

WÊJE

Pirtûkên

wêjeya kurdî

kurmancî

Havîna 2017 an

Ansîklopediya Zarokan

Antolojiya çîroka nû ya kurmancên başûr

Balindeyên Kurdistanê

Bandora edebiyatê

Berê gotin hebû

Bi kurmanciya gewr

Bîranînên mamoste Osman Sebrî

Cerg û gotin

Cigerxwîn

Compûtera ber dilê min

Çanda kurdî di Hawarê de

Çend dîdem ji edebyeta Kurdên Ermenistanê

Di folklorê kurdî de

Dilawerê zengî

Elî Eşref Derwêşîyan

Folklor û jinên kurd

Folklorê Kurda

Fotograf rakirin

Hecîyê Cindî

Hêz û bedewiya penûsê

Hîker

Ji çîrok û çîvanokên kurdan

Ken û girîn

Klasîkên me

Kêşeya bikarneanîna zimanê zikmakî

Konferansa Xebatên Kurdî

Kultur û raman

Miştaxa Çiya

Motîvên kurdî

Nivîsên Hemreş Reşo

Osman Sebrî

Pendname

Pêlên bêrikirinê

Pêlêin derya reş

Salihê Kevirbirî

Sedsala Qêrînekê

Serbilindî û serkeftina romana kurdî

Tarixa edebyeta kurdî

Vegotina Kurdî

Wêjeya kurdî û bîr

Xwendina kurdî

Zimanên ergatîv

nsîklopediya ar kan ©Ansîklopediya Zarokan Amadekarên orjînalê vê pirtûkê Sven Lidman Tord Pramberg Hardy Hedman Sten Pettersson Tord Nygren Amadekarên kurdiya vê pirtûkê Alî Çiftçi Hesenê Metê Mahmûd Lewendî Amed Tîgrîs Seyidxan Anter Lêhûrbûna zimên: Remzî Kerîm Weşanxaneya APECê ©Apec Förlag AB îdê: Sven Lidman Wêne: Tord Nygren Nivîs: Lars-Gunnar Larsson Hardy Hedman Pergala berg û rûpelan: APEC Çap: Narayana Press / Danmark 2004 ISBN: 91-89675-32-0 ©All foreign rights handled by BonnierCarlsen Bokförlag, Stockholm Lidman Production AB, Stockholm ÇEND GOTINEN ME Ev karê weke karên ansîklopediyan, karê dezgeh û nemaze dezgehên dewletan e. Dema ev karji bo zarok û xortan be, berpirsîyarî û hesasiyeta li ser jî girantir dibe. Bêguman ev Ansîklopediya Zarokan jî berpirsîyarî û hesasiyeteke welê di xwe de diguncîne. Em pê dizanin û me hay jê hebû. Bi gotineke din heta ku ji destê me hat, me pedagojiya zarokan, etîmolojiya peyvan, hêsanî û estetîka hevokan dan ber xwe û ev kar welê pêk hanî. Zanebûna tiştên di ansîklopediyekê de û faktayên li ser wan, ne tenê tiştên li welatê me an jî di zimanê me de ne, herweha tiştên dunyayî ne jî. Zehmetiya ku di karê vê ansîklopediyê de derket pêş me, ew tişt bûn ku belkî ne li welatê me hene û ne jî di zimanê me de. Di amadekirina Ansîklopediya Zarokan de, ji bilî hemû ferhengên zimanê kurdî me ferhengên erebî, farisî, tirkî û ewropî jî dan ber xwe ku em nekevin çewtiyeke faktayî. Me li gor gotinên zimanê kurdî peyva herî hêsan hilbijart ku biçûkên me jî bi hêsanî bi lêv bikin. Weke agahiyeke zêde jî di hevokên dawîn de me da zanîn ku li hinek navçe û deverên welatê me jê re tiştêkî din jî dibêjin û me ew tişt jî nivîsand. EvAnsîklopediya Zarokan îro wergeriyaye gelek zimanên din jî. Însiyatîfa hemû kar, çap û weşandina Ansîklopediya Zarokan, weşanxaneya APECê û xwediyê wê Alî Çiftçi xwe daye ber. Weke redaksiyon me jî karê wê da ber xwe. Di karê Ansîklopediya Zarokan de me peyv bi peyv rasterast wernegerandiye. Me mijara peyv û gotinên di ansîklopediyê de bi zerekî kurmancî raxistiye û ji nû ve nivisandiye. Herweha me çend nav û gotinên xwe yên kurdî jî lê zêde kirine ku reng û lezeteke kurdî bide biçûkên me: weke Newroz, kew, bilûr, sîsalekên gurî, ala kurdî û hinek tiştên din. Ji ber ku ev tişt di orjînalê Ansîklopediya Zarokan de tunebû û ev kar me bi destûra amadekarên wê yên eslî kiriye. Bi baweriya me, bi vê Ansîklopediya Zarokan, biçûkên me ê: Di warê ziman de jîriya têngêhîştin û vegotina xwe xurt bikin û xwe bi pêş bixin. Di van salên xwe yên ter û teze de bibin xwediyê gotinên ji nava malê der û dûr ku ev jî di jiyana wan de gelekî giring e. Tekst û wêneyên ku di Ansîklopediya Zarokan de hene, ew ê bihêlin kuagahî zû têkeve hişên wan. ANSÛKLOPEDIYA ZAROKAN Ji wê gava ku zarok bi bîr dibin û pê de, ew bi baldarî û enerjîyeke xurt bi ser tiştên derdora xwe ve dibin. Her tiştên ku ew dibînin ji bo wan nû ye. Zarok bi mezinbûna xwe re dibin xwedîtecube, hin bi hin sînorên bal û meraqa wan zêdetir dibe. Bala wan diçe ser mijarên dûr û kûr. Ma ji me kesên mezin kê ji pirsên zarokan, yên ku li dû hev û li ser hev para xwe nestendiye? Bal û mereqa zarokan tişteld xwezayî ye Zarokbirçiyên çîrokên li ser rastiye ne. Ji ber vê ye ku hertim pirsan dikin. Lê gava dibînin mezin guh nadin wan, wê çaxê bêdeng dibin û mecalên dan û sitandinê jî di navbera mezin û biçûkan de namîne. Herweha gelek mijarên din, mijarên ku ji bo zarokan ne konkret in, bi rêya TV, radyo û komputeran bi deng û wêne digêhîjin zarokan. Giring e ku kesên mezin vê lehiya wêne, term û hestan bi zarokan bidin zanîn ku zarok karibin wan ji hev derxin. Ji bo zarok têbigêhin û serwest bin, ji wan re alîkariyek pêwîst e. Zarok li gor zimanê xwe bersivan dixwazin. Biçûk û mezin bi hev re Di dema îro de wexta dê û bavan bi zarokan re kêmbûye. Loma jî zarok piraniya wextên xwe li ber TV û komputeran dibihurînin. Û ev jî dibe sedem ku dan û sitandineke jîndar di navbera dê û bav û zarokan de pêk neyê. Dan û sitandin, gotûbêj û afirandinên di nav piçûk û mezinan de

giring in, lê gelek caran meriv pê re nagêhin. Lêkolînerên mejînas, kapasîteya fêrbûna dema zaroktiyê bi têra xwe baş nimandiye. Çiqas guneh e ku meriv li vê yeka ha xwedî dernekeve. Sersariyeke mezin e ku meriv berî dibistanê hin bi hin tîp, peyv û hejmaran bi zarokan nede naskirin. Nasîna hacet û aletan "Nasîna hacet û aletan" tiştêkî welê ye ku meriv bi nasîna van hacet û aletan re bi ser zanîna tiştên din ve jî dibe û rê li ber zanîna meriv vedibe. Nemaze tîpên alfabayê û peyv, hejmar û jimartin, jîrbûna xwendin û nivîsandinê... Di dawîya dema beriya dibistanê de ji bo gelek zarokan tîp û sembol balkêş in. Zarok hêdî hêdî hin gotinan nas dikin, gotinên ku li ser lewheyên, sernivîs û anonsan hene. Girêdana navbera tîpan, term û wêneyên ku di vê pirtûkê de hene "dîlbijîya tîpan" li ba zarokan xurttir dike. Ev ansîklopedî bi rêya tîp û alfabayê alîkariya zarokan dike ku ew tiştan nas bikin û bizanin. Çi bi rêya komputeran be û çi bi pirtûkan be, zanîn û nasîna tiştan gelekî giring e. Ev pirtûk berê xwe dide kîjan grûpan? Ya rast ew e ku meriv bi hêsanî nikare bêje ka ev berhem ji bo zarokên kîjan grûp û temenî ye. Lewra zarok roj bi roj bi pêş dikevin. Lê em berî hertiştî berê xwe didin van grûpên zarokan: Serdema beriya dibistanê Ev serdem, di jiyane de serdemeke welê ye ku meriv bêtir bîra tiştan dibe û tişt baştir dikevin serê meriv. Beriya ku zarok bikarin bixwînin normal ev peryod dest pê dike. Gelek caran wêneyek mereqdariya zarok gelekî xurt û zêde dike. Dema ku zarok pirsan dikin, mezin, bi alîkariya tekstê dikarin wêneyan ji wan re rave bikin. Peryoda daxwaza xwendina pêşîn Piştî demekê xwendin hin bi hin hêsantir dibe, tîp û peyv hevokên bi wate saz dikin. Pisporekî xwendinê, xwendin şibandîye texmîna di lîstikeke pêşketî de. Ji bo ku meriv di lîstikê de bi ser bikeve, divê meriv gelek gotinan bizane. Ji şîrovekirina gotinan re wêne dikarin bibin alîkar. Ji bo zarokên ku ji xwendinê hez dikin û baş dixwînin ev Ansîklopediya Zarokan destpêkeke giring e. ...pirtûkek ku zarok û mezinan bi hev re tevdigerîne! Ev Ansîklopediya Zarokan, ji zarokan re dikare bibe alîkariyeke baş ku zarok li zanîn û nasîna tiştan bigerin û herweha kêfxweşiya wan zêdetir bike. Lê meriv dixwaze dilgeşî û serpêhatiyên xwe bi kesên din re parve bike. Di nîgartin, ravekirin û formulekirina tiştan de ev dilgeşiya hevbeş û handana ziman ji bo zarokêkî tiştên gelekî giranbuha ne. Zarokên ku ji diyalogan bêpar in, di têgêhiştin, rêziman û gencîneya peyvan de rastî kêmasiyan tên. Divê meriv wek hogirekî bi zarokan re tevbigere. Lê wek kesekî mezin divê meriv bêtirs diyar bike ku meriv nikare bersiva her pirsê bide. Li ser me mezinan erke e ku em mereqdariya zarokan biparêzin! Hûn ê çawa Ansîklopediya Zarokan bi kar bînin? Di evê Ansîklopediya Zarokan de nêzî 500 peyv û gotin hene ku li gor rêza alfabayê hatine rêzkirin. Hemû peyv û gotin jî li gor cîhan û fantaziya zarokan hatine hilbijartin. Di her rûpeleke vê ansîklopediyê de rêza alfabaya kurdî heye û tîpa aktuel li ser vê rêzê bi rengekî din hatiye nîşankirin. Ev jî ji bo zarokan hêsan dike ku tîpa alfabayê baştir bibîne û nas bike. Girêdana wêne, peyv û tîpan alîkariyê dike ku zarok zûtir serwextî zanîne bibin. Weke nimûne em bibêjin peyva dil: Tu ê di ansîklopediyê de di beşa Dyê de li peyva dil bigerî. Piştî ku te dil dît, tu ê bizanibî ku dil di sînga merivan de ye, ji masûlkan pêk hatiye. Meziniya dilê herkesî bi qasî kulma wî ye. Gava dil lê dide, ew xwînê dişîne her aliyekî laş ku oksîjen û adanê bistîne... Ger tu mereq bikî ku bi zimanekî din ji dil re çî dibêjin, tu dikarî li dawîya vê ansîklopediyê li ferhengoka kurdî, swêdî, îngilîzî, almanî û tirkî binerî. ez rêza alfabaya kurdî dizanim, loma ez bi hêsanî dikarim li peyvekê bigerim. ez ji li wêneyan dinerimû hinek peyvan jî nas dikim. tu kîjan wêneyê dixwazî bibêje, ezjite re bixwînim. 8 abc Pirtûka şagirdên dibistana pêşîn ABC ye. Berê, meriv li gora rêza alfabayê hînî tîpan dibû. îro, şagird ne bi vî rengî fêrî xwendinê dibin lê dîsa jî carina ji pirtûka xwendinê ya pêşî re dibêjinABC. 'şatesv agir Pirî caran dema meriv nexweş dikeve, agirê meriv çêdibe. Laş germ dibe û bi zêdebûna agir re meriv diweste. Bi termometreyeke taybetî meriv agirê xwe dipîve. Heger termometre ji 37,5 dereceyê bêtir be, wê demê agirê meriv heye. Dayê Dayê! dayê! Mar! mîro! mişk! Lawo, binere! Gul! gustîl! agirkujî Dema ciyek dişewite agirkujî tên hawarê û agir vedimirînin. Agirkujî bi tankerên xwe tên û bi

pompeyên avê û aletên xwe yên din agir vedikujin, meriv û ajelan rizgar dikin. Dema agir bi ciyekî bikeve û şewate çêbibe meriv telefonî ciyê agirkujiyê dike. Li stasyona wan alarm lê dixê, agirkuj çêkên xwe yên taybetî li xwe dikin û li wasîteyên xwe siwar dibin. Ji bo ku zûtir bigihîjin ciyê şewateyê sîrenên xwe vêdixin. Dengê sîrenên wan pir bilind e û bi lampeyêke şîr vedijene. pêlika agirkujiyê Temo telefonî mandike Telofonîst wî bi stasyona agirkujiyê ve girêdide. erebeya pêlika agirkujiyê xortima avê ajel, li rûpelên 12 û 13an binere (| akordiyon Gelek kes hene ku ji muzîka akordiyonê hez dikin. Meriv pê li bişkokên akordiyonê dike û lê dixê. Di hundurê wê de hin zimanok hene, tonên dangan ji wir derdikevin. 10 akvaryûm Meriv dikare di akvaryûman de masiyên biçûk xwedî bike. Pîraniya masiyên akvaryûman ji welatên germ in. Loma divê germahiya ava akvaryûmê ji ya hundurê malê hinekî zêdetir be. masiyezerm iWW. r\ şûrmasiyê biçûk biçemasiyê bixêlî al Al parçeyêke caw e ku meriv bi sitûnekê ve dadileqîne. Her welatek aleke xwe heye. Gelek caran bi keştiyên bazirganiyê ve alên taybetî hene. Ala kurdan li ser panayiyê: sor, sipî û kesk e û rojêke zer li ser xeta navîn e. Ji bo ku masî oksîjenê bigirin, di akvaryûmê de giyayên avê pêwîst in. Meriv dikare bi pompeyekê oksîjena akvaryûmê zêde bike û bi filtreyekê jî ava wê paqij bike. -akvaryûm- 11 ajel Babetên ajelan nêzî milyonekê ne. Gelek ajelên ku di dewra berê de hebûn nuha nemane: Bo nimûne, gumgumokên pir mezin ên ku sed milyon sal berê hebûn. Gelek ajelên din jî hene ku nuha li ber talûkeya tunebûnê ne. Ji ber ku xelk diçin nêçîra wan, an jî jîngeha wan xera dikin. Ajel hem di avê de û hem jî li reşayiyê li her deverê dunyayê hene. Şiklên wan li gor cî û awayê jiyana wan diguhere. Masî bi guhik in, ji ber ku di avê de dijîn divê bikaribin bi alîkariya wan guhikan bêhna xwe bidin û bistînin. Pirça ajelên ciyên sar, pir û gur e. Ajel bi giya û pelên daran an jî bi goştê ajelên din dijîn. Jiyana wan gelek zahmet e, divê hertim xwarinê peyde bikin û hay ji xwe hebin ku nebin xwarina hinekên din. Li vir li ser nexşeya dunyayê tu hin cureyên ajelan û ciyê jiyana wan dibînin. Hin ji wan di parkên ajelan de jî hene. hirça sipî hirç ajelên kedî Bi hezaran sal in ku ajel tîndarî dikin. Xelkê ji bo fêda xwe, ajel xwedî kirine. Dibêjin kûçik ajelê herî pêşîn e ku kedî bûye. Kûçik dikarin malê bipên, nêçîrê bikin, kerî û garan li hev ragirin. Wek nimûne, meriv dikare gerdûman bavêje pey hespan, lê siwar be û pê kar bike. Meriv mange, mîh û bizinan jî bo goşt, şîr, çerm û hirîyê xwedî dike. Mirîşk hêkan dikin. Merivan mêşingiv jî "kedî" kirine. Hin ajel jî ji bo kêf û xweşiyê hatine kedîkirin. Piştî kedîkirinê hin ajel hatine guhartin û hin cinsên nû peyde bûne. Wek nimûne, ger meriv kûçik û tajiyan bigêhîne hev, cewrikê ku ji wan çêdibe cinsekî nû ye, em jê re dibêjin toltajî. An jî ger ker biçê ser hespê, hêstir ji wan çêdibe ku ewjî dibe cinsekî nû. beraz ajelên malovî Li jorê tu çend ajelên malovî dibînin ku li gelek welatan hene. Pîraniya wan li welatên germ dijîn. çûka evîne bi xêlî hindî ajel û lawirên nav malê Hin ajel û lawirên nav malê bi piranî di hundurê malê de ne. Hin ji wan ne kedî ne, ger meriv wan berde der, diçin û venagerin. Ajelên navmalê, bêtirji bo hogiriyê tîndarî xwedîkirin. Pîraniya wan di qefes û akvaryûman de tîndarî xwedîkirin. Wek nimûne, bi piranî çûkên evîne, mişkê hindî û masiyên akvaryûman in. 14 gameş werdek hêstir bizin qaz ker Gamêş li Hindistan û li gelek ciyên din hene. Ew ajelên barkêş in, lê meriv wan ji bo şîr jî xwedî dike. Li gelek welatên Asya û bakurê Afrîkayê hêstir hene. Hêstirji bo kar û barkêşiyê tîndarî xwedîkirin, lê meriv dikare li wan siwar be jî. Ker, bêtir li derûdora Deryaya Sipî û Rohhilata Navîn hene. ajelên derveyî malê Hin ajelên kedî, normal li derveyî malê dijîn. Wek nimûne, bi qasî ku sebra kerguh, kûçik û pisîkan li hundurê malê tê, hewqas jî kêfa wan ji derveyî malê re tê. Pisîk li gor kêfa xwe diçe der û tê hundur. Di wêne de hûn cotek hamster dibînin ku derketine derveyî malê. alerjî Bi bêhnstandinê re toza dar û ber û kulîlkan ketiye gewriya vî zarokî. Qirik dişewite, çav û poz diherikin. Ew pêwrî bûye. Pêwrî bi xwe alerjiyek e. Dema meriv li hember tiştêkî pir hasas be, alerjiya meriv jê çêdibe. Alerjiya hinekan ji xwarinê çêdibe, wek mînak, ji çilekan. Ya hinan jî ji tozê, ji pirça lawiran û ji madeyên kîmyayî çêdibe. alfabe Ji bo nivîsandinê meriv tîpan bi kar tîne. Ji temamê van tîpan re dibêjin

ALFABE. Alfabeya kurdan formek ji ya latîni ye. Beşek ji kurdan bi alfabeya erebî dinivîsin. Rûs û hin gelên din alfabeya kirilî bi kar tînin. Yunanî, cihû, hindî û çînî, her yek ji wan alfabeyeka xwe ya taybetî heye. Alfabeya hin zimanan, mîna ya erebî ji destê rastê ber bi destê çepê ve tê nivîsandin. amanên ji axê (pîrotkarî) Ji axa sor aman û firax tîr çêkîrin. Navê kesê ku vî karî dike pîrot e. Navê vî karî jî pîrotkarî ye. Yek li jor û yek li jêr du çerxên dezgeha pîrotkariyê hene. Çerxa mezin li jêr e û meriv bi lingên xwe dizivîrîne, meriv girikek herî datîne ser çerxa jorîn, bi dest û tiliyên xwe jî formekê dide wê heriyê. Kerxik, dîzik, vazo, den û kûzên ji axê hene. ABCÇDEÊFGHÎĴJKLMNOPSŞTUÛVWXYZ tipên latîni tîpên erebî tîpên kirilî 4 ampûl Ampûl ji şûşeyeke gilover û bê hewa pêk tê. Di hundurê wê de têlek heye ku bi ceryanê germ dibe û pêdikeve. Burxiyên ampûlan ciyê ciyê ne û li gor babetên wan tîne guhertin. Lê babetên ampûlan standart in. r ampûla elektrîka ampûla çavê otomobîlan burxiya ampûlê amûret Bê amûret meriv nikare karekî bike. Gelek senetkar amûretên xwe yên taybetî hene. Kêr, çakûç, kertik, xardos, kilîta îngilîz amûretên herî nas in. Li malê sendoqeke amûretan hebe baş e. Meriv dikare amûretên xwe tê de veşêre û di demên pêwîst de derxe û bi kar bîne. anfikator Anfikator aletek e ku cîhazên elektrîk bi hêz dike. Bêtir ji bo bilindkirin û xurtkirina deng kar tê. Anfikator di televîzyon, stereo û di hoşperloyan de hene. anons Herkes dikare perê xwe bide û di rojnameyekê de anonsekê belav bike. Buhayê anonsê li gor meziniya wê ye. Ne rojname, lê xwediyê anonsê biryarê dide bê di anonsê de ew ê çî were nivîsîn. Ajelên firotinê Min çêlîpîsîkek Wanê heye. Çavekî wê kesk û yek şîn e. 2 mehî ye. e. Ajelên kitfnê Ez dixwazim du tûtîyan bikirim. Baş re ku yek dîk 0 yek ji marî be." Em pişpo ٭jş j masiyên malê ne. Ji roja duşemê heta roja iniyê saxîxaria me vekirî ye. Di navbera 8:00 s"bş heta 1 6:00 paşnîvro kerem bikin asansor Meriv dikare bi asansorê hilkişê jor û dakeyê jêr. Herweha tu dikarî tiştan jî bi asansorê \ bibî jor û bînê jêr. Li jora xanî çerxeke mezîni datînin, bi zencîr an jî kindirên polayî şelika asansorê bi çerxê ve girê didin. Asansor bi i motoreke ceryanê kar dike. Bi qasî giraniya selika asansorê parçeyekî giran heye, deina ey giranî dadikeve jêrê, selika asansorê hildikişê jor. Gava selik dadikeve jêrê, îcar jî ew parçe hildikişê jor. asîd Asîd aveke tîrş e. Gelek babetên asîdê bi jahr in û ciyê ku ew lê dikevin dişewitînin û diherifînin. Hin ji wan li siruştê û di xwarinên me de jî hene. Tîrşa ser dil jî babeteke asîdê ye ku di ûrê me de çêdibe. motora ceryanê n şerîd zencir giramye selika asansorê Asîda safî nayê ^ vexwarin... sûravkjibo tîrşiyê baş e. astronot Ev astronotê ha bi cil û bergên xwe yên taybetî, li ser hîvê ji xwe re digere. Astronot an jî gerokên gerdûnê, pîlotên jêhatî ne ku wan perwerdeyê taybetî dîtin. Navê pîlotên gerdûnê yên amerîkî astronot û yên rûsî jî kosmonot in. aş Meriv bi aşê bayî, aşê avê û aşê makîneyê genim dihêre û dike ard. Di dîrokê de aşê pêşîn destar e û ew ji du kevirên gilover pêk tê. Piştî merivan aşê bayî û aşê avê saz kirin. Êdî di nav herdu kevirên aş de genim hêrandin û kirin ard. îro her çiqas aşên avê hebin jî lê êdî bi makîneyan genim dihêrin û dikin ard. Kurd ji van aşên makîneyê re dibêjin palûke. aşê bayî aşî Li çiyayên bilind pirî caran berfeke zêde dibare û dibe bêşûyên berfê. Ev bêşûyên berfê ji ciyê xwe diqirpin û ber bi jêr ve diherikin. Di vê herikîna de çî têkeve ber wan: dar, kevir, ajal, însan yan xanî... bi xwe re dibin. Ji vê herikîna û gindirîna berfê re dibêjin aşî. Carina hin gund jî di bin aşî de dimînin. aşpej Karê aşpêj ew e ku xwarinê bipêje. Ciyê karê aşpêjan aşxane ne. Û ew ciyên ku ji bo gelek kesan xwarin tê çêkîrin, ew jî aşxane ne. Ajpêj jî huner û zanînekê divê. Wek nimûne: Li Swêdê aşpêjek divê piştî dibistana seretaî û navendî du salên din jî here dibistanê û hîni çêkirina xwarinê bibe. atolye Atolye ciyek e ku hunermend karê xwe li wir dikin. Li vê atolyeya di wêneyê de resamek kar dike. Boyaxên ku jê re pêwîst in, li ser paletê ne. Li ser maseyê firçe, tubên boyaxê û tiştên din jî hene. Ew wêneyê jinekê çêdike. Jin modela wî ye. Ew ciyên ku foto lê tab dibin, meriv ji wan re jî dibêje atolye. av Av ji bo jiyanê giring e. Jiyan bê av nabe. Di xwezayê de av xwe dewr dike. Herdem ji derya, gol û heta ji ax û hêşnahiyan hilm û gulm ber bi asîman ve hildikişê. Ev hilm û gulma avê bi awayekî

nependî tim hildikişe jor. D sar be, ew hilm û guhrjL dibe ewr. Ji ewran av dîsa wek baran û di çeman de , Wek nimûne, gava ku ava çaydan germ dibe, hilm û gulm di bilbilînga wê re derdikeve der. Dema ku ew hilm û gulm sar bibe, dibe dilopên avê û tê xwarê. Sê formê avê hene hilm, qeşa, av. av dibe qeşa av Dema meriv hûyî eynikê dike hilma meriv dibe dilop. Dema tu nefesê didî jî ji devê te hilm derdikeve. ax Ax ji bermayiyên nebat û hêşnahiyên hişk û rizî pêk tê. Di nav axê de dikare qûm û kevir jî hebin. Kokên nebat û hêşnahiyên di nav axê de ne. Gelek lawirên biçûk ên wek kurmikan jî di nav axê de dijîn. ^ 21 axtapot, li rûpela 24an binere (^*" axur Di vî axurî de gelek ajal hene. Li vir beşê mangeyan, tewlên hespan, koza golik û berazan, goma mîhan û koxika mirîşkan hene. Bêguman pisîk jî gelekî giring e. Ji ber ku ew bi dû mişkan dikeve û digire. Ajelên malovî di hin demsal an jî rojan de nikarin li derve bin û loma di axur û goman de dimînin. Axurê ku hûn di wêne de dibînin hejmara wan roj bi roj kêm dibe. Li gelek axurên îroyîn, wek mînak, bi tenê mange dijîn. Beşekî mezin ji karên ku bi destan dihatin kirin, êdî bi alîkariya makîneyan tê kirin. Li hinek welatan hin ajal ji demên berê bêtir di axuran de dimînin. Û ji xwe hin ajal jî qet ji axuran dernakevin. tankera şîr Di hefteyekê de çend caran tankera şîr tê, şîr digire û dibe şîrxaneyê. Li şîrxaneyê qatixên ji şîr çêdikin, wek: şîrê pastorîzekirî, to, mast, penîr, nivîşk û hwd. mîh Li hin axur û goman mîh jî hene. Mîh bêtirji bo şîr, goşt û hiriya xwe tê xwedîkirin. Bi piranî meriv salê du caran hiriya wan dibire. Ji hiriya mîhan doşek, lihêf û balîf çêdibe. Herweha hiriya wan dirêsin, jê rîs çêdikin. Bi wan rîsan lepik, kum, gore û tiştên din dihûnin. Ji çêleyên mîhan ra dibêjin berx. êmûalif Navê xwarina ajelan êm û alif e. Ji bo temamê zivistanê têra ajelan bike, meriv kadîne tije ka û rêsi dike. embara şîr Li vir şîr di sîtleke mezin de tê parastin. Ji bo çêj û tama wî xera nebe divê şîr tim sar bimîne. hesp Hesp di tewlan de dimînin. Divê meriv wan her roj tîmar bike. Ango wan bi firçe û qeşawînê paqij bike. Berê herkes an her malek divê xwedî hesp bûya, hesp ji bo gelek karan bi kar dihanîn. Lê îro li şûna hespan makîne û traktor derketine. Hesp jî bi piranî tenê di sporê de an jî di pêşbirkan de bi kar tên. 22 vir mange di axurê xwe de ne. Li nivê yê axur golik di kozan de ne. Rojê caran mange tên dotin. Şîr di wan de kom dibe. Merivji bo goşt jî mangeyan xwedî dike. axurên îro dişibin fabrîkeyan îro li axurên modern gelek makîne hene. Ew mîna fabrikeyekê ne. Ji bo ajal kêman jî zêde xwarinê nexwin, em û alifên wan otomatîk dikeve afirên wan. Di axuran de maMneyên şîr, penîr û rûn hene. TT 23 axtapot Heşt an jî deh piyên axtapotê hene. Axtapot hov e û bi piyên xwe nêçîra xwe digire. Kurka wê tijî aveke mîna hibrê ye. Li dijî êrîşekê, ji bo ku xwe veşêre, vê "hibrê" dipijiqîne. babîyan Babîyan cureyê meymûnan e. Li Afrîka û li hin welatên ereban hene. Dema bi çarpêyan diçin, ew dişibin kûçikan. Babîyan, bêtir bir bi bir bi hev re dijîn. bajar, li rûpelên 26-27an binere (i^f* bakterî Bakterî li her derê hene. Hingî biçûk in nayên dîtin. Ji bo meriv wan bibîne mîkroskopêk divê. Bakterî bi ruh in lê ne lawir û ne jî giya ne. Hinek bakterî bi fêde ne. Ji beşeke mezin ya bakteriyên nexweşî peyda dibin. Bakterî, di mîkroskopê de weha Birîna xwe pak bişo! Heger tu birî- na xwe pak neşoyî, bakteriyên ziyandar dikarin têkevin laşê te. 24 balafir, li rûpelên 28-29an binere (fl arabesque (erebesk) entrê (destpêk) final (dawî) Di dema antremanê de pêwîstiya meriv bi heye. bale Bale awayeke dansê ye. Babetek ji şanoya musîkal e. Ji bo dansa baleyê, divê meriv cansivik û nerm be. Loma jî bale gelekî antremanê dixwaze û divê meriv di temenekî biçûk de dest pê bike. Di baleyê de, meriv li gor livên diyarkirî dansê dike. Hinek ji wan tu di wêne de dibîni. Ji ber ku bale li Fransayê bi pêş ketiye, loma navên livên wê jî bi fransî ne. balon Balona biçûk bi gazeke sivik tê dagirtin. Vêca ji hewayê siviktir dibe. Loma jî balon dikare ber bi jor ve bilind bibe. Di balona mezin de hilma germ heye. Hilma germ ji ya sar siviktir e. Di selika bin balonê de meriv dikare rûne û bifire. bajar Li bajaran pir meriv dijîn û kar dikin. Li bajaran avahiyên kevin û nû, nizim û bilind, mal, dikan, dibistan, nexweşxane, daîre, dêr, mizgeft û kenîşte hene. Li pira- i niya wan stasyonên trêne û benderên keştiyan peyde dibin. Bajarek dikare wusa xuya bike, wek ku di " . I

wêne de. Lê bajar li gor serdeman tên guhertin. Bajarên pêşîn bajarên bazirganiyê bûn. Ev bajar li warên nêzî benderan l û li ser xaçerêyên giring dihatin avakirin. Gelek bajarên kevin li dora birc an jî kilî- seyan ava bûne. Berê, bajaran xwe bi xwe < _ . ' 1 îdareya xwe dikir. ' Di nav gund û bajaran de gelek ferq hebû. ' î Gundiyên tiştên xwe dibirin li bajêr difîro- l !> ' l tin. Mîna tu ji welatekî biçî welatekî din li ' ! \ | bajêr baca xwe didan. Di van sedsalên dawîn de, li der û hundurê bajaran fabrîke hatine avakirin. Gelek x . _ 1 merivan ji bo ku kar bikin, ji gundan koçî van bajarên îndustriyê kirine. Loma jî bajar zû mezin bûne. Piraniya şêniyên ' t cîhanê li bajaran dijîn û bajar zêdetir i dibin. Li hin bajaran bi mîlyonan meriv bi cî bûne. Hejmara şêniyên New York an jî Tokyoyê du caran li ya Swêdê ye. H H H B ® Bajarekî modern li gor planekê ava dibe. . Lê ew hertim nû dibe. Avahiyên kevin tên | g hilweşandin û yên nû tên avakirin. Trafîka bajaran roj bi roj zêde dibe, çareserkirina wê jî pirseke mezin e. Bi vê armancê hin ^ kolan ji trafikê re têne girtin û li hinan jî trafik yekalî ye. 26 balafir Berî ku balafir hebin, gelek kaşif diketin xewn û xeyalên çêkirina makîneyekê ku ew bikare mîna çûkekê bifire. Lê di wê demê de ji bo makîneyeke weha motor tunebûn. Ev nêzîkî 80 salan e ku balafirên bi motor saz bûne. Gelo balafir çawa dikarin bifirin? Formê baskên balafiran weha ne ku dema ba li wan dixwe, ew balafirê ber bi jor ve hildidin. Herwekî ku meriv kevirekî pahn li ruyê avê bixe û bi alfîkariya avê ber bi jor bilind bibe. Ji bo ku balafir bikaribin rabin û bifirin, divê ew pir bi lez û pît herin. kabîneya pîlot 1 tekerên pêşîn hundurê kabîneya pîlot Concorde balafireke îngilîz-fransiyan e û ji bo rêwiyan e. Concorde ji deng zûtir diçe. rotaya kêlekê rotaya bilindahiyê stabîlizator kabîneya depoyên benzîne baskên bayî bask perwaneyên balafirê balafirê bank Bank peran deyn dike û bi deyn dide. Heger tu pereyên xwe têkî bankê, ew pereyan ji te deyn dike. Hinek pereyên zêde jî dide te, ji wê re dibêjin fayîz. Lê hegerji te re pere pêwîst be û tu jê deyn bikî, îcar tu fayîzê didî bankê. barkêşer Meriv bi barkêşerê li ciyên weke fabrîke û stasyonan bar û tiştên giran radike û bi cî dike. Gelek barkêşer xwe bi xwe bar radikin. Hinek ji wan wek lokomotîveke biçûk wagonan li pey xwe dikişînin. Gelek ji wan bi elektrîkê dixebitin. Ji ber ku hinekên wan li ciyên sergirtî jî kar dikin, divê bê gaz be ku jehrî çênebe. bask Baskên çûk, mêş û balafiran hene, ew hêzê didin wan ku bifirin. Lê ew ne wek hev in. Bask divê sivik bin. Him baskên ajelan û him jî baskên balafir û firokan sivik in lê „skeletên" wan xurt in. skeletî û heye. baterî Ji bateriyên elektrîk saz dibe. Bateriyên lampeya destan qutiyek zînk e ku hundurê wê tijî tiştên kîmyayî nê. Di nava wê de jî pîjekî rejîyê heye. Bateriyên otomobîl û aletên elektrîkê ji nû ve dikarin bêne dagirtin. Herweha ji bo aparatên guhan bateriyên mîna bişkoka hene. pijereji bateriya qalikê zînk beq Beq him di nav avê de û him jî li bejahiyê dijîn. Dema hîn kurmîk in bi berkurkê û dema mezin dibin jî bi pişikên xwe bîhnê didin û distînin. Biharan beq nav xerzeke beq , hene. Ji hêkên wan kurmîk çêdibin. Heta ku ew dibin beq çend caran formê xwe diguherin. Lingên wan ên paş bi hêz in ku xwe baş çeng bikin. Ew kurm û kêzan dixwin. Ew nêçîra xwe bi zimanê xwe yê 31 beqbejî Beqbejî ji malbata beqan e. Ew dişibe beqa normal û lingên wê kintir û çermê wê balûkî ye. Ne baş hildipeke û ne jî baş ajnê dike. Beqbejî mêş, megez û kurmîkan dixwe. Temenê wê ji 30 heta 40 salan dirêj e. Beqbejî cî û warê xwe naguhere. beqerî Masiyê beqerî di gol û çeman de dijî. Masiyekî hov e. Masiyên biçûk dixwe. Beqeriyekî qert dikare ji du kîloyan girantir be. Goştê wî xweş e lê tijî dasî ye û xwarina wî zehmet e. beraz Merivan bi hezaran sal berê beraz kedî kirine. Ji beraza mê re madek, ji yê nêr re yekane û ji çêlikên wan re jî dibêjin kudik. Çêja goştê ran û parsûyên berazan bi nav û deng e. 32 berazê kovî Berazên kovî ajelên bi hêz û xurt in. Ew dikarin heta metre û nîvekê jî dirêj bibin. Berazên kovî dikarin bi pozê xwe axê biqelêşin. Diranên berazên nêr mezin in. Goştê berazên kovî bi çêj e û ji bo goşt nêçîra wan dikin. Berazên kovî zerareke mezin didin rez û baxçeyan. Berê li çiyayên Kurdistanê berazên kovî gelek bûn lê anuha kêmbûne. berf Çîroka A "1 A"* - ' udireje. ^ ûdery^ çavaiinayê lijoşardibe Gere#hilm hebe û sariya binsifirê, wê krîstalên qeşayî « Ev krîstal bi sitêrkên biçûk dimînin. Dema ku ev

krîstalên qeşayî digêhîjin hev, dibin kuliyên berfê û datên xwarê, wê demê meriv dibêje berf dibare. Ger tu qenc bala xwe bidî kuliyên berfê, tu ê bi hêsanî krîstalên wan bibînî. Madek kudikên xwe dimijîne. Piştî kudikan şivîvî ye. Formên krîstalên berfê gelek xweşik in. Li vir tu çend kristalên mezinkirî dibînî. cahter meryemxurtik salviya heliz biharat Biharat ji pel, giya û kulîlkan çêdibin û dema meriv dike nav xwarinê xweş dikin. Li Kurdistanê biharatên weke îsot, rihan, pûng, nane, cahter, simaq û hwd hene. nane rihan şivît bilbil Bilbil bi dengê xwe yê xweş bi nav û deng in. Gelek cureyên wan hene. Hinek ji wan di qefesan de tên xwedîkirin. Ji cî û warên germ hez dikin. Di edebiyata klasîk de bilbil sembola xweşikî, kubarî, ciwanî û bengîtiyê ye. bircûkeleh Ji bo ku xwe li hember V- êrîşên dijmin biparêzin, xelkê keleh ava kirine. Keleh avahiyên mezin in. Dora wan bi sûr û kend e. Piraniya sûran bi birc in. Di hundurê bircan de embarên xwarinê û embarên tiştên din hene. Bi xêra wan meriv demeke dirêj dikare xwe biparêze. Berê, gelek kes jî di bircan de diman. birek Di birîna dar, metal û plastîkan de meriv birekê bi kar tîne. Li gor ka meriv çî tiştî dibire, cureyên birekan hene. Birekên li fabrikeyan bi makîneyên elektrîkî kar dikin. kenda kelehê '- '* _* embar zîndana kelehê bîr bireka motorkî bireka kevankî bireka bi destik U_ *ft^F5. e c Çç Dd E e r\ E ê F f Gg H h \ i '- !A ^ I î m\ K k L l M Mn Öo M p f q "i r tl U V v X V y z c d Ec-j Ê e Ff Gg H ii 1 i î J ! Kk rr n O n birinc Nîvê însanên dunyayê birincê dixwin. Birinc li gelek ciyan, herî zêde jî li Çîn, Japonya û Hîndistanê tê çandin. Tayê birincê ji metreyekê bilindtir dibe. Birinc zêde ji avê hez dike. Ji zeviyê birincê re dibêjin medreb. Li Kurdistanê birinca Qerejdaxê bi nav û deng e. Li hin deverên welatê me ji birincê re dibêjin riz. birûsk Birûsk ji elektrîkîbûna ewran pêktê. Ewrê bi elektrîkê dagirtî vala dibe û dibe birûsk. Gelek caran ev birûsk di nav tilpên ewran de diçin û tên. Carina jîji tilpên ewran ber bi erdê ve tên xwarê, wê demê em dibêjin birûskê veda. Dengê birûskê nîşan dide ku çirûska wê çiqas germ û xurt e. Libên birincê di wê de ne. bisiklêt Berê, merivan bi lingan bisiklêt dahf dida û ew dajot. Dûre pedal li tekera pêşiyê siwar kirin, ji ber ku tekera pêşiyê hewqasi mezin bû, xelkê ji wan bisiklêtan re "tekerbilind" digot. Bisiklêtên anuha yên modern in û temenê wan nêzîkî sed salan e. Xusûsiyeta van bisiklêtan jî ew e ku zencîrek bi tekera paşiyê ve ye. bizin Qiloçên bizinan ber bi paş ve tewandî ne û mûyên wan dirêj û zîx in. Ji yê nêr re nêrî dibêjin û rîha wan heye. Ji biçûkên wan re dibêjin karik. Bi hezaran sal berê însanan bizin kedî kirine. Meriv ji şîr, çerm û mûyê bizinan fêde dibîne. Li welatê me, em li gor reng û şiklên wan navan jî li hinek bizinan dikin. Wek nimûne, bizina kol, bizina xez, bizina bel, bizina taq hwd. bîr Bîr cureyeke ji çalan e. Meriv erdê dikole û ji binê erdê avê derdixe. Berê, li ciyê ku av ne kûr bûya, devê bîran vekirî bûn û bi dewlan av ji wan dikişandin. îro jî bêtir pompeyan bi kar tînin. Ava bîran aveke xwezayî ye. bur__ Piraniya burxiyan mîxekî bi serik û kertik kertikî ye. Di serê burxiyê de jî kertikek heye ku meriv bi tornavîdayê wê badide û dişidîne. Gava meriv burxiyan di textan de bi cî dike, diranên kertikan di text re derbas dibin. Hinek babetên burxiyan sitûr in û serê wan şeşparsû ne, ji wan re dibêjin cîwate. Cîwate bi xwe bi sominekê re li hev siwar dibe ku hundurê wê jî bi kertik e. Ji burxiyê re vîda jî dibêjin. burxiya serteşî 4 burxiya somin 37 bûkik Ji dema herî kevnare ve zarok her bi bûkikan dilîzin. Bûkikek dikare pir hêsan be, herwekî darek û potikeke lê pêçayî. Bûkikên xweşik berê ji ferfûrî û porselenê dihatin çêkirin. Nuha gelekên wan plastîk in. Hinek ji wan dikarin çavên xwe bigirin û bibêjin "mamma". MAMMA cadûkar Berê merivan bawer dikirin ku cadûkar hene û bi sihrê dikarin gelek xirabiyên bikin. Herweha merivan bawer dikirin ku di cejna hêkesorê de cadûkar bi sivnîka xwe difirin, diçih kavlên xwe û li wir şahiyê dikin. îro jî gelek zarok di cejna hêkesorê de xwe reng dikin û weke cadûkaran xwe dixemilînin. canbaz Li sîrkê keçik xwe ji trapetsekê berdide. Zilamê ku bi loliba trapetsa din ve daliqîye, wê li hewa digire. Herdu jî canbaz in. Hin canbazên din jî hene ku li ser tîlê dilîzin, xwe qulopanî dikin. Ji bo ku canbaz hunerên xwe pêşkêşî xelkê bikin, divê bi hêz bin û laşên wan jî nerm û sivik bin. a- canbazê ser tîlê Canbazê ser tîlê govendeyê sîrkusê ye. Li ser tîlekê

radiweste ku ew ji erdê bilind e. Carina dimeşe û pêre jî çemberan davêje û digire. Divê canbazê ser têtê tucarî balansa xwe wenda neke. cam Navê kuriyê hespê canî ye. Piraniya mehînan caniyekê tenê tînin. Pîştî çêbûnê di demeke kurt de canî radibin ser lingan û dimeşin. Ji diya caniyên re mehîn û ji bavê wan rejîhespdibêjin. W ■yr ceps Ceps ardekî gewresipî ye. Heger meriv avê berde ser dibe hevîr. Zû zuwa û hişk dibe. Meriv dikare ji cepsê peykeran jî çêke. Dema ciyekî meriv bişikê heta rehet bibe, wî ciyî bi cepsê dipêçin, girêdidin û welê dihêlin. peykerekî ji cepsê cil û berg Ji bo ku meriv xwe ji serma û tiştên din biparêze, meriv cil û bergan li xwe dike. Ji bo xweşikbûnê jî em cil û bergan li xwe dikin. Li gor deman cil û berg tene guhertin û her modeyeke cil û bergan dîrokeke dûr û dirêj heye. cil û bergên gelêrî Berê, xelkê cil û bergên rengîn û sipehî li malê bi destan çêdikirin. Her herêmek xwediyê cil û bergên xwe yên xas bû. Ji wan re dibêjin cil û bergên gelêrî. îro meriv bêtir di cejn û şahiyên de wan li xwe dike. cin Cin figurên çîrokên in. Di zemanên berê de merivan bawer dikirin ku ew hene. Digotin ew li çiyên, di binê erdê de û carina jî bi malbatî dijîyan. Li gor gotinan, cinên mezin, cinên biçûk û yên bi hêz hebûne. Wan ajel û meriv direvandin. Lê îro gelek kes bi hebûna wan bawer nakin. cirdon Cirdon ji malbata kurebeşk û mişkan e. Ew ajelekî kojer û palaxî ye ku hertiştî dixwe. Cirdon bi piranî di nav gemar û sergoyan de dijî. Cirdonek dikare di salekê de 100 çêlikan bîne. çakûç Çakûç aletekî gelekî kevin e. Gelek cureyên çakûçan hene ku meriv ji bo karên cuda cuda bi kar tîne. Çakûçê dudevî çakûçê herî naskirî ye. Meriv bi vî çakûçî him mîxan dikute û him jî mîxan radike. çam Çam darek ji wan daran e ku xozan digirin. Dareke dirêj e û dikare heta 50 metreyî jî bilind bibe. Di îndustriyê de berhema wê zêde ye. Dara çamê di avahî, mobîlya û çêkirina kaxizê de jî bi kar tê. Li hin deverên Kurdistanê ji bo dara çamê kaj jî dibêjin. çama zer Çama zer ku li hin deveran dibêjinê kaja zerjî, ji malbata çamê ye û li seranserê Skandinavyayê heye. Çama zer dareke pelderzî ye û herdem hêşîn e. Çama zer dikare bi qasî 30 metreyî dirêj bibe û 300 salî jî bijî. Textên wê di avakirina xanî û çêkirina mobîlyayê de bi kar tên. pelderzî kulîlk çav '---Çavwek du kamerayên biçûk in, di navbera^eTrîû-hinarikan de ne. Ronahî di bîbikên çav re derbas-dibe û diçe hundur. Di çav de nîske heye ku tîrejê»~-. _ronahiyê dişikîne û wêne dibe tora çav. Li tora çav gelek şanên bînahiyêJiene "" ku bi rêya rehên bînahiyê"sînyalan dîşîninmejîr""^ ""Meriv bi alîkariya masûlkên biçûk dikare çavên xwe bilivîne. Çavên me wcha bi cîh bûne ku em bi tenê pêşiya xwe dibînin. Dema em bixwazin paş xwe bibînin, divê em serê xwe bizivîrînin. Çavên gelek ajelan li kêlekan in. Ji ber wê yekê ye ku bêyî ew serê xwe bizivîrînin, dikarin derdora xwe bibînin. Wêne di tora çav de serejêr e. Mejî wî sererast dike. Binere ka keçik û bûkika xwe di wêne de çawa ne. Lê mejî wêne sererast dike. çay Ji tayên çayê, pelên wê yên şîn jêdikin û dûre hişk dikin. Çay normal rengê wê reş an jî qehweyî ye. Pelên wê reng didin. Tayên çayê li zevî û mişarên mezin tên çandin. Çay bêtir li Hindistan û Çînê tê çandin. Tayê çayê bi qasî metreyekê bilind dibe. çeleng Çeleng ji bo rojên şîn û şahiyê tê çêkirin. Gul û kulîlkan li çemberekê dipêçin û dixemilînin. Meriv dikare ji gul û kulîlkan çelengekê çêke û di şahiyên de bide serê xwe. Di zimanê kurdî de gotina çeleng tê wateya rind û jêhatî jî. Salê çend caran pelên çayê tên çînîn. fe-" çiraxe Çiraxe şivdarek e, seriyek jê bi don e û agir pê dixin. Di zemanê kevin de, dema dunya tarî dibû, ji bo ronahiyê tenê çiraxe hebûn. îro çiraxe di rojên şahî û cejnên de bi kar tên. Ew nemaze di xwepêşandanan de tene vexistin. çiya Erda em li ser in ne ewqasî şidayî ye. Qateke tenik e. Qata di binê wê de ron û bi herk e. Ev dibinêerdê li-, hevdiğeTeî ' e,(V: navheAfû Lomajîrayêerdlijl ne rast e û çjyayeiî h pey hev lê peyda dibin. Meriv çiyê vehilkîşejor ewqasî sar dibe. Lir kopên serê bilindhavînanjî berfheye. Çiya weha pêk tên çîlek Çîlekji malbata dirîreşkan e. Çîlekji Amerîkayê li dunyayê belav bûye û 300 sal berî nuha anîne Ewropayê. Li gor reng, mezinî û çêja xwe gelek cureyên xwe hene. Li Swêdê di destpêka meha tîrmehê de digêhin. Li welatê me di meha hezîranê de çêdibin. çîlekên bejî Çîlekên bejî bêtir li qiraxên rê û li goncalan, qontara çiyên û li berwarên germ û têrtav şîn tên.

Hin ji wan li baxçeyan tèn çandin û navê wan tûtfiringiyên mehane ne. Meriv dikare wan berhev bike û weke moriyar bi tayekî giyê ve jî bike. çûk Çûk ajelên bi skelet in. Hestiyên wan Di laş û lingên wan hejmarek berkurk hene. Bi alîkariya van berkurkan çûk bi hêsanî difirin. Li şûna lingên pêşîn baskên çûkan hene. Laşên çûkan bi per in. Ev per fira çûkan hêsantir dike û nahêlin laşên wan sar û germ bibe. Çûk çêlikan hêkan dikin. Ew kurk dikevin. Heta çêlik ji hêkan derkevin çûk wan germ digirin. çûk dixwîne çûk, hêk û hêlîna wê hêk germ dibin xwarinê dixwazin çûkên biçûk Dema ku meriv dibêje çûkên biçûk, ne ji ber taybetmendiyeke xweser e, ew tenê biçûk in û nêzî mal û şênîyan in, loma ev nav li wan bûye. Li jor, tu çend babet van çûkên biçûk dibînî, dengê wan pir xweşe. Piraniya wan çûkên koçer in. Li jêrjî çend babetên çûkan hene ku meriv hertim wan li derûdoraxwejî dibîne. Gabelek çûkeke naskirî ye. Çûka deviyar zêde bala merivan nakişîne lê çûkeke xweşik e û dikare bi zarê gelek çûkan bike. Çûka mêşan pir e û bi lez dilive. Bi çirpîna baskên xwe ew dikare li hewa raweste û bireqise, bêyîkujiciyêxwe bilive. bilbil reşêleya deviyar Bilbil bi awaza xwe ya zelal, cuda û xweş bêtir bi şev dixwîne. Zilore, yek ji wan çûkan e ku li seranserê Swêdê hene. gabelek çûkamêşan boxesor çûka dengbêj Xwendina çûka dengbêj, mizgîniya hatina biharê ye. çûka malan Boxesor, yekjiwan hefî sipehî ye. Ne tenê li daristanan lê li nav bajarên jî meriv rastî wantê. Çûka malan, di flav devî û diriyar de dimîne. Lê ew bêtir hez ji xwendina ser guliyê daran dike. textê xwarina çûkan Zivistanan ji çûkan re zehmet e ku ew xwarinê peyde bikin. Yek ji şêweyê arikariya wan ew e ku -merivji çûkan re ciyekî ji çêke. çûken qefesan Li malan hertim çûkên qefesan hebûne. Hin ji wan sipehî ne û hinek jî deng û awazên wan xweş in. Meriv hertim dixwaze temaşe û guhdariya wan bike. Loma jî xelk wan xwedî dike. Qefesên wan divê li gor wan bin û bi hêsanî bêne paqijkirin. Divê xwarin û ciyê wan xweş be. çûka garisan çûka *4& çûkemast dans Û goVend, li rûpela 49 û ji bo darjî li rûpela 501 binere ((dara zeytûnê ... Dara zeytûnê bêtir li welatên dora , S, Derya Sipî heye. * " ^ « p ^ Dara zeytûnê sal duwanzdeh meh şîn e. Ji berê zeytûnan rûn çêdibe. Him zeytûnên şîn û xav û him jî yên reş û gêhîştî di soravkê de tèn dagirtin û piştî jî meriv wan dixwin. dansaşer dansakazakî bale dansaîlahî 49 dans û govend Dans û govend di tarîxa merivan de herdem hebûye. Gelek babet dans û govend hene. * D Dansa ku weke çerxekê bi destên hevdu digirin hêsan û xweş e. Lê dans û govendên din ên wek vals, fokstrot û govendên gelêrî divê meriv fêr be. Bi dansa şer meriv dixwaze bi halanan cesaretê bide xwe. Dansên dînî jî hene, weke sema, cizb û yên mabedan. Bale jî Ç cûreyeke dansa taybetî ye. govenda govenda kurdî va]s darkutok Darkutok çûkên daristanê ne. Pencê v , ^ " ö wan gelekî bi hêz e, du bêçî berpêş û " " " " " " " Ş dujêberbaş vene. Loma pir bi hêsanî * ") £ , | bi daran ve hildikişin. Nikulênwanjî t / U dirêj û xurt in. Bi nikulên xwe ew kêz û kûrmên di nav qaşilên daran û darên U rizyayî de derdixin û dixwin. Herweha v - , " " V bi nikulên xwe qalikên bihîv û gûzan . ' / W qul dikin û kakilên wan dixwin. ... /.../ ^ dar Darji reh, gonc, qurm û guliyar pêk tê. Ferqa dar û deviyê ew e ku qurmê darê yek e, ji erdê bilind e û bi gulî ye. Qurmê wê êzing e, ango şaxên wê hişk û bi qaşil e. Darên bi pel û pelderzî hene. Yên pelderzî li welatên sar şîn tèn. Li dunyayê darên herî dirêj li Kalîforniyayê hene û jê re dibêjin darên Mammûtê. Dareke Mammûtê dikare 100 metreyî dirêj be û firehbûna wê jî bi qasî kolanekê be. serê darê darê pelderzî dara Mammûtê gulî gonc reh darmazî Darmazî dareke welê ye ku gelek salan dijî, temendirêj e. Li Kurdistanê pir hene. Temenê wê dikare bigêhîje 1000 salan. Mazî û berû berên wê ne. Text û êzingên wê gelekî hişk in. Textên darmaziyê di çêkirina mobîlye, keştî û qeyikan de bi kar tînin. berûya pel darpêk Gava meriv bi darpêkan diçê, divê meriv balansa xwe wenda neke. Di wêne de xuya dike ku meriv çawa dikare cotek darpêk çêke. Darpêkek ji darekî dirêj û pêlikekê pêk tê. Divê bilindiya pêlikê ji erdê zêdeyî 50 cm nebe. Dema ku jê bilindtir be zehmet e ku meriv pê biçê. debançe Debançe çekek e ku meriv bi destekî bi kar tîne. Debançeyên kevin tenê bi fişkekê dihatin dagirtin. Lê piştî a şeşfişekî derket. Ji bo wê jî bi kurdî jê re

şeşderb dibêjin. Şeşderb 150 sal berî nuha hatiye çêkirin. Debançeya nûjen li ser hev dikare 7-8 fîşekan bavêje. dedektîf Dedektîf li sûc û sûcdaran digerin. Bi piranî polîs in lê kincên polîsan li xwe nakin. Dedektîfên prîvat jî hene. Dedektîfekî modern, ji bo karê xwe laboratûwar û teknîka nûjen bi kar tîne. darpêk delfîn-yûnis Delfin curemasiyek e ku di deryayê de dijî û zayok e, ango dizê û guhandar e. Tu di wêne de pêvajoya zayîna wê dibînî. Yûnis pir şareza ne. Bi fikandinê dikarin bi hev re "bipeyivin" û alîkariya hev bikin. Yûnis her weha pirji lîstikê hez dikin û bi hêsanî kedî dibin. î.Tçêle çêdibe demokrasî Maneya demokrasiyê "desthilatiya gel" e. Di demokrasiyê de herkes beşdarî biryardanê dibe. Li ser pîrsekê meriv deng dide lê biryar dibe ya piraniyê. Swêd yek ji wan welatên demokratîk e. Her kesê ku 18 salê xwe tijî kiribe, ji bo hilbijartina birêveberiya welêt, mafê xwe heye ku beşdarî dengdanê bibe. te deqandin Dema meriv ciyekî xwe bideqîne, derziyê di boyaxê de dike û pê çerm kun dike. Ew boyax di binê çerm de bi xwînê re dikele û dibe deq. îro deqandin bi makîneya elektrîkê dibe. Di demên berê de piraniya deryavanan laşê xwe deq dikirin ku bêne naskirin. deqîqe Di saetekê de 60 deqîqe hene. Nîşandeka deqîqeyan li ser saetê nîşan dide ku deqîqe çawa derbas dibin. Heger tu baş lê bînerî, tu ê bibînî ku ew çawa hêdî hêdî digere. Di deqîqeyekê de 60 saniye hene. Nîşandeka saniyeyê di deqîqeyekê de gera xwe tamam dike. Di demên berê de nîşandekên saniyeyê û deqîqeyan tunebûne, bi tenê nîşandeka saetan hebûye. nîşandeka saetê nîşandeka deqîqeyê (çerxeke wê saetek e) dergûş Di demên berê de zarokên biçûk dikirin dergûşê û dihejandin. Nuha di şûna dergûşê de bi piranî textê zarokan bi kar tînin. Dergûşeka normal ji text dihat çêkirin. Lingên wê nîvgilover bûn û dema ku meriv ew dihejand hêl dibû û zarok tê de radiket. 12 10 nîşandeka saniyeyê (çerxeke wê deqîqeyek e) dermanxane Li dermanxaneyê derman tînin firotin. Gelek derman tenê bi reçeteya doktor tînin kirin. Di zemanê berê de kêma zêde hemû cureyên dermanan li dermanxaneyan dihatin çêkirin. îro piraniya dermanan li fabrîkeyan tînin çêkirin. derzî Derzî aleteke gelek kevin û giring e. Meriv bi derziyê cilan didirû û cil û qumaşan kêl dike. Derzî di neqîşandinê de jî tê bikaranîn. Merivên demên berê, derzî ji hestî an jî ji qiloçan çêkîrine. Derziyên nuha ji metal in. dest Dest parçeyekî laşê me ye ku em pir bi kar tînin. Meriv bi destan digire, davêje, rêj dike, li çepikan dixê û hwd. Di destekî de 27 hestiyên biçûk hene û ev hestî bi alîkariya masûlkan dilivin. Lepên meymûnan jî dişibin destên merivan. dêr Ciyê ku xirîstiyân lê îbadetê dikin jê re dibêjin dêr. Xirîstiyân li dêrê dua dikin, guhdariya axaftinên keşîş û metranan dikin, mehra xwe li wir dibirin û zarokên xwe vaftîz dikin. Mîmariyên dêran hemû ne wek hev in. Piraniya dêran ji kevir hatine avakirin. Kumbetên wan hene û xaç li ser kumbetan e. firket korderzî derziya dirûnê derziya gir çend tilîşop qilîcan belîcan sertilî nîşanek beranek 54 dêw Di gelek çîrokan de dêw hene. Ew ji merivan gelekî mezin û dirêjtir in. Dêw pîrî caran dîn û xirab in. Di rastiya de dêw tunene. Lê meriv bawer dikin ku dêw hene û hinek kevirên mezin yên ku li erd û ciyên rast hene, dêwan ew avêtine. dibistan Li gor peymanên navnetewî divê her zarok biçê dibistanê û zimanê xwe bixwîne. Dibistana seretayî di navbera 8 û 10 salan de ye. Wek mînak, li Swêdê 9 sal e. Li gelek welatan şagird di 7 saliya xwe de dest bi dibistanê dikin. Piraniya zarokên kurdan, ne bi zimanê xwe lê bi zimanê biyanî dixwînin: bi zimanê tirkî, farisî û erebî. dil Dil di sînga merivan de ye û ji masûlkan pêk hatiye. Meziniya dilê herkesî bi qasî kulma wî ye. Gava dil lêdide, ew xwînê dişîne ku her aliyekî laş oksîjen û adanê bistîne. Xwîn ji laşê meriv di "lûlikan" re diçe dil û tê, em jê re dibêjin rehê xwînê. xwîn ji laş tê vir xwîn di vir re diçe laş xwîn ji laş tê vir xwîn di vir re diçe pişikê 55 dingil Her tekereke otomobîla vî zarokî li ser dingilekî ye. Hemû teker û parçeyên ku di makîneyan de dikarin bizivirin, li dingilan siwarkirî ne. Ji bona zîqezîq ji wan neyê, germ nebin, teker û dingil xirab nebin, divê meriv wan rûn bike. dingil diran du caran diranên me derdikevin, pêşiyê 20 diranên şîr derdikevin. Dema meriv dibe 6 salî, diranên şîr dest pê dikin yeko yeko dikevin. Lê di şûna wan de yên nû dertên û ew êdî heta dawîya jiyânê dimînin û li ser hev 32

diran in. Karûbarên diranan cuda cuda ne. Diranên pêşiyê xwarinêjêdikin, yên kêlekê jî digrin û hûr dikin. Diranên tûj û yên kursî xwarinê dihêrin. Divê meriv li diranên xwe baş mêze bike. Tiştên şîrîn ji bo diranan ne baş e. Berî raketinê, divê meriv diranên xwe firçe bike. diranên pêşiyê diranê qîl diranên tûj diranên kursî hundurê diran: mîneya diran hestiyê diran ûk (reh û navika diran) koka diran jijor ve diran bi vî awayî xuya dikin 56 dirîreşk Dirîreşk devîdiriyêke bejî ye. Berên wê mîna tûyên sor û reş in. Meriv dikare bi xwe jî wan li nav baxçeyan biçîne. Deviyên dirîreşkan nêzî metreyekê bilind dibin. Dirîreşkên bejî ji yên baxçeyan biçûktir û şîrîntir in. dînosaur Dînosaur gumgumokên pir mezin in. Ji malbata ajalên kaşok in. Sed mîlyon sal berê li dunyayê jiyane. Beriya peydabûna merivan qeliyane û êdî neman. Hin ji wan gelekî gir bûne. Brontosaurus ji gîşaii mezintir bûne. Giraniya wan 30 hezar kîlo û dirêjayiya wan jî digêhîşt 20 metreyan. Hin dînosaur hov bûn û hinek ji wan jî aram bûn û tenê giya dixwarin. Stegosaurus doktor Gava ku em dibêjin "doktor" berî hertiştî "bijîşk" tê bîra me, dema ku em nexweş dikevin me kontrol dike, derman dide me, mebaş dike. Ji bilî bijîşkiyê gelek cureyên din ên doktoriyê hene. Li unîversîteyê dereca herî bilind doktorî ye. Ew kesên ku di îmtihana doktoriyê de bi ser dikevin, kumekî taybetî didin serê xwe. doktor-bijîşk Heger kesek nesax bikeve, divê ew here ser doktor. Doktor nesaxan baş dikin. Lê wek mînak li dibistanê jî carina doktor li şagirdan dinerin. Bi vî awayî rê li ber nexweşiyên digirin. domptor Domptor ji wî kesî re dibêjin ku ew ajelan kedî dike. Wek nimûne: şêr, piling û gelek ajalên din fêrî hin huneran dike. Hem domptorên jin hem jî yên mêr hene û divê di karê xwe de netirsin. 58 dorîncar Pixêrî û rojin gelekî tenî û dorîncê digirin. Ger meriv paqij neke, piştî demekê teniya wê dibe mîna qîrê û pixêrî dixetime. Herweha ev tenî dikare bişewite jî. Loma divê meriv pixêrî û rojinan hertim paqij bike. Kesê ku karê paqijkirina pixêrî û rojinan dike, jê re dibêjin dorîncar. Di wêne de dorîncarek rojinê paqij jdike.-.- "" dûrbîn Meriv bi alîkariya dûrbînê dikare tiştên dûr bibîne. Dûrbîn tiştên dûr nêzîk dike, Di dûrbînên normal de du mercek hene, yek li pêş û yek jî li paş e: Okuler û objektîv. Prîzma jî wêne sererast dike. okuler pnzma dûvmeqesk Dûvmeqesk çûkeke xweşfir e. Bi piranî li hewayê dimîne. Xwarina dûvmeqeskan mêş û megez in. Meşa li erdê ji bo wan zahmet e. Loma jî ew hêlînên xwe li ciyên bilind yan jî di siraxên xaniyan de çêdikin. Gelek caran dûvmeqesk refbi ref dijîn. Dûvmeqesk li payîza paşîn koçî Afrîkayê dikin. Li hinek deverên Kurdistanê ji bo dûvmeqeskê hehecik jî dibêjin. dûvmeqeska lodan bjektîv ejdiya Ejdiya cinawirek e ku tenê di çîrokan de heye. Lê di demên berê de gelek kesan bawerî bi hebûna ejdiyan dihanî. Di çîrokan de bi piranî ejdiya ne baş in. Yan nobedarên xezîneyan in, yan jî prensesan direvînin. Tenê presek an jî siwarekî mîrxas dikare wan bikuje. elok Elok ji malbata mirîşkan e. Ser û qirika wan zilût in. Çermekî dirêj bi nikulê wan ve heye. Elok ji Amerîkayê li dunyayê belav bûne û îro li her deverê hene û peyda dibin. emeliyat Rodiya kor a Merwan kul dibe. Pêwîst e ku ew here nexweşxaneyê û emeliyat bibe. Pêşiyê ew Merwan dixewirînin ku bi tiştêkî nehese. Doktor zikê wî diqelêşe, ciyê kul jêdike û davêje. Û dîsa zikê wî didirû û baş dibe. 60 e-name Zînê bi komputerê ji Temo re nameyekê dinivîse. Ew vê nameyê bi e-postê dişîne. Name xuya nake û bi sînyalên elektronîkî diçe "qutiya posteya" komputerêke navendî. Ji ber ku hemû komputer bi navê "înternet"ê mîna torekê bi hev ve girêdayî ne, loma dema Zînê, e^nameya xwe dişîne navnîşana Temo, ew name rasterast diçe ; dikeve "qutiya posteyê". Temo dikare vê nameyê ji qutiya posteya komputera navendî bigire û di komputera xwe de bixwîne. navnîşana e-maila temoweha ye temo.kurd@zaxo.kr Zînê dinivîse.. *& evîşaret nîşaneka e-mailê ye modem Ragîhana tora înternetê bi hezarên komputerên dunyayê ve, rihetî heyecaneke komputera ku Temo e-nameyên xwe jê werdigire Ev qutiya tora ye ku bi komputerên dunyayê li vir rastî hev tên, jê re dibêjin "server"; e-name mîna birûskê zû digêhîje ciyê xwe Temo dixwîne endazyar Kesê ku ji aliyê teknîkî ve perwerde û hîndekariyê dibîne, dibe endazyar. Endazyar pêwîst e ku bikaribe plan û projeyan çêbike û di pratîkê de bi kar bîne. Endazyar plan

û projeyên rê, pire, makîne û gelek tiştên din çêdikin. epîdemî Gava ku gelek kes di heman wextê de bi nexweşiyêke têger (nexweşiya ku ji hev digirin) nexweş dikevin, ew epîdemî ye. Nexweşiyên epîdemîk ên herî belav nexweşiyên zarokan in, herwekî sorik, mîrkutok, kuxik. Gelek caran meriv bi epîdemîya bapêşêjîdikeve. erdgilor Erdgilor wek gogekê nexweşiyêke gilover e. Hemû nexweşiyên welat û deryayên dunyayê li ser in. Ji ber ku dunya bi xwe gilover e, meriv rastiya dunyayê li ser nexweşiyê erdgilorê baştir dibîne. eskîmoyî Eskîmoyî li seranserê peravên Gronland û peravên Derya Qeşayî dijîn. Eskîmoyîyan berê nêçîrvanî û masîgirî dikirin. Wan pirê caran bi qeyik û kelekên ji çermên fokan masî digirtin. Ew di îglo, kozikên qeşayî û konên ji çermên fokan de diman. Îro piraniya eskîmoyîyan di xaniyan de dimînin. 62 ewliya Di gelek dînan de ewliya pîroz û xwedî giram in. Ewliyayên mêr û jin hene ku wan tevayîya jiyana xwe dane rêya Xwedê. Bi gotineke din li gor rê û rêbazên dîni jiyane. Li dêrên katolîkan, li ber wêne an jî peykerên ewliyan meriv fîndan pêdixin. ewr Ewrji xunav û pişrûgên berfa hewayê pêk tê. Xunav û pişrûg di nava hewayê de hene û digerin. Dema tav li ruyê erdê dixê, hilm û gulm ji ava surîştê radibe û ber bi asîman hildibe. Dûre ew hilm û gulma li hewayê sar dibe û dibe ewr. Piştî ew ava ku di nav ewr de ye dikare bibe baran, berf an jî zîpik û bibare. eylo Eylo di nav çûkên laşxur de xwediyê baskên herî mezin in. Li serê zinarên bilind hêlînên xwe çêdikin. Gelek cureyên eyloyan hene. Eylo nêçîra çûk û heywanên biçûk dikin û dixwin. Ji ber jehriya dermanên ziraî hejmarê eyloyan kêr dibe. Li hinek ciyên Kurdistanê jê re dibêjin qertel jî. eleke ave Heger kesek avjeniyê zanibe jî, dema ew li nav avê li kelek an jî keştiyêke biçûk siwar be, divê êlekê avê li xwe bike. Di keştiyêke mezin de jî pêwîst e êlekê avê hebin. Ger qeza û belayek derkeve, êlekê avê bi kêr tê. Mezinbûna wan li gor giraniya laşê merivan e. fabel Fabel, çîrokek kin e ku meriv tiştêkîjêhîn dibe. Piraniya ./ fabelanliser ajelan e. wek H mînak: Hestiyek di devê kûçîkekî debû. Kûçîk hat ser pîreyêke biçûk. Çaxa ew di ser pîreyê re çû, siya hestiyê devê xwe di nav avê de dît. Kûçîk got qey hestiyekî din e ku di nav avê de ye û ji bo siya hestî bigire, yê di devê xwe de avêt. Herweha kûçîk bê hestî ma û tiştêk bi dest nexist. Gelo meriv ji vê çîrokê çî hîn dibe? 64 ji bo pariyekî keriyek da' feqîr Feqîr derwêşên hîndî ne, bi hunera livbaziye laşê xwe fêr û amadeyî êş û azarê dikin. Wek mînak ew dikarin sîx, şûjin û xiştikan di laşê xwe re kin an jî wek di wêne de xuyaye, li ser gelta bizmaran rûnin. firfirok Firfiroka herî hêsan weha çêdibe: Du darikan wek xaçekê bide ser hev û girêde. Bi benekî jî serê wan bi hev ve girêde. Kaxiz, pel an jî potîkekî tenik pê ve bizeliqîne. Bi benekî guliyekê çêke û pê ve ke, ewjî dibe boçîka wê. Gulokek ben bigire, serê ben bi firfirokê ve girêde û firfirokê bifirîne. firina elektrîkî Di piraniya firinên elektrîkî de hem firin û hem jî sêlikên germkirinê hene. Li ser wan sêlikan meriv dikare xwarinê çêke û avê germ bike. Di hundurê firinê de meriv dikare nan bipêje û xwarinê çêke. Di firinên elektrîkî de li jêr û jor şîşik hene. Dema elektrîkî tê ev şîşik disincirin. 65 firmgî Firingî sebzeyek e û ew û kartol ji malbatekê ne. Li Kurdistanê firingî pir tîn çandin. Hema hema di çêkirina her xwarinê de firingî heye. Zivistanan jî li welatên sar firingî di camekanan de tîn çandin. Firingî tijî vîtamîn e. Li hinek aliyên welatê me ji firingiyê re dibêjin, bacanê sor an jî şamîk. fîl Fîl di nav ajelên reşayiyê de yê herî mezin e. Giraniya fîlekî dikare heta 7 tonî be. Fîl li Afrîka û li Hîndistanê hene. Fîlên Hîndistanê bi piranî tîn kedîkin û wek ajelên barkêşiyê di karên daristanan de bi kar tînin. file ave Fîlên avê ku jê re dibêjin 'walrus', li bakurê Gronlandê, li derûdora Derya Qeşayî bi garanî dijîn. Fîlê avê ji malbata fokan e. Fîlê avê dikare ji çar metreyî dirêjtir be û nêzîkî 2000 kiloyî jî giran be. Fîlê avê bi qîlên xwe mîdye û şeytanokên binê deryayê radike û dixwe. 66 flût Flût amûreke pifbar e, gelekî kevin e. Piraniya wan ji dar tîn çêkin. Fikra çêkirina hemû flûtên ku îro hene ji hebûna paneflûtê hatiye. Paneflût ji gelek lûleyan pêk tê ku dirêjahiya wan ne wek hev e. Piştî xelkê flûta adetî bi kar anî. Îro di orkestrayan de bi piranî flûta berwarkî ya metalîk tê bikaranîn. Cureyêke wê ya kin jî heye ku jê re dibêjin kurteflûta berwarkî. fok Fok li gor jiyana nav avê kemilîne. Ew guhandar in, ango

dizên, lê laşê wan dişibe yê masiyan. Gelek cureyên foka hene: şêrê deryayê, filê avê û hwd... Li peravên Swêdê sê cureyên wan hene: fokê gewrik, fokê bazink û fokê gupîşk. futbol Futbol spora herî bi nav û deng e. Lîstika futbolê di sedsala 18an de li Îngilîstanê dest pê kir û li seranserê dunyayê belav bû. Her hêlek ji 11 lîstikvanan pêk tê. Her maçek du dewre ne. Her dewreyek jî 45 deqîqe ye. flûta aderî kurteflûta berwarkî flûta paneflût fokê gewrik fokê gupîşk gakoviyê bakur Ajelên herî mezin li Swêdê gakoviyên bakur in. Ewji du metreyan bilindtir in. Gakoviyên bakur li nav daristanê dijîn, giya û pelên daran dixwin. Gakoviyên nêr bi şax in. galaks Li ruyê asîman gelek komên sitêrkan hene. Ji van koman re dibêjin galaks. Yek ji van galaksan Kadiz e û roja me jî di nav de ye. Dema tu li asîman bînerî tu ê li her deverê sitêrkan bibînî. Heger te bikaribûya tu bi mîlyonan mîl biçûya jor te ê ev wêne bidîta. gamasi Gamasî ne masî ne, ew heywanên guhandar in. Ew çêlikan tînin. Gamasî di avê de dijîn û bi pişikên xwe hewayê digirin. Hinek ji wan diranên wan hene û hinek jî diranşehî ne. Gamasî yek ji wan ajelên herî mezin e. Li hinek deverên Kurdistanê jî gamasî re dibêjin, hûtê avê. gamasi 1 merivekî bide ber hev. 6» geometrî Geometrî karê xêz, xal, cismên rûber û avahiyan e. Wek tiştên sêgoşe, çargoşe, çarçik û hwd. Mînak ji bo rûberên rast, kûbîkî û gilover. Ji zû ve xelkê erd û zeviyên xwe pîvane. Zanyariya geometriyê diavakirina xaniyan û di gera nav deryayê de gelekî girîng e. pergel rastkêş çarçik çargoşe sego, şe çember kub gilok gezgezok Gezgezok bêtir li koncal û derê malan şîn tê. Pelê wê bi pirç e. Ev pirç bi jahr e. Heger meriv dest bide wê an jî li devereke tazî ya laşê meriv bikeve, wir sor dike û dişewitîne. Lê dîsa jî gezgezok tê xwarin. Biharê meriv dikare bistiyên v/an yên teze bikelîne û jê şorbeyê çêke. pirç kulîlk 69 gêlaz Du cureyên gêlazan hene: gêlazên şêrîn û yên tîrş. Darên gêlazan biçûk in û guliyên wan firk in. Yên tîrş bi çêj û lezet in. Ji bilî xwarinê mirov dikare şerbet û rîçala wan jî çêke. gezer Gêzer ji bo laşê meriv gelek bi kelk e. Bi navê karotîn madeyek di gêzerê de heye û ew rengêkî porteqalî dide wê. Dema em gêzeran dixwin, karotîna ku tê de heye di laşê meriv de dibe vîtamîn-A. Însanan ji serdema kevirî û vir ve gêzer çandine. W- gindor Ji kuna hirçê re gindor dibêjin. Hirç zivistanê dikeve gindora xwe, radikeve û heta biharê dernakeve. Qula hirçê dikare di bin zinarekî de be an jî hirç bi xwe axê dikole û çêdike. Dikare li bin darekê be jî. Kurd dibêjin hirç 40 rojan dikeve xewa zivistanê, xwarinê naxwe û tenê binê lingên xwe dialêse. 70 girêk Meriv dikare bi ben, benê sênix û bi têlan tiştan bi hev ve girêde an jî bi alîkariya girêkê bişidîne. Gelek cureyên girêkê hene. Di wêne de tu dibînî meriv çawa benê solan girêdide. giri Dema meriv şiyar e, di kaniya çavê meriv de aveke şor kom dibe. Ev av çav diparêze û di kanalên rondikan re diherike pozê meriv. Dema meriv hêrs bibe, kêfxweş bibe an jî çavê meriv bixure rondik ji çavan dirijin. Êdî meriv digirî. Li hin deverên welatê me ji bo rondikan dibêjin hêsir. gîtar Gîtar amûreke têldar e. Şeş têlên wê hene. Meriv bi tilî an jî bi mizrabê li têlan dide. Ev amûreke spanî ye. Bi taybetî li Spanyayê xelk gelek jê hez dike. Di muzîka popê de elektro gîtar bi kar tê. pîstika rondikan rondikan elektro gîtara destan anfi û hoperlo 71 gog Çi biçûk û çî jî mezin herkes ji lîstika gogê hez dike. Ji hezar salan û vir ve ye ku merivan gog çêkirine. Awayên lîstikên gogan gelek in: futbol, basketbol, tenîs, golf hwd. golf Golf lîstikeke gogê ye. Meriv bi kaşoyê li gogê dixwe ku bikeve çalokê. Taybetiya vê lîstikê ew e ku kî di kêmban de gogê dixwe çalokê. Gelek cure kaşo hene. Hin ji wan ji dar û hin jî hesin in. Di qada golfê de 18 çalok hene. gorîl Nêzîktirîn xizmê însanan gorîl e. Ew dikarin du metreyan dirêj û ji 200 kîloyan jî girantir bin. Gorîl gelek bi hêz in. Herçiqaş hov xuyabin jî lê ew aram in. Gorîl şînahî û meyweyan dixwin. Ew li Afrîkayê bi tenê li herêmekê hene. kaşo goga hêl hestîkê bihîstinê perdeya guh labîrenta rehê balansê şeytanokaguh bihîstinê Lûleyeke din jî heye ku ji guhê navîn diçe -\ gewrîyê, jê re dibêjin ostakî. guhêdêwe lûleya ostakî g11)1 F' ' Guhji^êbêşai^êktê: ' guhênnavîn guhêhundur guhê derve, guhê navîn û guhê hundur. Pêlên deng di kerika guh re diçin û li perdeya guh dikevin. Perde bi deng , Jf?;, >: re dilerize. ^ : Lerz li hestîka ya navîn dikeve. Ew jî şeytanoka guh dilivîne. Şeytanok jî deng vediguherîne sînyalan, sînyal bi rêya

rehê bihîstinê diçin mejî. Guhê derve dikare bi çend babetan xuya bike. Kûçik dikarin guhên xwe yên derve bel û biçûk bikin ku dengê sist û nizim bibihîsin. Guhê fîlan yên derve gelek mezin e. Guhê beqan yê derve tune, tenê kerikek e. guhandar, li rûpela 74an binere (| gul Xelk gelekî ji gulan hez dikin. Gul nîşana xeml û evîniyê ye. Bi hezaran cureyên wê hene. Şax û guliyên wê bi dirik in. Rengê gulan sor, sipî, zer û hwd in. Bîhneke xweş ji wan tê. Gulên bejî jî hene û şîlan jî yek ji wane. guhandar Çêlikên guhandaran şîr dimijin. Ango piştî ku ew çêdibin, diya wan şîr dide wan. Guhandarji hemû ajelan kamiltir in. Hemûjîçêlikan tînin. Çêlikên wan di zikê diya xwe de mezin dibin û tînen der. Bi gotineke din ew dizên. Piraniya ajelên kedî guhandar in. Mêrbixwejî guhandar in. gulmêxik Gulmêxik tê çandin û gelek rengên wê hene. Bîhna gulmêxikan xweş e. Gulmêxik bi şax e û piştî ku meriv jêdike, divê meriv wê bixe nav guldanka avê. Li hin deverên welatê me ji gulmêxikê re dibêjin qerenfil. gumgumok Gumgumok wek maran ajelên kaşok in lê bi ling in û gelek cureyên wan hene. Ew kurm û mêşan dixwin. Piraniya gumgumokan li navçeyên germ dijîn. Gumgumokên bejî û avî hene. ave gumgumokê dara gumgumoka kor gur Gur dişibin kûçikên xurt. Pirça wan zer û gewr e. Gur mişk, cirdon û çûkan dixwin. Gur revde bi revde digerin, nêçîra bizin, mîh û ajelên din dikin. Li Kurdistanê gur gelek in. Zivistanan dema zêde berf dibare, gur êrîşî gund û bajaran dikin û ji bo merivan jî dibin talûke. gurçik Gurçik di laş de organa paqijkirina xwînê ye. Tê de bi milyonan gilokên ji tayikên xwînê hene ku wek filtre dixebitin. Piştî ku xwîn paqij dibe, qirêja mayî diçe mîzdankê. Dema mîzdank tijî dibe, mîza meriv tê. likên mîzê Andîçe rçikan mîzdank 75 xwînji gurçikan tê gurex Ew cinseke ji kûçikên almanî ye. Di destpêkê de bi şivanan re li ber pez bûn. Keriyên mîhan ji guran diparastin. Nuha bêtir wek kûçikên polîsan bi kar tên û rêberiya kesên kor dikin. halet Meriv bi halet cot dike. Beşê ku erdê diqelêşe û diqûlibîne, ew parçe hesinek e ku jê re gîsin dibêjin. Meriv dikare bi halet şûv, pirêze û erdê zibilkirî jî serobino bike. Berê haletê cot davêtin pey ga û hespan, lê îro bi traktorê cot dikin. Li hinek deverên welatê me hîn jî cotê bi ga û hespan heye. hamburger Hamburger xwarineke amerîkî ye û îro li her deverê dunyayê belav bûye. Goştê dewaran hûr dikin, dikin wek kulor, dibirêjin û dixin nav du parçe nan. Meriv dikare xas, xiyar û ketchupê jî têxe nav. 76 hamster Hamster ajelekî kojer e. Ji malbata mişk, cirdon û simoreyan e. Ew qût û xwarinê kom dike û vedişêre. Cinsekî wan heye ku jê re dibêjin hamsterê zêrîn. Ew gelekî populer e û bêtir ev cins di malan de tên xwedîkirin. hejîr Hejîr bi daran ve çêdibin. Darhejîr li welatên germ şîr dibin. Tu dikarî hejîran ter an jî hişkîrî bixwî. Hin hejîrên ter reş in, hin sor, hin zer û hinek jî şîr in. Rengê hejîrên hişkîrî jî qehweyî ye û gelekî şêrîn in. Hejîra hişkîrî ji nivî bêtir şeker e. Dendikên wan pir biçûk in. Di hejîrekê de gelek dendik hene. hejmar Bi hejmaran meriv dikare tiştan bijmêre, bizanibe tiştek bi çiqasî ye, çiqas giran e, çiqas dirêj e. Li virji (o)ê heta (9)an hejmar hatine nivîsîn. Wekî ku tu di wêne de dibînî ev (o) bi serê xwe ne tiştek e, lê dîsa jî di jimartinê de hejmareke girîng e. 77 helalûk Helalûk bi hêsanî tê naskirin. Tayê wê kin, berê wê sor, pelên wê mîna çerm û şayîk in. Meriv rîçala helalûkan çêdike. Heger meriv şeker bi helalûkan werke, dikarin heta demeke dirêj xera nebin. helîkopter Helîkopter cureyek balafiran e ku ew dikare ber bi pêş û paş, bi jor û jêr ve bifire. Ew dikare li hewa li ciyê xwe raweste. Helîkopter bi alîkariya perwaneyan li hewayê difirin û radiwestin. Du perwaneyên wê hene. Yek bi jora helîkopterê ve ye, ya din jî bi dûvika wê ve ye. perwaneya mezm hemşîre Hemşîre li nexweşxaneyan kar dikin. Li nexweşan dinerin û wan derman dikin. Hemşîre ji doktoran kêmtir dixwînin. Herçiqas îro li nexweşxaneyan hemşîreyên mêr hene jî lê li Ewropayê dîsa jî wan re dibêjin "syster" ku tê maneya xwişk. hesinger Hesinger ji metalan alav û tiştan çêdike. Pêşiyê parçe hesinekî dike hêtûnê û bi pîfa kûreyê agir gur dike. Hesinê di agirê hêtûnê de sor dibe û dibe mîna bizot. Paşê wî hesinê germ dide ser sindanê, bi çakûçekî giran wî hesihî dikute û formekê didiyê. Hesinger kilît, çengal, kêr, das, bivir, nalê hespan û hwd çêdikin. Ji vî karî re dibêjin hesingerî. kûre hêtûn sindan hesp Beriya 5000 salan hesp hatiye

kedîkirin. Berê hespbipiranîji bo siwarbûnê, di şer û nêçîrê de bi kar dihat. Piştî, bi hespan bar kişandin, cot kirin û gerdûm avêtin pey wan. Li gelek welatan hespan beşdarî spor û pêşbirkan dikin. Navê yên nêr hesp, yên mê mehîn û wan jî canî ne. Gelek cinsên hespan hene. tilor bujî firnik navpişt navteng 79 hespê avê Hespên avê ajalên kovî ne, mezinû "\. .~ nelihev in. Du 7 cinsên wan hene. Hespên avê normal dikarin 4 metreyan bilind û bi qasî 300 kîloyanjî giran bin. Giraniya hinek cinsên ' wan nêzîkî 200 kîloyan e. Ew li ber çem û golên Afrîkayê dijîn. Hespên avê baş avjeniyê dikin û piraniya jiyana xwe di nav avê de dibuhurînin. Hespên avê bi giya û hêşnahiyên nav avê dijîn. Devê wan fireh û gepên wan mezin in. Çaxa avjeniyê dikin, bi tenê firnik, çav û guhên wan di ser avê re ne. hevrîs Hevrîs bi piranî devî ne, lê carina jî dibin dar. Sitriyên hevrîsê tûj in. Berên wan reş û şîn in. Ji berên wan biharatê çêdikin. Meriv ji darên wan kêrika rûn, hesk, çocîk, kevçî û tiştên weha çêdike. 80 hewa Hewa nayê dîtin. Lê dema ku tu pifî tişteki dikî, tu dizanî ku hewa heye. Hewa ji gelek gazên cuda pêk hatiye. Ji pêncan yekê hewayê oksîjen e ku pêwîstiya hemû jîndaran pê heye, yên mayî jî hîdrojen û gazên din in. hezîmkirina xwarinê Ji bo ku laşê meriv adanê bigire, divê xwarin hûr bibe û bibe weke hevîr. Ev rêyêke dûrûdirêj e. Xwarin ji dev dest pê dike, di lûleya xwarinê re derbasî asikê dibe, diçe rodiya zirav. Li vir adana ji laş re pêwîst li laş belav dibe. Yê mayî jî li wir dikeve rodiya sitûr û di wir re jî dibe gu u te der. hêlekane Gelek cureyên hêlekane hene. Meriv dikare darekî dirêj li ser tişteki dayne û du kes, her yek li aliyekî rûne û xwe hêl bike. Ji viya re dibêjin zirnezîq. Meriv hêlekane jî bi ben an jî bi zencîrekê çêdike. Ben an zencîrekê weke du seriyên bi du aliyên jora derekê ve dadiliqîne û xwe tede hêl dike. pankreas rodiya zirav dawîn hêştir Hêştir dikare demeke dirêj bê av bimîne. Ew di milikê piştî xwe de gelek adanê berhev dike. Hêştirê dumilik li Asyayê ji bo bar û siwarbûnê bi kar tînin. Hêştirê yekmilik jî li Erebia û bakurê Afrîkayê hene. Ji hêştirê nêr re dibêjin lok û ya mê re jî dibêjin meye. yekmilik hêştirê dumilik hêştirmel Hêştirmel balindeyeke gir e û piraniya wan li Afrîka û Erebia hene dijîn. Ew dikarin bi qasî du metre û nîvan bilind bin. Giraniya wan jî dikare heta 135 kîloyan be. Hêştirmel nikarin bifirin lê dikarin ji hespekî zûtir bibezin. Ew refbi ref dijîn. hilm Dema lawik di hewayê de sar de diçe der û piştî vedigere jûra germ, berçavika wî hilmê digire. Li her ciyekî di nav hewayê de hilmê nexuyayî heye. Heger hilm sar bibe wek berçavika wî lawikî xwêdan dide û dilopên avê pê dikeve. Ji vê re dibêjin hilm. cama cemidî 82 hilû Pelên dara hilûyê gur e. Hilûyên zer, sor û reş hene. Hilû ji klîmata germ hez dikin. Li welatê me Kurdistanê hilû gelek in û li hinek deveran ji hilûyan re dibêjin încas. kulîlk hirç Hemû hirç hov û kovî ne. Piraniya wan bêzerar in. Hirç gûz, findiq, mêwe, kêz û mûran dixwin. Ew zivistanan dikevin gindoran û di qulan de radikevin. hirça sipî Hirçên sipî li Cemsara Bakur dijîn. Ewtgir in, yên nêr û mezin dikarin du metre û nîvan dirêj û ji 700 kîloyan girantir bibin. Pirça wan sipî û gewr e. Hirça sipî baş ajne dike. Nêçîra wan masî û fok in. 83 hirmî Hirmî jî wek sêvê ji zû ve hatiye çandin û gelek cureyên wê hene. Hirmî payizê digêhîjin. Ji ber ku dara hirmiyê hişk e, darên wan di karê mobîlyayê de jî bi kar tînin. dunya hîv hîv Hîv li gerdûnê peyka dunyayê ye. Ew di mehekê de li dora dunyayê digere. Herdem heman ruyê wê ber bi dunyayê ve ye. Ruyê wê ronahiya xwe ji rojê digire. Carina em hîva nîvşevî û carina jî têrşevî dibîriin. Li hîvê av û hewa tune. Ji ber vê yekê jîyan jî lê tune. Li hin deveran ji hîvê re dibêjin heyv. Rûberê hîvê tijî krater VcafeMO*, '^Sw_» Di îçöçan de cara pêşîn meriv çûn ser hîvê. hokirin Gava ku meriv hin ajelan hoyî liv û tevgeran dike, jê re dibêjin hokirin. Wek mînak meriv dikare ajelan ho bike ku bi rengekî taybetî biçin. Heger meriv hercar bi wan şa bibe û tişteki xwarinê wek xelat bide wan, wê demê ajal baştir ho dibin. Hin ajal zû ho dibin, bi taybetî jî hesp û kûçik. Hokirina hespan bi xwe re pêşbirkên spora olimpiyadê jî aniyê. Di pêşbirkê de diyar dibe ku meriv hespê xwe hoyî çî ,kiriye. meş loq çargavi bimeş rune bikeve wenne holik Holik mîna kozekê ye, xaniyekî sivik û sade ye. Holikên her welatî cuda cuda ne. Wek nimûne: îndîyanî holikên xwe ji çerm çêdikin, lê eskîmoyî ji qeşayê çêdikin û jê re dibêjin

îglo. Û li Afrîkayê holikan ji zil, pûş û palaxê çêdikin. Li Kurdistanê jî bêtirji dar, çilo, qirş û pejikan çêdikin. - V" <' holika afriM îglo holikaçermîn a b c Ç d e ê f 9 i A 1 î 85 ■J: K L M N P R S Ş T U Û V X Y Z j k l n O P q r s Ş t u v U x y z b c Ç d e e f Q hoqebaz Ew kesê ku dikare çend gog û tiştan bi hev re bavêje û bigire, jê re hoqebaz dibêjin. Hoqebaz hunermendê gogan e. Hoqebaz bi piranî di sîrkusan de xwepêşandan pêk tînin. vV ^ ® w m n o P q r s Ş t u v W X y z huner Dema em dibêjin huner, wêne, tablo û peyker tên bîra meriv. Hunermendek dikare bi firçeyê wêne çêbike. Hunermend dikare pêşî li ser kevir, text, cebs, bronz an jî platekê wêneyekî çêbike û dûre wê li ser kaxizekê çap bike. Ji hunerê weha re dibêjin grafîk. hunera bi rûnerengî .^vK~1 peyker bi averengî V v O 'r ** 1 a*wf*(< grafil 86 îbadet Di hemû olan de îbadet heye. Li gora dîn dema ku meriv nimêj û dua dike, meriv sererast bi Xwedê re dipeyive. Bi dua û niyazan meriv daxwaz, hêvî an jî dilxweşiya xwe dide der. Xiristiyên destên xwe dixin nav hev. Musliman li ser secadê li ser çogan destên xwe ber bi jor vedikin û ji Xwedê lava dikan. A a B b C c Ç Ç D d E E F>- e e f g h îglo Bi zimanê eskîmoyîyan îglo xanî ye. îglo ji berf û qeşayê tê avakirin. Navdera îgloyê bi piranî bi tunelekê dest pê dike. Eskîmoyîyan berê di zivistanan de xaniyên xwe weha ji berf û qeşayê çêdikin. Nuha di dema me de eskîmoyî jî di xaniyên normal de dijîn. * - * -- / : y înfeksiyon Sedema gelek nexweşiyên înfeksiyon e. Ev tê wê wateyê ku înfeksiyon ew e ku bakterî û vîrusên jîndar dikevin nav laşê meriv. Ev hewqas biçûk in ku meriv ancax dikare bi mîkroskopan bibîne. Dema ku meriv bipişke, hilma xwe bide û bistîne an jî destê xwe bide hev, dikare bakterî û vîrusan ji hev bigire. ^ V, _< R S Ş 87 A Bb Cc Ç Ç Dd Ee Eê 1 1 j k m n O Pp q " r s Ş Ş T dehol qelûna aştiyê 1 .1 .»'j. "X * \ <>> flût % N « mokaşîn îndîyanî Dema cara pêşîn însanên sipî çûn Amerîkayê, guman dikirin ku çûne Hîndistanê. Ji ber vê yekê ji xelkê wir re gotin hîndî. Lêbelê berî ku însanên sipî biçin Amerîkayê bi hezar salan îndîyanî li wir dijîyan. Ew ji bakur heta başûr bi kom û eşîrî dijîyan. Ewropiyên ku çûn Amerîka Bakur, îndîyanî bi darê zorê ji wir derxistin. Heta sedsala berî nuha jî di navbera ewropiyêri de şer hebû. Her ku ' kêmbû, bi darê zorê jî ew li L~i \ ^W' taca serî pîşekarên jêhatî Gelek îndîyanî pîşekarên zîrek bûn. îndîyanîyên Amerîka Bakur gelek tiştên sipehî ji perik û tiştên din çêkirine. Çekên baş saz kirine. îndîyanîyên Amerîka Navîn û Başûrji kevir, kremît, metal û zêr gelek tiştên xweşik çêkirine. li herêma çiyayên Andê ""ÇyayliLAndê li Başûrê Ametîfeayeszencîreçiyayên herî mezin û giring in. Li ^we^êfe_T-ê ji hezar salan ve împaratoriyeke mezin hebûye. Navê vê împaratoriye înkâ Nuha jî li wê herêmê 10 mîlyonî îndîyanî dijîn. Piraniya wan yan gundiyan feqîr yan jî karreyî ne. 88 tîr û kevan «..- ■<jfc.' kanot bivirê şer ABCDÉAE li deşt û çolên Amerîka Bakur îndîyanîyên ku li deşt û çolên Amerîka Bakur dijîyan nêçîra gamêşan dikirin. Ew koçer bûn. Wan kon û malên xwe li ser darbestekê girêdidan, davêtin pey hespan û dikişandin. Tekerên darbestê tune bûn. Ji îndîyanîyên deştî re "sioux" û "apachî" digotin. li cengelên Amazonê Li Amerîka Başûr, li cengela derûdora Amazonê nuha jî gelek îndîyanî dijîn. Debara wan li ser nêçîr û masiyan e. Cot û cobariyeke demên berê dikan. Piraniya çandiniya wan lazût e. îro jî ji ber merivên sipî ber bi herêma çiya ve diçin û li wir dimînin. "7 *\$< 'V.I L fi *.., I 89 JKLMNO •PQRSŞTUuVXYZ Bb 'Gc Ç Ç Dd Ee /. Eê instrumentên pifbar instrumentên pifbar dikarin mîna bilûr û klarnetê ji dar an jî mîna trumpet, tuba û basonê ji paxir bînan sazkin. Navekî din yê van instrumentan "aletên kêmdeng" e. /M flûta pîkolî 'f-f~J~i, ».\t :k:mm .-.- tyKCFE bastûba /. Vi basûn ^V m ^' q r klarnet îshokey Li dunyayê yek ji wan lîstikên populer e. Li ser qeşayê tê lîstin. Lîstikeke bi lez û dijwar e. Tîma wê ji şeş kesan pêk tê. Sê lîstikvan li pêş, dudu li hêla paş, qeleyê diparêzin û yek jî qelescî ye. Sê peryodan tê lîstin û her peryodek jî 20 deqîqe ye. Divê lîstikvan bi kaşoyan gogê bavêjin qeleya hember. ■m 90 jeans Jeans cureyek pantorê dirêj û ji pembû ye. Bi piranî rengê wî şîn e. Qumaşê wî zexm e. Berê wek şemedan dihat bikaranîn. Bi sed sal beriya nuha cara pêşîn kowboyên amerîkayî li xwe kirine. Lê îro herkes li xwe dike, hem ciwan û hem jî kal. a / jeep Cureyek otomobîlan e, ne bi tenê li ser rêyên rast, herweha meriv di

rê û ciyên kert û kort de jî dikare bajo. Motora wê her çar tekeran jî digêrîne. Cara pêşîn eskerên Amerîkayî jeep bi kar anîne. Jeep û makîneyên araziye di ciyên daristan û çolan de bi kar tînin. Jeep ji bo rêyên gund û çamûr, kert û kort gelek baş e. -t__m__^- / r' < \$ P jemn Her cara dil lêdide, xwînê pompeyî laş dike. Ji vê tevgera xwînê re jenîn dibêjin. Meriv li aliyê hundur yê zenda xwe lêdana jenînê baştir hîs dike. Lêdana jenînê divê herdem wek hev be. Dema zor li laş tê, lêdana jenînê jî zêdetir dibe. Li hinek deverên welatê me ji jenînê re dibêjin nebiz. 91 c d e ê g jockey Ew kesên ku karê wan ajotina hespan e û beşdarî pêşbirka hespan dibin, jockey in. Jockey divê bi kîloya xwe sivik be. Cil û bergên jockey ev in: cîzme û şalwarê siwarî, îşlik, mîgfer û kum. Bi wan tiştan re qemçiya ajotinê jî heye. Peyva jockey di zimanê me de weke jokey bi lêv dibe. K m jojo Jojo meqereyek e ku li dora wê kertikekê vedikin û benê sênix lê dipêçin. Dûre bi vî benî ber bi jor û jêr dibin û tînin. Jojo lîstikeke gelek kevin e û nuha jî dem dem populer dibe. O n u Û VV juji Dema jûjî talûkeyekê bibîne, ser û lingên xwe dikşîne hev û dibe wek gogê ji dirikan. Jûjî kurm û kêzikan dixwe. Jûjî zivistanan xwe di bin pel an jî qulikekê de vedişêre, heta biharê dikeve xewê û dernakeve. * ,... " * . ^ 92 kakao Meriv dendikên dara kakaoyê derdixe û. hişk dike. Kakao li welatên germ hêşîn tên. Berê li Amerîkayê dihatin çandin lê nuha li gelek ciyên Afrîkayê jî tên çandin. Pelên darên kakaoyê gelekî dirêj in. Dema em dibêjin kakao çokolad tê bîra meriv. Ji ber ku meriv çokolad jê çêdike. kaktûs Kaktûs li herêmên deşt û germ hêşîn tên. Bi piranî pelên kaktûsan tunene û bi darên wan ve sitriyên pan û sitûr hene. Ji bo ku pelên wan pan û dirêj in, gelek avê dikişînin. Gulên kaktû- san sipehî ne. Gelek cureyên wan ji bo xemlê li salonan datînin. kamera Hundurê kamerayê reştarî ye. Lê dema meriv pêl li bişkoka filmkişandina wê dike, bi demeke gelek kurt ronahî diçe hundurê kamerayê û vedimire. Ronahiya ku ji laleyê tê, di merceka objektîfê re derbasî kamerayê dibe. Ew mercek ji bo filmê ku li dawiya kamerayê ye, ronahiye kom dike. Wêne bi serberjêrkî dikeve ser film. : * / " : * _ si ' __. * Mêweyên kakaoyê dirêj in û dendik di nav de ne. x- !: . ■> * ; VV: - - * . mercek film objektîf a b c c d __. ê r T _ i ! 1 I P Q i- L u û V 93 b c c d e ê 9 h m n o P q r s s _ > t u u V w X kangurû Kangurû heywaneke bi tûrik e. Kangurûya mê tûrikek di bin zikê wê de heye. Dema çêlikên wê çêdibin, heta ku mezin dibin, di wî tûrikî de dimînin. Kangurû bi tenê li Australyayê hene. Bi keriyên digerin û giya dixwin. Hinek ji wan heta du metreyî bilind dibin. Lingên wan ên pêşîn kin û yên paşiyê gelek dirêj in. kanot Ji kelekên sivik, zirav û dirêj re kanot dibêjin. Meriv dikare bi bêrikan bikişîne an jî bi baskebayê bajo. Kayak ji eskîmoyîyan, kanadenser jî ji îndîyanîyên bakurê Amerîkayê li cîhanê belav bûne. karawan Karawan xaniyekî biçûk î li ser tekeran e. Meriv karawanê davêje pey otomobîlê û kuderê bixwaze dajo wê derê û li wir êdî pêwîstiya meriv bi xanî namîne. Ji ber ku piraniya tiştên ku di xaniyekî de hebin, di karawanekê de jî hene. Wek nimûne, ciyê razanê, kursî, mase, lampe, kalorîfer, sarincok û hwd. Kangurûyek dikare 10 metreyan xwe hol bike. kayak kanadenser r" 9 karê destan Berê hemû firax û alav bi destan dihatin çêkirin. Nuha di fabrîkeyan de çêdikin. Lê hîn jî li gelek ciyan ev karê destan heye, wek mînak koşkarî û xeratî. Jinika di wêne de, ferfûriyan dineqîşîne. Mêrik jî dartraş e. Bi çakûç û miqareke biçûk darekî vediroje. Herdu jî karê destan dikin. kartol Kartol ji Amerîka Başûr hatiye. Di salên 1800ê de li her deverê Ewropayê belav bûye. Lem û kemên kartolan bi qasî metreyekê bilind dibin. Kulîlkên wan zer, sipî û mor in. Kartol bi xwe di bin axê de ji reh û rîçikên lem û kema xwe çêdibin. Kartol îro xwarinek ji xwarinên herî giring e. kelûk Goştê masiyên kelûk xweş e. Kelûk dikare heta metre û nîvekê dirêj û bi qasî 35 kîloyan jî giran be. Di avên çeman de. hêkan dikin. Hêk di avên çeman de dibin çêlik û piştî du sê salan derbasî deryayê dibin. Piştî çend salan dîsa vedigerin warê xwe û bi hev re dilîzin, bi gotineke din, ji bo çêlikên nû dîsa bi hev şa dibin. ; ' % i * Nv v c Ç d e e f g h 95 m n c P q r s Q • W t U Û V w X y z b d e e keman Keman û kemançe instrumentên têldar û kevanî ne. Meriv bi kevanekê lêdixe. Çar têlên kemanê hene. Kesê ku li kemanê dixwe, kemanjen e. Keman yek ji wan instrumentan e ku melodiya sitranên kurdî baş pê

derdikeve. g m n o P q y ! s s t u \ u V w X y z kember Banî û pire dikarin kemberkî werin avakirin. Ew pir hindik dikarin kupikî bin. Kevir bi awayekî welê tên birîn û danîn ku di avakirinê de hevdu digirin û giranî vedikişê ser dîwar û sitûnan. Hinek pireyên bi kember hene ku ji hezar salan heta îro mane. Li welatê me Pireya Mala Badê yek ji wane. kemend Meriv bi kemendê ajelan digire. Kemend werîsekî dirêj e û serê wî werîsî bi xilboq e. Bi piranî laponî û gavanên amerîkî bi kar tînin. Ji bo ku meriv bikare kemendê bi kar bîne, divê meriv xwe baş hîn bike. 1 v w 96 kenîşt Mîna dêra xiristîyan û mizgefta muslimanan kenîşt jî ciyê îbadeta cihûyan e. Li kenîştan dplabek heye. Di wê dolabê de pirtûka pîroz, Tewratê diparêzin ku ew jî a cihûyan e. Li ber dolabê perdeyek heye, navê wê "perdeya bexşandinê" ye. Li her kenîşteke şamdaneke heftşaxî heye. lûleyên Tewratê ~ şamdanka heft şaxî t III! 111 faEJ I.-. v-«»_j_**' ~ a b c c d e ê f q 1 i ker Ker û hesp ji du malbatên nêzîkî hev in. Kerên kovî yan jî ên çolê li Asya û Afrîkayê hene. Kerên kedîkirî bi taybetî li welatên derdora Derya Sipî hene. Li Kurdistanê jî ker pir in. Hem ji bo siwarbûnê û hem jî bo bar bi kar tînin. Ker ajelek bargir e û keda wê pir e. Ji kera mê re dibêjin manker. Ji çêlikê wan re jî dibêjin cahşik. Di çîrokan de ker ehmeq û rikebar e. kereste Li daristanê daran dibirin, ji şax û guliyên rût dikin. Van darên gilover û dirêj li gor pîvanekê dibirin û jê re dibêjin kereste. Piştî van keresteyan dibin kerestexaneyê û li wir dikin text. Piştî ku kereste tenik û pan hat jêkirin û bû text, meriv wan di avahî û mobîlyeyan de bi kar tîne. ^i*r-"/V, ^*S !. ~) * s: kereste kerestexane q r s s u v j 97 b r ö e _.-. n kerguh Kerguh ajeleke kojer e. Havînan giya û hêşnahîyan, zivistanan jî kelem û qaşilan dixwe. Lingên wan yên paşiyê dirêj in û bi lez baz didin. Gelek cureyên kerguhan hene, herwekî kerguhên çiya, yên çolê, yên kedî. Li hinek deveran jî kerguh re dibêjin kîroşk. .. ' 4- s V. "J m V ->"', -.'^ ":-"-^>_. ■'■Wlv -' _f kerkedan Şaxek an du şax li ser pozê kerkedanan hene. Çermê kerkedanan sitûr e. Kerkedaneke dikare ji sê metreyî dirêjtir û bi qasî otomobîlekê jî giran be. Kerkedan li Afrîka û Asyayê hene. >O.J K \ >v I ! O P q u û V w X V kermêş Kermêşên normal bi derziya xwe xwîne dimijin û di zikê xwe de kom dikin, loma jî diwerimin. Kermêşa ku xwîne dimije a mê ye. Kermêş ji malbata mêş û megezan e. Hinek cureyên kermêşan hene ku bi meriv ve didin û nexweşîyan belav dikin. Li hinek deverên welatê me ji kermêşê re dibêjin pêşû. ' \ *V 98 keskesor Carina dema baran dibare meriv dikare keskesorekê bibîne. Ev tîrêjên rojê ne. Tîrêj di hewa re, di nav dilopên avê re derbas dibin û bi reng xuya dikin. Di tîrêjên tavê de hemû rengên keskesorê xuya ne: sor, porteqalî, zer, kesk, şîn û mor... Û rêza rengan hertim weke xwe ye û nayê guhartin. keştî, li rûpelên 100-ioian binere [(keştîkêş Ev curekeştî, keştiyeke gelekî mezin bi dû xwe ve dikişîne. Wek mînak, dema keştiyeke mezin tê benderê, ew wê li pey xwe dikişîne û dibe li îskeleyê bi cîh dike. Carina jî keştîkêş koma darên nav avê li dû xwe dikişîne. C C d e e y > <]_ J>. keştiya barkêş Keştiyên barkêş di nav du benderan de bar dibin û tînin. Barên wan însan û otomobîl in. Li ciyên ku pire tunebin keştî diçin û tînin. Lê barkêşên mezin jî hene ku derdikevin deryayên mezin û di nav barên wan de trênjîhene. Ji keştiya barkêş re ferîbot jî dibêjin. i ! ! } O c \ .7 99 b c c j* d e e f g h keştiya keştiya dûkelî .^JO -** _- ba, dûkel û motor Berê keştiyên herî mezin, keşriyên bayî bûn. Di sedsala î8an de keşriyên dûkelî derketin û yên bayî jî hê bi kar dihatin. Di sedsala î9an de motorên dieselî îcad bûn. îro piraniya keştiyan bi motoran kar dikin. Keştiya dûkelî ya pêşîn hem bi çerxê û hem jî bi bayî kar dikir. çerx m n o P q r s Ş t u \ u V w X y z keştî Keştiya bayî cara pêşîn beriya 5000 salan hatiye avakirin. Keştiya bayî tenê dikare bi bayî biçe. Loma jî divê ewji perav û qeraxên deryayê bi dûr nekeve. Di serdema antîkê de xelkê keştiyên bayî yên mezintir û baştir ava kirine. Di heman demê de keştiyên ji sed bêrikî zêdetir ava kirine. Di salên 1800î de keştiyên dûkelî û yên bi motor hatin çêkirin. Keştiyên rêwîyan ku ewjî di salên 1850î de hatin çêkirin, li ser Atlantê di navbera Amerîka û Ewropayê de dest pê kirin çûn û hatin. Bi hezaran kes li van keştiyan siwar dibûn, mîna bajarên ser avê bûn. Rêwîtiya navbera Amerîka û Ewropayê dûr û dirêj dajot. Herçendî nuha rêwîtiya bi keştiyê hefteyek be jî, lê piraniya

xelkê bi balafirê rêwîtiyê dikin. îro keştiyên mezin ji bo bar û petrolê bi kar tên. Keştiyeke petrolkêş dikare 300 metreyan dirêj be. Curekeştiyên din jî hene ku li gel rêwiyan, otomobîl, otobus, kamyon û trênan jî li wan bar dikin. 100 lûleya eksozê kuleka keştiyê restorant rlr bêrika rotayê perwane sînema Di vê keştiya barkêş a nûjen de, bar di qutiyên mezin de ne ku jê re dibêjin konteyn. konteyn Di navbera salên 1850 û 1950ê dê, keştiyên dûkelfî bi hezaran ûdihanîn. ~ Antenên ji bo radar, radyo û televîzyonê keleka hawarê kontrolê odayên razanê asansor .4. sin_ Di vê keştiyê de, ji bo otomobîlan du qat dik hene. Li herî jêr, li odeya makîneyan tu du motorên mezin dibînin. Li qatên jora otomobîlan odayên razanê, restorant, dikan, sînema, salonên dansê û hwd hene. Li qatê herî jorjê odeya kontrolê heye ku li wir keştî tê îdarekirin. Li pêş û paşiya keşiyê jî du dergehên mezin hene. Di van dergehên re otomobîl û hwd derbasî hundur dibin û derdikevin. c Ç c Ç D d E E F G e e f g H h I i I î J Kk L! M N dika otomobîlan odeya makîneyan Bi perwaneyên kêlekan motor keştî bi hêsani dikare xwe bide îskeleyê. 101 perwaneyên kêlekan X Y Z b c c d e ê g h m n o P q r s keştiya bayî Keştiya ku tu di wêne de dibînin, keştiyeke bayî ye û di dawiya sedsala 17an de, ji bo ku çayê ji Çînê bîne Ewropayê, bi kar dihanîn. Lê îro hemû keştî bi motorê kar dikin. Nuha keştiya bayî tenê ji bo perwerdeya keştîvanî û deryavanan bi kar tînin. Keştiya bayî ya herî kevin sê sitûnî bû. Bi serê sitûnan ve hin lolib hebûn û cawên çargoşeyî bi van loliban ve girêdayî bûn. Ji bilî van hinek cawên nivîştî jî bi pêşî, paşî û di navbera sitûnên keştiyê de hatibûn girêdan. Bi cawên nivîştî meriv dikaribû keştiyê ber bi bayî ve jî bajo. j#. _-. Keştîvan bi çerxekê keştiyê îdare dike. sitûna paşîn cawe paşîn t u û V w X y z Deryavanên keştiya bayî pîrî caran sandoqek jî bi xwe re digerandin ku hertim kinc û tiştên xwe tê de veşêrin. bêrika rotayê 102 siruna mezin cawe çargoşeyî lolib ir.-.i. »I sitûna pêşîn *! i t i . <<.*' ?> keştîvan cawê keştiyê dipêçin cawê nivîştî A B G Ç D Fi G H I 1 n _ *-t -*&'~**' ■m. » 103 karîte kulabe Y Z c d e ê f g h m n o P q r s Ş t u u V w X y keştiya nûh Di pirtûkên pîroz de tê gotin ku tofaneke mezin rabûye. Nebî Nûh, malbata wî û ji her cinsekî cotek lawir û ajal ji mirinê filitîne. Nebî Nûh keştiyeke mezin ava dike. Gişt dikevin vê keştiyê û li ser avê dipekin vî alî û wî alî. Piştî av kêmbûnê û Keştiya Nûh li çiyayê Agirî disekine. Li gor hin pirtûkên pîroz Keştiya Nûh li çiyayê Cûdî asê maye. / ./': ' \$ \$y ' ■""tj _S':! % kevir Kevir parçeyên zinar û çiya ne. Gelek cureyên çiya hene. Ruyê erdê û qalikê erdê bixweji cureyên çiya û keviran e. Tebeqa binê qalikê erdê jî cureyek çiyayê helandî ye ku jê re dibêjin magma. Dema volkanek diteqe, magma jî dertê ruyê erdê. Hin cure çiya û kevirji magmayê çêdibin ku granît jîyekji wane. volkan ~-*ssp__ :-,- granît -.. kevirê sêlaxî Ba û baran, xîz û sêlaxa çiyên dihêrifin. Xîz û sêlax li binê gol û deryayan kom dibin. Ev komên xîz û sêlaxan piştî demekê bi hev ve dikelin, taht û zinar û kevir ji nû ve pêk tên. 104 kevjal Kevjal heywaneke kaşok e û di avê de dijî. Ew lawirên biçûk û yên mirî dixwe. Deh lingên kevjalê hene. Piştî wê pan û fireh e û qalikê piştê tenik e. Dûvikê wê biçûk e û di bin qaşilê wê de ye. Kevjal dikare berwarkî jî bi rê ve biçê. a b ' c d 9 kevjala dirêj Kevjalên dirêj di kûrahiya çem û golan de dijîn. Bi alîkariya dûvê xwe berepaşî ajnê dikin. Rengê kevjalên çeman gewr e, lê dema tên kelandin rengê wan sor dibe. Gelek kes ji goştê kevjala dirêj hez dikin. r, , i - . n o kevok Bi kurdî jê re kotir û bewran jî dibêjin. Cureyên wan ên malovî û yên kovî hene. Berê bi kevokên malovî name jî dişandin. Li bajaran xweş e gava ku kevok li her derê hebin, lê herweha dikarin bi rîça xwe derdorê qirêj bikin. A q ç s u û w X \ / y 105 c Ç d e »* e f g h m n o P q r s Ş t u u V w X y z kevoka nameber Ev kevokeke kedî ye. Ji bo ku bikaribe were malê, ew tê perwerdekirin. Heger meriv wê bi dehan km li dûr berde jî, dîsa difire û tê warê xwe. Kevoka nameber dikare nameyeke sivik hilgire, bi xwe re bibe û bîne. û di demên berê de ev jî babeteke ragîhandinê bûye. "v kew Kew bi reng û dengê xwe çûkeke pir xweşik e. Kurd ji bo kêf û nêçîrê kewan di rikewan de xwedî dikin. Li rojavayê Asyayê, başûr û rojhilatê Ewropayê, bakurê Afrîka û li Yemenê kew hene. Şeş cure ne: kewê sor (alectoris rufa) kewê zinaran (alectoris graeca) kewê berberî (alectoris barbara) kewê gozel

(alectoris chukar) kewê çolê (ammoperdix) kewê çîr (ammoperdix Ji van şeş cureyan kewên gozel, kewên zinaran kewên çîr li Kurdistanê hene. Kewên gozel û kewên zinaran mezin in û bi qasî 32-35 cm ne. Kewên çîr biçûk in û bi qasî 22-25 cm ne. Reng û nexşên wan jî ne wek hev in. Kew zivistanan ref girêdidin û xwe didin qontar û naverastan. Hêlîna xwe li erdê çêdikin. Di mehên nîsan û gulanê de ji 8 heta 24 hêkan dikin. Kewa marî kurk dikeve. Kew kurm, kêz û giya dixwin. Dengê kewa gozel gelek xweş e. Dengêkî weha derdixe: qib.. qib... qib... qaqibo... qaqibo... qaqibo... qib... qib... qib... 106 \ kêç Kêç kêzikeke biçûk e. Baskên wê tunene lê xwe baş hildavêje. Kêç parazît in û li ser pişta yên din dijîn. Cinsek ji wan jî xwîna merivan dimije. Li ser kêçan gelek gotinên îronîk hene. Li vir, di wêne de kêç erebokekê li dûv xwe dikişîne. Skandinavî jê re sirkûsa kêçan dibêjin. ':,:::\$> ,* ....WV vir weneye kêçê hatiye mezinkirin a b c c ö c ê f 9 h kêzberû Qaşilê kêzberûyan req û qop e. Kurmikên wan di nav axê de di çar salan de dibin kêzik û dikarin zerareke mezin bidin rehên dar û devîyan. Tu di wêne de dibînî ku ji hêkê heta kamiliyê kêzberû çawa çêdibe. û dibe kêzberû kêzik Kêzik ji malbata kurm û kêzan e. Bi hejmara xwe lawirên herî zêde ne. Heta nuha 300 hezar cinsên wan hatine dîtin. Perikên wan gelekî tenik in, lê qalikên wan pir hişk in. Piraniya wan gezok in. kurmik gafisk kurmik dibe qoze cgêrk xalxalok t .. , - * kêzika zêrî. m n O P q r s s *» t u u V w X y 107 7 b c Ç d e e f g h m n o P q r s Ş t u u V w X y z kilît û kerseg Li vir tu wêneyê kilît û kersegekê dibînî. Pêşî tu kilîtê dikî kersegê (1). Dema te zîvirand li "qulekê" rast tê (2). Heger te ew bêtir zîvirand zimanoka kersegê bi paş ve dikişe (3 û 4) û derî vedibe. Kersegeke rast û durist gelek parçeyên xwe hene. kirîko Bi alîkariya kirîkoyê zarokeke biçûk dikare otomobîleke giran bilind bike. Meriv kirîkoyê di binê otomobîlê de xweş bi cih dike û piştê badide an jî bi pompeyê bilind dike. kitabet Bi hezaran sal berê li ser keviran bi miqaran nivîs hatine kolan. Ji nivîsên welê re dibêjin kitabet. Wek kevirên bedena Amed û Hewlêrê, li welatê me li gelek ciyan kitabet hene. Di wêne de skandinaviyek kitabetekê dikole ku berê bi piranî ji bo bîranîna kesên mirî di erdê de dadiçikandin. kerseg ldlît zimanoka kersegê ^ \ ^ 4 n -'i*-. f utha r K hn if h'- îtrn i a s t b ml r 108 klarnet Klarnet amûreke pîfbar e û ji dar çêdibe. Pîpîkeke wê heye û weke nikulê çûkan e. Li ser qulikên wê bişkok hene. Bi alîkariya tiliyan, ji her qulikeke wê dengêkî cuda derdikeve. Klarnet jî yek ji wan instrumentan e ku melodya sitranên kurdî baş derdixe. 7> c Ç d e {- i g h kolan Kolan rêya nav gund û bajarane. Li kolanan kevir, qîr, peyarê û lampeyên elektrîkê hene. Di bin de jî lûle û kanalên av û gemarê hene. Em ji van kanalên re dibêjin kanalîzasyon. Dema baraneke zêde bibare, ava li kolanan diherike van kanalîzasyonan. Herweha li gelek bajarane, xetên telefon û elektrîkê jî di bin kolanan de ne. kolîbrî Kolîbrî li dunyayê yek ji wan çûkên herî biçûk e. Hinek cureyên wan bi qasî mêşekê ne û giraniya wan jî du gram e. Nikulê kolîbrîyê dirêj e. Hinek ji wan mêş û megezên ser gulan dixwin. Rengê yên nêr wek rengê metalên birqokî ye. Kolîbrî li başûrê Amerîkayê hene. > C 109 m n o P q r s s _> t u u V w X y z g h m n o P q r s Ş t u /v u V w X y z komputer Komputer makîneyek e ku dikare bi lez bijmêre û hesaban ji hev derxe. Lê divê meriv berê programekê tê de bi cih bike. Ji bo zanyar û lêkolîneran komputerên mezin hene ku hesabên bi mîlyonan di nav çend saniyeyan de çêdikin. Komputerên weha li fabrîke, daîreyên mezin û li bankeyan hene. Komputera malan jî heye ku bi wê meriv dikare nameyan binivîse û hin hesaban çêbike, wêneyan çêke, bi rêya e-mailê nameyan bi rê bike, di nav tora înternetê de bigere, bi lîstikan bilîze û hwd. Di hundurê vê komputerê de gelek cure mejî hene ku ew tiştan li hev radigire û di xwe de dihewîne 1P / Bi gelek tiştên xweş bike: nivîsandin, çêkirina nexş û wêneyan, wêneyên bi tevger hwd. Meriv dikare wan anjî meriv dikar îdare bike. , ;' jfc li û raketên gerdûnê du ne. Jf bi dinre Komputer cot cot an jî bi mîlyonan bi hev ve tene girêdan. Dûre meriv dikare tekst û wêneyan jê werbigire an jîjê re bişîne. koremişk Koremişk û jûjî ji malbatekê ne. Bi piranî di binê erdê de dijîn. Ew axa ku ew dikolin, di kunikê re davêjin der û li jor komrîşkan çêdikin. Koremişk kurm û kêzan dixwin. Pirça wan gur û

birqokî ye. Çavên wan biçûk in û di nav pirça wan de xuya nakin. komrîşk koremişk 110 koral Ji heywanên biçûk ên binê avê re dibêjin koral. Piraniya wan wek mircanan bi axa binê deryayê ve dizeliqin. Ew wek kolonî dijîn. Skeletakoralanji kilsê ye. Dema ew dimirin skeleta wan dibe kils. Koral heywanên dirinde ne û giyayên binê deryayê û şeytanokan dixwin. wek tûrikah in û devên wan bijorveye. çengal koralên .1. -_*fc. ~y_- 'r*- , (V '- ^ X 0 /-> V_v d e g çend babetji koralan ; i p. 0 koro Ji koma sitranbêjan re koro dibêjin. Endamên koroyê dikarin carina bi yekton û yekmeqamî bi hev re heman sitranê bibêjin. Carina jî hinek ji wan dikarin bi toneke bilind û sitûr, hinek jî bi toneke nizm û zirav bibêjin. Koro dikare li gel amûran, yan jî bêyî amûr bistirê. Gelek dezgeh koroyên xwe yên taybetî hene. Wek koroya belediyeyan, koroya kilîseyan an jî ya komeleyan. S u i i 111 X V -/ c d e korsan Korsan keleşên deryayê ne. Di demên berê de korsan bi qeyik û botên biçûk li ser deryayê digeriyan. Wan êrîş dibirin ser keştiyên barkêş û ew talan dikirin, kesên ku di keştiyê de bûn jî dikuştin. Hemû kesên ku li ser deryayê rêwîti dikirin, ji korsanan ditirsiyan. X >>> .4 g h m n o P q r s Ş t u f \ u V w X y z kowboy Peyveke îngilîzî ye û tê wateya gavan. Di filmên kowboyan de, kowboy bêtir li dijî nijdevan û îndîyaniyan şer dike. Lê di bingehê xwe de karê wan ajotina garanê ye. Di demên berê de li ser hespan bi karê xwe radibûn. Lê îro ew otomobîl û helîkopteran jî bi kar tînin. ksîlofon Ksîlofon amûreke lêdanê ye. Ji parçetext û lûlikan pêk tê. Di lêdanê de meriv du darikan bi kar tîne. Gava ku meriv bi darikan li parçetextan dixwe, tonên cuda derdikevin. Ev ton bi lûlikên binê parçetextan xurtir dibin. Ksîlofonên weha bi piranî di orkestrayên senfoniye de bi kar tên. Orjînalê navê wê 'xylophone' ye. <%_ 112 kulî Kulî kêzek e ku lingên wî yên paşîn dirêj û gir in. Qaşilê baskên wan hişk e. Dema lingên xwe yên paşîn di qaşilên xwe dide bîhnek jê tê. Kulî giha dixwin. Ew li gelek ciyan zerarê didin dar, ber û zeviyên. ,'^^'.i.^ ,1 ' . .---. V V _*\~ s* :y. .._ ' d î 0 kulîlk Di gulê kulîlkan de zimanokên bi tov û nêrîk hene. Dema toza zimanokan dikeve nêrîkê, kulîlk ber digire, mezin dibe û dibe mêwe. Toza kulîlkan piranî bi rêya mêşan belav dibe. zimanokên bi toza kulîlkê pelê nêrîk kulîlk kund Kund çûkekî dirinde ye û bi şev nêçîra xwe dike. Kund gelekî baş dibîne û dibihîze. Periyên wî nerm in û loma jî bê deng difire. Gelek cureyên kundan hene. Li Kurdistanê kundê kor û bûm bi nav û deng in. Rengê çavên piraniya wan bi ser zere ve ye. * ~± ~ ' sê cure kundên skandînavî 113 b c c d e e 9 h m n o P q r s Ş t u û v w X y 7. kurebeşk Kurebeşk ajelekî hov e û li gelek deveran heye. Bi roj di qulika xwe de dimîne. Gelek çavîyên qulikên wan hene. Bi şev derdikevin nêçîrê. Kurebeşk lawir, kêz, ber û kuvarkan dixwin. meş hêk kulî & hêk kurm, li rûpela nisan binere ((kurm û kêz Ji lawirên mîna mêşereş, minminîk, kulî, kêzik û yên wek wan re kurm û kêz dibêjin. Bi qasî mîlyonekî cureyên kurm û kêzikan hene. Kurm û kêzik şeşling in. Gelekên wan bi perik in. Laşê wan sê beş in: Ser, gewde û dûv. Yên mê hêkan dikin. Lê hemû wek hev mezin nabin. Hêkeke mêşê berê dibe kurmik, piştê dibe qoze û di dawiyê de jî dibe mêş. Lêbelê kulî wek çêlik mezin dibin. kêzik kurmik qoze se e 1 kermêşa avê ■■■'■/y kulî ** minminîk N , " 7 x 114 kurm Gelek cureyên kurman hene. Wek nimûne gilover, zirav û dirêj. Kurm lawirên biçûk, dirêj û bêmovik in, hestî di laşê wan de tune. Hinek kurm û kêz jî hene ku bi şaşî ji wan re dibêjin kurm lê ew bi xwe kurmikên mêş û megezan in. a Ev kurm in lê jê re kilê germ û zîrojîdibê'in. Kurmikên mêweyan bi piranî yên mêş û megezan in. kuvark Li Skandînavyayê meriv payizan derdikeve nav daristanê û kuvarkan berhev dike. Li Kurdistanê bihar û havînan jî li erdên avî kuvark çêdibin. Beşê ku meriv berhev dike serê kuvarkê ye. Beşê din jî mîna tîlan di bin erdê de ne. Li Swêdê nêzîkî 10 000 cure kuvark hene. Hinek ji wan tên xwarin, hinek jî bi jahr in û nayên xwarin. Hinek jî welê biçûk in ku meriv bi tenê bi mikroskopê dikare wan bibîne. Gelo te nanê kufikî dîtîye! Kufik bi xwe jî babeteke kuvarkan e. Li hinek deverên welatê me dibêjin, kuvong, kufkark. çiyayî kuvarka avkuskî \X-.~ kuvarka guherê kûkla Kûkla gelek kevin e û li gelek deverên dunyayê heye. Gelek cure kûkla hene. Kûklayên ku meriv wek lepik destê xwe dixwe hundurê wan û pê dilîze, jê re dibêjin kûklayên destan.

Kûklayên ku bi benikan tên lîstin, jê re dibêjin marîonet. manonet destan kusi Kûsî li cî û warên germ hene. Laşê wan di hundurê qalikekî req de ye. Ev qalik laşê wan diparêze. Li hember talûkeyekê boçik, ling û serê xwe vedikişîne hundurê qalikekê xwe. Kûsî hêkan dikin. Ew dikarin demeke dûr û dirêj bijîn. kûzeyê avê Kûzeyê avê di avzê û çeman de dijîn. Ew bi diranên xwe yên tûj qurmê daran dikojin û nemaze ji qurmê dara sor şikeft û sukran saz dikin. Berî sed salan kûzeyên avê li Swêdê qelya bûn. Piştî carek din anîn û xwedî kirin. Anuha li seranserê vî welatî kûzeyên avê hene. 116 a Teslîm! Ez berê jî hatibûm vir. Rojbaş! yî? kûçik Kûçik ajelên malovî û herî kevin in. Di destpêkêde kûçik hov ,_ *i bûn. Guhên wan sivik in, bîhngirtina wan xurt û zêde ye, lê kêmbê dibînin. Bi sedan cinsên kûçikan hene. Hin yên nav malê, hin yên suxre û nêçîrê ne, hinek jî rêberiya kesên kor dikin. Kûçik zû tiştan ho dibin. Lê ji bo ku meriv wan ho bike, divê meriv kûçikan baş nas bike. Di wêne de tu çend nimûneyan ji "zimanê" kûçikan dibînî. Bi riya xwe de here! d e Çi xweş e! k Ez şerm dikim. labîrent Labîrent sîstemeke rêç û kanalên e ku pir tevlîhev e. Meriv di wan rêçan de tenê di yekê de dikare derkeve der, yên din hemû korêrê ne û rê li merivan wenda dikin. Labîrenta herî bi nav û deng berî 4000 salan li girava Girîdê li Knossesê hatiye çêkirin. Lampe îro li malên me hemûyan lampeyên elektrîkê hene. Zemanê berê çira û lampeyên don û gazê hebûn. Meriv fitîla wan vêdixist û bi rivîna agirê wan dora xwe ronî dikir. Ji bo ku ronahiya wan çavên merivan nedelîne, piraniya lampeyên gazê û ceryanê bi şûşe û qapax in. çiraya don lampeya elektrîkê l i Jj m N n Oo Pp Qq Rr s Ş t u ,;- u ".! V \V lazût Wek genim û birinc, lazût jî li cîhanê teneyekî girîng e. Seriyê lazût di nav qaşilê xwe de ye. Lazût li her deverê cîhanê, lê bi piranî li welatên germ tê çandin. Li Kurdistanê çandiniya lazût gelek e. Jê re genimok, genimê şamê an misirjî dibêjin. Ji ardê lazût nan çêdikin, di avê de dixafînin û dixwin. Û jê çatpatikan jî çêdikin. legleg Legleg bêtirji avzêman hez dike. Di nav avzêman de bi nikulê xwe yê dirêj beq û kurmikan digire. Leglega sipî bêtir li ser xaniyan û carina jî li ser rojanan hêlîna xwe çêdike. lampeya gazê seriyek lazût libek lazût lazût s ^,ptW^:. leopard Leopardê ku jê re panter jî tê gotin ajelê hov e. Ew pir bi lez û sivik e û dikare bi daran ve hilkişê. Nêçîra leopardan bi piranî meymûn in. Lê ew ji mişkan bigire heta ajelên gir, ajelên mîna mange û xezalan jî digire û dixwe. Leopard ji malbata pisikan e. Li Afrîka û başûrê Asyayê hene. Ew deqdeqî an jî reş in û dikarin bi qasî 1,5 metreyan dirêj bibin. ling Lingên hertîştî ne weke hev in. Wek mînak, piraniya çûkan çar pêçiyên wan tenê hene, bi gotineke din tiliya "qelîçkê" nemaye. Bi lingên ajelên kovî ve lapûşk hene. Piraniya ajelan li ser lingan dimeşin. Meriv li ser lingên xwe, pisîk û kûçik li ser pençên xwe, hesp û ker jî li ser simên xwe diçin. Di kurdî de ji ling re pê jî û nig jî tê gotin. lîmon Darên lîmonan li welatên germ çêdibin. Bi şînahî meriv wan berhev dike û li alîyekî datîne. Piştî distewin û zer dibin. Lîmon pir bi fêde ye lê gelekî tîrş e. Piçek ava lîmonê xwarinê xweştir dike. V.' :. * < \ \%. & Ss 119 A a B b G c Çç D.deef ögH h l i î î J j K k N n Oo Pp Qq R r S s Şş T t U u Û û V v Ww X x Yy Z z Bb Cc Çç Dd Ee Êê Ff ogH h l i î J j K k Ll mnO ' P Ş q ° rsSt Uu Uû Vvw Xx Yy Zz •~r lîstik Gelek cure lîstik hene. Kêmbê caran yên nû li wan zêde dibin. Lîstikên dem û welatên cuda cuda dişibin hev. Lê lîstikên li gor temenan, ne mîna hev in. Tevî ku zarokên biçûk li teniştên hev rûdinin jî, her yek ji wan ji xwe re dilîze. Dema zarok hinekî mezin dibin, bi alîkariya lîstikan fêrî hevkarî û hevaltiyê dibin. Bi hin lîstikan, zarok balansê bi dest dixin û jêhatîtir dibin. Bi riya lîstikan zarok fêrî gelek tiştên mezinan jî dibin ku ev jî dûre bo wan dibe "tecrûbeyek". Meriv dikare bibêje ku lîstik ji bo zarokan karek e. Lê karekî xweş e. ceiyangir fl l lokomotîv Lokomotîv vagonên trêne li dû xwe diqişîne. Li jora wêne tu lokomotîvekê dibînî ku cara herî pêşîn hatiye çêkirin. Wê demê li gor xelkê ew gelek bi lez diçû. Navê wê lokomotîvê Rocket bû û di i82çan de li Îngilîstanê saz bûbû. Vê lokomotîva hilm û gulmê, bi rejîyê kar dikir. Piştî lokomotîvên elektrîkî çêbûn. Di van lokomotîvan de motora elektrîkê heye. Di yên dieselî de jî motoreke navendî heye ku elektrîkê dide motorên tekeran. Peyva dieselê wek 'dîzel' bi lêv dibe. Rocket, sal lokomotîva rejîyî lokomotîva elektrîkî

dieselî l motora dieselê iV'rr-. l l ».ll. Lucia Li Swêdê her sal di 138 çileyê pêşîn de cejna Luciayê tê pîroz kirin. Lucia bi xwe ezîzeyeka xiristiyanan e, ew berî çend sedsalan ji bo bîr û baweriyên xwe miriye. Di pîrozkirina Luciayê de keçek dikeve şûna Luciayê, tacemûmekê dide serê xwe, li gel çend keç û kurên din bi hev re dimeşin û sitran û lawijan dibêjin. Li Swêdê piraniya xelkê roja Luciayê kulîçeyên bi safran çêdikin û dixwin. Bi kurdî weke 'Lûsiya' bi lêv dibe. ii'i 1 *~i£* / / 122 lûf Lûf masiyekî mezin, dirêj û pan e. Pozê wî bel û diranên wî tûj in. Li gol û deryayan dijîn. Lûf masiyekî çavbirçî ye. Ew xwe di nav kevir û giyan de vedişêre û ji nişkê ve êrîşî masiyên din û heta lûfên ji xwe biçûktirî dike. madalya Madalya ji bo serketinê tê dayîn. Herwekî di pêşbirkên sporê de. Madalyayên bîranînê jî hene. Ji bo bîranîna hinek kes û bûyeran. Madalya ji gelek metalan tîn çêkirin û weke pelikan in. Form û meziniya wan dikare cuda bin. Ji madalyayên çargoşe re plaketa dibêjin. makyaj Makyaj cureyên boyaxê ne ku meriv pê çav, rû û lêvên xwe boyax dike. Meriv dikare dora çavên xwe şî an kesk, lêv û hinarikên rûyê xwe jî sor bike. Şanoger, artîst û palyaço bêtir makyajê bi kar tînin. Lê gelek kesên din jî xwe makyaj dikin û bawer dikin ku ew pê xweşiktir dibin. k maloka bûkikan Maloka bûkikan gelek xweşik û balkêş e. Gava ku meriv pê dilîze, wekî ku xaniyê merivan bi xwe be. Meriv dikare wê li gor dilê xwe raxe û ji bo bûkikan jî têde ciyekî çêke. mammût Mammût ji malbata filan bûne. Ji hezar salan û vir ve êdî nemane. Pirça mammûtan dirêj, qîlên wan jî ber bi jor ve xwar û bi qasî pênc metreyî dirêj bûne. mange Mange nêzîkî 10.000 salan berî niha cara pêşîn li Mezopotamyayê hatiye kedîkirin. Em şîr ji mangeyê digirin û goştê wê dixwin. Ji çêleyên mangeyan re dibêjin golik. Ya ku ji sê salan biçûktir e û hîn nebûye mange, jê re dibêjin nogin. Ji yê nêr re jî ciwanga dibêjin. Li hin deverên welatê me ji mangeyê re dibêjin çêlek. i 124 manken Ew kesên ku kincên modeyê li xwe dikin û derdikevin pêş temaşevanan, ji wan re dibêjin manken. Mankenî karek e. Manken li ba firmayên modeyê kar dikin. Ev firma bi xwe kincên modeyê dibirin û didirûn. Piraniya mankenan jin in. Li vir tu xwepêşandaneke mankenan dibîni. mar Marajekî^ . kaşok e; : "> Lingêimîr'* tune u ew bi livdanê ber bi * \ . pêş ve diçe. [_; Marhêkan dikin. Piraniya cureyên maran li welatên germ hene. Diranên hinekên wan bijahrin, wek kobra û koremaran. Ew ji bo merivan gelek bi talûke ne. toşpiyajahrê mare reş diranên " ziman kobra ' giya /r % Li welatê me Kurdistanê gelek cureyên maran hene: margîsk, marê giya, zengilok, şûremar, mertal, teyar, koremar, tîremar û hwd. marê boa Marekî pir mezin e. Bi qasî 10 metreyan dirêj e. Li Amerîka Latînî dijî. Ew xwe li nêçîra xwe dipêçe û difetisine. Marê boa dikare însanekî jî bikuje. •W' ■:'-'\-'^ margîsk Margîsk marekî bi jahr e. Bi qasî 70 cm dirêj e. Li ser piştê wî xeteke reş û zîzkakî heye. Loma meriv vî marî bi hêsanî nas dike. Margîskên tenê reş jî hene. Margîsk beq, mişk û cirdonan dixwin. toşpiyajahrê diranênjahrê r \ \ marîonet Marîonet listikeke kûklayî ye. Bi gelek ciyên marîonetê ve ben tîn girêdan û pê dilîzin. Dema ben tîn kişandin marîonet dikare bilive, piyê xwe bavêje, serê xwe li ba bike û hwd. Bi marîonetê meriv dikare şanogeriya kûklayîjîbilîze. ft marmasi Marmasî masiyekî wek mar e. Ew dikare bi qasî metreyekê dirêj bibe û heta 100 salan jî bijî. Marmasî li nêzîkî Amerîkayê li deryaya Sargassoyê gelek / in. Ji wir dikevin ber pêlên avê û tîn Ewropayê. '\- Marmasî li Kurdistanê di çeman de jî dijîn. Goştê marmasiyan tê xwarin.) ./ masi Masî di avê de dijîn. Bi berkurên xwe bîhna xwe digirin û didin. Laşê wan bi pûlik in. Masî bi perikên xwe ajnê dikin. Piraniya wan gelekî bi lez ajnê dikin. Masiyên weha dirêj û newqa wan sitûr e. Forma hinekan pahn e. Di zikê masiyan de pîstikek tijî gaz heye. Bi alîkariya pîstika gazê masî dikarin li ciyên kûr xwe ragirin. Piraniya masiyan hêkan dikin. Navê hêkên masiyan xerz e. skeletê masî perîk pîstik pûlik berkurk 127 Eê masiyê harengus Di nav masiyan de yê ku herî pir tê xwarin yek jî masiyê harengus e. Ew bir bi bir di bakurê Derya Atlantê û di Derya Pasîfikê de dijîn. Li derya Baltikêjîhene. Meriv masiyê harengus dike sûravkê, dûdanî dike an jî dadigire û dike konserve. l i A lî Kk n Oo Pp q Rr Ss Tt U u U û Vv Ww Xx Yy z maske Di hin şahiyên de hinek kes kinc û maskeyên curbecur li xwe

dikin ku neyên naskirin. Meriv dikare cilên rojane jî li xwe bike. Lê pirî caran di hinek şahiyana de meriv naxwaze were naskirin û loma meriv maske bi kar tîne. masûlke Di laşê me de gelek masûlke hene. Sîstema masûlkeyê di laşê meriv de wek tevne ye. Masûlke laşê meriv dilivînin. Masûlke du cure ne. Hinek ji wan di bin kontrola meriv de ne û hinek jî li derî kontrola meriv in: wek mînak masûlkeyên dil. - \ m •VV i'a_ ^ w r 128 mazat Mazat, ciyê kirîn û firotinê ye. Buhayê alavên li mazatê tene firotin, ne diyar e. Li mazatê "delal" hene. Delal bang dikin û her tiştên ku bêne firotin nîşanê xelkê didin. Di mazatê de meriv buhayên tiştan li hev zêde dike. Yê ku buhayê herî zêde dide, alav li ser wî dimîne. Ango ew alavê dikire. med û cezîr Di şev û rojekê de, du caran ava deryayê nizm û bilind dibe. Ji vê rabûn û daketina avê re med û cezîr tê gotin. Dema ku tava hîvê li rexekî rûyê dunyayê dixê, li wir avê ber bi xwe ve dikişîne û li ciyekî din jî av dadikeve. Li hin peravan meriv têdêrnaxe, lê li hin ciyan ferqa nizm û bilindbûna avê dikare çend metre bin. mejî Di kiloxê serî de mejî heye. Kiloxê serî mejî baş diparêze. Mejî bi xwe sê beş in: mejiyê mezin, mejîlok û mejiyê piştê. Mejî ji çav, guh, ziman û hwd sînyalan digire û vediguhêze hestên naskirinê. Mejî tevger û livên laşên însan bi rê ve dibe. Karê her beşekî mejî cuda ye. , / ;#* | l i i i ~" "-___ ~~.' J mejiyê mezin i mejîlok p liv hest axaftinê mejiyê piştê navenda bihîstinê mertal Mertal çekê gelekî kevin e. Meriv pê xwe diparêze. Ew ji text an jî ji metal tê çêkirin. Destikekî wî heye. Formên mertalan li gor deman guherîne. Carina gilover, carina jî sêkoşe û hwd bûne. Bi piranî ruyê mertalan neqîşandî ne. metro Li bajarên mezin gelek caran metro tene çêkirin. Ji ber ku kolan tere trafîkê nakin. Metro rêya trêne ye, rêya ku di bin erdê re diçe, jê re dibêjin metro. Metroya pêşîn û mezin li paytextê Îngilîstanê li Londrayê hatiye çêkirin. •.FiirTrriirnrii .-inin.r . ■ircii_!f".Pii'ir.iffri.ii>iFrfl< mewij Ji tiryê hişkirî re mewij dibêjin. Mewij bi awayekî hêsan çêdibe. Tiryên gihîştî li ber tavê radixin û hişk dikin. Lê carina di firinan de jî tirî hişk dikin û jê mewijan çêdikin. Anuha bêtirî tiryên bêdendik mewijan çêdikin. Dema tirî hişk dibe û diçilmise rengê mewijan zer û tarî dibe. Li welatê me tirî û mewij gelek in. Li herêma Mêrdînê mewijê Omeriyan bi nav û deng e. VK OL 44?" 130 meymun Di nav ajelan de yê herî nêzîkî me merivan meymûn e. Bi sedan cureyên meymûnan hene. Ji cureyeke wan re "meymûnên mîna însanan" tê gotin. Orangutangê ku tu di wêne de dibînî yekji wane. Meriv dikare di malên xwe de meymûnên biçûk xwedî bike. Û yek ji wan meymûnan jî markatan e. meş Mêş ji malbata kurm û kêzan in û li her aliyê dunyayê dijîn. Du perîkên wan hene. Lingên mêşan bi lapûşkan in. Bi alîkariya lapûşkan dikarin bi binê zikê xanî ve serberjêr herin û werin. Çavên wan gelekî beloq in. Mêş bi van çavên beloq, di heman demê de hawirdorê xwe dibînin. mêşhingiv, li rûpela I32an binere ((^*" mêweyên qaşilhişk Hinek mêwe zuwa û qaşilhişk in. Piraniya wan yek dendikî ne. Wek nimûne bindeq, gûz, behîv û behîva brezîlî. Li welatê me Kurdistanê behîv û gûz gelek in. Herçiqas ne zêde be, lê bindeqjîhene. paşê lê vedinişe. Bi lapûşkên xwe yên pêşîn bi cîhekî digire... ev hundurê şaneyê şimayê ye mêşhingiv şirikê dimije xebatkarê mêşhingivan mak hêkan datîne her çaviyek şanikek e yj^-j dergevan kewar şaneyê hingiv , l hingiv xweş e mêşhingiv Mêşhingivên kedî di kewaran de dijîn. Li her kewarekê mêşhingiveke mê heye. Ew hêkan dike. Navê wê mêşhingivê, mak e. Mêşhingivên dergevan û yên karker jî di van kewaran de hene. Mêşhingivên karker di kewaran de şaneyên şimayê saz dikin. Di şaneyan de şanik hene ku tê de hêk dişikên, dibin kurmik û mezin dibin. Herweha mêşhingivên karker di van şanikan de hingiv kom dikin. mij Gava ku mij dadikeve piçekî xof bi merivan digire. Lê şirovekirina daketina mijê hêsan e. Dema ku hewa bi nem be û dunya jî sar be, wê demê mij çêdibe: dilopên pir pir biçûk yên avê digihîjin hev, dibin wek telpekê. Ji ber ku gelekî biçûk û sivik in loma nake\in erdê. Ew li rûyê erdê dibin wek ewrekî. Jr 132 minminîk Jiyana minminîkê seyr e. Ew pêşiyê hêk e. Piştê dibe kurm. Kurm jî dibe qoze. Dûre qoze dişikê û minminîk jê derdikeve. Minminîk jî ji malbata kurm û kêzikan e. Çar perîkên wan hene û rengîn in. Ji dêla devê wan ve bi piranî sîxikên wan yên mijînê hene. Li hin deverên welatê me

jê re pinpinîk û pelatînk jî dibêjin. mirîşk Ji 4000 salan vir ve mirîşkên kedî hebûne. Nêrê wan dîk e. Serê dîk bi kumik e. Kumikê dîk wek şeh e. Di binê nikulên wan de geldik hene. Di jiyana wan de gelek mirîşk para dîkekî dikevin. Di salekê de, mirîşkek dikare 250 hêkan bike. kurmik tf/f/ qoze dîk mirîşk ^ A B C Ç D E f\ E F G H I J K L M m çêlik mirwari Mirwarî di nava mîdyeyê de çêdibe. Dema ku xîçeke deryayê bikeve hundurê mîdyeyê, bi alîkariya qaşilê mîdyeyê mirwarî çêdibe. Di hundurê qaşilê mîdyeyê de tebeqeyeke biriqandî heye ku ew bi xwe jî wek mirwariyê diçirise. Mirwarî ji bo xemlê bi kar tê û gelek buha ye. mişk Mişk û cirdon ji malbatekê ne. Ew ajelên kojer in û tiştan dikojin. Guhên mişkan mezin in û dûvê wan jî dirêj e. Gelek cureyên mişkan hene. Weke nimûne: mişkê malan, cirdon, poztûjik û koremişk ji van cureyan e. mişke hindi Mişkê hîndî ji bo hogiriyê ajelên populer in. Ew bi hêsanî kedî dibin û sadîq in. Xwarina wan giya û hêşinayî ye. Di salekê de dikarin çar çaran û her carê jî 2-3 çêlikan bînin. Mişkê hîndî 4-5 salan dijîn. Bi hinek zimanê biyanî jê re dibêjin 'kobay'. mizgeft Ciyê ku musliman lê nimêj û îbadetê dikin jê re dibêjin mizgeft. Her mizgeftek yek an jî çend minareyên wê hene. Mele rojê pênc çaran diçe ser minarê û bang dide ku xelk here mizgeftê û nimêjê bike. mişkê malan 4 & mişkê mişkê poztûjik minare i 134 mizirqe Mizirqe amûreke biçûk e ku meriv bi pifê lêdide. Parçetextekî qulqulî û bi zimanokên metalî ye. Hinek ji wan qulik û kanalên di pifkirinê de û hinek jî di kişandina nefesê de tonên cuda derdixin. Mizirqe di salên 1800î de hatiye çêkirin. Ev bişkoka ku di hinek mizirqeyan de heye, ji bo nîvdengan e. mîgfer Ji bo parastina serê xwe meriv mîgferan bi kar tîne. Mîgfer dikarin ji pola, plastîk an jî çerm bin. Di şer de şervanan hertim mîgfer dane serê xwe ku jê re dibêjin kumzirx. Ji van kumzirxan bi hinekan meriv ruyê xwe jî digire. Îro gelek babetên mîgferan hene ku di kar û sporê de bi kar tên. mîh Yek ji wan kevintirîn ajelên malê mîh e. Mîh giya û şînahiyê dixwe û dikaye. Piraniya cinsên wan bi qiloç in. Meriv ji goşt, çerm û hiriya mîhan fêdeyê dibîne. Navê yê nêr beran e û çêlikê wan jî berx e. Ji berxên dusalî re em bi kurdî dibêjin kavir. polayî kumzirxa siwariyan, ji sedsala îsan motorsikletan Jj mîknatês Mîknatês tiştên hesinî ber bi xwe ve dikişîne. Dema tiştên hesinî bi mîknatêsê ve bizeliqin, mîknatês derbasî wan jî dibe. Her mîknatêsêk du seriyên xwe hene: yek cemsara bakur û ya din jî cemsara başur e. Cemsara serê bakur ya serê başûr dikişîne. Û cemsara serê başûrjîyaserê bakur dikişîne. Ku meriv tîlên sifir li perçeyekî hesin bipêçe û ceryanê bidiyê, elektromîknatês çêdibe. Wek nimûne, meriv elektromîknatêsê ji bo vînc û zengilên deriyan bi kar tîne. C(b: vînc elektromîknatêsî i^ elektromîknatês <Ö zengilê mîkrofon Dema meriv di mîkrofonêkê de dipeyive deng tê guhertin û dibe pêlên elektrîkî. Piştê ew pêlên elektrîkî bi rêya xetan diçin û vediguherin û dibin deng: wek mînak dema meriv di telefonê de dipeyive an jî dema weşanên radyoyê tê kirin, ev guherîn çêdibe. Meriv bi alîkariya amplîfîkator û hoperloyan dikare dengê mîkrofonê bilindtir bike ku hemî kesên derdorê bibihîsin.) 136 mîkroskop Tiştên gelek biçûk ku bi çavan nayên dîtin, meriv dikare bi alîkariya mîkroskopê bibîne. Mîkroskop wan tiştên biçûk çend sed çaran mezin dike. Ku meriv tayek giya di nav ava şûşeyekê de dayne, piştî çend rojan hinek lawirên biçûk ê di nav avê de peyda bibin. Heger meriv ji wê avê dilopekê bike ser parçeyek cam û bi mîkroskopê lê mêze bike, wê demê meriv ê lawirên şimikî bibîne. Meriv bi mîkroskopê dikare li tiştên din jî binere. Ku meriv li tayek por mêze bike ew ê bi qasî tiliyekê sitûr xuya bike. Di mîkroskopê de weha xuya dike. okuler . (di vir re meriv / lê mêze dike) tay r *i> / _-;# ■r :v ^ rmî' V. * ' . ' / objektîv cama 6 Di nav dilopeke avê de gelek , . : mikroorgamzm) t /1 ronahi , hene. neynik mix Zînê bi çakûç mîxan dikute. Gelek cure mix hene. Serê hin mîxan pahn û yê hinan jî girover in. Ew mîxên herî naskirî ku tên bikaranîn, ji polayê çêdibin. Meriv bi wan textan bi hev dixwe. Loma jî navê wan mîxê textan e. A a B b 137 c Ç D E c Ç e Ê Ê F f G-9 H h I i A I î J J K k L I M m N O P Û R S Ş T U /» U V X Y z s b c Ç d e ê Ff g H h 1 i lî Jj Kk Ll M m n Oo Pp Qq Rr Ss Şş Tt Uu Ûû Vv w Xx Yy Zz Mîro pir bi hêz e. Ew dikare barekî hilbigire ku hezar carî jê girantir be. r Mîro sipiyên daran ji xwe re wek lawirên

malê xwedî dikin û şîrava ku ji rodiyên wan tê dimijin. Piraniya mîroyan ji bo ku xwe biparêzin avekê dipijiqînin. miro Mîro ji malbata kurm û kêzan e. Ji mala mîroyan re dibêjin morîstang. Mîro morîstanga xwe bi piranî li girik û li ber qurmên darên rizyayî, di binê erdê de ji ax û pûş çêdikin. Lê hemû miro di morîstangê de najîn. Hinek ji wan morîstanga xwe di binê kevira de ava dikin. Morîstangên wan pirçavî ne. Di wan çaviyan de şanikan çêdikin ku tê de hêk, kurmik û çêlik hene. Ew ji aliyê mîroyên xebatkar ve tîr parastin. Mîroyên nêr û mê herdu jî bi perik in. Dema dibin cot yê nêr dimire û ya mê jî perên wê diweşin. Ji bo nifşê xwe bidomîne ya mê heta dawiya jiyana xwe hêkan dike. Hemû xebatên din mîroyên karker dikin ku ew jî mê ne, lê nikarin hêkan bikin û perên wan jî tunene. Mîro palaxî ne, hertiştî dixwin. Xwarina wan bi piranî mêş û megez û tov in. Mîro şerker in. Hinek babetên xwedî Carina bi hev talan dikin. 138 Mîroyên karker hertim karekî wan heye ku bikin. Xwarinê dikişînin, tînin û didine kurmikên xwe. Û divê morîstanga xwe jî ava bikin û biparêzin. *S* * Mîroyên karker çêlikên kamil dikin û xwarinê didin wan. van :\\ A B 1 V: D miroya me ew e ku bike.JMîroyê ker hêkan ijparêze. Ji ku terk li hêkan û biderize ciyên tîr guhertin. Her ku diçe ji hêkên derzî kurmik derdikevin. Mîroyên karker wan dikişînin çaviyan. O I: I Kurmik li vir qalikekî li xwe dipêçe û dibe qoze. Pirî caran bi çewtî ji vê qozeyê re dibêjin hêk. M ç d E e ÊÊ Ff g h O p q r s Ş t u û Vv w Xx Yy z monna Morîna masiyekî mezin e û li bakurê Atlantê û li Derya Baltikê heye. Dikare bi qasî metre û nîvekê dirêj be û nêzîkî 50 kîloyan jî giran be. Ew palaxî ye û hertiştî dixwe. Pirî caran hevdu jî dixwin. Goştê masiyê morînayê gelek xweş û bi çêje. motorsiklet Motorsiklet bi qasî sed salan berî nuha îcad bûye. Berê merivan di şûna otomobîlan de motorsiklet bi kar dihanîn. Carina tiştêkî wekî selikê bi kêleka wê ve dikirin û sê meriv dikaribûn lê siwar bûna. Anuha xelk bi piranî motorsikletê ji bo kêf û sporê bi kar tînin. Li Swêdê ji bo girtina ehliyeta motorsikletên biçûk divê meriv bi kêmasî 16 salî be. zm *\$3. . _- .^ttt> 6Z towaoa^; eksoz neynika paşiyê depoya benzînê 4 J '*.' .' >* -p^t* ml'/ : rSf+^?J, // A /rT' " V j). 140 moz Gava moz li ser giya û kulîlkan li şîrava kulîlkan digerin, vingevîngek ji wan tê. Loma meriv wan zû nas dike. Moz û mêşhingiv ji malbatakê ne. Ew ji mêşhingivan girtir û bêteşe ne. Moz bêtir di qulikên dîwar û di binê erdê de hêlîna xwe çêdikin. Bi tenê yên mê dikarin xwe li ber zivistanê bigirin û bijîn. Lê mozên nêr zivistanê dimirin. mozeqirt Kes ji mozeqirtan hez nake. Ji ber ku bi derzî ne û bi meriv ve didin. Hin ji wan bi tenê dijîn. Hin ji wan jî bi komê re û di kunê mezin de dijîn. Di van kulan de hêkan dikin. Şanên wan şeşkenar in. Mozeqirt kêzikan dixwin, şîrika kulîlkan û hêşnahiyên dimijin. muze Muze ciyên hilanîna tiştên kevin û antîke ne. Wek nimûne: tablo, skeletên ajelên berê, çekên kevin, pûl, lîstok û tiştên din. Di muzeyan de tişt tîr berhevkerin ji bo ku meriv herin û bibînin. Herweha meriv dikare bi alîkariya lewhe û katalogan bizane ew tiştên li wir kengî û ji bo çî bi kar hatine. Hêlîneke mozan dikare weha xuya bike. ./: Mozdi û şîrava dike. 'V : .v van şanikan de kurmikên mozan hene. ^ * 141 A a B b C c Çç D d E e <. e f Gg H'h I i A I Î J j K k I M m n , ® o P Q q ft r S s Şş T t U u U û V v X x Yy z AMÛRÊN PIFBAR e e malbatên amûran Meriv li gor dengên, wan di komên cuda cuda de bi rêz dike: amûrên pifbar, darîn û metalîkî ne. Yên metalîkî jî tûnc û sifirî ne. Bêguman di pifkirinê de dengên wan jî hinekî ji hev cuda ne. !' 74» metalîk darîn 9 h L : t U <v Uû V w X y z muzîk Muzîk bi xwe ton e, tonên ku di zik hev de dibin melodî, harmonî û rîtm. Melodî deng e. Harmonî lihevkerina dengên. Rîtm jî dirêjîya dema di navbera tonên dengên de ye. Rîtm lertz û tevgera muzîkê ye: lertz û tevgera ku meriv guhdarî dike, govendê li ber digire. Herkes dikare ji muzîkekê hez bike. Cureyên muzîkê gelek in: muzîka gelêrî, jaz, pop, klasîk û gelekên din. Lê muzîk ne bi tenê ew tişt e ku meriv guhdarî dike. Lêdana wê jî gelek xweş e, nemaze dema ku bi hev re were lêdan. Radyo, sêlik, kaset û CD îmkânên wusa çêkirine ku kengî û li kuderê meriv bixwaze, dikare guhdariya muzîkê bike. Dema meriv muzîkekê çêdike, meriv deng ji amûran digire bandê û piştê bi dengê din re li hev siwar dike. Ji vêya re jî dibêjin, mîks. trompet piyano gîtar sêgoşe 142 AMUREN TELDAR AMUREN

LEDANBAR zeng : '■.\ *r- &!>a :A tambûrîn Dema meriv amûrên têldar bi mizrab, kevanek an jî bi tiliyan lêdixe, deng didin. Amûrên lêdanê jî piraniya wan ji çermên şidandî ne û bi lêdanê deng derdixin. Komeke popê, ji gelek amûran pêk tê û dengekî xurt derdixe. Wek elgîtar, elbas, amplîfikator û mîkrofona taybetî. A.a B b c Ç d e e >' f g ., h /&/. * Muzîka klasîk gelek caran li salonên taybetî bi awayekî orkestrayî lêdikeve ku jê re dibêjin konser. Lê dema kesek bi tena serê xwe bi piyanoyê re bistirê ewjî konser e. »> ,sî~r__ . 3 : b ÇÇ Dd Ee fc ê Ff Gg Hh 1 i î J) N : K' u V X Y m n O P q r s Ş t u t\ u V w X y z navik Dema zarok hîn di zikê dêya xwe de ye, adana ku jê re pêwîst e, bi rêya navikê werdigire. Navik zikê zarokê bi hevalzarokê ve girê dide. Dema zarok ji dêya xwe dibe, divê navikbê jêkirin. Navika me hemûyan heye. newroz Newroz ji bo kurdan sembola rojeke nû û destpêka jiyaneke nû ye. Bi hezaran sal berê li Mezopotamyayê zilimkarekî bi navê Dehak hebûye û ew di 2îê adarekê de bi destê Kawa hatiye kuştin û kurd rizgar bûne. Ji wê rojê û heta nuha kurd di 2îê adarê de agir dadidin û şahiyê dikin. Meriv Newrozê li derve pîroz dike, lê li bajaran meriv dikare di salonan de jî pîroz bike. navikê zarokê nûbûyî % __ , >] nexşe Nexşe wêneyekî ji parçeyekî erdê ye. Wek fotografekî ku meriv jor ve ji balafirê bikişîne. Ji jor ve erd nîşan dide lê wêneyekî basît e. Ji van wêneyên weha re nexşekêşanî dibêjin. Gelek cureyên nexşeyan hene. Wek mînak, di nexşeyên deryayan de ciyên lat û kûr bi alîkariya rengan ji hev cuda ne. £>? CT7 144 neXWeŞXane: lirûpelêni46-i47anbinere (ffl neynûk Di şûna neynûkan de piraniya ajelan bi penc û sim in. Lê însan û meymûn bi neynûk in. Neynûkên merivan pan û tenik in. Neynûk di çerm de ye. Di tilî û bêçiyar de, di ber çerm re li ser koka xwe derdikeve. Di avahiya laş de, neynûk û qiloç ji malbatekê ne. kokaneynûkê neçirvam Merivên demên berê bi nêçîra heywanan jiyane. Ji bo xwarin û çermên wan nêçîr kirine. Piştî merivan zêdetir ji bo kêfê nêçîr kirine. Û îro jî nêçîrvanî ji cureyeke sporê tê hesabandin. Di zemanê berê de merivan bi aletên basît wek tîr û kevan û daflkan nêçîr dikirin. Anuha bi tifîngên bi gule û saçme nêçîrê dikin. Di roja îro de meriv nikare di her demê de û li her derê li gor dilê xwe nêçîrê bike. Wek nimûne: li . __ Skandînavyayê ~* /"f_ . * V nêçîra gakoviyan unbaşure Kurdistanêjî '/' nêçîra kevan j qedexa ye. Dem û qanûnên nêçîrvaniyê jî hene. t 'tt. ,/' B C Ç D E E F G H I A I J K L N 145 z_^ ^ , " | ^ ? ' / : T î > > p Q R S Ş T U A u V X Y z A • - b c Ç » d e ê . f g h .1 ■ w 9 i r k 1 m O P q r s Ş t u u 1. Rojekê Zozan ji dikeve û lingê wê dişikê. (Di rewşên weha de meriv 2. Bi ambulansê diçe nexweşxaneyê. _ - + ' . ' 3. Berê muayene dikin û rontgena wê dikêşin. - telefonî H2an dike.) + •Sk i'W\ k-£_..! i) personalên nexweşxaneyê personalên metbax û paqijiyê nexweşxane Li nexweşxaneyê beşên nexweşiyên cuda cuda hene. Beşek jê ya qeze û nexweşiyên acil e. Li wir polîklînîk heye. Meriv li wê polîklînîkê muayene dibin, lê ne pêwîst e li wir razên. Yê ku divê li nexweşxaneyê bimînin, li beşên din radizên. Li her odayekê ji bo nexweşan çend textên razanê hene. Li her beşekî doktor, hemşîre û karmendên din hene ku li nexweşan dinerin. Li nexweşxaneyan, odayên doktoran, salonên emeliyatan, rontgen, metbax, pirtûkxane û dikan hene. 4. Li vir Zozanê emeliyat dikin. k Li nexweşxaneyekê gelek kes kar dikin. Herkes kar û fonksiyonek xwe heye. Ji bo nexweşxaneyekê tekûz pêwîstî bi van hemûyan heye. A B makînist reperator personalên personalên personala şêwirmend psîkolog buroyê tedawiya fizîkî pirtûkxaneyê Ê F -■/\ _# II .& J^!/'-i'*** -:7.?'î_S^ia_HI lf,}!?'***"-1- -. 1-s-a-i . ' _ _ -__-îa « ¥ ciye ambûlansê 5. Çîpa wê dikin cepsê. Dêya wê hertim tê wê. _ ' '- * m m 6. Piştî demekê Zozan diçe malê. Ew heta demekê jî bi cepsa xwe digere. Piştî vekirina cepsê ew dikare dîsa bisiklête bajo. J k L M \$ T Y o P q r s Ş t u u V w X y z nikul Diranên çûkan tunene. Lê di şûna diranan de nikulên wan hene. Nikulên wan hişk in û wek neynûk an jî qiloçan in. Formên nikulan cuda ne. Çûk li kuderê çêbûne û çawan dijîn, ew formên xwe bi vî awayî digirin 9 h Kk Ll m o "... p # q u /\ u nivîsgeh Nivîsgeh ciyê kar e ku hinek kes li wir rûdinin û bi karê nivîsînê mijûl dibin. Ewropî ji nivîsgehê re buro an jî ofîs dibêjin. Dikare di nivîsgehê de ji bo herkesî jûrek hebe an jî gelek kes dikarin di saloneke mezin de bixebitin. Karê kesên li

nivîsgehê ew e ku dinivîsin, dihejmêrin, bersivên telefonan didin û karên weha dikin. nivîskar Karê nivîskaran nivîsandin e. Nivîskar mijarekê li gor fantaziya xwe an jî ji rastiya jiyane şirove dike. Roman, novel, helbest, pirtûkên zarokan, piyes, pirtûkên dersê û film ji hinek berhemên nivîskaran in. Hin nivîskar bi daktîloyê, hin bi komputer û hinek jî bi pênuşê li ser kaxizan dinivîsin. ' .1 / / 1 -4fj; - ... ~ — m --_ . ': t 'L ' 1 ~) s '4 148 noqav Noqav keştiyeke binê avê ye. Di noqavê de tank hene ku meriv dikare tijî av bike. Dema meriv van tankan bi avê dadigire, wê demê noqav giran dibe û diçe binê avê. Û gava ku meriv bi pompeyan avê ji tankan vala dike, noqav sivik dibe û derdikeve ser avê. Noqav bi tenê di şer de tê bikaranîn. nota Nota nîşandekên dangan e ku dide xuyakirin bê meriv çawa li amûreke muzîkê dixê û distirê. Her sitran notayên xwe hene ku li gor van notayan meriv li amûrê dixê. Nota tam ne gilover e lê weke hêkê ye û li ser an jî li nav xêzikan tê nivîsîn. Nota ton, kurtî û dirêjîya dangan diyar dikin. org Bi alîkariya pêlkirina kûrikekê an jî bi alîkariya ceryanê hewa pêk tê. Dema ev hewa di lûlikên metalî an jî darîn re derbas dibe, dibe deng. Merivê ku li orgê dide, li ber wê rûdine û bi dest û pêyan lêdixê. J-UW-. V •y ■Mfr} 1 f''- '3* * ir 1.1 i F G I î J K L; f g h i i j k 1 Q v x Y 149 : b c Ç d e /*. e f g h orkestra Dema gelek muzîsyen bi hev re bixebitin, orkestrayekê ava dikin. Her yek amûrekê lêdide. Ji wan hinek têldar in, wek keman, hinek pifbar in, wek bilûr, hinek jî yê lêdanbar in, wek teplik û zeng. Kesê ku li pêş orkestrayê radiweste û bi rê ve dibe, jê re dibêjin şefê orkestrayê. otêl Li otêlekê jûr hene, meriv kirêya wan dide û lê radikeve. Li resepsiyona otêlê meriv nav û navnîşana xwe dinivîse. Dûre kilîta jûra xwe digire. Ligelekotêlanrestorantjî hene. . * i: Ci * x*# ■U* £ ' ,t ■: f 1 i P q r s Ş t u \ / u V w X y z otobus Meriv di çûn û hatina navbera gund û bajaran de li otobusan siwar dibe. Hinek otobusên nav bajêr duqatî ne. Di otobusên nav bajêr de ciyên rûniştinê hene, lê meriv dikare li pêyanjîraweste. Otobusên ku di navbera gund û bajaran de diçin û tên, di wan de ciyê rûniştinê rehet û fireh e. ffl/i-t«-, îBi t/LUOI II. j>* OtomODÎ: li rûpelên 152-153an binere Ö^* palmiye Dara palmiyyê li welatên germ heye. Qurmê wê rast û pelên wê tûjik in û wek hêlînekê bi serê darê ve ne. Bi piranî mîweyên wan tên xwarin, wek gûza hîndî û xurme. Ji bilî van ji don û êzingên wan sût tê girtin. Di zimanê biyanî de ji bo gûza hîndî dibêjin 'kokos'. "... f darxurme pel Di şînbûna dar û beran de rola pelan giring e. Gelek cure pel hene. Hin kulîlk bi xwe jî ji pelan pêk tên. Piraniya dar û deviyar, payîzan pelên xwe diweşînin. Lê darên ku pelên xwe naweşînin jî hene. pelê kertikî pahn pelê nefelî pelê cotik pencere Zemanê berê cam hewqas buha bû ku bi tenê di pencereyên dêr, koşk û serayan de hebû. Nuha camên pencereyan bi makîneyan çêdikin. Ji bo ku germiya hundurê malê xwe ragire, îro piraniya camên pencereyan cot in. >-, / "&' t V 1 \ / A a b c Ç Dd e e g h j K L M J k l ..*. q r s Ş t u u V w X y z b c *4? Cugnotê fransî vagoneke hilmê ava kir: sal 1769 7 ' Benza almanî sal: 1885 otomobîl Otomobîlên bi benzîne kar dikin, 100 sal beriya nuha hatine çêkirin. Di destpêkê de yê ku otomobîl dajotin, hejmara wan kêmtir bû. Îro bi mîlyonan otomobîl hene. Di hemû awayên transportê de bi kar tên. Li bajarên mezin hejmara otomobîlan zêde ye. Otomobîl gelekî deng derdixin, gaz û dûxana gemarî berdidin. Li fabrîke, benzînxane û tamîrxaneyên otomobîlan gelek kes kar dikin. ;'- ''.* *i ;%| I I s \$ pP --1 LJ G cureyên otomobîlan Ji bo ku meriv barekî bibe ciyekî din kamyon divên. TIR bi hezaran km bar dibin û tînin. Kamyonên biçûk ji bo barên nav bajêr in. Otomobîlên biçûk di çûn û hatina kar û seyrane de bi kar tên. Otomobîlên racerjî ji bo pêşbirkan in. TIR Ş T U U V \A/ VV X Y 2 ** .- '* racer V^//j otomobîl r«s fordek-Tjjsal: 1910 dîreksiyon otomobîleke modern y /n eksoz tekera zêde motor a b c ç ö e e f g af *. J k destikê vîtesê frêna tekerê qutiya vîtesan kamyonet hundurê otomobîlekê weha ye Bi hezaran parçeyên otomobîlekê hene. Di vî wêneyî de tu tenê hinekan ji wan dibîni. q r s Ş t u û V w X y 4» (1 pengûen Pengûen çûkek mezin e. Ew nikare bifire lê baş ajnê dike. Pengûen li cemsara başûr hene. Yê herî mezin şahpengûen e û ji metreyekê dirêjtir e. Di nav pengûenan de yê nêr li ser hêkê kurk dikeve. pengûena ^ena seTS-V-

adêliyeş şahpengûen ' . "<'. '■■■'i penir Penîr ji şîr çêdibe. Piranî ji şîrê mangeyan, lê ji şîrê mîh û bizinan jî penîr çêdikin. Gelek curepenîr hene. Gelek kes di taştê û paşîvê de nan û penîr dixwin. Li hinek welatan piştî xwarinê weke paşxwarinê jî nan û penîr dixwin. hêk O t u û V vv X y pepûk Pepûk di destpêka biharê de ji Afrîkayê tê û payîzan vedigere. Pepûk ji dûr ve dike pûkepûk lê xuya nake. Pepûk di hêlînên çûkên din de hêkan dike. Dema hêkek wê diderize û çêlika wê çêdibe, pepûk çêlik û hêkên din ji hêlînê davêje. *U# & : peqok Ji bo peqokê tasek û piçek av divê. Hinek dermanê firaxan têxe tasekê û li hev bixe. Serê têlekê an jî tayekî hesinî biçemîne û bike mîna xelekekê. Paşê xelekê hêdîka têxe avê û derxe. Dema tu pifî xelekê bikî peqok çêdibin. Hemû rengên keskesorê jî di wan de xuya dibin. perav Li peravê sêlax û av digêhin hev. Pêlên deryayê xwe li kaş û tahtên perê avê didin, wan diherifînin, dikin ax û sêlax. Paşê jî ava deryayê wê ax û sêlaxê bi xwe re dibe û davêje ciyekî din ku li wir peravên ji sêlaxê pêk tên. Li peravan gelek cure giya hêşîn dibin û lawir dijîn. Ji xwe meriv li ciyekî din nikare rastî wan giya û lawiran were. vî ^ A a B b C c Çç D d E e e / e F f Gg H h r i i î J j K k L l Mm ■Nn O o q perçem Perçem alek e ku bi darekê ve girêdayî ye. Meriv bi destan hildigire. Perçem bêtir di warê leşkerî de bi kar tê. Her hêzeke leşkerî xwediyê perçemeke xwe û xas e. -'/2>- 155 c s t u û V w X y z h (: C d (' perdepenc Lingên çûkên nav avê bi perde ne. Ev perde tenik û rakişandî ye, pê avjeniyê dikin. Lingên van çûkan mîna pêtikên avê ne. Werdek, qaz, quling û qû lingperde ne. Lawirên mîna beq û kûzeyên avê jî bi perdepenc in. % 'v 9 h i i i K i i m n pere Pereyên berêji parçeyen zêr û zîv bûn. Carina __ •A _ 0 buhayê du parçeyan ne wek hev bû. Dema meriv tiştekek bikiriya diviya bû ku parçe bihata wezinandin. Lê îro gelekî hêsan bûye. Pereyên kaxizîn û yên madenî hene. Li hinek deverên welatê me ji bo pere, dirav jî dibêjin. S t' u û V w X y ~ < _ - pen Di zemanê berê de merivan bawer dikir ku perî hene û ew di xwezayê de dijîn. Bi şev meriv dikare bibîne ku ew şahî û govendê dikin. Lê di rastiyê de tişteki welê tune ye. Perî tenê di efsane, çîrok û xevroşkan de hene û figurên keçikî ne. >> < _ 156 petêx Petêx ji malbata xiyaran e. Mezin û gilover e. Gelek cureyên petêxan hene. Wek hingivîn, tehlik, gindor. Ji cureyên zer û şîrîn re hingivîn dibêjin. Welatê me Kurdistan ciyê petêxan e. peyamber Kesê ku peyam û agahdariyê dibe, jê re dibêjin peyamber. Di zemanê berê de peyamberan ji derveyî welat agahdarî dihanîn û dibirin. Di navbera mîrên kurdan de jî peyamber hebûn. Ji wan re qasid jî digotin. Nuha jî peyamberî bi awayekî modern tê kirin. r~ , _ ^B^ _ J, ^ _ i «*S3 _ " : ' fi' > a b \.s C d e ê f g h wvr peyker Di hin deman de meriv peykerên kesên bi nav û deng -wek şah û zanayên mezin- çêdikin û li meydana û kolanan dadiçikînin. Gelek caran peykerê kesan bi qasî meziniya laşê wan e, carina jî dikare jê mezintir be. Peyker bi piranî ji kevir, bronz an jîji metalên din tên çêkîrin. i 157 q r s s 'i t u û V w X y z b c c d < } î pezkoviyê bakur Pezkovî ajelên kovî ne. Qiloçên nêriyên wan şaxşaxî ne, hersal qalik davêjin û nû dibin. Navê çêlikên wan karxezal e. y nen *. *. ** \kk % > Di vî wênayî de meriv dibîne ku ji bo hevîr çi pêwîst e. ard he "rtirş pezkoviya deqdeqî _s il hêk biharat run an ji nivîşk evi q r s t U ■*\ u V w X y z pijandin Evîn lewaşeyekê dipêje. Pêşiyê hevîr distirê. Dûre bi paçekî dinixumîne. Hevîr tirş dibe. Ew girikê hevîr çêdike û datîne ser sêlê. Hevîr kêliyekê li ser sêlê nixumandî dimîne, hinekî din tirş dibe û diwerime. Vêca Evîn sêlê dixê firinê, lewaşe diqemire. Paşê Evîn nanê xwe ji firinê derdixe. Li Kurdistanê, li hin gund û bajaran xelk nanê xwe li tenûrê jî dixin. Li Kurdistanê, ji babetên pijandina nan yek jî ev e ku meriv hevîr li ser textekî bi tîrê pahn dike û dûre li ser sêlê dipijîne. Jê re dibêjin nanê sêlê. % nan piling Piling ajelekî ji malbata pisîkan e û mezin e. Ew li Asyayê û li gelek ciyên din jî hene. Lê mixabin neslê wan roj bi roj kêmîtir dibe. Zemanê berê li Kurdistanê jî piling hebûne lê nuha nemane. Piling bi tena serê xwe nêçîrê dike. Nêçîra wî berazên kovî, pezkovî û gelek ajelên din ên mezin in. Piling carina dikare êrîşî merivan jî bike. / > /' rv>jk a b c d (V .. e pire Pireya herî hêsan ew e ku meriv beşteki an jî qalaseki dayne ser coya avê. Navê wê pirik e. Pireyên mezin bi awayên cuda têne avakirin. Pireyên ku herî zêde têne çêkîrin yên li ser lengeran in. Lenger pireyê

radigire. Pireyên kevankî û yê hilawestî jî hene. 'h pireya hilawestî lengerî)'j -**-' pifik 49 'N^J pireya kevanld V pirika mil Du pirikên milên meriv hene û di ser defa sîng re derbasî girmilan dibin. Dema meriv destê xwe dide wan, di bin çerm de bi hêsani xuya dikin. Ku meriv bikeve erdê, dikare bi hêsani pirika milê meriv bişikê. Heger pirik bişikê meriv dikare bi tişteki girêde, di çend hefteyan de dicebire. pirika mil / defa sîng 159 q r s s t u û V w X y z ç d e / e f g h l m n o ş q r s Ş t u u V w X y z Berî 5000 salan li Babilonê merivan li ser kîlan nivîsîne. Li Misir, Yûnan û Romayê merivan Li manastiran pirtûk li ser pergamentan li ser papîrûsan nivîsîne. dinivîsandin û bi hev ve dikirin. pirtûk Dîroka pirtûkan dût û dirêj e. "Pirtûkên" pêşîn li ser deremên kîlan hatine nivîsandin. Dûre merivan dest pê kiriyê li ser papîrûsê nivîsîne. Nêzikî 2000 sal berê jî pergament hatiye bi kar anîn. Pergament ji çermê mîh an jî golikan bi rengekî taybetî çêdibû. Cara pêşîn bi xêra pergamentê merivan rûpel çêkirine, bi hev ve dirûtine û pirtûk durist kirine. Diviyabû ku her nimûneyeke ji pirtûkekê bi destan bihata nivîsandin. Loma pirtûk kêmbi dest diketin û buhayê wan pir giran bû. Lê li Ewropayê berî 500 salî, Gutenberg hunera çapkirinê dît. îcar merivan dev ji pergamentê jî berdan û dest pê kirin kaxiz bi kar anîn. 'l' "l^_* 160 < . •A Li Ewropayê berî 500 salî, Gutenberg hunera çapkirinê dît. Hunera çapê îro berfireh û nûjentir bûye. 1 /> . ■J.'w' Bl rflSii . * A lliL ■ ■:i| \mk t» «% ..s jn N R o 161 b c c d e ê pirtûkxane Li pirtûkxaneyê pirtûk tên komkirin. Li gora mijarê, bi rêz li teniştê hev tên danîn. Pirtûkên zarokan li aliyekî, yê fakta û ferheng li rexekî û yê din jî li aliyekî din in. Tu dikarî pirtûkan ji pirtûkxaneyê deyn bikî û bibî malê. Lê divê tu baş li wan binerî. ' ' ■c' :% 1' : f ' *- \ 1 g h k m n o : r ' q r ş t u û V w X y pisîk Pisîk li her derê dunyayê hene. Wek kûçikan pisîk jî heywaneke kedî û dirinde ye. Pisîk ji malbata şêr û pilingan e. Ew gelek çalak û bêdeng e. Çavên pisîkê di tariyê de baş dibînin. Pencên wê tûj in û carina diseqîne û tûjtir dike. Lê ew pirî caran pencên xwe dide hev. Gelek cureyên pisîkan hene. Meriv dikare hemûyan di du koman de bi cî bike: pirçdirêj û pirçkurt. Li welatê me pisîk pir in û ya herî bi nav û deng pisîka Wanê ye. Pisîka Wanê pirçdirêj e û çaveki wê şîn û yê din kesk e. Dema pisîk kêfxweş bin ew tên û xwe di Dema pisîk hêrs dibin, piştê xwe xûz dikin û dikin qîjewîj. Ev neynûkên tûj çekên pisîkan in. Ê ew dikarin wan di nava pencên xwe de veşêrin. * £ Bîbikên çavên pisîkan di ronahiyeke xurt de dibin weke xêzeke serejêr û di tariyê de jî dibin giloverên mezin. pisîkeke Wanê pisûle Di pisûleyê de derziyeke mîknatêsî heye û biçûk e. Ew derzî hertim berê xwe dide bakur. Dunya bi xwe mîknatêseke mezin e. Derziya pisûleyê jî xwe li gor cemsarên mîknatêsiyên dunyayê sererast dike. pişemasi Pişemasi di deryayê de dijîn û laşê wan gilover, tenik û zelal e. Devê pişemasiyan di binê wan de ye. Rîşikên wan dirêj û gezgezki ne. Dema ku meriv avjeniyê bike û ew bigêhîjin laşên meriv, laşê meriv dişewite. **~f> ■-'s€ jêle (gelê) a b •ta--* Çç Dd F G 1 A 1 J e / e f g h i f \ i j K k L 1 pişik Di nav sînga merivan de du pişik hene. Bi wan em bîhna xwe digirin û berdidin. Bi saya pişikan xwîn oksîjenê distîne. Hewa di qirikê re, di lûleyên nefesê re digêhin kîsikên hewayê ku ew mîna gûşiyên tirî ne. zengilor 1i > j hewayê i\ kîsikên hewayê 163 (J e _ . pizirk Pizirk, girreke biçûk e ku di laşê merivan de dertê. Carina û nemaze di dema kamilbûnê de, li rûyê merivan pizirk derdikevin. Pizirk weha çêdibin: Di çermên merivan de qul hene. Ew carina dixetimin. Heger mîkrop têkevin qulekê, ew nême digire, kul dibe û pizirk çêdibe. •**î_gW ;,-~V !] ! 1 '<_ . pijame Cilên ku bi şevê meriv pê radikeve jê re dibêjin pîjame. Wek kiras û derpê du parçe ye. Berê bi tenê mêran pîjame li xwe dikirin. Nuha jin jî pîjame li xwe dikin. v.**\ if o w \ V pîlot Pîlot balafirê dajo. Ji odeya pîlot û hevkarên wî re kabînan jî cockpît dibêjin. Li wir dîreksiyon, vîtes û gelek aletên din hene. Pîlot û hevkarên xwe bi van aletan balafirê dajon. Bi alîkariya radyoyê pîlot bi radara erdê re têkiliyê datîne û alîkariyê werdigire. -f- ■y %^N pîramîd Tu di wêne de pîramîdên Misirê dibînî. Di demên berê de ji bo Firewnên Misirê wek gor hatine avakirin. Pîramîd berî 4000 salan hatine çêkirin. Pîramîdên herî mezin ji 200 metreyî bilindtir in. Ji bo avakirina pîramîdan xebateke mezin û çetin hatiye kirin. Di hundurê pîramîdan de rê û

tunelên veşarî hene: ji bo ku li gorê, zêr û emaretên wan bêne parastin, ev rê û tunel hatine çêkirin. pîrebok Çîrokên pîrebokan herdem hebûne. Li gor hin çîrokan pîrebok meriv in û ewji nû ve vejîyane. Ew xwedî sihr in. Li gor gotinê pîrebok çîlspî, zelal û dikarin di dîwaran re jî derbas bibin. Xerabiya wan ya herî mezin ew e ku bi xof in û meriv ji wan ditirsin. Tiştê herî baş jî ew e ku pîrebok nînin. « a b c d e ê f 9 h pîvazok Pîvazokên hin hêşînahî û kulîlkan di bin erdê de ne. Wek mînak lale yek ji wan e. Pelên pîvazokên wan qat bi qat li ser hev in û bi reh û qîvar in. Di van pelan de adan kom dibe. Dema pîvazok zîl dide, rewayê ji wan distîne. pelên zîl rîşik 165 piyano Piyano amûreke têldar e. Têlên şidiyayî li ser çarçoveyeke hesînî hatine bicîkirin. Instrumenta ku li ser pahnayîyê hatiye çêkirin jê re piyanoya bi bask dibêjin. Dema meriv li tûşên piyanoyê dixwe, mîrkatên biçûk li têlên şidiyayî dikevin û deng dide. piyanoya bi bask ■/fjf^*!*" 'i ^ piyanoyeke i i O polîs Karê polîsan gelek e. Divê ew trafikê bi rêkûpêk bi rê ve bibin, li sûcdaran bigerin û pêşiyê lê bigirin. Polîs di gelek waran de alîkariya xelkê dikin. Wek nimûne, ew diçin zarokxane û dibistanan zarok û şagirdan di derheqê rê û qanûnên trafikê de serwest dikin. D D _ i ' t u û V w y poni Ji hespê biçûk re dibêjin ponî. Bilindiya wan ji metre û nîvekê kêmtir e. Piraniya cinsê poniyan ji herêmên çiya û giravan e. Ew bi hêz û ewletir in. îro bêtir zarok û ciwan li poniyan siwar dibin û ji wan hez dikin. i i porteçal Porteçal di destpêkê de li herêmên germ yê Asyayê şîn dibûn. Bi barên gemiyan porteçal gêhîştîye Ewropayê. Loma jî hin ewropayî ji porteçalê re dibêjin "sêva çînê." Anuha li gelek welatên germ têne çandin. Porteçal meyweyek e, meriv ji wan rîçalê çêdike, diguvêşe û awa wan vedixwe. Porteçal ji malbata lîmon, mandarîn û greypfrutan e. a b c Ç d e A e f 9 h i j k postexane Berfîn ji Rizgo re nameyekê dinivîse. Ew nameyê dibe davêje qutiya postê. Otomobîla postexaneyê tê û ji wir nameyê dibe postexaneyê. Li postexaneyê name li gor navnîşanan ji hev tî cudakirin. Nameberek nameyê ji wir digire û dibe mala Rizgo. Herweha meriv dikare li postexaneyê, kartên pîrozîyê, rojname û pakêtan jî bişîne. Ji bo şandina wan meriv pereyê pûlên wan dide. >° 0\ 167 q ş t u û V w X y z c Ç d e f \ e f g h m n o pûl Ji bo ku postexane nameyê bişîne navnîşanekê, meriv pûlê li ser zerfê dixwe. Pûlên herî pêşîn kêr zêde berî nuha bi 150 salî peyda bûne. Bi peyda bûna wan re komkirina wan jî gelek populer bûye. Ev hobî karekî xweş û bi heyecan e. Pûla kurdî ya pêşîn jî di 1923an de li başûrê Kurdistanê hatiye çapkirin. pûsel Pûsel wêneyek e ku hatiye parçekirin. Di lîstika wê de divê meriv wan parçeyan li ser pahnayîyê bîne ba hev û wî wêneyî ji nû ve çêke. Lîstika pûselê hinekî wextê divê, lê xweş e. ~{S};- f -^O - u i r S u û \ qahwe Meriv qahweyê ji dendikên qahweyê çêdike. Dendikên wê jî bi deviyên wê ve ne. Piraniya qahweyê li Amerîka Başûr tê çandin. Dendikên qahweyê berê tî hêrandin û piştê jê qahwe tê çêkirin. Li Swêdê xelk pir qahweyê vedixwin. # libeke berê qahweyê de du dendik hene. qaz Ji çûkên nav avê, çûkên herî mezin qaz in. Qaz dikarin bifîrin jî. Ew giya dixwin û li bejayiyê dimînin. Hustuyê wan dirêj û nikulên wan bi hêz e. Qazên bejî li gor demsalan li çiya û beriyê difîrin. Refên qazan li dû hev cot bi cot an jî di forma "V" de difîrin. Meriv goştê qazan dixwe û periyên wan bi kar tîne. C u e ê qelereşk Qelereşk ji malbata qirakê ye lê piçekî jê mezintir e. Reş û cûne ye û nikulê wê bi hêz e. Dengê wê bilind û sitûr e. Qelereşk heywanên zîrek in. Li her deverê qelereşk hene. J k ■f., o P qerase Bi alîkariya qeraseyê meriv dikare gelek tiştên giran ji cî bilivîne û rake. Ev kurik bi qeraseyekê kevirekî mezin ji cî radike. Serê qeraseyê dike bin kevirekî mezin û kevirekî biçûk wek destek dide bin qeraseyê. Meriv çiqas ji destekê dûr pê li qeraseyê bike livandina kevirekî mezin hewqas hêsantir dibe. \. X 169 r s ş t u û V w X y z b c c d e e h qeşabir Zivistanan hinek derya qeşayeke sitûr digirin. Wê demê keştî nikarin di deryayê de herin. Hinek keştîyên taybetî hene ku qeşayê dişikînin û ji keştîyên din re rê vedikin. Ji van keştîyan re qeşabir dibêjin. Qeşabir keştîyeke berflreh û bi hêz e. Li pêş û paşîya wê perwaneyên wê hene. k l n o D qijik Ciyên ku însan lê dijîn, qijik jî hene. Qijik her çar demsalan li warê xwe dimîne. Hêlîna xwe ji qirşikan çêdike û bi salan wê terk nake. Qijik hertiştî dixwe. Gelek caran hêlînen çûkên din

hildiweşîne. r' i s ş t l 1 u u V qijnik Qijnik lawirên biçûk û bêcir in. Ciyê ku gez dikin pê ve dizeliqin. Heta ku diwerimin xwînê dimijin. Ji bo ku serê wan bi birînê ve nemîne, meriv wan bi mûçingê bi zorê radike. ^, ! , Qijnik weha gez dike... * 1 'A-'-. ' . û weha xwînê dimije û -,s ■ ^ ~\ . * i S' qiloç Çi nêr û çî mê be, hinek ajel bi qiloç in. Ji wan hinek jî tenê yên nêr bi qiloç in. Qiloçên ajelên weke pez û dewaran heta ku dijîn nakevin. Lê qiloçên gakovî, pezkovî û xezalan hersal qalik davêjin û nû dibin. Li hin deverên welatê me jê re şax û sitrû jî dibêjin. qulik Hin ajelên mîna rovî, gur û kurebeşk di qulikan de dijîn. Ev qulik pirçavî ne. Dema dijmin di çaviyeke qulikê re tê, ew di çaviyeke din re derdikevin der. xezal beran antîlop * C d g i l j k quling Ji çûkên mezin yek jî quling e. Quling li çiya û zozanên Kurdistanê gelek in. Ew çûkeke koçer e. Payîzê diçin Afrîka Bakur û biharê vedigerin. Ew carina direqisin, ji vê yekê re dibêjin reqsa qulingê: çog didin, hêz didin xwe û bi baskên vekirî xwe çeng dikin. '_t> =**<._-. -^" /X 171 r s s t u û V w X y z D C r- >_j d e ê qu Hustu û nikulê qûyê dirêj in. Giyayên nav avê dixwin. Qûyên gerdenxwar li ser avên şor û şêrîn dijîn. Qûyên dengbêj li warên hênik an jî sar kurk dikevin. iv' g m n o s ş t Uu Uû V v w 'Xx Yy Z qûle Qûle di tariyê de rê nîşanî keştiyan dide. Qûle bilind in û ronahiya wan xurt e, ji dûr ve xuya dike. Lampyên her qûleyekê bi awayekî vedijene. Berê li hemû qûleyan dergevan hebûn lê îro piraniya qûleyan otomatîk kar dikin. radyo: lirûpelai73anbinere(i^^' rastkêş Meriv bi rastkêşê xêzê dikişîne an jî dipîve. Meriv li dibistanê bêtir rastkêşên plastîk bi kar tîne. Lê ji bo planên bi rêk û pêk mase hene û rastkêşên wan jî bi wan maseyan ve ne. !\ .lôs maseya rastkêşiyê radyo Bi alîkariya radyoyê meriv dikare axaftin, muzîk û hemû tiştên bi deng, bêyî têt û bêyî girêdan bişîne her aliyê dunyayê. Dema keçik li vir dipeyive pêlên dangan pêktên. Biriya mîkrofonê pêlên dangan vediguherin û dibin pêlên elektrîkî. Ev pêl derbasî pêlweşa radyoyê dibin. Li wir pêlên elektrîkî dibin pêlên nependî û bi rêya antenekê belav dibin. Ev pêl nayên bihîstin lê dema digêhîjin radyoyekê li wir dîsa vediguherin û dibin deng û di hoperloya radyoyê de têt bihîstin. sitûna radyoyê < pêlweşa radyoyê i studyoya radyoyê Dema ku keçik di studyoya radyoyê de dipeyive, meriv dikare li malê di radyoyê de guhdariya wê bike. Tu dikarî vê axaftin û muzîkê werbigirî kasetekê û piştî dîsa biweşînî. ren Ren ji cûreyeke pezkoviyên e. Pirça wan gelek gur e û simên wan fireh in û dikarin bi hêsanî di nav berfê de herin. Renên nêr jî û yên mê jî bi qiloç in. Ren bi keriyên dijîn. Laponiyên ku li bakurê Norveç, Swêd û Fîndlandiyayê dijîn, renan xwedî dikin. Ren ajelên laponiyên e, ajelên malê û kedî ne. radyo û teypeke biçûk Radyoyên gelek biçûk hene ku tu dikarî wan bikî bêrîka xwe. Di gelek radyoyan de teyp jî hene. Tu dikarî bi guhikan jî guhdariya radyoyê bikî. f- '^ k *» A a * b c Ç » d e e " f 9 h 173 - b C D c Ç d e e f g h rende Rende aleteke xerat û dartiraşan e. Meriv bi rendeyê dikare ruyê text û daran rast û şayik bike. Rende destikek e ku kêrikeke mîna gûzanê pê ve ye. Gelek cureyên wan hene, hinek darîn in, hinek hesinî ne. kêrika telaş rendeyêke darîn k l m n o P rez Tiştêkî ne xweş e ku meriv di rêza tiştêkî de zêde raweste. Lê pratîk e ku meriv di rêzeke dirêj de raweste û li bendî dora xwe be. Wek mînak, dema meriv li otobusê siwar be, zehmet e ku meriv hemû bi hev re di deriyê otobosê re têkevin hundur. Ji aliyê mafdariyê ve jî weha ye. Yê ku pêşiyê hatiye divê berê têkeve hundur. i. T 112, * s ş s t u û V w /: X rêzeçîrokên wêneyî Ma te em nas nekirin? Em figurên rêzeçîrokên wêneyî ne, ku wênekêşên cuda cuda em çêkirine. Gelek ji me ajel in, lê em mîna însanan dipeyivin. Cara pêşîn, di sedsala îçan de rêzeçîrokên wêneyî di rojnameyên amerîkî de hatin weşandin û hejmara wan roj bi roj zêdetir bû. -' 'i&' rîh Li serûçavê mêran, li hinarikên rû, algûşik, çenge û li dora lêvan pirç der tê. Navê vê pirçê rîh e. Piraniya mêran rîha xwe kur dikin. Hinek ji wan rîha xwe berdidin. Dema kesek rîha derewîn bi rûyê xwe ve dike, meriv hew dikare wî nas bike. ., / Kfm.~ .._ robot Di destpêkê de ji makîneyên mîna însanan re digotin robot. Lê îro robotên îndustriyê hene ku xwe bi xwe li fabrîkeyan karên cuda cuda dikin. rOJ l li rûpela 176an binere {<-^f~~~~ rojbûn îro rojbûna Zîne ye. Ew dibe şeş salî. Ji bo wê tortayeke bi şeş findên pêketî hatiye xemilandin. Hevalên wê jê re diyarî

kirîne. Zînê pifi findên pêketî dike û şahiya rojbûna wê dest pê dike. robota fantazyê l i i î 1: - robota îndustriyê J j K k L l M m N n Oo P p 175 ş T U Ū V X Y Z ş t u /v u V X y z b > c - c i» d e ê 9 h i Î ñ Oo P p roj Roj sitêrkek ji sitêrkên li asîma e. Ji ber ku ji sitêrkên din bêtir nêzikî me yeûlomaewji me ve mezin xuya dike. Roj 15 hezar mîlyon km ji dunyayê dûr e. Dunya me û peykên din li dora rojê dizivirin. Rqj gilokeke gazê ye û gelek û gelek mezin e. Derveyê 6000 û jîbi derece germ e. Tim û tim ronahî û tirejan dişine. Beyi tîrêjên rojê jîyan ê li ser ruyê erdê tune bûya. Dun a Her peykek di rêgeha xw& li dora rojê digere. Ji koma wan re dibêjin sîstema rojê ronahî > Gelek cureyên tîrêjên hene. germ (nexuyayî) meriv diqemire. t Uu Uû Vv w Xx Yy Zz rojgîran û hîvgîran Carina hîv dikeve ber rojê, wê demê roj tarî dibe. Ji vê re rojgîran dibêjin. Carina jî hîv dikeve ber siya dunyayê, wê demê wenda dibe û ji vê bûyerê re hîvgîran dibêjin. Girtina rojê bi tenê li hin cîhan tê dîtin. Di dema rojgîranê de heger meriv bixwaze lê mêze bike, divê meriv berçavkên tarî bide ber çavên xwe. m, rojname Rojname her roj derdikeve û têde nûçe û reklam hene. Rojnameya heftane bi naveroka xwe bersiva daxwazên malbatekê dide. Têde serpêhatî, tarîfên xwarinê, zencîreçîrok, xaçepirs û hwd hene. Herweha kovarên li ser otomobîl, mal û xanî an jî babetên li ser agahdariyan didin jî hene. Kurdan cara pêşîn di sala î898an de rojname derxistine û navê wê jî Kurdistan e. rojnamevan Ew kesên ku di rojnameyan de dinivîsin ji wan re rojnamevan dibêjin. Karê rojnamevanan ew e ku nûçeyên bûyeran binivîsin û hevpeyvînan çêbikin. Rojnamevan piştî wan nivîsarên xwe didin rojnameyekê û ew di wir de diweşin. \>v ';&'. ""**"" NNI *>__r%-kj>* 9 B C ç D E Ê F G H I 1 J K L M N O P roket Di şahî û pîrozbahiyên de roket tînan avêtin û teqandin. Raketên ku dişînin asîmanan jî kêr zêde bi vî awayî ne. Di hundurê roketê de barût an jî madeyeke teqandinê heye ku zû agir digire û gazê çêdike. Dema ev gaz bi xurtî derdikeve der, wê demê roket ber bi pêş an jî ber bi jor ve diçe. ___) I 177 ş T U Ū V X Y z s Ş t u _-. u V w X y z ronahî Roj, lampe û rivînên findan ronahiyê didin. Ronahî mîna pêlan e. Di ciyên bê hewa re jî derbas dibe. Dikare mîna topekê li erdê bikeve û rabe xuya bike. Di madeyên zelal wek av, cam û naylonê re derbas dibe. Rengên pêlên ronahiyê dikarin cuda bin. Ronahiya sipî ji hemû rengên din pêk tê. iifiironahî li ruyê beşek ji-roflaliyeli II jineynikekêdîşikê , fuyê camekê asê dibe « sîpi r_-j* I i A Kk Ll m n o P s Ş t u V w X y z rontgen Carina doktor bi rontgenê lînenîr- nan dike. Tîrêjên rontgenê heta binê çerm û masûlkan diçin lê baş di hestiyên re derbas nabin. Ji ber vê yekê ye ku meriv bi alîkariya rontgenê wêneyê hundurê laşê xwe dibîne ka çawa ye û çî heye. Wek nimûne dema hestiyekî meriv bişikê, meriv rontgena wî dikişîne. tîrêjên (bi çavan dîtin) rovi Rovî yek ji ajalên dirinde ye. Rovî bêtir mişk û lawiran dixwe. Dema ew fersendê bibîne, êrîşî mirîşk û elokan jî dike. Rovî gelekî ji tîrî û mêweyan hez dike. Bi roj di qulika xwe de dimîne û bi şev derdikeve nêçîrê. Rovî ajelêkî fenek e. wêneyê ku bi rontgenê hatiye kişandin <\...r ..., saet Saet cara pêşîn berî zayînê li Mezopotamyayê ji aliyê Sumeriyan ve hatiye çêkirin. Bi alîkariya tav û saeta qûmê dem pîvane. Saeta mekanîk a pêşîn bi qasî 600 sal berî nuha hatiye çêkirin. Cara pêşîn nîşandeka saetê dîtine û piştî jî ya deqîqeyan. saksafon Saksafon amûreke pifbar e. Girsbûna wan û dengê tonên wan herwekî soprano, tenor, barîton, bas û basbarîtonê ji hev cuda ne. Saksafon, bi taybetî di muzîka jazê de bi kar tînin. 11 10 9 *> 6 4 -' *- saksafonên mezin çemandî ne. A a B b Q c Çç D d e e < f : 9 ; h 1 k f r- Saksaf nasoprano rast e ... '< V\' sarincok Di hundurê sarincokê de, li jor qutiyê sarkirinê heye û di hundurê wê qutiyê de madeyeke pir sar û ron heye. Ew madeya ron hewayê digire û sar dike. Wê gavê tiştên di sarincokê de pê sar dibin. Madeya ron bi alîkariya pompayê, hewayê germ dibe dawîya sarincokê û di wir re derdikeve der. Herweha hewa dewir dibe û sarincok sar dimîne. 179 0 P q r Ş T U A u V w X Y Z c Ç d e /\ e f g h m n o P q r s Ş Tt Uu Ū Ū Vv w Xx Yy z sauna Sauna pir germ û bi hilm e. Meriv tê de gelekî xwêdanê dide û herweha hêsantir jî paqij dibe. Sauna wek ya fînîyan têt naskirin lê tê gotin ku xweşûştina li saunayê dibe ku ya rûsan be. Li Kurdistanê li şûna saunayê hemam û germav hene. sebze Sebze gelek cure şînahî

ne ku meriv wan dixwe. Wek mînak xiyar û firingî, pelên xas û keleman sebze ne. Sebze dikarin wek bezelyeyê bi lib bin an jî wek tivir û gêzeran bi reh bin. semasi Semasî curemasîyekî bi talûke ye. Di pişta wî de perikeke sêgoşe heye, loma jî meriv zû wî dinase. Devê wî li jêr di binê serê wî de ye. Diranên wî tûj û çend rêz in. Semasî hov in. Ew bi piranî di deryayên germavî de dijîn. . ,J^> - p *\$ f'. \ -■' .^%' _.- : ^ , ,.- ' ' tivir i\ 180 Serdema kevirî: li rûpelên i82-i83an binere fl sêgoşe Sêgoşe wek navê xwe, ji sê xetên rast pêk tê. Sê goşeyên wê hene. Di muzîkê de jî amûreke sêgoşeyî heye jê re dibêjin sêgoşe. Ewji pola ye û meriv bi şivikeke polayî lêdide. sev Dara sêvê hema hema li her aliyê dunyayê hêşîn tê. Gelek cureyên sêvan hene. Meriv dikare şerbet û rîçala sêvan çêke. Herweha sêvan li ber tavê hişk bike û ji bo xwarinê bi kar bîne. Sêvên bejî jî hene, lê ew biçûk û tirş in. simore Simore ajelên kojer in. Ew tiştan dikojin. Li gel ku ewji malbata cirdon û mişkan in, lê dîsa jî kubar û xweşik in. Di qulikên daran de dimînin, qût û xwarina xwe li wir kom dikin. Simore nok, gûz, berû, ber, xoze û dendikan dixwin. 4 s u ** / t j k l 181 Ç D E Ê F G n :i. ;;;! d K L M is. Ö ff) y s \$ T t U u U û V v X x Y y Z z c Ç d e / \ e f g h m n o P q r S Şş Tt serdema kevirî Berî ku hesin bi , xwejikevir, dar, hestî û re dibêjin: serdema Vê serdemê dûr û dirêj nuha mîlyon salan însan hebûne. Kêm 3500 sal nuha li Skandînavyayê serdema kevirî bi dawî hatiye. Lê heta îro jî li hin deran, xelk hene ku hîn mîna serdema kevirî dijîn. Ango alavên wan ne ji hesin in. Di serdema kevirî de merivan bi nêçir, masîgirî û berhevkirina tiştên li erdê debara xwe dikirin. Pêşiyê kom bi kom li vir û li wir li xwarinê digeriyan. Dûre dest pê kirin zad çandin û ajel kedî û xwedî kirin. Tê zanîn ku cara pêşîn li Kurdistanê merivan dest bi çandin û xwedîkirina ajelan kirine. Di vê demê de xanî û gûnd hatine avakirin û merivan xwe dane ser jiyaneke dêmaniyê. Ê êdî pêwîstiya wan bi guhertirî cî û war nemaye. Wê çaxê dest pê kirine qahfik û hacetên din jî saz kirine. t \ /'f- ., - *-.. nêçirvan û berhevkar Di wan deman de mêran nêçir dikir û jinan jî mêwe, pel û pincar berhev dikirin. Merivên wê demê di berqef, şikeft û konên çermîn de diman. ■A t-S ,>-y ,;j _ . JI ■f) & _ l : t t : ** ^ * . <~> •^ . _?:fe. ' . - :< f ^i « * X "" h. cÇ . dee ê f : gh . \ ' . ' i . ' " -f * M : J . kii m In ' . o ■ftpq " r ! sş T tuû Vvw X x Y y Z z c Ç d e e f g h m n o P q r ş T U u V w X Y ■z s ^*?-' : "" ' ; ' . > /) ' | * » ' S ' : - i simoreya ave Simoreyên avê bi piranî di nav avê de dijîn. Pencên wan bi perde ne û ji bo ajnê gelek baş in. Simoreyên avê nêçira masî, beq û kevjalan dikin. Ew pir hez dikin ku di nav avê de bilîzin sipîndar Sipîndar li erdê avî şîna dibe. Du cinsên wê hene: sipîndara zirav û dirêj û ya derbikan ku zû çêdibe, pel û şaxên wê fireh in. Ji textên sipîndaran meriv mobîlya û gelek tiştên din çêdike. Dema baran dibare û dûre jî tav derdikeve, pel û rêşiyên wê mîna bûkekê dixemile. Sipîndar li Skandînaviyayê pir in. siwan Siwarî şervanên serdema navîn bûn. Li ser pişta hespan şer dikirin û bi zirx bûn. Kumzirxek jî li serê wan hebû. Herweha hespên wan jî bi zirx bûn. Hinek hesp jî bi berenîk û carcim bûn. Li rojavayê Ewropayê ji bo siwariyan dibêjin, şovalye. / -f ■' / ^ < _ * - - . - " - * : * 4 V > \$ y . ' - \$ & / / l - . \ berenîka hespê carcima hespê 184 Sl Dema ronahî di tiştêkî re derbas nebe, li pişt wî tiştî sî peyda dibe. Di wêne de hûn dibînin ku Zînê bi arîkariya lampe û tiliyên xwe li dîwêr fîguran çêdike. Ger perdeyeke ku ronahiyê derbas nake hebe, meriv dikare bi vî awayî ji siyê gelek fîguran çêke. smema Li sînemayê xelk rêz bi rêz rûdinin û li film temaşe dikin. Fîlm bi xwe şerîteke dirêj e. Li pişt temaşevanan meriv fîlm dixwe projektorê û li ser perdê nîşan dide. Fîlm li ser perdê mezintir xuya dike. sîrkus Berî 2000 salan li Roma kevin sîrkus ciyekî pêşbirka erebeyên hespan bû. Carina jî li sîrkusê huner û şanogeriyan balkêş pêşkêş dibûn. Sîrkusa modern îro bi canbaz, hunermend, qirdik û seyîsan ve di sedsala çuyî de forma xwe sitand. J < * % " dem: 25ê meha adarê cî: meydana Ehmedê Xanî saet.iy.oo buha:i2 euro & / X A B Ö Ç D E A E F G H I i j K L N O P Q R 185 U A ' O V X Y z s b c , Ç d e e g h sîsalek Sîsalek balindeyên mezin û hov in. Bi piranî ser û qirikên wan rût in. Ji ber vê yekê jî ji wan re sîsalekên gurî jî dibêjin. Pencên wan xwar û bi hêz in. Sîsalek li welatên germ dijîn. Ew bêtir kelax û berateyan dixwin. Dema sîsalek kelaxekî dibînin li ser kom dibin. Di demeke kurt de goştê kelaxekî

dirûçikînin û bi tenê hestî dihêlin. Herweha sîsalek siruştê paqij dikin V.-" ', / f p s» m n O P q r sîsalekên keçel Sîsalekên keçel li dunyayê li du ciyan mane: li Bîracûga Ruhayê û li Fasê. Di van salên dawîn de her ku diçe neslê wan kêr dibe. Li Bîracûgê 75 sîsalekên keçel hene. Ew kêz û kurmikan dixwin. Anuha ji bo parastina neslê wan hêk û kartolên kelandî jî didin wan. Sîsalekên keçel li ser zinarên bilind hêlînên xwe çêdikin. Dema kurk dikevin 27-29 rojan li ser hêkên xwe dimelisin. Ew dikarin 25-30 salan jî bijîn. Xelkên navçeya Bîracûgê jê re dibêjin, keleyanax. sîwan û parasol Meriv bi sîwanê xwe ji baran û tavê diparêze. Parasol jî ji bo tavê ye. Meriv parasolê li ber rojê di ser xwe re vedigire ku tav û tîrêja rojê meriv nerihet neke. Ev tiştî zû ve hebûne lê bi qasî îro bi kar nedihatî. ; ! siwan JVITK ... ',»1. : | ' / !: (parasol \ A B c Ç d ê P f g h sîwêne Sîwêne (siluet) wêneyê siya tiştêkî ye. Ew di sedsala 18 û îgan de gelekî populer bû. Meriv wêneyê siya tiştêkî ji kaxizeke reş dibirî û bi kaxizeke sipî ve dizeliqand. Ev kar bi serê xwe hunerek bû û di vî warî de gelek hunermendên jî hebûn. I . I. skelet Skelet sitûna ji hestî ye û hemû aliyên nerm ên laşên meriv radigire û diparêze. Skelet ji tevnên hestî û kirtikê pêk tê. Di laşê merivekî de 206 hestiyên skeletê hene. pirika mil parsu 0 % W | X Y 187 f_afm\ c Ç d e f\ e f g h v m n o " P * q ,. r s slalom Slalom babetek ji sporên çiyayên Alpînê ye. Meriv di ser berferêyeke pirdergehî re bi palikan serberjêr dadikeve. Her dergehek ji cotek şivikan pêk tê. Bi serê van şivikan ve al hene. Cotek sor û cotek şîn li dû hev tên. Babeteke din jî slaloma mezin e. Rêya wê dirêjtir, dergehên wê firehtir û leza wê zûtir e. sosina newalan Sosina newalan ji cûreyeke sosinan e. Bi kulîlkên xwe yên mîna saetê û herdu pelên xwe yên pan, bi hêsaniyê tê nasîn. Bêhna wê jî xweş e. Gihayê sosina newalan û berên wê yên sor ku dereng digêhîjin, gelekî bi jahr in. Li hinek deveran jê re dibêjin zembeqî. sitêrka bi dûvik Carina meriv li ruyê asiman ronahiyeke dirêj dibîne ku dişemite. Bi kurdî ji vê yekê re sitêrka bi dûvik dibêjin. Sitêrka bi dûvik li gerdûnê ketina kevir, xîç û qeşayê ye ku xîj dibe. Dûvika wê bi gaz e û ji ber vê yekê tîrêjên rojê lê dixê û ew dibiriqe. Sitêrkên bi dûvik di rêgeheke dirêj de li dor rojê dişemitin. •.tj-v- * < * kulîlk / * / ** \ ber tî-j\-- A a stetoskop Gava tu bêhna xwe didî û distînî, f^~\ rîfc^^- v şah Li hinek welatan şah heye û ew serokê dewletê ye. Li hinek (^) welatanjî serokdewlet an jî serokkomar y ^ heye. Her ku diçe " ^ li dunyayê şah û ^ j -y v >t şahîti kêr dibe. X -- V \ Di çîrokên de şah bi tac û kincên Sffi&t" dirêj digere. ~- / Jijinaşahreem dibêjin şahbanû. v M ,y. C bi rêya stetoskopê doktor dikare guhdariya deng û lêdana dilê te bike. T^ . Stetoskop ji serikekî biçûk û du lûlikên """"-.._ Ç zirav pêk tê. Doktor stetoskopê dike ! D O guhê xwe. Bi xêra pişkoke pişt serikê, ' " j) j O deng bilindtir dibe. // ..,' A ..... 7 | v' f g : h 189 : b c Ç » d e Êê f g h ,1 i l î m JSI n o Pp q " r s t u u hundurê şanoyê Di dema lîstinê de ne bi tenê şanoger, herweha gelek kesên din jî alîkar û hevkar in. Di warê materyalên wek cil û berg, ronahî, dekor, deng û hwd de alîkariyê dikin. şano Şanoyên cidî û yên henekî hene. Şanoya trajedî merivan xemgîn dike û ya komedî jî dikenîne. Opera jî dikeve nav rengên şanoyê. Şanogerên wê di şûna axaftinê de distirên. Di şanoya nûjen de şanoger û temaşevan bi hev re dikevin nav lîstika piyêsê. Dibe ku tu huner bi qasî şanoyê li ser merivan bandorê nehêle. Piyesek dikare meriv kêfxweş an jî xemgîn bike. Herweha dikare merivan biqehirîne jî. Gelek formên şanoyan hene. Bi piranî şano li salonan tên lîstin ku dik lê heye. Şanoger li ser dikê dilîzin û temaşevan jî li salonê rûdin. Lê şano dikare li kolan û meydanan jî bê lîstin. Şanoyên weha beriya 500 salî li îtalyayê peyda bûne. Ji wan re digotin: Commedia dell'arte. maseya kontrola şanoya kasper m ** Di Commedia dell'arte de hin figur hene ku ew jî hertim beşdar in. Yek ji wan pîşekarek e ku jê re dibêjin Harlekîn. 190 A a B b Gc Ç d e f\ " e .. . ronahî i i >.sa * > , 'V v \-V. VV\ \ temaşevan ",J •x/ şanoya marionet Hamlet trajediyeke navdar e. odeya makyajê cilûberg opera k O P Q R S 191 s b c Ç d e Êê şanoya kasper Ev şano, şanoyeke bûkikan e. Ji ber ku figurê sereke şerûd û pozdirêjekî bi navê Kasper e, ji vê şanoyê re jî dibêjin şanoya Kasper. Şanoger destên xwe dikin nav bûkikan û li gor axaftinê wan dilivînin. Ev şanogeriyeke gelek hêsan û xweş e. I A n / ^/ 'jj m n o

P q r s t u / \ u şefê orkestrayê Şefê orkestrayê ew kes e ku rêvebiriya orkestrayekê an jî koroyekê dike. Ew nîşan dide ku ew ê çawa li muzîkê bixin an jî bistirên. Gelek caran di destê şef de şiyikek heye. şefê heye û li ber Ew dikare di notayan de ku aletên wê çawa Ev deftera ye û jê re partîtur. / _ / & . Jt > < -- v ^ . - > ^ v - 1 - > ^ . 'W ^ - ■ & 1 C * / " N . . - - " - - a . . - . - : . " * « 3 S X C S S * - * _ f g * & _ r _ G & & . ' " ... ma \ ^ ~ ~ - ' r J f r ' . V ' . A c * « . . " * - ' - ' 192 şekir Meriv dikare şekir ji gelek cure hêşînahiyan bi dest bixe. Lê piraniya şekirê îro ji silqan çêdibe. Silq li welatên germ û nemaze li Kubayê zêde tèn çandin. Li welatê me jî çandiniya silqan gelek e û gelek fabrîkeyên şekir hene. şempaze Şempaze cureyek meymûnan e ku li Afrîkaya Navîn dijî. Pel û giya dixwin. Bi hejmareke kêr kom bi kom dijîn. Holikên xwe li ser daran çêdikin lê wekîdin hertim li erdê ne. Ew gelekî mereqdar in û zû fêrî tiştan dibin. V W ' ' V \ * > - / / ' " : r) < T > A a B b G Ç c Ç D d E Ê F J K L M N e e f g h i f \ i j k l n şerîf Şerîf li Amerîkayê cureyekî polîsan e. Ew li navçeyekê an jî li bajarekî berpirsiyarê asayîşê ye. Ji aliyê şênîyên navçe ve tê hilbijartin û ji 2-4 salan li ciyekî kar dike. Berê di filmên kowboyan de şerîf weha bûn. Lê îro hemû cil û bergên weha li xwe nakin. Nivîsandina navê şerîf bi zimanê orîjînal 'sheriff e. "13 X Y 193 A B b c Ç D d i e Ê Ê F f g h m n Ş o " P * q - r s t şewqe Li gor welat û serdeman şewqeyên cuda cuda hebûne û hîn jî hene. Şewqeyên jin û mêran ji hev cuda ne. Şewqe ji kum, ji koloz û ji kofiyên hişkîr û berztir in. Kum û şewqeyên zarokan jî hene lê weke van şewqeyan e. şewqeyên lengerî şewqeye şewqeye 1800 şewqeyê jinan- salên 1900 şeytanok Şeytanok grûbek ji lawirên şilekî ne. Piranî bi qalik in. Qalikên wan hişk e û xwe vedikişînin qalikê xwe. Ev qalik wan diparêze. Şeytanokên bêyî qalik jî hene ku bi piranî li daristanan dijîn. Bi serê wan ve du qiloç hene ku bi wan tiştan bîhn û nas dikin. Hin şeytanok di nav avê de û hin jî li bejayiyê dijîn. Şeytanok bi alîkariya masûlkên zikê xwe diçin ku ji wan masûlkan re dibêjin ling. şêr Şêr ajekî mezin û hov e. Ew nêzîkî du metreyan dirêj e. Şêra mê neçîrê dike. Em bi kurdî jî şêra mê re dibêjin şepal. Nêçîra wê bêtir zebra û xezal in. îro şêr tenê li Afrîka û Asyayê hene. A-oNE r n. st* A>-, ^s şikeft Li çîyan, di binê erdê de û di zinaran de qulên mezin hene ku em jê re dibêjin şikeft. Hinek ji wan çend deriyên wan hene. Şikeft bi gelek awayan dikarin pêk bînin. Hin ji wan li peravan in. Pêlên-avê- iinar hirifandine û welê Çêbûne. Ev şikeftên riormal in. Av bi hêsanî di riav re dinizile, diçe xwarê û kilsa di nav de dihêlîne. Ji van dilopan, kevirên kilsê çêdibin ku weke zembelîlkanciri. Ev keyirên. kilsê dikarin bi metreyan dirêj bibin. "" • * n a W / » ~ şivan Şivan xort an jî zilamek e ku pez diçêrîne. Ji bo keriyê pez li hev ragire, pêz ji diz û guran biparêze, gelek caran şivan kûçikan jî bi xwe re digêrin. Li gelek welatan şivan û şivantîhêjîheye. ,1 t. . 'V e a b c Ç d e ê f g h J k l m n « o ; P & q ~ r U B v X Y 145 b v c "" Ç » d e e f g h m n o P q r s t u şir Hemû zarokên ku nû ji diya xwe dibin hewcedariya wan bi adanê heye ku ew jî di şîrê dayika wan de ye. Lê zarok û kesên mezin jî şîr vedixwin. Şîr ji mange, mîh û bizinê tê dotin. Meriv ji şîr: firo, mast, nivîşk, penîr, toraq, jajî, dew û çortan çêdike. şofêr Şofêr ew kes e ku otomobîlan dajo. Jin jî û mêmî dikare karê şofêriyê bike. Şofêr divê bikaribe otomobîlan baş bajo. Karê wan gelek caran dijwar e. Hin aletên ku di otomobîlan de tunene, di kamyonan de hene û ev jî gelekî alîkariya şoferan dikin. şopger Şopger tê maneya kesê ku li şopê digere. Keç û lawên ciwan di demên xwe yê vala de li çol û çiya û daristanan dimînin, ji wan re jî dibêjin şopger. Kinc û komeleyên wan ên taybetî hene. Ciwan di kampên şopgeran de hînî berpirsiyarî, haydarî û hevaltîyê dibin. Ewropî jî şopgran re dibêjin, 'scout'. li mange tankera şîr palûkeya şîr 196 şûl Şûl cûreyeke xezalan e. Ew li ciyên bi dar û devî dijîn. Bi tenê qiloçên nêriyên wan hene. Şûl li seranserê Ewropa û rojavayê Asyayê peyde dibin. Di meha gulan an jî hezîranê de dizên. Karîkekê an jî du karikan tînin. Wek ajelên din ne bi kerî lê bi tena serê xwe digerin. V ~ * _ m - * - f ' v - '# // ' // W. A ş tac Tac xemla serî ye. Ji zêr, zîv û cewheran tê çêkirin. Şah, şahbanû û kesên esilzade tacê didin serê xwe. Ew nîşana malmezîniya wan e. Çend sedsal berê dema mehra keçikan li dêrê dihat birîn, taca bûktiyê didan serê wan. x" : A« j * 'W "W / - î _ - ö taks Taks cureyek kûçikê almanî ye. Wek bonciyan e û

dişibin tajiyan. Lingê wan kurt û navdirêj in. Taks ji bo hevaltî û nêçîrê tên xwedîkirin. Li gor pirça xwe taks sê cure ne: pirçkurt, pirçdirêj û pirçbijî. Taks bi rikotî û bi serbestiya xwe bi nav û deng in. m b d f n taxûk Taxûk wek qeyikeke biçûk a ser berf û qeşayê ye. Meriv li ser berfê lê siwar dibe an jî bar lê dike û dişemitîne. Meriv dikare hinekên ji wan li pey xwe bikişîne. Li Kurdistanê li herêmên çiya dema berf pir dibare, barên êzing, çilo û tiştên din li taxûkan dikin û dikişînin. Carina nexweşan jî pê dibin bajêr ser doktor. k O U V w X V teker Dibe ku teker, giringtirîn îcada merivan be. Ger teker tuneba, bisiklêt, otomobîl û gelek wesîteyên din ê jî tuneba. Îcada tekeran dikare weha çêbûbe: ji bo ku tiştêkî giran, wek mînak kevirêkî ji ciyekî bibin ciyekî din, kut danîne binî û lex kirine. Dûre ew kut bûye ramanek ku teker çêbin. Hemû tekrên îro xwediyê çîrokek welê ne. Cara pêşîn teker li Mezopotamyayê hatiye çêkirin. s4*- tekera trêne tekera bisiklêtê (çerx Axaftina te di mîkrofona telefonê de dibe elektrîkî. «< stasyona navendî Telefonên radyoyî bi deng dişîne navendî. telefon Dema tu di telefonê de dipeyivî, dengê te bi '» sînyalên elektrîkî tê guhertin û di kanalên de diçe telefona kesê ku guhdariya telefona te dike. Li wir sînyal dîsa vediguherin û dibin deng. Çaxa meriv li hejmarên telefonekê dixê, otomatîk bi santralekê ve tê girêdan û piştê rasterast diçe telefona ku em lê digerin. Ji bo telefonên mobîl têt ne pêwîst e. Deng bi sînyalên radyoyî bi nependî diçe stasyona navendî û ew jîji wir sînyalan dişîne stasyona telefonê. Telefaks jî wek ku di wêne de xuyaye nivîs û wêneyan werdigerîne "sînyalên telefonî". stasyona navendî stasyona telefonê S^ û telefaks teleskop Teleskop aletek e ku meriv dikare pê li sitêrkan binere. Astronom teleskopên mezin bi kar tînin. Meriv dikare bi dûrbîneke normal jî li sitêrkên asîman binere. teleskop nennxane (observatorium) 199 a b c C d e ê f g h J k l m n o P q r s u v W X y z c Ç d Ff g h terazû Meriv bi terazûyê dikare giraniya gelek tiştên cuda bipîve. Du sêniyên terazûyêke duçavî hene. Tiştên ku meriv bixwaze biwezîne, datîne ser wan heta ku herdu alî wek hev bibin. Qapan terazûyêke herî kevin e û meriv bi destê xwe digire. Meriv loqa wê bi pêş û paş ve dibe heta ku li giraniya pîvanê rast bisekine. Giraniyên biçûk meriv dikare bi destan jî biwezîne. Li hin deverên Kurdistanê ji terazûyê re dibêjin şihîn. terazûya duçavî qentar r\ loq qapan Xgiraniya ku jinik diwezîne m n o PP q w r t U Û V w X Y Z termê maxîr Li ruyê asîman heft sitêrk hene û ew bi hev re wek wêneyê erebeyekê ne. Bi kurdî ji wan heft sitêrkan re Termê Maxîr dibêjin. Heger asîman sayî be seranserê salê Termê Maxîr xuyaye. termos Di hundurê termosê de şûşeyêke du qatî heye. Di nav van qatan de valahiyeke bêyî hewa heye. Gelek zehmet e ku germahî di nav wan qatan re derbas bibe. Ji ber vê yekê vexwarina germ, germ dimîne û ya sar jî sar dimîne. Qalikê termosê dikare metal an jî naylon be. valayiya bê '.S-.V 200 tewl Tewl cî û malên hespan e. Hesp li wir dimînin. Ciyê her hespekî cuda ye. Êmên xwe di afirana de dixwin. Afir dikarin ji text an jî curn bin. Li erda tewlê dikare ka an jî pûş hebe. Divê tewl paqij bin û serkulên wan bî avêtin. «? (:! ll.-/l -' u A, W* - *"< >, 7 __ *-; :> '1» fcv ?..-- Seyis bi firçeyê hespan tîmar dike, xwêdan û gemara wan ji wan paqij dike. Nalbend simên wan dixeritîne û piştê nal dike. a b c Ç d e e f 9 h tevnepîrik Tevnepîrik hov û kovî ye. Ew bêtir mêt û kêzikan dixwe. Nêçîra xwe bi jahra xwe pûç dike an jî dikuje. Hin ji wan jî tevnê datînin ku kêzik bikevinê. Tevenepîrika di wêne de dest pê kiriye tevnê çêdike. Heşt ling û du çengalên wê hene. Bi van çengalan tevnepîrik bi tiştan dihesê. serê tevnepîrikê i; _ ,jahrê *. çengal tevnêdi dûvewêdene 201 u r; r d o teyrê tawis Teyrê tawis ji ber reng, per û dûva xwe ya xweşik di nav çûkên kedî de bi nav û deng e. Ew dikare dûva xwe gij bike û wek sîwanê veke. Nexş û xalên dûva teyrê tawis mîna çavan diçirisin. Di dîne êzîdî de teyrê tawis pîroz e. 4 g h m n o P q ,r s Ş LJ Û V w X y tilîşop Dema ku tu tiliyên xwe bidî ser cameke nûşûştî, tu ê baştir şopa tiliyên xwe bibînî. Heger tu baş bala xwe bidiyê, xêzên her tiliyekê ji yê din cudatir in. Şopa tiliyên her merivekî jî ne mîna hev e. Polîs bi rêyêke teknîkî dikare xwediyê şopa tiliyan nas bike tirî Ji dara tirî re mêw û ji hemû baxçeyê mêwan re jî dibêjin rez. Mêw û rez li welatên germ tên danîn. Gelek

cureyên tirî hene. Wek: merzome, kerkûş û temûzî... Bi rengê xwe jî tiriyê reş, sor û zer hene. Ji bilî xwarina tirî meriv dikare ji şîreya tirî doşav, benî, kesme û bastêx çêbike. Ji tirî mey jî tê çêkirin. Li ber tavê tirî hişk dikin û ew jî dibê mewij. Li gelek deverên Kurdistanê tirî çêdibe pt tirîfiringî Darên tirîfiringiyê li gelek baxçeyan tê "" b çandinûcarinayênbejjîlîdevêrêyan <*fr hene. Tirîfiringiyên kesk, zer û sor hene û bi gelemperî bi pûrtik in. ... Deviyên tirîfiringiyên bi qasî metre û ' "" G nîvekê dirêj dibin. Guliyên wan bi sitirî . \ ; ' ^ û dirêj in. Tirîfiringî bi tezetî tèn ' . ; " : a xwarin û meriv dikare jê krem û rîçalan jî çêbike. C 1 0 tîmseh Çermê tîmsehan gelek hişk û zexm e. Diranên wan gelek in û tûj in. ! Tîmseh ajalên kaşok in û li gelek k germeciyên dunyayê hene. . . . . j , Ew di çem û golan de dijîn û ajalên hov û dirinde ne. n - Q P __ - - - - - - - - - q ** r timar r Paqijî ne tenê ji bo merivan e. ° Herwehaajelênavmalêjîwek . S hesp û çêlek, divê paqij bin ku 1 çermê wan hewayê bigire. Ji vê '< paqijkirina ajelan re dibêjin ' tîmar. Ji bo tîmarkirinê meriv r, . aletên wek firçe û qeşawînê bi kar tîne. W / c Ç d e e f g h m n o P q r s u / \ u v w X y z tîp Tîpek dikare bi gelek cureyan xuya bike. Yên mezin û yên biçûk hene. Awayên nivîsandin û çapkirina wan jî gelek in, yanî gelek stîlên wan hene. Di alfabeya kurdiya latînî de 31 tîp hene. 8 tîp ji wan dengdar û 23 tîp jî bêdeng in. ■'l > jh<L qA a a \$ 'AAAA) l l 1 tîrkevan Tîrkevan çekekî pir kevin e. Tîrkevan di şer û nêçîrê de hatiye bikaranîn. Piştî çêkên barûtê îcad bûn. Tîrkevan nuha di sporê de bi kar tê û wek lîstokekê jî zarok pê dilîzin. tîtav Tîtav cureçûkek e ku li Asyayê heye. Berî nuha bi sed salî ji bo nêçîrê ew anîne Ewropayê û xwedî kirine. Tîtav bêtir xwe li zeviyên nêzîkî daristanan û golên bi zil digirin. Meriv dikên wan zû nas dike. Ew rengîn û gelekî sipehî ne. £ - ' - . * C l ' ' . r' 204 to Dema meriv şîr bidoşe û dest nedê tebaqeyeke to bi ser dikeve. Ango rûnê şîr hildikişe jor. To bi serê xwe tê firotin û gelek kes to dikin nav qahwê û vedixwin. Meriv di çêkirina penîr de jî to bi kar tîne. Li hinek herêmên welatê me ji to re dibêjin qeymax. tombala Lezgîn ji dolaba tombalayê hejmarekê digire. Ew girtî ne û hejmarên wan xuya nakin. Çendek ji wan bi xelat in û yên din hemû vala ne. Hinek tombalayên din jî hene, piştî ku hemû hejmar hatin firotin wê demê hejmarên xelatgiran tèn kişandin. tor Meriv dikare bi torê masiyan bigire. Ji bo nêçîrê jî tor bi kar tê. Meriv tora masiyan davêje nav avê. Seriyek li ser ruyê avê dimîne, seriyê din jî dadikeve binê avê. Torikên tûrikî jî hene ku darikek bi serê wan ve ye, meriv bi wan jî masî û minminîkan digire. to bi ser şîr dikeve şîr ->£ , iş 3 f: a b c Ç d e ê f 9 h 205 m n o P q r s u û v w x y z torik Torik toreke tûrikî ye. Bi serê darekî ve ye. Bêtirji bo girtina masiyan e, lê meriv dikare pê minminîk, mêt û i mozan jî bigire. U * / tov Di vê kulîlka tehliyê de tov hene. Keçik pifî wê dike. r Sîwanekên wê v > A' i . * difirin, her sîwanekê tovek e. -... \ ' 1 Herweha her dar û) hêşnahiyek tovek xweheye. * ' - Di simbilên zadan de her hebekî genim \ . _ ' (" . i " - * - . tovek e. Dendikê gêlasekêjîtove. - Dema tov dikeve bin ' \ AA* | * I ** . * t _ - * - | _ * - . A i axe, zil dide u heşin \ dibe. Tov dikare bi gelek awayî belav - , _ r U bibe. Hinek jê - ^ V diweşin û dikevin ~ ~ y y axê. Hinek ji wan li ber bayî belav dibin. Carina çûk û ajalên din jî beşek ji wan tovan dixwin, dûre bi rêx û zîrça wan re derdikeve û li dereke din hêşîn dibe. V traktor Traktor romorkê li pey xwe dikişîne û cot dike. Meriv dikare gîsin û kulvatorê bavêje paş û bêra berfê û kepçê jî bavêje pêş wê û bi kar bîne. Traktor bi hêz e lê giran diçe. Ew di saetekê de dikare tenê 30 kîlometreyî zû biçê. trampêt Trampêt amûreke lêdanê ye. Tara wê heye. Li ruyekî an jî li herdu ruyên tarê çermek hatiye vekişandin. Gelek cureyên trampêtan hene. Meriv bi du şivikên darîn an jî bi şivikên pola lêdide. trompêt Trompêt amûreke pifbar e û ji madenê misê tê çêkirin. Tona deng li gor miştika dev dertê. Bi alîkariya sê bişkoka û lera lêvan tonên cuda derdikevin. 11 1 ^ l 1 tlll - ^ m ' . \ f \ - . to ; - * _ } a b c c d G ê g h trampêt tam ^ ~ - ~ - dahol / - v . ■ * H miştik bişkoka 207 kovik J k n O P q r s u û V w / A y z b c c d e ê f g tunel, tÛtl li rûpela 2ioan binere (M lampeya odeya kameraya televîzyonê k m n o P q r s Ş u û V w X y z Li studyoya televîzyonê Li vir meriv bernameyeke zarokan çêdike. Kamerayên televîzyonê wêneyan dikişînin û ji mîkrofonê jî deng digirin. Li odeya kontrolê wêne û deng

dibin yek. Teyba televîzyonê sînyalan digire û qeyd dike an jî sînyal rasterast diçin pêlweşa televîzyonê û diweşe. tv TV kurtkirina gotina televîzyonê ye ku tê maneya "dûrdîtî"ê. Bûyereka li ciyekî dûr an nêzîk bibe, meriv dikare di heman demê de di televîzyonê de bibîne. Kameraya televîzyonê wêneyan digire, vediguhere sînyalên elektrîkî û ew diçin weşangeheke televîzyonê. Li wir sînyal nependî dibin û bi riya pêlên radyoyê bi antenekê tên weşandin. Aletên televîzyonê yên li malan pêlên radyoyê digirin û dîsa wan vediguherînin û dikin wêne. L208 kasetaya vîdeoyê vîdeo Meriv dikare bi vîdeoyê bernameya televîzyonê bigire ser kasetekê. Dûre meriv kengî bixwaze dikare lê temaşe bike. komandoya televîzyonê pêlên nependî antena televîzyonê antena pêlweşê Ji pêlweşê heta wergira televîzyonê Sînyal ji pêlweşa televîzyonê tên şandin. Ev antêneke gelek bilind e. Anten pêlên radyoyê werdigire û dişîne pêlgira televîzyonê. B C Ç D E f \ E TV •ê « _ -! Aletê dîsa sînyalan wêne û deng. Em wêneyekî di televîzyonê dibînin. Wêne di ekranê de diyar . ■ \ komandoya televîzyonê vîdeo satelît Pê. weşekê erdê sînyalen televîzyonê dişîne satelîtê parabol televîzyonê ji satelîteke li asîman tên nependî yên radyoyê bi xwe re bernameya dibe. Lê ev pêl bi tenê dikarin sererast biçin. Dunya gilover e, loma jî meriv nikare wêneyên televîzyonê ji televîzyoneke dûr bigire. Meriv dikare pêlên radyoyê ji pêlweşekê bişîne satelîteke li asîman. Satelît wan pêlan bi şûn de dişîne dunyayê. Dema pêlên radyoyê digêhin ruyê erdê ew gelek sistopisto û belawela ne. Loma jî meriv anteneke mîna sêleke mezin bi kar tîne ku jê re dibêjin parabol. Ev parabol pêlên radyoyî komî ser hev dikin. Ev pêl bi rêya kanalên diçin televîzyonê. / 209 U V w X y z r \ \ m n o P P q r Ş s t û V w X y tunel Ji riya binê erdê re dibêjin tunel. Bi taybetî ji bo rêya trêne gelek tunelan dikolin. Pirî caran van tunelan di çayan de vedikin. Di şûna ku trêne li dora çiyayekî bigere û rê dirêj bike, meriv çiya qul dike û şiva trêne lê datîne. Bi vî awayî rê kintir û erzantir dibe. tûtî Perikên tûtîyê bi reng in, nikulê wê kin û bi hêz e. Piraniya wan li welatên tropîkal di nav daristanên barangîr de dijîn. Gelek cureyên wan hene û yên qefesan populer in. Tûtî dikare bi zarê merivan bike û bipeyive. Herweha çûka evînê jî cureyeke ji tûtîyan e. unîforma Hemû cilên polîsan wek hev in. Meriv ji cilên wan re unîforma dibêje. Unîformayên eskeran jî hene, wek cilên pîlot û hostesan. Bi rêya unîformayê kar û komên merivan tên nasîn. ^ %* vaftîz Vaftîz navlêkirineke xiristiyanan e. Piraniya xiristiyanan di zaroktiyê de vaftîz dibin. Bi rêya vaftîzê herweha ew dibin endamên kilîseyê jî. Li dêrê keşe zarok dike hembêza xwe û bi hinek ava ku di leganekê de ye, bi destan pê serê zarok şil dike. Li hin dêran bi mezinî jî meriv vaftîz dibe û ji bo wê jî carina meriv dikeve nav hewizekê. f A a s b c . Ç ; d e e ; f g h vampir Di zemanê berê de li başûrê rojhilatê Ewropayê tîrsa vampîran li ser merivan hebû. Vampîr cureyekî pîrebokan e. Welê dihat bawer kirin ku ew bi şev ji gora xwe derdikevin û xwîna merivan dimijin. Mîr Drakula vampîrekî bi nav û deng e. Di romaneke tîrsê de nav û serpêhatiyên wî tên gotin. veterîner Ji doktorê ajelan re dibêjin veterîner. Piraniya veterîneran li gundan dixebitin û li nexweşiya dewar û hespan mêze dikin. Ji wan hinek jî li nexweşxaneyên ajelan kar dikin. Beşek ji veterîneran jî li selexaneyan kontrola goşt dikin. Li hinek deverên welatê me ji veterîner re dibêjin beytar. ^ '*** 'v ' , y-i>-* "1 J k q " r s Ş t u û Vv 211 veşartok Veşartok lîstikek e ku hemû zarok pê dizanin û dikarin bilîzin. Yek disekine, çavên xwe digire û dijmêre û yên din jî dest pê dikin û xwe li gelek çayan vedişêrin. Ev jî ji wan lîstikên kevin yek e û gelek zarokjêhdikin. * # fe * I i A lî m /V* | f \ viking Hezar sal berî nuha swêdî, danmarkî û kesên welatê bakur bi keştiyên xwe bazirganî û talankarî dikirin. Xelkê ji wan re digot Vîking. Vîkingan baweriya xwe bi Oden û Tor dihanî ku ew Xwedayên wan bûn. Vîking şerker bûn û hertim bivirekî weke maskot bi xwe re digerandin. :tf s Ş vînc Meriv bi vîncan tiştên giran radike û datîne. Di avakirina xaniyan û barkirina keştiyan de vînc bi kar tên. Vînc bi çengalê xwe bar radike û li ciyê pêwîst datîne. t? vînc benderan li ser şivên hesinî diçin û tên -* vînc li ser gironekan e 212 virus Wek bakteriyên vîrus jî dibe sedem ku Q:\ meriv nexweşiyê ji hev bigire. Zarok :££ bapêş û gelek nexweşiyên din ji hev .

. ' digrin. Vîrus ji bakteriyê gelek biçûktir e. ^ ^i Li ser vê wêneya biçûk xuya dike ku \ , '{^/ vîrus çawa êrişî bakteriyekê dikan. , - ' : " % . -fgj Vîrus ne tenê dikevin laşê meriv, # V ' - , 'W herwehadikevinyênajelanjî. '.. volkan Volkan di nava qeliş û qulên binê erdê de ne. Carina di van qeliş û qulan re ax û madenên helandî tev gaz, lav û _ş '-"' / : keviran dipijiqin .._..._:-; piştê dibin çam //: ..... ' - agirî û wek avê ' , . " ' ' . _* ... diherikin. Di dema & -v rabûna volkanê de lav û xwêlî dikarin M I \ 9 h nêzîkî xwe wêran ' ' ;... ' \ .. Piraniya volkanan wek v w S kudiwênedejîxuyaye ;. \ W^V S Ş weha pêk tên: dî /' V^.'■■■■•A NV»_> T + "/. ~* U çiyê de qulek dorawêwek " ~ " fireh e, ji wê krater dibêjin. V X * ne tenê li çiya, di binê deryayê de \> biteqe. v 213 waha Çola ku xîz û qûma wê wek deryayeke mezin be, li hin çiyên wê av û hêşînahî hebe û meriv bikaribe lê bijî, ji çiyên weha re dibêjin waha. Li van ciyan av nêzîkî ruyê erdê ye. "' .?». 11« , ("1 h m n o P q r s Ş t u f\ u xardoz Xardoz aletek e ku meriv pê ruyê tiştan şayik û rast dike. Dirank û xêzên wan tûj in. Gelek şiklên xardozan hene: xardoza metalan, xardoza daran, xardoza neynûkan û hwd. Ji xardoza sitûr re dibêjin mivred. xewn Xewn tiştêkî welê ye wekî ku meriv li film binere. Di xewnê de herçendî meriv razabe jî çav dilîzin. Meriv welê his dike ku hemû tiştên di xewnê de rast in. Vê yekê meriv bêtir di kabûsan de ferq dike.) % Av—. i> y z xiyar Heger meriv lemê xiyaran girênde ew li ser erdê dirêj û fireh dibin. Xiyar li van leman dikevin û dirêj dibin. Gelek cureyên xiyaran hene. Xiyar û ecûrên bi pirçik babetên herî naskirî ne. "* C Ç d e e f g h xoz Piraniya darên pelderzî xozan digirin. Di xozekê de gelek gulên biçûk hene û di nav hev de hatine hûnandin. Dema gul dikemilin ew di nav hev de tên hûnandin. Piştê ew hişk dibin û formê xozê digirin. xwe Em her roj xwê davêjin nav xwarinê. Meriv xwê ji ava deryayê û latên çiyê bi dest dixê. Ji laşê me re xwê pêwîst e. Lê carina em xwê zêde dixwin ku ewjî ne baş e. Xwê baharatek e. Ji bo ku xwarin zû xera nebe goşt û masî û hwd tên xwêkirin. Dema ava deryayê dadiwerive tenê xwê dimîne. Li hin ciyan jî kanên xwê hene. ? -V xoz I \<r 215 J k l m n o P q r s Ş t u û v y z b c d e ê g h xwişk û bira Zarokên ku dê û bavên wan yek in, xwişk û birayên hev in. Ne hertim lê bi piranî xwişk û bira dişibin hev. Ew zarokên ku ji dêyekê ne lê bavên wan cuda ne, an jî bavê wan yek e û dêyên wan cuda ne, ji wan re zirxwişk an jî zirbira dibêjin. \ J - ^ k m n o P q r s Ş t u û V w Lûleyên ku xwîn tê de diherikin jê re dibêjin reh. 4 ■^ 1 Xwîna têroksîjen ji dil û pişikê tê. xwin Di seranserê laşê merivan de xwîn heye. Dema tiştêkî tûj derekî te bibire, XWÎn jê pişik ' Ş5 Xwîna dil û pişikê. tê. Bi sitandina hewayê re em oksîjenê digirin û bi xwarinê re jî em adanê distînin. îcar xwînwanliher ' diiopênxwînê deverên laşê me digerîne. Herweha xwîn gelaşên jahîrî kom dike û dibe gurçikan. Dil xwînê pompe dike û wê li laşê însan digerîne. Bi rêya pişikên xwîn oksîjenê digire û paqij dibe. Piştê xwîn diherike û diçe, di laş de digere û dîsa vedigere tê pişikên. dil Di laşê merivekî de bi qasî 5 lîtreyan xwîn heye. y ~7 216 ■t, zad Zad hin cinsên giyê ne ku libên wan têne xwarin. , Jivan . _ , _ 1 __ herî ' -. ••i-.'F'-'.'J" ' in: gemm, ;'!->'. r*-' ' lazût, garis Ev zadên ha hem ; Kurdistanê têne Li hin welatên wek Skandînaviyayê bihar û payîzan çandinî dibe. Li Kurdistanê payîzê zad tên çandin û havînê jî tên çinîn. Berê palyan zad diçinîn lê îro makîne vî karî dikan. Hin zad dibin nan û xwarin û hin ji dibin qut u emen ajelan. Li hinek deverên welatê me ji zad re tene jî dibêjin. zarokxane Dema ku dê û bav diçin kar, ew zarokan datînin zarokxaneyê. Li zarokxaneyê zarok hem dilîzin û hem jî fêrî hin tiştan dibin. Gelek dê û bav dixwazin zarokên xwe bişînin zarokxaneyê lê hertim ew îmkân nîne. Li hinek herêmên Kurdistanê ji zarokxaneyê re kreş jî dibêjin. Li vir me lazût biçûk kiriye ku di wêne de bi cî bibe. Di rastiyê de serê lazût ji ceh û genim mezintir e. genime gemme rût bijût ceh cehdasî lazût birinc * ,v * K B. G c ÇÇ D d E E F H e e f g h 4 j ixoa: S ş T U 'Û V n O P q r s Ş t u u V X x 217 d e A e zebra Zebra xizmê hespan e. Li deşt û naverastên Afrîkayê dijîn. Bi sedan û bir bi bir digerin. Çermê wan xetxetî, bi şiviyên reş û sipî ne. Loma jî li nav darên fîrk û naverastan, ajalên hov wan bi hêsanî nabînin. I m n o P q r s Ş t u u V w X zer Zêr metalek e ku kêr peyde dibe û giranbuha ye. Zêr diçirise û giran e. Ew di çêkirina diranan de bi kar tê. Meriv zêr ji bo tiştên

xeml û xêzê jî bi kartînin. Di zemanê berê de ji zêr pere û pûlik çêdikirin. zibil Ji bo ku berê zeviyan zêde be, pêwîstî bi zibil heye. Ji bo zad û şînahî baştir bibe, zibil davêjin zeviyan. Zibil adan û hêzê dide axê. Gelek cure zibil hene. Hin jê yên ajelan in û hin jî îro li fabrîkeyan çêdikin. , '---. -- u -* ' i/ * _____.-- S' zibil 218 ziman Ziman ji masûlkan pêk hatiye û bê hestî ye. Ziman di cûtin û daqurtandinê de alîkariya meriv dike. Di ziman de pîvazokên çêjê hene. Ew bi me didin diyarkirin ku çêja xwarinê çawa ye. Ziman ji bo axaftinê jî alîkariya me dike. zirfistiq Zirfistiq ji malbata bezelyeyê ye. Bi piranî li Afrîka, Hîndistan, Çîn û bakurê Amerîkayê tê çandin. Di nav berê wê de du dendik hene. Di binê axê de digêhîje. Meriv ji dendikên wê rûn derdixe û dikare bi soravkê biqemirîne û bixwe. Zîrne Û bilûr, li rûpela 22oan binere (| zirx Zirx cureyek kincên şer e. Ji metal an jî ji çerm dihat çêkirin. Ji bo ku şervan xwe ji ber derbên tîr, rim, şûr, bivir û gurzan biparêze li xwe dikir. Kumê ku didan serê xwe jîjê re digotin kumzirx. > masûlkên ku ziman dilivînin •V'sr' * a Û b c Ç d e f g » :»: Q ■m ■'fi ş T ~-V:* 219 « c Ç s> d e e f g h m n o P p q " r s Ş t zirne û bilûr Zirne amûreke pifbar e, ji darê tû, gûz û ji qaşilên dara gêlasê çêdibe. Forma wê weke mastêrkeke dirêj e. Lê miştikek wê jî heye ku zirnevan di wê miştikê re piff zirnê dike. Weke bilûrê 7 û 9 qulên zirneyê jî hene. Li welatên rojhilat bêtir di dawet û şahiyên de lêdidin. Zirneyê bi tenê lêdixin lê pîrî caran bi def û daholan re jî lêdixin ku govend baş bigere. bilûrvan i bilûr zirne Bilûrjî amûreke pifbar e, ji darê tû an jî gûzê çêdibe. Lê îro bilûrên metalîk jî hene. Bi qasî 40-60 cm dirêj e. Bilûra normal 7 qul li pêş, du qul li kêlekan û qulek jî li pişt heye. Bilûr amûreke şivanan e, lê di gelek odayên mîrên kurdan de jî lêdidan. Kesê ku piff bilûrê dike, em ji wan re dibêjin bilûrvan. Bilûrê bi tenê lêdixin lê carina bi erbanê re jî lêdixin. Bilûr yek ji wan amûran e ku melodiya dengê kurdî bêtir dihevine. zîperdasî , _:/rT"^- -~: Zîperdasî bi şiftên reş ên li pişt xwe masiyekî xweşik e. Zîperdasî , dikare bi qasî nîv metreyî dirêj , bibe. (Kom bi kom, lê ji hev dûr û bi hev re digenn. Goştê wan xweş û çêjdar e. zîpik Li jorê di nav ewran de carina dilopên baranê diqerisin, dibin qeşayên mîna nokan û dibarin. Ji wan re dibêjin zîpik. Zîpik bêtir bihar û havînan dibare. Ji zîpîka libgir re dibêjin teyrok. Teyrok, di dema tavên xurt û birûskî de tîn xwarê. Teyrok zerareke mezin didin sebze û mêweyên nûbişkivî. Zîpîka ku libên wê hûr in, jê re dibêjin gijlok an jî xilorîk. zoo Zoo baxçeyê heywanên kovî ye ku meriv diçe wir û li wan temaşe dike. Wekî ku li gelek welatan heye, li Swêdê jî gelek zoo hene. Wek nimûne, Skansena Stockholmê û Kolmorden. ■:-:~/\ _ . _ -'.\--s 3 ^ A a B b c Çç Dd F f .9 h i zurafe Qirik û çîpên zurafeyê gelek dirêj in. Li dunyayê ajela herî bilind e. Ew dikare heta şeş metreyan dirêj bibe. Zurafe tenê li Afrîkayê hene. Xwarina wan hêşînayî û pelên daran e. >r ^- ! 221 FERHENGOK Kurdî Swêdî Îngilîzî Almanî Tirkî Abc agir agirkuji ajel ajelên kedî akordiyon akvaryûm al alerjî alfabe ABC-bok feber brandkar djur husdjur dragspel akvarium flagga allergi alfabet amanên ji axê(pîrotkari) dreja ampûl amûret anfikator anons asansor asîd astronot aş aşît aşpêj atolye av ax axtapot axur babîyan bajar bakterî balafir bale balon bank barkêş bask baterî beq beqbeji glödlampa verktyg förstarkare annons hiss syra astronaut kvarn lavin kock ateljê vatten jord blackfisk ladugard babian stad bakterier flygplan balett ballong bank gaffeltruck vinge batteri groda padda ABC-book temperaturell fire-brigade animal domesticanimal accordion aquarium flag allergi alfabet turn (pots) (electric) bulb tool amplifier advertisement lift (elevator) acid astronaut mill avalanche chef studio water soil octopus cow-house baboon town bakteries aeroplane ballet balloon bank fork-liftruck wing battery frog toad Abcbuch n Fieber n Feuerwehr f Tiern Haustier n Zieharmonika f Aquarium n Flagge f Allergief Alphabetn drehen (Töpfe,Topfm) Gliihbirne f Werkzeug n Verstarker m Inserat n Aufzug m Saure f Astronaut m Miihle f Lawinef Kochm Atelier n Wasser n Erdef Tintenfisch m Kuhstall m Pavianm Stadtf Bakterie n(Bakterie f) Flugzeug n Ballett n Ballon m Bankf Gabelstapler m Fliigel m Batterie f Frosch m Krötef ABC-kitabi atêş itfaiye hayvan evcilhayvanlar akordiyon akvaryum bayrak alerji alfabe çanak çömlek ampul araç, alet amplifikatör, güçlend-rici ilan, anons asansör

asit astronot degirmen Çiê aşçi atölye su toprak ahtapot ahir babiyan şehir bakteri uçak bale balon banka çatalvinç kanat bateri,pil kurbaga karakurbaga 225 Kurdî beqerî beraz berazêkovî berf biharat bilbil bilûr bircûkeleh birek birinc birûsk bisiklêt bizin bîr burxî bûkik cadûkar canbaz canbazêsertêlê canî ceps cilûberg cilûbergêngelêrî cin cirdon çakûç çam çamazer çav çay çeleng çiraxe çiya çîlek çîlekênbejî çûk çûkênbiçûk çûkênqefesan dansûgovend dar darazeytûnê darkutok Swêdî abborre gris vildsvin snö krydda naktergal herdeflôjt borg sag ris aska cykel get brunn borr docka haxa akrobat lindansare fôl gips klader folkdrakt troll ratta hammare gran tall öga te krans fackla berg jordgubbe smultron fSgel sm-.f_.g_ar burfaglar dans trad olivtrad hackspett îngilîzî perch pig wildboar snow spice nightingale shepherd'sflute castle saw rice thunder bike goat well drill doll witch acrobat tightropewalker foal plaster(ofParis) clothes nationalcostume troll rat hammer fir pine eye tea wreath torch mountain strawberry wildstrawberry bird smallbirds cagebirds dance tree olive-tree woodpecker Almanî Barsch m Schwein n Wildschwein n Schnee m Gewiirz n Nachtigall f Hirtenflöte f Burgf Sagef Reism Gewitter n Fahrrad n Ziege f Brunnen m Bohrer m Puppe f Hexef Akrobat m Seiltiinzler m Fohlen n Gipsm Kleider Volkstrachtf Troll m Rattef Hammer m Fichte.Tanne f Kiefer f Augen Teem Kranzm Fackel m Bergm Erdbeere f Walderdbeere f Vogel m Kleinvögel(Vogel m) Stubenvögel Tanzm Baumm Ölbaum m Specht m Tirkî | tathsu levregi domuz yabani domuz kar baharat biilbul kaval burç testere pirinç şimşek bisiklet keçi kuyu burgu, matkap bebek cadî canbaz, akrobat telcanbazi tay alçi giysi,elbise milligiysi, folklor elbisesi masal cini fare çekiç çam sançam göz çay çelenk meşale dag çilek yaban çilegi kuş kiiçik kuşlar kafes kuşlan dans, halay ağaç zeytin ağacı ağaçkakan 226 Kurdî darmazî darpêk debançe dedektîf delfîn-yûnis demokrasî deqandin deqîqe dergûş dermanxane derzî dest dêr dêw dibistan dil dingil diran/didan dirîreşk dînosaur doktor doktor/bijîjk domptor dorînkar dûrbîn dûvmeqesk ejdiya elok emeliyat e-name endazyar epîdemî erdgilor eskîmoÿî ewliya ewr eylo êlekêavê fabel feqîr firfirok firina elektrîkî Swêdî ek styltor pistol detektiv delfin demokrasi tatuering minut vagga apotek nal hand kyrka jatte skola hjarta axel tand hallon skracködla doktor lakare domptör sotare kikare svala drakel kalkon operation e-post ingenjör epidemi jordglob eskima helgon moln örn flytvast fabel fakir drake ugn îngilîzî Almanî Tirkî oak stilts pistol detective dolphin democracy tattooing minute cradle pharmacy needle.pin hand church giant school heart shoulder tooth raspberry dinosaur doctorl doctorll tamer chimney-sweep binoculars swallow dragon turkey operation e-mail engineer epidemic globe Eskimo saint cloud eagle life-jacket fable fakir kite oven 227 Eiche f Stelze n Pistole f Detektiv m Delphin m Democratie f Tatowierung f Minute f Wiege f Apotheke f Nadel f Handf Kirche f Riesem Schule f Herzn Schulter f Zahnm Himbeere f Dinosaurier m Doktor m Arztm Dompteur m Schornsteinfeger m Feldstecher m Schwalbe f Drache m Truthahn m Operation f E-Mail f Ingenieur m Epidemie f Globus Eskimo m Heilige m Wolke f Adler m Schwimmweste f Fabel f Fakir m Drache m Ofenm - meşe koltuk degenekleri tabanca dedektif yunusbahgi demokrasi döğme dakika beşik eczane igne el kilise dev okul kalp, yiirek dingil, mil diş ahududu dinazor doktor, tabip doktor domptör baca temizlayicisi dûrbiin kirlangiç ejderha hindi ameliyat e-posta miihendis epidemi kûre, yeryuvarlagi Eskimo evliya bulut kartal yiizme yelegi fabil Hint fakiri uçurtma elektrikli finn 1 Kurdî firingî fil filêavê flût fok futbol gakovîyê bakur galaks(riyakadizan) gamasî geometrî gezgezok gêlaz gêzer gindor girêk girî gîtar gog golf gorîl guh guhandar gul gulumêxik gumgumok gur gurçik gurêx halet riamburger liamster bejîr tiejmar tielalûk belîkopter bemsîre ttesinger hesp hespêavê rievris hiewa tiezimkirina xwarinê Swêdî tomat elefant valross flôjt sal fotboll alg galax val geometri brannassla körsbar morot ide knut grat gitarr krocket golf gorilla öra daggdjur ros nejlika ödla varg njure schafar plog hamburger hamster fikon siffra lingon helikopter sjuksköterska smed hast flodhast en luft matsmaltning îngilîzî tomato elephant walrus flute seal football

elk galaxy whale geometry nettle(common nettle) cherry carrot winter-quarters knot crying guitar croquet golf gorilla ear mammal rose carnation lizard wolf kidney Alsatian plough hamburger hamster ng number,digit lingonberry helicopter nurse blacksmith horse hippopotamus juniper air digestion Almanî Tomato f Elefant m Walross n Flöte f Robbe f Fussball m Elchm Galaxis f Walm Geometrie f Brennessel f Kirsche f Möhre f Winterlager Knoten m Weinen n Gitarre f Krocket n Golfspiel n Gorilla m Ohrn Saugetier n Rosef Nelke f Eidechse f Wolfm Niere f Schaferhund m Pflugm Hamburger Hamster m Feige f Zifferf Preiselbeere f Hubschrauber m Krankenschwester f Schmied m Pferd n Flusspferd n Wacholder m Luftf Verdauung f Tirkî domates fil pasifikmorsu flût fokbahgi futbol Kanada geyigi samanyolu balina geometri îsirganotu kiraz havuç in diigûm aglama gitar kroke golf goril kulak memeli havan giil karanfil kertenkele kurt böbrek çobanköpegi sapan hamburger hamster incir sayi, rakam yaban mersini helikopter hemşire demirci at suaygin ardiç hava sindirmek 228 Kurdî Swêdî İngilîzî Almanî Tirkî hêlekan hêştir hêştirmel hilm hilû hirç hirçasipî hirmî hîv hokirin holik hoqebaz huner îbadet îglo înfeksiyon îndîyanî înstrumentên pifbar îshokey jeans jeep jenîn jockey jojo jûjî kakao kaktus kamera kangurû kanot karawan karê destan kartol kelûk keman kember kemend kenîşt ker kereste kerguh kerkedan gunga kamel struts imma plommon björn isbjörn paron mane dressyr hydda jonglör konst bön igloo infektion indianer blasinstrument ishockey jeans jeep puls jockey jojo igelkott kakao kaktus kamera kanguru kanot caravan hantverk potatis lax fiol valv lasso synagoga asna timmer kanin noshörning swing camel ostrich mist plum bear polarbear pear moon dressage hut juggler art prayer igloo infectionl Americanindians wind-instrument ice-hockey jeans jeep pulse jockey yoyo hedgehog cocoa cactus camera kangaroo canoe caravanll craft potato salmon violin arch lasso synagogue donkey timber rabbit rhinoceros Schaukel f Kamel n Strauss m Dampf m Pflaume f Bar m Eisbar m Birne f Mondm Dressu rf Huttef Jongleur m Kunst f Gebet n Iglumel. n Infektion f Indianer m Blasinstrument n Eishockey m Jeans Jeep m Puls m Jockey m Jo-Jo n Igel m Kakaom Kaktus m Kamera f Kanguruh n Kanu n Karawane f Handwerk n Kartoffel f Lachsm Violine f Gewölbe n Lassom Synagoge f Eselm Holz n Kaninchen n Nashorn n sahnacak deve devekuşu bugu, pus erik ayi kutupayisi armut ay evcilleştirme kuliibe hokkabaz sanat, hûner ibadet iglo enfeksiyon kizilderili iifleme aletleri buz hokeyi jean jip nabiz jokey yoyo kirpi kakao kaktiis kamera kanguru sandal, kanot caravan elsanati patates sombahgi keman kember kement sinagog eşşek kereste tavşan gergedan 229 Kurdî kermêş keskesor keştî keştîkêş keştîya barkêş keştîya bayî keştîya Nuh kevir kevjala kevjala dirêj kevok kevoka nameber kew kêç kêzberû kêzik kilîtûkerseg krîko kitabet klarnet kolan kolîbrî komputer koral koro koremişk korsan kowboy ksîlofon kulî kulîlk (çiçek) kund kurebeşk kurm kurmûkêz kuvark kûkla kûsî kûzeyêavê kûçik labîrent lampe Swêdî mygga regnbage fartyg bogserbSt farja segelfartyg Noaksark sten krabba krafta duva brevduva raphöna loppa ollonborre insekt las domkraft runsten klarinett sjöröväre kolibri dator koraller kör mullvad pirat cowboy xylofon grashoppa blomma uggla gravling daggmask insekt svamp dockteater sköldpadda baver hund labyrint lampa İngilîzî mosquito rainbow ship tug ferry sailing-ship Noah'sArk stone crab crayfish pigeon carrier pigeon partridge flea cockchafer insect lock jack runicstone clarinet pirate humming-bird computer coral chorus mole pirate cowboy xylophone grasshopper flower owl badger earthworm insect mushroom puppet-show tortoise beaver dog labyrinth lamp Almanî Miicke f Regenbogen m Schiffn Schlepper m Fahre f Segelschif f DieArcheNoahs Stein m Krabbe Krebsm Taube f Brieftaube f Rebhuhn n Flohm Maikafer m Insekt n Schloss n Wagenwinde f Runenstein m Klarinette f Seerauber m Kolibri m Computer n Korall e Chor Maulwurf m Pirat m Cowboy m Xylophon n Heuschrecke f Blume f Eulef Dachs m Regenwurm m Insekt m Pilzm Puppentheater n Schildkröte f Biber Hundm Labyrinth n Lampenf Tirkî sivrisinek gökkuşagi gemi römorkör feribot yelkenli gemi Nuhun gemisi taş yengeç

kerevit gûvercin posta guvercini keklik pire palamut böcek kilit kriko kitabe, amttaşi klarnet korsan kolibri bilgisayar mercan, koral koro köstebek korsan kovboy ksilifon çekirge çiçek baykuş porsuk solucan böcek mantar kukla kaplumbaga kunduz köpek labirent lamba 230 Kurdî lazût legleg leopard ling lîmon lîstik lokomotîv lucia lûf madalya makyaj maloka bûkikan mammût mange manken mar marêboa margîsk marîonet marmasî masî masîyê harengus maske masûlke mazat medûcezîr mejî mertal metro mewij meymûn mêş mêşhingiv mêweyên qaşilhişk mij minminîk mirişk mirwarî mişk mişkê hindî mizgeft mizirqe Swêdî majs stork leopard ben citron lek lokomotiv Lucia gadda medalj smink dockskap mammut ko mannekang orm boaorm huggorm marionett al fisk sill mask muskel auktion ebbochflod hjarna sköld tunnelbana russin apa fluga bi nötter dimma fjaril höna parla mus marsvin moskê munspel îngilîzî corn stork leopard leg lemon play locomotive Lucy pike medal make-up Dolls-hous mammoth cow model snake boa viper puppet eel fish herring mask muscle auction tide brain shield underground raisin monkey fly bee nuts fog butterfly hen pearl mouse guinea-pig mosque mouth-organ Almanî Tirkî Maism Storch m Leopard m Beinn Zitrone f Spiel n Lokomotive f Lucia f Hecht m Medaille f Schminke f Puppenstube f Mammut n Kuhf Mannequin m Schlange f Boaf Kreuzotte r Marionette f Aal m Fisch m Hering m Maskm Muskel m Auktion f Ebbe und Flut Gehirn n Schild U-Bahn f Rusine f Affem Fliege f Biene f Nûsse(Nuss m) Nebel m Schmetterling m Henne f Perle f Mausf Meerschweinchen n Moschee f Mundharmonika f misir leytek leopard bacak limon oyun lokomotif Lusîa turna bahgi madalya makyaj oyuncak dolabi mamut inek manken yilan boa yilam engerek yilani kukla yilan baligi bahk ringa bahgi maske kas açikarttirma, mezat gelgit beyin kalkan metro iiziim maymun sinek balansi kabuklu yemiş sis kelebek tavuk inci siçan kobay cami, mescit agiz armonikasi Kurdî Swêdî îngilîzî Almanî Tirkî mîgfer mîh mîknatês mîkrofon mîkroskop mîx mîro morîna motorsiklet moz mozeqirt muze muzîk navik newroz nexşe nexweşxane neynûk nêçîrwanî nikul nivîsgeh nivîskar noqav nota org orkestra otêl otobus otomobîl palmiye pel pencere pengûen penîr pepûk peqok perav perçem perdepenc pere perî petêx hjalm far magnet mikrofon mikroskop spik myra torsk motorcykel humla geting museum musik navel nyar karta sjukhus nagel jakt nabb kontor författare ubat noter orgel orkester hotell buss bil palm blad fönster pingvin ost gök sapbubbla strand fana simhud pengar alva melon helmet sheep magnet microphone microscope nail ant cod motorcycle bumble-bee wasp museum music navel NewYear map hospital nail hunting beak office author submarine note organ orchestra hotel bus car palm leaf window penguin cheese cuckoo soap-bubble shore banner webt money fairy melon Helmm Schaf n Magnet m Mikrofon n Mikroskop n Nagel Ameise f Dorsch m Motorrad n Hummel f Wespe f Museum n Musik f Nabel m Neujahr n Kartef Krankenhaus n Nagel Jagdf Schnabel m Biiron Schriftsteller m U-Boot n Notef Orgel f Ochester n Hotel n Busm Auto n Palme Blattn Fenster n Pinguin m Kasem Kuckuck m Seifenblase f Strand m Fahne f Schwimnhaut f Geldn Elfef Melone f migfer koyun miknatis mikrofon mikroskop çivi kannca morina bahgi motorsiklet eşşekansi yabanansi miize mûzik göbek Nevroz harita hastahane tirnak avcihk gaga yazihane, ofis yazar denizalti nota org orkestra otel otobiis otomobil palmiye yaprak pencere penguen peynir guguk kuşu sabun kabarcigi sahil sancak perdeayakli para peri kavun 232 Kurdî Swêdî îngilîzî Almanî Tirkî peyamber peyker pezkûvîyê bakur pijandin piling pire pirika mil pirtûk pirtûkxane pisîk pisûle/qiblename pişemasî pişik pizirk pîjame pîlot pîramîd pîrebok pîvazok pîyano polîs ponî porteqal postexane pûl pûsel qahwe qaz qelereşk qerese qeşabir qijik qijnik qiloc qulik quling qû qûle radyo rastkêş ren rende kurir staty hjort baka tiger bro nyckelben bok bibliotek katt kompass manet lunga finne pyjamas pilot pyramid spöke lök piano polis ponny apelsin post frimarke pussel kaffe gas korp havstang isbrytare skata fasting horn gryt trana svan fyr radio linjal ren hyvel courier statue deer bake tiger bridge Kurier m Statue f Hirsch m backe n Tiger m

Brücke f collar-bone Schliisselbein n book library cat Buch n Bibliothek f Katzef compass Kompass m jelly-fish Qualle f lung pimple Lunge f Pickel m pyjamas Pyjama m pilot Pilot m pyramid Pyramide f ghost bulb piano Gespenst n Zwiebel f Klavier n policeforce Polizei f pony orange post stamp Ponym n Apfelsine f Postf Briefmarke f jig-sawpuzzle Puzzle n coffee goose raven lever Kaffeem Gansf Rabem Hebel ice-breaker Eisbrecher m magpie tick horn burrow cranell swan Elster f Zeckef Horn n Höhle f Kranich m Schwan m lighthouse Leuchtturm m radio ruler Rundfunkgerät n Lineal n reindeer Renntier n plane Hobel m 233 ulak heykel ceylan pişirmek kaplan köpüi köpüiciik kemigi kitap kûtiiphane kedi pusula denizanası akciger sivilce pijama pilot piramit hortlak sogan piyano polis midilli portakal postane pul bozyap kahve kaz kuzgun kaldıraç buzkiran gemisi saksagan kene boynuz delik turna kugu fener kulesi radyo cetvel ren rende Kurdî rêz rêzeçîrokên wêneyî rîh robot roj rojbûn rojgîran û hîvgîran rojname rojnamevan roket ronahî rontgen rovî saet saksafon sarincok sauna sebze semasî serdema kevirî sêgoşe sêv simore simoreya avê sipîndar siwarî sî sînema sîrkus sîsalek sîsaleka keçel sîwan û parasol sîwêne (sîluet) skelet slalom sosina newalan sitêrka bidûvik stetoskop şah şano şanoya kasper şcfê orkestravê Swêdî rad serier skiigg robot sol födelsedag förmörkelse tidning journalist raket ljust röntgen riiv klokal saxofon kylskap bastu grönsaker haj sternaldarn triangel apple ekorre utter björk riddare skugga bio cirkus gam eremitibis paraply och parasoll silhuett skelett slalom liljekonvalj komet stetoskop kung teater kasperteater dirigent îngilîzî raw comicstrip beard robot sun birthday eclipse newspaper journalist rocket light x-ray fox clock,watch saxophone refrigerator sauna vegetables shark stoneage triangle apple squirrel otter birch knight shadow cinema circus vulture baldibis umbrella silhouette skeleton slalom lilyofthevalley comet stethoscope king theatre Almanî Reihe f Comicstrip m Bartm Roboter m Sonne f Geburtstag m Finsternis f Zeitung f Journalist m Rakete f Licht n Röntgendurchleuchtung f Fuchs m Uhrf Saxophon n Kûhlschrank m Sauna f Gemûse n Hai m Steinzeit f Dreieck n Apfel m Eichhörnchen n Otter m Birke f Ritter m Schatten m Kino n Zirkus m Geier m Waldrapp m Regenschirm m Silhouette f Skelett n Slalom m Maiglöckchen n Komet m Stethoskop n König m Theater n Punch and Judy show Kasperle theater n conductor Dirigent m Tirkî satir, sira seri hikaye sakal robot gûneş dogumgiinii ay ve giineş tutulması gazete gazeteci raket aydmhk röntgen tilki saat saksafon buzdolabi sauna sebze köpekbahgi taşdevri iicgen elma sincap susamuru kavak athjSûvari gölge sinema sirk akbaba kelaynak şemsiye ve parasol siluet iskelet slalom zambak kuyruklu yıldız stetoskop kiral tiyatro kukla tiyatrosu dirijent, orkestra şefi 234 Kurdî Swêdî îngilîzî Almanî Tirkî şekir şempaze şerîf şewqe şeytanok şêr şikeft şivan şîr şofêr şopger şûl tac taks taxûk teker telefon teleskop terazû termê maxîr termos tewl tevnepîrik teyrê tawis tilşop tirî tirîfringî tîmseh tîmar tîp tîrkevan tîtav to/qeymax tombala tor torik tov tov/toxim traktor trampet tunel tûtî socker schimpans sheriff hatt snackor och sniglar lejon grotta herde mjölk chaufför scout radjur krona tax kalke hjul telefon teleskop vag Karlavagnen termos stall spindel pafagel fingeravtryck vindruva krusbar krokodil rykta bokstav pilbage fasan gradde lotteri nat hav sadesslag frö traktor trumpet tunnel papegoja sugar chimpanzee sheriff hat snails and slugs lion cave shepherd milk driver scout roe crown dachshund sledge wheel telephone telescope scales Charles's Wain thermosflask stable spider peacock finger-print grape gooseberry crocodile groom letter(of the alphabet) bow pheasant cream lottery net landingnet cereal seed tractor trumpet tunnel parrot Zucker m Schimpanse m Sheriff m Hutm şeker şempanze şerif şapka Schnecken(Schnecke)f salyangoz Löwem Grotte f Hirtm Milch f Chauffeur m Pfadfinder m Rehn Kronef Dackel m Schlitten m Radn Telefon n Teleskop n Waage f Der Grosse Wagen Thermosflasche f Stall m Spinne f Pfau m Fingerabdruck m Weintraube f Stachelbeere f Krokodil n striegel n Buchstabe m Bogen m Fasan m Sahne f Lotterie f Netzn Kescher m Getreideart f Samen m Traktor m Trompete f Tunnel m Papagei

f aslan magara çoban siit şoför izci karaca taç taks köpegi kizak tekerlek telefon teleskop terazi Biiyiikayi termos hara öriimcek tavuskuşu parmak izi ûzûm frenk iiziimû timsah timar harf |ok[yay sùliin kaymak tombala ag av kepçesi tohum tohum traktör trampet tunel papagan 235 Kurdî tv unîforma vaftîz vampîr veterîner veşartok vîkîng vînc vîrus volkan waha xardoz xewn xiyar xoz xwê xwişk û bira xwîn zad zarokxane zebra zêr zibil ziman zirfistiç zirneûbilûr zirx zîperdasî zîpik zoo zurafe Swêdî teve uniform dop vampyr veterinar kurragömma viking lyftkran virus vulkan oas fil dröm gurka kotte salt syskon blod sadesslag dagis sebra guld gödsel tunga jordnöt zurna(flöjt) sköld makrill hagel zoo giraff îngilîzî television uniform baptism vampire veterinairen hide-and-seek viking cranel virus volcano oasis file dream cucumber cone salt brothers and sisters blood cereal daynursery zebra gold manure tongue peanut zurna(flute) shield mackerel hail zoo giraffe Almanî Fernsehen n Uniform f Taufe f Vampir m Tierarzt m Versteck m Wiking m Kranm Virusn Vulkan m Oasef Feile f Traum m Gurke f Zapfen m Salzn Geschwister Blutn Getreideart f Kindergarten m Zebra n Goldn Mistm Zunge f Erdnuss f Zurna (Flöte f) Schild m Makrele f Hagel m Zoo m Giraffe f Tirkî tv iinforma vaftiz vampir veteriner, baytar saklambaç Viking vinç viriis volkan waha ege riya hiyar, salatahk kozalak tuz kiz ve erkekkardeş kan tohum tiirii kreş, çocukyuvasi zebra altin giibre dil yerfistigi zurnavekaval zirh uskumru dolu zoo, hayvanat bahçesi zûrafa Ansîklopediya Zarokan Di vê Ansîklopediya Zarokan de nêzî 500 peyv û gotin hene ku li gor rêza alfabeyê hatine rêzkerin. Hemû peyv û gotin jî li gor cîhan û fantaziya zarokan hatine hilbijartin. Di her rûpeleke vê ansîklopediyê de rêza alfabeya kurdî heye û tîpa aktuel li ser vê rêzê bi renegekî din hatiye nîşankirin. Ev jî bo . zarokan hêsan dike ku tîpa alfabeyê baştir bibînin û nas bikin. Girêdana wêne, peyv û tîpan c.,4 \ alîkariyê dike ku zarok zûtir serwextî zanîne bibin. ~ * & Ansîklopediya zarokan berîherkesîjibo zarokên dema dibistanê ye, bi taybetî jî yên salên destpêkê. f ISBN 91-89675-32-0 9 789189"675322 f V-
**

ANTOLOJIYA ÇÎROKA NÛ YA KURMANCEÎN BAŞÛR

Amadekar: Xelîl Duhokî

NÛDEM

Li Kurdistana mancî derket. İbrahîm pirtûkên civandine danasîneke başûr, pirtûka pêşî ya çîrokên kurdî sala 1972'an çîrokan de ya ya Elî Neqşebendî Di sala 1979'an de jî pirtûka Selman hate çapkirin. Jê pê ve riya çîrokê başûr vebû û heta niha gelek çîroknivîsên kurmancên başûr me e.

Çîrokan hatine çapkirin. Me di vê berhe-

20

li ber kurmancên vokê de zêdeyî û ji anwlojiyekê çîroka wêdetir,

armanca başûr nû ya kurmancên

Hema hema hemû çîrok bi tîpên erebî û bi zara-

vayê jêr hati ne nivîsand in. Ji bilî wergera latînî

têkîlî devok û zaravayên çîrokan Ji ber ku kurmancên

çîrokan nehatiye bûyîn. nedîtine, di li ber

başûr jî mîna kurdên Tirkiy-

eyê firsenda perwerdeyîyê bi kurmancî

de gelek çarvan şaşiyên gramatîkî

vê pirtûkê çavan dikevin. Em hêvîdar in, digel kêmasiyan jî,

me ê bi çapkirina vekiribe. pirek danûstandinê

ya edebiyatê di navbera kurdên başûr û bakur de

ANTOLOJIYA ÇÎROKA NÛ

YA KURMANCÎN BAŞÛR

Amadekar: Xelîl Duhokî

Weşanên NÛDEM

Weşanên NÛDEM: 17

Antolojiya Çîroka nû ya Kurmancên Başûr

Çapa Yekem: Stockholm 1995

@Xelîl Duhokî

i:Weşanên

NÛDEM

Perçîna berg-li rîpelan: NÛDEM

Wêneya bergê: Ednan Şîno

ISBN: 91 88592-17-0

Navnîşan:

Termov. 52. 2tr.

i75 77 Jarflilla-Sweden

Tel li Fax: 8-58356468

NAVEROK

Pêşgotin S

Enwer Mehemed Tahir 8

Serferaz Elî Neqşebendî 1'1

Segvan Xelîl Hidayet 17

Îbrahîm Selman 19

Nizar Mehemed Seîd '13

Sidqî Hirorî '17

Mehemedselîm Siwarî 3'1

Hesen Silêvanî 36

Salimê Casim 40

Fazil Umer 4S

Bayiz Umer SO

Kovan S'1

Egîd Şeflq ss

Celal Mustefa S8

Kerîm Cemîl Biyan 61

Sebîh Mehemed Hesen 67

Hazimê Casim 71

Îsmâîl Mustefa 74

Îsmet Mehemed Bedel 78

Xalid Salih 8i.

Hesen Îbrahîm Ebdulla 86

Hekîm Abdula 90
Babê Rojê 93
Zekî Silêvanî 96
Qeyran Ferec Abdulla
101

PEŞGOTIN

A

Hêja Abdulreqîb

Yosif dibêje: "Destnivîsa Bersîsê Abid, wesa :xuya

(1)

dike kU, Feqiyê Teyran 1307 - 1376 Z, yekem çîroknivîs bûye."

Lê yekem çîroka kurdî ya belavkirî, Fuadê Temo, di kovara. Roja Kurda de, sala 1913 ê, belavkiriye û yekem çîrok jî li devera Badînan di sala 1960-an, di kovara Ronahî de - Hêja Hafiz Qazî diweşand - ji aliyê Salih Rişdî ve hatiye belavkirin. Lê edebiyat bi giştî û nemaze cîroka modêrin bi kurmanci ya jon, li tevaya parçên Kurdistanê dagîrkirî di rewşek lawaz de bû. Bi tenê çend çîrokên Kamîran Bedirxan, Celadet Bedirxan, Osman Sebn, Mistefa Ehmed Dr. Nûredîn

kovarên Hawar, Ronahî û Roja Nû (1932-1946) Botî, Zaza, Qedn Can û hindekên din hebûn ku ew jî di de diweşayan. Lê

wan çî valayî pîrr nekir, çinku asteng û kospên mezin di rê ya wan de hebûn. Xwendin û nivîsîna kurdî qedexe bû û li şûnê bi erebî, farisî û turkî bû. Lewre wan nivîskaran xwe bi zehmetî û qorbaniya Æn kurdî kirin û pîlan û nexşên dijminan şkandin û xebata xwe ber bi pêş de birin. Lê astenga hebûna mezin, li welatê me yê dagîrkirî, pîrsa Sûriyê), bakûrê Kurdistanê

sê alfabe yên kurdî ye. Çinku kurdên sovyeta kevin bi tîpên

Rûsî, yên başûrê rojavayê Kurdistanê (Pişka

tanê (Pişka Turkiyê) -û kurdên Lubnanê bi tîpên latînê, .yên rojhelatî Kurdistanê (Pişka Îranê) û başûri Kurdistanê (Pişka Îraqê) jî bi tîpên erebî. Lewre hebûna alfabe kê, gelek astenga dişkêne.

Her wesa li Kurdistanê başûr, devera Badînan jî, heta sala 1970 ê, 5

pîrr lawaz û paşde mayî bû. Sedemên vê çendê jî ew bûn ku, hemî dergehên

bajarvanî û pêşketinê girê bûn, xwendin û nivîsîn jî bi zi-

ê, bi kurdî bû, lê ew jî bi zabû. Piştî têkçûna şoreşa kurdî di sala manê erebî bû, T~l1l};sala 1970-1974

ravê kUimanciya jêrî (sorani) jî, edebiyat bi

e:w jî bêserûber kirin. Ji ber van sedem û gelekên din
giştî lawaz bû. Lewra pîrriya kesên xwedan behreka
Xwe bi zimanê erebî diafirandin û hindekên kê
edebî, berhemên

bi zimanê kurdî dinivîsandin. Belê; di rewşek hosan kambax de, dê
çewa edebiyat pêşkeve?! Piştî sala 1970 ê, êdî dergehên xwendin û
nivîsînê vebûn, lê wek min berê xuya kirî, ew jî bi kurmanciya jêrî
bûn. Kovar, rojname, dezgehên belavkirin û çapkirinê li devera Ba-
dînan ne bûn, lê dîsan jî, di wan salan de, xortên kurmanc xwe ber-
dane qada nivîsînê û bi wê rewşê çendîn nivîskarên kurd peyda bûn.

Di destpêka sala 1972-an

de û heta niha çendîn kesan. kurteçîrok

belavkirin Lî- hindek ji wan xwedan efrandin jî bûn, lê mixabin ew li
ser nivîsînê berdewam nebûn, lewrên vê antolojiyê ew himbêz neki-
rin. Her wesa, dibê ku çîroknivîsên din jî hebin û berhemên

neketibine wan ber destên min, ez daxwaza lêbûrînê ji wan dikim. Lê
dîsan evên berdewam jî, bi dirêjîya çendîn sala yek pirtûka çîrokan
çap nekirin. Her çende li parçên din yê Kurdistanê, çendîn roma-
nên serketî belav bûne, lê mixabin heta niha yek roman jî li devera
badînan ronahî nedîtiye. Mirov dibîne ku, astengên bizava edebiya-
ta kurmanciya jorî gelek in û ev e jî dibine sedem ku hêdî pêş bikeve.

Yekem pirtûka kurteçîrokan(2) li Kurdistana başûr, bi kurmanciya
jorî, di sala 1972-an de, ji aliyê nivîskar Elî Neqşebendî

ve hate çapkirin û di sala 1979-an de, Îbrahîm Selmanî pirtûka xWe gehande
çapê, piştî hîngê her sal çendînen din jî karwan pêş de dibir.

Dema yek kurteçîrokên

destpêkê dixwîne û hindekên niha jî, di-

bîne ku bi zimanekê sist nivîsîne û kêmasiyên rîzmanê di nav rîzên
6

wan de di mişene, gelek caran rengê rapora didin yan jî nesîhet û şî-
reta dikin. Ji aliyê form û naverokê ve , di lawaz û qels in, lê roj bi
roj ber bi pêş de çûne û niha bi dehan çîrokên serketî hene. Babe-
tên çîrokên pîrriya nivîskaran li dij sitem û zulma dijminan e, li
dij derebeg û axa û piştevaniya cotkar û hejaran e û mirovê kurd
hişyar dikin ûberê wî didin xebat û xweragirtinê. He~ wesa girifurî
û piroblimên rojane yê, jin û mêra, perwedekirina zarokan, jinre-
vandin û tolvekirinê ne û daxaza edaleta civakî û wekheviya mirovî
dikin.

Ev pirtûke, bi tenê berhemên devera Badînan himbêz dike û pîr-
raniya wan bi tîpên erebî ne. Nivîskaran çîrokên xwe ji min ra şan-
dîne, yan ji rojname û kovaran û pirtûkên wan wergirtine. Min ber-
hemên wan xwendine û ji her yekê çîrokek helbijartiyê û wergeran-

diye tîpên latînî.

Min li dîf destpêka wan rêzkirîne, ne ku li dîf nav û deng û hune-
rê nivîsîna wan. Ev berheme bi tenê pênasîn û antolojiyek e û min
hêviye piştî derkirina pirtûkê, vekolînên zanistî li ser bêne nivîsîn û
her yek li gor taqet, şiyar û efrandinên xwe yê hunerî bête sen-
gandin.

Xelîl DUHOKÎ

1994.12.5

1. Hesên Caf, çîroka nû ya kurdi, n1pel24,
çapxana Ela.

Îraq

1979.

2. Mixabin ku min nikarî pirtûka Eli NeqşebencU peydakim.

ENWER MEHEMED TAHIR

Di sala 1949-an de, ligundê ~tîtê, nêzîk bajarê Duhokê ji dayik bClye.Serî,
navî ci berhevî li Duhokê xwendiyê ci di sala 1974-an de, beşê kurdî li za-
nîngeha Bexdayê bi dawî aniye. Wî li destpêkê bi zimanê erebî dinivîsî ci
yekem çîroka xwe di sala 1967-an de belav kiriye. P~an dest bi nivîsîna
kurdî kiriye ci yekem çîroka xwe di sala 1972-an de, di kovara Hîvî de- li
Duhokê derdiket - belav kir. Gotarên rexneyî ci nivîsînên xwe di kovar ci
rojnamên kurdî de belav kirîne, di fêstîvalên edebî de,li Kurdistana b~Clr,
beşdarî kiriye. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Heta niha du pirtClk
çapkirîne:

1. Ev çîroke bi dîmahî nehat, Kurdistana b~Clr, 1983.

2. Çend gotarekêt rexneyî, Kurdistana b~Clr, 1988.

Her wesa berhemên wî yê amade ji bo çapê ev in:

1. komdeka ~uneçîrokan.

2. komeleka çîrokên zarokan.

Niha jî li Kurdistana başClre.

EVRO JIVANT ME YE

- Kiçê sed cara eve min got û gote ve ez te nahêlim.

- Ne .. Ne .. Bi Xudê.

- Ya ullah seyda were neferêt me tamam bûn.

Landovereka şeş nefert deh kes yê pal-palanê tê' da diken wek
zilkêt şixatê milêt wan yê dayne berêk.

- Dê bira cihê min bike te perasiyêt min herişandin.

- Hin qelew bes bo cehenemê di başin.

- Ne bi Xudê dê cehenemê ji tiji ken cihên mirovên xirab nahêlin.

- Ax vê carê disa destê min dê di destê wê da benc bit.

Lêv dê lerzin.

- Ha pêncşembê nehad ez jivanê te mam.

- Lho xwişka biray cihê birayê xo bike bêhna min çik bû.

Tirumbêl livi li hemi cihê ya Xudê ya Xews, çû ber perêt asmana
" Ayet el kurst" xandin.

Şofêr zelamekê sdr û zik verisd çend sala bi vê rêkê ve xelkê gunda dihtnitû dibet bi hisêba gintkêt genimi xelkê siyar diket.

- Seyda li me negire cihê te piçkê yê beneng e çi bikeyn hemi xelkê'gundan e divên bizivirine malêt xo ... We digot, car û bara da bêjit.

- Kuro ho Ehmo ... Heso cihê Seyday teng neken.

Tirumbêl ya dizelyêt li rêkê, şofêrt deravê aşê axiftinê ne da kesê her qebe û mezinêt di axvit.

- Çarêkekê bila mirov giro bit neku belayek berê mirovi bêt.

- Sittar ... Xudê me û hemi bisirmanê ji bela parêrt" Sebir ji rehmani û ecele ji şeyrani" , piremêreki bi dengekê bolebolt bi kux ûtif mijek li qelina xo da, kire temedi neferêt tirumbêlê dwi dan ji dwikêlê.

Ax ya va ptremêra her ev e.

9

- Ştr bi hemda xo dibîte mast, diviya destê xo bêxîte ser mengene û kilaçê tirumbêlê wekî berkê birîsyê bihajot, belê ji bîr kir ku" Maşê ji nîskê nizanît".

- Ha tu nehatî çavê min li rêkê req bû.

Min were nivêja êvarî ya bûrî. Dê werin da nivêja xo bikeyn malê dinyayê ne pê hinde mirov axretê ji bîra xo bibet.

Roj ji nîva asmanî ya xo xirandiye xarê.

- Ne bi Xudê ez zwîka hatim belê çi bikem ei giro kirim.

- Ki dizanît min û te jivane?

- Kixem û derdêt me dizanît, kiçê ez berkê şitrencê bûm di destê wan da.

- Pêkenî didanêt wê yêt sipî û gewherî derketin.

PenCerek di dilê wê da vebû, gîrnijînek kete ser lêva wê.

- Babo, Xudê mala şofêrî avaket, ez bi lez im kê haj te heye dengê te di nav vê gêleşokê da berze dibît. Dê çime ber dergêhî...

Teq ... Teq ...

- Ki ye?

- Ez im ... Ez im!!

...: ergeh dê vebît ha. .. Hatî? Bi xêr hatî wekî roja spêdê dê helêt.D Careka dî şofêrî kire qerebalix û ji xew û hizrêt woş hişyar kir.

: - Ev evraziye çendê rik e.

- Çend sal e nav û dil bo me nehêlan.

-Belê her siyarbîna hêstira baştire.

Demê xaniyêt gundî diyar bûn tirumbêl gehişte sermilê. Bêhneka dirêj hilkêşa her wek çiyayê Metîna" ser sîngê xo palday, diviya ser

û çavêt xo binêrît ne ku yê kok û tif da}1 nebît, dilê wî bi rengêkî, awazek bi xo digot.

- Pêş hemî axiftina çî bêjmê.

Tirumbêl pêş bi gehte nav gundî rawesta, ya rasttir hinde mirovêt biyanî rawestand.

- Pisyar ji hemya kir" Pênas" jî xastin.

- Seyda te xêre tu livêrê?

- Yê nizanî dilê seyday çî tê da ye dê vê pisyarê ket, ji hemya nê-zîktir bo vî gundî ez im.

Heta êk~k pênasê wan xandin û ser û rengê wan di gel şiklê pênasê berawurd kirin, rojê û seetê xar û bezanê di gel êk fikir, ka kî dê kê hêlît!!

- Ax min jî diviya giro nebim belê çî bikem.

Rehmet ji devê êk ji wan barî û bi toreyî got:" Dê herin dê."

Zarokê gundî hatine berahîka tirumbêlê hindek jivanî babê xo bûn ka çî bo hênaye!!

Şekrok. .. Tirumbêk û pelewana ji bajêrî hîrane? U nîva gundî tirumbêlê wexer bi dîmahîk îna.

Hemî nefera selewat û dua bo şofêrî kirin ku bi selametî gehandine gundî.

Şofêrê me jî simbelêt xo badan û di bin lêvave, wek mirovekê ji xo razî digot:

- Ez ne evro- duhî bûyme şofêr.

- Xalê Ehmed, eve pêş bîst sala şofêr e.

- Erê babo, gelek ji mêjeye liser vê rêkê ... Erê emrek e.

:- Dê bira da biçime xarê heçku otî dabît, li nav tirumbêlê da pê wî ne dihate ber. Serê kolana mala wê girt xo raxirand, hêş ne ge-hîştiye ber derazînkê.

- Seyda. .. Çû gelek ma li jivanê te tu nehatî.

Her wekî setleka ava sar bi serê wî da kirbît, kerr û lal bû û ne-axift. Gund herwekî kavilekê hate pêş çav.

Ew war e belê ne ew buhar e. Her xanî, dat û berpê li pêş çava dizivirin, wek serleşkerekî şkestî li cihê pê xo zivirî. Ew hîvî û omê-dêt wî her wekî xewnê nîvro tirş û belav bûn.

Serê rêka îe aloz bû, nezanî ka dê çewa zivîrte wî cihê jê hatî.

SERFERAZ EÛ NEQŞEBENDÎ

Di sala 1952-ande. li gwîdê Bamernê. qeza Amêdiyê ji dayik b!ıye. Di sala 1980 ê de pişka rêvebirinê aboriyê li zanîngeha Silêmaniyê bi dawî aniye. Di sala 1970 ê de dest bi nivîsînê kiriye ci berhemên xwe di rojname ci ko- . varên kurdî de belav kirîne ci di Rstîvalên edebî de jî. li Kurdistanê b~tîr beşdarî kiriye. Endama Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Heta niha ev pirtCl-kên jêrî çap kirîne:

1. Dilînî. Heyranokên folklorî.

2.

Ez hebClm cl tu ne, komeleka kurteçîrokan.

3. Pîr cl vala; komeleka kurteçîrokan.

Niha jî li Kurdistanaê b~Clr e.

HEFT tŞIYEN TIRI...

Guhên xo weçinîn, kanê çî pêjin nahên ..? Li ser desta xo xişande nav rere mêwa, îşiyên tirî dikirine koşa xo, ev e sê.. Ev e çar û pênc ..

Vêtheftîşiya bi lez biçinît ji bo heft zaroka...,

Hizra wê çû şkeftê û bi rêza bera ewa avakirî û heta serê kevrî vê da çû." Ne .. min başê nijinî, zarok nikarin derkevin .. Xudê biket nekene girî û leşkerî bi xo nehesînin, ne.. ne.. cihekê berpeniye ûkes hizra wêrê naket.. Xudê tu biparêzî heta ez digehimê .."

Bi destê lerizî hindek tilî havêtine devê xo yê zuha, berik ne digehişt ber didana bikevît, ev e du roje çî ne xarî..

"Ax heke babê zaroka maba, noke da me derbazket û destê leşkerê dagîrker ne digehişt me. Xudê ez dê çewa van zaroka parêzim û dê kîve bem.?!".

Berê xo da wê nihala dibin rezî da, rêk û rêk çaxOtxo veguhaztin heta gundî, hêj swîlyên dwîkêlê yê ji kavile xaniya diçin. Çavên xo pitir zilkirim, kir û nekir neşiya xaniyê xo bibînît. Evar e ûdwîkêl e û çavêt wê sehnaken ... Di hizrêt xo da xeware bû. Çavêt xo niqandin, mezela wê ya êkane, liwank, darê meşkê, kuçk û doşk, goskê avê liser berbankî, landika kurkî.. kotana berxa û ... hemî li ber çava bûn ... Dilê wê kelfî, pêleka rondika bi ser rûya da hate xarê... Hind posîde bibû mirovî digot jîyê wê şîst salin ne sih sal...

Denge dengê hatê, hizrêt wê înane serî. Bêhna xo çikkir, deng nêzîktir lê hat. Hêdî serê xo bilind kir, ewin leşkerê Besîyane yê li dûr rezî dizivirin, bo xişêna pêjanî û hatine nav mêwa... Dilqutkê Şemam girt. Ji tirsê da xo bi axê ve nûsand. Hemî pirtên leşê wê digote axê min daîre, biparêze... Ya ji xoye yê bi singên tivenga mêwa vediden, hêdî xo kêşa ber pêjanî belkî bikarît bazdet, li wê rê leşkerê kire hewar:

- Werin ev e êk... Şemam rabûve da birevît, Lêdestê wî gehiştê keziyên wê yên şûr û li erdî da û 'tiveng di parkê ra kir. du leşkerên dî bezîn û çingilên wê kêşan. Wê bizav dikir xo ji axê ne bizdînît. Da ber qumaxên tivenga û kêşa û lingên wê didîfra dixiryan heçku patene. îşiyên tirî di kûşê da perçiqîn û bûne sîlmane...! Gehande ser lêva rêkê. EfSerekêpostal sor Ê serûçav reş û girê goseyê rawestayê. Tirumbêleka zîl ya leşkerî ya tijî jin û zarok li ser rêkê bû. Ji ber girî û nalînên wan, wexte tirumbêl biteqît. Şemam wekî komeka

kincira bi ber pê, efSerî dada. EfSerîdestê xo da desmala wê ya sor
û kesk û bi pirçêve rakire ji pê ve û gotê:

- Te xo li kîj ku nê veşartibû ciwanê?!

Şemamê xo havêjte ser pêlavên wî û gotê:

- Ez gorî te me, bila min biben lê zarokên min yê di şkeftêve dibendîne. Min derê şkeftê yê bi ber nijinî. Hawar diasêne wan jî bînin. Şemamê eve hemî bi girî û zêmar ve got. EfSerli muxtarê gundî zivirî û got:

- Eve çi dibêjît.?

Ewî jî bi zimanê erebî têgehand. EfSerîkire kenî, careka dî destê xo da pirça wê û rakire ve û destê xo da rûyê wê û givaşt:

- Canê ev e pîlaneka nûye.. Kê gotiye te we bêje?!?

Şemamê serê xo da paş û gotê:

- Şerme bênamûs, nê em êxsîrîn.

EfSer tenegehişt. Tepeka bi henek ve li sîngê Şemamê da. Şemam tijî kîn bû. Bo mistekaxuhê û velerzî, tijî devê xo tif kir û kire navçavên wî. EfSer tore bû û destê da paş û zilehek lê da û palkirî û got:

- Pavêjin nav yên dî.

Şemamê hind xo dît bilind bû û kete dinav tirumbêlê da. Rabû ve ûdestên xo dane stûnên asinî û gazî kire muxtarî:

- Bila bo xatira Xudê bît tu zimanê wî dizanî, têbigehîne. Zaro-

kên min heftin yê di şkeftêve. Dê vê bo rê ya Xudê bike, nê em xwîn ûgoştêkîn.!

Muxtarî serê xo şûrkir û çavên xo nizirnkirine axê bêdeng ma.

Şemamê gotê:

- Hey ceşê kurê kerî. Te ji serşûryê pêvetir çi mifa ji van giniye.

Tu jî dê gehî sizayêxo, Lêbi roja xo.

Pêrejinekê di kujyê tirumbêlê da xo kom kiribû li şemamê hey-tand:

- Dê rûne bi reşê, noke dê te kujin. Bê olin. Rûne çi ji me nahêt, ya Xudê hezkirî bila ew bît. Em bêkesîn, bêsemyan û ,bêxudanîn.

Rondikên wê bi ser çermê çirmisî da hatine xarê...

- Ne pîrê, heft zarokên min dibendîne dibin kevra ve, dê mirin.

Nexêr pîrî ev zulme gelek e.Çewa xudê razî dibît, niza?!?

- Rûha pêra xo. Bila zarokên te li wêrê bin. Heke nederketin jî, dê li ser axa xo û di şkefta xo ve mirin, heke derketin jî semyan Xudêye. Nê dê her me kujin.

Destê xo çingilê zarokekê:

- Eve nevyê mine. Ma bo çiyê, bo kuştinêye... Xuzî niho bi xo li ber betenekê maba, belkî Xudê ye nekiriba û rojekê tola me vekiri-

ba...!

Agirê dilê Şemamê navemirît, hemî giyanê wê yê li dûr şkeftê dizivirît." Ax yê biçîk ji nû bi piya diçît, heke derkeftin dê dehbe xun. Ne, birayê wan Azad yê bispor e: Xwîşka wan Ronak ya başe dê çavê xo dene êkûdu ... Ax deyka hewe nemînît, min diviya tirî ji hewe ra bînim, hûn zuha bibûn ji birsa da. wey kezeba min sot...?!

Tirumbêl bi rê ket. Zurmêna giriyê mezin û biçîka têkel dibît. Semfonyeka girîdavyê, kevra şeq diket. Çiya dilerzînît. Dehbe û teyra digirînît û ava kaniya dirawestînît. Tinê dilê van zalima mûyekê ji cihê xo na livînît. Karwanê leşkerî dakeft û nişiv bû ...

Dengê Şemamê di nav denga ra, nirêna şêrê birîndar e li dol û nihala deng veddet. Destên xo li stûnên tirumbêlê şidandin û qijand:

- Hawar çiyayê bilind, te emanet heft zarokên bê desthelat, jê ra

15

bibe dayik û bab. Hawar darberûyê, jê ra bibe semyan û nan. Hawar ava gelî, min sêwî ji bo te hêlan. Ho dehbe û hirçên dola, we emanet ho kewên rubad û pezê kûvî, min zarokên delal ji bo we hêlan.

Şemam digel gêlşûka êxsîra li zîndana Selamiyê ve ma. Birs, eşkence, lêdan û berhingarî namûsê hemî dîtin. Kevza xema dilê wê gewland, lê her dikire kenî û digot:

- Heftin, heft ...

Êvarekê digel hevalên wê kirine di piştî tirumbêla da û îname ordîgayê Cejnekan li bajêrê Hevlêrê, daqutqne nav stirî û tozê. Hemî ditirsan û ji birsa digiryan. Tinê Şemamê dikire kenî û digot:

- Heftin, heft ...

Çavên Şemamê li Cêjnekan niqyan û giyanê wê ji leşî derket. Kes neşiya wî giyanî bendî ket û nehêlît rêka çiyay bigirît û li dûr zarokên bêkes û bendî bizivirît...!

Leşê Şemamê req bû, hêş girnijîn li ser rûya ya diyar bû. Tibil req bûn. Heft tibil divekirî bûn û sê dimiçyay. Her heft tibil bûne ber... bi mirinê jî digot:

- Heftin, heft ...

SEGVAN XELÎL HIDAYET

Di sala 1953-an de li bajarê Zaxoyê ji dayik bCıye. Di sala 1979-an de bawernama dixtoriyê wergirtiye. Her ji sala 1970 ê

kiriye

manê

cı berhemên xwe di rojname cı kovarên kurdî de belav kirîne. Bi zîerebî cı kurdî dinivîse. Komeleka kuneçîroka bi navê Wênên Revok

cı vir

de dest bi nivîsînê

ji bo çapê amadekiriye. Niha jî li bajarê Duhokê dixoriyê dike.

17

EWE DAWIYA WÎ XUYYA

Ew mirove û ji ketekesan e, ev e ji bo wî ne pesinkirine. Dîsan ji wî ra xemek mezin e ku wî ketekes bibînin. Mirovekî bi hêz e, Lê ne xwegirtiye. Dînemêr e, Lê ne mêr e! Ewî ji dil û can divê ku xelk wekî kelheka bilind û dêrîn binêrinê, bila ew kelhe ji berên hişkbe!

Hizra wî ew e ku bi hêz û behreya xwe dikare cîhanê biguhure, Lê ev cihê gomanêye, çinku ew kese nikare xwe biguhure, evca çawan dê cîhanekê tevde guhure. Li ser vê yekê ra, ew lişûna ku xwe biguhure daku digel cîhanê bigunce, dixebite daku cîhan biguhure û digel wî biguncê. Lê çinku ew wesa tê digehe ku guhurîna wî bi xwe asantir ûbihavîltire, lewra ew mirove rûdike bi cihanîna vê ramanê. bi hemî hêz, jîrî û tundiya xwe, heta eger çend bibin qurban jî, lê ne qurbanî û azarên wî bi xwe bin. Dema ew di bidestxistina vê mebestê de sernekeve, wate guhurîna cîhanekê, ev encame jî aşkeraye, çinku wê gavê hîç çaxek ji bo çareka din namîne û delîve berteng dibe, mîna guhurîna wî kesî bi xwe, eger ew bi xwe jî vê guhurînê bixwaze. Bi vê boçûnê wênê dawî xuya dibe. Di navbera du hevdijên ku çî caran li hev nehatîn, cîhaneka taybetî û beneng xwe-diyê xweperêsî, zûriyê ûcîhaneka din ya mezin û berîn ewa gişt xelk Lêdibin xwedî peyda dibe. Serencam ev e: Nemana yek ji herduyan e, ew yeke jî, bêgoman ne cîhana min û te ye!...

18

İBRAHİM SELMAN

Di sala 1952-an de. li bajarê Duhokê ji dayik bOye. Serî. navî Oberhevî li wêrê xwendiyê Îl di sala 1976-an de. beşê dirama yê li zanîngeha Bexdayê bi dawî aniye. Di sala 1972-an de. dest bi nivîsîna kurteçîrokan kiriye Îl di rc;>jnameÎ kovarên kurdî de belav kirîne Îl di fêsuvalên edebî de jî. li Kurdistana baştîr beşdarî kiriye. Her wesa ew ekter(artîst) Îl derhîner e. Endamê Y~keriya Nivîskarên Kurd blî. Di sala 1981-an de. ji ber terora faşiyên îraqê reviyê Îl xwe gehandiye welatê Hollanda. Di sala 1985-an de. diktora bi teaterê li zanîngeha Amistêrdamê wergirtiye Îl paşê çendîn filmên sînemayê jî derhînane Îl beşdarî di wan de kiriye. Heta niha ev pirtûkên jêrî çapkirîne:

1. Komir, komela kurteçîrokan. 1979. Kurdistana Başlîr.

2. Lêbûkê dê dastana Mem Îl Zînê guherînit. şanogerî.

Niha jî li Hollanda ye.

WEXEREK

Li ser rêkê rawesta, sdka xo ya tirî dana, pişta xo rastkir. Destêt xo bi tihêla xo ve nan .. Çavêt xo kirine kurîşk û serevraz berê xo da rêkê...

- Hê hêşta çenda may, ez dê kengî gehim?

Li dûr xo zivirî û berê xo da cihekê da Lêrwînît. Havîn e û kelekda germê ye... Leşê wê hindî sal yê bi serve çûyn, yê çirmisî. Lê xwîna wê ya zift e ji ber bayê çiyay û şîrê pezî û hemî şûl ûxarnêt nav gunda, ji birrîna çulî bo pezî û zad hazirkirinê. Sdka xo hdgirt û qesta bin darkajekê kir. Selka xo dana ber sîberê û berî pişta xo bi qurmê darê ve nît, berê xo dayê kanê çî benîşt pê ve nîne û heku zanî ya bê benîşte, rwînîşt û pişta xo dayê û pêt xo dirêj kirin. Destê xo havête lewendiyê xo û xuha li ser enyê bûye çipik çipik, vemaalî û destê xo da dersoka xo û wêvetir bir ji ser enya xo, hindek ba li xo kir, lê bayê darkaja germê zû dikujît. Tijî mêlakêt xo hînkatiya bayê tezî kir û berê xo da rêka tê ra hatî. Ne dişiya rezê xo bibînît ji ber dar û barêt ketîne ber çavêt wê û rezî...

- Heyhê. heyho rezo...

Destê xo havête belgêt mêwê û berê xo da tirî di nav selka xo da. Tiliyêt tirî wekî zêrî zer zer dikirin, pê dihesya ku viyaneka mezin ya hey di mabeyna wê û tirî... Bi ser selka xo dada û li ser milê çepê zivirî, dît ku rwîbarê di ber gundî ra diçît yê nîv zuhay e...

- Heyho ... heyho rwîbaro. Havîna zuha dibî û zivistana bûş diçî.

Hate bîrê heku bûye bwîk. Roja dehata wê zivistan bû, li ser hespê bwîkê diçû, hindek çipik ji ewra dihatine xarê, jinik û zelum yê siyar û peya digel serspiyê bi rê ve diçûn û stitan digotin, heku gehîştîne nêzîkî gundî, zelum hatine berahîkê û bo qurpêna tivenga ji ser herdu laya. Zelumêt digel wê û zelumêt ji gundî hatîne berahîkê. Wê rojê jî zivistan bû, rwîbar rabibû, taku ji rwîbarî derbaz bûn gelek nexoşî û zehmet dîtin ...

Bîrhatin kitkit hatine bîrê. Şeva bwîkînyê li bin peryê. Rwîbar ûbalav û serşîştin. Xemek kete di dilî da. Hate bîrê sala rwîbar bûş-bûy û pezê gundî nîvek birî, heku zelama wê sermayê xo hêla bû bi kiras û derpêya û ketîne rwîbarê bûş, da zivrokêt wî nehêlin, peza ji nav diwariya wî xilasken, jinka jî li dûrê rwîbarî hindeka giriye... Hindeka hawariye, hindeka da rwîbarî da ku harî zelama, zivroka bikujin û pezê xo bihêlin. Her ew roj bû biçwîkê nexrî di zikî da xo amade dikir da karwanê jîna serbest bidete rê. Ew roj bû jan lê mişebûyn û ta ku bûye şev rwîbarî nêçîra xo kir. Şînt û girî bdavkir.

Roja malxirabûna gundî, biçwîkê nexrî ronahiya lampa şeva tarî dît. Hate pêş çava, çewa giran bibû li ber dilê xdkî li nav gundî.

Gdek cara bi ser jinka hd dibû heku digote êk:

- Dayê... roja pê wê bi gundê me ketî, me xêr nedît ...
- Erê dayê, heku înay rWîbarra bibû ...
- Ka kurê wê dê çi xêr di enyê rabît?
- Heh ... roja bûy gund xirabkir...

Heku bi ser van suhbata hddibû da rêka xo guhrît û tijî çava rondik dibûn ... Diviya li dîf serê xo biçît, hindî cîhan hebît. Da çît bi ser hindekêt dî hdbît û her çi cihê gehîştibayê, didît ew suhbet dikirin. Ji xemêt xo da kete nivîna û hêj biçwîkî jî çilkêt xo nebû-randîne ... Mêrê wê rojekê du-sê tîrkêt bahîv, mewij û gwîza tijî kirin û danane ser piştê hêstirê, piştî kortankirî û gotê:

- Heyamekê dê çîne mala babê te, noke tu ya xerîb bûy...

Dengê xiştênêkê hate guha, li dûr xo zivirî çi ne dît.

- Hê... hê dinya malxirab, ka ew roj? Ka biçîkatî? Ka ? Hemî çûn, çûn ev e rojeka dirêj çû! Da ez rabim biçime mal, min kire dirêng, lê ma bibîte direng yan nebîte direng bo çi ye? Kî dê li hîviya min bît...?

Rabûve û dersoka xo zivrandeve ser serê xo û şala piştê wê sist bibû, vekir û şidandevê û tiryê xo hêgirt û dana ser milê xo û serevraz hajote rê. Diviya bikete girî heçku tiştêk dilê wê digivêşt. Gehîşte nêzîkî gundî û rawesta. Heçku dengêkê gazîkiriye li ser milê xo zivirî, dît ku gorrîstana gundê wa êvare lê ya di xema werbûy, bêdengiyeke kerr e... Bomek jî ya li ser darekê li nav gorrîstanê, hime hima 2.1

wê ye. Tarî jî bi dilê xo ya perda xo divehînît çû bo ziyaretê mêrê xo.

- Da biçim sehekê Lêbikem neku êdî neşem bibînim.

Gehîşte ser ziyaretî, selka xo ji ser milê xo îna xwarê, peqêt ketîne ziyaretî, çêkirin û rwînişte dev kêlyê serî û enîşka xo dana ser çûkê xo û destê xo yê miçandî dana bin guhê xo, wekî Goyînekê. Bîrhatinê wê, digd ewê li hindavî kêlyê wî rWîniştî, hatine bîrê, rondik bûne perde li ber çava. Zanî ku dinya sarbû. Çavêt xo vekirin .. Tarîstan e, tirs kete dilî.

- Pa eve çewa dişên her li vêre bin? Çewa sebra wan dihêt? Ma natirsin? Na westin ji razan û nivistinê? Erê noke çi diken? Ev e min kire direng. Lê bo çi evro eza hosa me ... Heçku êdî kesê nabînim ...

Destê xo li sdka xo ya tirî da û ber bi ronahiyê lempa, ewêt ji gundî derdikevin çû. Heçku dizanî dê çîte wexerekê ... Dê xatira xo

xazît ji hemî tişta, rezî, çemî, rwîbarî, mexdê pezî, pîrejinê gundî û .
gorristanê ...

-Ax ...

Hilingift. Sdka tirî ji ser milî peşî û tirî rê. Bi tibilqutka li selkê
gerya, destê wê kete ser hindêk îşiyêt tirî, hindêk vêdan ûkirine sel-
kê û hdgin da ku pişta xo rastket. Şîrîqênî kete piştê, heçku bivrek
vê ketî. Devê wê beşbû neşya bêhna xo bihdêşît. Gavekê ma we ..
sa. .. Hemî mirovê gundî hatine pêş çava. Hate bîrê heku li dwîf
termê hevalê xo diçû, çavêt zdama tijî rondik û zîmar di. dilî da .
Hindî viya ku ronahiyekê bibînît, lê hemî tişt di tariyê werbûn .
Hizrek û xemek li nik peydabûn ... Kurê wê ?!Noke çi diket?

- Xuzî min zanîba ka tu çi dikey dawo? Eve ez çûm. Xuzîkê min
dê subehî li dev babê te bim. Bde tu?!...

11

NIZAR MEHEMED SEÎD

Di sala 1952-an de. li bajarê Duhokê ji dayik bClye. Seri, navî Clberhevî li
Duhokê xwendiyê ci peymangeha mamostatîyê li bajarê MC1sil bi dawî
aniye. Li sala 1973-an ci vir de, dest bi nivîsînê kiriye. Ew li berahiyê rojna-
mevan bClye ci paşî çîrok nivîsîne. Di sala 1978-an de, çîrokên xwe belav
kirîne. Sala 1985-an, komeleka kurteçîrokan bi navê" Aş " çap kiriye. Di
pirraniya rojname ci kovarên kurdî de. vekolîn ci gotar belav kirîne. Mişe
berhemên edebî. ji zimanê Ingilîzî wergerandîne yê kurdî. Endamê Yeketi-
ya Nivîskarên Kurd e. Eve du sale xwe gehandiye Holenda.

KURÊ KOIANA

Roj nîvî nebûye hêj. Li nîveka bazarê bajêrî, zdamekê moyêt sipî
li ser û rihêt wî, ser ji yêt reş standîn, yê li derê dukaneka ginî ronîş-
tîye.

Tdîsekê xîçsor li ber singîye, tijî li ser hîr û mîrê firotinêne.
Malxolyanê li gd xo dikir, destekê xo dilivlivand, mirovî dizanî eve
kûrê çûyê.

Wesa yê mdîl û damaye, mîna kewê mij pê da hatî.

Mirovek ji loqenta li beramber wî derkeft û qebe qest kirê, berê
difna wî ya li asmanî, serê wî ji donî wesa yê di teyisît, kêç dê lê te-
hisin. Ser û sîmayêt wî ne yêt mirovê dirustin. Hindî şiyayî, wî gi-
rêkê li enya xo dayin. Bitlekê meyê, vê kunsiharê, serê xo yê ji berî-
ka sakuyê wî derêxistî. Bi rex tdîsî ve lingên wî di lertz in. Yê di nê-
rîte pakêtê cigara, şixarta û pîlê demtirîka. Destê xo hilande cigara
di devî da, qurmeka dirêj lê da û dengê xo bi reqî berda:

" Ho zelum li gd te me. Berê xo bide min. Diyare tu çi ezmana
tênagehî! Eha heke te bi destên xo tîtina xo tehil nekir!! Min jî bo

teye, çi ji min nakevîte avê".

Zdamê li ber tiştên xo rîniştî, çav lê badan û bi sarî got:

" Gurg ne di xema baranêye, nebûne rojek û du, hema di kîrê ra zirav dibît, bila di wêrê ra bi qetyêt. Cehenem ne hinda germ e wekî jê dibêjin!".

" Dê vêca were qencyê li serreqêt hosa bike".

" Qencyê. Qencya çi?! Hatîme ber dergehê te... Min xazokî kiriyê. Çi ye? Vê serê siharê tu maye bi lêva min ve, Hay hilo. Hay hilo. Qaç û qopêt xo, ji pêş çavêt me bibe, ev e ne cihê teye!".

" Diyar e tu gdekê ji xo raziyî, ma tu ji nû dizanî ev e ne cihê tuxmêt wekî te ye? Erê tu di zanî eva pišta te lê, dukana kê ye?!- Tila xo dirêj kire dukanê- Evêt dî jî tu xudana ji min çêtir dinasî, ne hewceye bo te bêjim. Heneka nizanin!".

sî wî ye û lezand. Guh kirin kevir û çavên xwe kirin gopal, destên wî ji serma qerimîn, iê ne wêra bikete di berîka xwe da. Bo serbazek di meydana meşqê; çep-rast, çep-rast ... Dest hejandin. Nêzîkî dergehê binkê bû, gavên xwe giran kirin û xwe peytkir. Li vir pêtîviye her pêjneka hebit bibihîsit, her bersivêkê zû bersiv det û hindek pişyar ji xwe kirin û xwe fêrî bersiva wan jî kir. Gehiştê pîrisgehê, nezani çi bêjit. Dema kabirayê li ber pîrisgehê jê pîrsî, di bin lêvan ve hindek peyv vecîn, ew bi xwe jî tenegehişt. Kabirayê li ber pîrisgehê şepîrziya wî dît, viya hindek tirraneya pê biket.. /

- Hehe .. Te got te çi divêt?

Vê carê hindek mêraniyê iê da û bi awayekê baştir bersiv da.

- Gelek baş e..Te got kê tu xwastî?

- kwîxa û yek ji deste birayên te hatibûn mala me û gotibûn bila bête vêderê.

- Bihêt? Kî bihêt?

- Ez. O bişkurîneka miriyekî rûyê wî girt.

- Tuuu ... Te çi kiriye?

-Mmmm?

Kabirayê li ber pîrisgehê şeytankî pê kenî û gotê:

- Hemî wekî te li ber derî dibêjin me çi nekiriye!!

Pêlek tezî bi serleşê wî da hat û hizar xeber gotin xwe dema biryar day bihête vê derê..

. Viya bizivîrît, iê çawanê? Mirov bi pê n xwe tîn cihên hosa, bes bi gotina wan dizivirin. Xuh li enya wî bo xunav û bo dilop û pê wî lîrîzîn gêjatiyê serê wî girt, cih liber çavên wî bo bazivîrk û zivîrî. Çavên xwe niqandin, piçek baştir bû, dema çavên xwe vekirîn, ji dûr ve hepareyek kefte nav mija çavên wî. Dêwek esmer bû, difiiek pelîşî, alekên wî hind bez li ser bûn, da bêjî bi dest pir kirîne, du çav-

vêt mezin û zîq, spîlkên wan zer, gewr û sor bûn û ev kêlehiye li ber çavên wî hêj mezintir lêhat û ji Xudê pê ve kes nehate bîrê.

- E Şêrsad, tu çawanî?

Dema navê xwe bihîstî, ne ji çavên xwe, ne ji guhên xwe bawer nekir, ta ku ew kesê navê wî înay, hatiye destî û destê dî li milê wî day.

dît, bîrdanka kun vekola, çû ya navîn, ji wê xwe gehande bîrdanka . kûr, hindî têkve da û daquta, ne herê çû bi dest nekeft.

- Evro: Hindî evro vekola, çû tê da nedît.

- Duhî: Ew jî wesa. Ne min çî yê xwehir gotiye, ne çî kiriye.

- Pêr: Ne min çî gotiye û ne çî kiriye.

- Betirpêr: Danê sibê li kulîçê bûm, ji xwandinê pêve, ne min çî kiriye û ne jî çî gotiye. .

- Betirpêrtir. Ew jî her xwandin û lewçeyî bûn. Lewçeyî ... Ne dûre dema me basî dinyayî kirî, êkê haj me hebit. Neku hevaley min tiştek goti bit!! Tu bêjî Bengîn bit?! Mirovek pîrbêj e fl çî xwe di serrada wî nagirit. Neku Simaîl bit. Ooooh. Ez êkcar mejî hişki,m.

Piçek bên da mejyê xwe. Destê xwe da ber enya xwe û zevlikên çavên wî miçan. Neku kevne defter vekiribin? Bes ji ber çî ez ji vî xelkî hemyê!?

Çû nehêla hizir tê nekiri. Piştî hizra revê ji serê xwe dûr kirî, biryar da biçit. Wek her mêrek ji xwe razî, gote dayka xwe:

- Netirse, min çî nekiriye, bawer bike çî nîne.

Helbet devê wî ev peyv gotin û dilê wî tiştek dî digot. Dilê wî gotinek mezinan hizar barî dikir" heta rastî..." Û ne diwêra tamam ket.

Kabira kefte kolanan, hindek deh cara pîvan û hêj qîma wî nehat û her car tê ra dibûrî, heçwekî ev kolane nedîtîn. Cih lê biyanî bibû û diviya her tiştek baye, bes ne mirovek tengezar li van kolanan. Demekê xwe li ser cadê dît. Sernişiv çû, dîsa berwar çû û gehişte ber derê wî diviya..

- Biçim yan ne?!

Ji xwe qehirî û kesane wî dar di zikî ra kirin û gotê: Tirsinok, ne mêt ... Di nav dabûşa çûn û neçûnê da, hişê wî hate serî û zanî ev e ne cihê rawestan û damanêye.

- Ez ji çî ditirsim? Ez d ....

Tifkire berpên xwe û kefte rê. Ne li xwe zivirî û ne li dûrên xwe nêrî. Tiyê çavên wî hindek tişt dîtîn, lê rast çû:" Min çî jê ye?" Bi-hîst yekê digote havalê xwe:" Binêrê." Lê dilê xwe xweşkir ku ne ba-

MmrANT NE WEXT

Wê rojê gelek mandî bû, can û leşê wî westay bûn. Bi xwe dillêdan û henase Lêgiran bûn. Dema ji serê malê ber bi kolanê hatî, da bêjî her lingek wî kevrek pê ve ye. Hezar hizir û bîran, di miştoxê wî da, şerenîx dikir; desttengî, hevalên bêsoz, xudanên hizir û bîrên babe-lîskê, xelkê dilovanî ji bîr kirî, diravê bûye binkoîca jiyanê, ji bilî dabêşa fêrxazan ... Evan hizran gehande ber dergehî, lê berî derî veket, deyka wî ji alê dî vekir.

- Tu li kî ve bûy dawo?!

Serê xwe rakir, hindek tirsî li ser rûyê dayka wî gehiştê wî jî. Cihda, ji vî destî kefte yê dî, kirmê jînê û xwe parastinê hêz û pey tiyek bi tirs dayê. Kund liber sîngê dayka xwe rawesta. Ê hezar pisyar di mejyê wî xulxulîn û berî bêjît:

- Xêre dayê, çi qewmiye?

Heker çi, dayka wî êkser bersiva wî da, lê di wê çikê da, wî hezar awaz gotin.

- Piştî tu derkeftî, kwîxa û êk ji wan ...

- kîjan?!

- Ewên xelkê digirin dawo.

Ji bêdengiya dayka wî diyar bû ku ji tirsê newêrît navê wan jî bêjît, lew bi serê lêvê pirsî:

- Çi diviyar?

- Kwîxa got" bila biçîte cihê wan" şolek bi te heye û got" çi nîne bila netirsît".

Pêstirkê pê nê wî girtin û" bila netirsît" rihên wî hincinîn.

" Min çi kiriye? Min çi gotiye? Ez di gel kê gerame? Di gel kê axiftime? Min berê xwe daye kê? Ez çûme kî ve? Ez di ber kê ra bûrîme? Kê di gel min aiciftiye!!... " Hindî pirsî, bersivek dilvehes ne-

o

FAZIL UMER

Di sala 1962-an de, li gundê Girreşê, nêzîk bajarê Zaxoyê ji dayik b(ıye. Seri, navî (ı berhevî li çendî gund (ı bajarê xwendiyê (ı di sala 1986-an de, pişka nêjdariyê li zanîngeha MCısilbi dawî aniyê (ı niha jî li Zaxo dix-toriyê dike. Di sala 198<ran de, çîrokên xwe di kovar (ı rojnamên kurdîde belavkirîne. Heta niha kom deka kuneçîroka bi navê (Kalê pÇşêman) çap kiriye. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e.

re ew biriye di jora he ve. WeHa tişteker liser babê te nîne ...

Hêj Fatê axiftina xo bi dwîmahik ne înay, Misto bi tinê ji wê jorê derket, ji kerba da, serûçavêt wî yê sor bûyn. Gurrî ji navçava diçît. Defterxidme di destê wî yê çepê da bû û yê rastê jî bi devûlêvêt xo ve nabû. Mistoy hemî şanzî û mêraniya xo di wê jora li pişt xo ve hêlan û ber bi tirumbêla xo çû... Sê polîsê kirêt li ber derê jorê dikenîn. Misto li tirumbêla xo suwar bû, bi lez zivirî û rêka Duhokê girte ber, bêy ku deng ji êkê bêt...

Wextê ew gehîştîne rasta wan, Fatê musecel vemirand û gotê: "Ma-la te, hêdî here, ma tu nabînî çî li tirumbêla hatiye!" Wextê Mistoy herdu tirumbêl dîtîn, pêt wî sist bûn, her wekî xwîn tê neman, ji tîrsê rihê, hemî bêdeng bûn. Paşî ji nişkêve Mistoy got:

- Kanê gula min. Dixtora min. Cihê te yê xoşe?"
- Na wella babo cihê minê teng e, Şêroyez. bi dergehî ve hêlari1.
- Şêro babo cihê gula min xoşke. Gula min zîrek e dê bîte dixtor.

Mistoy hind dît ku gehîştîne seycera Mûsilê. Sê tirumbêl li bera wan bûn. Piştî her sê çûyn, dora wan hat. Zelamekê req û hişk û reş hate bi nik wan ve. Wî zelumî qemîsekê tenik kiribû ber xo. Hindî wî xo diçemande di drumbêla da, demanca wî ya diber layê rastê yê pemerûnê wî ra, ji nivê pêtir ya ji derve bû. Wî serê xo bire dinav tîrumbêlê da û kit-kite liserûçavêt wan nêrî, paşî gote Şêroy û Mistefay:

- Ka hewiyê we û hûn dê kî ve çin?
- Dê çine Mûsil. Mistefay bersiva wî da.
- Dê bo çî çine Mûsil. Hewe çî şûl livêre heye?
- Dehwata kurê birayê mine.

Wesa diyar bû ku serûberê wan bi dilê polîsî nebû. Piştî wî li herdu hewiya nêrî, ya Şêroy dayê û ya Mistefay ma di destê wî da. Pisyara nav û roja dayikbûnê û karê wî kir. Paşî wî Mistefa ji tirumbêlê îna xarê.

- Eve ne detterxidma te ye?
- Belê ezbenî çewa ne ya mine!
- Ev resmê li ser vê detterê yê zeîf e û tu yê bê simbêlî.
- Ezbenî ez wî wextî yê cihêl bûm û min simbêlê xo ditirraşîn.
- Ne ez ji te bawer nakem. Ka were digel min.

Polîsî Mistefa da ber xo û bire di jor ve... Fatê û biçwîkê xo gelek tirşiyar. Wê di dilê xo da got: "Ez dizanim Misto hizib hizbanê dike~ O. eve jî hemî xetayê Reşoyê hevalê wî ne, bi şev û roj pis~-pista wane û behsî hizba diken. Ax dayê Xudê neket kes bikevît~ destê van kafirbaba." Rondik ji çavêt Gulê dihatin û kizgiryok k~~bûdi hefka wê da.

- Kurê min Şêro, ka dê here bi dwîf babê xo ra, eve çarêkek pêti-

Şêroyê kurê wî bersiv da:

- Erê babo, hema bes tu û simbêlê xo di hazir bin, em hemî di hazirîn.

- Babo Şêro, Xudê wekîle ez şerim dikem te digel xo bibeme dehwatê ... Tu hindî zelamekê yê lê hatî. Ma tu nabînî Fero yê kurê mamê te, hemî salekê ji te mazintir e û evroke dehwa wî ye... Her roj ez yê dibêjime te, babo tu bes simbêlê xo bitirraşe, nê tu yê bû-ye zelum.

- Ohoo, dîsa tu hatiye ser suhbeta simbêla.

-Erê ma tu nizanî min her gotiye ku zelumê bê simbêl, hema wek ...

Di wê navbirê da, Fata jina wî hat û axiftina wî birî:

- Mala te Xudê avakirî, dê bela xo ji biçwîkî veke, hêj serê siharê ye û te dest bi çîra xo kireve.

- Çi min nakujît ji bilî vê jinê demê pişt a eyalê xo digirît.

Fatê tîra xo dana û çû. Lê Mistefa her yê li ser gazind êt xo berde-wam e. Şêroy jî zanî çîr dirêj kirin digel babê, ya ji xoye û nagehîte çî erda. rna ew jî derkete derve.

Behzadî û Gulê, wê spêdê ji keyfê dehwa da, tirumbêl bi ava sabûnê wesa şuştibû ku hemî diteyisî.

Ev rêka Mûsilê li ber Misroy bibû wekî qurçeka avê. Çi heyv nebûn heke ew du-sê cara neçîtê. Lê ev care ne wekî çî cara ye, deh-wata birazayê wî ye. Ew dê li vê dehwa hemî gundî, mirov û he-valêt xo bînît, jiber hindê jî, her çend deqîqeka carekê da bêjîte biçûka:" Zwî bin, lezê biken berî dinya gerim bibît da bigehîne bineciha xo."

Berî tirumbêl bi rê bikevît, Mistê wekî her car navê Xudê îna û dua Xastin ku wan ji belayê dinyayê bi parêzît. Dema wî tirumbêl dihajot, yê bêhinfirêh û li ser xo bo û lez nedikir, lê evroke ne wekî çî roja bû, lewra wî pîçekê bi lez dihajot. Jiber hindê jî bo pit-pita Fatê û her digot:" Hêdî here, jiber van biçwîka lezê neke. Lez ya ne baş e." Lê Mistoy hind guhê xo ne dida Fatoyê, guhê wî pitir li ser Mehmed Arifê Cizîrî bû, yê ku stirana Lawukê Medenî digot. Berî ew bigehne Mûsilê, du tirumbêla li ser lêva cadê li êkûdu dabû.

SIMBÊL

Xelkê gundê wî digotinê Misto. Li def hevalêt xo jî navê wî Mistê bû, lidaîrê jî Mistefa bû. Misto yan Mistê yan jê Mistefa navekin û li bejneka kun û li dêm ekê xirr dihêne gotin. Ev bejne, ne bi Waî1 nava ya bi nav û deng e, belkî bi qefteka simbêlê reş û wekî şaxê

berrana di baday. Jiber hindê jî behra pêtir ji xdkî digotinê Mis... ê simbêl boq û bi wî navî gdek şanazî dikir. Bdkî jiber hindê jî bû, ku li vî emrê ew niha tê da, serê wî kêmpîrt bibû yan jî jiber bejna wî ya qut. Her çewa bît, simbêlboq gelek xoştire ji bejna qut yan jî serê hoç.

Mistoyê simbêlboq gdek hej simbêlêt xo dikir. Şev û toj ew mij-wîlê sexbêrkirina wan bû. Li ser xatira wan jî hemî gavê şeyek û xodîkeka biçwîk di berîka wî da bûn. Hemî spêdehya wî zeyt û kilê reş di simbêlêt xo didan û car jî boyax dikirin û ne dihêla çî qusîrî bigehnê.

Hemî rojê pitpita Fata jina wî bû: "Mala te Xudê avakirî, dê besse. nê te jiber van simbêla hay ji me kesê nîne... Ma ev simbêle bûne çî, tu spêdê heta êvarî badidey û reş dikey!"

Heke êkê bi xirabî behsê simbêlêt wî kiriba, nexasime eger Fata jina wî ba. hîngê ew gelek aciz dibû û her car da bêjît: "Eve hizar cara min gote te, behsê simbêlêt min neke." Fatê dişiya behsê her tiştî û li her wextî biket, bes ev simbêlêt reş yê bo Mistoy ji her tiştî pîroztir, çî k~ ne dibû bi xirabî behsê wan biket, çinku ev simbêle ji bo wî ji her xoşî û malê dinyayê bihatirin. Jiber hindê jî Mistoy her car digote jina xo: "Simbêl yê zdamane û her kesê bê simbêl bît. li def minne zdam e." Lê Fatê ew axiftin bi çî hisêb ne dikirin. çinku bes wê dizanî Mistefayê wê bayê çendêye û heke yê bê simbêl bît. bo wê çî ferqa wesa nîne.

- Lezê biken gelî biçwîka. rêka me ya dwîr e. me divêt em digel dehwcltiya biçîne bwîkê.
ew

SALIMÉ CASIM

Di sala 1961-an de. li gundê Bacilorê. ku dikeve bakt1rê Bajarê Duhokê. ji dayik bClye. Serî, navî cl berhevî li Duhokê bi dawî aniyê cl di sala 1982-an de, dest bi xandina xwe li zanîngeha Berlînê kiriye cl niha jî diktorayê bi zanista polîtîkî berhev dike. Di sala 1979-an de. dest bi nivîsîna çîrokan kiriye. di rojname cl kovarên kurdî de belav kirîne. Heta niha ev berheme gehandîne çapê:

1. Civîn. Kurteçîrok, 1984.
2. Mamê RwîVî. Çîrokji bo zarokan. 1985.

kînyê, mûşekê ya di erdî da biriye xarê... Hêj wesa bi kul û keser ya di xanyê xwe yê wêran kirî difukrît, ji dûr dengê broka dilê wê qu-ta... Bi pêt bêrih, ber bi kaniya jinika ya li milê rastê yê gundî beziya û xwe avêt ber kevrekê mezin. Du broke dîtin, bi nizmî digd êk di6rrîn ... Dengêkê bêqam tîj jê dihat. Her li dûrê gundî dizivirrîn,

paşî barê mirinê li kavlêt gundî reşandin û bi kêf xwe bilind kirin esmanî, wek du teyrêt têrxwarî û qesta bingeha xwe kirin. Alya zivîrîve gundî, li şûna cihê mûşekê çaleka çar-pênc gez 6reh dît ... Ya jê hatî, hema herdu destê xwe berî esmanî ve kirin û bi dengekê bilind qêrkir:

Xudê ... bo xatira Qurana te ya pîroz, ew xêrê li ser dinyayê nebînîn, bi çi heq em bê kolk û xanî hêlayn? Ya Xudê tu heqê me feqîr û jara ji wan zalima bistîn... Ya Xudê ... ya Xudê... Hdokê dayê da bo te balolka şekirê çêkim..."

Li qotîka şekirê gera, li amanêt bêrêz bdavkirî dît. Sifreka nanî tijî nan û dorik kirin. Noke biçwîk hemî dibirsî ne, wek te Hdokê, bila ew bi xêra te bixun.. ev nane têra hemyan heye!!"

Rêka çarêkeke saetê nema bû da bigehte şkeftê, sê brokêt dî li dol û nihala deng vedan û esman şilqandin. Alyayê kir xar da bigehît nihalê û xwe veşêrît, lê êkser êk bi dîf ket û xwe nizim kirê û di tuxîbêt uneka pênc sed gezî da, di dola hindav serê wê.... Her car da berekê raket û tê werkit, bê feyde... Piştî têr yarî pêkirîn û êciz bûy, devê Doşkê lêvekir û mêraniya xwe lê diyar kir... Leşê wê pirt pin kir... Êqesta alê rojhdatê kir û herdukêt dî jî rê ya wê ginin ...

Qotîka şekirê li erdî riştî bû, xwîna sor digd têkel bibû, sifreka nanî wek xwe girêdayî mabû ... Ji dûr ve dengek dihat Ê nêzîk dibû: oc Alya... Alya rewşa Umerpîta. ... te çi mal li min û xwe xirabkir... ~î çewa dê hedara Helokê êt... Alya... Alya..."

Ji dengê qêryêt jinka, Heloka nivistî ji xew rabû, gote hevala xwe Çinoyê:

oc Noke dê deyka min hêt û dê balolka şekirê bo min înit ... Ezê kim dlt q~ıı yek bo min û ya dî jî bo te, bilanê?"

U

U

39

- Ma tu li mirina ... eûzû billah...

Pîrejineka serspî û alek qurmiçî nêzîkî wê got:

- Rwîne xarê û neçe, kiça te her ji birsa namirît.

Pîremêrê tisbiyêt reş di desta de jî gotê:

- Alya... navê Xudê bîne û nebe belakir... Hema tu derketî, dê fi-roke cihê me bînin û dê avêne şkeftê...

Alyayê herdu çavêt Helokê maçîkirin û berê xwe da pîremêrê û bi ezmanekê req iê zivirand:

- Ne tirse soft Elî, ne tirse, tu namirî... Hindî em xudanê xwe û hewe bîn, her dê halê me hosa bit... ma ne bes e jîna serşûriyê sofio??

Alya hêj ji biçûkatî zîrek û bi zefer bî... Digel babê xwe diçû çiyayê Bêx:êrîû dar dibirrîn, girêdidan û dida pişta xwe û qesta malê dikir... Jinkêtgundî jê hêbetî û mendehûş diman. Sehma wê ketibû dilê hemiya..

Kefika serê xwe baş şidand ... Lewendiyê xwe girêdan... Dangêtkirasê xwe li navtengê pêçan û bi xar ji derê şkeftê derket û qesta gundî kir. 1!kterq ne dizanî ew ber û berzîrkêtgundî di rêka wê da çine û çî nînin. Çi xem ji stîrya ne dixar.

" Ma li ser darê dinyayê min kî dî heye, ji bilî te mergoriya min, Helokê .....

Mîna xîsara buharê li ser rûyê gul û giyay, xuhdanê leşê wê û navçavê wê şil kiribûn ... car cara da bi destê xwe hindekê jê zuha "ketû gelek caran jî bi lifka kevinka xwe... Hêj ji dûr ve dît, dwîkêl û temedîn yê bi ser gundî ve diçin ... Bêhemd, ji nîva dilî axînkek rahêla. Weyla li minê ezê... malê me jî sotin ... newêroka bo me zîrek in. Emêtgundî û bê çek... Heyla Xudê hûn kuştin.

Pêtgundî xwe siviktir kirin ... Çavêtgundî xwe ji gundî venekirin heta gehişti... Xaniyêtgundî yê serûbin bûyn ... Qwîtgundî wan yê disojît... Terş û tewal yê di xwîna xwe ra digevizin... Qapêtgundî Doşka û saçmêtgundî Topa tijî kolanêtgundî ne... Bi dilê mirî û hinavêtgundî kuzirî û bi çavêtgundî girî hêdî hêdî qesta xaniyê xwe kir... Oda qwîtgundî ya bi ser êk da hatiye xarê. Ew zirre karîte yêtgundî bûyn çar-pênc ker.

Bagurdanê serbanî, li nîva hewşê qet qet e... Kentora wê ya bwî-

BALOLKA ŞEKİFFI

Bêhnek xweş ma bêdeng û di qulaç û dîwarêtgundî şkefta tarî û bêhînteng fukrî. Heta tirs û tariyê xwe kirine êk û qesta wê kirin û rahêlanê. mcser Hdoka çar salî xwe avêtgundî di danka deyka xwe da û serê xwe yê gijavij û berday hişk bi sîngê wê ve na:

- E... ez bîrsî me dayê. Min balolka şekirê divêtgundî.

Babê wê yê bi rex:ve Lêheytagundî:

- Dê hiş be kiçê, ma noke demê hindê ye?

Heloyê berda giriyê û deStêtgundî xwe bi çavêtgundî xwe ve nan û serê xwe li sîngê deyka xwe ve kir û bi hîvî berê xwe dayê, bi rondika digotê: « Ez bîrsî me dayê.

Bê agir cerg û hinavêtgundî deyka wê dihatin sotin li ber rondikêtgundî bîrsê û hejariya zaroka wê ya nazdar kirî.

~ Helokê ..• 04ygoriyê, bes bigirî û dilê me ne soje. Ev e ezê çim bo te balolka şekirê çêkim û înim û çî diqewmîtgundî bila biqewmîtgundî.

Mêrê wê kîskê titinê ji ber şîtkaxwe îna derê û ma dî pê xwe yê seq<itê rastê fukrî. Sê sal di wê gavê da kuştin:

- !sif hema, kuçanek e û nehêle kes nêzîk bit çêtir e? Ne şûla te

ye... Xwe jê dQ.r bH~~ Belaye....

- ~ diz;wim belaye û neyaryek e, iê bêhna min qet nahêt, demê ez vê guUa Ile peqî hosa çiklandî li ber derê malê dibînim ... ez dê li

JJ

her.,.'

.

.,...sif, .. !sift

.,... a h4A1ya. .. te çi ye?H

...., ~yê te li lçiçkê bit ev e ezê çim!Ç

Ommî ji pciftina wî bê wuce. Kes wek wî serreqiya wê nasnakit, Lêdi sel' hindêra gotê:

.,... îna, Xuqê neçe ... Neçe ... ma te haj qîreqîra firokêt seybaba nî-D ne,, Nê livêrê guhêt me kerr kirin.

- - Ma m min nasnakî !Si£?Axiftinêt xwe di avê da bernede.

37

HFSEN SILÛVANÎ

Di sala 1957-an de. li gundê Tirkija. devera Silêvaneya, nêzîk bajarê zaxoyê. ji dayik bOye. Piştî têkçona şoreşa kurdî di sala 1975-an de. li başûrê Kurdistanê. hukumeta faşîstaîraqê gundên wan şewutandin û erêb anîne şwînê. Lewra ew ji neçarî ber bi bajarê MOSilê çûn. Di sala 1975-an de, dest bi nivîsîna helbest û kurteçîrokan kiriye û di rojname û kovarên kurdî de belvkişîne. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Heta niha ev berheme çapkirîne:

1. Hozanên Sava. Helbest 1991. Kurdistanê başûr.

2. Baltîlka Şekrê. Kurteçîrok 1994. swêd.

Ev berhemên jêrî jî. ji bo çapê amade ne:

1. Zarokê befrê. kurteçîrok.

2. Gulistan û şev. roman.

3. Belgê darê evînê. helbest.

4- Çîrok û helbest. ji welatê Nêrgiza. Bi zimanê erêbî.

Niha jî li Kurdistanê başûr e.

li dîwîra hindê avê vex:uyû hebketê xo jî bixuy, da sax bibî.

Piştî Mihê axînek rahêlay.. Bersivadeyka xo da:

- Da sax bibim. Hê ... hê.

- Kurê min ... Ji ber çi hê hê. Bixu... Vex:u... Hebketê xo bixu... Da du sê rojê dî rabiyeve ser xo û ligd me biçine .mizeyra.

Heku Mihê guh li navê mizeyta bûy. Serê xo bilind kir, berê wî bi kaşxana ket. Kelemê di dîwarî ra hate pêşçav û tivenga wî pê ve şûr bibû. Du rondik ji çava hatine xarê... Wek du qalêt benîştê kezana ku, li zistana bi tîkê qurmê da tene xarê û bi dengê melîl

bersiva deyka xo da:

- Dadê ev sale tu û xwîşka min hernemizeyra. Heke Xudê hez ket, min rêkeka dî ya li ber.

3S

ezmanê xo di lêvêt xo husî û got:

- Dadê hindek avê.

Deykê destê rastê dana ser sîngê wî û destê çepê dana ser textê enya wî û hizar hîvî di dilî da vejîn. Devê xo bire bin guhê kurkî û bersiva wî da:

- Kurê deyka xo ... dê çi li avê key? Dê xarnekê bixo ... Daxaza tiştekê bike. belkî li te bibite derman.

- Xama çi? Dermanê çi? Derman her Xudê ye.

- Mêlaka deykê ... Rast e derman her Xudê ye... Belê eza sax jî. heke çi xarnê nexum • dê ji birsa da mirim ... Heke xarnekê bixuy. dê pêt te hêne ber te... Dê rabiye ser xo.

- Dadê ma dê çi xum. nê dilê min naçîte çû xarna.

- Serbarê min ... Dilê xo bibe tişteki. Daxazekê bike. Paş tê avê jî vexo .

. - Tu bi Xudê behsî çi daxaza neke. Çend navê daxazê têt. bîra mirinê tete hizra min. Diyar e dilê te şehde didet ku dê mirim.

- Wey mala min bo te wêran bit. behsî mirinê neke ... Dê bila hizar hizar sala mirina te ji min dwîr bit. Carekê cergê min yê sotî, bila nebite du car.

Heku Mihê guh li axiftina deyka xo ya dwîmahiyê bûy ... Hate bîrê. Demê birayê wî yê mezin di sekeratê da. Hingê dinya zivistan bû û gundê wan ji bajêrî yê dwîr bû. Dinya ji befrê hatibû hunîn. Rê û rêbar digirtî bûn. Ne dişyan bibine bajêrî li nik nojdarî. Li wê demê daxaza birayê Mihê. hinareka tirş bû. Xwîşka wî çû nik dapîra Eş û hinarek bo birayê xo îna. belê ligel hinar bo kerkirî. Sê çar dindik havêtine di deVê xo da û havêtin û kire hewar:

- Daxaza min hinareka tirş bû. Ez û hinara şîrîn!

Heku wan hizra xo li serê Mihê day. diviya dilê xo bibete hinareka tirş. belê dema bîra wî li mirina birayê wî hatî. çewa mir û xarina hinara tirş di dilî da ma keser. îna hinar li ber dilî reş bûn.

Deykê dît ku. Mihê li ser balîfkê yê serê xo dilivlivînit. Zanî ku gelekê li ser cihên xo şil bûy. Hêdî hêdî, herdu destê xo danane bin milêt wî û piçek helkêşa û balîfkek da pala wî û gotê:

- Kurê min ... Guhê xo bidê min. Ser xatira min tişteki bixu. Da

HINARA TIRŞ

Li ser nalîkê xo wergêra... Li ser qetka piştê, ma û di karîta fîrkî ...

Evro li nik wî dinya ne dinya caran e... Evro cara êkêye, nesaxiyêgiyanê wî kiriye mêvanê nalîk û balîfkê. Demê Mihê çavên xo li ser êk helandîn, ekser çavêt wî bi nav çavêt deyka wî ketin ... Wek roja li bin ewrî hinde cara diyar dibû û hinde cara jî berze dibû ... Heku deyka wî serê xo diîna hindav serî, xulk û dêmê wê jî, hinde cara li ber çava diyar dibû. Hindek cara jî, bisk û dersoka wê bi ser çava da dihatine xarê. Car bi tiyekê berê xo dida qama çepê, car bi tiyekê berê xo dida qama rastê. Hindek helametêt mirova hatine pêş çava. Piştî du-sê cara li herdu qama serê xo bi tiyekê nay, zanî ew hemî mirov li herdu ren kî ne. çewa ewî hind mirov, li rexê xo dîtîn ... Zanî ku nesaxiya wî, geleka giran e, dît sekerat e... Çavêt xo danane serêk t1 ekser vekirin. Wek yê ji xewneka kirêt û giran hişyar dibit, ligel hindê li çavêt wî bo bilqe bilqa rondika. .. Wek tavyêt baranêt buhara hatine xarê û rêka xo li ser rûyêt wî yêt çirmisî çêkirin li hindav serî. Peyka wî bi destê rastê, lifka dersoka xo da herdu rûyêt wî, da ji rondika vemalît.

Hingî yêt liwan rexa hemya berda giryê. Mihê diviya axiftinekê bêjît, belê kizgiryekê ew axiftin di gewriyê da xendiqand. Bi hemî hêza xo, deyka Mihê diviya bişête xo û xo bi giryê neînte derê, da gU~Mihê bi xo nesojit. Ma li rexekê û berê xo da rexê dî û bi dengçk~ îemar gotî:

,..., bo dikene girî? Me gelek ji Xudê minnet e... Mihê yê sax e, flîn çpı ıı:oji rehma Xudê bêbar nakîn ... Rehma wî tijî erd û esmana ne.

Ç~eka dî, deyka Mihê bi lifka dersoka xo çavêt kurê xo yê nesax ji nmdika zuhakirin ... Mirovêt li rexa jî, piştî guh li wan axiftina bûyn, hemya çavêt xo ji rondika vemalîn. Hîngê dengê hindek axifppêt sivik, ligel hindek axiftinêt wan têkel bûn. Demê ew xulk û d~m ketîne pêş çavêt Mihê, lêvêt xo yêt zuha, li ser êk helandin û

MEHEMEDSELİM SIWARÎ

Di sala 1951-an de, li gundê Siwarê, nêzîk bajarê Sersingê ji dayik b()ye. Serî, navî () berhevî li bajarê Masil xwendiyê () di sala 1977-an de. zanîngeh li Bexdayê bi dawî aniye. Yekem çîroka xwe di sala 1980 ê de belav kiriyê () heta niha du pirtîkên kuneçîrokan çap kirîne:

1. Mizgîiî, 1983.
2. Rêya Beranî, 1986.

Mişe çîrok di rojname () kovarên kurdî de belav kirîne () her wesa çîrokên wî hatine wergerandin bo zimanê erebî.

Niha jî li Bexdayê ye.

Piştî heyamekî xweş ji xwevederkirinê ji hevalan û bêdengiyê Ka-

rawanî rastî ji me re got "Di partiya ku e:L tê de endam jihevqetiyanek çêbû. Babê keçikê jî ku di eynî partiyê de bû bi kurên xwe ve çû digd aliyê cudabûyî û e:L mam digd yên kevin. Dibe hûn bawernekîn Lêher ji ber wê egerê bi tenê ku e:L bi terefê wan re nînim xwe bi dijminê min dizane û her ji ber hindê jî wenekir keça wî şû bi min bike. Dostîniya xwe jî digel mala me qutkir. Belê, wisa bi hêsanî li cem me dibin dijminên hevudu. Ma ezê xwelî pêwer çî bikim? Keç revandin ne ji sexleta min e Û e:L wê nakim. Keçik jî naxwaze bide sergotina babê xwe. Wilo û bi gotineke babê kiçê viyana me giha riyeke ginî.

Karwan pir li ber xwe ketibû û dema ev digot diyaribû ku di hundurê xwe de pir diêşiya. Îro dostê wî yê pir nêzik bitlê vodkayê ye, kêf û kenî û laqirdî û dembûrandine bi keçên vî welatî û wî dil jî nemaye li ser xwendinê û bo zanîna we wî dev ji partiya xwe jî berdaye Û dibêje "Ez neketibûm di partiyê de bona ku dijminatîyê xelkê xwe bikim lê ji bona ku xizmeta wan bikim û heke ew panî wê xizmetê neke û h(,lkeji dest min neyê e:L di riya wê partiyê de, di nav wê de wê xizmetê ji xelkê xwe re bikim ma boçî ye ez tê de dimînim."

31

- Lo tênbide rûçikên wê yên sur û sipî, reşçavên wê yên mezin, zeviya pirça wê ya reş.... lo baş hizra xwe di dêmê wê yê bêgune de bike ... nexêr keçê te nadim bi sed hezar keçên vî welatî!

Li benda bêhinedana havînê bû ku biçê welatî û liwê derê dezgirtiya xwe biveguhêze û paşî, piştî ku dibin jin û mêrên hevudu, wê bi xwe re bîne vî welatî bona ku ew jî bixwîne û weha dikarin nêzî hevudu û her pevne bin. Ya rast dilê gelek xurtên kurd livê derê kete wê dîtin û pilana Karwanî. Karwanî wekir ku li cem piraniya gencên kurd, jineke kurd ...veger bo welatî bûn peyvên rojane û ketin di hizirkirin û bizavê de ji bo bicîanîna wan. Lê hemû jî man li benda Karwanî ku ew pêngava yekem bavêje ..

Havîn hat û Karwan çû welat û li berbû du mehan liwir bimîne, şahiya xwe bike û paşî bi wê re bivegere ve vî welatî bo berdewm-bûnê li ser xwendina xwe. Wî di hizra xwe de weha danîbû ku pizîşkiyê bixwîne û paşî weku pizîşkekî liher parçeyê Kurdistanê be akincîbibe û xizmeta xelkê xwe yê bindest û perîşan bike.

Agirê Karwanî kete bin piyên xurtine din jî û wan jî xwest wekî wî bikin. Hineka ji wan, her li ser babetê jinanîne ji welatî, kaxez ji malbatên xwe re şandin, xwestin dîtin û pêşniyazên wan bizanibin û hinek jî man li benda encamên hewildana Karwanî.

Hê mehek liser çûna wî derbas nebibû li dema me ji nişkave dîtî

ku Karwan vegeriya ve. Çirîseyê serên me girtin û em mendehoşkirin û têkşilqandin. Ne bes ji ber ku zû hat ve lê bêtir ji ber ku bi tena serê xwe, bê jin û navçav mon û dilşikestî zivrî ve. Ne ew Karawanê caran e, ne girnijîn û axiftin û peyivîna caran e. Belê, gelek tiştên ciwan û bi jiyana di demê û reftar û kerekterê wî de weke xwe nema-bûn geş û çirmisî bûn.

Pirsiyarên xwendekarên kurd yê ku ew nasdikir ji her aliyekî ve gihaştine wî:

- Çima tu bi tenê hatiye ve?
- Boçî tu weha xemgîn û bêdengî?
- Jiber çî tu ho zû vegeryaye ve?
- Dê rastiyê jime re bibêje nê te bi vê bêdengiya xwe dil li me şewitand!

nên Karwanî weke tava geş rastiya xwe tîne pêş çavên min. Çimkî ji bona ku keçik min fêma bike divê kultura min jî nasbike û ji bo ku kultura min baş nasbike divê zimanê min jî bizanibe. Ne bes ev iê carna dûrtir jî diçe û pirsar zarokan û paşeroja wan xuyadibe û ez dibêjim xwe " çilo dibe zaroyên min zimanê min nezanin?!"

Herçendegotinên Karawanî dijwar û cergbir bûn iê kêmtir min di nava xwe de hest bi hindê dikir ku rast bûn. Carekê bi xunine kurd bi cirre çû û gote yekî ji wan ku jina wî ewrupî ye:

- Hey pa we gel û welat rizgarkir? Li welat! kes û kar û xizim û nîyasên we dibêjin kurên me li derveyî welatî dixwînin û dê piştî timamkirina xwendina xwe bi zanîn û têgehîştinên xwe ve vegerin ve welatê xwe. Belê, ew li benda me ne ku em bi serbilindî biçin ve da ku ew jî bi me serbilind bibin. Ew nizanin ev xune li vir mijûlî çî ne, nizanin ew mijûlî jiyanêke din in, ne bes xwe bi alkuhol û ketina dû keçan kuşt iê jinên ewrupayî jî anîn û zarok jê çêkirin. Bi hindê jî bes nekîr û dev ji armanca hatina xwe bo derve, dev ji xwendina xwe berda. Ma qey hûn fihêt û şerim jî nakin. Hûn ji nav mîletê xwe yê hejar û bindest dihên, li vir dibin kadir û şehreza û bo van civakên pêşkeftî û serbixwe ku pêwîstiya wan bi me tune-ye kardikin li wî çaxê ku mîletê me di taryatîyê de ye û tê tepeserkin û ji her aliyekî ve dirbên jinavbir û qutbirîker dadiweşinê.

Min bi xwe çî rexneyek li ser gotinên wî nebû, dibe jî ji berku wan rexneyên wî di piraniyê de ji min nedigirt. Ew jî ji ber ku jina min ya. ne kurd piçek zimanê min dizane û hewil dide xwe nêzî kultura min jî bike. We ya rast bivê, di nav me kurdan de, kes nabêje mastê min yê tirşe û ez jî naxwazim xwe di kirasê xeletiyê de bibînim, evca hindî ji min bihêt dê ji xwe re pinîbikim bona ku kêmaniyên min xuya nekin. Ez dizanim weha nebaş e û divê yê bîsteh

bim û xeletiya xwe destnîşanbikim û bibêjim ku ev çewtiya min e.û
xwe jê dûr bixim, lê...hema di navbera min û we de bimîne ez jî
serhişkek im.

Wêneyê dezgirtiya Karawnî bidîwarî ve li hindav textê wî yê ni-
vistinê di mezalka wî de di xaniyê xwendekaran de daleqandî bû.
Her bêhnekê da mêzekitê û bêjit:

EVÎNA VEKUŞTÎ

ew bi hev re, di yek odê de dijîn, li welateki Ewropa~ rojhilat,
di xaniyekî xwendekaran de ku têde keç û kur pevne ne. Tiştê li vî
welati ji me re baş peywendiyên civakt nêzîkî yên cem me ne. Me-
besta min; mirov dikare li vir bi hêsanê dostaniyê bi xelkê re bike,
bi taybeti xurtên biyanî yên wekî me bi keçên vi welati, nemaze
eger gencekî jêhati û pirç reş be. Hevalê min Kaiwan ne bes xwen-
denkarekî zirek bû Lêher weha ciwanekî bejin bilind û bîst û sê sali
bû. Keçên zankoyê ji dû wî venedibûn, her yekê dixwest pê re bide
û bistine Lêberuvajî piraniya me wî pûte bi wan ne dida. Bi gotine-
ke din rê liber wan digin li dema digote wan "min dezginiya xwe
heye û dê bibe jina min."

Bi rasti wî bi wê evîna xwe ya şaryayi ser li me û bi taybeti li min
gêjkir û henekên xwe jî bi me, yên ku jinên me ne kurd in, dikirin.
Tinazên xwe bi hindê dikirin ku jinên me zimanê me nizanin û
kultura me nasnakin û her ji ber hindê jî nikarin, li gor gotina wî,
me çî cara fêmbikin. Vê rexneya wi weke satoreke dev xweş dilê
min dihincinî. Hê ez li enstituya zimanê poloni bûm, çîwar sala be-
d niha û hema min çend peyvekên poloni ji :xwere giritbûn, dema
min keçeke çavşina ewrupayî naskid û bi dû ketim.

Çaxê ez nuke hizra xwe di hindê de dikim ez digehim wê rastiye
ku dibe min lezkiribe. Raste ew bi awayê xwe yê ewrupi hez ji min
dike û ez jî weke xwe hez ji wê dikim. Lê îro di jiyê xwe yê 30 salî
de û dibe ev ji kartêkirina Kaiwanê jî be, ez hest bi hindê dikim ku
evini bi tenê ji min re bes nine. Ez niha dixwazim ew qîza hez ji
min dike min fêm jî bike. Dibe jî ev ji hindê dihêt ku min piraniya
jiyê xwe li welatê xwe derbaskiriye û kultura me reh û rîşalên xwe di
kûratiyên min de dahêlane û ez nikarim dev jê berdim û nikarim
kultureke din bi hemû ve li ser xwe qebûlbikim û weha ruha berx-
wedanê li hember tiştê biyanî di nava min de xundibe. Li vir goti-

û
Ez

SIDQI HIRORÎ

Di sala 1956'an de li gundê Hirorê ji dayik btiye. Seri. navî tî berhevî li ba-

jarê Mtîsilê xwendiyê tî di sala 1992-an de. xwendina rojnamevaniyê li Polonya yê bi dawî aniye. Di sala 1970 ê de. dest bi nivîsînê kiriye tî berhemtîn xwe di rojname tî kovartîn kurdî de belav kirine. Yekemîn kuneçîroka xwe di sala 1977-an e. belav kiriye. Di sala 1983-an de. ji ber terora faşiyên Îraqê reviyê tî gehîştîyê rêzên şoreşa kurdî. Heta niha ev berhemên jêri çapkirine:

1. Dîmenek ji çîroka jiyana min. Kurteçîrok. 1985.
2. Çend hozanên ne navkirî. Helbest. 1986.
3. Qereç tî dilbr. Helbest. 1989.

Her wesa romanek bi navê (Kurê zinarê serbilind) ji bo çapê amadekiriye.

Niha jî li Swêdê ye.

bêj1 erdê minê berfireh e?! Pa kanê?! An tu min nabînî, Çawa kunmişk li min bûne qeyserî?!".

Rabûve û hêdî hêdî ber bi kolanêt bajêrî livî, di bin lêvlêvkave yê bo xo dibêjît:

" Estexfirella. .. Ya rebbî tu li min negirî.;. Ya rebbî pa her tu yê mezinî".

Xudanê tiştê serê wî yê serevraz bû seh dikire mêrkî. Ji nedil serê xo îna xar û çavêt tebiqî danane serêk, milhêba xo dana bin hizra ûhilavêtin.

Çi çarêt dî nedîtî, rabû tiştê xo kirine di telîsî da û bi nav milêt xo dada û rêka xo girt.

Li binê bazarî lingêt wî, evêt di şekekê pinikî da, wê ve tir nebir.

Ew tişt careka dî, raêxistine ser telîsî, şel û kalika têra xo, dol û nihal dayine serêk, bi nav tozê dadan.

Ji wî ve tir, çend boyaxçiyek, li ser tenekêt xo rînitîne, hindeka şerenîxe digel pêlava, hindekêt dî şere deve û dijîna didene hev. Li hember wan çayxaneka di devî ra mirove, ya dilê xo radiket, şeqre-qa pîla û peyvêt moyêt serî radiwestînin.

Zelamî çavêt xo ji çayxanê vekirin, wê ve tir havêtin û axînek ji binê dilî kêşa:

« Ev rîbarê berê zelal, evroke, ji dîwî turrîbêla reş e, mîna kura coka. Ew lewa ev e heyamekê dirêj e çerwanê li masiya hatiye têkdan!!".

Xweyê çayxanê, dest da mepîçê xo û di dilê xo da got:

«Heke ez bi vê rêkê, van mirova ne rateqînim, ez bi çî rêkê dî neşêmê. Hosa nebît, berpêt me xoş nabin, bela xo ji, me ve naken! Ka da binêrme vê rêkê jî, dê Xudê çî iê ket".

Devê mepîçê givaşt, vizkêt. avê toz ji rex: û rûyê zelamî rakir.

Îna rabû ser xo, kela mêranîyê îê da, hindî dengê wî serketî, lixudanê çayxanê xurî: " Wel... Erê ma tu yê kureyî?! Te avahî di min nehêla, hema ez neşême hewe, ma hûn ji Xudê jî natirsin?! Çi erdê min xo pêdada, ez rakirim. Hilo ev e ne cihê teye. Çima? Ez niza-

• LI"nim...

Xweyê çayxanê xo bi serve nabet, pişta xo dayê û berê merpîçî da erdekê dî. Mirovî digot, xudanê tişta, dê wê ket ya kesê nekirî, îê ya pê mayî, telîsê xo rakir û rêka xo girt. Bi rê ve li ber dîwarekê rûnişt, da ku bêhna xo vedet. Dilê wî hindê tijî bûy, dê hemî tişta bêjît.

Hizrekê xo ji serî hilavêt, hindî hate xo, neşiya nebêjît, îna sehkiere esmanî û destekê xo bilindkir û got:

« Kes çî sera ji vî tevnî nabete der. Ez tênageh im. Erê ma tu na-

:!?!?Xwandin çawane? Xawndina çî! Ewê kiçên kuUçê bibînit dê hizra xwandinê ket! Tu çî dibêjî? Ma ne we ye?

, - Ma dê çî bêjim!

- Domîne çewane?

Şêzad bişkurî û bi hevalîniyê hesa..

Hêj destê Şêzadî di destî da bû. dema Şêzad ber bi derve birî.

- Kak Şêzad, tu çî ji Azadî dizanî?

- Kîjan Azadî?

- Azadê Silêman.

- Haaa. Ma dê çî jê zanim.

- Ew çawa? Ma ne hevalê te bû?

- Ew zemanek dî bû ... O dema hizir kirî bersiva ne hind f()ne,

. got: n Vî zemanî her pez û pêpka xwe ye.n

- Rast e, em te dinasîn, tu kurek baş û li ber xwe rawestayî, bes me got:" Belku tu tişteki jê bizanî."

- Tiştê ez dizanim, ev e du sale revî derve.

Dema Şêzadî çavên xwe ji ber pê nê nedanayn, destê xwe dirêj kire paxla xwe.Şêzadî hizir kir dê dilê \vî borit û çavên wî zîq mane li destêkabiray. Lê kabiray namek ji paxla xwe deranî Û. got:

- Azadî eV name bo te hinartiye.

Ji nû xûn bi dest û pê nê Şêzadî da hat û qifla deVê wîVebû.

-c

49

BAYIZ UMER

Di sala 1961-an de, li bajarê Duhokê ji dayik blllye. Serî, navî il berhevî li wî bajarî xwendiyê il di sala 1983-an de, pişka kurdî li zanîngeha Hevlêrê bi dawî aniye. Di sala 1981-an de, dest bi nivîsînê kiriye il di rojname il . kovarên kurdî de belavkirîne. Her ji sala 1970 ê , ew bi karê hunerî ve jî yê

mijille il gelek şanogerî nivîsîne, wergerandîne, belavkirîne 11beşdarî di derhînan il pêşkêş kirina wan de kiriye. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Heta niha ev şanogeriye çapkiriye:

1. Memê Alan, şanogerî. 1986.

Her wesa ev şanogeriye jî belavkirîne il amadene ji bo çapê:

1. Bizav, şanogerî.

2. Xanî, şanogerî.

3. Kefî:ina mîr Şehreyarî, şanogerî. Wergerandin.

4- Rastî, şanogerî. Wergerandin.

5. Jiyan, şanogerî. Wergerandin.

6. Faîla 67, şanogerî. Wergerandin.

7. Du du xan, şanogerî. Wergerandin.

Niha jî li Kurdistanê başlî e.

50

KÎ?!!

Pêremêrî çîrok digot Û min jî dinivîsî demê êkê tiştêk kiriye di piştî min ra. Da Lêzivirrim, gotî:

Bê civîn û axiftin bi berê me bikeve."

Ew pêremêrê bê zever di dwîf min ra da ber pala û em herdu hajarjûtîne di tirumbêlekê da. Ew çayxana sey bi ezmanê sey ne dizanî, tê ve wesa bêdeng bû, da bêjî ew heşameta mirovan yê li şînyekê rwîniştîne..

Pîremêrê jar derêxist û ez dame ber pala. Min hind ew rebenê jar dît, de~ê qeyd êt xwe ewên wekî yên di destên min, lêkdan û gotî:

Mamo te çi bi serê min îna.." Ewî her diaxift, belê min hind guh Lêbû, çinku ez bi jor keftim.

Du sê pêngavek di mabeyna min û mêza wî da bûn, ewê gotiye min: Navê te? Jiyê te? Adrêse te?"

Piştî bersiva min; ji piştî mêza xwe rabû û hat liber sîngê min ra-

U

U

U

westa:

- Erê ma pîremêrên hosa jî, şûl pê ve diqetyên?

- Şûlên çi ezbenî! Bo min çîrokeke folklorî digot Û min jî dinivîsî. Min ... Dîtina min dîtî li êkê kire qêrî û gotê:

- Were eva çica bixweşî rastî negotiye îlla. ..

- Ezbenî bi Xudê ev e rastiye, hezkey here sehke kaxezên min jî, ka we ye an ne? Li ser mêzê bûn li çayxanê.

- DerbêXe.

Min hind hay ji xwe bo ku hindêk bikincirên terrkirî avê bi devê

min da diken. Gelek ser û çav li hindav min bûn, belê min kes ne niyasî... Min ji şwîşkên di nav serên wan ra diyar, zanî ku emên di zîndanê ve. Min serê xwe livand û got: "Pîremêr ... ?" Ez neşyarn zêdetir bêjim.

Hemî bi paş da çûn û dengê ji nav derket: "Jiyê wî jî bo te bihet."

A

"

Si

KOVAN

Di sala 1953-an de, li gundê ~mînkê, nêzîk bajarê Duhokê, ji dayik b(îye. Seri, navî (î berhevî li gund (î Duhokê xwendîye (î di sala 1977-an de. fa- . kulta qan(înê li zanîngeh Bexdayê bi dawî aniye. Di sala 1978-an de. dest bi nivîsîna helbest (î kurteçîrokan kiriye (î di rojname (î kovarên kurdî de. belavkirine. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd b(î li Kurdistanê baş(îr. Di sala 1981-an de, ji ber ~erora faşiyên Iraqê revî (î gehîşte rêzên şoreşa kurdî. Di sala 1983-an de, xwe gehande welatê Swêd. Heta niha ev berhemên jêî çapkirine:

1. Lehyek ji azirîna dilê min. Helbest 1983.
  2. Mirov (î dozex. Kurteçîrok 1986.
- Niha jî li swêdê ye.

BEREF HEVAIAN

. Di nav mefrezê da, Simaîl yek ji wan colazê keşxeçî bû. Destek şel û şepkê Şîrnexî, şwitkek nuqîç-nuqîç, cotek berpêka, du cemedaniyêt sor û paşî di ser van hemya ra, birrnoyek navî digel sê rexta herdem mirada wi bûn. Belê pa jê ne dihat hemya bi carekê peyda ket. Cara şel û şepik di nwî ban, dersok ya dinyay bû, yan da pêdivî cotek berpêka bît. Ji bo tivenga birrno, ew yê venay bû, ka dê kengî hêrişeka dijminî bi ser da êt, da bi xo tivengekê ji ser kelexekê raket.

Evroke teyrek bi per ve dê çîte di devê Simaîlî da. Ya êkê ji ber ku birayê wî destek şel û şepikê piştpez yê nwî, yê ji bajêrî bo hinar-tîn, ya du yê ji ber ku ha vê gavê û ha gavek dî, dê hêrişa dijminî êt û ew gelek yê bi hîviye ku, bi xo tivengekê ji ser kelexê serbazekî yan jî caşekê raket.

Pêşmergey karê xo yê kirî û çeperê xo yê asêkirî. Simaîlî reşş-birrnoyeka vê û rextêkê dî jî yê tijî 6şek yê ji nwî wergirtî. Karê wi di şerî da ew e ku, berevaniyê ji heçialêtxo yê pêşî biket, belê pa demê dijminî dişkê, wî jî destwîr ya hey di hêrişê da beşdar bît, da rahêline dijminî heta ji deverê dikene derê.

Çavê pêşmerge hemyan yê liderê gelê, ka dê kengî tankê dijminî

Lêbi serkevin. Ji duhî were topbarankirin ne rawestayê, belê hêştê gelek dijwar nebûye. Simaîl Lî çend hevalêt dî di çeperê xo da di twîniştîne û yê behsî şerê berê diken. Hind gulê bû ku girgira tanka dijwar bû û her wesa şelka topa jî xurtir lêhar û dîtina dîtî li derê gelî bo toz û dîman. Ripriya dilê Simaîlî xurt bû û xuhê enya wî girt. Axiftinê hevala yê têne bîr demê behsî xo dikirin ka çewa stêrka xo li serbazê dijminî digirin 11divezefîn. Ew yê di dilê xo da dibêjît: " Ez jî dê vê carê bi şrêrik berdemê ... Da êdî bes heval bêjin." Fîşekê te bi tinê tozê dUdn."

Bênekê mityê çeperê pêşnerga nixaftin û hemî di bîn hilmayne.

Dê bêjî agirê di nav hinavêt wan da, bi lezin ka dê kengî dijmin nêzîk bît da çeperê pêşî destpêbiken. Hêrişa dijminî ya dijwar e û her yê pêş ve têt, heta baş nêzîk bûy û pêşmerga dane ber tewiya û lihemî roca bo agir û qulzên... Şer dem bo demî yê pêtir dijwar dibît. Simaîl heta noke zincîreka vala kirî. Noke çavê yê, xo daye ber berekê û hema ranê wî yê diyare. Wî ya xo li ber venay û stêrka xo ya Lêginî û li jivane ku ew xo bilivivînî da ku şirgênê jê bînî. Hevalê bi rex ve yê nav li xo didet û bendê mêraniyê dibêjît. Tezînk yê bi ser leşê Simaîlî ve diçin. Her di wê deravî da, Simaîlî ji hevalê bi rex xo ve pirsîyar kir, ka ew çî dibêjît demê ew nîşanê li çavê digirî? Hevalê wî got:

" Ber bi cehenemê digel cihûrekê ka û ceha. ..." Hêştê wî axiftina xo bi dwîmahî neînay, Simaîlî celebê kêşê û got:

" Iha dê hosa be..." Dît kelexek girêl bû pişt berî.

Dengê pêşmergan yê ji hemî laya ve deng veddet ... Qêrî û gazî û hewar, gelyê tijî kirî... Hind gulê bû, dengê pêşmergê pêşiyê diêt û yê dibêjin:

"Werin ne revin da ka û ceha bideyne hewe... Werin ne revin..."

Dijmin şkest û pêşmerge ketine dwîf heta bi pişt gelî êxistî. ~î pişuast bûn ku neşên çî hêrişê dî biken, ji nêwî pêşmerge li kelexê dijminî zivirîn da tiveng û flşeka raken. Simaîlî termê xo yê nîşankirî û dizanî keftiyê pişt kî berî. Gelek lê negerya û dît. Kelex dev û dev yê ketiyê erdî. Destê xo kire destê wî, yê sar bû. Tiveng ji destê wî kêşê û havête milê xo. Destê xo havête şîtkê wî, da wergêrî û rextê wî ji piştê biket, belê çewa ser û çavê wî dîtî, destê Simaîlî sar bû û pê wî pêtî bûn û xo ji pê ve negin. Li ber termî rwînişte ser çûkê xo. Tivenga wî careka dî kire di destî da. Bênekê ma li hindav rûyê wî, heta rondikê wî û xwîna termî têkel bûyn. Berî bi-hêlîf, şel û şepikê xo ji ber xo kirin û havêtine ser kelexî û bi tenka kiras û derpêka reşş di destekî da û şwîtik û rext di destê dî da, "ew careka dî hîlbaskî betena çiyay bû ... Ber bi hevalan..."

EGİDŞEFİQ

Di sala 1961-an de, li gundê Koremarkê, ser bi havîngeha Sersingê ve, ji dayik bCıye. Seri, navî a berhevî li Siwaretoka a Duhokê xwendiyê a di-sala 1987-an de jî, beşê kurdî li zanîngeha Hevlêrê bi dawî aniye. Di sala 1981-an de, dest bi nivîsîna helbest a kurteçîrokan kiriye a di rojname a kovarên kurdî de belavkirîne. Heta niha çî pinak çap nekirîne, Lêev e ji bo çapê berhev kirîne:

1. Dîwaneka helbestan.
2. Dîwaneka peiqaneşîir.
3. Komeleka kuneçîrokan.

Niha li Kurdistana başar e.

ZÎNDAN

Dem li ber te hemî wekî êkbûn ... Te diviya salên te bibine deqîqe û çerx zwî bizivirrin ... Jiyan xencereka seqa û mifret kirîbû û her roj deh-bîst careka giyanê te dilerzand û leşê te dikire divêl... Niha jî tişt berevajî li ber çavê te tîn û diçin û dizivirrin ... Saloxêt hemî tişt ta yêt hatîne guhanin û li cem te, çî ber bi başî û çakiyê ndokuzîne ... Bi hizir û texmîna te, çerx gelekê bi paş ve zivirî û mirova pêngavêt bo paş havêtîn ... Tu û textê çayxanê, ewê tu li ser, mîna hev in, mîna te yê req û hişik bûy. Çend azareka mezin e mirov û dar nola hev lê bîn ... Çavêt te wekî du morkêt zarok bi xo yariya pê biken, narawestin.

- Diyare ev e ne ew mirov û ne ew bajêre ... Bde ev eew rwîbar; çiya, gir û çemin ... Dibit çerxê, mirovî hemî guharti bin, Ne bi tinê mirov; belku cade û kolan jî?! Ev e ne ew mirov in, ser û çavêt wan mirina lê diçerît ... Lêvêt wan dep in, çavêt wan nola twîla li nêçîra digerrin ... Hemî tişt yê digerta nîgeraniyê da niqom bîn ... Rast e dîwarêt zîndanê ez ê guhartîm, bdê pa çî û kê ev mirove hemî li bê-jinka dojê kirîne?!..

Çavêt te yêt kiz mane bi çavêt rojê ve, kizgiryokê hefka te ya zer û zirav gin. Berî demekê hedar û bişkurîna te bi davêt rojê dihat, dema xo dişeq, tîk û derzêt ban û dîwarêt zîndanê ra ve didizî û silav dikirine te. Ew dav dilsoztirîn heval, kes û karêt te bûn, te himbêz dikirin û bêhn dikirê, wê bêhnê hîviyêt te yêt mirî radikirine ve, wek hêzeka Xudayî ... Lê niho roj bi mezinya xo ve, ya li te dinêrît, lê he~ekî qijanka bi te ra dinêt û tepe li serê te didet. Niza te jiber çî ye?! Te ji ber hindêye çinku xîç, çal û lawazî yêt leşê te û belengaziya halê te aşkar diket, her çaxekê ewra bivêt dê xo bi serda den û

nixêvin!!

Ew gavêt niho tu di cîhanê da dibûrînî, qet bi dilê te nînin û tu
S6

nîyê bi vî reng û saloqetî bijî... Çar dîwarêt bîst û pênc sal, te di nav da bûrandîn, Cîhana te, bi rih û rîşal ve ya guhartî... ~î te dengê mirova û dewrêt wan nevên, tu pitir dişêy hevgyrê digel tiş-tên bêgiyan bikey... Tu dizanî pîrtê serê te yê hevrikiyê digel tarî û dirêjiya şeva kirî û spîyatiya xo, ji jan û azarêt te dizî, qet careka dî reş nabine ve... Ew rû û lamêt qurmiçî û tepişî, ji nwi tijî goşt nabin û g~ nabine ve. Tu û hizir jêk bêzar bûn, herdu çîlkêt pê ya te dane ber xo, koga û pêşanga te sehkirin, çî navêt aş digel mejyê te, li hindav te nedîtin, çî dêm û sîmayêt niyas jî te ne dîtin ... Te hemî kolan û cade têkvedan, zengilêt gelek xaniya te lêdan, lê çî çava tu nas nekirî û çî lêva bi te nekire kenî... Xem û janêt te, xo kire hizar pirsiyar û te arastey xelkê vî bajêrê, te çîcar bi vê l'apêçê nedîtî, kirin... Bara pêtir serêt xo dileqandin û dizimanê- te ne digehistin ... Ewê di zî'anê te jî digehişt, çavêt wan gurya agirî jê bilind dibûn û ezmanêt wan di lal bûn!! Pirsiyarêt te ji wan ra, koçeber û zîvir bûn û jê direvîn ... Te hest kir heiwêk tu yê biyanî li bajêrekî, ne tu zîmanê wan dizanî û ne ew biha û rêza mêvana digirin û dizanin!! Hemî kes yê bi hêbet û sersûrman ve li rapêça te dinêrin. Tu jî mîna zarokêkê tev kes û kar lê berzebûyn, yê wênê hemî bejin û ser û çava digirî, dirînî!! Berzebûna te li bajêrê tu lê bûy û bûye genc, dilkuzirtirîn keval e di cîhana niho da... Çîlkêt pê ya li te xav bûn û bîrsê leq û pê li hinavêt te dan, te xo gehande ber camêt xaringehê û te destêt xo dahêlane beiwîkêt xo, destêt te miçyay man û çî pare nehatine tê da... Ne pê te, ne çavêt te û ne jî Zîkê te viyan li ber wê camê bilivin, tu û cam bûne hogirêt êk û te serê xo dana dikoşa wê da. ... Te zanî niho xew baştirîn heval û dermane bo te, te di nav destêt xo da, wek savayekê helgirtî û janêt bîrsê û teWatiya jiyane ji bîra te bibet. Lê xew ne heval û hogirêt zîkêt bîrsî û l'êt pîrr janin ... Te destêt xo dane ber xo, hêş tu ne rabî, kabirayekê milê te girt û hejand, tu li dor xo zivirî, herdu kabirayêt berî demekê, tu înyayê ber ronahiya bêçav û nav mirovêt ne niyas, li pêş çavêt te, bûne du firîşte û ji kel tu kêşaye di nav tirumbêlê da. .. Bîrsê û azara xo ji te daquta û gîrrnijînê lêvêt te girtin, çînkî te zanî careka dî di nav zîdana çar dîwar da, dê davêt rojê bo te bine heval û kes û kar ... Lê belê tu bêşik bûy ku, ew bajêrê te kes lê ne niyasî, her ew bajêr bû yê tu lê fêrbûye zîmanî...

57

CEIAL MUSTEFA

Di sala 1963-an de. li devera Berwarîbala ji dayik bOye. Serî. navî O pey-
mangeha mamostatîyê li bajarê Duhokê xwendiyê. Her ji demê xwendin-
gehê dest bi nivîsînê kiriye O di sala 1982-an de. yekem kurteçîroka xwe
bdavkiriye. Mişe çîrok O vekolînên edebî di rojname O kovarên kurdî de
bdavkirîne. Di sala 1989-an de. komeleka kurteçîrokan bi navê (Zêr O
xwîn) çapkiriye. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Niha jî li Kurdista-
na başOr e.

58

REVÎN

- Hindî min bîre, çiyê çûye wêrê nezivirriyeve, evca dê çewa ba-
wer kem?!

- Ez ê bi kurmancî dibêjime te, min ê bi van çava dîtî.

- Dê wê jî erzan kirrîn.

Yê suhbeta zivirrîna Revoy bi çavêt xo nedîtiba, bawer nedikir.
Çi cihê li gundî tu çûbayê, ew suhbet bû. Bigre û berde li ber dî-
warka mişe bibû û heke gelek pêk ve westaban, êk da bêjît:

- Ma dê bo çi hind qawîşê rakêşin. Mala wî geleka dûr nîne, he-
ke hewe Revo bi çavêt xo nedît, destê min bibirrin!

Derê xanîkê wan yê axê li taq bû. Her destek derdiket û heft dest
diçûne jor. Yê gehîştiba nav derî û çavê wî bi Revoy ketiba, dibehitî
û devê wî beş dima. Pîremêrek li ber dîwarê mala wan rwîniştibû, .
hindek mirov li hindav serê wî xirve bibûn û di ber pêçana cigarê
ra, çavêt xo li hemiyar gêrand, paşî serê xo çemand:

- Ev e şêst û hinde sal min bûrandin, çi tiştê hind entîke min ne-
dîtiye.

Çavêt hemyan mane li devê wî. Çeqmaqa xo ji berşîtka xo îna
der û cigare berdayê, firrek Lêda, dwîkêl ji dev û difnêt wî derket:

- Evê zivrrînê, her tiştêkê tê ra.

Wan mirovê li dûrê wî, hemya bi sersûrman ve berê xo da êk û
du, paşî êkê ji wan got:

- Dibît revî bît.

Pîremêrî bi bişkurîn ve, çavêt xo bilind kirin û berê xo dayê:

-Revî bît?! Ma êk heye bişêt ji destê wan birevît? Ewe hatîne vê-
rê û cihê xo li wê şkefta wekî Dimdimî asêkirî, hindî êk gehîştîye
nav wan, mame kelexê wî jî dîtiye?

Pêdivî nebû kes bersiva pîremêrî bidet. Hemya dida hizra xo ku,
ew dirrindêt ketîne şkefta dikevîte çiyakê pişta gundî, yêt bûyne be-
59

la bo xelkî. Heku behsî şkeftê têtê kirin. mûyêt leşê wan dibine zix-

tik û tirs dikevîte dilê wan, çinku hemî baş dizanin. çi yê çû wêrê. êdî ronahiyê nabînîteve. Hemya divêt bizanin. ev dirrinde ji kî ve hatine û çewa hema ji nişkekê ve. hosa cihê xo asêkirin. Lê kî hebû bersiva wan bidet. rucêji wan, yêt ku ew dîtî got:

- Di reş in wekî teniyê... Pirça wan dirêj û qijavij e...Simbêlêt wan. devê wanê benekirî... Pencêt wan. wekî yêt Hirça ne... Ezmanê wan. bihostekê ji devê wan derdikevît... Kêlbêt wan. wekî yêt Gurgane. ..

rucêdî pirsî:

- Dibît ew jî mirov bin?!

Pîremêrî berê xo dayê. herwekî gelek ji axiftinê xo piştrast:

- Hindek kiryarêt wan, wekî yêt mirova ne.

Eger çi. hatina Revoy. tiştêkî gelek entîke bû, lê di ser hindê ra. keyfa geleka bi vê çendê hatibû. Wesan hizir dikim ku. ew çû nav destên wan û çi nekir û sax zivirîve, diyare êdî çi li kesê naken. Çaxê pîremêrî guh livan axiftina dibû. bi hêrris ve digot:

- Van xoşxoşka ji ber dilêt xo pavên.

Wê ielkê dizanî ku pîremêr liser axiftinê xo rijde. îna êkê ji wan ewêt ji. rex ve. bênekê hizrêt xo kirin. paşî berê xo dayê:

- Pa tu dibêjî çewa hatiye ve?

Pîremêrî binkê cigarê ji baskî îna der û dana bin pêt :ıçp O. du-sê cara pê xo liser îna û bir. serê xo bilind kir:

- Hwîn hemî dê Revo}bînin û paşî dê zanin.

Ev suhbetê bibû qaçkê devê hemya û we lixekê gundî kiril>û ku. herwekî berî niho ev şkefte li wêrê nebû û ew dehbe jî. ji nwî liwêrê akincî bûyne.

Piştî du-sê rojeka. bêna Revoy teng bû û xo di xanî v~ negin. Di nav gundî da dihat û diçû. Xelk êkcar behitin piştî Revo bi wî rengî dîtî. Pirç dirêj û qijqij... Rih berdayî... Simbêlêt wî, devê Wî div~,, "şart Neynokêt wî. wekî serkêt xencera lê dihatin Îl xulkê wî n;ş di.,. bû Ezmanê wî pîç-pîçe dirêj dibû ... Hîngê hemya lêvêt xo d(g~- tin û bi seyir ve berê xo didayê. Lê êdî pêdivî hindê nebû. k~ piSyar biket ka çawa Revo ji şkeftê ziviriyeye...

60

KERÎM CEMÎL BIYANÎ

Di sala 1959-an de. li bajarê Duhokê ji dayik btiye. Serî. navî tl berhevî her liwî bajarî xwendiyê tl di sala 1979-an de ji. zanîngeha telmolojî li Bexdayê bi dawî aniye. Di sala 1983-an de'. dest bi nivîsîna helbest. şano. vekolîn tl kurteçîrokani kiriye tl di kovar tl rojnamê kurdî de belavkirîne. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e. Ev pirttlke çapkirîne:

1. Dilvîn. kurteçîrok.

2. Deravê teng. çîrokeka dirêj.

Komeleka kurteçîrokan bi navê(Xerîbî} BerheVkiriye ji bo çapê.

Niha jî li Kurdistana baştlr e:

61

HIRMIKA XIRŞ

Li ber:'pencera oda xo ya rawestiyay bû, li beramber wi baxçê gula yê wel,d cinîkeka bi rewş û bêhin fireh. Şitlêt dara lêlavkê û daralînkê, xo havêtibû ser dîwara, ew firîziyê kesk wek mehfirekê xo bi ser axa baxçey dada bû, qafkêt sîsin, naznazûk û hemî rengêt kulîlka, dewra 6rîzî ginibûn. Du binêt pineqala, tu dibêjî befra ketiye ser çeqêt wê, wesa kulîlk dabûn. Pîçekê pencer vekir... Bêhna gul û kulîlka xo di ser û çavêt wê werkir, li kujyekê baxçey, çavêt wê bi dara hirmîkê ketin ku, du sê katêt daralînkê xo di qurmê wê alandibûn û vêhel çûbûn da xo di çeqa jî bialînin. Pîçekê girnijî... Paşî axînkek rw~~

- Tu bêjî Nizar guhê xo bi dete deyka xo? Ne ... ne, ez qet bawer nakem, eve ez çî dibêjim, bila êka dî, eva Nizarî ne niyasît vê gotinê bêjît? Nê ez ya neheq nînim, wî gelek deyka xo divêt û çî cara bêdilya wê nekiriye û çî cara ne gotiyê ne... Deyka wî vê carê gelek ya zûryê lê diket û gelek ya di ber ra diket û dibêjît. Ez ditirsim, teng sistiyêJU>eramber hîvî û daxazêt wê biket, ez jî ya bédengim,çi nakem ûjçinabêjim. Gelek cara pişta deyka wî digirim û dibêjimê ya heqe û.~.divêt guhê xo bideyê. Ez dizanim gotinê min gelek dilêtu wî diêşiriît, belê ma ez çî bikem, rastî hemî gava ya bi êş e, deyka wî jî, ji me herduka heqtir e. Bawer nekem jinkek di dunyayê da hebît, bivêt bi ser hewî biçît yan jî hewyek bi ser bihêt û bibîte hevpişk li gel wê di jiyana mêrkî da. Wekî ez hizra di vê çendê da dikem, dilê min xav dibît û dunya li pêş çavêt min tarî dibît. Her Xudê dizanît ka bo min çenda biêşe wekî ez dibînim vê dwimahiyê, eve du-sê care Nizar diçîte mala Xeca mirova wan û evroke jî yêt bo firavîne hatîne mala me. Berî noke çî cara ne diçû wêrê, belê piştî deyka wî gelek cara behsî kiça Xecê kirî, bi ciwanî û çelengiya,wç gotî, ka çenda başe û jina bermal û mezela ye, herwekî ya şî~y NizcP-î iser-d

da bibet, Lêdigel hindê jî, çî ji min nahêt, di deravekê wesana de, min çî çek ji bilî viyana dilê xo nînin, belê pa ez dibêjim ew jî harî min naket. Ew mirovê kêmasiyekê li def xo dibînit, gelek yê çav şkestî û bê zevere. Hê ... hê em didezgirê da bûyn, wekî em çûyne seyranê li nav çemê wan, me şitleka hirmîkê li gel xo îna, Nizarî got: « Dê beyn li mala me çînin, li beramber oda min û te."

Me pêk ve çand, noke jî eva he ye, ya bilind bûy û bûye dar, belê pa hirmîkeka bêber derket ... Wekî min .. ya xirş, eve heyameke kesê çavê xo nedayê, ev sale nehate kezaxtin, ji hemî rexa daralînka qesta çeqêt wê kiriye. Wê roja dî Nizarî digot: "Ya pêdivî paqij kirinêye." Belê ez nizanim, wî jibîr kiriye yan jî dibînît ku, ne hejî paqij kirinê ye! Belê pa ez qet bawer nakem ev hizrêt min hemî di cihê xo da bin. Nizar het yê berê ye, yê min û wî ji dil û hinav êk û du viyay, dilêt me êkin... Me yê li xo lêkve kirîn, me rûhêt xo yêt têkel kirîn, ew roja dî, çi car jibîra min naçît, wekî digotiyê deyka xo:

- Dadê tu berê xo bide hirmîka me, sal bo salê ya bi xemiltir û ci-wantir e... Belê pa pêdivî çavdanê ye û bihête paqij kirin, ji wê dara-lînka xo havêtiye ser...

- Ma bo çi ye dawo? Heke tu bi min bikî dê birrî û li şwîna wê gulekê çînî, yan dareka dî biçîne ku berî bidet, ma dara bêber bo çi ye?...

Wekî deyka wî we gotî, heçku êkê kêrek li dilê min day, belê pa ez neşiyarn çi bêjim. Min xem û birînêt xo helgirtin û ez çûme di jor ve, bes min guh li axiftina wan dibû:

- Dadê, tu bi Xudê key, dilê Jiyanê ne hêle, nê tu dizanî min û wê ev dare ya bi pêk ve çandî û tu dizanî min çend ew divêt, ya dî jî şûla Xudê ye, ma em çi bikeyn, me teksîr nekîr... Bi dixtora, bi dermana çi pê ve nehat ...

- Bo çi dê çikek dawo? Xone jinik biryan? Ka tu bes bêje erê û tîbla: xo dirêjke, sed dê pêlava te maçî ken.

- Dadê bila kes pêlava min maçî neket, min Jiyan divêt, ewa ez ji hemî dilê xo hejê dikem û ew jî wesa.

- Kuro dawo yêt piştî te bi du-sê sala jinînayn, noke xudan biçwîkin, vêca tu dê bo çi xo mal mîrate key?

- Dadê, xwîşk û birayêt min têra min hene, mala me her ya bi rewş e.

Piştî van gotina, Nizar hate jor, ez neşyam rondikêt xo veşêrim...

- Guh nede gotinêt deyka min, çi di dilê wê da nîne, tu dizanî wê çend tu divêy, belê pa em êkê dizanîn û ew êkê...

- Nexêr Nizar, gotinêt wê bo min nabine xem, ew ya heqe, divêt em xo diserda nebeyn, wê jî divêt kurê wê wekî kurêt xelkê yê xudan biçwîk bît, ka çewa mirada me ye em biçwîkêt xo bibînîn, mirada wê jî ye nevyêt xo bibînît, bdê pa her Xudê dizanît min çend diviya min biçwîkek heba, ne bes min bi tinê, mirada her jinkekê ew e biçwîkek hebît, biçwîkek ji cerg û hinavêt wê, da navê wê ne-mir ket, da piştî mirina wê xelk bêjin: "Eve biçwîkêfîlan kesî ye." Belê ma ez çi bikem, eve ne bi destê kesê ye. Li min negire Nizar,

ew kiçka biçwîk, mirada min û te, bo xewneka ciwan û bîrhatineka bi rondik ...

- Nê min hîngê gote te, dê lêve bî. Nê te dizanî dê gelek hej wê kem. Te her digot: " Dê te ji min stînît." Vêca te ne diviya bevekê bi xo çêkey. Ez gelek ditirsam êk min ji te bistînît û ez bi wê ve mijûl bibim. Noke tu hemî tiştî di jiyana min da... Tû evînî û tu xoş-tiviyî... Tu ew kiçka biçwîkî...

- Tû bi Xudê key Nizar, bes ya dilê xo veşêre û bes dilê min xoş-ke, ji te pêvetir, kes hindî min nizanît, ka te çend kiçkeka biçwîk diviya, vêca guhê xo bide deyka xo, belkî rojekê tu û ew kiçka biçwîk bi gehne êk. Bawer bike Nizar, hîngê ez dê hin hejê kem, her wekî cegera min, ne ji ber tişteke, belê bes ji ber hindê ku kiça te ye.

- Tu ji hemî dilê xo dibêjî?

- Eve ew rastiye ya te divêt em jê nerevîn û bes piştî xo bideynê...

- Kiçê dînê tu çi dibêjî... Deyka min ya çi? Kiçkeka biçwîk ya çi? Min diviya ew kiçik wekî te ba... Min diviya ji ciwanya te ba... Ji giyanê te ba... Bêhna wê ji bêhna te ba, ya ho nebît min qet nevêt. Min hîviye Jiyan, bes van qesa li def min bêje, heke te ez bivêm dê vî dergehî girî û venakeyve, ji te pêvetir ez pêdiviyê kesê nînim, da hedara xo pê bînim ...

- Dê başe em bo çi pirsîyar nêyn belkî biçwîkek hebît em bo

xo hi xudan bikeyn?

- Jiyan bes xo ji rastiye dwîr bêxe, heke li def te û deyka min rastî ew bît ku ez jineka dî bînim, yan bo xo biçwîkekê biyanî bi xudan keyn, guhê xo bide vê rastiye ya ez dizanim. Bo min bêje heke egera biçwîknebûna te ji min baye, hîngê da em çi keyn? da kî heqî dete te ku, tu bi xo li rêkeka dî bigeryabay bila te çend biçwîk jî viyaban! Vêca çinkî eger ji te ye, ez yê bi dilê xo me, dê jiyana xo guhirim çi gava min divêt, pa ne? Min hîviye Jiyan, hes diley dilê min bide û dilê xo bi .êşîne.

We got Û hat herdu destê wê girtin ew kêşa bi nik xo ve û serê wê bi sîngê xo ve na. Jiyan, di van bîrhatin û di vê malxulyanê da bû, demê hêdîka Nizarî destê xo danaye ser milê wê. Cîrfek vêket, wekî êkê gelek westiyay, serê xo xar kir û rû yê xo bi tiblêt wî ve na.

- Te xêre ... bi tinê li vêre rawestiyay? Ma nahê li def mêvanê xo rwînî?

- Hwîn besin, ez gelek wan naniyasim ...

Pîçek ma hizrê xo di gotinê jina xo da kirin, çavêt wî bi baxçey û dara hirmîkê ketin û bîra wî û paqijkirina wê hat. dostê xo di dor navtenga wê werînan û ji jor derketin bo nik mêvana. ..

Jiyan ma berê xo da Nizarî, gelek yê bîste bû digel Xecê û kiça

wê, çi cara hosa nedîtiye. Rast e mêvanin û divêt mirov yê rûxoş bît ligel, belê pa wesa yê suhbetê ligel diket, tu dibêjî hindekin ji malê, deyka wî jî gelek ya bikeyfe û hera suhbetê ji vêrê dibirrît û dihînte ser jinê û biçwîkbûnê û jinînanê. Nizarî dît ku Jiyan ya şepirze ye û ya têkçûye û evroke gelek ya posîde û dama ye, belê pa wî dizanî egera wê çendê çi ye ... Neşiya çi bêjtê....

Bi şev, jiyana berî wî çû ser cihê xo ... Nizarî diviya digel baxvît, belê nezanî ka dê çi tiştî bêj tê. Wekî çûye di jor ve, dît çavêt wê yê li ser êk, zanî ji qesta ya xo di xewra birî, diyare wê jî ne viya çi suhbeta veket. Nizarî ew di hizrêt wê da hêla, hêdîka xo çemand, enya wê maçî kir û çû dibin cihê xo ve. Wekî spêdê zwî Jiyan ji xew rabûy, Nizar li ser ciha nedît, rabû bi nik pencerê ve çû û perde vedan. Givişk îrane xo, hêj hetav negehiştibû hemî rexêt baxçey. Çavêt wê bi dara hirmîkê ketin, dît taze ya hatiye kezaxtin û ji daralîn-65

ka ya hatiye paqijkirin. Pencere vekir û hindî şiyay bêhna xo hdkêşa û girrîjî. Di wan gava da Nizarî dergeh vekir û bi jor kec:

- Têşe ya danaye xatwîna min ...
- Têşe? Vê serê siharê kê eqe çêkir?
- Ma dê kî çêkee heke ez nebim?

Bi xar qesta mêrê xo kir, xo eêwerkir û serê xo di nav sîngê wî da veşart ...

66

SEBIH MEHEMED HESEN

Di sala 1961-an de, li gundê Bamernê, ser bi havîngeha Sersingê ve, ji dayik b(ıye. Seri, navî (ı berhevî li Duhokê xwendiyê (ı pişka erebi li zaningeha M(ısilê bi dawî aniyê. Di sala 1983-an de, dest bi nivîsînê kiriyê (ı di rojname kovarên kurdi de, belavkirîne. Hindek çirokên wî yê haûne wergerandin ji bo zimanê erebî.

a

Niah ji li Kurdistana başçire.

HızatT rtKELKIIÛ

Ev e heyameke hest diket ku lawaziyek ya ketiyê di hizrêt wî da. destê wi wesa dixavin bi kotek tiştê digirin. Çavêt wi jî wekî berê nemayne ji ber van perde û pinya. Ji bilî vê hemiyê jî. pê wî jî êdî neşên bi dirustî leşewî ragirin:

- Xudê biket kiça min eve cara dwîmahiyê bît!

Hemî tişt li bayê bezê dihên û diçin. rwîdan li dwîf rwîdanê. kes xo li kesê nagirît. se di ezmanê sey nagehît, jiyana ya bûyê filmekî şê-

Lî.qehremanê wê seyê pê sotîne:

- Çavêt xo baş veken. Xudê dizanît dê ev şeve bît!

Bi tinê yê rwînîştîbû, berê wî li çî erda nebû. çavêt wî wesa dilivlîvîn. li ser çî xala ne dirawestan. li rexê wî cîhaneka dî bû, piro deng û hewarî bû ... Pila hişyariya wî. van roja geleka kêmbû. di xeweka nîv berdewam da dijiya:

- Hwin evêt vî rexî. xo bidene paş... Herne rêzê!

- Wa he êka hat. nehêlin biçît. xilas neken!

Wêne û bîrhatinê nêzîk bêhna wî naden. yê welê hatî. xewn û ne xewna ji êk cuda naket. evro li kêrê 1duhî li kêrê. dest da pênivîsî û li nîva rêza êkê nivîsî:" Qehrem;î,nêst xewna mezin." Lê ya bê mifa bû. pênivîsî jî alayê yaxîbûna xo çikland...

Noke tu li kêrêyî... Çavêt xo baş veke. Eve ne xewne. We bo çî perdêt (dergehêt) wî baş negirtîne. toza dihête jor. Tu hergav li rêyê nîv û nîv digeryê. bes vê carê ne, bila êk ji du ya bît. Ev gelyê gerim tenîreka mezin e. mejyê bêmejiya dihêlînît. Pinyeka mezin e. bibezin. cokêt xo çêken. heke dê bi ser avê kevin...Oest d;î.pênivîsê xo û kire inyet van herdu peyva li nîva rêza yekê binivîsî: " Serbazê şitrencê." Tezînkeka sivik gilîzankê leşê wî vekirin. diviya bizi-
***

68

virîteve wê gava ew tê da dijît, belê neşîya, bi werisê heft gunda digel Berê hatîbû girêdan.

rive rêza wan, çî cara bi dwimahî nahêt. Şev e û herdu rexê şeqamî ji kelexê nemirî ne may ditijîn e, tirumbêl wesa ya tijiyê ba di ber ra naçît, dê bêjî devê şefelekê yê dihavêtîne ser êk. Komeka mezin ji seruçavêt damay, ewê bi rex te ve, di jiyana xo da li dev jinkê ne kiriye girî, kifkifeka mezin jê bilind bû, ji nwî zanî ku dilê xo yê hêlaye wî erdê jê hatî. hk hate xwarê, paş hindekê dî, her cihekê gehîştîbanê, bîrhatinek Lêdiçand, vê carê, bîrhatina wan çwîçkeka behîştê bû..

Her peyveka ji devî derketiba, wataya xo ya xoristî ne dima, ne bi wi bû. Xo livîn û nivistinê wi jî, evro li vêre û sube li cehnemê. Hesteka wesa tu dagîrkirî, bi wi herwekî hizar kes yê dî'nav leşê te da, her êk karekê bi rêve dibet. Tu êkê bi tinêyî û ew hizar in. Ne bi te ye, noke dê êk bête te binive, bêhneka dî, dê bête te bikene, bike girî. Tu çarçûvekê mezinî bo jan û xemê çendeha sala...

- Ma tu çî nakey, biçwîkê te di nesaxin!!

Hindî rojek diçît, dijminek li te zêde dibît, dijminê vê carê jî baran e, ewa ku heke carekê nehatiba, da bi dirûd û nivêja bi kutek ji ewra îne xwarê. Evro jinik û biçwîk daîran, hemî tişt hatine guhu-

rîn, baran bo neyar, rev bo serkeftin, dijminêt kevin bo ne heval...

Eve ji wê roja zivirî, yê hatiye guhurîn, çi tişt ji berê nemaye ji bi-Lînavî. Kelexê wî qerqodekê vala ye, ne wêrît rabît neku bayek bi-hêt û bibet. Bîra te dihêt heku te li hemiya kiriye hewar:

« Hwîn hemî belkêt payizêne, di nav babeliska mezin da. Bes e... şîrê xo yê darî bişkênin, koçkekê pê helken û biçwîkekê pê gerim biken!!" »

Hinde cara, hêzka lawaz giyanê wi dihejand, dengekê sava hate ber guha, piştî hîngê, tiştekekê wekî helameta li ber dergehê rawesta:" Mizgîniya min li te, kurê min Xudê kerem kir..."

Mizgîniya çî! qet van roja divan mirova nagehît. Mizgînî çi ye! Neke keyfa te bihêt, paşî xirab bibît. Kî dibêjît vê peyvê wata xo ne guhuriye! Ne, divêt tu çi nekey. Ev mirove di pêdivî ezmanekê nwî ne. divêt hwîn hemî bimirin da ku ser ji nwî bibin. Çavêt wî diwes-

tiyay bûn, gelek cara diketin ser êk, belê digel hindê jî, çi ne diguhurî, xewnê wî kerek bûn ji hişyariya wî. Vê dwîmahiyê carekê gotê hevalekê xo:" Ez ditirsim rojekê hindêk bihên û bêjine me. xewn rastîne û yê dî hemî direwin, aşop in, paşî dê hemî tişt têkel bin." livî çerxî hemî tişt rwî diden, ne dwîre sube destê xo bideyne befrê da ku me gerim bît, yan serê xo danîne ser balî&ê da ji nwî hişyar bibîn.

Carekê hest pêkir leşê wî yê dihejît, hin<lekê wî dihelgirin, bizaveka me lîn kir, kire hewar, belê kesê guh liçi ne bû.

- Ev e çend roje ji ber diaxvît, kes nizanît çi dibêt!!

- Da bibeyne xestê çêtir e!!

Ji nwî van bîra wî îna ku xo yê nesax jî. Xwîka xo da bû, hindî êk jî miriba, deha digot mala Xudê ava. Heke dibû tengavî, hemya dilêt xo dihêlan û diçûn, hindî dişiyin da barê xo sivik ken, ji ber hindê heke êk miriba, kes ne bû biket girî yan bikete kenî.

- Dixtor, eve çend roje jiber diaxvît, ageh ji kesê nîne!!

Gehîştibû xaleka wesa, çavêt wî jêkvedibûn, hinde cara lêvêt wî dilivlivîn, bes kesê ne dizanî ka çi dibêjît. Deyka wî serê xo bi serê wî ve nabû, rondikêt kel dirêtine secûçavêt wî. ..

70

HAZIM~ CASIM

t,~....

..~

~

't

\$

Di sala 1967-an de, li bajarê Duhokê ji dayik bêye. Serî, navî Lî berhevî her li wêrê xwendiyê Lî di sala 1991-an de, pişka edebiyatê li zanîngeha M Îsilê bi dawî aniyê. Di sala 1983~an de, dest bi nivîsînê kiriye Lî çîrokên xwe di rojname Lî kovarên kurdî de belav kirîne.

Niha li Elmanya ye.

----, '1. q

ItS~t~

~:ij,

~

HILKEFTINEK DI ÇÛN O HATINT DA

Tu wî...

Zêrevanê rondika ji warê xo bar diket!

Peyva qidqidankêt tariyê vediket!

Min tu dtû...

Ji nav nihêniya dihatî.

Çi tarristaniye livê cihanê?

Ronahiya li pişt çavêt lenî daketî.

Tu dihatî....

Leşê te, zaroyek e xo dihavête di xewnê da!

Bejna te, cihê hemî balinde û kewa tê da!

Li bera te, çiyayêt xwê radibin.

Hemî çîçik û mêrî, bi firyar, rê ya te ji stirî, zil û svêriya dirnalin.

Li pişt te perya agirî.

- Germava Lêxoş. " Tu min dinasî?" Gazî diket:

" Raweste. Ne ... nezivire

Ez ya ji balavê têm. Ji serşîştinê. Ez ya rWlsim."

Li ber bejna te ya mermerî, pirça xo şe diket.

- Dê çim. Te malêt me dîtîne?

- Malêt te çi nîşanin?

- " Nîşane çi nîşane!?"

Mezinê wan, serê wî xulîvane.

Zaroyê ... dêmê wî hêlîna kotira ne.

Dayika tenîrvane. Tenîra wê bwîkbarane.

Babê ... hizirvane. Hizra wî wek rihêt wî.

- Hemî spêdeya, gundî hemî bo xo diben, wek pçl;ınb

Xwîşk û birane, li bin sîbera rojêt erzan.

Jiber awuriyên dabirran .. diazirane û givvêna waq~,

Tu çûy û te gotî:

Dê çim...

Bo her zaroyekê du xencer di çavêt xo da nivêşî û guliyeka geni-

mi, li bin keşê xo kiriye rWîsî.

Ne bi ser dikevim bo kuştina rojavayê!

Yan girêdana rojê bi perêstgeha ve!

Dê çim û... rWîs kem.

Hera ji neynok û peyvê xo.

Dê reqisim bo agirê rîs. Ewrê rîs. Xodîka rîs.

Bi destê xo, pîrozbaya ax û kulîlkê-li şehyana wan bo cara sê yê-kem.

Ez dizanim .

Ez dizanim .

Werz dê êne seredana te, wek belav bûna xelesa avê. Belê dwîratiya te, hemî demarê rê ya û dergeha qetandin. Pencerê meserê xo danane ser çavê me û nivistin.

Ho ... zevî zêra li dirînê, xewna min bi te ye. Hez ji te dikem. Bê xudan şalok û das bim, bê xudan spêde bim. bê xudan cil û bergê werza bim. Bila careka dî, das wek çavê miriya bi teyisî. Belgê mêwa kesk bibin, gerim di nav da bi nivî. bêhin di bin da mexel bibî.

-Dengvedan di guha da nema û- leş tijî risas bû û li kevra nexsand, bejna agirî, bejna agirî û kevir û serûçav bi êk dikevin, dibine zengil, dimirin. DikeVne di xewna da... Ax, çend ciwane xewna kuştî xo tê da dihelavê.

Min tu dîtî...

Ji nav nihêniya dihatî!

Çi tarîstaniye li cîhanê!

Ronahî ya li pişt dengê derzî daketî.

Reng, wekî zaroyekê sava, di ber sîngê pêngava te da bû!

Bejna bilind, ji pişt dîwara ra têt.

Dîwar, awazek e digel xemlîna hinara têt.

Pirsyarême bûne gijlok û bi ser rwîbara da hatin. rwîbarê di nav tilê te da nivistî, hişyar bûn. Hişyar bûn jî, tirseka diye, wextî didizî ... Nihêniyeka diye, karwanî dihêlê. Li bera me diçît, reqsînê di azirînê.

Dê te bînîn, li bin rondika. Li ser baranê, dastana milletê ketî...

Bi tinê rondik ji baranê bilindtîre!!.

73

İSMAİL MUSTEFA

Di sala 1963-an de, li bajarê Duhokê ji dayik btiye. serî, navî tî berhevî her li wî bajarî xwendiyê tî di sala 1985-an de, peymangeha teknoloji bi dawî aniyê. Di sala 1984-an de, dest bi nivîsînê kiriye tî çîrokên xwe di rojname tî kovarên kurdî de, belavkirîne. Endamê Yeker:ira Nivîskarên Kurd e..Ko-

meleka kuneçîrokan bi navê (Hîviyêt lidawişg) berhevkeriye ji bo çapê.

Niha jî li Kurdistanê baştir e.

74

VEGERYAN

Hindî tu dibînî û çavêt te qetre diken, ji layê rojavayê deşteka bê serûbin e. Lê rojhelatê, du çiyayêt dirêj hevberî êk yê bi nav deştê ve hatîn, bên firehî û ciwanyeka bêqam didayê ... Çend çiya bi nav ve dihatin, serêt wan pitir jêk dwîr dibûn. dwîmahiyê û di navbera van çiya, çend kwînêt reş bi xêra xo li wê deştleyanê kiribû sîber. Çaxê mirov ji dwîr dihat, da bêjî perêzeka sotiye, wesa kwîna reş dikirin û mirovî dizanî ku ji nwî yêt vedayn. Ji wan wêvetir, girekê mezin yê hey, serê wî yê rast e, lewa dibêjinê (Girêpanê). Li dorê wî, gundekê ava û mezin bi serêk da hatibû, her wekî bîvelenê lê dabû. Hêş toz jê bilind dibû û bên qematik jê diçû. Babelîskê rabû, bûne çend zivrok mîna stwîna bejna xo xemland û bi stirî û qîvara bi nav kavle gundî .ve hat ... Tozeka bavşîn ji wan dîwarêt ketî rakir, hindêk kaxez li nêzik xwîndingehê, havêtine esmana, kî dibêjît ne pirsîyarêt ezmona dwîmahiya salê ye ku, mamosta negehiştin sala xwandinê xilas ken. Avahî û dîwarêt herrînê gelek tişt berzekirin. Serê babelîskê gehiştê kwîna û gelek tengijay bû. Stwînêt kwîna têk hejandin, wekî baraneka bi şûpîli banê kwîna hate xwarê, kete ser tiştê bin kwînê, tîxekê gerkê peyda bû, herwekî li gilkenê tu axê li mûxilka hwîr bikey ...

- Solîn dayê were di jor ve, dê kore bî.

- Dadê eza li hîviya babê. xo ... Dê kengî hêt?

Paş Solînê xo vekêşa bin kwînê. Gava çavê deyka wê vê ketî, herwekî êkê dil û mêlak lê bijartîn. Ew dêmê peregul, yê reş qelçay û birqêt vê dikevin, digel xuheka reş bi serûçava da û digel wê tozê, hindêk pinî û nîşan peyda kiribûn, dêm lê hatibû hingaftin. Davêt pirça wê, wekî depî req bibûn, hinde cara destê xo didayê, bi kotek vedan, da bêjî benîşte ji enya xo vediket.

- Dadê, serê min gelekê dixuryêt, bêhna min nahêt, dê kengî çî-

75

ne balavê?

Solîn di ber axiftina xo ra bi herdu desta serê xo dixurînît. Lê çî xurandine, veçirîne!! Deykê bi dengêkê tir tirî gotê:" çî nîne kiça min. ka were ... " Lê ripên ji dilê wê hat:" Neku ew mîrat ketîne serî. Ax... ax. dilê min kadîneka xem vegire, li hemî mila xema li xo dicemînît ... Dilê min hurrekê bê vebire. xoşiya li bêdera jîna me dibijînît. Dilê min bayek e, ne babelîsk e, dwîr vegire ... Reş kwîna li zo-

zana, sersîngê buhara me dihelînît. Ax dilo te xemêt dunyayê hemî komkîrin û ser textê paşatiya xo te xemlandin."

Kunek hindî paniya destî di banê kwînî bû. pinyeka zer Û. ron li erdî dikir. Destê Solînê girt û kire di koşa xo da. ew pinya ronahiyê kete ser serê wê. deykê jî hêdî hêdî bi serê berbiskê davêt pirça wê vedan. Hizir di axiftina Solînê da kir." Dê kengî çîne balavê?" bîra wê û kaniya gundî hat û rojê balavê, wekî ava kaniyê bi wan bazebera diket, kefeka spî dida. çawa befir, kopekê spî diket, wesa ava kaniyê jî. leş paqij û spî dikirin û dêm ditifiqîn. Mîna Xecxecoka hemî gava di kaniyê da bû. Dapîra Solînê digotê:" Kiçê ma tu masiyî ji avê têr nabî... Xudê neket rojekê tu ji gundî û kaniyê bi dwîr . kevî. heke dê mirî." Hê ...hê. noke jî mirada wan têr av vexarine. bila ya gurrî bît. tijî kirim û gilêş bît.

- Dadê pa kanê tiştê me?

- Çi kakilka dilê dayê.

-t ê. genim. pez û seyê me Gewro. Tîşemb. hêzk, zevî û kanî,

- Kiça min. genim wekî xoye. vê gavê. hindî bejna te bilind b\îye.

Day gorî wç bejnê. Solîn xan. agirê kerb û kîna wan. genim ne sot. sê-çar cara jî, agir berdanê. lê genimê şîn û ter, şeva berê ~velq barana bûş lê hatibû. yê li hîviya me heta diçîn didirwîn y gêrê dikeyn. Bîra te dihêt par, ciwana min, gava tu li cencerê siyar bûy li coxîna genimî... Lê carekê mêşekê kelmûz, dewarek şembûz kir û cencer wergerand û tu tê da ketî û te kire girî. :f1lî te ne diwêra siwar bibî. Berxa min, tiştê dî hemî wekê xo ne. Gewro û seyê gundî yê t bûyê şivan û xudan li pezî... Çi biyanî jî vê nakmrj!1, çinkî pezê li cihekê asê day li şkerê pišta gundî.

Dayik bi nav perêza axiftinê ve çûbû. Solînê jî, wekî çipkê hara-

nê pirsyarê xo dane dwîf êk. Toz jî, wekî befreka nerim, di wî kwînî da dikete ser serê Solînê.

- Dadê heke bo cejin, em livêre nabîn, baş e?

- Bo çî xatwîna min?

- Darê hêzkê nînin.

- Em bi xo li vêrê nabîn ... Babê te yê çûy dewara bînît û dê niala xo vegeînî gundî ve.

- Dadê, ma dê çîne kîrê, gundê xirab kirî?

- Dadê gurî, babê te û gundiya keprê çêkirî.

- Pa kengî dê çîn? Ha, pa dê bêje dadê?

- Ev şeve... Ev şeve.

Devê Solînê hindî derê şefrekê fireh bû û xo di ber sîngê deyka xo werkir û çavê xo danane serêk. Dengê daykê bo stiran û velorand ...

Çavêt Solînê du kanî ne, befr û kanî ne.
 Pirr pawan û çerwan in, pirr mêrg û avî ne.
 Çav û dilê me jî, kenî û girya min, pêk ve zozanî ne.
 Lê, Lêdînî, LêSolînê, wzanêt welatê jorî ne.
 Zozanêt zom û pawanêt çavêt te ne.
 Çavêt te, du nêrgiz in. Ji nwî di bişkivin, çipkêt baranê liser dile-
 yizin, digirmijin. Belgêt wan spî ne, mîna esmanê çavêt te ... Nafka
 wan, ne dizer in û ne sorekê vebî ne. Kilê navka wan, pirr rengî ne,
 mîna bîbîka çavêt te Solînê ... Xatwînê ...

77

ISMET MEHEMED BEDEL

Di sal 1965-an de. li bajarê Sêniêlê ji dayik bClye. Seri, navî ci berhevî her li
 wî bajarî xWendiye ci di sala 1988-an. de, pişka zimanê erebî li zanîngeha
 Hevlêrê bi dawî aniyê. Di sala 1984-an de. dest bi nivîsînê kiriye ci di roj-
 name ci kovarên kurdî de. belavkirîne. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd
 e.

Niha jî li Kurdistana başClre.

HEL~T

Gurgura Tirênê di guhê min da, bibû awazek damay, bîra cencera
 bapîrê min diîna bîra min. Hefka min bibû dergehekê pîlay, kerb
 ûgirya di sîngê min da, hemî asêkiribû. şanêt mêşkê min têk diali-
 zîn. Gdek wêne, diînana pêş çavêt min, Lêher zwî ew wêne hemî
 hêdî, hêdî bene dibûri, tinê du wêne diman, wan jî, hevrrîkî digel
 hev fikir. Wênê ewa min dihêla û wênê cihê ku diçûnê.

Berî jivanî hişyar bûm. bi ciwantirîn cilkê min hey, min xwe
 xemland û çûme derê:

" Erê ma bêjmê ez dê evro çim... Ne, dê bo çî hevbîna me têk
 dem ... Nexasim ev hevbîna dwîmahiyê ye..."

Ji serê cadê. derket, ji dwîr gîrnijîn jê dibarîn, mîna wê barana
 hwîr ya wî demî, pirça me terr fikir. Xem ji bîra min diçûn, hemî
 bo min digîrnijî, bajêr bi çiyayêt xo ve... Esmen bi ewrêt xo yêt pirr
 baran ve... Mirov, devê min bi gîrnijînekê vebû... Wdê zwî, bi zwî
 hemî rastiya di mêşkê min de xwe têk ve da û bi serkeft, gîrnijîna
 min verevand... Hemî gîrnijîn verevand. Çend nêzîkî min dibû,
 gîrnijîna wê jî, hêdî hêdî di verevî û xemeka kwîr di çavêt wê ra di-
 yar fikir.

-Rojbaş.

- Rojbaş, dilê min.

Milê me kete êk û di cada fireh û dirêj da em sernişîv bûyn. Got:

- Şevê dî min di xewê de didît, em pêk ve difirîn, li hemî sinûra

derbas dibûyn, gdek reşe bi dwîf me ve bûn, wdê li dwîmahiyê em qurtal bûyn. Di nav baxçekê berfireh da, rwîniştîn û me stiran digotin.

- Xêr bît... Ma eger reşekê şerî nemaba, leşkerî jî ne dima. Hîngê da te xwazim û da li hemî cîhanê gerîn. Li wê spêdehya zivistanî ya sar û li ber barana hwîr. Kenya wê agirê dilê min xweş dike, gor:

79

- Tu yê damayî, ma dê kengî çî? ..

- Ez. .. dê ... dê subahî, du sube... nuzanim, ez nuzanim kengî biçim. Gund jî nehêlayne, an ma xone da çim.

- Subahî, min diyaryeka bo te amadekirî.

- Te bo çî evro neîna?

- Bila bo subahî bît.

- Heku digel te bît, vê gavê bîne.

- Ma diyare dê evro çî?

- Ne ... ne, nuzanim ... ka dê deng û bas çî bêjin.

« Çi bêjimê ... bêjmê dê subahî çime binê dunyayê.»

Em gehiştîn rasta xwendengeha wê û ez bi tinê hêlam, berî li derî berze bît, avriyek li min da û çû... Min jî gaziya xwe xendiqand. Xanim panê eve ez hatim û dibit hema êdî ez nezivirim. Dengê gurgura tirênê dibû awazek damaytir, diyare ew jî bi kula min agehe û bo min dilûrînit. Çavêt min keftine serêk û digel wî awazê kwîr çûm, min cigarek berdayê û min hewul da jibîr bikem ku ez serbaz im û yê beref dojecha serbazyê diçim. Min di wê aşopê de xwe nivand ku ez û ew zava û bwîkên nwî ne, em yê beref seytanek dwîr diçîn. Xewê dilê min girt, min bêriya xwe, îna ser çavêt xwe. Rojekê dem buhar, em bi hevalan re çûbûyn seytanê, me hêdî xwe ji hemyan vedizî û li ber kevrekê beramber hev dirwîniştîn û di çavêt êkûdu de bene dibûyn. Ne min û ne jî wê zanî em çend wesa mayn. Wênê dêmê wê ji hîngî were di mêşkê min de yê hatiye nexşandin. Çend çavêt xwe didanim serêk, her ew e û her girnijîna wê ye... Ji nişkekê ve, dengê radyoyê bi mûsîkeka şerî, bilind bû." Bawere ev nişanê şerî ne..."

Tirsê ne tinê dilê min gin, belku hemî leşê'min. Min li demjimêrê nêra... Demekê kêma ma bû elind derkevît, gelek cara min ev piyare ji xwe kiribû ku, ez bo çî û bo kê vê serbazyê dikim, welê çî cara wekî vê carê bi rijdî, min ji xwe nekiriye. Bersiva min ya vê carê ya dwîmahiyê bû.'

- Carê da bigehim paytextî.

Di van hizra de, di xew çûm, ta ewê bi rex min ve, ez hişyar kirîm, em yê gehiştîn. Dinya li pêş çavêt min reş bû. Peya bûm. Min

li çavêt xelkê nêrî, tirse, xeme, bê hîviye. Dengê radyoyê, bi stiranêt şerî û bi gefa yê bilin bû. Livîna xelkê û bêna dinyayê, hemî tişt xuya dikir, sîngê min xilole dibû, min hest bi reşbîniyek mezin dibir. Ji nişkekê ve dêmê wê hate pêş çavêt min, bi lez çûm karteka dî bi-birrim û li tirêna vegeryanê siwar bûm ...

.XAUDSALIH

Di sala 1957-an de, li bajarê Duhokê ji dayik btlye. Serî, navî tl berhevî, Her li wî bajarî xwendiyê tl peymangeha mamostatiyê li bajarê Hevlêrê bi dawî aniyê. Di sala 19114-an de, dest bi nivîsînê kiriye tl di rojname tl kovarên kurdî de, belavkirîne. Heta niha ev pirtûke çapkiriye:

1. Çîrokên folklorî ji bo zarokan. Bexda 1985.

Ev berhemên jêrî jî, ji bo çapê berhev kirîne:

1. Gurgê dev bi xwîn. Kurteçîrok.

2. Rondik tl stiran. Kurteçîrok.

3. Balîf. KURteçîrok.

4- Yariyên kurdî. Folklor.

5. Gotinên mezina. Folklor.

6. Deqên kdeptlîrî. Folklor.

Niha jî li Kurdistana baştl e.

RONDIK O STIRAN

Vekir ... Nameka pêçay, digd wênekê tê da bû. Berî namê bidete xandin, temaşay wêney kir û digel wî, ji wêrê dwirket û çû cîhaneka aşopî... Jiyana taku evro dîtî... Axînek rahêla:" Hê, .. hê kurê min, çi kul e?"

Ew wêne baş meyizand û di dilê xo da:" Hey çi kuL, derd û xeme." Wêne ji çavên xo vekir, ku pirrî çava rondik ... Çavên xo paqijkirin û careka dî temaşay wêney kire ve û divêt digel wêney bi-jît:"Hê ... hê, diyare çekê jinê, bi tinê giriye? Nexêr û hizar cara nexêr, çend zelum hene di nav derya rondika da jiyane? ji xerîbiyê, ji soza cegerê, ji mafê wî yê xarî, bila zelum yê qayim bît bo êşên xo, çi cara xo bi êşana leşî hay nedet, lê bo yê dî, neşêt. Rondik çekê wî kesiyê yê nikarît çi biket. Jin jî her ji ber destkurtiya xo diket girî û eger zelum jî destkurt bû, dê kete girî. Çend zelama ji ber dwiratiyê, .ceger sotinê û hestê, zûriya lê têtê kirin, kiriye girî...".

Lewma îro kekê Hacî jî her yê temaşey wêney diket û her yê rondika di ber ra divemalît û axînka radihêlît ...

Çi kovane kurê min, ca qet landika te di bin berekê û du ya ve,

ya hatiye hijandin! Havîngehên me kepir û germiyanên me şkeft bûn. Ca qet carekê û deh cara tu yê liwan ciha, kenî û girî. Xelk niho lihavîn û zivistana, bi xo seyran û geryana dirust diken. Te rojeka bi tinê jî, şîrê xo bi nûşîcanî nexariye û carekê nehat ru serê xo di germavekê da bişûy. Hemî dema li ber bay û sermayê, serê te yê nazik dihate şuştin. Rojekê welê nahêt ku tu germa havînê, bi xo, bo zivistanê hilgirî, da te mîna xelkê gerim bît. Eger te rojekê gerim dîtibît jî, te her kadî û dwîkêlên dîtîn, lê ew jî çi nîne, zaro yên heyn b~ xo tîrojka rojê, bo hemî şûl û karên xo hddigirin, yên heyn serên xo di banyona da dişûn. Erê kurê min, pa ez cilka nabêjim, xandîngê û nexoşxane her êk car çi ne."

U

Serê xo bilind kireve, çavên xo paqij kirineve û careka dî temaşay wêney kir: " Hey pa xeme, xdk dê bêjîte min bikene, diyare min nevêt bikeme kenî? Nê min divêt ez wesa biken im ku xelk ji kenya min ra mendehûş bin. Ma nê ez ji giryê pêk nehatîme. Nê eger kenî bi pare ba; hindî min fi1sek hey da bi keniyê dem, da ez têr kenî bam, Lêez çi bikem? Ev xdke dê bêjîte min, dilê xo xoş ke, diyare min xoşî nevên û ez yê ji nexoşya pêk hatîm. Nê ez dizanim, her rojeka diçît ji jiyê min diçît, yan ma ez nizanim xudanî êk jiyê hey, bdê ma ez çi bikem, eger kenî di ferhenga min da nebît? Ji kîve di ferhenga mirovêtm de kenî heye? Nê em jî her kîvî ne, em yê ji kîviya hatîn hijmartin, ma ne her kîvîne di şkeft, çiya bin tirraşa ve dijîn? Nê kesê mirovên kehî nedîtîn, wesan bijîn, yan ma kê pêxoşe wesa bijît û hemî dema rav û nêçîrvan bi dwîf ve bin? Kurê min ... Pa xem û kovan bo kengî bin? Dibêjin pê n Sîxurî wekî yên zaroka ne, ma nabêjît, Sîxur jî rojekê zarok bû ye? Nexo bo ew jî, di kun û kuncalên tarî ve dijît û bi tinê bi şevê derdikevît? Kî nabêjît ku demek dê hêt em jî ji ber gurgên dupê, tinê dê bi şev derkevîn. Gurgên di her çar werzên salê da, li kolanê, ne ku mîna gurgên çarpê, bes lidemê befr û sermayê peyda dibin."

Wêne ji ber çavêt xo bir û destmalkek ji berîka xo îna der û difîa xo ji avê paqij kir û kire di berîka xo da ve. Vê carê qodîka cigara îna der û wêne dana erdî û qodîka cigara vekir û cigareka pêçay îna der, kire di devê xo da û agir berdayê, careka dî di nav hizrê xo alyave:" Dê bêjin cigara nekêşe, ma ev xeme dihêlin mirov cigara nekêşît?"

Bdê pa ew jî xo bi wê çendê razî diket û dilê xo pê aram diket, lê cigare xema narevînin, çinku xem li kwîrê û cigare li kwîrê? Eger xemek verevît jî, mirov di hizra da, xemêto xo direvînît û yê bi cigare ve mijwîle ... Wekî zaroya yê xo bi dwîkêlê ve mijwîl diket, disojît û cigare jî, ya bi mirovî ve mijwîle û mirovî di cih da bi aramî disojît,

ne xemêt mirovî ji rêka mirovî radiket, lê kî li çendê hemyê yê hişyar e? Bêhneka xoş her li erdî temaşakire wî wêney ve, teinaşakirneka bê livîn, her wekî di cih da hişk bûy. Wesa berê xo didayê ... Paş axînkeka dî rahêla û bi xo ra got:

"Kurê min, xuzî min zanîba niho tu li kwîrê yî?"

Çavêt xo ji wêney vekirneve Û hinde qurmêt cigara Lêdidan û xelekêt dwikêlê jî dirust dikirin û her berê xo dida wan xelesa. Di delîvekê ra rep-repa pê ya ji der ve hat. Destmal ji berîka xo îna der û çavêt xo û difna xo pê paqijkirineve. Rep-rep her nêziktir Lêdihat û wi dest da stiran gotin ... Nama xo ya Pêçay ducarkî vekir û her çar parçên kaxezê bûne êk û bi xo ra got:

" Ev e berê destê lawê mine. Lê ka kî dê bo min xwînî?"

Di wê delîvê ra, dengê dergehî hat: Teq ... teq ... teq ...

HESEN ÎBRAHÎM EBDULIA

Di sala 1966-an de, li gundê Kêvila, nêzik bajarê Duhokê ji dayik b(ıye. Li Duhokê xwendiyê (ı di sala 1985-an de, peymangeha têL(ı bêtêl li Bexdayê bi dawî aniyê. Di sala 1985-an de, dest bi nivîsînê kiriye (ı di rojname (ı kovarên kurdî de, belavkirîne. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e.

Niha jî li Kurdistanê baş(ır e.

86

DERGEİM HİVIYA

tewaf diken,

hindek ji dwîr ve maçî diken û hindeka mirade silav biken ... Lê silav, maçîkirin, tewaf, çend pîdiviyêt heyn, divêt peyda bibin da tewafa te bicih bêt ... Lê bo olî di hemî rewuştê da ya peyda bûyî ...

Li ber dergehê hîviya, komêt jin û zelama yê rwîniştîne, li hîviya silavê, maçîkirinê, tewafê. .. Hemî di dil mayne, bêriya wê rojê diken ku pêdivî vî dergehê bûyn ... Lê hindek ne di peşîman in, çinkî wan bo hîviyeka mezintir ya xwe kiriye qurban, lê qeda bi desttengiyê bikevin.

Çavêt zil li dergehê, çend carekê êk diçite jor yan derdikevît. Çeq çeqa tizbiyêt wan zdamane ewêt lêk kom bûyn, wekî berîkanê, dê bêjî yê berîkê tizbiyêt xwe hijmartin, ew dê çite jor. Lê wekî tîpeka hunerî, hemî pêk ve dirawestin, dema êkê efendî ji jor ve diête der, lê piştî bêhîvî dibin, careka dî, her êk wek xwe dest bi hij marê diket ... Hindek ji wan, wek bînerêt 6lmekê seyr, yê temaşay wan Soper û Ozmobîla, ewêt narawestin, hema diên silavekê li dergehê diken û tijî sindoqa tirumbêla xwe tişt diken, bêy ku bêjin, spêdeya we baş, gdî deybabê şehîda. .. Careka dî çeq çeqa tizbiya û pit pita

jinka wek aşê av liser ginî, bêdeng bû ji ber kenya dergevanî... Destê xwe dana ser milê mêvanê xwe, piştî çavek liyor ve dayê û got:

- Seydayê min, ev e çi zehmet bû, te ji bo xwe çêkirî, hema da telefonê key, ez da bo te hinêrim. Ez amademe bo hewe hwîn çi dixwazin.

Çavêt wan jin û zdama zîq bûn. Hindek ji wan' eve deh roje li wêrê mêvanin, neşên bi çine malêt xwe ji ber daxwaza biçwîkêk xwe. Ji birsa careka dî, wekî berê dest bi gazinde û pit pita xwe kiri-neve.

Dersok ji nîva serê xwe, îna navçava û careka dî liser serê xwe di-Li ber dergehê bûye mezar, hindek rojê du-sê ~a

rustkir û got: "Tu dibînî dayê? Te digote min bes pit pitê bike, ev tişte yê bo me înayn ..." Lê ya dî nehêla ew axiftina xwe bi dwîma-hîk bînî: "Ne herê, bi Xudê em hosa bin, em çi cara nabin dewlet." Ew jinka bi rex ve, lêva xwe lê.şûrlûr û got:

- Heho ... xwdî bi serê wan, ma em bi wan dê bîne dewlet, heke bi yê wekî wan ba, ev e hemî ne dibû, em yê nanê şehîdê xwe dixuyn, ew pa:exurin.

Xudana biçwîkî, çîkê xwe ji devî îna der û kire di paxla xwe da û Xweberxweş kir û got:

- Ev eserê sa1ekêye, hêştê ev biçwîke di zîkê min da bû, babê wî şehîd bûye, heme ji rewuştê dunyayê, bab û birayê wî, bayê filsekê tişt bo eyalê wî neînayne! Kurdînya me jî eve ye ya hwîn dibînin, heçî yê direwa pêtir biket, ew ... tire!

Axînekê kwîr û dijwar ji wê pîrejina bi rex ve hat:

- Hê ... hê, kiça min, yê te êk e, yê min bîst û êk in, yê min mêr û du kur û sê pismam û... Ya ji hemî neicwestir, ewê kurê min kuştin, .ev e du-sê cara li pêş çavêt min, li vêrê werginin û ez eve . deh cara hatim, her wekî nehatim. Şehîdê çi, halê çi û kurdînya çi, heçiyê şehîd bû, her wekî deyka wî behavêtî...

Ewa li hindav, serê xwe nizim kir û gwîniyê xwe ewê bo erzaqî înay, dana axê û rwînişte ser û got:

- Nexêr, deyka min, qet wenîne û çi cara we nebêje, xwîna şehîda qet berze nabît, çinku yê xwe qurbanî vî welatî kirî, ne bo mistekaerzaqî!

Qebqebka wê, ew gilî û gazinde birrîn û dîsa wek ekterekê şanoyî, hemya pêk ve berê xwe danê û her êkê deh tişt di dilê xwe da gotin, Lêwê bi tinê got:

- Merheba Seyda... O tijî devî keniye. Hêştê Seyda yê bi mêvanê xwe ve mijwîle, lê dema Seyday ew bejin û bala xemlandî dîtî, mêvan hêla, herwekî biçwî"ikekêzeqzeyek dîtî, da berîka xwe û hilda-

ne jor. Careka dî herwekî rîviyekê bikene di kolkê mirîşka da, bî pit
pit û gazinda wan, pist pistek hat!

- Ev e ne ew e...?

- Bdê bi Xudê ji wê pêve nîne!

88

- Ma wê hinde şehid hene?

- Kiçê şehîdê çi, halê çi. hema ew nerevîbû. Dema reva Çelê û
Bilehê û esker hatî, ew bi mêr ve li berahiya wan direqîsîn.û çend
mal û halê vê Duhokê, wan bir û firot û ew niho ji me kurdîtin.

- Soz bît, ez bêjmê ka te çi şehîd hene, heta ku tu vî erzaqî werdi-
girî.

Hêşta devê wê neketiye serêk, Seyda û du-sê xizmetçiyêt xwe, ti-
jî ser mila tiştin û xudana bejnê ya li berahîka wan, wekî qaza xwe
badidet û devê wê nakevîte serêk ji kenye û beref tirumbêla Seyday
çûn û wî gote şofêrê xwe:

- Kuro, van tiştê bigehîne û zwîka bizivire ...

Xudana gazinda li ber pencera tirumbêlê rawesta Û gotê:

...Erê tu bo min nabêjî, ma te hindêk şehîd hene, tu vî erzaqî û
tiştê werdigirî?

Bi kenye kirêt û bilind got:

- Herê ... ma tu nuzanî...yê min yê şehîd bûy ... ?

HEKÎM EBDULIA

Di sala 1969-an de, li gundê Berêbuhar, nêzîkî bajarê Duhokê ji dayik ba-
ye. Serî, navî a berhevî li gund a Duhokê xwendiyê a di sala 1990-an de,
pişka Ingilîzî li zanîngeha Masilê bi dawî aniye. Di sala 1985-an de, dest bi
nivîsîna kurteçîrokên kiriye di rojnamekovarên kurdî de belav kirîne.

Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e.

Niha jî li Kurdîstana başar e.

a

a

ÇEND XULKEKJI DEMEİFFI Dİ~J

Dengek hate guha. .. Bi ser xo ve hat, mirovek bêçare û bi nav sal ve
çûyt Pirça serê wi wekî textekê iê hatiye û gehiştîye ser milêt wî.
Rîh û simbêlêt wî yêt xulîkî, ewêt dîtina gwîzanê jibîr kirîn bi nav
êk ketîne. Biryêt wî yêt stwtr bi nav çavêt wi yêt kwîr da hatîne xa-
rê. Enya wî wekî cokane, lêvêt wi yêt req û hişk, gelek bi zehmet ji
serêk radibin. Neynokêt wî wekî kêrkane...!

Eve mirovek gelek kevn e... Di rojeka teng da, bi kotek dişêt, pêt
xo yêt wekî levenadirêj ket. Tarî û ronahî li nik wi êkin. Gerim û

serma jêk cuda naket. Dengê bilindtir hat. Şev e yan roj e? Niza ... ev e berî çend salane ew di vêrêve û hêj çî nedîtiye, ji bilî çend miroveka yêt ku her çend rojeka dihêne guhrîn. Dîwarêt jorê pirrin ji soratiyê û nivîsîna.

Ev e çî cihe? Niza. .. car care ev gilopa rengketî heldibît. Û hinde nanê req ji wê pencerka biçwîk li serê dergehî dikevîte di jorve. Eve mirovek gelek kevn e. Heke vê gavê derkevîte nav xelkê, dibît gelek kes jê birevin.

- Heq ewe vî biben mozexana siruştê...

- Eve bermaya serdemêt kevnê. Ger li bajêrî bigeryêt, dwîr nîne berzebît.

Deng pitir lêhatin. Nêzîktir lêhatin. şêl û bêle. Hind yê dixurin û hind yê civîna diden.

Ev çî dengin ...? Çî cara wî guh livan axiftina nebûye. Eve hinde sale tiştê wî guh lê dibû dwire ji van. Ew behsê wi dibihîstin didiyar bûn û sed bigire û vekêşan didwîf ra bûn. Kesek nizanît li kiveye. Ew bi xo jî nizanît. Kiteka kêmbi cihî wî dizanin. Ev mirove yê hatiye jibîr kirin. Şerê dirêj çêdibin ew li cihê xo ye. Hindek lê diborîn derdiketin, ew li cihê xo ye. Gund kavil dibin, bajêr ser û bin

dibin, xelk sinûradişkênin û derbaz dibin, her ew li cihê xo ye. Ev mirove yê hatiye jibîr kirin. Dîroka wê rojê nizanît ewa eve bi serî hatî... Hemî tişt jibîra wî çûne. Bi tinê tiştekan li hizra wî maye. Demê berpîrsê vekolînê, ewê zikê wî bi ser mîzê ketî û palê xo day kursîkî, bi dengê bilind û bi kerb û kînve lê xorri...

- Guneha vî mirovî geleka mezin e.

Deng pitir lêhatin. ~, du, deh, sed. Nêzîktir lêhatin. bêna sotinê bilind bû. ~varyekê li nav komeka mirova, suhbet ya gerim bû; her êkê tiştekan digot. Vî mirovî jî bi dilekê sotî û bi dengê zelal got:" Em mirovîn û me divêt wekî mirova hijîn." ji hîngê were erdî yê daîray.

Ma çî mirov nînin pisyar lê biken.? Gelek hebûn ... Lê dwîr nîne ewan jî xanî bi ser da ketibît, yan di şerekê da binbir bibin. Hinde bêhin helkêşayn. Yan. Yan... Eve mirovek gelek kevnê. Ew ji .van dîrokê li ser dîwara xirra kevintir e. Ev mirove yê di kuncêka tarî ve hatiye jibîr kirin. Eve kî ne vê qelebalixê diken? Heşamat e. Dîngê û dengê biçwîkane. Zelama û jînkane ... Nêzîk bûn. Rabû ser pêt xo û bi nik pencerka biçwîkve çû û li wan nêrî. Ew mirovê berî noke wî dîtîn, diyar nînin. Hest bi tiştekan kir, lê nizanît çî ye. Careka dî zivîrîve û palê xo da dîwarî û çavê wî mane bi pencerê ve. Ji nişkekê ve jora ew têve hijya û dîwarê wê derizîn. Dengê dergehşandirî bilind bû. ~kser xo gehande pencerê. Wî hin dît ew derge-

hê hinde giran vebû. ~ê, duya, bîsta pêkve destê wî gin.

Demê ketiye nav gêleşûka wan, iiiza li çend kolankazivîrî û li çend derecka serket... Ji nwî û piştî demek gelek dirêj, bo cara êkê çavê rojê dît ...

BAB~ROJ~

Di sala 1959-an de, li gundê Bamernê ji dayik bClye. Seri, navî, berhevî ci pişka wergêranê li zanîngeha M1silê bi dawî anine. Di sala 1982-an de, ji ber terora Faşiyênîraqê reviyê ci gehiştê rêzên şoreşa kurdî. Di sala 1983-an de, xwe gehande welatê Swêdê. Di sala 1986-an de. dest bi nivîsînê kiriye.

Heta niha evberhernên jêri çap kirine:

1. Wênek bê çarçlve. Kurteçîrok.
2. Azad. Çîrok ji bo zarokan.
3. Evîn. Çîrok jo bo zarokan.

Niha ji liSwêdê ye.

93

DEMJIMtR DAZDE

Ji xew rabû, çavê xo perixandin, berê xo da demjimêrê, çarêkek ya may bo dazde. Zivîrî berê xo da cihê kurê xo, yê vala bû. Ji nav ciha derket, çû hindek ava tezi vexar. Cigarek ina der û helkir û kire di nav lêvê xo ra.

- Dê were kurê min, tu heta hinde direng çî dikey! Ma pêdiviyê biçiyê nik hevala bixwini? Ma xandin li mal çêna bit? ~başe tu çûy ma tu nizani bizivîrî? Nê bêdiviyê bi xo piçek binvi, da sube bişêy li taqîkirinê bersivê xo bidey. Ax kurê min çû ji ber destê min derket ...

Cigarek di ina der û bi yadi ve na û hewya wi nehat. Gav bo gavê pêtir dialozî û kinir dikete hizra kurê xo.

- Tu hêştayê biçiki bo derçûnê direng. Dê bila tu ji weki birayê xo yê nivisdbay.

Çû bi nik pencerê ve, perde veda. Ji derve tave heyvê dinya ronkiribû, bajêr mal bi mal diditin û çiyayê bejin bilind weki zêrevanekê li hindavi bajêrî bû. Zivîrî, berê wi careka di bi demjimêrê ket, ji nwi bibû dazde. Wê gavê dengê gurmênê hat, mal lê hejya û di diwif ra gurmênêka di û êka di. Paşi dengê teqêna tivenga hat. Piçd bêhneka xoş, deng nema ji bili dengê dilê wi, ewê şepirze û bê qerar.

- Dê were kurê min. Dilê min ...

Wê gavê dengê deri hat. Bezi çû nik derî, dit kurê wi hate jor û hindek pirtûk yê dibin mila ve. Ji keyfa lêvê wi dilerzin.

- Dê were kurê min, ez ji ber te, gdek aloz bûm, tu heta noka li

kirê bûy?

- Min, Wdad.û hindek hevalêt di dixand ... Hêştaxiftina xo bi dimahik neinay, dev dirêj bû erdi û pirtûkêt wi ji dest peşin û belavbûn. Babê wi kete hindav serî û destê xo dana ser milt

94

- Eve te xêre kurê min?

U nema li hîviya bersivê, çinku destê wî têhin gerim bû, destê xo ji ser milê wî rakir, dît yê sorbûy ji xwînê.

Ji nwî babê wî têgehişt, bo çî kurê wî heca noke ji derve mabû ...

95

ZEKÎ SIÛVANI

Di sala 1964-an de. libajarê Zaxoyê ji dayik bClye. Serî ci navî her liwî bajarî xwendiyê ci di sala 1983-an de. peymangeha mamostatiyê li Duhokê bi dawî aniye. Di sala 1987-an de, yekem kurteçîroka xwe belav kiriye ci di sala 1989-an de jî. pirtûkêka çîrokan bi navê (Barova Befrê) çap kiriye. Endamê Yeketiya Nivîskarên Kurd e.

Niha jî li Kurdistanê başClre.

TOL

Li def kê rwîniştibaye, nehya xwe jê dikir. Qed ne dizanî baxvit, heke suhbet kiriba, çî qesa çivêl û ne di rê da ji devî derdiket, gundiya serê wî ne diviya. ..

Ji nav gundî har, fit fita wî ye yê stirana dibêjit. Hêj ji pê ve, gote babê xo:

- Babo min hindek pare divên.

- Dê çî li para kî.?

- Dê hespekê bo xwe kirim ...

- Hespî... bo çî ye hesp?

- Min şûl yê pê hey ...

- Kuro Reco li xwe bizivire ... ma heta kengî ez dê bo te bêjim ... berê xwe bide hevalêt xwe, hemî bi jin in, xudan biçwîkin ... Tu tinê yê bûye golik û ketiye kolana ... Ka berê xwe bide kdwaşê xwe, tu yê min jî dibînî, ka kîj me zex:imtire ...?

- Bo min çî dersa nebêje. Ez ji te çêtir dizanim ... Noke dê para dîye min an no ...

- Xwelya di binê kuçka, dê bi serê te werkem, ku heta mirinê ji bin dernekevî. Pare divên ... Ez para bide me te, hey bê wîcdan an te evroke para dabane min ku jiber min jî maban. Ji pêş çavêt min here dê zwî ...

Qirpe qirpa simêt hespê wî ji dwîrve dihat, Reco bi rexekê çavî

berê xwe dayê û di dilê xo da got:" Xudê bo çî tu didiye hindeka û hindekêt dî jî, di nav xemêt xwe da bi fetisin û hizreta wan çar fils bin.!"

Gehişte dev Recoy, rawesta. .. îna Recoy gotê:

- Keremke axa bibûre ...

Mamend pê kenî û gotê:

- Kuro Reco ez ne axa me. Navê min Mamend e te çî ye.? Heçku

97

ne bi hemdê xwe yî evro ...?

- Ma kengî ez serrast bîme? Heta evroke ez bi hemdê xwe bin.

Bi rewuştê xwe ve, Mamend berhemberî xwe zêra diînit ... Ked-xudaye û gelek merd e bo desthilandinê, kes neşêt sîngê wî bigirit. Berê xwe da Recoy û got:

- Te çî divêt bêje.?

- Min çî divêt.? Min hesp ekê wekî yê te divêt, dê bo min kirî.?

- Erê dê bo te ~irim, belê bi şertekê.!

Gelek keyfa Recoy hat û zwî got:

)... , ıvee- Ç. şerte.. T e Ç/I min d' A ez dA k'ie im... bê'Je.

- Tu van şûlêt kirêt yê biçwîka bihêlî... û çî cara iê nezivî. Reco te bi kêra xwe divêt, tu jî wek min zelumî.

- Ne, ne. Soz bî ji evro pê ve, ez çî şûla bêy te nekim.

- Dê başe. Belê lêve nebî ha, bi Xudê dê te êşînim paşî. Subehî xwe pêk bîne, em dê çîn bo te hespekê kirîn.

Xwe liser piştê dirêj kire ser textî û di dilê xwe da got:" Reco, Reco Xudê da te, subehî dê li hespî jî suwar bî... te çî divêt.? belê min soza day bêy wî ez çî nekim.! Soz.. Kenî û got: Dê çewa lêve bim.?! Eve Xudê ji te standiye Mamend axa, tu ketiye destê min."

Hevalîniya Recoy û Mamendî, bi demekê kun gelek mukim bî.

Herdu ji nêçîrê hatin, îna Mamendî gotê:

- Reco, neçe, li vêre firavîne bixwe.

- Supas, ez dê çime mal.

Dema çûy, Xifşa jina Mamendî got:

- Mamend bi Xudê baweriya min bi Recoy naêt û ez gelek jê ditirsim. Mamend , befir çî cara êlaxwe nahêlit û gurg heta dimirit, kehî nabit.

Mamend kenî û gotî:

- Dê çî ket. Tu ji çî ditirsî? Tinê ez pê bihesim xwe bi livînit, ez dê nalêt wî û babê wi badem ...

Çavê xwe gêra û got:

- Ez Babanî nabînim, kîve çûye?

- Yê li nav biçwîka yariya dikit.

- Here gazîkê da bêtu firî.vînêbixU[.

tu

Wekî her roj Mamendî xwe pêk îna û gote kurê xwe:

~ Baban, here bêje Reco y babê min yê gotî, bila xwe berhev kit, em dê çîne nêçîrê.

Ina Xifşê got:

- Hişyar be Mamend û zwî bizivire, xwe gîro neke:

- Xema nexo deyka Babanî, ez kilê çavê te me.

Gehîştine nîva rê. Reco y got:

- Mamend, min rextê xwe yê jibîr kirî, dê çim înim. 'li vêrê be, cigarekê bikêşe, dê zwî zivirim.

- Neçe Reco, flşekê min têra min û te jî hene, kengî dê çî û êy?

Hizrê xwe kirin û got: " Ez dê her çim û ya di dilê xwe da, dê bi cih înim û evro ..."

Pê xwe li binzîkê hespî dan û got: " Eve ez çûm."

Dilê Mamendî bi goman ket, ji hespî hate xwar. Hizrê xwe kirin û got: " Te nevê ev bênamûse tiştê bikit."

Bi dizîve dergeh vekir û çû jor. Çavê Xifşê vêket. Qutên ji dilê wê hat. ! Zwî got:

- Reco, pa tu neçû bûy nêçîrê? Ka Mamend, dê bêje.?

- Dê bihêle ez rwînim.

- Te çî divêt.

- Ma dê te xum?

- Tu dizanî Mamend ne li male û ez bi tinê me.

- Min jî divêt tu bi tinê bî û dergeh ji nav da girt.

- Reco, derkeve hêj min gundî li te kom nekirin ... te çî divêt,

bextê Xudê.?

- Min tu divêy ... û xwe î:êwerkir.

Xifşê kire hewar û qêrî. Baban tirsîya girî. Revî da derkevit. Reco li xwe zivîrî, zanî heke Baban .derket dê hetka wî çitoJi dwîrve xencer têwerkir. Kete ser devê xwe û di xwîna xwe gevizî...

Zanî kuşt. Xifşê kire hewar û serê xwe veçîrî...

Reco lihespî siwar bî û revî.

Hizrek bir û êk îna û got: " Reco nehat, çî' cara rextê xwe jibîr nekiriye. ! Her tiştê yê hey. "

Li hespê xwe siwar bî û hate mal ...

99

Dest havête xencera Reco y got: " Sozbît Reco, ez te bi vê xencerê bikujim."

Ina Xifşê got:

- Bila we li te bikit. Roja min digote te Mamend, Reco ne yê baweriyê ye, te guhê xwe ne da min û te digot: " Yê tobe kirî." Evroke jî bête nîva mala te û namûsa te kirêt kit û kurê te yê êkane jî bikujît ...

Mamend di kuna denîkê ra li Reco digera. Kengî delîva xwe bibînit ku tola Babanî veket. Sihar e hêj roj ne helatiye, Reco ji mal derket. Hefsarê hespî di destî da bî, çavê xwe digêra ka kes nabînit. Nezanî Mamend na nivit. Şev û roja zêrevaniyê lê digirit. Çavê Mamendî vêket. Ji binê piya gazî kirê û got:

- Reco... ez Mamend im tu min nas dikî. Dê çewa ji destê min qunal bî... Eve ez hatim bo xwe mêrekê baş be.

Pişt û pişt dirêj kire ser axê û got:

- Min gote te, tu lêve bibî dê te êşînim. Destek havête he&a wî û bi destê dî xencer îna der ku hêj xwîna Babanî ya pê ve bî. Da ber xencera û got:

- Hey bênamûs, ma ji qencyê zêdetir, minçi li te kiri bî. Dê bixwe ... dê bixwe.

LOO

QEYRAN FEREC EBDAL

Di sala 1966-an de, li gundê Koredêrê ji dayik bûye. Serî, navî û berheviya bazirganiyê li bajarê Duhokê bi dawî aniye. Ew ekter e û beşdarî di pêşkêş kirina çendîn şanogeriya de kiriye û ev şanogerye jî nivîsîne:

1. Zivrok.

2. Rojek dê hêt û nevroz ...

Berhemên xwe di rojname û kovarên kurdî de belav kirîne û yekem kuneçîroka xwe jî di sala 1989-an de belav kiriye.

Niha jî liKurdistana başûr e..

101

DILÎK

Li jiyê pênc heyviyê, Dilîk toşî hemî rengê sir, seqem, befr ûbaranê bû. Ji milekê bo milekê dihate veguhastin. Car da hindek mirovên xo hêlin, car da hindek wan hêlin. Hemî heval û hogir bûn, hemî di xoştivî bûn." Ez di xema çî nînin, bes ew diyariyê bo Dilîkê hatî." Karê wan bi şev û roj her çûn bû. Beref rêkeka aloz û ne diyar, beref payîzeka direng.

Momka şeşê ji. bîrhatina şeş sala, li ser şahiyê vemirandibû. Piştî du sala ji evîneka gurrî jê diçû, bi hemî hewuldana gehîştine êk. Mezintirîn berhingarî, beramber hemî asteng û aloziyê rêka xo kirin. Momka şeşê vemirandibû. Rondika şeşê ji çavê Nesrîne hate

xarê. Heta vê gavê, çî biçwîk nînin. Ew pênc sal bû, hemî diktora bi-
bûne hevdest û navê dermana ji dermanvanekê çêtir dizanîn. Di sê
sala da, her joreka mala wê, wênê kiç û kurê wê yê pêve...!Şîlanê
hebik dixarin, Lêve heyva heştêye ku ya bi tişte. Gelek cara guhda-
riya dost û hevala dikirin ku bibine mêvan li def şêx û mela û pate-
kê pîroz bi bin cilkê xo ve dikirin û hîvî û omêd pê zêde dikirin.

Piştî wan dikete êk, her êk li rexeke textî. Ser û çavê êk û du di
xodîkê ra didîtin û ne dizanî dê çî bêjin. car hêştî zwîye, car ma çî-
ye. Heke kiç bît dê navê keyne çî. Heke kur bît, dê cêgirê min bît.
Çî kêmasî li me nînin. Bîra te dihê me çî digot. Hêştî em di dezgi-
rê da bûyn, me bwîk û tiştê biçwîka dikirîn. Deyka min bo çar bi-
çw-ika cilkê çêkirîn... Eve çî landike bi şev û roj li pêş çavê me. Bi-
wîkeka lastîkî bike tê da û bihejîne û bêjê dê binve kiça min .. Em
van biw"ikêrî dîwara ve bifroşîn, dê du biçwîk pê hên ... Bi Xudê
em herdu didînin, eve çî axiftinî, ya Xudê hezkirî dê her ew bît.
Tu dayik, bab, kiç û kurê minî...

Eve bû karê wan di wan sala da, taku mizgîniya biçwîkî wekî ser-
kê zavay bo hatiye veguhaztin. Ne dizanî dê çiken, careka dî şahiyê-
101

kê girêden, yan biwîkê lastîkî li xo zêdeken Û mal û navmalê lan-
dikê paqij ken û nwî ken? Heval û dostî bi gîrnijîn û tirrane pîroz-
bahî gehand in. A10zyeka mezin, dê navê cêgirê mîrî keyne çî? Dê
kiç yan kur bît. Dibî cêmik bît. (Pîrê bawer ne dikir dê şwî ket, da-
xaza mar û heştîka kir.) Her tiştê kiriba, bahra bîbî ya helgînî
bû ...

" Çavê te li te bît. Tiştê giran nerêyey. Zwî wereve. Min divê
kiç bît ... bo? Da wekî te bît. Û heke kur bû? Dê her bêjmê sey kurê
sey. Ya Xudê, dê navê wê keyne çî? Navê wê, navê wê. Pîçek ji dilê
te û pîçek ji yê min. Dê navê wê keyne Dilîk.

Li binecihekê du betenîk pêkve girêdan. Deyka wê û Dilîk û dey-
ka xo bi tinê di binve hatine nîxafi:in. Serê Dilîkê ji vî rexê divegu,..
haste rexê dî, ji ber dilopa. Destê xo bi bin zikê xo ve û çokê xo bi
sîngê xo ve givaştibûn. Bi herdu desta Dilîk rakir, çavê wê bi lêvê
qeşavî û velêzî ketin. Mijîlanka çav nîxafi:ibûn. Kelî, kelî û ve/erzî.
Ew biçwîk hate ber çava, ewê deyka wî li pêş çavê wê havêtiye di
rwîbarî da û avê birî... Diviya guh li dengê giriya wê bibît. Bîbîkê
çavê wê bibînît. Dengê jê bît. Dil hêdî yê xo diqutî. Gewriya di-
velêzî. Çipkeka şîrî nîne, lêvê wê pê terket. " Dayê çavê hewe li
Dilîkê bît, dê çim bo lihinde şîrî girim."

Çend seeta ji Dilêkê dîwîket. Çiya li piştî xo hêlan, wekî kîvyekê
ji wî çiyayê hemî kevir, dihate xar. Çend gavek mabûn bigehîte bê-

dengiya Dilîkê. Her Dilîke li ser hizir û bîra. Jinkekê bi rê ve rawestand. Pêt wç yêt velerzin û şilqêt bi avê dikevin û ava bi milî da di-hête xarê.

- Keremke xwîşkê.

Bi kizgiryok û rondik ji çava hatine xarê:

- Bira, rêka rexê dî yê gelî kîjke?

- Li vê çepê bizivre, dê keviye ser rêkê.

- Te xêr bît girya te?

-Kurêmin.

-Çi bîye?

- Yê mirî.

~ Te bo çî hêlaye?

10}

- Hatîme avê da bişûm.

- Te kes nebû bête avê?

-Nexêr.

- Babê wî?

- Bab yê kore bûy û yê ketiye dibin naylonî ve û min kesê dî nîne.

Gelek pêtir kenî ji wextê bi rê ve dihatin, demê gotiye wî zelumê serçemyay û barek lê û li berî wî diçû:" Xalo, xalo kerê te li ber sîngê te dibin barî ve ket." Wî jî bersiv da:" Ew ne kere, babê min e."

Teneka avê ji jinkê wergin û hartlcarî bo kir ta ku kurê wê şwîştî û veşartî. Bilez gehiştê beramber betenîkê xo. Deyka wî destê xo yê daye bin guhê xo û hera dihiyyêt. Nêzîk bû, kete ber:anber.

- Xêr bît dayê?

- Şîr ji destî ket.

- Kurê min, Xudê bo te bedel veket. Dilîk mir.

WEŞANÊN NÛDEMÊ

.> BINGEHtN GRAMERAKURDMANCI•

.) KESKESOR. Niredin Zaza / Çîrok

Celadet Bedir-Xan / Gramer '

+> OC Û DtMARf • Egîdê Xudo / Roman

+> DI FOLKLORAKURDiDE SERDESTIYEKEJINAN. Rohat / Lêkorin

+> Htz Û BEDEWIYAPtNÛSt •

+> MİRZA MEHEME •

.) MILKt EVÎNt.

Mehmed Uzun / Essay (Ceribandin)

Medenî Ferho / Roman

Rojen Barnas / Şîr

Jack London Werger: Mustafa Aydogan / Çîrok
Camus Werger: Fawaz Hesên / Roman
+> ZAROKASEVÊ •
+> BIYANI • A1bert
+> MÎRZAVT BÎÇÛK. A. de Saint-Exup8ri Werger: F. Husên / Çîrok
.> GOTIN •
Yaşar Kaya / Essay (Ceribandin)
+> ANTOLOJIYAÇIROKA NÛ YA KURMANCtN BASÛRAMADEKAR: X. DOOoki
.> ŞEVÊN sPî' •
Dostoyevskî Werger: Fırat Ceweri / Roman
John Steinbeck Werger: Fırat Ceweri / Roman
+> MIŞK Û MIROV •
.) BEXÇEVT VÎŞNE. Çexov Werger: Fırat Ceweri / Pıyes
+> LI BENDA GODOT.
Samuel Beckett Werger: Fırat Ceweri / Pıyes
Ceweri / Aforisma
+> GOTINTN NAVDARANAMADEKAR: Fırat
+> GİRTI • Fırat
Ceweri / Çîrok
.. KEVOKAspi • Fırat Ceweri / Çîrok
**

BALINDEYÊN KURDISTANÊ

Îsmâil Taha Şahîn

www.beroj.org

NAVEROK

Balavîgewrika Deştî 7

Balavîk; Zîçbalavîk 8

Başkulok 9

Başok 10

Başokê Mezin 11

Başokê Roqdirêj 12

Baz; Şabaz; Terlan 13

Befrik; Befroke 14

Belaçîçik; Hacîreşka Binpiştspî 15

Belakîtik; Gumgum 16

Belexîşk; Binerdok 17

Bereşe; Berreş 18

Bereşeya Deştî 19

Bereşeya Şaxdar 20

Berkuteyê Biçûk 21

Berkuteyê Keviran 22

Berkuteyê Qurman 23

Bersorik 24
Bilbil; Hezar 25
Bilbilê Xurmê 26
Bindehlok 27
Birabeytik 28
Bûkcuhî; Qerejok; Kerhajo; Qeleşînk 29
Cantek; Centek; Çavreşîk; Kerregoşîk 30
Çeqçeçok; Kezanok 31
Çevrîk; Çivrînk; Çivrîk; Ebabîlk 32
Çirçirok; Cit; Diç; Çizçizok 33
Çirg & Çirk; Bet 34
Çirkone; Çilmêrik 35
Çirkonêşînk; Çûçeşîn 36
Çirkoneyê Kurîdirêj 37
Çirzink; Çirvink; Wincika Qulan; Mişkxatûn; Bûka Mişk 38
Dalereş 39
Dalpîroz 40
Darhilperrk 41
Darkokeyê Şamî 42
Dêvlank 43
Dodo; Hophopik; Botbot; Dawudik 44
Dubirak 45
Dûvlerzînk; Dûvhejînk; Çûçika garanê 46
Dûvsorik; Kurîsorik 47
Êtîmokê Kurîdirêj 48
Êtîmokê Serreşîk 49
Gabelek 50
Gabelekê Kurîsor 51
Gaçerînk; Dûvzelînk 52
Gapile & Gopile & Gapilk; Rimêle 53
Garanîk 54
Gasirre; Nikilkurre 55
Gergerî 56
Gewrêle 57
Goyîn & Gohîn 58
Gulerîk 59
Hacîreşîk; Pêlistank; Hecheck 60
Hacîreşka Binpiştorsor 61
Hejîrok 62
Ilho; Elho 63
Ilhoyê Deryayî Yê Kurîspî 64
Ilhokê Deştan 65
Ilhoyê Deştî 66
Ilhoyê Masîgir 67

Ilhoyê Penckurt 68
Ilhoyê Zêrîn 69
Keravî 70
Kevirhilperrk; Teyrikê Kevran 71
Kevoşînk; Kotirşînk 72
Kew 73
Kewderî 74
Kezwanelotik 75
Kêlhenek; Keçel; Teyrê Keçel; Eyneq 76
Korare 77
Kurik; Kurikê Avê 78
Kund; Bumekor; Kundê Biçûk 79
Kwîk; Kilîkilî; Kwîkê Keçel 80
Legleg 81
Meşînek; Cîdok; Serşînk 82
Mêşxwerînkê Keskê Berçêlsor; Şalûlê Kesk 83
Mîna 84
Pepûk 85
Peşîlk 86
Pispilk; Tilîxwerk 87
Por 88
Poşîreşk; Mamreşîk 89
Qaqîşk; Qelqijik; Qijyank 90
Qaqîşkê Nikilzer 91
Qarût; Zirsûsik; Kerrank; Kerro 92
Qerqawil 93
Qijqelank; Dûvdirêjik; Qijqel 94
Qirmeraviya Reş 95
Qirrereşka Biçûk 96
Qirrê Stûqehweyî 97
Qirrereşka Ziyanan; Qelexurav 98
Qirrgewrik; Qirrbelek 99
Qirrgurg; Qirra kelexan; Qijak 100
Qitik; Ketîk 101
Quling & Qazîquling 102
Qumrî 103
Qumriya Navmalan 104
Qurt, Kurt 105
Qurxîk; Kewê Çîr 106
Reşîşk; Gwîbijînk; Reşçêlek 107
Reşwêle 108
Reşwêleyê Berçêlikspî 109
Reşwêleyê Keviran 110
Serreşîk 111

Serqelûnk 112
Sersor; Gasore 113
Serş'ank; Serşihank 114
Serşînik 115
Serstirîk; Çûçika Têvriyan 116
Sêdidank 117
Simsiyarik 118
Sivyank; Sîvandok; Beytik 119
Sivyankê Berfê 120
Sivyankê Çeman 121
Sivyankê Çolê 122
Sivyankê Darûbaran 123
Sivyankê Gewrîzer 124
Sivyankê Keviran 125
Sîçipk 126
Soravî & Sorevêrk & Sorave 127
Stubadok; Stuhmark 128
Sûsik 129
Şahîn 130
Şahînê Biçûk 131
Şahînê Mamizan 132
Şahînok 133
Şalûl; Mêşxurînk; Kulkulî 134
Şaqavî; Şaq; Şihaq; Xel 135
Şehîng 136
Şimqar 137
Şimqarê Geniman 138
Şimqarê Qeraman 139
Şimqarê Risasî 140
Şimqarê Sipî 141
Şirkak; Kirkak 142
Şivanxapînk; Şivangîrok 143
Teşîrêsk; Teztezok 144
Teşîrêskê Biçûk 145
Teyirkulî; Xezayî & Xezayîk 146
Tirîmok; Tîtok; Teyrikê Miriyan; Teyrikê 'Ereban 147
Tivîrk; Tivîlk 148
Tîtî; Tîtîk; Tîtewask; 'Endelîk; Panpanîşk 149
Tok; Bûmê Taqtaqî 150
Tûtre'êl; Çûçezer; Beyarok; Zerzerok 151
Wirwîrk 152
Xiçik 153
Xilxîlok; Tirrîlk 154
Zengîlok; Zengulîtik; Serxûnk 155

Zerwêlê; Zerwêleyê Şamî; Pîropîro 156

Balavîgewrika Deştî

(Anthus campestris)

Meznatî û kelwaş: 17 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve gewrekî bi ser zerî ve ye. Banê serî, gîxên reşên zirav û pêtî lê ne. Birûyeka pana sipîve di ser çavan re ye, ji binî ve spîve ye, yan gewrekî vekirîyê sade û bara pitir bê pinî ye (bi têjîkîni ser û pişt û sing ravrav in), spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil qehweyî ye, pê dirêj û zerve ne, bara pitir xwe didite cihên beyar û kurîka xwe wekî hemû balavîkan, bo serî û binî dileqînit, nemaze demê hest bi tirsê dikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî, biharan û payîzan, li cihên beyar û xîzgeh û zevî, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li cihê veder û veşartî û di bin gil û giyayî ve, çê dikit.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û jorîya rojavaya efrîka û jêrîya rojhilata ûris û erministanê û turkiya û filistinê û jorîya îranê heta nîveka asiya têjîkan diînte der. Zivstana xwe, li hemû efrîka û gizîrteya 'erebî û jêrîya îranê û jêrîya 'îraqê diborînit.

Balavîk; Zîçbalavîk

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêje.

Salox: Enî sipîve û sipîyatîya wê heta alek û guhkan û heftikê diçit. Kulovanka serî û patik reşin, pişt risasî ye. Binpişt risasîyekî reşve ye û kurîveşêra serî reşve ye. Şaper û navper û çengveşêrên serî reşekî risasîne û lêvên wan sipîne. Kurî reşe û herdû perên nîvê lêvên wan sipîne û herdûkên tenîştan pêkve sipîne. Ji binîve sipîve û tengeka reş li singî werhatî ye, binçeng sipîne, ya mê wekî yê nêr e bes enîya wê risasî ye û reşatîya tenga singî pêtîve û sitû sipîve ye. Sipîlka çavan qehweyîyekî tarîye, nikil û pê reşin.

Jîngeh: Ji dûmahîya îlonê heta dûmahîya nîsanê li ser lêva cok û derav û çem û robaran û li cihên avzih diête dîtin û her ji ber hindê dibêjnê balavîk yan zîçbalavîk.

Zêdebûn: Li ewropa û turkî û sûrîya û kurdistanê (li çîyayên evraz û jorî) têjkan diînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik û danê gil û gîyaye.

Cihên lê belav: Zivstana xwe li jêrîya ewropa heta nîveka efrîka û gizîrteya 'erebî û jêrîya îranê derbaz dikit.

Başkulok

(Saxicola torquata)

Meznatî û kelwaş: 12 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, payîzan qehweyîyekî tarî ye, ji milê piştê ve hindê pinîyên reş lê ne û binpişt wî spî ye û gîxên qemer lê ne, kurîya wî qehweyîyekî tarî ye û binê wê di bin binpiştê de spî ye, tokeka spîya pan li stûyî werhatîye û gîxeka spîya mezin li çengveşêran e. Erzink û heftik û alek, reş in û piçeka soratîyê li dûmahîya perrên wan e. Sing sorve ye û zik spî ye, demê

têjikînanederê ser û pişt reş dibin, ya mê, ji milê piştê ve, qehweyîyeka gîxdara gîxreş e. Binpişt qemerekî vekirîye, kurî wekî ya yê nêr e, qana spîya li çengan ne gelek diyar e. Erzink û heftik xwelîkîyekî tarî ne, berçêlk sorve ye û zik û binzik spîve ne. Têjik wekî ya mê ye û ji milê piştê ve pinpînî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan (ji dûmahîya meha teboxê heta dûmahîya meha nîsanê) û bi rêbarî jî, biharan (ji dûmahîya meha subatê heta meha nîsanê) û payîzan (ji dûmahîya meha teboxê û herdu çirîyan), li erdên beyar û şorik û şêlên têrdexel û qerram û li ser teraş û darik û dartêl û pejanan (gelek caran, dadayî û navbeyn navbeyn, kurîyê û herdu çengan dijenit) diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan dubarî mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, sererd yan nêzikî erdê û di nav gil û giyayî û qerramî de çê dikit, ji (4 - 6) hêkên şîneyên pinîsor dikit.

Cihên lê belav: Li nîveka ewropa û devera deryaya spî û jêrîya ûris heta jorîya rojavaya efrîka û turkiya û qoqaz û devera deryaya qezwîn û gizîrteya 'erebî û ermenistanê û azerbîcanê û jorî û jêrîya rojavaya îranê têjikan diînte der. Zivistana xwe bi qetlazî li qubrisê û 'îraqê û li jorîya rojhilata efrîka (jorîya hebeşe û jorîya misrê û sudan û somal û lîbîya) û gizîrteya 'erebî û hindistanê û jêrîya rojhilata asiya diborînit.

Başok

(Accipiter nisus)

Meznatî û kelwaş: 30-39 cm dirêje.

Salox: Balindeyekî goştxwer e, firîna wî xurte, pê û kurî dirêjin, çeng girovir û gîxdarin ji bin ve, yê nêr ji serîve şînekî reng xwelîkîye, piçeka soratîyê li herdû alekan û serguhkan heye, di gel hindek pinîyên sipî li piştpatikê, çeng pitir şîn in û şaper bi ser qehweyîvene û rengê şaperan ji binîve piçekê bi ser qehweyîyê tarîve ye. Kurî wekî piştêye• belê bi qehweyî tamdayî ye û bi piçeka sipîyatîyê bi dûmahî diet û çar gîxên tarî dibirin. Heftika wî sipîve ye û bi renekî xenayî yê sivik tamdayî ye û hindî mayî ji binîve sipîye, hindek gîxên reng xenayî li singî û berçêlkê hene û nêzikî zikî û herdû ranan teng dibin, piçeka soratîya xenayî• li herdû tenîştane, binkurî û binçeng sipîne, binkurî pinîpinî ye û binçengan gîxên qehweyî lêne, mê ji nêrî qebetir û bi kelwaştire û ji serîve bi ser rengê xwelîkîyê şînve ye û ji binîve sipîve ye û bi gîxên qehweyî gîxdare û di yên serede• pitir bi ser rengê xwelewî ve diçin. Reşka çavan pirteqalîye, nikil risasî ye û serdifink zerekî bavkeske pê zerin, nizim û xweş difirit û hindek caran bilnd û li hewa didolînit û navbeyn navbeyn çengên xwe dihejînit.

Jîngeh: Zivistanan qesta kurdistanê dikit û li hindek cihan têjkan jî diînte der, ji îlonê heta dûmahîya nîsanê dimînit. Di nav dar û bar û bîstan û zevîyên çandî de diête dîtin.

Xwarin: Balindeyên biçûk digirit û hindek caran yên temet xwe jî digirit, yan li ser erdê, xwe tê werdikit an jî bi dû dikevît û hindek caran kêz û mêz û giyanewerên biçûk jî digirit, li axê nêçîrê dixut.

Zêdebûn: Li ser daran hêlîna xwe ji tak û çeqaan çê dikit, ya mê ji (5 4) hêkan û carna pitir jî dikit û hêkên wê sipîyekî tam şîn in û hindek pinîyên qehweyî an bindeqî lêne, piştî (5) heftîyan, hêkên xwe dikite çûçik.

Cihên lê belav: Li ewropa heta ûris bo milê rojhilatê û deryaya sipî bo nişîv û her wesa li turkî û sûrîya û îraqê û rojavaya îranê têjikan diînte der, di mişextbûna xwe de heta

gorîya efrîka û gizîrteya 'erebî dîçit.

Başokê Mezin

(Accipiter brevipes)

Meznatî û kelwaş: 32 - 37 cm dirêje.

Salox: Yê nêr ser û patik û piştpatik û pişt û binpişt şîvne û serê wan vekirîtir e, pênc gîx li beratîya kurîya wan ne, heftik û berçêlk û zik û binzik sipîvne û tenîşt li rasta binçengan zervene. Binçeng sipîne û gîxên qehweyî lêne û serê çengan reşe. Sipîlka çavan zere, alek risasîne, tenîšta sitûyî zere. Hindek gîxên sornarincî li singî û berçêlkêne û gîxên jêgotî nêzikî zikî û herdû ranan tengtir lê diên. Ya mê wekî yê nêre û jê bi kelwaştir e. Nikil risasîyekî şîvne û serdifink zer e, pê zer in.

Jîngeh: Zivistanan bi qetlazî qesta kurdistanê dîkit, di nav darûbar û bîstan û zevîyên çandî de diête dîtin û nizim û xweş difirit.

Xwarin: Balindeyên biçûk û hindek caran yê temet xwe jî digirit û li axê dixut û hindek caran kêz û mêz û giyanewerên biçûk jî digirit û dixut.

Zêdebûn: Li ser daran hêlênê ji tak û çeqan çê dîkit, ya mê ji (4 -5) hêkan û carna pitir jî dîkit û hêkên wê sipîyekî tam şîn in û hindek pinîyên qehweyî lêne.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilatî ewropa û tirkî û qoqaz têjkan diînte der. Zivistana xwe li sûriya û felestîne û peravên jêrîyên deryaya qezwîn heta jêrîya rojavaya îranê û gorîya rojhilata efrîka derbaz dîkit.

Başokê Roqdirêj

(Buteo rufinus)

Meznatî û kelwaş: 60- 65 cm dirêj e.

Salox: Yan qehweyîyekî tarîye û ji dûr ve reş diyar dîkit (eve gelek kême) yan jî qehweyîyekî bi ser sorîve ye ji serîve tarîye û ser û patik û piştpatik vekirîtirin û hindek caran ji dûr ve dê bêjî sipîne û binpišta wî qehweyîyekî tarîye û kurîya wî qehweyîyekî vekirî û pêtî û bê gîx e, binçengên wî li hewa nêvek sor û nêvek sipî diyar dîkin. Binhefka wî esmerekî vekirîye, hindek gîxên ziravên qehweyî lêne, berçêlk û binzik sorekî qemer in (eve mişeye). Mê ji nêr mezintir e, têjik qehweyîyekî bi ser risasîveye, serê wî vekirîtir e û kurîya wî qehweyîyekî pêtîye, reşka çavan qehweyîye, nikil risasîye, difink û serdifink keskekî bi ser zerîvene. Pê zer in. Hindek caran bilnd li hewa didolînit û navbeyn navbeyn çengên xwe dihejînit.

Jîngeh: Zivistanan qesta kurdistanê dîkit û ji îlonê heta nîsanê belav e. Li hindek cihan têjikan jî diînte der, di nav darûbar û bîstan û zevîyên çandî de diête dîtin û nizim û xweş difirit û hindek caran li ser dartêl û serê girkan dadayî diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî barapitir kelex û balindeyên biçûk û kêz û mêz û giyanewerên biçûk

in û li axê nêçîrê dixut.

Zêdebûn: Li ser daran hêlênê ji tak û çeqan çê dicit. Ya mê ji (4- 5) hêkan û carna pitir jî dicit û hêkên wê sipîyekî tam şîn in û hindek pinîyên qehweyî yan bindeqî lêne, piştî (5) heftîyan hêkên xwe dikite çûçik.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilata ewropa û tirkî heta nîveka asiya têjikan diînte der, zivistana xwe dibite hemî welatên gizîrteya 'erebî û misrê û sûdan û hebeşe heta jorîya rojavayî hindistanê.

Baz; Şabaz; Terlan

(accipiter gentilis)

Meznatî û kelwaş: 48 -60 cm dirêje.

Salox: Balindeyekî goştixwer e, ya mê ji yê nêr bi kelextîre. Çeng pan û sertîjin, burî sipîne, pişt xwelîkîyekî bi ser reşîveye, berzik qehweyîye û ravên hûrên qehweyî li beratîya berçêlkê û zikîne. Binpiştî sipîye, bi têjkîni piştî wî vekirîtîre, berzik zerekî teji gîx û pinîyên qehweyîne. Xweş û nizim û bi rehwanî di ser daran re difirit û balindeyan digirit.

Jîngeh: Li cihên têr dar û bar û rêlewar, çî deşt bit çî jî çiya dijît.

Li kurdistanê li çiyayên jorî nemaze pişkên bindestî îranê û turkiya bi qetlazî (bi kêmfî) diête dîtin.

Zêdebûn: Li cihên veder û dûredestên nav daristan û rêlewaran, hêlîna xwe li ser daran çê dicit, hindek caran kevnehêlînan bo xwe nûjen dicit û ya mê dubarî sê hêkan dicit.

Befrik; Befroke

(Fringilla coelebs)

Meznatî û kelwaş: (15) cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, enî reş e, banê serî û patik di gel herdu tenîştên stûyî şînrisasîyekî vekirî ne, pişt qemer û ravrav e. Binpişt kesk e, çeng reş in û du gîxên spî lê ne. Perrên tenîştî kurîyê, bara pitir spî ne (li firrîne diyar dibin) û yê dî reş in. Dorana çavan û guhik û alek û erzink û binerzink û berçêlk, qemerekî pêtiyê bi ser pirteqalî ve ne. Nîva zikî û binzik û binkurî spîve ne. Payîzan, ji milê piştê ve, bi ser risasî ve ye. Ya mê qehweyîyeka kesikve ye, ji milê piştê ve vekirî ye û binpiştî wê keskeka zerve ye. Ji binî ve, risasîyeka gewirve ye, nexasme berçêlka wê. Çeng û kurî wekû yê nêr in, belê perrên wan pitir bi ser qehweyî ve ne. Têjik wekû ya mê ye, spîlka çavan qehweyî ye. Nikil zivistanan qehweyîyekî vekirî ye û tenîştî wî reş e û havînan şîne ye û pê qehweyî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji dûmahîya çirîya pêşîn heta dûmahîya adarê, ref ref û nêr û mê ji hev cuda, li cihên veder, di nav bîstan û zevî û rêlewar û terraşan de diête dîtin, dûr nîne ketek jê derengtir jî, li çiyayên jorî, li deverên sar û hûnik bête dîtin û têjikan jî bînte der.

Xwarin: Xwarina wî dan û tov û bişkojik û şînkati û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser terraş û darubaran, çê dicit û ji der ve bi kevzê kiras dicit,

da dîtna wê bi zehmet bikevit.

Cihên lê belav: Li ewropa heta rojavaya sîbîrya û li turkiya û sûriya û lubnan û jorîya efrîka, têjikan diînte der. Zivistana xwe li jorîya rojavaya efrîka û misrê û rojhilata navîn û îraqê û îranê û tirkistanê û jorîya efxanistanê, diborînit.

Belaçîçik; Hacîreşka Binpiştspî

(Delichon urbica)

Meznatî û kelwaş: (13 - 16) cm dirêj e.

Salox: Ser û çeng û pişt û kurî reş in bi ser şînî ve, binpişt spî ye, şaperr qehweyî ne. Ji binî ve spî ye. Kurî qehweyî û kurt û duçeç e. Pê bi pîr û mûyekî hûrikî spî kiraskirî ne. Duçeçîya kurîyê li dev yê nêr pitir e, spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil reş e, pêkve dijîn.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji sere meha adarê heta sere meha tebaxê li deşt û nav çiyayan diête dîtî û li cihên guncayî, têjikan jî diînte der. Li deverên dî jî, bi rêbarî, nemaze li perrê gund û bajêran xweş diête dîtî.

Xwarin: Li hewa mêşemoran digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, kûr ji teqne û zilan (gelek caran, pêkve û bi rex yek ve) bi binşkeft û bersivk û binbanên xanîyan ve û nêzikî av û avahîyan çê dikit. Ya mê ji (3 - 5) hêkên spî dikit, ji meha nîsanê dest bi hêkkirinê û têjîkînanederê dikit heta xizîranê.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û gizîrteyên deryaya spî û jorîya rojavaya efrîka û turkiya û sûriya û filistînê û kurdistanê û îranê û rojavaya sîbîrya û tirkistanê û efxanistanê têjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka (di bin biyabana mezin de) û li jorîya rojavaya hindistanê derbaz dikit.

Belakîtik; Gungum

(Ficedula albicollis)

Meznatî û kelwaş: (13) cm dirêj e.

Salox: Biharan, yê nêr tokeka spî li hemû stûyî werhatîye, binpişt spîve ye, wekî dî, ji milê piştê ve reş e û ji binî ve spîye. Payîzan, cihên reş ji leşê wî pitir bi ser qehweyî ve diçin. Panava spîyatîyê li çengan û enîyê, piçekê kêmtir lê diêt. Ya mê, ji milê piştê ve, pitir bi ser risasî ve diçit û şuntokeka spî ya pêtî, li stûyê wê diyar e û gîxeka spîya diyar li çengan e, spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê reş in, ji reftaran ve mîna cûnê borî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan (meha adarê û nîsanê) û payîzan (ji nîva meha tebaxê heta dûmahîya meha îlonê) bi rêbarî di nav bax û bîstan û rêlewaran de diête dîtî. Dûr naête dîtî li hindêk cîyên guncayî têjikan jî bînte der.

Xwarin: Mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunê daran de çê dikit.

Cihên lê belav: Li nîvek û jêrîya rojhilata ewropa û qoqaz û turkiya û yewnan û lubnan û filistînê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka û devera kendavî diborînit.

Belexîşk; Binerdok

(Oenanthe oenanthe)

Meznatî û kelwaş: 15 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, payîzan banê serê wî û pişt xwelîkîyekî vekirî ne, lêvên perran gewir in. Enî spî ye, gîxeka spî wekî birûyê ji enîyê diçit û di ser çavan re derbaz dibit. Gîxeka reş, ji serî zirav û ji binî stûr, ji nikilî heta guhikan diçit. Şaperr reş in û lêvên wan pêtî ne, binpişt û kurîveşêrên serî spî ne. Perrên kurîyê spî ne û teniştên wan reş in û reşatîya herdu perrên nîva kurîyê, ji nîva wê jî diborin. Ji binî ve, spîve ye û gewratîyeka bi ser sorî ve, li berçêlkê û kurîveşêra binî ye. Serê biharê, perrên banê serî û piştê şîn ve dibin û çeng reş ve dibin û gewratî li berçêlkê namînit û binzik spî dibit. Ya mê, payîzan, ji milê piştê ve, qehweyîyeka xakî ye û birûyên wê gewrekî bi ser sorî ve ne. çeng qehweyîyekî tarî n, ji binî ve, berçêlk gewrekî tarî ye û wekî dî vekirî ye. Binpişt û kurî wekû ya yê nêr e, ya mê, biharan reng vekirîtir e. Balindeyekî zirziqok û tirsokê û bizdiyayî ye, rawestiyana wî nîne, xwe gelek li cihekê nagirit. Kurîya xwe pan dikit û dihejînit, nizim difirrit û ji darekê diçite ser darekê, yan ji kevirekê firridite ser kevirekê û hindek caran, li ser axê bi rêve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan, ji dûmahîya meha subatê heta nîva gulanê û derengtîr jî û payîzan, ji nîva meha tebaxê heta dûmahîya meha çirîya paşîn, li erdê deşt û berdayî û rastgehî û li çîmen û kozên zozanan û rizdeyên çiyayan diête dîtin. Li hindek cihên guncayî têjikan jî diînte der.

Xwarin: Mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunekevrana de, çê dikit û têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li ewropa û li hemû asiya, nemaze li turkiya û sûriya û lubnan û filistinê û îranê û jorîya 'îraqê (kurdistanê) têjikan diînteder. Zivistana xwe li jêrîya gizîrteya 'erebî û efrîkaya navîn, diborînit.

Bereş; Berreş

(Melanocorypha calandra)

Meznatî û kelwaş: (19) cm dirêj e.

Salox: Nikil stûr û zer e. Du qan û gîxên reş, di ser berçêlkê re ne. Ji milê piştê ve, qehweyî y, pirranîya perrên kurîyê û yên teniştan spî ne. Heftik û zik spî ne û hindek gîx û pinîyên qehweyî li singî ne (bi têjikîni gîx û pinîyên jêgotî aşkera nînin). Spîyatîyek li serê navperran e, demê firrîne diyar dibit. Spîlka çavan qehweyîyek tarî ye. Pê qehweyî ne bi ser zerî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji dûmahîya meha kanûna duyê û pê de û heta serê meha deh û derengtîr jî hindek caran, li erdê beyar û li nav zevî û ziyanan de diête dîtin û li dev me têjikan jî diînte der.

Xwarin: Bara pitir şînkati û mêşemor û kirm in.

Zêdebûn: Li ser erdê hêlîne çê dikit, ya mê ji (4 - 5) hêkan dikit. demê hêlîncêkirinê û kurîkbûnê cotcote ne, ji serê meha tîrmehê û pê de, piştî têjikên xwe bi firrê diêxin, xwe dikine birrbirr û refref. Hindî cotcote awazekî xweş dixûnin û li hewa çerxan lê didin û awazê wan bi ser yê gelek balindeyan ve diçit, wesa diyar e ku şiyana zarvekirinê li dev bi hêz e.

Cihên lê belav: Li jêrîya ewropa û jêrîya ûris û jorîya efrîka (ji merakiş heta lîbya) û

turkiya û sûriya û jorîya filistînê û jorîya rojavaya îranê û çiyayên zagrosên rojavayî, xwecih e û têjikan diînte der.

Bereşeya Deştî

(Ammomanes deserti)

Meznatî û kelwaş: (15) cm dirêj e.

Salox: Reng gewrekî pêtiyê bi ser zerî ve ye. hindek xalên hûrikên pêti li heftik û berçêlkê ne, tenê ji nêzik diêne dîtin. Kurî kurt û bavqehweyî ye û çu reşatî di teniştê wê de nîne, binzik zerve ye, çeng pan in û firrîna vê çûçikê pêlkî ye. Spîlka çavan reng qehweyî ye. Nikil xwelîkîyekî zerve ye û pê qehweyî ne bi ser zerî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan û bi qetlazî, li zûrik û nihâlên kevrînên deştî, yên rût, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û dindik û tovê gil û giyayan dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, wekî tîtkan, li ser erdî çê dikit û ya mê barapitir sê hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li îraqê û îranê (li çiyayên zagros) xwecih e.

Bereşeya Şaxdar

(Eremophila alpestris)

Meznatî û kelwaş: (16) cm dirêj e.

Salox: Gewrî zer e, alek û binheftik reş in, pişt qehweyîyekî pêti ye, berzik spîve ye. Yê nêr enî û serçav spî ne. Gîxeka pana reş di ser enîyê re ye, du perrên reş wek du şaxkan di ser çavan re ne. Kurî reşve ye û lêvên ji der ve yên herdu perrên teniştê wê, spî ne. Sermil qehweyî ne. Ya mê reşatiya serê wê kêmtir e, spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil xwelîkî ye û tenişt reşve ne û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, havînan li nav çiyayên jorî li cihên rût û rewalên beyar û zivistanan nişivtir diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û dindik û tovê gil û giyayan dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, serax li nav beran û di nav gil û giyayî de, çê dikit. Ya mê dubarî ji (3 - 4) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li cemserê jorî û çiyayên orasiya û li nîvek û jêrîya rojavaya asiya (li turkiya û qoqaz û li jorî û rojavaya îranê û li jorîya îraqê û çiyayên zagros) û li çiyayên etles û pirranîya emrîkaya jorî, xwecih e û têjikan diînte der.

Berkuteyê Biçûk

(Sitta neumayer)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Gelek bi ser berkuteyê kevran ve diçit û jê

biçûktir e û nikilê wî kurttir e. Gîxa reşa rûyê wî jî ziravtir û kurttir e, gelek caran, ji çavî naborit û eger borî jî, gelek naçit. Wekî berkuteyê kevran, spîyatî li perrên tenişt kurîyê nîne. Ji milê piştê ve, xwelîkîyekî gelek vekirî û pêtî ye. Nikil zirav e. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê reş in. Tenişt û binçeng qehweyîyekî pêtî ne, ji berkuteyê kevran kêmtir deng û dorê dicit.

Jîngeh: Li kurdistanê, li nav çiyayan xwecih e û ji berkuteyê kevran kêmtir heye. Li dol û derdolkên teng û li berbinîyê çiyayan û li rizdeyên bilind û bara pitir li ser kevr û rizdeyên rût û rewal, diête dîtin, hindek caran û li ser daran jî dadidit.

Xwarin: Kirmik û tov û gûz û bahîv in.

Zêdebûn: Di şkeft û kunekevran re hêlîne çê dicit û derê hêlîna xwe teqin dicit û wekî devê zirrnayê lê dicit.

Cihên lê belav: Li jorîya îraqê (başûrê kurdistanê) û jorîya rojavaya îranê û çiyayên zagros, xwecih e.

Berkuteyê Keviran

(Sitta tephronota)

Meznatî û kelwaş: 19 cm dirêj e.

Salox: Piçekê ji cûnê borî mezintir e, ji binî ve, bara pitir spî ye, şûneka pêtî ya zerve, li binzik û tenişt û binkurîya wî ye. Banê serî, di gel piştê û kurîyê, risasîyekî xwelîkî û vekirî û şînve ye. Gîxeka reş, ji binê nikilî diçite çavan heta digehite dûmahîya patikê. Perrê tenişt kurîyê, gelek spîyatî lê ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê reş in. Gelek bi deng û dor e û bi keviran ve diçit û xwe pê ve jî dihilawîsit.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e û li erdê kevrîn û dol û derdolên nav çiyayan, mişe diête dîtin û kêman caran diçite ser daran.

Xwarin: Kirmik û tov û gûz û bahîv in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, bi teqnê, di kun û kelşên kevran re, çê dicit û navzikê wê bi pûşî û perran kiras dicit.

Cihên lê belav: Li rojavaya azerbîcanê û çiyayên zagros, li rojavaya îranê û li jorîya îraqê (jêrîya kurdistanê) û turkîya, xwecih e û têjikan diînte der.

Berkuteyê Qurman

(Sitta europea)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, risasîyekî bi ser şînê vekirî ve ye. Ji binî ve, tamsorve ye û soratîya teniştan tarîtir e (ya mê, soratîya teniştan vekirî ye û

teniştên têjikî bê soratî ne). Alek û heftik spî ne. Gîxeka reş ji binê nikilî dest pê dikit û ji çavan derbaz dibit heta xwe li teniştê patikê didit. Şaperr xwelîkîyekî bi ser qehweyî ve ne, piçeka spîyatîyê li kujîyên kurîyê ye. Spîlka çavan risasîyeka qehweyî ye. Nikil xwelîkî û bi hêz û tîj e. Bi lotik bi daran ve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, li nav çiyayan xwecih e, nemaze di nav daristanên darberrûyan de.

Xwarin: Kirmik û tov û gûz û bahîv in (gûz û bahîvan, bi nikilî vedikit û dixut).

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kun û qilorên daran re (kevnehêlînên darkokeyan), çê dikit û derê wê, bi teqne (herrîyê) biçûk dikit. Ya mê ji (6 - 11) hêkên spîyên pinî sorve dikit.

Cihên lê belav: Li rojavaya ewropa û bo milê rojhilatê heta ûris û nişîvtir heta jêrî û rojavaya turkîya û sûrîya û jorîya filistinê û çiyayên zagros, li jêrî û rojavaya îranê û wêvetir heta çapon, xwecih e û têjikan diînte der.

Bersorik

(Erithacus rubecula)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Balindeyekî pit û teji ye, nêr û mê rengê in, stûkurt e. Berçêlka wî sorqemer e (soratîya berçêlka ya mê vekirître ji ya yê nêr û yê têjik soratî li berçêlkê nine), ev soratîye xwe li heftikê û erzinkê û enîyê jî didit. Ji milê piştê ve qehweyîyekî têkil e. Binpişt qemer e, zik spîve ye û tenişt gewr in. Kurî qehweyîyekî tarî ye. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê qehweyî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva meha çirîya pêşîn pê de heta dûmahîya meha adarê, xweş di nav bîstan û baxçe û terraş û daristanan de, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunedar û kunedîwar û pejanan de û dubarî li ber lêvên avan, çê dikit û ya mê heta şeş hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û bo milê rojhilat heta rojavaya sîbîrya û jorîya îranê, têjikan diînte der. Zivistana xwe, li jorîya rojavaya îranê û jorîya 'îraqê (kurdistanê) diborînit.

Bilbil; Hezar

(Luscinia megarhynchos)

Meznatî û kelwaş: (16) cm dirêj e.

Salox: Balindeyekî zêde dengxweş e, nêr û mê rengê in. Ji milê piştê ve, qehweyîyekî bi ser tarî ve ye û ji binî ve vekirîtir e û bi ser spîve ye. Kurî dirêj û sorqemer e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil qehweyî ye, pê reng xwelîkî û goştî in.

Herdem bi tenê dijît û xwe gelek vedişêrt.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê meha nîsanê û gulanê

diêt û sere meha tebaxê diçit û li dev me nemaze li cihên guncayî, têjikan jî diînte der. Di nav bîstan û daristan û pejanan de, xweş (nemaze li nav çiyayan) diête dîtin. Bi rêbarî jî, bihar û payîzan di welatê me re radiborit.

Xwarin: Xwarina wî fêqî û mêşemor û çirçirk û morî ne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, sererd yan nêzîkî axê û di bin gil û giyayê têk re û tarî de çê dikit. Ya mê ji (4 - 5) hêkên kesikve dikit.

Cihên lê belav: Li jorîya rojavaya efrîka û li orasiya û bo milê nişîv heta qoqazê û tirkistanê û çiyayên bamîr û jorîya rojhilata efxanistanê û jorî û rojava û jêrîya îranê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li kînya û oganda û tinzaniya, diborînit.

Bilbilê Xurmê

(Pycnonotus leucotis)

Meznatî û kelwaş: 20 cm dirêj e.

Salox: çûkeka çeleng û bi bizava serreş û alek spî ye, şûnkofîkek biçûk heye. Ji alîyê piştê ve qehweyî ye û ji alîyê zikî ve reng xwelîkî ye. Erzink û heftik reş in. Kurî qehweyîyekî tarî ye û serê perrên wê hindek pinîyên spî lê ne. Reşatîya serê têjikî bi ser rengê qehweyî ve diçit. Kurîveşêra binî zer e. Nikil û pê reş in. Spîlka çavan qehweyî ye û xelekeka pirteqalî li dor çavan werhatîye.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li ber binîyên hindek çiyayên nêzîkî deştan û di nav tiraş û daran re diête dîtin. Ji kevin de, li jêrî û nîveka 'îraqê xwecih e, vê dûmahîyê, serpeşkên belavbûna wî xwe li kurdistanê 'îraqê jî dan, ev çend sal in, li hindek cihên guncayî wek dola û ermiştê û bêtasê, ku dikevîna jêrîya rojhilata bajarê zaxo, xweş zêde dibit. demê hêlîn çêkirin û têjikînan derê (meha nîsan û gulanê) cotcote diêne dîtin.

Xwarin: Fêqî û kirmik û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav çeçên tiraş û daran re çê dikit. Li hewa nêr û mê cot dibin û ya mê dubarî (3 - 4) hêkên pinîpnî dikit û kurkatîya wê (15) roj in.

Cihên lê belav: Li hemelaya û jorîya rojavaya hindistanê û 'îraqê (li jêrî û nîveka wê) û li kurdistanê (tenê li jêrîya rojhilata bajarê zaxo li behdînan) û jêrîya îranê û rojhilatî gizîrtiya 'erebî xwecih e.

Bindehlok

(Cettia cetti)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, ji banê serî heta kurîyê, xwelîkiyek sorve û tarîye. Berçêlk û zik spîyekî xwelîkî ne. Herdu tenîşt û kurîveşêra binî, gewirve ne. Birûyeka spîya kurt û pêtî di ser çavan re ye. Kurî pan û serxirr e û gelek qît dikit. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê qehweyîyekî vekirî ne. Gelek xwe vedişêrit, ji ber hindê kême diête dîtin.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan ji nîva meha adarê pê de heta nîva meha çirîya pêşîn, di

nav qeram û dexel û levenên şorik û deravan û hindek caran li der û dorên bîstanan, diête dîtin û li hindek cihên guncayî, têjikan jî dînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Ya mê, hêlîna xwe, di nav pejan û leven û giyayê têkre yê wekî dirîyê, çê dikit û ji (3 - 5) hêkên sorve dikit.

Cihên lê belav: Li turkiya û devera deryaya qezwîn û jorîya rojavaya îranê û îraqê û sûriya û filistînê û qubrisê, têjikan dînte der.

Birabeytik

(Prunella modularis)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Pişt û çeng qehweyîne û gîxên reş lê ne. Ser risasîye û banê wî bi ser qehweyîve ye, hindek gîxên ziravên reş lê ne. Guhik û alek reşve ne û ravên spî lê ne. Şaperr qehweyîyekî reşve ne. Hindek pinîyên spî li rexê çengveşêran e, demê dadanê, dibine du gîxên ziravên spîve, li çengan. Perrên kurîyê qehweyîyekî tarî ne û lêvên wan vekirî ne.

Heftik û berçêlk xwelîkî ne. Zik risasîyekî spîve ye û tenîştan, gîxên qehweyî û reşve lê ne. Ya mê singê wê di navbera risasî û qehweyî de ye û pitir bi ser qehweyî ve ye. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil zirav û qehweyîyekî reşve ye, pê qehweyîyekî bi ser sorşekrî ve ne. demê difirrit jî, dûr naçit nêzîk dadidit û li dadanê çengên xwe lêk didit û hêdî rêve diçit, dê bêjî pêplok li dû naçin.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva çirîya paşîn heta nîva adarê û derengtîr jî bi tenê, li ser erdî (li çerê) yan di nav gil û giyayî û çeqên dirrîyan re, diête dîtin.

Xwarin: Tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav perjîn û teraşan de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya turkiya, têjikan dînte der. Zivistana xwe, nişivtirî cihên têjîkînanederê (jorîya îranê û îraqê û serşeqên wan bi kêmî û qetlazî, digehine jorîya rojavaya efrîka jî) diborit.

Bûkcuhî; Qerejok; Kerhajo; Qeleşînk

(Coracias garrulus)

Meznatî û kelwaş: 30 - 32 cm dirêj e.

Salox: Banê serê wî û patik û heftik şînekî bi ser esmanî ve ne. Piştpatik û pişt û mil qemer in. Wnî spî ye, şaperr reş in. Kurî şîne û dûmahîya wê vekirîtir e û herdu perrên rexan piçekê ji yê dî dirêjtir û tîjtir in û qaneka reş li dûmahîya wan e. Erzink spî ye, binzik hemû şînekî vekirîyê bavkesk e. Spîlka çavan qehweyîyeka vekirî ye. Nikil reş e û pê zer in.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji sere meha nîsanê heta serê çirîya yekê, dubarî li cihên bi av û berlêvên robar û çeman, xweş li ser dartêl û çeqên daran û di kendalan re, diête dîtin. Li dev me têjikan jî dînte der.

Xwarin: Xwarina wî mêşemor û beq û xişokeyên biçûk in. Li ser dartêl û çeqên daran,

xwe di mêşemoran werdikit û li hewa digirit.

Zêdebûn: Kunan di dîwar û kendalên bilind re dikolit û hêkan tê de dikit. Ya mê ji 3 – 7 hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li rojhilata ewropa heta rojavaya sîbîrya û jorîya efrîka (merakiş û tûnis) û sûriya û filistinê û jorîya rojavaya îranê û 'îraqê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li nîvek û jêrîya efrîka diborînit.

Cantek; Centek; Çavreşik; Kerregoşik

(Lanius minor)

Meznatî û kelwaş: 20 cm dirêj e.

Salox: Kurîya wî piçekê kurttir e ji ya gasirreyî.

Gîxeka reşa pan ji enîyê (li dev ya mê zirav e û li dev yê têjik nîne) diçite çavan û heta digehit ser guhikan û wekî ya gasirreyî, çu gîxên spî di ser re nînin, pinîyeka spî (ji ya gasirreyî mezintir) li çengan e.

Kurî reş e û herdu teniştên wê -yên kurî yê- spî ne.

Erzink û heftik û stû û berçêlik û zik û binzik, spî ne bi ser risasîyekî vekirî ve. Sing û tenişt bi pêleka sorşekir tamdayî ne. Yê têjik toka reş li enîyê nîne û hindek gîxên pêtî û zirav li milê piştê û binpiştê ne. Spîlka çavan qehweyîyek tarî ye. Nikil qutestûr û reş e. pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî, biharan (ji dûmahîya meha adarê heta dûmahîya meha gulanê) û payîzan (ji nîva meha tebaxê heta dûmahîya meha îlonê) li nav zevîyan û li ber lêva rêkan diête dîtin. dûr nîne li hindek deverên nav çiyayan yên jorî, têjikan jî bînte der.

Xwarin: Mêşemor û kulî û margwîs û têjçûçik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darên bilind, çê dikit.

Cihên lê belav: Li nîvek û jêrîya ewropa û rojavaya sîbîrya û turkiya û îranê û rojavaya tirkistanê têjikan diînte der. Zivistana xwe li nîveka efrîka diborînit.

Çeqçeçok; Kezanok

(Muscicapa striata)

Meznatî û kelwaş: (14) cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, risasîyekî tarîyê qehweyîve ye. Banê serê wî hindek gîx û ravên reşve lê ne, ku pêşçav carna pinîpinî diyar in. Zikê wî spîyekî bi ser gewirî ve ye. Hindek gîxên qehweyîyên pêtî, li berçêlkê û herdu rexên heftikê û herdu teniştan e. Şaperr bi ser qehweyî ve ne. Spîyatî, ne li çengan heye, ne jî li kurîyê. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pêr reş in, dadayî xwe çik û qît dikit û kurîyê û çengan gelek dihejînit, firrîna wî pêlkî û bi qelp û çep e û ne gelek lêkdayî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi mişeyî û bi rêbarî, biharan (ji serê meha nîsanê heta dûmahîya meha gulanê) û payîzan (ji nîva meha tebaxê heta dûmahîya meha çiriya pêşîn) li deşt û çiyayan (bara pitir li nav çiyayan) bi tenê, li nav dar û bar û terraş û bax û rêl û daristanên darberûyan de, xweş diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor in. Li ser çeqilk û takên ne gelek bilindên dor daran dadidit û xwe li ber mêşemoran vedinûsit.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darikan yan di kunan de, çê dikit. Ya mê ji (4 - 5) hêkan dikit. Kurkatîya wê ji (12 - 14) rojan e.

Cihên lê belav: Ji orasiya bo milê jorî heta jorîya ûris û rojavaya sîbîrya û bo milê rojhilatê heta jorîya mengoliya û nişîvtir heta jorîya rojavaya efrîka û jorîya hindistanê. bi rêbarî di îranê û îraqê û gizîrteya 'erebî û misrê û jorîya rojhilatî efrîka re diborit. Zivistana xwe, li nîvek û jêrîya efrîka û gizîrteya 'erebî û jorîya rojavaya hindistanê, radiborînit.

Çevrîk; Çivrînk; Çivrîk; Ebabîlk

(Apus apus)

Meznatî û kelwaş: 16 cm dirêj e.

Salox: Rengê wî qehweyîyekî tarî ye, ji milê piştê ve piçekê diteyisit. Enî vekirîtir e ji banê serî. Heftik spîve ye û ji binî ve qehweyîyekî tarî ye. Şûnmayîyeka devdaskî ya spî li zikî û herdu tenîştan belav e. Kurî duçeç e. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê reş in. Balindeyekî zêde bi hêze bo firrê, piştî demê têjikînanederê heta sala paştir demê hêlînçêkirin û hêkkirinê dimînte li hewa.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê meha adarê û pêde li nav gund û bajêran, diyar dibit û serê tîrmehê, piştî têjikên xwe bi firrê diêxit bar dikit.

Xwarin: Spêdeyîyan zû û berî rojavabûnê, xweş difirrit û di ber re sîrrsîrrê dikit û navbeyn navbeyn li hewa, semta xwe diguhorrit û radihêlite mêşemoran, li hewa digirit û dixut. Xwarin û vexwarin û heta nivistina wî (ji bilî demê têjikînanederê) jî li hewa ye.

Zêdebûn: Li hewa nêr û mê cot dibin û hêlîna xwe, di kelşekun û sivandeyên xanîyan re, çê dikin û têjikan diînine der. demê kurikbûnê, çendek pêkve, dikevne dûv yek û li hindavî avahîyan sîrrsîrrê dikin.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û li hindek cihan ji jorîya efrîka û nîvek û rojhilatî asiya têjikan diînte der. Zivistana xwe li hindistanê û efrîka û gizîrteya 'erebî diborînit.

Çirçirok; Cit; Diç; Çizçizok

(Emberiza calandra)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê rengê in, ji milê piştê ve, pişt û binpişt û çeng û kurî pêk ve qehweyîyekî xwelîkî ne, gîxên tarîtir lê ne. Ji binî ve spîve ye, hindek pinî û gîxên reş yan qehweyî li berçêlkê û tenîştan e û du gîxên reşve li tenîştan erzinkê ne. Kurî dirêj e û dûmahîya wê şûneka duçeçîyê lê ye û spîyatî di nav perrên wê de nîne. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê zerve ne. Demê firrîne pêplokên xwe şor dikit û xwe dilerizînit.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva çirîya pêşîn heta dûmahîya xizîranê û derengtîr jî, li nav zevî û ziyar û rastgehî û deşt û beyar û tirraşan û gelek caran, li ber lêva rêkan û li ser

pejanan, diête dîtin û têtjikan jî li dev me diînte der.

Xwarin: dan û tov in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser axê, yan nêzîkî axê, di nav gil û giyayê bor de, çê dikit û zû bi zû mirov bi ser hilnabit. Ji (3 - 5) hêkên spî û sorve û pinî û gîx reş dikit û ji nîva nîsanê pê de (carna zûtir jî) dikite têtjik.

Cihên lê belav: Li sûrîya û filistînê û jorîya 'îraqê (kurdistanê) û îranê û qoqazê heta tirkistanê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li sînayê û 'îraqê û jêrîya îranê û jorîya rojavaya hindistanê (bi qetlazî) radiborînit.

Çirg & Çirk; Bet

(Otis tarda)

Meznatî û kelwaş: Yê nêr (100) cm û ya mê (75 - 80) cm dirêj e.

Salox: Yê nêr pişta wî pinîpnî û qehweyîyekî gîxdar e. ser û erzink û heftik û patik û piştpatik xwelîkî ne. Stû ji nivê pêde di gel berçêlkê qemer û qehweyî ye, zik di bin berçêlkê de heta binkurîyê spî ye. Pê qehweyî û bavreş in. Şaper reş in û li hewa serçeng dubarî spî ne. Dûmahîya kurîyê spî ye. Sipîlka çavan qehweyîyeka zerve ye. Nikil qehweyîyekî bi ser zerî ve ye û teniştên wî reş in. Ya mê bê qelafettir e ji yê nêr û qemerîya stû û berçêlkê li dev bertengtir e û zivistanan qewî namînit. Têtjikên nêr wekî mêyan in. Çirg balindeyekî sil û dûremrov e, bara pitir ref ref in, lê refên wan biçûk in û bara pitir jê mê ne, li hewa demê firrînê, serê xwe û herdu pêyan dirêj dikit û xurt difirrit û xwe gelek bilind nakit. Li axê demê dadayî, hişyar û bi tirs rêve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, bara pitir xwecih e, belê biharan û dubarî li rûtayî û rastgehîyan, nemaze di nav zevîyan de, pitir diête dîtin û li dev me, têtjikan jî diînte der.

Xwarin: Dubarî gil û giya û tovê wan, ji bilî mêşemor û hindek xişokeyan dixut.

Zêdebûn: Hêlîneka sererd û bê qirş û qala bê serûber çê dikit û ji (1 - 6) hêkên sorve û pinî qehweyî û temet yê qaz û 'elokan dikit. Biharan ji meha sê û pêde, heta meha şeş, demê dirûna ceh û geniman kurik dibit û hêkên xwe dikite têtjik.

Cihên lê belav: Li nîvek û jêrîya ewropa û rojavaya asiya (li turkiya û jorîya sûrîya û 'îraqê heta rojavaya sîbîrya) û li mexrib û îbîrya, têtjikan diînte der.

Çirkone; Çilmêrik

(Phylloscopus collybita)

Meznatî û kelwaş: (11) cm dirêj e.

Salox: pêşçav gelek wekî sîçipkî ye û qewî jêk naêne cudakirin. piçêkê ji milê piştê û pêyan ve, jê reng tarîtir e. Binpişta wî kesikve ye. birûyeka zirav û teng di ser çavan re ye. Ji binî ve, têkde spîyekî tamzer e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê qehweyîyekî

reşve ne.

Jingeh: Li kurdistanê, biharan (heta dûmahîya meha nîsanê) û payîzan (ji îlonê û pê de) li nav dar û bar û baxçe û dexel û qerram û levenan, diête dîtin. Dûr naête dîtin, li hindek cihên guncayî têtjikan jî bînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li sererdî yan nêzîkî erdî û sergrtî û di bin gil û giyayî ve, çê dikit. Ya mê ji (5 - 6) hêkên spî û pinîpinî dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û hewda deryaya spî û jorîya rojavaya efrîka, têtjikan diînte der û cûnek jê li jorî û rojhilata ewropa û rojavaya sîbîrya û qoqaz û jorîya turkiya û jorîya îranê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe, li gizîrteyên deryaya spî û jêrîya turkiya û îraqê û îranê û gizîrteya 'erebî û efrîka û misrê û sodanê û rojhilata efrîka diborînit.

Çirkonêşînk; Çûçeşîn

(Hippolais pallida)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, qehweyîyekî bi ser xwelîkî ve ye. Birûyeka pêtî û ne hind diyar, di ser çavan re ye. Ji binî ve, spîyekî tamdayîye bi gewrekî vekirî û li rasta tenîştan tarîtir e (biharan erzink û heftik û sing û berçêlk û zik û binzik zer dibin). Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikilê serî qehweyîyekî tarî ye û yê binî zerve ye. Pê qehweyîyekî xwelîkî ne. Çirkoneyekî gelek zirziqok e, demê hest bi tirsê dikit, banê serê xwe qij dikit û serê wê bi hindê piçekê mezin diyar dibit.

Jingeh: Li kurdistanê, ji dûmahîya meha nîsanê heta nîva meha îlonê, li nav rez û bîstan û teraşan, diête dîtin û li dev me têtjikan jî diînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, biçûk û nazik û kûrik, ji gil û giyayên hişk û daverihkan, li nav bîstan û baxçeyan û li ser dar û dirrî û teraşan (li bilindayîya çar pênc gavekan) çê dikit. Ya mê, ji (3 - 4) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ispanîa û jêrîya rojhilata ewropa û jorîya efrîka û turkiya û sûriya û filistînê û îraqê û îranê heta tirkistanê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li nîvek û rojhilata efrîka, diborînit.

Çirkoneyê Kurîdirêj

(Scotocerca inquieta)

Meznatî û kelwaş: (10) cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, qehweyîyekî xwelîkîyê ravravê vekirî ye, nexasim banê serî û pişt. Kurî dirêj e û ji leşê wî dirêjtir e. Ji milê binî ve, spîyekî bi zerî tamdayî ye û herdu tenîşt bi ser rengê gewir û xwelîkî ve ne. Spîlka çavan zerve ye. Nikil qehweyîyekî zerve y, pê piçekê bilind in û reng goştînekî

bi ser pirteqalî ve ne, demê hest bi tirsê
dikit, xwe gelekdirziqînit û çîzçîzekê ji xwe
diînit û gava dada kurîya xwe qît û rep dicit. Nizim difirrit û gava mirovî dibînit, xwe di
nav gil û giyayî re vedişêrit.

Jîngeh: Li jêrîya kurdistanê, xwecih e, bara pitir havînan ji nîva meha heft û pê de li
şorrik û navnihêlên bi qerram û bedrî (kerrkerrok) û têrlevenên deştan, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav gil û giya û qerramê şorrikan re, çê dicit.

Cihên lê belav: Li jorîya efrîka (ji welatê mexrib heta deryaya sor) û jêrîya rojava û
rojhilata îranê û efxanistanê û jêrîya kurdistanê, têjikan diînte der.

Çirzink; Çirvink; Wincika Qulan;

Mişxatûn; Bûka Mişk

(Troglodytes troglodytes)

Meznatî û kelwaş: 8 - 10 cm dirêj e.

Salox: Çûçikekî pit û qelew e, nêr û mê yek reng
in, çeng û perr ravrav in qehweyî (qehweyîyekî
vekirî). Kulovanka serî gewirve ye, rengê zik û
binzikan pêttîr e ji yê milê piştê. Kurî qut û gîxdar
û serevraz e, leşê wî gîxdar e û gîxdarîya wî pitir li
çengan û kurîyê û tenîştan diyar e. Gîxeka
qehweyî di ser çavan re ye. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil qehweyî ye û pê
qehweyîyekî sorve ne. balindeyekî zirziqok û nehecimtî ye û xwe gelek vedişêrit û hindek
caran bi qurmê daran ve jî hildiperrikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan, ji çirîya yekê heta dûmahîya nîsanê, di nav dexel û
bîstan û rêlan de, li rex û dorên şîfik û avan, diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî mêşemor û kirmik in. Wekî mişkan di nav gil û giyayî û dexelê re li
xwarinê digerrit û her ji ber hindê, li hindek cihan, navê mişxatûn yan çolekemişke lê
hatîye kirin.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kendalkên ber lêva avan re çê dicit. Ji (2 - 10) hêkan dicit.

Cihên lê belav: Li ewropa û asiya (ji qoqaz û jorîya rojavaya îranê û jêrîya deryaya
qezwîn û çiyayên zagros û jêrîya rojhilata îranê heta çapon) û li jorîya efrîka, her wesa li
jêrî û nîveka keneda û li elaska û li perravê rojavaya welatên yekgirtîyên emrîka û li
gelek cihên rojhilatî wê, têjikan diînte der. pirranîya wan - ji bilî yên xwecih - zivistana
xwe li nişîvtirî cihên têjîkînanederê, diborînin.

Dalereş

(aegyptius monachus)

Meznatî û kelwaş: 105 - 98 cm dirêje.

Salox: Wekî qurtîye û piçekê jê mezintire.
Kurîya wî xir û sêsûye ne wekî ya qurtî rast e,
ser û sitû bê perin, pîrz û mûyekî reş bi
kulovanka serîve ye û li patikê û sitûyî û li dor
çavan ser bi sipîve ye. perên wî resin, ser bi
qehweyîvene, toka sitûyê wî di navbera sipîyekî
şêlî û qehweyîyekî vekirî deye. Şaper û perên

kurîyê reşin. têjik wekî balindeyê sere ye, tinê toka sitûyê wî reşe û çav qehweyîyek bavsor in. Nikil reşe û pê xwelîkîne.

Xwarin: Balindeyekî mirarxwer e.

Jîngeh: zivistanan qesta kurdistanê dikit, di çirîya êkê de diêt û adarê diçiteve. Li çiya û deştên veder bi tinê dijît.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser daran çê dikit û ya mê hêkeka sipîya pinîpinî bi pinîyên sor dikit.

Cihên lê belav: Li hindek deverên jêrîya ewropa û jorîya efrîka û li asîya (li filistîn, turkîya, 'edin, îran, evxanistan, tirkistan û çiyayên hemelaya û çînê xwecih û akincîyê e.

Dalpîroz

(gypaetus barbatus)

Meznatî û kelwaş: 105 - 113 cm dirêje .

Salox: Hind bi ser dalan ve naçit, hindî bi ser ilhoyan ve diçit (serê wî bi pere ne rûte wekî yê dalên dî), çeng dirêj û tîjin. Kurî dirêj û sêsû û reng xwelîkîyek tarîye, çeng reş û bav xwelîkîne, rengê serê wî bi ser zerîve ye.

Reşka çavan sipîye û xelekeka pirteqalî lê werhatîye. Nikil risasîyek tenişt reşe û pê reng xwelîkîne. Dor çavan û sitûratîya nikilê wî reşe, rihdînekareş di erzinka wî reye, berzikê wî narincîyekî tamzere û sîng pêkve narincîye.

Jîngeh: Ji balindeyên çiyayî ye, li kurdistan ê barapitir zivistanan peyda dibt. Li çiyayên bilnd û veder bi tinê dijît, hêlîna xwe di şikeft û kunekevrên bilind re çê dikt.

Zêdebûn: Ya mê barapitir hêkekê bi tinê dikt, hêka wê sipîyekî şêlîye, hindek pinîyên bavsor lêne.

Xwarin: Balindeyekî tirsokeye, hestîyan dixut. Gelek caran hestîyan ji axê bilnd dikit û xwe bilnd dikit û ji wê bilndahîyê diavêjit, da bi tateber û helanan bikevt û pirtpirt bibt, ji nû dadidit dixut.

Cihên lê belav: Li deverên çiyayî li jêrîya ewropa û li turkî û îranê û filistîn û yemenê û çiyayên hemelaya têjkan diînte der.

Darhilperrk

(Certhia familiaris)

Meznatî û kelwaş: 12.5 cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê wekû yek in, banê serî û pişt qehweyî ne û gîxên bavzer lê belav in. Erzink û heftik û berçêlk û zik û binzik û tenişt spî ne. birûyeka spî ya pan dî ser çavan re ye û heta nêzîkî patikê dirêj dibit û diçit. Binpişt û kurî sorqemer in. Nikilê wî kivankî ye. paşpaşkî dayimdêr bi daran ve diçit.

Jîngeh: Li rojhilata jorîya kurdistanê, xwecih e û li nav çiyayan û di nav bax û rêlewar û

darubaran de û heta bilindayîya (3000) mêteran, diête dîtin û li cihên guncayî têjikan diînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di quledaran de yan di nav qelpê kevnê xwe ji daran berdayî, çê dikit.

Cihên lê belav: Ji rojavaya ewropa heta çaponê xwecih e û têjikan diînte der.

Darkokeyê Şamî

(Dendrocopos syriacus)

Meznatî û kelwaş: 23 cm dirêj e.

Salox: Alek spî ye û enî spîyekî gewirve ye. Gîxeka reş ji lixivokan dest pê dikit û bi teniştên heftikê de diçit, heta digehite ser qaneka sêgoşe ya reş, ku li herdu teniştên stûyî ye, gîxa jêgotî heta herdu teniştên singî diçit, dûmahîya banê serê wî, li dev yê nêr, qurmiz e û li dev ya mê, reş e. Wekî dî ji milê piştê ve reş e di gel kurî yê, ji bilî perrên milan û çengveşêrên mezin ku spî ne. Ji binî ve spîyekî bi ser gewrî ve ye, zikê wî di gel kurîveşêra binî, pêleka pêti ya sorşekir lê ye, li rasta kurîveşêrê tarîtir û aşkeratir e. Spîlika çavan sor e. Nikil şînve ye û binê wî zerve ye û pê risasî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li nav çiyayan û payîzan bi qetlazî, xwe berdidite berbinîyan jî.

Xwarin: Mêşemor û kirmikan dixut. Li bêna xwarina wan, bi dare ve hildiperrikî û depedarê pêti hildikolî.

Zêdebûn: Hêlîn kuneka kolayî ye di qurmê dare de. Ya mê tê de hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li rojhilatî yugoslaviya heta makedoniya û bulgaristan û turkiya û lubnan û sûriya û filistin û îraqê û îranê, xwecih e û têjikan diînte der.

Dêvlank

(Alauda arvensis)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Piçekê ji tîtikê bi kelextir e, kofîkeka bêxêr heye û newekî ya tîtikê tîj e. Ji milê piştê ve, qehweyîyekî gîxdarî bi ser reşîve ye, dûmahîya perrên banê serî û piştê û kurîveşêra serî spîve ne. Kurî qederekê dirêj e û perrên teniştê wê spî ne û li firrînê spîyatîya wan diyar dibit. Ji binî ve, spîve ye û berçêlk gewr e, rav û gîxên qehweyîyên tarî lê ne. Spîlka çavan qehweyî ye û pê qehweyî ne, bavzer in.

Jîngeh: Li kurdistanê, mişext e, ji çirîya yekê mişe û bi boşî diêt û dûmahîya nîsanê bar dikit. Li nav zevî û şov û şêl û koz û navnihêl û dolan mişe û refref, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û dan û şîkatî ne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser erdî, çê dikit.

Cihên lê belav: Li jêrî û jêrîya rojhilata ewropa heta qîrem û qoqaz û devera deryaya

qezwîn û jorîya îranê û li çapon, têjikan diînte der (li gizîrteya fankover li keneda û li haway û li ustiralya û niyûzîlend jî hatîye belavkirin). Zivistana xwe li jorîya efrîka û qubris û 'îraqê û perravên kendavê farisî derbaz dikit.

Dodo; Hophopik; Botbot; Dawudik

(Upupa epops)

Meznatî û kelwaş: 28 cm dirêj e.

Salox: Kofîkeka repa qehweyî ya serreş heye.

Nikil dirêj û tam kivankî ye. ser û stû

qehweyîyekî sorve ne û piştpatik bi ser qehweyî

ve ye, pişt û mil û çeng belek in, tîvarêzkên reş

û zerên pan lêne. Binpişt spî ye. Kurî reş e û

tîvarêzkeka spî ya pan li nîveka beratîya wê ye.

perrên erzinkê û heftikê û berçêlkê qehweyîyekî

sorve ne. Binzik hemî spîve ye û hindek gîxên

gewrên tarî li teniştan e, heftik û berçêlka ya

mê, pitir bi ser gewratîyê ve ye, têjik wekî ya

mê ye, tenê rengê berçêlkê tarîtir e. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reşve ye û binê wî

risasî ye û pê risasîyekî xwelîkî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê adarê heta nîva çirîya pêşî di nav bîstan û tiraşan re, diête dîtin û li dev me (dubarî li nav çiyayan) hêkan dikit û têjikan diînte der.

Xwarin: Xwara wî bara pitir mêşemor û kêzik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunedar û kavledîwaran re çê dikit û navzikê wê, tenik bi qirş û qal û perran kiras dikit. Ji (2 - 9) hêkan dikit û kurkatîya wê ji (15 - 16) rojan e. têjik heta çar heftîyan dimînine di hêlînê de. bêneka nexweşa genî ji hêlîna wê diet, çikû têjik di hêlînê de zilqan dikan û deybab hêlînê ji zilqan paqij nakin. dibit ev jî rêkek bit ji rêkên berevanîkirinê.

Cihên lê belav: Li nîvek û jêrîya ewropa û gizîrteyên deryaya spî û jorîya rojavaya asya, li tirkî û sûriya û filistînê û 'îraqê û îranê û jorîya hindistanê û jêrîya rojavaya sibîrya û li efrîka û madgaşker, têjikan diînte der. Zivistana xwe, li nîveka efrîka û gizîrteya 'erebî û jêrîya hindistanê, derbaz dikit.

Dubirak

(hieraetus fasciatus)

Meznatî û kelwaş: 65-75 cm dirêje.

Salox: Rengê wî qehweyîyekê tarîye ji serîve û

sipîye di gel hindek gîxên reş di peran re ji binî,

lêvên peran ji selal vekirîne û binê wan sipîye.

Hindek gîxên ziravên sipî li herdû rexên sitûyî hene

û hindek gîxên qehweyî li alekane. Şaper reşvene û

ji binî hindek cihên vekirîtir di ber de diên û dibirin.

Qaneka sipîya mezin li pişt wîye. Kurî qehweyîyekî

xwelîkîye (5 - 6) cihên qehweyî nêzîkî binî dibirin û

bi tîvarêzkeka reşa pan û dûmahîyeka qehweyîyekî

vekirî bi dûmahî diêt. Hindek gîx û ravên nelêkdayî

li teniştane û baskê pêyan hindek pinîyên sipî li ser

textekî qehweyî lê hene. Binçeng sipî û pinîpnî û gîxdarin, bi gîxên reş. Mê ji nêrî mezintire û reşka çavî zere. Nikil reşveye û binê wî şîne û serdifink bavzere, til qehweyîyekî bi ser zerîvene, li hindek cihên nîveka asîya bo nêçîra xezalan diête karînan, di firîna xwe de çelenge û xweş xwe di nêçîrê werdikit çî li axê bit çî jî li ser darê. .

Jîngeh: Li erdê sarê têr rizde û revez dijît, û zivistanan qesta deştan jî dikit.

Xwarin: Kotir û kêrîşk û mişk û curd û maran digirit û dixut

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser rizdeberan û di kunekevran de û hindek caran li ser daran jî çêdikit. Ya mê du hêkan bi tinê dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilatî ewropa û jorîya efrîka û gizîrteyên deryaya sipî heta turkîya û filstîne û çiyayên hemelaya û çîne, li milê rojhilatê, xwecih û akincîye.

Dûvlerzînk; Dûvhejînk; Çûçika garanê

(Motacilla cinerea)

Meznatî û kelwaş: (8 cm dirêje.

Salox: Zivistanan ji milê piştê ve risasîyekî şîne ye û binpişt zer e. birûyeka zerve û dirêj, di ser çavan re ye. Erzink û heftik sipîve ne û sing havînan zer e, zivistanan sipîve ye. Ji binî ve zerve ye û zeratîya ya mê kêmtir e ji ya yê nêr. Binçeng zer in bi ser keskî ve.

Kurî dirêj û reş e û perrê teniştê kurîyê, sipî ye û herdukên bi rex ve, piçeka sipîyatîyê tê de ye, demê têjikînanederê, erzink û heftik, li dev yê nêr reş in û li dev ya mê, belek in. têjik wekî yê nêr e, piştê wî qehweyîyekî bi ser risasî ve ye û berzik sipîve ye û zivistanan singê wî qemerve ye, ne zer. Sipîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil risasîyekî tarî ye û pê reng goştî in.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva tebaxê heta nîva gulanê û bi qetlazî (bi kêmî), kitkite û demê bîvedanê ref ref, li ser lêva av û derav û cok û cobaran diête dîtin, dûr nîne, li nav çiyayan, li gelîyên bi av têjikan jî bînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in. hindek caran, ji bo xwarinê qesta nav zevîyan jî dikit.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunedîwar û refatkên kendalavan re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya rojavaya efrîka û gizîrteyên deryaya sipî û ûris û tirkistanê û qoqaz û îranê heta çiyayên hemelaya, têjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka û misrê û gizîrteya 'erebî û 'îraqê diborînit.

Dûvsorik; Kurîsorik

(Cercotrichas galactotes)

Meznatî û kelwaş: (15) cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê wek hev in. Ji milê piştê ve, qehweyîyekî bi ser xwelîkîyekî tam qemerve ye, birûyeka spî ya aşkera di ser çavan re ye, ji nikilî dest pê dikit û heta patikê diçit. Ji binî ve, spîve ye û berçêlik

û tenişt zerve ne. Banê serî û pişt bi ser qehweyîyekî vekirî ve ne. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil qehweyîyekî reşve ye. pê dirêj û qehweyî ne. Kurî dirêj û sorqemer û dûmahî xirr e, tîvarêzkeka reş û yeka spî li danga wê ye. Li ser çeç û çeçilkên darik û daran yan li ser erdî dadidit û dadayî, çengên xwe şor dikit û kurîya xwe rep dikit û di ber re wekû sihwaneyê vedikit û her ji ber hindê, hindek dibêjinê: (kurîrepînk) yan (kurîffitînk). Balindeyekî xweşxûn e û xwandina wî, piçekê bi ser ya bilblî ve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, dûmahîya meha adarê diêt û meha gulanê dest bi çêkirina hêlînê dikit û li dev me têjikan jî diînte der. Ji serê biharê heta serê payîzê, di nav bax û bîstan û dar û baran de, xweş diête dîtin û serê meha çirîya pêşîn dest bi barkirinê dikit.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser gil û giyayê wek kerbeşkê û qederekê ji axê bilind û hindek caran li ser axê û di bin dikirk û kumtilên binve xilole de, çê dikit. Ji (4 - 5) hêkên pinîpinî dikit. Gelek caran, du destên têjikan jî diînte der.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilata ewropa û turkiya û jorîya sûriya û jorîya rojavaya îraqê, têjikan diînte der. Zivistana xwe, li jêrîya gizîrteya 'erebî û jorîya rojhilata efrîka heta oganda û kînya, diborînit.

Êtîmokê Kurîdirêj

(Aegithalos caudatus)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e. [kurî bi tenê 7 cm in].

Salox: Balindeyekî zirziqok û nehecimtî ye. Nêr û mê renek in, kelwaş biçûk û kurî dirêj û reş e. Banê serî spî ye, her çavekê wî gîxeka reş di ser re ye, pişt xwelîkîyekî tarî ye. Binpiştê û herdu milan, şûneka qehweyî lê ye, çeng qehweyî ne, perrê tenişt kurîyê spî ye. Ji binî ve spîyatîyeka bi sorî tamdayî li zikî û herdu kêlekan e û pinîyeka reş li heftikê ye. Spîlka çavan qemer e. Nikil û pê reşve ne.

Jîngeh: Li rojhilatî kurdistanê, xwecih e û têjikan diînte der û li cîyên dî, nemaze, li nav çiyayan, li nav tirraş û daristan û rêlewaran de zivistanan, diête dîtin.

Xwarin: pêşik û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav tirraşên bi strî de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û nîveka asiya heta çaponê xwecih e û têjikan diînte der.

Êtîmokê Serreşik

(Parus lugubris)

Meznatî û kelwaş: (14) cm dirêj e.

Salox: Banê serê wî û erzink û heftik reş in, alek û guhik spî ne. Ji milê piştê ve, xwelîkîyekî bi ser risasî ve ye. Ji binî ve spî ye û herdu rexên berçêlkê û singî, tamdaneka pêtî ya qehweyî lê ye. Tenişt

perrên kurîyê yên ji derve, spî ye. Ya mê, serê wê bi ser qehweyî ve ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reş e, pê xwelîkî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, gelek demên salê, li nav çiyayan û li berbinîyê çiyayên rêlîn û li deştên nizim diête dîtin. dûr nîne, li çiyayên jorî xwecih bit û têtjikan jî bînte der.

Xwarin: pêşk û mêşemorên biçûk û pişkojkên dar û baran in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di quledar û kunekevran de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li îranê û turkiya û qoqaz xwecih e.

Gabelek

(Lanius nubicus)

Meznatî û kelwaş: 17 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, belek e (reş û spî ye) û herdu tenişt sorqemer in. Yê nêr enî û birû û mil spî ne. Çeng û kurî û pişt reş in û perrên tenişt kurîyê (yê yekê û yê duyê) gelek spîyatî tê de ye. Gîxeka reş ji binê nikilî û li semta çavan (çav jî di gel) diçite patikê. dûmahîya navperran piçekê spî ye. Erzink û heftik û stû û zik û binzik, spî ne û sing û herdu tenişt sorqemerve ne. Ya mê vekirîtir e ji yê nêr û reşatîya piştê wê, bi ser risasîyekî tarî ve diçit. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî û bi qetlazî, biharan (ji serê meha nîsanê heta nîva meha gulanê) û payîzan (ji dûmahîya meha tebaxê heta dûmahîya meha îlonê) di nav bîstan û daristanên ne gelek têrdar de, diête dîtin. dûr nîne li çiyayên jorî, têtjikan jî bînte der.

Xwarin: Xwarina wî bara pitir mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darên bilind, çê dikit.

Cihên lê belav: Li balkan û turkiya û sûriya û filistinê û jêrîya rojavaya îranê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li jêrîya gizîrtiya 'erebî û misrê û sodanê û hebeşe û somal, diborînit.

Gabelekê Kurîsor

(Lanius isabellinus)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Reng xwelîkîyekî pêtî ye. Erzink û gewrî spîyekî tam şêlî ne, teniştan soratîyeka pêtî lê ye. Nikil kurt û reş e, reşatîyeka tarî û hindek caran pêtî û bi ser qehweyî ve, li piştê çavan werhatîye û wekî gîxekê dirêj dibit heta ji guhkan diborit. Kurî sorqemer e. Şaperr qehweyî ne. Sing û zik spîyekî bi zerî tamdayî ne. Nêr û mê bêje wekî yek in û ya mê reng pêtîtîre ji yê nêr û hindek gîxên ziravên wekî pûlekan dikevîne berçêlk û teniştê wê.

Jîngeh: Li kurdistanê, bihar û payîzan, bi rêbarî û gelek bi qetlazî, li deştan û li erdên

berdayî û di nav bîstan û darubaran de, diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî mêşemor û hûrexişoke ne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darên bilind, çê dikit.

Cihên lê belav: Li tirkistana çînî, têjikan diînte der. bi rêbarî, di ser tirkistana rûsî û devera deryaya qezwîn û kurdistanê re diborît. Zivistana xwe, li jêrîya îranê û jêrîya îraqê û jorîya rojavaya hindistanê, diborînît.

Gaçerînk; Dûvzelînk

(Motacilla flava)

Meznatî û kelwaş: 16,5 cm dirêje.

Salox: Ser ji kulovankê heta bin çavan reşe, pişt xwelîkîyekî bi ser keskî yan qehwayî veye. Erzink û heftik û sîng û zik û binzik pêkve zer in. Çeng bêje qehwayîyekî tarîne û perên sipî di navdene. Sipîlka çavan qehwayîyek reşveve, Nikil û pê reşin. Kurî dirêj û reşe û perên teniştê wê sipîne. Ya mê ji yê nêr reng vekirître û reşatîya serê wê pêtî tire.

Jîngeh: Li welatê me bihar û payîzan bi rêbarî herdem ref ref nêzîkî avan li ser lêva ger golan û li mêrg û şêlan û di nav terş û kewal de, li çerê diête dîtin û ji ber hindê dibêjnê gaçerînk.

Zêdebûn: Li ser erdî hêlîna xwe çê dikit.

Xwarin: Mêşemor û kirmk.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilatî rûsîya heta devera qezwîn têjikan diînte der. Zivistana xwe li rojhilatî efrîka û jorîya rojavayî hindistanê derbaz dikit.

Gapile & Gopile & Gapilk; Rimêla

(Columba palumbus)

Meznatî û kelwaş: 40 - 42 cm dirêj e.

Salox: Kotireka risasîye bi ser şînî ve, qaneka spî ji herdu rexan li teniştê stûyê wê ye. Spîyatîyek (ji derve) li çengveşêran e, tinê demê firrînê diyar dibit, serê wê û ziravîya piştê şîntir in ji cihên dîtir. Herdu rexên stûyî xemrekî birisqokî kesk in, pişt û çengveşêr bi ser risasîyekî tam qehweyîve ne. Şaperr reş in. Kurî ji nîvekê şînekî vekirî ye û dûmahîya wê reş e. Sing gewrekî xumorî bi ser sorîve ye. zik û tenişt wekî piştê ne, bes vekirîtir in. Binçeng risasîyekî bi ser şînîve ne. Têjik reng tarîtir e ji balindeyê tekûz û spîyatî li herdu rexên stûyî nîne. Spîlka çavan keskeka bi ser qehweyîve ye. Nikil sorekî ser zerve ye, pê xemir in bi ser sorîve.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê adarê heta payîzê, di nav darubar û bîstanan de (nemaze li nav çiyayan) xweş diête dîtin.

Xwarin: Tov û dan û şînkâtî (nemaze gupik û pişk û kulîlk û belgên darubaran) û bo xwarinê qesta nav zevîyan dikit.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav çeçên daran re çê dikit, dubarî du hêkan dikit. Ji adarê heta dûmahîya teboxê û tê heye derengtir jî û salê heta du sê destekên têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li ewropa heta deryaya spî û deryaya reş li nişîv û rojavaya sîbîrya û li gizîrteyên azor (dikevne rojavayî portugal) û li turkiya û 'îraqê û sûrya û îranê û hindistanê û jorîya efrîka, têjikan diînte der.

Garanîk

(ardeola ibis)

Meznatî û kelwaş: (48 - 53) cm dirêj e.

Salox: Cûnek şaqavîyan e. Ji dûr ve spî diyar dikit (zivistanan bi xwe spî sipî dibit). Pê sor in, çend perrekên bavzerên dirêj li singê wî ne, çav zer in bi ser sorîve. Nikil zer e, pê xwelîkîne (demê têjîkînanederê rengê nikil û pêyan sor ve dibit). Wekî şaqavîyên dî hind naçite di nav avê de.

Jîngeh: Li kurdistanê bara pitir payîz û biharan diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî xişoke û kêz û çirçirk û beqên biçûk in. Gelek caran li ser pişt çêl û gamêşan dadidit, wan mêşemor û kîrnîkan dixut, ewên taloqî wan dibin.

Zêdebûn: Komkome di nav qeram û levenan de û li ser darên di ber yek re, ewên li ber lêva robaran, hêlînan çê dikan. Ji (4 - 5) hêkên şîve dikan.

Cihên lê belav: Li jorî û nîveka efrîka û li portugal û jêrîya ispaniya û li sûrya û jêrîya 'îraqê û li 'erebistanê û devera deryaya qezwîn û jorîya îranê û deryaya reş û li herdu emrîkayan (jorî û jêrî) û li isteraliya û niyûzîlenda têjikan diînte der.

Gasirre; Nikilkurre

(Lanius excubitor)

Meznatî û kelwaş: (25) cm dirêj e.

Salox: Ji binemala gabelekan e û ji hemûyan dirêjtir e. Enî û ser û pişt risasîyekî vekirî ne, çeng reş in û pinîyeka spî lê ye. Binçeng spîve ne. Gîxeka reş ji binê nikilî dest pê dikan, herdu çav û guhikan digirit û dibort heta digehite lêva patikê (çavên wî bi xwe jî di nav vê gîxê de ne). Birûyeka spîya pêtî û zirav (ji enîyê dest pê dikan) di ser çavan re ye û dirêj dibit heta digehite patikê. Kurî dirêj û reş e û perrê tenîşt wê, bara pitir jê spî ye. Erzink û stû û heftik û berçêlk û zik û binzik spîyekî bi ser risasîyekî vekirîve ne. Nikil risasî yan reş e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye û pê reş in. Bi têjîkînî qehweyîyekî bi ser risasîve ye û singê wî teji gîx û pinî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî bihar û payîzan li ser dartêl û pejanan yan li ser strî û baxox û kîvaran, li cihên rastgehî û berdayî û hindek caran li ber lêva rêlewar û rezan diête dîtin.

Xwarin: xwe li ber mêşemorên yan margwîsan vedigirit, hindek caran bi ser têjîkên çûçikan de digirit û serê wan bi nikilî dipeqînit û mejîyê wan dixut û kelexê wan dihêlit, ji ber hindê çûçîk jê ditirsin û hind xwe nêzîk nakin.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav çeqên darên bilind re yan di nav tiraşan re çê dikan. Ya mê

ji (2 - 7) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya îranê û sûriya û jêrîya filistinê û sînayê û li hindek welatên gizîrteya 'erebî, her wesa li peravê efrîkî (ji deryaya sor, ji sodanê heta somal), xwecih e û têjikan diînte der.

Gergerî

(Lullula arborea)

Meznatî û kelwaş: (15) cm dirêj e.

Salox: Ji dêvlankê biçûktir e. Nikil kurttir û ziravtir e û kurî jî kurttir e û spîyatî li perrên tenîştê kurîyê nîne. Perrên piştî wan bo ji nav de, piçeka spîyatî yê lê ye. Şûnekofîkeka ne tîj heye. Gîxeka pan wekî birûyê, di ser çavan re ye û heta patikê diçit. Ji milê piştê ve, gewr û gîxdar e û gîxên piştê ji rengê piştê tarîtir in. Binpişt û kurîveşêra serî qehweyî ne. Erzink û heftik spîne û berçêlk gîxdar e, gîxên wê tarî ne. Kurîveşêra binî zerve ye. Spîlka çavan qehweyîyeka zerve ye. Nikil ji ser ve, qehweyîyekî tarî ye û ji binî ve vekirî ye. pê qehweyîyekî goştî in. Ji reftarê xwe ve wekî wirwirkê ye, zîq û bi bizav e.

Jîngêh: Li kurdistanê, ji balindeyên navçiyayan û teraşan e (hindek caran, tevî refên dêvlankan, belê gelek bi qetlazî, li deştê jî peyda dibit) û zivistanan, li nizar û evrazî û pesaran, diête dîtin û bo vehesyane li ser daran jî dadidit, di gel dêvlankê diêt û wekî wê, dûmahîya nîsanê diçit.

Xwarin: Mêşemor û dan û şînkati ne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser erdê û di nav zevîyan de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li hewda deryaya spî û turkiya heta qîrem û qoqaz û li jorîya îranê heta xurasanê û devera deryaya qezwîn û çiyayên zagros li jêrîya rojavaya îranê xwecih e û têjikan diînte der. Zivistana xwe, li 'îraqê û filistinê û misrê derbaz dikit.

Gewrêle

(Turdus viscivorus)

Meznatî û kelwaş: (27) cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve, qehweyîyekî bi ser xwelîkîve ye (bi têjîkîni piştê wî xalxal e). Ji binî ve, spîyekî pinîpnî yê zerve ye, pinîyên reşên mezin lê ne. Gîxeka pêti di ser çavan re ye. Kurî ji tenîştê tamxirr e û perrên tenîştê wê spî ne. Binçeng spîve ne (li firrîne diyar dibin). Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil qehweyîyekî risasî ye, pê qehweyîyekî zerve ne. nêr û mê rengê in.

Jîngêh: Li kurdistanê, zivistanan, ji sere meha çirîya paşîn heta dûmahîya meha nîsanê û bi kêmî, di nav bîstanên fêqî û tirraş û evrazîyan de diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û fêqî û dan in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser daran çê dikit.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û rojavaya sibîrya û turkiya û sûrîya û lubnanê û qoqazê û jorîya îranê têjikan diînte der. Li hewda deryaya spî û 'îraqê û misrê (bi qetlazî) zivistana xwe derbaz dikit.

Goyîn & Gohîn

(Strix aluco)

Meznatî û kelwaş: (36 - 40) cm dirêj e.

Salox: Kundekî qelew û pit û kelwaş navincî ye. Bê şaxik û serxirr û sermezin e, çavên wî reş in. Çeng pan û xirrik in. Ji milê piştê ve, qehweyîyekî vekirîyê pinîpinî û gîxdar e, pinî û gîxên qehweyîyên tarî lêne, hindek pinîyên spî, li milan û çengveşêran e. Kursê dêmî pêşçav xwelîkî ye û hindek gîxên reşên hûrik lê werhatî ne. Şaperran, gîx û tîvarêzên spî û qehweyî lêne. Kurî gîxdar e, gîxên panên qehweyî lêne. Ji binî ve gewrekî bi ser qehweyîyekî vekirî ve ye, gîx û ravên pêtî û panên qehweyî û vekirî lêne. Spîlka çavan reşekî şîve ye û xulêvik qehweyî ne. Nikil zerekî bi ser keskîve ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan, li nav daristan û rêlewaran (li erdê nizar) heye. Bi roj, xwe di nav çeqan re vedişêrit û bi şev piştî rojavabûnê, demê dinya digêwilit (tarî dibit), derdikevit û dest bi xwandinê dikit.

Xwarin: Mişk û curd û balinde û mêşemor û kêzikan dixut û hindek caran masî û beqan jî digirit.

Zêdebûn: Hêlînê di kunekevr û qulorên daran re, çê dikit û hindek caran, kevnehêlînên balindeyên mezin jî, bo xwe dikite hêlîn.

Gulerîk

(monticola saxatilis)

Meznatî û kelwaş: (19) cm dirêj e.

Salox: Kurîya wî sorve ye û nîva wê qehweyî ye. Yê nêr demê têjikînanederê serê wî risasîyekî şîve ye, piştê wî risasî ye û ji serê wî tarîtir e. Binpiştê wî spîve ye û çeng qehweyîyekî reşve ne. Binçeng qehweyî ne. Ji binî ve sornarncî ye û dûmahîya perrên berçêlkê û zikî û binzikî xwelîkî ne, zivistanê lêvên wan qemer ve dibin. Ya mê, ji milê piştê ve, qehweyîyeka pinîpnî û xwelîkî ye, hindek caran, spîyatî jî di nav de diyar e û gîxên qehweyî, li serî û piştê ne. Erzink û heftik spîve ne. Sing û zik qemerve ne, hindek gîxên kivankîyên tarî lê ne, wekû ravan berçav in. Spîlka çavan qehweyîye. Nikil û pê reş in, bara pitir li ser erdî bi lotikan bi rê ve diçit. Li ser kevir û avahî û dartêl û daran dadidit. Tirsok e û zêde hişyar e, herdem bi tenê

dijît û xweş xwe vedişêrit. Kurîya xwe dihejînit.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî û qetlazî, bihar û payîzan, li cihên varrê û veder û di nav kevir û ber û rêlewarên nav çiyayan de diête dîtin.

Xwarin: Fêqî û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, ji pûşî û kevezê, di bin kevrên ve yan di kelşeberan re çê dîkit. Ya mê, ji (4 - 5) hêkan dîkit.

Cihên lê belav: Li deverên çiyayî, li nêvek û rojhilat û jêrîya ewropa û jorîya rojavaya efrîka û turkiya û lubnanê û qoqaz û îranê û efxanistanê heta çînê bo milê rojhilatê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li rojavaya efrîka diborînit.

Hacîreşîk; Pêlistank; Hecheck

(Hirundo rustica)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Ev çûke, ji alîyê piştê ve şînereseka birisqok e, enî û erzink û serê heftikê sorqemer in. Tokeka şîneres li serê berçêlkê werhatî ye, zik li dev yê nêr, qehweyîyekî vekirî ye û li dev ya mê, spî ye. Kurî duçeq e û perrên teniştê wê dirêj in û dirêjayîya wan li dev yê nêr pitir e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê zirav û reş in. Çûkeka gelefir e û firrîna wê ne rêk û pêk e, navbeyn navbeyn ji ber girtina mêşemoran semta xwe diguhorrit, bes demê barkirinê li yek semtê û xweştir diçit û xwe dikine refên boş ku hindek caran ji (60 - 80) yan pêdetir in, pêkve dijîn, tenê demê hêkkirin û têjîkînanederê cotcote û kitkîte ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva meha subatê pê de diyar dibit û ji dûmahîya meha tîrmehê heta serê çirîya yekê, piştî têjîkînanederê, hejmara wan li kêmê didit û dest bi mişextbûnê dîkit.

Xwarin: Li hewa mêşemoran digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe (serê meha adarê û nîsanê) bi bersivk û binbanê xanîyan ve, ji kureteqne û zilkan çê dîkit û ya mê ji (4 - 5) hêkan dîkit. hindek caran, salê du destên têjîkan diînte der.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û rojavaya sibîrya û tirkistanê û jorîya rojavaya efrîka û turkiya û sûriya û filistinê û 'îraqê û rojhilata gizîrteya 'erebî û îranê û jorîya rojavaya hindistanê û jorîya efrîka, têjîkan diînte der. Zivistana xwe, li jêrîya sodanê heta jêrîya efrîka û rojavayî hindistanê diborînit.

Hacîreşka Binpiştors

(Hirundo daurica)

Meznatî û kelwaş: 17 - 18 cm dirêj e.

Salox: Binpişt û enî û patik û birû sorqemer in, banê serî û perrên patikê û pişt şîneres û birisqok in. çeng reşve ne û ji binî ve bi qemerekî pêtî tamdayî ne. Erzink û heftik û berçêlk spîne û hindek gîxên ziravên tarî lêne. Kurîveşêrên binî reş in. Binzik hemî zerve ye. Kurî reşe û perrên teniştê wê dirêj in, lê ne bi dirêjayîya yê hacîreşkê ne. Spîlka

çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê zirav û reş in. Fîrrîna wê bi serubertir e ji ya hacîreşkê û kêmtir semta xwe diguhorrit.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharê (meha adarê û nîsanê) diêt û ji nîva meha tebaxê pê de, bar dikit. Bara pitir li deverên çiyayî û di dolan de û li hewa nêzîkî avahî û gundan, diête dîtin û têjikan jî diînte der. Li deştê tenê bihar û payîzan bi rêbarî bi rêka mişextbûnê ve diête dîtin.

Xwarin: Li hewa mêşemoran digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe ji teqn û herî yê, bi bînskeft û kevran ve, goskî çê dikit û kunekê lê dihêlit. Ya mê bara pitir çar hêkên spî dikit.

Cihên lê belav: Li ispanya û balkan û qubris û jorîya rojavaya efrîka û turkiya û sûriya û filistinê û îraqê û îranê û devera deryaya qezwîn û efxanistanê û tirkistanê têjikan diînte der. Zivistana xwe li rojhilata efrîka diborînit.

Hejîrok

(Sylvia borin)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Serxirr e. Ji milê piştê ve, reng xwelîkîve ye û hindek jê bi keskatîyê tamdayî ye, tu spîyatî li çengan û kurîyê diyar nîne. Ji binî ve, spîve ye. Erzink û heftik û berçêlk spîve ne û piçekê bi ser risasîyekî pêti ve diçin. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil qut û xwelîkî ye, pê qehweyî ne bi ser xwelîkî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan (ji meha gulanê pê de) û payîzan (heta serê meha çirîya pêşîn û derengtîr jî), di nav bîstan û baxçe û terraşên têkre û daristan û rêlewarên nav çiyayan, diête dîtin, dûr nîne li dev me li hindek cihên guncayî, têjikan jî bînte der.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav perjînan de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya sibîriya û devera deryaya qezwîn û îranê, têjikan diînte der. bi rêbarî, di ser deryaya spî û jorîya efrîka û misrê û turkiya û îraqê û îranê û gizîrteya 'erebî re, diborit. Zivstana xwe, li nîvek û jêrîya efrîka, radiborînit.

Ilho; Elho

(Aquila heliaca)

Meznatî û kelwaş: 70 – 80 cm dirêje.

Salox: Perên wî reşekî qehweyîne di gel zeratîyeka sivik di piştpatik û kulovankêde, hindî balinde bi nav salan de biçit sipîve dibit, hindek sipîyatî di perên milan de heye. dûmahîya kurîyê reşe û wekî dî qehweyîyekî gîxgîxe, pênc yan şeş gîxên reng xwelîkî ji navde, li beratîya kurîya wî hene. Perên baskên pêyan reşin û ji binî tarîne. Mê mezintire ji nêrî, reşka çavan xwelîkîyek tamzere. Nikil risasîyekî bi ser şînîve ye û serdifink zere. Pê zerin û penc reşin.

Jîngeh: Li kurdistan ê, zivstanan peyda dibt, li erdê deşt û bi qeram û li nav mêrgan.

Zêdebûn: Li ser darên bilnd û dûredest hêlînê çê dikit.

Xwarin: nêçîra wî giyanewerin û eger çu bi dest nekevî, xwe ji kelexan jî nadite paş.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilatî ewropa û jêrîya ûris û turkî û sûrîya û filistînê heta nêveka asîya têtjikan diînte der û zivistana xwe li 'îraqê û nîvgizîrteya 'erebî û sînayê û misrê û sodanê û hebeşe û hindistanê diborînit.

Ilhoyê Deryayî Yê Kurîspî

(Haliaetus albicilla)

Meznatî û kelwaş: 75-95 cm dirêje.

Salox: Kurîyeka spîya qut û sêû heye, ji serîve qehweyîyekî reng xwelîkîye û serê wî diyartire, lêvên perran diyarin. Şaperr reşin, kurî spîye û binê wê reşe, ji binîve qehweyîye û hindek gîxên tarî li binerzink û berçêlkê hene. Çeng mezin û pan û serxirin û rengê wan ji binve qehweyîyekî tarîye. baskê pêyan heta nivê bi perrin. Mê qebetire ji nêrî, reşka çavan û nikil û serdifink û pê zerin. Firîna wan nizim e û dubarî ji ber nêçîrkirina masîyan di ser avêreya.

Jîngeh: Li cihên bi av û têr rêl û darûbar, evên nêzîkî gol û gerran diête dîtin, dadidite ser dar û beran û gelek caran dadayî li ser dar û beran û nêzîkî avan, bê xwe bilivînit diête dîtin.

Xwarin: Masîyan di avêde digirit û ji bilî wan balinde û giyanewerên biçûk jî digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser daran çê dikit û ya mê du hêkan bi tenê dikit.

Cihên lê belav: Li hindek deverên ewropa û rûsiya û sîbîrya heta niv gîzîrteya bulqan û tirkî û sûriya û 'îraqê û jorîya îranê û devera deryaya qezwîn û qoqazê heta tirkstanê têtjkan diînte der. zivistanan li ewropaya rojava û ya jêrî û gîzîrteyên deryaya spî û misrê heta hindistan û çînê diête dîtin û heye.

Ilhokê Deştan

(Buteo buteo)

Meznatî û kelwaş: 47- 55 cm dirêje.

Salox: Ji serîve perrên wî qehweyîyek tarîne û li rasta ser û stûyî tarîtire, spîyatî gelek li alekan heye. Şaperr reşin, kurî qehweyîyekî bi ser sorîveya û 9 8 gîxên qehweyîyên tarî lêne, belê ji nîva kurîyê pêde, pitir aşkerane û nêzîkî dûmahîya kurîyê tîvarêzeka pana reş heye û ji binîve an bindeqîye di gel gîxên sipî li erzinkê û binerzinkê an jî spîyekî pinîpinî an gîxdarekî qehweyîye, an jî spîye, gîxên pan û dirêj û bindeqî lêne. Perrên ranan sortirin û bê gîxin, çeng ji bin ve esmerin, pinîyên qehweyî yên bi ser sorîve lêne. Ya mê piçêkê ji nêrî qebetire, reşka çavan reng bindeqîyeka bi ser zerîveya, nikil risasîye, serdifink bavzer e û pê zerin. Bilnd li esmanan didolînit, bê çengên xwe bilivînit, navbeyn navbeyn çengên

xwe dihejînit.

Jîngeh: Zivistanan qesta kurdistanê dîkî û bi rêka barkirinê ve jî li nav çiyayan, li erdê veder û rêlîn diête dîtin.

Xwarin: Giyanewerên biçûk (kêz û mêşemorana) û balinde û margwîse û maran dixut, eger çu ji van nebînit dadidite ser kelexên miraran. Demê li nêçîrê digêrit nizim difirî û gava dibînit, xwe tê werdikî.

Cihên lê belav: Li polenda û bulgaristan û romaniya û ûris heta rojavaya sîbîrya û bo nişîv heta turkiya û tirkistanê têjikan diînte der. zivistana xwe li efrîka ji misrê heta jêrîya efrîka û li gizîrtiya 'erebî û hindistanê heta nîva ewropa û jêrîya rojavaya asiya derbaz dîkî.

Ilhoyê Deştî

(Aquila rapax orientalis)

Meznatî û kelwaş: 70 - 80 cm dirêje.

Salox: Ji milê piştêve, qehweyîyekî vekirîye û serê wî tarîtir e. pinîyeka sorve ya ne gelek diyar li piştpatika wîye. şaperr qehweyîyekî tarîne û çengveşêrên serî qehweyîne û dûmahîya wan reng vekirîye. binpişt ji piştê vekirîtir e û serkurî sipîye. kurî qehweyîye, hindek cihên reng xwelîkî yê ne gelek diyar lêne û perrên wî bi rengekî qehweyîyê vekirî bi dûmahî diên. binzîkê wî wekî piştê qehweyîyekî vekirîye. reşka çavan qehweyîyekî tarîye. nikil risasîye û serdifink zer e. til zerin. demê dadidî gelek dimînite dadayî. nizim difirî û demê firrîne çengên wî piçekê bo ji nav de vehatîne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji îlonê heta dûmahîya insane, li çîmen û deştan peyda dibit.

Xwarin: nêçîra wî dubarî balinde û canewerên wekî curdan e.

Zêdebûn: dubarî li ser erdê hêlînê çê dîkî û ya mê barapitir du hêkan dîkî.

Cihên lê belav: Li welatê bulqan heta deryaya qezwîn û tirkistanê û jorîya rojavaya hindistanê têjikan diînte der. zivistana xwe li turkî û îraqê û filistînê û îranê û hindek welatên gizîrtiya 'erebî derbaz dîkî.

Ilhoyê Masîgir

(Pandion haliaetus)

Meznatî û kelwaş: 58 50 cm dirêje .

Salox: Rengê nêr û mê yan wekheve, serê wan sipîye, reşatîyek li herdû alekan heye, ji nikilî dest pê dîkî û ji çavî diborit, heta tenîştî sitûyî diçit û hindek gîxên tarî li banê serê wan e, perên banê serê wan piçekê dirêjin kofîkeka bêxêr pêk diînin. Ji serî ve qehweyîyekî tarîye û dûmahîya peran piçeka sipîyatîyê têdeye, dûmahîya şaperan reşe û wekî dî gîxdarin bi reş û sipî. Kurî qehweyîyekî tarîye, dûmahîya perên wan piçekê sipîye. erzink û serê heftîkê sipîne, dûmahîya heftîkê û serê berçêlkê qehweyîyekî vekirîyê tam jengîye, wekî tokeka aşkera li singî pêk diînit, ji binî ve sipîye, hindek pinîyên qehweyî lê belavin. Zîkê çengî sipîye û perên li firrîne aşkera gîxdarin bi qehweyî û sipî û dûmahîya wan reşe. Têjik wekî yê

sereye, bes lêva peran ji serî ve gewrekî vekirî û panin, banê serî û patik pitir gîxdarin, reşka çavî zere, nikil reşe, serdifink şînekî xwelîkiye û pê bav keskin.

Jîngeh: Bi rêbarî bihar û payîzan (bi qetlazî = bi kêmî), di kurdistanê re derbaz dibit.

Xwarin: Masîyan bi pencên pêyan digirit û dibte ser berekê an ser darekê û dixut, diçite hindav avan û wekî teşîrêskî li hewa radiwestit ji nû xwe di masîyan werdikit, hindek caran neçar dibit li dû masîyê xwe niqonî dikite di avê de, eger ji xwarna xwe bi dûmahî hat, bi pêyan ve diçite di avê de, da ji şûnmayîyên masîya xwarî qurtal bibit.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser darên bilind çê dikit û hersal 'eynî hêlînê bi kardiînit, ya mê sê hêkan dikit û piştî 40 rojan dikite têjik.

Cihên lê belav: Li ewropa û asîya, ji iskutlend bigre ji milê rojhilatê ve, heta sîbîrya û çapon û ji nişîv heta ispanîya û jorîya efrîka û gizîrteyên deryaya sipî û yewnan û kinarên deryaya sor û kinarên 'erebîyên nişîv, heta çiyayên hemelaya û jêrîya çînê, têjikan diînte der. Zivistanan qesta jêrîya efrîka û hindistanê û filîpînê dikit û bi rêbarî di rojhilata navîn re diborit.

Ilhoyê Pencukurt

(Circaetus gallicus)

Meznatî û kelwaş: 75 70 cm dirêje.

Salox: Serê wî mezin e û bi ser yê kundîve diçit û çavên wî zer û mezin in, baskê pêyan bê perrin û tilên wî kurtin, ji serî ve qehweyîyekî xwelîkiye, belê çengveşêr diyartirin û lêvên wan vekrîne. Dora çavan sipîye û ev sipîyatîye heta enîyê diçit. Hindek perrên kurîveşêrê, dûmahîya wan sipîye. Şaperr reş in, navperrên çengan qehweyî û gîxgîx in bi hindek cihên tarî. Kurî qehweyîye û dûmahîya wê sipîye û (4 3) cihên qehweyîye bi ser reşîve dibirin û berde diên. Ji binîve, binzik sipîveye û gîxên qehweyî li bin erzink û berçêlkê hene. Gîxên jêk dûr li tenîştan hene, belê ev gîx û pinîye li binkurî û nîva zikî û ranan nînin. Çeng ji binve sipîne, hindek pinî û gîxên nelêkdayî lêne. Ya mê ji yê nêr qebetir e. Têjik wekî yê sereye, belê berçêlka wî gîxgîxe, reşka çavan zerekî zêrrîn e. Nikil risasîye û dûmahîya wî reş e û serdifink zer e û pê xwelîkiyekî bi ser qehweyîvene.

Xwarin: gelek hez ji xwarina maran dikit, marî ji serî digirit û dixut. nêçîrê li wî cihî dixut ewê lê digirit, nabite erdekî dî.

Jîngeh: Li kurdistanê di rêka barkirinê de diête dîtin, gelek li ser dartêlan diête dîtin.

Cihên lê belav: Li nîva ewropa heta nîva asîya û mongolîya û bo nişîv heta jorîya efrîka û sînayê û îranê û jorîya hindistanê têjikan diînte der. zivistana xwe dibite jorîya efrîka û bi rêka barkirinê ve di kurdistanê re derbaz dibit.

Ilhoyê Zêrîn

(Aquila chrysaetus)

Meznatî û kelwaş: 88 75 cm dirêje.

Salox: Qehweyîyekî tam vekirîye, rengê piştpatik û kulovanka serê wî zerekî zêrrîn e. Perrên baskê

pê wî qehweyîyekî bi ser sorîveye, kurî pan û çarsûye, dirêjahîya kurîya wî, hindek gîxên xwelîkî û qehweyîyên tarî pêde diên û dûmahîya kurîyê reş e. Ya mê ji yê nêr qebetire, reşka çavê wî qehweyîye, nikil risasîye, serdifink zer e, tilzer û pencreş e. Bilind difirit bê ku çengên xwe bihejînit. Balindeyekî bi hêz e, heta 50 kêloyan dişêt ji axî rakit.

Xwarin: Nêçîra wan kêrîşk û balindene, eger çu bi dest nekevit, dadidite ser kelexan jî.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser şikêrrên bilind û kêman li ser daran çê dikit. Ya mê ji hêkekê heta çaran dikit û kurkatîya wê 45 rojin.

Jîngeh: Zivistanan li nav çiyayan peyda dibit, nemaze nêzîkî avan û li erdê tamdeşt.

Cihên lê belav: Li deverên çiyayî yê nîvek û jêrîya ewropa û li çiyayên oral û li enedol û qoqaz û rojavaya îranê, têjikan diînte der.

Keravî

(pelecanus onocrotalus)

Meznatî û kelwaş: 140-175 cm dirêj e.

Salox: Bara pitir sipîye, nikilê wî dirêj û zer û pane, binê wî tûrekî çermînî zer pêve ye, kofîkeka bêxêr heyê, singê wî pinîyeka zera pêtî lêye, serçeng û reşin, kurî tamxirre, pê perdedar in, demê rêveçûnê vedihejit û dereng difirit (qederekê bi pêyan diçit ji nû difirit).

Jîngeh: Li kurdistanê, mişexte, zivistanan (bi qetlazî, di navbera tebox û nîsanê de), di golên avê de û li ser robaran diête dîtin.

Xwarin: Xwarna wî masîne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser daran û di ger û Golan de, çê dikit û ji (2-3) hêkên sipî dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilata ewropa û deryaya qezwîn heta nîveka asiya û li hindek cihan ji efrîka û li sûriya û li kendavê 'erebî' têjikan diînte der.

Kevirhilperrk; Teyrikê Kevran

(Tichodroma muraria)

Meznatî û kelwaş: (15 - 17) cm dirêj e.

Salox: Nikil dirêj û zirav û tamkivankî ye, banê serî û pişt û binpişt û sing û zik xwelîkî ne. Kurî û çeng reşve ne, pêleka soratîyê li çengveşêr û navperran e (bi kevir û dîwaran ve û li firrînê diyar dibit). Şaperr reş in û hindek pinîyên spî li wan û kujîkên kurîyê ne.

Erzink û heftik, zivistanan spîve ne û demê têjîkînanederê (havînan) li dev yê nêr reşve dibin. Têjik, zivistanan, wekî balindeyê tekûz e. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê reş in. bi lotik, gelek hilbaskî kevir û dîwaran dibit (anku pê ve diçit) û di ber re çengên xwe vedikit û pan dikit û nîvnîve digehînite yek û hingê soratîya wan, aşkera dibit. Firrîna wan, wekî ya pelatînkên (perrperrokan) e û li firrînê, bi ser hophopkî ve (dawidkî ve) diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan, bi kêmanî û qetlazî, ji dûmahîya çirîya paşîn heta adarê, li dol û derdolan û li berbinî û dol û nihâlên kevrîn û bi firrakeyan ve û di nav kevnêkavilan de, diête dîtin. Li cîyên lê xwecih, zivistanan, xwe berdidite dol û nihâl û deştên nêzîkî cîyên têjîkînanederê. dûr naête dîtin, li jorîya rojhilata kurdistanê li hindek

cîyên guncayî xwecih bit.

Xwarin: Pêşik û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunekevir û kelşeberan re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li çiyayên ewropaya navîn û jêrî û li qoqazê û turkîya û lubnanê û sûrîya û îranê û devera deryaya qezwîn heta hemelaya xwecih e.

Kevoşînk; Kotirşînk

(Columba livia)

Meznatî û kelwaş: 31 - 34 cm dirêj e.

Salox: Risasiyekî şîve ye, qaneka kesk û birsqoka bi ser xemrî ve, di ser berçêlkê re û li dûmahîya heftikê werhatî ye, ser û sing û zik piçekê tarîtir in ji piştê, ziravîya piştê bi ser spîve ye. Du gîxên reş ji milê piştê ve li çengan e. Kurî bi teng û tîvarêzeka reş û qehweyî bi dûmahî diêt. Binçeng spî ne. Têjik wekî balindeyê tekûz e, bes piçekê reng tarîtir e. Spîlka çavan pirteqalî ye, xelekeka zer di zikî de ye. Nikil xwelîkî ye, binê wî spî ye. pê sor in, kevoşînk bapîrê mezinê kotira kehî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih û hûmirov e û li deşt û çiyayan (l cihên guncayî) û li ser kela û gunbetên peristgehan xweş diête dîtin.

Xwarin: Tov û dan û kirm in. bo çerê komkome û refref û dubarî payîz û zivistanan, refên mezin pêk diînin û ji bo çerê qesta zevîyan dikin.

Zêdebûn: Hêlîneka bê ser û ber di şikeft û avahîyên kevin û heta navmalan jî çê dikit. dubarî du hêkên spî dikit. Ji meha nîsanê heta tîrmehê dikite têjik. salê du sê destekên têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li jêrîya ewropa û jorîya efrîka û jorîya rojavaya misrê û sûrya û filistinê û îraqê û kurdistanê heta jêrîya rojavaya îranê, têjikan diînte der.

Kew

(Alectoris chukar)

Meznatî û kelwaş: (35 32) cm dirêj e.

Salox: Yê nêr piştê wî gewrekî reng xwelîkîye û serguhik qemervene, çav qehweyîne û xilêvkên wan sor in. Nikil û pê sor in, perrên teniştê kurîyê bi ser rengê qemervene. Nêr û mê pêşçav wekî yek in, cudayîya yê nêr ji ya mê, ew paşpanîk e ewa di ser panîyê re, demê tirs digehtê, kêman difirrit, yan xwe vedişêrt yan jî qesta evrazîyan dikit, bihar û havînan pitir qebqebê dikit û yê nêr demê têjikînanederê şerokene. Li kurdistanê du nîfş jê hene: Kewê evraz (Alectoris graeca kurdestanica) û kewê şîngalê yan kewsorik (Alectoris graeca werae), kewê şîngalê mûyekê biçûktir û vekirîtir e, ji yê evraz.

Jîngeh: Li kurdstanê, xwecihe, bara pitir cotcote yan refref (refên wî dorên diwazde kewan e hindek caran pitir û zivistanan, refên wan boştir lê diên), li nihalan û di zikê gelîyan de, di nav kevr û beran de, diête dîtin. Bara pitir spêde û êvaran qesta ser kanî û avan dikit.

Xwarin: Xwarina wî gil û giya û pêşik û kirmik in.

Zêdebûn: Di nav keviran û di bin gil û giyayan ve, hêlînan çê dikit. Ya mê dubarî ji (8 - 16) hêkên spî dikit, kurkatîya wê ji (22- 24) rojan e, gelek caran, hêkên xwe bi nivî dikit û li ser du hêlînan pişk dikit, ya mê li ser hêlînekê kurk dibit û yê nêr li ser ya dî..

Cihên lê belav: Ev cûne kew e li jorîya rojhilata ewropa û gizîrteyên deryaya îce û kirît û ji rojhilatî îtalîya û balkan bigire heta digehîye çiyayên hemelaya û çînê heye.

Kewderî

(Tetraogallus caspius)

Meznatî û kelwaş: 55 - 58 cm dirêj e.

Salox: Rengê wan risasîyekî bi ser şînivêye, perrên wan pitir gîxên nêzîkî yekên gewir (qehweyîyekî vekirî) lêne, enîya wan spîye, ev spîyatîye çav û herdû teniştên stûyî jî digirit. Gîxeka risasîya tam şîn ji herdu teniştên erzinkê û heftikê pêde diêt heta digehite ser berçêlkê. Erzink û heftik spîne. Şaperr spine û dûmahîya wan reş e, navperr wekî perrên piştêne û binên wan spîne. Zik û tenişt risasîyekî tam reş û gîxdar in bi gîxên gewir û her perek ji herdu teniştan gewir e, ji ber hindê zik û herdu tenişt gîxdar diyar dikan. Ya mê wekî nêriye û piçekê reng tarîtir e û kelwaşê wê piçekê kurttir e. Spîlka çavî qehweyîyekî tarîye, nikil tam zer û tenişt risasîye. pê pirteqalîyekî zervene. Balindeyekî gelek sil û dûremirov û hişyar e, bi yekcarî we nakit mirov nêzîk bibit û her ji ber hindê jî, dîtin û nêçîrkirina wan gelek bi zehmet e. Payîz û zivistanan ref ref diêne dîtin, lê demê têjîkînanederê, cotcote belav dibin.

Jîngeh: Li kurdstanê, xwecih e, dubarî li kop û çelên çiyayên bilnd û befrîn dijît û kêman caran ji ber befrê dadikevte xwarêtir. Li herêma kurdstana 'îraqê' pester, di ser (diyana)re, nêzîkî sînorê îranê û li serê zinarê kêste (rojavayî gundê hirorê) li devera berwarî bala û li bîtalma di ser gundê (keşanê)re, li kopên bilndên pezkûvî lê, hatîye dîtin. Li kurdstana jorî (kurdîstana bindestî turkiya) li deriyê zêrrî û şernexê û gelek cihên dî, ji devera hekarî, bi qetlazî, hatîye dîtin.

Xwarin: dan û belg û tîrkên ter û rihên hindek giya û şînkatiyan e.

Zêdebûn: Li ser erdî li cihê xireberê bilind yan di şikevtan de, hêlîna xwe çê dikit û zikê wê bi piçeka pûşî û perran kiras dikit.

Cihên lê belav: Li çiyayên toros û ermenistanê li milê rojhilatê, heta çiyayên jorîya îranê û çiyayên zagros, heta jêrîya rojavaya devera deryaya qezwîn têjîkan diînte der. nîfşê (t. himalayensis), ji rojhilata efxanistanê heta rojavaya nîpal û jorîya rojavaya çînê, têjîkan diînte der.

Kezwankelotik

(Coccothraustes coccothraustes)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Stûstûr û nikil qebe ye. Kurî qut e û dûmahîya wê spî ye. Banê serî qehweyîyekî xakî ye û patik risasî ye. Erzink û heftik reş in. Ji milê piştê ve, patik risasî ye û pişt qemerekî bi ser qehweyîyê tarîve ye û çengveşêran gelek spîyatî tê de ye (ji ber hindê li firrînê çengên wî, belek diyar dikin). Şaperr reş in û lêvên perrên wan spî ne. Gîxeka reş li binênikilî ye, bi reşatîya erzinkê û heftikê ve girêdayî ye, alek qehweyî ne. Ji binî ve, gewrekî sorve ye, zik qehweyîyekî vekirî ye û binzik spîve ye. Ya mê, ji yê nêr vekirîtir e û banê serê wê pitir bi ser qehweyîyê tarîve ye. Yê têjik, qehweyîyekî ravrav e û binerzink zer e. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil zivistanan qehweyîyekî zerve ye û biharan şînve ye û pê qehweyîyekî reng goştî in. Bilind difirrit û zû bi zû cihê xwe diguhorit. Li ser erdî qît bi rê ve diçit û rêveçûna wî bi ser ya werdekan ve diçit. Balindeyekî gelek sil û kûvî ye, berî bi duristî bête dîtin xwe vedişêrit.

Jîngeh: Li kurdistanê û bi qetlazî, ji çirîya paşîn pê de heta nêzikî dûmahîya adarê, li deverên çiyayî ref ref, di nav daristan û bîstan û baxçeyan de, diête dîtin.

Xwarin: tov û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, bara pitir li ser çeçilkên daran, çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojhilat û rojavaya turkîya û sîbîrya û mengolîya û menşûrîya û jêrîya rojhilata ûris û qoqaz û jorîya rojavaya îranê û jêrîya deryaya qezwîn û jorîya efrîka, têjikan diînte der. Zivistanan, li jêrîya îranê (li çiyayên zagros û kerman) û jorîya îraqê (li kurdistanê) bi qetlazî diête dîtin.

Kêlhenek; Keçel; Teyrê Keçel; Eyneq

(Geronticus eremita)

Meznatî û kelwaş: 70 - 80 cm dirêj e, panatîya çengan 120 - 135 cm in.

Salox: Balindeyeke ji koma leglegan

(Ciconiformes), binemala nikildasan

(Threskiornithidae). Ji bilî ser û çav û sitûyî ku bê

perr û sorve ne, wekî dî rengê wî bi ser reşekî

teysokve ye, li ber hetavê kesk û morve xuya dikit,

perrên piştpatika wî qij û dirêj in. Nikilê wî sorve û

daskî ye. Spîlka çavan zereve ye û pê sorve ne, bi

têjikînî ser bi perre, gava mezin dibit, perrên serê wî diwerin. Bi şev refref li ser lat û

zinaran dilîsin. 25 – 30 salan dijît. Pêştir ev balinde ye, li hemû rojhilata navîn û jêrîya

ewropa belavbû, niha tenê li welatê mexrib û turkiya û sûriya û bi qetlazî diête dîtin.

Egerê serekîyê pêşçav ew e, ku ev balinde ye neşê zû bi zû xwe li ber wan guhorrînan

bigirit û biguncînit, ewên bi ser wargeh û jêderên xwarina wî de diên, lew salên hişk

dibine egerê mirina gelek têjikan. Li dûv pêzanînan, niha û bi awayekî zêde bi tirs, li ber

qirrbûn û binbirrbûnê ye, hejmara yên kûvî jê ji 420 an nabort û yên pawankirî li hemû

cîhanê, ji 1500 an derbaz nabin.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji sala 1879 ê were, li Bêrecûkê (navçeya bajarê Rihayê ye), li dor robarê firatê, bi qetlazî û bi awayekî nîvkûvî dijît. Ji sala 1950 yê û êreve û piştî karanîna

dermanên mêşemorkuj û kêmbûna jêderên xwarina wî, hejmara wan berber li kêmê didit û niha li ber qirrbûnê ye. Ji nîva meha subatê heta dûmahîya havînê diête dîtîn.

Xwarin: Sipêdezûyan li xwarinê digerrit, xwarina wan kêz, margwîs (marmarok), kimkime (qumqumok), mar, dûpişk, mêşemor û kulî ne.

Zêdebûn: Li çiya û deştên nîvhişk û li cihên şilekeyên bilind û zevîyan, meha adarê li ser lat û zinarên bilind, hêlîna xwe ji darik û çeçilkan çê dikit û nîveka wê bi giyayê nerm û pûşî kiras dikit. Ya mê salê carekê û dubarî ji (3 - 4) hêkan dikit. piştî bişkiwîna hêkan, yek du têjik bi tenê jê diselihin (dimînin), çiku gelek jê ji hêlînê dikevin û dimirin. nêzîkî du mehan têjik dimînine di bin sereguhîya deybaban ve, ji nû firroke dibin. Li jîyê sê çar salî tekûz dibin û dest bi hêlînçêkirin û hêkkirinê dikin.

Cihên lê belav: Li jorîya rojavaya efrîka xwecih e (li welatê mexrib û bi taybetî li bajarê fasê) û li turkiya (li bêrecûkê li jorîya kurdistanê ku ser bi bajarê Rihayê (Ûrfe)yê ve ye, nêzîkî sînore sûriyê) û li sûriya (sala 2002 yê wargehek lê hate dîtîn) bi mişextî heye û têjikan jî diînte der, evê li kurdistanê dijît, dûmahîya havînê ref ref qesta jêrîya asiya dikit û li hewa wekî qaz û qulingan, bi awayê tîpa (v) difirrin.

Korare

(milvus migrans)

Meznatî û kelwaş: 55-62 cm

dirêje.

Salox: Kurîya wî kore û perên wê

tarîne. Ji serîve (pişt û bînpşt)

qehweyîyekî tarîye, belê

çengveşêrên nîvekê vekirîtirin, ser û

heftik sipîvene û gîxên qehweyî lêne,

serguhik (perên guhan vedişêrin) bi

qehweyî tamdayîne. Kurî

qehweyîyekî tarîye hindek gîxên

reşên nediyar û pan lêne. Şaper jî

qehweyîyekî tarîne. Binzik bindeqîye li rasta zikî, bi ser zerê xenayîve ye, berçêlik gîxgîxe

bi gîxên qehweyîyên pan. Zikî û teniştan û binkurîyê hindek gîxên zirav lêne û reşka çavî

zerekî xwelîkiye. Nikil reşe û serdifink zere û pê zerin.

Xwarin: Xwarina wî kelex û bermakîyên sergûfikane û qesta berlêvên avan jî dikt, ji ber xwarina masîyên mirî, xwe bilnd dikite esmanî û didolînit, bê çengên xwe bihejînt, eger nêçîrek li axê an di avê de dît, jorde diête û bi şarezayî radikit, eger nêçîr biçûk bit li hewa dixut û eger mezin bit, dibite cihekî êmin û tena û bi dilê xwe dixut. Hindek caran êrîşî balindeyên birîndar û giyanewerên biçûk dikit û radihêlite balinde û çûçikên biçûk jî. Gelek hez ji xwarina kulîyan jî dikit.

Jîngeh: Tebaxê qesta kurdistanê dikit, îlonê û çirîya êkê zav dibit, zivistanê hemîyê

dimînit, nîsanê bar dikit, dûr nîne havînan jî li nav çiyayan bête dîtîn, nêzîkî çem û avan û

li erdî têrdar û kêm dar û devî û li perê gund û bajêran diête dîtîn.

Zêdebûn: Barapitir komkome li ser daran hêlînan çê dikin û ya mê dubarî sê hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û turkî û sûrya û filistinê û îranê û rojavaya sîbîrya heta tirkistanê û li jorîya rojavaya efrîka· têjikan diînte der. Zivistana xwe li jorîya efrîka diborînit. demê barkirinê li sînayê û misrê jî heye.

Kurik; Kurikê Avê

(Cinclus cinclus)

Meznatî û kelwaş: 18 - 21 cm dirêj e.

Salox: Pêşçav xirr û pit e, çeng û kurî qut in, banê serî qehweyî ye. Erzing û binheftik û berçêlk spî ne û wekî dî qehweyîyekî reşve ye. Bi têtjikînî pişt gewrekî xwelîkî ye û berzikî xalên reş û gewir lê ne. Ya mê, reng vekirîtir e ji yê nêr. Sipîlka çavan qehweyî ye. Nikil qehweyîyekî reşve ye û pê reş in. Serê xwe û kurîya xwe berdewam dihejînit, bi lez û nizim difirrit û li dû cokên avê diçit û gelek caran xwe tê de pan dikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, lê ne gelek mişe ye. Li nav çiyayan, li cihên bilind û dayimdêr li ber lêvên avan bi tenê û her li cihekê (cihê xwe qewî naguhorrit) û di avên tezî û sar de û pitir dadayî, li ser berên di nîva av û robaran de, diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî canewerên biçûkên avî ne. Ji bo xwarinê carna xwe binav dikit û qederekê dimînte di bin avê ve û hindek caran serav melevanîyan bi herdu çengan dikit.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, holkî û xirr û mezin, di bin rizde û revezên ber lêva avan û di kendalavan re çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û qoqaz û ermenistanê û azerbaycanê û jorîya îranê û kurdistanê, xwecih e û têtjikan diînte der.

Kund; Bumekor; Kundê Biçûk

(Athene noctua)

Meznatî û kelwaş: 21 - 23 cm dirêj e.

Salox: Biçûktirîn cûnê kundên bê şaxik e, serê wî pan û tepişî ye û dêm kurs e û kelwaş teji û dagirtî ye. Ji ser ve qehweyî ye, banê serî gîxdar e, gîxên spî lêne, komeka pinîyên spî li mil û piştê û herdu çengan e. Gîxeka spî wekî birûyan di ser çavan re ye, tokeka spî li stû yê wî werhatî ye. Kurî gîxdar e û gîxên qehweyî û gewir lêne. Zik spîyekî gewrve ye û gîxên qehweyî lêne, baskê pêyan perrdar e û perrên wî spîne. Spîlka çavan zer e. Nikil zerekî bi ser keskîve ye, penc qehweyîne, herdem li ser dar û ber û dîwar û darubaran dikundilit û xwe li ber nêçîrê vedinûsit, gava dît ji cih êrêş dikitê, demê hest bi tirsê dikit, navbeyn navbeyn, serê xwe nizim û bilind dikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li erdê deşt û têrber û li cihê beyar, diête dîtin. dubarî tarîgewrika berî rojhilatinê û ya piştî rojavabûnê, derdikevit û bi roj jî digerrit.

Xwarin: Mêşemor û kêzik û xişokeyên biçûk û beq û mişk û balindeyên biçûk û kirm in.

Zêdebûn: Hêlînê, di kavlan de, di nav beran re, di kun û kelşên kevnedaran de, çê dikit. Ya mê ji (3 - 5) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û asiya û rojhilata navîn (li îraqê û îranê û efxanistanê û devera deryaya qezwîn) û jorîya efrîka, têtjikan diînte der.

Kwîk; Kilîkilî; Kwîkê Keçel

(Picus viridis)

Meznatî û kelwaş: 30 cm dirêj e.

Salox: Ji hemî darkokeyên kurdistanê, bi kelwaştir û qebetir e, perr ji milê piştê ve keskekî tarî ne û ji binî ve keskekî pêtî ne. Binpiştê û çengveşêran, keskatîyeka bi ser zerî ve lêye, banê serî sor e û dormandorî çavan reş e. Her tenîsteka heftika yê nêr, gîxeka qurmiza bi reşî çarçovekirî lê werhatîye, ev gîx e li dev ya mê, reş reş e. Şaperr qehweyî û gîxdar in, gîxên spî lêne, navperr keskekî bavzer in. Leşê wî ji binî ve risasîyekî bi ser keskî ve ye. Zikî û kurîveşêra binî, hindêk gîxên pêtî lêne. Spîlka çavan spî ye. Nikil reşekî tam risasî ye û pê xwelîkîyekî bi ser keskekî tarî ve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li nav çiyayan, di nav daristan û cihên rêlîn de dijît û bi lotikan bi çeq û qurmên daran ve diçt û carinan gavekê duyan bi paş de vedigerrit, bê li xwe bizivirrit.

Xwarin: Mêşemor û kirmik û mêşingiv û morî û tevinpîrkan digirit û dixut û xwe ji xwarina fêqî û tovî jî nadite paş. Gelek caran, li bêna xwarina mêşemor û kirmikan, dadidite ser erdî yan bi dare ve hildiperrikit û depedarê pêtî hildikolit.

Zêdebûn: Yam ê hêkan di wan kunan de dikit yên di qurmê daran de dikolit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya ûris û jêrîya rojavaya asiya, li jorî û rojava û jêrîya rojavaya îranê û jorîya enedolê û li çiyayên jorîya efrîka, xwecih e û têjikan diînte der.

Legleg

(Ciconia ciconia)

Meznatî û kelwaş: 110 - 115 cm dirêj e. Ji pêve û rawestayî, nêzîkî 85 cm bilinde.

Salox: Teyrekî reşbelek û sitûdrêj û pê û nikil sor e. Serçeng û serbask û serbask veşêr û perrên milan yên dirêj reşin. Yê nêr qebetir e ji ya mê. Têjik mîna yê mezin e, tinê reşatîya çengan û perrên milan, şûna reşî qehweyîye. Reşka çavî risasîyekî ser bi şînveye, çermê rûsê di navbera binê nikilî û çavî û dormandorî çavan de reş e.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji nîva subatê heta nîva îlonê li hindêk cihên xilwe û êmin û têrav diête dîtî û têjikan jî diînte der. Ji nîva îlonê û pêde, xwe dikite ref ref û karê barkirinê(koçkirinê) dikit. Li dev me, ev balindeye, roj bo rojê li kêman didit, di van bîst salên dûmahîyê de, ji ber kêmbûna avê û hişkbûna deverên pêştir lê dijîya û karînana mêşemorkuj û dermanan, bo nehêlana kêzik û mêşemoran, bi awayekî berçav li gelek cihan vebirîya û bi rêbarî jî naête dîtî. Niha li kurdistanê 'îraqê tinê li devera goran (di navbera dihok û hewlêre de) hêlînan çê dikit û têjikan diînte der.

Xwarin: Li perrê şorrikan û di nav zevî û mêrg û golên avê de, beq û mar û margwîse û kêzik û kulî û hûremasîyan dixut.

Zêdebûn: Li cihên bilind, li ser qube û minare û kavlexanî û zincan û darên hişk û dartêlan, hêlîna xwe ji qirş û qal û darikan çê dikit û hersal qesta hêlîna xwe ya kevin dikit û nûjen dikit. di serê adarê de, ji (3 -5) hêkên spî dikit. Gulan û xizîranê dikite têjik.

Cihên lê belav: Li hindek cihên nêvek û jêrîya ewropa û li asiya (l turkiya û sûrîya û îraqê heta tirkistanê) û li jêrî û jorîya rojavaya efrîka, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka û hindistanê û jêrîya asiya derbaz dikit. balindeyên ewropî û yên rojavaya asiya, piştî têtjikînanederê, qesta jorîya rojava û jêrîya efrîka dikin.

Meşînek; Cîdok; Serşînk

(Lanius collurio)

Meznatî û kelwaş: 17 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr ser û binpişt û çengveşêrên

serî risasîyekî bi ser şînî ve ne û pişt û mil û

lêvên çengveşêran û navperr qemer in.

Şaperr qehweyîyekî reşve ne û binê wan spî

ye. Gîxeka reşa zirav di ser nikilî re û li semta

çavan (çav jî bi ber dikevin) diçite patikê,

herdu perrên nîva kurîyê reş in û yên di hemû

spî ne û bi tîvarêzkeka reş bi dûmahî diên.

Heftik spî ye û berçêlk û zik û binzik sorve ne. Ya mê, enî û banê serî û guhik û navmil û

pişt û kurî qehweyî ne. Binê şaperrên wê wekî yê nêr spîyatî tê de nîne. Ji binî ve, gewir

ve ye û berçêlkê û tenîştan, hindek pinî û gîxên devdaskî lê ne. Spîyatî li binpiştê û herdu

çengan nîne. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikilê yê nêr reş e û yê têtjikî û ya mê

qehweyî ye. Pê li dev yê nêr risasîyekî reşve ne û li dev ya mê qehweyîve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî, biharan (ji dûmahîya meha adarê heta meha gulanê) û

payîzan (ji dûmahîya meha tebaxê heta sere meha çirîya pêşîn) li cihên deşt û berdayî û

beyar û bîstanan diête dîtin.

Xwarin: Xwarna wî mêşemor û kêzik û margwîs û mişk û beq û balindeyên biçûk in û

nêçîra xwe bi kelemdar û zirî û dirrîyan ve dihilawîsit (dadileqînit).

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav teraşan de çê dikit û zikê wê bi pûşê nerim û hirîyê kiras

dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya sîbîrya û deştên qerxîzistanê û li gizîrteyên

deryaya spî û turkiya, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li rojhilat û jêrîya efrîka diborînit.

Mêşxwerînkê Keskê Berçêlsor; Şalûlê

Kesk

(Merops superciliosus)

Meznatî û kelwaş: 26 - 31 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve keskekî birisqok e,

qaneka esmanî li herdu alekan û di serçavan

re ye. Enî spîye û gîxeka esmanî di ser re ye.

Erzink zer e, heftik sorqemerekî pêtî ye.

Gîxeka reşa dirêjkanî ji dûmahîya nikilî dest

pê dikit û heta binalek û guhkan digirit. Kurî

kesk e û bi sorekî pêtî tamdayîye û herdu

perrên nîva wê, ji yên di dirêjtir in û ji dûr ve û pêşçav, wekî dabiskan derkevîne. Binzik

keskve ye. Binçeng qehweyîyekî pêtîne. Spîlka çavan sorqemer e. Nikil reş e û pê bi ser

qehweyî ve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, serê adarê diêt û piçpiçe zêde dibit, dûmahîya meha tebaxê û nîva

yekê ji îlonê, li çoleme û deştan û li der û dorên gundan refref, li ser dartêlan û li ser kelemdar û qarrol û binên şînkatiyê çolê dadayî û li hewa xweş diête dîtin. Serê çirîya yekê heta serê çirîya duyê ber bi nişîv diçit.

Xwarin: gelek hez ji xwarna mêşhingivan dikit.

Zêdebûn: Bo hêlînê ji nîva nîsanê pê de, komkome kunan li erdê deşt û tamxîz û ne kendalax dikolit. Ya mê ji (4 - 6) hêkan dikit û gulanê û xizîranê, dikite têtjik. tebaxê û îlonê hêlînan dihêlit û jê dûr dikevit û piştî hinge, dest bi barkirinê yan mişextbûnê dikit.

Cihên lê belav: Li jorîya misrê û filistinê û sûrya û nîvek û jêrî û nîveka 'îraqê (bi qetlazî li jorîya wê jî) û îranê û devera deryaya qezwîn û rojavaya tirkistanê û jorîya rojavaya hindistanê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe li nîvek û jêrîya efrîka û gizîrteya 'erebî û rex û dorên robarê nîl li misrê û sodanê, derbaz dikit.

Mîna

(Acridotheres tristis) Çiğdeci

Meznatî û kelwaş: (23) cm dirêj e.

Salox: Serê wî reş e, perr û çeng qehweyîyekî sorve ne. Nikil zere û qaneka zera çermîn ji binê nikilî dest pê dikit û çav û guhikan digirit. Demê firrînê qaneka spî li pišta çengan diyar e û spîyatîya wê, demê dadanê wekû gîx û navbirreka spî ye di navbera çengî û teniştê de. Kurî pitir bi ser reşî ve diçit. Spîlka çavan qehweyîyeka bi ser zerî ve ye û pê zerve ne. Ji reftarê xwe ve wekû reşîşkê ye, lê ne wekû wê dûremirov û newêrek e.

Jîngeh: Dûr naête dîtin, li rojhilata jêrîya kurdistanê, nemaze li der û dorên bajarê xaniqînê û devera germiyan, xwecih bit û cotcote yan wek refên biçûk, li nav gund û bajêrkan û di nav bax û bîstanan de, bête dîtin, çikû li jêrîya rojavaya îranê, wek balindeyekî xwecih mişe heye û her ji ber hindê, min wek balindeyekî kurdistanî tomarkir.

Xwarin: Gelek hez ji xwarina kulîyan dikit û xwe ji xwarina fêqî jî nadite paş.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di quledar û kunedîwar û di ber sivandeyên xaniyan re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li îranê û efxanistan û pakistan û hindistan û sirîlanka heta borma û li rojhilata jêrîya 'îraqê û kuwêt û hemû welatên kendavê (îmarat û qeter û 'umman) û 'erebistana si'ûdî, xwecih e û têtjikan diînte der. niha xweş vediperite malîziya û ûris jî. li jêrîya efrîka û niyûzîlenda û ustiralîya jî hatîye belavkirin.

Pepûk

(Cuculus canorus)

Meznatî û kelwaş: 33 cm dirêj e.

Salox: Pişt û stû risasiyekî bi ser şînî vene. Binzik spîyekî gîxgîx û ravrav e. Kurî dirêj û serxir û reng risasî ye û hindek pinîkên spî li beratî û dirêjayîya wê belav in, nêr û mê pêşçav gelek nêzîkî yek in. Ya mê ji serî ve pitir qehweyîve ye û tokeka qehweyî ya vekirî li berçêlka wê ye. Spîlka çavan pirteqalîyeka tamzer e. Nikil bi serve qehweyîyekî tarî ye û ji

binî ve keskve ye û nêzîkî difink û lixavokan
zer e û pê zer in. Pepûk pêşçav û ji dûr ve wekî başokî berçav dibit û dengê wî bi ser
pûkepûkê ve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî û bi qetlazî, li nav çiyayan (di nav rêl û rêlewar û bîstan û
daristanan de) diête dîtin, di destpêka biharê de ji efrîka diêt û ber bi warên
têjikînanederê diçit û payîzan vedigerte warê zivistanan.

Xwarin: Fêqî û mêşemor û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Hêlînê çê nakit. Ya mê di hêlînên çûçikên dî de hêkan dikit. 10 - 15 hêkan
dikit. her hêlînekê hêkekê duyan dikite tede, piştî yek ji yên wê bi xwe diînte der yan
dixut, piştî duwazde rojekan, hêka wê dibişkivî û dibite têtjik û têtjika wê hêj sorîlank,
têtjik û hêkên dî, ji hêlînê diavêjit û hêlîn bo wê bi tenê dimînit.

Cihên lê belav: Li hemû ewropa û çîn û çapon û nîpal û rojavayî sîbîrya heta deryaya spî
û turkiya û jorîya îranê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe, li jêrîya gizîrteya 'erebî û li
nîvek û jêrîya efrîka diborînit.

Peşilk

(Actitis hypoleucos)

Meznatî û kelwaş: 18 - 20 cm dirêj e.

Salox: Pişt û binpişt, kurî û kurîveşêra serî bi ser
qehweyî vene. Zik spî ye, stû û bersing ravrav in,
hindek gîxên ziravên reş li çengan e. Spîlka çavan
qehweyî ye. Nikil qehweyîyekî reşve ye û pê
risasîne bi ser keskî ve. Nizim di ser avê re diçit, ne
wekî peşilkên dî sil û kûvî ye û wekî wan zû nafirrit
demê mirov bi ser de diçit, tenê serê xwe û dûvê xwe li ser yek radikî û nizim dikit, eger
bifirrit jî, xwe gelek ji avê dûr naêxit, demê firrînê çengên xwe şor dikit, dengêkî taybet
heye.

Jîngeh: Li kurdistanê, pitir li ber lêva gerr û gol û beravan û her bi tenê, biharan (ji
adarê heta serê gulanê) û payîzan (ji tebaxê heta çirîya paşî) diête dîtin.

Xwarin: Hûrecanewerên avîne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser axê (navzikê wê, tenik bi hindek qirş û qalî kiras dikit) û li
ber lêva robar û deryaçeyan çê dikit. Ji (2 - 4) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa (ji bilî rexê jorî) û sîbîrya û turkîya û jorîya îranê û
efxanistanê û jorîya hindistanê û çînê û çaponê têtjikan diînte der. Zivistana xwe li
gizîrteyên deryaya spî û efrîka û jêrîya gizîrteya 'erebî û hindistanê û çînê û melayo heta
ostiralya derbaz dikit.

Pispilk; Tilixwerk

(Remiz pendulinus)

Meznatî û kelwaş: (11) cm dirêj e.

Salox: Cûnekî biçûk e ji êtîmokan, nêr û mê bêje rengê
in. Serê wî spîyekî xwelîkî ye (ya mê banê serê wê
qehweyî ye) û gîxeka qemera pan li enîyê werhatîye û
diçit heta xwe li herdû guhikan didit. Pişt qehweyîyeka
tarî ye û li rasta binpiştê gewirve dibit. Kurî qehweyî ye û
teniştê wê spî ye. Erzink û heftik spî ne û berzik

qehweyîyekî vekirîyê bi ser zerî ve ye. Hindek şûnên qehweyî yên tarî li berçêlkê ne. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reş e û pê risasî ne.

Jîngeh: Li rojhilata kurdistanê, xwecih e û li cihên dî, nemaze jêrîya rojavaya kurdistanê, zivistanan, bi kêmasî û qetlazî, li nav tirraş û darbîhok û dargez û kajan û li ber lêvên gerr û robaran, diête dîtin.

Xwarin: Tov û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, mîna hêkê û ritilkî, bi dûmahîya çeqên hindavî avê, yên dargez û darbîhok û levenan ve, çê dikit û dihlawîsit.

Cihên lê belav: Li jêrî û rojhilata ewropa û rojavaya sîbîrya û li rojhilat û jêrîya turkiya û ermenistanê û azerbîcanê û rojavaya îranê heta jorîya rojavaya hindistanê û li jorîya çînê û kûriya, xwecih e û têjikan diînte der.

Por

(francolinus francolinus)

Meznatî û kelwaş: 33- 37

cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê ji hev

cudane. Yê nêr pêşçav

reşekî xalxal e, tokeka

qemer (qehweyîyekî bi ser

sorî ve) li stûyê wîye, enî û

erzink û heftik û sing, heta

bin berçêlkê reş in,

piştpatik qemer e, herdu alekan, di bin çavan de, pinîyeka spî lêye, tenişt û kurî reş in,

pinîyên spîyên mezin li textê reşê teniştan e. Ya mê qehweyîyeka ravrav e, piştpatika wê

qemer e, ji serî ve pêşçav mina yê nêr e, herdu alek gewrekî bi ser qehweyî vene. Erzink

û heftik spîne. Spîlka çavan qehweyîye. Nikil li dev yê nêr reş e û li dev ya mê

qehweyîye. pê qehweyîne bi ser sorî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, mişe û bara pitir cotcote, li şorik û nihalên têrav û

têrgiya û bi dexel, di nav gil û giyî de diête dîtin.

Xwarin: Gil û giya û dan û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Li ser erdî, di bin gil û giyayê têk re, hêlînê çê dikit. Ya mê ji (6- 12) hêkên

gewrên şîn ve dikit. Ji nîsanê heta xizîranê dikite têjik.

Cihên lê belav: Li qubris û turkiya û jorîya îraqê (kurdistanê) û sûriya û felistînê û

jorîya îranê û devera deryaya qezwîn xwecih e û têjikan diînte der.

Poşîreşk; Mamreşik

(Parus major)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Banê serê wî reşekî bi ser şînî ve ye

(reşatîya serê yê nêr teysok e û yê têjik serê

wî qehweyî ye), herdu alek spîne (bi têjikînî

zer in). Erzink û heftik reş in, reşatîya wan û

ya banê serî, li pišta alekan digehite hev, pişt

xwelîkî ye. Hemû pişkên dî ji milê piştê ve di

gel kurîyê xwelîkî ne bi ser şînî ve. Gîxeka spî li çengan e. Şaperr qehweyîyekî bi ser reşî ve ne, perrên tenîsta kurîyê spî ne, sing û berçêlk zer in û gîxeka reşa ne gelek pan bi nîva wan de derbaz dibit, heta digehite kurîyê. Têjik mîna yê tekûz e. Spîlka çavan reş e. Nikil reşve ye û pê risasî ne bi ser şînî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, di nav bîstan û daristan û rêlewaran de diête dîtin û xwe ji daran dûr naêxit.

Xwarin: pêşik û mêşemorên biçûk û pişkojkên dar û baran in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kun û kelşedaran de yan di dîwaran re, çê dikit. Ya mê heta deh hêkan pitir jî dikit.

Cihên lê belav: Li orasiya (ji birîtaniya û di ûris û jêrîya asiya re heta çapon xwecih e û têtjikan diînte der.

Qaqîşk; Qelqijik; Qijyank

(Pyrrhocorax pyrrhocorax)

Meznatî û kelwaş: 40 cm dirêj e.

Salox: Bailndeyekî şînerêş û teysok e, nikil sor û dirêj û kivankî ye (yê têtjik nikilê wî pirteqalî ye). Pê sor in, çengveşêr bi ser keskî ve ne û spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye.

Jîngeh: Li rojhilat û jorîya kurdistanê, li nav çiyayan, li gelek cihên guncayî, xwecih e û li jêrîya kurdistanê, ji nîva teboxê heta serê gulanê, li nav çiyayan, xweş diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan morî û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe di kunekevir û firrake û şikeftan de çê dikit.

Cihên lê belav: Li rojavaya ewropa û mekedoniya û turkîya û qoqaz û îranê û efxanistanê heta çînê, xwecih e.

Qaqîşkê Nikilzer

(Pyrrhocorax graculus)

Meznatî û kelwaş: 38 - 40 cm dirêj e.

Salox: Pîşçav mîna (Pyrrhocorax pyrrhocorax)î ye, lê kelwaşê wî biçûktir e, nikilê wan zer e û ji yê cûnê jêgotî kurttir e, kivankîya wan piçektir e, perrên wan ji nêzik reştir in û şînatîya wan kêmtir e. Pê sor in (yên têtjikî reş in) û spîlka çavan qehweyî ye.

Jîngeh: Li rojhilata jorîya kurdistanê, xwecih e, û li cihên dî û li nav çiyayên bilind û befrîn, ji tîrmehê heta adarê diête dîtin. Zivistanan dadikevite cihên nişîvtir û nizimtir.

Xwarin: Xwarina wan morî û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe di kelşeber û kunekevir û kevne hêlînan de çê dikit.

Cihên lê belav: Li çiyayên elb û balkan û turkîya û qoqaz û jorîya îranê (di bin deryaya qezwîn û jorîya rojava de) xwecih e.

Qarût; Zirsûsik; Kerrank;

Kerro

(Coturnix coturnix)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj

e.

Salox: Balindeyekî pit û kurî
qute, rengê wan gewrekî bi ser
qehweyîve, piştta wan ravrav e,
qehweyî û reş e, zikê wan reng
pêtîtir e, gewrekî bav spîye. Yê
nêr binheftik û gewrî û stû reş in,
tokeka spî, li reşatîya gewrîyê
werhatîye. Ya mê ji milê piştê ve, wekî yê nêr e, sing xalxal û pinîpinîye û toka spî û
reşatî li binheftik û gewrî û stûyî nine, çav qehweyîne, nikil xwelîkîyekî tam qehweyîye,
pê goştîn û zer in. Ev balindeye, firekê difirit gelek naçit dadidit û gelek caran, demê
taloqî tirsê dibit, bi pêbezkê diçit û xwe vedişêrt. demê kurkatîyê kêmîtir difirit. Ya mêya
têjik bi dûv ve, demê diête dîtin, têjikên wê, wê gavê xwe berze dikin û xwe vedişêrin.
Zirrusîk dengekî wekî witwitê li ser yek û li cihê xwe lê veşartî, ji xwe dîînit.

Jingeh: Li kurdistanê, biharan (ji serê adarê heta dûmahîya gulanê), di nav gil û giyayî û
zevîyên ceh û geniman de û payîzan bi rêbarî (ji îlonê heta çirîya paşîn) û zivistanan
kitkite û bi qetlazî li nav zevî û bîstanan li hindek cihan xwecih, diêne dîtin, kêman caran,
qesta erdê rût û rewal dikit.

Xwarin: Gil û giya û dan û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Li dev me, di nav gil û giyayî û ceh û genman de dijît û hêlînan çê dikit, wekî
sûsikan ji (7 - 13) hêkên pinîpinîyên tam qehweyî dikit, gava çûçelk ji hêkê derkevtin,
mak hêlînê berdidit û têjik bi dû dikevin.

Cihên lê belav: Li rojhilatî ewropa - ji bilî cihên jorî - heta nîveka asiya û heta deryaçeya
baykal û ji milê nişîv heta hewda deryaya spî û jorîya efrîka û turkiya û sûriya û felistîn û
îraq û îran û efxanistan û jorîya hindistanê têjikan diînte der. Zivistana xwe li devera
deryaya spî, heta jorîya efrîka û jêriya 'erebistanê û hindistanê derbaz dikit.

Qerqawil

(phasianus colchicus)

Meznatî û kelwaş: Yê nêr ji
75 - 90 cm û ya mê ji 52 - 64
cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, şûnkumirekî
wekî kofîkê bi banê serê wî
veye, dorana çavan goştînekî
sorqemer e û bindetir du
ritilkên sorqemer mîna yên
mirîşkên kehî, pê de şor in.

Erzink û bînerzink û heftik û stû (di gel patik û piştpatikê) reşvene. Binê stûyî û berçêlk û
zik û binzik di gel piştê û herdu çengan sorqemer û çinîkçinîk in, çinîkên çengan spîne û
yên dî dubarî reşvene. Binpişt û binkurî qemer in. Kurî dirêj û reng qemereka gîxdar e, ji
(20) gîxên reş pitir, li beratîya wî ne.

Ya mê qehweyîyekî gewrî çinîkçinîk e, çinîkên qehweyî li banê serî û stûyî û berçêlkê û
piştê û çengan û tenişt û binkurîyêne. Erzink spîveye. Spîyatîyek di navbera çavan û
guhkan deye û pêşçav wek gîxeka spîve berçav dibit. Binzik bi ser xwelîkî veye û kurîya

wê wekî ya yê nêr gîxdar e û ji ya wî kurtir e. Nikil xwelîkî û zerveye. pê xwelîkîne. Spîlka çavan qehweyîyekî zerveye. ev balindeye, demê hest bi tirsê dikit, dubarî bi pêbezke diçit û xwe vedişêrt û eger bifirrit jî, nizm difirrit.

Jîngeh: Dûr naête dîtin, li rojhilata jorîya kurdistanê, li hindek cihên guncayî û bi qetlazî xwecih bit û li nav mêrg û daristan û şêl û zevîyan de, bête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan wekî ya hemî mirîşkan, gil û giya û dan û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser axê, di bin gil û giya û tiraşan ve, çê dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya ewropa û qubrisê û jorîya turkiya û ermenistan û gurgistan û azerbîcan û ûris û sînorê jorîya îranê û efxanistan û hindistan û jêrîya rojhilata asiya û çînê, xwecih e û têjikan diînte der.

Qijqelank; Dûvdirêjik; Qijqel

(Pica pica)

Meznatî û kelwaş: 45 - 48 cm dirêj e.

Salox: Bi giştî, reş û spî ye anku belek e, binpişt û sermil û çengveşêr û zik û tenişt spî ne û wekî dî reşekî teysokî bi ser şînî û xemrî ve ye û kurî dirêj e. Têjik wekî balindeyê tekûz e, tenê kurîya wî quttir e, spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil û pê reş in. Qey nabite ref û balindeyekî ziyano ye (ziyanbexş e).

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, bara pitir li nav zevî û bîstanan (cihên xilwe û varrê yên berfireh û pejankirî) û hindek caran li nav gund û bajaran jî, li nav baxçeyan jî diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan tov û fêqî û canewerên hûrik û balinde û bermayîkên caneweran in, bi ser hêlînên balindeyên dîtir de digirit û hêk û têjikên wan dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser darên bilind yan li ber kendalan, ji darik û çeçilk û teqne çê dikit û sihwaneyekê her ji qirş û qal û çeçilkan li hindav çê dikit û hêlînê pê dipeçinit. Ya mê, serê adarê û nîsanê, (4 - 6) hêkên spî û pinî qehweyî dikit û gulanê dikite têjik.

Cihên lê belav: Ji rojavaya ewropa û ûris û jorîya asiya û qoqaz û îran û 'îraq û efxanistan û tirkistan di gel, heta çapon, xwecih e û têjikan diînte der.

Qirmeraviya Reş

(phalacrocorax carbo)

Meznatî û kelwaş: 90 - 92 cm dirêj e.

Salox: Balindeyekî avîyê mezin û reş e. nêr û mê renginekin, alek û gewrî spine, bi çengşorî dadidit. demê firrînê li pişt yek dibine kêş, pinîyeka spî li binheftik û alekan e. Çav kesk in. Nikil qehweyîyekî tarîye û pê reş û mezin in.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan (ji meha tebax û îlonê heta nîsanê) û bi qetlazî û komkom e, di gol û gerravên kûr û fireh de, li ser tateber û gizîrteyan diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî masî û beq û hûrecanewerên avîne.

Zêdebûn: Li ser daran hêlînan çê dikit. Ji (1 - 6) hêkên spîyên şînve dikit.

Cihên lê belav: Li nîvek û jêrîya ewropa û li asiya û li tûnis têjikan diînte der. Zivstana xwe, dibite peravê jorîya rojavaya efrîka û peravên 'erebî û 'îraqê.

Qirrereşka Biçûk

(Corvus monedula)

Meznatî û kelwaş: (33) cm dirêj e.

Salox: Ji qirrereşka ziyanan (Corvus frugilegus) biçûktir e û nikilê wê kurttir e, reşreş e tenê patik û dorana guhikan û zik û binzik bi ser xwelîkîyekî reşve ne. Qaneka bi ser rengê xwelîkîyê gewirve li tenişta stûyê wî ye. Spîlka çavan xwelîkîyeka spîve ye, nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, payîzeka dereng diêt û dimînt heta têjikan jî diînte der, ji nû diçit. Li ser darûbar û avahî û dartêlan dadidit û gelek caran têkilî refên qirrereşka ziyanan dibit, li rizde û revezan û li ser kavlexanîyan û li nav zevî û ziyanan diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan mêşemor û kêz û kirmik û kêvjale û hêk û têjikên balindeyên biçûk in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe di kunên xanîyan de, li ser daran û di kelş û kunên kendalberan de yan jî di kunên erdî de ji darik û çeçilk û hirîyê çê dicit.

Cihên lê belav: Li rojavaya ewropa û welatê balkan û qubris û turkîya û qoqaz û îranê, heta sîbîrya û tirkistanê û kişmîrê, têjikan diînte der. zivistanan, li jorîya rojavaya hindistanê û efxanistanê û îranê û 'îraqê û misrê (bi qetlazî) diête dîtin.

Qîrrê Stûqehweyî

(Corvus ruficollis)

Meznatî û kelwaş: 50 cm dirêj e.

Salox: Gelek bi ser qirrgurgî ve diçit, lê reşatîya wî piçekê pêttir e û nikilê wî ziravtir e û qijatîya heftika wî kêmtir e, patik û piştpatik û stûyê wî qehweyîve ne (li dev têjikî reş e), dûmahîya kurîya wî tamxirr û sêgoşek e, pê reş in û spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye.

Jîngeh: Li rojhilata jêrîya kurdistanê, li devera xaniqînê û nişîvtir xwecih e, li çiyayan û li deşt û biyabanan û li perrê zevîyan û hindek caran nêzîkî avahîyan, diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan morî û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser refatik û latên keviran û li ser kavilan çê dicit.

Cihên lê belav: Li hindistan û pakistan û efxanistan û sokotra û li jêrî û jêrîya rojavaya îranê û jêrîya 'îraqê û turkîya û sûrîya û filistin û urdin û nişîvtir heta 'erebistana si'ûdî û yemenê û li jorîya efrîka (ji misrê heta mexrib) xwecih e.

Qirrereşka Ziyanan; Qelexurav

(Corvus frugilegus)

Meznatî û kelwaş: 45 cm dirêj e.

Salox: Pêk û mêkve reşekî birisqok e û teyisîna wî bi ser xemrî ve diçit (yê têjik reşreş e). Erzinka balindeyê tekûz bê perr e û ya têjikî bi perr e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye, serê nikilî reşve ye û binê wî (stûratîya wî) bi ser spî ve ye û pê reşve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê zivistanan (komkom e), ji dûmahîya îlonê heta dûmahîya adarê, li deşt û rastgehîyan û li nav zevî û ziyanan, birrbirr e û xweş diête dîtin. Meger bi rêbarî

payîz û biharan li hindav çiyayan bête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan tov û mêsemor û kêz û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser daran çê dikit, pêkve û komkom e, hêlînan çê dikin.

Cihên lê belav: Li ewropa û sibîrya û qoqaz û îranê, têtjikan diînte der. zivistana xwe, li hewda deryaya spî heta jorîya efrîka û misrê û îraqê û îranê û gizîrteya 'erebî û jorîya rojavaya hindistanê, diborînit.

Qirrgewrik; Qirrebelek

(Corvus corone cornix)

Meznatî û kelwaş: 45 - 50 cm dirêj e.

Salox: Cûnekî berbelav e li nav çiyayan. Serê wî û gerden (heftik) û çeng û kurî reş in. Ppişt û zik û binzik spîyekî bi ser xwelîkî ve ne û ji dûr ve belek e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye, nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê li nav çiyayan (di nav zevî û daristanan de) xwecih e û têtjikan diînte der, zivistanan hindek caran xwe berdidite deştan jî. Bara pitir bi tine ye û carna cotcote digerrin.

Xwarin: Xwarina wî balindeyên birîndar û hêk û canewerên biçûk û bermayîkên gûfikan e.

Zêdebûn: Hêlîna xwe li ser daran û hindek caran di kendalan de çê dikit û 3 - 5 hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li hewda deryaya spî û gizîrteyên wê û jêrîya rojhilata ewropa û turkîya û jorîya îraqê (kurdistanê) û misrê xwecih e.

Qirrgurg; Qirra kelexan; Qijak

(Corvus corax)

Meznatî û kelwaş: 64 cm dirêj e.

Salox: Ji hemû qirran mezintir û bi kelaxtir e.

Rengê perrên wî reşşînekî teysok e, heftika wî qij e. Nikil stûr û mezin û reş e, dûmahîya kurîya wî tamxirr e. Nêr ji mêyan qebetir in. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye û pê reş in. Qesta gûfikan dikit û mîna qurtan dadidite ser kelexan jî. hindek caran êrêşî balindeyan jî dikit û bi nikilî dikujit. Li hewa bilind difirrit û gelek caran didolînit jî û demê hêkkirinê li hewa qulîpanka vedidit.

Jîngeh: Li kurdistanê xwecih e, û dubarî li nav çiyayan têtjikan diînte der. Havînan bara pitir li çiyayan e û zivistanan qesta deştan jî dikit.

Xwarin: Xwarina wî ya serekî mirar (mirdar) in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser daran û hindek caran di şikeftan de û carna di kelş û kendalan de, li tak û çeqilk û çeqên hişkên daran çê dikit. Hêk şînekî vegrîyê bi ser keskî ve ne, pinîyên qehweyî û xwelîkî lê ne.

Cihên lê belav: Li emrîkaya jorî ji bilî pişka jorîya rojhilata wê û li yewnan û turkîya û jorîya îraqê (kurdistanê) û rojavaya îraqê û îranê û efxanistanê û jorîya rojavaya hindistanê û jorîya efrîka heta jêrîya biyabana mezin xwecih e.

Qitik; Ketik

(Pterocles alchata)

Meznatî û kelwaş: 30 - 37 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr alekên wî sornarincî ne, gîxeka reş dikevte pişt çavan û ji alê piştê ve xwelîkîyekî zeytûnîyê vekirî ye. pinîyên zer li dûmahîya perrên sermilan in, ziravîya piştê û perrên serkurîyê gîxdar in, gîxên wan qehweyîyê tarî û zerê gewrê con in û herdu perrên nîva kurîyê, gelek dirêj û tîj in. Çengveşêrên biçûk, reng qemer in û teniştên perran (lêvên wan) spî û reş in û çengveşêrên dîtir, zeytûnîyekî bavzer in û dûmahîya perran qemer e. Şaperr xwelîkî ne. Erzink û heftik, zeytûnîyekî bavzer in û tengeka reng qemera stûr, li berçêlkê werhatî ye û gîxeka spî, di navbera wê û spîyatîya zikî deye. Ya mê ji milê piştê ve gîxdar e û gîxên piştê qehweyî û gewr in û yên çengveşêran spî û reş û qemer in. Şaperr xwelîkî ne, herdu alek qehweyî ne û erzink û heftik spîve ne û tenga singî qemerekî vekirî ye û di navbera wê û spîyatîya zikî de, gîxeka zirava qehweyî heye, herdu perrên nîveka kurîya ya mê, kurttir in ji yê kurîya ya nêrî. Nêr û mê zivistanan wekî yek in. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil gewrekî bi ser xwelîkîve ye û pê risasî ne. Balindeyekî xweşfîr û çeng bi hêz e.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji meha çar pê de heta herdu çirîyan (ji herdu çirîyan pê de, ji ber baranan direvit û qesta cihên xîzgeh û hişk dikit), kitkite û refref (dubarî, spêde û êvaran, bi rêka çerê û avvexwarnê ve), li deşt û erdê xîzgeh diête dîtir.

Xwarin: Dan û tovê gil û giya û şînkati ye.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, wek korkeka sererd û bi rex binegiyayekê ve, yan di nav hindek pûşî de, li cihên şov û beyar (erdên rût û rewalên beyar û xîzgeh), çê dikit. Ji (2 - 3) hêkên gewrên pinîpnî (pinî qehweyî û bavsor û xwelîkî) dikit. demê kurkatîyê, nêr û mê herdu li ser hêkan rûdinin. hêk û têjik, ji xizîranê heta tîrmeh û tebaxê diêne dîtir.

Cihên lê belav: Li jorîya efrîka û turkiya û sûrîya û jêrîya 'îraqê û îranê û qoqaz û efxanistanê xwecih e.

Quling & Qazîquling

(Grus grus)

Meznatî û kelwaş: 110 - 120 cm dirêj e.

Salox: Şînekî bi ser risasîyê tarîveye, enî û piştpatik û serê kurîyê reş in. Erzink û binerzink bi ser reşîvene. Gîxeka spî ji alekan dest pê dikit heta ser milan diçit û banê serî sorveye. Nikil risasîyekî bi ser keskîveye û binê wî sorveye û ji yê leglegeyî û şaqavî kurttir e. Spîlka çavan sor e. pê û basik (roq) reş in. Balindeyekî sil û dûremirov e, rêveçûna wan giran e, demê hest bi tirsê dikit, serê xwe radikit û stûyê xwe jêk diînite der. Komkome digerin û li hewa refa xwe wek formê sere tîrê lê dikin.

Jîngeh: Li kurdistanê, mişext e, bi rêbarî, payîzan (jîlonê û pêde û ji evraz bo nişîv) û biharan (ji nîva adarê

heta serê nîsanê ji nişîv bo evraz) derbaz dibit û bi qetlazî li deştan û di nav zevîyan de, li cihên avzih û şilekeyên meyav û bê dar û bar yan li perrê çem û robaran, dadayî, diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan, dan û şînkati û pişk û belgên terrên daran û mêşemor û kirm in.

Zêdebûn: Li cihên avzih û şileke û meyav li ser erdî hêlînê çê dikit. Ji (1 - 3) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li welatên iskendenavî û ûris û heta eleman û welatê balkan û turkîya û tirkistanê bo nişîv û heta rojavaya sîbîrya bo milê rojhilatê û li hindêk cihan ji jêrîya ispaniya û li jorîya îtaliya têtjikan diînte der. Zivistana xwe ji hewda deryaya spî heta jorîya efrîka (heta sodan û hebeşe li nişîv) û jêrîya rojhilatî asiya derbaz dikit.

Qumrî

(Streptopelia turtur)

Meznatî û kelwaş: 26 - 30 cm dirêj e.

Salox: Kelwaş zirav e, sermil û navmil û pişt gewrekî sorve ne û hindêk perrên reş di nav dene, banê serî heta serê patikê xwelîkî ye û patik bi xwe qehweyî ye. lêvên perrên piştê û çengveşêran qemer in. Li her tenîşteka stûyî, qaneka ravên reş û spî heye.

Binerzink û heftik û sing gewrve ne. zik di gel kurîveşêrên binî spî ye, herdu perrên nîveka kurîyê qehweyîne û perrên mayî reş in û dûmahîya wan spî ye. Binçeng risasî ne. Yê têtjik stûyê wî valaye ji herdu qanên reş û dûmahîya perrên milan, spî û qemer e. Spîlka çavan zer e û xelegeka sor li dor çavan werhatî ye. Nikil reş e û tenîşt bavzer in û pê sorekî qurmiz in.

Jîngeh: Li kurdistanê, nîsanê qesta nav çiyayan dikit û dûmahîya çirîya pêşîyê bar dikit. Kitkit e û cotcot e, li nav çiyayan, di nav daristanên têt re û li cihên veder, diête dîtin û têtjikan jî diînte der. demê barkirinê refên mezin pêk diînit.

Xwarin: çera wî dan û fêqî ye.

Zêdebûn: Hêlînan li ser darubar û tirraşan çê dikit. wek hemû kotiran dubarî du hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya efrîka û li jêrîya rojavaya asiya (ji hewda deryaya qezwîn heta tirkistan û efxanistan û îranê) têtjikan diînte der. Zivistana xwe li gizîrteya 'erebî û jêrîya biyabana mezin li efrîka, derbaz dikit. havînan qesta 'îraqê û filistînê dikit.

Qumriya Navmalan

(Streptopelia senegalensis)

Meznatî û kelwaş: 27 cm dirêj e.

Salox: Ji tivîrkê biçûktir e û gelek bi ser wê ve jî diçit, serê wê gewrekî xumor e, hindêk çinî û pinîyên ne gelek diyar li binhefkê ne (di ser berçêlkê re), pişt qehweyîyekî pêtî ye, çengveşêr qehweyîyekî tamdayî ne bi risasî û binpişt risasîyekî tarî ye. Erzink spîve ye, sing gewr e û zik di gel kurîveşêrên binî spî ye.

Binçeng risasîyekî şîve ne. Kurî dirêj e û herdu perrên nîva wê qehweyîyekî bi ser risasîve ne û her çarên piştî wan, risasî ne û yê mayî reşve ne û tenîştên wan spî ne. Ya

mê reng pêtîtir e ji yê nêr û çinî û pinîyên li binhefkê û di ser berçêlkê re pêtîtir û kêmtir in. Bi têjîkîni wekî ya mê ye û piçekê tarîtir e. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reş e û pê sorekî qurmiz û alî tarî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih û hûmirov e, li deştan (li nav çiyayan naête dîtin), bi mişeyî li nav gund û bajaran diête dîtin.

Xwarin: Çera wan wekî ya tivîrkî, dan û fêqî û şînkati ye.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, bê seruber û wekî ya tivîrkê, li nav malan û li ser daran çê dîkit û car bo carê hêlîna xwe ya kevin, nûjen dîkit. Ji du hêkan pêvetir nakit. salê sê çar destekên têjîkan diînte der.

Cihên lê belav: Li hemî kîşwera efrîka û pirranîya gizîrtiya 'erebî û qubris û turkiya û sûrya û filistinê û jorîya 'îraqê (li kurdistanê), xwecih e û têjîkan diînte der.

Qurt, Kurt

(Gyps fulvus)

Meznatî û kelwaş: 105 95 cm dirêje .

Salox: Çengên wî pan û dirêjin, kurîyeka tamreşa kurt û çarkujîk heye, serê wî û sitûyê wî pîrz û mûyekî bi ser qehweyîyekî tam sipîve pêve ye, dûmahîya sitûyê wî di ser milan re, perên dirêj wekî gerdenîyekê lê werhatîye. Perên leşê wî hemî bi serve gewrin û ji binve gewrekî bi ser sorîvene, çav qehweyîne. Nikil risasîyekî tenişt reşê û pê reng xwelîkîne.

Jîngeh: Bi komî diête dîtin. hêlîna xwe li nav çiyayan di zinar û rizdeyan re çê dîkit, balindeyekî belavbû li nav çiyayên Kurdistanê, têjîk jî li dev me diînane der, niha ew jî bi qetlazî diête dîtin.

Zêdebûn: Ya mê bihara pitir hêkeka sipîya sade bi tinê dîkit.

Xwarin: Ev dale li hewa bilind didolînit û demê firîne serê xwe gelek bi paşde dibit. Gava kelexek li axê dît dadidit dikevite ser û wesa dirahêltê heçû çuca xwarin nexwarî , hind dixut hindek caran firîna wî jî bi zehmet dikevit.

Cihên lê belav: Li jêriya ewropa û gizîrtiyên deryaya sipî û jorîya efrîka û rojavaya asîya heta tirkistanê û çiyayên hemelaya xwecih û akincî ye û zivstanan li hindek welatên gizîrtiya 'erebî heye.

Qurxîk; Kewê Çîr

(Perdix perdix)

Meznatî û kelwaş: 30 cm dirêj e.

Salox: piçekê ji sûskê qebetir e, reng qemer e, enî û gewrî qemer in. Berçêlkê û sing xwelîkîne, qaneka qehweyî û tarî di bin berçêlkê de, li ser singê wî ye (li dev balindeyê nêr mezintir û tarîtir e), pişt gîxdar û ravrav e. Ji (8 - 9) gîxên pan û qemer, li her teniştêka wîne, çeng kurt in. Kurî kund e û teniştên wê qemer in (qemeratîya teniştên kurîyê li firîne diyar

e). Nêr û mê pêşçav wekî yek in, sipîlka çavan xwelîkîye. Nikil xwelîkîye û pê xwelîkî û zervene. Demê rêveçûnê xwe diqurisînit û xwe piştqos dikit. Gava hest bi tirsê dikit xwe bi erdî ve mit dikit û xwe berxweş dikit bo firrîne.

Jîngeh: Li rojhilata jorîya kurdistanê, xwecih e û gelek bi qetlazî, cotcote (demê têjikînanederê) û refref (payîz û zivistanan), li nav mêrg û zevî û ziyanan de, diête dîtin.

Xwarin: gil û giya û dan û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser erdî û di bin beran û gil û giyayê himbiz de, çê dikit. Ya mê ji (25 19) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li nîvek û rojavaya ewropa û li ûris û jorîya rojavaya îranê û azerbîcan û ermenistan û gurgistan û jorîya rojhilatî turkiya û qubris, xwecih e û têjikan diînte der.

Reşîşk; Gwîbijînk; Reşçêlek

(Sturnus vulgaris)

Meznatî û kelwaş: 21 cm dirêj e.

Salox: Balindeyekî bi deng û dor û qerebalix e. Pêşçav pêk ve reşekî birisqok e. Enîya wî keskekî bi ser şînekî birisqok ve ye û banê serî û patik û herdu tenîştên stûyî xemirve dibin. Pişt, di navbera keskî û şînî de ye û nîva wê bi ser qehweyîyekî sorve ye. Heftik xemir e û piçpiçe li rasta singî û zikî bi ser keskekî şînve diçit. Lêvên binkurîyê qehweyîyekî vekirî ne, yan gewr in. Perrên piştê, çinîkên sorve lê ne û yê berçêlkê û zikî û binzikî û binkurîyê, bi çinîkên spî bi dûmahî diên û çinîkên ya mê mezintir in ji yê yê nêr. Bi têjikînî qehweyîyekî pêti ye û gewrîya wî spîve ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil tîj e û zivistanan qehweyîyekî risasîyê şînve ye û bihar û havînan zerve ye û pê qehweyîyekî tarî ye. Firrîna wî rast rast û xweş e. Balindeyekî hûmîrov e û li ser rûyê erdî xweş bi rê ve diçit.

Jîngeh: Li kurdistanê ji dûmahîya îlonê heta serê insane, ref ref (hindek caran refên wî xwe li hizaran didin) li nav zevî û daristan û erdên berdayî û gûfikan (li bajar û gundan) diête dîtin. Li dûv gotinan, cûnek jê, di navbera mûsil û hewlêrê de, têjikan diînte der. Ji bilî evê axivîtn li ser, ev cûne jî, li kurdistanê, hatîne dîtin: *cûnê toranî* (s.v.tauricus) pişt û sing xemirve ne û zik û herdu tenîşt û navperr qehweyîyekî jengarîyê birisqokn. *cûnê ermnî* (s.v.purpurascens) keskekî şînî birisqok e û pişt û binpişt û ser û heftik qemerve ne. *cûnê qoqazî* (s.v.caucasicus) ji milê piştê ve pitir kesk e û zik û tenîşt nabirisqin.

Xwarin: Xwarina wan mêşemor û fêqî ne.

Zêdebûn: Hhêlîna xwe di kun û qiloredar û derzên avahîyan de çê dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya asiya [li okranîya û jêrîya ûris û qîrem û turkiya û rojava û jorîya qoqaz û ermenistanê û gurgistanê û rojhilata enedolê û jorîya 'îraqê (kurdistanê li çiyayên jorî li devera diyana û gelîyê 'elî beg) û azerbîcanê û jorîya îranê û deverên deryaya qezwîn yê nişîv heta rojava û jêrîya îranê], têjikan diînte der. zivistana xwe, li jêrîya ewropa û hewda deryaya spî û jorîya efrîka û turkiya û rojhilata navîn û qoqaz û jorî û jêrîyên rojavaya îranê û 'îraqê û qubris û misrê, diborînit. li emrîkaya jorî û jêrîya efrîka û jêrîya ustiralîya û niyûzîlenda hatîye belavkirin.

Reşwêle

(Turdus merula)

Meznatî û kelwaş: 25 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr têkde reş e, nikil zer e bi ser pirteqalî ve, xulêvkên çavan zer in. Ya mê bi qelafetê ve biçûktir e ji yê nêr û ji piştê ve qehweyî ye û ji milê binî ve, qehweyîyekî tarî ye û nikil qehweyîyekî vekirî ye, erzink spî ye û stû xalxal e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye û pê qehweyî ne. Demê dadanê kurîya xwe sihwankî vedikit û çengên xwe jî di ber re şor dikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li nav çiyayan, di nav daristan û rêlewar û tirraşan de dijî û zivistanan bi qetlazî qesta deştên bi av jî dikit.

Xwarin: Fêqî û tov û dan û kirmesork û kirmik û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav pejanan de, çê dikit. Ji (3 - 5) hêkên şîve û pinî qehweyî dikit.

Cihên lê belav: Li jorîya rojavaya efrîka û ewropa û hindistanê û jêrîya çînê û li rojhilata nêzîk û jorîya îraqê (kurdistanê) heta rojava û jêrîya îranê û devera deryaya qezwîn xwecih e û têtjikan diînte der. Li ustiraliya û niyuzîlend jî hatîye belavkirin.

Reşwêleyê Berçêlikspî

(Turdus torquatus)

Meznatî û kelwaş: 24 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, perr û çeng reş in, yan bêje qehweyîyekî tarîyê bi ser reşî ve ne, tokeka spî ya pan li berçêlka wî ye û hindek pinîyên spî li alekan e. Ya mê, reng vekirîtir e û toka spî ya berçêlkê gewir û zirav û tengtir e. Yê têtjik, toka spî li berçêlkê nîne. pinîyeka mezin ya gewir li şaperran e, bes demê firrîne diyar dibit. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil zerekî tenîşt reş e û pê qehweyî ne. Balindeyekî xweşfirr û gelek sil û hişyar e. Demê berhingarî tîrsê dibit, xwe didite pişt kevran yan xwe di nav dar û baran re vedişêrit.

Jîngeh: Li kurdistanê, mişext e, zivistanan, gelek bi qetlazî, li cihên berdayî û kevrîn û perrê daristanan, diête dîtn.

Xwarin: Mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav gil û gîayî re, nêzîkî av û deravan, çê dikit.

Cihên lê belav: Li qoqaz û rojhilatî enedolê û jorî û nîveka îranê, têtjikan diînte der.

Zivistana xwe li jêrîya îranê û sînayê û îraqê derbaz dikit.

Reşwêleyê Keviran

(Monticola solitarius)

Meznatî û kelwaş: 21 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, têk de şînekî tarî ye, zivistanan reşve dibit û payîzan rengê lêvên perran vedibit. Şaperr û kurî qehweyî ne. Ya mê, ji milê piştê ve, qehweyîyekî bi ser şînekî gîxdar ve ye, ji binî ve vekirîye. Erzinkê û heftikê hindek pinîyên spî lê ne. Têtjik wekû ya mê ye û perrên wê ji milê

piştê ve gîxên şîn û reş lê ne. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, li hindek cihan, bi rêbarî, bihar û payîzan, li berbinîyên çiyayan diête dîtin û li hindek cihan jî xwecih e.

Xwarin: Bara pitir mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunekevr û rizdeyan de, çê dikit. Zivistanan, kitkita qesta nihâlên kevrînên bi qeramên deştan jî dikit.

Cihên lê belav: Li jorîya 'îraqê (li kurdistanê bi qetlazî) û îranê û efxanistanê, têjikan diînte der. Yê mişext jê, zivistana xwe li jorîya rojavaya hindistanê û 'îraqê û gizîrtiya 'erebî û misrê û sodanê û somal û hebeşe diborînit.

Serreşik

(Sylvia atricapilla)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, banê serê wî, ji enîyê heta rasta çavan reş e, patik û alek û navmil û pişt rîsasıve ne. Ji milê piştê ve, herdu çeng û kurî, xwelîkîve ne û çu spîyatî li wan

diyar nîne. Ji binî ve, ji erzinkê heta binkurîyê, rîsası û xwelîkîyekî vekirî ye (bi têjkînî qehweyîyekî bi ser reşî ve ye). Ya mê, banê serê wê, ji enîyê heta rasta çavan, qemer e (ya ji xelkî ve çûçikeka cuda ye, ji ber hindê dibêjinê sersorik). Ji milê piştê ve, pitir bi ser rengê qehweyîyê xwelîkî ve ye û ji binî ve, rîsasıyekî pêtiyê spîve û vekirî ye (bi têjkînî zer e). Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reşve ye û pê xwelîkî û reşve ne. Gava hest bi tirsê dikit, banê serê xwe piçekê qij dikit û bi hindê serê wî mezintir berçav dibit.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan (ji dûmahîya meha adarê heta dûmahîya meha gulanê) û payîzan (ji meha îlonê heta nîva meha çirîya yekê) li nav bîstan û baxçe û terraş û daristanên têr gil û giya de, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, bilind, li ser pejan û terraşên bi stirî û darên herdem şîn, çê dikit. Ya mê ji (4 - 6) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya sibîrya û jorîya îranê û turkiya û sûriya û filistinê û gizîrtiyên deryaya spî û jorîya rojavaya efrîka, têjikan diînte der. Zivistana xwe, li hewda deryaya spî û jorî û nîvek û jêrîya efrîka heta tînzaniya, diborînit. bi rêbarî, bihar û payîzan, di misrê û sînayê û gizîrtiya 'erebî û 'îraqê re, diborit.

Serqelûnk

(Phoenicurus ochruros)

Meznatî û kelwaş: 16 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, enî reş e, pişt û çengveşêr rîsasıyekî bi ser reşî ve ne. Gîxeka spî ya dirêj li çengan e (payîzan namînit), payîzan vekirîtir e. Kurî qehweyîyeka bi ser sorî ve ye (nêr û mê herdem kurîya xwe dileqînin). Erzink û heftik û berçêlk reş in û payîzan bi ser rengê xwelîkî ve diçin, zik spîve ye yan tamdayî ye bi qehweyîyekî pêti. Tenişt xwelîkî

ne bi ser qehweyî ve. Binçeng xwelîkî ne û carnan bi sorî tamdayî ne. Ya mê, ji milê piştê ve, qehweyîyeka xwelîkî ye û ji binî ve, xwelîkiyeka bi ser gewrî ve ye û dûmahîya zikê wê spî ye. Binpişt û kurî wekî yên nêr in. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan, ji dûmahîya meha çirîya pêşîn heta dûmahîya meha adarê, li cihên kevrîn û nişivîyan û cihên bi av û kendal û hindek caran li nav malan jî, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, dubarî, di kunedîwar û rizde û kelşeber û kunedaran re, çê dikit. Ya mê, ji (5 - 7) hêkên şîve dikit.

Cihên lê belav: Li qoqaz û ermenistanê û jorîya îranê û turkiya têtjikan diînte der. Zivistana xwe li jorîya 'îraqê (kurdistanê) û çiyayên zagros li jêrîya rojavaya îranê diborînit.

Sersor; Gasore

(Lanius senator)

Meznatî û kelwaş: 18 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr banê serê wî û patik sorqemer in, enîyê tokeka reş lê werhatîye û herdu çav û guhikan digirit û dirêj dibit heta digehite reşatîya piştê wî, çeng û pişt reş in. Mil û binpişt û çengveşêrên serî û binê şaperran spîne û li firrîne pitir diyar in. Kurî reş e û binê wê (bo ji nav de) û tenîştên perrên wê spî ne. Erzink û heftik û stû û berçêlik û zik û binzik spî ne. Ya mê reng pêttîr e ji yê nêr û piştê wê qehweyî ye, enîya wê hindek caran bê reşatî ye. Têtjik wekî ya mê ye û leşê wî hemî ravrav e. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil reşekî şîve ye û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, bara pitir bi rêbarî, biharan (ji meha adarê heta serê meha gulanê) û payîzan (ji meha tebaxê heta serê meha çirîya pêşîn) di nav bîstanan û erdên berdayî û bi teraş de (li rastgehî û çiyayan) xweş diête dîtin û li nav çiyayên jorî têtjikan jî diînte der.

Xwarin: Mêşemor û kulî û margwîs û tîremar û mişk in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser daran çê dikit.

Cihên lê belav: Li sûriya û filistînê û jêrîya rojhilata turkiya û jorîya 'îraqê (li kurdistanê) û çiyayên zagros li jêrîya îranê, têtjikan diînte der. Zivistana xwe, li jêrîya sodan û hebeşe û somal û kînya û oganda diborînit.

Serş'ank; Serşihank

(Riparia riparia)

Meznatî û kelwaş: 12 - 14 cm dirêj e.

Salox: Ji milê piştê ve qehweyîyekî pêttîyê tamxwelîkiyê bi ser gewrî ve ye û ji binî ve spî ye, gîxeka qehweyî li serê berçêlkê werhatî ye. Kurî duçeç e. Spîlka çavan qehweyîyekî tarî ye. Nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji biharê heta payîzê, li cihên veder û herdem li kinar û perravê robaran diête dîtin û têjikan diînte der, dîsa bi rêbarî jî bihar û payîzan, xweş diête dîtin (li başûrê kurdistanê, li ber lêvên robarê dîcle, li gundên bacid û gozgîranê li devera hesinan, hêlînan komkome û pêkve wekî şalûlan, çê dikin û têjikan diînte der).

Xwarin: Li hewa mêşemoran digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, serê xizîranê û dubarî di kendalavên xîz û axîn û heriftek re (komkome) çê dicit.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya efrîka û turkiya û sûriya û filistinê û îraqê (li jorî û nîvekê) û îranê û qoqaz û devera deryaya qezwîn û jorîya sîbîrya û emrîkaya jorî, têjikan diînte der. Zivistana xwe li jêrîya gizîrteya 'erebî û rojhilat û jêrîya efrîka û jorîya hindistanê û rojhilata çînê û jêrîya rojhilata asiya, derbaz dicit.

Serşînik

(Parus caeruleus)

Meznatî û kelwaş: 11 cm dirêj e.

Salox: Banê serê wî şîn e, ferozeka spî lê werhatîye, alek spî ne û gîxeka reş di navbera wan û banê serî de ye, ji nikilî dest pê dicit heta ji çavan radiborit û digehte gîxa reşa stûyî û patikê. Pinîyeka spî li patikê ye, pişt keskekî xwelîkî ye, çeng û kurî şîn in û şînatîya wan tarîtir e ji ya piştê. Gîxeka spî li çengan e. Erzink reş e, tokeka reşa zirav jê diçite tenişta stûyî. Ji binî ve zerve ye, tenê kurîveşêra binî spî ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reş e û pê şîne ne. Têjik reng pêtî ye û piştê wî qehweyîyeka bi ser keskîve ye û alekên wî zerve ne. Ji reftaran ve, mîna cûnê borî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e û li hemû demên salê, di nav daristanên darberrû û darbîhan de mişe ye û diête dîtin. Zivistanan, gava dînya sar dibit, bi qetlazî, xwe berdidite deşt û nihêlan jî.

Xwarin: Pêşik û mêşemorên biçûk û pişkojkên dar û baran dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kun û kelşedaran de yan di dîwaran re, çê dicit. Ya mê ji (11-15) hêkan jî dicit.

Cihên lê belav: Li rojhilata ewropa heta qoqaz û jorîya rojavaya îranê û jorîya kurdistanê û jorîya efrîka, xwecih e û têjikan diînte der.

Serstîrik; Çûçika Têvriyan

(Carduelis cannabina)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, qaneka sora pêtî li enîyê û berçêlkê ye, biharan sor dibit, banê serî û patik risasî ne û gîxên reşên zirav lê ne, pişt qemerve ye û binê perran qehweyîyêkî tarî ye. Binpişt û kurîveşêra serî spîve ne û gîxên reş lê ne, çeng reşve ne û lêvên şaperran spî ne. Kurî reş û duçe q e û piçeka spîyatîyê li lêvên perran e. Erzink û heftik risasî ne yan gewirve ne,

berçêlk sorve ye û ji binî ve risasî yan gewirve ye û gîx
û ravên hûrikên qehweyî li teniştan e. Ya mê, wekû yê
nêr e û soratî li enîyê û berçêlkê nîne û berçêlka wê
spîve ye û gîxên qehweyî lê ne. Spîlka çavan qehweyîyeka reş e. Nikil qehweyî ye û pê
qehweyîyekî bi ser sorşekirî ve ne. Firrîna wî pêlkî û nelêkdayî ye.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê çirîya paşîn heta dûmahîya adarê, li deştê û heta nîva
gulanê li nav çiyayan, ref ref li rastgehî û beyarên berdayî û şêlan û di nav bîstanan û li
ser stirîyan, diête dîtin. Dûr nîne li jorîya rojhilata kurdistanê, li hindek cihên guncayî,
têjikan jî bînite der.

Xwarin: Tovê gil û giya û stirîyan dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser dar û pejanan, çê dikit. Ji (4 - 5) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li sûrîya û turkîya û bo milê rojhilat heta nîveka asiya, têjikan diînte
der. Zivistana xwe, li sînayê û 'îraqê (bara pitir li jêrîya kurdistanê) û misrê û jêrîya îranê
heta jorîya rojavaya hindistanê, diborînit.

Sêdidank

(Petronia petronia)

Meznatî û kelwaş: 14 - 15 cm dirêj e.

Salox: Ji reng û rûbarê xwe ve û pêşçav nêzîkî
sivyanka mêya navmalan e, sermezintir û kurî
kurttir û pê qebetir e. Nêr û mê bêje regek in,
nîva banê serê wî xwelîkîyekî qehweyî ye û gîxeka
qehweyî ya tarî ji du rexan ji enîyê dest pê dikit
heta xwe li patikê didit, bi rex ve ye, birûyeka
spîy ya dirêj di ser çavan re ye. Ji milê piştê ve
qehweyî ye, binpişt xwelîkîyekî yekawa ye
(yekreng e), ji binî ve spîyekî şêlî ye û qaneka zera pan li heftikê ye (li dev ya mê
negelek diyar e û bi têjikînî reng vekirîtir e û qana jêgotî li heftikê nîne) û hindek gîxên
qehweyîyên vekirî li berçêlkê û teniştan belav in. Dûmahîya kurîya wî spîve ye û li firrînê
diyar dibit, spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê qehweyî ne.

Jîngeh: Li rojhilata kurdistanê, xwecih e, li piyak û berbinî û erdên xirreber û kevrîn û
bilindên çiyayî, û zivistanan, bi qetlazî, li dol û navnihêlên bi helanên deştî jî, ref ref, diête
dîtin. Li nav çiyayan, li cihên guncayî, têjikan diînte der.

Xwarin: Tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kunekevir û quledaran re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li gîzîrteyên kenarî û hewda deryaya spî û qoqaz û rojhilata turkîya
(kurdistanê) û li jorî û jorîya rojavaya îranê (zivistanan xwe li jêrî û jêrîya rojavaya îranê
jî didit) heta çînê, û li jorîya 'îraqê (kurdistanê) xwecih e.

Simsiyarik

(Neophron percnopterus)

Meznatî û kelwaş: 60 - 65 cm dirêje.

Salox: Balindeyekî goşt-xwer e û ji binemala ilhoyan
e û ji nifşê dalan e û biçûktirîn cûne ji wan. Reş û
sipîye, demê firînê kurî û berzik û sîng û çeng sipîne
(spîyatîyek tam şêlî), ser û sitû tamzer û bê perin û

şaperên wî reşin, çav qehweyîyek bi ser
pirteqalîvene. Nikil risasîyekî tenîşt reşe û ji yê hemî
dalan ziravtîre, pê xwelîkîne bi ser zerîve, bi têjkînî
rengê wî qehweyîyek vekirîye.

Xwarin: Goştî miraran dixut û eger delîveya bisteyîyê bo hilkevit dadidite ser sergwfkan
jî.

Zêdebûn: Li nav çiyayan û di rizdeyên bilnd re hêlînan çê dikit û ya mê bihara pitir
hêkeka sipî ya reng sade bi tenê dikit.

Jîngêh: Li kurdistanê ji serê adar ê pêde û heta dûmahîya havînê, xweş diête dîtin (dibit
li nav çiyayan li hindek cihan têjkan jî bînte der), îlonê kêmbit.

Cihên lê belav: Li jêrîya ewropa û gizîrteyên deryaya sipî û rojavaya asîya heta tirkistan
ê û evxanistan û jorîya rojavaya hindistan ê û li jorîya efrîka têjkan diînte der.

Sivyank; Sîvandok; Beytik

(Passer domesticus)

Meznatî û kelwaş: 14,5 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, banê serê wî xwelîkî ye, patik
qemer e. Erzink û stû reş in û alek spî ne. Pişt û
mil û çeng qemer in û ravên reş lê ne. Gîxeka spî
ya biçûk li enîşka çengan e. Binpişt xwelîkî ye. Ji
binî ve xwelîkîyekî spîve ye. Ya mê qehweyî ye.
Binpişt û banê serê wê, gewrekî bi ser rengê xakî
ve ne. Erzink û heftik û berçêlk û zik û binzik,
hemî spîyekî şêlî ne. Kurî jî wekû rengê serî ye.
têjik wekû ya mê ye. Spîlka çavan qehweyîyeka
zerve ye. Nikil reş e yan risasîyekî bi ser qehweyî
ve ye û binê wî zerve ye, pê qehweyîyekî vekirî
ne.

Jîngêh: Li kurdistanê, xwecih û hûmirov e, her
cihekê mal û avahî lê hebin, çî gund bit çî bajêr, lê
mişe ye û di nav malan de dijît. Ji nîva tebxê û
pê de heta nîva çirîya pêşîn dibite ref.

Xwarin: Dan û tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser çeqlkên daran û di
kun û kelş û sivandeyên xanîyan re û carna li ser dartêlan çê dikit (serê nîsanê dest bi
çêkirina hêlînê û têjikînanederê dikit). Ya mê ji (3 - 7) hêkan dikit û salê du destên
têjikan heta sêyan diînte der.

Cihên lê belav: Li hemû orasiya ji bilî rojhilata dûr (ji çînê û nişîvtir heta jêrîya rojhilata
asiya) û li rojhilata nêzîk (ji deryaya spî heta rojhilata îranê di gel jorîya rojhilata efrîka),
xwecih e û têjikan diînte der.

Sivyankê Berfê

(Montifringilla nivalis)

Meznatî û kelwaş: 17,5 cm dirêj e.

Salox: Çûçikek çiyayî ye, serê wî xwelîkî ye, pişt
qehweyî û ravrav e. Çeng bara pitir spî ne, û serê

enîska wan û şaperr reşve ne, kurî spî ye û herdu perrên nîvê reş in. Erzink û heftik reş in, berçêlk û tenişt û zik û binzik spîyekî tamzerî pêtî ne, û dirêjkanî, hindex gîxên pêtî lê ne. Ya mê û têjik ji yê nêr tarîtir in û spîyatîya çengan û kurîyê (li dev herdukan) kêmtir e, spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye.

Nikil zivistanan zerekî serreş e û havînan reşve dibit (bi têjikî nî zer e), pê reş in, qît dadidit û kurîya xwe gelek dileqînit.

Jîngeh: Li jorîya rojhilata kurdistanê, xwecih e, û li kumt û çelên rût û rewalên kevrîn û befrînên bilind [bilindayîya wan, dubarî ji (2 - 5) hizar mêtêra], ref ref, diête dîtin.

Xwarin: Tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav beran re û di kunekevîran de, çê dicit.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojavaya ewropa heta mengoliya xwecih e, li qoqaz û ermenistanê û jorî û jorîya rojavaya îranê (kurdistanê) û jorîya efxanistanê heta tirkistanê û mengoliya, têjikan diînte der.

Sivyankê Çeman

(Passer moabiticus)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Ji hemû cûnên sivîankan kelwaş biçûktir e. Yê nêr, banê serê wî û patik xwelîkîyekî tarî ne, piştta wî qehweyî ye û gîxên reşve lê ne. çengveşêr qemer in. Şaperr qehweyîyekî reşve ne, lêvên navperran vekirî ne. Kurî reşve ye û spîyatî lê nîne û dûmahîya wê piçekê duçeç e û zû bi zû mirov tê naînte der, alek û guhik xwelîkî ne. Erzink û heftik û binheftik reş in. Gîxeka spî ji binê nikilî û di bin alekê de diêt û yeka zer ji teniştta piştpatikê di ber stûyî de diêt û herdu li dûmahîya reşatîya binheftikê digehine hev. Ji binê ve, xwelîkîyekî gewirve ye û hindex gîxên pêtî pêtî lê ne. Ya mê, ji rengê xwe ve, nêzîkî sivyanka mêya navmalan e. Ji milê piştê ve, mîna yê nêr e û banê serê wê qehweyî ye (ne xwelîkî), piştta wê vekirîtir e û reşatî li heftikê nîne (erzink û heftik spîve ne) û ji binê ve, xwelîkîyeka gewirve ye û şûnezaratîyek li herdu rexên heftikê ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil reş e û pê qehweyîyekî vekirî ne.

Jîngeh: Li jêrîya kurdistanê, ji nîva adarê pê de, li şork û derav û nav nihêlên bi av û darûbar û li ber lêva çem û robaran, xweş diête dîtin û têjikan jî (xizîran û tîrmehê) diînte der.

Xwarin: Dan û tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, serê gulanê, di nav çeç û çeçilkên darûbarên nizim re û li ber lêva çem û robar û şorikan, dirêjkanî (ji nav de bi rîsî û davên giyayê hişk raxistî) ji darkên hişk, çê dicit. Ya mê heta şeş hêkên spî û pinî qehweyî dicit.

Cihên lê belav: Li dola ûrdin û peravên deryaya mirî (li filistinê) û li nîvek û jêrîya îraqê û jêrîya rojavaya îranê, xwecih e û têjikan diînte der.

Sivyankê Çolê

(passer hispaniolensis)

Meznatî û kelwaş: (14,5) cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, banê serî heta dor çavan û patik qemer in, alek spî ne. birûyeka spî ya zirav di ser çavan re ye, piştê gîxên reş lê ne, qaneka qemer li serê çengan e û hindek gîxên spî li lêvên çengveşêran e. Erzink û heftik û berçêlk reş in û reşatî diçit heta li herdu teniştan dibite komeka gîx û pinîyan, zik spî ye. Ya mê, banê serê wê qehweyîyekî tarî ye û alek xwelîkî ne û reşatî li stû û berçêlkê nîne û piştê wê gîxên reş lê ne. Ji binî ve, xwelîkîyeka spîve ye û hindek gîxên qehweyîyên zirav û pêtî li heftikê û singî û herdu teniştan e û bi vê çendê, ji sivyanka mêya nav malan diête cudakirin. Têjik wekû ya mê ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê qehweyî ne, ne gelek hûmîrov e, qewî xwe nêzîkî wan cihan nakit, ewên mirov lê.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê çirîya pêşîn heta nîva gulanê û derengtîr jî, ref ref li cihên bi terraş û daristan û li ser pejanê bîstanan û li perrê gund û bajêran (cuda û hindek caran têklî sivîanka navmalan), diête dîtin. Li gelek cihên guncayî, têjikan jî diînte der. (ji 24/11 heta 26/7 ji berê xudanê vê nivîsînê ve, hatîye dîtin).

Xwarin: Dan û tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, (kitkite yan komkome), di kunedîwaran re û li ser dartêl û daran û di bin kevnehêlînên balindeyên wekû leglegeyî de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li turkiya û rojhilata nêzîk heta jorîya qoqazê û devera deryaya qezwîn û îranê û tirkistanê, xwecih e. Zivistana xwe li jorîya rojavaya hindistanê û bilûçistanê û jêrîya efxanistanê û jêrîya îranê heta 'îraqê û rojhilata gizîrteya 'erebî û sînayê û misrê û heta jorîya sodanê, diborînit.

Sivyankê Darûbaran

(Passar montanus)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Ji sivyankê navmalan kelwaş biçûktir û rengxweştir e, nêr û mê wekû yek in, enî û banê serî di gel patikê qemer in (bi têjikîni qehweyî ne), alek spîyekî sade ne û spîyatîya wan heta herdu rexên stûyî diçit û wekî tokekê li piştpatikê werhatîye. pinîyeka reş li guhikan e. Piştê wê çeng qehweyî ne û hindek gîx û ravên reş li piştê û milan e û lêvên perrên wan, bi ser rengê jengî ve diçin. Çengveşêr qemer û reş in û binê wan spî ye û spîyatîya wan demê dadanê dibite du gîxên spî li çengan. Binpiştê wê kurî û tenişt qehweyîve ne. Erzink û heftik reş in. Ji binî ve spî ye. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil havînan reş e û zivistanan qehweyî ye, pê qehweyîyekî vekirî ne.

Jîngeh: Li rojhilata jorîya kurdistanê, zivistanan, bi qetlazî, heta serê nîsanê li nav bîstan

û terraşên veder û varê û dûrî cihên mirov lê, diête dîtin.

Xwarin: dan û tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser daran û di kunedîwar û quledaran re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li qoqaz û jorî û jorîya rojavaya îranê û jêrîya deryaya qezwîn, xwecih e û têjikan diînte der.

Sivyankê Gewrîzer

(Petronia brachydactyla)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê, yek reng in, ji milê piştê ve qehweyîyekî xwelîkî ye. Pinîyeka zer li serê berçêlka wî ye, du gîxên spî û pinîyeka qemera sêgoşek li çengên wî ye. Kurî têk de xwelîkî ye û nikil reşve ye. Erzink û binerzink spî ne, ji binî ve xwelîkîyekî spîve ye. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê bi ser xwelîkî ve ne.

Jîngeh: Li rojhilata jêrîya kurdistanê, havînan û bi qetlazî, li deştên berdayî û vekirîyên bi darûbar û nêzîkî gund û bajêran, diête dîtin û dûr nîne, têjikan jî bînte der.

Xwarin: Tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di kelş û quledar û dîwaran re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li sind û jêrîya efxanistan û bilûçistanê û jêrîya îranê û nîvek û jêrîya îraqê, têjikan diînte der. havînan, qesta îraqê û jêrîya efxanistanê dikit, û li cihên dî, xwecih e.

Sivyankê Keviran

(Petronia brachydactyla)

Meznatî û kelwaş: 14 cm dirêj e.

Salox: Nêr û mê ji rengê xwe ve gelek nêzîkî hev in, ji milê piştê ve qehweyîyekî xakî yê yekawa ye (çeng û kurî tarîtir in), birûyeka vekirî di ser çavan re ye. Kurî qehweyîyeka tarî ye û lêvên perrên wê spî ne (pitir serê perrê teniştê). Erzink û heftik spî ne, berçêlk gewirve ye, spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê qehweyîyekî bi ser risasî ve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan (nîsanê û gulanê) bi rêbarî, li deşt û banî û zevî û beyaran, diête dîtin.

Xwarin: Tov û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darik û terraşên nizim çê dikit.

Cihên lê belav: Li sûrîya û lubnanê û ermenistan û bilûçistan û xurasanê û jêrîya deryaya qezwîn xwecih e. zivistana xwe, li jêrîya rojavaya îranê û gizîrteya 'erebî û sînayê û jorîya sodan û hebeşe û ertîrîya, diborînit.

Sîçipk

(Phylloscopus trochilus)

Meznatî û kelwaş: 10,5 - 11 cm dirêj e.

Salox: Biharan, ji milê piştê ve, qehweyîyekî xwelîkîyê kesikve ye û birûyeka zer (ji binê nikilî dest pê dikit û heta patikê diçit) di ser

çavan re ye, lêvên perrên çengan û kurîyê
piçekê zerve ne û perrên tenîştê kurîyê ji der
ve spîve ne. Gîxeka zerve li çengan e. Ji binî
ve, erzink û heftik û berçêlk û tenîşt spîyekî

tamzer in. Kurîvêşêra binî zerekî pêtî ye, payîzan zik û binzik zertir in. Spîlka çavan
qehweyîyeka vekirî ye. Nikil xwelîkîyekî qehweyîve ye û pê xwelîkîyekî tarî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî, biharan (ji dûmahîya meha subatê heta meha gulanê) û
payîzan (ji meha îlonê heta nîva meha çirîya yekê) di nav dexel û leven û qeramî de û
xweştir di nav darbîhan de û gelek caran, li ser erdî, yan li ser çeçên nizimên nêzîkî erdî
dadayî, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in. bara pitir li hewa yan li ser belgên gil û giya û dar û barî,
digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li sererdî yan nêzîkî erdî û di bin gil û giyayî ve, çê dikit. Ya mê ji
(5 - 6) hêkên spî û pinîpinî dikit.

Cihên lê belav: Li welatên iskendenavî û jorîya rojavaya ewropa heta rojhilata sibîrya û
elaska, têjikan diînte der. bi rêbarî di ewropa û devera deryaya spî û jorîya efrîka û
turkiya û sûriya û 'îraqê û îranê û gîzîrteya 'erebî re diborit. Zivistana xwe li rojhilat û
nîvek û jêrîya efrîka, radiborînit.

Soravî & Sorevêrk & Sorave

(Casarca ferruginea)

Meznatî û kelwaş: 57- 63 cm dirêj e.

Salox: Nêr qemerekî tezer e (pirteqalîyekî esmer e),
serçengveşêr spine, xelekeka reşa zirav li stûyê wî
werhatîye, serçeng û binpişt û kurî û serkurî reş in. Ya
mê wekî yê nêr e û jê bê qelafettir e, rengê serê wê
vekirîtir û spîveye, xeleka reş li stûyê wê nîne wekî yê
nêr. Spîlka çavên nêr û mêyan qehweyîyekî tarîye.
Nikil û pê reş in.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji çirîya yekê heta serê gulanê,
ref ref di avên boş û meyav de diête dîtin.

Xwarin: Giya û masîhûrik û hindê hûrecanewerên dî yên avîne, çere û xwarina wî
dubarî bi şeve di avên kûr de wekî meravîyan li dû xwarinê xwe sernîştîv dikite di avê
de.

Zêdebûn: Demê têjîkînanederê, cotcote cot dibin, her cotek cuda, hêlîna xwe li xirabe û
kelş û kunên kûrên ber lêvên avan de çê dikit. Ji (14 - 20) pêyan di bin axê ve diçit· û li
kûratîya (4 - 7) pêyan. hêlîna xwe ji pûş û per û pîrz û mûyan çê dikit û ji (16 8) hêkên
tamsor ve dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya spaniya û balkan û jêrîya ûris û jorîya efrîka û turkiya û filistîn
û jêrîya 'îraq û îranê heta nîva asiya têjîkan diînte der. Zivistana xwe pitir dibite jorîya
efrîka û jêrîya nîvgîzîrteya 'erebî û kurdistanê û hindistan û sîlan û çînê.

Stubadok; Stuhmark

(Jynx torquilla)

Meznatî û kelwaş: 16 - 17 cm dirêj e.

Salox: Ji rengî ve xwelîkîyekî qehweyî ye,

gîxên bêxêrên reng qehweyî lêne û hindek
nîşanên tarî li piştpatikê û kurîyê ne, kurîya wî
5 - 6 gîxên reş lêne û nîva wê bê gîx e, gîxên
gewir û qehweyî li şaperan e. Heftik û stû
gewr in û gîxên reş lê ne, sîng spîve ye û
hindek pinîyên reşên sêgoşe lê ne. Zik spî ye,
herdu tenîştan, qan û pinîyên reş lê ne. Nêr û
mê wekî yek in, rêveçona wî li ser erdî wekî ya sivyankan bi lotik e û di ber re kurîya xwe
bilind dikit. Wekî darkokeyan bi çeqên daran ve diçit, bê ku kurîyê bo xwe bikite palpişt.
Ji ber bêhêzî û lawazîya nikilê xwe, wekî darkokeyên dî, daran nanikirînit û hilnakolit.
Demê hest bi tirsê dikit, bi awayekî taybet stûyê xwe werbadidit û wekî yê maran lê diêt
û navê xwe jî ji hindê wergirtîye.

Jîngeh: Li kurdistanê, bi rêbarî bihar (ji nîva meha adarê heta nîva gulanê) û payîzan
derbaz dibit, li ser çeq û çeqilkên bilindên daran û hindek caran li ser erdî jî dadayî, diête
dîtin.

Xwarin: Xwarina wî dubarî morî û mêşemor in, bi zimanê xwe yê dirêj, mêşemoran ji ser
çeq û belgan digirit û dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe di wan kun û qilorên daran re çê dikit, ewên ji balindeyên dî
distînit, gava vedigirit, hêk û têjikên tê de diavêjit. Ya mê heta deh hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa û rojavaya asiya û balkan û qoqaz heta jorîya efrîka, têjikan
diînite der. Zivistana xwe li hewda deryaya spî û nîveka efrîka û hindistanê diborînit.

Sûsik

(Ammoperdix griseogularis)

Meznatî û kelwaş: 23-25

cm dirêj e.

Salox: Yê nêr serê wî

risasîyekî bavsor e,

serguhkên wî spîne û enîya

wî reş e û ji enîyê gîxeka

reş dest pê dikit, di ser

çavan re diçit û qederekê

derbaz dibit, wekî dî, ji

serîve gewrekî reng

xwelîkîye, hindek gîxên pêtî

lêne. Erzink û heftik

risasîyekî bi ser şînîve ye, sing gewrekî sorve ye û zik risasîyekî spîtaleye xwelîkîye.

Gîxên reş û spî û qehweyîve li tenîştan e. Ya mê gîxa reş di ser çavan re nîne. Erzink û

binheftika wê spîve. Bihara pitir qehweyîye, gîxên qehweyîyên bavsor lêne, sing û zik û

tenîşt ji milê piştê ve, vekirîtir in û gîxên zirav lêne. Spîlka çavan qehweyîye. Nikil û pê

zervene.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwech e, li navçiyayan û li deverên deştên bi zûr û çiyadêmk û

nihal - ji bilî yên rast - mişe û bara pitir spêdezûyan û berî rojavabûnê diête dîtin. xwe

dikite refên biçûk, belê demê hêlînçêkirin û têjikînanederê cotik cotik belav dibit.

Xwarin: Xwarina wî gil û giya û dan û kêzik û kirm in.

Zêdebûn: Ya mê ji (13 7) hêkan dîkî û kurîkbûna wê 21 roj in. Ji nîva heyva şeş pêde, têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li turkîya û îraqê û îranê heta devera deryaya qezwîn û efxanistanê û tirkistanê û jorîya rojavaya hindistanê têjikan diînte der.

Şahîn

(Falco peregrinus)

Meznatî û kelwaş: 40-50 cm dirêje.

Salox: Pinîyeka reş li herdû alekane, heta bin çavan dirêj dibit û di bin de û ji herdû rexan sipîyatî li doranane. Ji serî ve xwelîkî û şînekî di navbera vekirî û tarîde ye, ser reşekî gewirve ye. Heftik û navçav sipîne ji bilî pinîya reşa di bin çavan de, herdû çeng dirêjin, sertîjin û kurî xwelîkiye ser bi şînî ve, gîxên nêzîkî êk dibirin û perên kurîyê bi sipîyatîyê bi dûmahî diên. Erzink û heftik sipîne û di ser berçêlkê re sipî û reng jengî ye, hindek gîxên hûrikên zirav lêne, piçpiçe pan dibin heta wekî çipkên avê lê diên. Ji binî ve sorvene gîxdarin û pinîyên reş lêne, tenişt û binçeng û çeng ji binve gîxdarin. Mê wekî nêr e belê bi kelwaştire. reşka çavî qehweyîye, nikil risasîye, tenişt reş û serdifink zer e. pê li dev yê sere zerin û li dev yê têjik xwelîkîne. Gelek sivik û rehwane di firîn û nêçîrê de.

Xwarin: Kotir û tivîrk û qitikan bo xwarinê ji axê radikit an li hewa bi dû dikevit heta digirit, ne yê bîrsî jî bit nêçîrê dîkî. Eger li cihekê nêçîr bi dest bikevit, roj bi roj qest dîkî.

Jîngeh: Zivistanan û bi kêmî qesta kurdistanê dîkt. Li erdê veder diête dîtin. **Cihên lê belav:** Li deverên çiyayî li ewropa têjikan diînte der. Zivistana xwe li hewda deryaya sipî heta digehte sodanê û welatên gîzîrteya 'erebî û hindistanê diborînit.

Şahîne Bîçûk

(Falco columbarius)

Meznatî û kelwaş: 31- 33 cm dirêj e.

Salox: Wekî şahînî pinîya reş li alekê nîne û tîrazeka reşa pan li dûmahîya kurîyêye. Yê nêr ji serîve şînekî xwelîkiyê vekrîye û gelek gîxên reş li serîne, tokeka bi ser qehweyîve li piştpatika wîye. Şaper reş vene, kurî wekî piştêye û reşatîyeka pan li dûmahîya wêye û hindî mayî şûneka gîxên netemam lêye. Erzink û heftik sipîne û ji binîve reng qehweyîyekî pêtiye, hindek gîxên tarî li perrane. Ya mê ji serîve xwelîkiye, belê lêvên perran gewrvane. Toka sitûyî ji ya nêrî pitir sipîyatî û soratî lêye, kurî qehweyîyekî tarîye, gîxên gewrên pêti yan yên sorve lêne û dûmahîya perran piçeka sipîyatîyê tede ye. Erzink û heftik sipîne, carnan hindek gîxên qehwayîyên pêti lêne. Ji binîve hindî mayî gîxdare bi gîxên qehweyîyekî bi ser sorîve li lêvên perran û piçeka reşatîyê li serê perrane û hindek gîxên qehweyîyên pan li teniştane, ev gîxe li singî

û zîkî kê m in. Têjîk wekî ya mê ye. Nikil risasîyekî tenîşt reş e, serdifink û pê zerin. Bo nêçîrê wekî şahînokîye.

Jîngeh: Li kurdistanê, zivistanan bi kê mî her ji dûmahîya îlonê heta serê gulanê hindavî bîstan û zevîyan diête dîtin.

Cihên lê belav: Li ûris (li devera robarê volga heta çiyayê eltay) têjîkan diînte der. Zivstana xwe li qoqaz û tirkistanê û 'îraqê û jorîya rojavaya hindistanê û nîvgîzîrteya 'erebî bi kê mî diborînit.

Şahînê Mamizan

(Falco cherrug)

Meznatî û kelwaş: 45 - 62 cm dirêj e.

Salox: Serê wî sipîyekî bi ser qehweyîyê vekirî veye, ji serîve gîxên qehweyî lêne û banê serê wî vekirîtir e, bi ser rengê gûzê veye, yan jî qehweyîyekî xwelîkîye, û lêva peran reng vekirîye, pinîya alekan ne gelek diyar e û ji binîve sipîye pinîpnî yan gîxên qehweyî lêne, ne wekî şahînê gîxdar e û kurî gîxdar e. Ya mê wekî nêrîye û jê qebetire. Têjîk serê wî pitir sipîye û pişta wî vekirîtire, ji binîve gîxdar e û gîxên wî nêzîkî hevin, nemaze li tenîştan. Bo nêçîrê û hêzê pêqutê li şahînê dîkit, belê bo fire, jê girantir e, nizim difirrit. balndeyekî dirr û mêrxas e, radhêlite nêçîrê ji rê ve bi pancan digirrit, paşê diherîşînite ser êk heta dikujit.

Jîngeh: Li kurdistanê zivistanan heye, nemaze li deştan.

Zêdebûn: Li ser darên bilind û di nav tateberan de hêlîna xwe çê dîkit.

Cihên lê belav: Li meceristan û nîva ûris û jêrîya wê û li qoqazê, û tê heye li rojhilatî tirkî jî têjîkan diînte der. zivistanan li qubris û misrê û jorîya sodanê û 'îraqê û jêrîya îranê û hindek welatên gîzîrteya 'erebî û jorîya rojavayî hindistanê heye.

Şahînok

(Falco subbuteo)

Meznatî û kelwaş: 35 30 cm dirêj e.

Salox: Tik û pêk şahîn e, tinê jê biçûktir e û ranên wî û serkurîya wî qemer in (sorekî xenayîne) û hindek gîxên reş li ranane û ji binîve gîxên dirêjkanî ne yê n pankî lêne. Ji serîve di gel herdû çengan û kurî xwelîkîne û banê serê wî reştir e, dormadorî çavan reşe û gîxeka zirava sipî ve di ser çavan reye û pinîyeka reşa tîj di bin çavan deye, li rasta herdû alekan. heftik û herdû alek sipîne û tokeka sipîve li piştpatika wîye nêzîkî piştê. Kurî wekî piştêye, tinê perrên ji derve gîxên pêtî lêne. Ji binîve sipîye, gîxên reş gelek lê hene. Mê ji nêr qebetir e û gîxên reş li ser kurîyê û ranan pitir in, reşka çavan qehweyîyekî tarîye. Nikil risasîyekî tenîşt reş e û serdifink zer e, pê zer in. Bi têjîkîni pişta wî qehweyîyekî bi ser reşî veye û binranên wî ne qemer in. Balndeyekî zift û zîq û çeleng e, xweş difirrit û li esmanan gelek didolînit û di hingavtina nêçîrê de rehwan e.

Xwarin: Li hewa hindek caran yarîyan bi girtina balndeyên biçûk dîkit, dikujit û berdidit

û piştî rojavabûnê kêzûmêzan li hewa dixut.

Jîngeh: Ji wan balindeyên goştxwer e ewên bi rêka barkirinê ve di kurdistanê re diborin. çirîya yekê diyar dibit.

Cihên lê belav: Li hemî ewropa û sîbîrya û tirkistanê, her wesa li qubrisê û tirkî û filistinê û îranê têjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka û jorîya rojavaya hindistanê û jêrîya rojhilata çînê derbaz dikit.

Şalûl; Mêşxurînk; Kulkulî

(Merops apiaster)

Meznatî û kelwaş: 25 - 27 cm dirêj e.

Salox: Nikil dirêj û tam kivankî ye, banê serî û stû û piştpatik û çengveşêr qemerekî tarîne, li nîva piştê zerve dibit û di bin binpiştê de keskve dibit, enî spî ye. Binalek û binçav û guhik reş in (gîxeka reş hemîyan digirit). Kurî ji ser ve keske e û ji binî ve qehweyîyeka vekirî ye û herdu perrên nîva wê, ji perrên dî dirêjtir in û ji dûr ve û pêşçav wekî dabiskan e (bi têjîkî nîn in). Şaper kesk û şîn in û navperr qemer in û rexên wan reş in. Erzink û heftik û binheftik zer in. Gîxeka reş li binheftikê werhatî ye. Binzik keskekî bi ser esmanî ve ye. Spîlka çavan sorqemer e. Nikil reş e û pê qehweyîyekî bi ser sorîve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, biharan ji nîva heyva sê û pê de diêt û têjikan jî li dev me diînte der û serê payîzê (heta 8/10 jî hatîye dîtin) diçit, ref ref digerrin û dubarî li ser dartêl û çeçên daran û tan û pejanan dadidin.

Xwarin: Xwarina wî mêşemor in û gelek hez ji xwarina zirkêtik û mêşhingivan jî dikit û her ji ber hindê ev nav e lê hatîne kirn: Mêşxwerînk; mêşxurînk; mêşxwelînk û mêşgirik.

Zêdebûn: Kunan heta nêzîkî (15) gavan di kendalaxan re dikolît û dûmahîya wan bo hêkan û têjikan fireh dikit. Ya mê ji (4 - 9) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li jêrîya ewropa û jêrîya ûris û devera deryaya qezwîn û rojavaya sîbîrya û li gizîrteyên deryaya spî û jêrî û jorîya rojavaya efrîka û turkiya û filistinê û 'îraqê û îranê û tirkistanê û kişmîrê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li jêrîya gizîrteya 'erebî û rojava û jêrîya rojhilata efrîka derbaz dikit.

Şaqavî; Şaq; Şihaq; Xel

(ardea cinerea)

Meznatî û kelwaş: 90 - 98 cm dirêj e.

Salox: Nikil rast û sertîj û zer û dirêj e, stûyê wî ji nîvê çepeka wekî tîpa (s)a înglîzî lêye, demê firrînê xwe stûnavmil dikit, stûyê xwe dirêj nakit. Kund e (kurîqut e), nêr û mê yek reng in, rengê wî ji piştê ve xwelîkîyekî şînve ye û ser û stû spîne, du gîxên reş bi ber stûyê

wî de diêne xwar û li ber zikê wî dibine yek,
serçeng qehweyîyekî tarîne, pinîyeka reş li
enîşka herdû çengan e, tenişt reş in, pê
qehweyîne û biharan sorve dibin.

Jîngeh: Li kurdistanê, mişext e, bara pitir zivistanan li ber lêvên robar û şorik û golên avê
diête dîtin, payîz û biharan jî bi rêbarî li nav çiyayan diête dîtin.

Xwarin: Masî û kêz û mêz û beq in.

Zêdebûn: Komkome hêlînan li ser daran û di nav qeramî de, û li ser lêvên robaran û ji
dark û çeqilkan çê dikit û ji (3 - 5) hêkên şîve dikit.

Cihên lê belav: Li gelek cihan ji ewropa û rojavaya sîbîrya û çînê û qoqazê, heta 'îraq û
îran û hindistan û bormayê, her wesa li jorîya efrîka û hindek gizîrteyên deryaya spî
têjikan diînte der, balindeyên li jorîya asiya û ewropa têjikan diînine der. Zivstana xwe, li
jêrîya efrîka diborînin û bi rêbarî di kurdistanê re derbaz dibin.

Şehing

(larus canus)

Meznatî û kelwaş: 40 - 46 cm dirêj e.

Salox: Zivistanan perrên piştê û çengveşêr
xwelîkîne bi ser şînekî vekirî vene, ravên xwelîkî li
banê serî û patikê û teniştên stûyîne (havînan ev
rav namînin). Şaperr reş in û serçeng spîne û
pinîpinî, serê wî spî ye. Ji binî ve zik û binzik hemî
spine, pirranîya kurîya wî spî ye û serê zivistanê
tîvarêzkeka reş dikevite dûmahîya wê û bi têjîkîni
gîxên reş li kurîya wîne. Spîlka çavan spî ye bi ser zerîve. Nikil zerekî bi ser keskîve ye (bi
têjîkîni reşve ye) û pê zer in, bi ser keskîve (bi têjîkîni qehweyîvene).

Jîngeh: Li kurdistanê, ji çirîya pêşîyê heta adarê, li ber lêva gerr û gol û deryayan, diête
dîtn.

Xwarin: Masî û hûrecanewerên avî û kirm in.

Zêdebûn: Komkome, li rizde û revezên ber lêva deryayan yan di gerr û Golan de û gelek
caran li ser tiraşan jî, hêlînan çêdikit. dubarî (3) hêkan dikit û heta sê heftîyan li ser
rûdinit, ji nû dikite têjik.

Cihên lê belav: Li gizîrteyên berêtanî û welatên eskendenavî heta sîbîrya û nîveka ûris û
jorîya rojavaya emrîkaya jorî, têjikan diînte der.

Şimqar

Salox: Balindeyekî goştixerî navincîye bi kelwaşê
xweve, zirav û çeng dirêj û kurîdirêj û pê dirêje,
baskê pê wî rût û bê pere. Ser û berê serê wî nêzîkî
yê kundane. Firîna wî hêdîye û nizim difirit bara pitir
li hewa difirit û çengên wî piçekê serevraz in, demê
li nêçîrê digirit erdî sadikit (seh dikit) dê bêjî
dipîvit.

Jîngeh: Pitir hez ji erdê berdayî û bîstan û mêrgan
dikit. Bara pitir li ser erdê dadidit û li ser axê dinivit.
kêm caran, dadidite ser daran û erdê bilnd.

Xwarn: Giyanewerên biçûk wekî balinde û xişoke û kêzikan dixut. Gava nêçîrê dibînit xwe tê werdikit û dixut û eger bayê wî jê negirit, qewî lê nazivirteve.

Zêdebûn: Hêlînên xwe li ser axê çê dikit, di nav rêl û gil û giyayê bilnd de, an di nav levenan re û di avê de. Ya mê ji (4- 6) hêkên sipîyên bi ser keskî ve dikit, çar cûn jê li kurdistanê hene:

Şimqarê Geniman

(Cricus pygargus)

Meznatî û kelwaş: 42-47

cm dirêje.

Salox: Yê nêr ji serî û

hefitik û berçêlka xwe ve

reng xwelîkiye, zikê wî

sipîye û hindek gîxên

bindeqîyên vekirî lêne.

Binçeng sipîne, gîxên

bindeqî lêne û çeng ji binîve

sipîne, hindek gîxên bê ser

û ber lêne. Kurî wekî

piştêye, hindek gîxên qehweyî û bindeqî di perên kurîyê yên ji derve, ewên sipî rene.

Şaperên ji derve reşin û yên dî û perên çengan yên navê xwelîkîne, gîxeka qehweyî ya tarîya bi ser reşîve ye û ev gîxe ji binîve jî diyare û nîşaneka aşkera ya balindeyê nêre. Ya mê qehweyîyekî tarîye ji serîve û dûmahîya peran sorveye û hindek perên sermilan, hindek pinîyên gewrên mezin lêne, lêva peran li banê serî û dûmahîya sitûyî diyarin û li nîva patikê sipîne, serkurî sipîye û hindek pinîyên qehweyî lêne, dora çavan sipîve ye û serguh qehweyîne û lêvên wan sorve ne. Gîxên qehweyîyên pan li kurîyê ne, nêzîkî dûmahîyê pantirin. Ev şimqare ji binîve gewrekî vekirîye, gîxên qehweyî lêne û gîxên zikî û tenîştan pitir soratî di nav de ye. reşka çavan zere li dev yê nêr û qehweyîye li dev ya mê û têjîkî. Nikil reşe û serdifink zere û pê zerin.

Jîngeh: Ji wan balindeyane, ewên bi rêka barkirinêve û bi rêbarî, di kurdistanê re diborin.

Cihên lê belav: Li ewropa (j bilî rexê jorî) û li asya milê rojhilat heta çiyayên eltay û tirkistanê û jorîya rojavaya mengoliya, her wesa li jorîya rojavaya efrîka têjîkan diînte der. Zivistana xwe dibite jêrîya rojavaya asya û misrê heta jêrîya efrîka û hindstan û sîlanê.

Şimqarê Qeraman

(Cricus pygargus)

Meznatî û kelwaş: 55-47

cm dirêje.

Salox: Ji hemî şimqaran

qebetire. Yê nêr qehweyîyekî

tarî ye û lêvên peran

xenayîyek vekirîne, ser û

patik û erzink qemerekî
ravrave, bi gîx û ravên
qehweyîên tarî. Kurî
risasîyekî tarîyê bav
qehweyîye, piranîya
şaperan resin, çengveşêr
risasîne, heftik û berçêlk esmerekî sorve ne û hindek gîxên qehweyî lêne. Ji binîve hindî mayî reng xenayî ye. Mê wekî nêrîye, lê patik û banê serî pitir bi ser êkve diçin û kê m gîxtirin. navmilên wê hindek pinîyên qemer lêne. Kurî û çeng pitir bi ser qehweyîve ne û çu pinîyên risasî li çengan nînin wekî yê nêr. Erzink û heftik dubarî qemerekî bê gîxin. Ji binîve hindî mayî qehweyîyekî tarî ye û hindek caran pinîyeka qemera sorve li berçêlkê ye. Têjik gelek jê bi ser ya mêve diçit, reşka çavî qehweyîyekî zerve ye. Nikil reş e û binê wî risasî ye û serdifink zerin, pê zerin. Firîna wan nizm e û demê firîne çengên xwe lêk didit û qît dikit.

Jîngeh: Zivistanan diête kurdistanê, ji nîva îlonê pêde, heta dûmahîya insane, li deştan diête dîtin û hindek caran qesta erdê bi leven û qeram dikit.

Xwarin: Xwarina wî dubarî balindeyên avî û beq û mişk û curdin.

Zêdebûn: Hêlînan li cihên têr qeram û bi leven çê dikit û (4 – 6) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li ewropa ji deryaya baltîk heta deryaya sipî û rojavayî sibîrya û tirkistan û mengolîya û her wesa turkî û îraq (I nişiv û nîvekê) û surîya û filistinê, têjikan diînte der.

Şimqarê Risasî

(Circus cyaneus cyaneus)

Meznatî û kelwaş: 45-53 cm

dirêje.

Salox: Yê nêr xwelîkîyekî bi ser şînî veye, ji serî ve pinîyeka sipîya aşkera li bin piştta wîye, hindek caran lêvên peran li rasta patkê qehweyîne, hindek gîxên xwelîkîyên tarî li perên kurîyêne ji bilî yê nîvekê. Pênc şaperên ji derve (serçeng) reşin û perên çengan yê dî xwelîkîne, heftik û herdu tenîştên sitûyî û di ser berçêlkê re xwelîkîye, wekî dî, ji binî ve sipîye, carna hindek perên xwelîkî yan nîşanên gîxên xwelîkîyên netemam li tenîşt û binçengane. Ya mê bindeqîye û cudakirna wê ji mêyên cûnên dî bi zehmete. serkurîya wê sipîye û hindek pinîyên qehweyî lêne. Ji binî ve wekî mêya cûnê borîye, tinê gîxên wê pantirin, reşka çavan li dev balindeyê sere zere û li dev têjikî qehweyîye. Nikil reşe, binê wî şînve ye û serdifink zere û pê zerin.

Jîngeh: Zivistanan qesta kurdistanê dikit, ji îlonê heta nîsanê, hindek caran, heta dûmahîya gulanê jî dimînit.

Şimqarê Sipî

(Circus macrourus)

Meznatî û kelwaş: 43-52

cm dirêje.

Salox: Yê nêr wekî nêrê

şimqarê risasîye, belê

piçekê vekirîtire, nîva

binpişta wî xwelîkîye,

teniştên wî û serkurî sipîne,

hindek cihên xwelîkî dibirin,

herdû rexên serî û serê

berçêlkê gelek sipîyatî lêye

(ne wekî ya şimqarê

geniman û şimqarê risasî xwelîkîye) ji binî ve sipîye û bê gîxe, serçengên wî reş in û reşatîya wan sêsû (sêkujî) ye. Ya mê wekî mêyên cûnên borîye. reşka çavan li dev balindeyê sere zere û li dev têjikan qehweyîye. Nikil reşe û serdifink zere û pê zerin.

Jîngeh: Zivistanan qesta kurdistanê dikit, ji nîva îlonê pêde, heta dûmahîya nîsanê li deştan diête dîtin.

Cihên lê belav: Li devera deryaya baltîk û rojhilata ewropa heta nîva sîbîrya têjikan diînte der. Zivistana xwe dibite efrîka (ji sodan heta jêrîya efrîka) û jêrîya asya (ji welatên nivgizirtiya 'erebî heta hindistanê û borma û sîlan).

Şirkak; Kirkak

(Garrulus glandarius)

Meznatî û kelwaş: 33 cm dirêj e.

Salox: Perrên leşê wan pitir bi ser xemrî ve ne, binpişt

spî ye û kurî reş e. Qaneka spî ya mezin li çengan e,

gîxên şîn û reş û spî li çengveşêran e. Şaperr

qehweyîyekî bi ser reşî ve ne, enî spîve ye, banê serî

piçekê tarî ye û gîxên reş û spî lê ne û hindek caran qij

dikit, mîna koffîkê lê diêt. du qan û pinîyên reş, ku ji binê nikilî dest pê dikan û li herdu

teniştên erzinka wî ya spî ne. Heftik û nîveka zikî û binkurî spîve ne û wekî dî, ji binî ve

xemrekî sorve ye. Têjik wekî balindeyê tekûz e. Spîlka çavan şîn e, nikil û pê qehweyî

ne. Balindeyekî têrqîqîj û zarveker e, gelek bi zar balindeyên dîtir ve dikit.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li nav çiyayan, li nav bîstan û daristan û rêlewar û darberûyan de diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wan şînkati û berû û kirmik û mêşemor û kêzik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe serê adarê li evrazîyên veder û dûredest, di nav daristanên darberûyan de çê dikit. Ya mê (3 - 5) hêkan dikit û têjikan diînte der. Piştî bi firrê êxistina têjikan, xwe berdidite dol û nihâlên berdayî.

Cihên lê belav: Li rojavaya ewropa û li jêrîya enedolê û sûrîya û lubnanê heta filistinê û urdinê û jorîya 'îraqê (kurdistanê) û îranê, heta çapon û jêrîya rojhilata asiya, xwecih e û têjikan diînte der.

Şivanxapînk; Şivangîrok

(Caprimulgus europaeus)

Dirêjayî û kelwaş: 25 - 27 cm dirêj

e.

Salox: Ji balindeyên şevgerr e, rengê wî qehweyîyekî pêtî ye, pinî û gîx û ravên qehweyîyên tarî û gewir û reş lêne, rengê axê didinê, hindêk tîvarêzkên aşkera li herdu çengan û kurîyê ne, hindêk pinîyên spî li wan perran e, ewên bi ser şaperan de diên û vedişêrin, tîvarêzkeka spî li heftika wî ye û bindetir gewir û gîxdar e, gîxên qehweyîyên tarî lêne.

Yê nêr qaneka spî ya mezin, li nîveka şaperran û li dûmahîya perrê teniştê kurîyê (yê ji derve) û li yê piştî wî ye, serê wî pan û tepişî ye, çav mezin û devmezin û nikilkurt e (binê nikilê wî pan e), li xavokên wî hindêk davsimbêlên zivrên dirêj pê ve ne. Spîlka çavan qehweyîyeka bi ser zerî ve ye. Nikil qehweyîyekî bavreş e û pê qehweyî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê biharê heta payîzê, li nav tirraşan yan di nav gil û giyayî re diête dîtin û li dev me tîjikan jî diînte der, bi roj bara pitir, di nav dar û baran (gelek caran, xwe li serçeqên wan mit dikit) yan di nav gil û gîayyre xwe vedşêrt. Gava roj avabû û tarî dakevt, radibit û li dû mêşemorên digerit.

Xwarin: Pelatînk û mêşemor in. Gelek caran bi şev li bêna xwarina wan mêşemorên didine pîsatî û rîxa pezî û dewaran, li ser rêk û rêbaran û cihên berdayî dadidit. Gava mirovek nêzîk dibit, qederekê difirrit û careka dî nêzîk dadidit û her ji ber hindê, navê şivangîrok yan şivanxapînk lê hatîye kirin.

Zêdebûn: Hêlînê çê nakit. Ya mê li ser erdî yan di nav gil û giyayî re û dubarî du hêkan dikit, tîjîk dimînine di hêlînê de, heta firroke dibin.

Cihên lê belav: Li pirranîya ewropa û jorîya rojavaya efrîka, ji milê rojhilatê heta çiyayên oral û turkiya û her wesa li gizîrteya kirêt û sûriya û jorîya îraqê (kurdistanê) tîjikan diînte der. Zivistana xwe li jêrîya efrîka diborînit.

Teşîrêsk; Teztezok

(Falco tinnunculus)

Meznatî û kelwaş: 35 - 32 cm dirêje.

Salox: Yê nêr serê wî xwelîkîyekî şîne û piştê wî bindeqîyekî pinî reşe û binpiştê wî kurî xwelîkîyekî şînvene û kurî bi tîrazeka reş bi dûmahî diêt û binê peran sipîye û heftika wî ji herdû teniştan gîxeka reş lêye. Erzink û heftik sipîne û ji binîve qehweyîyekî gîxdare bi gîxên reş li singî û teniştê pinîpnîye, xelekeka zer li çavan werhatîye. Ya mê rengê wê sorekî bindeqîye barapitir jê gîxdare bi gîxên reş nemaze li banê serî û piştê û çengveşêran û kurî wekî piştêye ji rengîve û gîxdare bi gîxên reş û qehweyî û

tîraza binî pane. Ji binîve gewrekî vekirîye û gîxdare
bi gîxên qehweyîyên bi ser reşîve, wekî yê nêr du
gîxên reş li heftikêne. Têjik wekî ya mêye, bes gîxên
lê pantirin û perên çengan û kurîyê bi rengekî gewir
bi dûmahî diên, reşka çavan qehweyîye. Nikil

risasîyekî bi ser şînîveye û teniştî wî reşe û serdifink zer e, pê zerin û penc reşin.

Jîngeh: Li kurdistanê xwecihe û nêzîkî gund û bajêran dijît û têjikan li nav çiyayan û di
kendalên kûrên deştê diînte der. Gelek li ser dartêl û daran, dadayî û bi tinê diête dîtîn û
li hewa radiwestt û çengên xwe li serêk vedihejînit berî jorde bête nêçîrê û her ji ber
hindê nave teşîrêsk û teztezok lê hatîye kirin.

Xwarin: Nêçîra wî mişk û curd û kêzik û xişoke û balindene.

Zêdebûn: Hêlînê çê nakit, ya mê hêkan di şeq û çalkan de, an di hêlîneka kevna qirê an
ya balindeyekî dî de dikit, demê di nav daran re, an di avahîyekî kevin de dibînit. Ya mê ji
(5 4) hêkên sipîyên bi sorê ser bi qehwayî ve tamdayî dikit û nîsanê dikite têjik.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya efrîka û rojavaya asiya heta mengolîya bo milê
rojhilatê têjikan diînte der. Zivistanan qesta efrîka navîn û welatên 'erebî û jorîya
rojavaya hindistanê dikit.

Teşîrêskê Biçûk

(Falco naumanni fleischer)

Meznatî û kelwaş: 32 cm

dirêj e.

Salox: Pêşçav wekî

teşîrêskîye û jê biçûktir e.

Yê nêr serê wî û kurîya wî

şînekî bi ser xwelîkîve ye û

kurî bi tîrazeka reşa lêv sipî

bi dûmahî diet, piştî wî û

çengveşêr sorekî bindeqîne

û valane ji pinîyên reş(b vê nîşanê ji teşîrêskî diête vavartin). Gîxeka xwelîkî, rengê

bindeqîyê milan ji rengê reşê rexê çengan cuda dikit. Erzink û heftik sipîne, wekî dî ji

binîveqehweyîyekî vekirîye, hindek pinîyên reş li zikî û teniştane. Ya mê reng bindeqîye ji

serîve, serê wê û piştî wê gîxên reş lêne, çengveşêr û kurî gîxdar in. Ji binîve

qehweyîyekî vekirî û xalxal e, sing û zik û teniştan gîxên reş lêne. Gîxeka reşa wekî

simbêlan ya ne gelek aşkera li erzinkêye. Têjik wekî ya mêye, reşka çavan qehweyîyekî

tariye. Nikil risasîye, binê nikilî û serdifink pirteqalîne, pê zerekî bi ser pirteqalîvene û

penc qehweyîyekî vekirîyê bi ser sipîvene. Ev cûne kêr li hewa radiwestit û pitir xwe

didite nav refan.

Xwarin: Xwarina wî barapitir kêz û mêz û kulî û giyanewerên biçûk in.

Jîngeh: dubarî payîz û biharan di kurdistanê re diborit.

Cihên lê belav: Li hewda deryaya sipî û jêrîya ûrîs û turkiya heta tirkistanê û menşûriya

û jorîya çînê xwecih e. Zivistana xwe li efrîka, jêrîya biyabana mezin diborînit. bi rêka

barkirinê ve rêbara xwe diêxte welatên 'erebî û jorîya efrîka û jorîya rojavaya hindistan û

evxanistanê.

Teyirkulî; Xezayî & Xezayîk

(Sturnus roseus)

Meznatî û kelwaş: 23 cm dirêj e.

Salox: Ji kêlayîya xwe ve wekî reşîşkî ye û piçekê jê qebetir e, belê firrîna wî cuda ye. Ser, stû, herdu çeng û kurî reş in. Pişt û binpişt, zik û binzik sorşekirekî vekirî ne. Şûnkofîkeka bêxêrok pê ve ye. Ya mê, wekû yê nêr e, belê vekirîtir û pêtîtir e û cihên sorşekir ji leşê wê, hindex pinîyên risasî di nav de ne. Têjik bê kofîk e û perrên wî qehweyî ne û çeng û kurî tarîtir in. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil zivistanan qehweyî ye û havînan sorve ye û pê sorve ne. Herdem ref ref e, xwe demê hêlîn çêkirinê jî, ref ref û pêk ve diête dîtî. Bara pitir nêzîkî terş û kewalî û garranan diçerit. Ji kesên jîn drêj hatîye bihîstin, dibêjn: berê demê kulîbeşk dihate deverê, teyirkulî wê gavê (refrefe) bi ser de digirt, da bêjî sûndxwarî ye, heta sed jê nekuştibane, yek nedixwar. Şerê wî di gel kulîyan, di çavê xelkî de, wek xezayê hatîye dîtî, lew navê (xezayî; xezayîk) lê hatîye kirin.

Jîngeh: Li rojhilata jorîya kurdistanê, biharan (gulanê), bi rêbarî û bi qetlazî, refên wî li deşt û çiyayan, diêne dîtî.

Xwarin: Xwarina wî fêqî û mêşemor in û navdar e bi xwarina tûk û kulîyan.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, (komkome) di quledar û kelşeberan re, çê dikit.

Cihên lê belav: Li rojhilata ewropa û jêrîya ûris û turkîya û sûrîya û lubnan û îranê û jorîya efxanistanê û devera deryaya qezwîn û jêrîya sibîrîya û tirkistanê, têjikan diînter der. zivistana xwe, li hindistanê û sîlanê, radiborînit.

Tirîmok; Tîtok; Teyrikê Miriyan;

Teyrikê 'Ereban

(Hoplopterus indicus)

Meznatî û kelwaş: 33 cm dirêj e.

Salox: Bi kelwaşê xwe ve temet kotirkê ye, serê wî reş e. Guhik û tenişta stûyî û dûmahîya piştpatikê spîne. Erzink û heftik û berçêlk reş in, zêdegoştêkî sor di navbera çavan û xinxinkan de ye. Nikil sor e û pê zer in. Ji piştê ve qehweyîyekî gewrve ye û li rasta çengan sorve dibit. Şaper reş in, çengveşêr spine û spîyatîya wan demê dadanê wek gîxeka spîya zirav li çengan (li rasta tenîştê) berçav e. Kurî spî ye û tîvarêzkeka reş lêye. Ji binî ve spî ye. sipîlka çavan sor e. Balindeyekî bi deng û dor û qîjqîj e, nemaze demê têjîkînanederê û li cihê hêlîn yan têjîkên wî lê, demê bi rêbarî jî (çi bi roj çi jî bi şev) mirovekê dibînit, difirrit û li hindavî mirovî didolînit û deng û dorek zêde dikit, gava mirov dûr bikevit, dizvirte cihê hêlîn yan têjîk lê, qerebalixa wî gelek caran, heta derengî şev jî, diête bihîstin, dûr nîne ev yek ji wan egeran bit, ku xelkê hindex deveran, di ber hindê re

kiribin, navê (teyrikê mirîyan) lê bikin.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e. Li ber lêvên av û derav û gerr û golan, dubarî cotcote û zivistanan (nemaze di çileyê de) hindek caran ref ref diête dîtin.

Xwarin: Xwarina wî mêşemorên avî û kêzik û kulîne.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li cihên têr gil û giya û qeramên nêzîkî av û derav û gerr û gol û şorikan çê dikit û ya mê ji (3 - 4) hêkan dikit û ji nîva gulanê pê de dikite têjik.

Cihên lê belav: Li devera deryaya qezwîn û 'îraqê û jêrîya rojavaya îranê û efxanistanê û jorîya rojavaya hindistanê xwecih e û têjikan diînte der.

Tivîrk; Tivîlk

(Streptopelia decaocto)

Meznatî û kelwaş: 28 - 31 cm dirêj

e.

Salox: Ji milê piştê ve gewrekî xakî ye û tokeka reş li piştpatikê werhatîye, enî qehweyîyekî pêtîyê bi ser risasîve ye. Ji binî ve risasîyekî bi qehweyî tamdayî ye, heftik û sing û zik û kurîveşêrên binî, risasîyekî vekirî ne. Şaperr qehweyîyekî tarî ne û çengveşêr risasîyekî bi ser şînê vekirî vene, teniştên perrên kurîyê yên ji derve, spîyatîyek lê ye. Spîlka çavan sorekî al e. Nikil reş e û pê sorekî tarî ne.

Jîngeh: Li kurdistanê, xwecih e, li deştê (havînan kitkit e û cotcot e û zivistanan refref) li cihên ava, di nav gund û bajêran û her wisa ji derve jî û bara pitir, di nav bîstanan de û li ser rêk û rêbaran mişe diête dîtin.

Xwarin: Çera wî dan û fêqî û şînkati ye.

Zêdebûn: Hêlîneka bêseruber û firr, li ser darubaran çê dikit û ya mê wekî hemî kotiran dubarî du hêkan bi tinê dikit. Ji nîsanê û pê de, dikite têjik, salê du sê destekên têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li mecer û jêrîya rojhilata ewropa û turkiya û tirkistanê û jorîya çînê û japonê û nişiv heta filistinê û sûriya û 'îraqê û îranê û hindistanê û sîlanê û rojavaya çînê, xwecih e û têjikan diînte der.

Tîtî; Tîtîk; Tîtewask; 'Endelîk; Panpanîşk

(Galerida cristata)

Meznatî û kelwaş: 16 - 18 cm dirêj e.

Salox: Reng gewr û bi kofîk e (bi têjikîni kofîka wê ne gelek diyar e). Ji milê piştê ve qehweyîye bi ser risasîyekî ravrav ve. Ji binî ve spîve ye û hindek rav û gîxên qehweyîyên tarî li berçêlkê ne. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil qehweyîyekî bavzer e û pê qehweyî ne bi ser gewrekî vekirî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê xwecih e, li erdê şov û beyar û

navnihêl û deşt û li berlêva rêkan û perrê gundan, xweş diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û dan in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li bin binegiyayekê yan li ber lêva kevrekê û li ser axê û li erdê beyar yan di nav zevîyan de çê dikit. Ya mê ji (4 - 5) hêkên zerpêtî û pinîpnî dikit, hindex caran, salê du destên têjikan diînte der.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya efrîka û rojhilata navîn (li enedolê û çiyayên toros û 'îraqê û azerbaycanê û jorîya îranê û kurdistanê û xozistanê û çiyayên zagros) û bo milê rojhilatê heta digehite hindistanê û jorîya çînê û kûrya, xwecih e û têjikan diînte der.

Tok; Bûmê Taqtaqî

(Otus brucei)

Meznatî û kelwaş: 19 - 21 cm dirêj e.

Salox: Biçûktirîn cûnê kundên şaxdar e, hemû parçe û pişkên leşê wî, ji milê piştê ve risasîve ne û gîxên hûrik lêne, şûnmayeka pêtiya tokekê li piştpatika wî ye. Hindex xal û nîşanên qehweyîyên pêti li milan e. Ji binî ve wekî milê piştê ye, belê rav û gîxên reş diyartir in, baskê pêyan heta binê tilan bi perr e. Spîlka çavan zer e. Nikil risasîyekî vekirî ye û til risasî ne.

Jîngêh: Li kurdistanê ji meha sê heta çirîya pêşîn, diête dîtin û li dev me, têjikan jî diînte der, bi roj qesta darubaran dikit û xwe di nav çeq û belgên wan re vedişêrit û bi şev (nemaze piştî tarîgewrika piştî rojavabûnê û berî rojhilatnê) nêçîrê dikit.

Xwarin: Mêşemor û pelîtank û kêzik û kulîyan dixut û bi qetlazî têjbalinde û xişokeyan jî dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav daristan û rêlewar û baxçe û kavlexanîyan de çê dikit û gelek caran kevnehêlînen balindeyên dîtir bo xwe dikite hêlîn. Ya mê ji (4 - 5) hêkan dikit.

Cihên lê belav: Li filistinê û sûrya û 'îraqê û tirkistanê heta rojhilata îranê û efxanistanê û jorîya rojavaya hindistanê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li efrîka derbaz dikit.

Tûtre'êl; Çûçezzer; Beyarok; Zerzerok

(Emberiza melanocephala)

Meznatî û kelwaş: 16,5 cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, banê serî û alek reş in (payîzan qehweyî dibin). Ji milê piştê ve qehweyîyekî qemerve ye û lêvên perran vekirî ne, hindex caran tokeka zer li piştpatika wî werhatîye. Binçeng zer in. Binpişt qemerekî zerve ye. Kurî qehweyîye û spîyatî tê de nîne. Ji binî ve, zerekî zêrînî sade ye. Ya mê, ji milê piştê ve, qehweyîyeka xwelîkî ya ravrav û tamdayî ye bi pêleka bêxêra qemer, banê serî û piştê wê, gîxên reş lê ne. Ji binî ve, spîve ye û piçeka

zeratîyê jî lê diyar e, binkurî zerekî vekirî ye.

Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil risasîyekî şînve ye û pê qehweyîyekî sorve ne.

Jîngeh: Li kurdistanê ji serê nîsanê pê de, li nav zevî û ziyar û bîstanan, xweş diête dîtin. Yê nêr, piştî têtjîkanederê û bi firrê xistina têtjîkan diçit û ya mê derengtir, heta dûmahîya teboxê jî, bi kêmî, diête dîtin.

Xwarin: Dan û tov û mêşemor in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, (ji nîva nîsanê pê de) li nav zevîyan û qederekê ji axê bilindtir, di nav binên hindêk şînkatiyên mîna kelendor û xurrêl û strîboq û kîvarkan re, çê dikit. Ya mê, ji (4 - 5) hêkên tam kesk û pinî qehweyî û mor ve dikit. Ji serê gulanê pê de, dikite têtjîk.

Cihên lê belav: Li jêrîya rojhilata ewropa û qoqaz û turkîya û gizîrteyên deryaya spî û sûrîya û filistînê û jorîya îraqê (kurdistanê) û îranê, têtjîkan diînte der. Zivistana xwe li hindistanê diborînit.

Wirwirk

(Calandrella rufescens)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Reng qehweyîyekî bi ser gewrekî pêtî ve ye, hindêk ravên reşên ne gelek diyar li berçêlkê ne. Ji milê piştê ve, gewrekî tarî ye û ji binî ve spî ye. Spîlka çavan û pê qehweyî ne, bi ser renekî goştî ve.

Jîngeh: Li kurdistanê, ji serê nîsane(meha car) ref ref li erdên şov û beyarên veder berçav dibit, demê hêlînçêkirinê dibine cotcote û belav dibin, serê meha deh diçit û bi yekcarî naête dîtin. Li dev me têtjîkan jî diînte der.

Xwarin: Bara pitir şînkati û mêşemor û kirm in.

Zêdebûn: Li ser erdê hêlînê çê dikit, ya mê ji (4 - 5) hêkan dikit, demê hêlînçêkirinê û kurîkbûnê cotcote ne. Gava têtjîkên xwe bi firrê diêxin, xwe dikine ref ref.

Cihên lê belav: Li gizîrteyên kenarî û jorîya efrîka û rojhilata navîn û nîveka asiya heta jorîya çînê xwecih e. ev cûn e, li kurdistanê û azerbîcanê û ermenistanê û jêrîya deryaya qezwîn heye.

Xiçik

(Acrocephalus melanopogon)

Meznatî û kelwaş: 13 cm dirêj e.

Salox: Enî û banê serî û patik reşve ne û lêvên perran qehweyî ne, birûyeka spî ji herdu rexan ji binê nikilî dest pê dikit heta nêzîkî patikê diçit, gîxeka reş (li semta çavan) di bin de ye. Ji milê piştê ve, qehweyîyekî gîxdar û gîxqemer e. Erzînk û heftik û nîveka zîkî û binçeng spî ne, berçêlk û herdu tenîşt û kurîveşêrên binî gewirve ne.

Kurî kurt û xirr û qehweyîyeka reşve ye û lêvên wê vekirîtir in. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil û pê qehweyîyekî tarî ne. Xwe gelek vedişêrit û gelek caran, kurîya xwe qît dikit û dihejînit.

Jîngêh: Li kurdistanê, ji sere meha çirîya paşîn heta serê meha gulanê, xweş di nav teraş û qeram û levenên nav avê de, diête dîtin.

Xwarin: Mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, di nav leven û qeramên kurt de, çê dikit.

Cihên lê belav: Li rojavaya tirkistanê heta robarê volka û qoqaz û îranê, têjikan diînte der. Zivistana xwe li hindistanê û îraqê û îranê û gizîrteya 'erebî, diborînit.

Xilxîlok; Tirrlîk

(Charadrius hiaticula)

Meznatî û kelwaş: 18 - 20 cm dirêj e.

Salox: Balindeyekî tamxirr û girovrr e, tokeka reşa pan li singê yê nêr werhatîye, li dev ya mê toka jêgotî pêtî û gewr e, enî spî ye. Gîxeka reş ji binê nikilî dest pê dikit heta ji çavan diborit, banê serî û pişt û çeng gewrekî tarîne. Kurî wekî piştê ye û spîyatîyek li dûmahî û tenişta wê ye. Ji binî ve spî ye. Zivistanan, toka reşa singê yê nêr, gewrve dibit û panava wê tengtir lê diêt. Spîlka çavan qehweyî ye. Nikil narincîyekî serreş e û pê bi ser pirteqalîvene. Balindeyekî zift û zîq û çeleng e. Demê bi pêbezkê diçit serê xwe kêl dikit û navbeyn navbeyn, di cih de radiwestit, da kirimkekê yan mêşekê bigirit û bixut.

Jîngêh: Li kurdistanê, bihar û payîzan, bi rêbarî û bi qetlazî, li deştan, li cihên avzih û nêzîkî gerr û gol û avan diête dîtin.

Xwarin: Hûrecanewerên avî û mêşemor û kirmik in.

Zêdebûn: Hêlîna xwe sererd û valîk û bê kiraskirin, li perravên avan û li cihên avzih çê dikit û dubarî (4) hêkên gewrên pinîpnî dikit.

Cihên lê belav: Li ûris û sîbîrya û evraztir (li welatên eskendenavî) û rojhilatî keneda, têjikan diînte der. Zivistana xwe li perravên rojhilata deryaya spî û perravên welatên 'erebî û rojhilata efrîka derbaz dikit.

Zengilok; Zengulîtik; Serxûnk

(Carduelis carduelis)

Meznatî û kelwaş: 12 cm dirêj e.

Salox: Enî û erzink û binçav sor in, qaneka spî ji binheftikê û piranîya alekê heta ser guhikan diçit û digehite perrê banê serî, pinîyeka qehweyî ya vekirî li singê û berçêlkê û teniştan e, banê serî heta piştpatikê reş e û ew reşatî ye wek du gîxên reş û ji patikê û di ber herdu rexên stûyî de şor dibin.

Gîxeka zirava spî li piştpatika wî ye, pişt qehweyîyeka xwelîkî ya vekirî ye, çeng reş in û qaneka zêrrîn û hindek gîxên spî li şaperran e. Kurî reş e û rexên perrên wê spî ne. Spîlka çavan qehweyîyeka tarî ye. Nikil

sorşekirekî pêtiyê tenişt qehweyî ye û pê sorşekirekî vekirî ne. Mê û nêr rengê in û rengê yê nêr piçekê zîqtir e. Têjik ji serî ve xwelîkîyekî gewr e, gîx û ravên qehweyî li banê serî û patikê û piştpatikê ne û dêmê wî soratî lê nîne.

Jîngeh: Li kurdistanê (li nav çiyayan) xwecih e û têjikan jî diînte der û zivistanan (ji serê çirîya paşîn heta dûmahîya nîsanê) li deştan ref ref, li mêrg û zevîyên bi dexel û têr stirîzerk (cûnekî stirî ye), xweş diête dîtin.

Xwarin: Bişkojkên gil û giyayî û tovê stirîyan dixut.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, li ser darên bilind çê dicit. Ya mê ji (5 - 6) hêkan dicit.

Cihên lê belav: Li ewropa û jorîya efrîka û rojhilata navîn heta nîveka asiya, têjikan diînte der. Zivistanan, nişîvtir xwe li sînayê (li misrê) û jorîya 'erebistana si'ûdî jî didit.

Zerwêle; Zerwêleyê Şamî; Pîropîro

(Oriolus oriolus)

Meznatî û kelwaş: (24 - 25) cm dirêj e.

Salox: Yê nêr, kelwaşê wî zer e, navbera çavan û binê nikilî di gel çengan û kurîyê, reş e, zeratîyek li herdu kujîkên kurîya wî ye. Ya mê, rengê wê ji serî ve, keskekî bavzer e, çeng û kurî pitir bi ser qehweyî ve ne. Têjikê balefirr, wekû ya mê ye. Nikil sor e û pê risasî ne. Spîlka çavan sorşekir e her li Ser daran diête dîtin û di nav çeq û çeqilk û takên wan re, xwe vedişêrit. Firrîna wî bi lez û lotik e.

Jîngeh: Li kurdistanê, mişext e, li nav çiyayan, ji serê biharê heta serê xizîranê û hindê caran, heta tebax û îlonê jî, di nav darên fêqî û berlêvên robar û pesaran, diête dîtin û li cihên guncayî, têjikan jî diînte der.

Xwarin: Fêqî û mêşemor.

Zêdebûn: Hêlîna xwe, bi tak û çeqilkan ve dihilawîsit û (3 - 5) hêkan dicit.

Cihên lê belav: Li ewropa (ji bilî rexê jorî) heta deryaya spî û turkîya û jorîya 'îraqê (kurdistanê), îranê, rojavaya sîbîrya, tirkistanê û pişka jorîya rojavaya efrîka têjikan diînte der. Zivistana xwe li rojhilat û jêrîya efrîka, radiborînit.

**

BANDORA EDEBIYATÊ

Lokman Polat

BANDORA EDEBIYATÊ

Ceribandin

Weşanên Taybet ên Kovara Mehname: 9

Sal 2001

Copyright © Lokman Polat & Kovara Mehname

Pêşgotin

Dostê hêja Lokman Polat pirtûka xwe bo min hinartiye, ku ez jê re sergotineke biçûk û kin binivîsim..Ev jî bo min rûmeteke mezin e, lê mixabin! Ez bi xwe pir têngahim van pirsan û ji ber vê yekê ezê bi kurtî li ser mijarên, ku di vê pirtûkê de ne, rawestim.

Edebiyat di vir de bi wateya Literatur hatiye, Edebiyat ji peyva erebî(Edeb)hatiye..litera jî tîp e, bingeha literaturê bêje(wêje) ye, lew re gava mera li ciyê Edebiyatê an Literaturê, ku herdu jî ne kurdî ne, bêjeyeke kurdî bi kar bîne, çêtir e. Gava di zarê kurdî de peyva Bêje an Wêje tune ba, hîngê me dikarî mîna Radio, Video, Television û Makîne, ku bêjeyin biyanî ne, Literatur an Edebiyat bi kar bîna..

Gava mera Bêjevanî an Wêjevanî bi kar bîne, mera wergerandineke asan û kurdî davêje holê, lê mixabin! Gellek nivîskarên me yên hêja û payebilind hez dikin, ku bêjeyên biyanî her bi kar bînin, bi şeweyekê, ku tu ji xwe dipirsî; qey zimanê kurdî bi kêr tiştêkî nayê..?! Ezê li ciyê Literaturê Wêjevanîyê bi kar bînim.

Eve daxwaza min a serekîn e ji hemî hostayên hêja yên, ku bi zarê xwe yî zikmakî dinivîsin..Ji xwe ewên bi Kurdî nanivîsin, li ba min bêmafîyekê û gunehêkî pir mezin li gelê xwe dikin, ku bi hêviya hilgavtineke şaristanî û çandeyî ye di seriyê sedsala bîst û yekê de..

Romana bi kurdî, hozanvanî, şanowa, ku gundiyan me têbigihînin wate û mebest û zimanê wê û her tehereke wêjevanîyê, dê bibe egera, ku gelê me ji aliyekî ve hembara zarê xwe yî zikmakî dagire û ji aliyê din ve, dê ji wêjevanîyên ne bi kurdî, ji bername û rojname û kovar û pirtûkên ne bi kurdî vebe û yên we, nivîskarên kurd, bixwêne û li berhemên we bigere û bipirse..

Erê bi kurdî xwendin, bi kurdî nivîsandin, bi kurdî stran û bi kurdî her xebateke jiyane, dê gellek asteng û keleman ji rêya gelê me rakin..

Hunermend di vî warî de pir ji zû ve serkêşîya vê xebatê dikin, di seriyê dîlan û govenda kurdî de ne..

Ji min e, yek ji mebest û amancên hêja Lokman Polat di vê pirtûkê de ev mijar bi xwe ye. Di vê pirsê de em ji hev nêz in, li ba hev in..

Arêstotalîs di nêrîna xwe de li ser hozanvanîyê pir giringiya hevsazî û hevdengiyê biha dibîne, hozanvan li ba wî bûyeran ne tenê weku ewan çêbûne vedide û dibêje, lê ew tistên, dibe ku ewan pêk bên, li gor ji bîrbûnê an li gor giringiya wan dibêje..û li ser vê bingehê mera dikare bibêje, ku kanîneke wilo bo her berhemeke wêjevanî giringin û her romannivîsek li gor giringiya bûyeran dinivîse, lê ne pêwîste wan bûyeran rast weku çê bûne binivîse û bibêje loranî ew ne dîroknas e, ew romannivîs e, çêrokbêj e...

T. S . Elliot ji nivîskaran dixwaze, ku gellek bi peçinandin û bi çarîk nebêjin, divê bi asanî, vekirî û nedûrî zimanê gel binivîsin, li ba wî hikarî û bandora bajarvanîyê li ser zimên û li ser romannivîs û li ser romanê pir e..Bo vê mera dikare efsaneya “Hezar şev û şevêk” bike mînak.. Em dibînin zimanê wê, mijarên wê, teherê hewaldana wan çêrokan..tevahiya avahiya wa efsaneya payebilind li gor serdema wê bû, bi hawîrdora xwe ve gellek hatibû zemirandin.

Bêguman roman ne teviya wêjevanîyê ye, lê ji ber ku Lokman Polat di vir de bi giranî li ser wê şaxê rawestiyaye, mera dikare bibêje, ku pevgerêdana romanê bi serdemê ve, pevgerêdana zimanê wê bi zimanê gelêrî ve û bandora civakê li ser romannivîs nasnameyekê bo romanê û bo wî jî pêda dikin..Balzac di romanên xwe de xudan nasnameyeke diyar e..

Bo vê yekê El-Cahêz, ku yek ji mezintirîn nivîskarên bi Erebi nivisandîye, berî niha bi gellek sedsalan ji nivîskaran xastiye, ku yê nêz li saz bixînin û yê dûr xwesnas bikin..Wî jî giranbihayî daye xweşzimanîyê û lew re navê pirtûka xwe danaye (El-Beyan We Tebyîn)..

Di vir de Fantaziyek mezin pêwîst e..Dante dibêje, ku Fantazî mîna xewna hiş e..Eve jî nêrîneke di cî de ye.. Romana bê fantazî hişk û req e, Necîb Mehfoz ê misrî, ku pir bi nav û deng e, di sê romanên xwe yên, ku li ser Qahîre nivîsandine û bi navê (Sulasiyet Necîb Mehfûz) hatine nasîn, gihaye pileyêke pir bilind di hişmendî û civaknasî û romanê de, fantaziyêke pir mezin di vê berhemê de heye, lê hisê wî her li gel bûye, ji wî cuda nebûye..di rastîniyê de maye, di nav gelê Qahîre de rabûye û rûniştiye..Hinde nivîskarên din mîna Wills di kurteçêroka “Geliyê çavkûran” de em ji rastîniyê birine cîhaneke din, em kirine xeweke his,

lê bi rastî çêrokek mîna wê kêr hatiye nivîsandin..Fantazî li ba herdu niviskaran mezin e, li ba Necîb Mehfoz rastînî trat û meydana fantazyê ye, li ba Wills mejî di xewna xwe de ye, di firra nav cîhanên din de ye..

Bêguman hikariya wêjevaniyê, posîde û bandora wê li her mirovekî heye, ji kujan civat û komikê dibe bila, ji çî nijad û reng û desteyê dibe bila..Berê û niha û di paserojê de jî dê mirov di bin hikariya wêjevaniyê de bimînin..û bi taybetî zarok bêtir dikevin bin hikariya fantazyê, Berê navên Sindbad, Aladîn, Herkulês, Tarzan, Rustemê Zal û ên din, îro em dibînin, ku navê Harry Potter li her derekê belav dibe..Roj bi roj mêrxasên roman û çêrokan navnetewîtir dibin, dibin dêrîna teviya mirovan..Raste, ku sînema gellek cî ji dest romanxwendinê girtiye, lê her filmek jî li ser bingeha çêrokekê an romanekê hatiye lêkirin û avakirin.. Ez naxwazim pir di vir de bipeyivim loranî hêja Lokman Polat firehtir li ser vê mijarê rawestiyê..

Hinek dibên, ku bingeha romanê mîtolojiya yûnanî ye, eve ne rast e. Roman bi çêrokên efsaneyî yên teviya mirovatiyê hikar bûye..çêrokên olî û efsaneyên Çînê, Misirê û Mesopotamiya bandoreke mezin li çêrokên ciho û fillehan kirine û bi taybetî ewên, ku tev li olê bûne..Ma hîç bandora Veda, Mîtra, Brahma û Gulgamês li efsane û çêrokên Hindistan û Mesopotamiya nebûye, Ma gava Gogol romana xwe (Kurk) nivîsandiye hîç berê Incîl an Tewrat nexwendibû..Wek çawa bandora çêrokên Quranê li hemî niviskarên musulman çêbûye, wilo hikariya çêrokên Incîlê û Tewratê jî li ên filleh û ciho çêbûye..Bêguman hikariya efsaneyên Yûnanan li niviskarên mezin wekî William Schakespeare hebûye, lê wilo jî Sahname û çêrokên Ramsîs, Ozîrês û Nefertîti li niviskarên rojhilata navîn çêbûye..Tolstoy, Dostoyevski û niviskarên Uris ên din jî bi rêya xwendina pirtûkên wergerandî di serdema xwe de..û em tev dizanin, ku roman ji devzendê kurkê Gogol derketiye..Lew re divê mera romanê mîna toveke mirovatiyê binase û bibîne, tevî ku li Europa serî daye..

Hêja Lokman Polat di vê pirtûkê de giranbihayî daye rexnekirina wêjevanî..Ev jî rast e..Bê rexnekirin kesek bi ser neketiye, gava pêsmendê şanowekê şanowa xwe pêşkêş dike û dibîne rexne ji aliyê temaşvanan ve li wê çêdibin, ew cara din wan çewtiyan radike û şanowa xwe diguhêre, ku rexne kêr bibin, lê niviskarê romanê gava romana xwe ji dest berdide, êdî ew mîna hespê rewan (azad) e, nema niviskar dikare bide hevsarkirin, şaşî û çewtiyên wê romanê zûzû nayin guhartin..Lew re divê niviskarê romanê hêdî hêdî gavên xwe bavêje û haj xwe bike, ku nekeve çewtiyên mezin. Em tev dizanin Servantês çî di mafê kerê xwe de kiriye, gava wî di (Don Kîxotê) de li ciyekî ker mirandiye û piştî, ku ker miriye, ew ker dîsa bi rêya xwe de çûye, bêyî, ku niviskar bibêje ev kerekî din bû an ji nû ve can pê hat..lê tevî çewtiyeke wilo jî berhema wî di nav wêjevaniya cîhanî de wek bûkeke delal tê jimartin. Çewtiyeke wilo li ba William Schakespeare jî tê bîra min, lê ev mezinahiya wî kêr nake..

Ez dibêrîm ne pêwîste rexnekar li pey kêmaniyên niviskar bigere, pêwîste ew li hêjayiyên niviskar bigere, cewher û durr û yaqûtên wê berhemê diyar bike..Divê rexne bibe egera nasîneke taybet ji berhema rexnekirî re, ne bibe egera dij bi wê axiftin û riswakirin..Kesekî bê kêmasî, bê şaşî û bê ji bîr çûn tune, û karê rexnekar pistgîriye ji bo niviskar e û rohnîkirin e ji bo xwendevan..Ez hinek niviskarên MEZIN ji Kurdistan wek kesên, ku nû fêr dibin zimanê me yî zikmakî dibînim, lê em tev dizanin ev ji ber çî wilo bûye..Ez hinekan jî dizanim, ku hîç agahiya wan li ser wêjevaniya jêriya Kurdistanê nîne û ev jî ji ber çî ye em dizanin û ez romanên hinek romannivîsên bi nav û deng dixwênim û giriyê min ji qehran tê..lê em tev dizanin, ku roman bi kurdî ne asan e û gava yek bi kurdî romanekê lê dike û digihîne destên xwendevanan, bo min wî çiyayekî pir mezin hildaye ser milên xwe û tevî hemî çewtiyên zimanî – li vir zimanê nîvswêdî-nîvkurdî hat bîra min!- û tevî kêmaniyên ji aliyê hunera romanê ve, ez wî mîna pêşmêrekî di vê tratê de dibînim..

Bo min bi xwe, tevî ku ez wek Lokman Polat dilketiyê romanê me, bi rastî hîn ji min re derfetek hêja bo lêkirina romanekê çênebûye, min niha dest bi lêkirina romanekê kiriye, lê ez nikarim soz bidim, ku ezê wê teva bikim..

Bo vê yekê divê rexnekar ne her wilo tûj û tund li ber berheman raweste, divê alîkariya niviskar û xwendevan bike..Di vir de rexneya hêja Nîzar Agrî li ser romanên hêja Mehmet Uzun tê bîra min, ew rexneya tund a, ku bi Erebi di Avêsta de tê belavkirinê..

Di vir de ez hêvîdarim, ku di warê lêkolîn û wêjenasî û rexnekariya wêjevanî de, em bi carekê hinek navên mezin li Kurdistanê ji bîra nekin û bi taybetî Mamhostayê navbilind Sadiq Behadîn Amêdî, Hostayê hêja Marûf Xeznedar, seydayê navdar M. E. Bozarslan û zireyê wêjenasiya kurdî Dr. Izzidîn Mustefa Resûl..Mîna wan di lêkolîna hêja de mamhostayên jêhatî Dr. Celîlê Celîlî, Dr. Husên Hebeş û kevnesasê berhemdar Zeynel Abidîn Zinar û gellekên din, ku mixabin! Ez nikanim navên wan tevan li vir bînim zimên, tevî ku ewan bûne stûnên wêjenasiya kurdî..

Bo nimûne, ku rexnekarê wêjevanî jî dikevin çewtiyan, nêrîna Mamhosta Dr. Izzin Resûl e di warê wêjerêjiyê de (Nethir) gava ew destpêka wê di Kurdistanê de vedigerîne berî niha bi dused salan..Mixabin! Dibe, ku wî camêrî nedîbe, ku seydayê hozanvan Ehmedê Xanî di serdema xwe de wêjerêjiya kurdî mîna helbestê nivîsiye û min di kovara CUDI de (hejmar 1) berî niha bi yanzdeh an duwanzdeh salan metna nameya wî ya hêja (Fî beyanî Erkanîl Islam) bi tîpên kurdî yê nûjen belav kir, û gava ewî bi kurdiyeke zelal di wê demê nivisandiyê, bêguman wêjerêjiya kurdî berî wî jî hebûye..

Em vegevin ser berhema Lokman Polat. Ez dibêim ev pirtûk ji zû ve pêwîst bû bihata nivisandin û niviskarê me yê berhemdar gellek xweş kir, ku ev pirtûk lê kir..Ew li ser bandora wêjevaniyê, li ser romanê, li ser teherên romanê û taybetiya wê, li ser rexnekarî û şanoyê û li ser pir mijaran rawestiye û ez dibînim wê bo xwendekarên wêjevaniyê pir alîkar be û her pêwîst be..

Xwedê li gel te be, dostê hêja Lokman Polat..

Cankurd

ÇEND GOTIN

Di edebiyatê de şeweya nivîsîna ceribandîne gelek zor û zehmet e. Bi kurdî nivîsandina ceribandînen teorîk yê li ser zanistiya edebiyatê wisan hêsan nîn e. Tu berhemeke bi kurdî, (li gor nasîna me), li ser teoriya edebiyatê tune, ku mirov jê xweşbextiyê (sûûdê) werbigre. Ev pirtûka pêşîn e, (wek em dizanin), ku wek ceribandin li ser zanîstiya teorîk ya edebiyatê tê weşandin. Ev berhem destpêk e û wek hemû berhemên destpêkê tede kêmanî heye.

Em hêvî dikin, ku di vê hêlê de lêkolînen berfireh, bêne kirin û ceribandinên baş bêne nivîsîn. Babeta vê pirtûkê, mijarên ku tede hatine ziman girîng in. Em bawer dikin, ku kesên edebiyathez, dê vê pirtûkê bi dilxweşî bixwînin.

Hinek nivîsên Lokman Polat yê ku di vê pirtûkê de cîh girtine, berê di hin kovarên çandeyî û edebî de hatibûn weşandin, lê hinek nivîsên wî cara pêşîn e ku di vê pirtûkê de tene weşandin. Naveroka vê pirtûkê ji alî teoriya edebiyatê ve gelek dewlemend e. De kerem bikin bi dilxweşî bixwînin.

Weşanên Helwest

“Niha yek ji xebatên min yê girîng ewe ku, ez bi piraniya xelkê bidim bawerkirin ku lazime em xwedî li edebiyatê derkevin. Hesasiyet û azadiya cîhana pêşerojê girêdayî edebiyatê ye. Edebiyat garantiya azadiyê ye, ji ber ku ew weke her tiştê din nikare were birêvebirin û kontrol kirin.

Edebiyat bingeheke hem ji bo zindîhiştina rexneyan li hemberî rastiya cîhanê û hem jî ji bo nûkirin û parastina ziman.”

Nivîskarê Îspanyolî

Marío Vargas Lîosa

BANDORA EDEBIYATÊ

Lokman Polat

EDEBIYAT

Edebiyat wek her tiştên însanî, berhemeke mirovahiyê ye û hîmê xwe ji jiyane digre. Berhemên edebî jîndar in, ji nav jiyana însanan û ji xeyalên mirovan tînin afirandin.

Edebiyat, anku lîteratur hunera nivîsînê ye. Dîtin, raman, hest û îmageyên ku bi gotin û nivîsînê tê qalkirinê. Zanîstiya hunera hunermendî û afirandinê ye. Estetîka-bedewiya, rindiya armanca ramanê ye.

Berê lîteratura devkî xurt bû. Lê niha, di dema me de lîteratura nivîskî xurt e, pêketî ye. Edebiyat dayika gelek babetên hunerî ye. Yê ku hunera tiyatro, film û muzîkê pêk tînin ji lîteraturê feyde dibînin. Ham madeya lîteraturê ziman e. Ji bo vê divê teknîka zimên di edebiyatê de baş bê karanîn. Edebiyatvan divê hunera zimên baş pêk bîne. Edebiyatvan wexta ku dest bi nivîsînê dike dizane, ku li hember cîvakê xwediyê berpirsiyariyek e. Edebiyatvanek çiqas li ser cîvakê xwediyê bandorek mezin be, ewqas jî xwediyê berpirsiyariyek mezin e. Fonksiyonê edebiyatvan ev e ku şikil dide hîs û şûra cîvakê. Cîvakê diramîne, wê dide fikrandin. Li gor şaxên hunerên din, şaxa hunera edebî xwediyê hîn îmkanên mezin e. Ew bi haceta zimên dikare bikeve her qada jiyane. Ji bo qada edebiyatê dem, mekan, şert û şût bê sînor in.

Di lîteraturê de cihê bedewiyê gelek girîng e. Du şiklê bedewiyê -rindiyê, spehîbûnê- heye. Bedewîbûna xwezayî û ya hunerî ye. Însan bi zanîstiya xwe nixandina estetîkî dike. Edebiyat şaxeke hunera spehîbûnê ye. Berhemên hunerî di nav edebiyatê de tê(n) nixandin. Di mirov de hestên estetîkî heyecanek didin mirov. Helbest, roman, çîrok, tiyatro û hîtabet lîteratur bi xwe ye. Dîroka edebiyatê bi dîroka şarazayiyê ve girêdayî ye. Neteweyên cîhanê li gor pêşketina edebiyata xwe bi pêş ve diçin. Edebiyat pêşewayê jiyane ye. Edebiyat xeyala pêşerojê ye. Nivîskarekî Latîn Amerîkî, Ernesto Sabato dibêje “ Heger hûn nehêlin mirovek xeyal bike, ji xeyalên wî re asteng derxin, ew dê dîn bibe. Edebiyat her tim dijberî û li hemberiya tiştan derketin e. Edebiyat di serê her tiştî de çalakî ye. Berxwedana mirovan ya ji astengan û ji dînîtiyê xilas kirin e. Di rewşên giran de hunermend hatine qedexekirin, lê edebiyat hêza herî xurt dimîne.”

Gotina “edebiyatê” ji peyva Erebi “Edeb”ê tê. Di Kurdî de hinek ji bo edebiyatê “Wêje” dibêjin, lê mirov peyva “lîteratur” ê bi kar bîne hîn baştir e. Hinek peyvên navnetewî hene hewce nake mirov wan peyvên biguhure û di şûna wan de peyvên din bi kar bîne. Wek mînak çawan ku peyva Posta, Telefon, Teleks, Radio, Televîzyon ketine nav zimanên neteweyên dinyayê, peyva Lîteratur jî ketiye nav zimanên neteweyên cîhanê.

Edebiyat zanîstiyê, ew şaxekê hunerê ye. Malzemeyê edebiyatê ziman e. Edebiyat bi haceta zimên dibe huner. Çawan ku haceta muzîkê deng e, yê wêneyê reng e û xêzik e, yê peykerê kevir û tunç e. Û çawan ku vana hemû şaxên hunerê ne, edebiyat jî weha şaxekê hunerê ye.

NIRXANDINA EDEBIYATÊ

Beriya 1980î berhemên edebî yê Kurdî kêr bûn. (Li vir mexsed Kurdistana Bakur e.) Nivîsên li ser edebiyata Kurdî pirr kêr -car carna- dihatin weşandinê. Lê piştî 1980’yî û bi taybetî jî di salên nabeyna 1985 û 1995an de gelek berhemên edebî -li welêt û li derveyê welêt- hatin afirandin, bi sedan nivîsên li ser edebiyatê -bi gelemperî edebiyat û bi taybetî jî edebiyata Kurdî - hatin weşandin.

Ziman, çand û edebiyata neteweyekî hebûna wî neteweyî ne. Neteweyek ku zimanê xwe, çanda xwe, edebiyata xwe wenda bike, ew bi xwe jî wenda dibe, di nav neteweyên din de dihele, asîmîle dibe. Yên ku neteweyan li ser lingan dihêle ziman, çand û edebiyata wî neteweyî ye.

Edebiyata Kurdî a bi devkî gelek xurt e, dewlemend e. Edebiyata nivîskî qelse, lê di van salên dawîn de, edebiyata nivîskî jî ber bi pêş dikeve, pêş ve diçe, dewlemend dibe.

Edebiyat di jiyana gel û neteweyan de bûyerên ku li ser jiyana civakî bandora xwe dike, bi hawayekî hizn, hest û bi sîmgeyan, bi taswîran, bi gotinan yan jî bi nivîskî têtê pêşkêşkirin. Di edebiyatê de ziman bingeh e; ziman nebe edebiyat nabe. Lê, dewlemendiya zimên jî bi têkiliyên bi edebiyatê ve girêdayî ye. Bi karanîna zimanê edebî, ew ziman hîn pêş dikeve, bi goşt û xwîn dibe, bi ruh û can dibe, jîndar dibe. Pêş ve diçe.

Yên ku di berhemên edebî de ziman bi hostatî bi kar tîne û bi zimanekî dewlemend bûyeran li hev dihûne, nivîskarê/a berhemên edebî bi xwe ye. Nivîskarên berhemên edebî di her demî de, bi kultur û zanyariya xwe zanayên dema xwe ne.

Di hemû berhemên edebî de têzek heye, mesajek heye. Kî dikare bibêje ku berhema nemir ya netewa Kurd, Mem û Zîn bê mesaj e, bê raman e, bê têt e.

Çalakiyên edebî bi afirandina berhemên edebî xwe dide xuyakirin. Di her demî de yên ku bi hêzên tarî re şer dikin, têdikoşin rewşenbîr û hunermendên pêşverû ne. Di vê têkoşînê de, di gelek welatan de bi sedan nivîskar û rewşenbîr dikevin zîndan, hinekên wan jî têtê kuştinê. Berhem û jiyana wan nivîskaran ji neslên dahatû re, ji pêşerojê re dibe mînak.

Di nixandina edebiyatê de tiştê herî bi xeter sektarîzm e. Sektarîzm şêweyekî nihilîzmê ye. Hemû tiştên berê înkâr dike û dixwaze dîtinên xwe bi zorê bide qebûlkirin. Rasteqînî bi înkârê dernakeve holê. Rasteqînî bi yekîtiya nakokiyên têtê fêmkirin.

Doxmatîzm li pêşberê pêşveçûna edebiyatê asteng e. Di doxmatîzmê de guhartin û xwenûhkirin tune ye. Kesên doxmatîk di nav lêgerînê de nînin.

Di edebiyatê de ala herî ber bi pêş realîzma modern e. Realîzma nûjen yek alî nîne, pasîf nîne, aktîf e, bi tesîre, fêr dike. Realîzma nûjen xwe ji doxmatîzmê û demagogiyê diparêze. Realîzma nûjen, başiyê, rindiyê, bedewiyê derdixe pêş. Ew her tim hêviyê dijîne. Di edebiyatê de realîzm, bûyerê, mewziyê, wakîyê wek xwe, di nav herikandina bûyerê de dayîn e.

Hinek berhemên edebî hene, ku ji bo mirovên di dema xwe de hatine nivîsandin. Lê, ev berhemên nemir him ji bo wê demê, him ji bo dema me û him jî ji bo dema pêşerojê jî berhemên edebî ne. Mem û Zîn, Don Kîşot, fier û Aştî û hwd, berhemên weha ne.

Edebiyat; ji helbestê hetanî çîrokê, ji dastan û menqîbeyên olî hetanî romanê têtê avakirin. Ev hemû şaxên edebiyatê bi hevdu ve girêdayîne û bingeha wan li ser hunera çîrokkirinê -hîkayekirinê- ava dibe. Helbest jî, roman jî, ?ano-tiyatro- jî, senaryo jî, hîkayetkîrî e -çîrokkîrî e. Ji xwe hunera edebî, qalkîrî e, hîkayekîrî e. Cudahîbuyîna wan di teknîka hîkayekîrî de ye. Edebiyat biriqandina jiyana jîndaran e. Di edebiyatê de tîp û qarekter cîhekî girîng digire.

Di nav şaxên edebiyatê de ya herî kevn helbest e. Helbest wek nesîr dûz nîne. Bi pîvan e, bi wezn e. Helbest bûne kilam û stran, bi muzîkê hatine xwendin û gotin.

Roman hêj nûh e. Sê asir berê hatiye avakirin. Di esra 18 û 19an de gihîştîye kemala xwe. Roman hêj jî ber bi pêş ve diçe, bi teknîkên nûh dikemile. Di romanên de têtikiliyên mirovan -însanan- yê bi hevdu re û bi xwezayî re bi hawakî berfireh û bi teferuat têt qalkirin, bi hunerê têt hîkayekirin. Di nav van têtikiliyan de; ji pirsên ruhî hetanî rewşa aborî û gelek munasebetên din hene. Di hîkayekirina evîndariya du ciwanan de munasebeta civakî ya wê deverê, wê herême heye. Roman vekirin û derketina holê ya munasebeta civakî ye. Roman keşîfekî nûh e, îcatekî nû ye. Teknîka avakirina wê tim têt guherandin, têt nûhkirin. Firqa di navbera roman û çîrokê de nîcel nîn e, nîtel e, wesf e.

Taybetiyeke roman û çîrokê ev e ku; bi meraq têt xwendin. Meraqa girîng jî, gelo dê dawîya wê çawan bibe ye? Di edebiyatê de meraq cîhekî pîr girîng digire. Yê ku çîrokê dide xwendin meraq e. Çîrokên devkî jî ji ber meraqê têt guhdarîkirin, çîrokên nivîskî jî ji ber meraqê têt xwendin. Çîrokên “Hezar û Yek fiev” ji ber meraqê hatiye guhdarîkirin û di dema me jî têt xwendinê.

Di çîroknivîsê de bikaranîna metoda meraqê herî baş ji alî nivîskarê Amerîkî Jak London ve hatiye bikaranîn. Destpêka çîrokên Jak London li ser meraqê hatine avakirin. Xwendevan ji bo ku di seriya-destpêka- çîrokê de meraqa bûyerê dike -û gelo dê dawî çawan be?-, loma jî hetanî dawî wê çîrokê dixwîne.

Wek mînak: Çîroka Jak London a bi navê “Yê Meksîkî” de, di serî de meraqê girîng heye. Xortekî 18 salî-Rîvera- diçe dikeve nav rêxistinekî şoreşger. Di wê rêxistinê de tu kes Rîvera nas nake, kesek bi derbasbûyina jiyana wî nizane. Wexta ku pere -diraf- ji rêxistinê re pêwîst -lazim- dibe, ev xort -Rîvera- pere tîne dide rêxistinê. Berpirsiyarên rêxistinê ji vê xortî şûphe dikin, dibêjin qey ev xort ajanê dewletê ye û hatiye ketiye nav wan.

Xwendevan jî gava vê çîrokê dixwîne di serî de meraq dike; gelo derbasbûyîna vê xortî çawan bûye? Ev xort çima ewqas bi rêxistinê re alîkarî dike? Gelo ev xort van pereyan ji ko tîne? Ev xort bi rastî jî ajan e, yan na?

Di bûyerên çîrokê de metod ev e; xwendevan di seriya bûyera çîrokê de meraq dike, paşê jî ew meraq di nav pêvajoya bûyera çîrokê de têt pişkavtin û ew meraqa xwendevan bi rohnîkirina çîrokê têt fêmkirin û wê gavê xwendevan gava sedema meraqê fêmkirî dike, dibêje ahan... dêmeg ev bû.

Di çîroka “Yê Meksîkî” de jî xwendevan pêşî meraq dike ku ev xortê alîgirê şoreşgeran wê pereyî ji ko tîne, paşê fêmkirî dibe ku, ew xort diçe maça boksoriyê dike û pereyê ku ji wê qezenç dike, tîne dide rêxistinê.

Di edebiyatê de rexne, babetekî girîng e. Ez bawerim li ser rexnegiriya edebî herî pîr nivîs di kovara Helwestê de hatiye weşandin. Edebiyat bi rexneyên edebî pêşve diçe. Çi heyfe ku di nav Kurdan de rexnegirên edebî yê pîspor tunene. Hinek kes hene li ser navê rexnegiriya edebî hesûdîyê dikin, dilreşîya xwe nîşan didin. Feydeya kesên weha nagihîşe edebiyatê. Lê, hinek kesên dilbak jî hene ku dema li ser berhemên edebî dinivîsin, nirxandinên îlmî zanîstî dikin. Nirxandinên weha edebiyatê pêşve dixê. Ji nivîskarên berhemên edebî re dibe alîkar. Ji bo dewlemendî û bedewîya berhemê dibe rênîşandan..

Di analîza berhemek edebî de, di hûr lîstîkê berhemê de, divê mirov ji ko dest pê bike? Ji hunermendê berhemê, yan ji berhemê ve? Yan jî, ji şert û şûtên dîrokî û civakî ya wê derdorê ve?

Divê mirov bizanibe, hunermend -nivîskar- jî wek her mirovî, mirov e -însan e. Ji bo vê jî mirov berhema edebî li gor şexs û qarekterên nivîskarî divê nenirxîne. Divê rexnegir çêker be, xirabker nebe.

FAYDE Û XWEFÎYA EDEBIYATÊ

Îmge anku xeyal bi kulturê ve girêdayiye. Kultur fîgoran diafirîne û dike îmge. Xeyal li dijberê rastiyê tê afirandin. Xeyal carna dikare bibe rastî jî, lê bi piranî wek xeyal dimîne. Gelek xeyal di serê mirov de, di edebiyatê de dibe îmaj. Di nabeyna rastî û xeyalê de her tim nakokî heye.

Don Kîşot xwe wek ?ovalyekî dibîne. Baskê aşên bayê jî wek dijmin dibîne. Di efsaneyên kafkasan de Teyrê Sîmurg heye. Teyrê Simurg motîfeke xeyalî ye, hatiye afirandin.

Edebiyat afirandina îmgeyên xweza, civak û mirovan e. Ev afirandin bi xeyalî û bi metoda estetîkî tê pêkanîn. Nivîskarên edebî bi uslub û şîroveya xwe însanan, xwezayê û civakê dinirxînin û di derbarê wan de zanîne pêşkêşê xwendevanan dikin. Westayê teoriya sosyal civakî Fredrîk Engels ji bo edebiyatvan Balzac dibêje “ez tiştên ku ji Balzac fêr bûm, ji dîrokzanên profesyonel, ji îstatîkvan û ekonomîstan pirtir bû.” Zanîstiya ku edebiyatvan pêşkêşê xwendevanan dike, di nav civakê de zû belav dibe û li ser civakê tesîr dike. Destanên Homeros, Piyasên Shakespeare, helbestên Hayam, romanên Tolstoy û Dostoyevskî, kurteçîrokên Çexov sedsalan di nav neteweyên cîhanê de belav bûye, tê xwendin, û li ser mirovan tesîrek, hazek pêk tîne. Mirov bi saya edebiyatê têkiliyên di nav civakê de, têkiliyên însanan û xwezayê, jiyana sosyal, civakî, şerên navxweyî û şerên di nav gel û neteweyan de, fikir û ramanên mirovan, xeyalên wan, evîn û hesûdiyê, bêrîyê, tirsê, êş û dilşadiyê fêr dibe. Mirov bi saya edebiyatê xwe nas dike, civakê nas dike, têkiliyên civakî, sosyal fêr dibe.

Edebiyat hêzeke estetîk dide mirov ku ev jî ji bo bextiyariya mirov her dem pêwîst e. Hezkirina jiyane, daxwazên ji bo pêşerojê, kar û xebatên pîroz, bawerî û berxwedana jiyane di berhemên edebî de gelek xweş tene şîrovekirin, bi teferuat tene qalkirin. Bi saya berhemên edebî asoya xeyalên mirov berfireh dibe, zimanê mirov dewlemend dibe, axaftina mirov rast û dirûst dibe, zîhîne mirov vedibe. Edebiyat mirov ji teng fikrandine, ji dogmatîkiyê, ji hereketên şematîk xilas dike, mirov dike bi tolerans, bêhn fireh û parastvanê azadiya fikrî.

Xwendevan dema berhemeke edebî dixwîne, di leheng yan jî figurên berheme de xwe dibîne, karakterê xwe dibîne, xwe dişibîne wî/wê leheng yan figurî. Bi lehenge berheme re dêşê, dikene, hêrs dibe, aram dibe, yanê dibe şirîgê gelek tiştên wî/wê.

DI EDEBIYATÊ DE KANON Û FONKSIYONA EDEBIYATÊ

Du merhaleyên bingehîn ya edebiyata netewî heye. Yek jê edebiyata klasîk e, ya din jî pêkanîna edebiyata modern e. Gotin beriya nivîsê tê. Serkaniya edebiyata kurdî, edebiyata devkî ya gelêrî ye. Nivîskarên edebiyata devkî dengbêj, çîrokbêj û pîrejinên kurd in. Lêkolînavan Edward Saîd dibêje : “Berhemên edebiyata devkî di tasavvura nasnameya netewî de xalekî girîng e.” (Binêr pirtûka Edwar Saîd “Kultur û Emperyalîzm”). Xwedî li derketina edebiyata devkî, berhevkirina vê edebiyatê û nivîsîna wê, lêkolînen li ser çîrokbêj û dengbêjan, li nasnameya xwe ya gelêrî û netewî xwedî derketin e.

Edebiyata kurdî ya klasîk a nivîskî dewlemend e. Di serî de Ahmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran û gelekên din gelek berhemên edebî yê hêja afirandine û ev berhemên wan yê nivîskî bûne bingeh, bûne hîmên edebiyata kurdî ya nivîskî. Di edebiyata kurdî a klasîk de kanon, Mem û Zîna Ahmedê Xanî ye. Ev berhema hêja û nemir di sedsala 17'an de hatiye nivîsîn û ji bo afirandina edebiyata netewî buye serkanî û destpêka edebiyata kurdî ya netewî. Mem û Zîna Ahmedê Xanî di nav kurdan de, ji bo kurdan buye wek metneke pîroz, berhemeke bi rûmet.

Nivîskarê lêkolînvan Gregory Jusdanîs di pirtûka xwe ya bi navê “Direngmayîna Modernîzmê” de dibêje : “Kanonên edebiyatê otorîteya hinek metnan pêk tîne. Yên edebî ji yên ne edebî vetiqetîne. Tradîsyoneke mihefeze dike û wê derbasê îro dike. Ji bo pêkanîna nasnameya netewî û ji bo parastina wê dibe alîkar.”

Di edebiyatê de kanon, anku kanonên edebî tevahiya metnên nivîskî yên edebî ne. Qaîde û rêzên edebî, civakî û olî ne. Pîrtûkên pîroz yên olî di esasê xwe de metnên edebî ne û destpêka kanonê ne. Pîrtûkên pîroz Tevrat -Ahîta Qedîm- Kîtabê Miqades -Încîl -Bîbel- û Qur’an metnên kanon yên qedîm in. Ev metnên kanon ji bo pêkhatina nasnameya dînî-olî- û miletî bûne bingeh. Ev metnên kanon ji bo dêrê-kilîsê- û ji bo civaka bawermend bune qaîde û kuralên dînî, axlakî û rastiya heqîqetê.

Di edebiyatê de kanon, pêkanîna edebîyata milletî ye. Metnên mekana neteweyî ye. Ziman û otorîteya kanonê bê payan e, qedirbilind e. Dehayên wek Homeros, Dante, Shakespeare, Goethe û ji kurdan jî Ahmedê Xanî, damezrevanên kanonên netewî ne. Di damezrandina dewletên netewî de rola Radyo, Tv, rojnameyan, kovaran û edebiyatê girîng e. Masmedîa û edebîyat di pêkanîn û standartbûna zimanê netewî de jî roleke sereke dilîzîn.

Edebîyat ji dema beriya damezrandina dewleta netewî de û ji dema pêkanîna dewleta netewî de, di serûmejiyê civakê de dîmenên xeyalî yên tasavvurê çêdike û di mejî û zihîne wan de dibe îmgê, xeyal û îmaja sazûmanî, dibe rêgayî hestê wan, dibe îmgêya pêkanîna sazûmanê û dewletê. Di nav pêkanîna dewletên neteweyî -yên li cîhanê- û modernîzm, çand û ziman de têkiliyên berbiçav heye. Çawan ku ji bo dewletek neteweyî pêkanîna pereyên-dirafên- fermî û ji bo parastina dewleta netewî û welêt ordu-artêş-pêwîst e, edebiyateke xurt, masmediayeke xurt jî pêwîst e.

Ji bo netewayetiye tiştên herî bingeh ziman, çand û edebiyat e. Her netewe divê xwediyê hem edebiyata klasîk û hem jî edebiyata modern be. Di edebiyatê de pêkanîna kanonê û wezîfeya wê ew e ku; edebiyateke aîdê miletê pêk bîne. Yanê divê her milet aîdê xwe edebiyata xwe hebe. Edebîyat di pêkanîna nasname û xwenasîna çandî û netewî de roleke pozîtîf dileyze. Entellektuelên neteweyan ji bo avakirina edebiyata milî hewl didin. Kar û xebat dikin, berhemên edebî yên millî û demokratîk diafirînin.

Haceta avakirina hiş û şûra netewî ziman û edebiyat e. Ziman û edebiyat ji bo nasnameya millî pêwîstiya bingehîn e. Di pêkhatina miletbûnê de rola navendî dilîze. Ruhê ziman û edebiyatê, şûra edebî ya millî dibe rih û şûra milletê. Edebîyat ji bo neteweyan wisan girînge ku; hem derbasbûna miletê, hem dema ku têde dijî û hem jî dahatuya wî, dema wî ya pêşerojê behs dike, çîroka wê qal dike. Edebîyat ji bo miletan tezahura pêkhatina miletî û gavavêtina roj bi roj ber bi modernîzmê ve çûyîn e.

Modernîzebûyîn bê bingeh nabe. Ew li ser bingeha çand û edebiyata milî tê pêkanîn. Pêkanîna wê bi metodên nû, bi şeweyên nû çêdibe. Di dîroka miletan de, di demên çûyîn de kanonên edebî yên klasîk ji bo pêkanîna netewebûnê û di dema nû de jî kanonên edebî yên modern ji bo modernîzmê rolên sereke leyistine û dilîzîn. Kanonên edebî yên klasîk û yên modern wek helqeyên zencîrê berdewama hevdu ne, hevdu temam dikin. Kanonên edebî ji bo civakan hêviyeke, hêviya jîndarbûna çandî û vejîna ruhê milî û di dema niha de jî ruhê demokratîyê û modernîzmê ye.

Berhemên edebî yên Homeros, Shakespeare, Dante, Ahmedê Xanî, Goethe û hwd. ruhê miletên wan îfade dikin. Nasnameya miletên van nivîskaran bi van berhemên van nivîskaran hatiye rapêçan. Ev berhemên edebî di nav dema çûyîn de û di nav dema nû de bune pire. Kanonên edebî têkildariya di nav deman de roleke girîng dilîze. Di nav generationan de xiyerarşiyê hevgirêdayî pêk tîne. Di van sê sed salên dawîn de, li cîhanê edebîyat buye bingeha pêkanîna çanda milî ya neteweyan. Di civakan de berdewambûna kategoriyên millî û demokratîk bi saya metnên edebî pêk tê. Metnên edebî ji bo neteweyan sîmgê ne. Ev

metnên edebî nemir in, her dem dijîn. Berhema edebî ya Cervantes, “Don Kîşot”, berhema nemir ya Ahmedê Xanî, “Mem û Zîn” piştê sê sed salan hêj jî tê xwendin.

Berhemên edebî yê ku îro ji alî nivîskarên kurd ve tên afirandin, sed sal, du sed sal paşê jî dê bêne xwendin. Xwendevanên dema pêşerojê jî, dê ji xwendina van berhemên edebî haz bigrin. Romanên Mehmed Uzun yê biyografîk, berhemên Hesênê Metê yê psîkolojîk, çîrokên Firat Cewerî yê spehîbûnê, bedevbûnê û modern, çîrok û romanên Lokman Polat yê sembolîk, xeyalî û felsefîk, romanên Mustafa Aydogan, Seydo Aydogan, Suleyman Demir, Aram Gernas, Zeynel Abîdîn û herdu romanên Laleş Qaso yê civaka gundîtiyê, sed sal paşê jî dê bêne xwendin.

Di vê demê de ji bo ku di nav civakê de kategoriya xwendin û nivîsandinê kême, loma jî berhemên edebî yê nivîskarên kurd îro kêmtên xwendin. Lê dema civak berbi modernîzmê ve biçe, dema kategoriya xwendin û nivîsînê zêde bibe, prestîja nivîskarên kurd jî dê zêde bibe, bilind bibe. Miletên ku qîmet û rûmeta nivîskarên xwe bizanibin, rûmeta xwe jî bilind dikin. Pêkanîna mîyonên milî û demokratîk li ser milên nivîskar û rewşenbîran e. Ji bo ku civak ji wan siûdê werbigre, divê di serî de qîmet û rûmetê bide wan. Kurd divê bi çavên îdeolojîk li nivîskarên xwe nenêrin. Kurdên siyasî yê bi rêxistinî divê li hember nivîskaran bi tolerans bin. Nivîskar û berhemên wan yê edebî berjewendiyên civakî, milî û demokratîk temsîl dikin. Entelektuelên miletekî wijdana wî miletî ne. Divê tu miletek li hemberê wijdana xwe bê wijdanî neke. Qîmet û rûmetdayina nivîskaran helwesteke axlakiye û divê bê pêkanîn.

BANDORA EDEBIYATÊ

Edebiyat bi serê xwe hunerek e û bandora vê hunerê li ser civakê gelek heye. Edebiyat tesîreke mezin li ser civakan dike. Edebiyat ji bo guherandin û pêşveçûna civakî roleke girîng dilîze. Bandora edebiyatê ya li ser civakê, di civakê de rapêrîn û dilperîneke ruhî û hesteke civakî pêk tîne. Edebiyata kurdî ya devkî û ya nivîskî li ser civaka kurd tesîreke baş pêk haniye û ji bo ruhîyeta neteweyî, ji bo pêşketina hîsên kurdayetiyê bûye pêngaveke bingehîn. Helbestên Elî Herîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Cizîrî û destana Mem û Zînê a Ahmedê Xanî di nav civaka kurd de tesîr kiriye.

Bandora Edebiyatê ne tenê li ser civaka kurd, her weha di cîhanê de, li ser hemû gelên cîhanê hatiye pêkanîn. Ji dîroka qedîm heta îro gelek alim û filozofên bi navudeng behsa bandora edebiyatê ya li ser civakê kirine û dane nîşandan ku edebiyatê bi çi awayî li ser civakê bandora xwe pêk aniye.

Fîlozofên dîroka qedîm, Platon û Arîstoteles di berhemên xwe de behsa tesîra anku bandora edebiyatê ya li ser civakê dikin. Ew didin xuyakirin ku di edebiyatê de hunera rindîtiyê, bedewiyê, spehîbûnê heye û ev jî hestên civakî geş dike û di ruhîyeta civakê de zewqeke estetîkî pêk tîne.

Rol û tesîra edebiyatê girîng e. Lewra edebiyat hîtabê hestên mirov dike. Mirovan ços dike, bi heyecan dike. Xirs, dilketî û îxtirasên mirov, tiştên baş û nebaş yê di hundirê mirov de û di ruhîyeta mirov de heye, şexsîyeta mirov û hwd di gelek tiştan de, edebiyat li ser mirov tesîr dike, mirov dixê binê bandora xwe. Ji bo dilêşî û berevajê wê bextîyariyê jî, ji bo pêkanîna sazumanên civakî û perwerdekirina ruhî û felsefî jî, edebiyat roleke girîng dilîze. Çernîşevskî di berhema xwe ya bi navê “Çi Bikin?” de wekhevîya jin û mêran diparêze û hîmê ramanê sazûmanê civakî pêşkêşê civakê dike.

Di edebiyatê de jiyana civakî, mirov, tîp û figurên baş û xirab, daxwaz û îxtiras, evîn û trajedyaya û gelek taybetmendiyên din hene. Di edebiyatê de ne tenê tiştên ku bûne, tiştên ku dê bibin û yê ku divê bibin jî hene. Dema di edebiyatê de tiştên civakî ku divê bibin tê qalkirin -behskirin- ev ji bo civakan dibe asoyeke fireh, dibe ronahîya ji bo pêşveçûn û pêşerojê. Ji bo cîhana mirovan û civakan dibe xwediyê maneyê ku ji bo civakê dikare bibe armancên sereke.

Dîrokvan, anku dîroknîvîs qîma xwe tenê bi bûyerên ku çêbûne tîne. Ew ji vê çerçoveyê nikare derbikeve. Lê edebiyatvan, di berhemeke edebî de çîrokê, yan jî romanê wisan li hevdu dihûne, dixê dîzenek û dirust dike ku tiştên divê bibin jî têde cîh digre. Romannivîs jiyane, jîndariya mirovan dizane û hem bi hawayekî felsefî û hem jî bi hawayê edebî şikl û şemal dide pê. Edebîyatvan psîkolojîya mirovan, hest û ruhîyeteke taybetî derdixê holê û li gor pîvanên edebî kesayetiyeke, an jî şexsiyeteke ku ew dixwaze diafirîne. Bi îdealên taybetî yê civakî, bi formên edebî cîhanê tê afirandin. Di vê cîhanê de, li gor hunandina nivîser tişt têne nexşandin.

Di berhemên edebî yê trajedîyê de hîsên dilşewatê û hestên tirsê hene. Ev jî li ser civakê tesîreke psîkolojîk dike. Berhemên edebî yê cîhanê, yê curbecur yanê yê cure cure welatan didin xuyakirin ku însan li ruyê dinyayê li her derî însan e. Başî û xirabî, anku qencî û neqencî, derd u kul û keder, hestên evînî, êş, elem, kul û keder, îxtirasên mirovan, hezkirina ji zarokan li her derî taybetmendîyên mirovan in. Ev hemû tişt aliyên mirovan yê wekhev in.

Li her derên cîhanê û di edebiyata cîhanê yê curbecur de, tîpên hesûd, yê cimrî, kesên ukala û pozbilind hene. Mesela nivîskarê navdar Shakespeare bi navê Îago tîpekî derewçîn, hesûd, pêlbaz, pozbilind û duzenbaz diafirîne. Tîpên weha di her civakê de hene. Ji xwe tiştên weha jî dide xuyakirin ku berhemên edebî hem netewî ne û hem jî navnetewî ne.

Aliyeke berhemên edebî (ne hemû berhem, hinek jê) yê girîng û balkêş jî ev e ku; di nav berhemên edebî de zewq heye û perwerdekirin heye. Civak bi xwendina van berhemên weha hem zewq distîne û hem jî perwerde dibe. Edebîyat bi vê hêla xwe kêmaniyên berhemên felsefî û dîrokî temam dike. Edebîyat bûyeran dixê halê somut û hişkayîya felsefê nerm dike. Loma jî di hêla perwerdekirina civakî de edebîyat ji felsefê û dîrokê hin bi tesîrtir e. Bi saya perwerdekirina edebî mirov îdeal û armancên kesayeti û civakî, formên nakokî, dijberî û yekîtîyê, dîmenên jiyana şexsî û civakî fêr dibe. Edebîyat ji bo mirovan dibe rênîşandana fazîleta mirovane û jiyana bextewariyê, dibe neynika civakê. Di perwerdekirina edebîyatê de zagon û pîvanên civakî, sosyal û psîkolojîk hene.

Ji bo ku berhemên edebî neynika civakê ne, di wan de nakokiyên civakê jî têne pêşkêşkirin. Edebîyatvanên çepgir, berhemên xwe yê edebî wek haceta têkoşîna çînî bi kar tînin. Li gorê wan divê edebîyat ji têkoşîna sosyal ya şoreşgerîyê re xizmet bike. Edebîyatvanên neteweperst jî berhemên xwe yê edebî yê millî ji bo doza netewî jîndar bikin, diafirînin. Li gorê wan herdu kategoriyên edebîyatvanan divê edebîyat fonksiyona ku însanan motîve bike û têxe harekete pêk bîne. Ji xwe li gorê edebîyatvanên rexnegir Belînskî, Dubrolyubov û Çernîşevskî, edebîyat rolekî civakî, sosyal û psîkolojîk jî pêk tîne.

Bandora edebîyatê bi metoda rexnegirîyê jî tesîrek li ser civakê çêdike. Di dîroka gelên cîhanê de dema Ronasansê demeke gelek girîng e. Tevgera Ronasansê bi şêwe û metoda rexnegirîyê dest pê kiriye. Ji bo ku îzah û tesvîra tiştêk bê kirin, divê sedemên wê û tesîra wê bê nîşandan. Ji bo pêkanîna wê jî divê rê û metod bêne destnîşankirin. Di dîroka civakan de -bi taybetî yê Ewropayê- dema restorasyonê jî bi vê şêweyê dest pê kiriye. Di dema me de lêkolînanên dîrokzan, edebîyatê, bi taybetî jî edebîyata klasîk wek çavkanî ji bo lêkolîna dîrokî ya sosyal bi kar tînin, raçav dikin. Ew van berhemên edebî wek belgeyên jiyana civakî, tore, adet û ananeyên civakî û sosyal dinirxînin. Mirov dikare jiyana civakî ya sosyal yê dema Împaratoriya Roma'yê di berhemên edebî yê Plautus û Terentîus de bibîne. Ji bo dîroka sosyal ya civakan, edebîyat çavkaniyeke berbiçav e. Ji bo lêkolînanên sosyolojîk jî edebîyat çavkaniyeke girîng e. Ji xwe rexnegirîya sosyolojîk li gor pîvanên tasvîrê tê pêkanîn.

Di civakê de jiyana estetîkî bi saya edebiyatê tê pêkanîn. Pirsgirêkên civakî di edebiyatê de bi îmajan tê nîşandan. Di berhemên Îbsen de îhtîşam û cazîbe heye. Ew bi îmajan difikire. Di berhemên nivîskarên ekola Avant Garde de nûhkirina nûjen heye. Nivîskarên pêşeva yên vê ekolê (ekola Avant Garde) Kafka, Arthur Mîller, W. Faulkner, S. Beckett û J. Jocke bi berhemên xwe yên edebî bandoreke girîng li ser civakê hêştine. Di nav civakê de rewşên psîkolojîk, di sazumana kapîtalîzmê de krîzên ferdî û tenêtiya rewşenbîrî di berhemên edebî de hatine ziman. Di bandora edebî ya li ser civakê de, bedewî û mezinahiya edebiyatê xwe di halê ruhîyeta însanî û hestê mirovî de dide nîşandan. Nivîskar dema di berhema xwe ya edebî de dilşadî, coşî, evîne û tirsê tîne ziman, ew bi berhema xwe van hestên ruhî dide xwendevanan, dixwe nav civakê. Berhema wî/wê dibe haceteke ragihandinê ya civakî. Xwendevan anku civak tiştên ku di berhemê de heye û dixwîne, di xwe de, di ruhîyeta xwe de, di hestê xwe de hîs dike. Dema nivîskar berhema xwe ya edebî diafirîne û tede hestê xwe tîne ziman û dema ew berhemê tê weşandinê, hendî dibe malê xwendevanan, dibe aîdê civakê. Hendî xwediya wan hestên ruhî ne tenê nivîskar e, her weha civak bi xwe ye. Yanê civak dibe şîrkê wan hestan.

Gelek kesên ramanwer, ulmdar, teorîsyen, filozof, nivîskar û rewşenbîr dibêjin ku edebiyat xezna zanîne û perwerdekirine ye. Edebiyat li ser karakterê mirov tesîrek mezin dike. Hestên mirov geş dike. Mezîyeta mirovane dide însan. Kultur û zanîna mirov pêşve dixwe. Ji bo hestên mirov yên estetîk fonksiyoneke girîng bi cîh tîne.

DI EDEBIYATÊ DE MOTÎVÊN SIYASÎ

Edebiyat haceteke ku ji rizgariya netewî re dibe alîkar.

G. Plehanov

Divê di edebiyatê de motîvên siyasî hebe. Têgihîştina edebiyata rizgariya neteweyî bê geş kirin. Li cîhanê, di gelek welatên ku kolonî ne, yan jî girêdayiyê Imperyalîzmê ne, enîyên neteweyî tîne avakirin. Di gel van enîyên neteweyî yên siyasî, enîyên çand, huner û edebiyatê jî tîne saz kirin. Pêkanîna enîya çandî, edebî ji bo têkoşîna rizgariya neteweyî lezahîye, pêngav e. Di demên çûyî de li welatên Asya, Afrîka û Latîn Amerîkayê têkoşîneke şoreşgerî pêk hat û ev têkoşîn û şerê şoreşgerî ji bo pêşveçûna edebiyata rizgariyê zemînek mezin pêkanî. Li ser vê zemîna şoreşgerî, edebiyata rizgariyê gul veda. Şer û têkoşîna gelê Kurd jî ji bo edebiyatê zemînek bêhempa ye. Hacet û malzemeyên edebiyatê herî pir li Kurdistanê heye. Ji bo edebiyatê mijar gelek in û nivîskar dikarin van mijarên cure cure ji bo afirandina berhemên edebî wek ham madeyê pêk bînin û li ser van mijar û bûyerên balkêş edebiyatek dewlemend biafirînin. Gelek berhemên edebî yên ku aîdê gelên din in, ham madeya wan berheman ji Kurdistanê ye. Lê çî heyfê ku nivîskarên Kurd vê ham madeya ku li Kurdistanê heye nikarin ji bo berhemên xwe pêk bînin.

Heftê sal e ku di sê perçeyên Kurdistanê de şerê partîzanî, şerê pêşmergeyê, şerê gerîlatî heye. Li ser vê şerê rizgariya neteweyî hêj jî berhemeke baş, têkûz nehatiye afirandin. Nivîskarên Kurd li ser şer û têkoşîna sîyasî û çekdarî ya gelê Kurd kor û lal in. Divê roman, çîrok û helbesta şer û têkoşîna gelê, netewî bê nivîsîn. Divê edebiyata rizgariya neteweyî bê afirandin. Û di edebiyata rizgariyê de divê motîvên xurt yên siyasî hebe. Nivîskarek heger ji gelê xwe cuda be, li doza gelê xwe xwedî dernekeve, daxwazên gelê xwe neynê zimên, li ser derd, kul, êş û elemên gelê xwe berhemên edebî neafirîne, ew ji bo gelê xwe, ji bo civakê nikare edebiyateke civakî biafirîne. Nikare edebiyata gelê xwe pêşve bixe û dewlemend bike. Pêwîstiya gelê Kurd bi edebiyata cîvakî, bi edebiyata rizgariyê heye. Di dema me de edebiyata ji bo edebiyatê tu feydeyek ji gelê Kurd re naynê. Nivîskarên Kurd di nav rûpelên berhemên xwe yên edebî de divê miheqeq motîfên siyasî bi kar bînin. Divê edebiyata Kurdî ya ku îro tê afirandin li ser bîngeha siyasî, li gorî rewşa gelê Kurd muhtevayek siyasî û edebî pêk bîne.

Çîrokên ku min hetanî niha nivîsiye bi piranî çîrokên ku bi muhteva xwe siyasî ne. Li ser bûyerên siyasî hatine hunandin. Di her çîrokek de ji bo civakê mesajek siyasî heye. Heger mirov ji bo civakê eserên edebî biafrîne, divê mirov di berhemên xwe yê edebî de bûyerên siyasî binexşîne. 300 sal berê westayê edebiyata Kurdî Ahmedê Xanî di berhema xwe ya nemir “Mem û Zîn”ê de motîvên siyasî pêk aniyê. Mesajên siyasî û civakî pêşkêşê gelê Kurd kiriye. James Joyce di pirtûka xwe ya bi navê “Yên Dublinî” de jiyan û têkoşîna gelê xwe anîye zimên. Pirsra doza rizgariya Irlandayê kiriye mijara berhema xwe.

Di van demên dawîn de hinek nivîskarên Kurd vê rastiyê dîtin û berhemên ku behsa dema me dike, berhemên ku rewşa gelê me radixe ber çavan, berhemên ku behsa şer û têkoşîna gelê Kurd dike afirandin. Romana Mehmed Uzun, “Tarî mîna mirinê, Evîn mîna roniyê”, romana Munzur Çem “ Ekmegi de yaktılar – Nan jî şewitandin” û berhema min (Lokman Polat) a dawîn “Ey fiehîd, Hey Hebûn” berhemên edebî yê rizgariyê ne. Hinek rewşenbîrên Kurd yê ku di hefs û zindanê de ne; her wekî fiamîl Batmaz, Ali Oruç û yê din jî -her çiqas bi tirkî be jî- berhemên edebî a rizgariya netewayî diafirînin.

Berhemên min; di hemû pirtûkên min de dîmenek ji şer û têkoşîna gelê Kurd heye. Lehengên çîrokên min bi piranî însanên welatparêz û şoreşger in. Gelekî wan jî egîtên ku ji bo rizgariya welatê xwe û azadiya gelê xwe canê xwe kirine feda, mêrxasên jîr in. Ez di berhemên xwe de êş, kul û keder û zehmetiyên wan însanên milîtan, fedekarî û cesûriya wan mirovên mêrxas tînim zimên. Ez dizanim mirovên weha çiqas zehmetî dibînin û çiqas fedekarî dikin.

Niha navê wî nayê bîra min, nivîskarekî Tirk digot : “Ez ji ber bûyereke biçûk ku di rojnameyan de derdikeve, dikarim çîrokek binivîsim. Wê bûyera biçûk a di rojnameyê de bi zimanekê edebî dikim çîrok û diafirînim.” Ez jî carna eynê weha dikim. Bûyerên ku di rojnameyên Kurdan de derdikevin, bi zimanê edebî dinivîsim û wek çîrokek diafirînim. Gelek caran serpêhatiya însanên Kurd bi şeweyekê edebî dinivîsim. Waqîyên civakî bi motîvên siyasî dihonim. Hinek kesên mêrxas hene ku bi şer û têkoşîna xwe di nav gel de bûne efsanewî. Jiyan û têkoşîna wan mirovên efsanewî ji bo afirandina berhemên edebî dewlemendiyek e. Ez serpêhatiyên wan kesên efsanewî ji nav edebiyata devkî derdixim û dikim nav edebiyata nivîskî. Ruhê edebî didim pê, bûyerê bi usluba edebî şîrove dikim, li gor metodên edebî, çîrok yan jî serpêhatiyê li hevûdu dihûnim û bi vê şeweyê edebiyata nivîskî hîn pirtir dewlemend dikim.

Ev rastiya Kurdan e ku; pirtûkên Kurdî zêde nayên xwendin. Xwendevanên weşanên Kurdî gelek hindik in. Ji bo ku gelek kes pirtûkên Kurdî naxwînin, ji naveroka wan pirtûkên Kurdî jî hayidar nînin. Min bi navê “Jin û Zindan” pirtûkeke kurteçîrokan weşand. Min wê pirtûkê îthafê jinên Kurd û bi taybetî jî îthafê du keçên Kurd ku bedena xwe, laşê xwe di pîrozbahîya Newrozê de şewitandin re îthaf kiribû. Çîrokên ku di pirtûka min de hatibûn weşandinê çîrokên jiyan û têkoşîna jin û keçên milîtan, keçên gerîla yê serê çiyar bû. Gelo vê pirtûka min çend keç û jinên Kurd xwendin? Li ser vê pirtûkê çima tu keçikek, tu jinek tiştekeq negot, tiştekeq nenivîsand? Masmidiya Kurdan a bi Tirkî -kovar û rojnameyên Tirkofonan- yek rêzek jî nivîs li ser vê pirtûkê nenivîsandin. Halbûkî di wê pirtûkê de ji bo azadiya jinan mesajên siyasî hebûn. Di wê pirtûkê de di şexsiyeta jinan de rewşa civakî ya Kurdistanê hebû. Di pirtûkê de têkoşîna jina Kurd hebû. Lê ji bo ku pirtûk bi Kurdî bû, nehate xwendin, eleqe nedît, întrese nehat nîşandan. Heger min wê pirtûka li ser jinan bi Kurdî na, lê bi Tirkî binivîsana belkî bi sedan nivîsên danasîn, analîz û nixandinê dê bihatana weşandin. Lê wê gavê jî ev pirtûka min nedibû aîde edebiyata Kurdî. Û tiştekeq din; heger ez bi Tirkî bifikirîyama û min pirtûkê bi Tirkî binivîsandana, min dê ewqas baş nenivîsiyana. Bi Kurdî fikrandin û nivîsandin, bi Kurdî hîskirin hêz û rengeke cuda dide çîrokên Kurdî.

Berhemên min yê din jî neynika civaka Kurd in, panoramaya berxwedana li dijî tehdâ û zilmê ye, helwêsta rengê têkoşeriyê ne. Lê çi heyf ku; ji bo ku bi Kurdî hatine nivîsîn nayên xwendin. Min bi tirkî pirtûkeke

kurteçîrokan nivîsand û weşand. Navê pirtûkê “Barbar Kasirgasî – Borana Hovîtiyê” bû. Ev pirtûk hêj jî ji pirtûkên min yê Kurdî pirtir tê firotin. Niha min dest bi nivîsîna romanek kiriye. Ez romanê bi Kurdî dinivîsînim. Navê romanê “Kewa Marî - Mêkew” e. Heger min vê romanê bi Tirkî binivîsandana û navê wê jî daniyana “Marî Keklgîm” belkî bibana bestseler (başfiroş). Ev jî sedemên xwe yê dîrokî û civakî hene. Rewşa civaka Kurd, hal û weziyata kurdan weha ye.

Min pirtûkek bi navê “Mêrxas - serpêhatiyên Kurdî” weşand. Li ser vê pirtûkê di rojnameya “Özgür Politika”yê de nivîsek danasînê derket. Piştî wê nivîsê întrese û eleqederek mezin ji bo pirtûkê hate nîşandan. Pêwendî û eleqeyek baş derket holê. Ev jî girîngiya danasîna pirtûkan di rojnameyên Kurdan de dide xuyakirin. Bi rastî jî gelek girîng e ku rojnameyên rojane û yê hefteyî li ser berhemên edebî yê bi Kurdî nivîsên danasînê binivîsin. Loma jî divê hemû rojname û kovarên Kurdî li ser berhemên edebî yê Kurdî (berhema kîjan nivîskar dibe bila bibe) nivîsên danasînê û yê analîzê biweşînin.

Lê xuya ye ku hêj jî hinek kovarên Kurdî kerr û lalitiya xwe didomînin. Kovara Avaşîn çardeh hejmar derketiye di tu hejmareke xwe de behsa tu berhemeke edebî nake. Kovara Jiyana Rewşen, War, Rastî, Dengê Bakûr, Zend, Rastî û hinek din jî weha ne. Ew jî kor in, kerr in, lal in. Di nav rûpelên xwe de cîh nadin danasîna berheman, li ser berhemên edebî analîz naweşînin. Kovarên çandî, edebî divê ji bo berhemên edebî vatîniyên xwe bînin cîh, bêdeng nemînin. Di vê hêlê de yê ku herî baş wezîfeyên xwe haniye cîh, kovara Helwest e. Kovara Helwest bi raman û nêrîna di edebiyatê de analîz û rexne pêşveçûyîne hareket kir û bi vê nêrînê dest bi weşana xwe kir. Kovara Helwest’ê li gorî fikr û têgihîştina ku munaqeşe edebiyatê kûr dike, geş dike weşana xwe domand. Kovara Helwest’ê, di pêvajoya jiyana xwe ya weşanî de, mîsyonek baş anî cîh.

Roman û Jiyana

Roman û jiyana du kelîmeyên -bêjeyên- gelek xweş in. Bi maneya xwe, bi naveroka xwe xweş in. Romanxwendin perçeyek ji jiyana mirov e. Xwendin û zanîn tehm û mane dide jiyane. Jiyane hîn xweştir dike.

Her romanek dinyayek xwe heye. Mirov gava romanek dixwîne dikeve nav dinyaya wê romanê. Di dinyaya -cîhana- romanana de gelek tişt hene. Bûyerên ecêp hene. Mirovên baş û yê xirab hene. Mirovên qenc û yê hesûd hene. Derd, kul û êş heye, lê dilşadî û bextiyarî jî heye.

Roman beş bi beş in. Tewir tewir in. Hinek romanên dîrokî ne, hinek yê evîni û felsefîk in. Romanên fantastîk hene, yê macerayê û casûsiyê, serpêhatiyên mêrxasiyê hene. Hinek roman gelek herîkbar in, mirov dikşînin nav xwe, mirov naxwaze dev ji xwendina wê berde. Romanên civakî hene, mirov gelek didin fikrandin. Romanên felsefîk hene, zanîstiya mirov pêşve dibin. Roman hene xwezayê û pêvajoya cîhanê bi mirov didin fêrkirin. Romanên bîranîne hene, yê ku li ser jiyana mirovek hatiye honandin, gelek xweş in. Zimanê romanana zimanek taybetî ye. Zimanek edebî ye. Haz dide mirov, di ruhê mirov de xweşbûnekê çêdike. Ewqas xweş karanîna zimên di romanana de dibe. Di romanana de ziman bi rih û goşt dibe, jîndar dibe. Ji xwe yê ku ziman dewlemend dike zimanê romanana e, zimanê edebî ye.

Roman xwendin wek rêwîtiyek dûr û dirêj e. Yanî mirov di cîhanek nûh de derdikeve rêwîtiyek. Di vê rêwîtiyê de mirov gelek tişt fêr dibe, gelek tişt dibîne, gelek bûyer diqewimin.

Di nav edebiyata cîhanê de gelek romanên fantastîk hene. Xwendina wan gelek xweş e. Em bibêjin ku di cîhanê de bûyereke gelek balkêş qewimiye. Romannivîsek jî dixwaze romana wê bûyerê binivîse. Yan jî romannivîs dixwazê li gorî fantaziya xwe bûyereke bide qewmandin û romana wê binivîse. Ev roman wextakû bi metoda romanivîsîna fantastîk bê nivîsîn hîn xweştir dibe.

Hinek romanên şoreşgeriyê hene, wexta ku mirov wan romanên dixwîne, dibêje qey waye di nav wê şoreşê de jiyaye. Bûyerên civakî, çalakîyên şoreşgerî û pêkanîna şoreşê di wan romanên de gelek xweş tê qalkirin. Romanxwendin û nivîsnivîsandin bûye perçeyek jiyana min. Ez gelek roman dixwînim. Hem romanên bi Kurdî û hem jî romanên bi tirkî. Ji bo ku romanên bi Kurdî pirr hindik derdikevin, ez bi pirranî romanên wergerê yê bi tirkî dixwînim. Ez, du - sê mehan de carek lîsteyek pirtûkan amade dikim - pirrên wan pirtûk in, hinek jî kovarên çandî, edebî ne- û dişînim ji Tirkîyê dikirim, tînim.

Niha gelek romanên ku min xwendine li ser hev civiyane. Li cem min gelek kovar jî hene. Kîjan kovar bixwazin li cem min hene. Hemû kovar di arşîva min de ne. Ez ji kovaran gelek hez dikim. Ji bo kovaran hewesa min heye. Vê hewesê min bir ta kovar weşandinê. Lê ez bi derxistina weşana kovara HELWESTÊ dilşad im.

Roman û Trajedî

Di her romanê de tirajedyek heye. Trajedî qedera romanê ye. Her roman dinyayek e, cîhanek bi serê xwe ye. Roman di dema sedsala 18'an de, di çaxê ronahiyê ku dest pê dike wek şaxeke edebî tê afirandin. Di bingeha romanê de kes, têkiliya sedem - encam û pêvajoya mezinbûyîn û stewardinê heye, gihastin heye. Di vê pêvajoyê de kes ji zemîna tahsok ya xeyalê dikeve zemîna dijraberî ya nerm ya rastiye. Yanî di perwerdekirina rastiya jiyane de derbas dibe. Di her romanê de aliyên wê yê trajîk hene. Trajediya mezin felsefeya platonîk dihebe. Di vê trajedyê de lehengen gelek mezin hene.

Di hemû romanên de mijarên însanî tên qalkirin. Di gelek romanên de jî ji bo cîhanekê baş şîretên axlakî tê dayin. Dostoyewskî, Kazanova, Forwes axlaqên li gorî xwe xas pêşkêş dikin. Di her romanê de şîrovekirina nûh ya cîhanê heye. Di romanên de qahraman – Leheng - stero tîp nîn in, qareqter in. Xwendevan di şexsiyeta lehengan de paradoksa hundirê xwe dibîne. Ji bo wêye jî, ji romanên Dostoyevskî re tê gotin ku; romanên wî romanên pirdengiyê ne.

Nivîskarê Latîn Amerîkî Ostavîyo Paz dibêje “Romannivîs cîhanê ji nûve diafirîne. Berhema wî xeyal e - îmge ye.” Di romanê de teknîk her diçe pêşve diçe. Teknîkên nûh tên bikaranîn. Wek tê zanîn roman sazîkirineke kesayetî ye. Lê wek her şaxên hunerê mudaxeleya pêkhatina civakê dike. Trajediya kesayetî der dixê pêş û vê mudaxeleya bi dil ve zexim dike, bi hêz dike. Trajediya kesan dibe wek klawûzek, wek rênîşandaneke, wek neynikeke tê pêşberê civakê. Romanên Kafka di vê hêlê de xwediyê nirx û payebilindiyê mezin in. Gelek romannivîs di romanên xwe de rexne li civakê, li jiyane, li cîhanê û li xwezayê digrin.

Di romanê de safî, paqijî û rasteqîniya trajîk anku rewşa trajîk heye. Roman her çiqas li ser vê rewşa trajîk rêveçûna xwe didomîne jî, di pêvajoya pêşveçûnê de gelek dîmenên rengîn digire û serketin û serfiraziyê bi dest dixê. Ji xwe wexta ku mirov li romanê dinêre li ser navê romanê edebiyateke standart dernakeve pêşberê mirov. Li gorî ku edebiyatzanan tespît kirine gelek cûre û şiklên romanê heye. Yanî cûre cûre roman hene. Roman ji bo ku şaxeke kompleks ya edebiyatê ye, mirov nikare wê yekpare îzah bike.

Wek min li jor got; cûre cûre roman hene. Yek ji wan cûre romanên jê jî romana dîrokî ye. Romanên dîrokî wek romanên din zêde tune ne, gelek kêr in. Romannivîsên ku romanên dîrokî dinivîsîn hindik in. Di romanên dîrokî de dîmenek ji dîroka gelan, netewan tê qalkirin. Carna hinek roman hinek demên dîrokî ji pirtûkên dîrokî baştir bi mirov didin fêmkirinê. Di romanên dîrokî de rewşa civakê ya wê dema ku tê behskirin ji alî aborî, siyasî ve tê şîrovekirin û mirov dibe xwediyê agahdariyên berfireh yê wê dema dîrokî. Di romanên dîrokî de jî trajedî heye. Trajedyên girîng û balkêş. Trajedyên ku di wê dema dîrokî de hatine jiyandin hene.

Di romanê de du meylên cuda derdikevin pêşberê mirov. Yek jê romanên estetîk in, yê din jî romanên populer in. Helbet ji derê van herdu meylan gelek meylên din jî hene. Di romanên estetîk de kes û trajedîya wî/wê kesî derdikeve holê. Di romanên weha de ya girîng dawî lê anîna trajedîya kesayetîyê nîn e. Rewşa trajedî car heye naqede, dom dike. Ji xwe ew kesê ku trajedîya wî/wê tê qalkirin çiqas dom bike, roman jî ewqas bi qîmet dibe, bi nirx dibe. Ev qîmet, nirxa sîfeta estetîkê jê re dike mal. Di romanên estetîk de rewşa trajedîk dom bike qîmeta wê zêde dibe. Ji bo vê jî di gelek romanên de beşa dawî tune yan jî bi hawayeke muallak dawî lê tê. Lê di eslê xwe de yê ku diqede bi tenê nivîs e. Rewşa trajîk a wî/wê kesî di serê xwendevanan de dom dike.

Roman di kîjan demî de tê nivîsîn bila bê nivîsên, her dem însan û derdora însên tê qalkirin. Roman hunera sosyalîteyê ye jî. Her tiştên ku ji romanê re dibin malzeme, nirxa wan ya hunerê heye, ji civakê re dibin mal. Sosyalîteya civakê rengîn dikin. Lewra roman bi xwe jî şaxeke hunerê ye.

Mirov wexta ku li romanên Kurdî dinêre, di romanên Kurdî de jî trajedî heye. Di romanên Ereb fîemo de trajedî heye. Di romanên Mehmed Uzun de trajedî heye. Di romana Mehmed Uzun ya dawî di "Tarî mîna mirinê, Ronî mîna evînê" de trajedîya Baz û Kevokê heye. Di rojek ji rojên Avdalê Zeynikê de trajedîya Avdal -ku nivîskar wî bi şêweyê din afirandîye- heye. Di romana Suleyman Demîr "Gulê Sorê" de trajedîya du evîndaran heye. Û di gelek romanên Kurdî yê din de jî trajedî hene. Di romana Mustafa Aydoğan "Pêlên Bêrîkirinê" de trajedîya dema me, trajedîya modern ya bêrîkirinê heye. Di herdu romanên min de jî trajedî hene. Di romana min a bi navê "Kawa Marî - Mêkew"ê de trajedîya keçîkek kurd heye. Di romana min a bi navê "Fîlozof" de jî trajedîya ronakbîrekî kurd, şexsiyetekî welatparêz, katibê fiêx Seîdê nemir, Fehmîyê Bîlal heye.

Di romanê de pêşketin û guherînên nûh çêdibin. Dinya diguhire, roman jî diguhire. Teknîka nivîsîna romanê diguhire, nûjen dibe. Romanên Tolstoy, Dostoyevskî, Vîktor Hugo, Balzac û yê Susan Tamaro, Paulo Cuelho û Aleksandro Barîco ne wek hev in. Romanên berê her cîldê wê 300 - 400 rûpel bûn, yê niha wek cîld nîn in û her roman ji 150 rûpelî nabûre. Hinek romanên nivîskarên Îtalî 100 rûpel in. Civak çiqas pêş bikeve, modern bibe, ji hêla îlm û teknîkê ve çiqas pêşketin çêbibin di romanê de jî dê herweha pêşketin çêbibe. Yanê pêşveçûnên di Fîzîk, Astronomî û hemû şaxên îlmê li ser romanên felsefîk û dîtinên edebî tesîreke mezin dike. Dîtin û romanên felsefî û edebî jî li ser civakê tesîr dike. (Helbet ev nayê vê maneyê ku nihajî romanên dirêj nayên nivîsîn. Na, niha jî romanên dirêj tînin nivîsîn, wek : Xezîneyên Akîmboldo – Hanjo Lehman 690 rûpel e, Medicus-Noah Gordon 636 rûpel e, Manîfêsta reş- Frederick Forsyth 573 rûpel e û ev herdsê roman jî nû ne..)

Zimanê romanê divê gelek hêsan be. Zimaneke edebî, lê hêsan ku xelq jê fêm bike. Ji xwe maneya kelîmeya romanê di serî de "pirtûka ku bi zimanê gel hatiye nivîsîn" bû. Mirov gava li sedsala 19'an ya gelên Ewropa rojava dinêre, ew dem dema xurtbûn û pêşveçûna romanê bû, lê piştê wê demê jî romanê pêşveçûna xwe domand e. Romanên wê demê bi zimanê xelqê hatibûn nivîsîn û li ser xelqê tesîr kiribû. Di dema ronansê û reforman de çanda gelên rojava bi romanê formeke nûh stend. Roman bi vê forma xwe ya nûh bû haceta guherandina civakê. Roman bû xwediyê fonksiyonek girîng. Ev fonksiyona wê ya girîng hêj jî didome.

Bi kurtî, Roman hêj nûh e. Sê asir berê hatiye avakirin. Di esra 18 û 19an de gihîştîye kemala xwe. Roman hêj jî ber bi pêş ve diçe, bi teknîkên nûh dikemile. Di romanên de tînkiliyên mirovan -însanan- yê bi hevdu re û bi xwezayîyê re bi hawakî berfireh û bi teferuat tê qalkirin, bi hunerî tê hîkayekirin. Di nav van tînkiliyan de; ji pirsên ruhî hetanî rewşa aborî û gelek munasebetên din hene. Di hîkayekirina evîndariya du ciwanan de trajedî heye, munasebeta civakî ya wê deverê, wê heremê heye. Roman vekirin û derketina holê ya

munasebeta civakî ye. Roman keşîfekî nûh e, îcatekî nû ye. Teknîka avakirina wê tim tê guherandin, tê nûhkirin.

Romanên Dîrokî

Niha hem li dinê û hem jî li Tirkiyê gelek romanên ku li ser bûyerên dîrokî û li ser şexsiyetên dîrokî hatine nivîsîn gelek têne weşandin û pir jî têne firotinê. Romana li ser Fîravûnên Misrî, ya li ser Keleopatra, romana Îskenderê Mezin, ya Hanîbal, romanên li ser Omer Hayam û Hesên Sebah, întreseya xwendevanan dikêşîne û gelek têne xwendin. Gelek nivîskarên biyanî û yê Tirk li ser Padîşah û Xanim Sultanên Osmanîyan gelek roman nivîsîne û ev romanên wan di seriya lîsteya firotina pirtûkan de cihên xwe girtine.

Roman û dîrok bi hevûdu ve eleqederin, bi hev ve girêdayîne. Romanek dema bê weşandin, ew roman dixwazî li ser dîrokê û dixwazî li ser bûyerên rojane ya dema nû be, piştê demeke dûr û dirêj -yanê nabeynê de dem û dewran bibûre- ew roman jî dibe berhemek, belgeyek anku pirtûkeke dîrokî. Dema ku roman tê weşandin, şahîdê dema xwe ye, lê piştê demeke ew jî dibe dîrok.

Romana dîrokî di sedsala 19'an de bi romannivîs Walter Scott dest pê kiriye. Berhemên W. Scott, Balzac, Tolstoy, Pûşkîn, Dostoyevskî berhemên klasîk yê dîrokî ne. Di van berheman de kes û bûyer li gorê rastiya dîrokî hatine afirandin, lê gelek xeyal jî lê hatine zêdekirin. Berhemên Aleksander Dumas li ser bingeha macerayên dîrokî, wek çîrokên serpêhatî, lê bi teknîk û forma romanê hatine nivîsîn.

Hinek romanên dîrokî jî li ser serpêhatiyên şexsiyetên dîrokî hatine afirandin. Her wekî romanên ku li ser Hz. Alî, Tîmûrleng, Raspûtîn, Kleopatra, Îskenderê Mezin, Hanîbal, Ramses, Hz. Musa û yd, hatine afirandin. (Di vir de hêjayê gotinê ye, ku şaristaniya misrî ya kevin gellek hikarî li mejiyê romannivîsan kiriye. Hinek roman jî hene ku ji vê cureya romanê re dibêjin romanên dîrokî yê fantazyê, yan jî romanên fantazyên dîrokî. Romana Catherîne Hermany "Wezîrê şevê", ya Mîka Woltarî "Evîndarên Bîzansê", ya Umberto Eco "Navê Gulê" û hinek romanên Necîb Mehfoz û Amîn Maalouf di vê kategoriyê de ne. Di van romanên de dîrok û fantazî têkilhev dibe. Bûyerên ku di van berheman de têne qalkirin bûyerên dîrokî ne û bi fantazyên hatine xemlandin.)

Dîrok di esasê xwe de şîrovekirin e. Li ser bûyereke dîrokî şîroveyên curbecur têne kirin. Li ser şexsiyeteke dîrokî gelek şîroveyên ji hev cuda têne kirin. Li ser jiyana û têkoşîna Hasan Sabah çar romanên cuda hatine nivîsîn. Li ser Harûnê Reşîd bi dehan çîrok û roman hatine afirandin. Di hinek romanên dîrokî de eynê wek vaqîanuseran bûyerên wan demên dîrokî, bi zimanekî çîrokî tînan qalkirin. Di gelek romanên de jî hawayê mîstîk û bi şeweyên metafîzîk bûyerên demên dîrokî tînan afirandin.

Helbet armanca romannivîserên ku romanên dîrokî dinivîsîn, bûyerên dîrokî ronahî bikin nînan e. Ew bûyerên dîrokî li gorê haceta estetîkî li hevuda dihonin. Tiştên ku însanan eleqeder dike di nav dekora dîrokî de qal dikin. Dekor dekoreke dewlemende û di nav vê dekorê de mirin, jiyana, evînan, tenêtî, hestên şehwetê, vîjdan, dirustî, durûtî û herweha gelek tiştên ku însanan eleqeder dike hene.

Di hemû romanên dîrokî de sazîkirinê hunerî û edebî hene. Di bin ronahiya bûyerên çûyînan de ji ceribandînan û tecrûbeyên çûyînan ders derxistin heye. Romannivîsên romanên dîrokî bûyerên çûyînan li gor dema nû dinivîsîn, lê îskeleta berhema xwe li gor demên dîrokî saz dikin. Di sedsala 19'an de nivîskar Walter Scott bi nivîsa romanên dîrokî, rê vekir û gelek nivîskarên cîhanê li ser vê rê û şopê meşîyan û wan jî bi sedan romanên dîrokî nivîsandin. Hinek nivîskar di vê hêlê de bi serketin û berhemên pir bi qîmet yê giranbiha nivîsandin. George Lukacs dibêje "Serketina romanên dîrokî ev e ku, ew gihaştin radeya destanan."

Di van demên dawînan de hinek nivîskarên Post-modernîst jî dest pê kirin û romanên dîrokî nivîsandin. Wan berhemên xwe bi şeweyeke nû, bi terzek nû nivîsîn û bi îmajan berhemên xwe xemlandin.

Romana Dîrokî û Hîcîv

Ez ji xwendina romanên dîrokî gelek hez dikim. Her dema ku romaneke dîrokî derdikeve, dikirim û dixwînim. Di salên 1970'yî de rojnameyên rojane yên Tirkîyê romanên wek tefrîka her roj diweşandin. Di wan salan de du romanên balkêş ku xwendina wan gelek xweşa min çû û ji bo wê jî min her roj rojnameya rojane dikiryan û dixwendin. Yek jê romana "Rasputîn" bû. Di wê romanê de têkilî û entrîkayên saraya kralê Rusan (Urisan) (peyva kral bi tirkî nîne, bi rusî ye) dihat behskirin. Ya din jî romana bi navê "Kleopatra" bû. Kleopatra jî kralîçeya Misrê bû. Ji nesla Fîravûnan dihat. Di şerê navbera Misrê û Împaratoriya Roma'yê de, Misir têk çûbû. Împaratoriya Roma û Împaratorê wan Sezar bi ser ketibû. Di nav Sezar û Kleopatra'yê de hîsên evînî dest pê kiribû. Sezar bi Kleopatra re zewicî bû û jê kurik çêbûbû. Piştê ku Sezar tê kuştin, Kleopatra û generalê ordiya Roma'yê Markos dibin evîndarên hev, ji hevdu hez dikin. Piştê kuştina Sezar, di şûna wî de Ostavîoz dibe serdarê Împaratoriya Roma'yê. Kleopatra û general Markos desthilatdariya Împaratorê nû Ostavîoz qebûl nakin û li dijê Împarator Ostavîoz şer dikin, lê bi ser nakevin. Împaratorê Roma'yê ye piştê Sezar, tamamê Misrê dagir dike û dixwaze Kleopatra'yê esîr bigre. Kleopatra ji bo ku esîr (destegîr) -dîl- nekeve destê leşkerên Romê, marê bi jehr berdide laşê xwe û xwe dukuje.

Piştê van herdu romanên, di nav pêvajoya jiyana de min gelek romanên din yên dîrokî (ji romanên dîrokî qesta min romanên ku li ser bûyerên dîrokî lê di dema me de hatine nivîsîn) xwend. Herî dawî min romana li ser Omer Hayyam û romana jiyana û têkoşîna bawermendê sofîstan, Helacê Mansur xwend.

Du qategoriyên romanên dîrokî hene. Yek jê; roman li ser bûyerên rasteqînî yên dîrokî û şexsiyetên dîrokî hatine hunandin. Ya din jî; li ser bûyer û kesên mîtolojîk hatine nivîsîn. (Her wekî romana Gilgameş û Enkîdo.) Di romanên mîtolojîk yên dîrokî de, ew bûyer di dîrokê de bi rastî çêbûye yan nebûye û ew kes, ew leheng bi rastî hebûye yan tunebûye kes nizanê. Qalkirina wan bûyer û lehengên mîtolojîk bi xeyalî hatine afirandin.

Roman û çîrokên ku behsa lehengê Yunanî Herkul û lehengê kurdan Mîrze Mihemed dikin, hemû jî xeyalî ne. Kesek nizanê ku bi rastî jî Herkul û Mîrze Mihemed hebûne yan na. Çîrokên gelêrî yên ku di nav kurdan de li ser Mîrze Mihemed têne gotin wek çîrokên hezar û yek şevî ne. Hemû jî xeyalî ne.

Di van çend salên dawîn de romannivîsên Ewropî metodek nû dane ber xwe. Nivîskarên romannivîs yên Ewropî destanên mîtolojîk ji nûh ve wek roman dinivîsin. Em bibêjin Homeros destana Îlyada nivîsiye, romannivîsekî niha vê destanê wek roman ji nû ve nivîsiye û weşandiye. Gelek bûyer û destanên mîtolojîk wek roman hatine nivîsîn. Her wekî destana Gilgameş û Enkîdo, şerê Toroya'yê û hwd bi şeweya romanê hatine afirandin. Li ser Fîravun'ên Misrê, li ser Hz. Musa, Hz. Îsa, Hz. Muhammed, Hz. Alî, Hz. Suleyman û serdarê kokkurd (ne koka wî tenê kurd bû, ew bi xwe pir kurd bû) Selhadînê Eyubî, damezrevanê hêza fedaîyan Hasan Sabah, Siltanên Osmanîyan, çarên Rus'an û lehengên bi nav û deng yên dîrokî, herwekî Robîn Hod, Wilhelm Tell û Rustemê Zal, roman hatine nivîsîn.

Helbet romanên dîrokî, dîrok bi xwe nîn e. Lê di nav xwendevan û dîrokê de dikarin bibin pirek. Dîrok anku pirtûkên dîrokî yên îlmî-zanîstî pêvajoya civakan ya aborî, siyasî, çandî, civakî û psîkolojîkî dinirxînin, analîz dikin. Roman metnên edebî ne. Romanên dîrokî hinek aliyên civakî yê dîrokî radixe holê û bi hunerî hîtabê hestên mirovan dike. Romanên dîrokî ji îlmê dûrin, di wan de xeta û kêmanî gelek in û hêza manîpulyasyonê zêde ye. Ev jî xwendevanan ber bi hîsiyatê ve dikşîne û li wan tesîr dike.

Nortrop Frye dibêje "Di gelek berhemên edebî de şeweyên komîk, romantîk, trajîk û îronîk hene. Di çîrokên gelek romanên de têkoşîna başî û xirabiyê tîn qalkirin." Îroniyên ku di romanên de hene gelek bala xwendevanan dikşîne. Di romana Don Kîşot da îronî heye. Puşkîn jî di "Çîroka Yevgenî Onegîn" de şeweya îroniyê bi kar anîye. Di romanên klasîk de tîp û figurên ku ji alî nivîskaran ve hatine xulqandin tîpên balkêş in û tîpên weha di nav civakê de tîpên nimune ne. Hinek lehengên romanên romantîk in, maceraperest in,

hinek nihilîst in, hinek budala ne, hinek saxik in, hinek dîn in, hinek pir bîaqil in, hinek bi îhtîras in. Hinek lehengên romanane hene ku bi karektera xwe tîpên navnetewî ne. Her wekî Hamlet û Don Kîşot. Hamlet ji ber fikrandinê nakeve hareketê, lê Don Kîşot qet nafikire û dikeve hareketê. Li vir du karekterên zidê hev derdikevin holê.

Di romana dîrokî Don Kîşot de hîcîv heye. Lê ev hîcîv, hîciveke basît nîn e. Di romanê de kurgu û teknîkek wisan hatiye pêk anîn ku bi afirandina tîpekî Don Kîşotvarî, ev roman hêjayiya xwe hetanî dema me berdewam kiriye.

Di gelek romanên dîrokî de mijara Hîcîvê heye. Hîcîv çiye? Hîcîv cureyek edebiyatê ye. Hîcîva gelêrî ya devkî heye û ya nivîskî heye. Hîcîv gelek kevn e, kevnbûna wê digihîşe dema Împaratoriya Roma'yê. Hîcîva bi nivîskî cara pêşîn di Konstantîniyê de, di dema dewleta Bîzans de hatiye nivîsîn. Nivîskarên edebiyata Bîzansê Horatîus, Persîus û Juvenal wek cureyê edebî Hîcîv nivîsîne. Westayê berhemên hîcîvî yên navûdeng Arîstophanes, Dante û Cervantes in.

Di Rusyayê de jî nivîskarên hîcîvvan yên sereke Puşkîn û Kantemîr e. Li Fransayê jî nivîskarên hîcîvvan xwestine hîcîva dema Bîzansê ji nûh ve jîndar bikin û di vê hêlê de gelek berhem nivîsîne. Serkêşiya Hîcîvvanên Fransayê jî Boileau kişandiyê.

Hîcîv bîngeha xwe ji bûyerên civakî distîne. Nivîskarê Hîcîvvan li hember bûyerên civakî hêrsê xwe û xemgîniyên xwe bi metoda hîcîvê tîne zimên. Di berhemên hîcîvî de perwerdekirin jî heye. Bîngeha hîcîvê li ser rexneyan ava dibe. Di gelek deman de nivîskarên hîcîvvan bune dengê civakê û li hemberê bêdadiyê, bêhizûriyê derketine. Di hîcîvê de hedef şexs in, kes in, sazuman in.

Hîcîv jî wek komedy û parodî, dîrek hîtabê xelkê dike. Di edebiyatê de Hîcîv şeweya herî demokratîk e. Di nav civakê de berhemên hîcîvî berhemên herî populer in. Umberto Eco jî di romana xwe ya "Navê Gulê" de -ku romaneke dîrokî ye- Hîcîvê bi kar tîne. Berhemên edebî yên ku li gor şeweya Hîcîvê hatine afirandin di her demî de desthilatdarên sazumanperestan daye tirsandin.

Li Rusyayê nivîskarê Hîcîvvan Kantemîr di nivîsên xwe yê hîcîvî de reformên civakî parastiyê. Rexne li kesên ku tinazên xwe li zanîne kirine, girtiye. Rexne li kesên muhafazakar û ew kesên ku sazûmana kevnare diparastin digre. Têkiliyên edebiyata hîcîvî her tim bi jîyan ve, bi civakê ve hebûye. Nivîskarê navdar yê Rusî Puşkîn berhemek gelek balkêş nivîsiye û weşandiyê ku ev berhema wî Hîcîv e. Navê berhema wî "Ji sansurvanekî re nameya vekirî" ye. Wî bi vê nivîsa xwe serî li hember sansurê rakiriyê û li dijê qedexebûnê derketiyê. Ji bo Hîcîvê Davîd Perkîns dibêje "Di nav hemû çîrokên de ew ya herî bî êş e. Bi êş e, lewra me dide kenîne." Nivîskarekî bixwaze dikare bi rengê şanoyê, bi rengê helbestê yan jî bi rengê çîrok û romanê jî hîcîv binivîse. Ew hendî di destê nivîskar de ye, çawan bixwaze dê weha binivîse.

Di berhemên edebî de nivîskar bi metoda hîcîvê li nakokiyên nav însanan bi çavekî henekî dinêre û rexneyan dike. Hîcîv beşekê edebiyatê ye. Di edebiyata kurdî de berhemên hîcîvî kêman in. Lê edebiyata kurdî ya devkî ji alî hîcîvê ve dewlemend e. Lê çi heyf ku, ji alî nivîskî ve ev dewlemendî xwe nîşan nade.

Di bîngeha hîcîvê de êriş heye, hîcîv bi rexneyê pêş dikeve, dewlemend dibe. Lê di hîcîvaa Kurdî de êriş û rexne kêman heye. Hîcîv, bi tinazbûnê li Cîhanê nêrîn e. Di nav gelek civakên Cîhanê de mesajên civakî yên herî balkêş bi riya hîcîvên siyasî tîne dayîn. Lê, çi heyf di masmediya Kurdî de hîcîvên siyasî tune ye.

Di edebiyata Kurdî ya devkî de hîcîv ciheke girîng digire. Divê hîcîvên gelêrî bêne berhevkirin û weşandin. (Nivîskar Cankurd dibêje; li nav Kurdan Hing hebûn û di rastiya xwe de Hing û Hîcîv mîna hev in..)

SALA KOVAR Û ROMANÊN KURDÎ

Min di destpêka sala 1999ê de dest bi nivîsîna vê nivîsê kir û di meha 12an a 1999ê de dawî li vê nivîsê hanî. Loma jî dema xwendevan nivîsê bixwîne, divê dema buhurî bide ber çav. Ji bo ku min nivîsê di dema

burî de nivîsiye, min gotiye “Sala 1999 dibe sala kovar û romanên Kurdî. Heger min nivîsê di dema niha de binivîsandana, min dê bigotana “Sala 1999 bu sala kovar û romanên Kurdî.”

Sala 1999 dibe sala kovar û romanên kurdî. Di vê salê de gelek kovarên kurdî yên nûh û gelek romanên kurdî yên nûh derketin û hêj derdikevin. Di nav kurdan de gotineke pêsiyan heye, dibêjin ‘sal bi sal, xwezî bi par’. Di hêla wesandina kovar û romanên kurdî de, em dê bikaribin bibêjin ‘sal bi sal, xwezî bi îsal’.

Di vê sala 1999ê de hinek kovarên kurdî yên nûh derketin û hêj dê hinekên din jî derbikevin. Di hêla wesandina romanên kurdî de jî, ev sal ji bo wesandina romanên bi kurdî dewlemendiyeke. Ez gelek nivîskarên kurd dinasim ku, ew dê romanên xwe yên ku nivîsîne dê îsal -1999- biwesînin. Yên gelek nivîskaran romanên wan yên yekemîn in ku dê di nav vê salê de biwesînin. Di sala 1999ê de romana kurdî ya pêsin ku di destpêka sala 1999ê de derket romana Silêman Demîr e. Navê romanê “Koç” e. Ev roman di nav wesanan Roja Nû de derket.

Kovarên kurdî yên ku di sala 1999ê de hatin wesandin ev in:

1 - PELÎN : Kovareke çandî edebî ye û xwerû bi kurdî ye.

2 - NÛPEL : Kovareke siyasî ye. Bi kurdî û tirkî ye.

3 - SERBESTê : Kovareke siyasî ye. Xwerû bi tirkî ye.

4 - ROJ : Kovareke siyasî û teorîk e. Bi kurdî û tirkî ye. Roj berê wek rojnameya hefteyî derdiket. Niha wek kovareke teorîk, siyasî derdikeve.

5 - BERFÎN : Kovareke çandî edebî ye, xwerû bi kurdî ye.

6 - BERFÎB BIHAR - Kovareke çandî, edebî ye. Bi tirkî ye.

7 - PÊNÛS : Kovareke çandî ye, xwerû bi kurdî ye.

8 - DENGÊ BAKÛR - Kovareke siyasî ye. Bi kurdî û tirkî ye.

9 - JÎNDAN - Kovara Jîndan berê pênc hejmar derketibû û wesana xwe dabû rawestandî. Kovara Jîndanê ji hejmara 6’an pêve dîsa dest bi wesana xwe kir.

9 - ÎNTERNAME - Teknîk wisan pêse çûye ku, hendî ne tenê kovarên çapkirî, kovarên elektronîk jî dest bi wesane kirine. Æntername jî ji wan kovaran yek e. Ev kovar li ser kaxid nayê çapkirin, tenê di Ænternetê de ye û tede nivîsên cûrbecûr hene. Nivîs û meqaleyên gelek nivîskarên kurd di Ænternameyê de cih girtine.

10 - ROJBAFI_ - Rojbas 4 hejmar çapkirî derket. Hejmara 5 û 6 jî di Ænternetê de wek wesaneke elektronîk derdikeve.

11 - ARMANC - Rojnameya mehî ye. Xwerû bi kurdî ye. Armancê wesana xwe dabû rawestandî. Di sala 1999ê de di Ænternetê de wek rojnameyê elektronîk derdikeve.

12 - PÎNE - Rojnameyê mîzahî ye. 15 rojan carek derdikeve. Pîne xwerû bi kurdî ye. Li Æstenbolê derdikeve.

13 - KÛRT SOLU - kovareke siyasî û teorîk e. Du hejmarên wê derketine. Her hejmar li ser mijarek e. Hejmara yekê li ser pîrsgirêka doza kurd e. Hejmara duyem bi tevayî rexneyên li ser Abdullah Öcalan e.

Romanên ku bi kurdî derketin ev in:

1 - Kewa Marî - Lokman Polat - Wesanên Helwest

2 - Koç - Suleyman Demîr - Wesanên Roja Nû

3 - Evîn û Sewat - Sidqî Hirûrî - Wesanên Nûdem

4 - Sê Sev û Sê Roj - Lales Qaso - Wesanên Nûdem

5 - Hawarî - Heciyê Cindî - Wesanên Roja Nû

6 - Sobarto - Helîm Yûsif - Wesanên Avesta

7 - Res û Sipî- M. Seydo Aydogan - Wesanên Doz

8 - Sofî Remo - M. Besîr - Wesanên Medya

9 - Mamosteyê Zinaran - Fêrgîn Melîk Aykoç - Wesanên Rewsen

10 - Marê di Tur de - Medenî Ferho - Wesanên Pêrî

Romannivîserê Kurd Mehmed Uzun jî di sala 1999ê de dest bi nivîsîna romaneke nûh kiriye. Lê ji bo ku wî hêj romanê neqedandiyê, loma jî di sala 1999ê de nedaye çapê. Lê hinek besên romanê di kovara Pelîn de hatin wesandinê. Navê romana Mehmed Uzun "Hawara Dicle" ye. Romana Mehmed Uzun dê di sala 2000î de bê wesandinê. Romannivîser Mustafa Aydoğan û Mehmed Dehsuwar jî romanên xwe yê duym dinivîsin. Wan berê her kê yek romaneke bi Kurdî wesandibûn. Romanên wan yê duym hêj temam nebûne, li ser dixebitin. Hinek nivîskarên kurd yê ku berê helbest û kurteçîrok dinivîsandin, niha dest pê kirine roman dinivîsin. Xidir Yigît jî romaneke kurdî dinivîse. Wî jî hêj nivîsîna romana xwe neqedandiyê. Sîracettîn Kirici jî li ser romaneke dixebite, roman dinivîse. Romana wî jî hêj temam nebûye. Kamiran Hajo romaneke bi kurdî nivîsiye, lê ji ber sedemên teknîkî û aborî hêj romana xwe nedaye çapê. Maruf Yılmaz bi navê "Key Xesro" romaneke dîrokî nivîsiye, lê hêj çap nekiriye. Lales Qaso jî romana xwe ya duym nivîsandiyê. Navê romana wî "Xezeba Azadiyê" ye. Wî romana xwe hêj nedaye çapkirin. Serkan Birûsk nivîsîna romana xwe gihastiyê nivî, romana wî hêj neqediyaye. Nivîsîna romanê di sala du hezarî de dê biqede. Gabar Çiyan li ser projeya romaneke bi çend cîldan dixebite. Aram Gernas romanek nivîsiye, li ber çapê ye. Di romanê de tradîsyona civaka kurd di serpêhatiya keçîkek kurd de hanîye zimên. Firat Cewerî jî nivîsîna romaneke bi kurdî didomîne.

Van Romanan Bixwînin!

Ez dixwazim xwendevan van romanên li jêr bixwînin. Ez van romanên li jêr bi kurtahî didim danasînê. Hinek romanên xwerû bi Kurdî ne û hinek jî romanên ku ji alî nivîskarên kokkurd ve lê bi tirkî hatine nivîsîn in.

ROMANÊN XWERÛ BI KURDÎ :

Hawarî - Heciyê Cindî - Wesanên Roja Nû

Romana Heciyê Cindî a bi navê "Hawarî" di sala 1965ê de li Erîwanê hatiye wesandin. Pistê 24 salan çapa wê ya duym li Stockholmê hate wesandin. Romana Hawarî 421 rûpel e û di nav wesanên Roja Nû de derketiye.

Helbestvan Eskerê Boyik ji bo romanê pêsgotineke nivîsiye. Wî vê pêsgotinê di sala 1998an de amade kiriye. Salihê Omerî û Navdar vê pirtûka edebî ji tîpên Kirilî kirine tîpên Latînî.

Helbestvan Eskerê Boyik di pêsgotina romanê de dibêje : "HEWARÊ kul û jana gelê Kurd e, êsa bi dewr û zemana. Bi jiyana êlekê nivîskar temamyê nakokî û problêmên nava gel da, sebebên bêtifaqî, bindestî û hejariya wî tîne holê û li ber xwendevanana radixe.

Roman li ser qewimandinên bûyî hatiye nivîsar. Nevs û nîgarên romanê tev jî mirovên eslî ne, qewm pismamên nivîskar in. Ew bûyêr çawa derbas bûne, çawa qewimîne û çawa hebûne, usa jî bê zêdekirin, reng û awazên zêde rokiye ser kaxêz. Wî, mîna çîrokbêjekî odan, bi zimanekî delal, di derheqa kal bavên xwe; êla Sîpka da gilî kirye. Heta navê evda, cî û wara, sal û dem jî neguhestîye. Mirov bê sasî wê romanê dikare hesavke dîroka Kurdên Êzîdî, yê êla Sîpka, di dema nivê sedsaliya 19-a heta nivê sedsaliya 20-î."

Kewa Marî - Lokman Polat - Wesanên Helwest - ,anda Nûjen

Temaya vê romanê li ser bêrîkirin, evîndarî, hesreta hevûdu dîtinê hatiye hunandin. "Tecawiz" jî di tede, bûyerên ku tene serê lehanga romanê (keça Kurd Marî) di jiyânê de tene û hatine serê gelek keç û jinên Kurdan. Marî keçîkek rewsenbîr e, entelektuel e. Rojnamevanî dike. Lê gelek tistên ecêp tene serê wê. Di

bajaran de “eskiyayên bajarî”, di çiyar de “tîmên taybetî” ecêp tînine serê wê. Roman pênc bes e. Besa yekem, “tecavuz”, besa duyem, “di zîndanê de”, besa sêyem “di çiya de”, besa çaran, “Li derdora Licê û di Navçeya Licê de”, besa pêncan “di Romanyayê de” olan dide.

Lehenga romanê Marî wisan êş û elem dîksîne, wisan zehmetî û zordarî dibîne ku, dema xwendevan -û bi taybetî jî xwendevanên keç û jin- romanê bixwînin, êş û zehmetîya ku Marî dibîne di ruhê xwe de hîs dîkin. Di romanê de sehneyên erotîk û tîkilîyên seksî li gor pêwîstîya çîroka romanê û bûyerên tecawizê hatiye qalkirin. Xwendevan dema romanê bixwîne, bûyerên romanê wî/wê digre hundirê xwe û ew dikeve nav cîhana romanê û bi bûyerên romanê re, bi lehenga romanê re bi rêveçûneke dûr û dirêj dimeşe. Bûyerên romanê hemû jî bi hevûdu re hatine girêdan. Xwendevan bi meraq û bi balkêşê di nav bûyerên romanê de diherike. Kê vê romanê xwendîye, gotiye “romaneke bi rastî jî roman e.” Li ser vê romanê kovareke kurdî nivîsîbû ku; “Gava mirov romana Kewa Marî dixwîne, mirov tê de jiyana gelê kurd a rojane dibîne.”

Romanên bi zimanê Kurdî gelek hindik in. Nivîskarên welatparêz yê Kurd divê berhemên xwe bi Kurdî biafrînin. Ev vatîniyek welatperweriyê ye.

Subarto - Helîm Yûsif - Wesanên Avesta

Nivîskarê kurd Helîm Yûsif ji Kurdistana başûrê rojava ye. Wî sê pirtûkên kurteçîrokan wesand. Subarto romana wî ya yekem e. Xwendevanekî kurd dema romana “Kewa Marî” xwend, got “min dema romana Kewa Marî xwend, min di rih û canê xwe de hîs kire ku ez waye romanek -him jî bi kurdî- dixwînim.” Bi rastî jî, dema mirov romana Subarto jî dixwîne eynê wek Kewa Marî di rihê xwe de hîs dike ku waye romaneke bi kurdî dixwîne.

Di romana Subarto de di welatê bê nasname de rêwîti heye. Nivîskar Helîm Yûsif di vê romanê de panorama sîdetê, nefretê, kîn û kîndariyê, ês û mirin û tîkilîyên berevajî xêz dike. Her çiqas di romanê de rengê dîrokî hebe jî, tê de dema niha jî tê qalkirin. Nivîskar bûyerên dîrokî û yê dema me bi hevûdu re hûnandîye. Bûyerên di romanê de bi heyecan diherikin. Di romanê de nivîskar ciheke girîng daye tîkilîyên cînsî. Sehneyên erotîk û seks bi hustatî hatiye nexsandin.

Romana bi navê Subarto hêjayê xwendinê ye û divê her kurd vê romanê bixwîne.

Res û Spî - Îbrahîm Seydo Aydogan - Wesanên Doz

Romaneke balkêş e. Bi stîlîke cuda hatiye nivîsîn. Di romanê de rewsa civaka kurd, kultura gel, efsane û mîtolojiyên dîrokî jî cîh bi cîh hatiye qalkirin. Temaya romanê li ser bidengiyê û bi taybetî cîhana bêdengiyê ya kesan hatiye hunandin. xwendevan dema romanê bixwîne dê bêdengiya xwe jî bibîne. Di romanê de behskirina efsaneya Xezala ku tê ser kaniyê av vedixwa û digirî gelek balkêş e û mirov di nav meraqê de dihêle. Roman 288 rûpel e.

Sê _fiev û Sê Roj - Lales Qaso - Wesanên Nûdem

Ev romana yekemîn a Lales Qaso ye. Roman 328 rûpel e. Di romanê de nakokîya di nav gel de, dijminahiya di navbera malbatan de têt qalkirin. Di siya berberîya du malmatan de wêneya civakî û siyasî ya kurdan tê kisandin. Di herêmeke Kurdistanê de du bavikên kurdan bav li hevûdu disewitînin.

Marê di Tur de - Medenî Ferho - Wesanên Pêrî

Ev romana Medenî Ferho ya pêncan e. Medenî Ferho romanek bi tirkî û çar roman jî bi kurdî nivîsandiye û wesandiye. Medenî Ferho di herdu romanên xwe yê kurdî de (Xaltika Zeyno -1997 weşanên Doz û Marê di Tur de - 1999 weşanên Pêrî) demjiyanên dîrokî yê kurdistanê tîne ber çavan. Ew di navbera duh û îro de bi hunandinek hunerî û bi şêweyek destanî romanê dinexşîne.

Evîn û fiewat - Sidqî Hirûrî - Weşanên Nûdem

Ev romana Sidqî Hirûrî ya duyem e. Bûyera romana Evîn û fiewatê di Kurdistana basûr de derbas dibe. Di romanê de evîna xort û keçikeke Kurd tê qalkirin.

Koç - Suleyman Demîr - Weşanên Roja Nû

Koç romana Suleyman Demir ya duyemîn e. Di romana Koç'ê de koçberiya malbateke Kurd tê qalkirin. Malbata Xelo ji Kurdistanê koç dike, diçin Stenbolê û pasê ji wir jî koç dikin diçin Almaniyayê. Bûyera romanê di Kurdistanê de dest pê dike û li Almaniyayê dawî tê.

Sofî Remo - M. Besîr - Weşanên Medya

Serpêhatiya Kurdekî bi navê Sofî Remo divê pirtûkê de hatiye qalkirin. Bûyer di salên 1914 ta 1960î di Kurdistanê de derbas dibe. Nivîskar divê berhema xwe de jiyana gelê kurd ya wê demê bi sêweyeke edebî haniye zimên. Berhemeke berbirehe li ser malbat û esîrên kurdan û rola beg, axa û sêxan. Di nav civakê de bawerî û mîtolojiyên kurdan bi hawake balkês hatiye hunandin.

Mamosteyê Zinaran - Fêrgîn Melîk Aykoç - Weşanên Rewsen

Di vê romanê de rewsa mamosteyên perwerdekirinê yên ku di Kurdistanê de mamostetî kirine bi sêweya romanê hatiye pêskêskirin. Nivîskar di vê berhemê de, di asîmîlastona kurdan de mamosteyên perwerdekirinê rola çawan dileyizin? Helandina kurdan çawan pêk tê? Ó herweha bivê ve girêdayî gelek tistên din û polîtîkaya dewleta tirk derdixe holê.

Nivîskarê romanê di pêsgotina romanê de dibêje : "Ji bo ku bikaribim li Kurdistanê bandora vê polîtîka û karê mamostetiya Tirk û posîdeyên wê, yê li ser zarokan û mezinan zelal bikim, min ev pirtûk-roman-nivîsand."

Romanên ku ji alî nivîskarên kokkurd ve lê bi tirkî hatine nivîsîn in:

Nazo - Mahmûd Alinak - Wesanên Berfîn

Nazo romana Mahmûd Alinak a duyem e. Romana wî ya yekem " _îro'nun Atesî - Agirê _îro" bû. Romana wî ya yekem romaneke gelek bas û balkês bû. Ev romana wî jî wiha ye.

Mahmûd Alinak di berga pasîn a romanê de dibêje : "Hetanî ku li cîhanê sirgûnî û penaberî hebe, dê stranên wan, helbestên wan û çîrokên wan jî hebin." Nazo romana keçeke Kurd ku li Ankarayê dijî ye. Nazo keçek soresger e. Di mehleyê de ji alî hemû zarokan ve tê heskirin. Ew alîkariya herkesî dike. Ew ji bo jiyaneke mirovane têdikose. Nazo Kurd e. Malbata wê mecbur mane koçê Ankarayê kirine. Ew tim bêriya gundê xwe, bêriya welatê xwe dike. Erê ew ji gundê xwe û welatê xwe dûr e, dilê wê tim li gund e, li welat e.

Romana Nazo, romana hesretê ye, romana bêrîkirina welêt e.

REMO - Sedat Yurttaş - Wesanên Çivî Yazilarî

Hinek milletwekilîyên kurd dest pê kirine romanên dinivîsin. Ev tisteke gelek bas e. Sedat Yurttaş jî wek Mahmûd Alinak di demê de milletwekilî bû. Ew berendamê partiya HEP'ê bû û ji Amedê bu milletwekilî. Sedat Yurttaş, Mahmûd Alinak û gelek milletwekilîyên din yên HEPê ketin zîndanê û demê di hepsê de razan. Ew di hepsê de vala nesekinîn û bi karûbarê çandî, edebî re mijûl bûn. Wan di hepsê de gelek berhemên hêja afirandin.

Romana Sedat Yurttaş "REMO" romaneke balkês e. Di romanê de dema beriya 12 êlonê ya 1980ê tê qalkirin. Bûyerên romanê di wê demê de derbas dibin. Di dema beriya darbeya askerî ya 1980êyî de nakokiyên di nav tevgera kurd de, dijayetîyên dijminahî ya di nav hêzên kurd yên curbecur de bi zîmaneke edebî tê behskirin. Qada romanê Amed e û bûyerên romanê di vî bajarî de diqewimin. Hêza Netewî û hêza Hevkarî (di romanê de du hêzên kurd bi van navan hatine navkirin) du hêzên gewre yên kurd in û li dijê hevûdu ne. Pevçûnên di nav wan hêzên kurd de, û di vê çerçeweyê de bûyerên ku diqewimin, rewsa siyasî,

civakî, kulturî û malbatî ya wê demê di pêvajoya jiyana Remo de tê qalkirin. Remo lehengê sereke yê romanê ye.

Di romanê de nirxandinên siyasî jî gelek cîh girtiye. Herçiqas hinek dibêjin divê di berhemên edebî de nirxandinên siyasî tunebe jî, bi ya min hebûna nirxandinên siyasî di romanê de normal e. Dema di romanek de motîfên siyasî hebin û roman li ser bûyerên siyasî yê ku rûdane hatibe avakirin, têde bibe nebe divê bîrûbaweriyên siyasî hebe. Nivîskar dikare bi devê leheng yan jî figurên ku di romanê de ne nirxandinên siyasî bide sîrovekirin.

Kavalin Ezgisi - Berjîn Hakî - Weşanên Jina serbilind

Ev roman pêşî di rojnameya Ozgur politikayê de wek tefrîka hate wesandin. Pasê wek pirtûk di nav wesanên Jina Serbilind de derket. Kavalin Ezgisi - Lorîya Bilûrê - berhemeke gelek balkêş e. Bûyerên ku di vê berheme de derbas dibe bûyerên rasteqînî. Mirov bi hêsanî dikare vê berheme wek berhemeke edebiyata realîst bi nav bike.

Di pirtûkê de serpêhatiya du keçên gerîla tê qalkirin. Di sereke de keçikek birîndar dibe. Ew keçika birîndar û keçikek din bi hev re ji hevalên xwe vediqetin. Ew herdu 85 roj di çiyên de digerin hetanî ku digihîjin hevalên xwe. Di van 85 rojan de gelek bûyerên tene serê wan. Nivîskarê berheme Berjîn Hakî bi xwe jî gerîla bûye.

Güvercini De Öldürdüler - Selim Çürükkaya - Weşanên Mîtanî

Destpêka romanê bi xeyaleke gelek xwes dest pê dike. Xweziya roj bihatana û ev tistên ku wek xeyalî di destpêka vê romanê de hatine nivîsîn bibana heqîqet û biketana jiyane. Nivîskar di destpêkê de taswîra Kurdistanê azad wisan xwes kiriye ku mirov di hundirê xwe de dibêje xweziya Kurdistan weha bibana. Di romanê de xort û keçikeka Kurd ku navê wan Dilsa û Munzue re, ji hev û du hez dikin, evîndarê hev in. Ev herdu di nav welêt de ji xwe re rêwîtiyê dikin. Di trêne de rastê du lîstîkvanên ku di sanoya Kurdî de dileyizin, tene. Ev lîstîkvan pirtûkeke dîrokî ya dema çûyî diyariyê wan dike. Di vê pirtûkê de çîroka Dilsa û Munzur tê qalkirin. Ji bo ku ev keç û xort ji lîstîkvan re gotibû navê me Dilsa û Munzur e, loma jî yê lîstîkvan vê pirtûka ku di dema burî de behsa serpêhatiya Dilsa û Munzur dikir, diyariyê wan kiribû. Romana "Güvercini de Öldürdüler - Kevokê jî kustin" romaneke balkêş e, lê têde gelek dîtinên çewt hene. Ji xwe pirê cihê pirtûkê ji hacma romanê derketiye, bûye wek pirtûkeka propagandayê. Ev tist jî aliyê romanê yê hunerî qels dixe.

Ema Lenge - Huseyîn Yildirim - Wesanên Mîttanî

Ema Lenge romana serhildana Dêrsimê ye. Nivîskar bûyera serhildana Dêrsimê wek roman li hevûdu hunandiye. Wî ji devê jineka Dêrsimî serhildana Dêrsimê û serboriya jinikê nivîsiye. Roman ji alî zimanê edebî ve gelek qels e. Nivîskar çima navê "Ema Lenge" li romanê kiriye? Ev peyv tê çi maneyî? Li gorê vê pirtûkê ew jinika ku bîranînen xwe qal dike navê wê "Ema Lenge" ye. Navê însanan, navê jineka kurd "Ema Lenge" dibe, nabe ez nizanîm. Lê mirov sas dimîne ku naveke weha ecêp li însanan datînin. Pirtûka Huseyîn Yildirim ji romanê bêtir disibe bîranînen. Lewra têde bi giranî bîranîna jineka Kurd ku navê wê Ema Lenge ye heye.

Hüznün Maviye Akar - Zeynel Abidin - Wesanên Rewşen

Romana serboriya keçek soresger e. Romaneke felsefîk û hinek jî psîkolojîk e. Navê lehenga romanê Zozan e. Zozan dema ji diya xwe dibe, di dema welidandinê de diya wê dimire. Zozan bê dik mezin dibe. Ew dema fêma dike ku diya wê di welidandinê de miriye. Ew xwe wek suçdar, wek sedemê mirina diya xwe, xwe dibîne.

Zozan pasê fêr dibe ku diya wê ne di dema welidandina wê de miriye, diya wê ji alî cendirmeyekî tirk ve hatiye kustin. Destgirtiyê zozanê jî ji alî hêzên tarî - kontrgerîla- ve tê revandin û tê hûndakirin. Zozan jî pasê tê girtin, dikeve hepisê.

Têbinî : Min di destpêka sala 1999ê de dest bi nivîsîna vê nivîsê kir û di meha 12an a 1999ê de dawî li vê nivîsê hanî. Di nav vê salê de dibe ku hinek romanên kurdî û hinek romanên nivîskarên kokkurd derkevin û nekevin destê min, yan jî haya min ji wan çênebe. Yên ku haya min jê çê bû, min di vê nivîsê de behsa wan kir.

ROMANA QEBEDAYIYÊN DIYARBEKIRÊ

Bi kurdî qet romaneke bi xêzik nehatiye weşandin. Romanên bi xêzik piranî di rojnameyan de wek tefrîka her roj têne weşandinê. Her çiqas mezin jî dixwînin, zarok hîn pirtir ji xwendina romanên bi xêzik hez dikin. Niha li Tirkiyê bi navê “kovara çanda romana xêzikî” kovarek jî tê weşandin. Romanên bi xêzik yê macerayê - her wekê romana bi xêzik ya bi navê Kaptan Swîng, yan jî Mîster No - hîn pirtir bala zarokan dikşînin.

Li Tirkiyê romana bi xêzik ya herî meşûr “Abdulcanbaz” e. Nivîskarê vê romana bi xêzik Turhan Selçuk e. Di kovara “Girgir”ê de jî gelek romanên bi xêzik hatin weşandin. Romana bi xêzik ya bi navê “Zalim fievkî” jî bi balkêşî dihat xwendin.

Nivîskar Adîl Duran romaneke bi xêzik amade kiriye, lê hêj neweşandiye. Serpêhatiyên Mîrze Mihemed heger bidin ser hev, dikare bibe romaneke xêzikî. Berhema Dogan Guzel “Qirix” jî romaneke bi xêzik e, lê bi tirkî ye. “Qirix” di rojnameya Ozgur Gundem’ê de her roj dihatin weşandin. Bûyerên ku di Qirix de têne qalkirin, bûyerên gelek balkêş in û bala mirov dikşîne ser xwe.

Di romana bi xêzik “Qirix” de lehengê sereke Keko ye. Keko qebedayî ye. Ji kişandina cixara Malboro û ji vexwarina çaya qaçax hez dike. Keko û hevalê wî Çeto carna diçin şarab jî vedixwin.

Di welatê ku Keko lê dijî, yanê di Kurdistanê de her tişt bi siyasetê hatiye rapêçandin. Jiyan, têkiliyên sosyal û tevgerên civakî hemû jî li gorê siyasetê dimeşe. Li wir her tişt ketiye rengê siyasî. Birayê Keko ê piçûk Quto diçe dibîstanê, lê ew ji dibîstanê hez nake. Ew ji şer û pevçûnê hez dike û siyasetê dibe dixê nav dibîstanê. Quto telebeyan -xwendevanan- dike siyasî. Dema helbijartinê tê. Quto ji diya xwe re dibêje : “Divê em helbijartinê boyqot bikin. Divê kurd ray nedin partiyên tirkan, ew hebûna kurdan qebûl nakin.” Diya wî jî jêre dibêje : “ Ka tu here pênc kurîş pere qezenç bike, hêj siyaset bike.” Diya Keko û Quto ji kurê xwe re weha dibêje, lê dema jin têne û di mala wê de dicivîn, ew jî wek kurê xwe Quto ji wan re propaganda dike û dibêje : “Divê em helbijartinê boyqot bikin.”

Bavê Keko ji kurê xwe re dibêje : “Kes bi dewletê nikare. Têkilê dewletê nebin, li dij dernekevin.” Lê dema di sukê de polîs wî digrin û bi gotinên pîs kufrê wî dikin, ew jî tê mal û li dijê dewletê kufur dike.

Pozîsyona Keko tevlihev e. Ew hem qebedayekî feodal e û hem jî dixwaze bibe mirovekî siyasî. Keko tenê bi gotina siyasî abê dike. Lê ji bo ku jiyana xwe ya qirix bidomîne, siyasî abê dixapîne.

Di romana bi xêzik “Qirix” de leheng, tîp û figurên balkêş hene. Hinek ji wan gelek entîkene. Hemû tîp û figurên romanê tam li gorê bûyerên ku di romanê de tê qalkirin in. Siyasî abê mirovekî siyasî ye. Qehwecî Remezhan kurdekî welatparêz e. Keko û Çeto qebedayî ne, lê siyasî ne jî.

Rojek siyasî abê ji Keko re dibêje: “Polîs li mîlîtan Feyzo digerin. Divê tu mîlîtan Feyzo bihewînî. Ev wezîfeyê welatparêziyê ye.” Keko her çiqas ditirse ku mehkûmekî di mala xwe de bihewîne jî, lê siyasî abê naşkîne û qebûl dike. Keko dema mîlîtan Feyzo dibe malê, di rêde çavên wî bi potik girê dide, ku ew cihê malê nizanibe û malbata wî nas neke. Keko ji tirsan weha dike, lê ev haretên Keko ji mîlîtan Feyzo re pir balkêşî tê, û ew dibêje “ev tam heval e. Ji xwe divê heval weha bin.”

Di romanê de tîpekî entresan jî Ramazan Usya ye. Ramazan Usta mirovekî rexnegir e. Li hember dewletê ye. Ew hem li dewletê rexne digre, hem jî li Keko û hevalên wî rexne digre.

Temaya romanê li ser şer û siyasî ye. Bûyerên romanê di Diyarbekirê (Amedê) de diqewimin. Di bin siya şer û siyasî de jiyana rojane ya civakî û rewşa qirixên –qebedayiyên - Amedê bi hostatî li hevûdu hatiye honandin. fier û jiyana siyasî ya rojane ji tevgera şexsî ya Keko a feodalî re dibe asteng. fier û siyasî hem civakê û hem jî qebedayiyên Diyarbekirê digehurîne û şêweyeke îronîk dixê nav jiyana wan. Pevçûn û li hevduxistinên di nav qebedayîyan de, li ber şer û têkoşîna siyasî gelek piçûk dimîne. Wisan dibe ku bi mêranî na, lê bi siyasî, siyasî abê li ser Keko'yê qebedayî hikûm dike.

Siyasî abê tim dixwaze ku Keko dev ji hareketa xwe yê feodalî û qebedayiyê berde û ew jî wek Feyzo bibe milîtanekî siyasî. Lê Keko dixwaze wek xwe bike û xwe ji tiştan, bûyeran dûr bixe. Ew naxwaze ku bi her awayî bikeve nav siyasî. Lê bi siyasîyan re florta -cîlwa- xwe didomîne. Carna nêzîkê siyasîyan dibe û carna jî ji wan dûr dikeve.

Du dilî bûye kareqterê Keko. Ew proleterekî lumpen e û du dil e, du rûye. Kultur û kareqterê wî yê taybetî heye. Nivîskar Dogan Guzel bi afirandina karekterê Keko, rastiyeke jiyana ya hinek xortên Amedê ku ji wan re qebedayî dibêjin, haniye ziman. Wî di şexsiyeta wan de neynika xwe li ser civakê gerandiye û rewşa hinek xortên Amedê derxistiye holê.

Di Amedê de piraniya xortan betalin, bê karin, wexta wan di qehweyan de, çayxaneyan de derbas dibe. Di malbatê de bav kar dike, dişixule, pere tîne û xortê malê jî xerca xwe ji bavê xwe distîne û di qehweyan de dixwe. Dogan Guzel vê rewşê bi hawayeke komîk, lê bi rastiya jiyana ve girêdayî qal dike.

Qebedayiyên Amedê her çiqas ji alî aborî ve feqîr û perîşan bin jî, ew di dilê xwe de dewlemend in. Di ruhîyeta xwe de asîlzade ne, arîstokrat in. Ew vê haletê ruhîyeta xwe bi motîvên qehremaniyê ve radipêçin. fiêweya axaftinên wan wek axa û begleran e, hareketa wan wek lehengan e. Gelek qure ne û fortacî ne. Qirix, anku qebedayî ji bo ku du dilin, di nabeynê de dimînin. Di aliyekî de dewlet û ji aliyê dinê de siyasî. Ew di nav Xelîl û Celîl de dimînin. Ji wan Qirixan hinek jê ji alî dewletê ve wek “Kontra”yan hatin bi kar anîn. Hinek çûn beşdarê nav hêza gerîla bûn, şehîd ketin, gelekên wan çûn metropolan û li wir jî qebedayî kirin, xukî xwarin, ji xelkê xarac sendin.

Jiyan û romana Keko, anku ya qebedayîyan û ya siyasîyan dom dike. Û dê her dom bike.

CÎHANA ROMANAN

Di her romanek de cîhanek heye. Ev cîhan cîhaneke çêkiriye. Di cîhana romanan de mîtolojî, destan, çîrokên qehremaniyê û jiyana sosyal ya civakî hene. Yanî cîhana romanan li gor babet û cureyên romanê cîhaneke berfireh e, rengo rengo ye. Di hinek romanan de cîhana realîteya objektîf ya jiyana civakî û têkiliyên sosyal, biyografiya kesên navdar bi şêweyeke objektîf bingehe tê girtin û hinek tiştên xeyalî jî lê tê zêdekirin û bi wê tewirî tê qalkirin. Jiyan bê heskirin, bêyî evînê nabe. Di cîhana romanan de evîn û evîndarî ciheke girîng digre.

Jiyan bê xeyal, bê utopîa nabe. Di hinek romanan de gelek xeyalên xweş, utopyayên baş hene. Di cîhana romana “Robînson Cruse” de jiyaneke pak heye. Di romana Goethe “Faust” de trajedy heye. Di romanên Maksîm Gorkî de cîhana realist û nakokiyên di nav çînan de derdikeve pêş. Di van romanan de têkoşîna çîneyetî mijara serekeye. Di cîhana romana Gogol “Canên Mirî” de dema koledariya Rusya'yê tê qalkirin. Goncarov di cîhana romana xwe de tîpekî wek “Oblomov-navê romanê jî Oblomov e” diafirîne ku mirov tede heyirî dimîne. Di cîhana romanên Herzen de guherandin û pêşveçûna civakî heye. Çernîşevskî di romana xwe ya bi navê “Çi Bikin?” de ruknê sazumanêke sosyal civakî datîne. Estetîka ku di vê romanê de pêk hatiye payebilind e, hêjayê pesnê ye. Romannivîs Saltîkov Çedrîn li gorê şêweya Hîcivê nakokiyên di

nav civakê de hene ji cîhana romana xwe re kiriye bingeh. Wî di romana xwe ya bi navê “Nakokî” de nakokiyên di nav kedkar û kedxuran de hene derxistiye holê. Ew di berhemên xwe yê edebî de hîcivên polîtîk jî bi kar tîne û tinazên xwe bi rojnamevanê derewker û xwendevanê bawermend dike. Çedrîn henekên xwe li rewşenbîrên tirsonek jî dike. Di romanên wî de cîhaneke alegorîk jî heye ku gelek balkêş e. Ew nexşên alegorîk bêkêmanî pêk tîne.

Turgenyev, di cîhana romana xwe de Nîhîlîzmê dike mijara sereke. Di şexsiyeta Bazarov de dîtin û ramanên Nîhîlîst derdixê pêş û di dawiya romanê de felsefeya Nîhîlîstiyê li hember evîne têk dibe. Evîne bi ser dikeve û Nîhîlîzm têk diçe. Tolstoy di berhemên xwe de cîh dide rewşa objektîf ya jiyana însanan. Tîpên di romanên Tolstoy de tîpên ku ji nav kûrahiya tevgerên civakî de ne. Her yek di nav jiyana civakî de roleke wî/wê heye. Wî di romana xwe ya bi navê “?er û Aşîti” de ne tenê şerê navbera du împaratoran qal kiriye, wî li dij dagirkeriyê hestên gelêrî yê welatperweriyê daye nîşandan. ?erê gelêrî yê li dij dakirkeriyê di cîhana romana wî de buye bingeh, buye armanca sereke.

Westayê romannivîseriyê Dostoyevskî di romanên xwe de cîhana mirov ya hundirî, rewşa kesayetî ya psîkolojîk digre destê xwe û di hunera romanê de asoyeke nû derdixê pêşberê xwendevanan. Ew bi metodeke nû di romanên xwe de cîhanên nû diafirîne. Di vê cîhanê de kes wek qehreman/leheng nînin, wek mirovên normal in, însanên tebîî ne. Tîp û figurên di romanên Dostoyevskî de di jiyana rasteqîn de hene û dê hebin jî. Mesela di romanên wî de tîpên ehmeq, budala, saxik hene. Kesên ehmeq, budala, saxik qediyane? Na!... Kesên weha hêj jî hene. Ji xwe tîpên ku di romanên wî de hene, hemû jî portreyên ku ji nav jiyane hatine wergirtin in. Di cîhana romanên Dostoyevskî de mijarên civakî yê rasteqîn tê qalkirin. Ew behsa karmendên feqîr, bûyerên bertîlê, tirsî ji kar avêtinê, bêkarî, feqîrî, belengazî û pîrsgirêkên civakî dike. Tesîra tevliheviyên civakî yê li ser şexsan tîne ber çavan.

Cîhana romanên afirandineke xeyalî ye, lê carna cîhana hinek romanên ji cîhana rastî rasteqîntir e. Di romanên Samuel Becket, Sartre û Camus de tîpên ku hatine xulqandin tîpên wisanin ku, di esra bîstan de li cîhana rasteqîn tîpên wisan sedî sed hene. Tîpên cîhana rastî yê ku di krîzên civakî de derketine holê, di van berhemên de bi hostatî û bi teferuat tê behskirin. Di berhemên Kafka de kabûsên civakî yê cîhanê hene. Ev kabûsên civakî û ferdî piştê şerê mezin yê cîhanê ji ber sedemên feqîrî, belengazî û krîzên aborî derketine holê. Kafka, Camus û Sartre di berhemên xwe de dîmenên dema piştî şer pêşkêşê xwendevanan kirine.

Çawan ku dinya diguhire, civak diguhire, cîhana romanên jî diguherin. Bi pêkanîna teknîkên nû, bi şeweyên nû, cîhanên romanên yê cure cure, yê reng reng tîne avakirin.

EDEBIYATA FANTASTÎK

(Fantasy Lîterature)

Di edebiyatê de gelek cure babet hene. Ji wan cure babettan yek jê jî babeta fantazyê ye. Ev cure edebiyat bi xeyalî tê sazkirin, yanê fiction e.

Fantazî rêwîtiye. Rêwîtiya zîhnî ye. Xêva hiş e. Rêwîtiya ku di hişê mirov de tê kirin e. Romana Don Kîşot li ser rêwîtiya zîhnî hatiye pêkanîn û fantazyên di bin şîûrê de dide der.

Æeytan, melek, cin, perî, vana di zîhîna mirov de hene. Çîrokên mîtolojîk bi xeyalî hatine çêkirin, metafor in. Di rastiyê de lembeya bi efsûn tune ye, lê di çîrokên hezar û yek şevî de, ev lembe bi navê “Lembeya Alladîn” bi xeyalî hatiye afirandin û çîrok li gor wê hatiye sazkirin.

Di roman û çîrokên fantazî de rêwîtiya fantazî bi macerayên lêgerînê tê xemilandin. Berhemên edebî yê giranbiha, her wekî Odysseia, Don Kîşot, Efendiyê Alyansan, Engulîska Bi sihir, Cadubazê Behrê û hwd. bi hiş, di zîhîna de hatine afirandin û vana cureya edebiyata fantazî ne.

Di romana "Efendiyê Alyansan" de engulîskeke bi sîhir heye. Kî vê engulîskê bike tiliya xwe dibe nedîtî. Kesek wî nabîne, lê ew hemû kesan dibîne. Helbet ev tişt ne rast e, fantazî ye.

Berhema edebî ya nemir Odyssea prototîpa fantaziyê ye. Gelek temayên fantastîk di vê berheme de hene. Di vê berheme de temaya banga sîrenê, bangekî cînsî ye û ev bang li mêran hatiye kirin. Di vir de arzuya cînsî anku dilxwestin, dil kirin heye. Lê qedexekirin jî heye. Di edebiyata fantaziyê de li hember vê qedexekirinê du rê hene; ya dê leheng ji daxwazên xwe yê fantastîk re, ji arzu yê xwe re serî dayne û bê kuştin, anku bimire, yan jî dê li hember derkeve, ji arzu yê xwe re serî xwar neke û bi serkeve.

Di gelek berhemen edebî yê fantastîk de arzuya cînsî dibe sedemê felaketê. Ji ber vê sedemê felaketên mezin pêk tên, bûyerên trajîk diqewimin.

Di edebiyata fantastîk de komedyaya û dilşadî tune. Mirin heye. Ji mirinê vegeer heye. Leheng dimre, diçe herêma miriyan û dîsa vedigere. Edebiyata fantazî û fantastîk bingeha xwe ji mîtolojiya Grekîyan digre. Hades xwedanê tarîtiyê ye. Di mîtolojiya Grekîyan de rêwîtiya çûyina Hadesê tê qalkirin.

Edebiyata fantazî ji çîrokên mîtolojîk, serpehatiyên demên dîrokî, çîrçîrok û ji romanên fantazî yê modern pêk tê.

Di edebiyata fantastîk de (Fantasy Lîterature) bûyerên neyênî, yê esrarêengîz hene. Tiştên neyênî yê xwezayê -naturê- wek bûyerên ku hatine pêkhatinê tê qalkirin. Tiştên ku di jiyana rasteqîn de tunene, lê her wekê ku hene tên nîşandan.

Di nav temayên edebiyata fantastîk de psîkolojî cihê girîng digire. Di vê beşa edebiyatê de îronî jî heye û alegorî jî heye. Gelek caran bûyerên berhema edebiyata fantastîk bi çîrokên perî'yan têne xemlandin. Nivîskarên navdar yê navnetewî, Balzac, Hugo, Kafka, Flaubert, Maupassant çîrokên fantastîk nivîsîne. Di dema berê de, di nav edebiyata devkî de çîrokên hezar û yek şevî wek çîrokên fantastîk dihatin qalkirin. Ev çîrokên hezar û yek şevî paşê ji alî gelek nivîskarên ve hatin berhevkerin û wek pirtîkên cure cure hatin weşandinê. Di van çîrokên weha de cin û efrît roleke girîng pêk tînin. Di esasê xwe de cin û Efrît tune ne, lê di van çîrokên weha de cin û efrît roleke girîng pêk tînin. Di esasê xwe de cin û Efrît tune ne, lê di van çîrokên weha de cin û efrît roleke girîng pêk tînin.

Lêkolîvan Northrop Frye dibêje "Edebîyat di nav yê heyî û yê tune yê de, yanê di nav hebûn û tunebûnê de taqozek e. Hamlet û Falstraff ne hene û ne jî tune ne." Ji xwe gelek berhemen edebî bi bûyerên rastî û xeyalî têne hunandin û bi lehengên rasteqîn û yê çêker têne afirandin.

Di van demên dawîn de berhemen ku di wan de behsa bûyerên ezmanan, gezegezan, robotan, ufo'yan dikin hatine afirandin. Ji wan re romanên "Bîlîm - Kurgu" dibêjin. ?erên Stêran -Star Wars- hem wek roman hate weşandin û hem jî filma wê hate çêkirin. Efsaneyên Kral Artur û bûyerên sîhibaz Merlîn bi gelek rengên fantastîk ve hatine xemlandin.

Nivîskar J. R. Tolkien bi berhema xwe ya bi navê "Efendiyê Alyansan" mora xwe li edebiyata fantastîk ya dema me xist. Berhemên wî bi gelek zimanan hatin wergerandin û li gelek welatan bûn "best - seller" yanê pîr û pîr hatin firotin. Berhemên fantastîk berhemen xeyalî ne. Civak jî ji xwe re li xeyalan digerin. Berhemên ku bi xeyalî têne afirandin bala wan dikşîne. Loma jî berhemen weha pîr têne firotin.

Di berhemen fantastîk de rêveçûna li pey xeyalan, li pey hêviyê heye. Di pirtûka J. R. Tolkien "Efendiyê Alyansan" de lehengên berheme li pey xezîneyeke digerin. Di cîhanê çêkirî -xeyalî- de hezar sal berê xezîneyek ji alî Ejderhayê ve hatiye dizînê. Di vê cîhana çêkirî de xelkek bi navê "Hobbît" dijîn. Ev xelk cuce ne. Lehengên romanê Bîlbao, Baggîns, Ganfaldê sîhibaz û sêzde cuce ne. Di lêgerîna xezîneyê de, Bîlbao alyanaseke bi sîhir dibîne. Ew vê alyansê tîne û wek sûsa malê datîne mal. Sîhira vê alyansê eve ku; yê ku vê alyansê-engulîskê- bike destê xwe dibe xeybane, yanê yê ku nahê dîtin. Kesek wî nabîne, lê ew her kesî dibîne. Bîlbao bi vê sîhira alyansê dizane û wê çend car bi kar tîne, dibe yê nedîtî. Bîlbao vê alyansê

bi zincîrek ve girê dide û dixe berika xwe. Îcatkerê alyansê, yanê yê ku vê alyansê çêkiriye “efendiyê reş” e. Lê ew vê alyansê hunda dike. Yê ku xwediyê vê alyansê be, dibe hakimê her tiştî. Ew kesê ku vê alyansê bike destê xwe dibe nemir.

Niha binêrin her însan xeyala alyanseke weha dike û dixwaze ku alyanseke wî/wê yê weha hebe. Gelek xwendevan dema berhemên weha dixwînin jê hazek distînin û ji xwe re xeyalan çêdikin. Ji bo vêye jî ku berhemên weha ji hinek xwendevanan re gelek balkêş in.

HUNERA ŞANOYÊ Û BANDORA WÊ

Di hêla hunerê de girîngîya şanoyê li ser sînemayê ve ye. Tesîra lîstikek şanoyî ji filmek sînemayê pirrtir e. Mirovên ku ewil di tîyatroyê de leyistine û paşê derbasê sînemayê bûne rola xwe gelek xweş bi kar tînin û ji artîstên normal baştir rola xwe dileyizin. Gelek artîstên bi nav û deng derbasbûna wan ji tîyatroyê tê.

Leyistika şanoya Kurdî di nav gel de gelek kevnare ye. Di demên berê de, di dehwetên (dîlanên) Kurdan de şanoya gelêrî dihat leyistin. Ez wexta ku hêj piçûk bûm, tê bîra min di dîlanan de şanoya bi navê “Kose” di dîlanan de dihat leyistin û gel hetanî dawîya şanoyê gohdarî dikir in û lê temaşe dikir. Leyistikek din yê şanoyî jî navê wê “Mîr û Kizîr” bû. Ev leyistik jî wek tîyatroyê di dîlanan de dihat leyistin. Niha dehwetên (dîlanên) Kurdan hatine guhartin, wek berê nînin, modern bûne, di salonan de bi mûzîkê têne çêkirin.

Rewşa “fianoya Kurdî” hewqas ne baş e. Di hêla şanoyî de pêşveçûnek mezin û berfireh çênebûye. Niha her çiqas ji bo pêşveçûna şanoyî hinek kar û xebat tên kirin jî ev ne bes e. Qelsîya şanoya Kurdî hêj jî berdewam dike. Hinek leyistikên şanoyî tên leyistin, lê ew jî têr nake. Pirtûkên şanoyî jî gelek kêr tên weşandin. Gelek nivîskarên Kurd hene, lê ev nivîskar berhemên şanoyî naafirînin. Tenê çend nivîskarên Kurd bi vê tiştî mijûl dibin û berhemên şanoyî diafirînin. Ew jî têr nake.

Di vê demên dawî de, çend komên şanoyî yê Kurd hatine damezrandin. Her wek “Koma fianoya Ehmedê Xanî” “Koma fianoya Roja Welat” û yê din. Gelek komên şanoyî yê ku berê hatibûn damezrandin jîyana wan kin bû. Ji ber sedemên aborî û gelek sedemên din evan komên şanoyî kar û xebat û jîyandina xwe ya şanoyî berdewam nekir in. Di nav navendên çandî yê Kurdan de çend komên şanoyî hatin avakirin, lê ew jî gelek bi amatorî kar dikin. Leyistikên ku ev komên şanoyî li dar dixin, leyistikên ji alî naveroka xwe ve gelek qels in. Hinek komên şanoyî di leyistikên xwe de du ziman (Kurdî û Tirkî) bi kar tînin, li gor min ev tiştêkî xelet e. Divê yek zimanekî, ew jî tenê Kurdî bi kar bînin. Ji bo ku ev komên şanoyî yê Kurdan in, û ji bo gelê Kurd tîyatroyê çêdikin û dileyizin, divê zimanê leyistika wan jî Kurdî be. Di leyistikekî tîyatroyê de du gotin bi Kurdî û du gotin bi tirkî axiftin qet baş nîne. Wek ku min got, pirtûkên tîyatroyê yê Kurdî gelek kêr in. Raste kêr in, lê li gel wan pirtûkên heyî, gelek pirtûkên nivîskarên bîyanîyan bi Kurdî hene. Di dema me de gelek pirtûkên nivîskarên klasîk yê cîhanê hatine wergerandin û bi Kurdî hatine weşandinê. (Weşanên Helwest’ê jî dê ji niha û pêve giranî bide ser weşandina pirtûkên şanoyî.) Komên tîyatroyê van leyistikan dikarin li ser sehnê xwerû bi zimanê Kurdî bidin leyistin. Di leyistina leyistinek şanoyî de sahne gelek mûhîm e. Dekora wê, kostûmên wê, ronahîkirina wê divê baş bê amadekirin.

Tîyatroyê beşekî, şaxekî edebîyatê ye. Edebîyat bi xwe îlmêk e, zanîstîyek e. Ji bo îlmê edebî tîyatroyê obje ye. Di îlmê edebî de rola nivîskarên edebî gelek girîng e. Yê ku hunera leyistikê radixe holê nivîskar e. Nivîskar bi berhemê xwe rê ji leystîkvanan re vedike.

Tîyatroyê xezîneya hunerê ye. Yê ku rê ji sînemayê re vekirîye hunera şanoyî ye. Di vê hunerê de rolekî girîng jî dikeve ser milên leyistikvanan. Leyistikvan ku di sahnê de rola xwe baş bileyîzê, wê gavê dikare mirovan di sehnê de stîlîze bike. Leyistikvanên tîyatroyê mirovê axaftinvan e. Ew bi rola xwe û bi axaftinên xwe temaşevanan dide fikrandin. Dîyalogên di nav leyistikvanan de ji hemû tiştan girîngtir e. Di axaftina

xwe de ji diyalogek derbasî dîyalogekî din bûyin û xaseten dîyalogên dramatîk gelek muhîm e û jê re hunerek zanîstî dixwazê.

Di tîyatroyê de cîh, dem û bûyer jî gelek girîng e. Trajedîya grekî hevgirtina cîh, dem û bûyerê dixwazê. Trajedîya grekî, hevgirtina qaîdên Arîstoteles bi cîh hanî ye. Ev qaîdekî estetîkî ye. Em bêjin ku nivîskarekî şanoyî bûyerekin dinivîsînê ku di nav du saetî de ev bûyer di eynê cîh de dest pê dike. Lê divê rewşa berîya vê bûyerê jî bê nivîsandin. Mesela Oîdîpu bi dîya xwe re dizewice. Lê ji bo ku ew bi dîya xwe re bizewice, divê berîya zewacê bavê xwe bikûjê. Waxta ku nivîskarekî şanoyî leyistikek şanoyî dinivîsînê divê pêşî bide xwîyakirin ku ev leyistika şanoyî di kîjan cîh de derbas dibe, wê bide fêmkirin. Di leyistikekî şanoyî de bûyer ji bo ku pêwîst e dibe ku li Londonê, Berlînê, an jî di herêmek çîya de, yan jî di nexweşxaneyek de derbas bibe. Xwîyakirina van cîh û waran di sehnê de derbas dibe. Ji bo vê yekê divê têkilîya nivîskar û sehnê bi hev re xurt be. Nivîskar cîhê bûyerê di şanoyê de li ser sehnê wek Madrîd, Stenbol, an jî Amed bide nîşandan, divê daxwaziya Îllusîonê xwe ve girêdayî be, bizanibe ku bê Îllusîonan teatr nabe. Ji bo ku Îllusîon baş bê fêmkirin, ez livir mînakek bidim: şêxzadeyekî kor bawer dike ku di kesra xwe ya nexirabkirî de dijî. Lê bi eslê xwe di xaniyekî xirabe de dijî. Ew dibêje qey ji Kral re serî xwar dike, çok dide erdê, lê di eslê xwe de ew ji reşîkek re çok dide erdê. Bûyera şanoyî ya ku derbas dibe wek cîh eynê ye, yek cîhek e, lê bi Îllusîonê ew cîh bi leyistika di pêşberî şehzadê kor de dibe du cîh. Cîhek cîyê ku temaşevan dibînin, cîhê din, cîhê ku şehzadê kor pê bawer dike ye. Wek her hunerî hunera şano (tiatr) jî cîhanekî bi şekl e, cîhanekî çêkirî ye. Lê her cîhana çêkirî wisan hêsan nayê çêkirin, nahê bi şekilkirin. Her çiqas nêzî eqil be jî, qaîdên estetîkî sînorên xwe hene. Her huner jî çêbûyîyên teknîkên yên dema xwe feyde dibîne.

Piştê ku bi kurtahî be jî, ez li ser cîh sekinîm, vêca dixwazim li ser demê (wext-zaman-kat) bisekinim. Leyistikek şanoyî tenê bi cîh-mekan- ve girêdayî nîne. Têde dem-wext- jî heye. Sahne hem cîh û hem jî demê dide dîyarkirin. Cîh û dema bûyerê, ji bo leyistika şanoyî girîng e. Lê di hinek leyistikên trajedî de demê nadin nîşandan. Di vir de dem wek naturalîstî bi hev ve girêdayîye, hev du teqîp dike. Lê, hewce nîne ku her dem jî weha be. Wek mînakek: leyistina şanoyî ya ku Nestron nivîsandîye “Roja Dîlanê, Mirin” leyistikek pêkenokî ye. Di vê leyistikê de di eynê demî de, di eynê wextê de du perde heye. Bûyera di perda duyemîn de û ya perda yekemîn bi hawayekî westatî bi hevdu re hatiye girêdan. Ê bi hev re yek demî hatiye çêkirin. Di şanoyê de dem dikare bê kinkirin, dikare hêdî bê meşandin û dikare zû jî bê meşandin, dikare bê seknandin, û dikare bê nûhkirin.

Rewşa Fîguran jî gelek girîng e. Di hunera şanoyî de lehengên (qehramanên) tradejiyê û lehengên komedîyê bi her awayî ji hev cûda ne. Ferqîyek berbiçav di nav herduwan de heye. Lehengê trajedîyê xwedîyê kêrhatî û xisûsiyetên taybetî ye. Divê ew bi hunera xwe ya leyistikvanîyê, bi xisûsiyetên hunerî dilêşîya temaşevanan zîz bike. Sucdarîyê û bê sucîyê lihevûdû bixe û li gor qaîdan pêşkêş bike. Em bêjin ku lehengê leyistika şanoyê mirovekî xirab e. Divê nivîskarê şanoyê piçekî rih bide vê xirabbûyîna wî. Di şanoya Almanî de mirovekî sempatîk di cîde dibe şeytan. Hîkariya, anku bandora (tesîra) hunerê jî jivir tê.

Di şanoyên dema qedîm de û bi taybetî jî di şanoyên Shakespeare de leheng (qehraman) ji qada çîna herî bilind e, ji nav asîlmendan e, ji nav arîstokratan e. Temaşevan dibîne ku mirovek ji çîna wî bilindtir wek wî bi dilêş e, bi kul û keder e. Ev tişt jî ji bo temaşevanan tesîrekî xwe heye. Bandora wê leyistika şanoyî li ser temaşevan heye. Temaşevan di sehnê de di şexsiyeta lehengê leyistikvan de xwe dibîne.

Di leyistika şanoyî de û di leyistikvanîyê de ziman gelek girîng e. Di esasê xwe de zimanê şanoyî pirr û pirr girîng e. Bi kar anîna ziman û bi rolekî hunerî leyistikvan dikare hemû temaşevanan bixe nav heyecanê.

Bûyerê dikarê dramatîze bike. Ferz bikî hanîna xeberêk (nûçeyek) dikarê bi girîngî bala temaşevanan bikîşîne. Karanîna zimanê şanoyî jî bi serêxwe hunerek mezin e.

EDEBIYAT U REXNE

(Rexnegirî Gulîstana Zanînê ye)

REXNEGIRIYA EDEBÎ

Di welatê ku têde mînaqêşe tunebe, pêşveçûna ramanê çênabe. Di nav civakên paştamayî de, ji bo ku raman pêş neketiye, li wir rexne û rexnegirî jî li ser esasên zanîstiyê runeniştiye. Li ser navê rexneyê hesûdî, çavnebarî û dijayetî hatiye kirin. Li ser navê mînaqêşeyê jî lihevixistin û pevçûn çêbûye.

Di gelek welatan de rexnegirîya edebî bi serê xwe kurumek e, wek dezgeyeke edebiyatê ye. Min di gelek nivîsên xwe yê li ser nîrxandina edebiyatê de nivîsîbû ku; yê ku edebiyatê pêşve dixwe rexnegirîya edebî ye. Min di nivîsek xwe de jî gotibû “xweziya Belînskî’yekî me kurdan jî hebana”. Gelek nivîskar û edebîyatzanên Rusan digotin “edebiyata Rusî bi saya rexneyên Belînskî’yên edebî pêş ket e. Min di nivîsa xwe ya li ser Belînskî de weha gotibû : “ Min van rojan pirtûka rexnegirîya navdar yê Rusan Belînskî xwend. Navê pirtûkê: “Nivîsên li ser edebiyatê, hunerê, çandê, dîrokê û felsefeyê” ye. Nivîsên ku di vê pirtûkê de ne, hemû jî nivîsên rexnegirîyê ne. Belînskî bi van rexneyên xwe ji bo pêşveçûna edebiyata Rusî xizmeteke hêja kiriye.

Min gava vê pirtûkê xwend û qedand, min ji xwe re got e: “Xweziya Belînskî’yekî me Kurdan jî hebûyana” Çi heyfe ku di nav me Kurdan de rexnegirîyê wek Belînskî tûne ye.

Edebiyat bê rexne pêşve nakeve. Rexnegirîya edebî wek nan û avê ji bo pêşveçûna edebiyatê pêwîst e. Edebiyata Kurdî hewcedariyê rexnegirîya edebî ye. Di van salên dawîn de li welatê li Ewropayê gelek berhemên edebî hatin weşandinê. Lê li ser van berhemên nîrxandinê edebî, rexneyên edebî nehatin kirin. Kurd jî alî nîrxandin û rexnekirina edebî ve gelek qels man e. Ev qelsîtiyê hêj jî didome. Di kovar û rojnameyên Kurdan de beşa herî qels, beşa nîrxandin û rexnekirina edebî ye. Xwezî rexnegirîyê me Kurdan jî wek Belînskî hebana û me jî bikaribana wek Çernîşevskî bigotana: “Rexneyên herî baş û nûjen ji pênûsa .... fêlankasî..... derket.”

Çernîşevskî ji bo Belînskî weha dibêje:

— Rexnegirîya herî baş û nûjen a ji bo edebiyata Rusî ji pênûsa Belînskî derket.

Nekrosov jî dibêje:

— Bi wê eqilmendiya xwe te riyên nûh vekir ji bo edebiyata welatê xwe.

Mirov gava pirtûka Belînskî dixwîne, dibîne ku, tiştên ku Belînskî ji vir sed-sed û pêncê sal berê ji bo edebiyatê gotiye îro jî (ne hemû be jî, gelekê wan) rastiya xwe didomînin.

Vîssarion Grîgorjevîç Belînskî, di sala 1811’an de ji dayikê bûye û di sala 1848’an de çûye ser heqîya xwe. Ew hêj ciwan bûye ji ber nexweşîya weremê miriye.

Belînskî kurê doktorekê bû. Ew wexta ku di Universîta Moskovayê de bû, şanoyek nivîsî. Ji bo nivîsandina vê şanoyê wî ji Universîteyê avêtin, nehêştin dibîstanê bixwîne û biqedîne.

Dîtinên û ramanên (îdeolojiya) Belînskî, felsefî romantîzm bû. Ew rasyonalistekî bi hêza perwerdeyê bawer bû. Di jiyana wî ya pratîk de Voluntarîzm û aktîvîzm hebû. Belînskî di nivîsên xwe de, bawerîya xwe ya ji bo hêza gel danî zimên. Wî ji diyalektîka dîrokî bawer dikir. Belînskî li Ewropayê mabû, kapîtalîzmê bi çavê xwe dîtibû û li hember wê helwesta xwe diyar kiribû.

Lenîn ji bo Belînskî dibêje:

— Belînskî pêşevayê sosyal demokrasiya Rusî ye. Dîtinên wî yê jîndar îro jî jîndariya xwe û rastiya xwe diparêze.

Belînskî di welatên Ewropa rojava de gelek geriyabû. Li Almanya'yê û li Fransa'yê demek mabû. Di dema ku li Ewropayê bû jî, wî gelek nivîs nivîsî. Nivîsên wî li ser edebiyatê, hunerê, çandê, felsefê û dîrokê bû. Nivîsên wî yê li ser edebiyatê hemû jî nivîsên rexnegirî yê edebî bû. Belînskî ekola edebiyata realîstî diparast. Wî di nivîsên xwe de gelek cîh û qîmet didan edebiyata realîstiyê.

VALAHÎYA REXNEGIRÎYÊ

Edebîyatek têkûz hêza xwe ji rexnegirîyê distîne. Rexne edebîyatê pêşve dixe, jê re rê vedike. Edebîyat bi rexne xurt dibe, devlemend dibe. Cûre cûre rexne hene. Rexnên pûç û vala, rexnên xirabkirinê tu feydêk nade edebîyat û hunerê. Lê, rexnên îlmî, zanîstî, rexnên objektîf gelek feyde dide edebîyatê û nivîskarên edebî.

Ji bo edebîyatek nûjen, ji bo pêşveçûna çand û hunerê rexnên zanîstî gelek pêvîst e. Di edebîyata Kurdî de hêla herî vala û qels rexnegirîye. Valahîya rexnegirîyê gelek astengan bi xwe re tîne. Çand, huner û edebîyat bê rexneyan pirs û pirsgerêkê xwe çareser nake.

Gelek pirtûkên helbest, roman û çîrokên Kurdî derketin. Her sal yê nûh tên weşandin. Li ser van pirtûkên heyî kesek dengê xwe nake. Pirtûkên çawan in?, naveroka wan li ser çi hatine avakirin?, zimanê wan yê edebî çawan e?.. Ne başî û ne xirabî kes qal (behs) nake, nanirxîne, analîz nake, rexne nagrê. Ger li wan pirtûkan bi çavekî zanîstî û objektîf rexne bînin kirin, dê nivîskarên wan pirtûkan ji wan rexnan ders derxin, xwe ji şaşîtiyan xilas bikin û dê berhemên hîn baştir biafrînin.

Pirtûkek ne tenê malê nivîskarê wê ye. Xwedîyê pirtûkê nivîskar, xwendevan û rexnegirê wê ye. Sê xwedîyê kitêbeke edebî hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Nivîskar kitêba xwe diafirîne û diweşîne. Piştî ku kitab weşîya, ew xwedî diguherîne û xwendevan dibe xwedîyê kitêbê û bi xwendin û dîtinên xwe li kitêbê xwedî derdikeve û wê dike nemir. Herçî rexnegir e, ew di navbera nivîskar û xwendevan de pireke xurt e. Ew pireke welê ye ku herdu alîyan digihîne hev û alîkarî li herdu alîyan dike da ku nivîskar hîn çêtir binivîse û xwendevan hîn çêtir bixwîne. Bi vî awayî rexnegir alîkarî li jiyana edebî dike da ku ew hîn geştir, xweştir, pêşketîtir û kûrtir bibe. Kar û xebata rexnegirîyê hêsan nîne. Zehmet e. Lê ev karê zehmet, ji bo ku jiyana edebî pêste dixe, karekî pîroz e. Divê bê kirin.

Rojname û kovarên Kurdan hema bêje hemû jî yê sîyasî ne. Bi giranî nivîsên sîyasî û teorîk di wan de tên weşandin. Ev nivîsên teorîk yê sîyasî hemû jî bi zimanê tirkî tên nivîsandin. Di wan kovar û rojnaman de hinek rûpel bi Kurdî ne. Ev rûpelên ku bi Kurdî ne jî, yan helbest û çîrok, yan jî nivîsên virde, wêde tede

hene. Nivîsên li ser pirs û problemên edebîyatê pir kêmtên weşandinê. Danasîna rojname, kovar û pirtûkên Kurdî nayên kirin. Çi heyfe ku di hînkovar û rojnaman de kovar û pirtûkên tirkî tîne nasandinê. Di rûpelên çand û edebî de nivîsên li ser edebîyata tirkî û bi zimanê tirkî tîne weşandinê. Min wexta ku vê nivîsê dinivîsand çend kovar û rojnamên Kurdan ji min re hat. (Ez abonê hemû kovar û rojnamên Kurdan im. Hemûyan-yên xwerû bi Kurdî û yê bi Kurdî-Tirkî hejmar bi hejmar dixwînim.) Di van hejmarên rojnamên Kurdan de helbestvanên bîyanî dabûn danasînê, kovarên çandî û edebî yê tirkî dabûn danasînê. Li gor bîr û bawerîya min, divê em ewil kovar û pirtûkên Kurdan, nivîskar û helbestvanên Kurdan bidin danasînê.

Li cem nivîskarên tirkî, di nav edebîyatvanên wan de wek usul e, nivîskarên wan yê bi nav û deng wexta pirtûkek diweşîne, li ser wê pirtûkê gelek nivîs tîne nivîsandin. Li cem me nivîskarên Kurdan ev jî tîne ye. Nivîskar nas be, bi nav û deng be jî, wexta pirtûk diweşîne kesê li ser wê pirtûka wî tiştek nanivîsîne. Nivîsek an jî du nivîsên îstîsna ne tîne, nivîsên rexne, nirxandinê û analîzê nayê nivîsandin. (Pesin ji xwe guneh e, yek nivîsek binivîse û pesnê berhema nivîskarekî kurd bide, dê qiyamet rabibe.) Li ser pirtûkê bêdengîyek çê dibe, hetanî ku nivîskar pirtûkek din biweşîne.

Rexneyek pozîtîf, dibe alîkar kû kêmanî ji holê rabin. Ev rastîyek zanîstîye, tîne gotin ku; Çavên jîyana edebî rexnegir e. Xurtîya edebî bi rexnegirîyê ve girêdayî ye. Di nav kurdan de rexnegirên edebî tîne ne. Hinek kesên ku li ser berhemên edebî nivîs dinivîsin, nivîsên wan yan nivîsên danasînê ne, yan jî nivîsên nirxandinên morfolojîk in. Nivîsên danasînê, ji bo danasîna pirtûkan nivîsên basî in. Tenê şêl û şemalê pirtûkê û naveroka wê didin nasandin. Nivîsên nirxandinên morfolojîk jî tenê li gorê taybetiyên ziman berhemê dinirxînin. Ji bo van herdu şêwe nivîsan jî mirov nikare bibêje ku nivîsên nirxandinên edebî ne. Ji nivîsên analîz û nirxandinên rexneyî yê edebî re westatî pêwîst e, zanîstîyeke kûr û têrûtijî pêwîst e. Edebiyat teknîkeke westatîyê ye. Yê ku vê teknîka westatîyê binirxîne, divê ew bi xwe di vê hêlê de westa be.

Di van demên dawîn de, di hinek rojname û kovarên kurdî de nivîsên nirxandinên edebî derdikevin, keyfa mirov tîne ku ber bi avakirina rexnegirîya edebî de pêngavên baş tîne avêtin. Di hêla nivîsên nirxandina edebî de nivîsên Huseyîn Muhamed, Cankurd û Remezan Alan gelek bala mirov dikşînin. Nivîsên wan yê nirxandinê didin xuyakirin ku, ev hersê edebîyatvanên kurd, ji edebîyatê baş fêhmî dikin, rê û metoda analîz û nirxandina berhemên edebî baş dizanin. Nirxandinên van hersê nivîskaran ji bo pêşketina edebiyata kurdî rênîşan e, dewlemendiye.

Nivîsên Cankurd yê li ser berhemên edebî di kovar û rojnameyên curbecur de tîne weşandin. Dema mirov li nivîsên wî dinêre, bi hûstatî berhemên edebî dinirxîne. Li ser hemû aliyên berhemê disekine û analîz dike. Ew yek bi yek li ser naveroka çîrokan disekine û wan şîrove dike.

Dema min nivîsa Huseyîn Muhamet di kovara MEHNAME'yê de xwend bi min re hêviyek çêbû ku; ji nav kurdan kurdekî ji hêla edebîyatê de tîgehîştîye, ji edebîyatê baş fêhmî dike û berhemên edebî li gorê îlmê zanîstîya edebî dinirxîne, nivîs dinivîse. Ez hêvî dikim ku ew her vî aliyê xwe yê nirxandin û analîza berhemên edebî bidomîne. Kar û xebata xwe ya di vê hêlê de bê rawestandî bimeşîne.

Huseyîn Muhamed bi navê MEHNAME kovareke elektronîk di Înternetê de diweşîne. Min di nivîsa xwe ya bi sernavê “Hêjayiyên Înternetê û Weşanên Kurdan” de ji bo MEHNAME'yê weha gotibû : “Kovara elektronîk Mehname kovareke ji alî naveroka xwe gelek dewlemend e. Di kovarê de cure cure babet nivîs hene. Kovar xwerû bi zimanê kurdî ye. Berpirsiyarê kovarê Huseyîn Mihemed e. Ew ji hêla tîgehîştina çand

û edebiyata kurdî û zimanê kurdî ve mirovekî jîr û zana ye. Di kovara Mehname'yê de sernivîs, perçeyên ji romana kurdî, çîrokên kurdî, hevpeyvîn, helbest, werger, danasîn û analîza berhemên edebî û bi dehan nivîsên curbecur hene. Kovara Mehname hetanî niha 9 hejmar hatiye weşandin û her hejmara wê, yek ji yekê dewlemendtir e.

Di kovara MEHNAME hejmara 9 de nivîsa wî ya bi ser navê "Karakter û rewşa gelê kurd di romana "Fîlozof" de" nivîseke gelek girîng e. Wî bi vê nivîsa xwe daye nîşandan ku bi rastî ew di hêla nixandîna û şîrovekirina berhemên edebî de jîr û zana ye. Romannivîser Mehmed Uzun ji bo vê nivîsa wî weha dibêje : "Lokmanê bira, Gelekî spas. Min nivîsara "Karakter û rewşa gelê kurd di romana "Fîlozof" de" bi kêfxweşî xwend. Nivîsar gelekî xweş lê bûye. Meriv divê nivîskarê nivîsarê Huseyîn Mihemed pîroz bike. Ez careke din te ji bo romana nû pîroz dikim û serfiraziya te dixwazim. Tevî silavên germ... Mehmed Uzun."

Hinek nivîsên Ramazan Alan yên li ser romanên kurdî di kovara War, Pelîn û Nûdemê de derketin. Nivîsên baş bûn. Min li ser berhemên Erebo gelek nivîsên danasînê û nixandîna di gelek weşanên cuda cuda yên kurdî de xwendibû. Lê hetanî niha tu kesekî bi qasî Ramazan Alan berhemên Erebo şemo li gorê zanîstiya edebî nenixandiye. Nixandîna Ramazan Alan ya li ser berhemên Erebo şemo nixandîna zanîstî bû. Nivîsa Ramazan Alan ya di kovara Nûdem hejmara 35ê de jî nivîseke balkêş e, nixandîna zanîstiya, edebî ye. Ev nivîsa wî hêjayê xwendîna ye.

PESIN Û REXNE

Rexne û pesin du aliyê madalyonê ne. Bi hevdu re girêdayî ne, hevdu teman dikin. Çawan ku di jiyana civakan de, ya kesayetiye de tiştên baş û xirab hene. Gelek tişt jî hene ku li aliyek ve rexne lê tê girtin, li aliyê din jî pesnê wê tê dayin. Hinek tişt hene ku hêjayê pesnê ne. Mirov li tiştê rexne bigire, kêmanî û çewtiye wê bibêje, nayê wê maneyê ku di ew tişt de tiştên ku divê pesnê wê jî bê dayin nîn e.

Wexta ku mirov pesnê karek, xebatek, an jî berhemek dide, ji bo ku ew tişt pesnê heq kiriye mirov pesnê wê dide. Berhemek lêkolînê an jî berhemek edebî li gel kêmaniyê xwe pesnê jî heq kiriye. Wexta ku nivîskarek pesnê berhemeke nivîskarekî din dide, divê kesên din ji vê pesnê aciz nebin û vê pesnê bi hawayekî din şîrove nekin.

Em bibêjin ku yek rabe nivîsek binivîse û pesnê M. Emîn Bozarslan, Hasan Yildiz, Mehmed Uzun, yan jî Rohat Alakom bide, divê bête zanîna ku van nivîskaran bi xebata xwe, bi keda xwe, bi berhemên xwe vê pesnê heq kirin e. M. Emîn Bozarslan 30 sale ku bê rawestandîna xizmet dike, berhemên hêja diafirîne, lêkolînên zanîstî dike. Hasan Yildiz lêkolînên gelek hêja kiriye û pirtûkên ku nivîsandiye ji alî gelek nivîskarên pîrcure ve wek çavkanî tête nîşandan. Xebat û lêkolînên Rohat Alakom li holê ye. Mehmed Uzun ji bo pêşketina edebiyata Kurdî xizmetên gelek hêja kiriye. Gelek helbest û romanên Kurdî nivîsandiye. Pirtûkxaneya Kurdî dewlemend kiriye. Min van her çar nivîskarên hêja wek minak da nîşandan ku, baş bê fêmkirin carna çira pesin hewce ye.

Di hêla ramanên felesefî de jî mirov mêze bike, li hinek tiştan hem divê rexne bê kirin û hem jî pesnê wê bê dayin. Lê li cem Kurdan ev tişt bi hawayekî din hatiye fêmkirin. Kurd heger pesnê tiştê bidin, êdî qet rexne lê nagrin, yan jî heger rexne li tiştê bigrin hendî qet pesnê wê nadin. Ev ji şaşî û baş ne têgihîştina tiştan tê.

Di danasîna pirtûkeke edebî de, divê hem pesnê wê pirtûkê bê dayin (pirtûkek çiqas qelsb e, çiqas xeletiyê wê jî hebe, miheqeq cihên wê yê pesnê jî heye) û hem jî heger hebe kêmanî û xeletiyên wî jî bê gotin.

Metoda danasîna pirtûkan, medoda rexnegiriyên edebî, metoda nixandina berhemana divê bi vê tewirî be. Metodên weha metodên îlmî-zanîstî ne. Di kovara MEHNAME'yê de, nivîskarê kovara MEHNAME'yê Huseyîn Muhamed di nivîsa xwe ya "Karakter û rewşa gelê kurd di romana "Fîlozof" de vê metoda zanîstî bi kar haniye. Divê nivîskarên Kurd wexta ku berhemek binixînin yek alî nebin. Bi çavekî objektîf, bi du alî wê berhemê binixînin.

METODA REXNEGIRIYA EDEBÎ

Di nav herikandinên edebî de, ekoleke nû ya rexnegirîya edebî derketiye holê. Ev ekol li hemberê çewt bi karanîna rexnegirîya edebî wek reaksiyonek derketiye. Ji ber ku li ser navê rexnegirîya edebî rexnegireyeke ku ji pîvanên rexnegiriyê dûr e û berhemên edebî bi şêweyeke çels çels hatine nixandin, loma vê ekolê reaksiyonê xwe nîşan daye û rexnegirîya bê pîvan mehkûm kiriye. Navê vê ekolê "New Kritik" e. Yanî rexnegirîya nû ye.

Hinek kesan li ser navê rexnegiriyê rexne li nivîskarên berhemana girtine. Wan berhemên nivîskaran nenixandine, şexsiyeta nivîskaran nixandine. Krîtîk anku rexne û mînaqêşe li ser nivîskaran, li ser jiyana wan ya şexsî û çalakiyên wan yê kesayetî kirine. Rexnegirên edebî divê berhemana binixînin ne ku şexsiyeta nivîskaran. Nivîskarekî di jiyana xwe ya şexsî de dibê ku xwediyê hinek taybetmendiyên ne baş be. Ev nayê wê maneyê ku berhema wî/wê ne baş e. Tiştê ku rexnegirîya edebî eleqedar bike rewş û jiyana nivîskar nîn e, berhemên nivîskar e.

Di hinek weşanên kurdî de li ser navê rexnegiriyê hinek nivîs têne weşandin, mirov dema dixwîne, di wan nivîsan de ecêp dimîne. Nixandin û şîrovekirina berhemê tune, dev avêtin heye, hesûdî heye, pîskirina nivîskarê berhemê heye, li şexsiyeta nivîskar heqaret heye. Ev celeb rexne ji edebiyatê re tu feydeyek nayê.

Di hinek nixandin û şîrovekirina rexneyî yê edebî de teng fikrandin heye. Berhemeke edebî li gorê pîvanên sosyolojîk, axlakî û dîrokî têne nixandin. Hinek jî tenê li gorê pîvanên morfolojîk berhemê dinixînin. Ev şêwe rexnegirî di rexnegirîya edebî de metodeke rast nîn e.

Metoda îlmî-zanîstî ya rexnegiriyê ev e ku; divê rexnegir berhemana edebî bi her awayî binixîne, wê şîrove bike. Ji naveroka berhemê bigir hetanî hunandina buyeran, tema û naverok, teknîka ku di berhemê de bi kar hatiye anîn, herikandina ziman û bi hevûdu ve girêdana bûyeran bi awayekî zanîstî bê analîzkirin.

Rexnegirekî tenê bibêje "filan roman baş e, yan ne baş e, yan jî filan roman romanê balkêş e." Ev bi mirov nade zanîn ku ew roman romanê çawan e. Rexnegir divê behsa teknîka romanê, tema û naveroka wê, zimanê wê, cîhana ku di romanê de hatiye afirandin, bike. Temaya romanê, lehengên wê, figurên wê, nakokiyên ku di nav kesên di romanê hene, ton a wê, îmajê wê û sembolen ku di romanê de hatine bikaranîn, divê bêne behskirin. Xisusiya berhemê ya taybetî divê bê analîzkirin.

Rexnegirê edebiyatê divê maneya berhemê û fonksiyona wê bide rohnîkirin. Sembolen ku di berhemê de hatine bikaranîn bi xwendevanan bide famkirin. Ji bo ku xwendevan berhemên edebî baş fêm bike, jê haz bistîne, taam û lezet werbigre, divê rexnegir metoda zanîstiyê pêk bîne. Divê armanca rexnegir ev be ku; taybetiyên berhemê bi her awayî şîrove bike, binixîne û li ser berhemê analîzeke kûr û berfireh bike. Rexnegir nikare bi çavên xwendevanekî basît li berhemê binêre. Ew divê di berhemê de hêla estetîk, felsefîk, fikr û raman, rewş û mesajên ku di berhemê de hene tasvîr bike, psîkolojiya leheng û figuran tahlîl bike, karakterên tîpan bi nav bike.

Di rexnegirîya edebî de metoda bingeîn, divê tasvîra berhemê, şîroveya wê, nixandin anku analîza berhemê bê kirin. Nivîs li ser van bingehan bê hunandin, dibê nixandineke edebî. Nivîsên ku li ser van

bingehan -li ser berhemên edebî- hatine nivîsîn, dikevin kategoriya nivîsên nîrxandina berhemên edebî. Helbet pîvan û metodên her rexnegirekî ne wek hev e. Ji bo ku mirov bizanibe di Akademîyan de perwerdekirin çawan tê kirin, divê mirov bizanibe Akademî û perwerdekirina Akademîk çiyê. Ji bo rexnegiriya edebî jî divê mirov bizanibe ku edebiyat çiyê. Ew kesên ku bi her awayî ji edebiyatê fam nakin, nikarin nivîsên rexneyî yên edebî binivîsin.

Rexnegir divê di nivîsa xwe de fonksiyona edebiyatê û bandora wê ya li ser xwendevanan baş bîne ziman. Di berhema edebî de, bi çî awayî xwendevan dixê heyecanê, hestên xwendevanan yên cinsî û şadimanî çawan geş dike, çî bi xwendevan dide zanîn, di kîjan hêlê de xwendevan perwerde dike û bi çî metodî li ser xwendevanan tesîr dike, divê yekê yek bê nîrxandin, bê analîzkirin.

Rexnegir divê objektîf be. Ew dema berhemeke edebî binirxîne, tenê li gorê zewqa xwe ya şexsî nikare bibêje ev berhem baş e, yan xirab e. Ew, divê li gorê norm û pîvanên edebî wê berhemê analîz bike. Mirov ji xwendevanekî bipirse “filan roman çawan e?” ew dikare bibêje baş e jî û dikare bibêje xirab e jî. Dema bibêje baş e yan xirab e, û mirov bibêje çima baş e yan xirab e?, dikare bibêje li gorê zewqa min baş e yan xirab e. Ji bo xwendevanekî basît ev pîvan, anku pîvana zewqê tişteke normal e. Lê ji bo rexnegir ev pîvan, anku pîvana zewqê nabe normal. Dema rexnegirekî ji bo romanek bibêje baş e yan xirab e, divê pîvan û normên edebî pêk bîne. Divê bi her awayî behsa taybetmendiyên berhemê bike û bi xwendevanan bide îqnakirin ku ev berhem çima baş e, çima nebaş e, yan jî çima qels e.

Rexnegirekî berhema nivîskarekî dikare ji bo ku; ew berhem berhemeke realist e, piperjîne, pesnê wê bide. Lê ev rexnegir ji bo ku berhema nivîskarekî din nerealist e, nikare xirab bide nîşandan. Di nîrxandina berhemên edebî de pîvanên rexnegir divê nesnel bin, subjektîf nebin, objektîf bin. Di îlmê zanîstiya edebî de normên objektîf ji bo rexnegiran mezîyet e. Ew van mezîyetên xwe dema bi şêweyê objektîf pêk bînin, di analîzên xwe de bi ser dikevin.

Kesê rexnegir dema berhemeke edebî binirxîne, ew kes dibe ku nivîskarê berhemê nas bike û jê hes neke. Lê nabe ku ji bo ew ji nivîskar hes nake, berhema wî/wê qels bide nîşandan. Di masmedîa kurdî de nivîsên bi vê şêweyê gelek hatine weşandin. Ji bo ku ji nivîskar hes nayê kirin, berhemên wî qels hatine nîşandan. Di medya partiyên kurdan de gelek caran nivîsên rexnegiriyê hatine weşandin ku eleqeya wan nivîsan bi rexnegiriya edebî ve tune ye. Heger nivîskar ji siyaseta wan be, berhemên wî/wê baş didin nîşandan, pesnê berhemê didin. Lê heger nivîskar ji siyaseta wan nebe yan jî mirovekî serbixwe be, berhemên wî nebaş didin nîşandan. Hinek caran jî ji bo ku nivîskarekî di nav hêza siyasî de nîn e, li şexsiyeta wî rexne hatiye kirin. Tiştên weha ne tenê di nav kurdan de, di welatên din de jî, di nav milletên din de jî weha pêk hatiye. James Joyce nivîskarekî Irlandî ye. Berhema wî ya edebî “Ulysses” romaneke ku di esra bîstan de pir navdar buye, li cîhanê navûdeng daye. Hinek rexnegiran li berhema wî rexne negirtine, lê li şexsiyeta wî, li rewşa wî ya şexsî rexne girtine. Rexne li James Joyce hatiye kirin ku çima ew nivîskarekî bêalî ye. Çima wî di nav tevgera siyasî ya Irlandayê de cîh negirtiye. Çima wî di berhemên xwe de serîhildana Irlandayê nenivîsiye. Çima romaneke siyasî ya tevgera hêza siyasî ya Irlandayê nenivîsiye. Serokê partiyekî kurd ya nihilîst jî rexne li nivîskarên kurd digirtin û digotin “çima nivîskar romana şoreşê nanivîsin? Çima romana min nanivîsin? Bila li ser min roman binivîsin.” Rexneyên weha rexneyên pûç û vala ne, rexneyên edebî nîn in. Li Ewropayê dezgehên edebiyatê hatine saz kirin, dibîstanên ekolên edebî hatine damezrandin. Di van dibîstanan de rexnegiriya edebî û wezîfeyên rexnegiriyê hatine pêşkêş kirin. Xwendevanên dibîstanan hatine perwerdekirin. Ji wan dibîstanan ya herî mezin û bi navûdeng dibîstana Frankfurt'ê bûye. Niha li tevayê cîhanê di dibîstanên fermî û yên xisûsî de edebiyat wek derseke bi serê xwe heye. Di vê darsa edebiyatê de xwendevan fêrê teoriya edebiyatê dibin, di vê hêlê de têne perwerdekirin.

Rexne û bi taybetî jî rexneya edebî gelek girîng e. Di dema modernîzmê de edebiyat, huner û muzîk bi saya rexneyê pêş ketine, xwe nû kirine. Entelektuelên edebîyatzan gelek qîmet dane rexneyê û her tim girîngiya rexneyê hanîne zimên. Di kovarên edebî de beşa herî girîng beşa rexneyan buye.

Li Ewropayê rexnegirîya edebî ji sedsala 18-an dest pê kiriye û hetanî dema me hatiye. Di nav pêvajoya demê de rexnegirên edebî kar û xebata xwe ya rexnegiriyê wek profesyonelî domandine. Hinek kes di vê hêlê de bune otorîter, bune wek pîsporê rexnegirîya edebî.

Dema li ser navê rexnegiriyê nivîskar berhemên hev na, lê şexsiyeta hevûdu munaqeşe bikin, wê demê rexnegirî dejenere dibe, ji armanca xwe derdikeve derve.

Rexnegir divê xwe li ser berhemê konsantire bike. Serê xwe bi berhemê re bêşîne. Karê rexnegir hêsan nîn e, karekî giran e. Heger ji rexnegirên edebî nebana mirov di derheqê berhemên edebiyatvanan de ewqas pir tişt nizanibû. Bi saya analîzên rexnegirên edebî, mirov berhemên edebî bi her awayî fêhm dike. Rexnegir bi nixandînen xwe xwendevanan teşwîqê xwendina berheman dikan. Performansa rexnegiriyê çiqas pêşve biçê, edebiyat ewqas dewlemend dibe.

PÎVANÊN REXNEGIRIYÊ

Di nixandina berhemên edebî de pîvanên rexnegirîya edebî yê wek kalib tune ne. Mirov nikare wek recete hinek xalên pîvanên rexnegiriyê pêşkêş bike. Her rexnegir li gorê zanatiya xwe, pîvanên xwe yê rexnegiriyê heye. Mirov nikare hemû berhemên edebî li gorê kalibek, anku li gorê pîvanên wekhev binirxîne. Pîvanên rexnegiriyê li gorê şaxên edebiyatê tê guhertin.

Rexnegirekî ji bo ku nivîsên rexnegiriyê binivîse, di serî de divê gelek bixwîne. Bi taybetî jî pirtûkên rexnegiriyê, yê ceribandîne û lêkolînen li ser edebiyatê bixwîne. Pîvanê rexnegirên edebî, yê bingeîn divê nesnel be. Yanê pîvana objektîfîyê be. Rexnegir dema bîr û rayên xwe yê subjektîf têxe nav rexnegiriyê, ew rexne ji armanca xwe derdikeve der. Ji bo ku rexnegir li berhema nivîskar neheqiyê neke, divê li ser berhema nivîskar baş bifikire û li gorê zanîn û têgihîştina pîvanên edebiyatvanîyê berhemê binirxîne û li gor metodên edebiyatgeriyê berhemê analîz bike. Heger rexnegir îdeolojîk bifikire û berhemê li gorê pîvanên xwe yê îdeolojîk binirxîne, wê demê dê hem berhemê çewt bide nasîn û hem jî dikare li nivîskarê berhemê neheqiyar bike.

Rexneya yekalî na, lê rexneya objektîf rastiyê derdixe holê. Têgihîştina rasteqîn bi saya rexneyê pêk tê û tê zanîn. Rexneya objektîf pesindar jî nîne û xerabker jî nîn e. Heq û rastî çibe wê tîne zimên. Hinek kes li ser navê rexnegiriyê wek mar bi mirov ve didin. Rexnegirîya ku li ser hîmên bingeha hesûdiyê bê kirin, ji armanca rexnegiriyê derdikeve. Rexneyên weha ku li ser bingeha hesûdiyê tê pêkanîn tu feydeyek nade. Rexnegirî divê ji bo pêşketinê bibe mekanîzmekî pêwîst, ku mirov jê siûdê werbigre, jê feyde bibîne, jê dersan derbixe.

Pir tebîîye ku nivîskarê berhemê kêmaniyê xwe, şaşiyê xwe nebîne. Ew bi saya rexnegir ji şaşî û kêmaniyên xwe haydar dibe. Ji bo nivîskarê/a berhemê rexne bi qîmet e, giranbiha ye. Lê dema rexne bi mentalîteya reş an spî bê kirin, yanê tenê şaşî û kêmaniyên berhemê bê nîşandan û qet behsa başî û hêla wê ya serketinê neyê kirin, ew rexne dibe rexneyeke yek alî.

Di civakên pêşketî yê modern de kultura rexnegiriyê cîh girtiye. Di civakên paştamayî de kultura rexnegiriyê cîh negirtiye. Ji rexneyê re tehemul tune. Li mezinan, li serokeşîran, li şêxan, li serokên partiyên siyasî rexne nayên kirin. Ji rexneyan re tolerans nîşan nadin. Ev mentalîteya bê tehemulî û bê toleransiyê hêj jî didome. Di civakên rojhilata navîn de, rexne li serokê partiyar û serokê dewletan girtin, ji bo rexnegir xeter e. Dawiya wan rexnegiran ya hepis û zîndan e, yan jî kuştin û mirin e.

Rexneyên negatîf û pozîtîf dîmenên rexnegiriyê ne. Aliyek aliyê din temam dike. Kesê ku xwe tenê bi aliyekî ve girêbide, aliyê din nabîne yan jî naxwaze bibîne, ew nabe rexnegirekî baş. Rexnegir divê di serê xwe de tabuyan çêneke, li hember tabuyan derkeve. Ji bo rexnegir tiştê pîroz rastiye, objektîfî ye.

Rexnegir ji bo ku rexneyên xwe li gor pîvanên rexnegiriyê û li gorê usul û qaîdeyê rexnegiriyê dike, loma dibe rexnegir. Wek ku di destpêka vê nivîsê de jî min got; her rexnegir li gorê xwe şeweyeke wî/ê yê rexnegiriyê heye.

Di civakên gundîtiyê de kultura rexne û minaqeşeyê tune. Kultura hesûdîyê, şerûdîyê û pevçûnê heye. Yê ku kultura rexne û minaqeşeyê pêşî fêr dibin û bi civakê didine fêrkirin ronakbîrin. Lê di nav ronakbîran de hinek ronakbîrên nîvco hene ku wan hêj kultura gundîtiyê ji ser xwe navêtine û loma jî rexneyê li hemberê kesên din wek heqaretê bi kar tînin û dixwazin kesên li hemberê xwe biçûk bixînin. Halbukî rexne ji bo ku qîmet û nirxek dide tiştan tê kirin, ne ji bo biçûkxistiniyê ye. Armanca rexneyê ji bo şaşî û kêmanî bê dîtin û rastiye nîşandan e. Ji bo heqîqet derkeve holê rexnegirtin û rastiye nîşandan tişteke e, heqaret, biçûkxistin, binpênkirin tişteke din e. Sucdarkirin anku tawanbarkirin, biçûkxistin, li şexsiyeta wî kesî heqaretkirin rexne nîne ye.

Rexnegirên edebî xwediyê mesûliyetê ne, li hember xwendevanan xwediyê berpirsiyariyeke cidî û girîng in. Dema analîzên xwe yê rexneyî binivîsin, divê hayî ji mesûliyeta xwe, ji berpirsiyariya xwe hebin. Rexnegir li gorê pêwendiyên dost û ahbabiyê nikare hareket bike, divê li gorê realîteyê hareket bike. Nirxandinên xwe, dîtin û ramanên xwe li gorê berpirsiyariya xwe ya rexnegirî û rewşenbîrî pêşkêş bike.

Helbet hetanî ku edebiyat hebe, dê rexnegirî jî hebe. Rexnegirên analîzker dema berhemek dixwînin, ew bi xwe dikevin nav cîhana berhemê û di nav sîstema ramanên nivîskarê berhemê de tevdigerin. Rexnegir divê nekeve bin tesîra, anku bandora nivîskar ya îdeolojîk, lê ew divê li hember nivîskar reaksiyonên îdeolojîk jî nîşan nede. Helwesta wî li gor metoda îlmî, zanîstî be. Ew bê ku li nivîskarê pirtûkê binêre, heger ew pirtûk berhemeke edebî be û lajiqê pesnê be, divê ew bi pesindayina xwe hêjayiya wê berhemê bîne zimên.

Rexnegir ronahiya dema xwe ne. Yanê dema ku ew têde dijîn, edebiyata wê demê ji xêra wan rexnegiran re tê ronahîkirin. Bi saya wan mirov rewşa edebiyata dema wan fêr dibe. Di demên kêzanzaniya teorîk û kaosa îdeolojîk de, rexnegirên lêkolîner roleke girîng bi cîh tînin û demên weha bi neslên pêşerojê didin zanîn. Ji dema nivîsîna romana Don Kîşot ta îro, maceraya romannivîseriyê û pêvajoya ku edebiyat têde derbas buye û guhertinên edebiyata cîhanê bi saya rexnegirên lêkolîner hatiye fêmkirin. Loma jî rexnegirî gulîstana zanîne ye. Taybetiya rexnegir ev e ku, têgihîştîye, şîroveker e, lêkolîner e. Ew wek hunermendên ku wêneyan çêdikin, li berhemê hur û kûr dinêre û wê dinixîne, analîz dike.

REXNE Û REXNEGIR

Mijara hunerê însan e, ya rexnegiriyê berhem e. Huner bi riya estetîkê, bi îmgeyan, xeyalan, îmajan jîndariyê diafrîne. Rexnegirî bi ziman, bi hevokan, bi şeweyên taybetî qala wê afirandina jîndarî dike, berhemê dinixîne, dipişkîfîne û analîz dike.

Rexnegir çavnêr e, ew bi çavnêriya xwe, bi helwesta xwe û bi metoda zanistiya xwe berhemê şîrove dike. Ew berhemê ji hevudu dipişkîfîne û dîsa li hevudu dihonîne. Rexnegir divê berhemê baş bixwîne, jê baş fêm bike û dema berhemê binixîne, xwe ji hîsên xwe yê sexsî bi dûr bixe, fikr û ramanên xwe yê sexsî dernexe pêş, yek alî nebe, objektîf be.

Ji bo ku rexnegir berhemeke binixîne, rexne lê bigre yan jî pesnê wê bide, divê wê berhemê tehlîl bike ku li gorê tahlîla xwe berhemê rengdêr bike. Rexnegir dema analîza berhemeke edebî dinivîse, ji mantixê, estetîkê, felsefeyê, dîrokê, îlm û zanîstiyê siûdê werdigre û naverok û şiklê berhemê û dema weşandina

wê digre berçavan û li gor wê girîngiya berhemê tîne zimên. Wezîfeyê rexnegir ew nîne ku spehîtiyê, rindiyê, xweşikiyê biafrîne. Wezîfeyê rexnegir ew e ku; ew estetîka spehîtiya ku hatiye afirandin bi xwendevanan bide nasîn.

DI MUNAQEFÎÊ Û REXNEGIRIYÊ DE PÊNGAVEK : KOVARA HELWEST

Kovara çand û edebîyata Kurdî Helwest, li ser bingeha mineqeşeyên çandî û edebî û rexnegirîya zanîstî û edebî weşana xwe meşand. Di nav weşanên Kurdî yê heyî de beşa herî qels tûnebûn an jî nekirina rexne û mineqeşeyên edebî ye. Di nav Kurdan de rexnegirîya edebî qet pêş neketiye. Li ser cure, cure babetên çandî û edebî mineqeşe nayên kirin. Di nav weşanên Kurdî yê heyî de valahîya herî mezin tûnebûna mineqeşe û rexneyan e. Kovara Helwest bi bawerîya ku piçek be jî, vê valahiyê tijî bike û di vê babetê de helwestek rexnegirîyê bixe jîyanê, dest bi weşana xwe kir û 11 hejmar hate weşandin. Lê ji ber sedemên aborî mecbur ma ku weşana xwe bide rawestandî.

Kovarên Kurdî yê heyî, hemû jî li gor xwe rolekî dileyizin û dilîzîn. Kovara Helwest alternatîfa van kovarên heyî nebû. Naveroka kovara Helwestê ji wan kovarên heyî cîhê bu. Helbet, bêguman pêwîstî bi her awayî bi cure cure kovarên Kurdî heye. Neteweyên cîhanê, herkê bi zimanê xwe bi sedan kovar derdixin. Kovarên xwerû Kurdî-Latînî hemû li ser hev ji dehî nabûrin. Di her babetî de kovarên li gor şaxên xwe yê taybetî hebe baş e. Kovara Helwest, li gor xwe kovarek li ser hîmên rexnegirîyê û mineqeşeyê, kovarek taybetî bu.

Di nav nivîskar û rewşenbîrên Kurdan de rexnegirî baş nehatiye fêmkirin. Pîvana rexneyên edebî divê li nav Kurdan bê rûniştandin. Li gor metoda rexnegirîya edebî divê li berhemên edebî rexne bê kirin. Kovara Helwest, rûpelên xwe ji mineqeşe û rexneyên îlmî-zanîstî re vekiribû. Li gor metoda rexnegirîya zanîstî, berhemên çandî û edebî dinirxand.

Kovara Helwest, ji bo tûnebûna mineqeşe û rexneyan gazinek bu. Hejmarên wê bi naverokeke xurt û hemû jî bi nivîsên teoriya edebiyatê, danasîn û analîza pirtûkan, rexne û mineqeşe dihat dagirtin. Li ser her babetên cuda, li ser problemên edebîyatê û nivîskarîyê, gelek nivîsên mineqeşê û yê balkêş hatin weşandinê.

Kovara Helwest ji hemû nivîskarên Kurd yê welatparêz re vekiribû. Kovarê qîmetê didan hemû nivîskaran û nivîsên wan. Nivîsên ku ji kovara Helwestê re dihatin rêkirin, dihatin weşandin. Kovara Helwestê ji bo naveroka nivîsan helwesteke negatîf nîşan nedida, tenê li gorê pîvan û exlaqê weşanvanîyê nivîsan dinirxand û li gor wan pîvanan nivîsan diweşand. Redaksiyon û berpirsiyarên kovarê têkilê nav naveroka nivîsan, têkilê dîtin û ramanên nivîskaran nedibû. Ji bo naveroka nivîsan bila xwendevanan biryara xwe bidana. Xwedîyên eslî yê kovaran xwendevan bi xwe ne.

Kovara Helwest, ji bo ku bi naveroka xwe dewlemend be, ji babetên cuda cuda, nivîs diweşand. Di kovarê de beşên helwestên çandî û edebî, helwestên muzîkî, helwestên zimanî û helwestên dîrokî hebûn. Di van beşan de, nivîsên cure hatin weşandinê. Di her hejmara kovara Helwestê de, beşa “Cîhana Nivîskarên Kurd” hebû. Di vê beşê de, li ser portre yê nivîskaran, li ser kar û xebatên wan yê edebî û li ser berhemên wan yê edebî û lêkolînî hate rawestandî. Bi nivîskarên Kurd yê navdar re, her wekî birêz M. Emîn Bozarslan, Mehmed Uzun, Hesenê Metê, Firat Cewerî, Temûrê Xelîl, Hasan Yildiz, Suzan Samancî, Derwêş Ferho, şahîne Bekirê Soreklî û gelekên din re hevpeyvîn hatin çêkirin û hevpeyvînên wan di kovara Helwestê de hatin weşandin.

Kovara Helwest, helwesta naecibandinê nîşan nedida. Li gor kovarê, di her nivîsê, di her berhemê de kedek heye. Kovara Helwest ji vê keda mejî re hûrmet nîşan dida. Her berhemek edebî li gor xwe xwedîyê qîmet û rûmetê ye. Kovara Helwest, helwesta rexneyên ku kêmanîyan bibîne, rexneyên ku rê nîşan bide, rexneyên çêkirinê ji xwe re kiribû bingeh. Rexneyên xirabkirinê, yên hesûdîyê, yên naecibandinê û pozbilindiyê dûrê kovara Helwest'ê bû. Rexneyên weha tu feydeyek ji çand û edebîyata Kurdî re nayine.

Kovara Helwest, di hêla mineqeşe û rexnegiriyê de bubû çirîskek, bubû meşaleyek. Kovara Helwest bi naveroka xwe ya mineqeşan û rexneyan, ji bo pêşveçûna çand û edebîyata Kurdî xizmetek baş pêk anî. Jîyan bi mineqeşe, rexne û helwestên rast pêşve diçe. Kovara Helwest ji bo nivîskarên Kurd yên nûh ku xwerû bi zimanê Kurdî dinivîsînin, bu firsendek, bu îmkaneke. Gelek nivîskaran berhemên xwe yên nûh, nivîsên xwe yên pak ji kovara Helwestê re şiyandin.

Kovara Helwest, berhemên nivîskarên Kurd yên nûh derketî ji xwendevanan re dida danasînê. Di beşa "Cîhana Pirtûkan" de, bi giranî li ser berhemên nivîskarên Kurd yên nûh dihatin seknandin. Bi rexneyên çêkirî yên dostanî van berhemên şîrove dikir, xeta û kêmanîyan bi dostanî radixist holê, ku ew nivîskarên nûh di afirandinên xwe yên din de xwe ji van xeta û kêmanîyan rizgar bikin. Aligirê wan yê herî mezin bi rexneyên xwe yên dostane û çêkirî, bi helwesta xwe ya rast ya îlmî-zanîstî, kovara Helwest bû.

HUNER, HUNERMENDÎ Û BERHEMKARÎ

Afirandin jîyandina ducarkî ye

Yên ku mirov li ser lingan, li pîyan digrê hêvîya mirov e. Lewra mirov (însan) sembola hêvîyê, rûmetê û di berxwe da dayîne ye. Hunera ku hêvîyê û berxwedanê bi kar neynê qîmeta wê zêde tûne ye. Hewcedarîya ji hunerê re ewe ku huner divê valahîyê tijî bike. Huner cîhanê(dinyayê) dinasê û di nav mirovan de pêşveçûnê dihûnîne. Di nav civatê de hîsên etîk belav dike. Huner bi xwe wesîtayek e. Mînakên jîndar e.

Hunermendî di eslê xwe de pratîka xweser a afirandina berhemên cîvakî ye. Ji bo guherandinê, ji bo pirs û pisgirikan, ji bo çareserkirina pirsan, wezîfên mezin dikevê ustîyê hunermendan. Wek ku Tolstoy jî dibêje :

—«Her rojên nûh, wezîfên dîrokî divê. Em jî, yan emê li pey vê wezîfê mêzekî û yan jî vê wezîfê qebûl bikî.»

Ji bo vê jî, divê hunermend bi wezîfê xwe hayîdar be, berpîrsîyarîya xwe baş bizanibe. Di têkilî û pirsên cîvakî de bi çavekî rexnegirî li pêvajoyê binêre. Mirovên hunermend û afirandinên wî/wê ji civaka ku tê de dijî nayê veqetandin. Dîtin û ramanên wî/wê li gor têkilîyên cîvakî, maddî, manewî,aborî û sîyasî bi şekil dibe. Berhemên hunerî li gor têkilîyên cîvakî yên taybetî tê afirandin. Ji bo ku guherandina têkilîyên cîvakî di hêla estetîk û huner de jî guherandin çêdike, mirov nikarê huner û hunermendîyê ji şertên nesnel-objektîf- veqetîne.

Dîtin, raman, fikrandin, avakirina dinyayêk (cîhanêk) e. Huner û hunermendî; fêrbûnê, jîyandinê, pê hesandinê, hewusandinê, fikrandinê diafirîne. Ji bo vê, hunermendî jîndarîyek e. Hunermendî û huner her tiştî wek wê qebûl nake. Berhem û afirandinên wî/wê li dij sazumanên kevnare serîhildanek e.

Ger mirov pêvajoya dîroka hunerê nizanibe, hunerê baş fêm nake. Huner bi cîvakbûna însanan (mirovan) dest pê dike. Dîroka hunerê bi qasî dîroka mirovatîyê kevn e. Lê, di her demî de, li gor demê hatîye

guherandin, xwe nûh kirîye. Hunera her demî hem berdewama a berê ye û hem jî ji a berê başqetire (cudatire). Di pêvajoya dîrokê de her dem guherandin çê bûwe, lê ev guherandin bi hev û du ve girêdayî buye. Yê ku vê têkilî û girêdayîyê çêkirîye çanda mirovahîyê bûye. Berhemên ku bi çanda mirovahîyê ve nehatîye girêdan helîlaye, çûye.

Di her demî de hunera wê demê hatîye çêkirin. Hunerên her demî (çax, asyr) ji hev cûda bûne. Dîtin û ramanên her demî li gor wê demê hunerê nûh afirandîye. Nûhkirina hunerî a her demî, dinyaya (cîhana) cuda cuda dide xwîyakirin. Hunera Grekîyan (Yewnanîyan) a qedîm, yan jî hunera Egîptîyan (misrîyan) a kevnare û hunera nûha ji hev û du gelek cudatirin.

Hunerî afirandina dinyakî nû ye. Huner me fêrê jîyandina dinyakî nûh dike û helwesta famkirin û guherandinê dide mirovan. Huner xwestinekî afirandinê ye. Xîsusîyeta hunermendîyê bi daxwaza xwe guherandina dinyayê ye. Fêmbûna dinyayê têr nake, divê dinya bê guherandin.

Ji bo Netewên bindest hewcedarîya huner û hunermendîyê gelek heye. Afirandina hunera netewayî li ser hîmên kevnare na, divê li ser esasên hemdemîyê, nûjentîyê bê avakirin. Hunera modern di cîvakên paştmayî de jî tê afirandin. Nakokîyên cîvakî û netewayî ji bo pêşketina hunerê dibe zemîn. Dîtin û ramanên modern bi xwe re hunerîkî modern jî derdixe holê. Huner li ser van esasên modern hîn jî pêşte diçe.

Jîyandin û guherandin di pêvajoya cîvakan de zu bi zu ber bi pêş diçe. Civak wek xwe namîne, tê pişkavtin. Di guherandin û pêşveçûnê de huner rola xwe dileyize. Avakirina dinyayek nûh bi xwe re avakirina hunerêk nûh jî tîne. Hunera ku di xwe de dinyayekî nûh çêneke, di pêşerojê de dahatuya wê tûne ye. Gava dahatuya wê tûnebe dinya wê ya nûh jî nabe. Wexta ku huner ji xwe re dinyayekî nûh afirand xwe jî ji nûh ve diafirîne, dijîne.

Hetanî ku mirovahî (însanîyetî) hebe huner jî dê berdewam bike. Dê her şaxekî hunerê li gor xwe dinyayekî xwe biafirîne. Neteweyên ku ji bo afirandinên nûh cehd nekin û li ser esasên moderntîyê hunera xwe pêşte nexin, dê paşte bimînin. Divê bi zanatî û zanîstî xwe guherandin çêbibe. Hunermend afirandinên xwe yê herî baş di dema guherandinê de dide. Di dema neguherandinê de berhem dernakevin holê. Huner ham madda xwe ji lîvbaşîyê cîvakî digirê.

Huner her gav û di her demî de xwe objektîf hîs dike. Û li gor dinya xwe ya zanîstî jîyanê û cîvakê şîrove dike. Hîmê hunerê her tim jîyana cîvakî ye. Huner di dinya xwe de timî derîyê xwe ji nûhkirinê û pêşveçûnê re vekirî dihêlê. Ew di şîrovekirina xwe de azad e û li gor realîteyê (rastîniyê) hareket dike.

Gelê Kurd di nav pêvajoya têkoşîna rizgarîyê da ye. Gelê Kurd ne deh sale, bîst car deh sale (200 sal e) ku li dij dagirkeran têkoşînekî bê hempa dide. Di pêvajoya vê têkoşînê de gelê Kurd gelek hatîye guherandin û tê guherandin. Guherandina cîvaka gelê Kurd û guherandina hunerî bi hev û du re dimeşe. Di hêla guherandina cîvakî û di warê guherandina hunerî de mînakên berbiçav derdikevin holê. Gelê Kurd dema xwe ya herî jîndarî dijî. Hunermend û kadirên sîyasî yên gelê Kurd divê mejîyê xwe bigehurînin, modern bibin. Cîvakekî pêşketî û modern bi dîtin û ramanên nûjen tê saz kirin. Çawan ku gelê Kurd layiqê koletîyê

û bindestîyê nîne, weha jî layiqê sazumanekî kevnare, paşverû û dîktatorî jî nîne. Gelê Kurd ji alî dagirkeran ve pîrr hatîye pelîçiqandin. Hewcedarîya gelê Kurd ji hemû gelan pîrrtir bi serbestî, azadî û demokrasîyê heye. Gel (xelk) azad nebe, huner jî azad nabe. Wê gavê jî pêşveçûn çê nabe.

BERHEMKARÎ

Min di kovara çandî, edebî û hunerî “Berfîn Bahar”ê de xwend. Nivîskar Muzafer Îzgu 86 pirtûk nivîsîye û weşandîye. Ji van 86 pirtûkan 7 roman, 24 kurteçîrok û 55 pirtûk jî ji bo zarokan e. Piştê xwendina vê nivîsê ez li ser nivîskarên Kurd fikirîm. Tu nivîskarekî Kurd hetanî nûha 30 - 40 pirtûk nenivîsandîye. Di nav nivîskarên Kurd de yê herî berhemkar Mehmed Emîn Bozarslan, Mehmed Uzun, Zeynelabîdîn Zinar, şahîne Bekirê Sorekî, Hesên Metê, Firat Cewerî, Lokman Polat, Gabbar Çîyan û çend kesên din in. (Li vir meqêda min nivîsandina berhemên edebî ne. Di hêla berhemên sîyasî de yê ku en pîrr pirtûk nivîsandine Abdullah Ocalan , Kemal Burkay û nivîskarên kovara Rizgarî ne .)

Di hêla lêgerîn û lêkolînvaniyê de jî hinek nivîskarên kurd gelek xizmetên baş kirine. Wan bi xebatên xwe yê lêkolînî beşek ji dîroka kurdan, weşanên kurdan, çand û destanên kurdan derxistin ronahiyê. Di hêla lêkolînvaniyê de Malmisanij, Rohat Alakom, Hesên Yildiz, Selahatîn Mihotolî, Cemşîr Bender, Botan Amedî û hinekên din pirtûkên lêkolînî yê gelek baş û hêja weşandin.

Nivîskarên kurd yê edebîyatvan, ku min li jorê navê wan nivîsî, di hêla edebiyata Kurdî de xizmetên hêja kirin e, her yekî ji dehan pîrrtir berhem afirandin e. Nivîskarên din yê Kurd gelek kêr -hinek jê pîrr hendik, yek an jî du pirtûk- nivîsandin e.

Di nav nivîskarên ku bi eslê xwe Kurd in, yanî nivîskarên kokurd, lê bi zimanê tirkî dinivîsîn de yê ku herî pîrr pirtûk nivîsandîye Yaşar Kemal e. Gelek nivîskarên bi eslê xwe Kurd yê bi berhem ji dehî zêdetir pirtûk nenivîsandîye.

Nivîskarên Kurd yê ku xwerû bi Kurdî dinivîsîn, gelo çima berhemên wan hendik in? Gelek sedemên vê tiştî hene. Em nikarin yek yek li ser wan hemû sedeman bisekinin. Lê ev tişt rastiyek e ku; nivîsandina pirtûkên Kurdî bi pîrr alî hêj nûh e. Westayê edebîyata Kurdî Ahmedê Xanî 300 sal berê bi Kurdî berhem afirandîye, lê ji ber sedemên rewşa welat nivîsandina berhemên Kurdî berdewam nekirîye. Di vê pêvajoya 300 salî de gelek kêr pirtûkên Kurdî hatine nivîsandin. Nivîsandina pirtûkên Kurdî bi giranî piştê salên 1980yê dest pê kir. (Li vir mabest nivîskarên Kurdistana bakûr in.) Piştê salên 1980yî ta îro gelek nivîskarên Kurd yê nûh derketin. Evan nivîskarên Kurd yê nûh berhemên xwe-pîrr hendik be jî - bi Kurdî afirandin. Gelek pirtûkên kurteçîrok, helbest û roman bi destê van nivîskarên nûh hatin afirandin. Nivîskarên nûh yê Kurd ku piştê salên 1980'yî berhemên Kurdî afirandin, hinek ji wan ev in: Firat Cewerî, Hesên Metê, Mehmed Uzun, M. Alî K., Gabbar Çîyan, Lokman Polat, Aram Gernas, Maruf Yilmaz, Suleyman Demir, Mustafa Aydogan, Seydo Aydogan, Haluk Ozturk, Xurşîd Mîrzengî, Dawê Xanê û gelek kesên din hene ku min navê wan livir nenivîsand.

Di nivîskariyê de berdewama nivîsandinê gelek girîng e. Nivîskar divê nivîsandina berhemên edebî-Kurdî ji xwe re bike wek huner. Tim binivîsîn e. Hinek nivîskarên Kurd hene, yek-didû pirtûk diweşînin û hendî nanivîsîn, pirtûk naweşînin. Divê weha nebe. Azîz Nesîn 104 pirtûk nivîsand. Nivîskarên Kurd jî her çiqas bi qasî Azîz Nesîn nebin jî, divê her nivîskarek en hendik deh-bîst pirtûk binivîsîne û biweşîne. Berhemkarî hunerek e. Huner afirandin e, afirandin du car jîyandin e. Her afirandin jîyandina cîhanek nû ye.

Pirrnivîsandin û afirandina berhemên edebî-kurdî, çand û edebiyata Kurdî dewlemend dike, zimanê Kurdî hîn jî pêşve dixê. Nivîskarên bi berhem bi vê kar û xebata xwe, bi keda xwe ya mejî, vatîniyên cîvakî û netewayî tînin cîh. Nivîskar bi hunera bi berhemî di nav cîvakê de rolekî girîng dileyizin. Ji bo hişyarbûna netewan û guherandina cîvakan pirtûk rolekî xwe dileyize. Bandora edebiyatê li ser civakê gelek heye û ev bandor hêj jî tesîra xwe didomîne.

Dawî

**

BERÊ GOTIN HEBÛ

www.nefel.com

info@nefel.com

NEFEL

1

E-POSTE: INFO@NEFEL.COM MALPER: WWW.NEFEL.COM

2

MUSTAFA AYDOGAN

NEFEL

Stockholm

2002

www.nefel.com

info@nefel.com

3

Mustafa Aydogan:

Weşanxane: Nefel

Sandfjärdsgatan 10, 11 tr.

120 57 Årsta / Sweden

www.nefel.com

info@nefel.com

© Mustafa Aydogan û Nefel

Çapa dijîtal: 2002

ISBN: 91-89687-08-6

Grafika pirtûkê: Arif Zêrevan

Wêneyê nivîskarî: Arif Zêrevan

Bêyî destûreka nivîskî ti kes nikare vê pirtûkê ji nû ve

bi ti awayî çap bike, kopî bike yan li ber wê zêde bike.

Çênabe ko ti kes fayla vê pirtûkê kopî bike

û di Internetê de bêxe malpera xwe.

4

Nêverok

Pêşgotin 7

Di navbera lêf û berîyê de 11

Ji bo her pirtûkekê gulek 13

23 sal berê	23
Rojnameyek û ronakbîrek	28
Bi minasebeta sedsalîya rojnamegerîya kurdî dîsa li ser Dicle-Firatê	41
Hespikekî hesinî û dîwaneke dîrokî	55
Elyêzerê kurd	58
Siltanê Fîlan, ez zimanê xwe dixwazim!	66
Mejî zane zor zane? Fikir ji tirsê xurttir e	75
Stêrkek rijîya û stranek nîvco ma	84
Warek wêran bû mirovahî jahrdadayî bû	86
Ma kurd gurê hevdu nin?	90
Rojekê ez hatim	97
Roja Nobelfî	100
Tonî Morrison	106
Sêhra Nobelfî	110
Wergir hinerek e	114

5

6

Ji Seydoyê min î delal re

ji brayê min î ko min nikarîbû ew gor bikira re...

Pêşgotin

Li ba min, kurd her bilind in.

Ji bo kurdan du tişt henin ko sedemên mayîn û nemayîna wan in; ziman û welat. Ger kurd di jîyana xwe ya rojane de, li zimanê xwe bi xwedî dernekevin, zimanê wan dê ber mirinê ve biçe. Bi mirina zimên re, mijara kurd û Kurdistanê jî dê ji holê rabe; ger wekî her neteweyê xwedîyê welatê xwe, kurd doza Kurdistanê ji xwe re nekin armanceke esasî, wê gavê tu ewlehîya ziman û kultura kurdan jî namîne. Divê kurd weke helwêsteke sîyasî, exlaqî û ûjdanî jî li her deverê û bi her awayî li zimanê xwe bi xwedî derkevin. Ji bo lêbixwedîderketina zimên jî rêya sereke ev e: Bikaranîna zimên. Ger kurd naxwazin zimanê wan bimire, divê zimanê xwe bi kar bînin.

Nîvîskarên kurd jî berhemên xwe ji alîyê awa, naverok û estetîkê ve, çî qasî bi misteweyeke bilind biafirînin, rûmeta zimanê kurdî û milletê kurd jî dê ew qasî bilind bibe.

Tev li hemû asteng û kêmasîyan, berhemên ko bi zimanê kurdî tên weşandin û hewildanên di vî warî de derdikevin holê, mirovî hevîdar dikin. Bi taybetî xebatên li Swêdê yên ko li ser kultur û edebîyata kurdî tên kirin, hêjayî pesindayîneke mezin in. Heta, mirov dikare bibêje ko li Swêdê »ekoleke« zimanê kurdî ya li ser bingegehên rêzimana Bedirxanîyê mezin pêk hatiye û divê ev êkol ji bo parastin û pêşdebirina zimanê kurdî bibe sitûnek. Lê divê em ji bîr nekin ko xebatên mihaceratê bi tena serê xwe, nikarin jîyana zimanê kurdî bidin domandin. Divê ziman û ede-

bîyata kurdî li ser axa Kurdistanê bèn geşkirin; divê kurd li ser axa bav û
7

kalan, li ziman û edebîyata xwe bi xwedî derkevin.

Mixabin, ev ji trajedîyeke kurdan e ko kurd hê nikarin li ser axa xwe, bi zimanê xwe bixwînin û binivîsin. Îro hin weşanên ko derdikevin jî ne li Kurdistanê derdikevin û li Kurdistanê nikarin bi awayekî hêsan bèn belavkirin (Kurdistana Başur ji aliyê ewlehîya zimanê kurdî ve jî deskevîneke esasî ye, divê giringîya wê baş bê fêhmkirin).

Mistefa Aydogan nivîskarek ji wan kurdan e ko li Swêdê dijîn. Min berê jî hin nivîsên Mistefa Aydoganî yên bi zimanê kurdî ko di kovarên kurdan yên cuda cuda de hatibûn weşandin xwendibûn û wekî kesekî dilxwazê xwendina bikurdî, keyfa min ji wan nivîsên wî re gelekî hatibû. Heta, me çend nivîsên wî yên bitirkî, di kovara Serbestîyê de jî weşandin; ew nivîsên wî yên bitirkî jî ji aliyê uslûbê ve di misteweyeke biserketî de bûn. Ev di "Pêlên bêrîkirinê de" jî dîyar e. Çend berhemên Mistefa Aydoganî yên wergerê jî henin; mîna Zaroka Şevê, Siwara, Siltanê Fîlan, Fîlhemdî û Kurdistan. Niha jî wergera pirtûka Orhan Pamukî ya dawîyê (Navê min Sor e) qedandîye û dê demeke pir kurt de pêşkêşî xwendevanên kurd bibe.

Mistefa Aydogan, bi uslûbeke edebî ya serbest ve hestên sirgûnê, bêrîyê, lêgerînê û ji hemûyan pêşdetir, êşa »reşqeder« kurdan di nava dilê xwe de diguncîne û dinivîsîne û bi ya Hawarê dike, wekî bibêje "hawar! Hawar! Kurdno xwe binasin!"

Ew, Hawarê di jîyana Kurdan de qonaxeke pir giring dibîne û dinivîsîne ko »kurd di Hawarê de, bilind in« û li ber wê heyfê dikeve ko îro hin kes li ser navê kurdewarîyê kurdan piçûk dixin! Edebîyat û hiner bilindkirina rûmet û morala mîletan in. Lewra Mistefa Aydogan balê dikişîne ser Tonî Morrisona »reşik« ya xelatwergira Nobelî ya Edebîyatê û bi wergirtina xelatê re bilindkirina şexsîyeta mirovên reşik... Mistefa Aydogan çî qasî li Hawarê û Celadet Bedirxan, li Dicle-Firat û Edip Karahan şarezaya ye, di edebîyata cihanî de jî ew qasî serwext e...

Ev pirtûk ji şanzdeh nivîsên Mistefa Aydoganî pêk tê ko berê di hin kovarên cihê cihê de hatinin weşandin. Sê nivîs ji van, li ser Xelata Nobelî ya edebîyatê û hin nivîskaran in ko xelat wergirtin. Çar nivîs jî bi awayekî çîrokî ya modern-postmodern hatinin nivîsandin; ji vana çîroka herî balkêş, »23 sal berê« ye. Di vê çîrokê de, Dêrik di bin herka libên hinan de ye. Di vê nivîsê de, stêrk ji ezmanan tên xwarê... kûr kûra Xabê ye, qêrîna Qîza Qirêl û hawara lêf û berîyê tev li hevdu dibin.

8

Nivîseke dirêj jî li ser Celadet Bedirxan û kovara Hawarê ye; Celadet wekî »Elyêzerê kurd« tê binavkirin; di eslê xwe de, Elyêzer mirovekî cihû ye, bingeha zimanê îbranî danîye, ew ji nû ve vejandîye û pêşkeşî gelê ci-

hû kiriye; Celadet Bedirxan bi xwe jî li ser vî Elyezêrê cihû nivîsek nivîsîye û di nivîsa wî de ev zilam bi xebata xwe ya hêja ya ko rê li ber reşqederaneteweyekî girtiye û ji bo vejîna ziman û neteweyekî pêşkêşî kiriye, wek nimûneyekê pêşkêşî kurdan dibe.

Mistefa Aydogan jî Celadetî dişibîne vî Elyezêrê cihû û xebata Celadetî ya ji bo zimanê kurdî, li ber çavên xwendevanan radixîne. Du nivîsên dirêj jî li ser Rojnameya Dicle-Firat û Edîp Karahanî nin; di pêvajoya rojnamegerîya kurdî de rola Dicle-Firatê vedikole û şexsîyeta Edîp Karahanî wekî rewşenbîrekî payebilind pêşkêşî xwendevanan dike. Nivîseke din ya di vî pirtûkê de, li ser rol û helwêsta rewşenbîran e; nivîskar li ser vê pirsê radiweste, bê ka rewşenbîr çawa dikare guhên xwe bidin wijdanê xwe û bibin »dengê wijdên«; helwêsta profesorekî frensî yê ji bo protestokirina êrîşen Fransayê yên li ser Cezayîrê, cubeyê xwe yê zanîngêhê bêyî ko careke din li xwe bike, ji xwe kiriye û gotiye, »Ez nikarim di bin vê şermê de kar bikim« bi bîr tîne û helwêsta wî û rewşenbîrên kurd dide ber hev. Nivîskar destnîşan dike ko dema Abdullah Ocalan li Îtalyayê bû, ji ber hin axavtinên wî yên piçûkxistina gelê kurd, 33 rewşenbîrên kurd ew protesto kiribû û li ser wê protestokirina Ocalanî, ev her 33 rewşenbîr bûbûn armanca erîşên PKKyê û aligirên wê. Ne ji xwe, hin ji wan aligirên PKKyê jî xwe mîna rewşenbîran dihesiband. Nivîsek jî li ser cîhana pirtûkan e; Mistefa Aydogan her pirtûkekê di bexçeyê »mirovistanê« de weke gulekê dihesibîne... Ew di nivîsa xwe ya li ser Helebçeyê de dibêje »Min bajarek dît, seranser goristan... Min bi hezaran gor dîtî, bi salan şop pêneketî... Bi şevê zûrezûra guran û bi rojê jî xişexîşa maran... Ji heyaman vir de ye ko weha tê gotin ev destan...» û trajedîya neteweyekî bi zimanekî edebî li ber çavan radixe. Di nivîsa xwe ya »Ma kurd gurên hevdu nin« de jî li ser girîftariyên sîyasî yên di nav kurdan de henin, radiweste; her çi qasî mijar sîyasî be jî nivîskar ji uslûba xwe ya edebî qet bi dûr nakeve. Di nivîsa »Rojekê ez hatim« de, hêza hezkirin û bêrîkirina derketîyekî pir xurt dîyar dibe. Nivîsa »Werger hinerek e« pêwîstîyê ji gotinan re nahêle, bawerîya min ew e ko gava xwendevan bixwînin, ew ê hêjayîya nivîsê û giringîya fikir û pêşniyarên di wê de tînin pêşkêşkirin, bi xwe jî ferq bikin.

9

Her çi qasî ev nivîs berê hatinin weşandin jî ji tam û naveroka xwe qet tiştek jî wenda nekiriye. Ez weha bawer dikim ko ev pirtûk dê lezeteke xwendinê bide xwendevanên kurd. Mistefa Aydogan di vî pirtûka xwe de, bi zimanekî zelal û bi xemilandineke xweş ve gelek caran mirovî ji xeyalekê ber bi bûyereke rastî ve dibe û ji bûyereke rastî jî digîhêjîne xeyalên bêbinî... Ziman û gotinên kurdî û mirovên kurd, di pênuşa Mistefa Aydoganî de, gelekî têrêşin, lê ne şikestînin; bi gotina wî »kurd bilind in«.

Ahmet Zeki Okçuoglu

10

Di navbera lêf û berîyê de

Min gelek dijwarî dîtîn

lê îro dijwarîya herî mezin ew e ko mirov kurd be.

Min gelek şer dîtîn,

lê îro şerê herî dijwar ew e

ku mirov karibe kurd bimîne, xwe kurd bihêle...

Min geh li serê şiverêyekê, geh li ser kanîyekê û geh jî di bêdengîya deştekê de şopa jîyanekê gerand. Carinan, min di bin tava heyvê de, berê xwe da û çol û çepelan.

Carinan, ez bi zeraqa rojê re bi dengê straneke nas li xwe hay bûm. Û carinan jî min xwe spart hêza gotinan û ez bi efsûna wan di nav lêf û berîyê de çûm û hatim.

Carinan, hisên min ên nostalgîk ez zevt kirim û bernedam. Bi hemû hêza xwe dora min girt û ji bo min girtîgeheke kesjênefilitî ava kir...

Carinan, li min hatin rehmê, pêl bi pêl berê xwe da min û bi kulîlkên lêfa dilrevîn re bêhna berîyeke dilovan a sermestkir ji min re anî. Lê wê gavê jî ez di lehîya hêsirên ko hinarikên rûyê min ji xwe re kiribûn cuhok de bi zorê ji fetisandinê xelas bûm.

Roj hebûn ko ez di agirekî de bûm qîjot, di nav dûmanekê de wenda bûm. Roj hebûn ko roj nîvrojê ez bûm hedefa guleyên bêhejmar û di destê "qesasedîyarekî" de, di nav xwînê de vegevizîm. Roj hebûn ko ez bi êşa ciwanên hatibûn "emirqutkirin," nalîyam. Û roj hebûn ko min nikarîbû, delalîyên ber dilê xwe jî gor bikirana.

Carinan, dilê min bi hesreta bihişteke perpitî, çavên min li deverekê asê man. Rojinan, xezebeke nedîtî bi ser bihişta min de hat û tofaneke ecêb lê rabû. Wê gavê, agir bi erdê ket, ter û hişk bi hevdu re dan ber xwe û binê dojehekê danî.

Carinan, rabûn û rûniştin, hezkirin û guhpêdanên ko bi guhertina mirovan re xuya bûn, ez ecêbmayî hiştim.

Carinan, li vê devera dinyayê, li vê quncika sar û sermayê, bûyerên ko

11

çavên dinyayê giş dadigerîyan ser, bala min kişand û his û fikirên ko ji ber wan li ba min peyda bûn, tevî hêvîyên min di bişkokên klavyeyê re berê xwe da komputera min.

Carinan, min li ser sînorê xewn û rastîyê, bi vî alîyî û wî alîyî de baz da.

Carinan, tiştên ko min di rastîyê de hêvî dikirin, hatin xewnên min.

Carinan jî min bi hêvîya ko xewnên min rast bigerin nivîsand.

Carinan, min qesda lêf kir û ez li zarokîya xwe gerîyam. Carinan, ez daketim berîyê û min li xortanîya xwe ya nîvcomayî pirsî.

Carinan, em bi xwe bûn agir û bi hêvîya xwe ketin. Carinan jî me bi

xwe li ser hêvîyê pal da û ew di bin xwe de mirar kir.

Carinan, min erdekî beyar bizar kir û tehba min bi erdê de teqîya.

Carinan, ji kêfa berê erdê dugîsinkerî re tu nemabû ko bask bi min ve çêbûbûna û ez bifirîyama. Carinan jî ji taswasan xew bi çavên mirîyên mezelan dibû, lê bi çavên min nedibû.

Carinan, destê min li pêûsê sist dibû, tilîyên min di xwe re nedidît ko pê li bişkokên klavyeyê bikin. Lê tevî vê jî gava kerî û lalî bûbûn adet, min hewil da ko ez çavên xwe ji neheqîyan re negirim.

Carinan kul û derdên min tev rabûn û ez di quncikekê de qêrîyam.

Bi kurtî, min carinan fikirên xwe nivîsîn, carinan hisên xwe û carinan jî hêvîyên xwe...

Mustefa Aydogan

12

Ji bo her pirtûkekê gulek

»Maleke bêpirtûk wekî laşekî bêrih e.«

Marcus Tullius Cicero

I

Pirtûk di bexçeyê mirovistanê de gula herî xweşik e. Gava ev gul bişkivî, rengê dinyayê bi carekê hat guhertin. Dinya xweşiktir û rohnîtir bû. Ya ko ev îmkan pêşkêşî mirovatîyê kir, nivîs bi xwe bû. Heta ko nivîs nehat peydakirin bexçeyê mirovatîyê ji bêhn û xweşikbûna vê gulê bê par jîya. Peydabûna nivîsê, peydabûna şertê zimanê nivîskî, di warê teknolojiya enformasyonê de şoreşa yekem e. Gava nivîs peyda bû, şertên pirtûkê jî derketin ortê. Û ji gava ko pirtûk peyda bûye û vir de, di jîyana mirovatîyê de rola herî xurt leyiztiye. Bi saya wê, bi vê navgîna herî ewle ve, çand û zanîna hatin parastin û tevî tecrubeyan dewrî nîşan bûnin. Wê heta niha nîşan daye ko di warê parastin û navberîya çand û zanîna de, ji gava ko peyda bûye û vir de, ew di her deman de bêhempa ye. Wê her weha ji bo pêşdebirin û zîndebûna zimên jî roleke bingeîn leyiztiye. Şertê ko ew cara yekem derxist ortê, di pêşveçûna mirovatîyê de qon-axeke pir giring e. Bi saya wê, em dikarin baştir zanibin, bê demên berê çawa bûn û di derheqê pêvajoya medeniyeta dinyayê de agahdarîyê baştir werbigirin.

Berê, mirovan ne dikarî bixwendaya û ne jî binivîsandaya. Mirovatî bi hezaran salan ji bûyereke ko navê wê nivîs e, bê par jîya. Ne kaxez, ne pêûs û ne jî pirtûk di jîyana mirovan de peyda bûbûn. Ji bo parastin û dewirkirina çandê, bi tenê bîra mirovan hebû. Ji derveyî vê, tu tişt di destên wan de tune bû. Lê hemû tiştên ko dihatin gotin, di bîrê de nediman û di hindurê demê de beşek dihat jibîrkirin. Jîyan pêş ve diçû, mirovan ji koçerîyê dest bicîhbûnê dikir û pêwendî bi komplekstir dibûn. Pêwîstîyên wan ên jîyanê pirtir û mezintir dibûn û bîra mirovî nema têrê dikir. Di vî warê de hewildanên ji bo peydakirina çareyan her

berdewam bûn. Di encama wan hewildanan de, şertên nivîsê amade
13

bûn. Pêvajoya amadekirina şertên wê, ji deh hezar salan berê ve dest pê dike. Wêneyên ko mirovên şikeftan çêdikirin, mîna gavên pêşdemên wê tîna qebûlkirin. Pêvajoya pêşdemên nivîsê, heta ko herfan şûna wan wêneyan girt, dewam kir.

Gava behsa nivîsê, behsa vê şoreşa teknolojiya enformasyonê ya yekem dibe, dilên mirovan li wê derê lê dixin, çavên wan berê li Rojhilata Navîn diçirsin û dû re jî dadigerin ser gerdena Efrîqayê. Li dinyayê, sê çem henin ko gava behsa medenîyetê tê kirin, divê berê behsa wan bê kirin, ji wan bê destpêkirin. Ji van, du çem henin ko kana bereketa Mezopotamyayê nin. Mezopotamya, wê axa ko tovên medenîyetê cara yekem lê zîl da...

Li gora dîroknivîsan, medenîyetê cara yekem serê xwe li Mezopotamyayê rakirîye. Şoreşa teknolojiya enformasyonê li wira dest pê kirîye. Nivîs cara yekem bi texmînî, berîya niha bi pênc hezar salan, li wira hatiye peydakirin û bikaranîn. Elfabeya dinyayê ya yekem, bû para wê. Li wê derê, medenîyeteke pêş hat avakirin û ev medenîyet bi saya nivîsa ko wan peyda kiribû, bi saya nivîsa ko li ser lewheyên kîlî hatibû nivîsîn, gîhişt mirovatîyê. Ew awayê nivîsê bi berfirehî hatiye bikaranîn û weke navgîna komunîkasyona navneteweyî rola xwe leyiztiye. Çemê din Nîl e, Nîla ko gîyanê Efrîqayê ye, xwîna ko di damarên wê de digere... Efrîqa û Nîl du navên ko sedemên hebûna hevdu pêk tînin. Nîl hem li Efrîqayê û hem jî li dinyayê çemê herî dirêj e. Di her demê dîrokê de, gelên Efrîqayê xwe li qiraxên vî çemî, li vê dîrêjahîya ko 6670 kîlometre ye, girtiye; cîhên jîyanê yê herî baş, li van qiraxan peyda kirinin û medenîyetên ko hîn jî mirovan li xwe ecêbmayî dihêlin ava kirinin. Nivîsên hîyeroglîf jî berhema wê medenîyetê ye. Lê nivîsa ko li wê derê derket ortê, tevî ko wan papîrus jî peyda kiribû, li gora ya ko li Mezopotamyayê peyda bûbû, bi sînor ma û bi qasî wê weke navgîneke komunîkasyona navneteweyî nehat bikaranîn.

Divê li vira bê behskirin ko li Rojhilata Dûr, li Çînê, li wê devera ko kaxez lê peyda bû jî awayekî nivîsê yê taybetî dihat bikaranîn. Demek hat, ne kîlên sumeran û ne jî hîyeroglîfên misirîyan man. Lê awayê nivîsa ko li Çînê hat bikaranîn, heta niha jî mîna bingehe nivîsa vî zimanî dijî.

Grêkî, romayî, ereb û hwd jî di pêvajoya dîrokê de, ji bo pêşdebirina vê bûyera nivîs û pirtûkê, di demên cuda de bi dû hevdu re rolên cuda ley-

14

iztin û medenîyetên xwe ji yê li pêy xwe re mîras hiştin. Ji elfabeya sumeran û vir de, mirovatî di vî warî de bi gelek pêşveçûnan ve rû bi rû bû. Lê di nav van pêşveçûnan de, peydabûna mekîneya çapê,

ji bo şoreşeke teknolojiya enformasyonê ya din, qonaxeke pir giring e. Îroj êdî em pê dizanin ko hîn di salên heftsedî de, hem li Çînê û hem jî li Japonyayê nivîsên dînî dihatin çapkirin. Û Ewrûpa anca bi saya ereban ji kaxeza ko li Rohilata Dûr hatibû dîtin agahdar bû. Lê tevî ko em îroj dizanin ko çînîyan di salên heftsedî de, bi îşaretên ko mirov dikare dîsa bi kar bîne, pirtûk çap kirin ji aliyê dîroknivîsan ve Johann Gutenberg di dîrokê de, wekî bavê hinerê çapê tê dîtin.

Berîya wî, li Ewrûpayê pirtûk bi destan dihatin nivîsandin û pirkirin. Weha tê qebûl kirin ko Johann Gutenberg di sala 1450î de, di wê pêvajoya ko hîn ewrên reş ên tarî xwe ji ser Ewrûpayê hilneanîbû de, bi îcada xwe ya mekîneya çapê di dîroka mirovatîyê de yek ji wan midaxeleyên mezin a qederguhêr pêk anî. Bi saya vê îcada wî, mirovan îmkanên çapkirin û pirkirina pirtûkan bi dest xistin û bi vî awayî zanîn bi awayekî hîn hêsantir li mirovahîyê belav bû. Pirtûka ko cara yekem bi vê mekîneyê hat çapkirin, încîl bû. Pirtûkên ko Gutenbergî çap kirin jî di destpêkê de dişibîyan destnivîsan, lê wekî her hinerî, hinerê çapkirina pirtûkan jî her îmkanek ji bo peydekirina îmkanekê din bi kar anî, her gaveke pêşveçûnê, ji bo amadekirina gaveke hîn pêşdetir rol leyzt û bi vê xususîyetê heta îroj jî di dîroka mirovatîyê de, bû qasidê zanîn û çandê û statuyekê guhêrnebar wergirt. Pirtûk di jîyana mirovan de ew qasî bi cîh bûnin ko ger mirov ji vê jîyanê pirtûkan derxîne, jîyan namîne. Pirtûk bûye jîyan bi xwe. Pêvajoya pêşveçûna pirtûkê ya ji lewheyên kîlî û glofîtekên papîrusan û heta dema me, nîşan daye ko pirtûk mîna belgeyên medenîyeta dema xwe, bûnin pijaka zanîn, tecrube, fikir, intresse, hiner û edebîyata dema xwe. Heta niha, ev statu bê minaqeşe hatiye parastin.

Gava Gutenbergî îcada xwe pêşkêş kir, devê herkesî ji hev ma. Lê bifikirin ko niha Gutenberg ji gorê rabe û li hinerê çapkirinê yê îroj, li vê teknîka ko devê xwedîyê xwe jî ji hevdu dibe temaşe bike, gelo ew ê çî bibêje, ew ê çî jê fêhm bike? Lê tevî vê jî îroj ji ber pêşveçûnên ko bilezbûneke nedîtî çedibin, ji bo statuya pirtûka ko UNESCOyê tarîfa wê ya di dema me de, weha kiriye; » Weşana neperyodîk ko ji derveyî qaba xwe bi kêmanî ji 49 rûpelan pêk tê« tirseke heye.

Di vê qonaxa teknolojiya îroj de, di pêvajoya ko mirovatî ber bi civata

15

dîjîtal diçe de, ev tirs bêtir dibe û hin îşaretên ko dikarin tesîrê li vê statuyê bikin û wê di jîyana mirovatîyê de li hembera pêşveçûnên medyayên din qels bikin, bêtir xuya dibin (Divê bête dîyarkirin li vira mebest tesîra li statuya pirtûkê ye, ne ew e ko » gelo forma heta niha hatiye baş e, an jî ya dîjîtal baş e?« Ew minaqeşeya ha û helwêsta di vî warî de, ji derveyî çarçoveya vê nivîsê ye).

II

Tirsa di warê pêşeroja pirtûkê de xuya dibû, li ba UNESCOyê, organa Yekîtîya Neteweyan a ji bo perwerde, zanist û çandê jî her diçû zêdetir dibû û ev yeka ha, di civînên wê yên cuda de dihat rojevê. Li gora UNESCOyê jî di vê pêvajoyê de pêwîstîya paraztina statuya pirtûkê heye. Ji bo paraztin û bilindkirina vê statuyê, divê hewildanên xurt bînin kirin. Di bin tesîra vê atmosferê de li Parîsê di 25.10-16.11.1995an de, konferansa Unescoyê ya giştî çêbû. Ev pirs hat rojeva wê konferansê jî. Di encama mînaqeseyan de, her di eynî konferansê de biryar hat dayîn ko 23ê Nîsanê ji îro û pê ve, li dinyayê roja pirtûkê ye. Lê di belgeyan de navê wê yê resmî weke « roja Pirtûkê û Mafê Çapkirin û Qopyekirinê » hat nivîsîn.

Di biryara UNESCOyê de weha tê gotin:

»Konferansa giştî bawer dike ku;

- pirtûk di pêvajoya dîrokê de, ji bo belavkirina zanîna, navgîna herî bi-hêz e û di warê paraztina zanîna de awayê herî efektîv e,
- hemû tiştên ko ji bo belavkirina pirtûkan tên kirin, ji bo kesên ko îmkânên wan ên bidestxistina pirtûkan henin feyde nin, lê ew, zanîna me ya hevbeş a li ser tradîsyonên dinyayê yên çandî jî pêş de dibin û ji bo karên ko li ser bîngehê fêhmîkirin, tolerans û diyalogê hatinin avakirin, îlahamê didin,
- yek ji wan awayên herî bitesîr ên ji bo piştgirîya pirtûkan û zêdekirina belavkirina wan - ko li gelek welatên endamên UNESCOyê diyar bûye- ew e; bicîhkirina roja Pirtûkê û di wê rojê de bo nimûne; amadekirina fuar û pêşengehan; ev fikira ha, di qada navneteweyî de, bi cîh nebûye û ji ber vê yekê, konferansa giştî 23ê Nîsanê li dinyayê weke roja Pirtûkê û Mafê Çapkirin û Qopyekirinê îlan dike. Di vê rojê de, di sala 1616an de bû ko Miguel de Cervantes, William Shakespeare û Inca Garcilaso de la Vega wefat kir.»

UNESCOyê ji bo ko pirtûk karibe xwe li hembera bilezbûna

16

pêşveçûnê û xurtbûna medyayên din ragire, awayekî piştgirîyê peyda kir û ev sala sisêyan e ko di 23ê Nîsanê de ev awa tê bikaranîn.

Ji bo çi 23ê Nîsanê û ne rojê din? Ez li bersiva vê pirsê gerîyam. Min dît ko li Katalonyayê, roja pirtûkan ji zû de tê pîrozkirin. Di 1926an de ji ber rojçêbûna Cervantesî, 7ê Cotmehê weke roja pirtûkan dihat pîrozkirin. 23ê Nîsanê jî ji berê de, weke roja Sankt Goranê ko li gora efsaneyê ejderha kuştibû, dihat pîrozkirin. Di wê rojê de mirov gulekê dide kesê/a ko mirov jê hez dike. Weha tê bawerkirin ko gulên sor ên ko wê rojê mîna sembolekê xuya dibin jî ji xwîna wî ejderhayî derketinin. Lê piştî demekê, herdu roj bûn yek; yanî biryar hat dayîn ko 23ê Nîsanê hem weke roja Sankt Goranê û hem jî weke roja pirtûkan bê pîrozkirin. Û ji wê rojê û vir de ye ko li Katalonyayê gul û pirtûk bûn du hevalên ko

nema ji hevdu vediqetin. Navê wê rojê jî êdî bû roja gul û pirtûkan. Di wê rojê de festîvala pirtûkan tê amadekirin û bikirên pirtûkan ji bo kirîna her pirtûkekê, bi guleke sor tên xelatkirin.

UNESCOyê ev adeta Katalanyayê weke bingeh wergirt û taybetmendîyeke navneteweyî da vê rojê. Bi biryara UNESCOyê îmkân hat amadekirin ko êdî ev tradîsyon dikare li hemû dinyayê belav bibe û bibe yek ji wan rojên mirovatîyê yê hevbeş. Di vê rojê de ji bo têngîhiştina rol û giringîya pirtûkan û xurtkirina hezkirina li hembera wan, dê çalakîyên pirhêl bîn amadekirin û dilên mirovan ji bo parastina statuya pirtûkê bi hevdu re lê bixin.

III

Roja pêncşemê bû. Zarokan weke hertim serê wê sibehê jî xew li min herimand. Çavên wan bar nebûn û şertên ko ez di nav cîhan de bisitirim jî bi carekê ji ortê rakirin. Piştî ko wan lihêf ji ser min avêt û ez jî »meçbûrî« beşdarîya henekên wan bûm û ew têra xwe kenîyan, birayê wan ê ko diçe sinifa heftan got; ”Bavo, ma tu ê jî biçî ba yê pirtûkfiroş û ji me re pirtûkekê bînî? Îroj pirtûkan didin malbatên xwedîzarok”. Wê gavê, ez tê gîhiştim ko ne ji zarokan bûya, îsal jî dê weha derbas bûbûya û hayê min weke sala 96 û 97an dê jê çênebûya.

Min berê xwe da rojnameyê, ez çî bibînim li Swêdê ji serî heta binî, hema hema li her deverê, ji şevên edebî bigirin, heta pêşengehên pirtûkan, semîner, hevdudîtinên bi nivîskaran re, pirtûkên nuh ên ko bi minasebeta vê rojê derdikevin, xelatên edebî yê ko di vê rojê de tên belavkirin, heta belaşbelavkirina pirtûkan, çalakîyên cur bi cur amade

17

dibin. Ev çalakî di vê rojê de balê bêtir dikişînin ser pirtûkan û ji bo lêbixwedîderketineke hîn xurttir civatê di derheqê rol û giringîya pirtûkan a di jîyanê de bi awayekî pirhêl agahdar dikin.

Di vê rojê de di navbera weşanxane, pirtûkfiroş, nivîskar, pirtûkxane û Daîreya Posteyê de hevkarîyeke pir baş heye. Ji bo pîrozkirina vê rojê, li dibistanan çalakîyên cur bi cur tên amadekirin. Komeleya Weşangerên Swêdê û Daîreya kar û barên Dibistanan ji bo sê sed hezar xwendekarên lîseyê, sê sed hezar pirtûkan dişînin hemû lîseyên Swêdê. Çardeh weşanxaneyên pirtûkên zarokan duwanzdeh hezar pakêt pirtûk belaş dişînin duwanzdeh hezar zarokxaneyên Swêdê. Postexaneyê Swêdê di vê rojê de îmkaneke weha pêşkêş dike ko her kesê/a ko dixwaze pirtûkan dîyarî bide hinekan, dikare bi rêya posteyê bê pere bişîne û poste di ser re heqê paketê jî nastîne. Pirtûkxaneyên Swêdê bi minasebeta vê rojê, xercê pirtûkan ên ji ber derengteslîmkirinê efû dikin û hwd...

IV

Ez di bin atmosfera çalakîyên ko bi minasebeta pîrozkirina vê rojê li vî welatî amade dibin de, li rewşa pirtûka kurdî fikirîm. Li weşanxaneyên

kurdî, li rewşa nivîskar û rêxistinên civakî û çandî fikirîm. Min bala xwe da rewşa xwendevanên kurdî. Ez li ser rola ko îro pirtûka kurdî di jîyana me de dileyze fikirîm. Têkilîya ko di navbera pêşveçûna zimên û pirtûkê de hebû bala min kişand.

Min berê xwe da konferansa UNESCOyê, min 186 neteweyên bi rengên cuda dîtîn. Weke li her deverê, çavên min li vê derê jî li rengê Mezopotamyayê gerîyan, lê bi tu rengê nas neketin. Neteweyekî mezin di pêvajoya vê biryarê de jî tune hatibû hesibandin. Di vê rojê de jî tu pirtûkeke kurdî ne gîhişt tu zarokxaneyeke kurd. Tu pirtûkfiroşan jî bi minasebeta vê rojê, ne tu pirtûkên kurdî firotin û ne jî tu gul dan tu bikirên pirtûkan.

Min dît ko di 23ê Nîsanê de li her deverê dinyayê, pirtûk di serê govendê de bû. Bi her awayî direqisî û bi her zimanê dilîrand. Govendeke mezin gerîyabû; ne serî hebû ne jî binî... Dinya qûrîyabû. Dê weledê xwe avêtibû. Meydaneke rengîn û zengîn, ji Gilgamişê li gîhayê jîyanê digerîya û heta »Microsoft Internet Explorer«a herî talîyê... Lê rengê hebû ko di nav wan de xuya nedibû. Rengê me, pirtûka kurdî. Pirtûka kurdî wê rojê jî xwe nexemiland û derneket pêşîya xwazgîniyên xwe. Me ji bo wê, dîsa ne tu dawet çêkir, ne tu govend gerand û ne jî ji dil îrand. Ne tu

18
kêf û ne jî tu heyecan li dora me xuya bû. Xwîn di damaran de ketibû halekî weha ko di navbera ger û rawestandinê de mabû. Min wê rojê bi tenê ewrekî reş î tarî dît, ewrekî ko xwe li şînahîya ezmanê me radikişand... Min fêhm kir ko roj dikira li devereke teng li me biçûya ava. Ez têgîhiştim ko ji bo pirtûka kurdî, ji bo ko ew bûka me ya delal karibe bi xêr siwar bibe û lehîya berbûyan li dû wê, bi miradê xwe şad bibe û xwîna me di damaran de bilezbûna xwe ya herî xurt bigere û pêlên heyecanê me bidin ber xwe, hewildanên weha bimahne pêwîst bûn. Min dît ko di vê dema ko mîratxurên Mezopotamyayê, vê axa ko destpêka medenîyetê bû para wê, mecbûrî şertên berîya lewheyên kîlî dibin de, ji bo me girîngîya rojê weha, hîn bêtir xuya dibe. Îroj, kurdî li ser lewheyên kîlî jî qedexe ye. Kurd mehkûmî şertên berîya nivîsê, mehkûmî bîra xwe dibin. Di vî warî de lêbixwedîderketineke jidil û berxwedaneke xurt a bêrawestan divê. Ji bo biserketina vê berxwedanê û misogerkirina vî zimanê ko lewheyên herî jî lê hatin qedexekin, sitûna me ya herî xurt, dîsa nivîsa kurdî ye, pirtûka kurdî ye.

Pirtûk bûyereke weha ye ko divê ji herkesî bêtir, kurd lê bi xwedî derkevin. Ji ber ko pirtûk li ser çî dibin, bila bibin, jîyanê nîşan daye ko ew hem ji bo pêşdebirina zimên û hem jî ji bo zîndekirin û ewlekirina şertên berdewamîya zimên, îmkanên herî xurt û herî efektîv in. Ji ber vê yekê, di vê pêvajoyê de ji bo xurtkirin û pêşdebirina statuya pirtûka kurdî, seferberîyeke neteweyî pêwîst e. Imtîhaneke dijwar li pêşîya me ye.

Divê neteweyê me bi pratîka xwe xuya bike ko di vê îmtîhanê de serkevtin dê para wî be. Berîya herkesî, divê em ji xwe dest pê bikin û bi awayê jîyana xwe nîşan bidin ko em li wan maf û azadîyên ko em ji bo bidestxistina wan têdikoşin -ne bi tenê bi sloganên ko ne bi zimanê melê ji dil û can û bi zimanê xwe bi xwedî derkevin.

Ez li tiştên ko divê bîn kirin fikirîm. Ez gîhiştim wê qenaetê ko pêwîstîya kurdan ji herkesî bêtir bi rojeke weha heye. Divê em di vê rojê de, hewil bidin, da statuya pirtûkê û nemaze ya bi zimanê me yê qedexekirî, di nav civatê de bilindtir û xurttir bibe. Di vê rojê de, divê weşanxane û nivîskarên me hem li welêt û hem jî li derveyî welêt, bi hewildanên hevbeş çalakîyên cur bi cur amade bikin. Divê nivîskarên me hin pirtûkên xwe, cara yekem bi minasebeta vê rojê û her di wê rojê de pêşkêşî xwendevanan bikin. Divê rêxistinên me yê çandî, hinerî û civakî di vê rojê de, bi awayên cuda beşdarî wan hewildanan bibin ko ji bo piştgirîya pirtûkê tene kirin. Divê kovar û rojnameyên me di rûpelên xwe de

19

cîhekî giring bidin vê rojê. Divê her bikirê/a pirtûkeke kurdî bi gulekê bê xelatkirin. Ger li welêt şertê wê tune be jî heta ew şert bê amadekirin, qet nebe li derveyî welêt, divê ji her zarokxaneyêke kurd re, bi qasî hejmeta zarokên kurdîxêv, pirtûkên zarokan bîn şandin. Divê hemû rojname, kovar, komeleyên nivîskaran û weşanxaneyên kurdî hem ji bo vê rojê û hem jî bi minasebeta 22ê Nîsanê roja rojnamegerîya kurdî, ji salê carekê rojnameyêke hevbeş a taybetî biweşînin û hwd...

Ev roj divê hem bi giştî ji bo piştgirîya statuya pirtûkê û hem jî bi taybetî ji bo ko em li pirtûka kurdî ya ko şertên zîndebûn û berdeyamîya jîyana zimanê me misogertir dike, bi awayekî pîrhêl û xurttir bi xwedî derkevin, bibe rojeke me ya xwerû kurdî. Divê ew di jîyana me de bibe xwedîya cîhekî taybetî. Em xusûsiyeteke weha bidin vê rojê, da li gel lêbixwedîderketina pirtûkê, em his û daxwazên xwe yê ji bo parastin û bikaranîna zimanê bav û kalan bigîhinin civatê û ji bo lêbixwedîderketineke hevbeş, îmkânên xurttir amade bikin û bi vî awayî, şertê hebûna xwe misogertir bikin.

V

Pirtûk ronahî ye. Li devera ko pirtûk xwe lê digire, cîh nakeve tarîyê. Ji ber vê yekê, yê xwastiye mirovan di tarîyê de li quncikeke dîrokê, bi xwe nehisîyayî û veşartî bihêlin, berîya hertiştî berê xwe daye pirtûkan û bi vî awayî, gelek hêlên dîrokê di tarîyê de hiştinin. Di gelek demên dîrokê de, dijminên ronahîyê pirtûkxane şewitandinin, nivîskar hem girtinin, hem kuştinin û hem jî mecbûrî sirgûnê kirinin. Bi vî awayî, ronahî di her deman de hertim bûye hedefa xezeba tarîyê.

Li welatê min î şewitî jî di gelek demên dîrokê de, pirtûk û pirtûkxane hatin şewitandin. Şewitandin bûye perçeyekî jîyana rojane. Ne

pirtûkên bi kurdî bi tenê, herweha bi kîjan zimanî dibin bila bibin, pirtûkên li ser kurdan jî tîn şewitandin. Welatek tevî pirtûk, ziman û rengên xwe, di bin lingên »fîlan« de dinale. Tune tê hesibandin. Mîna perçeyekî »Fîlistanê« tê dîtin. Bi tenê bi zimanê »fîlî« dikare lê bê xwendin. Di 23ê Nîsanê de, di wê roja ko dinya bi kêf, heyecan û hezkirina pirtûkan ve dixulxule de, di wê roja ko zarokên me, ne dikarin bi leyistikên xwe bileyizin û ne jî di wan leyistikan de, dilên xwe li »Sat axa, satil axa« rehet bikin de, li »Fîlistanê cejna zarokan«, an jî bi gotineke din, durûtî tê pîrozkirin. Ew roj jî îmkanên propagandayê yên bi minasebeta wê rojê jî peyda dibin, ji bona ko pirtûka kurdî, vê parezgeha me ya li di-

20
jî asîmîlasyonê ronahiyê nebîne û roj li ezmanê me qet xuya nebe, weke çekeke asîmîlasyonê tê bikaranîn.

Di 23ê Nîsanê de kêfa min du caran li min bilîya. Kulên min du caran li berê, tev de rabûn. Ez du caran li ser hevdu li ber ketim. Yek ji ber di roja pirtûkê de, situxwarîya pirtûka kurdî bû. Ya din jî ji ber durûtîya »Fîlistanê û Siltanê Fîlan« a li hember zarokan bû. Di wê roja ko xwedêgiravî, ew dixwazin bikin »cejna zarokên dinyayê« de ji gelek welatên dinyayê, zarok bi kincên xwe, bi adetên xwe û bi zimanên xwe hatin ba »Siltanê Fîlan«, hatin seraya wî ya »krîstal«. Yên Zelandaya Nuh li gora adetên xwe, bêvilên xwe di serê xortima »Siltanê Fîlan« de didan. »Siltanê Fîlan« ê ko qûn di kuçik de û dev di çiçik de û »bextewarîya xwe« li ser vê situxwarîyê ava kiriye, ji bo ko xwe wekî »zarokhezekî« nîşan bidaya, hemû hinerên xwe yên di vî warî de hebûn mobîlîze kirin. Guhên wî yên wek merşan dangan ji qonaxa çil roj û çil şevan his dike, lê dengê zarokên me, zimanê wan nabihîse. Çavên wî yên peqle ko »gêrîka reş li ser tahta reş« a qonaxa çil rojî dûr e dibîne, lê pirtûka ko rengê dilê me ye nabîne. Ger ev bi rastî cejneke zarokên dinyayê be, ka zarokên ko herroj dixwazin bang bikin û bibêjin; »Hey Siltanê Fîlan, em zimanê xwe dixwazin?« Ka ew rengê ko tu wekî cinê ji hesin bitirse, jê ditirsî? Zarokên kurd ên li bakurê welêt ko »fîl« her serê sibehê, »ez tirk im, ez rast im«ê bi zorê bi wan didin gotin, di wê rojê de jî bi adetên xwe yên qedexe, bi kincên xwe yên qedexe û bi zimanê xwe yê qedexe, heta ko deng di wan de hebû, dixwast bibêjin; »ziman, ziman, ziman!« û berê xwe bidin keskesora li ezmên a ko bi awayekî xemgîn şehadetî dikir. Rewşa zarokan wê rojê jî kêl li projeya »Siltanê Fîlan« bişkavt. »Siltanê Fîlan« wê rojê jî ew tune hesibandin, wê rojê jî ji ser texteyê xwe yê »almas« got ko hûn ne hûn in. Wê rojê jî hat gotin ko ger hûn mîna »hevvelatîyên azad« dixwazin bijîn, divê hûn hewil bidin, bibin fîl. »Siltanê Fîlan« wê rojê jî agir li zarokên me barand û bi xezeba hovîtîya xwe, dengê hawara dayikan di ezmanan re derxist. Wê rojê jî nehişt li navbera herdu çeman kulîlk bibişkivin. Wî wê rojê dîsa got ko bi tenê yên ko bi dil û can bixwaze bibe fîl, dikarin bijîn

û li »Fîlistanê« bibin hertişt, heta dikarin bibin »Siltanê Fîlan« jî.

VI

Pirtûka kurdî situxwar, zarokên kurd situxwar... Di sedsala otobanên zanistê de ji bo ko li navbera herdu çeman kulîlk bibiştivîn, ji bo ko roj li ezmanê me yê şîn bi tîrêjên xwe yê dostane tîna xwe bidin me û ji bo

21

ko şertên situxwarîya pirtûka kurdî û zarokên kurd bi temamî ji ortê rabîn, çeka me ya herî xurt ew e ko divê em di warê lêbixwederketina ziman û pirtûkê de, helwêsta xwe zelaltir û xurttir bikin.

Li gelek deverên dinyayê tarîti hat qewirandin. Lê li devera ko roja medenîyetê cara yekem lê hilat, hîn jî hikmê tarîtiyê dimeşe. Li devera ko cara yekem nivîs lê peyda bû, hîn jî »nivîs« qedexe ye, ziman qedexe ye û pirtûk qedexe ye.

”Pirtûk hêz û îlham e. Zanist û bawerî ye. Evîn û azadî ye. Hêvî û daxwaze...” Pirtûka kurdî de di civaka me de bingehe tolerans, hevdu-fahmkirin û danûstendinên medenî xurttir bike. Em ê jî bi saya wê, hêdî hêdî bêtir fêr bibin ko berê bifikirin û dû re bikin. Pêşveçûna zimên bi xurtbûna statuya pirtûkê ve hişk girêdayî ye. Her ko statuya wê xurttir bibe, şertên berdewarîya jîyana zimanê me jî de xurttir bibin.

Bi hêvîya ko roja pirtûkê di civaka me de jî bê pîrozkirin û ne situxwarîya pirtûka kurdî û ne jî ya zarokên kurd bimîne...

(Çira - hejmar:14, sal:1998; Pelîn - hejmar:1)

22

23 sal berê

Wê rojê, ne tu kes çû dehlê û ne jî

li qehwexaneyê Celalê Sor rûnişt.

Aşxaneyê Hutîyî venebû,

şûşeyêke araqê li ser maseya qozîyê

bi ser qedeha vala de ponijî.

Dilek arîya û stêrkek rijîya. Qêrîn bi sê zarokên sêwî ket û du pîrekên jinbî li xwe xist û girîyan. Her yek ji wan bi zimanekî cuda û her yek li devereke cîhê... Berê ronahîyek ji nişka ve li ezmanê şîn xuya bû û vemirî. Bi dû re dûmaneke reş ji erdê hilat. Ket navbera erd û ezmên. Dinya pê re tarî bû. Dilekî bengîn arîya û sitêrkek ji jorê hat xwarê. Weke tîreke serbijahrkirî li orta kezebekê ket. Babîsokek li dinyayê rabû û ji wê kezeba tîrlêketî û dilê arîyayî xem bi ser dinyayê de barîya. Sitêrkek rijîya. Berîya wexta xwe...

23 sal berê bû. Dilek rawestîya. Dilekî mêrxas, dilekî bihesret, dilekî

pak û bi hezkirinê ve mişt. Mirovekî xemxwar negîhaşt xêtir ji me bixwaze. Mirovekî rastgo! Mirovekî weha ko ne ew ji tirsê, lê tirs jê ditirsîya...

Ez hê nuh ji ber berbirojê mala Hecî Deroyî rabûbûm. Lawê Hecî

Emerî yê mezin dê ji Qubilmeyê bihataya û Şêxmûsê Hecî Evdilqadirî jî ji Dêrikê. Laşê min li ber tavê sist bûbû. Min berê xwe da malê, lê min di xwe re nedît ko ez biçim odeyê. Min hema xwe li hêwana me ya duderî dirêj kir. Ji xwe, xewê hîn bi rê ve de zora min biribû. Rastîyek bi ser me de wergerîyabû. Rastîyeke tahl... Rastîyeke weke rûrikê.... Ez hîn di bin tesîra wê rastîyê de bûm.

Min xwe çawa dirêj kir, çavên min ên li hemanan ji xweber çûn ser hevdu.

Min nema xwe dît. Min hew dît ko li binîya Camîya Xerabe dawetek gerîyabû. Dengê def û zirneyê û laşên govendgerên ko di nav xwêdanê de mabûn, bûbûn yek. Hin zarokan ji dawîyê de hişk bi hûçikên dêyên xwe

23
girtibû û bi govendê re bi vir de û wê de kil dibûn. Dengê teqîna devançeyên çardeherb, vire vira zarokên ko xwe çeng dikir fişekên vala û lîrandina pîrekên bikincên dêrîkanî ko hibrîyên wan ên şîrikî li ser kitana merkezê bi mirovî re dibişîrî, tev li hevdu dibûn. Ên bi milan bi hevdu re diketin qayîşê; ên xwe daqûl dikir û bi lingan diçûnê... Toz û hicac ji ber lingan radibûn û bi ser serên mirovan diketin. Çipeçipa xwêdana ko ji enîyan dihat xwarê, bi rimilka li erdê re dihat sitrandin. Govend her ko diçû germtir û geştir dibû û dawet her ko digerîya şêntir dibû. Hibrîyeke sor di destê dêya zavayî de û yeka mor jî di destê xaltîka wî de, li orta dawetê bi reqs, lîrandin û bi dengê »Kî zava ye, kî zava« li dora Heyderê zirnevan û lawê diçûn û dihatin. Zirneya ko her carê, li ber zilamekî lêdixist, halanên di zilaman de dihatin hildan û şabaşîya li ser tebekekê li orta dawetê dihat gerandin, heyecana berbûyan gîhandibû bandevê. Li xanîyekî bi çend xanîyan ji wî xanîyê ko govend li hewşa wê digerîya bi wê de, bûkek dihat xemilandin. Bûkeke nazdar... Çar keçik li dorê diçûn û dihatin. Kincên wan dilên xortan diperitandin; a yekem dêrîkanî, a duduyan çîyayî, a sisêyan koçerkî û a çaran jî xavika bimorîk li serî omerkî. Bêhna misk û emberê li taxê belav dibû û çavên xortên bihesret û dilbijok bi pêlên bêhna dilrevîn re dadigerîyan. Xortekî bejinzirav î xwînsêrîn bi bêsebirî simbêlên xwe ba didan û çavên wî li rêya bûkê dibûn qurux. Pêlên kêf û şahîyeke bêsinor rabûbûn û herkesî xwe di çemên safî his diherikî de dadikir.

Lê ji nişka ve, li ser Camîya Xerabe ya ko ji 1204an û bi vir de di ber xwe de dide, reşek xuya bû. Xeberek bi zorê ji devê wî derket. Xebereke nexêrê... Bi dengekî kelogirî got; »Haho! Haho, agir bi Qezê ket! Pêtî di ezmanan re derket. Haaaho!« Taqet ne di wî de ma û ne jî di gotinan de. Dihezhezî. Du reşên din xuya bûn, du reşên situxwar û piştîxûz. Herdu ketin bin çengên wî û di reşahîya xebera nexêrê de wenda bûn.

Bi bihîstina wê xeberê re, Heyderê aşîq zirna xwe bi derbekê re ji devê xwe derxist, hilma wî bi carekê çikîya. Bû niçeniça wî. Kelogirî bû, destê

xwe bir ber ruyê xwe, li orta dawetê rûnişt û ponijî. Lawê wî jî defa xwe bi kerb danî erdê, bû ufeufa wî , çavên wî melûl bûn û bi dû re di cîhê xwe de sar sekinî. Xwêdan sar bû. Dawet ferikî. Bayekî xemgîn hat û xem li her deverê reşand û kêfa wan bi derbekê re li wan şikenand.

Wê rojê, Rojhilatê xwe reş girêda. Roj xemgîn bû, hilnehat. Ezmên ji dil hêsir barandin. Bû haho hahoya ewran, li bin guhê hevdu ketin. Dinya ji 24

nişka ve bû şev û sitêrkekê xwe ji jorê bera xwarê da. Sitêrkeke ne di wex-ta xwe de... Sitêrkên mayî li xwe xist, bi xeramûşkan rûyên xwe tev çirandin. Darên zeytûnan di cîh de hişk bûn, tu lib bi wan ve neman. Bû haho hahoya Tûrcelê, dengê qêrîna wê di felekan re derket. Kûrîni bi Xab û Kulêbeyê ket û bi ser Êrge Baba de girîyan. Qîza Qirêl porê xwe giş hilkir, xwazgîniyên xwe hemû vegerandin, herdu gulîyên xwe di ber de jê kirin û zewac li xwe heram kir. Wê rojê, ne tu kes çû dehlê û ne jî li qah-weya Celalê Sor rûnişt. Aşxaneyê Hutîyî venebû, şûşeyeke araqê li ser maseya qozîyê bi ser qedeha vala de ponijî. Hespîkeke hesinî bêxwedî ma, xwe sipart dîrekê cereyanê û li halê xwe û wan girîya. Ji Kanîya Gûzê heta Aşê Mala Xemoyî, kes li sûkê nema. Xeto û Remo şaş man û ji jora Dêrikê heta Heramiyan, bi tepan çûn serên xwe. Wê gavê, bayekî şîne xwe li taxa Mehmûdan girt. Hinar perçivîn, libên wan giş bûn hêsir û bi ser Dêrikê de hatin xwarê. Lehîyek rabû û Dêrika Çîyayê Mazî da ber xwe.

Darbestekê ji Dîyarbekirê da rê. Darbesta Serokê Dîwanê. Dîwana girtîyên Girtîgeha Dîyarbekirê... Wê gavê kerba ko ji heyaman ve hatibû kolan, xwe di rûyên sûrên Dîyarbekirê de da der. Dîcle bi situxwarî herikî. Ji girî çavên Firatê ketin ber. Araratê şîna xwe li Qesra Isheq Paşayî danî. Ji serê zozanên Serhedê dengê dûrikeke dilşewat tevî kilama Bavê Silhoiyî, pêl bi pêl ber bi jêrê ve belav bû. Çîyayê Metînan Sûlav bi carekê rawestand. Çoman ji bo dadgerê xwe yê zemanekî, ji bo Mam Azadê xwe, deriyê dadgeha xwe girt û wê rojê li tu daweyan nenihêrî. Çîyayê Bêxêr gazindên xwe bi Xêbûr kirin. Ezmên xwe bi êşeke giran ve bi ser hevdu de guvaşt û Xelefê Berber pê re got: »Wey li minê!« Dara tuyê ya li kêleka dikana wî, çer ko dengê wî bihîst, ji qehran tu nema bû bifetîşîyaya. Hêrsa wê ew qasî bilind bû ko kesî nema wêrîbû xwe bidaya ber sîya wê. Hêrsa Girê Qiziltepeyê di dilê wê de hilnehat û awirin tûj di ser serê Qesra Salihê Receb Axayê çeçan re, berê xwe da garnîzonekê. Erd ji nişka ve hejîya. Lê tu rasatxaneyan ew nepîva. Navenda wê Dêrik, Qiziltepe, lêf, berî... Coxrafayeyeke bêserî û bêbinî... Herkes li hev civîya. Mirovî ax biavêtaya li erdê nediket. Dinya qûrîya, herkes rabû ser pêyan. Herkes... Ji her deverê, ji her rengî û bi her devokî... Ermenîyên Dêrikê jî pê re...

Erd careke din hejîya. Di newala Xursê de, li wê quncika Bihiştê,

duwanzdeh gund bi hevdu re kil bûn. Ji ber tesîra wê, lêf wek pelê çilo lerizî. Ne Emrûd, ne Efer, ne Bahdînan, ne Erban û ne jî Şêb ma. Rastîya tahl xwe gîhand Girê Girgewrê û ji wê derê berê xwe rast da Çemê Evdilmamê. Wê gavê çî erdê Xelecan û çî jî yê Çirikan, hemû Kîkan tevî bêşê xwe yê alîyê sînor î din, konê şînê vegirt û qehweya tahl da ser. Xeber li Ebû Ceradê gîhaşt Êlas Efendîyî, xwedîyê merameke nîvcomayî.

Lerizandin pêl bi pêl li coxrafyayeke mexdûr belav bû. Mêrdîn jî ji ber wê kil bû û Keleha wê tu nema bû ko bi hemû heybeta xwe ya dîrokî ve bi ser berîyê de wergerîyaya. Heskîf çend hezar salên din jî bi nav dîrokê de çû û ji kûrahîyeke bêbinî, bi janeke giran nalîya û agir bi kezaban xist.

Gurmînî ji Keleha Zêzewanê hat û bi dengê axîn û nalîna Emînê Ehmed û Dawê Mihê Dilûlê hejîya. Qerejdax vê carê ne ji german, lê ji qehran diqijilî. Kevirên wê ji berê reştir bûn. Pira Şahwelêt rê neda tu wesîteyan.

Tu zarok li tu otobusên ko di ser pireya Bîlecikê re derbas dibûn, siwar nebû û dengên tu keman û darbûqeyan nehatin bihîstin.

Deşta Haranê girt ber derîyê Birahîm Pêxemberî û ji wî re got; »Ger ev kar karê Xwedayê te be, bi navê wî Xwedayê ko tu bawerîya xwe pê tînî, tu nema dikarî li vira bisitirî.« Birahîm ji ber hêrsa Haranê ricifî, xwe ji her tiştî bêrî kir û tu tişt li xwe qebûl nekir. Cûdî bi tenê wê rojê, cîh neda Keştîya Nuhî. Nuh polî poşman vegeerîya. Botan ji serê Birca Belek qûrîya û wê gavê Deşta Geverê ji ber dengê wê hejîya. Ûrmîyê li ser navê Rojhilatê, xwe gîhand Wanê. Herduyan bi hevdu re deryayeke bêserî û bêbinî pêk anî û şîna xwe li ser danî.

Ava Emrûd a ko heta wê gavê, tu zebeşî xwe li ber negirtibû û di çend sanîyeyên destpêkê de bûbû du perçe, wê rojê neherikî û Qiziltepeya şewitî dîsa bê av hişt. Gola Eyn Ebaso derîyê ava xwe girt û nehişt li Xursa Navê tu aş bigere. Bêhna cîh û warekî, bêhna bingeha hesreta dilekî teng bû. Tu kesî newêrîbû xwe tê derxistaya. Tavê xwe ji tirsan da alî. Heyv hingî li ber ket, wê rojê ji dinyayê xeyidî û li dora wê nezîvirî. Di cîhê xwe de sar sekinî. Ne bi kesî re bişirî û ne jî hişt ko tu evîndar di bin tava wê de, bi dizîka xwe bigîhinin hevdu. Sê şev û sê rojan, zewade di gewrîyê re neçû xwarê. Sitêrkan yek bi yek xwe li dû hevdu di valahîyeke bêdawî de wer kir. Wê rojê, tu qaçaxçîyan li tu sînoran nexist û tu mayinên binaxkirî neteqîya. Herkesî pîmê mayîna dilê xwe kişand û di xwe de teqîya. Hemû meleyên sûrgicî li mala Mele Nezîrî, bi ser hevdu de poni-jîn. Û Xwedê li meqamê xwe, hemû melekên xwe bi helûbelekê civandin û tiştên li jêrê û jorê diqewimîn, meraq kirin.

Di dilê herkesî de, rengin tevî herka xwînê bûn. Ji rengan alayek pêk hat û di dîrekê dilên wan de, daket heta nêvî. Wê rojê, alayê tu ba qebûl nekir û li ber tu bayî liba nebû. Li nêvîyê dîrekên dilên wan, xwe bi

xemgînî li hev pêça.

Dinya serûbinî hevdu bûbû û li erd û ezmên xirecîreke mezin dest pê kiribû. Wê gavê, wî ji ser darbesta xwe serê xwe ji nişka ve bilind kir, li dorra xwe nihêrî, biruyên xwe yên qalind ber bi jorê ve rakirin, bi dilovanî bişirî û got: »Heyhat, heyhat! Ne xwe, mirin jî ha! Xem nake, ew ji bavê xwe bê minet e. A va qûça wê jî! Bila hayê wê jê hebe ko ji xafil de hat min. Na na, hûn pê dizanin ko tu mirin nikare bi min. Ez dikarim mirina herî mezin jî bi destekî bifetisînim. Lê xem nake, bala xwe bidinê, jîyan dîsa berdewam e. Jîyan dîsa jî xweş e. Tevî hertiştî jî hêja ye, hêja ye ko mirov bijî... Nebî nebî, hûn berê xwe ji jîyanê neguherin, jê dilgiran nebin û hêvîya xwe jê qut nekin!

Wê gavê hûn ê min di herikandina her avê de bibînin. Di libakirina her rengê dilên xwe de, di her libên hinarên me de, di zeytûnên me yên xilxalî de, di hênikahîya her bayî de, di heybeta her çîyayî de, di zîldana her gîhayî de, di serê her simbilî de... Wê gavê ez namirim. Wê gavê ez ê di her bêhnstendinekê de ji nû ve vejîm. Di her rengê kûlîlkên Biharê de, di bêhna her gula di ber porê her keçikê de, li serê her zozanî, li binê her newalê, li erdê her berîyê...

Ez ê wê gavê li her şevbihêrkê, bi we re bim.«

Ez bi dengê mêvanan şîyar bûm. Gelo ez şîyar bûm? Me ji kerban silav jî li hevdu nekir, me bi tenê bi çavên melûl li hevdu nihêrî. Em hersê jî ji qehran reş xeniqîbûn. Min bala xwe dayê ko em di kûrahîya bêdengîyê de wenda dibûn û diçûn. Ax ax! Rastîya tahl, ax! Ax 23 sal berê, ax!.. Gelo ez kî bûm? Dibe ko ez tu bim, belkî ew, belkî jî hûn hemû. Belkî min qet tu tişt nedîtibe, belkî wê rojê, tu kes li Qosarê derneketibe ser Camîya Xerabe. Belkî wê rojê tu mêvan nehatibin. Belkî jî tew ez qet nejiyabim, belkî...

(Pelîn - hejmar:3- Havîna 1999an)

27

Rojnameyek û ronakbîrek

Min rojekê zilamek dît.

Zilamekî girs, bilind û birûqalind...

Stockholmê dîsa şewq da

Roja şemîyê bû. Baranekê hûrik hûrik dest pê kir. Bi baranê re, xwezaya ko ji ber germa îsal a mezeloqî, ecizîya xwe nikarîbû veşarta jî bi dilovanî bişirî û bêhna xwe ya ko mirovî mest dikir, li hawîrdorê belav kir.

Di bin tesîra vê guhertinê de, ez û Enwer Karahan, em bi zorê li xwe

hay bûn. Wê gavê, me berê xwe ji Alvikê, bi lez da Kistayê. Tarîx:

06.09.1997. Li bajarê Stockholmê, li taxa ko navê wê Kista ye, civînek dihat amadekirin. Pirtûkek ko ji heyşt hejmarên kovareke hêja pêk dihat, dê pêşkêşî xwendevanan bibûya. Çirîskên ko ji belgeyeke dîrokî diçûn, dê demeke dîroka me rohnî bikiraya.

Enwer Karahan dibe ko ji ber heyecana axavtina ko dê di civînê de biki-
raya û ez jî bi heyecana vê berhevoka ko ez nizamim, bê ji bo çî, lê min ew
bi gelek awayan nêzîkî xwe his dikir, em bi lez ketin salona civînê.

Weşangerê vê berhevokê (Alî Çiftçî) dest bi axavtinê kir û bi axavtina
xwe re jî berhevoka heyşt hejmarên Dicle-Firatê bilind kir. Wê gavê,
dilên beşdarên bi hevdu re û bi kêf lê xist.

Piştî weşangêr, Malmîsanijê ko herheyşt hejmarên vê kovarê berhev
kiribûn û bi pêşgotineke lêkolîner ve ji bo çapê amade kiribûn, li ser ko-
varê û edîtorê wê Edîp Karahanî peyivî. Tesbîtên Malmîsanijî yên di vî
warî de ko di pêşgotinê de jî xuya dibin, pir balkêş in. Xebatên
Malmîsanijî yên di warê derxistina belgeyên weha de hêjayî pesinandinê
nin.

Gava Enwer Karahanê birayê Edîp Karahanî peyivî, di warê
xwedîlêderketinê de rexne hem li malbata xwe girt û hem jî li tevgera
neteweyî girt û agahdarî da ko ji bo ko Edîp Karahan bi awayekî hîn fire-
htir û pîrhêltir bê nasîn, pirtûkek dihat amadekirin. Eyup Alacabey û
28

Mehdî Zanayî jî wek hevalên Edîp Karahanî çend bîranînên xwe yên bi
Edîp Karahanî re pêşkêşî civînê kirin. Herduyan behsa dîwana wî ya al-
ternatîva hikûmeta Tirkîyeyê, minaqeşeyên wî yên bi dadgir û dadgeran
re, belavokên wî û hwd kir. Tiştên ko wan gotin, beşdar hem dan fiki-
randin û hem jî kenandin.

Di civînê de behsa tehde û zilma dewletê ya li ser Dicle-Firatê hebûn jî
hat kirin. Li gora wê agahdarîyê, dewletê her xwastiye ko wê rawestîne. Bi
dû re, gava min bi xwe jî lê nihêrî, min di du hejmarên wê de, li ser as-
tengan xwend ko ji aliyê dewletê tî derxistin. Di hejmara heyştan de
xuya dibe ko hejmarên Dicle-Firatê (hejmar 2, 3, 4, 5 û 6) li ser biryara
Dadgeha Bîngolê ya Silhê, li hemû Kurdistanê hatin qedexekirin.

Dîsa di hejmara şeşan de dîyar dibe ko Dicle-Firat ji hejmara duduyan
û pê ve, ji bajarê Cizîrê re jî tê şandin. Lê dadgirê Cizîrê rojnameyê li ba-
jarê Cizîrê qedexe dike û rojnamefiroş tehdîd dike, da ew hemû hej-
marên Dicle-Firatê yên ko ji wê rojê û pê ve jê re bî şandin, bêyî ko veke
teslîmî dadgirîyê bike.

Dicle-Firatê ez ber bi dema zaroktîyê birim

Min Dicle-Firatek ji Alî Çiftçîyî kirî û bi bêsebirî berê xwe da malê. Ev
cara duyem bû ko min Dicle-Firat didît. Cara yekem di 1981ê de bû. Wê
gavê ez ji Libnanê nuh vegeyabûm. Xwedîyê mala ko min xwe lê
vedîşart, çend hejmarên wê nîşanî min dabûn, lê wê gavê, ji ber şertên di-
jwar, min firseta xwendinê jî nedîtibû. Min niha, piştî şanzdeh salan, an-
cax bi saya Malmîsanijî ev îmkân bi dest xist.

Her ko min rûpelên wê di ser hevdu re qulipandin, dilê min li bakurê
dinyayê, ket ber pêlên hesretê û geh bilind bû, geh daket. Dicle-Firatê

weke tunela zemên, ez ji sirgûnê ber bi dema zaroktîyê ve birim. Gava jîyana Dicle-Firatê ya weşanî qedîya, hîn sê meh û nîv mabûn ko min dest bi »Ez tirk im, rast im....«, wê sûnda hanê bikiraya ko min ê bi dû re, pênc salan her serê sibehê, ew bi hemû zarokên kurd ên din re bixwendaya. Min bi çavên zaroktî, mamûrên boçikan dîtin. Gundîyên ko qutîyên tûtina Xursê di bêrikên wan de bûn û ji xafil de dihatin girtin dîtin. Min tûtina li erdê belavkirî û qutîyên pelixî dîtin. Min leşkerên ko çefî û fîstanên zilaman diçirandin, bi bîr anîn. Min mirovên ko kincên wan zîval zîvalî bûbûn û bi awayekî bêhêvî li dora xwe dinihêrî dîtin.

29

Zarokên taxê hatin ber çavên min. Zarokên ko di tenefusê de, bi kurdî peyivîbûn û navên wan di »lîsteya xwendekarên ko bi kurdî peyivînin« de bûn, mîna xewnekê di ber çavên min re çûn û hatin.

Min Edîp Karahan cara yekem li bin dara tûyê dît

Her ko ez daketim dinyaya Dicle-Firatê, min navê Edîp Karahanî û giranîya wî ya di kovarê de hebû bêtir dît, ez ber bi dema ko êdî zimanê tirkî hêdî hêdî dibû zimanê min î fikirê ve çûm. Dema ko min di jîyana xwe de Edîp Karahan cara yekem dît, hat ber çavên min. Rojeke ji rojên Havîna Qiziltepeya şewitî ya ko di dîrokê de, navê wê geh bûye Dinaysir, geh bûye Tilermen, geh bûye Koçîsar û geh bûye Yeşilova bû. Wê gavê Îlhamîyekî çeçan hebû. Rojname digerlandin. Îlhamî mirovekî girs bû, lê bejina wî ne pir dirêj bû. Belkî jî ji ber girsbûnê dirêj xuya nedikir. Qayîşa çenteyê wî yê çerm ê rengqehweyî, hertim di situyê wî de bû. Ji ber giranîya rojnameyan, her bi telekê dimeşîya û rojname digerlandin.

Min rojekê zilamek dît. Zilamekî girs, bilind, birûqalind... Bin çengê wî tije rojname bû. Min got qey ew birayê Îlhamîyê çeçan bû. Min digot ko Îlhamî kal bûye û êdî nema dikare rojnameyan bigerîne û ji ber vê yekê, êdî birayê wî ji berdêla wî rojnameyan digerîne.

Wê gavê dikana me nêzîkî bîra Osmanê Nalbend û li kêleka dikana Xelefê Berber (Ev Xelef, ew Xelefê ko Edîp Karahanî di dadgehê de gotibû, »bifire Xelef, bifire!«) bû. Ber dikana me, hertim meydana şerê gundîyan bû ko li gundên xwe, xwe li hevdu radikişand, fort li hevdu dikirin û digot ko »ma ne tu ê sibehê ji min re bê Qezê!«. Ew gundî an bi otobusa Birahîm Helîmê, an jî bi ya raqîbê wî Etayê mala Xelîl Evdaloyî dihatin Qezê (Qiziltepe) û bi piranî jî li ber dikana me, bi hevdu ve dikir. Ji ber ko sîgorteya dikanê tune bû û kesî tu tezmînat jî nedida, gelek caran fêda me di xisara me de dervediket.

Wê rojê, bavê min dîsa ez li ber dikanê hiştibûm. Li hember dikana me, dareke tûyê hebû. Piştî nîvrojê, sîya wê pir xweş bû. Zilamê ko min digot qey rojnamefiroş bû, Xelefê berber û çend kesên din ji qehwexaneya li hember dikana me, kursî anîn û li bin sîya darê rûniştin. Min dît ko ew ê

min digot qey birayê Îlhamîyê çeçan bû, rojname danîn ser maseyê û li gel suhbetê, ew yek bi yek tev dan. Wê gavê, bi min pir ecêb hatibû. Wî ew rojname nedifirotin, lê dixwendin. Di demeke weha de ko zêdeyî nêvîyê civatê nexwende bû, min cara yekem didît ko mirovek ew qas ro-

30
jname bi hevdu re dixwendin. Piştî ko ew rabû û çû, cîranê min î berber, berê bi bihîstina gotina Îlhamî re têr kenîya û dû re got; »Îlhamîyê çî malava, ma ronahîya çavên Îlhamîyê reben têra xwendina rojnameyan dike? Ev Edîp Karahan e û lawê xwedîya dikana te bi xwe ye. Lawê Hecî Semoya ko tu her dawîya mehê, ji ber wê dikeve tayê ye«.

Min bi dû re bihîst ko Edîp Karahanî çavên xwe bera firotina dikanên dêya xwe ya pir çavteng dabûn. Armanca wî ew bû ko dikanan bifiroşe û bi pereyên ko ji wan bên, li Qiziltepeyê, an jî li Dîyarbekirê çapxaneyekê veke û rojnameyekê derxîne. Lê dikir û nedikir, dêya wî qane nedibû. Edîp Karahan kî ye?

Kurtejiyan

Edîp Karahan bi gelek xusûsiyetên xwe ve balkêş e. Ji ber vê yekê, divê di pirtûka ko dê bê weşandin de mirov li ser wan xusûsiyetan pir baş hûr bibe. Lê ez ê ji bo naskirina wî, bi çend rêzan be jî bi kurtî behsa jîyana wî û hin tiştan bikim ko rola wî bêtir dikin, .

Li gora agahdarîya ko ji cuzdanê wî yê nifûsê hatiye wergirtin, ew di 1930yî de li Dêrika Çiyayê Mazî çêbûye. Ji ber fikir û helwêstên xwe, gelek caran tê girtin. Li Stenbûlê, berê di beşê felsefeyê de dixwîne, lê bi dû re qeyda xwe li Fakulteya Hiqûqê çêdike û heta sinifa dawîyê dixwîne. Di sinifa dawîyê de derseke wî dimîne û ji ber vê yekê, tu carî vê dibistanê naqedîne. Di 1962an de Dicle-Firatê derdixîne. Di 1963an de ji ber ko navê wî jî di wê daweya navdar »Daweya 23an« de hebû, tê girtin. Di salên 60î de, wekî kadroyekî Partîya Karker (ya Tirkîyeyê), serokîya şûbeya vê Partîyê ya li Emînonuyê dike. Lê ew û Partîya Karker li ser pirsê kurd li hevdu nakin û piştî mînaqeseyên di vî warî de ji vê Partîyê vediqete. Di daweya DDKOyê de tê girtin û ew dîwana wî ya navdar ko hertim mijara suhbetên me yê qehwexaneyan bû, dibe malê dîrokê. Gava ji vê daweyê heşt sal ceze lê tê birîn, di 1972yan de diçe Başûrê Kurdistanê. Li wê derê, navê xwe dike Azad, lê gelek jê re dibêjin « Mam Azad.» Demekê, di beşê ragîhandinê de dixebite. Bi dû re, li Dadgeha Çomanê ya ko serokê wê Emer Debabe bû, dadgerîyê dike. Di sala 1973an de dostekî wî yê ko navê wî Mielim Hoste bû, jina wî û zarokên wî dibe ba wî. Li Başûrê Kurdistanê, keçeke wî çêdibe. Navê wê dikin Kurdistan. Lê Kurdistan di demeke pir kurt de wefat dike û li wê derê tê

31

veşartin. Edîp Karahan li wê derê, carekê nexweş dikeve. Tevî Doktor Mehmûd Osmanî çend doktorên din jî wî miyane dikin, lê nexweşîya

wî teşhîs nakin. Piştî ko bi qasî du salan li Başûrê welêt dimîne, ew û Eyup Alacabey di Îlona 1974an de vedigerin Bakurê welêt.

Di 1976an de, ji bo dera xwe ya dawîyê bide û Fakulteya Hiqûqê bi tamamî biqedîne, diçe Stenbûlê. Li Stenbûlê li Aksarayê, li »Bati Oteli«yê dimîne. Di Gulana 1976an de ji nişka ve nexweş dikeve û wê gavê, wî dibin Hesekîyê û li Nexweşxaneyê Gurubayê radizînin. Wê çaxê, dîyar dibe ko nexweşîya dilî pê re heye û ew nexweşîya li Başûrê welêt jî her eynî nexweşî bû. Berîya wefata wî bi çend saetan, grûpeke ji Weşanxaneyê Yontemê ko Eyup Alacabey û Zeruh Vakifahmetoglu jî di nav wan de bûn, diçin serdana wî. Wê gavê razaye û Eyup Alacabey ji bo anîna dermanên wî reçeteyê ji doktorî werdigire û berê xwe dide Zeytînburnuyê, dermanxaneyê Osman Özçelîkî. Lê berîya ko Eyup Alacabey û Osman Özçelik dermên bigîhinin wî, ji krîza sêyem (yek li Başûr, yek li otêlê û ya din jî li nexweşxaneyê) xelas nabe û wefat dike. Eyup Alacabey bi tenê, tabûta wî bi balafirê tîne Dîyarbekirê û ji wê derê, bi qelebalixeke mezin dibe Dêrikê. Û mirin bi vî awayî dadide vî ron-akbîrê mêrxas û ji nav me dibe.

Edîp Karahan du caran zewicîye. Jina wî ya yekem, ji tirkên Bûlgarîstanê bû. Jina wî ya duyem jî dêrikî bû. Gava wefat kir, bi navê Tûrcel, Welat û Şîyar sê zarokên wî li dû wî man.

Wî bi du zaravayên kurdî (soranî û kurmançî), tirkî û fransî dizanîbû. Ji derveyî wergerên wî yê nîvcomayî, du çîrokên manzûmane yê bi kurmançî henin ko wî ew ji La Fontaine wergerandin .

Dêrik û Mehmûdî

Dêrika Çîyayê Mazî li ber dilên gelek kesên ko ne ji Dêrikê nin jî dev-ereke pir şêrîn e. Li rojhilatê wê Turcel, li rojavayê wê Êrge Baba, li bakurê wê Pozê Mancêla ko sîya xwe bera ser Kulêbê daye... Cîhekî ewle û di himbêza Xab û Kulêbê de û di bin sitara çîyayên bilind de, cîh û warekî kurdan. Lê ez nizanim, bê ew ji bo çî li ber dilên gelek weha şêrîn e. Dibe ko ji ber hêza ko ji Tûrcelê distîne û bi berîya bêser û binî re dibişire be; dibe ko ji ber darên wê yê zeytûnan û ava wê ya Xabê be; dibe ko ji ber ko di helbesta Qedrîcanî de bingehê hesreta dilê mişextîyan e; belkî jî ji ber ko kana îlhama helbestvanan e.

32

Li Dêrikê, li gel gelek eşîrên bi nav û deng, eşîra Mehmûdan jî heye. Yê/ya ko ji wê eşîrê be, ji xwe re dibêje, Mehmûdî. Serokê wê eşîrê Reşo bû. Piştî Reşoyî, lawê wî Osman dikeve şûna wî. Ji xwe, piştî wî, êdî malbat weke »mala Osmanê Reşo« (Hecî Osmanê Reşo) tê nasîn. Ev Osman yek ji wan sê Osmanan bû ko li hemberî Birahîm Paşayê Milî serî netewandiyê ko Zîya Gokalp di »Destana Birahîm Paşayê Eşqîya« de behsa wî jî dike.

Şeş lawên Osmên hebûn: Êlas (Êlas Efendî), şêxmûs, Hecî Etman,

Hecî Reşîd, Hecî Sînan, Seîd. Şêxmûsê ko min binê navê wî çixêz kiriye, kalikê Edîp Karahanî ye. Edîp Karahan lawê Cemîlê (Hecî Cemîl) Şêxmûsî ye. Ew (Hecî Cemîl) bi xwe hem beşdarî serîhildana Şêx Seîdî bûye û hem jî di nav wê grûpê de bû ko ji Binîya Xetê tê heta Çîyayê Mazî. Lê hîn berîya ko Cemîlê bavê Edîp Karahanî bê dinyayê, Şêxmûs wefat dike û ji ber vê yekê, gelek kes Cemîlî wekî lawê Hecî Osmanê Reşoyî dizane.

Hecî Cemîl pênc caran zewicîye. Edîp Karahan ji jina wî ya yekem a ko dotmama wî bû û navê wê Hecî Semo bû, çêdibe.

Ger hûn bala xwe bidin navên ko Edîp Karahanî di Dicle-Firatê de bi kar anînin, hûn ê bibînin ko her nav bi zanebûn hatiye danîn: "Reşo" ji ber navê Reşoyê serokê êla wan; "Edîp Osmanoglu" ji ber navê Osmanê Reşoyî; "Mahmut Bayraktar" ji ber navê êlê; "Hamit Mazidagli" ji ber Çîyayê Mazî, an Derika Çîyayê Mazî.

Mala Osmanê Reşoyî û serîhildana Şêx Seîdî

Êlas Efendî apê bavê Edîp Karahanî ye. Piştî Osmanê Reşoyî, ew serokîya êlê dike. Di Mekteba Ruştîyeyê de xwendîye û bi dû re li Dêrikê dibe serokê Qulûba Kurd. Ew jî bi gelek eşîrên Dêrikê yên din re soza beşdarîya serîhildana Şêx Seîdî dide. Gava Şêx Seîd digire ser Dîyarbekirê, eşîrên Dêrikê yên sozdayî jî berê xwe didin Dîyarbekirê. Lê gava hîn ne gîhanin Dîyarbekirê, li Elîparê xebra têkçûna serîhildanê ji wan re tê. Ji wan re dibêjin; »Bibêjin, em Quwa-î Milîye nin û em hatinin alîkarîya dewletê«. Eşîrên din hemû li gora vê xeberê, helwêstên xwe diguherin û alaya »Quwa-î Milîye«yê bilind dikin û diçin Dîyarbekirê. Lê Êlas Efendî li ser soza xwe dimîne û ji ber vê yekê jî piştî têkçûna serîhildanê tê girtin. Lê bi dû re, tê berdan û dewlet wî li Mêrdînê bi cîh dike. Bi Mala Cemîl Paşayî re pêwendîyên wî her berdewam in û ji bo beşdarîya serîhildana

33

Agirîyê, di 1927an de bi hevdu re dadikevin Binîya Xetê. Grûpa wan bi dû re ji bo destpêkirina şerî, heta Çîyayê Mazî jî tê û piştî ko çend rojan li wan çîyayan digerin û tê digîhêjin ko eşîrên din bi wan re ranabin, bi şûn de vedigerin Binîya Xetê. Êlas Efendî di 1930yê de, li Amûdê wefat dike û malbat ancax bi efûya 1933an a ji ber dehsalîya Komarê hat derxistin, vedigere bakurê Kurdistanê. Wê gavê, ji nêvîyê wan bêtir li Qiziltepeyê bi cîh dibin. (Min ev agahdarî hem ji Enwerê birayê Edîp Karahan, hem ji Eyup Alacabey û hem jî di 1982an de, gava ez ji Binîya Xetê çûbûm Dêrikê, ji bavê Eyup Alacabey Hecîyê Qêsimê rehmetî ko bi xwe jî ji bo beşdarîya serîhildanê berê xwe dabû Dîyarbekirê, wergirtin).

Mehmûdîyê ko rûpelekî nuh vekir

Gava ko malbat ji Binîya Xetê vedigere, xwe pir distirîne. Xwe ji xebatên ko têkilîyên wan bi kurdperwerîyê henin, bi temamî bi dûr dixin. Ji wê

tarîxê û vir de, ji wê malbatê, cara yekem Edîp Karahan beşdarî têkoşîna neteweyî dibe. Ew jî dibe sedem ko mesafeyek têkeve navbera malbatê û Edîp Karahanî. Ji ber ko çavên malbatê ji dewletê tirsîyanin, heta ko ji wan tê, xwe dûrî Edîp Karahanî dikin û heta wefata wî jî qet lê bi xwedî dernakevin.

Piştî efûya 1933an, di nav Mehmûdan de, yê ko cara yekem ji tirsî dewletê re gotiye, »A va qûça te« û ji bo ko nivşên malbatê yên nuh, karibin beşdarî nav xebata kurdperwerîyê bibin, rê vekiriye, Edîp Karahan e. Ev taybetmendîyeke pir giring e. Wî bi vê helwêsta xwe, rûpelekî nuh vekir.

Mîrov dikare xusûsîyetên rewşa Mehmûdan û têkilîyên wan û Edîp Karahanî, di dîroka me de li ba gelek êlên kurd ên ko beşdarî serfîhildanên bi ser neketine bûne, bibîne.

Gelo 1930 rast e?

Her çi qasî huwîyeta resmî dibêje ko Edîp Karahan di 1930yê de çêbûye jî di vî warî de şik henin. Ji ber ko ger Edîp Karahan di 1930yê de çêbûbe, divê wê gavê, ne li Dêrikê, lê li Kurdistana Sûrîyeyê çêbûbe. Ji ber ko min li jorê jî dîyar kir ko wê gavê, malbata wan li wê derê bû. Li gora agahdarîya ko min ji birayê wî, ji Enwer Karahanî û hem hevalê wî û hem jî zavayê wî

34
Eyup Alacabeyî wergirt, divê Edîp Karahan berîya 1927an çêbûbe û dîsa li gora wan, tarîxa çêbûna wî di navbera 1923-1927an de ye.

Dicle-Firat rûpelekî dîrokê

Mîrov dikare di gelek waran de, wekî Edîp Karahanî nefikire, an hin fikirên Dicle-Firatê neecibîne, lê xusûsîyeteke pir eşkere heye ko divê mirov wê bibîne. Ew jî pîrhêlbûna Edîp Karahanî ye. Gelek kes Edîp Karahanî bi tenê wekî mirovekî sert û sloganîst dizane. Bersiva vê şaştêgîhiştinê, di rûpelên Dicle-Firatê de mîna belgeyên dîrokî xuya dibin. Her ko mirov rûpelên Dicle-Firatê di ser hevdu re diqulîpîne, mirov vê rastîyê baştir dibîne. Ew di Dicle-Firatê de, wekî editorekî baş, sîyasetvanekî jîr û mêrxas, çîroknivîskarekî jêhatî, xwedîyê kurdîyeke xweş û paqij, parêzgerê hêjayîyên neteweyî û hevalbendekî kedkaran, bi kurtahî wekî entelektuelekî pîrhêl derdikeve hembera me.

Dicle-Firat nimûneya rojeva kurdan û misteweya minaqeşeya wê demê ye. Dicle-Firat ji bo rewşa kurdan, kapasîteya entelektuelîya kurdan û misteweya şîyarbûna neteweyî ya wê demê, belgeyeke hêja ye.

Mîrov li ser vê kovarê, bêguman dikare bi awayekî hîn firehtir raweste, lê mebesta vê nivîsê, ne berfirehîyeke weha ye. Tevê jî ez ê hewil bidim ko hin hêlên vê kovarê bi kurtî bidim naskirin û hin tesbîtên di warê xusûyetên wê de bînim zimên.

Divê mirov vê kovarê li gora şertên 1962-63yan binirxîne. Wê gavê giringî û hêjayîya wê dê baştir bên dîtin. Mîrov dikare li ser gelek

xusûsîyetên vê kovarê raweste. Lê li gel gelek xusûsîyetan, sê xusûsîyetên vê kovarê yên li gora bawerîya min, hîn giringtir û berbiçavtir henin ko Malmîsanîjî jî di pêşgotina xwe ya ko ji bo berhevoka vê kovarê nivîsîbû de, ew dîyar kirinin: 1- Di nav kovarên salên 1960î de kovara herî temendirêj e. 2- Heta wê gavê, tu kovaran bi qasî wê cîh nedaye kurdî. 3- Tu kovar bi qasî wê, li ser pîrsa kurd ranewestiyaye.

Yek ji wan taybetmendîyên vê kovarê yên ko bala min pir kişand jî ev e ko li gel gelek nivîskar û sîyasetmedarên binavûdeng, herdu Seîdên (Sait Kirmizitoprak û Sait Elçî) ko têkilîyên di navbera wan de di tevgera neteweyî de roleke mezin leyiztiye jî di eynî kovarê de nivîsîye. Ev xusûsîyeteke taybetî dide Dicle-Firatê. Wekî din jî min nivîsên Seîd Elçîyî cara yekem di vê kovarê de dîtin.

Bûyerek heye ko navê Dicle-Firatê bêtir derdixîne pêş. Ew jî bûyera 35

23an a ko ji alîyê giringbûnê, piştî bûyera 49an bûyera duyem e. Girtina ji ber wê daweyê û ji alîyê dewletê ve qedexekirina weşandina Dicle-Firatê, di eynî tarîxe de ye. Di wê daweyê de berpîrsîyarê Dicle-Firatê Edîp Karahan jî tê girtin û dewlet gava hîn hejmara nehan di çapê de bû, dest datîne ser û rojnameyê bi yekcarî digire. Bi vî awayî, jîyana Dicle-Firatê ya weşanî ko her diçû hejmara nivîskar û xwendevanên wê bêtir dibû û ber bi rojnameyêke panzdehrojî ve pêş de diçû, radiweste. Di wê daweya ko di 29ê Hezîrana 1963an de, bû nûçeya rojnameyan a sereke û tarîxa îdîanemîya wê 17ê Cotmeha 1963an bû de, li gel Edîp Karahanî, Abdulsettar Hamavendî, Dogan Kiliç, şêxhasenanli, Hasan Buluş, Îbrahîm Mam Xidir, Gazî Dizey, Nejat Remzî, Fûat Derwîş, Talat şerîf Muxtar, Seîd Abdurrahman, Cemal Alemdar, Firûz Felahat, Mûsa Anter, Zîya şerefxanoglu, Enwer Aytekîn, Seîd Elçî, Medet Serhad, Yaşar Kaya, Ergun Kuyumcu, Alî Anagur, Kemal Bîngollu, Mehmet Bilgin, Fethullah Kakîoglu hebûn.

Di Dicle-Firatê de, hîn xusûsîyetên neyinî jî dîyar dibin. Ji wan yek heye ko divê behsa wê bê kirin. Ger ew, an hîn xusûsîyetên din ên bi vî rengî neyên zimên û bi tenê yên ko erênî bîn zimên, wê gavê Dicle-Firatê dê baş neyê naskirin.

Ger hûn bala xwe bidinê, hûn ê di hejmara duyem de, sûretekî Ataturkî û nivîsa ko li binê sûretê wî hatiye nivîsandin bibîne. Ew jî ji alîyekî ve, ji bo tehde û zilma dewletê û ji alîyê din ve jî ji bo nezalalbûna kurdan a di warê rola artêşa Tirkîyeyê û ya Kemalîzmê de nimûneyek e. Her çî qasî piştî demekê, fikirên di vî warî de jî bi alîkarîya hin bûyerên ko rûyên herdu faktorên ko navên wan li jorê hatin dîyarkirin, bêtir eşkere dîkin, hêdî hêdî ber bi zelalbûnekê diçin jî lê ji bo ji ortêrakirina hemû neyînîyan, têrê nakin.

Dicle-Firat 01.11.1962- 14.05.1963

Dicle-Firat weke rojnameyê fikrî ya mehane, di navbera 01.11.1962-14.05.1963yan de hatiye weşandin. Ji wê gavê û heta ko jîyana xwe ya weşanî qedandiye, weke platformeke neteweyî fonksiyona xwe leyiztiye. Di hejmara xwe ya yekem de dîyar dîke ko rûpelên wê, ji nivîsên hemû beşên civakê re vekirî nin. Heyşt hejmarên Dicle-Firatê hatinin weşandin. Hejmara nehan ji bo çapkirinê, teslîmî çapxaneyê bû, lê dewletê di çapxaneyê de dest danî ser wê û nehişt bigîhêje destên xwendevanan.

36

Xwedî û berpîrsiyarê wê yê fîlî Edîp Karahan bû; navnîşana wê; Fatih-Kiztaşi Binaemini sok. No.18- Istanbul; ebata wê: 28x42 û bihayê wê (hejmar:1-2-3) 50 quruş bû.

Abonetîya wê (hejmar 1-3) ji bo 6 mehan bi 3 lîreyan û ji bo 12 mehan jî 6 lîreyan bû.

Her hejmarek (hersê hejmarên destpêkê) çar rûpel in.

Ji hejmara 4an û pê ve, hejmara rûpelên kovarê dibe 8 rûpel, bihayê wê jî dibe 100 quruş û bihayê abonetiye jî li gora berê dibe du qat.

Ji alîyê wextê ve kovareke bi rêk û pêk

Ger mirov ji alîyê wextê ve bala xwe bide Dicle-Firatê, mirovê bibîne ko li gora gelek kovarên dema me jî bi rêk û pêk derketiye. 3 hejmar di roja xwe de, hejmarek rojekê bi derengî hatiye çapkirin, hejmarek du rojan bi derengî, hejmarek yanzdeh rojan bi derengî. Tarîxa çapkirina du hejmaran jî ne dîyar e.

Hejmara yekê: 01.10.1962 (Çapxaneya B. Kervan-01.10.1962)

Hejmara duduyan: 01.11.1962 (Navê çapxaneyê nehatiye nivîsîn)

Hejmara sisêyan: 01.12.1962 (Çapxaneya Dizerkonca-12.12.1962)

Hejmara çaran: 06.01.1963 (Çapxaneya Husnutabîatê-06.01.1963)

Hejmara pêncan: 01.02.1963 (navê çapxaneyê nehatiye nivîsîn)

Hejmara şeşan: 06.03.1963 (Çapxaneya Husnutabîatê- 08.03.1963)

Hejmara heftan: 04.04.1963 (Çapxaneya Husnutabîatê- 04.04.1963)

Hejmara heyştan: 14.05.1963 (Çapxaneya Husnutabîatê- 15.05.1963)

Hin nivîskar û nivîsên Dicle-Firatê

Edîp Karahan

Di Dicle-Firatê de, yê ko herî pir nivîsiye, Edîp Karahan e. Edîp Karahanî di hemû hejmaran de û bi çar (4) navên cuda (Nivîsên edîtor bi navê Edîp Karahan û Edîp Osmanoglu; nivîsên li ser siyaseta hindurîn bi navê Hamit Mazidagli; li ser siyaseta derve, bi navê Mahmut Bayraktar û edebîyat bi navê Reşo) li ser hevdu bîst u du (22) nivîs nivîsîn.

Bi navê Edîp Karahanî nivîsek (kirilan potlar) bi tenê heye, ew jî di hejmara heyştan de hatiye nivîsîn.

37

Bi navê Edîp Osmanoglu jî heft (7) nivîs (hejmar 1: Em ji bo çi

derdikevin; hejmar 2: Pêşketina Rojhilatê û lênerînên şaş; hejmar 3: Dewleta Hiqûqê; hejmar 4: Li ser Yekîtî û bihevrebûnê; hejmar 5: Rewşa Giştî; hejmar 6: Rewşa Giştî: Qedera rejîma demokratîk; hejmar 7: Enîya Demokratîk) hatinin nivîsîn.

Bi navê Hamit Mazidaglıyî çar (4) nivîs (hejmar 5: Hiqûqşînasîya Muxbîrekî bi zorê; hejmar 6: Turkeş û Sosyalîzm; hejmar 7: Ka we'z bi Kudrî dihat kirin; hejmar 8: Hin niqte) hatinin nivîsîn.

Bi navê Mahmut Bayraktarî sê (3) nivîs (hejmar 5: Krîza Kongoyê; hejmar 6: Pêşveçûnên nuh; hejmar 7: Têkoşîna Ben Belle neqedîya) hatinin nivîsîn.

Bi navê Reşo heft (7) nivîs (hejmar 2: Xaltîka Talê; hejmar 3: Xaltîka Seyro; hejmar 4: Xaltîka Fersê; hejmar 5: Dîne û Dîno; hejmar 6: Xecê û Sîyamend; hejmar 7: Swaro; hejmar 8: Heydo û Ferho) hatinin nivîsîn.

Mûsa Anter

Mûsa Anter heta hejmara çaran nivîsîye û piştî hejmara çaran, êdî di Dicle-Firatê de nenivîsîye. Lê tev vê jî di çar hejmaran de heyşt nivîs nivîsîn. Wî sê (3) navên cuda bi kar anînin. Sê nivîs li ser sîyaseta hindur, bi navê Anter (hejmar 1: Caw pîs; hejmar 3: Falîh Rifki Atayê Reben; hejmar 4: Em şîyar bibin le!) û nivîsek jî bi navê M. Anter (hejmar 2: Celladê Rojhilatê); çar nivîs li ser edebîyatê, bi navê Rahşan (hejmar 1: Melle Ahmedê Cizîrî; hejmar 2: şêx Ahmedê Xanî; hejmar 3: Hecî Qadir Koyî; hejmar 4: Neqane) nivîsîn.

Dr. Saît Kirmizitoprak

Dr. Saît Kirmizitoprak jî hew di herdu hejmarên pêşîyê de nenivîsîye, lê di hejmara sisêyan de êdî wekî nivîskarê kovarê yê berdewamî nivîsîye. Nivîsa wî ya bi navê » Dijmina Rojhilatê ya sereke Faşîzm« nivîseke dirêj e û di sê hejmarên kovarê (hejmar 3, 4, 5) de hatiye weşandin. Nivîsa wî ya bi navê »Le Gunehê Rojhilatîyan çi ye? « di hejmara şeşan de û ya bi navê » Şaşîyên di pîrsa Rojhilatê de« di hejmara heft û heyştan de hatinin weşandin.

Saît Elçî

Saît Elçî di hejmara çaran de, bi navê » Dijminatîya Nîjadperestan a li hembera Rojhilatê « û di hejmara pêncan de jî bi navê » Ma biryarên ecêb

38 dê hertim li Rojhilatê bîn tetbîqkirin? « du (2) nivîs nivîsîn.

Li gel nivîsên Nazmî Balkaş (hejmar: 5, 6, 7), Ahmet Aras (hejmar: 6, 8), Şevket Epozdemir du helbest bi navê Dilbirînî (hejmar: 5, 8), Enwer Aytekîn (hejmar: 1, 2- bi navê Ahmet Botanli) Huseyîn Sagniç (hejmar: 7, 8) nivîsên gelek kesên din jî di Dicle-Firatê de henin.

Dicle-Firat û kurdî

Yek ji wan xusûsiyetên Dicle-Firatê ew e ko wê di nav kovar û rojnameyên heta wê demê ko li Tirkîyeyê hatinin weşandin de, ji derveyî

xusûsîyeta xwe ya ko nivîsandina bêtir li ser pirsê kurd, ya herî pir cîh daye zimanê kurdî ye jî. Ji alîyê din ve jî gava mirov ber bi hejmarên dawîyê ve tê, mirov pê dihise ko Dicle-Firat her ko diçe ber bi kurdînivîsandinê ve tê guhertin. Her ko beşdarî û lêbixwedîderketin zêdetir dibe, berê wê yê ber bi xwerû kurdîbûnê ve, hîn bêtir xuya dibe. Xuya ye ko di hindurê pêvajoya jîyana weşanî de hem daxwazek ji alîyê xwendevanan ve zorê dide rojnameyê û hem rojname bi xwe jî di destpêkê de xwedîya perspektîveke weha ye. Dîsa xuya ye ko rojnameyê ji alîyê îmkanan ve nikarîbû li gora perspektîva xwe ya di vî warî de hebû, gav bi-avêtaya. Lê mirov li îşaretên amadekirina şertên ji bo li gora wê perspektîvê, jîyana weşanî bê domandin, rast tê. Biryara di warê damezrandina Buroya Lêkolîna Folklorê û gavên berbiçav ên di vî warî de, nîşana vê yekê ye. Di hejmara heyştan de daxuyanîya wê ya di warê berhevkirina çîrok, sitran û efsaneyên kurdî de û biryara wê ya ji hejmara nehan û pê ve amadekirina misabeqeyê pênîyên kurdî, didin xuyakirin, bê Dicle-Firat çawa ber bi kurdînivîsîne bi lez tê guhertin.

Berpîrsîyarê rojnameyê hîn di hejmara çaran de ji xwendevanên xwe re dibêje ko ger hejmara xwendevanan zêdetir bibe, ew ê Dicle-Firatê di pêşerojê de bike rojnameyê panzdehrojî. Di hejmara heftan de ev fikir hîn zelaltir dibe û ji ber vê yekê, her di eynî hejmarê de ji xwendevanên xwe re dibêje ko kadroya rojnameyê ya nivîskaran bi beşdarên ji Stenbûl, Ankara û bajarên din ve her ko diçe zêdetir dibe. Ji ber vê yekê, ew ê di rojên pêş de, an hejmara rûpelên wê zêdetir bikin, an jî wê ji her panzdeh rojan carekê derxîne.

Ji xwe, nivîskarên wê hîn di destpêkê de, gava kêysa wan lê hatiye, çend rêzên bi kurdî di nav nivîsên bi tirkî de bi cîh kirine. Edîp Karahan di 39

nivîsa xwe ya ko navê wê Swaro« de, vêya êdî eşkere dike. Di wê nivîsê de dibêje ko ji îro û pê ve her ko di warê îfadekirina bi zimanê tirkî de zehmetî bê kişandin, ew ê bi kurdî binivîsînin.

Di warê bikaranîna elfabeyê de îstiqrarek tune ye, lê di hejmara heyştan de elfabeya Hawarê tê weşandin. Ev jî divê mîna beşekî ji xebata amadekirina şertên bi kurdînivîsandinê bê nixandin.

Li gel hin helbestên ko bi kurdî hatin nivîsîn, di nav gelek nivîsên bi zimanê tirkî de, her carê çend rêzên bi kurdî hatin bicîhkirin. Di beşê Ziman-Edebîyat û Folklorê de helbestên ko di nivîsên ji alîyê Mûsa Anterî ve hatin nivîsîn de, li gel wergera wan a bi tirkî, bi kurdî hatin weşandin. Di nivîsa Mûsa Anterî de ya ko bi navê »Caw pîs«, di yên Edîp Karahan ên bi navên » Xaltîka Talê, Xaltîka Seyro, Xaltîka Fersê, Dînê û Dîno, Xecê û Sîyamend û Siwaro« de, cîh bi cîh zimanê kurdî hatiye bikaranîn. Lê mixabin tev hemû hewildanên Dicle-Firatê, nivîsa xwerû bi kurdî, bi tenê nivîsa Edîp Karahanî ya ko navê wê »Heydo û Ferho« ye.

Rexneyek û hêvîyek

Em di warê lêbixwedîderketina hêjayîyên xwe de, tevî ko di van salên dawîyê de hin xebatên ko hêvîyên mirovî bêtir dikin jî zêde ne bi serkevtî xuya dikin. Ger ev rewşa me û helwêsta me ya ko di vî warî de heye, weha dewam bike, em ê nikaribin hêjayîyên xwe ji nifşan dewrî nifşan bikin û mîrasê bihêlin. Hêvîya min ew e ko gavên takeser ên ko ji bo berpîrsî-yarîyên derengmayî bi cîh bînin tîn avêtin, tesîrê li civata me bikin û şîûra lêbixwedîderketina hêjayîyan û bi vî awayî amadekirina şertên pêşerojê ewle û rohnî pêş de bibin.

Sala 1998an, sedsalîya rojnamegerîya Kurdistanê ye. Ez hêvî dikim ko em ê bi minaqeşeyên xwe yên bi vê minasebetê, li gel gelek hêjayîyên xwe yên tevnedayî, 36salîya Dîcle-Firatê û berpîrsîyarê wê Edîp Karahanî jî bi gelek awayan minaqeşe bikin û bi bîr bînin.

Ji ber vê yekê, ez weşandina berhevoka herheyşt hejmarên Dîcle-Firatê di rêya bicîhanîna berpîrsîyarîyêke derengmayî de weke gaveke hêja dinirxînim.

(Nûdem - hejmar:24, sal:1997)

40

Bi minasebeta sedsalîya rojnamegerîya kurdî dîsa li ser Dîcle-Firatê

»Tu dinivîni, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike.

Tu şîyar dikî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike.«

Pêşnîyara bi minasebeta sedsalîya rojnameya Kurdistanê ko dibêje »Bila sala 1998an bibe sala rojnamegerîya kurdî«, ji bo bicîhanîna berpîrsî-yarîyên di vî warî de pêşnîyareke di cîhê xwe de ye. Xuya ye ko ev pêşnî-yar ji alîyê gelek rojname û kovarên kurdan ve jî maqûl hatiye dîtin û wan jî dest pê kiriye ko bi awayên cuda cuda beşdarî pîrozkirina vê salê bibin. Bi derketina berhevoka herheyşt hejmarên Dîcle-Firatê, fikireke bi min re çêbû ko divê ez her carê, bi nivîsên cuda cuda li ser hin xusûsiyetên Dîcle-Firatê binivîsînim. Ne ez bim jî divê hinin din bi vî karî re rabin. Ev proje hêdî hêdî di serê min de ber bi zelalbûnê ve diçû. Sala roj-namegerîya kurd ez di vî warî de bêtir bi hewes kirim. Û gava Nûdemê ji min xwast ko ez nivîsa Edîp Karahanî ya ko navê wê »Ji bo çi em derdikevin?« e, wergerînim, min xwast ko ez bi vê wergerê re, nivîseke bi qasî ko di çarçoveya kovara Nûdemê de hilê, li ser hin taybetmendîyên Dîcle-Firatê jî binivîsînim: Mîrasa ko Dîcle-Firat li ser ava bû; hin tay-betmendîyên şertên wê demê yên siyasî; rewşa kurdan; Pêwîstîya ko Dîcle-Firat derxist ortê, rola wê û perspektîvên wê; argûmentên wan ên di warê van perspektîvan de...

Ez dixwazim dîyar bikim ko armanca vê nivîsê ne ew e ko ez ê bi awayekî berfireh perspektîvên Dîcle-Firatê û argûmentên wê şirove bikim. Min di nivîsa xwe ya berê (Ronakbîrek û Rojnameyek) de

xwastibû ko ez Dîcle-Firatê û Edîp Karahanî bi awayekî bidim nasîn. Niha, ez dixwazim hin xusûsiyetên vê rojnameyê yên din bidim nasîn. Ji ber vê yekê, divê ev nivîs ji alîyekî ve - tevî ko li ser hin xalan bi awayekî kurt lênerîn tî dîyarkirin jî- weke danasîna Dîcle-Firatê ya bi awayekî din bê nixandin.

Ji ber ko Edîp Karahan hem xwedîyê wê û hem jî berpîrsîyarê wê yê fîlî 41

bû, ez nivîsên wî û perspektîvên ko di nivîsên wî de tî pêşkêşkirin, mîna temsîla xeta Dîcle-Firatê dibînim. Loma jî ez ê hin xusûsiyetên Dîcle-Firatê, bi alîkarîya nivîsên Edîp Karahanî bidim nasîn.

Dîcle-Firat berdewama pêla 1948an

Xusûsiyeta pêvajoya ko piştî serhildana Dêrsimê û heta 1948an em tê de jîyan, ji her alîyê ve, di bîdengîyeke mezin de weke xeweke giran xuya dibe. Nemaze ji 1932an û heta 1946an, her çî qasî bi saya Mîr Celadet Bedirxanî Hawar (15 Gulan 1932-15 Tebax 1943) û Ronahî (1 Nîsan 1942- 1 Adar 1945) û bi saya Kamûran Bedirxanî Roja Nû (3 Gulan 1943- 27 Gulan 1946) hatin weşandin jî lê ji ber ko hem ev kovar li derveyî welêt derdiketin û hem jî ji ber qedexeya di vî warî de, ji derveyî çend ronakbîrên bakurê welêt hayê tu kesî ji van hewildanan çênedibû, van kovaran wê demê nikarîbû li vî perçeyî rola xwe ya di warê şîyarkirin û xwenasîne de bileyztaya.

Ancax gava di 1948an de li Stenbûlê »Dicle kaynađı« (Çavkanîya Dîcleyê) hat weşandin, mirov dikare bibêje ko -ne pir xurt bin jî - hin tîrêjan berên xwe dabûn vê xewa giran û êdî behsa îşaretên ko pêvajoya bîdengîyê hêdî hêdî bûya jî ber bi qedandinê ve diçû, hatibû kirin. Piştî »Çavkanîya Dîcleyê«, kurdan dev ji hewildanên xwe yên weşanî berneda û di 1950yî de dîsa li Stenbûlê »şark Mecmuası« (Kovara Rojhilatê) û »şarkın Sesi« (Dengê Rojhilatê) derxistin. Lê mixabin, jîyana hemû kovar û rojnameyên kurdan a weşanî bi emrê »îlahî« hertim pir kurt bû, ya rastî dihat kurtkirin.

Piştî girtina van rojnameyan, ji 1950yî heta heta 1958an, di jîyana me ya weşanî de, tu gavên xurt ko bi qasî wan balkêş û karibin xîtabî hemû »Rojhilat«ê bikin, nehatin dîtin. Di 1958an de, li Dîyarbekirê bi navê »«Leri Yurt«ê (Welatê Pêşketî) rojnameyeke din derdikeve. Yek ji wan sedemên derketina wê rojnameyê ew bû ko heta wê demê, »tu rojnameyên Ankara û Stenbûlê cîh nedida bûyerên Rojhilatê û derd û kulên wê« û ji ber vê yekê, pêwîstî bi rojnameyeke weha hebû. Jîyana wê jî ancax heta Payiza 1959an dewam kir. Lê hemû gavên ko ji 1948an û pê ve hatibûn avêtin û tecrubeyên ko di vî warî de çêbûbûn, ji bo gavên bi dû xwe re wek mîras mabûn.

Ji Payiza 1959an û heta ko Dîcle-Firatê dest bi jîyana xwe ya weşanî kir, di qada weşanî de, tu gavên berbiçav nehatin dîtin. Ji wê demê û vir de,

gava yekem, ancax di 01.10.1962an de, bi Dicle-Firatê hat avêtin. Dicle-Firatê bi mîraseke ne pir xurt dest bi weşanê kir, lê wê mîrasê, ji bo ko ew karibe di warê pirsê welatê xwe de, bi mîrxasî weşanê bike, têra wê dikir. Jîyana kurdan a weşanî û daxwazên ko çî di wê qadê de û çî jî di qadên jîyanê yê din de dihatin kirin, pêvajoya şîyarbûn û lixwevegerînê xurttir dikir. Dewlet bê midaxele nema û li gel zilm û zora li Kurdistanê, bêtir jî li kesên ko beşdarî jîyana weşanî dibûn, dihat xezebê.

Şertên wê demê yê sîyasî

Pêvajoya bêdengîyê ne bi tenê di qada jîyana weşanî de, lê herweha di qada sîyasî de jî serdest bû. Ji destpêka pêvajoya ko min navê »pêvajoya bêdengîyê«
lê kir û bi vir de, heta demeke dirêj, çareserkirina pirsê kurd ji sîyasethanên ko li gora îdeolojîya resmî bi sîyasetê ve mijûl dibûn re hatibû hiştin. Mîna ko di Dicle-Firatê de jî hatiye dîyarkirin, wan sîyasetvanan ne rastîya kurdan nas dikir û ne jî dixwast nas bikin. Metodeke wan hebû, ew jî qûndaxa tivingên cendirmeyan bû. Ji bo çareserkirina pirsê, ji derveyî devê tivingê, tu rêyên din nehatibûn bikaranîn. Ji dema ko Komara Tirkîyeyê hatiye avakirin û bi vir de, her ev sîyaset hatiye meşandin.

Di dema Partîya Demokrat de jî her eynî sîyaset, yanî sîyaseta dewletê ya resmî hatiye birêvebirin. Lê di dema îqtîdara vê partîyê de kapîtalîzm li Tirkîyeyê pêş dikeve û ev pêşketin tesîrê li bakurê Kurdistanê jî dike. Di civatê de guhertinên berbiçav xuya dibin. Ev guhertin bi guhertinên dinyayê yê di warê şîyarbûn û rizgarbûna neteweyan de derdikevin ortê re, tesîrê li ronakbîrên kurdan jî dikin. Ji bo pêşdebirina doza gelê kurd, wan didin fikirandin û ber bi livandinekê diajon. Ew dem ji aliyê şîyarbûn û rizgarbûna gelan ve jî demeke balkêş e. Çirûskên ko ji tevgera gelan diçûn ronahîya xwe dida welêt û bi taybetî jî pêla ko li başûrê welêt rabûbû, ji bo şîyarbûna vî gelê ko hogirî xeweke giran bûbû, tesîreke mezin dikir.

Ber bi dawîya salên 50yî de piştgirîya ko ji bo Partîya Demokrat hebû, baş kêmbûbû. Sîyaseta ko wê dimeşand dibû sedemên reaksiyonên mezin. Lê gava di hilbijartinên 57an de jî bû partîya yekem û bi dû hilbijartinan re bû hikûmet, êdî hem di civatê de û hem jî di nava ordîyê de dengên nerazîbûnê her ko diçûn bilindtir dibûn.

Sîyaseta ko li ser bingehê înkâr û asîmîlasyona kurdan hatibû avakirin,

her di wê demê de jî berdeyam bû. Di vî warî de ji bo bilêvkirina mafekî piçûk jî destûr tune bû û her hewildanên di vê rêyê de bi tahde û zilma dewletê re rû bi rû dibû. Di vî warî de ronakbîrên kurdan li gora îmkanan di ber xwe de daye, lê hertim sîyaseta zorê û ya cezekirinê li hember wan hatin bikaranîn. Di 17yê Çileyê Pêşîn de 49 kurd ji ber ko kurd bûn û

mafê kurdan dianîn zimên, hatin girtin. Mixalefeta li ser navê pêşverûtî û demokrasîyê ya ko tiştê herî piçûk jî li hember hikûmetê bi kar dianî, ne ev bûyer dît, ne ew zilm û zora ko wan 49 ronakbîrên kurd anîbûn zimên, dîtin. Ew devera ko bûbû cîhê ceribandina zilm û zora nedîtî, ne ji alîyê hikûmetê ve dihat naskirin û ne jî ji alîyê mixalefetê ve.

Di dawîya meha Nîsana 1960î de, li gelek deveran meş û mitîng çêdibûn û polîsan her metoda êrîşkarîyê bi kar dianî. Partîya Komarê ya Gel (CHP) bi amadekirina darbeyekê dihat tawanbarkirin. Tevî »birêvebirina awarte« jî meş û mitîng nedisekinîn. Meş û mitîngên ko ji 28ê Nîsana 1960î dest pê kir, heta 27ê Gulanê, her berdewam bûn. Partîya Komarê ya Gel bi piştgirîya ordîyê û xwendevanan ve, ev mixalefet organîze dikir û serokê wê di wan rojan de ji hikûmetê re eşkere digot »Ez jî nikarim we xelas bikim«. Di 5ê Gulanê de, di serî de zabitên ordîyê û endamên Partîya Komarê ya Gel, di mitînga ko ji alîyê Partîya Demokrat li Kizilayê hatibû organîzekirin de li Menderesî xist.

Di hindurê dewletê de hêzên cuda bi hevdu ketibûn. Partîya Komarê ya Gel piştgirîya mixalefeta civakî jî wergirt û bi hêza xwe ya di ordîyê de hebû ve, ji bo pêkanîna programa xwe ya di dema mixalefetê de hatibû dîyarkirin, îmkana îqtîdarbûyînê bi dest xist. Û di 27ê Gulanê de komîteya (Komîteya Yekîtiya Neteweyî- Milli Birlik Komitesi) ko ji derveyî hîyerarşîya ordîyê hatibû avakirin dest danî ser îqtîdarê.

Bi 27ê Gulanê re, bi gelek kesan re hêvîyek çêbûbû. Gelek kesan li ser navê demokrasî, azadî û pêşverûtîyê, piştgirîya wê kir.

Bi 27ê Gulanê re û bi taybetî bi qebûlkirina Qanûna Bingehîn a nuh re (09.07.1961), di cepheya mixalîf de livandineke berbiçav çêbû. Çepê Tirkîyeyê jî dest bi livandineke mezin kir. Bi taybetî damezirandina Partîya Tirkîyeyê a Karker renekî nuh da sîyasetê. Ev hin xusûsiyetên dema nuh bûn ko bi vê Qanûna Bingehîn re dest pê kiribû. Van guhertinan bêşik tesîr li civata kurd û nemaze li ronakbîrên kurd jî kir.

Desthilatdarên 27ê Gulanê »efûyeke sîyasî« jî derxist. Lê bi »efûya wan a sîyasî« re, herkes hatin berdan, bi tenê kurd di girtîgehê de hatin hiştin.

44

Partîya Demokrat 49 kurd girtibûn û desthilatdarên 27ê Gulanê jî girtina wan domandibû. Li ser navê »pêşverûtîyê« û »dij-feodalîzmê«, »55 axa«yên kurd ko yek ji wan jî Faîk Bucak bû, hatin sirgûnkirin û 400 kurd li Kampa Sîwasê hatin civandin. Bi kurtî, xeta li hember kurdan a esasî, qet nehatibû guhertin.

Di Qanûna Bingehîn de dîsa kurd tune bûn. Maf û azadîyên kurdan ên neteweyî û demokratîk dîsa tune hatibûn hesabandin. Qanûna Bingehîn mîna belgeyên Komarê yê berîya xwe -tevî ko li gora ya 1924an ji bo bikaranîna hin maf û azadîyên nisbî rê vekir jî- ji bo kurdan belgeyêke înkarkirina hebûn û maf û azadîyên kurdan bû. Projeya

desthilatdaran a di warê çareserkirina pirs a kurd de, bi vê Qanûnê careke din eşkere bûbû. Mentiqê 1924an her berdewam bû. Sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî (Millî Birlik çaresî) ya bi 27ê Gulanê re derketibû ortê, di warê pirs a kurd de, tu guhertinê nuh neanîbûn û perspektîvên Partîya Komarê ya Gel di vî warî de jî bûbûn bingehê Qanûna Bingehîn û bi vî awayî xeta nîjadperestîyê û ya kurdnenasîyê bûbûn xusûsiyetên wê demê jî.

Ev jî bo kurdan bûbû xeyalîkeştineke mezin. Ji ber ko berê, mîna gelek pêşverûyên tirkan, gelek ronakbîrên kurdan jî bi hêviyê mezin li 27ê Gulanê nihêribû. Her çî qasî li hembera kurdan sîyaseteke kurdnenas a li ser bingehê înkarkirina maf û azadîyên kurdan hatibû avakirin, di rojevê de bû jî kurdan zû bi zû xwe li mixaleftekirineke dijwar ranekîşandibû. Ji ber ko li gora wan, tevlihevîya di nav ordîyê de berdewam bû û îhtîmala darbeyeke hêzên hîn totalîtertir û hîn bêtir dijminên kurdan hebû. Ev jî dibû sedem ko kurd li hembera Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî bi temkîn bin. Lê tev vê jî sîyaseta 27ê Gulanê di warê lixwevegerînê û lêgerîna projeyên xwerû kurdî de kurdan fikirandin.

Pêwîstîyek

Mîna ko min li jorê jî anî zimên, kurd heta demê dirêj, dûrî pirs a xwe mabûn. Hin hewildanên berîya darbeya 27ê Gulanê di rêya bicîhanîna vê pêwîstîyê de gavin wêrek bûn û ji bo gavên bi dû xwe re mîras diman, lê dîsa jî di vî warî de hertim pêwîstîyek hatibû hiskirin. Ev pêwîstî piştî 27ê Gulanê, hîn bêtir dîyar bûbû.

Li gora Edîp Karahanî, divîya kurdan êdî bi xwe dest biavêtaya pirs a xwe û li hember vê projeya kurdnenas, projeya xwe ya kurd pêşkêş biki-

45
raya. Li gora misteweya rojeva kurdan a wê demê û çarçoveya ko wan bi xwe ji pirs a kurd re datanî, divîya li hembera qanûnên li dijî demokrasîyê, têkoşîneke xurt bihataya dayîn. Divîya mirov zor bidaya îmkanên qanûnî û ev pirs bidaya mînaqêşekirin û di vê mînaqêşeyê de ji bo peydakirina fikireke hevbeş, divîya kurd li îmkanan bigerîyana. Ji bo vê, wesîyeteke ko karibûya xizmeta vê projeyê bikiraya û dengê wê bigîhandaya her deverê pêwîst bû. Divîya rêyêke taybetî bihataya dîtin.

Dicle-Firat encama xeyalîkeştinekê û bi îdîaya bicîhanîna pêwîstîyekê

Dicle-Firat bi îdîaya bicîhanîna pêwîstîyê weha û bersivdana daxwazên di wî warî de hebûn, derket ortê. Di vê mahneyê de Dicle-Firat berhemê ji wan berhemên hewildana ji bo peydakirina rêyêke taybetî ye. Di nivîsa »Ji bo çî em derdikevin?« de tê xuyakirin ko heta niha »tu tevgerên nuhîyê qedera Rojhilatê ya xerab ne guhertiye«. Sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî, mîna îqtîdarên berîya xwe, kurd xeyalîkeştî kiribûn. Hêviyên ko ji wê hatibûn kirin, pûç derketibûn.

Piştî ko rastîya Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî eşkere bû û li hembera kurdan sîyaseteke ko ji yên berê ne pir cuda hat meşandin, Dîcle-Firatê her di eynî nivîsê de weha digot:

»Ji Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî ya ko gelê Rojhilatê ji dil û can pişt-girîya wê dikir û hêvîya xwe pê ve girê dabû, ji bo me Kampa Sîwasê ya ko ji rojhilatîyan pêk hatibû, erdên mayinkirî yên ling, mil û serên feqîr û fiqarayên Rojhilatê Başûr difirîne û bûyera 55an bîranîn man.«

Ji ber vê yekê, mirov dikare bi hêsanî bibêje ko pêwendîyeke pir xurt di navbera sedemên derketina Dîcle-Firatê û sîyaseta ko li hembera kurdan hatibû meşandin de heye. Heta, ger mirov bibêje ko jîyana Dîcle-Firatê ya weşanî, raste rast encama reaksiyonên li dijî wê sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî bû ko di warê pirsê kurd de kurd xeyalşikestî kiribûn, dê ne şaş be. Dîcle-Firatê xwastiye bibe dengê vê reaksiyonê. Ji xwe, di nivîsa ko navê wê »Ji bo çi em derdikevin?« de jî ev îdîaya Dîcle-Firatê û sedemên derketina wê pir eşkere tînin zimên:

»Rojhilatî ji ber helwêstên sîyasetvanan ên cudaker, mecbûrî dengnekirinê bûne û çareserkirina pirsê xwe, li hêvîya wan sîyasetvanan hiştiye ko Rojhilatê nas nakin, naxwazin rastîya Rojhilatê bibînin û dixwazin her-

46
tiştî bi qûndaxa tivingên cendirmeyan çareser bikin. Ji xwe, encama vê li-hêvîmayînê, bûye xeyalşikestin.

Rojnameya me di encama vê xeyalşikestinê de derdikeve.«

Bi fonksiyona peydakirin û belavkirina
lênerîneke hevbeş

Xebata ji bo pêşveçûna »Rojhilatê« ji bo Dîcle-Firatê xebateke bingehîn e. Di vî warî de, mînaqêşekirin, peydakirina fikireke hevbeş û jortêrakirina cudayîyên fikrî, karên herî giring tînin hesibandin. Ji ber vê yekê, dîsa di nivîsa »Ji bo çi em derdikevin« de weha tê gotin:

»Karê rojnameya me yê yekem ev e ko ew ê ji bo pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî bixebite û di vê rêyê de cudabûnên ko di warê fikirî de bînin dîtînin ji holê rake û wan bike yek.«

Her di eynî nivîsê de tê dîyarkirin ko rojname bîyê ko li ferqa sinifî bini-hêre, dê ji bo hemû hevvelatî û ciwanên ko bi dil û can dixwazin

»Rojhilatê« ango bakurê Kurdistanê pêş bikeve, vekirî be. Ev hevvelatî hevvelatîyên »rojhilatî« nin û ev ciwan ciwanên »Rojhilatê« nin.

»Rojnameya me, ji kîjan tebeqeya civakî tînin bila bînin (esnaf, ticar, axa, rênçber, karker û hwd) dê ji bo hemû hevvelatî û ciwanên rojhilatî yên ko bi dil û can terefdarê pêşveçûna Rojhilatê nin, vekirî be. Bi vî awayî, ji bo ko lênerîneke hevbeş derkeve ortê û belav bibe, xebat dê bê kirin.«
(hejmar 1- Ji bo çi em derdikevin?)

Ev gotin jî dîyar dikin ko pirsê »Rojhilatê« û terefdarbûna pêşvebirina »Rojhilatê«, ji bo jîyana weşanî mîna bingeh tînin qebûlkirin. Dîcle-Firatê

xwastiye di vî warî de fonksiyonekê bileyize. Wê xwastiye ko di warê pirsas kurd de di nav kurdan de îmkânên fikreke hevbeş bîn bidestxistin. Wê ne bi tenê ji bo peyda kirina lênerîneke hevbeş, herweha ji bo belavkirina vê fikirê jî xwe berpîrsîyar dîtiye. Ev jî dîyar dike ko Dicle-Firatê ji bo peyda kirina îmkânin weha û belavkirina lênerînen hevbeş ên ko pirsas »Rojhilatê« weke bingeş werdigirin, hewil daye ko weke platformeke kurdan a giring, rola xwe bileyize.

»Divê pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî mîna dozeke welêt bê qebûl kirin«

47

Li gora sîyaseta Dicle-Firatê, menfaetên »Rojhilatê« bingeş e. Çi li gora menfaetên »Rojhilatê« be, ew ê piştgirîya Dicle-Firatê werbigire. Rojname herweha dê li hember fikirên ko li dijî menfaeta »Rojhilatê« nin, têkoşîneke dijwar bide.

Lê gava Dicle-Firat her di eynî nivîsê de dibêje; »Rojnameya me dê piştgirîya fikirên ko ji bo xêra welêt û Rojhilatê nin, bike û li hember fikirên dijber têkoşînê bide«, mirov di derheqê gotina »welêt û Rojhilatê« divê piçekî bifikire. Ger qesda Dicle-Firatê bi »Rojhilatê«, welat be, gelo ev gotina »welêt û Rojhilatê« ji bo çi bi hevdu re hatinin bikaranîn. Gelo welat û Rojhilat ji hevdu cuda nin? Ger weha be, em Rojhilatê fêhm dikin, lê bi welat qesd kî der e?

Gava mirov her di eynî nivîsê de paragrafa ko armanca rojnameyê dîyar dike dixwîne, mirov digîhêje qenaetekê. Yanî Dicle-Firat dixwaze pirsas pêşveçûna Rojhilatê, weke dozeke »welêt«, yanî weke dozeke Tirkîyeyê bê qebûl kirin. Ev qesd bi vê paragrafê, weha dîyar dibe: »Armanca me dê ev be, em ê bi rihê yekîtîyeye ko li ser bingeşê hezkirin û rêzgirtinê ava bûye, ji bo ko pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî weke dozeke welêt bê qebûl kirin, bixebitin.«

Di gelek waran de, lênerîn ne zelal in. Gelek caran, dijîtîyên berbiçav xuya dibin. Ji xwe, li gora wan, armanceke Dicle-Firatê jî ew bû ko wê dixwast di pirsên bingeşin de şertên lênerîneke hevbeş amade bike. Perspektîvên ko di warê pirsas kurd û Tirkîyeyê de dîyar dibin, ne bi tenê xusûsiyetên Dicle-Firatê derdixîne ortê, her weha xusûsiyetên salên 1960î jî derdixîne ortê. Ji ber vê yekê, pir balkêş in. Tirkîye û Kurdistan di gelek nivîsan de - tevî ko carinan di nav rêzan de, tiştên bi vê re nelihev kirî tî xwendin jî- ne mîna du welatên cuda, lê Kurdistan weke herêmeke Tirkîyeyê tê pêşkêş kirin.

»Pêşveçûna Tirkîyeyê tevahîyek e û pêşveçûna Rojhilatê perçeyek e. Pir eşkere ye ko perçe tabî tevahîyê ye.« (hejm. 2 -Pêşveçûna Rojhilatê û lênerînen şaş)

Di nivîsan de temaya yekîtîyê pir li pêş e. Ew yekîtîyêkê dixwazin, lê ji bo vê yekîtîyê, şertên wan henin. Di nivîsa hejmar 4an a ko navê wê »Li ser

yekîtî û bihevrebûnê» de jî tê dîyarkirin ko berî hertiştî, divê mirov destûrê nede ko hin hevvelatî li ser hin hevvelatîyên din desthilatdarîyê deynin. Bêyî ko mirov li ferqa nîjad, dîn, mezheb û zimên binihêre, divê hemû hevvelatî li hembera qanûnan mîna hev bin.

48

Çarçoveya yekîtîyê, »Mîsak-i Millî« ye û ev sînorê pirsê kurd e jî. Di nav Mîsak-i Millî de parztina xusûsîyetên cuda ji bo wan pir giring e. Bo nimûne; gava gelê herêmekê bi zimanê xwe bipeyive û binivîsîne, divê weke xeterekê neyê dîtin: »Di nav civata Tirkîtîyê de gava gelê herêmekê bi zimanê xwe bipeyive û binivîsîne, ev ji bo çî ew qasî bi xeter tê dîtin, em nikarin vêya fêhm bikin?« (hejm. 2 -Pêşveçûna Rojhilatê û lînerînên şaş)

Min di vê paragrafê de parztina xusûsîyetên di warê zimên de fêhm kir, lê divê ez dîyar bikim ko min tu mahne neda gotina »di nav civata Tirkîtîyê de«. Di vira de mirov dikare bi hêsanî bibîne ko di hîlbijartina gotinan de carinan gotinên ko dûrî rihîyeta Dicle-Firatê nin, hatinin bikaranîn.

Li ser ordîyê jî mirov dikare li hin gotinin xerîb rast bêt. Ev di warê rola ordîyê de hem ji bo misteweya têngîhiştina çepê Tirkîyeyê û hem jî ji bo ya ronakbîrên kurdan nimûneyeke balkêş e. Xuya ye ko di wê demê de pêwîstîya serê kurdan li ser vê pirsê jî bi zelalbûneke baş hebûye.

Di Dicle-Firatê de li ser ordîyê weha têtê gotin:

»Yên ko dixwazin ordîyê ji bo menfaetên xwe yê taybetî bi kar bînin, ew ê ji alîyê ordîyê bi xwe ve bêt ecîqandin. (hejmar 6-Qedera rejîma demokratîk)

Ji xwe, bi minasebeta salawexta wefata Atatürkî, weşandina sûretê wî yê di hejmara rojnameyê ya duyem de û nivîsa ko li binê sûretê wî hatiye nivîsandin, li ser rûpelê yekem wekî pîneyekî xuya dibe.

Termînolojîya ko di rojnameyê de tê bikaranîn, tiştên ko çî li ser navê taktîkê, çî jî li ser navê stratejîyê têtê gotin, çarçoveya ko ji bo pirsê kurd têtê danîn û tesbîtên di warê rewşê de dîyar dikin, bêt misteweya mînaqeseya pirsê kurd, rewşa tevgera neteweyî, awayê têngîhiştina pirsê û bi giştî rojewa kurdan çawa nin. Rojname di vê mahneyê de jî belgeyêke pir hêja ye.

Gelo argumentên Dicle-Firatê çî nin?

Gelo Dicle-Firatê di vî warî de ji bo çî xetêke weha meşandiye û termînolojîyêke weha bi kar anîye? Em pir baş dizanin ko Dicle-Firat û dorhêla wê mîxalîfê rejîmê bûn û bîngêhê jîyana wan a weşanî pirsê kurd bû. Lê tevî ko hêvîyên wan ên ji Birêvebirina Yekîtîya Neteweyî hatibûn kirin, pûç derketibûn û qenaeta ko divîya êdî »Rojhilatî« bi xwe dest bi-

49

avêtaya pirsê xwe û ji bo çareserkirinê, fikireke hevbeş derxstaya ortê jî bi

wan re peyda bûbû, gelo ji bo çi mixalefeteke xurt nekiribû, an nexwastibû bike? Min bi vê meqsedê jî li Dicle-Firatê nihêrî û di hin hejmarên wê de hin niqte tesbît kirin ko bi vê pirsê re elaqadar in. Nimûneyên ko ez ê bidim -mîna ko min li jorê jî dîyar kir - dê ji nivîsên Edîp Karahanî bîn hilbijartin. Ji ber ko xeta rojnameyê di van nivîsan de pir eşkere ye û ya herî giring jî ew e ko nivîsên wî temsîla xeta rojnameyê dike.

Ez dixwazim bi nivîsa li ser »Turkeş û Sosyalîzm«ê dewam bikim:
» Neyse, em weha bihesibînin ko Turkeş bû îqtîdar. Em ê ji kirinên wî çend xalan rêz bikin: 550 Rojhilatî sirgûn. 4000 Rojhilatî ber bi Kampa Sîwasê. Li sînoren Rojhilatê 1000 erdên mayinkirî. Ev reqem nîşan didin ko ev kirin ji wan kirinên Turkeş ên ko di dema îqtîdara Yekîtiya Neteweyî de kiribûn, deh caran bêtir in. (hejmar 6- Turkeş û Sosyalîzm) Xuya ye ko wê demê tirseke mezin hebûye ko hin hêzên hîn totalîtertir dikarin bîn ser hikum. Li gora Dicle-Firatê, gava rewşeke weha çêbibe, devera ko herî bêtir zerarê bibîne, dê dîsa »Rojhilat« be.

»Em bi xwe ji pêşeroja civata xwe, ne bi hêvî nin. Di rojên pêş de îhtî-mala avakirina îqtîdareke faşîst a ko niqteyên wê yê bingehîn an ji aliyê sîvîlan, an ji aliyê leşkeran, an jî ji aliyê sîvîl û leşkeran ve -têkel- bêne girtin, heye. Birêvebirineke Faşîst a weha, dê di emrê xwe yê yekem de berê topên xwe teqez bide Rojhilatê.« (hejmar 7- Enîya Demokratîk) Ji ber vê yekê, di hejmara 6an de, di dawîya nivîsa »Turkeş û Sosyalîzm«ê de weha tê nivîsandin:

» Birêz Turkeş, ger tu berê di ser termên me re derbas nebî, tu ê nikaribî nîzama qanûna bingehîn ji ortê rakî û bê ser hikum. »

» Piştî wê jî di navbera rejîmeke »dîkta û demokrasîyê« de tercîha xwe tîne zimên: » Di navbera dîkta û demokrasîyê de tercîha xwe li aliyê demokrasîyê danîn, ji bo Rojhilatîyan pirsar man û nemanê ye.« (hejmar-7 demokratik cephe)

Her di eynî nivîsê de, bi tercîhê re damezrandina enîyeke demokratîk weke pêwîstîyekê tê pêşkêşkirin û di derheqê beşdarîya kurdan de jî weha tê gotin:

» Ger li Tirkîyeyê, enîyeke demokratîk bê avakirin, Rojhilat dê bibe endama wê ya herî sadiq.« (hejmar-7 demokratik cephe)

Di derheqê mixaleftekirinê û pirsên ko bala min kişandibûn de jî fikirên rojnameyê hêdî hêdî dîyar dibin. Rojname ji aliyekî ve behsa

50

sîyasetên ko kurd xeyalşikestî kirinin û hêvîyên ko pûç derketinin dike û ji ber vê yekê, dixwaze ko li ser bingehê menfaetên »Rojhilat«ê mixalefetê bike, ji aliyê din ve jî ji bo îqtîdareke hîn xerabtir çênebe, destê wê ji koalîsyonê nabe. Di vî warî de hem xeta ko tê meşandin û hem jî sedemên wê, weha tînin dîyarkirin:

»Dicle-Firat ji bo ko tu delîveyan nede destê dijminên koalîsyonê weke ko heta niha kiriye, ew ê ji niha û pê ve jî bi giranî û hûrbijarî hereket bike. ....

Madem em dîktayêke nîjadperest naxwazin û em li dijî dîktayê nin, wê gavê ger em ji koalîsyonê re zehmetîyan derxînin, ma ew ê neyê wê mahneyê ko em dara bin xwe dibirin?

....

Dil dixwast ko Dicle-Firat bi awayekî hîn birêkûpêktir derkeve, lê dil tişteki dibêje û aqil tişteki din. Û kapasîteya xebatkarên Dicle-Firatê têra ve birêkûpêkiyê dike.

Dicle-Firat bi giranî, lê bi awayekî ewle, ber bi hedefa xwe ve pêş de diçe.

Nifşên nuh pê nizanin, lê yên kevin dizanin: Di dema Meşrûtiyetê de,

demekê bi kurdî rojname û kovar derketin. Dibistanên kurdî yên

»nimûne« hatin vekirin, lê bi dû re... Di rêya ber bi hedefê ve çûyinê de,

şîra Dicle-Firatê, yekîtiya neteweyî ye û dê yekîtiya neteweyî bimîne.»

(hejmar-7 demokratik cephe)

Lênerînen ko li jorê hatin zimên, ji bo dîyarkirina bitemkînbûna ron-

akbîrên wê demê, pir balkêş in. Dicle-Firat xwedîyê felsefeyê weha ye.

Li gora vê felsefeyê, xetêke sîyasî pêşkêş dike. Li gora ko dîyar dibe,

birêvebirên Dicle-Firatê nedixwast rêyên ko berê hatibûn ceribandin,

dîsa biciribînin ko li gora bawerîya wan, encam nedabûn, an jî encamên

pir xerab dabûn. Wan ew ji bîr nekiribûn û ji ber vê yekê, dixwast lingên

xwe bi semt biavêjin û di bin ronahîya tecrubeyên dîrokî de hereket

bikin. Dicle-Firat mixalefetê dike, lê li vê mixalefêtkirina xwe baş miqate

ye, da mixalefeta wê bi kêrî dijminên koalîsyonê neyê. Ji ber ko li gora

bawerîya wê, di şerê di navbera koalîsyonê û dijminên koalîsyonê de, di-

jminên koalîsyonê dê qet nebin tercîha wê. Yanî dijminê dijminê mirovî,

hertim ne dostê mirovî ye, lê dikare dijminekî hîn diwartir be...

Ger mirov li ser gotinên ko ji Dicle-Firatê hatin wergirtin, baştir bi-

fikire, mirov ê bibîne ko di eslê xwe de, Dicle-Firat dizane, bê daxwazên

51

kurdan çî ye, dilên wan çî dibêjin. Li gora ko tê îdîakirin, li dora wê jî

kadroyên ko kapasîteya wan têra bicîhanîna van daxwazan dikin,

hebûne. Lê dîsa li gora wan, dem dema bi îtîna û biaqilî hereketkirinê bû.

Li gora ko ew îdîa dikin, ew bi ya dilên xwe nakin û li gora tecrubeya

»nifşên kevin« li gora êqil dimeşin. Ji ber vê yekê, xwe realîst dihesibînin.

Şîra wan a »yekîtiya neteweyî« jî ji bo parzintê, mîna mertalekî dîyar

dibe. Dicle-Firat mixalîf e, mixalîfêke li ser navê kurdan. Kurdên ko

behsa rewşa »Rojhilatê« dikin, di wê demê de jî bi »herêmpereştî« û bi

»cudakerîyê« tînan tawanbarkirin. Kurdan jî ji bo parzintê, temaya

yekîtiyê û di nava vê yekîtiyê de daxwaza pêşveçûna »Rojhilatê« ajotiyê

pêş. Li gora bawerîya birêvebirên Dicle-Firatê, rojnameya wan ji bo

meşandina mixalefeteke bi vî rengî, weke platformeke realîst, rola xwe

leyiztiye.

Dicle-Firat di perspektîvên xwe de çi qasî bi heq derket, kîjan perspektîvên wê rast bûn, kîjan şaş bûn? Bi carekê hertişt redkirin, an jî bi temamî qebûlkirin, ne metodeke rast e. Di vî warî de, di salên 70yî de, Xwedêgiravî hin qonax derbaskirî hatibûn hesabandin, lê di salên 80 û 90î de, hin qonaxên ko derbaskirî hatibûn hesabandin, ji nuh ve bûn mijarên minakeşeyê û xalên rojevê. Divê xusûsiyetên wê rewşê, di pêvajoya dîrokî de, li gora şertê wê demê û bi misteweya mînaqêşeya civaka me, bên şirovekirin û dersên pêwîst jê bên wergirtin. Divê ronakbîrên kurdan bi awayekî hîn aktîvtir beşdarî hewildanên ji bo bicîhanîna vê berpîrsîyarîyê bibin.

Di vê niqteyê de tiştê heye ko divê mirov tesbît bike. Ew jî ev e ko tevî xeta Dicle-Firatê ya tevgera »biaqilî, hûrbijarî û bisemt« jî sîyaseta desthilatdaran a li hember gelê kurd, nehat guhertin û di 1963an de 23 kurd ko berpîrsîyarê Dicle-Firatê jî di nav wan de, ji ber kurdîtîyê hatin girtin û bi vî awayî, jîyana rojnameyê ya weşanî qedîya.

»Ji niha û pê ve, gava di îfadekirinê de heta dereceyekê zehmetî bê kişandin, em ê kurdî bi kar bînin«

Gava min Dicle-Firat dixwend, min bi carekê ji bîr kir, bê ez bi kîjan zimanî dixwînim. Heta ez li xwe hay bûm ko min bi tirkî dixwend, min digot qey nivîs bi kurdî bûn. Hin dikarin bibêjin ko tirkîya kurdan di bin tesîra kurdî de hatiye nivîsandin, ji ber vê yekê, bi te weha hatiye. Min gelek rojname û kovarên kurdan ên din jî xwendinin û ez hîn jî dixwînim, lê hiseke weha xurt a bi qasî vê hisa ko Dicle-Firatê bi min re çêkir, 52

dîyar nebûye. Wekî din jî ger em di Dicle-Firatê de bala xwe bidin misteweya bikaranîna zimanê tirkî, em ê bi hêsanî bibînin ko tirkîya wê li gora wê demê, tirkîyeke bimistewe ye. Li gora gelek kesan, sedem hisên Dicle-Firatê nin; rengê wê ye û ronahîya ko jê diçirîsî ye.

Em niha jî di gelek civîn û kongreyan de dibin şahid ko gelek ji me -kurdên Swêdê ne tê de- hîn jî rêya hêsan hildibijêrin û di warê bikaranîna kurdî de tehamulî piçekî zehmetîyê nakin. Şîyana xwe ya ji bo fêrbûna zimanên bîyanî, ji bo kurdî bi kar naynin. Gava em di pêvajoya bi kurdîaxavtinê de piçekî zehmetîyê dikişînin, em dibêjin, »Em di warê xweîfadekirinê de zehmetîyê dikişînin, ji ber vê yekê, em dixwazin bi tirkî bidomînin.« Lê tevî ko di warê bikaranîna zimanê kurdî ya binivîskî de, dema me bi qasî ko mirov nikare bi salên 1960î re miqayese bike, li pêş e jî Dicle-Firatê mîna me nekiriye. Wê tam tersê me kiriye. Dicle-Firatê bi tirkî dest pê kiriye û planên xwe yên di warê kurdî de hêdî hêdî eşkere kirinin.

Di hejmara heftan de jî weha dinivîsîne:

» Ji niha û pê ve, gava di îfadekirinê de, heta dereceyekê zehmetî bê kişandin, em ê kurdî bi kar bînin.« (hejmar 7- Siwaro)

Ev rûpelên helwêsta lixwevegerînê nin. Ev xusûsîyeteke rojnameyê ya balkêş e. Divê mirov li ser bifikire.

Di beşê Dicle-Firatê ya bi navê » Ziman-Edebîyat-Folklor«ê de, bi tenê nivîsên li ser ziman, edebîyat û folklorê kurdî henin. Ji derveyî wan, mirov li tu nivîsên din rast nayê. Ger mirov vê xusûsîyeta Dicle-Firatê, bi beşên »ziman û edebîyat«ê yê gelek rojnameyên me yê ko di dema me de, di giranîyê de bi tirkî derdikevin re bide ber hev, mirov dê tevî îmkan û pêşveçûnên berbiçav jî ferqekê tesbît bike. Min di derheqê meyla Dicle-Firatê ya di warê kurdînivîsandinê de berê nivîsîbû. Ez naxwazim li vira dubare bikim. Lê ger ez mijarên herheyşt hejmarên Dicle-Firatê yê »Ziman-Edebîyat-Folklor«ê li jêrê binivîsînim, hem xusûsîyeta rojnameyê ya di vî warî de û hem jî ferqa ko divê bê dîtîn, dê baştir xuya bibin. Di vira de ev rûpelên Dicle-Firatê ji sedî sed (%100) rûpelên ziman, edebîyat û folklorê kurdî nin. Em hemû dizanin ko hem hayê berpîrsîyarê Dicle-Firatê û hem jî hayê xebatkarên wê ji edebîyata Tirkîyeyê û ya dinyayê hebû. Lê dîsa jî mirov ji derveyî ziman, edebîyat û folklorê kurdî, nikare tu tiştekî din tê de bibîne.

Ziman-Edebîyat-Folklor : Hejmar 1: 1- Melle Ehmedê Cizîrî, 2- Koka 53

Kurdan I. Hejmar 2: 1- Şêx Ehmedê Xanî, 2-Koka Kurdan II. Hejmar 3: 1- Hecî Qadirê Koyî, 2- Koka Kurdan III. Hejmar 4: 1- Helbestên bi-jarte (helbestên bi Kurdî), 2- Xaltîka Fersê (çîrok), 3- Edebîyat (li ser edebîyata kurdî -wergerek). Hejmar 5: 1- Ziman I (Li ser zimanê kurdî-wergerek), 2- Dînê û Dîno (çîrok). Hejmar 6: 1- Ziman II (dewama wergera hejmara 5an), 2-Xecê û Sîyamed, 3- Eşîrên Kurdan I (wergerek). Hejmar 7: 1- Eşîrên Kurdan II (dewama hejmara 6an), 2- Siwaro (çîrok). Hejmar 8: 1- Dîroka Kurdan, 2- Kurd û Dîn, 3- Heydo û Ferho (çîrok-xwerû bi kurdî).

»Tu dinivînî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike. Tu şîyar dikî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike.«

Wekî din jî ger em bala xwe bi awayekî din bidin rojnameyê, em ê di warê parastina zimên -weke xusûsîyeteke »rojhilatî«- û têkoşîna li dijî asîmîlasyonê de li gelek nivîsan rast bîn. Ji bo rastîya Dicle-Firatê ya di vî warî de min ji hejmara duyem nimûneyek hilbijart. Ez bawer dikim ko ev nimûne dê têra dîyarkirina xusûsîyeta rojnameyê ya di vî warî de bike. »Berê ji bo ko rojhilatî zimanê xwe yê bav û kalan, urf û adetên xwe ji bîr bikin, Rojhilat hat îhmalkirin. Îroj ronakbîr û sîyasetvan pêşveçûna Rojhilatê dixwazin. Li vira, armanc dîsa di hindurê xwe de hilandina Rojhilatê ye.

... Sedsal derbas dibin, fikir tî guhertin, lê meqsed nayên guhertin. Tu dinivînî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike. Tu ji şîyar dikî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike.« (hejmar 2- Pêşveçûna Rojhilatê lînerînê şaş)

Hespikekî hesinî û dîwaneke dîrokî

Bîst û pênc sal berê, bayekî bêhniçikên hat.

Hewayeke fetisokî dil dan ber xwe...

Sîh û neh sal berê, xwedîyê hespikekî hesinî li hembera çavtirsandineke dîrokî xwe spart hêza gotinan. Sîh û neh sal berê, yekî birûqalind î bi-heybet li tu gefan guhdarî nekir. Gefên ko malbatek ji hêjayîyên bingehê sirgûnekê bi dûr dixist...

Sîh û neh sal berê, gava hêvî di qefesekê de hefskirî bû, me bengînîyek di dilê xwe de bi dizî xwedî kir. Adana wê lêdana dil... Me hesreteke hevbeş bi nihênî şevbihêrk şevbihêrk gerand. Mîna kana erdekî beyar... Sîh û neh sal berê, dinya ker û lal û civat di xeweke giran de bêhal... Sîh û neh sal berê, me di himbêza cehaletê de dergûşa zanebûnê hejand. Roja me êdî ji dil ji rojhilatê hilat. Dîkan bi berbangê re dîsa mîna berê bi kêf dest bi azanê kir. Sîh neh sal berê, qêrînek hat bihîstin. Dengê gazî û hawarekê di gelîyan de olan da... Sîh û neh sal berê, bi dengê gûr ve xewar ji nişka ve venihurîn... Wê gavê, keçên ko hibriyên helebî û cemalî yek li ser yekê li serî girêdayî daketin dîlanê... Pîrekên bi kitanên melkezêt, bi çavên bi evînê ve hilmiştî xwe li wan girt. Xort kişîyan bir bi bir, bi dilên bi êgir ve veniştî... Dinya rengîntir bû û bêhna jîyanê xweştir bû...

Sîh û neh sal berê, sira bayekî hênîk hat. Bayekî evînê... Xwe ji lêf bera xwarê da û li berîyêke bêserî û bêbinî girt. Sîh û neh sal berê, kulîlkan dîsa serên xwe hildan, mîna carên berê. Xwezayê dîsa xwe xemiland li deşt û zozanên me. Û Sîh û neh sal berê, yekî ji Zeytûnistanê da rê. Dîcle û Firat bi heybeta xwe kirin yek, çemekî boştir ava kir û bi bengînî herikand. Wê gavê, di şeva tarî de gotin çirisîn. Ronahî mîna dermanekî, hêdî hêdî niqutîn çavên ko qapaxên wan ji zû de jiserhevranebûyî... Li ber şewqa wan, çavên yara dilrevîn ez kirim hêsîr. Me bi ronahîya wan da ser rê. Dilên me bi agirê wan ve me nema tebitîn. Memê di bin şewqa wan de ji bajarê Mixribê da rê, Bozê Rewan bi evîna wan bezand. Zîne bi

55

çirûskên wan, da dû dilê xwe û derket pêşîyê.

Bîst û neh sal berê, Hespikekî Hesinî da dîyarekî, mîna nîşaneke berxwedana dilekî. Bîst û neh sal berê, Dîwanekê xwe li tarîyê rakişand. Dîwanek li rûpelên dîrokekê hat neqîşandin. Bi hûrbijarî û bi hinerbazîya nîgarkêşekî... Dîwanek... Mîna rojekê ji Rojhilatê hilat, li devereke rojlêqedexekirî... Em bi mîrasa wê xwedî bûn. Em di xweşîya hisên wê de vegevizîn. Me xwe bi mîrxasîya wê ve pesinand. Bîst û neh sal berê, me hêvîyên xwe di Dîwanekê de civandin. Me xwe spart hêza Dîwanekê

û em bi evîna wê kelîyan.

Lê bîst û pênc sal berê... Li wê çolê û li wî beyarî, gava ez derketibûm temaşeya yarê... Dilê min ji nişka ve serî rakir li ber qederê... Ji mehan meha Gulanê, ji dahnan dahnê êvarê... Pêlên xemgînîyeke malikşewitî keç û xort pahn kirin li wê meydanê.

Bîst û pênc sal berê, bayekî bêhniçikên hat. Hewayeke fetisokî dil dan ber xwe. Hilma gotinan çikîya, qirikên wan zuha bûn. Devên wan nema gerîyan. Çongên wan sist bûn, rûyên wan zer, çavên wan di ser hevdu re qulipîn. Û tayekê ew girtin û yekê ew berdan.

Bîst û pênc sal berê, nameyek hat. Nameyeke reş.. Xebereke nexweş. Keleha Mêrdînê bi heybeteke nedîtî hejand. Dilek rawestîya bi merameke nîvcomayî... Dîyarekî xwe reş girêda. Dil qirçilîn. Dil perpitîn. Li Zeytûnistanê, darbestekê di bin gulîyên keçan ên jêkirî de, xwe bi zorê ragirt. Zeytûnistanîyan gorek kola di dilên xwe de. Gora mêrxasekî...

Mêrxasekî biheybet... Mêrxasekî mîna Sîyabend kelemekî benîştokê di dil de çikîyayî û bi Xecê têrşanebûyî...

Bayek hat. Bayekî bisaw.... Bayekî di meqamê mirinê de... Lêf ket tev. Berî rikrikî. Nêrgîz çav tije hêsir, beybûn situxwar ma. Hinar perçivîn. Weke her cara ko xebereke nêxêr dibihîst... Zeytûn hişk bûn. Mîna her cara di bin pêlên xemgînîyê de difetisîn... Çem zuha bûn. Mîna di her rûdana qudûmşikên de...

Ez li qûntara çîyayekî xewnistanekê li xwedîyê merameke dîrokî rast hatim. Min li wê palê xwe spart xeyalên ji heyaman... Îroj, tovên ko te çandibûn, bûn xerz. Xerzên te bûn dar û darên te... Kulîlk lê ketin, bişkivîn, bûn hêvî û ji serê Tûrcelê bi ser deşta dilê me de fûrîya. Em dergûşên zarokên xwe di bin dara gûzê de bi meqamên serpêhatîyên te dilorînin. Em zarokên xwe bi evîna merama te û serpêhatîyên Dîwana te mezin dikin. Stranên me ji dil tèn gotin. Dengên wan pêl bi pêl bilind dibin. şevbihêrk geş dibin; şêwir bi aqilî tèn kirin û dil bi evînê ve lê didin.

56

Em di şahîya gulvedana hêvîyên te de sermest dibin. Di himbêza bextewarîyê de... Em bi rastgerîna xewnên te ve, ji destê yara dilrevîn pîyaleyekê bi ser xwe de dadikin. Em bi awirên te ve şopa hêrseke kevnar digerînin; di labîrentên xumamistanê de rêya xwe dibînin.

Gava dara gûzê pel weşandin û min ji xewnistanê qesda jêzemîna hefsa dilekî xemgîn kir, ez bi pirsekê bi xwe hisîyam: Ka li ku? Ez li ber derîyê Lalistanê, bi bêhna şewatekê li xwe hay bûm. Di kelkela Havînê de çavên min bi rivînên agirê ko xwe li ezmên radikişand, ji serê min baz da. Gotin wê gavê di bin mij û moranê de fetisîn. Dev nema gerîyan. Dem wê çaxê westîya.

Dil pêl bi pêl... Dil parî bi parî... Dil bi hesret... Dil di dolên biyanistanê de diqêre. Bi hêvîya ko rojekê li Lalistanê jî ziman bigerin...

Gulan.2001

(Ev nivîs bi minasebeta 25 salîya wefata ronakbîrê kurd Edîp Karahan hatiye nivîsîn û di »Kurdinfo.com û Kurdinfo.dk«yê de hatiye weşandin)

57

Elyêzerê kurd

»Ji ber ko milletên bindest heyîna xwe ji serdestên xwe

bi du tiştan, bi qeweta du çekan diparêzînin:

Ol yek, Zman dudo.

Lê heke ola milletê serdest û bindest yek bibe,

hingî çek yek bitenê ye û bend tenê zman e.«

Celadet Bedir-Xan

Sirgûn ewrekî reş î tarî... Sirgûn reşbînîya ko bûye kurkê qetîyayî...

Sirgûn êrîşên bêhêvîtiyê yên ko berên wan li bihara dilê me... Sirgûn

reşqedera ziman û edebîyata kurmançî. Hem ziman û hem jî edebîyata

me di gelek demên dîrokê de bi êrîşên pirhêl re rû bi rû bûnin. Niha jî bi

îmkanên teknîka nuh ve hawîrdora wan hatiye girtin. Dinya hem li ser

serê kurdan û hem jî li ser serê ziman û edebîyata wan, bûye tara bêjingê.

Sirgûn bitenêbûn e, sirgûn êş û elem e, sirgûn hesret û kesereke bê-

dawî... Sirgûn li devereke bakurê dinyayê ya xalî, sermayeke dijwar a

nedîtî ye. Sirgûn labîrentên wendabûn û bêhêvîtiyê... Malmîratê bîreke

weha kûr û bêbinî ye ko mirov di wê de hertim bi hesreta bi rûkala

dinyayê ketinê ve dişewite. Sirgûn zîndana hêvîyê ye; serî li kevirê gorê

ketin e.

Di sedsala bîstî de kurd her ji demekê carekê, mecbûrî sirgûnê bûnin û ji

ber xezeba ko bi awayekî nedîtî bi ser wan de hatiye, xwe li gelîyên kûr ên

bêbinî yên ko ji bo dabelihandinê amade bûn girtiye. Kurdan ji sirgûna

bêbext bext xwastiye. Sirgûn jî bi nan û perçakî li ber digere ko hinek xwe

lê bigire û ew jî karibe fonksiyona xwe bi cîh bîne.

Lê kurdan di dîroka xwe de nîşan daye ko sirgûn di eynî wextê de di nav

toz û dûmana ko ezmanê şîn bi tebeqeyeke reş nixumandiye de, çirûsk bi

çirûsk hêvî ye jî. Ji ber ko ji bo guhertina vê qedera xerab, hewildanên

herî berbiçav dîsa her li sirgûnê, li vê devera bêçare peyda bûnin. Kurdan

58

bi vî awayî, ji bêçaretîyê çare afirandinin.

Ev li gel xebatên din, di warê weşan, ziman û edebîyatê de jî her weha

ye. Rojnameya »Kurdistan«ê ya ko em îsal sedsalîya wê pîroz dikin û me

roja weşandina wê (22 Nîsanê), weke roja rojnamegerîya kurdî qebûl

kiriye -mîna piranîya rojname û kovarên piştî xwe- jî li sirgûnê derketiye.

Îroj jî gelek kovar û rojname li sirgûnê derdikevin. Îroj jî ziman û ede-

bîyat li sirgûnê bêtir di ber xwe de didin û îmkanên pêşveçûnê bêtir pey-

da dikin.

Hawarê jî mîna gelek kovar û rojnameyên din, ji ber xezeba tarîtiyê, ji

ber agirê ko li kurdan barîyabû, 66 sal berê li sirgûnê dest bi jîyana xwe ya weşanî kir. Gava piştî serîhildanên kurdan ên ji bo bidestxistina maf û azadîyên neteweyî têk çûn û co û cobarên welêt sor herikîn, gava kurd bûbûn noka li kevir, ew weke bendeke kurdan a ji bo ko karibin xwe li hembera êrîşên tunekirinê bigirin, derket ortê. Di pêvajoya ko pêlên bêhêvitîyê bi xurtbûn û heybeta xwe ya herî mezin herkes dabû ber xwe de, ew li sirgûnê, li vê devera kana bêçaretîyê, weke kaneka hêvî û çareyê derdikeve ortê. Banga Hawarê di şertên ko êdî çu di şikeftê de hilnedihat de halana ji bo desthilanîna kurdan e. Parêzgeha me ya weha xurt e ko li hembera êrîşên asîmîlasyonê em dikarin bi ewleyî tê de bisitirin. Hawar di jîyana kurdan de qonaxeke pir giring e. Ev giringîya wê, ne bi tenê ji ber bi kurmancîbûna wê, an jî ji ber wan xusûsiyetên wê yên ko min li jorê behsa wan kir tê. Berîya hertiştî, fikira ko di 1919an de bi tesîra Mêcer Nowelê Îngilîz bi Celadet Bedir-Xanî re peyda bûbû, bi saya wê, têkilî bi jîyanê re danî. Bi vî awayî, C. bedir-Xanî bi perspektîva xwe ya ko yekîtîya zimên bi yekîtîya herfan pêk tê, bingehê alfabeya me ya latînî danî û di rûpelên Hawarê de pêşkêşî gelê me kir. Wî bi cidîyeta alimekî, her herf bi hûrbijarî hilbijart û sedemên vê hilbijartinê, ji bo her herfê bi hûrgilî şirove kir. Bi wê re, bingehên gramer û rastnivîsandina kurmancî hat amadekirin. Û piştî van gavên hawar û xwedîyê Hawarê, êdî tu kesî nema karîbû bigotaya ko zimanê me bi tenê zimanê axavtinê bû. Ji ber ko bi van gavan re, hîmê zimanekî nivîsandî hatibû danîn. Gelo berîya Hawarê, bi vî zimanî nehatibû nivîsandin? Celadet Bedir-Xan di hejmara bîstî de di vî warî de weha dibêje: » Herê, hatibû nivîsandin û di zimanên gelek kevn de. Berî çend babelîskan hin camêran bi zimanê me kitêbinen mezin jî çêkirine. Lê wan nivîsaran ji me re zimanek ne dianîn pê.«

Lê Celadet Bedir-Xan xebatên wan camêran înkâr nake; mîna hinekan

59

dîrokê ji xwe nade destpêkirin û dibêje » Heke Hawarê hîmê zimanê me danîye Xanî gîyanê wî afirandîbû. Ji xwe kurdanîya bîrewer bi Xanî re dest pê dike.«

Taybetmendîyeke Hawarê ya din ev e; wê tesbît kiriye ko di navbera edebîyata devkî û nivîskî de ferqeke mezin heye. Di vê niqteyê de tiştêkî nuh tune ye, ji ber ko ev berîya wê jî tê zanîn. Lê tiştê ko xusûsiyeteke taybetî dike para wê ev e ko wê bi vê tesbîta xwe bi tenê qîma xwe neanîye û rewşa edebîyata nivîskî ya ko hema hema bi helbestan ve sînorkirî mabû, qebûl nekiriye û ji bo ko zimanê me di her qada jîyanê de, bihataya bikaranîn, bi perspektîveke zelal û çalakîyên berbiçav hewil daye. Ji alîyekî din ve, rûpelên Hawarê belgeyên dewlemendîya folklorê me nin. Wê ji bo berhevkirin û ya herî giring jî bi awayekî bi nivîskî pêşkêşkirina hêjayîyên di vî warî de, xebateke weha mezin kiriye ko mirov li hembera şîyana dûrbînîya xwedî û xebatkarên wê ecêbmayî dimîne.

Hawarê di xebata xwe ya ji bo pêşdebirina zimên de, giringîyeke mezin daye wergeran jî. Wê di pêşdebirina zimên de bi rola wergeran baş zanîbû û ji ber vê yekê, rûpelên xwe bi wergerên cur bi cur jî xemilandin. Mirov ji kîjan alîyî ve li Hawarê binihêre, mirov dê şoreşeke xurt tê de bibîne. Ew li gel hin xusûsiyetên xwe yên ko li jorê behsa wan hat kirin, hem mamoste bû, hem dibistan û hem jî propagandîsta çand û zimanê kurdî bû. Ew di vê xalê de sitûna me ya herî xurt e ko divê îroj jî em xwe bispêrinê. Vê rola wê ya dîrokî, nebûye qismetê tu kovarên din. Divê em li ser îmkanên ko bi saya wê hatin afirandin û fikir û kirinên xwedîyê wê yên ko ji bo bingehekirin û pêşdebirina çand û zimanê me ko di pêvajoya jîyana wê ya weşanê de derketin ortê, bi awayekî pirhêl bifikirin, minaqeşe bikin û di vî warî de bawerîya ko li ser bingehe zanebûnê hatiye avakirin, xurttir bikin. Bi şertê ko em di çarçoveya lêbixwedîderketina hêjayîyên xwe de bimînin, em dikarin di hin waran de bi awayekî cuda bifikirin û bi misteweya xwe ya niha, reforman minaqeşe bikin. Ev tiştêkî xwezayî ye û divê tu kes li hembera bikaranîna vî mafê xwezayî raneweste. Celadet û Hawar bêşik bingehek in. Perspektîva Hawarê çarçoveya me ye. Lê divê em hişkîya olperestî ji derveyî vê çarçoveyê bihêlin. Bi awayekî zanistî û bi perspektîva ko her tiştê kêmkirî divê bê temamkirin û her tiştê şaş divê bê rastkirin, minaqeşeyên xwe yên ji bo zelalkirin, pêşdebirin û lêbixwedîderketinê bidomînin.

60

Fonksiyoneke derengmayî

Xusûsiyetên Hawarê û mîrasa ko wê ji me re hişt, wê ji hemû kovar û rojnameyên din vediqetîne. Ev taybetmendîya wê, îmkanên bitesîrbûna wê jî zêdetir dike. Lê mixabin, wê gavê tesîra wê ji bo hemû beşên welêt, bi eynî dereceyê xuya nebû. Ev tesîr bi taybetî li Bakurê welêt, ji ber şertên wê demê, bi sînora ma. Ancax gava sirgûna bi 12ê Îlonê re dest pê kir, îmkanên ko Hawar karibe fonksiyona xwe ya derengmayî, ji bo vî perçeyê welêt jî bileyize bêtir bûn. Bi binxetbûna xortên ko xwe ji ber xezeba tarîtiyê dida alî, şertên bicîhanîna fonksiyona derengmayî jî hêdî hêdî dihatin amadekirin. Di vê mahneyê de mirov dikare bibêje ko Hawar »dîyarîyeke« ji wan dîyarîyan e ko di pêvajoya xezeba 12ê Îlonê de hatiye bidestxistin.

Ger Hawar di salên 70yî de li Bakurê welêt hatibûya weşandin, ger perspektîvên wê û xwedîyê wê, ji alîyê girseyan ve hatibûna zanîn û fêhmkirin, bêşik rengê minaqeşeyên me yên wê demê û helwêsta me ya di warê lêbixwedîderketin û pêşdebirina hêjayîyên neteweyî de, dê bi awayekî din bûna. Lê mixabin, em di wê pêvajoyê de ji mîras û tesîra Hawarê bê par jîyan. Ger Hawarê karîbûya tîna xwe bidaya tevgerên wê demê, di warê bi kurdî jîyîn û lixwevegerînê de, gavên pir mezin karîbû bihatana avêtin. Lê mixabin, nîfşên heftêyî ji vê dewlemendîyê bêpar,

hilma xwe ancax li Binya Xetê vekir.

Min bi xwe, Hawar cara yekem di havîna 1981ê de li bajarê evînê, li Qamişloka rengîn dît. Hevdunaskirina min û wê, berê li taxa Qudûrbegê dest pê kir, lê gava me ji wira bar kir û em çûn xaniyê Xelîlê Bêzoyê rehmetî - ko gelek mexdûrên 12ê Îlonê wî baş nas dikin - êdî di orta min û wê de -weke ko di orta wê û gelek kesan de hebû- dostanîyeke ko gotin têrê nakin, hatibû peydakirin. Ew bi temamî bû heval û hogira min a sirgûnê, dibistana min a xwe baştirnasîn û lixwevegerîna bixurtî. Min her wê salê, ew çend caran xwend, bi gotineke din, min ew berê xitim kir û dû re jî carî kir.

Her ko min rûpelên wê di ser hevdu re qulipandin, derîyê dinyayeke rengîn û dewlemend li ber min vebû. Her rûpelek mîna kulfîlkeke nuh-bişkivî... Ez bi bêhna ko ji wan difûrîya sermest bûm û min bi vê sermestbûnê ve, xwe li baxê îrem girt. Min xwe di pêlikên ber derîyî re bera

61

xwarê da, ez daketim dinyaya wê. Ez li mala Mîrî bûm mêvan. Ez li mêvanperwerî û comerdîya kurdan bûm şahid. Gava min li »Xwe binas«a wî guhdarî kir, ne tu rêyên çîyayên asê û ne jî tu ba û bahozan karîbû ez rawestandama. Min şîretên wî yên di warê xwenaskirin û lixwevegerînê de xistin serê xwe û min soz dayê ko ez ê eynî şîretan li piçûkên xwe jî bikim. Min li Ehmedê Fermanê Kîkî guhdarî kir. Min di »Ez û Dîlberê« de rewşa Cegerxwînî ya li hembera »yar«ê dît. Ez li N. Zazayê ko evîn û hesreta welatê wî di dilê wî de hilnedihatin û zor dida qefesa sîngê, rast hatim. Ez û ew, em di »Derketî« de bi gotina wî ya »derketî li her derê bi tenê ye« bi hevdu re kelogirî bûn. Ez çûm şevbihêrka Dêrikîyan. Min ji Êlas Efendîyî tecrubeya 1925an wergirt, dijwarîya şertên sirgûnê bi çavên serê xwe dît. Ez bi dû re, bi xemgînî ketim bin darbesta wî û min ew tevî hesreta wî, li Ebû Ceradê veşart. Min ji devê Qedrîcanî li »Dêrik«ê guhdarî kir. Bi wê re di wê kelkela germa havînê de bayekî hênik ji Tûrcelê hat û xwe li min girt. Ez bi Osman Sebrîyî re bi minasebeta »Tevdîra mişkan« li ser bêtevdîrîya kurdan fikirîm. »Dil ji min bir«a Melayê Cizîrî dil ji min jî bir. Min di bin tesîra Çarînên Xeyamî yên bi kurdîya K. A. Bedir-Xanî hatibûn wergerandin de pîyaleyeke şeraba sor ji destê meygerekî wergirt û bi ser xwe de dakir. Ez bi Memî re ji temaşeya xweşikbûna Zînê têr nebûm, lê bi dû re em bi hevdu re di nav dixana fesadîyê ya ko Bekoyî bi erdê xistibû de wendabûn.

Ez li Elyêzerê cihû rast hatim. Min dît ko zilamek dibêje, »ziman bingeh e, bê ziman netewe nabe«. Mirovek zimanekî vedijîne û pêşkêşî neteweyekî dike. Min di vî warî de li Celadet Bedir-Xanî guhdarî kir û ji serpehatiya vî zîlamî îbret wergirt. Min şertên Elyêzerî û yên Celadet Bedir-Xanî dan ber hevdu. Min dît ko herdu jî li welatên xwe mezin nebûbûn. Lê herduyan jî bi fikirên mezin û ji bo welatên xwe hereket

kiribû. Di vê rêyê de fedekarîyên pir mezin nîşan dabûn. Herduyan jî ji bo yekîtîya neteweyî û yekîtîya zimên, pêşevanî kiribû û dîsa herduyan ev pêşevanî di bin ronahîya perspektîvên xwe yê mezin ên neteweyî de bi bawerî û bi israr meşandibû. Herduyan jî bawer dikir ko ger ziman tune be, netewe jî tune ye. Dîsa herduyan ji bo yekîtîya neteweyî jî ziman wekî bingeh zanîbû.

Min serê xwe ji Hawarê rakir û ez li rewşa nifşê xwe, ya rastî, bêtir li rewşa xwe fikirîm. Salên heftêyî mîna xewnekê derbas bûbûn. Di nav hêjayîyan de wan hêjayîyên neteweyî yê ko ji ber paraztina wan, min xwe bi der-62

bekê re di Kolana Evînê de dîtibû, ancax piştî hevdudîtina min û Hawarê rohnîtir û zelaltir bûbûn. Nifşê me heta wê gavê, ji bo bidestxistina wan hêjayîyan fedekarîyên pir mezin kiribûn, lê piranîya wan, bi wan hêjayîyan nejiyabûn, zimanê wan î minaqeşe û nivîsandinê yê esasî, ne zimanê kurdî bû, çand û folklorê ko ew li ser konsantre bûbûn di giranîyê de, ne yê kurdî bûn. Lê ji ber ko ew kurd bûn û wan maf û azadîyên kurdan parastibûn, felek li serê wan geriyabû û wan jî xwe li hêlîna sirgûnan girtibû. Di vê hêlînê de Hawar hat gazîya vî nifşî û ew hêdî hêdî bi hêjayîyên eslî ve techîz kirin. Ji ber vê yekê, mirov dikare bibêje ko di warê lixwevegerîna vî nifşî de Hawarê bi derengî be jî roleke bingehî leyiztiye. Ji xwe, yê ko di navbera bakurê welêt û Hawarê de, bi dû re rola pireyekê leyizt û hîn jî dileyize jî her ev nifş e ko têkilîyên wan bi Hawarê re çêbûnin.

Kurd di Hawarê de bilind in

Di her rêzeke Hawarê de, di her rûpelekî wê de û di her hejmareke wê de hewildanên ji bo ko kurdan hîn bilindtir bikin, xuya dibin. Gava ew ji bo ko kurd bi xwe bihisin hewil dide, ji bo paraztin û pêşdebirina maf û azadîyên wan dixebite, mîna hinekî din ko di dema me de dikin, kurdan qet piçûk nabîne. Nefretê ji kurdan nake. Ji bo xebata xwe, mineta xwe li wan nake. Êrîşî sitûnên ko kurd xwe dispêrinê nake. Tam tersê wê, ew ji kurdan pir hez dike û ji bo vê hezkirinê, tiştê ko nikaribe feda bike, tune ye. Ew ne ji xwe, ne ji dîroka xwe û ne jî hêjayîyên xwe fedî dike. Ew bi awayekî serbilind pesinê dewlemendî û hêjayîyên kurdan dide. Mirov dikare pir bi hêsanî bibêje ko bi Hawarê re rijikên kurdan jîr bûn. Ji bo ko kurd karibin bi xwe bihisin û xwe nas bikin, da karibin bi awayekî hîn xurttir û zanetir li van dewlemendî û hêjayîyan bi xwedî derkevin, Hawar û Celadet Bedir-Xanî xebatên xwe yê di warê şîyarkirin û fêrkirinê de bi hemû awayên fedekarîyê û bê rawestan domandinin.

Çeka me ya tikîtenê: ziman

Celadet Bedir-Xan di hejmara bîstî de li ser çeka ko em ê karibin xwe pê biparêzin radiweste: »Ji ber ko milletên bindest heyîna xwe ji serdestên xwe bi du tiştan, bi qeweta du çekan diparêzînin: Ol yek, Zman dudo. Lê

heke ola milletê serdest û bindest yek bibe, hingê çek yek bitenê ye û bend

63

tenê zman e.«

Gotinên xwedîyê Hawarê pir eşeker nin; di vî warî de xetêke esasî pêşkêş dikin; bingeh û rêya biserketinê nîşan didin. Piştî van gotinan, piştî xeta ko Elyêzerê kurd danîye, êdî hûn lîberal bin, sosyalîst bin, mi-hafezekar bin, bibin; çi dinivîsînin, çi mînaqêşe dikin, bikin. Lê ger we di van nivîsandin û mînaqêşeyên xwe de miameleya sinifa duyem bi zimanê kurdî re kir, ew tê wê mahneyê ko we ji destpêkê de wenda kiriye. Di vê qonaxa îroj de hebûna çand û zimanê kurdî, bi qasî ko bi dema Hawarê re nikare bê miqayesekirin, tê tehdîdkirin. Îroj mala ko bi kurdî nepeyive, komeleya ko zimanê wê yê resmî ne kurdî be, partîya ko ji bo ko ji zimanê kurdî bireve li mazeretan bigere, nikare doza kurdan jî pêş de bibe. Ev herweha ji bo kovar û rojnameyên ji alîyê kurdan ve derdikevin û ne bi kurdî, lê bi zimanekî din xîtabî kurdan dikin jî derbas dibe. Ji ber ko ger kurdî bê jibîrkirin û di giranîyê de zimanekî din bibe zimanê me, wê gavê dê tu mahneya hewildanên me yê ji bo paraztin û pêşdebirina hêjayîyên neteweyî tune be. Ger em giringîya bikaranîna zimên fêhm nekin, em ê hertim ji xelkê re herin êş.

Yên li xerîbîyê dijîn jî divê guhên xwe baş bidin Elyêzerê kurd. Ew di hejmara 40î de, berê xwe dide kurdên li xerîbîyê dijîn û weha dibêje: » Belê ji wan kurdan re divê, gava ji derve tîne mal, herwekî cilên xwe ji xwe dikin û wan bi cilên malê diguhêrînin, zimanê xwe jî welê biguhêrînin û bi zimanê kuçê di nav malê de naxêvin û zimanê malê, zimanê mader wek tiştêkî miqedes hilînin.«

Çi li welêt û çi jî li xerîbîyê, di gelek civînên kurdan de, dengê yê ko dibêjin ziman ne giring e, tiştê giring ew e ko em karibin mesaja xwe bigîhinin gel, pir tê bihîstin. Û gelek henin ko hîn jî bi vê perspektîvê hereket dikin û bi çavekî piçûk li wan kesên ji bo jîyandina kurdî hewil didin, dinihêrin û wan wek mirovên ko xusûsiyeta vê pêvajoyê fahm nekiriye, dibînin. Ger em giringîyê nedin vê mînaqêşeyê û di xebata paraztin û bikaranîna zimanê xwe de sist bin, xwedîyên perspektîvên ko li jorê hatin zimên, dê me bikin dizên solên me. Ji bo vê yekê, di vî warî de, hewildanên xurt û pîrhêl pêwîst in.

Divê herkes û di serî de xwedîyên perspektîvên weha, xwe bi vir de û bi wê de nebin û di vê pêvajoyê de baş têbigîhêjin ko yê bi kurdî nepeyivin û nenivîsînin, dara bin xwe dibirin. Di warê çand, ziman û edebîyatê de û ya giring di warê hebûna xwe de şertên ko kund li dewsa warên wan

64

bixwînin, ew bi destên xwe amade dikin. Yê ko ji bo kurdî wekî zimanê xwe yê bingehî bi kar neînin li mazeretên bêbingeh bigerin û ji bo paraztina rewşa xwe, her ko mirov singekî bikute û ew jî tûrekî pê dakin,

dê di warê midaxeleya vê pêvajoyê û lêbixwedîderketina hêjayîyên xwe yên neteweyî de hertim wekî agirê li herîyê diçe, bêtesîr bin. Dewla wan dê tu carî bi avê nekeve.

Xelateke sedsalîya rojnamegerîya kurdî

Hawar çî ye, ne çî ye, tevî fonksiyonên xwe herî baş di hejmarê yekê de bi gotinên xwedîyê xwe hatiye zimên: » Hawar dengê zanînê ye. Zanîn xwe nasîn e. Xwe nasîn ji me re rêya felat û xweşîyê vedike. Her kesê ko xwe nas dike, dikare xwe bide nas kirin. Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide nas kirin. Lewma ko ziman şerta heyînê a pêşîn e.«

Hawar di nav toz û dûmana reşbînîyêke dijwar a xerab de xweşbînîyêke kurdan e. Her rûpelekî wê kulîlkek û her hejmareke wê demsalek...

Hawara ko li sirgûnê di 15ê Gulana 1932an de dest bi weşanê kir, berê di 1975an de û bi dû re di 1987an de dîsa li sirgûnê li welatên Ewrûpayê yên cuda weke rojê kurd ji nû ve hilat û berê tîrêjên xwe beş bi beş ber bi welêt ve vekir. Lê îsal li Swêdê, yanî vê carê jî li sirgûnê ev tîrêj hemû li hevdu civîyan û di roja rojnamegerîya kurdî de bi şewqeke mîna ko li ser serê çîyayê Nemrûdî ji nişka ve xuya bibe û hemû şopên çand û dîroka me di ronahîya xwe de bihêle, berê xwe da gelê kurd. Di bin vê şewqê de mezopotamya rengîntir bû û Firat û Dicle bi heybettir herikîn.

Nûdemê bi weşangerîya xwe ya bi rêk û pêk, bi estetîka xwe ya taybetî û bi xebata xwe ya hûrbijar, em bi xelateke sedsalîya rojnamegerîya kurdî; bi hemû hejmarên Hawara me şad kirin. Divê êdî kurd tevî hêz û îlhama ko ji Hawarê tîr wergirtin, di hawara xwe de, di hawara çand û zimanê xwe de, di hawara hebûna xwe de werin û »rêya felat û xweşîyê« vekin.

(Nûdem - hejmar:26, sal:1998; Pelîn - hejmar:2, Bihara 1999an)

65

Siltanê Fîlan, ez zimanê xwe dixwazim!

“Pirsa herî sereke ziman e.

Vêya ji bîr nekin.

Ew ê berê zimanê xwe ji bîr bikin

û gêrîkbûna xwe wenda bikin

û ew ê ji dil bixwazin bibin fîl.”

Siltanê Fîlan

»Ma li Tirkîyeyê, dibistanên ko gêrîkan dikin fîl hindik in?«

Yaşar Kemal

» Siltanê Fîlan fîlekî ji kevokeke sipî sipîtir, gir û biheybet bû. Li ser textê xwe rûniştibû û li benda qasidê xwe bû. Di her tevgera wî de xuya dibû ko ew nikarîbû di cîhê xwe de rawestîya.

Piştî kurtedemekê, Serkumikê Berz, ew qasidê ko Siltan li benda wî bû, hat. Ev çûkê ha, serokê hudhudan (Silêmanê dunikil) bû. Xuya bû ko baskên wî yên fireh, reş û sipî westîyabûn. Rengê kumika wî ya dirêj a ko

li ser serê wî û li dora situyê wî, weke kevanekê bilind bûbû, turuncî bû.

» (rûp.17)

Pirtûkekê weha dest pê kiribû. Li gora destpêka pirtûkê qasid hatibû.

Ev qasid qasidê ko Siltanê Fîlan bi meraqeke mezin li benda wî û

»mizgînîya« wî ya »xêrê« bû. Hatina qasidê Siltanê Fîlan û vezelandin û

lihevxiştina baskên wî yên ko pelên dara çinarê kil kiribûn, ji bo Siltên

mizgînîyek û ji bo gêrîkan, destpêka felaketekê bû ko heta niha berde-

wam e. Her ko qasidê Siltên, Serkumikê Berz behsa xweşbûna welatê

gêrîkan û medenîyeta ko li wî welatî hatibû avakirin kiribû, meraqa

Siltên bêtir bûbû û pêvajoya talankirina welatê gêrîkan nêzîktir bûbû.

Serkumikê Berz li welatê wan heft mehan mabû. Gêrîkan bi xwarin û

vexwarineke bêqisûr, mahzûbanîyeke baş kiribû. Ew ji mahzûbanîya

wan têr ne bûbû. Piştî li dora Siltanê Fîlan sê caran firîyabû û bi vê firê re,

66

sê xelekên turuncî çêkiribûn û xwe li ser dara li ber bêvila Siltên danîbû,

tev gelek tiştên din, behsa vê mahzûbanîyê jî kiribû.

Serkumikê Berz gotibû û Siltanê ko ji kêfan av bi devê wî ketibû, di cîhê

xwe de nesekinîbû. Tevî heyecana ko hemû laşê wî dabû ber xwe jî li got-

inên Serkumikê Berz bi meraqeke berlênayêgirtin ve guhdarî kiribû.

»Bajarin ava kirinin, qet ne pirse Siltanê min, di bin erdê de... Bajarin

medenî, biheybet. Embarên wan sal duwanzdeh meh heta ber dev bi

xwarin, hunguv, navika kulîlkan, zad û bi kêzikên mirî ve dagirtînin.

Paytextên xwe tam di orta deştan de ava kirinin. Ev deşt ji peravên Nîlê

jî ji Çukurovayê jî hîn biberektir in. Tew deşteke heye, welateke heye ko

ew qasî bibereket e, tu fîlan lê biçînî, dê şîn bibin. Alîyê vî welatî yê bakurî

hemû daristan e. Daristaneke weha ye ko piling têkevê nema dikare ji nav

derkeve. Alîyê başûrî jî sal duwanzdeh meh tev şênkayî ye. Deşteke fireh

û heta çav çavan dibire rast û sal duwanzdeh meh heta ber dev bi kulîlkan

ve dagirtî... Rojhilatê wê zevî, rojavayê wê zevî, tu can lê biçînî, tu çûkan

lê biçînî, tu gêrîkan lê biçînî, dê şîn bibin. » (rûp.18-19)

Siltên ji alîyekî ve guhê xwe dabû Serkumikê Berz û ji alîyê din ve jî li

planên ji bo bidestxistina van nîmetan, fikirîbû. Di dawîyê de jî biryara

xwe dabû. Bi emrê wî hemû fîl civîyabûn. Wî bi cidîyeteke mezin berê

xwe dabû fîlan, halan di wan de hildabû û gotibû: »... Dilê leşkerên fîlan

bi kesî naşewite. Leşkerên fîlan ji bo parastina dewleta fîlan a herî dawîyê,

êşê nêzîkî dilên xwe jî nakin. Fîlno, birayên min, ev şerê we yê mezin î

yekem e. Ger em di vî şerî de bi ser kevin, em ê bibin zalên dinyayê.«

(rûp.22-23)

».... Ger em di vî şerê îroj de, li hembera gêrîkên ko dijminatîya me

dikin û êrîşî welatê me dikin, tam bi ser nekevin, dîrok, dîroka fîlan dê

me qet efû neke. Fîlno, birayên min, leşkerên min, ger em di vî şerê îroj

de, li hembera gêrîkan têk biçin, ev gêrîkên ko dixwazin xwîna me vexwin,

dê yekî jî ji me nehêlin. Ew ê me hemuyan bixwin. Neslê filan dê ji ser rûyê dinyayê rabe. Ji ber vê yekê, filno, birayên min, leşkerên min, divê em di vî şerê îroj de bi ser kevin û li welatê gêrîkan, kevir li ser kevirî û tu benderuhan nehêlin. » (rûp.23)

Û filan li gora emrê Siltên, bi xezebeke mezin ve berê xwe da welatê

67

gêrîkan. Serê sibehê bû. Filan xezeba xwe bi ser gêrîkan de rijand. Di nav vê xezebê de toz û dûman tevî hevdu bûn. Mijeke reş xwe bera ser welatê gêrîkan da. Xwîn herikî, serî firîyan. Gêrîk tevî avahîyên xwe di bin lingên filan de pelçiqîn. Gava roj çû ava, nêvîyê gêrîkan bi fermana Siltanê Fîlan, xatir ji dinyaya gewrik xwastibû û hevvelatîyên xwe yên ko bi birîndarî û perîşanî xwe bi zorê avêtibû bextê çîyayên bilind, li dû xwe hiştibûn.

Siltan gîhaştibû armanca xwe. Leşkerên wî li welêt kevir li ser kevirî nehiştibû. Piştî vê yekê, Siltên şer rawestand û ji bo anîna pêşevanên gêrîkan, emir da Silêmanê Dunikil. Siltên bi zimanê gêrîkan nizanîbû. Gêrîkan ji zimanê Siltên qet fahm nedikir. Ne bi saya tercumanîya Serkumikê Berz bûya, ne gêrîkan dê merama Siltên fahm bikiraya û ne jî Siltên dê tu mahne bidaya gotinên gêrîkan.

Ji ber vê yekê, Siltên ji Serkumikê Berz re weha got: »Dengê wan çî ecêb e. Ji vizînekê ziravtir e, ne weha? Çî dibêjin? Gotinên wan mîna ko ew dibêjin, ji bo min wergerîne û yên min jî ji bo wan.« (rûp.27)

Ji nav gêrîkan yekî rîhsor ê ko bi hesinkerîya xwe nav dabû, tehamulî heqaretên vî çîyayê zilmê, vî xwînxwarê biheybet nake. Piştî gefan li Siltên dixwe û soza heyfihanîne dide, xwe ji ser baskê Serkumikê Berz diavêje erdê û berê xwe dide çîyayên dost. Piştî reva wî û gotinên wî yên ko serîtewandinê qebûl nakin, gêrîkên li ba Siltên man, nerm bûn û şertên wî qebûl kirin.

Mahneya vê peymanê ko bi darê zorê hatibû qebûl kirin, bi gotinên gêrîkê dilqecêb, ji hemû gêrîkan re dihat îlankirin.

»... Em mirin, neteweyê gêrîkan êdî qedîya. Neteweyê me yê ko di tu demên dîrokê de nehatibû hêsîrkirin, bû hêsîrê filan.« (rûp.49)

Hemû gêrîk hesinkerê rîhsor meraq dikin û ji Xwedê hêvî dikin ko ew sax mabe.

Siltanê Fîlan êdî desthilatdarê welatê gêrîkan bû. Lê ev desthilatdarî dê çawa bihataya parastin û berdewamkirin? Siltan li ser vê pirsê difikire û geh bi xwe û geh jî bi alîkarîya şewirdarê xwe Serkumikê Berz ve sîyaseta ji bo berdewamiya îqtîdara xwe ya li welatê gêrîkan, ava dike. Di vê pêvajoyê de, ji bo wê sîyaseta ko dê li hember gêrîkan bê meşandin, xetên

68

bingehîn jî dîyar dibin.

»... Ger em karibin gêrîkbûna wan bi wan bidin jibîrkirin, wê gavê em

ê hertiştî qezenc bikin.« (rûp.55)

» Berê, divê wan gêrîk bikirana panzdeh, bîst, çil, hezar perçe, bi dû re jî divê her perçe bûbûya dijminê perçeyê din ê herî mezin. Gêrîkên perçebûyî, tu carî nedibûn hêz û ew ê heta dawîyê jî hêsîr bimana.« (rûp.57)

Gêrîk li gora vê sîyasetê tên seferberkirin. Her gêrîk mîna ko xwe nuh keşif dike û ji bo nîşan bide ko ew îmana xwe bi teorîya Siltên a di derheqê eslê gêrîkan de hatiye avakirin tîne, dest bi înkarkirina xwe dike. Nemaze gêrîkên rîhzer ên ko ji alîyê Siltên ve mîna hevkarên filan hatinin tayinkirin, berîya herkesî dest bi filbûna xwe dikin û ji bo ko bi gêrîkên din jî bidin qebûlkirin, dibêjin:

» Her gêrîkek filek e.« (rûp.61)

» ... Di eslê xwe de, em fil in ko Siltanê Filan ji ber gunehên me, em xistin kirasê gêrîkan. Esil û fesilê me fil in. .... Ger em bi awayekî sadiq bixebitin, Siltanê Filan dê me dîsa bike fil.« (rûp.63)

»... Esil û fesilê me fil in. Em vê dawîyê bûne gêrîkên zerik ên piçûçik.« (rûp.65)

Lê tev vê jî dilê Siltên bi tirs e. Hesinkerê rîhsor tevî hemû hewildanan, hîn jî nehatiye peydakirin. Peyivên wî ji bîra Siltên neçûnin. Navê wî bi qasî ko hêvîyê dide gêrîkan, ew qasî jî Siltên dixê tayê. Siltan ji bo ko gêrîkan bi her awayî hêsîr bike, da ew dîsa nikaribin gêrîkbûna xwe bînin bîra xwe, bi konsantreyeke mezin dixebite. Ew êdî berê xwe dide zimanê gêrîkan û dixwaze ji berdela vî zimanî, gêrîk bi filî, yanî bi zimanê filan bipeyivin. Ji ber vê yekê, ji şêwirdarê xwe re dibêje: »Gidî karê me yê yekem, divê ev be ko em gêrîkan fêrî filî bikin. Zimanê gêrîkan tune ye, ger hebe jî têr nake, te fêhm kir? Ger hebe jî sê-çar peyiv in. Bi sê-çar peyivan jî li vê dinyayê mirov nikare bijî. Li dinyayê, bi tenê zimanek heye, ew jî zimanê filan e. (rûp.67)

» Pirsê herî sereke ziman e. Vêya ji bîr nekin. Ew ê berê zimanê xwe ji bîr bikin û gêrîkbûna xwe wenda bikin û ew ê ji dil bixwazin bibin fil. Ew ê bê rawestan filan teqlîd bikin. Di dilê her gêrîkekî de daxwaza ko bibe siltanekî filan dê bi cîh bibe. Ji berdêla ko mirov serê gêrîkan jê bike, ya rasttir ew e ko mirov zimanên wan jê bike.« (rûp.73)

Siltanê Filan di bin ronahîya vê fikirê de li her deverê dibistanên filan vedike. Ji bo fêrbûna filî seferberîyeke mezin dest pê dike. Ji van dibistanan, gêrîkên birêvebir ên ko filî bi qasî zimanê xwe fêr bûnin

69

derdikevin.

» Ji alîyekî ve ji ber kar, ji alîyê din ve jî ji ber birêvebirên gêrîkfil ên ko nuh ji dibistana filan bûbûn fil û derketibûn û filî bi qasî zimanê bav û kalan fêr bûbûn, gêrîkan êdî ne tu tişt didîtin, ne difikirîn û ne jî dibihîstin.« (rûp.204)

Di dawîyê de, hesinkerê binavûdeng ê rîhsor î kulek pêşevanîya gêrîkan

dike û gava agirê azadîyê ji serê çîyayekî bilind tîna xwe dide deştê, hesinkerê pêşevan derdikeve hembera Siltanê Fîlan û jê re dibêje: » Ez hesinkerê kulek im. .... Me ji îro û pê ve serxwebûna xwe îlan kir.« (rûp.237)

Ev pirtûk, pirtûka Yaşar Kemalî ye. Navê wê, »Siltanê Fîlan« e. Vê pirtûkê, ez nizanim, bê ji bo çî, bi qasî ko tê xwastin, bala mirovan nek-ışandiye ser xwe. Belkî jî ji ber ko li ser wê » Pirtûkên Zarokan« hatibû nivîsandin, nemaze bala mezinan nekîşandiye. Min ji zû de dest bi wergera wê kiribû, lê min ew heta niha neqedandiye. Nemaze piştî mînaqeşeya di ATVyê (Meydana Sîyasetê- 25.10.1996) de û hem lênerînên Yaşar Kemalî yên di warê pîrsa kurd de û hem jî piştî wê rojê, mînaqeşeyên li ser Yaşar Kemalî tînin kirin, bûn sedem ko ez berê vê nivîsê binivîsînim û dû re jî li wergera vê pirtûkê ecele bikim. Ez hêvî dikim ko ez ê wê di demeke nêzîk de bigîhinim destê xwendevanên kurd. Li gora gelekên, lênerînên Yaşar Kemalî yên ko di du-sê salên vê dawîyê de di masmedyayê de derdikevin û yên wê rojê di ATVyê de hatin pêşkêşkirin, tiştin nuh bûn. Ev nivîs bi alîkarîya vê pirtûkê, dixwaze bide nîşandan ko ew ne tiştin nuh bûn. Yaşar Kemal ji zû de weha difikire û ev di pirtûkên wî de xuya dibe. Gava em bala xwe bidin mînaqeşeya ko di ATV'yê de hat kirin jî em ê pir bi rehetî karibin di navbera lênerînên ko wê rojê hatin dîyarkirin û bi kêmanî tiştên ko bi alîkarîya fîlan û gêrîkan tînin zimên de paralelîyekê tesbît bikin. Ger mirov bala xwe bide wan notên ko min ji pirtûkê wergirtin, mirov dê vê yekê pir baş bibîne. Yaşar Kemal di vê pirtûkê de ji alîyê ve xwastiye motîvên çîni derxîne pêş û ji alîyê din ve jî ji pîrseke taybetî wekî welat pîrsa Kurdistanê, wekî netewe pîrsa neteweyê kurd û wekî ziman jî pîrsa zimanê kurdî hereket bike û mêtîngehkarîyê di tevaya dinyayê de bîne zimên. Lê tevî hebûna van motîvan jî ez nikarim bibêjim ko Yaşar Kemal di vî warê de bi ser

70

ketiye. Tevî hewildanên di vî warê de jî dîroka danûstendinên di nav dewleta Tirkîyeyê û bakurê Kurdistanê de ji ber çavan nehatiye xerabkirin. Dîroka zilm û zora li vî perçeyê welatê me ko hemû pêvajoyên pêşveçûna vî gelfî xistiye bin tesîra xwe, ji dîroka gêrîkan ne cudatir e. Ji xwe, Yaşar Kemal jî di hevpeyvîna ko Erdal Oz pê re çêkir de (17.01.1977), di pirtûkê de, temaya şerê rizgarîxwazî û serxwebûnê înkarnake. Her di eynî hevpeyvînê de, Yaşar Kemal weha dibêje: »Di vê romanê de, fîl ji bo ko şexsîyeta gêrîkan û jêhatîbûna wan ji destê wan bistînin, berê dixwazin zimanê wan bi wan bidin jibîrkirin. Dibistana fîlan vedikin. Dibistana ko gêrîkan dike fîl. Em li Tirkîyeyê, tiştên ko dirûvê menzereya ko di vê romanê de didin, hertim dikarin bibînin. Ma li Tirkîyeyê, dibistanên ko gêrîkan dikin fîl hindik in?«

Di vê pirtûka Yaşar Kemalî de, welatê fîlan cuda ye û welatê gêrîkan cu-

da ye. Neteweyek bi navê neteweyê filan heye û neteweyê din jî neteweyê gêrîkan e. Zimanê filan cuda ye û zimanê gêrîkan cuda ye. Yanî rastîyek tê zimên. Rastîyek tê telafuzkirin; welat-netewe-ziman.

Ger tev motîvên rîhsor û rîhzeran jî şerê çînî yê di hindurê welatekî de bûya, ger şerê rast û çepîtîyê bûya, dê tercumanîya Silêmanê Dunikil ne pêwîst bûya. Temaya vê pirtûkê çî qasî berê xwe bide tevaya dinyayê û xwe mîna pirseke giştî nîşan bide jî pir dîyar e ko bingeh, kanîya îlhamê danûstendinên dewleta Tirkîye û bakurê Kurdistanê nin. Ma Yaşar Kemalê ko di bin tesîra zilma li ser zimanê kurdî de mezin bûye, di vê pirtûkê de li ser hewildanên jibîrkirina zimanên gêrîkan, li ser dibistanên ko ji bo gêrîkan bikin fîl hatinin vekirin raneweste, dê çawa karibe behsa dîroka metingehkirina welatekî bike? Ev şer tevî hemû hewildanên ko dixwazin zelalîya temayê şolî bikin jî ne şerê ko li hemû dinyayê li dijî zilmê tê meşandinê ye. Belkî hin assosîyasyon, hin mesajên ko ji vê taybetîyê ber bi bi tevahîyê fireh dibin û xusûsiyetên pêvajoyên metingehkirina welatên cuda yên hevbeş, tên ber çavan. Lê di pirtûkê de baş dîyar e ko li her deverê gêrîk tune nin. Mesela li dorhêla Nîlê, li Çukurovayê gêrîk tune nin. Ji ber ko li jorê jî hat dîyarkirin ko erdê welatê gêrîkan hem ji Nîlê û hem jî ji Çukurovayê biberekettir e. Ma gelo di jîyana hemû neteweyên bindest de, hesinkerekî efsanewî heye? Ma mirov dikare bibêje ko Yaşar Kemalî ev hesinkerê pêşevanê gêrîkan bi tesadufî hîlbijartîye? Ma gelo ji bo çî hesinker û ne tu meslekekî din? Ji derveyî ko di her pirtûkeke wî de şopeke destanên kurdan bi rehetî tê dîtin, mirov

71

çawa dikare bifikire ko hayê Yaşar Kemalê di nav destanan de mezin bûye û di warê destanan de bi qasî ko Evdalê Zeynikê bi Homeros re miqayese bike, bi bawerî dipeyive, ji destana Kawayê Hesinker tune ye? Hayê Yaşar Kemalî jê heye û wî bi zanebûn hesinkerek kiriye pêşevanê gêrîkan.

Yaşar Kemalî di ATVyê de jî bê tirs realîteyek anî zimên; welat-netewe-ziman. Navê Kurdistanê bê tirs û bê sansur gelek caran telafuz kir û her di eynî programê de got ko ez li Kurdistanê hatimim dinyayê.

Yaşar Kemal her di ATVyê de got: »Heta ko nêzî bîst milyon kurd ji hemû mafên xwe bêpar bin, li Tirkîyeyê demokrasî ne mumkun e. Em derewan dikin.«

Paralelîyek di nav vê tesbîtê û tiştên ko di pirtûkê de ji alîyê Siltanê Fîlan tên kirin, heye. Ev derewên dewletê di pirtûkê de jî para Siltanê Fîlan in. Bê Siltanê Fîlan çî qasî rast nabêje, dewleta tirk jî ew qasî rast nabêje. Bê çawa yên ko êrîşî welatê filan dikin, dixwazin dewleta wan a herî dawîyê perçe bikin, zimanê wan ji ortê rakin, ne gêrîk bûn, di têkilîya dewleta tirk û kurdan de jî ne kurd in. Fîl çî qasî gunehkar bin, dewleta tirk jî ew qasî gunehkar e. Gêrîk çî qasî mezlûm bin, kurd jî ew qasî mezlûm in. Gêrîk çî qasî fîl bin, kurd jî ew qasî tirk in.

Mirov dikare di gelek waran de mîna Yaşar Kemalî nefikirire, ev gelekî xwezayî ye. Divê li lênerînên wî yên ko di televîzyonê de li ser Mustafa Kemalî dîyar bûn, rexne bîn girtin. Mirovî hêvî dikir ko Yaşar Kemalê li hembera zilmê serî radike, di vî warî de jî rastîya ko divê bê dîtin, bibîne. Yaşar Kemalê ko di vê pirtûkê de çavên xwe ji zilma Siltanê Fîlan re nagire, çawa dikare rastîya di warê Atatürkî de nebîne? Yaşar Kemalê ko dibêje » Dinya tê guhertin, lê Ankara nayê guhertin,« divê ji bo peydakirina mîmarê vê neguhertinê, hebekî din hewil bide. » Mustafa Kemalî neteweyek afirand. Gava Mustafa Kemal neteweyekî ava dike, dê ji bo pêşdebirina kultura li kêleka xwe jî alîkarîyê bike... Ger Mustafa Kemal sax bûya, ev meseleya kurdan dê nebûya bela serê Tirkîyeyê.« Pirs mezî di nav Atatürkê ko di serê Yaşar Kemalî û yê ko kurdan di pêvajoya dîroka xwe de, hertim darê wî yê zorê li ser serê xwe dîtiye de derdikeve ortê. Atatürkê di serê Yaşar Kemalî de heye; Atatürkê ko hebûna kurdan nas dike, ji bo ko kurd welatê xwe bi xwe îdare bikin alîkarîyê dike, ji bo pêşdebirina zimanê kurdî piştgirîyê dike... Divê bê gotin ko tu problema kurdan bi Atatürkê weha re tune ye. Lê problem ev e ko ev Atatürk ne ew Atatürk e ko hemû serîhildanên kurdan di dema wî de bi qetlîamên mezî hatin pelçiqandin. Ma gelo dêwê edebîyatê bi xwe nizane ko

72

hivdeh-hîjdeh salên vê zilma ko li jêrê, bi gotinên wî jî tê tesbîtkirin, di dema Atatürkî de çêbûye. Ma gava Peymana Lozana ko şertê zilma îroj a ko li ser ziman û kulturê heye amade kir hat îmzekirin, serokê Tirkîyeyê, ne Atatürk bû?

Pirseke din jî di warê kurdbûn an tirkbûna Yaşar Kemalî de tê holê. Ji bo min, tirkbûn, an kurdbûna Yaşar Kemalî ji tiştên ko Yaşar Kemal dibêje, ne girîngtir in. Ez li dijî im ko civat bibe du alî; yên ko dibêjin Yaşar Kemal kurd e û yên ko dibêjin tirk e. Ger kurdbûna Yaşar Kemalî pir eşkere be û ew dîsa bibêje, »Ez tirk im,« ez ê wê gavê heq bidim wan kesên ko di vî warî de rexneyan lê digirin. Lê ez ê dîsa bibêjim ko Yaşar Kemalê însan, min ji Yaşar Kemalê kurd, an ên tirk bêtir eleqedar dike. Tevî ko tiştên di vî warî de tên gotin, min jî nerehet dikin, lê ya girîng ew e ko bê Yaşar Kemal di derheqê rastîya welatê me û zilma li welatê me de çî dibêje. Kurdbûn an tirkbûna wî, ne tiştê li hêjayîya gotinên wî zêde dike û ne jî jê kêr dike. Ji ber ko li Tirkîyeyê, gelek kes henin ko hem dibêjin; "em kurd in" û hem jî alîkarên berdeewama vê zilmê nin. Divê em tevî ko di rexneyên xwe de teksîrîyê nekin, li vê rastîyê jî miqate bin. Ez li hembera Yaşar Kemalê ko dibêje; » Ez bi du tiştan mezî bûm. Yanî min hem ta'ma zimanê kurdî stend û hem jî ya zimanê tirkî. Lê ez niha bi kurdî nafikirim, bi tirkî difikirim. Ez nivîskarekî tirk im. Min bi kurdî nenivîsandîye. Ez ne nivîskarê zimanê kurdî mim. Îmkanên min ên nivîsandinê çênebûn.« bi toleransbûnê pêşniyarî civatê dikim.

Yaşar Kemalê ko vê rastîyê tîne zimên, ji alîyê din ve bi qasî Koroxlîyê ko serî li hembera zilma Begê Boluyê radike, bi mêrxasî li dijî asîmîlasyonê derdikeve. Lê binihêrin, bê Yaşar Kemalê însan çi dibêje;
» Ji bo çi ev heftê sal in ko kurd asîmîle nebûn? Nifûsa kurdan ji sisêyan yekê Anatolîyê ye. Hûn nikarin civakeke weha pir, asîmîle bikin. Hêza tu kesî têra vê nake. Û têrê nekirê. Xwendin û nivîsandina wan ji destên wan stendin. Pirtûkên wan, rojnameyên wan ji destên wan stendin. Hemû tiştên wan ji destên wan stendin. Lê li alîyê din ve kultureke gelî ya miezem pêş ket. Kultureke ko ji Evdalê Zeynikê, Memê Alan û Ehmedê Xanî- niha li dinyayê, yek li Kirgizîstanê destana Manastirê û ya din jî destana Homerî heye -hîn jî li nav kurdan dijî. Kurdan zor da wê derê. Niha, li ba kurdan bi hezaran, bi sed hezaran çîrok û destan henin. Ji ber ko tu çareyeke wan a din tune bû. Ji ber ko kultura wan a nivîskî nedida wan, dibistanên wan nedidan wan. »

Piştî vê dewlemendîya kultura kurdan, Yaşar Kemal bawerîya xwe bi

73

berdewamîya jîyana vê kulturê tîne. » Ne Tirkîye, hûn deh qatê dinyayê, Emerîka, Rûsya û Çînê bikin yek jî ji bo jiortêrakirinê, hêza kesî têrê nake. Tu kes ne vê kulturê û ne jî vî zimanî dikare ji destên wan derxîne.« Ger birêvebirina Tirkîyeyê di destê Yaşar Kemalî de bûya, wî dê çi biki-
raya?

» Min ê bigotaya, werin birano. Me heftê salî gelek xerabî bi we kirin. Me xwast, em kultura we ji ortê rakin, we asîmîle bikin. Hûn ne dîn in. Hûn naxwazin vî welatî perçe bikin. Ji we re kultura we. Ma pereyên we tune nin? Ji we re. Hûn jî bacê didin, bila li Anatolîyê mozaîkeke kulturê derkeve.« (ATV-25.10.1996)

Ev gotin didin dîyarkirin, bê divê kurd xwe li ser çi bêtir konsantre bikin û nehêle minaqeşeya di warê eslê mirovekî de sîya xwe bera ser wê perspektîvê bide ko divê em wê di ronahîyê de bihêlin.

Baş e, derdê Yaşar Kemalê nivîskar çi ye?

» Çi derdê min bi sîyasetê re heye? Welatê min û gelê min di talûkeyê de nin. Ji ber vê yekê, yê ko serê xwe nexer ortê, ne zîlam e, ne mirov e, ne hevvelatî ye.«

Yaşar Kemal bi vê helwêsta xwe, li Tirkîyeyê ji bo paraztina heysîyeta ronakbîrîyê, nimûneyek e. Ew sembola wê ye ko edebîyat û edebîyatvan nikarin li hembera bûyerên li welatê wan rû didin û zilma ko tê meşandin laqayt bimîne. Pirtûka li ser Siltanê Fîlan û gêrîkan, dîroka zilm û tirsê radixe ber çavan. Peyiva Yaşar Kemalî tevî tirsê heyî ew e ko dive mirov bê tirs êrîşî zilmê bike.

Li gora Yaşar Kemalê ko li hembera zilma li ser zimanê kurdî îşyan dike, kurd çi dixwazin?

» Kurd dibêje; ez zimanê xwe dixwazim. Zimanê xwe xwastin, mafê

mirovî yê herî mezin e.«

Hey Siltanê Fîlan, guhê xwe bide Yaşar Kemalî! Ez zimanê xwe dixwazim.

(Nûdem - hejmar:20, sal:1996)

74

Mejî zane zor zane?

Fikir ji tirsê xurttir e

s

Ez ji fikirên te hez nakim (an jî ez ji fikirên te nefretê dikim), lê ji bo ko tu bikaribî fikirên xwe bi awayekî azad bînî zimên, ez amade mim ko canê xwe feda bikim.

François de Voltaire

Em di pêvajoyeke weha re derbas dibin ko sergêjî, şok û hilweşandina hêjayîyan, hin ji wan xusûsiyetên berbiçav in. Ji dema ko me desthilatdarîya xwe ya li ser axa wenda kiriye û bi vir de, ezmanê welatê me hertim bi tebeqeyeke reş hatiye nixumandin. Mirovên me hertim bi zorê û bi tirsê mecbûrî îtaetê hatinin kirin. Tirs weha bûye perçeyekî jîyanê, zor weha bûye kultureke serdest ko em zarokên xwe jî bi tirsê û bi zorê radizînin. Di dema nêzîk de jî gava rivînên du agirin li ser serê welatê me gîhaştin hevdu, wê gavê dûmana ko ji deverên şewitî gulok bi gulok ber bi jorê ve hilkişîya, ezmanê me reştir kir. Wê gavê civatek bi temamî bû hêsira xezebekê. Wê gavê hêvîyên neteweyekî qelstir bûn û neteweyek ji bo pêşeroja xwe reşbîntir bû. Wê gavê destên di qirika gelekî mezlûm de bêtir hatin şidandin. Mirovên ji bo ko destên li qirika xwe sistir bikin, piçekî di ber xwe de da jî bûn »dijminên herî mezin« û »xayînen herî xerab«. Û bi vî awayî bêhn li neteweyekî çikîya.

Di van 20 salên dawîyê de pêvajoya fikrî jî marûzî destkarîyeye nedîtî bû. Di vê pêvajoyê de hinan şexsiyetên xwe wenda kirin; hin ji mirovahîya xwe bi dûr ketin; bi hinan re jî misqala hêjayîyan nema û di encamê de ji bo neteweyek ji doza xwe bê bidûrxistin û keda 35 salan bi erdê de biteqe, çî ji destê midaxelekeran hat tewsîr nekir.

Di vê pêvajoyê de yek ji wan tiştên ko minaqeşeya wan hîn jî tê kirin, rewşa ronakbîran e; naveroka peyiva ronakbîrîyê ye. Gelo çî taybetmendîyên ronakbîran henin ko civat fonksîyoneke cuda dike para wan û

75
li hembera dîrokê wan dixwe bin berpîrsîyarîyeye cuda. Gelo ji bo ko keda neteweyekî bi erdê de neteqîyaba û hêvîyên wî yên azadî û demokrasîyê geştir bibûna, divê ronakbîran çî bikiraya? Ji bo ko serî li hembera tirsê nehatibûya danîn, divîya wan helwêsteke çawa werbigirtaya? Ronakbîrên bişexsiyet ew kes in ko xwedîyên fikirekê nin, nahêlin tu kesên din ji berdêla wan bifikire. Yanî nahêlin ko tu kes wan bê fonksîyon bihêle û bê şexsiyet bike. Ew bi xwe difikirin û di bin ronahîya fikirên

xwe de helwêstê werdigirin. Ew ancax bi vî awayî dikarin li hembera dîrokê, mîna ûjdanê civatê fonksîyonekê bileyizin. Fikir bi xwe jî bi demê ve ne girêdayî ye. Ew ne hew ji bo roja ko mirov tê de ye, herweha ji bo pêşerojê ye jî. Ji bo ronakbîrekî/ê fikir divê, bawerî divê, dilê ko wê fikirê bi mêrxasîyekê -qesda min ne mêrxasîya ji nezanîyê, lê ya ji zanîne tê ye-bibêje divê. Û li gora wê fikirê û wê bawerîyê helwêstewergirtin û tevger divê. Gelek caran fikirên ronakbîrên ko bi vî awayî tev digerin û yên piranîyê li hevdu nakin. Ronakbîr mixabin nikare mîna gelek kesan bi tenê ji bo roja ko tê de ye, bifikire û bijî û ji ber vê yekê jî bibe dûvikê piranîyê. Ew bi tenê bimîne jî her fikira xwe dibêje û li gora vê fikirê helwêstê werdigire. Ew destûrê nade tu kesî ko vê azadîyê jê bistîne û bi tirsê devê wî /wê bigire.

Fikir çeka ronakbîrekî/ê ye. Mirov çawa nikare xeyala şervanekî/ê bêçek bike, mirov nikare ya ronakbîrekî/ê bêfikir jî bike. Şervan çeka xwe ji xwe bi dîr naxe û ronakbîr jî fikira xwe. Şervanê/a ko çeka wî/wê jê hat stendin, nikare fonksîyona xwe ya şervanîyê bi cîh bîne. Ronakbîrê/a ko fikira wî/wê hêsir bû jî nikare fonksîyona xwe ya ronakbîrîyê bê fikir bileyize.

Ronakbîrên wêrek û birûmet ew kes in ko rastgo nin. Ji bo bigîhêjin rastîyê dixebitin û serên xwe diêşnin. Berpîrsîyarîya wan a yekem ew e ko li kê derê dibe û şert çi dibe bila bibe, divê rastîyê bibêjin û derewan eşkere bikin. Bi mahneyeke din, dawa derewînan ji ser wan biavêjin. Gava Zolayî rastî got, tu tirsê nikarîbû ew ji rêya wî ve gerandaya. Ew li hembera dîrokê, di bin ronahîya prensîp û hêjayîyên xwe de li daweyekê bi xwedî derket, rastîyek anî zimên û bi mêrxasîyê ronakbîrî heta dawîyê jî ji helwêsta xwe daneket. Yanî di rastîyê de înat kir. Dîrokê ew bi heq derxist û helwêsta wî ji bo neteweyekî bû rûmeteke dîrokî. Di vê pêvajoya ko xwê xist birîna me de baş dîyar bû ko hin henin, gava hûn rexneya herî piçûk jî li wan bigirin, hûn ê bi derbekê re bibin »xaîne mezin, berdevkê sistêmê, parezgerê rejîma mêtîngehkar« û çû ji we

76
de! De îcar werin û vî navî ji ser xwe rakin! Di vê pêvajoya şok û hêjayîhilweşker de yek ji wan xusûsîyetên herî berbiçav ew e ko »mohra xaîni û hevalbendîya rejîmê«, wekî şûrê Demoklesî fonksîyonê dileyize. Gelek kes ji ber vê yekê, bûn weke spîya firkandî û got; »Gidî ji bo Xwedê, dengê xwe nekin, em piştî vê saetê naxwazin ko ev nav bê ser me« û ev helwêst ji xwe re kir weke qefesekê û xwe tê de hefs kir. Û di quncîkekê de melisîn û man. Wan rastî li xwe qedexê kir û weha xuya ye ko heta bayê tirsê bi wê xurtîya xwe bê jî ew mafê xwe yê rastîgotinê bi kar naînin. Ew bersiva pîrsa ko dibêje »Hêz bi heq e an rastî« bi awayê ko »Hêz bi heq e« didin. Û bi vî awayî neteweyekî ji helwêsteke Zolayî bê par dihêlin. Lê di vî warî de rastîyê tahl heye ko ew jî ev e; yên ko

dixwazin sibehê jî xwedîyên peyivê bin û gava li dû xwe binihêrin ji dîroka xwe fedî nekin, divê li rastîyê miqate bin û ji bo ko rastî li hembera zorê xwe ragire û nebe hêsîra tirsê, divê bi helwêsteke mêrxas a li ser bingehê heq û rastîyê bilind dibe, bibe dengê rastîya tahl.

Di dîrokê de behsa profesorekî fransî tê kirin ko gava artêşa Fransayê bi tanq û topan li Cezayîrê xelkê dikuje, ew profesor li unîversîteyê derdikeve ser kursîyê û ji xwendekarên xwe re dibêje ko ez êdî fedî dikim, di bin birêvebirineke weha bixebitim ko bi tanq û topan diçe ser gelê Cezayîrê. Piştî vê gotinê, cubeyê xwe yê profesoriyê ji xwe dike, ji unîversîteyê derdikeve û dîsa lê venagere. Dîroknas ji bo vê helwêstê dibêjin ko vî ronakbîrî bi tena serê xwe nehişt gotin bê ser heysîyeta neteweyekî. Ev mirov îroj jî xwedîyê peyivê ye. Ev mirov îroj jî gava li dû xwe binihêre, dê ji dîroka xwe fedî neke. Helwêsta vî mirovî îroj jî ji bo neteweyekî mîna sembola rûmetê tê dîtin.

Ronakbîrên dirist û biprensîp ew kes in ko azadiyê ne ji bo xwe bi tenê, herweha yê cuda difikirin jî tê de, ji bo herkesî dixwazin. Ew ji fikirên xwe bawer dikin û ji fikirên din jî natirsin. Lê di vê pêvajoyê de em dibin şahid ko gelek kes li ser navê »biheqbûnê« û bi sloganên »azadî« û »demokrasiyê«, azadiyê bi tenê ji bo xwe dixwazin. Di vî warî de durûtîyêke pir eşkere heye. Kultureke weha pêşkêşî civatê dibe ko di encamê de herkes azadiyê ji bo xwe dixwaze.

Gava Voltaire got "Ez ji fikirên te hez nakim (an jî ez ji fikirên te nefretê dikim), lê ji bo ko tu karibî fikirên xwe bi awayekî azad bînî zimên, ez amade mim ko canê xwe feda bikim" dîyar kir ko ew azadiyê ne ji bo xwe bi tenê, lê herweha ji bo yê li hembera xwe jî dixwaze. Û ew di wê baweriyê de bû ko ger ên li dijî wî, ne azad bin, ew bi xwe jî nikare azad be. Ji

77

ber vê yekê, ji bo azadiya xwe mabe jî divê mirov li azadiya yê li dijî xwe miqate be. Divê bê zanîn ko ronakbîrî û tirsê ji fikirên cuda, du xusûsiyetên bi temamî dûrî hevdu nin. Eleqeya ronakbîran û yê ji fikirê ditirsin jî bi hevdu tune ye.

Dustandardiya di warê azadiya fikrî de, di vê pêvajoyê de bi awayekî hîn berbiçavtir derdikeve ortê. Gelek kesên ko di warê azadiya fikrî de dikin birebir, gava li deverêkê cîhê lingên xwe dibînin, wê gavê li hembera kesên ko difikirin, dibin gurên manco. Ji ber ko ew azadiya fikrî bi tenê ji bo xwe dixwazin. Sînorê azadiya mirovên din jî ew e ko divê ew mîna wan bifikirin û tiştên ko wan gotin dubare bikin. Heta ko mirov di wê çarçoveyê de bimînin û nola şelafên wan fonksiyonê bileyizin, azad in! Lê ger eynî mirov bi bêhemdî be jî ji wan re bibêjin ko pozkên qundereyên we xwar in, ew ê har bibin, kirasên xwe biçirînin, dev li canên xwe bikin û tiştên nemayî bînin serên wan. Kî çî qasî nexwaze bibîne jî ev her weha ye. Ew bi fikirên xwe ne bawer in. Li gora wan, devê ko bi

awayekî din tê vekirin, divê bête şikenandin. Gotinên ko ne li gora hesabên wan tên gotin, divê bêne qedexekirin. Mejîyê ko ne li gora dilê wan dixebite, divê ew wî bisekinîn. Li gora wan, ger te bi ya wan nekir, tu li gora wan nefikirî û te li gora emrên wan hereket nekir, ji xwe tu dijmin î. Û divê tu mîna her dijminî, di çavpêketina yekem de ji ortê bêyî rakirin! Ev xusûsiyeteke dema me ye ko pir giring e. Îroj, ev xusûsiyeta ko wekî mirov şexsiyeta me û wekî ronakbîr jî azadîya me ya fikrî tehdîd dike, belkî bi awayekî hîn eşkeretir tê gotin û minaqeşekirin. Lê divê bê gotin ko mixabin, gava hertişt eşkere dibe û êdî ji bo tesbîtkirina bûyerê mejîyêkî pir xurt, şîyana dûrbînîyê, fikreke pir kûr û dilekî mêrxas ê ko karibe vê fikrê bi dengêkî hêl bibêje, zêde ne pêwîst bin, herkes dikare behsa wan rastîyan bike ko ji xwe tên gotin.

Ger ronakbîr jî dê mîna herkesî gava hertişt eşkere bibe û êdî hêza qedexeyê û zilma tarîyê nema dikare xelkê bitirsîne, -an jî xelk bi piranî êdî nema jê bitirse- derbikeve meydanê, wê gavê çi ferqa wî/wê û girseyan dimîne? Gelo heqê wî/wê û daxwaza statuyeka cuda heye? Gava min hewil dida ko ez vê nivîsê binivîsînim, gotinên nivîskarekî tirk ên li ser ronakbîrên tirkan hatin bîra min. Wî ew dişibandin nêrevanên keştîyan. Xwedêgiravî gava keştîyêke din di xeta asoyî de xuya bibe, divê berîya herkesî nêrevan wê bibîne û yên li jêrê nin, agahdar bike. Şensa yên li jêrê tune ye ko berîya nêrevan pê bihisin. Lê gava nêrevan razê, tu ferq di orta wî û yên din de namîne. Ji ber vê yekê, nivîskarê ko gotinên wî yên di 78

vî warî de hatin bîra min, ronakbîrên tirk dişibîne nêrevanê ko li qulûbeya nêrevanîyê razaye. Keştî xwe nêzîkî qiraxa deryayê dike, lê nêrevan pê nahise û ji ber vê yekê jî ên li jêrê, li tu tiştî hay nabin. Keştî tê û li qiraxa deryayê li erdê rûdine. Darên li kêleka deryayê bi ser deryayê de xwar bûnin. Gava keştî baş nêzîkî qiraxê dibe, serê nêrevên li darekê dikeve û wê gavê şîyar dibe û bi dengêkî bilind dibêje: »Reşahî!« Ji xwe, gava ew bang dike herkes pê hisîyaye ko keştî li erdê rûniştiye. Ji ber vê yekê, nivîskarê tirk dixwaze bibêje ko ronakbîrên me jî dişibin wî nêrevanê razayî, ew jî bi herkesî re di eynê wextê de bi bûyeran dihise. Tu ferqeke wî ya mezin tune ye. Pêşîya xwe nabîne.

Divê eşkere bê gotin ko ronakbîrên me di vê pêvajoya dijwar de îmtîhaneke baş neda. Piraniya wan ne bi tenê di sinifê de man, lê bi şertê ko careke din li xwendegehê venegerin, hatin bidûrxistin. Di vê pêvajoyê de, bûyera herî balkêş ew bû ko tirsê ronakbîrê hêsîr girt û ew avêt paş heft derîyan. Li paşt heft derîyan, di qonaxa xweînkarkirinê re derbas bû. Fikirên ronakbîrên ko bûn mijarên prosesa xweînkarkirinê, bi tirsê hatin meyandin û şexsiyeten wan jî ji nû ve hatin afirandin! Piştî wê gavê, ji bo hejmara mirovên li paş van heft derîyan zêde bibe, har bûn û bi dora xwe

ketin. Gava wan kes peyda nekir, bi qertan çûn canên xwe. Gava li-vandineke cuda dît, halan di xwe de hilda, şûrên xwe kişandin û êrîşî vî alîyî û wî alîyî kir. Dengên ko li hembera êrîşên tirsê nehatin birîn û dilên ko ji bo fikira azad lê dixist jî her bûn hedefa şûrên van êrîşan. Ev pêvajoya xwevehêskirinê bû.

Mirîdî, şelafî û li dijî neheqîyan bêdeng mayîn an jî ji nav neheqîyan li gora menfaeta xwe neheqîyek hilibjartin jî ne ronakbîrî ye. Mirov bi van xusûsiyetan nikare bibe ûjdanê civatê. Mirov bi van xusûsiyetan ne dikare bibe xwedîyê fikirekê û ne jî helwêstekê. Mirov bi vî awayî, nikare bibe çavên civatê, dilê civatê û nimûneya şeref û heysîyeta civatê.

Mirovên ko mejîyên xwe azad nekiribin, nikarin ji bo pêşveçûna têkoşîna azadîyê fonksiyoneke erênî bileyizin. Îdfayên wan çî dibin bila bibin, ew ê bi hêsiyaya xwe ya mejî, di rêya pêşveçûna welêt û geşbûna fikirên azadî û demokrasîyê de hertim mîna astenegeke mezin derkevin pêşîya me.

Mirovên ko ji dengê cuda ditirsîn; mirovên ko ji bo dengê cuda bê birîn, fermana herkesî radikin, qetla kesên ko cuda difikirin helal dikin, nikarin li ser navê ronakbîrîyê dersê bidin me. Heta ko ew vî rewşa xwe bidomînin, divê bê zanîn ko çî bi zanebûn, çî jî bi nezani, ew ê li hembera

79

hewildanên birûmet hertim şûrkêşên tarîyê û tirsê bin. Hewildanên ji bo azadkirina fikirê û helwêstên li ser bingêhê mîrxasiya ji zanebûnê tê derdikevin ortê, dê hertim bibin hedefên şûrkêşên neheqîyê û fort û gefên tarîyê.

Di dawîya sala 1998an de 33 kesan daxûyanîyek da û qiyamet rabû! 33 kes... Ji perçeyên Kurdistanê yê cuda û bi bîr û bawerîyên cur bi cur... 33 mirovên ko li hin hêjayîyan bi xwedî derketin... 33 ronakbîrên ko li dijî neheqîyê devên xwe vekirin û ji wê saetê û pê ve qetla wan bi derbekê re hat helalkirin! 33 kesên ko ji bo dîrokê noteke mitewazî nivîsîn... Piştî wê, li ser fonksiyon û berpirsiyarîyên ronakbîran nivîsên cuda hatin nivîsandin. Bi van mînaqeseyan re herweha li ser peyîva ronakbîrîyê jî fikirên cuda hatin pêşkêşkirin. Di gelek nivîsan de jî mixabin ji berdêla fikirê, çêr û fort hebûn. Hewildanên ji bo birîna dengên cuda hebûn. Ê ya herî xerab ew bû ko ev hemû bi navê ronakbîrîyê dihatin kirin. Yê kef bi ser devên wan diket û ji bo 33 kesên ko ew daxuyanî îmze kiribû bihatana lînkirin, hewil dida, li ser navê ronakbîrîyê »ji qirêl bêtir qiralparêz" bûn. Wan di nivîsên xwe de tirs di 33 kesan de firand, fort li wan kirin û ji bo ko ew 33 kes ji berdêla xwe fikirîbûn û fikirên xwe eşkere kiribûn, yanî ji ber ko wan sêceki weha xerab kiribû ko nedihat efûkirin, ew bi xayînîyê hatibûn tawanbarkirin. Di nivîsên wan de heger fikir hebûya jî mixabin nefret, hesûdî, çavsorî, dijminahî û êrîşkarî

bûbûn heyvanê wan fikiran. Tiştê herî balkêş ew bû ko di vî warî de, nivîsên herî tehrîqkar û êrîşkar bêtir berhemên qelemên wan kesan bûn ko lingên wan şemitîbûn û ji ber vê yekê, dixwast dinyayê gişî bikin şematok. Van mirovan mîna yên ko bi dû re bûbûn misilman û di demeke kin de solên misilmanên berê jî di taqê re avêtîbûn, li ser navê parzîna »dîn,« xwe li vî alîyê û wî alîyê radikişand û kuştina yên ko eşheda xwe neanîbû, helal dikir. Mirovan li hembera nivîsên wan, xwezîya xwe bi misilmanên berê dianî. Ya rastî, piştî ko mirov çav li rewşa wan diket; ke-fendiz dibû rehmetî!

Di dema wan mînaqêşeyan de tiştêkî din jî derket ortê ko pir balkêş bû. Ew jî ev bû; 33 kurd bi zîmanê xwe yê şêrîn, bi kurdî li dijî neheqîyekê derketin. Yên ko gef li wan xwarin jî li ser navê »kurdîtiyê« bi tirkî êrîşî wan kir; bi tirkî got ko ev ne kurd in; bi tirkî got ko ev xayin in û hevalbendên tirkan in.

Rewşa dewletên dagirker dîyar e. Kurdan hertim hewil daye ko vê rewşê biguherîne. Li hembera kirinên wan derketinin, rexne li wan gir-80

tinin û xusûsiyetên wan ên li dijî demokrasîyê û mafên mirovan derxistinîn meydanê û ew rûreş kirinin. Kurd divê vê yekê her xurttir bidomînin û durûtîya dagirkeran eşkere bikin. Di vî warî de tu kompleksa wan 33 kesan jî tune ye. Lê ew bi vê yekê tenê qîma xwe naînin. Ji ber ko ya herî giring ew e ko divê em di nav civaka xwe de jî mekanîzmaya rexnegirtinê bixebitînin. Yanî divê kurd di vê pêvajoyê de ji alîyekî ve ji bo bidestxistina azadîya fikrî, bi dagirkeran re mijûl bibin û ji alîyê din ve jî di hindurê civaka xwe de bi awa û helwêstên ko rê li azadîya fikrî digirin re şerekî dijwar bikin. Heta ev nebe, toleransa li hembera fikirên cuda, dê weke kulturekê bi cîh nebe û fikirên cuda dê weke dewlemendîyekê fonksiyonê neleyize. Heta ko helwêsta di vî warî de neyê guhertin û li hembera cudabûnê, kultura tehamulê pêş nekeve, fikirên cuda dê her mîna handîkapeke civakê bînin.

Bi reaksiyonên li hembera daxûyanîya 33 kesan dîyar bû, bê dereceya toleransa hinan, li hembera kurdan çawa ye. Gelo wan ev bi nezani dikir? Na! Ji ber ko toleransa ew li hembera dewleta Tirkiyeyê nîşan didin û hirmeta ko ew ji berpirsiyarên wê re dikin, didin dîyarkirin, bê gava ew bixwazin, ew dikarin çawa bi pîvan bipeyivin û binivîsînin. Gava behsa berpirsiyarên dewletê tê kirin, ew dibêjin; »birêz filankes«, lê gava ew behsa ronakbîrên kurdan dikin, çi peyivên xerab û nelirê hebin, bi kar tînin. Ma ne heqê ronakbîrên me ye jî ko daxwaza tolerans û hirmetê bikin? Ma sedem çi ye ko ew ji alîyekî ve li hembera xelkê dibin weke şimayê, lê ji alîyê din ve jî dibin agir û bi bedena ronakbîrên kurdan dikevin? Gelo 33 kesan çi gotîbûn ko wan ew ji nişka ve kirin »fîşekên di-

jmin«; »dadgirên dadgehên ewleyîyê«; »bêbext û nemerd« û ew »bi Ankarayê ve girê dan«? Min bi xwe, di daxuyanîya 33 kesan de li ser wê projeya ko kurd anîn li tahtê asê kirin, tu fikirên pir cuda û rexneyên di-jwar jî nedîtin. Di eslê xwe de, li gora min gelek tişt hebûn ko divîya ron-akbîran li ser wan li hevdu bikiraya û ji bo raya giştî bi awayên cuda dîyar bikirana. Lê tevî wê jî wan bi tenê dîyar kir ko ew heqaretê qebûl nakin û heqaretên ko tên kirin, zerarê didin »zemîna yekîtiya milletê kurd«. Ji bo mirovên ko xwe li »mezinahîyê« radikişand jî cirxweşî û nefispiçûkî hat-ibûn pêşniyarkirin. 33 kesan naveroka reaksiyona xwe ya hevbeş bi vî awayî bi sînor kir û xwast keda xwe careke din jî bi gaveke mitewazî tevî wan hewildanan bike ko dixwazin sînorên toleransa civakê firehtir bikin. Lê wan her çî qasî xwe bi sînor kir û çarçoveya reaksiyonê teng kir jî ew dîsa ji »aforozbûnê« xelas nebûn. Ji ber ko ne pîvana reaksiyonê, lê her-

81

weha reaksiyon bi xwe jî qedexe bû. Belkî ya ko wan ji bîr kir, lê bi reak-siyonên li dijî vê daxuyanîyê xuya bû, ev alîyê meseleyê bi xwe bû. Vê pêvajoyê weha kir ko kurd ji mecbûrî devên xwe têxin birîna xwe, dustandardîya di warê li dijî zilm û neheqîyê derketinê de hebû jî bêtir eşkere kir. Gava hin kes dikevin nav lepên me, em dikarin bêrîkan di laşên wan de vekin, çavên wan derxînin, poz (bêvil) û guhên wan jê bikin û têxin bêrîkên wan. Em wê gavê li zilm û neheqîyê nafikirin. Ji xwe, em wê mîna zilm û neheqîyêkê jî nabînin û yên wê mîna zilm û neheqîyê bibînin, mala xwe bi destê xwe dişewitînin! Lê gava em dikevin destên xelkê, wê gavê em pê dihîsin, bê zilm û neheqî çî qasî xerab in. Û wê gavê em dest pê dikin û dikin barebar. Ev jî dîyar dike ko em bi tenê li dijî wê zilm û neheqîyê derdikevin ko li me tên kirin. Zilma ko em bi xwe dikin, ji xwe heqê me ye, an jî yên li hembera me zilm û neheqî heq kirinin ko em lê dikin. Em lê nafikirin ko neheqî her neheqî ye; zilm her zilm e; kî li kê bike jî xusûsiyetên wan nayên guhertin. Tew Xwedê neke ko em têkevin nav lepên hevdu! Ma qey em ê mîna xelkê li hevdu bikin!.. Gava ez vê nivîsê dinivîsînim, ez meraq dikim, bê çend kes ji wan mirovên ko reaksiyoneke weha mitewazî bi »aforozbûnê« ceze dikir, ni-ha bûnin qurbanên kultura aforozkirinê. Gelo ew niha dikarin bêyî ko şerm bikin, li wan nivîsên xwe binihêrin? Mirovên ko ji bo azadîya xweîfadekirinê û toleransa li hembera fikirên cuda dixebitin, divê azadîya van »qurbanan« jî biparêzin ko berê xwedîyên îmtîyaza dezgeha »aforozkirinê« bûn, lê niha hedefên êrîşên wê nin. Divê em li dijî wê neheqîyê jî derkevin ko niha li wan tê kirin. Em nikarin bibêjin ko wan do weha got û ji ber vê yekê, wan neheqî û zilm heq kirinin û divê azadîya xweîfadekirinê ji bo wan tune be. Herkes dîro-ka xwe bi xwe dinivîsîne. Lê tevî hertiştî jî divê ev ji me dîyar be ko

mirovên li azadîya xwe miqate nin, divê li azadîya yên li dijî xwe jî miqate bin. Mirovên ko naxwazin zilm û neheqî lê bên kirin, divê li dijî zilm û neheqîya ko li mirovên din dibin jî derkevin. Ji ber ko gava hinin din devên hinan bigirin, mirov çawa dikare bi dilrehetî bê deng bimîne? Gava hinin din ji ber fikirên xwe yên cuda tehdîd bibin û ji ber ko ew neheqîyan qebûl nakin, çavsorî li wan bê kirin, mirov çawa dikare bibêje; » Çi ji min re« an jî bi xwe bibe perçeyekî tehdîd û çavsorîyê? Gava hin kes civatê mecbûrî îtaetkirinê bikin û bixwazin yên îtaetê qebûl nekin bi zorê bînin rê û li gora kultura zorê îtaetê, bi vî awayî şikil bidin civatê, mirov çawa dikare bê helwêst bimîne û zemîna kultura bêhelwêstbûn û bê-

dengmayînê xurttir bike?

Me gelek do weha nekir. Em gelek kes îroj jî nafikirin ko bê helwêst bimînin. Em gelek kes îroj jî dixwazin di civaka xwe de hêjayîyên mirovî û demokratîk xurttir bikin, kultureke modern a ko li ser vî bingehî xwedî dibe, geştir bikin; fikirên cuda ji bo pêşdebirina civaka xwe mîna dewlemendîyeke mezin bi kar bînin û ji bo firehkirina sînorên toleransê bêtir bixebitin. Di vê pêvajoyê de ko em ji mafên xwe yên bingehî û azadîya xwe bêpar in, ji herkesî bêtir pêwîstîya me bi toleransê heye.

Hêvîya min ew e ko gava we daxûyanîya 33 ronakbîran xwend, hûn ê bi gotinên wan qelemşoran re bidin hev ko qet fedî nekir, ruyên wan ji dîrokê neşewitîn ko fermana van ronakbîran di destên wan de, li ser navê »azadîyê« ew nîşanî celadên xwe didan û ji wan re digot »Bikujin! Qetla wan helal e!«

(Ev nivîs di 5ê Gulana 2000î de, ji bo pirtûkekê hatiye nivîsandin ko navê wê »Fermana 33 rewşenbîran« e)

83

Stêrkek rijîya û stranek nîvco ma

Nalîna dilê me ji deverên pêtî di ezmanan re derdiket agir bi kezaban dixist, derketîno!

Di bêdengîyeke malikxerab de...

Adarê bi sermestîya agirê orta du çeman ve, xatirê xwe hê nuh ji me xwestibû. Nîsan keçeke Biharê... Nîsan keçeke di çax û benga xwe de...

Bi kulîlkên xwe ve dest bi xemilandina xwezayê kiribû. Wê rojê, roj bejinekê bilind bûbû û bi hemû comerdî û dilovanîya xwe ve berê xwe dabû şênîyên Bagarmossenê. Çivîkan baskên xwe bi kêf li hevdu dixistin.

Rengê şahîya ko xwe li ezmanê şîn dabû der, bi mirovan re dibişirî û weke gulekê li ruyên wan vedibû.

Dêyek ji nişka ve venihurî. Dêyeke mêrxas, dêyeke rastgo, dêyeke dilovan... Dêyeke dêya me hemû "derketîyan" ... Rabû ser xwe û berê xwe da

lawê xwe, yek ji wan lawên ko wê ciwanîya xwe li ser kiribû. Bi hemû dilovanîya xwe û bi şêrîntîya dêtîyê ve bangî wî kir. Bi wê bangê re rengê ezmên ji nişka ve hat guhertin. Bi wê bangê re ewrekî reş xwe xwe bi derbekê re bera ser taxeke Stockholmê da. Û wî dilê ko berîya nozdeh rojan li orta du çeman, bi hesreta hemû waran û bi hêvî û axîna wan rojan lêxistibû, gotibû; "Ê min heta vê derê." Dilê ko wê gavê bi agirê Newrozê ve kelîyabû, xwîna ko wê demê bi kêfa destpêka rojên xweş û rohnî ve di damaran de bi lez gerîyabû, hemû mirovên xortanîya wan nîvcomayî û ciwanên ji wan zêdebûyî teslîmî bêûjdanîya pêlên xemgînîyeke dijwar kirin.

Tavê xwe da alî, ezmên xwe bi êşeke giran bi ser hevdu de guvaşt. Taqet di baskên çivîkan de nema, şiyana perwazdayînê bi carekê wenda kir, berê perpitîn û dû re bi ser hevdu de mirar bûn. Bayekî şînê ji Bagarmossenê, ji wê mala derketîyan, ji wê mala me hemûyan, li hemû deverên Stockholmê, li hemû bajarên Swêdê, li hemû welatên vî beşê dinyayê û li warê me yê qedexekirî, li bingehê bengînîya me, li wê devera ko zaroktîya me lê wendayî û xortanîya me lê nîvcomayî belav bû. Qirçînîyek pê re ji dilên hemûyan hat, rondikên çavan mîna baranê hatin

84

xwarê. Lehîya hêsiran ji hawîrdorê, berê xwe da taxa ko şînê konê xwe lê vegirtibû, taxa ko mirina malikşewitî dadabû dilê me û sitûneke me derketîyan hilweşandibû.

Di 9ê Nîsanê de, me semboleke xwe ya rûmet û nefipîçûkîyê, me nîşaneke xwe ya diristî û rastgoyîyê wenda kir.

Dengê strana me ji deverên hilweşîyayî bilind dibû, derketîno! Di xezeba agirê bi ser me de barîyabû de... Nalîna dilê me ji deverên pêtî di ezmanan re derdiket agir bi kezeban dixist, derketîno! Di bêdengîyeke malikxerab de...

Di 9ê Nîsanê de, dilek rawestîya, derketîno! Stêrkek rijîya û li deverekê stranek nîvco ma..

Nîsan-2001

(Ev nivîs bi minasebeta wefata Aslan Kayayê bi navê Sidîqî jî tê nasîn hatiye nivîsîn)

85

Warek wêran bû mirovahî jahrdadayî bû

Min bajarek dît, seranser goristan...

Min bi hezaran gor dîtî, bi salan şop pêneketî...

Dengbêjekî kal î rîhsipî xwe li kêleka min bera xwarê da. Min bi meraq li çavên wî yên melûl nihêrî. De ka ji kerema xwe re, destê xwe bide ber guhê xwe û qet nebe, bi meqamekî dilşewat bibêje. Serê xwe kil kir,

bi dilovanî li min nihêrî û bi stuxwarî got ko tu meqamên dilşewat nikare vê êşê bîne zimên. Le çîroka wê? Çîroka wê, berê ne li tu deveran hatiye gotin û ne jî bihîstin. Ji xwe, ev serpêhatî di sînorên tu çîrokan de hîlnayê jî.

Bilûrvanekî jixwebawer, xwe li ber bilûra xwe xweş kir û çend caran ceriband. Qirçînî ji dilê min hat. Bayekî xemgîn xwe li min girt. Lê bilûrvên devê xwe ji bilûrê derxist, di ber xwe de kir niçe niç û bi awayekî bêhêvî berê xwe da min. Wî jî dît ko ne tu gotin têrê dikir û ne jî tu serawa. Û bê dilî xwe, da ser rêya dengbêjekî kal î dilbikovan; dilbirînekî dewsa waran. Keserek kişand, çixareyek dirêjî min kir û yek jî ji xwe re pêxist. Rûyê wî di nav dûmanê de wenda bû. Lê pêlên dengên wî yên lerzokî xwe li dûmanê qeliband, bi xemgînî di nav re derbas bûn û xwe gîhand min. Ji min re hêdî hêdî got « Divê erd û ezman bigîhêjin hevdu, ax û av li hevdu rûnin, ba û baran bi hevdu re bên, teyr û tilûr bi hevdu re bibêjin, deşt û zozan, gelî û çîya bi ziman bibin û heryek ji alîyekî ve bibêje, da dîmenê xezebeke dîrokî bê ber çavan. » Deverek di agirekî de şewitî. Dûmana li ser serê şûnewarekî, jîyan kir toz û ji erdê hilanî. Qêrîna ji dilekî piçpiçî, di nav rivînan de ber bi ezmên ve hilkişîya. Zar û zêç, keç û xort, kal û pîr, jin û mêr, neteweyekî bi temamî li serê çîyayan, xwe ji ber xezeba mirinekê da alî. Yên ko zarokên xwe di newalan de, di palan de, di zaboqên asê de veşartin, firsend nedît ko têra xwe bigirîn. Devên xwe xistin birînen xwe û xwe avêt bextê bilindahîyan. Çavnebaran tehamulî bereketa erdekî bihesret nekir û bi xezebeke nedîtî êrîşî belgeyên ji kûrahîya dîrokê kir. Kundan li dewsa bi hezaran gundan xwend.

86

Bi sedhezaran ciwanmêrên avîçûyî, bi deh hezaran jinên çavîrê û zaroyên sêwîmayî xemgîn û situxwar...

Gava Biharê bi hemû henûnîya xwe ve destê xwe di serê xwezayê de dida; gava tîrêjên rojê bi hemû hêza xwe ya germahîyê ve bi xwezayê re hêdî hêdî dibişirîn û çîyayên biheybet disincirandin; gava berfa ko dihilîya, ne li palan, ne jî li qûntaran ho vedida; gava dengê guşeguşa avê, tevî dengê çivîkan dibû; gava kevokên cûn ji borengayan ber bi jorê ve difirîyan; gava tuxetuxa kewên sipî ji hezaran dihat; gava leglegê hêlîna xwe li ser dara herî bilind xweş dikir û gava li qotê çîyayekî bilind hazîrîya agirekî bi hûrbijarî dihat kirin, min di bin çiveçiva guleyan de berê xwe da rojhilat. Ji wî agirî re ko dê ronahîya xwe ji dilên me bidaya nava du çeman, pênc roj mabûn. Berê dengê gîrgîrê hat. Dû re, dinya ji nişka ve reş û şîn bû. Berê ji ezmên barana mirinê barîya. Rihstî li gelîyan feqa xwe veda. Ji co û cobaran mirin herikî. Bêhna jîyanê li deverekê bi temamî çikîya û bi dûre, pênc hezar dil bi carekê rawestîyan. Pênc hezar beden di hindurê çend deqîqeyan de di cîhê xwe de hişk bûn. Bajarek bi temamî fetisî. Devereke

şên ji nişka ve xalî bû; pîrebokan lê da çirevîtan.

Gazîya kevnewarekî dilkêş gîhaşt Xwedaya bereketê û pê re hemû xwedayên din. Ne Xwedaya xweşikbûnê, ne ya evînê, ne ya aştiyê û ne jî yê êgir xwe li ber girt. Hemû xweda şaş man û wê gavê hêsirên xwedayî ji kortikên çavan bi ser hinarikên rûyan de gindirîn. Xwezayeke bêserî û bêbinî kezeb li xwe peritand û ciwanîya xwe li ser wê kir. Destên çivîkan ji warekî nas nebûn. Heryek ji wan li ser darekê, heryek li ser dîwarekî hilweşiyayî, heryek li serê kanîyekê heram bû. Bêyî ko pê re bigîhîştaya ko ji şênîyan xatir bixwastaya, hemûyan çavên xwe li dinyaya gewrik girtin. Û stranek nîvco ma.

Heta ko ez gîhaştim di nav kuçeyên taxeke jahrdadayî de bimeşim, çar sal bihurîn. Min xwe li serê kuçeyekê, hişkbûyî his kir. Ez bi vexwarina ava kanîyekê jahrdadayî bûm. Min li hêwanekê, rihê xwe bi carekê sipart. Ez li rastikekê bi zarokê pêçekê re fetisîm û em herdu bi hevdu re li erdê dirêj kirî man.

Piştî çar salan, min li kuçeyê wî bajarî, kalek dît. Kalekî jar î stuxwar... Kalekî bejindirêj î piştûz... Li ber xanîyekî xerabe, li şûna warekî wêran, li ser tutikan rûniştibû. Gava çav li min ket, kelogirî bû, lê ji kanîya hêsirana a micîqî, tu hêsir nehatin, qiraxên tu çavan ji xwe re nekirin cuhok û tê de neherikîn. Her qermîçokeke enîyê, xetêke dîrokê, her awireke wî mişt hesret, ji serî heta binî, kul û derd... Ez çawa çav lê

87

ketim, ez jî kelogirî bûm. Agir bi kezeba min ket. Sînga min li ser hev bilind bû û daket. Bêhna min bi zorê derket. Min xwast ez xwe bigirim û êşa ji ber birînên xwe eşkere nekim. Lê hêsirên heta ser lêva min a jorê gindirîn, kêl li birînên min bişkivandin û di navbera min û kaloyê de girêdaneke xurt çêkir. Me herduyan bi dilovanî û bi melûlî li hevdu nihêrî. Min bi nerîna xwe ya ko ez didam dest, jê pirsî. Wî destên xwe ber bi Xwedê ve bilind kirin û geh li jorê û geh jî li min nihêrî. Berê li sînga xwe û bi dû re jî li çongên xwe xist, serê xwe bi nalîn bi vir de û wê de kil kir û agirê bi kezeba min xistibû, gûrtir kir. Li vî darê dinyayê, du nevîyên wî bi tenê mabûn. Wê rojê, li devereke din bûn. Li devereke ji jahreparaztî...Wê rojê, gava jahre xwişk û birayên herduyan di himbêza dê û bavê wan de hişk kiribûn; wê rojê gava mirinê destê xwe xistibû qirika dê û bavê wan û ew bi derbekê re fetisandibûn, wan li gundê xalan, bi zarokin din re li xirbeyekî bi malokan dileyist. Gava herduyan ji hindur baz da û di ber me re derbas bûn, kul û derd dîsa tev de rabûn û dengê îskeîska kaloyê dilhilûk taxa xemgîn xemgîntir kir.

Min ji wî bi wê de pîrejinek dît. Melkes di dest de ber derîyekî dimalt û pê re dinihurand. Navên şeş keçan bi »yadê rebenê« û yên heft lawan jî bi »wey li min pepûkê û wey li min hêsîrê« rêz dibûn. Ez şibandim

nevîyekî xwe û bi hesreta çar salan ve ez himbêz kirim û maçî kirim. Li dora min çû û hat. Destên xwe li hevdu xistin û xwe her hilor kir û li erdê xist. Ji kêfa tu nemabû bifirîyaya. Heta ko kaloyê li ser tutikan rûniştibû hat û ew xist hindur jî wê hey bi dilovanî li min dinihêrî.

Min bûkek dît. Min li serpêhatîya nazdarekê guhdarî kir. Dîsa çar sal berê bû. Wê rojê, xatir ji zavayê hefteyekê xwastibû; wê rojê delalîyê ber dilê xwe li dû xwe hiştibû û bi kêfeke bûkanî çûbû zê. Roja piştî wê, bi xebereke nexêrê dinya li serê wê gerîyabû û kêfa wê ya bûkanî bi temamî lê şikestibû. Navê simbêlsorê xwe li lawê xwe yê sêsalî kiribû. Gava serpêhatîya wê, bû gotin û xwe di nav lêvên wê yê lertzokî re bi zorê gîhand min, ew di ber paqijkirina hêsiran de negîhaşt û çav li serê xwe kirin ecêb. Hejîya, destekî xwe da dîwêr û xwe hêdfîka bera xwarê da. Lawê xwe xist himbêza xwe, ew bi hemû hesret û hezkirina xwe ve guvaşt û di nav kul û derdan de wendabû.

Ez li taxeke şînê gerîyam, min li bajarekî şînê, di bin ewrên jahrî de, şopa mirina malikşewitî ajot.

Min bajarek dît, seranser goristan... Min bi hezaran gor dît, bi salan şop pêneketî... Bi şevê zûrezûra guran û bi rojê jî xişexîşa maran... Ji 88

heyaman vir de ye ko weha tê gotin ev destan...

Mirovahîyê li Guernicayê kir haho. Hawara wê di felekan re derket. Li Hîroşîma û Nagazakîyê bi tepan çû serê xwe. Hêsir mîna baranê barandin. Li hembera xwezayê situxwar ma; ji ber hemcinsên xwe fedî kir. Mirovahîya ko di destê tarîtiya ko gefên qirkirinê lê dixwarin de dikir nal nal, li Helebçeyê jahrdadayî bû. Di her bêhnstendinekê de di cîh de hişk bû. Xweza bi xayîntîya herî dijwar re rû bi rû bû. Ezmanê ko ji jorê de li toza mirina ko bi ser xwezayê de dihat werkirin temaşe dikir, debar nekir û şîrqînîyê weha mezin jê hat ko tu nemabû, bi ser bajarekî jîdesthîlanînkê de biketaya.

Guernica bû dîrok. Hîroşîma û Nagazakî jî bi dû de... Le Helebçe?

(Pelîn - hejmar:5, sal:2000)

89

Ma kurd gurê hevdu nin?

Sê salên kurdan û hêvîya neteweyekî

Sal 1991, hawara girseyan di ezmanan re derdiket. Bi milyonan kurd berê xwe dabû serê çiyayan. Koça milyonan dinya rakiribû ser pêyan.

Neteweyekî serî hil dida. Neteweyekî li hembera êrîşa tarîtiyê, bi mêrxasî di ber xwe de dida. Neteweyek di nava ba û bahoza bêhêvîtiyê de xwe li rohnîyê digirt. Neteweyek di bazara mirinê de li jîyanê digerîya.

Neteweyê ko tev li hemû dijwarîyan, xwe li hêvîyê pêça bû, di bin êrîşa

xezeba dijminan de li perçeyekî welatê xwe berbanga azadîyê zevt dikir. Hêvîyên çandî zîl dida; îmkana çinîna van hêvîyan û wergirtina berê vê çinînê, xewn û rastî tev li hevdu kiribûn. Neteweyekî hêdî hêdî nîşanî dinya dida ko şîyana birêvebirina civakê pê re hebû. Û neteweyê ko ji bindestîya sedsalan of bûbû, di nava malbata gelên cîhanê de ji xwe re li cîhekî digerîya...

Ev tabloya 1991ê ya ko ji bo “bikaranîna îradeya azad” rê vekir, hîn jî li ber çavên kurdan e. Bi saya bûyerên ko ev tablo xemilandin, şertên Gulana 1992an hatin amadekirin. Di 19ê Gulana 1992an de pêvajoyeke nû dest pê kir; gaveke dîrokî hat avêtin. Li başûrê welêt, hilbijartinên dîrokî çêdibûn û rêya ko ber bi Kurdistaneke demokratîk ve diçû, bi hêvî û bi bawerî dihat vekirin. Şewqa vê hêvî û bawerîyê, xwe da her alîyê welêt.

Ew roj baş tê bîra her kurdî/kurdê. Piranîya civaka me, bê qeyd û şert piştgirîya wê pêvajoyê kir û ji bo paraztina deskevtên ko li başûrê welêt hatibûn bidestxistin, çî ji destan dihat, teksîr nekir. Tev li ko di wê rojê de li ser awayê birêvebirina hilbijartinan hinek idîa hatin holê jî her kurdekî/kurdekê digot, “Ji bo min kî bê hilbijartin, ne giring e. A giring ew e ko gelê kurd di dîroka xwe de, cara yekem bi destê xwe, bi îradeya xwe, bi biryara xwe hilbijartinekê amade dike.” Bi vî awayî, menfaetên giştî di ser hertiştî re hatin girtin. Ev hilbijartin ji alîyê raya giştî ya dinyayê jî mîna hilbijartineke azad û demokratîk hat nirxandin. Gelek rojnameyên 90

welatên Ewrûpayê yên cuda jî li ser vê bûyerê, bi awayekî êrênî nivîsî. Di 17ê Gulanê de, di rojnameya Swêdê “Dagens Nyheter”ê de jî nivîsek bi navê (Ett demokratiskt Kurdistan) Kurdistaneke demokratîk derket. Min wê rojê, ji ber giringîya bûyerê û ji bo nîşandana hêvîyên raya Swêdê ya giştî, ew nivîs wergerand kurdî û di nava rûpelên Berbangê de weşand. Ev proses li gelek deverên dinyayê yên din, bi awayên cuda derket ortê. Ji ber ko kurdan di dîroka xwe de cara yekem di hilbijartina ko wan bi xwe amade kiribû de ji bo xwe deng dida, hem raya kurdan a giştî û hem jî ya dinyayê, li hembera kil û kêmasîyan, ji adetê zêdetir bi tolerans bûn. Divê ev helwêst tu carî neyê wê maneyê ko wan hem hilbijartin û hem jî danûstendinên ko di wê pêvajoyê de rû dida, bê qisûr didîtin. Ev bûyer ne bi tenê ji bo kurdan, lê herweha ji bo hemû gelên Rojhilata Navîn û nemaze jî ji bo wan dewletên ko ji sedsalan û bi vir de ye, xwedî tecrubeyên dewletbûnê bûn, nimûneyeke nû û pêş de bû. Ji ber vê xusûsiyetê, li ba gelek dewletên herêmê, tirseke mezin peyda bû. Ev tirs bi gavên piştî hilbijartinan û nemaze bi wan gavên ko hilbijartinan bi xwe rê jê re vekir, bêtir bû. Kurd gav bi gav ber bi dewletbûnê ve dimeşîyan; di 19ê Hezîranê de Parlamento; di 4ê Tîrmehê de Hikûmet û di 4ê

Cotmehê de îlana Dewleta Başûrê Kurdistanê ya Federal. Hêvîyê li herçar perçeyên welêt, dilên kurdan dabûn ber xwe. Meyla pêşveçûnê û hewildanên ji bo xurtkirina deskevtên neteweyî, di sala 1993an de jî dewam kir. Ji ber vê yekê, sala 1991, 1992 û 1993an, mîna sê salên kurdan hatin nirxandin.

Ma kurd gurê hevdu nin?

Ev pêşveçûn heta destpêka Gulana 1994an, bi kulekî be jî dom kir. Lê ji wê wextê û bi vir de, birînên ko divîya bihatana pêçandin, ji nû ve hatin xurandin. Pêvajoyeke ko hemû deskevtên di van hersê salên kurdan de hatibûn bidestxistin, didan ber xwe dest pê kir. Pêvajoyeke di bin ronahîya mejîyekî talanker de ko ji bo xwe “mafên mirovan” dixwast, lê li dijî terefên din “mafên mirovan” qet nas nas nedikir, peyda bû. Bajar dihatin wergirtin, dever dihatin “rizgarkirin”. Kurdistan perçekirî vê carê bi destên kurdan dihat parvekirin. Pêşmergeyên ko di şerî de dibûn hêsîr jî ji gulebarankirinê xelas nedibûn. Talankirin, şikence, bi zorê gelek tişt bi girtîyan dangotin û hwd, şertên weha ava dikirin ko çavên xelkê êdî hêdî hêdî “li dagirkeran bigerin”. Vê carê, li axa başûrê perçekirî, xwîna

91

bi sedan pêşmerge bi destên kurdan ve dihat herikandin. Hejmara jinên situxwar û zarokên sêwî zêdetir bû. Mîna ko ji kevin de tê gotin; “Kurd gurê hevdu bûn, kurd ji hevdu re xurt bûn.” Di vê rewşê de, di nava gel de, bi awayekî bi heq weha dihat gotin: “Ger hêza kurdan ew qasî hebû, ji bo çi li deverên dagirkerî nediceriband? Ma gelo pêşmergeyên me yên ko ji alîyê kurdan ve hatin qetilkirin û hîn jî tên qetilkirin, li ber derîyê bajarê Kerkukê bihatana şehîdkirin, dê ne baştir bûya? Ma gelo mafê tu kesî heye ko vê gava bi idîaya ko dê dera demokrasîyê bidaya Rojhilata Navîn, provoke bike û rêya têkçûna deskevtan veke?”

Hesabên li ser vî şerî hatin kirin

Di pêvajoya vî şerî de hêzên herêmê yên ko di “şerê Tengavê” de li ba “Hêzên Hevkar” cîh stend û îroj ji nişka ve bûn “dostên” Sedam, ji bo ko embargoya Yekîtîya Neteweyan ji ser Iraqê rabe, xebateke pirhêl meşand û hîn jî dimeşînin. Hemû dewletên cîran, ji bo paraztina “yekîtîya axa Iraqê”, rakirina embargoyê şert dît. Ji wan re firsendek peyda bûbû, êdî karîbû bi dinyayê bidaya qebûlkirin ko “Kurd nikarin civaka xwe bi rê ve bibin”, ji ber vê yekê û ji bo li “bakurê Iraqê” valahîya otorîteyê çênebûya, divîya pêvajoya ko kurd gav bi gav ber bi dewletbûnê ve dibir, têketaya bin kontrolê û sînorek jê re bihataya danîn. Gavên ko heta niha dihatin avêtin, zor dida sînorên heyî jî. Lê vî şerî rengê pêvajoyê guhert û gelê kurd xist nava taswasan.

Dema ko mirov li ser sedemên vî şerî radiweste, bêtir minaqeşeya dijîtîyên ko di nava hêzên kurdan de henin dikin. Lê li gora min, ev hêla

rastîyê ya xuya ye. Rast e, sîstema fiftî-fiftî xetimîbû. Di nava hêzan de ji bo îqtîdarbûyinê dijîtî hebû. Ji bo birêvebirina civakê, reqabeta sîyasî ya di nava hêzên neteweyî de jî bûyereke xwezayî bû. Ev reqabet dikare carinan bi metodên îptîdaî yên ko gelek texrîban bi xwe re tînin jî bê meşandin.

Lê rewşa herêmê, hewildanên dewletên dagirker yên ko di eynî demê de bi xurtî derketin ortê, rewşa ko wan dixwast bê holê û nemaze rewşa ko bi alîkarîya vî şerî derket ortê, dibin sebeb ko mirov ji dervayî dijîtîyên ko di nava hêzên neteweyî de henin, li ser hin sedemên din û hesabin mezintir bifikire. Ez hêvî dikim û dilê min jî dixwaze ko ev awayê fiki-randinê çewt derkeve. Lê weha xuya ye ko sinyalên rastîya heyî, li dil guhdarîyê nakin.

92

Helwêsta organên hîlbijartî

Di vî şerî de rewşa herdu organên hîlbijartî bala mirovî bêtir dikişand. Li Kurdistanê, şerê birakujîyê berê jî gelek can dabûn ber xwe û di sînga civakê de birînên kûr vekiribûn. Lê vê carê rewş pir guhertî bû; kurd xwedîyên dezgehên neteweyî bûn û civak ji alîyê organên hîlbijartî ve û li gora qanûnan dihat birêvebirin. Gelo serokê Parlamentoya Başûrê Kurdistanê, mîna serokê organa qanûndanîyê ko ji alîyê gel ve hatiye hîlbijartin û serokê Hikûmeta Başûrê Kurdistanê, mîna serokê organa birêvebirinê ko selahîyeta xwe ji organa qanûndanîyê wergirtiye, li hem-bera vî şerî ko îrada organên hîlbijartî nas nedikir û bi qaîdeyên xwe, hem otorîteyên van herdu organan ji ortê radikirin û hem jî ew di pratîkê de bêfonksîyon dihiştin, helwêsta ko ji wan dihat xwastin wergirtin? Ma gelo herdu organan di pêvajoya şerî de imtîhaneke baş da? Jîyanê nîşan da ko di destpêkê de, ne serokê Parlamentoyê û ne jî serokê Hikûmetê, bi helwêsta dezgehbûne hereket kir. Herduyan jî bi destpêkirina şerî re, berên xwe dan cepheyên xwe, li alîyên partîyên xwe cîhên xwe girtin û bi çî awayî dibûya bila bibûya, di birêvebirina vî şerî de mîna endamên serokatîyên partîyên xwe rol leyist. Bi kurtî, herdu organ jî di vê imtîhanê de di sinifê de man. Gava ko hêzin din li dijî otorîteya wan derdiketin û çek bi kar dianîn, wê gavê herdu organ li ser bingehê bicîhkirina otorîteya organan û qanûnan, bi tundî li dijî wan rawestîyan û ev helwêst ji alîyê piraniya kurdan ve hat parastin. Lê ev helwêst di vî şerî de nehat dîtin. Organên hîlbijartî diviya beriya herkesî rîayetî wan qanûn û biryaran bikiraya ko wan bi xwe ew derxistibûn. Ger ew bi xwe rîayetî qanûnan nekin, wê gavê mafên wan jî ji ortê radibe ko xelkê dawetî rîayetkirina qanûnan bike. Divê qanûn ji bo herkesî derbas bibin. Ez di vê xalê de berê xwe didim serokên herdu organan û dibêjim ko bicîhkirina otorîteya qanûnên ko ji bo herkesî derbas dibin, berpîrsîyarîya we ye.

Her çî dibe, bila bibe, divê hûn li gora vê berpîrsîyarîyê hereket bikin. Divê hûn îrada ko gel teslîmî we kiriye, nedin tu deverin din. Hûn jî dizanin ko ji dervayî gel, tu şexsîyet, rêxistin, an mercî tune nin ko ji we mezintir bin. Divê hûn li gora vê statuyê li xwe biniherin û xwe nexin bin tu îradeyên din. Belkî hinek dê ji min bipirsîn; “Ma tu ji bo çî berê xwe didî Hikûmet û Parlamentoya reben û bêçare?” Ji ber ko bi ya min, berpîrsîyarîya paraztina otorîteyê, li ser milên herdu organan e û gelê kurd hêvîya xwe ji eşîran, şexsîyetên bi navûdeng û hêzên cuda bêtir, bi

93

organên ko hatinin hilbijartin û îradeya neteweyê kurd wergirtine ve girê dide. Herdu organ jî mecbûr in ko li gora hêvîyên kurdan û qaîdeyên dewletbûnê bimeşin. Belkî ji bo hinan, herdu organ ji du xanîyên ko ji dema Sedamî ve manin pê ve, tu maneyê îfade nakin, lê ew ji bo gelê kurd hîn jî kelehên hêvîyê nin. Sedemên ko ez berê xwe berîya herkesî didim herdu organan û serokên wan jî ev e. Gelê kurd hem parlamentoyê û hem jî hikûmetê divê, lê yên ko karibin bi berpîrsîyarîya xwe rabin û îradeya gel bi rastî temsîl bikin. Ji bo ko ev herdu organên di vî şerî de di sinîfê de manin, rola kelehên hêvîyê bi cîh bînin, divê li gora selahîyetên xwe, bikevin nava danûstendineke din û helwêsteke bişexsîyet nîşan bidin. Ji bo pêkanîna vê yekê, berpîrsîyarîyên dîrokî dikeve ser milên herkesî.

Divê li gora vê bersîyarîyê bê meşandin. Na na, bi vî awayê danûstendinên hêzên kurdan û karakterên reftarîyên wan, jîyandina dezgehên neteweyî yên bişexsîyet pir zehmet xuya dike. Ev awayê danûstendinên hêzên kurdan û karakterên reftarîyan, ji bo bilez kirina pêvajoya dewletbûnê, mîna astengên mezin xuya dibin. Kurd heta niha, nedewletbûyina xwe, bi xurtbûna hêzên dagirker û menfaetên dewletên ko di sîyaseta dinyayê û nemaze di ya herêmê de xwedîyên giranîyekê nin ve girê didin. Lê ez idîa dikim ko ger herkes destûra dewletbûyinê bide me jî em ê bi vî awayî dîsa nikaribin neteweyê kurd di sewîyeya dewletbûnê de bi rêxistin bikin. Bi vî mentiqê ko tê meşandin, ne dewlet, tu platformeke neteweyî ya piçûk jî pêk nayê. Ger em dixwazin bibin dewlet, divê em wê heyecan û şîûra 1991ê ko di bin ronahîya hêvîya ber bi dewletbûyinê ve diçûn de peyda bûbû, n ji nû ve derxînin ortê.

Helwêsta derengmayî

Hikûmet û Parlamentoya Başûrê Kurdistanê, wekî min li jorê diyar kir, di destpêka şerî de di dilên wan de çî hebû, bila hebe, lê li gora rastîya ko derket meydanê, li organên xwe bi xwedî derneketin. Parlamento û Hikûmet ancax piştî şerî bi çend mehan, li xwe hay bûn û ji bo çare-serkirineke ko di bin sîya dezgehên neteweyî yên hilbijartî de ketin nava hewildanekê. Ew helwêsta ko divîyabû di destpêkê de bihataya wergirtin

ko bi derengî be jî hat wergirtin, ji alîyê gelek ve ji bo bi şexsîyetkirin û xurtkirina van dezgehan, mîna şenseke nuh hat nixandin. Hikûmet û 94

Parlamentoyê xebatên rawestîyayî domandin û organa biryarên ji bo çareserkirinê dan. Hikûmetê di biryara xwe de eşkere diyar dikir; “Ger ev pirs neyê çareserkirin, yanî desthilatdarîya qanûnan neyê bicîhkirin, em ji bo berpirsîyarîya meşandina karên Hikûmetê, ne amade nin.”

Parlamentoyê di 25ê Tîrmehê û 15ê Tebaxê de, ji bo îstiqrara welêt û desthilatdarîya qanûnan deklarasyon derxistin. Ev helwêsta ji alîyê van herdu dezgehan ve ko nuh hatibû wergirtin, ji alîyê gelek kesan ve mîna ultîmatomekê dihat nixandin.

Dîsa bi saya banga serokê Parlamentoyê Cewher Namiq û serokê Hikûmetê Kosret Resûl, ji bo mînaqêşkirina rêyên çareserkirinê û rawestandina vî şerî, civîna Parlamentoyê ya ko Mesûd Barzanî û Celal Talabanî jî beşdar bûn, hat amadekirin. Hikûmetê di wê civînê de ji Celal Talabanî û Mesûd Barzanî re daxwaz û pêşniyarên xwe yê ko ji 16 xalan pêk dihatin, xwendin. Hikûmet û Parlamentoyê bi derengî be jî dest bi însîyatîvgirtinê kir û pirsên xwe li Parlamentoyê mînaqêşe kirin û li wira biryar dan. Ev awayê danûstendinê, weha hat fahmkirin ko ew li wê helwêsta ko di destpêka şerî de hatibû wergirtin jî rexneyan digirin. Ji alîyê din ve, bi derengî be jî civandina li Parlamentoya neteweyî, ji civandina li Silopîyê, li şîrîn Palasê û Parîsê baştir e. Ez hêvî dikim ko ev helwêst dê bê domandin û helwêstên ko prestîja van dezgehan daxist bên mehkûmkirin. Ev dê rêya xurtkirina prestîja wan bêtir veke.

Hidûdê piştgirîyê

Kurdan di destpêka pêvajoya ko bi 1991ê ve dest pêkir de, wekî min li jorê jî diyar kir, piştgirîya xwe ya dilsoz, bê şert û qeyd nîşan da. Lê piştî van bûyeran, derket ortê ko civata kurd di vî warî de çî qasî şîyar be, piştgirîya li ser bingehê welathezîyê dê ew qasî fonksiyoneke rast bileyize û ihtîmalên istismarkirina vê piştgirîyê dê ew qasî qelstir bibin. Divê bê diyarkirin ko hidûdê vê piştgirîyê, heta wê demê ye ko menfaetên neteweyî yê gîştî û nemaze deskevtên ko hatinin bidestxistin bên parzatin.

Danûstendinên ko şertên têkçûna deskevtên neteweyî pêk tînin, divê ne li hêvîya piştgirîyê bin. Her gava ji bo xurtkirin û parzatin deskevtên neteweyî û ji bo hîlanîna van metodên iptîdaî yê ko mohra xwe li danûstendinên hêzên kurdan dixînin, dê piştgirîya her dilsozekî/dilsozeke kurd werbigire.

95

Helwêsta hêzên Kurdistanî

Kurd di warê parzatin menfaetên gîştî û xwe bi awayekî azad û serbixwe

îfadekirinê de, tev li hemû çewtî û kêmanîyan, di rewşeke baştir de xuya dikin. Ev rewş di pêvajoya şerî de bi teqdîr hat dîtin. Di vî şerî de hemû hêzên kurdan kêr, an jî zêde, helwêstên xwe yên resmî, di bin ronahîya dersên ko ji dîrokê hatin derxistin de diyar kirin. (Di warê resmî de, ji dervayî terefên şerî, bi tenê sê hêzên kurdên Rojavayê Başûrê Kurdistanê û hêzek Bakurê Kurdistanê helwêstên cuda wergirtin û raya kurdan a giştî, ew helwêst mîna helwêstên salên 70yî nixandin.) Lê ji dervayî wan hemû hêzan, bêyî terefirtinê, an jî bêyî ko li tu tawanbarekî bigerîn, bi perspektîva paraztina deskevtên neteweyî, li dijî şerê birakujîyê rawestîyan. Ev jî di civakê de li hembera hewildanên terefên şerî yên ko dibin sebebên bêhêvîyê, balansek peyda kir û hêvîya civakê ya ji bo pêşerojê xurttir kir. Berê, di şerê birakujîyê de terefirtin û bi şerxwazîyê tawanbarkirina terefê din adet bû. Lê hêzên neteweyî bi awayê danûstendinê xwe, nîşan da ko ew helwêsta kevin êdî ne helwêsta serdest e. Ev divê neyê wê maneyê ko di warê sebebên şerî de dîtinên hêzan tune nin. Divê ev di warê sewîyeya şîûra neteweyî de weke nîşaneke pêşveçûnê bê nixandin. Civaka me tevî hertiştî, ji bo gavên ko karibin birînan bipêçin û di civakê de ji nû ve istiqrarê peyda bikin, bihêvî ye.

(Armanç - hejmar:152, Îlona 1994an)

96

Rojekê ez hatim

Min li ser sozên mîrên çê, berê xwe da çol û beyaran.

Ez di gelîyên asê re derbas bûm, gelîyên ko feqa mirinê tê de vedayî.

Rojekê ez hatim. Bi ba û bahozê re... Di nav dar û devîyan re, di çîyayên asê re, di wan şiverêyan re ko min ew weke kefa destê xwe nas dikirin...

Di qiraxa newalên kûr ên bêbinî re...

Min ne li pûkê guhdarî kir, ne jî li tirsê dilê xwe. Ne sawa tarîyê ez jê vegeandim, ne jî zaboqên asê yên Rihstîn tê de veşartî ez tirsandim. Min bi hêza bawerîya bi te, xwe li mayînên ko pîmên wan li hemanan bûn qeliband. Min di bin şewqa xweşîkbûna te de, bi dilekî pak berê xwe da qibleya hêvîyê. Gava min bêhna xwe li cîh û warekî şewitî vekir, dinyayê di bin dûmaneke reşqîr de bi zorê bêhn distend. Xweza di destên kabûsên devçatir de bûbû qîjot. Min li texma xirbeyên şewitî, pîrekên porên xwe hildikirin dîtin. Pîrekên ko zarokên xwe di sînga axa sar de vedîştartin... Welatek bi dengê hawara dayikên dilperitî dihejîya.

Ez di xezeba şeva reş û tarî de li ronahîya evîna te gerîyam. Evîna te ya ko ji bo min êş û elem... Min tu li texma qibleya xwe nedîtî. Min tu li tengala wê tirsê dîtî ko te ji ber ta girtibû. Û tu, laşê dilerizî, benderiha bi destan dipeyivî... Tu pepûka hêsîra tirsê, tu weke sipîya firkandî...

An jî rojekê min got qey ez... Rojekê min xwast. Rojekê min di ber xwe de da. Rojekê ez nehatim. Min kir û nekir, min zor da hêza xeyalên ko

hêvî jê difûrîya jî... Rojekê ez nehatim. Ez nehatim ba te. Min xwe li te negirt û xwe neavêt himbêza te. Min destê xwe li nava te negerand û tu bi ramûsan şad nekirî. Min kaseyeke şeraba evînê ji destê te negirt û bi ser xwe de danekir. Min ne xwe li te pêça û ne jî bedena xwe ya qefilî bi tîna laşê te germ kir.

Ji wê rojê û bi vir de... Ez di destê bitenêtîya kambax de situxwar... Bi çavên şil û melûl di himbêzeke sar de, bi dilekî şikestî û bi hesreta tîna laşekî dillerizîn bûmim qoncik. Bêdengî û bitenêtîya dilkaafir ez kirim hêsîrek û avêtim binê zîndaneke kesjênefilitî. Ne te xwe dirêjî destê min

97

kir û ne jî min tîna dilê xwe gîhand deverên te yên xalî. Û te dîsa ez bi hesreta hêvîyê hiştim û çend tebeqeyên din jî daxistim binê zîndaneke bêxwedî. Te mil da bêxwedîya bêdengîyê. Bi xamî... Carinan tu bi bêdengîyê re bû agir û bi bedena min ketî. Û hertim jî bi ya xwe... Te bi aqilê kê nan xwaribû, ez nizamim. Lê te ez di bêdengîyeke kûr de asê kirim, ma tu dizanî?

Min li ser piştê te kab avêtin. Min xwe bi awirên te tûj kir, bi fortên te xwe rakişand û bi hêrsa te êrîş kir. Tu dîsa li xwe hay nebû. Te ne xwe nas kir û ne jî tu li xwe bûyî xwedî. Te vê carê jî xwe li kerî danî û ez bi ser bitenêtîya ko bîra min û te bi hevdu re dikola de dahf dam. Bi nizanî... Ma ne qewlê min û te hebû? Min dil dabû te. Te jî bext ... Min li ser sozên mêrên çê, berê xwe da çol û beyaran. Ez di gelîyên asê re derbas bûm, gelîyên ko feqa mirinê tê de vedayî. Min hêvîya xwe nebiri, ne ji erd û ne jî ezmanan. Min berê xwe da deşt û zozanan. Min guh da dilê xwe û hilma xwe venekir heta serê çiyayan...

Min bi hêvî û bawerî xwe li te girt. Li bextê te û soza me ya di dil de xwedîkirî... Te ez dîsa dam destê qedirnezanan, hêvîşikênên har û ticarên bedenên seradkirî. Min kir û nekir, min xwe rakir û li erdê xist... Ax, tu ji xelkê re bû yar. Û ji wê çaxê de ye ko karwanekî bêcîh û war digere dîyar bi dîyar.

Ax, te ez li ser piştê li erdê xistim. Ser dilê min werimî, kezeba min peritî, pişika min zuha bû... Û qirika min çirîya.

Ez hatim. Gava hêvî di navbera nefret û xezebê de bû... Min xwe li henûnîya te girt û ez hatim. Gava pêtîyên agirê bi dilekî ketibû di ezmanan re derdiketin, ez hatim. Ez di rêyên Berîya xemgîn de li zarokîya xwe gerîyam. Kulîlkên ko li hembera xezebê serî hildabû, hatin pêşîya min. Kulîlkên me... Kulîlkên me yên ko di zarokîya min de şewra xwe dikir yek û xemleke rengîn bi ser bejina deşt û zozanên me de berdida. Zarokîya min a li wan deveran mabû, di nav mija pijaka rihê xwezayê re bi dilovanî li min nihêrî. Xortanîya min a nivcomayî situxwar û melûl... Ji newaleke kûr a bêbinî bi dengêkî weha dûrikeke dişewat got ko di nav

pêlên dengên wê yên lertzokî re pêlên dîrokeke pelreş jî xwe li min girt. Min xwe di çemê Zerganê de dakir û di bin pira Dinaysirê de bêhna xwe li ba dilekî bihesret vekir. Wê gavê pêlên germahîya Qiziltepeya şewitî ji Qosara kevin bêhna dîrokê da tengala xwe û xwe li min girt. Min heta Qubikê dilê xwe li avjenîyê rehet kir. Gava min li Lêf nihêrî, agir bi hindurê min ket, hêsir ji çavên min ên bihesret gindirîn. Girmelêva,
98

Gurkuşt, Hecî Hesên û Elewş li rêzekê... Emrûd, Hefer û Badînan bi ser de jî Mîlan û Bilokan bîranînên min tev dan. Dugirk hîn di navbera Erban û Qelaçîka ko Girgewr ji xwe re kiribû sitar de devereke nîvxalî... Ez di xewnistana xwe de, di rêyên Berîya xemgîn de li zarokîya xwe gerîyam. Gava ko di Biharên de dinyayê li Berîyê weke keçîka ko derkeve pêşîya xwazgîniyên xwe, xwe dixemiland... Gava ko dilê Berîya bêserî û binî bi bengîniyê mezîna lê dixist... Gava ko wê bi hezkirina xwe ya berlênayêgirtin ve destê xwe dida Lêf û xwe li şînahîya ezmên radikişand. Wî Lêfê sitara Berîyê... Wê Berîya delalîya ber dilê Lêf... Gava ko Berîyê distira û Lêf lê vedigerand... Gava bengîniya Lêf û Berîyê di bin xweşikbûna keskesorê de xwe digîhand Dêrikê, wê Zeytûnistana şên... Û ji dilê Dêrika şêrîn di pêlên helbestên evîne de bi ser Çiyayê Mazî de difûrîya. Gava ko di çeman de ava ko suhbeta Feqîyê Teyran ji kûrahîya dîrokê di-anî diherikî... Gava min di nav şewqa sitêrkan de rûyê te didît, lêvên te yên nerm û dilrevîn dil di qafesê de diperpitand... Gava gotinên ko nedihatîna gotin jî mîna kulîlkên Biharê di hinarikên rûyên te de dibişivîn... Gava çavên te bi xweşikahîya gotinan ve diçirûsîn û roj li ezmanê şîna bi şênkahîya Lêf û berîyê re dibişirî... Ez hatim. Şeveke ji şevên Havînê bû. Ez ji devereke dûr û xalî hatim. Ji devereke qeşagirtî... Min xwe li germahîya dilê te, min xwe li bêhna te ya sermestkir û çavên te yên dilrevîn girt. Ez derketim ser xaniyê xwe û min xwe li ser nivînên xwe dirêj kir. Min destên xwe xistin bin serê xwe û berê xwe bi ezmên ve kir. şev zîz bûbû. şev ker... Min li bêdengîya şevê guhdarî kir. Heyvê xwast bi dilovanî bi min re bibişire. Lê jê nehat. Rûyê wê bi carekê hat guhertin. Sitêrkek li ezmên hêdî hêdî gindirî û ji nişka ve bi ser Lêf de rijîya. Qêrîna dayikekê di felekan re derket. Wê gavê, dengêkî dilşewat ji lêf bilind bû, tarî û bêdengîya şevê xist bin hikmê xwe û li Berîya bê serî û binî belav bû.
(Pelîn - hejmar:4, Zivistana 2000î)
99

Roja Nobelî

Her sal di dehê çileyê pêşîn de çavên dinyayê ji bo bûyereke mezîna dadigerin ser Swêdê. Di vê rojê de li Swêdê li bajarê Stockholmê, hem ji alîyê

karîer û hem jî ji alîyê mezinbûna hecmê pereyên ko tên belavkirin ve, xelatên dinyayê yê herî mezin tên dayin. Dehê Çileyê Pêşîn, roja Nobelî ye. Ji ber ko Alfred Nobelê di 21ê Cotmeha 1833an de li Stockholmê hatibû dinyayê, di 10ê Çileyê Pêşîn a 1896an de xêtir ji jîyanê dixwaze, li dû xwe navekî bilind û serweteke pir mezin dihêle û di sînga axa sar de ji xwe re li cîhekî germ digere. Her sal, li gora wesîyetnameya Alfred Nobelî ya ko di 27ê Mijdara 1895an de li bajarê Parîsê hatibû nivîsandin, di roja Nobelî de, di pênc şaxên cuda de xelat tên belavkirin. Alfred Nobelî di wesîyetnameya xwe de xelatbelavker jî tayin kirin; Xelata Edebîyatê ji alîyê Akademîya Swêdê ve tê belavkirin; Xelata Fîzyolojî û Tibê ji alîyê Enstîtuya Karolînayê ve; Xelata Fîzîk û Kîmyayê ji alîyê Akademîya Zanistê ve û Xelata Aştîyê jî ji alîyê Parlamentoya Norweçê ve. Her dezgehê ji bo tesbîtkirina xelatwergiran, bi navê Komîteya Nobelî, komîteyek damezrandiye. Xelata Aborîyê jî ji sala 1969an û bi vir de (di 300 salîya Banka Swêdê ya Dewletê de) ji alîyê Banka Swêdê ya Dewletê ve ji bo bîranîna Alfred Nobelî tê dayîn. Pereyên ji bo vê xelatê, ji kaseya Banka Dewletê tên dayîn û bi qasî yê ko ji alîyê Weqfa Nobelî ve tên dayin in. Qaîdeyên xelatê yê ji bo herpênc şaxên ko ji terefî Weqfa Nobelî ve fînanse dibin, ji bo dana Xelata Aborîyê jî derbas dibin.

Xizmeta mirovatîyê û madeyên wêrankirinê

Du alîyên xebata Alfred Nobelî henin. Ger mirov van herdu alîyan bi hevdu re nebîne, mirov dê neheqîyê li vî dahîyê swêdî bike. Ji ber vê yekê, divê mirov karaktera xebatên wî û berhemên van xebatan tevî herdu alîyên lihevdunekir raxîne ber çavan. Qiralê barûtê, kaşîfê madeyên teqandinê Alfred Nobel bi saya fabrîkeyên ko malzemeyên herbê çêdikin, bû şîrketdarê multinasyonal î mezin û yekem. Nobelî di gelek

warên sîvîl de jî mîna lastika çêkirî, çermê çêkirî, hevirmêşê çêkirî, motora gazê, teknîka qeynaxkirina polayê û hwd, ji bo mirovatîyê xizmetên gelek mezin kirin, lê navê wî her bi madeyên teqandinê û yê ji ortêrakirinê ve hatiye girêdan. Barût û Alfred Nobel, dînamît û Alfred Nobel bi hevdu re hatinin bilêvkirin. Wî ji derveyî dînamît û jelatîna teqandinê, gelek tiştên din jî keşif kirin. Nobel xwedîyê patenta 85 keşfên cuda bû û ji bo keşfên pêşerojê, gelek rêyên nû pêşkêşî kaşîfên li dû xwe kirin. Li Swêdê di warê endustrîya kîmyayê de şîrketa herî mezin bi navê Alfred Nobelî tê naskirin; »Nobel Industrier Sverige AB«. Ev şîrket bi 20 000 karkerên xwe û bi cîroya xwe ya 20 mîlyar Kronî ve, di vî warî de hemû şîrketên din li dû xwe hiştin. Di sala 1984an de du şîrketên giregir; Bofors AB û KemaNobel AB bûn yek û ev şîrketa herî mezin avakir. Bofors AB di sala 1873an de li bajarê Karlskogayê hatiye damezrandin, lê xwedîyê wê yê ji sala 1894an heta 1896an, yanî heta ro-

ja wefatê, Alfred Nobel bi xwe bû. Ev şîrket bi giranî malzemeyên parastinê, bi gotineke din, malzemeyên şerî çêdike; top, sîstema robotan, cepxane û hwd. Kema Nobel di 1871ê de li bajarê Stockholmê hat damezrandin. Di nav malzemeyên ko ji alîyê vê şîrketê tên çêkirin de li gel hin madeyên din, madeyên teqandinê jî cîhekî giring digirin. Gava fabrîkayên ko piştî keşfên Nobelî hatin avakirin, dest bi hilberînê kir, ji alîyekî ve di warê şerê li hembera xwezayê tê meşandin de, ji bo serkevtina mirovatîyê îmkânên bêhempa hatin amade kirin, ji alîyê din ve jî ji bo xerabkirin û ji ortêrakirina berhemên xwêdana mirovatîyê, di destên şerxwazan de, bû sîleheke wêrankirinê. Xelatkirina berhem û keşfên ko di rêya pêşveçûna mirovatîyê de mîna qonaxên giring têne naskirin û îmkana wêrankirina di destên şerxwazan de, mîna paradoksekê xuya dibe. Mirov xelatkirina xebatên di warê fîzîk û kîmyayê de fêhm dike. Ji ber ko Nobelî di van şaxan de navê xwe li rûpelên dîrokê kolandiye. Lê ya herî balkêş jî ev e ko mirovê wekî qiralê barûtê tê naskirin, ji bo çi dana xelata aşîyê û ya edebîyatê xistiye wesîyetnameya xwe? Çêkirina topên herbê û xelatkirina xebatên aşîyê, li ba min pirseke ko hîn bersiva xwe nedîtiye, lê her çi dibe, bila bibe, xelatkirina xebata aşîyê, biryareke pîroz e û ev xelat bi xwe jî ji bo karê aşîyê, tesîreke mezin dike. Min ji bo entreseya Nobelî ya di warê edebîyatê de rûpelên pirtûkên eleqedar, piçekî tev dan. Min dît ko Alfred Nobelî hîn di 18salîya xwe de bi zimanê inglîzî helbest nivîsandinin. Ji xwe, wî bi pênc zimanan (swêdî, rûsî, almanî, inglîzî û fransî) pir baş dizanîbû. Hin berhemên wî yên şaxên ede-

101

bîyatê yên cuda netemamkirî manin. Di nav çend romanên wî yên neqedîyayî de, ev herdu roman jî henin; romana wî ya bi navê »Xwişkê« û ya bi navê »Li Efrîkaya Herî Ronî«. Lê tev hemû hewildan û xebatên wî yên cuda jî li dijî çêkirina barût û dînamîtê, dengên protestoyê kêmbûn. Nivîskarê Swêdê yê herî mezin August Strindberg di helbestekê de êrîşî Alfred Nobelî dike. Di wira de îdîa dike ko keşfa Nobelî dikare dinyayê di bûyereke trajîk de wêran bike (August Strindberg ji ber îdealên xwe û ji ber vê helwêstê, ji xelata Nobelî ya Edebîyatê, mehrûm hat hiştin). Li gora hinan, Nobelî bi xwe jî zanîbû ko dînamît dikare ji bo wêrankirinê bê bikaranîn, lê felsefeyeke wî ya weha hebû; materyalên wêrankirinê çi qasî zêde bibin, şertê herbê jî ew qasî kêmbûn. Mirovatî piştî Alfred Nobelî, bi felsefeyên weha re rû bi rû bû, lê tu tiştî nikarîbû rê li herdu herbên cîhanê bigirtaya. Her ko malzemeyên xerabkirin û ji ortêrakirinê bêtir bûn, rîska ko dinya ji ortê rabe ew qasî zêde bû; mirovatîyê xwe ew qasî di talûkeyê de his kir. Di 10ê Çileyê Pêşîn ya 1896an de dema Nobelî wefat kir, şîrketa almanî ya navdar KRUPPê patenta raketan wergirt û mirovatîyê di pêvajoya herba cîhanê ya duyem

de bi çavên xwe dît, bê Bombeyên-Vyê jîyan çawa dida ber xwe û berhemên keda mirovatîyê çawa hildiweşandin.

Xelatên Nobelî

Alfred Nobelî di 1896an de wefat kir, lê fikra wî ya di warê xelatan de an-cax di 1901ê de ket jîyanê. Destûra Weqfa Alfred Nobelî di 1900î de qedîya û weqfê di sala 1901ê de dest bi belavkirina xelatan kir. Di 1897an de malhebûna Nobelî hat tesbîtkirin: 33,2 milyon kron. Piştî bicîhanîna daxwazên mirovên wî û dana baca mîrasê -li Swêdê 1.8 milyon kron, li Fransayê 1,3 milyon kron - ev tibab piçekî daket. Lê di sala destpêkirina xelatan de, ev tibab mîna 27 716 243 kronan hat dîyarkirin. Di 1901ê de her xelatwergirekî/xelatwergirekê 150 782 kron stendin. Lê malhebûna weqfê ya di sala 1993an de digihêje 2,2 milyar kronan û ji ber vê yekê, pereyên ko tên belavkirin jî li gora vê malhebûnê bilind in: 6,7 milyon kron. Her xelatwergirekî/xelatwergirekê li gel dîploma û medalyaya xelatê, 6,7 milyon kron wergirtin. Qaîdeyên xelatê eşkere nin; li gora wesîyenameyê, divê xelatên hemû şaxan ji alîyê miqtarên pereyan ve, mîna hev bin. Di her şaxekî de Komîteya Nobelî ya bi wî şaxî ve ele-qedar e, dikare xelatekê bi wekhevî, herî pir ji bo du karan bide, an jî herî

pir di nava sê kesan de par ve bike. Ger di şaxekî de tu kes ji bo xelatwergirtina wê salê nehatibe tesbîtkirin, xelata wê salê neqlî sala piştî wê dibe. Ger xelat di sala piştî wê de jî neyê dayîn, divê di fondê bê razandin. Divê her xelatwergir piştî wergirtina xelatê, di nava şeş mehan de konferanseke resmî bide. Xelatwergir xelatên xwe ji destê qiralê Swêdê li »Konserthuset«ê werdigirin. Şiv li »Blå hallen«ê tê xwarin û li wê derê, di nava programeke dewlemend de her xelatwergir axaftinekê dike.

Xelatwergirên yekem û yê herî dawîyê

Navê xelatwergirên ji 1901ê heta 1993an, di nivîseke weha de hîlnayê, ji ber vê ez ê bi tenê navên xelatwergirên yekem û yê dawîyê binivîsînim. Di 1901ê de, di warê aştîyê de xelata yekem di nava H. Dunantî (Swîsre) û F. Passyî (Fransa) de hat parvekirin. Di 1993an de jî Xelata Aştîyê di nava du mirovên Efrîkaya Başûr de di nava yekî sipî û yekî reşik De Klerk û Nelson Mandelayî de hat parvekirin. Xelata Fîzyolojî û Tibê ya di 1901ê de, bû ya E A von Behringî (Almanya) û ya 1993an di nava Richard J Robertsî (Brîtanîyaya Mezin) û Philip A Sharpî (DEY) de hat parvekirin. Xelata Fîzîkê ya 1901ê, para W C Rontgenî (Almanya) ket û ya 1993an jî di nava du mirovên emerîkî Russell A Hulseyî û Joseph H Taylorî de hat parvekirin. Di warê kîmyayê de xelatwergirê sala 1901ê, JH van't Hoff (Hollanda) bû û xelata sala 1993an, di nava Kary B Mulisî (DEY) û Michael Smithî (Kanada) de hat parvekirin. Xelatwergirê edebîyatê yê yekem (1901) ji Fransayê S. Prudhomme bû û yê 1993an jî ji

Emerîkayê Toni Morrison. Xelata Aborîyê ya yekem, bû malê R. Frischî (Norweç) û J. Tinbergenî (Hollanda). Xelata Aborîyê ya 1993an jî di nava du mirovên emerîkî, Robert W Fogelî û Douglas C Northî de hat parvekirin.

Xelata Edebîyatê di destpêkê de bûye mijarê mînaqêşeyê

Xelata ko herî pir bûye mijarê mînaqêşeyê, Xelata Edebîyatê ye. Gava ko xwedîyê vê xelatê yê yekem, ji alîyê Akademîya Swêdê ve hat dîyarkirin, di civakê de reaksiyoneke mezin peyda bû. Wê gavê, 42 nivîskar û hinermendên Swêdê li hembera vê biryarê derketin. Di nava wan de August Strindberg, Selma Lagerlöf, Heidenstamî û hwd hebûn. Lev Nikolayevîç 103

Tolstoyê ko di bandeva nivîskarîyê de bû, hatibû jibîrkirin û neh salên wî yên dawîya jîyana wî jî têra xelatwergirtinê nekiribû. Tolstoy di 1910an de, bêyî xelata edebîyatê çavên xwe li dinyaya gewrik digire. Li gelek deverên dinyayê, nivîskar û rojnameyan li ser vê helwêsta Akademîya Swêdê, gelek caran nivîsandin û neheqîya li Tolstoyî û hin hevçaxên wî yên din hatibû kirin, anî zimên. Emile Zolayê pêşevanê naturalîzmê, ji ber îdfayên ko Nobelî ji naturalîzmê nefret dikir û Zola nivîskarekî nebaş didît, ji xelatê mehrûm hat hiştin. Zola piştî belavkirina xelata yekem, ancax salekê li jîyanê ma û di 1902an de wefat kir. Selma Lagerlöf heta 1909an, li benda xelatê sekinî û ancax di wê salê de bû xwedîya xelatê.

Welatê ko herî pir xelat wergirtiye; Fransa

Fransî welatê xwe navenda edebîyatê dibînin û dana xelata edebîyatê jî mîna mafekî Fransayê dihesibînin. Ji xwe, fransî gelek caran weha dibêjin; "Xelata Edebîyatê xelateke ko malê Fransayê ye, lê ji terefî Swêdê tê dayin". Di warê Xelata Edebîyatê de Fransa bi 13 xelatwergiran, welatê ko herî pir xelat wergirtiye; piştî Fransayê, bi 11 kesan Emerîka, bi 9 kesan Brîtanîyaya Mezin, bi 6 kesan Almanya û Swêd, bi 5 kesan jî Îtalya tê û hwd.

Xelatwergirên Bakur

Ji welatên Skandinavyayê (Swêd, Norweç, Danîmarka) li ser hev, 12 kesan û ji welatên Bakur (Skandinavya+ Îzlanda û Fînlandîya) jî 14 kesan xelatên edebîyatê wergirtin. Ji Swêdê: 1909: Selma Lagerlöf, 1931: E A Karlfeldt, 1951: P. Lagerkvist, 1966: Nelly Sachs (eslê wê ji Almanyayê bû xelat bi S. Agnonê Îsraîlî re par vekiribû), 1974: Eyvind Johnson û Harry Martinson. Ji Norweçê: 1903: B. Björnson, 1920: K. Hamsun, 1928: S. Undset Ji Danîmarkayê: 1917: K. Gjellerup û H. Pontoppidan, 1944: J.V. Jensen Ji Fînlandîyayê: 1939: F.E. Sillanp. Ji Îzlandayê: 1955:

HK. Laxness

Xelata 1993an

Di van çend salên dawîyê de, li dijî biryarên Akademîyê, reaksiyonên mezin xuya nebûnin. Ev jî dide dîyarkirin ko xelatwergirên van salên 104

dawî yê, ji terefi piraniyê ve tèn tesdîqkirin û êdî Akademî jî giringiyê bêtir dide lênerînên elîta dinyayê ya kulturê. Di 1986an de Wole Soyinka, di 1991ê de Nadîne Gordîmer, di 1992an de, Derek Walcott û xelatwergira 1993an, Toni Morrison... Nemaze biryarên van hersê salên dawîyê, piyeyên di nava elîta dinyayê ya kulturê û Akademîya Swêdê de xurttir kirinin. Di 7ê Mijdarê saet di yekê paşnîvrojê de, rojnamevan, kameramanên kanalên televîzyonan yên cuda li ber derîyê sekreterê Akademîya Swêdê yê daîmî, Sture Allénî bi heyecan guhdarîyê dikan. Sture Allén biryara Akademîyê dide dîyarkirin; xelatwergira 90em, xwedîya 6,7 milyon kronan, di warê xelata edebîyatê de jina 8em û efroemerîkana yekem Toni Morrison e. Li pê hevdu du reşik... Guhdar dixwazin bi pirsên cuda, motîvasyona biryara Akademîyê baştir derxînin ortê; gelo reşikbûna Morrisonê tu rol leyistiye? Bi nivîsandina wê ya bi inglîzî tu tesîr kiriye? Yekî ko bi Japonî dinîvîsîne, dê çawa bê nîrxandin? Gelo ji ber ko ew jin, dengê kesên ko tê ecîqandin bû, xelat hat dayin?... Gelek kes şaş dimînin, lê piranî di vê biryarê de li gel xelatkirina şîyana Morrisonê ya edebî, piştgirîya têkoşîna li dijî nîjadperestîyê jî dibîne û ji ber herdu sebebên jî biryarê teqdîr dikan.

Ji bo xelatwergirtina îsal, gelek nivîskarên navdar hatibûn pêşnîyarkirin. Tevgera Gel a Aştîyê li bajarê Uppsalayê, ji bo ko Akademîya Swêdê xelata îsal bidaya nivîskara Swêdê Astrid Lindgrenê, berîya ko Akademî biryara xwe ya ji bo îsal bidaya, dest bi berhevkirina îmezeyan jî kiribû. Li gora wan, tu nivîskaran bi qasî Astrid Lindgrenê nav nedaye û pirtûkên tu nivîskaran bi qasî yên wê nehatinin wergerandin (Ez hêvî dikim ko Akademîya Swêdê dê rojekê berîya rojekê, berê xwe bide vê nivîskara ko di dilên temamê zarokên dinyayê de, xwedîya hêlîna herî delal e). Lê hem navdarîya nivîskarên ko hatibûn pêşnîyarkirin û hem jî hewildanên Tevgera Gel a Aştîyê li Uppsalayê, têra tesîra ji bo biryardayînê nekir û Morrisonê bi imtîhaneke serkevtî û bi ked û şîyana xwe ya nivîskarîyê, rê li xelatkirina dengên mirovên reşik vekir.

(Armanc - hejmar:145, sal:1993)

105

Tonî Morrison

Şopgeran bi saya hêsirên çavan şop gerandin.

...

Bapîrên wê ji Efrîkayê hatin.

Ew mîna efroemerîkanekê mezin bû

û niha di dinyayê de temsîla Emerîkayê dike.

Karwanê koleyan bêre xwe ji Efrîkayê da Emerîkayê. Pêlên bêrîkirinê bilind bûn, bilind bûn...lê tu carê daneketin. Şopgeran bi saya hêsirên çavan şop gerandin. Çemê hêsiran ber bi Emerîkayê ve diherikî. Kana evîne li dû ma, bêrîkirin û dilekî xemgîn xwe da tengala karwên. Bayekî xerib karwan himbêz kir, guvaşt û ji nişka ve berda. Karwên perçe perçe xwe li erdekî nenas danî.

Bapîrên Morrison ber bi jîyaneke nû ve hatin ajotin. Qanûna xwezayê li civatê tetbîq dibû; yên xurt yên qels dipelçiqandin. Di wê pêvajoyê de sedemên paşdemayina Efrîkayê veşarti man. Di wê pêvajoyê de şopa kanîyên ko dara dewlemendîya Emerîkayê av dida, xuya dibe. Gelên Efrîkayê şiyar bûn, gelên Efrîkayê di ber xwe de da. Li Emerîkayê, koletî resmen rabû û di kûrahîya dîrokê de ji xwe re quncikek peyda kir. Lê di dinyaya hevçax de awayên wê yên cûda, destên xwe yên qirêj ji beskura medenîyetê bernedan. Di çaxa me de jî hewildanên ko ji bo koletîyê li ser mirovên reşik ferz bikin, mîna kabûsan serên xwe hildidin.

Dîskrîmînasyona ji ber rengê çermê mirovan, hîn jî mîna problemeke gelek mezin xuya dibe. Bandêrîya mirovên çermşipî hîn jî nehatiye şikendandin. Mirovên reşik, »mîrovên sinifa duyem...« Mirovatî û hêzên hevçax ji bo çirandina vî rûpelê reş, di nav hewildanên bêhempa de nin. Morrisona nivîskar û ronakbîr, mîna ûjdan û dengê civatê, di berhemên xwe de dîskrîmînasyon, dijîtîyên civatê, karaktera pêvajoya mirovên reşik tê de derbas bûnin, hezkirin, hêvî, hêrs û xezeba mirovan bi şiyana xwe ya edebî û estetîkê distirê, dixemilîne û ji nuh ve pêşkêşî mirovatîyê dike. Gelek mixabin ko em mîna ji tahma xwendina

106

berhemên gelek nivîskarên dinyayê yên din, ji tahma xwendina pirtûkên Morrisonê ya bi zimanê kurdî jî bêpar in. Mijarên pirtûkên Morrisonê bi giştî ev in: Jîyana jinên reşik, tahde, zilm û dîskrîmînasyona ko ew rojane rû bi rû dibin... Morrison ne bi tenê dengê jinên reşik e, ew herweha li ser navê mirovatîyê, yek ji wan rengan e ko alaya li dijî nijadperestîyê dixemilîne jî.

Malbateke reşik a feqir ji ber dijwarîya jîyane ji eyaleta »Alabama«yê berê xwe dide eyaleta »Ohio«yê. Sal 1931 û 18ê Sibatê ye... Li eyaleta »Ohio«yê, li bajarê »Lorain«ê, di nav dijwarî û alozîya jîyanê de zarokek tê dinyayê. Zarokek mîna buxçikeke hêvîyê di himbêza malbatê de; Tonî Morrison. Navê Tonî Morrisonê yê esil, Chloe Anthony Wofford e. Zaroktîya wê di nava krîzeke gelekî mezin de derbas bû. Bûyerên ko ew rojane rû bi rû dibûn; feqîrî û dîskrîmînasyona ji ber rengê çermên mirovan bûn. Lê malbata reşik vê hêvîyê mezin dike, dide xwendin û ji bo pêşerojê ewle, hemû hêza xwe mobîlîze dike. Morrison piştî xwen-

dina lîseyê, li Washingtonê dest bi Universîteya Howardê dike. Ji xwe, di wê demê de bi tenê reşikan li wê unîversîteyê dixwend. Di sala 1957an de jî li wê unîversîteyê dest bi mamostetîya zimanê îngilîzî dike. Di wê demê de ew û mîmarê jamaîkî Harold Morrîson hevdu nas dikin û piştî demekê, bi hevdu re dizewicin. Ji xwe, wê paşnavê xwe yê nivîskarîyê jî ji mêrê xwe wergirtiye.

Morrîson ji destpêkê de bi zimên û edebîyatê ve mijûl dibû, lê di warê romannivîsê de cara yekem di sala 1970yî de bi berhema ko navê wê »Çavên herî şîn« ve derket pêşîya xwendevanan. Ev roman mijara xwe ji çîrokeke wê ya ko di sala 1960î de hatibû nivîsandin, werdigire. Çavên şîn û porên zer nîşanên xweşikbûnê dihatin hesibandin. Ji ber vê yekê, keçeke reşik ji bo ko xweşiktir bibûya, xwe diavêt Xwedê û jê daxwaza çavên şîn dikir.

Piştî »Çavên herî şîn«, bi romana »Sula« (1973) meydana edebîyatê rengîntir dibe. Roman li ser bingehê qedera sê nifşên jinan -di navbera salên 1919 û 1965an de- hatiye avakirin. Bi saya vê berhemê, xwendevanên Morrîsonê bi qedera jinên reşik re, raste rast rû bi rû dibe û li şahidîya pêvajoyeke dîrokî rast tên.

Di sala 1977an de romanek bi navê »Strana Solomonî« derîyên çapxaneyekê dide alî û berê xwe dide pirtûkfiroşan. Ev romana Morrîsonê bi xusûsiyeteke xwe ve, ji hemû romanên wê yên din cuda ye. Ji ber ko di hemû romanên wê de qehreman jin in, lê di vê romanê de mêr e. Roman

107

li ser bingehê jîyana mêrekî reşik ko dixwaze pêvajoya xwe ya koletîyê ji bîr bike û nasnameyê nuh bi dest bixîne, hatiye avakirin. Xeyalên reşikekî û hewildanên wî yên ji bo destpêkirina jîyaneke nuh bingehê vê berhemê nin... Ev roman di demeke kurt de bi saya wergêran bi gelek zîmanan hat xwendin. Bi »Strana Solomonî« di civatê de minaqeşeyêke pîrhêl dest pê kir.

Di sala 1981ê de »Bûka reşîqîr« derket; mijareke evînê, evîna »Jadîne«ya xweşik û jîr...

Di sala 1987an de îcar romana wê ya bixelat »Beloved« hat weşandin. Morrîson di »Beloved«ê de drama jina reşik radixe ber çavan ko ji keça xwe pir hez dikir û ji ber vê yekê jî ji bo ko ew mîna koleyekê nejiyaya û ezabê ji ber vê jîyanê nekişîndaya, wê dike. Tesîrên vê bûyerê, li ser jina reşik a ko keça xwe dike, bi salan dom dike. »Beloved« di sala 1987an de xelata Pulitzer werdigire û rêya hilkişandina ber bi bandeva edebîyatê ve bêtir rohnî dibe.

Di sala 1992an de jî romana »Jazz«ê derdikeve. Drameke bêqehreman, drameke ko bi tenê qurban tê de henin... Jîyaneke ko ji tarîtiya sedsala 18an, ji erdên pembo, ji başûrên welêt xwe digîhêjîne Newyorka 1920î,

taxên reşikan...

Sal 1993, »Xelata Nobelî ya Edebîyatê« û Morrîson pijaka hêvîyê...

Morrîson jineke 62salî, li Unîversîteya Princetonê profesora edebîyatê, dêya sê zarokan û kedeke bi xelata Nobelî ve xemilandî ye...

Bapîrên wê ji Efrîkayê hatin. Ew mîna afroemerîkanekê mezin bû û niha di dinyayê de temsîla Emerîkayê dike.

Rexnegir û lêkolînerê edebîyatê »Clayton Riley«ê ko li »New York Times«ê dixebite, weha dibêje: » Em bi saya Xelata Nobelî dikarin ji dinyayê re bibêjin ko binihêrin, li vira jineke reşik heye, jineke reşik ko Emerîka bi çavên xwe dîtîye.«

Hêzên nîjadperest xelatwergirtina jineke reşik hezm nakin, lê piranîya otorîteyên edebîyatê, li hembera hêjayîya berhemên pijaka kul û derdên civaka reşik, ewrên reş ên ko xwe bera ser pêşeroja wan didin, hêvî û daxwazên wan, serên xwe tewandin û da xuyakirin ko Xelata Nobelî di derîyê ko divîyabû lê bixistaya re derbasî hindur bûye.

Morrîsonê piştî îmtîthaneke mezin ev xelat heq kir. Îsal, raqîbên wê, nivîskarên gelek navdar bûn: Ji Emerîkayê Thomas Pynchon û Joyce Carol Dates, ji Brîtanyayê V.S. Naipaul û Doris Lessing, ji Îrlandayê Seamus Heaney, ji Belçîkayê Hugo Claus, ji Kanadayê Margaret
108

Atwood, ji Fransayê Marquerite Duras û Nathalie Sarraute û ji welatê çekan jî Mîlan Kundera ew kes bûn ko ji bo xelata îsal, mînaqêşeya li ser wan heta dawîyê berdewam bû.

Ji sala 1901ê û bi vir de heta 1993yan, heft jinan bi tenê Xelatên Nobelî wergirtibûn: Selma Lagerlöf, Grazia Deledda, Sigrid Undset, Pearl S. Buck, Gabriella Mistral, Helly Sachs û Nadîme Gordîmer. Jina 8an jî Tonî Morrîson e.

Xelatawergirtina Morrîsonê, di warê hewildanên ji bo şikandina desthilatdarîya mêran ya di warê Xelata Nobelî de gaveke ber bi pêş de ye; ji bo nîjadperestan derbeke mezin e û ji bo ko mirovatî karibe xwe ji nîjadperestîyê rizgar bike jî îmkaneke xurt û nuh e.

(Nûdem, hejmar:8, Sal:1993)

109

Sêhra Nobelî

Mirovekî 56salî û porsipî berîya niha bi çendakî, çenteyê xwe yê rêwîtiyê avêtibû piştî xwe û bi jina xwe re berê xwe dabû dinyaya giravan. Ne numareyeke telefonê li dû xwe hiştibû û ne jî tu navnîşan. Ji xwe, wê gavê tu kesî jî meraqeke weha nekiribû; ne bi keça wî Catherinayê re, ne jî bi kurê wî Charlesî re meraqeke weha peyda bûbû. Heta, gava resepsiyonîsta otêla Maiotisê ya li bajarê Spartayê ji bo wî, jina wî Marie û malbateke

din a ko hevaltîya wan dikir li otêlê cîh veqetandibû jî mîna her mişterîyî bi wan re dabû û stendibû. Ji bo pêwendîyeke taybetî, tu pêwîstî nehatibû dîtîn.

Çar pirtûkên wî yên ko bi wergera Roy Isakssonî ve pêşkêşî xwendevanên Swêdê bûbûn, bêyî ko hayê wan ji prosesa wergerandina ya pêncan hebe û bêyî ko zanibin wergera ya pêncan ancax dê di sala 1996an de biqede, di refikên pirtûkfiroşan de bêyî ko baleke ew qasî mezin bikişîne, bi aramî rêzkirî mabûn. Pirtûkxaneyên bajarên Swêdê yên cuda û nemaze yên bajarê Stockholmê heta wê saetê, ji bo xwendina pirtûkên wî bi daxwazeke weha xurt rû bi rû nebûbûn.

Gava ji Dublinê hereket kiribû û ber bi dinyaya giravan ve firîyabû jî tu kesî eleqedarîyeke weha zêde nîşanî wî nedabû. Çûna wî, mîna bûyerekê nehatibû dîtîn; ne di nava rûpelên tu rojnameyan de hatibû dîtîn û ne jî di tu radyoyan de hatibû bihîstin.

Lê veqer... vegera wî... Gelo ji bo çi vegera wî ji nişka ve bûbû bûyereke ko ne di sînorên Îrlandayê de hildihat û ne jî di yên hemû Ewrûpayê de? Gelo çima ev veqer bi derbekê re bûbû cîhanî? Akademîya Swêdê, malbata wî û rojname, radyo û televîzyonên dinyayê seferber bûbûn. Heta, polîs jî ji bo tesbîtîkirina cîhê wî, bi hemû îmkanên xwe dixebitîn.

Çi bû, wê rojê bû. Çi qewimî, wê saetê qewimî. Roj roja pêncşemê bû, tarîx 5ê meha 10an bû. Mîlên saetê yeka paşnîvro nîşan dida. Ewrekî mahdîtirş xwe bera ser bajarê Stockholmê dabû. Çilapekên baranê tev li bayê ko temberîkên şehkirî tev li hevdû dikirin, weke nîşana amadekirina êrîşeke dijwar dihat nirxandin. Lê gava Sture Allénî derî hêdî hêdî

110

vekir û derket pêşîya civata ko bi heyecan û meroqeke mezin dilivîya, ewrê ko xweşikahîya Stockholmê di bin sîya xwe de hiştibû, ji bo êrîşa ko dihat fikirandin, cesareta xwe bi derbekê re wenda kir û mîna ko bibêje, »bibuhurin« bi edayeke poşman çilapekên xwe jî bi paş de veqerandin. Çi bû, gava Sture Allénî dest bi îlankirina biryara Akademîya Swêdê kir, bû. Sipîkêrên radyoyan negîhaştin tiştêkî bibêjin. Guh ji bo gotinên Sture Allénî bel bûbûn û herkesî bi heyecan û meroqeke mezin guh dan radyoyan. Çi bû, wê gavê bû. Li ba pirtûkfiroşan pirtûkên navê Seamus Heaneyî li ser bûn, aramîya xwe da alî û refên vala li dû xwe hiştin û di navbera Heaneyî û mirovên ko bi heyecaneke mezin difûrîyan de pi-rayeke edebî û mirovî ava kir. Yên ko ew li ba pirtûkfiroşan peyda nekir, berên xwe dan pirtûkxaneyan. Çapxaneyan ji bo jinûveçapkirina pirtûkên wî, destên xwe vemaltibûn. Wergêrên gelek zimanên dinyayê, ji bo wergerandinên pirtûkên wî li ser daxwazên berpîrsîyarên weşanxaneyan bi kêf difikirîn. Wê gavê, dinya pê hisîyabû ko mirovek bi navê Seamus Heaneyî çûbû gerê. Wê gavê keça wî Catherinayê û endamên

malbatê yê din, ji ber ko tu xeber ji bavê wan tune bû, dest bi taswasê kiribû.

Gotinên ko bi sêhreke mezin karibin ji nişka ve, hertiştî biguherîne û kilîta derîyê cîhaneke fireh û îmkana qebûlîkirin û nasandineke bêhempa bin, çi bûn? Sture Allénî çi got ko jîyana Heaneyî ya sade û gera wî ya bi awayekî aram dom fikir, êdî nema karîbû bi awayê ko hatibûn plankirin bimeşîyana? Akademîya Swêdê »Xelata Nobêlî ya Edebîyatê, ji ber nivîskarîyeke ko ji xweşikahîya lîrîk û kûrahîya exlaqî pêk hatiye û şahaneyên rojane û derbasbûna jîndar derdîxîne ortê, dide helbestvanê Îrlandî Seamus Heaneyî«. Gava Sture Allénî peyiva xwe ya adetî qedand, helbestvanek bi carekê ket rojeva dinyayê. Êdî yê ko ew nas nedikir, ji bo telafîkirina kêmasîyên xwe dest bi civandina agahdarîyên di derheqê vî helbestvanî de kir. Rojnameya ko berîya herkesî xwe bigîhandayê, dê ji yê din bêtir bihataya firotin. Televîzyona ko program li ser çêbikiraya, dê ji yê din bêtir bihataya temaşekirin.

Di dîroka Îrlandayê de berîya wî, di 1923'an de William Butler Yeats Xelata Nobêlî ya Edebîyatê wergirt û di sala 1969'an de jî Samuell Becket. Seamus Heaney bi xelata îsal, navê Îrlandayê dîsa derxist pêş û hisên Îrlandayîyan careke din hilkişandin bandevê.

Lê gelo Seamus Heaneyê ko cîhan li dû digerîya li kê derê bû? Vî mirovê ko ji îro û pê ve, ne navdar bi tenê bû, herweha bi xelata xwe ya

111

ko bi qasî 7,2 milyon Kronên Swêdî fikir, dewlemend bû jî gelo dê çawa bi milyonerbûna xwe bihataya hisandin? Ger ew bi xwe, ji bo ko li halê mala xwe bipirsîya, bi tesaduffî li kurê xwe negerîyaya, belkî heta ko gera wî biqedîyaya jî ew ê bi vê bûyera ko dê tesîreke mezin li ser pêşeroja wî - hem wekî mirov û hem jî wekî nivîskar- bikiraya, nehîsîyaya. Roja Înîyê, Heaneyê ko hayê wî ji tiştêkî tune bû, ahîzeyê telefona otêla Karalis Beachê ya li bajarê Pylosê bilind dîke û numaraya malê dizîvirîne. Gava kurê wî yê ko bersiva telefonê dide, dengê bavê xwe dibihîse, bi lez û bi heyecan dest bi pirsê dîke;

– Merheba. Ma te bihîstiye?

– Na.

– Te Xelata Nobêlî wergirtîye.

Bersiva mirovê ko ji ber kêf û heyecana bêsinor, nema zanîbû bê dê çi bigotaya, bi tenê »Na? Na? Na?« bû. Dibe ko bihîstina vê nûçeyê, ji bo dilekî 56salî pir giran bihataya, lê dilê Seamus Heaneyî li hembera vê şoka ko bi bihîstina nûçeyê re peyda bûbû, bi hasasîyeta helbestvanekî xwe paraztibû. Bi danîna ahîzeyê re danûstendinên li otêlê ji binî de hatibûn guhertin. Hemû qedir û qîymetên ko heta wê gavê hatibûn teksîrîkirin, bi derengî ba jî piştî bihîstina nûçeyê ko di cîhana edebîyatê de olan dabû,

bi comerdîyeke mêvanperwer ji nû ve derketibûn ortê û reng dabû danûstendinên roja Înîyê. Personalên otêlê piştî pê hesîyabûn, bê mêvanê wan kî bû, xwastibû bi şampanyayekê pîroz bikin, lê Heaneyî biryara xwe dabû ko bi lez vegere malê .

Rojnameya Yûnanî Ethnosê berîya hemû rojnameyên cîhanê xwe gîhand Heaneyî û xwendevanan serê sibehê, di nava rûpelên vê rojnameyê de hisên Heaneyî yên di warê wergirtina xelatê de dîyar bûn, xwendin: »Xelata Nobelî barekî giran e. Îmkana qebûlkirineke bi awayê herî mezin û berfireh pêşkêş dike, lê ji bo berhema bi dû re tê, tirsekê bi mirovî re çêdike. Bêşik jîyana min dê bê guhertin... Ya ko min ditirsîne, bi tenê guhertina hindurîn e, ew guhertina psîkolojîk e ko ev xelat dê bibe sebeb. Lê ez ê ji heqê wê derkevim.«

Piştî ko Heaneyî xwe ji destên nûçegîhanên radyo û televîzyonan ên ko li balafirgeha Kalamayê civîyabûn xelas dike, ji bo çûyina Dublinê, vê carê bi helîkopterê tê Atînayê. Gava li Dublinê ji balafirê dadikeve, ma li balafirgehê kî hebû kî tune bû... Lê serokwezîrê Îrlandayê John Bruton ew li balafirgehê bi destê kesî ve berneda û bi dû re herduyan bi hevdu re berê xwe da qesra serokkomar Mary Robinsonî.

112

Heaneyê ko ji balafirgeha Dublinê, wekî mirovekî sade berê xwe dabû dinyaya giravan, ji gera xwe ya nîvcomayî mîna qehremanekî vegeîya Dublinê. Hey sêhra xelatê, te ev hêza ko dinyaya bi carekê kir keskûsor, ji kê derê anîye? ...

(Armanc - hejmar:5, sal:1995)

113

Werger hinerek e

Wergêrno, ji bîr nekin ko kurdî erdekî bêav e

û hinerê wergerê çemekî boş e diherike!

Wergerînin!

Pireya danûstendina kulturana

Werger yek ji wan pirsana e ko di civaka me de, bi qasî ko tê xwastin ne hatiye minaqeşekirin. Di vî warî de, minaqeşeyeke pirhêl û bisewîye pêwîst e. Ji bo vê yekê, divê mirovên di vê qadê de dixebitin bi awayekî aktîftir beşdarî vê minaqeşeyê bibin. Hêvîya min ew e ko feydeyê fikirên di vê nivîsê de tînin pêşkêşkirin jî bigihêje vê minaqeşeyê (qesda min minaqeşeya wergera kurmançî ye). Ez ji zû de difikirim ko li ser wergerê û rola wê xebateke berfirehtir bikim. Min di destpêkê de nedixwast, ez qîma xwe bi nivîsekê bi tenê bînim. Ji ber ko li gora min, hinerê wergerê divê bi her awayê xwe ve û bi detay bê nivîsandin. Lê berfirehîyê weha di çarçoveya vê nivîsê de hilnayê ko ji bo kovarekê

hatiye nivîsîn. Loma jî divê mirov di destpêkê de bizanibe ko nivîseke weha dê nebe bersiva gelek tiştan. Lê tevî vê jî ez ê hewil bidim, da di vî warî de ji nav tiştên giring, ên herî giring hilbijêrim û bi awayekî weha li ser wan rawestim ko di çarçoveya vê nivîsê de hilên.

Werger pêwîstîyek e. Werger bersiva pêwîstîyekê ye. Ji gava ko mirovahî bi vê xusûsiyeta wergerê hisîyaye û heta niha, ev pêwîstî zêde bûye û kêmtir nebûye.

Werger û rola ko wergerê di pêşveçûna ziman û edebîyata neteweyekî de, ya rastî bi giştî di pêşveçûna çanda neteweyekî de leyiztiye, hertim bûnin mijarên minaqeşeyê. Gelek netewe bi vê xusûsiyet û tesîra wergerê hisîyanin û loma jî wan giringîyeke mezin daye vî hinerî. Werger di navbera du kulturên de piyeyê pir xurt û giring e; di eynî wextê de, rêya diyaloga kulturên e. Ew meydana pêwendîyên kulturên cuda firehtir dike. Werger di warê dewlemendkirina ziman û kulturên de jî xwedîya

114

fonksiyoneke mezin e. Zimanê ko bû mijarê wergerê, êdî nema dikare mîna berê bimîne. Ji ber ko werger zorê dide sînoren zimanan û firehbûnê li ser wan ferz dike. Neteweyên ko hayên wan ji vê yekê henin, ji bo ji nîmetên vî hinerî feydeyê bibînin, carinan seferberîyên mezin îlan kirin.

Ger em dûr neçin, em dikarin nimûneya Tirkîyeyê bidin. Piştî ko Komara Tirkîyeyê ava bû, wezîrê kulturê di serî de, ji bo wergera klasîkên dinyayê seferberîyeke mezin dest pê kir. Bi saya vê helwestê û hewildanên wê demê, di hindurê pêvajoyê de, berhemên Dostoyevskî, Tolstoy, Şolohov, Hugo, London, Stenberg, Gonçarov, Homeros, Voltaire û hwd hatin wergerandin. Ancax piştî wê, li Tirkîyeyê ji bo pêşveçûna bi giştî edebîyatê û bi taybetî jî romanê, zemîneke pir baş peyda bû. Û îro ger edebîyata tirkî gîhaştibe qonaxekê, di vê yekê de para wergerê pir mezin e. Gelo îro, Shakespeare, Zola, Çehov, Dostoyevskî, Gogol û bi hezaran mirovên din, bi tirkî tune bûna, rewşa vê edebîyatê dê çawa bûya? Bala xwe bidin cîhanbûna berhemên nivîskarên Swêd û Norwêçê. Ez meraq dikim, ger ne bi xêra wergerê bûya, hayê kê dê ji berhemên Strindbergê swêdî çêbûbûya ko bi zimanê heşt milyon mirovan (gava Strindberg sax bû, nifûsa Swêdê pir kêmtir bû) bi tenê hatin nivîsandin. Gelo mirovên din karîbûn îmkan xwendina berhemên wî bi dest bixista? Gelo ew ê li dinyayê ew qasî bihataya naskirin? Bi ya min, na! Ev giş bi xêra wergerê bûnin. Heger ne weha bûya, ji bo xwendina berhemên Strindbergê li vê quncika bakurê dinyayê, diviyabû hemû mirovên bi zimanê berhemên wî nizanîbû, fêrî swêdî bûbûna. Ev ji bo Norwêçê ko nifûsa wê ji ya Swêdê jî kêmtir e, her weha ye. Knut Hamsun dîsa ne ji ber ko berhemên wî bi norwecî hatibûn nivîsandin, lê

bi saya wergerên wan ên zimanên dinyayê yên din, bû beşekî jîyana herkesî. Na na, bi tenê mirovên Norwecê û kesên din ko fêrî norwecî bûbûn, dê berhemên Hamsun bixwendana. Vê yekê jî Hamsun nedikir malê dinyayê. Lê niha em dibînin ko ne Strindberg di çarçoveya Swêdê de maye û ne jî Hamsun di ya Norwecê de. Herdu jî bi saya wergerê, bûnin malên dinyayê û nivîskarên cîhanî. Hin şaş tê digihêjin, dibêjin qey gava piraniya hevvelatîyên deverêkê bi zimanên biyanî zanibin, pêwîstiya wergerê namîne. Ger weha bûya, divê Swêd yek ji wan welatan bûya ko werger lê pir kêr dihat kirin. Lê gava em bala xwe didinê, em dibînin; tevî ko piraniya swêdîyan bi çend zimanan dizanin jî li Swêdê, hejmara berhemên ko hersal werdigerin swêdî, gelek caran ji yên swêdî bi 115

xwe, zêdetir e. Ev yek jî tesîreke mezin li edebîyata swêdî dike. Ji ber vê yekê, hin swêdî bi heq dipirsin: Gelo edebîyata Swêdê bê wergerên Shakespeare dê çawa bûya?

Bifikirin, ger em hemû klasîkên dinyayê wergerînin kurdî

Hinerê wergerê di jîyana gelên cîhanê de roleke pir êrênî leyiztiye. Lê kurmançiya me heta niha jî bi qasî ko tê xwastin, an bi qasî ko heq kiriye, para xwe ji vî hinerî wernegirtiye. Em di vî warî de jî dereng manin. Ji ber vê yekê, ji bo werger di jîyana kurdan de jî rola xwe ya biderengketî bi-leyize û di warê pêşveçûna ziman û edebîyata kurdî de, tesîra xwe bide xuyakirin, divê em vê qada jîyanê ya ko mîmarîyeke dîyaloga kulturalan dixwaze, bi hosteyî bi kar binin û ji nîmetên wê sûdê werbigirin. Ji her neteweyî bêtir, pêwîstiya neteweyê me bi wergerê heye. Werger li dijî asîmîlasyonê jî çekeke me ya xurt e, lê em qîmeta vê çekê, hê jî bi qasî ko pêwîst e, nizanin. Divê em hewil bidin, da em hemû klasîkên dinyayê wergerînin kurdî. Bifikirin, ger hemû klasîkên dinyayê bi kurdî hebin, gelo rewşa ziman û edebîyata me dê çi qasî bê guhertin? Gelo piştî peyda-bûna îmkanin weha, rewşa hin warên ko em xwe tê de qels dibînin, an em ji kêmanîyan gazindan dikin, dê çawa be? Li gora bawerîya min, me kurdan heta niha ji fonksiyona wergerê, bi qasî ko tê xwastin feyde nedîtiye û divê em vê yekê, weke kêmanîyeke mezin qebûl bikin. Divê em hewil bidin û heta ji destên me bê, giringîya wergerê aktuel bikin û di warê rola wê de bêtir şîyar bin.

Minaqeşeya pîrsa wergerê di civaka me de, ne kevin e. Hêvîya min ew e ko ev minaqeşe dê bi sewîye bê birêvebirin, da encama ko tê xwastin, jê bê wergirtin. Ji ber vê yekê, ez dîsa dubare dikim ko divê ev pîrs bi gelek alîyan ve bê minaqeşekirin û mirovên me di derheqê efekta wergerê de, baş bîn agahdarkirin.

Em pîreyan dibînin, lê hosteyên pîreyan nabînin

Di hemû demên dîrokê de, mirov dikare bi hêsanî bibîne ko neheqîyeke mezin li wergêran dibe. Em dibêjin ko ji bo ziman pêş de biçin, werger zorê dide sînoren wan. Em dibêjin ko dîyaloga kulturana, an pireya navbera kulturana, bi saya wergerê mumkun bûye. Baş e, gelo ev bi xwe

çêdibin? Ma ne avakarên vê pîreyê û vê dîyalogê henin? Ew jî wergêr in; mirovên ko bi vî karê giring mijûl dibin û şîyana xwe dixin xizmeta dîyaloga kulturana... Lê gelek caran, tu kes ji me wergêran nabîne. Em behsa rola wergerê dikin, lê wergêr nayê minaqeşekirin. Em pîreyan dibînin, lê hosteyên pîreyan nabînin. Ji xwe, li gelek welatan navên wergêran nayên zanîn jî. Tevî ko wergêr tesîrên mezin li civakê dikin jî ne xuya nin. Gava ji hinan tê pirsîn jî rûyê xwe diqermiçînin û dibêjin, ma wî/wê çi kiriye? Xelkê nivîsîye û wî/wê jî wegerandiye. Ma tu dibêjî qey dinya fetih kiriye.

Ez li dijî vî awayê têgîhiştinê derdikevim û vê yekê weke neheqîyeke mezin îlan dikim. Ew mirov ji bîr dikin ko ew bi saya wan wergêrên ko ew bi hêjayîya karên wan zêde nizanin, dikarin di ser pîreyên ko wan ava kirin re derbas bibin û xwe bigîhinin çandên gelên cuda. Ev neheqîyek e ko li wergêran tê kirin. Ji bo nemana neheqîya di vî warî de jî minaqeşeyên weha giring in.

Septuaginta û dîroka wergerê

Di dîroka çand û zimên de, cîhekî wergerê yê pir giring heye. Ji xwe, dîroka wergerê vê yekê bi awayekî pir zelal nîşan dide. Di pêşveçûna zimanê wergerê de jî roleke wergerê ya berbiçav heye. Gelo hinerê wergerê çawa dest pê kir? Pirtûka ko cara yekem hat wergerandin, kîjan e û ev li ko pêk hat? Li gora nivîsa André Lefereve ko yek ji wan beşên pirtûka Lars Kleberg (Bi gotineke din) e, dîroka wergerê li welatên rojavayî, bi wergera Ahîda Kevin dest pê kiriye. Li gora eynî nivîsê, desthilatdarê Misirê Ptolemaiosê Duyem dibîne ko li kolonîyên Misirê, xelk êdî nema dikare Ahîda Kevin bi zimanê orjînal bixwîne. Ji ber vê yekê, ji Qudusê dixwaze ko Ahîda Kevin wergere zimanê grêkî. Li gora ko tê gotin; ji bo vî karî, 70 kes ji Qudusê diçin Îskenderîyeyê. Her yek ji wan dikeve hi-creyekê û heta ko wergerê diqedînin jî pêwendîyên wan bi hevdu re çên-abin. Di dawîyê de, Septuaginta werdigere zimanê grêkî û bi vî awayî li Rojavayê dîroka wergerê jî dest pê dike. Di derheqê tarîxa wê de, agahdarîyeke zelal tune ye; li hin deveran bi texmînî, behsa BZ (Berîya Zayîne) salên 200î tê kirin û hin jî dîsa bi texmînî dibêjin; salên BZ yên navbera 300-100î.

Septuaginta navê wê pirtûkê ye ko hatiye wergerandin. Septuaginta bi zimanê latînî, tê mahneya 70yî. Ji ber ko 70 wergêr ev pirtûk

117

wergerandiye, bi latînî jê re dibêjin; "Septuaginta". Li gora agahdarîya eynî nivîsê, ev pirtûka ha, pirtûka yekem e ko hatiye wergerandin. Ji Septuaginta û pê ve, werger di dîroka geşbûna medenîyetan de, dest bi tesîra xwe ya bêhempa dike. Ger em bala xwe bidin edebîyata romayî ya klasîk, em ê bibînin ko ger ne efekta wergerê bûya, belkî ew ê bi vê îhtîşama xwe peyda nebûya. Ji ber ko ev lîteratur bi awayekî xurt li ser bingehê wergera ji zimanê grêkî geş bû. Latînî bi saya wergerên ji grêkî gul veda. Loma mirov dikare bi hêsanî bibêje bike ko di avakirina medenîyeta Ewrûpayê de, keda wergêran roleke bingehî ye. Ev jî dîyar dike ko hinerê wergerê ne bi tenê îroj, herweha ji dema wergera Septuagintayê û vir de ye ko bi keda xwe beşdarî xurtkirin û geşkirina medenîyetê dibe. Gava dêrê li Ewrûpayê bi qaîde, bi şertên xwe yên taybetî û bi qedexebûnê zor da vî hinerî, an rê li ber geşbûna wî girt, wergerê li Rojhilata Navîn îmkanên pêşdeçûnê peyda kirin. Ji dema helwêsta dêrê ya ko Ewrûpa kir girtîgeha rewşenbîrîyê û pê ve, berhemên filozofên grêkî wergerîyan zimanê suryanî û farisî. Gava Ewrûpa di destê tarîtiya çaxa navîn de, ne di tu halî de bû, şewqa hinerê wergerê li Rojhilata Navîn belav dibû. Berhemên zaneyên grêkî û di serî de yên Arîstoteles, ancax piştî geşbûna misilmanîyê û desthilatdarîya ereban û danûstendinên ewrûpayîyan û zaneyên ereban, dîsa bi saya wergerê li Ewrûpayê belav bûn û beşdarî amadekirina şertên ronesansa rojavayî bûn. Ji xwe heta wê çaxê, ereban hemû nivîsên Arîstoteles wergerandibûn zimanê erebî. Ji ber vê yekê, ewrûpayîyan di demeke dirêj de, hin berhemên wî ji zimanê erebî, hin jî ji zimanê grêkî wergerandin latînî û bi vî awayî, piştî demeke dirêj, hemû nivîsên wî li Ewrûpayê berdest bûn. Ji wê demê û vir de ye ko werger di pêşveçûna çanda ewrûpayî de, roleke sereke dileyize. Dîroka pêşdeçûna edebîyata swêdî jî şahida wê ye ko hinerê wergerê li bakurê dinyayê jî roleke pir giring leyiztiye. Li gora nivîsa Lars Wollin (Wergera li Swêdê), wergerê di mahneya xwe ya nûjen de, bi Wehîyên Bîrgîttayê dest pê kiriye. L. Wollin di nivîsa xwe ya "Ji Bîrgîttaya Pîroz heta Barbara Cartlandê" de jî îstatîstîkên wergerên sê peryodan; 1866-1870, 1926-30, 1986-1990 dide ber hevdu. Hemû jî pexşan in. Li gora agahdarîyên wî, di peryoda 1866-70yî de, li Swêdê 213 berhemên edebî hatinin wergerandin. Di peryoda 1926-30yî de, ev hejmar gîhaştiye 1490î û Di peryoda 1986-90î de jî 5 500 berhem hatinin wergerandin. Di eynî nivîsê de, îstatîstîkên berhemên ko zimanê wan î orîjînal swêdî ye jî tên dayin: Di peryoda 1866-70yî de, li Swêdê 187, di peryoda 1926-30yî

118

de 1120 û di peryoda 1986-90î de jî 1 500. Yanî di 1866-70yî de, ji sedî 53yên hemû lîteratura swêdî (%53) werger bûn; Ev di 1926-30yî de, ji

sedî pêncî û heft (%57) in û di 1986-90î de jî ji sedî heftê û neh in (%79). Zimanê reqeman heye, ew bi xwe dipeyivin. Ji ber vê yekê, mirovên dibêjin ko hema hema nêvîyê kultura Swêdê werger e, ne neheq in. Werger îro jî dewreyeke mezintir dileyize. Dîrok dîyar dike ko pêwîstîya mirovan hertim bi wergerê hebûye. Lê ev pêwîstî di tu demên dîrokê de, bi qasî niha derneketiye pêş. Her çi qasî hin dibêjin ko herkes bi çend zimanan dizanin, ji ber vê yekê rola wergerê dê di civaka nûjen de pir kêr bike û heta pêwîstîya mirovan dê bi wergerê nemîne jî em di jîyanê de dibînin ko berevajîya wê, yanî pêwîstîya wergerê her ko diçe zêdetir dibe û kêr nabe. Îro bi tenê di nav sînorên Yekîtiya Ewrûpayê de, wergera ko herroj dibe, bi tu demên dîrokê re nikare bê miqayesekirin. Loma jî mirov dikare bi hêsanî bibêje ko werger di pêşveçûna Yekîtiya Ewrûpayê de roleke giring dileyize û projeya Yekîtiya Ewrûpayê jî ji bo geştirbûna hinerê wergerê îmkaneke mezin e.

Fikira li ser wergerê her hatiye guhertin

Fikira li ser wergera ko bi Septuagîntayê dest pê kir, di pêvajoya dîrokê de her hatiye guhertin. Demek hebû ko tiştê ji wergêrî/ê dihat xwastin, ew bû ko divê werger bi awayekî bihataya kirin, da xwendevan bikaribin di wê nivîsê de, xwe bibînin û nas bikin. Ji ber vê yekê, wergêrî/ê karîbû teksta orîjînal ji binê de biguherta, da xwendevanên wê demê bi hêsanî tê bigîhêjin. Yanî karê wergerê, li gora hêvî û daxwazên xwendevanan dihat kirin. Lê demek hat ko durustîya bi tekstê û stîla orîjînal re bêtir derket pêş. Armanca ew bû ko xwendevan têkevin jîngeheke biyanî û bi awayê bikaranîna zimên ya guhertî re rû bi rû bibin.

Niha jî di warê wergerê de lênerînên pirî cuda henin. Hin dibêjin ko divê werger eynî gotinê bide; li gora hinin din, divê eynî fikirê bide. Tew hin dibêjin, gava ko mirov wê bixwîne, divê mirov pê nehise ko werger e, lê hinin din jî qîma xwe bi vê nînin û dibêjin ko divê weke wergerekê be. Hin henin jî giringîyê bêtir didin stîla orîjînalê û hwd...

Bi giştî kategorîyên wergerê

Hin kategorîyên nivîs û wergerê henin. Gava mirov wergerê dabeş dike,

119

li gora hin pîvanan, wê dike gelek beşan. Pîvana li gora qalîteya nivîsê, yek ji wan e. Di vê kategorîyê, wergera gotinên serbixwe, an fras û hevokên serbixwe heye. Nimûne: “Raweste!”, “Odeya mêvanan”, “Kîşandina çixareyê qedexe ye”. Nivîsên ko bi zimanên akademîk, an meslekî hatin nivîsandin, mîna nivîsên li ser hiqûq, tib, kîmya, komputerê û hwd; nivîsên edebî û helbest û heta wergera axavtinên filîman û hwd jî dikevin vê kategorîyê. Werger li gora pîvanên fonksiyona nivîsê û qada wê jî tê dabeşkirin.

Dabeşkirineke din jî heye ko li gora meqseda wergerê, an armanca werg-

erê tê kirin. Ez naxwazim hemû awayên dabeşkirinê û pîvanên tîn bikaranîn, li vê derê binivîsînim. Ji ber ko ev nivîs ji xwe dirêj e, îcar ez naxwazim wê dirêjtir bikim. Lê ez dixwazim bi tenê hin rêzan li ser wê dabeşkirinê binivîsînim ko li gora meqseda wergerê tê kirin.

a- wergera pragmatîk

Di vê wergerê de, ya herî giring mesaj e, naveroka teksta orîjînal e. Yanî agahdarîya ko di tekstê de heye, ya herî giring e. Uslûb û estetîk û hwd li gora naverokê, ne zêde giring in.

b- wergera poetîk û estetîk

Di vê wergerê de, ziman bi xwe pir giring e. Heta, mirov dikare bibêje ko di wergereke weha de, ziman ji naverokê jî giringtir e. Wergera bi vî awayî, dibe ko ji gelek awayên din diwartir be. Ji ber ko werger bi xwe hinerekî "nemumkun" tê dîtin, îcar di nav vî hinerê "nemumkun" de, wergera poetîk û estetîk a herî "nemumkun" e. Di vî beşê wergerê de, belkî dijarîyên herî mezin ji semantîk û morfosyntaktîkê bêtir, ji ber poetolojîya zimanê wergerê peyda dibin.

c- wergera etnografîk

Di vê wergerê de, wergêr forma zimên weha dike, da xwendevan bikaribin, tam têbigîhêjin. Di vî awayî de, tesîra kulturê gelek e. Ji bo kulturên nêzîkî hevdu, problemên pir mezin peyda nabin, lê ger kultur pirî dûrî hevdu bin, wê gavê, wergêr nikare qîma xwe bi wergera tekstê bi tenê bîne. Divê ew bi îzah û ferhengokê ve xwendin û têgîhîştina naverokê hêsantir bike.

120

d- wergera lingvîstîkî û dîdaktîkî

Ev awayê wergerê bi piranî, ji bo danberheva zimanên cuda û analîzkirina wan tê bikaranîn. Mirov ji bo vê yekê, nivîsê morfem bi morfem werdigerîne. Ev ji bo miqayesekirina zimanan a ji alîyê strukturê ve, materyalekî baş pêşkêş dike.

Nimûne: Küçük kız Ahmet'in evini gördü.

Piçûk keçik Ehmed-GEN mal-POSS-OBJ dît

Wergera wê ya normal: Keçika piçûk mala Ehmedî dît.

Hin henin ko vê metodê di wergera nivîsên normal de, belkî di yên edebî de jî bi kar tînin û wê gavê tekstên pir ecêb ko di zimanê wergerê de nayên tu mahneyan derdixin ortê. Qesda min ne ew e ko mirov nikare vê metodê bi kar bîne, lê qesda min ew e ko bi vê metodê tu werger pêk nayê. Dibe ko mirov bi vê yekê ferhenga gotinên wê nivîsê derbixîne meydanê, da mirov bikaribe pê zimanê orîjînal fêhm bike. Lê divê bê zanîn; nivîsa ko derbikeve ortê, ji wergerê bêtir dê bişibe ferhengokê. Ji ber vê yekê, divê mirov ji derveyî hin armancên taybetî ko li jorê hatin dî-yarkirin, xwe nêzîkî metodeke weha neke.

Wergger mumkun e

Wergger ji alîyê teorîyê ve ne mumkun e. Lê di pratîkê de mumkun e. Ger qesd bi wergerê sûreteki ji %100 mîna yê orîjînalê be, yanî ne di warê efektê de, ne di warê stîlê de û ne jî di warê mahneyê de, divê milîm şaş nebe, an jî bi gotineke din, şert ew be ko ne di formê de û ne jî di naverokê de, guhertineke herî piçûk jî çênebe, wê gavê werger ne mumkun e. Lê tevî vê yekê jî dîroka hinerê wergerê şahida mumkunbûna wê ye û em bi xwe jî dibînin ko ev hinerê "nemumkun", bi xebatên mirovan di pratîkê de mumkun bûye û niha li unîversîteyan mîna 'ilmekî tê qebûlkirin û xwendin.

Ji ber vê yekê, werger hem zanistîyek e û hem jî hinerek e. Lê hinerekî pirî dijwar e. Hinerê wergerê hinerekî taybetî ye. Ew ne bi tenê zanebûnê, an pisporîyekê dixwaze, herweha hewildaneke dijwar, kedeke mezin jî dixwaze. Digel şîyaneke bingehî, cidîyet û berpîrsîyarîyekê dixwaze.

Ger di nivîsekê de, his û îdyom tune bin, wergera wê hêsantir û

121

mumkuntir e. Ez ê hevokeke zimanekî biyanî wergerînim kurdî.

Bila hevoka me weha be:

Min di nûçeyên êvara îniyê de bihîst ko spîkêrî got; "Do nivrojê, êzingvanîyekî ji gundê Şêbê, hirçeke mezin kuştiye".

Wergera hevokeke weha zêde ne zehmet e.

Ez agahdarîyên vê hevokê ji bo analîza naverokê rêz dikim:

- 1- Min di nûçeyan de bihîst
- 2- Nûçeyên êvara îniyê bûn
- 3- Spîkêrî got; "Do nivrojê, êzingvanîyekî hirçek kuştiye"
- 4- Hirç mezin e
- 5- Êzingvanî ji gundê Şêbê ye

Tevî ko ev hevok hevokeke ne zêde zehmet xuya dike jî dîsa li vê derê, çend xal, ya rastî çend feqên piçûk henin ko divê ez bala xwe bidimê, ew jî ev in; "êvara îniyê" "roja pêncsemê" ye û ji ber vê yekê, "do nivroj" a di tekstê de, "nivroja çarşemê" ye, "spîkêr mêr e, êzingvanî mêr e", lê "hirç mê" ye. Di vê hevokê de, du lêkerên transîtîv henin û dema herduyan jî dema derbasbûyî ye. Ji ber vê yekê, divê ez li qaîdeyên "ergatîva split" miqate bim. Êdî piştî ko min rê li ber wendabûna naverokê girt û ji bo feqên rêzimanî tedbîrên pêwîst wergirtin, divê ez li awayê orîjînalê hûr bibim û vê naverokê, bi awayekî nêzîkî awayê orîjînalê bihûnim. Lê divê ev nimûneya besît ya li jorê, me nexapîne ko wergera hevokên edebî yên ji qewla me kurdan, his û îdyom tê de didin çire vîtan jî ew qasî hêsan e. Ji ber ko ev wergera hevokeke zimanê rojane ye û his û îdyom tê de tune nin, mirov dikare bi analîzeke weha besît ji heq wergera wê derbikeve. Lê ferqeke mezin dikare di navbera wergera vê nimûneyê û wergera hevokên

çîrok û romanê de hebin û tew helbest bi xwe qet naşibin wê. Şîyarbûna ko ji bo wergera hevokeke weha tê xwastin jî dîyar dike ko werger bi xwe, ne karekî hêsan e.

Wergera berhemên edebî û

hin sedemên astengîyan

Heçî wergera berhemên edebî ye, wergera herî dijwar e. Ji wan jî heçî wergera helbestan e, mirov dikare bibêje ko hema hema ne “mumkun” e.
122

Ji ber ko wergera wan jinûvenivîsandin e, şirovekirin e. Ji xwe, li gora min, ger wergêrên helbestan bi xwe jî ne helbestvan bin, an jî ne ew mirov bin ko şîyana nivîsandina helbestan bi wan re hebe, wê gavê zehmetîya wê pirtir e ko mirov bikaribe wan ji nû ve binivîsîne jî. Tew gava ez li heksametreyê grêkî difikirim û wezina hece û arûzê bi bîr tînim, ez di warê wergera vî beşê edebîyatê de, bêhêvîtir dibim. Ev in, dibin sedem ko ez di warê wergera helbestan de bi taswas û dudilî bim.

Heçî wergerên roman, çîrok û hwd nin, ger ne bi qasî wergera helbestan bin jî dîsa pir dijwar in. Ji ber ko di van berheman de zimanekî rewan û formulasyonên ko bi hûrbijarî hatinin çêkirin li pêş in. His, heyecan, evîn, bengînîya jîyanê, êş û elem û hwd bi zimanekî xweşik, bi hostetîya hûnandineke estetîk û bi hêz û şîyana teswîreke bedew li pêş çavên xwendevanan tînin raxistin. Xwendevan di jîngeha bûyeran de, bi serpêhatîyên lehengan re dibin yek; carinan bi wan re hêrs dibin, carinan bi wan re kul û derdên wan tev radibin, carinan bi wan re di nav hisên ji xweşîya jîyanê dizên vedigevizin û di dergûşa bextîyarîyê de bi dilovanî kil dibin. Reng û ronahîya zimên xwe li hemû nivîsê belav dike û bi hevdu re diçirisin. Jîyanêke pirhêl bi hemû têkilîyên xwe yê civakî, dijîtîyên ji wan dizên û hêjayîyên subjektîf ko taybetîyên mirovbûnê tê de veşartî, xwendevanan ber bi xwe ve dikişîne. Gotin bi meqamên xwe yê di hûnandinê de, bi kirasên xwe yê zimanî û girêdanên xwe yê di hevokan de, bi hevdu re derdikevin pêşîya xwendevanan. Di nivîsandineke weha de, taybetîya sembolîzebûnê ne bi tenê di gotin û formulasyonên cuda cuda de, herweha di tevahîya nivîsê de ye. Nivîsên weha, ji alîyê her mirovî ve bi awayekî tê fahmkirin û nirxandin

Taybetîyên berhemên edebî yê li jorê jî bi kurtî behsa wan hat kirin, dîyar dikin ko feqên li ber wergêrên berhemên edebî ji yê li ber wergêrên din pirtir û diwartir in. Ji ber vê yekê ye ko wergera berhemên edebî di nav “hinerê nemumkun” de, “hinerê herî nemumkun” e. Loma jî mirov di vî warî de, nikare wergereke bêqusûr bike.

Ger werger be, qusûr jî dê tê de hebe

Durustîya bi form û naveroka tekstê re şert e, lê min berê jî got; wergereke ji sedî sed weke orjînalê, dîsa jî tiştekî ne mumkun e. Ji ber vê yekê,

divê em li wergera bêqusûr nefikirin. Ger werger be, dê qusûr jî tê de
123

hebe. Îcar li vira divê em dîyar bikin, bê em destûrê ji bo kîjan qusûran didin û kîjan qusûran jî qet qebûl nakin. Yanî ger di wergerê de dê qusûr hebe, kîjan qusûr, an şaşî normal in û kîjan jî ne normal in? Mirov di vî warî de, dikare gelek tiştan bibêje, lê ez ê qîma xwe bi çend nimûneyan bi tenê bînim.

Şaşîyeke normal ew e ko gava mirov wergerê bixwîne, bo nimûne; divê mirov wê bi derbekê re ferq neke, yanî ew şaşî ne pir beloq be. Wekî din jî divê ew şaşî, stîla kurdî xerab neke, mahneyan bi temamî neguherîne, an wan nexe kirasekî weha ko mirov nikaribe tê bigîhêje, bê qesd çî ye. Di vî awayê saxtîkirinê de, ger mirov ferhengê bi kar neîne û gotinên wergerê nede ber yê nivîsa orîjînal, ev şaşî dê mîna probleman xuya nebe. Lê gava mirov gotinên wergerê ji girêdanên wan ên hevokan rizgar bike û bi alîkarîya mahneyên wan ên ferhengî bide ber gotinên teksta orîjînal, ev şaşîyên ko di qonaxa xwendineke normal de, mîna probleman dîyar nedibûn, dikarin mîna şaşîyên ko mirov qet nikare qebûl bike, derkevin pêşîya mirovî. Saxtîkirineke weha, ne metodeke pir baş e. Ev mirovan diajo ser şaşîyeke din ko wergerên xwe gotin bi gotin bikin. Lê tevî vê jî gava mirov nivîsek wergerand, heta ko ji mirov bê, divê mirov ji nav hevmaheyên gotinan -çî di warê mahneyên wan ên bi serê xwe û çî jî di warê girêdanên wan ên di hevokan de- ya herî bêtir nêzîkî mahneya gotina nivîsa orîjînal bi hûrbijarî hilbijêre. Mirov bi vî awayî, dikare şaşîyan pir bi sînor bike. Tevî vê yekê, di wergera herî baş de jî şaşîyên leksîkalî dê hebin.

Divê werger ji alîyê rêziman, hevoksazî û stîlîstîka kurdîya nivîskî bê nixandî. Şaşîyên di vî warî de, ji xwe nayên qebûlîkirin û ev xusûsiyetên wergerê yê bingeşî ji ortê radikin. Lê ji derveyî van, hin şaşîyên din jî henin ko nayên qebûlîkirin. Bo nimûne; gava teksta orîjînal teksteke akademîk be û wergêr bibêje, ji bo herkes têbigîhêje, ez ê wê bi zimanekî sivik wergerînim, ez wê gavê nikarim vê şaşîyê qebûl bikim. Carinan jî teksteke zimanê wê ne pir giran, di wergerê de dibe teksteke zimanê wê pir giran. Ez bi xwe nikarim vê yekê jî weke qusûreke normal bibînim û li hemberî wê bi tolerans bim. Nimûneyeke din: Ger di nivîseke swêdî de, bûyere di sedsala 17an de çêbûbe û wergêr di kurdî de jî bibêje sedsala 17an, wê gavê şaşîyeke pir mezin derdikeve ortê. Ji ber ko swêdî heta ko salên bi hezar û şeş sedî dest pê dîkin neqedin, nabêjin sedsala 17an, yanî li ba wan 1699 jî tê de, sedsala 16an e. Gava wan got, sedsala 17an,
124

qesda wan ew e ko salên bi hezar û heft sedî dest pê dîkin. Tu kes nikare

bibêje ko şaşîyeke weha ne pir xeter e. Li gora min, ev şaşî nayê efûkirin, ji ber ko di orta nivîsa orîjînal û wergerê de, ferqek heye ko bi qasî sed salan mezin e. Li vê derê, giringîya taybetîyekê derdikeve ortê; şîyana têgîhiştina netêgîhiştinê. Wergêr divê têbigihêje ko di vî warî de, ferqek di navbera swêdî û kurdî de heye. Helbet mirov dikare ji bo şaşîyên ko nayên pejirandin, gelek nimûneyan bide. Ez dixwazim çend nimûneyên din jî binivîsînim. Ger wergêr “Treni kaçýrdým” a tirkî weha wergerîne; “Min trênan revand”, an jî “Altýný üstüne getirmek”ê re bibêje, “Binî anînan serî”, an jî ji “Anasýný ađlatmak”ê re bibêje, “Dêya wî bi girî kirin” ev ne şaşîyên normal in. Gava di nivîsa orîjînal de, esilzadeyek bi esilzadeyekî din re bi zimanê serayê bipeyive û wergêr peyivên wan mîna yê kuçeyan wergerîne, yanî sosyolektê têk bibe, ev jî ne şaşîyeke normal e. Wekî din jî ger wergêr ji “Ben oynadým” a tirkî re bibêje; “Ez leyiztim” û ji “Onu götürdüm”ê re bibêje; “Min wî bir”, ez ne van qusûrên hanê û ne jî yê dişibin van, mîna qusûrên piçûk û normal qebûl dikim. Ger wergêr he- voka nivîseke li ser kongreyeke komeleyekê ya bi tirkî “Ben çekiliyorum”ê weha wergerîne; “Ez xwe dikişînim”, an jî “Ez dikişim”, tu kes nikare bibêje ko divê mirov çavên xwe ji van qusûran re bigire. Ji ber ko em hemû dizanin, “Ez xwe dikişînim” û “Ez vedikişim”, an “Ez jê vedikişim” eynî mahneyê nadin.

Tew hin henin, pirtûkên ko dê bînan wergerandin, deh daran, bîst daran dixwînin, yanî heta ko jiber bikin dixwînin. Wergêrê/a bi vê teknîkê dixebite, piştî jiberkirinê, pirtûkê datîne alîyekî û dest bi wergerê dike, naveroka ko di serê wî/wê de maye, bi xwe dinivîsîne. Êdî ew û bextê xwe... Lê zêde dike, jê kêma dike, Xwedê dizane.

Ez bi xwe, ne terefdarê wergereke weha mim û tiştêkî weha di nav qusûrên nayên qebûlkirin de jî nahesibînim. Ji ber ko ev êdî bi naveroka di bîra wergêrê/a de maye, dibe tiştêkî din. Li gora min, weke min li jorê jî dîyar kir, divê naverok baş bê fahmkirin û di pêvajoyeke analîzkirinê re derbas bibe. Piştî wê, heta ko ji destê mirov bê û ziman destûrê bide, divê formeke nêzîkî forma orîjînalê bê peydakirin. Carinan ev pir zehmet e. Lê divê mirov hewil bide, da ne ji alîyê formê ve û ne jî ji alîyê naverokê ve, ferqeke mezin nekeve nav werger û orîjînalê. Em dizanin ko ev di tekstên edebî de diwartir e, lê di hin warên din de, ev kar dikare bi awayekî hêsantir û serkevîtir pêk bê.

125

Xalên nirxandinê

Baş e, wê gavê divê mirov ji wergereke kurdî çi bixwaze? Ez ê piştî vî beşî, li ser hin xalan, mîna wergera îdyom, peyivên pêşîyan, argoyan û hwd bêtir rawestim. Lê ez dixwazim berîya wan, hin xalên nirxandinê dîyar bikim. Ji ber vê yekê, ez dibêjim, ger ez li dibistanekê mamoste bim û ez

karekî wergerê bidim xwendekarên xwe, ez ê ji wan bi giştî tiştên li jêrê hatinin nivîsandin bixwazim. Mirov dikare lîsteya li jêrê dirêjtir bike û bi detaytir tiştan bixwaze, an jî hin mamoste dikarin bibêjin; “Em ê vê lîsteyê kurttir bikin”, lê ez bi xwe bim, tevî kêmanîyên ez jê haydar im, ez ê bi kêmanî li gora lîsteya jêrîn, wergerên xwendekarên xwe binirxînim.

- Ji ber xusûsiyeta kurmançî ya ergatîvbûnê (split ergativ), divê kiryarên (subject) hevokan rast bînin hilbijartin.

- Divê lêkerên di nivîsê de henin, rast bînin nivîsandin û tewandin. Divê mirov hay ji “verbkongruens”ê hebe. Di kurmançî de, ev tê wê mehneyê ko forma lêkerê di hemû demên ji derveyê dema bihurî de, li gora kiryarên hevokan û di dema bihurî de jî li gora kiryarên lêkera întansîtîv û bireserên lêkera transîtîv tê çêkirin.

- Divê navdêrên di nivîsê de henin, rast bînin nivîsandin û li gora nêr û mêtiyê, yekhejmarî û pirhejmarîyê û hwd rast bînin tewandin.

- Divê rengdêrên di nivîsê de henin, rast bînin nivîsandin û di atrîbutên ko ji nav û rengdêran pêk tên de, divê girêdana wan li gora taybetîya kurmançî pêk bê. Zimannas zimanan ji alîyê girêdana navdêr û rengdêran jî ji hevdu vediqetînin û grûpên cuda çêdikin. Ji ber ko kurmançî ji alîyê vê sîstema dabeşkirina zimanan ve, dikeve kategorîya NRê (navdêr+rengdêr), divê ev girêdan li gora vê qaîdeyê çêbibe. Yanî di halê weha de, divê mirov struktura atrîbuta zimanê orîjînal bi ya kurdî biguherîne.

- Divê hevok li gora hevoksazîya kurmançî hatibin avakirin.

- Divê nivîs ji alîyê naverokê ve rast hatibe wergerandin û mirov bikaribe tê bigihêje.

- Divê cudabûneke mezin di orta forma wergerê û ya orîjînalê de çênebe.

- Ji ber ko ez li jêrê behsa teknîka wergera îdyoman dikim, ez ê di vî warî de bi tenê weha bibêjim; divê wergera hatiye kirin, ne gotin bi gotin hatibe wergerandin û ji alîyê îdyomî ve jî rast be.

- Divê gotin û fras bi awayekî hûrbijarî hatibin hilbijartin û mirov ew

126

û hevmaneyên wan ên din baş dabin ber hevdu.

- Divê nivîs “biherike”, yanî zimanê wê rewan be, girêdana wê baş hatibe çêkirin û bi zimanekî ko mirov “lê hildikume” nehatibe wergerandin û hwd...

Werger û îdyom

Yek ji wan astengîyên wergerê, wergera îdyoman e. Ji ber vê yekê, pêwîst e ko di derheqê wergera wan de rêya herî rast bê peydakirin. Ji ber ko îdyom ew celeb peyivin ko mirov nikare li mahneya gotinên ko di avakirina wan de hatinin bikaranîn binihêre û mahneya wan fahm bike. Ji berdêla

wê, divê mirov her îdyomekê mîna yekîneyeke leksîkal bihesibîne. Yanî gava mirov di ferhengê de, li mahneya îdyomekê bigere, divê mirov li mahneya gotinên wê yek bi yek negere, îdyom ji çend gotinan pêk hati-be jî divê mirov wê weke yekê bibîne û bi temamî li wê bigere.

Hin awayên wergerandina îdyoman yên ko mirov di qada wergerê de dikare lê rast bê, ev in:

a- "Îdyom gotin bi gotin tê wergerandin"

Ev awayê wergerandinê ne awayekî rast e. Ji ber ko ev awa, îdyomê weke yekîneyeke leksîkal nahesibîne û bala xwe nade mahneya wê, di zimanê ko mirov werdigerîne de, dikare peyiv, an komikên peyivan ên bêmahne bîn holê. Carinan jî dibe ko wergêr di wî zimanê de, bi xwe îdyomekê çêbike. Lê her çî dibe, bila bibe, ev awayê wergerandinê dibe sedem ko tiştêkî weha bê meydanê, da ji bo zimanê ko mirov werdigerîne, gelekî xerîb be. Ji ber vê yekê, ev awayê wergerandinê, ne awayekî biserketî ye.

Ger mirov li gora vê metodê bike, divê mirov îdyomên tirkî yên li jêrê weha wergerîne. Gelo wê gavê, tu kes dê hebe ko ji wan fêhm bike?

O kaldîrîm mühendisidir: Ew mihendisê peyarêyê (trotuarê) ye:

Dimyat'a (Payasa) pirince giderken evdeki bulgurdan oldu: Çû

Dîmyatê (Payasê) birincê, ji bilxurê malê bû

Nuh der peygamber demez: Dibêje Nûh, nabêje pêxember

Kafayî çekmek: Serê xwe kişandin

Kafayî bulmak: Serê xwe dîtin

Yan gelip yatmak: Li ser kêlekê hatin û razan

An jî ger ez îdyomên kurdî weha wergerînim tirkî, ew ê di tirkî de bîn

127

çî mahneyê û gelo wê gavê, tu kes dê hebe ko ji wan fêhm bike?

Ew hesin bi sarî dicû: O demiri sođuk sođuk çîđniyor

Kaya şil firotiye: Yaş saman satmış

Li enîya xwe xistin: Alnıya vurmak

Ji ber vê yekê, ez metodeke weha qet qebûl nakim. Mirov dikare gelek nimûneyên din binivîsîne, lê ev nimûne bi tenê jî têra nîşandana şaşbûna metodeke weha dikin. Niha jî ez dixwazim ji hin berhemên kurdî, hin nimûneyan pêşkêş bikim.

Hem werger, hem nivîs û ya herî xerab jî mixabin hem ferhengên me bi şaşiyên weha ve mişt in. Ez naxwazim navên berheman binivîsînim. Ji xwe, mebesta min bi tenê ew e ko ji bo şaşiyên di vî warî de henin, ez hin nimûneyan pêşkêş bikim. Bo nimûne; mirov di hin nivîsan de dibîne ko "Kabak başyna (başynda) patlamak" bûye "Kundir di serî de teqandin"; "Koltuklarý kabardý" ya tirkî bûye "Bin çengên wî nepixîn". "Çukurova kazan biz kepçe" bûye "Çukurova beroş û em çoçik" û hwd.

Di vî warî de, şaşiyên ko di hin ferhengan (tirkî-kurdî) de henin, tew

mirov ecêbmayî dihêlin: “Hoşuna gitmek” bûye “Lê xweş hatin”; “Gözünü dört açmak” bûye “Çav çar hilkirin”; “Orgazm olmak” bûye “Ji rê çûn”; “Baş başa vermek” bûye “Serî dan ser hev”; “Baştan çykar-mak” bûye “Ji serî derxistin” û hwd. Mirov dikare ji gelek berhemên kurdî, gelek nimûneyên din jî li vê derê binivîsîne, lê bi ya min, ji bo nirxandina şaşîyên di vî warî de, ev mestere têrê dikan.

Şaşbûna vî awayê ha, di wergera peyivên argoyî de jî xuya dibe. Ger di nivîsekê de, “Kýrýðýn teki” hebe û mirov di kurdî de wê bike “Şikestîyekî dera hanê”; ji “Yýrtýk birine rastladým”ê re bibêje “Ez li yekî/a çirîyayî rast hatim”; ji “Ense yapmak”ê re bibêje “Paşitu çêkirin”, ma wê gavê mirov dikare ji wan re bibêje ko ev werger in? Li gora bawerîya min, mirov nikare wan mîna wergerê bihesibîne. Ji ber ko ev ji wergerê bêtir nêzîkî ferhengê nin û mirov dikare bi alîkarîya mahneya wan a leksîkalî ve zimanê orîjînal bixwîne.

b- Metoda duyem ya ko divê mirov behsa wê bike ev e ko di zimanê orîjînal de fraseke normal e, lê di wergerandinê de wergêr îdyomekê li hemberî wê peyda dike. Ev metodeke ne hêsan e. Di vê metodê de, talûke heye ko wergêr ji uslûba orîjînal bi dûr bikeve. Dibe ko mirov di wergereke biserketî de, bikaribe hin frasên normal di zimanê ko mirov werdi-
128

gerîne de bike îdyom, lê divê hejmara wan ne zêde be, da cudabûneke mezin nekeve navbera nivîsa orîjînal û wergerê. Ji ber vê yekê, wergêrên ko ev metod ji xwe re hilbijart, divê pir lê miqate bin, da balansa di orta herdu nivîsan de wenda nebe. Ji bo vê yekê jî divê wergêr nemaze li beşên ko dê li gora vê metodê wergerînin, pir baş hûr bibin û nehêlin meqseda nivîsa orîjînal bê guhertin.

c- Metodeke din heye ko mahneya îdyomên zimanê orîjînal werdigerîne. Yanî di zimanê orîjînal de îdyom e, lê di zimanê wergerê de bi gotinên normal mahneya wê tê îzahkirin.

Pir normal e ko îdyomek di zimanê orîjînal de hebe, lê di zimanê wergere de peyda nebe. Wê gavê, divê wergêrê/a nivîsê mahneya wê îdyomê wergerîne. Lê divê weha neyê fahmkirin ko ev metod metodeke biserketî ye. Talûkeya herî mezin ew e ko xurtbûna mahneya ko di îdyomê de civîyaye ser hev, bi formeke sist pêşkêş bibe û îdyom bi hemû hêz û rengên xwe ve dernekeve pêş. Ji ber vê yekê, gava mirov li hemberî îdyoma orîjînal îdyomek peyda nekir, an di wî zimanî de, ew îdyom peyda nebe, divê mirov di îzahata wê de pir bi dîqet be, da di kirasê zimanê wergerê de jî nêzîkî hêza xwe ya berê dîyar bibe û ji rengên xwe yên berê kêmtir neçirise.

d- Di wergerê de, îdyom li hember îdyomê tê peyda kirin

Li gora bawerîya min, metoda herî baş ev e. Gava ez vêya dibêjim, ez ji

bîr nakim ko hin îdyom henin ko mirov hertim nikare îdyomên hemberî wan peyda bike. Lê tevî vê jî divê mirov bi wan bersiva nivîsa orîjînal bide û ger di nivîsê de îdyom hebin, divê mirov di zimanê wergerê de, li hember wan îdyoman îdyoman peyda bike. Ji ber ko di eslê xwe de, îdyom nayên wergerandin, lê îdyomên hemberî wan tên peydakirin. Jy ber vê yekê, ji derveyî hin rewşên taybetî ko min di beşê “c”yê de behs kir, divê tu kes hewil nede, da ko îdyoman ji zimanekî wergerine zimanekî din. Ev kar hema hema ne mumkun e. Ji berdêla wê, heta ko mumkun be, divê li hemberî îdyoman, îdyom bîn peydakirin.

Ger mirov li gora vê metodê wergerîne, divê mirov hin nimûneyên beşê “Îdyom gotin bi gotin tê wergerandin”ê weha wergerandana:

O kaldýrým mühendisidir: Ew beqan dixesîne; ew kêçan dixesîne; ew sa xwê

dike.

129

Dimyat’a (Payasa) pirince giderken evdeki bulgurdan oldu: Çû heyfa bavê, qûna dê li ser kir.

Nuh der peygamber demez: Barê êzingê min; dibêje, barê êzingê min.

Kafayî bulmak: Serxweş ketin

Û hwd...

Werger û peyivên pêşîyan

Heçî peyivên pêşîyan in, ji bo nîşandana hêjayî û pîvanên civakan, pir giring in. Taybetîyên çandên cuda xwe di wan de didin der. Ew li ser bingehê zanebûn û tecrubeyên civatan hatinin avakirin, şîretên wan rênîşander in û di jîyana civakî de rolên pir mezin dileyizin.

Peyivên pêşîyan jî mîna îdyoman, peyivên taybetî nin û nayên guhertin. Qalibên wan ên serrastkirî henin. Lê hin ferq henin ko peyivên pêşîyan ji îdyoman vediqetînin. Berîya hertiştî, piraniya peyivên pêşîyan gelek caran ji îdyoman dirêjtir in û hevokên temamkirî nin. Naverokên peyivên pêşîyan ji yên îdyoman konkrettir in. Peyivên pêşîyan gelek caran encama serpehatîyan in û ji ber vê yekê, taybetîyeke wan jî ew e ko ew an rewşekê, an jî çîrokekê dinimînin. Mirov nikare ji peyivên îdyoman tê derxîne, bê mahneya wan çî ye. Ew di vî warî de xwedîyên sirên mezin in, lê peyivên pêşîyan mahneyên xwe zêde venaşêrin. Heta, ji bo ko mirov bi giştî bikaribin têbigihêjin, alîkarîya mirovî dikin. Yanî ew di vê mahneyê de, ji îdyoman birehmtir in. Qesda min ne ew e ko tu astengên wergera peyivan pêşîyan tune ye û hema mirov çawa çav li wan bikeve, mirov ê bikaribe pir bi hêsanî û bê problem wan wergerîne. Heçî peyivên pêşîyan in, wergera wan bi qasî ya îdyom û peyivên argoyî ne di-jwar be jî dîsa divê mirov li wergera wan pir miqate be. Lê berê jî hat gotin, mahneyên gotinan ên leksîkalî alîkarîya mirovî dikin, da mirov

bikaribe şiroveya mahneyên peyivên pêşîyan bike.

Ger mirov bala xwe bide van nimûneyên tirkî, mirov ê bibîne ko mahneyên gotinan ên leksîkalî çî qasî rênîşander in û dilbirehmîya peyivên pêşîyan çî qasî ji ya îdyom û peyivên argoyî zêdetir e: "Düşenin dostu olmaz; Alna yazılan başa gelir; Ateş olmayan yerden duman çıkmaz; Ayıpsız dost arayan dostsuz kalır; Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur; Demir tavında dövülür; Derdini söylemeyen derman bulamaz; El ađzına bakan karısýný tez boşar; Her horoz kendi çöplüđünde öter; Ne

ekersen onu biçersin; Tatlı dil yılaný deliđinden çýkarýr; Yoldan kal, yoldaştan kalma" û hwd...

Zimanê qels tune ye, pêwîst nake ko em dilên xwe bi xwe bişewitînin

Yek ji wan gazindên ko bi minasebeta wergerê tîn kirin, "qelsbûna zimanê me" ye. Ma gelo zimanê me qels e? Zimannas zimanê qels nas nakin. Tu ziman ji tu zimanan ne qelstir e. Tu zimannas nikare wê cesaretê di xwe de bibîne û bibêje, li falan de vera dinyayê zimanek heye ko qels e. Tişteki weha tune ye û ji ber vê yekê, ne pêwîst e ko em dilê xwe bi xwe bişewitînin. Ji ber ko avahîyên hemû zimanan bi awayekî giştî dişibin hevdu. Di hemû zimanan de, deng henin ko hejmara wan gelekî bi sînor kirî ye; ziman bi saya bikaranîna wan dengên ko bi serê xwe tu mahneyên wan tune nin, bi sed hezaran elementên herî piçûk yê bimahne ava dikin û bi xêra wan jî li gora prensîpên avakirinê, hevokên bêhejmar çêdibin. Yanî taybetîyên giştî yê strukturî, mîna dengsazî, xizneya gotinan û rêzimanî li ba her zimanî peyda dibin. Ger qesd bi dewlemendbûna zimanekî, hejmara gotinên wî zimanî bin, her zimanek xwedîyê wê îmkânê ye ko li gora qaîdeyên xwe yê afirandinê, gotinan çêbike. Ji ber vê yekê, divê mirov baş bizanibe ko zimanê prîmîtîv tune ye. Lê dibe ko hin ziman zimanên civatin weha bin ko li gora civatên din zêde pêş de neçûbin û loma jî ji teknolojiyê pêşketî bê par bin. Lê ji ber misteweya teknolojiya wan civatan, mirov nikare bibêje ko zimanên wan jî qels in. Divê mirov qebûl bike ko di hin zimanan de, mefûmên zanistî hê tune nin. Lê weke min li jorê jî got, divê ji ber vê yekê bawerîyê şaş li ba mirovî peyda nebe ko ew ziman nikarin mefûmên zanistî çêbikin. Taybetîyê zimanan a giştî heye ko her ziman xwedîyê sistemeke komunîkasyonê ya vekirî ye. Ev ferqeke mezin e ko zimanê mirovan ji zimanê heywanan vediqetîne. Ji ber vê yekê ye ko di warê afirandina gotinan de, bi her zimanî re ew şîyan heye ko peyivên nuh çêbike û bi îmkânên xwe bersiva vê pêwîstîyê bide. Îro em dibînin, gelek zimanên ko "pêşketî" tîn hesibandin jî li gel avakirina xwe ya taybetî, ji zimanên din jî peyivan werdigirin û bersiva vê pêwîstîyê didin.

Peyivandina bi zimanekî ya ji alîyê hejmareke mirovan a hindik jî nabe pîvana qelsbûnê. Tew zimanek heye, navê wî taîap e. Li gora agahdarîyên pirtûka profesorê lîngvîstîkê Östen Dahlî (Ziman), ev ziman li gundekî

131

bi tenê tê peyivandin û nifûsa wî gundî li dora 100î ye Ji van 89 kes bi awayekî rewan bi taîapî dipeyivin. Ji derveyî wî gundî, li tu deverên din tu kes bi vî zimanî napeyive. Yanî zimanekî weha ye ko ji dorhêla xwe îzolekirî ye. Ji xwe, taîapa nivîskî tune ye, bi tenê zimanê axavtinê ye. Lê tevî vî jî gava mirov hevokeke vî zimanî ji bo analîzê werdigerîne, mirov dibîne ko hevoka wî ji wergera xwe ya bi gelek zimanên din komplekstir e û morfemên hevokê yên rêzimanî, ji yên gelek zimanên “pêşketî” bêtir in.

Lê ger hin bibêjin ko divê em di her warî de, peyivan peyda bikin, da ko kurmancî hem di warê felsefe, mentiq, ekonomî, hiqûq û hwd de bi rewanî bê bikaranîn û hem jî wergera pirtûkên van waran hêsantir bibe”, ez ê heq bidim wan. Lê peyiv lihevhatineke civakî dixwaze. Gava em bi kurmancî ji “lêvê” re dibêjin “lêv”, ev ji xweber çênebûye. Di bingehe de, lihevhatineke civakî ya nexuyayî heye ko heta nivşê me hatiye. Ji ber vê yekê, ji bo afirandin û bikaranîna peyivên nuh jî divê mirov îmkaneke weha peyda bike ko bikaribe şertê vî fonksiyonê pêk bîne. Ger îroj, otorîteyê kurdan a di vî warî de hebûya, şertên lihevkirina civakê ya li ser peyivên nuh û qebûlkirin û bikaranîna wan dê hêsantir û birêkûpêktir peyda bûbûna. Îmkaneke weha dê karê wergeran jî hêsantir bikiraya. Îro kurd bo nimûne, li Swêdê, di jîyana xwe ya komeleyetîyê de, yanî gava di komeleyên xwe yên cuda de dixebitin, di warê peyivan de, li tu astengên mezin rast nayên. Lê berîya bîst salan, gelek ji me di vî warî de, ji alîyê peyivan ve zehmetî dikişand. Lê îro em hemû destûr û programên xwe bi kurmancî dinivîsîn û hemû civîn û kongreyên xwe bi kurmancî bi rê ve dibin. Kurdan di vê pêvajoyê de dît ko gava pêwîstî çêdibe, kurmancî ji bo qadeke jîyanê dikare peyivan biafirîne. Ev taybetî li ba her zimanî heye û li ba kurmancî jî heye. Ma berîya Şerê Cîhanê yê duyem, di zimanê îngilîzî, swêdî, erebî, tirkî, farisî, almanî, fransî û hwd de peyivên komputerê hebûn? Lê niha, em hemû dibînin ko ferhengên di vî warî de henin, her ko diçe mezintir dibin. Her ziman li gora qaîdeyên xwe, an wan werdigerîne, an li gora mentiqê xwe diafirîne, an jî raste rast ji zimanên din werdigire û xwe di vî warî de bê peyiv nahêle. Ev qaîde ji bo kurmancî jî derbas dibe.

Lê mixabin, asîmîlasyonê qad ji ber zimanê kurdî vegirtinin. Divê kurdî van qadan ji nû ve vebigire, bibe zimanê hemû qadên jîyana me û prestîja xwe bilindtir bike. Di vî warî de, hemû beşên civata me dikarin rolê bileyizin, lê wergêr bi wergerên hemû qadên jîyanê dikarin îmkanên

berxwedana vî zimanî xurttir bikin û roleke bêhempa bileyizin.

Îcar derdê herî mezin ne zimanê kurdî ye,
kurd bi xwe nin

Pirseke din heye ko gava mirov li ser pirsên wergera kurmançî bipeyive, divê mirov balê bikişîne ser wê jî. Ew jî helwêsta kurdan a di warê kurmançî de ye. Ev tesîreke neyînî li wergera kurmançî jî dike. Ev helwêst meydana ko werger dixwaze tê de dewra xwe bileyize, tengtir dike û hem ji bo bi giştî zimên û hem jî bi taybetî wergerê, weke gefeke mezin fonksiyonê dileyize. Ji ber vê yekê, gelek giring e ko gava mirov behsa astengên vê qadê bike, divê mirov behsa meylên neyînî jî bike. Ji bo berde-wamîya jîyana zimanekî, tiştê giring ew e ko ew ziman bê bikaranîn û ji nifşan dewrî nifşan bibe. Zimanê ko neyê bikaranîn û dewrî zarokan nebe, ji xwe wê gavê mirina wî nêzîk dibe û Ruhstîn li ko be, dê li derîyê wî bixe. Rewşa kurdan a taybetî û pêlên asîmîlasyonê yên ko bi xezebeke nedîtî bi ser me de tîn, cîh li zimanê me teng kiriye. Ev tiştêkî pir eşkere ye. Lê bi ya min, zimanê kurdî herî pir noqan ji kurdan vala dike. Ji ber ko misogeriya berde-wamîya jîyana vî zimanî, bi helwêstên kurdan ve girêdayî ye. Lê ger her kurdek ji bo kurdî bi kar neîne, li mahneyekê bigere û zarokên xwe fêrî kurdî neke û bi vî awayî nifşên nuh bi zimanekî din mezin bibin, wê gavê ji êrîşên asîmîlasyonê bêtir, yên ko cîh li kurdî teng dikin û bêhna wê diçikînin, kurd bi xwe nin.

Tendensên ko kurdî piçûk dibînin jî di vî warî de, roleke mezin dileyizin. Yên weha difikirin, kurdî mîna zimanê nexwendîyan, zimanekî “prîmîtîv” dibînin. Dibe ko gelek ji wan bîst- bîst û pênc salan li dijî asîmîlasyonê peyivîbin û belkî hin ji wan jî ji ber vê yekê, deh-panzdeh salan di hefsê de mabin, lê hê jî li mala xwe bi kurdî napeyivin û wan şertan ji ortê radikin ko zurîyetên wan bikaribin vî zimanî zindî bihêlin.

Îcar, gelo sûcê zimên e, an sûcê xwedîyên zimên e?

Hin jî henin, ji wan heye ko ew navend in û hertiştên din jî li dora wan digerin. Gava kêmanîyek li ba wan peyda bibe, ji xwe divê li ba herkesî hebe. Li gora wan, pîvan ew bi xwe nin. Dinyaya mirovên weha pir piçûk e. Ew hew xwe dibînin. Di pencereyêke pir piçûk re li derve dinihêrin, ji ber vê yekê, nikarin rastîya ji derveyî xwe bi hemû ebatan bibînin. Di pirs-a zimanê kurdî de jî meylên weha tîn dîtin. Mirovên weha gava kurdîya wan têrê nake, ji wan heye ko kurdî têrê nake. Ji ber ko ew egosentrîst in

û dibêjin qey kurdî bi zanebûna wan ve sînorkirî ye. Li gora wan, ger kurdîya wan qels be, ji xwe ev ji ber “qelsbûna kurdî” tê.

Lê li gora tiştên li jorê jî hatin gotin, problema mezin ne ji zimanê kur-

dî ye, ji wan kurdan tê ko zimanê xwe bi kar naînin, zarokên xwe fêrî zimanê xwe nakin, an jî çareyekê ji bo qelsîya xwe ya di warê kurdî de, peyda nakin. Yanî ger mirov bi awayekî din bibêje, di têkilîyên kurdan û kurdî de, seqetîyek heye ko wan ji şûra neteweyî bi dûr dixîne. Kurd roj bi roj hejmara qadên ko kurdî tê de bi kar tînin, kêr dîkin. Her ko diçe, cîh li kurdî tengtir dibe û hejmara kurdên ko di jîyana xwe de, zimanekî din di şûna kurdî de bi cîh dîkin, zêdetir dibe. Pirsê bingeşê ev e û divê em teşhîsa xwe şaş danînin. Ji ber vê yekê, ez dibêjim ko di eslê xwe de, derdê herî mezin ne zimanê kurdî ye, helwêsta kurdan e, kurd bi xwe nin. Zimanê qels tune ye, lê kurdên “qels” pir in.

Hevoksazî di ser hertiştî re ye

Pirsê hevoksazîyê yek ji wan pirsan e ko divê mirov di warê wergerê de jî derxîne pêş. Ji ber ko wergêr bi piranî ji tunebûna gotinan gazindan dîkin û ji ber vê digihêjin qenaetekê ko kurmançî ji bo wergerê pir qels e. Ji xwe, min li jorê dîyar kir ko zimanê qels tune ye. Îcar ez ê ji alîyê tiştê di zimên de herî bingeş ve, li ser vê pirsê bi awayekî din rawestim û rola hevoksazîyê binivîsînim. Sedema vê pêwîstîyê ew e ko gelek mirov henin ko serên xwe bi hîlbijartina gotinan diêşînin û ji wan heye ko di zimên de tiştê herî bingeş bikurdîbûna gotinan e. Yanî li gora wan, ger wan gotinên bi kurdî bi kar anîn, ji alîyê kurmançîbûna nivîsê ve, tu mesele namîne. Ji ber vê yekê, hewil didin ko gotineke biyanî jî di nivîsên wan de neyê bikaranîn. Ez dixwazim fikirên xwe bi awayekî pir kurt binivîsînim û mînaqeseya vê pirsê ya bi awayekî firehtir, ji nivîseke din re bihêlim. Di zimanekî de, hemû tişt giring in. Lê di nav van hemû tiştên giring de, ya herî bingeş, hevoksazî ye; yanî qaîdeyên avahîya hevokên wî zimanî nin, tahma wî zimanî ye, di hevokan de, prensîpên pêwendîyên gotinên wî zimanî nin... Ger we hevoka xwe li gora hevoksazîya wî zimanî ava kir, ew tê wê mahneyê ko hûn bi wî zimanî difikirin. Heta ko hûn rîayetî hevoksazîya wî zimanî bikin, hemû gotinên ko hûn di avakirina hevoka xwe de bi kar bînin, ji zimanekî biyanî hatibin wergirtin jî hevoka we dê hevokeke kurdî be. Bo nimûne; niha ez ê sê gotinên erebî hîlbijêrim û di avakirina hevokekê de bi kar bînim:

134

Qunbele: bombe

Met'em: aşxane, restorant

Fecirî: teqîya

Nimûne: Qunbele li met'emê fecirî: Bombe li aşxaneyê teqîya.

Tevî hersê gotinên erebî jî ev hevoka me hevokeke kurdî ye. Ji ber ko pêwendîyên hersê gotinên erebî, ne li gora hevoksazîya erebî, lê li gora hevoksazîya kurdî hatin danîn. Lê ez ê vê carê gotineke biyanî jî bi kar neînim û ji çend gotinên xwerû kurdî hevokekê ava bikim.

Gotinên ko ez ê bi kar bînim, ev in:

Ez

hez

dikim

gelek

ji

vî

karî

Hevoka min a nimûne jî weha ye: Ez hez dikim gelek ji vî karî.

Weke hûn jî dibînin, hemû gotinên hevoka min, bi kurdî nin, lê hevoka min ne hevokeke kurdî ye. Ger ez bi awayekî din bibêjim; her çi qasî malzemeyên wê li fabrîkeyeke kurdî hatinin çêkirin û ji dikaneke kurdî hatinin kirîn jî hostetîya ko hatiye bikaranîn, ne hostetîya kurdî ye. Yanî ev hevok bi gotinên kurdî, lê ne li gora qaîdeyên hevoksazîya kurdî hatiye avakirin û ji ber vê yekê jî ne hevokeke kurdî ye. Bi vê yekê jî baş dîyar dibe ko bi gotinên xwerû kurdî bi tenê hevokeke kurdî nayê çêkirin. Divê em hevoksazîyê di ser hertiştî re bigirin. Lê divê ev neyê wê mahneyê ko ez ji bo avakirina hevokan, gotinên biyanî pêşnîyar dikim. Na! Ez bi xwe ne purîst im, lê ez pir hewil didim ko gotinên xwerû bi kurdî bi kar bînim û heta ko ji min tê jî ez bi kar tînim. Qesda min bi tenê ew e ko ez ya herî giring dîyar bikim.

Gelek gotinên farisîya ko îro mirov pê dipeyivin, ji ber sedemên dîyar, gotinên erebî nin (qesda min koka wan erebî ye), lê em dîsa jî jê re dibêjin, farisî. Ji ber çî? Ji ber ko ew gotinên erebî li gora hevoksazîya farisî

135

bi hevdu ve tînin girêdan û hevokên farisî pêk tînin. Ger gotin elementa herî giring bûya, îro divê me tu kesî behsa farisî nekira. Ji ber ko farisî ji alîyê gotinên erebî ve hema hema hatiye dagirkirin. Lê heta ko di hevokan de, hevoksazîya farisî ya taybetî bê paraztin, tu kes dê ji wan hevokan re nebêje, hevokên erebî. Ger mirov li van nimûneyan binihêre; “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir”, “Turistik tesisleri”, “Ziraat Bankası”, “İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi”, “İçtihat kararı”, “Tıp Fakültesi”, “haddi hesabı”, “kâr payı” “istihbarat şefi”, “istihkam sınıfyı”, “istişare heyeti” “kaptan pilot” “emanete hiyanet” û bi qasî malzemeyên ferhengekê gotinên din... Gelo kîjan ji wan bi tirkî ye? Lê kombînezona wan bi tirkî ye

Ger îro em gotinên almanî û îngilîzî ji swêdî derbixin, swêdî hema hema dê lal bimînin. Lê di hevokan de, pêwendîyên gotinên almanî û îngilîzî mîna yê hevokên herdu zimanan çênabin, ew li gora qaîdeyên hevoksazîya swêdî, pêwendîyan bi hevdu re datînin û bi vî awayî hevokên swêdî çêdikin.

Ji ber vê yekê, ez ji wergêrê/a kurd re dibêjim, wergerîne, gava te hin gotinên zimanên biyanî jî bi kar anîn, zêde netirse! Ji ber ko ya herî girîng ew e; tu ji mentiqê zimanê kurdî veneqetî, hevoksazîya kurdî biparêzî û nivîsê bixî kirasê kurdî...

Werger û tîpguhêzî

Ji ber ko nivîsên kurmançî bi çend elfabeyan henin, divê em giringîyekê bidin tîpguhêzîyê jî. Lê em gelek çaran tîpguhêzîyê û wergerê tev li hevdu dikin. Ji ber vê yekê jî girîng e ko mirov di vî warî de zelalîyekê peyda bike. Her çî qasî hin henin ko gava wergerê li gora misteweya wergerê dabeş dikin, tîpguhêzîyê tê de dihesibînin jî ez ji rastbûna wê zêde ne ewle mim. Ger ez ji alîyê wergera form û naverokê ve lê binihêrim, ez ê jê re nebêjim werger. Lê gava ez mîna hinan bikim û ji alîyê wergerandina tîpan lê binihêrim, dibe ko ez jê re bibêjim wergera tîpan. Di tîpguhêzîyê de -ji xwe ji navê wê jî tê fahmkirin- tîpên tekstê tên guhertin. Yanî gava mirov nivîsekê ji sîstemeke nivîsandinê diguherîne sîstemeke nivîsandinê ya din, mirov tîpguhêzîya wê nivîsê dike, yanî translîterasyona wê dike. Loma jî gava mirov nivîseke kurmançî ya ko bi elfabeya kirîlî hatiye nivîsandin, li gora elfabeya latînî diguherîne, mirov wê ji alîyê naverok û formê ve wernagerîne, lê tîpên wê diguherîne. Ev kar jî tîpguhêzî ye.

136

Wergera ko ez behsa wê dikim ew e ko mirov nivîsê ji zimanekî dike zimanekî din. Baş e, ger werger ew hiner be ko di navbera du zimanan de pêk tê, gelo gava mirov nivîseke bi soranî dike kurmançî, mirov çî dike? Rast e, mirov nivîseke soranî ji sîstemeke nivîsandinê diguherîne sîstemeke din. Lê ma mirov tîpan bi tenê diguherîne? Ji ber vê yekê, bi ya min, karê ko nivîsekê ji soranî dike kurmançî, werger bi xwe ye. Ji ber ko di vê rewşê de, mirov ne hew tîpên sîstema nivîsandina erebî dike tîpên latînî, mirov hevokên nivîsê li gora qaîdeyên gramatîkeke din ava dike. Heta gelek çaran divê li hemberî gotinên soranî yên kurmançî bîr peyda kirin û gelek çaran gava eynî gotin di herdu zaravayan de, di eynî mahneyê de bîr bikaranîn jî mirov mecbûr e ko wan li gora fonetîk û rastnivîsandina kurmançî binivîsîne. Yanî mirov di herdu halan de jî ji soranî werdigerîne kurmançî.

Ferqa di navbera soranî û kurmançî de heye, ji ferqa navbera swêdî û norweçîyê bêtir e. Lê tevî vê yekê jî gava mirov nivîsekê ji swêdî dike norweçî, mirov wê werdigerîne. Îroj, tu kes behsa zaravayên Skandînavyayê nake, lê behsa zimanên Skandînavyayê yên cuda tê kirin. Loma jî divê em bi xwe zor nînin û vê yekê mîna wergerê binirxînin. Hin mirov dikarin weha bipirsin, ma ger werger di navbera du zimanan de çêdibe, wê gavê kurmançî û soranî du zimanên cuda nin? Çî ziman e û çî zarava ye, tu kes nikare defînîsyoneke zelal pêşkêş bike. Gelek çaran ne pîvanên ziman-

nasîyê, lê pîvanin din dibin sedem ko du zaravayên berê mîna zimanekî dihatin dîtîn, lê ji demeke û pê ve, êdî mîna du zimanên cuda tînin. Serboxirwetî berîya çend salan mîna zimanekî dihat zanîn, lê niha em dibêjin, zimanê sirbî, zimanê xirwetî û hwd. Gelo ev guhertin li gora pîvanên zimannasîyê çêbû? Na! Ji ber vê yekê jî gava mirov li ser girêdanên kurmancî û soranî dipeyive, divê mirov xwe nexwe qaliban û gelek faktorên ji derveyî zimannasîyê jî bibîne û dû re bigîhêje qenaetekê. Loma gava em dibêjin, kurmancî û soranî zaravayên zimanekî nin, pîvanin me yê din henin ko bingehê nixandina me pêk tînin. Tevî vê jî divê em zanibin ko ev mînaqeseyê kûr dixwaze û di çarçoveya vê nivîsê de hilnayê.

Neheqîya li hinerê wergerê û li jinan dibe

Hin dibêjin; » Werger weke jinekê ye. Ger xweşik be, ne sadiq e, ger sadiq be, ne xweşik e.« Ev ji alîyê ve, bi giştî li jinan û bi taybetî jî li jinên

137

xweşik heqaretek e û ji alîyê din ve jî neheqîya li wergêran bi xwe ye. Li gora vê îdfayê, nivîsa orîjînal mêr e û werger jî jin e û loma jî werger xwe çî qasî bixemilîne û li dora xwe here û were, sêdaqata wê ew qasî kêmbê dibe. Li gora wan, çare ji sêdaqata wergera xweşik re tune ye. Lê dîroka wergerê nîşan daye ko werger tevî hin qusûrên di sînôrên qebûlkirinê de hiltên, dikare hem xweşik be û li gel taybetîyên xwe yê wergerê, sadiq be jî. Sêdaqata wergerê ne ji bo xatirê nivîsa orîjînal bi tenê, herweha ji bo xatirê xwendevanên zimanê wergerê ko xwe dispêrin wergêran jî gelekî giring e. Lê navê wê li ser e; werger. Ji ber vê yekê, di hinerê peydakirina balansa nav du zimanên cuda de, wergera hem xweşik û hem jî -tevî qusûrên ko 'ilmê wergerê qebûl dike- sadiq bi hevdu re derkeve ortê Ez di warê wergerê de, şikên henin fêhm dikim. Ez bi xwe jî li wergerên pir xerab rast hatimim. Lê em li vê derê, wergera cidî û wergêrên xwedîşîyan mînaqesê dikin. Li vê derê, hewildana min ji bo wê ye ko em ter û hişk bi hevdu re neşewitînin, ne ko paraztina wergerên xerab e.

Wergêr û nivîskar

Karê wergerê ji alîyê pisporîyê ve mîna nivîskarîyê ye, di warê zimên de zanîneke kûr dixwaze. Dibe ko şîyana wergêr a afirandinê bi qasî ya nivîskêr ne xurt be, lê tiştê heye ko bivê nevé divê pê re hebe, ew jî şîyana bikaranîna zimên e. Li gora min, yek ji wan ferqên bingehî yê di navbera wergêr û nivîskarîyê de ev e û divê mirov vê yekê tu carî di ser guhên xwe re neavêje. Werger bûyereke e ko di qada civakî de, di navbera mirovan de çalakîyê ragîhandinê ye û di qada kesî de jî du tiştên cuda wergêrî/ê di quncikê de asê dike; ji alîyê ve nivîsa zimanê orîjînal dixwaze wergêrî/ê tîxe bin kontrola xwe û ji alîyê din ve jî qaîdeyên sîstema zimanê wergerê. Loma jî karê wergêrî/ê ew e ko di navbera du

bûyerên cuda de balanseke peyda bike. Lê nivîskar ji vê zehmetîyê azad e.
Wergêr û zanîna zimên

Pîvanên ji bo wergêrên zimanên din tên bikaranandin, ji bo yên kurdî jî derbas dibin. Ji ber vê yekê, divê wergêr berîya hertiştî, di warê rêziman, hevoksazî û stîlîstika kurmancîya nivîskî de xwedîyê/a zanîneke pir baş be. Ev xusûsiyet di ser hertiştî re ye. Ji bo karê wergerê, ya herî bingeh ew e; bêyî wê nabe. Ev taybetîya ha, di pêvajoya wergerê de bi mirov re çên-

138
abe. Dibe ko di pêvajoya wergerê de, ev taybetî xurttir bibe, lê ji bo destpêkirina vî karê ko pisporîyekê dixwaze, berê ev taybetî pêwîst e. Yanî divê piştî ko mirov di warê zimên de xwe amade kir û piştî ko ev taybetî li ba mirovî çêbû, mirov dikare dest bi karê hinerê wergerê bike.

Ji derveyî zanîna zimên, taybetîyeke din, an şîyaneke din jî heye ko divê bi wergêrî/ê re peyda bibe. Ew jî ev e; gava mirov di nivîsê de tiştek fêm nekîr, divê mirov di destpêkê de, ji nivîskarê/a nivîsa orîjînal nekeve şikê ko ew tiştên bêmahne dinivîsîne. Ji berdêla wê, divê mirov wê şîyana xwe derxîne pêş ko mirov bi xwe ew fahm nekiriye. Yanî divê şîyana têgîhiştina netêgîhiştinê bi mirov re hebe û divê li ba wergêran berîya şikê, hisên rêza li hember nivîskarê/a teksta orîjînal peyda bibin. Ev bi qasî zanîna zimên ne giring be jî jê ne kêmîr e. Gava ev taybetîyên ha bi hevdu re, bi mirov re peyda nebin, divê mirov ne xwe li wergerîyê bike bela û ne jî têkeve tora wê. Hin xusûsiyetên din henin ko li gora zanîna ko min li jorê anî zimên, ne ew qasî giring in. Ji ber ko gava xusûsiyetên li jorê hatin nivîsandin, bi mirovî re peyda nebin, ji xwe, xusûsiyetên din hebin jî şertên wergêrbûnê pêk nayên.

Gelek caran weha ye ko mirov bi zimanê orîjînal pir baş dizane û ji ber wê yekê ye ko mirov dibêje qey mirov dikare wergerîne zimanekî din. Helbet, zanîna di warê zimanê orîjînal de, pêwîst e. Bo nimûne; gelek kes henin ko bi tirkî baş dizanin, li malên xwe jî fêrî kurdî bûnin û bêyî ko li ser zimanê kurdî baş bixebitin û zanînen di vî warî de henin werbigirin, divê qey ew ê bikaribin ji tirkî wergerînin kurdî. Ji ber ko ew weha bawer dikin ko zanîna wan a tirkî têrê dike. Lê tevî vê jî ev bawerî şaş e. Ji ber ko zanîna herî kûr ji bo zimanê ko mirov dê wergerîne pêwîst e û gava mirov herdu zanînan bide ber hevdu, ev ji zimanê ko mirov jê werdi-gerîne jî giringtir e. Bo nimûne li Swêdê, gava mirov bixwaze di warê wergerê de bibe desthilatdar, mirov miracaetî dezgeheke taybetî dike. Wê gavê divê mirov dîyar bike, bê mirov dê ji bo kîjan zimanî bibe desthilatdar. Yanî bo nimûne; mirov dê ji swêdî wergerîne kurdî, an jî ji kurdî wergerîne swêdî. Ji ber ko imtihanên wan cuda nin, ji bo her yekê imtihanekê taybetî heye. Mirovek dikare bi swêdî pir baş bizanibe, lê tevî ko kurdîya wî mirovî baş be jî di wê de, bi qasî swêdî ne şareza be. Ew mirov

dibe ko dikare ji kurdî wergerîne swêdî, lê nikare ji swêdî wergerîne kurdî. Hin wergêr dikarin hebin ko bi salan desthilatdarên wê bin ko ji swêdî werdigerînin kurdî, lê desthilatdarîya wan ji bo nivîsên ji kurdî werdirin

gerin swêdî tune bin.

Ger mirov dê bibe wergêrê/a nivîsên herdu zimanan, bo nimûne, ger mirov dê ji swêdî wergerîne kurdî û ji kurdî wergerîne swêdî, wê gavê divê mirov herdu zimanan pir baş bizanibe û li ser vî bengê, desthilatdarîya wergera herdu zimanan werbigire. Ev ji bo wergêrên resmî derbas dibe.

Li gora min, ya herî baş ew e ko mirov berê wergerîne zimanê xwe yê bav û kalan (ji qewla hinan, zimanê zikmakî). Ji ber ko mirov zimanê xwe bi her awayî baştir dizane. Ev divê neyê wê mahneyê ko wekî din nabe. Belê, wekî din jî dibe. Lê li gora min, ya baş, ya herî îdeal ew e ko zimanê mirov ê duduyan bibe zimanê orîjînal, yanî zimanê nivîsa ko dê bê wergerandin û zimanê mirov bi xwe jî zimanê wergerê be. Mirov ê ko nuh dest bi vî karî bike, ji zimanê xwe dest pê bike, yanî berê wergerîne zimanê xwe dê baştir be. Lê mixabin, ev li ba kurdan bi awayekî pir berevajî pêk tê. Ji ber ko problema gelek kurdan a herî mezin ew e ko ew bi zimanê xwe pir baş nizanin. Ev jî di vî warî de, taybetîya rewşa kurdan dîyar dike.

Tiştêkî din jî heye ko divê ew jî bi kurtî bê dîyarkirin; wergêr hem pisporên zimên û hem jî pisporên beşekî jîyanê nin. Bo nimûne; ger mirov wergêrê/a beşê hiqûqê be, divê mirov li gel pisporîya zimên bi giştî, di warê zanebûna hiqûqê de jî pir baş be. Ger mirov wergêrê/a bazara kar be, divê mirov li gel zanebûna zimên, qanûn û termînolojîya li wê qadê derbas dibin jî baş bizanibe. Yanî mirov wergêrê kîjan beşê jîyanê be, divê mirov digel zanebûna zimên, xwedîyê/a zanebûna prensîp, qanûn û termînolojîya wî beşê be jî.

Meslek û hobî

Hin wergêr henin, berî wergerê, pirtûka ko dê wergerînin ji serî heta binî dixwîne û dû re dest bi wergera wê dikin. Lê hin jî henin, pêwîst nabinîn ko berê giştî bixwînin, hema raste rast dest bi wergerê dikin. Li gora wan, ji ber ko ew profesyonel in û li gora karên ko dikin, pereyan werdigerin û bi wan pereyan debara xwe dikin, tu lukseke wan a weha nîne ko berê bixwînin û dû re wergerînin. Ew bi vî awayî naxwazin eynî karî du caran bikin. Ji ber ko ew di pêvajoya wergerê de, ji xwe dixwînin. Dû re -gava bo nimûne ger pirtûkê werbigere kurdî- ji bo kirasê kurdî tam lê bibe û uslûb tam bibe uslûba kurdî dixwînin û cara dawîyê jî ji bo teshîhê

140

dixwînin. Yanî bi vî awayî, wergêrekî/e profesyonel ji xwe bi kêmanî, sê caran dixwîne. Wergêrên profesyonel ji hin deveran, bo nimûne ji

weşanxaneyan bi heqê xwe kar werdigirin û li gora karên ko ji wan tîn xwastin dixebitin. Carinan jî çend karan bi hevdu re werdigirin û dema qedandinê jî dîyar e. Ji ber vê yekê, gelek xwezayî ye ko awayê xebata wan jî cuda be.

Wergêrên ko bi vî karî xwe xwedî nakin, piraniya caran ew ê kîjan pirtûkê wergerînin, ew bi xwe biryarê didin û ji ber vê yekê jî hem ji aliyê hîlbijartina berhema ko dê bê wergerandin azadtir in, hem ji aliyê demê ve bêhna wan firehtir e û hem jî ji aliyê awayê xebatê ve luksa wan heye ko berîya ko wergerînin, berhemê carekê, an du caran bixwînin.

Bila kes nefikire ko wergerên wergêrên profesyonel hertim ji yê îdeel baştir in. Ji ber ko ji bo wergêrên profesyonel, ev karekî ticarî ye, ji ber vê yekê, ew gelek caran ji bo karên xwe di dema xwe de biqedînin, mecbûr in ko bi lez û bezê bixebitin. Ev jî carinan tesîrê li qalîteya wergêrê dike. Ji xwe, em gelek caran li wergerên bêhûrbijar rast tîn. Lê divê ev neyê wê mahneyê jî ko wergerên îdeel ji yê profesyonel baştir in. Li herdu alîyan jî hem wergerên biqalîte û hem jî yê di ser guh re hatinin avêtin henin. Li vê derê, tiştê heye ko divê ji bo herdu alîyan bingeh be, ew jî zanîna di warê zimên de ye. Mirovê/a ko ne desthilatdarê/a wî zimanî be ko dê berhemê wergerîne, weke min berê jî behs kir, divê xwe li vî karî ranekişîne.

Ji ber ko carinan hin dibêjin, min wergerandiye, ji kerema xwe re li zimanê wê binihêre û rast bike. Gava mirov lê dinihêre ko kiras ne kirasê kurdî ye, wê gavê dibêjin, kurdîya me zêde ne xurt e, lê hêdî hêdî çêdibe. Divê em hewil bidin ko wergera kurdî ji vê belengazîyê rizgar bikin û yê kurdîya wan ne xurt be, ji kerema xwe re, kengî kurdîya wan xurt bû, bila vegehin vê meydanê, da em bikaribin wê gavê feydeyê ji karên wan bibînin û kurdî jî bi keda wan geştir û şêrîntir bibe. Ji ber ko berîya karê wergerê, karekî wan î din heye ko divê kurdîya xwe pêş de bibin û gava gîhaştin wê qonaxê ko zanîna wan a kurdî têra wergerê dike û ger ew jî dixwazin vî karî bikin, bila dakevin çada vî hinerî û pîreyên navbera kulturen ava bikin. Di warê wergerê de, rêya herî baş ew e ko divê em ji bo profesyonelkirina vî karî bi awayekî cidî bixebitin.

141

Divê em bi xwe rûmetê bidin zimanê xwe û prestîja wî bilind bikin

Ji bo vê yekê jî werger pêwîst e. Yek ji wan sitûnan werger e ko divê em xwe bispêrinê. Loma divê kurd bi awayekî pir cidî li ser wergerê rawestin. Divê em rûmetê bidin zimanê xwe û nehêlin ko li gora zimanên din, bi kêmanî di jîyana me de, têkeve dereceya duyem. Ger em weha nekin, wê gavê heqê me tune ye ko em xweşbîn bin. Wê çaxê, gava em îdîa dikin û dibêjin, em ji bo nasname û kultura xwe tédikoşin, ji naveroka xwe bêpar û weke sloganeke vit î vala dimîne. Heta weha be, em sedsalî jî di ber

xwe de bidin, û di wê berxwedanê de, nêvîyê me jî tê de here, ji yên mayî re tu mîras namîne ko pê şêxsîyeta xwe ya neteweyî xurttir bike.

Divê zimanê me li ba me, nemaze jî li hember erebî, tirkî û farisî, xwedîyê prestîjeke taybetî be. Divê prestîja tu zimanî, li ba me ji ya zimanê me ne zêdetir be. Ger em weha nekin, ji berdêla zimanê xwe, prestîjê bidin zimanên din, kurdîya me dê nikaribe xwe li ber wan bigire û ew ê bi destên me têkeve rewşeke xerab. Ne hew asîmîlator, helwêstên di vî warî de henin jî tesîrê li pêvajoyê dike.

Wergêr pêwîstîyek e, lê ji bo kurdan, awayekî lêbixwedîderketinê ye û li dijî asîmîlasyonê jî keleheke me ya xurt e. Gava ji tirkî, erebî an farisî pirtûkek wergerîya kurdî, divê em nebêjin »Ez dikarim vê pirtûkê bi zimanê wê yê orîjînal bixwînim. Ji ber vê yekê, ne hewce ye ko ez wergera wê ya bi kurdî bixwînim«. Ger em weha bikin, wê gavê, kurdî bi tenê ji wan kesan re dimîne ko ji derveyî kurdî bi tu zimanên din nizanin. Ev ji bo zimanên xwedîyên dezgehên in û misogerîya berdewamîya wan di misteweya dewletan de hebe, dibe ko ne pirseke zêde giring be. Lê ji bo kurdan û ji bo kurdîya ko hin dixwazin wê rojekê berîya rojekê gor bikin, helwêstên taybetî pêwîst in. Hinerê wergerê di vî warî de jî sitareke me ya mezin e ko divê em xwe lê bigirin. Lê berîya wê, divê li ba me, prestîja wergera kurdî pir bilind be.

Gelo ger nivîskarên kurd bibêjin, »Xwendevan bêtir bi tirkî, erebî an farisî dizanin, em ê bi wan zimanan binivîsîn«, wergêrên kurd bibêjin; »wergera bi tirkî, erebî an farisî hêsantir e, mirov di warê termînolojîyê de, tu zehmetîyan nakişîne. Ev ziman hêsantir in, em ê wergerînin van zimanan«; ger sîyasetvanên kurd bibêjin; »Ya giring mesaja me ye. Em dû re dikarin li ser pîrsa zimên rawestin“ û bi vî awayî, zimanên jîyana me ya sîyasî, her zimanên biyanî bin, ma tu çirûskên hêvîyê dê di pêşeroja me

142
de xuya bibin? Ji bo ko em di derheqê pêşeroja xwe de, mişt bi hêvî bin, divê em prestîja zimanê xwe, di jîyana xwe de, di jîyana kurdan de bilindtir bikin û di vî warî de hinerê wergerê jî xwedîyê roleke mezin e. Wergêrno, ji bîr nekin ko kurdî erdekî bêav e û hinerê wergerê çemekî boş e diherike! Wergerînin! Nemaze ji tirkî, erebî û farisî wergerînin! Hûn dikarin pirtûkên ko ji zimanê wan wergerîyanin kurdî nîşanî wan kesan bidin ko dibêjin; »Kurdî tune ye, ger hebe jî formeke zimanê me ya xerabe ye.“ Ji wan bipirsîn, bê ka çi ji wan fêhm dîkin. Îcar yên ko kurdî înkâr bikin, wê gavê di serî de kultura xwe înkâr dîkin, hem berhem û hem jî nivîskarên wan berhem bi xwe înkâr dîkin. Helbestvan û nivîskarên ko wergerên berhemên wan bi kurdî hebin, nikarin bibêjin kurdî tune ye. Ger ew bibêjin jî xwe înkâr dîkin. Di vê mahneyê de, wergera kurdî ya li dijî asîmîlasyonê mertalek e, li dijî înkarkirinê jî şûrek e. Divê baş bê zanîn, kurdîya ko bû mijarê wergerê, êdî nema dikare mî-

na berê bimîne. Ji ber ko werger pêşveçûneke bileztir li ser zimanê wergerê ferz dike. Werger zorê dide sînoran û zimanê wergerê tevî kultura wergerê, bi gelek kulturên cuda, awayê fikirandin û têgîhiştinên cuda cuda re rû bi rû dike. Divê zimanê kurdî ji vê îmkanê bê par neyê hiştin. Her çi qasî di kurdî de mînaqeseyên li ser wergerê, ne pir kevin in jî em dibînin ko tradîsyoneke wergerê hêdî hêdî li ba me jî bi cîh dibe. Ev hêvîyê dide mirovî. Lê ji bo ko werger bi fonksiyoneke temam tesîra xwe dîyar bike, divê em di vî warî de, baş agahdar bin û her sal bi kêmanî bi qasî ko em dinivîsînin, an jî du qatê nivîsandinê, ji zimanên biyanî wergerînin kurdî. Bila wê gavê, kurdî di meydana danûstendina çand û zimanan de, bi serbilindî here û were û bila wergêrên vî zimanî pîreyên mezin ava bikin, da ev ziman jî xwe pê bigîhine her deverên cîhanê.

(Nûdem- hejmar:38, Nefel.com, Kurinfo.dk)

143

**

BI KURMANCIYA GEWR

rojen barnas

bend û nivîs

(1979-2001)

Rojen BARNAS

Bi kurmanciya gewr

Enstîtuya kurdî ya Parîsê

© Rojen BARNAS

BI KURMANCIYA GEWR

(Bend û nivîs / 1979-2001)

ISBN: 2-908416-19-0

Rojen BARNAS

BI KURMANCIYA GEWR

(Bend û nivîs / 1979-2001)

Pirtûkên Rojen Barnas ên çapbûyî:

1. Li Bandeva Spêde (şî'r)-1979
2. Heyv Li Esmanê Diyarbekirê (şî'r)-1983
3. Milkê Evînê (şî'r)- 1995
4. Hingê (kurteçîrok)- 1997
5. fî'r -1- (berhevoka 1 û 2 yan)- 2002

NAVEROK

Pêşgotin	7
1. Vexwendin	9
2. Xwendina bi zimanê kurdî	11
3. Çend bermayeyên mîtolojîk	15
4. Di xusûsa ziman de şêla siyasî	19

5. Di nav çandeya gelêrî de hin hêmanên mîtolojîk . . .	22
6. Tengasiya me û mefermendî	28
7. Sergiranî û kêşmekêşî	31
8. Rastnivîsîna kurdî	35
9. Li ser Bateyî çend gotin	41
10. fiairê ronahî û hişyariyê Cegerxwîn	47
11. Edebiyat û rewşa me ya îroyîn	77
12. Serbilindiya berxwedan û biserketînê	95
13. Dêrsim û dersên ji Dêrsimê	101
14. Rewşa edebiyata kurdî li Ewropayê	107
15. Mîr Celadet Alî Bedirxan	117
16. Pêşeroja edebiyata kurdî	121
17. Gotin û peyivîna bedew: fiî'r	127
18. Îsa fians û rojnameya "Silvan Sesi"	131
19. fierefnameya bi kurmançî û bîra me ya milî	139
20. Yêrêvan xeber dide	147
21. Qedera kurmançiyê	157
22. Çend şaşiyên ku di kurmançî de tên bikaranîn	163
23. Edîb Karahan: "Ax gul im... gul im!"	171
24. Îstiqbal çi ye, pêşeroj an paşeroj e ?	179
25. Dehsaliya Nûdemê	183

Pêşgotin

Bi vê berhevokê bend û nivîsarên xwe yên ji 1979 î ta 2001 î yên ku di kovarên cihê cihê de û bi înzayên min ên cihê cihê hatine weşandin berpêşî we dikim. Ji van hin jê dibe bala herkesî bi eynî meroqê nekişîne, lê bi qenaeta min heryek cihê cihê û di tanga xwe de hê jî aktuel e.

Hunê bixweynin nexweynin, ewê li xweşa we here neçe; hunê biryara wê bidin, ne ez. Lê bi ya min ne bi tenê li gora şertên wê rojê, li gora şertên niha jî ew hê wek xwe rojane ne. Ji van bendan dibe ku ya li ser Cegerxwîn û "Edebiyat û Rewşa Me ya Îroyîn" bi hin kesan dirêj bên xuyankirin. Lê min ew bi zanîn kir: Ku meriv bi edebiyata klasîk, bi xisûsiyet û felsefa şa'irên me yên berî Cegerxwîn nizanibe dê meriv nikaribe hêjayî û rûmeta şa'iriya wî bizanibe. Min bi çavê an zihniyeta mamostayê edebiyatê mijarê da ber xwe û bi wî awayî nivîsî. "Edebiyat û Rewşa Me ya Îroyîn" jî bi wî awayî. Ez jê poşman nînim, berevajî bi wê hêviyê me ku ji bona xwendevanên ku

7

hewcedariya wan pê hebin mîna agahdariyek ansîklopedîk bi kar bê.

Ji aliyê ziman ve şaşiyên min hene an tune ne, li ser vê di

pêşgotina pirtûka xwe ya “fi’ir-I” de rawestîme, li vê jî wê mijarê carî nakim.

Hêvîdar im ku hun jê çêjek, lezetek hilînin.

Bi hêviya xweşî û geşiyê

Rojen Barnas

Îlon-2002

8

VEXWENDIN

Bê şik mîna her gel û neteweyên li dinê em jî xwedî çandekî ne. Zimanek, muzîkek, zargotinek (folklor), wêjeyek (edebiyat) me jî heye. Wekî her tiştî her bûyerê ew jî hewcedarên xwedîbûn û xwedîkirinê ne. Bi xwedîbûn û xwedîkirinê pêşve diçin, digihîjin, dikemilin.

Di warê ziman de bê fikare em dikarin bêjin ku kurdî di bersîvdana her diviyahiyên wêjeyî, siyasî, aborî û felsefî de têrkir û fereh e.

Kurdî di raçandina bêje û lêkeran de zimanekî zayok e. Di bêjezanî de xurt û dewlemend e, nemaze di bêjezaniya navdêrên kesdarî (muşexes) de.

Zimanekî bi xwedîkirin, di her warî de bi bikaranînê bitir dibe, digihîje. Ziman jî tişteki jîndar e; bi xwarin, vexwarin û xwedîkirinê dijî, bi filitandina ji êş û jandariyên xwe yê arizî bijûndar dibe.

Vejandina zimanekî digel zimanê axaftinê bi pêşvebirina zimanê nivîsandinê ye ku ev zimanê weşandinê û wêjeyê ye. Dirûvandî bîvê, ku ziman wekî sindanê hesinker be zimanê nivîskî jî nola çakûç û geran e. Sindanekî ku demeke dûr û drêj ji mizdana çakûç û geran dûr keve çawa ku biçilmise; zenga kev-nariyê û perpûta mirinê bavêje ser çavê wî, wisa jî zimanekî ku ji axaftinê rojane û bikaranîna nivîskî dûr bimîne herwisa dimerise, dikurise, diçilmise.

Hinek kes sedemê neaxaftina xwe ya bi kurdî bal bi têrnekirina zimanê kurdî ya ji bo serwextkirina daraz û daxwaziyên xwe ve grêdidin. Hin jê jî bi nefspiçûkiyek ji parsûstûrî, bi ber-

9
sîveke hêsan xwe difilitînin: “Em hatine xunifandin (asîmîle bûne)”.

Belê! “Nizanim, hêsanîya canim.”

Bê şik ev herdû bersîv jî ne di cih de ne û ji binî çewt in. Siyaset ji bo çare dîtin û bişkaftina gelş (mişkil) û pirsiyarên civakî tê kirin. Riyên bişkaftinê bi zimanê wê civakê tên gotin, tên ragihandin. Lê hin jê ji van siyaseterên me bi gel re

ne bi zimanê wî, bi zimanekî din dixwazin biaxifin: Bi zimanê fermayî.

Gengaz (mumkun) e ku meriv di bin nîrê lixwexunifandinê (asîmîlasyon) de bi zimanê xwe têr û tekûz nikaribe daxwaz û darazên xwe ragihîne, kesên pêşberên xwe serwest bike. Ev dibe ne ji akama (tesîr) lixwexunifandinê be, lê ji ber devokên pêwarî (lokal) be jî. Her ji çî sedemê dibe bila bibe, ma gelo divê ku em li berê destgirêdayî û stûxwar bimînin. Bêşik na! Divê em dest bavêjin vê pêvajoyê (sûreç), bi viyanek (îrade) xurt xwe ji vê tiraliyê dawêşînin. Vatînî (wazîfe/mukelefiyet) ya me ya mêjûyî ev e.

Gelo em li hêviya çî ne an kê ne ?..

Ku em bi zimanê xwe nenivîsînin, wêjeya xwe ya heyî venejînin, zimanê xwe yê nivîskî fereh nekin, pêşve nebin; ewê kî bê vejîne, fereh ke, pêşve bibe ? Ji kîjan bejê (qit'ayê), peleyê (ülke) ewê kî bên ?

Ev vatîniya me ye. Em kî ne: Ez im, tu î, ew e; karkêr e, xwendekar e, rewşenbîr e. Bi kurtayî em in.

Fermo! Werin em li hêviya we ne.

(Tîrêj, hejmar 1, 1979 [Serxas Arda])

10

XWENDINA BI ZIMANÊ KURDÎ

Pirtûk, kovar û rojnameyên bi zimanê kurdî ne bi domkirin bin jî ji 1963 vê de pir-hindik tînen weşandin. Jê tu yek jî li erdê namîne, gişt tînen frotin. Yê ku ji aliyê karbidestên ferma ve tînen berhevkerin ne tînen de.

Ez gelek rast lê hatime, nas an hevalên min ji van weşînekî kirîne, kêfxweşiya xwe diyar kirine, weşînekê kirine berîka xwe, riya malê girtine û çûne. Çend roj şûnda –ku dibêjim ne sê-çar roj, sih çil roj- min ji wan bi çavzêlkî pirsîye: “Gelo te ew pirtûk an kovar çawa dît ? Rexneyên te çî ne ?” An xwestine ji bersîvandîne birevin, an jî bersîvên wek “pir xweş bû, pir baş bû, lê min nexwend” dane. Dîsa min pirsîye: “Ji bo çî, çima te nexwend ?”. Îcar bi vî awayî pirsî min bersîvandîne: “Lo camêr gelek giran nivîsandîne. Divê rewşa me jî bidana ber çavê xwe, parîkî siviktir binivîsandîna.” an jî “lo heyra tu zanî ku kurmancî pir giran e, ne wek tirkî ye. Ez dikarim rojname an pirtûkek tirkî seranser bixwînim, lê hema ku dest bi xwendina kurmancî dikim êş digire serê min.”

Ez rast lê hatime, lê nizanî min we jî bersîvên wilo bihîstine ?

An hun jî rastî rewşên wiha hatine ?

Bi hêsanî xwendina zimanekî hin hêman û hoyan divê.

Îro, xwendekarekî xwendegeha destpêkî nikare ji rojnameyan “Cumhuriyet”, “Milliyet” an yekî wek vana bê lêartilîn, bi hêsanî bixweyne. Pakopîso bixweyne jî, lê ne gotar (makale) û nivîsarên wan ên ramanî û siyasî.

11

Îro em di warê tirkî de ji zanîngeh (üniversite) û ji xwendegehên bilind destûrdar bin jî di warê zimanê kurdî de bi piranî û gelemperî hê di gehîneka çîna (sinif) sêyem an çarem a xwendegeha destpêkî de ne.

Li Tirkîyê tu xwendegehê ku bi zimanê me hîndekarî bike, tune. Di xwendin û nivîsandinê de ji tirkî bi transformasyonê, di bikaranînê de jî em hewcedar in ji “ZANÎNGEHA DÊ û BAV” û ji dorhêla xwe bihewisin, hewisîna xwe xurt û qelew kin.

Gelek xwendevan wê bi bîr bînin ku gava meriv pirtûkek siyasî, aborî an h.w.d bi tirkî dixweyne tevî ku meriv bi wî zimanî çend xwendegeh qedandiyê dîsa jî ji bo hewcedariya serîlêdana di bin destê xwe de çend ferheng peyda dike.

Em çawa bikin, ferhengên çapkirî û têrkir ên zimanê me li Tirkîyê tune ne. Em hewcedar in bi xwe, bi xwedayinê lê bigerin, bihewisin.

Giraniya nivîsarekê ji çend sedeman dibin:

1. Ji giraniya mijara (mewzû) nivîsarê,
2. Ji lêvenebûyina xwendina wî zimanî,
3. Ji bêjeyên biyanî an yên nûbihîstî,
4. Ji bêserûberî an xwarovîçko bûna hevoksaziyê.

Di kovar an rojnamekê de ne gengaz e ku giştê nivîsaran ji bêserûberiya hevoksaziyê giran bin û neyên têgihîştin. Tê de çend nivîsarên sivik ên ku meriv têbigihîje himin wê hebin. Bi xwendina wan nivîsarên sivik hêdî hêdî meriv wê zîrekiya xwe ya xwendinê pêşve bibe.

Gelek xwendevanên ku bi hindikî destûrdarên xwendegeha bilind in, ewê bi bîr bînin ku rastnivîsîna (îmla) tirkî, ya îngîlîzî, ya almanî û ya fransîzî ji hev têvel têvel in. Herwekî wan, rastnivîsîna kurdî jî ji ya tirkî têvel e. Lewra kurdî zimanekî

12

tewangî ye, tirkî pêvekî ye. Bi çavê usûl û qayidên rastnivîsîna tirkî ku meriv li nivîsarên kurmancî binihêre, wê ser nekeve an jî dereng bi ser keve.

Bêjezaniya me giştan qels e. Çend kesên di bêjezaniya kurdî de xurt bê xuyankirin hebin jî ew wek kesên şaş ên di nêv koran de ne. Ew jî di hîmên xwe de bi kilûkêmasî ne, lê ne wek

yên din in.

Çare çi ye ?..

Çare qijilandina di donê xwe de ye. Her kes di hindava xwe de bi rêdana gengazî û keysa xwe, bi hedan û bi rikoyî, ji bona dewlemendkirina bêjezanî û bi frêqetî xwendina xwe bixebite, bixweyne. Îro riya sêyem mixabin tune.

Di hejmara 27ê Hawarê ya 15 Nîsan 1941ê de Mîr Celadet Bedirxan ewa digot: “Kuro eyb e, şerm e, fehit e. An hîn zimanê xwe bibin an mebejin em kurd in. Bê ziman kurdîti ji we re ne tu rûmet e, ji me re rûreşîke giran e.”

Ma ne we ye ? Ma zimanê Mele Mihemed Elî, Îsmet efendî û Felemezê şofêr yê di çîroka Flît Totanî ku di hejmara yekem de derket ji ziman e ?..

“Na weleh...”

(Tîrêj, hejmar 2, 1980 [Serxas Arda])

13

ÇEND BERMAYEYÊN MÎTOLOJÎK

Xatiya me ya Sarê hebû. Wextekî em gundiye hev bûn.

Xatiya Sarê hem jinebî bû û hem jî gelek pîr bû. Gelek gotinên xweş û kevnare, yê ku hê riyê tavê nedîtibûn di binê kîsikê wê de hebûn. Carcarina ku gazin ji bextê xwe dikir, digot:

- Ji me j' tirê me lega reş nekuştîye, tira reş nekiriye û aşûjina zebûniyan jî nediziye... ev çi bextê bi reş e ku di me geriya ?

Tebîî maneya dizîya aşûjinê û kirina tira reş hebû, lê kuştina lega reş çi bû ? Çima ne lega din ?

Xweş tê bîra min ku min di newala gundê me de rojek jûjîkî (jijo) girtibû. Bi kêf û şadî min ew anî malê, bi çi kul û halî.

Bi bavê xwe ve zelîqîm mîna mozeqirtikê ji bona ku serjê ke. Min bavê xwe razî dikir, diya min di me de derket, şeqamekê li bele-goşka min xist û pê re:

- Belqitiyê belqitî... Min ji te xêrê nedîtiyo! Tu diçî jûjî digirî ha...

Li bavê min zivirî:

- Sed wa'dê Xwedê li canê min bişkên, gava tu jûjî serjê kî a ku di vê malê de bimîne ne ez im. Ew zarok e fêma nake, ma tu jî fêma nakî ku jûjî seyid e ? Tu dixwazî malê li serê me xopan kî ? Belê seyidekî nû li gundê me zêde bûbû. Seyid Ebasê Sêrtî û seyid Cezayirê Serhedî hebûn heta niha li gundê me û zarokên wan. Lê seyidek nû derket: Seyid Jûjî. Min dotira rojê ji seydayê

xwe yê dersa Camiyê pirsî, wî jî ji min re seyidîtiya jûjî got, lê sedemê wê negot. Ji tirsî ez jî zêde bi ser ve neçûm. Ev pirs zemanek dûrûdirêj di mêjiyê min de bi tevdanî ma. Jûjî çima seyid bû ?

15

Wek vana çend tiştên xerîb jî hebûn. Marê reş ziyaret bû. Heta kalê min, ango bavê bavê min, ji ber rojek li pesarê marek reş kuştibû ji aliyê xeyberîyan ve hatibû hingaftin. Pîra min tim ji min re digot: "Nebî nebî tu têkilî marên reş bibî ! Kalê te sê roj di pey kuştina mar de bê êş û nexweşî ket û mir." Ahmedê cîranê me rojek kûsiyek girt û anî malê, dû re gazî Silêmanê Hevêdî kir û gotê: "Silêmano ! Xalê te ji Hevêdan hatiye, wa ye li mala me ye. Hun ne li malê bûn min ew li mala me ezimand." Em jî bi Silêman re çûn. Silêman çû menzela mêvanan kesî nedît. Ji Ahmed pirsî: "Ka xalê min ?" Ahmed ji binê dolabê kûsiyê ku li pesarê girtibû derxist, nîşan dayê. Tev bi hev re kenîn.

Çendekî berê çûbûm aliyê çiyê. Li deştê li dorûdorên milkan ji şelan qelawûz datînin da ku milk ji hev diyar bin. Ev qelawûz qelawûzên tixûbên (hidûd) milkan e. Li çiyê jî wisa qelawûz hene. Qelawûzên li çiyê ne ji şelan, lê ji kevîran e. Tiştêk dinê bala min li xwe kişand. Ji van qelawûzan tenê ne li dorûdorên milkan, lê di nav rezan de jî hebûn. Min ji hevrayê xwe yê çiyayî pirsî:

- Ev qelawûzên di nav rezan de ji bo çi hatine çêkirin ?

Kevîrên zêde yê di nav rez in dane hev an jî qelawûz in ?

Hevrayê min got:

- Cê ew ne qelawûz in, bavko.

Min îcar bi dest û tiliyan nîşan dayê.

Got:

- Erê, erê... Ew ne qelawûz e. Cê ew dêdwan e.

- Hela! Hela! Dêdwan jî çi teva ye ?

- Dêdwan, dêdwan e. Cê çiya, xeyberî, diz û xirab jê ditirsin. Cê nabînî di qama sirnotê mirovan de hatiye çêkirin. Cê qelawûz qasî çokê tune.

Min mesela dêdwan, ji gundiyan ku li wî gundî mêvan

16

bûm, pirsî. Di nav her rezî de dêdwanek hebû. Ji dûrî ve dirûvê tindirûsê merivan pê diket. Merivên xirab, xeyberî (wek cin û periyên), çiya jê ditirsin. Metelokek wê jî hebû; çiya li çiya dikir gazî, digotê: Ho çiyayo! Ma tu nîkarî wî rezê li qûntara xwe serû-

binê hev kî ? Ew qas ji xwe razî yî, pesnê xwe didî, tu nikarî bi rezekî ? Çiyayê lê hatiye bangkirin bersîv dida çiyayê bangkir: Bi Xwedanê şevûrojan ez dikarim di weşekê de serûbinê hev kim, lê fikara min ji wê dêdwana di nav de ye. Ne ji dêdwana di nav de biwa, serûbinê hev kirin karê weşek kurt bû.

***

Min çend bermayeyên mîtolojîk-ku bi bawerî û gumana min mîtolojîk in- di nav pergala çîrokek çêkirî de raberî we kir. Ev û gelek tiştên mîna van hene ku hun rast lê hatine. Di nav xwendayan de ji vana re “baweriyên vala (pûç) an jî îtiqadên batil” tên gotin. Tebîî mijara (mewzûya) me ne ev e, ku ka ev bawerî vala ne an rast in. Pêşbîra (meqsed) min ev e ku gelo ev bawerî ji bingeheke mîtolojîk dizên an na.

Ku em ji serî de pêve biçin:

- Kuştina lega reş,
- Seyidiya jûjî,
- Ziyaret (pîroz) bûyina marê reş,
- Xal û xwarzatiya kûsî û Hevêdiyan (Hevêdan li Qulpê eşîrek e)
- Rez parastina dêdwan û gelek tiştên wek vana ku di nav gel de hene. Hin ji vana dibe qedexeyî an pîroziya xwe di nêzîk de, di pey bûyerek de stendibin. Lê yê din bi piranî û gelemperî ji mêj ve hene û di nav kurdan de li her derî belav bûne. Ez di vana de rehek mîtolojîk dibînim an bermayeyiya dema totemîzmê.

17

Vê pîrsa ha tê bîra min: Ma gelo nabe ku têkiliya vî kûsiyê bi wî qewmê ku bi navê kûs/kûş/kûşî dihatin binavkirin re hebe. Di pirtûkên li ser dîroka kurdan de ji vî qewmî tê behskirin ku li dorhêla Behdînan cîwarî bûbûn.

Herwekî ku em tev pê dizanin hê jî Dîcle û Firat di nav gelê me de çemên pîroz tên zanîn. Pîrozahiya van çeman di dîne Îslamê de jî heye: Tê riwayet kirin ku di çûyina mîracê de Mihemed pêxember di behîştê de rastî xanîkî dibe. Di her rîknê vî xaniyê de çemek dizê. Pêxember ji Cebraîl dipirse, ev çi çem in. Cebraîl bersîvê didê ku yek jê Nîl e, yek jê Dîcle ye, yek jê Firat e, yê din jî Seyxûn û Ceyxûn e.

Pîrozahîke xwedeyî ya li ser Dîclê di mîtolojiya Yûnanî de jî heye. Xwede Dionysos dide ser dilketiya xwe Alphisiboia, nympha (perî) Asyayî. Alphisiboia xwe bi destê Dionysos ve bernade û ji berê direve. Tê ber çemekî. Dionysos dikeve têm-

tila pilingek, Alpheisiboia bo ji çem derbas bibe dikeve nav penc û hembêza piling ku ev piling Dianysos e. Ji vê hembêzbûnê Alpheisiboia ji Dionysos bi zarû dimîne û jê Medos çêdibe. Medos navê xwe li Medan, piling jî navê xwe li çem daniye ku yûnanî û ewropayî ji Dîcleyê re Tigris dibêjin. Tigris bi yûnanî piling e.

Bermayeyên mîtolojîk berhevkerin karekî pisporî ye.

Mîtolojî ne dîrok e û ne wesîqe ne ji bo dîrokek jî. Lê tê de hin ronahî û çirûskên têkiliya di navbera çandeyan, yên hêza xeyal-kirina afirandinê ya gelêrî hene. Nîma (sembol) yên mîtolojîk xwedîkîroxê pîşe û çande ne. Li ba dilê min divê ji alîkî ve em van bermayeyên xwe yên mîtolojîk berhev kin heta roja wê tê û digihîje ber destên pisporên xwe.

(Tîrêj, hejmar 2,1980, [Mihemed Qasim])

18

DI XISÛSA ZIMAN DE FIÊLA SIYASÎ

Îro çî bigire li giştî peleyên dinê ji hev veqetandina zimanê nivîsanê û ya zimanê axaftinê nemaye. Li her welatî, li her peleyî zimanekî heye; zimanê neteweyî.

Zimanê bilind an zimanê nivîsanê yê arîstokrat, jiyana xwe bi şoreşa bûrjiwazî qedand, tevî klasîzmê ket nav rûpelên dîroka vêjeyê. Bi biwêjêke dinê ku bivê zimanê bilind bi paşî lêhatina bandêriya (hegemonya) çîna feodalî pelîşî, ji hev belav bû.

Zimanê gelêrî digel yê axaftinê bû zimanê nivîsanê jî.

Bûrjiwazî, nivîskarên bûrjiwazî ji bo domandina pergala xwe ya mêtinkar û sewsîkirina gel, bi zimanê gel xîtabî gel dîkin. Nivîskarên pêşverû, welatparêz, şoreşger ji bo hişyarkirina gel li hember pergala mêtinkar û mêtîngehkariyê bi zimanê gelêrî ango bi zimanê xwe xîtabî gel dîkin. Herdû alî jî di xîtab û muxatab de digihîjin hev, lê di bîrûbawerî de ji hev vediqetin. Ji ber vî zimanê nivîsanî ji zimanê axaftinê, ji yê gelêrî di heymana me de venaqete. Divê venaqete jî. Veqetandina zimanê nivîsanî dibe ku ji aliyê rêzdariya xwe ya hevoksaziya rêzimanî û ji biserûberiya xwe ji zimanê axaftinê veqete.

Piştî vê rastiya zanistî û gelemper me divê li ser zimanê me yê Tîrêjê û li ser şêla me ya siyasî di xisûsa zimanê kurdî de rawestin.

Zimanê kurdî bi rewşa xwe ya îroyîn hê pêvajoya xwe ya yekîtiyê neqedandiye. Ne bi tenê di nava zaravayan (lehçe) de, lê di nav devokan (şîwe) de jî têveliyên (ferqiyet) girîng hene. Kurdekî Malatê û kurdekî Hekarî bi hêsanî ji hev fêm nakin.

Digel herdû jî bi zaravayên kurmançî diaxifin, ji bo ragihandina daraz û daxwazên xwe hewcedariya bi tirkî axaftinê dibînin. Ev gelş (muşkil) ne bi tenê di kurmançî de lê di zaravayê zazakî (dumilî) de jî heye. Pêwist e, ev gelş bê bişaftin. Bişaftina vê gelşê tenê bi zimanê nivîsanê, bi xwendin û nivîsandina bi kurdî gengaz (mumkin) e, bi rêberî û rê nîşandayina weşanan siviktir û hêsantir dibe.

Ji bona bişaftina vê gelşê azîne (metod) lê bê şopandin divê çi bin ?

1. Bêje (kelfîme) û biwêjên (tabîr) kurdî bikaranîn; ev bêje û biwêj ji kîjan zaravayê kurdî dibin bila bibin. Di dewsa “heqî-qet” a erebî “rastikênî” ya zazakî durustir e. Di dewsa “îstiqbal” a erebî de “dahatû” ya soranî çima neyê bikaranîn ? “Jêmaye” ji mîrasê, “jêza” ji orijîn û kökenê, “kirdayetî” ya soranî ji hikûmetê gelo xweştir nîn in ?

2. Di nivîsan û axaftinên rojane de di dewsa bêje û biwêjên erebî û tirkî de yên kurdî bi kar anîn, bi der û dora xwe hîn-kinin, li serê bi rikoyî rawestan.

Mîna her zimanî di kurdî de jî bêjeyên nû -yên di hîme xwe de di kurdî de tune bin- raçandin pêwist û durust e. Lê ev raçandin gava yaxurî bin û ji mentîqa rêzimana kurdî dûr bin, dibin sedemê tevz û tinazan. Herwekî “şoreşvan” çi ye ? “şoreşvan” mîna aşvan, mîna şivan, mîna gavan çavdêrî û danê-riya şoreşê dike ? Heke ev “şoreşvan” di maneya “révolutionnaire=devrimci”) de be, ne di cih de ye. Hevmaneya “révolutionnaire=devrimci” bi kurdî bêjeya “şoreşger” e. Ev bêje hevedudaniyê ji bêjeya “şoreş” û parkîta “-ger” ê ye. Di “-ger” ê de hêvotin, hindav (îstiqamet) dayîn, kirin, karîn heye. Parkîta “-ger” ê libatî (aktîf) ye, mîna parkîta “-van” ê ne tebatî (pasîf) ye. Ji ber vî qasî yê ku bêjekê ji diviyahiyê radiçîne divê berî her tiştî bi rêzimana

kurdî bi hûrûkûrî bizanibe. Di dewsa bêjeke heyî ya kurdî de bêje raçandin ne durust e, em li hember vê ne.

Cih bi cih zimanê nivîsarên Tîrêjê ji hin xwendevanan re yên ku di xisûsa zimanê kurdî de baş negihîştî ne, wê giran bê. Ev giranî ji axaftina yekî Diyarbekirî digel yekî Malatî, ji ya yekî Hekarî digel yekî Mêrdînî an Ûrfayî girantir nîne.

Bêje û biwêjên giran dixuyên her û her kurdî-jêza ne. Lê dibe ku ew bêje an biwêj di devokek (şîwe) an di çend devokan

de neyê zanîn, lê her di çend devokên mayî an di zaravayên din de tê zanîn û bi kar anîn.

Armanc ne zimanekî nivîsanî ji zimanê gelêrî cihê afirandin an çêkirin e. Na xêr. Armanc ji tengasiya gerîneka devok û zaravayan filitîn, pêvajoya ber bi hev çûyîna zaravayan û yekîtiya zimanê kurdî bilezexistin e.

Ev têkoşîna di warê ziman de perçekî ji têkoşîna li hember mêtinkar û mêtîngeskariyê ye. Ji têkoşerîya bixwevehatinê nayê veqetandin. Divê her têkoşer, rewşenbîr, xwenda di vê qorê de ciyê xwe bizanibe û gavekî zûtir ciyê xwe bigire.

(Tîrêj, hejmar 3, 1980, [Serxas Arda])

21

DI NAV ÇANDEYA GELÊRÎ DE HIN HÊMANÊN MÎTOLOJÎK

Di hejmara bûrî de em li ser hin bermayeyên mîtolojîk bi pirs û îşaret sekinîbûn. Herwekî ku me gotibû mîtolojî şaxeke zanistiyê (ilmê) nîne, dîrok û sosyolojî jî nîne. Çi bigire ji sedî not û pêncê wê dûrî rastiyê ye jî, lê yê mayî ango ji sedî pêncê mayî ji şertên madî yên jiyana civakî zaye û heta niha hatiye. Hingî şertên madî yên civakî-aborî guherîne, baweriyên olî jî ketine hin kirasên nû, di kirasê ola nû de jiyana xwe domandin.

Bi ola îslamî yekxwedeyî hatiye nav kurdan, lê “xwedanê şev û roja”, “xwedanê erd û esman” ji nav kurdan, ji Kurdistanê şarederî (surgûn) nebûne, neçûne. Ev “xwedanê şev û roja”, “xwedanê erd û esman” ne Xwedayê ola îslamî ye. Xwedayê ola îslamî xaliqê “kullî eşya” ye. Di “xwedanê şev û rojan” de piranî, pirejmarî heye. Lê di “Xwedayê îslamî” de yekîti, yekejmarî heye. Di sond xwarinê de kes nabêje “bi xwedanê min”, lê “bi Xwedayê min” tê gotin. Lê di yê dinê de “bi xwedanê şev û roja”, “bi xwedanê erd û esman” tê sond xwarin. Ev xwedan ji bilî xwedeyê rojê Ahûra Mazda û ji xwedeyê şevê Ehremen pêve xwedekî dinê nîn in. Ango ev xwedanê dema zerduştîyê ne, yên dema pîrxwedeyî yê.

Mihemed pêxember sond xwarinê qedexa kiriye. Ne bi tenê sond xwarina bi tişt û tebyan, lê (bêsebeb) sond xwarina bi Xwedê, bi Quranê û h.w.d jî. Digel vî awayî di nav kurdan de

22

hê jî “bi vê gola hêşîn” ango bi esman, “bi vê axa ku em jê hatine û dîsa emê herinê” ango bi axê sond xwarin, ji deştê heta nav-

sera çiyayên bilind terrî û tezetiya xwe diparêze. Ev hin daneyan (donnée/verî) dide me ku wek qewmên dinê kurd jî di gehînekê pîrxwedeyî de derbas bûne. Kî zane belkî berî zerduştîyê di nav wan de xwedeyê axê cihê, yê esman cihê, yê avê cihê, yê çiya cihê, yê daristanan cihê biye.

Di pey derketina her oleke yekxwedeyî de avabûna dewletên feodalî yên merkezî gelo rastlêhatiniyek e ? Yek merkez, yek xwede... Ola zerduştî çima ne li Sûrî, li Trakya, li Sibîrya, lê hema li Îranê derketiye û heta bandêriya Med û Persan hebiye ew jî pê re ajotiye û fereh biye. Herwekî ku dewletên emewî û ebasî an jî dewletên mîna wan erebnîjad çima ne pêşiya ola îslamî, lê dû re hatine damezrandin, li Asya û Afrîkayê fereh bûne ?

Ji çiyayê Mûnzîrê heta Sîpanê Xelatê, Agîrî, Zoveser, Mereto, Xezer (Hazar), fierefdîna bi kurtebirî tu çiyakî bilind ê Kurdistanê tune ku ji aliyê derûdora xwe ve pîroz neyê dîtin. Gava ji gelê cîwarî bê pîrsîn wê pîroziya wî bi ziyareta navsera wî ve girêdin. Li navserê an pêxemberekî veşartiye mîna Zulkîf pêxember li Erxenê an jî qencekî Xwedê an ewliyakî. Li çiyakî hêta eshabekî, li çiyakî dîtir dewsa lingê duldula hezretî Elî, li yekî dinê qencekî ne pêxember lê destbrakê Mihemed pêxember maye. Di serê Gulanê de, di Qere Çarşembeyan de an di hin rojên xuyanî de gundî û bajariyên wî çiyayî wê nanê şikeva lêxin, derkevin hafê, an kêf û seyrana li gora sêra xwe an jî ya olî, mîstîkî bikin û paşê bizivirin malê.

Ku kurd di dema bûrî de îsewî (fileh) bûna me dê bigota ku ev ziyaret yê ezîzekî, qencekî manastirê ye. Lewra piraniya manastiran di navsera çiyân, di cihên rê û dirb pêneketî de diha-

tin ava kirin. Lê ne kurdan ola îsewî pejirandine û ne jî mizgeft û xwendegehên îslamî li derên xalî hatine avakirin. Li ba dilê min sedemê pîrozahiya çiyayên me ji van hersê sedemên jêrîn yek e an gişt in:

1. Di dema pîrxwedeyî de her çiyakî an jî giştikên çiya xwedî xwedekî bûn. Herwekî li Yewnan, li Romayê tê dîtin li Kurdistanê jî her çiyakî an ji aliyê xwedekî ve dihat parastin an jî wargehê xwedekî bû. Ji ber tirs û xofa çiya ya li ser gel, di dema zerduştî û îslamiyetê de pîrozahiya wan di dewsa xwe de ma, lê şêl û têtîla wan guhirî.

2. Kurdan heta dema me ya îroyîn jî çî pir çî hindik per-gala koçeriyê ajotiye. Koçer havînan li zozanan, zivistanan jî li

deştê ne. Deşt ji bona wan ne bi xetere ye, lê çiya bi kuriyên (canewer) xwe, bi bager û bahozaxwe, bi berf û gêdûkaxwe, bi riyên xwe yên bêkeys her tim bi xetere ye. Di dema pîrxwedeyî de ji bona xwe parastinê; ne xwede, lê ji bo her çiyakî xeyberek fikirîne û bi ceweta wî xeyberî çiya jî pîroz dîtine. Gava pîr bûyîna çiyayên tendûrekî (volkanîk) di Kurdistanê de bê ber çava, girîngiya vê dîtinê bêtir ber bi aqil dibe.

3. Ruhbanên mecûsiyan (yên zerduştî) axleb di şikeftan de, di cihê rêpênketî de hin jê bi serê xwe, digel xwezayê dijiyan. Ji ber jiyana wan a li navsera van çiyayan, ji wê demê ve de -ji ber pîroziya wan- dibe çiya jî hatibin pîroz dêrîn. Lê ev belkiyek gelek jar e, li ba dilê min.

Li ser kembera erdhejiyanê (zelzele); welatekî bi geliyên teng û kûr, bi çiyayên bilind û tendûrek, bi her cur tebayên dirinde, bi berf û gêdûkaxwe heşt mehî û heta dema îroyîn ajotina pergala koçeriyê, ji bilî koçeriyê jî bi gom, mezre û gundîtî jiyanek di guherên bilind û qûntarên bêkeys... Na! Ne gengaz e ku pîroziya van çiyayan ji ziyareta navserê bê. Lê qedr û rûmeta

24

ziyaretên tê de ji pîroziya van çiyayan ya dîrokî û kevin tê. Ango pîroziyek olî (ya nû) nîne, mîtolojîk e.

Di ser avê re ji nişka ve qevazdan, çêrî berf, baran, bager û bayê kirin jî qedexeyeke mîtolojîk e. Ji vana yek an xwedî xwedekî ne an xwedî xeyberekî ne an jî xwede an xeyberek xwe kiriye tîmtîla wan. Çêrî yek ji vana kirin herwekî çêrî xwede an xeyberê wan bi xwe kirin e. Bêşik xwede an xeyberê vana tola (heyfa) xwe ji meriv re nahêle, meriv dihingêfe.

Li welatê me wekî çiya her çem û robarek jî xwedî pîroziyek e. Di nivîsara hejmarê bûrî de em li ser pîroziya Dîcleyê li gora ola îslamî û ya mîtolojiya Yûnanî rawestibûn. Herwekî ku tê zanîn Roj di nav kurdan de heyberek pîroz e. Pîroziya Rojê di baweriya kurdan a kevin de serdestirê giştî pîroziyan e. Bi zaravayê zazakî ji tîrêjê re “tînc” / “tîj” tê gotin. Navê Dîcle/Dîclê jî li gora rîwayetek ji “tînc+lê”, “tîj+lê” tê. Ango ya (ava) ku tînc an tîj li serê ye. Pîroziya Dîclê ya kurdî ji vê jî tê. Serkaniya Dîclê ji navça kurdên zaza dizê.

Mîna Dîclê li Kurdistanê tu serkaniya avekê tune ye ku ne xwedî pîrozahî be. Li Dêrsimê ava Mûnzirê, li Riha (Ûrfa) yê kaniya Zelîxa (Eyn-Zelxa), ava Mûradê û h.w.d. Çi bigire di pîroziya zayina serkaniyan de motîva “xwe avêtina şikeftê, tendûrekê an agir” heye. Qencê Xwedê Mûnzir xwe avêt qefayê bilqîn

bi qefayê ket jê ava Mûnzirê za, kalo Mûnzir jî bû çûkek ji qefayê firî û çû. Feqî li ber tendûrê çav bi bûka keşe ket, hinarîk li bûkê sor bûbûn, dilê feqî bijiyayê, gote bûkê: "Ji bona riza Xwedê ramîsanek ji hinarîkên xwe bidî min!" Bûkê riza Xwedê neşikand, ramîsanek da feqî, pêre jî xezûrê wê di wan de derket. Ji şerma ji ber xezûr bûkê xwe avêt tendûrê. Bi fermana Xwedê bilqîn bi tendûrê ket, jê robarek za û ew bû ava Mûradê.

25

Di van de têmtil guheriye, teşekî îslamî wergirtiye. Lê esil her mîtolojîk e, berî îslamê ye. Ev ro û robar, ev çem û cobar çima li şafirên Erebiştanê ne dizan ? Li wan deran ma qet qencê Xwedê tune bûn ? Gişt qencê Xwedê hatin di welatê me de hêwirîn ?

Bêşik van sedemên han sedemên hîmî nîn in, bedew-sedem in: Bîrûbaweriya dema kevin a mîtolojîk bi kirasê ola nû ango îslamiyê xemilandine. Ji bona jiyana wan ev pêwîst e. Lewra gava ku van baweriyên kevin dijberê bîrûbawerî û ramanên ola îslamê bin, ji aliyê hêzên çî çekdar çî çandeyî yên ola nû ve dê bihatina gunehkarkirin. Herwekî ku îsewîyan kirin: Zerzenga ronahiya li serê Apollon hilanîn dan ser serê Îsa û ezîzên dêrê û ji aliyê din ve heykelên wî (Apollon) şikandin. Li ser perestgeha Didymayê xaç rewêrtin, lê ji aliyê dinê ve rewêrtiyên xwedeyên malê şikandin û hinan jî ji binî rewêrtin.

Di welatê me de bi piranî di nav şêx, axa, mîr û yên di bin kurmê wan de mayî "bi gora bavê xwe û ya hev" sond xwarin heye. Mihemed pêxember sond xwarinê mekrûh didêra. Heta dara xurmeya ku rojek li pesarê li binî limêj kiribû, ji bona ew nebe ziyaret û bisilman jê re bi şaşî secde nebin, da birînê. Sonda bi gora miriyan bi temamî di ola îslamê de mekrûh e. Lê digel vî awayî jî hê di welatê me de bi gora şêxan, bi ya axa û mîran tê sond xwarin. Ji gelek xwendevanên me ve tê zanîn ku mirovatî di pergala bapîrperestî de derbas biye. Di wê pergale de mirov bi serê bav û bapîrê xwe, bi gora wan sond dixwarin. Ev pergale berî zerduştîyê ye. (...) Digel zerduştîyê ve jî ev baweriya ji bapîrperestîyê heta îro hat. "Bi gora bavê te", "bi gora Mîrxan axa", "bi gora fiêx Îsa" h.w.d. ev cur sond ji jiyana kevin tîn. Ji jiyana ku mirovan bawer dikir ku bav û bapîrên wan ên mirî bi giyanê xwe ew ji xerabiyê diparêzin.

26

Herwekî vê bi serê hev sond xwarin jî hêmanekî mîtolojîk

e. Bi serê hev sond xwarin ariziyê bi mêran e. Bi serê zilaman tê sond xwarin. Pîrek (jin) çiças mezin û navdar be jî bi serê wê nayê sond xwarin. Zilam çi dibe bila bibe bi serê wî tê sond xwarin. Ev hêman ji dema pederşahiyê maye. Çawa ku hê jî kurm û kirasê pederşahiyê bi temamî ji nav me nehatiye maliştin wisa jî ev cur sond ji xurtayiya xwe tiştekan winda nekiriye.

Ji vê nivîsarê pêşbîra me ne vejandina van awayên hêmanên mîtolojîk in. Daxwaza vejandina wan kevneperestî ye, teqlîd e. Lê bi berhevkirina hêmanên mîtolojîk di xisûsa jiyana me ya kevin de hin daneyên etnolojîk, sosyolojîk tînan bidestxistin. Dîsa ev daneyên mîtolojîk di warê pîşeyê de dibin sedemê dewlemendbûyina nimayan (sembolan) û bi vana zargotin bêtir bi awakî xweş tê tîgihîştin û bişaftin.

Hêmanên mîtolojîk di jiyana rojê, di stranên, di çîrok û çîrvanokan de, di baweriyên ku jê re “îtîqadên batil” tîne gotin de veşarî ne. Divê em vana berhevkin. Berhevkin, lê bê xirabkirin, bê guhartin, bê lê zêdekirin û kêmkirin. Û derxin nav warê munaqêşê û lêkolînê.

Em ji bîr nekin ku ew perçekî ji çandeya me ya gelêrî ne.

(Tîrêj, hejmar 3, 1980 [Mihemed Qasim])

27

TENGASIYA ME Û MEFERMENDÎ

Li welatekî mêtîngeh ku ji çar alî ve ber li jiyana ziman û çandeya wî hatiye girtin, bi zimanê wî welatî di warê çandeya pêşverû-şoreşger de dest avêtina weşandin û nivîskariyê, bi rastî karekî gelek dijwar e.

Nivîskarên ku di vî warî de bixebitin bivênevê xwe di tengasiyeke çarenîn de dibînin.

Em nimûnê ji rewşa xwe bidin. Ji ber ku ji aliyê mêtîngehkarên bi darê zorê ber li jiyana û pêşveçûna zimanê me hatiye girtin di mişlaqa (paralel) vî de:

1. Zimanê me yê gelêrî hê qaçilê xwe yê devokî neçirandiye. Di nav devokan de tîveliyên (ferqiyet) fereh û kûr xwe didin nîşandayîn. Ji ber vê hîlbijartina devokê ji bo zimanê nivîskariyê ne gengaz e. Nivîskar ji nivîskariyê pêve divê tîkoşîna berbihevçûyina devokan jî bide geşkirin û pêşve birin. Rewşa tîveliya di navbera zaravayan de ji xwe li ber çavan e, ne hewceyê gotinê ye.

2. Ji bona pêvajoya berbihevçûyîn û yekîtiya di navbera devokan û dûre jî ya zaravayan neçe serî, mêtîngehkar bi zanînan her tevgerên weşandinên bi kurdî hê di destpêkê de fetisandine.

Di dawiyê de bivênevê di nav welatîyên me de kurmê hînbûyîna xwendin û nivîsandina bi kurdî cih negirtiye û belav nebiye. Çi bigire xwendina bi kurdî luks an jî tiştêkî bêkêr hatiye dêrîn.

3. Dîsa ji ber tunebiya pirtûk û weşanên bi kurdî an ji ber kêmasiya wan bivênevê baş têgihîştin û hînbûyîna ziman ya pênuşgiran bi awayê ku dilê meriv divê negihîştîye kemala xwe:

Mîna pitikên şîrshîhî kêmasî û jarî, bêhemdî xwe pijî nav çavan dike.

Digel van hoyan daxwaziya me ji bona herkesî nivisandin e. Ango bi qasî xwendevanekî ji Hekarê; yekî ji Sêwasê, ji Qersê, ji Cîhanbeyliyê jî bikaribe nivîsara me bixweyine û jê serwext bibe. Dîsa gava ku nivîsareke me bixweyînin çêja (lezeta) bi kurdî xwendinê jê hilînin; ne ku nivîsarek ji erebî, farisî û tirkî tevlihev a mîna girara gavanan li pêşberê xwe bibînin û tu çêjêke arizî jê hilneynin. Ev nivîsar ne ku bitenê çêja kurdî-xwendinê bidê, lê digel vê çêjê ronahiya ji şebaka pêşveçûn û azahiya dinya gerdenaza jî ragihîne, çirûska mefera jiyaneke bê mêtinkarî di vîna (îrada) wan de bijene û şêna (qudreta) wan a civakî rake pêdarê.

Bîrûbaweriya me ya di xisûsa nivîskarî, pîşekarî (sen'etkarî) û weşangeriyê de ev e.

Mixabin ji ber hoyên (şertên) gelemper ên ku me di sê darian de li jorê berhev kiribûn, di hoyên îroyîn de ev daxwaziya me bi awayê ku dilê me divê pêk nayê. Lewra ji bo nivîsarek nû gava em dest davêjin pênuşê, tirkî bi dilê me dikeve: "Gelo derbareya (mewzû) çî de binivîsîn ku ji aliyê piraniyê ve bêye xwendin?", "Gelo ev bare dê ji piraniya xwendevanan re ne giran be?", "Gelo em di dewsa filan bêje an biwêjê de kîjanî bi kar bînin ku ji aliyê piraniyê ve bê fêmkirin?" û h.w.d.

Hun jî dibînin ku çî bigire em hê di gehîneka ziman hînkirinê de ne. Li pey bêje û biwêjên xwerû kurdî, di nav kevaneke de maneya wan a bi erebî, farisî an bi tirkî didin ku xwendevan tafilê jê serwext bibin.

Tu kovareke çandeyî nîn e ku ji bona bêje û biwêjên di zimanê xwe de di her çela (nusxe) xwe de ferhengok veqetîne, biweşîne. Belkî di dinya weşandinê de Tîrêj nimûneke yekta ye,

di vê xisûsê de. Ev ne ji ber giran bikaranîna zimanê nivîsaran e, lê ji ber xwe-berpirsiyar dêrîna hînkirin û belavkirina zimanê

kurdî yê lixweser e.

Belê, bi armanca nivîsarek nivîsandinê gava ku em dest davêjin pêûsê, bi rastî destê me direhile, tirkîn bi dilê me dikeve. Lê ku xwendevanên me jî bi gelemperî zorê bidin xwe, bi hedar û rik ji bona hînbûyîna -bi bêje û biwêjên- ziman, dest bavêjin Tîrêjê û parîkî bilivin, di pêşerojê de wê bar û tengasiya me sivik bibe. Wê çaxê bê fikarekirina ji bijartina bêje û bareyên sivik wê Tîrêj dest bavêje vekirina şebaka dinya çandeyî ya pêşvebir û felatîyê.

Di hoyên vê tengasiyê de em niha dieciqin. Lê ev eciqandina me, em hêvîdar in ku wê bibe sedemê bicihbûna zimanê nivîsarî; bi kûrî û berferêhî li her herêmê. Di hoyê welatê me de bi tenê ziman hînkirin û belavkirin jî têkoşîneke mezin a siyasî ye û mazmazka têkoşîna siyasî ye. Me bi tenê bikaribîya vê pêk bianiya ji bona me biserketinek bû ku wê bibûna kaniya bextewariya me.

Em jê mefermend in.

(Tîrêj, hejmar 4, 1981 [Serxas Arda])

30

SERGIRANÎ Û KÊFIMEKÊFÎ

Mirovên ku bi danîna kevîrek an xîçîkek alîkariya bilindbûyîna dîwarê avahiya şarsaniyetê (medeniyet) kirine, bêşik mirovên ku rasterast di nav têtikiliyên hilberînê (production/üretim) de bûne. Bi maneyek dî, şarsaniyet bi hilberînê dest pê kiriye û di mişlaqa (paralel) pêvajoya hilberîna de gihîştîye gehîneka di heymana me ya îroyîn.

Hilberîn berî her tiştî girîngahiya serûberî û serûberî jî sergiraniyê (cidiyet) dixwaze. Serûberî û hilberîn di her war û neqebê de di nav hevûdu de ne, bi hev re ne. Hilberînek bê serûber, bê bername (program) tu car li piya namîne, berbivajî pergala xwe ya têdeyî diherifîne, tîne xwarê. Ciyê ku serûberî lê tune ye, li wê derê pîrhevoka kêşmekêşiyê dafika xwe vegirtiye, li hêviya nêçîra cangiranan û zexelan e.

Di pergala kêşmekêşî ango di pergala bêpergaliyê de tiştê ku lê tê fikirîn, tê daxwaz kirin; ji aliyê bûyer û têtikiliyên rastlêhatî, yaxurî an ji aliyê tiştên ne di hesêb ve tèn gijgijandin, tèn kişîşandin; ew kar naçe serî, ew gelş ji riya bişaftinê ve dişihite. Mirovên di heymana me nemaze yên ku ji bona pêkanîna pergalek serfiraztir dixebitin, ji herkesî bêtir hewcedarê jiyân û xebateke bi serûber in. Razan, rabûn, xwarin, xwendin, şûştin û paqijî, xebata bêşeyî (meslekî), xebata çandeyî, bilîbûyîna bi

mal, malî û zarokên xwe divê di nav fesala rojê ango di nav bîst
û çar saetî de pêk bê, biqede. Lewra roj li cîhanê bîst û çar saet
e, zêdetir nîn e. Ji ber qasî jiyana mirovên nûjen ên di heymana
me li ser saet, deqîqe û saniyan hatiye dabeş kirin û bi bername
31

vekirin. Karkêr divê di deqîqeya xwe de bigihîje ser karê xwe û
di wê deqîqeyê de destgehê xwe yê xebatê bi ger xe. Ji bona wî
gava ji malê derkeve pêwîst e, ku di deqîqeya xwe ya diyarkirî de
derkeve da ku bigihîje otobusê, trêne an serwîsê. Piştî rabûna
navgîna serwîsê bi deqîqekê dereng gihîştina wî ya cihê jê rabû-
nê, dibe sedemê şihitîna ji çendyek-romiziya (çendyek-yew-
miye) xwe ku ev dibe sedemê şihitîna destgehê xebatê bi ew qas
saetan ji hilberînê. Bi mişlaqa vê şihitîna hatiniya welat dadike-
ve, ev daketin bi çend qat dibe sedemê hin daketinên di warên
dinê yê hilberîn û pêşveçûnê jî.

Jiyana bi serûber, bi bername, tevgera bi deqîq bûyîn bi
gelemperî kurmê arizî yê bajarvaniyê ye. Ji ber diviyahiyên (hew-
cedariyên) hoyên jiyane yê dargî (madî), proleter ji qor û
çînên din ên bajarvaniyê bêtir bi serûber û deqîq in.

Her çiqas ne bi qasî bajarvaniyê lê bi xetên zirav û hûr be
jî, di jiyana pesarê de jî serûberiyek bi xêzên stûr, lê ne bi deqî-
qî, tê dîtin. Dema kiravan, şûv-rakirin û dugîsin kirinê diyar e.
Lê dibe ku ev xebat heftêkê pêşve an heftêkê bi şûn de bê kirin.
Lê tu car di dema çandinê de çînîn, di dema çînînê de jî çandi-
niya wê hilberînê nayê kirin. Ne bi mehan, lê bi rojan an bi hef-
teyan karekî pesarê (gundîtiyê) paşve an pêşve tê avêtin ku
hoyên îklîmî dest bidin wekî ku şilî, qeşa, avdan, an hişk bûyi-
na bi helekela rojê ji vî karî re nebe bend.

Li welatê mêtîngeh û li yê paşvemayî giraniya hilberînê li
ser çandiniyê (ziraet) ye. Ji ber vê, kurmê gundîtiyê firehtir û
gurrtir e li ser qor û çînên civakî yê dinê. Fikare û paxava miro-
van ji aliyê kurtayiya zeman ve çî bigire qet nîne. Mixabin ev
kurm di nav hêzên rewşenbîr û şoreşgeran de jî bi gurrayî xwe
dide nîşandan.

Ku nimûne dayin bivê jiyana me mîna serpehatiya trêne
32

Tirkiyê ne. Deqîqe û saniye li wê derê bihêlin, çawa ku di kîjan
saetê de wê kîjan trêne an eksprês li çî îstasyonê be, li ku derê be
an bi berexêrî bigihîje ku derê nayê zanîn: Ne ji aliyê ajo,
rêwîyan, şeftrên û heta wezîrê ragihandinê ve.

Li ku bûyîn, çûyîn, rabûn û rûniştina me ya ji aliyê dem û deverê ve ne ji aliyê malî û hevalan, ne ji aliyê me bi xwe ve jî nayê zanîn. Malî nizane ku di filan saetê de malxweyê wê dê li ku derê be, zarok nizanin ku bavê wan dê di çi saetê de li malê be, malxwe nizane ku kebanî di çi saetê de şîv an firavînê bipêje. Gişt spartiyê raylêdîna Xwedê ne.

Hun rastî hevalê xwe yê Hesên tîn, pirsê hevûdu dîkin.

Hesên gelek kêfa xwe ji hevûdu dîtina we re tîne. Bi milê we digire bi îsrar dibêje we: “Fermo! Em herin buroyê” an “kargehê rûnên” Hun pêşiyê spasî wî dîkin, lê hingî hun spas dîkin ew yek car li teklifa xwe sor dibe. Hun pê re diçin, nêzikayî bi cîgahê wî didin, Hesên efendî li we dizivire: “Li min bibûrî, divê di vê saetê de ez li bêvan derê biwama. Tu li filan derê rûnê, deh deqîqe şûn de ezê bizivirim. Naçe çaryekê ezê bêm. Piştî wê emê rûnên biaxifin. Axaftina me gelek pêwîst û girîng e, ha!” Çaryek dibe çar saet, çavê we li rê dimîne, vêca hun dev ji xwe berdidin, dikevin taya wî “gelo tiştêk pê bû, tiştêk hat serê wî?”

Na xêr! Qet ber wî mekevin, tu kulek jî pê nehatiye. Hun ber xwe, ber zemanê xwe kevin ku ji aliyê jiyana kêşmekêşiyê ve bi ava danûkan re hatiye biacandin.

Min gelek hevalên nas hene ku ji mêj ve dest avêtine ziman û çandeya kurdî. Ji mêj ve ku dibêjim ne karê du-sê salan e, ev bûn neh-deh sal. Di destpêkê de xwedênegiravî an li ser rêziman an li ser ferhenga kurdî û tirkî dixebitîn. Bi guman pêbirina wan hevalên hêja ya wê demê, ev xebata wan di nav pênc-şeş mehan de dê biqediya. Pênc-şeş meh çûn li pênc-şeş salan

33

qirase bûn, lê dîsa jî tu hilberînek serê xwe di me de dernexist. Yê di destpêkê de warê rêzimanî hîlbijartibûn hêdî hêdî hatin ser ferhengê, jê hatin ser roman nivîsandinê, hatin ser tiyatroyê, hatin ser çîrok nivîsandinê... û ku hun li rewşa wan a îroyîn dipirsîn, gişt rexnegirên gelek mezin in di welatê me de. Ha ku hunê bêjin çi nivîsandine heta îro, gelo ? Qet bernekevin hinek jê ji bona ku dest bi nivîsandinê kin hê difikirin û yê din jî li kêreke tûj digerin ku bo serê pênuşa xwe vekin.

Gotineke me ya pêşyan heye ku dibêje “zinêkarî dibe, lê ne bi dê û xwişkan re”. Emê jî viya bêjin: Raste, bêserûberî dibe, kêşmekêşî dibe, cangiranî û zexelî dibe ango dibe ku bibe, lê ne ji yê wek me re. Lewra em gişt bi serê bavê xwe sond dixwin, bi çavê şoreşgeriyê li xwe dinihêrin, navê demokrat bûnê, navê sosyalîstiyê besî xwe nabînin doza felatiya çînî û welatî dîkin,

doza wergerandina pergala genî ya cîhanî dîkin û dîsa jî xwe ji gemara bêserûberiyê danawêşînin.

Dem li pey xwe nazivire, ji nû ve dest bi beza xwe nake.

Pêvajoya pêşveçûnê û ya tevgerên serxwerabûnên civakî nade pey me, li hêviya meriv ranaweste. Divê meriv xwe bigihînê.

Heymana me jîyan û xebata bi serûberî divê. Kefenê termê kêşmekêşiyê li nav mirovên xwenas ji mêj ve riziya, nema. Ji ber ku em ji welat û ji bîrûbaweriya xwe ya siyasî berpirsiyar in, divê ku ji herkesî bêtir û pêgaveke zûtir dest bi jiyana bi serûberî bikin.

(Tîrêj, hejmar 4, 1981 [Mihemed Qasim])

34

RASTNIVÎSÎNA KURDÎ

Zimanê me î nivîsanî bi tîpên erebî ji Eliyê Herîrî, bi tîpên latînî ji Celadet Bedirxan dest pê dike. Rastnivîsîna bi tîpên erebî bi çî awayî bû bi çî awayî nebû baş pê nizanîm, lê serpêhatiya rastnivîsîna bi tîpên latînî ji destpêkê ta îro gelek tevlihev û bi gelemşe ye.

Di warê rastnivîsîna bi tîpên latînî de ji destpêkê ta îro sê awa an sê rêgeh berpêşî xwendevanên kurd bûne. Gelo meriv dikare ji wan rêgehan bêje “ekol-école” an na ?

Ev sê rêgeh an ev sê ekol -ne bi xetên mutleq- lê bi nêzîkayî ev in:

- a. Ekola Hawarê
- b. Ekola kurdên Sovyetê
- c. Ekola bêla (ne ji alîkî)

Ekola Hawarê bi qasî jiyana kovara Hawarê hevahengiya xwe kudand, di pey mirina Mîr Celadet Bedirxan de Mîr Kamuran Bedirxan rêgeheke cihê, Osman Sebrî û Nûredîn Zaza rêgeheke cihê dan ber xwe. Di vê ekolê de cihêti li ser nivîsandina daçeka neyînî bi lêkera laperandî ve nivîsandin û nenivîsandin e.

Ekola kurdên Sovyetê di nav xwe de gihîştîye yekîtiyê. Bi destê Prof. Qanatê Kurdo gramera kurmançî hatiye bihevexistin. Bersîva hewcedariyên kurmançiya dorhêla Qers û Agirî dide, lê ji bo tevahiya kurmançiya jorîn ji bersiv dayîne dûr e.

Ekola bêla di eslê xwe de ne ekol e. Ji vê tofê (grûb) rastnivîsîn û termînolojiya du kesan çî bigire hevdu nagirin.

35

Di xwendin û nivîsandina zimanekî de yekîti û wekheviya

rastnivîsînê serê hemî tiştî ye, kilîta qefla xwendin û nivîsandinê ye.

Di warê kurmanciya jorîn de xwenda û nivîskar bi nîsbeta yên milletên dinê de hîç tune ne, bi nîsbeta gengaziyên (îmkannên) milletê me çendek in. Bê şik ev kesên ku bi nivîskarî tînanaskirin û riya nivîskariyê dane ber xwe, bi ceweta gurr kirin û geş kirina agirê tevgera rizgariya welêt, warê çandeyî ji xwe re bijartine. Di vê rêgehê de bûne sparteka moralî bo têkoşerên rizgarîxwazên Kurdistanê. Lê dîsa jî di navbera giştan de tunebûna yekîtiyê û wekheviya rastnivîsînê kil û kêmasiyek e.

Çerçewa rastnivîsînê gelek fereh e. Yek bi yek li serê rawestan, ji ber çerçewa vê nivîsarê ne gengaz e. Mebesta vê nivîsarê rawestana li ser teşeyên neyînî (forme négative) ne.

Belê di ekola Hawarê de neyînî çawa hatiye nivîsandin ?

Daçekên neyînî (me, ne, na, ni) bi lêkerê ve divê bê nivîsandin, an cihê ? Pirs ev e û lêhûrbûna me jî li ser vê ye.

Bi awayê Mîr Celadet Bedirxan(1)

A) Laperîna* lêkera nederbaswer (verbe intransitif).

Demên tofa yekemîn

1. Boriya borî (prétérit)

Ez ketim

Ez ne ketim

2. Boriya dûdar

Ez ketime

Ez ne ketime

(prétérit narratif)

3. Boriya berdest (imparfait) Ez diketim

Ez ne diketim

4. Boriya berdesta domdar Ez diketime

Ez ne diketime

(imparfait duratif)

5. Berdesta bilanî

Bila ez biketama Bila ez neketama

(imparfait du subjonctif)

6. Hekîni (Teşeya 1a)

Ezê biketama

Ezê neketama

36

B) Demên hevedudanî (temps composés)

Demên pêşkerî (temps de l'indicatif)

1. Boriya çîrokî

Ez keti bûm

Ez ne keti bûm

(plus-que parfait)

2. Boriya nêze-çîrokî

Ez diketi bûm

Ez ne diketi bûm

(plus-que parfait approximatif)

3. Wêbêya berdest

Ezê keti bim

(futur antérieur)

Demên bilanî

1. Boriya bilanî

Ez keti bim

Ez ne keti bim

(subjonctif passé)

2. Boriya çîrokiya bilanî

Bila ez keti biwama Bila ez ne keti
biwama

(plus-que parfait du subj.)

3. Hekînî (Teşeya 2a)

Ezê keti biwama

C) Fermanî (impératif)

1. Fermanî

Bikeve

Mekeve

Bila bikeve

Bila mekeve

2. Nihoya pêşkerî

Ez dikevim

Ez nakevim

(présent de l'indicatif)

3. Nihoya domdar

Ez dikevime

Ez nakevime

(présent duratif)

4. Wêbê (futur)

Ezê bikevim

Neyînî tu ne ye an

ez nakevim

5. Nihoya bilanî

Bila bikevim

Bila nekevîm
(présent du subjonctif)
37

fiandek I
ANÎN
bîne
me bîne
ÊXISTIN
bêxe
me êxe
Bi kurtî:

Di tofa (grûba) A de 1, 2, 3, 4 cihê 5 û 6 bi lêkerê ve ne.
Di tofa B de gişt cihê, di tofa C de gişt bi lêkerê ve hatine nivîsandin.

Mîr Kamuran Bedirxan daçeka neyîniyê di Hawarê de mîna Mîr Celadet, lê piştî Hawarê bi temamî bi usûla îmla fransîzî, ji lêkerê cihê dinivîsîne(2).

Ji ekola Hawarê Osman Sebrî(3) û Dr. Nûredîn Zaza(4) daçeka neyîniyê her bi lêkerê ve dinivîsîn.

Ev daçeka neyîniyê cihê an bi lêkerê ve nivîsandin di ekola Hawarê de çima rûnenişt ? Çima hevûdu baş pê serwext nekirin ? Bêşik Mîr Celadet zana bû, lêbelê sedemên van têveliyên çi bûn ? Awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pratîktir e, lê, Mîr Kamuran çima bi temamî bi eksa vana çû. Belkî bersîv heye, lê, ez rast lê nehatime. Ez di mentîqa awayê Mîr Celadet de têngihîştim.

Herwekî:

Tofa A; 1, 2, 3, 4 çima cihê ne, di 5 û 6 de çima bi lêkerê ve ne ?

Ku mentîq ev be, “daçeka neyîniyê bi hiltîne”, wê gavê meriv dikare bêje ku têveliya “di” û “bi” di aliyê fonksiyonê de ji hev çî heye ? Di A;1,2; B;1,4,5 de bi lêkerê ve ne “di” û ne jî “bi” hene, lê çima daçeka neyîniyê di vana de jî cihê ye ?

Tofa B; teşeyên neyîniyê yên 3 û 6 nayên nîşan dan. Bi dîtina min ji bo 3, “ezê ne keti bim, ezê ne çû bim”, ji bo 6 “ezê ne keti biwama, ezê ne çû biwama/ezê ne çû bûma” di zimanê axaftinê de tê bikaranîn.

38

Dîsa bi dîtina min neyîniya ANÎNê meîne an meyne ya ÊXISTINê mexe an mexê ye.
Mîr Celadet jî Mîr Kamuran jî dibêjin ku neyîniya wêbêyê

(futur) tune ye an neyîniya nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif) ya wêbêyê ye jî.

Gelo bera tune ye ? Ez ketim şikê. Çend pirs û bersîvên teşeya wêbêyê hatin bîra min. Ka em bi hev re lê binihêrin:

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ezê neçim.

- Tê rojiya xwe bixwî ?

- Na, ezê nexwim, lê Ahmed wê bixwe.

- Tê mêr kî ?

- Na, ezê mêr nekim.

- Tê malê bifroşî ?

- Na, ezê malê nefroşim.

Bi vê teşeyê awayê axaftinê heye û gelemper e jî.

Rast e, bersîva bi neyînî ji bo teşeya wêbêyê bi ya nihoyî jî heye, lê maneyek dinê dide:

a) Bi neyîniya wêbêyê

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ezê neçim (nerim)

b) Bi neyîniya nihoyî

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ez naçim (narim).

Di bersîva "a"yê de hezîr û îhtîmal heye. Lê di bersîva

"b"yê de biryardayînek heye: Kirin û nekirin gihîştîye biryareke dawînî.

Herwekî tê dîtî di bareya rastnivîsîna teşeya neyînî yên

39

lêkeran de ji ekola Hawarê sê şax derketine û her sê şax jî awakî dîtîr pêk anîne.

Di vê nivîsarê de min awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn

Zaza pêk anî, lewra min ew pratîktîr dît.

Belê pirs li ber me ev e, yekîtiya rastnivîsîna kurdî bi alfabeya latînî wê çawa pêk bê ?

Malzemeya berdest: Ekola Hawarê sê rê derkiriye. Ji vana kîjan

- di aliyê ilmî de rastir e ?

- di nivîsandinê de pratîktîr e ? Û çima ?

Divê bersîvên vana bîna dayîn ku meriv bikaribe bigihîje sentezeke bijûndar (sihî).

Ji vê nivîsarê mebesta min di rastnivîsînê de gelşeke piçûk berpêş kirin û di dawiyê de, di navbera zimanzanan de vekirina vê mînaqêşeyê ye.

(Hêvî, hejmar 1, Îlon 1983, Parîs)

—
* Pirsên rêzimanî hê di kurdî de baş bicih nebûne. Yên vê bendê ji ber kitêba Prof. Kamûran Bedirxan “Langue kurde” hatine girtin û em wan tevî wergerandina wan a fransîzî didin. Lapêrîn (bilapêre!) a lêkerê bi mana kişandina, bikar anîna fi’lê ye. Gotina borî ji borandinê tê û dema borî nîşan dide. Kurdên Iraqê jê re rabirdû û ji wêbê re dahatû dibêjin. Teşe şekl (forme) e.

(1)

Emir Djeladet Bedir Khan et Roger Lescot, Grammaire kurde (Dialecte kumandji), Librairie d’Amerique et d’Orient, Adrien MAISONNEUVE, 11, rue Saint-Sulpice, Paris VIe. 1970.

(2)

Kamuran Bedir Khan, Langue kurde, Tome I et II, Éléments de grammaire extraits des cours donnés à l’École Nationale des Langues Orientales Vivantes, Paris 1953.

(3)

Osman Sebri, Ziman di Jîna Miletan de, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 22-24.

(4)

Dr. N. Zaza, fierê Mêşa, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 62-64

40

LI SER BATEYÎ ÇEND GOTIN

Meclîsa bê saz û heyhey min nevêt naçimeyê
Bê def û bê çeng û bê ney min nevêt naçimeyê
Bezmeya bê yarê Batêy min nevêt naçimeyê
Bê feraxet yarê Batî îşwekara min nehat.

Bateyî (*)

Xanî – Mem û Zîn, Cizîrî – Dîwan, Herîrî – helbesta nivîsandî ya pêşîn di edebiyata kurdî de çawa muteradifê hevûdu bin, Bateyî jî an Mele [Ahmed an Huseyn]ê Batî (***) û Mewlûda kumancî her wisa bê hevûdu nayên bilêvkin. Ew mewlûda ku bi

“Hemdê bê hed bo Xwedayê alemîn

Ew Xwedayê daye me dîne mubîn”

dest pê dike, ji aliyê her kumancê sunnî ve di jiyana xwe de bi hindikî du-sê caran bi wecd û jixweveçûyinek dîne hatiye guhdaîkirin. Hin ferd û beyitên wê ji aliyê xwenda û nexwenda ve ji ber tînan zanîn.

Bê şik bareya mewlûdê li ser bûyîna pêxemberê dîne îslamê ye. Lê, ev ne çîrokek besî e. Bi munasebeta bûyîna Hezretî Muhammed, di çerçewa felsefa îslamî de “Tekwîn” an afrirandina kaînatê jî bi şîrîyeteke bilind hatiye dayîn.

Di medresên Kurdistanê de piştî xwendina Qur'anê bê
îstisna Mewlûda Bateyî tê xwendin. Di îslamiya Kurdistanê ya
sunnî de feqehêk berî her tiştî divê bi xwendina du tiştan biza-
nibe; a yekem "Yasîn" û ya duyem xwendina mewlûdê. Bêşik ev,
41

aliyê wê yî dînî ye. Lê di aliyê sen'et û edebiyatê de Mewlûda
Bateyî yek ji hêjatirîn eserên edebiyata kurmanciyê ye. Helbet ji
kurmanciyê mebesta me kurmanciya jorê ye.

Hetanî şa'irên Hawarê (Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrî
Can), şa'irên edebiyata kurmancî gişt mutesewwif in. Di bareya
şa'irê me yê pêşîn Eliyê Herîrî de zanîneke me ya fereh tune ye.
Lê herçî yên mayî di evîna xwe ya mirovîn de jî di kujekî, di
kuncikekî de xwe avêtine dawê Xwedê an yê pêxember. Di dax-
waziya "dewlet" a Xanî de bi xwe "dewleteke rût" tune, "dîn û
dewlet" heye:

Ger dê hebûya me îttifaqek
Vêkra bikira me înqiyadek
Tekmîl dikir me dîn û dewlet
Tehsîl dikir me ilm û hikmet
Xanî, Mem û Zîn

Bateyî bê fetil û çiv sofî ye. Ew evîndarê pêxemberê îslamê
hezretî Muhammed e. Bi evîna wî, bi evîna şefaeta wî keledoşî
dibe.

Hilo rabe Ebul-Qasim hilo ey qasidê ekber
Hilo fexra benî Haşim hilo rabe tu î rehber

.....

Hilo carek ji wê xakê siyarê heft eflakê
Belê sultanê lewlaqê tu î ey saqiyê kewser

....

Here pêş î Xwedayê me, rehîm û rehnumayê me
fiefacet ke xetayê me, li dîwanê bike mehder.

42

Di lêhûrbûna şa'irekî de çend nuqte hene:

1. Ziman û uslûb,
2. Wezin û qafiye,
3. Aheng û lîrîzm
4. Afirandin û nûyîtî
5. Îdeolojî an felsefe

Di şa'irên kurmancî ên klasîk de yên zimanê wan herî sivik
û xwerû ne; Bateyî û Feqiyê Teyran in. Tevî ku şa'irê pêşîn e,

zimanê Herîrî jî sivik û xwerû ye.
 Bateyî mewlûdê bi zimanekî sivik û xwerû nivisandiyê ku
 ev xwerû bûn, bi nîsbeta zimanê dîwanê yê Cizîrî û yê Mem û
 Zîna Ahmedê Xanî çî bigire ji sedî heftê-heştê ye.
 Bateyî hem bi zimanê muxlaqê dîwanî û hem jî bi zarê
 gundiyan dikare di şî'rên xwe de biaxife:
 Ey ne'tê tu ez 'erşê heta ferşê şehîra
 Ez pertewa nûra te cihan geşte munîra
 Ey seyidê 'alem bike perwayê esîra
 Qed kane lek-el-fesl û lek-el-cûd û kesîra
 Ursîlte îlel xelqî beşîren we nezîra
 Di hemberî vî zimanê muxlaq de, ew dikare wek gundiye-
 kî kurmanc bêje:
 Ji Çirya paşiyê pê da Melayê Bateyî kanê
 Sefer kêşa be Miksê da li ser qewlê Zivistanê
 Zivistanê evê yolê, evê berryê, evê çolê
 Mijê avête der dolê xunavê girtî Kîstanê
 .....

43

Binê daxa me êxsîra, xezel zer bûn rezê mîra
 Reyhan barî di avê da, reyhan barî di eywanê
 Bi devoka Botan-Hekarê herwekî ku meriv gazî hevaleyê
 xwe bike, bêje "Hilo Hesên!" an "Hilo Fatê!" wisa xîtabî pêxem-
 ber kirin, ji hostayîya ziman bikaranînê tê.
 Di şî'ra kurmancî de hunermendiya bikaranîna wezna
 arûzê û dewlemendiya qafiyê de du hosta hene: Cizîrî û Bateyî.
 Tu şa'irekî me î dinê nagihîje aheng û lîrîzma van herdû hos-
 tayan.
 Derd û dax im, bê qerar im, bê bihar im, bê çemen
 Bê hebîb im, bê tebîb im, hem xerîb im, bê weten
 fiibhê Ye'qûbî ji eşqa Yûsifê gul-pîrehan
 Mûnisê derd û xeman im, sakinê beyt-el-hezen
 Tarûmar im, întizar im, şehsiwara min nehat.
 Pertewa şem'a cemalê min disojit dem be dem
 Îştîyaqa zilf û xalan têk kirim deryayê xem
 Dame ber pêça fîraqê weslê qet nakit kerem
 Ma medetkarê me bit "îna fetehna" sibh û dem ?
 Werne sotim ateşî dil şehriyara min nehat.
 Meclîsa bê saz û heyhey min nevêt naçimeyê
 Bê def û bê çeng û bê ney min nevêt naçimeyê
 Bezmeya bê yarê Batêy min nevêt naçimeyê

Bê feraxet yarê Batî îşwekara min nehat.

Bê lêartilîna ziman, mîna herikîna avê bikaranîna zimên,
bi mûsîqî rabûn û rûniştina pêlên ahengê û li gora xîtab û

44

mebestê kurmanciya xwerû an zimanê dîwanî bi hostayî bikaranîn, lê di dawiyê de newestandina xwenda û guhdar: Ev e şî'ra Melayê Batî an Bateyî.

Bi dîtina min mezinahiya Xanî ne ji şa'irî û hunermendiya wî (ya edebî) ye, lê ji ber aliyê wî yê îdeolojîk e. Ew dewleta kurd, rizgariya Kurdistanê dixwaze. Di sedsaleya wî û ya berî wî de di nav mîrekên Kurdistanê de lipijîn, raperikîna li hemberî osmaniyan hene. Li Çiyayê fiengalê misêwa serxwerabûn hene. Evdal Xan mîrê Bidlîsê bi mêrxasî li hember Melek Ahmed paşayê osmanî şer dike. Bo çêra pezê xwe yê li zozanan, Mihemed Beg mîrê Melazgirê û hin mîrekên Kurdistanê bi leşker û eşîrên xwe di milê paşayê osmanî de şerê xanê Bidlîsê dikirin. Xanî di wan heyaman de gihîşt.

Gelo di sedsaleyên Herîrî, Cizîrî û Bateyî de rewşa civakî û siyasî çawa bû ? Zanîneke me ya zelal di vê xisûsê de tune ye. Gava tarîxa me ya siyasî bê berhevkerin û bihevexistin, derbareya tarîxa me ya edebî de, fikra xwe bi awakî rastir gotin hê mumkin dibe.

fi'ir dev û guhê civaka xwe ye; hezkirin, daxwazî, ecibandin û darazên (hukim) civaka xwe bi kurtî, bi tundî beyan dike. Ha em dinihêrin Eliyê Herîrî herwekî esman biqelişe û jê were wisa tê û dest bi şî'ra nivîsandî dike.

Dilê mehzûn! Kefaret bit ke îm şeb taze mîhman têt
Be mizgînî beşaret bit ke mîhman canê canan têt
Ke mîhman canê canan e, le ser çahvê me mîhman e
Be mala cumleê xane, ke şahê cumleê xan têt(*)

45

Belê Herîrî "le ser çahvê me" hat, lê çawa hat ? Hoyên civak-aborî û siyasî çî bûn ku Herîrî dest bi şî'ra nivîsandî ya kurmancî kir ? Û çima Cizîrî got:

Ger lu-luê mensûrê ji nezmê tu dixwazî

Wer şî'rê Melê bîn, te bi fîrazî çî hacet ?

Ev pesindayîneke rût bû ? An jî ji medreseyan heta qesrên mîrekên kurdan bi rêgeha edebiyata dîwanî di bin gefa "şîraziyan" de bûn ? Li ber edebiyata farisî, kurmancî di xeterê de bû ? An bi mebesta serxwebûna xwe mîrekên kurdan xwestin edebiyata xwe

ya serayê biafirînin û vê bi Herîrî û Cizîrî dan kirin ? Gelo
Mewlûda Bateyî mertalê xweparastina kurmançî bû li hemberî
siyera erebî an ayînên erebî yên dîtir ? Belê ev gişt pirs in, hezir in.
Heta tarîxa siyasî ya Kurdistanê bi awakî zelal neyê bihevexistin,
bersîvdana van pirsan jî ewê ji daxwaziyên şexsî wê de neçe.
Em paşiya gotinê dîsa bi Bateyî bînin:
Dîlberek min dî di xew da, dêm wekî bedla şefeq da
W'ez kirim dîwam û sewda, ax gelo derman heye ?
Dêm wekî bedra hîlal e, şu'le ye b'husn û cemal e
Nezerek bo min helal e, min diye fetwa hey.
(Hêvî, hejmar 2, Gulan 1984, Parîs)

(*)

Dîwana Kurmançî, Ebdulreqîb Yûsif, Baxa[Bexda] 1971, çapî ewel, çapxaneyî
Necef.

(**)

Dîtinek heye ku dibêjin navê Melayê Bateyî Huseyn e, ne ku Ahmed e.
46

fiA'IRÊ RONAÎ Î HIFIYARIYÊ

CEGERXWÎN

Mele fiêxmûsê Hesênê Hesarî di çaryeka pêşîn a sedsala
bîstî de bi peyatî kete meydana şî'ra kurmançî, li hespê têkoşîna
rizgariyê siwar bû, bi navê Cegerxwîn pêncî û neh sal bêî ku
raweste hespê xwe li vê meydanê bezand. Bi dostan, bi neyaran,
bi kalan, bi sûtalan navê xwe da bihîstin û pejirandinê. Ev nav
bû mertalekî nependî, zexim û stûr, li ber pejinên welatparêziyê
li hemberî tîr û êrîşên propaganda û kirên dewletên Kurdîstanê
parvekir û tevkarên wan ên hundirîn. Dengê wî bû tovê
hişyariya li şexsiyeta xwe ya milî ya kurdî xwedî derketinê, bi
taybetî di nav me kurdên Kurdistana bakur de.

Dengê Cegerxwîn bi destê feqeh û melayên welatparêz
cara pêşîn hate di guhên me de olan da. Ji ber xisûsiyeta xwen-
dina wan ku ew gund bi gund, bajar bi bajar li cih û deverên
welêt digeriyan, ji ber ku metoda hînbûna wan li ser jiberkirinê
bû û di nav rewşenbîrên kurdên wê demê de yên ku xwe wari-
sê tevgerên milî yên Kurdistanê wek yên fiêx Seîd, fiêx
Ubeydullah, fiêx fiehabedîn-Seyid Elî-Mele Selîm didîtin, ew
bûn; vê qasidiya mêjûyî jî li xwe girtin.

Di çûnûhatina xwe ya xwendinê de feqeh bi navtêdan û
piştgiriya seydayên xwe şî'rên Cegerxwîn ji devkî ji ber dikirin,
li gora xwe bi awayê bêlimteyê (bêrûte/bêlûte) bi meqam vediki-

rin, di dawet û dîlanan de wek dîlok distran:

47

Welatê min tiwî bûka cihanî
Hemî bax û bihişt û mêrg û kanî
Di civatên mela, şêx û axayên welatparêz de şî'rên wî bi
meqamên xezel û qesîde dihatin xwendinê ku di wan civatan de
ji mêj ve timî Cizîrî, Feqiyê Teyran, Bateyî, Xanî û Axtepî bi wec-
deke bilind dihatin xwendin. Di civatên wisa, hînbûyiyê şî'ra
kurdî de bi dengêkî zîz û sotî ku melakî destê xwe bide ber guhê
xwe û bistrê:

Nalînek tê guhê min, lê winda û nîhan e
Agir berda dilê min, tev bû pêt û dûxan e
Barek da ser milê min, lê barekî giran e
Dane ser hev kulê min, hemû derd û bela ne
Îro roja xebatê, serxwebûn e doza we
Dema jîn û felatê, li kû maye soza we
Hon tev şêrên di latê, rovî kete koza we
fiikestine di matê; dijmin biriye boza we.
Kî heye gelo ku xwe li berê ragire; şewat, pêt, dû û dûxa-
nên li welêt bi bîr neyne ?

Ji civatên mela, şêx û axayên welatparêz herwekî ku xuya
ye mebesta me helbet giştahiya mela, şêx û axayên Kurdistanê
nîne. Ji xwe ku bi giştan re ev pejinên welatparêzî hebiwa; tev-
gerên milî teknediçûn, qîrîn û nalîna Cegerxwîn jî tebiî ye ku bi
vî awayî hilnedibû.

fi'ra Cegerxwîn hêdî hêdî ji hucrik û medreseyên feqeh û
melayan derket, li nav xwendevanên xwendegehên, li nav gen-
48

cên nûhatî, li nav sazband û mitribên Kurdistanê belav bû. Di
“mîtingên rojhilat” de dehol û zirne li pêşiya karwanê welatpa-
rêzan ku ji Qers, Agirî, ji Cizîr û Hekarê, ji Dêrsim û Ruhayê
hatî, meqamê

Welatê Kurda tev xêr û bêr e
Hemî maden e, tev zîv û zêr e
Lê çî bikim îro maye j' xelkê re
lêdixistin. Li ser kursiyê axaftinê “Heval Paul Robson”
dihate xwendin. Di salonên mehkeme û di hewşên bendîxanên
siyasî de şî'rên wî bi sirûdî ji devekî li hember kirinên kolonya-
lîzmê dihatin gotin. Li hember biryarên mehkemê yê 8-16 sal
hebsa giran, bi sirûdî xwendina “Ala Min” ku ji devekî digotin:

Te bi zîv zêr tevde kil dim
Roja cengê ez te hildim
Ger ez bimrim ger ez rabim
Cegerxwîn im, serbilind im.
Ev xwendin an şî'rên wî helbet jimara salên bendixanê
danedixistin, lêbelê hêza xwe lipiyahiştinê xurt dikir.
Welatê kurdan hemî çîmen e
Egîd û şêr û piling tê hene
Hemî heval û pismamê me ne.
Ji devê dengbêj û bi awazên spehî yên sazbandên Radyoya
Erîvanê li panahiya Kurdistanê gava diweşiya, pê re kaxizê
piştrastiya huwiyeta milî dikir berîka gelê kurd.

49

Îro ji heft heta heftê salî yên ku carek an du car ji Aramê
Dîkran, Mihemed fiêxo, Mehmûd Ezîz, Temo, fiivan-Gulîstan,
Ciwana Haco, Dilgeş, fiiyar li yekî guhdarî kiribin, lê nav û şî'ra
Cegerxwîn nebihîstibin, pê besta wan a kurdbûnê, hêrsa wan a
raperikîne geş nebûbe, gelo heye ?
Ne bi tenê di nav kurdan de, di van salên dawî yên berî
12ê Îlona 1980yê hin şa'irên tirk ên pêşverû wek sembolekê navê
Cegerxwîn, Xanî, Mem û Zîn bi hevdû re di şî'rên xwe de bi kar
tanîn.

Seyda çî bigire nêzikî şêst salî bi mexlesa xwe ya
Cegerxwîn jî. Navê wî herwekî xwendevan pê dizanin fiêxmûs
bû. Lê wî mexlesa xwe ya Cegerxwîn ew çend li xwe girt ku gen-
gaz e carna navê xwe yê berayî ji bîr kiribe.

Di edebiyata dîwanî de mexles çî bigire hêmaneke esasî ya
vê edebiyatê ye û çî bigire zerûrî ye, herwekî navên artîstîk ên
aktor û aktrîsên îroyîn.

Cegerxwîn mexlesa Seyda ya dudiwan e. Cara pêşîn wî
mexlesa "Mûsayê Hesarî" an tiqûtenê "Mûsa" bi kar anî ye. Di
nivisandina "Cegerxwîn" de, Seyda tucar bi awakî nenivisandiye:
"Cegerxwîn", "Cigerxwîn", "Cîgerxwîn", "Cîgerxûn", "Ciger
(bi)...xûn". Herwekî li ser dîwana pêşîn û ya dudiya
"Cegerxwîn", lê li ser ên dinê yên dûmahiyê "Cigerxwîn" hatiye
nivisandinê ku gava meriv bixwaze wek Seyda mexlesa wî bini-
visîne, bivênevê dikeve dudiliyê.

50

DI FI'RA KURMANCÎ DE
CIYÊ CEGERXWÎN

Cegerxwîn şa'irekî ji şa'irên kurmanciya jorîn e ku rûpela şî'ra kurmancî ya sedsala me bi navê wî geş biye. Giringî û mezinahiya wî ku dergehê şî'ra têkoşînê li edebiyata kurmancî vekirîye.

fi'ra kurmancî helbet bi Cegerxwîn dest pê nake. Hetanî Cegerxwîn şî'ra kurmancî pênc sed – şeş sed salekê li pey xwe hiştiye ku di destpêka wê de hê hisûpisa hin ziman, gel û dewletên modern ên îroyîn tune biye.

Çawa ku şî'ra kurmancî bi wî dest pênekirîye her wisa jî ostayê mezin ê şî'ra kurmancî yê pêşîn jî ne ew e. Di rûpelên şî'ra kurmanciya jorî de Eliyê Herîrî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Bateyî (Batî), Axayê Bêdarî, Ahmedê Xanî, Smaîlê Beyazîdî, Siyehpûş, Axayok, Mela Yehyayê Mizûrî, Mela Xelîlê Sêrtî, Hacî Fetahê Hezroyî, fiêx Mihemedê Hadî, fiêx Nûredînê Birifkanî, fiêx Evdîrehmanê Taxê, fiêx Evdîrehmanê Axtepî (Aqtepî), Mensûr Gergaşî, Mîna, Macin, Sadiq, Bekir Begê Erzî, Pertew Begê Hekarî, Evdîrehîm Rehmî hatine înzayên xwe avêtinê. Ji vana yên di huner û edebiyatê de herî xurt sê-çar osta ne ku her yek ji xwe re rêke arizî vekirîye, yên mayî çî bigre bûne dûvajo an teqlîdkirên wan. An jî di şa'irî û arizî bûnê de lewaz mane.

Di rêzeçiyayê şî'ra me ya bûrî de ostayên navser ev in:

1. Melayê Cizîrî,
2. Feqiyê Teyran,
3. Melayê Bateyî,
4. fiêx Ahmedê Xanî.

51

Çi bi osta, çî bi şagirt û niv-ostayên xwe ve şî'ra me ya heta dema Cegerxwîn, şî'ra dîwanî bû.

Bêî pêzanîna bi xisûsiyetên edebiyata an şî'ra dîwanî, têgihîştina ji şî'rên me yên wê demê ne gengaz e, û tesbîtkirina çiyê Cegerxwîn di şî'ra kurmancî de wê yaxurî be. Ku kevin neyê zanîn; hêjayî bi nû dayînê li rû dimîne. An di xisûsa “qels” de pêzanîneke me tune be, dê emê çawa bizanin ku “xurt” çî ye ? Ji ber vî çendî ji bona pêzanînên hin xwendevanan teze bikin, divê piçekê li ser xisûsiyetên şî'ra dîwanî rawestin, di pey de wê û ya Cegerxwîn bidin ber hev, da bikaribin jê bigihîjin netîcekê.

XISÛSIYETÊN FI'RA DÎWANÎ

Bi derketin û belavbûna dînê îslamê, ji ber ku zimanê Qur'anê bi erebî bû, erebî di nav gelên bisilmanbûyî de bû zimanê resmî yê dînî û kete rewacê. Li Misrê û li bakurê Afrîkayê

zimanên gelêrî yê medeniyetên kevin ji meydana birand, zimanê samî yê rojhilatanavîn di nava xwe de asîmîle kir.

Erebî herwekî welatên dîtir bi rêgeha Qur'anê kete nav jiyana gelên îranî û tûranî jî. Îran di navbera Romayê (rojawa) û rojhilatadûr (rojhilat) de merkezeke siyasî ya navendî bû. Ji ber vê xisûsiyete di adaptebûn û adaptekirinê de zîrek bû. Bi deriyên xwe vekirina ji zimanê erebî re şî'ra farisî û şî'ra erebî leqayî hevûdu bûn. Cazîbeya muzîka wezîna şî'ra erebî, erûz li xweşa şa'îrên Îranê çû. Sîstema wezin, qafiye, redîf û hunerên belaxetê yê erebî anîn tevî terkîb û mezmûn (sembol) ên erebî-farisî adapteyê zewqa jiyana xwe kirin. Ji vê, modeya edebiyateke nû afirî ku ev edebiyata bilind bû. Ev edebiyateke bilind bû, lewra 52

xîtabî ehlê serayê û medreseyan dikir, şairên wê kultureke bilind a zadeganî stendibûn û xîtabî tebeqa bilind dikirin. Şa'îrên wê şî'rên xwe li gora herfa paşîn a qafiya şî'rê, ji "elîf"ê heta "yê" li rêzê di defterek de dicivandin ku ji vê defterê an berhevokê re dîwan dihate gotin. Navê şî'ra dîwanî ji vê "dîwan"ê tê.

Ev edebiyata ha di Îranê de hate dinyayê, givrik bû. Hêdî hêdî şewqa xwe da ser edebiyatên hawirdorî. tirkên azerî, çaxatayî û osmanî ketin binê tesîra wê û hewil dan xwe ku bigihîjin ostayîya şa'îrên faris.

Kurd jî xelkekî ji xelkên rojhilatanavîn bûn, îranî bûn.

Bivê nevwê ew jî li gora modaya wê rojê li riya şî'rê kudandin.

Ş Ev edebiyat bi ziman, kultur û zewqa xwe xîtabî tebeqa bilind dikir. Cî û warê wê seray û koşkên şah, sultan, mîr, tekye û medreseyan şêx û melayan bûn.

Ş Wezin an pîvana ristê (misraê) erûz e. Erûz ji gelek behran û her behrek jî ji gelek qaliban pêk tê. Qalib li ser hîmên kîteyên (heceyên) kin (an vekirî) û dirêj (an girtî) hatine avakirin.

Ş Yekîneya nezmê beyit (malik) e. Beyit du rêzik in. Mane û mentîqa gotinê ji serê beyitê dest pê dike û di dawîya beyitê de diqede. Di xezelek diwanzdeh an qesîdeyek bîst û çar beyit de tiştê ku beyitan bi hevûdu girê bide ne mane, ne mentîq an jî ne mijara tevahî ye, lêbelê tiqûtenê qafiye, redîf û wezin e. Beyita pêş an ya di pey de yekîneyên serbixwe ne.

Ş Ev edebiyat bi jêderk û xîtabkirina xwe ya şêx, mela, mîr, şah û sultan an ya xwenda û hakim an e. fia'ir ji wan e û xîtabê zewq û kultura wan dike. Ji ber vê jî zimanê wê ji yê xelkê awartetir e. Ji terkîbên erebî-farisî yê giran û mezmûn (sembol)

ên mîtolojiya kevin zimanekî çêkirî tê pê ku carna zimanê eslî yê milî di şî'rê de nayê xuyan kirin. Herwekî:

53

Mezmûnê miraselatê lareyb

Meşhûdê mikaşefatê bîlxeby

Mehbûbê qulûbê men lehul-qelb

Qelban tu dikî bal xwe ve celb

Xanî, Mem û Zîn (1/6,7)

Di şî'ra Dîwanî de Mijar û Tema

Di şî'ra dîwanî de awayê jiyana zadeganî ya îranî û zewqa

honandina bêjeyê ji ya farisî, hakimê mijar û temayê ye.

Mîtolojiya Îran û ereb a bisilmankirî ku di eslê xwe de bi

çend sed an çend hezar salan berî Îslamiyetê hebiye, tevî qehremanên xwe ve mijarên vê edebiyatê ne.

Cografyake ku bi tixûbên xwe li ser riyê erda dinya me bi

xumam e; Çîn û Maçîn, Milkê Fireng, Çiyayê Qaf cografya wê ye.

Evîn

Evîna şî'ra dîwanî bi xetên xwe yê gelemper ne evîna

însanî ye. Aşiq heye, maşûq heye. Aşiq şa'ir bi xwe ye; zelîl e,

mexdûr e, mezlûm e, hêsîr e. Maşûq di sifetê keçekê an jinekê de tê wesif kirin, lêbelê ew bi eslê xwe Xweda ye (li Cizîrî binê-

rin), resûlê Xwedê ye (li Bateyî binêrin), şah e, sultan e, mîr e. Di

Mem û Zînê de Zîn dewlet e.

Dibe, ji ber ku dewleta me tune biye û gelê kurd bê şah û

sultan bûne, şa'irên me yê dîwanî Cizîrî, Feqiyê Teyran, Xanî

Xwedê û Bateyî jî pêxember ji xwe re kirine maşûq.

Pejin bi meznûnan (sembol) tî vegotin ku pêzanîna wan

meznûnan bi serê xwe şaxeke ilmê ye di nav edebiyatê de. Merîx,

Zelîx, Zuleyxa û Sureya ku Cizîrî gilî dike, ne stêrkên rût ên li

asîmanan e; ew di mîstîsîzmê de îşaretên hin derece û meqamên

54

gihîştina fenafîlahiyê (di xwedeyî de/di riya Xwedê de tune-

bûyîn) ne. Bi van maneyan jî ew kesên ku kultureke bilind a

mîstîsîzmê nestendibin, pê nizanin.

Felsefa fî'ra Dîwanî

Can û cesedê şî'ra dîwanî ku pîvan (wezin), teşe (form),

mijar, tema, evîn û zîhniyeta cografî ya wê be, bêguman ruhê wê

jî felsefa wê bi xwe ye.

Felsefa şî'ra dîwanî, ne felsefeke bi xasê şî'rê bi tenê ye,

lêbelê di her awayê jiyane de hakimê dîtinê wê derûdorê ye.

Ev felsefe ji sê hêmanên girîng tîn pê:

- a. Mîstîsîzm (mysticisme),
- b. Sê hêmanên baweriya îslamî,
- c. Duperestî (dualisme) ya Misir, Hind û Îranî

a. Mîstîsîzm

Mîstîsîzma herî kevin û ya ku biye bingehê mîstîsîzma yûnanî û rojhilata navîn ya Misira kevin e ku jê re Hermesîzm jî tê gotin. Li gora vê ruh ronahî, made jî tarîti ye. Ronahî ji tebeqa hefta ya esmana datê dinyaya tarî, dikeve made ku ev jî cesed e. Ev dahatin îmtihan e. Ji bona ku ruh dîsa bigihîje nemiriyê divê têbikoşe ku here tebeqa heftan a jê hatî. Di vê de heft gehînek hene:

Heyv: Li tebeqa pêşîn a esman e, dehaya (zîrekiya) ramanê ye.

Utarî: Li tebeqa didiwa ye, dehaya torinîyê (esaletê) ye.

Zuhre: Li tebeqa sisiya ye, dehaya evînê ye.

Roj: Li tebeqa çara ye, dehaya bedewiyê (xweşikî) ye.

Merîx: Li tebeqa pênca ye, dehaya dadiyê ye.

55

Muşterî: Li tebeqa şeşa ye, dehaya zanînê ye.

Zuhel: Li tebeqa hefta ye, cihê sirên eqlê kaînatî ye. Ji vê derê meriv yanî ruh derdikeve bêmirinîyê. Di destpêkê de ruh wekî ronahî ji vê derê dahatibû dinyayê ya cihê made û tarîtiyê.

Kesên ku ne ehil bin, ne layiq bin, nikarin bigihîjin vê bêmirinîyê. Ev bêmirinî heqîqet e, heqîqeta mezin e, ya Xwedê ye. Lê ne ew Xwedayê ku Mûsa, Îsa û Muhemed jê behs dikin. Ji ber ku herkes ne ehil e, divê bi vê heqîqetê herkes nizanibe, ev nependî bimîne. Tiqûtenê yên ehil hêdî hêdî di pey hin îmtîhanan de pê bizanibin. Orfeyîzm û Pîsagorasî ya Yûnana kevin, batinîti û hurûfîti yên îranî ya bisilman dûvajoyên vê ne, lêbelê di nav herikîna zeman de hin reng û rûçikên nû wergirtine.

Bi kurtî mîstîsîzm (nependîti) ev e; ji ber ku herkes ne ehilê xwe gihandina rastî û zanîna mezin (an mutleq) e, divê rastî û zanîn nependî bê hiştin, ji herkesî re neyê gotin.

b. Sê hêmanên baweriya îslamî

Di bareya felsefa jiyânê ya dinyayê de felsefa îslamî di sê niqteyan de dihêwire:

1. Bê hewil û qeweta Xwedê tu tişteki nabe, çênabe, nayê kirin, nayê guhartin. Razîbûna bi qedera xwe çara tiqûtenê ye.
2. Qedera ku Xwedê hê di weqtê “qalûbela” yê de li eniya meriv nivisandiye, bi tu awakî betal nabe, nayê guherandin. Li

hember vê (qederê) têkoşîn û kefteleft bereday e. Divê meriv di her awayî de bi tewekul xwe bispêre li heviya Xwedê.

3. Li dinyayê rehetî tune ye. Dinya bi mirin e, fanî ye, lewra jiyana li vê dinyayê ne hêja ye ku meriv serê xwe pê re biêşîne. Li vê dinyayê li rehetiyê gerîn karê ehmeqan e.

“La hewla wela quwete îla bîlahî-l elî-yul ezîm”, “El qeder

56

la muxeyyer” û “La rahetî fî dunya” di baweriya felsefa Îslamê de ewçend hişk û qutebir in ku wek qanûn in û redkirina wan an nerastiya wana gotin, kufir e: Cezayê wê jî di rêzika şerîetê de kuştin e, yanî qetila yê gotî helal e.

c. Riya gilî û gazinan: Duperestî

Dualîzm (dualîtî an duperestî) dîtineke felsefî ya gelek kevin e. Li ser bingehê duyîtiya maldaran û bêmalan ava biye; di dîn de xwe wek qencî û xerabî daye nîşandanê. Xwedeyên erdê û esman ê sumeriyên, xwedeyên qencyê û xerabiyê yên mis-riyên kevin, xwedeyên ronahiyê û tariyê yên Çîn, Hind û Îrana kevin numûneyên dualîtiya dînî ne.

Di Îslamê de herçend Xweda û fieytan hebin jî fieytan xwede nîne. Quwet û qudreta li ser qederê û dahatûya mirovan tiqûtenê di destê Xwedê de ye. “Cuz’a ixtiyarî” di destê meriv de heye, lêbelê ev jî nikare qederê biguhêre. Û ev li ber “îradeya kullî” yanî îradeya Xwedê ne wek di quweta ronahiya gûstêrkê ya li hember quweta ronahiya Rojê de ye.

Ku mirov ji rewşa xwe ya têdayî razî bibûna wê zûbizû negihîştî gehîneka medeniyeta îroyîn. Xisûsiyetek ya mirovbûyî-nê jî ev e ku li hember bendên qedexê û qanûnan çî yên tebîetê, çî yên dîn û ekonomiyê tucar destgirêdayî neman. Wan qedexê û qanûnan hêdî hêdî guhartine û kirine bin emrê xwe.

fia’irên edebiyata dîwanî jî bi vî awayî ji xwe re riyek bijartine. Ev rê nerazîbûna ji qederê nîne, lê rexnegirtina li bext, talih an qirdê xwe ye... Li hember derketina Qadirê qederê (Xwedê) nîne, lê raperikîna li hember eva ku çerx û dolaba bextê meriv digêrîne; “feleka xayîn, feleka bi fetl û ger, feleka bêbext” e.

“Qeder, qencî û xerabî ji Xwedê ne” şertekî ji şeş şertên îmanê yê dînê Îslamê ye. Ji bilî Xwedê tu hêz û tişt nikare bi serê

57

xwe tişteki bike, ev jî hîmekî ji hîmên baweriya îslamê ye. Li berevajiyê vê fikirîn, şerîk û heval ji Xwedê re çêkirine ku ev jî “şirk” e û şirk jî kufir e. Li hemberê vê “felek” heye ku li ser bext

(talih, qird) ê meriv, bi rastî li ser qedera meriv xwedî qudret û gotin e, lê ev wek “şirk” nehatiye dîtin. Ev “felek” biye kevirê çikandî yê kevirê gilî û gazinan avêtinê.

Ev bermayeya dualîtiyek jibîrkiî ye. Yê ku nikaribiyê bi zîhniyetê re têbikoşe, kevirê xwe dawêşandiyê felekê.

Form û Pîvanên Nezma Dîwanî

Li ser hîmên malikê (beyit) xezel, qesîde, mesnewî, mustezad û yên bi teşeyên xwe ji vana rakişandî ne.

Li ser hîmên rêzê (misra) rubaî, tuyûx, musemmat in.

Pîvana nezma dîwanî pîvana (wezin) erûzê ye.

58

XISÛSIYETÊN FIA'IRÊN ME YÊN OSTA

YÊN FI'RA DÎWANÎ

Melayê Cizîrî: Ostayê mezinê pêşîn ê edebiyata kurmancî Melayê Cizîrî ye. Di lîrîzm û hunermendiya edebiyatê de tu şa'irekî me hê negihîştiye dereca şarezatiya wî. Herikîna şî'riyeta şî'ra wî û mîstîsîzmê wî ya kûr û bilind di şî'ra kurmancî de numûna yekta ye. Zimanê şî'ra wî zimanê seray û medresê ye, giran e.

Di tesewufê de ji ehlê “Wehdet-ul-wicûd” e.

Di warê xezelan de şîrazî yê kurdî ye.

Feqiyê Teyran: Di edebiyata kurmancî de çîroka menzûme ji wî dest pê dike. Di mîstîsîzmê de kûr e. Ji ehlê “wehdet-ul-wicûd”ê ye. Zimanê wî yê şî'rê ji yê Cizîrî siviktir e, lêbelê di bikaranîna pîvana ‘erûzê de bi qasî Cizîrî şareza nîne.

Melayê Bateyî: Di tesewufê de aşîqekî mirî yê Muhemed pêxember e. Mewlûda xwe ya kurmancî jî bi vê mebestê nivîsandiyê. Di ahengê de xurt e, nezma wî herikandî ye. Zimanê şî'ra wî çî bigire zimanê şivan, gavan û gundiyan kurmanca ye. Ew bi xwe bi zimanê bilind î serayê bi qasî hevalên xwe dizane, lêbelê ji ber ku erka propagandaya Muhemed pêxember û dînê wî li xwe girtiye, zimanê propagandayê yê xelkê ji xwe re bijartiyê ku viya jî bi zanîn kiriye.

Mewlûda wî bi forma mesnewî hatiye nivîsandin. Ji bilî Mewlûdê xezel û musemmatên wî jî hene ku gelek spehî ne.

59

fiêx Ahmedê Xanî: Bavê fikra dewlet danîn û rizgarîxwaziya kurda ye. Di mijarê de milî ye. Tevî ku şa'irên di dema wî û yên berî wî di mijara çîrokên menzûm de ji xwe re “Leyl û Mecnûn”, “Ferhad û fîrîn”, Wamiq û Ezra”, “Yûsif û Zuleyxa”

dibijartin, lê Xanî mijara çîroka xwe ya Mem û Zîn ji çîrokek gelêrî ya kurmançî ji ya Memê Alan û Zîna Zêdan hilbijart.

Di tesewufê de sofiyekî musulman e.

Zimanê wî yê şî'rê nemaze di Mem û Zînê de gelek giran e. Wisa ku meriv dikare bêje di aliyê ziman de tu şa'irekî kurmanç bi qasî wî zimanekî ji terkîbên erebî-farisî tevlihev û giran nenivisandiye.

HETA DEMA CEGERXWÎN

REWÎA SIYASÎ Û CIVAKÎ YA KURDISTANÊ

Xanî şa'irekî mezin bû: Mezinahiya wî ew bû ku rewş û dahatûya milletê xwe dît, vê tesbîtê kir ku heta kurd dewleta xwe ya serbixwe daneynin ji ber tomik û teşqeleyan nafilitin, di nav milletên dinê de serfiraz najîn.

Wî di nav kelîna reş-ewrên li ser serxwebûna mîrîtiyên Kurdistanê de çavê xwe li jiyane vekir. Hê 125 sal di ser lihevki-rina Sultanê Osmanî Yavûz Selîm û mîrên Kurdistanê de derbas bûbûn an nebûbûn ku osmaniyan niyeta xwe ya kirêt a di mijara Kurdistanê de hêdî hêdî azlû dikirin. Di 1639an de serxwebûna Çiyayê fiengalê, di 1665an de berxwedana Evdal Xan mîrê Bidlîsê xwe nîşan dan. Çi bi serxwerabûnê, çi bi berxwedanê tevgerên gelê kurd li hember niyet û kirên osmanî ranewestan. Di 1805an de serxwerabûna Evidirehman Paşayê Babanî, 1820 serx-

werabûna kurdên zaza, 1828-39 serxwerabûnên Rewandizê, Hekarê, Tûr-Abidîn (Torê), Çiyayê fiengalê, Diyarbekirê, 1847 serxwerabûna bi mebesta dewlet danîne ya Bedir Xan beg mîrê Botan, 1857 tevgera Yezdan fiêr, 1890 tevgera fiêx Ubeydullah, 1909 tevgera fiêx Mehmûdê Berzencî, 1910 tevgera fiêxên Barzaniyan, 1914 serxwerabûn û cara pêşîn alaya serxwebûna Kurdistanê hilkirin a Seyid Elî, Mele Selîm û fiêx fiabedîn li Bidlîsê, tevgera Koçgirî, 1925 serxwerabûna fiêx Seîd efendî, serxwerabûna Agirî û 1936-38 ya Dêrsimê; xelekên zincîra têkoşînên rizgarîxwaziya milî yên kurdî ne.

Gava Xanî çavê xwe li dinyaya siyasî û zanîne vekir, bîhna xetereta li ser serbestî an nîvserbestiya Kurdistanê hilanî. Ji ber dûrbênahiya xwe ya rewşenbîrî hunerê edebiyatê kir xizmeta îdeolojiya xwe ya siyasî ku ev jî fikra "dewleta kurdî" danîne bû. Xwest dengê xwe bigihîne xan û mîrên kurdan. Lêbelê çi ji ber kurtebênahiya wan çi ji ber hoyên siyasî û civakî yê wê rojê, wan dengê Xanî nebirin xwe.

Di pey Xanî de gelek şa'ir hatin meydana edebiyata kur-

mancî, lê ew jî wek mîrên kurdan kurtebîn bûn, heqîqeta kome-
layetiyê nedîtîn, riya navdarbûyîne di dûvajoyiya mîstîsîzma
Cizîrî û Feqiyê Teyran, di softîti an heyraniya Muhemed pêxem-
ber de dîtîn. Teqlîd her teqlîd dimîne, nabe orîjînal. Lewra a wan
teqlîda lirû ya kêmbêr bû, ji ber lirûbûyîna kûrahiya xwe ya
rewşenbîrî dêlva ku ewê aliyê Xanî yê siyasî ji xwe re hîlbijêrin,
aliyê wî yê softîtiyê teqlîd kirin.

Ji 1898an bi derketina rojname “Kurdistan”ê pêde pêlên
pejinên kurdayetiyê hîlbûn, mîlmîlîn. Li paytexta osmanî li
Îstembolê destek xwendekar û rewşenbîrên kurd ên bilind der-
ketin ku di cîgahên bilind ên seltenetê de xwedî nav û nîşan bûn.
Tenê ne di cîgahên burokrasiyê de, lê di jiyana kulturî û rojna-
61

megerî, di jiyana siyasî herwekî damezrandin û têdekarkirina di
Îtîhad Tereqî de xwedî paye û gotin bûn. Ev desteya bijarte ya
rewşenbîrên kurd li gora rewş û hoyên rojê bi baldarîke nûjen
bîra kurdayetiyê geş dikirin, li hember despotîzma seltenetê
têdikoşîn. Bi kurdî-tirkî rojname û kovar derdixistin. Li bajarên
Kurdistanê yê navendî “Qlûba Kurdî” dihatin damezrandinê ku
serekên wan ew rewşenbîr bûn ku di nav rewşenbîrên Împara-
toriyê de naskirî bûn.

Feqe fiêxmûs di van hoy û rewşan de li gora îro li çar, li
gora wê gavê li du perçeyên Kurdistanê çî bigire ji serîkî heta
seriyê dinê gund bi gund peyatî digeriya, feqetî dikir. Di wan
gavan de dengê Hacî Qadirê Koyî çiyê neçiyê pê nizanîm, lêbelê
di hucrikên medresê de piçek teqlîda Xanî û hin bêtir dûvajotiya
Melayê Bateyî kir. fîi’ra wî ya herî pêşîn ku di dawiya dîwana wî
ya sisiyan de bi navê “Sebebê Çêkirina Ristê Min” çapkirî, vê
baweriyê dide meriv ku Seyda bi dengê Melayê Bateyî û bi teqlî-
da Xanî dest bi kudandina li riya şî’rê kiriye, 1925.

Wextê min dî qewmê kurdî pir delal
Ew di nêv ehlê cihan de bê heval
Ba sexawet, ba diyanet, ba hiner
Min li goşê lewhê qelbim kir xeter
Ko beyan kim esl û ewsafên di wan
Milk û hikm û padîşah û hem ziman
Der belaxetgahê çûme pêşî ye
Da nebêjin: Qewmê kurdî wehşî ye.

62

Tevî ku bi çend sed salan berî wan şî’ra nivîskî ya kur-

mancî dest pê kiriye û dêwekî mîna Cizîrê wê kompleksa kêmdîtina kurdîtiyê nedîtîye; tiştêkî pir ecêb e ku çî Xanî, çî Axtepî û çî Cegerxwîn sebebê bi kurmançî şî'r nivisandinên xwe anîne bi vê girêdane: "Bila miletên dinê nebêjin ku qewmê kurd hov e, wehşî ye, bêmarîfet e... Bi zimanê wî şî'r nehatiye nivîsîn û h.w.d" Helbet bi zimanê xwe yê neteweyî nivîsandin, eser afirandin welatparêzî ye, ji ziman û edebiyata gelê xwe re xizmet e. Lêbelê ku qabiliyeta şa'irî an nivîskariyê di meriv de tunebe, herçend meriv bi pêlên welatparêzî û xîretkêşiya neteweyî dagirtî be jî; gelo meriv dikare rîstekê an rêzekê binivîsîne. An jî ku ev qabiliyet bi meriv re hebe ji xwe dê meriv bi zimanekî binivîsîne ku zimanê -herî çêtir yê bîr, raman, xwezî û daxwaziyên meriv axleb di şî'rê de dê bi kêrî vegotinê bê- yê meriv î gelêrî ye. Wê gavê jî ne hewce ye ku meriv mineta nivisandina xwe li gelê xwe an li zimanê gelê xwe bike.

Jî fiA'IRÊ MEDRESÊ,

BÛYÎNA FIÂIRÊ SERXWEBÛNÊ

Mele fiêxmûs di 1924an de li ber destê fiewqî begê

Erxeniyê li bîra Kurdayetiyê şiyar dibe (Keyo Cegerxwîn, Hêvî hej. 3 – Sebat 1985). Di tenga xwe de ez ji vê kira fiewqî beg re spasdar im ku xizmeteke mezin ji bo me kiriye.

Di pey serxwerabûna fiêx Seîd efendî de dest bi xebata siyasî dike. Di 1928an de dibe seyda û dizewice, di 1930 de şoreşa nefsa xwe dike; şaşik, cube û rihê meletiyê davêje.

Seyda cara pêşîn li ser destê fiewqî beg li siyasîyê şiyar dibe; lêbelê di pey de bi kîjan rewşenbîrên kurdan re dide û dis-
63

tîne, ji kê îstifade dike, an kî ne ku dîna wî ya kurdayetiyê pêşve dibin, mixabin ji ber ku nehatine nivîsandinê an jî çavê min pê neketiye pê nizanîm. Bîranînên wî yên çapkirî tune ne. Li gora ku min ji Azad Cegerxwîn bihîstîye bîranînên Seyda yên nivîsandî hene li gora programa wan dê bîr çapkirinê. Hêvîdar im ku Seyda çêl li vî aliyê xwe kiribe da ku ev aliyê wî derkeve ronahiyê.

Serxwerabûna fiêx Seîd efendî di 1925a de dest pê kir û di nava çend mehan de mixabin têk çû. Lêbelê hê berî vê hin rewşenbîrên ji pêşkêşên doza kurdayetiyê yên bijarte derbasî Sûriyê ya bi hikmê Fransayê bûbûn, li wê derê xebata xwe ya siyasî dimeşandin. Tevî lihevkirina peymanê Lozanê ya di navbera Tirkiyê û dewletên alîgir jî heta dawiya şerê dudiyan ê cihanê hêviya van rewşenbîr û kurdperwerên hanê ji danîna

Kurdistanê serbixwe an otonom nehatibû birînê.

Ji alîkî ve li Kurdistanê dû û dûxan hildibû û ji aliyê dinê ve pêşkêşên vê dozê li gora hoy û rewşên wê rojê û di tenga karîna xwe de xebatên rêxistinî, siyasî û çandeyî pêşve dibirin.

Pêşkêşên vê dozê ew kes bûn ku di nav civaka kurdî de hem ji aliyê rewşenbîrî hem ji aliyê cîgeha civakî ve xuyanî bûn yanî torin bûn, maqûl bûn. Di wê gavê de ji xwe kurdayetî karê maqûlan bû, lewra di Kurdistanê de sinifa karkêr tune bû û gundîtî jî bi têkiliyên şidandî yên êl û eşîrî girêdayê bi sermîyanên (serek) xwe yên feodal ve bûn.

Seyda jî bi rêgeha xwendatiya xwe yek ji maqûlên, rewşenbîrên civaka kurdî bû. Wî jî di vê çeperê de ciyê xwe yê ber bi pêşveçûna tarîxê fesiland û girt. Ji şair "Mûsayê Hesarî" gêra bû Seyda Cegerxwîn.

Netewayê kurd an doza kurdayetiyê li benda şa'irekî gelêrî bû ku wî ev pejin hilanî, bersîva erînî ya vê hewcedariyê dayê.

64

Rewşenbîr û pêşkêşên doza kurdayetiyê rûmetek bilind dan Seydayê Cegerxwîn. Mîr Celadet di hejmara 26, 27 û 28 ên Ronahiyê de bi qedirdayîneke bilind û pesindayînen hêja çêl li Cegerxwîn dike. Mîr Kamûran di Roja Nû de şî'rên Seyda wergerandiye fransîzî. Bi munasebeta ola Yêzîdiyan Osman Sebrî bi fiêxên Yêzîdiyan re roportajek an lêkolînek çêdike, di vê nivîsara xwe de gava çêl li Cegerxwîn dike, wî "şairê me yê milî Cegerxwîn" dide nasînê ku paya "şa'irê milî" payeke wisa hêsan nîne. Ji Haco axa heta Qedrî Cemîl Paşa gelek welatparêz û rewşenbîrên kurd çî bi madî çî manewî piştgiriya Seyda kirine. Bi dîtina min ku piştgiriya wan hêzan tune biwa, êrîşên Seyda yên li hember xurafe, şêx, axa, beg û "dewlemendên bêşeref" yanî yên newelatparêz an negelperwer wê piçek dijwar biwa. Ew kesên ku kuştina mêrek û ya mêşek li cem wan wekî hev bûn, ku paxava wan ji van hêzên piştgirên Cegerxwîn ên welatparêz tune bûna, bi dîtina min an wê Seyda ew çend nejiya an jî wan şî'rên xwe yên xweş ên dîdaktîk dê nenivisanda. Lê divê meriv ji bîr neke piştgirî tevkar e, lê cewher bi xwe cewherê Seyda ye, Seyda bi xwe ye.

XISÛSIYETÊN FI'RA CEGERXWÎN

fi'ir û seydayê me yê gelêrî Cegerxwîn bi tarîxa ku em pê dizanin ji 1925an heta mirina xwe bêrawestan nivisand. Di warê ferhengê, gramerê, tarîxê, cografyayê de jî nivisand. Îro di kutubxana kurdî de heşt dîwanên wî hene, dîwaneke wî jî li ber

çapê ye ku di nêz de dê bikeve destê xwendevanên kurd.
Di van heşt-neh dîwanan de ji heşt sedî bêtir bi formên
cihê cihê şî'r hene ku tu şa'irekî kurmanc ewçend şî'r nenivisan-
65

diye. Helbet di aliyê hejmarî de pir an hindik şî'r nivisandin nabe
sedemê hêjabûn an nehêjabûna şa'irekî. Hêjayiya şa'irekî bi
hêjayî, nûyîtî û xurtiya hunera edebî ya şî'rê wî kesî ve girêdayî
ye.

Ji bona têgihîştina hêjayiya şî'ra Cegerxwîn, divê meriv
şî'ra wî li çar bêjingên şî'rê xe. Ev bêjing jî ev in: Mijar, teşe û
pîvan, nûyîtiya bi nîsbeta kevin an têkiliya bi ya kevin re, felse-
fa hunerê û jiyane.

I. JI ALIYÊ MIJARÊ VE

A. fii'rên siyasî û komelayetî: Xisûsiyeta herî nû û mezin a
şî'ra Cegerxwîn ji vê tê. Di şî'rên xwe yên li ser mijara siyasî û
komelayetî de Seyda dîdaktîk e, yanî hînkir e, şîretkir e. Ev di
şî'ra kurmancî de nûyîtîkî ye ku bi wî dest pê dike.

Aa. fii'ra Cegerxwîn têkoşer e: Ji bona rizgariya
Kurdistanê, ji bona serbestiya gelê kurd, ji bo wekheviya qor û
çînên civakî, ji bo rakirina damezranên kevnare ku li ber serbes-
tiya gel û wekheviya qor û çînên civakî dibin bend, ji bo
maliştina xurafe û baweriyên pûç û ji bo avakarina dinyake
aşîtxwaz têdikoşe. Êrîşên şî'ra wî yên li ser dewletên Kurdistanê
dagirkir, bi mebesta rizgarkirina Kurdistanê û gelê kurd e. Piştî
ku Kurdistan rizgar bibe, gelê kurd bigihîje serbestiya xwe, wê çî
dijminahiya Cegerxwîn yanî ya gelê kurd li hember ereb, faris û
tirkan bimîne. Divê meriv viya jî ji bîr neke ku gava çî Cegerxwîn
çî yekî mîna wî bi êrîşkirin ji "ereb", "faris", an ji "tirk" xeber
dide, mebesta wî ji bilî hêvotkarên dewletê û çînên hakim ên
wan welatan pêve tişteki dîtir nîne.

66

fii'ra Cegerxwîn têkoşer e:

Kurdino, merdino, pir xweş e serxwebûn
Ew demên tar û teng ko me dîn vane çûn
Dest bidin hev hemî pêş kevin em hemî
Da biçin bo welat yan mirin ya mema
Roj li me hate der, zû şiyar bûn ji xew
Ev dema ceng û şer, paş ketin êdî hew
Dest bidin hev hemî pêş kevin em hemî
Da biçin bo welat yan mirin ya mema

Ab. fii'ra Cegerxwîn ronîkir e: Ji ber şer û êrîşên leşkerî yên Romayî, Bîzansî, Mongolî, Ereb û h.d welatê me kurdan timî biye ciyê talan û tajanê, dû û dûxanê. Di zemanê osmanî û dewleta kemalîst de çî bigire ji deh salan carek ev hatiye carî kirin. Herçend me serî li ber dijminên xwe dananîbe jî, ji aliyê leşkerî ve em têkçûne. Di vê têkçûnê de hebûna me ya madî yanî dewlemendiya me ya aborî ji aliyê talankeran ve hatiye maliştin. Di pey her têkçûnê de gelê me li jiyan û aboriya xwe xebitiye, piçek pişta xwe rast kiriye dîsa bi ser de lehiya êrîşeke nû hatiye. Gava şerê leşkerî li Sêrtê, Hekarê çêbiye; ew der ji xwe hatine talankirinê, lêbelê pê re jî kurdên Sêwas û Meletê jî bi riya bertîlên şexsî an alîkariya ji bo dewletê hatine talankirinê. Ev bûyer bi sed salan her wisa berdewam biye. Xizanî maka nezaniyê ye. Hingî em têk çûne em xizantir bûne, hingî em xizantir bûne em nezantir mane. Xurafe û baweriyên pûç di tarîtiya vê nezaniyê de xwe li me rapêçane. Cegerxwîn bi vê dizane û lewra di her fîrsetê de dixwaze gelê xwe ronî bike:

67

Bes e paçik ji guh derxe çî hawar û çî qîrîn e
 Xwe rapêçe ji bo cengê bi zor heqê xwe bistîne
 Dizî û cirm û bêş û zor, bes e millet li te şerm e
 Dema tang û firoka ye, çî xişt û def û tizbî ne ?
 Bixwîne da ku serbest bî, bi xurtî bighê doza xwe
 Binêr her tişt li dinyayê wekî cenga Filestîn e.
 Cegerxwîn tim dikî qêrîn, sitem dimrî bi hikmê dem
 Ji min bawer ke ey millet nebê dîn e ne bê dîn e.
 Di ronîkirina xwe de Cegerxwîn rexnekir e jî:
 Nîfrînekê ji Yezdan dikim, tu bêje amîn
 fiêx û melayên kurdan belengaz û geda bin
 Lewra yekî ji wana qanûn bi zarê kurdî
 Ji bo me çênekir qet, ji ber vê em nezanan
 Feqî bi xwe nezan e, seyda dinêrî qamûs
 Her yek bi dil dibêjin em miftiyê zeman in.
 Bi kurdî ger bixwînin bê renc û bê giranî
 Bê qeyd û şerh û haşî cahil bi xwe dizanin.
 Ac. fii'ra Cegerxwîn qîrîn, hawar û gaziya gelê kurd e: Li
 ber çavê dinyayê, li ber çavê azadîxwaz, demokrasîxwaz,
 aşîtxwazên dinyayê welatê kurdan dû û dûxan, gelê kurd li
 ber zor û sitemê di gola xwînê de bê dost û heval û perîşan e.

68

Mafê gelê kurd ên di dest de bi tenê qîrîn û gazina wî dimîne.
Diqîre ka ku dengê wî bibihîzin, ka ku yên ji wî bi xwe dengê
xwe bibihîzin:

Welatê Kurda tev xêr û bêr e
Hemî maden e tev zîv û zêr e
Lê çî bikim îro maye j' xelkê re
Welatê Kurda hemî çîmen e
Egîd û şêr û piling tê hene
Hemî heval û pismamê me ne
Koma miletan ma qey tu ker î
Çavê te kor e tu l' me nanêrî
Yaxud dijmin î, ji me nagerî
Gunhê me çîye bo çî deng nakî
Pirsê ji halê me Kurdan nakî
Em kêr ketine, tu me ranakî
Ma ne hêja ye, em herdem ba kin
Ax û xweliyê bi ser xwe dakin
Yan bibne dewlet, yan bêne kuştin
Yan dilxweş bimrin, yan dil bi matem.

***

69

Xakî Kurdistan bi qurban pir ciwan û paqij î
Xwîn rijandin pir kurên te wa li her alî rijî
Miletê kurd ta ku sax e ew ji vê rê nagerî
aferî... aferî..

Qadî Mihemed aferî

Ey Tirûman kuştina Qadî Mihemed ka çî ye ?
Qey edalet tim wisa ye, hukmê dîmûkratî ye
Lê bi kuştin û bi zîndan miletê kurd namirî
aferî... aferî...

Qadî Mihemed aferî

Meriv dikare şî'rên siyasî û komelayetî yên Cegerxwîn li
gora temayên wan bi vî awayî par veke:

1. Li ser rizgariya Kurdistanê
2. Li ser yekîtiya an yekîtîxwaziya gelê kurd
3. Pesnê qehremanên tarîxî-mîtolojîk ên kurd û îranî
4. Êrîşên li dijî şêx, axa, beg û dewlemendên ku li ber yekîtiya gelê kurd û rizgariya Kurdistanê bend in û tevkarê dijmin in.
5. Aştî û demokrasîxwaziya cîhanê

6. Li ser têkoşîna çîna proletar û gundiyan
7. fiîretên li ser pîr û pergal, rabûn û rûniştinê
şî'rên wî yên siyasî-komelayetî bi piranî bi mebesta propa-
ganda û ajîtasyonê hatine nivisandinê. Ji ber vî çendî dengê wan
gurr e. Yên xwendina li meydana û kolanan e, yên li xwexistina
serxwerabûnê ne.

70

B. fiî'rên evîndariyê: şî'rên Seyda yên evîndariyê di du
tofan de berhev dibin. Tofa pêşîn ew in ku dilketiya Seyda jin e
an keç e, lêbelê ev jin an keç an dayik bi xwe sembola Kurdistanê
ye. Di xwendina şî'rên ji vî celebî gava çêl li dilketiya xwe dike,
jineke bi ser û sinc, bi laş û gewde dixuye. Lêbelê ev jina ji aliyê
Seyda ve hembezkirî û li ber ramîsana nişkave dibe "dayika
welat", "dayika Kurdistan". fiî'rên wî yên ji vî tofê meriv dikare
bêje ku berdewama şî'ra me ya klasîk e, bi vî têveliyê ku di şî'ra
klasîk de "Xwedê" di ya Cegerxwîn de cihê xwe daye "welat" an
"Kurdistan"ê.

fiî'rên wî yên tofa diduyan rasterast yên li ser evîna
muşexes (konkret) e. Dilketiya Seyda jineke an keçeke zindî ye:
Bi çente, qundere, kember, bazin, guhar e. Bi seyda re li konser,
meyxane û tiyatroyê ye, di locayê de carina bi hev şadibin. Bi hev
re şerabê vedixwin, Seyda bi sêvên wê dileyize.

fiî'rên Seyda yên tofa pêşiyê dûmahîka şî'ra me ya klasîk e
ku şa'ir evîna xwe ya beşerî ji ber şerm û fediya dinyayê ku bix-
westa jî nikaribû bianiya ziman, çêl lê bikira. Kirasê Xwedê li dil-
ketiya xwe kirin meşrûiyet dida evîna şa'ir. Ku meriv hin şî'rên
Cizîrî ji "kirasê xwedetiyê" bi şêlihîne ewê rasterast bibin şî'rê
evîndariya beşerî, belkî piçek bîhna mustehceniyê jî jê bên.
Seydayê Cegerxwîn vî "kirasê xwedetiyê" jê şêlihandiye, lê belê
"kirasê welat an Kurdistanê" lêkiriye.

Di şî'rên tofa diduyan de Seyda rêçika evîndariya folklorîk
ajotiye. Di stranên folklorîk an gelêrî yên kurdî de ji hezkirina
keç û xort, jin û mêr re tixûbek kişandî tune. Nemaze di dûri-
kan de ji navê berjêr û ji navê berjor ew çend tişt têne gotin ku
yên hîn nebûyî ji berê şerm dikan. Ji aliyê bi serbestî gotina li ser
evîna beşerî Seyda rêçika folklorê ajotiye; lê di aliyê form, aheng
û gotinê de 'en'eneya xezelê meşandiye.

71

II. JI ALIYÊ TEÛE Û PÎVANÊ VE

Çi yên siyasî-komelayetî çi yên evîndariyê şî'rên

Cegerxwîn ji aliyê teşeyên (form) xwe ve klasîk in. Piraniya wan bi teşeyê xezel û mesnewî hatine nivisandinê. Wekî “Paul Robson” mustezadên serbest û hin ên dîtir ên mustezad jî hene. Wekî dinê bi teşeyê musemmat jî şî’rên wî hene ku ev gişt ji aliyê teşe ve teşeyên klasîk in. Ji bilî vana Seyda bi teşeyê dûrikên ber tembûrê jî çend şî’r nivisandiyê ku “Ji Hevalekê re”, “Gulperî”, “Padîşeha Evînê” ji vana çend numûne ne.

Ji aliyê pîvanê (wezin) ve şî’rên Seyda piranî bi erûz in.

Çi ji aliyê teşe çî ji aliyê pîvanê de şî’ra Cegerxwîn şî’reke nû nîne, bi maneya kevinî klasîk e. Lê divê meriv vê jî ji bîr neke heke ew bi teşe û pîvana xwe ji ya kevin awarte biwa ji aliyê xelkê ve belkî ewçend nehata girtin û hezkirinê, di xwendina li meydana û kolanan belkî ewçend tesîr li gel nekira.

III. JI ALIYÊ NÛYÎTÎ Û KEVINTIYÊ VE

1. Ji aliyê teşe, pîvan, deng û ahengê ve şî’ra Cegerxwîn şî’ra Cizîrî ya bê mîstîsîzm, ya jiyana sedsala me ye. Qalib kevin e, ruh nûjene.
2. Ji aliyê ziman û xîtabî xelkê kirinê de Cegerxwîn Bateyî yê sedsala me ye. Bi zimanekî ku herkes jê têbigihîje û bi mebesta propagandayê herdû jî şî’r nivisandine. Bateyî propagandaya dînî ya hezretî Muhemed dikir, Cegerxwîn ya rizgariya Kurdistanê dike.
3. Xanî fikra dewlet danînê bi diyarî berpêşî milletê kurd kiriye. Lêbelê Xanî di vê de bêtir wek alim, filozof û dîplomat

72

xebatê kiriye. Xanî dayînî û mamostayiya vê fikrê kiriye, lê Cegerxwîn mîlîtan û ajîtatorê vê dozê ye; gotina xwe rasterast bi hêrs, qîrîn û navtêdanê dibêje. Ji bona ku meriv ji Xanî fêhm bike divê ku meriv xwenda û zana be, lê ji bona fêmkirina ji Cegerxwîn ne hewce ye ku meriv xwenda û zana be. Herdû jî hunerê xwe kirine xizmeta siyasetê û civakê, lê hunera Xanî arîstokrat e, ya Cegerxwîn gelêrî ye.

IV. JI ALIYÊ FELSEFA JIYANÊ VE

Di şî’ra kurmanciya bakur de şa’irê pêşîn ku felsefa jiyane ya komelayetî û şî’ra kevin girtiye avêtiye Cegerxwîn e. Di hoyên îroyîn de ev ji me re gelek manîdar neyê jî, di hoyên salên 1920 hetanî 1960î yên Kurdistanê de gelek manîdar e. fia’irekî ku ji melatiyê hatiye, bi salan bi vê felsefa kevnare ya di ruhê mirovan de hestîgirtî xwendin û gihîştina xwe biriye serî, belkî heta wê demê ew û felsefa nûjen a rojava qet bi rûbarê hevdû neketibin, di nav komela kurdî de bi carekê radibe li dijî prensîbên bing-

hîn ên vê felsefê derdikeve. Li hember “La hewla wela quwete îla bîlahî-l ‘elî yul ‘ezîm”, “El rizqû ‘el-ellah”, “El qeder la muxeyyer”, “La rahetî fid-dunya”; ji bona ku milletê kurd, karker û gundî, mirovên li dinyayê ji sitem û bindestiyê bifilitin, di dinyake xweş û şîrîn de bi hev re bijîn; rabûn û qîrîn, navtêdana di komelake mîna komela kurdî ya paşvemaî de tiştêkî hindik û hêsa nîne, rasterast şoreşa bîr û ramanî ye. Gava ku meriv bide bîra xwe di hoyên îroyîn yên 1986 an de tevî pêstûrî û site-ma kemalîzmê li ser dezgeh û damezranên dînî yên Tirkîyê gurr e, ji bo ray stendîna partiyên sosyal demokratên endam an nîvendamên Enternasyonala Sosyalîst diçin xwe davêjin şêxê

73

Bîngolê, Bidlîsê, di ber wan digerin. Hebûna van şêx, dede, pîr û ruhbanan, nîşana bi hêzbûna vê felsefa kevin e û hê ji hev nebişkîfîna avahiya komelayetîya kevnare ye. Di vê rewşê û di hoyên 1920, 30, 40, 50yan de bê piştgiriya siyaset an îdeolojiya resmî ya dewletekê li hember vê felsefa kevin têkoşîn barekî giran, karekî zehmet e.

Ruhê ku jiyane dide şîrîn siyasî û komelayetî yên Cegerxwîn ev felsefa wî ye. Ev felsefa wî ye ku bizota têkoşînê û ji kurdbûna xwe nefedîkirinê, berevajî ji kurdbûna xwe serê xwe bilind ragirtinê da nîşana me.

BÊFIANSIYA CEGERXWÎN

Rewşenbîrên hevalên Cegerxwîn yên wekî Bedirxaniyan, Cemîlpaşazadayan li Îstembolê, li Ewropayê li gora hoyên wê rojê xwendina bilind û nûjen xwendibûn. Bi hindikî bi çend zimanên rojavayî zanibûn, ew û kultura rojava rûbarî hevûdu bûbûn. Bi hindikî di aliyê şîr û edebiyatê de naskiriyên Namik Kemal, Tevfik Fikret û Halit Ziya bûn ku ew jî neynika edebiyata fransîz ya li Dewleta Alî Osman bûn. Îstembol merkeza tevgera huner û edebiyatê bû. Cegerxwîn ji van îmkanên hevalên xwe bêpar bû. Teoriya wî ya edebiyatê teoriya belaxeta li hucrik û medreseyan, ya di navbera melayan de bû. Feqehên ji nav malan şîv (tayîn) berhevker, melayên mirîşo ku ne bi alîkariya hin “bisilmanên xwedanxê” be, nikarin kitêbên xwe yên xwendinê bikin, di ku de ewê kitêbên kultura giştî ya ji dervayê xwendina mecbûrî an yên li ser huner û edebiyata nûjen bikin.

Cegerxwîn di wan hoyan de jî. Di jiyana xwe de timî çî bigire “qaçax” bû. Gava Nazim Hikmet ji Tirkîyê reviya; cihekî mîna Sovyetê lê sitarî dikir, lêbelê cihekî ku li Cegerxwîn sitarî

74

bikira tunebû. Ne Tirkîye, ne Sûrî, ne Iraq û heta şoreşa 1961-1975an jî lê sitariyê nekir.

fî'ir, nivîskar, hunermend ku dîsa û dîsa nexwîne, nege-re, nebîne, lênekole dê çawa xwe pêşve bibe ? Ku ew xwe pêşve nebe dê çawa bikare tiştên nûtir û hêjatir biafirîne ? Ji Sûriyê heta Iraqê, ji Iraqê heta Lubnanê, ji Lubnanê heta Swêdê Cegerxwîn ji ber zor û sitemê reviya, ne ku geriya. Ev ger ne gera kulturî bû, lê reva zerûrî bû. Loma ji dîwana diduyan Sewra Azadî pê de êdî nûyîtiyek, xweberiyek di şî'rên wî de dîtî, dengekî nûtir bihîstî zor e.

GOTINA DAWÎ YA VÊ NIVÎSÊ

fî'ra kurmanciya bakur ku bi şî'ra Cizîrî li asoyê edebiyata me geş bûbû, bi şî'ra Xanî kete xizmeta îdeolojiya milî. Di pey Xanî de hebûneke xurt nîşan neda, di nav man û nemanê de ma. Cegerxwîn bi giyanê dayê, şî'rê jî dîwana dîwanxanan derxist bire meydan û kolanan.

Cegerxwîn rûpela dîdaktîzmê li şî'ra kurmancî zêde kir.

Dîdaktîzma Cegerxwîn di hindava guhartina rewşa siyasî û komelayetî de ye: Hişyarkir e, ronîkir e, têkoşer e. Heta şoreşa Kurdistanê biserkeve ewê şî'ra Cegerxwîn jî aktueliya xwe, jî jîndariya xwe tu tiştêkî wînda neke, wê her van erkên xwe bi cî bîne û bi vî awayî jî ewê Cegerxwîn bijî.

(Hêvî, hejmar 6, Tebax 1987-Paris)

75

EDEBIYAT Î REWfIA ME YA ÎROYÎN

"Edebiyat huner û ilmekî ye ku ji bona gihîştina kultureke bilind ji aliyê pejin, raman û xeyalê de merivan perwerde dike û bi meriv dide hînkirin. Ji bona bigihîje vê armancê navgînên vegotinê yên devkî û nivîskî bi kar tîne. Edebiyat lê dixebite ku ev navgîn di maneya estetîkî de bedew, pêbawer, pejinşiyarkir bin û merivan ber bi fikirandin û xeyalkirinê de bajon."(1)

Bi gotineke kurt û tijî danasîna edebiyatê ev e.

Ji roja dest bi axaftinê kirinê mirov xwestine xwezî, daxwazî, raman û baweriyên xwe ragihînin kesên dîtir. Ji vê xwestinê bi rê ketine, ji xwe re riyên vegotinê afirandine. Ji van riyên vegotina axaftinê yek jê nezim ya dinê jî nesir e.

Nezim vegotina bi wezin û qafiye ye. Ji nezimê re herçend bi şaşî şî'r bête gotin jî her perçeyên bi wezin û qafiye ne şî'r in. fî'r di nezimê de ji aliyê honandin, pejin, aheng û ramanî ve afi-

randina bilintir e. Kitêbeke sê sed çar sed rûpel dibe ku seranser bi wezin û qafiye hatibe nivisandin, lêbelê gengaz e ku tê de şî'rek jî tune be. Nazimekî (nivîskarê bi nezim dinivîsîne) dibe ku di jiyana xwe de bi çend sed, çend hezar rûpelan menzûme (perçeyên nezimê) nivisandibe, lêbelê tenê sê-çar şî'rê wî hebin. Ji destpêkê heta sedsaleyên XVIII-XIXan li tevahiya cîhanê rêgeha nivisandina edebî ya sereke çî bigire menzûme bû; çîrok, kurteçîrok, tiyatro bi nezimê dihatin nivisandin. fîi'r ku bi kurmanciya jêrê (soranî) hin jê re helbest, hin jî hunrawe an honrawe dibêjin, ji menzûmeyê bi kesafeta xwe ya pejin, aheng, raman vediqete; di nezimê de mêweya gihaştî û dereceya herî bilind de ye.

77

Di sedsala XIIIan de bi derketin û belavbûna makîna çapê rojname ket nav jiyana civata Ewropayê. Erka rojnameyê ya eslî belavkirina nûçeyên li ser bûyerên rojane û xelkê ji van bûyeran agahdar kirin bû. Di hindava vê erka eslî de zimanê vegotinê diva ku zimanê rojane biwa ku ew jî bi nesirê gengaz bû. Bi riya rojnamegeriyê nesira ku berê di rêza protokolê de di pey nezimê de cih digirt, bi enerjîyek gurr qevaz da ket rêza pêşîn a edebiyatê û jiyana civatê ya edebî.

Rojname bi fonksiyona xwe ya eslî navgîneke nûçe belavkirinê û agahdarî dayinê ye. Rasterast mêweyêke edebî nîne, lêbelê bi xizmet û xebata xwe mîna katalizatoreke kîmyayî rasterast tevî bûyera kîmyaya edebî nebe jî pêşveçûna edebî bi lez dixîne.

Ji destpêkê hetanî îro, rojname:

Mirovan li xwendinê geş kirine, hînbûyîna xwendina heroj kirine perçekî ji jiyana xelkê.

Ji nesirê re bergeh vekirine û îmkanên pêşvebirina wê hazir kirine.

Bi weşandina tefrîqayên çîrok û romanên xwendevanên xwe li xwendina mêweyên edebî banîne.

Di rûpelên kulturî de bi cih danîna meqale, bend, lêkolîn, rexne û nivîsarên dîtir ên edebî pêşveçûna teorî û nesira edebî destek kirine.

Di warê kultura gelemper a her babetî de xwendevanan perwerde kirine.

Ji merkezekê pêşvebirina yekîtiya zimanê nivîskî, dû re yê devkî bi lez xistine, di bikaranîna ziman de ahengek peyda kirine.

DU HÊMANÊN PÊŞVEÇÛNÊ

Di zayîn û pêşveçûna edebiyatê de du hêmanên gelek girîng hene ku bê wan vejîn û pêşveçûna edebî qet ne gengaz e: Xwendevan, Nivîskar.

Di zimanekî de ku xwendevanên nivîsarên bi wî zimanî tune bin, di dereca pisporî de herçend pêzanên wî zimanî hebin jî, bi wî zimanî afirandina afirandineke edebî ne gengaz e. Sanskrîtî, hîtîtî û zimanê Misira kevin ê berî îslamê di nav beşên filolojîyê de îro li gelek unîversîteyên dinyayê tên xwendinê, gelek pispor ku gihîştine dereca doçentî û profesoriyê li serê doktora xwe dane, li ser wan zimanan lêkolînên xwe dikin, mêweyên wan ên folklorîk û yên ku berê hatine nivisandinê berhev dikin, lêbelê bi wan zimanan jî nû ve tiştên edebî nivisandinê tucar naynin bîra xwe. Naynin bîra xwe lewra ku ew binivîsîn jî wan pêve dê kî bixwîne ? Di zimanekî de ku xwendevanên bi wî zimanî tune bin, nivîskarên bi wî zimanî jî dernakevin; wek numûne yek du kesên mustesna derkevin jî bi hejmarî û hêjayî pêşveketina nivîskariyê ne gengaz e. Lewra pêşveçûna edebiyatekê ji nivîskaran bêtir girêdayê bi hebûna xwendevanan e. Di dereca pêşîn de zêdebûna hejmara xwendevanan, di dereca diduyan de bilindiya hêjayiya xwendevanan sedemê pêşve ajotina edebiyatê ye. Ku li welatekî jimara xwendevanan sed hezar bin, lê di aliyê hêjayiyê de gişt di sewiya kultura cengnameyên hezretî Elî an çîrokên Mîrze Mihemed de bin, nivîskar herçend bi teoriya edebî ya dinya nûjen têr û tijî be jî, ewê çiqas bikare xwe bigihîne wan xwendevanan ? Li bervajiyê vê, ku li welatekî bi tenê sed xwendevan hebin û lêbelê gişt jî ji aliyê teorî

79

û têngihîştina edebiyata dinyayê ya herî nûjen de bi qasî pisporek xwedî gotin bin û ji bilî wan êdî xwendevan tune bin, dê kîjan nivîskar rabe ji bo sed nusxeyan kitêbeke edebî binivîsîne. Nivîskar gava dest bi nivisandina nivîsara xwe dike, serê wî bi wê baweriyê tijî ye ku ewê mesaja xwe ragihîne piraniyê: Ew hezir û bîr, ray û şewir, pejin û raman, çêj û bîhin, derd û şahiyên wî ji yê tenêtiya nefsa wî derkevin bibin yê gelek. Ev “gelek” an “piranî” jî xwendevan in. Ku ev bawerî bi nivîskar re tune be, pênuşa wî nikare xêzekê jî reş bike. Mirovan li xwendina rojane geşkirin, xwendatiyê gêrandi-

na wan a bi hêjayiyê ve yanî bi gotina kurt perwerde kirina xwendevanan, xizmet û xebata rojnamegeriyê ye ku gelek bi kêrî pêşveçûna edebiyata cîhana nûjen hatiye.

Di çarçewa mêjûya edebiyatê de heta îro tiştên ku li ser edebiyata kurmançî hatine nivisandin destpêkê bi Eliyê Herîrî dest pê dikin. Ji vê edebiyatê mebest edebiyata kurmançî ye, ji kurmançiyê jî mebesta vê nivîsarê kurmançiya jorê ye ku kurmançiya jêrîn (sorani) li dervayê çarçewa vê nivîsarê ye. Ji destpêkê heta serê sedsala me ya bistî edebiyata kurmançî li ser şopa edebiyata rojhilatanavîn dimeşiya. Ji bilî Melayê Beyazîdî di warê nesirê de tu ber nehatine dayîn. Giraniya heta seranseriyê edebiyatê li ser şî'rê (nezim) bû ku ev jî mîna moda edebiyata wan dema dîwanî bû: Wezin bi erûz, teşeyên şî'rê; xezel, qesîde, mesnewî, mustezad, rubaî, musemmat, zimanê şî'rê bi gotina rastî nezimê; zimanekî li gora zewqa wê rojê bi terkîb û bêjeyên farisî-erebî gurr, vegotin; bi hunerên edebî wek teşbîh, îstî'are, mecaz, sembol, mubalexeyên xemilandî, felsefe; felsefeya tesewufî ya îslamî, mîtolojî ya ereb û farisan. Ev dem dema edebiyata me ya klasîk e. Ev klasîzm ne bi maneya klasîzma edebiyata Ewropî de lêbelê di aliyê formel

80

bûyîna xwe ya di çarçewa rojhilata navîn de klasîk e. Ji aliyê kurmançî ve jî, di çarçewa ziman bikaranînê de gihîştîye standartekê. Tevahiya şa'irên vê demê bi kurmançiya muşterek a nivîskî nivisandine ku ev devoka kurmançiya Botan-Hekar-Behdînan e. **BERGEHEKE NÛ**

Di 1898an de bi derketina rojnama "Kurdistan" di edebiyata kurmançî de bergehê nû vedibe:

Edebîyata hişyariya niştîmanî dest pê dike.

Nesîr bi awakî gurr dikeve jiyana nivîskariya kurdî

Di edebiyat û siyaseta kurdewarî de hişyarî bi îtifaq ji

Ahmedê Xanî tê destpêkirin. Bi gumana min ev, 'li xwe hişyarî'

hê ji Cizîrî dest pê dike ku Mela dibêje:

Ger lu-luê mensûrê ji nezmê tu dixwazî

Wer şî'rê Melê bîn te bi şîrazî çi hacet ?

Lêbelê ev eşkere ye ku ew gurrî û ferehiya pêşniyariya ku

Xanî berpêş kiriye bi Cizîrî re tune bû. Lewra di dema Cizîrî de

rewşa Kurdistanê ya siyasî ne wek a dema Xanî bû. Berî ku Xanî

bê dinyayê û hê di xortaniya wî de rewşa Kurdistanê ya siyasî di

gehînekeke nû de ye. Li Çiyayê fiengalê kurdên yêzîdî di berx-

wedana serînetewandina li hember sultanê osmanî de ne. Evdal

Xanê mîrê Bidlîsê li hember osmanî têdikoşe, dixwaze otorîteya mîrekiya xwe ji nav tixûbên mîrekiyê derxîne hawirdor û ferehtir bike. Lê yekîtiya beg û mîrekên kurdan bi hevûdu re ne baş e; hercar osmanî bi ser dikevin, lê xelkê kurd perîşan dibe.

81

Di destpêkirina edebiyata hişyariyê 1898an de jî hem rewşa siyasî ya osmanî hem jî ya Kurdistanê ne pak e. Ku dînamîkên siyasî yên kurdan bikarin bibin yek, ji vê yekîtiyê dengêkî bi hêz derxin çî bi otonomî çî bi serbixweyî dê bigihîjin azadiyê, mafên xwe yên mirovî, demokratîk, siyasî dê bi dest xin. Bingehê derketina rojname û kovarên mîna “Kurdistan”, “Kurd”, “Rojî Kurd”, “Hetawî Kurd”, “Jîn” siyasî ne û di vê vegotîna de hatine rokirin. Aliyê wan î edebî di dereceya diduyan de tê. SÊ KATEGORÎ AN EKOL

Edebiyata dema “Hişyariyê” ne ku ekoleke edebî û ne ku ji aliyê hin mêjûnasên edebiyatê ve bi vî navî hatiye binavkirin û lewra bi kar tînim. Ev tesnîf tesnîfa min e, ku şaş be şaşiya min e.

Meriv dikare vê demê di sê ekolan de tesnîf bike.

1. Ekola berî Hawarê an ekola pêşîn,
2. Ekola Hawarê
3. Ekola Sovyetê

Ekola pêşîn: Ji aliyê edebî ve bi maneya nûjen, nesirê kiriye jiyana nivîsara me ya kurmancî. Ji ber tevahiya jimareyên çî kovarên wê demê li ber destê me tune ne, li ser hêjayiya ziman û sewiya edebiyatê ya vê ekolê hûrbûyîn û gihîştina biryareke çê ne gengaz e.

Ekola Hawarê: Maka vê ekolê Hawar e, mêjî Celadet Bedir-Xan e. Zimanê nivîskî kirasê xwe yê ji alfabeya kurdî-erebî avêtiye, kirasê xwe yê kurdî-latînî rapêçaye. Ji bona zaravayê kurmancî gramereke tekûz hatiye çêkirin. Rastnivîsîna zimanê nivîskî hatiye tesbît kirin. Di nav nivîskarên vê ekolê de zimane-

82

kî nivîskî yê rûniştî heye. Çîrok, bend, menzûme û şî'r gişt di riya geşkirina ruhiyeta yekîtiya milletê kurd û azadiya Kurdistanê de tînin nivîsandinê. Giraniya nivîsaran ji sedî heftê û pênc-heştê nesir, yên mayî menzûme ne.

Ekola Sovyetê: Di piştî şoreşa Oktoberê de bi pêşkêşî û rêberiya partiya komunîst mafê nivîsandina bi zimanê xwe di nav kurdên Sovyetê de hatiye naskirin. Rojnama “Riya Teze” di

warê rojnamegerî de derketiye û derdikeve. Nivîskarên roman û çîrok, pisporên folklorê û zimanzan gihîştine. Zimanê nivîskî kurmanciya navçeke gelek teng e û gelek ji gotinên tirkî, ermenî, rûsî, erebî pêk tê. Ji aliyê paqijkirin û di dewsa gotinên nekurmancî de li yên kurmancî gerîn an bikaranîn çî bigire qet nehatiye bîra nivîskarên vê ekolê. Ev ekol hê jî berdewam e. Ji gotina “ekol”ê ku ez li vê derê bi kar tînim, hêviya min ew e ku xwendevan nekeve wê gumanê ku ew di maneya “ekol”ên edebî yên ewropî de ne, an di kurmancî de gelo ev bi hin tesbît û dîtînen edebî hatine cem hevûdu û komikek ava kirine. Di wê maneyê de ev ne “ekol” in, lêbelê kategorî ne ku di aliyê keriyê zeman, di bikaranîna alfabekê an rastnivîsînekê de belkî jî ji şertên tarîxî û civakî yên wê rojê hatine cem hev, komikek pêk anîne, bi hin sedeman jî ji hevûdu belav bûne. Divê di vê maneya kategorî an keriyê zeman û cîgehê tevgera weşanê de wek “ekol” bê fikirîn.

Ji van ekolan tu yek ji bo nivîskarên kurmancî ên Tirkîyê hetanî 1970 yî nebû pêmaye da ji hêz û şarezayîya nivîsandina bi kurmancî ya wan bê îstifade kirin.

JI NÛVE RAPERIKÎN: Çendekî berî bi darbeya leşkerî ya 1960 î bi girtina “çil û nehan”, di pey de jî bi girtina “pêncî û pêncan” rojnameyên Tirkîyê li hember kurdan kampanyeke 83

neyînî ya nû vekirin. Li bajarên Kurdistanê kampanya “Vatandaş türkçe konuş!” ji aliyê xortên kemalîstên kurd ve bi gurrayî hat ajotin. Li ser van bûyeran pejinên kurdayetî yên bi têkveçûnên tevgerên fiêx Seîd, Agirî û Dêrsimê hatibûn terpişandin ji nû ve vepejilîn. Li Iraqê darbeya Ebdulkerîm Qasim û xwe nêzîk kirina wî ya ber bi kurdan ve, li ser birayetiya “kurd û ereb” sirûdên ji radyoya Bexdayê, veger û serxwerabûna Barzanî ve vepejilîne geş kir, pêşve bir. Bi “Anayasa”ya 1961 î rewşenbîrên kurd xwestin ji mafên mirovînan ên naskirî îstifade bikin, bi hindikî bicêribînin. Dêlva ku hêzên xwe yên aborî û pênuşgirî bikin yek û pêkve rojnameke xurtir derxin, bi çavlêkirinî bi rojname û kovaran sê weşanek derxistin ku di nav vana de ya herî jî û li welat belav bû bi gumana min Dicle-Fırat bû.

VEPEJILÎN

Vepejilîn dewam kir. Di 1963 yan de “bîst û sê” welatparrêzên kurd hatin girtin. Lê ji dervayê vana jî ev pêl dikeliya, hat nuqteyek wisa ku li Meclîsê bû sedemê polemîkan. Wezîrê karûbarên hundirîn Hıfzı Bekata ji kursiyê axaftinê wezîrê

karûbarên saxiyê Dr. Yusuf Azizoğlu, bi gotineke dîtir a wan rojan “lîderê Kurdistanê” vedixwend hizûra Meclîsê da beyan bike ka “tirk e ? An kurd e ?” Serekwezîr «smet Paşa ji vê re bêdeng ma, neket navbera herdû wezîrên xwe. Kemal Badallî» nimînendeyê Êrfayê û hevalbendê Yusuf Azizoğlu rabû li ser hebûna kurdan a li Tirkiyê û di hatina tirkan a Anadolîyê de li ser tevkarî û piştgiriya kurdan a bi tirkan re li hember qeyserê Bîzansê, axaft. Di 1965an de gramera kurdî ya zaravayê kurmancî weşand ku ev gramer bi tirkî bû û di mahiyeta îsbata hebûna zimanê kurdî, bi xulase û bi heliz hatibû berpêş kirin.

84

Ji vê tarîxê pê de çî resmî çî nivresmî bi kurmancî çend kitêb derketin. Lêbelê nivîskarên giştan jî hatin mehkeme kirin, hin jê ketin ber efiya gelemper. Mûsa Anter; “Birîna Reş” û “Ferhenga Kurdî-Tirkî”, M.Emîn Bozarslan; “Alfabe”, “Meyro”, “Ferhenga Yûsif Ziyaeddîn Paşa” weşandin.

Di navbera 1960-1970 de kovarek dinê bi navê “Yeni Akş” derket ku di rûpelên dawîn de hin tiştên bi kurmacî hebûn.

Di warê kurmancî de di pey dawiya 1974 an de û pê de kovar derketin ku Özgürlük Yolu, Rızgari, Roja Welat, Devrimci Demokrat Gençlik û Dengê Kawa bûn. Di dawiya 1979 an de jî bi navê Tîrêj kovareke seranser bi kurdî û kulturî derket.

“Xulasa Gramera Kurmancî” ya Kamuran Bedirxan bi destkariya Dr. fiivan, “fiivanê Kurd” romana Erebb fiemo, “Dastana Memê Alan”, kitêba şîrên Eskerê Boyik derketin û bûn sedemê serbilindiya welatparêzên xwendevanên kurd ku di refikên kitêbên xwe de çend ên bi kurmancî jî bibînin.

ALİYÊN ERÎNÎ Û NEYÎNÎ YÊN ROJNAMEGERIYA

1960-1980

Di çerçewa kurmancî de derketina van kovar û kitêban helbet tiştinên hêja bûn: Kêvjika çavên xwendevanên kurd dimaliştin, lêbelê di serê wan de ji pirsan geremoleke bêbersîv dihiştin.

Sê awayên alfabeya kurdî-latînî derketin holê ku xwendevan nedikarî têderxin ka kîjan rast e ? Awayê Kemal Badillî, yê Mûsa Anter an yê M. E. Bozarslan ? Vê paşiyê jî yê Hawarê hat nasîn ku bûn çar awayê cihên cihê.

85

Rastnivîsîna tu kesî li ya nivîskarê dîtir nedinihêrt. Ji “ez di kim” an “ez dikim” kîjan rastir bû ? “Hesp ditewlêdeye” çêtir

e an “Hesp di tewlê de ye” ?

Di hin tabîran an navan de rasterast wergerandina ji tirkî herwekî “1 May>s” bû “Yek Gulan”, ne “yekê Gulanê” an “serê Gulanê” ku şahiyana serê Gulanê bêî maneya xwe ya cejna kar-kerên cîhanê wek erf û edetek kevin hê jî li gund û bajarên Kurdistanê tê pîroz kirin, jinemêr xelk derdikevin çixariyê, ji sibê heta êvarê geşt û seyranê dikin.

Bêî li eslê gotinê bê gerîn li hember derketina hemî gotinên ku hem di tirkî û hem jî di kurmancî de dihatin bikaranînê. Di tirkî de “gençlik” û “genç” hebûn ku diva kurd jî wan bi kar banîna, lêbelê di dewsa vana de pêwîst bû ku bêjeke kurdî bidîtina: Ew jî “ciwanî” û “ciwan” bû. Çi heye ku ji heft salî heta heftê saliyên me ji “gênc/genc”, “gêncî”, “gêncîtî” têdigihîştin lêbelê “ciwan” û “ciwanî” wê maneya termînolojîk a siyasî nedida.

Li gora avakirina hevoksaziya bi tirkî, nivisandina bi kurmancî.

Anîna gotinên ji derva û gotinan îcad kirin. Di dewsa “şî’r”ê de “helbest” ji soranî hat anîn ku îro em pê dihisin “helbest” bi soranî ne “şî’r” e. An herwekî “Sîn” (Çîn), “Yaban” (Japon/Japan), “sewr” (şoreş), “kareba” (elektrîk)... bêjeyên şoreşger hatin îdxal kirin.

Weşanên wê demê çî rojname çî kovar û çî kitêb ji aliyê pêşveçûna edebiyatê ve çî anîn ? Bi gotina “edebiyat”ê re tiştinên ku tafilê tîn bîra meriv helbet şî’r, çîrok, kurteçîrok, roman û piyes in. Ji van mêmeweyan di nav weşanên wê demê de yek bi yek û cihê cihê dîtî gelek hêsa ye. Lêbelê romanek dibe ku “roman” be, lê ne romaneke edebî be. Herwekî vê, şî’rek ji aliyê teşeyê xwe ve dibe ku şî’r be, lê nayê wê maneyê ku edebî ye. Mêmeweyek

86

an afirandinek edebî hin xisûsiyetên taybetî dixwaze ku ev di paragrafa pêşîn a vê nivîsarê de, di çerçewa tarîfa edebiyatê de hatine berpêş kirin.

Herçend bi mebesta dîtî xwe yê îdeolojîk-polîtîk derketibin jî di aliyê zêdekirina hejmarî ya welatparêzan de ev weşan xizmetên bikêrhatî kirin. Di warê nivisandina bi kurmancî de bizavê geş kirin, bergehê vekirin. Di aliyê perwerdekirina xwendevanên kurmancî de heryek di çerçewa sêmpatîzanên xwe de qismen bi ser ketin jî.

Çi di warê weşana bi kurdî çî di warê fikrên siyasî de heke piçek bêtir azadî hebiwa, bêguman hem rojname û kovarên berî 1970 û hem jî yê piştî wê dê bêtir di rîya vê xizmetê de gavên

bikêrhatî bavêtina. Weşan wê ji kovargerîyê derketa derbasî roj-namegeriya rojane bibiwa ku wê gavê kortala kûr û fereh a di navbera edebiyata me û ya cîhanî ya nûjen di demeke kurt de zûtir bihata dagirtin.

Dewletên Kurdistanê parvekir vê serbestiyê nedan me an ji destê me stendin. Îro ew kesên ku wek “nivîskarên kurmanc” tên nasîn an xwe wisa didin naskirin, li Ewropayê di nav nêzîkî çar sed hezar kurdî de dijîn. Ev jî mecaleke dîtir e ku lê bixebitin da piç bi piç be jî edebiyata xwe pêşve bibin, piç bi piç kûrayî û ferehiya vê kortalê ji holê rakin. Ji bo vê jî ku di tabîra wê de gunehkariyek tune be, ji hin kes û derûdorên fedakarî divê.

Berî her tiştî divê ku nivîskar şêla xwe ya heta niha wer-girtî biguhêrin. Ne di maneya neyînî de, lê di maneya hevûdu teşwîq kirinê, bêtir û bi kalîtetir berhem dayînê de hemberiya hevûdu bikin. Ew wehîma “nivîskarê mezin”, “şa’irê ustad” divê bê avêtin. Divê bi hindikî sê nivîskarên kurmanc bikarin li cem hevûdu rûnên, di esna rûniştinê de bikarin li ser edebiyata kur-mancî ya niha û li ser teoriya edebiyata cîhanî bi axifin, muna-
87

qeşe bikin. Nivîskarên me ji ber xebata xwe ya xîretkêşiyê bi me hêja ne, ji kevir nermtir çî nivisandibin û çî binivîsînîn bi me şîrîn in; lêbelê divê ku ew jî bi dilekî paqij xwe bi nivîskarên milletên dinê re bidin ber hev, perîşaniya xwe bibînin.

Ku yekî kurmanc ji kurmançekî dîtir re bêje “tu bi kur-mancî nizanî”, heke serê wî neyê şikandin jî dê ji ser şikandinê xerabtir tiştek bê serê wî. Ne tenê nivîskar lêbelê ew kesê ku dibêje “ez damîşê xurbetê nabim” jî nezanî an kêmezaniya xwe ya kurmançî li xwe napejirîne.

BI ZIMANÊ XWE ZANÎN

Di termînolojiya her milletî de, têgihîştina ji gotina zimanê axaftinê û yê nivisandinê cihê cihê ye. Hetanî ji gotina “zimanê axaftinê” zimanê merkezî cihê û yê navçeyî an devok cihê ye. Wê baş bê bîra kurdên Tirkiyê ku ji parodiyên televîzyon û radyoyê heta karîkaturên rojnameyan herkes tinazên xwe bi tirkî nezanî-na serekwezîr Süleyman Demirel dikirin. Ew Süleyman Demirelê ku ji zarûkiya xwe de li malê û di tevahiya jiyana xwe de bi tirkî peyivîbû, unîversîteyê bi wî zimanî xwendibû, di esil û fesilê xwe de ji miliyetek dinê rehek lê negeriyabû, çawa dibû ku bi tirkî nizanibû ? Dîsa serekwezîr Bülent Ecevit ku di dereca perestîne de miriyê bikaranîna tirkiya nû bû “olanak” (îmkan), “olanakl” (mumkun) û “olas” (muhtemel) tevîhev dikir. Wekî vana

bêhejmar nivîskar, rewşenbîr, rojnamevan û siyasetgerên tirk, tirkîya zimanê resmî û xwendin û nivisandinê bi şaşî bi kar tanîn ku sekreterê giştî yê Türk Dil Kurumu Ömer Asım Aksoy di lêkolîneke xwe de (Dil yanlîşlar, Ankara-1980) berpêş dike. Sedemê dayina vê numûnê ev e ku bi çî maneya zimanê axaftinê yê rojane, çî bi maneya zimanê nivisandinê yê edebî,

88

çerçewa zanîn an nezanîna zimanekî gelek fereh e. Tu şika min tê de tune ye ku bi qasî Süleyman Demirel bi tirkî zanibû tu yek ji me an nivîskarekî me ewçend bi kurmancî nizane. Lê gava ku hin kes digotin “Demirel bi tirkî nizane” ji dilreşiyê nedigotin, tê de rastiyeke hebû. Lê ev rastî an nerastî îzafî bû ku em hê hînî pîvana îzafî nebûne.

Di jiyana modern de pêvajoya ziman hînbûnê çî bigire li vê rêzê dimeşe:

1. Li malê ji dê û bavê
2. Li hawirdora xwe ya civakî (tax, gund, bajarê xwe)
3. Xwendegeh (5-15) sal, bi hem pratîkî û hem gramatîkî
4. Radyo-televîzyon-rojname
5. Kitêb û nivîsarên hêja

Di pêvajoya ziman hînbûyina me de paplûka pêşîn û ya didiyan heye, lê yê sisê, çar û pêncan heta ku em derketine der-vayê welat çî bigire nebiye para me. Ev ên ku nebûne para me helbet di pêvajoya hînbûnê de valahiyek mezin e ku lazim e em vê valahiyê bi awakî gurr di demeke kurt de dagirin. Ev çî ji bo xwendevan çî ji bona nivîskar pêwist e. Lê ji bo nivîskar pêwistîke wisa girîng e ku jêrevîn an tengsistiyek piçûk dibe sedemê xwekujiya wî ya manewî.

Pêşîn ji hînbûyîna kurmancî, dû re ji ya kurdiya tevahî em gişt berpirsiyar in. Lêbelê nivîskar, çî yê edebî çî yê meslekî bêtir, herî bêtir berpirsiyar in. Lewra perçeyên nivîsarên wan bi mijarên xwe , bi hevoksaziyên xwe yê li rêzika gramêrê, bi usûlên xwe yê rastnivîsînê, bi uslûbên xwe yê edebî, bi ramanên xwe yê afirandinî, bi xewnerojkên xwe yê ramanzayok dê bibin numûneyên rûpela edebiyata me ya demekê ku ev jî di

89

neynika zeman de rûreşî an rûgeşiya me nîşan de. Ji ber vê ye ku berpirsiyariya nivîskarên me ya bêtir hînbûyîna kurmancî û xwe tê de pêşvebirinê bêtir pêwist e.

Hînbûn û pêşvebirina zimanekî bi van rêgehan gengaz e:

1. Hakimiyeta li ser gramerê,
2. Hakimiyet û hukimkirina li ser rastnivîsînê,
3. Berhevkirina bêjeyên xwerû bi kurdî yê li koşe û kuncikê devokên xelkê de mayî,
4. Niqandina bêjeyên xwerû kurdî ji metinên nivisandî yê kevin,
5. Raçandina bêjeyên nû (ku îro jî bo pêşveçûna zimanê me gelek bi talûke ye. Hetanî giştî bêjeyên kurdî neyên berhev-
kirin, heke ji berê xwe herkes bêjeyek raçîne; ev, ziman pêşve
nabe lê anarşîzma di zimên de gurrtir bike.)

SÊ PAPLÛKÊN NIVÎSARÊ

Bi ziman baş zanîn ji bona nivisandinê têr nake. Sê paplûkên nivîsarê hene ku nivîsara edebî bi hilkişîna ji van paplûkan digihîje qora edebî bûnê.

Nivîsara Rast: Ew nivîsar e ku li gora awayên rêzika gramerê hatiye nivisandin, hevokên wê li cihê xwe rûniştî ne.

Nivîsar ji aliyê naverok û rastiya ilmî ve ne maqûl be jî, ji aliyê pîr û pergale gramerî ve rast e.

Nivîsara Baş: Berî her tiştî nivîsar ji aliyê teşeyê “nivîsara rast” ve rast e. Ji aliyê naverokê ve mukemmel e. Nivîskar berî ku dest bi nivîsandina nivîsara xwe bike li mijara xwe baş fikiriye,
90

planê nivîsara xwe bi awakî tekûz daniye. Di nivîsarê de dubareyên zêde tune ne. Bêje bi baldarî hatine bijartin ku tam daxwaziya nivîskar vedibêjin, dudilîkî nakin maneyê.

Nivîsara Bedew: Nivîsara edebî ye ku riya wê ji herdû paplûkên pêşîn derbas dibe û bi zîrekiya arizî ya nivîskar tê pê. Bi tabîreke kevin ev zîrekiya arizî “dayina Xwedê” ye ku bi hînkirinê nayê hînbûyîn.

Riya li ber me avakirin û pêşvebirina edebiyata me ye. Ji pêşiyên me ji me re koşeke kevin maye ku ev edebiyata me ya kevin e. Lêbelê ev koşk li gora hoyên jiyana îroyîn ji me re teng tê û têrî me nake. Ji alîkî ve pêwîst e ku em vê koşka xwe wek pêmayeke milî biparêzin, ji alîkî ve jî li gora hewcedariya xwe û hoyên jiyana îroyîn a dinya me ya pêşveketî avahiyan lê zêde kin. Ji bo avahiyên nûjen, teknîk û teknoljîya me ya berdest bê guman têr nake. Di nîsbeta ya me de, teknîk û teknolojiya mirovên li dervayê me gelek gelek pêşve çûye ku em jî perçekî ji wan mirovan in. Yanî ew teknîk û teknolojî bi destê mirovên hin civakên ku ji dervayê civaka me ya kurd pêşve çûye û pêşve diçe, lê ew teknîk û teknolojî malê beşeriyetê ye û di xizmeta beşeriyetê

tê de ye. Em jî perçekî ji bedena wê beşeriyetê ne; herçend ew bi destê me yê kurd pêşve neçûbe jî mafê me heye em jê îstifade bikin û heta heta em mecbûr in jî.

Ev teknîk û teknolojî teoriya edebiyatê ye û edebiyata cîhanî ye.

Ku meriv bi çavê nivîskariyê li xwe binihêre divê meriv bizane “folklor” çî ye û mêweyên folklorîk çawa tîn berhevkin ? Meriv ew berhev ke û wek berhevkirî îmza bavêjê ne wek nivîskar ? Divê meriv bizane “çîrok” çî ye û hê dest bi nivisandina çîrokê bike, divê meriv bizane roman çî ye çî teba ye... Ji bo vê jî bi her zimanî – ji bilî kurmançî – bi dehan kitêb hatine nivisandin

91

û weşandin. Nivîskarê kurmanç an ew kesê ku bi çavê nivîskariyê li xwe dinihêre ku bixwaze xwe pêşve bibe divê wan bixwîne.

Di pêşveçûna edebiyatekê de barê giran li ser milê nivîskarên edebî yên wî miletî ne, lêbelê ev nayê wê maneyê ku tevahiya bar li ser milên wan e. Heta ku gengaz be divê pisporên ilmî yên wî miletî jî bi wî zimanî binivîsin. Mêjûzanên me divê ku bi kurmançî binivîsin da hem zimanê me ji aliyê terminolojîk hem ji aliyê bêjezanî de ferehtir û dewlementir bibe û hem jî nivîskarên me yên edebî wê fersendê bi dest xî ku ji wê kaniya mêjûya me avê vexwin. Edebiyat ripîrût bi serê xwe tiştêkî nîn e. Ew herçend îskeletê xwe ji ziman bistîne jî goşt û xwîna xwe ji şaxên zanîne yên dîtir weldigire.

Mêjû li vê derê tenê nimûneyek ji şaxên ilmê yên dîtir bû.

Ev daxwazî ji bo ilmê siyasetê, ekonomiyê, felsefê, cografyayê, welhasil ji bo her şaxên ilmê ku jê pisporên me digihîjin divê bê xwestin.

Nivîskar mîmar û xizmetkarê zimanê miletê xwe ye ku zinarê zimanê devkî bi hunermendiya xwe dirihoje, jê afirandinê jîndar çêdike. Nivîskar bi rêgeha edebiyatê xwendevanên xwe ber bi fikirandinê dajo, çêja bedewiya pejin, xeyal û afirandinên ramanî dide çêstinê. fiair an nivîskarê pêşîn xişîm e; bi kilûkêmasî ye, lê dûvajoyên wî li ser aliyên wî yên çê avahiyên xwe ava dikin, ji xişîmî û kilûkêmasiyên wî dursa ducarî nekirinê distînin. Xwenda, xwendevan û organîzasyonên miletekî mîna me, pêwist e ku bêtir li nivîskarên xwe xwedî derkevin. Ji “rênesans” (renaissance)ê vê de edebiyat bi hîmayekirina hin otorîteyan gewz biye, pêşve çiyê. Di dinya me ya îroyîn de an dewlet an hin organîzasyon an jî xwendevan bi xwe li kul-

tur û edebiyata xwe xwedî derdikevin, ji bo pêşveçûna wê ber-
92

geh hazir dikin. Herwekî ku dewletek me tune ye, ev bar û piştî ji aliyekî ve dikeve ser milê rêxistinên me yên çî kulturî û çî siyasî. Alîkarî û fedakariya mezin ku ewê organîzasyonên me bikin; kirîn, frotin û belavkirina mêweyên çandî-edebî be. Bê ku endamî an peyrewiya rêxistin an komela xwe ji nivîskar bixwazin, divê alîkariya belavkirina kitêbên wî bikin. Bi hindikî qenciya wan a herî mezin ku ambargo daneynin ser nivîskaran, kitêb, kovar û rojnameyên kurdî û bi taybetî ser yên kulturî-edebî. Li Ewropayê îro di derûdora çar sed hezarî de kurd hene. Ji sedî yekê wan xwendevan bin, dike çar hezar xwendevanên kurdî li Ewropayê. Lê mixabin tu kitêbeke kulturî-edebî yê bi kurmancî, li ser hemdê xwe, li ser daxwaziya xwendevanan di salê de pênc sed nusxe nayê kirîn û belavbûn. Helbet ew kitêbên ku ji aliyê rêxistinên siyasî bi awakî mîlîtanî tên belavkirin, ji şerma riyan an ji xatirê dilan tên kirînê, ne di nav vî hesabê me de ye.

Ku nivîskarekî bi mehan û salan xwe bide xizmet û xebateke kulturî, kitêbek bîne wicûdê, pênc sed an hezar nusxe çap bike; bi firotanê di salê de nikaribe nivê wê belav bike û çavê her xwendevan an rêxistinê li belaş bidestxistina wek malê mîratê be, dê çawa besta wî nivîskarî vebe xwe pêşve bibe an afirandinên hêjatir biafirîne ?

Ji bona ku em bikarin ji vê gêdûkê bifilitin û ku em bixwazin jê bifilitin divê çî nivîskar, çî xwendevan, çî rêxistinên siyasî an kulturî tevde ji nû ve rewşa xwe ya hazir di ber çav de derbas bikin, li şaşî û kilûkêmasiyên xwe mikur werin, ji bona pêşveçûnê hewil bidin, milê xwe bidin bin vî barî.

Problema sereke ku divê milletê me bibişkêfe û bi ser keve helbet gihîştina siyasî ye ku ev jî bi metodên siyasî mumkun e. Lêbelê pêşveçûna kulturî-edebî her tim biye û dibe enerjîya
93

geşkirina rûhiyeta yekîtiya siyasî di nav çînên civakî û pejinên milî de. Kultur û edebiyat pejinên bixwebaweriyê, fikirandinê, ferdiyeta di nav piraniyê de heliyanê, hevkarîyê dide gelekî, dide miletekî, dide beşeriyetê.

(Çarçira, hejmar 1, Stockholm-1986)

—
(1)

Serbilindiya Berxwedan û Biserketinê:

Dr. ÎSMAÎL BEŞİKÇÎ

Sosyolog Dr. İsmail Beşikçi di 25ê Gulanê de ji bendîxana Entabê ya Arizî, bi kişandin û temamkirina cezayê xwe derket. Kovara pêşverû û demokrat a Tirkîyê “Yeni Gündem” rûpela xwe ya pêşîn bi wêne û nûçeya ji bendîxanê derketina vî alimê mêrxas xemiland, giraniya tema vê jimareya 64a da nûçe û reportajên li ser doza wî.

Ji wê jimareyê bi vê de ev bûn pênc hejmar ku derdikevin, tu hejmarek jê tune ye ku di rûpela “okur forumu” (meydana xwendevanan) de selav li Beşikçi neyên kirin û ji ber şêla xwe ya demokratîk e ku cara pêşîn kovareke tirk a li Tirkîyê bi vî awayî bi piştgirî cih daye Beşikçi ku ewê ev kovar bi xwe çawa neyê pîroz û teqdîr kirin.

Bi rastî jî şêla Yeni Gündemê bi awake demokratîk nêzikayî bi pîrsa kurd û di nav entelektuelên tirk de bi temsîlkarê wê Dr. Beşikçi dayîn, bi her awayî layiqê teqdîr kirinê ye.

Bendîtiya Beşikçi ya paşîn ji ber nameyek bû. Hê di bendîxanê de ji sereka Yekîtiya Nivîskarên Swîsê, stî Boulanger re wê nameyê dinivîsîne. Ji ber ku ev name digel hin xerûperên wî yên dîtir ji aliyê karbidestên bendîxanê tene derdestkirin, êdî nikare bişîne. Ev nameya neşandî bi vî awayî dest pê dîke: “Îdeolojiya resmî; dîtina xwe ya, li Tirkîyê tunebûna neteweyekî ku bi navê kurd tê nasîn, zimanekî ku bi navê kurdî tê zanîn, bi îsrar û bi înad dimeşîne. Vê îdeolojiya ku bi kurtî em dikarin bi navê kemalîzmê binav bikin, xisûsiyeteke wê ya bînge-

95

hîn bi awakî mutleq antî-kurd bûyîn e. Nîjadperest e û kolonyalîst e. Û ev îdeolojiya resmî bi unîversîteya tirk, bi mehkemeyên tirk, bi partiyên siyasî yên tirk, bi navgînên agahdarî yên gelemperî; weşan, radyo û televîzyonan dane qebûl kirinê. Di vê pêvajoyê de navgînên bi her awayî yên îdeolojîk ên dewletê û navgînên zordayîna cebrî hatine bikaranîn.” (Yeni Gündem, jimar 64, rûpel 10)

Ji ber vê nameya arizî ya neşandî û li tu derê neweşandî, 10 sal cezayê bendîtiya giran danê ku bi kişandina vî cezayî di 25ê Gulanê de ji bendîxanê derket.

Ji Hezîrana 1971 heta 25ê Gulana 1987, di şanzdeh salan

de deh sal û deh mehên wî di riya baweriya wî ya ilmî; di riya têkoşîna hebûna neteweyê kurd li Tirkîyê, hebûna Kurdistanê li Tirkîyê, hebûna mafê neteweyê kurd yê serxwebûn û azadî, di bendixanan de derbas bûn.

Di tarîxa dewletên Kurdistanê parvekir de ev cara pêşîn e ku alimekî ji neteweyê serdest li dijî îdeolojiya resmî ya dewleta xwe ji bona hebûna neteweyê kurd, welatê wan î Kurdistanê bi raya gelemper bide qebûl kirin ew çend têbikoşe û di vê riyê de ewçend ceza bixwe.

Li dewletên Kurdistanê parvekir de li unîversîteyan alimên, di piyasa kulturî de nivîskar û şa'irên navdar ên, di hikûmetan de wezîrên, di meclîsên neteweyî de nimînendeyên, di partiyên siyasî de pêşkêşên bi eslê xwe kurd jî hebûne û hene; lêbelê tucar mîna Beşîkçî xwe berpirsiyar dîtina ji têkoşîna di riya namûskariya rastiya hebûna neteweyê kurd, ji xwe re nekirine bar û piştî, û serêşana bereday (!). Li bilûra îdeolojiya resmî xistin û pê neteweyê kurd mîna pez xewirandin, ji bona wan her tim hêsatir biye.

96

Di riya îsbata hebûna neteweyê kurd, welatê wan î Kurdistanê û tarîxa wan a serxwerabûnan de Bêşîkçî bi tenê li dijî îdeolojiya resmî tenekoşiyê; li hember rewşenbîr û pêşkêşên siyasî yên kurdan jî têkoşîneke bêçavniqandin meşandiye. Ji van rewşenbîr û pêşkêşên siyasî yên kurdan hin jê heta van sê-çar salên dawî, hin jê jî hê jî neteweyê kurd ne wek netewe lê wekî grûbeke etnîk an wek gelek (xelk) ku tabîê Cumhûriyeta Tirkîyê û di nav tixûbên "mîsakî Milî" (sonda milî ya Mustafa Kemal) dîtine an dibînin. Serxwerabûnên neteweyî û demokratîk ên bi navê ya fiêx Seîd, Agirî û Dêrsimê li hember Cumhûriyeta kema- lîst a înkilabperwer dijrabûneke feodal û kevneperest dêrîne an didêrin.

Di xisûsa van rewşenbîr û siyasetgerên legal de Dr. Beşîkçî vê teşxîsa hanê danî:

"Neteweyê kurd organîzmake zindî ye, ku bedena wî, welatê wî Kurdistan e. Rewşenbîrên netewekî mêjîyên wî ne. Kurdistan ji dervayê îradeya neteweyê kurd ve hatiye perçekirin, biye çar perçe. Yanî herdû ling û herdû milên wê birîne. Gava bedena organîzmayek perçekirî be, ewê êş û jana wê perçebûnê bide mêjî, mêjî jî dê nikaribe fonksiyonên xwe bi tendurustî bi cî bîne. Rewşa ku rewşenbîrên kurd îro tê de ne, ev e."

Dr. Beşîkçî di 1971 î, di bendixana leşkerî ya Diyarbekirê

de xwest ku rewşenbîrên kurd xwedî li serxwerabûna fiêx Seîd a neteweyî-demokratîk derkevin. Berevaniya xwe ya siyasî li ser hebûn û daxwaziya mafên demokratîk û mirovî yên neteweyê kurd ava bikin, ne ku bi delîl-anînên ji Nutqa Mustafa Kemal, ji axaftin û xebatên wî yên derxisûsa neteweyê kurd de li fetwayan bigerin. Di vê xisûsê de Beşîkçî gelek têkoşî, lê bi ser neket. Bi vê têkoşînê û bi rexneyên xwe yên li hember berevanînameya TÛPê (Partiya Karkerên Tirkiyê) ya ku şandibûn "Anayasa Mahkemesi"

97

Beşîkçî dilê gelek kesan ji xwe hişt, lê di dilê gelek welatparêzan de jî mezin bû.

Bêî qebûlkirina hebûna neteweyê kurd û naskirin û teslîmkirina mafên wî yên neteweyî-demokratîk-mirovî, bi cih bûyîna demokrasiyeke tekûz li Tirkiyê ne gengaz e. Di vê riyê de têkoşîna demokratîk a entelektuelî, bêî rexnekirin û deşîfrasyona kemalîzmê û kirên dîktatoriya dema yekpartî ku bi qanûnên gelek hişk hatine parastin, dîsa ne gengaz e. Rexnekirin û deşîfrasyona kemalîzmê bi tenê ne benda li ber bişkaftina pirsgerêka neteweyê kurd e, lê her wisa benda li ber pêşveçûna fikrên demokratîk û pêşveçûnên tevgerên civakî ne jî. Dr. Beşîkçî vê nuqtaya girîng berî 16-17 salan fesilandiye û di deşîfrasyona wî de têkoşîneke bêrawestan daye. fierefa bi awakî aşkere destpêka vî karî jî bêguman a Beşîkçî ye.

Dr. Beşîkçî di riya baweriya xwe de bê çiv û fetl, bi serbilindî di ber xwe da. Îro jî di hêşiya biserketinê de ye. Li Tirkiyê êdî pîrsa kurd a tabû di nav derûdorên demokrat de ji tabû bûyî-nê derketiye, kovarên demokrat bi bizav li serê dinivîsîn. Yek mîna Ecevît ku tobekekarê îfadekirina gotina "kurd" bû, êdî dibizive vê gotinê telafûz bike, ku me di xewna xwe de jî bidîta me yê bawer nekira.

Ji ber kirên xwe Dr. Beşîkçî ji aliyê siyasetger û alimên du welatên cihê yên Ewropayê navdayiyê ji bona perûya aşîtiyê ya Nobel hatiye pêşkêş kirin. Ev li Tirkiyê wek şoqekê tesîr kir. Ewê vê perûyê bidinê an nedinê, li ba dilê min ew çend ne girîng e. Ji aliyê îmkanên madî, ji aliyê tesîra psîkolojîk û bilindkirina moralê mirovên demokrat helbet girîng e. Lê ew perûya ku dan Menahem Begîn dikarin îsal bidin Xumeynî û Sedam jî.

Perûya herî mezin ji bona Beşîkçî Kurdîstaneke yekbûyî, serbixwe, demokrat û azad e. Ji bo hina ev îro xewneke şa'irane

98

ye: Belê çûna Hîvê, ya Merîxê berî çend dehsaleyan xewneke şa'irane ya çîroknivîsên zarûkan bû; lê îro mirov çûnê û hatin, diçinê û tên.

(Berbang, hejmar 43, Stockholm-1987)

99

DÊRSIM Û DERSÊN JI DÊRSIMÊ

Îsal salvegera pêncîhemîn a têkveçûna tevgera berxwedaniya me ya neteweyî ya Dêrsimê ye. Bi mebesta parastina mafên xwe yên xwezayî yên neteweyî; li hember siyaseta hikûmata tirk ya talana Kurdistanê, bi kotekê asîmîlekirina gelê kurd û nenasîya mafên wî yên demokratîk, gelê me rabû ser xwe, dest avête çek, li hember kolonyalîstan têkoşî.

Gelê me di vê têkoşînê de bi ser neket, lêbelê pêmayeke hêja û serbilind ji nifşên me yên têkoşer ên îro û yên dahatû re bi diyarî hişt. Serwerê tevgerê Generalê Dêrsimê Seyid Rîza rewşa gelê kurd û kirên hikûmeta tirk di nameya xwe ya 30 Temûz 1937an de bi vî awayî beyan dike: "Serê çend salan e ku hikûmeta tirk lê dixebite da gelê kurd asîmîle bike. Bi qedexekirina rojname û weşanên bi zimanê kesên ku bi zimanê xwe yên bavûkalan dipeyivin, bi mecbûrkirina koçkirin û nefiyê, rakirina mirovan ji axa wan a bi bihnûbereket a Kurdistanê ber bi aliyê Anadolîya bêweç ve li vî xelkî zulm dike, ku ji çûyîyan gelekê wan telef bûne.

..."

"Li hember vê bûyerê gelê kurd heta ku herin di rê û dirbên koça mecbûrî de can bidin, ji bona xwe biparêzin herwekî di 1930 li navsera Agirî, li Geliyê Zîlan, li deşta Bazîdê kirin, her wisa dest avêtin çekên xwe."(1)

Di vê nameya ku ji wezaretê karûbarê derva ya Brîtanîyaya Mezin re hatiye nivîsandin û şandin, sedemên tevgerê û rengê

wê diyarkirî ye. Tevger, berxwedana gelê kurd e û li hember kotek û zulma rejîma kolonyalîst e.

Generalê Dêrsimê Seyid Rîza yek ji sedemên têkveçûna tevgerê hê berî têkveçûnê di vê nameya xwe de nîşan dide: "Tevî newekheviya îmkânên şer û bombayên şewatê yên balafirên bombavêj û bombayên gazê yên fetisandinê, ez û welatîyên xwe, me ordiya tirk têkve bir."

Li hember berxwedanê, balafirên tirkan bajaran bombeba-

ran dikin, dişewitînin. “Zîndan bi xortên gelê kurd ên sernerm tijî û bi dev re bûne, xwendekar têne gulebaran kirin, têne daleqandin an ber bi navçeyên tecrîdkirî yên Tirkiyê ve têne surgûnkirin.”(1)

Sedemek ji yên têkveçûna vê tevgerê herwekî yên beriya wê di şer de ji aliyê îmkânên leşkerî ve newekheviya tevgerê û hêzên dijmin e. Wekî piraniya tevgerên berî wê, navçeya tevgerê ji dinya derva ve tecrîdkirî ye. Berî her tiştî di aliyê îkmal û lojîstîk de kurd di çembera dijminê xwe de mane. Hin neyar an jênexweşên dijminên kurd çendekî rê dabîn çûnûhatin û îkmalê jî, paşiyê bi hin tawîz stendinan ew û dijminên me bûne dostên hev û bi hev re em kirine hesarê, bi hev re tînik li me şidandine. Bûyerên Fransa û Tirkiyê ya di tevgera fiêx Seîd de, ya Îran û Tirkiyê di tevgera Agirî de, ya Îran û Iraqê di tevgera Barzanî de ji van numûneyan çendên zindî ne.

Newekheviyên îmkânên şer bi tenê mesela îkmal û lojîstîk jî nîne. Di şerê Dêrsimê de, herwekî şerên berxwedan û azadî yên kurdî di vê sedsala bîstî de jî dijmin bi topên giran, balafirên bombavêj û keşifê, bombayên gaz û şewatê êrîşê ser hêzên pêşmerge û xelkê sivîl kirine; debir û zevî şewitandine, avên vexwarinê jehrî kirine. Ji ber timî şer di Kurdistanê de bûye, her xesara madî û manewî ya mezin gihîştîye Kurdistanê. Li hember

van îmkânên fereh û mezin ên dijmin, gelê kurd bi tîfingên piyade û nêçîrê yên îbtîdayî li ber xwe dane. Sedemek têkveçûnê yê dîtir jî, ji ber rewşa têkiliyên mulkiyeta êl û eşîriyê neyekîtiya eşîran a li dora serekatiya tevgeran e. Her êl û eşîr çî bigire xwe merkeza cîhanê û jiyane dibîne. Menfeet, dostanî, dijminahî, dilmaniya li ser çêra pez a bi qasî gerra palasekê dikare bibe sedemê ji hevûdu mêr kuştinê, berberiya bi dirêjahiya sedsalan, di çarçewa tevgerên neteweyî de jî xiyaneta welatî. Ji ber ku jiyana meriv an a endamê eşîrê di nav eşîrê de dest pê dibe û di nav eşîrê de diqede, ji bona wî kesî hebûn û kêrhayên eşîrê, dîtînen serekê eşîrê eşîrparêziya herî mezin e ku di ser hemî mefhûmên wekî dînperwerî û welatparêzî de ne. Ji xwe ji bona wî kesî mefhûma “welat” zozan, germiyan an war û gundê wî ye. Bi dîtina min ev sedem ê herî girîng û mezin ê neyekbûnê ye ku biserneketina tevgerên me yên neteweyî ji ber vî ne. Gava Evdal Xan mîrê Bidlîsê xwest bi serbilindî li mafên xwe xwedî derkeve, xûgî û bac nede sultanê osmanî, Melek Ahmed paşa tevî leşkerên xwe ve çû ser Bidlîsê. Di vî şerê

1655an de yê ku di milê paşayê osmanî de li hember vê mîrîtiya kurd a serbilind şer kirin ne bi tenê leşkerên tirk ên osmanî û ne jî xan û begên ji gelên dîtir ên peyrew bûn; lê mixabin ew; kurdên eşîr yê xwerû kurd bûn: Begê eşîra Mehmûdî bi heşt hezar, begê Melazgirê bi şeş hezar, fieref begê Mehmûdî bi şeş hezar leşkerên xwe ve û wekî dinê begê Bazîdê, begên Erdîş, Elcewaz, Mûş, Pasîn, Avnîk, Xînisê û paşayê Hekarê bi hêzên eşîrên xwe ve li hember vê mîrîtiya kurd a merkeza ilm û irfanê, ji bona berberiya xwe ya eşîrî û piştgiriya osmanî şer kirin.(2)
Yek ji pêşkêşên tevgerên Koçgirî û Dêrsimê Beytar
Dr. M. Nûrî Dêrsimî di bîranînên xwe de dibêje ku: “Li Dêrsimê
103

şêst eşîr hebûn ku di navbera van eşîrên piçûk de tucar danûstandin, biratî û dostaniyeke ji dil tune bû.”(3) Di vê fesla bîranînên xwe de bi awakî hêvîşikestî behsa kefteleta xwe, Seyid Rîza û Elîşan Beg ya di xisûsa lihevanîna eşîran dike ku mixabin dawiyadawî bi ser neketine.

Ji serê 1800î ku em dest pê bikin, dibînin ku tevgerên kurdan li pey hev in: 1806 tevgera Evdîrehman Paşayê Babanî, 1834 a Mîr Mihemed Begê Soran, 1840 ya Bedirxan Beg, 1855 ya Yezdan fiêr, 1880 ya fiêx Ubeydulah, 1914 ya Seyid Elî û fiêx fiabedîn, 1921 ya Koçgirî, 1925 ya fiêx Seîd, 1930 ya Agirî û 1937 ya Dêrsimê.

Çi bigire di navbera tevgerên kurdan de zemanek ew çend dûrûdirêj tune ye. Di navbera tevgera Mîr Mihemed û ya Bedirxan Beg de zemanek gelek kurt heye. Dengê xwe nebîrine hev da ku pêkve têbikoşin. Yezdan fiêrê ku di serî de bi apê xwe yê Bedirxan Beg re ye jê vediqete, yanzdeh sal di pey têkveçûnê de dest bi rabûna xwe dike. Tevkarîke pak û aktîf a di navbera tevgerên ku ji aliyê navçeyî ve nêzîkî hev in wekî Koçgirî û Dêrsimê de jî dîtî mixabin zehmet e. Di aliyê nêzîkayîya zeman de ji hevûdu belavbûyînek xirab heye: Ji tevgera fiêx Seîd û pê de serxwerabûnên mîna ya Mala Eliyê Ūnis, ya Erohê, ya Seyidxan û heta ya Agirî navçeyî mane, nebûne şerê gerîlayî û ne jî yê yekfermandariyeke nîzamî. Sedemê vê ji perçewerçetiya me ya eşîrî ye.

Li herêmek ku sê eşîrên cîran hebin muheqeq dido ji wan an jî hevûdu ne xweş in, an jî dijminên hev ên xwînî ne. Gava eşîra dijminê eşîrekê bi tevgera kurd a neteweyî re be, eşîra dijber muheqeq bi dijminê tevgerê re ye. Êdî ev dijmin kî dibe bila bibe, bi tevayî çiqas dijminê gelê kurd dibe ji bo wê eşîrê ne xem e.

Dijminên me yanî dewletên ku Kurdistanê par vekirine di vê xisûsê de ji me bêtir zana ne û xwedî tecrube ne. Selteneta Osmanî û dûvajoyê wê dewleta Tirkîyê di wextê xwe de û niha ji bona li Kurdistanê parastina têkiliyên eşîriyê di tenga xwe de bi zîrekî xebitîne, berberî û dijberiyên di navbera eşîran de geş kirine û timî zindî hiştine. Kovara tirkî ya bi navê “2000’e Doxru” di hejmara xwe ya 51/1987 de raporeke “gelek veşartî” ya dewletê azlû û belav kir. Di vê raporê de gişt eşîrên Kurdistanê li çar para hatine parvekirin: “1. Eşîrên pênebawer, 2. Eşîrên piştgirên kurdayetiyê, 3. Eşîrên xwe wek piştgirê welat (Tirkîyê) nîşan didin, 4. Eşîrên sadiq ên welat (Tirkîyê).” Di raporê de navê her eşîrê digel navê serekê wê, zimanê axaftinê, nifûsa wê, berberî û dostaniya wê bi eşîrên derûdorê re, erf û edet, qencî û xerabiyên wan cihê cihê tesbîtîkirî ne.

Tevî gelek şaşî û çewtiyên wê, divê ev rapor bibe zixtik; welatparêz û têkoşerên kurd ji xewa xefletê rake, me giştan kûr bide fikirandinê.

Rakirina têkiliyên eşîrî û eşîretan helbet bi rakirina sîstema mulkiyeta wê qabil e. Ev jî ya bi şoreşê ya jî bi guherandineke ekonomîk a esasî mumkun e. Lêbelê ya herî diwartir rakirina zîhniyeta eşîrî ye. Gelo emê bikaribin di dil û mêjiyê xwe de, di xebatên xwe yê kulturî û siyasî, di karûbarên komele, partî, cebhe, û h.w.d de şêl, têkilî û zîhniyeta eşîriyê rakin ? Gava em vê bikaribin, ez bawer dikim ku emê pêgaveke mezin ber bi pûçkirina sedemê têkveçûna tevgera Dêrsimê – ku ev sedem maka hemî têkveçûnên tevgerên me yê neteweyî ye- bavêjin û wê ji ser devê riya xwe bimalin.

Bi raperikîna li hember zulmê şehîd û tengezarên tevgera Dêrsimê rûpelek zêrîn a serbilindiyê li tarîxa me zêde kirin. Ji bona em layiqê wê tarîxê bin, divê ku em ji kilûkêmasiyên wê

105

tevgerê ders hilînin da ku di dahatû de em an nifşên wê bên, rastî wê encama têkveçûnê nebin.

(Berbang, hejmar 53, Stockholm 1988)

BALKifiANDIN: Tabîra “Generalê Dêrsimê” an “Generalê Kurdistanê” naznavê (leqebê) Seyid Rîza yê di nameya wî ya li jorê jêbehskirî de ye. Di nameya xwe de naznavê xwe wek “generalissimo” datîne ku tê bi maneya serfermandar an fermandarê giştî. Min jî di dewsa “generalissimo” an “serfermandar” de biwê-

ja “general” bi kar aniyê, hêvîdar im ku şaş neyê famkirin. Binêre li (1).

(1)

Nameya Seyid Rîza, Nokta Dergisi, y»l 5, say» 5, «stanbul 1977.

(2)

Evliya Çelebi, Gördüklerim, C.II, «nkilap ve Aka Kitapevleri, «stanbul 1977.

(3)

Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Hat»rat»m, Roja Nû, Stockholm 1986.

106

REWŞIA EDEBIYATA KURDÎ

LI EWROPAYÊ

Hevalên dilsoz, nimînendeyên hêja yên komele û damezranên kurdî û mêvanên birêz! Bi rêzgirtineke kûr selavên xwe pêşkêş dikim.

Karbidestên Federasyona Komelên Kurd li Swêdê ji min xwestin da ez di babeta “edebiyata kurdî li Ewropayê hazirî bikim û vê haziriya xwe di hizûra civata we de berpêşî civînê bikim.

“Edebiyata kurdî” ji vê mebest çî ye gelo ?

Ji vê mebest:

a. Rewşa edebiyata kurdî ya bi koça nivîskarên kurd û hatina Ewropayê û li vê derê meşandina karê edebiyata kurdî ji bona gelê kurd ê li Kurdistanê ye ? An

b. Edebiyata kurdî ya di nav civaka kurd a li Ewropayê de ye ?

Ev herdû pirs ji hevûdu ji bingehê nebe jî di mebestê de bi tamamî ji hev cihê ne. Di pirsê pêşî de meşandina rewşa edebiyata kurdî ya bûrî û nihoyî heye. Di pirsê diduyan de avakirin an li darxistina edebiyateke nû û cuda heye.

Ji gotina “edebiyata kurdî” ez wê edebiyata kurdî fam dikim ku edebiyatên hemû zaravayên kurdî dikevî nav; edebiyata kurmanciya jorê (kurmançî), edebiyata kurmanciya jêrê (sorani), edebiyata hewramanî, edebiyata dimilî (zazakî) û h.w.d.

Ez bi xwe ji bilî kurmançî (ya jorê) bi zaravakî kurdî yê dîtir nizanîm. Ezê li ser edebiyata kurmançî rawestim û birêz

107

Dr. Cemşîd Heyderî jî li ser ya kurmanciya xwarê ango ya sorani-mukriyanî raweste.

Belê herwekî min sedemên wê ji we re vegot ezê li ser

babeta “edebiyata kurmancî li Ewropayê” bi axifim. Berî ku bikevim babeta edebiyatê, divê ku em tarîfa edebiyatê bînin bîra xwe. Gelek kesên ji vê civata birêz, tarîfa edebiyatê ji ber zanin. Lê ji bona zanîna guhdarên hêja yê ku ji bîr vekirine teze bikin, bi destûra we ez vê tarîfê carek din jî bikim.

Edebiyat: Ilm û sen’etê hînkirin (talîm) û perwerdekirina (terbiye) mirovan e, ku wan ji aliyê his (pejin), fikir (raman) û xeyalkirinê ve digihîne kultureke bilind. Ji bona gihîştina armanca xwe navgînên vegotinê yê devkî û nivîskî bi kar tîne û lê dixebite ku ev navgîn yanî vegotin ji aliyê estetîk ve bedew be, îqnaker be yanî mentiqî be, mirovan bide fikirandin, his û besta mirovan hilke (geş ke), mirovan bide xeyalkirinê û li ser mirovan tesîrek bihêle.

Herwekî tê dîtîna tarîfa edebiyatê ji du hêmanan pêk tê. Hêmana pêşî armanca edebiyatê ye, hêmana diduyan navgînên edebiyatê ye.

Armanca edebiyatê ev e: Ilm û sen’etê hînkirin û perwerdekirina mirovan e, ku wan ji aliyê his, raman û xeyalkirinê ve digihîne kultureke bilind.

Navgînên edebiyatê jî vegotina devkî û vegotina nivîskî ne.

Berhemên vegotina devkî dikevin nav warê folklorê ku ji dervayê babeta me ye.

Berhemên vegotina nivîskî; nivîsar in, nivîsarên edebî ne ku babeta me ya li serê rawestîna ev e.

108

REWFA EDEBIYATA KURMANCÎ LI EWROPAYÊ BI ÇI AWAYÎ YE ?

Berî ku meriv bikare bersîva vê pirsê bide, divê ku meriv bîstekê li ser rewşa welat raweste û bi bîr bîne, da bikare di wê nîsbetê de muqayese bike. Ji gotina “welat” li vê derê mebest Kurdistanê bakur ango ya keriyê li Tirkîyê ye.

Herwekî ji aliyê we ve tê zanîn ji 1925an heta salên 1960an bi kurmancî nivisandin ne gengaz bû. Zordestiya dewletê li ser kurdî gelek xurt bû. Kovar û weşanên bi kurmancî li dervayê tixûbên Tirkîyê derdiketin. Yê wekî Hawar, Ronahî, Roja Nû, dîwanên Cegerxwîn keysa belavbûna di nav gelê kurdê li Tirkîyê de nedidîtin.

Hetanî 1959an kurmancî zimanê axaftina rojane yê gundî û nivgundiyên li bajaran dihate dîtîna û di warê edebiyata klasîk de jî yê dîwanên şêx, axa û melayên welatparêz bû ku ew kes ji

ber sedemên çî siyasî çî dînî li hember hukûmetê bûn, û ji hukûmetê derbe xwaribûn.

Piştî 1960-61an ne gelek dûr û dirêj û bi umr be jî, ji aliyê rewşenbîrên welatparêzên kurd ve rojname û kovarên wekî Dicle-Fırat, Deng, Roja Newe derketin ku di nav rûpelên wan de hin perçeyên bi kurdî hebûn. Mûsa Anter Brina Reş û Ferhenga Kurdî-Tirkî, Kemal Badilî Kurtebira Gramera Kurdî ya zaravayê kurmançî bi vegotina bi tirkî, weşandin.

Di dema Cumhûriyeta Tirkîyê de nivîsara kurmançî li Kurdistana bakur bi vî awayî dest pê kir.

Ji destpêka 1975an û heta derbeya leşkerî ya 12ê Îlona 1980 nivîskurdî û nivîrtirkî kovar û rojnameyên wekî Özgürlük

109

Yolu, Rızgari, Roja Welat, Devrimci Demokrat Gençlik, Dengê Kawa derketin û li gora gengaziyên xwe hin rûpelên xwe ji kurdî (dimilî û kurmançî) re vediqetandin. Di dawiya 1979an de bi navê Tîrêj kovareke çandeyî û pîşeyî ya seranser bi kurdî; bi zaravayên dimilî û kurmançî derket ku sê hejmarên wê li welat, ya çaran ji ber hatina cûntayê li dervayê welêt, li Swêdê hate weşandin.

Ji çêlîkirina tarîxçeya nivîsara kurdî ya dema cumhûriyetê li Tirkîyê mebesta min nîşandayîna du nuqteyan e.

1. Nivîsara kurmançî ya li Kurdistana keriyê li Tirkîyê dema zarotiya xwe hê temam nekiriye.
2. Nivîskar ji aliyê ehilbûyîna nivîskariya ziman û kultura gelemper ve amator in. Ji aliyê dilsoziyê ve mîlîtan in. Armanca wan ev e ku nîşanê gel û dijminê xwe bidin “va yê zimanê kurdî heye û pê tê nivîsandin û zimanê kurdî ne devoka tirkîya Rihayê ye.”

NIVÎSARA KURMANÇÎ LI EWROPAYÊ

Meriv dikare jiyana nivîsara kurmançî ya li Ewropayê li du dewran par veke: Nivîsara kurmançî ya heta 1980 û ya piştî 1980yî.

Çi ji aliyê zeman û çî ji aliyê madî ve mixabin fersenda min tune bû ku kronolojiya nivîsara kurmançî ya berî 1980yî derxim. Lê ez dikarim bi kurtî viya bêjim ku xusûsiyeta nivîsara kurmançî ya wê demê ev bû:

1. Nivîsar di çarçewa meselên îdeolojî û siyasî de bûn.
2. Nivîsarên ku bikevin nav kategoriya berhemên edebî, çî bigire tune bûn.

110

3. Bergeha nivîskaran ji aliyê ziman ve ji kesên li welat ferehtir bû.

4. Nivîskarên wê demê gava di muqabilî bêjeke erebî-farîsî-tirkî de hewcedarî bi bêjeke kurdî didîtin, bêî lêgerîneke dîrûdirêj hema ji cem xwe bêje an biwêjek îcad dikirin. Piştî derbeya leşkerî ya 12ê Îlona 1980 bi hezaran kurdên siyasî ji Tirkiyê revîn û xwe avêtin Ewropayê. Ev bûyer pir an hindik di rewşa kurdên Ewropayê yê kevin de guherînek çêkir. Di vê demê de kovar û rojnameyên seranser bi kurdî û weşanên sirf çandeyî dest bi jiyana weşanê kirin. Bi van bûyeran bergeha nivîsara kurmançî fereh bû; wergerandin, lêkolînên edebî, lêkolînên zimanzanî, çîrokên hunerî ji bo nivîsandin û nivîskariyê bûn warên cihê cihê. Yê ku gava 10-15 sal berê çav bi kurtenameyek bi kurmançî biketa ji kêfa dê lal biya, êdî îro çîrokên dirêj ên 150-200 rûpelî naecibînin û rexnan lê digirin. Helbet ev nankorî an dexesî nîne. Ev rasterast di nivîsara kurmançî de nîşana pêşveçûnê ye. Ev pêşveçûn herçend ne bi kîlometreyan an bi metreyan lê tenê bi dirêjahiya bejna santîman be jî, divê em vê pêşveçûn û pêşvegihiştinê bibînin, lêbelê pê razî nebin. Ji bona pêşveçûna bi kîlometreyan zorê bidin xwe.

EDEBIYAT Û SEWIYA NIVÎSARÊ

Hevalino! Ku bala we lê be ez çêlî pêşveçûna nivîsara kurmançî dikim, çêlî edebiyata kurmançî nakim.

Ji bona edebiyata nivîskî nivîsar bingeh e, lêbelê ne ku nivîsar edebiyat e an edebiyat nivîsar e. Nivîsara ku ji bona edebiyatê bingeh e, nivîsara edebî ye. Sê pêplûkên nivîsarê hene ku ya dawî û bilind ya edebî ye.

111

1. Pêplûka pêşîn nivîsara rast e: Ew nivîsar e ku li gora awayên rêzika gramerê hatiye nivîsandin, hevokên wê rûniştî ne. Nivîsar ji aliyê naverok û rastiya ilmî ve ne meqbûl be jî, ji aliyê pîr û pergâlên gramerî ve rast e.

2. Pêplûka diduyan nivîsara baş e: Berî her tiştî nivîsar ji aliyê teşeyê “nivîsara rast” ve rast e. Ji aliyê naverokê ve mukemmel e. Nivîskar berî ku dest bi nivîsandina nivîsara xwe bike, li babeta xwe çak fikiriye, bernameya nivîsara xwe bi awakî tekûz daniye. Di nivîsarê de dubarekirin tune ne. Bêje bi baldarî hatine hilbijartin ku tam daxwaziya nivîskar tînin ziman, tu dudilî û guman nakin maneyê.

3. Pêplûka sisiyan nivîsara bedew e: Ev nivîsar ya edebî

ye ku riya wê ji herdû pêplûkên pêşîn derbas dibe û bi jîrîtiya arizî ya nivîskar tê pê.

Bi nîsbet van tarîfên ilmî yê edebî nivîsara kurmancî –çi ya welat (a piştî 1925an) û çi ya Ewropayê- gelo dikeve nav kîjan kategoriyê an gihîştîye kîjan pêplûkê ? Bi dîtina min, bi awakî tevahî nivîsara kurmancî hê di kefteleftekê de ye ku piyê xwe bavêje ser pêplûka pêşî ya dereca nivîsara rast. Lewra kê m nivîs-kareke kurmancî heye ku li gora awayên rêzika gramerê hatibe nivîsandin û hevokên nivîsarê li cihên xwe rûniştibin. Sedemê vê yekê jî ev in:

1. Tu nivîskarekî kurmanc bi xwendina binge hîn a teoriya gramera kurmancî perwerde nebûye.
2. Ku nivîskarê kurmanc ji ba xwe an vê paşiyê meraq kiri-be gramera kurmancî xwendibe, devoka wî ya navçeyî bi dirêjîya bi qasî bîst salan ewçend lê tesîr kiriye ku di dema peyivîn û nivîsandinê de hînbûna xwe ya gramerê çi bigire ji binî ji bîr radike.
3. Gava ev tişt bi nivîskarên dîtir re jî bi vî awayî bin, di

nivîsandin û peyivînê de ji hevûdu hînbûn, îstifadekirin an bi awakî çak li hevûdu tesîrkirin jî bêguman ne gengaz e.

Wê gavê û di wê rewşê de di destê nivîskar de çi dimîne ? Bi tenê tiştê dimîne ku ew jî gramera dayikê, devoka taxê û çend gotinên egzotîk ji zaravakî dîtir ku zimanzaniya wî bide nîşandayinê.

NIVÎSKARÊN KURMANC DIKARIN ÇI BIKIN ?

Li hember vê rewşê yanî vê sewiya nizim a nivîsara kur-mancî, ji bona bilindkirina sewiyê meriv dikare çi bike ? Meriv yanî:

- Nivîskar dikare çi bike ?
- Xwendevan dikare çi bike ?
- Rexnegir dikare çi bike ?
- Û civaka kurd a li Ewropayê dikare çi bike ?

PROBLEMÊN NIVÎSKARÊN KURMANC

Problema wext:

Ji bilî yek-du kesan yê mayî yê bi kurmancî bilî dibin ji bona jiyana xwe ya aborî rojê çi bigire heşt saetan karekî wisa dikin ku têkiliya karê wan dûr an nêzîk bi nivîskariya kurmancî re tune ye. Merivê ku rojê heşt saet karekî cuda bike, bêguman hem ji aliyê bedenî û hem jî ji aliyê zîhnî ve diweste. Di pey kar de heta westa wî here, hişê wî ji bona fikirandina entelektuelî

were serê wî, bêguman ewê wextê razanê were, ku divê razê da sibetirê bikare dîsa here ser kar. Kesekî ku di vê rewşê de be ewê

113

kengê pê re bigihîje ku bifikire, babeta xam ya çîrok an romana xwe pêşve bibe, cihên ku ne bi dilê wî be biguhêre.

Bi vê rewşê nivîskarê kurmanç nikare xwe ji amator-bûyî-nê bifilitîne.

Problema ragihandinê:

Wek nivîskar, meriv ji bo çi dinivîsîne ? Meriv dinivîsîne ji bona mesaja meriv bigihîje wê derûdora ku meriv dixwaze dengê xwe, daxwaza xwe bigihîne wan kesan, ew kes jî civak e an jî beşek ji civakê ye. Ev ragihandin bi riya belavbûyîna pirtûkên nivîskar pêk tên. Belavkirin an weşandina pirtûkekê dengkirin e, bangkirin e. Bangkirina ji bona bersîva banga xwe welgirtin e, bihîstina olandayina dengê xwe ye.

Pirtûkeke kurmançî ji kategoriya edebiyatê li vê derê li Swêdê herî zêde hezar nusxe çap dibin. Li gora tesbîtan tê gotinê ku li tevahiya Swêdê deh hezar, li Ewropayê çar sed hezar kurd hene. Ku em her malek kurd ji pênc kesan bijmêrin; li Swêdê du hezar û li tevahiya Ewropayê heştê hezar malên kurd dikin. Bişaftina vê pirsê an di vê babetê de çare dîtin dikeve ser milê xwendevanan yanî civakê.

Babet û hawirdora tebiî:

Nivîskarê kurmanç ê ku herî nû hatibe Ewropayê, bi qasî pêc-şeş sal e ku hatiye. Li Ewropayê îmkanên xwe yên ji aliyê ziman ve gihandinê û bi serbestî nivîsandinê ji yên welêt helbet bêtir in. Lê ji bo nivîskar aliyek neyînî yê herî xerab heye ku ew jî dûrketina ji hawirdora xwe ya tebîî ye. Hawirdora tebîî; kaniya jiyana his, raman û babetên nivîsandinê ya nivîskar e.

Herçend li Ewropayê civakeke hebe jî ev civak bi his, raman, rabûn û rûniştin û bi tevgera xwe ya li hember bûyeran

114

ne ew civaka maka kulturî ya welat e. Bûyerên rojane yên di nav vê civakê de jî ne bûyerên li welêt in. Nivîskarê kurd wek tiştêkî deynê stuyê xwe an ji bêrîkirina kûr a welat dixwaze babeta çîrok, roman an şî'ra xwe wek ku li welat derbasbûyî be binivîsîne. Li gora xwe, lêbelê di wî dema ku ew bi xwe li welat bûye, wisa dinivîsîne. Ji vê nivîsandinê tiştêk derdikeve holê ku dûr an nêzîk têkiliya wê bi realîteyê re tune ye. Nivîsar an berhema ew çend li serê hatiye xebitîn, ji jiyana rojê dûr û seroqûnkî dimîne.

Civaka kurd a li Ewropayê:

Îro li tevahiya Ewropayê civakek kurd heye ku nufûsa wê digihîje derûdora nîv milyonî. Ev nîv milyon çî wek ferd bi serê xwe, çî wek malbat, di fikirandinê, tevgerê, di hînbûyinên xwarin û vexwarinê, di awayê peyivînê, di têkiliyên di navbera mirovan -dê û bav û zarûk, mezin û piçûkan – de ji awayê li welat bi awayekî dîtir diguhirin. Ev pêvajoya guhirînê her roj bi leztir dibe. Ev bûyîn û bûyer di nîsbeta civaka kurd a welat de defor-masyon e, tefesux e. Lê ku em hilhatina civakeke kurd li Ewropayê qebûl bikin, wê gavê em dikarin ji vê guherînê re bêjin ku formasyon e. Yanî civaka kurd a ferdên wê ji ber sedemên siyasî û aborî ji bo demeke demdemî (muweqet) hatibûn Ewropayê, di nav jiyana rojane de û bi tesîra jiyana civakî û hukmê qanûnên welatên lê mayî, dikeve teşeyek nû.

Ev civaka kurd a li Ewropayê wek civakek muweqet xuyan nake. Belkî hin kes ji ber bêqabiliyeta entegrasyonê rojek bizivirin û hin jê jî piştî teqawidiyê vegerin welêt. Lê ji niha ve wisa xuyan dike ku bi temamî vegera vê civakê ji gengazbûnê piçek dûr e.

Ev nîv milyon kurd ku ji niha ve tedbîr neyên girtin, heta deh-panzdeh salan wê şexsiyeta xwe ya kurdî parastinê bihêlin, 115

dev jê berdin. Ji niha ve keç û xortên kurd ku li van deran xwendine, di nav malê de bi hevûdu re bi kurdî napeyivin, bi zimanê resmî yê wî welatê lê mayî dipeyivin. Tenê di dema bersîvdayina dê û bavê xwe an yên di salên wan de bi kurdiya (swêdî/almanî/fransîzî û w.d) dipeyivin, yanî zimanê xwendinê yê wî welatî li gora zanîn û karîna xwe werdigerînin kurdî û wisa bersîv didin.

Ez vê bûyerê li pêş nifşên dahatû an dahatûya kurd a Ewropayê wek gelş, wek problem dibînim. Ku nivîskar, pedagog, mamoste û rewşenbîrên kurd di vê tesbîtê de bi min re hemfikir bin, divê ku li hember vê talûkê, li hember vê talûkeya zimanê bavûkalan windakirinê, li hember talûka winda bûyina şexsiyeta kurdî ya nifşa dahatû li ser çareyan bifikirin.

Çareyek ji çareyên ku bi nivîskarên kurd biqede ev e:

Avakirina edebiyata kurdî ya ji bo civaka kurd a li Ewropayê.

Mebesta vê edebiyatê divê ev be:

1. Parastin û danasîna erf, edet û kultura kurdî û dayina şîûra têkoşîna rizgarîxwaziya gelê kurd.
2. Bi uslûbeke sivik a herikandî, vegotîneke zengîn, zima-

nê kurdî bi nifşên nû şîrîn kirin.

3. Ji aliyê rûhiyetê ve peywendiyên di navbera civaka kurd a Ewropayê û welatê wan ê bavûkalan de xurt kirin.

Ku ji niha ve ev tedbîr bîn fikirandin û bîn bicihanîn, pêncî sal şûn de ewê neviyên me yên li van deveran bicihbûyî xwe wek sêwiyan bêesil û bêfesil nebînin; ewê xwe şaxên li ser rehên gelê kurd hêşînbûyî bibînin û pê îftixar bikin.

(Berbang, hejmar 60, Stockholm-1989)

116

MÎR CELADET ALÎ BEDIR-XAN

Di dîroka neteweyan de hin kes hene ku berê herikîna dîrokê diguhêrin, herikîna bi lez dixin, an ji wê herikîna bêserûber û kêmbikêrhatî; tînin pîr û pergalekê didinê da bêtir bi kêrî daxwazê bê. Ev dîrok dibe ku bi tenê ya leşkerî, ya siyasî an jî ya çandeyî be.

Di diroka çandeyî ya kurdî (kurmancî) de Mîr Celadet yek ji wan kesan e ku berê herikîna û meşa nivîsara kurmancî guhartiye, bergehê wê fereh kiriye, xwendin û nivîsandina wê di nav piraniyê de belav kiriye û berî hertiştî zimanê nivîskî li ser hîmên tekûz daye rûniştinê.

Ev nûvejîna (renaissance) çandeya kurmancî ye, meydana û navgîna vê nûvejîna jî kovara Hawar e.

Di vê pêvajoya nûvejîna çandeyî de Hawar hem bi maneya edebî û hem jî bi maneya perwerdeyî xwendegeh (école) e. Bi maneya perwerdeyî xwendegeh e, lewra ji şa'ir û nivîskar Osman Sabrî(1) û nivîskar Dr. Nûredîn Zaza(2) bigirin gelek kesên wê demê di dezgehê xwendegeha Hawarê de hîni nivisandinê bûn û dest bi nivisandinê kirin. Bi maneya edebî xwendegeh (école) e, lewra bi alfabeya xwe ya latîni-kurdî, bi sîstema rastnivîsînê, bi termînolojiyê, bi gramerê, bi zengîna û curbecuriya naveroka xwe Hawar ji kovar û rojnameyên berî xwe vediqete, di riyeke ber bi gel ve, ber bi piraniyê ve, lê bi senteza neteweyîtiyê –neteweyîtiyek nûjen- belav dibe.

117

Hawar meydana çandeyî ya pêşeroja kurd e ku li wê derê berhemên antîk û nûjen, rojhilatî û rojavayî, kurdî û biyanî, dînperwer û laîk; bêî ku hevûdu biêşînin, bi hev re dijîn.

Zanayê mezin Mîr Celadet Beg vê meydana bi zanîna vekir da ku xwendevanên Hawarê digel Tefsîra Qur'anê nûçeya Kitêba Totê Reb, li rex Hedîsên Cenabê Pêxember, Nivêjên

Êzidiyan jî bi dilferehî bixwînin. Ji alîkî ve wergerandinên ji Xeyam û ji alîkî ve yên Victor Hugo, ji alîkî ve şî'rên klasîk ên kurdî yên tefsîr û şerh xwaz ji aliyê dinê ve dûrik, dîlok, bêlûte û stranên gelêrî.

Û di wan berhemên folklorîk de mezinahiya zanatiya Mîr ev e, ku gotin çawa ji devê dengbêj, çîrokbêj an gotinbêj derketiye herwisa bêî guhartin û destlêdan, bi navê bêjerê wê, bi bilêvkirin û devoka wan a hêrêmî çap kiriye.

Zimanê kurdî herçend li gora axaftina rojane dewlemend bû jî dîsa bersîva hewcedariya nav û termên teknîk û zanistî nedida, ku ev valahî jî ji aliyê Mîr Celadet Bedir-Xan ve li gora şert û hewcedariyên rojê hate dagirtin. Gelek termên gramere, yên teknîkî û zanistî afirandinên wî ne ku ji kurmancî re bi diyarî mane.

Bi alfabeya latînî-kurdî, bi Gramera Kurmancî di dîroka çandeya kurdî de Mîr Celadet Bedir-Xan kesê pêşîk e û herdû afirandinên wî bi tekûziyeke wisa hatine çêkirin ku di warê xwe de bingeh in. Hawar û Ronahî di rojnamegeriya kurdî de du numûneyên wisa ne ku di navberê de evçend zeman bihuriye, bi serûberî û sergiraniya xwe hê jî gelek kovar û rojnameyên me yên roja îroyîn negihîştine sewiya wan. Ji bilî vê, ev herdû hê jî kana (xezîne) bêje û termên kurmancî û embara berdest a berhemên klasîk, gelêrî û yên wê demê ne ku gava em di tengasiyê de dimînin an hewcedariya me pê çêdibe serî li wan herduyan dixin.

118

Ew rewşenbîrekî wisa bû ku mamostatiya rewşenbîrî ya gelek rewşenbîrên kurd kir. Di gelek waran de ew hê jî mamostatiya me dike. Ez wisa bawer im ku di sedsaleyên di pêş de jî ewê mamostatiya gelek zana û rewşenbîrên gelê kurd bike.

(Nûdem, hejmar 8, Stockholm-1993)

(1)

Zaza, Dr. N. Osman Sabrî nivîsevan û helbestvan, Apo (berhevoka şî'rên Osman Sabrî, ji aliyê Hemreş Reşo ve. Sal, cih û weşanxane nehatine nivîsandin).

(2)

Zaza, Dr. Nûredîn. Pêşgotin, HAWAR û çanda kurdî, berhevoka Hawarê ya hejmar 24-57, ji aliyê Hemreş Reşo ve. Sal, cih û weşanxane nehatine nivîsandin).

119

GRÊDAYÎ PÊFİEROJA GELÊ KURD E

NÛDEM: Gava em li dîrokê dinihêrin, em dibînin ku edebiyata kurdî ya klasîk dewlemend e, di pîvanên edebî de ne kêmtir yên cîranan e. Sedemên wê yên dîrokî û civakî çi ne ?

R. BARNAS: Ji edebiyatên klasîk ên cîranan ez bi tenê edebiyata tirkî/osmanî dinasim. Asûrî, ereb, ermen û faris cîranên me ne û yên herî kevin in, lê mixabin di bareya edebiyata wan de bi tiştêkî nizanîm ku bikaribim ya me û yên wan bidim ber hev û bêjim edebiyata me ya klasîk ne kêmtir yên wan e an ji yên wan çêtir e. Ji edebiyata kurdî jî tiştê ku ez dikarim li serê du gotinan bêjim, edebiyata kurmancî ye.

Di pey vê zelalkirina pêwist de bi dilekî fereh dikarim bêjim ku edebiyata kurmancî ya klasîk ji aliyê çawahîne (qualité) ve ji ya tirkî/osmanî qet ne kêmtir e. Ji aliyê çendahîne ve jî hejmara şa'îrên me yên klasîk ne hindik in. Lê mixabin berhemên gelek ji wana wînda ne an hê derneketine ber ronahiyê. Vêca em bînin ser sedemên dîrokî û civakî yên dewlemendiya edebiyata me ya klasîk:

fî'îrên kurmancî ên klasîk bi piranî melayên tîr xwendî û tîr gihîştî yên ilmên dînî yê Îslamê û wekî dinê yê felsefê, edebiyatê, matematîkê, stêrnasî, tarîxê û w.d. bûn. Bi erebî, farisî, tirkî û bi taybetî bi edebiyata ereb û farisan baş dizanibûn. Hin ji wana ji bona xwendina xwe çûne li Îranê, Hindistanê, Sûriyê, Misirê geriyane; alim, edîb û zanayên zemanê xwe nasîne. Ji aliyê ilmê û edebî yê li gora zemanê xwe ew bi xwe otorîte bûn. Di 121

medreseyan de mela digihandin. Hawîrdorên wan xwenda û zana bûn. Ew bi xwe kesên xwedî cihekî gelek gîrîng yê dîwana siyasî ya otorîteya navçeyî (dîwana mîr) bûn. fî'îrên wan bi riya mela û feqehên wan (xwenda û zanayên zeman) bi hezkirinê li dîwanên mîr û şêxan (otorîteyên siyasî û dînî), li medreseyên dinê (navendên kultur û entelektuelî) di nav xwenda û zanayên dinê (rewşenbîrên welat) de belav dibûn. Li gora hêjayiya şî'rê rûmeta şa'îrê wê digirtin.

Ku şa'îr zana û xurt, şî'r hêja û gurr, xwenda an guhdar an civak tîgîha û rûmetzan be, dawîniya wê ewê çawa be ?! Dawîni dê bibe maka edebiyateke dewlemend.

— Gelo nivîşê îro çiqasî edebiyata xwe ya klasîk nas dike ?

Ji bo tîgîhîştinê û jêfêdedîtina edebiyata kurdî ya klasîk pêwistî bi çi heye ?

— Kesê ku edebiyata klasîk a tirkî an farisî baş nexwendî-

be û li xwe nexunaftibe, zor e ku ji edebiyata klasîk baş fam bike û zewq jê bistîne. Zimanê edebiyata me ya klasîk mîna farisiya nû tevlihev e. Yê osmanî jî wisa ye. Zimanê ya me jî ji bêjeyên erebî, farisî, kurdî û piçek jî ji tirkî-moxolî pêk tê. Bêje carna bi serê xwe tu manekê nade, ew nima (mezmûn/sembol) ye, ku divê meriv pê bizanibe. Divê meriv ji mîstîsîzmê/sûfîzmê agahdar be ku mebesta şa'ir fam bike. Divê meriv bi hunerên edebî yên wê bizane da bigihîje zewqa naskirina ziraviya hunermendiya şa'ir.

Ji bona jê têgihîştinê, hînkirina (education) bingeîn divê, ku tirk di lîseyan de sê salan di gel edebiyata gelêrî, tekyayî û rojavayî vê jî didin xwendin. Riyeke din, çapkirin û belavkirina berhemên şa'irên klasîk bi şerh û tefsîr ewê bibe alîkar ji bona vê jê-têgihîştinê.

122

Wek ferd jê feyde dîtin li ser daxwaziya meriv e, lê wek gel an netewe jê feyde dîtin bi vê riyê dibe ku ewê girêdana di navbera nifşên niha û yên pêşerojê bi pêşiyên me re zeximtir bike, serbilindiya neteweyî dê di giyanê mirovên me de biçîne.

— Îro behsa helbesta kurdî ya modern dibe. Pîvanên modernîzmê çi ne ? Tu Cegerxwîn dixî kîjan kategoriyê ?

— Di şî'ra klasîk de hin pîvanên bingeîn hebûn: 1. Kêş, erûz bû. 2. Teşe an form; xezel, qesîde, mesnewî, rubaî, mustezad, murebba', muxemmes û w.d bû. 3. Ziman, zimanê bilind ê ji erebî, farisî û kurdî têkel. 4. Aheng, bi beşavendên (qafiye) dawiyê û redîfan dihate dayîn. 5. Bikaranîna hunerên edebî û mezmûnan (sembolan) nîşana hunermendiya şa'ir bû.

Ji kovara Jîn û pê de em rastî gerriyaneke (cereyan) dinê dibin: Ew ne edebiyata klasîk e û ne jî ya moderna îroyîn e.

1. Kêşa kîteyî dewsa erûzê digire. 2. Teşe bişihibe xezel an mesnewî jî ne ew in. 3. Ziman, zimanê gelêrî yê sade ye. 4. Mijara şî'rê li ser Kurdistanê û miletê kurd e, ji ber vê jî bi piranî di uslûba şîretkirin, hişyarkirin û navtêdanê de ye. 5. Ahenga rêz an malikê li ser beşavenda li dawiya rêzê ye: Lê beşavend fena ya klasîk ne zengîn an tam e. 6. Endîşeya şa'ir ya bikaranîna hunerên edebî ji binî tune, ew lê dixebite ku mesaja xwe ragihîne. Ebdurehîm Rehmî û Osman Sabrî du nimînendeyên vê yên herî ber bi çav in.

Bi hin şî'rên Cegerxwîn wekî "Heval Pol Robson", "Kî me Ez ?" û hin şî'rên Qedrî Can di reng, rûçik û hilma (nefes) şî'ra kurmançî de guherîn xuyan bûn. Ev guherîn hê jî berde-

wam e.

123

Meyla îroyîn a şî'rê ber bi vî aliyê ve ye. Heta niha ez rastî tu pîvanên tesbîkirî nehatime. Lê hin xisûsiyetên muşterek ên vê şî'rê hene:

1. Kêş serbest e,
2. Ziman sade ya gelêrî ye,
3. Muzîk li gora hunermendiya şa'ir bi beşavendên hundir, dawîn û redîfan tê peyda kirin, lê ne ewçend gîrîng e.
4. Mijara şî'rê bi piranî li ser pirsên civakî, siyasî û welatî ye. Yên evîni gelek kêmin.

Cegerxwîn di şî'ra kurmancî de pireke gelek xurt û zexim e ku edebiyata klasîk û ya nû digihîne hev. Her sê dîwanên wî yên pêşî xala çaran a vê bendê, lîrîzm û forma edebiyata klasîk digihînin hevdu û di hevûdu de dikelînin.

— Peywendiyên helbestê bi çîrokê re çi ne ? Roman çawa ji çîrokê vediqete ?

— Di kurmanciya jêrîn (sorani) de helbest ji bona stran (klam/gotinên klamê/"güfte") dibêjin. Me jî vê bêjeyê bi şaşî bi maneya "şî'rê" girt û bi kar anî, lê "helbest" ne şî'r e û şî'r jî ne "helbest" e.

Du awayê vegotinê hene: Vegotina bi nezimê û vegotina bi nesirê. fî'r vegotina bi nezimê ye, lê her perçe-nezim an menzûme ne şî'r e. fî'r perçe-nezim an menzûmeya bi vegotinê gurr û bi pejinê dagirtî ye.

Di edebiyata klasîk de çîrok bi nezimê dihatin nivisandin: Mem û Zîna Ahmedê Xanî, Mewlûda Melayê Bateyî, Leyl û Mecnûna fiêx Mihemed Can çîrok in. Lê êdî kes îro çîrokan bi vegotina nezimê nanivîsîne.

Ji awayê vegotinê çîrok û roman bi nesirê (pexşan) têne nivîsîn.

124

Çîrok serpêhatiya kesekî an xelekek ji serpêhatiyên kesekî ye. Di çîrokê de kesekî sereke an qehremanê çîrokê heye, serpêhatiyên kesên dinê yên bi serê xwe tune ne; serpêhatiyên kesên dinê perçekî ji serpêhatiya qehremanê çîrokê ye, yanî ji bilî qehremanê çîrokê kesên dinê fîguran in.

Roman jî serpêhatî ye, lê bûyer xelek bi xelek in:

Qehremanê an qehremanên romanê di hin xelekan de dibe ku qet xuyan nekin an jî bikevin dereca fîguranî. Di romanê de

bûyer ji bûyeran derdikevin an bûyerên ji hevûdu cihê dibin sedemê hin tiştan an bûyeran û ew tişt an bûyer tèn di xelekek de digihîjin hevûdu.

Çîrok bi nîsbet romanê kurtir e. Vegotina çîrokê bi nîsbet a romanê gurtir û kintir e, ji vegotina bi hûrikî (detalj) ya tişt û bûyeran direve.

Çîrok û roman hene ku vegotina wan herikandî, teswîrên gurr û bûyerên wan pejinên xwendevan hildikin, wisa ku meriv naxwaze heta dawiyê dev jê berde: Ji yên vê cureyê re uslûba şî'irkî dibêjin.

— Edebiyata kurdî bi giştî xwedyê pêşerojê çilo ye ?

— Pêşeroja edebiyata kurdî bi temamî girêdayê bi pêşeroja gelê kurd ve ye: Ku gelê me bikare bigihîje mafên xwe yên siyasî û demokratîk, ez bawer dikim ku di demek kurt de emê bikarin vê valahiya mezin telfî bikin û bi hindikî bigihîjin sewiya edebiyata cîranên xwe.

Ku hema bi tenê rojnameya Kurdistan, kovara Jîn, Hawar, Ronahî, Roja Nû li Tirkîyê nehata qedexê kirin û bi dest biketina, ku hema ne bi alîkariya dewletê bûna jî lê bi tenê bi kurdî nivisandin û belavkirin nehata qedexê kirin, ewê rewşa edebiyata me ya kurmançî îro bi awakî dîtir biya.

125

Em li van deran dikarin malê xwe yê belawela berhev bikin, xwedî lê derkevin û bergeha edebiyata xwe ya pêşerojê ya li welat xweş û paqij bikin. Edebiyata miletekî di nav wî miletî de pêş dikeve û geş dibe.

(Nûdem, hejmar 10, Stockholm-1994)

126

GOTIN Û PEYIVÎNA BEDEW: fi'R

“Gotin di destpêkê de hebû, û Gotin li cem Xwedê bû, û Gotin Xweda bû.” Încîla li gora Yûhena bi vê ayetê dest pê dika. (Binêre li Încîlê ya li gora Yûhena, bab 1, ayet 1.)

Li gora hîlbijartina te ye, te divê bêje Xweda an te divê bêje xweza (surişt/tebîet). Wî an wê hertiştî ji bo me berdest kiriye. Her tiştên ku hewcedariya me pê hene, li hawîrê me, li gerdûnê; di axê, di avê, di hewayê û di agir de vehewandî ne.

Lê ew hewcedarê destkariyê ne. Divê bi destên mirovan ew ji hovîtî, kûvîtî an ji xamîtiyê bêne derxistin û li gora mebesta bikaranînê bêne kedîkirin û edilandin. Dexil û tene wisa bûn, pez û dewar jî bi wî awayî.

Gewherê zêr bi xwe di sînga erdê de ye, lê wek kevir e; kevirêkî bê teşe. Yê aqût jî wisa ye, yê almas jî. Ku meriv rake perçekî ji wî gewherê kevirîn bîne bi çembil û ben veke û bike stûyê delala xwe, ewê çi bedewiyê bidê gelo ?

Lê mirov; karkerên tevrûbêrê wî ji binê axê derdixin, karkerên metalurjiyê wî gewherê nesafî dihêlinin, zêr ji tebayê din safî dikin û berdidin qaliban, dikin kulînce. Kulînceya zêr wek kerpîçekî pehtî ye, çargoşe ye. Ji bilî çirisîn û bihayiya wê tu bedewiyek wê tune ye. Çi maldar, çi belengaz kes tune ku bifikirin ji dêlva xemlûxişir ve rabe kulînceke zêr bi gerdena hezki-riya xwe ve veke.

Lê gava kulînce tê digihê ber destên hostayê destkariyê, zêrînger; ew bi ziravî, bi tenikî, bi hûrikî wî zêrî li hev badide, dirihuje, diqewêre, dineqîşîne û hê zêr dibe xemlûxişir. Û ew berhemên vê destkariya edilandinê, dibin xemla bejn û gerdenên delalan.

127

“Gotin di destpêkê de hebû, û Gotin li cem Xwedê bû...”

Lê gotin - bi çi awayî dibe, dilê wî ye – kete nav mirovan.

Mirov ew kedî kirin, bi kar anîn, kirin peyivîn. Hosta derketin, rahiştin peyivînê bi destkariyê edilandin: Ew bû nutiq, bû xîtabet, bû xutbe. Û ev gihîşte ber destên hunermendên dîtir; zêrîngerê peyivînê. Ew rabû kulînceya qirase ya peyivînê rihot, qewart, li hev honand, maneyê kûr û zirav, vegotinê kurt û gurr kir, muzîkê da ber hevîrê wê, bi xewn, xwezî û hêviyê neqîşand, di hêtûna hisan de bi ardûyên hêrs, bêrî, kerb û lavayiyê peht: Û jê şî'r çêbû, afirî.

fî'r çi ye ? Li gora mîtolojiya Yewnan a kevin, şî'r qasidiya di navbera xwedeyan û mirovan e.

Li gora vê mîtolojiyê, piştî şerê bi dêwan re ku Zeus bi serket, bi xwedeya Tîtan (Dêwîn) Mnemosyneyê re zewicî û ji herduyan neh keç çêbûn, ji wan re bi giştî “musa” (muz) tê gotin.

Her “musa”yek herêma xwe ya kulturî dinimand (temsîl dikir):

Klio tarîxnivîsî, Thalia komedî, Erato stranên evînê, Euterpe blûrvanî û koroya trajîk, Polyhymnia lawijên dîndarî, Kalliope şî'rê mêrxasî û stranên şîn û xemgîniyê, Terpsichore lîrika koroyê û reqsê, Urania astronomî û Melpomene trajedî.

Kalliope û Terpsichore du musa, ya pêşiyê periya nezmê, ya duduyan periya şî'rê; du keçên Zeus bi vî karî bilî dibûn.

Lê zemanê pirxwedeyî û mîtolojiyê çû, yê dînen “semawî” hat.

“Û Xwedê got: Di navbera avan de bila gunbed hebe û

avan ji avan veqetîne. Û Xwedê gunbedê afirand, û avên di bin gunbedê ji avên li ser gunbedê veqetand; û wisa bû. Û Xwedê ji gunbedê re got esman. Û êvar bû û sibe bû, roja duduwan.” (Tewrat: Tekwîn, bab I, ayet 6-8).

128

“1) Esman rûmeta Xwedê beyan dikin,

û gunbed destkariya Wî radigihîne

2) Roj ji rojê re dibê je,

şev ji şevê re zanîne dide nîşandan.

3) Gotin jî tune, peyv jî tune, dengê wan nayê bihîstin.

4) Ahenga wan gihîştîye hemû dinyayê

û gotinên wan heta kujê erdê,

û ji bona Rojê, Wî li ew der çadir vegirt

5) Ew Roj ku wekî zavakî ji menzela zavatiyê derdikeve

û wek mîrxasek kêfxweş dibe ku bikeve ser riya xwe

6) Hilhatina wê ji koşê asîmanan

û çerxa wê heta dawiya wan,

û tu tiştê veşartî namîne ji germa wê.” (Zebûr, mezmûra 19.)

“Wedduha, welleyî îza seca, Ma wede’eke rebbûke we ma qela, we lel axîretu xeyrun leke mînel-ûla, We lesewfe yu’tîke rebbûke feterda” (Bi danê sibê, bi şeva ku tariya wê hedirî û tebitî, Xwedayê te te nehêla û nexeyidî, helbet axret ji te re bixêrtir e ji dinyayê, helbet Xwedayê te dê wê bide te û tê jê dilxweş bibî.) (Qur’an, sûreya Wedduha)

An jî “Wel fecrî, welleyalîn ‘eşrîn, weşşef’î welwetî, welleylî îza yesrî.” (Bi spêdê, bi dehşevan, bi fer û zo, bi şeva hatî û çû...) (Qur’an, sûreya Fecr)

Bala xwe bidin zimanê van perçeyên ji sê kitêbên “sema-wî”; çî vegotîneke kurt û bedew, maneyek kûr u gurr, honandîneke ahengdar û geşkirina hisên di canê mirovan: şêweya peyivîna Xwedê... Ma şî’r ne ev e ?

“Qasidiya xwedeyî”, “dayîna Xwedê” an “şêweya peyivîna Xwedê” bila gişt bimînin li wê, heryek li gora xwe dikare manekê bidê.

129

Lêbelê gotina ku emê pê bigihên derekê ev e, ku şî’r zimanê bilind ê ragihandina daxwaziyan e ku ev ragihandin ji aliyê hisan ve dagirtî, ji aliyê gotinê ve kurt, ji aliyê maneyê ve kûr û zirav, ji aliyê vegotinê ve bedew û ahengdar e. Armanca vê ragihandinê ber bi dil û hisan ve ye ku şî’ra xurt bi pêlên xwe yên

elektrîkî tafilê li ser dil û hisan tesîr dikin û pê re muhakemeya hiş û mêjî yanî mentiqê dixewirînin. Nemaze ji ber vê taybetiya wê ya dawîn e ku di têkoşîn an propagandayên civakî, dînî û siyasî de ji bona lêgeşkirinê (ajîtasyonê), zimanê şîrê di ser zimanê berhemên edebî yê dîtir de tê girtin. Û şa'irên van cereyanan ji aliyê pêgiran ve zûtir û bêtir tên nasîn û hezkirin.

(Nûdem, hejmar 17, Stockholm-1996)

130

ÎSA FIANS Û ROJNAMEYA

“SILVAN SESI”

Berî bi çendekî berhevoka rojnameya “Dicle-Fırat”ê derket. Ustad Malmîsanij heşt hejmarên wê berhev kiriye û li hev sêwirandiyê, weşanxana “Apec”ê jî ew çap kiriye. Xizmetek pir mezin... Ji aliyê min ve gelek spas ji herdû aliyan re jî.

Min bi xwe hejmarek du hejmarên wê li dezgehên rojnamefroşan dîtibû. Yê di jiyê (emr) min de hingê xwendekarên lîseyê bûn û perê me yê ku em bidin û pê rojname bikirin tune bû. Min û yê mîna min me dizanî ku “Dicle-Fırat” çî ye û ji aliyê kê ve hatiye derxistin; lê hew, ewçend û ne zêdetir. Lê niha bi saya cefakêşiya Malmîsanij eynika xebat û entelektueliya kurdan a 1962-63yan li ber çavê me ye.

Ji bona min tiştê girîng î dîtir jî di vê berhevokê de hebû:

Du şîr û nivîsarên Îsa fians (sa Ruhi Silvanî) mîna makîna zemanguhezîyê ez birim Farqîna bihara 1960î.

Bihara 1960î bû, berî derbeya 27ê Gulanê bû an di pey de bû baş nayê bîra min, lê rojek bala min pêket ku komek zilam li texteyekî daleqandî yê li dîwarê Fetwaxanê (müftülük) dinihêrin, bi dengê bilind û bi vekîandin (hece bi hece) tiştê dixweynin û li serê bi hev re mijûl dibin. Ji meraqan ez jî nêzîk bûm: Li ser texteyek mîna van ên îlanan an yê afîşên sînemayê rojnameke durûpel berepêş û berepaşkî pêvekirî ye û li ser rojnameyê jî dinivîse “Silvan Sesi” (Dengê Silvanî). Xwediyê wê Îsa fians û çiyê çapê jî li “Silvan Sesi Matbaas” ya li taxa Kelê bû. Bi pejinên romantîk ên xortekî panzde-şanzdeh salî şahiyek di nava

131

min de keliya; êdî Farqîna me jî bûbû xwedî rojname û çapxane.

Hingê li serê koşeyê hewşa Camiya Ecem yê li aliyê çarşiyê ber bi hêla Belediyê ve xanîkî yek qatî hebû ku ew der dayira muftî bû û di nav xelkê de bi navê Fetwaxane dihate binavkirin.

Ji ku derê îlham girtibû nizanim, lê Îsa fians texteyekî çargoşeyê li berayî dirêj li dîwarê fetwaxanê, li aliyê ser cadeya mezin (Gazi caddesi) xistibû û di derketina her hejmara nû de rojnama xwe tanî yek rûpela pêşî û yek jî rûpela paşî pêve data-nî. Bi vê, mebesta wî ragihandin û nasandina rojnamê bû. Bi vî awayî Îsa fians, ne bi tenê rojname, lê “Rojnama dîwêr” mîna ya rojhilatadûr anîbû Silîvan.

Ev ne rojnameya pêşîn bû ku li ser navê bajarê me derdiket. Ya pêşîn “Miya Farkin” (yanî Miya Farqîn) bû ku li Diyarbekirê ji aliyê “Abdüssettar Hayati Avşar” ve dihate derxistin û li Farqînê jî ji aliyê Mihemed Eliyê birayê vî Îsa fiansî ve dihate frotan an belavkirin. Berî ku “Silvan Sesi” derkeve, Îsa fians di “Miya Farkin”ê de dinivîsî.

Bi vê “Silvan Sesi”yê re çapxane jî hatibû Silîvan û ev cara pêşî bû ku li Farqînê çapxane vedibû. Çapxaneya ku ji aliyê Gutenberg ve hatibû peyda kirin pêncsed sal bi şûn de nîhayet dihate Farqînê. Vê têtjika şarsaniyetê (medeniyetê), maka belavbûna zanîn û agahdariyê ya ku li Almaniyayê di sê sed salan de hatibû gihîştibû tirkên, ji Îstembola paytexta dewleta Alî Osman heta Farqînê bi rêveçûna kûsî di du sed salan de hatibû gihîştibû me.

Ez wê havînê bi qasî meh û nîv an du mehan li balê di çapxana wî de mîna şagirt xebitîm.

Çapxana Îsa fians ji du-sê qase hurûfat (tîpên ji risasê rêtî) û makîneke çapê a bi destmeşê pêk dihat ku di zaravayê çape-132

meniyê de bi tirkî ji vê re digotin “prova tezgah” yanî dezgehê sihêtiyê. Ev gişt jî yê Îsa fians bi xwe nîn bûn, wî ew bi emanetî anîbûn.

Îsa fians hem tîprêz bû, hem çapker... hem nûçegihan bû, hem nivîskar... hem gerînendeyê berpirsiyar û sernivîskar bû û hem jî xwediye rojnamê. Çapxane û mala wî di xaniyekî yek qatî de bûn: Bihna hibir û xwarinê, ya kaxiz û nivînan gişt di nav hev de.

Serê Îsa fians mîna kewara mêşan embara lihevqelibîn û xumîna fikiran bû, mîna serê çavîka kaniyek bi bilqîn li ser bilqînê misêwa dikeliya û fikir ji hevûdu dizan.

Farqînperest bû: Behsa tarîxa Farqînê dikir, Farqîna di zemanê împaratoriya asûriyan, Farqîna di zemanê vegirtina Selahedînê Eyûbî... Behsa “Esla Xoros” (an Esra Xorûs) û Kela Nîştônê dikir. Esla Xoros (an Esra Xorûs) ku telafûza wî rast be

û di bîra min de rast mabe, -lewra min ev bi devkî jê bihîstiyê-
hakim an dizdarê Farqînê yê di dema vegirtina wê ya ji aliyê
Selahedînê Eyûbî de biye. Dîsa li gora gotina wî di dewsa Camiya
Ecem an di navbera Camiya Ecem û Camiya Mala Mîran de dêre-
ke pir mezin hebiye ku zemanê Sultan Selahedîn Farqînê vegir-
tiye, xelkê bajêr gişt xwe avêtine bextê wê dêrê û tê de sitirîne û
herwisa jî filitîne. Dîsa li gora rîwayeta wî Circîs pêxember ji ber
kafiran reviyaye, kafiran Circîs pêxember qefaltine û li ber şikef-
ta Kerîm ew şewitantine. Loma giyayê wê derê tu car hişk nabe.
Behsa Kela Nîştônê ya di dema asûriyan de dikir ku li gora wî
Nîştôn Kela Boşatê biye. Wek rêzenivîsar di “Silvan Sesi” de li ser
cengên împaratorên asûriyan Nebûkednezar, Asûrbanîpal û
Tîgletpleser ên li dorhêla Farqînê dinivîsî.

Aşiqekî bêderman ê “Sultan Yûsif Selahedînê Eyûbî” bû.

Ev binavkirina di nav neynokan de a wî ye, ne ya min e.

133

Wêneyekî Selahedînê Eyûbî bi destê xwe û bi pênuşên cihêreng
çêkiribû, li seriya dezgê tîprêziyê, li hember wî daleqandî bû.

Heyranê Mele Mustefa Barzanî û Doktor Beg (Dr. Yusuf
Azizoğlu) bû. Pevgirêdanek mîstîk û xwedayî di navbera navê
Yûsif Selahedîn (ê Eyûbî) û yê Yûsif û Selahedîn (ên Mala Azîz,
Doktor Beg û Selah axayê biramakê wî) de didît. Herwisa têki-
liyê neyaxurî (netesaduffî) di navbera navên Mele Mustefa
Barzanî û Mele Mustefayê Berazî de jî didît. Barzanî zivirîbû
Iraqê lê hê dest bi şer nekiribû. Ez Mele Mustefayê Berazî nas
nakim lê wer xuya ye ku merivekî qenc biye. Sultan Yûsif
Selahedînê Eyûbî kurdekî sultanê Îslamê, fatihê Kurdistanê, bi
hindikî fatihê Farqînê bû ku wî ew kiribû bin hukmê kurdan û
yê dinê jî Doktor Beg “Yusuf Azizoğlu” ku hingê pêşkêşê parla-
menterên ji Kurdistanê yê demokrasîperwer, herêmparêz û
hêviya kurdperweran bû.

fîi’ra Qimil a Mûsa Anter ku dibêje “Bi çiya ketim lo apo,
çiya melûl bûn rebeno” bi awayê taybetî yê xwendina wî cazîbe-
ke bêsalixdan weldigirt. Ji xwe min cara pêşî vê şî’rê jê bihîstibû.
Bêguman “Silvan Sesi” bi tirkî derdiket û rojnameke îdeo-
lojîk an ya propagandaya kurdîtiyê nîn bû. Ya nûçeyên herêmî
bû. Di serê pêşî de Îsa fiars an “İsa Ruhi Silvanî” rasterast pro-
paganda kurdîtiyê nedikir, lêbelê çî bigire di her hejmarê de bi
riya bikaranîna hin bêjeyên kurmancî guhê meriv li kurdî vedi-
kir: Em bêjin dêlva “vîraj” an “dönemeç” a tirkî de bêjeya bi kur-
mancî “fetlanek”ê, di dewsa “dere” ya tirkî (ku ne tirkî ye, farisî

ye) “newal” a kurmancî (?) di nûçeya xwe ya bi tirkî de bi kar tanî û ev jî di nav xwendevanan de dibû sedemê nivşadî û nivşaşmayînê: “Wî-wîî! Bi kurmanciya me jî tê nivîsandin!”. Ne ku bera Îsa fians bi tirkîya “fetlanek”ê an “newal”ê nizanibû. Ji şî’r û nivîsarên wî yê di hejmarên 4, 7, û 8 ên “Dicle-Fırat”ê jî baş

134

xuyan e ku ew bi qasî nivîskarekî rojnameyên mezin ên Îstembolê hakimê zimanê nivîskî yê tirkî ye û di aliyê bêjezanîna tirkî de jî qet tengasî nakişîne û li xwe heyirî namîne. Wekî dinê jî zane ku çî dinivîsîne û behsa çî dike. Nivîsên wî bi serûber; kurt, zelal û dagirtî ne. Di warê axaftin û bilêvkirinê de jî mîna bi usûla “beyefendî” yekî Îstembolê bi tecwîdkî bi tirkî diaxiffî. Lêbelê di nav nivîsarên xwe yê “Silvan Sesi” de bêjeyên bi kurmancî bikaranîna wî bi zanîn bû û ji taktîka wî ya “nerm dayina berê” an jî mîna peykên ûris “veniştina nerm” a li ser erdê bû, yanî hêdî hêdî û nermenerm bêjeyên kurmancî nivîsandin û ji berevkî ve hînkirina xelkê bû.

Di payiza 1960î de mala me çû Diyarbekirê. Têkiliya min a bi Farqînê, bi Îsa fians û bi “Silvan Sesi” re nema. fieş sal di pey de gava ez zivîrîm Silîva êdî “Silvan Sesi” nemabû. Li gora nivîsara wî ya di hejmara 8an a “Dicle-Fırat”ê – ku mixabin ez hê nû dibînim – di 23.10.1962an de ji ber ku çapxane ji dest diçe “Silvan Sesi” jî êdî nema derdikeve.

Çi bi serî de tê ?

Li gora nivîsara wî ya di hejmara 8an a “Dicle-Fırat”ê, Îsa fians di “Silvan Sesi” de bi şîweya Silîvkî (yanî bi tirkîya kurmancî linavxistî) bi navê “Di Edebiyata Kurdî de Siyahmedê Silîvî” di 21ê çirî (ekim) ya 1962 de dest bi rêzenivîsekê dike û di 23yan de jî nivîsara xwe ya bi navê “Di îdeolojiya Xwedê tirkan biparêze ya nijadperestan de em kurd jî hene an ne ?” diweşîne. Ev herdû nivîsar dibin mîna çengek xwey û dikeve nav agir. “Müstakil Diyarbakır Sesi Gazetesi” lê aşkera gilî dike. Li gora ji wê rojnameyê neqilkirina Îsa fians a di vê nivîsarê de, wî di “Silvan Sesi” de nivîsandiye ku “eger rojhilatî (kurd) îmkana xwendin û nivîsandina bi zimanê xwe yê bavûkalan bi dest bixin, hingê ewê cehalet ji holê rabe” û bi vê riyê xwendin û nivî-

135

sandin û weşandina bi kurdî pêşniyar dike. “Müstakil Diyarbakır Sesi” bi vê bi tenê lê gilî nake, lê hêviya kuştina wî jî dike. Di sala 1962yan de li cihekî piçûk mîna Farqînê di rojna-

meyeke mutewazî de pêşniyar an doza mafê xwendin û nivisandina kurdî kirin karê her kurebavî nîn bû.

Ew dewleta ku ehlê wê ji çep heta rast, ji nexwenda heta entelektuelan li ber gotina “kahraman ›rk›ma bir gûl”[1] bi cezbeke uxrewî ji xwe ve diçe û tê xeleyanê, ewê çawa tehemula pêşniyar, daxwazî an dîtinên Îsa fians ên bi vî awayî bike ? Li ser vê bûyerê dewlet bi muxbîrê xwe yê Karsl›oælu, bi “sawc›”yê xwe, bi Ali beg û bi polis Kamberê xwe ve aşkiya şidandinê lê badidin. Suat ›lhan xwediyê “fiehîr Gazetesi” şefê buroya “Tercüman”ê tê malzemeyên xwe yê bi emanetî paşve dibe. Mîna masiyê li kersaxê mayî Îsa fians li aziyê dimîne û “Silvan Sesi” ji berê xwe ve tê girtin.

Di pey de Îsa fians wek memûr ketibû “Verem Savaş Dispanseri”, lê di pey demekê de îdare ew ji kar derxistibû, doza wî di mehkemê de bû. Li kêleka dikana Seyid Tahir û li hember “yazîxana” Mahmûd axayê Kelî li ber sindoqa boyaxê bû; bi sol boyaxkirinê aboriya xwe dikirkitand. Paşiyê bi biryara mehkemê vegeyriya ser karê xwe yê memûriyê.

Ji nivisandin û rojnamegeriyê re Îsa fians jêhatî û şareza bû. Çima neçû karê rojnamevanîyê nekir û bi memûriyeta “Verem Savaş Dispanseri” qîma xwe anî ? Gelo destê wî ji Farqînê nedibû ?

Ji şîr û nivîsarên wî yê di “Dicle-F›rat”ê aşkera xuya ye ku kurdperwerekî bi hiş e. Ji ragihandinekê ya hejmara 8an tê zanîn ku ew yek ji wan heşt kesên di koma berhevkirina folklorê kurdî de ye. Lê çima tu car xwe nêzîkî komika welatparêz an “kurdçiyê” Farqînê nedikir ? Di navbera wan de gelo tişteki

136

qewimî bû ? Mixabin ez pê nizamim. Heke min berê ev nivîsarên wî yê di “Dicle-F›rat”ê de xwendibiya, minê misoger van çimayan hem ji wî û hem jî ji aliyê dinê bi înad bipirsiya. Lê heywax êdî nikarim van pirsan jê bikim, lewra li gora bihîstina min di sala 1990 an 91ê de ji nexweşînekê miriye. Heywax û heywax! Peydakirê çapxanê Gutenberg jî top avêtibû û ji piyasa çapemeniyê winda bûbû. “Dicle-F›rat” ku ji aliyê dewletê ve nehata girtin jî ji bêperetiyê li ser girtinê bû. Qedera Îsa fians jî mîna ya Gutenberg çêbû, ew jî ji piyasa rojnamegerî, rojnamevanî û nivîskariyê bi carekê û ji binî vekişî. Belkî îro gelek Farqînî Îsa fians bi vî aliyê wî qet nas nekin jî. Çi heyf!
(Nûdem, hejmar 25, Stockholm-1998)

[1]

ji nîjadê min î qehreman re bikene

137

FIEREFNAMEYA BI KURMANCÎ

Û BÎRA ME YA MILÎ

Di vê bihara 1998an de fierefname “Tarîxa Kurdistanê ya kevn” a fieref Xanê Bidlîsî cara pêşîn bi kurmancî çap û belav bû(*). Kurdperwerê hêja û nefspiçûk Ziya Avcî bi wergerandina vê pirtûkê ji xwendevanên kurmancî re xizmeteke mezin a bêhempa kiriye. Destê wî terr û hêşîn be.

fierefnameya bi hîmê xwe bi farisî nivisandî piştî wergerên xwe yê bi fransîzî, erebî, tirkî û soranî çar sed sal şûn de bi kurmancî dikeve berdestê neviyên arkinciyên mîrîtiyên hingê û bi kurmanciya gewr a ku serhedî jî, berrîyî jî bikarin bi hêsanî jê fehm bikin û uslûbeke rewan ku ji xwendina wê meriv tê nabe, hatiye wergerandin. Werger Ziya Avcî bi rastî serê xwe di ber de gelek êşandiye, herçend wergera mamosta Hejar ji xwe re bingeh wergirtiye jî lê bi nusxeyên herdû zimanên dinê (farisî û tirkî) jî daye berhev, têvelî û neliheviyên ku hema rast lê hatibe, wan bi şandekan nîşan daye. Piştî vê kira hêja, Mîr fieref Xan dikare êdî bi firêqetî û sersiqirandî di gora xwe de binive. Ragihandina wî winda nebû û niha gihîşte zarûkên wî welatî ku wî tevî bêîmkaniyê an kêmbînkaniyên bidestxistina pirtûkan ên dema xwe serê xwe di ber de gêj kir, canê xwe di ber de azirand, tarîxekê nivisand û ji me re hişt. Bi munasebeta çar sed û yek saliya nivisandina vê berhema hêja selam, hurmet û spasên xwe ji giyanê nivîskarê wê Mîr fieref Xan re pêşkêş dikim.

Bîra merivekî hişê wî ye. Merivekî bêhiş bi bîr nayîne ku kengê li ku derê çî kiriye, çî gotiye, çî pirsîye an çî xwariye.

139

Merivekî wisa li eynî derê, li eynî kevirî dikare sed caran biartile, ciyekî xwe biêşîne û neyê bîra wî ku ev berê jî bi serê wî de hatiye. Ji ber bêbîrî an bêhişîya wî, ciyê wî li civatûcaxiyan tune ye. Merivên wî zûbizû wî nayinin nav civatan, herçend ew kes berî vê rewşê mîrxasekî bi navûdeng, alimekî bêhempa, xweşuhbetekî yekta bûbe jî.

Bîra neteweyekî jî tarîxa wî ya nivîskî ye. Berî tarîxa nivîskî dîroka devkî wek çîroka Mala Zalê ye, yanî efsane û galegala vala ya li ser pesin û fortan e. Lê fierefname tarîxa nivîskî ya per-

çeyekî ya bîra neteweyê me ye: Gava ew di pêş de bi tarîxa Ebûl-Ezreq û yên dinê yên temamker bê temamkirin, hingê bîra me ya neteweyî wê dest bi fonksiyona xwe ya xebatê bike. Navê vê pirtûkê “fierefname Tarîxa Kurdistanê ya kevn” an li gora ya çapa St. Petersburg-1862 “fierefname Tarîxa Kurdistanê” e. Lê bi rastî fierefname ne tam tarîxa Kurdistanê ye û ne tam jî tarîxa Kurdistanê e: Ew tarîxa xanedan û mîrîtiyên Kurdistanê ye. Bi qasî ku têkiliya wan bi mîr û xanedanan re heye behsa tişt, bûyer, eşîr, dever û kesan tê kirin. Behsa şa’irên mîna Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Bateyî ku berî fieref Xan jîne an hemdemê wî ne nayê kirin. Lêbelê behsa şa’irtiya Yaqûb begê kurê Mihemed begê zirkî tê kirin û texmîna hebûna dîwanek wî ya şî’rên bi kurdî jî tê kirin ku heta niha kesî bi vî navî şa’irekî kurd nebihîstiye. Herwisa eşîra Xerzan eşîrek mezin û melbenda wê jî heremek gelek fereh e, ji aliyê devok û kulturê ve jî xwedî çiyekî taybetî ye, lêbelê behsa wê nayê kirin. Bi tenê li derekê, tiqûtenê gotina “nahiya Xerzan” derbas dibe. fierefname erê tarîxa mîrîtiyên Kurdistanê ye, lê pê re jî rapora zanistî ya psîkolojiya kes û civaka Kurdistanê e. Tesbîten fieref Xan û yên fiêx Ahmedê Xanî yên di xisûsa karakterê ferdî û civakî yê Kurdistanê de eynî wek hev in:

140

Ne bîst û çar kes, bîst û çar eşîr di rojekê de digihîjin hev (ev mu’cîze ye), federasyonek datînin (federasyona Rojkî) -ev ji bona me Kurdistan mu’cîzeyê herî mezin e-, lê derdê giran ev e ku ji nav xwe, ji xwe re mîrekî an sermiyanekî hilnabijêrin, ji Bidlîsê diçin Xelatê du birayên bi eslê xwe nekurd tînin yekî dikin mîrê Bidlîsê, yekî jî yê Hezoyê.

Weyaxud yekî ebasî, emewî, tirkmen, xalidî filan tê deve- rekê tafilê li dora xwe çend qebîleyên kurd dicivîne, dibe mîrê wan. Ew herêma an eyalet bi erêkirina xelîfe, şah an sultan dibe mîrîtiyê an milkê wî kesî û nav an naznavê wî kesî jî li wê herêma û eşîrên herêma tê danîn; herwekî [Behdînan](î), [fiemzînan](î), [Silêman/Silîvan ?](î), [Zirkan](î) û kurd jî li dijî vê bûyerê der-nakevin. Heta di bin serekatiya wî kesê nekurd de heta Gurcistanê, Xoresanê an deverên ji war û welatê wan dûr dika-rin herin, xwedênegiravî li hemberî dijminê xwe şer bikin. Lê li hemberî qebîle û eşîrên kurd ên birayên xwe serê xwe danaynin û mezinatiya yekî kurd qebûl nakin û şayet gumana tişteki wisa ji wan bikin, bêlêbûrîn bi şûr û xencer dibezin wan. fierefname neynika rûhiyeta me ye û bê armanceke taybe-

tî, nîşanî me dide ku em kurd çendî biyanîperest in. Em ne ku xerîbdost in, lê xerîbperest in. Li alîkî dibînî Hulagû Xan, Tîmûrleng, fiahê ecem, sultanê romê, xelîfeyê fiamê an yê Bexdayê aliyekî Kurdistanê daye ber xwe serûbin, xopan û kavil dike, ji aliyê dinê bala xwe didiyê ku hêzên wan ên herî dijwar û şerkar hin eşîrên kurd ên ji herêmeke dinê ne.

Rewşa rûhî ya xwenda û aliman jî ji kesên sade ewçend pir ne cuda ye. Mîr behsa heşt “mewlana” yên mezin ên ji Bidlîsê derketî dike: Mewlana Ebdurehmanê Bidlîsî, mewlana Mihemed Berqel’î, fiêx ‘Emmar Yasîr, mewlana Husamedînê Bidlîsî, mewlana Îdrîsê Bidlîsî, Ebû-l Fadil efendiyê kurê mewlana Îdrîs, 141

fiêx Ebû Tahirê kurdî, fiukrî fia’ir. Lê di nav wan de yekî ku ji bona Xwedê rêzek li ziman an kultura kurdî zêde kiribe tune. Xizmetkarên erebî, farisî, tirkî û tirkmenî bûne.

Piraniya mîr û serwerên kurdan bi eslên xwe biyanî ne, ne kurd in: Li gora tesbîta Mîr fieref Xan mîrekên Hekarê, Îmadiye, Mîrdasî, Çemîşgezê (? selçûkî) û Kilîsê ebasî, yên Boxtan (Botan) xalidî, yên Zirkan seyid, yên Dînewer-fiehzor û Biradostan hesnewî (?), yên Sohran û Dinbiliyan û wekî dinê gişt bi eslê xwe ereb in. Mîrekên Bidlîsê û Sasûnê sasanî, yên Kelhûrî keyanî û yên Suwêdî bermekî ne ku ev jî faris (pars) in. Yên gel-baxî tirk in. Fermanrewayê Diyarbekir û Cizîrê (merwaniyên Meyafarqînê yên dema Badê Dostik), yên Lora mezin û Lora piçûk, yên Erdelanê (ji merwaniyên Meyafarqînê ne), fermanrewayên eyûbîyan, melîkên Hesenkêfê (eyûbî) jî kurd in. Eslê mîrekên Xîzan (Hîzan), fîrwan, Baban, Mekrî (Mukrî) û Baneyê ne binavkirî ne.

Gerçî ji edeba xwe ya bilind gava Mîr fieref behsa her mîr an fermanrewayekî dike, bi sifetên wek aza, serbixwe, mêrxas pesnê wan dide, lêbelê tu yek ji wan jî bi maneya îro û heta ya wê demê jî azad û serbixwe nebûye. Gişt jî girêdayê hin merkezên mîna xelîfetiyan Bexda, fiam, Qahîre, di pey re Konstantîniye an mîna yên şahîtiya Tebrîz û sultaniya Konstantîniyeyê bûne. Di nav wan de yê herî mezin û muqtedir Selahedînê Eyûbî yê sultanê Misir û fiamê ye ku ji Nûredîn Mehmûd re qasid dişîne û dibêjê: “Ne hewce ye ku tu heta vê derê cefa bikişînî, werî. Kolekî xwe bişîne bila were zincîrê bavêje stuyê min û min heta-nî ber hizûra te li pey xwe bikişîne. Ez kolê te me” (**)
Ku Sultan Selahedîn bi vî awayî be, hun werin li halê rebenên dinê bifikirin.

Mîrekên dinê herwekî walî, qeymeqam, mudirê nahiyê;
142

piçek guhartî lê mîna memûr in û li ser kêfa xelîfe, sultan, şah, wezîr û carina jî ya paşayê (mîrmîranê) Diyarbekir, Wan an Bexdayê ji mîrîtiyê têne avêtin an jî bi cî kirin. Mîrê Hekariyê, yê Boxtan (Bohtan), yê Kilîsê tayînî Bosnayê, Buxdan û Temeşwarê dibin.

Mîrên me jî wekî me ji yekîti û fikra yekîtiyê her dûr in. Li ser pêşniyara Îdrîsê Bidlîsî Sultan Selîm dixwaze ku mîrên me di nav xwe de mezinê hilbijêrin, ew kes bibe mîrêmîran an melîkê Kurdistanê ku Sultan pê re bide û bistîne. Ji mîrên me heryek xwe pêşniyar dike û ji xwe pêve kesî qebûl nake. Li ser vê Sultan Selîm ji wan re Çawîşbaşiyê xwe “B>y>kl> Mehmet (Paşa)” dişîne û dike mezinê wan û pê mîrên me jî ji vî derdî xelas dike.

Em fikra yekîtiya mîran li wê derê bihêlin, ew bi xwe di nav xwe de bi hev re xayîn in; bira bi bira re, kur bi bavê re ne rast e. Heryek ji wan li pey payeya mîrîtiyê ye û ji bona wê payeyê jî dikare bav, bira, kur û mamê xwe li bejiyê bifroşe, bikuje an bide kuştin. An jî ji bona ku herwisa mîr bimîne dikare dev ji mîrîtiya herêmeke mezin berde û bi ya qasî çend gundan qaîl bibe. Mefhûma “welat” ji bona wan ew erdê di bin hukmê mîrîtiya wan de ye ku bi berat an fermana şah, sultan an xelîfe hatiye dayîn. Mefhûma “Kurdistan”ê jî yek jê di berat û fermanên resmî de bi tenê ji bona mîrîtiya Çemîşgezê (herêma Dêrsîma îroyîn) tê binavkirin û ya dudiyar jî gava kurd û mîrên kurdan ji welatê xwe dûr in; li Konstantîniyê, li Tebrîz an li xerîbiyê ne, ji dêlva bajar, gund an eşîra xwe bi vî navî xwe didin nasîn an têne naskirin.

Mîr fieref Xan bi qencî, dilsozî û şîranî pesnê kurdan û mîrên kurdan dide. Di vê nivîsê de tiştên ku dibê wek rexne bêne fêmkirin ne gotinên camêr in; jêfankirin û dershilanîna min a ji tarîxa me ye. Dibe ku ev dersjêhilanîn li xweşa merivan,
143

li xweşa merivan wek merivekî kurdê dilperitî neçe, lê xweşî tiştêkî ye û rastî tiştêkî dinê ye. Heta meriv nexweşîna xwe veşêre, meriv ne dermanê xwe dibîne û ne jî sax dibe. Heta meriv şaşiya xwe nebîne û li xwe daneyne, meriv ji şaşîtkirinê nafilite. Ku meriv xerabiyê ji qencyê neniqîne, çawa bikaribe qencyê bike ?
Çi ji me kême ?

Ji me sultan (yên merwanî û eyûbiyan) derketine, fatih derketine ku heta Hîcaz û Yêmenê kirine bin hukmê xwe (zarûkên Necmedîn Eyûb), mîrên me yên ji neslên tahir (seyid, ebasî, xalidî, emewî, keyanî) jî hebûne; xortên kurd hetanî Xoresan, Gurcîstan û deverên dinê çûne û canê xwe jî dane, yanî mêrxasên me yên canfeda jî hebûne û hene. Xwenda û zanayên me jî hebûne ku dîwanên şah û sultan xemilandine, di medreseyan (zanîngehên) paytextên herêmê de dersda bûne. Li ser navê me ne tapo kirîbe jî axa me ya bi navê me binavkirî jî heye ku em bac û xeraca wê jî didin. Lê wisa be çî kême ?

Qewlî mesela Xocê Menşûr ve lê wisa be em çima helawê çênakin ?

Em nikarin helawê çêkin. Em nikarin û ku wisa here emê nikaribin jî. Lewra tiştê hevduçûnê jê kême e: Ruhê kurdîtiyê... Roja ku em kurd wekî ferd bikaribin kurdbûna xwe ji eşîr, navçe, dîn, mezheb, terîqet, baweriya siyasî û felsefî, partî û serekatiya partiya xwe pêştir bigirin; menfeeta kurdîtiyê di serdestî van hemûyan û helbet ya xwe ya kesî û malbatî de jî bigirin, hingê şefeqa me wê bavêje û sibeha me zelal bibe.

Roja ku wekî ferd em bikaribin bêjin: Ez pêşiyê kurd im û dû re bisilman im, ez pêşiyê kurd im dû re neqşebendî me, ez pêşiyê kurd im dû re alewî me, ez pêşiyê kurd im û dû re êzidî me, ez pêşiyê kurd im dû re komunîst im, ez pêşiyê kurd im dû

re ateîst im, ez pêşiyê kurd im dû re endamê partiya xwe me, ez pêşiyê kurd im dû re bendeyê serokê xwe me û vê di nav civakê de bidin bicihkirin, di axaftin û nivisandinê, li mal û li derva, di karê rojane û yê entelektuelî de pêşîkî bidin zimanê kurdî û berhemên wê; hingê ewê rûhiyeta kurdî mîna çîmantoyê eşîr, mezheb, gundî, bajarî, kurd û esilkurdan bigihîne hevdû û ji gelê me yê bêçare re çareyê ji bûtika guliyê dara hêviyê mîna gul bibişkifîne.

Berevajiyê vê hemû xewn û hemû derew...

şerefnameya bi kurmançî bixwîne, carekî dîtir bixwîne û bi tenê ne rêzên nivîsandî, yê di navbera rêzan de jî bixwîne.

(Nûdem, hejmar 28, Stockholm-1998)

—
(*)

Navnîşana çapxanê: Apec-Förlag, Box 3318 163 03 Spånga/SWEDEN

(**)

fierefname, rûp.108

“YÊRÊVAN XEBER DIDE GUHDARÊD EZÎZ”

Welgira radyoyê gelek bi derengî, piştî salên 1961-62 yan de kete mala me. Li Farqîna me di sala 1952 yan de bi ferehî radyo ketin nav malên kubar û efendiyên tirkîaxêf. Taqeta me hebû, lê mala me ne tirkîaxêf bû, ji ber vê em demek bêê wê man.

Herçend hingê radyoyên bi anot û katot peyda dibûn jî yên li bajêr bi elektrîkê dixebitîn. Li Farqîna me elektrîk nîvrokî bi qasî saetek – saet û nîvekê û êvarê jî bi banga şîvê (azana mex-ribê) re heta serê sibê dihate berdan. Yê ku radyoyên wan hebûn di navbera wan deman de dikarîn guhdarî bikin.

Mala Zekerîya onbaşî li hafa dikana bavê min bû. Ku hema elektrîk dihate berdan Edîbeya qîza wî dê radyoyê vekira, bi xêra wê dikandariyên nêzik ewê bernamêyên “yurttan sesler” guhdarî bikirana.

Hingê du îstasyonên Tirkiyê yê guhdarîkirinê hebûn: Ya Îstembolê li ser pêla dirêj bû ku bi rojê nedikişand û ya Anqerê li ser a navîn bû, ew çêtir dihate bihîstin.

Lê sêlikên (plak) kurmancî di 1952-53 yan de hatin Farqînê. Li qehwexaneya çarşîya jêrîn -ku Çawîşoyê marmij marqeciye wê bû- gramofoneke mekanîk hebû, pê sêlik lêdixistin û dengê wê bi hoparlorê didan aliyê meydana biniya hewzê. Ji yê populer ên tirkî pêve hingê sêlikên Kawis Axa û Meryem Xan hebûn ku rojê çend car dihatin lêxistin.

Bi wergerandina leşkerî ya Iraqê ya Ebdulkerîm Qasim di 1958 an de ji nişkave radyoya Bexdayê ket piyasê û dest bi 147

weşana kurmancî kir. Belkî berê jî hebû lê Farqîna me hê wê gavê bi kurdiya wê hisiya. Radyoya dikana Muhyedînê berber çî bigire timî li ser wê îstasyonê bû û jê stranên mîna “Here Leylê”, “Hatim, hatim bi serbestî hatim”, “Her bijî kurd û ereb..” dihatin belavkirin. Dengê radyoyê mîna kişandina nixafê ji berê xwe ve pêlek bilind û pêlek nizim dibû.

Piştî ku radyo ket mala me – ciyê wê jî di oda lêrazana min de bû- ji meraq û betaliyê min îstasyonan serûbinê hev dikirin da rastî tiştekî xweştir bêm. Rastî li radyoya Qahîrê, Emanê (Urdin), fiamê yê beşa kurmancî hatim. Ji ya Bexdayê û van hersiyên dinê pêve radyoyên Kermanşa û Qesrîşîrîn jî hebûn ku

beşa kurmanciya wan gelek qels bû yan li ser “şoreşa spî” ya ‘Elehezret fiahînsahê Aryamêhr bû yan jî klamên Behadîne Dostikî û Mecîde Herkî bûn ku herdû jî li aliyê me ne ew çend jêhezkirî bûn. Mele Evdirehmanê radyocî digot şah ji şeytanî ew herdû anîne danîne ser radyoyê da ku alem ji klamên kurmancî nefret bikin.

Û mala wê ava radyoya Yêrêvanê (Erîvan/Rewan) dengê xwe bilintir kir û bi ser me xist: “Yêrêvan xeber dide guhdarêd ‘ezîz!”

Min ji hemû stranên kurmancî çî yên gelêrî çî yên klasîk an dînî ji berê de hez dikir û hê jî hez dikim: Lê bi şertê yê/ya ku distrê dengxweş be, yekoyeko ji hev veqetandî û zelal bêje, li meqam û bi hisiyateke gurr bistrê, neke vinevin û xulexul. Çî klam çî dîlok çî qewl û qesîde bin ku di gotinê de ji hev neyên veqetandin; di dev de bête gemirandin, mirmirandin û fetisandin tu tama jê famkirinê tê de namîne. Vêca ku meqam jî kulek û dûzaheng (monoton) be, lê guhdarîkirin dibe mîna “ezabê qebrê”. Lê timî jî stranbêj, dengbêj, derwêş an melayên dengxweş û şareza peyda nabin. Yêrêvan vê peydanebûnê rakir, bi 148

pispor û şarezayên serşe yên xwe rojê carek – du car vê fersendê gihandê jêhezkiran.

Bi saya radyoya Yêrêvanê di piştî 1964-65 an de gelek xortên aliyê me mîna “ferz-ul ‘eyn”a li ser sofiyekî hişk ê bisilman di wextê de dest bi vekirin û guhdarîkirina bernameya stranên kurmancî ya Yêrêvanê dikirin: Ew qismek ji gencîneya (xezîne) me ya ku buhistek di binê toza jibîrkirinê de mabû; mîna Kerro û Kulik, Flîtê Quto, ‘Emê Gozê, Lawikê Metînî, Miho, Ahmedo Ronî, Hekîmo, Xelîlê Xazî, Kalo Siba Te Bi Xêr ‘Eyda Te Bimbarek û bi sedan yên wekî dinê bi awakî dilkêş li me dizivîrîn. Mîna brûska evînê dilê me dihingaftin û tê de bişkoja kurdperweriyê didan bişkafîn. Heta hezkirina ji stranên kurmancî ewçend kûr û pêşve çû ku me li hevdû wesiyet dikir, digot: “Binêrin ku ez bimirim, wesiyeta min li we hunê li ser gora min dêlva telqîn û yasîne “Lawikê Metînî” û “Bêrîvanê” bistrên.

Bi saya teknîka transîstorê radyo bêtir edîlîn û Yêrêvan li şaristan û yabanê bêtir hate guhdarîkirin. Pê re jî ji folklorê devkî ya kurmancî hezkirin û li çandeya xwe ya kurdî xwedî derketin zêdetir, ferehtir û kûrtir bû. Strana Flîtê Quto yê me yî rêbirê karwanê Mamê ‘Etmankî ku bajariyên me yên heta hingê pênc pere tê nedidan, niha li ba wan ên kurdîxîret ji stranên hêja yên

Zeki Müren û Münir Nurettin Selçuk jî bi qedirtir dihatin girtin.
Bi rastî jî gava ku Gerabetê Xaço distra ji meriv tirê ku wayê dêwe-
kî çîrokî pala xwe daye çiyayê Meretoyê û bi ser Kevanê Qîrê,
Deşta Bişêriyê de ber bi Elmedîna ve xwe xwar kiriye û distrê.
Yêrêvan xeber dide guhdarêd 'ezîz!
Bi rastî jî Yêrêvan xeber dida.
Yêrêvan klamên me yên kurmancî bê guhartin, bê lê kê m
û zêde kirin berhev dikir, bê ku bi qasî milîmekê gotin an meqa-
149

mê wê biguhêre; bi sazê (enstruman) an çendên munasib, lêbe-
lê bi ostayî muzîka beralê ji wê klamê re çêdikir û diweşand.
Muzîka enstrumanî di dezgehê radyoya Yêrêvanê de ji meqamê
devkî re wek palgeheke hevrişim e, ku di serî û di navberan de
meqamê devkî û dengbêj wek balgîhekê pala xwe didinê.
Muzîka enstrumanî (ya sazê) ya Yêrêvanê, muzîka (meqamê)
bingehîn a stranê bi qasî mûyekî jî riya xwe şaş nake û jê averê
nabe, pê re tam mîna çerm û laş lihevkişî ye. Bi vê liheviyê muzî-
ka enstrumanî ya kurmancî derdikeve meydanê ku ev awa jî
dibe belgeya nasandin û tescîla biserêxwebûna muzîka kurman-
cî. Bi vê belgeyê merivekî muzîknas – çî kurmanc çî biyanî –
dikare muzîka kurmancî ji ya azerî, ermenî, erebî, farisî, hindî,
yûnanî, makedonî û risî, tirkî û herwekî dinê veqetîne û bibêje a
ev muzîk ne ji wan muzîkan tu yek e; ev muzîkek bi serê xwe ye
û ya kurmancî ye.

Yêrêvan konservatuwara muzîka kurmancî ye: Hem bi
maneya xwendegê û hem bi maneya parastin û hilanînê (kon-
serve/muhafeze kirin) konservatuwara muzîka kurmancî ye.
Hem muzîka kurmancî ya devkî berhev kiriye û parastiyê, hem
jî ji bona kesên ku bixwazin muzîka xweber (authentique) a kur-
mancî hîn bibin bûye perwerdegeha (medrese) muzîkê. Ji bona
wan kesên ku bi rastî bixwazin muzîka kurmancî ya gelêrî û bin-
gehîn binasin û hîn bibin.

Sêlikên Kawis Axa û Meryem Xan hê di salên 1952-53 yan
de hebûn. Kasetên wan ên ji ber wan sêlikan hê jî hene. Ku
meriv guhê xwe dide stranên wan, çêtir dibîne ku muzîka ens-
trumanî ya bi stranên wan re bi ya Yêrêvanê re qet nayê muqaye-
se kirin. Muzîka enstrumanî ya di sêlikên wan de wek pîneyên
yaxurî (êyretî) dimîne, muzîka wan a enstrumanî tew qet li
muzîka xwezayî ya stranên wan herdû hostayan nanihêre. Di
150

muzîka enstrumanî ya di sêlikên Mahmûd Qizil û Eyşe fian de jî rewş bi wî awayî ye, mîna zirna Inisê mirtib ku li ber yasîna hafiz Fethulah be an jî li ber govendê ku li neyê xin. Di vê de bêguman tu qisûra Kawis Axa, Meryem Xan, Mahmûd Qizil an Eyşe fian tune ye. Ew ne sazband in, lê hunermendê deng û meqamên xwe ne û ji aliyê xwe ve di dema xwe de bêhempa bûn. Lê gava ku meriv wê muzîka enstrumanî ya di stranên wan de guhdarî dike, meriv nikare bêje a ev muzîka ha, ya kurmancî ye. Yanî ew nîşana cudatî an taybetî (elametê farîqe) bûyîna muzîka kurmanciyê dîtin û bihîstin di sêlikên wan de ne mumkin e. Felsefe an jêfamiya muzîkê ya gelêrî gelek muhîm e. Di muzîka gelêrî ya kurmancî de bi his û pejinên xwe naveroka stranê û ya ahenga meqam bi temamî lihevkiyê ye: Ku naveroka stranê bi derd û xem be meqam jî li wê gorê xemgîn, derdnak û giran e. Ku naverok bi şadî û xweşî be, meqam jî li wê gorê sivik, bestvekirî û kêfjen e. Bi muzîkên derûcîranên din nizanim lê di tirkî de ev timî ne wisa ye. Mêrik dibêje “Dediler yarin hasta/Yetiştim son nefeste” (Gotin yara te nexweş e/Di nefesa wê ya dawîn de gihîştim serê) û dêlva ku li berê rûnê, li xwe xe û xweliyê bi serê xwe dake, lê bi meqamekî wisa distrê ku meriv jî û ew jî li berê “şiqir-şiqir-şiqirdam” bi “çifte tellî” direqise. An naveroka stranê nêtar (neutre) an a şadiyê ye lê meqam wisa xemgîn e ku li berê giriyê meriv tê: “Bahçada yeşil hıyar/Boyun boyuma uyar/Ben seni gizli sevdim/Bilmedim alem duyar” (Li baxça xiyarê teze/Bejna min û te li hevdu dikin/Min ji te bi dizî hez kir/Min nezani ku ewê herkes pê bihise). Bi meqamek wisa tê stran ku li berê hem giriyê meriv tê û hem cegera meriv pê re reş dibe.

Strana “Ax Kurdistanim ka ?/Bax û bostanim ka ?/Dijmin tev girtin ax!/Ax Kurdistanim ka ?” wek şîr gelek xweş û manî-151

dar e. Gava ku meriv wê bi şîrkî bixweyine divê dil û hinavê guhdaran bişewitîne, bihelisîne, bihelîne. Lê li ber muzîka wê meriv tê eşqê, govendek ji dil û can digire, herwekî ku meriv gihîştibe xweziya xwe. Ku ne ji naveroka gotinên stranê be, ew (meqam) jî ji ser sed puwanî sed distîne. Lê ew naveroka şîrê ya xemgînî û malxopanî û ew muzîka bi kêf û eşq a hêçgiloriyê qet li hev nakin: Em dibêjin “Ax Kurdistanim ka ?/Dijmin tev girtin ha” û li berê ji kêfa, ji eşqa direqisin, xwe hiltînin li erdê dixin; ji ya “Dediler yarin hasta/Yetiştim son nefeste”yê bi sosretir e jî. Ev neliheviya muzîk û naverokê di stranên gelêrî yên kurmancî

de tune ye. Yêrêvan tu car vê stîla muzîka devkî di muzîka enstrumanî de neguhartiye û vê taybetiyê her wisa wek xwe parastiye.

Niha li strana “Eman eman koçerê guhdarî dikim”. Cara pêşî min ew li Diyarbekirê di sala 1964 an de guhdarî kiribû. Hingê Bekirê meyxanecî hebû ku meyxana wî li pişt Sur Palasê li hafa “Tüccarlar Kulübü/Dilan Sinemas” bû. Berê êvarên bihar û havînan ewê sêlik bida ser gramofonê û dengê wê bi hoparlorra ser rê berda derva. Ê!.. ev stran jî bi meyxwiran mey dida vexwarin. Çima ? Ev stran bi eslê xwe ya ber govendê ye, lê dengbêj wek filma grankişandî giran giran straye ku biye strana meyxanê, pê re muzîka wê ya enstrumanî jî ji muzîka bingehîn a stranê veqetiyaye û rengê muzîka stîla Celal Güzelses welgirtiye (mîna neliheviya naverok û muzîka Bahçada yeşil hiyar). “Ez çi dibêjim û tembûra min li çi dixê! ?..”

Aslîka Qadir, dengbêja strana “Welatê Me Kurdistan e” di programa fianeşînê ya CTV de straneke gelêrî (folklorîk) a leyistika giraniyê (sêpê) distra ku li berê hindik mabû ez rabim govendê; lê orkestra di fesla navbera bînedana dengbêj de li 152

muzîkek wisa xerîb xist ku tu têkiliya wê muzîkê bi meqamê strana Aslîkê re tune bû. Hem Aslîkê xwe şaş kir û hem bestamin a rabûna giraniyê li wê derê bihêlin, ya pê re nihirandinê nema. Çend roj di pey de dîsa di wê bernamê de û bi wê orkestrayê re ewê fiemdîn “Lawikê Metînî” bistra... Perdeyên wan ên deng çi bi hev re, çi bi perdeya meqamê stranê re li hevdû nekir û ez çiqas li ber “Lawikê Metînî” ketim.

Ez baş dizanim ku her endamekî wê orkestrayê pispor û şarezayê sazjeniya sazê di dest xwe de ye, lê bi perwerdebûna zîhniyeta muzîk û orkestraya îranî/farisî gihîştine û pê rabûne. Lê uslûb û zîhniyeta muzîka kurmancî û ya îranî ji hevûdu cihê ne. Bê cudatî kirina navberê ez dixwazim ji hewramanî heta dumilî, ji lorî heta soranî li hemî cur û şaxên muzîka kurdî guhdarî bikim. Ez dixwazim muzîka dumiliya (zazayî/kirmancî) dimilî guhdarî bikim û bêjim ev muzîka kurdî ye. Ku ya Pîr Sultan Abdal an sazjeniya bektaşiyê be, ezê wan bi tirkî ji orijînalê wan guhdarî bikim an jî qet nekim. Ez dixwazim muzîka kurmancî guhdarî bikim ku ewê “başlama” Îhsanî û Mahzuni fierif, Ruhi Su an Rahmi Saltuk, weyaxut muzîka cumbaşa xeta Celal Güzelses be; ezê li wan bi xwe guhdarî kim, çima li kopîya kopiyayên wan ?.. Gava ku li stranên lorî û mukriyanî guhdarî

dikim dixwazim ku hin reng, rûçik, neqş û gulên taybetî yên kurdî tê de bibînim, bibihîzim; ne ku xwe li şafirên Asya nave-rastê, li çolên Moxolîstanê an li meydana reqasên Azeriyan tewe-wir bikim. An di yên soranî de ku rastî muzîka hindî-erebî-roja-vayî tîm û ji bilî zimanê wê mûyekî ji neqşên kurdî tê de nabî-nim, nikarim bêjim ku min li stranek kurdî guhdarî kir.

Di muzîka neteweyekî de yê girîng ne ew e ku stran bi wî zimanî an zaravayî têye gotin, lê ew e ku meqamê wê stranê mîna destekî cil li ser canûcesedê rûhiyeta wî miletî bêqisûr rûdinê an

153

na. Meriv dikare gotinên bi kurmançî ji meqamên biyanî tango, ye-ye, twist heta “yaylalar1 yaylalar!”ê bi kurmançî bisêwirîne, lê ew nabin muzîka kurdî; ew dibin muzîka biyanî ya bi gotinên kurdî. Tu rabî temamê stranên Celal Güzelses, Fahri Kayahan, <zzet Alt>nmeşe, <brahim Tat>ses û wekî dinê bîni bikî kumancî, -dikaî bikî- lê ew nabin kurmançî. Ew dibin muzîka “tirkîya li Kurdistanê” bi gotinên kumancî û heta ji te re lazim e “Gel gidaş>n paytahta” û “yaylalar yaylalar” wergerîne kurmançî, bistrê û li berê bi soranî “balince-balince” bireqise, dîsa jî ew nabe muzîka kurdî. Hetanî ku ustad rabe “Gel gidaş>n paytahta” wergerîne kurmançî bira di dewsê de biçê li çavkaniya wî meqamî bigere û ji nûve derxe piyasê.

Li malê xwe xwedî derketin, ne teqlîdkirina teqlîda teqlî-da malê xwe ye, bi lêgerîn û qefaltina malê xwe yê esasî ye ku ew jî di nav xelkê de hê heye û hê winda nebûye.

fiaşiyek ku qet nayê efûkirin jî ev e ku hin sazband an dengbêjên me straneke gelek xweş radikin li gora xwe bi gotinên guhartî (mîlîtanî/şoreşgerî) distirên. Yêrêvan vê şaşiyê nekir.

Çi bi yên gelêrî çi bi yên modernîzekirî (romanî û wekî din), çi bi yên nû-afirandî (Welatê Me Kurdistan e) Yêrêvanê ev daye me: Nîşana xweserî (orjînalî) ya muzîka kurmançî, muzîka kurmançî ya ku naveroka klam û ahenga meqam lihevkerî; ne ku naveroka gotinê xemgîn û meqam ê reqsê an berevajiyê wê meqam hezîn û gotinên wê yên şadiyê ne.

Yêrêvan bê qelebalix û anarşiya sazên cihê; bi awakî sade, paqij, hunermendane û bi zanîn li ser berhemên meqamên devkî muzîka enstrumanî ya kurmançî sêwirand û ew wek nasnameya (huwiyet) muzîka kurmançiya jixweber tescîl kir û raberî me û tarîxa muzîkê kir.

Bi hêvotkar, bi berhevker, bi piçûk û mezin bi dengbêj,

154

sazbend û muzîkologên xwe pêkve radyoya Yêrêvanê ji muzîka enstrumanî ya kurmancî re xizmetek bêqiyas kiriye û bi vê xizmetê di muzîka kurmancî de “Ekola (école) Yêrêvanê” afirandiyê.

Ku meriv ji Kermanshahê bi rê keve û here heta di Kapûkule (deriyê sînorê Tîrkiye-Bulgar) de derkeve ne ji aliyê cografyayê û ne jî ji aliyê fîzyonomiyê ve cudatiyeke mezin a di navbera me û farisan, me û erebên hawir, me û tirkan de nabîne. Ku em (ereb, faris, kurd, tirk) nepeyivin kes nizane bê em ji çi miletî ne. Lê zimanê me û neynika rûhiyeta me ku muzîka me ya gelêrî wek du nasname bi mor û mezbete me ji yê dinê vediqetînin. Helbet emê stranên nû bi gotinên hemdemî, bi sazên cuda û besteyên li gora cereyanên rojê biafirînin, lê îskelet divê kurdîbingeh be; gul, neqş û tama kurdî jê bifûre. Muzîka sazjeniyê ya dîlokkan (stranên govendê) bi çi sazî bêne lêxistin dilê wê ye, lê divê di aliyê sivikî û giraniyê, hunerê xwe nîşandayî de rîtmî pê avêtin û çok şikandinê de ji rîtmî leyistikê ya xwezayî averê nebe. Ku bibe hingê leyistika bedew a gelêrî yan dibê mîna filmê girankişandî bi cangiranî tê leyistin an jî mîna filma sînemayê ya li ser Mustafa Kemal, bi lez xistî.

Ji Yêrêvanê hînî çêtir naskirina muzîka kurmancî bûm.

Hivdeh salên min derbas bûn ku ji welat, herwisa jî ji guhdarîkirina radyoya Yêrêvanê dûr im. Êdî dengê Aznîfa Reşîd, Sêvaza Evdo û Keremê Seyad nayên min, lê bi kira xwe hê jî Yêrêvan di mêjîyê min de olan dide û bi awakî dîtir xeber dide.

- Hişşş! Niha Yêrêvan xeber dide.

(Nûdem, hejmar 31, Stockholm-1999)

155

QEDERA KURMANCÎ YÊ HETANÎ SALA 2100 Î

Ewê kurmancî(*) hetanî serê sala 2100 î bimîne an ne ? Dilê min çiqas dixwaze ku bikarim bêjim “erê ewê hetanî sala 2100 î û heta heta bi hindikî hetanî sala 3000 î jî hebe û wekî zimanekî zindî bijî.” Bi xwestinê dilê min dixwaze, lê bi gotinê wê ev gotin ji gotineke “sloganî” ya pûç a vala pêve tu manekê îfade neke.

Ziman bi saya gelê bi wî zimanî diaxife dijî. Gava xelkekî bi zimanekî nepeyive, ew ziman dimire. Kurmancî jî bi wê êşê ketiye û ber bi rojên xwe yê dawî ve diçe. Kurd êdî naxwazin bi kurmancî, bi wî zimanê bavûkalan bi zarûkên xwe re biaxifin.

Bavûkal gundî bûn, koçer bûn, lê zarûkên wan ewê “bajarî” bin, “rojavayî” bin û ewê bi “zimanê bajarvaniyê” (!) bipeyivin.

Li welat gund vala bûne, gundî ber bi bajaran ve çûne.

Bajar vala bûne ber bi rojavayê Tirkiyê ve koç kirine. Çi bigire ji nîvî bêtirê kurdan li rojavayê Tirkiyê qelibîne. Yê mayî hê jî di binê sawa kabûsa “korucu-tîm-hîzullah” û w.d de ne. Kal û pîr ne tê de yê mayî çiqas bi kurmançî bi hevdu re û bi zarûkan re dipeyivin, bi tenê Xwedê pê dizane. Yê ku koçî rojavayê Tirkiyê kirine ji wan ên cegerperitî ne tê de çendên mayî bi kurmançî bi hev re û bi zarûkên xwe re diaxifin, ew jî karê zanîna Xwedê ye.

Rewşa malxopan a li welat bi vî awayî ye. Rewşa kurmançî ya derva ango ya Ewropayê ji ya welat pir ne çêtir e.

Me digot qey ku azadî hebe ango zordestiya li ser ziman rabe ewê kurd wekî mirovên tî ku diçin ser avê wê wisa ber bi 157

ziman, edebiyat û hêjayiyên xwe yê neteweyî ve bi hesret bibe-zin, li wan xwedî derkevin. Na mixabin ev hezîr wisa derneket.

Tevî ku li Ewropayê zordestiya li ser zimanê kurdî tune ye heta serbestiya hînbûn û axaftina bi zimanê xwe heye, dîsa jî kurd naxwazin zimanê xwe hîn bibin, hînî zarûkên xwe bikin, di dewsa tirkî de zimanê xwe bikin zimanê sereke yê malê, weşanê û navxwe.

Zarûkên kurdan ên li Ewropayê hatine dinyayê û diçine xwendegehan ji xwe ew bi zimanê wî welatî bi hev re didin û distînin, pê re dêûbavên xwe jî ber pê dikişînin.

Riwalên me yê ku li welat hatine dinyayê, li wê derê hînî kurmançî bûne û di pey de hatine Ewropayê bi qasî ku pîrsa hevûdu bikin, bersîva yekî bidin bi kurmançî dizanin. Lê bi guman e ku ewê siberoj bikarin zarûkên xwe hînî kurmançî bikin an bi wan re bi kurmançî bipeyivin.

Zimanekî gava ku bi dirêjahiya nifşekî du nifş neyê peyivîn tê jibîrkirin û dimire. Em wek kurd ne cihû ne ku her hefte herin sînagogê Peymana Berê (Ehdî Etîq) bi ibrî bixwînin û pê ayîn û limêja xwe bikin. Em ne mesîhî ne ku her yekşem herin dêra xwe ya arizî û Peymana Nû (Ehdî Cedîd) bi zimanê xwe bixwînin, pê kurmançiya xwe di bîra xwe de bihêlin. Wek kurd ji sedî not, not û pênc bi nav be jî em bisilman in; şerîet jî rê nade ku Qur'an bi zimanekî dinê wek zimanê ayînî bê xwendin. Ewê çi bibe ? Ewê ev ziman bê jibîrkirin.

Piraniya kadroyên siyasîyên kurd ku navê wan bi kurd-perwerî derketine, heq an neheq ji ber vê jî eva 30-35 sal in ku

tehde dîtine û azirîne, li mala xwe bi kurmancî napeyivin, zarûkên wan bi kurmancî an qet nizanin an jî bi qasî “çavan î ? baş î ? spas tü çavan î” dizanin.

158

Li Ewropayê mamosteyên kurdî ku ew bi xwe jî ji elîta siyasî ne ji dewlet an belediyan mehmizî distînin û li ser navê şoreşgeriya kurdîtiyê mamostatiya kurdî dikin; lêbelê li mala xwe bi kurmancî naaxifin, zarûkên xwe hînî kurmancî nakin. Heta hin ji wan li ser navê kurmancî dersê bi tirkî didin. Nivîskarên kurd ku misêwa li ser kurd û kurdîtiyê pirtûk dinivîsinin çima li mala xwe, bi zarûk û xanimên xwe re bi kurmancî napeyivin, kurmanciyê nakin zimanê xwe yê sereke, ez lê şaş dimînim.

Nizanim ku çi hîkmetê Xwedê ye merikê Yozgatî, Konyayî, Fasî, Cezayîrî ku bi xanimêk Ewropî re dizewice bi çi qabiliyetê şarpe an kitan dide serê wê, navê wê yî Carin dike Kerîme an Kerîma, zimanê xwe pê dide hînkirin û zarûkên wê bi zimanê bavûkalên xwe mîna bilbil diaxife. Lê şoreşger û mîlîtanên me yên ku ji bona xatirê Kurdistanê dev ji meqam, îstîqbal, menfeet û welatê berdan çi hîkmet e ku nikarin vî karê bingehîn ê kurdperweriyê yanî kurmanciyê di mala xwe de bi cih bikin ? Ez bi rastî meraq dikim çawa jinika parlamentera alman wekî ku hê nû ji beriya Mêrdînê hatibe; bêartilîn, bêşaşbûn bi seetan bi kurmacî bikare bipeyive, lêbelê xanimên siyasî yên serwerên kurdan nikaribin ? Û ez lê şaş dimînim çawa ew mîlîtanê me ku li serê çiyê maye, di neqeban de ji bona xatirê Kurdistanê li hemberî tabûran di ber xwe daye, sînga xwe ji ber guleyan nedaye alî, çawa dibe ku bi qasî dirêjahiya 5 deqîqeyan nikare bi kurmancî bipeyive: Ne ew kurmancî xwîn û giyanê Kurdistanê ye, bê wê Kurdistan perçeaxeke bê mane ye.

Ez wek kurdekî sade herçend ji mala xwe bixwazim da bi kurmancî bipeyivin; lê şênîyên malê ewê çav bidin yên elîtên siyasî/çandeyî yên civaka me. Zarûkên min ewê çav bidin li zarûkên serok û endamên komên rêvebir/giştî/pêşewir/çavdêr/redak-

159

siyon/defterî siyasî yên partî/komele/rêxistin/sazî û dezgehên ku li ser navê kurdîtiyê an Kurdistanê damezrîne. Ku çav nedin wan jî ewê gotina min a “bi kurmancî biaxifin” li nik wan mîna awakî pilewil an zordestîkirinê bê fêhm kirin ku ewê bi berevajî tesîr bike. Vêca ku jin û zarûkên van kesên li jorê binavkirî bi kur-

macî bipeyivin û kurmanciyê ji xwe re bikin zimanê sereke, ji hemberiyê be jî ferzîmîsal ewê xanima min û zarûkên min bê gotin û tembehiya min bireqînînê bi kurmancî bipeyivin, bi nevî û nevîçirkên min jî bidin hînkirin.

Kurdistan perçeaxeke diyar û nediyar e. Nedyar e, ji ber ku li dorûberê wê tixûbek xwezayî mîna derya an rêzeçiyayên Hîmalayê tune. Diyar e, ji ber perçeaxeka yekperçe ye ku xelkê lê bi kurmancî dipeyivin. Lê her devera ku lê kurmancî tê axaftin ne Kurdistan e: Xorasan ne Kurdistan e, Lubnan ne Kurdistan e, Qafqas û Transqafqas ne Kurdistan in.

Kurd kî ne ? Kurd ew kes in ku bi hevûdu re bi kurmancî dipeyivin. Ji taybetiya ziman pêve ji aliyê reng û xetên fîzyonomîk ve tu cihêtiya wan û cîranên wan ji hevûdu tune. Ji rejîsorek re ji bona filmekê hin tîp lazim bin, dikare bi hêsanî here Mêrgahmeda Diyarbekirê; dirûvpêketiyên Demirel, Ecevit, Rafsanjanî, Seddam, Hafiz Esed, Koçeryan, Stalin, Melik Fehd û heta tîpên moxolî bi carekê di nava çaryekê de bibîne. Ku meriv ji Hekarê bi rê keve û here heta di “Kap>kule”ya deriyê li tixûbê Tirkiye û Bilgar de derkeve bi tenê ku meriv bi kurmancî nepeyive kes nizane bê meriv kurd e an tirk e. Ji ber vê qasê heta ku meriv xwe li kurdîtiyê daneyne li Tirkiyê her paye û cî bi nîsbeta qabiliyeta meriv li ber meriv vekirî ye. Nîşana cudatîyê ya kurdan ji gelên cîran ew e ku zimanê wan î axaftinê ye. Ew zimanango kurmancî xwîna wî laşî ye ku jê re kurd tê gotin. Ku kurmancî nemîne, bibire ew laş jî namîne ku bimîne jî ewê wekî

rawirekî nêçîrê ku bi sole an tişteki dîtir tijekirî yê xemlê bimîne.

Ku kurmancî nemîne ewê kurd jî nemînin, ku kurd nemînin dê Kurdistan jî nemîne an gotina “Kurdistan”ê tişteki îfade neke. Kîlîkya, Kapadokya, Pontus, Karya îro ji bona me çî îfade bikin dê Kurdistan jî ji bona nişên piştî sed salî wê îfade bike. Dewleta Tirkiyê berê bi riya asîmîlasyona resmî; xwendegêh, polîs-cendirme û cezakirinê dixwest kurdan asîmîle bike. Parek bi ser ketibe jî sê par bi ser neketiye. Lê ew sê parên mayî ku dewlet bi ser neket qîsmen bi riya multîmedyayê û qîsmen bi riya “xebatên me yê siyasi” çû serî. Di bin navê “siyasi exitim çalşmas” û bi weşanên xwe yê bi tirkî me tirkiyê bire xist heta nî şikeftên Kurdistanê yê rojnedîtî jî. Ew kurdên ku li eskeriyê di bin darê zora giran de hîni tirkî nedibûn vêca li ber derê xwe û bi dilê xwe bi saya “siyasi propaganda çalşmas”ya

arkadaş/yoldaş/hevrê û hevalan xweş û xweş hîn bûn. Di vê de şabaş ji Xwedê re em bi ser ketin û Cumhûriyeta Tirkîyê deyndarê me yê perûkirin û spasê ye.

Bi riya satelîtan televîzyon ne ku ketiye her gundî lê ketiye her zivingî û ne tu kes lê melekê mewtê jî nikare bibe maniê li nihêrtina “Aşk»n Dağlarda Gezer”, “F»rat”, “»zzet-î »kram”. Çiqas navê kurdî bixwazî tê de ewçend hene. Tê de baneşanên mîna “ax lawo! Li min! Kuro! Keçe!, hey lolo!” bi dev re mişt in.

Muzîka stranên kurdî wek muzîka fon hatiye bikaranîn.

Bêwestiyan, bêacizbûn an dixewreçûn, bêy ku du seet li ser hev bajo; li berê rûnê, bê haylêbûn tirkî hîn bibe. Ji xwe di wê seetê de gava tu televîzyonên nivkurdî jî vekî; ew jî an bi erebî an bi farisî an bi suryanî an bi tirkî ne. Ê li gora ku kurdên ji Tirkîyê bi erebî, farisî û suryanî nizanin, dimîne hilibijartina li ser tirkî: De haydê “Mahsoo lawo!”

161

Bi riya multîmedyayê ku em nikarin bergeh lê bigirin asîmîlasyon bi beza lehiyê pêşve diçe. Multîmedyaya li ser navê Kurdistanê an bi weşanên xwe yê ne bi kurmancî an jî bi yê nepedagojîk, nebalkêş û monoton; temaşevanan ber bi lehiya vê asîmîlasyonê ve dajo.

Ê çare çi ye ?

Ev êş bi xwe curek ji cureyên kanserê ye.

Dermanê vê êşê jî çi bigire ne mumkin e weyaxud gelek zor e. Çare ev e ku ji elîtên herî berjor ji “genel başkan” û “genel sekreter”ên partiyên siyasî; çi legal, çi niv-legal û çi îlegal dest pê bike û bi rêzê hemî xwenda, mamosta, nivîskar, siyasetger û endamên di komele/partî/sazî/weqif/enstîtusyon/medya/çapemenî yê di her qor û gehînekê de, divê pêşî ji mala xwe ji jin an mêr û zarûkên xwe dest pê bike, kurmancî hîn wan bike, kurmanciyê bike zimanê sereke yê devkî û nivîskî, bi her kurdî re di her platformê de bi kurmancî, bi kurmanciyê kubar a dilbij bi axife. Bi vî awayî belkî kurdên sade çav bidin pêşkêşên xwe yê siyasî û civakî, pêre jî zimanek û mîletek ji windabûnê bifilite.

Xocê Menşûr dibêje: Xwedê dikare vî girî bi ba ke, bi ka ke, bîne di cihê serê kerê min da ke, lê tiştê ku nekiriye, nake.

Çareya ku ez didim pêş jî ditirsim ji wê nebûyiyê be.

Hêvî Xwedê ku texmîna min rast dernekeve, kurmancî bi dirêjahiya heyîna mirovahiyê bijî.

(Nûdem, hejmar 35, Stockholm-2000)

(*)

kurmancî: zimanê kurdî, hemû zaravayên kurdî

162

ÇEND fîAFIYÊN

KU DI KURMANCÎ DE TÊN BIKARANÎN

Tu tişt li dilê min xweştir nayê bi qasî ku gava gencên xwenda û bajarî bi hev re bi kurmancîke bedew dipeyivin, distrên an dinivîsîn. Ji ber ku bi hezra min ew kurmanciya wan a bedew dê di dilê hin kesên hawirdorê de bibe nixafa geşkirina sotikê nîvtemirî yê daxwaziya bi kurmancî peyivînê. Ew sotikê nîvtemirî dê geş bibe û mîna kûre an hêtûna hesinkerana jiyaneke germ û geş vejîne. An jî bi vê germî û geşahiyê ewê xwîna di canê kurdewariyê de teze bibe, nû bibe, zêdetir bibe.

Helbet li gund xatiya Sarê û xalê Evdo jî bi kurmancî diaxifin; axaftina wan tişteki mekanîk an xwezayî yanî tişteki nehilbijartî ye. Ebû Ewko jî carcarina bi kurmancî dipeyive, lê gava ku ew bi kurmancî dipeyive an bi çêr (sixêf) û heqaret dipeyive ku bîzê meriv ji bihîstina kurmanciya wî tê an jî mîna ku hovekî hê nû ji kuna xwe ya di qelîşteken navsera çiyê derketibe; bi bênezaket û marîfet diaxife ku meriv jê dibizde û naxwaze li kurmanciya wî guhdarî bike. Bi kurmanciya wî, ji meriv re wisa çêdibe ku kurmancî zimanê hov û nekedîkiriyan e. Lê gava ev Ebû Ewko bi tirkî dipeyive zerafeta “Beyoşlu” û nezaketa “Bâb-→ âli” ji axaftina wî pêl bi pêl difûre.

Kurmanciya bedew û kubar ku bi taybetî ji aliyê gencên bajarî û xwenda ve bê axaftin wê bibe sedemê vejînê, ev vejîn jî wê bibe sedemê afirandina çandeya kurmancî ya nûjen a pêşerojê.

163

Kurmanciya nûjen, ew kurmancî ye ku bi bêjezaniya (zen-gîniya bêjeyan/vocabulaire) xwe bikare bersîva pêwistiyên jiyânê ji her alî ve bide. Kurmanciya nûjen ew kurmancî ye ku kubar e, di danûstandinên di navbera mirovan de germayî, hezkirin, rêzgirtinê dihone û geş dike. Ev ew çend ne zor e jî. Carina ku li K-TV (Televizyona Kurdistan) guhdarî dikim, bi taybetî çend keçxanimên Behdînî hene ku gava bi kurmancî diaxifin ahenga muzîka axaftina wan ji min re ji armaniya axaftina farisî, fransîzî û ûrisî nermtir, muzîkaltir û şîrîntir tê. Ez baş pê dizanim ku awayê axaftina wan ne teqlîd e, ne çêkirî ye, lê jixweber e.

Teqlîd an kopya kirin jehriya kuştina zimanekî ye. Her ziman xwedî mentiqeke (logique) taybetî ye. Mentiqa kurmancî û ya tirkî ji hev cihê ne. Mentiqa kurmancî û ya farisî jî ji hev cuda ne. Helbet ya fransîzî û ya îngîlîzî jî li hev nanihêrin. Bi daxwaziya ku emê kurmanciya xwe bikin zimanekî nûjen an şoreşger û bi mentiqa zimanên dinê an bi kopiyakirina ji wan bêje an biwêjan çêkin, pê em qencyê li zimanê xwe nakin, berevajiyê vê xerabiyê pê dikan. Bi vê kirê em di ziman de anarşîzmeke wisa çêdikin ku kes nikare êdî wê ji hevûdu derêxîne. Ji sedî sed bala we jî kişandiye: Anonsek dibêje " Bi zimanê dayikê bîxwîne û bide xwendin!" Ji "zimanê dayikê" li vê derê mebesta anonsê "kurmancî" ye. Bila ne kurmancî be, dixwazî bila japonî be, piştî ku anons bi kurmancî ye ferq nake. Ev gotin yanî "zimanê dayikê" tercumeya "anadili" ya tirkî ye. Bi vê mane û mebestê di kurmancî de biwêjek mîna "zimanê dayikê" tune, lê gotina "zimanê bavûkalan" heye. Wekî dinê tercumeyeke şaş e.

Maneya "ana" ya tirkî bi tenê ne "da" an "dê" ya kurmancî ye; di tirkî de bi maneya bingeh, bingehîn, hîm (xîm), sereke, esîl de ye jî.

164

"Anadil" ew ziman e ku hin zimanê dîtir jê derçûne yanî maka hin an çend zimanan e. Meriv belkî jê re bikaribe bêje makeziman. Herwekî makezimanê farisî û kurdî îranî ye, lê meriv nikare bêje "makezimanê min" ferz kim kurmancî an tirkî ye.

"Anadili" kurmanciya tarîfa wê ya bi tirkî ev e: Ew zimanê ku meriv gava zarûk e ji diya xwe weyaxud ji kesên malê hîn dibe. Yanî gava ku meriv bi tirkî dibêje "Benim anadilim Türkçedir." Ne bi wê maneya kurmancî ye ku zimanê "diya" min tirkî ye. Zimanê diya wî kesî dibe ku rûmî / ermenî / erebî / almanî be lê "anadili"yê wî kesî yanî zimanê wî yê sereke an bingehîn tirkî be. Zimanê ji sedî heştê û pênc belkî jî bêtir ên diyên padîşahên osmaniyan ne bi tirkî bûn, lê "anadili"yê padîşahan bi xwe tirkî (osmanî) bû.

"Anadili" ya tirkî bi kurmancî ne "zimanê dayikê", lê bi maneya "zimanê sereke" an "zimanê bingehîn" e. Kurmancî ne "zimanê dayikê" ye lê bi kurmanciya bi kurmancî "zimanê bavûkalan" e.

Herwisa tu tîkiliya "anakara", "anamal", "anayasa", "anayol" û "anayurt" bi maneya "ana" ya tirkî ya bi maneya dêyî-

tî an maketiyê re tune. “Ana”yên van jî di maneya sereke, bingehîn, destpêkî de ne (binêrin li jêrnotan).

Mentiqa ziman bitenê ne di wergerandinan de, lê herwisa di bikaranîna ziman bi xwe de jî pêwist e. Bêjeya “welat” nêr e: Meriv dibêje “welatê min!” ne ku “welata min!”. Gava ku nêr be nabe bibe dayika meriv. Di erebî de “weten” nêr e an mê ye pê nizanim. Di soranî/mukriyanî û farisî de herwekî tirkî nêrîtî û mêyîtî tune ne. Dibe ku şair an dengbêjên bi wan ziman û zaravayan ji welat/weten an niştîman re bêjin dayo, dayika min! Lê welat/weten/niştîman di kurmancî de nêr e û nabe dê, nabe bav

jî. Di kurmancî de ew ne dê ye û ne bav e, lê mal û milk e:

Welatê (mal û milkê) bavûkalan e.

Hin bêje tên bikaranîn ku bi rastî ji min re pir ecêb tên:

fiopandin: Di kurmancî de şop ajotin an şopa yekî/tiştêkî birin, pey şopa tiştêkî ketin hene lê şopandin tune. fiop an rêç di maneya “iz” a tirkî de ye. Xuyan e ku “şopandin”ê bi maneya “izlemek” a tirkî ya bi maneya “takip etmek, gözlemlemek, intizar etmek” ê de bi kar tînin. Kurmanciya “takip etmek, gözlemlemek, intizar etmek” li pey bûyin, guh lê bûn, hay jê hebûn, payin (bipê), li bendê mayin in. Heryek ji van li gora rewşa taybetî tê bikar anîn. Di maneya “izinde olmak / izinde gitmek” “di rêçika wî de bûyîn” an jî “dayîna ser şopa wî” ye.

Ji kurmanciya jêrîn an soranî bêjeya “netewe” an “netewa” hatiye nav kurmanciya me, bi xêr hatiye. Lê hineka ev bêje mîna teyrê Xocê Menşûr bi meqesê qusandiye û kiriye “netew” û berdaye piyasê: “Zimanê netewî”, “kombûna netewî” û h.w.d ... Hin kesên soran jî xuyan e sirf ji bona ku kurmanc têbigihîjin gava bi kurmancan re diaxifin dibêjin “netewî”, nabêjin “neteweyî”. Di kurmancî de “netewî” di maneya “netewiyayî”, “neçemiyayî” de ye. Tewandina “neteweyî” wek “netewî” şaş e (bnr. {4}, {5}). Çawa ku mase nabe “masî” lê dibe maseyî, sere nabe serî lê dibe sereyî, qîble ne qîblî lê qîbleyî, pere nabe perî lê dibe pereyî herwisa netewe jî nabe netewî lê dibe neteweyî. Wekî dinê “neteweyê min” an “netewayê min” e, ne ku “netewayaya min” an “netewa min”. Ji ber ku netewe herwekî bêjeya millet di kurmancî de nêr e.

Lêkera berdewam bi lêkera alîkar a bûnê re tê kişandin, dewam an dom jî bi lêkara “kirin”ê re. Berdewam e û dewam an dom dike hevmaneyê hev in ku tirkiya wan “devam ediyor, sürüyor” e. “Dajo” ya kurmancî jî eynî tişt e. Lê berdewam dike şaş e.

“Li dara xistin” di dewsa destpêkirinê de pir tê bikaranîn.
 Li dara xistin destpêkirina hîm an bingeh danîna serê pêşî ye.
 Gorê li dara xistin; çavîkên rêza pêşîn ên gorê bi darikan
 (şîşikan) vekirin e. Tevnê li dara xistin gacikên tevnê bi darê dez-
 geh ve vekirin e. Dawetê li dara xistin bi vegirtina darika zavê
 ilamdayina destpêka dawetê ye. Lê civîn, limêj, mewlûd, ders,
 xutbe, konferans dest pê dikin, li dara nakevin.

“Jîn dibe” (?!) Cara pêşî min ev di fîlma “Mem û Zîn”ê de
 bihîst. Bêjeya “jîn” bi xwe hem lêker e û hem jî navdêr e: Ew jî
 (o yaşad), ewê bijî (o yaşayacak), bijî (yaşa). Lê “jîn bibe” gelo çi
 ye? Vejîn ji nûve jîn/jiyin e (canlanmak, hayat bulmak/ihya
 olmak, fr.; revivre).

“Dîn û ol”, ez nizamim gelo ji bona ku êzidî xwe ji bisil-
 manan veqetînin ji riya xwe re gotin “yol” weyaxud selçûkî û
 osmanî ji bona ku êzidîtiyê ji mefhûma dîn veqetînin ji êzidîtiyê
 re gotin “yol” û ev bû “ol” ta ku mîna contirkan “conkurd”ên me
 jî bêserûçav rahiştin vê gotinê?

Bêjeya “dîn” hê ji zemanê pehlewiyan bi vê de di nav
 çande û ferhenga îranî de heye. Yanî bêjeya dîn berî îslamiyetê
 di nav me de hebiye {6}. Di kurmancî de tu gotineke kurmancî
 bi dengê “o” dest pê nake. Bêjeyên mîna osta û ordek ku hene
 ew jî awayên guhartî yên hosta/westa û werdek in Bi dîtina min
 bêjeya “ol” ji sedîsed “yol”a tirkî ye.

Hostakî di mijara stranê de ji dengbêjekî dipirse: Strana ku
 tê ji me re niha bêjî gelêrî ye an folklorîk e?

Min malperê fam nekir ku di dewsa “homepage”a îngîlîzî
 û “hemsida”ya swêdî de tê bikaranîn, bi rastî ji sedî sed werge-
 randina ji wan e. Çi “homepage” û çi “hemsida” bi kurmancî tê
 maneya “rûpela malê”. Vêca meriv ku bixwaze herdû bêjeyan
 bigihîne hev û bike bêjeyeke hevedudanî li gora bêjesaziya kur-
 167

mancî divê bibe “rûpelmal” mîna dara sêvê; darsêv, kurê metê;
 kurmet, dota mam; dotmam û w.d. Lê ku bi mal dest pê bike wekî
 malxezûran; mala xezûranan, malwêran; (kesê) mala (wî) wêran e
 an bibe. Wekî dinê per bi maneya bask (tirkî: kanat),
 pel/pelk/belk/berg jî bi maneya “werek”a erebî, “yaprak”a tirkî,
 “sheet of paper”a îngîlîzî û “ark/pappersark”a swêdî ye. Perê mêşê,
 pelê cixarê / pelê darê û rûpela defterê sê mefhûmên cuda ne.
 fîşaşyek dinê jî heye ku dibêjin “li Botanê çi heye, ew jî

Xerzanê tê, ez çûbûm Silîvanê” û w.d Meriv Behdînî an Badînî, Botî, Milî, Serhedî, Silîvî, Xerzî an Zîlî ye; lê ji Behdînan, Botan, Milan, Serhedê, Silîvan Xerzan an ji Zîlan tê. Di axaftina rojane de (n) dikeve û hingê mîna Behdîna, Bota, Mila, Silîva, Xerza û Zîla tê bilêvkirin. Serhed navê navçeke cografîk e ne pîrejimar e, lê yên dinê navên federasyon an konfederasyonên eşîrên kurdan ên tarîxî ne ku ew bi xwe bi riya pîrejimariyê carek hatine tewandin û nabe carek dîtir jî bêne tewandin. Xelk bi xwe jî ew carekî dinê natewînin. Yên ku dikin jî ji “teleba/xwendayan” hîn bûne û ji wan we ye ku wisa bêjin ewê jî bibin tabîê îmamê kurmançiya modern a şoreşger.

Bi kurmançî peyivîn, xwendin û nivîsîn ji bona me hem wezîfeya tarîxî ye û hem jî serbilindiya me ya neteweyî ye, lê gava em vê erkê pêk tînin divê li pey rêçîka mentîqa kurmançî tevbigerin û wisa pê bavêjin.

ÇEND BÊJEYÊN BI TIRKÎ KU JI “ANA” ZÊDE BÛNE:

Ana {1}: Çocuðu olan kadın, temel, esas.

(Fr.{2}1.Mère; 2.[mec.]Source, principale; 3. Cause, origine, <ng.{3} 1.mother, 3. main part; principle, main, fundamental, basic. 4. capital, stock.)

168

Anadil: Başka diller türetmiş olan dil. (Fr. Langue matrice, <ng. a language from which other languages are derived.)

Anadili: <nsan>n çocukken anasından veya evindekilerden öğrendiği dil. (Fr. La langue du pays où l'on né, langue maternelle, <ng. mother tongue)

Anakara: Kıtta. (Fr. Continent, <ng. continent)

Anamal: Sermaye. (Fr. Capital, <ng. capital)

Anayasa: ...temel yasa. (Fr. Constitution, <ng. costitution)

Anayol: Küçük yolların kendisine açılan en büyük yol.

(Fr. [ana cadde] rue principale, <ng. main road)

Anayurt: İlyurt.

(Nûdem, hejmar 36, Stockholm-2000)

—
{1}

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları – Sayı: 293, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara,1969

{2}

Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük, Pars Tıvılacı, <kinici Baskı> 1974, <nkilâp ve Aka Kitabevleri, <st.

{3}

Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük, onyedinci baskı 1998, SEV Matbaacılık ve yayıncılık A.Ş., İstanbul.

{4}

Ferhengî Kurdî-Rûsî (Sorani), Q.Kurdo-Z.Yûsif, Mosko-1983.

{5}

Ferhengî Kurdî-Farisî, Hejar, Soroush Press, Teheran-1991.

{6}

Pahlavi Dictionary, D.N.McKenzie, London Oxford University Press-1971.

169

EDÎB KARAHAN

“AX ! GUL IM, GUL IM...”

“Allı turnam bizim ele varırsan / fieker söyle, kaymak
söyle, bal söyle / Eşer bizi sual eden olursa / Boynu bükük, kolu
kırık, yar söyle / Ah gülüm, gülüm... / Büküldü belim / Kırıldı
kolum / Turnalar hey !”

Gava ev strana tirkiya gelêrî ya kevin, ya ji hesreta li xur-
betê dagirtî tê stran brûskek ji kûrahiya bîra min li ser canê min
bi şîrqînê pejelên xwe vedijene: Pêlên elektromanyetîka wê brûs-
kê ez hiltînim dibim nav “qawîşa” girtîgeha leşkerî ya
Seyrantepeyê ya ser pozê hafa Dîcleyê, ya bîst û pênc sal berê.
Lê gujîn û gurrahiya keserê ya di nakarata wê ya “Ah!
Gülüm, gülüm... kızı gülüm, gülüm! Yar gülüm, gülüm! de min
noqî binê bîra bîranînan dike ku li wê derê rû bi rû rastî rehme-
tiyê “Edip Karahan” û dengê wî yê dawidî, gurr û xemjen dibim.
Bê guman “ah gülüm, gülüm..”a tirkî bi bilêvkirina Edîb
abê dibû “ax! gul im, gul im...”eke wisa ku ji binê nixafa cegera
wî ya gamêşî dihat û di xencereya gewriyê de wek babelîska
kovanê li hev digeriya û bi awayekî hinavsotî derdiket.

Me hevdû cara pêşî ku ez ne şaş bim di bihara 1970 yî de
li Diyarbekirê li qehwexana “Çamlıca”yê dît. Bawer dikim di pey
avêtina ser gund û bajarên navçeyê ya ji aliyê qomandoyên cen-
dirmeyan bû. Ji Anqerê, Îstembolê çend xwendekar hatibûn. Ji
bajarên hawir pêşkêşên komên welatparêz ji bona civînê hati-
bûn. Hevalekî, min û Edîb abê bi hevûdu da nasîn. Min ew xiya-

171

bî ji rojnameya “Dicle-Fırat” û ji doza 23 yan dinasî. Piştî çend
gotinên destpêkê wî li bajarê min û di pey de jî li eşîra min pirsî,
min navê eşîra xwe jê re got. Bi awayê xwe yê taybetî got: “Hela !
hela ! em pismamê hevdû ne. Pêşiyên min jî pismamên Silêman

axa ne, lê di wextê de rabûne hatine Dêrikê". Silêman axa hev-salê bavê kalê (yaxud kalê bavê) min bû, ew herdû di çend bavan de digihîjin hevdû bêguman ez pê nizanim. Ji ber ku di pey wê carê de me tucar behsa eşîr û eşîrtiyê ji hev re nekiriye, nizanim ka bera çendî rast an çendî dilxweşkirin bû ku em herdû ji eşîrekê bûn. Wek gelek kesan, ji xwe ji bona me herduyan jî Kurdistanparêzî û kurdperwerî ya herî girîng bû. Ji "Çamlıca"yê em rabûn çûn aşxana Asim ku hingê li hala sebze ya li Deriyê Ûrfayê bû, civîn li wê derê çêbû û heta derengê şevê ajot. Di pey de jî carekê em li Farqînê rastî hev hatibûn: Ew û Doğan Kılıç bi hev re bûn û diçûn Batmanê. Li ser Mele Mustafa Barzanî û rewşa şerê wî mîna meqale belavokek nivisandibû, bi daktîloyê ji hev zêde kiribû û li welatparêzên kurd di bin dest de belav dikir. Ji ber ku hingê rojname an kovarek ku biwêre nivîsarên wî bê destlêdan çap bike peyda nedibû, wî jî bi vî awayî dîtînen xwe radigihand xelkê. Ev car, li girtîgehê êdî dibû cara sisiyan, lê ya herî dirêj.

Dotira rojê ya revandina konsolosê Îsraîlê Efraîm Elrom bû: Serê sibê giregirên TÎP û DDKO'ya Diyarbekirê anîn girtîgeha leşkerî ya "sûk-yönetim"ê. Edîb abê jî di nav wan de bû û tevî çentê xwe yanî bi hazîrî hatibû. Anqere-Îstembol li ku, Elrom û Diyarbekir li ku ? "Hukmê qereqûşî" ya dewleta Alî Osman bû. Ez ji 5ê Gulanê vê de li wê bûm. Niyazî osta û grûbên ji DDKO yên Silîva, Erxeniyê û grûba xwendekarên tibê heftekî berî min hatibûn girtin.

Serê pêşiyê girtîgeha me li wargeha "Topçu taburu" bû.

172

Gava meriv ji Deriyê Çiyê diçû ber bi Seyrantepê ve, li milê çepê piştî mizgefta leşkerî birceke nizim a embara avê û aşpêjîxana leşkeriyê hebû, hema li seriya wê girtîgeha me bû. Cihekî fereh û çaralî vekirîbû. Li rast û çep du avahiyên dirêj ên ber bi bakurbaşûr ve dirêj û yek qatî hebûn. Di navbera herdû avahiyên de meydanake fereh çî bigire bi qasî meydana fûtbolê ya nîzamî fereh hebû ku di bihnedanan de ew ciyê piyasê, voleybolê û tevgerên h.w.d bû. Serê pêşiyê yê di pey revandina Elrom; ji Qers, Erzerom, Ezirgan, El'ezîz, Meletî û Mereşê otobus bi otobus meriv dianîn. Lê piştî heftekê du hefteyan hêdî hêdî sivikahî çêbû, bi tenê têkildarên DDKO û kurddarêziyê dan hiştin. Piştî vê sivikahiyê li aliyekî vê meydanê ciyê voleybolê hate saz kirin; heroj piştî nivro kom bi kom li wê derê bi voleybolê dileyistin ku ji wan leyistvanekî dayîmî Edîb abê bû. fiortekî sorê

gevez li xwe dikir, tevî wî gewdê xwe yê gir ê qirase bi enerjiyê-ke gurr û bi cansivikî dileyist. Bi gewde û dirûvpêxistinî, ji xwe dirûvê wan palewanên “K>rkp>nar”ê pê diket.

Di serê pêşiyê de li Diyarbekirê çî bigire îşkenceya fîzîkî ya wekî lêdanê filan tune bû. Lê ji Xelef pêve: Xelef an jî Xelefê berber ji hêla Mêrdînê an ji Dêrik an ji Qiziltepê ji wan deveran ji derekê bû. Bi lêdana di feleqeyê Xelef osta bêlezet kiribûn, ew çend ku nikaribû rabe ser lingê xwe raweste. Heroj carek du car “ta’dad” (hejmartin) hebû ku derketina me ya serî-hejmartinê mecbûrî bû. Vêca diva ku Xelef jî bihata “ta’dad”ê. Emir emir e, Xelef jî anîn, lê Xelef di palasekê de anîn: Çend hevalên zexim ew danîn ser palasekê, bi koşe û keviyên wê girtin, bi wî awayî Xelef anîn, di dawiya qorê de li ser palasê ew jî tevî merasima hejmartinê bû. Lê mudirê me “komutan” bi vî awayî ne razî bû, jê xwest ku Xelef rabe piya, bikeve qorê û “esas duruş”ê. Hevalên li nêzîkê Xelef xwestin bi mudir bidin fehmkirin ku Xelef ji ber

173

binlingên xwe yên teqandî û parsiyên xwe yên şikandî nikare rabe ser xwe. Mudir nexwest ji kira xwe dakeve, got “na! Emir dikim ewê rabe!” Edîb abê hêrs bû û ji nişkave bi dengê bilind qîriya, got: “Ûç Xelef ! Ûç ! Qumandan beg emrediyor!” Pişkîn bi me giştan ket, em gişt kenîn, cidiyet û resmîyeta merasimê nema, “komutan”ê hêsîr em hêlan û çû. Lêbelê “Ûç! Xelef ûç”a Edîb abê hê jî di guhê me de olan dide.

Payizê cihê me guhaztin, em ji wargeha tabûra topçiyên birin aliyê hafa Dîcleyê. Wek bergeh ew der piçûktir bû; ji bajêr averê bû, ji aliyê ewlehiyê ve jî ji bona îdara girtîgehê bi ewletir bû. Li wê derê sazimana xwe-hêvotinî jî hate sazîkirin: Çawa li girtîgehên din “koşuş k>demlisi” hene, li wê derê jî îdareya girtîgehê ya leşkerî ji me xwest ku em di nava xwe de berpirsiyarekî hilbijêrin, da ew danûstana navbera me û îdarê bi rê ve bibe. Ji aliyê me ve Edîb abê hate pêşniyar kirin û pejirandin. Wî jî Mustafa Düşünekli kir cîgir û Akîf jî kir berdestkê xwe û ji vê re jî got “başkanlık divan”. Gotina wî ya “başkanlık divan” di serî de tiştekî mîna henek, mîna tinazpêkirin bû, lê ev tabîr ji aliyê îdara girtîgehê ya leşkerî ve hat qebûl kirin, wekî ku termeke huqûqî ya ji “iç hizmetler kanunu” be.

Wisa ku rojek ji rojên seredanê –wekî hemî girtiyê dinê ku hê seredanên wan nehatibûn- ez û yek-du heval bi hev re me li baxçe piyase dikir, em li nêzîkê koşeyê hêla nîzamiyeyê bûn ku ha me dît borînek bi ser Edîb abê ket û dibêje: “Hela hela yahu !

fiuna bak hele! Buras› Kürdistand›r ve burada elbette Kürtçe konuşulacakt›r. Kürtçe konuşmayacaksak burada işimiz ne peki ?” Mudirê girtîgehê yarbay gotê: “Edip bey! Kendinize gelin rica ederim. Karş›n›zdaki say›n kurmay başkan›m.” Edîb abê çengê xwe yê dirêj yê çepê bi ser mudir ve veweşand û gotê: “O kurmay başkan› ise burada da koskoca başkanlık divan› var be!”

Çi bûbû ?

Pêşiya girtîgehê li qîblê dinihêrî û meydana çargoşe ya dirêjik bû. Sê aliyê vê meydan an hewşê bi têldiriyana têlkirî bû. Gava seredanên me dihatin ew li wî aliyê têlan û em li vî alî, me hevûdu didîtin. Carina neferekî, onbaşî an çawîşkî li hêla wan radiwestî ku hay lê be em tişt bê kontrola wan nedin hevûdu. Vê carê jî hevaleyê me û seredanên xwe bi hev re wek timî bi kumancî dipeyivin. Serekê serkanê “kolordu”yê, dizê tenekekî qeliya Ali Beyköylü “Kavurmac› Süleyman paşa” jî tevî mudirê girtîgeha me “yarbay” ve bi cilên sivîl li pişt seredanên vî hevalê me rawestayê û dibihîze va ev bi kurmancî dipeyivin. Bi wan re pev diçe û hêrs dibe, diqîre dibêje “kesin ulan! Türkçe konuşun!” Ev guh nadinê, dibêjin em bi tirkî nizanin. Paşa bêtir tê hêrsê û dibêje: “Buras› Türk vatan› Türkiyedir, burada Türkçe konuşulur.” Bê lome û bê kubarî be, ev gotina wî tê guhê Edîb abê. Edîb abê yê ku li esmana li bahaneke pûç digere ku kela xwe di serî de hêdî bike û li erdê rastî yeka bi vê sosretê tê. Kela xwe di serê paşê de wisa hêdî kir ku “Kavurmac› Süleyman paşa” revî revî ji ber “başkanlık divan›” reviya û çû.

Em yê li girtîgeha Diyarbekirê ku ji “DDKO, kurdayetî û welat perçekirin (bölücülük)”ê dihatin mehkeme kirin; li gora daxuyana mafên mirovî ya navneteweyî, peyman a mafên mirovan a Ewropayê, qanûnên cezayî yê welatên medenî diva yek ji me jî hingê ne di hundir de bûna û ne jî bihatina girtin. Di mala yekî ji me de jî çekê agirber li wê derê bihêle kêrikek ko jî nehatibû girtin. Îsnad û îddiyên dozger (savc›) yê derheqê me dibûn mijarên çîrokên pêkenînê: Feqî Ebdulletîf tevî radyoyeke qirase ya teribandî ji modela 1955 an (goya têlsiz/bêtêl e) bi îthama ji sîxuri (casûsî) ya Barzanî li qezake Mêrdînê girtibûn, ji wê şandibûn Mêrdînê, ji wê derê jî anîbûn ba me. Rehmetiyê Rizqo

suryanî bû, lê bi şerîetperestiya îslamî dihat sûcdar kirin. Behrî Evliyaoğlu nexwenda bû, lê bi heyranî li afîşeke ku propaganda

kurdayetiyê dikir nihêrtibû. Yek pêlaveke lastîk, yekî dî du kîlo şekirê çayê ji Barzanî re şandibû û pê "bölücülük" kiribûn. Sûcê Nazim jî ne sivik bû: fieva ku li ser rê û li kolanên Diyarbekirê bi boyaxa spî li dijî emperyalîzma Amerîkayê slogan hatibûn nivîsîn ku yek ji vana jî li ber îstasyonê hatibû nivisandin û digot "Türkiye Amerikan genelevi deşildir", Nazim jî wê şevê li wê hêlê hatibû dîtin û ev jî aşkera dikir ku təkiliya wî pê hebû. Ev îdfayên dozger (savc) bûn. Di mehkemê de gava dozgerê me vê benda îddîanama xwe xwend Edîb abê ji nişkave rabû piya, -li rêza pêşiyê an li ya dudiyar rûdinişt, niha baş nayê bîra min, lê li aliyê çepê û nêzîkî dozger bû- çengê xwe yê çepê bi ser dozger de veweşand, reben veciniqî xwe paşve da, Edîb abê gote heyeta mehkemê: "Yani bu herif (savc) Türkiye Amerikan genelevidir mi demek istiyor ? Bunun aksi yazıldı ve tesadüfen oralarda görüldüğü için mi Nazım ve dolayısıyla biz suçlanıyoruz ?" Dozger û heyeta mehkemê li hevûdu şaş bûn, qurf (panik) bi wan ket, nizanibûn ka ku çî bibêjin. Di gelek cihên bi vî rengî sûcdarkirinên dozger ên tewşo-mewşoyî de Edîb abê ji cihê xwe bêdestûr radibû, êrîşî dozger û îddîaya wî dikir û yê îtihakirî ango hevalê xwe yê dozê bi awakî li gora xwe diparast. Edîb abê merivekî bi xîret bû. Zordestiyê, çavsoriyê qebûl nedikir. Nizanim jê re çî gotibûn an jê çî xwestibûn ? Rojekê di navdera herdû nivîstgehan (yatakhane) de borîn pêket û ji nav serê xwe kir qîrîn, got. "Hela! Hela! Bu ne iş yahu ? Dışarıda karakol komiserlerinin elinden çektikimiz yetmiyormuş gibi bir de içerde sosyalizm komiserlerinin elinden çekiyoruz. Çekeceğimiz varmı?"

176

Girtîgeha me bi nîsbet girtîgehên din bi rastî jî ne girtîgeh bû: Erê bi heqî biya, li gora erf û adetê hiqûqa mirovan biya diva ku em ne li wê derê bûna, lê ew der jî cihekî mîna kamp bû. Pirtûkên li derva qedexekirî li hundir hebûn. Bi bîdonan vodka diket hundir. Pîrzola û kebab hebû. Lê helbet ev ji bona xwedî-pereyan bûn. Ji heftê an ji panzdehê carek jî sînema dihat. Ji bona wext bihartinê baş bû, lê çend car li ser hev filmên beredayî yê mîna "Battal Gazi, Tarkan, Malkoçoğlu" filan bûn. Edîb abê aciz bû û bi makînîst re xeyidî, gotê: "Bu ne biçim kendin gibi saçma sapan filimler getiriyorsun. Bilimsel filim sityoruz, onbaş ! Bilimsel filim!" Di pey de dîsa sînema hat, lê vê carê filmeke nîv-doxînistî ya melodram bû. Fîlm qediya, onbaşî di heyecanê de ye ka ewê Edîb abê yanî "başkanlık divanı" çî bêje. Lê ji tirsê jî

dilkutka wî lêdixê. Edîb abê gotê: “Aferîn onbaş! Bak işte böyle bilimsel flim getir.” Ev nukteya “bilimsel filim” îcada wî ye.

Lê “yetişin bitti kalmad?” ?

Min berê jî got ku ew der çî bigire ji alîkî ve kamp bû: Hin ji me hetanî saet 10, 11 an hetanî qerewana firavînê radizan. Qerewana taştê dihat, saetekî dima. Xwarina dihat xwarin dihat xwarin, ya nedihate xwarin paşve diçû. Vêca carina ji bona taştê hêkên kelandî derdiketin ku serê merivê yek diket. Bi qasî bîst-sih kes ji koma xewxweşan bûn ku xewa xwe nedidan bi taştê. Hingê Edîb abê ewê rakira hêkên jibermayî bikira feraqek û bida berdilê xwe, ji xwaringehê dest pê bikira û heta ber ranza xwe bi dengê bilind gazî bikira: “Yetişemedik yahu, kalmad!” Te dît ewê yek bipirsiya: “Hayrola Edip abi (yaxud “başkan” weya “Edip bey”) o kalmayan ne?” Ewê Edîb abê bigota û hem-bêza xwe nîşan bida: “Yumurta kalmad, yumurta!” Carina jî ev ne hêk bûn, lê zeytûn an leymûn bûn. Lê ew her vê gotina xwe

177

ya “yetişemedik yahu! Kalmad.” Bi dengê bilind diqîrî, herkesî bi xwe dihisand.

Kengê bû, bi çî munasebetê bû baş nayê bîra min, lê şeveke şahiyê bû: Bi govend, stran, nukte û metelokan geş bû.

Dor hat ser Edîb abê jî. Edîb abê bê nazî û xwe-giran kirin wê strana “all turnam” stra ku xemgîniya taybetî ya bi dengê wî mîna mijê keserê bilind bû, li tevahiya qawîşê belav bû û hêdî hêdî li ser pejinên herkesî giraniya xwe danî.

Tevî wê gewda xwe ya giran merivekî safî bi enerjî bû. Ha we dît li Deriyê Çiyê destekî li girmilka we ket û pê re merheba da we û li ser bîsîkleta (duçerxe) xwe di we de bihurî û çû. Ha we dît di saha voleybolê de bi saetan bêwestiyan bi xortên ji xwe panzdeh-bîst sal piçûktir re dileyize, nabetile lê dibetilîne.

Bi jiyê xwe navsere, lê di têkoşînê de xort, di baweriya xwe de li hember dijmin bêtawîz lê bi hevalan re nerm, Edip Karahan, “başkanlık divan” Edîb abêkî me hebû ku felekê nehişt ew hevraza navseretiyê tamam bike. Ecel di çil û şeş saliyê de lê xayîn geriya, ji heval û hogiran veqetand. Lê dengê wî hê jî di kerrika guhê min de ye.

“Ax gul im, gul im!.. Yar gul im... gul im... qiz gul im... gul im! Turnalar hêy!”

Tebax, 1997

[Ev, ji bona pirtûkek li ser Edip Karahan bi munasebeta bîranîna wî di Tebaxa 1997an de hatibû nivisandin. Bawer dikim ku

pirtûk hê jî derneketiye.]
(Nûdem, hejmar 38, Stockholm-2001)
178

ÎSTIQBAL ÇI YE, PÊŞEROJ AN PAŞEROJ E ?

Kurmanc li ser têgeha "îstiqbal"ê li hev nakin, di vê mijarê de jî di dubendiyê de ne: Hin jê dibêjin ku îstiqbal pêşeroj e, yên dinê dibêjin na îstiqbal paşroj an paşeroj e. Bi maneya îstiqbalê mîna gelek kesan ez jî gotina pêşerojê bi kar tînim. Bêguman gelek kes jî hene ku di dewsê de "paşeroj" bi kar tînin. Du gotinên bi temamî dijmane; pêş û paş. Yên ku paşerojê bi kar tînin li gora xwe van sedeman berpêş dikin û dibêjin ku kurd dibêjin:

Gotinên pêşiyar: Jê mebest ew e ku gotinên wan kesan in ku li pêşiya me hatine dinyayê û jîne. Hingê pêş an pêşî bihurî (mazî/passé) ye, bûrî nabe îstiqbal.

Pêşiyên me: Bav û bapîrên me ne û bûrî (mazî) ne, çûne; ew nabin îstiqbal.

Li paşiya xwe bifikire (yanî li îstiqbala xwe bifikire).

Paşiyên me: Yanî nevî û nevîçirkên me (ku îstiqbala me) ne. Rast e gelo ? Ez wisa bi wî awayî nafikirim.

Di hemî tişt û têgehên (mefhûm) ku di hereketê de ne herwekî zuriyet, karwan, qefle, leşker, govend, garan, av û trê; aliyê pêşî aliyê wan î serîkêş e. Serîkêşê zuriyetê pêşiyê zuriyetê ye ku li gora me dibe bav û bapîr. Paşiya wan jî dûvik, dawî, xelefê wan e. Li vê derê pêşî (qabl-ön) û paşî (axir/arka, ard) ye, ne ku yek mazî (geçmiş) û yek jî musteqbel e.

Gava ku meriv dibêje li paşiya xwe bifikire pê meriv dixwaze bibêje ku li paşiya (dawî) emrê xwe bifikire; niha tu di ferehiyê de yî an li ser quwet û siheta xwe yî, ev rewşa xweş her tim

179

wisa namîne, dibe ku di pey de bikevî tengasiyê, lewma li paşiya van rojan bifikire yanî bi tedbîr be. Yên ku dibêjin li paşiya xwe bifikire an Xwedê paşiya me bi xêr bigerîne, di dewsa paşiyê de gelek car dibêjin [axirê, sonî an songiya, taliya, dongiya, dawiya] emrê me û h.w.d. Ji van bêjeyan tu yek jî bi maneya îstiqbalê nayê.

Paşiyên me ku di maneya zarûk-nevî-nevîçirk de ye, di erebî de ('eqeb) e, ne ku (qabl) e. Ew dûvajo an xelefên me yên zuriyetê ne. Lê îstiqbal ji bêjeya "qabl" (pêş) hatiye çêkirin. Meriv

dibêje ku zarûkên milletekî îstiqbala wî milletî ye, lê ev nayê wê maneyê ku maneya îstiqbalê bi kurmancî zarûk e.

Li herêma me gava ku mezinekî dewletê dihat bajarekî; eşraf û xwendayên navsere yên ji dema padîşahî an paşatîyê mayî bi kurmancî digotin “emê herin îstiqbala filan kes”, xelkên sade jî dîsa bi kurmancî digotin “emê herin pêşiya wî”.

“Ma tu neçûy pêşiya wî (axê / şêx / mîr / serok / dawetê / leşker) ?” Ev her tim tê gotinê û jê jî mebest ew e ku ka ew kes çiyê îstiqbala kesê jê behskirî an ne. Serok an hezkiriyek we dê were balafirgeha bajarê we û hun dixwazin bi qewlê berê herin îstiqbala wî kesî, gelo hunê herin pêşiya wî an paşiya wî ? Di dewsa vê “îstiqbalê” de îro bi tirkî “karşılama” tê bika-ranîn ku bi kurmanciya me pêrgîn e.

Di berbanga sibehê de demên limêjê yên wê rojê yên li pêşiya meriv (yên musteqbel) nîvro, esir, mexrib û îşa ne. Di esrê de êdî limêja mexrib û îşayê bi tenê li pêşiya meriv dimînin yanî musteqbel in, lê limêja nîvro û ya sibehê bihurîne, li paş meriv mane.

Baş e, ku pêş bûrî (mazî-geçmiş) be, pêşveçûn bi çi maneyê ye gelo ? Çûyina ber bi îstiqbalê ve ye an ya ber bi bûrî (mazî-geçmiş) ve ye ? Li gora mentîqa wan kesên ku dibêjin 180

“paşeroj” divê îstiqbal be, herwisa divê ku paşveçûn teqedum an tereqî (ileri) û pêşveçûn jî reci’î (gercilik) bûna. Lê di rastiyê de ne wisa ye.

Paşeroja me perçezemanê me yê dawîya emrê me, yê axirê emrê me ye. Lê pêşeroja me ew perçezemanê ji niha heta paşerojê li pêşiya me ye, em di her gavî de ber pê diçin, li pêşiya me ye ku emê hê bibînin û bijîn, yanî îstiqbal e.

Em dîna xwe bidinê di vê mijarê de ka xwedî rêziman û ferheng çi dibêjin: Li gora Mîr Celadet paşroj; berdestik[yêdek], teserûf(1), li gora Elî Seydo Gewranî paşroj; teserûf (el-wefr), musteqbel(2), li gora D. Îzolî paşeroj; îstiqbal, lê paşrojmendî; teserûf(3), li gora Salah Saadallah future; paşroj, pêşedem, dungî(4), li gora Hejar paşeroj; lewe diwa, ayinde, rojanî diwayî (5). Ji vana ji Hejar û D.Îzolî pêve kes negotiye paşeroj, gotine paşroj. Ku paşeroj îstiqbal be paşrojmendî divê bibûna “xwedî-îstiqbalî”, bi çi awayî dibe teseruf têngahîjim.

“Tesaruf”a Mîr Celadet, “teserûf”a (el-wefr) Elî Seydo Gewranî û “paşrojmendî” (?!) ya D.Îzolî li hev dikin. “Dûngî”ya Salah Saadallah û “rojanî diwayî” ya Hejar jî li hev in. Lê çawa

eynî gotin hem dibe tesorûf û hem jî musteqbel ? An paşroj:
îstiqbal û paşrojmendî jî tesorûf ? Bi serê meriv nakeve. Ya jî “future” hem paşroj û hem jî pêşedem ? Li vê derê paşdaniya [-dem] û [-roj] karê nîşandayina zeman/peyrod dikan, ji aliyê maneyê ve tu cudayî di navbera pêşedem, pêşeroj, pêşezeman, pêşegav de tune; ya ku maneya sereke dide gotinê pêş- an paş- a wê ye.
Bi dîtina min paşroj an paşeroj ne tesorûf e û ne jî îstiqbal an musteqbel e, lêbelê bi xwe dawî/dongî/axir e û wek mecaz jî maneya tesorûf/zewade/zexîre an tedbîra ji bona rojên paşiyê bi xwe re tîne.

181

Axir û îstiqbal an paşeroj û pêşeroj du têgehên gelek nêzîkî hev in. Di jiyana rojane ya xelkê sade de bêtir axir, paşî, dawî, tê bikaranîn. Îstiqbal têgeheke fikrî/zanistî ye; bi dest nayê girtin û bi çav nayê dîtin, lêbelê têgehek e. Ev herdû biwêj axir û îstiqbal (paşeroj û pêşeroj) di hin cihan de mîna hev xuyan bikin û wisa bêne fehimkirin jî ne eynî tişt in.

(Nûdem, hejmar 39-40, Stockholm-2001)

(1)

Emir Celadet Bedir Han & Roger Lescot, Kürtçe Grameri (Kurmanji Lehçesi), Institut kurde de Paris - 1990.

(2)

Alî Seydo Alî Gewranî, Ferhenga Kurdî Nûjen, fiîrket-el-şerqel Ewset, Eman-1985.

(3)

D. Îzolî, Ferheng Kurdî-Tirkî, Kurdish Students Society in Europe, Den Haag - 1987.

(4)

Salah Saadallah, Ferhenga îngîlîzî-Kurdî, Paris Kurdish Institute-Avesta, İstanbul-2000.

(4)

Hejar, Ferheng Kurdî-Farisî, Soroush Press, Tehran-1989.

182

DEH SALIYA NÛDEMÊ

Nûdem dibe deh salî, li çande û edebiyata kurmanjî pîroz be û bi hêviya jiyaneke bi çendîn dehsalên dîtir.

Deh sal: Çar cara deh dike çil; çil hejmar kovar... Her hejmarek ji 120-130 rupelî û ji 20-25 nivîsaran diçe li ku derê dikeve ? Ez giliyê bêhejmar pirtûkên rexberhemên wê nakim û Firatê bi tena serê xwe ku hem xwedî, hem redaktor, hem nivîsvan û

hem bişkûrî...

Nûdem pêwistiyek bû û wek kovareke edebî-çandeyî hê jî ji nivîsara kurmancî re pêwistî ye.

Kovara edebî; ziman, bi taybetî jî zimanê nivîsandinê pêşve dibe. Bikaranîna ziman û stîla nivîsanê bi danûstana wê siviktir, herikandîtir û xweştir dibe. Bi vê riyê ebra tesewir, xeyalkirin û fikirînê ferehtir û kûrtir dibe. Bi xwe re nivîskarên nû digihîne, besta yê heya li nivîsandinê hildike.

Kovara edebî meydana bihevguhastin û hevnasîna zewq û rengên edebî yê cihêreng e. Di wan de meriv çêjên nû dinase û bi ser rengên cuda vedibe. Herwisa ew cîgeha rastîhevbûna edebiyata kevin û nû, ya biyanî û xwemalî ye.

Hin ji wan di edebiyatê de li pêş xwe çexerên nû vedikin ku ev çexer bi xwe re têgehek û bergehek nû tîne cîhana edebiyatê.

Edebiyat bi xwe şîraniya jiyana entellektuelî ye û ya nivîskî neynika bidestgîr a zewq, reng, fikir û tesewira neteweyî ye. Herwisa neynika herî bi hêztira binasîndayîna gelekî ye jî. Hêza meriv a aborî her tim dest nade ku meriv here li welatên cihê

183

cihê bigere û gelê wan binase, lê bi rêgeha berhemên edebî meriv li mala xwe dikare rûnê û bi nivîskarê edebiyatê re li welatê wî bigere: Bi Homeros re li Yûnana antîk, bi Nerûda re li Amerîkana Latîn, bi Pûşkîn re di nav serhildana Pûgaçev, bi fioloxov re li kersaxên Donê, bi Aytmatov re li şafirên Asya navîn, bi Steinbeck re li nav peyzanoyên Amerîkayê, bi Balzac re li Fransaya sedsala 19an, bi Erebiyê re li zozanên Elegazê û deşta Rewanê bigere; bi kesên wan re bikene, veciniqê, hêrs bibe, bikeve mitala û bigirî.

Ev hêza giyanî ya nexuyanî ku gelên hevnedîtî bi hev dide nasîn û hezkirin ji serkaniya edebiyatê tê. Bêndera edebiyatê jî îro kovarên edebî ne.

Nûdem jî di warê kurmancî de kovareke wisa ya hêja ye. Xwedîpênûsên cihê cihê yê deverên cografîk ên ji hev dûr, yê ji dîtînen siyasî yê cihê tê de dinivîsîn. Bi tenê nanivîsîn, ji hev kelk jî digirin. Ez her hejmarê bi mebesta sûdek jêhilanîne ta ku zemanê min dest bide dixwînim û bi kêrî min tê jî; pê bêjezaniya xwe teze dikim, hin tiştên nû hîn dibim.

Pêdiviya min bi kovareke edebî ya kurmancî ya bi vî rengî bi kalîte û tekûz hebû û hê jî heye. Xwezî ku ev ji mehê carekê derketa.

Gotin hêsa lê kirin zor e. Ji bona jiyana kovarekê divê:

- a. Xwestinek ji dil û bi dîsîplîn,
- b. Sermiyane nivîsarî,
- c. Hatiniya darayî (fînans) û bazar (lêpîrsîna xwendevanan) hebin.

Xwestina ji dil û bi dîsîplîn a xwediye kovare bêguman heye. Sermiyane nivîsarî jî ne xirab e, roj bi roj çêtir û zêdetir dibe. Lê hatiniya darayî û bazar ? Bi gotina Xanî “kesad e bazar” û “nîn e xerîdar”.

184

Nûdem hatiye devê neqebekê. Bi ya min divê ku li riya xwe ya weşanê bikudîne. Pêdiviya me pê heye.

Bi hêviya jiyana gelek dehsalên dinê jî.

[Nûdem, hejmar (a mixabin a dawî) 39-40, Stockholm-2001]

185

Yekem nivîsa vê kitêbê di sala 1979an de çap bûye. Xwerû bi kurmançî, di kovarekê tev bi kurdî de, bi kurmançiya gewr !... Di salên ku “oku, okut” slogana sereke bû. Lê di wê slogana bi zimanekî din de, bersîva “çî” bixwînim û “bi kîjan zimanî ?” nebû. Bixwîne, ev dikare bibe destpêkek xweş. “Kurd kî ne ?” Kurd ew kes in ku bi hevûdu re bi kurmançî dipeyivin. Ji taybetiya zimanê pêve ji aliyê reng û xetên fîzyonomîk ve tu cihêtiya wan û cîranên wan ji hevûdu tune. Kurdistan perçeaxeke diyar û nediyar e. Nedyar e, ji ber ku li dorûberê wê tixûbek xwezayî mîna derya an rêzeçiyayên Hîmalayê tune. Diyar e, ji ber perçeaxeke yekperçe ye ku xelkê lê bi kurmançî dipeyivin. “... Nîşana cudatiyê ya kurdan ji gelên cîran ew e ku zimanê wan î axaftinê ye. Ew ziman ango kurmançî xwîna wî laşî ye ku jê re kurd tê gotin. Ku kurmançî nemîne, bibire ew laş jî namîne ku bimîne jî ewê wekî rawirekî nêçîrê ku bi sole an tiştêkî dîtir tije-kirî ye xemlê bimîne. Ku kurmançî nemîne ewê kurd jî nemînin, ku kurd nemînin dê Kurdistan jî nemîne....

9 782908 416190

ISBN : 2-908416-19-0

ji dem û dewranên cuda cuda yê wêjeya cîhanê

BÎRANÎNÊN MAMOSTE OSMAN SEBRÎ

Amadekirin: Dîlawer Zengî
Derhêner û çapa dijîtal
Bîranînên mamoste Osman Sebrî
(1905-1993)
Sîrwan Hecî Berko
Ji weşanên Malpera Amûdê
Hejmar: 29
www.amude.com
info@amude.com

Hemû mafên çapê parastî ne.
© Hoşeng Sebrî û Malpera Amûdê (06/2003)

Amadekirin:
Dîlawer Zengî

2

Şoreş

Dawiya sala 1924an, rojekê ji rojên meha çirriya pêşîn, Ro ji nav ewran derketî, ber berrojkan şîrîn, mehîna min li ber Royê girêdayî seyîs ew tîmar dikir. Hêlekê ji bêkariya gundiyan, ji hêla din heskirina min a hespan hiştibû ku çavdariya karê seyîs bikim. Çavên min digel destê seyîs li ser piştta mehîne diçû û dihatin. Hew min dît xortek li ber min rawestî û vîtikek¹ da destê min.

Vîtik ji apê min Şukrî bû. Tê de ji min dixwest ku digel pismamê xwe Necmedîn wê êvarê bi lez herim gundê wî Arxê. Ev gund bi dwazade kîlmetran ji rohelatê gundê me Narincê diman.

Çi gava li ser kar û tevgerreke eşîrî peyivîn hewce ba, apê min Şukrî dişand pê min û Necmedîn û apê min Nûrî ku li gundê Qeretêtê rûdinişt, em tev li nik xwe dicivandin û me şêwra xwe dikir. Di nav peyayên malnatê de, wek hemî malbatên axan, li ser mezinatiya eşîrê gelek gelş û qirrên çêbûbûn. Ji lewre em bi peyayên malbatê ên mayî ne bawer bûn, çî şêwr û tevdîra ku hebûya di navbera me herçaran tenê de dibû.

Piştî em wê êvarê gîhan Arxê bi hinekî apê min Nûrî jî hat. Bi gîhana wî re bê rawestan civîne dest pê kir; lê me tiştêk li ser sebeba vê civîne nedizanî. Ji rewşa apê min Şukrî xuya bû ku wê li ser tiştêkî mezin bipeyive. Wek mirovê ku bixwaze mişwarekî dirêj bileze, bêhna xwe girt û got:

-Şêx Seîd bi şûreşeke welatî rabûye û doza serxwebûna Kurdistanê dike. Eger kira wî neçe serî, dê bibe sebebê rijandina gelek xwîn û xerabûna hêleke welêt. Di vê em li ber vê yeka han gavgirtî û destgirêdayî ranewestin. Raya we çiyê?

Tevî ku ez hîngê nozde salî bûbûm, bi cendek û mêjûyê xwe ji wî emrî biçûktir bûm. Ji lewre min tiştêk ji van gotinan fehm nedikir û ne diket serê min. Eger tevgerreke eşîrî bûya, ezê qenc serwest bibûma, ji ber ku

gelek tiştên welê di ser min re derbas bûbûn. Lê rabûna bi şûreşan, şerrê dewletan, tiştêkî ji têgihana min bilindtir bû.”Şêx Seîd bi şûreşeke welatî rabûye” ma gelo welat hewceyî şûreşekê bû? Paşê, “doza serxwebûna Kurdistanê dike” ma Kurdistan hewceyî serxwebûnê ye? Ji bo çi û ji kê serxwe bibe? Ma serxwebûna Tirkan ne serxwebûna me ye? Berî pênc salan ji bo serxwebûnê me şerrê gelek dewletan kir. Ji Sitanbolê heya sînorrê Ecem me parast, vê car em şerrê Tirkan bikin!

1

Beşê yekê

Vîtik: nivîsana ku ji pênc-şex xêzan ne pirrtir be.

4

3

Civîna me bi van gotinan qediya ji ber ku serê meyê ramanê apê min Şukrî tenê bû, berî ku em bicivin, herçiya kirin divya bû dabû ber çavên xwe û ji me re got. Nameyek ji Şêx Seîd re nivîsî, da mela Evdirezaq wê şevê şand. Sê têlgiraf jî ji bo Anqerê nivîsîn. Yek ji Mistefa Kemal re, yek ji Serekwezîr Fethî re û ya din ji xezûrê xwe Hacî Bedir begê re da ku daxwazên wî linik hikûmetê pêk bîne.

Wê şevê têlgirafên me siwarekî birin qezayê û dan, roja sisiyan bersivên wan vegerrîn. Mistefa Kemal û serekwezîr, piştî sipasan ji bo çêkirina milîsan destûra me dabûn. Tenê navê milîsan û kesên ku serdariya wan bikin ji me hatibû xwestin.

Apê min Şukrî dîsa bawer bû ku çi dema şûreş neçe serî, hikûmet dê hemî silehan di welêt de bicivîne. Ji lewre tenê navê çar sed û heştê peyayî nivîsî. Di vî warî de got:” eger hikûmet rojekê van çekan ji me bistîne, bi çar sed û heştê tîfingî em ji çek nakevin”. Navê xwe ji milîsan re serdar û yê min jî alîkar ravekir û cedawela navan me şande Anqarê. Ji wê rojê de me peyayên xwe yê sere li çend cihan civandin, heya gava hat sekinî em bikarin derba xwe zû û xweş lêdin.

Heya bikarim xwendevanan xweş serwextî vê serpêhatiya han bikim, divê tiştêkî serpilekî li ser rewşa eşîr, malbat, raman û têgihana xwe ya hîngê ji wan re bidim zanîn, heya di dayîna hikmê xwe de şaş nebim.

Eşîr

Eşîra me Mirdês perçeyek ji emareta Mirdês e ku sernîveka wê bajarê Egilê bûye. Piştî qelsî û di hevdeketina emaretê mîrekan her yekî aliyekî emaretê bi navê eşîrê xistiye bin destê xwe. Yek ji wan mîrekan ketiye nav koçerên Mirdês ku zivistanan ji bo pez û dewar dadiketin berriya Evdilezîzê û biharan hildikişîn çiyayên kurdistanê. Dema mîrek di nava koçeran de jî zêde bûne, li ser mezinatiyê qirrên û berberî ketiye nava wan. Bi vî awayî koçerên Mirdês bûne sê kerîyan.

Birrê pêşîn digel Evdil-Hey begê ji wan qetiye û berê xwe daye deşta Haymanê (navbera Anqere û Qonyê) û li wir bi cih bûye, ku jê re Mirdêsê

Evdil-Hey tê gotin. Paşê birrê dudûyan jê veqetiye çûye di çiyayên pişta Diyarbekirê de bi cih bûye ku ji wan re Mirdêsê Têrrikan tê gotin. Dibêjin sebebê veqetîna wî birrî, li ser dema hilkişîna çiyê pev nekirin bû. Lê a

6

Ma ku me dê şerrê wan bikira ji bo çî di roja teng de me alîkariya wan kir? Van pirsên han di serê min ê nezan de ji xwe re bersiv nedidîtin.

Xuya bû ku civîna îro ji têgihana min gelekî bilindtir bû, jê tiştek ne diket serê min, bêdeng mam, ka dawî dighê kû. Apê min Nûrî jî di zanîn û bîrbirina xwe de ne li pêş min, heye ku hinekî bi şûnde bû jî. Wî jî wek min pêl pêl di ber xwe de dinêrrî, nedizanî çî bike. Herçî pismamê min Necmedîn, ji me herduyan jîrtir û serwextir bû. Wî di di ber me hersiyar ve got:

-Ezbenî, têgihana tiştên holê ji zanîna me bilindtir e. Paşê, derheqê vê şûreşê û kesên ku pê rabûne de em tiştekî nizanin. Di wî warî de tu ji şêwra me detkewtî nabî. Binêrr tu çawan baş dibînî welê bike; em digel te ne.

Apê min Şukrî jî dizanîn ku gotina Necmedîn raste, tevî wê dîsa li çavên min û Nûrî nêhrrî ka em çî dibêjin. Me herduyan bi serî hejandinê rastiya gotina Necmedîn jê re da zanîn. Hînga ji nûve dest bi gotinê kir:

-Mafir we her tişt di sitûyê min de hîşt divê ez vekirî bipeyivim. Êdî bêbextî û serhişkiya Mistefa Kemal nema tê kişandin. Eger ji her tiştekî re sînorrêk hebe, divê ji çavpehniyê re jî sînorrêk hebe. Nizanim ev şûreş çiqasî xwe bigehîne serdestiyê; lê divê ev kêş ji me neçe û tiştekî bikin. Gava zora Şêx Seîd bibin, ji mêrê Kurd re rûmet namîne. Min divê nameyekê ji Şêx Seîd re bişînim û jê re bidim zanîn ku çî gava Sêwerekê bistîne emê bikarin rabin û alîkariya wî bikin. Hîngê ji me re vegirtina Semsûr (Adiyaman) Meraş, Melatî û Entabê ne dijwar e.

Li vir apê min gotina xwe birrî, herwekî pêleke dirêj beriya rabe, şopa westî ji rûyê wî xuya bû. Piştî ku cîgara xwe nuh kir holê vegerrî ser gotina xwe:

-Hikûmeta Tirk ji mêjve şivîşkan² ji me dike. Heya em bikarin bê tirs bixebitin û xebata xwe ji çavên neyar veşêrin, divê ji rûve em xwe ji aliyê hikûmetê bidin xuya kirin. Min divê çend têlgirafan bidim Anqerê ku: “Leşkerê Şêx Seîd nîzîkî me dibe , ji bo em bikarin xwe li pêş wî bigirin û nehêlin şûreş bigehê erdê me, em hêvî dikin ji bo çê kirina alayiyên milîsan di nava welêt de desturê bidin”. Ji ber ku leşkerê wan hindike wê destûra me bidin. Hîngê em dê bikarin bê tirs peyayên xwe di qezayên Kexte û Pêtirgeyê de bicivînin. Heya ku hikûmet him çek û posat³ jî bide me. Çî gava Şêx Seîd Sêwerek sitand, em jî dê rabin. Ez bawerim ku holê em bikarin bi kêrî xwe û welêt bûn û ji bin destê Tirkan derkevin.

2

3

Şivîşk: şekî şibhe.

Posat: Fîşekî Çek û pos.

5

Îro li çiyayên Mirdêsan ji gur, hirç, keftar û berazan pêve dehbe çar nabin. Herçî piling nema tîn dîtin.

Malbat

Ji kalê min Mihemed ku tevî eşîra xwe Mirdêsê Gawestî hatiye erdê ku îro bi mirdêsan hatiye nasîn, heya digehê min, em neh bav di wî erdê de rûniştine. Lê kesî ji me, van her neh bavan, di destê hikûmeta Tirk de jîneke xweş ne dîtiye. Ji van her neh bavan sisê bi destê leşkerê Tirk, her yek bi awakî hov hatiye kuştin. Bavê min Sebrî û bavê wî Ebûzer jî her yekî bi awakî fermana wan rabûye û her yek bi ecêbekê ji kuştinê filitiye. Ji ber ku ez ne di warê nivîsandina dîroka malbata xwe de me, min rast nedît ku awa û sebên kuştina sisiyan û filitîna dudiyên ji kuştinê bi ser û ber salixdim.

Herçî ez, her wekî di rûpelên pêşîn de wê bête xuya kirin, çend caran çûne ber darê ('Idamê) û filitîne. Heya îro em li ser rêya têkoşînê ne, ma kî dizane ku ezê sibe bi destê xwîniyên bav û kalên xwe, kolîdarên welatê xwe neyê kuştin. Her gav ji min re welê xuya dike ku ew bav û kal hêviyekê ji min dikin, tola wan û welêt, an jî di wê rê de wek wan mirim.

Kama min ji çêla riça eşîr û malbatê ew e ku xwendevan bizane, ka min di warê têkoşînê de xurtiya canê xwe ji ku sitandiyê. Ez bawerim ku çawan duh îro za, îro jî sibê dizê; yanê rewşa me ya îro havila rojên borî û tovê pêşende ye. Mirov bi raman û baweriyên xwe wek darekê ye, riçên wê darê çiqas kûr û dirêj bin ew çend xurt dibe. Dema dareke holê qels bû, xuyaye kurm ketine kok û riçên wê, ku nehatin kuştin û paqijkirin, ew dar dimire.

Piştî di hevdeketina emareta Mirdês, peyayên malbata min digel hikûmeta Tirk çawan bûne? Heya îro jî şopên serhildanê her û her di jîna wan de xuya dikin. Yanê ew li ser rik û neyariya hikûmeta Tirk a sitemkar û zorbaz mezin bûne. Yek ji wan ez, ji roja ku hatime dinê heya roja jî welêt derketime, (di navbera nozde salan de) hikûmeta Tirk sê caran li malbata min daye û ji hev belav kiriye.

Cara pêşîn emrê min çil rojî bûye ku malbat li ber lekerê Tirk reviyê û xwe avêtiye çiyê. Hîngê ewçend ez bi rê ve giriya me bi min re fitiq5 çê Çi bextiyariyeke mezine ku piştî (55) salan ji fitaqa pêşîn dizîndana Mezê de careke din bi min re fitiq çê bû. Başê ku her du caran jî di warê têkoşînê de bûye.

5

rast, rik û dexsa ku keti bû navbera pismîran û rîspiyên eşîrê ku her hinek li dora birakî dicivîn.

Vî birrî dixwest koçberî wextê berê xwe bidin çiyê û terka berriyê bikin.

Mezinê wan mihemed digot gayên me westîne, demên pûk û baranan jî derbas nebûye, ji lewre divê çendakî din li berriyê bimînin. Birayê wî Mistefa digel hin rîspiyên eşîrê dixwest wek birayê biçûk Evdil Hey begê hinekî ji eşîrê bi pê xwe xîne ji lewre qîma xwe bi gotina Mihemed ne anî û wê şevê bar kirin. Sibetirê li wan bû pûk û teyrok. Gelek pez û dewarê wan bi ber lehiyê ket û mir. Zarrokên xwe xistin nav têrran û li ser pişt gan teşt û legan bi ser wan de kirin heya neqefilin. Ji wê rojê de ew birr bi navê mirdêsê Têrrikan bi nav bûye.

Birrê sisiyan ku birrê meztir bû bi navê Mirdêsanê Gawestî hatiye nasîn ku malbata min ji vî birrî ye. Bavkalê min ê mezin Mihemed ku mezinê eşîrê bû, piştî veqetîna herdu biran û nivê eşîrê jî, nema xwestiye veqerre welatê Egilê û di qirracê Qeregêçiyên de şarge bûye⁴.

Mihemed ji koçeriyê bêhêvî bûye, xwestiye erdekî vala bibîne eşîra xwe tê de bi cih bike. Di wê navê de şerrekî xurt di navbera Mirdêsan û Qeregêçan de bûye û tê de gelek mêr mirine. Dema hikûmet ketiye nava wan û li ser dana xwîna kuştîyan li hev anîne, Qeregêçiyên bi şev kuştîyan Mirdêsan ji goristanê dizîne xistine nav kuştîyan xwe û seyên kuştî xistine gorrên Mirdêsan. Çiqas ku hikûmetê ev kira kirêt bîra biriye jî, Mirdêsan nema xwestine tevî Qeregêçiyên li ser erdekî rûnin. Li ser wê bar kirine çûne nivroyê çiyayê Bêllî (Nemrud) roavayê bajarrê Gergerê bi cih bûne.

Herwekî min ji devê kalan bihîsti bû, hîngê ew çiyana û deşta di ber de hemî rêl, dehl û mêşe bûne û ji weş û dirrendeyan pêve tiştêk tê nedibanî. Ji her tiştî pirtir du celeb dehbe tê hebûn: Beraz û piling. Ji van celeb pilingan re Werşeq dihate gotin ku ji pilingê Efrîqî gelekî mezintir û hartir bû.

Eşîr berê di deşta ber çiyê de bi cih bûye û bîst-sî gund avakiriye. Paşê hêdî hêdî ber bi çiyê hilkişîye. Ji bo bikarîna lingê xwe di wî erdê de bi cih bikirana, divya bû şerrê werşeq û beraz bikin. Eger yê pêşin canê wan dibir yê din çandinî bi wan nedihîştin. Ji bo qelandina riça van herdu celeb dehban divyabû rêl û dehban tev bibirrin heya tê de şarge nebin û xweş, bigengazî bêne kuştin. Ji roja ku rêl û dehl di wan çiyên de sivik kirine bê west zora werşeq birine û tevê wî ji wê êrdimê birrîne. Herçî beraz, kêman di wê êrdimê de mirov raste colê wan tê.

4

Çiyê ku hîngê tê deî arge bûne îro bi navê Xirabê Mirdîsan tê zanîn.

7

8

eşîr û bedbext jimartî bûm. Dibêjin hîngê ewqas ji giriyê min aciz bû, gote yên dora xwe:

-Eger ez ji Xwedê netirsima, min dê ev gedeyê pîs bavêta ber

kelemekê. Ji roja bûye, me rihetiya xwe nedît. Niha jî mikûne bi vî giriyê han me têxe nava destê dijmin.

Ev bela ku bi serê malbatê de hatî pirrtirî salekê dom nekir. Pişt re hemî vegerrîn cihê xwe û ji nû ve dest bi jîneke germ û nerm kirin.

Di sala 1910an de, piştî bûna min bi pênc salan, li ser tişine biçûk ket navbera me û hikûmeta Tirk. Dîsa bi alîkariya eşîrên dijmin, hikûmetê zora me bir û eşîr û malbat ji hev belav kirin û malê me talan bû. Hîngê bavê min û pismamekî min ne li nav eşîrê bûn, çûbûn Diyarbekirê, nema hiştin ku vegerrin. Heya şeş mehan li wir girtî man. Apê min Şukrî digel du xalên min hatin girtin û yê mayî derketin çiyê.

Tiştêk ji wan rojên reş û tarî tê bîra min; lê bi qasî emrê min yê pênc salî. Çend malên me li Kextê xaniyek girti bûn û digel hev tê de bi cih bûbûn. Xanî gelekî mezin lê em kesên tê de jî pirr bûn. Hergav di navbera me zarokan de şerr bû, bêhna min teng dibûn û ji diya xwe dipirsî: "Ka emê kînga herin mala xwe". Wê bi dilekî kul li min vedigerrand û digot: "Çi gava Xwedî hezke bavê te li Diyarbekirê vegerre em dê herrin mal". Ji vê pêve her roj ez diçûm ber derê zîndanê û dîtina ap û xalên xwe, wan jî pere didane min. Heye ku sebebê çûna min a her roj pere bûn. Tê bîra min, gava diçûm, jendirme yê kurd ez dibirim nik wan û min digot: "Apo, xalo ka peran bidin min". Carekê wan tifaq kiri bû ku ji min bipirsî ka kî ap û xalê min e". Dema pirsîn gelekî bi bersiva min keniya bûn. Min got: "Kî peran bide min ew ap û xalê min e". Ji van pêve vegerra nava eşîrê tê bîra min ku şayî, li her derê tîfing davêtin, def lêdidan û govend digirtin. Ez jî bi vegerra malê dilxweş bûm û diyariyên ku bavê min li Diyarbekirê bi xwe re anîbû. Vê carê jî bela me zêdeyî salekê dom nekir, bavê min hat, girtiyên me berdand û yê ku xwe dabûn serê çiyên daketin gundan.

Dem a heft salî bûm, ez şandim dibistana gund. Çiqas ku hîngê kesma min biçûk bû jî sihet min gelekî baş bû. Bavê min ji bo dilê xwe rihet bike, carcaran jî kesan dora xwe dipirsî û digote wan:

-Ma gelo heye ku Osman jî wek herkesî girs bibe û holê biçûk nemîne?.

Xuyaye ev yeka han gelek caran pirsî bû ku, rîsipiyekî eşîrê lê vegerrand û gotê:

bûye. Cara duduyan, emrê min şeş salî bû ku tiştêk ji wan rojên tehl wek xewnan tê bîra min. Wê carê hemî peyayên malbatê ketin zîndanê, malê me talan bû û em ji cihê xwe bi derketin. Cara sisiyan, ew nifşe ku dike bibe hîmê vê nivîsana me, cara ku digel herdu apên xwe hatime girtin, ew bi dar ve bûn û min şeş sal hikmê tekebend xwar.

Mirovekî ku pêleke dirêj ji jîna malbata wî di şerrê sitemkar û zorbazên Tirk de berî be, ne dûre ku ew jî hemî jîna xwe di wê rêya bi rûmet de bibore.

Dikare ji rûpelên wê têkoşîna kevin ji xwe re roniyekê çar bike û pê ji rêya xwe nemîne. Ma gelo! di dinê de biqasî rik û hezkirinê tiştin hene ku mirov bê perwa bi xurtî ber ve armanca wî dehf bidin? Heyîna her yekê ji van di çî dozê de, wek betariya ku bi qiweta xebata xwe têtê dagirtin, dikare li ser dirêjiya emir dilê mirov xurt bike û nehêle ku agirê di dil de vemire.

Herçî ez, rika kolîdarên Tirk ên zorbaz, hezkirina welat û gel digel hev min di rêya têkoşînê de dehf didin. Ji lewre eger ez di kir, raman û xebata xwe de qelsiyê rave bikim ji bextereşiya min e.

Bûn û biçûkiya min

Piştî zewaca bavê min bi pênc salan, di 7ê çilleyê pêşîn sala 1905 an de li gundê Narincê ez hatime dinê.

Herwekî min ji diya xwe bihîstiye, çiqs ku ew bav û diyên reben serekî dirêj li bende hatina zarokê mane jî, di dema hatina min de, wek xelkê bi hatina min şa nebûne. Ewçend ez biçûk û qels hatime ku wek zarokên nîvco ji jiyîna min bi sibehe bûne. Eger berî min ji wan re zarokin hatibûna, heye ku qîma xwe bi xwedîkirina min ne anîna. Lê tinebûn û nehatina zarokan hiştiye ku serê xwe bi xwedîkirina min re biêşînin.

Piştî bûna min bi mehekê navbera xelkê me û hikûmeta Tirk lihev ket, deh rojan najot bû şer. Ji ber dubendiya ku hînga keti bû nava eşîrê dev ji lêdanê û şerr berdand û xwe avêtin çiyê. Wê gavê emrê min çil rojî digel jin û zarokan derketibûm şikeftan, pirrî giriya bûm bi min re fitiq çê bûbû6. Bavê min gelekî ji min teng bûbû. Wê çaxê bawer dikirin ku zarokek xwedî bext û bedbext dibe. Ji ber ku bi bûna min re ev bela hatibû serê

6
Di sala 1919 an de Diktorekî elmanî ji min re dirût.

9

10

mezin bigire. Xweyaye ew bi xwe biçûkayî holê nehata bû eşandin, an ma çawan zarokek bê lîstik û ken bê gelş û qirrên dikare di nav peyan de bijî?. Nizanim bavê min dixwest ji wî gedeyê xwe yê bêmirês çî bi derxista? Ma mikûn bû çî jê derê? Van rojên han tevî west û êşa xwe xweşiyek hebû, ew jî heyîna bavê min; lê vê xweşiya bi west gelekî dom nekir û nexweşiyek kambax tevî gelek zarokan ez bêbav hiştim.

Sala 1915an emrê min giha dehan û ez di sefê sisiyan de bûm ku nexweşiya tîfo ket welêt, em tevde pê ketin. Gelek xelk bi vê nexweşiya malkambax mirin ku bavê min û mamostayê dibistanê di nava yên çûyî de bûn. Vê nexweşiya han ez ji du tiştên zor xoşewîst bêpar kirim, bavê ku gelekî ji min hez dikir û siheta min a xweş. Şopine kûr û kirêt di can û cendekê min de hiştin, ji lewre min divê serpillî çêla wê bikim.

Hîngê Kurdistanana bakur di destê dewleta Osmaniyan de û ew dewlet jî

di şerrê cîhanê ê pêşîn de bû. Di welêt de çiqas bijîşk hebûn, tev şandibûn qada şerr, kitkitên ku mabûn jî ne dikarîn li pêş tirpana mirinê ku nexweşiya tîfo bê dilovanî dişixuland rawestin. Ji xwe derman yekcar peyda ne dibûn. Fêda bijîşkan ji me re gelekî hindik bû; piştî ku derman nema bûn, tenê me dikarî ji şîretên wan destkewtî bibin. Wek xwe paqij girtin, parêz û xwe ji hev parastin bû. Tevî ku bê derman mabûn hebûna bijîşkekî di êrdimekê de ji bo xelkê hêviyeke mezin bû. Eşîra me ku nahiyek bû, bi navê Hacî Mihemed bijîşkekî Sûdanî bi para wê ketibû. Ew jî bi hikmê xebata bavê min ku rûmetek mezin jê re hebû. Herçî nahyeyên mayî ji xêrike holê mezin bêpar bûn.

Bijîşkê Sûdanî çenteyekî mezin hebû; lê tê de liba derman nedihatîn dîtîn. Heya çentê hinekî perçîfî bimîne gelek kitêb, xezete û carna hin perçeyên biçûk ji cilên xwe jî dixist navê. Hergav xalê min pir henek dikirin û digot: "Çentê bijîşk ji derman pêve her tişt tê de tete dîtîn. Bi vî awayî û vê tevdirê em ketibûn himbêza tîfo. Serê her mehê gava bijîşkê reş diçû qezayê ku mehiya xwe bistîne, daîra sihe jêre 1500 heb kinînên zer, 500 heb aspirîn, şûşeyek îspirto û çend pakêt pembo didan. Xwendevan dibînin ku ev dermanên han bi kêrî tîfoyê nayên, digel wê bijîşkê reşik bi anîna wan gelekî dilxweş dibûn.

Berî bavê xwe ez nexweş ketim. Ji ber ku vê nexweşiya han di canê min de şopine kûr û kirêt hîştine, heya îro gelek warên wê tîn bîra min. Bavê min digel bijîşkê reş şengiyê ecêb rave dikirin. Siban heya êvarê li nava gund li ser nexweşan digerrîn, bi şev jî fanos di destê peyakî de li pêş wan diçûn û ew herdu li pê mal bi mal doş dibûn. Bavê min tevî ku axayekî sitemkar bû, hemî dewlemandiya xwe danî bû ber lingên eşîrê.

12

-Sebrî! ez dibînim bûn çend car tu vê yeka han ji kesên dora xwe dipirsî. Ma gelo girsî her tişte? an biçûk bûn kêmiye? Ez bawerim ku Osman ji te biçûktir namîne.

Bavê min got: "Xwedê bike şalê welê be". Lê ji fihêta rûyê wî sor bû; ji ber ku bavê min bi xwe peyakî biçûk bû, ma gava ez biçûk bûma guneh bû?!.. Ev yek bû ku hîşt ew ji gotina xwe şermisar bibe û ji wê rojê de nema çêla biçûkî û ne girsîya min kir.

Li dibistanê ez ji hemî hevalan biçûktir bûm; lê ji hevalên sef gişkan xurtir û jêhatîtir bûm. Di pîrraniya dersan de hercar min numra paşîn(10) dibir, ji lewre dilê bavê min, bi heyîna min geş bûbû û hêviyeke mezin ji wê heyîne dikir. Ne wekî dema bûna min bû. Her gav digot guhdarên xwe: "Eger Osman ji Milkiya Şahane (kuliya hiqûq wê gavê) Şehadet xwe ne stîne, ez dê wî ji ûrtê7 xwe bêpar bikim".

Bê şivîşk, bavê min tevî ku baş nexwendî bû jî, bihayê xwendinê baş dizanî. Her şev heya min dersa xwe baş li pêş wî nexwenda ne dihişt ez razê. Dema didît ez dersa zû hîn dikim dilê wî xweş dibûn û ew xweşî ji

ser çavên wî diyar bû. Gava digel kurrê ku çavdariya min sipartibûnê li dibistanê vedigerrîm me kitêbên xwe datanîn mal û ez dibirim odê cem bavê min. Piştî silavê, eger mêvanên biyanî tinebûna digel bavê xwe rûdiniştim û hin caran henek jî bi min dikirin. Lê gava kesî biyanî heba, dê li ser lingan rawestî bimana heya xewa min dihat. Kêm caran ku li mala me kesî biyanî tineba, hergav ji axan û me'mûrên hikûmetê vala nediman. Kama bavê min di vê yekê de ew bû ku ez hînî hezkirina mêvanan û bi wan re dan sitandinê bibim û fedî nekim. Holê xwe pirr bi min re mijûl fikir, em herdu jî gelekî diwestîn. Nemaze ez, ewçend diwestîn ku jîn û xwendin di çav min de reş bibûn. Biçûkekî heft, heşt salî ewqas ne dihat êşandin. Roja bavê min li malbûna, ne mikûn bû ku nava zarokan bibîn im. Her li odê di nava peyan de, dûyê cigarê li ser wan bilind dibûn. Dengê wan yê box, rûyên wan yê bi rih û simbêl ez aciz kiribûm. Xasma peyivîna wan, an li ser zad û çandiniyê, an li ser şerr û lêdanê bû. Ma gedekî biçûk çî ji van tiştan fehm dike. Ez hewceyî dîtina zarokan, qîrîn û hol bûm, dengê wan ê zirav rûyê wan ê fêrişteyî bûn. Ji lewre min qet ne dixwest bavê min li mal ba, em li dibistanê vedigerrîn diçûn nav zarokan û heya êvarê me dilîst. Piştî şivan me dersên xwe hîn dikirin û radizan, ev bû jîna ku min ji xwe re dixwest.

Çiqas di xwendin û zanîna xwe de pêşve diçûm, bavê min ewçend ez diêşandim. Nedizaniyê ku zarokek heya kû dikare xwe li ber westeke holê

7

?rt: miras, malê ku ji bav dê dimîne. Ji erdên ber malan re jî tê gotin.

11

Gava ez bixwazim di vî warî de bipeyivim nizamim çawan dest pê bikim. Zarokên welêt hemî bi wê nexweşiya malkambax ketim. Hin pê mirin çûn, ên mayî piştî demeke kurt wek berê xurt bûn. Ez tenê ne welê bûm; ez nemirim, lê ne wek zarokên mayî lixwe vegerrîm jî. Mayîneke bêxêr, mayîneke mirî...

Min di bîrrê berî vî de goti bû ku dema bûnê ez gelekî biçûk, qels û çivîrr hati bûm. Lê demek neçû ez xurt, heye ku pirrtirî hemî zarokan xurt bûbûm. Tenê geda min ji emrê min biçûktir mabû; ev bû dihişt bavê min ji yên dora xwe bipirse û bêje: "Ma gelo heye ku Osman jî wek zarokên mayî girs bibe"? Raste cendekê min biçûk; lê siheta min gelekî baş bû. Vê carê bi wê nexweşiyê min ew sihet jî winda kir. Bi qasî ku çivîrr bûbûm, ewçend jî qels bûbûm. Bi her awayî ez ji hemî zarokan kêmtir bûm.

Di lîstikan de her gav dewrên pîsik ji min re dihatin dayîn. Ji ber ku hêlê min tine bûn û bez bi min nediket. Vê yekê hişt ku ez xwe di nav zarokan de kêm bibînim. Ji lewre dema şayî dibûn û def lê diket û zarok diketin govendê ez ne diketim nav wan, ji ber ku min xwe wekî wan ne

didît. Çi gava min kêş bi dîta ku ji çavan nediyarim ez diketim mesela diya xwe, li ber neynikê xwe şilf û tazî dikir û li cendekê xwe dinêrîm; ka tişteke jê zêde bûye, an na! Hergav durvê ku min xwe tê de didît ev bû: Seriyekî mezin, du çavin bel, rûyekî çivirr, sitûyekî zirav, zend û ranên min bê goşt, heya bi çermê min di rengê ariyê de, bi tevayî cendekê min tişteke kirêt bû.

Vê qelsî û kirêtiya han di nefsa min hinde kar kiri bû ku kêş caran rûyê min dikenî. Ji xwe boblata9 mezin ew bû ku ez bikenîma, kirêtiya ser û çavên min bi tevayî dixewinî, wek miriyek bikene. Ji ber vê ez ji hemî xweşî û şayîyan bêpar bûm.

Piştî mirina bavê min û nemaze mayîna min holê qels, dilê diya min jî gelekî êşandî bû. Dermanek nema bi min da xwarin û vexwarin. Çi bijîşkek me çav pêketa dê ser û bin li cendekê min bi nêrriya. Ji qelsiyê pêve tişteke di cendekê min ne didîtin û dermanê ku ji bo wê didan jî qet bi kêş nedihatîn. Bi qasî ku ez raveyî bijîşkan dikirin, çar ewqas jî pêşberî şêx û melan dibûn. Wan jî her yekî tişteke digot û nivîşteke ji min re dikir. Her nivîşteke ji van bi alîkî cendekê min ve bi ser cilan ve dihate dirûtin. Li Lê ne eşîrê, ne dikarî bi kêş gundê ku tê de bi tenê bê. Ma kînga mirovek dikare bi malê xwe eşîrekê qorrî ke!..

Çar hêstir û du xerbende li rêya çiyê di kunberfan8 de ji nexweşan re berf tanîn. Her roj çar barên hêstiran berf dihat nava gund û ji nexweşan belav dibûn. Du hêstir û xerbendeyek ji rêya Diyarbekirê ne dihat birrîn wî jî her pênc rojan du bar zebeş û qawim tanîn. Hestirek û xerbendeyek jî li ser rêya Rihaye çay, şeker û hin dermanên ku li nik etaran çar dibin tanîn û ji wan bijîşkê Sûdanî hin derman çêdikirin. Goşt û xwarin û ineyweyê Meletiyê ji kesên ku ji nexweşiyê filitî bûn lê hîn qels bûn ra bê jimar dihate dayîn. Ev giş ji bo gundê me, dîsa nedikarî nivê hewcebûna wan pêk bîne. Herçî eşîr, ji hêstir guh ne digihayê. Hînga xelkê ev kiribû meselok û digotin: "Ma kînga meriyek dikare eşîrekê bi dayîna xwe têr ke". A rast jî ne dikarî gundê xwe yê sed malî têr bike, ma eşîra mezin li kû diman!

Piştî nexweşî kete welêt, dibistanê derê xwe dada, bavê min jî digel wî bijîşkê Şşdanî bi derdê gundiyan de ket û bi carekê dev ji min berda. Ji birbangê heya êvarê digel zarokên ku nexweş neketi bûn me dilîst. Gava min got diya xwe û wê dest da ser eniya min, got : "Mala min şewitî, tu jî nexweş bûye. Serê te wek agir dişewite". Ez xistim himbêza xwe û ji xwe çûme. Piştî çil rojî min çavên xwe vekirin, sitûyê min hişk bûbû, min nedikarî xwe tevbîdim. Bavê min jî keti bû nivîne gelekî nexweş bû. Bijîşkê reş bi hin dermanên ku li ser destê xwe çê kirin di nava mehekê de sitûyê min rihet kir; lê pê nebû ku devê mirinê li ser bavê min bide alî. Di meha avdarê(mart) piştî mamostayê min bi çend rojan çû rehma Xwedê. Di nava mehekê de du kesên ku min jê hez dikirin û wan jî hîn

pirrtir ji min hez dikirin bi nexweşiyek kambax çûn. Wek her zarrokekî biçûk, deh salî, min xeyda xwe ya li ser herdu miriyan zû ji bîra kir. Lê şopa ku nexweşiyê di cendekê min de hiştî, û ji cendek derbasî can bûyî serekî dirêj ji bîra min neçû. Eger vê qelsiya han ez ji kêf û xweşiya zarotiyê bêpar kirim jî, paşê ez berve kirine mezin dehfdam.

Şopa ku nexweşiyê

di can û cendekê min de hişt

9

Boblat: misîbetî bela mezintirê

14

8

Kunberf: qeftîş û şikeftên ku berf di serriyan de dirêjiya salê jê qut mabeê

13

gelekî hatibûm guhartin. Ji nûve ez xistim bin çavdariya hin peyayên bîrbir û vegerrandin ser rêya berê.

Bav û mamostayên min di bihara 1915an de çûn rehma Xwedê. Ne wê salê û ne jî sala pê wê hikûmetê ji gundê me re tu Mamoste neşandin. Ji lewre du sal xwendin ji min çûn. Ev dema hêja ji emrê xwe min bi siwarî, avêtina tifingê û nêçîra tajiyan derbas kir. Di siwarî û tifingê de ez gelekî pêşve çûm.

Dawî sala 1917an mamostayek ji me re hat û wê salê min şhadeta îbtîdaî istend. Sala din apê min ez şandim Kextê dibistana Rişdiyê. Di nava sê salan de min şhadeta xwe li wir jî sitand. Ji ber ku bav û birayên min tine bûn, apê min û li pişt wî diya min û xelkê malbatê xwestin ji min re jin bînin da ku zarok ji min re bînin. Bi vê ramana xar û çepel berê min ji xwendinê badan. Ji xwe hîngê min bihayê xwendinê bîra nedibir, ji lewre min serê xwe ji daxaza wan ya kirêt û bê rê re danî.

Sala 1920an de min şhadeta xwe ji Rişdiyê bir û vegerrîm çûm mal da ku hînî rê û rêzanên eşîrê bibim. Dîsa vegerrîm gund, jîna eşîrî, siwariya hespan û hilgirtina tifingê. Gava şerrên eşîrî dibûn ji bo hîn bûn û awayê gerrandina şerr ez digel şerrvaniyekî sere dişandim şer. Hin tişt ji dîroka malbatê û têkoşîna wê digel hikûmeta Tirk ji bo parastina giyanê xwe, kir û bûyerên mêrxasên malbatê ku ji roja dev ji koçeriyê berdane û di wî erdî de binecî bûne yeka yek ji min re digotin. Bi vî awayî dixwestin min ji bona serekitiya eşîrê pêk bînin. Ji xwe apê min Şukrî çî dema ji nava eşîrê bi derketa biçûya ciyekî, rakirin û danîn, girtin û berdan bi destê min ve berdida. Ji ber ku hîngê min nedikarî hikmine rast bidim, pismamê min Necmedîn alîkariya min dikir. Salên 1921 û 1922 an holê di ser min re borîn.

Sala 1922an payîzê ez hevde salî bûm ku ji min re jin anîn. Piştî salekê ji min re lawek bû (kurrê min Welato) û bi vî awayî û wî cendekê

xwe yê qels ji sefê zarokan derketim û ketim sefê peyan; lê peyakî qels û kijmirî. Hîn baş tê bîra min roja ji min re jin anîn, tevî ku ez gihabûm dawiya hevde salê geda min bi qasî ya zarokekî sêzde -çarde salî bû. Dema cilên zavatiyê li min kirin yên dora min gelek di ber xwe de dikenîn. Lê van tiştan giştikan nedikarîn bikevin pêşiya daxwazên Dê û apê min, ku ya pêşîn dixwest berî rojekê zarokên min bibîne û yê paşîn di rex xwe de peyakî ku xwe bispêre peyada ke. Gelek mixabin ku hingê ne min dikarî bibim bavekî wek bavan, ne jî peyakî wek camêran. Eger cewherê minbaş bûbe jî, durvê min yê hingê bi kêrî van herdu tiştan jî ne dihat.

16

nik min ewçend nivîşt gîhan hev ku ji nîşanên wezîrê Hîtler Gorîng ne kêmtir bûn¹⁰.

Çawan ku min ji nivîştên şêx û melan xêr ne dît, ji derman û şîretên bijîşkan jî karek nekir û wek xwe man. Di vê navberê de du tişt ji min re bûbûn meraq ku herdu jî ne hewceyî xurtbûna cendek bûn. Yek ji van siwariya hespan û ya din avêtina tifingê. Ji ber ku di hemî listik û tevgeran de ez ji zarokan gişkan qelstir bûm, di van herdu meraqan de ez ketim pêşiya biçûk û mezinan. Di siwariyê de min di wî welatî hemî de pêşî bir. Her çî di avêtina tifingê de ez di nava eşîrê de pêşî dihatim. Bi pêşveçûna di van herdu meraqan de hinekî min xwe dît û di wî durvê reben de derketim.

Di vê koça jîna xwe de çiqas ku min xwe qels nedidît, xelkê jî qîma xwe bi xurtiya min netanîn, ji ber ku hikmê xwe li ser cendekê min didan û cendek qels û bêmirês bû. Vê yeka han dihîşt ez xwe hîn pirrtir çak bikim, an berve çakiyê xwe dehf dim. Bi vî awayî xortên heval û hogir ku xelkê ew xurt didîtin, bi wê texmîna xelkê xapîn û di cihê xwe de man. Her çî ez, ku min baş dizanî, cendekê min yê qels çavê kesî tijî nake, her û her min xwe pêşve dehf didan û bi xêra wê qelsiyê ez ketim pêş heval û hogirên xwe.

Li dinê tişteke bi xweşî û rihetî nakeve destê mirov. Jîn tişteke welêye ku hergav rihetiyê dixwaze. Xebat bê west û dijwarî nabe. Heya mirov xwe li erdê nebîne, hêzî xwe nake rana be; heya xwe li pê hemiyana nebîne nabeze û nakeve pêşiyê. Pîs ew e ku xwe qels û pîs bibîne, û texmîna xelkê derheqê xwe de rast bizane.

Berve xortaniyê

Piştî mirina bavê xwe ez ketim bin ser û suhna apê xwe Şukrî. Çiqas ku apê min li min hez dikir û digel min baş bû ji ber ku kêman caran dihat gundê me nedikarî kêmasiyên min bibîne. Bi vî awayî ez mabûm di ber destê diya xwe de. Bi qasî ku bavê min ji bo xwendin û terbiyê ez diwestandim, diya min ewçend ez serberdayî hiştibûm. Vê yeka han hinekî ez ji rêya rast şemirandim. Heya apê min agahî rewşa min bû ez

Heya ez sêzde salî bûm ev nivişt tev bi ser, pişt, sîng û gurmikên min ve girêdayî bûn. Paşê min rojekê hemî ji xwe jê kirin û avêtin agir û şewitandin.

10

15

ramana durist diketim û bê awa min neyariya wê rê û rêwiyên wê yên ehmeq û sitemkar dixist dilê xwe.

Berî ku Ismaîl efendî karê xwe tamam bike çû. Midîrê mearif careke din ew vegerrand ser karê wî yê berê. Lê serê min yê ku ji qirrêja rêzana kevin vala kir, kês nedît ku bitiştekî hêja dagire, welê ji min bi dûrket çû. Di vê koça jîna xwe de ez gelekî westîm. Ez bê armanc mabûm, wek deryavaniya ku di nava deryayê de pûsela wî winda be û nizane berê wî bi kûda ye. Wê serê, holê bi koranî, di rêya jînê de bê armanc û rêber ez diçim.

Felişîna Şûreşê

Zanîn û têgihana min di warekî holê de bû ku şûreşa Şêx Seîd dest pê kir; lê ji ber pêknehatina gelê Kurd ji karekî holê mezin re ne çû serî. Kesên ku hîngê li dora Şêx Seîd nedikarîn û ne jî dizanîn rê û rêzanên şûreşan bigerrînin. Ew çend şêx, beg û axayên ku xwe li dora rehmetî dabûn hev, bi qasî hilgirtina ramanê welê mezin ne serwext û têgihaştî bûn. Ji lewre Şêx seîd tevî birrek leşkerê şûreşê hat li ber sûra Diyarbekirê rawestî û rojen xweyên hêja li dora bajêr derbas kirin. Birrek ji leşkerê şûreşê tevî çend şêxên mezin berê xwe dan bajarrê Xarpêtê. Bajêr dergehê xwe bi dilxweşî ji wan re vekir û hatin pêrgîna wan; lê mirîdên wan şêxan destavêtin talankirina bajêr. Bajarrîyan ji bo parastina mal û canên xwe dest avêtin darê tîfingê û ew talankerên han ji nava bajêr avêtin der û li serê çîyan vegerrandin.

Herçî ji aliyê me ve pêşiya leşkerê şûreşê xwe gihand serhêla bajarrê Sêwerekê . Hikûmeta Tirk leşkerekî xurt tîne bo ku li pêş pêla şûreşê rawestiya. Ji lewre piştî xwe didan alîkariya axayên bêbav. Ew axayên ku her tiştên xwe bi dostaniya hikûmetê difirotin. Mihemed Emîn, Evdilqadirê Dirê'î û Haco axa12 yê Hevêrikî tevî peyayên xwe li ber gundê Qere baxçe ketin pêşiya leşkerê şûreşê û şikandin.

Pêşiya şûreşvanan holê xwe gihand serhêla Sêwerekê, piştî şerrekî xurt li Qerebaxçe ji hev belav bûn. Emên ku li benda hatina leşkerê şûreşê bûn, me li her awayî xwe pêkanîbû û peyayên xwe di sê cihan de

Sala 1930 ez digel Evdilqadirê Dirê'î bûm. Katibê wî Mihemed ji min re salixa şerê Qere baxçe kir û got: "Haco kurê xwe Çaçan bi xwe re anî bû". Sala 1931an gava min Çaçan li Şamê dît û jê pirsî înkâr nekir. Haco jî paşê li ser vî serrî ji min re goti bû ku sebeb, nezanîna wan ya armancên şûreşê bû.

12

Berê, vê yeka han, pêşdetir, piştî apê xwe serekitiya eşîrê kirin, dilê

min geş dikir. Di her kir û tevgerrên xwe de min dixwest wek bavê xwe û apê xwe bim. Hemî rê û rêzanên eşîrî hîn dikirin û di demeke gelekî biçûk- wek du-sê salan- de min bi kêhatina xwe rave kiri bû. Apê min gelekî hez ji min dikir û bawer bû ku ezê cihê wî û bavê xwe tije bikim. Lê paşê, bûyerekê bêhemd rêya li ber min di çavên min de reş kir, mezinatiya eşîrê ku min ji xwe re kiri bû armanc di çav min de xist . Êdî ne tenê min ne dixwest berê xwe bidim wê rê, lê belê min rika xwe didan rêwiyên wê rê jî.

Sebebê vê guherrîna han bi navê Ismaîl efendî mamostayek bû. Vî camêrê han çavên min li ser kirêtiya rêzana¹¹ Derebegîtiyê vekir.

Ev camêrê ku karî di dilê min de cîkî hêja bigire û rê û rêzaên ku serekî dirêj bav û kalên min li ser çûne di çav min de bêxe kî bû û ji kû û çawan hat gundê me?...

Ismaîl efendî ji xelkê Mîrûnê mamostayekî dibistana îdadî bû. Di sala 1923an de ji ber hin ramanên wî yê siyasî, ji dibistana îdadî avêtin dibistana gundê me. Wî ev yeka han ji kesî re nedigot û ev cezayê ha ji xwe re xêr dizanî. Dema baweriya wî bi min hat, hêdî hêdî dilê xwe ji min re vekir, û ji ramanên xwe yê siyasî dixwest di hinekî bi awakî nebîr têxe serê min.

Bê şivîşk Ismaîl efendî baş ez nasîbûm. Wî dizanîn ku serê min hiş û dilê min paqij e, dizanî ku wê bi nermkirina serê min re gelekî biweste. Heye ku hîngê li wî gundê dûrî alemê li ber xwe karekî hêja ne didît ku bi min re xwe westandin dida ber çavên xwe. Ji bo bikare min baş serwextî ramana xwe bike, divyabû gunehên rêzana kevnar û kirêtiyên wê yeka yek bêje min. Gotinan bi hêsanî li min kar ne dikir, ez bi can û cendekê xwe bûbûm perçeyek ji rêzana derebegîtiyê ya kevnar. Divya bû ew berî her tiştî hînê rêzana kevin di serê min de hilweşîne, heya bikare hînekî nuh deyne. Di hilweşandinê de gelekî jîr û bêhn fireh bû. Bi awakî pîrr xweş ez serwextî 'eybî û kêmiyên wê rêzana teres kirim. Ew tiştên ku min berê mêranî û rûmet didîtin , paşê ew tişt di çav min de bûn bêbavî û şermisarî. Ne tenê ez ji rêzana kevin aciz bûbûm; lê ez jê re bûbûm neyarekî bê eman.

Çi dema mirov bibîne ku bi ramanekê hatiye xapandin û ketiye ser rêya şaş ne tenê dev jê berdide, lê jê îkrah jî dike. Bi min re jî welê bû, dema min dît ez bi rêzana kevin hatime xapandin, ez ji rêya rast û

11

Rêzan: Nîzam.

17

18

kesên bi şûreşa Şêx Seîd re bendewar bûne qenc dizanin ku “Şûreş bê hemdî Şêx Seîd û berî dema wê çê bû”. Gava li gundê Pîranê deng bi

tifingê ket, çiqas ev yeka han ne bi dilê Şêx Seîd bû lê ne dizanî ku serhişkiya birayê wî Şêx Evdirrehîm kêsa pêrabûna şûreşeke sorbûyî ji gelê Kurd bir. Ev çîrroka ûştâ bûyîna şûreşê herwekî ji min re hatiye gotin.

Piştî ku hikûmeta Tirk Xalid begê Cibrî û hevalê wî Ilyas beg girtin, Xalid begê ji Şêx Seîd re xeber şand ku rê nedin tu lihevixistin. Hîngê Şêx derketibû nav eşîrên Zazan îrşadê. Kûde biçûya ne kêmi du sed siwar digel bû. Dema gihan gundê Pîranê sê peyayên mehkûm ku li pêş bîst jendirmeyan û zabitekî dirrevîn xwe avêtin nav gund. Li ser rê û rêzanên eşîrî divya bû zabîtê Tirk li pey wan neçe gund û wan bide xatirê Şêx Seîd ku mêvanê Pîranê bû. Lê zabîtê Tirk welê nekir, hat ber gund û dana wan hersê peyan xwest. Şêx Seîd herwekî adetê peyayekî xwe şande nik zabît û jê hêvî kir da wan wê carê bide xatirê wî. Lê zabîtê Tirk hêviya Şêx qebûl nekir û bi dilgermî hersê peya xwestin. Hînga Şêx Seîd gote birayê xwe Evdirrehman:

-Herre wan hersê peyan bide dest zabît. Em naxwazin li ser tiştêkî holê biçûk keysa neqenciye bidin destê hikûmetê.

Şêx Evdirrehîm bi qasî ku tiştên holê bîra bibira ne peyakî jîr bû. Gelekî jê re giran hat ku zabîtê jendirman gotina Şêx Seîd nebihîst. Cihê ku gotina Şêx bîne cî û hersê peyan bide destê zabît, çû hin gazinên hişk û giran jê kirin. Zabît jî nedizanîn ku ew birayê Şêx Seîd e, hin gotinên kirêt gotinê, hînga Evdirrehîm lêda ew kuşt û peyayên digel Evdirrehîm jî hemî jendirme kuştin. Şûreşê holê dest pêkir.

Holê serê ben ji destê Şêx Seîd derket, bêhemdê wî agirê şûreşê bi destê birayê wî Evdirrehîm hat dadan. Li ber vê yeka han du rê li pêşiya Şêx Seîd mabûn. An divyabû birayê xwe tevî çil- pêncî zilamên Zaza ku digel Evdirrehîm jenderme kuştin teslîmî hikûmetê bikira, ku va ne mikûn bû. Eger Şêx Seîd ev rê bida ber xwe nedikarî bike. Êdî millet bi çavê lehengekî li evdirrehîm dinêrîn, eger Şêx ji dil bixwasta jî ne dikarî tiştêkî holê bike. An jî tevî birayê xwe ji welêt bi derkeve, ku rêya rasttir ev bû û Şêx jî berê xwe dabû vê rê. Ji xwe daxwaza Xalid begê jî ew bû ku Şêx ji welêt bi derketa. Piştî ku Evdirrehîm ew şaşî kir divya bû bê dudilî di welêt de li derketa. Lê hatina Salih begê Hênê û birayê wî Mistefa begê ya Pîranê rê li pêş Şêx Seîd guhast.

Roja ku li Pîranê tifing teqî tiştêk ji ramanên şûreşî di bala Şêx de tinebû, wî çav ji derketina ji welêt bû. Heya Xalid begê jê re çûna Îranê

20
civandibûn ser hev. Wê gavê hin neyarên me yên eşîrî li qeza Pêtirgê tevdîr û tevgerra me bi ser û ber ji hikûmeta Anqerê re dan zanîn. Bi têlgrif alîkariya hikûmetê dixwestin ku pê şerrê me bikin. Ev yeka han, tevdîra ku hin me'mûrên mezin dixistin pêşneyarên me, li ber vê yeka han divyabû me tevdîra xwe baştir bigirta; lê mixabin ku ji destê me filitî.

Cihê ku me bi qencî rêya xirabiyê ji ber neyarên xwe bigirta, me bi ser wan de girt û di nava sê-çar rojan de ji hev tarr û marr kirin. Mezinên wan ji welêt sêser bûn û tevî zarrokên xwe revîn wîlayetên rex me. Ev kira han ji me nîşana xwe şaş kirinê bû, paşê me cezayê wê tevgerra xav çarta da.

Di demeke ku hikûmeta Tirk bi vemirandina agirê şûreşê mijûl bû, ne dixwest dest bavêje me. Di hemî kir û gotinên xwe de dixwest ji me re bide zanîn ku baweriya wî bi me heye. Bi vî awayî, wek kêvroşkê ku bawere bi nedîna nêçîrvanê ku dorê re doş dibe, me xwe xapand heya dora me hat û wî dest avête me.

Piştî ku leşkerê şûreşê ji Xarpêtê bi derket, serekî Diyarbekir di bin hesarê de ma. Heya şevêkê pirrtirî sed peyayî bûn. Ji ber ku alîkarî ji kesên ku xwe hevalên Şêx Seîd dizanîn nedîtin, bi sibê re ji bajêr derketin. Di vî navberê de Mistefa Kemal hemî leşkerê xwe yê li Anadolê gihande ser hev, bi carekê pê dora êrdima şûreşê girt û bê dilovanî li wan da.

Leşkerên şûreşê ku ji mehekê de li dora sûra Diyarbekirê diçûn û dihatin, ne tiştek ji welatîniyê û ne jî ji awa û armancên şûreşê dizanîn. Tenê ji wan re hatibû gotin ku Mistefa Kemal ji dîn bi derketiye, çek û posatên wan jî ne tikûz bûn. Bi vî rewşê gava çav bi leşkerekî xurt û têr çek ketin revîn û terka Şêx Seîd kirin.

Çiqas ku min dixwest ûştên¹³ felişîna şûreşê bihêlin ji camêrin qenc serwestî wan ûştan, heya di salixdanê de nekevîm şaşiyar. Lê li vir ûstek ji wan heye ku jêderbas bûn teqez¹⁴ gunehkariye, ji lewre dinivîsim. Ma gelo ji bo çî Şêx Seîd li ber sûra bajarrê Diyarbekirê rawestî û pêşve neçû? Dîsa ma gelo ne mikûn bû ku Diyarbekir di bin hesarê de bihiştta û berê xwe bida sitandina bajarrên Kurdistanê yên mayî? ma ji bo çî ev yek nekir?

Ji bo em bikarin bersiva van her sê pirrsan bidin, divê serpillî çêla roja pêşîn ji şûreşê, kira Şêx Evdirrehîm birayê Şêx Seîd û bihîstina Şêxê mezin şîretên Mistefa begê Hênî ji xwendevanan re bikim. Her wekî hemî

13

14

?şt: Sebeb.

Teqez: Miheqeq.

19

leşkerê Mistefa Kemal ê têrçek tevî giraniyên xwe giha axa Kurdistanê Leşkerê Şêx yê bê çek li dor sûra bajêr hêviya xwe ji serdestiyê birrî bû. Bi hatina leşkerê Tirk pirr xurt re, kesên ku ji bo şûreşê xwe li dora Şêx dabûn hev birr bi birr, eşîr bi eşîr jê qetîn û Şêx bê heval hîştin.

Gava Şêx dora xwe ji şûreşvanan vala dît, digel çend siwarên ku pê re

mabûn berê xwe da welatê Serhedê. Di vê rêya han de, birayê wî Evdirrehîm, ku bûbû sebebê vekêtina agirê şûreşê jî ne heval bû. Bi rê ve siwarên ku bi Şêx re rojê hinek jê veqetîn, heya Çasim begê Cibî ew bi gengazî girt û da destê leşkerê Tirk.

Paşê bi darvebûna Şêx Seîd rehmêtî digel 49 peyan li Diyarbekirê hemî xwendevan. dizanin. Eger Şêx hat bi darvekirin jî, şûreşa ku wî sazî kirî ji bo têkoşîna gelê Kurd bû bingehê çak.

Dûmahîka Şûreşê

Çiqas ku Tirkan Şêx Seîd tevî gelek hevalên wî yê hêja bi darve kirin jî, agirê şûreşê venemirî. Ji alîkî kesên ji hikûmetê nexweş cih cih, yek li pê yê din radibûn, ji aliyê din Mistefa Kemak dabû çav xwe ku di axa Kurdistanê de seriyekî xurt nehêle. Çi kesê çar peya li dorê bicivîna divyabû di welatê kurdan de nemîne. Li ser vê siyaseta han bi dor dest avêtin hemî malmezînan kurdan, û peyayên sere. Ji van herçî kesên pîr hindik xwe tev da bûn, didan mehkema Isteqlalê. Yê bi carekê xwe tev neda bûn bêdeng dişandin surgûnê, da careke din li axa welêt venegerrin. Pêla wê surgûnê xwe gihand kesên ku berî şûreşê mehkûm bûye jî.

Piştî darvekirina Şêx Seîd bi çar, pênc mehan dor hat malbata me jî. Rojekê ji rojên peyîza 1925an ser êvarê têlgirafek ji Mehkema Isteqlalê hat, apê min Şukrî digel 480 milîsên ku me navên wan dabû hikûmetê dixwestin mehkemê. Ez û gelek peyayên malbatê di nava yê hatî xwestin de bûn. Piştî civîneke malbatê me qîma xwe bi çûna apê min Şukrî û Xalê min Hacî anî. Bi şertê ku em ên mayî tev de neçin û çavneerriya dawîya mehkemê bikin.

Apê min Şukrî digel xalê min Hacî heya Melatîyê serbest birin; li wir bi şûnde girtî gîhandin Xarpîtê. Piştî ku gelek kurd li Diyarbekirê bi darvekirin mehkema Isteqlalê hatibû Xarpîtê. Herdu girtiyên me li wir mehkeme kirin. Serekî kin em ên mayî (480) kes xwestin; lê paşê dev ji baş dîtibû. Lê gava Salih begê Hênî digel birayê xwe Mistefa beg hatin Pîranê û hevrûyî 15 Şêx bûn, qîma wî bi lédana hikûmetê anîn.

Li vir mikûne xwendevan bipirsin û bêjin: Ma gelo Salih begê Hênî ku evqas li nik Şêx Seîd bi rûmet bû kî ye? di vê em serpilkî ji xwendevanên xwe re salixdin.

Salih beg ji malmezînan Hênî ye. Goreyî ji min re hatiye gotin, di nav tebeqa xwe- beg û axa- an de peyakî jî zana û serwest bûye¹⁶. Lê berberên wî di nava Hênî de zora wî biribûn û aliyê hikûmetê jê sitandi bûn. Ji lewre wî jî xwe da bû aliyê neyarên hikûmetê. Hîngê li Kurdistanê li nav her eşîrê û her bajarrî berberê hebû ku îro jî welê ye. Çi kesê bikariya xwe bida hêla hikûmetê û biba xulamê wê, berberê wî mirovî dibûn dijminê hikûmetê. Salih begê Hênî jî welê lê hati bû, berberê wî hevalbendê hikûmetê û ew jî bûbû dijminê wê. Ji vê pêva Salih beg

mirovekî gelekî dîndar û zana bû, vê yekê benê dostaniyê di navbera wî û Şêx Seîd de xurt kiri bû. Ji lewre baweriya Şêx Seîd pê gelek bû û gotinên wî baş dibihîstin. Salih begê di dsetê berberê xwe û hikûmetê de gelekî tehlî didît. Çi kesê tehl bibe di jawariyan hêsanî dibûne, tenê dixwaze ji halê ku tê de bi derkeve. Welê bawer dibe ku ji halê wî xirabtir nema dibe. Salih beg jî di rewşeke holê de bû ku tîfing li Pîranê teqî û xwest wê bûyerê ji derdê xwe re bike derman; lê bû dermanekî bi jehr, ne ji bo wî tenê, ji bo hemî Kurdan.

Piştî ku Salih beg digel birayê xwe Mistefa beg du şevan li Pîranê man qîma Şêx bi rabûna şûreşê anîn û roja dûtirê digel hin eşîrên Zaza ajotin ser Diyarbekirê. Çiqas ku leşkerên Tirk di bajêr de pirr tinebûn jî, sûra dor bajêr rê neda şûreşvane ku derbasî nav bajêr bin. Berî ku hikûmeta Anqarê leşkerên xwe ji çarmedorê welêt bicivîne ser hev, Şêx Seîd dikarî hemî bajarrên Kurdistanê bê dijarî bistîne. Lê ji ber ûşteke bêvac¹⁷ hemî leşkerê şûreşê li ber sûra Diyarbekirê rawestîn, heya leşkerê Tirk xwe gihande ser wan. ?sta ku leşkerê Şêx Seîd li ber sûra Diyarbekirê hîşt ev bû: "Kurrê Mistefa begê Hênî mehmûd beg di zîndana bajêr de bû, ditirsîn eger hesar li ser bajêr hildan, Tirk wî bikujin ". Holê ji bo xilaskirina mirovekî dev ji welatekî berdan. Dawî Tirkan ew mirov (Mehmûd beg) digel bav û apê wî tev Şêx Seîd di rojekê de bidarvekirin.

Heya leşkerê Tirk li Romêlî û Anadolê gîhan serhev pirrtirî mehekê ajot. Ev dema han ya hêja tev li ber sûra Diyarbekirê bê fêde borî. dema Hevrû: Miqabele, hevdîtin.

Min herdu kurrên wî Seîd û Emer li zîndana Diyarbekirê û birayê wan yê biçûk Hesên li zîndana Edenê dîtin. Ji terbiya wan serwestiya bavê wan xweû xuya dikir. 17Bêvac: Bêmentiq.

15

16

22

21

peyivî bû. Ji van camerên han îro tenê navê Hesên Xeyrî¹⁹ yê Dêrsimî di bîra min de maye. Li ser vê yekê gotina wan bûbû yek:

"Çi kesê ji wan ji darvekirinê bifilite, bi çî awayî be divê di nav lepên hikûmetê de birreve û agirê şûreşê xurt bike heya Kurd serxwe bibin. Ew mêr bi rûmeta xwe sond dixwin ku bi xweşî ji erdê Kurdistanê neçin der û serên xwe ji hikûmeta Tirk re daneynin".

Li ser vê gotinê sondina mezin xwaribûn, ne mikûn bû ku li gotina xwe vegerriyana. Dema apê min hikim bû digel xalê min Hacî xeber şand ku bi çî awayî be ji Kurdistanê dernekeve. Paşê tifaqa di navbera wî û Hesên Xeyrî de ji min re salix da û got: Çi gava ew têlgirafê bide û ji te du sed zêr bixwaze, divê tu herrî wî ji nav lepê jendirman bi derxî.

Hîngê apê min li Xarpîtê û demsal20 zivistan û çiya bi berf bûn. Gava bixwastana wî bişînin Muxlê jê re du rê hebûn: Yek jê, Melatiye- Sêwas-Anqere. Ya dî, Diyarbekir- Riha - Edene bûn. Ji ber ku dinê zivistan û çiya bi berf bûn, berê wî dan ser rêya paşîn. Diyarbekir-Riha-Edene.

Ji bo ku ji apê min re di êrdima wî de rûmetek mezin hebû û ji hêla dî bendewariya ku Ismet paşa jê re rave kirî hiştin ku mehkeme ji bo çûna wî ya rê, hin gengaziyan nîşan bide. Ew gengazî, li ser hesabê xwe wê li Xarpîtê bi rêketa û wîlayet bi wîlayet biçûya Muxlê. Zabitek û du jendirme li ser dirêjiya rê wê pê re biçûna, ji wilayetekê heya wîlayeta dî du jendirme, ku tamamê wan çar jendirme û zabitek; ji bo siwarbûna wan du otomobêl girtin. Yekê apê min zabit û pismamê min Necmedîn ku ji bo xismeta wî pê diçû; ya dî wê her çar jendirme lê siwar bûna. Mesrefa wan ya rê çûn û hatin hemî li ser apê min bû. Ev bî gengaziya ku mehkemê jê re nîşan da bû û bi vî awayî revandina wî gelekî hêzanî bûbû.

Rojekê ji rojên sibata 1926 an dinê rojî, ser êvarê têlxirafa apê min hat, dixwest ku jê re du sed zêr bişînim Rihayê. Ji roja ku xalê min li Xarpîtê vegerrîn min xwe ji bo çûnê kar kiri bû. Sibatirê min şeş siwarên xwe girtin û li xar berê xwe da Rihayê. Navbera min û armancê sed kîlomatir bû; lê divyabû ez wê rojê bighamayê. Heye ku bi pêş min keta û kêsa sitandina wî ji zabit ji min biçûya. Ji lewre min hevalên xwe tevî hespan gelekî westandin. Berê roava li du saeta em gîhan Rihayê, me ji garacê pirsî hîn nehati bû. Min peyayên xwe digel hespan di xanekê de bi cih kirin û mam li benda hatina wî.

Hesen Xêrî piştî ku min apê xwe revand tevî hevaline xwe hat li darvekirin û rêya xebatê ne ketê.

20Demsal: mewsim, dema salê.

19

me berdand û nediyar18 mehkema me kirin. Her wekî ne adet bû, mehkema apê min 6-7 celsan ajot.

Heya hîngê ji mehkema Şêx Seîd pêve tu mehkeman pirtirî du celsan ne ajoti bû. Sebebê vê yeka han, Ismet Paşa ku hîngê serekwezîr bû, xwe xisti bû nava çîrrokê. Wî ji ber du ûştan ne dixwest ku hikim bidin apê min:

?şt a pêşîn: Ismet ne dixwest navê wîlayeta Melatiyê bikeve nava wîlayetên rohelat ku bi hin qanûnên xas wê bihatana gerrandin.

?şt a din: Koma mehkemê di parlamana Tirkî de ji xêrnexwazên Ismet bûn, û neyarê Hacî Bedir beg şandiyê Melatiyê, û yarê neyarên me bûn; ji lewre dixwestin apê min bi darvekin.

Li ser mehkema apê min şerrekî xurt ket navbera Ismet û Koma mehkemê. Dawî çiqas ku hîngê berçiya di navbera Ismet û Koma mehkemê de dibûn her hefte Hacî Bedir begê haya me dikir. Mehkemê

nedikarî apê min bi darvekirina jî, her wekî Ismet xwestî berat jî nekirin. Jê re panzde sal hikim dan û emên mayî berat kirin.

Ji xwe sebebê ku mehkema me 480 mêtî nediyar bû, têtîliya Ismet bû. Gava apê min panzde salan hikim kirin Ismet gelekî tehil bû û bê dilovanî dixwest koma mehkemê biêşîne. Hînga Hacî Bedir begê li ser vê yekê ji min re nameyek şandibû. Têde digot: "Hikmê ku ji apê te re hate dayîn, ji bo rika min û Ismet paşa bû. Piştî hikim min Ismet dît, gelekî tehil bûye. Me hemî tertîbat girtine, wê apê te bînin Edenê û li wir çend rojan bihêlin. Di van çend rojên pêş me de Xazî paşa diçe Edenê û Mersînê. Ez û Ismet dê digel wî bin. Dema bîn Edenê li ser zimanê apê te emê nameyekê bidin Xazî paşa ku Sitemkarekî lê bûye. Di destê me de delîl hene ku koma mehkema Istîqlalê di hin meselan de gelek pere xwarine. Ev wesaîq linik Ismet paşa ne. Me tifaq kiriye ku apê te ji nû ve bidin mehkema Istîqlal ya Anqerê û pê bidin beraet kirin. Hîngê kêsa me tê ku em koma mehkema Istîqlal ya rohelat bi tevayî bidin mehkema Istîqlal ya Anqerê û têxin zîndanê. Di vê ji apê te pêve kes vê yekê nizanibe heya em derba xwe lê didin..."

Kesên ku rûmeta Hacî Bedir li nik mistefa kemal û Ismet dinasim vê yeka han jê re zêde nabînim.

Dem a apê min Şukrî li Xarpêtê li ber mehkemê bû, ji bo pêşendeyê Kurdistanê û sazkirina şûreşê digel hin Kurdên mezin dizîndanê de

18
Ne diyar: Ne xuya. Xaib.

23

24

ku polîs ez ne dinasîm, min durvê xwe bi carekê guhartibû. Her êvar ez diçûm du cihan. Yek garac, ka apê min hatiye an na. Yek jî diçûm xanê ka peyayên min hewceyî tişteki ne an na.

Her roj pirsyariya polîs li ser min pirrtir dibû. Jê xirabtir rojên çaran û pêncan gelek kurmancan jî pirs a min dikirin û her yekî bi hincetekê dixwest ez bidîtama. Biqasî wan jî nas û dostan pirs a min dikirin, min jî ewçend xwe vedişart û ewçend jî hêviya min ji xilas kirina apê min hindik dibûn. Mafir ku evqas dabûn pey min, bê şik çavdariya ser apê min jî zêde kiri bûn. Mana xwe kira ku min girti bû ser xwe gelekî dijwar bûbû.

Bi şev gava ez diketim nav nivînê rêya xewê bi çavên min ne diket. Roj bi roj hêviya min bi xilaskirina apê min qels dibû, dawî gava ez destvala vegerrîma mal yar û neyaran dê çi bigotana? Paşê hikûmetê dev ji min bernedida, bê ku bikarim tişteki bikim wê ez bavêtama zîndanê. Ji van hemiyan tehirtir û diwartir ku apê min nema careke din bi karîna min bawer dibû û karine hêja dispartine min. Ev bû ya ku dilê min dêşand. Çiqas min dida berhev, dida serhev, bê xwe sipartina Xwedê

min rêyek li ber xwe ne didît. Dema min xwe dispart Xewdê, dilê min hinekî rûdinişt û ez di xew va diçûm, bê şik xewneke xilxil û ne rihet.

Siban gava min çavên xwe vedikir ji pirsîyariya polîs û guhbelan pêve tiştêk ne dibihîst. Vê jî roj bi roj, bi awakî ecêb zêde dikir.

Roja pêncan baran sekinî, rojên şeşan, heftan û heştan çûn apê min nehat. Ez ditirsîm ku wî vegerrînin ser rêya çîyan; Melatiya- Sêwas- Angere. Gava wa bikirana, min nedikarî daxwaza apê xwe bînim cih û dirêjîya emrê xwe li pêş wî şermisar bimama. Roja nehan heya ser êvarê min bê hêvî û bi dilekî şikestî derbas kir. Hin ji vê xirabtir, wê rojê dilê min hêviya xebereke ne baş jî dikir. Mafir hêviya xilaskirina apê min qels bûbû, çiya nebaş bibûna wek hev bû. Mirin bi xwe di çav min de xweş bûbû; lê ka mirin? Ma ji mayîna destvala vegerrîm hezar qatî ne çêtir bû?....

Erê, roja nehan ser êvarê bû, ez çûm xanê ku li halê peyayên xwe bipirsim û li wir jî herrim garacê. Li ber derê Xanê min tîra xebera nebaş di serçavê guhbelekî teres de dît. Guhbelek bi ser şopa me ve bûbû, lê hîn xeber ne da bû kesî. Berî ez werim bi du deqîqan ji peyayên min yek ku navê wî Heyderê Mihacir bû, cigare jê xilas dibin û dadikeve jêr ku ji xwe re cigaran bikirre. Yek ji guhbelan ku baş Heyder dînasî di wê gavê de li ber derê xanê bû. Wî qenc dîzanîn ku Heyder peyayê me yê tîfingê ye. Bê dudilî dest davêje pîsîra Heyder û digire. Xwediyê xanê ku yarê me bû û mêrekî xurt bû xwe digehîne wan û jê dixwaze?

-Tu çi ji wî dixwazî?

26

Em kesên eşîrî hînî kirina tiştên veşartî nebûbûn, ji lrewre dema ez ji nav eşîrê bi derketim, çend kesan dîzanîn ku ez ji bo çi diçim. Gotinek me Kurdan heye dibêjin: "Çi gotina ji nava du mirovan derkeve nema tê veşartin". Ji vê pêve em qenc bawer bûn ku heya du sê rojan kes nabihîse, di vê navê de em ê wî xilas kin. Lê her wekî me ji xwe re hesab kirî ne bû, dema gîha Diyarbekirê baraneke xurt hat, pênc rojan venekir. Hîngê rê ne wek îro baş bûn, dema baraneke xurt bihata, du rojan otomobêl nedîşuxulîn. Vêcarê pênc rojan baran hat û ew heft rojan li Diyarbekirê man. Di vê navberê de neyarên me yên ku bihîstin ez çûme apê xwe birrevînim, zûka haya hikûmetê kirin û xeber gîha zabitê digel wî. Li ser vê îxbarê roja dudiyar li Diyarbekirê apê min li mêvanxanê rakirin birin hepsê û li Rihayê birrek casûs û polîs berra pê min dan. Eger me bi alîkariya rasthainê baş bûya min nedikarî apê xwe birrevînim û ezê biketama nava lepên polîs û guhbelan. Heya rasthatinê kiri bin ku roja paşîn ez bi sed belayî ji destê guhbelekî²¹ tevî peyayên xwe filitîm. Ev e ya ku li min qewimî.

Heft rojan

Polîs li ser şopa min

Dema ez gîham Rihayê û min dît apê min nehatiye, hinekî dilê min rihet bû. Me digel hespên xwe dikarî hinekî vehêzin. Kesên ku siwariyê dinasin, dizanin ku di rojekê de sed kîlometir çûyîn çiqas hespan û siwaran diwestîne. Nemaze di vegerrê de jî me dê ew sed kîlometir di rojekê de, an kêmtir, bibirîna. Ji lewre em hewceyî rihetiya rojekê an didiyan bûn. Vê şevê baranê dest pê kir û yekser barî. Dilê min hîn pirrtir rihet bû, mana xwe emê pirrtirî rojekê rihet bimana. Lê gava sibetirê û şeva din û li pê wê roja din baranê venekir, tirs kete dilê min. Ji ber ku tevdfîra me ne ewçend veşartî bû, ne dûr bû ku hikûmet bibihîse. Li ser vê ramanê min çavên xwe vekirin û xwe ji her texmînê re pêkanî.

Berî her tiştî min nehîşt peyayên min bi derkevin nava bajêr. Min ew di xanekî qatê banî de veşartin, siban êvaran xwarin vexwarin û cigarên wan diçûn cem wan. Paşê min cihê xwe guhart û du şevan li cihekî ranezam. Cihê ku ez berê lê mêvan bûm temî kir çî dema polîs pirs min bike, bêje: "hat û piştî du rojan çû mal". û zûka haya min bike. Piştî min ev tevdfîra girt bi 24 saetan polîs pirs min kir. Jê re hat gotin ku: hat û çû, zûka haya min kirin. Di nava bajêr de gelekî bi hişyarî digerîm. Tevî

21
Guhbel: Casûs.

25

Şukriyê xancî got dibe kefilê min. Welê guhbel dev ji min berda ku sibê were him peran bistîne û him jî haya polîs bike. Li ser vê dev ji me berda û çû bi hêviya ku sibetirê heştê zêrrî bistîne. Me jî ew ji rûyê xwe kir bi hêviya ku wê şevê karê xwe biqedînin û apê xwe ji destê hikûmetê bi derxim.

Piştî çûna guhbel min ji Heyderê Mihacir zanî ku wî guhbelî Heyder berî salekê li mala Seîd begê Badillî nas kiriye. Me her tişt nas kir û zanî ku kî guhbelên Kurd berra pê me didiye. Paşê ez çûn cem Necmedîn û em li ser şûxulê ku ez pê hatî peyivîn.

Necmedîn ji min re da zanîn ku çawa îxbara hatî dayîn li Diyarbekirê gihaye wan, û çawan apê min li mêvanxanê birine zîndanê û paşê çawan li Sêwerekê dilê zabit xistine cî û careke din li ser berpirsiyariya xwe apê min biriye mêvanxanê, bi ser û ber salixda. Bi ser ve got: "Niha apê me tevî zabit û du jendirman li mêvanxanê ne; lê zabit ji bo şikê dike. Heya qîma xwe bi min nîne û divê ez bi şev dûrî apê xwe bimînim".

Min ji Necmedîn re nameya Hacî Bedir begê xwend û jê re jimara rojname Cimhûriyet ya berî rojekê da ku tê de ev nûçe hebû:

"Di nava sê-çar rojên pêş me de Xazî paşa berve Qonye-Edene û Mêrsînê bi seyahetekê radibe. Di vê Seyaheta han de serekwezîr Ismet, tevî wezîrên Daxiliyê û Zîraetê, hin şandî û rojnamevan hevaliya wî dikin. Piştî ku heftekê li van her sê bajarran bibore dê vegerre Anqerê".

Min gote Necmedîn: ji apê me re têxistiyên nameya Hacî Bedir begê bêje û jê re vê jimara rojnamê jî bide, piştî wê çî dixwaze em dê welê bikin. Paşê tu rewşa me dibînî ku çawan cih li me teng bûye, eger hûn îro nehatana, em îşev ji bajêr derdiketin. Te dît ku guhbel çawan em bi cih kirin û min çawa ew xapand. Bi lez daxwaza apê me bighîne min, heya bizanim ezê çî bikim.

Min xwest digel Necmedîn herim mêvanxanê, nehîşt ez herrim, got wê piştî du saetan vegerre nik me. Di vê navberê de me êmê hespan dayê û siwaran jî şîv xwar. Hin du saet tamam nebûbûn ku Necmedîn hat, daxwaza apê me holê gote min:

-”Min her tişt jê re da zanîn. Ew naxwaze hêviya qencyê ji hikûmeta Tirk bike û naxwaze ji erdê Kurdistanê jî derkeve. Divê tu siwarên xwe bigirî di saet nehan de herrî derî bajêr qesra Hacî Bedir begê û li wir li benda me bimînî heya sihoran. Eger heya hingê nehat negiha te, divê derkevî ser rêya Ordîyê(Sirûc), hespan dûrî rê veşêrî û di ber pirê de li bende hatina otomobêlên me bî. Dema tîn ser pirê li otomobêla paşîn xin, Çar jendirme tê de ne, herçî ya pêşîn apo li xwe digire, we şaşarê ji 28

Bê ku yê guhbel rûyê xwe biêşîne lê vedigerîne:

-Berî şeş salan vî mirovî ez li vilan cihê şêlandim. Bergîra min, tifinga min û pêncî zêrên zer ji min sitand. Yan niha ew tiştên min dide û yan jî ezê wî bidim destê polîs.

Di wê demê de ez gîham ber derê xanê, pêsîra Heyder di destê wî guhbelê teres de û milê wî jî di destê xudiyê xanê Şukrî de. Ev bû bela ku ji dilê min re xuya bûbû, ma ji vê xirabtir çî dibû?

Bêhemd min xwe avêt pêş û bi xeya gotê:

-Tu derewan dikiye, wî kes di emrê xwe de ne şêlandiye. Ma tu wî nas dikî?

Bi xwînsarî li min vegerrand:

-Erê, ez wî dinasim, navê wî Heyderê Mihacir e, eger ez ne şaşbim tu jî Osman Sebrî yî.

Piştî ku hinekî sekinî bi ser ve kir.

-Tu dibînî ez her tiştî dizanim, ma tu yê perê min ne dî?

Vêcarê raste rast berê xwe dabû min. Dixwest berî me bide destê polîs tişteki xwe ji me bistîne. Em di vî helî de, min dît ev e Necmedîn hat derbasî xanê bû. Piştî ku guhbelekî em bi cî kirin apê min hat. Divya bû bi çî awayî be em wî bidin rawestandin, heya haya polîs neke. Eger me pere bidanayê dê haya polîs bikira. Him pere dibirin û him jî xizmeta polîs dikir. Lê gava me jê re bigota ezê sibe bidim te, heya pere ji me nebirana haya polîs nedikir. Paşê wî baş dizanî ku ez li bende hatina apê xwe me, tenê wî ne dizanî ku apê min wê gavê hat gîha Rihayê.

Min bê dudilî û tirs gotê:

-Tu baş dizanî ku Heyder kesî naşelîne. Polîs tu berra pey min dane ku cihê min raveyî wan bikî û ew jî hemberê xebata te tiştêkî bidin te. Were ez û tu bibin dost û ezê perê te bi tamamî bidim tu jî devê xwe bigre, baş e?

-Baş e. Perê min bide, devê min venabe.

-Gelek baş, perê te pêncî zêrr, bergîra te deh zêrr.

-Na heqê bergîra min bîst û du zêrr bûn, bila ji bo xatirê te bîst zêrr bin.

-Baş e, bergîr jî bîst zêrr bûn heftê zêrr, tîfing jî deh zêrr bûn heştê zêrr. Sibe di saet dehan de were vir, ezê heştê zêrrî bidim te.

-Na divê tu niha bidî min, an na ezê haya polîs bikim.

-Tu haya polîs bikî ez tiştêkî nadim; lê dema bihêlî sibê ezê heştê zêrrî bidim te.

Piştî serekî fikirî got:

-Eger Şukriyê xancî dibe keffil ezê sebir bikim.

27

-Apê we li derve li benda we ye, bi me hesiyan, bikin lez zû siwar bin.

Bi lez me xwe avêt derve, hesp lîwankirî hazir bûn. Zûka me xwe gîhande apê min û siwar bûn û bi xar me berê xwe da bakur û me ajot.

Ji bo em bikarin xwendevanan serwextî awayê revê bikin divê em guh bidin salixdana apê min:

-”Piştî ku têlxirag giha zabit ku Osman derketiye pêşiya apê xwe ji bo birrevîne li Diyarbekirê ez ji mêvanxanê birim zîndanê. dema ez anîm Sêwerekê bi alikariya hin dost me bawerî dayê ku ev îxbara han derewe û kama dijminan ji îxbarê rihetiya min revandine. Li ser vê qîma xwe anî ku min nebe zîndanê lê gelekî hişyar ma. Tu ku û tevgerrên min ji ber çavên wî nedifilitîn. Li Rihayê ev hişyarî çarqat bû. Min ne dikarî xwe tevdîm, zûka destê zabit diçû ser şeşarê. Digot: Mafir dilê te û revê nîne dilê xwe ji van kirên min negire, ev ji hişyarî ye. Min qîma xwe bi gotin û ramana wî tanîn digot: nexeme. Êvarê me şîv xwar û piştî hinekî ez ketim nav nivînê; lê zabit ne cilên xwe xistin û ne jî raza. Serekî dirêj min çavên xwe girtin, heye ku ew jî razê; lê bêfêde bû, ranediza û şeşar di nava destê wî de bû. Holê saet bû yek, yek û nîv, dudu; hê ew hişyar bû. Êdî hêviya min ji reva nava bajêrr qut bû, piştî hinekî dê topa sihorê bavêtana. Saet di sisê kêrîk de ket xew û şeşar di nava destê wî de ket nava ciyan. Bi lez min cilên xwe wergirtin; li pêş min jendirmeyê ber derê oda mabû. Ji bo wî min dabû çav xwe ku ji ber derî rakim û tevî tîfingê bavêjim jêr²³. Dema derketim ber derî, min dît jendirme raza bû û tîfinga xwe siparti bû dîwêr. Bêdeng ji mêvanxanê derketim ber derî, peyayê ku xistibûn şûna bekî kete pêş min û bi rê ketim. Hîn me deh gav navêti bûn ku topa sihorê hate avêtin. Xuyaye zabit bi dengê topê re

hişyar bû, gava ez di nav nivînê de ne dîtîm şeşara xwe di pencerê re vala kir. Piştî dengê şeşara wî bi hinekî ji her alî bajêr deng bi tifingan ket. Hînga me ji lezê da bezê, di zikakên teng û nependî re em ji bajêr derketin û hatin qesra Hacî Bedir begê cem Osmên”.

Ev tiştê ku apê min li ser awayê reva xwe serbilkî gotî.

Rêya di navbera Rihayê û welatê me rast bû ango hemî deşt bû. Ji bextê çê hîngê li nik polîs û jendirmê Tirk otomobêl tine bûn ku pê bidin ser şopa me. Tenê zabitê digel apê min du otomobêlên bilûk hebûn. Piştî dan sitandineke dirêj jê re deh jendirme dabûn û bi wan her du otomobêlan dabû ser şopa me. Ma kînga dikarî bi deh an pêncî jendirmeyî li me herde²⁴ be. Xuya ye şofêr û jendirmeyên digel zabit jî ne

23

24
zabit bistîne û her tişt diqede. Na gava berî sihorê hat hewceyî van tiştan yekî nîne”.

-Ma hêviya hatina wî berî sihorê heye?.

-”Erê, piştî tu digel siwarên xwe herrî qesra Hacî Bedir begê, ezê digel Şukriyê xancî peyakî binînim û têxim şûna pandiyê²² otêlê, eger zabit raza û karibû xwe ji jendirmeyên nobedar xilas ke, ew peya dê apo di rêne nependî re bîne cem te”.

-Lê tu, dê li kû bimîni?

-”Piştî ku peyakî têxim şûna pandiyê mêvanxanê dê bême cem te. Gava heya sihoran nehat, mana xwe nema dikare li mêvanxanê birreve. Hînga tuyê digel siwarên xwe herrî ser rê û ez jî bi rohelat re herr im mêvanxanê da ku digel wan biçim. Nebî ji bîra nekî otomobêla pêşîn em tê de ne lê nedin”.

Necmedîn ji me qetî ku digel Şukriyê xancî peyakî têxe şûna pandiyê otêlê. Di saet nehan de min siwarên xwe birin qesra Hacî Bedir begê derî bajêr. Di saet yanzdehan de Necmedîn hat, kêfa wî baş bû. Min jê zanî ku bi bîst zêran pandiyê mêvanxanê razî kirine û cihê xwe daye peyakî me. Tê dûre ku berî sihoran apê me bê şerr û xwîn rijandin ji destê wan bifilite.

Necmedîn peyakî aşîtxwaz bû ji rijandina xwînê hez nedikir. Gava dît mikûne bê lêdan û kuştin dê apê me bifilite, zehif dilxweş bû. Me nedikarî rakeve, ez ne bawer bûm ku apê min kêsa revê bibîne, an dilê min dixwest ku em bi zor ji nav destê zabit û jendirman biderxin. Ji lewre dirêjiya şevê min rê û tevgerra sibetirê di ber çavên xwe re dibir û tanî. Şev dirêj bûbû, saet wek rojan dirêj bûbûn, min dixwest zû apê xwe bibînim.

Gava saet bû dudu û niv min siwarên xwe hişyar kirin, çavên xwe şuştin û çûn ku hespan zînkîn û lîwanan bi ser xin. Hîn ji pêkanîna hespan xilas nebûbûn ku topa sihorê hat avêtin. Min zûka Necmedîn

hişyar kir ku jê biqetim. Dema ku ji bo reva apê min hatibû nîşandan topa sihorê bû, gava heya hîngê ne revî, nema dikarî li bajêr birreve. Hîn Necmedîn ji nivînê bi dûr neketibû ku di nava bajêr de deng bi tîfingê ket, wek şerr bibe ji her alî bajêr dengê tîfingan dihat. Ji me re hêviyek çê bû ku apê me xilas bûbe, ji lewre me da çav xwe ku nîv saeteke din xwe ragirin. Navbera me û mêvanxanê bîst deqîqe tine bûn. Çiqas qesir derî bajêr bû; lê ne dûr bû. Panzde deqîqe çûn me dît peyayê ku Necmedîn xistî şûna pandî hat, mizgîn da me û got:

22

Apê min Şukrî bi qasî ku peyakî welê bêdeng bigire û bavêje û xurt û bi hêle bû. Herde:xuya, eşkere.

30

Pandî:becî, haris, yê dipê.

29

Tirkan bi derxin, bê dudilî min bikujin. Bila xweşê min neçe Tirkîyê û cendekê min ji Kurdistanê dernekeve. Îro ji bo şûreşê xwe bi hêviya alîkariya serekeşîrên dost dihîşt!.. Min gotê:

-Eger serekeşîrên dost nexwestin bi me re rabin, emê çî bikin?

Herwekî apê min ev guman nedabe ber çavên xwe ku got:

-Divê bi me re rabin, ma welat ne yê hemiyan e? Hemî jî ji hikmê Mistefa Kemal ne xweşin, divê rabin.

Hîngê min bi zaravakî xurt gotê, ku berê holê ez li pêş apê xwe pê ne peyivî bûm:

-Gava ne xwestin digel me rabin, divê em eşîrên wan digel xwe rakin.

Hînga ew bê dilê xwe dê li pê me bîn. Bi şertê m bikin lez û nehêlin germiya di dilê xelkê de sar bibe.

Herwekî apê min ev gotina min ne bihîstibe jê re bersiv neda. Me ji serekên eşîrên dorhêla xwe re yek name nivîsîn û ji wan xwest ku di nava çend rojan de xwe ji bo şûreşê pêk bînin. Di nava sê rojan de bersivên hemî nameyên me hatin, tê de digotin:” Ji alîkariya me bi şûnde namînin, gava em hewceyî wê alîkariyê bibin”. Herçî Bedirê kurrê Osman paşa yê Gevozî bi xwe hat û wî jî wek wan bi gotinan dilê me xweş dikir. Roja sisiyan bû ku min gote apê xwe:

-Her rojek bê rabûn ji me diçe hêlekê ji hêviya me dikuje. Tenê bi rabûna xwe em dikarin serekeşîrên dor xwe bi hevalê xwe kin. Bi gotinên wan bawer bûnê em dibin hevalên wan, yanê wek wan dibin. Ma gelo raste em bi gotinên wan bawer bin û kêsê ji xwe biborin?

Dîsa apê min bersiva vê gotina min neda. Êdî min bawer dikir, an ez tê nagihême, an jî ên mayî hemî . Gava min xwe û hemî didan berhev, qîma min bi şaşiya min dihat ne bi şaşiya hemiyan.

Ji bo em likarin xwendevanan baş serwext bikin qasa şerrevanên eşîra

xwe û eşîrên dost û hevalbend li vir bidin zanîn, heya bizanin ka heya kîjan derê me dikarî bi şûreşekê rabe. Eşîra me Mirdês, Canbengê deştê dibin hikmê me de bûn, li qeza Pêtirgê Dirêjan , Horiyan, Gergeran tevî hin gundên Zazan hevalbendên me bûn. Herçî li qeza Kextê eşîrên Reşûyan, Kawan û Gevozan hevalbendên me bûn. Çiqas ku eşîra Gevoz di bin destê lawê Osman paşa de dihat zanîn, a rast, ew eşîr ji çend salan de me kiribû sê çar perçan û her perçeyek dabû destê rîsipîyekê eşîrê û bi me ve girêdayî bû. Carekê roj hat ku me lawê Osman paşa ji nav eşîra wî derxist û piştî çend salan hîşt ku vegeerre. Sebebê vê yekê neyariya ku di navbera bavê min û Osman paşayê Gevozî de çêbû û bi bindestîya paşê rawestî. Ji wê rojê de neyarî di navbera me û mala

32
dixwestin xwe bigehînin me, an na dikarî piştî rohelat li deşta Bozhewayê bigehên me.

Wê rojê piştî nîvro bi du saetan em gihan nav eşîra xwe. Kêfxweşiya xelkê me bi reva apê min gelekî mezin bû; lê nizanîm vê xweşiyê heya çî gavê dikarî domke..

Ramana bê havil!

Eger bi şûreşeke nû fikirîn ne ewçend dijwar be jî, lê pê rabûn ne tiştêkî hêzaniye. Jê rejîrî, hişyarî, fedakarî û mêraniyeke mezin divê.

Çî kesê ji van rûçikan yekî bêpar nikare bi şûreşeke hêja rabe. Na gava pê rabe dê bikeve û digel heval û hogirên xwe tê herre, herwekî apê min Şukrî tevî malbat û hin dost û hevalên xwe tê çû.

Çiqas ku apê min qîma xwe li şûreşeke nûh anîbû jî; zanîn û ramana wî di vî warî de gelekî hovber û qels bû. Heyekî ku heya gîha nava eşîrê di vî warî de tiştêkî hêja nefikirî bû. Roja em gihan nava eşîrê, êvarî ji bo şewrê em li mala wî gihan hev. Di pêşiya civînê de şopa nefikirîneke fireh ji peyva wî dihat, an hatibû xapandin. Dirêjiya emrê xwe, wî ji bo kirine biçûk jî sê-çar guman didan ber çavên xwe. Tenê di vê kira han de, ku ji mezintirîn kirên ku di ser wî re dibarî bû, bi gûmanekê mabû! gumaneke qels û bêvac... Gava min jê pirsî, ka ji bo şûreşê çî daye ber xwe? bi zaravayekî sar li min vegeand:

-Divê hemî dostê me digel me rabin. Emê ji hemî serekeşîrên dor xwe re binivsin, hemî ji hikûmetê nexweşin wê alîkariya me bikin.

Çawan vîna apê min hatibû guhartin, dengê wî jî ne dengê berê bû. Ez ecêb mabûm, ew apê ku berî rojekê digot eger we nikari bû min ji destê

31

bên mafir millet bi me re ye". Apê min ne dixwest guh bide şîreta min. Xuya bû hinekan berê wî ji rûya rast badida, ew yek jî ji Necmedîn, kurapê min yê ku ji şerr û kuştinê hez nedikir pêve ne kesî din bû. Rojên me holê bê fêde, di nav hêvî û ramanên şaş de diçûn û keyseke zêrîn di

nav xwe de ji me, rê li ber windan, dibirin.

Deh roj holê bi hêviya alîkariya serek eşîrên dost ji me çûn. Di vê navê de baweriya xelkê ya bi me roj bi roj kêr dibûn. Hîn jî apê min dixwest bawer be ku ew serekeşîr ji dil dixwazin alî me bikin!.. Ew apê ku tu caran xwe nedispart serekeşîrên dost. Roja diwanzdehan pêşiya leşkerê Tirk giha sînorrê qezê. Wan dudiliya me bi wasîta hin guhbelên xwe nasî bû. Ji lewre gelekî hêdî hêdî dihatin. Rojê ji panzde kîlometran pirtir ne dihatin. Di hatina xwe de bi rê ve qencî bi xelkê dikirin û kes nedişandin. Vêyeka han germiya di dilê xelkê de sar dikir. Hew me dît du parên eşîra me jî rû li me bada. Ew kesên ku berî diwazde rojan şûreş baş û qenc didîtin, piştî diwazde rojan rabûna kireke holê ehmeqî û bê rêyî dizanîn. Bê şik apê min li ser vê yeka han ber pirsîyar bû. Dema leşkerê Tirk giha sînorrê eşîrê ji çend peyayên camêr pêve kesek bi me ve nema. Ya ku hîngê me bikariya bikira ew bû ku, em derkevin serê çiyê birrevin. Bi xêra şîretên Necmedîn û hêviya ku me ji axan kir, ji vê kirê pê ve di destê me de tiştê nema, û me jî welê kir!..

Berî em derkevin serê çiyên bi rojekê, apê min xwest kulfetên me (zar û zêc) bişîne malên hin serekeşîrên ku me hêviya alîkariyê jê kiri bû. Hîngê min bi lalijîn gotê:” Di lêdanê de me kêr ji xwe bir, qene di revê de em kulfetê xwe bigirin herrin Sûriyê. Eger me her tişt wenda kir, bila em te winda nekin, heyîna te ji me re hêviyek mezin e”

Vê gotinê hinekî di serê apê min de cih girt, lê ji bo bêhnekê bes. Bersiva min da û got:”Raste, ez şaş bûm ku rojapêşîn min lê neda û bawerî bi gotinên serek eşîran anî; lê ew kêr çû. Herçî çûna Sûriyê, ango ji welêt bi derketin, çi gavê em bixwazin di destê me de ye”. Min lê vegerrand û got:”Ma ne mikûne ku kêr wê çûnê jî ji destê me herre”? got:”Na”. Holê me ew kêr jî ji xwe bir. Bi vî eqilê şaş û wê hêviya mirî me kulfetê xwe sipart dostên qels û ji bo veşaryinê me xwe avêt serê çiyên!..

Ma gelo, apê min, ji bo ku di serê çiyên de veşîre li hepsê revî?.. Ew gotinên ku bi camêran re kirin, ew armanca ku dixwest bi şûreşê rabe li ku ma? Gava wê nikariba bi şûreşê rabe, ma rev ji bo çi bû? Ev pirsên han çi dema kêr dihat min jê dikirin. Hergav nedikarî bersiveke hêja bide. Tenê ya ku pê re bi derdiket ev bû:”Gava Xwedê dixwaze yekî bêxe eqil jê distîne, êdî nema dizane çi bike”. Ji vê gotina wî xuya bû ku şaşiya xwe bîra dike; lê nizane çi bike.

34

Osman paşa de wek agirê bin ariyê bû, di rûve ne dixewinî û di bin ve venedimirî.

Gava em dibêjin hevalbend, neyê bîra kesî ku di rê û rêzanên eşîrî de kesî dikarî xwe ji hevalbendê xwe biqetîne. Heke yekî welê bikira bi destê xwe xwe dikuşt. Paşê di nava eşîrên hevalbend de ji bo malbata me rûmetek xweser hebû, ku sebebê wê: bext û mêraniya ku peyayên vê

malbatê pê hati bûn nasîn. Çawan ku me bextê xwe tu caran xirab nekiri bû, kesî ji eşîrên din jî nedikarî ew bext xira kira. Wek, çi dema du neyar di ber hev ketana û yekî cih ji yê dî teng bikira jê teslîm bûn bixwasta, bextê yekî ji mezinên malbata me jê dixwest, gava bidayê nema dikarî pê re bêbextiyê bike. Dema kesekî holê bi vî awayî bextê me xira bikirana, bê şivîşk mirin li ber derê xwe didîtin. Di vî warî de hemî eşîrên dor me rûmeta bextê me digirtin, eger neyarî jî di navbera me de heba. Di nava van eşîrên han de pirrtirî bîst jekar çekhilgir, û heşt hezar şerrevanê hebû. Gava em dibêjin çekhilgir ew kesê ku tifinga wî hebû, lê dema dibêjin şerrevanî, ew kesê ku dizanî çawan wê tifingê bişixulîne. Evqas şerrevanî bi koza dilê xwe bi apê min Şukrî ve girêdayî bûn; gava bixwasta dikarî wan li pê xwe bajo ser mirinê; lê di dema wê de.

Min ji bîra kir ku hinekî mîrê ku apê min xwestî tê de bi şûreşê rabe ji xwendevanan re salixdim. Geloew mîr, ji bo ku mirov di Kurdistanê de bi şûreşekê rabe, bi kêr dihan an na?

Ez qenc bawerim, tiştê ku hîşt apê min rabûna bi şûreşeke nuh bîne bîra xwe û di wî warî de bi camêrên wek Hesên Xeyrî re bipeyive, ew mîr bû. Heye ku mîrekî wek wî ji minasib di sed salî de carekê çar nabe. Ev e baş vekirî didim ber çavên xwendevanên delal.

Piştî darvekirina Şêx Seîd û gelek peyayên hêja ji Kurdan û Tirkan Mîstefa Kemal bawer bû ku nema kes dikare serê xwe li pêş wî hilde. Ji lewre dixwest di wî devê bi tirs de, him tiştên ku kirina wan ji mêjva dabû ber çavên xwe, bê dudilî bike. Yek ji wan tiştan bi zor wergirtindayîna şepqê, ku şopeke kambax di canê xelkê de hişti bû. Xelkê welêt yê olparêz bi wergirtindayîna şepqê gelek êşiya bûn. Çi kesê di wê demê de bi şûreşeke jîr û bi rêzan rabûya, dê teqez nivê Kurdistanê digel xwe bidîta. Apê min ev yeka han baş bîra biribû; lê Necmedînê tirsok nehîşt ku apê wî bigehê wê rûmeta mezin.

Apê min xwest gotinên serek-eşîrên dost bawer bike û li bende alîkariya wan bimîne. Tevî eqilê xwe yê biçûk min ev baweriya apê xwe şaş didît. Ezê ku tu caran li pêş apê xwe serbest ne peyivî bûm, min digot: "Bi gotinên axan bawerî xwe xapandine. Di em rêya şêwra xwe bi wan nexin, çi gava em bi şûreşê rabin; ew dê bêhemdê xwe li pey me

33

de yekî gundî bi qirûşekî ne da zîrarê, tenê malê herdu apên min û yê min dest dane ser.

Femandarê ku girtina me jê re hatibû sipartin gelekî jîr bû. Di demeke hindik de fikreke baş li ser hikûmetê da gundiyan û bi hemî serekeşîran re bû dost, û hinek jê kirin peydayên xwe. Ya ku wî da bû çav xwe ew bû ku ji me re dostan nehêle, hemiyan bi alî xwe xîne, heya em bê şerr û teqîn têkevin destê wî. Ji bodil û rehên me sist bike hercar digot kesên

dora xwe, ne maze dostên me:

“Ma ji bo çi Şukrî xwe holê sêser kir?! Hikûmetê rûmeta wî zehf digirt, ji xwe îro jî tişteke ne bûye. Heye ku ji bo reva han careke din bête mehkeme kirin”.

Bi gotinên holê rehên dostan û paşê yê apê min sist kirin. Vê siyaseta nerm û jîr hemî dost ji me bi dûrxistin û em jî ji ramanên çak û şûreşîn bi şûnde dan. Piştî ku eşîr dost ji me bi dûr xistin, bi destê hin bêbavên ku xwe nêzîkê dikirin destê xwe dirêjî me kir da me di ber hev de bêxe.

Berê xeber ji min re şand ku: eger ez xwe teslîm bikim wê gelek qencî bi min bike. Min bi bersiveke hişk mirovê wî lê vegerrand. Piştî min ji Necmedîn re û paşê ji her du apên min re dişand. Wî dizanîn ku gotinên ku bi dostan re kirine digehên me, bi ser de peyayên xwe ji hev kêr ne dibûn. Vê yekê bi carekê em ji çek kirin û vîna me kuşt. Ji alîkî erd li me teng dikir, û ji aliyê din rêya xwe sipartinê dida ber me.

?ştâ vê nermiya fermanarê Tirk ma paşê zanî. Hîngê ji çar êrdimên Kurdistanê yên din tevgerrên şûreşî hebûn. Eger em roja pêşîn bê dudilî bi şûreşê rabûna bê şik em dê bigehêştana serdestiyê. Lê kînga yekî axa bi eqil û ramanê axatî dikarî bi şûreşê hêja rabe. Heya wê çaxê çî kir û tevgerrên ji axan bi derketi bûn tev ji bo parastina can û giyanê wan bû.

Zar û zêçên me hinek li nik Zeynel beg serekê Reşûyan û hinek li nik Bedir axa serekê Gevozan bûn. Dema fermanarê Tirk ji ber hev de ketina me bêhêvî ma heyâ herdu serekeşîran kir ku; hikûmet dizane zar û zêçên me li nik wan in. Çî gava yek ji wan zar û zêçan wînda be-yanê bighê me- dê zarokên wan li şûnê sirgûn bike . Gava haya me li vê gotinê bû li pêş me du rê diman:Yek jê, zar û zêçên xwe ji malên herdu serekeşîran bi zor derxistin û ji welêt derketin, ya dî xwe sipartina hikûmetê bî.

Sê rojan, ji bo dayîna ser rêyekê ji van em digel hev peyivîn. Min û apê xwe Nûrî rêya pêşîn, yanê ji welêt derketin dixwest. Necmedîn rêya paşîn, xwe sipartina hikûmetê rast didît. Herçî apê min ê mezin Şukrî di 36

Piştî min rewşa apê xwe di pê revê re tevî dudiliya ku pê re çar bûbû salix da, dikarim bêjim ku apê min ne peyakî ewçend dûrî eqil bî. Heye ku di wê êrdimê de peyakî wek wî jîr û serwest tine bû. Lê ji bo çî di roja pêşîn de bi şûreşê ranebû û çîma hinde xwe şaş kir?

Bersiva vê pirsê tecriba sî û pênc salan, di warê xebata welêt de, ji min re da zanîn, bersiveke gelekî kurt:”Ji ber ku axa bû”.

Ma gelo axa bûn kêrî û gunehkarî ye? Divê em di dana bersiva vê pirsê de jîr û xwedî bext bin.

Heya danîna mezinan di nav Kurdan de bi destê millet bû, axatî jî serbilindî û rûmet bû. Lê dema rakirin û danîna wan ket destê hikûmeta

Tirk, axatî goreyî war û nîr gelek reng digirtin, wek: Xulamî, qeşmerî, xinizî, bêbavî û di hin waran de dadiket heya digeha guhbelyê jî.

Reva bê armanc

Dema me mal û kulfetên xwe sipartin dostan û bi serê çiyar ketin, hemî kesên jîr hêviya xwe ji me birrîn. Gava me ev ji xelkê didît, hêviya me jî me nedima. Di serê çiyar de veşîrînê tiştekan ji me re saz nedikir û hikûmet jî ne diwestand. Ma heya çî gavê me dikarî li serê çiyar biqedîne? Berê şik ev jî ji me re nediqedî, ji ber ku roj bi roj yar û hevalên me kêr dibûn. Hîngê me xwe ji dostên qels û tirsok dixeyidand, bê ku em tirs û qelsiya xwe bîra bibin. Kesê ji ber neyarê xwe bireve ma dê çî rûmeta wî hebe? Em ji ber hikûmetê dirrevîn û yaran jî rû li me diguhart, tiştekan gelekî rast.

Piştî em derketin çiyar, êdî apê min ji bo tiştekan şêwra xwe bi min nekir. Xuya bû ji ramanên min ên dererê kiz25 bûbû. Nizîka du mehan em wa bê armanc û raman li çiyar gerrîn. Di vê navberê de hikûmetê her tişt li ser me hîn kiri bû, kulfetê me li kû ne, malê me li kû hatiye vaşartin, sinçî, xurtî û jîriya heryekî ji me. Bi ser van hemiyan de bi beg û axayên ku hevalbendê me bûn re bûbû dost. Ev giş bi nermî û sihetî xist destê xwe. Piştî vê hînga bi xurtî da ser piştê me em pengiyandin. Di vê navê

25
Kiz: Aciz, Jê çûn, Jê teng bûn.

35

Tevî eqilê min yê ne pijî, min dida bala xwe, ma ji bo çî em rabûn û ji bo çî me tîfing neteqand. Ma gelo hewce bû em xwe holê şerpeze bikin? Min hîngê ji vê pirsê re bersivê rast û durist ne didît; lê niha, bersiva wê pirsê ji kesî ne nediyare. Miletê ku axayên qels û şêxên nezan jêre bûbûn pêşewa, dê dongiya wî bin destî bûya, her wekî li me qewimî.

Mehkema Istîqlalê û

Xinziya Bedirê paşê

Piştî herdu apên min xwe sipartin fermanarê Tirk, raste kesek ji malbat û eşîra me negirt; lê Zeynel beg serekê Reşûyan tevî Bedir axa kurrê Osman paşa ji bo ku zar û zêçên me veşarti bûn berî xwe sipartina apê min bi çend rojan girtibûn. Dema ev herdu axa şandibûn Melatîyê, Bedir axa paşê bi rêve vegerrandin nik fermanarê Tirk û piştî rûbarî wî kirin berdan. Hîngê Bedir axa hemî sîrrên me, herwekî dizanîn goti bûn. Dema herdu apên min tevî ewraqên xwe gîhan mehkema îstîqlalê xalê min Hacî, pismamê min Necmedîn, yanze kes ji eşîra me û ez, ji nûve xwestin mehkemê.

Ji me pêve Cewherî zade Hacî Emer jî ji Rihayê girti bûn. Sebebê girtina vî camêrî, roja apê min giha bû Rihayê, Hacî Emer hati bû mêvanxanê cem wî. Ji bo wê dîtîne, ew jî bi revandina apê min îttîham

kiri bûn.

Gava em xwestin mehkemê, ji bo neçûnê sebebek nema bû; ji lewre em çûn. Heya Melatîyê em serbest birin, lê ji wir bi şûnde em gelekî tehl kirin. Nemaze di navbera Melatî û Xarpîtê de otomobêla ku min bi perê xwe girti bû bi rêve li Qadiyan ji me sitandin û peya berê me dan Xarpîtê. Kelepçeyên ku li Melatîyê xistin destên me, piştî çil û heşt saetan li xarpîtê bi derxistin. Roja din bi wî halî em li kemyoneke pîsik siwar kirin û birin Diyarbekirê.

Berî roava bi hinekî em gîhan ber zîndanê, lê em nexistin hundur . Raste rê em birin cem îfadê. Lê wê rojê naîban nehata bû, piştî em heya şev reş bû li pêş daîra wî hiştin, ji nûve em vegerrandin zîndanê. Ji ber ku îfada me nehata bû girtin em xistin nezaretê. Di nezaretê de heft peya berî me hebûn. Hinek razayî û hinek jî rûniştî çîrrok digotin. Yek jî li ser piştê vezeliyayî, bi dengekî nizim dinehwirandin..

38

navbera herdû rêyan de dudil mabû. Roja sisiya wî jî xwe da ser rêya me û qîma xwe bi derketina ji welêt anî.

Ji bo me bikariya bida ser vê rê divya bû em birrek hesp û hêstir bînin. Êxliyê 26 me hinekî dûre dest bû. Ji bo anîna dewarên hewce min çend peya girtin û ji apê xwe qetiyam. Piştî sê rojan ezê bihatama gundê Honiyê û li wir me dê hev bidîta. Gava ez vegerrîm, min ji apê xwe Nûrî û çend peyan pêve kesek ne dît. Bi dilekî kul gote min:

-Piştî çûna te, Necmedîn careke din rêya qirrênê 27 li pêş me vekir û apê te xapand, xiste serê wî ku xwe sipartina hikûmetê ji welêt bi derketinê gelekî bi xêrtir e. Şukrî bi ya wî kir, duh çû ku xwe bispêre fermandarê Tirk. Ji min re got:

“Gava Osman tê tev werin dora Narincê (gundê me) ku min ji te re şand tu jî were xwe bispêrê”.

Min jê pirsî:

-Lê Necmedîn çi pê hat?

-Piştî apê xwe xapand, ji me qetî ku xwe bi tenê veşêre.

-Ma te ne dikarî bihêlî heya ez xwe bigehînim ser.

-Bi ya min nekir. Ne dixwest te bibîne, û berî tu vegerrî çû.

Hêviya min bi carekê şikest, û destên min bi ber min de hatin berdan, nema min dizanî çi bikim. Ya min ji apê xwe Nûrî zanî, piştî çûna min dîsa li ser ji welêt bi derketinê peyivî bûn. Necmedîn goti bû apê xwe:

-“Piştî hikûmetê Zeynel û Bedir bi nefiya zarokên wan tirsandin, bi rihetî zar û zêçê me nadin. Vê carê ji bo sitandina kulfet divê em li wan xin. Ma tu qîma xwe bi vê tînî”?

Apê min li ber vê yekê qels bûbû û rêya xwe sipartinê girti bû. Hîga xeber dabû fermandarê Tirk ku dikare tevî birayê xwe Nûrî xwe bispêre wî bi şertê ku dev ji girtina min ber de. Fermandarê Tirk ev bazar qebûl

kiri bû, ew jî berî ku bêna çûbû xwe siparti bû leşkerê Tirk.

Bi sed ax û hesret em çûn nîzîkî Narincê. Me bihîst piştî çûnê apê min serbest hêlaye bê pamdî di nava wan de digerre. Dema bihîst em nîzîkî Narincê bûne, şande pê Nûrî ew jî bir, welê ez digel peyayên xwe mam li çiyê.

Piştî çûna apê min Nûrî bi du rojan leşkerê Tirk ji welêt bi derket. Gava min dît bi rastî dev ji min berdane, ez hatim gund û ji nûva me zar û zêç gihande ser hev û di gund de bi cih kir.

26

27

Êxlî: birrê hesp û hestiran dema derdixin çêrê.

Qirrên: minaqeşe, gelş, li ser tiştêkî peyivîn.

37

Gava min got îfadeya me ya li Melatîyê, heye ku bêbîra xwendevanan, ka bi rastî îfada me hatiye girtin. Na kesî her wekî adete îfada min negirt.

Li Melatîyê serdarê lîwa ez xwestim nik xwe. Zebta min çêkirî hazir bû. dema ez rûbarî wî bûm, ji min pirsî.

-Ma tu dikarî înkâr bikî ku te apê xwe Şukrî nerevand û digel wî li çiyên negerrî?

Min gotê:

-Na ez înkâr nakim.

Hînga gote min;

-Mafir welêye were vê zebta han îmza bike.

Holê min jêre zebit îmza kir û ev bû îfada min ya ku li Melatîyê hati bû girtin. Ez ku bi gunehekî mezin hati bûm îttîham kirin, holê bi du gotinan îfada min girt û zebit bi min da îmza kirin. Ev bû rêzana mehkemên îstîqlâlê li Kurdistanê û ji bo Kurdan.

Mehekê li zîndana

Diyarbekirê

Eger ez ne şaş bim, em di 12ê gulanê de gîha bûn zîndana Diyarbekirê. Çar rojan em di nezaretê de hiştin û di şanzdehê hizêranê de hikim kirin, xuyaye em mehekê serbest di nava girtiyan de mane. Hîngê ez gundîyekî çavgirtî bûm. Yekî çavekirî di vê mehê de dikarî gelek milaheze bistîne. Lê eqilê min yê ne pijî hîngê kêseke zor mezin ji min bir.

Dema em gîhan Diyarbekirê bi qasî panzde rojan mehkeme ji xebatê sekinî bû. Di serê meha hizêranê de dest bi xebatê kir. Her roj hikmine ecêb û sitemkar didan. Ji wan, du mehkeme ewçend dûrî heqiyê bûn ku heya niha ji bîra min neçûne. Ji van yek mehkema Cemîlê Çeto, yek jî ya Uzêr axayê Silopî ye. Ez bawerim ku ev herdu mehkeme hêjayî nivîsandinê ne. Hêja bûna van herdu mehkeman ne ji ber bilindîya caha

wan kesan;lê belê ji ber xeribiya hikmê ku hatiye dayîn. Gava em ji xwendevanan re çêla van herdu mehkeman bikin, dê bizanin ka Tirkan çilo Kurd mehkeme dikirin.

Piştî me silav kir û rûniştin, yekî ji wan pirsî: "Gelê pismaman hûn ji kû ne û ji bo çi hatine girtin"? Yekî ji me serpillî jê re got, û ji yekî wan pirsî, ka ew ji bo çi girine û kînga anîne? Bi xwînsarî li hevalê me vegerrand ku: "Ji bo şûreşê hatine girtin, mehkeme bûne û dê wê şevê bêne darvekirin".

Gotina wî em veciniqandin. Heya wê hîngê, me hemiyan kesî mehkûmî îdamê ne dîtibûn.

Paşê, ma ji bo çl em xisti bûn nava îdaman? Vê ramanê serê hinekan ji me westand, heya ku heya sibê ji ber şayîşan²⁸ ranezan.

Dema min zanî ew camêr dê bêne darvekirin, min hezkir hinekî digel wan bipeyivim. Hînga min berê xwe da mezintirê wan bi emir, ku bi ser sed salî keti bû. Nema dikarî bê alîkarî rabe ser xwe, an rûne.

-Apo tu ji bo çl xisine nava îdaman? Gunehê xistine sitûyê te çi ye?

Berê kalo dengê min baş seh nekir, xuya bû hinekî guhên wî giran bûn. Dema hevalekî wî bi dengê bilind ew serwextî pirsî min kir, bi rûgeşî li min vegerrand û got:

-Emrê min sed û bîst sal in. Gunehê ku xistine sitûyê min femandariya şûreşê di êrdima me de, ma femandarî bi yê wê min dibe? Lê Xwedê xwestiye ku bi destê zaliman bême kuştin. Mala Xwedê ava.

Heya gotina xwe qedand şopa westê ji rûyê wî diyar bû. Paşê hêdî rûyê wî geş bû û vegerrî ser kişandina tizbiya xwe.

Bi rê ve wê rojê ez gelekî westiya bûm. Jê pêve li ber daîra naîb'am pirtirî du saetan em li ser lîngan rawestiya bûn. Min dixwest ku bêhnekê razêm; lê neket destê min. Apê min Şukrî hatina me bihêsti bû. Nizam bi çi awayî, pandî sazî kiri bû ku xwe gihande me û serekî digel me peyivî, Berê, rewşa welêt ji me pirsî, paşê ji me re da zanîn ka emê çawan îfada xwe bidin. Piştî apê min çû, bêhemd ez ketim xew.

Sibê zû, gava ji xewê hişyar bûm di nezaretê de ji me pêve kes tîne bû. Şêx Emîn digel her şeş hevalên wî berî şefeqê biri bûn. Diduyan ji hevalên me çûna wan dîtibûn. Wek mêran bê tirs û perwa çûbûn ber darê.

Sê çar rojên me di nezaretê de borîn, kesî em nexwestin îfadê. Xuya bû ku bi îfada me ya Melatîyê têr kiri bû ku em ji nezaretê derxistin kirin zîndanê. Ji xwe mehkema îstîqlalê ne hewceyî îfade, şahîd û delîlan bû. Hebûna zebtekê ji alî mêmûrekî biçûk têr dikir ku pê deh Kurdan bidarveke.

Mehkema Uzêr axa

40

28

Şayîş:Fikra xwe bi tiştêkî zêde mijûl kirin, endîşe.

39

dongiya wî milletê reben çî be. Cemîl dirêjîya rojê eynik û mûçink di dest de mûyên ser çavên xwe dikişandin; herwekî jê pêve tu bar û raman jê re tine bin. Herçî Qadir, pirtaline kevnîk wergirtî bûn heya mehkeme wî reben bibûne û dev jê berde. Herdu axayên Xerzan û Pencînarî bi vî eqilê kurt û kêmbêr ketibûn ber lepên mehkema îstîqlalê.

Her wekî mehkeme di avahiya sînemayê de hati bû danîn, hemî kursiyên wê jimar kirî bûn. Jimara yekê di ber depê bilind ku mehkeme li ser rûdinişt de dest pê dikir. Dema ew biribûn mehkemê, Cemîlê Çeto li ser kursî jimar yek, û Qadirê Bendûs li ser jimara dudu rûniştî bûn. Yên mayî rasthat li pê hev rûniştî bûn. Van kesên han hemiyan bi tirkî nedizanîn, ji lewre hemî hewceyê terciman bûn. Yanê çî pirsan bersiva ku bihata wê du caran bihata gotin; carekê bi tirkî û carekê bi Kurmancî. Tevî vê mehkema wan bi du celsan qediya, her celseyekî ji pênc saetan pirrtir dûm nekir.

Herwekî adete di hemî mehkeman de hin pirsên teqlîdî hene ku ji mitehim têne pirsîn, wek:

-Navê te çîye?.

-Navê bavê te çîye?.

-Ji kûyî û çend salîyî?

-Te jin û zarrok hene?

-Bi çî karî mijûl dibî?

-Ev tihmeta ku ketiye sitûyê te raste an na? heke ne raste delîlê te çîye?

Ev her şeş pirsên han yek bi yek ji her girtiyekî ku diçû pêş mehkemê dibûn. Xwendevan bawer dikin ku ev her şeş pirs û bersivên wan bi du zimanan 150 carî bêne pirsîn û gotin, celseyek bi zor têra wan bike. Celsa din têra pirsên serek û bersivên mittehiman nake. Ka mirafe' a naîb'am û xwe paristina mittehiman?! Ma gelo jê re çiqas wext divê?..

Ev giş bi du celsan qediya. Dema serekê mehkemê hikim da li ser jimara kursiyên hat. Piştî hissiyatên hikim, serekê mehkemê got:"..... jimar yek û dudu îdam, heya jimara nodî 15 sal, jê pêve ne berpirsiyar..". Ev bû hikmê ku ji wan re hat dayîn. Ez bawerim ku çî mehkemeyeke sitemkar heya îro hikim li ser jimara kursiyên nedaye.

Sibatira mehkema Cemîl em birin mehkemê . Cendekên Cemîl û Qadirê Bêndûs hê danexistibûn, em di ber sehpa wan re derbas bûn. Ya ecêb, dilê me bi wan herdu mêran neêşî. Di nava hemî girtiyan de kesî bi çavekî baş li wan nedinihêrrî. Tê bîra min, berî mehkema Cemîl bi çend rojan Emrê Temir îdam bûbû. Dema li mehkemê vegerrî, Cemîlê Çeto bi

42

Çirroka ku pê Uzêr axa dane mehkemê ev e:” Sala 1919an qaymeqamê Cizîra Botan raporek şandiyê Anqerê ku (Uzêr axa yê Silopî, biraziyê wî Mihemed, Evdilkerîm Mela Sadiq, apê wî ..... Xulamê wî Zekî digel şeş peyayên xwe bi zabitê îngilîzan yê li Musilê re bi nameyan dane û sitandine). Li ser vê gotina wî ne delîl û ne jî şahid hene. Hîngê hikûmeta Anqerê tu qîmet ne da bû wê raporê. Ew qaymeqam li Cizîrê çû bû, yê li pê wî jî çû bû, yê sisiyan, di sala 1926an de ji van mirovan xeyidî bû. Di nava dosiya wan de sûretê wê raporê derxisti bû û digel zebtekê ew pê şandi bûn mehkema îstîqlalê.

Ji van yanzdehan sê kes ku peyayên Uzêr axa bûn, berî çar salan bi tuhmata kuştina mêrekî ketibûn zîndana Sêrtê û bi deh salan mehkûm bûbûn. Herçî Zekî, peyayê Evdilkerîm mela Sadiq di sala 1926an de û 16 salî bû.

Zekî bi dilekî xurt gote serekê mehkemê:”Ezbenî, her wekî ji nifûsa min xuyaye û rapora dikorê hikûmetê jî qeyda nifûsê raste dibîne, gava qaymeqam rapora xwe nivîsiye ez neh salî bûme. Ma gelo, bicûkekî neh salî dikare bi siyasetê mijûl be û bi dewletên biyanî re bide û bistîne”?.

Li pêş vê gotina ku mirovekî xwedî wîcdan nikare tişteki bêje, serekê mehkema îstîqlalê hey kirê û dengê wî da birrîn. Xuya bû serek ne dixwest qaymeqamê Tirk derewîn derkeve. Dema hikim da Zekî digel heşt mirovan bi îdam hikim bûbû. Lêji ber ku emrê wî biçûk bû jê re daxist panzde salan. Hersê peyayên Uzêr axa ku li zîndana Sêrtê bûn û nediyar hikim bûbûn li Sêrtê hatine darvekirin.

Heşt mirov bê şahid û îsbat tenê li ser rapora qaymeqamekî hatin kuştin! Sisiyan ji wan nedizanîn ku mehkema wan li Diyarbekirê dibe, rojekê têlxiraf çû Sêrtê ku îdam bûne, bê gotin bi darvekirin! Ev bû yek ji herdu mehkemeyên ku min gelekî dererê dîti bûn.

Mehkema Cemîlê Çeto

Cemîlê Çeto yek ji axayên ku hevalbendiya hikûmeta Tirk kiri bû. Lê nizam ji ber çî ûştê hikûmetê ew tevî herçar lawên wî Evdê, Feremez, Izedîn û Naîf girtin û dan mehkema îstîqlalê. Bi vê jî têr nekir ku jin û zarokên wî jî girtin anîn Diyarbekirê û di qîşla leşker de girtî hiştin.

Digel Cemîlê Çeto bi navê Qadirê Bêndûr axayek û sed pêncî zilam hebûn. Herçî Qadir ne tê;lê Cemîl di kurdistana bakurr de axakî bi nav û nas bû. Çi kesê ev herdu axa bidîtana û eqilê wan binasiya, dê baş bizaniya ku welatê Kurdan di nav lepên çî celeb mirov de maye û wê

41

maîb’an bûn. Serekê mehkemê Hacim Mihyeddîn bi serê xwe yê girs, rûyê xwe yê xurt suhveke ecêb hebû. Lebat Elî Saîb31 wek yê ku ji diya xwe re gewadiyê bike şermisar li dora xwe dinêrrî. Lebatê din navê wî baş nayê bîra min, heye ku Ewnî be, wek zarrokekî fediyok bi ber xwe de

dinêrî. Herçî naîb'am Sureyya bi rûyê xwe yê pelte zer û mirrûzê xwe yê tirş durvê celladekî rave dikir.

Koma mehkemê rûnişt û em li ser du qorran, li pêş xwe dan rûniştandin. Du leşker derxistin ber derê mehkemê, bi dengê bilind xelk vedixwend guhdariya mehkemê. Pîrr ne çû cihê guhdaran ji mêr û jin hate dagirtin. Di nava guhdaran de rûne bendewar jî hebûn. Dema gotineke çak an xurt ji yekî me derdiket, ew rûyên yar dikenîn.

Mehkemê bi pirsên teqlîdî dest pê kir. Piştî ku serek hinekî li ser reva apê min û kama wî di wê revê de, çend gotin kirin, dosya me vekir û rapora fermanarê ku hatibû ser me da destê katib û xwend. Rapor nîzîkî sî rûpelî bû, tê de çawa fikra revê bi apê min re di zîndana Xarpîtê de çê bûye û çawan bi destê min hatiye revandin û çawa hevalên wî yên axa ew xapandine û kêsa rabûnê jê birine, nemaze dewra kurrê Osman paşa Bedir ku çawan her tişt ji fermanar re gotiye bi ser û ber got. Paşê li ser xurtbûna nifûza apê min di nava eşîran de dûr û dirêj peyivî û got:

“Divê ev kesê ku di nava hikûmetê de ji xwe re hikûmetek aniye pêberî rojekê tevî hikûmeta xwe ya axatî bibe tîne. Heya ev celeb mirov hebin, em nikarin bêjin ku di welêt de dewletek heye; hînga rastire ku bê gotin di welêt de dewletin hene”. Pişt re vegerrî berê xwe da apê min û gotê:

-Tu dibînî, Şukrî axa! piştî li Xarpîtê te hikim xwar heya niha te çi kiriye bi ser û ber di vê raporê de hatiye nivîsîn. Ma tu dikarî gotinekê ji van gotinan înkâr bikî?

Têxistiyên raporra fermanar tev de rast bûn. Hemî ji devê Bedirê paşê hati bû girtin, apê min çi jê re goti bû wî jî bê kêmayî xistibû destê fermanar. Tenê hin navên wek Hesên Xeyrî ji bîra kiri bû. Tevî vê apê min ji dana bersiva xwe bi şûnde nema û got:

-Ez dibînim fermanarê ku ev rapor nivîsî ji serdarekî pîrrtir edîbekî çîrokbêj e. Ma gelo ji koma mehkemê pêve kesek nedît ku bi xeyala xwe ya fireh mijûl bike?. Divê ji koma mehkemeyek holê mezin re rastî tête nivîsandin. Min ji fermanar re goti bû ku di navbera min û kurrê Osman paşa de neyariyek kevin heye. Wî bi xwe jî ew rastî ji fermanar re gotiye. Piştî zanîna vê rastiyê ma durist bû ku gotinên wî ji raporra xwe re bike bingeh? Ma tu jî di vê kira wî de şaşiyê nabînî?..

31

girî xwe avête himbêza wî. Emer bi xeyd Cemîl li ser sînga xwe dehf da û bi zarekî tehl gotê:

“Cemîl! ez ne yê girî me ku tu bi ser min de bigirî. Min dilê xwe ji Tirkan rihet kir û ya ku ji min hat, min neda paş. Lê reben! yê ku ji neyaran re bû alîkar tu bû, îro jî dikin te bikujin. Giriye xwe ji xwe re bihêle, hêjaye tu bigirî; lê bi ser xwe de”.

Cemîl ji xwe sar bû, nema dizanî çi bike . Wê rojê min dît, kesê dibe dest û hevalbendê dijmin çiqas î kêr û şikestiyê. Jê pêve, yên

welatparêz bi tena xwe hatibûn girtin; lê Cemîlê Çeto tevî jin û zarokên xwe hatibû girtin. Xuya bû destekî veşartî ev sîle li ser çavên Cemîl dabû ku ew dest ji gelê Kurd ne î biyanî bû.

Mehkema me

Roja 15ê cehzeran (hizêran) em şanzde kes birin mehkemê. Ew mehkema ku Mistefa Kemal dixwest pê çavên gelê Kurd bitirsîne.

Dema em ji dergehê zîndanê yê mezin derxistin di navbera 40-50 leşkerên çekhilgirtî, li ber derî, li bende derketina me bûn. Em di nav wan de destgîrêdayî birin mehkemê. Li ser rêya me, nîzîkî dergehê mehkemê, cendekên Cemîlê Çeto û Qadirê Bêndûr bi sehpayê ve li ba dibûn. Çiqas ku herdu axayên neyarhewîn²⁹ hêjayî dongiyek³⁰ holê kirêt bûn jî, çavên min bar nebûn ku li wan binêrrim. Bi darvebûna kurdan di welatê wan de, bi destên biyanî gelekî ji min re giran û dijwar dihat. Ji lewre dema hevalan got:” ha ev in cendekên herdu axayên neyarhewîn, min rûyê xwe zivirrand aliyê din.

Saet heşt û nîvan em gîhan avahiya mehkemê. Koma mehkemê wê di saet dehan de bihata. Zabitê ku em birin mehkemê bi navê Osman beg yuzbaşiyekî Merdînî bû. Me şand ji me re nan, penêr û zebeş anîn, me xurîniya xwe kir. Serekî xortan qaşikên zebeşan avêtin hev. Bi vî awayî dixwestin bidin zanîn ku neketine bin suhna mehkemê. Hîngê min bala xwe dayê Osman begê gelekî bêhna xwe fireh digirt. Wî baş dizanîn ku em bê gorî ji mehkemê dernakevin. Ji lewre nexwest dilê me bihêle û kêfa me bişkêne. Me jî dongiya xwe nasî bû; lê me dixwest bi ken û tinaz herrin ber derê mirinê.

Berî hatina koma mehkemê, me gemara qaşikên zebeşan ji salûna mehkemê derxist. Di saet 9,50 de koma mehkemê hat. Serek, du lebat û 29

Elî Saîb kurd bû. Paşê M.Kemal ew ji nav peyayên xwe avêt û xist zîndanê.

44

30

Neyarhewîn:yên ku dibe yarê neyar.

Dongî;dawî, aqîbet.

43

cezayê me xurt bike berî demê bi çarde rojan qanûna nuh li ser me tetbq kir. Eger bi qanûna kevin em mehkeme bibûna apê min Şukrî sê salan hikim dibûn ji bo ku reviyê û em ên mayî dihatin berdan. Lê heqê kesî ku li pêş mehkemê bêje”çima” tine bû.

Piştî mirafe’a naîb’am, serek gote apê min Şukrî:

-Te mirafe’a naîb’am bihîst. Li ser tihmetên ku dibêje te kirine, tu çi dibêjî? mehkeme gudarê gotina teye.

Ez tu caran ji mêranî û xurtiya dilê apê xwe neketibûm şikê. Lê ya ku

wê rojê min dît, di ser hemî mêraniyan re bû. Geşiyê rûyê wî berneda bû, rûliken serê xwe hilda û bi dengekî xurt û bilind got:

-Gotinên Sureyya (naîb'am) beg hemî dererê û dûrî sihê qanûn in. Ez di wî de, ji mimesilê qanûnê pirrtir neyarekî dilreş dibînim. Tevî min qanûn ne xwendiyê, ez bawerim ku Sureyya begê di mirafe'a xwe de rêya xwe bi qanûnê nexist. Paşê, qanûna nuh ku hîn dema wê nehatiye û jê re çarede roj mane, li ser wê ceza me dixwaze. Sureyya beg digel min neyariyê dîke û gotin têra neyariyê nakin.

serek gelekî tehl bû û bi dengekî bilind qîrr kir û got:

-Hê Şukrî axa! tu ne li serê çiyayên Mirdêsî. Vir mehkema îstîqlalê ye, çavên xwe veke û ber xwe baş bibîne.

-Çavên min vekirî; lê destên min valane. Ne xeme we çi divê bikin.

Hevoka paşîn bi awakî ecêb ji devê apê min bi derket. Bi gotina xwe re, bê ku li hêviya emra serekê mehkemê bimîne rûnişt. Her wekî bêje, vaye min dev ji berxwedanê berda, ma we tiştêkî din jî divê?!..

Naîb'am wek gurê ku diranên xwe qîç dîke tûj tûj berê liapê min û paşê li me hemiyar nihêrî û da pey koma mehkemê û çû oda mizakerê. Her wekî bêje, niha ezê şanî we bidim.

Piştî niv saetê gava vegerrîn, û serek qerara hikim xwend, em holê ceza kiri bûn: Her du apên min, îdam, em ên mayî her yek bi şeş sal hepsa tekebend hikim bûn.

Di wê bîstê de, her apekî min çar-pênc leşkeran xwe gîhandê û destên wan li paş piştê kelepçe kirin û berê me dan zîndanê.

Min gelekî ji apê xwe hez dîkir, heye ku biraziyekî, wekî min ji apê xwe hez nekiribe. dema min dît ez bi kêrî wî nayê û nikarim jê re tiştêkî bikim, giryekî xurt û bêdeng ez girtim hêstir bi kulman ji çavên min dadiketî û li pey herdu apên destgirêdayî dimeşîyan.

Gava em gîhan hepsê, herdu apên min xistin nezaretê, cihê ku mehkûmên îdamê dixistinê. Osman beg, midîrê girtiyên siyasî got jendermeyê ku pandiyê nezaretê ye:

46

Serek li apê min venegerrand zivirrî ser min û pirsî:

-Apê te di îfada xwe de gotiye: dilê min û revê tine bû; Osman bê haya min hat û bi zor ez revandim, ma gelo raste?

-Erê rast dibêje. Bê haya wî ez bi vê kirê rabûm.

Kama me di vê gotinê de ew bû ku apê min ji tihmeta fikra rabûna şûreşekê bi dûrxin; lê me ne dizanîn em ê çawan bikin û gotina min dûrî eqil bû. Ji lewre serek got:

-Eger te bi rê ve, bîzor ji destê leşker derxista, (herwekî te da bû ber çavên xwe) hînga te dikarî bêje, min bê haya wî ev tişt kir. Lê gava li mêvanxanê derket û hat qesra Hacî Bedir gîha te, ma te lingên wî bi zor dilivandin.

-Min bê dilê wî ew revand.

-Başe, hîmê şûreşê digel Hesên Xeyrî li zîndana Xarpîtê, û li Melatîyê jî digel serekeşîran dîsa te danî?

Li vir, nema min zanî ez çî bêjim. Hîngê apê min xwest lê vegerrîne serek nehîşt û birrek raporên ku me'mûrên qezayê li ser me dabûn xwendin. Ew raporên han jî wek ya fermanîdar apê min bi ramana şûreşê îttîham dikirin. Piştî xwendina raporê careke din berê xwe da min û pirsî:

-Tu dibêjî ku her tişt te kiriye. Başe, gava te ev tişt kirin, ma te nredizanîn ku di welêt de hikûmetek heye, û wê hikûmetê jî qanûn heye?.

-Belê min dizanî ku qanûn ji bo alîkariya reva apê, min berpîrsiyar neke.

-Ma tu qanûnê baş dizanî?

-Belê dizanim, ma zanîna qanûnê gunehkariye?

-Dê niha ezê qanûnê raveyî te bikim.

Vegerrî ser hevalên mayî her yekî du sê pîrs jê kirin, paşê mehkema me hiştin sibê.

Sibetirê dîsa wek roja pêşîn di saet heşt û nîvan de em birin mehkemê. Wê rojê koma mehkemê hinekî zûtir hat. Naîb'am mirafe'eke dûr û dirêj xwend. Çiqas ku ji raporra fermanîdar hatibû girtin, lê ji alî tehlîlê gelekî dirêj me kiri bû. Dawî ji bo herdu apên min Şukrî û Nûrî îdam û ji bo me yên mayî, li ser qanûna nuh ku piştî wê bi çarde rojan dê bihata tetbîq kirin hepsa tekebend³² xwest.

Di pêşgotinka qanûna nuh de bê veşartin dibêje: "Ev qanûn di serê meha gelawêj(temûz) sala 1926an de pê emel dibe". Tevî vê yekê ji bo

32 Tekbend:Tekgirtin, minferîde.

45

- "Min ne vala hêviya xwe bi te ve girê dabû. Ez bawer bûm ku tu peyayê malbatê yê roja tengî. Mêr be, rast be, qenc be, dê her gav Xwedê li pişt xwe bibînî".

Hinekî bêhna xwe girt û got:

- "Li pêş te du kir hene, yek sitandina tola min, ya dî, rêya ku min xwest pê de herrim û ez ne rêwiye wê rê bûm, tê de çûn bi min ne bû; divê tu jê nemînî. Di roja pêşîn de xuya bû, ku tu yek ji rêwiyan wê rêya mezin û bi rûmetî. Berê min xweş tu nenasî; lê paşê min dît ku Xwedê çira malbata min li ser serê te vexistiye. Eger tu berê xwe ji qencyê nedî alî, heye ku bilî hêviya milletê xwe jî".

Gotina xwe birrî, bi nêhrîneke tûj li navçava min dinhêrrîn ka çiqas der gotina wî li min kar kiriye. Min ji çavên wî dizanî, gotinek ji min dixwst.

-Ezbenî tola te wê bê sitandin, hercî rêya din (armanc) min jê hez kiriye û dê pê de herrim. Lê ji ber ku nezan im dê nikaribim bi dewreke camêr rabim.

-”Na lawê min, bila çavên te ji vê yekê netirsîn. Dinê mêran xwariye, rûmet mêran hilgirtiye û serê neyar jî mêr dişkênin ne zana. Mêr be, rast be, qenc be, dê hemî dergeh li pêş te vebin; eger ne bi gengazî bû bila bi dijwarî be. Xwedê seriyekî mezin daye te, heke bixwazî ji îro bi şûnde jî dikarî gelek tişt tê de bicivînî. Bê perwa bi baweriyeke xurt li rêya xwe de here, dê her gav alikariya Xwedê li pêş xwe bibînî”.

-Tola te dê ji kê bête sitandin?

Berî bersiva vê pirsê bide hinekî fikirî. Berê sê nav dane min. Paşê ji gotina xwe vegerrî û got:

-”Na dev ji dudiyên wan berde, tenê Bedirê Kurrê Osman paşa, divê ew bê kuştin, heya xelk bizane ku mala Heyder axa xwîna xwe li erdê nahêlin. Divê tu qenc bizanî, eger tu wî bi destê xelkê bidî kuştin, dê bi destine biyanî bêyî kuştin. Eger bi bêbextî lêdî, dê bi bêbextî bêyî kuştin. Wek mêran di pêş re herrê, berî ku lêxî deng lêke. Binêrr tu çawan hez dikî bêyî kuştin, welê lêxe.

”Renê vê bizane ku ez di gorrê de serê xwe sihet danaynim, dê her û her guhdarê dengê te bim. Çi gava tu Bedirê paşê dikujî hilkişe ser girekî bilind, berê xwe bide hêla Diyarbekirê û bi dengekî bilind gazî min ke û bêje: (apo min tola te sitand). Dê hînga bikarim serê xwe bi rihetî deynim û razê”.

Dema apê min gîha vir hinekî rawestî, şûpa westeke xurt ji rûyê wî diyar bû. Her wekî digel min da ser wê rêya dirêj û dihwar û barê ku hilda “Bihêlin ev xort hercar derbasî cem apên xwe bibe, kes destê xwe medin ber”.

Bi gotinê re, bi destê min girt û ez derbasî cem wan kirim.

Mirov çî ecêbin, û çiqas ji xwe hezkirî ne! Heya berî saetekê min bi çavekî ne baş li Osman begê dinêrrîn û tê de celadê gelê Kurd didît. Gava qenciyeke biçûk ji min re kir, gunehên wî yên mezin di çavên min de biçûk dibûn, an min dixwest tişteki baş tê de bibînim!....

Wesiyet

Piştî Osman begê destûra min da ku linik apê xwe bimînim, ji saet dudiyên heya saet nehên şevê kes têkilî min nebû. Pîrr neçû kurrê apê min Şukrî Qadir jî hat zîndanê. Ew ji sê rojan de hati bû Diyarbekirê ka çî dikare ji bavê xwe re bike. Qadir sê salan ji min biçûktir bû û em di nav malekê de mezin bûbûn.

Herdu rojên mehkema me Qadir dihat di nav guhdaran de rûdinişt. Roha paşin dema bavê wî bi îdam bikin bû, hat zîndanê ku ji bo cara paşin bavê xwe bibîne û wesiyeta wî bizane. Gava Qadir hat nezaretê, aoê min wesiyeta xwe dida nivîsandin. Ji ber ku mehkemê ji herdu biran

re sê roj (heq heyat) neda bû dê wê şevê bihatana darvekirin. Qêdir xwe avêt himbêza bavê xwe, bavê serê wî da ser dilê xwe bêdeng û fermîsk³³ guvaşt. Êdî nema min xwe girt, ji koza dil ez giriyam. Dema apê min dît, wê meşhedê, ez bi girî kirim; zûka kurrê xwe dehî da û vegerrî ser min û bi dengekî hişk got:

-Çi li te qewimî Osman? qey tu dixazî li vir şînekê deynî!.. Ez ji te hêvîne mezin dikime û tu wek jinan digiriye! Lawê min, ez dikim karine mezin bidim ber te, girî ji jinan re bihêle. Hîngê min ji kira xwe fihêt kir û da ber dilê xwe nema wek wê carê qelsiyê ravekim. Piştî ku nivîsevan ji nivîsandina wesiyetê xilas bû apê min ew da kurrê xwe û gotê:

-Ev e wesiyeta min ji bo malê û xwîşk û birayên te. Lê herçî ji bo tola min û armanca min (vegerrî ser min û çêla min kir) kurrê min û piştîmêrê ev e. (Bi çavekî ku hezkirin jê dibare) ji min pirsî: Ma ne welê ye ?

Min gotê: -Belê ezbenî.

Dîsa welê bi geşî got:

33

Fermîsk: hêstirên çavan.

47

48

-Heye ku.....

-Holê min şîreta wî nehewand, rabû bi xeyd ji cem min derket, heya du rojan nehat cem min. Gava dît ez bi ya xwe dikim, wî dev ji xeyda xwe berda û dîsa hat nik min.

Li Rêya Sirgûnê

Piştî min dilê Necmedîn hişt bi du saetan Qadir hat zîndanê. Herdu cendek binax kiribûn û dixwest zû herre mal. Dema hikim dan me em çarde kes her yek dan bajarrekî Anadolê. Cihê min Denzilî û yê Necmedîn Antaliye bû. Me ne dizanîn ka wê kînga me bi rêxin. Qadir çû ku kara me û rê bike. Piştî pênc rojan ji me re dirav şandin, êdî em ji bo rê pêkhatî bûn.

Kesên çûbûn sirgûnê gelek bûn, lê yên jê vegerrî tine bûn. Ji lewre derheqê yên çûyî de tiştine kême û zêde dihatin gotin; nemaze ji bo yên zîndanbend!... Yek ji van gotinan: ku li Adenê hemî pereyên wan jê distînin. Ev yeka han ji me re gelekî dijwar dihat. piştî ku mal û milkê me tev sitandin, me ne dixwest birçî bimînin. Ji bo ku pismamê min bizane ka ev gotin raste an derewe, min digel wî tifaq kir: Eger pereyên me her wekî dibêjin bîstandana min ê di reşbelekên xwe de navê xwe her wekî di nifûsê de ye (Osman Nûrî) danîna. Na eger derew ba, her wekî xelkê me min bi nav dikin, min dê (Osman Sebrî) danîna. Dema em gîhabûn Adenê kesî perê me nebirin, min jî navê xwe (Osman Sebrî) danî û ji wê rojê de welê hişt.

Roja 24ê cehzeran, heştê piştî mehkema me, qefleyek ji me 48 mêran pêk anîn. Wê di nava 12 otomobêlan de em bibirana, herçar mehkûm û jendirmeyek di yekê de. Heqê rê me ji kîsê xwe da û otomobêl ji Diyarbekirê heya Entabê dê em bibirana. Çûna me ne bi rojekê, lê dê bi koç, Diyarbekir, Sêwerek, Riha, Birecik û Entab, bûna.

Her diwazde otomobîl, yazde jenderme û zabitek hatin li ber dergehê zîndanê rawestin. Her otomobêlekê jendirmeye û çar mehkûm lê zîwan bibûna. Em teka tek kelepçe kirin û derxistin derve. Ez berî hemiyar derketim çûm ber otomobêla baştir rawestîm, sê hevalên min jî hatin rex min. Em bi siwariya wê otomobêla baş û nuh dilxweş bûn. Pirr neçû zabîte jendirman hat û li otomobêla me siwar bû. Hîng ez poşman bûm

50
ser millên min bi destê xwe palmisand³⁴ û giraniya wî barî nasî. Hînga hezrîngek kişand û got:

-“Dizanim ku min ji te û xortaniya te re tiştê ne hîşt û barê te gelekî giran kir. Ma ne welê ye”?

-Na ezbenî, tu hîn dikarî hêjî, piştî min xurt e, divê barê min giran be.

-Erê lawê min, ez xurtiya te dizanim. Ew tiştên ku min berê nedizanîn jî, vê carê min hîn kirin. Îro ez tenê bivê zanîna han bextiyarim.

Dengê jendirman ez ji demê hişyar kirim. Saet neh bûbûn, ez bi lez çûm destê herdu apên xwe ku ji dergehê nezaretê bi derkevin, careke din min li pişt xwe nihêrrî, dengê apê min di bi rêxistinê de holê hat:

-“Mêr be, rast be, qenc be, dê bi serdestî û serfirazî bighê dawîya rê”.

Ez ji nezaretê derketim rast çûm ser nivîna xwe nivistim. Derba li min ketî gelekî mezin û giran bû. Hikûmeta Tirk dest da ser mal û milkê me, niha jî herdu apên min dikuştin. Tevî ku ez ji rêberekî welê bêpar hiştim, li şûn wan ji min re şanzde keç û kurr hîştin ku hewceyî biratiya min bûn. Dema bavê min berî wê bi deh salan mir, apê min nehîşt ez sêwîbûna xwe bîra bibim. Ma gelo ezê bikarim ji zarrokên apê xwe re wê qencyê bikim? Dibim giraniya vê ramanê de ez di xew ve çûm.

Sibetirê ro hilati bû gava ez ji xew rabûm. Ji şopa xeyd û westa şeva berê tiştê li ser min nemabû.

Mafir min dixwest, an apê min xwesti bû ku xwe ji tiştine mezin re pêk bînim, divê ez xurt bim. Ma ne wî goti bû min: Mêr be, rast be, qenc be, divyabû ez welê bim.

Piştî rûyê xwe şuşt min şande pê berber, hat rûyê min kurrkir. Hîn ez di nav destên berber de bûm ku pismamê min Necmedîn hat. Gava ez di nav lepên berber de dîtîm, bê deng rûnişt, min dizanî dilê wî ji vê kira min çiqas êşîye. Dema berber çû, wî bi xeyd gote min:

-Ma tu yê bi vî eqilî tola apê xwe histîni?

-Te çi divê?

-Hê cendekê apê te ji dar nehatiye xarê, çawan tu rûyê xwe kurr dikî?

-Ma ezê tolê bi rûyê xwe, an bi dilê xwe bistînim?.

-Ma tu zanî xelkê çi bêje?

-Kê gote te ez bi ya xelkê dikim?.

Necmedîn ji gotinên min mat ma. Heya wê gavê min şîretên wî nedavêtin, ma çl qewimî bû ku îro min gotina hişk dida rûya. Nema dizanî çi bêje ku got:

-Heye tu dîn bûye!...

34

Palmisandin: Bi destan, di tariyê de, girtin û nazîna tiştêkî.

49

panzde salan mehkûm in, lê hêvîkarim ku bi reva xwe min şermisar nekin”.

Piştî vê gotina kurt emir da jendirman, destê hemiyan vekirin. Mehkûmên me ji bo destmêj û nimêjê li dora avê û çîmen belav bûn, zabit digel min rûnişt ku çîrroka xwe û Hacî Bedir begê bêje. Berî em çîrroka zabit bêjin, divê em Hacî Bedir ji xwendevanan re hinekî bidin nasîn.

Hacî Bedir beg serekê eşîra Reşîyan û şandiyê 36 qeza Kextê bû. Di şerrê Firansizan de li Entabê zor mêranî û fedakarî kiribû. Li nik hikûmeta Anqerê, nemaze Mistefa Kemak û Ismet gelekî bi rûmet bû. Bi ser vê rûmeta han de, hin rûçikên wî hene ku, bi hev re linik kê mîrovan peyda dibûn. Wek mêranî, comerdî û xêrxwazî. Nemaze di xêrxwaziyê de ewçend pêş ve çûbû ku ferq nedixist nava yar û neyar. Di dilê wî de bi navê rikê tiştêk tinebû, tenê dizanî qencyê bike. Dilê wî zîz, canê wî çak û paqij û ramanên wî dilovan bûn. Ev e bi kurtî salixdana Hacî Bedir beg.

Zabitê Tirk ku navê wî di bîra min de nemaye, holê dest bi çîrroka xwe kir:

“Berî pênc salan ez jî wekî her zabîtekî Tirk; xort, xwedî hêvî, bi dilekî geş û gavine bawermend ber ve pêşende diçûm. Tucaran rojên geş bê ewrên reş û tarî naborin. Yê min jî, di dur vê bînbaşiyekî de, ewrekî reş û tarî di ezmanê jîna min re borî. Di navbera min û wî bînbaşî de tehlî gîha warekî ku min ew kuşt û ketim hepsê. Hemî zabitên heval û serekên min, tev xwe dan aliyê min. Piştî ku mehkemê salekê dirêj kir, salek hikim dane min û ez ji ordiyê hatim avêtin”.

“Di destê min de ne mal û ne jî kar hebû ku pê debara xwe bikim. Hin hevalên zabit ji bo demekê alîkariya min kirin, lê vê yekê heya bi heya dom ne dikir. Ji lewre min pêş xwe tarî didît. Min berê xwe da kîjan dergehê dewletê, li pêş xwe girtî didît. Ji xwe kuştinê pêve min li pêş xwe rêyek ne didît. Rojekê ez li qehwê rûniştî bi xwe kuştinê difikirîm ku nasekî kevin hat û di rex min de rûnişt. Piştî ku serwextî rewşa min bû, ji

min re got:

-Li Anqerê bi navê Hacî Bedir beg şandiyek heye, jê pêve kes nikare birîna te derman ke.

Min ev nav ne bihîsti bû, ma ji min re çi dikarî bike? Wek mirovê ku hêviya xwe ji dinê nema be, min gotê:

ku çûme ber otomobêla nuh. Zabit yuzbaşiyekî rûhişk û jehr ji rûyê wî dibarî. Eger yê digel me jendirmeye bûya, heye ku hinekî digel me nerm biliviya. Lê zabitek, nemaze ev zabitê rûhişk!...

Otomobêla me di pêşiyê de, yên mayî li pê wê, em li nav bajêr derketin û hêdî ji s'ra bajêr nediyar bûn. Min û hevalên xwe nedixwest rûyê wî zabitî yê tirs û kirêt bibînim. Lê wî li pişt xwe nihêrî û ji min pirsî:

-Tu ji kûyî xort?

-Em ji wîlayeta Melatîyê ne.

-Ji kîjan qezayê?

-Ji qeza Kextê.

-Kes ji we Hacî Bedir begê dixwaze?

-Erê, ew xalê diya min e.

-Xalê diya te?...

Bi gotinê re yekcar zivirî û berê xwe da me û bi ser ve got:

-Ma hûn dizanin Hacî Bedir welî nî'metê min e? Eger ez îro di welatê xwe de ji rûmet neketime, ew jî bi xêra wî camêriye. Ev bûn du sal ez dixwazim yekî ji xelkê wî bibînim, da xizmetekê jê re bikim. Gelek sipas ji Xwedê re ez îro xwarziyekî wî 35 di destê xwe de dibînim. Heye ku bikarim çîçekî xizmeta wî bikim.

Xwedê bi rehma xwe şake, Hacî Bedir ji axayên mêr û çak û hêja bû. Heye ku di nav tebeqa axan de peyakî holê xêrxwaz û bi rûmet ra ne bûbe û rane be. Ji qencyê pêve kesî, heya bi neyaran, tiştê jê ne dîtibû; eger me jî îro qencî jê dît ne pirr bû. Ji xal û xarziyê pêve di navbera wî û bavê min de gelek hezkirin hebû. Piştî ku bavê min mir, hemî hezkirina xwe dabû min.

Otomobêlên digel me hinek gelekî kevin bûn, her deh kîlometran carekê disekinîn. Hemiyar xwe li hev radigirtin, dema yek disekinî yên mayî tev disekinîn. Berî nîvro em di navbera Diyarbekir û Sêwerekê de gîhan cîkî bi av û çîmen. Zabitê me li wir sekinî û destê me her çaran ji kelepçê vekir û got: "nema careke din dixê destê me. Ji bo ku bikare me her çaran destvekirî bihêle divya bû destên yên mayî jî veke. Dema hemî hatin ser hev destê hemiyar vekir û gote wan:

- "Gelê mehkûman! Ez xalê vî xortî dinasim, gelekî qencî bi min kiriye. Ji bo wî ezê destê we hemiyar vekim û nema girêdidim. Mana xwe, di rêya sirgûnê de nema destên we tên girêdan. Dizanim ku pîrriya we bi

36

Şandî: meb'ûs, naîb.

52

Hacî Bedir ne xalê diya min, lê ji xalanê wê ye. Hacî Bedir ji mala Osman begê, dapîra min keça Mamûd begê ye ku herdu pismamên hev in.

35

51

Min jê re çîrroka xwe bi ser û ber got. Min qet bawer ne dikir ku mirovek dikare xwe bi yekî biyanî re ewçend bendewar bibe. Bi rûyekî geş û baweriyeke xurt got:

-Di vê zabitek holê bêkar birçî nemîne. Yan divê rêyeke debarê bidin ber te, yan jî te bikujin. Ezê niha digel te bûm cem Fewzî paşa, divê te vegerrîne ordiyê.

Piştî me qehwe vexwar, ez digel xwe birim daîra erkanê. Xuya bû gelekî bi rûmet bû, dema yawerê Fewzî ew dît, revî pergîna wî û jê pirsî ka dixwaze paşê bibîne. Gava got erê, bi lez çû haya Fewzî paşa kir. Hat gotê:

-Fermû paşa li bende çûna te dimîne.

Bê ku kêsa gotinekê bide min, rahişt destê min û ez li pey xwe rakişandim. Min gotê:

--Zabitekî wek min biçûk nikare bê cem paşê.

Wî bi dilê xwe yê mezin got:

-Paşa jî wekî min û te welatiyeke. Ji bîra meke ku berî çend salan ew jî zabitekî biçûk bû. Were dê bibînî mirovekî baş e.

Bê hemdê min ez digel xwe birim hundurr. Paşa rabû û qedreke ecêb jê re girt, tevî wê rûnişt û gotê:

-Ez ne ji bo rûniştinê; lê ji bo şuxulekî hatime. Eger te hêviya min qebûl kir ezê rûnim, an na rûniştin ji bo çî?

Hê re serpillî rewşa min da zanîn û gotê: "Divê tu wî vegerrînî ordiyê". Fewzî paşa gotê:

-Zabitê ku ji ordiyê bête avêtin nema careke din tê vegerrandin.

Hînga Hacî Bedir tehl bû û got:

-Mafir nayê vegerrandin bikuje. Ji dewletê re jî, ji wî re jî ev bixêrtir e. Ma ji îro bi şûnde dikare çî karî bike?

-Qanûn rê nade ku ez zabitekî metrûd vegerrînim ordiyê.

-Ji bîra meke ku li ser piştê van şêran me welat parast û bi destên wan neyar şikand. Îro tu dixwazî vê rastiye ji bîra bikî. Eger tu hêviya min qebûl nekî dê herrim nik Xazî paşa, heye ku wî hîn bihayê zabitan ji bîra ne kiri be.

Fewzî paşa ji vê gotinê fedî kir û bi nermî gotê:

-Heqê te heye, divê em mêraniya zabitên xwe ji bîra nekin. Fermû rûne, hele binêrim ka em çî dikarin jê re bikin.

Hînga Fewzî paşa gazî alîkarê xwe kir û bîstekê li ser lingan digel wî

peyivî. Paşê vegerrî ser Hacî Bedir begê û gotê:

-Ev Hacî Bedir kî ye, û çi dikare bike? Tu baş dizanî ku ez ji ordiyê hatine avêtin.

-Tu nizanî Hacî Bedir kî ye, ji lewre dikarî holê bêjî. Lê ew dikare te vegerrîne ordiyê û bes.

-Çawan dikare?

-Xazî paşa, Ismet, fewzî gotina wî naşkênin.

-Em bawer bin ku welê ye, ez wî nas nakim.

-Ne hewceyî nasîne ye, kî herre nik wî xwe pê re diwestîne.

-Bese lo! tu bi koranî dipeyivî. Hinekan ji te re zêde salix daye û tu jî welê bawer bûye. Tenê bizane ku em ne di dewra Sehaban da ne.

-Dilê te ye, jê pêve kes nikare birîna te derman ke. Eger tu şîreta min negirî ji bextê te yê reş e.

Dostê min gotina xwe holê birrî û piştî bîstekê ji qehwê çû. Bi çûna wî re min jî Hacî Bedir û rûmeta wî ya li nik hikûmetê ji bîra kirin, û dîsa vegerriyam ser ramana xwe ya reş û tarî.

Ez kurrê mirovekî feqîr bûm. Bavê min bi sed bela û destengî ez dame xwendin û bûm yuzbaşiyekî paşê min mêrek, zabitekî ji xwe mezintir kuşt û ji ordiyê hatim avêtin. Malê min nîne, dergehên dewletê li ber min dadayî ne, karek din jî nizamim bikim. Ma ji mirinê pêve çi li pêş min diman?!

Piştî çend rojan, dîsa li wê qehwê û di wî quncikê berê de rûniştî bûm ku dostê min hat. Piştî silavê di rex min de rûnişt û li halê min pirsî:

-Çawayî? ma te hîn ji xwe re karek ne dît? ez ne bawerim ji Hacî Bedir pêve kes bibe dermanê derdê te. Carekê xwe biceribîne, ma tiştêkî xisar nakî, mêr be.

-Xisar nîne; lê ne wî nas dikim û ne jî mala wî dizanim.

-Ez jî wî nas nakim; lê gava bixwazî herrî dikarim mala wî ji te re salixdim.

Dirêjîya rojên min li qehwê û gerra nav bajêr vala diçûn. Ma çi dibûn ku ez herrim cem wî camêrî, ma ew jî ne dergehek bû?... Min qîma xwe bi şîreta wî anî. Roja din sibê zû ez gîhandim ber derê Hacî Bedir begê û gote min:

-Fedî meke, ev camêr dikare barê te rake. Di vê tu bi vê baweriyê herrî cem.

Tevî ku bawerîya min ne bi qasî ya dostê min bû, êdî gîhabûm ber derî, divya bû xwe endim paş. Min li derî da, kurdekî ser bi pûşî derî vekir û ez derbasî hundurr kirim. Pîrr neçû, peyayekî girs hat, silav li min kir û got:

-Tu kî yî? ez çi dikarim ji te re bikim?

53

54

Berî nîvşev em gîhan Kellerê. Em 48 mêr tevî diwazde kesên din ango 60 peya xistin fargoneke pirtal. Heya roja din nîvro tirên hat û em gîhandin Edenê, em wek serdînan di ser hev de man. Heya em gîhane Edenê tengiya me dîtîye nayê salixdan. Av nedidan me, nedihîştin kes derkeve derve; ji german û hilma peyan ji asraqên³⁸ fargonê xwîydan di çilkîn. Bi vî halî em berî êvarê gîhan Edenê û berê me dan zîndanê.

Heftê û sê rojan

li Zîndana Edenê

Berî hemî hevalan ez derbasî hewşa zîndanê bûm. Girtiyên wir wek heleqekê di nîvê hewşê de rawestî bûn dixwestin girtiyên nuh bînin. Min bi dengekî bilind silav li wan kir, gelean silava min vegerand. Di nava wan de kale mêrek bi derket û hat ber min pirsî:

-Çend sal hikim dane te?

-Şeş sal tekebend.

Bi gotina min re kalemêr li ser piştê (paşpê) şeş gavan vegeî. Ev tevgera wî ji min re xweş nehat ji ber ku bêhna tirsê jê dihar. Min biken gotê:

-Yê hikim xwarî ez im, ma tu ji bo çi ditirsî?

Bi vê gotina min re peyayekî dirêj, gewr û çûrr ji nav wan derket, hat ez himbêz kirim û ramûsam. Bi zaravayê xelkê Serhedê got:

-Tu mêvanê min î, divê tu hêviya min qebûl bikî.

Bê ku kêsa gotinekê bide min, wek zarrokekî ez di himbêza xwe de girtim birim. Bi sed lavayî min xwe ji himbêza wî xilas kir û digel wî çûm qatê jor oda wî. Ev camêr Husên Hilmî Atîk qaymeqamê qeza Cebaxçûrê û yek ji hevalên Şêx Seîd ku jê re hikmê îdam hatibû dayîn. Ji ber ku di şerrê firansizan de mêraniyeke mezin rave kiribû, jê re daxistin panzde salan. Ew ji çerkesên Kurdistanê bû; lê ji kurdekî pirrtir bi doza kurdîtiyê girti bû. Dikarim bêjim ku, min dersên heskirina welêt ên pêşîn ji wî camêrî hîn kirin.

Du meh û êszde rojan li zîndana Edenê digel Husên Hilmî Atîk mam. Hesen beg kurrê Salih begê Hênê jî tevî wî rûdinişt. Me bi hev re roine geş derbas kirin. Hîngê kurrê pismamê Hesen begê Behrî jî li zîndana Edenê bû, lê ji ber ku nexweş bû biribûn xestexanê, min ew nedît.

38

-Ordiyê em nikarin vegerrînin; lê ji bo te ez qîma xwe tînim ku wî bikin zabitekî jendirman. Serdarê jendirman dostê te ye, ev e ez jê re dinivîsim ku em qîma xwe bi tay'ineke holê tînin.

Hînga Hacî Bedir begê berê xwe da min û pirsî:

-Tu hezdikî bibî zabitê jendirman?

-Erê, ne xeme.

Hînga rabû digel min çû cem serdarê jendirman. Piştî du saeta ez

bûbûm yuzbaşiyekî jendirman! Ev giş bi camêriya Hacî Bedir begê. Min ji Xwedê dixwest ez hinekan ji xelkê wî bibînim û xizmeta wan bikim. Ev e îro hûn ketin destê min”37.

Piştî min çîrroka zabit bihîst, dilê min bi kira Hacî Bedir begê gelekî geş bû. Kirên wî yê çak ewçend pirr bûn ku, me berê xwe kû de dizivirrand, şopa kir û qencîne wî didîtin. Rehma Xwedê lê be.

Mehkûmên me li ser çîmen û dora avê kom kom rûniştî bûn. Min zabit berda û çûm nava wan, min hêvî kir ku bi reva xwe min li pêş camêr fedîkar nekin. Min di wê demê de şopa qencîzaniyê di çavên hemî hevalan de didît. Ma ne bi vê dilçakiyê bû ku kurdan heya îro bi çavên biran li kolîsarên xwe dinhêrîn?!...

Wê rojê em gihan Sewrekê, wê şevê di zîndana wê de man ûsibetirê em birin Rihayê. Zabitê me dê li wir vegerrîya Diyarbekirê. Berî me derbasî zîndanê bikin bi xatirxwaziya ji me qetî. Ji ber ku em destberdayî sipartin jendirmeyên Rihayê, heya ku tiştêkî bê rê di me de ne dîtana wê heya taliya re destberdayî bibirana. Ev qenciya han ewçend ji me re hêja bû ku heya îro ji bîra min naçe. Li Rihayê em birin Bîrecikê û li wir birin Entabê. Koça pêşîn ji çûna me li wir qediya, divya bû ji nû ve em otomobêline din bigirin ku me bigehînin Kellerê rawesteka tirênê. Piştî em panzde rojan li zîndana Entabê man, em birin zîndana Edenê.

Berî em bigehên Kellerê rûya me nîzîkî sînorê Sûriyê bûbû. Şev reş otomobêl ji hev bi dûr ketibûn. Kê ji me bixwasta birreve dikarî jendirmeyê xwe ji çek bike girêde û berê xwe bide Sûriyê. Di navbera Entab û Kellerê de sê zarrokên Cemîlê Çeto digel min siwar bûn. Dema rêya me nîzîkî çiyar bû, gotine min, eger tu qîma xwe bînî, emê birrevin. Wê şevê rev gelekî hêsanî bû; lê ne bawerîya min bi wan hebûn û ne jî bi nefsa min. Em herdu serî gelekî mezin bûn. Ji me re gelek tecrîbe dixwest ku bikarin li ser lingên xwe rawestin. Ji lewre ez razî nebûm û serekî dirêj wan lewm ji min dikirin.

Piştî vê bi du mehan rehmetî Hacî Bedir beg, ji bo serxweşiya apê min hat zîndana Edenê cem min. Min jê re çîrroka zabit got, baş ne dihat bîra wî. Xuyabû qencî bi qelek zabitan kiri bû, nema dizanîn kî ye.

37

Asarq:Bin ban.

56

55

Heyf ku piştî wê bi deh salan Husên Hilmî Atîk hatibû Sûriyê, lê ez ne li wir bûm, firansizan ji bo hin kam ez ji welêt derxistim. Heya ez vegerrîm Sûriyê ew camêr çûbû rehma Xewdê, bê ku careke din wî bibînim.

Sê mehan li
zîndana Qonyê

Dema yek girtî be û wîbibin zîndana Qonyê, bê şivîş ew ji bextê wî yê çak e. Zîndan mezin, û rêzana wê jî gelekî baş bû. Zîndan bixwe du birr bûn: Keleha hundurr, û keleha der, her wekî ew dibêjin. Herçî keleha hundurr ji zîndanên Tirkîyê yê kevintir bû ku ji tu zîndanên din ne çaktir bû. Lê keleha der, gelekî fereh, heye ku jê xweştir û firehtir zîndanek tinebe. Hemî panker³⁹ xwenda û xwedî rûmet di keleha der de rûdinin. Gava em gihabûn wir, hê nuh çend odayên biçûk çêkiri bûn. Jê yek dabûn du axayên Reşûyan yê Haymanê û yek dabûn axayekî Canbegî, ew jî ji Kurdên Haymanê bû. Du ode ji wan hê kes ne ketibûyê û xwestin yekê jê bida min her wekî dê li jêr bêjim. Aweke baş dihat nava zîndanê ku pê erdekî fireh av didan û ew erd di navbera girtiyan de par ve kiribûn. Her girtiyekî goreyî daxwaza xwe tê de keskayî diçand, Herçî kesê panker, dikarî di keleha der de ji xwe re dikankê veke û bi panê xwe mijûl be. Keleha der, ewçend fireh û xweş bû ku mirov xwe tê de girtî ne dizanîn.

Piştî em gîhan zîndana Qonyê bi çend rojan min têlxirafek da Hacî Bedir begê, da li Anqerê bixebite heye ku bikare min û her sê hevalên digel min mayî li wir bide sekinandin. Hevalên me yê mayî hin li Diyarbekirê, hin li Edenê ji me veqetandibûn. Emên mayî jî, dê li Qonyê ji hev veqetandana. Me dixwest ev herçarên mayî li zîndana Qonyê digel hev bimînin. Gava mirîrê zîndanê çav bi nivîsîna min dikeve, gelekî kêfa wî jê re tê û diçîne pêy min. Kêla ez bi diyarî wî ketim, gelekî rûmeta min girt û kêfa xwe ji min re anî. Piştî ku em serekî mijûl bûn û gelek tişt li ser rewşa me zanîn, gote min:

-Ez dibînim gelekî kêfa te ji zîndana me re hatiye. Ev e tu ji Xalê xwe re dinivîsî da bixebite ku te li vir bihêlin. Em midîrê zîndanan jî, tişteki biçûk ji destê me tê, dema em bixazin dikarin girtiyekî kêleke dirêj linik xwe bihêlin. Mafir tu dixwazî li vir bimînî, ezê te bihêlim û odayek biçûk

39

Li zîndana Edenê Hacî Bedir beg tevî pênc-şeş axayên welêt hatibûn dîtin û serxweşiya min. Bedirê kurrê Osman paşa jî digel xwe anîbû. Vê yeka han gelekî ez xeyidandim. Hacî Bedir beg rehmetî tehil bûna min bîra bir. Zûka gote wan: "Gelê axan hûn herrin mêvanxanê, heya behnekê li nik xwarzê bim". Dema ez û wî tenê man min bi gazin gotê:

-Xalo! çawan Bedirê paşê digel xwe aniye? ma tu nizanî ku wî çî bêbavî bi me re kir?

-Belê ez dizanim wî çî kiriye. Lê ne bi we, tenê bi xwe kiriye, divê holê bawer bî. Tevî ku dizanim ew tişteki ji qencyê bîra nabe, dîsa dixwazim bawer bim ku gava yek bixwaze qenc be rê li pêş vekiriye. Hûn mala Heyder axa di rik û neyariya xwe de hişkin. Zeynel (birayê wî ku tevî me hikim bû) ji min re wesiyeta apê te gotibû!.. Xwezî welê nekira û ew bisparta şûrê Xwedê...

-Ma çi xeme ku destê min şûrê Xwedê be!...

-Na min nedixwest holê be; lê apê te rehmetî rêyeke dijwar da ber te. Ez baş dizanim ku gelekî ji te hezdikir, ma nedikarî barê te hinekî siviktir bike?

-Ji bo ku ji min hezdikir, hin kirên hêja sipartin min. Ma ji min pêştir kî wî hebû?

-Bi ya min ba, wê tu bihiştta ji bo rêberiya malbat û eşîrê.

-Rêya han, ji malbat û eşîrê pêştir û hêjatir e. Ji îro bi şûnde rêya me dê ew be.

Dema dît ez naxwazim ji ramana xwe vegerrim, nema çêla wesiyeta apê min anî, em wekî din hinekî nijûl bûn û xatir xwest û çû. Berî çûnê ji min xwest ku her gav rewşa xwe bi nivîsanê jê re bidim zanîn.

Du meh û sêzde rojên ku min linik Husên Hilmî Atîk derbas kirin gelek tişt bi min dane zanîn. Gava ez ji zîndana Edenê bi rê ketim teqez ne ew xortê ku berî 73 rojan hatî wir, heye ku bûbûm peyakî xwedî raman û xweser. Ji zîndana Edenê em birin zîndana Qonyê û ji 48 peyan em deh kes digel hev mabûn. Çar em Mirdêsan, çar kurrên Cemîlê Çeto û du peya Silîvî. Herçî hevalên me yê mayî, li Edenê ji hev belavkirin û her kes şandi bûn cihê wî.

Eger ez ji zîndana Edenê çûm jî dilê min bi husên Hilmî Atîk ve hatibû girêdan. Girêdaneke welê ku, dûrbûnê ne dikarî hez kirina wî ji dilê min derxe, an jê kêmbike. Ji bo cara pêşin bû ku min didît Kurdsitanîkî ne Kurd bi dilpaqijî ji kurdan û Kurdistanê hez dike.

Di demeke welê de ku ew hezkirin bi dana can, an derdana pêşende dibûn mal...

57

Panker: Xwedî sen'et e, pan; sen'et e.

58

Zibêr jî got: "Mafir wan serê min şikand û rûmeta min birin, nema ez peran didim wan. Li ser wê me digel xardiyanan çû nava tiştê wî vello kir. Di nav mitêla wî de me 1000 lîre dît; lê hezarê din me nedît, çû bi avê de.

Bê şivîşk Zibêr dizanî ku kurrên Cemîl dev jê bernadin. Heye ku bikuştana, ji lewre rabû 500 lîre da zabitê jendirman û wî jî ez û her çar kurrên Cemîl di nişka ve ji zîndanê derxistin birin nezaretê. Piştî ku em çar rojan di nezaretê de hiştin, em şevê dest kelepçe kirî birin tirênê û berê me dan cihên me. Li Afyon Qere Hesarê ez ji tirênê derxistim birim nezaretê. Bi rêve min ji jendirmekî zanî serdarê wan kî ye, gelekî dostê apê min bû. Sibetirê min jê re reşbelekek nivîsî, zûka ez ji nezaretê derxistim birim nik xwe, wê êvarê jendirmeyek da min tevî tewsiyekê ji serdarê jendirmeyên Dinizliyê re ez şandim. Dema min xarir jê xwest

gote jendirmeyê ku digel min tê:

-Tu ne ji bo parastinê, lê ji bo xizmeta wî digel xort diçî. Eger ji te ne xweş be, gazinan ji xwe bike.

Piştî tehliya çar rojan di nezareta Qonyê de û roj û şevê bi rêve destgirêdayî, ez bi serbestî û xweşî gîham Denizliyê.

Sal û nîvek li zîndana Denizliyê

Dema ez gîham Denizliyê min tewsiya digel xwe anî da serdarê jendirman. Camêr gelekî rûmeta min girt û zabitek digel min şande nik midîrê zîndanê da ku cihekî baş bide min. Midîrê zîndanê mirovekî jîr û têgeheştî bû. Di jimar 2 ku ji hemî jimarên biçûtir û çaktir bû de cî da min. Jimar 4an hemî Kurd bûn, xwestin ez herim nav wan; lê min dil nekir. Bêtiya di nav Kurdan de nahêle ku mirov di rex wan de rihetiyê bibîne.

Di nava çend rojan de min gelek tişt li ser vê zîndanê hîn kirin. Zorbazî û talankerîya mezin di nav vê zîndanê de dibûn. Kesê ku ew zîndan ne dîtiye nikare tiştên ez dinivîsim bawer bike. Çend me'mûrên ku zîndana di bin çavdariya wan de bû tifaqa xwe kiribûn yek û girtî dişêlandin. Ji bo vê şêlandina han rê û rêzik danîbûn û zîndan ji deh salan de li ser wê rêzana kirêt diçû.

Alîkarê naîb'am, alîkarê serdarê jendirman li wîlayetê, serekê qereqola zîndanê, midîrê zîndanê tev bûbûn şîrîkê vê dîziya han. Her odayek zîndanê dabûn destê dizekî, an mêrkujekî. Her roj girtiyên dihatin li ser odan belav dikirin. Kijan girtiyê nuh bihata zîndanê xwîk jê distandin. Ev xwîk goreyî halê girtî ji deh lîreyên tirkî heya sed lîreyî bû. Girtiyê xwîk

60
bidim te. Eger Anqere ji bo mayîna te ya li vir razî ne be jî em dikarin te neşînin û dê li vir bimînin. Hemberê vê ez tişteki ji te dixwazim.

-Fermû bêje.

-Li nik min girtiyekî Mixribî heye, wî girtî jî Hemiliyek heye û têde lavelav40 ne hêja hene. Nivîsana lê gelekî xweş e, divê tu ji min re jimarekî li ber wê binivîsî.

-Ev tişt gelek hêzaniye, ez bê hember dikarim ji te re bikim.

Zûka gote serxardiyan ku ji min re odayekê ji odayên nuh veqetîne. Lê hevalên min dilê xwe hîştin, ne xwestin ku ez wan berdim. Ji lewre min gote midîr:

-Ez niha naxwazim terka hevalên xwe bikim. Çi gava ew li vir çûn, dê bêne oda ku îro didî min.

Li ser vê yekê min dest pêkir hemîliya wî jê re nivîsî. Di nava du heftan de min xilas kir û dayê.

Heya wê hêngê têkiliya min bi kurrên Cemîlê Çeto re gelekî hindik bû. Bi her awayî em dûrî hev bûn. Lê tişteki bê dilê min, ez bi wan ve girêda bûm, ew jî ku kurd bûn. Ji lewre min xwe li ser wan berpîrsiyar didît.

Dema em gihan zîndana Qonyê tê de hin girtiyên kurd hebûn. Yek ji wan Heyderî bû û digot biraziyê Husên paşayê Kor e. Ew xort gelekî dihat nik kurrên Cemîlê Çeto. Rojekê min got Felemezê Cemîl: "Bira, dibînim ev xort hergav li ser cihê we ye. Ez di çavên wî de neqencyê dibînim. Eger hûn bi ya min bikin ewqas rû medîne".

Felemez xwe pirr xeyidand, ji ber ku ew xort pismamê jina wî bû, yanê keça Husên Paşa jina Felemez bû. Ji lewre got: "Her roj bi dehan kes tên cem te, em ji te re çavnebariya nakin; lê ev xort tenê tê cem min çavên te bar nabin".

Çiqas min xwest dilê wî xweş bikim, xwe pirrtir xeyidand. Min dev jê berda û nema guh dayê. Çar roj bi nav neketin, wî xortî du hezar lîreyên kurrên Cemîl ji sendoqa wan dizî. Hînga Felemez hat cem min û alîkariya min xwest. Bê ku gotinên wî yên sar bidim ber çavên wî, min xwe xist nav gelşa wan. Berê min haya midîr kir û xort girtin kirin cihekî pîs û lê zor kirin. Ji aliyê din, min axayên Kurdên Haymanê berdan gewriya wî. Piştî ku wan jî pê xistin piştî wî got wî birine û wê bide, tenê sed lîre jê xwariye. Min gote, ne xeme, bila ên mayî bide em giliyê wî nakin. Li ser vê yekê min gote midîr xort berdan û ez jî hatim min haya kurrên Cemîl kir ku xwe tev nedîn. Lê cihê ku şîreta min bigirin, dirêjî xort kirin, (eger ez ne şaş bim navê xort Zibêr bû) lê dan û serê wî şikandin.

40

Lavelav: ji lavekirinê tê, di'a.

59

Vê yekê di nava du sê rojan de gelek xuyî derd li dora min gihandin hev. Bi şev min ji xwe re qanûn dixwend û bi roj îstî' da dinivîsîn û heqê pola ji kîsê xwe dida. Nivîsandina îstîd'ayên belaş, raste gelek camêr li dora min civandin; lê baweriya wan bi min nedihat ku dê bikarim bi kêrî wan bêm. Di nava meha pêşîn bi çend îstîd'ayên ku min ji bo dozine biçûk nivîsî bûn bi kêr hatin. Li ser vê baweriya xwedîdozan bi min xurt bû, û ji dil xwe sipartine min. Hînga min danîna pol ji kîsê xwe rakir, çî kesê bixwasta îstîd'ayê linik min binivîse polê xwe tanîn, tenê nivîsan belaş bû. Dema min heqê pol da ser xuyîdoza, çêtir baweriya wan bi min hat û li dora min civîn. Holê, bi vî awayî, ez bi kêrî gelek reben û belengazan dihatim û roj bi roj çêtir çavên min vedibûn. Bi ser van de eger rojekê ez hewce bibama bi bihayê îstîd'an min dikarî xwe baş bi xwedîkim.

Ji Kurdên ku surgûnê Denizliyê bûbûn, bi navê Seîdê Vartoyî xortek hebû ku li nik Walî û di nava mala wî de dixebitîn. Li ser destê Seîd Vartoyî Walî ez nasîbûm, her hal çû bû jêre salixa min dabû. Tevî ku Walî ez nedîtibûm, tenê li ser salixdana Seîd gelekî bendewarî ji min re rave kir. Gelek caran hin rojname digel Seîd ji min re dişandin. Gotibû

Seîd:’ Gava Osman hewceyî tiştêkî dibe, bila zû haya min bike. Divê xwe ji tu gotin û daxwazan nede alî”. Ev Walî bi navê Xalid beg Kurdek bû; lê nedixwest kesek kurditiya wî bizane. Nasîna di navbera min û Walî de gelekî pêşde çû. Heya hin caran rojname digel kurrê xwe Elî dişandin dergehê zîndanê.

A xweştir ev bû ez piştî hemî Kurdên surgûn çûbûm Denizliyê û tenê ji min re Kurd Osman digotin. Çi gava giliyekî reben heba, an dozek wan biçûya mehkemê dihatin cem min, bawer bûn ku dê bi kêrî wan bêm. Na gava min nikariba bi kêrî wan bêm, teqez min rû ji wan nediguhart û piştî xwe nedida wan. Ez di vî halî de bûm ku rojekê têlxirafek ji Hacî Bedir begê hat, dibêje:”Ji bo civandina te, Zeynel û Necmedîn li zîdana Mêrsînê wezaretê miwafeqet kir, xwe ji bona hatinê karke”.

Tevî ku mala Hacî Bedir begê li Mêrsînê bû min dizanî li wir dê gelek bi rûmet bim, min nedixwest ji zîdana Denizliyê herrim. Ji alîkî, di nava şeş-heft mehan de min dora xwe nasîbû û xwe dabû naskirin. Eger biçûma zîdana Mêrsînê dê bi rûmeta Hacî Bedir begê bijiyama; lê li Denizliyê rûmeta ku min ji xwe re çar kiribû. Tevî vê min nedikarî bêjim ku ez naçi, tê de nankorî û qencînebîrî hebû. Lê Felekê hezkir ku ez bê hemdê xwe neçim zîdana Mêrsînê û li ya Denizliyê bimînim, û gelek west û tehliyan bibînim. Ma bê west û tehlî, derd û kul kînga em jînê dinasin û çawan têne pehtin.

62

nedana, di bin daran de diperritandin, ne dikarî gilî jî bike, ji ber ku rêya gilî li pêş wî digirtin. Na gava gilî bigihaştî derve, alîkarê naîb’am dihat, dipirsîn û dawî xweyî gilî derewîn derdixistin û didan mehkemê. Bi vî awayî kesî nedikarî giliyê wan bike.

Herçî kara ku ji wê koma dizan re dihat rojê di navbera 150-200lîre de bû, di nava hev de parve dikirin. Her roj di navbera 5-10girtiyên de dihatin zîndanê. Her yekî ji wan êvarê xwîka xwe dida, sibê serekên odan para xwe jê hiltanîn û yê mayî didan midîr û serekê qereqola zîndanê. Wan jî nivî ji xwe re digirt û nivê mayî didan serekên xwe.

Ji vê pê ve girtî berdidan diçûn malên xwe û paşê vedigerrîn. Li ser vê jî gelekî pere distandin. Ereq, giya, afyon derbasî zîndanê dibûn û bi bihakî bilind dihat firotin. Bi ser van kiran hemiyan de eşkere bi cûz41 dilîstin ku kara lîstikê digeha serekên odan. Ev tiştên han hin kirên bê rê bûn ku di zîdana Denizliyê de eşkere, bê perwa li pêş çavên me dibûn.

Min têkiliya xwe ji tiştêkî netanî û digel kesî nedipeyivîm. Ji ber ku bînbaşiyê jendirman ez şandibûm nik midîr, kes têkilî min ne bûbû û min jî nedixwest têkilî kesî bibim.

Dirêjiya rojên xwe bi xwendin û gerrê derbas dikir. Heya di gerrê de jî ez digel kesî ne dimeşîm. Her kes, Kurd, Tirk, midîr, xardiyan hemî ji min xweş bûn û ji qenciya min xeber didan.

Di vê navê de min ji xwe re kirina tiştêkî xweş dît û bê dudilî dest pê kir ku ew jî: di şixulê girtiyan xeber dan û bi çîrroka wan mijûl bûn. Kireke holê, dikarî zanîna min pirrtir bike û çavên min çêtir veke. Ma jîn hemî ne ji tevayîya tecribane? kesê bi derd û êşên xelkê re benddewar bibûya di nizîk ve ew dinasîn. Ma min çi dixwest ? Ji zanîn û nasîna xelkê pêve ne tiştêk. Ji bo cara pêşîn, bi serê xwe min dikirî û têkilî derd û êşên xelkê bikim û jê hin tişt hîn bibim.

Piştî ku min qîma xwe bi kireke holê anî, kesî qîma xwe bi zanîna min netanîn ku doza xwe ji min re salixdin û çîrroka xwe ji bo min bêjin û pişta xwe bidin zanîn û alîkariya min. Li wir gelek mirov hebûn ku ji ber tinebûna peran, an bîr nebirinê, doza⁴² xwe nedispartin abûkatan. Min dikarî di van celeb mirovan de kesên ku alîkariyê ji min bixwazin bibînin. Ji lewre, berê ji bo ez bikarim wan berve xwe bikişînim, min ji xwe re dusê kitêbên qanûnê pêk anîn, wek:qanûn ceza, usul mihakimat cezaiye, qanûn medenî. Paşê min di nava girtiyan de da zanîn ku kî îstîd'akê linik min binivîse ezê heqê pûl ji kîsê xwe bidim.

41

42

Cûz: Qumar.

Doz: Dawa, qeziye.

61

jimar 2 an nav tirkan, qe ne ez û Kurd dê ji hev xweş bimana. Ma ne berê Kurdan gotiye:”Dûro bi nûro”. Min ev gotina hêja ji bîra kir û cezayê wê ji bîra kirinê zêde zêde da....

Min bi nameyekê sebebên ku pê ez neşandime Mêrsînê ji Hacî Bedir begê re nivîsî û di dawiyê de gotê:’Min ji hewa Denizliyê hez kir, ev bûn çend meh min dora xwe nasî, nemahezdkim jê dûrkevîm. Ji min re xweş tê ku hepsa xwe li vir biborim”.

A rast, tiştê ku çûna zîndana Mêrsînê ji min re nexweş rave dikir ew bû ku min nedixwest digel pismamê xwe Necmedîn di zîndanekê de bimînim. Çend mehên ku me digel hev derbas kiribûn em herdu jî kiz kiribûn. Raman û baweriyên me gelekî dûrî hev bûn. Ji lewre em dawî bi xeyd ji hev dûr ketibûn. Ma hewce bû ku careke din xwe nîzîkî hevkin? Ji nûve xwe cerribandin ne kireke di cihê xwe de bû.

Du Bendî

Gava ez çûm ode jimar 4 ya ku Kurd tê de bûn, bê serek bû. Koma wan ku nîzîkî 60 peyayî bû ji êrdimên⁴³ Kurdistanê ên têvel⁴⁴ gihabûn hev; ku di navbera wan de bi tu awayî yekîtî tine bû, ji xeynî zimanê ku pê dipeyivîm. Ji wan nîzîka sî peyayî ji Mêrdînê bûn, du sê rîspiyên wan hebûn; lê Birahîmê Hacî Yaqûb pêşiya wan dihat. Zaza, pênc ji Hênê û sê- çar peya ji Pîranê bûn, di nav wan de Şêx Emînê kurrê Şêx Qasim

pêşiya wan dihat zanîn. Reşkotan heft peya, Mela Edillayê Bişêriyê tev li pê Bihadînê kurrê Şêxê Zîlan diçûn. Emer axa lawê Hisam ji mala axayê Sor wekî min bi tenê bû, kes ji welatê wî pê re tine bû. Vê koma hana têvel ji xwe re mezinek nedinasîn û rihê êrdimî di canê wan de bi awakî ecêb cih girti bû. Çiqas ku bi dev digotin, ew Kurdin , mirov nikare bêje, di nava wan de girêkeke gelparêzî hebû.

Kurdên di zîndana Denizliyê de, bi vê rewşê bûn ku ez çûm nava wan, û min xwest digel wan bimînim. midîrê zîndanê jî çûna min a nav Kurdan baş dîtibû. Ew bawer bû ku, bi çûna min, ew koma serberdayî ji xwe re seriyekî dibîne. Heyhat ku wê komê tu serî nedixwestin, her gav bê serî û şerpeze mabûn, dixwestin her û her welê bimînin. Bi qasî du sê emhan me bi xweşî derbas kir. Tirkan nedikarîn bela xwe di me bidin. Di vê navberê de midîrê zîndanê jî hat guhartin. Li şûna mirovekî jîr, mirovekî

43

44

Êrdim: menteqe.

Têvel: mixtelîf, ne wek hev, cihê cihê.

64

Piştî gîhana têlxirafa Hacî Bedir begê bi du rojan ji min re gotin ku dê sibetirê berî birbangê min bi rêxin bişînin Mêrsînê û divê ez xwe pêk bînim. Gava Kurdên di zîndanê de dîtin ez diçim û ji min re şevê maye, hatin ji min xwestin ez şeva dawiyê digel wan biborim. A rast ez bi vê bendewariya han dilxweş bûm û min pirtalên xwe rakirin oda wan.

Wê şevê heya sibê em ranezan û her li ser rewşa wan dipeyivîn. Şêx Emînê kurrê Şêx Qasim di nav peyvê de got:

-Berî tu werî bi demekê du xort bi navên Necat û Kazim ji pisaxayên Merdînê li vir bûn. Heya ew di nav me de bûn, Tirkan nedikarîn bela xwe di me bidin. Piştî ew çûn hinekî em êşandin. Dema tu hatî, tevî tu ne li nav me bû, hinekî xwe li ser me dan alî. Ez ditirsim gava tu herrî, dîsa bela xwe di me bidin. Tu baş dizanî ku kesî ji me bikare wek camêran giliyekî bike, an têlxirafekê binivîse tine. Ma gava qewimî em çi dikarin li pêş wan bikin?.

Min bi dilpaqijî gotê:

-We çi divê? Eger hûn dixwazin ezê ji we re du sê têlxirafan binivîsim û tê de hemî kirên wan bidim ber çavan. Eger rojekê bela xwe di we dan, hûn dikarin wan têlxirafan bidin, ez bawerim ku serêwan pê bê şikênandin.

Gava min dît kêfa xwe ji gotinên min re anîn, min ji wan re çar sûretê têlxirafan û da wan. Di têlxirafan de, çawan serekên odan tevî alîkarên xwe girtiyên nuh dişêlînin û xwîkê ji wan distînin û çawan rêya gilî li pêş wan dadidin. Midîrê zîndanê, naîb'am, serekê qerxolê û zabitê jendirman çawa para xwe ji wan peran distînin û guhên xwe li giliyê sitembaran

digirin bi ser û ber min nivîsîn û dan destê Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqûb ku linik xwe veşêrin heya roja wan tê.

Heya birbangê em rûniştin, jendirmeyê ku digel min bihata Mêrsînê nehat ez nebirim tirênê. Pirr neçû dengê tûtika tirênê hat û bi rê ket. Mana xwe ez wê rojê nediçûm, min jî serê xwe danî û nivistim. Paşê min ji serekê qerexolê zanî ku raporek derheqê min de li nik yuzbaşiyê jendirman bûye. Bi şev dema tê teftîşa qerexolê ewraqa min li ser masê dibîne û raporra ku li nik wî tê bîrê, dibêje serekê qerexolê vî mehkûmî meşînin derheqê wî de raporek heye. Ewraqên min jî digel xwe dibe û li ser raporra ku li nik wî ye ji wezaretê re dinivîse. Piştî çend rojan bersiv tê ku min neşînin Mêrsînê. Holê, li ser daxwaza zabîte ku girtî dişêlandin ez ji rêya xwe mam; lê min nedizanîn ka ev neçûn ji bo kara kê û xisara kê bû.

Gava sibetirê ez ne birim Mêrsînê, Kurdan nehişt ku ez vegerrim ode jimar 2, û digel wan li jimar 4an mam. Xwezî ez careke din vegerrîma
63

Çend roj neçû, her wekî me li jor gotiye pêşiyê xuya kir. Ji gotinên Şêx Emîn xuya bûn ku gelek tişt dane ber çavên xwe. Her tişt dihate bîra min, tenê nedihat bîra min ku Şêx Emîn sûretê têlxirafan bide destê midîr û serekên odan. Sibetirê gava midîr gazî min, ez çûm; Şêx Emîn ji Emer axayê Şernexî pêve hemî Kurd li serê xwe civandi bûn û goti bû wan:

-Osman mirovekî bi serê xwe ye ji welatê wî kesek digel nîne, tevî wê yekê dixwaze bi zor xwe li serê me bike mezin! Eger me mezinatiya her kesî qebûl bikira em ne dihatin vir. Tevî ku me jê re gotibû, bi navê me meçe cem midîr, vaye dîsa çû! ma hûn çi dibêjin?

Hemiyân bi devekî gotibû;

-Em naxwazin; lê em çi dikarin bikin? Midîr kêfa xwe jê re tîne û destê wî digire.

Şêx Emîn bi bawerî gotibû:

-Ez dizanim çawan bavêjim navbera wî û midîr, tenê dixwazim hûn kes xwe nedin aliyê wî.

Hemiyân bi hev re gotibû:

-Em kes xwe nadin aliyê wî, destê me bi te re ye.

Piştî ez li nik midîr vegerrîm Emer axayê Şernexî haya min ji kir û tevdîra Şêx Emîn kir. Min dît hemî bi pirrûzin, rik xeyd ji rûyê wan dibare.

Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqub hinekî digel hev peyivîn û paşê derketin der. Ji rewşa wan xuya bû ku dixwazin berve neyariyê gaveke xurt bavêjin. Min peyayê xwe Xikê Hesenî xiste pey wan, ka çi dikin, çi dibêjin û digel kê dipeyivin.

Piştî hinekî Xikê hat û bi guhê min de got:

-Herdu çûn pêşiya ode jimar 7 û digel serekê odê hinekî mijûl bûn.

Paşê hemî serekên odan li wir gîhan ser hev, hin kaxiz di dest hev de digerrandin û dixwendin paşê dudiyar ji serekên odan ew kaxiz birin ber bi oda midîr çûn. ŞêxEmîn û Birahîm ev e tîn vir.

Tu nema herdu hatin. Ji rûyê wan xuya bû ku gunehkariyek kirine. Nema dikarin berve min binêrrin. Hînga min her tişt bîra bir, min zanî ku sûretê têlxirafan gîhandin destê midîr û serekên odan, heya hemiyar ji min re bikin neyar. Bîstek neçû, min dît serekê qerexolê hat gote min:

-Divê tu nivîna xwe bibî ode jimar 7 an, paşê emê binhêrrin, ka çi bi te bikin.

Gotin wek kufîna mar ji devê wî derdiket. Tiştêkî mezin dabûn ber dilê xwe; Lê min nedizanîn ka ezê çi bikim. Bêdeng min nivîna xwe şand ode jimar 7an û bi xwe jî li pey nivînan çûm wir.

Hemiyar bi çavine neyar limin dinhêrrîn. Min dizanî ku wê bela xwe di min bidin; lê min nedizanî ka dê çawan ji destê wan bifilitim. Wê şevê

66
ehmeq û nezan rûnişt. midîrê nuh berê qumsêrê polîs bûye û ji pêşve çûna emir ji wezîfê derxistine, paşê çawan bûye, anîne kirine midîrê zîndanê. Ji ber ku midîrê nuh nezan û gêj bû zabitê jendirman destê xwe xisti bû nava zîndanê û her wekî dixwest pê dilîst.

Di vê demê de em Kurd di nava zîndanê de bûbûn qiwetekê ku girtiyên Tirk nediwêrîn bela xwe tê bidin. Lê vê yekê pîrr dom nekir, Şêx Emîn dest avête benê gellaciyê û hejand. Edata wî, xwe nîzîkî tiştêkî nedikir, ji dûrve av şêlû dikir, heval berra hev didan û ji alîkî ve lê temaşe dikir.

Bê ku di navbera min û kesî de dilmayîn hebe, hew min dît di nava oda me Kurdan de bêhna dubendiyê tê. Ji gelek devan bi hev re dihat bihîstin: "Ji bo çi mirovekî bi serê xwe were bibe serekê odê?". Gava ev gotin ketin guhên min, bê ku demê ji xwe biborim, min gazî Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqûb kir û gote wan: "Ez ji bo serekîtiya odê nehatime nava we. Eger midîrê zîndanê rûmeta min digire ne ji bo serekîtiyê; lê ji bo ku di girtina defteran de alîkariya wî dikim. Herçî serekîtiya odê, we xwest. Min jî qîma xwe pê anî; na gava hûn naxwazin, ez bi xwe jê ava me. Kî ji we dibe serek, ez qîma xwe pê tînim".

Şêx Emîn bi awakî ku rik jê dibare got: "Ji xwe em qebûl nakin tu serekê odê bî. Bi ser de em qebûl nakin tu herrî nik midîr jî".

Min bi zarkî nerm lê vegerand û got: "Şêxê delal! çûna cem midîr têkiliya we pê nîne. Ew dişîne pê min, ez diçim jê re defterên wî saz dikim".

Bê fihêt Şêx Emîn ser rûyê xwe vevirand⁴⁵, her wekî hîn bûbû bê tevlokî ne dibûn. Her carê rika xwe dixiste yekî, bi zimandirêjî wî dikir û hemî xelkê odê li ser dihêvotin⁴⁶, heya hemî jê re dikirin dijmin, diçû jê re dibû dost û dirêjî yekî din dikir. Ji ber ku min ev sincî⁴⁷ tê de nasî bû min

li gotina wî venegerrand.

Berî wê bi çend rojan, bê sebeb dirêjî Emer axayê Şernexî kiri bû. Min berê di nava xwe û wî de, paşê li pêş hemiyar gotê ku: "Ev kira wî ne raste". Gava min dît guh nade gotina min, min gotê: "Ez di vê kira te de ji gellacyê pêve tiştêkî nabînim. Ji peyaki wekte re ez vê yekê rast nabînim".

Raste hîngê dengê xwe nekir; lê qet ne dihat bîra min ku wê di bin ve şerrê min bike û bikare rihekî êrdimî têxe nava Kurdên girtî.

Vêvirand: keşif kir, vevirî: mekşûf.

Hêvotin: Tehrîk, teşwîq.

47Sincî: Exlaq.

45

46

65

bêkêr hebû ku midîr tiştêkî ji diravê şêlandina girtiyan nedidanê. Berî wê çend caran ji min re gotibû ku: Çar zarokên wî hene, mehiya wî hindike têra wan nake. Midîr ji diravê xwîkê û şêlandinê dide hevalên wî û nade wî. Nizane çi bike!...

Hîngê ez di dilê xwe de bi qelsî û pîsiya wî kenîya bûm. Lê niha heye ku bikarim jê destkewtî⁴⁸ bibim.

Roja sisiyan ez leqayî Ehmed hatim, min di çavên wî de dilovanî didît. Nobedar hinekî ji min bi dûr ketin, ji ber ku ne bawer bûn xardiyanek alî min bike. Dema min kêsa peyvê dît, bê tirs min gotê:

-Va ye tu dibînî dora şêlandina min jî hat. Tu çawan dibînî ku ez 25 lîreyan bidim te, tu jî nivîseke biçûk bigehînî Walî Xalid begê.

Berê bi tirs li dora xwe nihêrrî, paşê herwekî tiştêkî xwe li erdê bibîne bi rûyekî geş got:

-Tu dizanî ew çi qas neheqiyê li min dikin û tiştêkî nadin min. Ma çi dibe gava ez nameyeke te bibim ji Walî re? Bila kes nizanibe, ezê bibim. Ez dizanim tu min ji bîra nakî.

Min dilê wî rihet kir ku ez nahêlim kes ya di navbera min û wî da bizane. Qelem û kaxit linik min tine bû, wî çû ji min re anî û bi dizî da min. Divya bû bi şev di avrêjê de binivîsim, heya nobedar nebînin. Wê şevê min kêsa nivîsîna nameyek kurt di avrêjê de dît û nivîsî. Ehmedê xardiyan hat û name bir ku bi destê xwe bide destê Walî.

Serêvarê nava zîndanê lihev ket. Midîr, xardiyan, jendirme, serekê odan tev wek darên ku bahoz pê bilîze, bêhemd radihêjîn. Tevgerreke ecêb hebû, serekê ode jimar 7 hat cem min. Bi îşaretekê herdu nobedar ji min bi dûr xistin. Bi dengekî nerm gotê min:

-Nivîna xwe bibe nav Kurdan ji bîra meke ku eger ne ji min ba wê tu bikuştana. Divê tu qenciya min jibîra nekî.

Gotin bi zor ji nava lêvên wî derdiketin. Tirseke mezin di çavên wî de diyar bû. Min zanî ku tîra min cihê xwe girtiye, ji lewre min lê vegerrand û gotê:

-Ji bo wê qenciya te, ez naxwazim ji vê odê herrim, divê nivîna min li vir be.

Hîn gotin ji devê me neqediya bû ku dergehê zîndanê vebû û 30-40-jendirme çek bi dest, li pey wan bînbaşî Fehmî û li pey wî naîb'amê mezin ketin hundur. Midîr piştî hemiyar hat, reng jê zer bûbû, durvê wî wek harê ku xaliyê bi ser de bêjîng bikî. Hemiyar li nîveka hewşa

48
Destkewtî: Mistefîd, yê ku xêrê jê dibîne.

68

hemî serekên odan hatin ode jimar 7 û rû bi rû ev gotin yekî wan gote min:

-Tiştê ku te li ser me û midîr û yuzbaşî û naîb'am nivîsî ketin destê me. Ji îro de bizane ku emê te bi kêran perçe bikin. Te çar sed lîre li nik midîr hene, divê tu hercarê pêncî lîreyî bînî bidî me. Paşê heye ku bikarî bi dayîna perene pîr canê xwe bikirrî. Tenê divê bizanî ku ji îro bi şûnde tu di nava zîndanê de girtîyî. Bê haya me xwe tevdan mirinê ji te re tîne.

Ez tirsîya bûm, ku wê şevê bela xwe di min bidin. Mafir çavê wan ji sitandina perane, teqez dê kêsê bibînim û derba xwe bihingêvim. Ji lewre min got:

-Başe, her wekî hûn dixwazin.

Rabûm berîkên min û her du çenteyên min vello kirin. Çiqas pere, qelem, kaxiz û defter li nik min hebûn birin. Du nobedarên hişyar danîne ser min heya digel kesî nepeyivim.

Sibê zû dema ji xew rabûm, herdu nobedarên min hişyar û li ber serê min rûniştî bûn. Herdûyan ji min re dan zanî ku divê ez digel kesî nepeyivim, na gava peyivîm heqê wan heye ku bi kêran li min xînin. Kûde diçûm herdu digel min dihatin, girtî jî hemî ji min bi dûr diketin, wek mirovekî ku nexweşî pê re çêbûbe, ditirsîn ku xwe nîzîkî min bikin. Herçî girtiyên Kurd, heye ku bi du sê peyan ev kir nexweş hati bû; lê herçiyên mayî ketina min a nav lepên tirkan ji xwe re serdestî dizanîn.

Xardiyanan jî ev hesara han didîtin û deng nedikirin. Heye ku bi vê ketina min dilxweş bûn. Bê şivîşk pereyên ku ji min bihatana sitandin wê tiştê bigehêsta destên wan jî. Berî nîvro ez şandim nik midîr ku ji pereyên xwe pêncî lîreyî ji wan re bînim. Gava çûm nik wî rûyê xwe tehl girtibû û li çavên min ne nihêrî. Min pêncî lîre xwest bê gotin da min û vîtik ji min sitand, berî bi rêkevim min gotê:

-Tu dizanî rewşa ku ez ketimê, bê raman bi karanî tu li pey hin mehkûmên ehmeq diçî. Dawî tuyê berpirsiyariya hemî kirên wan bikêşî.

-Ez ne hewceyî şîretê te me. Yê ku şerrê eşqiyarbike, wê bikeve nav

lepên wan. Te bi destê xwe gorra xwe kola û rêya giliyê me kirinê li pêş girtiyan vekir. Niha jî herre cezayê ehmeqiya xwe bide.

-Başê emê bibînin ka ehmeq kî bûye....

Min gotê, bê ku li bende dayîna bersiva wî bimînim ji îdarê derketim. Pereyên ku min ji midîr sitandin hemî ji min birin. Xwarin jî wan didane min, her wekî dixwestin min dixwar. Wê rojê kêş neket min ku digel kesî bipeyivim. Nobedarên min gelekî hişyar bûn. Nedihîştin ku ez nîzîkî Kurdan bibim, an kes ji wan nîzîkî min bibe. Hercî xardiyar min dikarî digel wan serbest bipeyivim. Di nava xardiyanan de bi navê Ehmed yekî

67

û alîkarên wan. Dema dîtin min çêla wan nekir Şêx Emîn di ber xwe de bi dengekî nizim got:

-A rast me derheqê te de pîsî kir, çi bikî heqê te heye.

Min lê venegerrand, piştî xwe dayê û jê bi dûrketim. Mirovekî wek wî ji gotinê şerm nedikir.

Sibetirê naîb'am hat tehqîqatê. Pirrtirî bîst şahidan min anîn ber miheqîq. Gava rastî holê jê re eşkere bû, gote min:

-Tucaran min bîra nedibir ku di bin guhên me de gunehkariyên holê dibin. Ji bo em bikarin tiştêkî hêja bikin, ez hewceyî selahiyeteke firehtir im. Du digel walî peyivîm, îro jî dê herim nik wî û li ser vê yekê mijûl bim. Ez bawerim ku dê tiştine baş bibin.

Sê çar roj bi ser de çûn, serekên odan zencîrbend, midîr û jendirme destgirêdayî nikarin xwe tevdin. Serêvarekê katibê midîr gazî min kir û got:

-Naîb'am ez jî xwestim tehqîqatê. Min her tişt jê re got. Tu dizanî destê min di van kiran de ne bû. Wan pere dixwarin, ji bo çi ezê wîcdana xwe qirêj bikim, Sibê dîsa naîb'am tê zîndanê, xuyaye dê tiştêkî mezin bike.

Min guh neda gotina wî. Heye ku gava dît her tişt eşkere bû, dixwaze xwe jê dûrxe. Sibetirê naîb'am hat li pêş midîr gote min:

-Bê van kesên zencîrbend çiqas mirovên ne baş hene navên wan bide min. Em dixwazin zîndanê ji neqencan paqij bikin.

Min jê re şêst navî din da ew lîste da destê midîr û gotê:

-Niha dosya van û kesên zencîrbend hazir bikin. Sibê bi şefeqê re divê bi tirênê herin Aydîn û Izmîrê. Paşê vegerrî ser min û got:

-Divê tu alîkariya min bikî da em nehêlin li vê zîndanê kes bête şêlandin, cûz bête lîstin, giya û ereq bête vexwarin û girtî bêne lêdan. Çi gava tiştêk ji van bû zûka haya min bike.

Bi vî awayî zîndan ji min re hate sipartin. Herçiya min bixwasta dibû, kesî ne dikarî bikeve pêşiya kir û gotinên min.

Bê şik Kurdên me yên ku xirabiya min kiribûn hêviya neqencyê ji min dikirin; lê min hêviya wan a neqencyê kuşt. Careke din, her wekî tiştêk

neketibe navbera me,min nivîna xwe bir nava Kurdan û digel wan rûniştim. Gava ez vegerrîm nava wan, hinekan xwestin kêmasiyên xwe bêjin; lê min rê neda wan û bi van du sê gotinan perda ji bîrakirinê bi ser wê rewşa kirêt û bêbav de berda:

-Divyabû ev tişt hemî nebin; lê şaşiya hinekan ji me ew xeyd çar kir. Ez bawerim ku dîsa tiştê nebûye. Min bi xwe ew rewşa kirêt ji bîra kir, divê kes çêla wê neke.

70

zîndanê wek heleqekê cih girtin û gazî min kirin. Naîb'am holê dest bi pirsan kir:

-Kurd Osman! te ev name ji Walî beg re nivîsiye?

-Erê ezbenî, min nivîsî.

-Tu dibêjî, jîna te di xeterê de ye, ma ew gotin rast bû?

-Erê, di nava min û mirinê de tiştê nema bû. Her gav ne dûr bû ku ez bême kuştin.

-Kî ne yê ku dixwazin te bikujin?

-Hinek dixwazin min bidin kuştin û hinek jî dixwazin min bikujin, tu navê kîjan birrî ji nav dixwazî?

-Navê herdu birran.

-Ên ku xwestin min bidin kuştin ev in:Naîb'amê alîkar, yuzbaşîyê jendirman, serekê qerexolê û midîrê zîndanê. Yê ku xwestin min bikujin: serekên odan tev alîkarên xwe.

-Sebeb?

-Sebeb, berî du sê mehan, gava xwestin min li vê zîndanê rakin zîndana Mêrsînê min sûretê sê têlxirafan nivîsî da Şêx Emîn. Heya rojna xwestin wan biêşînin da wan têlxirafan bidin û gilî bikin. Paşê xeyd kete navbera min û Şêx Emîn, wî jî sûretê ku min jê re nivîsî bûn dane destê midîrê zîndanê û şîrîkên wî. Naxwazin dizî û rezîliyên wan bêne der, ji lewre divê ez tine bim.

-Dizî û rezîliyên wan dikarî bi ser û ber bêjî min?

-Hergav dikarim bêjim û hemî gotinên xwe bi şahidan îsbat bikim; lê bi şertê ku tu niha ferman bikî bila serekên odan tevî alîkarên wan zencîrbend bikin û têxin oda binerd. Hînga dikarî her tiştî bizanî.

-Dikarî navê wan bidî min?.

Min jê re bîst û du nav dan. Hîn em li ser lingan rawestîbûn ku lingên wan xistin zîncîran û daxistin oda bin'erd.

Paşê vegerrî ser midîr û gotê:

-Ji niha bi şûnde, heya pirsîn diqede, bê haya min destê xwe nikarî bidî girtiyekî. Gava bikî mala xwe xerab dikî, te bihîst?

Hînga bi rûyekî geş gote min:

-Goreyî dibînim gelekî tu westandine, îro vehêse, dê sibê bêne tehqîqatê. Dikarî bawer bî ku dê heqî derkeve derve û serê gunehkaran

bişkê.

Piştî van gotinan digel bînbaşî û jendirman çû û zîndan di nav tirseke mezin de hişt.

Gava lingê serekên odan zencîr kirin, şêx Emîn tevî Birahîmê Hacî Yaqûb gelekî tirsîyan ku ez navên wan têxim nava navên serekên odan

hevalên xwe re berda û çûm mêvanxanê. Berî her tiştî ji xanî re raxer⁴⁹ divya bû ku li nik min tine bû. Paşê min ne dixwest li taxa Ermenîyan rûnim.

Piştî ku neh-deh rojan li mêvanxanê mam, yekî diranker xaniyê xwe tevî raxer ji bo şeş mehan belaş da min. A rast xelkê Denizliyê gelekî xerîbdost bûn. Ev diranker ji du caran pêve ez nedîtibûm. Gava zanî ku ez li odeke raxistî digirim, wek dostekî kevin gote min:

-Min xaniyek li Aydîn heye. Hergav biharê diçim wir nîzîkî mala xezûrê xwe şeş mehan derbas dikim. Tu dibînî di vê de minetek nîne. Gava tu bixwazî tê de rûnî, bê şik qencyê bi min dikî. Berî hatina min eger vedigerrî welatê xwe kilîtan bide filankes (navê berberêkî da min).

Xanî du ode tevî raxer, nivîn û firaqên xwe bûn. Tevî sipasan min qenciya diranker qebûl kir û tê de rûniştim. Her roj berî roava bi çend deqîqan em tev li taxa Ermenîyan dicivîn ser hev. Ji alî daîreya polîs yek dihat navên me dixwendin ka kî ji me windaye. Ji hinekên ku desteng dibûn re me xebat çar dikir. Heya hinek ji wan bi haya midîrê polîs diçûn li gundan dixebitîn.

Rojekê li mala walî min midîrê polîs dît. Bi navê Şakir beg yekî Kurd bû. Wî jî wek walî bi Kurdî nedizana; lê situxwarî li Kurdan dikir. Piştî min Şakir beg nasî, hemî karê me ku diket aliyê polîs bê west diqedîn.

Em Kurdên li bajêr her roj diçûn civana polîs, çend yekên li gundan, li heftê carekê dihatin. Çawa deftera polîs hebû, min jî defterek bi navê Kurdên sirgûn girtibû. Min cih, xebat û tevgerrên wan tê de dinivîsîn. Gava ji kurdan yek xuya nebûya ji min dihate pirsîn. Ji lewre ez agahê hemîkir û tevgerra Kurdan bûm.

Bêbextî

Bi derketina ji zîndanê min bawer dikir, ya ku di navbera min û Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqûb de bi carekê mir û qediya. Dîsa ez bawer bûm ku rika di dilê wan herdu camêran de nava di warên zîndanê tijî dikir; lê dema derketin derve û erdê fireh û bê sînor, ew rik dê di firehiya derve de windabe. Paşê min şaşiya xwe nasî, sîngên ku rikê dihewînin çiqas erdê li xwe fireh dibînin, rika xwe ewçend mezin dikin û kêman ew rik bê gorî⁵⁰ diçin.

49

50

Raxer:Tiştê ku li malan tête raxistin.

Gorî: Qurban, dehiye.

72

Herwekî min dixwest ya bûyî ji bîra bikim, ne bi dilê Şêx Emîn bû.

Çiqas ku li pêş min qellaşî dikirin, li pişt min digot:

-Camêr hesabê me û pîvazekê nake, em avêtin pişt guhên xwe. Bi çav min ev ji lêdanê girantire.

Ji vê gotinê xuya bû ku Şêx Emîn ya di dilê xwe ne avêtiye. Jê re kêsek divê ku careke din bi min ve de; nema min ew kês didayê.

Ji me'mûrên ku girtî şêlandibûn tenê midîr û serekê qerexolê dan mehkemê Naîb'amê biçûk û yzbaşî di tehqîqatê de xwe ji berpirsiyariyê xilas kirin. Min nedikarî îsbat bikim ku ew herdu di xwarina peran de şîrîkê midîr û serekê qerexolê bûne. Piştî hinde lêhatin ji min re, ne rastbû ku rika xwe ewçend pêşve bibin. Ji xwe hergav memûrên biçûk dikevin gorra xwe û mezinên xwe, vêcarê jî welê bû.

Zîndan ji diz û zorbazan paqij bû, nema kesî dikarî dere rê biçê. Her mehê carê naîb'amê mezin dihat gazî min dikir û li pêş hemiyan digot:

-De bêje begê Kurd, ka tiştê hewceyî gilî di nav zîndanê de heye? Selahiyetên ku Anqerê dabûn min hê di destê min de ne. Kirina gelek tiştan ji destê min tê.

-Van çend gotinana pişt girtiyan dişkand, kesî nediwêrî serê xwe hilde. Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqûb jî di nav xêrnexwazan de serên xwe nizim girtibûn û nedikarî xwe tevdin. Dikarim bi dilekî rihet bêjim ku di nava sala ku bi ser vê guhartinê de borî, heya bi qanûna Efwê em ji zîndanê biderketin tiştê dererê çê nebû. Girtiyekî ji halê xwe gazin nedikir. Dema neheqîyeke biçûk li yekî wan dibûn, zûka min xwe digihandê û ew neheqî li ser wî radikir.

Saleke me holê bi xweşî borî. Heye ku ji bo yên wekî Şêx Emîn ewçend nexweş bû, çima ku nedikarî xwe tev bide. Ne ji sinçiyê wî bû ku wek qencan raweste. Carcaran dihat giliyê hin hevalên xwe yên duh dikir û bi her awayî ez li ser wan dihêvotim. Ji ber ku min sinçiyê wî baş nasî bû bi xweşî min lê vedigerrand û digot:

-Ezê bi pirsim, gava rast be ezê şîretan lê bikim.

Vê gotinê hêviya wî ya tevlokiyê dibin de dibirî û bê deng dima.

Gava 'efû hat herçî mehkûmên siyasî tev berdan; lê mehkûmên edlî kirin du birran. Yê ku cirma wan berî şûreşa Şêx Seîd bûn berdan; lê yê ku cirma wan piştî şûreşê bû bernedan. Li ser vê yekê Birahîmê Hacî Yaqûb tevî heşt kesan ji xelkên Mêrdînê di zîndanê de girtî man.

Em ên ku berdan, nehiştin ku em vegerrin welêt. Li nav bajêr xaniyên Ermeniyan vala bûn, her sê çar peya jî me xistin xaniyekî. Midîrê îskan qedra min girt xaniyekî baş da min û got: "Heye ku pêşdetir we li vir dihêlin, bila ev xanî diyariya min be ji te re". Min jê re sipas kir û xanî ji

-Raste tu tê naghê, ji ber ku dilê te paqij e. Tu nizanî em bêbav li ser te çî û çî difikirin!...

-Tu û kê?

-Ez, Şêx Emîn û Birahîmê Hacî Yaqûb û hin dûvikên wan.

-Biraîm di zîndanê de ye, ma çî dikare bike?.

-Guh bide min, ezê çîrokê di serî de ji te re bêjim: "Piştî em ji zîndanê derketin bi pênc-şeş rojan Hacî Birahîm birayê xwe Yûsif şand pey min, ez çûm zîndanê nik wî ji min re got: -Osman Sebrî mirovek bû, kesek ji welatê wî digel tine bû, di zîndanê de serdestî li me kir, ev e li der ve jî bûye mezinê Kurdên surgûn. Em dixwazin jê re belayekê çarkin heya dîsa vegerrîn zîndanê, da bizane mezinatî çawa ye. (Paşê dest avêt berîka xwe pêncî lîre dan min û got):

-Li derve sesareke bi lox kîrîne, ewê bidin te. Fîşekeke kevin têxe ber lûlê û pêde biçerpîne, paşê şevê li ser rêya Osmên raweste, tu ji wî xurttirî, dema tê şeşarê bavêje ber lingê wî, bi herdu destên wî bigire û bike gazî. Hînga polîsek heye, me ew dîtiye û pere danê, wê di gaziya te were. Dema polîs dibînî bêje: Osmên şeşar bi min de çerpand, xwest min bikuje, fişek qelp derketin. Hînga dê wî bigirin û bînin zîndanê. Wê gavê were cem min, ezê pêncî lîreyê din jî bidim te". Ev bûn bîst roj ez her roj diçim zîndanê û du tayînan didin min. Şeşar li cem min e û polîs bi min dane nasîn, ya ku maye tenê kirine.

-Niha şeşar li cem te ye?

-Nîzîkî mala te min di xirbekî de veşartîye.

-Çima heya niha we nekîr?

-Heya niha em hewceyî polîs bûn. Berî du rojan polîs dîtî û duh ez birim nik wî û pê dane naskirin. Cîvana me îşev bi roava re bû ku li bende vegerra te ya malê bimînin û her wekî me daye çav xwe bikin. Lê niha Xwedê çavên min vekirin û min kirêtiya dilê xwe nasî.

-Tu dikarî şeşarê raveyî min bikî?

-Were ezê niha bidim te.

Bêdeng em di rex hev re meşîn. Hemdî wek zarokên gunehkar di ber xwe de dinêrîn, nedikarî serê xwe hilde û li çavên min binhêre. Dema em gîhan kolana ku tê de rûdinim, Hemdî di nava xirbekî de şeşar bi derxist da destê min. Çar fişekên qelp tê de bûn.

-Hemdî! gotina te rast e, lê tu dikarî li pêş polîs van gotinan bêjî?.

-Li pêş Xwedêjî dikarim bêjim.

Di nava girtiyên Kurd de li cem me ji xelkê Xarpitê yekî tenê hebû, navê wî Hemîd bû. Hemîd piştî gîhana min a Denizliyê bi pênc şeş mehan gîhabû wir. Ji ber tine bûna perê rê gelekî li zîndan û qerexolên ser rê mabû û pirr tengî, belengazî êş û westîn dîtibû. Dema hat gîha

zîndana Denizliyê bi navê cilan hin xirpal li ser bûn ku gincî tê de dihatin xarê. Mitêla⁵¹ wî ji potên ser milan ne nuhtir û çaktir bû. Gava hatinê min pot û mitêla wî şewitandin û jê re hineke nuh dan. A rast gelek ji girtiyên Kurd dilên xwe bi Hemdî êşandin û alîkariya wî kirin. Ji wê rojê de carcaran min ji halê wî dipirsîn û destê alîkariyê dirêjê dikir. Ew bi xwe jî ne xortekî çavpehn bû, çî karbûna dikir û destgirêdayî rûnedinişt. Ji her tiştî pirrtir xurtiya zend û bendên wî hîn jê pirrtir xurtiya di çavên wî de diket ber çavên mirov.

Piştî em ji zîndanê derketin Hemîd di rewşeke baş de xuya dikir. Tevî ku tu xebat ne dikir, cilên wî, reng û rûyê wî çak bûn û durvê têran pê diket.

Rojekê ez di kolanekê re diborîm, min Hemdî dît, gûnê wî zer û mada wî ne baş bû. Min xwest bizanim ka çî bela wî ye. Bi xweşî min jê pirsî:

-Hemdî! dibînim tu ne li serhevî, çî bela te ye? eger destengî dikarim alîkariya te bikim.

Bê ku di cihê xwe de tev bigerre serê xwe hilda û li min nihêrrî. Heya ez xweş bim ne mikûne ku wê nêhrrîne ji bîra bikim. Tê de ji şopên neyarî û dostaniyê, rik û hezkirinê, qencîbûrî û nankoriyê hemî bi hev re dixewinîn. Bi dengekî hezok gote min:

-Hemdî, bêbav û kurreder e. Hemdî bê şeref û wîcdan e. Hemberê qenciyan te dixwaze xirabiya te bike, hê dixwazî alîkariya wî bikî?

Berê ez tê negihêştîm ka çî dibêje. Hat bîra min ku ji halê xwe ne xweş e xeyidiye ji lewre holê dibêje. Bi zarekî xweş min gotê:

-Kes nikare li ser şerefa te tiştêkî bêje. Ez tu caran bawer nakim ku tu neqenciya min bikî, eger hinekan welê gotibe derewan dikan.

Vê gotina min wek qirbacekê ew veciniqand. Da xwe rabû ser lingan û bi dengekî hişk got:

-Ez dibêjim Hemdî bê şeref e, kes bêbextiyan li xwe nake. Hemdî ne Kurd e, bêbav e.

-Kurro çî li te qewimiye heya hinde çêrr û bêbextiyan li xwe dikî?

-Ez rastiye dibêjim. Ez mirovekî bêbav im, hemberê qenciya te, ez bi xirabiya te fikirîme. Ma jê meztir bêşerefi dibe?

-Ez dihemî gotinên te negihêştîm nizanîm tu çî dibêjî!...

51

Mitêl: Lihêf, yarxan, bi Kurdî jê re "gelt" jî dibêjin.

73

74

bawerim ku çendek ji we ji rêya malê diman. Tevî ku ez baş dizanim, ew mirov hêjayî cezakî holê ne jî, dilê min negirt ku xirabiya wan bikim. Min xwest wan bihêlim ji wîcdana wan re, heye ku li xwe vegerrin. Xwedê me hemiyan li ser xêrê bigehîne welêt û careke din çavên min û wan bi hev

nexe53. Divê zanibin ku çî gavê bû, dikarim giliyê wan bikim, şeşar di destê min de û Hemdî li pêş we dibêje. Piştî vê hûn nikarin xwe ji şahidiyê re bi şûnde bidin. Hemdî tu dikarî her tiştî bêjî”.

Hînga Hemdî devê xwe vekir û çîrrok ser û bin ji wan re got. Çîrrokê şopeke xurt di nav guhdaran de hişt. Şêx Emîn çîrrok ser û bin înkâr kir û got: Hemdî derewan dike. Eger Birahîmê Hacî Yaqûb birayê xwe tevî hin xelkê Mêrdînê xistine nava tişteki holê jî, ê min bi xwe haya min jê nîne.

Hemdî hemberê vê gotina Şêx Emîn got:”Bila Yûsivê Hacî Yaqûb bi telaqan sond bixwe ku ev şeşar bi destê xwe ne daye min û şeva din ez bi polîs ne dame nasîn.

Yûsiv bê ku sond bixwe got:”Hemdî bêbaveke, derewan dike” Bê ku bersiva Hemdî bibhîze terka me da û çû. Li wir Kurdên me bûn du birran. Hinekan digotin, raste û hinekan digot, derewe. Bi vî awayî em ji civana polîs vegerrîn, van herdu birran yekî nedikarî yê din serwextî gotina xwe bike. Sibetirê Şêx Emîn hat mala min û xwest dilê min ji xwe safî bike. Piştî silavê ji min pirsî:

-Ma tu gotina Hemdî bawer dikî û dilê te ji min xirab dibe?

-Çiqas der têkiliya te bi vê bêbextiyê reheye nizanîm. Lê rastiya ku jê şik nebe, Yûsivê Hacî Yaqûb şeşar daye Hemdî. Ma te duh nedî Yûsiv nedikarî li me binhêrre, paşê ji ber sondê revî.

-Raste Yûsiv bi wê revê xwe xist ber şikê.

-Rast be, derew be, divê em ji bîra bikin. Di berê de Kurdan gotiye:”Çê kiro bixwe kiro, xirab kiro bixwe kiro”.

Gava Şêx Emîn linik min çû durvê gunehkaran pê diket. Tiştên di wîcdana wî re diborîn, li rûyê wî diyar bûn. Nêhrrînekê mirov agahî halê wî dikir. Piştî du rojan Birahîm şande pê min, ez çûm zîndanê nik wî. Bi dengekî qels ji min re got:

-Hinek xeyd ketibû navbera Yûsivê me û Hemdî. Wî jî rabûye derewek li me kiriye. Di vê tu bizanî em ne xwediyê wê kirê ne.

-Biraheîm! min ji Şêx Emîn re jî gotibû; rast be derew be divê em ji bîra bikin.

-Siheta te xweş, giliyê kesî meke, bihêle ji Xwedê re.

Xuyaye Xwedê dia min qebûl nekir ku di sala 1943an de Birahîmê Hacî Yaqûb hat çû hec. Li Şamê bihîstibû ku ez li Şamê me, hat cem min, em li ser rojên borî peyivîn, bê ku çêla wê bêbextiyê bikin.

53

-Başe, ji kesî re mebêje. Êvarê dema em diçin civana polîs ezê te hevrûyê52 Şêx Emîn bikim, ma tu qîma xwe bi vê kirê tînî?

-Erê eger ez qîma xwe pê nînim, mana xwe ez derewan dikim. Min şeşar digel xwe bir ku serêvarê li civana polîs em hev bibînin. Serêvarê ez hinekî berî wextê çûm, Hemdî berî min hatibû. Di çavên wî de şopa girreke xurt xuya dikir. Kurdên me yeka yek, didu didu dihatin.

Gava min şeşar bi da destê hikûmetê û Hemdî zanîna xwe bigota, Şêx Emîn tevî pênc-şeş peyan ji xelkên Mardînê dihatin girtin, ku Yûsivê birayê Birahîmê Hacî Yaqûb yek ji wan bû. Ez gelekî diramîm, Şêx Emîn û Birahîmê Hecî Yaqûb hêjayî hercezakî bûn; lê gelo her şeş peyayên din ku bi koranî di destên wan de bûbûn alet, hêjayî cezayekî holê bûn? Bersiva vê pirsê serê min diçelqand.

Di nava me û vegerra welêt de gelek nema bû; ma rast bû ku ez bibim sebebê vegerra hinekan?! Min li pêş xwe, li welêt, hin hêviyên xoşewîst hebûn, ma gelo, ên ku bihatana girtin jêre ew celeb hêvî tine bûn? Eger bihatana girtin, hêviyên wan nedimirin? Dema di ramana xwe de gîhane vî warî, tiştê hat bîra min û pê re cendekê min lerizî!...

Evên ku bihatana girtin her yekî wek min dê, jin, xwîşk û zarok hebûn. Gava hevalên wan biçûna ji xelkên wan re bigotana ku ji ber çî sebebê careke din hatine girtin, heye ku wan xelkên çav li rê bigota: “Xwedê ji sebebên re nehêle”, bê ju zanibin peyayên wan gunehkar in. Ji xwe mirov gunehê xelkê xwe nabîne. Ma gelo, nifirrek ji koza dil dana ber çavan rast bû? paşê, gava ez di gunehê wan neborim, camêrî li jû diman?

Ev bûn tiştên ku wê bîstê di bala min re borîn û dil û cendek ji min rahêjandin. Gava ez çûm civana polîs, di ramana xwe de gihabûn vî warî. Ji lewre min kirina gilî ji dilê xwe avêt, tenê divya bû ez Şêx Emîn û hevalên wî fedîkar bikim û bitirsînim, heya dev ji kirên holê berdin.

Dema hemî gîhan ser hev û min îmza hemiyên girte ser defterê û da polîs, berî ku ji hev belav bin min bi dengê bilind gote wan:

-Du sê gotinên min hene, ez hêvî dikim hûn guhdariya min bikin, heya rastiye bizanin.

Piştî ku hemî wek govendekê li dora min rawestî, min şeşar ji berîka xwe derxist raveyî hemiyên kir û di pê re ev gotin kirin:

“Gelê biran! hinek ji we vê şeşara han dinasin, ji ber ku wan ew bi destê xwe kirî ye. Dîsa ew kes dizanin ku ji bo çî hatibû kirrîn. Eger min bixwasta wê bidim destê polîs û Hemdî jî herçiya dizane bêje, ez

52

Hevrû: yek rûbarî ê dî kirin.

75

76

Pirrtirî bîst peyan ji me wê bi dereca pêşîn û dudiyên li tirênê siwar bin. Eger ev camêrana tev ji kerema xwe li dereca sisiyan siwar bin û wê ferqê bidin hevalên belangaz, wê têra wan bike û zêde; hûn çî dibêjin”.

Hemiyên bi dengê gotin:

-Gotina te raste, emê bikin.

Berî her kesî min ferqa navbera dereca pêşîn û ya sisiyan da, paşê

herçî halê wan xweş ferq dan, têra belengazn kir û teştek jî zêde bû. Ji ber ku berî du mehan Hacî Bedir beg çû bû rehma Xwedê, divyabû li ser rêya xwe herrim Mêrsînê mala wî û serxweşiyê bidim Xatûna wî. Ji lewre min xatir li hevalan xwest û sibe tirê çûm Mersînê serxweşiya Xarûna rehmetî. Piştî ku du rojan li Mêrsînê mam, hatim Edenê ku bi tirênê bêm Rihayê.

Di tirênê de min birrek ji hevalên Denizliyê tevî Şêx Emîn dîtî, hemî herwekî me tifaq kirî li dereca sisiyan siwar bibûn, ez jî ketim nava wan. Min pirs a birrê mayî kir, gotin, wê piştî du rojan li Denizliyê bi rê kevin.

Gava tirên gîha dûsa Gawir Daxê, Şêx Emîn gote min:

-Qedrî beg kurrê Cemîl paşa tevî xanima xwe di vê tirênê de vedigerre welêt. Min jê re got ku tu digel meyî, hez dike te binase. Eger te divê were ez te bibim cem wî.

Ez û Şêx Emîn çûn dîtina wî, piştî silavê, pirs a pêşin ku li min kir ev bû:

-Piştî Tirkan herdu apên te kuştin, ma tu netirsiyayî?

Berî Qedrî begê bibînim, min gelek begên bajarrî dîtibûn û ramanên wan dinasîm, ji lewre ez ji pirs a Qedrî begê ya çepel kiz⁵⁴ nebûm. Ji pisaxayekî eşîrî re ev gotin zor giran bû. Di nava eşîran de ji bo camêran vê gotinê mînin ser zimanê xwe. Pirsên holê bi bersivine hişk li xwediyên vedigerrin. Lê ji ber ku mentiq a bajarriyan ne wek ya eşîran bû, dikarî pirsên holê xav bikin. Ji lewre min bi nermî gotê:

-Na ezbenî. Bi kuştina apan nikarin me bitirsînin.

-Mana xwe, dilê te heye ji bo welatê xwe bixebitî?

-Erê, ji koza dil ji her kesî pirrtir dikarim bixebitim.

Kêfa wî ji sergermiya min re hat. Serekî dirêj li ser Kurdên sirgûn peyivî, nemaze li ser Masûmê kurrê Hezret. Paşê em ji hev qetîn bi şertê ku careka din piştî Helebê em hev dî bibînin.

Piştî tirên ji Helebê derbas bû, ez careke din çûm nik Qedrî beg û em li ser awayê xebatê di nava welêt de peyivîn. Me tifaq kir, piştî ku em her yek di cihê xwe de hin hevalên xebatê çarkin divê em destên xwe bidin

54

Xwiya bû Biraîm ji Xwedê pirrtir ji gilî ditirsîn. Ji lewre min gotê:

-Ez ne gilî dikim û ne jî kesî dispêrim Xwedê. Ez bawerim ku bi carekê tê borîn çaktire, ne welê ye?

-Belê. Ev bûn du car bi qencî tu çavên me dişkenî.

Holê, li dilxweşî ez û Biraîm ji hev qetîn. Lê Yûsiv, nedikarî serê xwe li ber min hilde, çiqas ez didîtim şopa gunehkariyê ji rûyê wî diyar bû.

Vegeza Welêt

Sê mehan me holê, surgûn derî zîndanê, li Denizliyê borîn. Ro bi roj yekîtî û biratî di navbera Kurdên me de çaktir dibûn. Piştî me sê mehên xwe derî zîndanê tamam kirin, rojekê midîrê polîs şande pê min û got:

-Destûra vegerra we hemiyar hat, ji îro bi şûnde hûn dikarin vegerrin welatê xwe. Yê ku heqê rêya wî tine be divê bimîne heya daîra îskan li Anqerê jê re alîkarî dişîne.

-Yê ku heqê rêya wî tine be, çiqas divê bimîne heya alîkariya îskanê ji Anqerê bê?

-Du meh- sê meh, pirrtirî wê najo. Dikarî navê wan bidî min da ji bo wan hinivîsim Anqerê.

Piştî min jê re sipas kir, ez vegerrîm mal. Di nava surgûnên me de pirrtirî deh belengaz hebûn ku ne dikarî heqê rêya xwe bidin. Ji sibê heya êvarê xebata ku dikirî têra nan û danê wan nedikir. Ji bo van belengazan çarek divyabû ku li erdê nemînin û nekevin bin rehmeta îskanê.

Serêvarê min berê xwe da cihê civana polîs. Piştî hemî gîhan ser hev min mizgîna vegerrê holê da wan:

-Gelê hevalan! destûra vegerra welêt hat. Kî ji we dikare heqê rêya xwe bide bila navê xwe bide min, heya jê re îzna vegerrê ji midîrê polîs bistînim.

Gava min hemî nav nivîsîn, diwazde kes li erdê man ku heqê rêya wan tine bû. Ji van çar heban nîvê heqê rê hebû; lê heştan bi carekê tiştêk tine bû. Hînga bi çend gotinan min alîkarî ji bo hevalên belengaz xwest û got: "Ji me Kurdên li Denizliyê 48dikarine heqê rêya xwe bidin û 12kes ji belengazî dê li bende alîkariya îskanê bimînin. Ez bawerim ku terka van kirin û çûn me ji rûmetê ye. Kesî dewlemend di nav me tine; lê tiştêk heye gava hûn bikin emê bikarin pê hevalên belengaz bigehînin welêt.

77

Kiz: Aciz, Xeyidî.

78

Berî ez vegerrim welêt van me'mûran ji hemî gundî û mixtaran re dabûn zanîn ku, di vegerra min a sirgûnê de, çi kesê were dîtina min, dê neyarê dewletê bête nasîn. Ji lewre gava ez vegerrîm welêt, kesek ji eşîrê ne hat dîtina min. Dema li rêyan çavên hinekan bi min diket, bi sernizmî û şermisarî silav li min dikirin û nedikarî serê xwe hildin û li min binhêrin.

Rewşa axayên mayî ku li sirgûnê vegerrîbûn ji rewşa min ne çaktir bû. Hikûmetê gundî û xulamên wan berda bûn gewriyê û li ser wan mehkeme vekiribûn. Hemiyar dest bi ber xwe de berdabûn û wek rebenan hêviya xelasiyê ji tiştêkî nediyar dikirin. Axayekî bi rûmet di welêt de nema bû, nemaze malbata me û ya Hacî Bedir begê serekê Reşûyan. Ji ber ku berê ev herdu malbatên han di êrdimê de gelekî xurt bûn, hikûmetê ji dil şerrê van herdu malbatan dikir û ro bi serê wan ne dixist.

Çiqas min dixwest dilê xwe xweş bikim, ku rewş holê namîne û wê çaktir bibe, min di serê xwe de ji ramanê holê re cih nedidît. Her gav rastiyeke tehl dihate ber çavên min ku: di welêt de ji bo axan cih nema û namîne. Li dera han tiştekek hebû ku sitûyê min bi ser rêzana axatiyê de xwar dihişt, ew jî ramana xebata welêt. Hîngê min ji axan pêve kesî bikare ji bo welêt bixebite nedidît. Bi vê ramana şaş, min xwe berve axan didan, ji bo demekê be jî, min mayîn û xurtbûna axan dixwest.

Piştî vegerra welêt bi çend rojan ez ji bo hin karên xwe çûm qezayê. Li wir min hevalbendê xwe Zeynel beg dît. Ji ber ku ev camêr wekî birayê xwe Hacî Bedir begê mên û dilgirs bû, ji rewşa welêt û malbata xwe bêhêvî mabû. Ji roja ku Hacî Bedir beg çû bû rehmetê, hemî eşîra wan wek eşîrên mayî, nemaze xulamên wan ên nav malê li ber wan rabûbûn, şerr û berberiya wan dikirin. Di hevdîtinê de ez digel wî peyivîm û min rewşa êrdimê, xasma halê herdu malbatên me dûr û dirêj jê re salix da û di dawiyê de gotê:

-Holê bi çavpehnî û guhdanîne tiştekek nakeve destê me. Li ser vî halî rawestîn wê roj bi roj me bi şûnde bide. Eger tu bi ya min bikî, bi çî awayî be, divê wek berê malbatên me destên xwe bidin hev û serê van me'mûran bişkênin û êrdimê di nava lepên wan de xilas kin. Hîn di nav eşîran de kesên ku hêviya camêriyê ji me dikin gelekî, bila em hêviya wan di xwe de nekujin.

Zeynel begê, serî di berde û guh li min bû. Kesereke kûr rana û bi dilekî şikestî gote min:

-Ma em çî dikarin bikin? Îro hikûmet bûye dijminê me û xelkên me neyariya me dikin! Hacî Bedir û Şukrî jî mirin, ma çî ji destê me tê?
80

hev û xebata xwe bikin yek. Li ser vê me hin parola dan hev, heya her yek ji me şandiyên ê din binase. Dema tirên giha Kaniya Ereban me xatir ji hev xwest û ji hev qetiyar.

Ez bi nasîna Qedrî begê gelekî dilxweş bûm. Ji roja min Husên Hilmî Atîk berda bû heya Qedrî beg raste min hatî, kesî digel wî li ser welat û welatîniyê bipeyivîma raste min nehatibû. Paşê Qedrî beg ji kurdên sere û ji xortên ku berê li Istanbulê di cem'iyeta HÊVÎ de xebitî bû. Min dikarî ji tecribeyên wî gelekî destkewtî bibim, an welê dihat bîra min.....

Li Kaniya Ereban min otomobêl girt çûm Rihayê. Kesî ku ji tirsî hikûmetê bihata pêrgîna min tinebû. Ji xwe min vegerra xwe ji kesî re nedabû zanîn. Li Rihayê min hespekî xwe girt û pê çûm welêt.
Rewşa Malbatê û Êrdimê

Di jîna eşîrî de, çawan ku serekê eşîrê her tişte, bi çûna wî jî her tişt diçe. Rewşa malbata me jî, bi darvekirina apê min Şukrî, bi carekê pîs bûbû. Eger yekî ji me bixwesta çavên xwe deyne mezinatiyê, divyabû ji nûve bixebite û ji xwe re dost û hevalan çar bike; tevî ku piştîmêriya

hikûmetê ji xwe re pêk bîne. Ji ber ku bê alîkariya hikûmetê mezinatî ne mikûn bû.

Ji xwe malbata me di berê de ne yekdest bû. Ji roja min çavên xwe vekirî de, di nava malbatê de, ji bo serekîtiya eşîrê du bendî hebû û şerrê hevdî dikirin. Dema herdu apên min hatin bi darvekirin û ez jî du salan ji welêt bi dûrketim, berberên me ên di nava malbatê de ji nûve serî hildan û di nava eşîrê de ji xwe re heval çar kirin. Lê ji bo bikarin mezinatiyê bikin, ew hewceyî piştmeîriya hikûmetê bûn, ku ew jî ne mikûn bû. Me'mûrên hikûmetê ku alîkariya mezin bikirana, ew bi xwe bûbûn mezinê êrdimê û welat li ser rêzana eşîrê digerrandin. Ji lewre kama berberên me di nav malbatê de neçûbû serî.

Piştî derketina me ji welêt, ji mal û milk me gelek tişt bi şûn xwe de hiştibû. Me'mûrên hikûmetê ku di êrdima me de bi cih bûbûn, bi alîkariya mezinên xwe û gelekî bi gengazî⁵⁵ şûna me girtibûn û ji mal û milkê me destkewtî dibûn. Bi wî awayî dema ez vegerrîm welêt, ji xwe re neyariya xurt dîtîn. Her wekî neyariya neyarên eşîrî têr nekiribe, neyariya me'mûran jî bi ser ve zêde dibû.

55

Gengazî: hêsan, rihet.

79

peyda kiribûn. Ji bo me bikariya baweriya dostan bi xwe baniya, divya bû em yekdest û xurt bin. Herçî Zeynel begê ji dil yekdestî dixwest; lê baweriya wî xurtiyê tine bû, an dixwest ku xurtî bê west û xebat, jê re were ber destan!. Lê heyhat ku bê west, û dana bihayê wê du ta, xurtî nedihat ber dest û lingên me. Çawan ez û Zeynel beg civîn, welê jî em ji hev qetîn. Ji ber ku wî di xwe de xurtî û bawerî ne didît. Dixwest raweste heya berê neyar derba xwe li wî dixê; piştî ku neyar derba xwe lêda, mirov çî dikare bike?

Gava ez ji qezayê bi rêketim, me'mûran hin peyayên xwe, ku şerrê Zeynel begê dikirin, şandin cem min û serekî bi min re meşîn, Ji min hêvî kirin ku ji Zeynel begê bi dûrkevim. Min bersiveke hişk da wan mirovan û çîrrok ji Zeynel begê re nivîsî û dîsa jê hêvî kir ku were ser gotina min. Lê kînga tirsok bi dildanê û dîtina rastiyê dikirin xurt bibin. Bersiva ku Zeynel begê dabû min ev bû: "Kî bela xwe di min bide, ezê wî bispêrim Xwedê".

Piştî çend rojan dîsa ez çûm qezayê. Dema ez û Zeynel beg rûbarî hev bûn, min jê re çîrroka ku qaymeqam neyarên wî şandine cem min û ji min hêvî kirin ku ez xwe têkilî navbera û Zeynel nekim bi ser û ber jê re got. Dîsa ji min re jî got: "Kî bela xwe di min bide ezê wî bispêrim Xwedê". Hînga min bi zaravakî tehl gotê:

-Gava tu xurt bûyî Xwedê nedihat bîra te, herçiya te dikarî te bi

neyarên xwe dikir. Hîngê jî wan ji rebeniya xwe tu dispartin Xwedê. Îro jî te daye ser rêya qelsan mafir tu dest nabî xwe Xwedê alî te nake.

Ma kînga bi gotinan dilê Zeynel begê xurt dibûn. Dîsa bê ku em bigehên dawiyeye rast, em ji hev qetîn û ez vegerrîm mala xwe. Du roj bi ser de neçûn, hew min dît peyeyekî Zeynel begê hat û ev xeber anî: "Şeva dî depoyê çekan vekirine û têde bîst tifing dizîne. Sibetirê qaymeqam da ser şopa dizan çû tifing di nava xirbekî de veşartî dîdin. Ji bo vê Zeynel beg tevî du biraziyên wî girtîne, û biraziyên wî xistine bin daran û lêdidin. Zeynel begê ez şandim cem te ku tu di gaziya wî herrî û dibêje herçiya Osman bike ezê destê xwe bidimê. Herçî ji bo mal, bila xeman nexwe, hemî di ber destê wî daye". Hîngê bi min re bawerî çê bû ku Zeynel begê rastî nasî û bi dilxweşî ez wê êvarê, tevî ku baran bû, çûm qezayê. Min çîrrok ser û bin hîn kir. Yê ku depo vekirî û tê de tifing dizî qaymeqam bi xwe bû. Kama wî di vê kirê de ku ji hikûmeta Anqerê re bide zanîn ku Zeynel begê ev tifingên han ji bo sazkirina şûrekê dane dizîn. Piştî ku me tehqîqata jendirman derew da ravekirin, min du têlxirafên xurt dan Anqerê û her tişt bi zaravayekî hişk da zanîn. Piştî du

82
-Zeynel beg!(min bi zaravakî hişk gotê) te divê Hacî Bedir û Şukrî her gav ji te re xweş bin heya bikarî di welêt de rûmeta xwe biparêzî!... We çûn, îro ez û te hene. Eger tu bi rastî destê xwe têxî destê min, her wekî Hacî Bedir û şukrî destên xwe dabûn hev, em dê bikarin tevgerra welêt wek berê têxin dsetê xwe û serê van me'mûran bê dijwarî bişkênin.

-Osman! ev e hikûmet bûye neyarê me, ma em çi dikarin bikin? Ma tu bîra nabî ku neyarên me gelek in! Çi gava em û hikûmet li hevkevin, ew neyar wê xwe bidin aliyê hikûmetê û wê me perîşan bikin.

-Zeynel beg! dibînim çavên te bê şerr û tevgerr şikestine û te qîma xwe bi bindestiyê aniye. Raste, îro hikûmet neyariya me dike; lê em niha naxwazin şerrê wê bikin. Tenê me divê bi yekîtî û destê hikûmetê serê van me'mûran bişkênin. Dema me xwe di êrdimê de xurt kir, wê hikûmet bi çavekî din li me binhêre.

-Çawan em dikarin xwe xurt bikin?.

-Ne ewçend dijwar e. Malê min nema, tevî yê apanê min ket destê hikûmetê; lê ji ber ku dest navêtin malê te, hê gelek e. Eger tu mesrefê rê û gerra min bi comerdî bidî, ez dê herim Anqerê, li wir hê gelek dostên Hacî Bedir beg hene, dê bikarim bi destê wan dostan serê van me'mûrên diz û talanker bişkênim. Îro di vê êrdimê de waliyek, du qaymeqam, şeş midîrên nahyan û çend zabitên jendirman şerrê me dikin. Eger me ev hemî bi carekê di welêt de avêtin, nema kes dikare li pêş me serê xwe hilde. Hîngê em wê di nava eşîran de ji xwe re gelek dost û heval çar bikin.

Gava min çêla peran û mesref kir, canê Zeynel begê bi der ket. Bi qasî

ku Hacî Bedir mêt û comerd bû, Zeynel ewçend tirsok û çikos bû. Ji lewre bersiva min holê da:

-Ez ne bawerim ku em bikarin evqas me'mûr bi carekê ji vir bavêjin. Em binhêrin ka rojên pêş me di nav xwe de çi raveyî me dike.

-Eger em bikarin hinekan bavêjin dîsa hêja ye. Lê gava em çîrokê bihêlin ji rojên pêş me re, teqez em wê tê de xewnine ne baş bibîn, ne tiştêkî din.

Zeynel beg ne dixwest bi gotina min bawer be. Tirsê çavên wî şikandibûn, nema dikarî di rewşa welêt û fêda hikûmetê baş bighê, got:

-Hele em binihêrrin ka çi dibe?

Wî ez sergerm û serhişk didîtim, min ew tirsok û reben didît, ji lewre ne mikûn bû ramanên me her duyan bibûna yek. Lê ji bo parastina giyanê herdu malbatan ji yek destiya me pêve tiştêk li pêş me nema bû. Berê jî serekên malbatên me, ew êrdim, bi yekdestiyê xistibûn dest xwe. Lê di vê rê de bi qasî ku ji xwe re yar û heval çar kiribûn, ewçend jî neyar

81

-Heya niha min nedizanîn ku di nav welatê min de bi destên peyayên hikûmetê ev gunehkarî dibin, an di vî celebî de mirov hene û hikûmetê temsîl dikin. Ez ji te venaşêrim ku ez nikarim berî kirina tehqîqatê van kirana, her wekî bûne, ji Anqerê re binivîsim. Gava ez binivîsim ne dûre ku min bi alîkariya axan îtîham bikin. Ez bawer dikim ku tu bi xwe vê yekê ji min re naxwazî. Li pêş min rêyek heye ku divê ez li ser wê rê bimeşim, ew jî rêya rastiyê. Eger hikûmeta Anqerê destê min da min, ezê herwekî wîcdana min hildigre tehqîqatê bikim. Na dema destê min nede min, dê hîngê dev ji tehqîqatê berdim herim mala xwe, dikare yekî din bişîne şûna min.

Bi van gotinan ez û mifetişê milkiyê ji hev qetîn. Di rûniştina pêşîn de min ew serwext kiribû, hinekî dilê min geş bûbû. Hêviya serdestiyê li pêş min xuya dikir. Serê çend rojan çarekê min rêya xwe bi cihê mifetiş dixist û jê dipirsî ka bersiva wî ji Anqerê hat an na. Hergav digote min:

-Bêhna xwe bigire ez hê negihame dawiyêke çak. Baş bizane ku ez ji te pirrtir dilezînim, lê tiştêk ji destê min nayê.

Holê ez meh û nîvekê li Melatîyê rûniştim. Gava walî dît ku mifetiş bi dûşa ku ew dixwaze demaçe, xwest derbeke mezin li me xîne. Li ser destên qaymeqam û me'mûrên mayî bêbextiyêke mezin pêkanî ku bi carekê ji me hemiyar bifilite. Bê bextiya ku li em kiribûn bi kurtî ev bû:

"Xwedê giravî gava ez ji sirgûnê vegerrîme, min hemî axayên êrdimê dîtine û ji wan re li ser sitemkariya hikûmeta Tirk peyivîme. Paşê dema Arpecî Hacî Mihemed efendî hatiye dîtina zavayê xwe Zeynel begê serekê eşîra Reşûyan, ez û hemî axayên êrdimê çûne dîtina wî û me partiyêke siyasî aniyê pê û gelek xelk derbasî vê partiyê kirine. Armanca

wê: Bi alîkariya Xoybûnê di nava welêt de încîlabek çêkirin û hikûmeteke Kurdî danîn bûye. Serekê wê partiyê Arpecî Hacî Mihemed efendî û sekretêrê wî jî ez bûme!...”.

Bê şik ev tiştên han serî û binî tev virr bûn. Ne min kes ji axayên êrdimê piştî vegerra xwe ji sirgûnê dîtibû, ne jî heya ji bo giliyê me'mûran çûm Melatîyê min Arpecî dinasî. Lê hikûmeta ji ûştêkê digerrî ku pê serê axan bişkêne.

Piştî ku meh û nîvekê ez li bajarrê Melatîyê mam, rojekê mifetîşê milkîyê gazî min kir û bi dilekî şikestî gote min:

-Hikûmeta Anqerê ez bi tehqîqateke mezintir teklîf kirime, divê ez bi lez herrim Anqerê. Di nava van çend rojên pêş me de ji bo giliyê te wê mifetîşekî din bişîne vir. Ew mifetîş bêguman berî hatinê dê min bibîne, hîngê dê jê re derheqê te û me'mûran de gelek tişt bêjim.

84

rojan Zeynel tevî herdu biraziyên xwe hatin berdan û holê di navbera me û me'mûran de şerrekî xurt dest pê kir.

Min ji Zeynel begê re got:

-Divê em nehêlin ku neyarên me bêhna xwe bigirin û çavên xwe vekin, gereke derbek li pê yekê li serê wan keve heya bi carekê dikevin.

Lê gava Zeynel begê xwe li derve dît dîsa rehên qelsiyê hatinê û sist bû. Ji xwe çikôsî û rebeniya wî rêya xebatê li ber me girt, hîşt ku em li mal rûnin, heya me'mûran û rêya sehpayê li pêş me vekirin.

Xinizî

Piştî Zeynel beg tevî biraziyê xwe hatin berdan, rihet li mala xwe rûnişt, ez jî vegerrîm mala xwe. Lê me'mûrên ku di min li pêş xwe neyarekî xurt didîtin, rihet rûneniştin. Berê xwesti bûn me di ber hev de bêxin, ji lewre dirêjî Zeynel begê tenê kirin, heye ku em li mala xwe rûniştana û me temaşa wan bikirana. Çi gava Zeynel beg şerpeze kirin, dikarîn vegerrin ser yekî din ji me. Lê min rêya vê yekê ne da wan û bê dudilî min xwe da ser Zeynel begê û şerrê wan kir. Ji lewre wan jî dest avêtin min û Zeynel begê û hemî axayên mayî.

Ji bo vê yekê digel Bedir axa kurrê Osman paşayê Gevezî tifaq kiri bûn ku yekdest derbeke mezin li mexin. Bedir axa, ew kesê ku berî du salan bi bêbextiya xwe bûbû sebebê darvekirina du apên min. Îro dixwest min, Zeynel begê û hemî axayên mayî jî têxe pê wan.

Bêbextiyê di bin ve dest pê kiri bû, lê haya me jê tine bû. Eger ez ne çûbûma Melatîyê ji bo giliyê walî û me'mûran, heye ku min bêbextî di koçên pêşîn de bibihîsta û pêşiya wê bigirta. Li ser giliyê min mifetîşê milkîyê hatibû Melatîyê ez xwestim wir, ji lewre min êrdim berda û çûm Melatîyê. Zeynel begê ku ji bêkêriya xwe dixwest dijmin bispêre Xwedê li mala xwe rûniştibû û haya xwe ji tiştêkî netanîn. Herwekî ji bîra kiribe ku bi sedan neyarên wî hene û li bende ketina wî ne, dixwest dawîya emrê

xwe bi xweşî bibore.

Dema ez li Melatîyê herûyî mifetîşê milkiyê bûm, min ew mirovekî rast û têgihêştî dît. Di rûniştina pêşîn de min ew serwextî her tiştî kir. Mifetiş peyakî qenc xuya bû û şerrê neqenciye dikir. Nêhrîna wî derheqê kurdan de ne ewçend kirêt bû, ferq ne dixist navbera Kurdan û Tirkan.

Rastiyên ku min yekayek dan ber çavên mifetiş nedihatî veşartin. Dema dît gotinên min hemî rastin û şik jê nabe, ji aliyê din kirên me'mûran, nemaze yên walî ji hikûmetê re rûreşî ye, hêstir bi çavên wî ketin û got:

83

me'mûran gotê navên pismamên xwe jî têxe îxbariyê, bê dudilî kir. Ma gelo! xweş hîştina mirovekî holê rast bû? Ev yek bû ku nehîşt dirêjiya şevê ez razêm.

Heya berve sibê ez ne razam. Dawî ramana min li ser van hersê tiştan rawestî:

1-Divê ez ji rêya xebata welêt nemînim.

2-Divê Bedir axa bê kuştin.

3-Ji bo bikarim van her du tiştan pêk bînim divê ez birrevim.

Piştî ku di ramana xwe de ez gîham vî warî, min serê xwe danî ser balgihê û rihet nivistim. Sibetirê gava ji malê bi rê ketim û digel du jendirman çûm qezayê, min kara xwe û revê kiribû. Hespekî xurt, bi qasî ku wê şevê ji min re pêkhat pere, tevî du şeşarên ku min digel seyîsê hespê xwe veşartin ji kara min a revê bûn.

Gava gîham qezayê, min dît hemî axa û pisaxa berî min anîbûn. Lê gelek guh ne didan parastina wan, û gelekî serbest hiştibûn. Kê bixwasta birreve, bê dijwarî dikarî herre. Kama me'mûran di dayîna vê serbestiyê de ew bû ku em birrevin heya ew bêbextî li ser me îsbat bibe. Ji lewre kesî ji hevalên min rev ne tanîn bîra xwe. Lê herçî ji min re, mafir min çav dabû revê, ev serbestî gelekî hêja bû.

Piştî gîhana min a qezayê bi du saetan Bedir axa jî anîn; lê ne girtî bû. Wê digel me bihata Melatîyê ku li pêş walî û miheqiqê leşkerî îfada xwe bide. Xuya bû felekê dixwest alîkariya min bike. Min dixwest birrevim heya bikarim Bedir axa bikujim. Ev e Bedir axa dihat ku rêya şeş-heft rojan digel min biçe û du şeşarên hêja digel seyîsê min bûn û hespekî çak di bin min de. Min dikarî bê dijwarî wî bikujim û herrim Sûriyê.

Rêya ku dixwest me tê re bibin Melatîyê gelekî ez nêzîkî armancê dikirim. Dema bigihama ava reş min dikarî Bedir axa bikujim di nava 10-15 saetan de, di tala Killisê re xwe bighînim sînorê Sûriyê. Vê rasthatina han gelekî dilê min xweş dikir û bi min re baweriyek çar dikir ku Xwedê piştî xwe dide neqenc û sitemkaran.

Piştî gîhana min a qezayê bi rojekê em bi rê xistin. Em bîst û şeş kes

bûn, digel me her yekî seyîsek an xulamek hebû, şanzde jendirme tevî başçawîşekî digel me şandin. Dema em bi rê diketin, dirêjiya kîlometrekê me rê tije dikir. Kî ji me pêşde biçûya an bi şûnde bimana; jendirman têkiliya xwe jê netanîn, her wekî em herrin dawetê, ne zîndanê.

Bi rê ve çavê min bi Bedir axa ket, rûyê me herdûyan jî kenî. Ew bi derba ku li min da bû kêfxweş bû, ez jî bi derba ku min dikirî roja din lêdim. Roja din em dê bigehana ava Reş, wê êvarê min dikarî hesabê xwe digel wî safî kim û berê xwe bidim Sûriyê. Gava ev raman di serê

86

Ji gotina wî xuya bû ku hikûmeta Anqerê hêviya wî qebûl nekir, ji lewre camêr dev ji şixul berda û çû. Heya mifetişê din bihata divya bû ez li Melatîyê bimînîm, ji ber ku vegerra malê ne tiştêkî hêsanî bû.

Zivistan nîzîk bûbû, gava ez biçûma malê heya biharê min nedikarî ji berfê vegerim Melatîyê. Li ser rêya min çiyên 110 kîlometir berf digirt, û tê re borîn gelekî dijwar bû. Heye ku rêwî di bagerr û bandefan de canê xwe winda bikirana.

Piştî çûna mifetişê nuh nehat. Berf barî û di çiyên re borîn bû dijwariyeke mezin. Di demeke holê de haya min bû ku me'mûran derheqê min û hemî axayên êrdimê de bêbextiyeek mezin pêk anîne. Eger bi mirina min bûye divyabû ez li lez xwe bigehînim Kextê, heye ku min bikariya tiştêkî bikira. Lê min nedizanîn ku her tişt qediyaye û çûna min nema bi kêr tê.

Dema Walî bihîst ku ez diiçm Kextê, şand pê min, da nehêle ku ez herrim. Gava em rûbarî hev bûn wek agir û barûtê em berrizîn hev, gotinên gelekî tehil me dan rûyên hev. Li ser wê pevçûnê min berê xwe da Kextê û bi rê ketim. Tevî bagerr û bandefên çiyê di nava pênc rojan de ez gîham malê.

Ez dereng, piştî wextê vegerriyabûm, her tişt qediya bû. Ewraqa ku me'mûran derheqê me de çêkiribûn pêk hatibû û 64 şahidan li ser îfade dabûn ku me ji wan xwestiye têkevin partiya me û şerrê hikûmetê bikin.

Holê hikûmeta Anqerê giliyê me da sekinandin, heya me'mûran derheqê me de ev bêbextî pêkanîn.

Sibetira roja ku gîham malê tevî bîst û şeş axan û pisaxan ez hatim girtin. Dixwestin wî çillê zivistanê berê me bidin Melatîyê. Ji ber ku di çiyê re çûm ne mikûn bû, xwestin me di hêla Semsûrê û di ber ava reş re bişînin, ku herdu rexên vî çemî berf nedigirtin.

Bêbextiya ku li me bûyî gelekî mezin bû. Dîsa îxbar li ser destê Bedir kurrê Osman paşa hatibû dayîn. Çawan berê ji du apên min xelas bûbû, vê carê jî dixwest ji me hemiyan bi carekê xelas be. Ji lewre min da çav xwe ku neçim Melatîyê û bi rêve birrevim.

Bê gûman dema ez birreviyama nema min dikarî li welêt rawestim, divya bû ez ji welêt derkevim. Lê ma gelo rast bû ku ez bi gengazî welêt

ji ne rindan re berdim û birrevim?.

Bedir axa, yê ku bi bêbextiya xwe berî du sal û nîvan bûbû sebebê kuştina herdu apên min; îro jî dixwest min, Zeynel begê tevî axayên mayî bide kuştin!...

A xweştir ev bû ku di nava axayên girtî de du pismamên Bedir axa jî hebûn. Çiqas ku Bedir axa ne dixwest pismamên xwe bide girtin, dema 85

xwe bide alî. Gunehê ku xistibûn derê me pêkanîna şûreşekê bû ku cezayê wê darvekirin bû.

Ji bextê çak ê ku digel me tehqîqat kir bi navê Husên Husnî kolonêlekî Kurd bû, gelekî keyfa xwe ji min ra anî, di nava tehqîqatê da gote min:

-”Ez jî wekî te Kurd im, lê mixabin ku min ji miletê xwe re tu xebat ne kiriye, xebata min tev ji Tirkan re bû.

Bawerim ku tu yê bi kêrî miletê min bêyî, heke serê min tê biçê ez dê te û hevalên te berdim, lê nebî li vî welatî dimînî, Turk wê te bidin kuştin”.
Tevî ku serekê hikûmetê wê hingê Îsmet Inunu dixwest me zor bi êşîne, piştî heft mehan di zîndanê da man, wî camêrî em bi diywariyeke mezin berdan.

Berve xebata welêt

Piştî em bi kefalet ji zîndanê bi derketin, sibetirê ez çûm dîtin û xatirxwaziya serheng Husên Husnî begê. Serheng, wek mirovê ku mişwarekî dûr bazde û di demê de xwe bigehîne armancê, gelekî dilgeş bû. Lê şopa westeke xurt di ser û çavên wî de dihate dîtin. Piştî min jê re sipasên xwe berpê kirin, min gotê:

-Sibe dê herim mal, ma gelo daxwazek cenabê serheng heye ku bînim cih?

-Bêguman ji zîndanê derketin tişteki xweş e, çûna malê jî kes ji me nikare te ji rê vegerrîne; lê herçî daxwaz min yek heye, divê tu wê pêk bînî.

-Fermû bêje , dê pêk bê.

-Holê tête bîra min ku di nav peyvê de te gotibû:” tu nema li vî welatî rûdinî û te çav lê ye ku ji welêt derkevî û li derve bixebitî.

-Belê ezbenî, min welê goti bû.

-Ramana ku dixwazî ji welêt derkevî gelekî di cihê xwe de ye. Eger bi dernekevî hikûmet wê te bide kuştin. Bi çî awayî be dixwazim ji te xilasbin, te bihîst?.

-Belê min bihîst û dê biçim.

-Herre, Xwedê bi te re be.

Piştî ez li nik serheng çûm, bi derketina ji welêt ji berê pirrtir di serê min de cih girti bû. Êdî awayê ku pê li welêt bi derketama û ji bo welêt û azadiyê bixebitiyama dihate ber çavên min.

min re diborîn, bê guman Bedir axa cendekê min bi sehpayê ve darvekirî didît.

Pîştî nîvro em gihan ber çemekî. Çem ne ewçend kûr; lê hinekî fireh bû, di hin cihan de avê xwe didan ber mûyê heram. Ji lewre peyayên digel me tenê şal û derpê derdixistin û lê radiperrîn. Seyîsê min herdu şeşar di bin benê piştê de bi qayîşekê girêdabûn. Gava xwesti bû eba xwe hilde jor, heya şil nebe, pozê şeşarekê di bin benê piştê re xuya kiri bû û jendirmeyekî dîti bû. Gava ji çem raperrî bûn, jenderme seyîsê min vello kiri bû û herdu şeşar pê re girti bûn.

Hîngê ez li taliya siwaran digel Zeynel begê dipeyivîm, dema min dît qaffileyê me li hev dicive û dengê qirrênêkê tê. Min Zeynel berda û bi xar çûm cihê qirrênê, min dît herdu şeşarên min di destê jendirme de ne û ji her devekî gotinekê tê. Pirraniya axan dizanîn ku herdu şeşar yê herdu apên min in û hemiyar dizanî ji bo tola wan hatine. Yekî ji axayên ku dostê Bedir axa bû digot:

-Me dizanî em diçin zîndanê, eger me bizaniya berê me li qada şerr e, me her kesî dikarî çekên xwe bîne.

Min gotê:

-Gelek xweş bû cihê ku bipeyivî tiştêkî bikî... Lewelew ne karê mêran e.

Wê demê hinek axa tevî başçawîş ketin nava me û em ji hev bi dûr xistin. Bedir axa ne çê ne xerab deng pê neket; lê hêviya min û kuştina wî jî nema. Ji lewre min ramana revê ji bala xwe avêt. Çi biba divya bû ez xwe ragirim, heya ji zîndanê dertêm. Gava min Bedir axa bikuştî hînga min dikarî tiştine din birramim. Ji vê pêve ji min re ramanêke din nema bû.

Wê rojê êvarê em gihan Semsûrê. Bedir axa derheqê min de gilî kir, ku min ji ber kuştina wî du şeşar anîbûn. Wê şevê digel min tehqîqateke dûr û dirêj çê bû. Min ji miheqîq re got:

“Ev herdu şeşar min ji bo firotinê anî bûn. Eger di dilê min de tiştêkî holê heba, berî girtinê min dê bikira; lê ne li tehqîqatê jî xistin nav ewraqa mezin û sibetirê berê me dan Ava Reş û di ber wê avê re em şeş rojan çûn Melatîyê.

Pîştî gihana me zîndana Melatîyê bi sê rojan em birin îfadê. Mistentîq ne mirovekî xirab bû, wî çav ji derxistina rastiye bû. Gava min holê dît, jê re çîrrok bi ser û ber got û jê re hin milaheze berpêş kirin, da ku li ser wan hin pirs ji şahidan bike. Bi vî awayî me şahidên ku li ser me şehadetî dabûn tev de kerrixandin û gotinên wan ne bûn yek û şehadeta wan pûç derket. Ji ber ku me tiştêk ne kiribû; lê hikûmetê dixwest me ji ber çavên

Ji bo ku kesk ji kir û tevgerrên min şik neke, di roja pêşîn de min gotibû ku ez dê mala xwe bibim Rihayê. Ji lewre her kesî dizanî ku piştî vegerra ji sirgûnê çavên min ji neyariya hikûmetê tirsîn û dev ji warê bav û kalan berdidim. Vê ramana han bi qasî ku neyar dilxweş dikirin, yar jî ewçend sinix dikirin. Di mehên çirriya pêşîn û paşîn de min xwe ji bo derketina Rihayê û çekên xwe tikûz kirin. Tenê li pêş min mabû ku her wekî apê min wesiyet kirê wî bikujim û ji welêt bi derkevim.

Rojekê ez bi lez di çarşiyê Rihayê re diborîm ku herrim civanekê. Min dît Bedir axa li ser dikanekê rûnişti bû bi dengê bilind dipeyivîn. Di vegerrê de min li wir nedît, min ji hinekên ku digel wî rûnişti bûn zanî ku ji bo guhên xwe hatiye ser bijîşk û wê demekê bimîne. Di wê gavê de min da çav xwe ku derheqê wî de her tiştî bizanim.

Li Rihayê ez li mala apê xwe Emîn mêvan bûm. Eger wê rojê min Bedir axa nedîtiba dê sibetirê ji bajêr bi derketama û berê xwe bida qesra wî. Heye ku bi derketina ji bajêr min gelek west bidîta bê ku kêsa wî di min keta. Ji nû ve min ji xwe re xebatine biçûk çarkirin û xwe pê mijûl kir, heya kesek ya di dilê min bîra nebe; nemaze apê min Emîn û jina wî. Min dixwest herrim bakurrê Ferêt, nav eşîra Gevozan û li ber qesra wî lêdim û careke din vegerrim welatê Sûriyê. Wa ev e camêr bi lingên xwe sed kîlometir ber ve Sûriyê hati bû; diviya bû ez nehêlim ku bi xweşî ve gerre mala xwe.

Berî her tiştî diviya bû bizanim ka dê çiqasî li Rihayê bimîne, kês nekete min ku zanîna vê yekê bispêrim kesî. Roja din bi şev hat mala apê min Emîn, ji bo ser têdana wî û jinê. Me berê goti bû ku ev ap hin xwarziyê Osman paşa û hin jî zavayê wan bû. Çiqas ku neyarî di navbera mêrê eşîr de hebe jî, di devrên holê de, dema hevrûyî hev dibin, rûyê xwe ji hev banadin, herwekî tiştek di navbera wan de tine be digel hev dipeyivin. Gava Bedir axa hat mala apê min her wekî divê ez digel wî rûniştim peyivîm û me serekî dirêj henek jî kirin.

Ji ber ku tu caran dilê wî ji min rihet ne dibûn, her gav dixwest ya dilê min bizane. Ji lewre di nava peyvê de ji min pirsî:

-Kirîv! min bihîst ku te dil heye mala xwe bînî Rihayê?.

-Raste, min dil heye.

-Ma nayê bîra te ku bêjin: Osmên rû li ber neyaran bada?

-Na ez ne bawerim kes wê qelsiyê têxe sitûyê min, ji ber ku piştî derketina min ji êrdimê neyar xweşiyê nabînin.

-Gava tu ji êrdimê derkevî wê xweşiyê bibînin. Pirsek heye dibêje: yê çûyî venagerre. Dema bixwazî êrdimê berdî, yên tê de ji bîra xwe bavêje.

90

Derketina me ji zindanê ji bo me' mûran bindestî dihate zanîn, ji lewre pirrtirî berê; lê bi bîrewerî şerrê me kirin. Berê ew bawer bûn ku bi bêbextiyê biçûk dikarin me ji rûyê xwe bavêjin. Lê paşê dîtî ku di vê

ramana han de şaşin, kesên ku bi çavekî biçûk lêdinêrrîn dizanine xweş dest bibin xwe. Nemaze piştî ku me dudu ji wan ji nav wîlayeta xwe bi dûrxistin.

Hêviya min ji Zeynel begê roj bi roj qels dibû. Çiqas rojek diçû wî pirrtirî xwe nîzîkî neyaran dikir û ji min bidûr diket. Ji min re xweş xuya kir ku ne mêrê ku di rojên teng de dest bibe xwe, an bikare li ser lingên xwe raweste. Ew û hemî peyayên malbata wî, piştî mirina Hacî Bedir begê ji bo parastina mal û rihetiya canê xwe dikarîn hertişt bikin. Rewşa Zeynel begê a qels dihişt ku berî rojekê ez ji welêt bi derkevim. Berê neyarên min pirr bûbûn û mirina min dixwestin. Gava alîkariyek ji hikûmetê bidîtana nema dihiştin ez bêhna xwe bigirim. Ji lewre min zûka kara xwe û ji welêt bi derketinê kir.

Em nuh ji sirgûnê vegerrîya bûn û rewşa min a malê gelekî di hevdeketî û bi şûnde bû. Dema ji welêt bi derketama, bi şûn min de du mal bê xwedî diman ku ji wan re rêyeke debarê saz kirin dixwest. Ji van herdu malan di yekê de: diya min, du xûşk û birayek ji apê min Şukrî ma bûn. Di mala din de: maliya min a bi halekî tevî kurrê me û du xûşk ji bavê min rûdiniştin. Berî derketina ji welêt, di viya bû ez rêyekê li ber wan rast bikim, da ku piştî derketina min şerpeze nebin.

Çiqas ku hikûmeta Tirk berî du salan dest da bû ser milkê me û sitandi bû jî, ji wî milkê mezin û fireh hîn tiştek di destê me de mabû ku têra herdu malan dikir. Ji wî milkê mayî du gund liêrdima Rihayê bûn ku çaryekeke wan ya min bû. Min her du xûşkên ku digel min rûdiniştin sipartine diya xwe û her du mal kirin yek. Herçî maliya xwe tevî lawik min şande mala bavê da ku piştî ji welêt bi derketinêwan bigehînim xwe.

Di paşîya meha êlûna 1926an de ez çûm êrdima Rihayê ser milkê herdu gundan (Istaxulla û Qorcik). Piştî min şalê xwe li van herdu gundan saz bikira, bi dilekî rihet min dikarî ji welêt bi derkevim. Herçî kuştina Bedir axa, min rêya kurttir da bû ber xwe. Ezê biçûma ber qesra wî û li pêş qesrê min dê lêda.

Min ji bîra kir ku li jor bêjim, di berê de, di navbera malbatên me û mala Osman paşa de kirêvanî û mirovatiyek jî li ser rêya jinan hebû. Wek: apê min Emîn xwarziyê Osman paşa bû, kurê Emîn Weysî jî keça Osman paşa biri bû ku xasiya min bû. Her wekî têtê zanîn min dikirî xalê jina xwe bikujim û ji welêt derkevim.

89

Wê şevê min ne dikarîtu tifingan çarkim; lê ji bo kuştina Bedir axa şaşara min têr dikir. Sibetirê gava Bedir axa digel apê min Emîn bihata cîrît meydaniyê, min dikarî herwekî apê min Şukrî xwestî ez bêjimê: "Bedir axa! bêbextî di kira min nîne, wek mêran dest bibe xwe, dixwazim tola xwe bistînim". Hînga min dikarî şaşara xwe di sînga wî de vala kim û bi

lez berê xwe bidim gund û tifyinga xwe hildim. Herrim Sûriyê.

Ji çend mehan de min çav da bû çûna Sûriyê; ji lewre rê û deverr, kêl bi kêl min nasî bûn. Gava min Bedir axa bikuştta kesî nedikarî pêşiya min û derbas bûna Sûriyê bigirta. Dema min kes çak û rêya ji welêt bi derketinê li hev hatî dît, ji kêfan xewa min revî. Heya ber ve sibê ez di nav nivînan de rûniştî mam, bi tu awayî xew neket çavên min.

Heye ku bête bîra hinekan, ma gelo rast bû ku ez Bedir axa di himbêza apê xwe Emîn de bikujim? Ew apê ku ne dixwest xwîna du birayên xwe bi destê kurraxalê xwe ve bibîne, diviya bû cendekê wî li ber xwe bibîne. Min di vê kira han de tişteki bê rê ne didît; îro jî nabînim. Qey ku Xwedê ne dixwest Bedir axa wê rojê li cirît meydaniya Rihayê bimire! .. Berî baraneke şên û xurt dest pê kir barî. Çiqas min berê xwe dida Xwedê, hêvî dikir ku baran bisekine, pirrtirdibarî. Di saet heftan de gihaste celebekî welê ku mirov nedikarî serê xwe ji bin ban bi derxe, herre mala cîranan. Wê rojê û wê şevê baran ji hev qut nebû, roja diduyan jî heya êvarê barî. Derî bajêrr tev bû herrî. Gava yekî bixwesta hespa xwe derxe cirît meydaniyê diviya bû çend rojan xwe ragire, heya erd çîçekî ziha bibe. Piştî ku baran sekinî nema Henîffî xwest li Rihayê bimîne, bi vî awayî ew kêsa hêja ji destê min çû.

Eger kêsa cirît meydaniyê ji min çû, diviya bû ez kêsa rê ji destê xwe dernexim. Berî ku bigeheştta Ferêt, min dikarî xwe berdim pêşiya û negihînim malê. Ji bo vê yekê min pilana xwe danî . Diviya bû berî derketina wî bi çend rojan ez herrim Cîrnê Reş û li bende hatina wî bimînim. Ji ber ku digel wî hesp tine bûn, dê bi otomobîlê bihata Cîrnê Reş û li wir bi hespan bi çûna mal.

Berî derketina Bedir axa ji Rihayê bi çend rojan ez bi siwarî çûm Cîrnê Reş, digel min siwarek hebû ku ew jî seyîsê hespê min bû. Ji ber ku li vê qezayê mêvanxane tine bû ez çûm mêvaniya camêrekî. Du roj, çar roj, hefteyek çû, Bedir axa ne hat!.. Bê sebeb mayîna min li Cîrnê Reş ez dixistim bin şibhan. Bi ser vê yekê de kurrê mêvandarê min gelekî nexweş bû, li mala wî rawestîn şermisariyeke mezin bû. Lê çî bikim ku ji dest xwe berdana wê kêsê xisareke mezintir bû; heye ku careke din ne diket destê min.

92

-Kirîv! eger ez wê êrdimê tevî xelkê wî ji bîra xwe bavêm jî, divê ew jî bîra nekin ku xeyda min dikare wî wî erdî bihejîne.

Dema apê min dît peyv di navbera min û kurraxalê wî de germ bû, ji bo gotina me bade warekî din bi derket derve û gazîmin kir û got:

-Ne raste ku di mala me de ji Bedir axa re holê bêjî. Diviya bû bêhna te pirrtirî vê fireh be. Xuyaye germa odê liserê te daye. Hinekî derkeve ber bê, heye ku vegerrî ser halê xwe.

Min dît gotina apê min ji her alî ve rast bû. Serekî ez li derve rawestîm,

dema vegerrîm li ser hespan dipeyvîn. Apê min got:

-Ev e Osman hat, ew hergav pesna hespê xwe dide, Henîfîyê Osman Key jî pesna mehîna xwe dide. Divê em şertekî têxin nava wan, hespê Kê li paş ma wê pezekî bigure û bi civatê bide xwarin.

Dema min dît di vê kirê de kêsa kuştina Bedir axa heye, min got:

-Eger Henîfî dike, min qebûle.

Henîfî got:

-Min jî qebûle, we çî gavê divê ez hazirim.

Min got:

-Eger apê min û Bedir axa bîn temaşê, sibe li cirît meydana emê hespan bibe zînin.

Tevan ev gotin minasib dît û ji bo bezê sibetira wê şevê, saet 8 piştî rohelatdane zanîn. Hemiyar bi şeref pirs dan ku werin cirît meydana hazir bin. Apê min û Bediraxa wê di nava min û Henîfî de bibûna hekem. Kî ji me bi şûnde bimana wê bihayê mihîyeke qelew sê zêr li wir bidana hekeman.

Piştî ku şevbuhêrk xilas bû, her kes çû mala xwe tenê ez û Henîfî man {ew jî mêvanê apê min bû} got:

-Te dît, çawan serê me herduyan germ kirin û em berdane hev?

-Ne xeme, hergav te pesna mehîna xwe û min pesna hespê xwe dida. Diviya bû rojekê em xwe bicerribîn ib, ji lewre ez ji sibe çaktir nabînim. Gava Henîfî dît, hê serê min germe, bi dilsarî got:

-Başê, herwekî te divê.

Eger Henîfî bizaniya kama min ji vî şertî çiyê, heye ku çêtir qîma xwe pê baniya. Lê min nedixwest ya dilê xwe bêjim kesî. Henîfî yek ji rîsipyên Mirdêsan yên derî êrdimê bû. Gelekî ji malbata me hez dikir û min qedrek çak jê re digirt. Wî jî bi qasî min, an pirrtir rika Bedir axa dikir, ne ji bo tu tiştî, tenê ji bona tola apê min Şukrî.

Piştî ku Henîfî raza, serekî dirêj ez bi tevgerra sibê ramiyam. Her tişt wekî dilê min dixwest dibû, tenê tîfinga min li gund {Istaxullê} mabû. Lê digel min şaşareke barabello tevî şaş şeyên dagirtî û sed fîşekî hebû.

91

min çav nedaba kuştina xalê wî, ezê li nik Şêxê peya bibûma, pirrî ku mirovekî çak bû. Ji ber ku min ne dikarî peya bim, bê rawestî ji nûve min berê hesp da rêya Cîrnê Reş. Hîn me nivê kaşê Helîsê birrî bû ku me dît çar siwar di jor de têne xarê. Ji rewşa siwaran min bîra bir ku wê Bedir axa be. Kaşê Helîsê tîrrengê gelekî kirêt e, derî rê bi siwarî tê de çûn gelekî dijwar e. Hespê min ku hînî rê û tîrrengên çiyar bûbû, di tîrrengê holê de bi gengazî dimeşîn.

Çawan ku paşê hevalê Bedir axa gotibûn, dema çavên wan li min dikeve, dibêje Bedir axa: "Ev e Sebrî bi rê de tê, serê wî hişk û destên wî

çepelin. Ji rêya wî derkeve, bila berê we nekeve hev". Berê wî xwesti bû hinekî serhişkiyê bike; lê paşê dilê hevalên xwe nahêle û bi gotina wan dike.

Bi qasî 40-50gazî em ji hev dûr bûn ku Bedir axa ji rê derket, li qasî 5-6gazan bi rohelatî rê de dadiket- Dinê sar û sirra bayê kurr hebû. Siwar bê ser û pêç bi rêyan de ne diçûn. Bedir axa jî serê xwe bi kefiyeke rîsnî pêça bû û ji çavan pêve tişteke nedixewinîn. Heke ne ji mehîna Sîno ya ku lê siwar bûbû, heye ku ji dûrve min nenasîna. Dema em bi qasî deh gazan nîzîkî hev bûn, min kirbaca di destê xwe de êxist paş sitûyê xwe û destê xwe yê rastê ji kurk kişand û şesara xwe derxist. Tevgerra min ji kesî ve ne xuya bû, destê min di bin kurk de ne dixewinîn hînga min hespê xwe ji rê derxist û berê wî da Bedir axa. Bê şik wî şopa tolvaniyê di çavên min de dît; lê nema zanî çî bike. Serê hespan gîha ber hev, hînga bi dengê qels û mat silav li min da. Hînga min bi dengê xurt lê vegerrand û gotê:

-Silav di nava me de nîne, wek mêran dest bibe xwe, ev e ez te dikujim.

Bi gotinê re min destê xwe ji bin kurk derxist, şesara barabello di nav de dipirrijî. Wî jî destê xwe dirêjî şesarê kir; lê nema kêsa kişandinê dît. Li pê hev min sê berrik berra sînga wî dan. Bi her berrikekê re carekê destê wî ji şesarê bi dûr diket û dîsa diçû ser ku bikişîne⁵⁶. Ji ber ku peyakî li ser xwe bû zû neket, ji lewre berrika çaran min berda şîlikê eniya wî. Hînga wek termekî di ser piştê mehîne de hat xarê û li ser serî li erdê ket.

Piştî ketina Bedir axa ez vegerrîm ser hevalên wî, ew tevî siwarê min ji tirsan tertilî bûn. Eger kesên tertilî dikarin tê bighên, min gote wan:

Roja nehan kurrê mêvandarê min mir. Nava malêtev bû şîr û girî. Bêntengî bi min re gîha bû warekî welê ku, min nedikarî saetekê li cihekî rihet rawestim. Wê rojê ez di wî halê bênteng de, piştî nîvro Bedir axa digel du hevalên xwe hatin Cîrnê Reş û bi navê Sîno çûn mala camêrekî.

Sîno mirovekî Gevozî, ango ji eşîra Bedir axa bû, li Cîrnê Reş rûdinişt. Demroj serêvar bû nema Bedir axa dikarî wê rojê herre mal. Dê wê şevê li mala Sîno raza û sibe tirê berê xwe bida mal. Êdî ji bo min li Cîrnê Reş mayîn şaşî bû. Ji bo kêsê ji xwe ne borim, diviya bû herrim gundekî ser rê, heya sibê zû bikarim derkevim ser rê bê ku kes şikekê ji min bike.

Zûka min xatir ji mêvandarê xwe xwest ji qezayê bi rê ketim. Li ser rê bi navê Xuşxuşkê gundek hebû, ev gund li ser sînorê eşîra Gevozan bû û xelkê gund xwe Gevozî dizanîn. Herçî xwediye gund Xelîl, ji dostên bavê min bû û gelekî hej henekan dikir. Dema ji bo cara pêşîn ez ji mala xwe dîtîm, nema dizanî çî bike. Ji ber ku sibe tirê dê gelekî biwestiya me û rêyeke dirêj li ber min bû (rêya Sûriyê) bi nîvşev min zor Xelîl ji nivîna xwe bi dûr xist û nivistim. Ji ber ku rêya min li ber min rast bû, dema min

serê xwe danî ser balgihê ez ketim xew û heya sibê hişyar nebûm.

Kuştina Bedirê Paşê

û Çûna Sûriyê

Sibetirê zû ez ji xew rabûm û min xatir ji mêvandarê xwe xwest û ketim ser rêya Cîrnê Reş. Pîrr mikûn bû ku ew jî sibê zû bi rê keve û em di nivê rê de raste hev bîn. Tevî ku em gelekî hêdî dimeşîn, di saet 7,30 de em gîhan pişt malên Cîrnê Reş, me kesek li ser rê nedît. Careke din ez bi şûn de vegerrîm ber Ferêt gundê Helîsê. Bi navê Şêxê Xanimê xarziyekî Bedir axa li vî gundî rûdinişt. Berî demekê wê tifingeke min di gemiya Helîsê re bihata û heya hîngê ne hatibû. Bi vê hîcetê min dikarî herim gund û li pirsim, bê ku kes bîra tiştêkî bibe. Heya ez biçûma Helîsê û careke din vegerriyama Cîrnê Reş dê nivro bibûya, bê guman ezê raste Bedir axa bihatama.

Ez çûm Helîsê min pîrsa tifinga xwe kir, Şêxê Xanimê got: hê ne hatiye, dema bê ezê ji te re derbas kim. Şêxê pîrr xwest ez peya bim û şevêkê li nik wî bimînim; lê min xwe bi hincetekê jê xilas kir. Eger wê rojê

93

A xweş ev e ku hevalên Bedir axa gotibûn: dema hat kuştin destvala bû û digel wî çek tine bûn! Heya îro jî ez nizanime kama wan di kirina vê derewê de çi bû?.

56

94

Ev e min tola xwe sitand; lê nebî kesekî we li pê min were. Kesê li pê min were dê bimire.

Hînga min siwarê xwe yê tertilî da ber xwe û em gîhan gazê, me li pêş xwe bi du sed gazî bi qasî sî jendirme tevî xelkê du gundan dîtin. Ew digel qaymeqamê Cîrnê Reş hati bûn ku sînorrê navbera du gundan rast bikin. Bêgûman dengê şeşarê çû bû wan; lê ne dizanîn kê û ji bo çi avêtin. Piştî em ji wan borîn me hespên xwe bi xar ajotin çûn Istaxullayê. Li wir me tifingên xwe hildan û berê xwe da rêya Sûriyê.

Piştî em ji erdê wîlayeta Sêwerekê⁵⁷ derketin, êdî tîrsa ku jendirme li pey me bîn nema. Hînga ez derketim ser gîrekî bilind û berê xwe da Diyarbekirê (Herwekî apê min wesiyet kiri bû) bankir û got apê xwe:

“Îro min dest bi sitandina tola te kir, pêşî lê hat, dawî jî li Xwedê”.

Berî roava bi saetekê em gîhan Çixreşiyê, gundê Henîfî. Wî dikarî rêberêkî ehya sînorrê deşta Berazan, kûna qirrêc digel min bişîne. Bê rêber mikûn bû em rêya xwe şaş bikin. Dema zanî ku min Bedir axa kuştiye gelekî kêfa xwe anî. Lê gava min gotê: “Eger me ji baranê ba wê li cirît meydaniyê bihata kuştin”. Hînga got: “Çê ku baran barî, an na Gevozan dê ez bikirama şîrîkê te”.

Piştî roava bi hinekî em bi rê ketin. Rêberê me ne ewçend jêhatî bû, rê şaş dikir. Dawî berî şefeqê em gîhan gundê ku me dixwest. Li wir bi navê

Misê Hemê camêrek hebû î Mirdêsî bû, em li mala wî bûn mêvan. Wê rojê nîzîka bîst saetan em li ser piştta hespan mabûn, ji westan nema me dikarî xwe tev bide. Berî her tiştî me ji xwediyê malê xwest nivînan ji me re deyne da em xewa xwe bişkênin. Çawan min serê xwe danî ez di xew ve çûm. Di xewnê de min apê xwe Şukrî dît. Bi ken û rûgeşî berve min bezî, hat ez xistim himbêza xwe û kêfa xwe ji min re anî. Dema ez ji xew hişyar bûm, min bi dilxweşiya apê xwe, xwe bextiyar dît. Heye ku ji wê pirrtir nema min dixwest.

Wê rojê êvarê, şeva26ê berçille 1929an bû. Misê Hemê peyakî xwe xist pêşiya min, em di tala Kaniya Ereban re gihandin Sûriyê.

Beşê diduyan

96

57

Hingê Sêwerek wîlayet bû; lê piştî du sê salan kirin qeza, heye ku careke din bibe wîlayet.

95

warekî welê ku, bi qasî min ji wan hez kiribû, deh qat rik û neyariya wan di dilê min de cih girti bû. Eger durvê wan ê pêşîn bi gotinên pismamê min ketibû serê min; durvê paşîn eastiya ku li ser dirêjîya rojan ez gîhamê anî bû pê. Eger wan bi xwe bizaniya durvê wan ê paşîn çiqas î kirêt e, heke cihê fedîkirinê di dil û serê wan de hebûya teqez xwe xweş nedihîştin.

Ji her tiştî pirrtir a ku li Sûriyê bi ber çavên min ket, dilê min êşand hebûna Firansîzan di nav welêt de bû. Ew kolîsarên ku di ser gelek welatan re derbas bûbûn û hatibûn li Sûriyê hikim dikirin ji min re gelekî kirêt dixewinîn. Nizam ji bo çî min ew ji zorbazên Turk jî kirêttir didîtin?! Heye ku çavên min hînî dîtina wan nebûbû.

Şeva ku ez gîham Kaniya Ereban, sibetirê ez çûm mala herdu kurrên Şahîn begê û min xwe bi wan da naskirin, sebebê ku ez pê derbasî Sûriyê bûbûm min yeka yek ji wan re got. Bozan begê gote min: "Bi tena xwe meçe cem mîşeşarê Firansîz. Ez hez dikim digel te bêm, heya te pê bidim nasîn". Heftêkê ez mam bê ku herrim cem Firansîzan, paşê dema min dît wê hatina Bozan begêbi derengî keve, ez bi xwe çûm û rûbarî wî bûm.

Di 4ê meha çille 1930 de ez çûm rûbarî mîşeşarê Firansîz bûm.

Bendewariyeke ecêb digel min rave kir. Berî her tiştî ji min pirsî:

-Ji çend rojan de tu li virî, ji bo çî dereng hatî nik min?

-Min xwesti bû digel Bozan begê werim dîtina te, lê dema min dît ew bi derengî dikeve ez bi xwe hatim.

-Ma neyariya Ismet paşa digel malbata te heye?

-Na, lê neyarên min li nik wî bi rûmetin.

-Raste. Derî adetên dîplomasî bi xwe ew te ji hikûmeta Firanse

dixweze. Dibêje te mêrek kuştiye, divê em te teslîmî wan bikin. Di navbera hikûmetên Firanse û Tirk de peyman heye ku micrimên adî(diz û mêrkuj) teslîmî hev bikin. Kama wî ew e ku te micrimêkî adî bide nasîn. Ji bo me tenê ew bendewariya bi dilgermî têr dike ku tu ji bo ramanêke siyasî hatiye Sûriyê. Delege yê Helebê ji min re destûr daye ku bi çavê xwesiparekî⁵⁸ siyasî li te binihêrim.

Ji xwe berî ku misteşar bêje min kuştina Bedirê paşê ser û bin jê re gotibû. Heya misteşar bi xwe ji min re got:

-Heya niha gelek Kurd hatin Sûriyê; lê Ismet paşa rojekê ev bendewarî ji bo girtin û vegerrandina yekî din rave nekir. Ev tenê ji me re dide zanîn

Li Sûriyê

Ji sala 1930 heya dawiya sala 1936an

Berve rastîne tehil

Roja ku min berê xwe da Sûriyê ez bawer bûm ku dê li wir Kurdine welatparêz û xebateke welatî bibînim. Herwekî ku min ji pismamekî xwe, ku berî min Sûriye dîtibû, bihîstibû "bi navê Xoybûn partiyêke kurdan a siyasî li Sûriye hebû û armanca wê partiyê serxwebûna kurdistanê bû. Di nava wê partiyê de ji malên Bedirxan paşa, Cemîl paşa, Ibrahîm paşa, herdu lawên Şahîn begê, Haco yê Haco û hîn Kurdine din hebûn. Xwedê giravî ev hemî ji bo hişyar kirin û azadiya gelê Kurd dixebitin...".

Gotinek me Kurdan heye dibêje: "Dengê defê ji dûr ve xweş tê". Xwezî bi wê bihîstinê; lê ne bi wê dîtîne. Berî ku min ew koma Xoybûnê bidîta çiqas di çav min de mezin û bi rûmet bû, piştî min dît, peyayên wê yek bi yek, li ser dirêjiya rojan di çav min de ewçend biçûk bûm. Heya gîha

97

58

Xwesipar: miletecî. Ji xwe sipartinê tê.

98

wek min xwespar bikare bibe Kurd, an ji bo Kurdan û kurdîtiyê bixebite. Ew bi xwe dixebitîn, an digotin ku dixebitin; ma hewce bû ku yekî wek min, bê mal û bê mêr were digel wan bixebite?!

Na eger bixwesta, ma dikarî?

Du sê caran ez digel Celadet rûniştim û em peyivîn. Min jê re da zanîn ku, ez ji bo xebata welêt hatim Sûriyê. Min jê xwest, ku min têxin nav partiya Xoybûn. Wî bi dilxweşî daxwaza min hewand û got:

-Ji îro bi şûnde dikarî xwe lebatekî Xoybûnê bizanî.

Dema min ji Celadet dixwest min têxe partiya Xoybûnê, ma gelo li ser partiyan û tevgerên wan; rêzan û armancên wan, dûşên siyasî di cîhanê û Kurdistanê, şûreşên Kurdan û sebebên ku ji ber ne çûne serî min tiştek dizanî? Dikarim bi bêjeyekê bersiva van pirsan hemiyan bidim: Na, min tiştek ji van nedizanî. Tenê min tişek hebû ku ew jî: Daxwazeke xurt ji bo

xebata welêt... Jê pêve min sermiyanek zanînê nebû; lê min dixwest her tiştî ji peyayên Xoybûnê ên sere hîn bibim. Sed mixabin, hin nîrên di ser min re borîn ji peyayên Xoybûnê ên ku min ew sere û serwext dizanîn, di warên partîzanî û siyasî de ji min gelekî nezantir bûn. Bi tu awayî ji bo têkoşînekê ne pêkhatî bûn.

Paşê ji min pirsî:

-Ma dikarî di nava welêt de bixebitî?

-Belê dikarim, ez jî bona vê yekê hatime.

-Wek çî xebatê dikarî bikî?

-Çî xebat be. Çî xebata ku yekî din nikaribe bike bispêrin min. Ji bo xebatê, min divê para min ji ya her kesî pirrtir û girantir be.

-Eger em bixwazin te bişînin Dêrsim, ma dikarî herî û vegerrî.

-Erê diçim, bê du dilî. Hûn dikarin heya dergehê mirinê min bişînin.

Tenê dixwazim bê xebat nemînim.

Celadet begê gelekî kêfa xwe ji sergermiya min re anî. Hînga sebebê ku divê ez pê herrim Dêrsim ji min re got:

“Ji salekê de em hewceyî peyakî serwextin ku ji bona karekî hêja bişînin Dêrsim. Îro pirrtirî herdemê em hewceyî şandina peyakî ne. Ev e Xwedê tu ji me re şandî.

“Heye ku tu nizanî, li Emerîka caliyê Kurdan ê çak heye. Xelkên vê caliyê bi pirranî ji Dêrsim in. Ev Kurdên han hemî xwe bi hikûmeta Turkiyê digirin û di nav wan de mirovine gelekî dewlemend hene. Partiyê weke Xoybûn siyasî hergav hewceyî alîkariya madî ye. Eger em bikaribin Kurdên li Emerîka ji xwe re bikine dost û bi armanca Xoybûnê bawer bibin, dê gelekî alîkarî ji me re bikin. Em bawerin ku li ser destê Seyîd Riza mirov dikare wan serwext bike. Berî du salan

100
ku tu bi ramanê siyasî ji wî welatî bi derketî û Bedir axa jî di wê rê de te kuşt.

Paşê di nava peyvê de ji min re got:

-ez dibînim pêş de emê digel hev bibin dost. Dikarim ji te re bêjim ku Firanse bi çavekî dost li têkoşîna gelê Kurd dihêre. Îro em bi hin peyman digel hikûmeta Tirk girêdayî ne. Roj dê were ku Firanse bi destê we Kurdan bigire ji we re di rêya azadiyê de bibe alîkar. Tevê tiştê ku îro dikarim bêjim ev e ku:”Bê haya me tişteki meke, dê dostanî û bendewariyê çak ji Firanse bibînî”.

Paşê bi ser ve got:

-Her gav dikarî bê destûr û bê alîkariya Bozan begê werî cem min. Eger ji xelkê eşîra te jî hinek bînin em dikarin cih bidin wan û alîkariya wan bikin.

Bi vî awayî ez û misteşar ji hev qetîn. Lê tiştê ku hîngê dilê min pê eşîya ew bû ku piştî Bozan begê dît misteşarê Firansez ji min re

bendewariyeke çak nîşan da, hîngê ew jî bi min re çêtirî berê bendewar bû. Ma gelo! em dê her gav rûmeta hev ji biyaniyan binasin? Bi ser vê çîrrokê de sî û yek sal çûn, hîn ez dibînim îro jî em Kurd peyayên xwe dixwazin bi çavên biyaniyan binasin!... Herwekî baweriya me bi zanîn û ramanên me tine be- Ji wê rojê de rûmeta min li nik zarrokên şehîn begê, mezin biçûk, zêde bû û qedra min girtin.

Sî-çil roj di nav re çûn, rojekê min dît peyayekî girs, şapo li serî, digel herdu kurrên Şahîn begê di nava sûkê de dimeşîn. Min ji katibê Bozan begê pirsî, got: "Kurrê Bedirxan begê Celadet beg e. Piştî ew vegerrîn Mektebê (gundê mala Şahîn begê) ez çûm mala Mistefa Şahîn hevrûyî Celadet begê bûm. Ji ber ku pirraniya bajarriyên Kurd zimanê bav û kalan jibîra kiribûn, û Celadet li sitanbolê mezin bûbû, ez ne bawer bûm ku bi Kurmancî dizane. Ji lewre gava min xwe pê da nasîn ez bi Tirkî digel wî peyivîm⁵⁹. Di dest de ji min pirsî: "Ma tu bi Kurmancî nizanî"? Min gotê: "Belê dizanim lê min digot heye ku tu nizanibî". Vêkenî û got: "Kê ji te re gotiye ku ez bi Kurmancî nizanîm?". Hînga em dûr û dirêj li ser welêt û welatîniyê peyivîn.

Eger bi rasthatê min Celadet nedîta, tevî ku min ji herdu biran (Mistefa û Bozan) re gotibû ez dixwazim hemî hevalên we ên Xoybûnê bibînim, bê guman ne dihat bîra wan ku haya min ji hatina Celadet bikin. Ez bawerim ku tûya xirab di dilê wan de tine bû; lê hewce ne didîtin ku yekî

Heya vê paşiyê rehmetî carcaran çêla wê hevdîtinê dikir û digot: "Osman bawer bû ku ez bi Kurdî nizanîm, ji lewre digel min bi Tirkî peyivî.

59

99

-Wê ji me re fişek û pere bişandana!...

-Çêla tişteki ji wan nekiriye. Hîngê min da bala xwe, eger ez neçim, Celadet wê bêje: nedikarî here tine bûna fişekan kir bêhane. Ji lewre bê ku tişteki bêjim di panzdehê adarê de tevî pênc peyan min berê xwe da welêt û bi rê ketim.

Berî çûna xwe divya bû ez zabitê Firansîzan bi awakî bixapênim heya bikarim destûra ji derketina Sûriyê jê bistînim. Ji bo vê yekê piştî ku min û Celadet ji bo çûna Dêrsim tifaq kir, ez çûm cem zabitê firansîz ku çavdariya hemî kirên me dikir û min gotê:

-Ez hêvî dikim hûn destûra min bidin da herrim jina xwe bînim.

Piştî ku li ser vê yekê gelekî pê re mijûl bûm qîma xwe anî ku ji min re destûrê ji Cerablîsê bixwaze. Zabitê Cerablîsê destûr da ku herrim; lê bi hînceta baranê hîşt biharê. Ji lewre dema reşbelek ji Celadet hatin, tenê min çûna xwe ji zabitê Firansîz re da zanîn.

Belavokên ku dabûn min kurd vedixwendin şûreşê, Ji min re hate gotin ku divê ji sînorrê Sûriyê heya bi Dêrsim bêne belav kirin. Ez bi xwe heya

hîngê di xebatên partîzanî de nezan bûn; lê ew kesên ku partiyek anîbûn pê çawan rêyeke welê çepel xistin ber min? Gava min belavok li ser rêyan û li nava gundan bavêtana, ma şopa min ji tirkan re xuya ne dibûn? Tevî ku ev yeka hat bîra min jî, mafir ku partiyê holê xwestibû, diviya bû ez daxwaza wê bînim cih.

Ji ber ku peyayên Xoybûn ên berpîrsiyar ne dikarîn tiştêkî veşêrin û gelek guhbelên tirkan û firansizan xwe dabûn dora wan, berî ku ez li Şşriyê bi rêkevim haya hikûmeta Tirk ji çûna min bûbû. Dizanî ji bo çi diçim nava welêt, berê min bi kû de ye û çend peya digel min in. Ji lewre erdê ku tê re derbas bibûna bi jendirman dagirtî bû. Ez kû de diçûm, min birrek jendirme li pêş xwe didît.

Heya ez ji alî roava de gîham nîzîka Melatîyê min belavok li ser rêyan û nava gundan davêtin. Ji lewre jendirme tim li ser şopa min bûn; kîjan gundê biçûnayê, tê de, anli gundên darê wê jendirme hebûna. Gava min dît bi vî awayî şopa min nayête veşartin, careke din ez bi şunde vegerrîm çiyayên Kextê. Li wir min hevalên xwe hemî berdan û bi tenê berê xwe ji alî rohelat ve da Melatîyê ku ji wir herrim Dêrsim.

Di nîrekî holê dijwar de ku hikûmeta Tirk rêya min bi jendirmeyan dagirtî de, dev ji hevalên xwe berdan, bi tenê mayîn heye ku şaşî bû. Lê ji ber ku di rê de çavên min li veşîrînê û ne li lîxistinê bû, ji bona çi bi tena xwe neçûyama?!... Cihê ku pênc peya tê de veşîriyana peyayek tê de xweş vedişîrîn; lê cihê peyakî têra pênc peyan ne dikir. Ji lewre bi tenê çûn çiqas ku bi tirs bû jî, gelekî gengaz û hêsan bû. Li ser vê

102

Xoybûnê birayê min Sureya şand Emerîka da ku wan Kurdan bi partiyê ve girêde. Me jê re mesrefekî mezin jî da, cihê ku herre bi wan Kurdan re bide bistînê, çû li mêvanxaneyeke mezin peya bû û şande pey hinekan ji wan. Ji ber ku ne dinasîn neçûn cem wî, Qonsolên Tirkan jî zû peyayên xwe xistin nav caliyên û derheqê Xoybûnê de fikrine ne baş dane wan. Wek: "Xoybûn partiyê Ermenî ye, bi hêvotina Îngilîzan ji bo perçe kirina welatê me dixebite". Li ber vê yekê birayê min nikarî tiştêkî bike, tenê li (. . .) malikeke Xoybûnê vekir û vegerrî hat Sûriyê. Ji wê rojê de em dixwazin hevalekî bişînin Dêrsim da ku bi destê Seyid Riza Kurdên Emerîka serwext bikin; lê mene dikarî".

"Paşê ji vê pêve Xoybûn dixwaze bi tevgerreke tevayî rabe û li her alî welêt şûreşe bike. Îro Dêrsim ji çaviyên şûreşa Kurdan tête zanîn. Me divê em bizanin ka Seyid Riza wê digel me rabe an na?.."

"Karên ku pê rabî ev in. Eger te ji wan yek, an herdu pêk anîn divê bizanî ku te xebateke çak û hêja di rêya welêt de kiriye."

Xebat hêja û goreyî daxwaza min bû. Min gotê:

-Başe, ezê herrim û reşbelekên Xoybûnê bigehînim cih. Li nik xwe û li ser destê hin dostên malbatê jî bixebitim. Bawerim ku wekî Sureya begê

destvala venegerrim.

Hînga Celadet ji min pirsî:

-Ma ji bo hevaliya rê kesek peya li nik te hene?

-Belê niha pênc-şeş peya li nik min hene.

Heya hîngê ji xelkê welêt çend peyan xwe da bûn dora min. Bi van çend peyan min dikarî bi her alî welêt de herrim û gelek tiştan bikim.

Careke din Celadet herrî Dêrsim û vegerrî, ji te re çiqas tifing û pere divên?

-Ji bo vê rê em ne hewceyî peran in. Tifingên me jî hene. Tenê eger hûn dikarin ji me re hezar fîşekî bidin.

-Fîşek gelekî rihetin. Piştî ezherrim dê ji te re fîşek peran digel reşbelekên partyê verêkim. Ez hêvîkarim ku ji me re bersiveke çak bînî. Fîşek, pere û reşbelek dê li ser destê Bozan begê bigehên te. Tu jî bersivên ku digel xwe tînî tevî raporekê li ser çûn û hatina xwe û rewşa welêt û welatiyan bide wî. Karbidestê Xoybûnê li vir ew e.

Piştî vê bi du rojan Celadet li kaniya Ereban çû. Heya du mehan pêjna Celadet nehat. Di dehê adarê de rojekê Bozan begê gazî min kir û got:

-Ev in tiştên ku Celadet ji min re şandine ku bidim te. Tu kînga dikarî herrî?

Tiştê ku Celadet şandî, sê reşbelek û nîzîka du hezar belavok bûn.

Hînga min ji Bozan begê pirsî:

101

de dan û sitandin çê bû, heye ku ji bo Kurdistanê pêşende jî gelekî peyivîn.

Wê gavê, dema waliyê Xarpitê Elî Xalib digel miteserîfê Meletiyê Xelîl Ramî serên xwe li pêş Mistefa Kemal hildan û mêldariya Xelîfê Istenbolê kirin, Silo beg li wîlayeta Xarpitê zabit bû û xwe da aliyê walî û miteserîf. Dema bi hevalbendên Xelîfe re ne qedî û li ber Mistefa Kemal revîn çûn Sûriyê, Silo beg digel wan neçû, di çiyayên Îzolan de veşirî.

Piştî ku Mistefa Kemal di welêt de lingê xwe bi cih kir di her alî welêt de şerrê hevalbendên Xelîfe kir û pîrraniya wan bi îdamê hikim kirin. Silo beg jî di nav wan de li îdamê mehkûm bû. Gava Mistefa Kemal şerê xwe vala dît, da ser piştê neyarên xwe ên hundurr û cih li wan teng kir. Hînga Silo begê nav Îzolan berda û hate nava me Mirdêsan.

Wê çaxê rewşa me a eşîrî gelekî xurt bû û zora hikûmeta Anqerê li me ne dibû. Jê pêve wê hikûmetê ji bo tu tiştî bê diliya me ne dikir û çî daxwazek me hebûya bê dudilî tanîn cih. Dema Silo beg hat nava me Mirdêsan, apê min Şukrî ku mezinê me bû, begê Îzolî, lawê Xan begê Cûcê şand mala min, li nik min mêvan mabû. Tevî ku Silo beg di emrê bavê min de bû, ji ber ku mirovekî nerm bû, min gelekî kêfa xwe jê re tanî. Lê mêvaniya wî pîrrtirî mehekê-çil rojî dom nekir. Li ser xebata apê

min û Hacî Bedir begê hikûmeta Anqerê efa wî da, li nik me bi serbilindî vegerrî cihê xwe, lê ji leşkeriyê hate avêtin.

Dema Celadet begê bi navê Xoybûnê ez şandim Dêrsim ji bo Silo begê jî reşbelek da min. Li wîlayeta Melatîyê ji bo du kesan reşbelek hebû: Arpecî zade Hacî Mihemd efendî û Silo beg. Gava ez cara pêşîn di roavayê Melatîyê re çûm, min dixwest herrim nav bajarrê Melatîyê û rûbarî Arpecî bibim û reşbeleka Silo begê bidim wî. Lê dema welê ji min re ne qedî û vegerrîm çiyayên Kextê û ji nû ve di rohelatê Melatîyê re çûm, Îzolê Bendê diket devê rêya min diviyabû ez reşbeleka Arpecî li ser destê Silo begê bişînim û herrim Dêrsim. Di vegerrê de min dikarî rêya xwe bi Arpecî xim û bersiva wî bistînim, heya westa min duta nebe.

Şevêkê ji şevên bihar bi ewr ber ve sibê, ez digel rêberê xwe hatim ber derê Silo begê. Rêberê min ji xelkê Îzolê Bendê û yek ji peyayên Silo begê ku di çiyê de rûdinin. Ew kurr ewçend rêberêkî serwest û hişyar bû ku heya bi segê malê em nedîtîn. Bê deng û gotin em derbasî nav qesra Silo begê bûn.

Dema Silo beg ji xew hişyar kirin û gotinê: "nasekî te hatiye dixwaze niha te bibîne", gelekî tertîlî hat, şopa tirsê ji çav û dengên wî xweş diyar bûn. Gava ez naskirim, hinekî kêfa xwe ji min re anî, lê ne dikarî şopa

104
ramana han, rojêkê biharê geş, cî çiyayên Mirdês ez ji hevalên xwe veqetîm, ew dê vegerriyana Sûriyê, û ez dê biçûma Dêrsim.

Heye ku sê çar rojên pêşîn bi tenê çûn hinekî ji min re dijwar dihat; lê paşê ez hîn bûm, gelekî xweş û gengaz bû. Ez kû de biçûma bê deng bi hêsanî dihatim veşartn. Pirr caran ez diçim gundine ku jendirme tê de bûn, bê ku gundî bitirsîn ez dihebandim û keyfa xwe ji min re tanîn. Ji ber ku ez di vê êrdimê de hatibûm nasîn, û nav û dengê mezînan bi pey min ketibû. Xelkê, jin û mêr hez dikirin min binasîn, gava ez didîtîm ne dizanîn ji min re çi bikin. Ew navê mezînan ku bi mêranî neyarê xwe lawê Osman paşa kuşt û tola xwe hilanî.

Çiqas ku bi tenê çûnê xweşî û gengaziya wê hebû, ewçend jî tirsê wê hebû. Di gava nivistinê de ez diketim bin rehmeta felekê; nemaze giraniya xewa min!... Di dema razanê de eger jendirman bi ser min de bigirtana, de wek kewroşkekî ez destgepirr bikirama. Bi vî awayî, li ser destê dostan gund bi gund ez çûm nava Îzolê Bendê mala Silo beg lawê Xan begê Cûce.

Silo beg kî ye?

Silo beg, lawê Xan begê Cûce ji malmezînan Îzolê Bendê ye. Bavê wî serekê eşîrekê eşîra Îzolê Bendê bû, piştî mirina Xan begê serekîti ket destê biraziyên wî. Sebebê vê yekê, Silo beg ji biçûkî ji nava eşîrê bi derket, şandin dibistana eşîretan. Ew dibistana ku Sultan Hemîd ji bo zarrokên serekêşîran vekiribû. Ji wê dibistanê derbasî dibistana cengê

bû, di leşkerê Tirkan de ma heya bû bënbaşî. Di nîrê ku Silo beg bi dibistan û wezîfên leşkerî mijûl bû, pismamên wî di nava eşîrê de rêya serekîtiyê ji xwe re pêktanîn. Dema Xan beg mir, biraziyê wî bû serekê eşîrê. Silo begê bi xwe di vê yekê de tûya dererê ne didît. Ji ber ku nedixwest dev ji wezîfa xwe berde.

Hemberê vê, Silo begê jî, dema li Îstenbolê bû, bi têtikiya xwe ya welatparêzên Kurd, xwe ji wan dinasîn; an welê dixwest bide zanîn. Heye ku Silo beg di nav refên welatparêzên Kurdan de qelsitê hemiyan bû. Ya ku jê şik nedibûn ew bû ku Silo beg nema bi kêrî jîna eşîrîti dihat.

Di sala 19.. an de gava Mistefa Kemal derbasî Anadol û Kurdistanê bû û ew welatên han ji hikûmeta Istenbolê veqetandin, hîngê Xelîl Ramî Bedirxan miteserrifê Melatiyê bû. Li wir di navbera Xelîl Ramî û Silobegê

103

jendirman hatim û me xwe li ser rêya wan dida alî, hemî li ser şopa min bûn û pirsê min ji gundiyan dikarin. Ji roja ku min dev ji belavkirina belavokan berdayî şopa min ji jendirmeyên Tirkan ve ne diyar bû, lê her dem û gavê li ser û dor aliyên rêya min dihatin dîtin; herwekî dizanîn berê min bi kû de ye!... Heke min zanibûya ku li Sûriyê îxbara min hatiye dayîn û hikûmeta Tirk haydarê çûna min a Dêrsim bûye û ev rastiya han ji katibê Bozan begê Hebeş hîn kiriye, bê şik min dê dev ji çûna Dêrsim berdana. Lê ji ber ku min ev rastiya han nedizanî, min hemî bûyer rasthatineke ne çak dizanîn û pê dilê xwe xweş dikir, ji lewre bi dilekî bawermed min gote Silo begê:

-Malava ne hewceye ku xwe hinde bitirsînî. kesekî di hatinê de ez ne dîtîm. Dilê xwe xurt bigire tiştê nabe.

-Çawan tiştê nabe?!..

Ma tu zanî dema te di mala min de bigirin wê çî bi serê min bikin?

Ji ber ku min başdizanî haya jendirman ji cihê min nîne, min xwest bi çî awayî be hinekî dilê wî xurt bikim, heye ku tirsê wî hinekî sivik bibe. Bi vê ramanê min gotê:

-Em nizanin jendirme ji bo çî tîndar gund; lê a rast ew e ku ne ji bo min e- Eger ji bo min be jî, kesek ji wan min nas nake. Dema min navê xwe guhart, kî dizane ez kî me?

Bi vê gotinê re min dît rengê Silo begê hinekî geş bû. Li min vegerrand:

-Raste, kes li vî welatî (êrdimê) te nas nake. Lê tîfinga te û reşbelekên digel te em dê çî bikin?

Bi çî awayî be min dixwest dil bîdinê û tirsê wî birrevînim. Bê du dilî min aliyê malê û di cihekî çak de veşêrî.

-Ramanê çak, niha dilê min rihet bû. Gava ji te pirsîn navê xwe biguhêrre kes te nanase. Zûka tîfingê û reşbelekên bide min. Li ser vê

tifaqê min tifing, rext û reşbeleka Dêrsim tev de dan destê wî û birin aliyê malê û ji min re kaskêtek anî min da serê xwe.

Birrê jendirman jî ketibû nava gund ku Silo begê ji min pirsî:

-Ji bo çi tu şaşarê di bin çakêt de nabînin.

-Eger xwestin te vello bikin, û digel te şaşar dîtî, tu çi dikî?

Xuyaye li vir min xwe şaş kir, herçiya di dilê xwe de got; ne her wekî diviya bû ji Silo begê re bê gotin:

-Bi hêsanî nikarin min vello bikin.

-Çi...çi ? dixwazî dest bibî xwe?! di mala min de?

tirsî ku giha bûyê ji rûyê xwe birrevîne. Berî her tiştî ji rêberê min pirsî, ka kesekî dît ku em derbasî qesrê bûn?

Min bi zaravekî tinazgîr gotê:

-Heya bi segê ber derê te em nedîtî, ne hewceyê evçend tirs e.

Hînga Silo begê bi şermisarî li min vegerrand û got:

-Ez hêvî dikim tu dilê xwe nehêlî. Berî her tiştî rewşa min ne wek ya we ye ku ji hikûmetê kuşiman nekim. Jê pêve navbera min û pismamên min gelekî ne baş e. Eger bizanin tu hatiye mala min, dê zûka haya hikûmetê bikin, tu dizanî hikûmet niha çi dike. Bi dilekî rihet min lê vegerrand û gotê:

-Ne pismamên te, ne jî kes ji eşîra te dizane ku ez hatime vir. Ne hewceye xwe holê bê sebeb bitirsînî. Ez gelekî westiya me, bila nivînekê ji min redeynin, divê ez hinekî vehêsim û xewa xwe bişkênim.

Ji min re nivînek danî û rêberê ku digel min hatî di wê gavê de vegerrand gundê wî heya kesek bîra hatina kesî nebe. Min reşbeleka Silo begê dayê, paşê ya ku ji bo Arpecî jî min dayê, da ku sibetirê digel kurrê xwe bişîne Melatîyê jê re . Ez jî diviya bû şeva din berê xwe bidim Dêrsim.

Digel reşbeleka Xoybûnê min jî reşbelakeke kurt ji Arpecî re şand û tê de nivîsî: "Berî vegerra Sûriyê min divê te bibînim. Çi gavê û li kîderê we divê ev dîtî bibe?". Sibetirê Silo begê herdu reşbelek, (ya Xoybûn û ya min) digel kurrê xwe Zekî şandin Melatîyê, min jî serê xwe danî û nivistim.

Dema Silo begê ji bo xurîniyê ez hişyar kirim saet heşt bûn. Bi qasî ku dilê min bi xewê ve bû, ne bi xwarinê ve.. Lê pirraniya mêvandarên ji rihetiya mêvan pirrtir bi zikê wî difikirin. Heye ku ev yeka han di rohelata me de bûye ramanê tevayî. Gelekî bi cangiranî ez rabûm û min xurîniya xwe kir. Silo begê firaq bi destê xwe birin malê, di vegerrê de min dît rengê wî wek yê miriyan bûbû. Çawan ku destên wî dihejiyan, dengê wî jî hejînek rûsar û bextereş jê dihat. Bi lavayî gote min:

-Va ye leşker bi ser me de girt, mala min şeitî. Bê şik bi şevê, dema hatinê hinekan tu dîtine û haya leşker kirine.

Ez qenc bawer bûm ku bi şev dema hatinê kesî ez ne dîtîm. Digel

begê tirsok derketim pêşiya eywana qesrê û me tev li dûşa ku salix da nihêrrî. Nîzîka sî jendirme û çend gundî li pêş wan, di çiyê de dadiketin nava gund, di wê rêya ku ez bi şev tê re hati bûm de dihatin. Raste li ser rêya ku pê de diçûm de du alayî jendirme hatibûn belavkirin, hawêr pirs min dikirin û li şopa min digerrîn. Ev tişt li hemî aliyên wilayeta Melatîyê hebû, nemaze dûşên rêya Dêrsim. Bi rê ve ez raste gelek birrên

105

106

Destên min bi ber min de hatin berdan, rehên min sist bûn, gewriya min ziwa bû. Eger Silo begê ez bikuştama gelekî ji vê yekê çaktir bû. Bûbû nîzîka çil rojî ez ji Sûriyê derketi bûm, ew west û fedakarî tev ji bo ku wê reşbelekê bigehînim Dêrsim destê Seyid Riza. Dema reşbelek çû, ew westa min tev de diçû, piştî ku gîham pêşberî çiyayên Dêrsim. Di nava min û Dêrsim de, çûna şevê û derbasbûna ji Ferêt mabû, nema min dizanî çî bikim. Xwîna xortaniyê rehên min dihejand, tenê min diviya bû ez Silo begê bibînim û zûtirr zûtirrî bikim. Ma wî bi vê kira xwe ez ne kuştim?.

Bi çî rûyî ezê li partiya Xoybûn vegerrîma? Min dê ji Celadet re çî bigota? .. Bigota ku piştî çil rojî west û dijwarî Silo begê, an jina wî reşbeleka partiye şewitand!. Paşê, çawan min reşbelek da Silo begê heya ji tirsan bişewitîne? Ji qehra agir bi dilê min ketibû, min dixwest bigirîm ew jî bi min ne dibû. Eger min bikariya bigiriyama, heye ku hinekî bêhna min derketa. Bê deng cendekê min wek pelkên daran li ber bayê payîzê dilerizî, bêhna min çikiya bû, nema min pêş xwe didît. Dengê peyayê Silo begê ez ji wî halî hişyar kirim û got:

-Di sibê de tu bê nan û dan, bê av û vexarin mayî. Ma tu naxwazî tişteki bixwî an vexwî?.

Hînga ez ji xwe hişyar bûm û min li çavên wî nêhrî. Tê de qencî dilovanî û camêrî xuya bû. Dilê wî bi halê min diêşiya, bi qasî ku Silo beg ters bû, peyayê wî ewçend camêr dixewinî. Herwekî di ber kira begê xwe ve şermisar be, piştî ku min li çavên wî nêhrî, careke din bi dengêkî nizim got:

-Ma tu naxwazî tişteki bixwî an vexwî?

-Piştî vê kira Silo begê, ma tu bawerî ku nan û danê wî teresî bi gewriya min de diçe?

-Qe ne firrek av vexwî!..

-Ne ji ava wî bêbavî..

Min pirs jendirman jê kir ka ji kû hati bûn û kû de diçûn, ew jendirmeyên ku çavên Silo begê rirsandin û ev pîsî pê de anîn. Camêr bi zanîn û bîrbirî li min vegerrand û got:

-Silo beg bê sebeb tirsî. Jendirme li çiyê dihatin û diçûn Melatîyê. Li

ser revandina keçekê xelkê du gundan li hev da bûn, bi hişke daran çend heb ji hev birîndar kiri bûn. Jendirman jî ji herdu aliyan çend peya girtin û birin Melatîyê. Eger welê nekirana heye ku mêr bimirana.

Wê gavê hat bîra min, eger ev xortê ku bûye xulamê Silo begê li şûna begê xwe bûya bêguman ez holê şerpeze ne dibûm. Ji begê xwe tirs ne 108

Li vir ji nû ve rengê Silo begê bi carekê hate guhertin. Herwekî bêjîngok ax bi ser serê wî de kî. Destên wî hejîn û bi dengê lertzok gote min:

-Ha te divê mala min xirab bikî?... Rabe ji mala min derkeve.

Li vir nema min karî xwe ragirim; Bê raman û bîrbirî min gotê:

-Tifîng û reşbeleka min bîne wê niha ji mala te derkevîm. Ma kînga ez di bin banê teresan de rawestîme ku di bin banê te de bimînim!..

Bi lez û bez çû aliyê malê tifîng û rextên min bi xulamê xwe re şand, reşbelek ne digel bû. Min gote xulam:

-Herre bêje Silo begê ez bê reşbelek ji malê dernakevim. Bila reşbelekê biûîne dê biçim, an na, lingê min ji qesrê dernakeve.

Xulam çû û bi lez li min vegerrî û got:

-Reşbelek berdane nava tanê60, ne mikûne vê gavê derkeve. Silo beg dibêje ji bona Xwedê bila derkeve derî gund êvarê em dê reşbelekê bigehîninê.

Ew çend ez kiz bûbûm ku min ne dixwest bîstekê di bin banê begê teres de bimînim.. Qesra wî ji aliyê bakurr-roava yê gund bû. Berve bakurr neh-deh xanî piştî qesrê hebûn. Min da xwe û ji qesrê derketim, saet neh û tiştekek bû, tevî wê kesî ji gundiyan nedît ku ez tifîng bi dest ji qesra Silo begê derketim. Her neh-deh malên li ser rêya min kesek li pêş tine bû, min bi lez xwe gihand nivgîrê bakurrê gund. Çend latên di serê gir de ji min dibûn çeperek hêja- Eger hinekan ez bidîtama, min dikarî di nav wan latan de heya êvarê xwe qorrîkim. Diviyabû heya êvarê ez li wîr rawestim, dema bû êvar reşbeleka xwe ji mala Silo begê bistînim û berê xwe bidim Dêrsim..

Dora nîvro dinê germ bû û li nik min av tine bû û cigare jî ne têt bû. Di cihekî welê teng de ji kêşana cigarê pê ve tiştekek ji destê min nedihat. Gava qelisî û bêrûmetiya Silo begê dihat ber çavên min, nema min dizanî çî bikim. Heya hîngê ez ne bawer bûm ku mirovek dikare ewqas tirsok û bê rûmet be. Lê paşê, di nav rûpelên jînê û war û deverrên dijwar de min ji Silo begê qelstir û terestir dîtîm.

Heya ro çû ava û dinê tarî bû ez di nav wan latan de mam. Piştî ku dinê tarî bû peyakî Silo begê hat û ji min re av û xwarin anî. Min pirsra Silo begê kir, Gote min: "Piştî tu ji qesrê derketî ew jî siwar bû çû Melatîyê". Min pirsra reşbelekê kir, got: "Xanimê ji tirsra şewitand".

Tan: Dîwarê du ta ku ji depa an çirpiyan dixin nava mezêlên xanîkî-Nava wan dîwaran

vala ye.

60

107

anîna jina xwe, lê ji bo xebateke welatî çûye Dêrsim. Ji xwe misteşar ji casûsê xwe, katibê Bozan begê Hebeş Îsmaîl bihîsti bû ku ez ji bo xebateke welatî çûme Tirkîyê. Lê nedizanî ku ew xebat çî ye. Bozan begê ji kerema xwe jê re her tişt goti bû. Hînga misteşar bawer kiribû ku min sebebê çûna xwe jê re rast ne gotiye.

Dema ez rûbarî misteşar bûm ji ber pirrtir kêfa xwe ji min re anî û pirsî ka min jina xwe anî an na. Min jê re da zanîn ku “ez di hesabê xwe de şaşbûm, hê zarrok ne bûbû. Hikûmeta Tirk ji bo min gelek xelk girtin û êşandin, ji lewre min dev jê berda û hatim heya careke din herrim”. Ji nişka ve ji min pirsî:

-Tu gihayî Dêrsim? Te kî ji mezinên wan dît?

Ez li ber vê pirsê mat mam.

Min gotê:

-Dêrsim dûrê me ye, çûna wir gelekî dijwar e.

-Ma partiya Xoybûn tu ne şandî Dêrsim.

-Na, tiştêkî welê nebû!..

-Heqê te ye ku welê bêjî; lê ez bawerim ku tu çûyî lê ne gihîştî Dêrsim.

-Ne welê ye. Kê ji te re gotiye tu şaş serwext kiriye.

-Li vir tiştêk ji me mayê veşartin. Lê xwezî te ji min veneşartiba derheqê te de gelekî baş dibû. Dîsa ezê bixebitim ku digel te baş bim...

Min tiştêk ji gotina paşin fehm nekir. Dema min ji Mistefa begê re got, li min vegerrand:

-Bozên di nava vexwarinê de ji misteşar re goti bû ku tu ji alî partiya Xoybûn ve çûyî Dêrsim.

-Çawan jê re got?

-Em serxweş bûn, misteşar gelekî kêfa xwe ji te re anî û çêla çûna te û dijiwariya ku te bi rê ve dîtî û leşkerê ku Tirkan berra pê te dayî kir. Bozan begê ji dilpakî bi dest ve berda û gotê ku tu hatiye şandin.

-Ma holê raste?

-Diviya bû negota; lê ne xeme. Misteşar doste û pîr ji te hez kiriye, tiştêk nabe.

Min dît hevalên min tiştêkî ji wacibê xwe nizanin. Her tiştê wan eşîriye, ew û partîzanî gelekî ji hev dûrin. Piştî du-sê rojan min raporra xwe nivîsî û li ser destê Bozan begê şand ji partiya Xoybûn re. Sûretekî raporra min bi destê katibê Bozan begê Hebeş Îsmaîl gîha bû misteşarê Feransîz. Paşê min ji hin camêr zanî ku Hebeş Îsmaîl guhbelê Firansîzane û bi haya wan digel Tirkan jî dide û distîne. Çawan ku Tirk ji çûna min a Dêrsim agah kiribûn, haya misteşarê Feransîz jî jê kiribû. Heye ku hin

tiştên kê m û zêde jî bi serve goti bûn.

110

dixewinî û kira begê xwe gelekî kirêt didît. Lê heyf ku yê tirsok û teres bûbû beg, û yê xurt û camêr jî bûbû xulam!.

Piştî ku serekî gêj û mat mam, hêdî hêdî min hişên xwe civandin û ji xwe hişyar bûm. Bê reşbelek min nedikarî herim Dêrsim û li nav Îzolê Bendê jî tu karê min nema!... Min tîfinga xwe hilgirt û da xwe rabûm, cendekê min ji hev ketibû û hêlên min nema bûn. Peyayê Silo begê dizanî ku ez diçim. Bi dengekî nerm got:

-Ma tu pariyek nan naxwî?

-Nanê mirovê bêbav bi gewriya min de naçe. Bila Silo beg ji bîra neke ku ez bi vê kira xwe kuştim; lê....

Bê deng min da rê û bi şopa xwe de vegerrîm çiyayên Mirdêsan. Hikûmetê gelekî xelk êşandi bû. Nemaze Mirdêsan, eşîra ku ez jê.. Her roj bi dehan xelk digirtin û lêdidan û dixistin zîndanê. Min dixwest serekî li nav Mirdêsan bimînim heya jina min a bi halekî zarrokê xwe tîne. Di serê hizêranê de wê zarok bianiya. Piştî zayînê bi mehekê min dikarî dê û zarrokan bigehînim xwe û bibim Sûriyê. Em di dawîya gulanê de bûn, eger ez du mehên din di çiyayên Mirdêsan de bimama teqez dê bibûma sebebê girtin û lêdana gelek camêr. Tevî ku xelkê me ji min hezdikirin, hindikan jê bi rûyê li ken ez dihewandim. Ên mayî dema çav bi min diketin serî diketin ber û nema dizanî çî bêjin. Li ber rewşeke holê ne rast bû ku ez ji bo birina jina xwe du mehan xwe bi şûn de bidim. Li ber vê rastiya han a tehl min berê xwe da Sûriye û terka welatê Mirdê kir. Di vegerra Sûriyê de min dijiwariyeke mezin ne dît. Tevî ku hin dewriye xistibûn ber Ferêt ez bi gengazî lê raperîm. Kesê ku avjeniyê bizane mineta Ferêt û gemiyan nakişîne. Piştî ku ji Ferêt raperrîm bi hêsanî ez gîham Sûriyê.

Hemî dijiwariyên ku min di çûnê de dîtibûn bi zêdeyî li Sûriyê ji devê qaçaxciyan hatibû bihîstin. Misteşarê Firansîzan Liyutman La Kirwa, pirs a awayê ku hikûmeta Tirk pê dabû pey min û çawan xelk digirtin û li wan didan ji qaçaxciyan kiribû. Wan jî goreyî ji xelkê bihîsti bûn bi zêdeyî goti bûn. Hinekan ji wan qaçaxciyan goti bû ku firqeyek leşker daye pey min û newêrin xwe bidin ser min, an cihê ku ez tê de. Bi virr û derewan pesneke ecêb ji min re kiri bûn.

Dema ez gîham Sûriyê rûbarî kurrên Şehîn begê bûm. Mistefa û Bozan began gelekî keyfa xwe bi xweşî ji vegerra min re anîn. Awayê ku bihîsti bûn hikûmeta Tirk li pey min digerrî ne bawer bûn ku ji destê wan bifilitim. Bi ser ve gotin ku misteşarê Firansîz gelekî bi nûçeyên te re bendewar dibûn. Tenê ya ne rast ew bû ku di nava vexwarina ereqê de Bozan begê ji misteşarê Firansîz re gotibû ku :” Osman Sebrî ne ji bo

109

Gotinên wî hemî nerm û xweş bûn, bêhna dostaniyê jê dihatin. Ma gelo Firansizan hêviya çî ji mirovekî wek min bêkes dikir? Hîngê min Firansiz ne dinasîn û rê û rêzanên wan jî bîra ne dibirin.

Sibetirê ez çûm Reqayê. A rast herdu kurrên Şehîn begê Mistefa û Bozan began gelekî dilên xwe êşandin û bendewariyeke hêja ji min re rave kirin. Remezanê Xelîl ne dizanî çî bike, dema otomobîl bi rê ket xwe avête nava wê ku digel min bê. Min gotê:

-Çî dikî Remezan?.

-Ezê digel te bêm Reqayê.

-Tê çî bikî? ma zarrokên xwe ji kê re dihêlî?

-Qet bila zarrokên min tine bin. Ma çawan ez dikarim te berdim. Heya tu sirgûn bî divê ez digel te û xizameta te bikim.

Bi rast rewşa remezan û ew nêhrek gelekî bi şewat bû. Gava min dixwest Remezanê Xelîl ji otomobîlê peya kim min dît hêstir bi çavên Mistefa begê de dadiketin.

Wê rojê ez gîham Reqayê û min reşbeleka digel xwe da misteşar. Gelekî rûmeta min girt û kêfa xwe ji min re anî. Xuya bû li ser min gelek tişt jê re hati bûn nivîsandin. Bi rûyekî geş gote min:

-Ev e Lakiraw derheqê te de çak dinivîse. Jê pê ve Delege yê Helebê jî baş nivîsî ye. Ez dilxweş dibim çî gava hewceyî tişteki bûyî werî nik min. Divê bizanî ku her gav dikarî werî rûbarî min bibî û bi hatina te dilgeş dibim. Ez bawerim eger ji îro bi şûn de bê haya me tişteki nekî dê ji me rûmeteke mezin bibînî.

Piştî min ji rûmetgîriya wî re sipas kir, ez çûm nav bajêr da ji xwe re cihekî çar kim. Bi alîkariya berberekî Suryanî ji xelkê Rihayê min di malekê de odek peyda kir û tê de rûniştim.

Tiştê ku ez pirr jê teng dibûm, Reqa bajarrekî Ereb bû û min bi erebî ne dizanî. Ji ber vê yekê min di têkiliya xwe ya bixelkê bajêr de dijwarî didît, û nezaniya min a ziman ez ji gelek kêsên hêja bê par dihiştim. Çê ku hîngê hemî tercimanên Firansizan bi Tirkî dizanîn, an na min ne dikarî digel Firansizan jî her wekî divê bipeyivim.

Ji ber nizanîna min bi erebî girtin û dayîna min a pirranî digel filleyên ku li serxetê daketi bûn Reqayê. Dirêjiya rojên xwe min li qehwexanan derbas dikir, ji lew re rojên min gelekî giran diborîn. Xortekî wek min xwîngerm û dil bi agir bi surgûneke holê pirr diêşîn. Paşê rewşa min a malî ne ewçend çak bû, ji her tiştî pirrtir destengiyê çavên min ditirsand. Heyîna min wek berê tine bû ku pere li pê min bihatana, bi ser de min kar û xebatek jî ne dizanîn heya li surgûnê pê debara xwe bikira.. nizam dê halê min çawan bimeşiya û debara min çar bibûya!.

112

Gava misteşar dît ez bê haya wî çûm Dêrsim, an min xwest herrim û

ya dilê xwe jê re nabêjim, nema bi gotinên min bawer bû. Piştî vegerra min bi panzde rojan ez ji sînorr bidûr xistim û surgûnî reqayê kirim. Ev hemî ji ber nezanîna Bozan begê ya wacibê wî bû. Eger guhbelekî wek Hebeş ji xwe re nekira katib û dema serxoş bû ya dilê xwe negota misteşar kesî ne dizanîn ku ez ji bo çî çûme Tirkîyê. Dema min zanî ku Hebeş Îsmâil guhbeliyeke du bêrî dike min haya Bozan begê kir; lê ne dixwest bawer bike. Ji ber ku hefsarê xwe xistibû destê Hebeş û ne dikarî dev jê berde. Sebebê vê yekê Bozan beg serekê beladiya Kaniya Ereban bû û Hebeş jî katibê belediyê bû. Bi haya Hebeş gelek dizî ji belediyê kiribû û dikirin, ji ber vê ne dikarî rûyê xwe li Hebeş bade. Ev gotin birayê Bozan Mistefa begê gote min û ji şerman hêstir bi çavên wî diketin.

Çûna Reqayê û

Tevgera 1930

Piştî vegerra min a Sûriyê bi panzde rojan misteşarê Firansîz şande pey min û got:

-Herwekî te ji min re pirs dabû ku bê haya min tu tevgerrên siyasî nekî, te pirs xwe şikand û bê haya min çûyî Dêrsim. Vê çûna te li Tirkîyê dengêkî mezin da, û gelek west ji hikûmeta Tirkan re û serêşî ji me re çar kir. Ji ber ku di navbera me û Tirkan de roj bi roj rehên dostaniyê xurtir dibin, em naxwazin ku tevgerrên mirovekî vê dostaniya han hilweşînin. Li ser giliyê Tirkan Ho Komisêr ferman kiriye ku gureyî tifaqa di navbera me û Tirkan de tu ji sînorr bi dûrkevî. Li ser vê Delegê Helebê ji bo rûniştina te Reqa minasib dît. Tevî şaşiya te, min gelek xwest te li vir bihêlim; Lê ji destê min nehat. Tenê dikarim bêjim ku eger tu nekevî şaşîne din, hikûmeta firanse wê destê te bigire. Here Reqayê, vê carê divê gelekî serwext lingên xwe bavêjî. Eger şîreta min bigirî ez bawerim ku rojekê dê bikevî nava dostên me.

Bi derxist di nav kaxezên ser masê de reşbelek da min û bi ser ve got:

-Fermana sirgûna te duh çû Reqayê. Ev e min ji misteşarê Reqayê re nivîsiye wê digel te baş be. Eger tu hewceyî tişteki bûyî dikarî wek dostekî ji min re binivîsî.

111

kiribû. Nizam ku hêvî tenê destên vala germ dikin?!... Çî zanim, heye ku...

Piştî ku bîst rojên min li Reqayê borîn, (hîngê ev bîst roj di çav min de bi qasî çend emhan dirêj xewinî bûn) ez çûm nik misteşarê Firansîz. Li ser rewşa xwe dûr û dirêj digel wî peyivîm. Gelekî bi xweşî û rûmetgîrî digel min peyivî. Min her tîşt li ser rewşa xwe jê re vekirî got. Piştî ku bi bendewariyeke çak axaftinên min bihîstin gote min:

-Ji roja ku tu hatiye vir em bi rewşa te mijûl dibin û me her tişt li ser te

zaniye. Delegatesiyona Helebê destûra min dide ku bêjim te: "Bi şertê ku bê haya me tişteki nekî, piştî sê mehan hikûmeta Firanse alîkariya te ji xwe re deynekî edebî dizane. Her wekî ji hemî serekên eşîran re mehiyek tête dayîn, dê ji te re jî tişteki hêja bête dayîn. Jê pê ve li ber ava Ferêt gundên emlak dewlê hene ku ji bo îsal wê du gundan bide te. Eger di nava du salan de te ava kirin, dê sê gundên din jî bide te".

Piştî ku hinekî rawestî û li navçava min baş nihêrî ku şopa gotinên xwe tê de bibîne, bi ser ve got:

-Heya berî sê mehan eger tu hewceyî tişteki bûyî dikarî werî bêjî min. Dê bibînî ku ezê bendewariyê baş digel te rave bikim. Tenê ji bîra meke ku, divê careke din bê haya me tişteki nekî.

Ez bi dilekî geş û hêviyê çak linik misteşar bi derketim. Tenê ji gotinên wî tişteki ji min re xweş nehat ku ew jî daxwaza wî ya ku (bê haya wan tişteki nekin). Ma qey bêbav dixwest ji bo dostanî û alîkariya wan ez dev ji dûş û armanca xwe berdim?!...

Bîst û neh rojên min li Reqayê borîn. Rojekê piştî roava ez li qehwexanê bûm, peyayekî hat gazî min kir. Piştî ku digel wî ji qehwexanê derketim gote min:

-Bozan beg Şahîn hiha hat Reqayê, bi lez dixwaze te bibîne.

Digel wî peyayî çûm nik Bozan begê. Piştî silav û pirsê halê hev kirinê got:

Partiya Xoybûnê qerar da ku bi tevgerreke tevayî rabe. Roja yekê tîrmehê li ser pehnayîya sînorr we pênc cihan re dirêjî nava welêt bike.

Birrek di bin femandariya Celadet de wê di Cizîra Botan re derbasî jor be. Birrê dudiyan di bin femandariya Haco de derbasî nava Hevêrikan bibe. Cihê birrê sisiyan di bin femandariya Ekrem Cemîl paşa de derbasî çiyayên Dêrikê bibe. Birrê çaran di bin femandariya Mehmo lawê Ibrahîm paşayê Millî de derbasî Wêranşarê bibe. Birrê pêncan femandariya me ye ku emê berê xwe bidin vegirtina Rihayê.

Hikûmeta Tirk hemî leşkerê xwe şandiyê ser Araratê. Eger em bikarin Kurdan rakin şûreşê û paşpîrriyê bidin leşkerê Mistefa Kemal, emê wan

114
Bi qasî bîst rojan welê di ser min re borî; lê bi raman.. Çend qirûşên di dest min de roj bi roj kêm dibûn. A rast min jî ne dizanî herwekî divê destê xwe bigirim. Heye ku ji ber tunebûnê min ne dikarî pêşendeyêke tarî bînim ber çavên xwe.

Berî ku destê min bi carekê vala bibe û li erdê bimînim diviya bû ez ji xwe re rêyekê çar bikim. Min kesek li Reqayê ne dinasîn. Li Sûriyê gişkî nasên min tine bûn. Ji herdu kurên Şahîn begê pê ve min Celadet Bedirxan li Kaniya Ereban dîti bû û Qedrî Cemîl paşa jî berî du salan li vegerra surgûnê, di tirênê de nasî bû. Qedrî beg berî min bi salekê hati bû Sûriyê. Gava ez gîham Reqayê min jê re reşbelekek nivîsî. Bersiva

ku da bû, Ev bû sînore zanîn û nasîna min li Sûriyê.. nizam bi vê nasîna teng min dikarî çi bikim...

Heye ku hinek ji xwendevanan nasîna çar mirovan, an bi salixdaneke din, çar hevalan ku her yek ji wan kurrê malmezineke kurdane, tiştêkî biçûk ne bînin. Lê di demeke hindik de qelsiya ku min ji wan dît ji min re da zanîn ku heyîna wan ji tine bûna wan ne çaktir bû. Ji bo ku ev gotina min bê rê neyê dîtî divê ez ûştta bê hêvîbûna xwe serpilkî li vir bêjim:

Herdu kurrên Şahîn begê: herwekî me li jor gotiye ez li ser destên wan çûbûm Dêrsim, û yekî ji wan {Bozan beg}li pêş misteşarê Firansiz ji devê xwe filitandibû ku Xoybûnê ez şandime Dêrsim. Eger ne ji gotina wî bûya, katibê wî Hebeş Îsmaîl ne dizanîn ku ez ji bo çi çûme Tirkiyê. Eger ne gotina Bozan begê bûya Firansizan ne dizanîn ku ez bi xebateke siyasî çûme welêt û ez surgûnê Reqayê ne dikirim. Li ber sînorr tiştê ku ji welêt dihat têra min dikir û ez desteng ne dibûm. Tevî ku herdu bira li ser surgûna min berpirsiyar bûn, dema ez çûm Reqayê ne hat bîra wan ku destê alîkariyê dirêjî min bikin. Tenêdema ez bi rê ketim, gelekî dilê xwe êşandin; lê mixabin ku dilêşandinê berîka min a vala danedigirt!..

Celadet Bedirxan: Ew bû ku rêya Dêrsim xistber min. Tevî ku ji bo rê fişek û pere dê bişandana, gotina xwe kir derew, tenê reşbelek û belavok şandin. Paşê min zanî pere û bihayê fişekan ji Xoybûnê sitand, cihê ku ji min re bişîne, xwar. Hîngê mesrefê ku li rê bû min hemî ji kîsê xwe da61.

Qedrî Cemîl paşa: Min li Reqayê jê re reşbelekek nivîsî û herçiya li min qewimî tev jê re nivîsî. Di bersiva xwe de ji min re gelek qencî hêvî

Xwezî xisara ku min di wî mişwarî de kirî mesrefê rê tenê bûya!.. Lê mixabin ku eşîra min, malbata min û diya min bi hezaran xisara wê çûna min danîn. Bi dehan mirov ketin zîndanê û bi hezaran û hezaran pere hatin rijandin. Têr dike ku bêjim du sed jendirme nîzîka çar mehan di ser dilê eşîr û malbatê de rûniştin. Tiştê ku mikûn bû heya salekê an pirrtir diya min ji min re bişanda, tev bi jendirman û girtiyan da xwarin.

61

113

bêjin: "werin, em digel we ne". Ya ku li pêş me kirin diviya bû, bê dudilî derbasî serxetê bûn bû. Dema Berazê jor em serdestî hikûmetê bidîtana dê alîkariya me bikirana.

Lê Mistefa beg û Bozan begê ne berê haya Beraziyên serxetê li tevgerreke holê kiribûn û ne jî dikarî wê gavê bê haya wan herin. Ji xwe di nava du-sê rojan de razî kirina wan li ser kireke holê qet ne mikûn bû. Herçiya bûyî, dema xeber dan axayên Berazê serxetê ku dikin di yekê tîrmehê de bi tevgerreke tevayî rabin, hinekan ji wan axan haya hikûmeta Tirk ji tevgerê kirin. Wê çaxê li Rihayê tenê sed leşkerê siwarî hebû, ew jî bi lez û bez şandin Ordîyê. Bi vî awayî herdu kurrên Şahîn begê li bende bersiva Beraziyên serxetê mabûn. Ji lewre digotin min : "Tu

herre qereqolên dora Ordîyê rake, heya em tîn ser Ordîyê". Hêviya wan hebû ku di nava rojekê, du rojan de bersiva Beraziyên serxetê were!... Ew nehat û ne dihatin. Li bende hatina bersiveke welê mayîn ne karê eqilmandan bû. Cihê ku bersivê bidin hinekan ji wan haya Tirkan ji tevgerrê kirin...

Roja yekê tîrmehê bi êvarê re bîst û sê peya dane min ku pê derbasî serxetê bibim. Pirtirî deh- diwanzde peya ji wan xortên ku di emrê xwe de şerr ne dîtibûn. Ên mayî çê û xerab dizanîn ku şerr û lêdan çiyê. Dirêjiya emrê wan di dizî, talan û qaçaxiyê de borî bû. Nemaze ji wan herdu kurrên Xilfo Mistefa û mihêdîn du şerrevaniyên hêja bûn. Di şeva pêşîn de min piştta xwe da bû wan herdu camêran. Sê şevên ku em digel hev man, herduyan jî hêviya min di xwe de ne kuştin.

Di saet dehê şevê de tevî peyayên xwe li sînorr raperrîm. Herkes ji wan bi çek û posatên xwe hati bû. Fîşekên kesî ji wan têra şerrekî biçûk ne dikir. Di nava hemiyana de tîfinga min tenê têrfîşek bû, jê pêve du bombeyên Elmanî ên bi destik jî dane min. Gava min ji bo tine bûna fîşekên peyayên xwe ji Bozan begê re got, bersiveke ecêb da min:

-Ji xwe sibe êvarê em dê bi ser Ordîyê de bigirin û li wir em dê hemî kêmiyên we saz kin.

Çi bersiveke hêja! Ma gelo ev mirov dê bi vî eqlî karibin gelê Kurd ji bindestiyê bi der xin?! Piştî ku min ew bersiv ji Bozan begê bihîst, min tişteke da çav xwe.. Divê em çek û posatên neyar jê bistînin û pê şerrê wan bikin. Ji wê rojê de her û her ramana min ev e:"Divê em bi çekên neyar şerrê wî bikin".

Piştî ku em li sînorr raperrîn û serekî dirêj bi nav erdê welêt de çûn, min hevalên xwe dane rawestandîna da digel wan bipeyivim. Ew hevalên ku min kes ji wan nedinasîn û heya navê kesî ne dizanî. Bi dengekî nerm û germ min got:

116

şerpeze bikin û Kurdistan dê serxwe bibe. Partiyê tu dane eniya me û tê digel me derbasî nava welêt bibî. Çi dema em Rihayê vekin, li wir dê bikarî ji me biqetî û ji bo xwe eniyeke xweser vekî û pê berve Melatîyê herrî. Îro bîst û şeşê cehzerdan in (hezîran), ma dê bikarî piştî çar rojên din werî nik me?.

-Mafir ku partiyê gotiye dê bêm, dikarî piştta xwe bidî gotine min.

Bê ku bipirse ka heqê rêya min heye an na, xatir ji min xwest û çû Kaniya Ereban. Ji bo ku bi rê ve nekevim nav lepên Firansîzan, roja 29ê mehê min otomobîlek xisûsî girt û pê çûm qirracê Berazan mala Emerê Qirêt û li wir bi siwarî çûm Mektelê mala Bozan begê.

Roja siyê cehzerdan(hizêran) ez gîham Bozan beg û Mistefa begê. Cihê ku ez li nik wan pêkhatineke xurt bibînim, min ji xwe pê ve tişteke dît!.. Piştî rojekê diviya bû em dirêjî nava welêt bikin. Çiqas ku di nava

welêt de leşker nema bû jî, me dixwest şerrê hikûmeta Tirk bikin. Ma ji bo şerrekî holê xwe pêkanîn ne dixwest?...

Êvarê ez digel Mistefa beg û Bozan begê rûniştim ku li ser tevgerrê bipeyivin. Digel me du camêrên din jî rûniştin, min ji began zanî ku ew herdu peyayên partiya Taşnak in. Ew jî wê digel me bihatana serxetê. Min dît began kara xwe û tişteki ne kiri bûn, her weki li bende gazî, alîkariyek ne diyar bûn. Dixwestin bê kar û bar bi kireke mezin rabin. Piştî dan sitandin û peyivîneke dûr û dirêj Bozan begê got:

- Me hê xwe pêk neanî ye, îşev tu digel bîst û pênc peyan derbasî serxetê be û li qereqolên dora Ordîyê(Sirûc-navê qezakê li serxetê di nîveka eşîra Berazan de ye) xe, şevê tê emê bi ser Ordîyê de bigirin. Li wir dikarî bigehêyî me ku digel hev herin ser Rihayê. Min jî kir, gotin û tevgerrên wan baş nasî bû ku naxwazin derbasî ser xetê bin. Bi van gotinan xwe jî û min jî dixapînin; lê ji bo çi?.. paşê di birrê li pê vê de ezê bêjim. Dema min du dilî di gotinên Bozan begê de dît, min gotê:

-Di Ordîyê de leşker tine, ser û bin sî-çil jendirme di nava bajêr de ne. Eger hûn sed peyayî bidin min ez dê îşev Ordîyê vekim. Bêguman dê hinek çek û posat jî di depoyê jendirman de bikeve destê me. Hînga hûnê bikarin bi gengazî derbasî serxetê bibin.

Gotina min ji Bozan begê re giran hat. Ne dixwest ku bê wî yekî din bajarrê pêşîn li welêt veke. Wî bi xwe jî ne dikarî bê dilxweziya Berazan derbasîserxetê bibûya. Mafir ku berê kara xwe û vê yekê ne kiribûn, hîngê di nava rojekê, du rojan û deh rojan de ne dikarî pêkbînin. Ne mikûn bû ku Beraziyên serxetê bi hêsani qîma xwe bi tişteki holê bînin. Berê haya wan ji vê yekê tine bû, kara xwe û tevgerreke holê nekiribûn. Îro bi şandina reşbelekekê, Bozan begê ne dikarî wan razî bike ku

115

bi saetekê yek ji xelkê gund ku min bi bergeha leşkerê Tirk de şandî, hat û raporeke devpeyvê holê da min:

-”Tenê li Rihayê sed leşkerê siwarî mabû. Dema hikûmetê bihîst me li qereqola Peyamliyê daye, ew sed siwar bi rê xistin şandin Peyamliyê. Şeva çuyî we li qereqola (...)ê da, îro leşker hatiye gundê (...) di avahiya qereqolê de li bende tevgerra we ye”.

Hînga min jê pirsî:

-Navbera gundê ku em lê û qereqola ku leşker hatiye çiqas heye?.

-Deh-diwarzde kîlometir.

-Haya wan li cihê me heye?.

-Erê, Îro li deşta Berêz kes tine ku cihê we nizane. Hûn ne bi dizî, lê eşkere li vir dimînin.

-Ma geko dilxurtiya leşkerê Tirk çawa ye.

-Bi Xwedê kesek ji wan ne bawere ku heya sibê serê wî li ser cendek

bimîne. Tirsê ew şerpeze kirine.

Piştî vê rapora devpeyv min hevalên xwe civandin serhev û digel wan peyivîm. Di nava van du rojan de hinekî nasî di navbera min û wan de çê bûbû. Jê pirrtir, baweriya me bi hev xurt bûbû, nemaze herdu şevên borî û serdestiya ku ketî destê me hevalên min sergerm kiribûn. Ji lewre bi baweriyeke xurt min gote wan:

-”Birayên delal! nûçeya ku ji me re hatî di Rihayê de tenê sed siwarî hebû, ew jî hikûmetê bi bergeha me de şandine û li qereqola(...) ê ne. Cihê qereqolê dûrî gund li gazeke ye. Avahî têra pêncî mirovî nake, ên mayî tevî hespan wê li der bimînin. Eger em bi ser wan de bigirin, nikarin xwe gorî bikin. Herwekî ez bixwazim eger hûn xwe biêşînin, ez qenc bawerim ku emê îşev gelek ji wan bikujin û yê mayî dîl bikin. Hînga rêya Rihayê li ber me vekirî dimîne. Ez bawerim ku hûn xwe ji vê rîsiya panîyê bi şûn de ne din. Hûn çî dibêjin”.

Hemîyan bi hev re got:

-Cihê tu herrî emê digel te bîn, begên me welê gotibûn.

Min dît hevalên min ji bo kireke holê nefsiyên pêkhatî bûn. Mafir kurrên. Şahîn begê li pişt wan bûn, tirsê wan ji kesî tine bû. Bi êvarê re me xwe pêk anî ku li gund bi rêkevin herrin ser qereqola ku sed siwarî tê de. Li pêş me şerrekî xurt hebû û şevên havînê kin bûn divya bû em deqîqekê jê winda nekin û em zû herrin. Berî her tiştî xeta telefûnê bibirrin û paşê di her alî ve dirêjî ser qereqolê bikin. Derî avahiyê ne dikarin xwe li ber me bigirin. Ji bo nava qereqolê, du bombeyên Elmanî 62

-”Gelê biran! çiqas ku di navbera min û we de nasîneke kevin nîne jî, kurdîtî me bi girêkek xurt digehîne hev. Îşev ji bo rûmeta gelê Kurd û azadiya wî em diçin şerr. Neyarê me hikûmeta Tirk e û çekên me ne ewçend tikûz in. Lê gava em mêraniya di dilê xwe têxin ser çekên xwe ên qels, em û Tirk di her tiştî de dibin berberên hev. Gelê Kurd li her alî welêt hêvîne mezin ji we dike. Şehîdên Kurdan doza tola xwe sipartine mêrxasên welêt. Mêr bin da ku têkevin qorrê wan camêran. Ê bextiyar ji me ew e ku bi comerdî xwîna xwe bi ser axa welêt de birrijîne. Bimeşin Xwedê bi we re be”.

Van gotinan şengî û geşiyek xist cendekê hevalên min. Berî birbangê me xwe gîhand qereqola ku Bozan begê ji me re salix dabû. Peyamlî nahye bû. Midîrê nahyê tevî serekê qereqolê di rex gund de komek vegirti bûn û tê de razabûn. Qereqol bi qasî du kîlometran di roavayê gund de li gazeke ava kiri bûn. Tê de çar jendirme dinivistin. Me yekî gundî ji xew hişyar kir û ev tişt jê hîn kir. Ji ber ku di navamin û hevalên min de nasî tine bû min ne diwêrî wan bikim du ciyan û ji cihekî bi dûrkevim. Ji lewre li pêş min rêyek tenê hebû: an diviya bû ez bi ser qereqolê de bigirim, an jî bi ser midîrê nahyê û serekê qereqolê de. Cihê

ku serî hebû min ne xwest berê xwe bidim lingan. Bê du dilî me bi ser kom de girt. Piştî şerrekî kurt me herdu jî destgepîr kirin û ji çek kirin. Bi dengê tîfingên me re gund û qereqol hişyar bûn, tîfing teqandin, lê kes bi ser me de nehat. Ji ber ku em hewceyî cihekî baş bûn ku tê de bikarin li ber xwe bidin, diviya bû em berî sibê ji gund derekvin..Midîr û serekê qereqolê kurd bûn û ji xelkê Sêwerekê bûn. Piştî me ew ji çek kirin, me hîştin û ji gund bi derketin. Bi rohilat re me xwe gîhand gazeke bi kevir. Eger li me biqewimiya me dikarî tê de li ber xwe bide.

Cihê me xwe gihandê bê nan û av bû; lê heya êvarê me dikarî xwe tê de biparêze. Ji bo şeva ku bê me qereqola(...) da bû ber çavên xwe, heye ku piştî rojekê her du kurrên Şahîn begê jî bi ser Ordiyê de bigirtana. Şeva din me bi ser qereqola de girt. Piştî şerrekî xurt û kurt yek jî bi birîn bû û yên mayî xwe sipartin me. Goreyî fermana ku Xoybûn dabû me her pênc jendirmeyên dîl hatin kuştin. Li wir em çûn gundê (...).Ê tê de kelehek biçûk û kevin hebû, me dikarî xwe tê de biparêze.

Wê rojê min raporek li ser tevgerra xwe ya li ser her du rojên borî nivîsî û şand ji Bozan begê re û tê de qelsiya hikûmeta Tirk û meyla alîkariya şûreşê li nik Kurdan jê re bi ser û ber nivîsî. Paşê ji xelkê gund min du peya bi bergeha leşkerê Tirk de şand. Diviya bû heya berî roava ji min re herçiya hîn dikin bînin da ku bikarim pêş xwe bibînim. Berî êvarê

117
Devpeyv: Bi dev gotin, şefehî.

118

Gund li alî rastêyî rê bû, li alî çepê li pêş gund konekî vegirtî bû û tê de roniya agir dixewinî. Ez gelekî tî bûbûm û cigare jî digel min nema bû. Eger min li wir av vexwara heye ku heya sibê avneketa destê min, ji lewre min berê hespê dagerand ser kon. Bi dengê çeç-reça lingê hespê re seyên gund reyîyan û xwediyê kon derket derve da siwarê ku tê ber malê bibîne. Ser û pêça min tiştêkî têvel bû, cilên li min yê leşker û çefî eqal li serê min bû ku qet bi hev nediket!... Hîngê li nava Tirkan çî kesê şebqe ne li serî ba, ew biyanî dihat nasîn.

Min silav da xwediyê kon û tasek av jê xwest. Camêr av ji min re anî, hê tasa avê di destê min de bû ku dengê du mirovan ji hêla gund ve tûj hat û dipirsîn:

-Ev kî ye law? zû xwe bide nasîn...

Ji zaravayê wan xuya bû ku ew dest bi tîfingin û xêr di rûyê wan de nîne. Qelsiyek biçûk dikarî ji min re gelek west çar bike, nemaze min rêya xwe jî ne dizanîn. Bi dengekî xurt; lê bi zimanê Tirkî min qîrrek da wan:

-Kurro vir de werin!

Qîrra min şopeke kûr di canê wan de hişt. Dema bihîstin ez bi Tirkî

peyivîm dest ji ber xwe berdan û bi sernizmî hatine nik min. Du peyayên tifing li dest, yek keyayê gund û yê dî pandî bû. Careke din min bi Tirkî ji wan pirsî:

-We çî divê?

Xuya bû bi Tirkî ne dizanîn, bi kurdmançî li min vegerrandin û gotin:

-Hikûmetê çek li me belav kirin û emir da me ji bo em şerrê Osman Sebrî bikin.

Hînga min bi kurmançî ji wan pirsî:

-Ma hûn Osman Sebrî nas dikin?

-Em wî nas nakin; lê hikûmet dibêje mirovekî eşqiya ye, divê bête girtin, an bête kuştin.

Çiqas rebenî û nezanî! Hînga min bi zaravakî xêrxwaz gote wan:

-Law hûn şaş in. Osman Sebrî ne eşqiya ye, ew jî wekî min û we Kurd e û doza heqê me Kurdan dike. Ez li vê qereqolê jendirme me. Çi roja bibhîsim ku we dest avêtiye Kurdekî hûn ji destê min nafilitin. De zû yek bidin pêş min em herrin qereqolê.

Ez baş dizanim ku mêrê kurmanç ji çûna qereqolê kiz dibe û ditirse. Wan bawer kiri bû ku ez ji qereqolê me. Bi dengekî tirsok û lavekar gotine min:

-Efendî me tu nas nekirî û li qusûra me ne nihêre. Paşê em jî Kurdin; lê ji tirsax xwe van tiştan dibêjin.

120

ên dirêj digel min hebûn. Me dikarî bi teqandina wan di nav qereqolê de hemiyan şerpeze bike. Bi vê hêviya mezin em li gund bi rê ketin. Hê em kîlometrekê ne çû bûn ku peyayê min şandî cem Bozan begê vegerrî û xwe gîhande me. Bi gotinekê raporra xwe da:

-”Berî ez xwe bigehînim ser began, Firansizan her du jî girtibûn û şandibûn Helebê”.

Wek bombeyek di nava mêtûyê min de biteqe. Gava herdu beg hatin nava xwe eniya ku ez tê de dixebitîm ket mir. Bê heyîna began Berazan şerr ne dikirin. Ên digel min jî dê terka min bikirana. Min xwest, herwekî min nebihîstiye, an ne ewqas bi ehmiyete, heya hevalên min sist nebin; lê ev yeka han li ser wan nemeşî û lingê xwe dan erdê rawestî. Hemiyan bi dengekî gote min:

-Began em digel te şandin, îro ew hatin girtin, nema em digel te dimînin. Eger ne beg bin kî me ji şerrê Firansizan biparêze?

Hêlekê heq di destê wan de hebû kesek ji wan bi ramanekê welatî digel min nehati bû. Began ew şandi bûn, dema beg hatin girtin nema digel min diman. Eger hevaliya wan digel min mehekê dom kiriba, ez bawerim ku terka min ne dikirin. Hevaliya du rojan mirovin nezan bi min ve girê ne didan. Ji lewre hemiyan xwe ragirtin û gotin naxwazin digel min biçin, nekirin. Tenê her du kurrên Xilfo Mistefa û Mihyedîn digel min

man. Piştî ku hemî hevalên me berê xwe dane Sûriyê û ez li ser piştâ mehîne mat û bê mefer guhdariya dengê ku ji lingê çûyîyan tê dikim, Mistefayê Xilfo gote min:

-Em herdu bira dest ji te nakin. Te kî der divê em digel te tên.

Bi du peyan min çî dikarî bikim, nemaze piştî ku her du kurrên Şahîn begê hatin girtin... Paş ji tirsî Firansîzan min ne dikarî vegerrim Sûriyê jî. Bê gûman vê carê eger ez biketama destê Firansîzan, dê gelek ez biêşandama. Ji lewre min ji kurrên Xilfo re sipas kir û berê xwe da bakurr û bi nav welêt de çûm.

Min rê ne dinasin, tenê eger ez heftê kîlometir ber ve bakurr û roava biçûma min dê xwe bigehanda erdê Bozhewayê ku çiyayê Qorçik di nav de ye, û di nav û kûntarra wî de du gundên me hene. Jê pê ve li dora Qorçik min çend gund dinasîn ku di hinekan de min dikarî veşirim.

Berî ku ji herdu kurrên Xilfo veqetim, ji min re nivê rê yê pêşîn salix dan. Paşê di kûna Qirrêc de girekî mezin hebû, ji bo koça rê ya pêşîn ew ji min re kirin armanc. Gotin ku ji gir wê de qereqolek Tirkan heye divê ez xwe li ser bidim alî. Saet şeşên êvarê bûn ku min xatir ji Mistefa û Mihyedîn xwest û berê xwe da bakurr. Piştî ku serekî dirêj çûm, di dora saet nehan de ez nîzikî gir bûbûm ku rêya min di ber gendekî re diborî.

119

Dema ez gîham gund ji Mihemed axa pê ve kesek ji siwaran di gund de ne ma bû, hikûmetê hemî digel leşker şandi bûn ser lawê Dirê'î. Mihemed axa jî tevî ku pîr bû gelek kûnêr jî li ranê wî derketi bûn nema dikarî li ser xwe rûne, her deverû vezeliyayî bû. Bi dilekî geş ez hewandim û gelekî kêfa xwe ji min re anî; lê di wî halî de nedizanî yê çawan alîkariya min bike. Dema min jê re da zanîn ku dixwazim di Til-ebyed re derbasî Sûriyê bibim, got:

-Herdu biraziyên min digel siwarên gund tevî leşker çûne ser lawê Dirê'î. Tevî em yarên wî ne, nikarin li pêş hikûmetê bêjin: em naçin ser". Ez jî di vî halî de me û nikarim siwar bim. Ya çaktir ew e ku tu li nik me rawestî heya siwarên me li nav Qeregêçiyî vedigerrin. Evdilqadir ji welêt derket çû Sûriyê, ne dûre ku siwarên me di van du rojan de vegerrin werin mal. Dema bîne ez dê biraziyê xwe Elî digel te bişînim, ew dizane çawa te bigehîne cihê ku dixwazî.

Me ne dizanîn ka siwarên wan çî gavê tên. Min baş dizanîn ku Elî efendiyê Sêwrekî li Til-ebyed li bende çûna min e, ji lewre min ji çûnê kir lez. Ji ber leza min Mihemed axa milêbayekî xwe digel min şand nav Gêzan gundê Xoriz nik Cibirî Kurrê kurrê Hebeş, û ew jî min bigehîne mala Şêx Casim ser sînorrê Sûriyê. Li wir min bi gengazî dikarî herrim cihê ku dixwazim. Cibirî kurrê dostekî Mihemed axa bû, bawer dikir ku dê gelek tişt ji bo min bike.

Roja din êvarê ez digel milêbayê Mihemed axa çûm gundê Xoriz mala Cibirî. Dema xatirxaziyê Mihemd axa got: "Eger Elî sibe were dê li pey te bişînin. Wê şevê piştî nîvşev em gîhan Xoriz. Cibirî bi xweşî ez hewandim. Roja din bi nîvro biraziyê Mihemed axa Elî jî xwe gîhande ser me û careke din temiya min li Cibirî kir. Bi ser ve gotê:

-Eger tuyê nikaribî digel wî herrî ev e ez hatime ku wî bigehînim mala Şêx Casim.

Piştî ku Cibirî bi dil û can xwe da ber min Elî taştê digel me xwar û çû. Wê sibê berî birbangê li nav Qeregêçiyên hati bû mal. Mihemed axa ne hîştî bû ku vehêse û li pey min şandi bû heya Cibirî qedra min çêtir bigire.

Herwekî min û Cibirî me di navbera xwe da tifaq kiri bû berî roava bi saetekê em dê bi rêketana. Serêvarê min xist bîra wî ku kara xwe û çûnê bike, min dît ku Cibirî sist bûye, got:

-Hespa min nîne ku lê siwar bim. Eger hespekê ji bo min kirê bikî dê digel te bêm.

-Ma kî we re dibêje dakevin ser rê û pirsî ji rêwiyan bikin? Xuyaye hinek teresî di we de heye. Zûka yek bidin pêş min û rêya qereqolê pêş min kin.

Pandî ket pêşiya min û em bi rê ketin. Birina yekî digel xwe ez ji şikê bi dûr dixistim. Bi rê ve ez digel wî peyivîm û min baş pê da bawer kirin ku ez yek ji jendirmeyên qereqolê me, çî dema ne qenciya kurdekî bikin ezê wan biêşînim. Piştî ku em nîzîkî qereqolê bûn min pandî berda vegerrî gundê xwe ez jî ji rêya qereqolê derketim û min berê xwe da bakurr û rohelat.

Serekî dirêj ez çûm, nizanîna rê gelekî ez diwestandim. Hin newal û gelfî diketin ber min ku bi saetan min ne dikarî jê derkevîm. Tevî xurtiya hespê û leza ku pê diçûm, sibe nîzîk dibûn û hîn ez negihabûm erdekî nas. Piştî ku dinê ronî bû min erd nasî, ez nîzîkî gundê çixreşiyê bûbûm. Berî rohelat bi hinekî ez gîhame nava gund û di mala Henîffî de bi cih bûm. Wê rojê min rihetiya xwe li wir dît û êvarê min berê xwe da çiyayê Qorçîk, gundê me ku di navçava çiyê de.

Mehên tîrmeh, tebox û êlûnê min li Bozhewayê derbas kirin, pirraniya van hersê mehan ez li gundên Îstaxulla û Qorçîk bûm. Xuya bû di nava van her sê mehan de leşkerê Turk Ararat safî kiri bû ku lek bi lek ji rohelat vedigerrî. Çî cihê ku seriyekî hişk tê de mabû bi ser de digirt û dipelaxt. Di meha çirriya pêşîn de bi ser eşîra Qeregêçiyên de digirt û serekê wê Evdilqadirê kurrê Dirê'î tevî birrekî eşîrê ber ve Sûriyê dirrevand. Berî ku dor were min divya bû ez ji Bozhewayê derkevîm. Haya hikûmeta Tirk bûbû ku ez li Bozhewayê me, bi jendirman nedikarî bide pey min û leşker tev li rohelat bû. Piştî vegerra leşker dikarî êrdima Bozhewayê tev bide ber xwe û gund bi gund vello bike. Ji bo derketina

min ji vê êrdimê min ji hevalên Rihayê re nivîsî û şêwra wan xwest. Piştî çend rojan Cewherî zade Hacî Emer bersiva min da, digot:

“Reş ne baş e, di welêt de mikûna veşirînê teng û dijwar dibiye. Berî rojekê divê tu vegerrî Sûriyê; lê ne di rêya ku tê re hatî re, ji ber ku ew êrdim gelekî hatiye êşandin. Li ser rêya Dûgerîna here mala Mihemed axa ew dikare te bigehîne cihê ku dixwazî. Gava diçî Sûriyê dikarî Elî efendiyê Sêwrekî li Til-ebyed bibînî û ew dikare rê li pêş te rast bike”.

Mihemd axayê Dûgerînê ji eşîra me Mirdêsan bû û di çend bavan de li nava Dûgerînan bi cih bûbûn. Min gelek dixwest ku li ser destê wî herrim. Jê pêve Elî efendî ji hevalên me ên pêşdetir bû û min nedinasîn. Bi ser de tiştê malbatî keti bû navbera me diviya bû nemîne. Dawiya meha çirriya pêşîn digel siwarekî ez çûm nav Dûgerînan mala Mihemed axa. Mala wî di gundekî biçûk de digel du biraziyên xwe tê de rûnişti bû.

121

122

Dirêjiya şevê baran wek xunavê hûr hûr dibarî. Şev ewçend reş û tarî bû ku serê hespê yê gewr di min ve ne dixewinî. Serekî dirêj ez welê çûm. saet deh, diwazde, yek, du piştî nîvşev bû hîn ez ne giha bûm sînore Sûriyê. Bi wê leza ku ez pê diçûm min di wan deh saetan de dikarî sed kîlometir bibirre. Bê gûman ez pirrtirî sed k.m. çûbûm, dîsa jî negîha bûm sînor. Hîn serekî din çûm, berî birbangê saet çar bûn ku min dît hesp di hevrazekî de dimeşe; hînga min bîra bir ku rêya min şaşe. Zûka ez ji hespê peya bûm, heya dinê ron be û dora xwe bibînim.

Ji saet pêncên êvarê haya çarên sibê ez bi lez çûbûm. Di nava van yanzde saetan de ez û hesp bi hev re westiya bûn, nemaze hesp di xûydanê de bûbû av. Min dixwest berî ku ro derkeve hinekî xewa xwe bişkênim, heya bikarim bi ro bimeşim. Baran hîn welê sivik dibarî û ba jî sivik sivik dihat. Min heqîba xwe li ser pişta hespê danî, aliyek da bin xwe û aliyê din sa ser sînga xwe û rûniştkanî, nivistim. Ez gelek westiya bûm ku zûka di xew ve çûm. Gava min çavên xwe vekirin dinê ron bûbû. Bi nêhrînekê li dor aliyên xwe min rewşa xwe ya pîs nasî. Ez bi şûn de vegerriya bûm çiya Sîmeterê, leşkergha Tirkan. Kurd dibêjin: “Dema ecelê yekî tê, bi lingên xwe ber ve goristanê diçe”. Xuya bû ecelê min hati bû ku ez bi lingên xwe çûbûm rex leşkergha neyar.

Ji serman diranên min dirikrikîn, xuya bû ji serma ez hişyar bûbûm. Diviya bû berî rohilat ez çareke serê xwe bibînim. Min da xwe û rabûm, cendekê min wek yê marê tevîzî tev ne digerrî, xuya bû sermayê ez hingavti bûm. Min heqîb da ser pişta hespê û serê wê kişand ku bi rê kevim. Çiqas min hefsar kişand hespa min di cihê xwe de tev negerrî. Min li ber da, bê fêde bû, ne dikarî lingê xwe bilebitîne, hînga min zanî ku hespa xudayî li ber sermayê li hev gerriye.

Li kûntarra wî çiyayê ji dar û keviran rût, di ber de li wê berriya dirêj û fireh ji wê hespê pê ve di destê min de tiştê tîne bû ku pê ji leşkergeha dijmin bi dûr kevim, ew jî welê li hev gerriya!.. Ma gelo di wê rewşê de min dikarî çî bikim?.. Hêdîka ez di ber bêvila hespê de rûniştim û min cigarek vêxist; heye ku hinekî hişên min ên belav bicivandana ser hev. Piştî ku dûyê cigarê xew ji çavên min bi dûr xist, tiştê ku kirin mikûn bû min kir. Hêdî hêdî min dest û pîlên hespê mist dan, heye ku hinekî vebûya.

Heya piştî rohelat min xwe bi mist dana dest û pîlên mihînê mijûl kir. Hinekî ez germ bûm û mihîn jî piçekî ji hev ve bû. Êdî dikarî bi dijwarî hêdî hêdî bimeşe. Min serê wê kişand û berve rohelat derketim gazeke heya baş doralîyên xwe bibînim. Ez di rohelat û nîvroyê Sîmeterê de 124

-Dema ez hatim siwarek digel min hebû û min ew vegerrand. Paşê Elî hat û çû, te çêla tîne bûna hespê nekir. Niha dema çûnê bû tu dibê hesp tîne!.. Tevî wê tu dikarî li ser hesabê min hespekê kirê bikî.

Panzde lîreyên Turk xwest min danê û çû ku hespê bîne da em bi rêkevin. Êvar bû, ro çû ber ava, hê Cibirî nehata bû. Min yek şande pê, nehat û yekî din li şûna xwe şandi bû cem min gotibû ez nikarim herrim. Hat bîra min ku dixwaze bi vî awayî peran ji min bixwe. Li ber vê ramanê nema min karî xwe ragirim. Paşê rextê fîşekê zêde digel min hebû, goti bû ku ew ê di ber min ve rake. Gava çû hespê kirê ke rext xist ustiyê xwe û çû. Min rextê xwe jê re ne dihişt. Ez li hespê siwar bûm çûm ber derê mala ku Cibirî lê ye. Bi zaravayekî tehl min gotê:

-Min ne dizanîn ku tu evqas tirsok û derewînî. Zûka rextê min bide ez diçim.

Rext ji ustiyê xwe derxist û tevî panzde lîreyên Tirk da destê xortekî ku bide min. Min rext sitand û pere hişt û gotê:

-Ev heqê nanê te ye. Ez naxwazim mineta mirovekî tirsok li ser min bimîne. ? min pê bi hespê da na û berê xwe da dûşa Herranê. Ez di deşta Heranê de bûm, bajarrê Herranê bîst k.m di nîvroyê min de û çiyayê Sûmeterê bîst û pênc k.m. di bakurrê min de bû. Ji du mehan de leşkerê Tirk ew ji xwe re kiri bûn leşkergeh. Çiya tijî leşker bû, taqim derdiketin gundên dora çiyê û velo dikirin. Ji çekan û fîraran digerrîn, nemaze yekî ji êrdimê biyanî bidîtana ber nedidan.

Piştî ku rêberê min Cibirî teresî bi xwe de anî, min da çav xwe ku wê şevê bi tena Herranê dip dût û gundên wê ewçend nîzîkî hevin ku ji gundekî bankî dengê mirov digehê sê-çar gundên dorê. Ji bo ku rê şaş nekim min berê xwe da çirayên Herranê û bi rê ketim. Piştî ku bigehîştana Herranê min dê piştî xwe bida çirayên bajêr. Welê min dikarî bê dijwarî xwe bigehînim Sûriyê.

Piştî ku ez bi rê ketim bi saetekê baraneke hûr berdayê, dinê tingitarî

bû, ji çirayên bajêrr pêve tişteke ne dixewinî. Çiqas ku baran ne şên bû jî hê cilên havînê li ser min bûn ne dikarî min ji sermayê biparêzin.

Hesp xurt û rehwan bû, min bê dilovanî dajot, da berî saetekê bigehê cih. Nemaze ez bê şîv û hespa min danê êvarê tişteke nexwari bû. Bi wê lezê di nava du saet û nîvan de ez gîham bajarrê Herranê. Dûrî bajarr bi du k.m an min da rohelatê bajêrr û berê xwe da nîvro, holê çiyayên bajêrr ketin piştî min. Navbera min û sînora sî k.m. mabû û li pêş min deh saet şev hebû. Min dikarî bi wê lezê di nava çar- pênc saetan de xwe bigehînim sînorr, ji lewre ez bê şayîş diçûm.

123

westa pirr xilas bûbû. Ji bo xwarinê em çûn aliyê mêran. Peyakî rîtilxir, cilpak tevî çend ereban rûniştî bû. Ji min re da nasîn û got: "Ev şêxê me ye". Min silav lê kir û rûniştim. Piştî hinekî xwarin anî, pezek gura bû, xwarin baş û têr bû. Me taştê xwar, ew digel hev bi erebî dipeyivîn. Nemaze zaravayê bedewiyan, min tişteke jê fehim ne dikir. Digel me bi qasî diwazde peyan nan xwarin. Piştî ku sifre rakirin yekî ji wan xwest tifinga min bibîne. Nedihat bîra min ku ew di mala xwe de bêbextiyê bi min re bikin. Dema bixwestana gava ez di xew de bûm dikarî bikin. Ji lewre bê dudilî min tifing da dest. Tifing nuh û gelekî xweşik bû, serekî di dest hev de gerrandin. Piştî ku ji min bi dûr ket, yekî ji wan pirsî:

-Ma tu ne ji Qeregêçiyani?

Min dizanî ku di navbera wan û Qeregêçiyana de neyariyeke mezin heye. Min lê vegerrand:

-Na, ez ji Bozhewayê me.

-Belê tu ji wan î û dijminê me yî, ji lewre em tifinga te nadin û dê te bişlînin.

-Çawan hûnê di mala xwe de min bişlînin û ez mêvanê we me?

Bi vê gotinê re yekî ji hember got:

-Şeşar digel wî ye, jê bistînin.

Bi gotina wî re herduyên di rex min de, her yekî ji alîkî bi milên min girtin û ez velo kirim. Digel min şeşareke barabello nuh he bû. Sed fişek û heşt şeh digel bûn, tev ji min sitandin. Bê ku li ber xwe bidim min şeşar bi dest wan ve berda, paşê kîsê peran jî vala kirin û kîs li min vegerrandin. Di nava diwanzde peyayên çekhilgir de min dikarî çî bike? Ji gotinê pê ve tişteke ji destê min ne dihat, ew jî min bê kêmanî kirin.

Min bi erebî ne dizanî, tenê di wê meha ku li Reqayê mabûm de min çend gotin hîn kiri bûn; lê min ne dikarî pê bipeyivim. Di nava wan de yekî xweş bi kurmanc dizanî, çûn ew anîn ku di navbera min û wan de bibe terciman, hemî gotinên min bê kêmanî ji Şêx re digotin. Ew gotinên ku hîngê min ji koza dil kirin hemî nayên bîra min. Tenê gotinên ku heya îro di bîra min de mane ev in: ' Li nik me Kurdan hatibû nasîn ku bextê

ereban baş e; lê ez dibînim bextê we tine, hûn di mala xwe de mêvanan dişelînin. Min li welatê xwe gelekî qencî bi ereban fikir, gava ez ketim nav wan, hemberê qenciya xwe kêmanî û bê şerefiyê ji we dibînim. Her yek ji me di ber xwe ve fedî dike û xwe camêr dizane. Şerme ku hûn min di mala xwe de dişelînin. Çekên min bidin destê min, ezê ji nav konan derkevim, werin pêşiya min, eger we karibû min ji çek bikin, hîngê kes kêmiyê naxe derê derê we. Lê holê bi bêbextî, di nava zav û zêç de mêvan şêlandin ne karê mirovê bi rûmet e...”.

126

bûm, ew çiyayê bê zinar û kelem û dar û ber ku kêwroşkekî ne dikarî tê de xwe veşêre.

Di rohelatê min de bi qasî şeş- heşt gundan li pêş min hebûn. Heke min bikariya bi selamêtî ji wan gundan derbas bibûma, di erdê berriyê de heye ku heya êvarê ez bigihêştama sînorrê Sûriyê. Heya ez di çiyê de daketim min serê hespê girt û li pey xwe kişand, gelekî hêdî dimeşîm. Dema gihaştim deştê ez siwar bûm û di navbera wan gundan re derbas dibûm. Baran sekinî bû û ro ji bin ewran derketi bû. Hin bi hin mehîna min li meşê ve dibûn.

Du gundên dawiyê ma bûn ku ji êrdima leşker derkevim û bigehêmin erdê berriyê. Li berriyê ji ereban pê ve kes ne dihat dîtî û min hesabê wan ne fikir û dê bi rihetî ji sînorrê Sûriyê derbas bibûma. Gund gelekî nîzîkî hev bûn û çarmedorî malan jî komê reş vegirti bûn, dema ez di navbera wan re derbas dibûm seyên herdu gundan tev bi min de dirreyîn. Dema ez di navbera herdu gundên paşîn re derbas bûm min dît çar siwar ji aliyê berriyê ve dihatin gund. Yek ji wan veqetî û hat silav li min kir, pirsî ka berê min kû de ye. Min jê re bi erebiyeke şikestî da zanîn ku berê min li mala şêx Casim e. Hînga bi zimanekî nerm got:

-Ez dibînim hespa te gelekî westiya ye, dixwazî keremke were malan rihetiya xwe bibîne, bila hesp vehêse, êvarê dikarî herrî. Hîngê heye ku yek ji me digel te bê û te bigehîne mala Şêx.

Min jê re sipas kir û gotê:

-Mala te ava, ez bi lez im divê zû herrim.

Lê a rast hespa min ne dikarî zû herre. Westa şeva borî ji rûyê min û mehîne xweş diyar bûn. Paşê kesî ne dîtî bû ku yek li ser navê mala Şêx Casim herre û mêrê Erebiyê bi ne qencî lê binhêrre. Careke din got:

-Tu bi dilê xwe yî; lê eger bi ya min bikî dê peya bî, tu û mehîn vehêsin, paşê dikarî herrî.

Ji gotinên wî ez ne ketim şikê. Gava min dît bi zêdeyî nakeve pey min dilê min lê rûnişt û min berê hespê bada ser konan û digel wî çûm peya bûm. Yê ku westên dirêj û bê xew mayîn dîtine dizanin çî west digehê mirov. Piştî em peya bûn wî got:

-Leşker pê de li nava van gundan digerre. Ne dûre ku vê gavê jî hinek

bên nav konên me. Ji lewre tu derbasî aliyê jinan be û razê da kes te nebîne. Dema bû êvar ez dikarim te bigehînim mala Şêx Casim.

Vê gotinê hîn pirrtir dilê min rihet kir. Ez derbasî aliyê jinan kirim, bi destê xwe ji min re nivînek danî û ez nivistim. Min heqîba xwe danî bin serê xwe û tîfing xist hinbêza xwe. Heya piştî nîvro ez di xew de mam. Gava mêvandarê min ez ji bo xwarina taştê hişyar kirim, cendekê min ji 125

- Em mehîne ji te re nastînin, dê îşev digel te mirovekî bişînim wê te ji sînorr derbas ke. Ev e dê ji pereyên te xerciyekê jî bidim te da dilê te xweş bibe.

Bi derxist sê zêrr û çend mecîdî dane min û yên mayî tevî tîfing û şaşarê digel xwe hîşt. Bê çek çawan ezê ji sînorr derbas bibûma?... Digel min hingulîskê zêrr, qaşê wê yaqût mabû ku bi min re ne dîbûn ku bistînin. Min ew bi derxist û tevî hersê zêrran dayê û gotê:

-Ez bê çek nikarim ji sînorr derbas bim. Ev hingulîsk hêjayî du-sê tîfinga ne. Bila tevî peran ji te re be û ji tîfing û şaşarê yekê bide min.

Dema çav bi hingulîskê ket rûyê wî geş bû, ji dest min girt û xist tiliya xwe, careke din her sê zêrr li min vegerrandin; lê çek nedane min. Hînga min zanî ku gustîr jî belaş li ser çekan de çû. Ji min re gotin wê êvarê min bi rê kin. Min navê şêx pirsî gotin :(Mistefa Xelef)e ; lê paşê min zanî ku navê wî Mistefa Salih e.

Ber êvarê siwarek digel min şandin ku min bigehîne sînorrê Sûriyê. Şev ron û ezman ji ewran vala bû. Eger şeva berî wê holê safî bûna, min rêya xwe şaş ne dikir û ne diketim destê van bêbavan.

Erebê ku digel min şand bê çek bû, lê bi dest û lepê ji min gelekî xurtir bû, bêhna bêbextiyê ji her tiştî wî dihat. Piştî ku serekî em çûn got:"were em livir razên, berve sibê emê herrin". Min dît ew jî dixwaze mehîn û cilan ji min bistîne. Ji darekî pêve digel wî çek tine bû; lê bi min re kêreke hêja hebû. Gava bixwasta bela xwe di min bide min dikarî bi wê kêre li ber xwe bidim. Li nik wî razan xwe kuştin bû. Ji lewre min gote:"vegerre mala xwe, ez digel te naçim.

Erebê bêbav serekî rawestî û li min nihêrrî. Min dizanî ew çl di ber dilê xwe re dibe û tîne. Min kêr di berîka xwe de derxist û raveyê kir û gotê:

-Tu bê çekî û digel min ev kêr heye, ji lewre bi min nikarî. Yalla vegerre herre mala xwe, ez ne hewceyî te me.

Min berê hespa xwe da berriyê û ajot. Min rê baş nasî bû. Çiqas ku mehîna min ne dikarî baş bimeşe jî, hinekî ji hev ve bûbû. Holê min terka rêberê xwe da û wekî ez dizanim ez çûm.. Eger mehîn baş ji hev vebûbûna wê şevê min berî ku birbang bibe dikarî bigehim sînorrê Sûriyê. Bi wê meşê ez dirîjiya wê şevê çûm, roja dî bi nîvro ez gîham sînorr.

Wê çaxê wek îro ser sînorr ne ewqend parastî bû. Di hêla beriyê ve ne dewriye û ne jî qereqol he bûn. Roja din bi nîvro gava ez ji sînorr derbas bûm kesekî ez ne dîtîm. Min berê xwe da roava û di ber rêhesinê re heya ser êvarê hatim Til-ebyedê.

128

Yekî ji erebên rûniştî got:

-Nebî hûn çekên wî didinê. Bi xwedê ev jî yekî wek Husênê Qenco ye. Gava tifing di destê wî keve hemî Gêsan pê nikarin.

Hînga min gotê:

-Ma ev e mêraniya we Gêsan ku mêvanên xwe di mala xwe de bişêlînin?!... Ez ecêb dimînim gava hûn ev pîs bin, çawan jinên we qîma xwe tînin ku di cem we de razên?

Di navbera aliyên mêran û jinan de perdeyek hebû. Gotinên min bi tamamî dighan guhên jinan. Hîn gotin di devê min de bû ku dengê ji aliyê jinan hat; lê min tiştê nezanî. Tu neçû, min dît jina xwediyê malê tifinga mêrê wê di dest de û doxhefsarê mehîne kişand û hat pêş aliyê mêran û got:

-Were birayê kurd ev e ji te re hesp û tifing, siwar be ez bibînim, ka ev segên han dikarin te bişêlînin?. Ev ne camêr hîn bûne xelkê di mala xwe de bişêlînin.

Min da xwe û rabûm ku tifingê ji destê jinikê bistînim Xûn ketibû çavên min, eger destê min bigihêşt tifingê bê raman min dê li wan dana. Lê zûka sê çar kes ji wan rabûn ez girtim û şêx jî rabû ku jinikê aş bike. Jinik gelekî tehl bûbû, wek mirêdê ku bi cezbê dikeve di serî de heya bi lingan dilerizîn, bi zaravakî jehrîn gote şêx:

-Min bawer ne dikir ku bê şerefî bi we re gîhabe vî warî! Min gelek caran dibihîst ku hûn biyaniyan dişelînin. Lê min ne dizanî ku hûn bi fena û bêbextî holê camêran ji çek dikin. Eger hûn mêrin bihêlin bila çekên xwe hilgire û li nava konan derkeve, gava we karibû jê bistîne hînga ezê bêjim hûn mêrin...".

Ew Erebe ku bi kurmançî dizanî li ser min xeyidî bû hemî gotinên jinikê ji min re bi Kurdmancî digotin. Rengê şêx zer bûbû û ji şerman û xeydan dest dilerizîn, rabû pêşiya jinikê û gotê:

-Hêdî hêdî bipeyive û selewatan li pêximber bîne. Her tişt gava xera bû, dikare çêbe.

Paşê berve jinikê çû û ji me bi dûrket, nema dengê wî dihat me. Xuya bû dilê jinikê xweş kir ku hesp û tifing vegerrandin û çû aliyê jinan.

Erebê ku bi Kurdmancî dizanî gote min:

-Ev bêbav in, eger ne ji jinikê bûya heye ku cilên te jî ji te bikirana. Lê niha şêx gote jinikê nema mehîne ji te distînin.

Gava şêx dilê jinikê xweş kir û vegerrand, hate cem me û bi rûyekî geş got:

Piştî ku Evdilqadir mala xwe anî bi çend rojan Michim kurrê Mihêd jî vegerrî mala xwe. Michim, mîrê 'Inizan mirovekî mêr û camêr bû. Jîr bûna wî jî ji camêriya wî ne kêmtir bû. Xuya bû di navbera wî û Evdilqadir de dostanî gelekî mezin bû. Çi gotina lawê Dirê'î bikira; mezin, biçûk, di çav Michim de biha bû. Piştî vegerra Evdilqadir ji Tirkiyê bi mehekê, careke din xwest here nav eşîra xwe ji bo bin mal, pez û dewarê ku di revê de li nik dostan hişti bû. Ji min pirsî ka ez dil dikim digel wî herrim an na. Min qîma xwe bi çûna digel wî anî. Berê min gelek tişt li ser mêraniya wî û birayê wî Fethî bihîsti bû. Çiqas dilê min dixwest ku min herdu bira di şerrekî de bidîtana. Jê pêve gava ez digel wî bûma min ne dihîşt bela xwe di eşîran bide. Ma gava ez digel wî neçûma, heya vegerrîne çawa dê tevî jinan bimama?...

Rojekê em sî û heşt siwar ji sînorrê Tirkan û me berê xwe da qirracê Qeregêçyan. Berî em bigehên qûna qirrêc keriyek xezal ket ber me, heye ku keriyekî welê mezin carna nehatibe dîtin. Me bi siwarî dirêjî nav wan kir ji alîkî em gîhan kerî; lê heyf ku ji dudiyar pêve me nikarî bikuştana.

Roja din em gîhan nava Qeregêçyan û di nava du rojan de Evdilqadir karê xwe pêk anî û em bê şerr û lêdan vegerrî nav koçên 'Inizan.

Di vê dema biçûk de tiştên ku min derheqê Evdilqadir dezanîn gelekî bi şewat bûn. Raste mîrê baş bû; lê yekcar ji rê derketî bû. Ji talan, lêdan û kuştinê pêve tiştek ne dizanî. Rojekê em di bin kon de rûniştî bûn û dipeyivîn. Peyv hat ser rewşa wan a Sûriyê, min gote:

-Ez dibînim tu ji îro bi şûn de nikarî herrî nava Qeregêçyan mezinatîyê bikî û talanên xelkê bînî. Çi roja tu herrî wir hikûmeta Tirk wê te bide kuştin. Li vir jî bê kar û xebat mayîn zikê we têr nake. Ez dibînim li nik te bi qasî şêst mehîn û çar sed hêstir heye. Eger tu pêncî mehîn û hemî hêstiran bifiroşî, ku deh mehîn têra te dikin, dê bi bihayê wan pênc-şeş gundan bikirî û van malên xwe tê de bi cih bikî. Hînga tu ne hewceyî ku herrî ker û gulikên xelkê bînî. Ma ne heyfe ku mîrê Qeregêçyan li ser talan û malê xelkê bête kuştin?

Min şopa gotina xwe di serçavên wî de dît. Rûdênê wî rengê ramanê kûr girt. Peyayên wî ên hazir dîtin ku gotina min di canê Evdilqadir de cih girt. Hînga yekî gote min:

-Kuştin û talankerî bi te nabe ji lewre vê rêya çepel didiye ber Evdilqadir.

Hînga ez keniyam, Evdilqadir serê xwe hilda û li zilamê xwe vegerrand û got:

li Eynarûzê bi navê Migirdîc yekî fille hebû wekîlê Elî efendîyê Sêwrekî

bû. Diviyabû ez herrim cem wî ku min bibe nik Elî efendî. Dema ez çûm Reqayê min Migirdîc nasî bû, berî roava bi saetekê min xwe gihandê. Ji westan û birçînan ez û mehîn di hal de keti bûn, min rewşa xwe bi çend gotinan jê re salix da. Zûka ji min re xwarin anî, min têr xwar, paşê ez birim gundekî ereban di bin Eynapûzê de heya ez Elî efendî bibînim. Li Til-ebyed û leşkerê Firansîz gelek bûn û ez jî ji aliyê Firansîzan ve dihatim xwestin, ji ber vê yekê Migirdîc ez birim gundê ereban. Wê şevê û roja din heya piştî nîvro min û hespê li wî gundê ereban westa xwe revand. Piştî nîvro Migirdîc hat ez birim nik Elî efendî. Serekî ez digel wî peyivîm, û çawan Gêsan ez şelandibûm, min jê re salix da. Paşê gote min: "Divê tu herrî nav eşîra 'Inizan mala Michim kurrê Mihêd cem Evdilqadir kurrê Dirê'î, heya ka çi dibe".

Rewşa min gelekî dijwar bû. Firansîzan hemî hevalên min ku bi tevgerrê rabûbûn surgûnî Şamê kiri bûn û bi germî li min digerrin. Hîngê eger ez biketama destê Firansîzan mikûn bû ez bi êşandana. Ji lewre gerrên min di nava Sûriyê de gelekî veşartî û çavekirî bûn. Wê êvarê çareke din ez digel Migirdîc çûm wî gundê ereban ku navê wî ne di bîra min de ye. Sibetirê digel rêberekî ez çûm gundê Hemamê nava eşîra Tirkmanan û li wir roja dî çûm mala michim.

Mala Michim li berriyê bû û ew bi xwe ne li mal bû, çû bû Helebê ku çavê xwe derman ke Evdilqadirê kurrê Dirê'î jî ne li wir bû, ew jî çû bû Tirkîyê ku jin û zarrokên xwe bîne. Lê çend siwarên wî li mala Michim bûn, min ji wan pirsî, gotin: "Ev bûye sê ro ku Evdilqadir çûye welêt ku jin û zarrokên xwe bîne, wê di nava heftê de vegere.

Piştî sê-çar rojan şevê ber ve sibê Evdilqadir tevî jin û zarrokên xwe û yên peyayê xwe hatin erdê Sûriyê. Digel wî sî mal tevî kon û dewar û hêştirên xwe hebûn. Tenê pezê wan di destê leşkerê Tirk de mabû û nema karîn xilas kin.

Gava mala Evdilqadir hat, ez çûm mala wî û digel wî rûniştim. Camêr gelekî qedra min digirt; lê ramanên me gelekî dûrî hev bûn û ne mikûn bû ku rojekê ji rojan di warekî debigehên hev. Tevî vê yekê min kêsa tiştêkî ji xwe derbas ne dikir û her gav dixwest berê wî bidim xebata welat. Lê tewş bû, hemî westa min vala diçû, gotinekê ji gotinên min di serê wî de cih ne digirt.

Evdilqadir bi destê xwe mêrekî xurt bû. Hemiyan bi çavê lehengekî lê dinhêrtin. Bi rast di şerran de lehengek bû; lê şerrên eşîran, ji bo cerd û talankeriyê bes.

129

Dema min xwe pê da nasîn hinekî rûyê xwe geş kir; lê pîrr ne ajot min zanî ew çi bêbav e.

Êvarê piştî kes li odê nema digel min peyivî. Berê çend pîrs ji min kirin

ka ez vê dema han li ku mabûm û min çawan xwe gîhandi bû cem wî. Piştî ku min çirroka xwe ser û bin jê re got, Xelîl begê bi zaravakî zana û gûrr gote min:

-Ji min pêve hemî lebatên Xoybûnê ehmeq derketin. Min dizanî ku ev tevgerr naçe serî ji lew re dema ji me re beyan, al û belavok dan; roja dûtirê min hemî şandin ji waliyê Mêrdînê (Tewîq Hadî) re. Ji alîkî min dostaniya Tirkan kar kir û ji aliyê din ez sirgûn ne bûm.

Çi kirek bêbav û gotinek bê rûmet!.. Bê ku şerm bike xiniziya xwe dibêje û pê dilgir jî dibe!... Nizam çî li min qewimî, serê min doş bû û guhên min çîngiyan. Dema hinekan ji me hemî hêviya xwe xisti bû vê tevgerra han, bêbavekî jî bi xinizî haya waliyê Mêrdînê kiri bû. Wek şelpe li min xîne laşa min tev tevîzî û hemî lebatên min xilxilî bûn, yekî alî yê din ne dikir. Gava min jî nema xweş dihate bihîstin, wek dengê ku ji gorrekî bê, min gotê:

-Ma ru bîra nabî ku bi vê kira han tu bûye xinizê welêt? Paşê bê fedî bi devê xwe jî bi dilfere dibêjî min wa kir!... Ne heyfe ku tu lawê Birahîm paşa bî? gelek mixabin.

Xelîl begê dît gotina wî çiqas ez êşandim, vêcar dixwest dilê min xweş bike; lê ne dizanî bi çî awayî. Ma vî bêbavî gava xiniziya xwe got ma hiviya çî ji min dikir? Ma bawer bû ku bêjinê afeîn!.. Hêdî hêdî çavên min li ser rastiye ve bûn û ew kira ku min berê ecêb dît, paşê wek tiştêkî adî xuya kir. Ma Xelîl beg lawê kê bû?... Lawê Birahîm paşa, yê ku diz û talankerê gel bû. Qet ne ecêbe ku kurrê dizekî bibe xiniz.

Xelîl begê xweş bîra bir ku bi wê gotinê di çavên min de gelekî biçûk bû. Vêcarêdixwest bê baviya xwe di çav min de biçûk bike, digot:

-Heye ku tu vê kira min xinizî an bêbavî bizanî, lê a rast tiştêkî kirêt tê de nîne. Ji xwe Xoybûn di kira xwe de şaş bû û ne digîha daxwaza xwe. Ji min pêve hemî lebatên mayî sirgûnî Şamê bûn. Ma hewce bû ez jî wekî wan sirgûn bibûma?

-Ne sirgûn, xwezî tu biçûya dûjehê û bila te ev xinizî ne kira.

Dem a Xelîl begê dît nikare min razî bike û şev jî gelek çû bû, rabû ser xwe çû malê û ez li odê hêştim.

Min dixwest di wê bîstê de ez li mala wî xinizî herrim; lê destê min girêdayî bû. Berî her tiştî Firansîz li min digerrîn, paşê di berîka min de pere nema bûn. Diviya bû ez hespa xwe bifiroşim heya bikarim bi bihayê wê ji mala Xelîl beg bi dûrkevîm. Bi vê ramanê min serê xwe danî ser

132
-Law ev gotin bi mêrên mala Heyder axa re nayête gotin. Eger tu bizanî ew çî mêrin te yê zimanê xwe jêkira. Gava ew talanan nayinin ji ber ku xwe ji vê kira han bilindtir dibînin.

Paşê vegerrî ser min got:

-Ez hêvî dikim pismam tu dilê xwe ji gotina vî ehmeqî negirî. Xelkê me

Qeregêçiyên dirêjîya emrê xwe wek guran pezên xelkê direvînin.
Nizanim ku di rêlan de şêr û piling hene. Tenê di nav van ereban de xwe mêr dîtine û haya wan li dinê tine.

Min jê re da zanîn ku ez ji gotinên wî zîlamî ne êşiyam. Paşê gote min:
-Pismam! em di nava ereban de hov mezin bûn, nema dikarin wek camêran rihet rûnin. Ji lewre her wekî tu dixwazî em nikarin bibin dermanê tişteki.

Ji vê gotina han min zanî ku Evdilqadir ne bê aqile, lê nikare dûş û sinçiyê xwe biguharre. Êdî ji wê rojê de min hêviya xwe jê birrî û nema di vî warî de digel wî peyivîm.

Piştî ku Evdilqadir mala xwe anî bi sê mehan Firansizan xwest wî surgûnî Dêrzorê bikin. Evdilqadir li ser sînorr rihet rûnedinişt û Firansizan jî ew ser berdayî ne dihiştin. Rojekê zabitê îstixbarata Reqayê hat ew digel xwe bir û Michim jî bi wan re çû. Serekî piştî çûna Evdilqadir ez li mala wî mam; lê tewş bû!.. Birayên wî, Qeregêçiyên tişteki ji min bi ser nedixistin, û ne min ji wan. Evdilqadir çê û xerab tişteki ji Dinyayê zanîbû; lê van hovan, ne tişteki....

Dawiya bihara 1931an, piştî ku ji vegerra Evdilqadir bê hêvî man, rojekê min xatir ji birayên Evdilqadir xwest û berê xwe da rohelat. Hîngê koçên 'Inizan nîzîkî koçên mala Birahîm paşa bûbûn. Ez çûm koçên Mehmoyê paşê. Ew jî yek ji lebatên encimena Xoybûn bû. Min xwe pê da nasîn, her wekî ez ne nasî bim bendewariyek biçûk digel min neda xuya kirin. Ez ji rewşa peyayên Xoybûn ecêb dimam! Ma gelo peyayên Xoybûn hemî ev celeb bûn? Wan celeb peyan ji bo gelê Kurd ê bindest û reben çî dikarî bike? Diwiya bû ez hemiyên bibînim û binasim, da hêviya xwe ji wan bibirrim.

Roja din ez ji konê Mehmo çûm Serê Kaniyê, pereyên min êdî ji xilas bûnê bûn, heye ku digel min mecîdî û nîvek mabû. Min dikarî li serê Kaniyê hespa xwe bifiroşim û çend quruş pere têxim berîka xwe. Hesp bi heqî bihata firotin pirrtirî bîst zêrrên zer hêja bû, Bîst zêrran dikarî min bigehîne cihekî.

Hîngê li Serê Kaniyê xan û mêvanxane tine bûn, ji lewre ez çûm mala Xelîl begê birahîm paşa, ku ew jî yek ji lebatên Xoybûnê ên sere bû.

131

Dêrikî- Rehmetî ev rewşa han bi vê gotina han ji min re salixda û hêstir bi çavan ketin, got:

-Me mala xwe xirab kir û welatê xwe berda ku em werin li vir zarrokên xwe bi nanê dizî û talanên xelkê bi xwedî kin. Firansizan em ji sînorr bi dûrxistine, gava em wek daxwaza wan nekin nahêlin em xwe tev bidin. Me hin xwe kuşt û hin jî xirabiya gelê xwe dikin. Xwedê mala sebebên xira bike.

Paşê ji min re çîrroka xwe ser û bin got. Gava çêla partiya Xoybûn hat, keserek kişand pê re dûman ji gewriyê hat, digot:

-Kesê ku peyayên Xoybûn nemaze, wê bawer be ku mirovin gelparêzin, herwekî me dizanî. Lê gava nîzîkê bibin û wan binasin, dê bizanin ku van mirovana dijminê gelê Kurd in.

Hînga min jê re çîrroka Xelîl beg ku al û ewraqên Xoybûnê ji Tirkan re şandine gote. Ilyas li min vegerrand û got;

-Ji min re jî ev tişt goti bû. Ji ber vê yekê wek yên mayî sirgûnî Şamê ne bû. Eger Xelîl beg peyayê Tirkan e, Haco jî peyayê Firansizan e.

Min jê pirsî:

-Lê mala Bedirxan?

-Ew jî peyayên Taşnakan in.

-Lê mala Cemîl paşa?

-Mihemed ji xwe re diziyê dike, xwe pê bi xwedî dike. Herçî Bedrî beg ji xwarinê pêve bi kêrî tiştêkî nayê. Qedrî beg û Ekrem beg hinekî başin û bendewariyeke biçûk digel mirov nîşan didin; lê ne bi qasî ku divê. Heya niha çend quruş di destê wan de hene ji lewre hê xwe ne firotine, gava dsetvala bimînin nizam wê çiqas ber paqijiyê xwe biparêzin.

-Dibînim tu hêviya qencyê ji kesî wan nekiye!...

-Ne kes...

Paşê ji min re li ser tevgerra tevayî peyivî. Hînga min zanî ku Celadet, Haco, mala Cemîl paşa, tevî ku çûn serxetê tifing ne teqandin!... Herçî mala Birahîm paşa herwekî Xelîl begê bi devê xwe goti bû haya hikûmeta Tirk ji tevgerrê kirin û her du kurrên Şehîn begê neçûn serxetê û ji aliyê Firansizan ve hatin girtin. Xuya dikir yê ku tifing teqandi bû ez tenê bûm û bes! Ji partiyeke dûr û dirêj lebatekî tenê karê ku jê re hati bû sipartin bê kêmanî kiri bû, Xoybûnê di belavoka xwe de ew kir jî li ser Şêx Nûhê Şêxî nivîsî bû! Xwezî qene Şêx Nûh digel me hati bûna dîsa ne xem bû. Kar ji min re hati bû sipartin, û min ew kar bi camêrî kiri bû; lê li ser Şêx Nûh hati bû nivîsandin!

Gava Ilyasê Dêrikî belavoka Xoybûnê raveyî min kir ez ecêb mam! Ma holê jî dibûn? ku yek bike û li ser yekî din bête nivîsandin!...

134

balgih û razam. Wek kevirê ku bavêjî binê bîrê, ez di xew ve çûm û heya sibê hişyar ne bûm. Sibetirê min delal anî û mehîna xwe raveyê kir. Got, mehîn hêjayî panzde- bîst zêrran e. Lê gava avête mezadê ji heşt zêrran pêve ne anî. Bi çî bûya min dê bifirota, ji ber ku ez bê pere bûm. Ya ecêb ew bû ku yê mehîn kurrî Xelîl beg bû, wî ne hîştî bû ku kes li ser zêde bike. Piştî me firot careke din anîn hewşa begê xiniz.

Berî ez li Serê Kaniyê derêm min Îlyasê Dêrikî dît. Gelek tişt ji min re gotin.. A rast Îlyas çavên min li ser gelek rastiyan vekirin.

Îlyas Dêrikî kî ye?

Îlyas kurrê Hacî Osman li Dêrika çiyayê Mazî yek ji peyayên Dêrikê yê pêşîn e. Îlyas ji mêj ve bi gelparêzî hati bû nasîn. Gava mala Cemîl paşa li Diyarbekirê doza gelpareziyê dikirin, Îlyas li Dêrikê yek ji yar û hevalên wan bû. Di sala 1929an de dema mala Cemîl paşa hatin Sûriyê girtin dayîna xwe bi Îlyas re ne birrîn. Ji lewre gava partiya Xoybûn bi tevgerra tevayî rabû û Qedrî Cemîl paşa tevî pismamê xwe Ekrem bi serxetê ketin derbasî welêt bûn Ilyasê Dêrikî gîha wan û bi wan re daket binxetê. Her wekî çû bin ku mala Ilyas li Dêrikê bînin Sûriyê. Ji wê pêve tiştêkî din nekirin.

Ilyas ji efendiyên kurdan di bajarran de, peyakî jîr û jêhatî bû. Dema em dibêjin jîr û jêhatî, goreyî rê û ramana ku ew li ser, ne goreyî daxwaza me gelparêzan. Ilyas ji kurdîtiya xwe hez dikir; lê ne pirtirî kar û debara xwe. Eger ji gelê xwe hez dikir, di pişt wê hezkirinê de ji xwe re hezkirina han de mala Cemîl paşa ji xwe re kiribû mîsal, ne dikarî pirtirî vê bîra bibe.

Ilyas ku li Dêrikê piştî mala Hec Necîm mala dudiyên dihat nasîn, ne dikarî li Sûriyê bi rebenî û belengazî bibore. Jê re malekî pirr tine bû ku xwe pê bi xwedî ke. Ji lewre zûka xwe bi destê Firansizan ve berda heya wî li ser sînorr bihêlin ku bikare debara xwe bike. Di vê yekê de Ilyas tu kêmanî ne didît. Hîngê hemî malbatên mezin li ser sînorr bûbûn dest û guhên Firansizan wek mala Biraîm paşayê Millî û Haco axa yê Hevêrikî. Van her du malan û Mihemedê Cemîl paşa diz û keleş dişandin serxetê malê Kurdên jor tanîn bi tercimanên Firansizan re li hev par ve dikirin. Ilyas jî dixwest bide ser vê rê. Ji bo ku yek li ser sînorr bima diviya bû ji îstixbarata Firansizan re guhbelyê bike. Ev bû rêya ku keti bû ber Ilyasê

133
vir wan bîranînên bavê wî wek hatine nivîsandin -ne kêmanî ne zêde-didim belav kirin.

Ez bawerim wê ne li gora dilê hin kesan be. Lê ji bo emaneta dîrokî wek hatiye nivîsandin ez jî belav dikim.

Ev bîranîn bi destê min hatin wergerandin bo zimanê erebî û min da çapkirin û belavkirin li bajarê Şamê 2001ê.

Dilawerê Zengî

Şam

Gava digel Ilyasê Dêrikî me kirên Xoybûnê di ber çavên xwe re birin anîn, hemî kirên wê holê belovaci û ne di rê de bûn. Paşê Ilyas ji min pirsî:

-Niha tuyê kû de herî?.

-Nizanim; lê divê ez xwe bigehînim Şamê û rûbarî van berpirsiyarên Xoybûnê ên camêr bibim. Me xwe siparti bû wan, xuyaye wan jî xwe sipartiye Taşnakan. Carê min ew bidîtana pêşiya xwe dîtin hêsanî dibûn.

-Tu şaşî Osman. Gavînin hîn ji wan bi hêviyî; lê hêviya te willo ye. Ev

bûn bîst roj kurrê Evdilmecîd begê Cibirî Xalis beg hatiye Tehlikê gundê mala Cemîl paşa ji bo dîtina wan, heya niha ne xwestine Şamê.

-Divê zanibî ku Xalis beg ji Araratê hatiye. Gava ew ne xwestin, dê çawan te bixwazin.

Dema min bihîst ku yek ji şerrkerên Araratê li Tehlikê ye. min her tişt ji bîra kir û tenê meraqa dîtina wî ez girtim. Hînga min gote Ilyasê Dêrikî:

-Berî her tiştî ezê Xalis begê bibînim, paşê binêrim ka berê min dikeve kû derê.

-Berê te bi kû ve dibe dilê teye. Lê rojna têyî Hesîçê wî werî mala min.

Piştî min pirs da Ilyas ku çî gava çûm Hesîçê ez herim mala wî, min berê xwe da Tehlikê û çûm. Tinê min berê xwe dayê bi gelkê ji min re ne nas bû. Min ji mala Cemîl paşa tenê Qedrî beg dinasîn, ew jî li Şamê bû. Birayê wî Bedrî li Tehlikê bû, me hev ne dinasî.

Wê rojê piştî nivro ez gîham Qeremanyê, li wir peya min berê xwe da Tehlikê. Serêvarê ez gîham Bedrî li mal bû, min xwe pê da nasîn. Min pirs Xalis begê kir, got ew tevî xulamê xwe derketiye nava erdan gerrê. Pîr neçû Xalis beg hat û me hevdi nasî û digel wî mam.

Xalis ji şerremaniyên me ên sere bû. Di Araratê de piştî Ihsan Nûrî, Zerde û Birho peyayê çaran dihate nasîn. Min dikarî jê hemî rewşa Araratê hîn bibim. Ev yeka han ji bo min bextiyariyeke mezin bû ku ne bawer bûm ku di xewnê de bibînim.

Xalis mirovekî xweşpeyv bû û dostanî zûka di nava me de çê bû.

{Dawî hat}

Têbînî:

Ev Bîranînên Osman Sebrî di riya kurê wî Hoşeng re gihane destê min. Di pêşî de, ez pîr sipasiya wî dikim ku ev bawerî daye min, û ez jî li

136

135

**

CERG Û GOTIN

Pîr RUSTEM

- Gotar û Lêkolîn -

Ji yaxiyê pêşîn re

Ji LOSÎVIR re.

Ewê ku, cara pêşîn gote: "Na".

Diyarî: ji rewanê herdu dahênan re

Ji Cemîl HORO

Û Felat SIRÛÇÎ re.

NIVÎSKAR

DI BIN NEYNIKÊ DE

Pîr RUSTEM.. lawê pêşîye ji dê û bavê xwe re, ew di dîroka 4.3.1963 an de, cara pêşîn çavan vedike û heft salên xwe yê pêşîn li gundê Çeqela ji herêma Efrînê diborîne û ji bo jiyaneke çêtir, bavê wî mala xwe bar bajarokê Cindirêsê dike û Pîr tevî heval û jiyaneke nuh dibe û ev yeka, dê bandoreke fireh bighîne pisîkolojiya wî ku, ew kesekî goşegîr be.

Ew li bajarokê Cindirêsê xwendina xwe ya sereta û navçe jî kuta dike û da ku, xwendina xwe bibe serî û bibe xwendevanê Zanîngeha Helebê, ew bi tena xwe diçe û malekê ji xwe re li bajarê Helebê kirê dike, lê ji berî ku ew xwendina xwe kuta bike û di rêza çaran de û ji ber hin sedemên konevanî û guhdana wî ya bi çalakiyên çandî û rewşenbîriya kurdî, dev ji xwendina endezariyê berdide û dêst bi çalakiyên xwe yê wêjeyî dike. Lê ew hîne xwendekarê zanîngehê bû, çalakiyên wî yê rêzanî û wêjeyî hebûn û ew bûbûn sedemên paşketina wî di xwendina wî ya li zanîngehê û di dawiyê de ew ji nuh ve vedigere bajarokê Cindirêsê û heya bi nuha jî li wir cîware.

Cara pêşî ku, ew çêrokeke xwe diweşîne, di Kovara Stêr de tête belavkirin, di sala 1990 î de – hejmara 17 e, çêroka bi navê “Bîrkirin” bû, têde êş û derdên lehengê xwe, çî ji rewşa civakî be yan jî ji aliyê rêjîm û destlatdaran be û bi şêweyêke tinazî tîne zimên. Lê ji berî weşandina evê çêroka han jî, wî hineke çêrokên din û bi zimanê erebî nivîsandibûn, lê ew nedan weşandin.

Pîr RUSTEM evê şêweya çêroka çûye, qet ji xwe re nake pût û ne jî ti dibistanan dike rêbazeke xwe ya bi tenê; “.. dive nivîskar pûtên form û dibistanan bişkîne”(1). Ew di her çêrokeke xwe de bizavên xwe dike ku, karibe bi şêwê û awayekî cudatir binivîse, lê tevî evê yekê jî ew dikeve bin akama du dibistanên hunerî; Realîzîm û Siryalîzîmê û eger em vegerin herdu pertûkên wî yê pêşîn; “Çivîkên Beravêtî, çêrok 1992 Bêrût” û “Pilindir, çêrok 1993 Bêrût”, emê evê yekê baş nasbikin; “.. çêroknivîs di herdu berhemên xwe de jî li pey rêbaza Sirealîzmê çûye. Nemaze di çêroka “Koçeriya Laşekî” de, dîsan di çêroka “Xwarina Dawî” de li pey rêbaza realîzma nû diçe”(2).

Di çêrokên Pîr de tayê di navbera “.. xewnê (kabûs) û rewşa jiyanî de, navbera bawerî û nebaweriyê de, navbera dîtî û nedîtî de.. mirin û jîne, winda dibe, eger ne windayî be..!”. “Bi vî awayî bûyerên jiyanî, di pergaleke berevajî de, bilind dike, pergaleke fantstîkî, sîberî, xewni, ji bo afirandina risteke çîrokî sax û xweşik. Xewnên beravêtî ji kesê çîrokan re dihêlin ku, jîna wan kesan berbavêje..”(3).

Di avahiya çêrokê de û weke me berê jî gotibû ku, ew di her çêrokeke xwe de şêweyekê bi kar tîne, lê hinek rûdêmên hevbeş di nav çêrokên Pîr RUSTEM de hene, wek:

- 1- Jiyana wî di bêhtirî çîrokan de xewne.
- 2- Lehengên wî pêdariyê nakişênin ta bi dawî, lê ne bêhêvî û armancin.. .
- 3- Bûyerek ku, kêlîka wî çav miç û bel be, bese ji Pîr RUSTEM re, ku çîroka xwe li ser avabike.. .
- 4- Raberizînek di navbera (taybetî û gelemperî, parçe û giştî) de heye. Dest bi parçe dike, li taybetiyên wî di giştî de digere, ta ku dighe giştîya lihevsiwarkirî, gelemper ji cîhana nivîskarî, çîrokî. Ji ber vê yekê, pesnê hûrtirîn tişt dide.
- 5- Babetên çîrokên Pîr RUSTEM mirovîne; evîn, mişextî, xwendin..”(4).

Ma ku em zimanê wî nasbikin, Pîr ji çêroka pêşî de paldaye ser zimanê gelêrî û heya kariye ew ji zimanê ferhengî reviyê, tevî ku, pircaran û piştî bêçaremayînê vegeriyê û hinek gotin ji ferhengan derxistî û di çêrokên xwe de bi kar aniyê. Tiştê din, wî di çêrokên xwe de û bi regekî balkêş gotin û zaravê herêma Efrînê ku, şaxeke ji Kurmanciya rojava, bi kar aniyê û “.. eger ku zimanê Pîr RUSTEM di pirtûka wî ya yekê û dudiyê de, zimanekî di navbera gotûbêja kilasîk السرد الكلاسيكي û dongiyê الشعارية de bû, ew di çêrokên Pûtvan de ber bi dongiya çêrokî ve diçe bi paldana ku, ew dide ser teknîka gotebêjiya di çêrokên cîhanê yê nûjen de(5).

Lê û piştî çar pirtûkên çêrokî û demeke dirêj ji westandina di warê çêrokê de, ew hinekî ji evê celebê wêje bi dûrketî û ev bûye bêhtirî sê sal û nîvan wî qet çêrokek jî nenivîsandî; hinekî guhdana bi karên rojnemevaniyê û nivîsandina hin babetên li ser bîr û baweriyên Ola Islamê ew dûrî çêrokê kirine. Lê wî di evan deman de jî karîbû romana xwe ya ku, ji zûde nivîsandibû, careke din lê vegere û wê sipî bike.

Di dawiyê de ma ku em bînin bîra xwe ka pirtûkên wî yên ku, heya nuha hatine çapkirin, çine û li kuderê. Lê ji berî evê yekê jî wî gelek çêrok û gotar û lêkolînên xwe di kovar, rojname û li evê dawiyê jî di malperên kurdî de belavkirine, mîna: Stêr, Zanîn, Pirs, Aso, Peyv, Azadiya Welat, Jiyana Rewşen, Armanc, Pênûs, Newroz, Avêsta, Deng û malperên mîna: Amûdê, Efrîn, Pena Kurd, Mehnane, Peyamnêr, Roja Nû, Qamişlo û Kobanî.. û hwd.

Pirtûkên wî jî evin:

- 1- Çivîkên Beravêtî, çêrok 1992 Bêrût, ji weşanên Kovara Aso.
- 2- Pilindir, çêrok 1993 Bêrût, ji weşanên Kovara Aso.
- 3- Pûtvan, çêrok 1998, ji weşanên Merx.
- 4- Tîrav, çêrok 2002 Duhok, ji weşanên Sipîrêz.

Û li evê dawiyê jî û piştî çûna wî ya bakurî KURDISTAN ê, ji bona beşdarbûna wî ya li Konferansa Wêje û Pirçandiyê ku, li Amedê hate lidarxistin, dê du pirtûkên wî yên nuh bêtin çapkirin; a pêşîn romane û ew di bin navê “Zarotiya Neynikekê û tiştin din” de ye, pirtûka din jî govreke ji gotar û lêkolînên wî yên ku, di kovar û malperên kurdî de hatine weşandin û ew jî di bin navê “Cerg û Gotin” de ye. Û ji bilî weşandina evan herdu pirtûkên wî yên nuh, çend weşanxaneyên li bajarê Istenbûlê soz dan ku, pirtûkên wî yên berê jî, careke din, bidin weşandin. Lê ji bilî evan pirtûkên wî jî, hinek destnivîsên wî yên dîtir jî hene û li benda ku, rojekê wan bide çapkirin mane.

Pîr RUSTEM, anuha li bajarokê Cindirêsê dirûne û xebata xwe ya li ser tore û wêjeya kurdî didomîne û piştî çûna xwe ya başûrî KURDISTAN ê û dîtina bêtar û karîstên ku, bi seriyê Kurdên me yên ewî perçeyî de hatibûn dît û piştî bidestxistina hinek agehnameyan û xwendina ewana, ew nuha li ser romana xwe ya nuh dixebite. Û li evê dawiyê jî ew weke endamekî di Pena Kurd de hate pejirandin û ji bilî evê yekê jî ew weke endam û serokê Koma Xanî ya wêje û çanda kurdî ye.

Gîre û têbînî:

- 1- Pîr RUSTEM, Rojnameya A. Welat, hejmar 94, sal 1997.
- 2- Fener ROJBIYANÎ, Rojnameya Welat, hejmar 107.
- 3- Helîm YOSIF, Pêşgotina Çivîkên Beravêtî.
- 4- Tengezarê MARÎNÎ, Kovara Pirs, hejmar 1, Newroza 1993.
5. قلم نامه- دورية طلابية مستقلة. العدد 2 شباط 2000.

GOTARÊN KONEVANÎ

JI HIN ZARAWÊN ME RE

LÊVEGERÎN DIVE

Ji berî ku, em nêzîkî ewan zarawan dibin û vedikolînin, em dixwezîn hinek bîrwerî û helwestên xwe ji xwendevanan re bînin zimên. Li gor dîtîna û baweriyên me, ti tişt di jiyane de ku, nayê guhartin tine ye; ango pêgirt û yasa, sinc, vewînî û.. her tişt di jiyane de weke xwe namîne û jiyana bi xwe jî weke berê namîne û ev guhartin yeke ji yasayên sirûştê ye.

Helwesta din; hertim jiyana ji ewê çêtir û bi hêztire ye, ewê dikare xwe li gor merc û heyama dinyayê biguhêre, da ku, çêroka Dînesoran bi seriyê wî / wê de jî neye. Bi gotineke din em dikarin bibêjin ku, ti tiştî

pîroz di jiyânê de tine ye, lew re dive em bê tirs û dudilî guherînên nuh bi pejirînîn û li gor ewan guhertinan sinc û konevaniyeke nuh deynin.

Vêca û li gor ewan dîtinan yek dikare bibêje: em bi hewceyî guherîna pir tiştane di jiyana xwe de, da ku, em ne dûrî hev dema îro bin û li dervayî dîrokê nejîn û yek ji ewan zaraw û têgihêştan, zarawa “welatparizî” ye; ewa ku yekî bi cigrafîyekê ve girê dide û dihêle, ew nîgar, bibe yek ji “pîrozî” yên me û em di ber wê de mirovan bikin qurban; bi melyonan xwîna xwe weke “martîr”, di ber de, rijandine û hîne jî dirjînin.

Em di ewê baweriyê de ne ku bi sedan, eger em ne bêjin: bi sed hezaran, dê li hember me derkevin û bi bêjin; ev çî bê hişî û hêçiyê û nemaze di roja îro de ku, em li hêviya bidestxistina welatekî serbixwe ne û çima ew yeka ji hemû xelkên cîhanê re tiştî pêwîst û sirûştiyê û waye tu bi xwe jî dibêjî: xwîna xwe ji bo ewê yekê dirjînin û çima ewê ji me re ne tişteki pîroz be.

Belê ji mafê her yekî ye ku, wilo bêje û pirsên xwe bîne zimên û em bi xwe jî ligel wî radiwestin û doza mafên xwe, di hundirê cigrafîyekê de dikin, da ku, weke mirovekî aza û xwedî rûmet bijîn û ne weke koleyekî tazî û birçî. Lê welatekî ku, ez newêribim têde serbest biramim û hertim ji sîka xwe bitirsim, ne gerekî min e û nave ku, di ber de ti xebat û çalakiyan bikim, ne hîne xwîne birjînim. Tevî ku çênabe, ti carî, xwîna mirovan bête rijandin û ne ji bo yek tiştî jî.

Ango çênabe em mirovan bikin qurban ji yek tiştî re û eger ku, tişteki bi navê pîrozîyê, di jiyânê de, hebe jî, dê mirov be; lew re dive her tişt bibe qurbana wî û ne ew bibe qurbana her tiştî din. Û ev yeke dine, ji dîtîn û bîreweriyên me, yên ku nêzîkî rasteqînan e; tevî ku ti tişt, di jiyânê, weke rasteqîn tine ye.

Me got: cigrafîyek ku bihêle ez wekî mirovekî aza û bi rûmet bijîm. Lê eger ku em li jiyana xwe, di ewan welatan de, binirin û kiryarên ewan rijîman bidin ber çavan, emê têbighên ku pir caran “jiyana” me ji ya koleyan zor û kambaxtir e û gihêştî pileya ji ya sewal û dewaran jî nizim û erzantir be.

Belkî yek bêje me: lê dive hûn ji bîr nekin ku, miletê me di rewşeke awarte de dijî; di rewş û heyama bindestiyê de, yek nikare cigrafîya ewê welatî, ji xwe re, weke welat bijmêre, da ku, di ber de xwîna xwe birjîne. Em jî bi ewê gotinê re ne, lê divê em ji bîr nekin ku, îro gotina “hemwelatî” gelekî tête gerandin û heya di nav partiyên me de jî û ji me dixwezin ku, em ewan welatan weke yên xwe bibînin û ne weke welatin zorker.

Vêca welatekî ku, ev reng û nihadên xwe bin, dê çawa bihêle em di ber de “xwîna” xwe birjînin. Çawa, di welatekî wilo de, yek şerm û fedî nake û ji “leşkerên xwe” yên tazî û birçî, ewên ku di “jiyan” eke nizimtirî ya sewalan de dijîn; mîna yên Îraqê, dixweze ku ew ji bo rijîm û serokê komarê xwe bide kuştin. Û ev çî nemerdiye, ji aliyê ewan rewabêjên ewan rêjîman ve ku, her roj em ewana li ber xwe dibînin û ji me dixwezin; gereke em di riwê leşkerên dijmin, ên “Hêzên Hevben” ê de rawestin û li hember ewana şer bikin.

Di bawerîya me de û dema ku, ewê yekê ji me dixwezin, ew û ji bilî yên me gotine pir tiştên din jî ji bîr dikin, an jî ya rast naxwezin bibînin. Tevî ku em dizanin, ew xwestekên wan, ne dîtîn û baweriyên wanin û “camêran” li nanê bi rûn digerin; bi hezarê Dolaran dikete hesabê ewana ên bangên li der ve.

Tiştê herî pêşîn ku, ew naxwezin bibînin û xwe têde ji bîr ve dikin; guherîna konevaniya berê bi yeke nuhe ku, pir zaraw û li gor rewş û heyama îro gerke werin avêtin û bi hineke nuh bêtin guherîn û yek ji ewan zaraw û têgihêştan, zarawa “welatparizî” ye; ewa bi me dide fêmkirin ku, ji her dewletekê re xasmayên wê hene û çênabe ti kes destên xwe dirêjî hundirê wê bikin, ji ber ku, ew yeka, tişteki wanî hundirîne. Û wilo ew xwe ji bîr ve dikin ku, di bin heyama şoreşa têknolojiya de, ew xasmayî hatiye pişafîn û gerdûn ne tenê bûye gundekî elektirônîk ê biçûk, lê ew bûye malek û heya em dikarin bibêjin ku, yek ode jî.

Lew re û eger ku, hinek bixwezin di hundirê evê odeyê de tiştêkî xerap bikin, dê ziynê ne tenê bighînin xwe, lê akam û lekeya ewê pîsîtiyê, dê li hemûyan jî bikeve û em îro evê yekê di karên terorîzman de dibînin ku, çawa dikarin ziyar û wêraniya xwe bighînin hundir bajarê Waşontin bi xwe û evî tiştî hêşt ku, “Cîhana Yekemîn” xwe bide hev û hêzeke xwe di bin navê “Hêzên Hevbend” de bişîna Îraqê û daxwaza wan, guherîna me be, da ku, em jî derbasî jiyana îro bibin û ne li derveyî jiyane “bijîn”.

Tiştê din ku, bang lê dikin û dixwezin guherîn ji hundir ve be, ew careke din xwe ji bîr ve dikin ku, bi “xêra” evan rêjîm û sinc û yasayên ku, ji sedê salan ve weke xwe mane û hêştine civaka me di heyama koletiyê de bête kuştin, dê banga guherîna ji hundir ve weke destavêtina zilekî be, ji ewê bi lehêyê re diçe. Bi gotineke din û piştî ku, evan rêjîman karîbû bi dehên salan li ser danîştok û sîngê xelkê rûnin û her serokek, ji yê evan rêjîman xwe weke “Xweda” yekî bibîne, dê ne tenê zor be ku, ew bête guartin, lê ewê xewnerojek be jî.

Ango û heya ku, yek ji me bi gotina “welatparizî” were xapandin jî, dê nikaribin bi me bidin bawer kirin ku, “evên din” dijmînin û gereke ji bo welêt em xwîna xwe birjînin. Û tenê li dawîya evê gotara xwe em mîna keke jîndar, bi bîr wan tînin; gelo, dema laşê wan nesax dikeve û piştî ku, ew nesaxî demeke dirêj dajo û dighe pileya ku, nema laşê wan li ber xwe dide, ka ew çawa dikin. Ew xwe wilo bi dest veyros de berdidin û dibêjin: bila laş li hember ewî veyrosî derkeve û berxwedanê bike. Tevî ku me got: nema laş dikare bi tena xwe li ber xwe bide jî, yan ew kes alîkariya bijîşk û dermên dixweze; anga alîkariya derve bi hundir e dixweze. Erê ev tiştêkî biyolojiyê, lê her tişt di jiyane de û heya konevanî û zaraw û têgihêştinên me jî pareke ji evê yasaya sirûtê û gereke em li gor ewana xwe biguhêrin, ji ber ku jiyana hertim ji yê nuh û bi hêz û ewê ku, xwe li gor rewş û heyamên nuh diguhirê re ye.

ZIMAN HEBÛN E

Em di ewê baweriyê de ne ku, xwendevanên xoşewîst, babeta quncikê “Bi Kurmanciya Pîr” û di navnîşana ewê re naskirin. Lê emê bizavên xwe bikin ku, em hinek xalên pêwîst bînin zimên, belkî em karibin hinek ronahî bidin evan quncikên tarî, ya rast, ewên ku hatine tarî kirin û roj bi roj em bêtir ji pêwîstiyên hebûnê, weke miletekî, bi dûr dikevin û emê evê yekê di hin xalan de aşkere bikin.

Xala herî pêşîn, emê ji navnîşana mijara xwe dest pê bikin ku, me ziman bi hebûnê ve girêda; helbet ev girêdan ne ya me ye, weke ku, ew yeke ji dayîne ye û eger ku, em vegerin dîroka miletan emê evê yekê baş nasbikin û têbighên ku, miletên zimanê xwe windakirine, wan hebûna xwe jî windakirî û di hundir ziman û miletên din de, ewên serdest de, hatine pişaftin û em dikarin hemû miletên “Samî” ku, di hundir ziman û miletê Ereba de hatine pişaftin, weke nimûne bînin.

Xala din kelepûr û kultûra miletan û zengîniya her miletekî bi zengîniya wê ye ku, dihêle ew ziman bibe xwediyê dîrokeke kûr û fereh û bihêle ew ziman bijî û yê din jî bimre. Helbet, ew yeka ne di roj û şevê de peydabû; zimanekî weke yê erebî û bi xêra Îslamê, bi hezaran raja ewê kirine û pê nivîsandin û hîne jî dinivîsin û ne tenê yê Ereba. Helbet, zimanekî wilo dê bihêle xwediyên ewî zimanî bi zengînbûnekê hest bibin û ne tenê di radeya zimên de, lê heya di asteyên pîskolocî û ramyarî de jî.

Xala sêyem jî ku, ziman weke pevgerîdanekê ji yê nijadperestiyê û miletan e ku, dihêle heya di derûn û pîskolocîya mirovan de û nêzîkbûna ewan ji hev re şop û akamên kûr çêbike. Eger ku, çiqwas ên Ereba dibêjin: em birayên hevîn jî, lê weke ku, yê bi zarava rojavayî welatên Ereba dipeyivin xwe nêzîkî hevdu dibînin yê perçê Şamê wilo ji xwe ve nêzîk nabînin. Vêca dê çawa karibin Asoriya an jî Cihoyan ji Ereba bêtir ji xwe ve nêzîk bibînin.

Ji evan sê xalên çûyî, ji me tête xwestin weke tevger û rewşenbîr ku, em li zimanê xwe xwedî derkevin û heya ji me tê, em raja zimanê xwe bikin û ewî biparêzin, ji ber ku, di parastina zimên de, em heyîna xwe diparêzin. De ka û di bin ronahiya evê yekê de em werin û li rewşa xwe binerin, ka ji ewê yekê em li kuderê ne û me çikirî û em dikin.

Mixabin, eger ku em nebêjin rewşenbîrên me bi tevayî, lê emê karibin bêjin ku, piraniya ewan û heya nuh jî bi zimanê yê din, ewê serdest dinivîsîn û eger ku, çendekan bi zimanê xwe jî nivîsandî, dê nikaribin bi ewan çend pirtûkan pirtûkxaneyeye kurdî damezrînin û careke din mixabin ku, di roja îro de, eger yek bibihîse ku, tu bi zimanê dê dinivîse, gotina wî ya herî pêşîn dê ev be: tu çima bi zimanê erebî nanivîsîne, da ku, xwendevanên te bêtirbin û tuyê zû û bêtir bête naskirin. Ev gotin û eger ku, ji rewşenbîrekî Erebb derkeve, dê hinekî bête daqurtandin. Lê ya herî kambax, dema ku ew gotina rewşenbîrekî Kurd be ku, hatibe Erebb kirin.

Lê wêraniya herî mezin, dema ku ev yeka; dûrketina ji ziman û çanda xwe bibe bername û konevaniya tevgera ewî miletî bi xwe jî, çî bi zanebûn an jî bi nezanî û wilo ew tevger û bi destên xwe, gora miletê xwe dikole ; hebûn û heyîna xwe diherifînin.

Ev yeka ne derew û tenîtdana di riwê tevgera kurdî de ye û bêbextiyeye ji aliyê me ve ku, em dixwazin riwên ewana li pêş xwendevanan reş bikin, weke ku, ew rastiyeke tevgera me be û eger ku, em vegezin hinek bûyer û kirînen me ; yê tevgerê, emê evê yekê baş nasbikin û tiştê herî pêşîn em dikarin ji siloganên ewan de destpêbikin ku, xebata rewşenbîr, yeke ji sê xebatên me yê bingehîn. De ka em bipirsin û binirin me çî xebatên girîng di ber rewşenbîriyê de kirî, ka ji kengî de rojnameyên me bi kurdî derdikevin û çend derketine û çima belavokên partiyên û ji destpêkê de bi zimanê erebî bûn û ne bi yê kurdî an jî bi kêmas, bi herdu zimanan bûn, ka tevgera me çend girovên zimên û ji kengî ve derxistine û hînî zimanê dê kirine, ka ewana bi destê çend nivîskarên Kurd ku, bi zimanê dê dinivîsin, girtiye û ewana çend pirtûkên bi evî zimanî dane çapê û belavkirine û.. . Lê pirsê dawî; ka çima ew tenê li ser wêrankirina çand û zimanê kurdî gihêştin hev û şeş-heft kovarên bi zimên dane rawestandî, da ku, ew yek kovarê û ne li gorî yek kovarên rawestandî, derînin û bihêlin “Buhara” çanda kurdî biçilmise.

REWŞA ÇANDA KURD

LI BAŞÛRÎ-ROJAVAYÎ KURDISTANÊ

Destpêk:

“Di pêşî de gotin bû û gotin jî li ba Xweda bû û gotin Xweda bû”(1). Yohena, evê hevokê, di pêşiya Encîla xwe de dinivîse û weke ku, em dibînin; ew gotinê heyîna herî pêşîn dibîne û ne tenê wilo, lê wê; gotinê, dixê şûna Xweda bi xwe jî. Û wilo em têdighên ku, zanyarên evan miletên derdora me û ji zû de, rola gotinê naskirine û ew di ber ewê yekê de baş xebitîne û gihêşte pileya ku, ew zorê li miletên din jî bikin, da ku, bihêlin raja ziman û wêjeya ewana bikin; çêroka Quranê û zimanê erebî, nimûneyeke balkêşe.

Vêca û piştî evê kurtebêja li ser girîngiya zimên ku, hêştîye zanyarên njadperest wê ne tenê weke regezeke bingehîn, ji yê avakirina nijad û miletan bibînin, lê heyîna miletekî bi ziman û çanda wî ve girêbidin, em dipirsin: ka rewşenbîrê Kurd çî xebat û çalakî di ber evê yekê de kirî.

Ji berî her tiştî dive em û bi rengê zêde kurt, li ser rewşa Kurd û Kurdistanê rawestin û bi lez dîroka herêmê bidin ber çavan, da ku, em karibin merc û heyama ku, rewşenbîrê Kurd têde dixebite bidin naskirin. Tevî ku, em dizanin ew yeka, ji piraniya mêvanên rûniştî re, ne tiştêkî veşartîye jî, lê ji her perçeyekî

Kurdistanê re taybetiyên ewê hene û emê tenê li ser başûrî-rojavayî Kurdistanê rawestin û rewş û pirsgerêkên perçeyên din, ji hevalên ewan perçeyan re bihêlin.

Em tev dizanin ku, raj û kargerêna dewletên ewropî hêşt ku, Rohhilata Navîn bête perçekirin û di hundirê ewan peymanan de, Kurdistan jî dibe çar perçe û em ên li başûrî-rojavayî welêt, weke zincîrekê bi ser dewleta Sûryê ve têtin berdan. Û ji ewê rojê de û her diçe, ew bizavên xwe dikin ku, me ji welatê dê biqetînin û heyîna perçeyekî ji millet û welêt tine bikin, ne tenê wilo, ew gihêşt pileya ku, hin şovenîzmên evan milletên zorker, hebûn û heyîna Kurd û Kurdistanê, weke rewrewk û nexweşiyêke mejiyê hin “sîxor” û kolonyalîzman bibînin.

Û di evê derheqê de, serbazekî Sûrî dibêje: “em dikarin bibêjin ku, ti millet weke millet bi navê Kurda tineye û ne jî netew weke nteweke Kurd.. Û eger ku, em vegerin dîroka zimanan û avakirina ewana di hundirê şaristaniyên kevin de, emê ti carî zimanekî bi navê zimanê kurdî nebînin.. Û ewê ku, evê yekê înkâr bike, xwe bi kolonyalîzmê ve girê dide û karên rasteqîn dikin ku, miletekî cuda bi afrînin.. Û li gor evê yekê, em dikarin bibêjin: welatekî netewî ji Kurd a re nîne, û ew weke rûniştvanên çiya, sirûştê hinek rengdanên cuda daye wan.. û wilo.. milletê Kurd evê çarçewê derbas nake; ji ber ku, ne dîroka wan heye û ne jî şaristanî û ziman û ta bê nijadin jî”(2).

Di hundir heyameke wilo de ku, bihna şovenîzmê jê difore, helbet kar û xebatên “Yê Din”; ewê bindest û kole, dê jar û bi dizîbin, lê tevî evê rastiye jî, evî milletî karîbû xwe li ber pêlên lehiya şovenîzman bigirta. Û ew yeka jî, li gor nirîn û dîtînen me, vedigere hin sedeman û jê dudu yên herî berzin; çiya û asêbûna herêmên Kurda û dûrbûna ewana ji navendên şaristaniyê. Tevî ku, ev millet yeke ji kevintirîn milletên Mezobotamiya ye û şikeftên weke Du-derî li Efrînê û “.. Hezar Merd, ewa nêzikî Silêmaniyê.. Û şikefta Şanîder a nêzikî Rewandozê ku, tê de cendekê mirovê herî pêşîn dîtin; ewê ji demên kevîrî de 700 – 3500 B. Z. de, ji me re bi cih dike ku, ev welat ji hezarê salan ve rûniştvanenge”(3) jî, lê mixabin, ew kêman jî bin zordariya dijminan derketî û karîbû bibe xwediyê hin mîrîtiyên ku, ne digêşt radeya karibe bibe xwedî biryar û şaristaniyêke cuda. Ew her tim, ji “Yê Din” re xebitiye û nemaze di warê çand û wêjeyê de û em dikarin vegerin dîroka Îslamê û binasin ku, bi sedan ji Kurdan xwe xistin bin konê ewê din û raja ziman û çanda erebî kirine û hîne jî dikin.

Sedema din jî, zengînbûn û dewlemendiya toreya kurdî ya devkî ye ku, hêştiye ev ziman xwe li ber pêlên serdegirtin û tinekirinê bigre û di derheqa evê yekê de, rewşenbîrê Kurd ê bi nav û deng; Nori-dîn ZAZA dibêje: “dewlemendiya toreya kurdî ya gelêrî, ji berî her tiştî, di gotinên pêşiyên û pendan û tiştikan û sitran û efsaneyan de, xûya dibe”(4).

Piştî evê destpêkê, emê bizavên xwe bikin ku, em û li gor rêveçûna dîrokê û bi awayekî bernameyî, nêzikî mijara xwe bibin û emê ji her celebekî, ji yên wêje û toreya Kurd, li başûrî-rojavayî Kurdistanê, re deriyekî taybet vekin. Têbîniya din; emê tenê li cem nivîskarên ku, bi zimanê kurdî dinivîsin rawestin, ji ber û li gor dîtina me, ew tenê nimûneya wêjeya kurdî dikin û ewê bi zimanê “Yê Din”; zimanê erebî -ew jî ji ber tabetiya perçê me ye- dinivîse, nakeve bin evî konî. Tevî ku, pir navên mezin jî hene û em rûmeta dahênan û afrandinên ewana digrin û em dikarin, helbestvan û romanivîsê hêja Selîm BERKET, weke nimûneya herî berz bînin zimên. Helbet pir navên din jî hene û ewana xwe, di gorepana çand û zimanê erebî de û bi xurtî, çespendine. Û pirek ji ewana bi kurdî jî dinivîsin û ewê ji bîr nebin; emê û li gor beşdarbûna ewana di çand û wêjeya kurdî de, li ber navên wan rawestin.

Damezrandina A-B êya Kurdî û Nifşên Pêşîn:

Weke ku, me di despêkê de jî gotiye; ev sînoren ku, Kurdistanê perçe dikin, li gor kargerînen welatên ewropî û yên herêmê hatin danîn, lew re welatparêz û rewşenbîrên evan milletan û di nav de yên Kurd jî,

bi ewê yekê ne razîbûn û ewana bizavên xwe kirin û xwe dane ber kuştinê ku, ew jî cihekî ji şûn pêya xwe re çêkin; millet û welatê xwe rizgar bikin. Lê mixabin û weke ji rûpelên dîrokê xûya dibe ku, em ên herî jar û qelsbûn, di evê pirsgirêkê de û ne tenê me nikarîbû xwe, di ewê çêrokê de, bikira jimarek, lê me pir destgir jî ji dest xwe berdan û gihêşt pileya qirkirin û koçkirina milletê me.

Û yek ji evan malbatên, bi nav û deng ku, hate perçekirin û li pir bajar û welatan hatin belavkirin, malbeta Bedir-Xan bû; mîrên Cezîra Botan û xwedî dîrokeke dûdirêj, di şer û serhildanên li hember dijmin. Lê tevî ewê yekê jî; dûrxistina wan a ji welêt, ewan hêzên reş nikarîbû rê li ber ronahiya evê malbetê bigirta û nehêlibin ku, ew rola herî girîng, di hişyarbûn û wêjeya milletê xwe de, nelîze; “.. û eger ku, şoreş û serhildanên di bin serokatiya Bedir-Xaniyan de, ji aliyê konevnî ve, têkçûne jî.. Lê ew nayê ewê angoyê ku, Bedir-Xaniyan zemîneke girîng, ji pêşketina nivîsandina kurdî re, bi gelemperî û ji rojnamevaniya kurdî re, bi taybetî ne damezirandine”(5).

Û wilo “Rojnameya pêşî ya kurdî di 22 ê meha Nîsan a 1898 an, li paytexta Misirê; (Qahîra) û di çapxana (Elhîlal) de, çap bûbû. Xwedî û berpirsiyarê rojnamê, rewşenbîrê hêja û welat-hez; Miqdad Midhet Bedirxan bû”(6). Û evê rojnamê karîbû sînoran derbas bike û bighe destên pir rewşenbîran û nemaze yê başûrî-rojavayê Kurdistanê; “.. rojnameya Kurdistan, li Sûryê, bi nav û deng bû û nemaze li Şamê ku, jê re bû xala belavkirina wê ya li hemû deverên Kurdistanê”(7). Û wilo ew cara pêşî bû ku, Kurd û di riya “Kurdistan” re, derbasî gorepana rojnemevaniyê dibin.

Di dû re û li bajarê Helebê, rewşenbîrêkî din; Husên Hiznî Mokiryani 1886-1947, dest bi xebat û çalkiyên di ber zimên û çanda kurdî de dike; “.. û di sala 1915 an de, ew diçe Almanya û ji wir, dezgeheke çapkirinê ya biçûk û tîpin erebî yê ji bo çapê, bi 120 lîreyên turkî dikire û di dawiya 1915 an de tîne Helebê û sê nîşandanên nuh ji bo derbirina tîpên dengdar ên kurdî vediqetîne; ewên ku, di erebî de nînin û di farisî de, bi regekî bingehîn, têtin bi kar anîn û ew ji nuh ve vegeerî Almanya, da ku, ew ewan tîpan bikute û piştî ku, ew tîp tekûz bûn, Husên Hiznî vegeerî Helebê û dest bi çapkirina pirtûkên kurdî kir”(8).

Evan herdu xebatên giranbiha û digel têkçûna şoreşên li bakurî Kurdistanê û koçkirina welathez û rewşenbîrên ewî perçî, ber bi Sûrya ku, hîne di bin baskên Firanse de bû û ewana jî hinek azadî ji gelên bindest re vekiribû ku, ew di ber ziman û toreya xwe de bixebitin, dihêle ev rewşenbîrên me bighên hev, “... û hevbendiyekê digel Ermenan.. di bin navê Xûyabûn de, bi afrînin”(9). Da ku, ew piştgiriya şoreşên, li bakurî Kurdistanê radibûn, bikin. Lê piştî hin rewşenbîr dighên ewê baweriya ku, dibêje: miletekî birçî û nezan, dê nikaribe xwe ji merbendên koletiyê rizgar bike, ew berê xwe didin çalakiyên zimên û çanda kurdî û sertacê ewana jî Mîr Celadet Bedirxan bû. Lew re ewî di hejmarê pêşî, ji Hawarê, nivîsand: “Hawar dengê zanîne ye. Zanîne xwe nasîn e. Xwe nasîn ji me re riya felat û xweşiyê. vedike. Her kesê ko xwe nasdike; dikare xwe bide naskirin. Hawara me berî her tiştî heyîna zmanê me dê bide naskirin. Lewma ko zman şerta heyîne a pêşî e”(10).

Wî; Mîr Celadet, “.. di sala 1932 an de, kovara herî girîng, di dîroka zimên û nivîsandina kurdî ya nûjen de, derxist; ew jî kovara Hawar e, ewa ku, li Şamê derket. Weke têtê zanîne ku, tîpên latînî û cara pêşî, di riya evê kovarê re, derbasî zimanê kurdî -Zarawa Kurmancî- bûn.. Û bi rastî, ew diya nivîsandin û rojnemevaniyê û wêjeya kurdî ya nûjen e”(11). Û bi evê yekê re, Mîr Celadet bingeha zimanê wêjeya kurdî datîne; dema ku, A-B êya kurdî di afrîne û bi ewan tîpên latînî kovara Hawarê weke ya pêşî, dide çapkirin û belavkirin.. Lew ra em dikarin, bê dudilî, bibêjin: Mîr Celadet Alî Bedirxan û bê berberî, mîrê ziman û çanda kurdî ya nûjen e.

Eger ku, em vegeerî hejmarên Hewarê û nemaze yê pêşî, emê bibînin ku, piraniya mijaran bê navin. Ev yeka bi me dide nasîn ku, ew hemû babet bi destê Mîr Celadet dihatin nivîsandin. Lê tevî evê rastiyê jî û

piştî ku, kovar hinekî cihê xwe li ba rewşenbîran digre, em hin navên din digel ê Mîr Celadet dibînin, wek: Dr. Kamîran Alî Bedirxan, Qedrîcan, Osman Sebrî, Dr. Ehmed Nafiz, Hamid Ferec, Cegerxwîn, Reşîtê Kurd, Hacî Qadir Koyî, Ehmed Namî û pirên din. Û eger em bala xwe bidin evan navan, emê bibînin ku, piraniya wan ji bakurî Kurdistanê koç bûne, eger ku, em nebêjin tev.

Xala din ku, rûdêmê evê qonaxê nîgar dike, eve; ew hemû rewşenbîrên hêja, di gelek war û celebên wêjeyî de dinivsandin. Ango, ew ji çêrokê diçûn helbestê û ji wê ber bi gotrê dibezîn û divyabû bingeha rêzimanê kurdî jî deynin û ev tev jî di bin akam û bandoriya konevanî û welatpariziyê de. Lew re em dibînin ku, piraniya wan di nav evan pir-rengên nivîsandinê de winda bûn, ji bilî hejmareke pir hindik û di evê yekê de, em dikarin bibêjin: Cegerxwîn nimûneya herî berze, weke helbestvanekî navdar, tevî ku, wî jî hin caran têkiliyên xwe bi hin celebên wêjeyî yên din re dikir, lê ew bêtir ber bi helbestê ve çû û navê xwe bi xurtî hêşt.

Ev qonax û weke me dît bi Hawarê dest pê dike û dajo ta destpêka pêncî, ji sedsaliya çûye. Di hundirê evê qonaxê de û ji bilî Hawarê, hin kovar û rojnameyên din têtin weşandin û ew jî bi xêra mala Bedirxaniyan bû; “û herdu bira yê Bedirxanî, li Şamê kovara Hawarê, di salên 1932-1935 û 1941-1945 an de diweşînin, wan {57} hejmar jê weşandin û ji kovara Ronahî 1942-1945, {28} hejmar derxistin. Li Bêrûtê jî, ji kovara Roja Nû 1943-1946, {73} hejmar derxistin”(12). Û em Stêr a 1943-1945 an jî ji bîr nakin. Û wilo em qonaxê zêrîn, ji çand û wêjeya xwe, derbas dikin ku, evên pêşîn, dê rûpelên ewê qonaxê ji dîrok û nîşên me re bihêlin ku, vekolînin zanyarî li ser bêtin danîn.

Qonaxa Dagirkirina “Konevanî” ji Rewşenbîriyê re:

Weke ku, me ev qonax bi navkirî, emê bibînin ku, çand û wêjeya Kurd dibe qurbana “Partî” yetiyê. Me got: ya partiyetî û ne ya konevaniyê; ji ber ku, û li gor dîtî û naskirina me ji konevaniyê re ku, ew pareke ji tevayiya rewşenbîriyê û gereke têkeve raja wê. Lê mixabin, em di evê yekê de jî gelekî nezan û bilmez derketin û hêşt rewşenbîrekî di giraniya Dr. Nori-dîn Zaza de, demezrandina “Partî” û ne tiştekî din, weke xewnekê bibîne; “di dawiya sala 1957 an de xewn bi cih hat û Partiya Demokrata Kurd li Sûryê, bû heyîneke rasteqîn.. û ewê hîngê û bi dizî, me hinek nivîsarên bi kurdî û erebî belavkirin”(13). Û yek dikare, weke ku, Helîm Yosif, di gotareke xwe de dibêje; evê qonaxê bi ya “mirin û tinebûnê” bide naskirin. Tevî ku, û weke me dît, hin bizav û çalakî jî têde hatine kirin, lê ew gelekî kêr û biçûkbûn û ti akamî li civak û derdora xwe ne dikir; lew re em ti navên wêjeyî, di evê qonaxê de, nabînin.

Lê tevî evê rastiyê jî, dive em pir tiştan ji bîr nekin; ji berî her tiştî, ew heyama ku bi xêra Firansa, hinek çirûskên azadî û ronahiyê têde dihatin dîtî û bi hatin evan hikumetên rojhilat ên nijadperest re, ew ji binî ve winda bûbûn û evan rijîman, bi carekê, nedixwest “Ewê Din” bibîne, ne bes wilo, lê ne dihêştin ku, ew bi xwe jî li xwe xwedî derkeve; me nirîna serbazekî Sûrî, di derheqa evê yekê de, dît û rewşa miletê me û konevaniya înkâr kirina wî û welatê wî, ji aliyê evan rijîmên kolonyalîzim ve, evê yekê baş dide xuyakirin.

Tiştê din û ji ber têkçûna hemû şoreşên kurdî, derûniya evî miletî bûbû ya yekî kole û gerek bû ku, ew ji nuh ve bête vejandin. Û bi ser de jî û her diçû, dijmin karên xwe dikir û hîne jî dike ku, miletê me bêtir ber bi nezanî û birçîbûnê ve têve de. Sedema din jî, serketina evan miletên derdora me û avakirina wan, ji dezgeh û asayêşên ku, çanda tirsê di nav miltên hrêmê û nemaze yê me, de belavkirine û ew gihandine ku, di hundir mala xwe de û bi zaroyên xwe re, bi zimanê wî bipeyive. Evan sedeman û digel hinekên din, mîna dagirkirina ramyariya çînî û ji berî ewê jî ya mislimantiyê, ji mejiyê me re ku, dihêşt û hîne jî dihêle, em hemû şên û karînen xwe têxin raja “Yê Din” û miletê xwe têvedin nav evê agirşewatê û ji ewê din re bixebite. Û wilo, ev qonax dê bajo, ta ku, hejmara Gulîstan di sala 1968 an de û li ser destê Cegerxwîn, ronhiyê dibîne.

Piştî Heriffîna Xewnan:

Ev qonax, weke me got; bi kovara Gulîstan sala 1968 an dest pêdike. Di ewê hîngê de û piştî ku, Cegerxwîn û hin rewşenbîrên dîtir, ji aliyê evê konevaniya xuloxe ve, têtin hejandin û dibînin ku, çawa hevalên duh dibin dijminên îro; (vegere rewş û dîroka Tevera Kurd a li başûrî-rojavayî Kurdistanê), û wan şerê dijmin ji bîr kiriye û bi yê navxwe ketine û pirsgirêkên doz û millet, bi şerkirina bo danîştokê û “kî berxe, kî berane” guhartine, dê bihêle, Cegerxwîn û hin rewşenbîrên din li xwe vegerin û bidin ser riya Mîr Celadet û ji nuh ve kovar û çanda kurdî li evî perçî, vejînin.

Û wilo qonaxê ku nuh, di çanda Kurdên başûrî-rojava de dest pêdike. Lê ev qonax jî ne xwedî yek-rence û em dikarin ewê weke du pirojeyên wêjeyî ku, ji her yekê re hinek şanên wê, yên cuda, hene bi nav bikin. Û weke em dizanin; kovara Gulîstan bi biryareke konevanî derket, lew re yek dikare bibêje ku, ew dengê partiya xwe bû û çî kovarên li pey ewê derhatine jî, dane ser ewê şopê bi xwe û her yek bûye dengê partiya li piş, mîna kovarên; Gelawêj 1979, Stêr 1983, Xunav 1986.. û ta roja îro jî hin kovarên me li ser ewê bernameyê dimeşin, wek; Pirs 1993, Bihar 1994.. û hinekên din. Ev ton kovar û rojnameyên partiyetiyê bêtir rê ji hevlên xwe re vedikin ku, ew berhemên xwe tê de belav bikin û pir caran li ser hesab û pelandina mijareke din û pileya wê ya çandî.

Evê yekê û digel hin tiştên din; dagirkirina konevaniyê ji rewşenbîriyê re û kêmtêgihêştin û ne pisporiya rêvbîrên evan kovar û rojnameyan û kê mizaxa peran li ewana hêşt ku, rewşa çand û çapemeniyê li başûrî-rojavayî Kurdistanê û heya roja îro, li şûn be. Lê tevî evan pirsgirêk û pirobleman jî, hin nivîskaran û di hudirê weşanên partiyên re, karîbû dengê xwe bigihanda milletê xwe û em dikarin bibêjin ku, ji bilî Cegerxwîn jî, pirên din û hinek ji wan hîne ji nifşên qonaxa pêşîn bûn, mîna: Osman Sebrî, Seydayê Tîrêj, Keleş û.. hwd, karîbûn riya xwe vedin. Û ne pir li pey wan, hin navên din karîbûn, bi xurtî, bidana ser riya ewên pêşîn û bibana xwedî nav û dengin berz, weke: Deham E. Fetah, Mehmûd Sebrî, Bêbihar, Salihê Heydo, Rezo û Berzo.. û hin navên din.

Weke me dît ku, piraniya evan navan di warê helbestê de têtin nasîn û ew jî ji sedema tîrsa kotekiya dijmin û çalkiyên wan ên bi dizî dihat û hêsaniya lezberkirina helbestê. Û ev yeke, ji sedemên sereke ku, hêştiye toreyê milletê me ya devkî dewlemend be; “çanda Kurd çandê girabiha û ji yê kevintirîne, li evê herêmê û damarên wê ji dîroka kevin ta nuha, bi dema xwe re ne”(14). Lê tevî ewê yekê jî, hin nivîskaran û di ber helbestê re, bi hin celebên wêjeyî yê din mijûl bûn, mîna: Deham E. Fetah, Mehmûd Sebrî û Konê Reş.

Ev qonaxa sarûgermkirina di navbera konevanî û rewşenbîriyê de û ka kiyê zora yê din bistîne, dê heya salên heyştê û heft-heyşt an bajo. Di evan çaxan de û bicihkirin; di roja 14 eyê Avdara sala 1988 an û di şevbihêrkeke helbestî de ku, li bajarê Helebê hatibû lidarxistin, tête pêşniyaz kirin ku, kom û dezgehên çandî yê serbixwe bêtin afrandin. Bûyera din jî û li bajarê Qamişlo, hin rewşenbîr dighên hev û dixwezî kovareke serbixwe; kovara “Gurzeke Gul” ku, ne di bin konê ti partiyên de be, derînin.

Em dikarin evan herdu bûyeran weke bingehînên qonaxê ku nuh, ji dahênan û afrandineke nûjen re bibînin ku, tenê şert û mercekî pîvanê, eger ku, em rê bidin xwe û şahînan ji afrandinê re bi pejirînin, heye û ew jî dahênan e; “dahênan (afrandin) – mêşaneke bi armance, ew dighîne raderxistina (afrandin, nuhnaskirina) tiştêkî nuh ku, berê nehatiye naskirin”(15).

Di bin evan dîtînan û baweriyên de, nifşê nuh nêzîkî çand û wêjeyê dibe û bi akamiya evê têgihêştinê û ragihandina îro; nemaze di riya Entirnêt re, karîbûn gavine xurt, di demeke kurt de, bavêjin. Û me di evan

çend salên dawiyê de dît ku, hin nivîskaran, karîbû têtên sînoran bibirin û bibin xwedî navine berz û emê hinekî bi firehî li ber navên evê qonaxê rawestin û her celebê wêjeyî bi tenê bidin venasîn.

Helbest:

Ji bilî ewên pêşîn ku, me navên ewana anîne zimên, wek: Tîrêj, Keleş û ewên din û di evan salên paşin de, pir navin girîng hatin naskirin û weke mînak em dikarin hin navan bînin zimên: Royarê Amedî, Ehmed Huseynî, M. Effî Huseynî, Tengezarê Marînî, Fethela Huseynî, Jan Dost, Xemgînê Remo, Awaz Kalo, Can Bapîr û Nezîr Palo. Û dengê pîrekê jî, di evan salan de, bilind bû û çend navên nas derketine, mîna: Jana Seyda, Axîn Welat, Diya Ciwan, Anehîta, Şîlan Hemo, Dîlan û Bêwar Ibrahim.

Çêrok û Roman:

Çêrok, weke celebê wêjeyî, nuhe ji wêjeya cîhnê re û hîne ji me; Kurdên başûrî-rojava re nuhtire; tevî ku, çend çêrok di hundirê kovara pêşîn; Hawarê de jî hatine weşandin, lê dîsa jî ew rê ji me re venake ku, em bibêjin: Kurda ji zûde çêrok naskiriye, ji ber ku, ew çêrokên di Hawarê de hatine belavkirin, ne li gor "pîvanên" çêroka nûjenin. Lew re ev tenê çend salin ku, hinek nivîskarên me berê xwe dane wê û li gor dîtina min, ev celebê wêjeyî li ser destê çendekan cihekî bilind, di nav celebên toreyê yên din de, girt û nemaze, li ser destên: Bavê Nazê, Helîm Yosif, Ridwan Elî û Pîr Rustem. Lê em nikarin pir navên din jî ji bîr bikin, wek: Şahîn B. Siwêreklî, Fewaz Evdê, Salih Demîcer, Azad Elî, Bavê Helebçe, Qado Şêrîn, Nîsrîn Têlo û Salih Bozan.

Gotar û Lêkolîn:

Mixabin em di evê alî de pir jar û qelsin û eger ku, hin pirtûk jî di evî alî de hatine weşandin jî, ew di naveroka xwe de ne têgihêştîne û ewan nivîskaran palnedaye ser zanyariya pisporî û pireka ew behemên xwe weke bîranînin nivîsandine, mîna: Hesên Hîşyar, Şahîn B. Siwêreklî, Mehmûdê Sebrî û em dikarin bibêjin ku, Heyder Omer û Deham E. Fetah, hinekî bi radeyeke bilind nivîsandî. Lê di van du-sê salên dawiyê de hin navin nuh dertên û belkî ew karibin di pêşerojê de, pirojeyên xwe yên ramyarî pêşkêş bikin, wek: Nîzar Agirî, Bavê Helebçe, Muhsên Seyda û Pîr Rustem.

Rêziman û Rastnivîs û.. Ferheng:

Helbet û weke me di pêşî de jî gotiye: mîr û xebatkarê herî balkêş, di evî warî de, Celadet Bedirxane; ewî ne tenê A-B êya kurdî û kovara Hawarê damezrand, lê digel nivîskarê firensî; Rojê Lîsko, "Rêzimana Zimanê Kurdî" jî danî. Û em evê konfiransa we weke derfetekê dibînin ku, têde hêviya xwe bînin zimên û bixwezin ku, em tiştêkî li gor navê ewî pêkbînin; weke xelateke Kurda ya herî bi nîrx. Û digel karên Mîr ên di ber zimên de, hin pirojeyên din jî hatin pêşkêşkirin, lê ne di pileya ya ewî de bûn, wek: A-B êya Osman Sebrî û di evan çend salên dawî de jî hin pirtûkên hînkirin û rastnivîsandina zimên û ferhengan hatin belavkirin, mîna yên evan nivîskaran: Cemîl Seyda, Kamîran Bêkes, Siyamend Ibrahim, Keça Kurd û Deham E. Fetah.

Wergerandin:

Weke ku, ji dîroka mîletan têtê naskirin; çî mîletê bixweze bi serkeve û çand û wêjeya xwe vejîne, zengîn bike û xwîneke nuh bi gewdê ewê de berde, gereke tevgerê wergerandinê ya xurt pêk bîne û bi awayekî pisporî. Û du mînakên balkêş, di evê mijarê de, li ber çavên me ne; bizava ramyarîya Îslamê û di dû re jî ya Ewropa. Lew re û eger em bixwezin ziman û çanda xwe vejînin û bikin ji yên jî, gereke ev tevger li ba me bi rê keve û karî li ba zimanê kurdî heye ku, bibe ji zimanên zindî; "ziman aferîdeyekî zindiye, dize û bi pêş dikeve û ziwa dibe û dimre, weke li ba aferîdeyan.. û eger ku, em li zimanê kurdî binirin.. emê binasin ku, ew di hundirê xwe de regezin zindî hildigre û wî hildide pileya zimanên zindî" (16). Lê mixabin, ev tevger

li ba me hîne pir çels û laweze, tevî ku, di evan çend salên dawî de hin camêran ev al hilgirtî jî, wek: Keça Kurd, Jan Dost, Tewfîq Elhuseynî, Dr. Ebdil-Mecîd Şêxo, M. Efff Huseynî, Rajal, Hejar Ibrahîm û Fewaz Evdê.

Kovar û Rojname:

Tenê ma ku, em navên kovar û rojnameyên ku, li başûrî-rojavayî Kurdistanê û di evê qonaxa dawî de derdihatin, bidin naskirin û helbet piraniya ewana, eger ku, em ne bêjin tev ên partiyan e û ewên bêtir têtin belavkirin evin:

Kovar: Stêr, Gelawêj, Zanîn, Pirs, Aso, Gulîstan, Zevî, Gurzek Gul, Xunav, Hogir, Rê, Zengil, Helwest, Roja û Rojda. Lê piraniya wan, di roja îro de, hatine rawestandin.

Rojname: Newroz, Deng, Xwendevan û hin belavokên din ên xwendevana. Û ev tenê bese ku, em jarîtiya rewşa çanda kurdî li başûrî-rojavayî welêt binasin.

Hinek Têbînî:

1- Helbet pir navên din û ji herdu toxman, hene û belkî, hinek ji wan, ne ji evên çûne biçûktirîn jî, lê mijara me gotir nake ku, em tevan bînin zimên. Lê tenê em çendeka bi bîr dixin ku, rola ewên din jî ne kêmtirî evên me navên wan gotibûye, wek: Mihemed Şêxo, Ismaîl Kose, Ehmed Ismaîl, Arşevê Oskan, Rozad Elî, Ferhadê Çelebî, Dilawerê Zengî. û bila li me biborin, nav pirin.

2- Pir kovar û rojnameyên kurdî ku, bi zimanê erebî têtin weşandin, lê li gor dîtînen me ew nakevin bin konê çand û wêjeya kurdî, lew ra me ew ne anîn zimên. Bê gûman mijara me ne tekûze, ne dûre me hin nav ji bîrkiribin, an jî me mafê ewana nedabêye û nemaze ewên li Ewropa dixebitin, lê sedî-sed ti têvedan li piş evê yekê nînin.

3- Têbîniya jorîn bi me dide nasîn ku, mijara me nikare rewşa çanda Kurd li başûrî-rojavayî Kurdistanê, bi tevayî bide xwendin ji ber ku, pareka wê ya girîng li derveyî welate, ev ji aliyekî ve û ji aliyê din ve jî, me tenê rewşa nivîskariyê li evî perçî daye xwendin û hemû celebên çandî yên dîtir ranehiştîyê de, weke: mozîk û huner resim û wênekêşî û hwd.

4- Kêmjêderên vekolînen evan mijaran, dihêle babet jar û kêmsûde be.

5- Ev bervedana me ji ber ziman û çanda kurdî û ranewestîna li ser kovar, an jî li ber navên ku, bi zimanê erebî dinivîsin, ne ji nijadperestî, yan jî xwestina înkâr û tinekirina yê din hatî; na, tenê daxwaz ewe ku, em jî şûna pêyeke xwe, di evê gerdûnê de, bibînin. Û tiştê din û li gor baweriyên me, eger ku, mirov bi çî zimanî binivîsîne, dê di nav ewê çandê de bête jimartin û xwendin û mijara me jî li derdora çanda kurdî digere û ne li ser nivîskarên ku, bi nijad, mijar û ramanên xwe Kurdin, lew re pir navên berz hene, lê di hudir çanda erebî de ne û ev jî helewesteke me ye.

Û di dawiyê de, hêviya me ewe ku, me karîbû hinek ronahî bida ser “Rewşa Çanda Kurd li başûrî-rojavayî Kurdistanê”. Û digel hemû rêz û rûmetgirtina me ji karekî wilo giranbiha re.

* Ev mijar li Konferansê Amedê; ya wêje û pirçandeyî hate pêşkêşkirin.

Cindirês-2003.

Gîre:

- 1- Encîla Yohena, Îshaha yekem.
- 2- Lêkolînek li ser Parêzgeha Cizîrê. R. 4-5.
- 3- Naskirina Kurdan. R. 14.
- 4- Jiyana min a kurdî. R. 206.
- 5- Kovara Ecras, H. 10, bihara 1999.

- 6- “ Gelawêj, H. 4 – 1992.
- 7- Şiyarbûna Kurda ya Çandî û Netewî. R. 14.
- 8- Jêderê berê. R. 61.
- 9- Ji bilî Çiya Dost nînin. R. 168.
- 10- Kovara Hawar, H. 1, sal 1932.
- 11- Kovara Ecras, H. 10, bihara 1999.
- 12- Naskirina Kurda. R. 137.
- 13- Jiyana min a kurdî. R. 108-109.
- 14- Jêderê berê. R. 141-142.
- 15- Ferhengê Felsefî ya Kurt. R-6.
- 16- Pirsgirêka Kurd. R. 147-148.

المراجع والمصادر:

- 1- الكتاب المقدس ، العهد الجديد. دار الكتاب المقدس في الشرق الأوسط، بيروت-لبنان
- 2- (دراسة عن محافظة الجزيرة من النواحي القومية ، الاجتماعية، السياسية . الملازم الأول محمد طلب هلال (رئيس الشعبة السياسية بالحسكة
- 3- معرفة الأكراد، الأب توماس بوا، ترجمة باقى آرام
- 4- حياتي الكردية أو صرخة الشعب الكردي، نور الدين زازا، ترجمة روني محمد دُملي. دار آراس للطباعة والنشر، اربيل 2001
- 5- (مجلة أجراس العدد 10 _ ربيع 1999 . مقالة للكاتب عبد الحليم يوسف ، بعنوان (واقع وتاريخ الصحافة الكردية ، أكراد سوريا نموذجاً
- 6- Kovara Gelawêj, hejmar 4 – hizêran 1992. Gotara S. Mîrşem, ewa li sernavê; {Li derdora "Rojnama Gerok"; "Kurdistan" 1898 – 1902}.
- 7- نهضة الأكراد الثقافية والقومية (نهاية القرن التاسع عشر و بداية القرن العشرين)، ، جليلي جليل . ترجمة باقى نازى ، د. ولاتو ، كبر ، الطبعة الأولى 1984
- 8- لا أصدقاء سوى الجبال ، تأليف: هارفي موريس وجون بلوج ، ترجمة: راج آل محمد ، مراجعة وتقديم: هادي العلوي . بيروت _ لبنان
- 9- Kovara Hawar, hejmarên 1 – 9, veguhstina tîpan: Mihemed Bekir.
- 10- المعجم الفلسفي المختصر ، ترجمة توفيق سلوم . دار التقدم 1986 . طبع في الإتحاد السوفيتي
- 11- المسألة الكردية-الوهم والحقيقة ، مازن بلال . الطبعة الأولى 1993 الناشر: بيسان للنشر والتوزيع والإعلام ، بيروت-لبنان

RONAKBÎR Û

TEVGERA KURD (1)

Belvoka Partiya Demokrata Pêşvwrû û di evan çend hejmarên xwe yê dawî de, zincîreke ji gotaran, di bin sernavê “Têkilî di navbera Ronakbîrê Kurd û Tevgera Konevanî ya Kurd de” weşandin.

Mixabin, mijara ku, dihate lêkolînkirin ji hemû aliyên xwe ve; çî ji aliyê naverok an nivîskar an jî rûpelên ku, ew mijar hembêzkirine hemû kurdî ne. Lê tenê zimanê nivîsandinê erebî bû. Lew re, dê baştir ba ku, me ev pirs kiriba: çima em ji konevaniyê dûrin û hîn firehtir; çima em ji çanda kurdî dûrin.

Ji berî ku, em derbazî mijara lêkolînê dibin, ka em binirin şirovekirina zanyarî ji herdu zarawan; çand û konevanî re çiyê: “çand- (li hemer gotina kultûre) hemû rengên çalakiyên mirov û civakê ne û encûmanên evan çalakiyan û normale ku, çanda mewdan ji ya giyanî bête cudakirin. Di bin a yekemîn de hemû xêr û bêrên mewdanî tên rêzkirin, tevî alav û dezgehên wê. Lê ya duyemîn hemû çalakî û awayên zanyariya civakî hembêz dike: felsefe, zanyarî, sinc, maf, huner û.. hwd(1). Konevanî: meydaneke çalakiyêye,

têkiliyên xwe bi millet û çînên civakê re heye.. stûnê konevaniyê ewe ku, serdestiya rijîma dewletê bi dest xwe ve bîne.. û konevanî bi angoyeke teng ji gotinê re, bervê çalakiyên dewletê (partiyên konevanî) ye, li vir an li wir, ji meydanên jîna civakî re (2).

Piştî şirovekirina çand û konevanî, dê ne tiştêkî nuh be û ne jî em çireyeke nuh vêdixin, gava em bibêjin: par û perçe dikeve bin sî û bandûra tevayiyê û weke me dît ku, çand zaraweke tevayiyê û konevanî pareke ji wê tevayiyê. Vêca em dipirsin: mijareke weke eva li ber me û weke me dît ku, bi zimanê erebî têtê lêkolînkirin, ka me jî bi ewî zimanî vekolanda, me yê heya kîjan pileyê raja çanda milletê xwe bikira.

Di dû evê pêşgotinê re emê bî ser mijara xwe: çima ronabîrê Kurd dûrî tevgera konevaniye. Di nirîna me de ev pirs hinek dûman û gûman li derdora ewê heye; Ji ber:

A- kîjan ronakbîra, roja îro û li gor rewşa milletê me, heye ronakbîrê Kurd ku, tenê bi damarên xwe Kurde, lê mejî û hestên wî di raja çanda milletê serdest de ye û di nav ewan de heye ewê ku, xwe firotiye rijîma evan dewletên ku, zordariyê li ser milletê me dimeşînin û em di ewê baweriyê de ne ku, evên paşin, tikes hêviyê di ewana de nabîne, bi kêmanî di roja îro de û li gor heyam û berjewandîya wan a îro. Dimîne celeb an riwê din ji ronakbîrên Kurd, ewên xwe bi millet û doza wî ve girêdane; çî yê bi zimanê zikmakî dinivîsin an jî ewên bi bi zimanê milletên serdest.

B- B- Zarawa konevaniyê çiyê; nirîn û dîtina me ji kar û barê tevgera konevanî re. Kiyê ew kesê konevan, çine nirîn û dîtîna wî.. . Em naxwezîna têtêkin gerînoka pirsan û em hevdu wenda bikin û bi xwe jî wenda bibin. Me di dest pêkê de got ku, konevanî pareke ji tevayîya çandê, tiştê din ku, divê ji hev bête derxistin eve; konevanî û yê konevan ne tenê ew kesê ku, di hundir partiyan de kar dikê ye. Li gor evê nirîna, ji rewşenbîr re; ewê ku, bi milletê xwe ve girêdayî mayî, emê nasbikin ku, karê konevaniyê yeke ji tevayîya karên wî ne û bi evê awayî ew ne dûrî rewşa civaka xwe ye û di pêşvebirina ewê de bi roleke berz radibe. Gobêlê ne ji hçî got: dema ez seriyê ronakbîrekî dibînim ez şaşera xwe dipelînim. Û emê wilo bighên pirsan ku, cihê xwe digre û bêyî ku, dibin dûmên de bimîne: çima rewşenbîrên Kurd dûrî partiyên me ne, çima nakokiyêke tûj di nav bera herduyan de derketî di gel em tev jî dizanin ku, piraniya rewşenbîrên me, di demên çûyî de, hevalên evan partiyan bûn eger ku, em nebêjin tev.

Me got hevalên ewanbûn û ne ji dibistan an jî evan partiyan ev ronakbîr afrandine, weke ku, hin partiyên me dixwezîna bibêjin. Erê, belkî hinek alîkarî di evê alî de kiribin, lê sedî-sed ne ewana ev ronakbîr afrandin û eger wilo be, ji berî hertiştî bi hezaran hevalên partiyan hene, vêca çima evqas nezanî û paşdamayî û di hemû waran de. Lê em ne di ewê babetê de ne ku, em bi ferehî li ser rawestîna, belkî di pêşerojê de bibe naveroka mijareke nuh.

Lê em dibêjin bersiv, dê ne di hesaniya pirsê de be, eger ku, yek bibîne an bixweze ewê weke pirsêke sivik binase û di mijareke weke evê de û di çend rûpelan de, dê neyê bersivandin, lê emê çend têtî, xalan daxînin ser tejiya lêkolîna.

1- Çima berpisyarên rojhilatê “amînî”* ne; ew ewin, an ew bi mirin an jî bi kuştinê diçin û me nedîtî ku, bê zor kesî dest ji karê serokatîyê berdayî yan jî yekî nuh bi hilbijartinê cihê ewî girtî. Di vir de gotara li ser navê “Serokê Berê” ya di hijmara (23) ji belevoka Newrozê têtê bîra me. Gelo eger ku, em vegerin û li kok û bingeha mêjiyê Îslamê binirin emê nesaxiya evê yekê di hundirê ewê de nebibînin?!

Em tev çêroka derxistina Iblîs ji bihuştê dinasin, ger em xweşik li evê çêrokê guhdarbikin, emê nesaxiya xwe yan jî yek ji şaxên nesaxiya mejiyê rojhilatî nasbikin. Ew hate bidûrxistin ne ji bo ku, ji Adem re neçû sejdê, weke ku misliman didin aşkerekirin; qet na, lê ji ber ku ewî jî zanîn naskir û bi Adem da naskirin, dema ew têveda û hêşt ji dara zanîna buxê û di ewê hîngê de ti cudayî di navbera wî û Xwedê de nema, ji bilî ku, here û ji dara “amînî” yê jî buxê û bê mirin jiyana xwe di buhuştê de bidomîne û wilo ew jî dikete

pileya Xwedê û ti cudayî di navbera herduwan de nedima û qet çê nabe ku, du Xweda di buheştê de hebin, weke çawa çênabe du mirovên dîn di yek bajar de hebin.

Eve girêk a pêwendiya di navbera herduwan de ye; dive ronakbîr, di destê Xwedê, serokên partiyan de be û bes ku, ji destên ewan derkeve û bikeve nav yê yekî din; ji du riyên pêve li pêş wî tineye yan dive weke Adem dudilî bijî û bêje, mîna Dr. Sadiq C. Azim di pirtûka xwe ya li ser navê *نقد الفكر الديني* de dibêje: “Adem mîna Iblîs fermana Xwedê bikar ne anî, tevî ku, Xwedê bixwesta ew seriyê xwe bitewîne, dê wilo bikira, lê gava Xwedê loman jê dike, bi lêvegerîneke nêgetîv bersivê dide û dibêje: Xwedayê me, me zor û sitem li xwe kir û eger ku, tu me berat nekî û li me netê rihmê emê ji kesên ziyankarbin. An jî dive mîna Iblîs; lehengê serpêhatiyê, bi awayeke pozîtîv bibêje Xwedayê xwe: weke ku, te ez şimitandim ez jî yê wilo li erdê bikim”(3). Û bi evî rengî yan ewê dest ji partî berde û li “mala xwe” rûne, yan jî ewê çend kesan li dora xwe bicivîne û partiyeke nuh bide damezrandin.

2- Evqas partî çima û ji bo çi, miletekî hijmara xwe li gor du malyonan; “Kurdên Sûriyê” û bindest ma gerekî wiye ku, evqas partî hebin. Eger ku, em bixwezîn bêne xapandin û bawer bikin ku, ev partî çepe û ya din niv çepe û ya dawî.. . Lê dîsan jî, dê ne li gorî jimara partiyan hene be. Em di ewê baweriyê de ne ku, di Emerîka de jî ev jimar tineye.

3- Perwerdiya kesê rojhilat û nemaze mirovê misilman; di jiyana me de Xwedê yeke û em tev koleyên wî ne, di dû re serekên êlên Kurdan dihatin, roja îro partiyan me ketine şûna ewana, di dû wan re serekê malê; bav Xwedêyekî biçûke di hundirê mala xwe de. Perwerdeyeke li ser evê bingehe, dê di pisîkolociya me de şopeke kûr û fireh bihêle; gotina “ezbenî” ne ji valahiyekê hatî; kengî koletî û xwekirina kole, rûmetgirtin bû û evê tonperwerdiyê hêşt ku, em her yek li keysekê bigerin, da ku, em girêk û aloziyên xwe yê pisîkolojî têre derînin û ne dûre em hîne bi sedan ên wekî Sedam Husên bibînin. Gurên dev bi xwîn pirin û pir dibin, gava em tev mihîbin. Careke din em dikarin bipirsîn: kanî serokê berê.

4- Di aliyên kar û barên partiyan Kurd de, aw û şeweyên ku, di xebata xwe de bi cih tînin, em dikarin çi bêjin. Di dawiya salên pêncî de, di ewê heyama ku, miletên Erebbî hîne bi serkeftina xwe şadibûn û hino-hino mafên miletên din jî dihate bincilkirin û bi arîkirina P. D. Kurdên başûr, Partiya Demokrata Kurdên Sûriyê hate demizrandin. Lê li ser dema yekbûna Sûriyê û Misirê û di pişt re qetandina herdu dewletan ji hev, Partî ji bêçariyê ji nîvaşkeriya xwe ya berê vedigere karê xwe yê bi dizî û ev çêrok dê bajo heya roja îro. Bi sedan bûyer û heyama dinê hatin guhartin, lê partiyan Sûriyê sûnd xwarine ku, ji kar, rêk û pêkên xwe yê berê venagerin û bi ser giştî de jî û belkî ne kêmtirî rijîm û dezgehên wê yê asayêşê hêştine ku, hevalin dilkevrosk, li dora wan bicivin; ango li şûna ku, Partî di avakirineke kesîtiyeke şoreşger de alîkar be, hêşt dost û hevalên Tevgera Kurd ji sîka xwe jî bitirsîn.

5- Karê partiyan me di warê çanda kurdî û zimanê zikmakî de; ji sala 1957 an û ta roja îro çend hijmar ji kovar û rojnemeyên kurdî û çend pirtûk weşandine. Çend nivîskar di evê dema dirêj de derketin holê; kanî afrandina ewana ji nivîskaran re. Û eger ku, em pîvanekê çêbikin emê bibînin ku, ronakbîrekî mîna mîr Celadet Bedirxan û herdu kovarên wî Hawar û Ronahî bi qasî karê partiyan tev derdikeve. Herdu kovaran navê çend nivîskaran di ezmanê wêjeya kurdî de birûsandin mîna: Cegerxwîn, Qedrî Can, Celadet; “Xwediyê Kovaran” û birayê wî Dr. Kamîran û em Osman Sebrî ji bîr nakin û me dikarî hîne hinek navên din jî bijmartana. Lê ji sala 1957 an de û ta destpêka salên nodî, çima tevgera kurd, navin e nuh nedan û eger ku, roja îro em hinek liv û tevgereke çandeyî di nav Kurdên Sûriyê de dibînin, ew jî bi xêra hinek ronakbîrên Kurd de û rola kovarin e serbixwe ye; kovrên partiyan sî salî di durv û awayekê de bûn û piştî ku, Zanîn û Aso bi rengê nuh derketin, ji nuh ve Stêr û Gelewêj û Gulîstan ramiyan ku, guhdanekê bidin durv û naveroka evan kovaran.

6- Têbîniya pêncan me dighîne xaleke pêwîst ku, rêvebirên partiyên Kurd, eger em nebêjin bi tevayî, lê ji sedî nod û neh nezarin, ne kesin e rewşenbîr û xwedî raman in û di nav ewana de hene ku, xwendina; çî bi zimanê erebî dibe yan jî yê zikmakî be nizanin, bêyî em ji wan bixwezin ku, bi zimanekî biyan mîna yê ingilîzî jî bixebitin.

7- Tenahî û tevayî “keriyatî”, ew du zarawin û erê bi hevdu ve girêdayîne, lê her yek li aliyekî rastiyê ye. Ji bingeha pêvajoya karên dezgehên civakî, komele û partiyan, dive ti xasmayî ji yekî re tinebe; ango kesayetiya mirov di nav kerî de tête vemirtin. Ev ton sinc, li dijî xurûya kesayetiya yê ronakbîre, bê gûman gava me got civak, em civaka rojhilat û nemaze ya Îslamê qesd dikin û dîroka wan bi evan şêretan dewlemende ku; “destê Xwedê li gel komelê ye” û “eger yek bixweze bihuştî be gereke tev komelê bimîne, Iblîs bi yê bi tenê re ye û ji dudîwan dûre”. Salixdanên bi evî ton-rengî ku, li ser zimanê pêximberê mislimanan hatine, pirin û tev me ber bi tevlêbûna “kerî” têvedidin.

Di dawiyê de em dixwezin gotineke kurt bibêjin û nemaze ji partîhezan re: ev têbînî û xalên ku, me xwestine li aser tejiya gotara xwe rêxin, ne ji dilreşiyê me ji partiyên Kurd tê, weke ku, hinek dixwezin bawer bikin. Eger ku, em razîne yan na û di roja îro de ew; partiyên me nûnmeriya miletê me dikin, lê ev yeka, dê nehêlibe em seriyê xwe ji ewana re bitewînin, li pêş wan û kêmasiyên wan destên xwe têxin bin seriyê xwe û pişta xwe ji wan re xûz bikin û bibêjin: “ezbenî, eve stûyê me û vaye kêra we”. Lê em dikarin bi hezkirin evan xalan û yên ku, nuh derkevin, vekolînin.

Têbînî:

Du têbîniyên pêwîst hene û dive em ji bîr nekin, heya ku, gotara me ne kût û kulek be, ew jî evin:

A- Di evê gotarê de me kêmasî û nêgetîva Tevgera Kurd û li gor dîtinên xwe, berçav kirin; ji ber ku, pirsra me ew bû ku; “çima ronakbîrê Kurd dûrî tevgera konevane”, hêşt ku em ewana bînin zimên û nêzîkî pesin û xalên ronak nebin.

B- Careke din emê bêjin ku, me tenê nêgetîvên tevgerê anîne zimên û yên bi ronakbîr ve girêdayî berçav nekirin e û emê di mijareke din de nêzîkî ewan xalan bibin.

Cindirês-1999.

RONAKBÎR Û

TEVGERA KURD (2)

Di xelesa çûyî de, em pirsîbûn: kiye ronakbîr û me ew xistibû bin hin nifşan de; çî yên ku, xwe bi rijîma dewletên serdest ve girêdane û me li ser ewana got ku, di roja îro de û li gor berjewandiyên ewana, ti hêvî ji ewan nayên kirin, mabû ku, em hêviyên xwe di nifşên ku, xwe bi doza milet û gelê xwe ve girêdayî kin; çî yên bi zimanê zikmakî yan jî bi zimanên din dinivîsin.

Eger ku em veşerî dîrokê, emê bibînin ku, perçê mezin ji ronakbîrên ku, raja çanda miletên serdest kirine û nemaze çanda erebî, helbet ev yeka jî bi akama çanda Îslamê û zimanê Quranê ye; ji ber ku “zimana pîrozîyê” e, ew ne Erebia û em yek ji ewan miletên ku, demeke dirêj di bin akama evê çandê de man û em pir dereng li ziman û çanda xwe xwedî derketin; em dizanin ku, cara pêşî bû gava rewşenbîrê gewre M. Bedirxan û birayê wî Ebdulrehman di 22.4.1898 an de, rojnemeya Kurdistan li bajarê Qahîra bi zimanê Kurdî weşandin, ango dîroka weşana rojnemeyaniyê ya ku, dihêle rewşenbîr û cemawer bi hev e bête girêdan, sed sale.

Belê raste ji kevin de, ji sed sala panzdehan de, herdu pêl bi hev re dimeşin; yên ku, bi zimanê xwe yê zikmakî û ewên ku, bi zimanên serdestan dinivîsin û di demên ku, M. Cizîrî, F. Teyran, E. Herîrî û Ehmedê Xanê bi zimanê Kurdî berhemên xwe dinivîsandin, li rex ewana xwediyê berhema gewre; Şerefname,

Şerefyan Bedlîsî û Idrîs H. Bedlîsî û helbestvanê mezin Fidolî û hîne ji berî ewana jî Ibin Esîr, Ibin Xelkan û Ebo Fîde û.. hwd, bi zimanê biyaniyan dinivîsandin, çî erebî dibe yan jî tirkî û farisî û di demên paşin de jî hin rewşenbîrên me yê li Ewrûpa dijîn, bi zimanê latînî berhemên xwe diweşînin, heya Kurdên me yê di Sovyetistana berê de jî, ji evê çarçewê derneketine û hinekan ji ewana bi ziman rûsî yan jî yê ermenî nivîsarên xwe belavkirine, lê heya ewên ku, bi zimmê zikmakî jî dinivîsandin û pirî caran, diketin bin bandora zimanê erebî û ferhenga ewana bi kar tanîn.

Di dû evê rêxistina dîrokî, ya bi lez, ji dûrketina rewşenbîrê me ji zimanê zikmakî, em naxwezin bête fêmkirin ku, banga me ji nijadperestiyê re ye yan jî ji pozbilindiya wê re ye; her mirovek di pejrândina dilxwezî û bîrweriyên xwe de aza ye û çênabe em bihêlin bi darê zorê yek kesayetî û ramanên xwe biguhêre, ev yek ji mafên mirov yê bingehîne. Lê pirsê me ewe: çima kesê Kurd ji bin konê xwe direve û diçe di bin konê biyaniyan de dîlanên xwe digêrîne. Helbet sedem ê pir bin, lê em dikarin di evan çend têbîniyan de, ewan movikên mezin bidin ber çav.

1- Di pêşî de û ji berî hertiştî bi şikestin û hilweşandina dewleta Mîdye re kesê Kurd diherife û kesayetiya ewî berdavêje û tiştê hêştî ku, ev ton sinc, di derûna yê Kurd de ferehtir bibe, ev bindestiya dîrokî ya dûr û dirêje.

2- Tiştê din ku, hêştî em ji kurdiyatiya xwe şerm bikin, helbet ne xelkê tev, ew qirkirina “me” ji ol û Xwedayên Zaredeştîyê re û di bin siya şûrên ola Îslamê de. Ev wendakirin û ji desgirtina Ola Zaredeştîyê hêşt ku, damareke me ya stûr ziwa bibe.

3- Ev ton konevaniya li serê Kurdan, ji aliyê milletên serdest û bi navê biratî û îslametiye, tete meşandin.

4- Cigrafiya Kurdistanê ku, nedihêşt zû-zû milletê me di nav hev keve; di her holeke cigrafî de taybetiyeke wan çêdibe.

5- Têbîniya çûyî dihêle em bighên mijara êlên Kurdan ku, hertim nakokî di navbera ewana de derdiket û di roja îro de, mixabin ku, partiyên me eynî bi ewê rolê radibin.

Raste, di pîrbûn û newekhevbûnê de jiyan tete dîtin, mîna ku, Spînoza dibêje û dihêle riwekî demokrasîyê bide civakê, lê pîrbûna êl û partiyên Kurdan ji derûna me ya pişifandî tete; em her yekî, her dewletekê ji xwe re dijmin dibînin û ji ber ku, em ne li gor hêzên ewan dewletan ne û da ku, em veşartiyên xwe yê derûnî û qelsiya xwe birjînin, me evqas êl û partî derxistin holê û me dijmintiya rasteqîn bi dijmantiyeye sîberî, rewrewkî guhartiye û vaye şerê partiyên me li dijî hev dikin, mîna keke balkêşe.

Evan sedeman digel hineke din ên kesayetî; çî hezkirina mirov ji peran û belavkirina berhem û navê ewî, dihêşt û dihêle ku, nivîskarê me bi zimanê milletên serdest binivîse. Helbet tinebûna dezgeh û dewleteke Kurdan serbixwe pir asteng datanîn û hîne jî datîne pêşiya rewşenbîrê Kurd ku, karibe raman û hestên xwe bîne zimên û mijarên xwe belavbike, lê di nîna me de, ev yeka dê nehêle ku, em kiryarên wan tebrîr bikin û ne jî ewana gunehkar derînin. Ev ne durûtiye; ewana riya xwe pejrând û li gor ewê vebijartina ewan, em jî dikarin nirînen xwe ji wan bidin û bibêjin ku, ew tên jimartin weke nivîskarî bi nijada xwe Kurdin, lê ne nivîskarî e Kurdin.

Dê li ser evê yekê jî gelek ji rewşenbîr û nivîskarên me li xwe giran bînin, lê li gor dîtinên me, em nikarin bêjin ku, helbestvan û romannivîsê gewre Selîm Berekat nivîskarekî Kurd e, raste belkî ewî camêrî bêtirî her nivîskarekî û bi pênuşê xwe raja doza milletê xwe kiribe û hîne jî dike, lê di warê huner û çandê de, ew raja ziman û çanda erebî dike û em naxwezin ev yeka bi angoya ku, em dixwezin şerê evan nivîskaran bikin, bête fêmkirin. Em bi nivîskarên weke wî serbilindin û xweziya ku, hîne bi zimanê kurdî ew berhemên wî

derketana, lê weke ku me dît, pir sedeman hêşt ku, nivîskarên weke E. Şewqî, M. Rosafî, Zehewî, Q. Emîn, M. û M. Teymor, R. Yesmî û civakzanê gernas E. Kewakîbî û.. hwd, bi zimanên din binivîsin.

Hin nivîskaran jî rê didan xwe û digotin ku, zimanê kurdî li şûne û ew nikare rahêje hest û ramanên me, belkî heya bi hinekî ew di gotina xwe de rast çûne jî, lê eger ku, hin ranehêjin evî barî, ma emê li hêviya “mu’icîzakê” bimînin, da ku, ji xwe û berê ev ziman bibe zimanê çand û hunerê û em dizanin ku, ziman weke her afrîdeyeke zindiye; ew dibe û dimre. Lwe re û helbet kar û xebat jê re dive; zimanekî ku, ji sedê salan ve hatî qedexekirin û şerê wî bi her tonekî têtê kirin, dê zimanekî qels û li şûn be, lê weke têtê gotin: eger ez neşewitim, tu neşewitî, dê ronahî ji ku belav bibe û di her tiştî de gavên pêşîn zorin.

Piştî ku, me sedemên paşdamayîna çanda kurdî û revîna rewşenbîrên Kurd ji zimanê zikmakî naskirin, em dikarin bibêjin ku, sedema herî mezin ji evê yekê re, rol û tevdîrên Îslamê ne; ji ber ku, zimanê erebî yê Quranê bû û bi angoya zimanê pîroz lê dihate nirîn, weke me berê jî gotibû.

Di dawiyê de em dikarin çî bibêjin; belê raste huner bi gelemperî berhemeke mirovantiyê ye û hunermend eger ku, bi çî zimanî dinivîsîne raja çanda mirovantiyê dike, lê ev yek dê nehêle ku, em hebû û xasmaya her ziman û çandekê ji bîr bikin û ev yeka, dê bihêle em bejna xwe ji lehengên xwe yên pêşîn re xwar bikin; ewên ku tîpên pêşîn ji me re nivîsandine.

Ma ku, em veşerin û bipirsîn: çima rewşenbîrê me, di roja îro de, xwe dûrî Tevergera Kurd dike. Çima nakokî di nav bera çand û konevaniyê derketî û weke me dîtibû ku, têteliya ewana ji hev re ya teyayî û hinekî ye. Çima piraniya rewşenbîrên Kurd, eger em nebêjin tev, li dervayî Tevergera Kurdin.

Helbet her yek para xwe hildigre, erê yê “siyasetmedar”, ya rast yê partîkar; ji ber ku, hîne konevaniyeke Kurdan açiq û sayî derneketiye holê û ne jî siyasetmedarên me çêbûne, ev kesê me got ku bi konevaniyê mijûl dibe, xwe hertim dibîne yê pêşiyê û gereke çand di bin akama ewî de be û jê re bibe zurne û bi yek rengî xwe boyax bike, li gor dîtînên evê partiyê yan jî ewa din, digel zanîna ku, ew giş bi yek rengî ne û eger ku hinek cudayî hebin jî pir biçûkin.

Tevî evan sedeman û yên ku, me di xelesa çûyî de anîbûn zimên, dê nehêlibe ku, em şerê hebûna Tevergera Kurd bikin, ev ne bangekeke ku, em ji ewana re bi çepikan din û kêmasiyên ewana nedin ber çavan, lê mixabin piraniya rewşenbîrên me û bi boneya ku, ev tevger ne li gor hêvî û stubariya ye, xwe jê bi dûr xistine û di hinava xwe de baş dizanin ku, ew ji tirsê hin tiştan û da ku, ti ziyar neghe kesîtiya ewana wan xwe bi dûrxistine.

Bi gotineke din em dibêjin: eger em bixwezin an na ev tevger dezgeha me ya bi tenê ye, di roja îro de û ji rewşenbîrê me têtê xwestin xwe bide rex wê, lê bila neyê fêmkirin ku, em xwesteka endametiya partiyên ewana dikin û wilo, careke din, em dixwezîn têtêkin nav şerên “aşên bê”; na û weke ku piraniya dostên me dizanin; em ne endamên ti partiyan ne, lê xwestek û hêvî ewe ku, em dostaniya tevgera xwe bikin, da ku, em karibin kêmasî û rewşa xwe ya îro derbas bikin û em karibin asoyine nuh li pêş millet û doza xwe vekin.

Belkî bihna romantîkiyê ji evê gotina me tê, lê jiyan bê xewn û hêvî dojehe û.. bihuşt bi xwe jî ji sîberên hunermendekî ye.

Gîre:

- 1- Ferhenga Felsefî ya kurt, R. 155-156.
- 2- Jêderê berê, R. 260.
- 3- Rexnekirina Ramana Olî, R. 71-72.

Cindirês-2000.

KURD Û

GIRÊDANÊN YEKBÛNÊ

Naskirina miletan di hinek girêdanan de tê berçavkirin û li ser ewan girêdanan her miletek, gelek ji yên din tête cudakirin û xuriyên xwe yên gelî aşkere dike. Dîrok jî ji me re dide xûyanî ku, raman û dîtina gelî, yeke ji berhemên sermiyandariyê ye ku, di bablîska nozdehan de û piştî ku, mal û pere li cem hin kesan, çînekê kom dibe û tevgera pêşketina alavî meşîna xwe, bi xurtî, bi rêdixe.

Ta ku, têghêştina gelî -ji hemû aliyan ve- di mejiyê me de bimeye, em dikarin vegerin “المعجم الفلسفي المختصر”; Ferhenga Felsefî ya kurt û naskirina zanyarî jê re bidin xûyanî: “milet (netew- nation: ji latîniya natio- êl, gel) şêweke dîrokî ye ji komik, civakeke yekîtiya kesan re.. . Nîşanên serane, balkêş ji miletan re girêdanên aborî û erd û zimane. Li ser evê bingehe yekîtiya jîniya giyane û xurûya gelî ya afrandina pisîkolocî û sincî, çand û gerdişên wî radibe. Lê di vir de dîtinyarên sermiyandar dibînin ku, yekîtiya afrandina pisîkolocî û çandê nîşana serkêşe, heya carna ya bi tenê ye jî.. . Û tevgerên rizgarîxwaz ên gelan roleke mezin di azadî û serkeftina gelan de dilîzin.. .” {Rûpel 62-63}.

Em dikarin, piştî evê şirovekirina zanyarî ji têghêştina milet û gelan re, rewşa miletê Kurd têxin bin neynikê û girêdanên yekbûna wî yên gelî yeko-yeko vekolin. Weke me li jor dît, çî di nîrîn û dîtînen pisîkolocî de yan jî di yên sermiyandarî de ku, aborî û erd, çand û ziman, afrandina pisîkolocî, gerdiş û pêgirtên miletan û hin caran jî çêra girêdanin din jî dibin mîna: dîroka digelhev, ol û yek bawerî û.. hwd. Ev tev jî di bin konê rijîmekê, dewletekê de bi kar tên ku, dihêle civakeke sînorkirî û serûbin yek derkeve holê. De ka em evan girêdanan yeko-yeko şirovebikin û civaka xwe li gor ewana bipîvin:

1- Sereke û ji berî her tiştî, miletê Kurd ji dewleteke ser bi xwe bê pare û hîne ya kirêtir ku, ew di nav çar-pênc dewletên zorker de hatî parvekirin û her dewletek ji evan dewletan xasmayên ewê hene, bi ser de jî miletê me di bajar û welatên din de jî û li seranserî cîhanê mişext bûye. Evê yekê hêştî ku, em bi pir gavan ji hev bi dûr bikevin û li gor ewan salên dûdirêj, ew gav herçûn firehtir bûn.

2- Rewşa Aborî; miletekî bê sînor û dewlet û bi ser de jî, di nav çend dewletan de hatiye perçekirin ku, ji her yekî re riyeke veqetî, di warê aborî-civakî de heye, dê çawa yekbûneke girêdayî di nav evî miletî de hebe û hîne tiştê wêrantir, meşandina ev ton konevaniya di herêmên kurdî de û ji aliyên rijîmên zorker de tête meşandin ku, hêştine ev herêm di heyameke paşmayî, nivcotarî û kole de bijî, ew her û her bend û keleman datînin pêşiya bi destxistina alav û şêweyên pêşketina aborî-civakî, dê ev civak çawa karibe li ser piyan raweste.

3- Erd, xak; raste xaka Kurdistanê yeke, cih û warê miletekî ye, lê tenê di mejî û dîtînen me yên ramyarî de. Ango li ser zemîna riyalîzmê, ev herêm û cigrafiya bi navê Kurdistan; nayê pejrandin û nemaze ji aliyên ewan rijîmên zorker de û heya ji ewan tê “sînoren xwe” diparêzin, da ku, nehêlibin mirîşkên me jî tevlihevbin. Pir caran jî ewan herêman ji cîhwarên Kurd vala dikin û hinekên Ereba an jî Tirk û.. . dixine şûna me, da ku, dûrxistina Kurdan ji hev kûrtir bikin.

4- Çand û ziman; zimanê kurdî bi damarên xwe girêdayî zimanê Hindo-ewrûpiya ye û nêzîkbûna wî ji yê farisî re bêtire. Dîrok jî bi me dide naskirin ku, di her herêmekê cigrafi de, civakekek serbixwe, xurî çêbûbû û zimanek, hinek nîşan û şêweyên bihevdenasîne ji xwe re afrandiye. Carna ev zimanê yek û di bin akama hin tiştan de ji hev şeliye û gelek ziman jê kişîne, weke zimanê Hindo-ewrûpiyan û carna jî gelek zarav û zimanên nêzîkî hev bûne yekziman, weke yên miletên Samî ku di bin zora dewleta Îslamê û Quranê de bûne yek û wilo pir ziman hatin windakirin; mînak zimanê aramî-asûrî. Belkî yek bibêje ku ev zimanên te gotine hîne jî hene û ev yeka bi xwe raste, lê bes ew ziman, di roja îro de, nemane zimanê gel û axaftinê, ew bûne mijarên vekolînên kesên erkiyolocî. Ziman û çanda kurdî jî ji nesaxiyê ne bê pare. Di roja îro de em dibînin çend zaravên kurdî hene, eger ku em nebêjin ji her herêmeke kurdî re zaraveke wê ye xurû

çêbûye û ev bi xwe jî şêweyeke ji konevaniya ku, li ser me têtê ajotin e û bi ser de jî em bi pir tîpan jî dinivînin çî yê latînî bin, an jî erebî û.. . Û li gor evê heyamê û eger ku, em evê pirsgirêkê çareser nekin, ne dûre di pêşerojê de her zarawek bibe zimanekî serbixwe.

5- Afrandina pisîkolocî; hest û xwedîtina yek milet û gel. Ev girêdan li cem miletên bindest xorte, bihêze; ew pişbendîya xwe di evê yekê de dibînin. Miletê Kurd jî yekane miletên ku, ev hest naskirî û tède dijî. Ew ji roja ketina Medya û ta roja îro, ji bilî hinek bizav mîna komara Mehebadê û hinek mîrîtiyên Kurdan mîna yê Bedirxaniyan ku, di demin pir kin de hatin hilweşandin, ew bê dewlet û weke miletekî bin dest mayî. Evê yekê hêştî di bingeha xwe ya pisîkolocî de, xwe kesekî perîşan, xizan, jar û kêmbibîne û hertim bireve quncikên tarî. Evê dema dîdirêj ji bindestiyê hêştîye kesê Kurd bi nirîneke reş-rexneyî, nêgetîv li xwe binire û xwe hertim kêmtir û yê diwemîn bibîne. Û bi boneya evan sedeman em dibînin ku, mirovê Kurd dîtina xwe di pîrbûna Malbeta xwe yan jî êl û di roja îro de, di partiya xwe de dibîne. Evê yekê jî hêştîye ku, xwedîtina ji malbetê, êl û partiya xwe re û ji berî xwedîtina kesekî Kurd e, nakokiyên me bêtir bibin. Û wilo û li şûna ev girêdan me ber bi hev bîne, pîrî çaran ew dibin sedemên ji sedemên dûrketina Kurdan ji hev û mînak pirin.

6- Pêgirt û gerdiş; her miletek bi gerdiş û filoklorê xwe têtê nasîn û hinek xasmayan dide ewî miletî, ev tişt bi gelemperî ye. Di vir de miletên bindest taybetiyê ewana heye; ji ber ku ziman û çanda wan qedexeye ew direvin kiltorê, da ku, hemû êş, hêvî û raman û dîtinên xwe têtê derînin, lew ra em dibînin ku, kiltorê ewan miletan kultûreke zengîne. Miletê Kurd jî û weke me got: yekane miletê bindeste û xwedî kultûreke dewlemende, ji hezarê salan û vir de ew têtê dagrtin. Û di nirîna me de ev girêdan, ji me Kurdan re ya yekemîne ku, me bi hev ve girêbide; xuriyekê bide me. Belkî di vir de yek bibêje ku, ev nirîneke paşdemayî ye, lê bila ew nelezîne. Weke em dizanin ji her miletekî, civatekê re xasmayên wê hene û erê di roja îro de bervê heyama cîhanê ber bi girêdanên aborî ye, bes divê em ji bîr nekin ku, cudabûneke şaristanî fireh di navbera civaka rojhilat bi gelemperî, di nav de ya Kurd jî û civaka Ewrûpiyan de heye. Eger ku em rojekê bixwezî tevî komeke aborî û piştî bidestxistina dewleteke serbixwe, bibin, dive bi alîkariya destî ji derve be, da ku, em çenekê bidin civak û miletê xwe, yan jî emê di riya pêşketîneke dîrokî û gav bi gav derbas bibin; vêca dive em li girêdanên xwe yê xurû veşerin û weke me berê jî gotibû ku, gerdiş û kultûrê me girêdaneke bi hêze.

7- Dîroka digel hev; ji berî her tiştî surûştî Kurdistanê û ji berî ku, agehên nûjeniyê bêne bidestxistin, dihêst xelkên civakê dûrî hev bijîn, bandora ewana li hevdu kêmbê, ew têkiliya xort tinebe û ji berî ku, civaka Kurd evan agehên nûjen nasbike û di peymanî Qesra Şêrîn de, sala 1514 an de û piştî şerê Çaldîranê, ew têtê perçekirin û wilo Kurdistan kirin du par, hinek di bin destê Osmanîyan û yê din kete nav lepên Şahên Sefewîyan, di dû re û di peymanî Seykîs-Pîko de, careke din, ew têtê perçekirin û ewê bajo heya roja me ya îro. Miletek ku ji ketina Medya û heya bi roja îro di bin sîh û zora evan dewletên ku, Kurdistan bendkirine de be, ewên ku şerê tevlibûna mirîşkên Kurdan jî dikin, dê nehêlibe ku, ev milet dîrokeke digel hev bijî, da ku, çûneserheveke civakî-çandî çênebe.

8- Ol û bawerî; ger em veşerin dîrokê, emê bibînin ku di demên çûyî de ol û bawerîya zardeştîyê di civaka kurdî de girêdan û têkeliyê xurt bû, digel hinek miletên din mîna Pars û hinek ji Hindistanê û.. .hwd, ew xwedî civakeke têkil bûn. Lê piştî hatina Ola Îslamê û bendkirina wê ji Kurdistanê re ku, hêst bi zora şûr û kuştîne, ew pêşiyên me dev ji ola zardeştîyê berdî. Kurd jî mîna hemû miletên din ketin bin baskên Împeratoriya Îslamê û bûne koleyên ziman û çanda miletê zordar, heya hêst ku, ew xwe weke mislman berî kesekî Kurd bibîne û mînakê Selahedîn Eyobî li ber çava ye. Bi vî rengî û şêweyê, Ola Îslamê bû xefkek ji miletê me re ku, ew bête pişaftin û gihêst ku meleyên mislman ên Kurd û ji berî yê ereb, ji

şagirt û feqeyên xwe re bibêjin: “eger ku hûn yekî êzdî bikujin, hûnê serrast herne bihuştê”. Em tev jî dizanin ku kesên ezdî ew ên ku, ziman û çanda Kurd bêhtirî hemûyan parastine. Û wilo ol û baweriya îslamê bû xefka pişadftinê û dijîtiya di navbera Kurdan de û xopandina wan ji aliyê paşmayên îslamî û milletên zordar; vegere bûyerên salên 1915 an û ta 1920 an.

Di dawiyê de em dikarin bibêjin û evan pirsan bikin: mirovê Kurd li dijî heyîn û serkeftina xwe ye û ev dema dûdirêj ji bindestiyê hêştiye kesayetiya wî vemire û xwe dûvik bibîne; nikare ji bilî rola yê kole bilîze, ewê ku hertim ji milletên din re bixbite.

Ev pirsên ku, me li jor kirine mînakî ji hin pirsên di evî tonrengî de û em dikarin zincîra ewana dirêj bikin. Lew re û li gor dîtina me, dive em li hember neynikê rawestin û tazîbûn, êş û kulên xwe aşkere bikin, da ku, em karibin li çare û dermên bigerin. Dive mirovê Kurd, Tevgera Kurd ji xwe bipirse: çima ez malbetî me, Êlî û Şêxî.. û Şikakî me, Misilman û Ezdî, Sinî û Elewî, Kek û Mam, Kurmanc û Soran, çima ez Yekîtî û Hevgirtinî û.. Partî me, ji berî ku, ez mirovekî Kurd bim.

Cindirês-1999.

ZIMAN Û NETEWE

Eger ku, em bala xwe bidin navnîşana gotarê emê bibînin ku, “me” ziman xiste pêşiya netewê û helbet ev yeka ne ji dilxwezî yan jî ji valahiyekê hatiye û ne jî ewê bi evê gotara me re, weke rasteqîneke dîrokê ya nuh bête bi lêvkin û nasîn. Qet na û eger ku, em li dîroka millet û netewan vegezin, emê evê rastiyê bi rengekî aşkere û beloq bibînin; ku di pêşiyê de û ji her civakê re zimanekî cuda û taybet hate damezrandin û di dû re ew civak û li gor ewî zimanê taybet hate bi navkin.

Bi gotineke din, em dikarin bibêjin ku, ziman weke heyîn û zaraw di pêşiya netewê de ye û wilo yek têdighe ku, ziman weke regez ji yê komele û netewan, ne tenê ji yê serekeye, lê em dikarin bibêjin ku, herdu zaraw; ziman û netew, dikarin şûna hevdu bigrin; ango yek dişêne bibêje: ziman netewe û netew jî zimane. Lê em naxwezin ev dîtin û baweriyên me weke nijadperestî yan jî bi merema hişkbûn û nepejirandina “ewê din” bête fêmkirin. Em ti carî naxwezin ewê rolê bileyzin û weke hinek rewşnbîrên evan milletên derdora me ku, dixwezin “bi bêjinkê rokê veşêrin” û “bi şûrin textî şerê firfirokên aşên bê bikin”.

Têlên istirî yê evên sînoren ku, em di hundir evan cigrafiyan de bend û dorpeç kirine, dê nikaribin li hember bayê guhartin û gulobalîzmê rawestin; ne tenê ji ber ku, ew yasayeke sirûştîye û eger em bixwezin an na, dê bimeşe û tenê alîkin an jî rawestandina me di pêşiyê de, dê di nêzîkbûn û derengiya ewê guhartinê de akamiya xwe bike. Lê ji ber ku, alikirina me digel evê guhartinê de karekî pêşverûye û wilo, helbet li gor dîtînen me, emê bi evê alîkirina xwe, zûtir ber bi gorepana şaristanîyê diçin û gaveke din ber bi komeleya mirovantiyê davêjin.

Çima ev bawerî û çî dihêle ku, em ji gulobalîzmê û guhartinên ku, di civaka îro de çêdibin netirsîn, tevî ku, em weke civak, çand û netew ji yê bindest û lawezin, li gor evên derdora xwe û yê cîhan.. Ev netirsiya me tenê ji sedemekê tete ku; jiyana hertim ji yê dikare li gor rewş û heyama nuh bijî re ye. Ango, eger ku tu nikaribî li gor şert û mercên nuh bijî, dê çarenûsa te weke ya Dînesoran be û tu yê di hundirê rûpelên dîrokê de winda û ji bîr bibe û nimûne pirin; bi sedan millet û imperetoriyên ku, rok ji ser wan winda nedibûn, windabûn û îro ji bilî hin kavilan li şûn xwe nehêştine û pirekan ew kavi jî nehêştine. Lew re emê bixwezin ku, em hevpişkê evê guhartinê bin û milletê xwe nexin bin dolabê destarê wê ku, ew careke din bête herifandin.

Tiştê din ku, dihêle em bi evê guhertinê re bin û alîkariya ewê bikin weke rewşebîr, millet û civak, ew baweriya ku, me di pêşî de gotibû û naskirina me ji dîroka demizrandina ziman û netewan re ye ku, ew golên komele û cigrafiya dûrî hev û tinebûna alavên ragihandinê yê ku, îro di dest me de, ne dihêst ew

civak û kesên wan komeleyan bighên hev û digel hev têtikiliyan bi afrînin û wilo têtighên ka civaka din çî nîşan, nav û gotin li tiştên derdora xwe dike û wilo digel hev yek ziman û netewê bidin damezrandin.

Ango em çî dikarin bibêjin: ji ber ku, civakên kevin ên ji berî hezarên salan û piştî ew weke civakên mirovantiyê ên pêşîn ku, ji jiyana hovîtiyê û sewalan hatibûn birîn û divyabû ji xwe re nîşadeyina bidin afrandin, ev ziman û netewên me yê cuda-cuda hatin holê û eger ku, ev têtikiliya me ya îro di dest wan de heba, dê evqas ziman û netew derneketana meydanê.

Lê îro û bi xêra evan alavên ragihandinê û têtikiliyên digel hev ku, hêştîye gerdûn bibe malek û ne tenê gundek, dê bihêle careke din em li dor yek ziman û netew bicivin. Bi gotineke din em dikarin bibêjin: di pêşerojê de, dê di evê goga ku, bi navê gerdûn û zemînê têtê naskirin, tenê yek netew û yek ziman bimîne û bijî û dilxweziya Resûl Hemzetof ku, naxweze hemû zimanên dinyayê di yek zimanî de kom bibin, weke çawa stêr tev di hundirê heyvekê de bicivin û nivê ezmên bigrin, dê di nav rûpelên dîrokê de winda bibe; ji ber ku, ronahiya heyveke wilo ji ya ewan stêrên bela-wela bêtire û dema me, ya ronahî û zanyariyê ye.

Wilo em dikarin bibêjin: netew ji berî zimane û li dijî navnîşan û bervedaniya xwe ya pêşîn derkevin; ji ber ku, dema me ya îro dive ne tenê ya zanyariyê be, lê gereke digel wê em mirovantiya xwe fireh ê kûrtir bikin. Em her tiştî ji mirovantiya mirov re bikin qurban, ne ku, mirov bikin qurban ji ol û bawerî, netew û cigrafiya yan ji al û sirûdekê re. Eger ku, em nebêjin: ji xêzek erd an ji mirîşkekê re.

Û li dawiyê emê bersiva arêşeyên zimanê kurdî û pêşxistina wî ji zimanzanan re bihêlin ku, ew evan pirsgirêkan çareser bikin. Lê tenê em dikarin hin têtîniyên xwe bînin zimên; ji berî her tiştî û di pêş de û da ku, em karibin zimanê xwe bi pêş bixin, dive em hin gerekiyan bi dest xwe ve bînin.

Li gor dîtina me û da ku, civak an jî dozek bi ser keve, hinek merc jê re divên û yê sereke, weke em têtighên evin: Aboriyeke xurt û zanyariyeke pispor, digel ewana jî dezgeheke durust û rewş û heyameke demokrsiyê, da ku, ew kar û xebat ne kût û kulek be û ew bi gavin li cih ber bi pêş ve biçê.

Mixabin, dema em li rewşa civak û tevgera xwe; çî ya konevanî yan jî ya rewşenbîrî demeyzînin, em dighên ewê baweriyê ku, em dûrî ewan şert û mercane. Lê ev nayê ewê wateyê ku, milletê me, dê hertim di rewşeke wilo kambax û wêran de bête kuştin; ji ber û weke me ji berî nuha jî gotiye: gerdûn bûye malek û ev bûyerên ku, li derdora me çêdibin, dê akamiya xwe li me jî bikin, lê dive ne her tim em li benda “ewê din” bimînin, da ku, ew her tiştî ji me re pêk bînin. Tevî ku em; civak rojhilat û weke ew kesê nesax û ketiya nivîna bercandanê, eger ku, ne bi xêra derzî û dermanên ji derve be, dê nikaribe li hember nesaxî û belavbûna veyros, di hundirê laşê têtîkûye de, raweste û careke din rabe ser piyan. Û ba û “Bahoza Beyarê”, dê bighe hemû quncikan û yek ji evan quncikan jî, millet û zimanê me ye; lew re bi xêr bête ew guhertin û gulobalîzim.

Cindirês-2003.

EWÊ DIN Û

MAFÊ ÇARENÛSIYÊ

Di yek vexwestinên hêzên asayêşî de, ewê muhqeç û piştî guftûgoyeke dûdirêj li ser evan herdu mijaran; rewş û çalakiyên milletê me yê Avdara sala 2004 an û bizava başûrê Kurdistanê, ewî ev pirs ji me kir û got: Em bibêjin ku, em weke rêjîma Sûryê gihêştin ewê baweriyê û me rê da we ku; hûn Kurdên evê derê hemû mafên xwe yê konevanî û rewşenbîrî û civakî bikarbînin, lê hoker û heyameke weke ya Îraqê ji we re jî derket holê, çiyê bihêle ku, hûn jî weke ewana; Kurdên Îraqê, destên xwe nexin ên Emerîka û li dij me dernekevin û şer nekin.

Helbet ev nerîn ne tenê ya serdarekî ji hêza asayêşê ye û li gor xwendin û dîtina me, ji pir kesên Ereba re, heya bighe rêzika herî hişmend; nivîskar û siyasetmedarên wan, ev bawerî û nerîn a wan e ku, Kurd sîxurên Emerîkane û Israîla dudiyêye. Law re divê şerê wan û bi hemû reng û çekan bête kirin. Û em dikarin bersiva berpirsyarekî Felestînî -ku bi sedan xortên me ji ber doza wan ve xwîna xwe rijandine- li ser pirsê: “Çima we hîşt Sedam Husên bi çekên kîmawî li Kurdan bixîne”, û ew bê şerim û fedî bibêje: ma we dixwest ava gulên li wan bireşîne, di evê tengê re fêma bikin ku, ew hertim me weke dijmin dibînin û qet bawerîya xwe bi gotina birayetiya Kurd û Ereban neynin û ew ewê siloganê weke xopandineke me, ji wan re, dixwînin û ne weke hestekî dilovan ê rasteqîn û di nerîna me de ew dûrî rastiye neçûne; ji ber ku, ti carî biratî li ser zor û êşkencî û tinekirina ewê din ava nabe.

Vêca çî ji tevgera me têtê xwestin; her weke berê bibêje: ew tiştê hûn dibêjin ne raste û ew tenê nirîn û dîtina hinek şovenin û wilo weke “Neamê” seriyê xwe têtê qûmê û çavên xwe li ser evan bûyerên li kolana erebî ku, li dijî Kurdan têtin kirin damrîne û bi ser de me weke kesekî ku, reşnirînî û bedbîtî derîne, yan jî ewê karibe xwe ji evan baweriyên ku, tenê xwe pê dixopîne û ne yê din; Ereba, Pars û Tirkên rizgar bike û bi rengekî pir zelal bernamêya xwe pêşkêş bike û li gor xwendin û dîtîna me, ji rewş û heyama dawî re, ji bilî evê riya dawî li pêş tevgerê nîne.

Lê ji berî ku, em li bersivên pirseke wilo mezin digerin, emê bizavên xwe bikin ku li bersivên pirsê çûyî; ka çiyê bihêle ku, Kurd destên xwe nexin ên Emerîkî û li evan miletên derdora xwe nedîn, bigerin. Helbet ne tenê Emerîkî weke milet, lê weke rizgarkerekî ji derve hatiye, tevî ku ev rewayên derve û hundir û bi destxistina şoreşa ragihandinê hatiye hilweşandin û gerdûn kiriye odeyêke êlêktironîk.

Belê, eger ku em li rewşa Kurdan û ji sedê salan de vegerin, emê bibînin ku, bi sedan regez hene û wî berve “sîxuriyê” têtê didin û dihêlin ew destê xwe têtê destê ewê ji “derve” de hatiye; weke nimûne û çawa ew serdarê asayêşê tiliya xwe berve bizava başûrê Kurdistanê dirêjkiribû, em jî yê ewê bizavê bikin nimûneya evê bersivdana xwe, ji ber ku, ji aliyekî ve, ew îro diyaroka miletê me ye û ji aliyê din ve jî, ew armanc evan hemû êrîşên şovene ku, tev bizavên xwe dikin, da ku, wê bidin rawestandî û careke din miletê me bê par bihêlin.

Lê tevî evan hoker û heyamên ku, me berve ewê “biyanî” û ji “derve” ve hatiye têtê didin, ka em li gavên kartêgirtî, çî ji aliyê milet û tevgera me ve be û çî jî ji aliyê evan milet û dewletên wan ve be û weke nimûne, ewên xwe di evî şerê dawî de ku, di navbera “Hêzên Hêvgirtî” û “Rijîma Beisa Îraqê” de derketibû. Ka em binirin çî gav ji aliyê me de hatin avêtin û ka ev bîst û du dewletên Ereban çikîr û li gel wan jî pêncî dewletên misliman.

Pir caran ev xwediyên nirînên pozbilind û şoven me Kurdan gunehkar dikin; çima em li hember Emerîka û leşkerên wê ranewstînin û me şer nekîr û me xwe da rex wan û em li hember Îraqê rawestînin û di dagirkirina wê de alîkar bûn û ev bi xwe jî, helbet li gor dîtîna wan, sîxuriye.

Weke em dibînin ku, di guftûgoya wan a gunehkariya me de, pir şaşî hene; Ji berî tiştê ew hoker û destpêkên ku, hêştine Kurd bi evan rêjîman re têtê şer û dogîşan ji bîr dikin, a rast ew xwe ji bîr ve dikin ku, bi dehê salan e evan rêjîmên şoven şerê kuştin û qirkirina Kurdan û bi hemû çekan ta jînosayd, sar nekiriye û ne jî zordariya xwe ji ser piştê wan kêmkiriye û ji berî wan jî, bi sedê salan, şûngirên mislimanan. Û evê ton konevaniyê hêştîye ku, miletê me hertim bi çavekî dijmantî li ewana binire.

Lê tevî evê rastiye jî û eger ku, em li bûyer û helwestên hemû aliyan, ewên ku, xwe di nav evî şerî de dîtîna vegerin, helbet yek ji wan jî Kurdin, emê bibînin ku, careke din miletê me “kenargirtî” û ewî xwe nekîr aliyek; ango ne li hember “Hêzên Hêvgirtî” şerkir û ne jî digel wan û li hember hêzên “Rêjîma Beis”, tevî ku, xwesteka cemawerê Kurd, eger em nebêjin sedî sed lê not û neh ji sedî, ku ew destên xwe têtîna yê

Emerîka bû. Lê çima serokatiya kurdî ew biryar nestand û li rex “Hêzên Hevgirtî” şer nekir, em dikarin bersivê di gotinên kek Mesîud BERZANÎ de bibînin; “Erê dewleteke kurdî ji mafê me ye, lê di roja îro de ew xwestek zor e”. Bi gotineke din, em dikarin bibêjin: ev helwesta Tevgera Kurd ji qelsbûn û lawiziyê hatiye û li me weke ewê ku, gurmist di zikê xwe de duxarin û wî hertim digot ax pişta min û hêştibû ewê ku, lêdida jê bipirsa: malxerab min zikê te qulkir û tu her tim dibêji: ax pişta min, û hêştibû ew jî bi rola xwe bersiva wî bide û bêje: eger ku pişta min heba teyê li zikê min neda, hatiye.

Lê weke me dît û tevî evan hoker û mercan jî Kurdan helwesteke “welatparizî” wergirtin, lê ka em helwestên bîst û du dewletên Ereban, evên xwedî dezgeh û top û tiving û bi sedê hezaran leşker, bidin ber xwendinê, ka wan li hember Emerîka çikir û çî helwest girtin.

Emê ji Misirê; qubleta Ereban a konevanî de dest pê bikin, wê Pirava Siwês li pêş hilgirên balefiran û leşkerên Emerîkî vekir, da ku, derbasî herêmê bibin û Kuwêtê jî xaka xwe ji “Hêzên Hevgirtî” re vekir ku, ji hundirê wê derbasî Îraqê bibin û dewletên Kendavên Ereban jî balefirsehên xwe ji wan re vekirin, ji xeynî ku, li her dewleteka wan bingehên leşkerî yên Emerîka belavbûne û helbet ew bi kar hatin û evên din ku, lomeyan ji me Kurdan dikin, ka ewana çikir.

Eger ku ew dibêjin: bi kêmayî em di dezgehên xwe yê ragihandinê de li hember Emerîka rawestî û me şerê wê li ser Îraqê tewanbar kir, ango tenê bi gotinê ye, vêca em jî dikarin bibêjin: birano eger ku we û bi hebûna evan dezgeh û leşkerên xwe, newêrêbû li hember Emerîka şer bikira û tenê we, bi gotinan, nerazîbûna xwe anî ziman, vêca û li gor hêza me her yekî, em jî dikarin bibêjin ku, em di dilê xwe de ne razîbûn; ma ne çanda we dibêje: nerazîbûn dive bi destan be; kesî ev helwest nestand û eger te nikarî, bi dev, weke helwesta Sûryê û Îranê û hinek dewletên din ên di stûna wan de û eger te bi dev jî nikarî, di dilê xwe de nerazîbûna xwe bide xûyan, Xwedê ewê jî dipejirîne û bila ev jî helwesta me be, eger ku konevanî tenê durûtiye, bila em jî ewê lîskê bilîzin, û li gor danberheva hêzên me her yekî, em dibêjin dê helwesta Kurdan ji ya tevan xortir be, vêca ew çima loman ji me dikin.

Lê ji berî evan xwestek û helwestan tev, em dipirsin: çima û çiyê bihêle ku, yek li rex rijîmeke weke ya Îraqê raweste û li hember guhertina wê bibe kelem, ji bilî ku guhertina ewê deriyeke ji guhertina evê din re û ew bi helwesteke wilo dixweze xwe bi parêze û ne liberketiyê ewê rêjîmêye ku, bi salan li hember hev rawestîbûn û pirê caran leşkerên xwe kişandibûn ber sînorên hev, da ku şerê hevdu bikin û ne tenê wilo, lê dewletekê ji ewana; Îranê heşt salan bi ewê rêjîmê re şerkiribû.

Ji bilî evê tiştî û ewên din em dixwezî hinekî li dîrokê vegezin û ne dîroka kevin; hema sedsala çûyî û em bînin bîra rewşenbîrên Ereban ku, ew û Tirkan çarsid û pêncî salî birayê hevî yek olê bûn; mislimantî û di hundirê dewleteke îslamî de; Cîgiriya Osmanlî û roja ku, “dagirker” hatin; Ingilîz û Feransa ewana destên xwe xistin ên dagirkeran û li birayên xwe yê misliman xistin û Cîgiriya Osmanlî hilweşandin û bîs û du dewletên Ereban avakirin û me ne dît olperestekî ewana; mîna Mihemed S. Remedan ELBOTÎ miletê Ereban tewanbarkir, ne hîne nijada xwe bixe bin lingê xwe.

Vêca çima ewana rê ji xwe re dîtibû ku, çarsid û pêncî salî bi paş xwe de bavêjin û ji bîr bikin ku, ew birayên hev bûn û lomeyan ji me dikin, tevî ku, biratiya me di dewla Îraqê de negihêştîya çarîka ewê dîrokê; ew ji sala 1921 an de dikişê, roja ku Îraq weke dewlet hatiye pejirandin û tiştê din jî ev dewleteke “hişmendî” bûye û ne yeke olî bû. Lê tenê dixwezî me bi evê biratiyê bixopînin û ka kî dixweze ewê din bixopîne.

Piştî evan şirovekirina me ji hin tiştan re û anîna me ya ji hin baweriyên bo zimên, em jî bi rola xwe û weke di pêşî de jî em pirsîbûn, dipirsin: çî dihêle ku Kurd û weke ewê bi lehiyê de diçe, destên xwe ne avêje zil û istiriyên. Çima ev welat nikarin pirsî kurdî çareser bikin û eger ku Kurd, di wargeh û gund û welatên xwe de, bibin xwedî mafên xwe yê rewa ku, hemû yasayên dinyayê ji wan re bi cih dike, dê kes rê bibîne ku

derbasî nav ewana bibe û ewan weke “rêza pêncan” bi kar bîne û wê hîngê dê ji binî ve ti xelekên qels hebin ku, yek tere bi destên teyî kul bigre û hundirê te li hev bixîne.

Lê ji berî ewan pirs û pirsgirêkan tev jî, dê çima ne ji mafê Kurdan be ku, ew jî bibin xwedî dewlet û dezgehên serbixwe û çima ew hertim dixwezin ku, em koleyên ber destên wan bin, eger ku, ev rewşnêr û weke destlatdarên xwe, bi şew û rêbzeke şoven ne hatiye ber meseleya kurdî, û wilo yek dikare bibêje ku, qet cudayî di navbera destlatakî weke Sedam Husên û rewşenbîrekî ku, berevedaniya konevaniya ewî dike, tineye û evê bihêle ku, konevaniya nepejirandina “Ewê DIN” tûjtir bibe û em, weke millet û “şaristanî”, berve qirkirinê herin, ango ji bilî pejirandina ewê din, ti rêyên din, li pêş me nînin ta ku, em jî bijîn.

Cindirês-2004.

PIRSGIRÊKÊN

MEJIYÊ EREBÎ

Yeke ji sinc û vewîniyên ramana tevayî, ku bihêle ewê din weke wî birame û kar û xebatên xwe li gor bername û pirojeyên wê bi rê ve bibe; ango weke “Birokrost” textekî wan ê pîvanê heye û gerke tu li gorî textê wan be û çî zêdebûn an jî kinbûna bejna te ji ewî textî hebe, dê bihêle seriyê te jê be yan jî tu bête vezîlandin, da ku, tu li gor pîvan û hizir û xwestekên wan bî.

Helbet ev hizir û ramyarî ne tenê ya rojhilatêye û weke em ji rûpelên dîrokê dizanin ku, milletên ewropî bi xwe jî ne dûrî evê ton ramyariyê bûn û ew şerên ku, di navbera Pirotistant û Kasolîk de nimûneyeke balkêşe; di yek rojê de ewana nêzîkî (100) sed hezar bawermend ji hev kuşt. Lê şerê cîhanê yê duyem ku, li hember ramyariya Nazî lidarket hêşt ku, ev ton fikir li welatên Ewropa ko bibe, pişgirên wê newêribin zû bi zû xwe aşkere bikin; heya bi roja îro nîşana Naziyan qedexeye û dadgeh yekî li ser hildana ewê nîşanê dad dike.

Lê eger ku, em veşerî rewş û çanda rojhilatê, emê bibînin ku, ew ne tenê weke sinc û vewîniyeke me ya ku xwe berdaye damaran e û bûye parek ji netêgihîştina me ya tevayî, lê ewê ramyariyê hêştiye ku, ew bibe yek ji kar û barên me yê rojane û em ewan mirovana; xwediyên hizrên yek bawerî, ji xwe re bikin simbol û serok. Bi gotineke din û li gor ewan bûyerên terorîzmî yê dawîn, em dikarin bibêjin ku, mêjiyê mislimantiyê bi tevayî û yê erebî bi taybetî di pirsgirêkeke tûj re derbas dibe û du rê li pêşiya wan e; yan dive xwe ji pîroziya hizir û deqên kevin, di nav de û ji berî her tiştî deqa Quranê, rizgar bike û bi rastî derbasî sedsaliya bîst û yekan bibe û tenê mêjî û zanyariyê ji xwe re weke pîvan bipejirîne, yan jî ewê çend salekî di evê rewşa terorîzmî de bimîne û li dawiyê dê tenê seriyê xwe jê bike, gava ku ji bilî xwe ti kesî din li ser evê xakê nebîne; ewên din dê tev li asûmanan bijîn.

Belkî em hinekî ji mijara xwe bi dûrketibin, lê dîsan jî ew di ewê çarçewê de digere. Me got ku ji xasmayên ramyariya tevayî ye ku, bihêle tu weke wî li tiştan binirî, ji ber ku, di bîr û baweriyên xwediyên evê ramyariyê de, ew tenê rastiye dinasin û ewên din hemû li ser çewtiyên e. Di evê koşeyê re em dikarin têbighên ku, çima rewşenbîrê Erebi û ne tenê siyasetvanê wan ji mirovê Kurd dixweze ku, weke wî biramê û helwestine yekgirtî ji bo dozeyên wan bigre.

Di derheqa eva yekê de û nemaze li evê dawiyê, me gelek deng bihîstin ku, qîr-qîra wan bilindbûye û ew bang li kolanên erebî dikin ku, hajî Kurdan û anîna wan ji Israîlan bo başûrî Kurdistanê hebin. Ev ton bang ji aliyê rewşenbîr û siyasetmedarên Erebi û bi evê tûjbûn û gurkirina ji aliyê dezgehên ragihandinên erebî

de, helbet hinek meremên xwe yê sereke hene û di pêşî de, tûjkirin û gurkirina kolana erebî li ser Kurdistan û yek ji encamên evê ton perwerdiyê, bûyerên meha avdarê bûn ku, hêştibû cemawerê Dêrê weke dijminekî bi ser bajarê Qamişlo de bête û ne weke cemawerekî gokê ku, tê cem hemwelatîyên weke xwe. Lê ji berî ku, em çewtiya evê nirînê ji xwendevan re didin şirovekirin, em ji xwediyên ewê nirînê dixwezîn ku, ew hinekî li dora xwe, li hundirê welatên Ereban binirin, ji berî ku, gef û guran ji Kurdistan re dişînin û ji wan dixwezîn; Bila ti têkiliyan bi Israîl re çênekin, ka çima ew ji evan dewletên Ereba ku, ala Israîl di hundir paytextên wan de li ba dibe naxwezîn ew têkiliyên xwe yê dîplomatîk bi Israîl re bibirin. Weke em dizanin, bêtirî dewleteke Ereba bi hukumeta Israîl re peymanên aştiyê morkirine, weke Misir, tevî ku ew qubleta Ereba a konevaniyêye, û ewên ku îmze nekirine jî, ewana û bi rengekî kargirtî ewê peymanê bi cih tînin; ev sîh sal e û di sînorê me û Israîl de yek fişeng jî nehatiye teqandin.

Ji bilî evê yekê jî û eger ku em Kurd bi rengekî hişmendî û bê tirs biramin û helwestên xwe bistînin, emê bibînin ku ti rêdan ji evê dijmantîya ku, dixwezîn em bi Israîl re bikîşînin tinene; ji bilî ku ew di bin du heyaman de hatiye. Yek bi bandoriya ramyariya Markisizmî, û ji berî wê jî ya Mislimantîyê, ku em bûbûn qurbana hizreke îdyolocî ya nêzîkî bawermendiyê, bêtirî ku nêzîkî kartêgirtiyê be ku, ew bi xwe rengdana konevaniyê ya pêşîn û serekeye. Tiştê dinê ku, dihêle em Israîl weke dijminekî xwe bibînin, ev ton konevaniya evan rêjîmên ku, Kurdistan zeftkirine û hemû rengên êşkencî û pişaftinê li ser me bi kartînin û em; Tevgera Kurd gihandine ewê radeya ji tirsê ku, ew xwe weke tevgera erebî, nemaze di dozeyên ku bi miletê Ereba ve girêdayî, û ne weke tevgera miletekî ku, du perçeyên Kurdistanê ji aliyê du dewletên erebî ve hatiye zeftkirin, bibîne.

Li dawiyê em dixwezîn bi yek gotinê bibêjin ku, konevanî kartêgirtine û ne tenê helwest û baweriye, weke ku çawa me fêmkiribû û me ew, û hîne jî em, bi kar tînin; vegere dîrokê û li têkiliya me bi hersê miletên derdora me, Pars û Ereba û Tirkan re binire ku, em hertim ji ewê din re xebitîne û em hertim bûne qurbanên bawermendiyê û pê hatine xopandin; çî bawermendiya mislimantî dibe û çî jî ya markisizmî be. Lew re îro ji me tête xwestin ku, em di ber dozên xwe de bixebitin û hemû nirîn û baweriyên têxin raja doza miletê xwe û ne hertim milet û doza xwe bikin hilgîrên dîtinên xelkê û li gor evê yekê û eger ku, kartêgirtina Kurdistan bi Israîl re hebe, çima na ji têkiliyê re û ev dewletên derdora me, di nav wan de Sûryê bi xwe jî, li razîbûna Emerêka û Israîl digerin.

Cindirês-2004.

ÎNA XWÎNÊ

Ji roja îna 12.3.2004 an de û ta roja îro miletê me û li seranserî başûrê-rojavayî Kurdistanê ranewestaye û her roj çalakîyên miletê me xortir dibin û bend û sînorên tirsê bêtir diherifîne û wilo bi rêjîm û zordestên ku, bûye evqas sal û ew xistî bin êşkenciyê de, dide fêmkirin ku, dê nema karibe rê li ber ewî bigre û nehêlibe serî hilde û ev miletê han jî û weke hemî gelên cîhanê, bibe xwedî maf û dewleteke serbixwe. Ev bûyer û weke ku, me ji devên gelek heval û rewşenbîrên me yê li bajarê Qamişlo dirûnin girtiye; ji aliyê cemawerê Ereba ku, bi tîpa xwe ya gogê û ji bajarê Dêra-zorê de bi ser xelkên me yê Qamişlo de hatibûn, hate dadan û tûjkirin. û ji bo ronîkirinê; ev bajarê Dêra-Zorê nêzîkî sînorên Îraqê ye û xwe bi ser wêderê ve dijmerin û pirê caran û bi rengekî aşkere xûya dikin ku, ew li pişta Sedam Husênin û tevî evê rastiyê jî, rêjîma Sûryê çavên xwe li ser wan digre ji ber ku, ew ji aliyê din ve û bi rengekî hovane dixwezîn şerê Kurda bikin û wilo ew dikevin raja konevaniya dewletê.

Belê ev cemawerê ku, amedeye di her kêlikê de şerê Kurdan bike û nemaze piştî hilweşandina rêjîma Îraqê û girtina serok û simbola wan; xwînvexwarê Îraqê Sedam, ew bêtir harbûne û nemaze dema ewana dît ku, hêzên dewletê yên ewlekariyê rê li ber ewana vedike û zixtan li Kurdan dike. Wilo ewana rê li ber xwe vekirî dît ku, ewan siloganên xwe yên li dijî Kurdan bi otombêlên xwe ve daleqînî û hin siloganên ku, bijîtiya Sedam dixweze û wêneyên wî di hundirê bajarê Qamişlo û meydana wê ya gokê de hildin û gihîşt ku, ew êrîşên xwe bajon ser dikanên Kurdan û ewana talan bikin û xeber û sixêfan ji Kurdan re bidin û bêjin wan: kurên seyan derkevin, vaye em li kolanane û Emerêka jî ne li vêderê ye ku, piştî we bigre.

Evan hemû kar û qirêjiyên wan hîşt ku, hinek xortên me germ bibin û ew jî li wan vegehrînin û dema ku, wan lê vegehrand evên din û bi piştgiriya hêzên dewletê êrîşên xwe bi hev re birin ser Kurdan, weke ku ew berê hatibe danîn; ji ber ku ev cemawerê Ereb ku, bi tîpa xwe re hatibû, ew tevî çekên xwe derbasî hola siporê bûbûn, bêyî ku ti kes li bêriya wan binire tevî ku, xortên Kurd û ji aliyê hêzên ewlekariyê ve dihatin lênerîn û li gor agahiyan, ewê herî pêşîn ku gule li xortan barandibû parêzerê bajarê Heseke bû ku, ji wî dihate xwestin aramiyê têxe nav millet, ne ku, şer tûjtir bike.

Evan karên teror ji aliyê hêzên ewlekariyê û hin şovenîzmên Ereb hêşt ku, şer firehtir bibe û bighe hemû deverên Kurdistanê başûrî-rojava û heya perçên Kurdistanê yên din û xelkên me yên Ewropa jî û ji sê rojan de û heya nivîsandî evê nûçeyê jî, xelkê me yê li herêma Efrînê li ser piyaye û li kolanên bajarê Efrînê hêzên Sûryê yên ewlekariyê û millet bi hevketî û bi hezarên guleyan bi ser seriyê millet de têtê barandin û li gor agahiyan dighên me çend balefir jî di ser bajêr re digerin û weke xûyaye ku, hejmara birîndaran jî pire ji ber ku, nexweşxwanên Efrînê bang li millet dike ku, xwîne bidinê.

Ev firehbûn û çalakiyên bi hêz jî piştî hinek tiştên ku, di du rojên çûne li darketibûn û nemaze piştî ku, roja duh çend şehîd rakirin û hin wêneyên serok komarê qetandin û aramiya ji aliyê dewletê ve, lê vaye ew careke din bi hev dikeve û hêvî ewe ku, ev dewlet karibin bi hişmendî û riyên aştiyane pirsgrîkên miletan çareser bikin û ne bi riya tiving û balefiran û hêviya me ji milletê me, çî li hundir û yên li derve û heya ji ajans û televizyonên me û hemû hêzên Kurd ku, milletê me fêrî çalakiyên aştiyane bikin û li mafê xwe bipirsin û em bi hev re karibin dengê evî milletî bighînin hemî hêz û rêxistinên mafên mirovan û heya Rêxirawa Netewên Yekgirtî û serokê wê birêz Kofi ENAN ku, destên xwe têxin meselê û evê komkujiya ku, têtê ajotin bidin rawestandî û doza milletê me li evî perçeyî ji Kurdistanê bête çareserkirin û helbet ew jî bêyî rawestandîna Yasna Awerte û demezrandîna welatekî nuh û li gor têgihêştinên mafên mirovî yên rewa û welatekî demokrat dê zor be û gotinî di bê de bin.

Cindirês-18.3.2004

SERHILDANA AVDARÊ

XWENDIN Û TÊGIHÊŞTIN

Ji berî salekê û piştî demeke dirêj, ne tenê ji guhkerkirina li ser xwestekên wî, lê heya ne pejiwandina wî weke nijad û miletekî cuda û xwedî doz û maf û bi ser de jî meşandina pir karên teror li ser piştî evî milletî; çî ji aliyê hin şovenîzmên Ereb ve û çî jî ji aliyê rêjîma Beis ve, hêşt ku ew li dawîya evê konevaniya piştaftin û windakirinê û bi rengekî jiberxweyî li hemberê derkeve û bi şêweyê aştiyane nerazîbûna xwe ji dewletê re bide aşkere kirin û ewê yekê hêşt ku, bala dewletên derve bi ser meseleyên mafên mirovan û nemaze doza Kurd li Sûryê vebin.

Lê ka em binirin me weke rewşenbîr û tevgera konevanî karîbû çî sûde ji ewê liva cemawerî bigirta û me heya bi kîjan pileyê ew serhildana cemawerî kire raja doza kurdî û karîbû di dest xwe de weke pelekî zortêkirina li ser rêjîmê bida bikaranîn û bihêşt ew û bi kêmanî, hin xwestekên milletê me bi cih bîne û

hinekî rewşa Kurda li Sûryê baştir bibe; çî ji aliyê konevanî û çî jî ji aliyê aborî û ew karibe mafên xwe yên çandî û bi rengekî fêrmî bi karbîne.

Bi gotineke din, ka me Kurdên Sûryê, heya bi kuderê karîbû li pêş rêjîma Beis û heya dezgehên navnetewî, xwe weke doz û pirsgirêkeke ku, gerke bi lez were çareserkirin bida xûyakirin û ka em weke tevgera konevanî û heya weke rewşenbîr li gor ewê pêla cemawerî bûn û me karîbû serokatiya wê bikira û ew berve dawiya ku, dihate xwestin bajota; ango em gihêştine ewê radeya ku, îro em serokatiya milletê xwe bikin û sûdeyê ji evê liva cemawerî û heyama cîhanî bigrin û bihêlin rêjîma Beis ji mafên milletê me yên xuristî re erê bike û em jî li gor birayên xwe derkevin, ne ewên ku îro ezmana xwestekên wan ên herî bilinde, lê bi kêmanî karibin xwe weke hejmareke rasteqîn di hundir welêt û konevaniya ku, tête meşandin, bidin nîşan û ew bêyî me nikaribin konevaniya xwe bidin nîgarkirin.

Piştî evan pirsan û eger ku, em li kar û tevgera xwe ya di rojên serhildanê û heya îro vegerin, emê karibin hin xalan sayî bikin û li ber hin rasteqînan rawestin ku, ew dihêlin em pir caran li xwe û konevaniya xwe vegerin; mixabina ku, îro û piştî nîvsedsalekî ji kar û xebata tevgerê; Tevgera Konevaniya Kurd li Sûryê, yek ji me bipirse: ka em dikarin serokatiya milletê xwe bikin û ka Kurd dikarin sûdeyê ji heyama îro bigrin û doza xwe derxin hundir dezgehên navnetewî.

Mixabin û weke me dît û em dibînin ku, evqas sal ji temenê Tevgera Kurd borîne û ew hîne jî ne tenê mezin nebûye, lê her diçe ezmanê xwestekên xwe nizimtir dike, tersî meşîna surûştê û ew xêzên sor li pêş xwe pirtir û sitûrtir dike û ji berî ku, ev rêjîm xêzên sor ji wan re deyne, ew bi xwe ji xwe re datîne û belkî ji ezmana wan nizimtir be jî û me ev yeka di karên wan ên di hundir bûyerên serhildanê de dîtî ku, çawa xem û qisaweta wan tenê ewbû; çawa karibin xelkê bidin rawestandin û bi lez ew serhildan bête sekinandin û şax û xwestekên wê firehtir û bilindtir nebin û ew karibin xwe ji Rêjîma Beis re weke mirovin bêguneh bidin xûyakirin û ne ewbûn û ne jî ti rola wan heye di ewê derketina millet ya li hember leşker û hêzên asayêşê de.

Lê li hember evê rasteqîna ku, ji me re laweziya tevgera konevanî aşkere dike û dihêle em li ewê yekê vegerin û ji tevgera konevanî bixwezî ku, li bername û şeweyên kar û xebata xwe vegere û ew ji ewan şikeftên salên pêncî û şêstî derkeve ber ronahiya kamêrayên dezgehên ragihandinê û li gor roja îro û heyama cîhanê û mejiyê ciwnên îro, konevaniya xwe bide meşandin. Belê, em dikarin bibêjin ku, li hember evê yekê; lawiziya tevgera konevanî, me dît ku rola dengên kesên serbixwe û rola rewşenbîrên Kurd hinekî berz bû û hêst ku, civandin û guhdanek bi meseleya kurdî li Sûryê çêbibe; çî ji aliyê rêjîmê bi xwe, lê bi rengekî asayêşî û veşartî weke hertim û çî jî ji aliyê dewlet û hêzên mafên mirovan û ev tiştekî nuh bû ji millet û doza me ya li evî perçeyî re.

Tiştê din ku bala mirov û bi rengekî beloq kişande ser xwe; ew kombûna hemû Kurdan li dor ewê serhildana Kurdên Sûryê; ango ne tenê Kurdên Kobanî û Efrînê û heya Kurdên Sûryê ku, li Ewropa bi cihbûne digel birayên xwe yên Cizîrê rabûn, lê heya Kurdên me yên li perçeyên din jî alîkariya xwe pêşkêşkirin. Bi gotineke din em dikarin bibêjin ku, ewê bizavê, cara pêşî, karîbû di dîroka Kurdan ya nûjen de dengê wan bike yek û bi hev re rabin ser piyan û hinekî nakokiyên xwe bidin şûn.

Helbet ev heyam bi xwe jî derfetek bû, eger ku Kurd weke tevger û dezgehên wê yên aborî, konevanî û rewşenbîrî amedebûna, dê bikarîbûna ezmanê xwestekên xwe bilindtir bikirana, lê mixabin tiştê ku çêbû me dît tersî ewê yekêbû û ev ji me dixweze ku, em li partî û dezgehên xwe vegerin û ewana li gor konevaniya îro bidin meşandin, weke berê jî me gotibû, da ku, em karibin serokatiya milletê xwe bikin û di nerîna me de, eger ku, Tevgera Kurd bi evê gavê ranebe, dê di navbera evan çend salan de, ewê bête

pişaftin û civaka Kurd û di nav de ew partî bi xwe jî, dê hêzeke nuh û şûngirtî derxe meydana, lê tirs ewe ku di heyameke wilo de, hêzeke zorbazî xwe bide pêş, nemaze di heyama baweriya rasteqîn tev li ba mine. Vêca ji me tevan tête xwestin; çî em kesên xwe weke rewşenbîr ji evî milletî re pêşkêş dikin û çî jî ji siyasetmedarên Kurd û xwedî rol û bandor di hundir civaka Kurd de û bi alîkariya hêzên bira û heya yên dost, em bi hev re li ber yek maseyê bicivin û karibin li gor xwendineke nuh bername û konevaniya xwe nîgar bikin û ev gava bi xwe jî dive tevgera konevanî lêxwedî derkeve; ango ji tevgerê tête xwestin ku, bang li konferansekî netewî bike û çî hêzên civaka Kurd hene lê beşdar bike û eger ku, ew yeka li hundir welêt zore, derfeta biserxistina konferansekî wilo, îro li Kurdistana aza heye û em bihêlin ev rûniştin bibe lêvegerîna me ya herî li pêş.

Tenê bi komcivîn û konferansekî wilo ku, herkes weke xwedî nirîneke taybet û cuda cihê xwe têde bibîne û karibe dengê xwe bi rengê aşkere derîne meydana û piştî naskirina dîtinên her aliyekî û her hêz û partiyekê, emê karibin li ser ewan xalên bingehîn bighên bernameyekê ku, ji me tevan re lêvegerîna netewî be û li gor ewê bernameyê emê karibin gava nuh bavêjin.

XÊZÊN SOR

Miletê Kurd û bi xêra hinek rewşenbîrên xwe û nemaze ewên ku, piştî têkçûna şoreşên bakurî Kurdistanê daketibûn binxetê; “başûrî-rojavayî Kurdistanê” û karîbûn xwe bidana hev û hinek komeleyên xwe yên civakî û rewşenbîrî bidana damezrandin, çî li bajarên Kurdan bin; wek ên Cezîrê yan jî li Efrîn û Kobaniyê û çî jî li bajarên mîna Şam û Helebê.

Ev komele dê bibine bingehê xurt ji damezrandin û avakirina partiyeke konevanî; Partiya Demokrata Kurdistan li Sûryê “Partî”, ew li sala 1957 an tête damezrandin û ewê silogana “rizgarkirin û yek-kirina Kurdistanê” hildin û heya bi demekê, li ser evê bernameyê, karên xwe bikin, ta ku ew dikeve ezmûna xwe ya herî pêşîn di sala 1960 î de û heystê heval tête girtin.

Ev ezmûna pêşîn, dê bihêle ku, ew cudatîyên hîne di rojên pêşîn de, di navbera du rewtekan de hebûn, evê carê bi xurtî derkevin pêş hevalan û bihêlin perçebûneke kûr têkeve navbera ewana; rewtekek di bin serokatiya Osman SEBRÎ de û dixwezî li ser nav û bernameya “Partî” bimînin û rewteka din jî di bin serokatiya Dr. Nûrdîn ZAZA û li gor heyam û hokerên zîndanê, dixwezî hinek guhertin têxin nav û bernameya “Partî”.

Lê ji bilî ewan herdu rewtekan û hîne di demên pêşîn de, hinek heval li dijî bernameya “Partî” rawestiyabûn û wan gotibû: ev nav û silogan û bernameya ku, em hildidin ji hêz û şênên me mezintire û wilo ev hokera nuh, dê ji wan re bibe derfet ku, ew evê carê bi xurtî dengê xwe bilind bikin û daxwaza vegeza ji ewa “bernameya bilind” bikin û hinekî “riyalîst” bîramin.

Em dikarin bibêjin ku, ev kêfîk, bû mofirka di navbera du qonaxan de; qonaxa ji berî xêzên sor û bizav û ezmûna bi hêza ewlekarî ya dewleta yekbûyî di navbera Sûryê û Misirê de û qonaxa piştî girtina ewan hevalên “Partî” ku, ew ezmûnek bû ji wan re û hêşt bêtirî rewtekekê di nav “Partî” de derkeve.

Lê ev xêzên sor, dê di aste û ezmanekî de rawestî; ango ew asûman dê her û her nizimtir bibe, her ku, dewleta Sûryê xurt bibe û hêzeke weke ya Beis destlatiyê bi dest xwe ve bîne û Sûryê tenê Ereb, weke dewlet û millet bibîne û li aliyê din jî “Partî” her û her ji hev bête cudakirin û lawazkirin.

Mixabin û weke ku, em di roja îro de, li nav û bernameyên partiyên xwe dinirin, em li ewê rastiyê rast tînin ku, asûmanê wan her çûye nizimtir bûye. Lê hîne ji berî ewê yekê jî pîrseke dîtir xwe dide pêş; gelo çima ew cudatî kûr bû û gihêşt ku, “Partî” perçe bibe û ne tenê carekê, lê bighe ku di roja îro de yek nikaribe

navên partiyên xwe lezber bike, hin ji ber pîrbûna wan û hin jî ji ber ku, navê her du-sê partiyên ji hev cuda bûne wek heve.

Lê pîrsa biyantir ewe; gelo çima xwediyên cudatîyê windabûn û me ew di nav ewan partiyan de nedîtî, an jî weke di rojên îro de, ew nebûn serokên ewan partiyan ji hev cuda bûbûn, tenê hejmareke biçûk û ew jî yê li derve ku, dûrî cudatîya ewan hevalên girtî bûn û wilo yek dikare bipirse: ka ew cudatîya ku, di navbera hevalên girtî de, gihêste evan hevalên li derve, yan jî hinekan xwest evên li derve rê li pêş pirojeyên ewên girtî bigre û evana weke şûngir ji wan re pêşkêş bike. Lê pîrsa mezintir, li gor têgihêştinên me, eve; gelo çima piştî ew partî perçe dîkin, em tu partiyan di bin navê Kurdistan de nabînin û ne jî ti partiyên nuh, ewê bernameya “Partî” ku, ji bo wê li hevnekiribûn, hilnagire û di bin konê wêde naxebite. Û wilo zîncîra perçebûnê dê bajo heya rojên me yê îro ku, weke me got: nema yek navên partiyan ji hev derdixe û ne jî ti cudatîyê di nav bernameyên wan de dibîne; eger ku em li ewan siloganên wan ên bi mijûdûman, weke bername, binirin û bibînin û karibin di roja îro de ji xwe re belge bijmêrin û li ser ewê yekê karibin li mafê gelê xwe xwedî derkevin.

Mixabin evan “bernameyên partiyan” û weke ku, me berê jî di gotareke xwe de gotibû: hêşt ku, ne tenê mîletê me, lê heya serok û rêberên wî jî nizanibe ew çî dixweze û ne tenê wilo; lê bighe pileya ku, tu destê xwe têxe yê dewletê, ji bo ku tu serhildana mîletê xwe bide rawestandî û piştî ku, ew yek bi cih bête, rabe ew dewlet hêzên xwe yê ewlekariyê bi ser tede bişîne û li berdestê sibeyê û li ber bêcemeyên xewê te ji nav zarok û mala te, bi pihîn û kulemistan, derîne û bêyî tu zanibî ji kuve û ji aliyê kêve; ji ber ku, ewana çavên te girêdane, dê wêneyeke zor wêran be ji tevgera neteweyekê re.

Lê hîne ya kambaxtir ku, piştî bîst rojan ji girtin û êşkenciya û dema te berdî, ne tu û ne jî partiya te wêribe dazanekê bide belavkirin û têde ewê karê teror pirotesto bike yan jî daxwaza mafê te bike û hîne dewlet di evê yekê de raneweste; ew ji te bixwezin ku, ne tenê tu dengê xwe dernexî û nebêjî: ez dame ber lêdan û êşkenciya, lê zimandirêjî bighe ewê asteya ku, ji te bixwezin tu ji wan re sîxor kar bikî û tu endamekî navenda partiyeke Kurd be ku, ji bo daxwaza mafê mîletekî ve hatiye damezrandin.

Belê û weke di ewan nimûneyan de, ji me re, têtê sayî kirin ku, asta xwestekên me pir û pir nizim bûbû û xêzên sor, her û her, sitûrtir dibûn û gihêşt ku, Tevgera Kurd xwe rût bibîne; çî ji aliyê dost û hevalan ve be û çî jî ji aliyê xwestek û bernameyên xwe ve be. Lê di rojên îro de û weke ku, em dibînin heyam û hokerên cîhanê tev têne guhertin û di nav de yê rojhilat û bi taybetî yê Kurda. Lew re û eger ku, em bixwezin xwe weke jimareke xûrt di Sûryê de bidin naskirin, hinek guherîn û xwestek ji me têtin xwestin.

Li gor dîtina me û ji berî her tiştî din, dive ev partiyên hene û di ewan demên nêzîk de kongirên xwe çêbikin; hin partî bi evê gavê rabûn. Lê xwestek ne ewe ku, tenê heval bêne cem hev û kongirekî lidarbixin; dema em daxwaza kongirên partiyan dîkin, em dixwezin ew ewan kongiran ji xwe re bikin rawestgehine nuh, da ku, karibin careke din partiyên xwe bînin ser ewê riya pêşîn ku, ji bo çî, “Partî” hatibû damezrandin û wilo karibin bernameyên xwe li gor dem û rewşa cîhanê ya nuh bidin nivîsandin û birêvebirin.

Ev gav dê bihêle ku, hin mîletê me, careke dîtir, li derdora partiyên xwe bicive û hin jî partiyên me hevdu bipejirînin û li “seriyên” hevdu kombibin; ji ber ku heyama îro ji me tevan dixweze ku, em hevdu bipejirînin û ewê ku, bixweze cudatîyên xwe bi “ewê din” re û ne di riya gotin û guftûgoyê re çareser bike, dê têkeve nav rêza teroristan. Bi gotineke din; em dikarin bibêjin ku, ewê hîngê û bi rengêkî dînemîkî emê bibînin ku, careke din, “Partî” têtin damezrandin û du-sê rewteke di hundirê tevgera Kurd de derdikevin û ne du-sêzde partiyên îro ku, em dibînin û hejmara wan hîne jî zêde dibe; tevî ku li ewan dawîyan du partiyên Kurd bûne yek jî û hinekî hêviya xelkê hate vejandin, lê ev gav dive bête berdewamkirin, da ku, weke me gotî: em du-sê rewteka; Partiyan di nav xweda bibînin û ne sêzdeyan.

Cindirês-31.5.2005.

TEVGERA KURD

Û

ASOYÊN PAŞEROJÊ

Ev deh salin û her diçe em dibînin Tevgera Kurd ber bi şûnve diçe û her roj hinek cihên xwe derdide û bêtir qelis û lawiz dikeve, ne tenê ji aliyê hijmara endamên xwe ve, lê heya ji aliyê helwest û kar û xebatên xwe ve jî. Helbet em naxwezî saloganên wan ên îro bidin ber ewa ku, di rojên pêşî de, ji damezrandina PARTÎ, hildabûn û têde daxwaza rizgarkirin û yekbûna Kurdistanê kiribûn, erê ew salogan weke helwest û xwesteka milletê me ya herî raste, lê ne di dem û heyama xwe de hatibû sitandin, lew re ew zû di dest me de; Tevgerê de, hate beravêtîkirin.

Xala din ku, em dixwezî di evê pêşgotina mijara xwe de bibêjin ewe, ku me babeta xwe bi hevoka, Tevgera Kurd, bi nav kir û me peyva konevanî jê êxist, helbet ew jî ne ji kêmkirina nîrx û qedrê Tevgera Konevanî hatiye, weke ku ew ji xwendin û helwesta me ya ji civak û pêşketina wê re hatiye; li gor dîtin û baweriyên me ku, ne tenê konevanî liv û tevgerê dixê hundirê civakê, çî civak dibe bila bibe jî, erê ew sitûneke ji yê avakirin û damezrandina civak û dezgeh û dewletan e, lê ne ya bi tenê ye û heya ne ya serekeye jî.

Bi gotineke din em dixwezî bibêjin ku, sê ling, pêlên civakê yê sereke hene û eger ku, ew hersê digel hev nebin û em bixwezî tenê bi ser yekê de pal vedin û dudiwên din jî ji bîr bikin an jî xwe di ser re bavêjin û li şûn xwe bihêlin, weke çawa civaka Kurd kiriye, dê rewş û encameke wilo destkewtiya wê be ku, hemû mofirkên jiyane di dest de hilweşîbin û weke Don KÎXOT, emê ji bilî şûrekî textî di dest wî de nebînin û ewî li pêş aşekî avî rawestîye û şer bi bê re dike, tevî ku şerê tevgera me bi hêz û tang û konevaniya dewletin e kolonyalîzim re ye û ne bi bê re ye.

Belê û weke em têdighên ku, çî civak û dewlet an jî partî û dezgehên wê, li ser evan sê sitûnên sereke û pêşîn ava dibin; aboriyeke bi hêz, zanyariyeke bilind û piştî bi desxistina evan herdu mercan, ewê karibin dezgeheke xort peyda bikin ku, ew bi xwe jî merc û lingê sêyemîne ji civak û dewletê re. Helbet hinek mercên din ên alîkar hene û belkî li gor hinek heyaman, yek ji ewan mercan bi roleke pir girîng rabe, weke roja îro ku, alîkariya ji “derve” weke merceki girînge, ji bo guhartina rojhilatê. Lê tevî ewê rastiyê jî, ew sê mercên me anîne zimên û li gor dîtinên me, yê sereke ne.

Li gor evê xwendina xwe, ka em civaka Kurd bidin ber lêkolînê, emê binirin ku, me herdu mercên pêşîn li şûn xwe hîştine û em bezîne mercê sêyemîn ku, qet bêyî herdu yê pêşîn, dê bi sernekeve, lew re û ta ku em karibin bihêlin civaka me li ser xwe raweste, gereke em li wan herdu mercan vegehin, ango em kar û xebatên xwe bikin, da ku, milletê me zanibe çawa xwediyê li hebûn û dewlemendiya Kurdistanê bike û di hundirê civaka Kurd de hinek dewlemendên mezin derkevin û pêre jî em karibin û di her şexekî de, zana û pisporên xwe peyda bikin, tevî ku, em dizanin ev dewletên kolonyalîzim rê li ber milletê me digrin û rola wan ya herî mezîne di evê rewşa wêran de, lê tevî wê jî dive em bê hêvî nebin.

Li dawiyê em dixwezî bibêjin ku, ji berî em bi Tevgera Konevaniya Kurd û çareserkirina pîrsgirêk û aloziyên wê diramin, dive em li civak û milletê xwe vegehin, ji ber ku, ev tevger berhema evê civakê ye û ew nimûneya me ya herî aqîl û beloqe û eger ku, em pîrsgirêkên wê çaresernekî emê qet nikaribin tevgereke xort bidin damezrandin û emê her çend rojan bibîsin ku, partiyeke nuh çêbûye û ew jî yê nikaribe gavekê, ji partiyên hene, zêdetir bavêje, ji ber ku astengiya me ne ya pîrbûn an jî hindêkbûna partiyên e, weke ku ew di guftûgoya rojane de tete gotin, lê ev pîrsgirêkeke ramyarî û zanyariye.

Tiştê din ku em dixwezî li ser rawestîne; Ku em tev, weke rewşenbîr, siyasetmedar û maldarên Kurd di ber evê rewşê de berpirsin, tevî ku em rola dezgehên evan dewletan û heya alîkariya dewletên derve jî

ji bîr nakin. Lê digel ewê rastiyê jî, rola ewan hersê hêzên me gotine, di wêraniya roja îro de, mezine û ji wan têtê xwestin ku, careke din li dayîn û bername û serkêşiyên karên xwe vegerin û wan li gor dem û heyama îro bidin nuhkirin, da ku karibin serkêşiya tevger û milletê xwe bikin û ji berî her tiştî dive em, û bi rengekî aşkere, helwesta xwe ji heyîna cîgrafiya hersê herêmên kurdî li Sûryê bidin xûyanî; ka ev perçe pareke ji Kurdistanê û Sûryê ew kolonyalîzim kirî yan ew sê bêrîkin û di hundir Sûryê de ne û ew nikarin “iqîlîmekî” cîgrafî çêbikin û li gor evê helwestê emê karibin şêweya têtîliya bi navçeyê re nîgar bikin.

Di nerîna me de, ji berî bersivdana evan pirsan û piştî bi destxistina ewan merc û heyamên ku, me anîne zimên, dê zor û pir zor be ku, em karibin ti xebatên rasteqîn di ber doza milletê xwe de bikin û emê hertim kesîtiyeke revok bidin damezrandin; ku rewşenbîrên me revîne bircên xwe yên belek û ji wir de nifirên xwe bi ser seriyê siyasetmedaran de hildiwêşnin û siyasetmedarê me jî hemû şikinandinên Kurdan dixin sukra rewşenbîrên revok û wilo emê têtêkin ewê guftûgoya Bêzentî, ka hêk ji mirîşkêye yan mirîşk ji hêkêye, bêyî ku, em li çareserkirinan bigerin.

Cindirês-2004

XEWNÊN REVOK

Ji berî çar salan û piştî ku, serok Beşar EL-ESED li şûna bavê xwe rûnişt û destlatiya Sûryê bi dest wî xistin û ewî di hundirê xwendina sînda xwe de hinek soz ji milletê Sûryê re berdabûn û ta roja îro ev gotin, çêrok têtê guftûgokirin. Ew carina sar dibe û hema-hema yek dibêje hate vemrandin, lê tu yê bibîn û nemaze di piş derketina hinek bûyer û pirsgirêkan de ku, ew careke din hate beloqkirin û ev yeka bi xwe jî cihê lêpîrsînê ye; gelo kî evê yekê di dest xwe de dilivîne û çî xwestekên wan jê heye û ka ew çî sîdeyan ji evê ton konevaniyê dibînin.

Cara pêşîn ku, ev nirîn li ber me hate dayîn, ew ji aliyê dostekî pîspor ku, di Zanîngeha Helebê de weke mamosteyekî aboriyê dersan dide bû; ew bûbû demek ku serok Beşar cihê bavê xwe girtibû û ew sînda wî jî, ji piraniya rewşenbîr û heya siyasetmedaran re, weke heyameke nuh bû û hêşt weke dibêjin, “Buhara Şamê” li pey xwe bîne. Ev dostê min jî yek ji ewan kesên ku, hemû hêvî-hêkên xwe xistibûn ewê selekê de û camêr kar û barên xwe dikirin ku, di ewan çend rojan de ewê berê xwe bidin Şamê, helbet weke zaneyekî Kurd di hundirê giropekî de û ewê çêroka pirsgirêka kurdî ne tenê bidin guftûgo kirin, lê dê bête çareserkirin jî.

Cara dudiwan jî ku, ev meseleya û bi reng û radeyeke bilindtir hate guftûgokirin, di rûniştineke şevbuhêrkî ya Partiya Demokrata Pêşverû ya Kurd de bû, ewa ku ji bo rewşenbîr û siyasetmedarên bajarê Efrînê li darxistibûn. Di ewê hîngê de du sal di ser xwendina sîndê re borî bûn û “Buhara Şamê” jî bi xêra hin biryarên destlatên Sûrî hatibû rewisandin û çend hevalên çivaka sêvîl jî hatibûn binçavkirin û di nav wan de hin endamên perlemanê Sûrî jî û evê yekê hêştibû ku, xwediyên evê nirînê hinek firk bidin xwe û dîtînen xwe careke din bînin zimên, lê bi şêw û tewriyeke nuh.

Di ewê rûniştina ku, me gotî de jî û careke din ev nirîn ji aliyê siyasetmedarekî Kurd ve hate dîtînen û pejirandin; li gor nirîn û dîtînen wî, ku destlatên Sûrî bûne du pêl, yek bi guhartin û pêşxistina civakê bang dîke û ew jî di bin serkêşiya serok BEŞAR de ne û pêle dudiwan jî xwediyên konevaniya kevin in û ew weke pasvanên kevin bi nav dikirin. Wî – wan digot ku, serokê nuh dixweze civaka Sûrî ber bi pêş ve bide û wê têtê hundir civaka hemdewletî û Sûryê bike yek ji dewletên modêrin, lê hertim evên bi navê pasvanên kevin têtînen naskirin li pêş xwestek û pirojeyên guhertinê radiwestin, lew re ti kavên ber bi pêş ên girîng nehatine avêtin.

Cara sêyemîn jî li evê dawiyê bû û nemaze piştî bûyerên Qamişlo û hemû deverên Kurdan ên dîtînen ku têtê milletê me nerazîbûna xwe ya ji konevaniya dewletê anîbû zimên û hêştibû ku, em careke din li pir çêrok

û mesleyan vegerin û yek ji ewana, mijara evê gotara me bû. Vê carê jî û mixabin ji sekretarekî partiyeke Kurd bû ku, em digel hev û di riya telefonê de ku, radiyoke kurdî xwest nirînên me li ser biryara rawestandina Partiyên Kurd û pejirandina Komeleyên Civakî û Rewşenbîrî ku ji aliyê deslata Sûrî ve hatibû sitandin, werbigre. Ewî hevalî jî û weke hemû xwediyên ewê dîtîne got: Partiya Beis du pêlan di hundirê xwe de hildigre û ewa bi serok BEŞAR re daxwaza guhartinan bike, lê pasvanên kevin weke kelem li pêş ewana derdikevin.

Helbet ev nirîn û çêroka pir carên din, li ber me, hatiye guftûgokirin, lê emê bi evan hersê caran tenê razîbibin û ew besin ku, bi xwendevan bide naskirin ka ev dîtîna heya kuderê rehên xwe di nav me de berdaye û hatiye pejirandin û mixabin di mejiyê xelkê me yê di rêza pêşîn de, vêca miletê xizan û perîşan dê çi bêje û dîtina wî yê çibe.

Piştî evê şirovekirina ji tonheyameke ku, di nav civaka Sûrî de tete gurkirin, em dikarin pipirsin çima û ka xwediyên evan dîtînan li ser çi jipiyên dimînin û helwestên xwe li ser çi ava dikin. Weke ku di cara pêşîn de jî û ji aliyê ewî hevalê pispore de hatibû gotin, xwediyên evan nirîn û dîtînan hertim bi ser hinek tişt û kaniyan de pal ve didin û dibêjin: ew jêder û lêvegerîna dê bihêlin cudhiyek di navbera konevaniya law û bavê de derkeve û ewê li ser şopa berê neçê û dê bihêle ku, bayê guhertinê derbasî nav civaka Sûrî bibe û ew ewan sedem û bingehan jî di evan xelean de digerin:

- 1- Ew; serokê nuh, ji nîşê nuhe û hertim ewê nuh bi guhertin û pêşxistinê re ye.
- 2- Ew ne ji dibistaneke leşkerî weke bavê xwe derketî, law re dê pal ne de ser sazûmana leşkerî û ev yek dê bihêle ev cureyên pir ji hêzên awarte kêmbin û bişkên.
- 3- Ew ne lawê raman û hizra Beis e, law re ewê dûtî ewan dîtînan û nirînên şoven û nijadperest be.
- 4- Xwendina û derbaskirina hinek dem di nav civaka ewropî de, dê bihêle ew bizavên xwe bike ku, civaka Sûrî nêzîkî ya Ewropiyan bike.
- 5- Dem û heyama îro ne ya şerê sare ku, bihêle her serokek di “dewleta xwe” de weke ku, di bistanê xwe de be û tiştê ew bixwezê ew dikare bike.

Weke em dibînin bêtirî ewan bingehan, heystê ji sedî, bi kesîtiya wî ve girêdayîne û ev bi xwe jî cihê lêpîrsîn û guftûgoyê ye; bi gotineke din, ew bi me dide naskirin ku mejiyê me hîne li ser stûnê olîtiyê dizivire û weke ku, çawa Xwedê di “gerdûna xwe” de dikare her tiştî bike, eynî serokên êlan, partiyan .. û heya serok komar jî dikare her tiştî di “kişwera xwe” de bike, ev ji aliyekî ve û ji aliyê din ve jî ewana ji bîr kir ku, ev kes li ser destê sazûmana kevin û di ewê heyamê de hatiye perwerdekirin û weke ku, pispore pisikoloji dibêjin: Pênc salên pêşîn di jiyana mirov de yê herî girîng di perwerde û kesayetiya wî ya paşeroj de.

Ango ev kes dê heya pileyeke bilind bi konevaniya berê re be. Lê tiştê herî girîng ku, wan nedixwest bidîta, da ku xewnên wan weke rasteqînên jiyane bimînin, ev hatin û girtina serokê nuh ji destlatiya Sûryê re; me tevan dît ku, di navbera şev û rojekê de qanûn û yasana Sûryê hate guhartin, da ku, li gor bejin û temenê serokê nuh be û ewê ku, bi qeşmeriyeke wilo razî bibe û li xwe bi pejrîne ku, bi evê ton pertavê bête ser daniştoka serokatiya komarê, dê qet bi pêşketin û guhartin û demokrasiyê ne bawer be, weke dibêjin: ewê ku tişt li ba wî tinebe, dê nikaribe tiştî bide te.

Tiştê din ku, em dixwezin bibêjin, ku roja îro û piştî destberdana evan hêzên awarte û asayêşî di hundirê civaka Sûrî de û rêdana ji wan re ku, tiştê ew dixwezin dê bikin, bêyî ku, ti sazûman karibin li pêş wan rawestin an jî wan bidin ber lêpîrsînê û evê yekê hêşt ew weke kunêreke pençeşêrî bi werime, dê nehlibe zû-zû civaka Sûrî ji nav lepên wan derkeve, ta ku hin merc û dilxwez jî hebin, tevî ku, konevanî ne li ser hest û dilxweziyan ava dibe, weke ku li ser kêrtêgirtinan e, lê mixabin û weke ku, ji heyam û “konevaniya” partî û siyasatmedar û dîtînan û vekolînên rewşenbîrî me xûya dibe, ku emê heya demeke dîtînan di bin akama

ewê mejiyê olî de bimînin û baweriyên xwe bi Xwedêyan bînin ku, ew dikarin bi gotinekê guhertinan pêk bînin û civaka me ya li şûn û paşmayî bighênin radeya ya Ewropê û wilo emê hertim bidin dû xewnên revok. Cindirês-2004.

BIHARÊN DEREWÎN

Gelo, çiqas ji me re divê ku, seriyê me li darheda keve, da ku, em nasbikin ewê mirî em in û ne yekî din e. Kar û barên partiyên me weke yên ewî kesî ne; bi deh daran ji ewan re dive ku, seriyê ewana li ewî kevirî bikeve, da ku, ew nasbikin ên xistine gorê ewe û ne yekî dîtire; ev “helbijartinên Parleman”ê yên dawî nimûneyeke balkêşe.

Ewana hîne bawer nekiriye ku, ew û tenê wek dîkorekî ji bo rindkirin û xweşikirina riwên xwe; riwê rêjîma desalet, bi kar tînin, hîne ya rast; rêjîm ewana dike xizmetê xwe, gava ku ew weke partî û rêxistin û tenê bi lêvkî, xwe di nav xelkê de didin naskirin ku, ewana jî dil heye, bi rola xwe di kar û bar û pêşeroja evî welatî de rabin û bêyî ku, rêjîma heye venasîna xwe bi ewana nîşan bide û bêyî ku, yasana partiyên li evî welatî hebe, ew bi hevalên xwe didin fêmkirin ku, partiya wan jî daketiye helbijartinan û wilo kirasê demokrasiyê bi ser rêjîmeke ku, ji ewê yekê dûre, berdidin; gava ku ew partî bi cemwerê xwe didin nasîn ku, ew jî dixwezî dakevin pêşbirîka helbijartinê, weke ku, di yasaya Sûryê de miletê me hatibe pejirandin û ewî hemû mafên xwe wergirtiye û vaye emê mafê xwe yî helbijartinê bi kar bînin.

Ev yeka me dajo babeta bingehîn ku, hêştibû pir kes ji me baweriyên xwe bi guhartin û nuhkirinên dawiyê bîne; ewên ku, serokê nuhatî soz pê dabûn. Helbet hinek tiştan hêşt ku, pirek ji me baweriyên xwe bi ewan sozan bîne û mejiyê hişmendî û bîrwerî bide şûn û bi yekî “gundî” bijî û bêje vaye bihara me hat.

Di pêşî de û serkêşiya ewan sedeman jî; perwerdekirin û pisîkolojiya me ya oliye, ewa ku, bi xelkê me daye naskirin ku, hertişt di jiyana û mirinê de bi destê “Xweda yê mezin” têtê gerandin û bêyî ewî “pelên daran naweşin”. Ev ton perwerdekirin hiştiye ku, em her serokekî di ewî cihî û ewan baweriyên de bibînin; lew re me bawer nekir ku, yek du gotinên sozdar bêje û em tev bezîn, weke ku, kanî û riya serfiraziyê li wir e û bi serê me de, weke ewê li beyabûneke germ û tazî ku, dihêşt her leylandek ji ewî re bibe kaniya jiyane, hat. Belê, em tev ketin ewê xefkê û me ji bîr kir ku, ew jiyana û ne çêrokên ol û efsanan e û da ku, welatek ber bi azadî û demokrasiyê biçê, pir yasan û rêdan jêre divên û ne bi çûn û hatina serokekiye ku, ew bi xwe jî bi riya helbijartin û demokrasiyê nehatiye û weke dibêjin; ewê ku, ti tişt li ba tine be, dê tiştî nede te.

KONGIRÊ PARTIYA BEIS

Û

HÊVIYÊN DEREWÎN

Ji berî lidarxistina kongirê Partiya Beis û ji çend mehan ve, ne tenê kolana Sûryê ya konevan û rewşenbîr pê mijûle, lê heya bighe dewlet û rêjîmên Erebb û Ewropa, digel guhdaneke taybet ji aliyê Emerêka ve. Helbet ew guhdana wan jî bi hinek sedem, heyam û hogirên ku, rojhilata navîn têtê derbas dibe ve, girêdayîne. Û di pêşiya ewan hogiran de jî, rewşa Îraqê û Libnanê ye, digel hinek kartêgehên dîtir mîna; destkêşana Sûryê ji hin doseyan, wek destkêşana ji piştgiriya hin partiyên Felestînî ku, bi ser rêbaza terorîzmê ve têtin jimartin û ji berî wê jî destkêşana wan ji piştgêriya PKK ê.

Pir têtirin û xwendinên pêşde, ji kongir û encamdanên wê re, hatin kirin û bi dehan gotar û lêkolîn li ser hatin nivîsandin; çî ewên çakbîn ku, di kongir de hêviyên xwe didîtin û ew weke mofirkekê di navbera du qonaxan de didîtin û li ser ewê yekê pirojeyên guhertina Sûryê datanîn û çî jî ewên bi nirîneke bedbîn li

kongir û dîroka Beis dinirîn û qet ti hêviyên guhertinê ji evî kongirî nedikirin. Û di navbera evan herdu rewtekan de hinekên din digotin; Partiya Beis dê li gor xwestekên Emerêka gavên xwe bavêje û ne li gor pêdiviyên hundir.

Û ew xwendinên wan jî li derdora hin xalan digeriyan û ji ewên herî balkêş jî ev bûn:

- 1- ka Partiya Beis dê ji serkêşiya civak û dewleta Sûryê dakeve yan na.
- 2- rewşa awarte ku, ev bû çel û sê salin Sûryê pê hatiye girêdan.
- 3- azadiya rojnamegeriyê û ragihandinê.
- 4- yaseya partiyan.
- 5- jihev cudakirina destlatiyên dadwerî û yasadarî û bichaniyê.
- 6- rewşa millet a aborî.
- 7- dizîtî û revandina pere û sermiyana dewletê ji aliyê hinek serok û destlatên Sûrî û nemaze yên malbetên Esed û Mexlof.
- 8- çareserkirina doza kurdî.
- 9- çareserkirina çêroka Îxwan Elmislumîn di Sûryê de û rakirina ewa benda ku, rê ji kuştina her ewê ji wan bête jimartin re û.. ligel hinek xalên dîtir, lê weke me di pêşiyê de jî gotibû, ev ên balkêşin.

Vaye kongir kuta bû û hinek gotin jê hatin revandin ku, ewana hinek temî û pêşniyaz sitandine û eger yek li ewana vegere, dê baş têbighe ku, Partiya Beis ji rêbaz û bernameya xwe venageriye û ne jî, zû bi zû, dê vegere. Helbet ew jî ji ber hinek sedem ve ye û bêtirî ewan sedeman jî bi rêbaza wan ve girêdayiye; ji berî hertiştî ev rêbaz li ser bingeha nijadperestiyê ava bûye û ev rêbaz, bi nepejirandina “ewê din” û meşandina zextan li ser wî, hatiye naskirin û bizava milletê Kurd di hundir dewleta Sûryê de mîna keke balkêşe. Bi gotineke din, em dikarin bibêjin ku, hebûna Partiya Beis bi evê rêbazê ve girêdayiye û çî dema ku, evê rêbazê tine bike, dê ew bi xwe jî tine bibe.

Lê em dikarin pirsêke dîtir bikin; gelo bi rastî Partiya Beis civak û dewleta Sûryê bi rêve dibe, da ku, di kongirê xwe de biryara xweguhartin û civak û dewleta Sûryê bistîne û bihêle em kabikên xwe li ser ewê yekê bavêjin, an ev xwendina me ji rêjîmê re xwendineke çewte û wilo her tiştê ku, me li ser ewê xwendinê ava kiriye bi xwe dê çewt be. Di nirîna me de, em şaş çûne û hîne me xweşik nihada rêjîma Sûrî fêm nekiriye, bi kêmayî, ewên ku kabika xwe li piş kongir davêtin; çî yên baweriya xwe bi guhertinan tanîn û çî jî yên pê ne bawer.

Evan herduyan jî, xwendineke şaş, ji rêjîmê û nihada dewleta Sûrî re dikir; demê ew dibînin ku, Partiya Beis weke hêzeke konevanî û cemawerî, Sûryê bi rêve dibe û pêşeroja wê nîgar dike û ne hin kes ku, ew xwediyên biryarane û ewana ji xwe re xelekeyên mirûd û pêrewan li derdora xwe gerandin ku, her yek ji wan bi xwe bûye mîrek, “wezîrek” an jî serokê hêzeke awlekariyê ku, qet kes nikare nêzîkî wî û kişwera wî bibe, da ku, pirs jê werin kirin. Bi gotineke aşkere, em dikarin bibêjin: hin kesan; xwedî biryar û şên, ev welat ji xwe re kirine baxçeyek û ew xwe xwediyê wê dibînin û ne ji mafê ti kesiyê ku, ewana bide ber pirsdariyê: dê çima ev welat gihêştîye evê radeya nizim di her alî de.

Lew re û eger ku, em bi guhertinekê biramin, dive guhertineke bingeîn be; guhertineke di rêbaz û bernameya evê rêjîmê de be. Bi gotineke din, hilweşandinek ji dezgehên evê rêjîmê re be, ewa ku xakeke kêse ji evê ton rêjîmê û “konevaniyê” re û ev guhertin an hilweşandina han jî, li gor dîtînen me, du rê jêre hene; riya hêza rikbera Îraqê ku, destên xwe xistin yên derve û bi alîkariya ewana karîbûn ji rêjîma Sedam rizgar bibana û me dît, da ku, ew karibin welatê xwe, careke din, ava bikin û li ser bingeheke durist, divyabû ew her tiştên berê; çî dezgehên ku hebûn û dihêştin rêjîma berê xwe li ser bigre, bêtin hilweşandin, tevî ku hinek ziyarên ewê yekê jî hebûn, lê ji bilî wilo rê li pêş wan tinebû.

Riya din jî ku, hêzên rikber û guhartinê bighên hev; ango çî partî bin an jî komeleyên mafên mirovan û xwedyên vîna guhertinê bin, çî ewên li derve yan jî yên di hundir evê rêjîmê de ne, tevî gûmanên me di ewê yekê de hene; ka xwedyên guhertinê di hundir de mane, gelo! Belê, piştî ku ew li ser bernameyekê bighên hevdu û careke din, dive hin alîkarî ji derve hebe, da ku, ew karibin rêjîmeke ku, li ser tevliheviya dewlet û çeteyên mafîya hatiye “avakirin” hilweşînin û ji bilî evê yekê, bi konevaniya pîneyan û “şêrînkirina” riwê rêjîmeke weke ya Sûryê û weke em têdighên, xwepêkenîne; em ji xwe re bi xwe dikenin.

Cindirês-2005.

XEBATÊN KAXIZÎ

Tevî ku, ev kar û xebat bi rewşenbîr û nivîskaran ve girêdayîye û ew yek ji karên herî “pîroze” di dinyayê de û gihêşt ku ji yek şeweyên wê re; ji karê rojnamegeriyê re bête gotin ku, ew “destlatdariya çaran” e û hêştîye ku, zorkerên herî hovane jî jê bi pelikînin, lê vaye û tevî evan nihadan tev jî, em dixwezin bi rengekî lêqirdî li ser evê xebata han binivîsin û ewê “biçûk bikin”.

Yek ji xalên ku, li ser hêzên rikbirî Sûryê, bi herdu aliyên xwe; çî yên erebî bin an jî yên kurdî, dûrketina ewana ji karên cemawerî û yên kolan û meydanan. Ango, ewana xwe xistibûn quncikên tarî û veşartî û tenê karên salon û nivîsandina hinek dazan ji xwe re pejirandibûn û heya berî demeke nêzik; ji berî evan dezgehên ragihandinê yên nuh; setelayt û entirnet, pir caran ewê dazanê sînoren wê partiyê derbas nedikirin.

Lê di evan çend salên dawî de û piştî guhertina hinek kartêgihan; çî yên bi derve ve girêdayî yan jî yên bi hundir ve, me dît ku Tevgera Kurd ya konevanî ji qalîqê xwe bi derket û karîbû xebateke cemawerî bide meşandin û serkêşîya ewan kar û xebatan jî, serhildana Avdara sala par bû ku, hêşt rêjîma Sûryê li xwendina xwe, ya ji pir meseleyan re, vegere û bi taybetî doseya kurdî û wilo pir pelandinan jê re bike.

Û ev liv û karê Tevgera Kurd karîbû bandoriyekê li kolana Sûryê ya erebî jî bike û me dît bi kêmayî bi dehan ji rewşenbîr û siyasetmedarên Erebi derketin û xwe dane rex Partiyên Kurd û hinekan ji wan dengê xwe ji bo çareserkirina pîrsgirêka Kurda bilind kir. Ne tenê wilo; evê xebata Kurdan û cara yekemîn, hêşt ku serokê dewleta Sûryê û li ber tilivizyonê Elcezîrê bibêje: “Kurd pareke bingehe ji tevena netewa Sûrî”. Belê, evê xebata gewreyî zû ber da û karîbû xebata Kurdan ya ji pêncî salî ve ku, di riya kaxizan re dihate meşandin, di ewan çend rojan de nîşan bida.

Xala din ya herî girîng; me dît ku, Kurd bi yek dengî derketin û duwanzde partiyên me bi hev re dazanên xwe; karên kaxizî, dane belavkirin û heya mîletê me jî û li seranserî Kurdistanê û heya li koçberiyê jî bi hev re derketin û li mafê xwe xwedî derketin û bang li cîhanê kirin ku, ew di bin çî zor û zehmetiyê de dijîn. Lê ji ber hinek sedem û di nav de yên ku, bi Tevgera Kurd û pisîkolociya me ve girêdayî ku, em hertim xwe biçûk dibînin û ji sîka xwe ditirsin, hêşt ku, serokên partiyên hemû hêz û şênên hevalên xwe bi kar bînin, da ku, ew xebata meydanî, cemawerî raweste û ew veşerî kar û xebatên xwe yên kaxizî ku, nahêle bifnên tikesî sor bibe.

Lê vaye ew xebatên gewreyî, cemawerî carek din geş dibin û nemaze piştî kuştina Şêx Meişoq Elheznewî; me dît mîletê me bi hezaran derkete kolanên bajarê Qamişlo û ji dewleta Sûryê xwest ku, ew kujyaran derxîne û mînekirineke baqij bête kirin ku, bê alîgirt be û gereke di nav ewana de parêzerên Kurd jî hebin. Ev xwestek ên tevan bû û dema ku, hinek partî xwestin evan xebatên xwe yên kaxizî bi karine piraktîkî nîşan bidin û dest bi hinek çalakîyên meydanî bikin, wek banga partiya Azadî ku, di roja dîtir de derkevin kolanên bajarê Qamişlo û careke din dengê xwe bilind bikin, mixabin û ji berî ku, rêjîma Beis li pêşîya wan raweste, Tevgera Kurd xwe derdixwe meydanê û evî karî tewanbar dike.

Vêca em dikarin, di evê helwestê de, çî bixwînin; ji berî hertiştî û weke ku, me di riya dezgehên ragihandinê re bihîst ku, di bin konê Şêx Meişoq de Partiya Azadî banga xwepêşandanê hildabû û di cih de jî Partiya Yekîti pêre erê kiribû û li gor pisîkolociya Kurda û sincên partiyên me, ev kar û banga evan herdu partiyan, bi angoya cilkişandina bin nigên evên dine. Bi gotineke din; çîma ku ev bang, dê ji ewan bi derkeve û ev yeka dê bihêle ku, ew yekê li ser evan partiyên din tomar bikin, gereke ew li hemberî ewî karî rawestin. Ango divyabû ew herdu partiyan ku, xwediyên bangbûn, li tevgerê vegeriya, da ku, para ewana jî têde heba heya ku pêra derketana. Û wilo li ser pîrensîpa; “eger ku ez negihêştim te ma ezê te jî negihênim xwe” çûbûn.

Xala din ku, ev biryara tevgerê ji me re aşkere dike eve; ku partiyên me baş xêzên sor naskirine û ew zû bi zû nikarin ewan xêzan derbas bikin û eger ku, carina ewan xêzan, bi zora cemawerê xwe û xwestekên qonaxa nuh, derbas dikin jî, ew zû li ewê yekê vedigerin û rûpelên xwe yên sipî pêşkêşî rêjîmê dikin ku, vaye ew nasdikin heya bi kuderê, ji wan re, rê vekiriye û me ev yek di serhildana par de baş naskir. Lê tiştê herî biyan ewe ku, partiyeke weke ya PYD e xwe bide rex evan partiyên din û bibêje ku, “hinek partiyên ku xwe bi ser Kurdan ve dêjmêrin dixwezin karên xerap bikin û miletê me bidin ber wêranê”.

Weke ku em dizanin ev ti carî ne konevaniya evê partyêye û ne jî mîna berê di bin baskên rêjîma Sûryê de ye, vêca çî dihêle ku, partiyeke weke ya PYD e û di roja îro de ku, ew û dewleta Sûryê ne lihevin, were helewsteke wilo; li dijî xebata evan herdu partiyan dîtir bide, eger ku ne ew sedemên pêşîn ku, me anîbûn zimên, bin û bêtir jî ew sedema ku, kî yê pêşîn e û çîma ewê ne xwediyê wê bangê bin, nemaze dema em zanibin ku, evê partiyê banga xwe derxistibû ku, ewê heftiyeke çalakiyan bidin meşandin. Camêran hingî bi lezbûn, ji bîrkirine ku, xwepêşandana van herdu partiyan di (5) mehê de bû, ewana di (4) mehê de daxûyaniya xwe daye nivîsandin.

Û wilo em dikarin bibêjin: şabaş ji Tevgera Kurd re ku, ew wilo bi lez gihêştin hev û li hemberî karekî wilo rawestiyan. Helbet, em naxwezin ku, ji evê gotara me bête fêmkirin ku, em dixwezin miletê xwe germ bikin, tevî ku ew têra xwe hatiye sotin jî, lê em ne bi evê sistî û laweziya helwestên tevgerê re ne, ji mafê miletaye ku, bi riyên aştiyane û demokrasî li mafên xwe xwedî derkevin û eger ku, zaro negrî dê memikên xwe naxe dêv, da ku, şîr bide wî, vêca çawa “dijminê” te.

Ma ku em bêjin çîma me ji Tevgera Kurd re û nemaze ji xwediyên ewan dazanan* re gote: şabaş. Li gor dîtina me, ewan xwest di riya evê dazana xwe re hinek tişt bi dewleta Sûryê bidin fêmkirin; yek ji wan û weke me got ku, ew xêzên sor dinasin. Tiştê din ku, vaye ev partiyên “lihevketî” û xwîn germ, me bi tenê hêştine û wilo ew yek dengiya ku, we di avdara çûyî de dîtibû, hate herfandin û wilo seriyê me ji girtin û zindanan bi dûr bixin û.. careke din şabaş ji Tevgera Kurd re û evan kar û xebatên wan ên bê hempa.

* Çî Enî û Hevbendî be û çî jî Partiya PYD e be ku, li dijî karê herdu partiyan Kurd; Azadî û Yekîti dazan dabûn weşandin û têde karê xwepêşandinê pirotesto kiribûn û wilo rê dabûn hêzên ewlekariyê ku, ew bi ewan teroriyên xwe rabin.

Cindirês-2005.

KÎ DIKARE MIROVAN BIKUJE

Yeke ji paqijiyên nivîsandinê ku, mirovê pê mujûl dibe, qedir û nirxa mirovan dinase û mafê ewana didêye, ta ku, ew ne ji yek dibistanê bin an jî ew di dîtin û bîr, baweriyên xwe de ne weke hevbin. Lê ewên ku, li pey penda ku dibêje: “şûr zane, zor zane, devê tivinga mor dizane”, dê tenê qedirê xwe zanibin û heya ji ewana tê, ewê berjewandiya xwe biparêzin, eger ku kî jî bibe qurbanên ewê parastinê û di kîjan riyê re be jî, ne xema wane û weke me got; tenê bêrîk û daniştokên ewana jê re piwîstin.

Ev bû demeke ku, çêroka revandin û kuştina Şêx Meişoq ELXEZNEWÎ bûye yek ji bûyer û pirsên pêşîn, ji dezgehên ragihandinê re û helbet û ji berî ewana jî, ji milletê me re; çî nivîskar û siyasetmedar dibin, çî jî cemawerê Kurd dibe, ewên ku bi hezaran derketin kolanên bajarên Kurdistan û dengê xwe, bo Şêx MEIŞOQ, bilind kirin; ka kî li piş ewê kujyariyê û xwesteka dadgeheke bê alîgir û paqij kirin ku, encûmena dadpîrs, ne tenê ji aliyê dewletê ve be.

Em; weke kesekî ku xwe rewşenbîr dibîne û ji bo doz û mafê milletê xwe dixebite, dinivîse, me jî xwest em di evê bêtar û sebareta han de, bi nivîseke xwe, beşdar bibin, tevî ku, em dûrî hin dîtin û baweriyên Şêx MEIŞOQ in û nemaze ewên olî. Lê weke me got, dive ku yek mafê “camêran” bidêyê, ta ku ew ne xwedî yek nirîn bin jî, da ku em karibin hinekî ji mirovatiya xwe bidin derhênan û xwe ji kişwera sewal û cinawiran bidin cudakirin, tevî ku, civaka “mirovatiyê” di warên dilovanî û mirovatiyê de, pir caran, ji ya ewan sewalan hovantirbû jî.

Helbet çî bûyera li gerdûnê pêk tê û derdikeve holê, hinek sedem jê re hene û qet ti tişt ji ber xwe ve na qewime. Lê ji berî ku, em li ewan sedeman digerin, em dikarin bibêjin ku, ji her bûyerekê re jî ziyar û sûdegirtinên xwe jî hene û yek ji evan bûyeran, kujyariya Şêx XEZNEWÎ ye. Bêgûman di kuştina wî de herdu alî jî hene; ango bi kuştina wî re û dan-aliya deng û pênuşê wî, ziyaneke mezin gihêşte hinekan û eynî di evê çaxê de û bi tinekirina yekî weke wî, hinekan sûde wergirtin.

Vêca ka em li evan herdu aliyan bigerin; ewên ziyar dîtine û yên ku sûde, ji kuştina Şêx MEIŞOQ, wergirtine û pêre-pêre jî, emê ewan sedemên ku, hêştine ev bûyera han, bi hinekan, tehil û di rengê bêtaran de be, binasin û vêre jî bizavên xwe bikin ku, ewana bikolin û şirove bikin, da ku em karibin û di riya ewan xalan re, nêzîkî “rastiyê” bibin û li dawiyê jî, eger ku em negihêştin ewê nêzîkiyê, bi kêmasî, meyê bizavên xwe kiribin ku, em jî nirîn û dîtînen xwe bînin zimên û mîna Elî bin ebî TALIB gotî: “ji ewê ku, bighe rastiyê, re du parin û ji yê çalak re jî parek. Ango, her di çalakî, xebat û bizava mirov de, xweşkarî heye; eger ku têde bi ser bikeve yan na.

Helbet û li gor kar û xehtên Şêx MEIŞOQ, nemaze yên evê dawiyê; mîna derkrîna wî ya ser neynika hinek setelaytên kurdî û gera wî ya li Ewropa û hev dîtin û piştgirîya wî ji hin nûnerên Tevgera Kurd û yên rikbirên Sûrî re û bi taybetî rûniştina wî ya bi Elî S. BIYANONÎ re, hêşt çavên hêzên ewlekariyê li ser wî sor bibin. Ewana dît ku, Şêx ji aliyekî ve, xêzên sor derbas kirin û ji aliyê dîtir ve jî, ewî dibe hejmareke zordijwar ku, di demên nêzîk de, dê karibe ji millet û doza kurdî re, pir xalên girîng peyda bike û zû-zû, ewê nikaribin destên xwe deyin ser devê wî, nemaze ew ji paşvaniyeke mislimantiyê hatiye û heyama rojhilat, bi evê ramyariyê re, alîkare.

Lew re û di zûtir dem de gerekbû, ev deng bête rawestandî; ji berî ku, ew ji wan û şêweyên wan ên “çareserkirina” pirsgirêkan, mezintir dibe û dihêle damareke dîtir ji qurmê doza kurdî, ji Tevgera Kurd re şax dide. Lê û li gor dîtîna û xwendina me, ji “çêroka” revandin û kuştina Şêx, ji aliyekî ve û naskirin û hevjiyana me bi şêweyên hêzên ewlekariyê, ji aliyê din ve, em dikarin bibêjin ku, çêrok ji destê wan derket. Ango; yek dikare bibêje ku, evên xwestine dengê wî rawestînin, nikarî xwendineke durust ji encamdana “çêrokê” re bixwendana.

Bi gotineke din, em dikarin bibêji ku, çend dîtîna û divê, di kuştina Şêx MEIŞOQ de, hene; ji berî hertiştî û weke me got, hêzên ewlekariyê sûdeyê ji rawestandîna dengê wî wilo werdigrin; ji ber ku pirsgirêka kurdî di destê wa deye, ev ji aliyekî ve û ji aliyê din ve jî, ew xwediyên biryara Sûrî ne. Lê ka em biprsin: ewana ji pêşî de xistibû seriyê xwe, dê wî bikujin û wilo ewana her tişt; revandin û kuştina wî bi destên xwe kir, an û weke Mîtên Tirkan ewana hinek têvedan ku, wî bikujin; mîna ku çawa Kontir Gerîla bi ewan karan, li

hember tevgera demokras û rizgarxwaz, radibû û di evê yekê de, em dikarin bibêjin ku, ewana sûde ji cîranên xwe dîtine.

An ewana tenê xwestibû ewî bidin tirsandin û çend rojan li ba xwe bihêlin, helbet ne tenê weke mêvan û çêrokên hêzên ewlekariya Sûrî û êşkenciye ne tiştêkî veşartîye; eger ku ewana yekî weke Dr. Arêf DELÎLÊ xiste bin ewê bizavê, dê Şêx XEZNEWÎ jê bidûrnexe û ne dûre di yek “rûniştinên” êşkenciye de, ewî jiyana xwe ji dest dabe û wilo “çêrok di destê wan de ruhîna bûbe”. Vêca divyabû ku, ew li şanoyekê bigerin û hinekan derînin ser neynika televzyona xwe û qeşmeriyeke xwe ji me re bînin zimên ku, ew bi xwe pê ne bawerin.

An jî û weke diveyeke dîtir û da ku, em ne xwedî dîtineke tenê bin; hin şanên xewkirî yê hêzên reş “Elqaîde”, li Sûryê hene û ewana dît ku, ev camêr û weke ramyariyekî misliman, ne tenê ji ser riya Elneqîşbendiyê, lê heya ji ewê mislimantiya ku, ew dibînin bi dûrketî û ewî ziyaneke dighîne bingehîna wan a cemawerî, lew re divyabû wî bidin aliyekî û ew dengê rastgoyê bête rawestandî û ev bi xwe jî, wêrantirîn rewşê û li ser hêzên ewlekariyê têtê jimartin.

Û ji bilî sîneriyoya ku, hinekan di pêşî de dida belavkirin û digotin ku, bira û malbata wî li piş evê yekê ne; ji ber ku hinek nakokiyên li ser erdan di navbera ewana de heye, lê dema dîtî ku ev çik vala derket û ti agir pê nexist, ewana ew çêrok li şûn xwe hişt û li şanoyeke din gerîn û wilo û her çû xelesa gûmanan li seriyê xwe teng kirin, nemaze piştî evan bûyerên kuştin û windakirina ewan kesên ku, gunehbarin di “çêroka” kuştina Şêx de û wilo li dawiyê û bê dudilî, em dikarin bibêjin ku, ji berjewandîya hêzên reşbû; hêzên ewlekariyê bû ku, ev deng bête vemrandin.

Cindirês-2005

BERPIRSÊ KURD

Gotineke Ewropîyan li ser me heye û Jonathan RANDELL jî ewê gotinê di pirtûka xwe ya li ser navê “Miletêk di Perçebûnê de” diçespîne, dema ku ew dinivîse: “Tiştên ku Kurd di şer û cengan de bi dest dixînin, di rûniştinên xwe yê li ber masên danûstandinan de didin der”.

Gelo em jî di vir de û piştî gotina wan bi cih dibînin, dipirsin: çima berpirsê Kurd ne li gor şerker û canfidayê miletê xwe ye, çima xebat û xwîna martîrên me “erzan” diçe û dijmin dikare hemî belgeyên me bi hêsanî ji dest me bigre û bişewtîne, bêyî ku ew hinek danîn an jî hinekî rewşa civakî û konevanî, ji miletê me re, çêtir bike û evan pirsgirêkan çareser bike.

Helbet ev rewş ne di evan bûyerên dawî de derket holê, lê ew di evan bûyerên dawî de bêtir hate tazî kirin û millet bêtir pê hest bû û ne tenê siyasîmedarê Kurd, ji ber ku ewana ji zûde ev rewşa xwe naskirî û ji hinekan re, bê dengî û lînepirsîna li çareyekê ji bo evan meseleyan, çêtire, da ku ew li cihên xwe bimînin û neyên bersivandin.

Û ta ku gotinên me ne tenê cûtina hevok û helwestên amede be; emê li tiştên di evan bûyerên dawî de çêbûne vegehin û li gor ewana û kar û helwestên ku, Tevgera Kurd wergirtine binirin û bidin ber hev, da ku, gotin û helwestên me li ser Tevgera Kurd; çî ya konevanî dibe yan jî ya rewşenbîrî be, cihê xwe bigrin. Eger ku em karibin hinekî ji rewşenbîran re, evan kêmasiyan û helwestên wan ên ne li gor xebat û çalakîyên millet, sivik bikin û ewan kêmkasiyan bi tînebûna dezgeh û sazûmanên ewan ên ku, bihêlin ew bi rengekî xortir û yekdeng bilivin, girê bidin; tevî ku ev rewşa bi xwe jî cihê kêmasiyêye û dive bête çareserkirin, da ku, em jî karibin bi hev re û weke dezgeheke sivîl di liv û destxistina rewşeke çêtir de xwedî roleke girîng bin.

Belê û eger ku, hinek sedem hene û gunehbariya rewşenbîr sivik dike, lê emê qet nikaribin ji Tevgera Konevanî re tebrîr bikin; eva ku ji sala 1957 an de weke dezgeheke Kurd hatiye damezrandin û ji wê dihat

xwestin ku, rêvebiriya milletê xwe bike û li gor karînen xwe û rewşa hundir û derve konevaniya xwe bajota û bi destlatdariya evî welatî re têketa danûsitandinê, li gel û mafên gelê xwe xwedî derketa, ne ku piştî niv-sedsalekî ji temenê tevgerê konevanî û li ser zimanê endamekî wê yî navçeyê werê pirsikirin: “ka hûn; milletê ku derketibû kolanên bajaran û li dijî hêzên ewlekariyê serî hildabûn, çi dixwezin”.

Tevî ku gotina evî camêrî mejî û bernameyên partiyên me tazîkiriye û bi me tevan da naskirin ku, ev tevger bê bernameyeke aşkere û aqîq û tenê bi siloganin tevayî cemawerê xwe mijûl dike û eger ku, hokereke navnetewî lêhat û ji wan hate xwestin ku, ew pelê kurdî pêşkêş bikin û bi evê rêjîmê re li ber maseya gyftûgoyê rûnin, ka ewê çawa karibin li doza xwe xwedî derkevin.

Bi gotineke sayî, dive Tevgera Kurd li xwe vegere û bi hev re li ser evan meseleyan rawestin, da ku, karibin bernameyeke li gor rewş û doza kurdî deynin û pirsgirêka kurdî ji nav destên hêzên asayêşê derînin û bihêlin destletdarên evî welatî bi meseleya me re weke doza netewa duyem ku, bi Ereban re hevpişkê evî welatiye û dive hevpişkiya wî di hertiştî de be û ne tenê di jêxwestinan de, belê dive ew bi mejiyekî wilo bi doza kurdî re bidin û bistînin.

Lê mixabin û tevî ku, tevgerê di belge û daxûyaniyên xwe de digot: doza me ne dozeke asayêşiye, da ku di riya asayêşê re çareser bibe, lê û weke me dît, hemî rûniştinên wan, ji bo aramîkirina kolênên Kurda, bi hêzên asayêşê re bûn û wilo ewana bi xwe û bêyî ku zanibin, eger ku em ti gûmanan ne avêjin ser kesî, doza me ji meseleyeke konevanî û hebûna kêmanetewk di hundirê evî welatî de, xistin xefka asayêşê û evê bihêle ku, tevger bêtir lawez û qels bibe û eger ku, roja îro çend heval li dora wê dicivin, tevî ku ew di laweztirîn qonaxên xwe re derbas dibe jî, dê rojek were, eger ku ev ton konevanî bajo heya dawî, û ewê evan çend camêran jî li dora xwe nebînin.

Helbet ev dîtî ne xwesteka me ye û ne jî em weke rewşenbîrekî Kurd evê yekê daxwaz dikin, tevî ku baweriyên me bi evê tevgerê nayên jî. Lê careke din em dibêjin: ev tevger û di roja îro de hîne nimûniya millet û doza kurdî dike, lew re ji me weke kesekî Kurd û rewşenbîrekî evî milletî tête xwestin ku, em tev lê xwedî derkevin û ev têbîniyên me jî di ewê çarçewê de digerin da ku, em bi hev re ji evê rewşa wêran derkevin û bibin xwedî dezgehî li gor rewşa îro û doza milletê me û helbet ev yeka jî alîkariya me tevan dixweze.

Lê ta ku bi rastî em bibin xwedî dezgeh û partiyî li pêş, dive ji berî hertiştî em ji hundir mejiyê xwe, mala xwe, partiya xwe destpêbikin. Ango dive em her yek ji cem xwe de dest bi guhertinê bikin û bingehertirîna evan guhertinan, li gor dîtînen me, dive em hevdu qebûl bikin, bipejirînin.

Bi gotineke din; eger ku em ramyariya pejirandinê; pejirandina yê din, ewê ne weke min, bi ya qirkirin û talankirin û kuştinê neguhêrin, emê hertim sêwî bin; çi sêwiyên Mislîmanan bin an jî yên Markisiyan û.. hwd. Û wilo emê dawiyekê ji serpehatiya Iblîs re deynin û ne ku, her du kes di hundirê partiyekê de li hev nekirin dive ji hev cuda bibin û her yek partiyêke xwe li dar bixe û xwe li seriyê me bike serokê êleke nuh; mixabin partiyên me ketine şûna êlên me yên berê û tenê navên xwe guhertine.

Li dawiya evê gotara xwe em jî û weke gelek dengên din, bang li hemî Partiyên Kurd dikin ku, ew di hundirê du girse-partiyan de rêz bibin, weke çawa di hemî welatan de du dezgehên mezin hene û ewên din; ên biçûktir xwe didin rex evê partiyê yan jî ya din û li gor kargerînen xwe û wilo li hember hev xebatên xwe dikin û her yek ji ewana bernameya xwe pêşkêşî cemawerê xwe dike û li gor ewan bernameyan an ev partî yan jî ya dîtîr bi ser dikeve, tevî ku herdu partî û konevaniya wan pir ji hev ne dûrin jî, lê tenê di hin tiştan de li hev nakin û xwestekê dixin pêşiya ya din, weke Partiya Cimhorî û ya Demokrasî li Emerêke; eger ku yek li bernameyên wan binire, dê cudayiyên pir mezin di navbera wan de nebîne û tenê ew di pêşintirîn xwestinên ji bo milletê xwe, hin caran, li hevdu nakin.

Bi gotineke kurt; dive em bi mejiyekî durist û hişmendiyê li gor roja îro û kargerînên milletê xwe konevaniyên xwe bidin meşandin û ne li gor dil û hestên xwe û ka kêfa te ji min re te lê na û wilo hertim li ber maseyên goftûgoyê bi dijmin re, em xwe riswa bikin û hertiştî bi derdin û tenê bêjin: evqas şehîdên me hene û evqas ji milletê me bê nasnameye û zincîra erebî evqas hêktar ji xaka Kurdistanê daye Ereban; tevî ku ti partiyên me ne gotine: parek ji Kurdistanê di bin lepê Sûryê de ye jî û wilo em jî di rêcika ku, Felestînê tê re derbasdibin, em derbas bibin û piştî çel-pêncî salî ji xwînrijandinê û evan siloganan, em li kêmtirîn destkewtinan bigerin û ew bi dest me nekevin.

Cindirês-2004.

ÇIMA KURD

BÊ SEROKATÎ YE*

Eger ku, em li dîroka miletan vegerin emê bibînin ku, sê giropên civakê yên bingehîn hene ku, ew bi roleke mezin, di damezrandin û pêşxistina civakê de, rabûne û radibin û helbet girîngiya ewana jî ji kar û xebata wan tete. Ev hersê girop jî û bi kurtayî, em dikarin bêjin ku evin; rewşenbîr, olperest û kesên dewlemendin, weke dibêjin: mêrên pera û karan e.

De ka em vegerin rewşa xwe û bipirsîn; çima em wilo li şûnin û çî dihêle em ji hev bişelin û pereng-perengî bibin. Di dîtina me de, yek ji sedemên sereke ji rewşeke wilo re, tinebûna evan hersê giropan, an jî bi kêmanî, tinebûna rola evan sê nifşan û qelsî û ne li hev kirina ewan hersê giropên ku, me bi nav kiribûn.

Ger ku, em vegerin rewşenbîrê xwe û di nav de siyasetmendarên xwe jî, emê binirin ku, ew di destxistina alavên xwe yên zanistiyê û bingeha xwe ya ramanî de, pir li şûn û lawez in. Helbet ev pîvan dê bi rewşenbîrên milletên derdora me ra be û ne hemberî ewê ewropî be. Tiştê din ku, dihêle ev giropa bêtir bête pişaftin û rola wê kirêtir bibe, ewên nivrewşenbîr û gihêştine cihên serdestiyê û rêvebiriya evî milletî, di riya lêdana çepikan, çî ji evî partî re be yan jî ji yê din re be û helbet kesin xwedî ev ton sinc, dê tirsonek û dîvdehol bin, lewra dê ti carî tiliya xwe dînen ser birînê û tenê jê re pêwîste ku, danîştok di binde neheje, bi gotineke din; kar û îşê wî bimeşe.

Giropa dudiwan, kesên olperestî, evan camêran jî û ji roja-roj de xwe weke dîvik ji rêjîm û serdestiya milletê serdest re didît. Tevî ku, em ji bîr nakin, ew hin caran jî li hemberî ewan destlatiyên rabûye jî, lê ew yeka jî di bin akama hinek sedemên taybet de û bêtirî ewan sedeman jî bi kartêkirina ewana ya mewdanî ve girêdayîbû.

Û wilo ewan jî û weke hemû Kurdan, konevaniyek an jî ya rast sinciyê dîrokî ku, em tev di bin ewê de dilivin, bi kar aniye ku; em Kurd koleyên dîtin û baweriyên ku, ji derve ji me re têtin û em hertim xwe ji ewan dîtin û baweriyên re dikine kole û raja wan û xwediyên ewan dîtinan dikin û ne ewan dîtinan dixin raja doza milletê xwe da, weke ku, çawa milletên cihanê dikin û mînak weke ku me berê jî gotiye: Ola Îslamê ye ku, hemû milletên din, ev ol ji xwe re kirin pire û di riya wê re doza xwe bi ser xistin. Lê tenê me Kurdan, me xwe ji wê re kir pire û ew di riya me re gihêste doza xwe, belê û weke me got; evan camêran ev sinc, bi cih anîne, lewra ti kar di ber millet û doza xwe de nekirin e.

Ma ew kesên me yên zengîn û dewlemend, ew jî du par û celebin; hinek ji wan ate û kokdarên me ne, evan camêran nizanî raja kesayetiya xwe bikira, piraniya ewan; vêca dê çawa zanibin xizmetê milletê xwe bikin û pir kes ji ewana dîvikên serdestan e û nexeme kiye ewê serdest û ewana hemû tişt windakirî heya rêzgirtina xwe ya kesayeti. Para din jî evên nuh ku, di roj û şevê de û di riya dizî û çilekiyê re gihêştine jor û ev jî, li gor dîtînan me, dê netenê dîrî millet û dozên millet bin, lê ewên wî dadiqurtînin jî û ew ji pêşî de dîrî sincên xebatkariyên e.

Û wilo em dighên ewê encamê ku, em miletekî bê rêber û serokatîne; weke mirovê bê serî û helbet dê liv û tevgera me jî bê kar û sûde be. Lê ji berî ku, em gotara xwe kuta dikin, em du tiştan tînin bîra xwe; ya pêşîn, rola ewan dewletan û konevaniya ewana ku, me têxin rewşeke wilo, da ku, em bi canê hevkevin û şerê bi wî re ji bîr bikin û bi şerê nav xwe biguhêrin. Xala din jî, mebesta me ji evê gotarê, ne ewe ku, em cîhan û jiyane li ber çavên xwe û millet reş bikin û bêjin: ev yeka qedera me ye û Kurdo destan ji ber xwe ber de. Na, qet merem ne eve, bi qasî ku, em karibin tiliya xwe deynin ser birînê, emê karibin zûtir bighên çareserkirina ewan pirsgirêkan; eger ku, tu tiliya nexî hundirê birînê û nekolî, da ku, ew êşa bihêle xwediyê birînê biqîre, ewê li dermên negere.

(*) Belê piştî evqas serok, milletê me hîne jî bê serokatiye.

ŞERÊ SÊYEMÎN

(1)

Bûyera herî balkêş û sereke di ajans û rojnameyên cîhanê de, şerê li dijî Îraqê ye û guhertina nîgara rojhilat e û em Kurd weke millet û rewşenbîr di hundirê evê çêrokê de ne. Lew re ji me tevan tete xwestin ku, em li gora bûyerê bin û ew ji me re derefteke zor girînge, da ku, em jî bi rola xwe rabin î cihekî ji xwe re bigrin û ne weke hertim li şûna tirênê bikevin.

Helbet ev bûyerên dawiyê ne ji bêtara (11) Îlûnê de dikşên, tevî ku ew movikeke dîrokiye, lê yek dikare bêje ku, hîne ji hilweşandina rêjîmên sosyalîst û têkçûna sîstema ducemser û serketina Emerêka weke welatekî bê hempa û gerekbû ku, ew nîgara cîhanê li gor kargerînên xwe biguhêre, lew re ew bi roleke mezin lîst, di hilweşandina ewan rêjîman de. Helbet ewan rêjîman jî dendika mirin û rûxandinê di hundirê xwe de peyda kiribû.

Piştî herifandina ewan welatan divyabû bayê guhertinê bighe welatên Rojhilata Navîn û Efrîka û hin welatên Asiya. Lê mixabin, girwedana wan ku, dê guhertin ji hundir ve be, li erdê ket û nemaze li Rojhilata Navîn. Lew re gerekbû ku, destên derve têkevin çêrokê, da ku ev rêjîm û nîgara Rojhilat bête guhertin, da ku li gor stiratîciya Emerêka û kargerînên wê bin.

Helbet ev yeka dê li dijî kargerîn û konevaniya welatên kolonyal ên kevin be, ewên ku ji şerê Cîhanê yê duwemîn derketibûn û ev welat li hev parvekiribûn û nîgara rojhilat li gor ewê yekê danîbûn. Lê îro tenê Emerêka xanima Cîhanê ye û gereke nîgareke nuh were xêzkirin.

Lew re em dibînin ku, Cîhan bûye du parî ên bi Emerîka re û yên li dijî wê; “ewên ne bi me re ne, li dijî me ne”. Evê yekê hêşt ku, Ewropa bi xwe jî perçe bibe û tirs ne ji têkçûna rêjîma Sedam û yên dine, lê tirs ewana ku, welatên wan bi xwe jî têkeve bin raserbûna Emerêka, weke ku çawa welatên “Stûn” ê û di şerê Cîhanê yê duwemîn de têkçûn û li gor peymanan ketibûn bin baskên ên “Hevbend” ê.

Li gor evê xwendina me, ji bûyer û tevdirên îro re, em dibînin ku ev bû demek û şerê Cîhanê yê sêyemîn destpêkirî. Lew re her ewên ku, nasbikin serkeftin û serfirazî li kûye û çawa karibin bi kêmtirîn birînan ji evî şerî derkevin, dê di dest de parek ji bizilmê hebe. Û bila em zanibin ku, serkeftin û jiyane hertim ji yê nuh re ye.

(2)

Emê di evê xelekê de nêzîkî du mijaran bibin; Şerê Kendavê yê sêyemîn û rewenbêjiya Dr. M. S. Remezani ElBotî ku, tete anîbû zimên û gotibû: “ez kok û paşnavê xwe dixim bin nigên xwe”. Erê, her babetek di war û zeviyekî cuda de ye, lê herdu jî bi heve girêdayîne.

Weke ku, me di careke berê de jî gotibû û em dîsa jî dibêjin: şerê Emerêka, ya rast şerê Cîhana Yekemîn, li dijî tiroristê, tete jimartin weke şerê Cîhanê yê sêyemîn e û helbet weke herdu şerên pêşîn, hin armancên evî şerî jî hene û di nirîna me de sê armancên bingehîn jêre hene; ya pêşîn û ji her şerekî re, aliyê leşgerî

astûneke girînge ku, kargehên leşgerî bixwazin cek û topên xwe têxin şer û enbarên xwe yên dagirtî vala bikin û ewên nuh jî daxînin bizava kar û teqandinê û çarşiyêke nuh li ber wan peyda bikin.

Armanca duyemîn ji şer re ew e, ku karibin xêr û bêra evan welatan têxin raja xwe. Û em dixwazin evê xalê hinekî sayî bikin; em naxwazin ji gotina me bête fêmkirin ku, ew hatine Îraqê talankin û xêr û bêra ewê bidizin, weke ku çawa ev rewşenbîr û siyasetmedarên îdyolocîya erebî didin belavkirin. Na; eger ku xwesteka ewana ew ba, dikarîn ev yeka ji serokê berê; Sedam Husên bixwestana û wiyê ew xwestek û bi rihetî bi cih baniya û wî tanî jî. Lê Emerêka û pêra Cîhana Yekemîn, dê evan xêr û bêrên welatên me têxin destên me de û emê bi dilxweşî têxin beriya ewan; gava weke mirovên “Coma Ereban”, em hersal rexta hundirên xwe biguhêrin û her ku, tirambêleke nuh li Ewropa derket em ji xwe re bînin, emê pereyên beriyên xwe têxin beryên wan.

Armanca sêyemîn jî; aliyê xwe yê raman û ronakbîriyê ye ku, cîhana li pêş dixweze me ji sedsalên navîn derînin û têxin dema îro; ji ber ku ew ton konevaniya ewana ya berê ku, gereke ew tenê yên li pêş û zana bin, hêşt {11} êyê îlûnê bi ser ewana de bê, helbet Ola Islamê jî, ji ton perwerdiyêke weke ya tiroristê re, xakeke bisemte. Lew re ewê bizavên xwe bikin ku, ji xwediyên baweriyên xanedariyê re çareyekê bibînin; çi xwenedaniya olî dibe û çi jî ya nijadî be.

Mijara rewanbêjiya M. S. R. ElBotî jî di evê çarçewê de ye; em jî û weke bilî xwe li sedema ku, hêştibû yekî di girdeya wî de û tevî ku em li kenara çem ya dinin jî, têkeve yan bişemite ton gotin û helwesteke wilo. Lê eger yek vegere Ola Islamê û weke baweriyêke xwenedaniyê, dê bibînin ku gereke her tişt têkeve raja wê baweriyê û gereke tu hertiştî jê re bikî qurban.

Lê tenê gotineke me di guhê wî de heye; Eger ku, ji bo têklî û nerawestandina “Kurdên Îraqê” di riwê “Hêza Hevbend” de, ew kok û paş-nijada xwe dixê bin lingê xwe. Ewî çima Ola Islamê jî nexiste bin lingên xwe û ka em jê bipirsin: çi cudayî di navbera helwesta Kurdan, di evî şerî de, û ya Ereban di di Şerê Cîhanê yê yekemîn û duyemîn de heye; ku Ereban xwe dane rex “Hêzên Hevbend” ê û li hember ên Stûn ê şer kirin, tevî ku ew û Dewlata Osmaniyan herdu jî misliman bûn û nêzîkî (500) sal bi hev re jiyabûn û ne (50) î salî weke ya Kurdan û Ereban di hunndir dewleteke weke Îraqê de û tevî ewê yekê jî me nedît ku, ti kesî ji oldarên Ereban got: em koka xwe didin bin nigên xwe. Lê gereke yê Kurd, her tim, qurbana xelkê be û weke pêrçemokan xwe pêşda biruqçîne.

BIRA, KURDISTAN ISRAÎLA DUYEMÎN E?

Di evan çend salên dawî de û nemaze piştî ku, doza kurdî ji doseyên dezgehên asayêşê derkete hundir dezgeh û rêxistinên konevanî û mafên mirovan û bû yek ji pirsgerêkên rojhilata me ya navîn ku, bêyî çareserkirina wê, ti ango ji meseleyên demokrasîyê û azadiya rojhilata navîn re nîne û evê yekê hêşt ku, guhdanek ji aliyê mediya cîhanê pê çêbibe û di nav wan de guhdana medyaya erebî jî, nemaze piştî ku, Kurd li Îraqê bûne hejmareke dijwar û nema kes dikare bêyî nirîn û dîtinên wan ti gavan bavêjin û konevaniya xwe bimeşînin. Belê, piştî evan mercan û heyama nuh ku li Kurdistanê çêbûye, me dît, ev gotûbêja ku me weke navnîşan ji gotara xwe re daniye, pir caran, li ser medyaya erebî tête belavkirin û bi taybetî ji aliyê du pêlên konevanî ve; pêla olî ya teror û kevneperest û pêla nijadperesta erebî û bi rengekî taybet ji aliyê Beisiyan ve.

Helbet ev gotûbêja li piş şerê ku, “Hêzên Hevbendî” li dijî rêjîma Beis bi karanîbû, bi dengtir bû û me dît ku, pir caran zurneyên evan herdu pêlên ku, me bi nav kiribûn; pêla ola îslamê û nijadperestiya erebî û hin caran jî pêla çep û komonîstên ereb, Kurdan gunehbar derdixînin û bi pirseke bombekirî dipirsin: çima Kurd; herdu hêzên sereke li Başûrî Kurdistanê bi pêşmergeyên xwe, digel leşkerên Îraqê û li dijî “Hêza Hevbendî” şernekirin. Ne tenê wilo, lê gihêst ku ew dîrokê berevajî bixûnin û Kurdan weke sîxor derînin,

demê ew dipirsin: eger ku em; hêz û dewletên herêmê û nemaze yê erebî, hemû mafên Kurdan bidinê, çi û kiyê gotinê bide me ku, ev Kurdên han destên xwe nexin ên Emerêka û li dijî me şernekî, weke çawa birayên wan li Îraqê kirine.

Weke ku me ji berî nuha jî got, ev xwendineke pûç û berevajiye, ji rasteqînên dîrokî re û emê bizavên xwe bikin ku, em hin xalên ku, evê xwendina han pûç dikin bidin şirovekirin. Ji berî her tiştî, ev pirsê han Kurdan gunehbar derdixîne û hemû êş û berpirsiya ewan şerên ku, li Kurdistanê dihatin meşandin dixwe sukra Kurdan û rêjîmên Îraqê bê guneh derdixîne û bi xêzekê ji pênuşê xwe yan jî bi gotûbêjeke derewînî li ser medyaya evan pêlan, dixweze hemû qirêjiya evan rêjîman têxe hundir meydana Kurdan û bi rengekî bê sincî hemû kar û teroriya rêjîmên Îraqê û nemaze ya dewleta Beis û konevaniya xaka şewitî û Enfal û Jînosayd ku, li Başûrî Kurdistanê dida meşandin û di encamê de çar hezar û pêncsed gudên Kurdan ji ser xakê hatin windakirin û bi sedê hezaran jî ji Kurdên me yê Başûr di zindan û goristanên giştî de hatin sotin, heya gihêştî ku îro û dema mirov li Başûrî Kurdistanê dimeşe, kêmkê rastî gundekî yan jî dar û cinawiran were, tevî ku jêre dihate gotin Siwêsa ya rojhilat. Belê, ew dixwezin evan hemû komkujiyan têxin sutiyê Kurdan û destên rêjîmê jî jê bişon.

Bi gotineke din, em dixwezin bibêjin: ku şer li ser Kurdan hate ferz kirin û dema herdu hêzên sereke; PDK û YNK ti riyên din, ji bilî çek û çiyar li pêş xwe nedîtin, ew mecbûr bûn ku, berê pêşmergeyên xwe bidin ewê riyê, da ku, millet û welatê xwe biparêzên û piştî evê yekê yekê bê û ewana gunehbar derîne, dê tenê tiştêkî bi me bide naskirin ku, ev “camêr” an bi pereyan û bi “zanebûn” an jî bê têgihêştinê raja evan rêjîmên teror û zordest dike.

Xala din ku, em dixwezin li ber rawestîna ewe; me tevan dît ku, helwesta Kurdan û di hemû şerên rêjîma Îraqê de bê alîgirtin bû. Ango ewana ti carî li dijî rêjîma Îraqê, di şerên xwe yê bi dewletên derve re, şernekirî û di demên wilo de Kurdan aramî xistî navbera xwe û rêjîmê û di nav ewan şeran de, şerê dawî jî ku, me dît Kurd neketin meydana cengê û careke din helwesta bê alîgirtin sitandin. Bi gotineke serast; ewana ne li dijî hêz û leşkerên Îraqê şer kir û ne jî li dijî “Hêza Hevbend”.

Xala sêyemîn ku, em dixwezin bi evan zurneyan bidin naskirin û li pirsê wan a ku, Kurdan gunehbar dertîne û dipirsin: çima pêşmergeyan li dijî “Hêza Hevbend” şer nekirin û digel birayên xwe yê ereb li Îraqê ranewstî, vegeştî û hinekî ewê pirsê sayî bikin. Ji berî hertiştî, ev şer ê rêjîmê bû û ne yê milletên Îraqê bû, çi Kurd bin an jî ereb bin. Lê tiştê dinê ku, ev kes xwe di ser re davêjin û naxwezin bînin bîra me, ew helwestên ku rêjîmên Ereba sitandineye; me dît ku Misirê Pirava Siwêsa li pêş Hêzên Hevbend vekir û ew di wir re gihêştin Kendava erebî, tevî ku Qahîra qubleta siyasetmedar û nijadperestên Erebe. Li aliyê din, hemû dewletên Kendava erebî xak û wargehên Emerêkî ku, li wan dewletan belavin, ji wan re vekirin ku, ew ji wan deveran ve derkevin û li hêz û leşkerên Îraqê bidin û heya bighê evan dewletên ku, di bin navê “Eniya bendker û xebatgir” de têtin naskirin jî ti helewstên berz nestandin û me nedît ti hêzên wan bervê xwe dane Îraqê, da ku, li gel birayên xwe şer bikin.

Tiştê din ku, em dixwezin bînin bîra evan “camêran” ewe; eger ku Kurd û ereb ji sala 1923 an di hundir dewleta Îraqê de bi hev re ne û ev yeka ne li gor viyana herdu milletan bi xwe bû jî, lê ewê hingê têkargirtinên dewletên kişwerkişayî dihêşt ku, cigrafiya herêmê wilo bête xêzkirin; anga ev sînorên îro ku, dixwezin biparêzin bi xwe yê dewletên kişwerkişayî û zurneyên ewan hersê hêzên ku, me bi navkiribûn, her kêlîkekê helewsta xwe tînin zimên ku, ew li dijî hemû karên ewan dewletane, vêca ew çima ewqasî bi evan sînorên ku, “dijmin” xêzkirine ve girêdayîne û li ser digrîn.

Xala din di evê pirsgirêkê de û weke me got: eger ku Kurd û ereban di dewleta Îraqê yan jî di Sûryê de ji salên bîstan de bi hev re ne û ew li ser me xalekê digrin ku, me tepreşî bi biratiya hev-ol re kirî, ji ber ku

em li rex wan ranewstiyân û me şerê leşkerên Emerêka nekir, tevî ku ev herdu dewletên me gotine, xwe weke dewletin misliman nadin nasîn jî û wan bi xwe jî ti şer nekir û bi ser evan rasteqînan de jî em ewana vedigerînin dîrokê û dibêjin: eger ku em û we; milletên Erebi ji hêştê salî de bi hev re ne û di dewleteke ku, ne li ser rewşa mislimantiyê têtê bi rêvebirin û tevî ewan zor û zextên ku, we li ser Kurdan didan meşandin û dema ku, ew di şerekî de, weke evê dawî, li rex we ranawestin, hûn ewê yekê weke tepreşiyekê bi biratiya me û xwe re bi nav dikin, dive hûn ewê pîvanê li ser têkiliya xwe û birayên xwe yên Tirk jî bimeşînin.

Em dizanin ku, ev milletên me yên Rojhilata Navîn tevî û di nav wan de, Tirk û Erebi, di hundirê Dewleta Osmanî de û di bin salogana mislimantiyê de, weke birayên di yek ol de, dijîtin û ewê “biratiya” wan çarsed û pêncî salî dirêj kir û ne tenê heştê salî, lê tevî evê rastiya jî û di roja ku, ew dewletên ku bi navê “kişwerkişayên berê”; mîna Inglîz û Feransa hatin herêmê û xwestin rê li pêş destdirêjiya Dewleta Osmanî bibirin, me dît ku, evên îro ku meda û lomeyan ji me dikin ku, çima me li rex wan şer nekir, ewana ne tenê li rex birayên xwe yên Tirk şer nekir; lê xwe dane rex leşkerên ewan dewletên kişwerkişayî û şerê birayên xwe yên Tirk kirin û di encamê de bîst û du dewletên xwe yên Erebi avakirin, vêca çima ew loma ji bilî xwe dikin, tevî ku, ewana ji berî sed salekî ev konevaniya han bi kar aniyê; eger ku ne konevaniyê kişwerkişayî û ji bo pişaftina ewê dine û nemaze ji bo pişaftina milletê Kurd e.

Lê ji bilî evan û ewan xalên ku, me anîne zimên, em ji evan “camêran” dipirsin: eger ku di malekê de yan jî di welatekî; çî mirov an jî miletek, xwedî hemû mafên xwe be û ti zor û zextî li ser neyê meşandin, dê rê têkeve yekî ku ji derve de bê, da ku, ewî kesî yan jî ewî milletî ji xwe re weke tepreş bilivîne, tevî ku, dilgirtina me ya li ser gotin û zarawên mîna; welatparêzî û tepreşî, dewleta netewî û rênedana ku kes destê xwe dirêjî hundirê wêke û .. hwd, heye. Bi gotineke din; ka em bi rastî weke bira bi hev re di hundirê Rojhilata Navîn de bijîn û em di her tiştî de weke du bira bin, lê ne yek ê mezin be û ew xwediyê her tiştî be û yê din jî jêre kole û xizmetkar be.

Û li dawiyê em dixwezî bibêjin ku, em ne Israîla duyemîn; ne ji ber ku em wê weke dewlet an jî miletekî ne rewşa û xwedî maf dibînin, an jî ew ne dewleteke li pêş û demokrase. Qet na; em ne Israîla duyemîn ji ber ku, hîne pir û pir ji me re dive, weke tevgerên civakê yên sereke, çî tevgera aborî be yan jî tevgerên konevanî û rewşenbîrî bin ku, em weke israîliyan zanibin bi hişmendî kar û xebatên xwe bi rê ve bibin û roja ku, em Kurd bighên ewê radeyê, emê bibînin ku tevî li razîbûna me digerin û ew guftûgoyê ji me dixwezî, weke ku îro em dibînin; çawa hemû dewletên Ereban berve Israîl dibezî, tevî ku xaka wan zêft kirî, li gor baweriya ewana û ticarî ewana guhên xwe li ser banga Kurdan û xwesteka wan a ji guftûgoyê birane re venekiriyê, tevî ku ewana xaka me zêft kirî. Bi gotineke aşkere, maf li gel hêz û zordariyê.

Cindirês-2005

ÇI JI ME TÊT XWESTIN

Helbet merem ji gotina me; çî ji tevger û rewşenbîrê Kurd têtê xwestin, da ku, fêdekarê welat û milletê xwe be. Û dive ku, yek bêje: ma ev pirsê han û piştî evqas sal ji temenê tevgera Kurd hinekî ne dereng hatî, lê tevî evê rastiya jî, divê em birîn û nesaxiyên xwe nasbikin.

Belê, ev tevger û ji salên pêncî û hîne ji berî ewan salan jî û bi riya civat û komeleyan; weke ya “Xûyabûn”, dixwest bi raja milletê xwe rabe û li evê pirsê xwedî derkeve. Lê tevî bizav û çalakiyan jî û weke ku, em îro dibînin, me kêma sêde girtine, eger ku, em nebêjin û li gor qurbanên ku, evî milletî pêşkêş kirine û pirê caran, ziyarên me ji fêdekariyê bêtir bûn.

Erê, em jî dizanin ku, ev gotineke biveye. Lê emê bizavên xwe bikin ku, ti kes li ser seriyê me fort û zêdebûnan nekin û dîsa emê bizavên xwe bikin ku, em rê nedin ewan gotinfiroşan, da ku, tiliya xwe di riwê me de ne hejînin û ne bêjin me û evî miletî: hûn kar û xebata tevgera me pîs dikin û ev yeka jî dikeve raja konevaniya rêjîmên evan welatan, da ku, baweriya miletê me bi tevgera xwe nemîne. Belkî hinek rastî di evê gotinê de hebe, lê divê em ji bîra nekin û weke ku, me berê jî gotiye: eger ku, em tiliya xwe dînenin ser birînê û hin caran jî nexin hundirê wê û banedin, da ku, yê birîndar bêtir bêşe, dê kesê neqîre û banga hilnede.

Rastiya din jî û eger ku, em bixwazin an na û tevî nesaxî û kêmkasiyan jî û weke pir caran me gotiye, dîsan jî em dibêjin: ev tevger, nûnera miletê me ye û divê em lîxwedî derkevin, tevî ku, civata Kurd ew derbaskirî û gereke ew bi şêweyeye nuh derkeve holê û xwe nêzikî civatê bike, da ku, em û weke Tevgera Talban û di dema Internê û çekên li ser leyzerê têne teqandin, ranehêjin şûr û mertalên xwe û dernekevin meydana şer. Eve mebesta me ji tazîkirinê, tevî ku, pelê dawiyê jî ji şermecihê tevan û ji zû de, weşiye jî.

Evqas gotin û em hîne neketine mijara xwe, tevî ku, ew bi du gotinan têtê zimên û ev yeka bi xwe jî, yeke ji nesaxiya pisîkolojiya kesayetiya rojhilat têtê, ku ew hertim di derdora tiştan re dizivire û ew weke yê ewropî, serast derbas hundir nabe. Helbet ev du gotin jî ne “ava jiyânê” ye ku, ewê di cih de can bi gewdê tevgerê de berde, weke ku, ew babeteke ji dan û standin re ye.

Di nêrîn û dîtina me de û piştî hevjiyana bi tevger û milet re, em gihêştin ewê baweriya ku, dibêje: têvedana hemû par û rengên civatê hundir tevgerê û meşandina konevaniya; ka hijmara hevalên partiya min bêtirin an a partiya din, dîtineke pir xerab û li şûn bû û hêşt ku, em û li şûna ku, fêdekariyê li miletê xwe bikin, em ziyaneke pir û pir mezin bighînin doz û meseleya kurdî.

Bi gotineke din û mixabin, li şûna ku, em evî miletî ber bi riyên rast û her yek li cih xwe, têvedin û gêçût û delavan li pêş ewan fireh û rast bikin, me ew ji ewan riyân û bi carekê derxistin û dane ser hin riyên ku, bi carekê çênabe û bi kêmanî di wan deman de ku, ew li ser bin û weke nimûne, em dikarin bibêjin: demê ku, em ji şagirtekî dibistanê bixwazin konevaniya dinyayê tev fêm bike û xwendin ji wî re gudana herî dawî be, li şûna ku, tu jê re bêjî xwendina te doza te ye û serketina te ya di ewê de serketina tevger û milet û doza kurdî ye, dê helbet û di şikestina wî ya di warê xwendinê de, şikestina miletê te bi xwe be.

Vêca tu bi wê neke û tu rabî şivan an jî cotarekî, digel rûmetgirtina me ji hemû kar û kesan re, bikî rêber û serokên miletê bîndest û li hember dijminekî zane, dê doza te heya kîjan radeyê bilind bibe.

Li dawiyê jî, em dixwezî evê gotinê di guhê her berpirsiyarekî de bêjin: ka em bizavên xwe bikin ku, her yek û di cihê xwe de hoste û xwediyê kar û barê xwe be; ango her kes bizavên xwe bike ku, ew di karê xwe de yê herî pêşîn be û em barên li ser milên xwe navêje ser milên xeynî xwe û ne jî barên xeynî xwe deyne ser piştî xwe ya ku, berê û di bin barê xwe de şikestiye.

PERÎŞANKIRINA HERÊMÊ

Emê êdî di evê mijarê de jî, li ser pîrsa çima herêma Efrînê; Çiyayê Kurmênc û her diçe, ji hemû aliyan ve û nemaze ji aliyê diravî-mewdanî ve têtê jar û lawezkirin, rawestin. Tevî ku, hemû reng û aliyên jiyânê bi heve girêdayîne jî, lê emê bizavên xwe bikin ku, em tenê û weke me got: rewşa mewdanî bikolin.

Li gor, nirîn û dîtînen me û nemaze di ewan çend salên dawî de ku; her diçe herêma me bi şûn ve diçe û perîşaniya xelkê me pirtir û ferehtir dibe û weke ku, em têdighên, ew vedigere çar-pênc sedemên sereke

ku, hinek ji ewana bi me û nezaniya me ve girêdayîne û hinekên din jî bi konevaniya ku, li ser me tête ajotin ve girêdayîne û em dikarin ewana di evan xalan de bînin zimên.

- Nezanî û çavtengiya me; eger ku, me dît yekî ji me karek kir û çend dirav jê wergirtin, em tev dibezin ewî karî û wilo em rê li pêş hev dibirin û em nabêjin xwe: ka ez karekî din bibînim û bihêlim ez û yê din hevdu tekûz bikin.

- Destbolî û mizextina me; miletê me bi rengekî ne normal pera têve dide û li hinek tiştên vala, eger em nebêjin ku, pir caran li serseriyên xwe xerc dike. Mizextina li qeleng û dawetan û heya li mirî û zayîna zarokan, ango li şanek û xwenîşandanê û dîsa mizextina li kabê û kûndeyan ku, hêştiye pir “Avîngehên Kefircenê” jî holên dawetan bibin ên evan karan.

- Tembêlî û tonkar û xebatên me ku, em neh mehan rûdinin û tenê sê mehan ji salê kar dikin; karê darên zêtûnan.

- Diziya karmendên dewletê; Polîs, hêzên ewlekariyê û bacbir û.. hwd ku, devê xwe xistine gewriya herêmê û ewê dimijin û bi ser dejî em bi dostaniya ewan şah dibin, helbet ew dostanî, dê bi peran be.

Evan sedeman hêşt ku, Efrîn têkeve bin dên û bûr-mecbûr destên xwe li ber Helebîyan û Darazîyan vegre û bi fayîzeke bilind; sed bi sed û çelî bînin û wilo, ew şîr û ziwa bibin û em ji ewan re karbikin.

Di dawîya evê kurtegotarê de, em dikarin bêjin: eger ku, tevger û miletê me haje evê yekê nebin û li hemberê ranewestin û piştî çend salên din, emê di herêma xwe de bibin karker û heya kole jî ji yê biyan re û bila bûyer û çêrokên xelkê li ber çavên me bin.

Helbet hin xalên din jî hene û hinek ji ewana bi me ve girêdayîne weke; kuştin û tolhildana ji bo xêzeke erd an jî ji bo xatirê mirîşkekê. û hinekên din jî bi konevaniya welêt ve girêdayîne; ku ti piroje û karên mezin li herêmê nekirin, da ku, evan leşkerên bê kar kêmbike û bihêle ew sûdeyê li herêma xwe bikin, lê li şûna ewê yekê te dît ew hin komele û dezgehane dafrîne, da ku, karibe di riya ewana re xêr û bêra herêmê bimije û heya bighe ewê asteya ku, herêmê jî ji keç û xortan jî vala bike û.. pir tiştên din. Lê li gor baweriya me, ev ên sereke ne.

EM DERENG DIGHÊJIN

Carekê ji nivîskarê Tirk; Ezîz Nesin hate pirsîn: Ezîz çima ev paş navê te. Ewî vegerand û got: dema ku, nav ji ba Xwedê daketin û xelk bezî da ku, heryek navekî ji xwe re vebijêre, em bi derengî ghiştin wir û piştî me naskir ku, nav nemane, em ji xwe pirsîn: Ezîz tu kiyî*.

Me çima ev çêrok weke pêşkêşkekê, ji mijara xwe re, danî û ka çî merema me jê heye û çî girêdan di navbera wê û babeta ku, em dixwazin li ser rawestîna heye. Lê ji berî evan hemû pirsan, ka em Kurd, weke netewek serbixwe ku damarên xwe kûr di dîrokê de berdane -li ser bextê dîrokan û siyasatmendariyên me- me çî ji xwe re kirî û hêştiye, da ku, em karibin cihekî ji xwe re, di dîrokê de, vekin û bêjin: vaye em jî hene û ji mafê me ye ku, em hebin.

Mixabin, em Kurd weke Ezîz Nesin hertim bi derengî bi tiştan hest dibin û yek ji ewan tiştan; windabûna tore û kelepûra kurdiye ku, her diçe ew ji nav tiliyên me diherike û nemaze di evan salên dawî de ku, ragihandinên nuh hêştine em dûrî şevên çêrok û çîvanokan biçin û wan ji bîr bikin. Helbet daxwaz ne ewe ku, em televezyon û kumpiyoterên xwe bavêjin û her yek pixareyekê ava bike, da ku, em careke din şevên zivistanan tevî çêrokên wan vegefrînin; na, xwestek ne eve, lê gereke em wilo bê liv, li hember jidestçûna kultûr û zargotina xwe jî, ranewestin.

Belê, herku kalemêrek di roja îro de dimre, em parekê ji kelepûra xwe wenda dikin, bêyî ku, em ti xebatê di ber ewê yekê de bikin û çareyekê jê re bibînin û piştî ku, ti dezî di destên me de nemînin, emê ewê hîngê û weke nivîskarê hêja bibêjin: em dereng man.

Lew ra û ji berî ku, em evan mûmên mane jî wenda dikin, em bangekê li rewşenbîr û nivîskarên Kurd dikin ku, ew û her yek di herêma xwe de, çî karibin ji kelepûra xwe kombikin dê hinek rûpel ji dîrok û zanyariya miletê xwe biparêzin.

Helbet ev yeka dê sûdetir ba, eger ku, dezgeheka me ya fermî heba û bi evî karî raba û tevî evê kêmasiyê jî, me dîsa dikarî ev yeka derbas bikira, eger ku, tevgera me ya konevanî ev xebat ji xwe re bikira qisawet û cihê guhdanê û ewana ji her hevaleyê xwe û her yek li gundê xwe, mala xwe de, çî gotin, metelok, nifir û tiştik û çêrokên kevin (gelêrî) bidana hev û ji komîtên xwe yê jor re hildana û wan jî, çî partî dibe bila be, komîtiyeke zanyar û pispor hibijarta, da ku, ew bi karên ji hev derxistin û erşîvkinê rabana. Lê mixabin, me ji zûde ev pêşniyaz got û ti kesî bi ewê yekê nekir, lê dîsan jî dem neçûye, tevî ku, dereng jî bûye.

* Gotina nesin di zimanê tirkî de, bi merema “tu çî / kî yî” tête wergerandin.

NÛKIRINEK DIVÊ

Kurd dibêjin: eger ku zaro negrî, dê memikên xwe naxe dêv. Ev dêye, lê eger ku dêmarî be, dê çawa be û hîne aşkeretir, ger ku pîrhebok û dijnin be, gelo, dê yekê karibe hêviya memikan û şîr jê bike, an jî kuştin û destxistina xirnikê, dê li pêşiya ewî be û ev yeka li Kurdên me yê evî parçî tête pîvan.

Eger ku, em veşerî dîroka xwe ya nêzîk; eva ku bi demizrandina dewleta Sûryê ve hatiye girêdan, emê bibînin ku miletê me ji destpêka wê de xwedî tevgera konevanî û rewşenbîrî bûye û nemaze ji sala 1957 an de, ku di ewê salê de û di bin siya hinek rewşenbîrên Kurd de, partiya Demokrata Kurdistan tête demizrandin.

Helbet ew zayîn di dem û heyameke ne weke ya îro de bû, lewra şêw û xebatên ku, di ewan deman de dihatin meşandin, di rojên îro de bi kêr nayên, lê mixabin, tevgera me bi seriyê heft bavan sînd xwariye ku, ji şêw û rêbazên xwe yê berê venagere, eger ku gerdûn tev jî bête guhartin û yek ji ewan şêwên “pîroz” ku, ti carî jê danakevin, kar û xebata bi dizî.

Tevî ku, ji destpêkê de û li gor dîtinên me, ew şaş bûn, ji ber ku xwedî maf gereke biqîre, eger ku xwarina şîr di bala wî de be û bila baş bizanibe ku, bédengî yan jî bi pis-pisa bi dizî û di quncikên tarî de, dê ti carî sîngên gewr û memikên bi şîr nebîne. Belê.. eger ku, ev rê û weke me got: hîne di ewan deman de şaş bû, dê di roja îro de ne tenê şaşî be ku, em bi şaşiyê wilo nêzîk kar bibin, lê ewê bê hişmendî û serjêkirina dozê be jî û vaye em dibînin ku, tevgera me ya konevanî di roja îro de di çî rewşê de ye. Helbet pir sedemên evê yekê hene, lê sedî-sed ton û şêwa kar û xebata me, sedema sereke û pêşiyê ku, hêştiye miletê me ji tevgera xwe bi dîrkeve.

Tiştê din ku me ji xebat û karên bi dizî fêm nekirî û em tînegihêştine; çawa yek xwedî mafe û ji yê din ditirse ku bêje: te ez xistim bin darê zor û sitemê û welat û miletê min dagirkirî. Ev ton konevanî, kesayetiya yê kole tîne bala yekî û eva di derûn û mejiyê miletê me de hatî çandin; ku em miletê kole ne û ne tenê bindestin. Lew re û eger ku, ev rêjîmên zordar rojekê bêjine me: “hûn azad û serbestin jî”, dê pir kes ji me derên û li dijî ewê yekê rawestin û ewê weke koleyên axayên berê, hertim solên ewana li pêşiya wan rast bikin, eger ku du pere jî di bêriya axayê wî de nema be.

Vêca û li şûna evê kesayetiye, divê tevgera Kurd bi şêw û rêyî din de biçê û helbet li ba ti kesî, ji me, raşêten amede nînin ku em bêjin: vaye derman. Lê ji berî hertiştî, divê em bighên ewê baweriyê ku, miletê kole nikare azadiyê bixwaze, lew re dive ev milet û ji nuh ve û li ser tîgihêştinî nuh, kesayetiyeke nuh, bi şêw û xebateke nuh bête perwerdekirin, da ku em jî biqîrin û bêjin: ji mafê me ye ku, di bin tava rokê de cihê me jî hebe

GOTINA NEWROZÊ

Keç û xortên ciwan

Dost û hevalên birêz

Cemawerê NEWROZ a şîn û şahiyên

Vaye em îro bi hev re mûma xwe ya 2616 eyan ji dîroka gelê xwe pêdixin û careke din agirên NEWROZê li serê ciyan geşdikin, omîd û hêviyên milletê xwe jî vedijînin û em wilo bi cîhanê didin naskirin ku, ev milletê ji sedê salan ve di bin zilm û zora van dewletan de dijî dê ticaran ji riya azadî û serfiraziyê venegere ta ku, hemû mafên xwe yên rewa bidestnaxîne û ewê qet ji girtin û kuştinê netirse û vaye ev heftiya ji berî NEWROZa îsal evê yekê bi cih dike ku, ev ne miletekî miriyê û eger ku, rêber û xwedyên wî hebin ew dikare li doza xwe xwedî derkeve û destkewtinin mezin bistîne û bihêle dijminên wî û ji berî dostan hebûna wî weke miletekî cuda û xwedî çandekê başçe qebûl bike û NEWROZA me jî pîroz bikin.

Heval û hogirên hêja

Em NEWROZa îsal di rewşeke awerte de li dardixin û ew jî ji ber çend bûyer û sedeman ve ye; Ji berî her tiştî û weke me di pêşî de jî got: Ev heftiyêke taybet û cihê pîroziyê ye li ba gelê me ku, karûbû ewan kelayên tirsê di hundirê xwe de bişkîne û li xwe xwedî derkeve û bihêle li seranserî KURDISTANê û ta li Ewropa jî milletê me rabe ser piyan û li çareserkirina pirsê gelê KURD bigere û hêşt ku, ev welat û cara pêşîn wî weke miletekî cuda bipejirîne û qebûl bike. Lê qezenc û destkewtina herî berz û li pêş ewe ku, hêşt û cara pêşîn di dîroka gelê me de em bibin yek û bi yek dengî çalakiyên xwe li darxin û bang li hemû hêz û rêxistinên mafên mirovan û dewletên ewropa û heya yên KURD dagiker dikin jî bikin ku, dive ev millet ji bin zorê derê û pirsgerê Kurdî çareser bibe da ku, ew jî û weke hemû milletên cîhan bi serfirazî bijî, bêyî kuştin, talankirin û tinekirina wî.

Bira û xûşkên xoşewîst

Ev meh di dîroka gelê me de cihekî taybet digre û hêştîye şîn û şahiyên me tê de berztir bibin û îsal jî para xwe xiste hundirê evê mehê gava şîn û şahiyêke nuh li dîroka me barkir. Helbet şîna me ji ewan keç û xortên me ku di ewan çalakiyên dawî de jiyana xwe ji destdane yan jî ew birîndar ketin an jî ew xortên me yên ku, hîne di girtîgehan dene û ev yeka ji me tevan, weke Tevgera Konevaniya KURD weke rewşenbîr û siyasetmedar, weke xwendekar û ciwanên KURD, weke rênçber û gelê me yê bindest tête xwestin ku, em tev û bi hev re xebatên xwe bidomînin û çalakiyên xwe li darxin û li millet û doza xwe xwedî derkevin.

Helbet em di ewê baweriyê de ne ku, ti pirsgirek dê li SÛRYÊ çareser nebin eger ku û ji berî hertiştî ev rewşa awerte ji welêt neyê hılanîn û em ji nuh ve û li gor dazana mafên mirovan û şaristaniya sedsala bîst û yekan evê welatê xwe nevejînin û ev nuhkirina ji millet û welêt re dê tenê di riya sindoqên hilbijarinê re be ku, hemû milletên SÛRYÊ nûnerên xwe yên rasteqîn derînin perleman û ewê karibin rêvebirên evî milletî bi nav bikin da ku em di qonaxa pêşî re derbasî dewleteke azad û şaristanî bibin û milletê me jî weke xwedî maf ku, ew li ser xaka kal û bavên xwe dijî bête pejirandin.

Li dawiya evê gotina xwe em seriyê xwe ji hemû kec û lawên KURD ên ku, jiyana xwe ji bo rojeke nuh, ji bo azadî û serfiraziyê ditewînin û emê gorên wan di dilên xwe de bikolin û emê qet ji ser riya wan û doza azadiyê venegerin ta ku mûmên me ronahiya xwe li seranserî KURDISTANê ronî nedin û em sozê didin milletê xwe ku, ev serhildana milletê me li seranserî başûrî-rojavayî KURDISTANê, li herêmên EFRÎN û KOBANÎ û QAMIŞLO dê bibin cihê dilsoziyê ji bo rojeke azad û bidestxistina mafê çarenûsî ji gelê me re. Û li dawiyê ka em bi hev re bêjin:

- Bijî NEWROZ.
- Bijî KURD û KURDISTAN.
- Û serfirazî ji hemî girtiyên nîrîn û dîtînê.

NAME

(1)

Rêz û silav..

Bo quncikê “Nameyeke Vekirî” û pirsê wê; mirov çawa dikare fêdekarê welatê xwe be. Em jî dixwazin nerîna xwe di ewê yekê de bibêjin, lê ji berî nerîna xwe, emê çêrokekê ji we re bînin zimên.

Ji berî çend salan û piştî pir guftûgoyan û xwesteka hin hunermendan ku, ew saziyekê ji xwe re ava bikin, rabûn çûne ba hunermendê hêja Înayet Etar û ew weke serkêşekî ji xwe re vebijartin. Lê camêran û weke hercar li tiştê herî pêşîn li hev nekirin; ka gereke kî bibe endam û kê ji endametiye bi dûrxin. Hinekan got: gereke tenê yên welatparêz derbasî evê saziyê bibin, hineke din gotin: gereke tenê em ên Baisî ji saziya xwe bi dûrbixin û hinekan.. û wilo camêran ji bîrkir ku, ewê saziyeke hunerî bidin damezirandin û ne partiyeke konevanî.

Gava mamoste Înayet dît ku, her yek cilê bi aliyê xwe ve dikêşîne, ewî jî gotina xwe got: “Li gor zanîna min, emê saziyeke hunerî çêkin û ji wê re du tişt gerekî; ji berî hertiştî, dive ew kesê ku, dê tede bibe endam, hunermend be û mercê din jî, dive ew Kurd be, ji ber ku, dê saziya hunermendên Kurd be”.

Nuha em vegezin pirsê çûye, ka ew çî dibêje me; mirov çawa dikare fêdekarê welatê xwe be. Helbet mirov bi gelemperî û yê Kurd bi taybetî, vêca divê ew kes û ji berî hertiştî mirov be û ne hurç û hov be, tiştê din dive kesekî welatparêz û xwedî doz be û ewê hingê, dê zanibe ka çî ji wî tete xwestin û ewê pê rabe, eger ku, tevgerê rasteqîn li pişt ewî, di rex ewî de, hebe û.. têgihîştina we bese.

(2)

Têkilî yeke ji rengdanên mirovane ye ku, me ji sewalan cuda dike û dihêle em weke zindîwerekî civakî bêtin nasîn û ev yeke ji têgihêştinên me ye. Digel ku, ewqasî baweriya me bi evê dîtinê tineye jî; ji ber ku, têkilî di navbera sewalan de jî heye û wilo ti cudatî, bi kêmanî di evê çêrokê de, di navbera me û ewan sewalan de nîne. Lê dîsan jî û li gor dîtina çûyî, em baş tédighên ku bê têkilî, jiyana ava nabe û heya ku ew dojah bi xwe be jî, dive tu digel yê din bidî û bistîni û nemaze di çaxa me ya îro de ku, şoreşa ragihandinê hêstiyê (ewê din) têkeve hundirên me û hergav bi me re bijîn.

Em çî ji evê pêşgotina xwe dixwezî û gelo merema me jê çîye; ji demekê û bi vir de û nemaze piştî ku, serhildana Başûrî Kurdistanê bi serket û hêşt çavên xelkê li ser me vebin, hinek pênuşên Ereb jî nêzîkî meseleya kurdî dibin û ev bi xwe jî destkewtineke, lê mixabin pîrekê wan tenê dixwezî li miletê me û doza wî binirin ne weke ku, ew doza miletekî bindeste û ji mafê wiye ku, li rêyên çareserkerinê bigere û weke evan miletên din bijî. Na, ew li me dinirin weke yekî ji derve hatî û dixweze hinekî ji xak û nîgara welatê wan biqetîne û ew camêr ji bîr dikin an xwe ji bîrvedikin ku, heya berî çend dehsalan xelk hîne di qonaxa koçeriyê de bûn û ji cihekî dizivirîn yekî din û ev welatên ku, îro bi navê Ereban têtên nasîn welatên miletin dîtir bûn. Û belkî ji hezarê salan de em ne li ser evê xaka ku, îro bi navê Kurdistan tete nasîn bûn, lê sedîsed em ji sedê salan ve li ser xaka xwe dijîn û ev yeka maf dide me ku, em çarenûsa xwe weke ku, em tédighên bajon serî û dê ne ji mafê ti kesî be ku, li ser me bibe serperest û ji ber me ve rapore.

Lê tiştê herî kambax, dema rewşenbîr û siyasetmedarê me yê Kurd têkeve evan çewtiyan û ew jî di ewê xelkê de bigere, bi boneya ku, rewşa îro ji me dixweze ku, em hinekî di dîtinên xwe de nerm bin û ji bîra dike ku, cudayîyeke pir mezin di navbera dîtin, bawerî û bicihanîna ewê de heye û wilo dê ji mafê te be ku, tu bang li Kurdistanê yek û serbixwe bikî û pêre jî bêjî ku, ev yeka ji mafê mine, lê bicihanîna ewê di roja îro de hinekî zore. Lew ra ji me; weke rewşenbîr, tete xwestin ku, em hajî zarawên xwe hebin û zû-zû bi yê din re neşimitin newalên windakirina mafên xwe, bi navê konevaniyeke nermenîşkî û nemaze di roja îro de ku, dengê te tete bihîstin.

Lew re û li gor xwendina me ji rewşa îro re; gereke siyasetmedarên Kurd bernameya xwe ya herî bilind deynin ser maseyên tevgerandinan, da ku, li dawiyê karibin hinek hêvî û daxwazên milletê xwe bi cih bînin. Lê eger ku, ji destpêkê de bernameya xwe ya herî nizim pêşkêş bikin, dê rê û dekedûlavan li ber xwe bigrin û li dawiyê destvala ji tevgerandinan derkevin .

GUFTÛGOYA KURDÎ-EREBÎ

ÇI JÊRE YE Û ÇI LI SER E.

Di navbera 17 û 20 ê miha Êlûnê de û li bajarê Hewlêrê, li hotêla Xanzad, hevdiîn û konferansa guftûgoya kurdî-erebî, ji aliyê Komeleya Dostaniya kurdî-erebî de, hate li darxistin û di bin destseregirtina birêz Mesûd Berzanî û hikumeta herêma Kurdistanê, aliyê Hewlêrê û li dor pênsid mêvan; çî Kurd an jî Ereb û rêvebir lê beşdar bûn, pirtirînên mêvanan jî ji Îraqê û bi xwe bûn û li dor sîh mêvanan jî, bi herdu nijadan, ji Sûryê hebûn.

Di sibeya vekirinê de, sê gotin hatin gotin; a pêşîn ji aliyê birêz Mesûd Berzanî ve hate pêşkêşkirin û di dû re jî parêzerê Hewlêrê gotina “bajarê dostaniya gelan” got û li pey wî gotina encûmena rêvebir ji aliyê mamoste Selah Bedridîn ve hate xwendin. Birêz Mesûd bi aramiya xwe ya nas, lê bi micink, du tiştên ku îro bala me tevan dikşînin anîn zimên û got: “rewşa bajarê Kerkûkê weke ya Hewlêrê û Duhokê û Silêmaniyê; bajarekî Kurdistanê ye û ji bo nasnamaya wê û weke salên heftê, em amedene ku, careke din, vegerin û ji bo wê yekê şer bikin”.

Tiştê din ku birêz Mesûd bi tundî li ser rawestiya bû, meseleya fîdraliyê bû; ewî aşkere got ku, du rê li pêş wanin; an divên bi hev re û di hundirê Iraqueke fîdral û demokrat de bijîn an jî milletê Kurd, dê bi tena xwe dewleteke xwe ava bike û got: “ev xwesteka milletê me ye”. Û di dû evan hersê gotinan re jî hinek name û birûsk hatin xwendin, mîna ewa birêz Mehmûd Ebas û ramanbîr Ebdulrezaq Îd û birader Mihemed Xanim û Munzêr Mosilî û.. hwd.

Rûnştina nîvro jî bi serokatiya Dr. Seidî Berzencî û herdu alîker Dr. Belqîs Mihemed Cewad û Amêr Feyad ve hate birêvebirin û têde pênc mijar weke pelên kar hatin xwendin; di pêşî de, Dr. Munzêr Elfedil mijarek di bin navnîşana; “Paşeroja Têkiliya erebî-kurdî”, pêşkêş kir û di dû re jî birêz Selah Bedridîn babetek bi navnîşana “Berve Doznameyê Konevanî ya nuh di navbera Kurd û Ereban de” xwend û Dr. Ebdul Husên Şeiban jî babetek li ser “Têkiliya Kurd û Ereban.. gefûgur û karûbar” ên li pêş wê xwend û mijara Ekrem Elbunî jî; “Nirîneke erebî ji Doza Kurdî re”, ji aliyê Hesîbe Ebdurîhman ve hate pêşkêşkirin û li dawiyê jî Dr. Şêrzad Necar mijarek bi navê “Çareserkirina Fîdralî ji doza kurdî re” xwend û bi kutakirina xwendina ewî re, dema xwerina nîvro bû.

Piştî nîvro jî û ji bo goftûgoyê, gelek mêvanan beşdarî di ewê danûsandinê de kir û hin caran bi sertî li ber hev radiwestîn û piştî sê katijmêran, ji evê danûsandinê, gerek bû û li gor bernameya konferansê ku, mêvanên ji derve hatine bi birêz Mesûd Berzanî re rûnin, lê di ewê rojê de, ew yek pêk nehat û li kata heyşt û nîvan, bi ya Îraqê, beşdarên konferansê tev bûn mêvanên sekretêrê mekteba konevanî ya Partiya Demokrata Kurdistanê; birêz Fadil Mîranî ew pêşwaz kirin û wilo dawî li ewê rojê hat.

Roja dudiwa jî û careke din, mêvan li hevdu civîn û rûnştina sibeyê bi serokatiya Hesîbe Ebdurîhman û alîkariya Dr. Mihemed Şerîf û Şêrîn Amedî hate birêvebirin. Di pêşî de encûmenek hate vebijartin, da ku, dazana konferansê amede bikin û di dû re, careke din, dest bi guftûgoyan bû û gihêşt radeya ku, hinek mêvanên Ereb ji kongirê derkevin, nemaze û piştî ku ji aliyê kurdekî Îraqê; Şêx Omer de hate gotin ku, “milletê Ereb tevan xwe firotiye Îsraîl, vêca ew çî ji me dixwezî û dibêjin têkiliya Kurdan bi Îsraîl re heye”. Evê gotina wî hêşt hinek serokên êlên Ereban aciz bibin û bi dengê bilind ji konferansê derkevin, lê hin hevalên wan ketin pêş ewana û ew ji nuh ve vegerandin.

Rûniştina nîvro jî bi serokatiya birêz Ednan Husên û alîkariya Dr. Şukriye Resûl û Ibrahîh Yosif hate bi rêvebirin û ev rûniştin jî ji bo danûsitandinê û erêkirina dazna dawî û temiyên bû û di nîvê evê rûniştinê de hinek mêvan derketin û çûn bi birêz Mesûd Berzanî re rûniştin û piştî ew vegeerîn, dazana dawî ya konferansê hate xwendin û eynî ewên ku, bi kek Mesûd re rûniştibûn çûn serdan û tekilifa serokê hikumeta Kurdistanê û ji aliyê Serkîs Axaciyan; çîgirê serokê hikumetê, ve hatin pêşwazîkirin.

Roja sêyemîn jî gerek bû em biçûna serdana goristana nemir BERZANÎ yê kal û li vegeerê di riya Hamilton–Geliyê Elî Begê û Avşîta Bêxal û di kevneşopên Diwîn; cihwarê Eyobiyên re vegeeriyana hotêlê, lê ji ber hinek sedem û karên hinek berpîrs û rêvebirên konferansê û nemaze birêz Selah Bedridîn, em çendek li hotêlê man û derneketin ewê serdanê, weke nîşandaneke nerazîbûnê li ser ewan karan. Û eynî di ewê rojê de em hinek mêvan çûn serdana Perlemana KURDISTANÊ û bi şev jî ahengeke mûzîkî hebû û hinek mêvan têde hatin xelatkirin. Li roja din û di sibeyê de mêvanan xatir ji hev xwest û me bervê xwe da mal.

Ev bûn, bi kurtayî, tiştên ku li Konferans û Hevdîtina Çandî ya kurdî-erebî ku, li Hewlêrê hatibû li darxistin û weke derfetekê li pêş hin rewşenbîr û siyasatmedar vekir ku, hevdu ji nêzîk ve nasbikin û bîr û baweriyên xwe bînin zimên û li ser pîr mesele û pîrsgirêkan guftûgoyan vekin, da ku, karibin hevdu binasin û belkî ev nasikirina me bihêle ku, em hevdu bipejirînin.

Lê tiştê ji me tevan re, bêtir, aşkere bûbû; ku emê nikaribin zû-zû hevdu bipejirînin û hîne em bi gerekî pîr rûniştin û danûsitandinane û ne tenê bi ewê din re; çî Ereba an Tirk an jî Pars, lê heya me pêdivî bi rûniştinê xwe bi xwe re jî heye û gereke em Kurd bi hev re rûnin û ji berî em bi ewê din re rûdin, da ku, em xwedî yek pel bin û hevdu bi dîrnexin an xwe bi dîrnexin; weke dîrketin û nebeşdarbûna rewşenbîr û siyasatmedarên Silêmaniyê li evê konferansê.

Têbîniya me ya dudiwan li ser konferansê jî, kêmasiyên encûmena birêvebir û nemaze li ser birêz Selah Bedridîn ku, ewî xwe di ser mêvanên xwe re, xwe digirt û qet nekir bala xwe ku, katekê bi ewan mêvanên ku, bi sedê kîlomitran hatine û nemaze bi ewên siyasatmedar re, tevî ku, hinekan ji ewan mêvanan, ev yeka xwest û tiştê din li ser wan ku, ewana mêvan li ser du-sê radeyan parvekiribûn û ewî birêzî tenê dida dû ewên mîna Ebdul Husên Şeiban û Munzêr Elfedil û.. , tevî rêzdariya me ji wan re, û hemûyên din jî qet ji wî ve nedihatî xûyan.

Sêyemîn têbîniya me li ser konferansê, beşdarkirina ew hejmara mezin ji mêvanan ku, qet yekî nedikarî driyê babetekê veke û guftûgoyê li ser bike û pîrek ji mêvanan hebûn û nemaze mêvanên Ereba ku, ji Bexdayê hatibûn û ti carî têkiliya ewan bi rewşenbîriyê re tinebû û wilo, evê yekê, bi yekî dida nasîn ku, ev konferans tenê ji bo rêkemeke konevanî hatiye lidarxistin û ne ji bo guftûgoyeke rasteqîn, da ku, em ewan pîrsgirên lidar çareser bikin. Û ya çaremîn û dawî jî, mêvan bi rûniştin û xizmekariya ku, hotêla Xanzad ji wan re pêşkêş dikir nerazîbûn.

Me ev têbîniyên xwe anîn zimên tenê ji bo rastkirina kar û barên ku, dê di pêşerojê de werin lidarxistin û da ku, em karibin ewan kêmasiyên xwe kêmtir bikin, tevî ku, em dizanin qet ti kar bê kêmanî nînin û kar û xebatên wilo cihê pesin û serbilindiyêye û ev yeka weke xaleke girînge di kar û xebatên Komeleya Dostaniya Kurd û Ereba de. Lê dîsan jî em dibêjin, dive ev karên han ji bo doza mîletê me bête bi kar anîn û ne ji bo ku, ew serok an jî ew sekretêr, xwe pê bilind bike û em hêvîdarin ku, ew karên wilo pirtir bibin.

Cindirês-2004.

PÊŞGOTIN Û GOTARÊN WÊJEYÎ
ŞIYÊ,

DENGÊ WINDA

Di destnivîsa xwe de û di rûpelê pêşîn de nivîsandibû: "Helbestên min zarokî\ hîne bi şîrin.. \ çavên we, ji wan re, pêşîrîn!!!". Evbû pêşgotina wî, ji berî ku ew ji me bixweze û em evê pêşgotinê binivîsin û li gor dîtina me; ewî karîbû bi evan gotinan û bi ewê şêweya ku, helbestên xwe pê dinivîse, ji me re bibêje ku hertişt di jiyane de, zayînek jê re heye û ew weke ku, çawa zarok bi şîrê dayîka xwe mezin dibe, helbestên wî jî û bi xwendina me, ji wan re, dê mezin bibin. Piştî evê destpêkirinê emê vegerin berhema wî û bizavên xwe bikin ku, em karibin tiştên ku, ewî di nav xêzan de û bi awayekî veşartî gotine, bixwînin.

Ew ji Şiyê de; gundê ku zarotiya xwe lê şewitandî û xaliya jiyana xwe bi Geliyê Circim de berdayî, dest pêdike, çî jiyana xwe ya biyolocî yan jî ya helbestî, ev jî bi me dide naskirin ku ew heya bi kîjan pileyê bi şûnzaya xwe ve girêdayîye û ewê weke dîlberê çeleng ji xwe re dibîne: "Rojekê\ ramûsaneke bê dawî\ li ser\ gerdenê çiyayekî evîndar\ rengveda.. \ Rojekê\ Xwedêyekî westiyayî\ li ser\ lêvên kaniyekê\ li bin kenê çinarakê\ solên xwe xistin\ û.. \ Şiyê\ îro keçeke çarde saliye\ li ber sazên\ bilûra bayê Circim\ sibehên xwe\ hevde bi hevde\ dihûne..". Lê ev keça çarde salî û weke jûve, ji destê wî direve: "Şiyê\ tembûrekê ji avêye..". Û wilo ew bi me dide naskirin ku ax; weke simboleke pîroz ji yên ku jiyana, hebûn jê hatiye afirandin, li cem wî jî cihê bilind digre.

Azwaz KALO û bi rengê serast û balkêş, şerê pir pend û pêgirtên me dike û ewan weke kelem di pêşiya pêşketina me de, di pêşiya jiyaneke normal û banga dîlbera xwe de dibîne: "Eger\ dûman vekîşe.. \ bi xwe wê banga min kin.. \ kuvarkên sîngê te\ bes ku\ dûman vekîşe!!". Lê ; "Li bin\ ezmanekî stewr.. \ evîn dizekî biveye!!\ herdem\ li ser\ pozê pêçiyên xwe\ dimeşe!!".

Di helbesta ku, di bin navnîşana (?) de hatî ku, ev navnîşana bi xwe jî, hin cihê pirsêye û hin jî di cihê xwe de hatî, ew him dixweze dîroka miletê Kurd û him jî bawerî û encamên ku, ew gihêştinêye û di rîya êşnasîna pirsê de, ji me re bide xûyan ku, ji bilî "çiyana dostên Kurda tinene" û ev bi xwe jî simbola qonaxeke dîrokiye, ji yên miletê me.

Gewdê pîrekê jî, li cem Awaz, zeviyekî lêkolînêye û ew dixweze bi çavine nuh lê binire, da ku, karibe û bi xwendina xwe ya nuh ji tîpên evî zevî-gewdî re, ewan nîşan û simbolan ji hev veke. Lê mixabin ew bi; "Dilekî ji tozê", ji evê bizavê bi dertê. Tevî ku memikên wê weke "dwaîtîp" ji çavên xwe re didîtin, ne tenê wilo.. ew, pîrekê hertişt dibîne: "Jiyaneke bê mê ye\ jiyaneke bê hertişte..".

Belê ew hertişte û hertişt di jiyane de, du riwên wê hene; Reş û sipî, weke (Çem) ê Awaz KALO, dema ku dibêje: "Çem\ ji golan\ hezdike\ vehesa wî pêktînin.. \ Çem\ ji golan\ heznake\ hêrsê wî vedimrînin!!!". Ev hevokên wî ji me re, û bi rengê sayî, helwesta Awaz ji jiyane û têkiliya bi her dozeke hebûnê re xûya dike ku, ji her dozekê ji yên hebûnê, du rengên xwe hene; reş û sipî. Ango tiştê di jiyane de nîne ku, tenê xwedî çejek, rengê û dîtinekê ye.

Cih li cem Awaz dudu ne; gund û bajar û ew weke her rewşenbîrêkî ku, hokerên jiyane hêştine, ew ji cih û deverên zarotiya xwe hatibe birîn û bajêr bi zorê ew xistibe nav xwe, kiribe yek ji cîwarên xwe, ev yeka di pisîkolocîya wî de cihêkî kûr dikole û ew nikare, zû-zû, evê birînê ji bîr bike. Lew re em dibînin ku, ew hergav dev ji bajêr berdidin û direvin cihên ku, zarotiya xwe lêderbaskirine, bêyî ku ji bîr bikin û kîna xwe bi ser seriyê bajêr de birjînin: "Zarokêkî xemxas\ di navbera.. \ Tumbikê Evdê\ û\ Geliyê Avzênkê.. \ li pey rişkekê dibeze.. \ gavên xwe\ yên fedok\ dirjîne..".

Helbet Awaz ne bes lawê evê cih û deverêye, lê ew lawê dema xwe ye jî; lawê duhezar û şesid talan, qirkirin, perçiqandin û.. sale. Ev dîroka dûdirêj ji bindestiyê, dê bihêle ku, di bîr û bawerîya me ya tevayî de pir kul û derd derbibin, lê yek kul maka ewan tevayê û ewên her û her me têxin bin baskên xwe de, da

ku dengê me negihe ti kesî: “Kê hay jê heye?! \ tivinga çar aliyan\ di guvêşka\ dengê min de ye..!!\ ho.. \ Welato.. \ kê tu kir ahîn\ û xiste dengê min”.

Û bi lêvegerîneke zîrek wî karîbû êşa miletê xwe li ber çavan û di hundirê berhevoka xwe de rêxîne, gava dinivîse: “Zivistanê\ xwedêkê.. \ sermaye xwe\ li ber derî\ ji xwe bêxe..\ berî ku tu\ derbasdibe\ KURDISTANÊ”.

Gelo em karin bipirsin; ka ew çima evê hêvî û bergerê ji zivistanê dike; ne ji ber xizanî û perîşaniya evî miletiye ku, nikare pepil û dilê zarên xwe ji sermayên zivistanê biparêze.. . Belê em miletekî pêxasin û hêviya me ji zivistanê ewe ku, mit û derziyên xwe li ser riwên me neçîne.

Lê tevî sermayên zivistanê jî carina dil di sîngê wî de germ dibe û ji hêlîna xwe direve: Dilê min\ negodeye\ û çavên te\ du gupik tijî hinguvîn”. Ev dilê revok û bêtebat, dê nikaribe, zû-zû, hêlîneke din ji xwe re bibîne. “Ger\ deriyê te hate lêdan\ ji berî\ tîroja rojê\ bijangên te ramûse\ xwedêkê.. !\ bê xeyd derî veke..\ mat nemîne\ ger te xwe dît\ ji ber ku\ ew helbesta min e”.

Di berhevoka Awaz KALO de tiştêkî din ê balkêş, ji bilî yên me gotine heye, ku dihêle taybetiyekê bide wî; ew jî ferhenga wî ya zimêne ku, dihêle bi evê yekê kaniyeke nuh li ferhenga kurdî (kurmancî) zêde bibe û berhema wî jî weke kulêreka ronahiyê be, ji Efrînê re ku, seriyê xwe tê re dirêj bike û bibêje: ez jî heme.

Di dawiyê de û piştî xwendina evê berhevokê, em dixwezin ji xwe û we bipirsin: ka gotina wî ku, “bi pênuşekî vala..\ li ser\ rûpelek tijî\ ez dinivîsim”. Heya bi kîjan radeyê rastbû û çima ne bi pênuşekî tijî li ser rûpelekî sipî nivîsandiye û ka kîjan , ji wan herduwan, a raste.

Emê evan pirsan ji xwendevanên evê berhevokê re bihêlin ku, ew bersiva me û xwe bidin, bêyî ku em li ser seriyê wan bibin rasipêr û pend û şîretan li ewan bikin, lê tenê tiştêk têtê xwestin, ku em bi çavine reş lê bi dilekî sipî berhema Awaz KALO bixwînin.

Tenê ma ku, em bêjin: Awaz KALO di sala 1969 an de û li bajarokê Şiyê, herêma Efrînê ji dayîk bûye û heya nuha jî li wir dimîne û bijîşkiya pêxasên gundiyên derdora xwe dike û ji berî ku, ew evê berhevoka xwe çapbibe, ewî gelek helbestên xwe di kovarên weke: Pirs, Zanîn, Pênûs û Aso de dane weşandin.

Cindirês-2000.

BEYARA MIRINÊ

Ev berhema di nav destên me de ya pêşiyê, ku Can BAPÎR bi zimanê kurdî diweşîne, tevî ku ewî di sala (1999) an de û di bin navê "شطحات في الجحيم" de, bi zimanê erebî, berhema xwe ya pêşîn weşand. Pirtûka wî ya nuh jî ji du paran pêk tê, ya pêşîn bi helbesta ku berhema xwe pê navkiriye; “Gewriya Helbestê Za”, dest pê dike û ew bêtirîn rûpelan digre. Para dudiwan jî kurte bend, digel helbestine din û, careke din, helbesteke dirêj; “Xwîna Pakîze Kirêtkirin” dadigrin.

“Navkuta axê\ dûşîza asîman\ rûmeta agir û ava ku giyan tê de dize\ ez rojên xwe, bi kefçî qehwê\ her sibe, dijmêrim” (T. S. ILYOT). Ji berî her tiştî em dibînin ku ILYOT, ji xwe re, weke nimûne û simbol dîtîye û helbet ev yeka nirîn û baweriyên Can BAPÎR bi me dide naskirin; ka helwestên wî di jiyane de çine û çawa bi derdora xwe re dide û distîne û nemaze gava helbesta ILYOT werdigerîne û weke pêşkêş ji berhevoka xwe re datîne ku, her çar regezên surûştê, jiyane têtê kom bûne. Lê û weke ku em dibînin temenê wî roj bi roj dadirive, gelo ew li benda çiyê. Emê bizavên xwe bikin ku, em bersiva evê pirsê bidin.

“Şev rêberê rojê ye”. Ev hevok dîtî û helwesta wî, ji jiyane, hembêz dike ku di roja îro de şer, reşî serkeftiyê û bûye rêberê xêrê û ronahiyê, vêca ka ewê çî rêberiyê bike û dê berê me bide ku. Helbet rêberiyê wilo, dê bihêle ku, “çûk bi hestiyên xwe devê kêrê maçkin” û xwe di cobarên xwîne de bişon.

“Ehremezda rabe”. Ev banga wî nîşana çiyê; Gelo ew nîşana hêvî û berxwedanêye yan nîşana şikestin û destberdanêye. Lê gava em hevoka piştî wê dixwînin; “Civîna min û darbestê nayê”. Em têdighên ku, arîşena wî di kîjan pileyê de ye, lê dema ku piştî du hevokan vedigere û dibêje: “Çiloyên dara baranê şîn dibin”, ew careke din hêviyan dide yekî ku ewê hîne li ber xwe bide û rojekê hêvî, pirtûka wî dê bize; “Pirtûka min, avis dibe”.

“Kuzotin ji avê, duxin berfê”. Ol, bawerî û mirov ji roja roj de di bin koma zoÿtiya xêr û şer, reş û sipî de dilive û vaye ew jî di bin sîwana wê yekê de, deq û giyanê xwe ava dike; “Nûjadê min agir û berfe”.

Windakirina keçika rewrewkî, di demeke kin de û di rewşeke xerap de, êşeke kûr û tûj di çav û kûraniya derûna wî de dihêle, û ev êş dê jê re bibe paşmakek ku, ew rojiyana xwe li ser ava bike; “Rondik avise bi rondikê\ kenara hebûnê\ xwîna daran\ pîjên bîranînan, serşûrin, di derûn de”. Û dighe ku regezên laşê wî şerê hev û wî bikin; “Sîng û perasî rikin\ dîl dikin dil.. jan şîn dibe, hestî digezin movikan”.

Musliman dibêjin: jibîrkin dayîneke Xwedayiye û eger ku tuneba, dê bihêştta jiyana mirovan dojah bi xwe ba. Lê Can bi şeweyeke din nêzîkî ewê çêrokê dibe û dîtina ewî ji wê yekê re cudaye; “Dem bi me dilîze\ kedî dike mirinê”. Em dibînin ku mirin jî û weke hemû tiştên evî welatî, tête kedî kirin û ji hêrs û hovîtiya xwe, ji çavsorî û efsaneya xwe dadikeve û dihêle ew bi dilekî ku, xwîn jê dadirive bêje: “Sipas ji benda kêrê re”.

Ew keça sîberî, ewa ku zû windakiribû, dê hertim û di her cih û deverekê de mêvana wî be. Û tevî ku her tişt tête kedî kirin, lê tenê bîranînen wî kedî nedibûn; “Kaniya tîbûna te me.. birînek xar dibe, weke çemekî\ dikeve tîbûna bîranînan”. Lê ew keçik her tim wekî rewrewkê namîne û yek dibîne ku, pir caran, ew dikeve wêneyên hestî û helbestvan bi rengê îrotîkî bi wê re dide û distîne; “Ditirsim ji hespê civanê\ beyara can digere li piyê avekê, wa ferşê sipî ramûsim\ şermê di lingê te de maçkim..” û dîsa; “Direvim ba te\ bi tenûra lêvên xwe\ herdu keviyên lêvên min, bihilîn.. \cotên kewên bîrsî biçêrîn.. li pesara sîng” û li cihekî din dibêje: “Jêr, zemînekî tarî\ li jêrî navikê şêwe dike\ ez tev heval çûka rewa\ têde wenda bûm”.

Lê tevî evê yekê jî ew her tim gavekê di navbera xwe û gihîştina ewê de dihêle, da ku devê birîna wî vekirî bimîne; “Ez dibêjim: Tu yî min bibîni\ fêrmîskek lertzok di Laleşa çavan de”.

Her tim çêrok ewe; dêwên ku di devên kaniyan de rûniştine û av û jiyana xelkê didizin, zû-zû dilopa avê bernade, eger ku ew “xelatiya” xwe, keçika çarde salî nestîne; “Zemawendê kurê dev bi xwîn\ marên têr jehir\ li ser bejna rojên me.. dicûn hêviyan”. Helbet ewê ku hêviya bicû û bêyî ku ew ti karî di ber ewan hêviyan de bike, dê stewir bimîne; “Serleşkerê tarîstanê\ milê xwe bi stêrkan keşxe dike” û ewê bihêlin ku, “destana warekî şerpeze\ xwe di eynika xwînê de bibîne” û “em (ê) kêra qirikbirîna hev tûj bikin”.

Konevanî yeke ji pîrsgîrêkên herî aloz di jiyana Kurdan de û helbet pîr sedemên ewê yekê hene. Di evê çêrokê de, Can jî, û weke hemû nivîskar û rewşenbîrên Kurd, dikeve xefka konevaniyê û goftûgoyeke seranser pêşkêş dike û ji helbestiya deqa xwe kêr dike, weke nimûne; “Di beyara niştimanê de\ serleşkerê tarîstanê\ kopal hejand.. \ Mîdî mirin\ Helebçe.. helbet xonav nema\ Dêrsim.. derî bayê reş girtin”. Lê, û tevî evê yekê jî, carina ew bi hestekî pîr tenik nêzîkî çêroka konevaniyê dibe; “Çiqas zore evîna vê xakê”.

Ew carina dighe ewê baweriyê, ku ferhenga zimanê mirovan xizane, ji ferhenga hestên wî biçûktire û pir caran pêûs ker û lal dimîne û ew nikare tiştên dilê helbestvan derîne, lew re ew dinivîse: “Ez nizanîm, van valahiyan, hûn dagrin.. ...”.

Can di aliyê wêneyên helbestî de serketiye û ew wêneyên nazik, ku yek dikare bêtirî xwendin û angoyekê bide ewan, dixê nav destên xwendevanê xwe; “Çûkên xwînê damaran dikolin” û “Baran xas li pê me direve” û dîsa; “Birînen kovî, di nav destên te de kedî dibûn”. Û em dikarin ji xwendina helbesta wî ya herî dirêj; “Gewriya Helbestê Za”, nasbikin ku çima dibêjin: “Azadî sore”.

Eger ku “laş zeviya kêran be” û birîn li ser biçêrin, helbet “ramûsan dê bê sûd bin”, tevî ku carina ewana kedî dikin jî, lê ew rewş û kedîkirineke rewrewkiye û bi “pana dîrokê re” ewê “wenda bibin”. Vêca ka em dilê xwe û “.. pirtûkê vekin”, da ku em birînên xwe, yên wî ji nav rûpelan biweşînin û bi hev re li bersiva, ka “em dikevin şevê, lê şev dikeve me” bigerin û bi naskirina ewê re, emê têbighên, ka “em ji jiyane hez dikin” an na. Lê bersiva herî girîng ku dive em zanibin ewe; “Kê ew keleha tirsê ava kiriye” û dihêle “dîwarên xwîne bilind”-tir bibin. Bes ewê ku “Xwedê ji destê xwe avêtibe û tife riwê wî kiribe” dê, zû-zû, negihe bersivên xwe.

Êş û kula herî mezin ewe ku hêvî û kenê zarokan, bihin û dengê yara mirov bi destên heval û hogiran bêne pelixandin, qirkirin; “Axa te bibe.. jê hez nakim\ gulan ji kê re bicivînim.. \ te digot: Xwîn wê dîwarekî ava ke\ ez dibêjim li pêş neyaran\ ne bi navê partiyân.. \ dizanim.. \ ji jiyane hez dikî.. \ lê çima – te – bihara heşdemîn.. kuta nekîr” û di “28 ê avdarê” de; meha êş û derdên Kurda, koçkir û lişûna xwe birîneke kovî, di dilê Can û Efrînê de hîşt.

Pirsa me ya dawiyê jî eve; gelo bi evê xwendina xwe re me karîbû, yan emê karibin birîna wî ya dawî, ya herî kûr kedî bikin.

Cindirês-2001.

QÊRÎNEK..

DI RIWÊ XWEDÊ DE

Ji berî ku em pirtûka wî dixwînin, em careke din ji xwe dipirsin: çima pêşgotin û ka ev yeka ji xwendevan û nivîskar re girînge yan na. Cara pêşîn ku ji min hatibû xwestin û tevî ku, min tişteki nêzîkî pêşgotinê nivîsandibû jî, min gote: na û dîsan jî em dibêjin na, lê tevî evê dîtina xwe jî, emê bi berhema ewî re koçber bibin û hemû deriyên li dû xwe bihêlin û ne xeme eger ku, careke din, venegerim evê cihanê, çêrokê.

Pirtûka mamoste Salih BOZAN ji du perçayê, yê pêşîn di bin navnîşana “Dîtin” de hatî û ew bi xwe jî ji çar beşan di afire. Ew di evê “Dîtin” a xwe de çêroka jiyân û mirina xwe\ me pêşkêşî me dike, lew re ew ji “Derketin” ê de destpêdike. Lê û weke emê bibînin ku, koçeriya wî weke “reva pê rewrewkê” ye û hertim “windabûn nîşangeha” wî ye.

Helbet ji her çêrokekê re destpêkek dive û ne merce ku, ew bighe dawiya xwe. Wilo jî çêroka “Derketin” ê ji gundê wî; Şewitîyê de dikşe, gava ku radihêje çêroka ziwabûna xwe ya dîrokî û barê xwe davêje ser milan. Bi rê ve û bi “lavijên ZARA yê kal re” ku, “sibe.. sibe vê cihanê hişiyar dike, nejdevanên dîrokîz”, dê êrîşên xwe bajon ser û wî pereng-perengî bikin û bê benê vegerê wî daxînin Cihana Jêrîn û dema wî, dê bibe “Çixîza giloverî” yê.

Koçerê me dê di beşê duyem de “Rêwîti” rastî koçereke weke xwe bê û ewê bi hev re “sazekî evîneke neçare” bistirên; Sivêtlana dê xwe lê bipêçe û “tîna ciwaniya xwe.. bi canê – wî – de berde”. Lê ewê zû ji evê “Rêwîti” yê vegere rewş û bêtarên ku, bi ser seriyê wî de dibarin; “ Çend Helebçe derbasbûn, çend Helebçe pêş tene” û “Herku ar bi sînoran” keve ewê sûcdar derkeve.

Ji Şewitîyê ta Şewitîyê çêroka me ye, êşa jîn-mirin û koçeriyêye. Helbestvanê me dixweze ewê yekê, di beşê sêyem de, ewê ku, di bin navê “Veger” ê de hatî, bibêje me û ew, careke din, piştî ku, “ketibû pê hilma diya xwe” vedigere şûnzaya xwe û ewê bi dengê Tîti re nasbike ku, mirinê konê xwe li ewan deran vegirtî. Lê tevî evê naskirinê jî ewê bi dengêki-dudiwan biqîre, lê ewê ji bilî kenê “Cinawirên quncikan” û konê pîrheboka ku, ronahî daqurtandî, titîştî din nebîne, nebîse.

Rojên mirov ên dawî yê kayîkê ne û wilo dem xwe li xwe dipêçe, gilover dibe û xala dawî vedigere û li ser a pêşîn dikeve. De ka em binirin, kîjan çêrok, dê karibe bêtir cihê xwe di dil û mejiyê Salih BOZAN de bigre û ewê baskên xwe li ser vegire: “Te digot heylo..., te digot heylê.. . Ji bajarê Muxribê ta Cizîra Botan, kesî ZÎN nasnedikir”. Me çêroka kul û derdan naskir, çêroka birîn û belengaziyê, çêroka evîn û niştimaniyê ku ji roja-roj de, ji axê ta axê, emê “heylo û heylê” kin, ta ku, ziman ji evî devî dikeve yan jî em evan dîwarên pola, ku di guhên demê de, mirovatiya “sed sala bîstan” de hatine bilindkirin, diherifînin û dengê xwe li asoyekî vekirî, li bin guhê “Xwedê” dixin û şûna pêkekê di “Buhîştê” wî de, di evê gerdûn û cîhana hewke de ji xwe re distînin.

Çêroka keça qereçiya jî dê parekî ji dil bisotîne û ewê li hêviya her “sê keçên pêriyan” bimîne ku, “dûr û nêzik” bighîne hev, lê li şûna bidestxistina evîna revok, ewê xwe li pêşiya berx û karikan bibîne ku, ewî “ezmanekî havînê” diçêrîne, ezmanekî ziwa û şivanekî ziwa, dê banga wan aaaa.. av be, lê “Yazdanê jorîn – jî – bê ziman bû”. Çixîza demê gilover dibe “Seda Misî WELÊ bêşîgeka vala” dihejîne, “rojên bi wî avis teqle” dike û ewê “di nav pença janeke gawir de” li ber xwe bide, ta ku, “serê xwe datîne ser kevirê dawiyê” û.. wî têxe ser riya koçeriyê ku, careke din û yeke din, ew û yara cinawir bighên “çateriya dilê” xwe û wê, û ewê dîsa û dîsa çêroka xwe, çêroka hebûnê vegehin.

Wilo em bi Salih BOZAN re di xelesa jînê de digerin, bêyî ku em karibin xwe ji wê hêlekê rizgar bikin, û ev yeka bi me dide naskirin ku, nivîskarê me heya bi kîjan pileyê xwe bi çêroka jînê û hebûnê mijûl dike û ewê yekê weke bingeha herpirsekê, ramanekê dibîne. Li cem ewî xêr û şer wek xelesa “Yin û Yang”, di hundir hevdene û em evê yekê baş di ziman û hevoka ewî de dibînin. Tiştê din ê balkêş ku, nivîskar karibû bi şeweyeke bilind, di deqa xwe de, bi kar bi aniya, ew jî dîtî û ramanên olî û efsanî ne ku, mirov bi ewan ve girêdayî: “Dawiya te ji mêj ve nivîsandiye, li ser çiyakî.. , li bin lêvê çemekî.. , di bîranîna Yazdanekî” de. Perçê dudiwan ji heybera Salih BOZAN di bin navnîşana “Çend Dîmenên Şikestî” de hatiye û ev perçe bi xwe jî, çar babetan hembêz dike, navnîşanên ewan jî evin: “Venasîn, Sed Sala Bîstan, Dînokê Evînê û tiştêkî din, Welatê min”. nivîskar, careke din, dide ser şopa softiyê û “hezar û yek” deriyên Xwedê li dû xwe, li pêş me vedike; “Min bang dikir.. , hezar û yek deriyên Xwedê girtîbûn.. , ez hebûn bûm.. , tinebûn bûm.. , çima va gerdûna ji min çûktire..?”. Lê ewê ji “xeync zîqe-zîqa textê ciniralên dawiya sed sala bîstan” titiştî din nebhîse û ewê, careke din, têkeve ser riya koçeriyê: “Ez diçûm.. , di dîwarên tinebûnê de, di bédengiya çavên mirinê de, diçûme despêka bertaristana mezin, diçûme hember Xwedê”.

De ka em jî bi ewî û pirtûka wî re herin “hember Xwedê” û em binirin ka ewê çi pirsan ji ewî bike û ka pirsan “Welatê min” jî, dê yek ji ewan pirsan be.

Cindirês–2001.

LI ŞÛNA

PÊŞGOTINÊ

Ev bû çend carin em xwe di evê rikberiyê de dibînin; li gor dîtî û bîrweriyên xwe; em li dijî nivîsandina pêşgotinan e û vaye ev bû çend carin, em pêşgotina hin pirtûkan dinivîsin û xwe weke pişgir û hevpişk an jî, bi kêmanî, em bi xwediyên ewan pirtûkan re, bepirsiyariya ewan berheman parvedikin; çi ji aliyê dîtî û helwestên ku, di riya mijar û helbestên xwe re dadixînin û çi jî ji aliyê nivîsandin û huneriya ewan berheman be.

Lê tevî evê rastiyê jî, em dixwezî evê xalê hinekî ronî bikin; ji berî her tiştî, demê ku nivîskarek pêşgotinekê ji pirtûkekê re dinivîse nayê ewê wateyê ku, ew bi her tiştêkî pê re ye, yan jî di evê berhemê de huneriyeke pir bilind dibîne. Tiştê din ku dihêle em evan pêşgotinan binivîsin, ji evê helwesta me tê; ku em di roja îro de hewcedarî nivîsandina bi zimanê kurdî ne û divê em rê li pêş nifşên nuh vekin.

Belkî hinek, ji evan dîtîn û ronîkirinên me têbighên ku, em ji berpirsariya evê berhemê yan jî yê dîtir ku, me pêşgotinên ewan nivîsandiye, direvin; qet na û ew ne xwesteka me ye û ne jî em ji xwediyên dîtînên tevayîne, ango dive ku, ji pirtûkekê mijarek an helbestek bala me bikşîne, weke ku ji tevayiya gewdê keçikekê, çavên wê bihêlin buhar li dil der bibe.

Em naxwezîn evê pêşgotina xwe bikin lêkolîneke rexneyî ji berhevoka “Kulxana Gundên ji bîrkirî” re, lê emê nêzîkî hinek xal û mijarên beloq bibin ku, ewana bala me kişandibû, mîna; civak û toximî, helbestvan û helwestên wî yê konevanî, dîtîn û şirovekirina wî ji hinek bûyer re, hest û rewşa wî ya derûnî, bandoriya kilasîkiyên kurd û hin helbestvanên me yê dema nuh û emê li ser simbolên efsaneyî û hin xalên dîtir jî rawestin.

Piştî xwendina berhevoka “Kulxana Gundên ji bîrkirî”, yek dibîne ku sê mijarên sereke bala nivîskar kişandiye û ew bûne stûnên berhevoka wî û serekiya ewan jî, civak û têkiliyên toximiyê ye, em dikarin bibêjin ku, evê babetê bêtirî rûpelên berhevoka wî standiye û wilo yek têdigihe ku, ev çêrokên toximî bêtirî rojên temenê me distîne, lê weke ku nivîskar evê rastiye di piş hevok û çavên dilbera xwe de vedîşêre, civak jî ewan çêrokan di piş nimêj, sinc û perwerdiyeke derewîn de vedîşêre.

Û ne ji lêvên şil
û hunerên meyê be
ma hesp
ê di rewaniya xwe de
berdewam be???

Mijara din ku, ne tenê bala nivîskarê evê berhevokê kişandiye, lê ew mijara ku hêştiye bêtirî êş û kulên civaka kurd jê bikşêne ye û wilo bi sedan raperîn û serhildan li darkevin û bi xwîna keç û xortên evî miletî jî, hezarê rûpelan bêtin nivîsandin û te mecbûr bikin ku, tu kesekî siyasetmedar bî.

Ez im tîpa yekem
Ji elfebêya xemgîniyê
Qêrîna yekem
Ji serhildana Efrînê

Babeta sêyemîn ku, helbestvanê me, berhema xwe li ser ristiye, bi rewşa wî ya derûnî ve girêdayiye û xwendevanê berhema wî têdigihe ku, ew bi tenatiyê hest dibe û ne tenê xwe durrî sinc û girdîşa civaka xwe dibîne, lê pirî caran dixweze li dijî ewan derkeve û gava dibîne ku, ew şer ne di ewê sivikbûn û hêsaniyê de ye, ew careke din direve kûraniya hest û pelên xwe yê spî, da ku, kela xwe li ewê meydanê birjîne. Û wilo her û her ew xwe di meydanê de bi tenê dibîne, tevî ewqas deng û keçên ku, li derdora wî digerin.

Gava tu
di ber deriyê kamên min re
diçû
bi kevîrên şekirxenda xwe
te davête pencera dilê min
qircira min
di bédengiya gerdûnê de
lal dima

.....
.....
.....

rûpela dawiyê
ji pirtûka şaristaniya min
dişewite
hevoka yekem
ji pêşgotina çêroka evînê
riswabûne.

Ev ji aliyê naverok û mijarên ku, Temoz ŞEMALÎ di hundir berhevoka xwe de hembêz kirine ve, hema ji aliyê şêwe û rêbaza nivîsandinê ve, em dikarin bibêjin ku ew hîne di navbera herdu şêweyên nivîsandinê yên sereke de diheje; ango carin tu dibînî ew helbesta xwe serbest berdide, lê di helbesteke dîtir an jî di eynî ewê helbestê de, ew vedigere kilasîkiya nivîsandinê û bi karanîna şêweya vekêşe û rêzbandiyê û ev yeka bi xwe jî nîşana destpêka guhartina civakê ye ku, lingekî wê di duh û sinc û gerdişên kevneperest de ye û lingê din jî xistiye siba û bidetxistina hin sincên nuh.

Ji bilî evan du şêweyên sereke, ewî hin caran şêweyê stiranên gelêrî jî bi karaniye û helbesta xwe xistiye bin akama wê de û carina jî şêweyê Şêrgo BÊKES bi karaniye û weke wî, helbesta wênegirafî nivîsandiye.

Gava bi evîneke bazdayî
dilê min
germ û serxweş dibe
gewtgewta segên sergiya
pir dibe.

Hin caran jî ketiye bin akama ziman û helbesta Erebi û yek hest dibe ku, ew hin caran bi zimanê Erebi fikiriye û helbesta xwe wergerandî zimanê kurdî, mîna helbesta wî ya di bin navnîşana “Niçniç” de.

Lê tevî evan xalan jî yek dikare bibêje ku, Temoz ŞEMALÎ karîbû û di pir helbestên xwe de, derkeve asteyên helbestê yên bilind û hest û ramanên xwe bi wêneyine helbestî nazik nîşanî me bide.

Dixwezim tenê tiştêkî bizanim
çima pêçiyên te
di nav pêçiyên min de
xew nakin.

.....
.....
.....

Roj baş keçê
şev baş şengê, bê pelê
kengî tu yê werî
di taximên zeviyên xewnan de
bi min re winda bibî,
kengî tu yê bi min re bî
di tenahiya şeveke avis de.(R.34)

Helbet pir wêneyên din yên nazik hene ku, dihêlin xwendevan bi helbestvan re derkevin asteyên helbestî yên bilind, weke nimûne em dikarin vegerin evan helbestan: “Çirandina Deziyên Pilindir” û “Kûzê Bîranîna” û “Çûyîn” û “Kezî Sorê” û “Pehîzok” û helbesta bi navnîşana “Kulxana Gundê min” ku, karîbû di riya wê re wêneyeke xweşik ji gundê xwe re bineqşîne û çêrokên gund nîşanî me bide.

Digel evan wêneyên hunerî, ewî û bi paldana ser hin simbolên efsaneyî û bi karanîna ewana di hundirê hinek helbestên xwe de, karîbû bala me bikşîne ser ewê şêweyê.

bila bejna nazik

birîn nekin

çinkî dixwezim

çêroka DOMOZO û ÎNENE

bi êşekên dûriyê

sar nebe. (R.38)

Lê mixabin carina jî; ji huneriya helbestê bi dûr dikeve û bi nivîsandineke pexşaneyî û serast, hest û hizrên xwe tîne zimên û di nirîna me de, ev yeka jî, ji du sedeman hatiye; sedema pêşîn, ji lezbûna nivîsandin û çapkirina berhemeke nuh têtê û sedema dîtir jî, guhdana wî ya bi hûrtirîn bûyeran û nemaze di meseleya konevaniyê de.

Li dawiyê ma ku, em bibêjin helbestvanê me Temoz ŞEMALÎ ji gundê Kefirsefrê ye û ewî di sala 1973 an de cara pêşîn çavên xwe li ser darên merxên Çiyayê Şêx Mihemed vekirin û hînê jî, ji dîtina ewana têr nebûye û her sibeyê rekwê qehwa xwe datîne pêş xwe û ramûsanekê ji wan re dişîne û ev berhema wî ya dudiwaye û ya pêşî jî helbest bû û ew bi navnîşana “Hêviya Pirpirîkan” e û di sala 2003 an de hatiye weşandin û ... ew hînê li ser evê riyê hêviyan diçîne.

Cindirês-2005

MIHRECANA HELBESTA KURD

“RÊWINDAKIRIN”

Her sal di 22.10 an de, Mihrecana Helbesta Kurd, lidardikeve û helbestvan, hunermend, rewşenbîr û hezvanên helbestê beşdar dibin û bi xwendina helbestan û saz û dengên sitranbêjan roja helbestê diçe serî. Ev mihrecan di pêşiyê de bi boneya bîranîna roja mirina Cegerxwîn hatibû nasîn. Lê îsal, Komîta Mihrecanê nişkabûnek ji me re çêkir; gava ku, di bin Cejinên Çiriyên û gotara serokê dewletê de ku; “çand ji civaka mirovaniyê re pêdiviya gewre ye” hate lidarxistin. Çawa û ji bo çi ev yeka hatibû guhartin, belkî bersiv li ba Komîta Mihrecanê jî tine be.

Ji berî ku, beşdarên mihrecanê bighên Kela Nebî Horî, li Efrînê; cihê ku mihrecan lê têtê lidarxistin, ew bi rêve û di çate-riya gundê Şeran, ji aliyê polîs û hêzên ewlekariyê ve hatin rawestandî û wan heya nêzîkî nîvro rê neda û evê yekê hêşt ku, hinek ji beşdaran bi aliyekî din de bişelin; Ziyareta Henên û bihêlin mihrecan li du deveran lidarkeve.

Li dev-devî nîvro dest bi pirograma mihrecanê bû; di pêşî de û ji bo canê şehîdên Kurd û Cîhanê, kesên beşdar deqeyekê bê deng man, di dû re rêvebirê mihrecanê N. Mirad kêfxweşiya xwe bi beşdaran da nasîn û dilêşiya xwe ji hin karên polîsan jî anî zimên. Di dû re, pêşwazî li hinek mêvan mîna herdu helbestvanên Ereba M. Idwan û N. B. Hesan û çêrokvan N. Dîn Seman û listikvana Sûrî O. Meles û mêtê wê helbestvan L. Dêrkî kir û çend birûsk jî xwendin wek ên; T. Têzînî, Hesên M. Yosif û ya hunermendê Kurd Seîd Yosif.

Piştî wê û ji aliyê kek I. Ibrahîm ve çend gotin, di derheqa qedexekirina polîsan û rêgirêdana ewana de, hatin bilêvkirin; “ev tiştê ku, evê sibê çêbûye tiştêkî herêmiye, ewana ji ber xwe ve ev yeka han kirî û xebera jor; destlatên jor, jê tineye.. û em mihrecana xwe bi boneya Cejnên Çiriyên* û di bin sîk û gotina

serokê komarê de ku, dibêje: “çand ji civaka mirovantiyê re pêdiviya gewre ye lidardixin.. û em giş evê gotinê dibêjin û em tev de leşkerên serok Hafiz Esed in.. em tev, jê hezdikin, me ew hilbijartî û em ewî hildibjêrin û emê ewî hilbijêrin û kesê ku, evê gotinê nebêje ew ne welatparêze û ne jî ji me ye”. Û gotina xwe bi zimanê erebî anî zimên.

Di dû re hinek helbestvanan helbestên xwe xwendin û ew jî evin: Elî Mûrad, Zara delîbro, Yesîn Hisên, Hisên Feqhe, Jana Seyda, Ofilaz, Diya Ciwan, Necîb Mûrad, Ferhad Çelebî, Edhem Şêxo, Dildarê Mîdî, Mihemed Qere û ji ber ku, helbestvan Mihemed Hemo hatiye binçavkirin, pîreka wî du helbestên wî ji berve xwendin û Memdûh Idwan jî helbesteke xwe bi zimanê erebî xwend. Li devera din; li Henên ku, parek ji beşdarên li wir mihrecan lidarxistibûn, Axîn çend helbestan dixwîne û Siyamed Ibrahîm jî hinek helbestên Cîgerxwîn dixwîne û ew pêşbaziyê çandî jî çêdikin û ji helbestvanên kurdî Jan Dost li wir hazir dibe, lê ew titiştî naxwîne.

Gerekbû, li gor pirograma mihrecanê û piştî xwerin û pistika vehesê, ew vejeriyana hiner-muzîk û helbestan; hinek helbestvan mabûn û ewana hîne helbestên xwe ne xwendibûn. Lê kombûna sê-çar cîbên aseyêşê û xwesteka ewana ku; “gereke wîn biqedînin û mihrecan bi dawî bê”, hêst ku ji bilî yekî tenê, ti kesî din ne xwîne.

Di evê mihrecanê de du helbestvan hatin xelatkirin; Diya Ciwan û M. Idwan. Ewana jî sipasiyek ji beşdarên û Komîta Mihrecanê re bi rê kirin. Diya Ciwan di gotina xwe de got: “.. ez vê xelata we bi ya Nobêl ê naguhêrim”. Û li dor kata sisiyan kesên beşdar belav bûn.

Evbû Mihrecana îsal a heftan û ma ku, em bêjin kîbûn ewên ev mihrecan bi rêve dibirin. Weke ku, li ewê derê jî hatibû xwendin; ev kes endamên Komîta Amedekar bûn: C. Bakîr, F. Çelebî, M. Şêxo “ne beşdarbû”, Q. Horî, Dr. E. M. Şêxo “ne beşdarbû”, I. Ibrahîm, N. Mûrad û S. Ibrahîm “li devera din beşdarbûbû”.

Hinek têbînî li ser mihrecana îsal:

1- Ji berî her tiştî û weke me di despêkêda jî got ku, ev mihrecan bi pêşinyara hinek rewşenbîr û nemaze bi alîkariya Koma Xanî û bi boneya bîranîna mirina helbestvan Cîgerxwîn hatibû lidarxistin. Tiştên îsal çêbibûn, ev mihrecan ji ser evê riyê derxistibû û Komîta Mihrecana îsal ew xistibû bin cejnên herdu Çiriyên û şahiyên milletê Sûriyê bi ewê yekê. Li vir pirsek derdikeve holê; gelo kê rê da ewana, da ku, wilo bikin û ji berî ewê jî em dikarin bipirsin: Gelo ma ev tişt ji mafdariya ewan e.

2- Têbîniya çûye, dê bihêle em bipirsin: kê ev komît pejirand û li ser çî bingehê. Kanî komîta berê, ewana xwe pişifand û ev kes pêşniyar kirin an jî evan camêran xwe dane hev û gotin; emê serkêşiya mihrecanê bikin. Egr ku, wilo be û bi xêra evê yekê, emê çend mihrecanên din jî bibînin(**).

3- Xelatkirina helbestvanan li ser çî bingehê hate kirin. Ji berî hemû tiştî divê em nasbikin; ka ev mihrecan yê kêye û ji bo kêye û çî jê tete xwestin. Ew hatî binavkirin Mihrecana Helbesta Kurd û di vir de careke din dûman heyê; ka helbestvanên me yên bi zimanê erebî dinivîsin, di nav wandane yan na. Di salên çûne de H. Bedirxan hate xelatkirin û ev tişt dê bihêle em bipirsin: çima emê yekî weke M. Idwan, digel rêzgirtina me jê re, xelat bikin û helbestvanên xwe jî ji bîr dikin; çima me helbestvan û romannivîsê Kurd S. Bereket dernexist pêş an jî M. Hemo, da ku em piştgiriyeke, li hember rêjîma Sûrî, ji wî re pêşkêş bikin û nemaze ji ber rewşa wî ya îro.

4- Kesên ku, hatibûn vexandin; çima kertên vexandinê, dê ji endamên Yekîtiya Nivîskarên Erebiyê herin û emê nivîskarên xwe jî ji bîr bikin, çî yên bi kurdî dinivîsin an jî yên bi erebî û bi ser hemû tiştan de jî û piştî ku, nivîskarê me ji ber xwe beşdar dibe û bê vexandin, emê bîr û wî bincil bikin. Belkî bîst carn M. Idwan û N. D. Seman û.. hatin pêşwazîkirin û ji aliyê bêtirî endamekî ve ji yên Komîta Amedekar û yekî

mîna mamoste D. E. Fetah neyê ser zimanê ti kesî. Ev tişt, dê bihêle em bi pirsîn: kê bêtir raja çand û helbesta kurdî kirî, O. Meles an jî Deham E. Fetah. Belkî yek bêje me ku, ew mêvanbûn; nexeme, bes ev yeka, dê nehêle em nivîskar û rewşenbîrên xwe ji bîr bikin. Ji bilî mamoste Deham jî hebûn û mafê ewana hate daqurtandin, lê me ew mîna keke ber bi çav dît. Evê yekê bi me da nasîn û berê jî me gotiye ku, em Kurd xwe û hevdu biçûk dibînin û hîne ya wêrantir; kî bi serê sola xwe bi me re bi axive, cihê bilind ê wî ye. Ji berê de jî Kurda gotiye: "giyayê hewşê tehle".

5- Pançûlîskî; tiştê ku, li ser rewşenbîr hatiye zanîn û naskirin ku, ew yê herî pêşîn e di gotina "na" de, ji zor û destlatiyê û pançûlîskirinê re û gotina rasteqîn dive hertim li ser zimanê wî be. Lê mixabin, rewşenbîrê Kurd ji berî milletê xwe dibezê destên rijîm û milletên serdest û li razîbûna ewana digere û penda Kurda ya neyînî bi cih tîne; "destê ku tu nikarî gez bikî, ramûse û deyne ser eniya xwe". Me teva kar û liva hinek camêran ku, çawa di derdora polîsan re digerin û dixwestin ewana bi razîkirin bidin, dît.

Gotina Dawiyê:

Lidarxistina mihrecan û li gor rewş û heyama ku, milletê me tê de dijî, tiştê erêniye û gaveke pir li pêşe ku, me bi dest xwe xistî û divê em wê biparêzin û ev têbîniyên me di evê çarçewê de ne û hêviya me ewe ku, em di salên din de û di mihrecanên xwe yên li pêş, evan kêmasiyan tine bikin, da ku, em karibin mihrecana xwe, bi gavine durist û li ser bingeha wê ya rasteqîn, ber bi pêş ve bibin.

.....

(*) helbet merema ji Cejnên Çiriyan; ewên ku bi rêjîm û partiya Beis ve girêdayîn e, ewên ku li ser dema salên 1963 û 1970 î de ku, destlatiya Sûryê bi dest xwe ve anîne.

(**) îsal li Cizîrê jî mihrecana Helbesta Kurd çêbû; ango îsal çend mihrecan çêbûn; yek li Efrînê û ya din jî li Cizîrê û li wir bi xwe jî li du deveran lidarketibû û ji bilî ewana jî, xwendevanên Zanîngeha Helebê jî mihrecanek lidarxistin.

Cindirês-99.

PÊŞBAZIYA

KÛSE Û KEVROŞKÊ

Ji berî hertiştî, em sipasiya kovara Gelewêjê ê dikin ku, pirseke wilo bala ewê kişandiye û hêştîye berê xwe bide komeke nivîskar û rewşenbîrên Kurd, ka ew çî dibêjin. Ev lêgerîna li çare û bersivan nîşana hinek tişte; ji berî hertiştî, ew nîşana dilêşiyê û pêhesandina ku, çanda me di fireke dîrokî re derbas dibê ye. Xala dudiwan jî, ew bi me dide naskirin ku, evan camêran xwestiyê dengê "yê din" û ne tenê yê xwe, bibhîsin û ev bi xwe jî nîşana pêşketinekê ye. Lê xala herî girîng, bi dîtina me û weke ku, me di destpêkê de jî gotibû; ev lêgerîna li çareyekê ye û di bawerîya me de, pirsên wilo me datînin destpêka rêka ku, gereke em pêde biçin.

Piştî evê destpêkê emê vegerin pirsê wan û ji dawîya ewê de werin; "Ka di sala 2001 an de, çî bûyer û çalakîyên toreyî û rewşenbîrî bala me kişandine û hêştîye ku, em bi dilgermî ber bi gurkirin û pêşvebirina çanda kurdî, li Sûriyê, ve herin?"

Di pêşî de û li gor baweriyên me; ew kesê nivîskar ne bi hewceyî ku, yek an jî bûyere, bihêle ew bi dilgermî ber bi karê nivîsandinê here, erê rola çalakîyên rewşenbîrî, di livandin û dilgermkirinê de heye û em evê yekê înkâr nakin. Lê sedî-sed, pir tiştên din û ji berî evê sedemê û jê girîngtir, hene ku dihêlin rewşenbîr û

nivîskar, bi xortayî, bi xebite û nemaze dema ku, tu ji miletekî weke yê me ku, heya roja îro hîne bindestiya jiyokonevanî dikşîne, be.

Lê tevî evê yekê jî hinek çalakiyên sala çûyî dihêlin ku, hêvî di dilê yekî de nemirin, wek; lidarxistina mehrecana helbesta kurdî, tevî kêmkasiyên ewê û dûrxistina pir helbestvanan ji mehrecanê û xwestina ku, ew têveke bin baskên partiyekê û jarîtiya komîta birêvebir, û em jî yek ji wanin ku, hêste hinek xwe wek "serokekî ne helbijartî" pêşkêşî camewerê helbestê bikin û nemaze karên Diya Ciwan. Lê tevî evan kêmkasiyan û tiştine din jî sipas ji Partiya Demokrata Kurd; "Partî" re, ku ewan camêran xwe da ber ewî barî.

Helbet hinek çalakiyên din jî hene; wek lidarxistina pêşbaziya çêrok û helbesta kurdî, ji aliya koma Xanî û çapkirin û we\andina hin kovar û pirtûkên kurdî, di bin evan heyamên girtî û zordariyê de û ev yeka jî me dighîne şaxê pêşîn ji pirsê; "hûn rewşa çanda kurdî, li Sûriyê çawa dibînin".

Weke ku me ji berî hinekî jî got; erê hinek bûyer û çalakî dihêlin dilê yekî germ bibe, lê mixabin, ew çalakiyên ku me anîne zimên ti carî ne li gor hêvî û xwestekên nivîskarê Kurd e û di nirîna me de, ev rewşa wêran -tevî ku, toreya Kurd û di roja îro de di dem û qonaxa xwe ya herî bi hêz û nîrx de ye jî, lê ne li gor qonaxa dîroka îro û tevger û gerekîyên ji me têne xwestine- Belê, ev rewşa ne normal ji çanda me re, hinek sedemên wê hene û li gor dîtina me; du sedemên wê yên sereke hene.

Ewa pêşîn ji encama rewş û pergala bindestiyê dikşe ku, hêştîye hertiştê bihna kurdayetiyê jê bê, bive û qedexe be; şerê me bi hemû çek û rengan, ji aliyê rijîmên zordar ve, tête kirin û gihêştîye ku mirovê Kurd kesekî sûcdar be û ew tête dadkirin tenê ji ber ku, ew Kurd e. Ev ji aliya rêjîmê ve û ew tiştêkî "normal" e, helbet normale ji rêjîmin ne normal re, lê ka Tevera Kurd; ewa ku, jê tête xwestin xwedîya nameyekê be, ka çi di ber çanda miletê xwe de kirî û ka xebata ewan li gor xwestek û gerekîyên qonaxa îro ne, an bi xwe û şerê "kî dîk e û kî varik e" de ketine.

Mixabin; ewana hîne têdernexistî ku, ew jî di kolandina gora miletê xwe de alîkarin. Belkî gotin giran be, lê di bawerîya me de ew raste; dema tu çanda miletê xwe û xebata di ber ewê de, bikî ji guhdanên xwe yên herî dawî û nizanibî, eger ku tu bixwezî miletekî tine bikî û ji berî hertiştî, divê tu ziman û çanda ewî winda bikî, dê tuyê di gorkirina ewî miletî de alîkar û hevpişk be. Ê eger ku, em nirîneke bi lez li belevok û rojnameyên Tevera Kurd bikin, emê têderxin ka camêr heya bi kîjan pileyê raja çand û zimanê erebî dikin û dûrî yê xwe diçin.

Helbt çêrok dirêje û êş pirin, lê bi pirseke wilo bi lez û bi tenê, dê çareser nebe û ev yeka danûstandineke dûdirêj dixweze, da ku, em bighên karên dezgehî û ew jî ne li ber çava ye, bi kêmayî di rojên nêzîk de.

Hema ka me di sala çûyî de, "çi babet û berhem berhev kirine". Belkî em di bêtirî babetekê de xebitîn, tevî ku ev sal ji salên ku me têde kêm xebat kiriye jî, lê dîsan jî me karîbû çend mijar berhevkirana; ya herî pêşîn, pirtûka me ya çaran; komeke çêroke û di bin navê "Tîrav" de hate weşîn û bi hejmareke pir hindik, ev jî nimûneyeke ji rewşa çanda kurdî re. Tiştê din, me pêtirî mijarekê; çi di aliyê gotar an jî vekolînan de be, di rojname û kovarên kurdî de, çi li hundir an jî li derve, belavkirin û nemaze li başûrî Kurdistanê û digel evan tiştan jî, me karîbû dengê xwe û di riya çend hevpeyvînan re, bigihanda xwendevanan û.. em hîne li ser rê ne.

Têbînî:

Helbet gotina me, tenê li ser evî perçeyî ye û me ne rewşa çanda kurdî bi gelemperî daye bin xwendina xwe.

Cindirês 2002.

PÎNE

KENÊ YEKÎ TÎNE

Di destpêkê de em dixwezin bibêjin ku: ez pir dilşa ne ku, kek Îbrahîm Îbrahîm, di warê nivîsandina bi zimanê kurdî, gihêştîye evê pileya hêja û bilind û em serkeftinê jê re dixwezim, eger ku, bi rastî ewî, ew gotar, nivîsandiye û ne yekî din ji ber ve nivîsandibe. Lew re emê gûmanên xwe ji xwe re bihêlin û li ewî tenê vegehinin û ne li yên piş wî, an jî yên ku, ji piş perdan ve evî “şerî” dilivînin.

Piştî evê gûmana xwe, emê vegehin berevaniya wî; me got berevaniya wî û ne weke ku, ewî xwestî di bin navê “ronîkirin” ê de daxîne û ewê ku, gotara wî xwendibe, dê baş têgihêştibe ku, gotara ewî ji destpêkê û heya navnîşana wê; “Rewşenbîr û xebatkar xwe di qulemişkan de venaşêre” û heya bi gotina dawî, ne bes beravanî bû, lê êriş û gotinin ne di cihê xwe de bûn, eger ku, em nebêjin: ew tev derew bi derew bûn. Di evê derê de jî em dixwezin tiştêkî din bînin zimên; di dema ku, me xwest em li ser kar û barên mihrecanê binvîsin û me nivîst û weke ku, xwendevanan jî dît, hinek hêvî û xweziyên me jê hebûn ku, em mihrecana xwe biparêzin û karibin ewê bi pêş ve bibin, ne ku, em dakevin “şerekî” bi gemar û di evê pileya nizim de û.. em a ji nuha ve û piştî evê lêvegerîna xwe, sozê didin xwendevanan, dê emê careke din li evê babetê venegerin û me yê ev lêvegerîna jî nenivîsanda, eger ku, gotara kek Îbrahîm û ji destpêkê û heya bi dawiyê, ne gotinin çêkirî bana. Lê xûya dike ku, hin camêran derew ji xwe re ne bes kirine karekî rojane û jiyana xwe ya vala pê tijî dikin, heya gihêştine radeya ku, li ser sîngê rojname û kovaran jî derewên xwe belav bikin û bi evî rengî, heya ji rûmetgirtina karê rojnemevaniyê jî dûrin.

De ka em werin û bi hev re gotara berevaniya kek Î. Îbrahîm bixwînin. Ewî nivîsiye; “ez di nivîsara xwe de, ji ber xwe ve berevaniyê nakim, ji ber ku, ez ji dil de zanim ku, ez ne gunehbarim û ji alîkî din ve, hemû tiştê ku Pîr RUSTEM hewal dabûn nerastiyên çêkirî bûn, nemaze derbarî gotina ku min bi navê komîta amedekar xwendibû”.

Di vir de em dikarin çend nerastiyan ku, ji aliyê birader İbrahîm ve hatine “çêkirin”, bibînin:

A- Weke ku, em dibînin û emê hîne jî bêtir bibînin ku, gotara ewî ji despêkê û heya dawiyê beravaniya ewî dike û ne weke ku, ew dibêje ye.

B- Me di nivîsara xwe, ya çûyî, de ti gunehbarî ne avêtiye ne ser milê wî û ne jî bilî ewî, da ku, ji me re bibêje: “ez ne gunehbarim”. Tiştê ku, me nivîsadbû, xwendevanan tevan xwend ku, rêxistina bûyer, gotin û tiştên ku, di mihrecanê de hatibûn lidarketin. Lê eger ku, birayê me ji xwe bi gûmane, bila ewê yekê jî nexe stûyê me; “yekî ji yê din re got: merheba, “silav lêkir”, ewî vegehand û got: hêka çî”. Bavê min, eger ku, we hêk diziye û bihn ji we tê, çima hûn bihna xwe dişînin mala xeynî xwe.

C- Çima camêr ji me re negot; me çî li ser zimanê wî û bilî ewî jî çêkirî û eger ku, weke ewî gotiye; ku me gotina wî guhartiye, em dikarin bi pir şêw û rîyan rastiye ji nerastiyê derînin. Di evê derê de û bi rastî camêr hêşt ku, em di bîr û baweriyên xwe de bi gûman derkevin û li pir camêran vegehin û bipirsin: ka Î. Îbrahîm di gotina xwe de çî anî zimên û tevan ji me re, ew bihîstin û baweriyên me çesipandin, heya bi hevalên wî yên komîta amedekar jî û eger ku, bi ewê yekê ne raziye, bila vegere û kasête ku, hatiye tomarkirin bibîse û eger ku, em şaş derketin, em ji nuha ve ji wî û ji komîta amedekar lêborîne dixwezim. Tiştê din, ne em bi tenê bûn, da ku, em gotinan li hevdu zêde bikin; bi dehan eger ku, em nebêjin bi sedan camawer hebû û tevan gotina wî bihîst, ku çawa ew li razîbûna deslata Sûriyê digerî.

D- Nerastiyeke din di vir de heye, ew jî hevoka ku, tê de dibêje; “.. min bi navê komîta amedekar xwendibû..”. Ji berî her tiştî, ewî bi devkî gotina xwe got û ti belge ne xwendin û eş tiştên mane jî ji xwendevanan re dihêlin, ka rastiya ewan heya bi kuderê ye. Û emê anuha jî werin ser xalên ku, ewî li ser me girtine:

1- Ewî nivîsandî; “gava me gotina xwe got”, xûya dike ku, kek Îbrahîm xwe ji bîr ve dike, ewî ji berî kêlîkê gotibû: “min gotina xwe bi navê komîta amedekar xwend” û li vir jî dibêje min got û wilo berdeyam dike û dibêje: “Pîr ne li wir bû..”. Weke em dibînin ku, birayê me bi çixîzekê ji pêûsê xwe, yan jî yên hevalan, dixwezî hebûna me tune bikin. Ma ku, bes em bi seriyê xwe û ewî sûnd bixun ku, em ji berî komîta amedekar jî li ewê derê bûn û ew dikare ji mamoste Deham an jî Diya Ciwan.. hwd bipirse; ka kî di rex wan de rûniştû. Lê ya çêtir em vegezin ewî ku, çawa ew bi xwe bersiva xwe dide; di navnîşana gotara ewî de hatiye ku, me ji tîrsa re xwe di qulemişkan de veşartibû. Vêca çawa yekê ne li derekê be û ewê di eynî çax de xwe di qulemişkan de veşêre em tenegehîştin. Tiştê din, em dikarin vegezin wêneyên ku, hatine girtin û ka em li wir bûn yan na. Erê xelk derewan dike, bes dibêjin: “ev tişt li piş çiyayê Gewir çêbûye” û helbet pêşdanînen çewt, dê encamine çewt bidin. Ango û bi gotineke din, dad û encamên ku, te li ser ewê pêşgotina ku, em ne li wir bûn danîbû, dê çewt û şaşbin û wilo em dikarin binasin; ka kî gunehbare.

2- Xala dudiwan jî; li ser hevoka wî ya dawiyêye ku, tê de dibêje: “min wilo negotiye”. û me jî bersiva ewî û ji berî kêlîkê da û em naxwezî, careke din, lê vegezin û bila ew herê û bi xwe dengê xwe bibhîse; ka ewî çî gotiye. û çamêr di dawiya xalê de jî nivîsiye; “.. xuyaye kesê ku gotina min ji Pîr re guhastiye, ji ber tîrsa xwe ji kiryarên asayêşan, ne li hişê xwe bû”. Di vir de kek Î. Îbrahîm eynî li çavê rastiyê dixê, lê bi rengekî bervajî û wilo em dikarin bêjin: xûya ye kek Îbrahîm û ji tîrsa kiryarên asayêşan re, ne dizanî çî digot.

3- Di xala sisiyan de birader Î. Îbrahîm bi carekê ji kirasê rûmetgirtin û edebê bi der dikeve, gava dinvîse; “çima Pîr xûya nekiriye ku lbo bû ewê ku di rûya asayêşan de rawestiye û.. hingê Pîr û yên mîna wî xwe di tirimbêlan de veşartibûn”. Careke din gûmanên me hene û ew fireh dibin ku, ewên di piş perdeyan de û hêştine kek Îbrahîm bibe qurbana şanoya ewana, ev berevanî nivîsîne. Lê emê li gor tiştên ku, li ber destên me ne herin û lêvegerîna xwe ava bikin. Ji berî her tiştî ev bi me û xwendevanan di de nasîn ku, kek Îbrahîm an zû tiştan ji bîr dike an jî camêr di dema ku, ev gotara xwe nivîsiye ne li ser hişê xwe bû; ji ber ku, dê çawa yek ne li devereke be û ewê li wê derê xwe di tirimbêlan de veşêre; weke me dît ewî ji berî hinekî got ku, “Pîr ne li wir bû” û nuha jî dibêje ku, ewî “û yên mîna wî xwe di tirimbêla de veşartibûn”. Lê dive ku, ev mamikeke nuh be, ji aliyê evî biraderî û ka kiyê karibe ji hevdu derîne. Di çêroka tîrsê de jî û bibore kekê Îbo te hêşt şanoyeke D. Leham ku, têde dibêje; “ez, ji bilî Xwedê û hêzên asayêşê, ji ti kesî netirsim”, bête bîra me. Lê em dibêjin; tenê tîrsa me ji hêzên asayêşê heye û eger ku, hûn jê natîrsin, tu dikarî ewê yekê ji hevdu derîni. Lê tevî evê tîrsê jî, em û yên wekî me, digel ku, em tenegehîştin ka merema ewî ji gotinê; yên wek me çiyê jî, em xwe di tirimbêlan de venaşêrin. Careke din, em dixwezî bipîrsin û zanîbin; te çawa di ewê keftelefa beranameya xwe de û di ewê xebat û rawestandina xwe ya di “riwê asayêşan” de dît ku, me “û yên mîna min xwe di tirimbêlan de veşartibûn”. Lê ev jî derewke nuhe. Kek Îbrahîm, ji berî ku, tu bi tirimbêla M. Edwan û digel mêvanên din, bighê ewê derê, em ji tirimbêlan peyabûbûn û cendirmeyan nasnameyên me jî biribûn û me li ewê derê; çateriya Şeran, ti hêzên asayêşê nedîtin. Eger ku ji tîrsê an jî sewdê li seriyê we xistibû û we ew du-sê cendirme û cîba ewana, bi hêzên asayêşê, di mejiyê xwe de, guhartine û careke din ev pîrsgirêka we ye. Emê di dawiya evê xalê de tiştêkî bêjine te; em ditîrsin ku, rojekê yekî ji hêza asayêşê evê pîrsê ji me bike; “eger û li gor hûn dibêjin ku, hûn ji me ditîrsin û hûn wilo dinivîsîn, lê ku hûn netîrsiyana, dê we yê çawa binivîsanda”. Em bi hêvîne ku, kek Îbrahîm û yên weke ewî, bersiva pîrsa yê asayêş bidin, ne ji ber ku, bersiv li cem me tineye, lê em dixwezî ku, zû bi zû yek teniya xwe di riwê xeynî xwe ne de.

4- Di xala çaran de jî, camêr pesna karê xwe dike, ne yê komîtê û yek dibêje: belkî ji bilî ewî ti kesî ti kar nekiriye û gotina xwe jî bi erêkirina hemû endamên komîtê diçêspîne û di nîviya xalê de, bi zaravekî

asayêştî, ji me dixweze ku, em binirin û ji me re salix dide ku, çawa mihrecanê me di roja îro de di “Qiyadê El-Qutriyê” de pê têtê axaftin û komîteyê beravaniyê ji ber çanda kurdî ve hatiye damezrandin heya dighe ewê gotina; “..lê ez loma ji Pîr nakim ji ber ku, ew ji pêşveçûnên ramanî, rêzanî û teknolocî, yên ku di cîhanê de dibin, pir dûr e”. Kurd dibêjin; “dê wer û neteqe”, lê eger ku, em bi birekên wilo, yên fiş biteqiyana, dê ji zû ve me pênuşê xwe şikandiba. Emê salixên ku, li ser kar û xebata ewî û axaftinên “Qiyadê El-Qutriyê û..”, ji komîta amedekar û dîrokê re bihêlin, ka ewê çi bi ser bixînin. Lê tenê dixwezî û di roja îro de ku, dibêjin: gerdûn bûye gundekî biçûk-mezin, gundekî eliktironîk, em dipirsî, dê çawa yek dûrî evan tiştên ku camêr gotine be, bes tenê û eger ku, mîna pêximber Zardeşt neçûbe ser çiyakî û jiyana xwe di şikeftê de neborîne. Lê kek Îbrahîm baş dizane ku, em ne di çiyakî Kurdistanê de ne ku, bê alavên guhastin û ragihandinên îro dijîn. Me çend çaran, bi telefonê, bi hev re dengkirî û ne mîna Mûsayê Pêximber û Xwedayê xwe û di roja îro de satalayt jî li ber destê her yekî û eger ku, rojname û kovar bin, ew jî dighên destên me, ma bes ku, em bibêjin; em naçin û li çayxana “Mewêd û Siyahî” rûnanin û eger ku, dûrbûn eve, bi rastî tiştên ku, ewî gotine rastin.

5- Xala pêncan bi xwe bersiva xwe dide û ne hewceyî ku, yek li ser rawestê, bes tenê yek dikare di derheqa ewê de pendeke pêşyan bîne zimên; “ji qehra şivanan re nizanîm çû bi govanan re çikir”.

Di dawiyê de jî camêr dadikevin pileya xwe yên sincî gava ku, bi evî zaravî dinivîsin û dibêjin; “şerme û pir şerme ku, tu; ango em, dûrî danûstadinên hevpeyvînî û şaristanî bijî û tu werî alavekî rexne bikî ku, ew bi xwe bê vîna me li ser me hatibû danîn. Me jî, bi bawerîya xwe, ew ji bo xebata ji ber çanda xwe ve pejirandîye. Li dawiyê jî, piştî taqekirinê mêlag bûye ku ew alav, ji tirs û bêzariyê sudetire..”.

Em dixwezî kek Îbrahîm ji me re salix bide, dê çawa em “dûrî danûstandinên hevpeyvîn û şaristanî” dijîn; me heya bi nuha nebihêstî ku, ti kongir an jî rûniştinek, di bin çî navî de dibe bila bibe ku, di navbera rewşenbîrên Kurd û yên Ereba de li Sûriyê çêbûne û kek Î. Îbrahîm têde pişkdar bûye û yên weke me jî dûrî wê ketine, heya kongirê ku, li Qahîra jî çêbûbû, me nebîst ku, ew an jî xeynî ewî lê beşdarbûbûn; ewan camêran hema perçê Sûriyê ne anîn ser zimanê xwe jî. Na.. na eger ku, çend çaran û li çayxanên Helebê bi hinek ronakbîrên Ereba re rûniştîye, erê bi seriyê me û wî, em hinekî ji evan hevdiştinan dîrin. Lê me têra xwe jî axaftîye û em hîne nirînên rewşenbîran dibînin û dibîsin û dixwînin.

Tiştê ku, dihêle yek ji ber ve şerm bike û gereke ewî ev gotin ji xwe re bigota û bi rastî, dê bihêsta ku, em seriyê xwe û xwendevanan bi evê lêvgerîna xwe ne êşînim, eger ku, hin tişt bincil nebana.

Em dipirsî; çawa yek ji yê din re dibêje: “şerme û pir şerme ..” û ew bi xwe piştî çend gotinan evan hevokan li dû hev dinivîsîne: “.. û tu werî alavekî rexne bikî ku ew bi xwe bê vîna me li ser me hatibû danîn”. Û bêyî ku, tu nefesê bidî xwe, ji bilî bihinderxistina bi xala di navbera herdu hevokan de, tu carereke din û piştî ewê xalê bibêjî: “me jî, bi bawerîya xwe, ew ji bo xebata ji ber çanda xwe ve pejirandîye”.

Me dest ji hemû tiştî kişand; ev raste, ya din derewe, ev hevok te gotî, ya mayî te negotî û.. hwd. Ev hemû tişt me li şûn xwe hêştin, bes de ka were û evê yekê ji hevdu bi derxe; çawa ew yeka bê vîna we bû û we bi bawerîya xwe pejirand û tiştê din, alaveke ku, ne li gor dilê te be û bê vîna te li ser te hatibe danîn, dê çima tu yê bervaniya ewê bikî û ewê çawa weke xebatekê bête pejirandin.

Em anuha dikarin bibêjin: ka ji kê re şerme. Pendeke din a kurdî, di vir de, hate bîra me ku, ew dibêje; “xelk ne di bêvilên xwe re nê duxe”. Lê xûyaye hin camêr dixwezî em nê di bêvilên xwe re bixûn.

Piştî evan dîtin û şirovekirinan, em dikarin bibêjin: dê ew taqekirin heya bi kîjan pileyê mêlag dike ku, ew alav bi ser ketî û ka me çî sûde jê dîtine. Mixabin; di rojên ku, evan welatên serdest hinek “şekir”, ji bo xatirê serhejandin û erêkirina ji kar û barên ku, ewana li ser serê me dimeşandin, belav dikir ti kesî seriyê xwe nedihêjan, lê di roja îro de û piştî ku, nema ew ti pereyan di me didin jî, em tev ber bi ewan dibezî,

da ku, em karibin ji xwe re cihekî di tirêna wan, ya rawestî û riswa, de bigrin. Bila netê fêmkirin ku, em li dijî hevpeyvîn û rûniştina bi “yê din” re ne, lê em li dijî erêkirineke erzanin û bêyî ku, ewê hemberî te li xwe dîne û hinekî guhê xwe bide te, ne.

Gotina dawiyê ku, em dixwezî ji rêzdar Î. Îbrahîm re bibêjin eve; erê em dikarin di rûniştinên xwe yên di çayxanan de bê pêşnav û bi navê pêşîn bi tenê, bi hev re bi axifin, weke ku, te di gotara xwe de navê me yê pêşî, tisî û bi tenê tanî zimên. Lê di nivîsandinê de ev yeka ne layêqe, bes em loman jê nakin ji ber ku, em gundîne û ji gerdişa gundiyan e ku, ew di her tiştî xwe de xwerû bin.

Cindirês-2000.

MIHRECANA BERAVÊTÎ

(Me pir gotin bihîstin, lê kêm helbest dîtin)

Weke hersal îsal jî “Mihrecana Helbesta Kurd” hate li darxistin, ev mihrecana îsal hejmara wê ya heştan bû. Piştî ku, ew hinekî bi derengî xistibûn û di roja îrê 27. 10. 2000 î de, li bajarê Heleb ê û di binerdeke de cemawer û komeke rewşenbîr û helbestvan li hevdu civiyan û piştî deqeyeke bêdeng li ser canê şehîdên welêt rawestiyan, rêvebirên mehrecanê dest bi karên xwe kirin û pêşkêşê ewê jî; helbestvan Fethela Huseynî bû û piştî ku, ewî silavek ji Serhildana Elqudis re bi rêkir û navên ên di komîta amedekar de anîn zimên û sipasiyek ji nûner û şandekên kovar û rojnameyên kurdî û T.V. Medya re bi rêkir, rê da kek Îbrahîm Îbrahîm ku, ew gotina “Komîta Amedekar a Mihrecanê” bixwîne.

Camêr û ji berî ku, gotina xwe ya bi zimanê erebî bixwîne, pêşwazî û xêrhatin ji herdu nivîskarên Felestînî, yê sêwî, Nezîm Bo Hesani û Yosêf Tafêş û ji Ezedîn Mele re xwest û piştî evê xêrhatinê, ewî gotina xwe xwend. Camêr di gotina xwe de û bi kurtî ku, dihêşt hertişt bincil bimîne, hin tişt anîn zimên wek; guhartinên cihên mihrecanê û sedemên ewê yekê, me got cihên mihrecanê û ne cihê ewê, ji ber ku, cihê wê bêtirî carekê hate guhartin; Şam, Hema; “Ebo Qibês”, Heleb û.. hwd.

Û dîsa anî zimên ku, piştgiriya mihrecanê ji Serhildana Elqudis re heye û dema ew nêzîkî çêroka hebûna Kurdan li sûriyê bû, ewî û weke yekî nêzîkî rêjîmê got; “.. Kurdên Sûriyê perçeyeke ji nîgar û cigrafiya Sûriyê..”. Helbet em naxwezîn bête fêmkirin ku, em li dijî gotina ku, “em parekin ji tevna Sûrî”, lê mebesta me li ser gotina “Kurdên Sûriyê” ye, ewa ku bihna rêjîmê jê tete. Ango heya ji camêr hat, ewî haj gotinên xwe hebû û xwe diparast, heya ewê yekê hêstibû û belkî bêtirî deh caran jî, ji cemawer û helbestvanan bixweze ku, ew dengên xwe bilind nekin û deng bi çepikên xwe nexînin; vêca dê çawa çepik bin û gereke ew bê deng bin.

Di dû xwendina gotina “Komîta Amedekar” re, pêşkêşê mihrecanê rê ji xwendina “helbestan” re vekir û hejmara yê ku, navê wan hate hildan gihîşte sîh û sê navan, lê dudu; (Dîlan û Necîb Mûrad) nehatibûn û dive jî ku, hatibûn û nexwendin. Sîh û yek kesî berhemên xwe xwendin, helbet reng-rengî bûn; di nav de hebûn ku, hîne ewana ne tenê helbest fêmnekirine, lê hema ewana du pirtûkên helbestan jî nexwendine. Lê hinek nav jî bala cemawer kişandin ser xwe û em dikarin bibêjin ku, yekî weke rêzdar Mustafa Îsmâil, raderînekbû ji mihrecana îsal re, tevî ku pir navên din û di mihrecana çûyê de jî, cihên xwe bêtir tijîkiribûn, wek: Diya Ciwan, Awaz Kalo, Axîn Welat, Rizoyê Xerzî, Yasîn Qiço, Elî Murad û Husên Feqe yê ku, dikare bala yekî bêtir bikşîne ser şeweya xwe ji xwendina helbestan re.

Û bi xwendina Bargiran, ji berhema xwe, re mihrecanê kuta dibe, piştî ku, ewê nêzîkî sê katan dirêjkiribû. Lê û ji berî ku em derbasî xala dîtir dibin û di nivê xwendina berhemên de, helbestvan Mihemed Hemo hate xelatkirin û di diploma ku, pêşkêşî wî kiribûn weha hatibû nivîsandin; “Komîta Amedekar a Mihrecana

Helbesta Kurd a heştan. Diploma rêzgirtinê pêşkêşî helbestvan Mihemed Hemo dike, ji bo dahûnanên wî yên di warê torevaniyê de û helwestên wî yên mirovatî”.

Hinek birûsk jî ji mihrecana îsal re hatibûn û tenê navê xwediyê ewana hate gotin bêyî ku, ew birûsk bêtin xwendin û jî evin: ji hunermend Seîd Yosêf, Kovara Xwendevan, Ezedîn Mele, Riyad Sêf, Dr. Teyêb Têzînî, Luqman Dêrkî, Xalêd Taca; lîstekvanê Sûrî û hevalê wî Telhet Hemdî û ji helbestvanê Erebb Memdoh Edwan. Piştî evê ravekirina me ji mihrecan û kar û barên wê yên îsal re û piştî ku, em di hemberî camêrên Komîta Amedekar de rûniştin, da ku, nebêjin: “Pîr Rustm ne li wir bû û ewî ev gotinên xwe ji devê hinekan girtiye”. Tevî ku, ewî û di eynî ewê gotarê de gotibû jî ku; “Pîr û yên weke wî xwe di tirembêlan de veşartibûn” û heya bi nuha em nizanin çawa em ne li wirbûn û çawa me xwe di tirimbêlan de veşartibû.

Tevî evan û ewan çêrokan û me yê ev tişt ne anîba zimên, eger ku, rojnameya Newroz lêvegerîna me a li ser nerastgotinên Î. Îbrahîm weşandiba û bi rola xwe ya rojmevaniyê rabûba û rûmeta sinc û mercên karên rojnemevaniyê wergirtiba.

Neyse, piştî hemû derewên kevin û nuh û xwesteka hin dost û endamên Komîta Amedekar ku, ka em îsal jî keysekê bidin evan camêran ku, xwe diçinin û ji ber rêjîma Sûriyê ve şehîd dikevin; ku berê ewê li demoqrasiyê ye û li ser xwesteka ewana; “ka hazir be û binir çî bi wan re dê derkeve”. Me berê xwe da mihrecana îsal. Û emê bizavên xwe bikin ku, em nirîn û dîtina xwe bînin zimên, bêyî ku, ti şûnmayî li piş evan dîtinên me hebin, ji bilî bilindkirina radeya mihrecanê û wêjeya Kurd bi gelemperî.

1- Tirsî hinek camêran û nemaze hinek endamên “Komîta Amedekar” û bêtir a Î.Îbrahîm ku, hêştibû ew her çendekî ji cemawer û helbestvanan bixweze ku, dengê xwe bilind nekin û deng bi çepikên xwe nexînin û bîne bîra me ku, mihrecanê wan bê rêdane.

2- Pêşwaziya ku, bi mêvanan dihate kirin bi yekî dida naskirin ku, karê evan camêran serpeyî ye; pêşkêş F. Huseynî di pêşî de xêrhatin li herdu helbestvanên Erebb û E. Mele kir û piştî xwendina hinek “helbest”, li me û Xalêd Mihemed û Mistefa Osî û piştî demeke dîtir li Nîhad û Leyle Turk û Cemal Bakîr. Lê tevî evê kêmkasîyê jî, ew di karê xwe de heya bi pileyekê Serkewtîbû.

3- Çima gotina “Komîta Amedekar”, bi zimanê erebbî hate xwendin. Gelo eger ku, di mihrecanekî helbesta erebbî de gotina ewan; a rêvebir bi zimanê îngilîzî bête xwendin, dê helwesta rewşenbîrê Erebb jê çibe.

4- Şaşiyên zimên ên ku, di kerta vexwendin û di diploma ku, ji M. Hemo re pêşkêşkirin û hêştibû ku, em ewê şevê û piştî durustkirina ewê, careke din, çapbikin û ewê yekê ji me re da aşkerekirin ku, radeya mihrecanê ne li gor navê wê ye.

5- Guhartina cihê mihrecanê û gerendina ewê li bêtirî devereke, ji berî ku, li Heleb ê raweste, weke ku, me di destpêka gotara xwe de gotibû û bincilkirina sedemên evê yekê.

6- Hildana navê ewqas kovar û rojname ku, nûner û şandekên ewana beşdarî mihrecan bûne. Tevî ku, em tev dizanin ku, di roja îro de bêtirî ewan kovar û rojnameyan hatine rawestandin û tenê navê wan maye, evê yekê bi mirov dida naskirin ku, birayên me; “Komîta Amedekar” dixwezî bi paçan zikê xwe biwerimînin.

7- Hejmara bilind ji yên ku, di mihrecanê de bi berhemên xwe beşdar bibûn, bêyî ku, ti pîvan ji evê çêrokê re bête danîn; ka gereke kî bixwîne û kî nexwîne û di vir de em dixwezî evê xalê ji stûyê komîtê derînin, ji ber ku, camêran hinek nav vebijartin ku, ew tenê gereke bixwînin. Lê partiyên me xwestin û weke li her derekê ku, pareke wan jî di evê çêrokê de hebe, vêca her partiyekê komek “helbestvanên” xwe şandibûn û ew bi zorê xistin nav mihrecanê û heya bê dilê komîtê be jî, da ku, bêtirî mihrecanekî çênebe. Tevî ku, wan ti alîkarî bi komîtê re nekir jî.

8- Gotina ku; ev mihrecan di bin siya Koma Xanî de têtê lidarxistin, nerastiyeke aşkrebû, ji ber ku, em tev dizanin û mixabin ku, di roja îro de, kom ne li ser heve, eger ku, em nebêjin ew tineye.

Piştî evan dîtinan em dixwezî hinek pêşniyar pêşkêş bikin, belkî em û piştî vekolîna ewana bi her kesê ku, dixweze ev mihrecan serkeftî bimîne, karibin di mihrecanên xwe yê bîn de kêmasiyan kêmbikin.

1- Gereke cihê mihrecanê di herêmên Kurda de bimîne û ew ji bo ti boneyan dernekeve derve û eger ku, em bixwezî dengê xwe, netenê bighînin rewşenbîrên Erebi; sedema ku hêştibû mihrecana îsal bibe hêlana Ereban, lê heya em bixwezî bighînin Çînê jî û di demên Intirnetê û.. emê karibin û nehewceyî ku, weke Terezan em destên xwe bidin ber devên xwe, da ku, em di guhê Şamê de biqîrin.

2- Em mihrecana xwe bi bêtirî reng û şeweyekê lidarxin; ango em dikarin bi şev helbestên ku, hatibin vebjartin bixwînin û roja din ji sibê de derkevin seyranê, da ku, yek ne bêje mihrecan li surûştê xweşe û yê din bêje em li wê derê tiştî nabîsin.

3- Komîta Amedekar ji hin kes ku, di her warekî de li pêş bin û nemaze di zimên û çanda xwe de; hinek endamên komîta îsal nizanin bi zimanê kurdî bixwînin û gereke hertişt di destê ewana de be û rê nedin evê partiyê an jî ya din ku, tiliyên xwe têxin karên wan. Helbet em naxwezî ev yeka bi mebesta ku, em dixwezî cilê ji bin lingê partiyên bikînin bête fêmkirin, tenê xwesteka me ewe ku, rewşenbîrê me bi seriyê xwe birame û ne bi yê.. . Tevî ku, em jî dixwezî têkelî û rêkûpêk di navbera ewê komîtê û “Hevbendiyê”* û partiyên dîtir de hebe, ji ber ku, di roja îro de û eger ku, em razîne yan na, ew nûneriya me dikin û her tenê ew dezgeh di destê me de hene.

4- Vexwendina mêvanan bi renekî durustir bête kirin.

5- Ew komîtê û ji berî roja mihrecanê bi çend mehan li hevdu bicive û endamên wê ji her herêmekê bin û li dawiyê, ma ku, em ji kek Î. Îbrahîm û hevalên wî yê ku, hêviyên xwe xistibûn rew-rewka beyareke fireh û bi qasî şovenîzma rêjîmên rojhilat û dabûn pey ewê leylandê, da ku, ew karibin rêdana lidarxistinê Mihrecana Helbesta Kurd bi dest bixin û tevî ku, ji par û pêrar de, me digote ewana: em ditirsîn, hûn kevokên xwe erzan bifroşin, lê camêra ne dixwest bawer bikin, ta ku, eniya wan li kevîrên serhedê ket û hêşt nasbikin ên mirî û.. ewin û me dixwest ew cihê mihrecanê jî ji Şamê neynin; da ku, “nêzîkî nêveka biryarê” bin û em nasbikin ku, ka ewên.. xwe bi çî bifroşin. Belê ma ku, em bibêjin ewana sipas û şabaş, sipas ji karê wan re tevî evan kêmasiyan û şabaş ji ber ku, dem dema yê weke wan e.

Tenê ma ku, em ji we re navê Komîta Amedekar a Mihrecana îsal û weke ku, li wir anîn zimên bibêjin: Fethela Huseynî, Ehmed Qasim, Îbrahîm Îbrahîm, Mihemed Kedro, Xebatê Findê, Dilewer Zengî.

(*) ewê hîngê tenê Hevbendî weke rêxistineke kurdî li meydana hebû û bêtirî partiyên kurdî hembêz dikir.

Cindirês-2000.

GOTINA

MIHRECANA HELBESTA KURD YA DEHAN

Mêvanên hêja

Nivîskar û rewşenbîrên birêz.

Cemawerê Helbesta Kurd ên xoşewîst.

Em îro bi hev re û bi xêra pêşew û helbestvanên me, çî yê kevin an jî yê nuh, mûma xwe ya dehan pêdixin û di demeke awarte de, digel ku, mîletê me û di seranserî neqşa Kurdistanê de, demine awarte diborîne. Lê tevî evê rastiye jî ew bizavên xwe dike ku, di her sebareteke xwe de, mûmeke nuh pêxîne û çarçewa ronahiyê firehtir bike, da ku, em neghên demekê û ji nişkave reşî me daqurtîne û em bi hêvîne

ku, ev mûma me ya dehan bibe yek ji ewan mûmên ku, dê bihêlin rêçikin nuh li pêş nifşên nuhatî vekin, belkî ew karibin gavine pêştir bavêjin.

Gelî dost û hevalên birêz.

Weke ku, me di pêşî de jî got: ev bû deh salin ku, cemawer û evîndarên helbesta Kurd bi evê karê xwe yî pîroz radibin û ew bi evê çalakiya xwe dixwezî û ji berî ji yê din re, ji xwe û miletê xwe re, berçav bikin ku, em ne miletêkî mirî ne û zimanê me jî ne xwarkirina zaravekêye, ji yên miletên serdest, weke ku, ev rêjîmên destlat dixwezî ewê yekê bikin rasteqîneke dîrokî. Tevî ku, em baş dizanin û têdighên ku, wêje û toreya Kurd pir lawez û li şûne jî û helbet ew yeka jî bi sedema konevaniyeke dûdirêj û rewşa bîndestiyê ye û ne ji valahiyekê hatî, lê dîsan jî ji me tê xwestin ku, em bizav û çalakiyên xwe yên di ber ziman û çanda miletê xwe de kûrtir û ferehtir bikin, da ku, rojek neyê û di pirtûkên dîrok û erkiyolociyan de nebêjin; ji berî çend sed salekî miletêkî din jî hebû û ew bi navê Kurd dihatin nasîn; ji ber ku û bi dîtina me, hebûn û heyna miletan bi zimên ve girêdayî ye, ji berî ku, bi tiştêkî din ve bête girêdan, eger ku, em nebêjin ew tenê bi zimên ve girêdayî ye.

Mêvanên birêz, cemawerê xoşewîst.

Dive ku, hinek kêmasî derketibin holê, çî di mihrecanê îsal de yan jî di yên çûne de û digel ku, em dizanin ti kar bê kêmasî tinene jî. Lê dîsan jî û digel evê têghêştinê jî, ji me tête xwestin, weke cemawerê helbesta kurdî, weke helbestvan û rewşenbîrên Kurd, weke tevger û siyastmedarên Kurd û li dawiyê yan jî li pêşiyê, weke Komîta Amedekar a Mihrecanê, em nakokiyên xwe yên kesayetî û partiyetiyê bidin şûn û bizavên xwe bikin ku, evê çalakiya xwe serketî derînin.

Û di dawiya evê kurtegotina xwe de, em dixwezî bi navê Komîta Amedekar a Mihrecana dehan û hemû helbestvan û rewşenbîrên Kurd û bi navê cemawerê helbesta kurdî, helbet piştî rêdana we, rêz û silavên xwe ji miletê xwe re bi rêkin; ewê ku ti carî çikozi di dayîn û berxwedanê de nekirî û em bi hêvîne ku, ji îro û pêve, em şaşî û kêmasiyên xwe kêmbikin. Û hêviya me ya mezintir ewe ku, tevgera me; çî ya konevanî yan jî ya rewşenbîrî, li gorî omîd û xwestekên miletê me û rewşa ku, têde dijîn bin, da ku, careke din û weke hertim hêviyên wan beravêtî nekin û nehêlin bi dehê salan gerek bin, da ku, careke din em karibin ewan hêvî û baweriyên vegeînin. Law re û tenê ji bo ku, em ewê rêka hertim najon û li dawiyê nebêjin; rê ne ev bû, divê em bi hev re û bi yek dengî bêjin; kurdayatî berî hertiştî din e û hemû xebat û çalakiyên me ji bo ku, em ala wê bilind kin. Lê ev yeka hişmendiyê bilind û bîreweriyê welatparêzî jê re dive û weke ji çalakiyan xûya dibe ku, hîne pir ji me re dive.

Ma ku, em bêjin; rêz û silavên me ji hemû beşdaran re û bi hêviya serketin û gaveke nuh di xebat û çalakiyên xwe de û sipasiyêke ji dil ji we re.

Komîta Amedekar

Cindirês-15.10.2002

ÇIMA DU MIHRECAN

Mixabin îsal li başûrî-rojavayî Kurdistanê du mihrecan hatin lidarxistin û evê yekê hêst ku, tevgera me ya rewşenbîrî weke ya konevan, ji hevdu cuda bibe û nivîskarên me ji hev bi dûrkvin û herçend helbestvan li hevdu kom bibin û mihrecanekî xwe li darxînin, tevî ku em dikarin bêjin: ku yek rewabû û yê din ji bo xatirê (hin çavreşan) bû û ev ne dadmendiyêke tewşankiyê, ji aliyê me de û emê ewê yekê di pêvejoya bûyerên jêrîn de bibînin.

Weke em dizanin û me dît; ku di mihrecanê heştêmîn de gelek çewtî û kêmasî derketin holê; çî di bin siya hinek siloganan de be, yan jî kar û tevdira hinekan ku, wê ji xwe re û ji bo kesayetiyê xwe bidoşin, lew re

pirek ji helbestvanan bi bihin tengî ji mihrecanê vegehrîn û danûstandin jî li ser çêbû, gihêşt ku li ser rûplên kovar û rojnameyan rexnên hevdu bikin; weke rojnemeya Newroz û kovara Pîrsê. Evê yekê hêşt ku valahiyek têkeve xelega karûbarên mihrecanê û nemaze piştî ku, komîta amedekar a mihrecana heyştan û li pêşiya hêza asayêşê destên xwe ji karûbarên wê kişand û ji wan re morkirin ku, nema ew rêvebiriya mihrecanê dikan. Lew re divyabû ku hinekên din derkevin pêş û evî karî hildin ser milên xwe û ji ber ku, ti dezgehên rewşenbîran nînin, mihrecan û weke hertişekî din kete nav destên Tevgera Konevanî û evê carê Partiya Demokrata Kurd; (Partî) karîbû destên xwe deyne ser mihrecanê û hinek hevalên xwe têvede hundirê komîta amedekar, lê tevî evê yekê jî û ji dîrok û rasteqînê re em dibêjin: ku ewan camêran hinek ji derveyî partiya xwe jî xwestin, da ku, ew jî tevî komîtê bibin û belkî ew bêtîrbûn jî û yek ji ewana; ji me jî hate xwestin ku, em weke endamekî Koma Xanî bi wan re karbikin û ev yeka bû cihê razîbûn û erêkirina komê bi xwe jî.

Evê komîtê û weke ku, pêkarîbû bi karûbarên xwe rabû û mihrecana nehemîn li bajarê Qamişlokê li darxist, lê mixbin û ji ber qelsiya komîta amedekar hinek şaşî derketin holê, evê yekê û tevî ezeziya hinekan ku, weke dibêjin: ew di avên herimî de nêçîra xwe dikan.. . Belê evan sedeman û digel girêka herî zor; nelihevkirina Tevgera Konevanî hêşt ku, hinek camêr nerazîbûna xwe ji mihrecanê bidin ber çav û komîta ku, di hundir mihrecana nehan de hatibû hilbijartin nepejîrînin û ewê weke komîta “Enî û Partî” bêjmêrin, lew re û li gor evê dîtîne, gerekbû ku ew jî komîteke xwe û bi navê “Hevbendî” derînin holê û.. wilo jî kirin. Vêca çima me li ser komîta din; a Hevbendî gote ne rewaye. Belkî yek di kêlîka pêşî de bêje: ji ber ku hûn yekbûn ji ewê komîtê û dibe ku, mirov bi sirûştîya xwe dixwezî ber xwe bade û hertim li tiştan, weke ku ew dixweze binire, lê tevî evê rastiyê jî emê bizavên xwe bikin ku, em dûrî rastiyê neçin. Xal û girtinên wan li ser komîta ku, di mihrecana nehan de hatibû hilbijartin evbûn:

- Gotina mihrecana nehan bi navê Partî hatibû xwendin û ne bi navê komîtê.
- Dûrxistina hinek helbestvanên ku, Partî ji wan ne raziye.
- Destdirêjiya hinekan di karûbarên mihrecanê û hilbijartina wê de, tevî ku ew ne ji komîtêbûn û nemaze ew kes bi ser Partî ve tête jimartin.
- Komîta hatiye hilbijartin di bin baskên Partî de ye.

Yek dikare bêje ku, xalên wan di evên jorîn de têtin dorpeçkirin û tevî ku, em jî bi wan re ne û me di bêtirî cihêkî de ev yeka tazî kir û heya gihêşt ku, em şerê ewê jî bikin; weke di hevpeyvîna rojnameya Deng bi me re û heya di hudir kovara Gelawêj a Partî de jî. Lê heya bê ewê rexneya me jî rê ji ewan re venabe ku, ew mihrecanê perçe bikin, ji ber ku ew ne cara pêşîbû ku, di Mihrecana Helbesta Kurd de gotina rêxistineke konevanî tête xwendin û tête bîra me tevan ku, mihrecanê Qerecurnê de, li herêma Efrînê gotina Hevbendî hate xwendin, ev ji bo xala pêşîn.

Xala dîtir û ji bo vexwendina helbestvanan bo mihrecanê, evê komîta nuh biryar wergirtibû, dê ti kesî dûrnexe û ewê hemû helbestvan û rewşenbîr, kovar û rojnemeyên Kurd vexûne mihrecanê, da ku, karibin û bi rengekî durist û demokrasîtir komîta mihrecana bête hilbijêrin û ew nekeve bin baskên ti kesî û eger ku, ew ketê jî, dê bi riya hilbijartineke demokras be û gereke tev li ser erê kin. Ma destdirêjiya hinekan û ew jî û weke me got: ji lawiz û qelsiya komîtê bû û ne ji binbaskirina Partî bû. Lew re û ji ber evan sedeman, kar û livên ewan camêran ne di cihên xwe de hatin û di dawiyê de xûya bû ku, ew hemû tişt û tevger, ji bo kesayetiya hinekan bû.

Lê tevî evê yekê jî û dema hevlekî me yê komîta amedekar têtêlêfon ji me re vekir û got: ku hinek bi navê Koma Xanî û Hevbendî hatine ba wî û sê pêşinyar danîne ber wî ku; dive em yek mihrecan û bi hev re lidarxin û li yek deverê, lê piştî ku em sê kesan ji ewana têtînin hundirê komîta hatiye hilbijartin, an jî em bi

hev re û di bin du komîteyan de û li du deverên ji hev cuda, mihrecan li darxin û pêşniyaza sisiyan jî; em herkes dê bi karê xwe rabin. Lê li dawiyê, em li ser pejirandina pêşniyara pêşîn gihêştin hev û me li ser wê yekê dengê xwe da ewî hevalî ku, wan agahdar bike, lê mixabin û piştî çend rojan ew heval têlêfonê ji me re vedike û dibêje ku: heya nuha ewana ti bersiv nedaye, ka em çawa bikin; ji ber ku tenê çend roj ji mihrecanê re mabûn û divyabû ku, em kertên vexwendinê belav bikin. Lew ra û piştî ku ewana ti bersiv neda, me biryar da ku, emê kertên xwe belav bikin û li ser evê yekê me dest bi karên xwe yê mayî kir.

Li gor dîtîna û baweriyên me, ew hemû kar û tevdîrên wan listikbûn û ewana hîne di roj û gava pêşî de dabûn ber çavên xwe ku, ewê bi me re neghên ti encaman û ne jî dê ti gavan bi me re bavêjin û eger ku, em jî weke wan biramiyana gerkbû ku, di destpêkê de me jê re bigota: komîta me di hundirê mihrecanekî de hate hilbijartin û ewa rewaye, heya ku bihna partiyekê jê tê jî û dive hûn li hêviya mihrecanê bê bimînîna û eger ku, ji were derket, di wir de ti kêmasiyan nekin, da ku hûn; weke Hevbendî, careke din bi ser kevin û bila komît tev ji we be, ji ber ku komîta îsal û weke me dît biryar standibû, dê kesî bi dûr nexe û wilo ewan dikarî û careke din û bi riya hilbijartinan, hêz û cihên xwe naskira.

Lê xala herî girîng ku dihêst em pêşniyarên wan nepejirînin, ew hatina wan a bi navê Koma Xanî û Hevbendiyê; ji ber ku gotina pêşî dereweke aşkerebû û em bi xwe bi navê komê çûbûn mihrecanê û tiştê din ew herduyên ku, hatibûn û bi ewî hevalî re rûniştibûn, ne ji komê bûn, vêca çawa yekî ne ji Koma Xaniye û hatiye xwe weke nûnerê wê pêşkêş dike. Hatina bi navê “Hevbendî” jî dihêst û weke ku me çawa rê ji “Enî, (Partî) re vekiribû, em rê ji ewan re jî vekin û tenê em du tiştan ji Tevgera Konevanî bixwezîn:

1 - Piştgiriya mewdanî.

2 – Ê ew berê cemawerê xwe bidin cihê mihrecanê. Ê ewan jî dikarî nûnerê xwe bişanda rûniştinên komîtê û wilo me ti gunehkarî li wan nedikir; ji ber ku me ew jî weke Partî digirtin, tevî ku gerkbû me cihekî cuda bida ewana, li gor tenîtdana ku digot: ev komît a “Enî” ye.

Lê di roja mihrecanê de baş xûya bû ku, çima ewan camêran ev lîsk û tevdîr tev gerandin; yê ku xwest xwe vebriqîne û xelata mihrecanê bistîne yan jî cihekî, danîstokekê ji xwe re werbigre, di hundirê komîtê de û mixabin ji wilo xwestek re ku, bihêle hinek ji evên li ser rewşenbîriyê têne jimartin şerê hevdu bikin û ka kiyê ewî cihî bistîne û ev yeka bi xwe jî, radeya rewşenbîr û rewşenbîriya kurdî dide ber çavan ku, ew heya bi ku nizme. Ê tiştê herî kambax ku ew şer bighe seriyê serokatiya partiyeke Kurd û ew xwe tevî wilo çêrok bike; tevî ku pir caran eve kar ê wane jî.

Belê çêrok gihêst ku sikritêre partiyeke Kurd têlêfonê ji neviyeke Cigerxîn re veke û jê re bibêje: “eger ku tu herî mihrecanê (wan), ezê ji te bi xeyidim”. Mixabin û sed hezar heyf, ne ji ber me nikaribû neviya Cigerxîn bi-aniya mihrecanê, lê ji wilo serok û ton konevanî ku, valabûna ewana hêştiye ew dakevin radeya ku, tu ji kesekî bixwezî ew neçe mihrecanekî û ka ewê çi ji çêrokê biguhêre.

Ê wilo hinekan xwest ku, mihrecana îsal bibe dudu, belkî ew karibin cihekî ji xwe re bibînin û bêjin: “va em jî hene û eger hûn bawer nakin, vaye (dîploma) ku me di Mihrecana Helbesta Kurd de girtî ji were”, yan ka ji me re bêjin çawa yek dikare diplomekê bigre û ewî ti tişt di ewî warî de bi ser nexistiye; weke evê ku îsal li Saxanekê û di mihrecanekî de, ku ewî bi xwe li darxistibû û têde rêzgirtina xwe kiribû û diploma mihrecanê dabû xwe û ti kesî helbesteke ewî nexwendî, ne hîne pirtûkeke çapkirî û ji bilî yeke wergerandên ewî ji hinekan re me ti çalakiyên ewî yê helbestî nedîtine.

Vêca em bi hêvîna ku, em baş nasbikin ka kî ji bo doz û piştgiriya helbestê dixebite û kî ji bo ezîti û kesayetiya xwe ya werimî dilive û omîda me ewe ku, di salên werê de, em karibin ewan kesan bidin şûn û li yek mihrecanê beşdar bibin.

KEYSEBAZIYA REWŞENBÎR

Eger ku, mirov bê zanebûn karekî çewt bike, ew dibe cihê lomeyan, lê gava bi zanebûn ewî karî bike, wê hîngê pir navên dî lê têne kirin; çî bi gotina nemerdî yan jî mirovekî sexte û.. tête bi navkirin. Lê eger ku, ev kes yekî rewşenbîr be yan jî, bi kêmayî li ser wan tête jimartin, dê kar û tevdirên wî kambaxtirbin, nemaze dema ew kar ne tenê bi kesayetiya ewî ve girêdayî be û akamên wê dirêjî civaka ewî jî bibin û ji wilo bêtir jî gava ku, em tevgera konevanî ji xwe re bikin Berkîrê Tirwada, da ku, em karibin derbasî hundirê kelayên rewşenbîriyê bibin.

Mixabin ev yeka di hemû war û heyaman de dertê û nemaze dema yek di destpêka rê û karekî de be; ewê hîngê dîtin pirdibin û ji ber ku, mirov di ewan mercan de ne xwedî bizaveke li pêşe, vêca ew heyam dibe xakeke pir bisemte ji keysebazan re ku, xelkên derdora xwe bişimtînin hin helwestên çewt û niêçriya xwe di golên herimî de bikin.

Tiştê ku, îsal di Mihrecana Helbesta Kurd, de çêbûbû, evê yeka ku, me li jor aniyê zimên baş datîne ber çavên me ku, hin caran tevgera konevanî ji aliyê rewşenbîr ve tête xopandin û di mihrecana îsal de ev yeka tişteki beloqbû; nemaze dema ku, hinek camêran cihên xwe yên konevanî parmendkirin, da ku, mihrecan û tenê ji bo kesîtiya xwe, bidoşin û xwe di nav civakê de berzbikin û nexeme eger ku, qurban mihrecan bi xwe be jî. Lew re em bi hêvîne ku, di salên bê de haya me ji ewan û xefkên wan hebe, da ku, careke din û di yek mihrecan de, em li hevdu bicivin. Tevî ku û li gor dîtina me îsal jî yek mihrecan çêbû, lê li devereke dî hinekan xwest mihrecanekî li gor bejna xwe lidarxin.

Û da ku, gotin û dîtînen me yên li jor ne tenê pevokî ristî bin, emê hinek nimûne ji tiştê ku, îsal di mihrecan de bûye, ji xwendevanan re, bînin zimên; ji berî her tiştî û di mihrecanê par de komîteke hatibû hilbijartin û divyabû ew bihêştana bi karûbarên xwe rabe heya mihrecanê îsal û eger ku, li dawiyê xûyabû ew ne li gor ewî cihê ne, ewê hîngê ewê ji ber xwe biketana, nemaze dema em zanibin ku, komîta amedekar û li gor biryarên komîtê bi xwe jî; dive hersal û di hundirê mihrecanê de, komîteke nuh bête hilbijartin. Û ewê hîngê ne xemebû kî bi ser diket û ew komît diket bin baskên kê.

Tiştê din û hêst ku, bi regekî beloq û aşkere, ew bibe; ka çima evan camêran evqas şên û karînen xwe xistin evê çêrokê, da ku, mirecanekî wekî ew dixwezî çêbikin, nemaze çawa cih û rol li hev payvekirin; çî ewê ku, cihek di hundirê “komîta amedekar” de ji xwe re girt, tevî ku û li gor nasîna me ji ewê endametiye re ku, ew berpîrsiyîye û kar û xebateke zor di ber de dive, lê weke dixûye ku, ew ji hineke dî re cihê berz û beloqbûnêye.

Yan jî dema ku, yek ji wan xwe derdixê pêş û “Diploma Mihrecanê” pêşkêşî xwe dike û bi carekê “Pelên Tiwî” yê jê diweşin. Lê tenê em pîrsekê ji evan camêran dikin; li gor zanîna û têgihêştînen me ku, dema mirovek di warekî de tête xelatkirin, dive ewî aferînin zor girîng di ewî warî de pêşkêş kiribin an jî bi kêmanî xwedî navekî berz be û.. li gor ewê yekê di mihrecanên cûyî de xelatên me dihatin pêşkêşkirin, tevî û weke ku, em tev jî dizanin, bejna xelatvanên me ne li gor ewê yekê ye jî, lê dîsan jî ewan camêran hinek mercên xelatkirinê bi cih tanîn. Lê evê ku, ewana îsal li gundekî Efrînê xelatkiribû û tevî rêzgirtina me ji camêr re, ka ew li ser çî hate xelatkirin û hema bi kurmanciya pîr, çend helbestên ewî hene û me ne got, çend pirtûkên wî yên weke helbest hene.

Li dawiya gotara xwe, em hêvî û daxwazên xwe tînin zimên ku, di salên bê de em nekevin evan xefkan, da ku, em bi hev re yek mihrecanê lidarxin û di wir de rê ji hemûyan re vekiriye ku, xwe bidin pêş û cih û rola xwe bigrin û ji nuha ve, em weke endamekî komîta mihrecana yazdemîn dibêjin: rê li pêş hemiyar vekiriye ku, ew di mihrecanê bê de beşdarbibin û bi rola xwe rabin.

GOTINA

MIHRECANA HELBESTA KURD YA YANZDEH

Mêvanên Xoşewîst

Helbestvan û Rewşenbîrên Hêja

Vaye emê îro bi hev re, mûma yazndehan a Mihrecana Helbesta Kurd, li başûrî-rojavayî Kurdistanê pêxînin û em hêvîdarin ku, ev kar û xebata bi rûmet her biçê, bêtir, cihê xwe li ba millet û rewşenbîrên Kurdistanê bigre û em karibin di paşerojê de ewê weke mihrecanekî kurdistanî lidarbixînin û mêvanên me, ji her çar perçeyên welêt, têde beşdar bibin.

Lê helbet û da ku, em karibin wisa ton mehrecanekî lidarxin, hin şert û merc jê re divên; çî ew bi rewşa me, weke milletê Kurd û heyama wî ya rewşenbîrî ve, girêdayîbe û çî jî bi heyama azadî û demokrasiyê ve girêdayîbe; ango û ta ku, rewşenbîrên me karibin di ber çand û wêjeya milletê xwe de û bi rengekî durust, bixebitin û ewê têxin nav wêjeya cîhanê û bike yeke ji yê zindî, dive ku ew û ji berî her tiştî, mirovekî azad be; ji ber ku, azadî mercê herî girînge di damezrandina heyameke rewşenbîrî durust de.

Lew re, ji me weke nivîskar û rewşenbîr û li pey ewana siyasetmedarê Kurd û bi paldana ser hêza cemawerê milletê me, têtê xwestin ku, em hemû şên û karînen xwe têxin raja evê dozê û azadiya gotin û milletê xwe, azadiya xwendin û nivîsandina bi zimanê zikmakî têxin pêşîya hemû xwestekên xwe. Ji ber ku, millet bi ziman û çanda xwe têtê nasîn û milletê ku, zimanê xwe winda bike, dê bi xwe jî winda bibe.

Dost û hevalên berêz.

Çî mirovê bixebite, dê têtêve şaşîya û ev tiştêkî normale. Ne tenê wilo; di heyîne de du rûçikên her karekî hene, rind û wêranî, reş û sipî û.. hwd. Û ev karê me jî yeke ji heyînen evê gerdûnêye, lew re ew jî dikeve bin mildana evê yaseyê û bê gûman, ewê ne bê şaşî û kêmasî be, lê ji me têtê xwestin ku, em sal ji salê evan şaşîyan kêmbikin, da ku, ev mihrecan jî û weke hemû çalakî û serhildanên me têtêve neçe û bizavên me beravêtî nebin. Û ev yeka jî dê bi alîkariya we digel komîta mihrecanê û piştgiriya Partiyên Kurd be, ji ber ku, ew tenê weke dezgeh di dest me de ne û ji wan têtê xwestin ku, alîkariya ton xebateke wilo bikin, da ku, li gor gotin û bernameyên ku, ewan ji xwe re danîne bin.

Helbestvan û rewşenbîrên berêz.

Em bi hêvî ne ku, xebat û çalakiyên me li gor navê mihrecanê bin û ne tenê derketina pêş cemawerê simîner an jî mihrecanekî armanca me be û em xebatên xwe tenê bikin ên cejin û sebaretan. Û piştî ewê yekê em têtêvîne xeweke giran, ta ku, sebateke din me şiyar dike, helbet “nivîskarekî” wilo, dê nikaribe raja xwe û navê xwe bike, vêca çawa yê milletê xwe.

Lew re ji me têtê xwestin ku, em û bêtirî rewşenbîrên evên milletên derdora xwe, bi sê-çar çaran, bixebitin, da ku, em karibin û piştî xebateke dû-dirêj, çand û wêjeya milletê xwe hildin nêzîkiya pileya ku, ew gihêştîne ye. Û eger ku, nivîskarê Kurd evê yekê nede ber çavê xwe û bi şev û roj di ber de nexebite, dê nikaribe bibe xwedî pirojeyê çandî, şaristanî û emê hertim “yê din” û dûvik bin û di gîreya dîrokê de “bijîn”, eger ku, em rewşeke wilo weke jiyan bipejirînin.

Mêvan û rewşenbîrên xoşewîst.

Em bi hêvîne ku, di salên bînan de, em karibin bi rengekî fireh û pileyêke bilindtir mihrecanên xwe li darxînin û nîfşên li pey me, dê sedî-sed karibin evê hêvî û xwestekê bi cih bînin, ji ber ku, pêşketin û hişmendiya jîne, zor dike ku, dîrok û şaristaniya mirovantiyê ber bi azadî û dadweriyê biçê. Lê bê xebat û “qurban”, çerxa felekê nayê gerandin û dibe her nîfşek bi barê xwe rabe; eger ku, Gelîlê negota zemîn weke gokêye û ew li dor rokê digere û ji bo ewê yekê, seriyê xwe nedaba ber “meqselê”, dê îro zarokên me li dibistanan hînî evê rasteqîniyê nebana. Eve yasaya jîne û surûştê.

Lewre û di dawiyê de, em dibêjin: hemû şên û karînên me ji bo azadiya gotin û derênana bi zimanê dê û pêşerojê çaktir ji millet û çanda Kurd re. Digel hemû rêz û rûmetgirtina me ji we û karên ji evî tonrengî re.

KomîtaAmedekar

Cindirês- 2003.

HELBESTA KURD

Dikare Siyasetmedarên Kurd li ber yek masê bide rûniştin

Mihrecana Helbesta Kurd a yanzdehan, karîbû îsal mûmeke ronaktir pêxista, ew jî ji ber sê sedemên girîng; a pêşîn bi bîrxistina sedsaliya helbestvanê nemir Cegerxwîn bû, ya din jî, ewê karîbû herdu komît û mihrecanên par, di yek komît û mihrecan de bicivîne. Sedema din jî, bi ya pêşî ve girêdayîye û ne kêmtirî girîngiya ewê ye; mihrecana îsal karîbû siyasetmedarên Kurd li ber yek masê bide rûniştin, dema dihêle ku, hin partiyên me û ji herdu rêxistinên konevanî; Ber û Hevbendî piştgiriya evê mihrecanê bikin û bi hev re gavekê bavêjin.

Û di nerîn û dîtinên me de; yekîtiya partî û rêxistinên bi evan gavên kartêkirî tête demezrandin û ne bi gotin û dazanên konevanî. Bi gotineke din; gaveke kartêkirî li hember sedên dazanên ku, bang li yekîtiyê dikine ye. Ewên ku, tenê hêştî, hin partî, ewê banga li yekîtiyê, weke belgeyekê di dest xwe kin û endamên partiya xwe pê mijûl bikin.

Piştî evê destpêkê, emê vegerin ser mihrecana îsal; Mihrecana Helbesta Kurd a yanzdehan ku, di roja îne (24.10.2003) an de û li bajarê Qamişlo hate li darxistin. Ewê bi deqeyê rawestandina li ser giyanê nemir Cegerxwîn destpêkir û di pişt re gotina komîta amedekar ji aliyê me; weke endamê komîtê, ve hate xwendin. Û em di gotina xwe de, li ser girîngiya ziman û wêjeyê, di dîroka milletan de û pêdiviya piştgiriya partî û rêxistinên Kurd ji ton xebateke wilo re, da ku, ew karibe ji nuh ve, weke millet, li ser xwe rawestin û.. pir xalên din, weke ku, gereke rewşenbîrê me xwedî pirojeyê rewşenbîrî be, rawestiyan û piştî xwendina gotina komîtê, dest bi xwendina "helbestan" bû.

Di mihrecana îsal de, (58) pêncî û heşt "helbestvan" beşdar bûbûn, pêncî û pêncan berhemên xwe xwendin û ji bo derengiya demê, sê endamên komîta amedekar, yên xwe nexwendin. Û di navbera xwendina evan berheman de jî, (23) bîst û sê birûskên pîrozbahiyê ku, ji aliyê hin kovar, rêxistin û rewşenbîran; weke Koma Xanî ya wêje û çanda kurdî, Kovarên weke: Zngil, Dengê Kurd, Gulistan, Gelawêj, Hogir û.. hwd. Û hhin birûskên nivîskaran weke: Sîrwan Hacî Berko; rêvebirê malpera Amûdê ya entirnetê û ji berêz Nesir-Dîn; sikritêrê Partî, "Hevbendî" û.. ji pirkên din, hatin bi lêvkin.

Xwendina evan berheman, bi guhdar û beşdar, da nasîn ku, her ewê xwestiyê dengê xwe li mihrecanê derxe, komîtê rê jê re vekirî; lew re ew berhem, di navbera rêzkirina peyvan û nivîsandina helbestê de, diçûn û dihatin. Bi gotineke din; te helbesteke "rasteqîn", di rex gotinê li hevhatî didîtin û ev yeka jî çihê danûsandinê bû; ka gereke her ewê bixweze helbesteke xwe, di mihrecan de, bixwîne gereke em rê bidinê, yan jî gereke komît li ber wan raweste, ewana ji nav hev derîne û tenê rê bide helbestê ku, ew bête xwendin.

Di dû xwendina “helbestan” û ji berî rê ji guftûgoyê re ve be, helbestvan û mamosteyê birêz Bêbihar hate xelatkirin. Û di dema ku, kurtegotinek li ser jiyana wî, ji aliyê Ferhatê Çelebî ve, dihate xwendin, hêsir ji çavên helbestvan ê rewan nazik dihatin xwarê û evê dilnazikiya wî hêst ku, xelata wî nirxtir bibe. Û em jî ji aliyê xwe ve, bi navê xwe û komîtê, careke din, temenekî dirêj û rojine geştir ji helbestvanê xwe re dixwezin.

Piştî dayîna xelata mihrecanê, komîta amedekar rê ji guftûgoyê re vekir û rê da rewşenbîr û beşdaran ku, ew têbîn û xwestekên xwe bînin zimên. Û em dikarin ewana di du-sê xalan de kom bikin; a herî pêşîn kêmasiyên ku, di aliyê rêvbirina mihrecanê de derketibûn bû û di ber ewê yekê de, komîta amedekar û li piş ewan jî partiyên piştgir berpîrsin. Xala din jî ku, komîteke din ji bo pejirandina berhemên ku dê bêne mihrecanê bête damezrandin, da ku, ew yê ne di radeya helbestê de bidin alî û rê nedin xwediyê ewê ku, ew xwe weke helbestvanekî derxe pêş cemawer. Û hinekan jî xwest mihrecan li bêtirî bajarekî û ji rojekê bêtir be, lê ew yeka ne cihê razîbûna piraniya beşdaran bû.

Û li dawiyê û li dor kata (5) pêncan berî êvarê, dawî li danûsîtandinê hate kirin û wilo pelekî nuh, ji yê çand û wêjeya kurdî hate daleqandin û hêvî ewe ku, ev pelê nuh karibe bibe bingeh û zemîniyeke durust, ji pêşerojê wêjeyî rasteqîn re, da ku, em jî bibin xwedî pirojeyê toreyî, şaristanî û karibin cihekî, ji şûna pêya xwe re, di evê gerdûna pir kes û millet de, bibînin.

Cindirês-2003.

AGEHNAME:

Di roja îne 24.10.2003 an de, Mihrecana Helbesta Kurd a yanzdehan û li bajarê Qamişlo, bi beşdariya (58) pêncî û heşt helbestvanên Kurd, ji hemû herêmên welêt û bi alîkariya evan rêxistin, hate li darxistin:

- Partiya Demokrata Kurd li Sûryê “Partî”, (Ber).
- Partiya Demokrata Pêşverû ya Kurd li Sûryê, (Ber).
- Partiya Demokratî Kurdî Sûrî, (Hevbendî).
- Partiya Demokrata Kurd li Sûryê “Partî”, (Hevbendî).
- Partiya Demokrata Pêşverû ya Kurd li Sûryê, (Hevbendî).

Mihrecan bi deqeyê rawestandina li ser giyanê nemir Cegerxwîn destpêkir û di pişt re gotina komîta amedekar hate xwendin û piştî gotina komîtê, helbestvanên beşdar dest bi xwendina berhemên xwe kirin û di navbera xwendina wan de jî, (23) bîst û sê birûskên pîrozbahiyê ku, ji hin rêxistin û rewşenbîran gihêstibûn destên komîtê, hatin bi lêvkirin. Û di dawiyê mihrecanê de jî helbestvan û mamostayê birêz Bêbihar hate xelatkirin.

Û wilo rûpelekî din, ji yê tore û wêjeya kurdî hate daleqandin û hêvî ewe ku, ev rûpelê nuh bibe bingeha rûpeline din ên bilindtir ji çand û wêjeya Kurd re, li başûrî-rojavayî Kurdistanê.

Komîta amedekar a mihrecana îsal jî, bi evan nivîskar û rewşenbîran, hatibû nasîn: Seydayê Keleş, Simko, Ferhadê Çelebî, Pîr Rustem, Baran Baravî, Helîm Ebo Zêd, Diya Ciwan, Nafii Beyro û Elî Hibo.

Têbînî:

Komîta amedekar a Mihrecana Helbesta Kurd a duwanzdehan û ji nuha ve, hemû helbestvan û rewşenbîrên Kurdên başûrî-rojavayî Kurdistanê vedixewîne mihrecana bê û ewê bixweze ku, tê de, weke helbestvanekî beşdar bibe, dive ji anuha û heya berî (30.9.2004) an, helbesta xwe li ser evê E-maila li jêr bi rêke, û ji bilî ewên, ji berî evê dîrokê, bighên destê komîtê, dê ji mihrecanê bêtin bi dîrxistin.

E-mail: mihrecana-12@amude.com

Komîta Amedekar

Qamişlo-2003.

GOTINA

Navenda Celadet BEDIRXAN

Rêzdar endamên komîta rêvebir ên

“Navenda Celadet Bedirxan ya çandî”.

Nivîskar û mêvanên hêja.

Rêz û silavên me ji we re.

Bi bihîstina evê nûçeya we re hêviyên me, careke din, geşbûna ku hîne hin kes hene ku, raman û rewşenbîrî cihekî bi nîrx li cem ewana digre û ew dikarin hinekî ji dema xwe bidin evan çêrokan û ji bo ewê yekê bixebitin. Tevî ku hûn tev dizanin û her ku kulêrek di ezmanê tariyê de vedibe û baxeke tîrêjan jê diherike, ew bi xwe re gorepaneke jiyanê di afrîne û hêza reşiyê sistir dibe û hêviya bi pêşerojê sipîtir di dilê mirov de derdibe. Vêca em bi hêvîne ku, ev navenda we li gor xwestek û baweriyên miletê me be û ne tenê em navekî nuh hildin û piştî şeş mehan ewî navî ji bîr bikin.

Dost û hogirên hêja, helbet ev karê we yê pîroz ne yê pêşîn û dê ne yê paşin be jî, lê hêvî ewe ku ev xebata we weke kevirê koşeyan be, di avakirina avahiyê bilind ji bo çend û wêjeya Kurd û di evê helkeftê de em dixwezî û bi kurtî, bizava Koma Xanî bînin zimên.

Koma Xanî ya çand û wêjeya kurdî û di şevbuh.rkeke ku, li bajarê Heleb ê hatibû lidarxistin û ji aliyê helbestvan Mihemed Hemo ve, tête pêşinyarkirin ku, roja (14) ya avdara (1988) an, weke dîroka damezrandina komê bête pejirandin û di rûniştina pêşîn de, ku di destpêka meha Nîsanê de bû û bi piştgiriya Koma Armanc a mûzîk û hunerê, Koma Xanî ronahiyê dibîne.

Evê komê û bi karînen xwe yê nizim karîbû û di demeke kurt de, li gor bizav û karînen sazûmanên miletên serdest, pir karên giranbuha bi dest bixe, tevî ku ji wê bêtir jî jê dihate xwestin, lê mixabin pir hokerên bed, çî ji hundir komê an jî yê derve, di pêşiya wê de dibûne kelem û baskên wê dişkandin, lê tevî evê yekê jî ewê karîbû evan destkewtan bi cih bîne.

1- Damezrandina mihrecana helbesta Kurd li Sûriyê ku, hersal û di roja bîranîna mirina helbestvanê gewre seydayê Cîgerxwîn, ku ew rastî (22) yê çêriya pêşîn tê, bike roja helbesta Kurd li Sûriyê.

2- Pêşbazîya çêrok û helbestê; komê karîbû sê pêşbezînen helbestê û dudu jî yê çêrokan li darxe û ewên pêşî xelat bike.

3- Gelek simîner û şevbuhêrkên çêrok û helbest û mozîkê li darxistin û belkî ew carên pêşîn bû ku, karîbû guhdana cemawerekî fireh ber bi evan çêrokan ve bikîşîne.

4- Pêşkêşkirina hin navan ku, di roja, îro de ewana cihekî xwe yê taybet di nav koma nivîskarên Kurd de girtî.

Bi gelemperî yek dikare bibêje ku koma Xanî û bi karînen xwe yê nizim û di demeke kurt de, karîbû gerdeka rewşenbîriyê bilivanda û bal û bawerîya pir camêran ber bi wêje û çanda Kurd de bikişanda.

Beşdarên xoşewîst.. .

Me xwest em evê bizava koma Xanî bînin zimên, da ku em baş nasbikin ku, rola dezgeh û sazûmanan di jiyana miletan de û nemaze yê bindest, heya bi kîjan pileyê pêwîste û ew dikare çiqasî raja ewî miletî bike. Tevî ku bizava komê pir nizim bû û ev bû demeke ku, ewê karên xwe rawestandîye jî, lê karîbû di evan çend salan de gavên girîng û li pêş bavêje, lew re û dema ku me ev nûçeya we bo damezrandina “Navenda Celadet Bedirxan ya çandî” bihîst em bêtir dilşa bûn ku, hevalên me pir dibin û emê karibin destên xwe têxin ên hev, da ku aso û pêşerojê ronîtir û bi hev re, em karibin nîgar bikin.

Mêvanên hêja û xoşewîst

Belkî û nemaze li gor rewşa me ya îro, yek ji me bixweze ku, em tev karên xwe bikin û tenê yek dezgehekê ava bikin. Lê li gor bîr û baweriyên me û li gor heyam û hokerên îro, eger ku çiqas kom û navendên me pir bibin, dê sûdetir be.

Û di dawiya evê gotina xwe de û bi navê xwe û Koma Xanî ya çand û wêjeya Kurd, em pîrozbahiya kar û xebatên we dikin ku, we karîbû û di rewşeke wilo reş de, bi wêrekî ev kar hilda ser milên xwe. Careke din kar û xebata we pîroz be û hêvî ewe ku, ev kar bête berdewamkirin û sipas ji hemû endam û rewşenbîrên ku, rêvebiriya evî karî dikin û ji hemû mêvan û nivîskarên beşdar re jî rêz û silavên me.

Cindirês-10. 12. 2000.

KOMELEYA ÇAND Û HUNERA KURD LI BAŞÛRÎ-ROJAVAYÎ KURDISTANÊ

Em Kurdên başûrî-rojavayî Kurdistanê û pir caran ji bîr û bawerî û pirojeyên siyasetmendan dikevin; bi kêmanî ew me ji bîr dikin an jî davêjin pişguhên xwe û hin cara wilo ji ewana têtê xwestin. Helbet sedemên evê yekê hene û nema ji kesî tîne veşartin; lê em dikarin, bi gelemperî, di bin têkilî ya nenormal û neligorhev ya di navbera partiyên perçeyên Kurdistanê, yên din û Sûryê de, bi nav bikin û ew gihîştine radeyên ku, hebûna Kurda û perçeyekî ji Kurdistanê tine bikin û di çêtirrewş de ewana dixwest bervê Kurdên Sûryê yan bidina başûr an jî bakur û ji ber ku, têkiliya di navbera rêjîmên Sûryê û Îranê li pêşbûn, rê nediket partiyên evî perçî ku, ew jî karibin ji xwe re cihekî li ber maseyên Sûryê bibînin.

Evê yekê dihêst ku, miletê me û tevgera wê ya konevanî, pir caran, bibe qurbana evê ton konevanî ya nedirust. Helbet tevgera konevanî ya Kurdên Sûryê di evê ton konevaniyê de ne bê pare; ewan jî li xwe dinerîn ku, ew weke dirêjî û girêdayiyên perçeyên dinin. Tevî ku ev rastiyeke, lê dive, roja îro, em ji bîr nekin ku ji ber pir sedemên her perçeyekî, hinek taybetî û nemaze çêbûne û gereke li gor ewan taybetiyan û li gor karînen hene, konevanî ya Tevgera Kurd ya her perçeyekî bête avakirin û meşandin.

Nêrîn û damareke din a girîng heye û gereke em ewê ji bîr nekin; tevgera çandî û konevanî, di başûrî-rojavayî Kurdistanê de; perçeyê ku bi Sûryê ve hatiye girêdan, di bingeha xwe de li ser destên hinek rewşenbîrên me, ewên ku, piştî serhildanên bakur têkçûbûn û reviyabûn evî perçî û bi alîkarî ya başûrê mezin, hatiye avakirin û belkî evê yekê hêst ku, di derûna xwe de, em xwe weke dêndar, ji ewan re, bibînin. Pistî evê pêşgotina bi lez, emê werin ser mijara xwe ya bingehîn. Me got ku, tevgera çandî û konevanî li ser dest û mêjiyên ên wekî: Dr. N. Zaza, K. û C. Bedirxan, O. Sebrî, N. Dêsimî, Q. Can, R. Hemo, H. Dewrês, M. E. Xoce, Cîgerxwîn û.. hwd. Nav pirin û em ne di mijareke dîrokî de ne ku, em karibin ewan giştikan bînin zimên, lê tiştê balkêş ku, em dibînin, piraniya ewana weke me berê jî gotibû ji bakurê Kurdistanê ne. Belkî, di pêşî de, ewan dixwest ku herdu pêlan; çand û konevanî bi hev re bi meşînin, lê mixabin rewşa Kurdistanê ya jiyopolîtîk dihêlê ku, konevanî zora çandê bistîne, tevî ku, di destpêkê de û bi piştgirîya desthilatên Feransî, gavine girîng di alîyê çand û zimanê kurdî de hate avêtin, nemaze piştî ku herdu kovarên pêşîn; Hawar û Ronahî li Şamê derketin.

Lê piştî ku “Partî” dibe çend û çend perçe, di navbera şev û rojekê de û partiyên nuh-kevin dikevin nav şerên “aşên bê” û rola xwe ya çandî, eger ku em nebêjin hemû rolên xwe, ji bîr dikin, tevî ku em hinek bizavên ewan ên biçûk jî ji bîr nakin, lê mixabin, piranî ya wan jî bi zimanê erebî bûn; mînak: Komele ya Kawa ya rewşenbîrên çep ên Kurd li Bêrûtê.

Evê yekê hêşt ku, meydana çandî, di rojavayî Kurdistanê de, vala bimîn e û ti navin din di ezmanê çanda kurdî de der nekevin û ev yeka dê bajo heya bi salên heştî û ji nivê wê û bi vir de û pişt ku, hinek kovarên nivserbixwe weke; Zanîn, Aso û heya yên partiyên jî ku hinek guhdan dan meseleyên hunerî, di nivsandina kurdî de û kovarên xwe bi durv û şeweyine nuh derxistin, hinek liv û pêşketin di warê çanda kurdî de, di evî perçî de, çêbû.

Helbet kar û livên ku, di dimên ji berî heştî bûbûn û peydabûna hejmareke baş ji xwendevanan, digel hinek sedem û kiryarên herêmî û navnetewî û pêşketina dezghên agahdariyê û serbixwebûna hinek rewşenbîrên Kurd, evan sedeman tev hêşt ku, ev gola meyî û kevzê di ser e girtî hinekî bilive û di dawîya salên heştî û destpêka salên nodî de, liveke xort; helbet em li gor demên berî ewê dibêjin, çê bibe û li her bajar û cihwarekî Kurda, “komele” yên cuda-cuda çê bibin; yên canbazî, mozîkî û di dawiyê de yên rewşenbîran.

“Koma Xani” li bajarê Helebê di sala 1988 an de, ava bû û di dû re “Baskên Zay” jê diqete û “Sêşemba Çandî” jî li Qamişlo û hinek girovên din jî çê dibin, lê ji ber hin sedeman; çî yên kesîti-derûnî an jî yên tevayî-mijarî, ev girov rawestî û careke din meydana çanda kurdî vala dimîne. Tevî ku, hinek rewşenbîran xwest, ku ewana ji nuh ve vejînin û ber bi hev binin, da ku, yekdezhêgê bête avakirin, lê nakokiya di navbera rewşenbîran bi xwe de û hin jî ya di navbera Partî yên Kurd de nedihêştin ew bizav bi ser kevin.

Û di evê dawiyê de, ev çêrok û careke din hate vejînanandin û hinek xortin ciwan xwestin rahêjin evî barî û ev bû sedemek ku, xwendekar û xortê hêja M. B. Yosiv, li ser rîya Heleb û Efrînê, jiyana xwe ji destbide; bibe şehîdê çanda kurdî û hevalê wî jî N. Yosiv birîndar bikeve, lê tevî evê birînê jî, ev kar hate meşandin.

Di roja sozê de hinek rewşenbîrên Kurd, ji her herêmeke başûrî-rojavayî Kurdistanê li havîngeha Zebedanî li bajarê Şamê, di roja îne 28.1.2000 î de kom dibin û di sibê de li dor kata nehan dest bi karê xwe dikin.

Di pêşî de, rêvebir M. Osî pêşwazî bi mêvan û rewşenbîran kir û xwest ku, em deqeyeke bêdeng, ji bo canê pakrewanên Tevgera Kurd û cihanê û yê ku, ji bo evê komcivînê jiyana xwe ji destda bû; M. B. Yosiv, ku bi navê şehîdê çanda Kurd hatibû bi nav kirin û ew bûbû endamêkî rûmetgirî di komcivînê de, bisekinin.

Di dû re, kek Kemal, pêşwazî û gotina partiya PKK e û bi rengêkî lêvkî pêşkêşî rûniştvanan dike û piştî ku, ew gotina xwe bi dawî tîne, serokê rûniştinê; mamoste I. Heyderî gotinekê, bi zimanê erebî –ev bi xwe jî cihê pirsekêye ku, çima gotin, dê ne bi kurdî be-, di derheqê xebat û jiyana pakrewan M. B. Yosiv de dixwîne, têde dibêje: “.. erê Mihemed bi temen û jiyana xwe biçûk bû, lê bi kar û nivîsandinên xwe di kovar û rojnemeyên kurdî de pir mezin bû.. û di evê dawiyê de berhemeke wî ya helbestê hatiye çapkirin û ewê di demên nêzîk de di destê we keve”.

Piştî ku kek I. Heyderî gotina xwe kuta kir, helbestvana ciwan; Axîn daxûyaniya demzrandina “Komele ya çand û hunera Kurd” bi zimanê kurdî dixwîne û ew di wir de gerekbûna komeleyeke weke evê û sedemên derengbûna wê bi rewşa Kurda û heyama ku, li ser milletê Kurd hatiye zorkirin, dide naskirin.

Di dû xwendina daxûyaniya damezirandinê re, rêzika hundirîn bi zimanê kurdî, ji aliyê kek Kemal ve, têtê xwendin û rêvebir M. Osî jî, wê bi zimanê erebî dixwîne. Li gor rêjîmê, sê herêm ên kar hatibûn naskirin; bajarê Heleb tevî Efrîn û Kobaniyê, Kurdên li Şamê rûdinin û ya sisiyan jî, bajarên Cizîrê bûn.

Ji armanc û helwêstên Komelê.

- Têkilî bi komele û dezgehên candî û agahî yên Kurd, çî yên li Ewrûpa û çî jî yên li Kurdistanê û nemaze yên li Istenbolê.
- Avakirina pirtûkxaneke kurdî.
- Çapkirin û belavkirina pirtûka kurdî.
- Weşandina kovarekê bi navê komelê, bi herdu zimanên kurdî û erebî.

- Avakirina komeke mozîka Kurd.
- Vekirina pêşingehên hunerî.
- Vekirina rûniştinên ji bo hînkirina xwendina bi zimanê kurdî.

Em dikarin bibêjin ku, ev tîp ên herî girîng bûn, di rêzika hundirîn de û di dawiyê de û piştî ku, kesên amede tev hatin pejirandin weke endam di evê komeleyê de, rêzîkê rê li ber ên ku, bixwezin tevî ewê bibin negirt û got: ew dikarin di riya evan endaman re bixwezin tevî komelê bibin, li gor hin merc û şertan û got; gereke ev rûniştina tevayî her şeş mehan carekê çê bibe.

Li vir û piştî xwendin û şirovekirina hin xalên rêzika hundir, rê kete mêvanan ku, yê pirs û pêşinyazên xwe hebin, ew dikare bîne zimên û piştî pirs û giftogoyan, ji aliyê hinek rûniştvanan ve, serokê rûniştinê pisteke vehesê dide mêvanan.

Di dû pisteka fehesê re, careke din, mêvan li hev rûdinin û dest bi bersivdanên pirsên ewan dibe û kek Dêrkî ewî barî hildide ser milên xwe û hinek hevalên ewî yên ku, ev civîn bi rêve dibirin, alîkariya ewî di bersivdanan de dikin û ew yeka dihêle ku, hinek pirs û giftogoyine nuh bi xwe re derbixe.

Dawîhatina rûniştinê jî bi xwendina hinek helbest, ji aliyê E. Osî ku, du helbestên xwe; yek bi erebî û ya din jî bi kurdî bû, diyarî M. B. Yosiv kiribûn, xwend û di dû ewî re jî M. Efrînî helbesteke xwe ku, bi tîpên erebî nivîsandibû, diyarî pakrewan M. B. Yosiv dike. Piştî ewana, helbestvan û dostê xoşewîst F. Huseynî jî hinek helbestên xwe û ji berhema xwe ya dawî ku, di bin navê “Ne wisa ayetên Dojehê têne xwendin” weşandiye, dixwîne û vaye em çend kîta jê werdigrin:

Xweziya em ji hêlînên kor

dernehatana û zayînên me li ser

dar neketana,

ma ewê kî?

Careke dî me vegeŕînin, ew cîgehên germ

û sitarî.. (R.40)

Durvê minî li hevdayî bi keldûmanan

wêranîyê li banê bîrê çêke, mîna ew bi

xwe be.

Bela here û here

heta nemîne temen

bi ber wêranîyê de here, mîna tu berê xwe

bidî bakurekî

- bê pirs -

Ey rahêjvana bê kefen

tu jî zû barke bê misteke ax. (R. 64)

Û bi spasî û dilxweziya ên amede, ev rûniştin kuta dibe û li dor kata sisiyan êvarê, rûniştvanên evê komcivînê belav dibin.

Hinek Têbînî û Pêşniyar:

Di pêşî de em spasiya her kesê ku, pareke xwe xistiye evê karê hêja, dikin û nemaze komîta amedekar.

Raste xoşewîst M. B. Yosif jiyana xwe ji dest da û kek Nedîm jî birîndar ket, lê ewana cihekî bilind di dilê rewşenbîr û hezvanên çand û welat de girtine û helbet em piştgirî û hembêzkirina partiya PKK e jî ji bîr

nakin û kar û xebata ewana cihê pesin û spasîyêye. Lê dive ku, yek çavan li ser kêmasî û şaşîyan jî negre, da ku, em karibin di pêşerojan de evan kêmasîyan tine bikin û di ser gav bikin.

1- Ji berî her tiştî û ya balkêş; nependiya gelek navên girîng ku, di roja îro de ewana cihê xwe di meydana çanda kurdî de sitandiye û em dikarin hinek nav weke nimûne bînin zimên: I. Yosif, R. Zîvar, R. Amedî, K. Bêkes, A. Kalo, F. Çelebî, Rizo, M. Hemo, X. Remo, Z. Hesîb, Z. Yosif, E. Xeyrî, X. Husên, S. Nebî, D. Zengî, S. Ibrahîm, J. Dost, Diya Ciwan, D. Ebdulfetah, K. Reş, E. Sîdo, M. Baqî Mihemed, Tîrêj, S. Heydo, Keleş, H. Feqe, M. Ezîz, M. E. Şakir, M. Şêxo, E. Alocî, T. Xelîl, E. Îsmâil, Y. Berazî û.. hwd. Û me dikarî hine zincîra navan dirêjtir bikira, lê bi dîtina me evên ku, me navên ewana gotiye û li gor belavbûna ewan a herêmî û hunerî, dê ji xwendevanan re aşkere bike ku, ew rûnştina me heya bi kîjan radeyê qels û lawez bû û ewê nikaribe rewşa rewşenbîriya kurdî binimûne.

2- Ji gerdiş û pêgirtên damezrandina komeleyan, hinek rêk û şêw hatine naskirin û bi karanîn; weke ku çend rewşenbîr xwe bidine hev û pirojeyekê deynin ber xwe û piştî ku, reşbelekê ewê pirojeyê amede dikin, ew bang li hevalbend û xwediyên ewê pişkê dikin, da ku, bi hev re xal û armancên ewê pirojeyê bixwînin û binirxînin û ew dikarin ji bona ewê yekê jî komîtekê bipejirînin, da ku, ewî karî bibe serî û heya ku, ti reşbelekên pirojeyê tinebin jî, ew komîta ku ji aliyê rûniştvanan ve bête pejirandin, dikare reşbeleka pirojeyekê amede bike, da ku, ew piroje bête kolan û guftûgokirin. Lê tiştê ku, di evê komcivînê de bûbû, ne li gor ti pîvanan bû. Camêran; komîta amedekar, her tişt diyar kiribûn, weke ku, ti bixwezî tenê îmzeyaya evan kesên kombûne bistîne û pîroziyekê ji karê xwe re werbigre. Mîna dibêjin: tu rûcesne, çend kesan amede bikî û biryara xwe di seriyê ewana de biteqînî, evan camêran eynî wilo kir.

3- Kesên ku amede bûbûn, piraniya ewana, ti têkiliya ewan bi çand û rewşenbîriyê re tinebû û tevî ku, hinek nav amede bûbûn jî, digel rêzgirtina me ji tevan re, lê dîsan jî nikaribûn evê yekê bincil bikin.

4- Komeleya çand û hunerê; kon û kirasekî fireh û gelemperîye, ti taybetiyên ewê tine ne û bi rastî jî, ewên amede bûbûn; çi ji mozîkvanan, nivîskar û helbestvanan û çi jî ji wênkêşan û ji bilî ewên ku, xwe bi rewşenbîriyê ve daleqandine, tevan ev yeka didan ber çavan. Û evê yekê destpêk û damezrandina Koma Xanî anî bîra me ku, çawa ewan jî û ji her reng û aliyê çand û hunerê, li xwe komkiribûn û tîrsa yekê ewe ku, dawîya evê komelê jî weke ya Koma Xanî be.

5- Damezrandina evê komelê nebe modeyek û evê carê her partiyeke Kurd bixweze komeleye xwe çêbike; xasma ku, li wir hate gotin: “hineke din dikin ku, komeleyekê bidin damezrandin”. Û wilo li me mîna demên ku, ewana komên xwe yên mozîk û canbaziyê derxistibûn holê, bikin û ji qerezî hev re, bi dehan, eger ku, em nebêjin bi sedan, komên me yên rewşenbîriyê bêtin afrandin û bêyî ku, em ti rewşenbîriyê bi destbixînin, weke ku, çawa me ti mozîk û huner ne anî meydanê, tevî ewqas giropên mozîkê û ji aliyê din ve jî û weke ku, çawa em di warê konevaniyê de ketine gergeroka rikberiya li hember hev û me dijmin ji bîr kirî, em ewê yekê bînin hundir rewşenbîriyê jî, tevî ku, ev yeka bi xwe jî ji bingeşên rewşenbîriya me ya mislimatiyê ye.

6- Ev komele li xwe ne nire ku, ewê karibe şûna Tevgera Kurd bigre, heya di warê çand û hunerê de jî, lê ew dikare alîkar û rûbarêk be ji hin çok û rûbarên ku, li vir û wir derdibin.

7- Em bi hêvîne ku, banga ewana ya ji hemû rewşenbîran re bidome û di ber de bête karkirin û ew di evê yeka xwe de bi serkevin, da ku, di pêşerojan de û di rûniştinên li pêş me, em karibin ewên ku, me di evê rûniştinê de nedîtibûn, em ewana bibînin. Helbet ev yeka jî, dê bi piştgirî û lihevkerina partiyên Kurd bi ser bikeve û ji ber evê yekê, ew pareke mezin, di evê belavbûna me ji ser hev, hildigrin û di evê derê de em dixwezî bipirsî: gelo, em dikarin bipirsî ku, PKK e xwestiyê xalekê li ser Tevgera Kurd ya konevanî tomar bike û bêje ewana; hûn ne yên kar û xebatê ne û wilo ew bixweze rê li ber ewana bigre ku, nikaribin

ti gavan di evê pêvajoyê de bavêjin, an ewana dît ku, ev meydana valaye û gereke ew bi sazûmaneke wilo bête dagirtin. Emê bersiva evê yekê ji pêşreojan re bihêlin.

Gotina dawî:

Belkî yek bixweze bipirse, dê dezgeheke wilo, ji me re, çî bike û çî sûde û kêrtêgirî, dê jê bête wergirtin. Ka ewê heya bi kîjan pileyê karibe deng û êşên millet û rewşenbîr hilgire û ev dezgeh, dê dengê kê be; kevnetor lê nûjeniyê û ewê heya bi kuderê karibe xwe ji destlatiya dezgeh û rêjîman biparêze. Vaye li dora me û bi sedan dezgeh û sazûmanên milletên din hene û tevî şên û karînen ewan, kanî ewana çî kiriye û ka ew kê dinimûnin û ew li gor siloganên xwe ne yan na.

Erê pirs û girêk pirin, lê tevî ewan tevan jî û li gor dîtî û baweriyên me û xwendina me ji civak û rewşa kurdî re ku, bidestxistina sazûmaneke wilo; karibe rewşenbîriya kurdî li başûrî-rojavayî Kurdistanê binimûne, dê karekî serkewtî û li pêş be.

- Me “daxûyanî û rêzika hundirîn” xwest, lê bersiva komîtê ji me re ku, ji bilî hejmarekê di nav destên ewana de tineye û ewê di demin nêzîk de bizavên xwe bikin ku, ew têkeve destê me.

- Emê ewan pirs û guftûgoyan di bendê têbîn û pêşniyazan de bînin zimên.

Cindirês-2000.

BIRÛSK

Bo Konferansê Çaran yê Êketiya Nivîskarên Kurd tayê Duhokê.

Kek Hesên Silêvanî; serokê Yekîtiya Nivîskarên Kurd tayê Duhokê.

Desteya Rêvebir a Konferansa Çaremîn.

Mêvan û Endamên Konferansê yên hêja.

Me bi dilekî şad û bextewar lidarxistina konferansa we ya çaremîn pêşwaz kir û em bi hêvî û omîdin ku, hûnê karibin, careke din, raja millet û nivîskarên xwe bikin û nemaze li ser evê dema ku, ji me tête xwestin, em hemû bi hev re û bi yek dengî, xebatên xwe kûrtir û firehtir bikin û careke din em bi hêvîne ku, ev têkiliya we ya digel nivîskar û rewşenbîrên perçeyên Kurdistanê yên dîtir berdewam bike û Kurdistanê azad, ji ewan tevan re, bibe weke merc û şana kar û xebatê.

Hevalên hêja.

We karîbû di evan çend salên dawî de ne tenê raja nivîskarên bajarê Duhokê bikira, lê alîkariya we karîbû ev sînorên çêkirî jî biherifandana û we dest bida hinek nivîskarên perçeyên Kurdistanê yên dîtir, lew re em bi omîdin ku ev xebatên we yên bi nirx, berdewam bikin û gola wê firehtir bibe û hûn karibin ne tenê konferansê nivîskarên bajarê Duhokê li dar bixin, lê yê nivîskarên Kurdistanê tev û wilo em bihêlin ew gava ku, li bajarê Amedê hatiye avêtin ne ya dawî be.

Dostên xoşewîst

Li dawiyê û bi navê xwe û bi navê Koma Xanî û hemû endamên Komîta Rêvebir a Helbesta Kurd li Sûryê, em konferansa we ya çaremîn pîroz dikin û bi dilekî tijî hezkirin serkeftinê ji desteya nuh re daxwaz dikin ku, ew karibe bi barê xwe rabe û di kar û xebatên xwe de serketî derkeve.

- Bijî gotina azad.
- Bijî Yekîtiya Nivîskarên Kurd.
- Bijî Kurd û Kurdistan.

KONFERANSA WÊJEYA ROJHILATA NAVÎN Î PIRÇANDIYÎ*

Di navbera (4-6) ê. Sermawezê de û li Bajarê Amedê, konferansek û di bin navnîşana jorîn de lidardikeve. Erê û weke em dibînin ku, ev konferans di bin navnîşana Rojhilata Navîn de lidarket û ew yeka jî ji tengkirin

û rênedana ji aliyê rijîmê ve hatibû, da ku, ev konferans di bin navê konferansa wêjeya kurdî de netê li darxistin; ji ber ku hemû beşdar û mijarên li konferansê hatin pêşkêşkirin, li ser ziman û çanda kurdî bûn û tenê çend mêvanên din; çî yê Tirk an jî Erebb hebûn û rola wan jî pir biçûk bû.

Ev konferans û weke me got sê rojan dirêj kir; di roja pêşîn de û di kata (9) nehan sibeyê de, konferans bi evan gotinan li darket: gotina Ferîdon Çelîk; (şaredarê bajarê Mezin ê Amedê), Vedet Turkel; (nivîskar), Şefîk Beyaz; (serokê enstûtuya kurdî li Stenbolê), Izedîn Mistefa Resûl (serokê Yekîtiya nivîskarên Kurd li başûrî Kurdistanê), Mehmed Uzun (nivîskar). Û piştî ku ewan camêran gotinên xwe anîn zimên, mêvanan panzde deqîqe weke bisteka vehesê standin.

Piştî ewê bihinvedanê, careke din, mêvanên konferansê li hev dicivin û di evê rûniştinê de jî û li gor bernameya konferansê gerekbû, evan nivîskaran mijarên xwe bianîna zimên: “Nihêrtinek gelemperî li wêjeya kurdî (Dr. Marûf Xeznedar); Lê Dr. Marûf û ji ber astengiyên li ser sînor nikarîbû di ewê rojê de bighêşt ser konferansê û di roja dîtir de, ewî mijara xwe xwend. Mijara din a Dr. Ferhad Şakelî, (Wêjeya Kîlasîka Kurd) bû û ya sêyemîn Mîtolojiya Kurdan (Dr. Qudbedîn Sadiqî) bû, lê ji ber hin sedeman ew nikarîbû beşdarî konferansê biba û babeta çara ya vê rûniştinê jî di bin navnîşana; (Bi Lehceyên Zazakî û Hewremanî Wêjeya kurdî), ji aliyê lêkolîner Mehmed Malmîsanîj ve hate pêşkêşkirin û di dûre û careke din mêvan derdikevin derve, da ku, firavîne buxun.

Rûniştina duyem jî li kata (13) e dest pêdike û di evê rûniştinê de jî divyabû ev mijar bihatana xwendin: Mijara pêşîn di bin navnîşana; (Di Wêjeyê de Danûstandina çandî) û ya herî pêşîn: Danûstandina Kurdî-Tirkî; ya (Zana Ferqînî) bû, lê ew jî nikarîbû beşdar biba û li şûna ewî kek Samî Tan; (serokê radekisyona rojnameya Azadiya Welat) mijara ewî dixwîne. Babeta din; Danûstandina Kurdî-Farîsî; (Haşîm Ehmed Zade) û di dû re jî Taha Xelîl û ji dêvla Helîm Yûsiv*** ve; (Danûstandina Kurdî-Erebî) dixwîne û pişt re û careke din mêvan bîsteke vehesê distînin.

Li hevcivîna dawî jî û di bin navê; Wêjeya Nûjen a Kurdî, ev mijarên li jêr têtin xwendin: “li Iraqê edebiyata kurdî”; Mehdi Xoşnaw; (serokê şaxa Hewlêrê ya yekîtiya nivîskarên Kurd). Û mijara din; “li Iraqê bi zaravayê kurmancî wêjeya kurdî”, Hesên Silêvan; (serokê şaxa Duhokê ya yekîtiya nivîskarên Kurd). Û mijara sêyemîn jî, “li Îranê edebiyata kurdî”, Behram Weledbegî; (serokê enstûtuya Tahranê). Û wilo bi evê mijara dawî re û li kata (16) e, piştî nîvro rûniştinên roja pêşîn kuta dibin û mêvan diçin hotêlên xwe****.

Di roja din de; (5) pêncê sermawezê û piştî ku, Dr. M. Xeznedar mijara xwe xwend, careke din, konferans û li gor bernameya xwe bi rêve hate birin***** û di rûniştina yekem de, ev mijar hatin xwendin: “li Tirkiyê rewşa edebiyeta kurdî”, Alaatin Aktaş; (enstûtuya kurdî ya Stenbolê) û di pişt re, “li Sûryê edebiyata kurdî”, Pîr Rustem; (çêroknûs û nivîskar). Û mijara; “li qafqasan wêjeya kurdî”, nehate xwendin ji ber ku, Dr. Celîl Celîl û ji bo sedemên tendirustiyê nikarîbû beşdar biba.

Piştî bisteka vehesê, careke din, mêvan li hev kom dibin û ev mijar têtin pêşkêşkirin: “Qonaxên netewbûnê û wêje”, Orhan Mîroglu*****. “Wêjeya guherîn û berxwedanê”; Salih Agaş û babeta: “Di wêjeya kurdî de cihê jinê” ku, gerekbû ji aliyê Dr. Kurdistan A. Mukriyanî ve bihata pêşkêşkirin, ew nehate xwendin, ji ber ku, ew jî nikarîbû beşdar biba.

Rûniştina duyem a evê rojê jî û piştî firavîne, li kata (13) e dest pêkir û di evê rûniştinê de ev mijar hatin xwendin: “Di helbesta kurdî de xala werçerxanê, nimûne: Ebdula Goran”; (Izedîn Mistefa Resûl). “Perwrdehî û wêje”; (Heyder Diljen) û “Di wêjeya kurdî de cihê zarokan”; (Yunis Behram, PEN a Kurd).

Û di dû bihinvedaneke kurt re ev sê mijarên din jî têtin pêşkêşkirin: “Têkiliya wêjeya devkî û ya nivîskî”; Şerefhan Cizîrî, (nivîskar). “Zimanê resen û zimanê wergerê”; Firat Cewerî, (nivîskar-wergêr). “Di heyama nû de çêroknûsiya kurdî”; Mulazim Ozcan, (nivîskar). Û wilo roja duyemîn ji konferansê diçe serî.

Roja dawî ji konferansê û wekî her rojên pêşîn otobîsan mêvan ji hotêlên ewana û ber bi Şaredariyeke Bajarê Amedê ku, ev konferans hembêzkiribû birin û di rûniştina yekem de, ev mijar hatin bi lêvkirin: “Kurdên ku bi erebî dinivîsin”; Taha Xelîl, (helbestvan). “Li Îranê dîroka romana kurdî”; Eta Nehayî. “Hestên me çendî dûrî hevîn”; Xalêd Xelîfe, (romanûs û sînarêst).

Di dû bisteka vehesê re jî ev babetên din hatin xwendin: “Di çavkaniyên Swêdiyan de wêneyê kurdan”; Rohat Alkom, (lêkolîner). “Jêderkên alternatîf ên çanda Mezopotamiyayê”; Ragîp Zarakolu û “Wekî kospeke li ber pirçandiyê rojhilatnas”; Xalêd Tewekole.

Piştî ku xwendina mijaran kuta bû û di rûniştina duyem de, dîwana konferansê deriyê guftûgoyê vekir û rê kete mêvanan ku, axaftineke serbest bînin zimên û hin xalên ku, xweşik nehatibûn ronîkirin, ew şirove bikin û yên ku, hin têbîniyên xwe li ser kar û xebata konferans jî hebûn, ew anîn zimên û di hundirê evê guftûgoyê de ji mêvanan hate xwestin ku, hinek xwe pêşkêş bikin, da ku ew biçin û encamdanên konferansê, weke beyannameya dawî binivîsin û ew beyanname jî di roja din de û li salona Şaredariya mezin a Amedê û bi beşdarbûna piraniya dezgehên ragihandinên kurdî û mediya tirkî, hate xwendin.

Helbet ne tenê ev bûn mêvanên konferansê; li gor dîtin û dezgehên ragihandinan, ew nêzîkî (150) î mêvanî bû û ji her çar perçên Kurdistanê û Ewropa beşdarî di konferansê de kiribûn. Mêvanên ji Sûryê çûbûn û digel me; Deham Ebdulfetah, Fethela Huseynî, Salih Bozan, Xalid Xelîfe, Taha Xelîl û Seydayê Keleş jî xwe li wir tevî konferansê kir.

Ji bilî kar û barên konferansê jî; “Rojên Wêjeyê li Amedê” û ji pênc ta nehê Sermawezê hatin lidarxistin. Di hundirê evan rojan de, simînerên zimên, çêrok, helbest, sînema û şano û sitiranan dihatin lidarxistin û ne tenê li deverekê; ango di yek dem û çaxê de, bêtirî çalakiyekê dihate bi rêvebirin û digel evan simîneran jî, ewana pêşengeyeye pirtûkên kurdî jî vekiribû. Û yek dikare bibêje ku, ew rojên Amedê bûbûn ên şanên hunguvtirîn ji bajêr re.

Tiştê din ku em dikarin bibêjin û wekî pir ragihanan anîn zimên, heya bighe yên erebî weke Tilvizyonê Elerebiye ku, got: ev cara pêşî bû, Kurd dikarin wilo konferans lidarxin û nemaze li bajarê Amedê û karîbûn bi hev re bighên pir encaman.

Ev yeka jî di hundirê “Beyannameya Dawî” de hate dîtin ku, ew li ser xal û pirsgerêkên zimên, pir tîp û zaraw û kêmasiyên rêziman û ferhengên kurdî û kêmbesdariya jinan û pir xalên din ku, ew xal dihêlin em; weke mîlet û rewşnêriya me, li şûn be. Û ji ber ku, ti dezgeh û femandariya evê konferansê li ser kesî tineye û ewê nikaribe ewan xalan çareser bike û da ku, ew ber bi bê nebin, konferansê ji hemû dezgeh û enstûtên kurdî û bêtir jî ji “Hukûmeta Başûrî Kurdistanê” xwest ku, ew evan pirsgerêkan çareser bike.

Û di roja dawî de û piştî ku, hêja Ferîdun Çelîk gotinek di şîvxwarinê de pêşkêşî mêvana kir û kêfxweşiya xwe û hemû xelkên bajarê Amedê bi evan çalakiyan anî zimên, Birêz Behram Weledbegî; (serokê enstûtîya kurdî ya Tehranê) jî rabû ser xwe û sipasiya ewî kir û got: da ku ev nebe karê me yê dawî û ta ku berdewamî jê re hebe, em we di meha pêncan de vedixewînin bajarê Senê, da ku, em konferansê xwe yê duyemîn li wir lidarbixin û li ser evê sozê, mêvanan xatir ji hev xwest.

.....
* Tevî ku konferans û ji sedî nod û neh Kurd bûn û mijarên ewê jî li ser ziman û rewşnêriya kurdî bû, lê dîsan jî û ji bo çavtengî û şovenîzma rêjîma Tirk, ewan nikaribûn wê weke Konferanseke wêjeya kurdî bi nav bikin.

** Weke ku, xwendevan dibînin; evê carê mijara me ne li ser Ola Islamê ye; em li ser Konferansê Amedê rawestîne û ew yeka jî li ser xwesteka Komîta Rêvebir ya rojnameyê (ya Deng) hatiye, tevî ku hinekî bi

dernegî jî ketî. Û da ku em di yek jimarê de du gotarên xwe danexin û mafên bilî xwe jî nexin, em bêçar man ku, evê mijarê têxin hundirê quncikê xwe û di hejmarên bê de, emê careke din li mijara xwe vegerin.

*** Piraniya evan nivîskarên me, ji ber astengî û rênedana asayêşa rêjîma tirkî, ewana nikarîbû beşdarî li konferansê bikira.

**** Du hotêl ji mêvanan re hatibûn girtin; Demir Hotêl û Toristîk Hotêl.

***** Mêvanên konferansê û di hundirê wir de dîwanek ji bo rêvebirina karên konferansê bi navkiribûn. Lê û li ser daxwaza hin mêvanan, ew dîwan di roja dawî û de careke din hate guhartin.

***** Mijarên ku bi zimanê tirkî yan jî bi erebî bihatana xwendin, ew di cih de bal bi zimanê kurdî de dihatin wergerandin û mêvanan di riyên guhîstokan re li wergerandinê guhdarî dikirin.

WERGERANDIN

Hemde Xemîs, di quncika xwe de, ji rojnemeya "الاتحاد الثقافي" jimara pêncsemê (25) ê november sala 1999 an de, dinivîse ku: "dan û sitandina rewşenbîr, di nav miletan de, merca pêşketin û zanîn û hevjiyanêye û yek ji girîngiyên şeweyên dan û sitandinê û pireyên wê ku, ewbû û hîne jî ewe, wergerandina rewşenbîrî, (ramanî-afirandî) ji zimanê ku, pê hatî nivîsandin; ê (resen) bo zimanên miletên curecur"? Ew bi evê angoyê didomîne ku, pêşketina çand û civaka Îslamê li ser bingeha kultûra çandî, yên miletên Hindê, Faris û Girîkan rabû.

Netenê wilo, lê ji roja roj de û eger ku, mirov û civakên li şûn, sûdeyê ji bizavên yên pêşketî nebînin, dê nikaribin di jiyane de berdewam bikin û tenê di mercekê de, ev rastiya han, tête hilweşandin û pişaftin, ew jî dema ku, ew mirov û millet xwe durrê gerdûnê bike û bi tena xwe di ewê şikefta ku, ji xwe re bijartî de bimîne û ev bi xwe jî regekî dine ji yên mirinê ye.

Çima me sergotara xwe, bi gotineke wergerandî, dest pêkir û di dû re jî em li cem mirinê rawestiyan û merema me, bi ferehî, ji evê gotarê çiyê. Helbet xwendevanê zîrek dê bersiva me di hundir pirsra çûyî û sergotarê de bibîne; ango eger ku, tevgerê wergerandinê xurt li cem Kurda dest pê neke, dê her ewê di şikefta xwe ya tenahîtiyê de bimîne û me negot dê bijî.

Vêca pirsra me ewe; ka çima ev tevger li cem me çênebûye. Gelo, ji ber ku wergêrê me peyda nebûye, tevî ku û weke em dizanin, bi sedan xortên me, ji zanîngeh û instûtan, diplomên bilind girtine û ji bilî ku, bi sedan jî, eger em nebêjin bi hezaran, rewşenbîrên me li Ewropa bicih bûne û her yek ji ewana bêtirî du-sê zimanan dizanin. An jî ev yeka ji ber sedemên bindestiyê û konevaniya ku, ji aliyê rêjîmên ku Kurd zeftkirine ve tête meşandin, hatiye. Yan ew bi derûn û pisîkolojiya Kurda ve girêdayîye ku, gereke hertim ew dûvik be û li gor serî, serok û axayê xwe bilive û îro jî serî, seriyê dijmine û em li gor ewî xebatên xwe dimeşînin.

Belkî ev hersê jî ne sedem bin û weke ku, çawa Ereb dibêjin: dê rojekê ev gerdûn bi wan tenê bimîne, helbet piştî ku, ev miletên Ewropa derkevin ezmên û li wir bi cih bibin. Lew ra ew di çêroka zanyariyê û têknolojiya de seriyên xwe na êşînin û wilo dixûye ku, em jî ghiştine ewê baweriyê ku, piştî ev miletên din giş, helbet tev ên Ereb jî, bimrin an jî derkevin gerdûneke din, dê gerdûn bi me tenê bimîne û ewê hîngê, ne wergerandin û ne jî mergerandin, dê gerekî me be. Vêca çima emê xwe di evan çêrokan de biwestînin û seriyê xwe bi êşînin.

Piştî evê gerekiya wergerandinê ku, me bi xwe jî pêdivî û girîngiya wê anîbû zimên. Gelo; emê wêribin nezîkî kesekî bibin ku, ewî xwe weke wergêr daye nasîn û ewî rexne bikin û eger ku, ev wêrekî li ba me peyda bû û me rexna wî kir, dê kes ji me bibihîse yan na. Lê tevî vê û wê jî, emê bibêjin.. û di kude zirave bila di wir de biqete. Belkî yek ji we bipirse: çima heya nuha û piştî evan salên dirêj ku, we zimanê xwe li

ser evê rastiyê girtibû hûn îro zimanê xwe dirêj dikin û ji bo bersivê, tenê emê bêjin: bese em bi durûtîyê bi xwe û yê din re didin û distînin û gereke seriyên kêl û nekêl jî, ji bin kuman derkevin û xwendevan ewan nasbikin.

Di pêşî de, em sipasiya her pênûsekî dikin ku, xwediya wî\wê ew xistiye raja çand û milletê xwe û yê cîhanê û yek ji ewan birêzan; Dilawer Zengiye, ewî camêrî pir pirtûk, çî yê xwe û çî jî yê ku ji hineke din re be, dane çapê. Lê girtina me li ser evî camêrî ku, ewî bêtirî pirtûkeke wergerandî ku, ji xwe re jimartî û navê xwe avêtiye ser, weke ku ew wergêrê wê be, tevî ku camêrî û weke me, du gotinan jî bi ewan zimanan nizane bide dû hev, vêca çawa karîbû pirtûkeke weke ya "قواعد اللغة الكردية" û bi tena xwe, ji zimanê ferensî wergerîne ba "kurdî-erebî" me nizanîbû û nimûneya din jî ku, eynî ew camêrî navê xwe dixwe rex wergêra pirtûka "البدرخانيون في جزيرة بوطان" ku, weke dixûye, "Gulbihar Bedirxan" ji zimanê turkî wergerandiye. Ji bilî ku, eynî evî camêrî, hin mijar bi tevayî ji hin pirtûkan qusandî û li ser navê xwe weşandine. Helbet me ev "wergêr" weke nimûne anî, da ku em ji xwendevan re bidin xûyan ku, em hîne di her tiştê xwe de "gundîne".

Li dawiyê em dikarin bibêjin ku, ne tenê serokên me bi hemû tiştî dizanin, lê weke xûyaye ku, rewşenbîrê me jî û bi tena xwe dikare hemû zimanan nasbike û ji wan wergerîne û belkî sedema bi rêneketina tevgerê wergerandî ev be, ji ber ku camêrekî weke evê me aniye zimên û eger ku, li cem kîjan milletî peyda bibe, dê bihêle ku, rewşenbîrên ewî welatî û bi tevayî, qawînekî havînê daqurtînin û dest û lingên xwe jî di ava sar de kin û karê wergerandin, mer-gerandin bi ser ewî camêrî de bihêlin û di baweriya wî de ye ku, ewê karibe avê jî wergerîne û rûn di ser re bigre.

DÛMEQESOK

ZÛ BAR DIKIN

Cara pêşîn me hevdu di hefteya rewşenbîriya kurdî de dîtibû; ewa ku, hersal Partiya Yekîtiya Demokrate Kurd ku, ji bo xwendevanên zanîngeha Helebê li dar dixwe. Ewan camêran rojêke taybet bo çêroka kurdî hêştibûn û ew jî yek ji yê ku, vexwendibûn ewê simînerê, da ku, ew jî çêrokekê pêşkêşî xwendevanan bike û karibe mûmekê di nimêjgeha toreyê de pêxe.

Mirov di jiyana xwe de rastî pir kes û camêran tê û pir reng û surûştên mirovan nasdike. Lê kê mîrov dikarin, bi cara pêşîn re, xwe têxin dilê yekî û bihêlin ku, tu ewan weke dostekî xwe yê kevin bibîne. Nemir Felat Sirûçî yek ji ewan camêran bû; ewî bê ferman dikarî derbasî dilê yê din biba.

Belê, di ewê rojê de û piştî ku, me herkesî çêroka xwe xwend, rêvebirên simînerê pîsteke vehes dan rûniştvanan, da ku, hinekî bihna xwe derînin û xwîna xwe bilivînin; weke her car cihê rûniştinê pir tengbû û ewan ling xistibûn zikê xwe. Em hinek jî derketin salonê, da ku, karibin cixareyekê bikşînin; ewê hingê me hîne cixare dikşandin. Ew cara pêşî bû ku, em bi hev re rûdiniştin, lê me karibû pir sînor û girsên cemedê, di nav xwe de bişkandana, weke dibêjin; şeyê me çû ser hev.

Piştî evê hevdîtînê, emê pir carên din hevdu bibînin û têkiliya me, dê her biçe kûr û xurtir bibe, ta bighe ku, ew li hember hin "camêran" raweste û berevaniya evê têkiliyê bike û ewê di çûyîneke me ya Kobanê de ku, ewî camêrî û piştî sê-çar caran soz bi şûn diket, xwestibû em bi hev re simînerê lidarxin, û ewê di rê deji me re xûya bike ku, hinek li dijî evê têkiliya me ne û ewî nedikarî ev yeka fêr bikira; ka çima ew wilo dikin. Lê ev der ne cihê ku, em cilên xwe yê bi qirêj, têde rêxine. Lew re emê evê yekê ji cih û demêke dîtir re bihêlin û ewê hingê, emê pir "camêran" tazî bikin.

Helbet pir nihad û rengdanên ewî yê taybet hebûn ku, dihêştin ew şopeke kûr di dil û bîranînê de din de bihêle û di baweriya me de, nihada herî pêşîn; rastgo û durustiya ewî, çî bi xwe re yan jî bi yê din re, digel

ewê yekê jî, ew mirovekî pir diltenik û nazik bû, te kengê ew bidîta û ji berî her tiştî din, rûkeniya ewî bala te dikşand û bi ser de jî, nemir Felat Sirûçî mirovekî pir dilnizim bû û di demeke ku, her kes dixweze bibe dîkê herî bi tenê li ser.. .

Mixabin û sed hezar car heyf ku, ewî zû û pir zû barkir û li şûna xwe û di dilê piran de, çî malbet û xismên ewî bin, an jî dost û hogir bin, birîneke kûr hêşt û dê her û her şopa xwe bihêle û di baweriya me de, yekî wekî nemir, dê zû-zû ji bîr nebe û bi evê sebarete em seriyê pîrek û zaroyên ewî sax dikin û hêvî ewe ku, diya Rewan karibe rewanê ewî di zar û nivîsandinên ewî de vejîne.

Cindirês 2002.

CEMÎL HORO

Hêsrâ Darên Zêtûnê

Carekê rojhilatnasekî li ser Kurdan got: “her Kurdek dengbêjeke”. Lê her dengbêjek nikare hêsr û pelên darên zêtûnê biweşîne. Cemîl HORO hunermendê Efrînê, yeke ji ewên ku kezeb, ji qîra di riwê “feleka bê ol” de, reşkirine ye. Heya roja ku ewî, bi mirineke zer, ji nav me barkir jî, banga ewî ew bû ku, “gula wî ji bin mîlê reş derînin” û her ku, ewê di ber goristana Henên re dibore, dengê wî ji kûraniya gorê de dibhîse û jê dixweze ku, “mîlê reş ji ser rakin”. Lê ka em rê bidin jiyana wî û bihêlin bila ew ji me re baxêve.

Jiyana wî ya civakî: ewî sê caran jin aniye.

1- Jina yekem bi navê Henîfa HESEN e, ew pîrekeke bî bû û ji gundê Mabetaye, di sala 1959 an de aniye û lawekî Cemîl jê heye, navê ewî Ehmed e, lê ew bi navê “Piling”* tête naskirin, zayîna wî 1960 e.

2- Jina duyemîn jî bi navê Fîdana MIHEMED e, ji gundê Zêtûnekê û di sala 1961 an de anî. Zarên ji wê:

Law: - Mihemed REŞÎD, ew bi navê Henîf tê naskirin-1965.

- Horîk-1969.

- Henan-1973. Ew di temenê sê saliya xwe de tê kuştin û emê bi ferehî li ser çêroka revandin û kuştina ewî rawestin.

- Hena-1979. Li ser navê Henanê yekem tête bi nav kirin.

- Elî-1983. Li ser navê bavê xwe, ewê ku pê dihate nasîn, bi nav dike.

Keç: - Mizgîn-1967.

- Siltan-1978.

- Narîn-1982.

- Kurdistan-1984.

3- Jina sêyemîn bi navê Eyşa HOŞAN bû, di sala 1985 an de anî. Li derdora pênc mehan li ba wî ma û di berdana ewê de seriyê wî pir têşe, dighe pileya ku gefûgurên kuştinê bidine ewî.

Karê Cemîl ê hertim darteşî “necarî” bû û di xortaniya xwe de feqetî jî kiriye; ew mirûdê Mihemedê şêx Heyder bû û di demekê de jî serokatiya dor (2000) mirûd û di bin sîka şêxê xwe de, li gundê Çolaqa, kirî. Ewî carina bi şîşê jî li xwe dixist û heya roja mir, şopa şîşeke zingarî û di nivê laş de, xûya dikir. Lê gava xelkê dît dengê wî ji lêdana şîşan xweştire, jê xwestin ku ew sitranan bibêje û piştî ku, şêxê wî rê didêyê, ew dest bi dengbêjîyê dike. Lê ji berî fermana şêxê xwe jî, ewî pir caran û bi dizî, sitran digotin û heya roja mir jî, mar bi destan digirtin û carekê yekî şêx li ber wî got: ez dikarim bifirim, ewî di cih de lêvegerand û got: eger ku tu firî, ez jî yê te bi sola xwe bînim xwar.

Çêroka kuştina Henên:

Cemîl û Zekî axayê KOREŞÎD, li avîngeha Seriyê Kaniyê; “Kefircenê” çayxaneyek digel hev avakiribûn, anuha bûye parek ji “Mueskerê Telai”. Di ewê demê de, mala wî li bajarê Helebê bû, taxa Xan Zêtûnê û di rojeke

înê de, Cemîl ji avîngehê diçe Helebê; bi boneya ku zarên xwe jî bîne. Bi rê ve rastî zaroyekî winda tê, bi destên ewî digre û dibe “Mexfera Mîdanê” ya polîs û piştî ku, ew navnîşana wî digrin, zaro pêre dişînin mala wî. Ew zaro, wê şevê, di hembêza wî de xew dike û di sibeyê de, xwediyên lêwîkên tînan û wî dibin. Cemîl jî zarên xwe tîne Serê Kaniyê û di eynî roj de, Henanê biçûk winda dibe.

Bêtirî (12) e rojan di ser windabûna ewî re diçin, rojekê yekî bi navê Menanê TOPO dibêje: “ji berî demekê min ew; Henan di nav destên Hemreşê; karmendê avîngehê de dîtibû”. Di roja windabûna Henanê de, Hemreş nehatibû ser karê xwe û ewê yekê hêşt ku, gûman biçin ser wî û ev gotin, dê bihêle ew ji ser karê xwe bireve. Lê kurê Cemîlê mezîna dide dî û wî digre.

Hemreş dest bi çêrokê dike û dibêje: Welîdê Coqê û Qember; bapîrê Hemreşê, ew jî ji gundê Coqê ye, ewî digel heft kesên din tîne didin ku, zaro bidizin û piştî didizin ewî dibin cihê serjêkirina dewaran. Wî du rojan, bê nan, di ewê derê de dihêlin û piştî re ewî bi kêran dikujin û di pir ciyan de jî hestiyên wî dişînin. Piştî evê yekê wî dikin çiwalekî û davêjin bin pira Efrînê, piştî ku wî bi singekî ve girê didin, da ku, di cihê xwe de bimîne û masî wî buxin. Ew mehekê wî dimîne û di dî re wî dibin cihekî din, davêjin nav çem û şopa wî wenda dibe.

Di rojekê de şivanekê tî û dibêje: “min laşê zaroyekî dîtî”. Piştî ewî derdixin, ew heya bi demekê netê naskirin; ji bilî hestiyên nemabû. Lê di por û cilên wî re dinasin ku, ewê û ew heşt kesên ku, bi evî karê nemerdî rabûne, careke din, dilîzin; “temsîlê dikin” û li ser kasêtekî vîdiyo tîne tomar kirin. Lê ev mesele-çêrok, li ser destên Mihdînê ŞÊXKÊLÊ tîne tepisandin, vemrandin û Wehîdê COQÊ gotinekê, ji Cemîl re, dişîne û dibêjê: “kuştina kurê te, li ser me; ango li ser Partiya Komonîst, bi sê firêngên Sûrî sekinye” û bi serde gefûguran ji Cemîl re dişîne û dibêje: “eger ku ew raneweste evê carê yan seriyê wî ye ya jî yê kurê wî yê mezîna û bila ew jî li ser me bi bîst û pênc qurîşan bisekinin”.

Lê heya roja îro, diya wî bawer nake ku, kurê wê hatî kuştin û li ser wî çêrokeke leylandî, ji xwe re, avakirî. Ew dibêje: “ewê ku me hestiyên wî dîtine, ne ew bû.. lawê min hîne wî wî ye”. Temenê Henanê, di roja windabûnê de, sê salî bû û hunermendê me du stiran-kulam li ser çêkirin, yek ji wan digel hunermend Elî Tico. Ev kula mezîna; “kula leklekê”, dê pê re bimîne û hêşt ku, ji berî bimre, li mamoste cîgerxwîn-Şivan vegeirîne û bêje: “kîne em.. em in em hov û qirdin”**. Û ji berî ku, em ji rewşa wî ya civakî dertîne, ka em bi hev re nasnama ewî bixwînin:

nav û paşnav: Cemîl Reşîd.

bav : Horo, “Elî”.

dê : Siltan.

cih û dema zayînê : 10.3.934- Serîncekê***.

Û ewî bi çar zimanan dixwend û dinivîsand, zimanên : Kurdî “kurmancî”, Tirkî, Erebi û Farisî.

Jîna konevanî:

Piştî ku “partî” ji hev cuda dibe, di sala 1965 an de, hunermendê me dimîne hevalê PDK û di dema yekbûna Sûryê û Misirê de, Cemîl jî û weke gelek hevalên “Partî” tîne girtin. Ew heştê rojî di bin êşkenciye de dimîne û piştî ku, nikarin ti tiştî ji devê wî bistînin ewî berdidin, lê bi qasî ewan rojan jî, ew di nav nivînan de dimîne û ji ber ewê yekê, wî radikin nexweşxana Razî, li bajarê Helebê. Di wir de bijîşkê jê dipirse: “tu Kurde” û gava Cemîlê jê re dibêje: “belê”. Ew gotineke pîsê re dide: “... dê û xûşka te”. Û bêyî ku destê bide, ewî ji nexweşxanê dertîne û li mal, bijîşkekî Kurd, wî derman dike.

Piştî ku rihet dibe, vedigere ser karê xwe yî konevanî û pir carên din dezgehên asayêşî didin dî şopa wî û dihêlin ku, ew hertim ji mal bireve; xwe bide alî. Û di rojekê de Elî TICO tî ba ewî û Cemîlê jê dixweze ku, di riya xwe re bi pîrse: ka ew çî ji wî dixwezî. Piştî heftiyekê ji evê dîtîne û bi şev, li dor kata (12) e yan, yek

li deriyê wan dide û dema bavê Cemîl dipirse: “kiye ew”, dengê Elî TICO ji piş derî ve tê û bi naskirina deng re, bavê Cemîl jê re dibêje ku, ew ne li male. Lê bi gotina wî re Cemîl dighe ber derî û jê re vedike û bi vekirina ewî ji derî re, nobedariya asayêşê bi sukra wî dikire û digel Elî TICO dixin hundirê cîbeke leşkerî û ev yeka dihêl Cemîl li Elî TICO vegere û bêje: eve dostaniya te.

Nêzîkî meh û nîvekê di girtîgehê de dimîne û piştî ku, ewî berdidin, dîsa jî dezgehên asayêşî didin dû şopa wî û dihêlin ku, ew digel zarên xwe ji Sûryê surgun bibe û bireve Turkiyê. Li ewê derê navê xwe diguhêre û dike Abdul QEHREMAN û heya navê zarên xwe jî diguhêre. Li dor sal û nîvekê li Turkiyê dimîne û di rojekê de, Eyşe ŞAN kartekê jê re bi rê dike û wî vedixewîne dawetekê, li wir û piştî ku, Eyşe ŞAN movika xwe bi serî dike, ew hunermendê me pêşkêş dike.

Gava Cemîl dertê ser textê şanoyê, ew di nava xwe de dibêje: ez ji bo karûbarê welêt û milletê xwe koçer bûme û nuha tu yê bê, li vir, ji min re çî sitranê bibêje; Eyşe yan jî Xatûnê û ew di cih de heylo sitrana Şêx SÊÎD dike. Piştî ku dawîya sitranê tîne, dostekî wî bi destan digre û direvîne mala mirovekî xwe, lê polîs wî bi cih dikan û di bin serokatiya Newzet BEG ê de; ew jî kesekî Kurd e, têtê dadkirin.

Di nav pirsên xwe de, ew jî jê dipirse: ma tu kesekî Kurd e. Û dema Cemîl bi gotina “belê” bersiva wî dide, ew sixêfekê jê re dide û dibêje: ewê li te daye jî Kurd e. Û bi alîkariya Newzet BEG ê dighe Urfê, nameyekê jî dide wî û berê wan dide cem dostekî xwe, da ku, alîkariya wan bike û ew jî ji aliyê xwe ve Cemîl û malbata wî direvîne û tîn Cizîra Botan, gundê Êlxanê û ji wir salixê dişînin başûrî Kurdistanê û digel hin pêşmergan derbasî wir dibin.

Di derbaskirina di ser çemê Dicle re, pêşmerg radihêjin bavê Cemîl yê heyştê salî û zarên wî û gava ew dighêjin aliyê çemê din, Cemîl xwe xwarî kevirekî dike û diramûse. Li dawiyê ew dighên ba pêşmergên ku, li benda wan mabûn û di bin serokatiya Îse Siwar de û bi êvarî re dighên bajarê Zaxo. Ewê şevê li hotêlê xew dikan û di sibeyê de mele Abdul Kerîm Qasim; stûbarê Zaxo tê ba wan û piştî demekê Cemîl dikan çavnêrê; “miraqîbê” belediyê û ew dora salekê û şeş mehan li wir dimîne.

Piştî ku tevgera serast; “Elherkê Elteshîhiyê”, li Sûriyê hukum bi dest xwe ve tîne, beratiya kesên surgun derdixîne û evê yekê hêşt ku hunermendê me, digel malbata xwe, vegeê Sûriyê. Ew tê û li bajarê Helebê, taxa Hulika jorin rûdine û di dû re di navbera pir gund û bajarên Sûriyê de digere, li dawiyê li bajarokê Cindirêsê ji herêma Efrînê bi cih dibe. Di evê demê de careke din û di bin navê Cemîl Nekar de derdikeve Tirkîyê, lê careke din ew têtê girtin û li dor (16) e rojan di girtîxanê de, li ser pelên rojnemeyan, radize. Di dû re ewî tînin ser sînora ku, di navbera herdu hukumetan de û li gundê Mîdan Ekbes ê berdidin; çûna ewî ya Tirkîyê jî ji bo sipasiya Newzet beg ê bû û belkî ew karibe hin stiranên li wir tomar bike.

Jîna wî ya hunerî:

Ew deh salî bû dema diçû ba feq; Evdê Eşê li gundê Çolaqa, da ku Quranê ezber bike. Di rojekê de ewî dertîne û jê dixweze ku, sûretekî ji Quranê bixwîne, lê li şûna ayetan, sirûda Felestîn distire û riya xwe dibêje.

Heya salên (60-61) an, li dewat û şahiyên stiranên folklorî digotin û li dor salên (60-65) an stiranên xwe yên pêşîn, di tomargeha S. Kamil de ewa li bajarê Helebê, daxistin ser sêlikan. Mîna; stiranên Memê Alan, Feteş beg, Ûsib Şer, Xana Dinê, Eyşa Îbê, Dizo, Cebelî, Xemê Zalim, Tosino, Wey lawo.. Lo bavo û.. hwd. Weke em dibînin ku, ev stiranên jorin bi gelemperî yên folklorîne, lê pirê caran hin kî ji cem xwe dadixistin hundirê stiraneke folklorî û hin caran jî gotinên stiranên xwe digel mozîka wê bi xwe datanî, mîna stirana: “Lo bavo”.

Di dû evê demê de û ji bona karê xweyî konevanî, weke ku me di rewşa konevanî de dît û di sala 1970 î de, ji Sûriyê direve û diçe Tirkîyê, lê ji berî ku ew surgun bibe jî, çend caran derketibû Tirkîyê, li dora salên (60-65) an. Di ewê demê de, ew û Eyşe Şanê hevdu bêtir dinasin û bi hev re sêlikekê tomardikin, digel Kemal Ūrgun; hunermendekî Kurdên Tirkîyê ye û li ser tembûrê Arif Sax û Bîlal Selman jî li ser qernêt. Li ewê derê ew û hin dengbêjin Kurd û di nav de hinekên Tirk jî; ji ewan Nûrî Sûzigûzel, Gul Ab, bi tekirman radibin hev. Li dawiyê, giş, komên xwe ji hunermendê me re dadixin.

Piştî ku direve û diçe başûrî Kurdistanê, ew stiranekê di kuştina Nafiz Celal Hawizî de dibêje, lê ti tiştî li wir tomar nake. Di dû ku vedigere Sûriyê, ji nuh ve, dest bi karê xweyî hunerî dike. Lê di evan sê-çar salên mişextiyê de û di bin bandora şoreşa Berzaniyê nemir de, hizra netewî damarên xwe berdide nav stiranên ewî û emê, ewê yekê, di evan stiran de bibînin: Leyla Qasim, Şêx Seîd, Ebro kevan, Keça Kurda, Berzanî, Pêşmergê Kurd, Newroz, Delalê Milanî, Ay felek ..felek, Gula Nesrînê û.. hwd. Hinek ji evan stiran li ser kasêtekî daxistine; sazkar û xwediyê meqaman, tembûrvan Menan Ibrahim ji Efrînê ye, keman: Mihemed xeîl Xazî û li ser dirbekê: Guro û herdiyên dawî ji kobaniyêne, awaz û gotinên hinek stiran ên Cemîl Horo bi xwe ne û ev kîta jêrîn, ji stirana Berzanî, bi pênuşê wî ye.

Hevalino kanî, kurdino kanî.

Wa şêrê Çiya, kanî Berzanî.

Feleka neyar, mala me danî.

Ji ber kurda ve te pir êş (ek) dî, di va dinya fanî.

Di (2.7.1972) yan de, mehrecana “Soq Intac” Çêdibe, Cemîl digel hinek hunermendên Kurd û Erebi; ji yênan Kurd, Selah Resûl, Seîdko û.. hwd. sitran û kulamên xwe bi herdu zimanên kurdî û erebî dibêjin. Di dû “Soq Intac” re diçe Libnanê û di Sînema Rîvolî de, digel hinek hunermendin Kurd, wek; Seîdko, Seîd Yosêf, Şêrîn, Sêvî Metîn, koma Efrînê ya semayê û hunermendê nemir M. A. Cezrawî û.. hwd. û ji bo cejna Newrozê, li hev komdibin û şadûmanekê lidardixin. Carekê jî li bajarê Qamişlokê û, careke din, ji bona cejna Newrozê, mehrecanekî digel koma Efrînê ya semayê û Cemîl Qasim, Selah Resûl, Mehmûd Ezîz, S.Yosêf û Seîdko çêdikin.

Hinek dostanî, dijberî di navbera wî û Cîgerxwîn de hebû û di nirîna me de, ew jî ji ne lihevkirina di warê konevanî de têtê holê û emê ewê yekê li jêr, di gotinên sitraneke Cemîl de bibînin ku, çawa davêje ser Cîgerxwîn û partiya wî. Navnîşana helbestê; “Teibîra dîkê Xerza, dikim ji were bêjim”.

Cîgerxwînê şahreza	xwedanê dîkê Xerza
Ew çêroka te gotî	û bi peran firotî
Li ser elok û qaza	li Ferza û li Zaza
Serî qebrê hejandî	dilê me pir melandî
Bi dev bûye Cîgerxwîn	bi dil bûye xem revîn
Dîkê pêşî me naskir	dîkê paşî xwe naskir
Dîkê pêşî Hemîde	ê dudiwan Reşîde
Tu mayî dîkê paşî	bi ritba xwe a yozbaşî
Yozbaşî xewaran	leşker daye neyaran
Binir ku yed-bere	wîsayete ne xebere
Reş-belekên te danîn	ji bo te bibe zanîn
Çendî şairî Kurdî	hebin bi rastî û rindî
Dulabê te gerandin	çavên wan te şikandin
Rastî û tu ronî	başî bike şonî

Serê me bête hildan em jî bibin ji kurdan.

Û weke me dît ku, ewî li Tirkîyê hinek sêlik tomarkiribûn, ew jî evin:

1- Bedev, "Bedew" can.

Salih bey, "beg".

2- Lo lavo, "lo lawo".

3- Mem û Zîn.

4- Teyar axa.

Û dengbêjên ku Cemîl Horo li ewan guhdarî dikir jî, ev bûn; Mihemed Şêxo, M. T. Tahir, T. Taha, Neşet Artaş, Nûrî Sûsigûzel û li evê dawiyê Şivan.

Mirina wî:

Di dawîya jiyana xwe de û li bajarê Helebê, Çayxaneyek vekir, lê gava bihîst ku, kesên derdora ewî li ser dibêjin ku: "Cemîl Horo, piştî evî temenî dest bi karê pîs kirîye". Ew çayxane firot û li gundê Tislorê, nêzîkî Cindirêsê baxçeyekî hinaran dikire, lê gelek jar û tengasî dibîne û dihêle ku, ji nuh ve, vegere karê darteşiyê. Û ji ber jiyana reş, gelek nexweşî pê re çêdibin; wek derdê şêkir û telkê û di rojên wi yên dawî de jî û piştî ku, bijîşk jê re dibêjin: kevir pê re çêbûye, zikê ewî diqelêsin. Lê dertê ku, kezeba reş werimiye û ew dihêle ku, Cemîl navekî xasmayî li nexweşîya xwe bike; di bin navê "kula leklekê" de bi nav dike û wilo nesax dikeve nav nivînan. Û birîna ewî hîne neketibû hev, ew diçe dikana darteşiyê; da ku nanê zarokan peyda bike û pir caran devê birînê ji hev dibe û çilpikên xwînê, di cilên wî re, gulgulî, serî hildidin. Nemaze demên ku, bi zikê xwe li daran zor dikir; da ku ewana bide ber bêçixiyê.

Di rojekê de, ew bi carekê ji hev dikeve û ewî radikin bajarê Helebê. Di ewê demê de û weke me dît, ewî mala xwe anîbî Cindirêsê. Wî dibin nexweşxana Ibin Rişd, li wir û di kata (9,30) neh û nîvan de, di êvara Pêncsemê de (19-9-1989) an de, cara dawiyê çavan dide hev û dilê germ disekine û ewî tînin, da ku, di goristana Henên de, nêzîkî gundê Meşalê û avîngeha Kefircenê, dûrî Efrîn ê bi (8) k. m. û digel nemirê Kurd ê din; Nûrî Dêrsimî, veşêrin.

Ji qeşmeriyên jiyane, meleyê mizgefta Cindirêsê, ewî naşo, bi sedemên ku; "ew yekî dengbêj û mey vexwar bû" û piştî ewî dişon û dixwazin rakin, mixabin; du pereyan-qurîşan di mala wî de nabînin, da ku, karibin pê veşêrin û bi bêşkirina hin kesan, ewî dighînin mala wiya reş û sar.

Gotina Dawî:

Ji berî ku cara dawî, çavan bide hev, ji kurê xweyî mezin re dibêje: "eger ku, rojekê Kurdistan avabû; Kurdistanê aza û serbixwe, divê tu digel hunermend, şair û sema û lîliyan, werê ber seriyê min û bêjî min: de rabe.. rabe.. raa.. aabee".

Têbînî:

* pir caran du nav ji mirov Kurd re çêdibin, yek li ba dewletê û navê din jî li ba gundiyên ewî.

* Di ewê demê de, hunermendê me yî nemir; Cemîl HORO, di partiya DKS; "Partî" de kardikir û Henan bû qurbana ne lihevkirina di navbera PDK li Sûryê û Partiya Komonîst de.

*** Serîncek; gundekî Efrînê ye û nêzîkî kela Nebî Horî ye.

Û em dixwazin li dawiyê bibêjin ku, me ev agahî û bûyerên ku, di evê nivîsarê de hatine, ji erşiv û devê malbata hunermend, Cemîl HORO wergirtine û eger ku, rojekê hin agahî şaş derkevin, em ji anuha ve hêviya lêborîna kêmasiyan ji we dikin.

Cindirês-93.

**

CIGERXWÎN

Fuat Akpinar

Hostayê edebyata kurdî Seydayê Cigerxwîn ê mezin, îsal dibe sed salî. Cigerxwîn di edebyata kurdî de pir roleke mezin dilîze. Wî di jiyana xweda gelek berhem, afrandin û eserên giranbuha ji gelê kurd re bi cih hîştîye. Cigerxwîn di jiyana xwe de li ser her tiştî nivîsiye. Ez bawer im tiştên Cigerxwîn di jiyana xwe de dîtiye û bihîstiye dê ku ne nivîsiye tune ye. Li ser aşî, azadî, dostanî, wekhevî, welatparêzî û biratî, li ser jiyânê, li ser tekoşînê, li ser bindestiya gelê kurd, li ser beg û axayên li Kurdistanê ku gelê me paşverû hîştine, li ser karker û cotkaran, li ser şaîr û hozanê kurdan, li ser dewlemendên bêasil, li ser cografiya Kurdistanê, li ser dîroka Kurdistanê, li ser çiya û banî, zinar, daristan û gulên Kurdistanê, li ser zimanê kurdî û dewlemendiya zimanî kurdî û hînbûna zimanê kurdî, li ser folklor û stranên kurdî, li ser yekîtiya kurdan, li ser evînê û li ser têkoşîna gelên bindest di cîhanê de jî gelek şîr û helbest nivîsine. Cigerxwîn di hinek helbestên xwe de pir nerm e, bi hesret û keder e, di hinek helbestên xwe de bi gazinc û hawar e, di hin helbestên xwe de bi derd, kul, keder, ax û zar e û di hin helbestên xwe de jî pir bi hêrs e û sitemkar e. Ew bi nermiya xwe, bi hesret û kedera xwe, bi gazî û hawarên xwe, bi derd, kul, kered, ax û zarên xwe, bi hêrs û sitemkariya xwe, her dem bi gelê xwe re bûye. Cigerxwîn li her çar parçeyên Kurdîsanê geriyaye û di têkoşîna gelê me de her dem bi wan re bûye û bi helbest û afrandinên xwe kêşeya gelê me aniye ziman. Bi rastî ne hedê min e ku ez hostayê mezin Cigerxwîn binirxînim. Lê ji ber ku îsal sedsaliya Cigerxwîn e, dixwazim çend helbestên Cigerxwîn bidim nasîn û bi vî awayî Cigerxwînê mezin bi bîr bînim û serê xwe li ber wî bitewînim. Ez pir serfiraz û sebilind im ku min di hebûna Cigerxwîn de di sala 1981'î de li bajarê Bremena Almanya di şahiya NEWROZÊ de ew dît û destê wî maçî kir. Cigerxwîn di sala 1984'an roja bîs û dudiyê meha dehan de (22,10,1984) li Swêdê çû ser dilovaniya xwe. Lê ewê di dil û jiyana gelê me de wekî deryayekê wekî hozanekî heta hetayê bimîne. Mirov nikare Cigerxwîn bi çend gotin û meqaleyên bîne ziman. Bi rastî divê di pêşrojê de li ser jiyân û hemû helbest, afrandin û nivîsên Cigerxwîn kar û xebateke pir berfireh û akademîk bê çêkirin da ku gelê me û zarokên me xezîneya ku Cigerxwîn ji me re bi cih hîştîye baştir nas bikin. Cigerxwîn di helbesteke xwe de jiyana xwe bi kurtasî dide naskirin û wiha dibêje:

Sala hezar û nehsed û sê ez hatime dinyayê,

Bi navê siltan Şêxmûs ez çêbûme ji dayê.

Heta bûm sêzde salî li gundê me'y Hesarê,

Jina xwe min diborand paşê ji wê me da rê.

Bavê min ê rîsipî xwedî mirov û rûmet,

Ne mirovekî malgenî bi namûs û bi xîret.

Ji tengasî, neçarî me ew gundê xwe berda,

Hatin Amûda rengîn bavê min zû emir da.

Diya min a belengaz pêncî salî dilovan,

Salek piştî bavê min ew jî li wî bû mêvan

(Ji Dîwana Yekem r. 261)

Hesar gundekî Mêrdînê ye. Ji dest feqîriyê malbata Cigerxwîn ji wê derê tî Amûdê Kurdistana Suriyê û demekê şûn de bavê wî û dayîka wî diçin ser heqîya xwe. Navê Cigerxwîn Şêxmûs e, navê bavê Cigerxwîn Hesen e, Hesen kurê Mihemed, Mihemed kurê Mehmûd, Mehmûd jî kurê Elî ye. Elî jî nav Qurtelan ji gundê Pêkendê hatiye nav dekşûriyên gundê Hesarê. Cigerxwîn zarotiya xwe li cem xwîşka xwe Asiyayê maye û îdareya xwe bi şivantî û cotkariyê kiriye û her wiha jî jiyana xwe berdewam kiriye. Cigerxwîn li Amûdê ji 18

saliya xwe şûn de li cem meleyan dest bi xwendina olî (dînî) dike. Di medreseyan de gelek tiştan hîn dibe û şûn de bi eserên Ehmedê Xanî û Melayên Cizirî mijûl dibe û pêre dest bi nivîsandina helbestan dike û meletî jî li gundekî Kurdistanê Suryê dike. Cigerxwîn bona yekîtiya kurdan wiha dibêje:

Gelî kurdan ji xew rabin werin carek temaşa kin;

Yekitî qenc e, pir baş e, di Kurdistanê peydakin.

(Ji Dîwana Yekem r. 46)

Cigerxwîn di helbestek xwe de der heqê zimanê kurdî û qîmeta zimanê kurdî de wiha dibêje:

Veje ne zimanê xwe ey xwendevan,

Nebûye millet hîç kesek bê ziman

Zimanê me xoş û xeroş û ciwan

Eger baş bizanî tu nakî ziyar

Tu kurmanciya xwe ji bîr nekî

Eger baş nizanî divê zêdekî

Elîfba û dîwan û ristan bixwîn

Heta ko wekî min nebî dil bi xwîn

Binêre zimanê te çend dewlemend

Li bajêr, tu carek xwe bighêne gund

Bibêhne çi şêrîne ev reng ziman

Çi payebilind û çi rûmetgiran

Bi pirsê xwe nazik, bi dangan sivik

Ne pirsêk biyanî bî nabî girik

Tu paqijke zarê xwe şêrîn bike

Bi kurdî tu baxêv û qêrîn bike

(Ji Dîwana Zend-Avista r. 79)

Cigerxwîn di helbestek xwe de, bi gazî û hawar e û wiha dibêje:

Heval, ez bilûrvanim

Dengê saza hozanim

Ji we ez dilgiranîm

Ez nizanîm çi bêjim

Ez daxwaza Xanî me

Rewşa neqşê Manî me

Di ristê de kanî me

Ez nizanîm çi bêjim

Arê dilê Cizirî

Tava tora Herîrî

Ez nûjenîm bi pîrî

Ez nizanîm çibêjim

Nakin dengê saza min

Guh nadin awaza min

Yan nizanîn raza min

Ez nizanîm çibêjim

(Ji Ronak Dîwana 4'a r. 28)

Cigerxwîn di helbestek xwe ya pir dirêj de qala qelsî, qelaşî û hovîtiya dijmin dike û wiha dibêje:

Bibin weke saziman
Emê çêkin Kurdistan !
Lê ev xapên eşera
Nakevin serê kera
Şah jî dostê Barzanî
Lê Barzanî pê zanî ;
Şeş milyon kurd li Îran
Winda dibin bê ziman
Şah serbestî nadî wan
Nadî me çekên giran
Ko em dijmin bişkênin
Welat tevî bistênin
Kurdên xwe nakî millet
Çawa me bikî dewlet !
Dijmin hemî wilo ne
Elo ne, yan Silo ne
Hemî divên xwîna me
Kesek navê jîna me
Divên ko me veşêrin
Di nav xwe de bihêrin
Navê me tev guhertin ;
Da bibêjin ne kurdin
Lê bizane, ey neyar !
Zivistan çû, tê bihar
Ew giyayê bin kevir
Şîn tê rojek diçî der

Bijîn kurd û Kurdistan !

Nema dibin kolistan !

(Ji Ronak Dîwana 4'a r. 80)

Cigerxwîn di helbestên xwe de li ser evîne jî wiha dibêje:

Pir xweşe pir xweş
Ev dinya pir xweşe
Yar pal daye ser min
Rû wek gula geşe
Lêv ji gulên sorîn

Maçan pev digorin

Lêvên hev dimijin

Tîna dil dikujin

(Ji Ronak Dîwana 4'a r. 132)

Evîn wekî saza dile

Nalîn û awaza dile

Xweş vîn û daxwaza dile
Ahî ji destê te evîn
(Ji Ronak Dîwana 4'a r. 158)

Mebê na, nazenîna min
Were ey lêv şîrîna min
Li min xweş ke birîna min

(Ji Dîwana sisiyan r. 235)

Gelek helbestên Cigerxwîn li ser jinên kurd û qehremaniya jinên kurd hene û ji wan helbesta bi nav û deng a Leyla Qasim e. Leyla Qasim keçeke kurd e û ji başûrê Kurdistanê di sala 1952'yan de hatiye dinê. Wê bi têkoşîna xwe ya bi qehremanî ya li dijî rejîma Iraqê di dilê gelê me de cihekî pir bilind girtiye û bûye sembola canfîdayiya keç û jinên Kurdistanê. Leyla Qasim ji aliyê rejîma Bexdayê ve di 12.05.1974 hat xeniqandin. Cigerxwîn ji bo Leyla Qasimê wiha dibêje:

Şêr, Şêre, mêr yan jine
Nîşan bi dest, Leyla mine
Polaye dil wek asine
Leyla kiye ?
Leyla jine.
Leyla mine
Leyla mine...
Leyla mine, Leyla welêt
Wê dil li min kir ar û pêt
Mizgî li kurd roja me têt
Dijmin ji tirsan maye şêt
Leyla kiye ?
Leyla jine.
Leyla mine
Leyla mine...
Stêr ji ezman hate xwar
Zer bûn li min bax û bihar
Rabin ji xew ey xwendewar !
Tev mêr û jin bibne şiyar
Leyla kiye ?
Leyla jine.
Leyla mine
Leyla mine...

Helbestek Cigerxwîn bi navê Qadî Mihemed pir bi nav û deng e. ORDÎXANÊ CELÎL di pêşgîtina xwe ya bona Dîwana 7'an HÊVÎ de ji bo vê helbestê wiha dibêje: "Cigerxwîn helbesteke xwe pêşkêşî bîranîna serokê şorişa Kurdistanê Îranê Qazî Mihemed kir":

"Xakî Kurdistan bi qurban, pir ciwan û paqijî,
Xwîn rijandin pir kurê te wa li her alî rijî,
Miletê kurd ta ko saxe ew ji vê rê nagerî,
Aferî, aferî,

Qadî Mihemed aferî”.

CASIMÊ CELÎL di pêşgotina xwe ya bona Dîwana 6’an ŞEFAQ Cigerxwîn bi vî awayî dinirxîne: “Navê Cegerxwîn, navê hostê xebera, xudanê lewzê şîrin li herçarterefê Kurdistanê, ji rohilatê girtî hetanî roavaê, ji şimalê hetanî canûbê nava xwendevanên kurdad xweş eyane. Şîrêd wî bûne stran û nava cimetê digerin. Xort û qîzê kurdaye nû bişkivî nivîsarê şayîr bi devkî hîn dikin, bîr û bawariya xwe, mîletperwariya xwe bi wan şîera tam dikin û bi xwe jî dibin ceger bi xwîn. Tune civînek yan jî êvarîk, li ku şîrêd hilbestvanê kurdayî nav û deng neêne xwendinê.”

CELADET ALÎ-BEDIRXAN di pêşgitana xwe ya bona Dîwana Yekem ji bo Cigerxwîn wiha dibêje: “Seyda ji şûrê ji kalên kişandi bû, bera pûl û latên întiqadên batil û xurafeyan dida, şerê neyarê hundir dikir, li kurmên darê li kurmên ko dar dixwarin digeriya. Ew kurmên ko seydayê Xanî berî sê sed salî pêş me kirine”.

QEDRÎ CAN di pêşgitana xwe ya bona Dîwana Yekem ji bo Cigerxwîn wiha dibêje: “Qîmeta şehrên wî a mezin jî ev e, bi rûhekî nû ajotiyê ser fikrên kevnare û bi zmanek şêrîn û şe’bî tewş bûn û zerara wan nîşan kiriye”.

OSMAN SEBRÎ di pêşgitana xwe ya bona Dîwana Duyem SEWRA AZADÎ ji bo Cigerxwîn wiha dibêje: “Cegerxwîn di kurdîtiya xwe de î rast û durust e. Ewçend rast û durust ku, di riya welat û welatîyên xwe de singa xwe ji zîvarî û belangaziyê re vekiriyê”

HAMDÎ DERWÊŞ di pêşgitana xwe ya bona Dîwana Sêyem KÎME EZ ji bo Cigerxwîn wiha dibêje: “Cigerxwîn bi rast û xebata xwe, xwest rengê gelêr (şa’bî) bidê tevgera kurd, û bivî awayî ban temamên qorên (tebeqên) millet kir, da ko bi hev re bi yek destî rabin û welatê xwe rizgar bikin”.

Helbestek Cigerxwîn ku pir bala min kişandiye, ev helbest, rexne ye û her dem munasibê rojevê ye jî. Cigerxwîn di vê helbesta xwe de KOMA MILETA (UNO) (Neteweyên Yekbûyî) rexne dike û gilî û gazinên xwe arasteyî wan dike. Heta ku Neteweyê Yekbûyî ‘NY’ (Koma Miletan) kêşeya gelê kurd hilnede rojeva xwe û jê re çareseriyekê nebîne, divê ev helbest her dem bê gotin.

KOMA MILETA

Welatê kurda tev xêr û bê e,
Hemî maden e tev ziv û zêr e,
Lê çî bikim îro maye j’xelkê re.
Welatê kurdan hemî çîmen e,
Egîd û şêr û piling tê hene,
Hemî haval û pismamên me ne.
Pêş li dinyê du dewlet hebûn,
Yek jê Faris bû, ew em bi xwe bûn,
Tirk û tazî û ecem tune bûn.
Em ne tazî ne, ne tirk û rom in,
Xwedan paşan e, leşker û kom in.
Îro wêran in bin destê bûm in.
Xelkê em kuştin avêtin çeman,
Begler û paşa di nav me ne man,
Koma miletan eman û eman.
Koma miletan ma qey tu ker î,
Çavê te kor e tû l’ me nanerî,
Yaxûd dijmin î, tu j me nagerî.

Koma miletan hûn polperest in,
Der heqê me de hun qewî sist in,
Dijmin bi dostî em îro xistin.
Gunhê me çî ye bo çî dey nakî,
Pirsê ji halê me kurdan nakî,
Em kê m ketine tû me ranakî.
Ev ne huryet e, kotek û zor e,
Lê hun dizanin dinya bi dor e,
Çerxek li jêr e çerxek li jor e.
Xewa me nayê, em qet ranazin,
Em ji we dikin hêvî û gazin,
Em jî heqê xwe her dem dixwazin.
Te em xapandin civata rengîn,
Ji destê te em giş bûne xemgîn,
Ne ez bi tenê tev bûn Cegerxwîn.

(Ji Dîwana Yekan r. 125)

PROF. Ê ZIMANZAN QANATÊ KURDO (Bi kurtasî li ser jiyîna Qanatê Kurdo divê çend gotinan bibêjim da ku xwendevan jî baş bizanin ku Qanatê Kurdo kî ye. Ji ber ku ezê di pêşerojê de bi firehî li ser Qanatê Kurdo bisekinim. Ez naxwezim di vê gotarê de pir bi dirêjî li ser jiyana û afrandinên wî binivîsim. Qanatê Kurdo bi xwe ji hêla Qersê, gundê Sûsîzê hatiye dinê. Di Şerê Cîhanê yê Yekem de malbata wî, mala xwe ji ber şer bar dikin û diçin Ermenistanê. Malbata Qanatê Kurdo bi xwe kurdên êzîdî ne. Ew li Ermenistanê dixwîne û di sala 1928'an de ji bo xwendina xwe ya bilind diçe Lenîngradê û xwendina xwe li wir diqedîne. Ew dibe Prof. û zimanzan. Ji edebiyata kurdî re gelek xizmetên giranbûha û delal dike û di sala 1985'an de diçe ser dilovaniya Xwedê. Eser û berhemên Qanatê Kurdo ev in: 1. Gramatîka Zimanê Kurdî 2. Zimanê Kurdî 3. Gramatîka Zimanê Kurdî ser qinyatên Kurmancî û Soranî 4. Tarîxa Edebyata Kurdî 5. Ferhenga Rûsî Kurmancî (35 hezar kelîme) û Ferhenga Rûsî Soranî (30 hezar kelîme) û yê din.) di pêşgotina DÎWANA Cigerxwîn a 5'an de, Cigerxwîn, şîir û helbestên wî, bi zimanekî pir baş, ilmî û delal dide naskirin. Ev DÎWAN di sala 1981'î de li STOKHOLM'ê di nav weşanên "ROJA NÛ" de hatiye weşandin. Qanatê Kurdo bi zimanê xwe yê delal der heqê Cigerxwîn de di pêşgotina xwe ya 29 rûpelî de wiha dibêje:

"Cegerxûn bi reng û rûyê xweva, bi nivîsarên xweva wek teht û kelemên serê çiyayên Kurdistanê here bilinde; sedan sed sal hatine, çûne û bihirîne, lê ew teht, ew kelem li ciyê xweda bi tîk, qaym û berk mane, Cigerxûn jî li hunerweriya xweda, li bîr û bawara xweda bi qaym serbilin û serfiraz maye û li riya xweda her diçe û diçe."

"Cegerxûn bi rewşa xweva, bi efrandinê xweva, bi ramana xweva behra bê berî û bê biniye, gelek girane meriv noqî wê behrê be û binaznbe çî di behrêda heye. Bona wê yekê divêt meriv noqvanê zana be û pispore be"

"Lê sed car heyf niha zanyarên lîteratûra kurdî tunene, lê ez bawar dikim, ku li paşwextiyê zanyarên wusa ji nav neteweyê kurd derekevin, mujûlî wan pirsan bibin; kî dizane, dibe wextekê li Kurdistana serbixweda înstîtuta lêgerîna lîteratûra kurdî bê naskirinê bi navê Cegerxûn û di wê înstîtûtêda bi pîlanî mijûlî efrandinê wî bibin. Layqe jî bê sazîkirinê û zanyarên kurd bixebitin nek bi tenê li ser lêgerîna şer û helbestên wî, lê wusan jî li ser nivîsarên wî derheq zimanê kurdî (li ser ferhenga wî kurdî û destûra wî ya zimanê kurdî û yê din). Bi fikir û ramana min efrandinên Cegerxûn bi temamî bi naverokên xweva, bi hunurê nivîsarêva,

bi bedewiya nivîsandina xweva ji nivîsarên gelek şayîrên dinyayê bi navdar, şûreşgir û demokratên niha danaxwe. Eger şêr û helbestên Cegerxûn bihatan wergerandinê ser rûsî, înglîsî, fransî û almanî, dinyayê pê bihesiya û bigota eva giliyan rastin, neteweyê kurd dikare xwe bextewar hesab bike, ku şayîrekî wusan mezin, pêşkevtî, demokîrat û înternasionalîst ji nav sîng û berê Kurdistanê derketiye û, helbet, neteweyê kurd dikare bi navê Cegerxûn ferîx û kubar be.”

”Her şêreke Cegerxûn, her helbesteke her çar dîwanên Cegerxûn ji nav dil û hinavê wî, ji kuraniya dilê wî, ji hiş û aqilê wî gihîştî û safî û ji behra zanîna wî hatine gotin û nivîsandinê”

Min ev gotin ji nav pêşgotina QANATÊ KURDO hîlbijart. Lê ez dixwazim vê pêşgotinê bi tevahî ji we xwendevanên hêja re bidim nas kirin ji ber ku gotinên QANATÊ KURDO pir bi zanîn û bi ilmî ne.

”Meha avgûstê sala 1980 ji Stokholmê serwerên kovara kurdî ”Roja Nu” dîwana çaran ya şairê me ezîz Cegerxûn ji minra şandibû, ku ez pêşgotinê bo wê binivîsim. Serwerên wê kovarê nivîsibûn: ”Em û mamosta Cegerxûn li wê ramanê bûne yek, wekî di destpêka vê pertokêda pêşgotina te mamosteyê mezin hebe.

Em hîvîdarin, ku tu ji mera ser vê efrandinê bîr û bawariya xwe ango dîtina mîna pêşgotinekê bi rê kî”

Gelî heval û hevkarên delal !

Berê pêşîn ez gelekî şad bûm, ku şervan û têkûşerên kurdan li Evropa hene, teşkîl û sazmanên wan hene, ku ew bi pirsên rewşenbîrkirina neteweyê xweva mijûl dibin, dixwezin dîwana Cegerxûn bona xebatkar û tekûşerên îş û karên ronahiyê çap bikin. Ez gelekî şame, ku we ramana xwe kiriye yek, ku ez bîr û baweriya xwe mîna pêşgotinê li ser wê dîwanê binivîsim. Ew sipartin bextewarîke mezine, li jiyîna xweda ez gihîştîme wê rojê, ku bi xwestina we dikarim şixulekî bi xêr û hêja bikim bona neteweyê xwe.

Spartina we li ser çava qebûl dikim, lê divêt hûn bizanin, ku nivîsandina pêşgotinê bona dîwana şayîrê meyî mezin û hezkirî Cegerxûn ne tişteki hêsaye. Bona vî karî, bona vî şixûlî divêt meriv li hemû pirsanda zana, hozan û pisporbe, bi zanîna xweva çend seriyan li Cegerxûnra be; ez xwe hesab nakim merivê wusan û bi fikira min pêwîste bêjim, ku heta niha sed car heyf, ku li bav netewiyê meyî bindestda merivên wusa tunene; bi rastî gotî, dibe hebin, lê min navê wan ne bihistiye, eger hebûna, minê xwe bextewar hesibbikira û ji kovara ”Roja Nu” ra binivîsiya, ku nivîsandina wê pêşgotinê bona dîwana Cegerxûn bispêrne wî. Lê niha herçend serwerên wê kovarê pêra layq dîtine, ji minra nivîsiye, ku ez ”pêşgotinê ango dîtina xwe mîna pêşgotinê” binivîsim, ez mecbûtim wê xwestinê biqedînim, bînim serî.

Cegerxûn bi reng û rûyê xweva, bi nivîsarên xweva wek teht û kelemên serê çiyayên Kurdistanê here bilinde; sedan sed sal hatine, çûne û bihirîne, lê ew teht, ew kelem li ciyê xweda bi tîk, qaym û berk mane, Cîgerxûn jî li hunerweriya xweda, li bîr û bawara xweda bi qaym serbilin û serfiraz maye û li riya xweda her diçe û diçe.

Di jiyîna Cegerxûnda li nav her çar parên Kurdistanêda gelek rojên giran qewimîne, li jiyîna xelkê kurdda gelek caran bûye reşbayî, bobelîsk, tofan û baran, lê teht û kelemên serê çiyayên Kurdistana dabeşkirî li ciyê xweda mane, ne leqiyane; Cîgerxûn jî mîna wan teht û keleman li ser bîr û bawara xweda bi qaym, berk rawestayê, ji ciyê xwe çep û rast ne leqiyaye, ne hejriyaye, raste-rast li riya xweda ber bi merem û hebêsta xwe diçe û wê here; ew bûye dengbêj û borîjenê serbestiy û azadkirina neteweyê kurd, ev bû û eve armanca jiyîna wî mêrî. Li dor û berê çiyayên kurdan, li deşt û bestên Kurdistanê xûnavîda xelqê kurd toximê kurdewerî û wetenperweriyê reşandiyê. Li tarîx û dîroka kurdanda gelek û gelek zeftkar hatine, ku rabine ser wan teht û kelemên serê çiyayên welatê kurdan, xwestine kurdan qir bikin, li nav xweda pûç bikin, bihelînin, lê nikaribûne û nikarin bikin. Ji rijhilat, ji rojava, ji jor (bakûr) ji jêr (başûr) gelek û gelek caran dijminan li ser kurd û Kurdistanêda girtine, gelek caran mêrkuj û xûnrêjên mîna Cîngîsxa, Ayatola

û mayatola kurd û Kurdistan kirine nav agir û alavan, talan û tajan kirine, sotine, kuştine, lê nikaribûne reha kurdan ji binîva biqurçînînin, nikaribûne û nikarin, çimkî gelek mêrên mîna Cîgerxûn ji nav sîng û berên çiyayên Kurdistanê ji paşila jinên kurd yên delale xûnşîrin û bînge û binejiya kurdan derketine, rabûne û ala kurdeweriyê û kurdperweriyê, ala azadkirina kurd û Kurdistanê girtine destê xwe, serwerî û rêbirî li şerê serxebûna neteweyê xwe kirine. Navê gelek mêrxas, şerkeran û qeremanen li tarixa kurdanda, xasima li sedsaliyên nozda û bîstanda, aşkeraye. Wana jî toximê azadkirina kurd û Kurdistanê reşandiye, her sal li dû hev ew toxim li nav deşt, mêrg û newal û bestên welatê kurdan hêşîn dibin, digihîjin, li nav wanda gelek kulîlk, gul dibişkivin û dilê keç û xortên kurd şa dikin û pêra tîne bîra wan, ku ew gul, ew kulîlk bi xûna mêrxasên meydana şerê serxebûna neteweyê kurd avreşan bûne, gihîştine û bihar-bihar her sal dil canê qîz û xortên kurd qal dikin û ew hazir dibin bona rojên oxirmê giran, bona roja xîret û namûsê. Miletê kurd bi navê mêrxas û qeremanên şerê serxebûna welatê xwe fexîr û kubar dibe, nek bi tenê bona wê yekê, ku li tarîxêda ew mêrxas û ew qereman bi çek û sîlahanva rabûne, derketine meydana şerê azadkirina milletê xwe, lê wusan jî wana mala xwe, canê xwe û ruhê xwe terxan kirine bo xatirê serxwebûna kurdan, bo xatirê azadiya wan. Miletê kurd wusan jî bi navê şayîr û helbestvanên xwe fexir û kubar dibe, ew qedir û qîmetê wan dizane, bi navê wan serbilinde, çimkî ew şayîr, ew helbestvan ji ber pêş û paşila jinên kurd yên jîr û êgin û zîrek derketine, ji nav şaxên Kurdistanê rabûne, derketine meydana şer, li rex qeremanê çekdar wek teht û kelemên serê çiyar bi şêranî ala rengê sor, kesk û sipî girtine destê xwe, şer kirine, mala xwe, ruhê xwe, canê xwe terxan kirine bo xatirê azadkirina neteweyê xwe, welatê xwe.

Çaxê ez navê şayîrên kurdan, navê helbestvanên kurdan tînim bîra xwe, herdem navê hezkerê me, şayîrê me mezin û hêja Cegerxûn tê ser lêvên min, li hiş û serê minda rûniştîye, ku ewî jî mala xwe, ruhê xwe û canê xwe terxan kiriye bo serbestî û serxwebûna kurdan; dibe raste, ez bêjim li sedsaliya meda şayîr û helbestvanê kurdên kurmanç yê herî mezin bi fikir bîr û bawara xwe pêşketîvam, bi ramana xweva, bi jiyî û hunerê xweva (mîna) Cegerxûn tune. Cegerxûn bi rewşa xweva, bi efrandinê xweva, bi ramana xweva behra bê berî û bê biniye, gelek girane meriv noqî wê behrê be û binaznbe çi di behrêda heye. Bona wê yekê divêt meriv noqvanê zana be û pîspor be; ez xwe hesab nakim mervê wusan. Cegerxûn nek bi tenê şayîr û helbestvane, ew wusan jî zana û zanyare, ne rehetê li ser hemû efrandinên Cîgerxûn li vira binivîsim û fikira xwe bi firevan binivîsim. Lê herçend kovara "Roja Nu" sipartîye min, ku ez pêşgotinê bona dîwana wî, bona wî şêrê nav çiyayên kurdan binivîsim, ez nikarim bêjim na, ez mecbûrim qasî qeweta xwe, qasî zanîna xwe çend giliyan binivîsim; lazime ez binivîsim çimkî "Roja Nu" dixwaze wê dîwanê çap ke bona palan û gundî û xebatkarên kurd. Di vî îşîda ez berpîrsiyari çend giliyan binivîsim.

* * * * *

Li sala 1947 li Înstîtûta rohilatnasiyêda ez mijul ziman, etnografî û lîtêrtûra neteweyê kurd dibûm. Lli wê înstîtûtêda gelek zanyarên rûs yên mezin û navdar dixebitîn, li nav wanda çend profeserên qedirgir hebûn: Aleksandir Arnoldoviç Frêyman, ew serokê koma îrannasan bû, ez li ber destê wî û bi serkariya wî mijûlî karê xwe dibûm, Îgnatî Yûlfanoviç Kraçkovskî serokê koma erebnasan bû, akadêmîk Vasîlî Vasîlêviç Strûvê-serokê înstîtûta rohilatnasiyê bû, Evgênî Edûardoviç Bêrtêls-serokê kafêdra filologiya îraniyê ya fakûltêta rohilatnasiyê ya zanînga Lênîngradê bû û yên din bûn. Mabeyna min û wan xweş bû, wana ez hez dikirim û gelek caran arîkariya min dikirin, temî û wesiyetên baş didane min.

Rojekê ez li sivdera înstîtûta meda rastî profêsor Kraçkovskî hatim. Ewî ez dame sekinandinê, devê çentê xwe vekir û kitêbek jê derxist, dirêjî min kir got "Xortê delal, han ji tera vê kitêbê, dibe hewesa te pêra hebe, bi kurdî nivîsîne, îrannasê navdar Vlidîmîr Fêdorovç Mînorskî ji Londonê şandiye, lê binihêre, bixûne, dibe kêr te be".

Min ew kitêb hilda, lê nihêrî, dît, ku bi herfên latîni li ser nivîsîne "Dîwana Cegerxûn", min rûpêlê wê vekir, li rûyê din dît: şiklê Cegerxûn çapkirî bû, li biniya wîda nivîsî bûn: "Xwediyê dîwanê". Min fehm kir, ku Cegerxûn xweyiyê dîwanêye, lê min nizan bû Cegerxûn kiye, min navê wî, navê merivê awa nebihîstibû, ez fikirim, ketme mitala "Cegerxûn kiye?" çima "Dîwana Cegerxûn"; li berê ez haj pê nî bûm, ku Cegerxûn şayîre.

Min belgên kitêbê wergerandin, navê çend şêran xwendin, li axiriya kitêbê navnîşa şêran nivîsandibû, min pêşgotin xwend û pê hesiyam, ku kitêb li Sûriyê bi arîkariya rewşenbîrkerên kurd hatiye çapkirinê, ku Cegerxûn navê şayîrî zêdeye, navê wî eslî Şêxmûse, yanê Şêx Mûsaye. Bi naverokên şêrên dîwana wî ez pê hesiyam çima ewî navê "Cegerxûn" li xwe kiriye. Ji ber halê qultiya milletê kurd, ji ber derd û kulê gundî û pale û xebatkarên kurd ew dilêş bûye hergav bûye ah û zarê wî, dil û cegera wî xûn girtine, sebeb vê yekê ewî navê xwe kiriye Cegerxûn. Bi xwendin dîwana wî ez pê hesiyam, ku ew ne şayîrê sedsaliya navîne, lê şayîrê zemanê meyî nihaye; hewas û kêfa min bi zimanê dîwana wîra hat, kurmanciya wî gelek xweş bi min hat, gelek wext bû, ku min ew dîwan hergav bi xwera dibir, ji destê xwe der ne dixist, çaxê ez ji îş û karê xwe azad dibûm, min ew dixwend, çiqas diçû, ewqas hewesa min bi şêr û helbestên wîra dihat, her şêrekê, her helbestekê ez didame hêlana û heycana. Di wanda derheq derd û kulê milletê kurd, jiyîn û halê kurdan û şerê wanî serxwebûn hatibû nivîsandinê. Berê min qet kitêbên nivîskarên kurdan yê mîna vê dîwanê ne dîtibûn û ne jî xwendibûn; li wê dîwanêda berê pêşîn min deng û bas yekbûn, hevkarîya kurdan bo xatirê serxwebûna welatê wan xwend. Bi xwendina wê dîwanê hate ber çavê min dîroka şerê kurdan, serhatî û dîroka zana û hozanên kurdan, min xwe bextewar hesab kir, ku dîwana wusan ketiye destê min, ku pê hesiyam, ku şayîrekî kurda wusan heye û navê wî Cegerxûne.

Ji welatê Sovêtê der bi saya serê Celadê Bedirxan û Kamûran Bedirxan nav û dengê Cegerxûn zûva li nav her çar parên Kurdistanêda belav bûbû, herdu mêrên qeremane şerkerên rewşenbîrkerên neteweyê kurd li kovarên xwe "Hewar", "Roja Nû" û "Sterda" "Ronahiyêda" herdem şêr û helbestên Cegerxûn çap dikirin û kovarên wan li nav salên 1932 û 1945 – da bûbûne binge û binaxa çapkirin û belavkirina efrandinên Cegerxûn. Eger ew kovar tunebûna, ne hatina çapkirinê, şêr û helbestên Cegerxûn jî qet çap ne dibûn û xelqê kurd pê ne dihesiya, ku li nav wîda hozan û zana û şayîrên mezin hene, ku yek jî wan Cegerxûne.

Di kovar û rojnamên Celadet Bedirxan û Kamûran Bedirxanda kurdnasê firansî Toma Buwa û Rojê Lêsko çend miqalên piçûk derheqa jiyîn, îş û karê Cegerxûnda û derheqa şêr û helbestên wî kurdewerî û wetenperwerîda çap kirine. Bi gilîkî ji welatê Sovêtê der nav û dengê Cegerxûn zûva eşkera bû, her li Sovêtîstanê kesek haj wî mêrî tune bû, navê wî ne bihistibû ne jî efrandinê wî xwendibûn.

Li sala 1952-da min miqalek bi navê "Lîteratûra kurdên derva derheqa halê kurdên Sovêtîstanêda" li kovara "Îstoriya îfilolojiya strav Vostoka"-da vî. 3 li Lênîngradêda bi zimanê rûsî çap kir. Di wêda min çend rêz şêrên Cîgerxûn li ser welatê Sovêtê çap kirin, anîn ber çavên xwendekaran, ku pê bihesin Cegerxûn di şêrên xweda dinivîse, ku Sovêtîstan dostê neteweyê kurde, ku ew terefdar û piştîvanê şerê azadîkirina xelqê kurde, ku eskerê sor wê bibe azadkerê kurd û Kurdistanê, ku xelqê kurd ketiye ser riya Marks û Lênîn û qet tu cara ji wê rê der nakeve.

Li paşê li nav salên 1946-1953-da min li zanînga Lênîngrada dersê zimanê kurdî dida şagirtên kafêdrî filolojiya îraniyê. Bi biryarê wê kafêdrê gerek ew şagirtên kurdî hîn dibin, biçûna nav kurdên Ermenîstanê, bibînin ew çawan dijîn û li nav wanda bi praktîkî hînê xebardana zimanê kurmancî bibin. Havîna sala 1953 min şagirtên xwe M. B. Rûdênko, R. L. Sabolov, T. N. Paxalîna, A. I. Îvanova, A. A. Grûnbêrg, H. I. Usupov û yê din bi xwera birine praktîkê kurdên nehiya Abaranê. Berî hîngê bextê min lê xistibû, dîwana Cegerxûn ya duduyan jî ketibû destê min. Eva dîwana ji ya pêşîn baştir bû, têda nek bi tenê şêr û helbestên derheqa

jiyîn, ayîn, hal û dîroka şerê serxwebûna kurdan hatibûne nivîsandinê, lê wusan jî derheqa dostî, hevkarî, azadî û aştî li nav neteweyên bindestîda hatibûne nivîsandinê. Şêr û helbestên vê dîwanê gelek xweş bûn û min ew dîwan bi xwera bir. Ez û şagirtên min em li gundê mezin cîwar bûn. Hingê Emînê Avdel bi jin û zarûwên xweva hatibûne wî gundî, li mala xalê Cindîda cî-war bûbûn. Bi xwestina Emînê Avdel ez jî çûm ketme mala xalê wî û tev kulfetê wî cîwar bûm, şagirt jî li otaxên dersxanêda cî-war bûn. Hingê min carnan şêrên dîwana Cegerxûn ji Emînra û biçûkên mala wîra dixwendin. Ew şêr bi Emîn û zaruwan xweş dihatin. Li paşê min û wîva ramana xwe kire yek, ku ji wê dîwanê şêrên Cegerxûn yên bajarvaniyê (şêr û helbestên pêşketî, şûreşgirî, kurdewerî, wetenperweriyê, dostî û hevkarîya neteweyan) hilçinin û cuda li beravokêda bona kurdên Sovêtê bi herfên kîrîlîkî (rûsî) çap bikin. Hingê hevlekî me kurd li komîtêta partiya kamûnîstên Ermenîstanêda dixebitî. Em çûne cem wî, ku ew arîkarî me bike bi teyayî em herne dîwaneke çapxanê lava bikin, ku şêrên Cegerxûn yên bijare bi herfên rûsî bona kurdên Ermenîstanê çap bikin. Wewî hevalî milê ne da ber xwestina me, got: "Ez çî zanim Cegerxûn kiye, belkî koneperest derkeve, dijminê welatê Sovêtê be, zehf ji ewî çend xweberên baş derheqa welatê meda nivîsîne xwe hesab dike bolşevîk, komînîst". Ez Emînê Avdel bi dilê xem, por pojman ji otaxa qulixa wî derketin, vegeyran çûn.

Li sala 1957-da min rêzmanaxwe ya kurmançî (Gramatîka kurdkî yazîka (kurmançî) bi zimanê rûsî çap kir. Hingê min pêra layq dît çend şêrên Cegerxûn di wê rêzimanêda çap bikim. Min ev şêrên jêrin: "Halê gundiyan", "Reşo û gundî", "Ta kengê emê karker û cotkar bin", "Xendin", "Pembûwê meye, lê em tazîne", "Heval Pol Robson", "Mehrecana Berlînê", "Hozan û şayîrên kurd" di wê rêzimanêda çap kirin (300-310). Di rûpelê şeşanda derheqa Cegerxûnda min ev xeberên jêrin nivîsîne: "Cegerxûn vîdayûşîsya kurdkîyî poêt Sîrîî, botêts za nasîonalnûyû nêzavîsîmost, dêmokratîyû î osvobodênîyê narodov Blijnêgo Vostoka ot gnêta împrîalîzma" yanê "Cegerxûn şayîrê kurdên Sûriyê navdare, li helbestên xweda ew derdikeve meydana şerê neteweyên bindest ji bin zulma împêrîalîzmê bo xatirê serxwebûna wane demokratî".

Li paşê di nav salên 1963-1966 Ordîxanê Celîl ji Ermenîstanê şandibûne Lênîngradê cem me, ku kursa apîrantûrêda hîn be. Çaxê ew hîn dibû, min herdu dîwanên Cegerxûn dane wî, ku bixûne. Li wextekîda ew bû nasê efrandinên Cegerxûn, şêr û helbestên wî hez kirin. Rojekê ewî ji minra got: "Apê Qanat, baş dibe, eger hine şêrên Cegerxûn bi herfên rûsî bona cahilê Ermenîstanê çap bikin". Min got: "Ew meremekî başe, çend sal berê min bi xwe xwest wê xebatê bikim, lê hingê hevlekî qulixdar û berpîsyar li wê pîrsêda arîkarî min nekir, niha tu bike, ezê arîkarî te bikim, şêrê Cegerxûn bijare çap bikim". Ewî şêr û helbestên Cegerxûn ji dîwanên wî yê bajarvaniyê derxistin, wergerandne ser herfên rûsî û pêşxêber ji berhevoka wan şêranra bi kurmançiya şkestî nivîsî, di wê pêşgotinêda derheqa qedir û qîmet û nîrxê wan şêran li pîrsa civakî û siyasetêda şiro vekir, pêşgotin da min, min ew rast kir û ramana xwe bona çapxana Ermenîstanê nivîsî, ku çapkirina wê berevika şêr û helbestên Cegerxûn gelek bi muhîm û feydaye bona kurdên Ermenîstanê. Ew Berevok li sala 1966 li Ermenîstanê bi lê nihêrîna wêzîrê Eso hate çapkirinê.

Li sala 1966 ji Azêrbecanê kurdekî ji minra namak nivîsî; ewî di nama xweda nivîsîbû: "Navê min Eskerov Şamîle, ez kurdê nehîya Kelbêcarême, li wê nehîyêda kurd dijîn, min mekteba partiyê li Bbakuyê xilas kiriye, niha li nehîya Kelbêcarê li nav kurdanda mijûlî xebata rewşenbîrkirina netewe dibim, mêla min heye li ser lêgerîna lîteratûra kurdî bixebitim, ez lava dikim, tu bi kerema xwe ji minra binivîsî lîteratûra kurdî heye?, li kîderê dest dikeve?".

Min bersiva nama Eskerov Şamîl nivîsî, ku du dîwanên şayerekî kurdên Sûriyê li cem min hene, nivîsarê wî gelek bi qîmet û hêjane, navê wî Cegerxûne, ezê dîwanên wî ji tera bişînim, tu bixûne bi fikira min layqe meriv xebateke zanyarî derheqa efrandinên wîda binivîse". Ew qayl bû, name nivîsî, got: "Bi kerema xwe wan herdu dîwanan ji minra bişîne, ezê serbixebitim, lê bigerim, serderiyê lê bikim, dîsêrtasiya zanyarî li

ser efrandinê wîda binivîsim". Min herdu dîwanên Cegerxûn ji Eskerov Şamilra şandin. Sal û nîvek şûnda ew hate Lênîngiradê, meheke havîn li mala minda ma, hemû kovar, rojnamayên kurmançî (Hewar, Roja Nu, Ronahî, Stêr) û kitêb û pertokên li ser tarîx û kûltûra kurdan çapkirî xwendin, çî bona xebata wî zanyarî lazim bû, ewî jê hilçand û sala 1969 bi xêr û silamet dîsêrtasiya xwe "Efrandinên şayîrê kurd Cegerxûn" pawan kir. Xên ji wê ewî pertokek bi zimanê azerbêcanî "Xelqin şayîr Cegerxûn" çap kir. Di xebatên xweda Eskerov Şamil efrandinên Cegerxûn parê ser van koman dike: 1) Şêrên yekbûn û rewşenbîrîkirina (ronahîkirina) 2) Şêrên dostiya neteweyê kurd û neteweyê Sovêtê, 3) Şêrên li ser aştiyê li dinyayêda? 4) Şêrên pêşberî şêx û pîrên muftexur.

Li paşî analîza van şêran Eskerov Şamil mijûlî kêş û qafiya (çapa rêzebendê) şêrên Cegerxûn bûye û hatiye ser wê fikirê, ku Cegerxûn şêrên xwe bi çapa rêzbenda û forma muxames, mesnevî, qasid, rûbayî û gezeli li hev anîne lê bi piranî ewî şêrên xwe bi formên bangan nivîsîne, gelek şêrên wî rêzên wan şeşbangîne, heftbangîne, heştbangîne, dehangîne û mîna stranên kurdî bendên wan li hev tên û bi teqil têne gotinê û stranê. Li paşî wan nivîsarên min li jorê navê wan nivîsandî li gelek nivîsarên nivîskar û zanyarên Sovêtîstanêda navê Cegerxûn dihate nivîsandinê, dihate gotinê, ku ew şayîrê neteweyê kurdî herî pêşkevtiyê, herî dêmoqrat û înternasiyaliye (binêre "Almanax Kurdskey Lîteratûrî", Baku, 1959; Ndo Mahmudov, Neteweyê kurd, Êrêvan, 1959 (bi zimanê Ermenî); Bolaşya Sovetskaya ênsîklopêdiya, Moskva, 1963, t. 24; Jurnal "Drûjba narodov" 1963, N 12 û yê din).

Bi vî cûreyî nav û dengê Cegerxûn li nav Sovêtîstanêda belav bû, biçûk û mezinên kurd navê wî şêrên wî bihîstine, dixûnin gelek şêrên wî ezber kirine, li êvariyanda bi ezber dibêjin; zanyarên kurd û rohilatnasên Sovêtê pê hesiyane, ku şayîrekî kurd şûreşgir, pêşketî û demoqrat heye, ku navê wî Cegerxûne e. Me eva zanibû çaxê herdu dîwanên wî pêşîn ketibûne destê me. Niha em pê hesiyane, ku dîwana wî sisiyan "Kîme ez" derketiye û niha ji dîwana wî ya çaran hazir bûye bona çap kirinê. Eger em bi temamî li naveroka (mezmûna) hemû dîwanên wî binêrin, baş bifikirin, emê bêne ser wê fikirê, ku efrandinên wî bi bîr û bawara xweva, bi nêt û meren û mebestên xweva pareve dinin ser van koman: 1) Şêr û helbestên li ser jiyîn, ayîn û halê kurdan; 2) Şêr û helbestên li ser zana, hozan û şayîrên kurdan; 3) Şêrên dildariyê û evîntiyê; 4) Şêrên li ser bajarvaniyê (yên dostî û hevkarîya neteweyan û aşti li nav wanda) 5) Şêrên tarîx û dîroka şerê serxwebûna kurdan, 7) Şêrên pêşberî muftexuran (axa, beg, şêx, pîr, bûrjûwazî û kapîtalîstan), 8) Şêrên pêşberî zulma faşizmê, 9) Şêrên rewşenbîrîkirina (ronakbîrîkirina) neteweyê kurd, 10) Şêrên pêşberî dîn, diyanet û ayîna berê kevneperestî, 11) Şêrên filozofiyê. Bi cuda pêvîste zanyar û lêgerîner li ser her komeke van şêrên Cegerxûn bixebite, bi zanyarî mijûlî analîza (ji hev derxistina) wan bibe, qîmetê wan, hêjayiya hunurê wan nîşanî xwendevanên me bikin. Lê sed car heyf niha zanyarên lîteratûra kurdî tunene, lê ez bawar dikim, ku li paşwextiyê zanyarên wusa ji nav neteweyê kurd derekevin, mujûlî wan pirsan bibin; kî dizane, dibe wextekê li Kurdîstana serbixweda înstîtuta lêgerîna lîteratûra kurdî bê naskirinê bi navê Cegerxûn û di wê înstîtûtêda bi pîlanî mijûlî efrandinê wî bibin. Layqe jî bê sazîkirinê û zanyarên kurd bixebitin nek bi tenê li ser lêgerîna şêr û helbestên wî, lê wusan jî li ser nivîsarên wî derheq zimanê kurdî (li ser ferhenga wî kurdî û destûra wî ya zimanê kurdî û yê din). Bi fikir û ramana min efrandinên Cegerxûn bi temamî bi naverokên xweva, bi hunurê nivîsarêva, bi bedewiya nivîsandina xweva ji nivîsarên gelek şayîrên dinyayê bi navdar, şûreşgir û demoqratên niha danaxwe. Eger şêr û helbestên Cegerxûn bihatan wergerandinê ser rûsî, înglîsî, fransî û almanî, dinyayê pê bihesiya û bigota eva giliyan rastin, neteweyê kurd dikare xwe bextewar hesab bike, ku şayîrekî wusan mezin, pêşkevtî, demoqrat û înternasiyonalîst ji nav sîng û berê Kurdîstanê derketiye û, helbet, neteweyê kurd dikare bi navê Cegerxûn ferîx û kubar be.

Çend gilî li ser dîwana Cegerxûn ya çaran pêvîste bêjim. Ew dîwana niha li ber mine, ez bi hewasdar wê dixûnim û mîna berê şêrên wî, helbestên wî bi kurmanciya xweş û şîrin hatine nivîsandinê. Çaxê meriv wê dixûne, qêmîş nake wê dîwanê ji destê xwe derxe, meriv her hewasdare wê bixûne û dermanê dilê xwe têda bibîne, çar û mikane, nêt û meremê xwe li riya serbestkirina neteweyê kurd têda bixûne, pê bihese, bizanbe Cegerxûn şayîr û dengbêjê çî zemanî û çî bîr û bawarêye.

Şêr û helbestên dîwana Cegerxûn ya çaran bi naveroka xweva mîna şêr û helbestên her sê dîwanên wî pêşînin. Ew jî bi raman, nêt û meremên xweva li ser jiyîn, hal û şerê serxwebûna neteweyê kurd hatine nivîsandinê. Bi texmîn ew parevedibin ser sê koman: 1) Şêrên evnitiyê (evindariyê yan jî dildariyê); 2) Şêrên kurdeperweriyê û wetenperweriyê; 3) Şêrên jiyîn, ayîna kurdan, yên tariya wan û Kurdistanê.

Di dîwana Cegerxûn pêşinda şêrên evîndariyê tekteka hene, di wêda pîranî şêr li ser jiyîn, ayîn, hal û tarîxa kurdan, şerê wan nav xwe û pêşberî stemkaran, dijminên derva û hundur hatine nivîsandinê. Di dîwanên wî yên dudu û sisiyanda gelek şêrên wî yên evîndariyê hatine gotin, mesele, di dîwana wî çaran da ev şêrên dildariyê çap bûne: "Dûriya yarê" (135), "Yara" (136), "Pîr bûm, dil pîr nabî" (144), "Çep û ras" (142), "Derdê dûrinî" (181), "Destê xwe paqijke ji xwînê" (137), "Dil perçe perçe hûr dikî" (196), "Cejnê yar dilxweş dibî" (171), "Name ya derd û xeman" (175), Bextê sipî" (198), "Zengil" (119), "Gazin ji çine" (173), "Ocaxe yar" (183), "Yarhat civîna min bi şev" (185), "Ev dinya pir xweşe" (131), "Tu zanî maç dermanim" (179), "Bi torê bixûn vê namê" (146), "Di ser çavê mera hatî" (160), "Kurdistan" (54), "Guh bide dîrokê" (199), "Fetwa ya pîrê Mexane" (194), "Şîrin levê" (191), "Me dil daye pertave" (149), "Dilo mizgîn li te şabî" (192), "Penge rû" (177), "Çi bikim bi rojî û nimêjê" (92), "Eman hey lê" (201).

Di van şêrên xwe yên evîniyêda Cegerxûn ah û zar dike û ah û zarê wî li ser welat têne kirinê, di wanda ew dibêje û ji xema dilan dilûvîne, ku ji dûriya evînê derd û kulê wî pir bûne, di wanda ew xebera "evîn" li şûna xebera "welat", li şûna xebera "Kurdistanê" dide xebitandinê. Çaxê ew ji hizkirî, ji dilketî û evîna xwera dibêje: "Eman ji derdê dûriyê", ew dixweze bêje, ku ewî dûre ji welatê xwe, ku li welatê xerîbda dijî, ku ew ji derdê dûriya evîna xwe-Kurdistanê di xweda ketiye, diponije, ew nîşan dike, ku ewî bîra welatê kal û bavê xwe kiriye, ku ew dixweze welatê xwe azad bibîne, bi serbest hemêz ke, pê şad be, bigihîje bext û mirazê xwe-Kurdistanê azad û serbest bibîne. Bi şêrên evintiyê Cegerxûn tê ber çavan mîna xortekî evîndar, mîna merekî mirazxwez, ku evîna wî, mirazê wî serbest û serxwebûna kurd û Kurdistanê.

Mesele :

Pir xweşe pir xweş

Ev dinya pir xweşe

Yar pal daye ser min

Rû wek gula geşe

Serbest û azadin

Em dilxweş û şadin

Bê gilî û gazin

Bi dil hev dixwazin

Guldestê evînê

Pêlên derya jînê

Em gihan serbetî

Sed tif li bindestî (133)

Were meyger, bide cema lebaleb

Kut toza bendewarî dawêşênim
Delala min dinav destên neyara
Dixwazim wê bi zorê rakêşênim
Mebên seyda Cigerxwîn bûye kale
Divê nemirim heta dilber bibênim. (153)

Were hembêz bikin em hev bi şadî
Berî dijmin me têxî bend û davê
Tu rojî dil disojî lê metirse
Cigerxwîn hişk û xurte wek benavê. (151)

Şêrên Cegerxûn yên dildariyê bi navê "Agir û pêta evînê" (154-159), "Me dil daye Pertavê" (149), "Diyariya yarê" (135), û yên din bi naveroka xweva yên hezkirina welatin, di wanda mirazê dilê Cegerxûn, dilxweza wî, evina wî serbestî û serxwebûna kurd û Kurdistanê jiyîna bextewariya wane mesele, li helbesta xwe "Agir û pêta evînê"-da ew dibêje:

Evîn ji pêta agire
Dil girtiye qet namirî
Fêde çine ah û girî
Ahî ji destê te evîn
Nalîn ji ber daxên dikul
Jan daye cerg û nav û dil
Lê, min şiketî pişt û mil
Ahî ji destê te evîn
Gava ji dilber dûr dibin
Birîn di dil dekûr dibin
Sermest û pir rencûr dibin
Ahî ji destê te evîn (156)

Bawar bike li her şêr û helbestên evîntiyêda, yên di vê dîwanêda çap bûne, Cegerxûn li paşî ah û zarin kirin li ser evina xwe, li paşî pesnê wê dan, ev esse çend rezên girînî li ser welatê xwe dibêje û xwendevan dide fehmkirinê, ku ewî bextreşe û mirazkorê, çimkî welatê wî bindeste, ku evîna wî, dilxwezî û bextewariya xort û keçên kurd yên mirazxwez her li zamanê serbestî û azadiya Kurdistanêda wê miyaser be biqede û bê serî.

Çend giliya jî pêvîste li ser şêr û helbestên kurdperweriyê û wetenperweriyê binivîsim.

Li jorê li pêşiyê min da xuyankirinê, ku li Sovêtîstanêda saya serê xebatên kîjan merivan şêr û helbestên Cegerxûn, yên kurdeweriyê kurdeperweriyê, dostî û hevkarîya milletên bindest ji herdu dîwanên wî pêşin aşkera bûne. Şêr û helbestên bi vî cûreyî li her du dîwanên Cegerxûn yê paşinda (dîwana sisiyanda û di vê dîwanêda – dîwana çaranda) gelekî, mesele, li dîwana çaranda ev şêr û helbestên wî çap bûne: "Destê xwe paqij ke ji xûnê" (137), "Rewşa welêt" (40), "Bi ser çiyar ketim" (39), "Ji nûva em berjor diçin" (89), "Kî hilgirî vî barê min?" (17), "Ez nizanim çi bêjim" (28), "Ta neşewitin, ronî nadî welêt" (66), "Welatperestî" (68), û yên din. Di van şêranda Cegerxûn dîsa mîna berê dike hewar û gazî, berê xwe li palan, rênçberan, xebatkarên, xwendevanan, zana û hozanên kurdan kiriye, diqîre, dibêje kurdino, ji xewa kibîr hişyar bin, xwe nas bikin, hûn kîne, yek bin, bi şêranî derkevne meydana şerê ser xwebûna welat, ji bin destê goveka zulmkarên Îranê, Îraqê, û Tirkiyê azad bin; di wan şêranda Cegerxûn bernama şerê azadkirina kurd û Kurdistanê nîşanî neteweyê xwe dike. Cegerxûn dibêje: ku kurd bigihîjne meram û mebestê xwe, li pêşiyê

pêvîste dijminê nav xwe (axa, began, şêxan, pîran, bûrjûwaziyan û kapîtalîstan) ji welat derxin, mesele, ew dinivîse :

Ev bûye sed salên we

Kûçik dixun malên we

Keşe û şêx û mela

Li we dikin teşqela

Axa û mîr û paşa

Weke hirç û gornepaşa

Ew tev beg û efendî

Lê win ji wan re gundî (114)

”Olperest û êlperest,

Navên kurd bibî serbest” (23)

Qata kurên xwedî mal

Bi dijminre bûn heval (87)

Dijmin ku em derxin bi zor

Avên çeman em bibne jor

Zaz û hekar û bext û lor

Pir xweş bikin vî warê min (18)

Heta xwînê nerêjin

Em nikarin bibêjin :

Ku em jî bûne milet

Xwedî leşker, bi dewlet (86)

Cegerxûn dibêje, ku gundî û xebatkarên tirk jî mîna gundî û xebatkarên kurd li bin destê qata jorinda (sinifa jorînda) ya axa, beg, bûrjûwazî û kapîtalîstên tirkanda nin, ku ji bo azadkirina xwe herdu qatên jêr tirk û kurd bibin yek:

Qatê jêr tirk û kurd

Tev birçîne, tev zigurd

Divê ew dest bidin hev

Xebat bikin roj û şev

Bixin destê xwe ew dar

Herdû bibin xwedî par

Yanî bibin du dewlet

Dostê hev bin du milet

Bibin bi dost û heval

Xwedî zêr û xwedî mal

Destûr bibî dîmuqrata

Dîmuqrata Rojhilat

Qad û xwendin tevayî

Wekhevî û birayî (47)

Ez bilûra Marksîm

Dengê rista bêkesîm

Ji hêviyan avisim

Ez nizamim çi bêjim (28)

Di şêra xwe "Ta neşewitin ronî nadî welêt" (66) de Cegerxûn dibêje:

Zenda vemalin, bikevin Zagros

Erîşî dijmin bikin bi harî

Em şêrên çiya, piling û ejder

Zaz û bext û lor, sor û hekarî

Rabin bibin yek, destan bidin hev

Ji bo me divêt tenê hişiyarî

Şazde milyon kurd gernas û mêrxas

Dane serê xwe ew reşe-çarî

Ta kengî dijîn perçe, perçe kurd ?

Ma kî dixwazî vî îş û karî !?

Raste bindestî karê qelsa ye

Ji ser xwe rakin wê em neçarî (66)

Rastê, kesek vî îş û halê neteweyê kurd qayl nabe nek bi tenê naxweze vî îş û karî, wusan jî hemû dost û cinarên wî xêrxwez dixwezin, ku kurd serxwebûn bijîn. Çaxê xeberdan tê kirinê, ku neteweyê kurd bi tomerî 20 mîlîonî zedetire, (li Tirkiyê 10 mîlîonin, li Îraqê sê mîlîonin, li Îranê pênc mîlîonin, li Sûriyê mîlîoneke) xêrxwez û dostên kurdan dibêjin: "divêt dewleta kurdan serxwebûn behe". Raste, divêt serxwebûna kurdan hebe, lê neteweyê kurd ji destî dabeşkirina welatê xwe ketiye bindestê sê-çar gurên har, (hukmeta, Îranê, Îraqê û Tirkiyê), ew tu caran naxwezin kurd û Kurdistan bi serxwebûn bin, ew dixwezin heta hetayê parçê Kurdistanê li bin destê wanda bimînin. Dibe li paçwextiyê hal û wext û zeman bê guhastinê li wan her çar welatanda kêma zêde qayl bin avtonomiyê bidne kurdan, ew jî avtonomiya nav li ser mîna avtonomiya kurdan li Îraqêda.

Niha em dibînin, ku dinya parvebûye ser sê komên mezin: 1. Dinya sîstêma welatên sosyalistiyê, 2-Dinya sîstêma welatên kapîtalîstan û împerîalîstan, 3-Dinya welatên serxwebûn yên bêteref. Welatên Îranê, Îraqê, Tirkiyê û yên din li Rojhilata nezik dikevne nav dinya welatên sîstêma serxwebûn. Ew welat jî dibînin eger hal û wextê dinyayê tê guhastinê û eger xêr û bêr û kara wan di wê guhastinêda heb, ew siyasetiya xwe derva diguhêzin: yan xwe li aliyê dewletên sîstêma sosyalistiyê digirin, yan jî xwe li aliyê dewletên sîstêma kapîtalîzmê digirin û bi dizîva dibne dost û hevalên împerîalîzmê.

Bi xeberdan, bi zar her kes dibêje "Li zemanê hilşandina (rûxandina) sîstêma koloniyêda, helbet, mafê neteweyê kurd heye bi serxwebûn û serbest bijî". Ku xelqê kurd serbest be, bi serxwebûn bijî, lazime hukmetên stemkar destê xwe ji parçê Kurdistanê bikişînin, bihêlin kurd bi serbest û serferaz bijîn, yan jî pêvîste neteweyê kurd hemû hêz û qewatên xwe bike yek, şer bike û bi zorê serxwebûna xwe bi destê xweva bîne. Ji van herdu riyan riya pêşîn bi destî hukmetên stemkarên kurdan qet tu caran nabe û nayê kirinê, riya paşîn her riya raste, şûreşgeriyê, divêt di wê rêda yekîtiya kurdan hebe, ew bi destê zorê serxwebûna xwe bi destê xweva bînin. Ji ber vê yekê Cegerxûn dibêje:

Heta xwîne nerêjin

Em nikarin bibêjin :

Ku em jî bûne mîlet

Xwedî leşker, bi dewlet (86)

Zanim siyaset tev derew

Divê ku kurd rabin ji xew

Destan bidin top û tiving
Li ser çiyân qêrîn û deng
Ji nav welêt derxin neyar

Qada me namênit beyar (100)

Hewar û gaziye Cegerxûn: "Şer kin bo xatirê welat", xwînê nerêjin, kesek ji mera nabêje millet" rastin . Lê pêvîste serkarên tevgera neteweyê kurdan baş bizanibin, ku kengê pêvîste kurd bi top û tiving derkevîne meydana şerê serxwebûna kur û Kurdistanê. Bi top û tiving, xişt û xenceran li paşî şûrşa Okyabrê li nav salên 1918-1932 da kurd rabûn, şerkirin pêşberî stemkarên xwe. Hingê wextê wan çek û silihan bû wî wextî stemkarên kurdan sist bûn, mîna niha tank balafir (firoke), rakêtên wan tune bûn, eger yekîtiya kurdan wî wextî hebûya, eger axa, beg, û şêxên kurda xayîn derneketana, terefdar û arîkarên kurdan ji welatê derva hebûna, kurdên serbest bibûna, ser ketana. Lê sed car mixabim, wusan neqewimî. Ew sal û zeman çûn, derbas bûne, niha hal û hewalê welatên stemkaraên kurdan hatiye guhastinê, ew bi hêz û qewat bûne, bûne xwedî leşkerên bi tertîb û tendurust, bi tank, top, firoke, rakêtên şer, hemû sazmaniya hukmeta wan, hemû teşkilatên wan yên partiyê, yên rewşenkirinê bûne hêlîna şovîniyê, faşîzmiyê. Eger niha kurd bi top, tiving û reşaş, bê arîkariya hundur û dervan rabin, li serê çiya şer bikin, ew nikarin li pêşberî leşkerê bi tank, firoke, rakêt teyax bikin, dibe şerê wan wê wextekî bikişîne, lê divêt ew bizanibin, ku ew di şerê wusanda ser nakevin, wê belaş xûna xwe bêrêjin, gundên xwe bajarên xwe bidne ber tankan, firokan birûxînin û malê xwe bidne talan û tajankirinê. Şerê kurdan yên serxwebûna wan niha pêvîste bi şerê hemû îşker û karkerên tirk, ereb, û farsan va bê girêdanê, divêt pale, gundî, rêncber, xebatkar û birewarên gund û bajarên tirk û kurd yên ereb û kurd û yên fars û kurd bi hevra, bi tevayî rabin pêşberî kevneperestan û împeryalîstan, pêşberî zulma hukmeta dîktatorî, bo xatirê sazmaniya here demokratî, bo xatirê dostî, hevkarî û wekheviya kurd û ereb kurd û tirk, kurd û fars. Eve armanca nivîsarên Cegerxûn. Li cîkî di ew dibêje: "Em şer naxwazin, lê ew tê ber derê me" (58)

Şêrên wesa naxwazin

Ne gilî û ne gazine

Millet hemî bibî şêr

Nebî jor û nebî jêr

Bê tizbî û def û xişt

Welêt bikin wek bihişt

Ne bindestî ne jî zor

Bere bîmrî qata jor

Tev de em bibine yek qat

Destûr bibî dîmuqrat

Pale bibin xwedî kar

Zevî bidin dest cotar

.....
.....

Doza meye serxwebûn

Lê dixwazin pêşveçûn (52)

Di dîwanêda wusa jî çend şêr û helbestên mezin li ser ayîn û tarîxa neteweyê kurd hatine çapkirinê, mesele: "Em şer naxwazin, lê ew tê ber derê me" (58) "Aleqemşê" (83), "Hovîtiya dijmin" (20), û yên din. Ev şêr û helbest ne mîna şêr û helbestên evîntiyê û kurdeperweriyêne, ev ji wan mezintirin, her yek ji wan

wek sê-çar-pênc-deh-donzdeh beligin, ew mîna serhatiyan û dastanan dirêjin û bi naveroka xweva ew jî mina wan li ser jiyîn, ayîn edetê kurdan û dîroka wan tê gotinê. Bi gilîkî bi naveroka xweva ew serhatî û çîrokin, lê bi terîb û tundirusta xweva teqil û li hev anîna bendên rêzên bi rengê şêran û helbestan hatine nivîsandinê. Şêr û helbestên Cegerxûn yên bi vî cûrexî nivîsandî li dîwana wî pêşinda jî hene, mesele, "Serxwebûna mirîşka" (47-50), "Şahname şehîdan" (50-56), li dîwana duduwada "Cotkar û zevî" (201-107), "Serpêhatiya Ciwan û dewlet" (108-121), "Tarîxa siltan saledînê kurd" (1126-129), "Serpehatiya Şepal û SStêr" (111-118) û li dîwana sisiyanda: "Kîme ez" (9-16), "Pîra merivxur" 61-68), "Zincîr ji gerdenim şikest" (84-94), "Rençberê bi rûmet" (169-178), "Nivîsarek bi yar" (188-195) û yên din.

Ku xwendevanên me delal baş haj qîmet û nixê van serhatiya û dastana (poêman) bin, divêt meriv başqe mijulî lêgerîna tertîbî, tendurustî û sazmaniya wan be, guh bide ser naveroka wan, xemilandina wan û xeberên wane bedewî. Eva jî meseleke mezine û bi hewasdare li pirsên lêgerîna efrandinên Cegerxûnda. Em hîvîdarin li paşwextekiyê zanyarên lîteratûra kurd wê vê pirsê safî û zelal bikin.

Li kutayêda ez divêt bêjim, ku ev serhatî û dastan tev komê jorên min navê wan nivîsandî xizneke gelek giranbihaye, ew bi tevayî ênsîklopêdiya jiyîn, ayîn hal û tarîxa neteweye kurdane, ênsîklopêdiya şerê wî serxwebûne li nav salên destpêka sedsaliya bîsta heta nav salên paşin. Mervê baş herçar dîwanên wî bixûne, mijulî naveroka wan û sazmaniya wan be, wê bê fikirê û wê ramanê, û bêje bi rastî çar dîwanên Cegerxûn ênsîklopêdiya peydabûn û pêşveçûna neteweyê kurde, ya helketin, serketin û daketina şerê serxwebûna kurdane, ênsîklopêdiya rabûn û runîştina kurdaye, ya hevbendiya kurd, ereb, fars û tirkane. Her şêreke Cegerxûn, her helbesteke her çar dîwanên Cegerxûn ji nav dil û hinavê wî, ji kuraniya dilê wî, ji hiş û aqilê wî gihîştî û safî û ji behra zanîna wî hatine gotin û nivîsandinê; peydabûna wan, efrabdina wan bi hal û wextê dinyayêra dirêdayiye, ji ber hal û jiyîna kurdên bindestî û zerandî û ji ber roja wane reş û bextê wanî kor şêr û helbestên Cegerxûn hatine hunandinê. Di wanda wîne û şiklê kurd û Kurdistanê bi destî hostayê xeberên bedewî kişandinê. Kesek di xemil, nexş nitra wanda şikbir nabe, gişk bi rast û rasteqînin Lê pêwîste ji bîr nekin, ku ew li cî û wextê xweda giranbiha û bi nixîn. Binga naveroka her çar dîwanên wî bîr û bawara efrandinên wî ewin, ku şerevan û tekuşerên neteweyê kurd zanibin, ji bîr nekin, ku riya azadîkirina kurd û Kurdistanê dûr û dirêj û girane, bona wê yekê niha, li berê pêşin lazime yekîtiya hemû kom û partiyên wan, hebe lazime li pêşin ew bixebitin, nehêlin millet qir bibe, pûç be, divêt millet xwedî bikin, ku ew xwe wunda neke, zimanê xwe, kûltûra xwe, yekîtiya pêwan bike, bona vê yekê divêt kom û partiyên wan li her dera bi serbixwe hebin, divêt komê wan (yên xortan, yê jinan, yê xebatkaran, yê gundî û pala, komê ronikirina millet, yê çapkirin û belavkirina kovar û rojnamên krdî) bi aşkera û binîva û tevgirêdana wan bi hevra hebe, divêt tevgirêdana wan wusan jî bi hemû komê pêşkevî yê ereb, tirk û farsanra hebe, bi tev wan bixebitin, pêşberî kevneperestan û împerîalîstan şer bikin, şer bikin pêşberî hukmeta diktatorî û şovîniyê şer bikin bo xatirê sebestiya xwe bo xatirê dostî, biratî, hevkarî û aşîtî li nav kurd û ereb, kurd û tirk, kurd û fars. Eve bîr û bawara Cegerxûn, eve dilxweziya wî, merem û mebesta efrandinên wî."

Leningrad, 20.9.1980

AFRANDIN Û BERHEMÊN CIGERXWÎN ÊN KU HETA NIHA HANINE ÇAPKIRIN

1. Dîwana yekem, Pirisk û Pêtî, Suriya 1945
2. Cim û Gulperî, Çîroka yekem, Suriya 1948
3. Dîwana Duwem, Sewra Azadî, Suriya 1954
4. Reşoyê Darî, Çîroka duwem, Suriya 1956
5. Gotinê Pêşyan, Suriya, 1957

6. Destûra zimanê Kurdî, Îraq 1961
7. Ferheng, Perçê Yekem, Îraq 1962
8. Ferheng, Perçê Duwem, Îraq 1962
9. Dîwana Sêyem, Kîme ez, Libnan 1973
10. Mîdya û Salar, Libnan 1973
11. Dîwana Çaran, Ronak, Swêd 1980
12. Dîwana 5'a, Zend Avista, Swêd 1981
13. Dîwana 6'a, Şefaq, Swêd 1982
14. Dîwana 7'a, Hêvî, Swêd 1983
15. Tarîxa Kurdistan-1, Swêd 1985
16. Dîwana 8'a, Aşitî, Swêd 1986
17. Tarîxa Kurdistan-2, Swêd 1987

(Ji weşanên Roja Nû)

Min ev afrandin û berhemên Cigerxwîn ên li jorê ji bo vê gotarê wekî çavkanî

**

COMPÛTERA BER DILÊ MIN

MAHMÛD LEWENDÎ

mîzah

Compûtera

ber dilê min

www.nefel.com

info@nefel.com

NEFEL

Compûtera ber dilê min

1

E-POSTE: INFO@NEFEL.COM MALPER: WWW.NEFEL.COM

2

E-POSTE: INFO@NEFEL.COM MALPER: WWW.NEFEL.COM

MAHMÛD LEWENDÎ

NEFEL

Stockholm

2002

www.nefel.com

info@nefel.com

3

Mahmûd Lewendî:

Weşanxane: Nefel

Sandfjärdsgatan 10, 11 tr.

120 57 Årsta / Sweden

www.nefel.com

info@nefel.com

© Mahmûd Lewendî û Nefel

Çapa dijîtal: 2002

ISBN: 91-89687-09-4

Grafîka pirtûkê: Arif Zêrevan

Wêneyê nivîskarî: Arif Zêrevan

Bêyî destûreka nivîskî ti kes nikare vê pirtûkê ji nû ve
bi ti awayî çap bike, kopî bike yan li ber wê zêde bike.

Çênabe ko ti kes fayla vê pirtûkê kopî bike

û di Internetê de bêxe malpera xwe.

4

Nêverok

Kurtepêşgotinek	9
Ne tayek lê çend tayên sipî	10
Mirin	12
Jiyan şorba nîska ye	14
Ez naxwazim guhê we bikşînim!	16
Camêr ji gundekî wekî gundê pîrika min hatiye	19
Paşgotinî – an jî bi gotineke din »dedîqodî«	21
Kêrtotirrekî	22
Beroş – aşxana servekirî	23
Tendûr şîrket	24
Dîsa reklam...	26
Qisê qorr - yanî gotinên hîç û pûç	27
Nesîhetek: mirov çawa li qahwê rûdine	29
Konferansek...	31
Kurteromanek: Of, of!	35
Romanek gelek kurt	36
Navê min Mûhemmed e	37
Pakêtek Marlboro	38
Kerê Mellê	40
Min go qey!	41
Te çima nekuşt	43
Ji dîwana Seyda Berde	45
Elvis Presley kurd derket	48
Rê û rêgayên menşûrbûyinê	51
Mêranî	53
Hero Hemê were vira	55
Zikê min diêşe	57
Pişîka min a sipî ya alîyê çepê diêşe	58

Contens, contenu, inhalt, innehåll, ...59

5

Îçindekiler, fêhrist û yên me...!	.59
Tahlîla kelîmeyên kurdî	.61
Çend peyvikên nû	.63
Çîroka Adem û Hewê û zarokên wan Harbîl û Karbîl	.64
Kaşkaşokapaşpaşokaserhesin	.66
xeyo lo lo!	.67
Nîv-nameyek ji Mecîdê Haco	.68
Serboriyek	.70
Nameyek ji bo xwendevanan*	.71
Çend name	.74
Kontax yan jî qontax	.78
Kurtejiyana min	.80
Ji % 98-ê ronakbîrên me ji tirkî hez dikin	.86
Dewleta kurdî ya federe û dewletên kûkla..	.87
Bira bira ye bazar cuda ye	.88
Emê kengî li xwe mukur werin?	.89
Li Ewrûpayê şeqîn û repîn e	.91
Komela mêrên bindest	.92
Yekîtiya nivîskar û yên ko bibin	.93
nivîskarên kurd li Swêdê li dar ket!	.93
Şerê abonman û neabonmanên Armancê	.94
Kin û kurt bimre kovarmijî	.95
Studia Kurdica derket!	.96
Tirr kovareke nû	.97
Tirs	.98
Însan derewan dikin	.99
Dewlemend û feqîr an jî feqîr û dewlmend	.100
Ew kî ye li ser têtê?	.101
Mehellîstan	.102
Nûgörmîş û nûlixwehaydarolmîş!	.103
Em û xelk	.103
Ji me re qebebet e!	.104
Parastina ziman û edeba kurdî	.104
Çekîç güç defol yan Tûrk ordusu defol?	.105
Neh cumhûriyet û elfabeyek milletek û sê elfabe	.105
Ecayîb	.106
3 800 pakêt cixare!!!	.107

6

Tiştê dûrî aqila	107
Zimanê me û yên xelkê	108
Ecaîbatên dunyayê	109
Ne gotinên navdaran lê yên nav daran!	110
Çend gotinên xweşik û gulover	111
Xelkê çi xweş gotiye	112
Navên kurdî	113
Ev weha lê weha çawa ye?	115
Çawa qoymîş kirine bila wisa jî çiqarmîş bikin!	117
Her babet belavok, name û mesajên hazir tên firotin!	118

7

8

Kurtepêşgotinek

Mîzah şaxeke edebîyata miletekî ye ko beşê herî balkêş e. Ger di civatekê de mîzah û rexneyên mîzahî tunebin, pêşketina wê civatê jî qels e. Mîzah jî wek gelek şaxên edebî û folklorî û mûzîkî, parçeyek ji neynika wî milletî ye ko di wê neynikê de kil û kêmasiyên xwe dikarin bibînin û xwe li gor wê rast bikin.

Ji derveyî pêkenîn û henek û laqirdiyên devkî yên folklorîk, çi bigre her millet xwedî mîzaheke nivîskî ye jî. Di her civatekê de bi destpêka derketina rojname û kovaran re, her weha kovar û rojnameyên mîzahî jî dest bi weşanan kirine. Ger em di edebîyatê de hicîv û rexneyên helbestkî nehesibînin, di edebîyata kurdî de mîzahê bi derketina rojname û kovaran dest pê nekirîye.

Yekem rojnama kurdî Kurdistan di 1898-an de derket û ji wê rojê heta îro li her çar parçeyên Kurdistanê û li derveyî welêt nêzikî 1026 kovar û rojnameyên kurdan derketine. Di nav van rojname û kovaran de tenê pênc kovarên mîzahî derketine (Mîrkut, Zengil, Îsot, Kovik û Tewlo) ko wan jî piştî salên 1985-an dest bi weşanê kirine.

Di 1985-an de bi alîkarîya carcarî ya Eşref Okumuş, bi navê Mîrkut min kovareke mîzahî derxist. Di wê kovarê de di bin navên cihê cihê de min gelek nivîsên mîzahî û pêkenîn nivîsîn. Piştî di kovara Federasyona Komelên Kurdistanê Berbangê de bi navê Sîrkut, paşê li gel Mamoste, bi navê Tirşik me mîzaha xwe li wê domand. Û nuha jî di rojnama Armancê de bi navê Beroş quncikeke min heye ko tê de li gel pêkenîn û karîkaturan, carna hin çîrok an nivîsên mîzahî jî dinivîsim. A ev kitêb hinek ji wan nivîs û çîrokên ko di wan quncik û kovaran de cih girtine, hatiye amadekirin.

Mahmûd Lewendî

9

Ne tayek lê çend tayên sipî

Bi navê »tayek porê sipî« kurteçîrokeke Qedrî Can heye. Gava ko min xwend tesîreke pir mezin li min kir. Ez bawer im ger hûn bixwînin wê tesîrê li we -yên ko êdî salên wî nêzî 40-î ne- jî bike. Ew bi awayekî welê tarîfa wî tayê sipî yê ko di nav porê wî yê reş de derketiye dike ko çawa wek şûrkêşê ruhistîn li ser serê wî digere.

Herçendî li gor îrsîyetê ye jî, lê porê hinekan zûtir sipî dibin. Yan na di normala xwe de piştî 35-an êdî yeko yeko mirov di nav porê xwe de rastî çend tayên sipî tê.

Min 35 derbaskir. Îcar ne çend ta, belkî 30-40 tayên sipî di nav porê minê reş î qûl de wek nêrîyên pîvazên zîlavêti yên nav baxçeyan, gişan serên xwe hildane.

Di destpêkê de yek-du ta bûn, min bi destan hildikişandin, yanê min zora wan dibir, lê paşê ez lê varqilîm ko te digot qey qereza wan bi min re heye, min tayek hildikişand, du tayên hê sipîtir li şûna wî tayî, hişin di-hatin. Min nihêrt ko ez bi dest û pêçîyan di ber re dernakevim, îcar wek palîya genimê sor ko çawa meriv dide ber dasan, wele ez jî bi mûçingê ketim nav porê xwe û Xwedê go »yallah« û de bidê, ha ji min û ha ji wan, wele min koka wan qeland. Di nav wî porê min ê reş-î xweşik-î birqokî de ji bo derman be jî tayek sipî nema. Îcar kêfa min dihat. Ez ji wan xelas bûbûm.

Lê çi? Mehek di ser re derbas nebû, li ber eynikê min hew dît ko di şûna wan tayên sipî de îcar çend ta serî hil didin. Ya rebî ev çi bela bû? Her ko diçe jî zêdetir dibin. Welleh îcar jî min maqes girt û ez ketim nav porê xwe, yeko yeko min ew tayên sipî ji kok de birrîn, carna çend tayên reş jî diketin ber, lê tişt nabe, hêjayî wê yekê bû. Lê piştî demekê dîsa nebû. Ez çûm berber, min porê xwe hinekî kurt kir, tu nabê ew tayên sipî yên ko min bi maqesê ji kok de birrîbûn, hêdî hêdî serî hildabûn. Û malxerabê berber jî heta jê hat porê min kurt kir, anî qiyasa wan tayên sipî. Na, min nihêrt xelasî tune. Ez nîva-nîv teslîm bûm.

Nizanim ezê çi bikim?

10

Malmîrata rengê reş û sipî jî li ser serê merivan qet li hev nakin. Gerçî carna kêfa xwe tînim û dibêjim »de tişt nabe lo, hema bila neweşe, ji sipîbûnê re çare heye, ezê boyax kim«. Lê kanê ew cesaret. Ew cesareta ko tu rabî porê xwe boyax bikî û bi wê boyaxa reş a ko piştî demekê wê dîsa bibe binsipî, biçî nav hevalan. Na lo ezê boyax nekim! Îcar hûnê bibêjin »çima?«. Belkî jî hun nebêjin »çima?«. Lê ez jî nizanim çima?

Jin porê xwe boyax dikin. Hem jî bi awayên welê boyax dikin ko porê reş î qûl werdigerînin rengê zerî zerolankî. Carna nîv reş û nîv zer ko ew bi xwe di nav xwe de bi zimanê jinan jê re dibêjin »meç«. Yan jî porê xwe sor dikin, hinneyê tê didin, axirkê yanê ez serê we neêşnim tiştê nemayî

bi serê porê xwe de tînin û em jî wek mêr qet dengê xwe nakin û bi ser de -ne ji dil be jî- em dibêjin »çi xweş bûye, çiqas li te hatiye, her tim weha boyax ke« û hwd.

Nebû, ne? Hun nuha dibêjin »ma ev jî sebeb e«. Baş e bavo, em dev ji jinan berdin. Em dîsa vegerin ser xwe mêran. Yan jî na na! Bisekinin ezê ji we re piçekî qala nexweşî û çareyên wan bikim. De îcar jî nebêjin »ma nexweşî û por?«

Nuha gava ko yek bi bapêşê bikeve ewê here doktor û wê hin dermanan bikire û bixwe ji bo ko ji wê nexweşîya xwe xelas be. Yan jî qezayekê derbaske û di wê qezayê de pozê wî bişkê, wê jê re derman bikin û pişt re jî wê pozê wî bi emelîyateke estetîkî jê re rast bikin. Yan jî diranê camêr ne sipî ne, diçe ser doktor jê re sipî dike. Îcar ê min jî porê min sipî bûye ez dixwazim herim ser dokorekî dakû reşbike. Ê de Xwedê hebîni ji viya normaltir çi heye, ko xelk ji merivan re dikin ecêbek giran.

Ero hun dibînin ne! Derdê min jî qet nayê kişandin!

(Armanc, no: 150, 1994)

11

Mirin

Mirin; çi gotineke ne xweş e, sar û tahl e. Grûzî bi canê meriv digre, meriv naxwaze navê wê dexî bîne ser ziman.

Berê mirin qet nedihat bîra min. Nuha jî nayê bîra min. Ez ji xwe re dixwînim. Digerim, diçim qahwê, bi dost û hevalan re radibim rûdinim. Em munaqeşe dikin, dikevin nava suhbetên dûr û dirêj. Carna dinivîsim. Carna mêvan tên, carna jî em diçin mêvandarîyan. Ez û jinikê şer dikin, carna jî em dikenin. Carna jî axaftinên li ser dahatûyê; vê mehê emê piçekî »îdarelî« bin, em bikaribin hinekî deynê xwe yê mayî bidin. Divê em mesrefa zêde nekin. Zêde telefonê bi kar neynin. Emê êdî wekî her carî neçin qahwê. Jinikê dev ji cixarê berda. Gerek ez jî dev jê berdim. Emê êdî zêde kitêb û kovaran nekirin. Bi vê wesîleyê belkî em bikaribin ji xwe re hinek pere berevkin daku bikaribin ji xwe re xaniyekî bikin. An jî dahatuya xwe têxin bin garantîyê.

Li rojnamê dinihêrim. Li rûpela fala we, birca cêwîyan dixwînim: »Vê mehê tu di tengasîyê de yî, lê pêşde şansê te vekirî ye, mizgîniya xêrê heye. Ji alî evîndarîyê de tu bi talih î«. Wexta ko meriv bê hêvî be, an jî -di her awayî de- bê plan û program be, meriv hêvîya xwe bi birc û falan ve jî girê dide; yan jî pê sebra xwe tîne. Min bi xwe jî di gelek kovar û rojnameyan de rûpelê fala we an jî birca we nivîsîye. Û wexta ko min dinivîsand min qet bi teleskopê li stêrkan jî temaşe nedikir. Û min kitêbên fala jî nexwendîye. Lê kêma zêde meriv ruhîyeta mirovan dizane. Ji ber wê, tu çi binivîsî wê li hinekan were. Îcar ya herî xerab min bi xwe fala xwe nivîsandîye û dîsa ez bi xwe dixwînim û bi fala xwe hêvîyên min ên ji bo

jiyaneke baş hê zêdetir dibin. Nizanim, mimkun e ko hûn bibêjin em ne welê ne, lê ez bawer nakim. Hela çend caran fala xwe di rojnamê de bixwînin êdî hunê jî piçek be bawerîyê pê bînin.

Lê malmîrata xeberên ne-xweş carna mala merivan xerab dikin. Yan di rojnameyekê de, an jî di televîzyonê de, te dî gotin: »filankes mir, 47 salî bû« yan jî »bêvankes mir, 57 salî bû« yan jî »mir, 67 salî bû«. A wê wextê ez pir difikirim. Ger 47 salî bimirim 8 salên min mane, ger 57 salî bimir-

12
im 18 salên min mane, ger 67 salî bimirim 28 salên min mane. Îcar ji şansê min re kîjan!

Ev milletên Skandînavî çî şansê wan heye. Hema ji xwe re rojnameyêke Swêdî an Norveçî bigirin û li rûpela anonsa mirinê binêrin; 1897-1994, 1902-1994, 1906-1994, 1913-1994 û welê berdewam e. Û di binê anonsa wefata wan de jî:

»Tu hê wek guleke nûbişkivî ya buharê bû, te çima weha zû terka me da.-
îmze: keça te Anita, neviyên te Olof û Sten û neviçirkên te Ulla û Karin
û zarokên wan Anna û Karl«.

Camêr keça xwe, neviyên xwe, neviçirkên xwe û zarokên neviçirkên xwe dîtîye, yanê çar neslên piştî xwe.

Kalikê min 104 salî bû mir. Bavê min 70 salî ye hê li ser xwe ye û cixarê jî dikşîne. Apanên min her yek 60-70 salî ne hê li ser xwe ne. Di malbata me de, hetta di nav eşîra me de -yên ko bi destê hukmatê hatine kuştin û yê ko bi qotikê mirine ne tê de- kes bi ciwanî nemirîye. Neku ez dilê xwe xweş dikim, lê te dî îrsîyet jî roleke mezin dilîze.

(Armanc, no:148, 1994)

13

Jiyan şorba nîska ye

Kela min rabûye, hewes û îlham hatiye, tam wexta nivîsandinê ye. Ma şalê zirre-zirra telefonê an jî pite-pita jinikê dilopan nekin daku hewesa min nereve! Hewes û îlhama nivîsandinê wek lottoyê ye, carna 48 kron ji mirovî re derdikeve, carna jî du milyon. Îcar însellah a min ya du milyonî be.

Belê, ez dixwazim pêşî ji we re piçekî qala planên xwe yê nivîsandinê bikim. Plan û programa min a nivîsandinê bi qasî ya Wezareta Kulturî û ya Perwerdekarî ya dewletekê ye. Ezê ferhengê derxim, pişt re ezê ferhenga hemû lehceyan derxim. Paşê ezê antolojîya nivîskar û helbestvanên Kurdan derxim. Paşê ezê yeko yeko li ser jiyana wan binivîsim û peyderpey wek kitêb derxim. Piştê ez difikirim li ser malbatên Kurdên navdar binivîsim. Û min dest bi hemûyan jî kirîye. Hema hema bibêje min ji hemûyan hinek nivîsandine. Lê tu yek ji wan hê tamam nebûye.

Do êvarê jî min dest bi nivîsandina jiyana Qedrî Can kir. Nêta min heye ez li ser jiyana û berhemên wî kitêbekê derxim. Lê min ew jî nivco hîşt. Ji xwe va ye ev nivîsa ko nuha ez ji we re dinivîsim ket navbêrê. Lê bawerîya we hebe her çiqasî ez vê nivîsê dinivîsim jî, di heşê min de gelek tiştên din yên nû jî derbas dibin. Di 1983-an de min dest bi nivîsandina romanekê kiribû, nuha ew hat bîra min. Mumkun e ez dîsa dest bi wê bikim. Lê na welle pêşî divê ko ez kurteçîroka xwe xelas kim. Min kurteçîrokek pir xweş nivîsandiye. Navê wê jî »Manga Bi Ga« ye. Baş e, lê kovar? Ma ne min kovarek jî amade kirîye. Na lo kovar zehmet e. Perê min tune. Ji ko ezê hê rabim mehê carekê kovarekê amade bikim, bi perê xwe çap kim, dîsa bi perê xwe ji we xwendevanan re bişînim û hûnê jî ji min re nameyêke sipasîyê bişînin. Û ezê jî rabim bi ser de dîsa bi perê xwe nameyêke sipasîya sipasnameya we binivîsim û bişînim. Ûff ez aciz bûm.

Dîsa pite-pita jînikê! »Mahmûûûd, kanê me yê îro cil buşuştal!?« Bavê Nazê wexta diqehêrî digot »Ezê kirasê xwe biçîrînim!« De were neçîrîne! Tam îlhama nivîsandinê hatîye, jînikê pêde pitpitand! Şuştina cilan ji ko
14

derket? Li vî welatê gawiran jî ciluştin bi serê xwe derdekî giran e. Hê emê rabin cilên xwe yên qirêjî berevkin, paşê li gor yên bi reng û yên sipî ji hev derxin. Dermanê şuştinê û yê nermkirinê bigrin herin cilşoyê bavêjin makîna ciluştinê, piştî saetekê derxin, di makîna guvaştinê de biguvêşin, paşê bavêjin makîna zuhakirinê, paşê derxin qat kin, dûz kin û bînin mal. Îcar li malê jî dîsa ji hev derxin, li gor cilan wan di dolaban de bi cih bikin. De xwedê hebîni yanê ne ez bim kî kane vî derdî bikşîne? Xwezîka li gel komputera xwe ez ji xwe re di heyamê însanên şikevtan de bijîyama. Qe nebe di heyamê wan de derdê ciluştina wek îro tunebû.
»Mahmûûûd de hadê!«

Xwendevanino, wekî hun jî dibînin nahêlin em binivîsin. De bila vê carê jî wekî her carî nivîsa min nivco bimîne.

(Armanc, no:145, 1993)

15

Ez naxwazim guhê we bikşînim!

Em însan çî ecêb in! Tiştê ko di hişê me de ye, di nav dilê me de ye em nanivîsin, li şûna wê em diçin gotinên sînorkirî yên li gor civat û heval û dost û dijmin neqehêrin wan dinivîsin. Ev jî di civatekê de ne tişteki tebîî ye.

Hinek ji me radibin wekî ko tişteki nû kifş kiribin, te hew nihêrt qala tişteki welê dikin ko mirov ecêb dimîne.

Jinik pel pel li min dinihêre.

Xwendevanino, xuya ye we jî ji min fam nekir.

Ji xwe ez jî tiştê ko difikirim nikarim giştî raxim ser kaxezê. Wek filimekî di hişê min de derbas dibe, lê heta ko rêza pêşîn dinivîsim, malmîrata şerîta filmê ya di nav mêjîyê min de zû diçe. Îcar ez jî pê re nagihîjim, lo-
ma weha nîvco-qurço derdikeve.

Lê tişt nabe hema hûn jî nîvco fam bikin!

Belê, em li ko ma bûn.

Heqet ma min qala çi dikir?

Hi hii! Nuha hat bîra min; însan, însanên ecêb û ne ji dil!

Mêrik qey cara pêşî ye hêka dixwe, îcar radibe û rûdine dibêje »hêk, hêk tiştêkî dûrî aqila ye. Gelo çima heval naxebitin ko hêka bixwin? Heta ko meriv hêka neke -pardon- nexwe mirov ji rewşa mirîşkê fam nake!«

De were ji navê derkeve!

Digotin »dînekî kevirê avêtîye bîrekê, çil baqilan nikarîbûn derxistana«.

Ji xwe xiyar jî buha bûne. Dilê min jî diçe cacixa bi sîr. Hema bila qe bîn ji devê min were. Waye li Hîndistanê erd hejiyaye; sî hezar mirî!

Ez dixwazim îşev romanekê binivîsim!

Ma kê bi te girtîye? Ji xwe tu nikarî îcar nezanî û bêhêzî ya xwe jî dixî hustîyê hişê xwe yê belengaz.

Na! Ne welê ye.

Hişê min ne belengaz e û ez ne bêhêz û nezan im. Lê Hz.Îsa li çarmîxa xistin. Xwîna ko ji kefa destê wî diherikî hê jî li ber çavên min e. Min di

16

televîzyonê de dîbû.

Xuya ye ez ditirsim!

Galileo jî ji mirinê ditirsiya.

Lê ez bêtir ji civatê ditirsim.

Civat ne wek mahkemê ye. Heqê xweparastinê nade te, nahêle tu ji xwe re abûqatekî jî bigrî. Bê taloq û bê ko lêbikole, di celsa pêşî de te mahkum dike. Muebbet an jî -bê ko fermana îdamê binivîse- te îdam dike. Yan jî endamekî xwe yî mirîd tayin dike, tê serê te ji laşê te difirîne. Ma kê çermê Hellacê Mensûr gura? Hesên û Husên ê neviçirkên Ebdulmutalib hatin bîra min.

Law ev însanên me çi qas durû ne.

Li ber te xweş û geş dîkin, li pişt jî, te dîn û bêhiş dîkin.

Ez di redaksiyona Armanç û Wanê de kar dikim. Yek rojnameya mehane ye, ya din jî kovareke çarmehane ye.

Yekî çar roman derxistine. Min ya pêşî xwend, ez zanim ya çaran çawa ye. Ax ax, xwezîka mala me li gund buya, ez jî ji xwe re li ber golika bama.

Do êvarî jinikê hevîr kir. Hevîr tirş bû. Saet 19.30. Min televîzyon vekir. Li Moskovayê xanîyê parlamentoyê dişewite, 400 kes hatine kuştin. Yeltsîn demokrasîyê diparêze!

Ji oda din dengê jinikê: »hevîr tirş bû, wê di ser re biçe!«. Xwedê ji Yeltsîn re nehêle! Neyse saet di 21'ê de xeber hene. Perê min heba min ê makîna hevîr bikirîya. Xwezîka ez nuha li giravê Kanaryayê bama, minê xwe têr bida ber tavê. Ûff! Ev firina jî hema germ dibe ha!

Dîsa dengê jinikê »nan neşewite!«.

Nan û helaw hat bîra min.

Hundur germ e, ezê pacê vekim. Wîî, baran dibare. Qiyamet nêz e.

Ez biçûk bûm, digotin berî qiyametê Diyarbekir wê bi avê xera bibe. Ez çiqas ditirsîyam. Xwezîka me mala xwe bibira bajarekî din.

Sylvia Plath 31 salî bû xwe kuşt, paşê bû nivîskareka navdar.

Ez xwe nakujim, emrê min ne 31 e, min eskerî jî nekirîye. Ji xwe ez dixwazim vê çîrokê tamam bikim.

»Nan neşewite!«

Dengê jinikê ne xerab e; mezzo-soprano ye.

Xwezka Pavarottî ji gundê me ba.

Wê wextê minê bigota »Pavarottî yê Îtalî gundîyê me ye«.

Kî çi zane belkî jî gundîyê me ye. Ma di wexta Osmanîyan de ji gundê

17

me jî gelek mêr çûn seferberlikê, çûn şerê Balkanê, yek ji wan dibe ko ji şer reviyabe û çûbe xwe avêtibe bextê Îtalîyan.

Û tu ji yekî Swêregî re bibêjî pîrika min Swêregî ye, dikare te bikuje. Ji xwe »Tatarên Asya Navîn gava ko bixwestana mirovek biezimandana şîvê, diçûn mala wî û bêyî ko jê re tiştêkî bibêjin guhekî wî dikişandin«. Perê min tune ye ez naxwazim guhê kesî bikîşînim.

Vê mehê çar kesan guhê min bikişandana wê çi xêreke mezin bikirana.

(4/10/1993)

(Armanç, no:143, 1993)

18

Camêr ji gundekî wekî gundê pîrika min hatiye

Pîrka min a Etê di jiyana xwe de bajar nedîbû, îcar wexta ko me digot emê herin Swêregê, pîrika min a Etê digot:

— Ma Swêreg mezin e?

— Erê pîrê pir mezin e!

— Ma ji gundê me jî mezintir e?

— Erê, wîî!

— Ma bi du qasî gundê me heye!

— Hê mezintir e, hê mezintir!

Pîrika min di jiyana xwe de tenê gundê xwe û çend gundên din ên Qerejdaxê dîtibû. Îcar muqayesekirina wê dê çawa be. Nufûsa Swêregê 80 hezar e û ya gundê me jî 800 e. Û pîrika min jî dikare tenê tesewwur bike ko Swêreg ducara ji gundê me mezintir e.

Camêrek ji gundekî wek gundê pîrika min, ji mecbûrî hatiye Swêdê. Û piştî demekê camêrê me diçe qursa zimanê Swêdî. Wek her zimanî, di destpêkê de Swêdî jî pir rehet e. Mirov gotinên besî fêr dibe. Yanê destpêk zimanê zaroka ye. Camêrê me jî bi wê Swêdîya xwe ya zarokekî çar salî, dibêje:

— Swêdî jî ne tu ziman e lo! Zimanekî feqîr e. Li ber zimanê Kurdî ne tu ziman e. Ji xwe kultura wan jî eynî wek zimanê wan qels e. Çi kultur e çi hal e, tenê petate û masî ye.

Ê de bifikirin, milletek ko ev serê hezar salan e dewlet e, hem jî dewleteke bi rêk û pêk. Bi hezaran hunermend, zana û nivîskar û hwd ji nav vî milletî derketine û camêrê me yê ji gundekî wek gundê pîrika min hatiye, radibe dibêje »ev ne ziman e û ev ne kultur e«. Û dîsa eynî ew camêr ji keç an kurê xwe re dibêje:

— Eman gidî kurê min, keça min nebe nebe hûn li dû van gawiran biçin ha! Kultura wan cihê ye, ya me cihê ye! Filan tişt, bêvan tişt di kultura me de tune ye, ev li cem me pir eyb e....!

Û ev camêrê me ko ji gundekî wek gundê pîrika min hatiye û radibe ji zarok û yên derdora xwe re dibêje »ev di kultura me de tune ye!«. Yanê

19

camêrê me dixwaze bibêje »di salên şêstî de, di wexta me de ev tişt li gundê me, li gundê me jî li mala me tune bû, ji ber wê yekê ev yek di kultura me de jî tune ye«.

Û hîn gelek tiştên din. Û ev camêr ko ji gundekî wek gundê pîrika min hatiye, di nav rêxistineke kurdan de dikare bibe serok jî! Û em, an jî hinek ji me wê li dû wî biçin. Û ewê li ser me biryarê bide! Û mumkun e ko me hemûyan an ji me hinekan qir bike! Ez bi xwe nakevim nav partiya vî camêrî. Lê yên ko ji ruhê xwe aciz in bila têkevinê.

(Armanc, no:152, 1994)

20

Paşgotinî – an jî bi gotineke din »dedîqodî«

Di hişê me mêran de carê bi cih bûye û zû bi zû jî dernakeve: »jin her paşgotinîya dikin, dedîqodicî ne, her behsa hev dikin, li paş hev gotinîya dikin, nikarin hevûdu bikişînin, ji hev diqeherin û nizanim çi û çi û çi...«

Lê wek mêrekî hema weha em ji xwe re suhbeteke xwe wek şerîta filmekê bînin ber çavên xwe. Gelo em di wan suhbetan de qala çi dikin? Ême jî her eynî tişt in. Nivîskarên me yên mêr tên ba hev dedîqodîya

nivîskarekî din dikin. Serokên me yên mêr dedîqodîya serok an giregirekî partîyeke din dikin. Axayên me yên mêr tèn ba hev paşgotiniya axayekî din dikin...

Ka bisekinin ez ji we re qala serpêhatîyeke xwe bikim. Çend roj berê ez û du hevalên nivîskar em ji xwe re li qahwê rûniştibûn. Me suhbet dikir. Bê guman ez dibêjim suhbet, lê ji subetê wêdetir me paşgotinîya nivîskarekî din dikir, me tiştên nemayî digot. Demek derbas nebû ew nivîskar hat ba me. Silav da û rûnişt. Wekî ko qet tişteke nebûbe me hal û ehwalê hev pirsî. Bi wî re jî suhbeta me geş bû, welê geş bû ko îcar me bi hev re paşgotinîya nivîskarekî din kir.

Îcar çi tesaduf, nivîskarê ko me dedîqodîya wî dikir çima di ber qehwê re derbas nebû, wele hema yek ji me rabû û ban kirê. Camêr hat, wî jî silav da û rûnişt, me û wî jî me hal û ehwalê hev pirsî. Suhbeta me dîsa geş bû û suhbetê berê xwe da ser riya dedîqodîyê, me dîsa bi hev re paşgotiniya nivîskarekî din kir.

Saet bû çarê êvarê, ez mecbûr bûm rabim, çimkî min û jinikê me yê li çarşiyê hevûdu bidîta. Ez rabûm, min xatir ji wan xwest, hemûya bi rûkenê û dilxweşî xudahafizî li min kirin.

Lê ez ji we re sond bixwim, piştî ko ez rabûm wan dedîqodîya xwe li ser min domandine.

(Armanc, no:136, 1993)

21

Kêrtotirrekî

Gotin, çi yanê, hema ji ber xwe de bavêje. Yên ko avêtine çi kirine? Berdane, berdane! Berdan? Pez berdan, jin berdan û nizanîm çi. Gulê di berbanga sibê de rabû ser piyan. Gundî diçûn palîyê. Palî ne ko pala çiyê ye. Ji xwe ê ko palî nekiribe nizane û ji vê seetê şûnde ez jî nikarim rabim ji wan re tarîfa palîyê bikim.

Lo de ji xwe vala ye. Ma zatî palî jî nemaye. Traktor derketiye. Neyse, tu dikarî biçî qursa zimanekî. An jî Îngilîzî. Tu nizanî bipirse. Bi pirsê meriv diçe Xursê. Pitika me digrî. De îcar ev çi bû me li serê xwe kir bela. Bi şev rabe, nivê şevê rabe, berdestî sibê rabe, rabe û ha rabe. Ji xwe ji rabûn û rûniştinê pêştir em ji çi re dibin? Dilê min heye ez ji xwe re mangeyekê bikirim.

Bîlleheq mal û milk nedin serhev. Kanê Qarûnê dewlemend? Kanê Silêman pêxember? Ji xwe ev dunya derewîn e. Ji ber wê ye em wexta ko dikevin tengasiyê em derewan dikin. Carna jî li ciyê rehetî em dest bi derewan dikin daku em têkevin çavê civatê. Daku bila civat guhdarîya me bike!

Camêr dixwaze ko civat bala wî bikişîne lê nizane çawa bike. Bi min tirekê bike wê bala herkesî bikişîne. Heta wê demek dûr û dirêj qala wî

bikin. Mumkun e bi wî navî navûdeng jî bide û bibe Kêrtoyê Tirrek, paşê jî Zarokên Kêrtoyê Tirrek, Malbata Kêrtoyê Tirrek, Gundê Kêrtoyê Tirrek, Eşîra Kêrtoyê Tirrek, Herêma Kêrtoyê Tirrek, Bajarê Kêrtoyê Tirrek, Çend Bajarên Kêrtoyê Tirrek, Welatê Kêrtoyê Tirrek, Miletê Kêrtoyê Tirrek, Zimanê Kêrtoyê Tirrek yanê Kêrtotirrekî û Kêrtotirrekîstan!

Ji me re tercumanek lazim e daku bikaribe hin gotaran ji zimanê Kêrtotirrekî wergerîne zimanê Îngilîzî! Her weha tercumanekî din jî lazim e daku ez û xwendevan bikaribin ji hevûdu fêhm bikin!

(Armanc, no:151, 1994)

22

Beroş – aşxana servekirî

Li vî welatî gelek caran xelk yan ji xwe re xanîyan dikirin an jî dikanan vedikin. Û ne neheq in jî. Çimkî, dikan, xanî an jî perçeyek erd ji bo rojên pêş garantîyek e. Te dî dunya ye, çi dibe çi nabe, mirov pîr dibe dikeve ber destan, ji ber wê, ez fikirîm ko ez jî ji xwe re ji bo rojên pêş garantîyekê bi dest xim, bibim xwedî tiştêk. Lê Xwedê bela banqeciyan bide, qudûmê min şikandin, qredî nedan min. Mala min viritî. Welê xuya ye ko musteqbeleke rût û tazî li pêş min, li benda min e. Ne xanîyek, ne perçeyek erd!

Qey hevalekî ji Armancê bihîstîye ko îstîqbala min rût e, telefonî min kir daku alîkarîya min bike, got: »Çawa be perçeyek erdê te jî tune ye, were ez perçeyekî ji rûpelên Armancê bi deyn bifroşim te!« Min jî got »baş e« û min kirrî. Pêşî min xetek li çarmedorî vî perçeyî kişand. Paşê min li ser lewhayekê navê xwe nivisand û di vî perçeyî de çikand. Nuha ez jî êdî bûm xwedî perçeyek erd -pardon- yanê kaxez.

Îcar ez fikirim, ez çi bikim çi nekim, wele baştir ew e ko li ser vî perçeyî aşxaneyekê servekirî vekim. Û hema yekser ez çûm malê, her çendî fer û folên me ne pir in jî, lê beroşek me heye. Wele piştî xire-cira bi jînekê re, min beroşa malê girt û anî danî ser kuçik û agir da binî. Min hundurê wê jî tijî zêzewat kir. Hela em binêrin wê çi xwarin ji beroşa me derkeve.

Ha, tiştêkî din jî min dikira ji bîra bikira, navê aşxanê jî weha ye:

Beroş;

Aşxana Servekirî

Teb'en beroşên xelkê her êvar dikelin, lê ya me ji ber feqîrî û tunebûnê wê mehê carekê bikele. Ger em tu tiştêkî nebînin, emê nivîskarên xwe di beroşê de bikelînin û pişt re emê dest bi xwendevanan bikin.

(Armanc, no: 121, 1991)

23

Tendûr şîrket

Du Kurd wexta ko werin ba hev û li qahweyekê rûnin, pêşî behsa sîyasetê dikin, çend partîyan ava dikin. Paşê yekîtîya wan partîyên ko di wê suhbata xwe de li ser masê ava kirine, çêdikin. Piştî, wê yekîtîyê xera dikin, bi hev dikevin.

Piştî demekê dîsa li ser wê masa ko bi hev ketibûn, li hev tîn, dibin dost. Îcar, dîsa li ser wê masa ko bûbûn dost, dest bi nivîskarîyê dikin. Pêşî çend meqaleyan dinivîsin, kovar û rojnameyan derdixin. Paşê dest bi derxistina çîrok û romanên dikin. Piştî dîsa di nav wê suhbetê de, li ser wê masê weşanxaneyekê datînin. Kitêban çap dikin. Kitêb nayên firotin. Zerarê dikin. Bi ser nakevin.

Dîsa li ser wê masê dev ji weşanxaneyê jî berdidin. Li çareyek din digerin. Behsa dikanan dikin. Ji xwe re aşxaneyekê vedikin. Dîsa bi ser nakevin. Netîce; dîsa vedigerin serî û »na lo, bê siyaset nabe..!« Û qahweyêke din jî vedixwin û radibin diçin.

Îcar çend roj berê ez û hevaleyê, em ji xwe re li çayxanekê rûniştin. Me jî di suhbata xwe de gelek tişt ava kirin û xera kirin. Dawîyê me li ser reklamê li hev kir; emê şîrketêke reklamê ava bikin. Bi her zimanî reklam dibe, çima bi Kurdî nebe? Û welle me şîrketa xwe danî. Me navek jî lê kir: »Tendûr: Şîrketa Reklamên Kurdî«

Hûnê nuha bibêjin »çima ne navekî din, çima Tendûr?«. Çimkî her tiştê ko em nuha ava dikin, divê ko li ser bingeha 'urf û adetên milletê me be. Di nav milletê me de jî, cara pêşî reklama belaş li ber tendûrê hatiye kirin. Mesela, li gundan wexta ko jin diçin ber tendûrê, hem nanê xwe dipêjin, hem jî behsa gundîyên xwe dikin. Reklama kurê filankes dikin, pesnê keça filankes didin. Behsa mellê gund dikin. Derheqê zêrên bûkên nuha de diaxifin. Axirê, ez serê we neêşînim, behsa her tiştî dikin. Û ev reklamên li ber tendûrê di nav saetekê de li her derê gund belav dibin. Ji ber wê, me ev nav li şîrketa xwe kir. Îcar bêguman, a me wê modern be. Şîrketên reklamên modern çawa kar dikin, emê jî welê kar bikin. Belê, li qahwê li ser masê me çend mîsalên reklaman jî çêkîrin. Mesela:

Vexwe Cola
Bibe pola!
Li dawet û dîlanê
Vexwe çaya Seylanê!
Tasek av û Aspirîn
Namîne êş û birîn!
Aspirînek û tasek av
Êş û jan diçin ji hinav!
Cixara me soro-moro
Em dikşînin Marlboro!

Lezzet û ta'm û xweşî
Tu jî Marlboro dikêşî?
Kî hat?
Mendo hat.
Bi çi hat?
Bi Fîat
Erd qelişî
Esman felişî
Brûskê veda
Volvo'yê deng da!
Kurê Evdalê Zeko
Xwedîyê saeta Seîko
(Armanc, no:121, 1991)
25

Dîsa reklam...

Welê xuya ye şîrketa me ya reklamê ne tenê li nav Kurdan her weha li nav Tirkan jî pê girt. Çimkî me du hejmar berê, di Beroşê de nimûneyek ji reklama Kurdî nivîsî. Kovara 2000-e Dođru jî vê nivîsa me ya reklamê wergerand Tirkî û di hejmara xwe ya 1/12/1991-an de çap kir.

Lê ecêba mezin ew e ko van hevalan gotine qey bi rastî me şîrketek welê danîye. Ji xwe welê xuya ye henekên me û yê hinekan an jî yê hin milletan naçin ber hev. Çimkî wextekê dîsa me bi henekî got: Elvis Presley Kurd Derket, rojnama Hürriyetê niv rûpel cih da vê xeberê û xwest îspat bike ko Elvis Presley ne Kurd e.

...û MINKIR-NEKIR OGULLERÎYAN

Îcar çendekî berê kurdekî li Diyarbekirê bi navê »Cenaze çşleri ve malzemeleri« dikanek vekirîye. Qey bihîstîye ko me şîrketa reklamê danîye, li ser vê yekê nameyek ji me re şandîye. Dixwaze ko em bi Kurdî jê re çend nimûneyên reklaman çêkin. Îcar me jî çend nimûne jê re çêkir û şand. Ji wan nimûneyan yekê jî, em li vê derê çap dikin, ji bo ko dikandar û şîrket û dezgehên me yê din bibînin û »begem« bikin da ko em ji bo wan jî reklaman çêkin:

Servîsa kefen, tabût, telqîn, yasîn û hemû karên dunya wî alî tên kirin.

Paqij, erzan, bilez!

Kevirên goristanê tên nivîsandin.

Yasîn li ser mirîyê we tê xwendin.

Bedilheca we tê kirin.

Mirîyên we tê şuştin.

Telqîna mirîyan tê xwendin.

Kefenê we tê birrîn.

Li gor her termî tabût hene.

Mirî gotîye li ba me gotîye!
Şîrketa Minkir-Nekir Ogûllerîyan
Derê Mêrdînê-Diyarbakir.
(Armanc, no:123, 1991)
26

Qisê qorr - yanî gotinên hîç û pûç
Nivîskarê wê: Ne Tu! Ez!
Çend roj berê ez li qahweyekê rûniştibûm. Garsonê kafeyê hat ba min
û got:
— Çi dixwazî?
Min got:
— Qahweyekê ji kerema xwe re.
Garson qahweya min anî danî ber min. Wekî her gav min pêşî
cixareyek derxist û vêxist. Di pê re min şekir avêt qahwê, dawiyê min bi
kevçî hêdî hêdî li hev xist. Şekir û qahwe baş li hev geryan.
Min hilmek din jî ji cixara xwe kişand. Lê ev hilma ne wek hilma her
wextî bû. Hilmek welê bû ko dûman heta binê pişika min a sipî çû, li jêr
zemîn-î cîgera min ket û têde fetilî. Di hemûyê fetlanokên cîgera min de
gerya û ruyê xwe da ber bi jorê, hat nêzîkî qirikê, di wir re jî di bin zimanê
biçûk re hat nava devê min, li ezmanê devê min ket û di nava devê min
de gerya. Li qulikekê, li riyekê digerya ko çawa bike derkeve der. Xwe
nêzî diranan kir, di ber diranan re xwe şemitand hat ket nabêna diran û
lêvan, li wê derê jî xwe hinekî gevizand û di pê re xwe li bin çengê pidîyan
xist û di nava herdu lêvan re derket der..!
Belê, a wê gavê diviya ko qultek qahwe bihata vexwarin.
Wele hema min hêdîka destê xwe yê rastê dirêjî qulpa fîncana qahwê
kir. Min hêdî hêdî fîncana qahwê rakir berbi devê xwe bir. Lêv wek
erdeki ko qet gîsin lêneketibe û li hêvîyê be, ji ber xwe ve ji hev vebûn. Û
fîncana qahwê pêre pêre xwe nêzî lêvan dikir. Devê fîncana qahwê devê
xwe danî ser lêva jêrîn, lêva jêrîn di wê gavê de wekî ko ji nû ve biafire ve-
jîya...!
Û di nava dev de tevgerek, diran ji alîkî de, ji alîkî de jî ziman, pidî, ez-
manê dev û zimanê bi-çûk, hemû bi xwe vehesyan. Di hemûyan de
tevgerek, lebatek, te digo qey hemû ji do de li hêvîyê bûn.
Û gava ko fîncana qahwê hat ser lêvan, qahweya di hundurê fîncanê de
êdî ber xwe nedî, wek korekî ko di çalekê werbe, hema xwe di ser lêva
27

jêrîn re xuşikand hundur. Lêv ji zewqa xwexuşî-kandina qahwê ji xwe ve
çûbû, mest bûbû. Temamê lebatên di dêv de ji nû ve vejîyabûn.
Lê qahwe li wê derê pir nesekinî, hêdîka xwe li bin çengê zimanê biçûk

xist û di wir re xwe berra qirikê da. Qirika ziwa ji do de li hêvîyê bû, lê qahwe nedisekinî, di wir re îcar xwe berra hûr da û di hûr de gerya, gerya, gerya heta ko mest bû, di quncikekî hûr de pal da...!

Û wele hema min destê xwe dirêjî xwelîdankê kir, cixara xwe girt û min hilmek din jî kişand.

(Mîrkut, no: 3, 1987)

28

Nesîhetek: mirov çawa li qahwê rûdine

Gava hun diçin qahwê, wekî herkesî ji xwe hun derî vedikin, derî vedibe, hun dikevin hundur. Derîyê ko we vekiribû û hun tê re ketibûn hundur bi xwe tê girtin, ji ber ko »yaylî« ye.

Belê we derî vekir, hun ketin hundur, pêşî hun ê çavên xwe li maseyan bigerînin, ji xwe wekî hun jî dizanin û em jî dizanin, mumkun e hinekên din jî bizanibin, zatî Xwedê ji ewwel de dizane ko li qahweyan gelek mase û kursî hene. Pêşî hunê çavên xwe li maseyan bigerînin, ger we maseyek vala dît wê wextê hun ê xwe nêzî wê maseyê bikin, lê divê maseya ko we dît bi kêmanî çar kursî li dorê hebin an na wê gavê nabe.

Belê we maseyek dît, we xwe nêzî masê kir, hêdî hêdî hun hatin ber maseyê, teb'en çenteyê we jî di destê we de ye. Pêşî hun ê çentê xwe deynin ber masê, di pê re hunê ji çar kursîyan kursîyekê hinekî bi paş de bikîşînin, we kursî bi paş de kişand bi şûn de îcar hûn ê bi centîlmenî û bi awayekî kontwarî paltoyê xwe ji xwe kin, ger havîn be wê gavê jî hun ê çakêtê xwe ji xwe kin. Belê we ew jî kir, çakêt an palto muhîm nîye, em bibêjin palto. Ger we paltoyê xwe jî ji xwe kir şûn de, îcar hun ê paltoyê xwe deynin ser wê kursîya ko we paş de kişandibû. Belê karê we yê yekem diqede, îcar dor tê ser karê duwem.

Di halê duwemîn de îcar hun ê dest biavêjin -bê ma'ne- kursîya duwem, hun ê wê jî hêdî hêdî berbi xwe bikişînin û têxin rewş û halekî welê ko êdî hun karibin li ser rûnin. Belê we kursîya duwem jî kişand û xist halê ko mirov bikaribe li ser rûne, karê we yê duwem jî qedya.

Karê sêyem jî li ser kursîya sêyem e, vêca aqibeta ko we bi serê kursîya yekem û duwem de anî, hun ê wê aqibetê bi serê kursîya sêyem de jî bînin, ango hun ê wê jî bikişînin bînin deynin nêzî kursîya duwem, ya çaran ew jî her weha hun ê wê jî deynin kêleka çepê ya kursîya duwem. Belê we karê xwe yê bingehîn qedand.

Berîya rûniştinê hunê destê xwe bavêjin ji bêrîka xwe de, cixare û hestê xwe derxînin deynin ser masê, ji xwe xwelîdank ji berê de li ser masê heye, ger tunebe jî muheqqeq li ser maseyê din heye, hun dikarin ji wê derê

29

bigrin. We ev kar jî qedand bi şûn de îcar hun ê hêdî hêdî û giran giran,

bi stîleke kontwarî li ser kursîya duwem rûnin.

Kursîya sêyem ko li alîyê we yê rastê ye, hun ê wê bikşînin bin destê xwe yê rastê, kursîya çarem jî ko ew jî li alîyê çepê ye, hun ê wê jî bikşînin berbi xwe û destê xwe yê çepê jî deynin ser wê, herdu lingên xwe jî hunê berbi pêş dirêj bikin, ger kursîya pêncem hebe û hun lingê xwe deynin ser wê dê baştir bibe, lê tunebe jî wekî me got hun ê welê bikin.

Belê nesîheta me ya yekem ev e, ko we ev madde hemû bi cîh anîn şûn de êdî hunê li hêvîya şagirdê qahwê bin daku bila were we bavêje derve - pardon, bê hemd ji devê min derket, na na, ne welê ye- belê şagird ê were, hun ê jî qahwe an çayekê jê bixwazin û bi dilekî rehet û bi bîhneke fireh hun ê qahwe an çaya xwe vexwin..!

Heta nesîheteke din bimînin di nav kursîyan de..!

Nesîhetvanê Şîretbêj

(Mîrkut, no:1, 1985)

30

Konferansek...

Di nabêna 10-15-ê Îlonê de, li bajarê Stokholmê, ji alî Komela Deyndarên Telefonan ve konferanseke navnetewî li dar ket. Ji gelek welatên cûr bi cûr ên Ewrûpayê zaf Kurdên belengaz ên deyndarên telefonan beşdarî vê konferansê bûn. Deyndarên pîr ên ko ev serê 15 salan e deynê xwe nedane ji bo dîwanê hatin hilbijartin. Li ser navê deyndarên ko çûne îcrayê Cilo Şekalxwar axifî. Piştî wî Dîrok Telefonzan li ser tarîxa telefon û telefonçîyan axifî.

Di konferansê de axaftina herî balkêş ya Pirtêl Telefonbaz bû. Pirtêl Telefonbaz di axaftina xwe de li ser rê û rêgayên belaşvekirina telefonan sekinî û rexne li metodên klasîk girt ko berê xelkê bi ben, mûm, rûj û perên welatên din telefonbazî dikirin.

Pirtêl Telefonbaz jibo telefonkirina belaş çend mîsal jî pêşkêşî konferansê kirin. Mesela wî digot:«Saet 6'ê êvarê biçin mêvandarîyê, tam hûn li ser xwarinê ne, hema bi carekê rabin ser xwe û bibêjin, wî min ji bîra kir, gerek ez herim derve telefonî Dîyarbekir bikim, nuha li hêvîya min in. Hûn jî dizanin ko mazûvan we ji ser nan bernade û hûnê jî ji mala wan belaş telefon bikin».

Di konferansê de li ser pirs û pirsgerêkên deyn-darên telefonan û çareserkirina wê hat axifîn.

Mewzûyên ko di vê konferansê de li ser axifîn hinek jê ev bûn:

1-Di telefonan de axaftina zêde û çareya wê.

2-Di telefonê de stranan bi zarokan didin gotin.

3-Zarokên nûzayî diqurincînin an jî dereke wan diguvêşin ko bigrî daku em jî dengê wan bibihîzin.

4-Ji welêt telefon dikin û dibêjin »reqema telefona min ev e, de ji kere-

ma xwe re telefonî min bike.«

Û hîn gelek muşkîleyên din.

Ji beşdaran yekî dilşewitî pêşniyarek anî ko wek biryar ji hemû endaman re nameyek were şandin daku hemû telefonên xerabe yên

31

kolanên bajarên mezin bên tespît kirin. Li dawîyê xelatek dan endamê herî deyndar Guhgiran Pirbêj.

.....Û SÊ DIYALOG JI TELEFONÊ

»Te gune ye me pir xeber da «

—|—

— Elo!

— Elo!?

— Çawa yî?

— Baş im. Tu çawa yî?

— Ez jî baş im.

— Êêê, çi heye çi tune ye?

— Wele saxî!

— Êêê, hela bêje lo, daha daha çawa yî?

— Wele baş im.

— Êêê, tu çi dikî çi nakî?

— Wele qet, tiştêkî nakim.

— Ma tuyê kengî werî? Wa ye efû jî derket!

— Belê derket, lê...

— De were lo, wele me pir bêrîya te kirîye!

— Min jî...

— Ê yanê tuyê werî yan na?

— Nizanim, hela ka em binêrin!

— Em binêrin çi ye lo, de were lo!

— Ê hela em mêzekin!

— Ê de baş e, te gune ye me pir xeber da, ezê telefo-nê bidim xuşka te, hinekî jî bi wê re xeber de, baş e?

— Baş e.

— Ê de bi xatirê te, silavan li her kesî ke.

— Ser çavan, tu jî silavan li herkesî ke.

— A va ye ez telefonê didim xuşka te.

— Baş e.

— || —

— Elo, keko tu yî?

— Erê ez im.

32

- Tu çawa yî, baş î?
- Wele baş im, Xwedê ji te razî be, tu çawa yî?
- Wele ez jî baş im.
- Êêê, çi heye çi tune?
- Wele saxî, tiştê xerîb tune. Li ba we çi heye çi tune?
- Wele tiştê tune.
- Belkî we jî bihîstîye, 'efû derketîye, ma tuyê werî?
- Wele nizamim, hela em binêrin!
- Wele me pir bîriya te kirîye, were!
- Min jî, lê hela ez mêzekim!
- Ê neyse, te gune ye, me pir xeber da, ez bidim dayê.
- Ê de baş e, bidê.
- A ez didimê, de bi xatirê te, silava li herkesî ke.
- Oxirbe, tu jî silava li herkesî ke!
- III –
- Lawo, Mahmûdo, tu yî?
- Erê dayê ez im, ez.
- Lawo ma tu çi dikî, tu li ko yî, ma tu qet li me napirsî. Ma tu nabêjî ev diya min heye, tune, wele te em ji bîr ve kirin!
- Na wele dayê, wîî, ma ez qet we ji bîr ve dikim. Êêê dayê, hela bêje, tu çawayî, baş î?
- Ê de wele hema ez çi bibêjim, hema ez baş im, hema bira hun sax bin bes e.
- Êêê hela bibêje lê, tu weha rindî-rehet î?
- Wele hema ez tenê meraqa te dikim. Hema bira min tu bidîya besî min bû.
- Ê qey emê hevûdu bibînin lê!
- Ê de qey! Ma Mahmûdo waye dibêjin 'efû derketîye, qey tuyê neyê?
- Wele niza' dayê, hela ez mêzekim!
- Tuyê çi mêzekî lo, ma tuyê heta kengî li wan derana bî?
- Ê qey emê werin lê!
- Ê de maşalê! Hema Xwedê tevayî karê we be.
- Xwedê ji te razî be!
- Ê de Mahmûdê min bes e, te gune ye, me pir xeber da, ezê telefonê bidim birê te.
- Ê baş e, bidê.
- 33
- Ê de bi xatirê te, tîm herdu çavên te, silavan li herkesî ke.
- Oxir be, ez jî tîm destên te, tu jî silavan li herkesî ke.
- Ê ez vaye telefonê didim birê te.
- Ê de baş e!

– IV –

— Elo, merheba Ahmed, çawayî?

— Baş im, tu.....

(Birê min jî kê-m-zêde eynî tişt tekrar kirin, wî jî telefon da birayê minê mezin, wî jî eynî tişt tekrar kirin û da bavê min wî jî eynî tişt tekrar kirin »te gune ye me pir xeber da«... Û di dorê de hîn 3 xuşk, 2 bira, 8 zarokên wan, 2 mêvan û 3 cîran hene.)

(Armanc, no:122, 1991)

34

Kurteromanek: Of, of!

Of! Ji xwe aciz im, bi xwe re ranagrim ko ji xew rabim, lê divê ko rabim, ji ber ko dibistan di heşt û pazdehan de dest pê dike, seet jî heşt kê-m bîst, heta ko rabim û cilên xwe li xwe kim, bê xurînî yan bigihîjim yan negihîjim. Rabûm. Min hinek av li ruyê xwe kir, bi xawlîyê ser çavê xwe zuha kir şûn de, li ber eynikê min porê xwe şeh kir. Bi por şehkirinê re min li eynikê jî dinihêrt, hema bi derbekê min hew dît ko di eynikê de şikle!
Çi şikil bû! Çi ruyekî ecêb û tahl û tirşokî û pozekî xwaro-marro, du çavên nîvçexewî û bijangên bi kêlîşk. Demeke dûr û dirêj ji ciyê xwe nelepîtîm û min yê eynikê me li hev nihêrt, em bi hev re wek hev hinekî fikirîn, em bi paşde, bi şûn de çûn, em çûn wan rojên paşerojên borî..! Min jê pirsî:

— Gelo salên te çend in? Got:

— 50

— Ê min jî!

— Di nav van 50 salan de te çi kir?

— Qet, tenê çûn û hatin, xwarin û vexwarin û tuwalet!

— E jî her wekî te...!

— Ê tu nuka çi dikî?

— Li kar digirim!

— E jî..!

Qedya

(Mîrkut, no:1, 1985)

35

Romanek gelek kurt

(1/4 rûpel)

»Ev romana kurt, min ji bo wê yekê nivîsî daku li dunyê di warê edebîyatê de bila qala me jî bikin.« (Ji Hevpeyvîna bi Hemo Temo re, ji kovara Ting û Ring).

Li jêrê em vê romana kurt a Hemo Temo seranser pêşkêşî we dikin.

(Piştî du rûpelên vikîvala yê-n saya û sipî, navê nivîskar û romanê careke din hatiye nivîsîn. Li dû wê rûpelê jî îcar dîsa rûpelek sipî û saya û li ser

rûpela piştî wê jî navê çapxane, weşanxane, yê ko bergên wê çêkirine, tarîxa çapê, ciyê çapê, adres, copyrait û reqema ISBN hatine nivîsîn. Li dû wê dîsa rûpeleke vala û pişt re li ser rûpela din, li jêra rûpelê bi herfên xwarovîçkî hatiye nivîsîn ko »Ez vê romana xwe pêşkêşî xaltîk û metika xwe û hemû kalmêr û jinepîrên Kurdistanê dikim«. Pişt re dîsa rûpelek sipî û saya û vala û paşê roman dest pê dike. Her weha nivîskar di dawîya romana xwe de nivîsîye; »Qedya« yanê »The End«):

Dunya sar bû.

Derî lêket.

— Kî ye?

— Ez im, ez Temo!

Derî vebû.

— Wî Temoyê min tu bi xêr hatî, were hundur.

Temo ket hundur.

QEDYA

36

Navê min Mûhemmed e

Serê sibê zû saet şeş, balafira me li balafirgeha Şamê daket. Em ji balafirê peyabûn hatin cihê paskontrolê. Ji ber ko sibe bû, piranîya polîs û memûrên paskontrolê ji xwe re li ser text û sedirên balafirxanê razabûn. Tenê du polîs şîyar bûn. Û kontrola paseportan dikirin. Em çar heval hatin ber kontrolê. Pêşî min pasaporta xwe da polîs, demeke dûr û dirêj li pasaporta min nihêrt, li min nihêrt, li hevalê xwe nihêrt, dîsa li pasaportê nihêrt û dîsa li min nihêrt û bi îngilîzîyeke erebkî pirsî:

— Navê te çi ye?

— Mahmûd.

— Bo çi li vêderê Muhemmed e?

— Na, Mahmûd e!

— Na, Muhemmed e!

— Na, Mahmûd e, lê bi alfaba Tirkî hatiye nivîsîn û Tirk jî wek tu dibînî »Mahmut« dinivîsin, ji ber wê ye belkî tu welê dibînî.

— Na, na, ne welê ye, li vê derê Muhemmed hatiye nivîsîn!

— Na, babo, welleh na, Mahmûd e! Ma ez bi navê xwe zanim yan tu?

Neyse, ez serê we neêşînim, »na Mahmûd e«, »na Muhemmed e«, min nihêrt ko emê nexin serê hev û serê hev biêşînin, min got »baş e babo, de bila wekî te be, bila Muhemmed be«

Îcar got:

— Na, madem Muhemmed e, te çima got Mahmud, ma qey tu bi navê xwe nizanî?

Ohoo! De îcar were ji vî belayî xelas be! Neyse, hevlekî ko berê rastî bûyerên weha hatiye, yanê xwedî tecrube, xwe di berra kir û bi Kurdî got

»Mahmûd 10 dolara bidê tamam e!«. Polêsê Ereb Kurdî fam nekir, lê dolar fam kir. Bi dengê dolarê re nûr ket ruyê wî û veciniqî. Û li min ni-hêrt wekî ko bibêje »bi ya hevalê xwe bike«. Min jî bi ya hevalê xwe kir. Bi deh dolaran ez ji navê Muhemmed xelas bûm.

(Armanç, no:141, 1993)

37

Pakêtek Marlboro

Du hefteyên me li Sûrîyê neqediya, welweleyek ket nav xelkê. Xelk û qaçaqxçiyên mezin li bin guhê hev ketin. Ew û hukmat bi hev ketin. Çar ji wan û dudu ji hukmatê hatin kuştin. Li dawîya dawîyê hukmat bi ser ket û cixare ji piyasê rabûn.

Ê min, ev nêzî bîst salan e ko ez cixarê dikşînim. Û ez tu carî jî bê cixare nemame. Îcar bi ser de li welatekî wek Sûrîyê ko rehên esebîyeta mirovî her deqqe radibin ser piyan, ger cixare jî nebe divê mirov ya xwe yan jî hinekan bikuje.

Neyse di wê tengasiyê de me hefteyekê bi titûna qaçax a ko ji serxetê dihat îdare kir. Lê paşê ew jî bi dest me neket. A îcar nebû! Me çiqasî hewl da qet nebû, heta rişwet û bertîlê jî daxî pere nekir. Wele em mecbûr man me partî kirin dewreyê. Ji hevalan yekî telefonî partîya Hemdînê Bajarî kir, yek ji mekteb-siyasî ya partîya Hemdîn hat ba me û bi dilekî şikestî got:

— Ev du hefte ye ko ji tirsê cixarê me civîna komîta merkezi li dar nextîye, çunkî em ditirsin ko endamên me di civînê de bi hev kevin, cixare jî tune ye ko wan nerm bike, ji ber wê jî me civînên xwe avêtin piştî ko cixare derkevin piyasê.

Lê camêr navê hevalekî partîya Şemdîn el-Fellehî da. Me telefonî berpîrsiyarekî wan kir, me wext û cih tesbît kir û li wî ciyê ko me soz dabû hev, me hevûdu dît. Camêrê ko li ser navê Partîya Şemdîn el-Fellahî hatîbû, wî jî em birin ba endamekî hizbekî îştîrakî ya Sûrîyê, bi wasita wî me yekî Baasî dît. Wî jî got:

— Hevalekî min î "exwan" heye, belkî ew bikaribe ji me re peyde bike. Dikana wî heye, li filan derê ye, ka bisekinin ez telefonî wî bikim. Camêrê me yê Baasî telefonêka xweş a erebî kir. Li şûna ko di nav deqeyekê de bibêje "cixare heye-tune ye?" camêr jî nîv saetê zêdetir bi hevalê xwe yê "exwan" re suhbet kir. Piştî suhbeta erebkî ya bi telefonê, li gel Baasîyê xwe me berê xwe da dikana biraderê "exwan".

Em hatin serê kuça mîrikê exwan, hevalê Baasî li serê kuçê sekinî û bi

38

desta dikaneke goştîroş nîşanî me da û got:

— Aha ew e, lê dîqqet bikin, bila kes bi we nehese ko hûn cixarê

dikirin. Ezê neyê, çimkî hevalên min ên Baasî ewê bixeyidin ko ez herim dikana yekî exwan!

Me got "baş e" û me da rê. Em hatin ber deriyê dikanê. Dêmax qey hevalê me yê Beesî ji hevalê xwe yê exwan re şikl û şemalê me tarîf kirîye, çawa ko em çûn ber derî, exwanê me em naskirin. Ney-se piştî "selam û eleykum" û "eleykume selam" û "ehlen bîkum" û "keyfekum" û "halekum". Mêri-kê goştîroş bi çavan îşaret da me, em bi dizî ketin hundurê dikana wî. Di dikanê de em ketin odeyeke din. Em li wê rawestîyan. Goştîroş çû dawîya odê, ji binê laşekî ga pakêtek Marlboro derxist û da min. Min jî pênc qat zêdetir heqê wî dayê û min cixare xist bêrîka xwe û bi gelek »şukren« û »kitîr şukren«an min xatir jê xwest û em ji dikanê derketin.

Heta roja ko ez ji Sûrîyê vegeryam jî, ji bo derman jî cixare li piyasê tunebûn.

(Armanc, no:140, 1993)

39

Kerê Mellê

Li hêla Mêrdînê, li gundê 'Ewêna her kes xwedî ker e. Gundî her şev li mala yekî rûdinin û behsa başî û xurtîya kerên xwe dikin. Her şeva ko gundî li oda gund dicivin, mellê gund jî her tim li wê ye, guhdariya wan dike.

Rojekê serê sibê Melle li kerê xwe siwar dibe û berê xwe dide derveyî gund. Gundîyek li ser xênî ji Mellê dipirse:

— Bi ko de diçî Melle?

Melle mirûzê xwe tirş dike û bi ruyekî nîvxeidokî dibêje:

— Ez êdî li vî gundî namînim, ev gund ji min re heram e!

Gundîyê ser xênî:

— Çima Melle? Kanê bêje çi bûye?

Hinek gundîyên din jî tên, hemû li hev şaş dimînin, ji hev dipirsin, lê tu kesek pê nizane ko Melle ji bo çi xeyidîye. Gundîyek jê dipirse, Melle jî dibêje:

— Ma xwedê jê razîno, ev serê çend mehan e ko ez li gundê we me û melletîya we dikim, hûn her şev rûdinin qala kerên xwe dikin, we tu rojekê qala kerê min nekirîye. Ma ev e însanetî, ev e musulmanî?

Gundî hemû li hev dicivin, paşî digihîjin biryarekê ko gundîyek li ser xênî biqîre û bide diyarkirin ko kerê Mellê li gund baştirîn ker e û gundîyek derdikeve ser xênî û diqîre û weha dibêje:

'Ewêna xweş 'Ewêna

Sê sed û sî ker lê na

Serekê di kera kerê di Mellê na!

Piştî vê anonsê kêfa Mellê tê û berê xwe dide mizgefta gund!

(Berbang, no:59, 1989)

40

Min go qey!

Kurdek mir -li ser bextê melê be-, defn kirin. Minkîr û Nekîr hatin ser û jê pirsîn:

— Bêje ey qûl, kî ye Xwedayê te?

Kurd:

— We çî ji min e, ma hûn bavê min in, xwedîyê min in? Her kes û raya xwe, hûn kî ne?

Minkîr û Nekîr ecêbmayî dimînin, cara pêşî ye ko qûlek li hember wan weha qise dike.

Minkîr û Nekîr:

— Em? Ma em qasidê Xwedê ne, qey tu bi me nizanî? Zû bersiva me bide, kî ye Xwedayê te?

Kurd li cinnehê di destê wan de dinihêre û ji xwe re dibêje: »Hema bi Xwedê serê min here Yemenê û ewraqên min jî bavêjin mahkemê dîsa jî ez ji yeka xwe danayêm«. Û ji wan re dibêje:

— We çî ji min e, hûn kî ne?

Minkîr û Nekîr dinihêrin ko nabe, ji mecbûrî vedigerin diçin ba Xwedê û meselê ji wî re dibêjin. Bîhna Xwedê teng dibe, diqehere, ditengije, kef bi ser devê wî dikeve û diqîre:

— Kî ye ew qûlê min ê zindîq, zû wî bînin cem min!

Minkîr û Nekîr tèn, yaxe paçe Kurdê me digrin û dibin ba Xwedê.

Xwedê jê re dibêje:

— Ey qûlê min, ew tu yî ko tu bersiva firîşteyên min nadî ha?

Kurdê me ji xof û heybeta Xwedê hinekî ditirse, lê dîsa jî ji yeka xwe nayê xwarê û devê xwe dike guhê Xwedê, bi dizîka jê re dibêje:

— Ezê ji te re raya xwe bibêjim, lê divê tu sond bixwî û bibêjî »bi şeref ezê ji kesî re nebêjim« wê wextê ezê ji te re bibêjim kî ye Xwedayê min! Xwedê metilmayî dimîne ko qûlek çawa dikare li ber wî weha qise bike. Lê Xwedê meraq dike ko Kurdê me ewê çî bibêje. Ji ber wê yekê Xwedê dibêje:

— Bi şeref û namûs ezê ji tu kesî re nebêjim!

41

Kurdê me dîsa devê xwe dike guhê Xwedê û bi dizîka jê re weha dibêje:

— Her çendî dilê min dişehite jî, lê ezê bibêjim. Heke bi rastî tu Xwedê bî, hema Xwedayê min tu yî!

Xwedê:

— Baş e, lê te çima ji ferîşteyên min re nedigot?

Kurd:

— Welle ji min tirê, min got qey ew jî ji îstixbarata hukmata Sûrîyê bûn.

(Berbang, no: 48, 1988)

42

Te çima nekuşt

Jinek ciwan di dadgehê de gilîyê mirovekî dike. Hakim jê dipirse:

— De ka bibêje gilîyê te çi ye?

Jinik:

— Hakim efendî ez vî merivî gilî dikim, lewra li ber otobosê dest avêt ji qirika min de dikira ez bifetisandama û bikuştama!

Hakim vedigere ser mirovî, jê dipirse:

— Te çima xwest ev jinika bifetisanda û bikuşt haaa, de ka bibêje sebeba wê çi bû?

Mêrik radibe pê û dest pê dike dibêje:

— Hakim efendî welleh rast e, min dikira ew bifetisanda lê xelkê dora me ew ji destê min xelas kir an na minê ew bikuşt!

Hakim şaş dibe, metilmayî dimîne û dîsa dibêje:

— Ê de ka hela bibêje ji bo çi?

Mêrik dest pê dike:

— Hakim efendî seet pêncê êvarî bû. Ez ji kar der-ketim û seet di pênc û nîvan de jî mêvanên min wê bihatana malê. Ji ber wê yekê diviya ko ez hinekî zûtir biçûyama malê. Û min lez kir ez hatim ber sekinoka otobosan, li sekinokê em ketin rêza bilêtkirî-nê, wê wextê ev jinik jî li pêşîya min bû. Dor hat wê, çû ber cîyê bilêtfirotinê, ez jî li pişt wê me, lê ez gelekî lez dikim ko ez zû bilêtê bikirim daku bigihîjim malê, ji ber ko mêvan ê werin.

Belê hakim efendî, vê jinekê destê xwe avêt ji çentê xwe yê mezin de, devê çentê mezin vekir, çenteyek biçûk jê derxist û devê çentê mezin girt û devê çentê biçûk vekir, ji çentê biçûk pere derxist, devê çentê biçûk girt, dîsa devê çentê mezin vekir, çentê biçûk xist hundurê çentê mezin û devê çentê mezin girt û perê ko ji çentê biçûk derxistibû da bilêtfiroş.

Bilêtfiroş bilêtek dayê. Vê jinekê dîsa dest pê kir devê çentê mezin vekir, çentê biçûk ji hundurê çentê mezin derxist, devê çentê mezin girt, devê çentê biçûk vekir, bilêta ko bilêtfiroş dayê xist hundurê çentê biçûk û devê çentê biçûk girt û dîsa devê çentê mezin vekir, çentê biçûk xist hun-

43

durê çentê mezin û devê çentê mezin jî girt. Îcar bilêtfiroş perê jibermayî dayê, vê jinekê dîsa dest pê kir devê çentê mezin vekir, çentê biçûk ji hundurê çentê mezin derxist, devê çentê mezin girt û devê çentê biçûk vekir,

perê ji ber mayî xist hundurê çentê biçûk, devê çentê biçûk girt, dîsa devê çentê mezin vekir, çentê biçûk xist hundurê çentê mezin û devê çentê mezin girt...

Hakim hema radibe pê û dibêje:

— Te çima nekuşt, te çima nekuşt....?

(Mîrkut, no:1, 1985) (Berbang, 1983)

44

Ji dîwana Seyda Berde

Ji şairên me yê kevntirîna yek jî Seyda Berde ye. Mirov dikare bibêje ko li Rohilatê şairê herî kevn ew e. Tarîxa zayîna Seyda Berde kifş e; 200 sal berî zayîna Îsa. Lê tarîxa mirina wî hîn nehatîye kifşkirin. Ji ber ko Seyda Berde hîn nemirîye û nehatîye kuştin, lê çî wexta ko bimore an jî were kuştin, soz emê berî herkesî tarîxa mirin an kuştina wî binivîsin.

Seyda Berde di warê edebîyat, tarîx, coxrafya, sosyolojî, felsefe, psîkolojî, astrolojî, bîyolojî, filolojî, zoolojî, patalojî, mîkrobîyolojî, sîsmolojî, fîlmolojî, derewlojî û di gelek lojîyên din de gelek zana bû -pardon- zana ye, (çimkî hîn nemirîye, ji ber wê jî divê ko ji alî gramatîkê ve em dema nuha bi kar binin).

Seyda Berde bi gelek zimanan jî dizane. Herwekî zimanê însanan, zimanê heywanan, zimanê kêzik û kurmikan û yê mêş û kelmêşan. Lê Seyda Berde berhemên xwe bi tevayî bi zimanê însanan dinivîse. Tenê çend helbestên xwe bi zimanê mêşan (ji mêşan jî mêşên hingivîn) nivîsîye.

Em li vê derê wek nimûne helbesteke wî ya ko bi zimanê mêşî nivîsîye çap dikin. Dibe ko hun jê fam nekin, lê gava ko Seyda Berde ji pirtûkên xwe, Ferhenga Mêşî û Însanî çap kir, wê wextê hun dikarin li wê ferhenga wî binêrin û ana gore ji helbestê fam bikin. Helbesta wî ya bi zimanê mêşî ev e:

Izezizim

Izezizim, izezizim,

Izez, izezîzê lizezizim,

Bizerdize, bizerdize

Bizin tize izerdize

Sizeydiza Bizerdize

(ev jî bi zimanê mêşî navê wî ye)

Belê, wekî me got, Seyda Berde di gelek waran de xebitîye û ew kesekî ji her alî de pir alî ye.

45

Seyda Berde pirtûkên li ser tarîx, coxrafya û ziman ne têde, heta nuha 40 dîwan nivîsîne, lê hîna nexistine çapê. Dîsa Seyda Berde nêzî 60

pirtûkên din jî dane pêş xwe, ger jîyana wî têt bike, ewê wan jî binivîse.
Yanê wek plan di hişê wî de ye.

Li ser Seyda Berde mirov bi hezaran kitêban binivîse dîsa têt nake. Lê emê çend nimûneyan ji helbest û nivîsên Seyda raxin ber çavan wê gavê hunê baştir ji Seydayê me fam bikin:

Ez û yarê

Ez û yarê

Li bin darê

Bi hev şa bûn

Ta êvarê.

Tefşo

Tefşo, hevşo

Te got tefşo

Min got hevşo

Kalkê min pîrika te

Bir paş hevşo!

Ji herdu helbestên Seyda jî hin rastîyên civatê têt xuyakirin, wexta ko hun hûr û kûr û dûr bifikirin.

Helbesteke wî ya tesawuffî:

Bisîmela, bi sî mella

Bi simêlê bîst mella

E' l' hemamê,

Tu l' çola

E' j' rehmana tu j' filla,

Malek min dî

Li wî gundî

Têda keçek

Bûk bi pêçek.

Seyda Berde, gelek meqale û gotar û nivîsar jî nivîsîne. Nuha emê çend rêz ji meqaleyê wî ya menşûr ko di kovara TING Û RING de der-
46

ketibû raxin ber çavan daku hun bibînin Seydayê me çi felsefeyê kûr û dûr bi kar anîye:

»...û tarî daket, çimkî roj çûbû ava, gava ko roj diçe ava êdî dibe êvar, ji ber ko dunya gulover e.«

Belê hun jî dibînin ko Seydayê me çi huner û sin'et bi kar anîye.

Nuha jî emê du helbestên Seyda ko bi wezna arûz hatine nivîsîn pêşkêşî we bikin. Wî ev herdu helbestên xwe jî li ser Mîrkutê nivîsîne. Lê em nizanin qesda Seyda ji Mîrkutê çi ye. Herdu helbestên wî ev in:

Mîrkut-1

Vî mîrkutî pir dil şewand

Birînên kevnare kewand
Singên di erdê de tewand
Feryad ji destê mîrkuşê
Mîrkuş, mîrkuşê kalanî
Dar û gopal tev hilanî
Li bin banî, li ser banî
Feryad ji destê mîrkuşê.

Mîrkuş-2

Min qebûle das û çakût û tevr û bêr û sîrkuş
Min nevêt qet tiştêkî din, min nevêt tu car mîrkuş.

Xwedîyê vê meqalê Muxtarê Qanqirtê bû, lê piştî ko ew mir, meqala wî
ji lawê wî Hemerîkê Rûşuştî re ma.

(Mîrkuş, no:1, 1985)

47

Elvis Presley kurd derket

(Tê gotin dînekî kevirê avêtîye bîrekê, çil biaqilan nikarîbûne derxis-
tana. Gerçî ez ne dîn im lê welê xuya ye çil kesên pir biaqil bi hişkî û kûr
û dûr li ser vî kevirê me xebitîne da ko ji bîrê derxin.

Di 1985-an de Eşref Okumuş ji Stokholmê ji min re nameyek şandibû
di wê nameya xwe de bi nîv-henekî behsa Elvîs Presley kiribû û dîsa bi
nîv-henekî dixwest kurdbûna wî bide îspatkirin. Û hetta ji bo ko bide îs-
patkirin bi navê »el wî serî« nîvstranek jî nivîsibû. Îcar hinekî bi tesîra wê
nîvsitrane, hinekî jî ji bo henekan min ev gotara li ser Elvis Presley nivîsî.
Îcar xwezîka Eşref ew name ji min re neşanda û min jî ji wê namê îlham
negirta û ev meqaleya nenivîsanda. Çimkî paşê hinek kurdên me yên
Kurdistana Başûr bi rastî bawerî pê anîn û derhalkê rabûn ev meqala me
wergerandin ser tîpên erebî û li Iraqê belav kirin ko Elvis Presley kurd e.
Piştî kovara Medya Güneşîyê di quncikê henekan a kovarê de ev meqale
dîsa çap kir. Tu çima nabêjî nebxêrekî rojnama Hürriyetê li vê yekê var-
naqile. Û wele camêrê me jî hema radibe vê meqala me ji Medya
Güneşîyê digre werdigerîne tirkî û bi sernivîsa »Derewên Kurdan« di ro-
jnama Hürriyetê de çap dike. Û li kêleka nivîsa me jî rismê rastîn ê Elvis
Presley, rismê dê û bavê wî jiyana wî ya rastîn hemûyî dinivîse. De were
ji bin vî barî derkeve. Ez nikarim derkevim. Lê hema ezê tenê wê meqa-
leyê û tiştên ko xelkê li ser nivîsîne li vir pêşkêşî we bikim bes e.!)

Kurdbûyina Elvîs Presley:

Zimanzan, tarîxçî, fîlo-sosyolog Dr. Zikmak Çilziman di Kombûna
Komcivîna Hemû Zimanzanên Dunyayê de, li Parîsê dîtineke nû
pêşkêşî hemû zimanzanan kir. Û her weha ji alî me de jî rastîyek derxist
ronahîyê ko heta nuha nehatibû kifş kirin.

Dr. Zikmak Çilziman gava ko ev teorîya xwe -ku êdî hatîye îspatkirin- pêşkêşî zimanzanên dunyayê kiribû, hemûyên zimanzanan mit û mat mabûn. Devê hemûyan nîv mîtro ji hev vebûbû. Hela tewr, şiklê ji-hevvebûna devê hinekan gelek eccayîb xuya dikir. Ji ber ko wan

48

nedixwestin vê rastîyê qebûl bikin. Bi taybetî jî zimanzanên Amerîkayî li xwe heyirîbûn, şaş mabûn. Çimkî ev dîtina nuh, ango teorîya Fîlo-Sosyolog Dr. Zikmak Çilziman, ji alî emperyalîstan ve heta nuha hatibû veşartin.

Lê, Fîlo-Sosyologê me yê jîr û qehreman xwe pê re gihand û ew ji bo me û ji bo hemûyê Rojhilata Navîn derxist ronahîyê. Belê ev darbeyeke gelek mezin e ko wê li emperyalîstên rastîxur bikeve.

Zimanzan û fîlo-sosyologên Amerîkayî ko ew jî beşdarî Kombûna Komcivîna Kongreya Hemû Zimanzanên Dunyê bûbûn, hinek ji wan ji salona kongrê derketin derve. Derhalkê, telefon, teleks, têlgiraf, FBI, CIA, MOSSAD, hemû ji xew şiyar kirin.

Çi bû ev teorîya Fîlo-Sos. Dr. Zikmak Çilziman?

Belê, Fîlo-Sos. Dr. Zikmak Çilziman di komcivînê de bi dûr û dirêjî li ser vê meselê sekinî. Emê gotinên Fîlo-Sos'ê me li vê derê bi kurtî pêşkêşî we xwendevanan bikin.

Li gor dîtina Dr.'yê me, dengbêjê bi nav û deng û menşûr Elvis PRESLEY Kurd e.!

Belê belê, hûn çewt naxwînin. Ev dîtineke rast e û ji alî Dr.'yê me jî hatîye îspatkirin.

Belê weha dibêje Dr.-yê me:

Eslê Elvis ji Kurdistanê Tirkîyê ye. Ew li hêla Mêrdînê, li qeza Kercewsê hatîye dunyê. Navê bavê wî Gendo ye. Navê diya wî Etê ye. Di wexta »mecbûrî îskanan« de bavê Elvis ji Kercewsê surgûnî Şîkagoyê dikan. Ew jî mecbûr dimîne bi bavê xwe re diçe Şîkagoyê. Wexta ko diçin Şîkagoyê, wê wextê Elvis hê çardeh salî ye. Gava ko Elvis li Kercewsê bû, dergîstîyeke wî jî hebû, navê wê jî Herlibendê bû. Lê mixabin gava ko Elvis diçe Şîkagoyê, dergîstîya wî jî li Kercewsê dimîne.

Elvis li Şîkagoyê ji ber xerîbîyê û bi taybetî û xaseten ji ber agirê evîna Herlibendê, dest pê dika sitranan dibêje. Sitranên wî bi carekê de li Amerîka û Awrûpayê belav dibin. Amerîkayî, Awrûpayî û heta Asyayî hemû kes guhdarîya sitranên wî dikan, lê tu kes bi navê wî nizane. Ji ber wê yekê jî navê sitrana wî ya yekem li wî dikan.

Sitrana wî ya yekem ko li ser xerîbî û dergîstîya xwe gotibû weha ye:

Ez li vî serî

Tu l' wî serî

Wer, wer, wer

dîlbera min

Wer, wer, wer,

wer vî serî.

»Ez li vî serî« ji bo meqamê sitranê hatîye kurt kirin û bûye »Elwîserî«.

Di pê re, ji ber ko Amerîkayî herfa »e«yê dadiqurtînin û »r«yê jî di esmanê devê xwe de diloqînin û dicûn, tenê »Elwîs« maye. Yanê:

Ez li wî serî

Ezliwîserî

Elwîserî

Elwîs

Elvis

Hin kes hene ko dibêjin Elvîs îlhama xwe ji musîqîya reşikan girtîye, belam bi daxewe ne wilo ye. Wî îlhama xwe ji xerîbîyê û ji evîna xwe û ji Herlibendê girtîye.

Gava ko Elvîsê me li Kurdistanê bû, navê wî Kêrto bû, lê wekî me got, di pê sitrana »Elwîserî« navê wî guherî bû Elvîs.

Elvîs, yanê Kêrtoyê me pir ji dergîstîya xwe hez dikir. Heta van salên dawî jî wî û Herlibendê her tim ji hev re name dişandin. Lê di pê mirina Elvîsê me re, Herlibendê jî çû xwe ji serê qotê çiyayê Metînan avêt gelîyekî Kûr, întîxar kir. Lewre di pê mirina Elvîs re deyaxa wê nemabû.

Belê xwendevanên hêja, ev e dîtina Dr. Zikmak Çilziman. Lê me tenê kurtîya wê ji we re nivîsî. Di jimareya dahatû de emê bi dûr û dirêjahî li ser vê yekê bisekinin. Û her weha ji bo xatirê we emê roportajekê jî bi Dr. Zikmak Çilziman re bikin.

Elvîs an Kêrtoyê me li me pîroz be!

Muxbîrê Mîrkut-Parîs

(Mîrkut, no:2, 1985)

50

Rê û rêgayên menşûrbûyînê

Ger hûn dixwazin nav û dengê we belav bibe û hûn menşûr bibin, aha ji we re çend pend û şîret û nesîhet:

1-Bi xuşk an jî keça yekî meşhur re bizewicin.

2-Têkevin partîyekê, piştî şeş mehan îstîfa bikin û bi navê »Çima Veqetiyam« broşurekê derxin.

3-Li derekê hazîrîya teza doktorayê bikin, ger hûn nikaribin jî divê ko hûn tişteki welê bikin daku xelk ji we re bibêje »Doktor«.

4-Ji her kesî re »Filan salê ez û Mehdi Zana« an jî »Ez û Îsmail Beşikçi bi hev re di zindanê de bûn« bibêjin.

5-Her tim bi çentê James Bond bigerin.

6-Carna 10-15 rojan ji malê dernekevin der, ger ji te pirsîn »tu li ko bû?» bibêje »ez ne li vir bûm!«.

7-Di şev, kongre û semîneran de gava ko derketina we ya der pêwîst be, di ber sahnê re derkevin daku bila her kes we bibîne.

8-Di semîneran de pêwîst be an ne pêwîst be, rabin biaxifin.

9-Bi kesên menşûr û navdar re fotografan bikşînin, pişt re hûn dikarin nîşanî mêvanên xwe bidin an jî di kovar an rojnameyekê de çap bikin.

10-Li welatê ko hûn lê dimînin, ji komelên mehellî bigrin hetta bi kilîse, Xaça Sor, Pen Klûb, bibin endamê hemûyan daku rojekê hûn bikaribin bibêjin »ez endamê filan rêxistina me jî«.

11-Navê kesên meşhûr tim nîvco bibêjin, wekî ko hûn wan pîrr baş nas dikin. Mesela li şûna ko hûn bibêjin Hikmet Çetin, Nurettin Yılmaz û hwd, bibêjin »wê rojê min bi Huko re xeber da«, an jî »Nûro, Salo« û hwd.

12-Demekê bibêjin »min dev ji cixarê berdaye« daku xelk bibêje » Filankes dev ji cixarê berdaye« û bi vî awayî wê behsa we bikin. Lê paşê dîsa dest pê bikin an jî bi dizî bikişînin.

13-Çi nivîs an kitêbek Kurdî derkeve bibêjin »ez nivîskarê wê nas dikim, beriya ko derxista ji min re şand, min kontrol kir«.

14-Rast rûnin, pîrr mekenin, her tim ciddî bin, qala tiştên ciddî bikin,
51

quncikê Beroşê mexwînin.

Piştî van nesîhetan ger nav û dengê we belav nebe wê wextê herin ber dîwarê mizgeftê an jî bi rojinê (kulek) de birîn, wê herkes qala we bike. (Armanc, no:128, 1992)

52

Mêranî

Canê min sixilmîş dibe, him jî pir dibe, welê canê min sixilmîş dibe ko hema hema dikim biteqim. Kesek bi telefonê be jî, ger halê min bipirse xuya ye ezê bigirîm. Her çendî li welatekî wek welatê me, girîn li mêranîyê nayê, lê dêmax carna meriv di rewşa xwe ya psîkolojîk de dikare ji hin qistasên mêranîyê bikeve. Bêguman qistas jî ew qistas in ko civatê li mêranîya me birrîne. Yanê civat li ser me biryarê dide da ko kî ji me mên in, kî nemên in! Û ji xwe mêranî jî îzafî ye. Li gor cî û war û civat û heta malbatan diguhere. Li gor yekî Awrûpî û li gor yekî Afrîqî û li gor Kurdekî têgehiştina mêranîyê cihê ye. Endamekî milletekî xwenas dikare ji bo milletê xwe biçe ser mirinê û endamekî eşîre-ke kurda jî dikare ji bo mirîşkekê deh kesan ji eşîreke din bikuje û herdu jî li gor civata xwe mên in.

Mesela, di civata kurdan de ger yek bikaribe li yekî din xe, ger yek

bikaribe neheqîyê li hinekên din bike, an jî wekî ko hinekên me jî di jiyana xwe de kirine, ger yek bikaribe li bavê xwe bixe û hetta bi keviran bera bavê xwe de û wî ji gund derxe, ew jî mêr e! Yan jî »Law wele lawikî mêr bû, li ber devê mahkemê diya xwe ya qahpik kuşt!« ev jî yek ji qistasên mêranîyê ye. Bê guman civata ko biryara mêranîya me mêran didin, nafikirin ko jinik ji bo çî bûye qahpik. Dîsa nafikirin ko camêr çîma li bavê xwe xistîye! Lê li gor qistasên xwe herdûyan jî mêr îlan dîkin. Hema aha ji we re mêranîya herî eşkere û berbiçav ji Kurdistanê Iraqê, pêşmergeyên PDK û YNK'ê bi »mêranîyeke« welê direpînin hev ko hema hema hindik maye qira hev bînin. Û terefdar û serokatiya herdu alîyan jî radibin û rûdinin qal û behsa mêranîya endam û partîya xwe dîkin. Lê herdu serî jî tiştêkî ji bîra dîkin ko qira hev bînin wê demê wê mêr li ortê nemînin û nizanin ko bê mêr jî mêranî nabe.!

Carna ez li rewşa partîyên me dinihêrim hin gotinên pêşîyên me tînin bîra min, de êdî têderxistin û jêfamkirin û şirovekirin aîdî we:

— Axa rabûn hingirma, feqîr û xizan çûn li ber niga.

53

- Du seriyê berana di beroşekê de nakelin.
- Ji xelkê re masîgir e, ji xwe re kûsîgir e.
- Kurmê darê ne ji darê be dar narize.
- Malxuyê malê lolo be, xwarina me yê çîlo be.
- Suyarê hespa xelkê tim peya ye.
- Xeta xwar ji gayê pîr de ye.
- Aqilê sivik barê giran.

(Armanc, no:160, 1995)

54

Hero Hemê were vira

(Monsieur Hemê viens-ici!)

Peyvek heye ko Fransîz jê re dibêjin »Monsieur« (Mösyö), Îngiliz dibêjin »Mister«, Swêdî dibêjin »Herr« û Tirk jî dibêjin »Bay«. Gelo we zanibû ko Kurd jî dibêjin »Hero«. Hero di axaftina rojane de, her gav ji alî xelkê ve tê bikaranîn. Xelkê me wê di maneya Mösyö, Bay an jî Mister de bikartîne. Lê qey ronakbîrên me lê varneqilîne, an jî lê varqi-lîne, lê ji ber çî sedemî ye em nizanin ji bo çî di ni-vîsên xwe yê ceribandî û deribandî de bikar naynin.

Belê Hero gotineke xwerû Kurdî ye, wek nan û avê. Her çendî hin kes hene di vê maneyê de Beg, Mîr, Axa, Kak, Mîrze, Berêz bi kartînin, lê bi min ew çewtiyek gelek mezin dîkin.

Carê Beg bi Tirkî ye, ger em xwerûtîya zimanê xwe dixwazin, divê em peyvên biyanî ji nav zimanê xwe biqewitînin û bavêjin.

Mîr û Mîrze jî gotinên welê ne ko di dewra zilm û zordestîyê de dihatin bikaranîn. Yanî peyv in ko ji nav taristana feodalîzmê tîn, loma divê em qet wan bi kar neynin, yan na emê feodalan ji nû ve vejînin.

Berêz ji xwe gelek eyb e, çimkî Berêz halê tewandî yê Beraz e. Beraz jî ji xwe hûn dizanin çi ye.

Her çî peyva Kak, ji xwe divê qet neyê bikaranîn, çimkî pirr xerab e.

Carekê li gundê me yekî ji yekî re got kak, li ser vê gotinê du 'eşîr bi hev ketin, nozdeh kes hatin kuştin, bîst û heft kes jî birîndar bûn. Şerê wan hîn jî berdewam e, çimkî:

Kak yanê kaka

Kaka yanê qaqa

Qaqa yanê » 'e 'e »

û ji wê jî xerabtir tiştêk nîne.

Lê wekî me li jorê jî got, peyva Hero pir bi hêsanî û xweşî di şûna Mösyö, Mister, Bay û Herr de tê bikaranîn. Ezê nuha jî ji we re çend nimûneyan

55

li gel wergera wan a Fransî binivîsim daku hûn baştir fam bikin:

1-Hero tu çi dikî?

Monsieur, qu'est-ce que tu fais?

2-Hero tu kuda diçî?

Monsieur, où vas-tu?

3-Hero Hemê were vira!

Monsieur Hemê viens-ici!

4-Hero te nan xwar?

Monsieur tu as mangé?

Ger binivîsim nimûne gelek in. Lê bi min we êdî fam kir û ez welê bawer im ko ronakbîrên me jî êdî wê vê peyvika me ya xweşik di nivîsên xwe de bi kar bînin.

Ha min ji bîr ve kir ko bibêjim; her weha peyveke ma ya din jî heye, ew jî di maneya Madam, Bayan de tê bi kar anîn ko ew jî Herê ye, divê ko hûn wê jî bizanibin.

(Armanc, no:127, 1992)

56

Zikê min diêşe

Zikê min diêşe! Min savar jî nexwariye! Qey ji meraqa ye. Gerçî ez çûm duxtor, got: gastrît e, yanê destpêka ulserê. Ulser ne kula salê ye, lê jê xerabtir e. Dermanê wê jî cixare, araq û îsota tûj e!

Ez cixarê dikişînim, îsota tûj piştî zewacê min dest pê kir, lê araq, na! Ez nikanim vexwim. Bîna wê ne xweş e! Ji xwe bi qedehekê ez serxweş dibim. Serxweşî xweş e. Meriv hê rehet qise dike. Tiştê ko di ne-

serxweşîyê de mirov nikane bibêje, di serxweşîyê de mirov pir bi hêsanî dibêje. Ma ne ji ber wê ye ko her tim li masa serxweşan şer derdikeve, pevdîçinin, bi hev dikevin, an jî hevûdu dikujin.

Kuştin ne baş e. Bi kuştinê meriv nagihîje tu derekê. Cengîz Xan û vê dawîyê jî Hîtler gelek kes kuştin. Lê çî? 'Emrê wan têr nekir. Bi mirada xwe şa nebûn!

Zikê min diêşe, dilê min diçe cixarekê û îsota min tê!

Na welleh! Ya rastî xewa min tê. Û zikê min diêşe. Û çavên min diçin ser hev. Ger ez di xew re biçim berçavka min ê bişkê. Bê berçavk jî ez nikarim rakevim. Çimkî wê wextê jî di xewnê de ez nikarim net bibînim! Ji xwe nuha çar berçavkên min ên şikestî, yeka nîvşikestî heye û ya saxlem a li ber çavê min jî ne têde.

Zikêşî ne bes bû îcar çavxerabûn bi ser de hat! Ji xwe ezê qala êşa diranan nekim!

Ero qet di eynî wextî de hem zikê we û hem çavê we û hem jî diranê we êşiyaye? Na! Axx, axx! Hela bila biêşe wê wextê hûnê ji halê min fam bikin ko ez di bin kîjan şertan de û bi çî zor û zehmetî û bi taybetî jî di bin kîjan îşkenceyan de van çend rêzên xwe yê nexweşîk ji bo we dinivîsim!!! (Armanc, no: 158, 1995)

57

Pişika min a sipî ya alîyê çepê diêşe

Ez nexweş im, gelekî nexweş im. Pir diêşim. Pişika min a sipî ya alîyê çepê ji ber cixarê reş bûye. Bîhna min dernakeve. Dikuxum. Xire-xir ji qirika min tê. Diranên min zer bûne; ji ber cixare, qahwe û çayê. Belkî jî ji ber nefirçekirinê. Lê dîsa jî pişika min a sipî ya alîyê çepê diêşe. Û ez cixarê dikişînim daku bîhna min vebe. Lê malmîrata cixarê jî qet bîhna meriva venake, tew bi ser de bihnê li mirovî diçikîne. Lê heşê meriva vedike. Ji xwe yê girîng jî heş e. Ma heş tunebe tu yê ji ko bizanibî ko tu sax î an nexweş î!?

Lê dîsa jî ez diêşim. Pişika min a sipî ya alîyê çepê diêşe. Ez naçim duxtor. Hûnê bibêjin »çima?«. Naçim! Lê ko duxtor bibêje »kansêr e«. Kansêr pîs e. Mirov pê dimire. Ez naxwazim bimirim. Ji xwe Kurd namirin. Kî ne em!?

Ez dibêm qey dilê min jî diêşe. Lê ez ji jinikê re nabêjim. Êşa dila giran e. Bi çî awayî dibe bila bibe hema giran e! Carna tîr li alîyê min ê çep radibe. Û ez dikevim gumanan, »gelo krîza dil e?« Lê na! Ez naçim duxtor. Lê ko duxtor bibêje »krîza dil e!« A wê wextê çû ji kîsî min. Krîzek, dudo, sisê, yallah dunya wî alî. Êdî heta ji te were nizamim kudera xwe li avê xe. Yê ko di xesarê de ye tu yî!

Piranîya caran ez heta çarê sibê ranakevim. Neku ji dil heta çarê sibê dixebitim, lê ji tirsarê rûdinim û bivê nevé dixebitim jî. Çimkî dewra herî

qelslêdana dil seet çarê berdestî sibê ye û piranîya kesan di wê saetê de ji vê dunyê bar dikin.

Ez dîsa kuxyam, sînga min êşya. Nigên min jî ditevizin. Qey ji ber pir-rûniştinê ye!? Ma yan na ji bo çî wê nigê min bitevizin. Ma ez bi nigê xwe zanim. Çil sal e em cîran in. Lê çima ez kuxyam!? Û çima sînga min êşya? Û çima pişika min a sipî ya alîyê çepê ji ber cixarê reş bûye? Û çima diêşe? Lê ez naçim duxtor. Ezê filimê pişika xwe ya sipî nekişînim. Lê ko nexweşîyek derkeve!? Na ez naçim! Ez xwe rezîl û riswa nakim. Ji ber nexweşîyeke biçûk ez ruyê Kurdan li ber van duxtorên bavfille rûreş nakim. Daku bila nebêjin Kurd jî nexweş in!

Ez dîsa kuxyam. Û pişika min a sipî ya alîyê çepê diêşe!!!

(Armanc, no: 164, 1996)

58

Contens, contenu, inhalt, innehåll,

îçindekiler, fêhrist û yên me...!

Zimanê me zimanekî zor zor, pir û gelek û zaf dewlemend e. Bi rastî hela tewr xwedê kêmanîya wan bide -pardon nede- hin zimanzanên me hene ko bi kar û bar û şuxul û îş û xebatên xwe yên ilmî-zanistî zimanê me hîn dewlemendtir dikin, berbi pêş dibin.

Hela tewr gava ko bi Tirkî, Farisî, Erebî an jî bi zimanekî din difikirin û bi Kurdî dinivîsin, bi rastî wê gavê ew zimên gelek dewlemend dikin, bêje û peyv û peyvik û kelîme û wuşeyên nuh, tabîrên nuh dixin nava zimanê me û zimanê me jî welê dewlemend dibe ko êdî milletê me -yên xwende- pêre nagihîjin ko xwe fêrî bêje û peyv û peyvik û wuşe û kelîme û gotinên nuh bikin. Ji ber ko zimanê me roj bi roj -hetta hin kes dibêjin saet bi saet- bi saya van zimanzanên me pêş de diçe, hetta welê pêşde diçe ko mirov gava ko ferqên di nabêna Kurdîya mehek berê û ya mehek şûn de (wekî Kurdîya meha temmûz û tebaxê) dide ber hev, bi serê xwe tenê ji wan peyvik û gotinên nuh ferhengêk pêk tê.

Ji ber vê yekê jî divê mirov ji bo kesên xwende qurseke zimanê Kurdî veke daku hîn baştir xwe fêrî zimanê xwe bikin. Her weha divê ko mirov mehê carekê jî ferhengêkê derxe.

Nuha emê li vê derê mîsalekê (hûn dikarin wekok, mînak û nimûne jî bi kar bînin) raxin ber çavên we ko wê gavê hûnê bi xwe jî bibînin û fam bikin û her weha jî bigihên ko bi saya van zimanzanên me, zimanê me çiqas pêş ve çûye.

Belê wekî me got emê tenê li ser bareyekê (mewzûyekê) mînakekê bidin.

Kelfmeyer (hûn dikarin wişe, ûşe, peyv, peyvik, gotin, qise, bêje, xeber, qezî jî bi kar bînin) heye ko îngilîz jê re dibêjin CONTENTS, Fransîz dibêjin CONTENU, Alman dibêjin INHALT, Swêdî dibêjin

INNEHÂL, Tirk dibêjin ÎÇÎNDEKÎLER û Kurd jî dibêjin:

1-Têdayî

2-Têxistinî

59

3-Serecem

4-Naverok

5-Nawerok

6-Nêwerok

7-Têkirinî

8-Hundurî

9-Têda

10-Têde

11-Fêhrist

12-Navî

13-Yêtêda

14-Zikîda

15-Dizikda

16-Zikî (yê di zik de)

17-Di hundur da

18-Di vê jimarê de

19-Di vî hejmarî de

20-Lem jimare da

21-Fêhristî basekan

22-Fêhristî em jimare

(Mîrkut, no:1, 1985)

60

Tahlîla kelîmeyên kurdî

Bi amadekarîya

Pîrêfissor Dr. Barîûs Jiberxwevaavêtîûs

(Ev rûpel aîdî zimanzan Pîrêfissor Fîlolog Dr. Barîûs Jiberxwevaavêtîûs e. Berpîrsîyarê tehlîl û dîtînen li ser kelîmeyan ew bi xwe ye. Divê bête zanîn)

Kelîmeyên Kurdî ne ko ji ber xwe ve çê bûne, hemû kelîme (peyv) bûy-ereke wan, serpêhatîyeke wan heye. Yanê, gava ko em dibêjin derpê an jî deling, ew ne ko ji ber xwe ve hatine çêkirin, kelîme li gor pêvajoya dîrokî û jiyana civakî drûvek stendîye û hatîye gehîştîye vê rojê. Belê, em dîsa werin ser wan herdu mîsalan; derpê û deling. Derpê ji du kelîmeyan pêk hatîye: der û pê

Der ji dihere, diçe'yê hatîye, Pê jî ling e û herdu bûne yek bi hev ve helîyane bûne derpê, ango ê ko diçe pê, yanê: dihere pê... diherpê... derpê

Gerçî hin kes hene ko dibêjin derpê ji drapeau(al, bayrax) ya Fransî hatîye, lê bi min na. Ma qet dibe ko ala milletekî bibe derpiyê milletekî din.

Deling jî her weha ye, ew jî ji dihere lingê hatîye. Yanê ji du kelîmeyan pêk hatîye; yek fîla dihere/diçe, ya din jî ling/nig.

Herdu bi hev ve zeliqîne heliyane bûne yek kelîme yanê deling. Her çendî hin kes hene ko dibêjin ev kelîme ji Dev+ling'ê hatîye, lê belam bi min ev dîtinek çewt û xelet û ji zanîna linguistikîyê 5 km dûr e.

Belê, bi min we êdî fam kir ko ezê tahlîla kelîmeyan bi çi awayî bikim. Ango gotina min; ezê ji vê û bi şûn de di vê rûpelê de ji we re her carê tehlîla kelîmeyekê bikim.

Kelîmeya me ye vê hejmarê HEVRÎŞIM e, her wekî hûn jî dizanin hevrîşim di nava Kurdan de di maneya helîl, herîr, îpek de tê bikaranîn. Hevrîşim ji pênc kelîmeyan pêk hatîye:

1-hev

2-û

3-du

61

4-vereşandin

5-mêş

Belê belê hevrîşim ji van kelîmeyan pêk hatîye. Ango ji HEV Û DU VEREŞANDINA MÊŞÊ hatîye. De ka werin vêca em li pêvajoya wê ya dîrokî binêrin, daku çawa ew pênc deng bi hev ve helyane bûne yek deng.

Cumleya me weha ye:

HEVÛDUVEREŞANDINAMÊŞÊ

HEVRÎŞI M

Û ev herfên jorîn bi hev ve zeliqîne bi hev ve helyane bûne yek kelîme, yanê: HEVRÎŞIM

(Mîrkut, no:1, 1985)

62

Çend peyvikên nû

Ji zimanzanên me yê bi nav û deng Fîlolog Dr. Zimandirêj Devjiheve çend roj berê di konferansa hemû zimanzan û zimannasên Kurdan de çend peyvikên nû pêşkêşî beşdarên konferansê kir. Em jî li vê derê wan peyvikên nû yên ko Dr. Zimandirêj Devjiheve pêşkêşî konferansê kiribû, dinivîsin ko xwendevan jê fam bikin daku ew di çi maneyê de hatine bi kar anîn. Te dî dunya ye, dibe ko rojekê hun di kovar, rojname an jî di kitêbekê de rastî van peyvikan werin. Belê ev in peyvikên çêkirî an jî bi gotineke din naylon:

Xuliqandîyolojî: Bîyolojî

Harûdfînoloji: Psîkoloji
Firejinabêbask: Hostes
Firemêrêbêbaskajoyêbalafirê: Pîlot
Şematoloji: Sansasyon
Malamuxtar: Enstîtu
Erdkoloji: Arkeoloji(1)
Erdkolog: Arkeolog
Muxtar: Serok, presîdent
Melle: Wezîrê Diyanetê
Kaşkaşokaserhesin: Trên
Nihêrtokaleyistok: Televîzyon
Rûnkişandin: Xweşkirin, yaxcîlix kirin
Lingêşikestî: Tolazî, qebedayîtî
Homokutîzm: Homoseksualîzm
Homokut: Homoseksuel
Rexnegirtin: Tenqîdkirineke normal
Rêxgirtin: Tenqîdkirineke anormal

-----
(1) Di maneya Arkeolog û Arkeoloji de hin kes hene peyvên Zengarolog û Zengaroloji bi kar tînin, di eslê xwe de ev xelet e, çimkî Zengaroloji di nav Erdkoloji, yanê Arkeolojiyê de beşek e. (Mîrkut, no:1, 1985)

63

Çîroka Adem û Hewê

û zarokên wan Harbîl û Karbîl

Tarîxa Kurdan û ya însaniyetê bi hev re dest pê kirine. Loma jî gava ko çîrokzanên me yê tarîxzan dinivîsin divê ko ji destpêka însaniyetê dest pê bikin; yanê ji me Kurdan! Çimkî destpêka însaniyetê em in.

Bav û kalên mirovan -ku ji teref hemû dunyê ve tê qebûl kirin- Adem û Hewê ne û ew bi xwe destpêka însaniyetê ne û Kurd in. Wê wextê bi hêsanî mirov dikare bibêje ko însaniyetê bi me Kurdan dest pê kirîye.

Vêca hûnê bibêjin çima? De ka bisekinin ez ji we re bibêjim.

Carê, navê Adem û Hewê bi xwe bi Kurdî ne. Çimkî Adem wekî hemû alim dizanin ji herîyê yanê ji çamûrê hatiye afirandin. Îcar bi Kurdîya pir-pir-pir û gelek kevn ji çamûr û herîyê re digotin »avzê» an jî »avzem«.

Û ev gotina »avzê«ê nuha jî li hin deverên Kurdistanê yê şikeftwarî jî tê bi kar anîn.

Belê em dîsa werin ser gotina Adem. Îcar bi dûr û dirêjî ez nikarim ji we re tehlîla wê bikim, lê li gor dema ko em tê de ne -divê ko mirov gelek bi lez, zû û di demek kurt de kar bike- ezê ji we re pir kurt di hundurê demê de ji alî etîmolojîk û guherînolojîk qalib û kiras guhertina vê gotinê binivîsim. Belê, guhê xwe giran mekin û çavê xwe megrin, binêrin:

Avzê m —— Avzem —— Avdem —— Adem

Wekî hûn jî dibînin, formulasyona me ya guherînolojîka etîmolojîka peyvê li ber çava ye. »Z«ya di »Avzê m«ê de berê wek »zal«a Ere bî bû, lê di nav sûrec û merhele û pêvajoya zimanê me yê sor î dirêj de ev »Z« guherî bû »D« (wek guherîna di zama û damat, zerya û derya de). Îcar piştî demê ji ber tembelî û teralîyê me »V« jî daqurtand û tenê »Adem« ma. Ji bo Hewê jî hin tehlîl û lêkolînên etîmolog û guhertologên Kurdan hene ko dibêjin gotina »Hewa«yê jî ji »Herweha«ya Kurdî hatiye. Lê bi amin ez dibêjim hema kurt û kurmançî, jin gava ko dizewicin bi ser milletê eşîra mênê xwe ve tîn hesibandin. Îcar gava ko Adem (ku êdî îspat bûye) Kurd be, bivê ne vê jina wî jî wê li ser Kurdan were hesibandin. Pişt re Xwedê du kur dan Adem û Hewê. Ji xwe ji navê Zarokên wan jî

64

mirov tê derdixe ko malbata wan malbateke xwerû Kurd bûn.

Kabîl ji ber ko pir bi kar bilî dibû bavê wî jê re digot »Karbil« yanê yê ko bi kar bilî dibe.

Habîl jî gelek nerehet û har bû, bavê wî jê re digot »Harbil«, yanê yê ko bi harîtiyê bilî dibe. Ji xwe Habîl (yan jî Harbil) pişt re ji ber vê harîtiya xwe neheqî li birê xwe dike, ji bo perçeyek erd radibe wî dikuje.

Bêguman ji vê yekê jî xuya dibe ko her çendî însaniyetê ji me Kurdan dest pê kirîye, lê her weha hevûdu kuştinê jî bi me Kurdan dest pê kirîye.

De neyse, destpêka însaniyetê û ya hevûdu-kuştinê li me pîroz be!

(Armanc, no: 158, 1995)

65

Kaşkaşokapaşpaşokaserhesin

Yekî nameyek şandîye, rexne li Armancê girtîye. Goya di Armancê de gelek gotinên Ere bî hene û çima em Kurdîya wan nanivîsin.

Heta ji me tê em dixwazin zimanê rojane yê xelkê bi kar bînin. Yan na, neku em Kurdîya wan gotinên Ere bî nizanin an nikarin çêkin.

Lê, ger em wekî wan hevalan bikin, bi ya me ewê Kurdîyek naylon derkeve meydanê. A ji we re mîsalek:

Katjimêr 16.00 ez ji kaşkaşokapaşpaşokaserhesin peya bûm. Ez pir birçî bûm, çûm zûxwaringehê, min kebabzivirandokek bi nan kirrî û xwar.

Paşê li kaşkaşokapaşpaşokaserhesinîyabinerd siwar bûm çûm malê. Ji xwe katjimêr bûbû 18.00. Dema nûçeyan bû. Min dûrfermandaroka wêneguhezê girt û pêlî coya yekem kir.

kaşkaşokapaşpaşokaserhesin: trê n

kaşkaşokapaşpaşokaserhesinabinerd: metro, tunnelbana

zûxwaringeh: snackbar, kiosk

katjimêr: saet
dûrfermandarok: qûmanda tv yê
wêneguhez: tv
coya yekem: kanal 1.
(Armanc, no:122, 1991)
66

xeyo lo lo!
Wê rojê min di MED TV'ê de guhdariya sitrana »Xezalê hêlî can« kir.
Camêrê ko digot li gor dewr û çax û wexta me ya îroyîn hin gotin lê zêde kiribû, an jî guhertibû. Mesela, di derekê de digot:
».....
(Mi) bazara şahra te kir xezalê hêlî can
Mi j' bîr kir ûtî nekir delalê hêlî can«.
Îcar ez fikirîm gelo wexta ko ev strana hat çêkirin ma wê demê nizanim
ûtî hebû yan na? Lê, na! Xuya ye camêrê ko gotiye wî jî xwe adapteyî de-
ma me kirîye.
Vêca piştî ko min guhdariya vî camêrî kir strana »Hey lo lo delal« hat
bîra min. Gelo pêşde bi vî awayî were gotin wê bi me ecêb were!
Hey lo lo delal, heylo lo delal
Bi telefona desta dibê m delal
Bi faksê dibê m delal
Bi modemê dibê m delal
Bi internetê dibê m delal
Computera ber dilê min xeyo lo lo!
Delêlo heyran
Berrîka Mêrdînê berrîkî dûz e
Pozê volvo û mercedesan bi ser da xûze
Nava sîng û berê min evdala Xwedê
Bi dolar û mark û kronan nûze nûz e xeyo lo lo!
Delêlo heyran
Ez ê delalîkê malê bi rêkim
Wezê taştêyekê ji delalê malê ra çêkim
Wezê tamam kîvî, ananas û avokadoyan jê re lêkim
Eger qîma delalê malê pê neyê
Wezê cotê sîfikonan jê re pêşkêş kim xeyo lo lo!
(Armanc, no: 165, 1996)
67

Nîv-nameyek ji Mecîdê Haco
Rojekê yek li pîkaba xwe siwar bû diçû bajêr, bi rê de gundîyek
çêlek(mange)a xwe destkêşî xwe kiribû, destê xwe jê re hilda da pê re here

bajêr. Şofêr lê sekinî û herduwa arî hev kirin, çêlek kirin paşîya pîkapê û xwedîyê çêlekê di rex şofêr de siwar bû. Piştî hinekî çûn rastî yekî rêbwarî hatin, wî jî destê xwe hilda, şofêr sekinî ew jî li paş di rex çêlekê de siwar kir. Hinekî din bi rê de çûn yekî dî jî destê xwe ji pîkapê re hilda, şofêr ew jî li paş siwar kir.

Di paşîya pîkabê de herdu rêbiwarî bi hev re dipeyvîn, ê pêşî ji yê dî dipirse dibêje:

— Gelo xêr e tu diçî bajêr?

Dibêje:

— Wele ez diçim ji xwe re çêlekekê bikirim.

Ê pêşî dibêje:

— Wele ez jî diçim bajêr vê çêleka xwe bifroşim, hema bi kêrî te bê, em li ser wê li hev bîn ez bidime te.

Bi çiqasî, ne bi çiqasî gelek hindik li hev hatin û yê dikire heqê çêlekê dide mêrik, ew jî jê re pîroz dike. Piştî kêlîkê yê bêrika xwe tijî pere kirîye destê xwe li banê pîkapê dixê dibê ezê peya bim. Pîkap sekinî, mêrik peyabû, heqê şofêr da û pîkap çû.

Gava gîhan bajêr, arî hev kirin û çêlek anîne xwar, piştî heqê şofêr danê, ê ko çêlek kirîye rahişte hevsarê wê û li pey xwe kişand. Xwedîyê wê berî pê ve got:

— Weh weh tu çî dikî kuro?

Got:

— Ez çî dikim? Ez çêleka xwe dibim, çî bi te ketiye?

Yek ji wî û yek ji wî, hev dane ber dehfa, giha xebera, giha kulma, heta cendirme hatin herdu dane berxwe birine qereqolê.

Ev çîrok heye rast bûbe, heye jî xeyal be. Ez bi xwe jî nizanîm dawîya wê çilo bû, çawa ji hev safî bûn. Ev yek bira bi hêvîya xwendevanan ve bê. An jî yekî weke biraderê Mahmûd Lewendî belkî karibe dawîyeke fantazî

68

an jî tinazî jê re peyde bike. Lê tiştê rast û bi cih bi qasî heqê du çêleka giha cendirman.

Mecîdê Haco

Qamişlo

Kek Mecîdê Haco, ma nayê bîra te piştî ko ew herdu camêr bi hev ketin, li qereqolê cendirmeyan jî têra xwe li wan xistin. Paşê herduyan xeber şandin eşîrên xwe, serok û axayên eşîrên wan hatin, bi bac û rişwet û bertîlan ew bi zorê ji destê cendirman xelas kirin. Mange jî wek diyarî ji qereqolê re bexşandin. Xwedîyên qereqolê mange serjêkirin ji xwe re kirin qelî û xwarin.

Eşîrên van herdû camêrên me jî li ser vê meselê bi hev ketin. Ji alîkî 15 û ji alîyê din 17 kes hatin kuştin. Zevîyên hev şewitandin, talanê hev

birin. Nêzî 20 salan şerê wan berdeyam kir. Û ev şer netenê di nav wan herdû eşîran de ma, wek nexweşîya AIDS'ê xwe li hemû eşîrên Kurdan gerand.

Lê wekî tu jî dizanî, li vê dunyayê meriv nikare rê li ber pêşveçûna civatê bigre, em Kurd jî li vê dunyayê dijîn, ji ber wê yekê civata me ya feodal bi peydabûna kapîtalîzmê re hêdî hêdî ji hev felişî û piştî demekê bi derketina traktor, makîna cilşuştinê, ûtî, televîzyon, marlboro, vîskî û makîna porzuhakirinê re, eşîr ji hev ketin. Erê eşîr ji hev ketin, lê îcar jî li şûna wan hin cûreyên nû yên eşîran; partî û hizb û rêxistin derketin. Û tu dizanî ji gelek nexweşîyan re çare hatine dîtin, hetta tê gotin ko ji AIDS'ê re jî çare dîtine, lê ji malmîrata mîkroba nexweşîya dijminîyê re hê çare nehatiye dîtin, ji ber wê yekê ew dijminî ya ko ji ruyê wê mangeya nebixêr a ko cendirman xwar, derketibû, di nav partiyên me de ji nû ve zîl da. Û îro li herçar perçeyên welêt gava ko kela partiyên me radibe, te hew dît bi top û tivingan repandin hev, êdî hed û hesabê kuştîyan ne diyar e.

M. Lewendî (Armanc, no:149, 1994)

69

Serboriyek

Ez wan rojana ji xwe re li çarşîyê digeryam. Ê de ez dibêjim çarşî, hun kuçe an tenê papûrekê fam nekin. Çarşîyek ko her der wê kuçe û cadde, kuçeyên fetlok fetlokî. Ez daketim kuçeyekê, nêta min hebû min ji xwe re tişteki bikirîya.

Ez çergî (çawaku) daketim kuçeyê min hew nihêrt ko li pêş min derîyek. Min lê nihêrî. Erê ew e. Wele hema min li dora xwe nihêrt ko kesek tune ye û firtê firtê û ellah ellah ez ketim hundur. Lê ez çi bibînim! Şaş mam, li xwe heyirîm. Hemû li dora min rêz bûbûn. Min hemû di ber çavan re derbas kirin. Lê na, nabe.

Min carê serê xwe di ber xwe de xwar kir, hinekî fikirîm, ponijîm, gelo ez çawa bikim! Wele min serê xwe rakir. Li pêş xwe nihêrt ko çi bibînim! Wele hema min xwe avêt ser, hişk pê girt û danî ber xwe. Min pêşî li binî nihêrt, erê, tamam e. Eynî ew e. Wele hema min zû zû qeytanên wê vekirin, min ê xwe jî vekirin, min yên xwe danîn wê kêlekê, min ew girtin û kirin piyên xwe. Lê çi heyf ew jî nebûn! Çîmkî ne 43 nimre bûn.

Axirê min îro jî ji xwe re cotek sol nekirîm.

Ardoyê Bêşimik (Mîrkut, no:1, 1985)

70

Nameyek ji bo xwendevanan*

Merheba ji te re!

Nuha saet 12'ê şevê ye û ez li ser computera xwe ji te re van çend rêzan

dinivîsim. Berî wê min karê xwe dikir, jixwe tu zanî kar çi ye. Bîstek berê spagettî ya ko min ji do de çêkiribû, min germ kir û xwar, heta sibê jî ewê îdare bike, ger xelas bibe jî Xwedê mezin e, bila canê hêkan sax be. Ma qey mirîşk nemirine! Lê heta tu werî ez hêkan nekim baş e! Gelo te zanibû ko hêkerûn xwarineke millî ya xwendevan û bêkaran e. Her çendî ez ne xwendevan im, lê muweqeten bêkar im. De neyse lê, ev çi hêk bûn îcar di serê me re derketin, ma qey tiştêkî din nema ko em behs bikin? Xwedê bela hêk û mirîşkan bide ko ev serê saetekê ye ketine nav computera min û jê dernakevin. Ji ber wê jî min ji bîra kir ko halê te bipirsim.

Heqet tu çawa yî? Baş î? Kêf hal? Êêêê! daha, daha, başqe başqe tu çawa yî? Diya te, xuşkên te, birayên te, biraziyên te, xwarziyên te, der û dor û cîranên te, hemû çawan in, baş in? Înşallah giş baş in. Silavên min li hemûyan ke. Têm destê mezinan, çavên biçûkan maç dikim.

Êêêê, hela bêje, daha başqe çi heye, çi tune? Dunya çawa ye, zad û genim çawa ye, pez çawa ye? Li vê derê hewa dûrimî ne baş e. Tu dibêjî qey tûwaleta melegên Xwedê qul bûye û bi ser bajarê me de dirije, her roj baran e, şilî ye, şilope ye. Welê xuya ye mewsimên salê serxweş ketine, li hev geryane, riya xwe şaş kirine, ji ber wê jî zivistana ko du meh berê xelas bûbû, dîsa bi paş de vegeya.

Gerçî carna tav dixwaze serê xwe di ber ewrên reş û tarî re derxe û bibêje »vaye ez jî heme«, lê bi şîrqîna birûskên har, ji tirsê dîsa xwe davêje paş ewrên reş.

Bawerîya te ji Xwedê hebe, ji ruyê vê baran û şilîyê de, jirgî tu çûyî, min çar şemsîye, du cot sol, sê cot gore, du pantor, gomlekek û qocixek kevn kirin û avêtin. Nuha tenê şemsîyeyêke min maye ko ew jî orta wê qul bûye û cilên li ser min mane. Her çî cara ko ji bo kîrîna çar hêkên mirîşkeke xayin derdikevim derve, di wê qulika şemsîya min a qul re

71

barana dunyê wek çemê Dicleyê bi ser min de tê xwarê. Neyse ligel hêkên xwe ez şil û şip tîm malê.

Tu zanî şilbûn tiştêkî ne baş e. Çimkî mirov pir zû bi nezlê dikeve. Lê ji alîyê din ve jî mirov ji şuştina cilan xelas dibe. Yan na, tu zanî ko li vî welatê gawiran şuştina cilan çiqas zehmet e; hê tu yê rabî cilên xwe derxî, bavêjî makîna cilan, derman tîxê, pêl pişkoja wê kî, dereca wê eyar kî, seatekê li hêvîyê bisekinî, paşê derxî bavêjî makîna guvaştinê, pazde deqqan jî li hêvîya wê bî, pişt re dîsan derxe, girr, girr, girr, bibe bavêje makîna zuhakirinê (qurutmê) nîv seetê jî li benda qurutmê bisekine, paşê dîsan derxe, qat ke, dûz ke, rast ke û bîne ûtî ke û dîsan qat ke û rake. De xwedê hebîni bêje! Yanê nuha barana ko bi ser min de dibare û min şil û şip dike, lê ji alîkî de jî cilên min dişo, ji vê zehmetîya ciluştina modern

baştir nîne?

Axx, dunya axx! Dîsa derd û kulên min rabûn. Jinê xelkê jî bila bibêjin em jin in. Jinên xelkê cilên mêrê xwe dişon, utî dikin, babet babet paste û xwarinan çêdikin, a min jî xwarina ko ez çêdikim dixwe û begem nake û bi ser de jî tebaxa xwe ranake û pişt re jî dibêje »ji min re çayê bîne!«. De were kirasê xwe neçirîne!

Min biryara xwe daye. Ez çend hevalên din ên wekî xwe bibînim, ezê Komela Mêrên Bindest deynim, daku em bikaribin li dij jinên zordest û serdest têkoşîna xwe ya mêranîyê bi pêşde bibin û di demên pêş de em dîsa bikaribin bibin serdest. Heqet bira-mirayên te, an jî merivên te yên mêr ko neheqî li wan dibe hebin, adresa wan ji min re bişîne belkî ew jî bibin endamê komela me, daku bikaribin bi riya komela me li heq û huqûqên xwe bigerin.

Wîî, ma tu çima diqehêrî, ma ez rastîyê dibêjim. Jixwe rastî tirş e. Carekê mêrekî rastîyek gotibû, jinên heft gundan berra wî dabûn ew ji gund qewitandibûn.

Neyse, neqehere. Tu mecbûrî derdê min bikşîni. Jixwe ez feqîr im, ez gune me, ez bê kes im, ez bê hal im, ma qet gunehê te bi min nayê. Li vê derê, li vî welatê gawirên wek zerika hêkê, bêyî te tu kesekî min tune. Diya min, birayê min, der û dor û cîranên min, heval û hogirên min hemû li wê derê ne, ma tu jî ji min bixeyidî ezê berê xwe bi ko de kim? De neyse neqehere, bise ez ji te re pêkenînekê bibêjim, belkî kêfa te were cî:

Yek ji yekî dipirse:

— Gelo çend babet jin hene?

72

— Du babet, yek ji wan pir diaxife, ya din jî qet devê wê nasekine! Ez dibêjim bi vê pêkenînekê tuyê du kîlo bigrî, ne wa ye? Wexta ko tu ji vê derê çû tu 67 kîlo bû, ne? Îcar tuyê bibî 69 kîlo, Xwedê zêde bike û ji serê me jî kême ke! Mêze, tu bawerîyê bi mêzînen wê derê neynî ha! Çimkî Dîyarbekir nuha pir germ e û tu zanî ji ber germa Dîyarbekirê hesin jî dihelin, êêê mêzîn jî tu zanî ji hesin e. Mumkun e ew mêzîna ko tu hildik-îşî ser, giranîya te 50 an jî 52 rê dide, eman eman, nebe nebe tu bawerîyê pê bîni û bîlleheq jî kêfa xwe neyne. Çimkî mêzîna ko ji germa bihele, bawerî pê nayê. Ê wekî tu jî dizanî, ji ber problemên kîloyên zêde gelek kes ketine buxrana psîkolojîk û har û dînolojîk. Ya baştir ew e ko havînan li vir, zivistanan jî li Dîyarbekirê xwe biwezinîna da ko tu nekevî ber çerxa har û dînolojîyê. Bê guman ê min pêşniyar e. Te dî yanê aqil, jixwe ji berê de bav û kalan gotine »aqil ji aqila ustuntir e« û dîsa bav û kalan, nizamim ji bo kê gotine lê, gotine »aqilê sivik û barê giran«. Tu dîsa xeyidî? Na, nexeyide û neqehere, çimkî gotinên bav û kalan li cîyekî wek hedîsên

pêxemberan e. Û divê em hurmeta wan bigrin, yan na mirov yekser diçe cahnimê. Û tu zanî Cahnime agir e. Mirov tê de dişewite dibe kizirik, ûfff pir pîs e! Xwedê me ji agirê cahnimê û ji kîloyên zêde bisitirîne.

Welle ez dibêm êdî bes e, çimkî xewa min tê, ez êdî nikarim dewam bikim. De hema kîloyan -pardon- silavan li herkesî ke, têm kîloyên mez-inan û giramên piçûkan! Wîî ev çi bû. De hema gelek silav.

Ez

18 Hezîran 1991

Stockholma Wêran û Xopan

-----
*Ev name di 18.06.1991-an de min ji hevîna xwe M. Esmer'ê re şandibû ko wê wextê ew li Diyarbekirê bû. (Armanç, no:129, 1992)

73

Çend name

Nameyek ji Çînê

(Ev nameya jêrîn do êvarê ji me re ji Çînê hat. Di vê sedsala 20-an de bi xêra poste û telefonan, êdî mirov dizane ko li kuderê Kurd hene. Hûn bi xwe jî dê bixwînin daku li Çînê jî Kurd hene. Zimanê nameyê me neguhert, her wekî xwe ye; yanê bi Kurmancîya Çînê ye.)

Hevalêng hêngja!

Emg li vêng dergê ne gelek ing. Li gorg nifûngsa Çîngê emg en-gqelîyeteke pîrg piçûng têng qengbûlg kiring. Çimkîng emg tenêng heftêng (70) milyonging. Mintingqa ko emg lêng dijîng, jêng re dibêjing »Çiyayêng Xûnang«.

Çeng rongj berêng me jî cejnga Newrozingê pîrozing kîrg.

Dengbêjingê me yê bi naving û deng Şîng-Vang bi dengê xwe yê xweşîng û tengbûringa xwe ya ringdîng sitranêng gelêrîng û folklorîng pêşkêşî me Kurdêng Çîngê kîrg.

Hongzang Şîng-Vang di dawîngê de sitranga mengşûr Kînge Emg gotg û şev-aheng xelas bûng.

Her wengha li vêng dergê me jî Engstîngtûnga Kurdîng a Çîngê vekîrg. Hûng dikaring hemû kovaring û kitabîng û belavokêng xwe bişîning ser navnîşanga Engstîngtungê.

Ji bo hejmarînga dînga kovarînga we, emgê ji weng re gotaringekê li ser du nivîskaringêng me yêng mezing Mahn-Mungt Bang-Sîng û Meng-Metg Ung-Zîng binivîsing ko kitabêng wangêng vê dawîngê li vêng dergê bi zimangê Çîngî jî derketîng.

De heta mektûbinga dîng, bimîning di xweşîngê de. Bi silavingên birangîyê!

Birangê we Şong-Reş Wang Yû - Çîng

(Berbang, no: 49, 1988)

Nameyek ji Çeneqqelê

Bismîlla,

Berîya ko dest bi mektûnba xwe bikim, silavên Xwedayê alemîn li ser we be. Têm çavê piçûkan, destê mezinan maç dikim. Hun çawan in? Baş in? Îşella hun baş in.

Ger hun li min bipirsin, hemd olsun şukur ji Xwedê re ez baş im, hema

74

bila sihheta we di cî de be bo min bes e. Tek meraqa min hun in. Îşella hun jî baş in.

Êêêê, çi dikin, çi nakin? Çi hewadîs hene ji min re binivîsin. Li vê derê hewadîs mewadîs muhîm tune, dunya sar e.

Merivên me giş çawan in? Kî zewicîye, kî mirîye, kî maye? Zadê îsal çawa ye, çêre çawa ye, pez çawan in?

Ji kurxalê xwe Evdo re pir pir silavan dikim, tême destê wî û tême herdu çavên kurê wî Elo. Birayê min Mihyeddîn çawa ye? Li wî, li jina wî, li bûrayê wî, bacanaxê wî û cîranê wan bol bol silava dikim.

Wekî din jî li merivê me gişa, li yê ko ez nas dikim û nasnakim, li hemûya pir pir silava dikim. Ê ko vê mektûbê dixwîne, ê ko guhdarîya wê dike, li hemûya silava dikim.

Wekî din jî, yên ko min ji bîra kirine navê wan binivîsim, li gişan silava dikim.

Dîsa ê ko li min dipirsin û miraqa min dikin li gişa silava dikim.

Berîya ko mektûba xwe biqedînim, careke din li we gişan yeko yeko silava dikim, tême destê mezina, çavê piçûka maç dikim.

Emanetê Xwedê bin..!

îmze

Taqyeddîn - Çeneqqele

(Mîrkut, no:2, 1985)

Nameyek Ji Swêdê

Ev serê bîst salan e ko li Swêdê me. Dikana min, tirimbêla min û xanîyekî min heye. Ez dixwazim bizewicim.

Emrê min 44,5 e. Qama min 144,5 e. Giranîya min jî 44,5 e. Porê min hîn neweşîyaye. Lê divê ez rastîyekê bibêjim ko çend tayên sipî ketine nav porê min, lê tişt nabe ezê bi boyaxa Awrupayê boyax kim.

Li benda boyaxa we, pardon bersiva we me!

Hevdesipî Limalmayî

Stockholm

Nameyek Ji Diyarbekirê

Em çend Kurdên welatparêz wek taban (yanî endam) li bajarê

Diyarbekirê gihîştin hev, me rêxistina xwe ava kir.

75

Navê rêxistina me PKBS (Partiya Kurdên Bê Serok) ye, çimkî me hîn ji xwe re serokek nedîye.

Rica me ji serokên bê taban ên li derveyî welêt ew e ko ger tu karmarekî wan î din tunebe, bikaribin werin serokatîya me bikin. Ger serokên bê taban nemabin, yekî ko tecruba wî hebe û wext-î zemanin de ji bo seroktîyê ji partîya xwe veqetiyabe jî dibe.

Navê partiyê jî, piştî ko me serokek dît em dikarin di kongrê de biguherin. Pêşniyara me endaman ew e ko navê partiyê disa wek PKBS bimîne, lê li şûna Bê emê Bi binivîsin, yanî Partîya Kurdên Bi Serok.

Li ser navê endamên

Partiya Kurdên Bê Serok

(PKBS)

Mihemmed Hesên Herendam

Diyarbakir

Nameyek Ji Îstenbolê

Rojûnûz baş olsûn ey Kovar-î Armanc'in Beroş namiyle namîdar quncikîyle xebat eyleyen hevaller. Bendenîz zikmak dîlî Turkçe olan bîr Turkum. Ji ber vê yekê den dolayi, mecbûren sîze Turkçe nivîsîyorum.

Hêvî we rîcam odur kî bu name-yî xwendevanîmî zimanê Kurdî'nin Kurmancî lehçesîne wergerleseniz zêde memnûn olûrûm.

Çimkî ben çok fikirledim, baxtim kî Turk çepinde bîr xêr yoxtir, ji ber wê sedemêden dolayi onlardan devjêberdan eyledim we şimdî de daxwazim Kurd çepîne nêzik olmaktadır.

Her cûre kar û bariniz de serkevtî olmanizi Xuda-yî alemden daxwaz eyler we şimdîden dil û can ile tum sipaslarimi pêşkêş eylerim efendim.

Selamlar Efendim

Alper Şoreş-Îstenbol

Nameyek Ji Şamê

Rifaqên me yê 'ezîz di mucella Mîrkut de.

Bi sereha ez gellekî besitîm ko min mucella we xwend. Lî ennehû wexta ko mucelleyeke fukahî bi zimanê Kurdî izdar dibe ya'nî tetewireke melhûz di tarîxa sefahet el-Kurdî de tê încaz kirin.

Ez bi xwe şexsen kitîr temennî dikim ko hûn her daîm û kul yewm

76

îstîmrar bikin.

Her biye-îşe mucellet-ul Mîrkut !

Remezani El-Torevanî el-Kurdî/Dimişq (Şam)

*

Bersîvûha (yanê bersiva me)

El bersiv el-mucellet ul-Mîrkut min bajar el-Stockholm.

Heval el-xoşewîst

Yûdil geşûna ennû bersivûke, 'ela gotinûkatûke el-bî heyat w'el-giranat el ko nayên hilgirtin we nayên daqurtandin.

Çimkî nametûka ket fî destûna, fe kul xwendevanûna têdinegihîştûna. Fe ennû daxwazû min ke en tu were me'a nametûke fî cartên, yan jî hîn bibe zimanûke.

El beşet ul-vegerandin fî kovaret el-Mîrkut
(Mîrkut, no:3, 1987) (Armanc, no:130, 1992)

77

Kontax yan jî qontax

Divê xwendevan çewt fam nekin. Çimkî qontax du maneyên xwe hene:

1-Dîn, rentele, beredayî, şêt, perçe, xînt.

2-Têkilî, peywendî, hevûdunaskirin.

Em li vê derê kelîmeya Qontaxê di maneya têkilî, peywendî û hevûdunaskirinê de bi kar tînin. Ji ber wê yekê, divê ko xwendevanên me yên baqil zanibin û nekevin çewtîyan. Her weha divê ko dîsa xwendevanên me yên baqil (ne dîn) ji xwendevanên nebaqil (dîn) re vê yekê bibêjin daku bila ew jî nekevin çewtîyan.

1-Hewlêr-kod M.Q. 361

Min kiçêkî zor qij zerd im û hemîşe kurd im. Temenim emroke bûwe be 36, belam min wa ezanim ke eme rast nîye, xelet e. Çunke katê ke min le dayik bûme, ew wexte bawkim le cenûbî îraq kar dekird, daykim le şwênî bawkim çûwe bo daîreyî nufûs we le wê tarîxî ledayikbûnî min nûsrawe ke min delêm eme xelet e, debê temenim 35 be.

Belam eme girîng nîye, 35-36 ferqî nîye. Êsta min le Swêd dejîm. Min zor hezî le natur wate tebîet û musîqayî xerbî dekem. Zor pê mî xoş e ke le gel gence kurdekanman têkilayî wate peywendî bidozimewe. Êwe detiwanin namekantan le ser em kode »MQ-361« be kurdî, îngilîzî, swêdî, ferensî, elmanî, erebî û farisî binêrin.

Awatim namekantan e!

2-Qerejdax-Malxirab-371

Ero ez tebiî mi, salê mi 26 i, çi weri ber devê mi dibêm. Dixwazim bi keçikeka gi çi tê ber devê wê dibê re qontaxê deynim. Hoby'ên mi; keçika gi ji mi ra mektûbê bişîni ji çi hez biki, ezê jî ji wan tiştan hez bikim. Li hêvîya mektûba we mi. Hinkî zû..!

3-Mêrdîn-Mutewazî-381

Ez qeble ewwel xort, lê elan 'emrewasat im. Ji aîleyeke mutewazî me.

78

Dixwazim bi keçeke ko ji aîleyeke mutewazî hatibe re elaqet el-heyat el-tewîl bisicilînim. Ez li bendî mektûbên we me.

Bî sur'a biersilînin..!

4-Qonye-Ezî Kurd im-391

Ezî Kurd im. Yaşê min 30 e. Ez arasira duşunmîş dibim ev heyat wengî nabe. Ev ne yaşamax e, yaşamax dêdixin gereke merî qontax yapmîşke, însanan tanimîşke. Bo tanimaxê jî gereke em ji hev ra yazmîş bikin. Ez mektûbê we beklemîş dikim.

Yazmîşkin..!

5-Dîyarbekir-Keko-401

E jî kurd im, tu jî kurd î, de bişîne haa! Ma tu li wê, e li vê, tu jî zanî, e jî zanîm, xwedê jî zane. Ma niza tu li hêvîya çî yî?

Muzîk: e jî hez dikim.

Tebîet: weleh, e ji wê jî hez dikim.

Dans: boy xatirê te ew jî erê.

Bob Marly: nizam çî ye, lê ew jî erê.

Elvîs Presley: erê erê, ew jî erê, de bişîne haaa..!

(Mîrkut, no:1, 1985)

79

Kurtejiyana min

Di gelek rojname û kovaran de, li ser bergê paşî yê hin kitêban, bi navê »jiyana wî«, »jiyana min« an jî »kurtejiyana min« nivîskarên me behsa jîyana xwe dikin.

Nivîskarên xelkê wexta ko behsa »kurtejiyana« xwe dikin tenê bi kurtî behsa nivîskarî û berhemên xwe dikin. Lê yên me? Yên me ji zarotîya xwe dest pê dikin, behsa bapîr û kalikê xwe, behsa rêwîtîyên xwe yên bo hin bajaran, behsa tarîxa Kurdan dikin, behsa şerê Şêx Seîd, serhildana Dêrsimê, şerê Îran û Iraqê, şerê Lubnanê û hîn gelek tiştên din dikin. Yanê nivîs ji kurtejiyanê derdikeve dibe tiştêkî din; dibe »dirêjejiyan«. Îcar ji ber wê yekê ez fikirîm min got eger bi vî awayî be ezê jî »kurtejiyana« xwe binivîsim. Di vê »kurtejiyana« min de tu derew û mubalexeyek tune. Min jî bi rastî »kurtejiyana« xwe nivîsîye, lê bi awayê wan hevalan. Belê ev e kurtejiyana min:

***

»Kurtejiyana min«

Yekem rojnama Kurdî di 1898-an de li Qahîrê derket, 56 sal piştî derketina rojnama Kurdistanê ez li hêla Qerejdaxa şewitî ya ko ji sitranan re bûye mesela herî sereke, di nav eşîra Kejan de li gundê Şêxulîya Jêrin a bi dar û ber û şîn û şênahî, di şeveke reş a zivistana tarî de, di pûk û serma û ba û bahoz û berf û baranê de, di odeyeke xaniyekî kevn-î kevnare yî niv xerabe de, bi alîkarîya hin jinepîrên gundê me yê wêran û xopan, hatime vê dunya û cîhan û gerdûna qehr û hesret û elem û êş û kul û derdan. Bi hatina min a dunyê re jinepîrekê derhalkê mizgînî gihandiyê bavê

min. Bavê min jî li gor 'erf û adet û toreyê Kurdan di oda tijî mêvan de rabûye ser pîyan û dîsa li gor adetên Kurdên ko ji wan re kur çêdibe, pêşî destê xwe avêtiye debançaya xwe ya »belçîqa«, jarjurek tijî bi hewa de vala kirîye, paşê jî ji bêrika xwe li gor perê wê wextê 50 lîre derxistîye daye pîrejinê.

Gundî û meriv û nas û dost û heval û hevrê û hogirên bavê min yên ko li wê derê bûne kêfa gişan hatîye. Herkesî yeko yeko, hinekan jî bi hev re

bavê min pîroz kirine.

Ez hê di pêçekê de bûm ji alîkî de diya min, ji alîkî de jî pîrika min û carna jî kalikê min û car carna jî, eger bi mêvanî bihata, xalê min guhên min ên nuh û nerm û sorik û nazik bi sitran û çîrok û lorîkên me yên folklorîkên kevn ên ko bermaye û mîrasa kultura me ya pênc hezar salî bû, tijî dikirin.

Li gor diya mina renckêş û ezîyetkêş û reben û dilovan; ez hê heşt mehî bûm bi ser nîga ketim. Li gel şîrê diya xwe û carna jî yê mange û bizinan, ez bi lîstikên me yên folklorîk ên zarokan û bi Mewluda me ya Kurmanckî

»Hemdê bê hed bo Xudayê alemîn

Ew Xudayê daye me dîne mubîn« mezin bûm.

Emrê min bû şeş, li Tirkîyê înkilaba eskerî çêbû. Di destpêka înkilaba eskerî de ko Cemal Gursel bû serokê Tirkîyê, min jî dest bi mektebê kir. Di mektebê de ez pir zîrek û jêhatî û lêhatî û şek û pek û çapik û zane bûm. Her çendî di wî emrî de haya min ji filozofê me yê millî Ahmedê Xanî û şairê me yê sofî yê klasîk Melayê Cizîrî û nivîskar û şairên navdar û meşhûrên biyanî yên wek Sadîyê Şîrazî, Xeyam, Victor Hugo, J. J. Rousseau tunebû, lê dîsa jî meraqa min her li ser edebîyat û hunera bilind bû. Çimkî min her dixwest ez li ciyên bilind rûnim. Ji ber wê yekê ez her tim diçûm ser kevir û gome û zinar û mit û lat û teht û nehîten bilind û min ew sitranên me yên hezar salî yên ko ji kûrahîya tarîstana tarîxa me hatibûn gehîştibûn vê rojê ko nuha ji alî hin folklorîstên me ve tên berevkirin, digotin.

Pêşî hevalên min, paşê mamoste û piştî wan gundîyên me û piştî jî bavê min lê varqilî ko ez gelekî zîrek im, ji bo xwendina min, rabû mala me barkir bir Diyarbekira xopan a serberjêr a bi qele û sûr û beden a li ber çemê Dîclê ko di wexta xwe de di bin serokatîya Şêx Seîdê Pîran de Kurdan serî hildabûn. Min got serîhildana Şêx Seîd divê ko ez behsa kalikê xwe jî bikim.

Kalikê min di serîhildana Şêx Seîd de li gund bû. Her çendî ew neketibû şer, lê ez bawer im heke têteta şer, ewê biba qûmandarê Paloyê. Lê li gor gotina apê min ê Seydo, giş ji ruyê pîrika min Etê de bûye ko ka-

likê min neketîye şer. Çimkî pîrika min a Etê pir ji kalikê min hez dikir,
ji ber wê jî xwestîye berî ko here şer ji kalikê min re nanê şikeva lêxe.
Rabûye hevîr kirîye, agir dadaye, sêla xwe avêtîye ser agir û nan lêxistîye.
Nanê pêşî yê germ li gel rûnê nivîşk daye ber kalikê min. Kalikê min di
81

gepa pêşî de bi ser pîrika min de qîjîyaye û gotîye »Nanê te bê xwê ye!« .
Pîrika min a Etê jî gotîye »Na!« Li ser vê yekê yek ji wî û yek ji wê, pêşî bi
devkî, paşê bi hundukî û gurmikî û kulmikî, pişt re jî pihînkî li hev xis-
tine. Kalikê min serê pîrika min şikandîye. Pîrika min bi wê xwîna serê
xwe berbi mala birayên xwe reviyaye. Kalikê min jî daye dû wê. Birayên
pîrika min derketine rasta gund, xwe li kalikê min rakişandine, xwestine
li kalikê min xin. Lê birayên kalikê min jî xwe bi kalikê min re gîhandine.
Pêşî bi ço û daran, paşê piçekî ji hev dûr ketine, îcar bi keviran û dû re jî
bi tifingên »çaplî« û »almanî« repandine hev.

Sê birayên pîrika min û du birayên kalikê min û çar gundîyên ko ke-
tine navberê di vî şerî de birîndar bûne. Berbi êvarê şer rawestîyaye.
Herkesî birîndarên xwe birine malê, birînen wan kewandine û pêçane.
Paşê nêzî nivê şevê rîsipî û axalerên eşîrê li hev civîyane.
Dilê min liyane, dilê min liyane. Wîîî! Ev çi bû? Bibexşînin min got qey
ez stranên dibêjim!

Belê, fikirîne, ponijîne. Birine anîne, wezinandine, kişandine. Çi bikin,
çi nekin, bi çi awayî her du serîyan li hev bînin. Rîsipî û axalera bi her-
du alîyan re qise kirine. Herdu alîyan birine, anîne, pîvane, wezinandine.
Paşê bi raya gişan çar ga û du mange û sê mî û du beran û bizin û karîkek
û du mirîşk û bîst û çar hêk li kalikê min wek ceza birîne. Kalikê min der-
halkê ban bavê min kirîye. Bavê min yekser çûye cezayê kalikê min anîye
daye mala bavanên pîrika min. Kalikê min jî bi çeplê pîrika min girtîye
anîye malê. Wê şevê bi hev re deng nekirine. Roja din jî bi hev re deng
nekirine. Ji ber vî şerê di navbera kalikê min û bavanên pîrika min de, ka-
likê min ji bîra kirîye ko wê biçûya têteta şerê Şêx Seîd.

Hetta van salên dawîn jî -ez bi xwe jî gîham ser- kalikê min û pîrika min
wexta ko behsa Şerê Şêx Seîd dibû şer dikirin. Kalikê min pir li ber vê
yekê diket û bi ser pîrika min de diqîjya.

Neyse em dîsa vegezin ser meselê. Belê, li Dîyarbekir em li taxa mala
Cemîl Paşayê bapîrê Qedrî û Ekrem Cemîl Paşa yên ko demekê li Sûrîyê
di 1932-an de li gel rehmetîyê Celadet û Kamûran Bedirxan kovara
Hawar derdixistin, diman. Gerçî pişt re kovarên Ronahî û Roja Nû jî
derxistin, lê ji ber ko ez behsa »kurtejiyana« xwe dikim, ezê nuha nekevîm
nav wan meseleyan.

Belê, em li ko mabûn! Temam nuha hat bîra min: kurtejiyan! Erê
»kurtejiyan« e, lê welê xuya ye, ê min jî wek yê hinekan piçekî dirêj bû.

bikim. Ji xwe ez texmîn nakim ko redaksiyon jî bihêle. Ji ber wê yekê ezê behsa hin dewreyên jiyana xwe nekim, ji xwe ne pêwîst e jî ko ez rabim bibêjim min mektebên seretayî (ilkoqil), navendî (orteqil) û lîse û unîversîte li Diyarbekirê xwendine. Her weha ez ê behsa dewra DDKD'yê jî nekim ko di 1977-an de me li Diyarbekirê ava kiribû. Ji xwe di 1980'yê de bi hatina Cûntayê re ew jî hat girtin û ji ruyê vê komelê de polîsan ez girtim, li Çarşîqereqolîya Diyarbekirê bi êzingan li min xistin, parsûyên min ên alîyê rastê hê jî ji ber wan lêdanan diêşin. Min gelek îşkence dît, îşkenceya ko min dît bila qet neyê-pardon bila were- serê dijminê min. Eger hûn ji min bawer nakin, herin ji wê xanima ko li Xaç Sor kar dike bipirsin, ew bi êşa min dizane. Neyse, qet mepirsin yan na ezê jî bi navê »di îşkencê de nîv saet« kitêbekê binivîsim.

Nivîskarîya min hê ez şeş salî bûm dest pê kir. Cara pêşîn min bi qelema reş li ser kaxeza sipî navê xwe nivîsî û mamoste ji min re got »afêrîn!«. A ji wê rojê de ye ez her dinivîsim. Ji mektûbên eşqê û yê eskeran bigrin heta bi lotto û totoyan ez dinivîsim.

Di destpêkê de meraqa min pir li ser helbestan bû. Lê bavê min û diya min nedihîştin ko ez helbestan binivîsim. Her çendî xwendin û nivîsandina wan tune bû jî, lê daxwaz û meraqa wan her ew bû ko ez roman û çîrokên pir dirêj binivîsim. Hela tew pîrika min, wê jî digot »binêre lawo, gerek tu romanên welê binivîsî ko ji yê Viktorê Hugo jî baştir bin!«. Dîsa jî her wexta ko fersend bi dest min biketa, min bi dizî helbest jî dinivîsand. Lê min ji tîrsa dê û bavê xwe û bi taybetî ya pîrika xwe, helbestên xwe dikir ber doxîna xwe, di pizîya derpîyê xwe de vedişartin. Rojekê dîsa min û zarokên kuçê me ji xwe re li derve dilîst, helbestên min jî di ber doxîna min a lastîkî de bûn. Ê çima lastîka doxîna min neqetîya! Wele ji fedîya ez reviyam malê, min şalê xwe guhert. Paşê lê varqilîm ko ew helbestên min ên ko di pizîya doxîna min de bûn hemû ketine. Hema yekser ez revyam derve ciyê lîstikê, ez li helbestên xwe geriyam. Lê çi heyf ko bayê lêxistibû, hemû bi hewa de firyabûn, çûbûn. Ji wê rojê de ye ew helbestên min ên ber doxîna min re bûne kul û derd, nayên bîra min jî ko çawa bûn, belkî min bikarîba ji nû ve binivîsanda. Hema sernavên wan jî heba bes bû. Ger ew helbestên min ên ko ji pizîya doxîna min ketin û wenda bûn, nuha hebana ez bawer im, di edebîyata Kurdî de rewşa helbestan wê nuha ne welê qels bûya.

Di 1976-an de çar kitêbên min ji cildçî derketin. Ya pêşî li ser Fîzyolojîyê bû, yê din jî li ser Botanîk, Bîyokîmya û Mîkrobîyolojîyê

bûn. Çîroka van kitêban jî weha ye: Me hê nuh dest bi van dersan kiribû, kitêbên çapkirî tunebûn. Mamostên me wek teksîr nivîsên van dersan li me belav dikirin, me jî dibir ser cildçî hem cild dikir û hem jî navê xwe bi herfên zêrîn an jî zîvîn li ser wan dida nivîsandin. Belê bi vî awayî gelek kitêbên min derketin, lê nuha navên wan nayên bîra min.

Berhemên min ên çapnebûyî gelek in. Ji ferhengên Kurdî bigrin heta bi astrolojî û folklorolojîyê, ji 200-î zêdetir kitêbên min ên di heşê min de ji çapê re amadebûyî hene. Eger ez nav û sernavên wan rêz kim mumkun e deh rûpelên Armancê bigrin. Ji ber wê ez hewce nabînim binivîsim, lê eger rojekê fersendek din a weha têkeve destê min ez ê qala wan jî bikim. Belê, piştî 1980'yî cûnta eskerî hat ser hukum, ez jî wek gelek Kurdên din ji mecbûrî ji welêt derketim hatim Sûrîyê. Wexta ko ez li Sûrîyê bûm şerê Îsraîl û Ereban her berdewam bû. Paşê çûm Lubnanê, li wir jî her şer bû. Ji xwe her wê salê bû ko Îngilizan avêtibûn ser giravên Falklandê. Û Enwer Sedat jî hatibû kuştin. Di vê navberê de min her dixwend û dinivîsand. Çunkî min hê ji biçûktî de kiribû heşê xwe ko ezê bibim nivîskar an jî romannivîs.

Ez demekê li wan deran mam, di vê mayîna xwe de ji alî edebî, kulturî, civakî, tarîxî, siyasî û folklorî ve ez gelekî pêşde çûm û pir jî pijîyam, heta ez welê pijîyam ko êdî çermê laşê min dihat xwarê. Lê êvarî berî razanê min mast di laşê xwe dida piçekî êşa wî disekinî. Carna jî dibû vizîna çend gulle û mermîyên Îsraîlî û Ereban ko di ber guhên me re dipekîyan, lê dîsa jî hewayeke edebî û entellektuelî hebû. Mesela, carê tê bîra min, me şorba nîska dixwar û her weha me munaqeseyek jî li ser edebîyata pir bilind a Kurdî û biyanî dikir. Em welê bi munaqeseyê de ketibûn ko haya me ji kevirên nav şorbê tunebû ko me ew jî pê re dixwarin. Ji xwe ji ber wê şorba nîska ye ko nuha du diranên min ên qîl şikîyane. Gerçî ji bo çêkirina wan min muracaatî Xaça Sor a Swêdê kirîye. Îcar eger bikaribim bidim îspat kirin ko diranên min ji ber bîr û bawerîyên min ên sîyasî hatine şikandin, ewê alîkarîya min bikin.

Ez dibêjim qey ez piçekî ji meselê bi dûr dikevim. Lê na, na! Qet xwe aciz mekin, ez ê ji vê û pê de pir kurt bibêjim. Belê, paşê hatim Swêdê. Piştî çûm Parîsê, dîsa vegeryam Swêdê. Nuha li Stokholmê dimînim. Di redaksîyona Armancê de kar dikim.

Ji xwe ez dibêjim hewce nake ko ez rabim bibêjim ko ez bi Kurdî (Kurmançî, Dimilî, Soranî, Şêxbizinî, Hewramî, Feylî), Tirkî, Swêdî, Fransî zanim. Gerçî wextekê ez çûbûm kursa Erebî, Farisî û Îngilîzî jî lê

84

emê wan hesab nekin. De-mekê jî hin hevalên min ên Îspanyol û Rûs hebûn, wexta wan bi zimanên xwe qise dikirin min jî guh-darîya wan dikir, yanê guhê min ji wan zimanan re jî ne xerîb e. Lê ez dibêjim emê

wan jî nehesibînin.

Nuha hûn ê bibêjin qey ez pesnê xwe didim, ma ji xwe gundîyên me hemû min nas dikin, ne hewce ye ko ez behs bikim. Bi qasî ko gundiyên me min nas dikin, ez bawer nakim ko Ewrûpî û Kurdên li derveyî welêt min nas bikin. Ji xwe di nav eşîra me de malbata herî navdar em in û di nav malbata me de jî yê herî bi nav û deng ez im. Çimkî bavê min şofêr bû. Ez jî telebe bûm. Axirkê, yanê te dî eyb e ez nuha rabim pesnê xwe bidim, lê te dî yanê ez ji malbateke navdar im û bi ser de zewicîme jî. Gelo nizamim pêwîst e ko ez behsa endametîya xwe ya PEN'ê û Yekîtîya Nivîskaran bikim? Ez dibêjim na! Eyb e! Ji xwe herkes dizane ko ez endamê Amnesty, Partiya Sosyal Demokratên Swêdê, Federasyona Kurdan Li Swêdê, Komela Kurdan ya taxa me, Xaça Sor, Komela Kirêçîyan, Komela Mamostan, Komela Beledîya taxa me û hîn gelekên din im.

Belê, ez zanim pir kurt bû, lê ji xwe navê wê li ser e: »kurtejiyan«.

(Armanc, no:135, 1993)

85

Ji % 98-ê ronakbîrên me ji tirkî hez dikin

Li Kurdistana Bakur di salên 1913-an de ronakbîrên Kurd li Îstenbolê bi navê Yekbûn, Jîn, Rojî Kurd, Hetawî Kurd gelek rojname û kovar derxistin. Zimanê rojname û kovarên wan nivî bi Kurdî û nivî jî bi Tirkî bû.

Paşê hêdî hêdî tenê bi Tirkî, an jî hin nivîs jê bi Kurdî derxistin.

Bi qasî ko em pê dizanin, ji destpêka 1900-î heta 1980-î li Kurdistana Bakur, Kurdan 76 kovar û rojname derxistine ko ji wan tenê yek xurû bi Kurdî bû, ew jî di 1979-an de bi navê Tîrêj derket, yê din dîsa hemû bi Tirkî bûn. Yanê ji % 99 bi Tirkî, ji % 1 bi Kurdî derketine.

Piştî 1980'yî Kurdan dîsa dest bi derxistina rojname û kovaran kirin.

Ji 1984-an û vir de li Kurdistana Bakur nêzîkî 40-50 kovar û rojnameyên Kurdî derketin ko ji wan hinek hê jî berdewam in. Lê ji nav van tenê Rojname û Welat ne tê de, yê din dîsa hemû bi Tirkî ne.

Çi ecêbek mezin e, bifikirin, milletekî nêzîkî 15 mîlyon însan, di nav 6-7 salan de ronakbîrên wî milletî bikaribin 40-50 kovaran derxin ko tenê du heb ji wan bi Kurdî bin, yê mayî bi Tirkî bin. Yanê ev tê wê maneyê ko ji % 98'ê ronakbîr û nivîskarên Kurdan naxwazin bi Kurdî binivîsin, bi Tirkî dinivîsin.

Îcar milletê me yê feqîr jî dixwaze bizanibe ka ronakbîrên wî çî dibêjin.

Lê ji bo ko ji ronakbîrê xwe fêhm bike divê ko pêşî fêrî Tirkî bibe. Yanê bi nezanî em milletê xwe asîmîle dikin. Îcar li alîyekî din jî em radibin fortê xwe didin û dibêjin »gerek em li dijî asîmîlasyonê rawestin«. Yanê çî? Gotinên hîç û pûç!

Li gor reqemên ko me li jorê nivîsîne Kurdên Kurdistana Bakur ji dest-

pêkê heta nuha nêzîkî 132 kovar û rojname derxistine ko ji wan tenê 3 heb bi Kurdî ne. Û rewşa zimanê me jî li ortê ye.

De îcar eksê wê bifikirin. Gelo ji wan 132 kovar û rojnameyan ger sê heb tenê bi Tirkî û yên mayî jî bi Kurdî bana, ma rewşa zimanê me wê wek îro ba?

(Armanc, no:133, 1992)

86

Dewleta kurdî ya federe û dewletên kûkla..

Eman gidî zû kin, lez kin şîyarbin, dewleteke kûkla li Rojhelata Navîn ava dibe, ev dewleta kûkla ko bi destê emperyalîzmê çêdibe tahlûkeyek gelek mezin e ji bo me Kurdan, çunkî wê TV ya wan bi Kurdî be, mekteb bi Kurdî be, leşker wê bi Kurdî talîmê bikin, yanê bi kurtî wê her tiştê wan bi Kurdî be, îcar ev yeka jî ji bo me talûkeyeke mezin e.

Çimkî em ji xwe re carê fêrî Erebî, Tirkî û Farisî bûne, ji mektebê bigre heta karên xwe yên burokratîk jî daxî bi zimanên wan dikin. Ev nîmetên hanê wê hemû ji destê me herin. Zarokên me wê îcar dev ji van zimanan berdîn dest bi Kurdî bikin.

Edebîyat û tarîxa Erebî, Farisî û Tirkî ya ko me heta nuha dixwend ewê ji ortê rakin, li şûna wê, ewê dest bi xwendina tarîx û edebîyata Kurdî bikin, wê filimên Kurdî çêbikin, tiyatroyên Kurdî çêbikin, yanê wê Kurda bikin wek millet. Ev yeka jî wê bibe problem ji bo me ew Kurdên ko enternasyonalîst in, lê hê şuûra wan a millî peyde nebûye. Ji ber wê yekê divê ko em li dij vê dewleta federe derkevin.

Çimkî Emperyalîzm dixwaze vê dewletê ava bike. Wekî ko di wexta xwe de wek vê dewletê li Asya û Afrîkayê jî gelek dewletên weha yên kûkla avakirin ko nuha hemû li serê dinyê bûne bela. Ji ber wê jî bi min divê ko em ne tenê li dij dewleta kûkla ya Kurdan her weha em li dij dewletên ko wext-î zemanin de wek kûkla hatine avakirin, li dij wan jî derkevin. Yanê nuha ev Iraqa ko heye, di wexta xwe de kûkla bû ji alî Îngilîzan ve hatibû avakirin, Kuweyt, Bahreyn, Urdun, Lubnan, Îsraîl, Cezayir, Tunus, Surîye û hîn gelek dewletên din ko di wexta xwe de ji alî emperyalîzmê ve hatibûn ava kirin divê ko em ji bo hilweşandina wan jî şer bikin, yan na, wê dunya ji ber van dewletên kûkla berbi xerabûnê ve biçê. Loma divê ko em hemû bi hev re dunyayê ji van dewletên kûkla xelas bikin.

Bijî dunya me ya xweşik û gulover û topik!

Bimre dewletên kûkla-mûkla û xwaro-marô û nexweşik û nerindik!

(Armanc, no:132, 1992)

87

Bira bira ye bazar cuda ye

Musulmanan digotin: eman gidî divê em musulman hemû bi hev re li dij gawiran şer bikin.

Me jî got: baş e! Û me û birayên me yên Erebên musulman me bi hev re li gawiran xist, paşê jî van birayên me yên musulman li me xistin..!

Kemalîstan digotin: eman gidî dîn ji dest çû, welat ket bin lingê îşxalkeran, birayên Kurd werin em bi hev re li van îşxalkerên gawir xin.

Me jî got: baş e! Û me bi hev re lêxist. Paşê van birayên me yên musulman jî li me xistin.

Xumeynî digot: eman gidî welat û dîn ji dest çû, birayên Kurd werin em bi hev re li dij Şahê kafir û xwînrêj şer bikin!

Me jî got: baş e! Û me bi hev re Şah ji ser text xist. Paşê birayê me yê Xumeynî yê musulman jî li me xist..!

Nuha jî neviyên wan birayên me yên musulman rabûne dibêjin eman gidî welat ji dest çû, bi Hêza Çakûç emperyalîstên gawir dixwazin welatê me îşxal bikin, divê em li dij derkevin. Werin em bi hev re li wan xin..!

Û çi heyf ko îro jî hinek Kurdên me yên ji alî mêtî û heş de belengaz û nezan hene ko hê jî ji tarîxa xwe ders negirtine û dixapin û li dû wan diçin, dibêjin qey bi rastî 1500 eskerên Hêza Çakûç welatê me îşxal kirîye. Ma Kurdistan ji xwe di bin îşxala Tirkan de ye, êdî Amerîkayî hatîye çî ye, Fransîz hatîye çî ye?

Temam e, baş e, me qebûl e, em û xelkên din em giş birayên hev in. Lê gotineke pêşîyan heye dibêje »Bira bira ye, bazar cuda ye«. Yanê divê ko herkes li menfeeta xwe ya millî binêre, li gor menfeeta xwe ya millî hereket bike. 1/12/1992

(Armanc, no: 134, 1992)

88

Emê kengî li xwe mukur werin?

Mîr Bedirxan di salên 1840-î de hema hema dewletek avakir, lê piştî demekê bi dek û dolabên Osmanîyan Kurd bi hev ketin, Yezdanşêrê biraziyê Mîr Bedirxan li dij Mîr Bedirxan rabû û ev dewlet jî ji navê rabû. Yezdanşêrê biraziyê Mîr Bedirxan îcar li dij Osmanîyan serî hilda, wî jî dikira dewleteke Kurdî ava bikira, lê dîsa Kurd bi hev ketin, Osmanî bi ser ketin.

Şêx Ubeydullah rabû, wî jî ji bo avakirina Kurdistanekê xebatek mezin kir, lê pişt re Kurd bi hev ketin, Osmanî bi ser ketin.

Îsmâîl Axa Simko rabû, nivê Kurdistanê Îranê û heta Kurdistanê Tirkîyê di pratîkê de di bin kontrola wî de bû, lê bi dek û dolabên dijmin Kurd bi hev ketin û Faris bi ser ketin.

Şêx Seîd rabû, nivê Kurdistanê Bakur ket bin hukmê wî. Lê pişt re Kurd ji hev ketin û Tirk bi ser ketin.

Şêx Mehmûdê Berzencî rabû, melîkîya xwe îlan kir, li ser navê

Kurdistanê pûl derxist, lê ji ber dek û dolabên Erebi û Îngilîzan, Kurd zû bi hev ketin, Erebi û Îngilîz bi ser ketin.

Îhsan Nûrî rabû, ala Kurdan li serê qotê çiyayê Agrîyê çikand, lê bi dek û dolabên Tirk û Farisan, Kurd bi ser neketin.

Seyid Riza rabû, nivê Kurdistanê Bakur di bin hukmê wî de bû. Lê bi dek û dolabên Tirkan, eşîrên Kurdan bi hev ketin, Tirk bi ser ketin.

Qazî Muhemmed rabû. Li Mehabadê Cumhû-riyeteke Kurdî hat avakirin. Lê dîsa bi dek û dolabên dijmin yekîtiya Kurdan belav bû, Kurd bin ketin, Faris bi ser ketin.

Mele Mistefa Barzanî rabû, Kurdistanê Iraqê giş di bin hukmê wî de bû, lê bi dek û dolabên Şahê Îranê û Ereben Iraqê, Kurd dîsa bi bin ketin û Erebi û Faris bi ser ketin.

Qasimlo rabû, di 1979-an de Kurdistanê Îranê azad bû. Lê pişt re ji ber hin pirsên hûrik-mûrik Kurd bi hev ketin û melleyên Îranê bi ser ketin.

Nuha jî li Kurdistanê Iraqê Kurd xwedî hukum in. Di kar û bar û kirinên xwe de bi her awayî azad in. Di resmîyetê de wek dewlet nehatibe

89

qebûl kirin jî, lê di fealiyete de wek dewletekê kar dike. Lê çî heyf ko dijmin dixwaze vê hêvîya me ya dewletbûnê ji navê hilîne. Ji bo wê jî fesadîyê dixê nav me, me bera hev dide.

Û piştî hewqas tecrubeyên me yê tarîxî, hê jî em li xwe mukur nayên, heşê me nayê serê me. Dîsa bi dek û dolabên dijminên xwe û ji ber hin dijminatîyên hîç û pûç em bi hev dikevin û menfeeta xwe ya giştî ya netewî dixin bin piyan.

***

Marko Polo: «Kurd pir cengawer in, carna hin eşîrên wan bi hev dikevin, bi sedan kesan ji hev dikujin».

***

Gotina Kurd di Farisî de tê maneya »qehreman, xurt, jêhatî, cengawer«, xwezika bila Faris xurt û cengawer bûna û em jî ne cengawer û xurt lê dewlet bûna.

(Armanc, no:149, 1994)

90

Li Ewrûpayê şeqîn û repîn e

Di nav van 15 rojên dawîn de 7 partî, 23 komele, 4 Enstîtu û 3 Akademî hatin avakirin. Du partîyên ko par hatibûn avakirin çarşemiya çûyî bûn du şeq. Nuka her şeqek nîgekî -pardon- serîyekî dikşîne.

Heft partîyên ko nû hatine avakirin ev in:

(Hema hema çî bigre navê hemûyan wek hev in, yanî PKS-ML, PSK-LM, PTK-MLS, PKT-SLM, PLT-LSM, PTT, PTL. Ji ber wê yekê emê

wek partîyên me yên Sûrîyê tenê navê serokên wan binivîsin, wê wextê hûnê zanibin cim'eta kê ye).

- 1-Cim'eta Hemê Horê (ji 'eşîra Îzola)
  - 2-Cim'eta Seydoyê Hemedîk (ji 'eşîra Metîna)
  - 3-Cim'eta 'Elîyê Bazo (ji 'eşîra Kîka)
  - 4-Cim'eta Hemcûnê Qaçax (ji 'eşîra Menda)
  - 5-Cim'eta Ahmedê Kewê (ji 'eşîra Jirkîya)
  - 6-Cim'eta Bedoyê Gendo (ji 'eşîra Herkiya)
  - 7-Cim'eta Kemalê 'Inco (ji 'eşîra Ertûşîya)
- (Berbang, no: 57-58, 1989)

91

Komela mêrên bindest

Ev serê salekê ye çend mêrên bindest, xebata xwe ya ji bo heq û huqûqê mêrên bindest, bi awayekî îllegal dimeşandin. Lê meha berê êdî deyx nekirin û bi awayekî eşkere kongreya xwe çêkirin.

Nêzikî 400 mêrên bindest beşdarî kongrê bûn. Armanca wan a ji avakirina Komela Mêrên Bindest ew e ko mêr dîsa heq û hêz û karîna xwe ya mêrtîyê bi paşde bistîne.

Piştî kefteleft û munaqeseyên dirêj, ev kesên jêrîn ji bo komîta karger hatin hilbijartin:

Mêro Mêrzad

Şêro Repîn

Gonco Şeqîn

Ardo Pihîn

Pîlo Kulmîn

Ji slogan û şîrên wan hinek ev in:

Şêr şêr in

Hinek mê ne

Hinek nêr in!

Vî wextî vî zemanî

Ê ko ji xwe re jin anî

Wî betal kir mêranî!

Şêr şêr e

Jin jin e

Mêr mêr e!

Jin hene jinkok hene

Mêr hene mêrxas hene!

(Armanca, no: 124, 1992)

92

Yekîtiya nivîskar û yên ko bibin

nivîskarên kurd li Swêdê li dar ket!

Hefteyek berî cejna Qurbanê, li bajarê Stokholma xweşik, di xanîyekî kevnîk de nivîskar û yên ko bibin nivîskar hemû hatin ba hev, civcivînek li dar xistin.

Civcivînê bi hilpifandina qoltixê -pardon! yanî bi hîlbijartina dîwanê-dest pê kir. Paşê jî çend kesên ji komîta lidarxistina vê yekîtîyê, raporên xebat û lebat û program û peyrew û destûra yekîtîyê xwendin.

Di raporê de li ser pêwîstîya lidarxistina Yekîtîya Nivîskarên Kurd û Yên ko Bibin Nivîskarên Kurd hat sekinandin. Û dan diyarkirin ko wan ji bo çi Yekîtî li darê xistine.

Piştî munaqêşe û pêşniyarkirina plan û rogramên 'ecêb û giran, civcivînê -ne bi darê zorê, lê- bi zorê Komîta Karrkirr hilpifand (Wîî, ev çi bû? Qey ez dixwazim bibêjim hîlbijart!).

Eşxazadetirînên eşrafên herî muşerrefên şexsîyetên menşûr û namîdar jî teşrîfî vê civcivînê kirin, lê zû revîyan. Ne ko zû revîyan, lê berî hilpifandina komîta kargêr bi behana cixarekişandinê revîyan.

Ew feqîrên din ên ko bi awayekî melûl û hustuxwar ji bo Komîta Karrkirr a Yekîtîya Nivîskarên Kurd û Yên ko Bibin Nivîskarên Kurd hatibûn hilpifandin û hîlbijartin ev in:

Xurşo Xemşîd

Hafiz Mahfiz

Xelo Beran

Zaynir Eksamo

Ebdulqadir Qendîl

Masûr Axbandir

Şêxko Mêxko

cîgir:

Goncoyê Gordo

Hemzeyê Cerdo

(Berbang, no:59, 1989)

93

Şerê abonman û neabonmanên Armancê

Di şerê Abonman û Neabonmanên Armancê de, Neabonman bi ser ketin. Sebebê wê jî ji ber ko 152 leşkerên Abonmanan hebûn, Neabonman jî xwedîyê 788 leşkeran bûn û her weha ji dewlet û welatên din jî Neabonmanan alîkarîya hevalên xwe dikirin.

Do piştî nivro li meydana Fireh a Stockholmê saet di 10-an de, di bin serokatîya Şakir Abonmanzade û Fettah Neabonmanzade de şerekî gelek dijwar dest pê kir.

Demek e ko serokê Abonmanan Şakir Abonmanzade bi belavok û beyanan di warê psîkolojîk de şerê Neabonmanan dikir, Neabonmanan

jî bi protestoya bersivnedanê şerê xwe yê li dij Abonmanan didomandin.
Lê ev şerê sar do serê sibê bû şerekî germ.

Leşkerên Neabonmanan ko 788 kes bûn, bi tang û top û tifingên xwe êrîş birin ser Abonmanan. Şerê wan sê roj û sê şevan ajot. 152 leşkerên Abonmanan li gel serokê xwe Şakir Abonmanzade her çendî bi awayekî qahremanî li ber xwe dan jî, lê mixabin li hember leşkerên weş û hov ên Fettah Neabonmanzade deyax nekirin, bi bin ketin. Serok Şakir Abonmanzade jî ji mecbûrî reviya Sûrîyê.

Li gor agahdarîyên dawîn, Şakir Abonmanzade bi awayekî îllegal dixebite daku ji nû ve hemû Abonmanan bîne ba hev û têkoşîna xwe ya li dij Neabonmanan bidomîne.

(Armanc, no:125, 1994)

94

Kin û kurt

bimre kovarmijî

Welê xuya ye ko emê jî li dij hin abonên xwe dest bi xebateke dijwar bikin ko bê pere û pûl ketine nav kompîtura me ya adresa û dixwazin xwîna -pardon - yanî kovara me bimijin.

Me hemû aboneyên xwe yên ko pere nedane tesbît kirine. Nuha emê tenê meslegên wan binivîsin. Ji xwe ew jî bi xwe dizanin.

Hinek ji wan ev in: 18 pîzzaçî, yekî pubcî, 4 tixtor, 8 endamên licna merkezî ya partî û rêxistin û hizbên cûr be cûr, 12 mamoste, endamekî enstîtuyekê, endamekî komîta karger a federasyonekê, 2 asîstan, 2 doçent, 3 şa'ir, 5 gundî, 3 karker û yekî feqîr.

Ev kesên hanê dîsa li xwe varneqilin û bixwazin ko berdewam kovara me bimijin, wê wextê qetla wan helal e (Wîî, ev çî bû, tu dibê qey mahkema şerîatê ye!). Neyse, ne qetla wan, lê eşkerekirina navê wan helal e.

Birayên hêja yên xwînmij -pardon- kovarmij!

De zû li xwe mukir werin û varqilin û perê xwe (çima perê xwe, perê me!) bişînin, çimkî kovar bi kayê dernakevin, bi pera derdikevin.

(Berbang, no: 61, 1989)

95

Studia Kurdica derket!

Axirê li dawîya dawîyê Studia Kurdica jî derket.

Di dawîya 1983-an de nivîs civandin.

Di destpêka 1984-an de nivîsên civandî daktîlo kirin.

Di dawîya 1984-an de mîzanpaja wê çêkirin.

Di destpêka 1985-an de ji bo çapê birin matbaayê.

Di dawîya 1985-an de ji matbaayê derket.

Di destpêka 1986-an de jî ji me xwendevanan re şandin û ewê di dawîya 1987-an de jî bigihîje destê me. Her çendî gehîştîye destê hin kesan, lê ew torpîllî ne!

(*) Studia Kurdica: Kovara Enstîtuya Kurdî ya Parîsê ye ko bi Tirkî derdikeve, her weha Farîsî û Erebiya wê jî heye.

(Mîrkut, no:3, 1987)

96

Tirr

kovareke nû

Hefta berê bi navê TIRRR kovarek derket.

Me ji berpîrsiyarê kovarê pîrsî ko ji bo çî ev nav li kovarê kirîye û wî jî got:

— Rast e, hûnê bibêjin çima? Çimkî em ji Berbangê Berbangtirrr in, ji Armancê Armanctirrr in, ji Kurdistan Pressê Presstirrr in, ji Serdema Nû Nûtirrr in, xulase em ji hemûyan û ji we jî Tirrintirrr in!

— Spas!

(Berbang, no:57-58,1989)

97

Tirs

Gunehkarî bêgunehîya herî mezin e. Ger tu zanî û kanî binivîse. Ger tu nizanî û nikanî dîsa binivîse. Di herdu halan de jî tu gunehkar î. Yanê sûcdar. Sûcdaran jî ceza dîkin. Cezakirin jî li gor cezaker diguhere. Ji çermguranê bigre heta bi pozjêkirinê. Êdî tu û şans û serokê xwe-pardon-yanê cezakerê xwe!

Lê ger tu pesnê cezakerê xwe bidî, xelas! Di merteba xwe de tu dikarî pir bilind bibî. Heta, tu yê welê bilind bibî ko êdî ev dunya wê li ber çavê te piçûûûûûûk bibe û wenda bibe. Ji xwe dunya ji ber çavê te wenda bibe, divê tu ji xwe re li dunyayeke din bigerî!

(Armanc, no:152, 1994)

98

Însan derewan dîkin

Dunya çî xerîb e. Belkî jî ne dunya, lê însan çî xerîb in. Însan mehlûqatên herî bi aqil û herî bê însaf in. Heywan jî mehlûqatên herî bê aqil û bê guneh in.

Ji bo heywanan xwarin hebe bes e, qîma xwe pê tînin. Ji bo însanan xwarin hebe, tişteki din dixwazin. Tişteki din hebe, îcar tişteki tir dixwazin, tişteki tir jî hebe îcar hemû tiştan dixwazin. Hemû tişt jî hebin, îcar hevûdu dikujin. Ger kesek tunebe bikujin, îcar xwe dikujin. Lê bi ya min, dîsa jî ferqa herî mezin a di navbera însan û heywanan de ew e ku;

insan derewan dikin, lê heywan nakin!

(Armanc, no:152, 1994)

99

Dewlemend û feqîr an jî feqîr û dewlemend

Axx dunya axx. Ez zanim em bi ax û waxê nagihîjin tu derekê, lê dîsa jî ax! Ûlan ax! (yanê »lawo ax!«). Ev dunya derewîn e, ji tu kesî re namîne. Tenê ji dewlemend û feqîran re dimîne. Ew jî tim bi hev dikevin. Îcar ne-feqîrnedewlemend jî tunene ko wan ji hev bikin. Di esasê xwe de feqîr feqîr gotiye, dewlemend jî dewlemend. Feqîr; yanê belengaz, dewlemend; yanê gerdengaz. Dewlemend; yanê hukumdar, feqîr; yanê hukumxwar. Ji xwe dewlemendî û hukumdarî û piçekî zulumdarî ji rehekê tên. Yanê Onasis, Stalîn, Seddam û Hafîz Esad û hinekên me tevlihev kin wê hukumdar-dewlemendek jê derkeve. Lê dîsa jî bi a min tu ferqeke mezin di navbera dewlemend û feqîran de tune; çimkî di qûna herduyan de jî dikare basûr derkeve.

(Armanc, no: 164, 1996)

100

Ew kî ye li ser têtê?

Ax axxx! Çi dunya ye! Kultura me ya telefonê jî hatiye guhertin. Berê wexta ko me telefonê hev dikir, me digot«ew kî ye li ser têtê?» Û paşê me digot: »Hela ban filankes kin, bila ew jî were ser têtê!« an jî »ma çima Seydo nayê ser têtê?» û hwd. Lê nuha dibêjin »Elo tu kî yî?» an jî tenê »Elo!« (Armanc, no:152, 1994)

101

Mehellîstan

Beledîya Dîyarbekirê di bin serokatîya mûawînê serokê Beledîyê de grûbeke muzîkê çêkirine ko wê bi Kurdî stranan bixwînin. Di repertûwara wan de ligel stranên Kurdî yên mintiqê, sitrana Helepçe, Rabe Cotyar, Canê Canê jî heye. Beledîyê hemûyê van stranan li gel wergera wan a Tirkî dane sawcîyê (muddeîumum) Diyarbekirê daku bikaribin destûrê bigrin. Û di daxwaznameya xwe ya ji bo destûrê de jî, di şûna Kurdî de, lehçeya mehellî nivîsîne.

Bavo, bila destûrê bidin, bila navê wê lehçeya mehellî be. Ji xwe navê vî milletî her roj tê guhertin; »Tirkên Çiyayî«, »Xelkê Bakurê Iraqê«, »Etnîk«, »Rojhilatî«, »Xelkê Separatîst« û nuha jî »Mehellî«.

Yanê Grûba Muzîka Mehellî, Zimanê Mehellî, Xelkê Mehellî û welatê wan Mehellîstan.

Hela em binêrin, pêşde wê hîn çend navên din li me kin.

(Armanc, no: 121, 1991)

Nûgörmîş û nûlixwehaydarolmîş!

Ji alî naveroka xwe ve sewîya Kurdîya Dimilî ya ko îro tê nivîsîn hê jî negihîştîye Dimilîya berî 1980'yî ko di kovar û rojnameyên Tîrêj, DDG, Özgürlük Yolu û Roja Welat de dihatin nivîsîn.

Îcar îro hin »nûgörmîş« û »nûlixwehaydar-olmîş« rabûne dibêjin:

»Berê bi Dimilî nedihat nivîsîn, cara pêşî me dest pê kirîye, em bi Dimilî dinivîsin« û bi ser de jî rabûne li gor »aqil«ê xwe »elfabeyeke nû« jî çêkirine.

(Armanc, no: 133, 1992)

Em û xelk

— Li Almaniyayê 800 komelên Tirkan hatine ba hev, hemûyan bi hev re piştgiriya bi dewleta xwe re dane beyankirin ko şerê dewleta wan ya li dij Kurdan bi heq e, çî ji alî manewî be û çî jî ji alî maddî be, ewê alîkarîya dewleta xwe bikin.

— Ême jî dewleteke me li ber çêbûnê ye, li şûna ko em piştgiriya vê dewleta xwe bikin, ji me hinek radibin ji bo hilweşandina wê dixebitin. Goya emperyalîzm dixwaze li Rojhilata Navîn Kurdistaneke kûkla ava bike.

(Armanc, no:132, 1992)

103

Ji me re qebehet e!

Çendekî berê di gelek rojname û kovarên çep û rast ên Tirkan de xeberek li ser butçeya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê derket. Li gor xebera van rojname û kovaran; dewleta Fransa, Swêd, Swîsre û Belçîkayê alîkarîya maddî bi Enstîtuyê re kirine. Îcar xeber bi awayekî welê dane ko mirov dibêje qey Enstîtuyê alîkarî ji ciyekî pir xerab girtîye û ji bo karekî xerab bi kar tîne. Ev serê çend salan e dewleta Tirk ji bo ko bikaribe alîkarîyekê ji dewletên Ewrûpayê bigre -ku carna digre jî- xwe diçirîne, hemû rê û rêgayan bi kar tîne. Îcar qey ji xelkê re adet e, ji me re qebehet e?

(Armanc, no: 134, 1992)

Parastina ziman û edeba kurdî

— Li Almaniyayê ji bo hevkarî û xebata bi hev re 60 Kurd hatine ba hev. Ji biryarên wan yek jî, derxistina kovar an rojnameyeke bi Kurdî ye. Lê belavoka wan bi Tirkî bû.

— PEN'a Kurdî ko nivîskar û edîb û şairên Kurdan tê de cih girtine, belavokên wan ên ko heta îro gehîştine destê me hemû bi Tirkî û Îngilîzî ne.

(Armanc, no: 123, 1991)

104

Çekîç gûç defol yan

Türk ordusu defol?

Gava ko Dogu Perîncek, Bülent Ecevît, Mesut Yılmaz dibêjin »bila Hêza Çakûç ji welatê me derkeve, çimkî îşxalker e« mirov wan fam dike. Ji ber ko mêjîyê wan mêjîyê îşxalkerîyê ye, îşxalkerekî din naxwazin.

Wan bi xwe Kurdistan îşxal kirine, çima li dij îşxala xwe dernakevin.

Dogu Perîncek li şûna ko dibêje »Çekîç Güç Defol!« û mitîngan çêdike, bila mitîngên »Türk Ordusu Defol« çêke. Ma çêdike? Mêjî mêjîyê Kemalîstan e û li gor menfeeta xwe ya millî hereket dike.

Lê ax li wan hin Kurdên me yên ko bi nezanî an jî bi zanîn li dû wan diçin!!!

(Armanc, no:134,1992)

Neh cumhûriyet û elfabeyek

milletek û sê elfabe

— Hemû Cumhûriyetên Tirkan gehîştine hev û biryar dane ko ji nuha û pê de wê tenê bi elfabeya Latînî binivîsin daku bikaribin bi her awayî nêzî hev bibin, ji hev fêhm bikin.

— Û hemû perçên Kurdistanê jî gehîştine hev, ko ji nuha û pê de wê bi sê elfabeyên cihê binivîsin ji bo ko ji nivîsên hev û ji hev fêhm nekin.

(Armanc, no: 126, 1992)

105

Ecayîb

Çendekî berê di rojnameyeke Swêdî de xeberek derket. Mirovekî 70 salî, ev serê 14 mehan e ko di mala xwe de mirîye, haya kesî jê nebûye.

Şirketa xênî di nav pênc-şeş mehan de çend name şandine daku ev mirov kirêya xwe bide, lê tu dengê ji mirovî derneketîye. Paşî şirketê ew daye mahkemê, mahkemê çend name û bang şandine, lê dîsa deng ji mirovî derneketîye.

Dawîya dawî dane îcrayê, Memûrên îcrayê jî çend name û teblîx şandine, lê dîsa ne bersivek, ne xeberek. Îcar memûrên îcrayê li gel çend polîsan ji bo stendina kirêya 14 mehan çûne bi zorê derî vekirine. Lê çî bibînin, mêrikê reben mirîye. Hem jî 14 meh in ko mirîye û haya tu kesî jî jê nebûye.

Ev bûyer bi a min ji bo me ew kesên ko di panzdehê mehê de perê wan diqede û nikarin kirêya xaniyê xwe bidin fersendeke baş e. Yanê di vê civata kaxez û kompîturê de mirov dikare heta 14 mehan jî kirêya xaniyê xwe nede.

(Armanc, no:123, 1991)

106

3 800 pakêt cixare!!!

Parlamenterekî Polonî ji ber qaçaxçîtîya cixaran li hudûdê Swêdê hatiye girtin. Ji ber ko parlamenter e, pêşî hinekî li ber xwe daye daku polîsên hudûd erebeya wî saxtî nekin. Lê polîsan derhalkê telefonî Wezaretê Karûbarên Derve yê Swêdê kirine, piştî ko îzin girtine, rabûne erebeya wî saxtî kirine.

Çi bibînî? 3800 pakêt cixare! Parlamenterê Polonî girtine dane mahkemê. Li mahkemê jê pirsîne:

— Te çima ewqas cixare bi xwe re anîne, ma tu nizanî yasax e?

Wî jî gotiye:

— Min nizanîbû ko yasax e, ji xwe min wek diyarî anîn ji bo bidim parlamenter û hinek serok û berpîrsên sendîkayên Swêdê..!

(Armanc, no: 133, 1992)

Tiştê dûrî aqila

Piştî hevqirkirina çaran, PDK û YNK li Îrlandayê li dora maseyeke çargoşe, piçekî ji hev dûr rûniştine û li hev hatine.

Lihevhatina wan baş e, lê tiştê ko neket serê min gelo ev herdu partiyên me çima weha rabûn li ciyekî ko 4-5 hezar kîlometre ji Kurdistanê dûr e, peymanê niv-aştîyê çêkirin? Qey li Kurdistanê maseyên çargoşe tunene ji ber wê ye!

Dewleta Su'ûdî li gor adet û toreyên xwe serê çar Tirkên birrîn, hê 40 Tirkên din jî di dorê de ne.

Dewleta Tirk jî di nav van deh salên dawîn de, wan jî li gor adet û toreyên xwe, serê 20 hezar Kurdî birrîn û pelaxtin û jêkirin, hê 20 milyon Kurd jî di dorê de ne.

(Armanc, no:160, 1995)

107

Zimanê me û yên xelkê

Zimanê me zimanekî welê dewlemend e ko hema hema berbi monopolîya mezin diçe û ger bi vî awayî biçe wê serê emperyalîzma zimên bixşîne. Divê ko li gor vê dewlemendî û pêşdeçûnê em hin tedbîran jî bigrin. Yan na di pêşerojê de wê gelek zimanên feqîrên wek Tirkî, Erebi, Farisî û hin zimanên Efrîqî ji bo ko ji bin bandorîya zimanê me xelasbin wê dest bi têkoşîna rizgarîya ziman bikin. Loma divê ko em sîlehên zimanewanî peyde bikin, mesela wek SCUD Ferheng, Nötron Ferheng, Ferhenga Atomî, Ferhenga Kîmyayî, ji bo leşkerên piyade jî Ferhengleşkov û Ferhengtriyovan derxin.

(Armanc, no:160, 1995)

108

Ecaîbatên dunyayê

Hawar, Ronahî û Roja Nû ya ko Bedirxaniyan di salên 1932-1945-an li Beyrût û Şamê derdixistin wek Qura'na ezîmşah li ber serê min in, her şev ez ji xwe re dixwînim. Her cara ko ez dixwînim jî, rastî tiştêkî nû tîm. Îcar vê carê jî di Ronahîyê de ez rastî van adetên ecaîb ên hin milletan hatim. Welleh hema min got ezê wê ji nû ve di vê quncikê de pêşkêşî xwendevanên Armancê bikim.

— Tê gotin ko Tatarên Asya Navîn gava ko bi-xwestana mirovekî biez-
imandana şîvê, diçûn mala wî û bêyî ko jê re tiştêkî bibêjin guhekî wî dik-
işandin.

— Li Çînê eger mirovek li jina xwe xe, mirovên jinikê li pêş mirovên
mêrik heştê çoyî li mêrik dixin.

— Li gor adetên reşikên Afrikayî heke jinik nizanibe girarê çêke mêrik
dikare wê berde.

— Misiriyên kevn zarokên xwe yê pêşin dikuştin. Ji wan ve welê bû
ko bi kuştina wî zêdehîya malbatê pirtir dibû.

— Li Tîbetê du bira ji xwe re karin jinekê bînin. Lê ger zarokên wan çê
bibe, hemî li ser birayê mezin tî hesibandin.

(Armanc, no: 142, 1993)

109

Ne gotinên navdaran lê yê nav daran!

— Eskîmoyî qûlên Xwedê yê qeşagirtî ne.

— Cixare zerarê digihîne sihhetê, sihhet jî zerarê digihîne cixarê.

— Her ko însanan nas dikim, ji heywanan bêtir hez dikim.

— Ya rebbî sebrê bide min lê piçekî zû!

— Qedexekirin qedexe ye!

— Bimre nan û pîvaz, bijî goşt û birinc!

— Kes ji teralîyê nemirîye.

— Karê zengînan pere qezenckirin e, yê feqîran jî hesabkîrin e.

— Bêkarên hemû welatan dev ji kar berdin.

— Ger hêk li te dikeve, tu jî li mirîşkê keve.

— Ger tu cixara xwe di qedeha çayê de vedimirînî, çaya xwe jî di xwelî-
dankê de vexwe.

— Her ko nivîskarên me nas dikim, dixwazim bibim xerrat!

(Armanc, no:130, 1992)

110

Çend gotinên xweşik û gulover

— Apê min ê bi guh û çavekî, diajo garana welatekî.

— Bêdengî carna tirsekî ye, tirsekî jî parçeyek ji mêranîyê ye.

— Bihara bi gulekê were, hema bila neyê.

— Bijî evîna aza, bimre qelin! - Bêkarek

- Bijî hebûnîzm, bimre rûtîzm! -Rûtek
- Bîlleheq nepên ez nayêm!- Erzanî
- Em li serokekî digerin! - Taban
- Ez bi berçavkê ranekevim, di xewnê de ez nikarim tu tiştêkî bibînim.
- Ez rastî tu kesekî nehatim ko ji kêfa miribe!
- Gelo li Swêdê kurdek heye ko ne nivîskar be?
- Ger qanûn û qaîdeyên rêvebirinê tunebin, wê wextê teşqele û şer dest pê dikin.
- Golikê malê ji gayê malê natirse, lê herdû jî ji xwedîyê malê ditirsin.
- Jin bela ye, zarok jî hella hella ye.
- Ji derveyî metodên klasîk ên xwekuştinê, li rêyeke din a xwekuştinê digirim. -serokek
- Jina ko ji bin emr û fermana mêrê xwe derkeve, ew ne bindest e.
- Kengî mêr jî zarokan bînin, wê çaxê wekheviya jin û mêran biparêzin.
- Kes şîretê naxwaze, herkes pere dixwaze, dêmax pere ji şîretê baştir e.
- Li tabanê xwe digirim! -Serokek
- Ruhayî bi saya serê îsotê ji AIDS'ê filitîne!
- Tahma xwarina herî xweş li gor hebûna dirana ye.
- Wexta ko xewa min neyê, ez qahwê vedixwim.
- Xwarina bê xwê, ne şor e.
- Zebeş nîşanî serokekî Kurdan dan, got: »Ev kundir e!« Nîşanî serokekî din î Kurdan dan, got: »Na, pettêx e!«

(Armanc, no: 157, 1995)

111

Xelkê çî xweş gotiye

- Bîr û bawerîyek ko ji bo wê carna hin kes werin kuştin jî, nayê wê maneyê ko rast e. (Oscar Wilde)
- Pêşî em mecbûr dimînin em bawer bikin, paşê em bawer dikin. (G. C. Lichtenberg, 1742-1799)
- Dem ew dem e ko bi sê pêkenîn û nivîsekê mirov dibe nivîskar. (G. C. L.)

Pirs:

- Hêsan çî ye, zehmet çî ye?

Bersiv:

- Hêsan pirsên wek pirsê te ye, zehmet jî bersiva wan e. (G. C. L.)

(Armanc, no:137, 1993)

112

Navên kurdî

Ji bo zarokên we yê ko dê nû çêbibin(bo keç û kur)

Bi amadekarîya

Romanîûs Libendeyînobelîsûs

Agirbizot

Agirpêket

Ardmalêketo

Baberda

Belqityê

Belqityo

Berxiyar

Bêderpê

Bêlome

Bindamayê

Bintûmaxa

Biserneketo

Cilo

Çavbeqo

Çavliderê

Çavnûtik

Çirya

Çogdiberde

Destçoqal

Devjiheve

Devlihewa

Devşorbe

Diranpîj

Diranqîj

Doxînsist

Erdêketo

113

Erdêmawo

Firnik

Fîtefît

Gonco

Guhbel

Guhdirêj

Gumegum

Guregup

Gurmîn

Gurpegurp

Gurxwaro

Herhazir

Herlibende

Herlibendê
Hûrgir
Karo
Keftar
Keftelêft
Kêmxur
Kêrto
Kojo
Kormîşk
Kûto
Kurot
Libendeyê
Limalmayê
Mellêbuharê
Nigçoqalê
Parsuxwar
Pêdirêj
Pirtenik
Pirxur
Piştlierdê
Piştîxûz
Porgijgij
Pozqertel
Pozxwar
114

Qurqurbeg
Rûqermiçî
Rûşuştî
Sîtilqûn
Têdamayê
Xûzo
Xwaro
Zikgir
Zikliser
Zimandirêj
Zimankurt
Zûxur

(Mîrkut, no:1, 1985)

Ev weha lê weha çawa ye?

Reşo TURAN

Hemze TURANOGLU

Ferho ÖZTÜRK
Hemo TÜRKEKUL
Îso BOZKURT
Evdo CENGÎZOGLU
Mîro KUTLUAY
Seydo ALPER
Hewê ÖTÜKEN
Sêvê KAGAN
Rindê HASTÜRK
Kewê TÜRKOGLU
Binevş BÎLGEKAGAN
Zerê ASÎLTÜRK
Bişar TÜRKKAN
Keskê TÜRKEŞ
Xatûn ALPASLAN
Şemo ERTUGRUL
Qenco SOYLUTÜRK
Tülay ZINAR
115

Tanju ÇIYA
Ayça POLA
Sevîm TEMO
Okay JIRKÎ
Alper BERZANÎ
Tuncay ROHILAT
Tunç BÊRTÎ
Evren SÎPAN
Denîz PILING
Türkan BRÛSK
Kutlan XELAT
Dolunay ZÊRÎN
Çigdem ŞERVAN
Gökçe ÇETO
Güngör LEPZÊRÎN
Tuncer KURDO
Bariş MÊRXAS
Erol BERZENCÎ
116

Çawa qoymîş kirine bila wisa jî çiqarmîş bikin!
Em li jorê ji oxiyîcîyên xwe re çend nav û soyadîyên gelek orîjînal sermîşî

ber çavan dikin. Helbet lîsta ko me yazmîşkirîye û dizmîşî jorê kirîye ji nav hezaran nav û soyadîyên weha tenê kesimekî oliştirmîş dike. Hun hîç duşunmîş bûne ko degîştirmîşkirina soyadîyan qolay nîne. Helem di surecekî weha de û di qoşilên îro de.

Meriv dikare navên nû, qoymîşî zaroyên nû-doxmîşkirî bike. Lê olanaxa qoymîşkirina soyadîyên nû hemen hemen hîç tune. Yalnızca, perê meriv hebise û tanidixên meriv yaxut jî torpîla meriv hebise meriv dikare bi mahkeme yolîyê dawe açmîşke.

Aslînde ji sahibên van soyadîyan re cîgera meriva yanmîş dibe. Feqet çi yazix kî artix Mîrkuî bîlem nikare van zewallîleran qûrtarmîşke!

Wan kesên ko van soyadîyana çawa qoymîş kirine bila wisa jî çiqarmîşkin!

Bîr yandan kenîp, dîger yandan hêrsîyor musunuz?
 Bîz fikîrîyoruz kî sîz şîmdî bîr yandan kenîyorsunuz, dîxer yandan da hêrsîyorsunuz. Lê, hêrsemenîze hîç bîr sedem yoktur.

Bîz burada ne Tûrk halkîyla tinazîp henek edîyoruz, ne jî Tûrk adlariyla qerfîyoruz.

Bîr gerçeşî carna onun ziddîyla daha îyî famîyor olmamîz, bîzî böyle bîr örneşî nivîsîyor olmaya tamiyor. Yan na, Tûrkclere cebren Kûrt soyadlarîni koymayî fikîrmîyoruz ve onlarî ad ve soyadlarîna da kenmîyoruz ve de kenmeyeceşîz.

»Tûlay KURDO« gîbî bîr îsmî xwendîyor olduşumuzda »Kewê ASÎLTÛRK« gîbî bîr îsmî sosretlîşînî daha îyî fahmîyor, daha îyî hewîsip hînîyoruz, daha îyî lêvarqîliyoruz.

Hêvîyoruz kî okurvanlarîmîz bîzî çewt teneğîhîyorlar. Jixwe aslînde burada têgîhîyemeyecek bîr şey yoktur.

Bîzî biborunuz, bunu mecburen Tûrkçe nivîsîyoruz.

(Mîrkuî, no:2, 1985)

117

Her babet belavok, name
 û mesajên hazîr tîn fîrotîn!
 (Dîsa rojek jî rojên buhara rengîn bû. Ez û Eşref Okumuş em li Parîsê bûn. Em jî xwe re digeryan, me carê berê xwe da taxa Kurd û Tirkan. Gava ko em jî serê taxê heta binê taxê meşîyan destê me tijî bûn bi belavokan. Çîmkî Newroz bû, her partîyekê belavoka xwe ya Newrozê derxîstîbû. Me belavok birin malê, me xwendin, çi bigre hema hema hemû wek hev bûn. Heta ne tenê wek hev, her weha wekî yên par û pêrar û pitir pêrar bûn. Îcar heşê me yê tîcarî xebîtî, me got welleh hema emê belavokên hazîr çêkin û bifroşîn.)

Name:

— Nameyên evîne

- Nameyên serxweşîyê
- Nameyên eskera
- Nameyên pîrozbahîyê
- Nameyên ji bo Enstîtîyê

Mesaj:

- Mesajên şevên Newrozê
- Mesajên kongra
- Mesajên polîtburu
- Mesajên licna merkezî

Mesajên bi slogan: 5 wereqe

Mesajên bi sipas û silav: 10 wereqe

Mesajên îsotîn: 100 wereqe

Mesajên hingivîn: 50 wereqe

Belavok:

- Belavokên Newrozê
- Belavokên 1'ê Gulanê

118

— Belavokên li ser Rojhilatanavîn

— Belavokên li ser kolonyalîzmê

Fîyeta belavokan li gor naverokê tê guhertin:

— Belavokên bi rexne: 12 wereqe

— Belavokên bê rexne: 6 wereqe

— Belavokên »Li Dunyê dûrim, Li Rojhilatanavîn Dûrim û Li

Kurdistanê Dûrim«: 20 wereqe

— Belavokên damezrandin û hilweşandina rêxistin û partîyan: 100 wereqe

— Belavoka »ÇIMA VEQETYAM«: 25 Quriş.

Nimûneyek ji qalibên belavokên me:

NEWROZ PÎROZ BE! (1)

Her ko diçe Emperyalîzma Dunyê bi pêşevanîya Amerîka û dewletên din yê emperyalîst girtir, hartir û çavsortir dibe.

Emperyalîzm sîstema kapîtalîzma monopolîsta herî bilind e. Xurt e, heta qirikê çekdar e, ro bi ro qelstir dibe û nuha jî di doşeka mirinê de ye.

Li Rojhilatanavîn tu tiştêk wekî berê nîne.

Her tiştêk guhertin. Wilo bi lezê guhertin ko rojek wekî ya din, saetek wekî ya din, deqqeyek wekî ya din nîne. Helbet sedemê wê jî emperyalîzma dunyê ye.

Wekî hûn jî dizanin divê hemû sinifên karker û gelên bindest û pêşverû û welatparêz û pêşketinxwaz û antî-emperyalîst û antî-faşîst û antî-şovenîst hemû piştgirîya hev bikin û yek bin. Yan na emperyalîzm her çiqas li ber sekratê be jî, zû bi zû namire. Ji ber ko wek her tiştê wê, sekra-

ta wê jî dirêj e.

Li Latîn Amerîka jî rewş kêr-zêde wekî li Rojhilatanavîn e.

Li Afganîstanê jixwe hûn dizanin çî dibe. Li Hîndûçînê her wisa. Li

Afrîka Başûr dîsa wisa. Şerê Îran û Iraqê her dîsa wisa (2).

Îcar li Kurdistanê jî ji Meda û vir de çavSORAN û weledên wan ên îroyîn

û rejîmên wan tiştên nemayî bi serê me de anîn. Lê nikarîbûne dengê me bibirin.

Kolonyalîzm li welatê me ketîye her derê, lewre divê herkes vê yekê

zanibe. Do çawa bû, îro jî wisa ye û dijminê me sibê jî me li hember xwe dibîne.

119

Li Kurdistanê îro pergala berhemîya nîv-feodal, nîv-kapîtalîst û nîv-

eşîrî hakim e. Pêwendîyên berhemîyê jî her wilo ne. Avahîya ser û bin di-

vê ji bin ve bête serûbinkirin. Û divê neyê ji bîr kirin ko têkoşîna birayên

me yê Filistinî jî a me ye.

Xelasî nêz e. Emperyalîzm û xulamên wê yê kolonyalîst û hwd. li ber mirinê ne.

Bibelqite emperyalîzm!

Bibelqite faşîzm û zordestîya li ser jin û zarokan!

Bijî NEWROZ! (3)

(4).....

(1)-Alternatîfên din:

Bijî Newroz

Newroz hat

Newrozek din jî hat

Newroz dîsa hat

Me Newroz pîroz kir

Me Newroz bi hev re pîroz kir

(2)-Navên welatan li gor daxwazan tên guhertin, kêr û zêdekirin.

(3)-Silogan li gor daxwazê pir erzan tê dagirtin.

(4)-Navê rêxistinê ji alî xwedîyê belavokê ve tê dagirtin.

Erzûhal-Holdîng

Namenûs Belavokzade Xan, no: 99/z

Telf: 009933-44 Derveyî Welat

(Mîrkut, no: 3, 1987)

120

**

ÇANDA KURDÎ DI HAWARÊ DE

Husên Hebes

Raperîna çanda kurdî

di kovara Hawarê de

Belavgeha Hogir

Bonn

Çapa yekê 1996

Çapa dudiyê 1999

Bo Internetê 2007

Pêsgotina çapa dudiyê

„Pêskêsi“

Dr. Pêrewê Berwarî (Dr. Ebdil Mecîd Sêxo)

Kovara Hawarê bi 57 hejmarek xwe ve, cavkaniyeke zor dewlemend u pebawerkiri ye. Rupelen we bi gelek mijaren neyeksane u xamen zerin wek C. Bedirxan, Cigerxwin, Osman Sebri, Qedri Can, Hesên Hîşiyar u pîren din hatine xemilandin. Hawarê di dema xwe de (1932-1943) roleka pîr payebilind di peşvebirina cand, weje u zimane kurdi de listiye, u ew ta roja ironi ji ciheki giring u nirxbiha di nav capemeniya kurdi de distine ji legervan u rojnamevanen kurd re zor serençekê e.

Lewre ji di sebareta Hawarê de hin pîsporen rojnamevaniye u wejeya kurdi kovar u xwediye we Mir Celadet Bedirxan di berhemên xwe de binavkirine, le mixabin, ewan gelek bi gaven lezoki di ber Hawarê re derbasbune, ji ber ve ji Dr. Husên Hebeş hin di sala 1982 an de lekolinek berferêh bi zimane rusî, bi serperîştîya Prof. Qanatê Kurdo amade kiribu, u bi serkewtineke bala pileya dokoriye li ser we ji zaningeha Mosko wergirt. Em kanin be hempa bicespinin, ku danere ve berhema zanisti, ne tene pirtukxaneya Sovyetistana Bere bi ve pirtuke hate dewlemendkirin.

Le di baweriya me de, ve pirtuka giranbiha bi zimane rusî tibuna danere we Dr. H. Hebeş ya netewî neşand u hestên wî yen niştîmanperwerî pîr pe geşdar u pertew nebun, lewra ji lekolinvan Dr. H. Hebeş disan bi hostayî melevaniyeke zor pîspori di cema canda Hawarê de dike, hemî kosp u kelemen li peş xwe bi tiwanên bewperî li şun xwe dihele u bi hilmeke hin berferewane u kurtir berhema xwe ya bi zimane rusî nujentir dike u ve care we bi zimane „Mem û Zînê“ di sala 1996 an de li Almaniya (Bonne) raberî gele xwe ye ti u birçiyê canda xwe dike.

Le lekolinvan Dr. H. Hebeş zanibu, ku ev berhema zanisti negihaye destên rewşenbîren kurd li Suriye, lewre ewî peşniyazkir, ku ev pirtuka „Raperîna çanda kuradî di kovara Hawarê de“ careke din ji bo rewşenbîren kurd li Suriye were capkirin, dilsozen canda kurdi bi singên ferêh, miraze danere pirtuke bicîh anin u ronakbîren kurd pe dilşad kirin u dikin.

Eger em bi caven heyber (objektîv) afrandîna lekolinvanê pîspori u jehatî bîncminin, em pîr dadmend u rewî dibînin, ku em bi van cend hevokên kurt we binirxînin. Ev pirtuka lekolineke zanisti zor payebilind e. Di baweriya me de Dr. H. Hebeş di weşanên kurdi de yekemin lekolinvan e, yane yekemin mirov e, ku pileya dokoriye li ser capemeniya kurdi bigîştî u li ser Hawarê bi taybetî qedandîye.

Ewî bi hemî alavên zanisti tedayên Hawarê; gotar cîrok, helbest, folklor, zîman

u mijaden din bi zimaneki hesan u tegiştî u bi şewazeki ciwan van hemu cureyen candi şirove dike.

Ev pirtuka dikane di peşeroje de bibe cihdereki sudar ji mamoste u xwendekaren koleca rojnamevaniya kurdi re.

Li dawîye em hevale xwe Dr. H. Hebeş zor spas dikin, ku redana nivisandina ve kurtepeşkese daye me u serkewtinen heja ji berhemên wi re yen duhati re hevi dikin.

Efrîn 10.7-1999

تەڤگوتین Pتخ BER

Ev legerina sala 1982a bi rusi li zaningeha Mosko, li fakulteta Rojnamevaniye tamam bu. Serkare min rehmeti profesor Qanate Kurdo bu, min li ser we pileya doktoriya (Ph. D) filosofi di zanistiyan filologi de wergirt.

Ji ber dijwariyan pir min nikari ew belav bikira; betiri 12e salan ev bare giran li ser mile min bu, bi min re radi bu, rudinişt, bi lavakari li min ser fikir, cawa naxweşeki li ber cavan bu u min le diniri, kelgiri dibum u nikari derman bikra.

Di ve navbere de berhemine din bi saya calakiyan hevvelatiyan derketine, bi qasi peydabun u giringiya wan min ew navandine u sud je wergirtine.

* * *

Ez pir spasi serkar u mamosteye xwe, ye rehmeti profespr Dr. Qanate Kurdo dikim ku şireten wi ji min re di ve legerine u di jiyane de pir giranbiha bun. Behra pisporen Kafedra Literetur u Rojnamevaniya Biyani ya fakulteta Rojnamevaniya Zaningeha Mosko di giheştandina ve lekoline de ji pir bu; du caran wan ev kara nixandin u paşe re li pişe duz kirin.

şîret u rexneyen pisporen kurd li Instituta Rojhilatnasiye ya bi ser Akademiya Zansti ya Ermeniya Soveyeti ve ji ku berhemên wan heyina kurdan dewlemend kirine, kare min ji geş kirin. Rezdari u spasi ji wan mezinan re. Ji hemi dezgeh u kesen ku bi her awayeki arikariya min kirin, ez burcdariya xwe ji wan re dubare dikim.

Tebaxa 1995

تەڤگوتین Pتخ

Diroka capemeniya kurdi intereseke mezin ji legervanan re peyda dike, ne ji ber ku piraniya rojname u kovaren ta demeke nezik belav bune natene bi dest xistin, le ji ber ku ew kaniyan belgehandina heyina me kurdan ji dicespinin.

Legerinen zanisti li ser capemeniya kurdi beri her tiştî mercdar in bi taybetiyên we yen civaki u siyasi di qonaxen cudan de ku ew, yani capemeni di ve cihane de ji dengvedana interesen gel e di her biwareki de.

Cawa aşkere ye gele kurd yek ji kevnartirin gele Rojhilata Navin u Nezik e, ew ji demen derini de li wir cihwar buye u tekili buyeren siyasi, leşkeri u candi yen we navceye buye.

Kurd li ser axa xwe Kurdistane dijin, mixabin ta niha ew wek welateki serbixwe ne hatiye nas kirin u li ser kerta siyasi a cihani naye ditin.

Haydariyan bawerpekiri li ser jimeryariya kurdan legervan di jederen dewletên Kurdistan di nav xwe de parvekirine nabine; ew hebuna kurdan wek geleki

xweser nanasin, kurd bi naven "Tirken Ciyayi", ereb u fars di belgehen wan yen resmi de hene. Di Ensiklopediya Sovyeta ya mezin de nivisîne ku: Hejmara kurdan bi tevahî (ta sala 1971) li gor çavkaniyên cîyawz ji 7,5 heta 12 mîliyona ye. (1.72) Ew hejmara li vir binavkiri bi raya min pir kem e, diroknivîs Ismet Şerif Wanli di "Kerteke etnografî ya Kurdistan" e de hejmara kurdan u runîştvanen Kurdistane digihne 23,6 mîlyon kurd (2.44-45). Ev agahiyîna di sala 1983 de belav bûne, be guman niha hejmara wan betir e.

Ruberîya Kurdistane ji nezika 500 hezar mitren cargoşeyî ye. Ji demen kevînar de kurd tekoşîne bona serbestîye dikin, ew carna bi ser diketin, mirnişin ava dikirin, le berdeyamîya wan kurd bun li gor sed-salen bindestîye yen durudirej. Yekemin car welate kurdan di sala 1514 de di navbera imperiyen Osmanî u Farsî de perçe dibe; ew yeka di peymanê Aştiye ya li Qesira Şîrine, di gulana 1639 de di mabena sultan Murade Caremin u şahê Safî ye Yekemin de tesbît buye u hatiye îmze kirin. (3.221-227) Osmanîyan u farsan xeruberên Kurdistane ji xwe re talan dikirin u her du alîyan peyayên kurdan dibirin leşkerîye u bona cengen xwe yen kolonyalî bi kar tinan.

Pîştî Cenga Cihani a Yekemin Kurdistan cara duhemîn parve dibe, birek dikeve destê Iraqê u ya din ji dibe para Suriyê. Bi vî awayî welate kurdan di nav car dewletan de dabêş dibe: Tirkîye, Iran, Iraq u Suriyê. Ji we demê u ta niha rewşên geografî, civakî u siyasî ji alîyan erênî de kem hatîne guhartin u bi vajayî we yen neerênî deselatdar in; qewaren kambaxîye firehtir bûne u dijmin hovtir buye. Dewletên Kurdistan cemandîne siyaseteke kolonyalî, şovenî beramber kurdan dajon, ew bi her awayekî hewl didin gelek kurdan ji meydane rakin, ew metoden kuştîne yen ji sedsalên Navîn de mane bi ser wî de vedijînin u ciqas teknîken neheştîne, cî ji alîyan ramânî u cî ji alîyan leşkerî de peşda dicin, ewqas nuyetîya wan li heyîna kurdan teqî (tecrube) dikin. Ew mafên kurdan wek gel, cawa gelen ve dinyayê yen serbest dijî, nas nakin. Di ferhengên wan yen siyasî de hetanî van navderîna: Kurd u Kurdistan ji bi kar nahînin, bi her şewayekî hewl didin kurdan bipîşavînin (bihelînin), taybetvânîyan wan yen netewî inkar dikin, meju u canda wan sexte dikin.

Eger mirov li çavkaniyên tirkî, farsî u erebî yen bi pîrsgîreken kurdi ve mijul dibin, bikole, we bi sanahî biencîmine ku ew hemî yekamanc in; inkarkirîna kurdan wek gelekî xweser. Nimûne di we biware de pir in; civaknase iraqî M. Elfil xwe ji haydariyên zanistî li ser kurdan u nijada wan bi dur dixîne, ew li ser we yeke dimîne ku Hemî kurd ereb in, çînkê ew ji kurê Rebî'î bin Nîzar in (serokekî êleke erebî bû H.H). (4.27) Partiya Ba'îs a Suri kitebeke teorî derxistîye, te de filosofî u ditînen we rexrîrawe aşkere dîke u ve hizîre belav dîke... Eger em xwe ta niha kurd, lîbî, berber, sûdanî û misîrî dinavînin, ... ew naye wê wateyê (maneyê) ku em berî her tiştî ne ereb in. (5.24)

Pir kes tegheştîne ku steryotîpa "Tirken Ciyayi" dewleta Tirkîye ji nenavandîna peyva kurd re saz kirîye, dezgeh u partîyan we bi resmî li dijî carenivîs u mafe kurdan radiwestin (6.218); ew hemî cureyên berberîzm u gîkujiyê di we derfete de bi kar anîne u tîne. Kuştîna u teror li Rojhilata Kurdistane (Kurdistana Irane), ji alîyan karbidestên rejîmen dijîmîrovatîye de bi direjahîya diroke ve li hember gele

kurd berdewam e. Di ware idyoloji de ji ew bi we konseptê dicin, ku dirok u canda kurdan tezwir bikin u dikin. (7)

Ez bi pewisti dizanim ve rastiye ji bibejim, ku di nav gelen tirk, fars u ereb de legervan hene, ne tene bi objektivi li pirsgera kurdi dikolin, le ew jiyanen xwe ji bona "Serbestiya netewa kurdi", cawa Ismail Beşikci dibêje, didin. Ew bi salan bona parastina rastiya zanisti u bona azadiya kurdan di zindanen Tirkiye de dimine. Ew serkeşiya tekoşina awarteyi di zanistiye de dike, di caxê de ku piraniya miroven zanistiye bi merbenden diravi bi dewleten xwe ve giredayi ne, şabaşiyê dikin u di bin nave we de rastiyan diroki rureş dikin. I. Beşikci bi peximberayi ruye rastiye geş dike, maka peyva berpirsiyar numa dike. Hemi parti, rexistinen ciyawaz, el u eşiren kurdan rez u teqdire ji merxasiya wi re dikin; ev ji ruydaneke nu ye, ku kurd li ser miroveki yekrayi bin, belki yekrayen weha hin peyda bibin ku ew bi yekdengi u xebata xwe ji nişan bidin.

Berhemen pişpore iraqi Şakir Xesbak yen li ser kurdan afirandine bi wicdani hatine nivisin. (8)

Tofeke mezin ji rojhilatnasen sovyeti tevkariyeke nixdar di kurdolojiye de kirine, ew we rastiye peşan didin ku kurd gelekî bi sere xwe ye u taybetvaniyen wi hene di we babete de.

Ji hezar salan betir kurdan tekoşan kiriye u hin dikin daku wek gel xwe biparezin, bo we eş u azar pir ditine u dibinin. Diroka wi ya dijwar u xwindar, diroka keferata be hempa ye bona rizgari u serbestiya netewi.

Di destpeka sedsala bistan de hişyariya netewi li ba rewşenbiren kurdan ji geş dibe, cawa li gel rewşenbiren gelen din yen ji bo serxwebune tedikoşin li diji "Mirove Nexweş" - Osmaniyan dikirin.

Piştî ruxandina dewleta Osmani agire raperine li Başura Kurdistane, li diji ingilizan di sala 1918a bi serokatiya Şex Mahmud (1885-1956) vedikeve. Piştî we li Bakura Kurdistane ji serihildana Şex Seid u ya Agiri dibin. Ew raperinina bi hoviti ji aliye dijminan ve tene vemirandin.

Tekoşina derini ya gele kurd bona serketin u azadiye ne tene di rezebinketinen xwinayi de te nişan kirin, na ew di berengariya rojani de bona xweseriye, bona adeten etni u parastina canda wi bi tevahi raber dike.

Di rawestgehen diroki cudan de xwedilerketina canda netewi hema bu bu merca serekin bona parastina heyina gele kurd. Eger çanda gelekî jîndar be, ew gela bi xwe jî jîndar e.

Xebat bona belavkirin u peşdabirina canda netewi bi vi şewayi bu bu u dive bibe amanceke bingehin ji capemeniya kurdi re, ya di dawiya sedsala derbas buyi de bi dinyaye keti.

Ev legerina peşkeşi kovara Hawarê (1932-1943) ye u numakirina rola we di parastin u peşdabirina canda netewi de. Min ev orgena capemeni ji ber van sedemen jerin hilbijart:

Yekemin, meteryalen Hawarê jederine eceb dewlemend, pirali u balkeş in, eger mirov le bikole, we tenga peşketina hişyariya civaki ya gele kurd di salen si u celi de ji ve sedsale te bigihne, we bi kurani di nav keşeyen siyasi, civaki u yen litereturi we serdeme keve. Ew yeka ji derivatekirinek e bona tegiheştina jiyana

civaki u giyani ya hevdem ya Kurdistane.

Duhemin, li gor raya min dive legerineke taybeti u kamax li ser Hawar be kirin; ji ber ku di derxistina we de piraniya kesen calak di tevgera şoreşgeri, demoqrati ya gele kurd de pişkdar bun u tevkariya wan heşt ku guhartinen peşveru, siyasi u candi di civata kurdi de, di van salen derbas buyi de bibin. Herweha ew keşeyen rewşenbiren kurd di nav rupelen Hawarê de peşkeş kirine, ta serdema me ji bi tevahi hin aktuel in.

Li dawiyê ez hevî dikim ku ev legerina ta radeyeke u bi şayeti rola Hawarê di peşdabirina capemeniya neteweyî de diyar bike. Ez weha ji temaşe dikim ku xebata min we diyariyeke bicuk be bona yobîleya Hawarê; di ve sale de (1982) penci sal di ser derketina kovare re derbas bu. Min ev amanca da peşa xwe ku ew kompleks keşeyen di Hawarê de, yen li ser dirok, literetur, folklor, ol u li ser tevelaliyen cihana civaki peşan bidim. Min we dit ku we di cih da be, ez bi kurti li ser reya berhemvaniya xwedî, redetur u berpîrsiyare Hawarê Celadet Bedirxan u hevkarine wi rawestim, xasima li ser himdayina elfabeya latîni kurdi, li ser zîman u şewaza (stil) kovare. Mixabin carcewa vi kari re ne da min ku ez bi kurani li wan keşeyen binavkiri mijul bibim; her yek ji wan hejari legerineke zanîstî taybetî ye. Ew ne niyaza mim bu ji, merema min a bîngêhin ew bu ku ez pişkiftina wan mijaden canda netewî ne bi kurani, le bi pehnayî, bi nişandaneke panoramî bikim.

Nuyitiya zanîstî ya ve legerine li gor raya min ew e ku ew yekemin kar e peşkeşî kovara Hawarê buye. Berî ve lekoline haydariyîne kurt li ser Hawarê di cavkaniyen rusî (9.147-181) u yen li Iraqê belav bune de tene ditin. (10) Qanate Kurdo ji bi rusî di bendeke de bi gelemperî ew daye nasin. (11) Sala 1976a Hemreş Reşo hejmaren Hawarê (24-57) ji nu ve bi formeke ji ya orîgnale bicuktir belav dike u bi saya we xebate min kani ev legerina bikira, herweha ew dilsoza bi kurti li ser C. Bedirxan dinivîsîne u rehmetî Nuredin Zaza peşgotîneke bi sernivîsa "Hawar û çanda Kurdî" belav dike. (12)

Dive be gotin ku ev lêkolîna min a yekemîn e di dîroka rojnamevaniya kurdi de ku pileyeke zanîstî li ser tê wergirtin; ew bi xwe a duhemîn e ji piştî kare Kemal Mezher Ehmed. (13) Min hemî hejmaren kovare (1-57) bona legerine bi kar anin, herweha ci meteryal u jêder li ser rojnamevaniya kurdi, li ser literetur, dirok, folklore u htd.. bi zîmanen kurdi, rusî, erebî, elmanî u îngilîzî derketî bun sud jê wergirtin.

Bîngêha teori u metodoloji ya ve legerine berhemên zanayen sovyetî ne, yen li babeten min li jor navandî bun, hatîne bi kar anin. Hawar bi hindava xwe kovareke demoqrati bu, loma ez di vi wari de ji berhemên zanayen rusî, yen peşkeşî capemeniya demoqrati bune ji mîfadar bum. (14) Wan pîr arîkariya min di pişkiftina zanîstî u di nişandana metodoljî de kirin. Herweha min karen van zane u pisporan ji xwendine, min: S.I. Beglov, A.F. Berejnoy, S.M. Gurevic, B.D. Datsyok, B.I. Esin, A.B. Zapadov, Y.N. Zsuriski, I.L. Lisakov, V.P. Pelt, E.I. Pronin, E.P. Proxorov, D.E. Rozental, G.J. Solganik, V.V. Ucenova, M.S. Cerepaxov u htd..

Bona ku bi tevahi u ji her alî ve li canda gele kurd bikolinim min bi pewistî zani ez

li jederen kurdnasen rusi vegerim u havile ji wan wergirim, wek: N.I. Maar, V.F. Minoriski, V. Nikitin u herweha ji berhemem kurdnasan, mina: C. Celil, H. Cindi, K. Kurdo, M. Lazarev, Ş. Migoyi, M. Rudenko, N. Xalfin u yen din.

Ji nav legerinen pispor u zanayen kurd li Kurdistanê min bi hewasdari karen K.M. Ehmed, I.M. Resul, B. Şerko, M. Xeznedar, M.E. Zeki u yen din xwendin.

Ji dema ku ez li Elmaniya cihwar bume, min berhemem rojhilatnasen elmani ji bi kar anin.

Ev legerina ji peşgotine, ji se pişk u ji paşgotine pek hatiye. Du paşbend ji pewist bun ku di vir de cihen xwe bigirin.

Ew bira ku yekser bi Hawarê ve giredayiye min bi pewisti dit ku ez bi kurti li ser diroka capemeniya kurdi, ta sala 1943a - dema derneketina Hawarê - rawestim.

P I Ş K A Y E K E M خ ن

CIH ت HAWAR ت DI D خ ROKA ROJNAMEVANIYA

KURD خ DE

BI KURT خ M ت JUYA ROJNAMEVANIYA

KURD خ TA DERKETINA HAWAR ت

Diroka capemeniya kurdi ta roja iro kem hatiye vekolandin. Pirtuk di we biware de kem in. Li ser peydabuna we ne pir jeder derketine, bend u kurtebendin di kovar u rojname de belav bune. Legervan kane nuceyine nirxin di berhema rehmeti Eladin Sicadi (1907-1984) Mêjuyî Edebî Kurdî de, a yekemin car sala 1952a cap buyi de bibine. Ew kara sala 1971a careke din hate belav kirin, pişti xwediye we agahdariyine nu le zede dike. Di wir de nivisevan bireke xweser terxani capemeniya kurdi dike. (15. 609-626)

E. Sicadi naven 78 rojname u kovaran raberi xwedevanan dike, ji rojnameya Kurdistan (1898-1902) a yekemin de ta kovara Roji Kurd, ya di sala 1971 de hatiye weşandin. Lekolener bi kurti li ser wan orgenen capemeniye dipeyive ku di kijan sale de derketine, xwedi, berpirsîyar, rojnamevan u nivisevanan ji xwendevanan re dinasine. Le mixabin ez di we berheme de berdeewamiya wan orgenan nabinim u nizanîm tevahiya hejmarek her rojnameyeke u kovareke ciqas bun.

Literetnas guhartinen di redeksiyona rojnameya Jiyan de cebune bi firehi li ser divisine. (15.613) Ew berhema E. Sicadi dur e ji milyonen xwendevanan Kurdistanê, desten wan nagihnine we ji ber hoyen siyasi u ta radeyeke ji ber nivisina we bi tipen erebi, belki rojek be ku xemxuren literetura kurdi we şakare bi tipen latini belav bikin u ew cihe xwe di malen kurdan de bibine, herweha ew dur bu ji kurdnasen sovyeti re ji, ta legervan Marof Xeznedar ew valahiya bi nivisina pirtuka xwe Oçêrkî îstorî sovrêmênoy kurds koy lîteraturê tiji kir. Birek ji wi kari celi capemeniya kurdi dike. Berhema M. Xeznedar li ser şopa E. Sicadi dice, ez belgeh u haydariyen nu te de nabinim. (16.63-76)

Li Yekitiya Sovyeti pirtukek bi sernivisa Xranskiyê Yezîkî derdikeve, di we de kurdnas O. Vilcevski mijadeke li ser rojnamevaniya kurdi diweşîne, le ew zanaya ji li ser tiştine gelemper dimine. (9)

Kemal Fuad dilen xwendevan u pisporan şadîke bi capkirina yekemin rojnameya kurdi Kurdistan, ew hejmarine we orgene li Elmaniya, li pirtukxaneyê Marburge dibine u di sala 1972a li Bexdaye we ji nu ve balav dike u je re

peşgotineke nixtin dinivisine. (17) Pir mixabin ku ev hejmarina (10,12,17-19) je kem in, le tevi nebuna wan penc hejmaran, mirov kane bersiva pir pirsyaran di nav rupelen we de bibine.

Bi capkirina we rojnameye asoyine nu li peşa legervanan vedibin ku we vekolinin u rola we di geşkirina canda kurdi de numa bikin.

Bi buna 75 sal di ser derketina rojnameya Kurdistan re wezaretê rageyandine li Iraqê kiteba mamoste Cemal Xeznedar Rabeî rojanmegerî kurdî bi zimanen kurdi, erebi u inglizi derdixine. Xwedîye we bi kurti her orgeneke capemeniya kurdi li gor agahiyan we deme dinasine. Di dawîya berhema xwe de nivisevan serpehatiyen rojnamevanine kurde navdar, mina Piremerd, Husen Huzni Mukiriyani, Celadet Bedirxan, Muhemed Mula Kerim, Qacaxe Murad u htd.. nişan dide. (18) Amadekirina kareki weha u di mercine taybeti de be guman tekuz nabe, loma pir cewti te de hene. Izedin Mustefa Resul ji di sala 1973 de bendine xwe yen di salen cudan de di rojnameyan de belav buyi kom dike u di bin navnişana Hewle Elsehafa Elkurdiye (Li ser Rojnamevaniya Kurdi) belav dike. (19) Sala 1975a kiteba mamoste Cebbar Cebari Tarîx Elsehafa Elkurdiye fî Elîraq (Diroka Rojnamevaniya Kurdi li Iraqê) li Bexdaye derdikeve, nivisevan li ser capemeniyen kurdi li Iraqê derketine, radiweste, herweha ew ji jinenigariya rojnamevanine kurd dinivisine, ew bi firehi li ser rojname u kovaran dimine, belgehine bayexdar peşani xwende-vanan dike, le ne kem caran dikev cewtiyan. (20) Yekemin legerina xweser li ser mejuya rojnamevaniya kurdi di sala 1978 de li Bexdaye cap dibe, tevahiya wi kari terxani rojnameya Têgeyştinî Rastî buye. (13) Xwedîye we mejunivis Kemal Mezher Ehmed e. Ev berhema ji wek berhemên wi yen din ciheki berbicav di diroka lekolina kurdi de digire. Legervan bi kurti diroka capemeniya cihani u a kurdi dinivise, ew hukardari u rola we di civake de dubare dike.

K.M. Ehmed bi firehi mijaden we rojnameye dipişkuvine, ew ramanen siyasi, civaki u edebi di Têgeyştinî Rastî de diyar dike u xwe radispere jederine dewlemend, xasima orgenen capemeniya kurdi, yen beri u piştî derketina Têgeyştinî Rastî belav bune; ew hewasdariyeke mezin li ser kovara Jîn ê ya li Istanbule derketi peyda dike u xwendevanan şa dike bi hebuna kelepureke we u yekemin car pir kes nave helbestvan Sîyahpoş her di wir de dixwinin. (13.156) Ev lekolina nixdar bala legervanan radikşine, loma ew deriyeki nu di lekolina rojnamevaniya kurdi de vedike. Li dawîya kitebe nivisevan paşkoyeke ji peryodika kurdi re datine.

Bi raya min ev kara nimuneyeke tekuz e ji kareki zanisti re, tevi ku ew jar e ji aliye teoriya rojnamevaniye ve. Cemşid Heyderi ji di nameya xwe ya doktora de bayexeke bilind daye capemeniya kurdi; ji ber ew cavkaniya tekane ye ji peydabuna paxşana kurdi re. (21.84) Di van salen dawî de legervan M. Emin Bozarşan karekî payebilind peşkeşi pirtukxaneyê kurdi dike, nemaze piştî ew ji nav lepen karbidesten tirkan rizgar dibe u li duri welet, li Swede "Şeva li royan dixine, roya li şevan dixine" u bi qasi hez ve re arikari dike, ew dilezine, kovara Jîn e (1918-1919) ji Kurdistanê direvine, ji nu ve vedijine u bi rengêki pir bedew dike desten xwendevanan (22), piştî we ji tipen erebi orignalen kurdi u osmani

werdigerine latini. Ew kare mezin bi penc cildan tamam dibe.

Nivisevan legerineke fireh bi kurdi u bi tirki di cilda yekemin de belav dike; ew peşgotina bi xwe lekolineke xweser e. Lekolner haydariyine nu diyari mejuya canda kurdi dike.

Ew be rawestan dixebite, hebuna giyani u hiziri ya kurdi dewlemend dike, ez bawer dikim canda kurdi we hin bextewartir bibuya, eger ew berhemen di Jîn u di Kurdistane de bi osmani nivisandi bi kurdi bihatibuna belav kirin, ne bi tirki.

Legervan Malmisanij u Mahmud Lewendi rebereke li ser rojname u kovaren yen kurdi li Kurdistana Bakur u li Tirkiye derketine, li Uppsala (Swede) di sala 1989 de balv dikin. Ew dilsozina di mercine dijwar de kareki we nirxdar peşkeşi xwendevanan kurdi dikin; 76 orgenen capemeniye numa dikin. (23)

Ew kar li ser bingeha zanisti hatiye danan u ji aliye jederan de ji balkeş e. Mixabin ev reza di Pêşgotin e de nerast e, gava nivisevan dibeje Tu lêkolinên me yên îlmî di vî warî de nebûne. (23.13) Peşgotin we naten nivisandin. Beri derketina we berheme, eger ez tene lekolinên doktora di we babete de binavim, yen haya min je hene, car in u ji bili diplomên zaningehi, kiteb u benden din.

Ji jeder u ji cavkaniyên berdest, yen min li jor navandine, ez kanim bibejim ku ji sala 1898 de u ta sala 1943 de ev rojname u kovar hatine belav kirin.

Ez ji rojnameyan dest pe dikim: Kurdistan (1898-1902), Kurd (1907), Kurd Teawin û Tereqî Gezetesî (Rojanama Arikari u Peşketina Kurdan) (1908), Kurdistan (1908-1909), Peyman (1909), Kurdistan (1917-1918), Têgeyştinî Rastî (1918), Pêşketin (1919-1922), Rojî Kurd şewî Ecem (1921), Bangî Kurdistan (1922-1929), Rojî Kurdistan (1922-1923), Bangî Heq (1923), Ğmêdî xstîqlal (1923-1924), Jîyanewe (1926-1928), Jîyan (1926), Riya Teze (1930 ta niha), Zuban (1938-1939) u Jîn (1939).

Ev ji kovar in: Rojî Kurd u Hetawî Kurd (1913), Yekbûn (1913), Bangî Kurd (1913), Kurdistan (1914), Kurdistan (1915), Jîn (1918-1919), Kurdistan (1919), Dîyarî Kurdistan (1925-1926), Zarî Kurmancî (1926-1932), Peyje (1927), Hawar (1932-1943), Ronakî (1935), Zanistî (1938), Gelawêj (1939-1949), Niştiman (1934-1944), Ronahî (1942-1945), Dengî Gîtî Taze (1943-1947), Roja Nû (1943-1946) u Stêr (1943-1943).

Hemi jeder celiya van rojname u kovaran dikin, ev yeka ji we nişan dide ku wan orgenan roleke peşevani di biwaren civaki, siyasi u ramyari de listine di qonaxên tevel ji diroka gele kurdi.

Li vir ez bi pewisti dizanim ku bi kurdi li ser kerektera wan rojname u kovaran rawestim, nemaze yen ne tene hukardariyeke mezin li ser canda kurdi kirine, le bi pileya yekemin kukardariya xwe li ser prosesa hişiyariya civaki u siyasi ya gele kurdi u pişkdariya wi di tevgera demoqrati u şoreşgeri de.

Jidayîkbûna rojnamevaniya kurdi bi rojnameya Kurdistan e ve hatiye giredan.

Cavên rojnameye li Qahereye dipişkuvin, jiya we ji 22e nisana 1898a ta 14e nisana 1902a berxwe dide. Ew nubera bi kurmanci u ji hejmar 4 de bi tirkiya osmani ji xwe bi xwedevanan dinasine. 31 hejmaren rojnameye derdikevin.

Xwedi u serekniviskaren (Sahib u muherer) we ji malbeta Bedirxan beg, ye navdar bun.

Ji hejmara 1e u ta ya 5a Miqadad Medhet Bedirxan paşa zade xwedi u serekniviskar bu, paşe biraye wi Ebdulrehman ta dawiyê bi berpirsiyariye radibe. Li ser rojnameya Kurdistan ne kem bend hatine nivisin, K. M. Ehmed sala 1968a di kurtebendeke de bi rusî we dinasine, (24.161) Celile Celil ji hin firehtir le dikole u zanyariyê ne ji xwendevanên rusî re u rola we a pirozî nişan dide, ew lekolina di salên 1985 u 1986 de bi kurdi u erebî ji balv dibe (25.162-172). Ew rojnameya hin cavreya vekolînen kurtir dike.

Rojnameya Kurdistan toven rojnamevaniya serbest li dervayî welet candin u ta roja iro u hin heta serdemîne direj ew teqlida, mixabin we li kar be, ci rojname u kovaren kurdi yen niha li derva derdikevin ji aliyan parti u tevel rekrirawan bi encamen xwe wek ya yekemin rojname ne; zordar nahelînen orgenen capenmeniya kurdi serbest bin, eger ta li Qahereye ji derkeve, ji ber dijwariyên siyasi Kurdistan cihe xwe pir caran diguheze, ew li cend bajar u welatan derdikeve. Hejmaren 1-5e li Qahere, hejmaren 6-19a li Genf, hej. 20-23a disan li Qahere, ya 24a li London, yen 25-29e li Folkstîn (England) u 30-31 careke din li Genfe derdikevin.

Orgena capemeniyê a piroz Kurdistan ji necariyê bingeha tarawgeyê (surunî) li nav rewsenbîren kurdan datine, ew li nav du keşweran, (kontenentan) Efrîqiya u Ewropa heyina xwe bo parastina peyva kurdi dicespine, ew cihguhastina hukardariyê li naveroka we nake u hejmarîne we digihştin Asiya - welate kurdan, Kurdistane.

Jidayîkbûna duhemî tipa capemeniya kurdi - kovar- bi derketina kovara Rojî Kurd ve giredayîye. Ew di 19e hîzerana 1913a li Istanbulê derdikeve. Rojî Kurd orgena komela Heviyê bu, xwedi u berpirsiyare we Ebdulkerim bu, ew ji bajare Silemaniye bu.

Ji we kovare tene se hejmar bi zîmanên kurdi u bi tirkîya osmanî derdikevin. Paşe nave we dibe Hetawî Kurd u her di we sale de ji te weşandin. Kurdnas V. Minoriskî Rojî Kurd dinasine ku we bi terzekî fireh kerektera netewî dinumand, bergen we bi weneyên Selah Eldin Eyobî (1138-1193) u Kerim Xan Zendî (sedsala 18) bedew bu bun. (26.18)

Rola kovare ne kem bu di daxwaza belavkirina zanyariyê di nav kurdan de u dive be gotin ku rajeya we di hişiyarkirina gel de ji diyar bu. Di nav rupelen we de propegendayêke xurt dihate kirin bona yekgirtina kurdan, di we biware de K.M. Ehmed dibeje Naveroka wê terxanî kurd û kêşeyên kurdî bû. (27.8.,13.73-74) Diroknivîs Celile Celil ji bendeke xweser peşkeşî kovare kiriye, ew digihne we encame ku kovare kani di demeke kurt de raman u îdyologiya tevgera kurdi a teze nişan bide. (28.71-84)

Rojî Kurd sercaveke pir giring e ji diroka canda kurdi re, di sala 1981a nivîsevan Cemal Xeznedar se hejmaren we ji nu ve cap dike, peşgotîneke je re dinivîsîne, ew bi wî kari berhemeke kurdi bayexdar ji xwendevanan re vedijîne. (29) Piştî Rojî Kurd te girtin ew bi nave Hetawî Kurd ronahiye dibîne, ji aliye nav de her ew wateya ye, Hetaw bi kurmanciya jerin: roj e. Diyar e ji ber hoyên siyasi nave kovare hatiye guhartin. Berî derketina benda mamoste Mehmud Zamdar ji hemî jêderên li jor binavkirî we aşekere dibu ku tukesî li ser naveroka we ne nivîsiye. M. Zamdar hejmara 3e dibîne u babeten di we de hatine belav kirin, di hejmara

kovara Karwane ya 53 de bi sernivisa Hetawî Kurd û Serdemî Raperîn dinasine. (30.72-86) Ew dile xwendevanan pir şadike bi heyina we u bi mijaden we yen giranbiha.

Rola diroknivis u rojnamevane kurd Husen Huzni Mukiriyani (1893-1947) di belavkirina rojnameyine kurdi, di saline candi jar de; salen Cenga Cihani a Yekemin li bajare Helebe ji, ji min re balkeşiyeye mezin peyda dike. H. H. Mukiriyani sala 1914a capxaneyeye li Elmaniya dikire u sala 1915a li taxa Suweyqe li Helebe dadimezrine.

Bi we capxaneya yekemin di diroka capkariya kurdi de berhemen xwe diweşîne u van rojnameyên jerin belav dike: Kurdistan, Îyayê Kurmanc, Dîyarbekir, Soran, Ararat û Botan. Ev rojnamena bi niheni (dizi) derdiketin u ji her yeke betiri 10 hejmar hatine weşandin, her H. H. Mukiriyani bi xwe ew nivisîne u belav kirine. (31.12-13)

Pir cihe xeme ye ku ew berhemina ta niha tene bi nav hene. Piştî Cenga Cihani ya Yekemin ingilisan Kurdistana Başur dagir kir. Kolonyalistan xwestin pewendiyên xwe bi runiştvanên kurdan re bibestînin, ji bona belavkirina ramanên xwe ew di destpeka sala 1918 de rojnameyeye civaki u siyasi bi zimane kurdi li Bexdaye derdixînin u bi Têgeyştinî Rastî dinavînin. Ew li balyozxaneya Britaniya Mezin te weşandin, redektore we mejer E. B. Soane (1881-1923) bu. (32.31-34) Di dawiyê bihara 1919a E. Soane dibe hakime siyasi li herema Silemaniye, wi zimane kurdi u kerektera gele kurd ji rind dizani, ew tegiheştî bu ku be peydakirina capxaneyeye, ew nikane siyaseta kolon-yali li Kurdistane fireh bike.

Li ser daxwaza wi ingilisan capxaneyên anîn bajaren Kerkuk u Silemaniye, ew bi xwe ji serweriya capxaneyên dike, rojnameya Pêşkewtin derdixîne. Pêşkewtin rojnameyeye civaki, siyasi u wejeyi (edebî) bu. Hejmara yeke di 29e nisana 1920 de belav dibe. Ew orgena ya inglîsî dagirker bu.

Hejamara paşîn ya 118a di 27e temuza 1922 de derdikeve. Kemal Fuad dinivisîne ku Jimarekanî ew rojname (Pêşketin H.H.) ye êsta leber destda nîn, tenya çend jimareyekî kemî le kutêbxanekanî Silêmanîda parêzrawe. (33.11) Di rojnameya Pêşkewtinê de rewşenbîrên we deme navdar berhemen xwe belav kirine, mina Cemal Irfan, Şex Nuri Şex Salih (1898-1958), Cemil Sayib (1887-1951) u htd.. Li gor raya K.M. Ehmed ingilisan nikanin amancen xwe bi cih bihanina Nîştîmanperweranî Kurdistan seryan bo îngilîs şor (xwer) nekird. (34.156)

Di destpeka salen 20 de qonaxeye ku di mejuya peryodika kurdi de dest pe dike; ew qonaxa bi nave Şex Mehmude Hefid ve giredayîye. Piştî Şex Mehmud digihne Silemaniye di 30e ilona 1922a, ew ingilisan necar dike ku li we navceye derkevin, ci capxane li wir mabun, ketin destên şoreşgerên kurdan Wan çapxanan roleke mezin dîtin di jiyana siyasî û rewşenbîrî ya kurdan di wan rojên nazik de. (34.156) Di we deme de du rojnameyên kurdi giring wek orgenen hikumeta Şex Mehmud derdiketin, ew Rojî Kurdistan u Bangî Kurdistan bun. Bangî Kurdistan rojnameyeye hefteyi, civaki, siyasi u wejeyi bu. Ew di 2e tebaxa 1922 de li Silemaniye derket, 14e hejmar ta 8e hizera 1923a derketin, rojname sezimankî bu: Kurdi, erebî u tirkî. Xwedî, berpirsiyar u sereknivîskar Mistefa Paşa Yamulki bu. Eli Kemal u Muhemed Nuri berpirsiyaren pişken kurdi u farsî bun.

Serperîştîya pişka tirkî ji Refîq Hilmi (1898-1960) dikir. Di 28e celaya paşîna sala 1926 de ew careke din li Bexdaye te weşandin. Piştî derketina 3e hejmaran, her di nisana we sale de ji ew te girtin. Sala 1974 wezareta Rageyandin u Birevabirina Giştî ya Rewşenbiriya Kurdi tevahiya hejmaren we ji nu ve belav dike, Cemal Xeznedar je re peşgotineke dinivisîne. (35)

Tevkare we Eli Kemal amanca rojnameye diyar dike ku ew ji bona serfiraziya milete Kurdistanê xizmet dike u ew rehber e ji gele kurd re, herweha rojnameye peşketin ji welet u gel re ji kiri bu silogan.

Di nav rupelen Bangî Kurdistanê de meteryalen siyasi, diroki wejeyî belav bun, baştirin helbestvan u niviskaren we deme wek Bexud (1878-1955), Zewer (1875-1948) Ehmed Fewzi u yen din berhemên xwe te de belav kirin. Pewendiyên rojnameye bi Rojhilata Kurdistanê re ji hebun, ji wir ji nuce je re dihatin.

Rojî Kurdistanê hevalcewiya Bangî Kurdistanê e, ew her du bi form u bi naverokên xwe wek hev in. Wek orgena hikumete Rojî Kurdistanê bi terzêki fireh fermanên we belav dikirin. Pewist e be gotin ku di ve rojnameye de betir benden publisistî, civakî, siyasi u wejeyî tene ditin. Hevkaren we ji wek ye Bangî Kurdistan bun.

Tevî ku jiya we capemeniyê kurd bun ji, we ji car mehan betir berdewam ne kir - ji 15e cîriya paşîna 1922a ta adara 1923a - 16e hejmaren we sercavine nîrxin in ji xwendevan u legervanan re. Dawiya Rojî Kurdistanê ji weha bu cawa dawiyên capemeniyên kurdi bi tevahî; ew nema derdikeve gava ingilîsan careke din Silemaniyê dagir kir. Nivîsevan Cemal Xeznedar hejmaren we ji kom dike u di sala 1973 de li Bexdaye ji nu ve belav dike. (36)

şoreşgerên kurdan spardeyî kolonyalîstan ne bun, ew necar dibin bajare Silemaniyê bi cih bihelin u cawa tradîsiyonek di nav kurdan de belav buyî, di 24e adara 1923 da ew dev didine ciyan, li nezika Surdaşê calakiyên rojnamevanî ji nu ve vedijînin; di şikefta Casneyê de rojnameya Bangî Heq derdixin.

Vejînerê rojnameya Kurdistanê K. Fuad di kovara Pîrşîngê de li ser Bangî Heq agahiyên bayexdar belav dike, ew naveroka du hejmaren we dicapîne (hej.1 u 3) u hejmara 2a hin destnivîs e. Bangî Heq yekemîn rojname ye ke le layen bizûtineweyekî çekdarî kurdewê bilawkira bêtewê. (33.11)

Hejmara 1e di 28e adara 1923 de derket u a dawiyê ya 3e di 12e nisana 1923 de te weşandin, tevahiya we rojnameye u rojnameya Bangî Kurdistanê li pirtuxaneyê Cambridge tene ditin. (33.11)

Capemeniya netewî bi saya tekoşerên kurdan pîr bedeng namîne; bajare Silemaniyê dibe cihe jîdayîkbûna rojnameya *Ġmêdî xstîqlal*.

Di 20e îlona 1923 de hejmara 1e belav dibe u ya dawiyê ya 25a di 25e gulana 1924 de derdikeve.

Rojnameya Jîyanewê xwe nişan dide wek orgeneke hikumî, nemaze piştî Kurdistanê Başur bi ser dewleta Iraqê ve parve dikin, ew capemeniya di 18e tebaxa 1924 de belav dibe, ta celaya paşîna 1926a 58 hejmar je cap dibin.

Piştî daxistina we bi hefteyêke ew disan derdikeve, li ve care bi nave Jîyan wek rojnameyêke siyasi, wejeyî u civakî. Di tebaxa 1934 de helbestvan u rojnamevan Pîremerd dibe berpirsiyare we.

Jîyan ta 10e adara 1938a dimîne, heta we deme 553 hejmar je belav dibin. Wek

orgeneke dewlete berpirsiyaren we nikani bun pirsên siyasi u netewî en tuj aşkere bikin, le bi terzîne din wan rajeya canda kurdi dikirin.

Sernave rojnameye cara duhemîn te guhartin, ew ve care bi Jîn e te nas kirin u hejmar 1e di 26e celeya paşîna sala 1939 de derket u ta beri 8e Şibata 1963a (beri partiya Be'is a iraqî hikum wergire) ew berdewam bu. Piştî mirina Pîremerd nivîsevanên min: Cemil Sayib, Nuri Emin Mehmud, Ehmed Zîring, Ebdela Goran u yen din we bi re ve dibin.

Legervanên wek E. Sicadî, K.M. Ehmed, C. Cebârî u M. Xeznedar li ser we rayene ku kovara Dîyarî Kurdistan bi naveroka xwe kovareke wejeyî, civakî u wenyî hefteyî bu.

Ew li Bexdaye bi kurdi, tirki u erebî di 11e adara 1925 de u ta gulana 1926a derdiket u 16e hejmar je balv bun. Xwedî u berpirsiyare we Salih Zekî Sahîbqîran (1886-1944) bu. Li gor raya C. Cebârî ku Dîyarî Kurdistan kovareke navdar bu. (20.36)

Mumtaz Elheyderî mijulî vejandîna tekehejmarî kovara Peyje dibe, ew di sala 1927 de belav bu. Mistefa Şewqî we cap dîke. (37)

Kovara Zarî Kurmancî a mehki xwe dînumîne wek kovareke civakî, mejuvî, hunerî u wejeyî. Xwedî u berpirsiyariye we diroknivîs H.H. Mukiriyani bu u biraye wî Ebdulrehman ye di diroka rojnamevanî u literetura kurdi de bi nave Giyo Mukiriyani hatiye nas kirin mudire we bu. Hejmar 1e ya Zarî Kurmancî li Rewandoze, di hîzerana 1926 de derdîkeve u ta hîzerana 1932a xwedîye we 24 hejmarîna belav dîke. Li Hewlere di 24a cîriya peşîn de, sala 1935a hajmar 1e jî kovara Ronakî te belav kirin, xwedî u berpirsiyare we parezer Şîrî Mistefa bu. Ew jî kovareke civakî, zanyarî u wejeyî bu. Ew hefteyî belav dibu. Tofeke nivîsevanên heja di wî zemani de te de beşdar kirî bun min: H.H. Mukiriyani, Dildar (1918-1948), Ehmed Herdî (1922 buye), Bexod u htd.. (38.264-277) u (13.235-236) Bi vajayî wan rojname u kovaren min li jor navandîne, cî yen li Kurdsitane u li welaten hevseyî (cîran) u li Ewropa derketîne ku nîkanîne demîne direj bîjin; jî ber sedemen aşkere; tene li Ermeniya Sovyetî rojnameya Rîya Teze bi jîya xwe direjtîrîn rojnameya kurdi ye. Ew di 25e sala 1930 de belav dibe, jî sala 1938a u hetanî sala 1955a bi uştî terora Stalin te girtin. Piştî we deme ew jî nu ve belav dibe. Rîya Teze orgena resmî ya partiya komunist li Ermenistane ye, ew bi zimane kurdi derte. Di destpeke de ew bi tipên latînî hat weşandin, di hefte de du caran ew derdîkeve. Wek orgena partiye ew propegenda birubaweryên sosyalîzme dîke u bala xwe dîde pirsên candî jî. Hejmarîne we digîhnîn kurden li derva dijîn jî. Di celeya paşîna sala 1939 de li Bexdaye kovara Gelawêj te weşandin. Ew kovara mehki, wejeyî u zanyarî bu. Xwedî u berpirsiyare we nivîsevan u siyasiye naskirî Ibrahim Ehmed (1922 buye) bu. Di sala 1941 de wejenas E. Sicadî dibe sereknivîskare we orgene. Di Gelawêjê de navdartîrîn nivîsevan, wejevan u calakdaren canda kurdi, di salên celi de pişkdar kirin u ew ta tebaxa 1949a hat belav kirin.

Di van 10 salan de 105 hejmar je derketin. Pîsporen kurd u kurdnasen begane Gelawêjê pîr bi pileyeke bilînd dînxînin; E. Sicadî we li ser dînvîsîne Em govare çaktîr govarî edebî û îlmî kurd bûwe (15.614), herweha K.M. Ehmed jî li we raye ye

ku Gelawêj Yekêke le govare berzekanî Rojhelatî Nawerast serdemî xoy. (13.236)
Mixabin ew samana netewî di mejuya rojnamevani u literetura kurdi de niha bi
dest nakeve, eger rojke xerxwazek, yan dezgeyeke kurdi we ji nu ve vejine, be
guman ewe bibe buyereke candi mezin. Ez aşnayı hejmaren du sala bum ku ew li
pirtukxaneyaya mamostaye min Q. Kurdo de hebun.

Min pir dixwest di we deme de lekolina xwe li ser we bikim, le tevahiya hejmaren
we ne berdest bun; ta niha ji hin ew kelepura cavreya legervanan dike.

Ev kurtebenda li ser capemeniya kurdi ez bi van encaman kutayi dikim:

1. Rojnamevaniya kurdi li Kurdistane derneketi, ew li dervayi welet peyda buye.
Sedema serekin ew e ku Kurdistan ji mej ve dagir buye, kolonyalist te de ciride
dikin, mafen kurdan yen siyasi, netewî, candi u heyina wan naten nas kirin.
2. Orgenen capemeniya kurdi bi terzeki gelemper ji aliyan komele, rekestin u
herweha ji aliye niştimanperweren kurd yen serbixwe ve derketine. Hinek ji wan
orgenan ingilisan weşandin, bona belavkirina birubaweriyen xwe yen kolonyali.
3. Jiya orgenen capemeniya kurdi kurt bu, ew li her ciheki rasti zordesti u
qedexekirine dihat ; ji ber we hişiyariya netewî u serbestiya gel kiri bu amancen
bingehin. We reyen serxwebune nişan dida, xwendevanan xwe bi hezkirina welet
perwede dikir, stemkari u zordestiya dijminan riswa dikir.

Rojnamevaniya kurdi keşeyen siyasi, wejeyi, rewştî u diroki kiri bun amancen
bincineyi, daku gel u dosten kurdan rind te bigihnin rojname u kovaren kurdi bi
tevel zimanan derdiketin.

4. Navdartirin birewer u rewşenbiren Kurdistane di we deme de pişkdar dikirin di
derxistin u di berdeuwamkirina capemeniya kurdi de. Wan tekoşineke ramiyari be
hempa kir bona peşxistina rojnamevaniya netewî. Ew rastudurist tegiheştî bun
ku erka capeminiye a binaxeyi ew e, ku raya giştî bête saz kirin bê ku bingehên
wê yên fillosofî bizani bin; ew di praktike de bi kar anin.

5. Tipen (model) rojnamevaniya kurdi di we deme de her rojname u kovar bun,
her du tipan arikariyeke mezin kirin di peydabuna janirine publisisti u litereturi nu
de u di peşdabirina wan de.

6. Rojnamevaniya kurdi ta radeyeke erka dibistani ji da bu ser milen xwe, we
hawar dikir ku miroven nexwendi kem bibin, xwendin u zanin di nav gel de bene
belav kirin; di demeke de ku xwendina kurdi li piraniya Kurdistane qedexe bu.

7. Xwendevanan rojname u kovaran bi awayeki tevahi kem bun, ew ji rewşenbir,
xwendekar, meyldaren siyasete u ayini pek dihatin. Ji ber dijiwariyan belavkirine u
hebuna sinoren siyasi pir ew xwedi ewdituriyeke sinordar bu.

8. Rojnamevaniya kurdi jedereke dewlemend e ji bona legerinen siyasi, litereturi,
diroki, candi, zimanzani, etnografi, deruni) nefsi u htd ...

Kovara Hawarê ciheki giring di diroka capemeniya kurdi de digire, rola we mezin
e di peşdabirina canda kurdi de, di salen 30i u di destpeka salen 40i de, di ve
sedsaliye de.

Pişken din ji ve legerine peşkeşi Hawarê ne.

MERCتN DخROKخ غ DERKETINA HAWARت

Serihildana Mezin a sala 1925a li Bakura Kurdistane, ya bi nave şex Seid hatiy
nasin bi hoviti ji aliyan deselatdaren xwinmij li Tirkiye te vemirandin u ta roja iro

folklor netewî ji me re buyeren we sale numa dike; ke ji kurdan strana şex Seid ne bihistiye, yan bireke ji we nizanibe?. We serihildane nişanda ku agire rizgariye di dile azadixwazan de venemiriye, tevi ku kuştin wek barane bi ser kurdan de dibari u dijmin ji bi her awayeki serjekirina kurdan rewakiri bu, le diyar bu ku vîna tekoşer u şoreşgeren Kurdistanê ji metodên kolonyalîstan bi heztir bu, ew stuxwer, melul ne man wan li gor zanin u mercen dijwar, berdewamiya xebate kirin.

Berpirsiyaren rexistinên kurdi hevdu dibinin u di navbera meh u niveke de amadeya xwe ji kongireyêke nihênî re li Kurdistanê dikin u di çiriya pêşîna 1927 de rexistina Xoybun ava dikin. (39) Di dawîya kongireyê de pişkdaren we biriyarîne heja werdigirin, a tevi giring jê ew bu ku hemî rexistinên siyasî yekitiyêke pêkbinin u şoreşa Kurdistanê berdewam be, ta axa welet ji bin piyên leşkerên tirkên be rizgar kirin.

Ji bona pêkanîna we amance ew dest bi raperîneke çekdari dikin u çiyayê Agirî dibe navenda şoreşê.

Merxase gelekê kurd Ihsan Nuri (1892-1976) dibe seroke hezen çekdar yê kurdan u hikumetêke medenî bi seroketiya Ibrahim Heski (40.135,148) te damezirandin u ala Kurdistanê li poze çiyayê Agirî te venan.

Xoybun di demêke kin de bi çalakiyên firh radibe, liqên xwe li Kurdistanê u li welatên derva vedike, ew giringiyêke mezin dide belavkirina propeganda u çanda kurdi, loma ji rojnameya Agirî belav dike. (40.135)

Tirkên di salên 1928a u 1929 de nikarî bun zora kurdan bi awayê leşkerî, di Agirî de bibirana (41.111), wan amadeya xwe bi şewayekî firehtir kirin u ta reye li ser şoreşgerên Kurdistanê bigirin Tirkîyê perçeyek ji zevîya Wane dide farsan daku ew arîkariya tirkên bikin. (40.151) Bona lexistîna kurdan kolonyalîst hevdiyatîyên xwe di navberên xwe de didine aliyekî u cawa bube "qanun" ew bi hev re u bi nujentîrîn çek kuştîne bi ser kurdan de u li pêş çavên dewletên ve dinîyayê hildîweşînin. Ji 11e hîzerane u ta dawîya tîrmeha sala 1930î leşkerên tirkên serihildana Agirî vedîmirînin u bi tradîsiyoneke tirkîni ew hovîtiyên xwe beramber kurdan nişan didin. (40.115-118, 127-139)

Rexistîna Xoybunê minayêke yekitiyê numa kir ku kurd bi hemu hez u çînan bi hev re kanî baş reyan li dijîminan teng bikin. Ji ber sedemîne aşkere serihildan bi ser ne ket, le hikmeta dîrokî ji we serihildane ew bu ku ji her aliyekî Kurdistanê de kurdan pişkdari di we raperîne de kirin.

Rola nivîsevanên Hawarê ji di damezrandin u pişkdariya Xoybunê de mezin bu, li gor jêderîna ku Celadet Bedîrxan seroke Xoybunê bu, herweha di "Merkezî heyet" e de Kamîran Bedîrxan, Memduh Selîm, Şahîn beg, Ihsan Nuri, Dr. Ehmed Nafez, Aref Ebas, Qedîrî, Ekrem Cemîl paşa u yê din endam bun. (42.96)

Piştî tekçûna raperîna Agirî pişkdarîne we xwe li sinoran dixînin u digîhînin Suriyê, yek ji wana Celadet Bedîrxan bu. Suriyê we demê di bin mandata firensîzan de bu.

Kolonyalîstên firensîzî hîn berî Cenga Çihani ya Yekemîni Suriya u Libnan kirî bun planên xwe ku wan welatên dagîr bikin, mejunîvîse rusî V. Lutski dinîvîsîne ku Kunsîlxanên firensîzî li Damaskus (Şam H.H.) û li Bêrûtê pêwendîyên xwe bi erebên

navdar re durist kirin, wan arîkariya diravî ji çend rojnameyên libnanî re dikirin. Karbidestên firensizî pir dirav rijandin bona avakirina dibistanên firensizî li Sûriye û li Libnanê; bêtirî 25 hezar kes di wan dezgehên de dixwendin û hevbestinên xurt bi zana û bi rêxistinên rewşenbîrî re girêdan. (43.405)

Ji bona qelskirina tevgera azadixwazan li her du welatan berpîrsiyaren firensizî dewletokan saz dikin, wek dewletoka Şam, Heleb, Latiqiye u yen din daku meydan hin ji firensizan re firehtir bibe, wan hewilda, cawa Dr. E. Qasimlo dinivise ku Cûlanewey (tevger) nîştimanî kurd bo encamekanî xoy be kar bînê, be rastî paş têkçûnî cûlanewey Şêx Seîd le salî 1925 da Sûriya biwe penagey ew kurdaney le Tirkiya rayan dekirid û le lay bira kurdekanî Sûriya deçûn. (44.98) Dagirkeren firensizî u ingilîsi bi huri li calakiyên siyasi u civaki yen kurdan meze dikirin, xasima li rexistina Xoybune, cinke we xebat li diji Tirkiye dikir u pewendi di we deme de di navbera Firansa u Tirkiye de lihev keti bun. Dive be gotin ku hevpewendiyên her du dewletan baş dibun gava gotin li ser parvekirina Kurdistanê dihat kirin Hemî aliyan siyaseta dijkurd bi kar anî. Li gor peymanê ku hatiye îmze kirin di 20ê çiriya pêşîna 1921a li Biriyan-Bekirê di mabêna tirkên û firensizan de bireke ne kêr ji Rojavaya Kurdistanê (heremên Cizîrê, liyayê Kurmênc û Kobaniyê) tevî Sûriya Firensizî bû. (45.14)

Tevkariya firensizan u tirkên di sala 1925a encam da gava firensizan re da tirkên ku hezine xwe yî leşkerî di xeta hesin re, di bakura Suriye re vegecin u li diji raperina kurdan şer bikin.

Tene hatina we imdada kurd necar kirin ku ew dev bidin ciyan, lema ji leşkerên tirkên ketin bajaren kurdan (46.11). Nuredin Zaza (1919-1988) ji tine bira xwe ku dema navbera her du dewletên kolonyalist rind dibun sawir dikete dile xoybunyan penaber li Suriye; tirkên teslimkirina wan ji firensizan dixwest, ew Demên bi tirs dagirtî derbas dibun, gava firensizan ewna ji Helebe rakirine Şame. (47)

Şoreşgerên Kurdistanê yen di mabena şeş salan de ruxandina du raperinên mezin ditin u ji ber gikujîya toraniyan reviya bun Suriye, li Şame bir dikirin ku li ser reya rizgarkirina Kurdistanê berdewam bin, le ve care dest davejin qeleman, toven raperineke rojnamevani bi derxistina Hawarê di zeviya canda kurdi de dicinin. Di mercine weha de, di 15ê gulana 1932 de hejmara 1e ya kovara Hawarê li Şame derdikeve. Derketina kovare buyereke giring bu di diroka capemeniya kurdi de. Xwedi u berpîrsiyare we mir Celadet Ali Bedirxan bu.

Hawar ne orgena tu parti u ne denge tu komelan bu, ew li ser daxwaza C. Bedirxan belav dibe. Wi dilsozi redana derketina kovare ji karbidestên firensizî wergirt. Li ser we yeke xwediye kovare ji xwendevanên xwe re li Iraqa bi kurmanciya jerin dinivisîne Hawar ne le layen komelekêwe derdehênirê û ne le komelekêwe paray esînê. (48)

Bi vi terzi ez aşkere dikim ku ditina O. Vilcevski ne rast bu gava dicespine ku kovara Hawarê orgena komita Xoybune bu. (9.162)

Hawar di destpeke de u ta hejmara 23a bi tipên latîni u erebî belav dibe, hejmara 1e ji 16 rupelan bu, herweha 3-4 rupel bi firensizî di her hejmareke de cap dibun. Formata kovare 21 X 29 sm. bu.

Ji hejmara 24a u ta ya 57a orignalen Hawarê bi dest min ne ketin, min nucapa Hemreş Reşo bi kar ani, wi formata we ji ber sedemen diravi bicuk kiri bu.

Li ser berge (qab) yeke ji hejmara yekemin, li jor sernava kovare nivisine, li bin we: Komela kurdi, Revue kurdi danine, li aliye cepe: Sal, 1, yekşemb, li aliye raste: Hejmar, 1, 15e gulan 1932, li navende: Tedexistiyan Komele u bire firensizi hene.

Li tewri jer: Capxana Tereqi 1932 Şam. We diyar dibe ku peyva Komela Kurdi bi wateya kovara kurdi te fehm kirin. Ji hejmara 4 de ew peyva namine, li şuna we kovar te cap kirin. Kovara Hawarê pişt a xwe bi tu dewletan, yan tu rexistinen beganeyi ve girenda bu, bona arikariya diravi xwediye we tene heviye ji xwendevan u xemxuren canda kurdi dikir, ji bo we yeke C. Bedirxan lava ji wan dike ku arikariye bikin Hawar zarokê nûza ye. Zarowa me ye; zarowa kurdan e. Wek her zaro bi xweyîtiya dê û bav, bra û pismamên xwe dikare bijî. Herkes, her kurd dikare arikariya Hawarê bike ...Herkes bi tiştêkî, bi awakî dikare bê hawara Hawarê.

(49) Di rupela 11 de nirxa (biha) kovare tesbit buye ji bona Suriye, Tirkîye, Iraq u welaten Qefqaze: Saleki 500 qirûşî-suri; şeşmehki 200 qs.; semehki 175 qs., ji bona welaten din: Saleki 150î frank; şeşmehki 90 f.; semehki 50 f. Li ser berge hejmara 2e reklama du pizîşkan (doktorên medesin) te cap kirin, yek ji wana Dr. Ehmed Nafez bu - ew piştivan u nivisevane kovare bu - ew reklama bi erebi u bi firensizi balav bu bu, her li wir ji reklama capxaneyê her du birayên Eyobî belav bu bu u di hejmara 3 de berdewam bun.

Xwendevanên kurd li Bexdaye resmekî (foto) tofeyî peşkeşî kovare dikin u ew di hejmara 5 de belav dibe. Li ser berge hejmara 9a u di rupela 5 de resme tofeke kurdên deştê Hesinan bi cîlên netewî hatiye weşandin, her di we hejmare de ji nirxa nu bona ebonevanên kurd li Iraqê diyar dibe.

Berge hejmara 11a bi ala Kurdistane te pecan, ew serengî e, li jor sor, di navende de spi u nigara roye li ser e u li jer kesk e. Xwediye Hawarê bi ala Kurdistane kelaşê rehmetî Şex Evdîrehmane Garisî dipece u di nav rupelên kovare de cal dike, herweha resmen du navdaran kurd di we berheme de cap dibin; her du rehmetî Xelil Ramî Bedirxan u pizîşke bîst u penc salî Ehmed Bereqdar.

Hejmara 11a wek berhemeke şîne te xuya kirin. Di hejmara 26 de îlustrasyonêke pexîmber Zeradeşt di rupela 9 de belav dibe, di berge duhemî de se reklamen firensîzî hene.

Bi dawîhanîna ve pevecuna kurt li ser ruxsara kovare dive ez binim biran ku ji hejmara 39 de rupelên Hawarê kêmîr dibin ta 12a u ji hejmara 46 de u heta ya 57a tene ji 8 rupelên peyda dibin, ji bilî hejmarên 49a u 52a, ew 16e rupelî ne. Hawar di sala yekemin de bi rekupeki derdiket; du caran di meheke de, merema xwediye we ew bu ku kovar hefteki derkeve (48,2), le mixabin ew awata bi cih na be, di benda Heyîneke yeksalî de C. Bedirxan dijwariyan hatine peşîya derxistin u belvakîrîne nişan dide.

Di sala 1932 de 14e hejmarên Hawarê belav dibin, sala 1933a kêmîr bu, 9 hejmar, paşê dijwari pirtir dibin; hejmara 24a 8 meha u 18e rojan dimîne ta ku di 1e nisana 1934 de belav bibe.

Herweha hejmara 25a ji 4 mehan u 18e rojan li ber xwe dide, ew di 19e tebaxa 1934 de te weşandin, di we sale de ez hejmarîne din nabînim. Sala 1935a bi

hejmara 26a kuta dibe u paşe kovar te birin.

Kovara Hawarê ji nu ve te vejandin, ew pişti 5 sal u 8 mehen birine; di 15e nisana 1941 de hejmara 27a ronahiye dibine. Bi we vejandine ez kanim bibejim ku qonaxa duhemîn di diroka berdewamkirina kovare de dest pe kir u ew di wexte de te weşandin.

Di sala 1941 de xwendevanan 10 hejmaren kovare werdigirin, di we sale her 22 rojan bi şewaki gelemper hejamrek derketi. Sala 1942a her bi wi cureyi bu; 14e hejmar belav dibin. (38 - 51)

Di 20e celeya paşina sala 1943a hejmara 52a te weşandin, 5 hejmaren dawiyê; her yek di 44 rojan de derdikeve, hejmara tevi paşin ya 57a di 15e tebaxa 1943 de te der.

Bi vi terzi eger mera wan salen kovar derneketi nejmere, mera kane bipcespine ku jiya Hawarê 5 sal, 7 meh u 3e roj in. We dixuye ev jiya Hawarê a rast e. K.M. Ehmed dema derketina hejmara yeke u ya dawiyê dijmere u bi wi awayi digihne we encame ku ew betiri 11e salan jiyaye. (13.235)

Hawar u capemeniyên Celadet u Kamiran, yen din ku li Kurdistane derneketin, ew li ser tradisiyona rojnameya yekemîn Kurdistanê dicin; tevi ku Şam u Berut ne we begene ne, le ne Kurdistan in.

Ji van rupelen jorin numa dibe ku bi ci rengi Hawarê derdiket u ciqas asteng dihatin ser reya we, nemaze di derketina hejmaren navin de, le dive ez ve rastiye ji numa bikim ku dijiwariyên Hawarê cawa diyar dibin, her diravi bun, loma ji tu guhartinên serekin di naverok, mijad u hindava we a civaki u siyasi de naten ditin, ew wek bere diminin.

تەWENDIY تەHAWAR تەBI ORGEN تەN لAPEMENIYA

KURD تەRE غ XWENDEVAN تەN W تە

Belavkirina capemeniya kurdi keşeyêke pir mezin e. Ji diroka rojnamevaniya netewî diyar dibe ku pwendiyên di navbera capemeniya kurdi u herweha pwendî bi xwendevanan re tim kurt bune, yan pir sinordar bune; ji ber sedemên siyasi u perçebûna geografi.

Tevi wan dijiwariyan u hin çaran hema ez we ji bibejim "bext sîpi bu" ku livîneke we ne xurt hebu, nemaze di salên peşin de ji derketina Hawarê ku rojname u kovarin digihştin nivisgeha we.

Ji Ermeniya Sovyeta hejmarine rojnameya kurdi Rîya Teze hatin. C. Bedirxan wan berheman li ba xwe veşarti nabe, ew bi eşq xwendevanan xwe bi hatina wan agahdar dike u kurtenasîneke li ser Rîya Teze u cend rezen helbestan diweşîne. Ew hevî dike ku haya her du capemeniyan tim li hevdu hebin u li xebaten hev serwext bibin. (50.2-3)

Xwediyê Hawarê di bin sernivîsa Neşreyên Kurdî de hejmaren kovara Gelawêjê yê 4 u 10a dinasîne, ew hineke li ser peyva Gelawêje hur dibe, nava nivîskarîne Hawarê di nav rupeleen kovare de dibîne, mîna Tewfîq Wehbi u Ebdela Goran. Ew cend malên helbestêke şaire mezin E. Goran diguheze ser tipên latîni u belav dike. C. Bedirxan pir rast Gelawêjê dinirxîne Heye ko ji hemî kovarên kurdî yê ko heta niha derketine tekûzîr e. (51.8)

Legervan di ve biware de, bi derketina kovara wenedar, kovara Ronahiyê şa dibe,

ew mizgina di hejmara 43a ya Hawarê de belav dibe.

Xwendevan mujdeya (mizgin) belavbuna yekemin hejmara rojnameya Roja Nû ji dibihsin, ew te nasandin wek rojnemeyeke edebi, civaki u siyasi. (52.8)

Di bin navnişana " Di Radyowe de Weşineken Kurdi" kovara Hawarê wan stasyonên radoyên Berut, Bexda u Qefqase ji xwendevanên xwe re dema weşandin u pelên wan nişan dide. (53 . 11) Di ber derxistina Hawar û Ronahiyê u carna arikariya rojnameya Roja Nu re C. u K. Bedirxan kiteb u kiteboken li ser kurdan bi zimanên kurdi, firensîzî u elmanî di bin sernivîsa "Kitebxana Haware" de çap dikirin.

Di "Kitebxana Haware" de 17 berhem ronahiye dibinin; ji bilî her du birayan Celadet u Kamiran nivîsevanên begane ji te de pişkdar dibin, mina: V. Nikitin, Lucy Paule Margueritte, Adolphe de Falgorolle, Herbert Ortel u Dr. Curt Wunderlich.

Di hejmara 6a ya Hawarê de sernava Rezana Elfabeya Kurdi te ditin, nîrxê we ji nişan dane. Belavkirina we ta hejmara 9a berdewam dibe. Di bergên dawî ji hejmaren 27a u heta ya 44a navnişa (listeya) hemî 17 sernavên hatine çap kirin. Be guman "Kitebxana Haware" bayexdar e di dirûka çanda kurdi de, nemaze di we demê de ku hejmara çapemeniya kurdi ewna kem bu u ya kûrmanciya jorin hîn kemtir bu. Mixabîn ew berhemîna niha pîr bi dirûwarî dest dikevin, yan ji her ne mane; pîr kem navnişanên wan di jêderinan de ten xwendin, u tu kiteb ji wan heya niha min nedine; vejandina wan erkeke niştîmanî ye.

Dile Celadet Bedirxan bi hatina afirandina mamoste Refîq Hilmi (1898-1960) "Şîir u Edebiyatî Kurdi, Cilde yeke" geş dibe. (54) Ew bi cend rezan giringiya we berheme dinivîsîne u di hejmara 34 de numa dike. Kitebeke stranên ji kurdeki meriwani digihne redaksiyona kovare, xweyîye Hawarê piştî kefxweşiyê ji hatina we berheme re u sipasdariyê ji ye şandî re; jê hevî dike ku Diwana Şex Rîza Talbanî (1842-1909) bi nivîsgeha Hawarê gihne.

Mixabîn heta berî vî kari tu hewildan li ser lekolina xwendiniya rojnamevaniya kurdi ne bûne, we lehatî ez tim xwe di nav leceyeki de dibînim di ve legerîne de; ew yekê ji ewna zehmet e!

Li gor belgehên bi dest min de hene eze li ser belavkirina Hawarê rawestim u ji wan dixuyê Hawar digihîşte pîr aliyên Kurdistanê. Ew bi texlit reyan belav dibu. Li Rojavaya welet bi serbestî belav dibu u bi taybetî li herema Cîzîre xwendevan u nivîsevanên kovare pîr bûn.

Di we babete de ez di kovara Ronahiye de du berhemên heja dibînim ku C. Bedirxan pileya mîrîtiyê wek xilata xwendina Hawarê dide gundiyeke kurdî hejar; Kurdîno! Ji Erefat îbretê bigirin û bizanin ko mîr û axayên me yê ayendê yanî yê îstîqbalê ew in, ew Erefat in ko kovara xwe li ber cot dixwînin û ne ew mîr û axa, beg û paşa... yê xwe mezin dihesibînin, ji ber ko bi tenê û bi tenê mîr, axa, beg an paşa ne. (55.7)

Li Bakura Kurdistanê kovare xwe bi nihênî di malên xwendevanên de didit, Hawar ne tene di nav birewerên kurdî de li Bakurê dimîne, ew bi gotînan rojnamevanekî biyani, ye ku şeş mehan bi vepênî li Kurdistanê mabû nava we bihistî bu u ew hati bu agahdar kirin ku Hawar li Suriyê te weşandin. (56.7)

Hawar di destpeke de bi serbesti digihne Iraçe. C. Bedirxan redana resmi ji deselatdaren dewlete wergirti bu. Nezika saleke xwendevan we li Iraq u li Kurdistanê bi rekupeki werdigirin. Nivisevan u rewşenbiren we caxê bi texlit janiren edebî u publisistî rupelen kovare dewlemend dikan, le li gor mercen awarteyî yen geले kurd ew hevpewendi u hevkarî direj nakin, asteng tene ser re. Di peşgotina benda "Sehiti le bo zimani Kurdi" C. Bedirxan dinivisîne ku hikumeta iraqî re li peşîya Hawarê girtiye, we nahele ew derbas be Ew şeş mehî hikumeta îraqî nahêle ku kovara me bikevêt erdê çraqê. Heta niho, bi hêviya ku hikumeta îraqî emîrê memnûiyetê raket û wek berê destûra kovara me dê bidêt ... (57.1) Ciqas bi qenci u bi dilxweşî C. Bedirxan hewl dide ku careyeke bibîne bo redana kovare, le hewildana wî be encam bu; Hawar nema digihne Başûra Kurdistanê. Ew yekê ziyaneke herdualî bu; nivisaren kurmançiya jerin nema ji kovare re ten, xwendevan ji wan be par dibin u ji mile din kovara Hawarê hat qedexê kirin. Xwedîye Hawarê bi we buneye nameyeke bo lawen kurd li Iraqê dinivisîne u hineke loma ji li wan dike Bo çî lawanî çraq wekû pêşû meqale û şîir bo Hawar nanûsin ... Ebuwaya wa ne buwaya. çhtîmal e ke Hawar ne be dilî xelik be, be dilî bêganekan ne bêt. Belam be dilî xoman we hawilatî xoman e. (58.8)

Daxwaza dijminan ne ku kurd ji hev bi dur kevin u di we biware de tu fersendan nahelin, hemîyan bi kar tinin ku ew betir ji hevdi biperciqin, loma C. Bedirxan ji lawen zîrek daxwaz dike ku ew di ser pilanên dijminan re bin u ew hebûna xwe a netewî bi her awayên candî dewlemend bikin.

Bi qasî fersend hebû Hawar belav dibû ci li Kurdistan u ci li dervayî we u ciqas derfet ji hebûye cawa C. Bedirxan di hejmarê 17 de dibêje ku li biyaniyên ji hatiye belav kirin. Bi reya K. Bedirxan kovar li Libnane digihşte xwendevanan u ew ji şagirtên kurd re li Berute dixwendin, herweha li Misir u li Urdine ji ew belav dibû; Mihemed Eli Ewnî u Eli Sîdo Elgoranî nivisevan u xwendevanên we bun.

Hawar gihiştîye welten ewropî ji wek Firansa u Yekitiya Sovyetî. Hejmaren 1e u ta ya 23a min li pirtukxaneyê Inistituta Rojhilatnasiyê li Mosko ditin, eger ew hejmarîna min li wir ne diti bûna, mine ev legerîna nikanibûya temam bikira. Belkî li pirtukxaneyên welatên din ji berhemîne weha hebûn!. Ji min re ne aşkere ye ku tiraja Hawarê ciqas bu.

Li dawîya ve pişke ez kaniyê teqez bikim ku tevî dijwariyên siyasî u civakî li welatên Rojhilata Navîn u Nezik kovara Hawarê li gel capemeniyên Bedirxaniyan yen din bi şewakî fireh belav dibûn, rojnamevan u nivisevane firensî Jean Bertolini di we babete de dinivisîne ku kovar u rojanmeyên Celadet u Kamiran diketin kuraniya Kurdistanê u di wan salên tari de ji geले kurd re ew bu bun cirusken heviye. (59.17)

**

ÇEND DÎDEM JI EDEBYETA KURDÊN ERMENISTANÊ

Dr. Eskerê Boyîk

Nûra Elegezê

Dengê Êzîdiyan Oldenburg

Dr. Eskerê Boyîk

Nûra Elegezê

Çend dîdemji edebyeta

Kurdên Ermenistanê

Lêkolîn

Ji weşangeha Dengê Êzîdiyan

Erste Auflage / Çapa yekemîn

April 2004 / Nîsan 2004

Herausgeber / Weşanvan

Yezidisches Forum e.V.

Mala Êzîdiyan Oldenburg

Eidechsenstr. 19

26133Oldenburg - Deutschland

Fon: +49 (0) 441-4850555

Fax: +49 (0) 441-4850557

E-mail: info@yeziden.de

Internet: www.yeziden.de

Autor / Nivîskar

Dr. Eskerê Boyîk

Layout & Produktionsleitung / Montaj & çapkirina kitêbê

Telim Tolan

Texteingabe & Scan / Nivîsîn & wêne

Kemal Tolan

Verlag / Weşangeh

©Dengê Êzîdiyan Oldenburg

Veröffentlichung / Weşan

Nummer 3 / hejmar 3

Eine Abhandlung über bedeutende kurdische Schriftsteller. Sie haben in Armenien gelebt und sind Yeziden.

Nachdruck von Fotografien, Texten und Grafiken nur mit ausdrücklicher, schriftlicher Genehmigung des Verlages und der Urheber gestattet.

Kopîkirin û çapkirina wêneyan, gotaran û tiştên grafîkî bê destûra berpîrsiyariya çapkirin û weşandinê qedexe ye.

PEYVA WEŞANVAN

Mala Ezdiyan ya bajarê Oldênbürgê bi karê olî, civakî, perwerdeyî, çandî û dîsan jî bi weşangeha xwe ya Dengê Êzîdiyan heta niha gelek daxwuyanî, salname, kovar û pirtûk weşandiye.

Meremê weşangeha me ew e, ku em bi weşanên xwe Êzidiyatîyê, ku ola Kurda ya kevnar e, bidine nasandin. Her wisa jî jibo me girîng ê, emekê beşerên Êzîdî di dîrokên gelê Kurd ya hezarsalan de di warê xwedîkirin û pêşxistinê ziman,

çand, edeb, erf û edetên kurdîtiyê de bidine ronahîkirin.
Kurdên Ezîdî yên Ermenistanê eva serê 170 salan ji ber
zulm-zorê û fermanan ji welatê kal û bavên xwe - Kurdistanê-
revyan e xerîbyê. Cîyê dilxweşiyê e ku çawa firset ji wan re çê
bûn ew li nixên xwe yên netewî û nasnama xwe xwedî derketin.
Navê wan ciwamêran di dîroka gelê Kurd de bi herfên mezin
hate nivîsandin. Radiyoya Yêrêvanê seranserî Kurdistanê bûbû
dengê Kurdîyî yê herî xweş. Iro her Kurdekî xwendevan bi navê
Erebê Şemo, Hecîyê Cindî, Qanatê Kurdo, Şekroyê Xudo, Celîlê
Celîl û gelek rewşenbîrên din serfiraz e.

Komîta Birêvebir û Rewşenbîriyê ya Mala Êzîdiyan li
Oldenbûrgê.

NAVEROK

PÊŞGOTIN 7

Nêrîneke kurt li seredebyeta kurdên Sovyêtê 9

EREBÊ ŞEMO 21

HECÎYÊ CINDÎ 45

ŞIKOYÊ HESEN 59

FÊRÎKÊ ÛSIV 69

TÊATROYA KURDA YA ELEGEZÊ 101

PÊŞGOTIN

Xwendevanên hêja, ji pey Şorişa Oktyabirê ra welatê
Sovyêtê da, heremên Kurd lê dijîtin mecalê pêşdaçûyîna
çand û kûltûra miletyê çê bûn. Sala 1920 - an girtî heta
salên 1990 - î li hinek komarên welatê Sovyêtê yê berê,
xazna li Ermenistanê di warê çand û kûltûra Kurdî da
karên mezin hatine kirin. Nivîskar û zanyarên berbiçev pêşda
hatin. Cihana kurdan da Ermenistan bi heqî hate naskirin
çawa merkezeke kurdeweryê û kurdzanyê. Efrandinên
giranbiha yê edebî, zimanzanî, dîrokî, perwerdeyî û wek din
hatine weşandin.

Ji pey salên heştêyî ra êdî nivîsara kurdî / kurmancî/
nêzîkî zimanekî standart, yê edebî dibû. Di warê nivîsara
vekirî û helbestvanyê da gavne girîng hatine avîtin.

Ji pey hilweşîna Welatê Sovyêtê ra derbeke mezin li vê
merkezê jî ket. Rewşembîr ji hev bela bûn, mecalên ku ji
alyê dewletê da dihatin dayîn hatine birîn, ocaxên kûltûrî,
çandî, zanyarî pir zeyîf bûn.

Di vê pirtûka biçûk da bi kurtayî ez li ser hinek kar û
barên çandî - edebî û jîyana çend nivîskaran rawestyame.
Evan gotarên cuda ne ku min salên derbazbûyî nivîsîne û
weşandine. Min hewce dît wan bigihînim hev û biweşînim.

Helbet karê kurdewarî ku welatê Sovyêtê da hatye kirin deryake, bereke. Emekê ku hatye dayîn hêjayî lêkolînên berfireye, kûr û bingehîn in. Ev pirtuk niqitkeke ji wê derya mezin.

Cîyê kêfxweşiyê ye ku weşengeha Dengê Êzîdiyan weşena vê pirtûkê hildan ser xwe. Dema min ev xebata hazir dikir fikira min ra rucar derbaz nedibû, ku koka kîjan nivîskarê me çiyê.

Ev pirs di nav rewşembîrên Kurdên Ermenistanê da tucar nehatye meydanê. Armancê teva bû nirxên xweye netewî xweyî derkevin, nehêlin ziman, edeb, folklor, eyd - erefat û dêmê wanî kurdewarî bê bîrkin, girêdana xwe tev koka xwe û welatê xwe neqetnin.

Gotara „Nehêrîneke kurt li ser edebyeta kurdên Sovyêtê,, da emekê teva jî bi kurtî hatye dayîn.

Tiştêk heye û ru kes nikare înkare, ku welatê Sovyêtê da Kurdên Ezîdî bêtir netewa xwe, nav û koka xwe xweyî derketin.

Nivîskarên, ku derheqa jîyan û efrandinên wan da lêkolîn hatye kirin, hevkarên min yê bi deha salane, em tev çûne hatine, gelek fireyî û dijwerî me bi hev ra dîtye, ez bingehê da haj wan û efrandinê wan heme. Ewan, rastî jî sitûnên rewşembirya Kurdên Ermenistanê bûn, û şexsiyetên wisanin, ku di nava pêşdabirina çanda Kurd û Kurdistanê da xweyê emekê mezinin.

Bira min biborînin nivîskarên meye din. Mecalên min tune bûn, ku min derheqa wan da jî lêkolîn bikira.

Ezê kêfxweş bimku pirtûkê kîrî xwendevanan bê.

Dr. Eskerê Boyîk

8

Nêrîneke kurt li ser edebyeta kurdên Sovyêtê

Dem hene, ku tèn dikevin li nava dîroka gelan û xwe didine nivîsar. Carna salek dudên usa hêjayî keraya bi sedan salan e. Demeke usa ew salên qeydê Sovyêtê bûn, ku bi serê kurdê Ermenistanê ketine nava dîroka edebet û medenyeta kurdan, bûn salne bi nav û nîşan.

Ji pey damezrandina qeydê Sovyêtê ra, çawa seva hemû gel û netewên wî welatî, usa jî ji bo kurdan mecal û îmkanê pêşdaçûyîna çêbûn. Hema salên ewlîn da guhdariya mezin hate danîn li ser halê gelên şûndamayî, ji nav wan hildana nexwendîtiyê, hazirkirina kadrên miletiyê, pêşvaçûyîna medeniyet û rewşenbirîyê.

Împêratorya Rûsyayê, ku ji vê desthilatdaryê ra mîrat mabû,

warekî fêodalîyî şundamayî bû. Di serda jî ji pey Şorişa Oktobirê ra kete devê şerê bajarvaniyê, neyarên sinifiyê yên hundur û dorpêça dijminên sîstêma nû, yê derva.

Li ser rîya desthilatdariya nû astengiyên aborî, civakî, eşîrî, olî jî kêma nîbûn. Bawer ke ji sedî heştêpênc-nod evdên vî welatî newxwendî bûn. Lê li warên, ku diketin perê welêt, dûr ji rîya, bajara û merkezên senayê: yên mîna deverên Asya Navîn, Kavkaz dereca nexwendîtiyê bilindtir bû. Li nav kêmetewên mîna me kurdan da, ku hê li nav jîyana koçerîyê û nîvkoçerîyê, fêodalîyê da bûn, ji hezarî dibe yekî duda xwendin-nivîsar bizanbiya, yan na, ew jî ne bi zimanê xweyî dê, lê bi rûsî.

Elfeba, xwendin-nivîsara me jî mîna ya gelek netewa tune bû. Lê gerekê bi heqî bê gotin, nenhêrî dema xwe da împêratoriya Rûsyayê jî sîyasiya dagirkirinê, kolonyalîstîyê dimeşand, lê ji alyê kûltûrî, aborî, usa jî di parastina hinek mafên gelên bindest da pêşda bû. Qîrar û qanûnê wê ji yê dewleta Osmanyê û îranê dêmokratîktir û qenctirbûn.

Him zulma dewleta Osmanyê, him jî dîn dijmintaya hinek axa, beg û oldarên kurda yên kevnepereste nezana, jîyan li kurdên Ezîdî kiribin doje. Ezîdî li welatê kal bavên xwe: Kurdistanê da bê welat bûbûn, kî alî direvyan ji qatîl û antagonîzma olê xilaz nedibûn. Welatê Rûsyayê, kîderê seva bawerîyê û hebandinê kesî zordestî li kesî nedikir, fermanên kuştin, talankirin û qelandinê tune bûn, ew yê rastî jî Ezîdîyan ra xilazbûn bû. Ji boy wê jî Ezîdîyan berê dabûne wî welatî.

Ji berê qeydê Sovyêtê, hela destpêka sedsalîya bîstan (1900-1904) împêratoriya Rûsyayê li warên kurd lê dijîtin sê mekteb vekirin. Ew mekteb yê êlêmêntare çar sale bûn, bi zimanê rûsî. Ji bûyerên wan salan zû hatin dadan û bawer ke şopa xwe jîyana kurdên wê heremê da nehîştin.

Halê êlên kurdaye aborî jî xirav bû. Şer û dewên wan salane xûnrêj, ku navbera tirka, rûsa û ermenya da dibûn, halê kurdê wê navçê jî pir xirav kiribûn. Halê Ezîdîya xiravtir bû. Kurdên Ezîdî, yê Surmelye, Qersê, Wanê, mîna ermenya hatibûne qirê, revya bûn, koçber û malwêran bûbûn, hatibûn deşta Rewanê, bê cî û war ketibûn devê xelayê, nexweşî û tunebûnê. Leşkerên tirkan, Alayên Hemîdîyan ra yekbûyî hatibûn derketibûne hela çîyayê Elegezê, gundên kurdên Ezîdî tev talan kiribûn,

10

şewitandibûn, bi sedan mêr kuştibûn, dîl biribûn, koka xalqê anîbûn. Talan, nexweşî, xelayê hal di xelqê da nehîştibûn.

Temamîya welatê Rûsyayê halê pir dijwar da bû.

Di vî halê xirab û tengasîyê da, hukumeta Sovyêtêye nû demeke kin da karne pir mezin kirin alyê perwerdekirin û pêşxistina gel û netewên wî welatî da. Heta gund û qiclên here dûr û biçûk da jî dibistan hatine vekirin, mamoste hatin hazirkirin, pirtûkên darsa çap bûn, sîstema xwendinperwerdekirinê tamamîya welêt da hate damezirandin, ew jî ne bi zimanekî (bi zimanê gelê desthilatdar) lê bi zimanê her gel û netewî.

Wê demê kurd li wî welatî deverê Ermenistan, Gurcistan, Azerbêcan û usa jî Asîya Navîn-Turkmênistanê da dijîtin. Bi hesavê xwe kurd li Azerbêcanê pir bûn. Sala 1923'a li vê komarê "Uêzda Kurda", bi navê Kurdistana Sor hat damezirandin, lê li nava 9-10 salê heyîtiya xwe da, ji rûyê miletçîtiya azerîya, zextên dewleta Tirk li ser birayên xweye hukumeta Azerî, wê damezrandinê di jîyana Kurdên Sovyetê yê çandî, kûltûrî, civakî da rola xweye berbiçav nelîst û xêncî navê xwe, tiştêkî girîng dîrokê ra nehîşt.

Kar û barên here girîng komara Ermenistanê da hatine kirin û bi salan ew war bû merkeza pêşdaçûyîna çand û kûltûra kurdan, kurdzaniyê.

Jîyana kurdê Sovyêtê (Ermenistanê) ya kûlrûrî-çandî, ku devedevî 65-70 sal berdewam kir, mirov kare parî ser sê dema bike.

Dema ewlîn: Ji sala 1920'î dest pê dibe, dikşîne heta sala '1937a. Vê demê mecal pir in, hukumeta komûnîsta / Bolşevîka/ ya nû guhdariya pir mezin datînin li ser pêşvaxistina gelên şûndamayî, perwerdekirin, xwendin, kûltûr û çanda wan. Lê meydana vala ye. Kadrên miletiyê yê xwendî pir kêr bûn.

11

Kurdê mihacirî wî warî bûbûn ji koka xweye ruhanî qetya bûn. Haj dîrok, edebyet û kûltûra gelê xwe nîbûn. Xencî zargotinê tu tişt li holê tune bû, ku ji bo pêşdaçûyîna çand û kûltûra civakê bibya hîm. Di wî warî da ewledên gelê ermenya yê bira alîkarîkê pir mezin dane wê beşa gelê me. Gelek xwendevanên ermenî, yê kurmancî zanibûn ketine li nav vî karê pîroz. Gelek çûne gundê kurdan, dibistanên nû vekirî da mamostatî kirin.

Bi qirara hukumata Ermenistanê ya 23 'ê Adarê sala 1921'e, -dibistanên dereca ewlin û duda da xwendin-nivîsandin, perwerdekirin gerekê bi zimanê dê bihata kirin. Di dibistanên gundên kurdan da, ji bo ders bi zimanê dê bêne dayîn, sala '1921ê, meha Oktobirê, kitêba darsa: ŞEMS bi zimanê kurdî lê bi herfên ermenî hate weşandin. Xudanê wê pirtûkê, ewledê gelê

ermenî, pismamê gelê kurd Lazo (Hakob Xazaryan) bû. Merkezên dersdar hazirkirinê vebûn, dersdar hatin hazirkirin, ku bi vê pirtûkê zarokê kurd hînî xwendin-nivîsarê kin. Heta sala '1929a him dibistanên gundên kurdan da, him jî li nav kurdên bajarê Tilbîsê, zarokên kurdan bi vê kitêbê hînî xwendinnivîsandina zimanê dê bûn.

Çawa hate gotin, qir û bira salên 1918-1920'î ziyaneke giran dabûn Kurdên wê heremê. Sêwîxanê Ermenistanê û kûçên bajarên Gurcistanê (Tilbîs, Têlavî, Batim) tije zarokên Ezîdîyan, yê sêwî û bêxweyî bûn.

Sala 1922'an bi însîatîva Ahmedê Mîrazî, Lazo û hinekên din, li bajarê Tilbîsê ji bo wan zarokan dibistana 103'a vedibe. Li vê dibistanê da zarok him hînî kar dikirin, him xwendinê. Wurda ji zarok radizan. Xwendevanê vê dibistanê bûn zanyarê kurde usa ye bi nav û deng çawa Qanatê Kurdo, Çerkez Bakayêv, nivîskar, berpirsiyarê rojname Rîya Teze yê ewlîn Cerdoyê Gêncî, Mêrxasê Yekîtîya Sovyêtê Semend Siyabendov û gelekê din.

12

Wan salan gelek hemcivîn û konfêransên kurdan hatin derbazkirin. Wanda pirsgerêkên jîyana vê civakêye yê here ferz dihatin giftogo kirin, çawa pirs hildana nexwendîtîyê, şerkarî dijî erf-edetên ziyankar, ji koçerîyê derbazî jîyana riatyê bin, pirs jinan. Konfêransa da pirs pêjda hate kişandin, ku xweliyê bidne gundîyên kurd. Wan civîna da bi doklatên sereke pêşda dihatin Erebe Şemo, rewşenbîra kurd Nûrê Polatbêkova, serleşkerê kurdî bi nav û deng Şemo Têmûrov û gelekê din. Heta salê sîyî di warê çand û edebê da bawer ke tişteki berbiçav çênebû. Tek hêja ye bê bîranînê, ku sala 1926'a bi kurteçîroka Lazo û tevbûna aktyorê ermena, yê wê demêye here bi nav û deng, ji emrê kurda sînema Zere hate kişandin. Bi spartina hukumata komara Ermenistanê, di sala 1928'a Erebe Şemo û îsahak Mêrangûlov Elfêba Kurda ya bi tîpên latînî demezirandin. Hema wê salê pirtûka wene Xwe Bi Xwe Hînbûna Kurmancî çap bû. Eva kitêba kurdî, ya pêşîn e, ku bi tîpên latînî çap dibe. Pey ra dest bi weşana pirtûkên dersa, edebî, siyasî, wergera û rojname Rîya Teze bû. Beşa nivîskarên kurd li rex Yekîtîya Nivîskarên Ermenya vebû, di radyoya Yêrêvanê da axavtinê zimanê kurdî hatine dayîn, xwendinxana kurda ya dersdar hazirkirinê dest bi karê kir. Gavên ewlîn warê Kurdzanîyê da hatin avîtin.

Kadirên kurdaye ewlîn sêwiyê kurd bûn, ku ji qir û bira salên

'1918-1920an da dê û bavê xwe unda kiribûn, sêwîxana da mezin bûbûn, xwendina xweye navîn li wur standibûn. Ji wan geleka zimanê dê jî bîra kiribûn, bi ermenî diaxivîn. Zanyarê Kurdî bi nav û deng Heciyê Cindî timê ji bîr tanî, ku çawa ew û hogirê wî Emînê Evdal ji pey sêwîxanê ra diçine gundê kurda Qundesaz û Elegezê, ku zimanê dayka xwe carke din hînbîn. Li wir çend sala dersdarîyê dîkin. "Me him zarok hîn dikirin, him jî ji wan hîn zimanê dê dibûn." Nivîskar bîr tanî.

13

Wan sala komek xwendevanê kurd dişînin Lênîngiradê ji bo xwendina bilind. Paşê ji wan hinêk bûn zanyarne mezin û navê xwe bi harfên zêrîn di dîroka çand û kûltûra gelê xwe da nivîsîn. Usa, kadrên ewlin pêşda hatin: Heciyê Cindî, Emînê Evdal, Qanatê kurdo, Cerdoyê Gêncî, Wezîrê Nadîrî, Casimê Celîl, Etarê Şero. Ew jî hatin gîhîştin Erebe Şemo û Ahmedê Mîrazî. Ji bo weşandina pirtûkên kurdî, weşanxana dewletê ya Ermenîstanê da beşa Weşanên Kurdî hate vekirin. Pirtûka edebî, ya pêşîn, ku sala 1931'ê li Ermenîstanê da hate weşandin ya Lazo bû, bi sernivîsa: Serhatya Casim. Sala 1932'a berevoka efrandinên nivîskarên kurda ya ewlin: Efrandinê Ewlin neşir bû. Vê berevokê da bi helbest û kurteçîrokan pêşda hatin Heciyê Cindî, Emînê Evdal, Etarê Şero û hinekên din.

Berevoka efrandinên nivîskarên kurda ya duda, ku sala '1934a neşir bû em rastî van nava tên: C. Gêncî, H. Cindî, E. Evdal, A. Mîrazî, E. Şemo. Ya sisya sala 1935'a neşir bû. Têda efrandinên E. Şemo, E. Evdal, H. Cindî, A. Mîrazî, W. Nadîrî, E. Şero bûn. Berevoka da usa jî navên din hene, kîjana paşê dest ji nivîsarê berdane.

Sala 1932'a H. Cindî şanoya xweye Qutya Dû Dermana çap dike. Sala 1935'a bi pirtûkên cuda A. Mîrazî şanoya Zimanê Çîya, W. Nadîrî Reva Jinê, E. Şemo romana Şivanê kurmanca, E. Şero berevoka helbesta Biriqandina Ewlin, W. Nadîrî berevoka helbesta bi navê Nûbar diweşînin. Sala 1936'a romana E. Şemo Kurdê Elegezê û berevoka zargotina kurda ya bi nav û deng Folklorê Kurmanca hatne weşandin. Ew berevoka zargotinê ye hêja hazir kiribûn H. Cindî û E. Evdal.

Xêncî van, gelek pirtûkên darsa, yê sîyasî, civakî, gundîtîyê, usa jî Xebarnama Ermenî Kurmançî bi amadekirina V. Pêtoyan, E. Evdal, H. Cindî, C. Gêncî hatine weşandin.

Cudatîya dema ewlin ji demên peyra ew e, ku Sovyêtê

14

guhdarîya mezin dide li ser xwendin, perwerde kirina

kêmetewan, wê cêrgê da usa jî li ser kurdan. Mecal pir in, lê kadroyê zana kêmet in. Yê heyî jî zimanê dê pak nizanin, haj ji bingeha kûltûra xweye miletiyê, dîroka gelê xwe nînin. Nivîsarê pîranîya wan him ji alyê ziman, him jî di naverok û bedewtîyê da sade, qels û temsarkîn e. Dûrî xebera bedewiyê ya esl in. Lê çî ji hebe wê demê hîm hate avîtin, bingeh hazir bû ji bo paşerojê gavdanên xurt. Xelq tama xwendin, pêşketinê hisya. Dema dudan: Ev dema ji sala 1937'a dest pê dike û berdewam e heta sala 1955. Sala 1937'a di temamîya Welatê Sovyêtê da dest bi neheqî, zulm û zordestîya dîktatorîya stalînîzmê dibe. Vê demê kar û barên çand û kûltûra kurdeyatîyê jî tîr rawestandin. Gelek rewşenbîrên kurd tîr girtin, sirgûnkirin, ji kar tîr avîtin. Erebe Şemo sirgûnî Sîbîrê dîkin. H. Cindî, C. Gêncî, A. Mîrazî tîr girtin, zêrandin. Dibistana da dersên bi zimanê kurdî tîr rawestandin. Dawî li elfeba latînî tê. Bi qirara Stalîn ji pey demeke dirêj ra, dewsa elfeba latînî, elfeba kirîlî digre. Sala '1941ê, hukumata Ermenîstanê qirar dide, elfeba kurdî biguhezin ser hîmê kirîlî. Wî karî dispêrne Hecîyê Cindî. Ew di demeke kin da bi tipên kirîlî elfeba nû ji bo dibistanê gundê kurda hazir dike. Sala 1946'an elfeba tê çapkirin. Ev elfeba heta sala 1990'î deh cara çap bûye û deve-devî niv sedsalî zarokên kurd bi wê hîmê xwendin-nivîsarê zimanê dê bûne.

Civaka kurd jî ji rûyê wê zulmê derbne mezin stendin.

Kurdên Naxîcêvanê yê komara Azerbêcanê (1937), Kurde Gurcistanê (1944), hinek jî yê Ermenîstanê sirgûnî komarên Asya Navîn kirin. Ji sur, sarmê, birçîbûn û nexweşîyan gelek rêda qir bûn. Wan salan hebs tije girtî bûbûn. Gelek hatin gulekirin, bê ser berate unda bûn, mal xirav bûn.

Sala 1941'ê dest bi şerê dijî Almanya Hîtlêryê bû. Zor û zemetyê şer li ser kurdan jî giran rûniştin. Bi hezara mîr çûne

15

pêşenya şer. Ji sedî bawer ke hevtê-heytê venegeryan. Anegorî hesavê xwe, emekê kurda jî altindaryê da kêmet nîbû. Gelek ewledên gelê me bi mîrxasî şer kirin û hêjayî ordên-mêdalên dewletê yê bilind bûn. Semend Siyabendov hêjayî navê Mîrxasê Yêkîtiya Sovyêtê bû.

Rast e, wan sala karê çand û kûltûryê hate rawestandin, lê hema sala 1937'a li gundê Elegezê (nehya Elegezê) tîatroya kurdaye dewletê hate demezirandin. Tîatro jî li cîyê vala çêbû, ne şanoyê miletiyêye pîrî - hindikî hêja, ne jî şanoger û şanovan hebûn. Aktyorê tîatroyê yê ewlin ji nav xort û keçên gundên kurdaye nehya Elegezê hatin bijartin. Kar û barê tîatroyê alyê

dewletê da dihat finanskirin. Lîstikvana meş distandin. Alîkarya mezin şanoger û pêşekzanên ermenya, yê here bi nav-deng dane kolêktîva tîatroyê gênc. Wan salan nivîskar û şanonivîsên ermenî li ser hîmê zargotin û jîyana kurda gelek şano ji bo wê tîatroyê nivîsin: Mem û Zîn (S. Taronsî), Ker û Kulik, Keça Mîrekê, Xecê û Sîyabend, Gur Heso (S.- Gênosyan) û yê din. Tîatroyê gelek şanoyên kilasîkên edebyeta ermenya, gurca, azerya, rûsa derxistin li ser dîka xwe. Bi melûmetiyê rojnamên wê demê da neşir bûne, demeke kin da civaka tîatroyê digîhîje destanînê berbiçav.

Tîatro ketibû li nav jîyana xelqê kurd. Seraya Tîatroyê têra temaşeyî nedikir. Lê sala 1947'a nehya Elegezê hate betalkirin. Derê Tîatra Kurda, dema gulvedana wê da hate dadan. Di nava 10 salê jîyana xwe da civaka wê deve-devî 30 şano derxistin li ser dikê. Ji wan tek çar şano yê nivîskarên kurd bûn: Lur De Lur -xudanê wê serokê tîatroyê ewlin Celatê Koto-Mîraz ya Heciyê Cîndî, Xuşka Doxdiryê û Bira yê Cerdoyê Gênco bûn. Salê şer C. Gênco serokî tîatroyê dikir.

Gelek lîstikvan û karkirê tîatroyê paşê ketine li nava xebata çand, kûltûr û perwerdekirina gelê xwe. Aktyorê tîatroyê Mîroyê 16

Esed ji pey karê sîyasîyê bilind ra, salê dirêj bû berpirsiyarê rojnama Rîya Teze, Celatê Koto karê dadmendiye da xebitî, gelek bûne dersdarê mekteba u hwd..

Bi gilîkî, rast e, li vê demê bêdengîke giran dikeve li nava jîyana kurdên wê heremêye kûltûrî, çandî, lê kar û barên dema ewlin û karkirina tîatroyê bade naçin, nahêlin agirê hatibû vexistin bitemire. Ji pey mirina "Bavê millet" Stalîn ra, kurde Welatê Sovyête jî dawê mafê xwe, yê binpêkirî kirin. Pirsra kurda li raya ortemiletîyê da jî hate meydanê, Hukumeta Sovyête dîsa kurd bîr anîn.

Dema sîsyana: Ji nivê salên 50'î dîsa rojên xweş seva pêşda çûyîna çand û kûltûra kurdê Sovyête (Ermenistanê) hatin. Dîsa dest bi weşana rojnama Rîya Teze, axaftinên radyoya Yerêvanê bi zimanê kurdî bûn, xwendinxana dersdar hazirkirinê vebû, Beşa Nivîskarên Kurd karê xweyî efrandariyê gumrih kir, di Akademya Ermenistanê Zanyariyê, înstîtûta Rohilatzanîyê da para kurdzanîyê vebû û hwd.

Vê carê meydana karkirinê vala nî bû. Ji piştî vegera nivîskar Erebe Şemo ji sirgûnîyê karên efrandariyê xurttir bûn. Salên xweye efrandariyê here gulvedanê da bûn Heciyê Cîndî, Emînê Evdal, Ahmedê Mîrazî, Casimê Celîl. Her usa jî

hatin ghiştine wan Qaçaxê Mirad, Usivê Beko, Elîyê Ebdilrehman, Nado Maxmûdov, Mîroyê Esed, Xalîl Mûradov û hinekên din, yê ku dema duda da karên dewletê, sîyasîyê cudacuda dikirin. Erebê Şemo nivîsarên xweye salê sîyî carke din li ber çavê xwe ra derbaz kir. Sala 1959'a romana wîye nû Berbang, sala 1959'a Jîyana Bextewar, 1965'a Dimdim Yêrêvanê da neşir bûn. Sala 1969'a bi pirtûkeke merdana berevako efrandinên nivîskar çap bû. Di wê da cî bûbûn romanên Berbang, Jîyana bextewar, Hopo. Romanê E. Şemo bi gelek zimana hatine wergerandin, bi kurdî jî pir cara çap bûne, nav û

17
dengê gelê me ra anîne. Li nava edebyeta kurdî da romanên ewlin E. Şemo nivîsîne.

Heciyê Cindî, bilî xebatên wî yê zanyarî, darsa, zimanzanî, zargotinî gelek helbest, destan, kurteçîrok, tercime ji nivîskarên bîyanî weşandine. Lê bi fikra min sertacê efrandinê wîye bedewtîyê romana Hewarî ye. Hewarî bi gelek zimana hatiye wergerandin. Ev roman kul û jana gelê kurd e, êşa bi dewr û zeman e. Bi jîyana êleke Ezîdîyan (êla Sîpka) nivîskar temamiya nakokî û pirsgerêkên li nava gel da, sebebên bêtifaqîyê, bindestîyê û hejarîya wî tîne ziman. Roman li ser bûyerên bûyî hatiye nivîsar.

Helbestvan Casimê Celîl xudanê gelek berevokên helbest û destana ye. Salên cuda-cuda berevokên wîye Elegez, Beyt-Serhatîyên Kurdan Yê Evîntîyê, Kanya Dê, Ocaxa Min, Kilamên Çiya, Oda Kurdan, Kurdê Bengî çap bûne.

Destanîneke edebyeta kurdaye di warê nivîsara vekirî da pirtûka Ahmedê Mîrazî ya Bîranîn e. Eva him bi alyê ziman, naverok û bedewnivîsarê da kulîlkeke rengîn e, bînxweş e li nava baxçê edebyeta gelê Kurd da.

Zanyar û rewşenbîrekî ber biçav bû Emînê Evdal. Li rex xebatên wîye kurdzanîyê, zargotinê, gelek helbest, destan û kurteçîrok weşandine. Hêjayî bîranînê ye destana wîye Gulîzer. Ev destana radyoya Yêrêvanê kiribû kompozîsya û alyê guhdara va bi hizkirin hate qebûl kirin.

Xudanê çend berevokên helbestan in helbestvanên bi şuret Qaçaxê Mirad û Usivê Beko. Di warê nivîsarê vekirî da jî karne anegore hêja Elîyê Ebdilrehman, Nado Maxmûdov, Mîroyê Esed, Xelîl Muradov kirin.

Li ser vê govekê û bingehê dengê edebyeta esîl ji pêy salê '60î ra hate bihîstin. Bi serê silsileta Şikoyê Hesên, Fêrîkê Usiv, Mîkayêlê Reşît, Sihîdê îbo, Simoyê Şemo, Karlênê Çaçanî,

Egîte Şemsî, Rîzalyê Reşît, Ordixanê Celîl, Baryê Bala di warê helbestê da, Wezîrê Eşo, Emerîkê Serdar, Egîte Xudo, Ahmedê Hepo, Sîma Semend, Ahmedê Gogê di warê nivîsara vekirî da, dinyake nû li nava edebyeta vê para gel da hate vekirin. Paşê ew cihan rengîntir û zengîntir kirin Tosnê Reşît, Çerkezê Reş, Elîxanê Memê, Babayê Keleş.

Ji van hineka bi şureta nivîskaryêyî mezin, hineka bi xebathizî û zanebûnê pir rîya xwe vekirin û ji alyê xwendevana da hatine naskirin û qimetkirin.

Gerekê bê gotin ji navên li jor gotî her yek şexsiyeteke e, kar û barê girîng kirine û efrandinên wan hêjayî lêkolînê edebyatzanyêye esil in.

Sala 1961'ê berevokên helbestan, ya Şikoyê Hesên Qlçîçek û ya Fêrîkê Usivê Çevkanî neşîr bûn. Weşandina herd berevokên wan şayiraye ewlin, qewmandin bûn li nava edebyeta kurdê Sovyête da. Herd şayîr jî xwedêdayî bûn, wextekî kin da bûn hizkirîyê xwendevana.

Ş. Hesên ji rûyê kesîbiyê, tengasîyên aborî û der dorên neqenc da nikaribû temamîya qewat û şureta xwe boy pêşxistina edebyeta gelê xwe bida kêranîn. Ji pêy weşandina du pirtûkên helbest ra: Tembura Kurda û Meremê Dilê Kurd, çîlûheşt saliya xwe da çû ber rema Xwedê. Lê çî jî hişt pir giranbiha ne. Fêrîkê Usiv mîrateke pir mezin û zengîn ji pey xwe hiştiye. Ev berevokên wîye helbesta hatine weşandin: Gula Elegezê ,(1954)Lîrika (1967), Usivê Nebya (1973), Narê (1977),(Hisretdefter (1984, Bihara teze N 1), Dinya Delal (1987, Bahar N 6). F. Usiv hostê xebera bedewtîyê bû. Ewî bi helbest û destanên xweyê delal reng û naveroka nû, bi heqî gotî nûjenya esil anî nava poêzya kurdaye pîrqrune. Ji cûrê kilasikê dûr neket, lê bi pê û şopa xweyê dewlemend û rengîn kir, bi kurtî gotî qesra xweyê berew li rex qesrên şayîrê kurdaye nemir çêkir. Destanên

wîye Usivê Nebya, Xewna Mîrmîh, Rihana Reşo, Hisret û yên din ne ku tenê sertacê efrandine wî ne, lê usa jî mirov kare wana dayne li rex destanên kilasikên meye here mezin.

Pir hewaskar û dewlemend e poêzya Mikayêlê Reşît. Ewî cûrê û naverokeke nû anî li nav edebyeta kurdê Sovyête. Helbestvanên hêja û xweyê rîya xwexatîyê ne Simoyê Simoyê Şemo, Sihîdê Îbo, Karlênê Çaçanî, Rizalyê Reşît, Egîte Şemsî. Tosinê Reşît, Çerkezê Reş, Elîxanê Memê xwe ra ronayîke geş, kûrayîke anegor û bineke xweş anîn.

Di warê nivîsara vekirî da karne mezin kirin Wezîrê Eşo,
Emerîkê Serdar, Sîma Semend, Egîtê Xudo, Babayê Keleş.
Wana tevî Ahmedê Gogê, Temûrê Xelîl, Hesênê Qeşeng, Mirazê
Evdo, Baryê Mehmûd rojnamegerîya kurda jî gihandine
destanînên hêja. Gavne xurt alyê şanogerîyê da jî hatine avîtin.
Li nava kurtenivîseke wa da îmkân tune wan hemû kar-barên
li nava wan 65-70 sala da hatiye kirin bê gotin, qîmetkirin û
analîzkirin.

Ew mijara ne ku miqaleke wa ye, lê bi deha xebatên
edebyetzanyêye mezin e.

Edebyeta kurdê Sovyêtê bi cûre, naverok û temamîya xwe
şaxekî edebyeta kurdaye teybetî ye. Rast e li xerîbîyê hatiye
efrandin, lê mîna xûn-goşt tim li welatê xwe va girêdayî bûye.
Pêvajoya pêşdaçûyîna çand û kûltûra kurdî li Ermenistanê
gumrih berdewam kir heta salê 90'î. Rûyê pêşdahatîna qewatên
miletçîye şovûnîst, hilweşîna qeydê Sovyêtê, avayê çand û
kûltûra kurdaye li wur jî hilweşya.

20

EREBÊ ŞEMO

1897-1978

21

Despêka salên şêstî bû. Ez ji gund hatibûm û min
bajarê Yêrêvanê di xwendina bilind da dixwend. Êvarê, ez
sehetekê - duda derdiketim nava bajêr, ji bo pey xwendinê
ra hêsa bim. Dewya havînê bû. Ji pey rojên germ ra hewa
êvarên Yêrêvanê pir xweşe. Hewake hênîk dilîze û dewsa
hulma germa rojê, hênkayîke xwşîk laşê mêriv dipêçe. Rîya
min li kûça ser navê X. Abovyan ra derbaz dibû. Wan sala
êvarê ew kûçe timê tije meriv bû. Rewşembirên Ermenya yê
here bi nav û deng êvara wê kûçê da digeryan. Ew kûçe
teyê bigota dilê bajêr bû, evdên rewşembire eyan hîmlî li
wir dijîtin.

Li nav geleka da rîspîkî maqûl, bi bejna nîvçe bala min
dikşand. Qaz qudreta xwedê dema ez derdiketim gerê, ew jî
wî wedeyî derdikete seyrangê. Porê sipî, dêmê bedewî rem,
cil - rihalê qibraxe bêqisûr, kewazê dêstî bedew hewasa
mêriv tanîn.

Min tê derdixist, ku ew evdên wê kûçê da derdiketine
seyranga êvarê, payê pirê hev nas dikirin, silav didane hev.
Çevê min miqîm li kalê bû. Payê xelqê, yê pirê li ber kalê
disekinîn, kumê xwe derdixistin, silav didanê, derbaz dibûn.
Kêfa min ji rîspî, maqûltîya wî, rêvaçûna wî ra dihat û

her êvar min dixwest kalê xwe bivînim û bizanbim gelo ew kêye?

Rojekê jî kûçê da min ji merivekî pirsî:

-Biborîne, ew rîspî kê ye?

-Çiye, tu ji Yêrêvanê nînî ?- camêrê ermenî ecêvmayî min nihêrî, - ew nivîskaê kurd Erebe Şamîlove.

Min nav û dengê Erebe Şemo di zarotyê da bihîstibû, hinek nivîsarên wî xwendibû. Lê ew bi xwe nû didît.

Wê êvarê ez pir kubar bûm, ku ew rîspîyê maqûl nivîskarê gelê min Erebe Şemo ye.

22

Paşê me nêzîk va hev nas kir û weke 15-16 sala, rîya edebyeta kurdî da, ez wî mirovê mezin ra meşyam.

* *

Hîmdarekî edebyeta kurdên welatê Sovyêtê yê ewlin, nivîskarê eyan, bavê pomana kurdî Erebe Şemo / Erebe Şamîlov/ sala 1897 - an li gundê Sûsîzê, qeza Qersê ji dayka xwe bûye. Wê demê ew qeza di bin desthiletdaya împêratoriya Rûsa da bû. Sûsîz gundekî kurdên êzdî bû. Mala bavê wî şêx bûn. Lê wek hinek malbetên dîndare din ne xweyî milk û mal bû. Kesîb bûn. " Şemo kurmancekî kesîb bû, ji êla Hesinyan, - gelek sal paşê nivîskar di derheqa bavê xwe da dinivîse, - . diçû ber dewarên xelqê." Wî li wê qeza kurdan, gundên melekana, adirbêcanan, huruman û ermenyan rêncberî dikir. Salekî şivan bû, sala din gavan û bi teherekî ebûra zarokên xwe dikir. Erebe lawê Şemo yê sisyan bû, zaroke aqilî çevvekirî. Di zarotyê xwe da Erebe çûk di jweryên jîyanê dîtin, di malên zengîna da xulamî kir, bû berxvan, golikvan, dûajoyê bavê xwe.

Di emrê wî da bûyareke nebîrkî bû, dema ew di xwendexana Melekana ya Alêksandrovkîyê ya zimanê rûsî da bû berdestî. " Gerekê min heyat paqij kira ji kaxazan, tozê, lê zivistanê: ji berfê, otaxên dersxanan gêzî kira, toza li ser textê û penceran hilda, av banya têkira boçkan, bona vexwerina şagirtan, sibê û êvarê simawira wê bikeland, biçûma nava gund û dukanê, çî jê ra lazimbûya, bîstanda, carna biçûma bajêr temyê wê biqedînim, lê wextê berf diket, gerekê her sibe zû sobê li dersxanê û otaxê wê dada".

23

Bi saya milûkî, çawekirî, xebathizyê dersdar hiş ji Erebe

biçûk dike. Keça dersdara mektebê : Marûsya çûk ELFEBBA zimanê rûsî pêşkêşî Ereba dike û bi alîkariya wê, Ereba, dema xweyî vala, dest pê dike bi xwe xwe hînî xwendina rûsî dibe. Wextê mamista re'm wê yekê divîne, Ereba bê heq hildide xwendexanê.

Usan ew dibe şagirtê wê mekteba dundersxane, ya bi zimanê rûsî. Di demeke kin da dibe xwendevanekî herî pêş. Ji pey qedandina xwendinê ra Ereba dîsa xulamtiya malên dewletîyan, yê tirk, ermenî, rûs, hurum dike. Xulamtiya wan salan, wî bêtir di nava diweryên emir da qal dike. Ew li ber çevê wê halê gelê wê yê bindest û evdên kesîb - kûsîb dibîne. Xelqê kurd alyê axa, beg û dîndarên desthiladar da jî tîndêrandin, pelçiqandin. Ew malên dewletî cem kîjana xulamtiyê dikir kurmancî nizanbûn. Ereba zîrek mecbûr dibe zimanê wan fêrbe, ku karibe bi wan ra bi zimanê wan biaxive.

Usanbû, ku hê 14 salî jî tune bû, êdî bi serbestî tev zimanê dê usa jî rûsî, ermenî, tirkî, hurumî diaxivî, rind haj erf- edet, rabûn - rûniştandin û xeysetê wanî miletyê hebû. Ji bo wê karêjî efrandinên nivîskar da ewqas kûrûrast, bi rêalîstî deb, rabûn- rûniştandin û xeysetê wanî miletyê bi bedewetî hatye nîşandan.

Zanebûna zimanan roleke mezin emrê wî da list.

Şerê Rûs - Tirka dest pê dike. Taxbûrên leşkerên rûsan li kêleka gundê wan çadirê wê lê dixin. Pê dihesin, ku wî gundî da xulamekî kurd heye yê rind zimanê kurdî, tirkî, rûsî, ermenî zane. Wê demê merivê usan pir kêmbûn. Dest xwe da gazî wî dikin û di ordîya leşkerên Rûs da kivş dikin çawa tercmeçî (werger.)

Tevî ordîya rûs ew du salan / 1914 - 1916 / dijî tirkan

24

şer dike. Wan herd salan ew gelek evdên rûse xwendî, yê xweyê bîr - bawarî û fikirên şoreşger ra dibe nas, hevaltîyê tev wan dike, kitêba dixwîne, dinya zanebûn û fikirandina wî fire dibe.

Hê bîst salî jî tune bûye ew zîlamê xweyî şuret, çawa gel dibêje, êdî digîhîje gilyan, tê derdixê, ku ew nerastyên jîyanê, kul - derdên bêhesav evdên bindest ra ji ku tînd.

Sala 1916 - an Ereba Şemo diçe Sarîqamîşê û di çêkirna rîya hesin da wak pale dikeve ser kar. Wê derê ew bolşêvîka ra dibe nas, tevî karê wanî dizîva dibe. Sipartinên wan yê gelekî bi qezya û dizî bi serfînyazî diqedîne.

Bîr û bawaryên bolşêvîkan nêzîkî ruhê wî bûn. Ew mîtingên karkir û leşkeran da bi xeberdan pêşda tê, wan dide serwestkirin, ku azaya wan tenê qewlê dêmokratyê, komûnîstyê da kare bê mîyaserkirin. Gerekê hukumê axa, beg û milkedaran bêne hedimandin. Mirovê xebatçî gerekê bive xweyê bextê xwe, welatê xwe, xebata xwe û bi xwe pirsgirêkên xwe çareserke. Gundî gerekê bivin xweyî milk, xweyî ax. Ji bo wan xebatê wî jî, wî digrin davêjine hebsê.

Ew pir hebsê da namîne. Çînovnîkên dewletê, dema kare wî lêkolîn dikin, pê dihesin, ku Ereba kurdekî êzdî ye. Bi fikira wan kurd giva ewqas jî sîyasyê fem nakin ûnikarin bivne bolşêvîk.

Berdidin.

Ji pey hebsê derketinê ra demeke kin gundê xwe: Sûsizê da dimîne, paşê dizîva derbazî Rûsyayê dibe, diçe bajarê Stavropolê. Wê demê Rûsyayê da şorişa Oktyabirê pêk hatibû. Hukum ketibû destê Bolşêvîkan. Ereba dikeve nava ordya Sovyêtê ya nû avakirî, kîjanê ra digoton Givardiya sor. Sala 1918 - an ew êdî endemê Partîya Komûnîstê

25

Rûsyayê (Bolşêvîka) bû.

Xortê şoresgerî serwest texmîn dike bêy xwendina bingehîn nikare kêrî gel û partîyayê bê, xwestin, bîr û bawaryên xwe bîne sêrî. Sala 1920 - î diçe bajarê Moskivayê û zanîngeha Lazaryan da dor çar sala, heta sala - 924 1an dixwîne.

Sala 1924 - an vedigere Ermenistanê. Wê demê Ermenistanê da jî êdî qeydê sovyêtê alt kiribû. Ew Kommerkezya Partya Komûnîstyê / Bolşêvîka / ya Ermenistanê da dikeve xebe.

Hukumata Ermenistanê ya nû, hema di salên xwe yên ewlin da mecalên anegor saz kir ji bo pêşdaçûyîna wê para gelê kurd, yên li Ermenistanê dijîtin. Ku wan ji halê şûndamayîna kûlrûryê û aboryê derxe her alya da alîkarya wan kir. Gel halê koçeryê û nîvkoçeryê da bû. Merivên kurde xwendî pir kêr bûn. Erf - edetên kevne zîyandar qewlê nû ra nedimeşyan, li ser rîya pêşketinê dibûn asteng û zîyana mezin didan civakê.

Di wî werî da ewledên gelê ermenî pir alîkarî dan dostên xwe yên kurd, ji wan geleka zimanê kurdî zanibûn û bi hizkirin diçûne gundên kurdan, ku nav wan da

nexwendîtyê bidine hildan, kurda ra kadroyên miletyê hazir dikirin. Mektebên gundên kurdan yê nû vekirî da çawa mamosta dixebitîn.

Erebê Şemo kete nava kûrma wê xebatê. Ewî di nav gelê xwe da karê rewşembiryê, kûltûryê, perwerdeyê, ronakbiryê dikir, pirsgirêkên wan digîhand hukumatê, dijî edetên bêkêr û peymayên hukumdarya berêye fêodal şerr dikir. Derheqa jîyana kurda da di rojneme û kovarê komarê da dinivîsî.

Sala 1924 - an, 5 - ê heyva hezîranê li zozanê Elegezê
26

civîna kurdên nepartîvan hate derbazkirin. Civînê da axaftina hîmlî ya înrûktorê Kommerkezya Partîya Komûnîstê Ermenistanê Erebe Şemo bû. Navê têma axaftina wî V.I. LÊNÎN û miletên biçûk,, bû.

Sala 1927 - an hukumata Ermenîstanê (Komîsaryata ronkaye û perwerdê) ji bo hazirkirna elfeba kurdî ya nû qirar qebûl kir. Elfeba nû gotî li ser hîmê herfê latînî bihata demezirandin. Sala 1928 - an karê hazirkirna ELFEBÊ bi serfmyazî hate qedandin. Xudanê wê bûn mamosta îsahak Maragûlov û Erebe Şemo. îsahak Mêrangûlov ji gunde Vêrîn Divînê bû, Komara Ermenistanê. Bi eslê xwe Mexîn (Aşûrî) bû.

Xwendina bi zimanê rûsî, helaqetyên wî tevî rewşembîrên eyan û rêvabîrên hukumatê, mecal didan, ku ew pirsgirêkên gelê xwe bigîhîne cîyên bilind. Bi însîyatîva wî sala 1928-an komek xortên kurd ji Gurcistanê û Ermenistanê şandine Lêningîradê xwendinê. Ji pey kutakirina xwendinê ra bawarkî teva jî karne berbiçev kirin ji bo gelê xwe. Ji wan Qanatê Kurdo paşwextyê bû zanyarekî kurdzanyê yê bi nav û deng, Semend Sîyabendov şerê dijî Almanya Hîtlêryê da bi mêranî şer kir û navê Mêrxasê welatê Sovyêtê stend. Erebe Şemo xebata berbiçev kir ji bo sazûna rojnema kurdîye RYA TEZE. Sala 1930 -î li bajarê yêrêvanê dest bi weşena rojnemê bû. Ew rêvabîrekî berpirsarya rojnemeyî herî aktîv bû. Wê salê dîsa li Yêrêvanê xwendinxana dersdarhazirkirne ya kurdî vebû. Berpirsaryê xwendinxanê yê ewlin ew bû.

Lê dirêj wê wezîfê nake. Zûtîrekê wî dişînine bajarê Lêningîratê xwendinê. Ew aspirantûra înstîtûta Dîroka Kûltûrayê da qebûl dibe. Wî çaxî ew usa jî di înstîtûta Felsefe, Edebyet û dîrokê da dersê zimanê kurdî dide.

27

Dewya salê sîyî welatê Sovyêtê da dest bi dijiweryên (jêprêsyayî) dîktatorya stalînîzmê dibin. Bi milyonan evdên wî welatî yê bê sûc, am - tam dibin qurbanên wan dijiweryan. Kurdên Sovyêtê jî zîyana mezin dîtin. Sala 1937 - a Erebe Şemo li Pêtrogiradê (Lênîngirade) girtin û sirgûnî Sîbîrê kirin..

Dema jîyana xwe ya here aktîv û gulvedanê, dema efrandarya gurr da ew kete devê sue, serma û dijiweryên sirgûnya zulm. Di bin giranya sîyasya neheq, ew jî werekî xwzewî mîna Sîbîrê da, ku qewlê hewayê û jîyanê usanin, ku degme evd, ew jî evdên welatên germ, karin lê teyaxkin, mayîn pir çetin bû. Mecalên jîyanê, yê here sade jî dewletê evdên sirgûnkirî ra hazir nekiribû. Yanê usa, kê çû, kê ma. Êdî derheqa nivîsar û efrandaryê da gilî nikaribû hebya, dima ber xwe bide ji sermê, birçîbûn û zordaryên sîyasî xwe xweyî kirajîyana xwe biparasta.

Sîbîr bi milyona evdên wek Erebe ra bû goristan. Erebe zarotî û xortanya xwe da pir dijiweryên usa dîtibû, qal bûbû.

Ji pey bîst salên zemete dûr û dirêj ra, (pey mirina Sitalîn) sala 1956-an, wî wa gotî "e'fû " dikin, dibêjnê, ku tu sûcê wî tune bûye, neheqî lê hatye kirin.

Ji wur vedigere Ermenistanê, Yêrêvanê. Dîsa dest bi jîyana wî ya sîyasî, civakî û efrandaryê dibe. Çi, ku salê sirgûnyê unda kiribû, şev - roj dixebitî ku wê valayê tije bike.

Mala wî nava bajarê Yêrêvanê, cîyê herî rind, li kûça ser navê roakbirê ermenya Xaçatûr Abovyan bû. Heta niha jî li ser dîwarê wî tamî, ji bo hurmet û bîranîna nivîskarê mezin kevirekî mermerî guloverî bedew lê xistine û li ser bi zimanê rûsî nivîsare: " Vê malê da ji sala 1963 - a heta 28

- 1978an nivîskarê kurd û xebatçiyê civakî Erebe Şemo, Şamîlov jîtye" .

Di salên qeydê Sovyêtê yê ewlin da, li Ermenistanê , ji bo kurdên wê deverê jî mecalên pêşdaçûyîne hatin sazkin. Civaka kurda şûndamayî û nexwendî bû. Halê fêdalyê da jîyana koçeryê û nîvkoçeryê derbas dikirin. Dewletê her tişt dikir, ku miletên mîna kurdan ji halê şûndamayîne derxe..Wan ra hîmê medenyeteke milatî dihate danîn. Kadroyên xwendî, zane bawarkî tune bûn. Wezîfên pir

cawdar û giran diketin ser milê yê wek Erebê Şemo. Wan sala jî dest bi emrê wî, yê efrandaryê dibe. Sala - 1929an ew tev îsahak Maragûlov elfeba "Xwe Xwe hînkirina zimanê kurdî " diweşîne. Ev kitêba ya kurdaye ewlin e, ku bi herfên latînî çap bûye. Ev elfeba dîrokî bû hîm, ku wê demê, welatê Sovyêtê da nivîsara kurdî ji tîpî ermenî bîn guhestin bi herfê latînî.

Sala 1930 -î pirtûkên wî yê bi navên " Emirê Lînîn," "Terîqa rêvolûsya Oktyabirê ", " Kolxoz û kara wê gundya ra" tîn weşandin.

Wê demê ew rojnemên rûsî û ermenî da bi gotaraên berfire pêşda tî, sîasya dewleta nû xweyî dike, xelkê nexwendî, şûndamayî dide servextkirin ku dewleta nû ya xebatçî û belengazan, pale û gundyan e, dixweze çavê gel veke, ku ew zulmkar û kedxwerên xwe, yê rastî, nas bikin, menya hejarî û feqîrya xwe bihesin û bisenin alye welatê sovyêtê. Dijî erf - edetên kevne seva pêşdaçûyîna gel zîynkar şer dike, efrandinên bedewetyê dinivîse.

Di sala 1936 -an nivîsara wî ya bi navê Li ser 29

pêwendyên Fêodalî di nav kurdan da" tî weşandin . Seva tîatroyên gundên kurdan şanoya nivîskarê ermenî Alêksandir Araratyan ya bi navê " Koçekê derewîn " werdigerîne bi zimanê kurdî û diweşîne (1930.)

Sala 1935 - an efrandinên wî : ŞIVANÊ KURD, lê salekê pey ra jî KURDÊ ELEGEZÊ tîn weşandin. Bi weşandina van efrandina, îlahî ya "Şivanê Kurd " Erebê Şemo çawa nivîskarekî kurdî bi şuret hat naskirin û nav - dengê wî çawa li nava welatê Sovyêtê ûsan jî li nava rewşembirên kurde yê wê demê da bela dibe.

Ev romana biçûk bi gelek zimanan / rûsî, ermenî, gurckî, azezbêcanî, firansî, almanî, tirkî, erebî û gelek zimanên din/ hatye wergerandin û weşandin.

Cîyê gotinê ye, ku salên sîyî dema rewşembirên kurd li bajarê Bêyrûtê berevoka pêşkêşî efrandinên nivîskarên kurdên Sovyêtê diweşînin herd efrandinên nivîskar, yê jorgotî jî cîyê xwe wur da digrin. Berevok jî bi navê romana ŞIVANÊ KURD tî navkirin.

Nivîskar êdî rind haj edebyeta rûsa û ermenîya hebû. Jîyan, deb, rabûn - rûniştandin, ziman, pirsgerêk û xeysetê çawa gelê xwe usan jî yê gelên wê heremê zanibû. Hemin li nav gelê xwe derketibû. Di nav bîr û bawaryên

şoreşgeryê da pijya bû .Ev hemû bûbûn hîm ku nivîskar efrandinên berfire binivîse û jîyana gelê xwe / usa jî gelên cînar / bi zaravê kurmancîyê xweş, bi rêalîstî raxe ber çavên xwendevanan.

Ew bi gelek rewşembir û nivîskarên gewre yê dema xwe, yê welatê Sovyêtê ra nas bûye û dostanî kirye. îlahî hukmê edebyeta rûsî ya wê demê ser wî pirtê xanê.

Nivîskar derheqa rasthatina xwe tev nivîskarê rûsî mezin Maksîm Gorkî timê bi kêfxweşî gilî dikir.

30

Gorkî hatibye Ermenistanê. Li bajarê Yêrêvanê, Erebê Şemo destnivîsara romana " Şivanê Kurd " dêt da rastî Gorkî tê. Gorkî destnivîsarê hildide, bi dilxweşî lê dinhêre û dibêje: " Gelê kurd bi zimanê nivîskarê xwe: Ereb Şamîlov qise dike".

Romanoka " Şivanê Kurd " serhatya jîyana nivîskare, çîroka zarotî û xortanya wî ye. Li nav nerastî û dijweryê emir da, li nav kar û bar, neheqî û zordestyan milkedar, axa û began da zaroka kurd ya malbeta belengaz, mezin dibe, qal dibe, digîhîje femdarya sosyalîstyê, dikeve nava refên şoreşvanan, şer dike ji bo azaya evdên bindeste zêrandî. Romanê da bi nîgarkirina dîdem, bûyar û xeysetên şexsyetan, nivîskar bi şerezatî û hûrgilî jîyana xulam û karkirên li cem kedxweran tîne li ber çavan. Ew ne ku tenê derheqa jîyana kurda, lê usa jî derhrqa gelên wê herême yê din da gilî dike. Dide kivşê ku hejarî û zordarî miletyê nas nake. Zalimê her gela weke hevin, hejar jî weke hevin. Dîdemekî pir barkêş e, dema gur dikeve nav keryê pêz, şerê şivanê zarok, seyê wî: Çevreş û gur. Bi zemetî ew gur ji pêz dûr dixin, nahêlin ew zîyana mezin bide kêrî. Lê gur bizina keşê molokan dikuje. Ew goşê bizinê dibe dide xweyî. Dewsa keşe êginayî û culetya şivanê biçûk qîmetke: "Xezebeke dijwer ew girt, - nivîskar dinivîse, - ez birim axorê û li wê, ewqas li min xist, ku min ne dikarî xwe ji erdê rakim. Ez bê hiş li wê mam. Bavê min hat û ez li wê dîtim û bi zehmet ez kişandim mal ." "Adat wa ye, ku şivan ji xisara ra ji alyê guran nayêne berpirsyar kirin. Herwekî şivan bê çekin, ev tişteki maqûl e. Lê kûlak Sêliverston, meznê Molokanan guh ne da adat û qanûnan. Ji bo bizina birandîji salya min çend rûblî û çend kopêk ji min birî".

31

Eva rastya jîyana wê demê bû. Romanê da, cîkî din hatye nîşan dan çawa ji kêrî 3 pez unda dibin. Bi şaşî davêjin ser merivekî. Mûsa Beg bi zorê 3 peza ji wî distîne. Dema pezê undabûyi dibînin, beg pezê mêrik xwe ra hildide, paşda nadê.

Bûyarên wa pomanê da pirin. Hewaskarin parên romanokê yên derheqa " dizîna" çetela, xwendina wî dibistana rûsî ya dusale da, berodan û beranberdan da, derketina zozana, xezaya wê deverê ya delal da û hvd. Nivîskar derheqa bûyarên wan sala yê wê heremê da qewimî gilî dike, şerkarya pale - gundyan û tevgera agirê şoreşgerî ku li nav leşkerên rûs da gur bûbû nîşan dide. Gelekî bi barkêşî tîen xwendin ew perên romanê, yên dema qeremanê wî bi zemetî derbazî Rûsyayê dibe, dikeve li nav kûrma şerkarya şorişvanyê û şerê bajarvanyê . Vira usa jî ew derheqa rasthatina xwe tev hîmdarekî dewleta şovyetê yê civakî î ewlin, serokekî şerê bajarvanyê, yê evseneyî S. M. Kîrov da dinivîse. (Erebe Şemo usan jî rastî hîmdarê dewleta Sovyêtê Vladîmîr îlyîç LÊNIN hatye û tev axivye.(

Ji pey altindarya şorişê ra qehremanê romanê vedigere Ermenistanê, vira jî li nav kurdan da dest bi xebata sîyasî, civakî, çandî dike.

Di romanokê da nivîskar gelekî delal jîyana kurda ya koçeryê, deba wan, erf - edetên wan dide kivşê. Gelek cî daye pismamtî û hogirtya pale û gundyên bindeste gelên cînar.

Romanoka wî ya wan salaye din: " Kurdên Elegezê" peyhatya romana jorgotî ye. Ew jî çîroka jîyana wî ye ji pey demezirandina qeydê Sovyêtê ra. Qehremanê romanokê 32

Ereb bi xwe ye, vira da bi navê Misto derdikeve li ber xwendevana.Vê derê êdî Misto xebata perwerdeyî, kûltûrî, çandî li nav gundyên feqîr, belengaz da dike, derdikeve dijî wa gotî "dijminê sinifê " kurdên zengîn, kûlak, axa, beg û desthiletدارên berê, edetên kevne zîyandar rexne dike, xebata perwerdeyî, çandî, civakî dike.

Herd efrandin jî bi kurmançiya delal, xweş û dewlemend hatine nivîsar. Zarav yê serhedê ye, bi cûrê şirovekirina gelêrî hatye pêkanîn, usan çawa çîrokbêjên kurd çirokan dibêjin.

Gerekê usa jî bê gotin, ku peyvên biyanî, hevokên

axaftina herêmî di nav nivîsara da pirin. Kîjan, bi texmîna min ewqas ne kêmasîyê nivîskarî, çiqas dereca nivîsandina zimanê kurdî ya wê demê va girêdaye. Wura nivîsara kurdî nû gavên ewlin davît. Tercûbe tune bun. Ew para kurda bingeha xwe, welatê xwe qetyayî bû. Dîsa gerekê bi erênî bê nîrxandin, ku nivîskar ziman û zargotina gelêrî rind zanibye, ku karibye alyê zimên da serkeve.

Qehremanên van efrandinan, navên mirovan, bûyar, cî û wer bawarkî hîmlî yê dîrokî û rastî ne. Nivîskar nakokiyên navbera bi alîkî axa, bega, dewletya, alyê din gundyên kesîb da kirye hîm û li wê çarçovê da nivîsarên xwe ava kirye.

Li cem wî axa, beg, serekeşîr, dîdarên êlan tev zulmkar, talançî, neheq, merivkuj û bê vîjdanin, gundî, pale, şivan, gavan, kesîb û belengaz jî evdine pozîtîvin. Helbet li nav axa - bega da merivê neheqe xirab hebûne, lê derheqa teva da xirab nivîsar qelsîke van nivîsara ne. Ewî rind zanibû ku di nav navên ŞIVANÊ KURD da bi xiravî, nêgatîv daye xanê navne usan hene ku êlên xwe ji qirê xilaz kirine, anîne gîhandine Ermenistanê. Wan jî mîna her kesî, her kurdekî êla xwe zemetî, belengazî kişandine. Heta niha jî navê

33

hineka li nav êzîyên Ermenistanê da bûne efsene, kilam avîtine ser wan. Bi keder gerekê bê nivîsar ku wan salên Sovyêtê, yên ewlin da komûnîstan û komsomolan, cîyê vala, bê sebeb gelek neheqî wan evdên bi rûmetkirin.

Dema meriv bûyarên dîrokî û halê wê heremê yê sîyasî, civakî tîne ber çevan dibîne nivîskar yekalî nêzîkî qewmandina bûye, gelek tiştên girîng " bîra " kirye. Şerê navbera Dewleta Rûs û Osmanyê da / çiqas jî giran be/ tenê şerê navbera du împêratotyâ, yê dagerkiryê nîne. Ew bûyara mirin - jîyanê ye çawa seva binelyê wê heremê yê xirîstyan, usan jî seva kurdan, xasma kuedên êzdî. Alyê hukumata Rûsyayê ya nû : Sovyêtê da betalkirina şêr, çûyîna leşkerê Rûsyayê ji heremê, gelê wê deverê davê devê zulma Osmanyê û alayên hemîdyê. Dewa peymanê Sêvêrê, ku Rûsya gotî xweyî lê derketa bêxayî ma. Rûyê Şoreşa Oktyabirê da komûnîsta, hukumata Lênîn dewa kurda pêşkêşî Tirkyayê kir. Helbet, dem û bûyarên wî wedeyî cuda bûn û ji qewata nivîskarê me der bû bigîhîştî kûraya wan pirsan.

Ji rûyê sirgûnyê da navbereke mezin dikeve nava jîyana wî ya efrandaryê. Wê sirgûnya Erebe Şemo rastî jî li nav pêşdaçûyîna edebyeta kurdê sovyêtê da valayîk çê kir,

xazma di werê nivîsara vekirî da. Ji romana "Şivanê Kurd" tê zanîn, ku wê demê li meydana edebiyeta kurdî da nivîskarekî xweyê qelema adan û bi şuret sekinî bûye. Ew bi edebet û zimanê rûsa hatibû perwerdekirin, zargotin û zimanê dê rind zanibû, ziman, deb, erf - edet, pirsgirêkên gelên cînar ra ji nas bû, ji nav evdên here bindest derketibû, telî - tengyê jîyanê, nakokyên navbera sinifan da, zulma hukumdarên, rev û beza gelên wê navçê bi çavên xwe dîtibû, tevî şerê Rûs - Tirkan û şerkarya Şoreşa Oktyabirê bûbû, cîyê xwe di nav jîyana hukumdarya

34

nû da girtibû, bi gilîkî hazir bû seva nivîsara karên edebiyetê yê mezine, bingehîn. Eger ew ji nav civaka wî nehata dûrxistin û mecalên efrandinê bêpar nema, wê berhemên pir giranbiha gelê xwe ra bihîşt. Bawarkî du dehsal şûnda ew ji wan dijeryên sirgûnyê yê zulm xilaz dibe û dîsa vedigere jîyana efrandaryê. 22-23sal ji pey " Şivanê Kurd" ra, sala 1958 - an li Yêrêvanê romana xwe ya " Berbang " lê salek şûnda Jîyana Bextewar " tîn weşîndin.

Di nav romanên Erebe Şemo da ya here berfire û barkêş romana JÎYANA BEXTEWAR e. Naveroka romanê nivîskar ji jîyana êleke kurdan ya Sîpka hildaye. Bûyarên dîrokî, yê devedevî sed salan xwe ra kirye hîm û li ser wê fonê wan guhestinên bingehîn nîşan dide yê jîyana Kurdên wê heremê da qewimî bûn. Qehremanê romanê yê herî sereke Emerîke û bûyarên sereke li dora qedera malbeta wî û kurdên wê heremê pêk tînin, xazma êla Sîpkan. Nivê sedsala nonzdan nakokiyên olî, civakî dikevin navbera evdên vê êlê. Zulm û zora dewleta Osmanyê jî zêde dibe. Malbeta Emerîkê û şîpkîyên êzdî tev, mecbûr, cî û werên kal bavên xwe, milk û malê xwe dihêlin, direvin qeza Qersê, kîjan wê demê bin bandora dewleta Rûs da bû. Koçberya berbi werêkî nû xwe ra dijweryên nû tinin. Raste hukumdarya rûsa ewqas neheq, bêvîjdan û zulm nîbûn çiqas ya osmanyen, li cem wan hinek qewl - qanûnên civakî hebûn, ku evdên sade jî zulma neheqa xweyî dikin, lê vira jî rastî tune bû, vira jî evdên kesîb, belengaz, xebatçî dihatin pelçiqandin. Vira jî hukumdarî alyê axa, beg û zengînan bû. Vira jî nakokyên li nav û hundur civakan dijî evdên feqîr û xebatçî dihatin kêranîn.

Dest bi şerê cihanê yê yekemîn dibe. Dinya dîsa li hev

35

dikeve. Ew herem dibe meydana bûyarên neqenc. Jîyana xelkê ser û binî hev dibe. Li nav Rûsa û Tirka da dest bi şêr dibe. Dengê Şorişê ji rûsyayê tê digîhîje wura. Dîsa xelq cîşihitî dibin. Wê heremê da hukumdarî ji qewatekê derbazî qewateke din dibe. Tek ji pey demezirandina qeydê Sovyêtê ra rastî û aramê tîn heremê.

Nivîskar bi zarekî kurmancîyî xwes û hostatî wenyên jîyana kurdên wê heremê yê wê demê raxistîye li ber çavê xwendevanan.

Ji pey ji heremê çûyîna leşkerên rûs ra bêqanûnî, talançîtî, cerdevanî, rev - bez xelkê dikin devê qetil û zulmê. Emerîk û kurdên êzdî yê qeza Qersê mecbûr vê carê jî çemê Erpeçayê derbaz dibin, koçberî li nav kurdên pala çîyayê Elegezê dibin. Lê ev koçberî ji koçberya derbazbûyî zulmtire, ewa reve ji xezeva roma reş, ji kokbirkirî, ji kuştinê. Dema revê koka evdan tê. Dê ewledê xwe davêje. Xelayî, nexweşî, tirs, xof mîna şûre dudev evda dibirin. Dutîretî, nakokî û bêtifaqî li nav êl û eşîrên kurdan da betir xurt dibin. Yên mîna Teyo beg, dewleta Tirk ra dibin alîkar û zîyana mezin didin xelkên wê deverê. Dewleta ermenya ya nû avabûyî bêtaqete xelkê ji hicûmkirinên Tirkan biparêze. Leşkerên tirkan, tevî hemîdyan bi xûn û zulm tîn digîhîjne gundên kurdan, yên navça Axbaranê, pala çîyayê Elegezê. Koka xelkên van gunda tê. Gelek zilaman hêsîr digrin û berê wan didine kûraya Tirkyê. Emerîkê jî tev wan hêsîra dibin. Ew rêva, bi cûrekî direve. Ji pey gelek dijweryan û zemetyan ra tê digîhîje mala xwe. Vira jî qewlê jîyanê tunene. Mecbûr jina xwe gund da dihêle, destê Sehîdê xwe digire û diçe bajarê Tilbîsê, xebatê. Xelq bi hisret demên hukumdarya rûsa û leşkerên rûse rem, yên ji weletê wan çûne ji bîr tînin.

36

Demezirandina qeydê sovyêtê edlayê û aramyê tînine Komarên Kovkasê: Ermenistanê, Gurcistanê, Azeyrbêcanê. Kurdên wur ra jî rojên xweş tîn. Çawa teva ra usa jî lawê Emerîkê Sehîd ra jî mecalên xwendinê, pêşdaçûyîne vedibin. Ew berê mekteba bajarê Tilbîsê da dixwîne, kîjan seva zarokên kurd vebûbû, paşê dişînine Lênîngiradê (Pêtrogirad) xwendina bilind. Ji pey xwendinê ra Sehîd vedîgere gundê Sengerê cem malbeta xwe. Kolxoza gund da dixebite, mekebê da dersdaryê dike, derecên serketin û pêşdaçûyîne

ra bilid dibe, digîhîje dereca şuxulvanya serokatya nehyê. Tê bijartin çawa Şêkrêtarê ewlin yê Partya Komûnîstê nehya Axbaranê.

Dîsa Sehîd dişînine xwendinê. Vê carê diçe paytextê welêt: Moskivayê. Hema wê demê jî herba Cihanê ya duyemîn dest pê dibe. Almanya hîtlêryê davêje li ser welatê Sovyêtê. Sehîd dide sîlihê û diçe pêsenya şêr. Bi mêrxwesî şer dike, dibe serleşkerekî şereza, digîhîje ritma leşkeryê ya bilind û ji bo mêrxwesya wî navê MÊRXWESÊ YEKÎTYA SOVYÊTÊ didinê. Ji serokatya leşkeryê ya here bilind Emerîkê û Rihana dê ra seva mêrxwesya lawên wan, nema razîbûn û pîrozbahyê tê. Bi wê nemê jî roman dewî dibe. Helbet ev bûyarên ku romanê da hatine dayîn ji alyê nivîskar da çêkirî yanê berhemên fikirandina wî nînin, ew tev ji emrê kurdê Sovyêtê hatine hildan. Ew bûyar pêk hatine. Qehremanê usa hebûne. Nivîskar bi xwe jî (Misto) ne tenê şehde, lê şerkarekî aktîv yêwan bûyaran bûye. Bûyarên romanê ji Entaba Sîpka dest pê dibin, heta diçin digîhîjne qeza Qersê, navça Elegezê, bajarên Tilbîsê, Lênîngîradê, Moskivayê, herba Almanya - Rûsyayê. Be'sa bi dehan qehremanên nêgatîv û pozîtîv, bûyarên biçûk û mezin tînin kirin. Gelek erf - edet, eyd, şîn, şayî bi hûrgilî hatine

37
nivîsar. Mesele dema derheqa mirina Xudêda da dinivîse usan bi hostatî derbazkirina şîna wî û hildana cinyaz siro dike, tê bêjî dîdemê şîne li cem kurdên Ezdî tîne li ber çavê xwendevanan. Cawa ser cinyaz distirên, kotelê çawa girê didin, jin gulyê xwe dibirin didin ser cinyaz, hewarî çawa tînin û wan çî cûreyî pêşnyaz dikin, xêrê çawa didin. Usa jî qelen birîn, dewat, bindarûka cîwanan, eyda beranberdanê, berodan, eyda da li nav gund gera Kosegeldyan û gelek tiştên din. Evan tiştên êtnogirafî - debê yênan usanin, ku niha gelek hatine bîrkin.

Zimanê romanê paqij e, zela û dewlemend e, akila gilîkirina wî rast wek ya çîrbêja ne. Dema xwendina romanê meriv nikare ji şirovekirina bûyarên hewaskar biqete. Tebyet di bin qelema wî da tê bêjî hişyar dibe, reng û rewşên bedew e nedîtî xwe dike û xwedevan heyr dihêle. Dîdemên cîwane delal, yênan xezaya çîya û banyê Serhedê romanê da pirin, Dema dixwînin her demsala wî welatî bi bedewî, xêr - bêr û diweryên xwe tînin ber çavan. Bi tomerî ev roman bi bûyaran dagirtî û kûre, jîyana

gelê kurd ya wê demeye dîrokî, pir dijwer û bi guhestinên bingehîn tije destnîşan dike, li ser wan destanîn û pêşdaçûyîna disekîne, kîjan hukumdarya bolşêvîka dane wê para kurdan.

Nivîskar bi tebyên rêalîzma sosiyalîstyê nêzîkî bûyaran û qehremanên xwe dibe, nivîsara xwe da bi temamî sîyasî ye, rind tê xanê ku ew komûnîste. Dicedîne nîşan bide, ku qehremanên wî yê pozîtîv tim serketî û pozîtîv bin. Ewan xeyset va bêqisûrin, remin, xebatçî û paqijin, zanene. Ji bo -heqyê, pêşdaçûyîne, edlayê, dostanya gelên bindest şerkaryê dikin. Bî fikira wî serketin û pêşketina civakê tenê bi rîya sîyasya komûnîstyê kare mîyaserbe. Ew baware, ku tek bi 38

bawaryên markisîzm - lînîzîzmê, rîya sosyalîzmê gelên wek kurda, yê bindest, karin azabin.

Qelsayî û kêmanyên Romanê jî hene:

romanê, tê bêjî cêrga bûyarên li pey hev rêz kirîne.

Rêyeke alyê nivîskar da kivşkirî, yan pilankirî, kîjanê ra gotî bûyar pêşda herin û xwendevana pey xwe bivin, nayê xane. carna bûyarên ne pêwîst tîne dikevin li nav romanê û xwendina wê giran û zemet dikin. Eger bûyarên usan û wan va girêdayî hinek par - perçe ji romanê bîne derketin, bi texmîna min nivîsar tu zîyanê navîne.

di nav zîmanê romanê yê delal da, carna hevokên şaşê, ne kurmancî tîne xanê, tê bêjî ji zîmanê ermenî yan rûsî xirav wergerandîne.

Romana Erebe Şemo JÎYANA BEXTEWAR bi zîmanê rûsî û ermenî hatye wergerandin. (Rûsî: werger M. Dêmîdova û M. Çêçanovskî, Moskivayê da, sala 1965 - a hatye weşandin, bi zîmanê ermenî: werger V. Girîgoryan, Yêrêvanê da bi du cilda hatye çapkirin. Cilda ewlin sala - 1961ê, ya dua 1964 -a.)

Romana HOPO berdewama romana JÎYANA BEXTEWAR e. Naveroka wê jîyana gundê kurda, ya kolozvanî ye. Emerîk û gundyên din kolkozê da bi hevra, kolêktîvî dixebitin, Sihîd ji serokatya nehyê pêşda dikşînin xebata partyayêye bilind li Yêrêvanê. Cîwanên gundên kurdan êdî diçine xwendina bilind, diqedînin, dibin pêşekzan, vedigerin karê kolzoza xwe. Emerîk kal dimire.

Nivîskar dixweze li dor jîyan û evîndarya Zîne û Hesên, yê ku xwendin xilaz kirine hatine wan kolkozên gundên kurda da çawa pêşekzanê malhebûna gundîtyê dixebitin,

konfilîkta ji bo demezirandiba romanê çêke, lê nayê standin.

39

Bûyarê romanê kûr nînin. Gelekî sade û serranin, sarin. Tê xanê ku nivîskar gelekî ji civakê, pirsgirêkan, jiyane dûr ketye. Parên romanê, şirokirina bûyaran gotarên rojnema RYA TEZE da weşandî yê ne ewqas serketî tînine bîra mirov. Kîjana da tenê pesin û destanîn dihate nîşandayîn. Lê çî bi rastî gund da diqewimî nedihate gotin.

Sala 1965 - an li Yêrêvanê romana wî ya bi sernivîsa DIMDIM hate weşandin. Weşandina vê romanê bûyareke berbiçev bû di nav edebyeta kurdên sovyêtê da. Ew yek ji wan nivîsaren bedewtyêye ya dîrokîye ewlin e, ne ku tenê li nav edebyeta kurdê sovyêtê lê ya temamyê kurdan da. Ji bo romanê çawa hîm destan, beyt-serhatya zargotina gelê kurd, ya bi nav û deng KELA DIMDIM hatye hildan. Ev beyt - serhatya di nav zargotina kurdên Sovyêtê da pir hizkirîye, oda da, li nav civaka da tim dihate gotin. Çîrokbêjan him bi sitiran, him bi cûrê sirovekirinê digotin. Gelek varyantên wê alyê kurdanan va ji nav gel hatine nivîsandin û çapkirin. Hinek helbestvanên kurdê Sovyêtê, wa gotî, ew veçêkirine û xwe ra kirine poyêm - destan. Lê gerekê bi heqî bê gotin qîmetê wan nivîsarên ku ser naveroka beyt - şerhatyên gelêrî (ne ku tenê DIMDIM usan jî yê din) ji alyê nivîskarên kurdên Sovyêtê da hatne nivîsar (veçêkirin) pir nimz e. Bawarkî ji her alyê efrandaryê va ew ji yê gelêrî dadixin.

Ev destana usanji alyê helbestvanê eyan Fêrîkê Ûsiv va çawa radyokompozîsya harye amadekirin û bi radîoya Yêrêvanê salên dirêj hatye dayîn. (Ez nizanim ew radyo kompozîsya berî weşena romana Erebê Şemo pêk hatye yan pey ra). Ew radyo kompozîsya efrandineke giranbiha ya serketî ye.

Gerekê bi rastî bê gotin romana Erebê Şemo ji wan

40

cuda dibe. Mezmezka destana gelêrî romanê da hatye xweyîkirin. Bûyar, nexs, ewaz tev dora wê mezmezke hûnandye, xemleke kurmançî ya bi dilê xwe lê kirye û heykelekî edebîyî nemir gelê xwe ra efrandîye.

Serketin û bihêzbûna xweyê kela Dimdim, Xanê Kurda, Xanoyê Çengzêrîn ji Şahê îranê xweş nayê. Kela Dimdim bûye dergekî pola, cîyê tifaq û yekîtya kurdan. Berê ew çen serleşkerên xwe yê cêrbandî, bu leşkerêb giran dişîne ser

kela Xanê Çengzêrîn, kurd leşkerên dagerkirên neheq
dipelçiqînîn, serleşker serşikestî, sekesiz, paşda direvin cem
xweyê xwe, tek bi xweyîntya Mehmûdê Merekanî kela
Dimdim dikeve.

Romannivîs ew çîrokên xiyalî, fantastîk, ku destana gelêrî
da hene derheqa dîtina zêra, çêkirina kelê, dor navê peyva
"çengzêrîn" û bûyarên din, yên nayêne biharkirin daye alîkî,
ji romanê derxistye, naverokeke hewaskare rêalîstî efrandîye.

Romanê da kela Dimdime bi çarsû, bazar, dukan,
qawexane, hostexane, kûçe û meydanên xwe mîna dîdemekî
zêndî têne li ber çavê xwemdevana. Nivîskar ew usan
nitirandine ku tê bêjî kela Dimdim bajarekî hasêyî, bedewî
biçûke. Dorê gund û eşîrê kurdan e. Xelqê xebathiz kar û
barê xwe va mijûlin. Sura meznayî û serketina Xanê
Çengzêrin ewe, ku ew alye heqyê û qencyê ye. Xwestina wî
edlayî û aramya welatê wê ye. Yekîtî û tifaqê xelqê kurd
yê wê heremê kirine mîna kulmeke pola. Kurd xêncî
biratyê, wekehevîyê jîyana e'dil tu tiştî ji kesî naxwezî û
nahêlin tu qewat azaya wan ji wan bistîne. Lê.

Alîkî kela Dimdima azadîhiz e alyê din Tehrana rengin
da Şahê Ecemî devxwînî bi qetil û qan e. Dewata Şahe.
Xwedê zane dewata wî ya çenda ne. Bûk keçeke çardesalî
ye. Dewatê da jî Şah û neyarên kurda derheqa wêrankirna
41

kela DIMDIM da difikirin. Sênbûn û azaya wî warê kurda
tirs û kîn kirine dilê Tehranê. Bi rîya cesûsa, delk û fena,
zorê, kuştinê, hevkarya tev Sultanê Romê. her mecal tê
cêribandin ku kurda li nav xûnê da bipelçiqînîn. Nivîskar bi
nimûnan xwendevana dide bawaekirin, ku eger tifaq nav
kurda da hebe, kurd piştê hev bigrin, xweyî li hev derkevin
kes wana nikare.

Romanê da xêncî Xanoyê Çengzêrîn xwendevan rastî
gelek qehremanên hizkirî tê yê mîna Hemze Çawûş, Xaçoyê
Ermenî ku topa çê dike, Koçoyê Kal, Mîr Sadiq, Şêx Zade,
Cewzo, Sêvdînê lawê Xano, Zadîna jina Posto, Dîlber û
gelekên din. Usa jî li ber xwendevanan tê bêjî derê dîwana
Şahê Ecem : Şah Abas vedibe. wur tirs - xofê, qelpîtyê, kînê,
neyartya dizîva ne, ya dijî hev.

Eger nivîskar ra mecal hebûna biçûya cîyê kelefê kela
Dimdimê, ew cîyê bûyarên dîrokî qewimî bi çevê xwe
bidîta, dokûmêntên dîrokî biketana dêst, lêkolîna pêwîst
bikira, ez bawarim romanê bi cûrekî din bihata nivîsar û wê

qîmetê romanê bilindtir bibya. Lê wê demê kê ew bext dabû nivîskarê kurd, ku karibe ji hidûdên Sovêtê yê pola derkeve, bigîhîje wan warên Kurdistanê.

Romana DIMDIM bi zimanê rûsî, ermenî û gelek zmanê din hatye wergerandinû weşandin..

Erebê Şemo xêncî van roman û nivîsaran usa jî seva zarokan çîrok nivîsîne, bi miqale, gotaran, bîrnînan rojneme û kovarên komarên Ermenistanê û Rûsyayê da pêşda hatye. Bi sênaryoya wî filmeke dokûmêntar bi navê KURDÊN ERMENISTANÊ hatye kişandin.

Çiqas jî fîlm pesin û piropaganda jîyana sovyêtê ye, dîsa ew ji wan degme dokûmêntan e, ji kîderê ewled karin gelek rewşembirên kurde wê demê bi zêndî bivînin.

42

Emekê Erebe Şemo pir e di werê pêşxistina kûltûra kurdên Sovyêtê da. Ew evdekî xweyê zanebûnên kûr û kûltûra bilind bû., pêşewitekî gelê xwe bû. Bi zaroka ra zarok bû, mezinara mezin. Tim di civat û êvaryên nivîskar û xwendvanên kurdên Ermenîstanê da hazir bû, bi şêwrên qenc alîkarî dida efradarên gênc.

Derê wî miqîm li ber teva vekirî bû. Ji gundan, bajaran kurdên karker, gundî, xwendevan dihatin cem. Alî teva dikir.

Çawa li Ermenîstanê usan jî temamyê welatê Sovyêtê da qedirekî mezin didane wî. Navê xebatçiyê kûlturayî î emekdar yê Ermenistana Sovyêtê dabûnê. Wê demê navê wa didane rewşembirên Ermenistanê yên here bi nav û deng, xweyê emekê mezin. Ji bo kar û berhemên giranbiha ew ji alyê dewleta Sovyêtê da hêjayî du ordênên welêtî herî bilind: Dostanya Gelan û Ala Sor bûye.

Ji pey mirina wî ra Hukumata Ermenistanê xelata lîtêratûrî ya li ser navê wî kivş kirin. Ew xelat didane wan nivîskaran yên berhemên kurdiye giranbiha efieandibûn û weşandibûn. Xelata pêşin nivîskar Wezîrê Eşo sitend.

* *

Havîna sala 1978 an bû. Di serake bajarê Yêrêvanê, ya mezin û dora wê xelk kimkimî bûn. Bawarkî temamyê serkarên Ermenistanê hatibûn wur. Nivîskarên Ermenistanê tev û seroktya yekîtya nivîskarên komarê li wur bûn. Ji gund û bajarê Ermenistanê, Gurcistanê Adirbêcanê kurd hatibûn. Ji dest xelkê /hewaryan/ cî tune bû. Cara ewlin ewqas xelkê kurd li cîkî top dibûn. Jorê tabûta wî di nav kulfîlka da pêçayî bû. Teyê bigotta nivîskar tabûtê da

razaye. Jinên kurdan bi kincên miletyê li rex cinyaz

43

rûniştibûn , şîn dikirin, dinivandin.

Di wê rojê jî li pantîona Goristana Yêrêvanê, ya
Sovêtaşênê da, kîderê merivên komarê yên bi nav û deng
defin dikirin, me EREBÊ ŞEMO tesmîlî axê kir. Nivîskarê
kurdî mezin wusa hate dinê û çû.

44

HECÎYÊ CINDÎ

1908-1990

45

Wextê mirov li pala çiyakî dijî, li nav qûç û newal, gelfî,
mêrg, zozanê wî digere (îlahî xortanîyê da), tê bêjî bilindayî,
reng û rewşê wî ewqas navîne. Her tişt jê ra sade û tebyetî tèn
xuyakirin. Bi bêxemî li ber xisûsî, nexş û nîgara ra derbaz dibe,
gelek tiştî jî navîne.

Lê gava ji çiyayê xwe dûr dikeve, di nava deşt û quçên xerîb
da li pey xwe dinhêre, nû bilindaya çiyê, bedewiya mêrg-çîman,
gelfî-gebozê wî, tem û zelaliyê avên kaniyê sar, xweşî û başyên
zozanê xwe texmîn dike. Bîra wan dike û tê derdixe, ku ew jî
pirtîkji wî axê ye.

Ez vî warê xerîb rûniştîme, pey xwe dinhêrim û nû texmîn
dikim, ku ez di nava malbatek rewşenbîraye çawan da mezin
bûme: Kê bûne mamostayên min? Min pismamtî, hogirî û
hevaltî bi kê ra kirye?

Ez bi navê wan xwe kubar û serbilind dibînim: Erebe ŞEMO,
Hecîyê CINDÎ, Emînê EVDAL, Qanatê KURDO, Şikoyê
HESEN, Fêrîkê ÛSIV, Qaçaxê MIRAD, Nado MAXMÛDOV,
Casimê CELÎL, Mîkayêlê REŞÎT, Elîyê EBDILREHMAN,
Sehîdê ÎBO, Ûsivê BEKO.

Nav pir in, bîranîn kûr, dûr û şîrin. Min tek navê hinek
remetîya da. Her yek bilindayîk, maqûlek, şîrhelal û karkirê
kûltûra gelê xwe.

Eger Kurdê Ermenîstanê, Gurcistanê, rêspûblîkayên Asya
Navîn û parek ji yê Azêrbaycanê nehelyane, mane, ziman, çand,
deba kal-bava bîr nekirine, di wî warî da emekê van rewşenbîrên
me pir e.

Kar û barên Kurdên Ermenistanê yê kûltûrî-çandî, axaftinên
Radyoya Yêrêvanê yê bi zimanê kurdî, ji gelê welêt ra jî bûn
bîr û bawerî. Wan jî ruhê kurdîtiyê demekê ji wur distandin.
Ez ked û karê rewşenbîrên me yê din, nimz nakim. Lê heqî
ew e, ku cîyê Hecîyê Cindî di nav gişka da cuda bû. Ew, te yê

bigota malxê wê malbata rengîn bû, xemxur û rêvabirê gişka.
Ew havîna timê dihate gundên meye pala çîyayê Elegezê, ji devê kal-pîra, çîrokbêja, zana zargotin dinivîsîn. Dema ew dihat, caw di nav gel da bela dibû, digotin Hecîyê Cindî hatiye. Em zarok, tomî li ser hev dibûn û me ji dûr va lê mêze dikir.

ELFEBA ku em dibistanê da pê hîn dibûn, wî nivîsî bû.

Gel pir hiş lê dikir, qedirê wî zanibûn. Gişka bi serbilindî û kubarî cem gelê cînar navê wî didan.

Sala 1961-ê, wexta ez li bajarê Yêrêvanê ketime xwendina bilind, rojêke payîzê, min devtera xwe ya helbesta hilda, çûme Akadêmya Ermenistanê ya Zanyaryê, cem Hecîyê Cindî.

Ew rasthatin qet ji bîra min naçe. Naha dilê min davêje, şerm dikim, gavekê pêş da diçim, gaveke paş da. Ha dixwazim paş da vegerim, çûyîna xwe ji rojêke din ra bihêlim, ha jî difikirim: "Vê rojê çêtir tûne".

Xulese, ha min culet da xwe, ha poşman bûm, gîhîştim ber derê oda wî. Wî çaxî ew serokê Sêksîya Nivîskarê Kurda bû rex Yekîtiya Nivîskarên Ermenistanê û Beşa Rohilatziyê ya Akadêmya Ermenîstanê da serokê koma Kurdzaniyê bû. Ez li ber derê oda wî sekinîme, şerm dikim, dêrî bikutim, herme hundur. Xulese, min derî xist. Ji hundir deng hat: "Mitêk!" (Yanê warne hundur). Min derî vekir. Di odê da ew tenê bû. Bi beşereke xweş li min nêhêrî.

-Tu Kurd î?

Mîna serê xwe hejand.

-De pêş da warê, şerm neke! Ware li ser vî kursî rûnê.

Ez li ser kursiyê ku wî nîşan dabû, rûniştim. Min xwe da naskirin.

-Erê, erê tu ew xortê Belî yî ji Qundexsazê. Ez te, seva xwendina bilind pîroz dikim. Qundexsaz, -ewî navê gundê me wekiland, demeke kete nava mitala,- gundê we da 30 sal berê

min dersdarî kirye. Kurmacîya gundê we xweş e. Wura min him dersê zimanê kurmacî dida zarokê gund, him jî ji wan hînî kurmacî dibûm. Wextekî dijwar bû. Lê heta naha çima nayêyî xanê, pismam! Xwendekarê me gişk tîn-diçin. Ji min ra gotin yekî Qundexsazê jî înstîtûtê hatiye hildan. Bela dibûrîne, ha! Min tê derxist, wekî ew îdî derheqa min da zane. Guhê ronakbîrên me li ser her qewimandinekê bû, ku jîyana gel da dibû. Wana qîmetekî mezin didan xwendin û pêşdaçûyîne. Hersal çî ji destê wan dahat dikirin, wekî ji cîwanê Kurd gelek

zanîngehê Ermenîstanê da qebûlbin. Diçûne cem dersbêj, profêsor û serokên zanîngeha, navçîtî dikirin; ji wan hîvî dikirin, dostaniya xwe wan ra didane kêranînê. Pey êntîyamê qebûlbûnê, îdî Yêrêvanê da civaka Kurda teva zanibûn çend xort û keç ketine xwendina bilind.

Dest pê kir hinek xweşî û laqirdî derheqa qebûla Bela û gundê me da gilî kir. Em tev kêfxweş bûn. Ji berbirbûna wî, min jî bîra kir, ku eva Hecîyê Cindî ye, nivîskar û zanyarekî mezin e. Pê ra ketime xeberdanê.

-Usan e tu nebîyê serokê êla Heseniya Ûsiv Begê yî. Tu zanî xwendîyê ewil li nava Kurdên meye Ezdîyên Ermenistanê da kalkê te bûye. Paşê bû endamê parlamênta dewleta Ermenistanê.

Bavê wî: Hesên Axa serokê Êzdîyên Ûrisê bû. Cara ewil ewî lawê xwe şande xwendinê û wî edetê bêkêr, ku digotin:

"Xwendin ji Êzdîyan ra heram e" ji nava gel rakir. Bi navçîtiya wî, sala 1900-î dewleta Ûris li sê gundên me, Êzdiyên Kurd da)Zor, Qundexsaz, Bacelû) mektebên zimanê ûrisî vekirin û hukumî li ser xelqê kir, ku zarokê xwe bişîninne mektebê.

Rast bêjim min ew melûmetî nû dibihîstin. Ez seva gilîkî din çûbûm, lê ewî serecema axaftinê usa guhestibû, ku min nizanbû çawa mena hatina xwe jê ra bigota. Waxt jî derbaz dibû. Ewî jî derheqa gundê me, mala kalkê min da digot, ha digot. "Heyran 48

eva evqas tişt ji ku zane, -ez difikirîm û min qirar kir mena hatina xwe ji rojêke din ra bihêlim, xatirê xwe jê bixwazim, herim. Min ew pir mijûl kir, şerm e".

Ew bû ezê rabûma, nişkêva navbirî da axaftina xwe û pirsî:

-Em ketine xeberdanê, min nepirsî xwendina te çawan e? Çawa cî bûyî? Em çi dikarin alî te bikin?

Min razîbûna xwe got û devtera helbestên xwe nîşan dayê.

-Ha, şîera jî dinivîsî? -devter ji destê min girt. Demekê lê nihêrî û got,- hela evê bixwîne.

Min xwend.

-Yapeyê rajî.

Min 6-7 helbestê biçûk jê ra xwendin.

-Na, nivîsarê te da pirîsk hene, -got,- he'vtîya tê, li mala nivîskarên Ermenîstanê êvarîya me heye. Tu jî ware, him tê nivîskaran nas bikî, him jî li wir şîerekê-duda bixwîne. Çika şayîrê me çi dibêjin. Usa ez ketime nava refê wan maqûla. Ji wê rojê heta sala 1990-î, wextê çû ser dilovaniya xwe, 30 salî, bawerkî hevtê tunebû ez rastî wî maqûlî nehatama. Bîranînê pir xweş bi wî va girêdayî ne. Ne ku ez tenê, guhê wî li ser

rewşenbîrê me ye wê demê teva bû. Bi destanînê me va kêfxweş dibû, tengasiya da digîhîşte me.

Di mala xwe da jî, alîyê xweyîkirina ziman, erf-edet, rabûnrûniştandinên miletiyê da nimûne bû. Wextê diçûyî mala wî, teyê bigota ketî maleke eşîrê ya qedîmî. Keda wî pir e. Ez pir tiştî jê hîn bûm. Xweyê merîfeta bilind bû.

Hecîyê Cindî Cewarî, sala 1908-a li Qeza Qersê, gundê Emençayîrê ji dayka xwe bûye. Wê demê Qers di bin bandora dewleta Rûs da bû.

49

Sala 1914-a dest bi şerê Cihanê yê Ewflîn dibe. Cîhan li hev dikeve. Dewleta Osmanîyê berê devê şûrê xwe dide gelê Êrmenî.

Kurdê Êzdî ra jî rojên reş tîn. Rûsyayê da jî dest bi Şoreşa Oktobrê dibe. Leşker û qewatên Rûsa dikşin, diçin. Ew war dimîne devê "Roma reş" da. Leşkerê Osmanî û Alayên Hemîdiyê mîna peranya gura dadikutine heremê. Dewleta Tirk Kurdên musulman û Êzdî yên wê heremê jî radikî dijî hev. Ezîdîyê Wanê, Surmeliyê, Qersê, gund, mal û milkê xwe dihêlin, ber bi Ermenistanê direvin. Mala bavê Hecîyê Cindî jî direvine Ermenistanê, gundên navça Elegezê. Ji xelayê, nexweşiya, zulm û qana Tirka qira evda tê. Ji şeş neferê mala bavê Hecî, tek ew û birayê xwe dimînin. Ew jî sala 1919-a dikevin sêwîxana Amêrîkayê, ya li bajarê Alêksandirapolê)Gumrî.(

Di sêwîxanê da gelek telî-tengîya divîne, heta zimanê dîya xwe jî unda dike. Nivîskar, derheqa wan sala û rasthatîna xwe bi ulmdarê mezîn Qanatê Kurdo, ku wê demê ew jî sêwîkî mîna wî bû, usa dinivîse:

Sala 1926-a ez ji paytextê Gurcistanê, ji Tiflîsê vedigerîyame Ermenistanê; êtîmxana bajarê Lênînanakê, li kîderê dimam. Apê min Têlîyê Esed, ku îdî li bajarê Tiflîsê dima, ez verêdikirim. Li îstasyonê, hema pêiberî me nişkêva dengêkî wa bihîst: "Oro, roryo," -hinekî ji me wêdatir yekî soltemizkir, li kincêd mine ne êd cî dinhêrî û dikir, ku bi min ra xeberde. Bextê xirab, îdî ew çend sal bûn min kurmancî ji bîr kirbû, nizanbû bi pakî xeberda. Gava, ku min dengê xwe nekir, ewî bi laqirdî çend xeberê dinê gotin, çika çira xwe nagirim pê ra xeberdim. Apê min wê demê ha-hanga nêzîkî wî bû, çiqas min tê derxist gotê, wekî 'kurmancî nikare xeberde. Hêja wî zîlamî halê min fem kir. Wê le'zê me bi

50

teherekî nasya xwe da hevdu. Ez pê hesyam, wekî navê wî

Qanat e, di mekteba Apo da (Hakob Xazaryan) dixwîne û pê ra jî tê wê derê sola temiz dike, ku çend kapêka qezenc bike. Wî çaxî te digot me herdu cahila halê hevdu fem kir û wextê xatirxwestin, rêketinê, qe nizam çawa bû em rabûn çûne dest û rûyê hevdu.

Bêguman nabe, dixwîne, gelek ronakbîrên Ermeniyaye paşwextiyê ra, ku ew jî mîna wî sêwîxanê da bûn, dibe nas, hevaltiyê dike û qirar dike xwe pêşkêşî pêşdaçûyîn û çanda gelê xwe bike. Bona mîaserkirina wan merema xwe pêwîst dibîne zimanê xweyî dê carke din hînbe.

Sala 1929-30 li gundên Qundexsaz û Elegezê dersdariyê dike. Wextekî kin da hînî zimanê kurdî dibe. Paşwextiyê em tev şede bûn, ku zimanê wî çiqas delal û xweş bû.

Wê demê Yekitîya Sovyêtê hewl dida xwe, ku li welêt da problêmên paşdamayîne, nexwendîtiyê da gavên girîng bavêje; wan çareser bike. Li Ermenistanê xebatên girîng di nava Kurda da jî dahatine kirin. Li gunda teva da mekteb vebûbûn, bajarê Yêrêvanê da Têxnîkûma Kurdaye dersdarhazirkirne vebû, dest bi weşana rojnama RÎYA TEZE û axaftina radyoya Yêrêvanê yên bi zimanê kurdî bûn. Gerekê bê gotin ew kar li cîyê vala pêk dahat. Kurdên jêhatî, xwendî pir kê mîna bûn. Gel halê koçeriyê û nivkoçeriyê da bû; haj çand û kûltûra xwe jî tunebûn. Vê pirsê da dostên Kurdan, ewladên gelê Ermenîya pir alîkarî dan.

Sala 1930-31- Hecîyê Cindî, di têxnîkomê da dersê zimanê kurdî dide, rojnama RÎYA TEZE da serokîya beşê çandî dike, tevî kevaniya xwe, Zeyneva îbo usa jî radyoya Yêrêvanê da xeberbêjîyê dike.

Ewladê gelî hêja tê derdixist, ku eger paşwextiyê da karibe kêrî pêşdaçûyîna çand û kûltûra gelê xwe bibe, pêwîst e zanebûnên kûr. Sala 1933-a ji bo xwendina doktoriyê dikeve 51

Aspîrantûrayê; beşa lêkolîna zargotinê dibijêre û temamyê jîyana xwe pêşkêşî beravkirin, çapkirin û lêkolînkirna wê ye zanyariyê dike.

Saya rûnêrmî, xebathizî û zanebûnê pîralî li nava dinyaya Ermenistanê, ya zanyariyê da tê naskirin. Hema wê salê jî dibe endam û hîmdarekî Yekîtiya Nivîskarên wê Rêspûblîkayê. Salek pey ra li bajarê Moskvayê kongrêya Nivîskarên Sovyêtê derbaz dibe. Ew bûyareke mezin bû nava jîyana wî welatî da. Nivîskarê dinêyan tevî kongrê dibûn. Hecîyê Cindî jî tevî çend nivîskarên Ermenî ya bi nav û deng diçe kongrê. Li wir rastî gelek nivîskaran tê, bi geleka ra dibe nas. 30 salî zêdetir ew endamê

serokatiya Yekîtiya Nivîskarên Ermenîstanê bû, serokê beşa nivîskarên Kurd.

Sala 1937-a Yekîtiya Sovyêtê da dest bi rojên giran, zulm û rêprêsiya bûn. Şipûka Stalînzîzmê serê bi mîlyona evdên bê sûc xwar. Neqenca ra meydan vebû. Hebs û lagêr tije girtî bûn. Evdên am-tam dihatine girtin, gulekirin, zar-zêça va unda dibûn. Sîbîra sar bi seda, hezar evda ra bû goristan. Kurd jî bêpar neman; hatine girtin, sirgûnkirin, gelek bê ser-berate çûn, unda bûn, venegeryan. Gelek rewşenbîrên Kurd, yê wê demê jî ketin devê wan rêprêsyon.

Destpêka sala 1937-a di rojnama KOMÛNÎST da miqalek çap bû. Sernivîsa wê bû "Cesûsa ji Yekîtiya Nivîskaran raqetînin". Li wur da derheqa Hecîyê Cindî da jî dihate gotin. Çendekî şûnda wî jî ji kar derdixin û 18-ê Adara sala 1937-a dikine hebsê.

Ew dihate gunekarkirin bona bîr û baweriyê milletçîtiyê, bona ku Xalit Celîl Zade, yê "kontrrêvolûsyonêr" di mala xwe da xweyî kiribû û xebatê cî kiribû (Xalit Celîl Zadê Kurdê musulman bû, ji zulma Tirkan revyabû Ermenîstanê), boy piştgirtina Erebê Şemo yê "kontrrêvolûsyonêr", boy namê wî 52

tevî Celadêt Bedirxan hene (Heyf, ku ew name hema wê salê hatine şewitandin), ji boy, ku ew serokatiyê Êzdîyan dike dijî Yekîtiya Sovyêtê û şer-şiltaxên din.

Salekê di hebsê da dimîne û bi piştgirtina hinek rewşenbîrên Ermenî tê efûkirin. Pey efukirinê ra jî demeke dirêj kar nadinê. Bi navçîtiya nivîskarê mezin yê Rûs, Alêksandir Fadêyêv, hildidine xebatê.

Sala 1940-î Hecîyê Cindî, dîsêrtasîya doktoryê ya ewlîn, bi têma "Ker û Kulîkê Silêmanê Silîvî" xweyî dike.

Ji pey salên rêprêsiya ra temamya ocaxên çand û kûltûra kurdî, ku di Ermenîstanê da hatibûn damezirandin, têne dadan. Kar û bar nîvcî dimînin. Xebatkarê wan ji hev bela dibin. Ronakbîrê hêja bêguman nabe, kar-barê xwe, bi hêvya rojên ron berdewan dike.

Miqala xweye derheqa Hecîyê Cindî da prof. Şekroyê Xudo wa dinivîse: "Di vê dema giran da Hecîyê Cindî xebata xwe, ya zanyariyê û litêratûryê va bû berbînî, taqet bona çanda me, xwe da ber giranya mezin, wekî ocaxên çanda me netemirin, bigîhîjne rojên fireh."

Sala 1941-e hukumata Ermenîstanê bi spartina hukumata merkeziyê qirar kir ku Elfabeya Kurdaye Latînî biguhezin ser

hîmê girafika Kirîlî. Ew kar sipartin Hecîyê Cindî. Wextekî kin da wî ew kar pêk anî û Elfabeya nû aliyê hukumatê da hate qebûlbûn. ELIFBA nû bi tîpê Kirîlî seva dibistanê gundê Kurda hazir kir û sala 1946-a da çapkirinê. Bi vê Elîfbê, ku heta naha deh cara çap bûye, ne ku tenê zarokê Kurdê Ermenîstanê, lê usa jî yê Gurcistanê, rêspûblîkayên Asîya Navîn xwendin û hînî nivîsandina zimanê dayîkê bûn.

Nîvê salên 50-î di Ermenîstanê da dîsa rojên xweş seva pêşdaçûyîna çand û kûltûra Kurda hatin. Dîsa dest bi çapkirina rojnama RÎYA TEZE, axaftinên Radyoya Yêrêvanêye herrojî 53

bûn. Têxnîkûma Kurdaye dersdar hazirkirî vebû. Hecîyê Cindî tevî karê xweyî hîmlî barê van ocaxa jî hilgirt. "Gava sala 1955-a RIYA TEZE dîsa weşana xwe ji pey navbira devedevî du desala ra berdewam kir. Hecîyê Cindî tevî hogirê xwe, êtnograf û nivîskarê Kurd Emînê Evdal dersdariya me, xebatçiyên RÎYA TEZE kirin; wekî em zanebûna xwe ya zimanê kurdî kûr bikin". -katibê rojnamêyî wê demêyî cawdar prof. Şekroyê Xudo bîr tîne.

Sala 1959-a di Akadêmiya Ermenîstanêye zanistîyê da Beşa Rohilatzaniyê tê damezirandin. Li wir Hecîyê Cindî 8 sala serokatiyê Koma Kurdzaniyê dike. Akadêmiya Ermenîstanê jî ji bo emekê wî yê mezin dereca Kurdzaniyê da û zanebûnên piralî bêyî xweyîkirna dîsêrtasyayê navê Doktorê Zanyarya filologîyê didne wî. Zûtirekê navê profesoriyê jî distîne. Salê 1968-74-a di Fakûltêta Rohilatzaniyê da ya Unîversîteta Yêrêvanê ya dewletê demekê beşê Kurdzaniyê vebû. Profêsor Hecîyê Cindî li wur lêksîya zman û edebyeta Kurda dixwend.

Profêsor Hecîyê Cindî, temamyê jîyana xwe pêşkêşî folklorê gelê xwe kir. Bi hezara nimûnê wê berev kir; ji undabûnê xilaz kir, derheqa pirsgirêkên wê ye tevliheve-ne eyan da lêkolîn û îzgeriyê giranbaha ji me ra hîşt. Sala 1936-a wî û Emînê Evdal FOLKLORA KURMANCA çap kirin. Eva berevoka çavkanîke zargotina Kurdaye nemirîye û çiqas diçe qîmetê wê bilindtir dibe. Eva berevoka, hela dema Komara Mahabadê aliyê Qazî Mehmed da bilind hatye qîmetkirin.

Folklorzanê eyan bi 5 cildan hikyatê gel (salê cuda, berevoka MESELE Û XEBEROKÊN CIMETA KURDA, ku 800rûpel e (sala 1985-a) neşir kir. Lêkolînê wî ye giranbiha derheqa êposa Dimdimê, tevgirêdanên afrandinên Şêkispîr biryarên folklorê Kurda ra, varyantên (şaxên), Rostemî Zal û Koroxlî li nav zargotina Kurda da, mêtodolojîya çêbûna stran,

54

efsane, çîrokên mêraniyê, şîn û şayê û hwd. Heciyê Cindî xebatên berbiçav kirye di dereca zmanzaniya Kurdî da, usa jî gelek helbest û kurteçîrok nivîsîne.

Wextê mirov kirina folklorzanê mezin ra dibe nas, ecêvmayî dimîne, ku mirovekî çawa karibûye mîrateke ewqas mezin pey xwe bêhêle:

5 1kitêbên folklorzaniyê û edebiyatzaniyê

12bervokên zargotinê

7kitêbên zanistiyê yê pêdagogiyê

33kitêbên dersa

9 1bervokên tercema

Romana HEWARÎ (kurdî, ermenî, ûrisî)

Kar û barên wî ji aliyê Yekîtiya Sovyêtê û hukumata

Ermenîstanê bi layîqî hatin qîmetkirin. Ew hêjayî navê

Şuxulbanê Zanestiyê yê Emekdar bû, kîjan didane zanyarên

mezine bi nav û deng. Usa jî bi gelek ordên û mîdala va hatye

rewakirin. Lê qîmetê mezin ew hurmet û nav e, ku wî dilê gelê

xwe da hîştîye.

Heciyê Cindî û Emînê Evdal

55

HEWARÎ kul û jana gelê Kurd e, êşa bi dewr û zemana. Bi jîyana êlekê nivîskar temamyê nakokî û problêmên nava gel da, sebebên bêtifaqî, bindestî û hejariya wî tîne holê û li ber xwendevana radixe.

Roman li ser qewimandinên bûyî hatiye nivîsar. Nevs û nîgarên romanê tev jî mirovên eslî ne, qewm-pismamên nivîskar in. Ew bûyêr çawa derbas bûne, ça qewimîne û çawa hebûne, usa jî bê zêdekirin, reng û awazên zêde rokiryê ser kaxêz. Wî, mîna çîrokbêjekî odan, bi zimanekî delal, di derheqa kal-bavên we; êla Sîpka da gilî kirye. Heta navê evda, cî û wara, sal û dem jî neguheştîye. Mirov bê şaşî wê romanê dikare hesav bike dîroka Kurdên Êzîdî, yên êla Sîpka, di dema nivê sedsaliya 19-an heta nivê sedsaliya 20-î.

Bi nûçekê derheqa şoreşgerê Şoreşa Oktobrê, yê eslê xwe Kurd, Fêrîk Polatbêkov da roman dest pê dibe.

Fêrîk, dema Şoreşa Oktobrê Ûrisêtê, li herema Sîbîrê bê ser û berate unda dibe. Xwîşka wî, Nûrê Polatbêkova û xizmê wî derheqê da tu tiştî nizanin. Pey gelek salan ra serokatiya rêspûblîka Ermenîstanê namekê ji Rûsyayê distîne. Nivîskarê namê, hevalê Fêrîkê berê, nivîskarekî Rûs e; hêvî dike derheqa kal-bav, qewm, gund û warên şoreşgerê mezin da melûmetiya jê

ra bişînin.

Nivîskar wê cawê dike firêta romanê û dîroka kal-bavên

Polatbêkov ya êla Sîpka li ber xwendevana vedike.

Sedsaliya derbazbûyî da êla Sîpka, ku eslê nivîskar jî jê tê,

dibe du parçe. Malmezina wan, malbata axa perçekî va diqulibin

ser ola Musulmanyê, xwe dispêrin dewleta Osmaniyê û bi

hêlandayîna dewletê, bira-pismamê xwe ye ser ola kevn têne

xezevê. Dest bi neheqiyê, zulmê û tiragêdîya êlê dibe. Qewmpismam

hev temûl nakin, dikevin qirka hev, dibine neyar. Yên

ku berê şîr û şayê hev bûn, xal-xwarzî, ap-birazî bûn, keçê wan

56

malê hev da bûn, serê xwe li ber hevda didan, nanê hev heram

dikin, heta xêra bavê hev jî naxwin, dibine "dîn dijmin". Gilî

digîhîje qirkirinê. Tev leşkerê Osmaniyê, bi serokatiya mala axê

êrîşê dibine ser Êzdîyên Sîpkî, ku qirkin. Jinek diçe pêşiya wan

laçka serê xwe vedike davêje ber pîyê wan. Xîreta miletiyê dilê

axê da şîyar dibe, gura zapitê Osmaniyê nake, ji xwestina xwe

poşman dibe.

Êzdîyên Sîpkî dinhêrin îdî wura jîyan nabe, boy parastina ol

û heyîtiya xwe, bi zehmet direvin wî warê Qersê, ku bin hukumê

dewleta Rûs da bû. Wura ji xwe ra gunda şên dikin, dijîn.

Dewleta Rris alîyê hinek xalên heqê îsaniyê da ji dewleta

Osmaniyê pêşdatir û dêmokratîtir bû. Wura zulma li ser evda ya

seva dîn-meshefa, miletyê û ziman tunebû. Her kesî karibû aza,

serbest ola xwe bihebanda, eyd-erefatên xwe derbazkira. Ev

qewlana, bi heqî jî Êzdîyan ra xilazbûn bûn.

Lê vira jî zordarî û neheqiya çînovnîk-quluxçiyên dewletê,

axa û begên Kurdan li ser xelqê sade kêrnîbû. Vira jî ruşet,

talan, dizî û xiravî hebûn.

Dewleta Rûs mala Emerîkê Polat dike malmezina wan, Elîyê

lawê Emerîkê jî dike axê wê êlê, pêra jî quluxçiyê dewletê. Egît

axayê birayê Elî axê, keçeke dergîstî bi destê zorê direvîne.

Dema revandinê xwîşka keçikê tê kuştin. Seva wî sûcî Egît û du

hevalên wî sirgûnî Sîbîrê dikin. Hevalek wur ji qewlên sirgûniyê

û serma Sîbîrê dimire. Halê Egît axê jî giran dibe, mecbûr dibe

qewlên Êzdîyê biteribîne û jineke Rûs ra bizewice. Du law û

keçek wan ra dibin: Fêrîk, Baso û Nûrê. Egît axa jin û zarokê

xwe va vedigere gundê xwe, Dîgorê. Civaka Êzdîyan jinika

xaçparêz qebûl nakin. Jinik zarokên xwe hildide carke din paşda

diçe. Wura dê û zarok dikevne halê xirav. Egît axa dizewice.

Namê ji Fêrîk distîne, ku dîya wan mirye, zarok bêxweyî mane.

Egît diçe Nûrê û Baso tîne. Fêrîk, çimku xwendinê da bûye,

57

wura dimîne. Ew jî havîna tê cem bavê, paşê diçe xwendinê.
Dest bi şerê Hemdinyayêyî Ewlin û Şoreşên Rûsyayê dibin.
Qewatên Rûsan ji heremê dikşin, diçin. Ew dimînin devê
leşkerên Roma reş û alayên Hemîdiyan da. Rojên reş tîn. Êzdf
dîsa cîşihitî dibin, direvne Ermenîstanê, li gundên êzdîyaye pala
çîyayê Elegezê. Rêva qira wan tê. Lê bi revê ew xilaz nabin.
Xûnxur digîhîjne gundên Elegezê. Çem bi xûna evda dikşe. Elî
axê bi cizaret dikujin. Koka Êzdfîyan tê. Bi hezaran zarok êtîm
dimînin, nava wanda usa jî xudanê vê romanê.
Tava Şoreşa Oktobrê dide Ermenîstanê da jî. Êla birîndar
dîsa ser xwe da tê, lê Fêrik Polatbêkovê şoreşger usa jî venagere.
Ev tiragêdîya kal-bavê xwe, ku şedekî wê jî nivîskar bi xwe
bûye, bi hostatî tîne li ber çavên xwendevana.
Bi keser derheqa axa, beg, serokeşîrên qure, nezan, qafseqet,
erf, edetên gele bêkêre ziyandar û nezanî, xizaniya gelê Kurd da
diniwîse. Mirov dema pirsgirêkên romanê da hatine bilindkirin
dinhêre, tê bêjî yê îroyîn in; dîsa ew neyarê xwînrêj in, dîsa nav
Kurda da bêtifaqî, qebîlatî, nakokî, nezanî, dîsa rev û bez,
koçberî, penabirî. Romanê da tê gotin, ku xilaziya gel tifaq û
yekîtyê da ne.
Zimanê romanê xweş û gelêrî ye. Bi mesele, metelok,
xeberok û stranên gelêrî roman hatiye xemilandin. Her gotinek li
cîyê xwe da ne, bêy şirovekirin, şîret, temî û sipartinê zêde, ew jî
qîmetê romanê hê bilind dikin. Dîdem, sifetê romanê usa rind
hatine nîgarkirin, reng û rewş usa baş hatine kişandin tê bêjî
wêneyên çîya, gelî, geboz, zozan, guhêr û gundên Kurdan e.
Ev romana delal destanîneke edebyata Kurdê Sovyêtê ye.
Pêwîst e her Kurdek wê bixwîne.

58

ŞIKOYE HESEN

1928-1976

59

Şikoyê Hesen sala 1928 - an, 17 - ê hezîranê gundê
Camûşvana biçûk da, nehya Aparanê li Komara Ermenistanê
ji dayka xwe bûye.
Zarotya wî bi dijiweryan derbaz dibe. Hê pênc salî tune
bûye bavê wî diçe remetê. Paşê dest bi şerê Almanya
Hîtlêryê û Welatê Sovyêtê dibe. Zaroka sêwî hemû çetînayî,
kul û derdên êtîmyê û şêr tem dike. Berxvantîyê dike, tezi,
serqot, pêxwes û birçî dimîne.
Pir ji xwendinê hiz dikir. Sala 1948 - an mekteba gundê

Elegezê ya navîn diqedîne, û diçe bajarê Yêrêvanê û be serfirazî Ûnîvêrsîtêta wure dewletê, para Rohilatpanyê da qebûl dibe.

Hevalên Şiko, yê xwendinê salixê zîrekya wîye zimanzanyê didan, digotin zimanzanên Ermenyan, yê wê demêye eyan, ku ders didane Şiko li ser zanebûnên xwendkarê Kurdî zimanzanyê ecêvmayî diman. Ewî ew beşa xwendinê bijarti bû, ku paşê karibe di nav kurdzanyê da kûrbe, kêrî gelê xwe bê.

Sala 1953 - an xwendina bilind bi açixî diqedîne. Wî dişînin gundê Baxnarê, nehya Gagrayê (Abxazya) Komara Gurcistanê ku dibistana wî gundê Ermenya da wek dersdarê ziman û edebyeta Ermenî bixebite.

Heta sala 1959 - an li wur dixebite. Lê xwestin û meremên wî berdewankirina xwendinê, kurdzanî, edebet û zimanzanya kurdî bû. Ewî salên xwendevanyê da helbest dinivîsin. Sala 1959 - an dema karên kurdewerî li Ermenîstanê geş bûbûn, vedigere Yêrêvanê û rêdaksîya Radyoyê ya xebirdanên bi zimanê Kurdî da derbazî ser kar dibe wek werger û xebatçyê edebetê.

Du sala şûnda êntyama dide, di aspîrantûra Akadêmya Ermenistanê ya zanyarî beşa zimanzanyê da qebûl dibe.

60

Dişînine Lênîngiradê, ku li cem rojhilatzanên eyan li ser têza xwe ya doktoryê bixebite. Tê bêjî meremê wî dihatine sêrî.

Ew helbesteke xwe da wa dinivîse:

Dûr ji çîyayê Elegezê sersedefe e'rşhemêz,

Li ku bihar kaw dihûne dengê teyra, seda pêz,

Li ku gundê kurdaye ro, mîna karbar bûne rêz,

Li ku qîz û xortê kurda nav û navdar, nûr - neder,

Bi xebata xweye şemal eşq û şayî kirine ber,

Li ku nolî kanyê kewser kilamê me dixulxulin,

Zeryê meye kawe-kubar li nav deşta dimilmilin,

Qevzê sosin, rihanê reng, ew te'va zêr tev dişxulin,

Û ev tamam, û ev tamam dilê min da, ber çevê min

Lênîngirad, te bûm mêvan, çawa ewled li diya amin.

Pêşya rast gotye: " Ku bextê sêwya hebya, sêwî

nediman". Meremê wî mîyaser nabin. Rûyê destengî û

tunebûna mecala da xebata doktoryê nîvcî da dihêle, pêra jî

nexweş dikeve û vedigere Yêrêvanê. Pîrek û zarokê wî halê

aborîyî xirav da bûn. Vira jî bext jê ra nakene, nikare

pirobilêmên mala xwe yê aborî safîke. Nivîsarên wî wede

da naweşînin. Mala xwe bar dike diçe bajarê Tilbîsê.
Destengyî, nexweşî, bêgumanî lê zor dikin. Helbestvanê
pirşuret, 48 salya xwe da, sala 1976 - an çû ber dilovanya
xwe.

Çû dema efrandarya xwe ya here geş û xurt da, wextê
êdî hostê peyva bedewyê bû, karibû dur û cewahirên
giranbiha gelê xwe ra biefranda.

Vî warî da sûcên rewşembirên Kurde wê demê, yê wa
gotî desthilet dar pîrr bû. Ji bo wê demê hinek ji wan
"e'frandaran", ku paşê bûn xweyê bi deha berevokên

61

helbestan yê bêtême, bêrengê, sade li ber derê weşandina
pirtûkên kurdî sekinibûn, xêncî pirtûkên xwe û neferên mala
xwe rê nedidan efrandarên wek Şiko.

Li welatê Sovyêtê da çapemenî dest dewletê da bû. Bêy
qirara dewletê kesî nikaribû perrek jî çapkira. Pirtûk gerekê
salek yan du sal pêşda biketana pîlanên weşandina
weşexana pirtûkan. Seva pirtûkên ku çap dibûn, bê
hesabhidana jimara pirtûkên çapbûyî û firotina wan,
nivîskaran perên qalim distandin. Usan jî edebyeta kurda ra
çapa weşanê kêmbû, mecalê weşandinê yê din tune bûn.
Rojnema RYA TEZE jî usa biçûk bû, ku cend meha carekê
helbestek yan kurteçîrokeke biçûk biweşanda baş bû.
Salbîsal alyê desthilatdarya Komar Ermenistanê dajî ew
mecalê hukumata Sovyêtê dabûn kêmbûn. Rexnegirî
nikaribû hebya, rêxnê ku dikirin jî nedigihîştin cî, ji bo cîyê
neşirkirna rexna jî tune bû..

Ji hesavê nivîskarên Kurd, wan "cwamêrên" meye naskirî
ziman seroketya neşireta dewletê ra didîtin û berhemên xwe
û yê merivên xwe diweşandin, pere distandin. Ji bo wê jî
dîrokzana kitêbê zargotinê diweşandin, xwendevanên
zanîngehan pirtûkên sitiranan çap dikirin, "şayîran" jî
destanên zargotina me "veçê" dikirin. Tek pirtûka tijekin û
biweşînin? .

Wan sala çiqas efrandinên bedewyê yê pîrçîmet rûyê
wan da unda bûn, çûn. Lê çiqas nehatine nivîsar?

Minê ev xet nenivîsya, eger halê Şikoyê Hesên yê wî
çaxî neketa bîra min: çawa û çima ew ji Lênîngiradê
vegerya, zarokê wî halê kesîbyêyî çawa da bûn, çawa
zarokeke wî mir û bi çî çetinayê ji Yêrêvanê bar kir çû
bajatê Tilbîsê. (Rastî ji Yêrêvanê revî). Ezê li ber îsafa xwe
gunekar bûma eger min ev rastî nenivîsya.

Sureke din jî heye, ku nikarim nenivîsim. Ji pey mirina Şikoyê Hesên ra li nav pirtûkên hinek "helbestvanên" me yê " bi nav û deng " da helbestên mîna yê Ş. Hesên (sitîl û cûrê wî) hatine xanê. Hinek zimanên " nepakan " digotin ji pey mirina Şiko ra wan çûye û ew helbestan ji mala wî kirîne, anîne kirine pirtûkên xwe. Wan "helbestvana " jî digotin giva Şiko rêdaktorî li wan efrandinên wan kirine, wan ra serrast kirye, loma ji ew helbest û destan mîna yê Siko ne. Ji wan kê rast bûn, kê derew, nizanîm. Gune bira ustyê wan be. Çawa gel dibêje: "Xwedê ji wan bixweze." Berevoka wîye ewlin: QALÇÎÇEK sala 1961 - ê li Yêrêvanê çap bû. Bi vê berevokê Şiko çawaa helbestvanekî xweyîşuret di nav xwendevana da hate naskitin û hizkirin. Li nav "helbest - hevanînên" berê yê bêteme bêreng da, QALÇÎÇEK wek kulîlkeke helbesta kurdî ya rengîn xuliqî bû. Helbestvanekî esil peyayî meydana edebyeta kurdî bûbû.

Ev xeta hema derheqa wî da ne:

Tu dengbêjê e'rş û e'rda,
 Tu dengbêjê baxçê nûr,
 Tu mêzîna dilê benda,
 Eşq û şaya huba nûr.

QALÇÎÇEK ji alyê xwendevana va rind hate qebûlkirin. Derheqa wê da gotareke hêja kurdzan û nivîskarê eyan Emînê Evdal rojnema RYA TEZE da nivîsî. Destanînên vê berevoka biçûk ew bûn ku helbestvan bi ruhê gelêrî nêzîkî pisa dibû, xebera xwe ya nû digot. Zimanê wî zelal bû,

dewlemend. Teqil, çap û tîxnîka nivîsarê ji helbesta kurdî ya kilasîk dihatin, sitîl û cûrê xwxatya helbestvan, destnivîsara wî ji helbestan rind dihate xanê. Gerekê bê gotin sitîla helbesta wî li nava hezara da cuda dibe. Zarotya wî li nav xezaya çîyayê Elegezê derbaz bûbû. Gelek helbestên wî dîdem û sifetên xezaya bedew bûn. Elegeza rengîn bi bihar û havînên xweye bedew, çayîr-çîmanên bi kulîlkan xemilandî, cewên leze avsar, payîz û zivistanên wêye sare berfîn, bager û dûman, tev ketibûn dilê wî, li nav ruhê wî û bi tembûrê xwe yê delalî kurdî distira. Hestê wî pir nazik û delalîn. Ez bûme li cenûba dûr Ku Elegez e'rş radimûse, Ez bûme li ocaxa nûr

Kalê wê tim mêrxwese.

Bêşîka min çayîr - çîman,
Bi xemla xwe hezar rengî,
Pêçeka min mij û dûman
Ber hemêza çîyayê bengî.

Li nava wê xezaya delal û nazik da ruhê helbestvan jî
nazik bû. Dema salên zarotya wî, gundên kurda yên wê
heremê da ode hebûn. Ji çîrokbêjan Şiko pir tişt hîn bûbû.
Ew bûbûn mamostayên wî yên ewil. Zargotina gelêrî ya
dewlemend zarotyê da ketibû li nav ruhê wîjêra bûbû xûn
-qinêt:

Her kalekî zemîn vir pêxembere,
Gilyê wan şîret şînemdevtre.

64

Zanebûnên usan hene, ku evd dibistan û zanîngeha da
nikare hînbe, wan dest bîne, ew ji xûnê tîn, ji şîrê dê tîn, ji
kûrma jîyanê tîn, di nav kîjana da bende mezin dibe. Rêça
helbestvanya Şikoyê Hesên ji nava wê kûrmê ji dihat. Ewî
şîrê dayka xwe ra zargotina Kurda mihandibû, ew ji malbeta
dengbêja da mezin bûbû. Biayê wî Xemoyê Hesên
dengbêjekî dengxweşî xurt bû, gelek kilamên wî dengxwena
radyoya Yêrêvanê da hene.

Berevoka duda: TEMBÛRÊ KURDA sala 1965 - an hat
weşandn. Eva, tev çend berevokên helbestvanên din wê demê
bûn xemla textê xwendevanên kurde edebyethiz. Gelek
helbestên vê berevokê paşwextyê bûn sitiranên hizkirî. Bi
texmîna min ev berevok kulîlka poêzya Şikoyê Hesene.
Wede da derheqa vê berevokê da gotareke rexnegeryê
rojnamevan Hesênê Qeşeng nivîsîye. Wê gotarê da
TEMBÛRA KURDA tê qîmetkirin çawa destanîneke
edebiyeta kurdên Sovyêtê.

Sala 1970 -î berevoka wî ya helbesta MEREMÊ DILÊ
KURD, lê sala 1977-an, êdî salekê ji pey wefetbûna wî ra
berevoka PERWEZÊ WETÎN çap bûn. Xêncî van heçar
berevokan, gelek efrandinên wî bi wergera zimanê rûsî,
ermenî, gurckî neşir bûne. Hinek jî bi destnivîsar li cem
qewmê wî mane.

Helbestvan jîyaneke pir dijwer û kin derbaz kir. Lê çî jî
ji pey xwe hîşt hebûneke pîrqîmete nemirîye, wê heta - hetayê
gelê wî ra bomîne.

Şikoyê Hesên li nav helbestvanên kurdê Sovyêtê, yên wê
demê da yê herî xwendî û zanê edebiyetê bû. Ewî him

zimanê Kurdî rind zanibû, him edebyeta cihanê, him ji,
zargotina Kurdî, ya dewlemend.

Salên efrandarya helbestvan dikevin dema hişyarbûna gelê
65

Kurd, wexta li Başûrê Kurdistanê ala azayî û serxwebûnê bi
serokatya Barzanyê Mezin hatibû bilindkirin . Huba wî ber
bi welat û gelê wî yên dûr pire:

Welatê min, miskenê min,

Tuyî e'rs û e'zmanê min,

Tuyî min ra çar û îman.

Helbesteke din da wa dinivîse:

Ji min pirsîn: Çi hiz dikî,

Li vê dinya kaw nazikî?

Min go: Zarê meyî Kurdî,

Ku miletê pirtî-pirtî

Doicivîne û dike yek.

Tê bêjî ev xetên wî seva îro hatye gotin. Rastî jî
zimanê me hîmê heyîti, tifaq û xwenaskirna gelê me ye.

Zimanê Kurdî ye ku gelên kurdî li nav dagerkiran, û ol û
meseba da parkirî digîhîne hev. Helbestvan halê gelê xwe yê
bindest distirê û dide kivşê ku azaya gel û welêt li nav
tifaq, yekîti û qewata gel bi xwe dane.

Sultan Hemîd gote Kurmanc:

-Min standye te text û tac,

Hûn hîştine bê xweyî - xwedan,

Bê dewlet, bê extyar û bac.

Kurmênc go: Em heta saxin,

Ber Sultana qet danaxin,

Emê rokê ese rabin

Ser kele ta wetan derxin.

66

Helbestvan bi gumane, ku rojekê bê welatê wî jî wê aza
be. Efrandinê xwe da, ew bi sidqekî qenc nêzîkî pirsra azaya
gel û welatê xwe dibe. Helbestên "Zimanê Kurdî", "Wek
zarê xwe em xulxulîn", "Kurdistan dişewite", "Lûrî - Lûrî",
"Abas bira" û gelekên din efrandinên pirqîmete usanin ku
tê bêjî dilê her kurdekî azayîhiz dertên û karin qesra
edebiyeta gelê Kurd bixemilînin.

Hinek helbestên xwe da ew dicêribîne cawa pirsra
heyîtya gelê xwe bide. Bi rastî jî li nav goveka dîn û
dewletên miletxwer da, bê dewlet, bê tac û text, gelê kurd
çawa xwe xweyî kirye û hatye derketye roja îroyîn ? Çawa

mina hinek gelan ne helyaye, unda nebye? Ew menya
heyîtya gelê Kurd, bi heqî di nav ruhê wîyî azadîhiz,
zimanê wîyî şîrin, zargotina dewlemend û e'rf - e'detên
xisûsî da dibîne. Kurd li ser erdê kal û bavê xwe bûn,
Kurd çîyayê xwe va girêdayî bûn û mina çîyaên xwe jî
man.

Helbestvanya Şikoyê Hesen bi hezar rehî gelê xwe,
dîroka kal - bavê xwe, zargotina gel va girêdayîne. Reng û
ewazên poêzya rojhilatê, xisûsyên zargotin helbestvanya
Kurda ya kilasîk, helbestvanya rojavayêva usa hatine
helkirin, ku mirav ecêvmayî dihêle.

Evîndarî naveroka helbestvanya wî da cîyê mezin digre.
Huba helbestvan mîna ava kanyê çîyayê Elegezê zela û safî
ye, wek kulîlkên wê bîn xwes û delale. Zerîdomama wî keça
Kurdaye kawe - kubare. Helbestvan derdikeve dijî edetên
kevne bêkêre, zîyandar, dibêje ku mala bextewar kare tenê
qewlên huba paqij da çêbe. Şikoyê Hesen bi nexş û nîgarên
hezayê yê delal helbesta xwe dixemilîne. Ew hostê
efrandina sifet û dîdemaye. Helbestên wî yên usan hene, ku
her xeteke wan sifetekî bêqisûre.

67

Helbesta Şiko bi şêwa kilasîke. Cap, cûre, teqil berdwama
helbestvanên me û yên rojhilatê tê. Carna kilamên gelêrî jî
tînin bîra mêriv, lê mora sitîla xwexatyê rind tê xanê.
Helbestvanê xweyî şuret xwe jî bihê poêzya esil zanibû.
Dilê wî yê tije kilam dixeyîdî dema rex xebera bedewetyê,
helbestên bêreng, bêtem, bêruh didît, merivên , ku tu karê
wan helbestvanê ra tune bû, xwe kiribûn helbestvan, seva
qazanckirina pera dinivîsîn, yên telebext ra wê demê li
nav edebyeta Kurdên Ermenistanê da pir bûn. Helbestvanê
milahîm bi keder nivîsîye:

Qurba tembûr ne şivdare, bîgerîne her şivan,
Saz - şayîrtî ne palane, ku hilîne her yekan,
Saz û tembûr ne kinceke, her kes xwe ra bikire,
Her destî da tembûr nastitê, bêzar baqî diqire.
Helbestvan zû koça xwe bar kir û pirsgerêkên jîyana
dijwer macal nedan, ku wî anegorî hunurê xwe, ci karibû
binivîsya û ewleda ra bihîşt, lê çî jî ji pey xwe hîşt
giranbiha ye û wê bimîne. Naveroka elbestvanya wî
fireye, lêkolîna edebyetzanyê ya kûr û dûr dixweze. Helbet li
nav vê gotara biçûk da min nikaribû sifetê efrandarya wî
tam derxista li ber çevê xwendevana. Eva peyveke biçûke

sewa bîranîna helbestvanê mezin. Ez gumanim derheqa kar û barê Şikoyê Hesên da lêkolînên hêja bêne kirin, ji bo ew bida ykene ku tenê li nav edebyeta Kurdên Sovyêtê da lê bilindayîke li nav temamya helbestvanya Kurdî da. Sed heyf ji pey hilweşîna qeydê Sovyêtê ra tê bêjî ew xizna medenîyaku wur hatibû çêkirin tê bêjî hatye bîrkin.

68

FERIKE USIV

1934-1997

69

Nîvê salên pênciyî dîsa ronaya remê li ser pêşdaçûyîna çand û kûltûra Kurdên welatê Sovyêtê, xasma li ser Kurdên Komara Ermenistanê vebû. Ocaxên kûltûrî, çandî, perwerdeyî, zanyarî, ku ji pey Şorişa Oktyabirê ra vebûbûn û ji dest rêprêsyayê dîktatorya Stalîn, sala 1937-a hatibûn dadan, carke din vebûn. Li merkeza Komara Ermenistanê, li Yêrêvanê dîsa agirê karê kurdeyê geş bû. Rojnama Rîya Teze, di Radyoya Yerêvanê ya dewletê da beşa axavtina kurdî, Akademya Ermenistanê ya zanyarî da kurdzanî, beşa nivîskarên Kurdan, li rex yekîtya nivîskarên Ermenistanê gumrih dest bi karê xwe kirin. Di destpêka salê sîhî, dema li welatê Sovyêtê nû avabûyî da, sewa civaka Kurda mecalên çandî, kûltûrî, perwerdeyî vebûn, Kurd hê sewa kêranîna wan mecalan amade nî bûn. Kadroyên Kurda yê abegor tune bûn, yê pîrî-hindikî xwendî jî bi hejmara tilya dihatin hesavê. Bingeha zanistî ji bona xwendin-nivîsarê, perwerdeyê tune bû, gelek erf-edetên kevne ziyankar asteng bûn li ser wê rê û hêviyê. Lê vê dema nû kadrên zaneyê xwendî êdî hebûn û hazir bûn tev rewsenbirên salê sîhî wî kar-barên pêşdaçûyîna gelê xwe, yê pîroz bidin li ser milê xwe û bi serfmyazî pêşda bivin. Gelek xort û keçên Kurd di nav wan salan da zanîngê Ermenistanê xwendina bilind xilaz kiribûn, geleka jî dixwend û hazir bûn bi hizkirin tevî wê xebatê bibin. Beşa nivîskarên Kurd, ku wê demê nivîskar-zargotinvanê bi nav û deng Hecîyê Cindî serokî lê fikir, karê efrandaryê li nav gêncan da geş kir. Heftê tune bû, ku civînên nivîskaran, enenekirina pirtûkan, rasthatin di tevî nivîskar û zanyarên eyan, şevên xwendina helbesta, sazbandîyê teşkîl nekira. Odên karkirinê, yê rojnama Rîya Teze û axavtinên kurdî yê radyoyê bûbûn cîyê rasthatina efrandarên gênc.

Wan sala hatina serokê gelê Kurd yê azadaryê Mele Mistefa Barzanî li nav Kurdê Ermenistanê û bi serokatya wî serhildana li

70

Kurdistana başûr agirê welatparêzyê li nava vê civakê da jî gur û geş kir. Çav û guhê teva radyoyê û rojnamê bûn.

Alaveke xweş karê efrandaryê jî girtibû. Dengê helbestvanên gênc dihat bihîstin. Wî dengî bi xwe ra reng û awazên delal yên nû tanîn. Bîhna edebyeta esil dihat. Ager gavdanên nivîskarhelbestvanên salên sîhî, mîna gav avîtinên zarokên nû pîya diçûn bû, payê nivîsarên wane pirê him ji alyê ziman, naverok, him jî cûre û teqila nivîsarê va qels, kesîb bêreng bûn, lê dengên gêncan zelaltir û xweştir bûn, ji kanya zargotina gele zengîn û bingeha edebyeta eslî dihatin.

Dengê herî hizkirî, ku teva jî hiz dikir, dengê Fêrîkê ÛSIV bû. Ji wê demê da xwendevanên Kurdê Sovyêtê helbestvanê xwe nas kirin, hiz kirin û nexapyan.

Hejmara rojnama Rîya Teze ya 25-ê oktyabirê, sala 1989-a da gotara min ya bi sernava SÎPAN çap bûye. Di gotarê da wa hatye nivîsar: "Avtomaşînê me ber bi gundê Sîpanê, Pampa berê dibe (nehya Aragasê). Ez pencerê ra çîyayên dora gund dinhêrim û şêra şayîr Fêrîkê Usiv dikeve bîra min:

Pampa mine xweş, Pampa min kubar,
Wê pal vedaye wan quntarê sar,
Pampa min bûk e, bûka xeml lê bend
Dorê çîyayê me girtine govend.
Çîyayêd me bilind, çîyayêd me kubar,
Ku jê dikişin cew û kanîyê sar,
Şimalê mij tê mîna karwana,
Ser çîyayê me ra diçe arana.
Evarê bi hewas mij guje-guj e
Û nav mijê da Pamp dihênije.

Min û avtoajo derheqa poyêzya Fêrîkê Ûsiv da xeber dida,

71

wextê hema li nava gund ew pêşya me va derket.

-Ez bêyî Pampê teyax nakim,- şayîr hela çend sal berê ji min ra gotye.. Neniherî mala wî, neferê wî li Yêrêvanê ne, lê ew nikare ji "Pampa xwe" biqete. Di bajêr da xebata wî jî hebû, derecê wî jî baş bûn, lê eva bîst pênc sala zêdetir e di gundê xwe da dersdar e. Poêzya wî ye nazik di vî gundî da hatye xuliqandin. Xwe ra li pala çîyê xanîyekî bedew çêkirye, dorê sûreke dirêj kişandîye. Tê bêjî ew xanî, ew sûr jî pareke poêzîya wî ne, di wan da jî ruh, kilam, awazên xuliqandinê hene. Ew jî ji kûraya dilê şayîrê esil xuliqîne.

Fêrîk ji maleke esilzade ye: mala Ûsivê îbo. Bavê Ûsiv, lboyê Nemo sala 1918-a, wextê rev û bezê gundê xweyî hizkirî,

Yamançayîrê, li qeza Qersê dihêle û bi malê va direvne pala çîyayê Elegezê, gundê Camûşvana mezin (niha gundê Elegezê, nehya Aragasê). Roma reş tê digîhîje vî gundî jî. Bav û apê Ûsiv jî tevî bi sedan mêrên gund digrin, dikujin.

Ji pey zulma Romê ra dest bi xelayê dibe. Ûsiv û birê wî neferên xwe hildidin diçine Borçalyê-Gurcistanê, ku bikaribin ebûra xwe bikin. Sala 1922-a vedigerin, têne gundê Pampê (Sîpanê), cem qewmên xwe, dibin mal-hal. Ûsiv di kolxozê da birîgadîryê dike, dibe malxê mala giran. Neh kur û du keç mala wî dixemilînin. Bi gotina gotya hesavê nebî-nebîçirkê remetyê Ûsivê îbo ji sedî zêdetir in.

Di wê mala giran, di da sala 1934-a da Fêrîk tê dinê. Zarotya wî li nava mêrg-çîmanê Elegeza bedew, jîyana gunde qedîmî, odên bi zargotinê tijî û evdên gunde sade da derbaz dibe.

Helbestvan, paşê bi hisreteke mezin derheqa wan da wa dinivîse:

Hey, hevalêd zarotya min,
hûn li ku ne, ku ne naka?

Ez li dor xwe dinihêrim

72

Û dibînim tek û tûka.

Werên qewmêd mine ezîz

Heytehol û hewasî,

Bi dengê def û zurna zîz

Zarotya min dike gazî.

Evan xeta ji destana wî ya HISRET in. Destan sala 1981-

-1983ya hatye nivîsar. Bi rêyalîstî û delalî helbestvan dîdemên jîyana gundê xwe li ber xwendevana vedike. Neferê destanê tev bi nav û kar-barê xwe va gundî, cînar, qewm û pismamê wî ne.

Şayîr bi hesret rojên buhurî, evdên hizkirî, bûyerên gund da bûyî bîr tîne. Guhêra şivana, odên gund, şevên zivistanê ye dirêj, çîrokbêja, beranberdana, reva jina, dewatên gund. Xatî, met, ap û xala, henek-laqirdîyê wan, camêrî, dilovanî, dilnermya wan evdên sade, erf-edet, rabûn-rûniştandina wane bedew.

Çavê wî da zarotya wî dibe çîrok, çîrokeke şîrin, kesereke kûr, hisreteke xweş. Qewlê jîyanê usa ne. Hatî çûya ne. Kê dikare pêşyê bigire? Emir mîna çemekî dikşe. Dinya ji kê ra maye.

Ez seba we dikim ax-wax,

Çi ku wede xwe ra birye,

Zid ji gelek saxêd alçax-

Min mukurya mirya kirye.

Ji pey van xeta ra ew nava rêz dike, bûyêra bîr tîne û destanê

bi xetên wa, yê xurt va tomerî dike:

Lê naxwezim hela feqet
Herim meskenê mirinê,
Tişt hene, ku bi dil û ced
Jê hiz dikim li rûyê dinê.

73

Dibistana heft salan di gundê xwe da diqedine. Diçe bajarê Yêrêvanê berê xwendinxwana dersdarhazirkirinê, paşê jî li beşa edebiyet û dîrokê ya zanîngeha pêdagogyê ya ser navê Xaçatûr Abovyan da dixwîne. Sala 1960-î, ji pey qedandina xwendinê ra rêdaksîya axavtinên radyoya Yêrêvanê, di beşa bi zimanê kurdî da derbazî li ser kar dibe, çawa serwêrê para edebiyetê. Lê karê wî dirêj nakşîne, kar dihêle, vedigere gundê xwe, Pampa Kurda (Sîpan), di dibistana gund da dersê zimanê kurdî dide. Weke 25 sala wî karê xwe berdewam dike.

Berevoka wî ya ewlin a helbesta di sala 1961-ê li Yêrêvanê bi navê ÇAVKANÎ hate weşandin. ÇAVKANÎ rastî jî kanîke nû bû, kanîke avzelale, avxweş li zozanê edebiyeta kurdî da li berpala çîyayê Elegezê. Pirtûk di demeke kin da hate firotan, kuta bû. Xwendevana, îlahî gêncî ji destê hev direvandin. Wê demê ez jî li bajarê Yêrêvanê xwendevan bûm. Me xwendevana gelek helbestên ji wê pirtûkê ezber kiribû û eydşaynetyê Kurd da digot. Bijîşk, zanyarê bi nav û deng remetyê Sehîdê îbo jî derheqê berevokê da gotareke berfire di rojname RIYA TEZE da weşand. Ulmdar qîmetekî layîq da ÇAVKANYÊ. Gelek helbestên wê berevokê bûne kilam, heta niha jî ji alyê stranbêjên Kurdan va têne gotin. Dû ra li pey hev berevokên wî ye helbestan Gula Elegezê ,(1964)Lîrîka (1967), Destana Êsivê Nevya (1973), Narê ,(1977)Hisretdefter (1984) û Dinya Delal (1987) hatine weşandin.

Her du pirtûkên dawyê li nava berevoka BAHAR ya efrandinên şayîr û nivîskarên Kurdê Ermenistanê yê salane da çap bûne. Berevokê Helbestên wî jî li Sûryê da bi tîpên latînî hatîye weşandin.

Fêrîkê Êsiv helbestvanekî Xwedêdayî bû, hostê xebera bedewetyê. Ewî bi helbest û destanên xwe yê delal cûre, reng û

74

naverokeke nû, bi heqî nûjenîke eslî anî nava poêzya Kurdaye pirqurne. Ji cûrê klasîkî dûr ne ket lê ew bi rê û şopa xweye kûre xwexatyê xemiland, dewlemend û rengîn kir.

Ji alyê wergerê (terceme) da jî Fêrîkê Êsiv hostakî bê qisûr

bû. Wergerê, ku bi destê wî hatine kirin bi hêzbûna xwe ji orgînal firq nabin. Wergerê ku wî kirine- tev jî ji dur û cewahirên xizna edebyeta navnetewî ne û bi hostatîke usa wergerandine zimanê kurdî, ku di qewata evdên sade da nîne. Bes e em navê wan nivîskarên cihanê yê eyan bînin, ji nivîsarê kîjana wî terceme kirine: Şêkispîr, Bayron, Haynê, Pûşkîn, Lêrmontov, Yêsênîn, Sayat-Nova, Avêtîk îshakyan, Hovhanês Tûmanyar, Vahan Têryan, Yêxîşê Çarêns, Parûyr Sêvak, Rasûl Hamzatov û gelekên din.

Di sala 1963-a da, gelê Ermenî 250 salya şayîr û dengbêjê xwe yê mezin Sayat-Nova bi heyte hol dida kivşê. Wê salê bi wergera Fêrîkê Ûsiv stranên Sayat Nova bi berevokekê zimanê Kurdî hatin weşandin. Ew werger bi hostatîke usa hatibû kirin, ku gelek ji wan kilam-helbesta bi teqil û miqamê xwe yê berê bûne kilam. Ew heta niha jî di radyoya Yêrêvanê da bi dengê Aslîka Qadir zimanê Kurdî têne gotin. Werger ji alyê civaka Ermenya ya edebyethiz da jî hêjayî qîmetê bilind bû.

Ji cewahirên edebyeta hemdinyayê ya klasîk wergera destana Mîsîrî (Lêrmontov), Masyê Zêrîn (Pûşkîn), Abû Lala Maharî (îshakyan) û gelekê din bi texmîna min destanînê wergerêye here bilind in di cihana edebyeta Kurda da.

Çawa temamya mîrata efrandîne helbestvan usa jî wergerê bi destê wî hatine kirin, hêjayî lêkolînê edebyetzanyê ne. Ez bawer im nivîsê ku bînin, wê wî karî bikin û qîmetekî anegor bidine wî efrandarê mezin.

Helbestvan qewat û qîmetê qelema xwe zanî bû:

75

Hiz nekiryê çîn û rutib
Serekbazî min tu wexta,
Nebûm sedir, nebûm kati
Ne jî dolebaşê texta.
Min tesîr kir şîera xwe da
Hukmê mîr û mînistra,
Lê xwe-xwe jî, koreqeda
Bûm mîrekî nav şayîra.

Mixabin ev helbestvanê gewre ne li aqara welatê Sovêtyêyî berê da, li kîderê jîyana xwe ya efrandaryê derbaz kir, ne jî ji alyê gelê xwe yê Jurd va hate naskirin û qîmetkirin. Nivîsarê wî pir kêmbi zimanên din hatine wergerandin û çapkrin.

Di helbesta xwe ya Çendik Çend Sal da, ku sala 1974-a hatye nivîsar, ew gazina dike, besa şureta xwe ya nivîskaryê dike û dinivîse, dibê hûn şaş nemînin eger ez ji agirê hundurê xwe yê

helbestvanyê karim bişxulim, bifirim, firqas kim, ji destê mine
"şêmvîs" mîna kevir-hesta karin agir bipekin, dibê hûn ecêmayî
nemînîn, ku ez karim dur û cewahira bidime xwendevanê xwe,
lê dibê ecêvmayî bimînîn:

Lê îro feqet

Li rêkên emir teng î firêqet,

Milê min da tûr, dînc û dinêdûr,

Wek parsokekî li guhê gunda

Herim xalifî, belengaz, unda

Hûn şaş bimînîn,

Hûn şaş bimînîn.

Ji salê hevtêyî girtî di Ermenistanê da mecalên pêşvaçûyîna

76

edebyeta civaka Kurd sal bi sal, bere-bere kêr û teng dibûn.

Mafê weşana efrandinên nivîskaran dest dewletê da bû. Ji bo wê

karê jî rewşa weşandina efrandinên nivîskarên Kurd pir dijwar

dibû. Çapa weşana gelekî kêr bûbû. Burokrasiya komarê ya

miletçî her asteng li ser rîya weşana kurdî çêdikir.

Goveka edebyeta kurde rêspûblîkayê jî sal bi sal xurt, kûr û

fire dibû, lê li nava hidûdên tenge, nexweze şovenîst da nikaribû

bihata xwenê, efrandinên hêja bi sala çap nedibûn, nivîskar

bêguman û bê hêvî dibûn. Mecalên dayî jî diketin destên hinek

"nivîskarên" wa gotî desthilatdar.

Tiştên nebûyî bû, ku efrandinên nivîskarên Kurd bihatana

wergerandin û bi zimanên mayîn bihatana weşandin. Di

Ermenistanê da xwestin jî tune bû, ku şexsiyetekî Kurd bi şuret

di aqara rêspûblîkayê yan di welatê Sovêtê da bihata naskirin.

Cî nine mirov loman û gazina xelqê bike (rast eva loman jî

nîne, ew mecal ne ku Ermenya lê welatê Sovêtê dabû hemû gela,

usajîKurda.)

Welat û gelin seva lawên xwe him pişt, him nav, him

hizkirin, him dê. Dilê dê li ser ewleda dêşe.

Ewî xwe bi xwe jî tê derdixist, ku nivîskar, dengbêj, hozan,

zanyar bi serê welat û gelê xwe tên naskirin, qîmetkirin. Perbask,

nav-nîşan, qîmet, kubarî welat û gel didin ewladên xwe.

Bextê nivîskarê Kurd jî weke bextê Kurdistana wî ye. Berfire

ye goveka efrandarya helbestvan. Ew ji derca gundê xweyî

biçûk, bilind dibe ber bi pirsgirêkên cihanê yê here ferz, ji

sadetya jîyana gundya niqoyî li nav felsefe û aqilbendya

mirovatyê ya hera gur û dirmatîk dibe, ji çîrok, kilam û destanên

odên gelêyê yê "hezarsalî" derbazî pirsgirêkên pêşvaçûyîna

destanên zanyar yê dewranêyê here kûr dibe. Dilê şayîrî

nazik li ser her pirsgirêkê dikewgire, wan li nav kûrma agirê dilê
xwe ra, li nav hizkirin û sura afrandaryêye esil ra derbaz dike,
77

xwendevana ra dikeve şêwrê, bersîva pirsgirêkan dide, wan dike
efrandinên bedewtyêye nemir û dide xwendevanê xwe.

Fêrîkê Ûsiv dengbêj û maşoqê gundê xwe, Pampê bû. Li
nivîsarên xwe da ewî ne ku tenê pesnê çîya û banî, gelî û gêdûk,
mêrg û zevî, cew û kanî, obe, guher heta kevir-kuçikê gundê
xwe yê hişke hola daye, lê tê bêjî ruh ber wan da berdaye, ziman
kirye devê wan, hizkirina xwe kirye nava wan, usa ku
xwendevan Pampa wî hiz bikin.

Xezaya gundê xwe, reng û rewşê wê, bîn û buxs, deng û
cengê wê, dinitirîne, distirê: bihar-havînên xweşe buhuşt,
payîzên hişk û hola, zivistanên sur-seqem û bager. Tevî cotkara
erd radike, tev kêlendûkêşa gîhê didrû, tev şivana diçe çîyê, û ne
tenê diçe çîyê, lê:

Min tab nanî, min da dû sa,
Hevraz hêl bûm keloşk-keloşk,
Ragihîştîm navsera çîya,
Dinya ber min bû xewneroşk.

Mîna xalîçeke bêhed
Bi nexş-nîgar, reng û rîşî,
Fire-fire ber min raket
Sergera gul-gupik tijî.

Xweş hatye gotin. Binhêrin dîdemne çiqas bêqisûr û xezayî li
nav çar xeta da dinitirîne:

Mij dihelya bere-bere,
Û ji nava bera mijê,
Mîna hûtê binê berê
Gultima çîyê dihat kivşê

78

Tê bêjî mirov li pala çîyê sekinye û ev dîdemê bedew li ber
vedibe. Baxçê efrandinên şayîr bi dîdemên wa xemilandîye. Em
mêzekin bi şiklekî çiqas zêndî dîdemê maqûltîya civaka kurda
ya qedîmî dide: çaxê mêr diçine oda:

Zû biçûna yanê dereng,
Her yek cîyê wî hebû-sekya:
Maqûl-mezinê bi nav û deng,
Fêzê da pişt didan balgîya.

Li pey wana, angorî yaş,
Ser kulavêd binda palax,
Mêrêd malxê, zilamêd baş

Rêz digirtin xeleq-xeleq.

Helbesrvan bi hewas, hizkirin û hisret derheqa malxê mala,
mêrê çê, henekçîya, dengbêj- sazbanda, çîrokbêja, kevanyên
destemel û bûkên bedew da distirê.

Dilê helbestvan ji bo xeyset, tiradîsya, edetên gelê Kurd yê
maqûl dêşe, kîjan li vê dewrana têtêvîzyon, îcat û zanyarya lez
da têtên bîrkin, guhestin, unda dibin.

Di helbesta Odên Kevn da bi keser, bi dîdemên odeke gunde
"hezizye hezarsalî" nîşan dide çawa ew ode ji bêxemyê hildişên
û li bin kelefê xwe da zargotina me, ew xizna me ya ruhî, ew
hebûn û mîrata kal bavan têtên çelkirin. Ode, ku dibistanê gel
bûne, cîyê şevbêrka, cîyê çîrokbêj, dengbêj, hozan, maqûl û
mezina, wanda xeysetê gelê Kurd çêdibû, kere-ker, bê xem ji
holê radibin.

Mertekê rizî, maxê qelişî,
Şop sembelek pêva darda,
Hêlûnê kêranava pelişî

79

tûnê pelik ber dîwara,
Bixêrya sik-sar, bê kêle kozî,
Peltik-pêçirê kevne sade,
Kerayek li ser hevda tevîzî,
Odê hezizye hezasale.

îdî dimirin, ketine "ber ruh"

Bi rewşa xweye kevne sade
Lê didine min nifûseke nû,
Li min can dîkin xêlî wede.

Helbesteke din da bi keser wa dibêje:

Hey gidî eva oda Osman e,
Dîwar hezizî, mertek rizyane,
Peltik xitimye bi konê pîrê,
Nemaye îz û toza bixêryê.

Tenê gundîyê Kurd kare wa bike axîn. Di van xeta da çiqas
keser heye, ewqas jî kurdeyatî.

Lê tevî hizkirina gund, xeza û evdên wê usa jî nikare li rex
tiştên xirav, erf-edetên bêkêr, gundyê çevnebihar, dirû û tima,
geveze û şerletan ra derbaz be. Helbest, destan û şanoyên xwe da
bi diramatîkya kûr nîşan dide ku ew xeysetê civakêyî nerind
çiqas zîyanê dide wan evdên sade. Carna bi laqirdîya, caraa bi
ken, carna jî bi kirîfîka tûj derheqa wan nerindya da dinivise.
Ji jîyana bajêr vegera helbestvan ber bi gund, werê zarotya
xwe bûyereke nişkêva yan tiştêkî bê mene û bê fikir nî bû. Ew

nikaribû li nava jîyan û civakeke seva ruh û xeysetê xwe xerîb
bima.

80

Cahiltîya [gencitiya] şêr derbaz bû,
Nava gêl û gêjya şeher derbaz bû,
Û ez revîm ji wê gêla qîr û sîr,
Çawa kurmanc dixulike ji xinzîr.

Eger F. Ûsiv venegerya gund, ew cîyê seqirî, werê zarotya
xwe xwe ra nekira cîyê efrandaryê, mîna efrandarê meye din
bima li nav kar-bar, xiringêla bajêr ya tev li hev da, li devê hinek
"nivîskarên", "Şêr diz", "Çevnebihar", "Xêrnexwez" da gelo ev
berhemên wî ye wa giranbiha çêbûna. Wê bigîhîştê wê kûrayê û
bilindayê?

Mirov dijwar kare bersîvê bide wan pirsan. Ji bo hinek
helbestvanê meye eslî, bi şuret li nav wê gêjgerînga "şêrdiz" û
nexweza da, ketine halê aboryêyî xirav û bûne qurban.

Bi vegera gund Fêrîk ra mecal çêbûn, ku ew bi temami xwe
pêşkêşî edebyetê bike. Ew ji nivîskarê me yê profesyonel bû û bi
bawer ji karê efrandarî bi tu karê din va mijûl nî bû.

Fêrîkê Ûsiv çû gund lê ji jîyana bajêr neqetya, li nav civaka
efrandaryê derneket. Cîyê bê gotin di wî warî da emekê jina wî,
Fîrîda CEWARÎ (keça Hecîyê CINDÎ) pir e. Wê qaranya malê,
xweyîkirin û perwerdekirina zaroka, kar û barên rojane hilda bû
li ser milên xwe, mecalên efrandaryê yê aktîv zilêm ra çêkiribû.

Gundê Pampê xweyê tradîsyonên qedîmî, erf-edetên
kurmancî, kolorîta xwexwetyê bû. Pamp xizna zargotinê, warê
dengbêj û çîrokbêja bû. Mirov hewas dikir rex rîspî û maqûlên
wî gundî rûniştê, axaftina wane bi elka şîrin, bi mesele-metelok,
bi ten û niç, laqird, pesin û qerf, nifir û duaya bibihîsta. Çêrên
wan heft qet bûn, duayên wan heft tevek.

Efrandinên helbestvan da jîyana gund bi rêyalîstî û zêndî
hatye nitirandin.

81

Vêsê şebeqê, ez hê nava cîya
Hesek ser min ket ji derî-bacya
Ji nava hewa payîzêye nê
Piste-pisteke şîrin dibihêm.
Nizam, diçin aş mezinê malê,
Nizam, bazarvan diçin bazarê.
Nizam, birê pêz dajon qiraca,
Nizam, koç dikin zomê kurmanca.
Nizam seferya dane serê riya,

Nizam, difirin qulingê berya,
Hesek hisretî serê vê sibê
Min kamço dike berbi cenûbê.
Helbestvan jîyana Pampê tevna efrandinên xwe ra kirye firêt
û li ser wê tevnê nexş-nîgarên xwe yê nemirî nitirandîye.
Destan, ango poyêmên wî Hisret, Rihana Reşo, Rizayê
Kurmet, Dewatyê Dîlbend, şanoya Bê Qelen û gelek efrandinê
wî ji jîyana gundê wî ne. Dîdemên xezaya gund, evdên wê,
bûyar, çûyîn-hatin usa bi zêndî, rêyalîstî hatine nitirandin, ku
xwendevan bi xwe jî dibe neferekî wê dinya kurdewaryê, wê hiz
dike.

Dawya salê pêncîyî hewa welatparêzyê li nav Kurdên welatê
Sovêtê da jî derbaz bû. Şekarya Kurda ya azadaryê, ku bi
serokatya Barzanyê mezin dest pê bû, carêkê va Kurd hişyar
kirin. Agirê xîret û namûsê, xwe naskirina miletyê ewqas gur
bûbûn, ku her evdekî Kurd dixwest, çi dibû bira bibya, cîyê xwe
li nav wê şerkaryê da bigirta, ji bo azaya welatê xwe şerkira.
Wê demê gumrih dest bi karê kurdzanyê jî dibû. Di pey hev
pirtûkên giranbiha bi zimanên rûsî, ermenî li ser ziman, dîrok,
çanda kurdî çap dibûn. Hestên welatparêzyê li ser bingeha

82
xwenaskirina miletyê çê dibûn.

Têma welatparêzyê li nava edebyeta Kurdê Sovêtê da cîyê
xwe yê sereke digre. Lê ji bo dora wan sûr û sînoren sovetyê yê
pola bûn, destê wan nedigîhîşte welêt, hestên welatparêzyê,
xerîbye, hisreta welatê kal-bava, halê gelfî dijwar, tev li hev
dibûn, dibûn him axîn û keser, him evîn û hisret, him jî gazin.
Fêrîkê Ûsiv wa dinivîse:

Huba millet serxweş bûma,
Egît, mêrxas, keleş bûma,
Teyarekê ez sîyar bûma
Li ser best û beyar bûma,
Bê tirs û xof, zor û qeşeng
Min dijmin ra danya qal-ceng
Û bo azaya kurda
Serî danya ax û erda.

Helbestên xwe Xûna Miletê Min, Çendik Çend Sal, Barzanî
ra, Gilî Gazin û gelek nivîsên xwe yê din da halê gelê xwe, efatî
û mêrxwesya wan, dîroka dijwar, zulm-zora dagerkira pêra jî
cînarhizî û mirovhizya gelê xwe dide.

Qedîmî ye kurd, arî, xerîbdost,
Ji xelqê xerîb me hiz kirye,

Navê mileta bimbarek, pîroz
Li ewladê xwe ezîz kirye.
Ûris me danye navê kurê xwe,
Çerkez û Çaçan, Gêrman û Ereb,
Lê Ereb.

83

Lê dewletên Ereb, Ecem, Tirk gelê me kirine navbera xwe,
mîna dêwên çavbirçî dixwazin hûfî xwe bikin, tunekin, ji dîrokê
rakin, bivin xweyê welat û hebûna wê. Û dibêje qerfa wedê ye
yan ya benda, ku ev miletê gewre:
Dil bike wê birc-bedenê Misrê,
Nava rokê da ji cî biguhezin,
Berî berya din çemêd kewserê
Vejenin sûra Çînêye mezin.
Lê mîna şêrê bi findê rûvî
Qend û bend bûye, maye belengaz
Bin destê şahêd Şirqê herevî,
Qanûnêd sîyasetêye delkbaz.
Dibêje gelê Kurd bûye şihîdê "dîplomasya bîc."
Dewletên hicûc-xweyê text û tac
Xweyê extyaryê xwe zemanda,
Ber bêdewletya bîst mîlon kurmanc
Qerfa Xwedê ye yan ya benda?
Li xerîbyê wefetbûna Barzanyê mezin hukumekî giran ser
helbestvan dike. Helbesta Mistefa Barzani ra, ku sala 1979-a
nivîsîye, efrandineke edebyeta Kurdên Sovyêtê ya bijare ye. Wê
helbestê da xetne wa hene: "Me mal-miletî nekir şîn-girî", "Me li
serê wan
Lawa nihêrî, ji kîjana ra dibên Barzanî", "Me bi sebrê girî
guherî", "me bi hêstira nekir arzanî", "Bira ew millet hêsira
birêje, yê ku nikare birêje xûnê".

84

Lê me aqa xûn meydana da rêt,
Wekî em pê da bûne Cegerxwîn,
Em bûne Hejar, Şivan, Cellêt,
Xoşnav Xêrûlla, Leylê û Mehmûd.
Dibê em niha gerekê şîna "Bavê cimeta Kurd" nekin:
Belê serê me ket, lê em nagrîn,
Şîna te nakin, bavê cimetê,
Emê mînanî kurkê dêmbirîn
Bigrîn, bikenin ber hemêza dê:
Dayka Kurdistan. kengê xwe ragirt,

Kengê merema te hate sêrî,
Hingê wê nava şaya meye gur
Bihele şîna te merdemêrî.
Dengbêjê azaya welêt hazire serê xwe jî bide oxira azaya
gelê xwe, wê rîya pîroz. Bi axîn-keser, hizkirin ew hîvya azaya
welatê xwe bû.

Bira xwezil Kurdistana min şên bibya,
Miletê min aza, xwendî û zên bibya,
Derge-dîwan bi ziman û zarê min bûya,
Qewm û millet li her çar hewarê min bûya,
Bira hingê ayê şevê li min çarbûya,
Kelefeke wêran min ra cî-star bûya,
Qerpalekî reş li stûyê min da xarbûya,
Destê min da ne ev qelem nivîsar bûya,
Bira gêzîk dergevana destê min bûya,
Soqaqeke El-Cizîrê "posta" min bûya.

85

Fêrîkê Êsiv ra li hev nehat hema bi mêvanî jî welatê kal-bava
bivîne. Hisreta wî van xeta da dîhar dibe:
Car-carana mem, melûl, dilxor û mirûz im,
Lawo, kerba binê lingê te radimûsim.
Şaş nemîne berxikê min. Eh, kî zane.
Dinê heye kaşkişika dest îsa ne,
Dibe rokê Kurdistana xopan vebe,
Bavkê teyî hisret dil da lê tunebe.
Bira hînge lingê te bi hisreta min,
Bigere nav ax-topraxa cimeta min.
Evîndarya şayîr mîna kanyê çîyayê Elegezê zelal, mîna
kulîlkê wê nazik, bînxweş û delal e; mîna biharê wê bi reng û
rewş e; mîna cewkê wê gur, kel û germ e. Efrandinên ewlin girtî
heta yê dawyê şayîr huba tebyetîye helal digere, huba usa ku li
ser sîya qelpeyê, berjewandîyan tunebe.
Lê gîhîştina huba usa vê dewrê da pir dijwar e. Mîna mêşa
hingiv ji kulîlkekê difire li ser kulîlka din, nikare bêxem li rex
bedewyê ra derbaz be. Evîna wî cîkî "Klêopatira qemere" cîyê
din "Xasxanima kurmancîye", cîkî "Bedewa bede", cîyê din
"Dota Tilbîsêye dibûrye."
Gelek helbest dîyarî Sivêtayê, keça Tilbîsê kirye. Bi qelema
xwe bejin û bala wê, bedewî-delalya wê nitirandîye. Ji bo xatirê
wê hazir e her tiştî bike:
Min jî derew kir bi dil kulî
Pêncî salê xwe kire çilî,

Porê xwe sipî hina dayê
Sev xatirê Sivêtayê.

86

Keça evîna wî, Sivêta nikare jê fem bike, nikare tê derxe
şîrnaya evîna paqije tebyetî, qîmetê evîndarê xwe yê helbestvan:

Sivêtayê ra ne lazim e şîer,

Lazim e "Volga", kûrort "Borjomî,"

Şîer-poêmê te bêkêr in, bêkêr

Ber xebereke. "dizê zakonî."

Sivêta rastîk bû ku demekê hat kete li nav jîyana helbestvan.

Ew bû aşîqê wê jina bi qerefatê xwe va bedew, lê ruh va sade,

vala. Jinên usan ra hub tune, hub-berjewandî ye. Evîna

helbestvan bû keser, kesereke kûr, bîranîneke şîrin.

Ev kê kivş kirye, kîjan xemkêşî,

Nava muhbetê aqa varvêşî?

Varvêşya yaşa,

Ya rutib-rewşa,

Dewletê û dîn,

Zagûnê, zemîn,

Varvêşya millet,

Varvêşya edet.

Herge kivş kirye, çira wede da

Natemirîne huba nav me da,

Sist nake qam û qedemê hubê,

Çawa sist dike li me dest û pê.

Çima li dinya bîc bergîra,

Dide me dil û dîne şayîra?

Lê çî jî hebe dinivîse:

Ax mirov zêr undake,

Gund û bajêr undake,

Text-tacê şah undake,

87

Xezna padşa undake,

Tek cahiltîya nûr-neder

Unda neke, nede der

Û mina min bê guman

Wek nexweşe bê derman

Nenihêre pala çîyê

Xas-xanima kurmancîyê.

Sala 1984-a helbesta xwe ya Helala Xwe Ra bi keser wa
dinivîse:

Û niha wextê ez wa bêsehet

Dinalim nava telî-tengasyê
Bîra te kirye min usa dil-ced
Bîra xemxurya teye kinêzyê.
Ez geleka va hatim girêdan,
Dilê te êşand min nezan-nezan,
Lê axir min dît ya here amin,
Ya here bedew ew tu yî, dîsa.
Mirov vê helbestê dixwîne û ji kilama Evdalê Zeynikê ev
xetana tên bîra mirov:
Meriv ku çeka xelkê lixweke, ro û dan e,
Meriv ku hespa xelkê sîyar be, yek meydan e,
Meriv ku maşoqê jina xelkê be, yek ramûsan e,
Mîna malekê, ku meriv şevêkê lê bive mêvan e.
Parek helbestên Fêrîkê Ûsiv yê mezin dîyarî ne, ku wî dîyarî
dê, bav-bira, zarok, heval û pismamên xwe kirye. Ewan
efrandinê şexsîye fikirtenge sade yan jî sîyasetê va girêdayî nîn
88

in, çawa ku cem gelek helbestvana hene. Ji wan helbestên Fêrîk
her yek bi fikir û sercema xwe ya kûr va efrandineke
giranbihaye nemire.

Dayîk rem û edlawa cihan ye, dayîk kana hubê û dilovanyê
ye, dayîk welat e, gel e, dayîk tendûra malê ye, germ e, dora
kîjanê ewlad tên, dicivin. Ewlad ji sur-seqemên jîyanê qafilî delê
xwe li ber wê tendûrê germ dikin. "Yazix, tendûr jî rind tîne
nade, çaxê bi destê dê nayê dadan".

Çi xweş hatye gotin. Bav şîrin e, qewat e, qidûm e, gumanbawerî,
hurmet û rûmeta ewleda ne. Law çav didin bavê. Bav
sewa ewleda mînak e.

Kêye giranbiha, kêye şîrin: bav yan dê?-helbestvan pirsê dide
û li nava çend xetê tima yê sade da digîhîje bersîveke felsefa
kûr:

Dinhêrim ez dayîka xwe,
Dinhêrim ez bavê xwe,
"Kîjan baş e, kî biha ye û delalî"?
Ez mêl dibim ha vî alî,
Ez mêl dibim ha wî alî,
Usa teyr-tû wextê firê, bi firqaskî,
Ha mêl dibe ser vî baskî,
Ha mêl dibe ser wî baskî.

Heqîye, eger, evd yekî ji wan baska zû unda dike, jîana wî
tim di alîkî da dikule.

Helbestên: Birayê Min Hemo Ra, Firîca Baltûza Min Ra,

Mêlsîkê Apê Memlî Ra, Mîkayêlê Reşît Ra, Helala Min Ra,
Qîza Min Ra, cêrga helbestan ku dîyarîyî zanyarê mezin Hecîyê
Cindî kirye û gelek efrandinê wî yê vî teherî nevsê evdên helal,
ciwamêr, welatparêz, rem, xebathiz, evdên bi rûmet û maqûl
89

nitirandîye. Fêrîkê Ûsiv him zavê Hecîyê Cindî bû him jî
pismamtîya wan hebû.

Kê pirî hindikî haj kar û barê zanyarê mezin hebû, ew nas
dikir, xeysetê wî yê xebathiz, maqûl, welatparêz, milahîm dîtibû,
tê derdixe, ku helbestvan hostatîke çiqas mezin şexsyeta wî li
nava çend xetên helbesta xwe da daye.

Helbesta, ku ji bo 70 salya H. Cindî nivîsîye wa dibêje.

Helbest usa ne, ku nayê perçekirinji bo wê jî mecbûr temamya
helbestê tînim:

Ew kî dibêje hevtê salî me,

Min xitim kirye deh û du sî,

Ew "hevtê-mevtê" kê lihev aniye

U li min kirye xewna Qazî.

îdî "hobêlyar", îdî "emekdar,"

îdî "aqilbend", "kana ulma,"

îdî "nivîskar", "doktor" û "dersdar,"

Nizanim çi û çi. na qurba, na.

Kengê min heftê berevok çêkir,

heftê cildê xurt xurû çîrok,

Heftê serhatî-beyt jî ber lê kir,

Heftê cild kilam, heftê dîrok,

Heftê lawijok, heftê nivêjok,

Heftê qelîbotk, heftê qewilik,

Heftê metelok, heftê zûbêjok,

Heftê bend beytê "Ker û Kulik,"

Heftê berevok kilamê şînê,

Heftê yê şayê, xêr û xweşyê,

Heftê varyantê "Memê û Zînê,"

Heftê yê "Sîyabend û Xeca Zerîn,"

"Ûsivê Nevya", "Ûsiv û Xezal,"

90

Ya "Zembîlfiroş", "Xanê Çengzêrîn,"

Û heftê şaxê "Rostemî Zal."

Heftê kitêbê şîer û poêma,

Heftê ferhengok, xebernema,

Heftê yê darsa, heftê yê ulma,

Û heftê kitêb ji yê tercima.

Û Xwedê ku hat hewara heftê
Û du mileta, û me jî tev,
Û min nivîsî heftê "Hewarî,"
Heftê romanê baş û bedew,
Hingê heyranno, heftê salî na,
Hiz dikin bêjin-sed û heftê,
Hingê qurbanno, ez jî tevî we
Çi bêjî bejna sîyarê min tê.

Dilê şayîr pir nazik bû. Gelek tişt, ku mirovên sade texmîn nedikirin wî tê derdixist, ber xwe diket, zû dixeyîdî, nerazîbûna wî jî zû dîhar dibû. Zû xwe ra nexwaz çê dikirin. Dirûtî, zimanpenî li cem tune bû. Gazin bû ji civata bûrokrat, ji "zagon" û "qanûnên" dewleta Sovêtê yê çewt, ji milletçîtîya der dora, hevalên perehiz, civaka ji ruşet, dizî, qavî û nerindîyê lewitî. Civaka kurde rewşenbîr jî paqij nî bû. Şayîr ji wê civakê pir bi gazin bû û gazinê xwe jî venedişart. Helbestên Kalê û Ezrahîl, Rûvî û Dîk, Filankes, Gernefisa Ra, Zêndî Şêrê Şayîrê Mirî Ser Navê Xwe Neşîr Kirye û gelekê din da derheqa wan "şayîr", "nivîskar" û "rewşenbira" da dinivîse, ku ketibûn nava wê civakê, cîyê sereke girtibûn û xêncî zîyanê tu kar nedane pêsdacûna çanda me. Rastî jî rûyê wan da bû ku edebyeta me, ew gavê mezin, ku karibû bavêje, navît. Gelek efrandarên eslî bûn qurbana karên wanî reş.

Li nava vê xiringêlê da eger stûneke piştovanyê tune bûya
91

helbestvanê pir feqîr bûya. Ew stûn jî Fêrîkê ÛSIV ra bi texmîna min Hecyê Cindî bû.

Fêrîkê Ûsiv hevaltî pir nedikir, dibûrî bû, zû nêzîkî hevalan nedibû, hevki jî bi stirû bû. Lê dema em helbestên wî dixûnin, ku ew xeyset tek rûva ne, bin da ruhekî nazik e, dilekî remî tije mirovhizye. Mînakeke delal helbesta wî ye, ku dîyarî bîranîna helbestvanê hizkirî Mîkayêlê Reşît kirye. Emir da navbera wan, hevaltîya wan ewqas jî germ nî bû. Lê helbest dîyarî Mîkayêlê Reşît da wa dibêje:

Emir da aqas jî dil û ced,
Me şorya hevaltîyê nekîr,
Lê tim jî, lê tim jî bi hisret,
Min mîla xeysetê te dikîr.
Min nava mitalê xwe nûr da,
Li taxek Pampa xwe hizkirî,
Çê dikîr ji te ra zef zû da
Tamekî tûfînî kilskirî.

Wî gundê bedewî, bilincî
Em diçûn sersal û eydê hev,
Û li ser kulavê kurmancî
Guh dida me şîer û beytê hev.

* *

Li nav nivîskarên Kurdên Sovêtê da Fêrîkê Ûsiv hostê
nivîsara destana bû. Salê başqe-başqe destanên wî. Ûsivê Nevya,
Xewna Mîrmih, Hisret, Hubê Xwedêhiz, Heja Hêle, Dewatyê
Dîlbend, Rihana Reşo, Rizayê Kurmet neşir bûne.

Naveroka destanên Ûsivê Nevya, Xewna Mîrmih û Hurê
Xwedê Hiz ji zargotina gel hildaye.

Ji salên sîhî da girtî gelek nivîskarên Kurdên sovyetê dest

92

avîtine zargotina gel û çîrok-destanên gelêriye wek Mem û Zîn,
Ker û Kulik, Zembîlfiroş, Memê û Eyşê, Xecê û Siyabend û
gelekên din wa gotî veçêkirine. Lê bi heqî, cem tu kesî, xêncî F.
Ûsiv nehatye standin. Wan ra li hev nehatye li ser hîmê wan
karibin efrandineke usa çêkin, ku bi hêza xwe hema nêzîkî
varîyanta zargotinê be.

Fêrîkê Ûsiv ruh, reng û rewşeke nû da çîrokên jorgotî. Her sê
efrandin jî bi pirs û pirsgirêkên xwe alyê felsefê, bedewnîgaryê,
helaqetyê navbera mirova da gelekî kûr, dijwar û pirqet in.

Destanên Dewatyê Dîlbend, Rihana Reşo, Rizayê Kurmet
tiragêdyayên biçûk in. Hersêk jî bûyerên rastî ne ji emrê êla
Sîpka.

Sala 1920-î leşkerên Roma reşe zulm tên digîhîjne çîyayê
Elegezê, gundên Êzdîyan. Bîranînên bi qetil-qan, xûn, kuştin û
mirin ji pey xwe hîştin. Helbestvan bûyareke tiragîk ji wan
qewimandinên nelet hildaye digîhîjfyê tomerîbûn û kurbûneke
fikirdarî û felsefîye bilind.

Simkoyê Bavik, ku ji kuştinê xilaz be rûreşyê tîne rûyê xwe,
destûrê dide, ku jina wî "Padşayê Tirk ra qulix bike hetanî sibê".

Destana din ya Rihana Reşo da leşkerê Tirk dergîstîyê
Rihana keça Reşo, Rihana bedew dîl digrin dibin. Pey ra Rihanê
didine lawê apê wê. Lê kurap dayka xwe va Rihanê tene xezevê,
ji malê derdixin. Dilê xûşka Rihanê ser xûşkê dêşe. Ew jî zara
nayne. Rikanî kurap va, bi rezadilî, radibe Rihana xûşka xwe
dibe xwe ra dike hewî. Lê zûtirekê kumreşî xûşka "xûşkhiz" jî
kor dike, hizkirna ku berê di dilê xûşkê da hebû, dikuje. Rihana
bêbext vê carê alyê xûşkê va tê zêrandin, dawyê da Rihan xwe
dixeniqîne.

Rizayê Kurmet: Dema mala bavê helbestvan sala 1917-a ji

Qersê direvin, leşkerê Tirk meta wî, zîlamê wê û keça wan va digrin. Zîlam dikujin. Kurdekî bi navê Hesenîkê Şemeldanî metê
93

xwe ra dibe. Xezala met dibe "kevanîka Hesenîkê Şemeldanî."
Sal derbaz dibin, sûr û sînore dewleta dikevin avbera xûşk û bira. Bira nizanin çî hate serê xûşkê. Xezal malbavana bîra nake:

Ez Xezal im, êzdîya Sîpkî,
Qîza îvo,
Xûşka Hesen,
Xûşka Ûsiv,
Kevanîka Hesenîkê Şemildanî,
Sînorçîyo ez bextê te me
Tuyê cawekê min ra bînî
Hesen sax e,
Ûsiv sax e,
Kidê sax e

Gelo qet wan dera nakin
Pirsa halê xweyînga xwe?
Alyê hidûdî din ji xûşk-bira dikewgirin derheqa Xezala xwe ya undakirî da. Gelek sal paşê, ji pey mirina wan ra lawê Xezalê Riza tê welatê Sovêtê mêvanya xalana. Tê, wan dibîne, axê ji mezêlê dê tîne dike li ser mezêlê xalê, axa mezêlê xalê jî dive ku bike li ser gora Xezala xerîb. Riza vedigere, rojekê jî cawa nebxêr malxalana ra tê:

Reş girêda xalajna pîr
Xalana kir şîn û girî,
Bi edetê êl û eşîr
Cînar hatin serxweşya wan.
Çi bi Riza hat, -ji hev pirsîn-
Bi wî mêrê sip-silamet,
Nexweşyê mir yan bi qezîyê

94

Yanê kete tora nemerd?
Kî dizane sîyasete-
Setya mixenete mexsûs,
Dibe mêrkê bê zîyan-zede
Hesibandin çawa cesûs.
Destanên Fêrîkê Ûsiv gîşk jî serketî ne û dewlemendîya edebyeta gelê Kurd in.
Xebera beşa nivîskarên Kurd, ya rex yekîtîya nivîskarên Ermenistanê, û Şêwra rewşenbirên Kurd da, ku ji bo wefeta Fêrîkê Ûsiv rojnema RYA TEZE da neşir bûye wa hatye nivîsar:

"Poêmêd wî ye Ûsivê Nevyâ, Rihana Reşo, Xewna Mîrmih,
Hsret û yêd mayîn ne ku tenê sertacê efrandinên wî ne, lê usa jî
merî dikare wan dayne rex MEM Û ZÎNA Ahmedê Xanî" .

Eva tek gereke kin bû, bîranîneke xweş li nav reng-ewaz,
nexş-nîgarê baxçê helbestvan da. Borcekî min bû li ber bîranîna
wî evdî, kîjanî ra devedevî 25-30 salî, min hevaltî û pismamtî
kirye, em tev çûne-hatine.

Ez bawer im, jîyana Fêrîkê Ûsiv çawa helbestvanê gelê Kurd
wê nû dest pê bive. Gelê hela nû qîmetê bide berhemên ewledê
xweyî hêja.

Xwedê xirav bike xerîbyê, destê mirov bira-pismam, hevalhogira,
heta erd û esmanê hizkirî jî diqete. Ji wefetbûna Fêrîkê
Ûsiv çar meh şûnda, berêvarekê ew cawa dilêş gîhîşte min. Wê
şevê ez ranezam. Ketme paşla xem û bîranînên buhurî. Emirê
95

çûyî, rojên derbazbûyî hatine bîra min: malbata Kurdên
Ermenistanê ya rewşenbiri, telayi û şîrnayî, hisret û bîranîn.
Rojnema RYA TEZE, RADYOYA XEBERDANÊ KURDÎ.

Rasthatin, helaqetyên me: êvaryên nivîskaran, lénhêrîna pirtûkên
nû nivîsî, şevên şayê, sazbandîyê, hobêlyan, eyda. Her
rewşenbirekî me şexsyetek bû, "ji her kulîlkekê bînek dihat". Kê
derheqa rojên wa da difikirî? Kê bawer dikir, ku jîyan wa sersêrî
kerê bê welgerandin? Qedera evd destê wî da nîn e. Me ji bo
peyveke "ne cîyê xwe da", seva xetêke "sist" yan fikireke
"nerast" qirka hev digirt, ji hev dixeyîdîn. Lê pey ra, roja din
odên rojnema RYA TEZE yê xebatê, yan xeberdanên Radyoya
Kurdî, para kurdzanyê yan mala nivîskarên Ermenistanê da, yan
qawexanekê da em dihatin li cem hev.

Fêrîk pir nedihat xanê, gund da dişxûlî, lê ji êvaryan nedima.
Helbest xweş dixwendin. Helbesta wî ya hizkirî, ku timê eyda û
êvaryan da dixwend, helbesta MISTEFA BARZANÎ RA bû.

Xwendina helbestan min bi gelek zimanan him ji devê
helbestvana, him jî ji devê aktorên bi nav û deng bihistîye,
xwendina Fêrîk ji ya wan kêmtir nî bû. Dengê xweş lê bû.
Degme distira lê xweş distira. Min ra li hev hatye sitirana wî him
şaya, him jî şina da bibihêm.

Hamoyê birayê wî çûbû li ber rema Xwedê. Ez jî çûbûm
hewaryê. Dema Fêrîk stira, bira kir, îskîn kete hazira û destmal
bê hemdê xwe birin ber çavê hêsir. Qeya-zinarê çîyayê Dibûr,
wekî dilê wan hebûya dijwar bikaribûna hêsirê xwe zevtkin.

Ez û Fêrîk hevalne pir nêzîk nî bûn, lê hev femkirin û
hevgirêdaneke hest û ruhî li navbera me da hebû.

Qet ji bîra min naçe. Havîn bû. Çûbûme gundê me,
Qundesazê. Ji wura jî bi kerekî çûme Pampê, mala Fêrîk. Li
navbera gundê me û Pampê da 4-5 km e.

Demeke dirêj bû, ji xwe ra li gund xanî çêdikir. Min ra pir
96

cara derheqa xanî da gilî kiribû. Lê ça gel dibêje: "Carek dîtî
çêtir e ji hezar car bihîstin". Xanîyê wî yê bi kevirê tûfa sor
hema teniştî girê li rex gund da çê bûbû. Xanî qul bi qul nîşanî
min da, derheqa her kevirê, derî û pencerekî, dîwarekî da hûrhûr
gilî kir. Çima pencere li ser wî dîwarî ye, li ser yê din nîn e,
çima derî usa çêkirîye, cîyê sobê û tendûrê. Dema şebeqê ro nû
dertê û êvarê diçe ava li wur va çawe tê xanê. Tiştê herî balkêş
axil bû. Hema dîwarê tam va li palê axilekî mezinî-merdane
çêkiribû. Sûreke bi kevirê tûfa sor kişandibû dorê. Di axil da
hezar pez cî dibû.

-Fêrîk, ev axila seva çîye?- min ecêvmayî jî pirsî. Ewî
helbesteke nû nivîsî ji min ra xwend:

Min çê kirin ev tam-taşê tûfîn,
Li dorê kişand sûreke mitîn.
Û çawa pez hiz, çawa kurdê çîya,
Axilek ava kir min li sirtê çîya.
Ser şaneşîn û şênlikê min ra,
Salê bifirin mîna sîmîra
Û wextekê jî du rênçber wê bîn,
Xwe bidin ber sîya axlê minî şên:
"Hey gidî, -bêjin,- Fêrîkê remetî,
Ser van tam-taşê çiqas zemet dî".

Rastî jî sal mîna teyrê sîmir firyan û îro ez bi keser bîr tînim:
"Hey gidî dinya, Fêrîkê remetî, ser van helbest-destana çiqas
zemet dî".

Salê dawyê timê min ra têtêfon vedikir. Lawê min radihîşt
têtêfonê û zû tetik dida min:

-Apê Fêrîke.

-Çawa zanî, ku apê Fêrîke?

97

-Ew timê dibêje: "Kuro bavê te li male"!

Êdî min tê derdixist ew li Yêrêvanê ye, dixwaze em berêvarê
rastî hev bîn. Cîyê rasthatina me Sîsêrnakabêrd bû. Li bajarê
Yêrêvanê, pêjber ew mehela mala wî lê bû girekî bi wî navî
heye. Wergera wî navîyî kurmançî Kela Dûmeqeskê ye. Wî girî
çima ew nav standîye, nizanîm. Gir hela dawya salê şêstî da
kirine baxçe-seyrangehekî bedew. Binatarê, alyê bakûr gelyê

Zengûyêyî kûre, têra çemê bi wî navî jî dikşe. Ber çem stadyona fûtbolê ya mezin e, ew pir bedewe û bi cûrê nûjen hatye çêkirin. Alyê girî din daristan e. Lê jorê, li nav baxçên kulîlk û darên bedew da heykelê gênosîdê ber bi esmîn bilind dibe. Heykel bawarkî ji her alyê bajêr va tê xanê. Ev heykel ji bo bîranîna wan şihîdên Ermenya hatye çêkirin, ku ji alyê dewleta Tirk va salên 1914-1920-î hatin qetilkirin.

Em tim li wî baxçeyî rastî hev dihatin. Derheqa efrandinên nû nivîsandî da gilî dikir, helbestên nû dixwend. Carna temamya naveroka axaftina me nimûneke zargotinê bû. Min tê derdixist, ku ew ser wê dixebite. Di derheqa çêkirina xaniyê xwe da diaxivî. "Karekî dijwar e, giran e. Lê hewasa min pêra tê. Ez dema ser xanî kar dikim, bi dil û ruh rehet dibim, kul-derdê jîyanê, dewranê, tiştê neqenc ji bîra min diçin. Evdên sinetçî, xebatçî helal in, rem in, heyf in,-digot".

Tim ji dinê, jîyanê xeyîdî bû. Gazin bû ji heval pismamên ace qulixhiz, perehiz, cînarên miletçî, nivîskarên bêşurete "şêr diz," "qanûn û zagonên" dewleta Sovêtêye nerast.

Wextekê, pir bi derheqa Sivêtayê, wê pîreka kurda ji bajare Tilbîsê da diaxivî. Ew kûr ketibû dilê helbestvan. Eger wê Sivêtayê jî hestê wî femkira, agirê evîna paqije bedew dilê wê jî bigirta dibe di jîyana şayîr da guhestinên bingehîn çê bûna. Tim gazin bû, ku vê dewra perehiz da kes qedirê huba esil nizanê. Carêkê wî baxçeyî da em li ser kursîkî rûniştibûn. Li ber me

98
mergeke kulîrka bû. Ew bi nexşên pir hewaskar, bi kulîlkên cûrbicûr û reng-rengî hatibû li hev anîn, hûnandin. Demekê wî ker li nexş, kulîlka û renga nihêrî û got:

-Esko (ji min ra usa digot) em herd jî baçevan in. Em jî bi kulîlka nexşê wa çê dikin. Kulîlkê min hevki qewî ne, sert in, yê te pir nazik in. Mirov newêre destê xwe bidê. Nişkêva şextek hebe kulîlkê te yê zû biçilmisin.

Paşê xwe bi xwe fikira xwe tomerî kir: "Eh, bira seva kulîlkê xwe ber xwe nekeve. Şextê dayê kulîlkê qewî jî, nazik jî li ber teyax nakin. Eger welat hebe, dewlet hebe, gelê kulîlkê xwe xweyî derkeve, runebe kes jî me bîr nayne".

Vê dawyê nexweş bû. Nexweşya şekir pê ra hebû. Ji çavê xwe gazin bû, digot lingê min dêşin.

Dinya li hev ket. Destê me teva ji hev qetya. Wê şevê, tenê, li devê xem û xiyalên xerîbyê da, tevî hest û bîranînên xwe rûniştibûm, xewa min nedihat. Dilê min dişewitî, ev xetên serxweşyê çê dibûn. Lê serxweşî kê ra? Evdê bên û herin lê

Kurdistana me û gelê meyê hebin! Bira gelê me xweş be.

SERXWEŞYA MIN

Ji bo biranîna Fêrîkê Ûsiv
Keserên tel hêsira da şil bûne, wex,
Giran bûne vê êvarê ser dilê min,
Caw anîne, cawa nebxêr, cawa dilêş,
Wefet kirye helbestvanê meyî mezin.
Ew ji xwîna Cizîrî bû, ji malbeta Feqîyê Teyran,
Qewalekî Lalişê bû, pêşîmamê helbestvana,
Dewrêşekî Zerdeştî bû, çîrokbêj bû,
Ku bang dida ji kûraya dewr-zemana.
Pala çîyayê Elegezê êla kurdan

99

Em heval bûn, em hogir bûn, hev ra bira,
Çi ferman bû li me rabû? Kê zanibû
Wekî îro ewê wur be, ez li vira.
Xem û xiyal, hisret-hesîn û bîranîn,
Hev ketine mîna lêya der biharê,
Li nav wan da rûniştîme tenê, melûl,
Hêsirin tek çavê min ra têne xarê.
Ne kes dengê min dibihê, ne jî rê ye,
Wekî rabim, berêx bidim Pampa wêran,
Xwedê bira xirav bike vê xerîbyê,
Vê rev-bezê, vê qedera meye giran.
Wî Pampê da xwe ra koşk û sera çê kir,
Bengî bû ser: tucar nehîşt Pampa xwe dê,
Pampê da jî ew bû heykel, ew bû kilam
Helbestvanê gelê xweyî heta hetê.
Ezê îşev xwe bavêjim li ber bextê
Van teyreda, bira nekin, minet, qisûr,
Dilê minî tije hêsir baskê xwe kin,
Bivin pala Elegezê, tepê Dibûr.
Serxweşya min bidin koma Êzdîxanê,
Û ramûsin destê daykê meye şîrin,
Bira ewan kilamekê bavêjin ser
Fêrîkê me, halê Kurda, xerîbya min.
Xem û xiyal, hisret-hesîn vê êvarê
Hev civyane, giran bûne ser dilê min,
Caw anîne, cawa nebxêr, cawa dilêş,
Wefat kirye helbestvanê meyî mezin.

10.09.1997

100

TÊATROYA KURDA

YA ELEGEZÊ

h|i--jr>.: <'

*\ *_f.-,'^ iC: ' ':? *;r

101

Salên dema Sovyêtê, li nav çand û kûltûra gelê Kurd, ji welêt dûr, gelek çirayên ronayîyê û pêşdaçûyînê hatine vêxistin. Ji wan yek jî têatro bû.

Sala 1937 -an, bi qirara hukumata Komara Ermenistanê, li merkeza nehya Eegezê, li gundê Kurdên êzdî yê Elegezê (Camûşvana Mezin), Têatroya Kurda ya dewletê hate demzirandin.

Dewleta Sovyêtîyê, hema di salênxwe yê ewlin da, weke gelên din yê biçûk yen li komarên Pişkavkazê dijyan, ji gelê me ra jî mecalê pêşdaçûyînê vekir.

Dew û dozên wan salan ku navbera Tirk, Rûs û Ermenya da hebûn halê kurdên wê navçê pir xirav kiribûn. Kurdên êzdî yê Surmelyê, Qersê, Wanê hatibûn qirê, koçber û malwêran bûbûn. Lêşkerên Tirkan û alayên Hemîdyan hatibûn derketibûn êla Elegezê jî, gund û şênên wê heremê jî talan û wêran kiribûn, bi sedan mêrên wan gundan kom kiribûn, kuştibûn, hêsîr biribûn, koka wan anîbûn.

Talan, xelayê, nexweşya hal di xelkê da nehîştibûn. Hatina desthilatdarya Sovyêtê jiyaneke nû ji wê para Kurda ra jî anî. Gel ji anarşîyê, qir û birên zordestya olî, serekeşîr û serok rêbazên dînî xilaz bûbûn. Lê xelk nexwendî, şûndamayî bû, jîyana koçerye û nîvkoçerye dimeşand, pak haj ji çûyîn, hatin, bûyarên cihanê tunebû.

Eger di nava gelê Ermenî hesavên evdên xwendî ji sedî digihîşte bîstî, di nava kurdên wê heremê da nedigihîşte yekî jî.

Raste destpêka vê sedsalê da, li sê gundên Kurdên êzdî yê qezayên di bin desthiletarya împêratorya Rûsyayê da dibistanên bi zimanê rûsî ji bo zarokên Kurdan vebûn Qundexsaz li navça Elegezê, Zor li Surmelyê, Bacurlû li Qersê. Lê emrê wan dibistanan dirêj nekişand û bandora

102

wan li ser pêşdaçûyînê ewqas nehate kivşê.

Eyan bû, ku ji bo pêşdaçûyîna Kurdên Pişkavkazê pirobilêma here mezin hildana nexwendîyê bû. Di vê pirsê da ewlede gelê dost, ermenya, alîkarîke pir mezin dane wê beşa gelê me. Gelek xwendevanên Ermenî, ku kurmancî

zanibûn ketine li nav wê tevgerê, vî karê kêrhatî.

Ji bo dibistanên gundên Kurdan, di sala 1921 - ê da kitêba dersê ŞEMS hate weşandin. Ev kitêb, ku bi herfên Ermenî, lê bi zimanê kurdî, zaravê kurmancî hatibû nivîsîn, ji Kurdên wê heremê ra bû kitêba destpêkê, ku pê hîni xwendin û nivîsandinê bûn. Alfabêya Kurdî, li ser girafîka herfên Ermenî hatibû çêkirin. Kitêb ji alyê zimanzan û pisporê çanda kurdî, dost û pismamê gelê me, ewledê gelê Ermenî Lazo (Hakob Xazaryan) hatibû hazirkirin..

Bi vê kitêbê, di wextekî kin da mamoste hatine hazirkirin û di gundên Kurdan da dibistan vebûn.

Mamostayê wan yê ewlin hemî Ermenî bûn.

Me berê jî got, ku bûyarên salên 1918- 1920 -î zîyane pir mezin dabûn kurdên wê heremê. Qers û Surmeli û gelek deverên ku binelyên hîmlî Kurd bûn ketin bin destên Tirkan. Neyarên Kurdan nakokyên cudetya olê dane kêranîn û kurdên musulman - êzdî rakirin dijî hev. Qira Êzdiyan wê heremê hat. Sêwîxanê Ennenistanê, kûçên bajarên Komara Gurcistanê Tilbîsê, Têlavê, Batimê tije zarokên Êzdiyan yê sêwî û bêxweyî bûn.

Di sala 1922 - an da Lazo diçe bajarê Tilbîsê, bi însîatîva wî û çend rewşembirên Kurdan, hukumata Gurcistanê, ya li bajarê Tilbîsê ji bo zarokên Kurdan dibistana jimara 103 vedke. Li vê derê zarok hîni kar dikirin û wan him dixwend û him jî radizan. Lazo li wir 60zarokên Êzdiyan kom dike. Ew di dibistanê da dersê 103 zimanê Kurdî, lê pîreka wî dersên zimanê Ermenî dide.

Bi kitêba ŞEMS çawa di wê dibistanê da usan jî gundên kurda yê Ermenistanê da gelek zarokên Kurd hîni xwendin -nivîsarê bûn. Ji wan gelek paşê bûne kadrên bi nav û deng. Ji wan zaneyên mezin yê wek Qanatê Kurdo, Çetkez Bakayêv, nivîskar û berpirsyarê rojnema RÎYA TEZE yê ewlin Cerdoyê Gêncî, Mêrxwesê Yekîtya Soyêtê Semend Sîyabendov û gelekên din derketin.

Xwendevanên Kurdên Ermenîstanê û Gurcistanê yê wê demê, tu bawar bikî tev jî bi wê kitêbê hatine perwerdekirin û tevan jî paşê karê Lazo, wek karekî giranbiha dihesibandin.

Lazo tevî komek rewşembirên Kurd, di nav karkirên Kurdên bajarê Tilbîsê da jî karekî kûltûrî yê hêja dikir. Wî, Ahmedê Mîrazî, û çend rewşembirên din, li kilûba ser navê

Lûkaşîn, ya bajarê Tilbîsê da êvayên kûltûrî, pêşandanên têtroya çê dikirin, doklad bi tēmên cihê - cihê dixwendin. Di nava Kurden Tilbîsê da, wê demê nivîskar Ahmedê Mîrazî karekî berbiçev dikir. Nivîskarê bi şuret rola tîatroyê di pêşdabirin û perwerdekirina gel da gelek bi qîmet didît. Texmîn dikir, ku ji bo gelê nexwendî serwext bikin, divê zêndî jê ra biaxivin, zîyan û xeterên erf edetên kevn û bêkêr bi têtroyê nîşanî wan bidin.

Ew koma têtroyê çê dikeji bo komê şanoyan dinivîse, rêjîsoryê û aktyoryê dike. Gelek bi pesin derheqa şanoya wî DEMA DERBASBÛYÎ da tê bîranîn. Tê gotin ku wê şanoyê hukmekî mezin li ser temaşevana dihîşt. Naveroka şnoyê ji jîyana kurdên Bazîdê hatibû hildan, ango li ku nivîskar ji dayka xwe bûbû, zarotî, xortanya xwe derbaz kiribû, xwendibû.

Koma şanoyê usan jî şanoyên Lazo yên bi navên
104

GUSTÎL û QELEN lîstin.

Di jîyana Kurda da, çêkirina alfabe, ya nû bûyareke mezin bû. Di sala 1928 - an da, bi biryara hukumata Erenistanê, î. Mêrangûlov û Erebê Şemo li ser hîmê elfabêya latînî, alfabêya Kurdî çê kirin. Di sala 1930 - î beşa nivîskarên Kurd li rex Yekîtya Nivîskarên Ermenistanê tê demezirandin. Dest bi weşandina pirtûkên bi zimanê Kurdî bûn. Wê demê jî şanoyên ewlin jî hatin weşandin. Sala - 1934an şanoya Hecîyê Cindî ya QUTIYA DÛ- DERMANAN, sala 1935 - an şanoya Ahmedê Mîrazî ZIMANÊ ÇÎYA û ya Wezîrê Nadîrî bi navê REVA JTNÊ hatine weşandin.

Pêşdihatina wan şanoyan di jîyana Kurdên Pişkavkazê da pêşdaçûyîna mezin bû. Wê demê komên şanoyê yê xwe efrandinêye biçûk hebûn û têkstan usa wan ra pir pêwûst bûn.

Pirofêsor Hecîyê Cindî qîmetekî bilind dida şanoya Wezîrê Nadîrî ya REVA JINÊ û bîr tîne, ku ew efrandinan, ji alyê xwendevan û dersdarên têxnîkûma dersdarhazirkirîna ya kurdîye bajarê Yêrêvanê dihate lîstin. Ew tim li ber temaşevanê Yêrêvanê û gundên Kurdan derdiketin. Şano ji alyê temaşevana va rind dihate qebûlbûn.

Hêjayî gotinê ye, ku di werê şanogeryê da alîkarya rewşembirên êrmenî mezin bû. Sala 1926 - an hîmdareki sineaya Ermenistanê Hamo Bêk - Nazarov dest bi çêkirina

filmeke bedewetyê kir. Naveroka wê ji jîyana Kurdên Êzdî hatibû hildan. Fîlm ser hîmê kurdeçîroka Lazo ya bi navê Zerê hate kişandin. Serecema filmê jîyana koçeran, erfedetên wan, deb û tirajêdya keça Êzdî Zerê ye. Ew li zozanê Elegezê, warê Kurdan hatye kişandin. Dilqa da aktyorên Ermenyan , yên here bijare ûbinav û deng dilîstin.

105

Fîlm, ewlî bêdeng bû. Vê dewyê fîlm kirin bi deng. Bêtir 75sal ji pey kişandina fîlmê ra derbaz bûye, lê saya naveroka xwe ya aktûal û lîstika aktyoran ya bêqisûr, hewaskarya xwe wunda nekirye û niha jî bi hizkirin tê temaşekirin. Ew bi heqî dikeve li nav fonda sînema Ermenistanê, ya zêrîn.

Awa, li ser wî hîmî, di sala 1937 - an, li gundê kurda: Elegezê Têatiroya Kurdî ya Dewletê hate demezirandin. Serokê têatiroyê yê ewlin, binelyê gundê Qundexsazê)niha Riya Teze), nehya Elegezê Celatê Koto, rêjîsyor Solak Nîkoxosyan, serokê para bedewetyê aktyorê ermenî, yê bi nav û deng Mikirtîç Canan hatine kivşkirin.

Bi rast gotî têatiroya Kurdî cîyê vala hatibû demezirandin. Ne kadroyên netewî, yên zane, ne şanogerên pispor, û ne jî şanoyên pirî - hindikî baş hebûn. Hema ji rojên demezirandina têatroyê yê ewlin da nivîskar, zana û pisporên şanogerya Ermenîstanê alîkarya mezin dane kolêktîva nû.

Lîstikvanê têatroyê yê ewlinji nava keç-xortên gunda, ên Kurdên nehya Elegezê (Qundexsaz, Elegez, Mîrek; Pampa Kurda, Cerçerîs, Qurubxaz, Çobangermes, Senger, Korbilax, Karvabsere, Camişlû) hatine bijartin.

Aktyorên bijartî, him ji mirovên sade, yê bi xwendina nimz û navîn bûn. Hinek jî wan qet haj şanogeryê û têatroyê tune bûn. Loma jî salên ewlin ji bo kolêktîvê salên lêgerîn, hînbûn û gîhîştina pisporya şanogeryê bûn.

Wan salan nivîskar û şanogerên Ermenî li ser hîmê zargotin û jîyana Kurdan gelek şano ji têatroya cîwan ra hazir kirin. Hinek ji wan evin: " Keça Mîrekê", " Ker û Kulik ", "Heso" (S. Gênosyan), "Xuliqandina Rojê" (S. Kojoyan), "Kenerê Elegezê" (V.Şoxêryan), "Nêçîra Lalvarê"

106

)V. Manvêlyan) û hinekên mayîn.

Alîkarya dewletê jî hebû. Lîstikvan û xebatçiyên têatroyê mîna karkirên hemû têatroyên welêt yê dewletêji dewletê

maş distandin. Sanoyên ji bo têtroyên dihatin nivîsar alyê dewletê va dihatin kirîn, yanê diramatûrga (şanonivîsa) ji bo şanoya xwe dirav distand. Pisporeşan şanpgeriya Ermenyan tim dibûne mêvanên têtroyê, ji bo bilindkirina dereca lîstikvana /aktyora/ sêminar çê dikirin, kûrsên hînbûnê vedikirin. Têtroya di nav jîyana wê para Kutda da bûyareke nû bû, ji alyê temaşevana va bi hewaskarî û hizkirin dihat qebûlbûn. Şedê wê demê gilî dikin, ku hewaskarya temaşevanan usan pir bû, ku dema nîşandana sipêktatla hundurê salonê da cî têra xelkê nedikir, zarokên biçûk girtî heta rîspyan hildişyane serayê.

Dîroknaş û zanyarekî şanogerya Ermenyan H. Hovakîmyan, di pirtûka xwe ya bi navê " Ji Dîroka Têtroyên Azeryan û Kurda yê Ermenistanê " da wa dinivîse: Têtroya Kurda ya Dewletê di nava pênc salên xwe yê ewlin da gihîştê destanînên efrandaryê, yê hêja, bû merkezeke kûltûrî." Di nav wan salan da gelek ji wan lîstekvanên gênce sade gihîştin destanînên efrandaryê yê hêja, gihîştin bilindaya aktyorên pîrofesyonal. Wam êdî karibûn bi dereca bedewyê ya bilind dilqa da bilîzin, bikevin li nav kûraya fikir û puhên dilqan û bala temaşevana bikşînin li ser xwe.

Rojneme û kovarên Ermenistanê yê wê demê, di rûpelên xwe da gelek miqale û gotar derheqa têtroya Kurda da weşandine û qîmetê hêja dane lîstika aktyorên wê.

Di sala 1939 -an rojnema Somara Ermenistanê ya sereke "Sovêtakan Hayastan" dinivîse: " Şanoya KEÇA MÎREKÊ 107

pir hewaskar bû. Bi lîstika xwe ya hêja Zozan, Elî, Qeremanê Reşo, Hemîdê Ûsiv, Egîte Xudo, Ahmê Xudo, Cebare Mîrzo, Edoyê Sultan û yê din berbiçev ketin" .. Sala 1940 - î têtroya diçe Komara Gurcistanê bajarê Tilbîsê gastrola. Gilî dikin ku di wan rojan da, teyê bigota ji kurdên bajêr ra eyd bû. Kurda tu sipêktatil bernedidan. Rojnema "Sovêtakan Gurcistan" ê, di hejmara xwe ya - 209an da/ sala 1940 -î/, waha dinivîse: " Ger em hesab bikin, ku têtroya sê salî ye û aktyorên wê hemû gênc in û di nav îskûstvanya şanogeryê da gavên nû davêjin, dive bi xwe mukur bin, ku pêşdhatina wan destanîneke mezin e. Salon, ku sipêktatil tê da dihate nîşandan bi temaşevanan dagertî bû, her peyvek û gotineke aktyoran bi hewaskarî

dihate bihîstin".

Di derheqa têtroyê da miqalên pesindayîne her usan jî rojnema "Komûnîst" û gelek rojnemên mayî nivîsîn. Têatro pênc salî bû dema Herba Cihanê ya duyemîn dest pê bû. Welatê Sovêtyê kete li nav şerekî dijwer. Kolêktîva têtroyê jî bi gorî demê û halê welêt rêpêrtûar, kar - barên xwe guhest. Di nava pirogirama wê da şanoyên welatparêzyê, efatyê, mêrxwesyê cîyê xwe girtin. Ji wan şanoyan hinek ev bûn: "Heso" (Ş.Gênosyan), "Heyfhildan" (Nayrî Zaryan), "Mêrgên Elegezê" (H.Şaybûn), "Jêlêznyakê Partîzan" (B. Staffl.)

Salên herbê yê dijwar, serokî kolêktîva têtroyê dikir nivîskar Cerdoyê Gênco, berpirsyarê rojnema RYA TEZE. Ev rojname wê demê hatibû girtin. Wan salan wî du sanoyên bi têma herbê ji bo têtroyê nivîsîn: "Xûşka Doxtiryê" û "Bira". Ev herdu şano jî wextekî dirêj ji dika têtroyê danediketin.

Şanoya "Mem û Zîn" ku nivîskarê Ermenî Soxomon 108

Tarons, di ser hîmê wê destana zargotina gelêrî nivîsî bû heta niha jî ji bîra temaşevana naçe. S. Taronsî dostekî gelê me bû. Wî rind kurmancî zanibû û gelek efirandinên nivîskarên kurd wergerandine zimanê ermenî.

Têatroyê êdî dest avît şanoyên giran û dijwer. Wan salan şanoyên wusa giran derxistin li ser dikayê wek "Pêpo" (G.Sindûkyan), "Ruhê xirav" (A. Şîrvanzadê), "Qeya" (V. Papazyan), "Nezerê Mêrxwes" ji şanogerya Ermenya, "Sîyaneta Welat" (Midîvanî) ji şanogerya Gurca, "Sivêrîl", "Keça Wekat" (Cefer Cabarêlî) ji şanogerya Azeryan. Evan şanoyên wan gela yê here eyan in û derxistina li der dikê rehet nî bû.

Çend şano jî bi zimanê ermenî hatin lîstin û ji alyê temaşevan, zanyar û şanogeran va bilind hatin qîmetkirin. Di salên dewyê da êdî, gotar û miqalên derheqa têtroyê yê qîmetkirina xebata wan da, seva profêsyonalîzma aktyoran, têgihîştina wan û kûraya lîstikvanya şanogeryê da tê nivîsar.

Di sala 1947-an ji alyê hukumata Komara Ermenistanê da nehya Elegezê hate betalkirin. Gundên wê belayî li ser gundên cînar kirin. Derê Têatroya Kurdî ya Dewletê jî hate dadan. Ev ocaxa kûltûra Kurdan dema geşbûna wê da temirandin, bi wê ra gelek kar, xewn û merem jî nîvcî

man.

Têatroyê di nava 10 salên jîyana xwe da nêzîkî 30 şano derxiste li ser dikê, ji wan çae nivîskarên Kurd nivîsibûn: "Lûr de lûe " Celatê Koto, " Miraz " Hecîyê Cindî û herd şanoyên jorgotî yên Cerdoyê Gêncî.

Wan salan serokatya kolêktîvê Celatê Koto, Silêman Ceferov, Mîroyê Esed, Cerdoyê Gêncî , Elîyê Hecî, Emerîkê Delo kirine. Rêjîsyor û serokên bedewetyê şanoger û

109 şanozanên ermenya yê bi nav û deng bûne.

Salên xebata têatroyê ketine wedekî pir dijwer. Gelên welatê Sovyêtê şerekî pir dijwer dimeşandin dijî Almanya Hîtleryê. Xelk halê pir dijwer da bû. Kurdên wî welatî jî şêr da pir şihîd dan. Bi hezaran mêr çûn pêşenya şêrr. Dewsa pirany kaxazên reş hatin. Halê aborî xirab bû. Neniherî hemû astengyan û dijweryan kolêktîva têatroyê gîhîşte destanînen berbiçev, gelek aktyorên wê êdî di warê pirofesyonyalê da gelek pêş ketibûn.

Ger mecal bidana, ku têatro karê xwe berdewam bike, ez bawarim, wê belgekî hêja yê delal di dîroka hunermendiya kurdî da zêde bibya.

Têatroya Elegezê bû bîranîneke xweş û di nav gelê wê heremê da ma. Tê bîra min, (wî çaxî êdî zû da têatro hatibû dadan) dema navê têatroyê didan, temaşevanan bi carekê ra "Mem û Zîn", "Xecê û Sîyabend", "Ker û Kulik" ji bîr tanîn. Ev şanoyan usa kûr ketibûn li nav ruhê temaşevanan, ku nedhatin ji bîr kirin.

Min gelek serok, aktyor û karkirên têatorê dîtî, bi wan ra axivîm. Teva jî bi hiskirin û hisret têatroya xwe ji bîr tanîn û ji bo bê menî dadana wê keser dikşandin.

Solak Nîkxosyan evdekî Ermenî bû, mirovekî zaneyî, hunermend bû. Kurmancî pak diaxivî. Dostê gelê Kurd bû. Dema ez xwendevan bûm, destpêka salên heftêyî, di radyoya Yêrêvanê beşa Kurdî da radyokompozîsya çê dikirin. Rêjîsyorî wî fikir. Carekê - dudya ez jî bi dilqên sivik beşdarî wan bûm. S. Nîkxosyan wê demê êdî extyar bû. Tê bîra min jîrtîû zanebûnên wîye bilind.

Mîroyê Esed rewşembirekî Kurdî esl bû. Gelek rewşembirên Ermenyan ji min ra salix dane ku zanebûn û rastnivîsandina zimanê êrmenî da, hindik Ermenî hene, ku

110 karibin weke wî derên.. Bi bejin - bal, seke - sifetê xwe,

rabûn - rûniştandina xwe da jî camêrekî bêqisûr û maqûl bû.
Ji sala 1955 - an heta 1989 - an berpirsyarê rojnema RYA
TEZE bû. Her wuha endemê Parlamênta Ermenistanê û
u'zvê Kommerkezya partya Komûnîstya Komarê bû. Karekî
berbiçev di pêşdaçûyîna kûltûra Kurdên wê heremê da kir.
Mîroyê Esed akroyorî, demekê jî serokatya têatroyê
kiribû..Temaşevanê wê demê gilî dikirin, digotin, ku Mîroyê
aktyor usa rind dilqa da dilîst, ku hazira nikaribûn hisên xwe
zevtkirana. Carekê, wexta Mîro di dilqê Beko da dilîze
(şanoya Mem û Zîn) temaşevanek keviyekî hildide û kewkî
wî dike.

Elyê Hacî mirovekî welatparêz bû. Bi salan serokatya
gundê xwe: Çobangernesê dikir, wek mamostayê zimanê
kurdî jî xebitîbû.. Eî jî altyorî û demekê jî serokatya
teatroyê kiribû. Elyê aktyor bi saya lîstika xwe ya baş, ji
bîra temaşevana nedîçû. Geleka bi laqirdî jêra digotin:
Artîstê me.

Her du bira Qaçax û Bekirê Miho, binelyê gundê
Elegezê, aktyorên têatroyê yên sereke bûn. Miqale û gotarên
wê demê, ku derheqa ttêatroyê da , bawerkî bi tevan da
qîmetekî bilind didine hunermendîya Qaçax. Qaçaxê remetî
salên dirêj kopêrasya nehya Aparanê da karên cawdar dikir.
Birayê wî yê biçûk, Bekir mirovekî xweyê hisên nazik
bû. Eger têatro nehata girtin wê nibya aktyorekî pir mezin.
Hostakî govend û dîlana kurdî bû. Salên dirêj serokatî
Kilûba gundê Elegezê dikir. Lîstika wî di dilqê Memê ya
di şanoya „Mem û Zîn daji bîra temaşevana nedîçû.
Di dilqê Zînê da jî keçeke ermenî: Xanim Ayvazyanê
lîstibû. Usan bûbû ku herdan: Bekir û Xanimê mîna Memê
û zînê ji hev hiz kiribûn. Nenhêrî astengyên olî zewicî bûn.

111

Heta dewya jîyana xwe jî herda bi hizkirin jîtin. Bûn xweyî
keç, law, nebî, nebîçirk.Mala wan maleke êzdya ya qedîmî
bû.

Divê em bi heyf binivîsin ku wê demê mecalên têknîkî,
yên wek niha tune bûne , ku kar û barê têatroyê zêndî ji
me ra bima.

Xanim Ayvazyanê min ra got, ku pey dadana têatroyê
gelek rêklam, sûretê dîdemên lîstika, dokûmênt li cem wê
mabûn, ew jî nivîskar Emînê Evdal jê distîne dive.Wunda
bûn, çawa bûn? Kes nizane.

Ji têatroya Elegezê ya Dewletê, rastî jî, tek bîranîn man.

112

Berhemên Dr. Eskerê Boyîk

ŞIVERÊ, helbest, 1966.

KULÛLKÊN ÇÎYA, helbest, 1975.

KULÛLKÊN ÇÎYA, helbest, bi zimanê tirkî, kurdî, 1979.

KULÛLKÊN ÇÎYA, helbest, bi zimanê tirkî, kurdî, 1990.

SINCO KEÇA XWE DIDE MÊR, şano, 1980.

MEM Û ZÎN, şano, 1989.

TÎRÊNC, (di berevoka BAHAR da), helbest, 1987.

Li ÇÎYA, Kurteçîrok, 1991.

DUAYA SERÊ SIBÊ, helbest, 1997.

ODA ÇÎROKAN I, helbestên, 1997.

KULÛLKÊN BIRÎNDAR, helbest, 1998.

GOVENDA HERFAN, helbestên zarokan, 2002.

113

Sala 1927an hukumata

Ermenistanê (Komîsaiyata

ronkayê û perwerdê) qirar kir,

ku elfeba Kurdî li ser hîmê

herfên latînî bê demezirandin.

Sala 1928an karê hazirkirna

elfeba Kurdî bi serfmyazî hate

qedandin. Xudanê wê bûn

mamoste Isahak Morangûlov û

Erebê Şemo. Ev cara yekemîn

bû di dîroka Kurda de, elfebe

bi tîpen latînî hate bikaranîn.

Heta sala 1932an bi wê elfebê

li Ermenistanê da, bi zimanê

Kurdî rojnema Rîya Teze û

gelek pirtûk hatine weşandin.

Ev pirtûk jî liser van ronahîyên

Elegezê ne, yên şewqa xwe

dane seranserê Kurdîstanê.

Dengê Êzîdiyan Oldenburg

**

DI FOLKLORA KURDÎ DE

SERDESTTYEKE JINAN

Rohat

NÛDEM

DI FOLKLORA KURDÎ DE

SERDESTTYEKE JINAN

Rohat

Weşanên NÛDEM

DI FOLKLORA KURDÎ DE

SERDESTTYEKE JINAN

Rohat

Weşanên NÛDEM

Weşanên NÛDEM: 4

Di Folklorê Kurdi de Serdestiyê Jinan

Çapa Yekem 1994

© Weşanên Nûdem

Pergala rûpelan: Nedîm Dagdeviren

Pergala bergê: NÛdem

Wêneya Bergê: Dame Curde (Gespard Drouville,

Voyage en Perse Pendant

les années 1812 et 1813. St. Petersburg 1819, Tome 2).

ISBN: 91-88592-03-0

Weşanên NÛDEM: 4

Di Folklorê Kurdi de Serdestiyê Jinan

Çapa Yekem 1994

© Weşanên Nûdem

Pergala rûpelan: Nedîm Dagdeviren

Pergala bergê: NÛdem

Wêneya Bergê: Dame Curde (Gespard Drouville,

Voyage en Perse Pendant

les années 1812 et 1813. St. Petersburg 1819, Tome 2).

ISBN: 91-88592-03-0

PEŞGOTIN

Rengînî û dewlemendîya folklorê Kurdî ji zûda bala rohilatnas, kurdnas, folklorîstan û gelek kesên mayîn kişandîye ser xwe. Mirov nikare tenê folklorê wek çend berhemên hunerî bihesibîne. Folklor serborîya civatekê ya dîrokî, civakî, hunerî û pêşketina zimanê wê civatê nîşan dide. Hemû ev yekan di nav folklorê de gîhiştine hev, di nav hev de hatine hunandin, ristin, di dawîyê de defîneke çandî pêk anîne, bûne çavkanîyên potansîyel. Akademîsyen û pisporê folklorê A. T. Ganalanyan, vê dewlemendîyê rengînîyê folklorê Kurdî wek "an^{af}/operfrya civata Kurdyajîyînê" bi nav dixe. Ji ber vê yekê mirov peyvên folklorê jîyînêji hev nikare bide cudakirin. Mirov dikare bêj e, folklor bi xwe jîyîn e, lê belê jîyîneke kuhuner û edebîyatî jî xwe re kirîye pêlekan. Ewjîyîna ku em di nav

de ne, dem-demrûsar dibe, carcarbînamirovan teng dike, rijî, bêtamûbêlezet e, bi saya folklorê xwe gîhandîye liser sînorên bedewîyê. Ev sînorênjîyîn, folklor û bedewîyê bi PEŞGOTIN

Rengînî û dewlemendîya folklorê Kurdî ji zûda bala rohilatnas, kurdnas, folklorîstan û gelek kesên mayîn kişandîye ser xwe. Mirov nikare tenê folklorê wek çend berhemên hunerî bihesibîne. Folklor serborîya civatekê ya dîrokî, civakî, hunerî û pêşketina zimanê wê civatê nîşan dide. Hemû ev yekan di nav folklorê de gîhiştine hev, di nav hev de hatine hunandin, ristin, di dawîyê de defîneke çandî pêk anîne, bûne çavkanîyên potansîyel. Akademîsyen û pisporê folklorê A. T. Ganalanyan, vê dewlemendîyê rengînîya folklorê Kurdî wek "an^{af}/operfrya civata Kurdyajîyînê" bi nav dike. Ji ber vê yekê mirov peyvên folklorûjîyînêji hev nikare bide cudakirin. Mirov dikare bêj e, folklorbi xwejîyîn e, lê belêjîyîneke kuhuner û edebîyatjî xwe re kirîye pêlekan. Ewjîyîna ku em di nav de ne, dem-demrûsar dibe, carcarbînamirovan teng dike, rijî, bêtamûbêlezet e, bi saya folklorê xwe gîhandîye liser sînorên bedewîyê. Ev sînorênjîyîn, folklor û bedewîyê bi alîkariya îmkânên hunerî çawa em dibînîn her diçin tenik, zirav, barîk dibin, ji nûh ve tîn hunandin û tîn ristin. Li Kurdistana Tirkîyêji berrewşa sîyasî, jiberzordestî, qedexetî û tunebûna îmkânên, nimûneyên folklorê Kurdî hem ne hatine berev kirin, hemjî li ser van berhemên kar, xebat û lêkolînên zanistî nehatine pêk anîn. Ji ber van diwarîyan folklorê Kurdî îro baş nayê nasîn. Folklor wek neynika civatekê ye, mirov dikare bi saya vê neynikê, civatekê baştir nas bike, bi hêsanî dikare xwe bigihîne kûraya sedsalan. Ji alîyê din, folklorhemji bo ziman, hem jî, ji bo edebîyateke nûjen, bingeh û defîneke mezin e. Lê mixabin di nav Kurdan de ev defîne, veşartî û sergirtî maye, mimkun e rojekêji rojan ev defîna giranbiha û hêja ji holê rabe, wunda bibe, bihele, di ro de here. Hêz û çend dorberên polîtîk yê zordest jî li Tirkîyê xwe vê yekê dixwazin, hewl didin ku hemû hebûnên çanda Kurdîji nav rakin, bihelînin. Ronakbîr, nivîskar û folklorîstên Kurd pêwîst in pêşîya vê sefera wêrankirin, kambaxkirinê û xizankirinê bisekinin, çî dibe bira bibe, pêwîst e em her nimûneyeke folklorê Kurdî derbasîserkaxiz bikin. Ev kar dîsa dikeve li ser milên Kurdan, li ser milên me.

Folklor, carina wek edebîyata devkî, carina jî wek bi zargotinyi tê bi nav kirin, edebîyateke kollektîfe, xelkê bi xwe ev edebîyata efirandîye, nivîskarên vê edebîyatê tune ne, ev edebîyata bi salan li ser zar-zimana maye, xwe parastîye, xwe nûh kirîye, dewlemend kirîye, bûye malê xelkê Kurd. Folklorê Kurdî jî, çawa em dibînin ji van qonaxan re derbas bûye, hatîye gihîştîye van rojên îroyîn û beşeke çanda mirovahîyê pêk anîye.

alîkariya îmkânên hunerî çawa em dibînin her diçin tenik, zirav, barîk dibin, ji nûh ve tîn hunandin û tîn ristin.

Li Kurdîstana Tirkîyêji berrewşa sîyasî, jiberzordestî, qedexetî û tunebûna îmkanan, nimûneyên folklorê Kurdî hem ne hatine berev kirin, hemjî li ser van berheman kar, xebat û lêkolînên zanistî nehatine pêk anîn. Ji ber van diwarîyan folklorê Kurdî îro baş nayê nasîn. Folklor wek neynika civatekê ye, mirov dikare bi saya vê neynikê, civatekê baştir nas bike, bi hêsanî dikare xwe bigihîne kûraya sedsalan. Ji aliyê din, folklor hemji bo ziman, hem jî, ji bo edebîyateke nûjen, bingeş û defîneke mezin e. Lê mixabin di nav Kurdan de ev defîne, veşartî û sergirtî maye, mimkun e rojekêji rojan ev defîna giranbiha û hêja ji holê rabe, wunda bibe, bihele, di ro de here. Hêz û çend dorberên polîtîk yê zordest jî li Tirkîyê xwe vê yekê dixwazin, hewl didin ku hemû hebûnên çanda Kurdîji nav rakin, bihelînin. Ronakbîr, nivîskar û folklorîstên Kurd pêwîst in pêşîya vê sefera wêrankirin, kambaxkirinê û xizankirinê bisekinin, çî dibe bira bibe, pêwîst e em her nimûneyeke folklorê Kurdî derbasîserkaxiz bikin. Ev kar dîsa dikeve li ser milên Kurdan, li ser milên me.

Folklor, carina wek edebîyata devkî, carina jî wek bi zargotinyi tê bi nav kirin, edebîyateke kollektîfe, xelkê bi xwe ev edebîyata efirandîye, nivîskarên vê edebîyatê tune ne, ev edebîyata bi salan li ser zar-zimana maye, xwe parastîye, xwe nûh kirîye, dewlemend kirîye, bûye malê xelkê Kurd. Folklorê Kurdî jî, çawa em dibînin ji van qonaxan re derbas bûye, hatîye gihîştîye van rojên îroyîn û beşeke çanda mirovahîyê pêk anîye.

Ev lêkolîna me, li ser beşekê folklorê Kurdî hatîye pêk anîn, mirov dikare bêje xebateke bi sînorkirî ye, tenê di nav folklorê Kurdî de cîhêjînan û motîfên lisertemajînan nîşan dide, pêşkêş dike. Ji aliyê din ve lêkolînê hemû nimûneyên folklorê Kurdîjî, ji xwe re nekirîye materîyal,

nedaye li ber çavan, tenê me nimûneyên xwe, ji navçîrok, gotinên pêşîya, destan û stran wek çar beşên bingehîn hîlbijartîye.

Giringîya vê xebata piçûk ew e ku cara pêşîn li ser folklorê Kurdî lêkolîneke bi zimanê Kurdî tê çêkirin, ji aliyê din, xebat bi xwe jî li ser babet û tema jinan e, bi vî tehrîmîrov dikare bêj e du rûçikên vê pirtûkê hene: folklor û jin, herdu babet jî ketine zikê hev, hev dewlemend kirine. Xwendevan ji alîkî de dikare nasîya xwe bide folklorê Kurdî, nimûneyên vê folklorê tam bike, ji aliyê din bi saya materîyalên folklorîk derbareyî cîhê jinan û rewşajinan de dikare zêtir agahdar bibe, zaniyarîyên xwe pêşta bibe, nûh bike. Ji aliyê din dema ev pirtûk hate berçav kirin, xwendevanê bibîne ku, jinan di nav folklorê Kurdî daji xwe re textek avakirine, serdestîke (hakîmîyet) wan heye. Bi kurtî mirov dikare bêje; gotin "gotinajina" ye. Ev lêkolîna, ji aliyê din dikare bibesaret û referanseke piçûk ji bo lêkolînên mayîn.

Di dawîya vê pirtûkê de lîsteke ku ji pirûkên li ser folklorê Kurdî pêkhatî jî cîh girtîye, xwendevan û kesên ku dixwazin zêtir li ser folklorê Kurdî agahdar bin, ev bîblîyografya piçek be jî dikare ji wan re bibe alîkar, kêrî wan bê. Her çiqas vê lîstê hemû materîyalên (wek pirtûk) li ser folklorê Kurdî nehilçandîye, di nav xwe de berev Ev lêkolîna me, li ser beşekî folklorê Kurdî hatîye pêk anîn, mirov dikare bêje xebateke bi sînorkirî ye, tenê di nav folklorê Kurdî de cîhê jinan û motîfên lisertemajinan nîşan dide, pêşkêş dike. Ji aliyê din vê lêkolînê hemû nimûneyên folklorê Kurdî jî, ji xwe re nekirîye materîyal, nedaye li ber çavan, tenê me nimûneyên xwe, ji navçîrok, gotinên pêşîya, destan û stran wek çar beşên bingehîn hîlbijartîye.

Giringîya vê xebata piçûk ew e ku cara pêşîn li ser folklorê Kurdî lêkolîneke bi zimanê Kurdî tê çêkirin, ji aliyê din, xebat bi xwe jî li ser babet û tema jinan e, bi vî tehrîmîrov dikare bêj e du rûçikên vê pirtûkê hene: folklor û jin, herdu babet jî ketine zikê hev, hev dewlemend kirine. Xwendevan ji alîkî de dikare nasîya xwe bide folklorê Kurdî, nimûneyên vê folklorê tam bike, ji aliyê din bi saya materîyalên folklorîk derbareyî cîhê jinan û rewşajinan de dikare zêtir agahdar bibe, zaniyarîyên xwe pêşta bibe, nûh bike. Ji aliyê din dema ev pirtûk hate

berçav kirin, xwendevanê bibîne ku, jinan di nav folklorê Kurdî daji xwe re textek avakirine, serdestîke (hakîmîyet) wan heyê. Bi kurtî mirov dikare bêje; gotin "gotinajina" ye. Ev lêkolîna, ji aliyê din dikare bibesaret û referanseke piçûk ji bo lêkolînên mayîn.

Di dawîya vê pirtûkê de li ser folklorê Kurdî pêkhatî jî cîh girtîye, xwendevan û kesên ku dixwazin zêtir li ser folklorê Kurdî agahdar bin, ev bîblîyografya piçek be jî dikare ji wan re bibe alîkar, kêrî wan bê. Her çiqas vê lîstê hemû materîyalên (wek pirtûk) li ser folklorê Kurdî nehilçandîye, di nav xwe de berev nekirîye jî, lê belê em dikarin bêjin ku navên piraniya pirtûkên ku heta niha li ser folklorê Kurdî çap bûne, di vê bîblîyografiyê de cîh girtine.

Wek her xebateke nûh, sedî sed kêmasiyên vê lêkolîna me jî hene, babetên ku ji ber çavên me revîyane jî hene. Eger xwendevan me yê ezîz, li ser kêmasiyên valahîyan me agahdar bikin, bêguman emê gelek kêfxweş û dilşa bin. Çawa tê zanînnivîskarê xwendevangelekî hewcedarî hev in. Bê hev nikarin bijîn.

ROHAT

Stockholm-1993

nekirîye jî, lê belê em dikarin bêjin ku navên piraniya pirtûkên ku heta niha li ser folklorê Kurdî çap bûne, di vê bîblîyografiyê de cîh girtine.

Wek her xebateke nûh, sedî sed kêmasiyên vê lêkolîna me jî hene, babetên ku ji ber çavên me revîyane jî hene. Eger xwendevan me yê ezîz, li ser kêmasiyên valahîyan me agahdar bikin, bêguman emê gelek kêfxweş û dilşa bin. Çawa tê zanînnivîskarê xwendevangelekî hewcedarî hev in. Bê hev nikarin bijîn.

ROHAT

Stockholm-1993

STÛNEKE ÇÎROKBÊJÎYA KURDÎ:

XELASÎYAJINAN

Di nav folklorê Kurdî ya devkî de dewlemendîke here mezin bêguman çîrok in. Çîrok beşeke folklorê ye, nivîskarên wan ne kîvş in, gel bi xwe ev berhemên efirandîye. Carcar di weşanên perîyodîk de, çîrok li şûna serpêhatîyan (kurteçîrok) jî tê bi kar anîn, lê belê ev yek ne rast e, ji ber ku nivîskarên serpêhatîyan kîvş e, serpêhatî berhemên nûjen in, bi tehr û naveroka xwe ve ji çîrokan gelek cuda dibin. Ev yek di warê

navkirinê de tevlihevîke mezin peyda dike. Carcar van herdu berheman rejî çîrok tê gotin. Pêwîst e ev pirsar terminoligîyê bê çareserkerin, her tişt di cîhê xwe de rûnê.

Her çiqas heta niha çend kolleksiyon û berevokên çîrokên Kurdî hatine weşandin jî, mirov îro nikare bêje ku piraniya çîrokên Kurdî îro derbasî ser kaxiz bûne. Bedewîya çîrokên Kurdî çawa em dibînin bala gelek rohilatnas û kurdnasan jî kişandîye ser xwe, ji van çîrokan beşek bi zimanê biyanî der çûne, hatine wergerandin (1). Dema mirov bi çavekî zanistî, rexnevanî û lêkolînî li çîrokên Kurdî mêze dike û babetên wan analîz, safî dike, mirov wê çaxê dibîne ku, evberhem, efrandinên STÛNEKE ÇÎROKBÊJÎYA KURDÎ:

XELASÎYAJINAN

Di nav folklorê Kurdî ya devkî de dewlemendîke here mezin bêguman çîrok in. Çîrok beşeke folklorê ye, nivîskarên wan ne kivş in, gel bi xwe ev berheman efrandîye. Carcar di weşanên perîyodîk de, çîrok li şûna serpêhatîyan (kurteçîrok) jî tê bi kar anîn, lê belê ev yeka ne rast e, ji ber ku nivîskarên serpêhatîyan kivş e, serpêhatî berhemên nûjen in, bi tehr û naveroka xwe ve ji çîrokan gelek cuda dibin. Ev yeka di warê navkirinê de tevlihevîke mezin peyda dike. Carcar van herdu berheman rejî çîrok tê gotin. Pêwîst e ev pirsar terminoligîyê bê çareserkerin, her tişt di cîhê xwe de rûnê.

Her çiqas heta niha çend kolleksiyon û berevokên çîrokên Kurdî hatine weşandin jî, mirov îro nikare bêje ku piraniya çîrokên Kurdî îro derbasî ser kaxiz bûne. Bedewîya çîrokên Kurdî çawa em dibînin bala gelek rohilatnas û kurdnasan jî kişandîye ser xwe, ji van çîrokan beşek bi zimanê biyanî der çûne, hatine wergerandin (1). Dema mirov bi çavekî zanistî, rexnevanî û lêkolînî li çîrokên Kurdî mêze dike û babetên wan analîz, safî dike, mirov wê çaxê dibîne ku, evberhem, efrandinên gelî, wek destanên Kurdî, gotinên pêşîya û stranên ji me re dewlemendîkejiyîna folklorîkpêşkêş dikin, li me şîretan dikin, rê nîşanî me didin, me di nav fantazîyên rengîn de dihêlin. Fantazî, xewn, xewnerojên sedsalan di nav van çîrokan de her çûne dewlemend bûne, beşek ji wan bi rastîyên jîyînê ve gîhiştine hev, ji aliyê mirovan de têngîhiştina jîyînê zêtir hêsantir kirine. Di vî warî çîrokên Kurdî gelek hînkâr û şîretkar in. Di van çîrokan de li dijî bêgavî, neçarî, tunebûn û xizanîyê, çawa em dibînin îmkân û mecalên nedîtî, nebîhistîji aliyê mîrxasên çîrokî de tîr efrandin, di nav van berheman de ew şerê pakî-nepakî, qencî-xirabîyê, xweşî-nexweşîyê herdiçetûj dibe, her

çiqas dilsar û rûsar be jî, dawîya beşek van çîrokan carcar bi mirin-kuştinê ve diqede. Ew şer-dew, teqereq, serpêhatî, bûyer û qewmandinên mezin yên ku di çîrokên Kurdî de tîr pêşkêş kirin, ji alîkî deji wek neynikekê, janên civatê, serêşiyên civatê û rewşa civatê nîşan didin, pêwendî û hevgerêdanên mirovî radixin ber çavan. Di çîrokên Kurdî de gelek erf-edet, rêvaçûn, karakter, nêrîn û dîtinên li serjîyînê hene. Civatê birêke hunerî, artîstîk, bi alîkarîya zimanê çîrokan ve daxwazî, hêvî û xewnerojên xwe yên sedsale ji nûh ve civatê re pêşkêş kirîye. Civatê bi dirêjahîya salan, bi hezaran çîrok afirandîye, angorî sal-zemanan hewcedarîyên me yên hunerî bi cîh anîye, em tîr kirine. Hunera çîrokbêjîya Kurdî dijîyîna rastîn de nînbêjî, qet nebe ji me re cîhaneke çîrokî wek xelat hîştîye, pêşkêş kirîye. Dema em naveroka çîrokbêjîya Kurdî raçav dikin, em dibînin ku gelek babet û motîfên ji hev cuda di nav van berheman de cîh girtine. Ev dewlemendîya motîfan nîşanî me dide ku, civatji her aliyên xwe de bûye babeta çîrokan. Bi kurtî mirov nikare peyvên çîrok û civatê ji hev cuda bike, biqetîne. Di nav çîrokên Kurdî de motîfeke zêtir hatîye bi kar anîn, bêguman rewşa jinan e, di nav van berheman de babeta jinan motîfeke here rengîn e, bi taybetî xelasîya jinan. Ev çîrokên gelî, wek destanên Kurdî, gotinên pêşîya û stranên ji me re dewlemendîkejiyîna folklorîk pêşkêş dikin, li me şîretan dikin, rê nîşanî me didin, me di nav fantazîyên rengîn de dihêlin. Fantazî, xewn, xewnerojên sedsalan di nav van çîrokan de her çûne dewlemend bûne, beşek ji wan bi rastîyên jîyînê ve gîhiştine hev, ji aliyê mirovan de tîgîhiştinajîyînê zêtir hêsantir kirine. Di vî warî çîrokên Kurdî gelek hînkar û şîretkar in. Di van çîrokan de li dijî bêgavî, neçarî, tunebûn û xizanîyê, çawa em dibînin îmkân û mecalên nedîtî, nebîhistîji aliyê mîrxasên çîrokî de tîr efirandin, di nav van berheman de ew şerê pakî-nepakî, qencî-xirabîyê, xweşî-nexweşîyê herdiçetûj dibe, her çiqas dilsar û rûsar be jî, dawîya beşek van çîrokan carcar bi mirin-kuştinê ve diqede. Ew şer-dew, teqereq, serpêhatî, bûyer û qewmandinên mezin yên ku di çîrokên Kurdî de tîr pêşkêş kirin, ji alîkî deji wek neynikekê, janên civatê, serêşiyên civatê û rewşa civatê nîşan didin, pêwendî û hevgerêdanên mirovî radixin ber çavan. Di çîrokên Kurdî de gelek erf-edet, rêvaçûn, karakter, nêrîn û dîtinên li serjîyînê hene. Civatê birêke hunerî, artîstîk, bi alîkarîya zimanê çîrokan ve daxwazî, hêvî û xewnerojên xwe yên sedsale ji nûh ve civatê re pêşkêş kirîye. Civatê bi dirêjahîya salan, bi hezaran çîrok afirandîye, angorî

sal-zemanan hewcedarîyên me yê hunerî bi cîh anîye, em têr kirine. Hunera çîrokbêjîya Kurdî dijîyîna rastîn de nînbejî, qet nebe ji me re cîhaneke çîrokî wek xelat hîştîye, pêşkêş kirîye. Dema em naveroka çîrokbêjîya Kurdî raçav dikin, em dibînin ku gelek babet û motîfên ji hev cuda di nav van berheman de cîh girtine. Ev dewlemendîya motîfan nîşanî me dide ku, civatji her alîyên xwe de bûye babeta çîrokan. Bi kurtî mirov nikare peyvên çîrok û civatê ji hev cuda bike, biqetîne. Di nav çîrokên Kurdî de motîfeke zêtir hatîye bi kar anîn, bêguman rewşa jinan e, di nav van berheman de babeta jinan motîfeke here rengîn e, bi taybetî xelasîya jinan. Ev çîrokên Kurdî, ji salên kevnare vir de derheqa rewşa jinan, cîhê wan, berpîrsîyarî û erkên wan de me gelekî ronî dikin, çîrokbêjîya Kurdî di vî warî de çavkanîke gelek bi kêrhatî ye. Ji bo lêkolîn û xebatên ku li ser jinên Kurd tînin kirin, ev çîrokan wek sermayeke mezin di vî warî de dikarin bînin hesabîn.

Dema em naveroka van çîrokan bi kûrahî hûr-hûr dikolînin, em di dibînin ku civata Kurdî, timê rûmet û cîhekî mezin daye jinan, di pêwendîyên jin-mêran de, di warê mîrkirin-zewacê de jinan timê roleke mezin lîstine. Ji alîyê din civatê hemû jin nexistîyetayekî terazîyê, jinênbaş û jinên nebaş angorî normên wan sal-zemanan ji hev cuda kirine, bi nêrîn û çavên mayîn li van herdu komên jinan mîze kirîye. Jinên baş rûsipî kirîye, jinên nebaş rûreş, rûtenî kirîye. Civatê pîvanên başî-nebaşîyê, angorî xêra civatê, malbatê, angorî xêra zarokan û angorî xêra xelasî, azadîyajinan kivş kirîye. Jinên baş, cawa em di dawîya çîrokan de dibînin, xêr û xweşî li ser wan de dibare, ew ji ber destê zordestan xelas dibin, ew azad dibin, difilitin. Pîrsa xelasîya jinan di nav çîrokên Kurdî de babeteke here berbiçav e. Di dawîya herçîrokekê de ewbi dilketîyên xwe ve dibin yek, diçin digihêjin mirazê xwe, bi hev şa dibin. Jinên nebaş jî, di dawîya çîrokê de gelek caran cezayên xwe dibînin û tînin kuştin. Di vî babetê de her çîrokeke Kurdî mirov dikare bêje heqî û adaletê belav dike.

WELATÊ HAT-NEHATÊ

Dema em avahî û hevsaîyîya çîrokên Kurdî mîze dikin, gelek caran mîr dema dixwazin bizewicin, ji xwe re keçekê bînin, ew xwe davêjin nav agirên mezin, ji bo jinan canê xwe didin, tirs-xofê davêjin alîkî. Dema mirov li ser vî yekê hûr û kûr difikire, mirov dibîne ku civatê jinji ser her tiştî re girtine. Angorî dilketîyê mîrîn, tu dibêjîjinê şîrîntirtu tiştekişîrîn li Kurdî, ji salên kevnare vir de derheqa rewşa jinan, cîhê wan,

berpîrsîyarî û erkên wan de me gelekî ronî dikin, çîrokbêjîya Kurdî di vî warî de çavkanîke gelek bi kêrhatî ye. Ji bo lêkolîn û xebatên ku li ser jinên Kurd tînin kirin, ev çîrokan wek sermayeke mezin di vî warî de dikarin bînin hesabî.

Dema em naveroka van çîrokan bi kûrahî hûr-hûr dikolînin, em di dibînin ku civata Kurdî, timê rûmet û cîhekî mezin daye jinan, di pêwendiyên jin-mêran de, di warê mîrkirin-zewacê de jinan timê roleke mezin lîstine. Ji aliyê din civatê hemû jin nexistîyeta yekî terazîyê, jinên baş û jinên nebaş angorî normên wan sal-zemanan ji hev cuda kirine, bi nêrîn û çavên mayîn li van herdu komên jinan mîze kirîye. Jinên baş rûsipî kirîye, jinên nebaş rûreş, rûtenî kirîye. Civatê pîvanên başî-nebaşîyê, angorî xêra civatê, malbatê, angorî xêra zarokan û angorî xêra xelasî, azadîyajinan kîvş kirîye. Jinên baş, cawa em di dawîya çîrokan de dibînin, xêr û xweşî li ser wan de dibare, ew ji ber destê zordestan xelas dibin, ew azad dibin, difilitin. Pîrsa xelasîya jinan di nav çîrokên Kurdî de babeteke here berbiçav e. Di dawîya her çîrokekê de ew bi dilketîyên xwe ve dibin yek, diçin digihêjin mirazê xwe, bi hev şa dibin. Jinên nebaş jî, di dawîya çîrokê de gelek caran cezayên xwe dibînin û tînin kuştin. Di vî babetê de her çîrokeke Kurdî mirov dikare bêje heqî û adaletê belav dike.

WELATÊ HAT-NEHATÊ

Dema em avahî û hevsaîya çîrokên Kurdî mîze dikin, gelek caran mîr dema dixwazin bizewicin, ji xwe re keçekê bînin, ew xwe davêjin nav agirên mezin, ji bo jinan canê xwe didin, tîrs-xofê davêjin alîkî. Dema mirov li ser vî yekê hûr û kûr difikire, mirov dibîne ku civatê jinji ser her tiştî re girtine. Angorî dilketîyê mîrîn, tu dibêjîjinê şîrîntirtu tiştekişîrîn li rûbarê dinê tune ye, timê dibeze... Bi saya van berhemanmîrov fêr dibe ku civatê qîmetekî çawa mezin daye jinê. Ji bo ku xwe bîhînin dilketîyên xwe an jî "husil cemar û "husul delaF'ên xwe, ew diçine seferên dûr û dirêj, ew berê xwe didin oxirê û dinê, piştî xwe didin felekê, terkeseî, terkeseîlatî dinê dibin, çol-çolistan, berî-beristan. . .bi dinya dikevin. Evbeza, di dawîya her çîrokekê de dibe xelasîyajineke dîlgirtî, perîşan û neheqîke mezin lêbûyî. Di çîrokên Kurdî de ev keçên şeng û şepal bi îfadeyên gelek hêja ve tînin pesinandin. Ev "husil cemaP' û "husil delar bi taybetî keçên gelek cîwan û bedew in, wek horîyan in. . . Dema çavê mirovan li wan dikeve, heftrojan nanav nayê bîra mirovan, ne bike, ne bixwe, ne bide ne bistîne, bedewîya wan mîze bike, royê re dibêjin dernekeve, emê derên,

bildilekîna, hezar dilîmîrov dibe evîndarêwan, ewcarcarwek hîvên çardeşevî ne, wek lempan dişuxilin... Angorî çîrokên Kurdî, mîrên bengîn ji bo van canikan, zerîyan dikevîne rîya welatê hat-nehatê, welatê çûn-nehatê. Ji ber ev menzîla ku van kesan dane pêş xwe, bi tengasî, dijwarî û bi derd-kulan ve tijî ye, vegera wan ewqas ne hêsa ye. Ji bo vê yekê jî navê wî welatî, danîne "welatêhat-nehatê". Ewkesan diçin derdikevinawelatê dêwan, cinan, canpolatan, telûkeyên mezin li pêşberî wan hene, mirov gavên xwe bi pîvan û bi fesal nevêje, mirov dikare bibe kevirjî... Gelek caran ev rê, wek rîya mirinê tê hesibîn, diçin derdikevine li paş çîyayê Qaf, diçin welatê Çîn-Maçînê, li gelek welatên çîrokî digerin. Ew diçin li dinyayê digerin, ji vê rêwîtiyê re dibêjin "seyranga dinê", "dewra dinê", ew rûbarê dinê sero-bino dikin. Di vê rêwîtiya dûr û dirêj de, ew carina rastî "destebiraft'an jî tî, aqil û cesaret didine hev, diçin, dighêjine menzîla xwe. Di destpêkê de mirov dikare bêje, ew kerên şeytîn sîyar dibin, dê-bavên wan jî carina naxwazin lawên wan derkevin, herin ji bo "porserekê" û "kevejinekê" terkiserî dinê bin. Dema em dawîya çîrokan

10
rûbarê dinê tune ye, timê dibeze... Bi saya van berhemamîrov fêr dibe ku civatê qîmetekî çawa mezin daye jinê. Ji bo ku xwe bighînin dilketiyên xwe an jî "husil cemar û "husul delaF'ên xwe, ew diçine seferên dûr û dirêj, ew berê xwe didin oxirê û dinê, piştî xwe didin felekê, terkiserî, terkesselatî dinê dibin, çol-çolistan, berî-beristan. . .bi dinya dikevin. Evbeza, di dawîya her çîrokekê de dibe xelasîyajîneke dîlgirtî, perîşan û neheqîke mezin lêbûyî. Di çîrokên Kurdî de ev keçên şeng û şepal bi îfadeyên gelek hêja ve tî pesinandin. Ev "husil cemaP' û "husil delar bi taybetî keçên gelek cîwan û bedew in, wek horîyan in. . . Dema çavemîrovan li wan dikeve, heftrojan nanav nayê bîra mirovan, ne bike, ne bixwe, ne bide ne bistîne, bedewîya wan mêze bike, royê re dibêjin dernekeve, emê derên, bildilekîna, hezar dilîmîrov dibe evîndarêwan, ewcarcarwek hîvên çardeşevî ne, wek lempan dişuxilin... Angorî çîrokên Kurdî, mîrên bengîn ji bo van canikan, zerîyan dikevîne rîya welatê hat-nehatê, welatê çûn-nehatê. Ji ber ev menzîla ku van kesan dane pêş xwe, bi tengasî, dijwarî û bi derd-kulan ve tijî ye, vegera wan ewqas ne hêsa ye. Ji bo vê yekê jî navê wî welatî, danîne "welatêhat-nehatê". Ewkesan diçin derdikevinawelatê dêwan, cinan, canpolatan, telûkeyên mezin li pêşberî wan hene, mirov gavên xwe bi pîvan û bi fesal nevêje, mirov dikare

bibe kevirjî... Gelek caran ev rê, wek rîya mirinê tê hesibîn, diçin derdikevine li paş çîyayê Qaf, diçin welatê Çîn-Maçînê, li gelek welatên çîrokî digerin. Ew diçin li dinyayê digerin, ji vê rêwîtîyê re dibêjin "seyranga dinê", "dewra dinê", ew rûbarê dinê sero-bino dikan. Di vê rêwîtîya dûr û dirêj de, ew carina rastî "destebiraft'an jî tîn, aqil û cesaret didine hev, diçin, dighêjine menzîla xwe. Di destpêkê de mirov dikare bêje, ew kerên şeytîn sîyar dibin, dê-bavên wan jî carina naxwazin lawên wan derkevin, herin ji bo "porserekê" û "kevnejinekê" terkeseî dinê bin. Dema em dawîya çîrokan

10

dinêrin, qet jî wusan dernakeve, her çiqas ew gelek çetnayan, dijwarîyan dibîninjî, di dawîya çîrokan de, ew wekbûk-zava, bi serfirazî cot vedigerin malên xwe û bi mirazê xwe şa dibin. Ewmêrên ku diçin vê sefera zewacê, çawa emji çîrokan fam dikan gelek felaket, bela tîn serê wan û cefayên giran dibînin, mecbûr dibin dikevin gelek dilqan, gelek "kinc" ên cuda xwe dikan. Evbeşateqereqê, diçîrokandebêşaherebingehîndikare bê hesibîn. Lê belê ew ji heqê hemû van dijwarîyan de derdikevin, dibin xweşmêr û cengawerên bi nav û deng. Ew nayên kuştin. Di çîroka Herzemê Qolan de, Herzemê Qolan, diçe hem xûşka xwe, hemjî hersê birayê xwe rizgar dike, tîne. Ji alîyê din zora gelek hêzên mayîn jî dibe, agir li ber çavê wî dipeke, di dawîyê de ji xwe re Xûşka Dinyayê tîne (2). Mêrxasê yekemîntimêpêşengîyabirayan, destebirakan dike. Lêmixabin, di dawîya çend çîrokan de ji tirsan, ji çavnebarîyê û ji ber çend sedemên mayîn, ev kesana bêbextîkê tînine serê mêrxasê çîrokê yêyekemîn, metodê herînas, wîdavêjinebîrekê. Lêbelê ew rêkê dibîne, difilite ûheyfa xweji wan kesên bêbext distîne °\ Kesên wî xelas dikan, bi taybetî koçên baziranan in.

KEÇÊN PADÎŞAHAN

Di nav van kesên ku terkeseî dinê dibin wekî keçekêji xwe re bibînin, bi wê re bizewicin, gelek kesên şivan, gavan, kesên belengaz û xizan hene. Piranîya wan hewl didin, bi keca padîşah û paşan re bizewicin. Ji ber van bêgavî û necarîyan, di nav çîrokênKurdîde çîrokên ku liserpadîşah, paşanûhakiman cîhekî fireh digrin. Çima padîşah, paşa û hakim? Bi van keçên bav-dewlemend re zewac, wek rêke xelasîyê hatîye dîtin, ew dixwazin ji wê belengazîya ku ew di nav de nin, zûtirê xelas bibin, bibin zavê kesên dewlemend, piştî xwe xurt bikin. Her çiqas ev karekî dijwar û çetin be jî, dîsajî ew diçin anjî kesên

11

dinêrin, qet jî wusan dernakeve, her çiqas ew gelek çetnayan, dijwarîyan dibîninjî, di dawîya çîrokan de, ew wekbûk-zava, bi serfirazî cot vedigerin malên xwe û bi mirazê xwe şa dibin. Ewmêrên ku diçin vê sefera zewacê, çawa emji çîrokan fam dikin gelek felaket, bela tèn serê wan û cefayên giran dibînin, mecbûr dibin dikevin gelek dilqan, gelek "kinc" ên cuda xwe dikin. Evbeşateqereqê, diçîrokandebêşaherebingehîndikare bê hesabîn. Lê belê ew ji heqê hemû van dijwarîyan de derdikevin, dibin xweşmêr û cengawerên bi nav û deng. Ew nayên kuştin. Di çîroka Herzemê Qolan de, Herzemê Qolan, diçe hem xûşka xwe, hemjî hersê birayê xwe rizgar dike, tîne. Ji alîyê din zora gelek hêzên mayîn jî dibe, agir li ber çavê wî dipeke, di dawîyê de ji xwe re Xûşka Dinyayê tîne (2). Mêrxasê yekemîntimêpêşengîyabirayan, destbirakan dike. Lêmixabin, di dawîya çend çîrokan de ji tirsan, ji çavnebarîyê ûji ber çend sedemên mayîn, ev kesana bêbextîkê tînine serê mêrxasê çîrokê yêyekemîn, metodê herînas, wîdavêjinebîrekê. Lêbelê ew rêkê dibîne, difilite ûheyfa xweji wan kesên bêbext distîne °\ Kesên wî xelas dikin, bi taybetî koçên bazirganan in.

KEÇÊN PADÎŞAHAN

Di nav van kesên ku terkiserî dinê dibin wekî keçekêji xwe re bibînin, bi wê re bizewicin, gelek kesên şivan, gavan, kesên belengaz û xizan hene. Piranîya wan hewl didin, bi keca padîşah û paşan re bizewicin. Ji ber van bêgavî û necarîyan, di nav çîrokênKurdîde çîrokên ku liserpadîşah, paşanûhakiman cîhekî fireh digrin. Çima padîşah, paşa û hakim? Bi van keçên bav-dewlemend re zewac, wek rêke xelasîyê hatîye dîtin, ew dixwazin ji wê belengazîya ku ew di nav de nin, zûtirê xelas bibin, bibin zavê kesên dewlemend, piştî xwe xurt bikin. Her çiqas ev karekî dijwar û çetin be jî, dîsajî ew diçin anjî kesên

11

mayîn dişînin xwazgînîyê keçên padîşahan. Ji alîyê din motîfa belengaz û padîşah wek dijayetîkê di çîrokê de kelecânî û meraqeke mezin peyda dike. Ew diçin doza mirovatîyê li padîşah dikin. Çawa em di çîrokên Kurdî de dibînin, di wan salên kevn de, kesekî ku biçûya xwazgînî, berê diçû li ber qonaxa padîşah li cîhekî taybetî rûdinişt, ji vî cîhî re digotin "kursîyê xwazgînî". Di çend çîrokên mayîn de jî, jê re "textê xwazgînV, "kevîrê xwazgînîf hatîye gotin. Ev kursî zêrkirî bûye. Ev kursîyê zêrkirî tenê bona kesên tèn xwazgînî, hatîye sazkirin. KursMzîvkirîjîheye, evkursîjîtenêbonadaxwazîyên mayîn hatiye çêkirin. Zengilek jî li ber vî kursîyî hebûye, bi

alîkarîya vî zengilî ve padîşah agahdar dibû wekî xwazgînîyê keça wî hatine.

Dema kesekî belengaz here li padîşah doza mirovatîyê bike, padîşah çend mercên (qewl,hoy,şert) nedîtî, nebîhîstî û ecêb pêşberî van kesan datîne, çawa dibêjin "ne min dîtîye, ne jî tu bibîsel", ewqas mercên giran bûne. Ev mercan di wan salan de li şuna qelend hatîye hesabîn. Bicîhanîn, pêkanîn û qedandina van mercan, karên mirovan nîne, wekmîsal di çîrokekê de kesê çûye xwazgînî pêwîst e tone genim û çehê tevlihev kirî ji hev derîne, ji ber vê neçarîyê, ew diçe li bal kurê padîşahê mûrîyan, ji wî alîkarîyê hêvî dike (4). Eger ev kes daxwazîyên padîşah neqedînin, angorî çîrokan, padîşah serê wan jê dike. Ji ber van karên giran, kesên diçinxwazgînîyê keçên padîşah, xwe davêjine li ber bextê hêzên mayîn, wek pîran, dêw, hût, keca padîşah, hacetên tilsimî, wek şiva qudretê... Dema daxwazîyên padîşah bi cîh tên, padîşah êdî pêwîst e keça xwe bide wî kesî.

Di van çîrokan de tişteki balkêş jî, li hemberî van serhişkî û mercên padîşah, keçên ku timê qencî û xwaşîyê dixwazin, ew di rîya bavê xwe de nameşin, gelek caran jî diwazin alîkarîya wan kesên ku hatine xwazgînî, bikin. Ev keçan, bi vî tehrî wan mercên ku bavên wan pêşta dikşînin, jê re çarekê dibînin,

12
mayîn dişînin xwazgînîyê keçên padîşahan. Ji alîyê din motîfa belengaz û padîşah wek dijayetîkê di çîrokê de kelecânî û meraqeke mezin peyda dike. Ew diçin doza mirovatîyê li padîşah dikin. Çawa em di çîrokên Kurdî de dibînin, di wan salên kevn de, kesekî ku biçûya xwazgînî, berê diçû li ber qonaxa padîşah li cîhekî taybetî rûdinişt, ji vî cîhî re digotin "kursîyê xwazgînî". Di çend çîrokên mayîn de jî, jê re "textê xwazgînî", "kevîrê xwazgînî" hatîye gotin. Ev kursî zêr kirî bûye. Ev kursîyê zêr kirî tenê bona kesên tên xwazgînî, hatîye saz kirin. Kursîyê zêr kirî jî heye, ev kursîyê tenê bona daxwazîyên mayîn hatîye çê kirin. Zengilek jî li ber vî kursîyê hebûye, bi alîkarîya vî zengilî ve padîşah agahdar dibû wekî xwazgînîyê keça wî hatine.

Dema kesekî belengaz here li padîşah doza mirovatîyê bike, padîşah çend mercên (qewl,hoy,şert) nedîtî, nebîhîstî û ecêb pêşberî van kesan datîne, çawa dibêjin "ne min dîtîye, ne jî tu bibîsel", ewqas mercên giran bûne. Ev mercan di wan salan de li şuna qelend hatîye hesabîn. Bicîhanîn, pêkanîn û qedandina van mercan, karên mirovan nîne, wekmîsal di çîrokekê de kesê çûye xwazgînî pêwîst e tone genim û çehê tevlihev kirî ji hev

derîne, ji ber vê neçarîyê, ew diçe li bal kurê padîşahê mûrîyan, ji wî alîkarîyê hêvî dike (4). Eger ev kes daxwazîyên padîşah neqedînin, angorî çîrokan, padîşah serê wan jê dike. Ji ber van karên giran, kesên diçinxwazgîniyê keçên padîşah, xwe davêjine li ber bextê hêzên mayîn, wek pîran, dêw, hût, keca padîşah, hacetên tilsimî, wek şiva qudretê... Dema daxwazîyên padîşah bi cîh tîn, padîşah êdî pêwîst e keça xwe bide wî kesî.

Di van çîrokan de tiştêkî balkêş jî, li hemberî van serhişkî û mercên padîşah, keçên ku timê qencî û xwaşîyê dixwazin, ew di rîya bavê xwe de namesîn, gelek caran jî diwazin alîkarîya wan kesên ku hatine xwazgîni, bikin. Ev keçan, bi vî tehrî wan mercên ku bavên wan pêşta dikşînin, jê re çarekê dibînin, 12

hêsantir dikin. Di dawîya çîrokan de çawa em dibînin, ew dighêjin bext û mirazên xwe. Ev keçên padîşah bi zanîn û bi çavekîmayîn li dorberê xwe, li bûyeran û li dinê dinêrin, gelek caran yaxwedikin. Ev dijayetîyapadîşah-keçapadîşah nav û deng e. Wek keça padîşah, wusanjî çawa em di çend çîrokên Kurdî de dibînin, kurê padîşah yê piçûk timê di rêke qenc de dimeşe, mêrxas e, fedakar, rastgo û camêr e. Di çend çîrokên Kurdî de wek gelek caran tê dubare kirin, bi taybetîsê kurê padîşah hene, navê yê piçûk gelek caran Mîrze Memûd an jî Mîrze Mihemed e. Ji ber ku ew timê di rêke rast de dimeşin, bi qencî, bi mêrxasîya xwe ve tîn nasîn, peyva "mîrze" jî, wusan tê bawer kirin ku ji alîyê civatê de bi zanetî li ser navên wan kesan de hatîye zêdekirin. Di nav çîrokên Kurdî de gelek çîrokên li ser Mîrze Memûd û Mîrze Mihemed hatine gotin, hene. Ev herdû kes wek dumêrxasên çîrokîyên here navdartên bi nas kirin, ew xelaskarên jinên bîndest in.

Mîrze Memûd di gelek çîrokan de terkiserî dinê dibe, diçe dikeve nav gelek şer-dewên mezin, ji xwe re keçeke bedew peyda dike, tîne. Ji ber ku mêrxas, camêr e, gelek keçiktimê li ser wî bengî dimînin. Dema ew bi keçeke mayîn re mecbûr bimîne, razê, ew şûrê xwe datîne navbera xwe û wê. Evyekajî, helalî, paqijî û dilovanîya Mîrze Memûd nîşan dide, ev şûr dibe nîşana helalîyê.

ÇEMBERA DORA JINAN TENG DIBE

Ji der keç û kurê padîşah, vê carê padîşah bi xweji dixwaze bizewice. Carcarjî, çav ber dide jinên xelkê, dixwaze bi jinên mayîn re serê xwe bike yek. Her çiqas ew padîşah be jî, çawa em di çend çîrokan de jî dibînin, karê peydakirinayarekê ewqas hêsa nîne. Gelek caran ewji wezîrê xwe alîkarîyê dibîne, wezîr

dişîne li baljînan. Di dawîya van çîrokan de çawa em dibînin,
13

hêsantir dikin. Di dawîya çîrokan de çawa em dibînin, ew dighêjin bext û mirazên xwe. Ev keçên padîşah bi zanîn û bi çavekîmayîn li dorberê xwe, li bûyeran û li dinê dinêrin, gelekcaran yaxwedikin. Ev dijayetîyapadîşah-keçapadîşah nav û deng e. Wek keça padîşah, wusanjî çawa em di çend çîrokên Kurdî de dibînin, kurê padîşah yê piçûk timê di rêke qenc de dimeşe, mêrxas e, fedakar, rastgo û camêr e. Di çend çîrokên Kurdî de wek gelek caran tê dubare kirin, bi taybetîsê kurê padîşah hene, navê yê piçûk gelek caran Mîrze Memûd an jî Mîrze Mihemed e. Ji ber ku ew timê di rêke rast de dimeşin, bi qencî, bi mêrxasîya xwe ve tînan nasîn, peyva "mîrze" jî, wusan tê bawer kirin ku ji alîyê civatê de bi zanetî li ser navên wan kesan de hatîye zêdekirin. Di nav çîrokên Kurdî de gelek çîrokên li ser Mîrze Memûd û Mîrze Mihemed hatine gotin, hene. Ev herdû kes wek dumêrxasên çîrokîyên here navdartên bi nas kirin, ew xelaskarên jinên bindest in.

Mîrze Memûd di gelek çîrokan de terkiserî dinê dibe, diçe dikeve nav gelek şer-dewên mezin, ji xwe re keçeke bedew peyda dike, tîne. Ji ber ku mêrxas, camêr e, gelek keçiktimê li ser wî bengî dimînin. Dema ew bi keçeke mayîn re mecbûr bimîne, razê, ew şûrê xwe datîne navbera xwe û wê. Evyekajî, helalî, paqijî û dilovanîya Mîrze Memûd nîşan dide, ev şûr dibe nîşana helalîyê.

ÇEMBERA DORA JINAN TENG DIBE

Ji der keç û kurê padîşah, vê carê padîşah bi xweji dixwaze bizewice. Carcarjî, çav ber dide jinên xelkê, dixwaze bi jinên mayîn re serê xwe bike yek. Her çi qas ew padîşah be jî, çawa em di çendçîrokan dejî dibînin, karê peydakirinayarekê ewqas hêsa nîne. Gelek caran ewji wezîrê xwe alîkarîyê dibîne, wezîr dişîne li baljînan. Di dawîya van çîrokan de çawa em dibînin,
13

ji ber famdarî, hiş û dûrdîtîniya jinan, ev padîşah bi hêsanî nagihêjin daxwazên xwe, lingê xwe dikin soleke teng û destê xwe dikin qûla mar. Di çîroka bi navê Jin û Padîşah de, dilê padîşahêkî dikeve jineke mêrkirî. Mêrê jinikê leşkerîya xwe dike. Padîşah dixwaze bi dek-dolav, bi fend-fêlan ve hemjinê, hemjîmêrê wê bixapîne. Lê dema mêze dike kujinîknayê rayê, naxwaze bi wî re razê, di dawîyê de hemjinikê, hemjî mêrê wê dikuje (5). Ew helalîya ku di navbera jin-mêr de heye, dibe kakilê naveroka gelek çîrokan. Di çîroka Jina Wezîr Ya Aqil de

jî padîşah nagihêje daxwaza xwe. Dema padîşah mêze dike, wezîrî ne mal e, diçe mala wî, çend gilîyan berjinikê re davêje, jinik nêta wî fam dike, jinik çend hêkan bi rengên cuda boyax dike, datîne pêş padîşah. Paşêji padîşah dipirse wekîtama kîjan hêkê zêde ye, dema padîşah dibêje tama hemûyan wek hev e, wê çaxê jinik nêta padîşah dide rûyê wî, dibêjejinjî hemû wek hev in, bi sergirtî dibêje ku, destji min berde, jin wek van hêkan hemû yek in (6). Ji ber vê bersîva jinikê, êdî ji destê padîşah tiştekek nayê, padîşah bi poşmanî paştaya vedigere, diçe qonaxa xwe. Di hemû van çîrokên wî tehrî de jî çawa tê xuyan, malmilk, dewlemendî, pere-pûl ewqas ne giring in, pêwendîyên mirovî, helalî, rastî û pakî timê di van çîrokan de serdikevin. Gelek çîrokên Kurdîjî, li ser melayan hatine gotin. Di van çîrokan de pêwendîyên melan û jinan cîhehîfireh digrin. Ji van çîrokan gelek kurt in û wek pêkenokan hatine gotin. Civatê bi melan qirf û tinaz kirine, bi alîkarîya van çîrokan ew rexne kirine, berpîrsîyarîya wan anîye bîra wan. Çawa tê zanîn di civata Kurdî de, ji ber olê îslamîyê civatê timê bawerîya xwe bi melan anîne, cîh û rûmeteke mezin dane wan. Melan jî, ev bawerîya xelkê gelek caran bedkar kirine. Di çîroka Gulê û Çûko de, liserkanîyêjina mele timê dikeve dora pêşjina gavîn ji vê yekê aciz dibe, gazinan li mêrê xwe dike, jinik dixwaze mêrê wê jî bibe mele. Gavan kincên melan xwe dike, terkeserî

14

ji ber famdarî, hiş û dûrdîtîniya jinan, ev padîşah bi hêsanî nagihêjin daxwazên xwe, lingê xwe dikin soleke teng û destê xwe dikin qûla mar. Di çîroka bi navê Jin û Padşa de, dilê padîşahêkî dikeve jineke mêrkerî. Mêrê jinikê leşkerîya xwe dike. Padîşah dixwaze bi dek-dolav, bi fend-fêlan ve hemjinê, hemjîmêrê wê bixapîne. Lê dema mêze dike kujiniknayê rayê, naxwaze bi wî re razê, di dawîyê de hemjinikê, hemjî mêrê wê dike (5). Ew helalîya ku di navbera jin-mêr de heye, dibe kakilê naveroka gelek çîrokan. Di çîroka Jina Wezîr Ya Aqil de jî padîşah nagihêje daxwaza xwe. Dema padîşah mêze dike, wezîrî ne mal e, diçe mala wî, çend gilîyan berjinikê re davêje, jinik nêta wî fam dike, jinik çend hêkan bi rengên cuda boyax dike, datîne pêş padîşah. Paşêji padîşah dipirse wekîtama kîjan hêkê zêde ye, dema padîşah dibêje tama hemûyan wek hev e, wê çaxê jinik nêta padîşah dide rûyê wî, dibêjejinjî hemû wek hev in, bi sergirtî dibêje ku, destji min berde, jin wek van hêkan hemû yek in (6). Ji ber vê bersîva jinikê, êdî ji destê padîşah tiştekek nayê, padîşah bi poşmanî paştaya vedigere, diçe qonaxa

xwe. Di hemû van çîrokên vî tehrî de jî çawa tê xuyan, malmilk, dewlemendî, pere-pûl ewqas ne giring in, pêwendîyên mirovî, helalî, rastî û pakî timê di van çîrokan de serdikevin. Gelek çîrokên Kurdîjî, li ser melayan hatine gotin. Di van çîrokan de pêwendîyên melan ûjînan cîhehîfireh digrin. Ji van çîrokan gelek kurt in û wek pêkenokan hatine gotin. Civatê bi melan qîrf û tinaz kirine, bi alîkarîya van çîrokan ew rexne kirine, berpîrsîyarîya wan anîye bîra wan. Çawa tê zanîn di civata Kurdî de, ji ber olê îslamîyê civatê timê bawerîya xwe bi melan anîne, cîh û rûmeteke mezin dane wan. Melan jî, ev bawerîya xelkê gelek caran bedkar kirine. Di çîroka Gulê û Çûko de, liserkanîyêjina mele timê dikeve dora pêşjina gavîn ji vê yekê aciz dibe, gazinan li mêrê xwe dike, jinik dixwaze mêrê wê jî bibe mele. Gavan kincên melan xwe dike, terkeseî

14
dinê dibe, bûyerên mezin tînan serê wî, diçe Serhedê navê wî gelekî belav dibe, gavan dibe melakî navdar, jina wî jî dibe jinseyda (7). Çawa em di çend çîrokan de dibînin, çavên melan timê li jinên kesên mayîn in, çavê wan timê li der in. Gelek caran xwe vedişêrin, bi vî tehrî dixwazin nêzîkî jinan bin, di çîroka Terzî de çawa em dibînin ku, ew, jina terzîkî ji rê derdixe, bi wê re dikeve kêfê (8). Her çiqas naxwazîninên wan herin nav komamêran, lê belê ewbi xwe timê dixwazin bijînin mayîn re bimînin, dema daxwazên wan neyên cîh, çawa em di çîrokên Keçelok û Qîzika Amûtam de jî dibînin, ew dikarin şeranjîbavêjinjînan, navên wan xirab bikin (9). Di çendçîrokan de jî, mela zanînen xwe yên olî bi kartînin, bi alîkarîya duayan dixwazin jinan ji rê derxin, di dawîyê de dibin babetên pêkenokan, dema melek qala horîyan dike, pîrejinekî derheqa "horîyên nêr" de ji mele agahdarîyan hêvî dike (10). Bi kurtî tema meleyên jinbaz di nav çîrokên Kurdî de temake gelek belavbûyî û navdar e.

Mêrên kumreş (hesûd, behecok, dexes, çavreş, çavnebar) gelek caran dibin sedemê malwêranîyê û tûjbûna pêwendîyên jinmêran. Mêrên kûmreş timê wek naxwaşîkê şîkê dibine jinên xwe. Babetên çend çîrokên Kurdî li ser bingeheên kumreşîyê ava bûne, kumreşî bûye babeta pêkenokan, çîrokan. Mêr di van çîrokan de tînan rexne kirin. Jinên şîrhelal, dilpak timê di van çîrokan de rûsipî derdikevin. Di çîroka Ku Meriv Bixwaze de serpehatîya mirovekî kumreş heye, ew timê jina xwe pêkol dike, ew diçe kîderê, mêr dide pey, ew heta avdêstxanê jî dide pey jina xwe (n). Di çîroka Çavreş Lîngan Diweşîne de, dema

.kesek dibe mêvanê malê, bawîşkên wî tîn, mêrê jinikê vê yekê
wek nîşana pêwendîyên jina xwe û mêvanê malê dihesibîne,
şikê dibe bawîşkên mêvan. Jina xwe bi kêranê hewşê ve
dadileqîne. Lê belê, paşê dema ew dinêre bawîşkên mêvan
berdewam in, armanc ne jin e, ewji kirinên xwe poşman dibe (12).

15

dinê dibe, bûyerên mezin tîn serê wî, diçe Serhedê navê wî
gelekî belav dibe, gavan dibe melakî navdar, jina wî jî dibe
jinseyda (7). Çawa em di çend çîrokan de dibînin, çavên melan
timê li jinên kesên mayîn in, çavê wan timê li der in. Gelek
caran xwe vedişêrin, bi vî tehrî dixwazin nêzîkî jinan bin, di
çîroka Terzî de çawa em dibînin ku, ew, jina terzîkî ji rê
derdixe, bi wê re dikeve kêfê (8). Her çiqas naxwazînin wan
herin nav komamêran, lê belê ewbi xwe timê dixwazin bijinên
mayîn re bimînin, dema daxwazên wan neyên cîh, çawa em di
çîrokên Keçelok û Qîzika Amûtam de jî dibînin, ew dikarin
şeranjîbavêjinjinan, navên wan xirab bikin (9). Di çendçîrokan
de jî, mela zanînen xwe yên olî bi kartînin, bi alîkarîya duayan
dixwazin jinan ji rê derxin, di dawîyê de dibin babetên
pêkenokan, dema melek qala horîyan dike, pîrejinekî derheqa
"horîyên nêr" de ji mele agahdarîyan hêvî dike (10). Bi kurtî
tema meleyên jinbaz di nav çîrokên Kurdî de temake gelek
belavbûyî û navdar e.

Mêrên kumreş(hesûd,behecok,dexes,çavreş,çavnebar) gelek
caran dibin sedemê malwêranîyê û tûjbûna pêwendîyên jinmêran.

Mêrên kûmreş timê wek naxwaşîkê şikê dibine jinên
xwe. Babetên çend çîrokên Kurdî li ser bingehên kumreşîyê
ava bûne, kumreşî bûye babeta pêkenokan, çîrokan. Mêr di van
çîrokan de tîn rexne kirin. Jinên şîrhelal, dilpak timê di van
çîrokan de rûsipî derdikevin. Di çîroka Ku Meriv Bixwaze de
serpêhatîya mirovekî kumreş heye, ew timê jina xwe pêkol
dike, ew diçe kîderê, mêr dide pey, ew heta avdêstxanê jî dide
pey jina xwe (n). Di çîroka Çavreş Lîngan Diweşîne de, dema
.kesek dibe mêvanê malê, bawîşkên wî tîn, mêrê jinikê vê yekê
wek nîşana pêwendîyên jina xwe û mêvanê malê dihesibîne,
şikê dibe bawîşkên mêvan. Jina xwe bi kêranê hewşê ve
dadileqîne. Lê belê, paşê dema ew dinêre bawîşkên mêvan
berdewam in, armanc ne jin e, ewji kirinên xwe poşman dibe (12).

15

MOTIFA "KEÇA AQIL"

Di nav beşek çîrokên Kurdî de em rastîjinên zane, femdar,
xebathez, qenc, helal û rastgo tîn. Ewtimê di van çîrokan de tîn

pesinandin, di gelek rojên teng û dijwar de dibin kilîta serê mêrên xwe, rîyên qencîyê û xêrê datînin li ber mêran. Mêrên tiral, bêkêr, mêrên ku timê di mal de rûdinên û kar nakin, çawa em dibînin ji alîyê jinên xwe de tî rexne kirin. Ev mêrên tiral carcar dibin babetên pêkenokan. Di dawîyê de jinên van kesên tiral, mêrên xwe davêjin ber dêrî, ew terkiserî dinê dibin, diçin tevî nav bûyer, teqereq û gelek qewmandinan dibin. Di çîroka Eloyê Newêrek de, mêrekî wusan tirsonek heye, timê li mal e, newêre derkeve derva. Rojekê jina wî mêze dike, êdî ev yeka awa nameşe, lîstikekê tîne serê wî. Jinik diçe derva katan li ber dêrî radixe, dibêje Elo hela rabe kate barîne. Dema Elo radibe, diçe dêrî vedike, li katan mêze dike, jina wî, tîne wî nişkêva def dide, dêrî digre, carke din venake. Paşê Elo neçar dimîne, diçe derdikeve welatên dûr, dibe dostê dêwan, dewlemend dibe, vedigere tê mala xwe (13). Çîrokeke ku nêzîkî babeta vê çîrokê ye, çîroka Silêmanê Newêrek e (14). Di çîroka Mêrê Şevê de jî, mêrekî awa şil-şêr heye. Jina wî rojekê dibêjê, dibêje rabe şer derketîye, tu çima di mal de rûniştîyî, pêlî damara wî ya mêranîyê dike. Mêr mecbûr dimîne radibe şûr-mortalê xwe hildide diçe nava gund, lê belê çî şer, çî hal! Paşê dema mêrêk vedigere tê mala xwejinik dêrî lê venake, dibêje mêrê min çûye şer, xwe nezanîyê datîne. Bi kurtî çîrok paşê wek pêkenokekê berdewam dike (15). Wek van çîrokan, di çend çîrokênmayîn de jî, angorî mêran, em rastî aktîfbûna jinan tî. Mêrên ku dibin bayîsê malwêranîyêû kambaxîya malê, timê tî rexne kirin, jin jî wek stûna malê tî pesinandin.

Motîfa "Keça Aqîl" di çîrokên Kurdî de, motîfeke bingehîn e. Gelek caran bi famdarî, bi zanîn, biserwextbûnaxwe ve, keç-

16

MOTIFA "KEÇA AQIL"

Di nav beşek çîrokên Kurdî de em rastîjinên zane, femdar, xebathez, qenc, helal û rastgo tî. Ew timê di van çîrokan de tî pesinandin, di gelek rojên teng û dijwar de dibin kilîta serê mêrên xwe, rîyên qencîyê û xêrê datînin li ber mêran. Mêrên tiral, bêkêr, mêrên ku timê di mal de rûdinên û kar nakin, çawa em dibînin ji alîyê jinên xwe de tî rexne kirin. Ev mêrên tiral carcar dibin babetên pêkenokan. Di dawîyê de jinên van kesên tiral, mêrên xwe davêjin ber dêrî, ew terkiserî dinê dibin, diçin tevî nav bûyer, teqereq û gelek qewmandinan dibin. Di çîroka Eloyê Newêrek de, mêrekî wusan tirsonek heye, timê li mal e, newêre derkeve derva. Rojekê jina wî mêze dike, êdî ev yeka awa nameşe, lîstikekê tîne serê wî. Jinik diçe derva katan li ber

dêrî radixe, dibêje Elo hela rabe kate barîne. Dema Elo radibe, diçe dêrî vedike, li katan mêze dike, jina wî, tîne wî nişkêva def dide, dêrî digre, carke din venake. Paşê Elo neçar dimîne, diçe derdikeve welatên dûr, dibe dostê dêwan, dewlemend dibe, vedigere tê mala xwe (13). Çîrokeke ku nêzîkî babeta vê çîrokê ye, çîroka Silêmanê Newêrek e (14). Di çîroka Mêrê Şevê de jî, mêrekî awa şil-şêt heye. Jina wî rojekê dibêjê, dibêje rabe şer derketîye, tu çima di mal de rûniştîyî, pêlî damara wî ya mêranîyê dike. Mêr mecbûr dimîne radibe şûr-mertalê xwe hildide diçe nava gund, lê belê çî şer, çî hal! Paşê dema mêrêk vedigere tê mala xwejinik dêrî lê venake, dibêje mêrê min çûye şer, xwe nezanîyê datîne. Bi kurtî çîrok paşê wek pêkenokekê berdewam dike (15). Wek van çîrokan, di çend çîrokênmayîn de jî, angorî mêran, em rastî aktîfbûna jinan tên. Mêrên ku dibin bayîsê malwêranîyêû kambaxîya malê, timê tên rexne kirin, jin jî wek stûna malê tên pesinandin.

Motîfa "Keça Aqîî" di çîrokên Kurdî de, motîfeke bingehîn e. Gelek caran bi famdarî, bi zanîn, biserwextbûnaxwe ve, keç-16

jin zora mêran dibin, îfada "de dîsa şuxulji alîyêjînan de çê dibel", hinekî jî, li ser van bawerîyan ava dibe. Di çîroka Bav û Kur de, ji hêrsê kuran yek heramza (pîç) e. Dema kur diçine bal melakî wekî hîn bin, ji wan kîjan heramza ye, mela nikare jê derxe, keça wî tê hawarîyê, piştî çend pirsîyaran kurê heramzatê kîvş kirin (16). Di çîroka Qîza Serwext de, serpêhatîya keçeke zane û famdar heye. Piştî gelek çetnayan ew dibe padîşah, teyrê dewletê tê serê wê rûdinê (17). Teyrê dewletê, bêguman ji ber serwextîya vê keçîkê tê serê wê rûdinê, wek xelatekê mirov dikare bihesibîne. Bi gotineke mayîn bi vê motîfa teyrê dewletê, civat vê keçîkê pîroz dike. Di çîroka Bûka Aqîl de, vê carê bûkektîne yek-yek gazî bîst kesan dike, sêvekê dixê cêbên wan, her yekî re jî dibêje "ez te hez dikim". Piştî ev hemû bîst kes diçin ji vê bûkê re paletîyê dikin, ew dibêje "de bixebitin, ez heyrana xortê sêv cêbê de". Ji ber ku sêv cêba herkesî de hebûye, hemû bi xîreteke mezin ve kar dikin, kar zûtirê diqedînin (18). Di çîrokeke mayîn de, padîşahek dixwaze kurê xwe bizewicîne, dilê kur dikeve keça gundîyekî. Cara pêşîn, malbata padîşah naxwaze bibin xînamîyê mala keçên gundîyan. Lê belê, padîşah dema serwextîya keçîkê dibîne, wê çaxê êdî bêgav dimîne, biryarê xwe diguhirîne (19).

KOMÊN JINÊN XIRAB

Di nav çîrokên Kurdî de em rastî jinên wusan tên ku bi

xirabîya xwe ve hatine nasîn, wek damarî, xasî, hêwî, jintî,
dayîkên bêbav û dilbikevir...Ji van jinan gelek di dawîya
çîrokan de cezayê xwe dibînin û tên kuştin.

Di nav çîrokên Kurdî motîfeke here naskirî û mezin jî
motîfa damarîyan e. Di van çîrokan de, rewşa van zarokên ku
dîyên wan dimrin, dikevin ber destê damarîyan, her diçinberbi
nepakî û xirabîyê diçe. Dilhişkîya damarîyan tu sînoran nas
17

jîn zora mêran dibin, îfada "de dîsa şuxulji alîyêjînan de çê
dibel", hinekî jî, li ser van bawerîyan ava dibe. Di çîroka Bav
û Kur de, ji hêrsê kuran yek heramza (pîç) e. Dema kur diçine
bal melakî wekî hîn bin, ji wan kîjan heramza ye, mela nikare
jê derxe, keça wî tê hawarîyê, piştî çend pirsîyaran kurê
heramzatê kîvîş kirin (16). Di çîroka Qîza Serwext de, serpêhatîya
keçeke zane û famdar heye. Piştî gelek çetnayan ew dibe
padîşah, teyrê dewletê tê serê wê rûdinê (17). Teyrê dewletê,
bêguman ji ber serwextîya vê keçikê tê serê wê rûdinê, wek
xelatekê mirov dikare bihesibîne. Bi gotineke mayîn bi vê
motîfa teyrê dewletê, civatê wê keçikê pîroz dike. Di çîroka Bûka
Aqil de, vê carê bûkektîne yek-yek gazî bîst kesan dike, sêvekê
dixe cêbên wan, her yekî re jî dibêje "ez te hez dikim". Piştî ev
hemû bîst kes diçin ji vê bûkê re paletîyê dikin, ew dibêje "de
bixebitin, ez heyrana xortê sêv cêbê de". Ji ber ku sêv cêba
herkesî de hebûye, hemû bi xîreteke mezin ve kar dikin, kar
zûtirê diqedînin (18). Di çîrokeke mayîn de, padîshahek dixwaze
kurê xwe bizewicîne, dilê kur dikeve keça gundîyekî. Cara
pêşîn, malbata padîşah naxwaze bibin xînamîyê mala keçên
gundîyan. Lê belê, padîşah dema serwextîya keçikê dibîne, wê
çaxê êdî bêgav dimîne, biryarê xwe diguhirîne (19).

KOMÊN JINÊN XIRAB

Di nav çîrokên Kurdî de em rastî jinên wusan tên ku bi
xirabîya xwe ve hatine nasîn, wek damarî, xasî, hêwî, jintî,
dayîkên bêbav û dilbikevir...Ji van jinan gelek di dawîya
çîrokan de cezayê xwe dibînin û tên kuştin.

Di nav çîrokên Kurdî motîfeke here naskirî û mezin jî
motîfa damarîyan e. Di van çîrokan de, rewşa van zarokên ku
dîyên wan dimrin, dikevin ber destê damarîyan, her diçinberbi
nepakî û xirabîyê diçe. Dilhişkîya damarîyan tu sînoran nas
17

nake. Gelek caran dikevin binmêrên xwe, zarokan û bavên wan
berî hev didin, zarokan li ber çavê bavan reş dikin. Carcar bav
di bin bandûr û gotinên van jinan de jî dimînin, wê çaxê êdî ji

van zarokan re tu starek namîne. Ew timê lêdan, kutan, kotekan dibînin, tî-birçî dimînin, bi tirs-xofeke mezin ve dijîn. Di dawîya van çîrokan de, damarî ji alîyê civatê de, tên gunekar kirin û cezayênmezin dibînin. Di çîroka TûdîQuşîde, damarîke wusan dilkevir ji alîyê zarokan de tê kuştin û cezayê xwe dibîne. Angorî çîrokê du zarokên kesekî gelek dewlemend hebûne. Bavê wan rojekê lêdixê diçe hec. Ew herdu zarokên xwe li ber destê vê jina xwe ya duwemîn dihêle. Ev jin, dema mêrê wê diçe hec, ji xwe re dostekî nûh dibîne, bi wî re rojên xwe derbas dike. Ev dostê wê dixwaze wekîjinik van zarokan bikuje, serê wan jê bike. Lê belê carîyeke vê malê hebûye. Ew, zarokanji vê yekê agahdar dike, zarokjî serê xwe hildidin diçin cîhekî dûr. Piştî ku mêrê jinikê ji hec vedigere, qala kurên xwe dike, j inik dibêj e ku zarok mirine. Çend sal derbas dibin, rojekê ev zarok dixwazin wek mêvanî herin serîkî bidin mala bavê xwe, hela ka rewşa wan çawa ye. Ew ji bavê xwe re behsa çîrokekê dikin, babeta çîrokê hema serpehatîya wan bi xwe ye. Wê çaxê bav fam dike ku ev kesan zarokên wî bi xwe ne, her tişt êdî zelal dibe. Damarîyê dikujin, wê carîyê jî didine bavê xwe. Di gelek çîrokên Kurdî de, piştî xerabîkê gelek sal derbas dibin, ew mêrxasên kuji malekê ne û bi salanji hev dûr ketine, di nav çîrokê de besa çîrokekê dikin (çîroka jîyîna xwe) dikin, ev çîroka serborîya wan bi xwe ye. Piştî vê "çîroka navçîrokê" hertişt derdikeve holê, bi vîtehrîmkana zanîn û hînbûna kesên xirab peyda dibe (20). Ev "çîroka nav çîrokê" di çend çîrokên mayîn de jî wek stîlekê, xemlekê tê bi kar anîn, ji bo zelalbûna mesaja çîrokê îmkaneke mezin peyda dike. Di çîroka Elik û Fatik de jî dîsa êş û jana damarîyan tê pêşkêş kirin. Ev çîroka, çîrokeke gelek naskirî û hezkirî ye, li gelek deverên Kurdistanê

18

nake. Gelekcarandikevinbinmêrênxwe, zarokanûbavênwan berî hev didin, zarokan li ber çavê bavan reş dikin. Carcar bav di bin bandûr û gotinên van jinan de jî dimînin, wê çaxê êdî ji van zarokan re tu starek namîne. Ew timê lêdan, kutan, kotekan dibînin, tî-birçî dimînin, bi tirs-xofeke mezin ve dijîn. Di dawîya van çîrokan de, damarî ji alîyê civatê de, tên gunekar kirin û cezayênmezin dibînin. Di çîroka TûdîQuşîde, damarîke wusan dilkevir ji alîyê zarokan de tê kuştin û cezayê xwe dibîne. Angorî çîrokê du zarokên kesekî gelek dewlemend hebûne. Bavê wan rojekê lêdixê diçe hec. Ew herdu zarokên xwe li ber destê vê jina xwe ya duwemîn dihêle. Ev jin, dema mêrê wê diçe hec, ji xwe re dostekî nûh dibîne, bi wî re rojên

xwe derbas dike. Ev dostê wê dixwaze wekîjinik van zarokan bikuje, serê wan jê bike. Lê belê carîyeke vê malê hebûye. Ew, zarokanji vê yekê agahdar dike, zarokjî serê xwe hildidin diçin cîhekî dûr. Piştî ku mêrê jinikê ji hec vedigere, qala kurên xwe dike, jî inik dibêj e ku zarok mirine. Çend sal derbas dibin, rojekê ev zarok dixwazin wek mêvanî herin serîkî bidin mala bavê xwe, hela ka rewşa wan çawa ye. Ew ji bavê xwe re behsa çîrokekê dikin, babeta çîrokê hema serpêhatîya wan bi xwe ye. Wê çaxê bav fam dike ku ev kesan zarokên wî bi xwe ne, her tişt êdî zelal dibe. Damarîyê dikujin, wê carîyê jî didine bavê xwe. Di gelek çîrokên Kurdî de, piştî xerabîkê gelek sal derbas dibin, ew mêrxasên kuji malekê ne û bi salanji hev dûr ketine, di nav çîrokê de besa çîrokekê dikin (çîroka jîyîna xwe) dikin, ev çîroka serborîya wan bi xwe ye. Piştî vê "çîroka navçîrokê" hertişt derdikeve holê, bi vîtehrîmkana zanîn û hînbûna kesên xirab peyda dibe (20). Ev "çîroka nav çîrokê" di çend çîrokên mayîn de jî wek stîlekê, xemlekê tê bi kar anîn, ji bo zelalbûna mesaja çîrokê îmkaneke mezin peyda dike. Di çîroka Elik û Fatik de jî dîsa êş û jana damarîyan tê pêşkêş kirin. Ev çîroka, çîrokeke gelek naskirî û hezkirî ye, li gelek deverên Kurdistanê

18

belav bûye. Elik û Fatik navê bira û xûşkekê ye, piştî dîya wan dimire, ew dibin sêwî, stûxar li ber dîwara dimînin. Dema dîya wan dimire, bav ji nûh ve dizewice, ji xwe re jinekê tîne. Ev jinbav keseke nebc; bûye, timê bi çavekî xirab li van zarokan mêze kirîye. Rojekê damarîya van zarokan, wan dişîne çolê wekîji wê re kerenganbervbikin, bînin. Binê tûrikê wanjîqûl bûye, çî kerengên berev dikin, ji vê qûlika tûrikên wan de tê xarê, nikarin ru kerengan bidin hev. Ew gelek diwestin, tî-birçî û bêxew dimînin, rîya xwe şaş dikin û gelek tiştên nebaş tîne serê wan, di dawîya çîrokê de ji wan heryekji xwe re dizewice, dighêje mirazê xwe (21). Çîroka bi navê Pepûkji alîyê naveroka xwe de gelekî nêzîkî çîroka Elik û Fatik e. Dema ew diçin ji damarîya xwe re kerengan berev bikin, çawa me li jor jî got ji ber ku tûrikê wan qûlik bûye, îmkana berevkirina kerengan tune bûye, zarok jî nizanin wekî damarîya wan bi zanetî tûrikekî qûl daye wan. Vê carê xûşk şikê dibe birayê xwe, ew hew dizane, hema birayê wê hemû kerengên berev kirî dixwe, carekê xelas dike, nizane ku tûrik qûl e. Ji ber vê yekê jî, ew dikevîne qirika hev, bi hevra şer dikin. Angorî çîrokê, rojekê xûşka lawik tîne zikê birayê xwe diqelişîne, dixwaze mêze bike ku hela ka kereng hene an na. Di dawîyê de dibîne ku, tu kereng

di zîkê birayê wê de tune ne, vê carê gelek li berxwe dikeve, duayan li Xwedê dike wekî wê bike pepûk, Xwedê daxwaza keçîkê tîne cîh, wê dike pepûkekê (22). Gelek şax û guhartokên serpêhatîya van xûşk û bira hene, beşa dawîn ya her şaxekê jî, angorî her çîrokbêj û deverê ji hev cuda dibe. Li ser babeta damarîyan çîrokeke here balkêş jî çîroka bi navê Sûrîeyar e. Angorî vê çîrokê, sê keçên mirovekî hebûne, piştî çend salan dîya wan dimire. Berî ku dîya wan bimire, ewji mêrê xwe hêvî dike, dibêje mêrê xwe, dibeje dema ez mirim, tejineke teze anî, nehêle ewjin bi destê xwe ve zarokên min bixe, destekî minjê bike, dema wê xwast zarokan bixe, bira bi vî destê min ve lêxe.

19

belav bûye. Elik û Fatik navê bira û xûşkekê ye, piştî dîya wan dimire, ew dibin sêwî, stûxar li ber dîwara dimînin. Dema dîya wan dimire, bav ji nûh ve dizewice, ji xwe re jinekê tîne. Ev jinbav keseke nebc; bûye, timê bi çavekî xirab li van zarokan mêze kirîye. Rojekê damarîya van zarokan, wan dişîne çolê wekîji wê re kerenganbervbikin, bînin. Binê tûrikê wanjîqûl bûye, çî kerengên berev dikin, ji vê qûlika tûrikên wan de tê xarê, nikarin ru kerengan bidin hev. Ew gelek diwestin, tî-birçî û bêxew dimînin, rîya xwe şaş dikin û gelek tiştên nebaş tîne serê wan, di dawîya çîrokê de ji wan heryekji xwe re dizewice, dighêje mirazê xwe (21). Çîroka bi navê Pepûkji alîyê naveroka xwe de gelekî nêzîkî çîroka Elik û Fatik e. Dema ew diçin ji damarîya xwe re kerengan berev bikin, çawa me li jor jî got ji ber ku tûrikê wan qûlik bûye, îmkana berevkirina kerengan tune bûye, zarok jî nizanin wekî damarîya wan bi zanetî tûrikekî qûl daye wan. Vê carê xûşk şîkê dibe birayê xwe, ew hew dizane, hema birayê wê hemû kerengên berev kirî dixwe, carekê xelas dike, nizane ku tûrik qûl e. Ji ber vê yekê jî, ew dikevîne qirika hev, bi hevra şer dikin. Angorî çîrokê, rojekê xûşka lawîk tîne zîkê birayê xwe diqelişîne, dixwaze mêze bike ku hela ka kereng hene an na. Di dawîyê de dibîne ku, tu kereng di zîkê birayê wê de tune ne, vê carê gelek li berxwe dikeve, duayan li Xwedê dike wekî wê bike pepûk, Xwedê daxwaza keçîkê tîne cîh, wê dike pepûkekê (22). Gelek şax û guhartokên serpêhatîya van xûşk û bira hene, beşa dawîn ya her şaxekê jî, angorî her çîrokbêj û deverê ji hev cuda dibe. Li ser babeta damarîyan çîrokeke here balkêş jî çîroka bi navê Sûrîeyar e. Angorî vê çîrokê, sê keçên mirovekî hebûne, piştî çend salan dîya wan dimire. Berî ku dîya wan bimire, ewji mêrê xwe hêvî dike, dibêje mêrê xwe, dibeje dema ez mirim, tejineke teze anî,

nehêle ewjin bi destê xwe ve zarokên min bixe, destekî minjê bike, dema wê xwast zarokan bixe, bira bi vî destê min ve lêxe.

19

Jina wî dimire. Jina teze, ango damarî dibêje mêrê xwe, divê tu van zarokan bibî serê çiyakî bikujî. Mêrê wê her çiqas vê yekê naxwaze, rojekê mecbûr dimîne, wan dibe serê çiyakî dihêle, tê jina xwe dixapîne, dibêje min zarok kuştin. Bi vî tehrî, ev hersê zarok ji ber destê damarîyê difilitin. Piştî çend salan ji wan keçan yek bi kurê paşakî re dizewice, xûşkên xwe li bal xwe cîwar dike, bavê xwe jî, efû dike, paşê hemû di nav xweşîyê de dijîn (23).

Çawa tê xuyan bêbavîya damarîyan di nav çîrokên Kurdî de, wusan jî di nav berhemên mayîn de motîfeke nav û deng e, wek mîsal gelek gotinên pêşîya hene ku li ser damarîyan û zordestîyên wan yên li dijî zarokan hene.

Ji derjana damarîyan, motîfeke "jinaxirab" yamayînîjana xasîyan e. Xasî jî wek damarîyan gelek caran bi dilhişkî, bêwîcdanê û bi neheqîya xwe ve hatine nasîn. Di çîroka Bûka Gulsûn de, xasîke wusan bêîman û bêbav heye . Roj ekê lawikek dizewice, ji xwe re keçekê tîne. Dîya lawikjî, bi wan re tevayî di malê de dimîne. Dema kurik diçe liser karê xwe, ev bûka teze û xasîya xwe tenê dimînin. Xasî gelekcaran xwarinê nade bûka xwe, wê birçî dihêle, bi wê re pev diçe, rewşa bûkê her diçe xirab dibe. Bûkeke bêdeng, şermoke û newêrek bûye, zarzimanê wê tune bûye, keseke gelek reben bûye. Di dawîyê de ji hal dikeve, kena ji bîr dike. Mêrê wê paşê jê derdixê ku dîya wî li jina wî hatîye xezebê, jê re nepak e. Mêrik biryarê xwe digre wekî careke din bizewice, diçe digere, vê carê ji xwe re keçeke bi navê Gulsûn dibîne, tîne malê. Gulsûn angorî jina berê bûkeke çawekirî, serwext, şerût û bi zar-ziman bûye. Gelekcaran cesaret dike li dijî neheqîyên xasîya xwe derdikeve, dilê wê çî bixwaze tîne cîh. Di dawîya çîrokê de ji ber lêdaneke Gulsûnê xasî gelek bêhal dikeve, paşê jî dimire. Bi vî tehrî herdu bûkji destê vê xasîyê xelas dibin (24). Gelek çîrok hene ku di dawîyê de bûne bingehê bendên pêşîya, mirov dikare bêje

20

Jina wî dimire. Jina teze, ango damarî dibêje mêrê xwe, divê tu van zarokan bibî serê çiyakî bikujî. Mêrê wê her çiqas vê yekê naxwaze, rojekê mecbûr dimîne, wan dibe serê çiyakî dihêle, tê jina xwe dixapîne, dibêje min zarok kuştin. Bi vî tehrî, ev hersê zarok ji ber destê damarîyê difilitin. Piştî çend salan ji wan keçan yek bi kurê paşakî re dizewice, xûşkên xwe li bal

xwe cîwar dike, bavê xwe jî, efû dike, paşê hemû di nav xweşîyê de dijîn (23).

Çawa tê xuyan bêbavîya damarîyan di nav çîrokên Kurdî de, wusan jî di nav berhemên mayîn de motîfeke nav û deng e, wek mîsal gelek gotinên pêşîya hene ku li ser damarîyan û zordestîyên wan yên li dijî zarokan hene.

Ji derjana damarîyan, motîfeke "jinaxirab" yamayînjîjana xasîyan e. Xasî jî wek damarîyan gelek caran bi dilhişkî, bêwîcdanê û bi neheqîya xwe ve hatine nasîn. Di çîroka Bûka Gulsûn de, xasîke wusan bêîman û bêbav heye . Roj ekê lawikek dizewice, ji xwe re keçekê tîne. Dîya lawikjî, bi wan re tevayî di malê de dimîne. Dema kurik diçe liser karê xwe, ev bûka teze û xasîya xwe tenê dimînin. Xasî gelekcaran xwarinê nade bûka xwe, wê birçî dihêle, bi wê re pev diçe, rewşa bûkê her diçe xirab dibe. Bûkeke bêdeng, şermoke û newêrek bûye, zarzimanê wê tune bûye, keseke gelek reben bûye. Di dawîyê de ji hal dikeve, kena ji bîr dike. Mêrê wê paşê jê derdixe ku dîya wî li jina wî hatîye xezebê, jê re nepak e. Mêrik biryarê xwe digre wekî careke din bizewice, diçe digere, vê carê ji xwe re keçekê bi navê Gulsûn dibîne, tîne malê. Gulsûn angorî jina berê bûkeke çawekirî, serwext, şerût û bi zar-ziman bûye. Gelekcaran cesaret dike li dijî neheqîyên xasîya xwe derdikeve, dilê wê çî bixwaze tîne cîh. Di dawîya çîrokê de ji ber lêdaneke Gulsûnê xasî gelek bêhal dikeve, paşê jî dimire. Bi vî tehrî herdu bûkji destê vê xasîyê xelas dibin (24). Gelek çîrok hene ku di dawîyê de bûne bingehê bendên pêşîya, mirov dikare bêje

20

her koka bendeke pêşîya diçe dighêje çîrokekê û bûyerekê, ji ber vê yekê jî di navbera peydabûna bendên pêşîya û çîrokan de pêwendîyên xurt hene. Her çîrokek demek hatîye êdî ketîye qalibê hevokê, kurt bûye, wek çend peyvên ketîye tehrekî pendên pêşîyên. Mirov van çîrokan "çîrokên bendên pêşîya" jî dikare bi nav bike, wek mîsal "bûkê tune zar-ziman, xasîyê tune dîn-îman " di dawîya çîrokekê de peyda bûye, ev çîroka wusan e: Bûkek teze anînpeya kirin, xasîya wê rojapêşîna du nan anîn dane ber bûkê û gotê: "Bûkê can, şerm neke, lê serê nan ker meke ". Bûkê ji şerma wê rojê nan ne xwar, got: "Xasîya min gotîye serê nan ker meke ". Sê rojê temam bûn bi vî tehrî, xasîyê digote bûkê, lê bûkê jî nan ne dixwar. Rojtira çara dîsaxasîyên danîberbûkê û gotê : "Şerme meke, lêserê nênan ker meke ". Bûkê dîna xwe dayê ji birçîya wê qudum keve, ewê anîji ortanên derxistxar, tenêqalkêlisernanma. Wusan

sê roja bûkê nan ker nedikir, tenê orta nan dixwar, qalikê nê cîde dihîşt. Rojekê xasîyêgotê : "Bûkê, tu çira orta nê dixwî qalikê hişkî dihêlî? " Bûkê got: "Tu xasîya min î, çi te digot minjîgura te dikir. Wextê bûkê tune zarziman, xasîyê tune dî-îman ". Hingê bûkê xasîyê re xeber de, şermîji ortê rabû ps). Çawame li jorjîgotdi dawîyaçîroka5wfai Gulsûnde, piştî mirina xasîya wan, ev herdû hêwî dibin yek, bi kêfa dilê xwe şa dibin. Ji ber ku çîrok xelas bûye, mirov nikare derheqa pêwendîyên van herdu bûkan-hêwîyan yê pêşerojê de tiştêkî bêje. Di çîrokê de, xasîk û du bûk hene, herdu bûkî hêwîyê hev in. Ji ber ku di çîrokê de xasî heye, vê carê şerê hêwîyan disekine, hêwî li dijî xasîyê ne, dubendî, nakokî û şerê nav xwe ber didin, bi xasîya xwe ve mijûl dibin. Eger çîrokê de motîfa xasîyê tune bûya, bêgûman şerê hêwîyan dikaribû mezin bibûya, di çîrokê de cîhekî fireh bigirta. Çawa tê zanîn hatina jineke nûh, di statûya jina yekemîn de guhasinên mezin pêk tîne, cîhûrûmeta wê nimz dibe, jina duwemîn timê dibe berdilk

21

her koka benêde pêşîya diçe dighêje çîrokekê û bûyereke, ji ber vê yekêjî di navbera peydabûna bendên pêşîya û çîrokan de pêwendîyên xurt hene. Her çîrokek demê hatîye êdî ketîye qalibê hevokekê, kurt bûye, wek çend peyvên ketîye tehrekî pendên pêşîyên. Mirov van çîrokan "çîrokên bendên pêşîya" jî dikare bi nav bike, wek mîsal "bûkê tune zar-ziman, xasîyê tune dî-îman " di dawîya çîrokekê de peyda bûye, ev çîroka wusan e: Bûkek teze anînpeya kirin, xasîya wê rojapêşîn du nan anîn dane ber bûkê û gotê: "Bûkê can, şerm neke, lê serê nan ker meke ". Bûkê ji şerma wê rojê nan ne xwar, got: "Xasîya min gotîye serê nan ker meke ". Sê rojê temam bûn bi vî tehrî, xasîyê digote bûkê, lê bûkêjî nan ne dixwar. Rojtira çara dîsaxasîyên danîberbûkêgotê : "Şerme meke, lêserê nê ker meke ". Bûkê dîna xwe dayêji birçîya wê qudum keve, ewê anîji ortanên derxistxar, tenêqalkêlisernanma. Wusan sê roja bûkê nan ker nedikir, tenê orta nan dixwar, qalikê nê cîde dihîşt. Rojekê xasîyêgotê : "Bûkê, tu çira orta nê dixwî qalikê hişkî dihêlî? " Bûkê got: "Tu xasîya min î, çi te digot minjîgura te dikir. Wextê bûkê tune zarziman, xasîyê tune dî-îman ". Hingê bûkê xasîyê re xeber de, şermîji ortê rabû ps). Çawame li jorjîgotdi dawîyaçîroka5wfai Gulsûnde, piştî mirina xasîya wan, ev herdû hêwî dibin yek, bi kêfa dilê xwe şa dibin. Ji ber ku çîrok xelas bûye, mirov nikare derheqa pêwendîyên van herdu bûkan-hêwîyan yê pêşerojê de tiştêkî

bêje. Di çîrokê de, xasîk û du bûk hene, herdu bûkjî hêwîyê hev in. Ji ber ku di çîrokê de xasî heye, vê carê şerê hêwîyan disekine, hêwî li dijî xasîyê ne, dubendî, nakokî û şerê nav xwe ber didin, bi xasîya xwe ve mijûl dibin. Eger çîrokê de motîfa xasîyê tune bûya, bêgûman şerê hêwîyan dikaribû mezin bibûya, di çîrokê de cîhekî fireh bigirta. Çawa tê zanîn hatina jineke nûh, di statûya jina yekemîn de guhasinên mezin pêk tîne, cîhûrûmeta wê nimz dibe, jina duwemîn timê dibe berdilk

21

û şîrîna mêrê xwe, çawa bendeke pêşîyan dibêje: nûh hatin, kevin hilatin. Di destpêkê de anîna jineke nûh timê ji mêran re wek bûyereke xweş tê xuyan, lê belê piştî demekê, şerê hêwîyan dest pê dike, hêwî dikevîne pêsîra hev, wê çaxê ew rojên xweşîyê êdî namînin, wunda dibin, derdê pirjinîyê wê demê baş tê fam kirin. Di çîroka Mêrê Du Jinan de ev yeka gelek eşkere tê xuyan (26). Di çîroka Gulançikzêrîn de, dilê padîşahêdikeve sê keçikênmalekê, hersêyanjî, ji xwe re tîne. Padîşah ji ber bersîvên keça piçûk, zêtir ev keça hez kirîye. Lê belê herdu keçên mezin dest pê kirine dexesîya keça piçûk kirine. Demek derbas dibe, şerek derdikeve padîşah diçe şer, wê demê jî jina piçûk ducan bûye, ber hemlebûnê bûye. Piştî çend mehan, dema keça piçûk diwelide, herdu xûşkên mezin gazî pîrikeke bêîman dikin wekî bê alîkarîya keça piçûk bike. Dema keçik diwelide, ev pîrik li şuna zarokan, du cewrikên (tule, kudik)sa tîne nîşanî keçikê dide, zarokanjî dike sandoqekê dibin davêjine nav behrê. Dema padîşah tê, qala vê yekê dikin, padîşah dibêje li ber malê safêrekê çê bikin, jinikê û herdu cewrikên wê li wir girêdin. Sal derbas dibin, ew herdu zarokên padîşah yên ku avîtibûne behrê (Huseyîn û Gulîzer) ji mirinê xelas dibin, dema ez zarokan rojekê qala serpêhayîya xwe dikin, paşê padîşah fam dike ku ev zarokên wî yên jina piçûk in, herdu jinên wî yên mezin listikeke anîne serê jina piçûk. Paşa tîne van herdu jinên mezin ceza dike, jina piçûk jî azad dike (27). Çîroka Mîrze Memûd û Xûşka Wî, ji gelek alîyan de dişîbîne vê çîrokê. Di çîroka Mîrze Memûd û Xûşka Wî de jî hêwîya mezin hesûdîya hêwîya piçûk dike, di çîrokajorîn de çî tê serê hêwîyê, tê serê vê hêwîyêjî, herdu çîrok wek şaxên hev dikarin bîn hesabîn. Di dawîya vê çîrokê de, dema padîşah fam dike ku çî hatîye serê wî, tînejinamezinşeq-şeqîdike dikuje (28). Naveroka çîroka bi navê Guîê'i, wek van herdu çîrokan e (29). Hersê çîrokan dejî, derdê hêwryan wek motîfeke hevpar e.

22

û şîrîna mêrê xwe, çawa benedike pêşîyan dibêje: nûh hatin, kevin hilatin. Di destpêkê de anîna jineke nûh timê ji mêran re wek bûyereke xweş tê xuyan, lê belê piştî demekê, şerê hêwîyan dest pê dike, hêwî dikevîne pêsîra hev, wê çaxê ew rojên xweşiyê êdî namînin, wunda dibin, derdê pirjinîyê wê demê baş tê fam kirin. Di çîroka Mêrê Du Jinan de ev yeka gelek eşkere tê xuyan (26). Di çîroka Gulançikzêrîn de, dilê padîshahekîdikeve sê keçikênmalekê, hersêyanjî, ji xwe re tîne. Padîşah ji ber bersîvên keça piçûk, zêtir ev keça hez kirîye. Lê belê herdu keçên mezin dest pê kirine dexesîya keça piçûk kirine. Demek derbas dibe, şerek derdikeve padîşah diçe şer, wê demê jî jina piçûk ducan bûye, ber hemlebûnê bûye. Piştî çend mehan, dema keça piçûk diwelide, herdu xûşkên mezin gazî pîrikeke bêîman dikin wekî bê alîkarîya keça piçûk bike. Dema keçik diwelide, ev pîrik li şuna zarokan, du cewrikên (tule, kudik)sa tîne nîşanî keçikê dide, zarokanjî dike sandoqekê dibin davêjine nav behrê. Dema padîşah tê, qala vê yekê dikin, padîşah dibêje li ber malê safêrekê çê bikin, jinikê û herdu cewrikên wê li wir girêdin. Sal derbas dibin, ew herdu zarokên padîşah yê ku avîtibûne behrê (Huseyîn û Gulîzer) ji mirinê xelas dibin, dema ez zarokan rojekê qala serpêhayîya xwe dikin, paşê padîşah fam dike ku ev zarokên wî yê jina piçûk in, herdu jinên wî yê mezin listikeke anîne serê jina piçûk. Paşa tîne van herdu jinên mezin ceza dike, jina piçûk jî azad dike (27). Çîroka Mîrze Memûd û Xûşka Wî, ji gelek alîyan de dişibîne vê çîrokê. Di çîroka Mîrze Memûd û Xûşka Wî de jî hêwîya mezin hesûdîya hêwîya piçûk dike, di çîrokajorîn de çî tê serê hêwîyê, tê serê vê hêwîyêjî, herdu çîrok wek şaxên hev dikarin bên hesabîn. Di dawîya vê çîrokê de, dema padîşah fam dike ku çî hatîye serê wî, tînejinamezinşeq-şeqîdike dikuje (28). Naveroka çîroka bi navê Guîê!)i, wek van herdu çîrokan e (29). Hersê çîrokan dejî, derdê hêwryan wek motîfeke hevpar e.

22

Di van çîrokên ku liser derdê hêwîyan hatine gotin de tiştêkî ku bala mirovan dikşîne jî, rewşa pîran e, wek kesên bêîman û sêrbaz di nav koma "jinên xirab" de cîh digirin. Di çîrokên Kurdî de em rastî çend tîpên pîran tî. Pîr, di zimanê Kurdî de bi taybetîji bo jinên ku salên wan bihurîne tê bi kar anîn, carcar ji wan re pîrejin jî tê gotin, di çîrokên Kurdî de ev pîr gelek caran famdarî, zanebûn û mêvanhezîya xwe ve tî nasîn. Çawa di çend çîrokan dejî xuya dibe, evpîran kesine belengaz in, tenê dimînin, çavên wan li destê kesên mayîn in, rojên xwe dipên.

Ev tîpên pîran gelek caran alîkar in, qencî û pakîyê dixwazin, bextan û mirazan dighînin hev, suran re vekirîne, keç û xort dikarin bawerîya xwe bi wan bînin. Ji wan hinek jî dilreş in, timê li pey xirabîyê ne, gilî-gotina digerînin, gilîgerok in, xeybê mirovan dikan. Çawa me di çîroka Gulançikzêrî de qala wê kir, hin pîrjî hene, bi taybetî dema zarokanînê de alîkarîya jinan dikan, ji wan repîrik(ebQ) dibêjin, di çîroka Gulançikzêrî de ew pîrika wekjineke neçê tê nasîn. Tîpeke mayînyxpîrhevok in, ev kesan wek jinên çîrokî jî dikarin bînan nav kirin, timê xirabîyê dixwazin, xof û tîrsa wan timê li ser mirovan e, memikên xwe davêjine liser milê xwe, pêşkarî mirovan dibin. Di jîyîna rojane de ev peyva, ji bo jinên bêter, bed, nebedewjî tê bi kar anîn.

Di folklorê Kurdî de jana damarîyan, jana xasîyan, jana hêwîyan û janajintîyan wek çar motîfên bîngehîna cîh girtine. Van herçar motîfan (damarî, xasî, hêwî, jintî) di nav folklorê Kurdî de sûretekî "Jina Xirab" peyda kirine.

Di çend çîrokên Kurdî de bêbextî û nehelaîya jinan, bûye sedemê malwêranî, malkambaxîyan. Bitaybetî jinên kumêrkirî ne, lê belê bi mêrekî mayîna re serê xwe dikine yek, di van çîrokan de wek jinên rû bi tenê tenê hesibîna, gelek caran jî, di dawîya çîrokan de tenê kuştin. Ev jinên ku bi yar in, jinên ku nabin xwedîyê nefsa xwe, bi dizîka ve mîrên din re radizên, bi

23

Di van çîrokên ku liser derdê hêwîyan hatine gotin de tiştekî ku bala mirovan dikşîne jî, rewşa pîran e, wek kesên bêîman û sêrbaz di nav koma "jinên xirab" de cîh digirin. Di çîrokên Kurdî de em rastî çend tîpên pîran tên. Pîr, di zimanê Kurdî de bi taybetî ji bo jinên ku salên wan bihurîne tê bi kar anîn, carcar ji wan re pîrejin jî tê gotin, di çîrokên Kurdî de ew pîr gelek caran famdarî, zanebûn û mêvanhezîya xwe ve tên nasîn. Çawa di çend çîrokan de jî xuya dibe, ew pîran kesine belengaz in, tenê dimînin, çavên wan li destê kesên mayîna in, rojên xwe dipên.

Ev tîpên pîran gelek caran alîkar in, qencî û pakîyê dixwazin, bextan û mirazan dighînin hev, suran re vekirîne, keç û xort dikarin bawerîya xwe bi wan bînin. Ji wan hinek jî dilreş in, timê li pey xirabîyê ne, gilî-gotina digerînin, gilîgerok in, xeybê mirovan dikan. Çawa me di çîroka Gulançikzêrî de qala wê kir, hin pîrjî hene, bi taybetî dema zarokanînê de alîkarîya jinan dikan, ji wan repîrik(ebQ) dibêjin, di çîroka Gulançikzêrî de ew pîrika wekjineke neçê tê nasîn. Tîpeke mayînyxpîrhevok in, ev kesan wek jinên çîrokî jî dikarin bînan nav kirin, timê

xirabîyê dixwazin, xof û tirsê wan timê li ser mirovan e, memikên xwe davêjine liser milê xwe, pêşkarî mirovan dibin. Di jîyîna rojane de ev peyva, ji bo jinên bêter, bed, nebedewjî tê bi kar anîn.

Di folklorê Kurdî de jana damarîyan, jana xasîyan, jana hêwîyan û janajintîyan wek çar motifên bingehîn cîh girtine. Van herçar motifên (damarî, xasî, hêwî, jintî) di nav folklorê Kurdî de sûreteki "Jina Xirab" peyda kirine.

Di çend çîrokên Kurdî de bêbextî û nehelaîya jinan, bûye sedemê malwêranî, malkambaxîyan. Bitaybetî jinên kumêrkirî ne, lê belê bi mîrekî mayîn re serê xwe dikine yek, di van çîrokan de wek jinên rû bi tenî tîn hesabî, gelek caran jî, di dawîya çîrokan de tîn kuştin. Ev jinên ku bi yar in, jinên ku nabin xwedîyê nefsa xwe, bi dizîka ve mîrên din re radizên, bi

23
wan re şa dibin, di van çîrokan de gelek bi fesal gavên xwe davêjin, dek-dolap, fend-fêlên mezin tînin serê mîrên xwe, carcar bi zanetî wek mîsal xwe nexwaş datînin, ji bo kuîmkana hevdiîna dilketîyê xwepeydabike, mîrê xwe bona "dermanela" dişîne "welatê hat-nehatê". Lê belê di dawîya çîrokan de her tiştê êdî eşkere dibe. Çîroka. Ava Heyatê-Sêva Xelatê di vî warî de gelek balkêş e. Jinik xwe nexwaş datîne, dibêje mîrê xwe, tê herîji min re A va Heyatê û Sêva Xelatê bînî. Mîrik tivdarekê xwe dike, terkiserî dinê dibe. Diçe gundê mala xûşka xwe, xûşka wî zane ne av, ne jî sêveke wusan heye, dibêje birayê xwejinatê biyare, vegere heremalaxwe! ewtedixapîne. Paşê bira û xûşk dikevine dilqê du gerokan, diçin dibînin ku gotinên xûşka wî rast in, jina wî bi yar e, herduyan jî dikujin po). Di çîroka Benglîboz de, jineke padîşahekî hebûye, navê wê Sultan bûye, dema mîrê wê diçe şer, ew nêta xwe xirab dike, bi wezîrê padîşah re radibe-rûdinê. Hespêki padîşah jî hebûye, hespekî sêrbaz bûye, dikaribûye dengjîbîke. Hesp, rojekê kurê padîşah re, qala dîya wî û wezîr dike, êdî pêwendîyên dîya wî û wezîr eşkere dibin. Di dawîya çîrokê de, ev jinik tê kuştin (31). Di çîroka Silo û Rehmo de hejmara jinên bi yarîk her diçin zêde dibin. Silo di gomekê de xwe vedişêre, mêze dike dorbi dorsê mîrên çîptazî hatin gomê tevî pêz bûne. Ev kesan, yarîkên wê jina ku Silo di goma wê de xwe veşartîye, bûne. Dema mîrê jinikê tê, diçe gomê rastî çend kesan tê, Silo mîrik re dibêje, ev yarê jina te ne. Silo jî radibe diçe mala xwe, dêrî dixwe jina wî dêrî venake, jina wî jî bi yar e. Jinik yarê xwe dike kûpekî, vedişêre. Piştî demekê mîr vî kûpî dibe difroşe, dide cihûkî.

Cihû dibêje Silo, vî kûpî bibe mala min, dema Silo kûp dibe mala cihû, mêze dike heftbûkên cihû heryekji wanbi yarê xwe ve ketine nav kêf û henekan. Dema bûk çav li Silo dikevin, bembû davêjin li ser yarên xwe, wan vedişêrin. Paşê cihû tê malê, hertişt eşkere dibe (32). Di dawîya çîrokê de, yarêjina Silo

24

wan re şa dibin, di van çîrokan de gelek bi fesal gavên xwe davêjin, dek-dolap, fend-fêlên mezin tînin serê mêrên xwe, carcar bi zanetî wek mîsal xwe nexwaş datînin, ji bo kuîmkana hevdiîtina dilketîyê xwepeydabike, mêrê xwe bona "dermanela" dişîne "welatê hat-nehatê". Lê belê di dawîya çîrokan de her tişt êdî eşkere dibe. Çîroka. Ava Heyatê-Sêva Xelatê di vî warî de gelek balkêş e. Jinik xwe nexwaş datîne, dibêje mêrê xwe, tê herîji min re A va Heyatê û SêvaXelatê bînî. Mêrik tivdarekê xwe dike, terkiserî dinê dibe. Diçe gundê mala xûşka xwe, xûşka wî zane ne av, ne jî sêveke wusan heye, dibêje birayê xwejinatebiyare, vegereheremalaxwe! ewtedixapîne. Paşê bira û xûşk dikevîne dilqê du gerokan, diçin dibînin ku gotinên xûşka wî rast in, jina wî bi yar e, herduyan jî dikujin po). Di çîroka Benglîboz de, jineke padîşahekî hebûye, navê wê Sultan bûye, dema mêrê wê diçe şer, ew nêta xwe xirab dike, bi wezîrê padîşah re radibe-rûdinê. Hespekî padîşah jî hebûye, hespekî sêrbaz bûye, dikaribûye dengîbîke. Hesp, rojekê kurê padîşah re, qala dîya wî û wezîr dike, êdî pêwendîyên dîya wî û wezîr eşkere dibin. Di dawîya çîrokê de, ev jinek tê kuştin (31). Di çîroka Silo û Rehmo de hejmara jinên bi yarîk her diçin zêde dibin. Silo di gomekê de xwe vedişêre, mêze dike dorbi dorsê mêrên çiptazî hatin gomê tevî pêz bûne. Ev kesan, yarîkên wê jina ku Silo di goma wê de xwe veşartîye, bûne. Dema mêrê jinîkê tê, diçe gomê rastî çend kesan tê, Silo mêrik re dibêje, ev yarê jina te ne. Silo jî radibe diçe mala xwe, dêrî dixwe jina wî dêrî venake, jina wî jî bi yar e. Jinik yarê xwe dike kûpekî, vedişêre. Piştî demekê mêr vî kûpî dibe difroşe, dide cihûkî. Cihû dibêje Silo, vî kûpî bibe mala min, dema Silo kûp dibe mala cihû, mêze dike heftbûkên cihû heryekji wanbi yarê xwe ve ketine nav kêf û henekan. Dema bûk çav li Silo dikevin, bembû davêjin li ser yarên xwe, wan vedişêrin. Paşê cihû tê malê, hertişt eşkere dibe (32). Di dawîya çîrokê de, yarêjina Silo

24

û yarên heft bûkên cihû jî tînin kuştin. Çawa di çîrokê de jî tê xuyan, hem jinên bi yar, hemjî mêrên bi yar re îmkana jîyînê zêde namîne. Di çîroka Silqo de, vê carê her çiqas Silqo jê

derdixejina wî bi yar e , dinêre xortek di nav cîhêjina wî de ye,
jinikê nakuje, tenê ber dide, paşê jineke din ji xwe re tîne ^.
ÇîrokaBila Ew Nan û MastêXwe Bixwe wek pêkenîyan hatîye
gotin, rojekê mêrek diçe leşkerîyê, heft sal leşkerîyê dike.
Dema vedigere tê mala xwe, mêze dike kû sê zarokên wî hene,
ew şaş-metel dimîne, dema jina xwe dipirse wekî ev zarokyê
kê ne, bersîvajinikê mêriktêr nake, êdî tertîşt derdikeve holê,
mêrik fam dike ku ew zarok ne ji wî ne P4).

JINÊN DESTGIRAN

Çawa em li jor jî li ser sekinîbûn, di çîrokbêjîya Kurdî de
mêrên tiral, şil-şed, timê li malê ne, kêrî tiştêkî nayên, bûne
babetên gelek çîrokan, civatê ew kesan di nav koma "mêrên
xirab" de bi cîh kirine. Wek mêran vê carê em rastîjinên wusan
jî tên. Ev jinan jî tiral in, xebatekê nakin, her tiştîji Xwedê, ji
dorberê xwe hêvî dikin, di dawîyê de perîşan dibin, dikevin li
ser zar-zimanan û dibin babetên çend çîrokan jî. Di Çîroka
Mena KomekêJî GotîHebe de dayîkû keçek hene ®5\ di çîroka
Ardu de bav, keçek 06) û di çîroka Rîya Şixrê de jî pîrejinek,
dotek û pişikêk heye ^. Hemû mêrxasên van hersê çîrokan jî,
berî ku zivistan bê qet tivdarekê zivistanê nakin. Di van hersê
çîrokan de dayîk, pîrejin û bav dibêjin çawa hebe emê bimirin,
ne hewce ye em kar bikin, hersê keçên van çîrokanjî difikirin,
dibêjin emê heta wê çaxê ji xwe re mêrekî bibînin, emê
bizewicin, di çîroka dawîn de pişikjî dibêje, dema ew mirin û
zewicîn ezê jî herim mala cîranan, bibim pişikê wan. Lê belê
zivistan tê, ne ev dayîk, pîrejin û bav dimirin, ne jî keç mêr
dikin. Dema zivistan tê ev kesên tiral, cangiran gelek perîşan
25

û yarên heft bûkên cihû jî tên kuştin. Çawa di çîrokê de jî tê
xuyan, hem jinên bi yar, hemjî mêrên bi yar re îmkana jîyînê
zêde namîne. Di çîroka Silqo de, vê carê her çiqas Silqo jê
derdixejina wî bi yar e , dinêre xortek di nav cîhêjina wî de ye,
jinikê nakuje, tenê ber dide, paşê jineke din ji xwe re tîne ^.
ÇîrokaBila Ew Nan û MastêXwe Bixwe wek pêkenîyan hatîye
gotin, rojekê mêrek diçe leşkerîyê, heft sal leşkerîyê dike.
Dema vedigere tê mala xwe, mêze dike kû sê zarokên wî hene,
ew şaş-metel dimîne, dema jina xwe dipirse wekî ev zarokyê
kê ne, bersîvajinikê mêriktêr nake, êdî tertîşt derdikeve holê,
mêrik fam dike ku ew zarok ne ji wî ne P4).

JINÊN DESTGIRAN

Çawa em li jor jî li ser sekinîbûn, di çîrokbêjîya Kurdî de
mêrên tiral, şil-şed, timê li malê ne, kêrî tiştêkî nayên, bûne

babetên gelek çîrokan, civatê ew kesan di nav koma "mêrên xirab" de bi cîh kirine. Wek mêran vê carê em rastîjinên wusan jî tên. Ev jinan jî tiral in, xebatekê nakin, her tiştîji Xwedê, ji dorberê xwe hêvî dikin, di dawîyê de perîşan dibin, dikevin li ser zar-zimanan û dibin babetên çend çîrokan jî. Di Çîroka Mena KomekêJî GotîHebe de dayîkû keçek hene ®5\ di çîroka Ardu de bav, keçek 06) û di çîroka Rîya Şixrê de jî pîrejinek, dotek û pişikêk heye ^ . Hemû mêrxasên van hersê çîrokan jî, berî ku zivistan bê qet tivdarekê zivistanê nakin. Di van hersê çîrokan de dayîk, pîrejin û bav dibêjin çawa hebe emê bimirin, ne hewce ye em kar bikin, hersê keçên van çîrokanjî difikirin, dibêjin emê heta wê çaxê ji xwe re mêrekî bibînin, emê bizewicin, di çîroka dawîn de pişikjî dibêje, dema ew mirin û zewicîn ezê jî herim mala cîranan, bibim pişikê wan. Lê belê zivistan tê, ne ev dayîk, pîrejin û bav dimirin, ne jî keç mêr dikin. Dema zivistan tê ev kesên tiral, cangiran gelek perîşan

25

dibin, destê kesên mayîn dinêrin, ji bo ku ji xwe re ardu û xwarinê berev bikin, dikevîne çolan. Di dawîyê de mêze dikin kujîyîn çawa ew difikirin ewqas hêsa nîne. Ji alîyê din çawa em dibînin babeta van hersê çîrokanjî gelek nêzîkî hev e, wek şax û guhartinokên hev in. Ev yeka jî nîşan dide ku, tema van çîrokan ji alîyê civatê de giring hatîye dîtin ku ev çîrok ewqas belav bûne, nav dane.

ÇEND ÇÎROKÊN JÎYANA REAL

Gelek çîrok li ser jîyîna Kurdan hatine gotin, ev çîrokan, çîrokên rastî (real) tên bi nav kirin. Dijîyîna rojane de, ev bûyer li ser mirovan û li ser civatê re derbas bûne, wek neynika civatê ne. Ji alîyê dîrokî, derheqa sal û demên bihurî de, ev çîrok me gelekî ronî dikin, qewmandinên ku em di van çîrokan de rastî wan tên, wek qewmandinên bûyî dikarin bînin hesibîn. Çawa tê tê zanîn civata Kurdî wek civateke feodalji gelek êl-eşîran pêk hatîye. Ji alîyê din bandûra serokeşîr, axa, beg, şêx û mezinan li ser civatê timê mezin bûye. Dubendî, nakokî, şer-dewên navbera van hêzan timê bala civatê kişandîye, di hiş û mêjûyê civatê de cîhek girtîye, ketîye li ser zar-zimanê civatê, bûne çîrok. Hevkuştin, xûnrijandin, dijminahî û şer wek motîfbûne babetê gelek çîrokan. Di vî warî de çîroka here balkêş, çîroka Suto û Tato ye. Bûyerên çîrokê li deverên Badînan derbas dibe. Suto serokê êla Duşkanî, Tato jî serokê êla Rêkanî ye. Şerekî bêhempa di navbera van herdu êlan de dest pê dike, bi hevra dijminatîke mezin dajon. Hêzên dewletê, axa û şêxên mayîn jî

tevî vî şerî dibin. Suto û merivên xwe gelek bêbextî, teda û zordestîyê li merivê êlaTato dikin. Di dawîyê de gelekmirovan ji hev dikujin. Ji bo tola hev bistînin herdu êl pêsîra hev bernadin. Paşê gelek hêzên mayîn dikevîne nav, dixwazin wan bi hev bînin, di dawîyê de herdu alî jî bi hev tên. Suto keça xwe 26

dibin, destê kesên mayîn dinêrin, ji bo ku ji xwe re ardu û xwarinê berev bikin, dikevîne çolan. Di dawîyê de mêze dikin kujîyîn çawa ew difikirin ewqas hêsa nîne. Ji alîyê din çawa em dibînin babeta van hersê çîrokanjî gelek nêzîkî hev e, wek şax û guhartinokên hev in. Ev yeka jî nîşan dide ku, tema van çîrokan ji alîyê civatê de giring hatîye dîtin ku ev çîrok ewqas belav bûne, nav dane.

ÇEND ÇÎROKÊN JÎYANA REAL

Gelek çîrok li ser jîyîna Kurdan hatine gotin, ev çîrokan, çîrokên rastî (real) tên bi nav kirin. Dijîyîna rojane de, ev bûyer li ser mirovan û li ser civatê re derbas bûne, wek neynika civatê ne. Ji alîyê dîrokî, derheqa sal û demên bihurî de, ev çîrok me gelekî ronî dikin, qewmandinên ku em di van çîrokan de rastî wan tên, wek qewmandinên bûyî dikarin bînin hesabî. Çawa tê tê zanîn civata Kurdî wek civateke feodalji gelek êl-eşîran pêk hatîye. Ji alîyê din bandûra serokeşî, axa, beg, şêx û mezinan li ser civatê timê mezin bûye. Dubendî, nakokî, şer-dewên navbera van hêzan timê bala civatê kişandîye, di hiş û mêjûyê civatê de cîhek girtîye, ketîye li ser zar-zimanê civatê, bûne çîrok. Hevkuştin, xûnrijandin, dijminahî û şer wek motîfbûne babetê gelek çîrokan. Di vî warî de çîroka here balkêş, çîroka Suto û Tato ye. Bûyerên çîrokê li deverên Badînan derbas dibe. Suto serokê êla Duşkanî, Tato jî serokê êla Rêkanî ye. Şerekî bêhempa di navbera van herdu êlan de dest pê dike, bi hevra dijminatîke mezin dajon. Hêzên dewletê, axa û şêxên mayîn jî tevî vî şerî dibin. Suto û merivên xwe gelek bêbextî, teda û zordestîyê li merivê êlaTato dikin. Di dawîyê de gelekmirovan ji hev dikujin. Ji bo tola hev bistînin herdu êl pêsîra hev bernadin. Paşê gelek hêzên mayîn dikevîne nav, dixwazin wan bi hev bînin, di dawîyê de herdu alî jî bi hev tên. Suto keça xwe 26

dide Tato. Dema xûn hat rijandin, ji bo hevhatinê, li pêş xûnê dayîna keçekê di nav Kurdan de edetekî kevn e, wek nîşana aşîyê dikare bê hesabî. Lê belê Suto, rojekê xwe bi zanetî nexwaş davêje, Tato mirovên xwe ve tên serîkî bidinê wî. Dema ew diçin razên, mirovên Suto lêdixin Tato û mirovên wî

dikujin. Bi vî tehrî Suto tola xwe ji dijminê xwe distîne û paşê radibe ser xwe spasî Xwedê dike (38). Di çîroka Revandina Qerecîyekê de dîsa gelek mirov, qasî çil kesji eşîramalmezinan tê kuştin. Rojekê xortekî eşîra malmezinan keçeke qereçîyan direvîne. Demaqereçîpêdihesin, davêjinesereşîramalmezinan, çil mirovên wan dikujin, paşê vedigerin malên xwe. Di çîrokê de dema serokê eşîra malmezinanjê derdixê ku ewqas kesji bo keçekê mirine, gazî xort û keçikê dike, dixwaze van herduyan jî bikuje. Lê belê dema mêze dike dilê lawik gelekî di keçikê de heye, dest ji kuştina wan ber dide. Serokê eşîra malmezinan, çawa tê xuyan zewaceke bi keça qereçîyan di cîh de nabîne (39). Di vî warî de çend çîrokên ku Alexander Jaba berev kirine û wek pirtûk weşandîye zêtir bala mirovan dikşînin, motîfên derheqa rewşajinên Kurd, di van çîrokan de gelek xurt û balkêş in. Di Çîroka Heyştan de dilê du xortan dikeve keçeke bi navê . Bamîk. Navê van xortan yek Şimasî, navê yê mayînjî Çolo ye. Cara pêşîn Bamîk didine Şimasî. Şimasî yekî dewlemend, Çolo yekî belengaz bûye. Lê belê dilê keçikê dikeve Çolo. Paşê ev herdu xort dikevî qirika hev, herdujîtên kuştin. Di dawîyê de keçik jî bi xençerê xwe dikuje. Keçikê dibin li bal mezerê Çolo gor dikin. Di Çîroka Donzdehan de serpêhatîya du birayên bêkar cîh girtîye. Dilê birayê mezin Hesen Axa dikeve vê keça bi navê Lalî Xanim. Paşê dema birayê wî yê piçûk Çeleng Axa vê keçikê dibîne, dilê wîjî dikeve keçikê, ev birayê piçûk listikekê tîne serê birayê xwe yê mezin, bira devji keçikê ber dide, birayê piçûk bi wê re dizewice, lê belê dilê keçikê birayê mezin - Hesen Axa de hebûye. Di dawîyê de keçikjehrê

27

dide Tato. Dema xûn hat rijandin, ji bo hevhatinê, li pêş xûnê dayîna keçekê di nav Kurdan de edetekî kevn e, wek nîşana aşîtîyê dikare bê hesabîn. Lê belê Suto, rojekê xwe bi zanetî nexwaş davêje, Tato mirovên xwe ve tîr serîkî bidinê wî. Dema ew diçin razên, mirovên Suto lédixin Tato û mirovên wî dikujin. Bi vî tehrî Suto tola xwe ji dijminê xwe distîne û paşê radibe ser xwe spasî Xwedê dike (38). Di çîroka Revandina Qerecîyekê de dîsa gelek mirov, qasî çil kesji eşîramalmezinan tê kuştin. Rojekê xortekî eşîra malmezinan keçeke qereçîyan direvîne. Demaqereçîpêdihesin, davêjinesereşîramalmezinan, çil mirovên wan dikujin, paşê vedigerin malên xwe. Di çîrokê de dema serokê eşîra malmezinanjê derdixê ku ewqas kesji bo keçekê mirine, gazî xort û keçikê dike, dixwaze van herduyan jî bikuje. Lê belê dema mêze dike dilê lawik gelekî di keçikê de

heye, dest ji kuştina wan ber dide. Serokê eşîra malmezinan, çawa tê xuyan zewaceke bi keça qereçîyan di cîh de nabîne (39). Di vî warî de çend çîrokên ku Alexander Jaba berev kirine û wek pirtûk weşandîye zêtir bala mirovan dikşînin, motîfên derheqa rewşajinên Kurd, di van çîrokan de gelek xurt û balkêş in. Di Çîroka Heyştan de dilê du xortan dikeve keçeke bi navê . Bamîk. Navê van xortan yek Şimasî, navê yê mayînjî Çolo ye. Cara pêşîn Bamîk didine Şimasî. Şimasî yekî dewlemend, Çolo yekî belengaz bûye. Lê belê dilê keçikê dikeve Çolo. Paşê ev herdu xort dikevîne qirika hev, herdujîtên kuştin. Di dawîyê de keçik jî bi xençerê xwe dikuje. Keçikê dibin li bal mezerê Çolo gor dikin. Di Çîroka Donzdehan de serpehatîya du birayên bêkar cîh girtîye. Dilê birayê mezin Hesên Axa dikeve vê keça bi navê Lalî Xanim. Paşê dema birayê wî yê piçûk Çeleng Axa vê keçikê dibîne, dilê wîjî dikeve keçikê, ev birayê piçûk listikekê tîne serê birayê xwe yê mezin, bira devji keçikê ber dide, birayê piçûk bi wê re dizewice, lê belê dilê keçikê birayê mezin - Hesên Axa de hebûye. Di dawîyê de keçikjehrê

27

dixwe, dimire. Çîroka Nozdehan de paqijî, helalî, dilovanî û cesaretêjinantê zimîn. Angorîçîrokê mirovek hebûye, li bajarê Bîtîsê dima. Navê wî Cergo, navê jina wîjî GuzelXatûn bûye, rojekê jina wî bi mêvanî diçe gundê mala bavê xwe. Demek derbas dibe, Cergo xulamê xwe dişîne peyjina xwe wekî hilde bîne malê. Navê xulamê Kirêt bûye. Xulam di rê de nêta xwe xirab dike, dilê wî dikeve jina axê, pêşkarî jinikê dibe. Jinik dema firsendekê dibîne, tîne Kirêt dikuje, herdu milên wîjî jê dike, dibe nîşanî mêrê xwe û xelqê dide, paşê herkes pesnê GuzelXatûnê dide(40).

JINÊN RAWIRÎN

Dema mirov çîrokên Kurdî beş-beş analîz bike, ji hev derîne, mirov dibîne ku gelek çîrokjî, liserrawir(tabe, terewil, lawir, heywan) hatine gotin. Ji ber ku pîranîya Kurdan di zikê tebîyetê de dijîn, di jîyîna wan ya rojane de ew û rawir di nav hev de ne, gelek rawiran diparêzin. Şivan, gavan, berxvan, golikvan û gelek kesên mayîn her yekji alîyê xwe de pisporekî rawiran e. Hem rawirên hov, hemjî rawirên kedîkirî di çîrokan de wek mirovan gaven xwe davêjin, cilên mirovan xwe dikin, dibin parçekîjîyîna mirovan. Mirov û rawirji gelek alîyan de dişibînin hev. Di dawîya çend çîrokan de, ji ber xirabî û nepakîya xwe, çawa em dibînin ew dibin rawir, wek pepûk, hirç, jûjî, meymûn terkeseî dinê dibin. Dema emnaveroka van

çîrokanmêze dikin, yekji mêrxasên çîrokêji Xwedê re duayan dike, lawa dike, wekî ew kesê xirab û nepak bibe rawirekî, daxwazîyên van kesan derhal tên cîh. Ew kes dibe çi lawirî? Ev yeka angorî naveroka çîrokê , rewş û kirinên van kesan re girêdayî ye. Bi saya van çîrokan em sedemên peydabûna her rawirekî jî fêr dibin (41).

28

dixwe, dimire. Çîroka Nozdehan de paqijî, helalî, dilovanî û cesaretêjinantê zimîn. Angorîçîrokê mirovek hebûye, li bajarê Bîtliisê dima. Navê wî Cergo, navê jina wîjî GuzelXatûn bûye, rojekê jina wî bi mêvanî diçe gundê mala bavê xwe. Demek derbas dibe, Cergo xulamê xwe dişîne peyjina xwe wekî hilde bîne malê. Navê xulêm Kirêt bûye. Xulam di rê de nêta xwe xirab dike, dilê wî dikeve jina axê, pêşkarî jinikê dibe. Jinik dema firsendekê dibîne, tîne Kirêt dikuje, herdu milên wîjî jê dike, dibe nîşanî mêrê xwe û xelqê dide, paşê herkes pesnê GuzelXatûnê dide(40).

JINÊN RAWIRÎN

Dema mirov çîrokên Kurdî beş-beş analîz bike, ji hev derîne, mirov dibîne ku gelek çîrokjî, liserrawir(tabe, terewil, lawir, heywan) hatine gotin. Ji ber ku piranîya Kurdan di zikê tebîyetê de dijîn, di jîyîna wan ya rojane de ew û rawir di nav hev de ne, gelek rawiran diparêzin. Şivan, gavan, berxvan, golikvan û gelek kesên mayîn her yekji alîyê xwe de pisporekî rawiran e. Hem rawirên hov, hemjî rawirên kedîkirî di çîrokan de wek mirovan gavên xwe davêjin, cilên mirovan xwe dikin, dibin parçekîjîyîna mirovan. Mirov û rawirji gelek alîyan de dişibînin hev. Di dawîya çend çîrokan de, ji ber xirabî û nepakîya xwe, çawa em dibînin ew dibin rawir, wek pepûk, hirç,jûjî, meymûn terkiserî dinê dibin. Dema emnaveroka van çîrokanmêze dikin, yekji mêrxasên çîrokêji Xwedê re duayan dike, lawa dike, wekî ew kesê xirab û nepak bibe rawirekî, daxwazîyên van kesan derhal tên cîh. Ew kes dibe çi lawirî? Ev yeka angorî naveroka çîrokê , rewş û kirinên van kesan re girêdayî ye. Bi saya van çîrokan em sedemên peydabûna her rawirekî jî fêr dibin (41).

28

Naveroka hinek çîrokên Kurdî bi temamî li ser rawiran e, beşeke wan jî nîvî rawir in, nîvî mirov in. Di çend çîrokan de jî, her çiqas temam rawir bin jî, formekî hunerî di van çîrokan de peyda bûye, çawa em dibînin vê carê wek mîsal bi devê rawirekî anjî rawirekê çîrokeke li ser mirovan tên gotin, di nav

hevsazîya çîrokeke dirêj de bi serê xwe cîh girtîye. Dema em van çîrokên di nav çîrokan de mêze dikin, bi alîkarîya van "çîrokên piçûk" rawir dixwazin nêt, merem û mesaja çîrokê xurtbikin. Angorî vîrûçikê huneraçîrokbêjîyê, bi devê rawiran şîret li me tên kirin, rawir rewşa xwe û bûyerên van çîrokên ku dibêjin, hemberî hev dikin, ji xwe re dikin pêlekan, materîal û daxwaza xwe ya dawîn pêşkêşî me dikin. Çawa tê zanîn wek hebûnên jîndar (zêndî, candar, ruhber) di navbera mirovan û hêzên ne-mirovî de, wek mîsal rawiran de gelek nêzîkahî û dirûvlêketinên balkêş hene. Gelek babetên çîrokên rawiran hene, naverokên wan ji motîfên gelek cuda-cuda pêk tînin. Di nav van motîfan de motîfeke bingehînî, motîfajinan û zewacê ye. Di vî warî de çîrokeke here hewaskar, şîretkar, çîroka bi navê Zewaca Qijik û Kevokê ye. Angorî çîrokê, Qijik mêr e, Kevok jî jin e, bi hevra dizewicin, lê belê piştî demekê bi hev nakin, dixwazin hev berdînin. Ew diçin li bal qazîyekî, her yek qala rewşa xwe dike û çîrokekê qazî re dibêjin. Sedemê gotina van çîrokan jî, her yek ji alîyê xwe de bi mîsalên xweşik ve dixwaze qazî bidin bawer kirin, wekî kî heq e, kî neheq e, dixwazin li pêşberî qazî wek dadigehekê xwe biparêzin. Emji naveroka çîrokê derdixin ku, Kevok doza hevberdanê dike, dixwaze ji mêrê xwe Qijikê veqete, wî berde. Angorî îfade û gotinên Kevokê, mêrê wê kesekî pîs e, timê qilêr û qirêj e, diçe ser cendek, kelaxan, timê tiştên pîs dixwe, bîna genîji devê wî tê. Ji ber van sedaman Kevok dixwaze ji Qijikê veqete. Çawa me jorjî got, herdu diçin li bal qazîkî bawerî û nêrînên xwe li ser vê hevberdanê pêşkêş dikin. Pêşîyê Kevok, qala zordesîya

29

Naveroka hinek çîrokên Kurdî bi temamî li ser rawiran e, beşeke wan jî nîvî rawir in, nîvî mirov in. Di çend çîrokan de jî, her çiqas temam rawir bin jî, formekî hunerî di nav çîrokan de peyda bûye, çawa em dibînin vê carê wek mîsal bi devê rawirekî anjî rawirekê çîrokeke li ser mirovan tînin gotin, di nav hevsazîya çîrokeke dirêj de bi serê xwe cîh girtîye. Dema em van çîrokên di nav çîrokan de mêze dikin, bi alîkarîya van "çîrokên piçûk" rawir dixwazin nêt, merem û mesaja çîrokê xurtbikin. Angorî vîrûçikê huneraçîrokbêjîyê, bi devê rawiran şîret li me tînin kirin, rawir rewşa xwe û bûyerên van çîrokên ku dibêjin, hemberî hev dikin, ji xwe re dikin pêlekan, materîal û daxwaza xwe ya dawîn pêşkêşî me dikin. Çawa tê zanîn wek hebûnên jîndar (zêndî, candar, ruhber) di navbera mirovan û hêzên ne-mirovî de, wek mîsal rawiran de gelek nêzîkahî û

dirûvlêketinên balkêş hene. Gelek babetên çîrokên rawiran hene, naverokên wan ji motîfên gelek cuda-cuda pêk tên. Di nav van motîfan de motîfeke bingehînî, motîfajinan û zewacê ye. Di vî warî de çîrokeke here hewaskar, şîretkar, çîroka bi navê Zewaca Qijik û Kevokê ye. Angorî çîrokê, Qijik mêr e, Kevok jî jin e, bi hevra dizewicin, lê belê piştî demekê bi hev nakin, dixwazin hev berdin. Ew diçin li bal qazîyekî, her yek qala rewşa xwe dike û çîrokekê qazî re dibêjin. Sedemê gotina van çîrokan jî, her yek ji alîyê xwe de bi mîsalên xweşik ve dixwaze qazî bidin bawer kirin, wekî kî heq e, kî neheq e, dixwazin li pêşberî qazî wek dadigehekê xwe biparêzin. Emji naveroka çîrokê derdixin ku, Kevok doza hevberdanê dike, dixwaze ji mêrê xwe Qijikê veqete, wî berde. Angorî îfade û gotinên Kevokê, mêrê wê kesekî pîs e, timê qilêr û qirêj e, diçe ser cendek, kelaxan, timê tiştên pîs dixwe, bîna genîji devê wî tê. Ji ber van sedaman Kevok dixwaze ji Qijikê veqete. Çawa me jorjî got, herdu diçin li bal qazîkî bawerî û nêrînên xwe li ser vê hevberdanê pêşkêş dikin. Pêşîyê Kevok, qala zordesiya

29
ku li serjinan heye dike, vê yekê wek neheqîkê di cî de nabîne. Paşê Qijikî, bêbextîya jinan şirovedike, li ser neheqîyajinan disekine. Piştî ku her yek xwe diparêze, vê carê her yek çîrokekê jî dibêj e wekî bawerî û dîtinên xwe xurt bikin. Pêşîyê Qijik çîrokekê dibêje. Ev çîroka ku Qijik dibêje, bêbextîya jinan eşkere dike, wek mîsal Mîrze Mihemed rojekê bi çavê xwe dibîne ku jina wî û herdu jinên birayên wî bi kesên xerîb re ne, xwe tazî dikin, bi van mêran re dikevîne avê, hev şa dibin, kêfa xwe dinêrin. Piştî van gotinên Qijikê dor tê Kevokê wekî bawerî û nêrînên xwe ji qazî re pêşkêş bike. Piştî çend gotinan, ew jî çîrokekê dibêje. Angorî çîroka Qijikê mirovek hebûye, navê wî Memo bûye, Memo dema zewaca wî tê, bi dotmama xwe Rewşê re dizewice. Demek derbas dibe, vê carê Memo diçe hevala jina xwe ya dibistanê jî wek hêwî bîne. Jina wî, ji bo ku belak neyê serê mêr, dikeve dilqê mêrekî, navê xwe datîne Ehmedê Kal, diçe digihêje mêrê xwe, lê belê mêr nizane ew jina wî ye. Ew timê alîkarîya mêrê xwe dike ku qeza-belak nayê serê wî. Paşê dema ew hêwîyê tîne ser Rewşê, vê carê dest pê dike Rewşê dixwe, wê dikute. Fedakarîya ku Rewşê jê re kirîye nizane...Kevok çîroka xwe dirêj dike, heta ku qazî dide bawer kirin ku mêr timê neheqîya jinan dikin û mêrê wê Qijik jî mêrekî nepak e. Ji ber vê yekê jî dixwaze mêrê xwe berde. Çîrok bi vî tehrî xelas dibe (42). Mirov êdî nizane ku qazî heq

daye kîjan alîyî. Çîrokbêj mimkun e wek formekî mafê biryardayînê ji xwendevan û ji guhdaran re dihêle. Çîroka Zewaca QijikûKevokêdi babeta problematîkajinan de çîrokeke gelek hînkar (dîdaktîk) e. Ji ber ku herdu alî çî jin, çî mêr di vê çîrokê de sedemên hevberdanê bi vekirî, bi mîsal û bi alîkarîya çîrokên mayîn raberî xwendevanan û guhdaran dîkin.

Çîroka Kund û Bilbilji alîyê dilovanî, paqijî, helalî, nefis û quweta danbawerkirina jinan de me zêtir ronî dike, çîrokeke bandûrhîşt e. Rojekê çawa dibe Kund rîya xwe şaş dike, diçe 30

ku li serjinan heye dike, vê yekê wek neheqîkê di cî de nabîne. Paşê Qijikî, bêbextîya jinan şirovedike, li ser neheqîyajinan disekine. Piştî ku her yek xwe diparêze, vê carê her yek çîrokekê jî dibêj e wekî bawerî û dîtinên xwe xurt bikin. Pêşîyê Qijik çîrokekê dibêje. Ev çîroka ku Qijik dibêje, bêbextîya jinan eşkere dike, wek mîsal Mîrze Mihemed rojekê bi çavê xwe dibîne ku jina wî û herdu jinên birayên wî bi kesên xerîb re ne, xwe tazî dîkin, bi van mêran re dikevîne avê, hev şa dibin, kêfa xwe dinêrin. Piştî van gotinên Qijikê dor tê Kevokê wekî bawerî û nêrînên xwe ji qazî re pêşkêş bike. Piştî çend gotinan, ew jî çîrokekê dibêje. Angorî çîroka Qijikê mirovek hebûye, navê wî Memo bûye, Memo dema zewaca wî tê, bi dotmama xwe Rewşê re dizewice. Demek derbas dibe, vê carê Memo diçe hevala jina xwe ya dibistanê jî wek hêwî bîne. Jina wî, ji bo ku belak neyê serê mêr, dikeve dilqê mêrekî, navê xwe datîne Ehmedê Kal, diçe digihêje mêrê xwe, lê belê mêr nizane ew jina wî ye. Ew timê alîkarîya mêrê xwe dike ku qeza-belak nayê serê wî. Paşê dema ew hêwîyê tîne serRewşê, vê carê dest pê dike Rewşê dixwe, wê dikute. Fedakarîya ku Rewşê jê re kirîye nizane...Kevok çîroka xwe dirêj dike, heta ku qazî dide bawer kirin ku mêr timê neheqîya jinan dîkin û mêrê wê Qijik jî mêrekî nepak e. Ji ber vê yekê jî dixwaze mêrê xwe berde. Çîrok bi vî tehrî xelas dibe (42). Mirov êdî nizane ku qazî heq daye kîjan alîyî. Çîrokbêj mimkun e wek formekî mafê biryardayînê ji xwendevan û ji guhdaran re dihêle. Çîroka Zewaca QijikûKevokêdi babeta problematîkajinan de çîrokeke gelek hînkar (dîdaktîk) e. Ji ber ku herdu alî çî jin, çî mêr di vê çîrokê de sedemên hevberdanê bi vekirî, bi mîsal û bi alîkarîya çîrokên mayîn raberî xwendevanan û guhdaran dîkin.

Çîroka Kund û Bilbilji alîyê dilovanî, paqijî, helalî, nefis û quweta danbawerkirina jinan de me zêtir ronî dike, çîrokeke bandûrhîşt e. Rojekê çawa dibe Kund rîya xwe şaş dike, diçe

ber qula Bilbilê. Dixwaze here bal Bilbilê. Bilbil jinebîke xweyê çend zarokan bûye. Kund çiqas lawa dike, Bilbil dîsa dêrî lê venake, dema dinêre nikare Kund bide bawer kirin, vê carê jê re qala çîrokekê dike. Angorî çîrokê li bajarê Helebê paşak dima, serkarekî xulamên paşê hebûye, navê wî Elo bûye. Rojekê dema paşa diçe hec, karên mala xwe dispêre Elo. Sê keçên paşê hebûne. Elo dor bi dor çav berdide keçên paşê. Lê belê keça piçûk, keçeke bêter bûye, Elo ew nikaribûye bîne rê, di dawîyê de wê davêje çelekê, heta bavê wê tê. Paşê jî îftira davêje keçikê, ji bavê re dibêje, dibê keça te, dema tu ne li vira bûyî kexane vekirî bû, timê liserrîyan derpiyê xwe derdixist. . . Piştî van gotinan gelek bela têne serê keçikê, bav dixwaze wê bikuje, paşê ew rêkê dibîne xelas dibe. Dema Bilbil vê çîrokê dirêj dike, Kund gelek aciz dibe, dibê ev çîroka gelek dirêj e, tu nikarî qut bikî. Lê belê Bilbil, heta ku Kund bikeve bimire, çîroka xwe didomîne. Bi mirina Kund ve êdî çîroka bingehîn diqede, xelas dibe (43).

Hem çîroka Zewaca Qijik û Kevok, hem jî çîroka Kund û Bilbil bi tehrekî allegorîk rewşa jinan, problem û êşên wan, zordestîyên li wan tînin kirin, bi stîleke hunerî radixin li ber çavan. Çawa tê xuyan ew "çîrokên nav çîrokan" bedewîke mezin didin van herdu çîrokan. Di van çîrokên rawiran de, çawa em dibîn jinên ku kincên rawiranan jî rawirên kukincên jinan xwe kirine, ji wan her yekproblemeke jinan pêşkêş dike. Di çîroka Kêz Xatûn de, Kêz Xatûn piştî gereke dirêj ji xwe re mîrekî dibîne, pê re dizewice, navê mîr Mişko Axa bûye. Kêz Xatûn her çiqas bedew bûye, her ewqas jî qure û pozbilind bûye. Di dawîyê de Kêz Xatûn dibe gorîyê vê quretî û pozbilindîya xwe, ji alîyê Mişko Axa de tê kuştin (44).

Çawa me li jorê jî pêşkêş kir di van hersê çîrokên Kurdî cotek rawir kincê jin-mêran xwe dikin, dikevin dilqê mirovan, bi hevra dizewicin (Qijik-Kevok, Kund-Bilbil, Kêz-Mişk). Di

ber qula Bilbilê. Dixwaze here bal Bilbilê. Bilbil jinebîke xweyê çend zarokan bûye. Kund çiqas lawa dike, Bilbil dîsa dêrî lê venake, dema dinêre nikare Kund bide bawer kirin, vê carê jê re qala çîrokekê dike. Angorî çîrokê li bajarê Helebê paşak dima, serkarekî xulamên paşê hebûye, navê wî Elo bûye. Rojekê dema paşa diçe hec, karên mala xwe dispêre Elo. Sê keçên paşê hebûne. Elo dor bi dor çav berdide keçên paşê. Lê belê keça piçûk, keçeke bêter bûye, Elo ew nikaribûye bîne rê,

di dawîyê de wê davêje çelekê, heta bavê wê tê. Paşê jî îftira davêje keçikê, ji bavê re dibêje, dibê keça te, dema tu ne li vira bûyî kexane vekirî bû, timê liserrîyan derpîyê xwe derdixist. . . Piştî van gotinan gelek bela têne serê keçikê, bav dixwaze wê

bikuje, paşê ew rêkê dibîne xelas dibe. Dema Bilbil vê çîrokê dirêj dike, Kund gelek aciz dibe, dibê ev çîroka gelek dirêj e, tu nikarî qut bikî. Lê belê Bilbil, heta ku Kund bikeve bimire, çîroka xwe didomîne. Bi mirina Kund ve êdî çîroka bingehîn diqede, xelas dibe (43).

Hem çîroka Zewaca Qijik û Kevok, hem jî çîroka Kund û Bilbil bi tehrekî allegorîk rewşa jinan, problem û êşên wan, zordestiyên li wan tên kirin, bi stîleke hunerî radixin li ber çavan. Çawa tê xuyan ew "çîrokên nav çîrokan" bedewîke mezin didin van herdu çîrokan. Di van çîrokên rawiran de, çawa emdibînjinênku kincên rawirananjî rawirênkukincên jinan xwe kirine, ji wan her yekproblemeke jinan pêşkêş dike. Di çîroka Kêz Xatûn de, Kêz Xatûn piştî gereke dirêj ji xwe re mêrekî dibîne, pê re dizewice, navê mêr Mişko Axa bûye. Kêz Xatûn her çiqas bedew bûye, her ewqas jî qure û pozbilind bûye. Di dawîyê de Kêz Xatûn dibe gorîyê vê quretî û pozbilindîya xwe, ji alîyê Mişko Axa de tê kuştin (44).

Çawa me li jorê jî pêşkêş kir di van hersê çîrokên Kurdî cotek rawir kincê jin-mêran xwe dikin, dikevin dilqê mirovan, bi hevra dizewicin (Qijik-Kevok, Kund-Bilbil, Kêz-Mişk). Di 31

vê van hersê çîrokan de jî, em rastî tu zewaceke dilşa nayên, ya hev ber didin yan jî dibin bayîsê mirina hev.

Ji alîyê din çîrok jî hene, ji van cotan yek mirov e, yek jî rawir e, bi hevra dizewicin, dibin jin-mêrên hev. Di çîrokên Mar (45) û Hemend (46) de, vê carê marek wek xortekî dixwaze bi keça padîşah re bizewice. Piştî çend teqereqan ew diçin, digihêjin mirazê xwe. Ev herdu çîrokjî, ji gelek alîyan de wek hev in, mirov dikare bêje, şaxên hev in jî. Mar hewl dide ku martîya xwe zêde nîşan nede, bala mirovan zêde nekişîne ser xwe, lê belê dîsa jî destê wan nafilite, dawîyê de dîsaya xwe dike, bi keça padîşah re dizewice. Eger em ji dinya çîrokan piçekê dûr bikevin, di jîyîna rojane de mar çawa em zanin wek rawirekî zêtir bi kuvîtîya xwe, zordestî û êrîşkarîya xwe ve tê nasîn (47). Di nav Kurdan de mar, rawirekî zêde hezkirî nayê hesibîn, angorî lêkolînvaneke Tirk ya ku gelek çîrokên Kurdî wergerandine Tirkî, pêwendiyên nexweşîya mar û tunebûna ava paqij gelek xurt in. Angorî wê, ew kesên ku ava ne paqij

vedixwin, li gorbawerîyawan, di zîkê wan de îmkanapeydabûna meran zêtir e, ev yeka jî dibe bayîsê tirsar maran (48). Lê belê di folklor û mîtolojîya Kurdî de, ev sûretê maran yê êrîşkar wusan bi hêz û xurt nîne. Çîroka Şahmaran (şahê maran) de mar bi sûretekî gelekmirovî ve hatîye xemilîn. Angorî vanmîtolojîyan mar wek figurekî mîtolojîk ji navê berjêr wek mar, ji navê berjor wek keçeke bedew e. Mar angorî vê mîtolojîyê bûye nîşana bedewî û xweşîyê, navê şaha van marên nîv-mirov û nîv-mar, angorî mîtolojîyê Şahmaran bûye (49). Dema mirov van herdu çîrokên ku me navê van li jor daye û mîtolojîya Şahmerdanê dide ber hev, mirov van herdu çîrokan de sûretekî maran yê nêzîkî mirovan dibîne.

32

vê van hersê çîrokan de jî, em rastî tu zewaceke dilşa nayên, ya hev ber didin yan jî dibin bayîsê mirina hev.

Ji alîyê din çîrok jî hene, ji van cotan yek mirov e, yek jî rawir e, bi hevra dizwewicin, dibin jin-mêrên hev. Di çîrokên Mar (45) û Hemend (46) de, vê carê marek wek xortekî dixwaze bi keça padîşah re bizewice. Piştî çend teqereqan ew diçin, digihêjin mirazê xwe. Ev herdu çîrokjî, ji gelek alîyan de wek hev in, mirov dikare bêje, şaxên hev in jî. Mar hewl dide ku martîya xwe zêde nîşan nede, bala mirovan zêde nekişîne ser xwe, lê belê dîsa jî destê wan nafilite, dawîyê de dîsaya xwe dike, bi keça padîşah re dizewice. Eger em ji dinya çîrokan piçekê dûr bikevin, di jîyîna rojane de mar çawa em zanin wek rawirekî zêtir bi kuvîtiya xwe, zordestî û êrîşkarîya xwe ve tê nasîn (47). Di nav Kurdan de mar, rawirekî zêde hezkirî nayê hesibîn, angorî lêkolînvaneke Tirk ya ku gelek çîrokên Kurdî wergerandine Tirkî, pêwendîyên nexweşîya mar û tunebûna ava paqij gelek xurt in. Angorî wê, ew kesên ku ava ne paqij vedixwin, li gorbawerîyawan, di zîkê wan de îmkanapeydabûna meran zêtir e, ev yeka jî dibe bayîsê tirsar maran (48). Lê belê di folklor û mîtolojîya Kurdî de, ev sûretê maran yê êrîşkar wusan bi hêz û xurt nîne. Çîroka Şahmaran (şahê maran) de mar bi sûretekî gelekmirovî ve hatîye xemilîn. Angorî vanmîtolojîyan mar wek figurekî mîtolojîk ji navê berjêr wek mar, ji navê berjor wek keçeke bedew e. Mar angorî vê mîtolojîyê bûye nîşana bedewî û xweşîyê, navê şaha van marên nîv-mirov û nîv-mar, angorî mîtolojîyê Şahmaran bûye (49). Dema mirov van herdu çîrokên ku me navê van li jor daye û mîtolojîya Şahmerdanê dide ber hev, mirov van herdu çîrokan de sûretekî maran yê nêzîkî mirovan dibîne.

JINÊN ÇÎROKÎ

Ji alîyê din jin hene tenê jinên çîrokî û mîtolojîk in, ne mirov, ne jî rawir in. Ew gelek caran wek keçên dêwan, hût, cinan û wek pîrhevokan tên nasîn, horî, perî ne. Çawa me di destpêkê de de jî gotibû, dema ew mêrxasên berê xwe didine "welatê hat-nehatê", ew diçin rastî van dêw, hût û cinan tên, ev erd welatê wan e. Gelek mêrxas li vî welatî nasîya xwe didin keçên wan, dibin heval, paşê vedigerin tên cî-meskenê xwe. Dema ew diçin lingê xwe davêjine welatê hat-nehatê, ev dêw, hût û cin fam dikin ku bîna "benVyan , "benîademan" tê, "evdê serreş" hatine welatê wan, mirovan zû nas dikin, dest pê dikin îfadeyên wan digirin, carcar jî gelek şer-dew, mirin-kuştin pêşta tên. Dîsa me di destpêkê de gotibû, dema kesek diçe xwazgîniyê keçekê, bavê wê çend mercên giran û dijwar pêşda davêje, erdê pêkanîn û cîhanîna van mercan jî bi taybetî ev welatê hat-nehatê ye, ev kesan mecbûr dibin berê xwe didin vî welatî. Motîfeke din jî, dema kesek bedhal dikeve, nexwaş dibe, ji bo dîtîna û peydakirina dermanekî ew diçin vî welatî, ew wek mîsal pey sêva xweşîyê û ava heyatê dikevin... Carcar jî jinên ku dixwazin demekê ji mêrên xwe dûr bikevin, sedem û bahaneyên cuda dibînin û mêrên xwe dişînin van welatan dûr. Çîroka Silêmanê Zindî di vê babetê de çîrokeke pir giring e. Bavê Silêmanê Zindîji alîyê hûtekî de tê kuştin. Ew jî heft kurê hût dikuje, bavê wan jî dîl digire, tîne dest-pîyê wî girêdide, davêje çelekê, selekî datîne ser çelê. Vê carê dîya Silêmanê Zindî dibe evîndarê hût. Ji bo ku ew û hût bi rehetî hev bibînin, bi hevra şabin, ew xwe naxwaş datîne, kurê xwe Silêmanê Zindî dişîne dîtina dermanan (zebeşê hûtan û şîrê şêran). Dîya wî di wê bawerîyê de ye ku, dema Silêmanê Zindî çû van deveran, dêwê wî bikujin, êdî vegera wîtune ye. Cara pêşîn kur diçe nav bostanê Dêwê Sor, keça dêw dibe evîndarê Silêmanê

JINÊN ÇÎROKÎ

Ji alîyê din jin hene tenê jinên çîrokî û mîtolojîk in, ne mirov, ne jî rawir in. Ew gelek caran wek keçên dêwan, hût, cinan û wek pîrhevokan tên nasîn, horî, perî ne. Çawa me di destpêkê de de jî gotibû, dema ew mêrxasên berê xwe didine "welatê hat-nehatê", ew diçin rastî van dêw, hût û cinan tên, ev erd welatê wan e. Gelek mêrxas li vî welatî nasîya xwe didin keçên wan, dibin heval, paşê vedigerin tên cî-meskenê xwe. Dema ew diçin lingê xwe davêjine welatê hat-nehatê, ev dêw,

hût û cin fam dikin ku bîna "benVyan , "benîademan" tê, "evdê serreş" hatine welatê wan, mirovan zû nas dikin, dest pê dikin îfadeyên wan digirin, carcar jî gelek şer-dew, mirin-kuştin pêşta tên. Dîsa me di destpêkê de gotibû, dema kesek diçe xwazgîniyê keçekê, bavê wê çend mercên giran û dijwar pêşda davêje, erdê pêkanîn û cihanîna van mercan jî bi taybetî ev welatê hat-nehatê ye, ev kesan mecbûr dibin berê xwe didin vî welatî. Motîfeke din jî, dema kesek bedhal dikeve, nexwaş dibe, ji bo dîtî û peydakirina dermanekî ew diçin vî welatî, ew wek mîsal pey sêva xweşiyê û ava heyatê dikevin... Carcar jî jinên ku dixwazin demekê ji mêrên xwe dûr bikevin, sedem û bahaneyên cuda dibînin û mêrên xwe dişînin van welatan dûr. Çîroka Silêmanê Zindî di vê babetê de çîrokeke pir giring e. Bavê Silêmanê Zindî alîyê hûtekî de tê kuştin. Ew jî heft kurê hût dikuje, bavê wan jî dîl digire, tîne dest-pîyê wî girêdide, davêje çelekê, selekî datîne ser çelê. Vê carê dîya Silêmanê Zindî dibe evîndarê hût. Ji bo ku ew û hût bi rehetî hev bibînin, bi hevra şabin, ew xwe naxwaş datîne, kurê xwe Silêmanê Zindî dişîne dîtina dermanan (zebeşê hûtan û şîrê şêran). Dîya wî di wê baweriyê de ye ku, dema Silêmanê Zindî çû van deveran, dêwê wî bikujin, êdî vegera wîtune ye. Cara pêşîn kur diçe nav bostanê Dêwê Sor, keça dêw dibe evîndarê Silêmanê

33

Zindî, dibe alîkara wî. Ew zebeşê dîyawî gotibûyê, peyda dike, vedigere malê. Dîya wî û hût vê carê listikeke din tînin serê Silêmanê Zindî, dîya wî dibêjê, here min re "şîrê şêr di eyarê şêrde" bîne. Silêmanê Zindî diçe Çîyayê Şêran. Keça dêw dîsa jê re dibe alîkar, dibêje dema tu diçî Çîyayê Şêran li wir xûşkeke min heye navê wê Gulxan e, vê namê bide wê, ewê te re bibe alîkar. Vê carê jî Silêmanê Zindî daxwazîya dîya xwe tîne cîh. Lê belê ji ber ku dîya wî kesekê bêbext û xayîn bûye, di dawiyê de çavê kurê xwe derdixê û davêje bîrekê (çal). Paşê ew bi alîkariya çend rêwîyan tê xelas kirin. Vê carê Silêmanê Zindî malê, hem dîya xwe, hem jî dostê wê dikuj e, paşê jî laşê wan dişewitîne. Silêmanê Zindî xwe jî bi keça Dêwê Sor re dizewice, navê wê Herdemxan bûye. Paşê ew diçin mirazê xwe şa dibin. Di çîroka Silêmanê Zindî de dubendîke gelectûj heye, li alîkê dayîkeke dil bi kevir, bêbext, li alîkê jî herdu keçên Dêwê Sor (Herdemxan û Gulxan) bi qencîya xwe ve tên nasîn, wek du tîpên li dijî hev, ji hev dûr, bûne nîşana pakî û nepakîyê. Bi van herdu tîpên jinan ve, çîrokê îmkaneke rûberîhev kirin, danberhev danê ji bo xwendevanan peyda kirîye. Di çîrokê de

jinên çîrokî di warê qencîyê de çawa em dibînin zora jinên mirovî (benî adem) dibin. Bi vê teknîka xwe ve çîrokeke bi hêz e. Ev çîroka ku Roger Lescot berev kirîye (Silêmanê Zindî), ji gelek alîyan de dişibîne çîrokeke ku Hecîyê Cindî berev kirîye (MeymûnXanim û Mîrze Memûd), di vê çîrokê de jî dîya Mîrze Memûd, dêwekî bi navê Babir re dibe yek, li dijî kurê xwe xirabîya difikire, herdu çîrok jî xirabî û dilkevirîya dayîkên bêbext radixe ber çavan (50). Çîroka Şarûr Bilbil de Mîrze Memûd rastî keçên Dêwên Sor, Sipî û Reş tê, ev hersê keçikî wî re dibin alîkar û dibin evîndarê wî, lê bel Mîrze Memûd heta ku nagihêje merema xwe, têkilî van keçikan nabe, şûrê xwe datîne navbera xwe û wan (51). Ji ber ku di van çîrokan de dêw, hût, cin bi bi xirabîya xwe ve tên nasîn, li pêşberî van

34

Zindî, dibe alîkara wî. Ew zebeşê dîyawî gotibûyê, peyda dike, vedigere malê. Dîya wî û hût vê carê listikeke din tînin serê Silêmanê Zindî, dîya wî dibêje, here min re "şîrê şêr di eyarê şêrde" bîne. Silêman lêdixe diçe Çîyayê Şêran. Keça dêw dîsa jê re dibe alîkar, dibêje dema tu diçî Çîyayê Şêran li wir xûşkeke min heye navê wê Gulxan e, vê namê bide wê, ewê te re bibe alîkar. Vê carê jî Silêmanê Zindî daxwazîya dîya xwe tîne cîh. Lê belê ji ber ku dîya wî keseke bêbext û xayîn bûye, di dawîyê de çavê kurê xwe derdixe û davêje bîrekê (çal). Paşê ew bi alîkarîya çend rêwîyan tê xelas kirin. Vê carê Silêmanê Zindî malê, hem dîya xwe, hemjî dostê wê dikuj e, paşê jî laşê wan dişewitîne. Silêmanê Zindî xwe jî bi keça Dêwê Sor re dizewice, navê wê Herdemxan bûye. Paşê ew diçin mirazê xwe şa dibin. Di çîroka Silêmanê Zindî de dubendîke gelectûj heye, li alîkê dayîkeke dil bi kevir, bêbext, li alîkî jî herdu keçên Dêwê Sor (Herdemxan û Gulxan) bi qencîya xwe ve tên nasîn, wek du tîpên li dijî hev, ji hev dûr, bûne nîşana pakî û nepakîyê. Bi van herdu tîpên jinan ve, çîrokê îmkaneke rûberîhevkin, danberhevdanê ji bo xwendevanan peyda kirîye. Di çîrokê de jinên çîrokî di warê qencîyê de çawa em dibînin zora jinên mirovî (benî adem) dibin. Bi vê teknîka xwe ve çîrokeke bi hêz e. Ev çîroka ku Roger Lescot berev kirîye (Silêmanê Zindî), ji gelek alîyan de dişibîne çîrokeke ku Hecîyê Cindî berev kirîye (MeymûnXanim û Mîrze Memûd), di vê çîrokê de jî dîya Mîrze Memûd, dêwekî bi navê Babir re dibe yek, li dijî kurê xwe xirabîya difikire, herdu çîrok jî xirabî û dilkevirîya dayîkên bêbext radixe ber çavan (50). Çîroka Şarûr Bilbil de Mîrze Memûd rastî keçên Dêwên Sor, Sipî û Reş tê, ev hersê keçikî

wî re dibin alîkarû dibin evîndarê wî, lê bel Mîrze Memûd heta ku nagihêje merema xwe, têkilî van keçikan nabe, şûrê xwe datîne navbera xwe û wan (51). Ji ber ku di van çîrokan de dêw, hût, cin bi bi xirabîya xwe ve tîn nasîn, li pêşberî van

34

zordestîyên bavên xwe, keçên wanjî bûne wek nîşanên aşîtiyê, evîn û qencîyê. Dijayetîke mezin navbera bav-keçan de heye. Di çîrokên li ser padîşahan de jî, çawa me gotibû dijayetîya bav-keçan bi nav û dong e. Di çîroka Nêçîra ÇiyayêReş de hem dilê keça Pîra Heftserî dikeve Mîrze Mihemed, hem jî dilê dergistîyaDêwê Canpolat. Herçiqas dergistîyaDêwê Canpolat dixwaze wekî Mîrze Mihemet bibe mêrê wan herduyan jî, lê belê ew vê yekê cîh de nabîne, Mîrze Mihemet bi keça Dêwê Canpolat re dizewice, navê wê Gulsûmbûye, keçaPîraHeftserî jî dide birakî xwe (52). Ev keçan bi vê evîna xwe ve, em dikarin bêjin ku ew bi tehrekî mayîn neheqî û zordestîyan li welatê xwe, zordestîyên bavan protesto dikin. Evîn, dibe formekî protestoyê.

Beşên dawîn yên çîrokên Kurdî timê heqî, qencî, paqijîyê wek motîfên dilpakîyê li ser mirovan de dibarînin. Di çend çîrokên Kurdî de, carcar ew kesên ku hatine girtin, ezîyet ûcefa dîtine, nepakî hatine serê wan, mêrxasê çîrokê yê xêrxwaz van kesan dişîne himamê wekî xwe himam bikin, bişon. Ev motîfa himamê wek nîşana paqijîyê dikare bê hesabîn. Ne tenê qilêr û qirêja bedenê, ev serîşuştina ji afflcî de jî dibe nîşana serketin, serbestî û şahîyê, motîfa himamê dibe nîşana destpêkajîyîneke nûh.

TEKOŞÎN Û KEFTELEFTA JINAN

Bi kurtî tema jinan di nav çîrokên Kurdî cîhekî fireh digire.

Dema em van çîrokan bi çavekî rexnegirî analîz dikin, jin di du warî de gelek aktîfin. Ji alîkî de ew bi xurtî li dijî neheqîyên li wan bûyî, radiwestin, şer dikin, ji alîkî de jî wekpêşeng û rêber bi zanebûn û famdarîya xwe ve rê nîşanî mêran didin, di nav çîrokan de motîfajinêntekoşer peyda dikin. Ew tevîraberzînen "jin tabîê mêr e an mêr tabîêjin e " dibin, ew di çend çîrokan de îspat dikin, nîşan didin ku, timê "jin ne tabîê mêr e ", ew

35

zordestîyên bavên xwe, keçên wanjî bûne wek nîşanên aşîtiyê, evîn û qencîyê. Dijayetîke mezin navbera bav-keçan de heye. Di çîrokên li ser padîşahan de jî, çawa me gotibû dijayetîya bav-keçan bi nav û dong e. Di çîroka Nêçîra ÇiyayêReş de hem dilê keça Pîra Heftserî dikeve Mîrze Mihemed, hem jî dilê dergistîyaDêwê Canpolat. Herçiqas dergistîyaDêwê Canpolat

dixwaze wekî Mîrze Mihemet bibe mêrê wan herduyan jî, lê belê ew vê yekê cîh de nabîne, Mîrze Mihemet bi keça Dêwê Canpolat re dizewice, navê wê Gulsûmbûye, keçaPîraHeftserî jî dide birakî xwe (52). Ev keçan bi vê evîna xwe ve, em dikarin bêjin ku ew bi tehrekî mayîn neheqî û zordestîyan li welatê xwe, zordestîyên bavan protesto dikin. Evîn, dibe formekî protestoyê.

Beşên dawîn yên çîrokên Kurdî timê heqî, qencî, paqijîyê wek motifên dilpakîyê li ser mirovan de dibarînin. Di çend çîrokên Kurdî de, carcar ew kesên ku hatine girtin, ezîyet ûcefa dîtine, nepakî hatine serê wan, mêrxasê çîrokê yê xêrxwaz van kesan dişîne himamê wekî xwe himam bikin, bişon. Ev motîfa himamê wek nîşana paqijîyê dikare bê hesibîn. Ne tenê qilêr û qirêja bedenê, ev serîşuştina ji afflîcî de jî dibe nîşana serketin, serbestî û şahîyê, motîfa himamê dibe nîşana destpêkajîyîneke nûh.

TEKOŞÎN Û KEFTELEFTA JINAN

Bi kurtî tema jinan di nav çîrokên Kurdî cîhekî fireh digire.

Dema em van çîrokan bi çavekî rexnegirî analîz dikin, jin di du warî de gelek aktîfin. Ji alîkî de ew bi xurtî li dijî neheqîyên li wan bûyî, radiwestin, şer dikin, ji alîkî dejî wekpêşeng û rêber bi zanebûn û famdarîya xwe ve rê nîşanî mêran didin, di nav çîrokan de motîfajinêntekoşer peyda dikin. Ew tevîraberzînên "jin tabîê mêr e an mêr tabîêjin e " dibin, ew di çend çîrokan de îspat dikin, nîşan didin ku, timê "jin ne tabîê mêr e ", ew 35

gelek hewl didin ku nîşandin wekî mêr jî dikarin tabîê jinan bibin. Çawa tê zanîn karên kujin di nav malê de dikin bêhejmar in, ne tenê karên malê, li der malê jî jin timê mijûl in, di warê bicîhanîna karên der û hundur de sebira jinên Kurd bêsînor e. Di çîroka Mêr Neşên Bibin Kevanî de dema zilamekî cotkar bi

jina xwe ve pev diçe, mirûzê xwe dike wekîşîvtune, rojekê jin dibêjê de were tu bi karên malê ve mijûl bibe, ez li şuna te herim cot, demajinik êvarê vedigere mal, mêze dike ku çi malwêranî.

Mêrê wê poşman dibe, rojtira din dîsa diçe liser cotê xwe (53). Di çîroka Qirx Saçlîyê de em rastî jineke wusan tekoşer tî. Ew terkeseerî dinê dibe, di rê de rastî gelek kesan tê, ev kesen çav ber didin wê, dixwazin bi wê re bizewicin, dest davêjine wê, lê belê Qirx Saçlî her carekê rêkê dibîne, pêsîra xwe ji vê koma mêran wan xelas dike. Carekê rastî padîşahekî tê, sî û neh jinê wîhebûne, dixwaze Qirx Saçlîyêjîbixwazejinê xwebikeçilî.

Qirx Saçlî, padîşah dixapîne û sî û nehjinên wîjî hildide direve, diçe. Vê carê rastî komeke çil mêran tê. Ev çil mêr dixwazin,

bi van çil keçan re bizewicin. Qırx Saçlı, bi keçên hevalên xwe ve, lê dixin koka van çil mêrî tînin, paşê dikevîne rîya xwe. Rojekê tîn cîhekî dibînin ku padîşahê wî welatî mirîye, teyrê dewletê difirînin, angorî edetên wan salan, teyrserê kê danîya, ew dibû padîşahê wî welatî. Vê carê teyr tê datîne serê Qırx Saçlîyê, Qırx Saçlî dibe padîşah, wan sî û neh keçikên din jî dike wezîr, wekîl û karên mayîn dide wan, meclîseke tenê ji jinan pêkhatî ava dike. Di dawîya çîrokê de, ew kesên ku berê di rê de rastî wê hatibûn, dest avîtine wê, angorî kirinên wan Qırx Saçlî tîne cezayan dide wan, kesên bi heq û neheq ji hev cuda dike (54). Çîroka Qırx Saçlîyê nîşan dide kujin dikarin di heqê her tiştî de derkevin, serkevin û bigihêjin serfirazîyê. Di çend çîrokên Kurdî em rastîjinên wusan tîn ku li dîjî dijminên xwe seferber dibin, karên xwe bi serfirazî diqedînin, digihêjin armancên xwe (55). Çend çîrokên Kurdîjî jin hene, nîşan didin

36

gelek hewl didin ku nîşandin wekî mêr jî dikarin tabîê jinan bibin. Çawa tê zanîn karên kujin di nav malê de dikin bêhejmar in, ne tenê karên malê, li der malê jî jin timê mijûl in, di warê bicîhanîna karên der û hundur de sebira jinên Kurd bêsînor e. Di çîroka Mêr Neşên Bibin Kevanî de dema zilamekî cotkar bi jina xwe ve pev diçe, mirûzê xwe dike wekîşîvtune, rojekê jin dibêjê de were tu bi karên malê ve mijûl bibe, ez li şuna te herim cot, demajinik êvarê vedigere mal, mêze dike ku çî malwêranî. Mêrê wê poşman dibe, rojtira din dîsa diçe liser cotê xwe (53). Di çîroka Qırx Saçlîyê de em rastî jineke wusan tekoşer tîn. Ew terkeseerî dinê dibe, di rê de rastî gelek kesan tîn, ev kesen çav ber didin wê, dixwazin bi wê re bizewicin, dest davêjine wê, lê belê Qırx Saçlî her carekê rêkê dibîne, pêşîra xwe ji vê koma mêran wan xelas dike. Carekê rastî padîşahêkî tîn, sî û neh jinê wîhebûne, dixwaze Qırx Saçlîyêjîbixwazejinê xwebikeçilî. Qırx Saçlî, padîşah dixapîne û sî û neh jinên wîjî hildide direve, diçe. Vê carê rastî komeke çil mêran tîn. Ev çil mêr dixwazin, bi van çil keçan re bizewicin. Qırx Saçlî, bi keçên hevalên xwe ve, lê dixin koka van çil mêrî tînin, paşê dikevîne rîya xwe. Rojekê tîn cîhekî dibînin ku padîşahê wî welatî mirîye, teyrê dewletê difirînin, angorî edetên wan salan, teyrserê kê danîya, ew dibû padîşahê wî welatî. Vê carê teyr tê datîne serê Qırx Saçlîyê, Qırx Saçlî dibe padîşah, wan sî û neh keçikên din jî dike wezîr, wekîl û karên mayîn dide wan, meclîseke tenê ji jinan pêkhatî ava dike. Di dawîya çîrokê de, ew kesên ku berê di rê de rastî wê hatibûn, dest avîtine wê, angorî kirinên wan

Qirx Saçlî tîne cezayan dide wan, kesên bi heq û neheq ji hev cuda dike (54). Çîroka Qirx Saçlîyê nîşan dide kujin dikarin di heqê her tiştî de derkevin, serkevin û bigihêjin serfirazîyê. Di çend çîrokên Kurdî em rastîjinên wusan tên ku li dijî dijminên xwe seferber dibin, karên xwe bi serfirazî diqedînin, digihêjin armancên xwe (55). Çend çîrokên Kurdî jî jin hene, nîşan didin

36
kujin dikarin gelekcaran lîstikên mezinbînînerê mêran, li ser tilîke xwe van mêran bidin lîstinê. Di Çîrokên Jina Bêter (56) û Masîyên Bejî (51) de, em rastîjineke wusan tên, dikare mêrê xwe bide bawer kirin wekî di nav zevîyan de jî masî dikarin peyda bin û mêrjî bawer dike. Bêterîyajinan carcar digihêje sînorekî wusan, mirinjî bi wan nikare. Dema van tîpênjinan tişteke xiste hişê xwe, angorî çîrokan Xwedê jî bi wan nikare, ev jin di nav koma jinên serhişk de cîh digirin. Rojekê mêrek û jina xwe diçin nav zevîyê, dinêrin kêrguşkekji nav zevîyê revî çû. Jinik dibêje ew rûvî ye, mêr dibêje ew najinik ew ne rûvîye, ew kêrguşk e. Mêr çî dike-nake nikarejina xwe bide bawer kirin, diçin gora jinê dikolin, jinik dîsa dibêje, na ew rûvî ye (58).

Bi kurtahî di çîrokên Kurdî her çiqas li pêşberî miraz, bext û dilşahiya evîndaran gelek dijwarî, tengasî û asteng peyda dibin jî, ew dîsa bi serfirazî vedigerin tîpên, digihêjin hev. Bi taybetîjinji ber van dijwarî û tengasîyan tu wext stûyê xwe xar nakin, timê aktîf in. Di gelek çîrokan de ew tînin hûrê rawiran dixin serê xwe, dikevîne dilqê keçelan, ji ber ku kes şikê nebe wan, ew herîmkanên xelasîyê diceribînin. Motîfa "jinakeçelok" ji alîkî de aktîfbûna jinan nîşan dide (59). Di vê kefteleft, şer û tekoşîna xelasîyê de, çend hêzên çîrokî jî timê amade ne, tîpên hewarîya evîndaran, keç-xortan, alîkarîya wan dikin, wek secade, xalîçênfiroke, teyrêsimir, şiva qudretêjin an jî keça dêw...m. Ev yekîtî, destbirakî û dostayetî, çawa em dibînin wusan xurt e, ku di dawîyê de, zora wîdêwê herî xurt, Canpolat jî dibe, heft derîyê wî yên pola jî êdî kêrî tişteke nayên, wek mêrê rojên teng Mîrze Memûd çawa wê keçika bedew - Çilkezîyê ji destê Canpolat xilas dike, Çilkezîyê digihîne

mirazê wê, em dibînin ku dawîya her çîrokekê de mizgînîya şahîyê bi lez diçe digihêje dê-bavan, mirov dikare bêje ku dawîya her çîrokekê de dîlanek heye (61). Motîfa Mîrze Memûd di çîrokên Kurdî de wek xelaskarê jinên bindest yê herî bi nav

37
kujin dikarin gelekcaran lîstikên mezinbînînerê mêran, li ser tilîke xwe van mêran bidin lîstinê. Di Çîrokên Jina Bêter (56) û

Masîyên Bejî(51) de, em rastjîneke wusan tîn, dikare mêrê xwe bide bawer kirin wekî di nav zevîyan de jî masî dikarin peyda bin û mêrjî bawer dike. Bêterîyajinan carcar digihêje sînorekî wusan, mirinjî bi wan nikare. Dema van tîpênjinan tiştê xiste hişê xwe, angorî çîrokan Xwedê jî bi wan nikare, ev jin di nav koma jinên serhişk de cîh digirin. Rojekê mêrek û jina xwe diçin nav zevîyê, dinêrin kêrguşkekji nav zevîyê revî çû. Jinik dibêj e, ew rûvî ye, mêr dibêj e najinik ew ne rûvîye, ew kêrgûşk e. Mêr çî dike-nake nikarejina xwe bide bawer kirin, diçin gora jinê dikolin, jinik dîsa dibêje, na ew rûvî ye (58).

Bi kurtahî di çîrokên Kurdî her çiqas li pêşberî miraz, bext û dilşahiya evîndaran gelek dijwarî, tengasî û asteng peyda dibin jî, ew dîsa bi serfirazî vedigerin tîn, digihêjin hev. Bi taybetjîinji ber van dijwarî û tengasîyan tu wext stûyê xwe xar nakin, timê aktîf in. Di gelek çîrokan de ew tînin hûrê rawiran dixin serê xwe, dikevîne dilqê keçelan, ji ber ku kes şikê nebe wan, ew herîmkanên xelasîyê diceribînin. Motîfa "jinakeçelok" ji alîkî de aktîfbûna jinan nîşan dide (59). Di vê kefteleft, şer û tekoşîna xelasîyê de, çend hêzên çîrokî jî timê amade ne, tîn hewarîya evîndaran, keç-xortan, alîkarîya wan dikin, wek secade, xalîçênfiroke, teyrêsîmir, şîva qudretêjin an jî keça dêw...m. Ev yekîtî, destbirakî û dostayetî, çawa em dibînin wusan xurt e, ku di dawîyê de, zora wîdêwê herî xurt, Canpolat jî dibe, heft derîyê wî yên pola jî êdî kêrî tiştêkî nayên, wek mêrê rojên teng Mîrze Memûd çawa wê keçika bedew - Çilkezîyê ji destê Canpolat xilas dike, Çilkezîyê digihîne

mirazê wê, em dibînin ku dawîya her çîrokekê de mizgînîya şahîyê bi lez diçe digihêje dê-bavan, mirov dikare bêje ku dawîya her çîrokekê de dîlanek heye (61). Motîfa Mîrze Memûd di çîrokên Kurdî de wek xelaskarê jinên bindest yê herî bi nav 37

û deng dikare bê hesabî. Di çîroka Usifê Tenbûrvan de piştî gelek teqereqan Gulbarîn ji destê Canpolat tê xelas kirin, her çiqas Canpolat bi lêdanan nayê kuştin, di dawîyê da ruhê wîjê tê standin, paşê ew bêcan dimîne, dimire, Gulbarîn para Usivê Tenbûrvan dikeve (62). Di çîrokeke mayîn de vê carê keçeke mayîn tê xelas kirin, navê wê Bilbilhezar bûye (63). Wek van keçên bedew wek Çilkezî, Gulbarîn, Bilbilhezar...gelek keçên mayîn ji ber destê dêwan, hûtan difilitin, digihêjin bext û mirazê xwe. Bi kurtahî mirov dikare bêje ku pirsê xelasî û azadîya jinan, kakilê piranîya çîrokên ku li ser babeta zewac û evîne hatine gotin, pêk tîne.

ÇAVKANÎ 1) Çawa berî û piştî destpêka sedsala me, wusanjî di salên dawîn de çîrokên Kurdî bala gelek kurdnas û lêkolîneran kişandîye ser xwe.

Ji ber vê yekê jî, wan ev berheman wergerandine çend zimanan: M.

B. Rudenko, Kurdskie Skaski, Moskov, 1959. Cemal Nebez, Kurdische Marchen und Volkserzahlungen, Munîh, 1972. Arab Schamilow, Driedrei Galatzköfte-Kurdische Volksnarchen, Berlin, 1977.

Joyce Blau, Contes Kurdes, Paris, 1986. Ordîxanê Celîl

& Celîlê Celîl & Zîna Celîl, Kurdiskie Skazki, Legendi i Predaniya,

Moskov, 1992. Muhsine Helimoglu, Cigararain Êstûnde Bir Topal

Kannca-Tûrkçe'de ilk Kez 88 Yeni Masal, Ankara, 1 992 (Piranîya

çîrokên ku di vê berevokê de cîh girtine, li deverên Kurdistanê yên

cuda hatine berev kirin). Der Löwe des Daragnos und andere

kurdische Fabeln, Wien, 1992.

2) Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1986, rûp. 68-105.

3) Roger Lescot, rûp. 68-105, 106-140.

38

û deng dikare bê hesabîn. Di çîroka Usifê Tenbûrvan de piştî gelek teqereqan Gulbarîn ji destê Canpolat tê xelas kirin, her çiqas Canpolat bi lêdanan nayê kuştin, di dawîyê da ruhê wîjê tê standin, paşê ew bêcan dimîne, dimire, Gulbarîn para Usivê Tenbûrvan dikeve (62). Di çîrokeke mayîn de vê carê keçeke mayîn tê xelas kirin, navê wê Bilbilhezar bûye (63). Wek van keçên bedew wek Çilkezî, Gulbarîn, Bilbilhezar...gelek keçên mayîn ji ber destê dêwan, hûtan difilitin, digihêjin bext û mirazê xwe. Bi kûrtahî mirov dikare bêje ku pirsê xelasî û azadîya jinan, kakilê piranîya çîrokên ku li ser babeta zewac û evîne hatine gotin, pêk tîne.

ÇAVKANÎ 1) Çawa berî û piştî destpêka sedsala me, wusanjî di salên dawîn de çîrokên Kurdî bala gelek kurdnas û lêkolîneran kişandîye ser xwe.

Ji ber vê yekê jî, wan ev berheman wergerandine çend zimanan: M.

B. Rudenko, Kurdskie Skaski, Moskov, 1959. Cemal Nebez, Kurdische Marchen und Volkserzahlungen, Munîh, 1972. Arab Schamilow, Driedrei Galatzköfte-Kurdische Volksnarchen, Berlin, 1977.

Joyce Blau, Contes Kurdes, Paris, 1986. Ordîxanê Celîl

& Celîlê Celîl & Zîna Celîl, Kurdiskie Skazki, Legendi i Predaniya,

Moskov, 1992. Muhsine Helimoglu, Cigararain Êstûnde Bir Topal

Kannca-Tûrkçe'de ilk Kez 88 Yeni Masal, Ankara, 1 992 (Piranîya

çîrokên ku di vê berevokê de cîh girtine, li deverên Kurdistanê yên

cuda hatine berev kirin). Der Löwe des Daragnos und andere

kurdische Fabeln, Wien, 1992.

2) Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1986, rûp. 68-105.

3) Roger Lescot, rûp. 68-105, 106-140.

- 4) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IH, Erîvan, 1969, rûp. 71-83. (EvxebataHecîyêCindîjipêncildanpêkhatîye.hercildekî de gelek çîrokên Kurdî cîh girtine, di nav xebatên ku heta niha hatine pêkanîn de, xebateke here berfireh û giranbiha ye. Berevkirina van çîrokan qasî bîst û pênc salên nivîskar girîye. Cildê yekemîn di sala 1961 'an de hatîye weşandin, cildê pêncê û dawî di sala 1986' an de der çûye).
- 5) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta KurdîêIV, Erîvan, 1980, rûp. 72-74.
- 6) OrdîxanêCelîl & CelîlêCelîl, Zargotina Kurda H, rûp. 229-231 . 7) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe I, Stockholm, 1989, rûp. 116-119.
(Zeynelabidîn Zinar ji sala 1987'an vir de heta niha şeş cildên Xwençeweşandfae.DiherbeşekecildekîdegelekçîrokênKurdîcîhgirtine, hemû li Stockholmê hatine weşandin. Cildê dawî 1993 'ê de der çû).
- 8) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdiê I, rûp. 201-210, Hikyatêd Cimaeta Kurdî IV, rûp. 173-175.
- 9) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdiê IV, rûp. 198-201
- 10) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, Uppsala, 1987, rûp. 28-29.
(M. Emîn Bozarslan heta niha gelek pêkenokên gelî wek pênc pirtûkan weşandiye: Masîyên Bejî 1987, Ji Dîna Dîntir 1988, Dmê Tûrik 1989, Bûka Gulsûn 1990, Mela Kulî 1991).
- 11) Hesenê Metê, Ardu (Ji Kurteçîrokên Gelêrî), Stockholm, 1990, rûp. 104-106.
- 12) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, rûp. 48-49.
- 13) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda H, Moskov, 1978, rûp. 260-267.
- 14) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançîkzêrîn (Berevoekeke folklorik), Erîvan, 1984, rûp. 82-88.
- 15) M. Emîn Bozarslan, Mela Kulî, rûp. 28-34.
- 16) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 47-49.
- 17) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê HI, rûp. 9-16.
- 18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zarotina Kurda H, rûp. 205.
- 19) Zargotina Kurda H, rûp.235-237.
- 20) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 52-54.
- 21) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe H, rûp. 281-285.

- 4) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IH, Erîvan, 1969, rûp. 71-83. (EvxebataHecîyêCindîjipêncildanpêkhatîye.hercildekî de gelek çîrokên Kurdî cîh girtine, di nav xebatên ku heta niha hatine pêkanîn de, xebateke here berfireh û giranbiha ye. Berevkirina van çîrokan qasî bîst û pênc salên nivîskar girîye. Cildê yekemîn di sala

1961 'an de hatiye weşandin, cildê pêncê û dawî di sala 1986' an de der çûye).

5) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, Erîvan, 1980, rûp. 72-74.

6) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda H, rûp. 229-231 . 7) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe I, Stockholm, 1989, rûp. 116-119.

(Zeynelabidîn Zinar ji sala 1987'an vir de heta niha şeş cildên Xwençeweşandfae. Di her beşekê cildê de gelek çîrokên Kurdî cîh girtine, hemû li Stockholmê hatine weşandin. Cildê dawî 1993 'ê de der çû).

8) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê I, rûp. 201-210, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 173-175.

9) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 198-201

10) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, Uppsala, 1987, rûp. 28-29.

(M. Emîn Bozarslan heta niha gelek pêkenokên gelî wek pênc pirtûkan weşandiye: Masîyên Bejî 1987, Ji Dîna Dîntir 1988, Dmê Tûrik 1989, Bûka Gulsûn 1990, Mela Kulî 1991).

11) Hesenê Metê, Ardu (Ji Kurteçîrokên Gelêrî), Stockholm, 1990, rûp. 104-106.

12) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, rûp. 48-49.

13) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda H, Moskov, 1978, rûp. 260-267.

14) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançîkzêrîn (Berevoeke folklorik), Erîvan, 1984, rûp. 82-88.

15) M. Emîn Bozarslan, Mela Kulî, rûp. 28-34.

16) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 47-49.

17) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê HI, rûp. 9-16.

18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda H, rûp. 205.

19) Zargotina Kurda H, rûp. 235-237.

20) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 52-54.

21) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe H, rûp. 281-285.

39

22) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, Uppsala, 1985, rûp. 53-66. (M. Emîn Bozarslan ew çîrokên ku li ser rawiran hatine gotin, wek pênc pirtûkan weşandiye, wî ev çîrokên bi "meselokên lawiran" nav kirîye: Mîr Zoro 1981, Gurê Bilûrvan 1982, Kêz Xatûn 1982, Serketina Mişkan 1984, Pepûk 1985).

23) Selîm, Bakîşîk, Surîeyar, rojnama Azadî, Istenbol, 25-31 . 7. 1993.

24) M. Emîn Bozarslan, Bûka Gulsûn, rûp. 70-82.

25) Zargotina Kurda H, rûp. 209.

26) M. Emîn Bozarslan, Ilmê Tûrik, rûp. 19-22.

27) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançîkzêrîn, rûp. 114-130.

28) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê m, rûp. 203-207.

- 29) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IH, rûp. 84-95.
- 30) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe I, rûp. 247-248.
- 31) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 123-134.
- 32) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 155-166.
- 33) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 44-46.
- 34) M.Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 9-10.
- 35) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançikzêrîn, rûp. 51.
- 36) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 71-73.
- 37) M. Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 23-24.
- 38) Major E.B. Soane and Basil Nikitin, The Tale of Suto and Tato, London, 1988. (Ev çîroka berî gelek salan ji alîyê van herdu kurdnasan de bi zimanê Ingîlîzî hatîye çap kirin. Di vê çapa nûh de ligel çapa Ingîlîzî, çîrok bi herdu zaravayê Kurdî Kurmancî-Soranî jî hatîye wergerandin).
- 39) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 1 18-121.
- 40) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, StPetersbourg, 1860.
- 41) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, 1985.
- 42) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe H, rûp. 185-237.
- 43) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 145-152.
- 44) M. Emîn Bozarslan, Kêz Xatûn, rûp. 58-76.
- 45) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 87-91.
- 46) A. Gernas, Hemend I-II, Rojnama Azadî, Istenbol, 6-12/2/1993, 14-20/2/1993.
- 40
- 22) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, Uppsala, 1985, rûp. 53-66. (M. Emîn Bozarslan ew çîrokên ku li ser rawiran hatine gotin, wek pênc pirtûkan weşandîye, wî ev çîrokan bi "meselokên lawiran" nav kirîye: Mîr Zoro 1981, Gurê Bilûrvan 1982, Kêz Xatûn 1982, Serketina Mişkan 1984, Pepûk 1985).
- 23) Selîm, Bakîşik, Surîeyar, rojnama Azadî, Istenbol, 25-3 1 .7. 1 993.
- 24) M. Emîn Bozarslan, Bûka Gulsûn, rûp. 70-82.
- 25) Zargotina Kurda H, rûp. 209.
- 26) M. Emîn Bozarslan, Ilmê Tûrik, rûp. 19-22.
- 27) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançikzêrîn, rûp. 1 14-130.
- 28) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê m, rûp. 203-207.
- 29) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IH, rûp. 84-95.
- 30) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe I, rûp. 247-248.
- 31) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 123-134.
- 32) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 155-166.
- 33) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 44-46.
- 34) M.Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 9-10.

- 35) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançikzêrîn, rûp. 51.
- 36) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 71-73.
- 37) M. Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 23-24.
- 38) Major E. B. Soane and Basil Nikitin, The Tale of Suto and Tato, London, 1988. (Ev çîroka berî gelek salan ji alîyê van herdu kurdnasan de bi zimanê Inglîzî hatîye çap kirin. Di vê çapa nûh de ligel çapa Inglîzî, çîrok bi herdu zaravayê Kurdî Kurmancî-Soranî jî hatîye wergerandin).
- 39) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 1 18-121.
- 40) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, StPetersbourg, 1860.
- 41) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, 1985.
- 42) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe H, rûp. 185-237.
- 43) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 145-152.
- 44) M. Emîn Bozarslan, Kêz Xatûn, rûp. 58-76.
- 45) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê IV, rûp. 87-91.
- 46) A. Gernas, Hemend I-II, Rojnama Azadî, Istenbol, 6-12/2/1993, 14-20/2/1993.
- 40
- 47) Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, rûp. 94.
- 48) Muhsine Helimoglu, Çigaramin Ûstûnde Bir Topal Kannca, Ankara, 1992, rûp. 24.
- 49) M. Zahîr Kayan, Di Çanda medemotîfa Şahmaranê, Rojnama Welat, Istenbol, 12-18/9/1993.
- 50) Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, rûp. 3 8-67. Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê 1, 21 1-227.
- 51) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974, rûp. 106-137.
- 52) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 189-209.
- 53) M. Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 30-32.
- 54) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, rûp. 21-42.
- 55) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, St.Petersbourg, 1860.
- 56) Zargotina Kurda H, rûp. 231-232.
- 57) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, rûp. 60-64.
- 58) Zargotina Kurda n, rûp. 221.
- 59) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê H, rûp. 72-78.
- 60) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê V, rûp. 98-106.
- 61) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê I, rûp. 17-42.
- 62) Stig Wikander, Recueil de textes kourmandji, rûp. 24-32.
- 63) Stig Wikander, Recueil de textes kourmannji, rûp. 35-38.

41

- 47) Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, rûp. 94.
- 48) Muhsine Helimoglu, Cigaramin Ûstûnde Bir Topal Kannca, Ankara, 1992, rûp. 24.
- 49) M. ZahîrKayan, Di Çanda medemotîfa Şahmaranê, Rojnama Welat, Istenbol, 12-18/9/1993.
- 50) RogerLescot, ÇîrokênKurdî, rûp. 3 8-67. HecîyêCindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdî 1, 21 1-227.
- 51) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974, rûp. 106-137.
- 52) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 189-209.
- 53) M. Emîn Bozarslan, Ji Dma Dîntir, rûp. 30-32.
- 54) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, rûp. 21-42.
- 55) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, St.Petersbourg, 1860.
- 56) Zargotina Kurda H, rûp. 231-232.
- 57) M. Emîn Bozarslan, Masîyên Bejî, rûp. 60-64.
- 58) Zargotina Kurda n, rûp. 221.
- 59) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdî H, rûp. 72-78.
- 60) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdî V, rûp. 98-106.
- 61) Hecîyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdî I, rûp. 17-42.
- 62) Stig Wikander, Recueil de textes kourmandji, rûp. 24-32.
- 63) Stig Wikander, Recueil de textes kourmannji, rûp. 35-38.

41

DI GOTINÊN PÊŞÎYA DE ANALÎZEKE ZÎHÎNÎYETÊN JINPARÊZ

Gotinên pêşîya beşeke giring ya folklorê Kurdî pêktînen. Ji van gotinan re carcar bendên pêşîya jî dibêjin. Ev berheman carcarî mesele û metelok tên bi nav kirin. Gotinên pêşîya yê Kurdî gelek dewlemend û rengîn in, ji wanan beşek şaxên wan yê cudajî hene. Heta niha hemû gotinên pêşîya di nav Kurdan de nehatine berev kirin, nehatine şirovekirin û li ser wan xebatên zanistî û folklorîk zêde nehatine pêka anîn. Di vî warî de xebateke here fireh di sala 1985'an de ji aliyê Prof. Hecîyê Cindî hat weşandin. Di nav vê berevoka ku bi navê Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurd hat çapkirin, ji bîst pênc hezarî zêtir gotinên pêşîya cîh girtin (1). Ev berevoka di vî warî de xebata here firehîn tê hesibîn. Ji der vê xebata Hecîyê Cindî, çend xebatên herdu biran Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl di vî warî de hene (2). Di van salên dawîn de, li Tirkîyê jî çend pirtûkên

gotinên pêşîya ji alîyê Huseyin Deniz CT û A. Balî (4) hatin weşandin. Ji alîyê di, çend berhem û lêgerîn çawa em dibînin bi serê xwe berevokên gotinên pêşîya nîn binjî, di nav rûpelên van de gelek gotinên pêşîya hatine weşandin an jî zanîyarîyên kurt li ser gotinên pêşîya hene (5) . 42

DI GOTINÊN PÊŞÎYA DE

ANALÎZEKE

ZÎHÎNÎYETÊN JINPARÊZ

Gotinên pêşîya beşeke giring ya folklorê Kurdî pêktînen. Ji van gotinan re carcar bendên pêşîya jî dibêjin. Ev berheman carcarî mesele û metelok tên bi nav kirin. Gotinên pêşîya yê Kurdî gelek dewlemend û rengîn in, ji wanan beşek şaxên wan yê cudajî hene. Heta niha hemû gotinên pêşîya di nav Kurdan de nehatine berev kirin, nehatine şirovekirin û li ser wan xebatên zanistî û folklorîk zêde nehatine pêka anîn. Di vî warî de xebateke here fireh di sala 1985'an de ji alîyê Prof.Hecîyê Cindî hat weşandin. Di nav vê berevoka ku bi navê Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurd hat çapkirin, ji bîst pênc hezarî zêtir gotinên pêşîya cîh girtin (1). Ev berevoka di vî warî de xebata here firehîn tê hesabîn. Ji der vê xebata Hecîyê Cindî, çend xebatên herdu biran Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl di vî warî de hene (2). Di van salên dawîn de, li Tirkîyê jî çend pirtûkên gotinên pêşîya ji alîyê Huseyin Deniz CT û A. Balî (4) hatin weşandin. Ji alîyê di, çend berhem û lêgerîn çawa em dibînin bi serê xwe berevokên gotinên pêşîya nîn binjî, di nav rûpelên van de gelek gotinên pêşîya hatine weşandin an jî zanîyarîyên kurt li ser gotinên pêşîya hene (5) . 42

Gotinên pêşîya wek neynika felsefeya jîyîna gelê Kurd gelek zaniyarî û agahdarîyên giranbiha pêşkêşî me dikin. Bi taybetî di warê pêwendîyên civakîûmirovî de, ev gotinên kurt, têr-tijî û menakûr, me ronî dikin û şîreta li me dikin. Kurdan bi kîjan felsefaya jîyînê ve li dorberê xwe, li cîhanê nihêrîne? Başî-nebaşî, pakî-nepakîû rastî-nerastîbi çi awayîji hevhatine cuda kirin? Wek van pirsan mirov bersîvên gelek pirsên mayîn jî bi alîkarîya gotinên pêşîya, bi awakî gelek kurt dikare bide. Civatê bi xwe qiymetê gotinên pêşîya daye: gilîyê pêşîya, kevîrê xanîya.

Di nav gotinên pêşîya yê Kurdî de, beşeke wan çawa em dibînin li dora temajinan berev û lod dibin, bi sedan gotinên li ser jinan di zimanê Kurdî de hene. Ev loda gotinên pêşîya derbareyî rewşajinan de, gelek agahdarîyên sosyolojîk pêşkêşî me dikin. Bi saya van gotinên pêşîyamirov xwe bi hêsanî dirêjî

serborîya civata Kurd jî dike, pêwendîyên jin-mêran, rewşa malê, malbat û jinê çêtir analîz bike. Bi vî tehrî, em van berhemên folklorîkji xwe re dikarinbikinpêlekanûliserrewşa jinênKurdbighêjinçendencamûnêrînênsosyolojîk-etnografîk. Dîsa bi saya van gotinan em dikarin xwe wek civat baştir binasin û bidin nasandin. Ew wek neynikekê ne, bi her alîyan ve dikarin civata Kurdî bînin li ber çavan. Bêguman her gotinekepêşîyayektenjidevêyekî/yekêjinişkavedemeketîye. Her gotineke pêşîya, serpêhatî û çîrokeke wê heye, di dawîya bûyereke giring de peyda bûne. Pêwîstî û hewcedarîkê ew efirandine. Dema em tecrûbe û ceribandînen mirovan yê sedsalejî, li ser van etaban de zêde bikin, wê çaxê mirov dibîne ku her gotineke pêşîya li ser bingehên ked û zehmetekî aqilmendîyê peyda bûye, forma xwe ya dawî wergirtîye (6). Her gotineke pêşîya li serjinan, raste-rast rewşa jinan tîne zimîn. Beşekji wanjî, rewşajinan dane ber çavan, lê belê li ser tiştênmayîn hatine gotin û wan tînin zimîn.Ji berku lisertema 43

Gotinên pêşîya wek neynika felsefeya jîyîna gelê Kurd gelek zaniyarî û agahdarîyên giranbiha pêşkêşî me dikin. Bi taybetî di warê pêwendîyên civakîûmirovî de, ev gotinên kurt, têr-tijî û menakûr, me ronî dikin û şîreta li me dikin. Kurdan bi kîjan felsefaya jîyîne ve li dorberê xwe, li cîhanê nihêrine? Başî-nebaşî, pakî-nepakîû rastî-nerastîbi çi awayîji hevhatine cuda kirin? Wek van pirsan mirov bersîvên gelek pirsên mayîn jî bi alîkarîya gotinên pêşîya, bi awakî gelek kurt dikare bide. Civatê bi xwe qiymetê gotinên pêşîya daye: gilîyê pêşîya, kevirê xanîya.

Di nav gotinên pêşîya yê Kurdî de, beşeke wan çawa em dibînin li dora temajinan berev û lod dibin, bi sedan gotinên li ser jinan di zimanê Kurdî de hene. Ev loda gotinên pêşîya derbareyî rewşajinan de, gelek agahdarîyên sosyolojîkpêşkêşî me dikin. Bi saya van gotinên pêşîyamirov xwe bi hêsanî dirêjî serborîya civata Kurd jî dike, pêwendîyên jin-mêran, rewşa malê, malbat û jinê çêtir analîz bike. Bi vî tehrî, em van berhemên folklorîkji xwe re dikarinbikinpêlekanûliserrewşa jinênKurdbighêjinçendencamûnêrînênsosyolojîk-etnografîk. Dîsa bi saya van gotinan em dikarin xwe wek civat baştir binasin û bidin nasandin. Ew wek neynikekê ne, bi her alîyan ve dikarin civata Kurdî bînin li ber çavan. Bêguman her gotinekepêşîyayektenjidevêyekî/yekêjinişkavedemeketîye. Her gotineke pêşîya, serpêhatî û çîrokeke wê heye, di dawîya

bûyereke giring de peyda bûne. Pêwîstî û hewcedarîkê ew efirandine. Dema em tecrûbe û ceribandînen mirovan yên sedsalejî, li ser van etaban de zêde bikin, wê çaxê mirov dibîne ku her gotineke pêşîya li ser bingehên ked û zehmetekî aqilmendîyê peyda bûye, forma xwe ya dawî wergirtîye (6). Her gotineke pêşîya li serjinan, raste-rast rewşa jinan tîne zimîn. Beşekji wanjî, rewşajinan dane ber çavan, lê belê li ser tiştênmayîn hatine gotin û wan tînin zimîn. Ji berku lisertema

43

jinan şax vedane ûjinji xwe re kirine bingeh, ev beşa duwemîn ya gotinên pêşîya dîsa jî bala mirovan vedigerînin li ser rewşa jinan, wek mîsal dema mirov dibêje qîzmêvanêmalêye, mirov dixwaze bêje keçek nikare heta mirinê di malê de bimîne, ji alîyê dinji bonatiştên derbazokjî mirov dikare vê gotinapêşîya bi kar bîne. Dema mirovtenê vê mana duwemînbide ber çavan, kok û binyata peydabûna vê gotinê mirov nikare (wek rewşa keçan) bavêje alîkî. Ev kok û binyatên çend gotinên pêşîya jî, bona ronîkirina vê analîza me ya li serjinan gelek rênîşandar û kêrhatî bûne. Ji alîyê din, ji der gotinên pêşîya, ji bo xurtkirina çend nêrîn û bawerîyên xwe, me ji ferhenga hevbêjeyên (tabîr) Kurdîjî gelekîstîfade kirm. Di nav hevbêjeyênKurdîde, gelek hevbêjeyên derbareyî jinan de hene, wek gotinên pêşîya rê nîşanî me didin. Hejmara gotinên pêşîya yên Kurdî bi sedan in (8). Li her heremê angorî zarav û devokan şax û guhartokên wan jî hene. Hemberîhevkin, danberhevîna wan bêguman gelek balkêş û kêrhatî ye, xebateke wusan dikare gelek zaniyarî û ahahtarîyan derxe holê. Lê belê ev yeka xebateke bi serê xwe ye.

JIN KANÎYA JÎYÎNÊ YE

Ji nav gotinên pêşîya yên Kurdî de dema mirov motîfen zîhnîyetên jinparêz (pro-jin) hildiçîne, gotina ku bala mirov zêtir dikşîne li ser xwe, bêguman gotinayzn kanîya jîyînê ye. Gelo civata Kurd çawa xwe gîhandîye vê bawerîyê? Ji bo peydabûna nifşên nûh û berdewambûna mirovatîyê, bi anîna zarokan ve, jin wek fakorekî produktîf, adan û fêkîdar hatîye hesibîn. Bi anîna zarokan, jin bûne nîşana bereketê, wan tamlezeteke nûh daye jîyanê. Wan mirovatî ji wundabûnê xelas kirine, anîne vê rojê. Dema mirov malbatên Kurdî yên pirzarok dide li ber çavan, ew hezkirina zarokan, wek evîn şiqitîye li ser jinan. Ev jinên pir zarok, ji alîyê civatê de awa hatina

44

jinan şax vedane ûjinji xwe re kirine bingeh, ev beşa duwemîn

ya gotinên pêşîya dîsa jî bala mirovan vedigerînin li ser rewşa jinan, wek mîsal dema mirov dibêje qîzmêvanêmalêye, mirov dixwaze bêje keçek nikare heta mirinê di malê de bimîne, ji alîyê dinji bonatîştên derbazokjî mirov dikare vê gotinapêşîya bi kar bîne. Dema mirovtenê vê mana duwemîn bide ber çavan, kok û binyata peydabûna vê gotinê mirov nikare (wek rewşa keçan) bavêje alîkî. Ev kok û binyatên çend gotinên pêşîya jî, bona ronîkirina vê analîza me ya li ser jinan gelek rênîşandar û kêrhatî bûne. Ji alîyê din, ji der gotinên pêşîya, ji bo xurtkirina çend nêrîn û bawerîyên xwe, me ji ferhenga hevbêjeyên (tabîr) Kurdîjî gelekîstîfade kirm. Di nav hevbêjeyên Kurdîde, gelek hevbêjeyên derbareyî jinan de hene, wek gotinên pêşîya rênîşanî me didin. Hejmara gotinên pêşîya yê Kurdî bi sedan in (8). Li her heremê angorî zarav û devokan şax û guhartokên wan jî hene. Hemberîhev kirin, danberhevîna wan bêguman gelek balkêş û kêrhatî ye, xebateke wusan dikare gelek zaniyarî û ahahdarîyan derxe holê. Lê belê ev yeka xebateke bi serê xwe ye.

JIN KANÎYA JÎYÎNÊ YE

Ji nav gotinên pêşîya yê Kurdî de dema mirov motîfen zîhnîyetên jinparêz (pro-jin) hildiçîne, gotina ku bala mirov zêtir dikşîne li ser xwe, bêguman gotinayzn kanîya jîyîne ye. Gelo civata Kurd çawa xwe gîhandîye vê bawerîyê? Ji bo peydabûna nîfşên nûh û berdeambûna mirovatîyê, bi anîna zarokan ve, jin wek fakorekî produktîf, adan û fêkîdar hatîye hesibîn. Bi anîna zarokan, jin bûne nîşana bereketê, wan tamlezetêke nûh daye jîyanê. Wan mirovatî ji wundabûnê xelas kirine, anîne vê rojê. Dema mirov malbatên Kurdî yê pirzarok dide li ber çavan, ew hezkirina zarokan, wek evîn şiqitîye li ser jinan. Ev jinên pir zarok, ji alîyê civatê de awa hatina

44

nasandin: maka nodik nod canûyî. Bi vî tehrî jinan, angorî civatê xemlek dayejîyanê, jîyanneqîşandîye. Ev hurmeta li dor jinan berev û tîr dibe, di gotineke din de dighêje dereceke bilind: jin bedewîya emir e. Bêguman ev gotinên zêrîn, cîhê jinan di civata Kurdî de bi şemal û bi tîrejeke gelek tûj ve ronî dikin, serbilindî û rûmeta jinan zêtir dibiriqînin, nîşan didin. Anîna zarokan ji alîyê jinan de pêşkêşeke here mezin hatîye hesibîn, zarok parçekji canê xwe hesab kirine. Vê yekê hîsên merhemat, dilşewatî, destvekirîyê, parastin û dilovanîyê li bal jinan zêtir kirîye. Vê realîtê, jinbi malê ve girê daye: y'i'«a bêzar dilê wê naşewite malê. Heta mirinê jî, pey zarokên xwe

dikevin. Bi kurtî, wek gotineke mayîn dibêje:y'm sebire.
Di civata Kurdî ya îroyîn de carcar dibe mirov rastî rêç û şopa van peyvên delal neyê, jîyîn dikare mirova dilsar û rûsar bike, lê belê tev van gotinên pêşîya, folklortenê şîreta me dike, rîyên cîhaneke dilşa û şaneşîn nîşanî me dike, wek bîr-bawerî dimîne: berê texteyajinan bûye. Ev gotina pêşîya ji alîkî de xirabîyêncivataîro, kêmasîyên navberajin-mêran rexne (krîtîk) dike,ji alîkî de pirên duh-îro-sibê bi tehrekî folklorîk ava û xurt dike. Ji alîyê din ev gotina pêşîya derbareyî lêkolîna bingehên malbatên maderşahî (jinhakim/dayîkhakim) de jî, derîkê li pêşîya me vedike, ji me re dibe alîkar.

Kurd zêtir çi hez dikin? Bersîva vê pirsê di nav romantîkîya Kurdan de vejartîye: Kurdji gişka zeftirjina xwe, hespa xwe û çekaxwe hezdike. Gotinekemayîn vê gotinapêşîn hinjîzelaltir dike: mêmêKurmançgava têrxwarya mirovan dikuje, yajinekê direvîne. Hemû ev gotinan, beşekî folklorêjî pêk bînin, dîsa jî wek xemlên jinparêz, derbareyî "sîyarên rojhilatê" de me gelekî ronî dikin, çend materîyalên folklorîk pêşkêşî me dikin. Dema mirov dixwaze bighêje serfirazîkê û bibe xudanê cesaretekî mezin, civatê çend motîvên alegorîk ji rewşa jinê û bedewîyajinê hilçandîye, daye ber çavan. Ev gotinên pêşîyajî

45
nasandin: maka nodik nod canûyî. Bi vî tehrî jinan, angorî civatê xemlek dayejîyanê,jîyanneqîşandîye. Ev hurmeta li dor jinan berev û tîr dibe, di gotineke din de dighêje dereceke bilind: jin bedewîya emir e. Bêguman ev gotinên zêrîn, cîhê jinan di civata Kurdî de bi şemal û bi tîrejeke gelek tûj ve ronî dikin, serbilindî û rûmeta jinan zêtir dibiriqînin, nîşan didin. Anîna zarokan ji alîyê jinan de pêşkêşeke here mezin hatîye hesibîn, zarok parçekji canê xwe hesab kirine. Vê yekê hîsên merhemat, dilşewatî, destvekirîyê, parastin û dilovanîyê li bal jinan zêtir kirîye. Vê realîtê,jinbi malê ve girê daye:y'i«a bêzar dilê wê naşewite malê. Heta mirinê jî, pey zarokên xwe dikevin. Bi kurtî, wek gotineke mayîn dibêje:y'm sebire.
Di civata Kurdî ya îroyîn de carcar dibe mirov rastî rêç û şopa van peyvên delal neyê, jîyîn dikare mirova dilsar û rûsar bike, lê belê tev van gotinên pêşîya, folklortenê şîreta me dike, rîyên cîhaneke dilşa û şaneşîn nîşanî me dike, wek bîr-bawerî dimîne: berê texteyajinan bûye. Ev gotina pêşîya ji alîkî de xirabîyêncivataîro, kêmasîyên navberajin-mêran rexne (krîtîk) dike,ji alîkî de pirên duh-îro-sibê bi tehrekî folklorîk ava û xurt dike. Ji alîyê din ev gotina pêşîya derbareyî lêkolîna bingehên

malbatên maderşahî (jinhakim/dayîkhakim) de jî, derîkê li pêşîya me vedike, ji me re dibe alîkar.

Kurd zêtir çi hez dikin? Bersîva vê pirsê di nav romantîkîya Kurdan de vejartîye: Kurdji gişka zeftirjina xwe, hespa xwe û çekaxwe hezdike. Gotinekemayîn vê gotinapêşîn hinjîzelaltir dike: mêrêKurmançgava têrxwarya mirovan dikuje, yajinekê direvîne. Hemû ev gotinan, beşekî folklorêjî pêk bînin, dîsa jî wek xemlên jinparêz, derbareyî "sîyarên rojhilatê" de me gelekî ronî dikin, çend materîyalên folklorîk pêşkêşî me dikin. Dema mirov dixwaze bighêje serfirazîkê û bibe xudanê cesaretekî mezin, civatê çend motîvên alegorîk ji rewşa jinê û bedewîyajinê hilçandîye, daye ber çavan. Ev gotinên pêşîyajî

45
nîşan didin wekî civatê rûmeteke çawa bedew daye jinan, çima jin wek pîvan ji xwe re hilibijartîye.

Bi xwazîya, dest nagihêje baqê kezîyan.

Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne.

Demamirov hemû van gotinên pesndar yên ku derbareyî jinan de hatine gotin an jî rewşa jinan dane ber çav, ji xwe re xistine kok, lê belê babetên mayîn tînin zimîn, berev dike, mirov dibîne ku, jinan di nav folklorê Kurdî de ji xwe re textek ava kirine, bi serbilindî dijîn û timê dilşa ne, rû bi ken in.

JIN WEK AVAKARA MALÊ

Çawa tê zanîn civatek, wek komên piçûkji gelek malbatan pêk tê. Dema mirov hemû van malbatan berev dike û digihîne hev, wê çaxê civatek saz dibe. Geloji bo selamet û pêşeroja her malbatekê, erk (wazîfe) û berpîrsîyarîya mezin kî hildide li ser milên xwe? Bersîva vê pirsê, mirovbi alîkarîya gotineke pêşîya ve dikare bide: avaya malêdestêjinan e. Ev gotina hemerkekê, hem jî berpîrsîyarîkê dispêre jinan. Jin hem ji bo parastina zarokan, hemji bo birêvabirina karên hundirê malê, wekpaqijî, amadekirina xwarinê û hemjî di efirandinaberhemûmehsûlekê de timê aktîf e. Gotineke mayîn dîsa dibêje: avahîya malê kebanî ye. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: jin dike malavayî. Demamirov van gotinên pêşîya baş, hûrû kûr analîz dike, bi hêsanî dibîne ku jin ne tenê avakarê malê ye, wusan jî îdara malê dike, malê diparêze: y' / « gol e, mêrçem e. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: mêr kanî bejin liç e, ango jin berev dike, depo dike û wek bankekê, roleke nîv-aborîjî dilîze. Peyva liç bona golên piçûk û berevbûna avê tê bi kar anîn. Ev herdu gotin jî berpîrsîyarîke mezin dispêrine jinan, kebanîya malê dibe şênahîya malê: mal têr e, kebanîşêre.

nîşan didin wekî civatê rûmeteke çawa bedew daye jinan, çima jin wek pîvan ji xwe re hilbijartîye.

Bi xwazîya, dest nagihêje baqê kezîyan.

Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne.

Dema mirov hemû van gotinên pesndar yên ku derbareyî jinan de hatine gotin an jî rewşa jinan dane ber çav, ji xwe re xistine kok, lê belê babetên mayîn tînin zimîn, berev dike, mirov dibîne ku, jinan di nav folklorê Kurdî de ji xwe re textek ava kirine, bi serbilindî dijîn û timê dilşa ne, rû bi ken in.

JIN WEK AVAKARA MALÊ

Çawa tê zanîn civatek, wek komên piçûkji gelek malbatan pêk tê. Dema mirov hemû van malbatan berev dike û digihîne hev, wê çaxê civatek saz dibe. Geloji bo selamet û pêşeroja her malbatekê, erk (wazîfe) û berpîrsîyarîya mezin kî hildide li ser milên xwe? Bersîva vê pîrsê, mirovbi alîkarîya gotineke pêşîya ve dikare bide: avaya malêdestêjinan e. Ev gotina hemerkekê, hem jî berpîrsîyarîkê dispêre jinan. Jin hem ji bo parastina zarokan, hemji bo birêvabirina karên hundirê malê, wekpaqijî, amadekirina xwarinê û hemjî di efirandinaberhemûmehsûlekê de timê aktîf e. Gotineke mayîn dîsa dibêje: avahîya malê kebanî ye. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: jin dike malavayî. Demamirov van gotinên pêşîya baş, hûrû kûr analîz dike, bi hêsanî dibîne ku jin ne tenê avakarê malê ye, wusan jî îdara malê dike, malê diparêze: y' / « gol e, mêrçem e. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: mêr kanî bejin lîç e, ango jin berev dike, depo dike ûwek bankekê, roleke nîv-aborjî dilîze. Peyva lîç bona golên piçûk û berevbûna avê tê bi kar anîn. Ev herdu gotin jî berpîrsîyarîke mezin dispêrine jinan, kebanîya malê dibe şênahîya malê: mal têr e, kebanîşêre.

Rûmeta ku civata Kurd ewqas daye jinan, nedaye tiştêkî mayîn. Civatêjinweknîşana namûsê yaheremezinhesibandîye, peyva jin gelek caran cîhê namusê de tê bi kar anîn, peyvên namûs û jin ketine zikê hev, wek gotineke pêşîya dibêje: mêrê Kurmanc boy namusê kevçî av de dixeniqe. Dîsa gotineke mayîn giringîya namûsê tîne zimîn: namûs ûxîret ne biperan e. Mêr timê namusa jinên xwe li ser her tiştî re digirin, ji bo namusa xwe dikarin canê xwe jîbidin. Jin û namusa wê pirseke hebûn-runebûna mêran e, gotineke pêşîya vê yekê gelek vekirî eşkere dike: namusajinê, çeka mêre. Namûsajinê dibe namûsa mêran jî: namûsa mêrjin xweyî dike.

CÎHÊ DAYÎKAN TIJÎ NABE

Dê (dayîk) di folklorê Kurdî de hurmeteke mezin dibînin.

Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkanmezîna e. Evyeka ji ber çavên civatê nerevîye, ji ber vê yekê jî civatê di nav hemû kategorîyên jinan degiramî û hurmeteke bêhempaji bo dayîkan nîşan daye, wek gotineke pêşîyan dibêje: dayîk hate derda Xwedê rabû berda. Dema civatê dayîk û bav rûberî hev kirine, dane pêşberî hev, civatê li aliyê dayîkan cîh girtîye: dêji bav şîrîntir e. Çima gelo ev bawerî bi salan wek gotineke pêşîya li ser zar-zimanê mirovan gerîyaye? Bi çend gotinên mayîn ve, civatê bersîva vê pirsê jî daye:

Dê hejandîye, dê mêjandîye.

Zarok li ser milê dê mezin dibin.

Zarokya dêye, neya bavêye.

Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkan zêde ye, ev peyvên zêrîn ji bo dayîkan hatine gotin. Ji alîkî de her çiqas her jin dayîk nîn bejî, ev peyvên bitevayîji bo jinan jî hatine gotin. Çawa em dibînin ew rûmeta ku civatê daye dayîkan, ewqas 47

Rûmeta ku civata Kurd ewqas daye jinan, nedaye tiştê mayîn. Civatê jinweknîşana namûsê yaheremezînesibandîye, peyva jin gelek caran cîhê namûsê de tê bi kar anîn, peyvên namûs û jin ketine zikê hev, wek gotineke pêşîya dibêje: mêrê Kurmanc boy namûsê kevçî av de dixeniqe. Dîsa gotineke mayîn giringîya namûsê tîne zimîn: namûs û xîret ne biperan e. Mêr timê namûsa jinên xwe li ser her tiştî re digirin, ji bo namûsa xwe dikarin canê xwe jî bidin. Jin û namûsa wê pîrseke hebûn-runebûna mêran e, gotineke pêşîya vê yekê gelek vekirî eşkere dike: namûsajînê, çeka mêre. Namûsajînê dibe namûsa mêran jî: namûsa mêrjin xweyî dike.

CÎHÊ DAYÎKAN TIJÎ NABE

Dê (dayîk) di folklorê Kurdî de hurmeteke mezin dibînin.

Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkanmezîna e. Evyeka ji ber çavên civatê nerevîye, ji ber vê yekê jî civatê di nav hemû kategorîyên jinan degiramî û hurmeteke bêhempaji bo dayîkan nîşan daye, wek gotineke pêşîyan dibêje: dayîk hate derda Xwedê rabû berda. Dema civatê dayîk û bav rûberî hev kirine, dane pêşberî hev, civatê li aliyê dayîkan cîh girtîye: dêji bav şîrîntir e. Çima gelo ev bawerî bi salan wek gotineke pêşîya li ser zar-zimanê mirovan gerîyaye? Bi çend gotinên mayîn ve, civatê bersîva vê pirsê jî daye:

Dê hejandîye, dê mêjandîye.

Zarok li ser milê dê mezin dibin.

Zarokya dêye, neya bavêye.

Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkan zêde ye, ev peyvên zêrînji bo dayîkan hatine gotin. Ji alîkî de her çiqas her jin dayîk nîn bejî, ev peyvan bitevayîji bojinanji hatine gotin.

Çawa em dibînin ew rûmeta ku civatê daye dayîkan, ewqas

47

nedaye bavan, civatê angorî keda mirovan adalet belav kirîye: bav dimire zar nizanin bavê wan mirîye, dê dimire stûyê wan xar dibe. Ji bo bêsînoriya xirabîya mêrekî nîşan bidin, gotineke pêşîya awa dibêje: mêrikê xirab, çîçikê dîya xwe geztîye. Her çiqas gotineke pêşîya nîn be jî, dema îmkaneke mezin dikeve destê yekî, ji xwe re stareke germîn dibîne, îfadeke Kurdî dibêje. filankes ketezikêdîyaxwe. Ji alîyê din, gelekmirov wek kevneşopîkê, erf-edetekî naxwazin nifirên dîya wan li ser wan bin, dema dayîkan şîrê xwe li zarokêkî xwe heram kir (wekşîrê min te heram be!), êdî ew nefer dikeve bin barekî giran yê ruhî.

Dema karê wî di jîyîna rojane de bi hev ne hat, ew sernekeve, ew vê carê van nifirên dîya xwe tîne bîra xwe. Civat bi xwe jî van nifirên dayîkan davêje cîhekî guhê xwe, di pêşerojê de kontrol dike, neheqîya li dijî dayîkan napejirîne. Bi kurtî angorî materîyalên folklorîk cîhê dayîkan zû-zû nayê tijî kirin.

Di folklorîk Kurdî de motîfa jana damarîyan wek motîfeke bingehîn tê hesibîn. Dema jina yekî dimire, ew zarokên ku bê dê dimînin, dikevene ber destê damarîyan, lê belê damarî tu wext cîhê dayîkan nikarin tijî bikin. Di vê babetê de dayîk û damarî wek du hêzên li dijî hev in. Gotineke pêşîya cîhê dayîkan gelek baş nîşan dide: Wexta dê dimire, destê wêjêkin, pê etîma bikutin. Ev gotina dixwaze bêje ku zarokên êtîm dimînin, bira nekevin ber destê damarîyan.

WEKHEVÎYA JIN Î MÊRAN

Bi kêmanî gotinên pêşîya û folklorîk Kurdî tu cudatîk wek mirov nexistîye navbera jin û mêran, herdu cins jî wek mirov hesibandîye. Jin, di folklorîk Kurdî de ru wext piçûk nehatine dîtin, rûmeta wan nimz nebûye. Her çiqas di jîyana rojane de jin carcar piçûk tînin, tînin zêrandin, pêpes kirin, hincirandin û ji alîyê mêran de zordestîke mezin dibînin jî, di jîyana folklorîk de em nikarin rastî dinyake wusan tarî û van ezîyetan

48

nedaye bavan, civatê angorî keda mirovan adalet belav kirîye: bav dimire zar nizanin bavê wan mirîye, dê dimire stûyê wan xar dibe. Ji bo bêsînoriya xirabîya mêrekî nîşan bidin, gotineke

pêşîya awa dibêje: mêrikê xirab, çiçikê dîya xwe geztîye. Her çiqas gotineke pêşîya nîn be jî, dema îmkaneke mezin dikeve destê yekî, ji xwe re stareke germîn dibîne, îfadeke Kurdî dibêje. filankes ketezikêdîyaxwe. Ji alîyê din, gelekmirov wek kevneşopîkê, erf-edetekî naxwazin nifirên dîya wan li ser wan bin, dema dayîkan şîrê xwe li zarokêkî xwe heram kir (wekşîrê min te heram be!), êdî ew nefer dikeve bin barekî giran yê ruhî. Dema karê wî di jîyîna rojane de bi hev ne hat, ew sernekeve, ew vê carê van nifirên dîya xwe tîne bîra xwe. Civat bi xwe jî van nifirên dayîkan davêje cîhekî guhê xwe, di pêşerojê de kontrol dike, neheqîya li dijî dayîkan napejirîne. Bi kurtî angorî materiyalên folklorîk cîhê dayîkan zû-zû nayê tijî kirin. Di folklorê Kurdî de motîfa jana damarîyan wek motîfeke bingehîn tê hesibîn. Dema jina yekî dimire, ew zarokên ku bê dê dimînin, dikevene ber destê damarîyan, lê belê damarî tu wext cîhê dayîkan nikarin tijî bikin. Di vê babetê de dayîk û damarî wek du hêzên li dijî hev in. Gotineke pêşîya cîhê dayîkan gelek baş nîşan dide: Wexta dê dimire, destê wêjêkin, pê etîma bikutin. Ev gotina dixwaze bêje ku zarokên êtîm dimînin, bira nekevin ber destê damarîyan.

WEKHEVÎYA JIN Î MÊRAN

Bi kêmanî gotinên pêşîya û folklorê Kurdî tu cudatîk wek mirov nexistîye navbera jin û mêran, herdu cins jî wek mirov hesibandîye. Jin, di folklorê Kurdî de ru wext piçûk nehatine dîtîn, rûmeta wan nimz nebûye. Her çiqas di jîyana rojane de jin carcar piçûk tînin, tînin zêrandin, pêpes kirin, hincirandin û ji alîyê mêran de zordestîke mezin dibînin jî, di jîyana folklorîk de em nikarin rastî dinyake wusan tarî û van ezîyetan

48

bên, xeletî ne xeletîya folklorê ye, ev rewşa xirab bi gelek faktorênmayîn ve girêdayîye. Zordestîya lijinan dibe, gotineke pêşîya gelek vekirî eşkere dike, lê belê rûreş dike: jin dara şkestîye. Ev gotina pêşîya, li ser hîmên bawerîya pakî-napakî, rindî-nerindîyê ava dibe, nepakî û nerindîyê protesto dike. Di malê de kesa here xebatkar bêgûman kebanî ye. Civatê dîtîye ku, dîsa jî ew ji gelek tiştan bêpar e û ev yeka wek neheqîke mezin dîtîye, rexne kirîye:

Kebarî timê bêpar e. Kebanîya melûn e, ya mehrûm e. Jin dara şkestîye.

Ev gotinên pêşîya jî nîşanî me didin ku, civatê zordestî û neheqîya lijinan dibe, timê anîye zimîn û ev newekhevîya li ber çavên civatê nerevîye, dest daye li ser vê rewşa xirab. Dema em çend gotinên pêşîya berçav dikin, em dibînin ku civatê timê

wekhevîya jin-mêran li ser her tiştî re girtîye û qet ne be ev
wekhevîya bi gotin be jî, hêvî kirîye:

Dê tev bavê cote bask e. Şêr şêr e, çijin çî mêr e. Jin dîwarê hundir e, mêr dîwarê derva ye.
Jin, mêr takî ne.

Gotina şêr, şêr e, çî jin çî mêr e, çawa em di gelek
çavkanîyan de rastî wê din, êdî bûye nîşana wekhevîya jin û
mêran, dema gilî tê serjinan, bêguman cara pêşîn ev gotina tê
bîra mirovan, di nav Kurdan de gelek belav bûye, gotineke here
populer e. Ev peyvên zêrîn, bawerî û dîtînen civatê yên li ser
rewşa jinan gelek bi vekirî dîyar dîkin. Hemû ev gotinan nayê
wê manê ku bi rûçik û karakterên xwe ve, jin û mêr yek in.
Civatê ev cudatîya jin-mêran jî tespît kirîye û çend sînor jî
kişandine: y'in/7« gotî, mêmêrgotî. Di zimanê Kurdî de peyva
49

bên, xeletî ne xeletîya folklorê ye, ev rewşa xirab bi gelek
faktorênmayîn ve girêdayîye. Zordestîya lijinan dibe, gotineke
pêşîya gelek vekirî eşkere dike, lê belê rûreş dike: jin dara
şkestîye. Ev gotina pêşîya, li ser hîmên bawerîya pakî-napakî,
rindî-nerindîyê ava dibe, nepakî û nerindîyê protesto dike. Di
malê de kesa here xebatkar bêgûman kebanî ye. Civatê dîtîye
ku, dîsa jî ew ji gelek tiştan bêpar e û ev yeka wek neheqîke
mezin dîtîye, rexne kirîye:

Kebarî timê bêpar e. Kebanîya melûn e, ya mehrûm e. Jin dara şkestîye.

Ev gotinên pêşîya jî nîşanî me didin ku, civatê zordestî û
neheqîya lijinan dibe, timê anîye zimîn û ev newekhevîya li ber
çavên civatê nerevîye, dest daye li ser vê rewşa xirab. Dema em
çend gotinên pêşîya berçav dîkin, em dibînin ku civatê timê
wekhevîya jin-mêran li ser her tiştî re girtîye û qet ne be ev
wekhevîya bi gotin be jî, hêvî kirîye:

Dê tev bavê cote bask e. Şêr şêr e, çijin çî mêr e. Jin dîwarê hundir e, mêr dîwarê derva ye.
Jin, mêr takî ne.

Gotina şêr, şêr e, çî jin çî mêr e, çawa em di gelek
çavkanîyan de rastî wê din, êdî bûye nîşana wekhevîya jin û
mêran, dema gilî tê serjinan, bêguman cara pêşîn ev gotina tê
bîra mirovan, di nav Kurdan de gelek belav bûye, gotineke here
populer e. Ev peyvên zêrîn, bawerî û dîtînen civatê yên li ser
rewşa jinan gelek bi vekirî dîyar dîkin. Hemû ev gotinan nayê
wê manê ku bi rûçik û karakterên xwe ve, jin û mêr yek in.
Civatê ev cudatîya jin-mêran jî tespît kirîye û çend sînor jî
kişandine: y'in/7« gotî, mêmêrgotî. Di zimanê Kurdî de peyva
49

serjinik, hinekî jî nezelaîya van sînoran nîşan dide, ev peyva

ji bo mêrê ku zêde serê xwe dixê karêjînan tê bi kar anîn. Ji alîyê din, civatê wekhevîya jin-mêran bi zimanekî din, awa nîşan daye:

Jin heyeyî mêran zêde ye.

Kulfet heyeyî sed mêrî zêde ye.

Jina basji hezar mêrê xirab çêtir e. Ji kurê bêxîret, qîzeke korpaktir e. Qîz hene heft kura nadin.

Qîzafilankesê xûna mêrekîye.

Di hevbêjeke Kurdî de, dema gilîtê serjin anjî keçekejêhatî û mêrxas, awa tê gotin: caba heft mêra dide. Jinên awa di nav Kurdan de keçebav tèn bi nav kirin. Bi xwe jin be, lê belê bi mêra çûbe, ji wan re jî mêrejî dibêjin. Gelek gotinên pêşîya bi eşkere nîşan didin ku tu wext mêr ji jinan hêjatir nînin, ne hêztir û ne jî jîrtir in. Herdu cins jî mirov in û wek hev in, her jinsjî angorî keda xwe, hêz û kabîliyeta tevî avakirina malbat û civata xwe dibin. Ji alîyê din, civatê ev yeka jî nîşan daye, wekî hem di nav jinan de, hemjî di nav mêran de kesên nebaş hene, kesên xirab hene, hemû wek hev nînin.

Dema mêrek dikeve tengasîyê, bêgav û neçar dimîne, cara pêşîn jin tê hewarîya wî û mêr xwe davêje li ber bextê w&jin kela mêra ye. Dema xûn dirije, mirov ji hev tèn kuştin û dijminatîyên mezin navbera malbat, eşîr û êlên Kurdî de pêşta tèn, rolajînan mezin dibe. Ji bo sekinandina şer, ew wek hêzên aşîtxwaz ,çareserkar xwe berpîrsîyar dihesibînin, pêşîyê li van şerên neheq digrin, xirabîyê naxwazin:

Kulfet diçe xûnê, xûn safî dibe.

Mêra xwe avîtin kewarê, jin şandin hewarê.

50

serjînik, hinekî jî nezelaîya van sînoran nîşan dide, ev peyva ji bo mêrê ku zêde serê xwe dixê karêjînan tê bi kar anîn. Ji alîyê din, civatê wekhevîya jin-mêran bi zimanekî din, awa nîşan daye:

Jin heyeyî mêran zêde ye.

Kulfet heyeyî sed mêrî zêde ye.

Jina basji hezar mêrê xirab çêtir e. Ji kurê bêxîret, qîzeke korpaktir e. Qîz hene heft kura nadin.

Qîzafilankesê xûna mêrekîye.

Di hevbêjeke Kurdî de, dema gilîtê serjin anjî keçekejêhatî û mêrxas, awa tê gotin: caba heft mêra dide. Jinên awa di nav Kurdan de keçebav tèn bi nav kirin. Bi xwe jin be, lê belê bi mêra çûbe, ji wan re jî mêrejî dibêjin. Gelek gotinên pêşîya bi eşkere nîşan didin ku tu wext mêr ji jinan hêjatir nînin, ne hêztir û ne jî jîrtir in. Herdu cins jî mirov in û wek hev in, her jinsjî angorî keda xwe, hêz û kabîliyeta tevî avakirina malbat

û civata xwe dibin. Ji alîyê din, civatê ev yeka jî nîşan daye, wekî hem di nav jinan de, hemjî di nav mêran de kesên nebaş hene, kesên xirab hene, hemû wek hev nînin.

Dema mêrek dikeve tengasîyê, bêgav û neçar dimîne, cara pêşîn jin tê hewarîya wî û mêr xwe davêje li ber bextê w&jin kela mêra ye. Dema xûn dirije, mirov ji hev tèn kuştin û dijminatîyên mezin navbera malbat, eşîr û êlên Kurdî de pêşta tèn, rolajinan mezin dibe. Ji bo sekinandina şer, ew wek hêzên aşîtxwaz ,çareserkar xwe berpirsîyar dihesibînin, pêşîyê li van şerên neheq digrin, xirabîyê naxwazin:

Kulfet diçe xûnê, xûn safî dibe.

Mêra xwe avîtin kewarê, jin şandin hewarê.

50

Hemû ev gotinan nîşan didin ku çî jin, çî mêr, herdu jî can in, mirov in, herdujî di tanga (alî) xwe de, dema îmkan ûmecal têkeve dêst, dikarin bighêjine serfirazî û serketinên mezin, di avakirina civatekê de angorî hêza xwe beşdar û cîh digrin. Dema wan dest da dest, pişt dan pişt hev heta mirinê jî, tu hêz bi wan nikarefin-mêrtevr û bêr. Di nav xetên vê gotina pêşîya de jî, mirov dîsa rastî rêç-şopa wekhevîya jin-mêran tê.

MOTÎVA JINA BAŞ Û JINA XIRAB

Civatê herçiqas cîhekîbi rûmet dayejinanjî, di navberajina baş û nebaş de sînorek jî danîye. Bi vî tehrî hertim jina baş rûsipîkirîyejinanebaşjîrûreş kirîye. Civatêhemûjinnexistine takî terazîyê, ji vê xeletî û şaşîyê xwe parastîye, dûr maye. Ev herdu gotinên pêşîya derbareyî vê yekê deme gelekîronî dikin: Jinjî heye, jinkokjî heye.

Jin serjinê re heye.

Berî ku civat bala mirovan bikşîne li serjinên nebaş, zêtir rewşajina baş raxistîye ber çavan û motîvajina baş efirandîye, bi vî tehrî civatê xwestîye, bingeh û hîmên hermalbatekê xweş bèn avîtin, sibê-dusibê, di pêşerojê de ji cîhê xwe nelivin, neliqin. Çend gotinên pêşîya bi taybetî li serjinên baş hatine efirandin:

Jina baş bêmene birê mêrê xwe ye.

Jina baş namûsa mêrê xwe ye.

Jina baş dûrva kivş e. Jina baş sebir e. Civatê timê bawerîya xwe bi jina çê û baş anîye, cesaret daye wan, şahsîyeta wan xurt kirîye û pêşta birîye:

51

Hemû ev gotinan nîşan didin ku çî jin, çî mêr, herdu jî can in, mirov in, herdujî di tanga (alî) xwe de, dema îmkan ûmecal têkeve dêst, dikarin bighêjine serfirazî û serketinên mezin, di

avakirina civatekê de angorî hêza xwe beşdar û cîh digrin.
Dema wan dest da dest, pişt dan pişt hev heta mirinê jî, tu hêz
bi wan nikarefin-mêrtevr û bêr. Di nav xetên vê gotina pêşîya
de jî, mirov dîsa rastî rêç-şopa wekhevîya jin-mêran tê.

MOTÎVA JINA BAŞ Û JINA XIRAB

Civatê herçiqas cîhekîbi rûmet dayejinanjî, di navberajina
baş û nebaş de sînerek jî danîye. Bi vî tehrî hertim jina baş
rûsipîkirîyejinanebaşjîrûreş kirîye. Civatêhemûjinexistine
takî terazîyê, ji vê xeletî û şaşîyê xwe parastîye, dûr maye. Ev
herdu gotinên pêşîya derbareyî vê yekê deme gelekîronî dikin:
Jinjî heye, jinkokjî heye.

Jin serjinê re heye.

Berî ku civat bala mirovan bikşîne li serjinên nebaş, zêtir
rewşajina baş raxistîye ber çavan û motîvajina baş efirandîye,
bi vî tehrî civatê xwestîye, bingeh û hîmên hermalbatekê xweş
bên avîtin, sibê-dusibê, di pêşerojê de ji cîhê xwe nelivin,
neliqin. Çend gotinên pêşîya bi taybetî li serjinên baş hatine
efirandin:

Jina baş bêmene birê mêrê xwe ye.

Jina baş namûsa mêrê xwe ye.

Jina baş dûrva kivş e. Jina baş sebir e. Civatê timê bawerîya xwe bi jina çê û baş anîye, cesaret
daye wan, şahsîyeta wan xurt kirîye û pêşta birîye:

51

Birajina çê be, bira nav ordîya esker be.

Keça bi esil li nav tabûra leşkerê Romî de bejî, kespê
nikare.

Gelek gotinên mayîn jî hene ku, cudatîya jinên baş û jinên
nebaş eşkere dikin, li serjinên nebaş, xirab rexnan dibarînin:

Axirîya diranê dêşe kişandin e, jina xirab berdan e. Jin heye gula mêrê xwe ye, jin heye kula mêrê xwe ye.

Jin heye bira ye, jin heye birabir e. Jinjî hene, janjî hene, merhema dilanjî hene.

Jina çêmeriva dikewezîrjinaxirab merivan dike rezîl.

Kulfeta xirab mêran serberjêr dike.

Jina xirab bênamûsîya komêye.

Di civata Kurdî de, her wusan jî di gotinên pêşîya de
komeke jin, jinê here xirabtir hatine hesibîn, bi taybetî jinên
xebergerok, virvirî, dikin bilebil, zêde xeber didin, kûdkudo û
pîrhevok di folklorê Kurdî de timê di nav kategorîya "jinên
xirab" de cîh digrin. Carcar dema em rastî çendmotîfên kujina
serberjêr dikin, rûmeta wan wunda dikin tîn jî, ev gotinan ne
hemû jinan, tenê ji bo jinên xirab hatine bi kar anîn. Ji ber ku
dema em naveroka çîroka peydabûna van gotinan raçav dikin,
em dibînin ku cara pêşîn jineke xirab bûye bayîsê peydabûna

van gotinan, ne jin bi giştî. Ji ber vê yekê jî element û motîfên li serjinan timê pozîtîfin, her çiqas çend motîfên negatîfhebin jî, ev yekajî mercên piçûkdîtina jinan yên dîrokî ve girêdayî ye, bi taybetî yên olî û pederşahî...

SALÊN KEÇANÎYÊ

Di jîyana her jinekê de salên keçanîyê (keçtî) cîhehî bi taybetî digrin, piştî gelek salan dîsa dem-dem tînan bîranînê: pîrî-kaîî roja reş e, qîztî-xortîgula geş e. Di her malbatekê de

52
Birajina çê be, bira nav ordîya esker be.

Keça bi esil li nav tabûra leşkerê Romî de bejî, kespê nikare.

Gelek gotinên mayîn jî hene ku, cudatîya jinên baş û jinên nebaş eşkere dikin, li serjinên nebaş, xirab rexnan dibarînin:

Axirîya diranê dêşe kişandin e, jina xirab berdan e. Jin heye gula mêrê xwe ye, jin heye kula mêrê xwe ye.

Jin heye bira ye, jin heye birabir e. Jinjî hene, janjî hene, merhema dilanjî hene.

Jina çêmeriva dikewezîrjinaxirab merivan dike rezîl.

Kulfeta xirab mêran serberjêr dike.

Jina xirab bênamûsîya komêye.

Di civata Kurdî de, her wusan jî di gotinên peşîya de komeke jin, jinê here xirabtir hatine hesibîn, bi taybetî jinên xebergerok, virvirî, dikin bilebil, zêde xeber didin, kûdkudo û pîrhevok di folklorê Kurdî de timê di nav kategorîya "jinên xirab" de cîh digrin. Carcar dema em rastî çendmotîfên kujina serberjêr dikin, rûmeta wan wunda dikin tînan jî, ev gotinan ne hemû jinan, tenê ji bo jinên xirab hatine bi kar anîn. Ji ber ku dema em naveroka çîroka peydabûna van gotinan raçav dikin, em dibînin ku cara pêşîn jineke xirab bûye bayîsê peydabûna van gotinan, ne jin bi giştî. Ji ber vê yekê jî element û motîfên li serjinan timê pozîtîfin, her çiqas çend motîfên negatîfhebin jî, ev yekajî mercên piçûkdîtina jinan yên dîrokî ve girêdayî ye, bi taybetî yên olî û pederşahî...

SALÊN KEÇANÎYÊ

Di jîyana her jinekê de salên keçanîyê (keçtî) cîhehî bi taybetî digrin, piştî gelek salan dîsa dem-dem tînan bîranînê: pîrî-kaîî roja reş e, qîztî-xortîgula geş e. Di her malbatekê de

52
hebûna keçan wek xeml, nexş, şênahî û dewlemendîkê hatîye hesibîn. Civatê keç ji hemû xirabîyê parastîye, nexwastîye navê wan xirab derkeve, di nav civatê de sosret û rezîl bin. Keç hene, di civatê de bûne xweyê rûmeteke mezin: qîzafilankesê xûna mêrekîye. Ev guhdarîya ku civatê li ser keçan pêk anîye,

bêsedem nîne. Ji ber ku keç ji bo etabeke jîyanê ya nûh xwe amade dikin, pêwîst e ew di nav xweşî û selametîyê de mezin bibin, navên wan dernekeve xirabîyê:

Bira mirov zîyareta xirab bike, navê qîza xirab neke.

Bira qîzê bibin ser xençerê, nebin serxeberê.

Dema keçek mezin dibe, tê salên mêrkirinê, gelo ev keça azep û xama nesîbê kê ye? Bersîva vê pirsê, çawa em dibînin di çend gotinên pêşîya de gihîştîye zelalîkê. Gotinekdibêje: keç zîyaret e. Çawa tê zanîn hejmara kesên ku diçin ser zîyaretan zêde ne. Di nav van kesan de, gelek dilketîyên keçîkê hene, keç ji nav van kesan yekî ji xwe re wek mêr hildibêre. Civatê bi alîkarîya vê tespîtê xwastîye pêşîya mêrkirinên bêdil raweste, altematîfên cuda cuda, îmkanên teze pêşkêşî keçan bike, toleranseke jî peyda dike. Civatê xwastîye bêje bi darê zorê tu tiştek naçe sêrî:

Keçîk weksêva darêye, herkes kevirêxwe davêjê, kî bixe wî re ye.

Qîz heye dara rez e. Hatî-çûyî kewtîyêxwe davêjê.

Ji alîyê din li ser keçan pêkanîna zordestîyê û di malê de zêde hîştin û girtina keçan ji alîyê civatê de baş nehatîye dîtin, ew wek mêvanên ezîz hatine ezimandin:

Qîz ewledê xelqê ne.

Qîz mêvanê malê ne.

53

hebûna keçan wek xeml, nexş, şênahî û dewlemendîkê hatîye hesibîn. Civatê keç ji hemû xirabîyê parastîye, nexwastîye navê wan xirab derkeve, di nav civatê de sosret û rezîl bin. Keç hene, di civatê de bûne xweyê rûmeteke mezin: qîzafilankesê xûna mêrekîye. Ev guhdarîya ku civatê li ser keçan pêk anîye, bêsedem nîne. Ji ber ku keç ji bo etabeke jîyanê ya nûh xwe amade dikin, pêwîst e ew di nav xweşî û selametîyê de mezin bibin, navên wan dernekeve xirabîyê:

Bira mirov zîyareta xirab bike, navê qîza xirab neke.

Bira qîzê bibin ser xençerê, nebin serxeberê.

Dema keçek mezin dibe, tê salên mêrkirinê, gelo ev keça azep û xama nesîbê kê ye? Bersîva vê pirsê, çawa em dibînin di çend gotinên pêşîya de gihîştîye zelalîkê. Gotinekdibêje: keç zîyaret e. Çawa tê zanîn hejmara kesên ku diçin ser zîyaretan zêde ne. Di nav van kesan de, gelek dilketîyên keçîkê hene, keç ji nav van kesan yekî ji xwe re wek mêr hildibêre. Civatê bi alîkarîya vê tespîtê xwastîye pêşîya mêrkirinên bêdil raweste, altematîfên cuda cuda, îmkanên teze pêşkêşî keçan bike,

toleranseke jî peyda dike. Civatê xwastîye bêje bi darê zorê tu tişteke naçe sêrî:

Keçik weksêva darêye, herkes kevirêxwe davêjê, kî bixe wî re ye.

Qîz heye dara rez e. Hatî-çûyî kewtîyêxwe davêjê.

Ji alîyê din li ser keçan pêkanîna zordestîyê û di malê de zêde hîştin û girtina keçan ji alîyê civatê de baş nehatîye dîtin, ew wek mêvanên ezîz hatine ezimandin:

Qîz ewledê xelqê ne.

Qîz mêvanê malê ne.

53

Qîz zebeşê gîhiştî ne.

Keç hewsar nabe.

Jîyan ji bo her keçekê wek xewnekê ye, xewnerojekê ye. Ji wana gelek dilçivîk in, di nav gelekên de xortxapînokî dibê edetekî, bi şeng-şepalîya xwe tîn nasîn: dengê qîzan zû diçe kuran. Ev rewşa keçan ji ber çavê civatê nerevîye: ro çû dîza, bûfitara qîza. Çawa gelek zane dibêjin, bi hatina baharê ve hîsên evînê, hevhezkirinê zêde dibin. Gotineke pêşîya bandûra baharê li ser keçan bi vî awayî tîne zimîn: bahar e, qîzîkçi har e. Peyva harbûnê, li bal keçan zêdebûna hîsên seksuel nîşan dide.

Bi kurtî ew qîmetê ku civatê daye keçan, tê wêmanê ku daye jinan jî. Keç bûne nîşana hebûna mirovan û komê:

Bedew, gund tînin ber çav.

Bavê bê qîz, çiyayê bê av e. Qîzê kê hene, ew padşa ye.

Ji alîyê din civatê hebûna keç û kuran ewqas zêde mezin nekirîye, bi giştî zarok wek şîrîna malê ditîye:

Qîz hene heft kura nadin.

ŞERÊ BÛK Û XASÎYÊ

Dema her keçek mêr dike, ji bo wê jîyaneke nû jî dest pê dike. Rojên keçanîyê êdî xelas dibin. Bûktîjî wekkeçanîyê di jîyana herjinekê de dikare bibe perîyodeke dilşa. Eger di malê de xasî hebe, hejmara zarokan jî zêde be, êdî salên keçanî û bûktîyê dûr dikevin: qîztîçiqayîxweş e, bûktîgula ges e -wexta dikeve ber darê derûşê, per û baskê wê diwese. Di gotineke mayîn de bûk dîsa gilî, gazin û loma dike: bûme bûk, bûme pepûk.

54

Qîz zebeşê gîhiştî ne.

Keç hewsar nabe.

Jîyan ji bo her keçekê wek xewnekê ye, xewnerojekê ye. Ji

wana gelek dilçivîk in, di nav gelekan de xortxapînokî dibe edetekî, bi şeng-şepalîya xwe tîn nasîn: dengê qîzan zû diçe kuran. Ev rewşa keçan ji ber çavê civatê nerevîye: ro çû dîza, bûfitara qîza. Çawa gelek zane dibêjin, bi hatina baharê ve hîsên evînê, hevhezkirinê zêde dibin. Gotineke pêşîya bandûra baharê li ser keçan bi vî awayî tîne zimîn: bahar e, qîzikçi har e. Peyva harbûnê, li bal keçan zêdebûna hîsên seksuel nîşan dide.

Bi kurtî ew qîmetê ku civatê daye keçan, tê wêmanê ku daye jinan jî. Keç bûne nîşana hebûna mirovan û komê:

Bedew, gund tînin ber çav.

Bavê bê qîz, çîyayê bê av e. Qîzê kê hene, ew padşa ye.

Ji alîyê din civatê hebûna keç û kuran ewqas zêde mezin nekirîye, bi giştî zarok wek şîrînaya malê ditîye:

Qîz hene heft kura nadin.

ŞERÊ BÛK Û XASÎYÊ

Dema her keçek mêr dike, ji bo wê jîyaneke nû jî dest pê dike. Rojên keçanîyê êdî xelas dibin. Bûktîjî wekkeçanîyê di jîyana herjinekê de dikare bibe perîyodeke dilşa. Eger di malê de xasî hebe, hejmara zarokan jî zêde be, êdî salên keçanî û bûktîyê dûr dikevin: qîztîçiqayîxweş e, bûktîgula ges e -wexta dikeve ber darê derûşê, per û baskê wê diwese. Di gotineke mayîn de bûk dîsa gilî, gazin û loma dike: bûme bûk, bûme pepûk.

54

Di hermalbateke nû pêkhatî de, di malê de liserparevekirina îktîdarê û birêvabirina karên malê, gelek caran di navbera bûk û xasîyê de dijayetî, nerehetî û şerên mezin dikarin dest pê bikin. Gelek caran dema keçek mêr dike, tê malê, ne tenê rastî mêrê xwe tê, wusanjî rastî dîya mêrê xwe tê û ev pîrejina dibe xasîya wê. Angorî xasîyê, ew rewşa malê ji bûkê çêtir zane û ji ber ku demekê di avakirin malê û mezinkirina zavê de keda wê zêde derbas bûye, dixwaze hertim gotinên wê bîn cîh, naxwaze ev bûka nûh li ser wê re be. Ev rewşa nûh gelek caran dibe bayîsê parçebûnamalbatan, sedemê lihevnekirinên bûkxasîyê, bûk-zavê û dê-kur. Navê bûkê gelek caran xirab derdikeve: bûka xeniqandîye heft xasî, ji bilqînîya cêr tirsî. Carcar pêwendîyên bûk-xasîyê serrast dibin, di malê de xweşî û rehetîk peyda dibe: bûka çêye, xasîdêye. Ji bo ku di malê de hertim xweşî û dilşahî hebe, dîya kur berî zewacê çavê xwe digêrîne -wekî "bûkeke baş" jî "xwe" re û keçeke rindji kûrê xwe re bibîne. Eger keça birakî wê hebe, vê yekê jî bona pêşeroja

xwe, pişt guhê xwe re navêje. Çend gotinên pêşîya vê yekê
gelek baş eşkere dikin:

Bûka xala delalîya mala,

Bûka apê kete kapê, bûka xalê delalîya malê.

Êdî "keseke xerîb" û "keçen xelqê" di malê de tunin.

Pêwendîyên bûk û xasîyê angorî dê-bavê keçikê, rewşamalbata
wê, ji hev cuda dibin. Çi dibe, birabibe şerêbûk-xasîyê naqede,
heryek tanga xwe de royê dibîne:

Bûk anî leze, da ga ûpeze, sivika malê dîsa eze.

Bûkê tune zar-ziman, xasîyê tune dîn-îman.

Bûk heye tifaqa malêxweyîdike, bûkjî heyexirab dike.

Demeke wusan tê êdî rehetîya bûkê qet namîne, xwazîya

55

Di hermalbateke nû pêkhatî de, di malê de liserparevekirina
îktîdarê û birêvabirina karên malê, gelek caran di navbera bûk
û xasîyê de dijayetî, nerehetî û şerên mezin dikarin dest pê
bikin. Gelek caran dema keçek mêr dike, tê malê, ne tenê rastî
mêrê xwe tê, wusanjî rastî dîya mêrê xwe tê û ev pîrejina dibe
xasîya wê. Angorî xasîyê, ew rewşa malê ji bûkê çêtir zane û
ji ber ku demekê di avakirin malê û mezinkirina zavê de keda
wê zêde derbas bûye, dixwaze hertim gotinên wê bîn cîh,
naxwaze ev bûka nûh li ser wê re be. Ev rewşa nûh gelek caran
dibe bayîsê parçebûnamalbatan, sedemê lihevnekirinên bûkxasîyê,
bûk-zavê û dê-kur. Navê bûkê gelek caran xirab
derdikeve: bûka xeniqandîye heft xasî, ji bilqînîya cêr tirsî.
Carcar pêwendîyên bûk-xasîyê serrast dibin, di malê de xweşî
û rehetîk peyda dibe: bûka çêye, xasîdêye. Ji bo ku di malê de
hertim xweşî û dilşahî hebe, dîya kur berî zewacê çavê xwe
digerîne -wekî"bûkeke baş")i"xwe" re û keçeke rindji kûrê xwe
re bibîne. Eger keça birakî wê hebe, vê yekê jî bona pêşeroja
xwe, pişt guhê xwe re navêje. Çend gotinên pêşîya vê yekê
gelek baş eşkere dikin:

Bûka xala delalîya mala,

Bûka apê kete kapê, bûka xalê delalîya malê.

Êdî "keseke xerîb" û "keçen xelqê" di malê de tunin.

Pêwendîyên bûk û xasîyê angorî dê-bavê keçikê, rewşamalbata
wê, ji hev cuda dibin. Çi dibe, birabibe şerêbûk-xasîyê naqede,
heryek tanga xwe de royê dibîne:

Bûk anî leze, da ga ûpeze, sivika malê dîsa eze.

Bûkê tune zar-ziman, xasîyê tune dîn-îman.

Bûk heye tifaqa malêxweyîdike, bûkjî heyexirab dike.

Demeke wusan tê êdî rehetîya bûkê qet namîne, xwazîya

xwe li rojên bihurî tîne, keçanîya xwe digere. Firsend têkeve dêst, îro jî dixwaze here mala bavê:

Bûkwusan mala bavê hez dike, wekîznê bidîwêpêxas jî here.

Berê bûkê têkeve mala bavê wê - wê bi serserêxwejî here.

Mala mêrêjinêxezne bejî, dîsa çavê wê mala bavêye.

Bêguman ev daxwazîya vegera malê, ne tenê bi derdê xasîyê ve girê daye. Gelek faktor û sedemên mayîn jî li ser vê vegerê bandûrekê nîşan didin, wekbîranîna "rojên keçanîyê\ .Bi kurtî şerê bûk û xasîyê, wek şerê hêwîyan di folklorî Kurdî de cîhekî fireh digire.

NEÇARÎYA JINEBÎYAN

Dema mêrê jinekê dimire, ew jina bî dimîne, jê re dibêjin jinebî. Ji bo jinekê wundakirina mêr, bûyereke gelek tirs û tal e. Çend dijwarî, serêşî û tengasîyan peyda dike. Tenêmayîn ewqas ne hês ye. Ji alîyê din ji nûh ve mêrkirin, zewaceke nûh jî ewqas ne hêsa ye. Eger mêr li pey xwe zarok jî hîştîbin, wê çaxê rewşa jinebîyan hin jî xirabtir dibe. Tenêmayîn bi serê xwe êşeke mezin e, bala her kesî li ser jinebîyan e: jina bî nakeve tu mala. Jinebî ji ber şikbirinê, ji ber navê wê xirab demekeve û ji bo selameta zarokan petek caran naçe dercînanan, mala xwe dimîne: jina bî zefjê tê xebirdan. Ev dorgirtina civakî, gerîna gilî-xeberan wek telûkekê lingê jinebîyan dikine soleketeng, neçarîûbêgavîwangelekdiêşîne, ji şerma nizane çi bike.jina bîdest berrûye. Ji alîyê din, piştî mirina mêr, civat berpîrsîyarîya parastina zarokan jî dispêre jinebîyan, ev yekajîbona wan barekî giran e. Rojên kêf, xweşî û eşqê êdî qedîyane. Naxwazin bi dîtina mêrekî din, navê wan jîxirab derkeve, mesajênwek"jina bînamûsxirabîyakomêye"

xwe li rojên bihurî tîne, keçanîya xwe digere. Firsend têkeve dêst, îro jî dixwaze here mala bavê:

Bûkwusan mala bavê hez dike, wekîznê bidîwêpêxas jî here.

Berê bûkê têkeve mala bavê wê - wê bi serserêxwejî here.

Mala mêrêjinêxezne bejî, dîsa çavê wê mala bavêye.

Bêguman ev daxwazîya vegera malê, ne tenê bi derdê xasîyê ve girê daye. Gelek faktor û sedemên mayîn jî li ser vê vegerê bandûrekê nîşan didin, wekbîranîna "rojên keçanîyê\ .Bi

kurtî şerê bûk û xasîyê, wek şerê hêwîyan di folklorê Kurdî de cîhekî fireh digire.

NEÇARÎYA JINEBÎYAN

Dema mêrê jinekê dimire, ew jina bî dimîne, jê re dibêjin jinebî. Ji bo jinekê wundakirina mêr, bûyereke gelek tîrş û tal e. Çend dijwarî, serêşî û tengasîyan peyda dike. Tenêmayîn ewqas ne hês ye. Ji alîyê din ji nûh ve mêrkirin, zewaceke nûh jî ewqas ne hêsa ye. Eger mêr li pey xwe zarok jî hîştibin, wê çaxê rewşa jinebîyan hin jî xirabtir dibe. Tenêmayîn bi serê xwe êşeke mezin e, bala her kesî li ser jinebîyan e: jina bî nakeve tu mala. Jinebî ji ber şikbirinê, ji ber navê wê xirab demekeve û ji bo selameta zarokan petek caran naçe dercînanan, mala xwe dimîne: jina bî zefjê tê xebirdan. Ev dorgirtina civakî, gerîna gilî-xeberan wek telûkekê lingê jinebîyan dikine soleketeng, neçarîûbêgavîwangelekdîêşîne, ji şerma nizane çî bike. jina bîdest berrûye. Ji alîyê din, piştî mirina mêr, civat berpîrsîyarîya parastina zarokan jî dispêre jinebîyan, ev yekajîbona wan barekî giran e. Rojên kêf, xweşî û eşqê êdî qedîyane. Naxwazî bi dîtina mêrekî din, navê wan jîxirab derkeve, mesajênwek"jina bênamûsxirabîyakomêye"

56
guhên wan qûl dikin. Bi vî tehrî her tişt li ber çavên wan reş dibe, bîna wan gelek caran teng dibe. Bi kurtî jîyan bona jinebîyan bi piranî tarî û sar dibe, nizanin çî bikin:jina bîmîna mehaAdarêye, geh digrî, geh dikene. Jiber van êşênjinebîyan, ew navbera du avan de dimînin, careke din mêr bikim an na? Bersîva vê pîrsê, ewqas ne hêsa ye, ji ber vê bêgavîyê navê jinebîyan carcar gelek xirab derdikeve: ;/«a bîdu rûye.

Demajineke yekî dimire, eger zarokên wê malbatêjî hebin, rewşamêrjîwekjinebîyangelekkirab dibe. Tijîkirinacîhêjina berê ewqas ne hêsaye, bi mirinajinê, per-baskê van mêrebîyan -jinmirîyan yekten dişkên, diweşin: jin dimire, mêr serbirî dibe.

PROTESTOKE DIJÎ PIRJINÎYÊ

Di nav gotinên pêşîya yê Kurdî de beşek gotin jî, çawa tê xuyan li dora temaya pirjinîyê berev dibin. Em ji vê yekê derdixin ku, civatê ev tehrê zewacê giring dîtîye û serda çûye. Anînajineke nûh, ne ji alîyê zarokan de, ne ji alîyê dayîkê de hatîye pejirandin, ew li dijîanîna vê jina nûh derketine. Evjina nûji alîyê zarokan de wekjînbav,ji alîyê dayîkê de jî wek hêwî hatîye bi nav kirin. Hatina hêwîyê di pêwendîyên jin-mêr de qelîştekekê peyda dike, di malê de dibe sedemên dilsarîke

mezin. Civatê zêtir êrîş birîye li ser bavê, ew protesto û rûreş kirîye, wek gotineke pêşîya dibêje: mêrê dujina durûye. Di malê de serdestîya kîjan jinê hebe, bêguman statûya jina din dikeve, qedrê wê namîne. Pêwendîyên mêrbi kîjanjinê re xurt bin, bi kîjan jinê ve kêfa wî zêde tê, ew jina dibe jina here berbiçav û serdest. Jina ku rûmeta wê zêde namîne, bi piranî jina yekemîn e, wusan nîn bûya, mêr jina duwemîn nedianî (hejmara jina dikare bighêje sêse-çaran jî). Jina ku dibe gul û şîrîna malê, zêtirjina bedew, cîwan ûjina ku salê wê hindik in. Çi dibe bira bibe, bi taybetîjina yekemîn, dema jineke mayîn

57
guhên wan qûl dikin. Bi vî tehrî her tişt li ber çavên wan reş dibe, bîna wan gelek caran teng dibe. Bi kurtî jîyan bona jinebîyan bi piranî tarî û sar dibe, nizanin çi bikin:jina bîmîna mehaAdarêye, geh digrî, geh dikene. Jiber van êşênjinebîyan, ew navbera du avan de dimînin, careke din mêr bikim an na? Bersîva vê pirsê, ewqas ne hêsa ye, ji ber vê bêgavîyê navê jinebîyan carcar gelek xirab derdikeve: ;/«a bîdu rûye. Demajineke yekî dimire, eger zarokên wê malbatêjî hebin, rewşamêrjîwekjinebîyangelekkirab dibe. Tijîkirinacîhêjina berê ewqas ne hêsaye, bi mirinajinê, per-baskê van mêrebîyan -jinmirîyan yekten dişkên, diweşin: jin dimire, mêr serbirî dibe.

PROTESTOKE DIJÎ PIRJINÎYÊ

Di nav gotinên pêşîya yên Kurdî de beşek gotin jî, çawa tê xuyan li dora temaya pirjinîyê berev dibin. Em ji vê yekê derdixin ku, civatê ev tehrê zewacê giring dîtîye û serda çûye. Anînajineke nûh, ne ji alîyê zarokan de, nejjî alîyê dayîkê de hatîye pejirandin, ew li dijîanîna vê jina nûh derketine. Evjina nûji alîyê zarokan de wekjînbav,ji alîyê dayîkê dejî wek hêwî hatîye bi nav kirin. Hatina hêwîyê di pêwendîyên jin-mêr de qelîştekekê peyda dike, di malê de dibe sedemên dilsarîke mezin. Civatê zêtir êrîş birîye li ser bavê, ew protesto û rûreş kirîye, wek gotineke pêşîya dibêje: mêrê dujina durûye. Di malê de serdestîya kîjan jinê hebe, bêguman statûya jina din dikeve, qedrê wê namîne. Pêwendîyên mêrbi kîjanjinê re xurt bin, bi kîjan jinê ve kêfa wî zêde tê, ew jina dibe jina here berbiçav û serdest. Jina ku rûmeta wê zêde namîne, bi piranî jina yekemîn e, wusan nîn bûya, mêr jina duwemîn nedianî (hejmara jina dikare bighêje sêse-çaran jî). Jina ku dibe gul û şîrîna malê, zêtirjina bedew, cîwan ûjina ku salê wê hindik in. Çi dibe bira bibe, bi taybetîjina yekemîn, dema jineke mayîn

57

tê ser wê, ji vê rewşê xirabtir, rewşeke din nabîne: Bira meriv here ser sêwîya, neçe ser hêwîya. Carcar herdu jin jî, ji rewşa hêwîtîyê aciz in. Nerazîbûna herdu alîyan qet nebe li ser tema pirj inîyê dibe sedemê hevra peyivîn û dîalogê. Lê belê tecrubên pirjinîyê çawa nîşan didin, jina yekemîn hatina jina duwemîn wek afatekê dibîne: jin dibê bira bextê min hebe, bira çavekî min tune be. Jinapaşînjibo kuxwetêxe çavê mêrê xweji destê wê çî tê dike, bi mêrê xwe ve dizeliqe û vê gotina pêşîyaji xwe re dike guhar, dixwe guhê xwe. jin dikare mêra mîna destmalan li ser destêxwe bigerîne. Ew, vê nêzîkayê li dijîjina yekemîn bi hostatî û bi zanetî bi kartîne, carcar mêr ûjina pêşîn berî hev dide, rûmeta wê hildide bin pîyan, wê pêpes dike. Civatê bi çavekî baş hatina hêwîyê nenihêrîye û ew pîroz nekirîye: /j«a paşîn mînapînê berovajîye. Jina pêşîn bi hatinajina paşîn ve, gelek diêşe, ber xwe dikeve, êdî dibe xulam û berdestîke malê. Ji alîyê din her çiqas, mêr çend rojên xwe bi kêf û eşq derbas dike jî, di malê de bêpergalîke mezin dest pê dike, rewşa malê serobino dibe: Heçîmerivê mala xwe bi destêxwe xirab bike, bira dujina bîne. Gotineke mayîn jî awa dibêje: kebanî bûn sêse, kodik li ber sê.

Wekjana hêwîya, janeke mayînjîjana jinên bira ne. Çawa tê zanîn gelek malbatên Kurdî, malbatên fireh in, di malê de çend bira bi zar û zêcên xwe ve dikarin bijîn. Lê belê carcar dubendî û nerehetîyên navberajinên wan her diçinmezin dibin, li ser parevekirina karên malê bi hev nakin, dibin dijminê hev. Çend gotinên pêşîya li serjinên bira ne, li serjintîyan in: Jinê bira meriva dikin şîva gura.

Jina bira nola gura.

Jintîya hevra kire bilebil, bira hevra bûne derd û kul.

58

tê ser wê, ji vê rewşê xirabtir, rewşeke din nabîne: Bira meriv here ser sêwîya, neçe ser hêwîya. Carcar herdu jin jî, ji rewşa hêwîtîyê aciz in. Nerazîbûna herdu alîyan qet nebe li ser tema pirj inîyê dibe sedemê hevra peyivîn û dîalogê. Lê belê tecrubên pirjinîyê çawa nîşan didin, jina yekemîn hatina jina duwemîn wek afatekê dibîne: jin dibê bira bextê min hebe, bira çavekî min tune be. Jinapaşînjibo kuxwetêxe çavê mêrê xweji destê wê çî tê dike, bi mêrê xwe ve dizeliqe û vê gotina pêşîyaji xwe re dike guhar, dixwe guhê xwe. jin dikare mêra mîna destmalan li ser destêxwe bigerîne. Ew, vê nêzîkayê li dijîjina yekemîn bi hostatî û bi zanetî bi kartîne, carcar mêr ûjina pêşîn berî hev

dide, rûmeta wê hildide bin pîyan, wê pêpes dike. Civatê bi çavekî baş hatina hêwîyê nenihêrîye û ew pîroz nekirîye: /j«a paşîn mînapînê berovajîye. Jina pêşîn bi hatinajina paşîn ve, gelek diêşe, ber xwe dikeve, êdî dibe xulam û berdestîke malê. Ji alîyê din her çiqas, mêr çend rojên xwe bi kêf û eşq derbas dike jî, di malê de bêpergalîke mezin dest pê dike, rewşa malê serobino dibe: Heçîmerivê mala xwe bi destêxwe xirab bike, bira dujina bîne. Gotineke mayîn jî awa dibêje: kebanî bûn sêse, kodik li ber sê.

Wekjana hêwîya, janeke mayînjîjana jinên bira ne. Çawa tê zanîn gelek malbatên Kurdî, malbatên fireh in, di malê de çend bira bi zar û zêcên xwe ve dikarin bijîn. Lê belê carcar dubendî û nerehetîyên navberajinên wan her diçinmezin dibin, li ser parevekirina karên malê bi hev nakin, dibin dijminê hev.

Çend gotinên pêşîya li serjinên bira ne, li serjintîyan in:

Jinê bira meriva dikin şîva gura.

Jina bira nola gura.

Jintîya hevra kire bilebil, bira hevra bûne derd û kul.

58

JIN Û NAMÛS

Civatê sînoren namûsê û bênamûsîyê gelo angorî kîjan bingehan kişandîye? Dema mirov derbareyî vê yekê de çend bawerî, agahdarî û zanîyarîyan ji nav gotinên pêşîya hildiçîne, li ser kûr difikire, mirov dibîne ku hem jin, hem jî mêr piştî zewac-mêrkirinê pêwîst in, hin "kincên nûh" li xwe bikin, gavên xwe bi pîvan bavêjin, li pey jin-mêrên mayîn negerin û çavên wan ne li der be: her kezîsorek, simbêlsorek li ber heye. Şaxeke mayîn ya vê gotinêjî awa ye: herkezîzereksimbêlsorek li hember e. Dema du kesan biryar girtin wekî bizewicin, pêwîst e li ser biryarê xwe bisekinin, di navbera wan de peymanekhatîye girêdanê:jîn ûmêrnefînoyêsorin, herrosêrê yekî bin. Çi jin, çi mêr be, herdu jî angorî vê peymanê nikarin wek rojên keçanî-xortanîyê pey yarên teze bin, pey dilketîyên nûh bin. Dema jin-mêrji hevre ne helal bin, wê çaxê dubendî û serêşîyên mezin dikarin derkevin rûyê avê, ev serêşîyan heta mirin-kuştinê jî diçin. Di rewşeke awa de dîsa em tên li ser motîva "jina xirab" û "mêrêxirab". Ji bo çareserkirina vê êşa ku nayê kişandin, civatê derîk vekirî hîştîye: hevberdan (telaq). Gotineke pêşîya bi vekirî bona jin-mêrên ku herro dikevîne qirika hev,ji wan re rîya xelasîyê nîşan dide : berdanajinê edetê dinê. Mirov nikare bêje timê jin dibin sedemên malxirabî û hevberdanê, civatê wusan jî kêmasîyên "mêrê xirab" jî nîşan

daye, gotineke pêşîya derbareyî vê yekê de çarçavekê pêşkêşî
me dike, bi kêmanîjinê rûsipî derdixe: çiqasjine rindbe, dîsa
mêrî tol e. Çawa tê xuyan ne tenê jin, dema li malê de nerehetî
peyda bûn, mêr jî dibin sedemên hevnekirinê. Di çarçava
bênamûsîya "jina xirab" gelek gotinên pêşîya hene:
Kulfeta bêesilpêşa xwe davê liserserê xwe,
Dêlik ne bi ba be, kûçik nare cem,
Jinê dil kir dîwar qûl kir.

59

JIN Û NAMÛS

Civatê sînoren namûsê û bênamûsîyê gelo angorî kîjan
bingehan kişandîye? Dema mirov derbareyî vê yekê de çend
bawerî, agahdarî û zanîyarîyan ji nav gotinên pêşîya hildîçîne,
li ser kûr difikire, mirov dibîne ku hem jin, hem jî mêr piştî
zewac-mêrkirinê pêwîst in, hin "kincên nûh" li xwe bikin,
gavên xwe bi pîvan bavêjin, li pey jin-mêrên mayîn negerin û
çavên wan ne li der be: her kezîsorek, simbêlsorek li ber heye.
Şaxeke mayîn ya vê gotinêjî awa ye: herkezîzereksimbêlsorek
li hember e. Dema du kesan biryar girtin wekî bizewicin,
pêwîst e li ser biryarê xwe bisekinin, di navbera wan de
peymanekhatîye girêdanê:jîn ûmêrnefînoyêsorin, herroserê
yekî bin. Çi jin, çi mêr be, herdu jî angorî vê peymanê nikarin
wek rojên keçanî-xortanîyê pey yarên teze bin, pey dilketîyên
nûh bin. Dema jin-mêrji hevne ne helal bin, wê çaxê dubendî
û serêşîyên mezin dikarin derkevin rûyê avê, ev serêşîyan heta
mirin-kuştinê jî diçin. Di rewşeke awa de dîsa em tên li ser
motîva "jina xirab" û "mêrêxirab". Ji bo çareserkirina vê êşa
ku nayê kişandin, civatê derîk vekirî hîştîye: hevberdan (telaq).
Gotineke pêşîya bi vekirî bona jin-mêrên ku herro dikevne
qirika hev,ji wan re rîya xelasîyê nîşan dide : berdanajinê edetê
dinê. Mirov nikare bêje timê jin dibin sedemên malxirabî û
hevberdanê, civatê wusan jî kêmasîyên "mêrê xirab" jî nîşan
daye, gotineke pêşîya derbareyî vê yekê de çarçavekê pêşkêşî
me dike, bi kêmanîjinê rûsipî derdixe: çiqasjine rindbe, dîsa
mêrî tol e. Çawa tê xuyan ne tenê jin, dema li malê de nerehetî
peyda bûn, mêr jî dibin sedemên hevnekirinê. Di çarçava
bênamûsîya "jina xirab" gelek gotinên pêşîya hene:
Kulfeta bêesilpêşa xwe davê liserserê xwe,
Dêlik ne bi ba be, kûçik nare cem,
Jinê dil kir dîwar qûl kir.

59

Tiştêkî balkêşjî ew e, di nav gelek bêjebendên (tabîr) Kurdî

de, jinên xirab ji alîyê namûsê de bi tehrekî gelek tûj hatine rexne kirin, cudatîya wan û heyanan tune ye, ew wek dêlik, kelb, çêlekan hatine bi nav kirin. Ji ber ku li bal heyanan pîvanên edeb û ehlaq ji ortê rabûne, jinên xirab jî wek wan heyanan hatine dîtin:

Çêleka nava boxa.

Çêleka çil boxe.

Kelba heram.

Dêlka nava gund.

Dêlka doxê.

Bûye dêla ser cewra.

Dîsa çend bêjebend ji alîyê namûsê de jinan rûreş dikin, rexnan li wan dibarînin, wek:

Dawa xwe avîtine ser serê xwe,

Delinga xwe herimandin

Gelo van jinên ku ji alîyê civatê de hatine gunekar kirin, navê jinan bi giştî çiqas xirab derxistine? Gelo hemû jin wek vanjinên xirab hatine dîtinê? Gelo tevlihevîke awa, yekkirineke awa, li ser pêkanîna suretekî jina xirab di nav civatê de bandûreke çawa hîştîye? Bersîvên van pirsan, dikarin cîhê jinan gelekî zelatir û baştir bidin xuya kirin.

Ji alîyê din carcar mêr bêsebeb, bi jinê re şer dike, gelek tiştan ber xwe derdixe û dikare îftirayên mezin jî bavêje jinê: // jina xwe menîyan bû, digot gava tu hevîr dikî qûna xwe dihejinî. Kumreşî, dexesî, çavnebarî û hesûdî di nava cotên wusan de gelek fire ye, beheçokî canê herdu alîyan jî dixwe û timê herdu alî jî şikê dibine hev: dilê wî baltûza wî girtîye, menîyajina xwe digere.

60

Tiştêkî balkêşjî ew e, di nav gelek bêjebendên (tabîr) Kurdî de, jinên xirab ji alîyê namûsê de bi tehrekî gelek tûj hatine rexne kirin, cudatîya wan û heyanan tune ye, ew wek dêlik, kelb, çêlekan hatine bi nav kirin. Ji ber ku li bal heyanan pîvanên edeb û ehlaq ji ortê rabûne, jinên xirab jî wek wan heyanan hatine dîtin:

Çêleka nava boxa.

Çêleka çil boxe.

Kelba heram.

Dêlka nava gund.

Dêlka doxê.

Bûye dêla ser cewra.

Dîsa çend bêjebend ji alîyê namûsê de jinan rûreş dikin,

rexnan li wan dibarînin, wek:

Dawa xwe avîtine ser serê xwe,

Delinga xwe herimandin

Gelo van jinên ku ji alîyê civatê de hatine gunekar kirin, navê jinan bi giştî çiqas xirab derxistine? Gelo hemû jin wek vanjinên xirab hatine dîtinê? Gelo tevlihevîke awa, yekkirineke awa, li ser pêkanîna suretekî jina xirab di nav civatê de bandûreke çawa hîştîye? Bersîvên van pirsan, dikarin cîhê jinan gelekî zelatir û baştir bidin xuya kirin.

Ji alîyê din carcar mêr bêsebeb, bi jinê re şer dike, gelek tiştan ber xwe derdixe û dikare îftirayên mezin jî bavêje jinê:

// jina xwe menîyan bû, digot gava tu hevîr dikî qûna xwe dihejî. Kumreşî, dexesî, çavnebarî û hesûdî di nava cotên wusan de gelek fire ye, behekokî canê herdu alîyan jî dixwe û timê herdu alî jî şikê dibine hev: dilê wî baltûza wî girtîye, menîyajina xwe digere.

60

Civat di nav gelek salan de hatîye li ser wê bawerîyê ku ji alîkî de zewac, ji alîkî de yartî bi hev re nameşin, hebûna her pêwendîkê, tunebûna pêwendîya din bi xwe re tîne, civatê gotina xwe awa kurt birîye:

Kî hevîya yarê ma, bêjin ma.

Jin, mêr nefînoyê sor in, herro serêyekî bin.

Çend gotinên pêşîya ku hene ku, erk û berpîrsîyarîyê jinmêran yên şevê, yên cînsî (seksuel) bi vekirî tînin bîra wan:

Jina zû radizê mêrê xwe zû kal dike.

Zilam hertim dixwaze.lê hertim nikare, pîrek hertim dikare, lê hertim naxwaze.

ÇAVKANÎ

1) Hecîyê Cindî, Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

2) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokên Kurdî. Weşanên Ronahî, Zurîh, 1976.

-Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokê Cimaeta Kurd, cilt I-II, Erîvan, 1969-1971.

-Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gotinên Pêşîyan (bi rûsî), Moskova, 1972.

3) Hûseyîn Denîz, Gotnê Pêşîyê Kurda, îstenbol, 1991.

4) A. Balî, Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî, Istenbol, 1993.

5) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe, cild I, Stockholm, 1987, Gotinê Pêşîya: rûp. 10-30.

6) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çiyajî Gorinên Pêşîya,

Stockholm, 1989.

7) M. U. Xamoyan, Ferhenga Kurdî-Rusîye Firazêologî, Erîvan, 1979.

61

Civat di nav gelek salan de hatîye li ser wê bawerîyê ku ji alîkî de zewac, ji alîkî de yartî bi hev re nameşin, hebûna her pêwendîkê, tunebûna pêwendîya din bi xwe re tîne, civatê gotina xwe awa kurt birîye:

Kî hevîya yarê ma, bêjin ma.

Jin, mêr nefînoyê sor in, herro serêyekî bin.

Çend gotinên pêşîya ku hene ku, erk û berpîrsîyarîyê jinmêran yên şevê, yên cînsî (seksuel) bi vekirî tînin bîra wan:

Jina zû radizê mêrê xwe zû kal dike.

Zilam hertim dixwaze. Lê hertim nikare, pîrek hertim dikare, lê hertim naxwaze.

ÇAVKANÎ

1) Hecîyê Cindî, Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

2) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokên Kurdî. Weşanên Ronahî, Zurîh, 1976.

-Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokê Cimaeta Kurd, cild I-II, Erîvan, 1969-1971.

-Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gotinên Pêşîyan (bi rûsî), Moskova, 1972.

3) Hûseyîn Denîz, Gotnê Pêşyê Kurda, îstenbol, 1991.

4) A. Balî, Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî, Istenbol, 1993.

5) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe, cild I, Stockholm, 1987, Gotinê Pêşîya: rûp. 10-30.

6) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çîyaji Gorinên Pêşîya, Stockholm, 1989.

7) M. U. Xamoyan, Ferhenga Kurdî-Rusîye Firazêologî, Erîvan, 1979.

61

8) Ji bo ku xwendevan wan gotinên pêşîya yên ku li ser babeta jinan hatine gotin bi hêsanî bibînin, li ber destên wan bin, em piranîya van gotinên pêşîya angorîrêza alfabetê lijêrpêşkêşî xwendevanan dikin:

A vaya mala destêjinan e. 'A vaya malê kevanîye. Axirîya diranê dêşe Mşandin ejina xirab berdan e. Bahar e, qîzik çî har e. Bav dimire, zar nizanin bavê wan mirîye, dê dimire stûyê wan xar dibe.

Bayê gurfdrî, jina virkirî, ji wanan tiştêk dernayê. Bavê bê qîz çîyayêbêave. Bavêpakmezelêwîber derê qîzêye. Bedewgund tînin li ber çav. Berê texteyajinan bûye. Berdanajinê edetê dinê.

Berê bûkê têkeve mala bavê wê- wê biserserê xweji here. Bextê dê cihêzê qîzêye. Bixazîya dest nagihêje baqê kezîyan. Bilajin çê be, bira nav ordîya esker be. Bila keç be, birapîr be. Bira kurek bibe, navê qîza lê daynin. Bira li xêra birê bûna, jina birê mehir nedikir. Bira meriv here ser sêwîya neçe ser hêwîya. Bira meriv zîyaretê xirav bike, navê qîzan xirav neke. Bira serî hebin, kum gelek. Biraqîzabibinsaxerê, nebinsaxerê. Bûkbidilê zavêye. Bûkheye, kulaxasîyaxweye. Bûkheyetifaqamalêxwey dike-bûkjî heye bela dike. Bûkli hespêye, kes nizane nesîbîkêye. Bûklimeşermidike, rûdigre.zikvedike. Bûklihespêye,kesnizane kesîbê kê ye. Bûk sîyarê hespê ye, kes nizane qîsmetê kê ye. Bûk wusanmalabavêxwehdike, wekîznêbidîwêpêxasjîhere. Bûka apê kete kapê, bûka xalê delalîya malê. Bûka malê rewşa malê. Bûka malê raza qîz anî, gotingunekarîyaxulam e.'Bûka malê şuxil dexwe dixapîne, xortan re kefçî-kodika tîne. Bûka çêye-xasîdêye. Bûkek anî leze, da ga û peze, sivika malê dîsa eze. Bûkê tûne zarziman, xasîyê tune dîn-îman. Bûkê xala, delalîya mala. Bûkê xeniqandîye heftxasîji bilqînîya cêrtirsî. Bûme bûk, bûmepepûk. Çavê melle ser bûka cînara ye. Çiqajina rind be, dîsa mêrî tol e. Damarî nabe dê-dak. Dayîk hate derda, xwedê rabû berda. Dê bû, lê bû dêmarî. Dayê bibîne, dotê bistîne. Dengê qîza zû diçe mala kura. Dê bibîne û qîzê bihebîne. Dê bû dêmarî, bav bûfilê Kavarê. Dêçîye, dotjîewe. Dê, dotêşeridr, kêmaqila bawerhr. Dê hejandîye, dê mêjandîye. Dêji bavê şîrîntir e. Dêû law şer kir, bêaqila bawer kir. Dê tev bavê weke cote baske. Dêlik ne bi ba be, kûçik nare cem. Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne. Dilê wî baltûzê girtîye, menîyajina xwe digere. Dilê dê dotêjî hev dimîne.

62

8) Ji bo ku xwendevan wan gotinên pêşîya yên ku li ser babeta jinan hatine gotin bi hêsanî bibînin, li ber destên wan bin, em piranîya van gotinên pêşîya angorîrêza alfabetê li jêr pêşkêşî xwendevanan dikin: A vava mala destêjînan e.'A vava malê kevanîye. Axirîya diranê dêşe Mşandin ejina xirab berdane. Bahar e, qîzik çî har e. Bav dimire, zar nizanin bavê wan mirîye, dê dimire stûyê wan xar dibe. Bayê gurfdîrî, jina virkîrî, ji wan tîştêk dernayê. Bavê bê qîz çîyayêbêave. Bavêpakmezêlêwîber derê qîzêye. Bedewgund tînin li ber çav. Berê texteyajinan bûye. Berdanajînê edetê dinê. Berê bûkê têkeve mala bavê wê- wê biserserê xweji here. Bextê dê cihêzê qîzêye. Bixazîya dest nagihêje baqê kezîyan. Bilajin çê be, bira nav ordîya esker be. Bila keç be, birapîr be. Bira kurek bibe, navê qîza lê daynin. Bira li xêra birê bûna, jina birê mehir nedikir. Bira meriv here ser sêwîya neçe ser hêwîya. Bira meriv

zîyaretê xirav bike, navê qîzan xirav neke. Bira serî hebin, kum gelekî. Biraqîzabibinsaxençerê, nebinsaxeberê. Bûkbidilê zavêye. Bûkheye, kulaxasîyaxweye. Bûkheyetifaqamalêxwey dike-bûkjî heye bela dike. Bûkli hespêye, kes nizane nesîbîkêye. Bûklimeşermdike, rûdigre.zikvedike. Bûklihespêye,kesnizane kesîbê kê ye. Bûk sîyarê hespê ye, kes nizane qîsmetê kê ye. Bûk wusanmalabavêxwehezdiye, wekîznêbidîwêpêxasjîhere. Bûka apê kete kapê, bûka xalê delalîya malê. Bûka malê rewşa malê. Bûka malê raza qîz anî, gotingunekarîyaxulam e.'Bûka malê şuxil dexwe dixapîne, xortan re kefçî-kodika tîne. Bûka çêye-xasîdêye. Bûkek anî leze, da ga û peze, sivika malê dîsa eze. Bûkê tûne zarziman, xasîyê tune dîn-îman. Bûkê xala, delalîya mala. Bûkê xeniqandîye heftxasîji bilqînîya cêrtirsî. Bûme bûk, bûmepepûk. Çavê melle ser bûka cînara ye. Çiqajina rind be, dîsa mêrî tol e. Damarî nabe dê-dak. Dayîk hate derda, xwedê rabû berda. Dê bû, lê bû dêmarî. Dayê bibîne, dotê bistîne. Dengê qîza zû diçe mala kura. Dê bibîne û qîzê bihebîne. Dê bû dêmarî, bav bûfilê Kavarê. Dêçîye, dotjîewe. Dê, dotêşeridr, kêmaqila bawerhr. Dê hejandîye, dê mêjandîye. Dêji bavê şîrîntir e. Dêû law şer kir, bêaqila bawer kir. Dê tev bavê weke cote baske. Dêlik ne bi ba be, kûçîk nare cem. Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne. Dilê wî baltûzê girtîye, menîyajina xwe digere. Dilê dê dotêjî hev dimîne.

62

Eger ez bibim keç ez zanim ezê doxîna xwe çend cara girê bidim. Eva dil e ne savar e, parîkî lêdixê dibuhir e. Ewpîreke zemanî ye, gelekîlî bin wê de hene. Ez dibêm: xadimim, ew dibêji lawik û qîzikan çixeber. Ga bidega mirîyajin bidejinmirîya. Gerekê bûkbidilêzavêbe. Gotin "apojina te kevire", got "ji minetê çêtir e". Gula sûretê jinan, mêr e. Her kezîsorek,simbêlsorek li ber heye. Her kezîzerek, simbêlsorekli hembere. Heta dilê dê nekevê, qîzê nadê. Heta xanim xemilî, defû dewat kemilî. Jin bedewîya emir e. Jin çav li der e, mêr xalî li ser e. Jin dara şkestîye. Jin dîwarêhundure, mêrdîwarêdervane. Jindibêbirabextêminhebe, bira çavekîmin tune be. Jin dikarejina rê dagerîne, mênikarejina rê dagerîne. Jin dikare mêra mîna destmala ser destêxwe bigerîne. Jin dike malavayî. 'Jin dimire, mêrserbirîdibe. 'Jin dinê de tu tiştî dizîva cemxwe xweyî nake, xenjî dilketîyê xwe. Jin gol e, mêr çem e. Jin ew e, zarê xwe xweyî ke. Jin hene, beranberî sed mêrî ne. Jin heye gula mêrê xwe ye,jin heye kula mêrê xwe ye. Jin heye, ji mêran zêde ye. Jin heye bira ye, jin heye birabir e. Jin heye, zevîya bergunde. Jinjî henejanjî hene, merhema dilajîhene. Jinjîheyejinkokjîheye. Jinjîgotî, mêrmêgotî. Jinkelamêra

ye. Jin kanîyajîyînê ye. 'Jin kelaye, mêrgirtî. mJin ku heyenola marê nîvkuştîye. Jin ku hez bike dikare kevir qûl bike. Jin mêt rûsipîdike. Jin mêt takî ne. Jin mêt natirse weMşerma wê tune be. Jin serjinê re heye. Jin stûna malê ye. Jin şûrê piştî mêtê xweye. 'Jin û mêt, tevr û bêr. 'Jina baş bêmene, birê mêtêxweye. Jin tenê xwe şerm dike, kesekîşerm nake. Jin û mêt nefinoyê sor in, herro serê yekî bin. Jina başji hezar mêtênxirab çêtir e. Jina başşebire. Jinabedewbelaserîyane. Jinabexwedîhardibe, mêtê bêxwedîjar dibe. Jina bêxweyî şerm nake. Jina bê zar diî wê naşewite malê. 'Jina bînakeve tu mala. 'Jina bîzefjê têtêberdan. Jina bî mîna meha Adarê ye, geh digrî, geh dikene. Jina bî dest berrûye. Jinaçêmerivadikewezişinaxirab meriva dike rezîl. Jina du dotan, dide xwe du lotan, ne li vir neji li CizîraBotan. 'Jina kê baş e, mala wan timê dewate. 'Jina kudkudo nekeve destê dijminê min. Jina kotî mêtê baş kotî dike-Jina baş mêtê kotî baş dike. Jinamêrbe, dibê: dûrîminherehispêmin texe. Jina nedelal çavê mirovan diêşînejina delal dilê mirovan diêjîne.

63

Eger ez bibim keç ez zanim ezê doxîna xwe çend cara girê bidim. Eva dil e ne savar e, parîkî lêdixe dibuhir e. Ewpîreke zemanî ye, gelekîlî bin wê de hene. Ez dibêm: xadimim, ew dibêji lawik û qîzikan çixeber. Ga bidega mirîyajin bidejinmirîya. Gerekê bûkbidilêzavêbe. Gotin "apojina te kevir", got "ji minetê çêtir e". Gula sûretê jinan, mêt e. Her kezîsorek, simbêlsorek li ber heye. Her kezîzerek, simbêlsorekli hembere. Heta dilê dê nekevê, qîzê nadê. Heta xanim xemilî, defû dewat kemilî. Jin bedewîya emir e. Jin çav li der e, mêt xalî li ser e. Jin dara şkestîye. Jin dîwarêhundure, mêtêdîwarêdervane. Jindibêbirabextêminhebe, bira çavekîmin tune be. Jin dikarejina rê dagerîne, mêtênikarejina rê dagerîne. Jin dikare mêtê mîna destmala ser destêxwe bigerîne. Jin dike malavayî. 'Jin dimire, mêtserbirîdibe. 'Jin dinê de tu tiştî dizîva cemxwe xweyî nake, xenjî dilketîyê xwe. Jin gol e, mêt çem e. Jin ew e, zarê xwe xweyî ke. Jin hene, beranberî sed mêtî ne. Jin heye gula mêtê xwe ye, jin heye gula mêtê xwe ye. Jin heye, ji mêtêran zêde ye. Jin heye bira ye, jin heye birabir e. Jin heye, zevîya bergunde. Jinjî henejanjî hene, merhema dilajîhene. Jinjîheyejinkokjîheye. Jinjingotî, mêtêmergotî. Jinkelamêra ye. Jin kanîyajîyînê ye. 'Jin kelaye, mêrgirtî. mJin ku heyenola marê nîvkuştîye. Jin ku hez bike dikare kevir qûl bike. Jin mêt rûsipîdike. Jin mêt takî ne. Jin mêt natirse weMşerma wê tune be. Jin serjinê re heye. Jin stûna malê ye. Jin şûrê piştî mêtê xweye. 'Jin û mêt, tevr û bêr. 'Jina baş bêmene, birê mêtêxweye.

Jin tenê xwe şerm dike, kesekîşerm nake. Jin û mêr nefinoyê sor in, herro serê yekî bin. Jina başji hezar mêrênxirab çêtir e. Jina başsebire. Jinabedewbelaserîyane. Jinabexwedîhardibe, mêrê bêxwedîjar dibe. Jina bêxweyî şerm nake. Jina bê zar diîê wê naşewite malê. 'Jina bînakeve tu mala. 'Jina bîzefjê têxeberdan. Jina bî mîna meha Adarê ye, geh digrî, geh dikene. Jina bî dest berrûye. Jinaçêmerivadikewezîrjinaxirab meriva dike rezîl. Jina du dotan, dide xwe du lotan, ne li vir neji li CizîraBotan. 'Jina kê baş e, mala wan timê dewate. 'Jina kudkudo nekeve destê dijminê min. Jina kotî mêrê baş kotî dike-Jina baş mêrê kotî baş dike. Jinamêrbe, dibê: dûrîminherehespêmin texe. Jina nedelal çavê mirovan diêşînejina delal dilê mirovan diêjîne.

63

Jinapaşîn mînapînê berovajîye. Jinaxirab, ne tê kuştin, neji tê berdan. Jina şermîn bi milletekî, mêrê şermîn bi kirasekî. Jina qenc seyde, ya xirab qeyde e. Jina te kîderê, tujji wê derê. Jina xirab bênamûsîya komê ye. Jina xelkê ramûsanek, hespê xelqê meyîdanek. Jina wîjin e, loma mala wîrengîn e. Jina zû radizê, mêrê xwe zû kal dike. Jinê bira meriva dikin şîva gura. Jinê bira nola gura. Jinê dil kir dîwar qûl Ur. Jinê dil kir mêrê xwe sil kir. Jinê go: Bira ezjina mêrê çê bûma, bira ez rojekê rûyê dinê bûma. Jintîya hevra kire bilebil, bira hevra bûne derd û kul. Kebanîtimê bêpar in. Kebanîya melûneyan mehrûm e. Keç hefsar nabe. Keça mîran bi qelendê gavanan nayê. Keçik wek sêva darê ye, herkes kevira davêjê, kî bêxe wîre ye. Keçik zîyaret e. Kî hêvîya yarê maye, bêjin maye. Kulfet diçe xûn, xûnê safi dibe. Kulfet-şurê du dev e li piştê mêr. Kulfet ku heye parsûyê xar e. Kulfet neynikamalêye. Kulfetheyesedmêrîzêdeye. Kulfetheyechedike genim, kulfet heye genim dike ceh. Kulfeta bêesilpêşa xwe davê li serserêxwe. Kulfetabîdurûye. Kulfetaçêbe, mêrjîpêreçêdibe. Kulfeta destdirêj timê, rûreş e. Kur darê bavê hiltîne, qîz teşîya dayê hiltîne. Kulfeta dizî kir, wê bê berdanê. Kulfeta eslê wê cî, tîbean birçî, bikujîcîkîde naçî Kulfetaxirab mêran serberjêr dike. Kur li bavan diçin, qîz li dîyan diçin. Kurdji gişka zeftirjina xwe, hespa xwe xwe û çeka xwe hez dike. Lijina xwe hêcetê dibêjî: To çima qûna xwe li ber bêjingêra dihejînî. Mal têr e, kebanîşêr e. Mala bêjin mîna aşê xirabeye. Mala mêrêjinê wekîxezne beji, dîsa çavê wê mala bavêye. Mala kujin nexwaş e, derêxwe kilît e. Malê de tune arvanok, navêjinê dînanok. Memikê qîza zeynet in, kelaxêpîrê robet in. Mêrê Kurmanc gava têrxarya mirovan dikuje, ya jinekê direvîne. Merîkî xirab e, ewî çîçîkê dîya xwe gestîye. Meriv serxîret û namûsa xwe dimire. * Mêrjî hemû neyek injin

jîhemûneyekin. Mêr-jinhevrarik,xirabdibeewmalik Mêrkanî
bejin lîç e. Mêraxwe avîtin kewarajin şandin hewara. Mêrê baş
jina wîxurt e. Mêrê dujina durûye. Mêrê Kurmanc boy namûsê
kevçî av de dixenîqe. Mêrî dujinik hêsîr e. Mêrik lijina xwe
menîyan bû, digotgava hevîrdiMqûnaxwe dihejînî. Mirikêxirab,
çiçikê dîya xwe geztîye. Mêrîkirin jî heye, mêrmirin jî heye.
Namûsajinê çeka mêt e. Namûsa mêrjin xweyî dike. Nejina
64

Jinapaşîn mînapînê berovajîye. Jinaxirab, ne tê kuştin, nejtê
berdan. Jina şermîn bi milletekî, mêrê şermîn bi kirasekî. Jina
qenc seyd e, ya xirab qeyd e. Jina te kîderê, tujîji wê derê. Jina
xirab bênamûsîya komê ye. Jina xelkê ramûsanek, hespê xelqê
meyîdanek. Jina wîjin e, loma mala wîrengîn e. Jina zû radizê,
mêrê xwe zû kal dike. Jinê bira meriva dikin şîva gura. Jinê bira
nola gura. Jinê dil kir dîwar qûl Ur. Jinê dil kir mêrê xwe sil kir.
Jinê go: Bira ezjina mêrê çê bûma, bira ez rojekê rûyê dinê bûma.
Jintîya hevra kire bilebil, bira hevra bûne derd û kul. Kebanîtimê
bêpar in. Kebanîya melûneyan mehrûm e. Keç hefsar nabe.
Keça mîran bi qelendê gavanan nayê. Keçik wek sêva darê ye,
herkes kevira davêjê, kî bêxe wîre ye. Keçik zîyaret e. Kî hêvîya
yarê maye, bêjin maye. Kulfet diçe xûn, xûnê safi dibe. Kulfet-
şurê du dev e li piştê mêr. Kulfet ku heye parsûyê xar e. Kulfet
neynikamalêye. Kulfetheyesedmêrîzêdeye. Kulfetheyecêhdike
genim, kulfet heye genim dike ceh. Kulfeta bêesilpêşa xwe davê li
serserêxwe. Kulfetabîdurûye. Kulfetaçêbe, mêrjîpêreçêdibe.
Kulfeta destdirêj timê, rûreş e. Kur darê bavê hiltîne, qîz teşîya
dayê hiltîne. Kulfeta dizî kir, wê bê berdanê. Kulfeta eslê wê cî,
tîbean birçî, bikujîcîkîde naçî Kulfetaxirab mêran serberjêr dike.
Kur li bavan diçin, qîz li dîyan diçin. Kurdji gişka zeftirjina xwe,
hespa xwe xwe û çeka xwe hez dike. Lijina xwe hêcetê dibêjît: To
çima qûna xwe li ber bêjingêra dihejînî. Mal têt e, kebanîşêr e. Mala bêjin mîna aşê xirabeye. Mala
mêrêjinê wekîxezne bejî,
dîsa çavê wê mala bavêye. Mala kujin nexwaş e, derêxwe kilît e. Malê de tune arvanok, navêjinê
dînanok. Memikê qîza zeynet in,
kelaxêpîrê robet in. Mêrê Kurmanc gava têrxarya mirovan dikuje,
ya jinekê direvîne. Merîkî xirab e, ewî çiçikê dîya xwe gestîye.
Meriv serxîret û namûsa xwe dimire. * Mêrjî hemû neyek injin
jîhemûneyekin. Mêr-jinhevrarik,xirabdibeewmalik Mêrkanî
bejin lîç e. Mêraxwe avîtin kewarajin şandin hewara. Mêrê baş
jina wîxurt e. Mêrê dujina durûye. Mêrê Kurmanc boy namûsê
kevçî av de dixenîqe. Mêrî dujinik hêsîr e. Mêrik lijina xwe
menîyan bû, digotgava hevîrdiMqûnaxwe dihejînî. Mirikêxirab,

çiçikê dîya xwe geztîye. Mêrkirin jî heye, mêmîrin jî heye.
Namûsajînê çeka mêr e. Namûsa mêmîrin xweyî dike. Nejina
64

belaş, ne xulamê be meaş, ne erdê kaş. Nejina kenokî, ne mêmê
şermokî. Parsûyajînê xar e, loma îtîbara wê tune. Pîr bi ganekî
nabe qehbik. Pîrê bawer ne dikir mêmêrke, ku mêmê kir dewa heftek û
heştekan Mr. Qîz ewledê xelqê ye. Qîz çira xelqê ye. Qîz hene
heft kura nadin. Qiz ku heye- dara rez e, hatî-çûyî kewtîyê xwe
davêjê. Qîzmêvanêmalêye. Qîzzebeşêgîhiştîye. Qîza bêqelend
zimandirêje. Qîzafilankesêxûnamêrekîye. Qîzeknazand-gundek
bezand. Qîzê kê hene, ewpadşa ne. Qîzê dil Mr, tas avît, dîwar qûl
Mr. Qîztî çiqayî xweş e, bûktî gula geş e, wexta dikeve ber darê
dergûşê, per û baskê wê diweşe. Revajînê edetê dinê. Rewşêjînan
kofîye. Rewşê qîza kezîn e. Ro çû dîza, bûfitara qîza. Şêrşêr e,
çijîn çî mêmêr e. Şêrê kûçikan li ser dêlan in. Şêwrajîna bêrîya
bizîna. Usa milahîm e, mîna qîza kezî. mXew nema li piçûka, fedî
nema li bûkan. Yekîjîna xwe berda bû, digot werê bibeyara min.
Yêjîne berde lipanîyê nanêre. Wextê dê dimire, destê wêjêMn,
pê êtîma bikutin. Zarya dêye, neya bavêye. Zarokji bavê de êtîm
namîninji dê de êtîm dimînin. Zaru liser milêdêmezîna dibe. Zilam
hertim dixwaze, lê herim nikare. Pîrek herim dikare, lê hertim
naxwaze.

65

belaş, ne xulamê be meaş, ne erdê kaş. Nejina kenokî, ne mêmê
şermokî. Parsûyajînê xar e, loma îtîbara wê tune. Pîr bi ganekî
nabe qehbik. Pîrê bawer ne dikir mêmêrke, ku mêmê kir dewa heftek û
heştekan Mr. Qîz ewledê xelqê ye. Qîz çira xelqê ye. Qîz hene
heft kura nadin. Qiz ku heye- dara rez e, hatî-çûyî kewtîyê xwe
davêjê. Qîzmêvanêmalêye. Qîzzebeşêgîhiştîye. Qîza bêqelend
zimandirêje. Qîzafilankesêxûnamêrekîye. Qîzeknazand-gundek
bezand. Qîzê kê hene, ewpadşa ne. Qîzê dil Mr, tas avît, dîwar qûl
Mr. Qîztî çiqayî xweş e, bûktî gula geş e, wexta dikeve ber darê
dergûşê, per û baskê wê diweşe. Revajînê edetê dinê. Rewşêjînan
kofîye. Rewşê qîza kezîn e. Ro çû dîza, bûfitara qîza. Şêrşêr e,
çijîn çî mêmêr e. Şêrê kûçikan li ser dêlan in. Şêwrajîna bêrîya
bizîna. Usa milahîm e, mîna qîza kezî. mXew nema li piçûka, fedî
nema li bûkan. Yekîjîna xwe berda bû, digot werê bibeyara min.
Yêjîne berde lipanîyê nanêre. Wextê dê dimire, destê wêjêMn,
pê êtîma bikutin. Zarya dêye, neya bavêye. Zarokji bavê de êtîm
namîninji dê de êtîm dimînin. Zaru liser milêdêmezîna dibe. Zilam
hertim dixwaze, lê herim nikare. Pîrek herim dikare, lê hertim
naxwaze.

DI DESTANÊN KURDI DE
BERXWEDAN Û SERDESTÎKE
JINAN

HERDESTANEK JÎYÎNEKE

Di destanên (beyt, serpehatî) Kurdî de gelek realîteyên jîyînê hene, jîyîn timê dikele û jîndarîya van berheman me gelekî ronî dikin, şemal û tîrêjên berfireh belav dikin, ji bo ku dinya me hîn jî xweşiktir bibe, me di nav ronahîke mezin de dihêlin, mesajên gelek xurt dighînin me, di rojên teng de tîr hewarîya me mirovan, ji me re dikarin bibin referansên pir giranbiha. Ji bo ronîhîkirina cîhê jinan di civata Kurd de, ev destanan gelek rênîşandar in, cure cure materîyal û îmkanên folklorîk û edebî pêşkêşî me dikin.

Dema mirov destanênKurdî baş analîz dike ûtê de kûr dibe, di nav van destan, serpehatîyên nav û deng de em rastî serdestîke jinan tîr, jin xwedî erk û berpîrsîyar in, hevsazî û pêşketina bûyerên van destanan de roleke mezin dilîzin, ew timê li dijî neheqî û bêdadîyê radiwestin, ber xwe didin. Di van destanan de tekoşînekejinan heye. Jinan bi xwîna xwe ve be jî, di dinya van destanan de ji xwe re textek ava kirine. Ji bo bicîhanîna daxwazî, hêvîûxewnerojên xwe timê ya xwe kirine,

DI DESTANÊN KURDI DE
BERXWEDAN Û SERDESTÎKE
JINAN

HERDESTANEK JÎYÎNEKE

Di destanên (beyt, serpehatî) Kurdî de gelek realîteyên jîyînê hene, jîyîn timê dikele û jîndarîya van berheman me gelekî ronî dikin, şemal û tîrêjên berfireh belav dikin, ji bo ku dinya me hîn jî xweşiktir bibe, me di nav ronahîke mezin de dihêlin, mesajên gelek xurt dighînin me, di rojên teng de tîr hewarîya me mirovan, ji me re dikarin bibin referansên pir giranbiha. Ji bo ronîhîkirina cîhê jinan di civata Kurd de, ev destanan gelek rênîşandar in, cure cure materîyal û îmkanên folklorîk û edebî pêşkêşî me dikin.

Dema mirov destanênKurdî baş analîz dike ûtê de kûr dibe, di nav van destan, serpehatîyên nav û deng de em rastî serdestîke jinan tîr, jin xwedî erk û berpîrsîyar in, hevsazî û pêşketina bûyerên van destanan de roleke mezin dilîzin, ew timê li dijî neheqî û bêdadîyê radiwestin, ber xwe didin. Di van destanan de tekoşînekejinan heye. Jinan bi xwîna xwe ve be jî,

di dinya van destanan de ji xwe re textek ava kirine. Ji bo bicîhanîna daxwazî, hêvîûxewnerojên xwe timê ya xwe kirine, 66

bêdilî, dudilî an jî bêgavî di biryarên wan de kêmtê dîtin, ew di vî warî de gelek serhişk in, gelek caran ji bo dilketîyê xwe dimrin, canê xwe didin, wek Mecnûn dîn dibin, qet ne be di gorê de xwe dighînin hev. Ji ber vê yekê jî, di van destanan de em rastîtradejîyênmezin tên. Di destanên Kurdî de reng û tehrê bûyerên bingeîn, çawa em dibînin bi destê wan diguhirin an jî ew bi xwe dibin bayîsê bûyerên giring. Di pêkanîna avahîya bûyerên destanê de û di warê zelalbûna mesaja van berheman de, em dikarin bêjin mêrxasên jinîn roleke berbiçav dilîzin. Hemû şax û guhartinokên van destanan de, jin di rêke rast, pozîtif, qenc û di rêke konstruktîfde dimejin. Hemji bo azadîya xwe (emancipation), hemji bo azadîya welatê xwe, hemjîbona mafên mirovî, cawa em dibînin ew xwe davêjin nav agirên mezin. Dema mirov hemû van destanan û şaxên wan rûberî hev dike, hemberî hev dike, mirov dibîne ku gelek babetên hevpar, heveng di naveroka van berheman de hene. Gelek caran mêrxasên jinîn, mêrxasên mêrîn dixin bin bandûr û kontrola xwe, mêran ji xirabîyê, ji rojên reş diparêzin, rîyên rast nîşanî wan didin. Heta niha rûberîhevkirina destanên Kurdî zêde nehatine pêkanîn. Ne tenê rûberîhevkirina wan, ev berheman îro cawa em dibînin hê nehatine berev kirin, derbasî li ser kaxiz jî nebûne. Ji ber van dijwarîyan, îmkan û mecala li ser van berheman kar kirin, lêkolîn çêkirin jî bêgumanjar û qels dikeve an jî pêk nayên. Dema mirov van berheman rûberî hev dike, mirov rastî zaniyarî, agahdarî û encamên gelek giranbiha tê. Ji ber ku ev hezaran sal e, ev berheman li ser zar-zimanê gel digerin, geljî bawerî, gotin û ceribandînan xwe yê bisalantevî van berheman kirine, ew dewlemend kirine, tehr û rengekî nûh dane wan, di dawîyê de ev berheman bûne dewlemendîke folklorîk. Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin qasî 20 destanên Kurdî û serpehatîyên gel yê navdar rûberî hev bikin û di naveroka van berheman de tenê cîhê jinan, serdestîya wan, rol û berpîrsîyarîya wan tespît bikin û xwe bigihînin çend nêrîn-

67
bêdilî, dudilî an jî bêgavî di biryarên wan de kêmtê dîtin, ew di vî warî de gelek serhişk in, gelek caran ji bo dilketîyê xwe dimrin, canê xwe didin, wek Mecnûn dîn dibin, qet ne be di gorê de xwe dighînin hev. Ji ber vê yekê jî, di van destanan de em rastîtradejîyênmezin tên. Di destanên Kurdî de reng û tehrê

bûyerên bingehîn, çawa em dibînin bi destê wan diguhirin an jî ew bi xwe dibin bayîsê bûyerên giring. Di pêkanîna avahîya bûyerên destanê de û di warê zelalbûna mesaja van berheman de, em dikarin bêjin mêrxasên jinîn roleke berbiçav dilîzin. Hemû şax û guhartinokên van destanan de, jin di rêke rast, pozîtîf, qenc û di rêke konstruktîfde dimejin. Hemji bo azadîya xwe (emancipation), hemji bo azadîya welatê xwe, hemjîbona mafên mirovî, cawa em dibînin ew xwe davêjin nav agirên mezin. Dema mirov hemû van destanan û şaxên wan rûberî hev dike, hemberî hev dike, mirov dibîne ku gelek babetên hevpar, hev reng di naveroka van berheman de hene. Gelek çar mêrxasên jinîn, mêrxasên mêrîn dixin bin bandûr û kontrola xwe, mêran ji xirabîyê, ji rojên reş diparêzin, rîyên rast nîşanî wan didin. Heta niha rûberîhevkirina destanên Kurdî zêde nehatine pêkanîn. Ne tenê rûberîhevkirina wan, ev berheman îro cawa em dibînin hê nehatine berev kirin, derbasî li ser kaxiz jî nebûne. Ji ber van dijwarîyan, îmkân û mecala li ser van berheman kar kirin, lêkolîn çêkirin jî bêgumanjar û qels dikeve an jî pêk nayên. Dema mirov van berheman rûberî hev dike, mirov rastî zaniyarî, agahdarî û encamên gelek giranbiha tê. Ji ber ku ev hezaran sal e, ev berheman li ser zar-zimanê gel digerin, gel jî bawerî, gotin û ceribandînan xwe yê bisalantevî van berheman kirine, ew dewlemend kirine, tehr û rengekî nûh dane wan, di dawîyê de ev berheman bûne dewlemendîke folklorîk. Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin qasî 20 destanên Kurdî û serpêhatîyên gel yê navdar rûberî hev bikin û di naveroka van berheman de tenê cîhê jinan, serdestîya wan, rol û berpîrsîyarîya wan tespît bikin û xwe bigihînin çend nêrîn-67

bawerîyên hevpar û giştî. Motîvajinan, evînzewac-mêranîyê di folklorê Kurdî de motîveke gelek xurt û fireh e. Le belê di vê lêkolîna xwe de zêtir em dixwazin li ser destan û serpêhatîyên gel, beytên Kurdî bisekinin. Berhemên ku li ser babeta jinan agahdarî û zaniyarîyên balkêş tê de hene, di nav folklorê Kurdî gelek in, materîyal hêjayî lêkolînê ne, wek mîsal : Memê Alan û Zîna Zêdan, Sîyabend û Xecê, Ker û Kulik, Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê, Mem û Eysê, Zembîlfiroş, Sêva Hecî, Menşa Elîyê Selim Axa, Kela Dimdimê, Filîtê Quto, Bişarê Çeto, Saliho.. Ji der van destanan çend destanên mayîr. jî, bi taybetî din av Kurdên îranê de belav bûne, paşê hatine berev kirin, gelekî balkêş in, wek Ferx û Xatun Astî, Şor Mehmûd û Merzigan, Mehrû Wefa, Behram û Gulandam... (1). Lêkolînanê

Almanî Oskar Mann, cara pêşîn bi firehî çend destanên Kurdî hem berev kirin, hemjî ew wergerandin zimanê Almanî, wek du pirtûk çap kirin, wek Laz û Xezal, Nasir û Malmal, Qer û Gulîzer, destanên heta niha nebrevkirî weşandin (2). Bêguman gelek destan û serpêhatîyên gel yên mayînjî hene ku dikarin di vê babetê de alîkarîya me bikin û me ronî bikin. Bi taybetî çend destanên ku di nav gelên rohilatê de belav bûne, wek Leyla û Mecnûn P), Êsifû Zelêxe (4), RustemêZal (5) gelek destan hatine ketine zimanê Kurdî. Ji der şaxên destanên Kurdî, çawa em dibînin çend şaxên van destanan yên edebî jî, paşê ji aliyê nivîskarên Kurd de hatine amade kirin. Rûberîhevkerina şaxên folklorîkû edebîjî angorî her destanekê dewlemedîû rengînîkê pêşkêşî me dike. Ji aliyê din çend destanên ku di zimanê Kurdî de zêde belav nebûne, ji aliyê Kurdan de hatine wergerandin, jîyîna folklorîk û edebî di nav Kurdan de ji bêtamî û rijîtîyê parastine, wekdestanaFer«arw#>T«... Angorîçendçavkanîyan, Ferhat bi xwe ji malbateke Kurdî hatîye (6). Lê destan bi xwe gelo di nav Kurdan de çima ewqas belav nebûye? Bersîva vê pirsê jî gelek balkêş e. Dengbêj û destanbêjên Kurd, gelek destanên rohilatê bi motîfên Kurdî ve dewlemend kirine,

68

bawerîyên hevparû giştî. Motîvajinan, evînûzewac-mêranîne di folklorakurdî de motîveke gelek xurt û fireh e. Le belê di vê lêkolîna xwe de zêtir em dixwazin li ser destan û serpêhatîyên gel, beytên Kurdî bisekinin. Berhemên ku li ser babeta jinan agahdarî û zaniyarîyên balkêş tê de hene, di nav folklorakurdî gelek in, materiyal hêjayî lêkolîne ne, wek mîsal : MemêAlan û Zîna Zêdan, Sîyabend û Xecê, Ker û Kulik, Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê, Mem û Eysê, Zembîlfiroş, Sêva Hecî, Menşa Elîyê Selim Axa, Kela Dimdimê, Filîtê Quto, Bişarê Çeto, Saliho..Ji der van destanan çend destanên mayîr. jî, bi taybetî din av Kurdên îranê de belav bûne, paşê hatine berev kirin, gelekî balkêj in, wek Ferx û Xatun Astî, Şor Mehmûd û Merzingan, Mehrû Wefa, Behram û Gulandam... (1). Lêkolînanê Almanî Oskar Mann, cara pêşîn bi firehî çend destanên Kurdî hem berev kirin, hemjî ew wergerandin zimanê Almanî, wek du pirtûk çap kirin, wek Laz û Xezal, Nasir û Malmal, Qer û Gulîzer, destanên heta niha nebrevkirî weşandin (2). Bêguman gelek destan û serpêhatîyên gel yên mayînjî hene ku dikarin di vê babetê de alîkarîya me bikin û me ronî bikin. Bi taybetî çend destanên ku di nav gelên rohilatê de belav bûne, wek Leyla û Mecnûn P), Êsifû Zelêxe (4), RustemêZal (5) gelek destan hatine

ketine zimanê Kurdî. Ji der şaxên destanên Kurdî, çawa em dibînin çend şaxên van destanan yê edebî jî, paşê ji aliyê nivîskarên Kurd de hatine amade kirin. Rûberîhevkirina şaxên folklorîkê edebîjî angorî her destanekê dewlemedîû rengînîkê pêşkêşî me dike. Ji aliyê din çend destanên ku di zimanê Kurdî de zêde belav nebûne, ji aliyê Kurdan de hatine wergerandin, jîyîna folklorîk û edebî di nav Kurdan de ji bêtamî û rijîtiyê parastine, wekdestana Ferhatê... Angorî çend çavkanîyan, Ferhat bi xwe ji malbateke Kurdî hatîye (6). Lê destan bi xwe gelo di nav Kurdan de çima ewqas belav nebûye? Bersîva vê pirsê jî gelek balkêş e. Dengbêj û destanbêjên Kurd, gelek destanên rohilatê bi motîfên Kurdî ve dewlemend kirine, 68

xemilandine, li gelek cîhên Kurdistanê şaxên van destanan peyda bûne. Ji van destanan û şaxên wan beşek hatîye berev kirin, êdî bûne kerîkî edebîyata Kurdî ya anonîm. Lê belê vê lêkolîna me ya bi sînokirî, wek xebat, armanceke wusan fireh nedaye pêşîya xwe, ji bo ku hemû destanên Kurdî yê naskirî şaxên wan yê folklorîk-edebî pêşkêş bike, rûberî hev bike. Ev xebata me di vî warî de tenê gavek e, bêguman gaveke pêşîn û piçûk e, ji kurtenotan pêk tê, divê gavên mayîn bîna pêkol kirin. Ji ber ku lêkolînên li ser destanên Kurdî, ne tenê problema fîka folklorîkê Kurdî, wusan jî dikarin gelek pirsên, edebî, civakî, etnografîk, dîrokî ronî bikin, sînorên van warên lêgerînan nêzîkî hev bikin.

DESTANÊN KURDÎ DE STRUKTURA

BINGEHÎN: DIJAYETÎYA SÊSERÎ

Destanên Kurdî de babeta ku bala me zêtir diqêşîne li ser xwe, ev berheman wek serpêhatîyên evîndarîyê yê romantîk li ser sînorên mirin-kuştinê şax vedidin, bi van bûyerên rûsar, xemgîn û nedilşa ve xelas dibin. Beşên van berheman yê finalê, encamê gelek dramatîk in. Bayîs û sedemên pêşketina van bûyeran, bi bawerîyame, di nav van destanan de peydabûna rekabetabidestxistinajînêye. Bitaybetîdumêr(dilketî)dibine evîndarê keçekê, bi keçikê ve dibin sê kesan, ev pêwendîyên sêserî-sêber demek tê, êdî her diçin berbi xirabîyê dimeşin. Ji van hersê kesan re tu rêke xelasîyê namîne. Ji herdu raqîbên mêrîn yek tu gavekê şunda navêje, hebûna yekî tunebûna yê mayîn bi xwe re tîne. Carcar hemjin, hemjî dilketîyê yekemîn di vî şerê sêserî-sêber de tîna kuştin an jî, ji qehra dijwarîyên mayîn can didin, dimrin. Raqîbê duwemîn çawa em dibînin, pêwîst nîne dilketîk be, carcar jî ew dê-bav, ap an jî hêzên

mayîn in, ew jî nigê dilketîyê yekemîn û jinan dixine soleke
teng, dijwarî û serêşîyên mezin peyda dikin, ji bo ku du dil
69

xemilandine, li gelek cîhên Kurdistanê şaxên van destanan
peyda bûne. Ji van destanan û şaxên wan beşek hatîye berev
kirin, êdî bûne kerîkî edebîyata Kurdî ya anonîm. Lê belê vê
lêkolîna me ya bi sînorkirî, wek xebat, armanceke wusan fireh
nedaye pêşîya xwe, ji bo ku hemû destanên Kurdî yê naskirî
şaxên wan yê folklorîk-edebî pêşkêş bike, rûberî hev bike. Ev
xebata me di vî warî de tenê gavek e, bêguman gaveke pêşîn û
piçûk e, ji kurtenotan pêk tê, divê gavên mayîn bèn pêkol kirin.
Ji ber ku lêkolînên li ser destanên Kurdî, ne tenê problemafîka
folklorîka Kurdî, wusan jî dikarin gelek pirsên, edebî, civakî,
etnografîk, dîrokî ronî bikin, sînorên van warên lêgerînan
nêzîkî hev bikin.

DESTANÊN KURDÎ DE STRUKTURA

BINGEHÎN: DIJAYETÎYA SÊSERÎ

Destanên Kurdî de babeta ku bala me zêtir dikêşîne li ser
xwe, ev berheman wek serpêhatîyên evîndarîyê yê romantîk
li ser sînorên mirin-kuştinê şax vedidin, bi van bûyerên rûsar,
xemgîn û nedilşa ve xelas dibin. Beşên van berheman yê
fînalê, encamê gelek dramatîk in. Bayîs û sedemên pêşketina
vanbûyeran, bi bawerîyame, di nav van destanan de peydabûna
rekabetabidestxistinajînêye. Bitaybetîdumêr(dilketî)dibine
evîndarê keçekê, bi keçikê ve dibin sê kesan, ev pêwendîyên
sêserî-sêber demek tê, êdî her diçin berbi xirabîyê dimeşin. Ji
van hersê kesan re tu rêke xelasîyê namîne. Ji herdu raqîbên
mêrîn yek tu gavekê şunda navêje, hebûna yekî tunebûna yê
mayîn bi xwe re tîne. Carcar hemjin, hemjî dilketîyê yekemîn
di vî şerê sêserî-sêber de tèn kuştin an jî, ji qehra dijwarîyên
mayîn can didin, dimrin. Raqîbê duwemîn çawa em dibînin,
pêwîst nîne dilketîk be, carcar jî ew dê-bav, ap an jî hêzên
mayîn in, ew jî nigê dilketîyê yekemîn û jinan dixine soleke
teng, dijwarî û serêşîyên mezin peyda dikin, ji bo ku du dil
69

nebin yek, gelek caran jî xwîn dirije anjî dilketîkji ber êş-jana
dilan dimire. Di destanên Kurdî de bêguman gelek strukturên
mayîn jî hene. Lê belê struktura here balkêş struktura dramên
sêserîanjîsêber in.

Di dawîya destanên Kurdî de, evîna du dilan gelek caran
dibe sergêjî û serêşîke mezin, ji bo çareserkirina van serêşîyan
çawa em dibînin mêrxasên van destanan canê xwe didin, dibin

gorî, di nav van gorîyan de hejmara jinan zêtir e. Ji ber ku ew di bin zordestîke mezin de ne, di navbera du avan de dibînin, nizanin çî bikin û dihelin diçin, mirinê wek rîyeke xelasîyê hildijbêrin. Di destana Şêx Ferx û Hatûn Astî de her çiqas motîfên pro-jinîn hebinjî, bi taybetîmirina Astîyê, vê strukurra pêwendîyên dilketîyan gelek vekirî nîşan dide, bi taybetî beşa dawîyê. Dema Ferx û Astî mezin dibin, dilê wan dikeve hev, çawa emji destanê fêr dibin, ew gelekji hev hez dikin. Dilê yekî bi navê Uso jî dikeve Astîyê, ew hertim li pey Astîyê ye. Du xûşkên Astîyêjî hebûne, navê wan Naz û Nazdar in. Roj ekê ev hersê xûşk û Ferx bi tevayî diçin hewz, avjenî dikin, xwe rûttazî dikin dikevîne avê. Ji ber ku Ferx avjenî nizanibûye, ew li qiraxa hewz disekine, li wan mêze dike. Piştî demekê bavê Astîyê, ji keça xwe dipirse wekî ew dixwaze mêr bike an na, eger dixwaze, bi kê re? Keça wî her çiqas dibêje ez mêr nakim jî, paşê bav jê derdixe ku dilê wê di Ferx de heye, dibêje "evîn jixwedêye" û keça xwe dide Ferx. Ferx paşê diçe Bexdayê, demeke dirêj li wir dimîne, Astî ji derdê Ferx ker-gêj dibe. Rewşa bavê jî xirab dibe, ji ber neçarîve inecbûr dimîne keça xwe Astîyê dide şivanê xwe, navê wî Şaxol bûye. Ferx bi alîkarîya qulingan bi Astîyê re deng dike, jê re naman dişîne. Ji derdê dilan, Astî nexwaş dikeve, piştî demekê jî dimire, wek destana Leyla û Mecnûn ew kincên Leylayê xwe dike û xwe reş girê dide. Paşê Ferx vedigere, berî ku bê cîhê mala bavê Astîyê, ew rastî şivanekî tê, ew şivan Şaxol bûye, şivanê ku Astî bêdil

70

nebin yek, gelek caran jî xwîn dirije anjî dilketîkji ber êş-jana dilan dimire. Di destanên Kurdî de bêguman gelek strukturên mayîn jî hene. Lê belê struktura here balkêş struktura dramên sêserîanjîsêber in.

Di dawîya destanên Kurdî de, evîna du dilan gelek caran dibe sergêjî û serêşîke mezin, ji bo çareserkirina van serêşîyan çawa em dibînin mêrxasên van destanan canê xwe didin, dibin gorî, di nav van gorîyan de hejmara jinan zêtir e. Ji ber ku ew di bin zordestîke mezin de ne, di navbera du avan de dibînin, nizanin çî bikin û dihelin diçin, mirinê wek rîyeke xelasîyê hildijbêrin. Di destana Şêx Ferx û Hatûn Astî de her çiqas motîfên pro-jinîn hebinjî, bi taybetîmirina Astîyê, vê strukurra pêwendîyên dilketîyan gelek vekirî nîşan dide, bi taybetî beşa dawîyê. Dema Ferx û Astî mezin dibin, dilê wan dikeve hev, çawa emji destanê fêr dibin, ew gelekji hev hez dikin. Dilê yekî bi navê Uso jî dikeve Astîyê, ew hertim li pey Astîyê ye. Du

xûşkên Astîyêjî hebûne, navê wan Naz û Nazdar in. Roj ekê ev hersê xûşk û Ferx bi tevayî diçin hewz, avjenî dikin, xwe rûttazî dikin dikevîne avê. Ji ber ku Ferx avjenî nizanibûye, ew li qiraxa hewz disekine, li wan mêze dike. Piştî demekê bavê Astîyê, ji keça xwe dipirse wekî ew dixwaze mêr bike an na, eger dixwaze, bi kê re? Keça wî her çiqas dibêje ez mêr nakim jî, paşê bav jê derdixe ku dilê wê di Ferx de heye, dibêje "evîn jixwedêye" û keça xwe dide Ferx. Ferx paşê diçe Bexdayê, demeke dirêj li wir dimîne, Astî ji derdê Ferx ker-gêj dibe. Rewşa bavê jî xirab dibe, ji ber neçarîve inecbûr dimîne keça xwe Astîyê dide şivanê xwe, navê wî Şaxol bûye. Ferx bi alîkarîya qulingan bi Astîyê re deng dike, jê re naman dişîne. Ji derdê dilan, Astî nexwaş dikeve, piştî demekê jî dimire, wek destana Leyla û Mecnûn ew kincên Leylayê xwe dike û xwe reş girê dide. Paşê Ferx vedigere, berî ku bê cîhê mala bavê Astîyê, ew rastî şivanekî tê, ew şivan Şaxol bûye, şivanê ku Astî bêdil 70

girtine danê. Paşê Ferx ji vî şivanî fêr dibe ku, Astîyê can daye, çûye dilovanîya xwe. Destan, bi vê xebera tirş û tal ve xelas dibe, êdî em pê nizanin çî tê serê Ferx? Piştî mirina Leylayê çawa Mecnûn jî dimire, sedî-sed dinya Ferx jî sero-bino dibe. Kes Astîyê nakuje, ew bi xwe can dide a\ Lê belê dema mirov rewşa Astî di nav de maye, mêze dike, wê çaxê mirov dibîne ku ew nemirîye, derdê dilan ew kuştîye, ew hatîye kuştinê. Ji ber ku berî nexwaş bikeve, can bide, ew bi xwe re şer dike, bi mercên dorberê xwe ve şer dike, berxwe dide, êdî dora wê ewqas teng dibe, dinya wê tarî dibe, tu rêke xelasîyê namîne, nikare ji êşa dilan bifdite. Ji ber vê yekê jî mirov nikare bêje Astî mirîye, bi rastî Astî hatîye kuştinê. Bi vê perspektîfê, bi vê nêrînê ve mirov rewşa ku jin di nav de nin, çêtir û baştir fam dike.

Tiştê herî balkêş, di nav vîşerê sêserî û dijwarîyên mezin de çawa em dibînin jinên Kurd dîsa jî ya xwe dikin, mirin jî tev hemû rîsk û telukeyan didin ber çavan, ji bo ku bigihêjin bext û mirazên xwe, ew herrîyên xelasîyê diceribînin, bawerîya xwe wunda nakin, dilketîyê diwemîn, dê-bavê xwe, apên xwe û hemû hêzênmayîn yên ku li pêşberî dilşahîya wan dibin asteng, davêjin alîkî û rîya xwe de dimejin. Ev babeta, di tekoşîna xelasîyajinan de wek gaveke giring dikare bê hesabîn. Di hemû destanên Kurdî de ev tekoşîna azadîyê, wek mesajên protestoyê û wek rûreşkirina erf-edetên kevn, li dijî hêzên feodal, hêzên zordar bi rastî hêjayî peydanîyê ye. Di destanên Kurdî, di

serpêhatîyên Kurdî de, beşeke problematîka xelasîya jinan jî, rev e, ne reva bi zorê, reva ji du dilan pêkhatî. Dema keç ji xelasîya xwe re rêkê nabîne, vê carê bi dilketîyê xwe re direve, bi gotineke mayîn hev direvînin, demamirov liser vê struktura xelasîyê difikire, mirov dibîneke ku revji alîkî de protestokirina pêwendîyên nemirovîûpaştamayî ye, kakilê tekoşîna xelasîya (emancipation) jinê ye, ji ber vê yekê jî her revek, di nav van 71

girtine danê. Paşê Ferxji vî şivanî fêr dibe ku, Astîyê can daye, çûye dilovanîya xwe. Destan, bi vê xebera tirş û tal ve xelas dibe, êdî em pê nizanin çi tê serê Ferx? Piştî mirina Leylayê çawa Mecnûn jî dimire, sedî-sed dinya Ferx jî sero-bino dibe. Kes Astîyê nakuje, ew bi xwe can dide a\ Lê belê dema mirov rewşa Astî di nav de maye, mêze dike, wê çaxê mirov dibîne ku ew nemirîye, derdê dilan ew kuştîye, ew hatîye kuştinê. Ji ber ku berî nexwaş bikeve, can bide, ew bi xwe re şer dike, bi mercên dorberê xwe ve şer dike, berxwe dide, êdî dora wê ewqas teng dibe, dinya wê tarî dibe, tu rêke xelasîyê namîne, nikare ji êşa dilan bifdite. Ji ber vê yekê jî mirov nikare bêje Astî mirîye, bi rastî Astî hatîye kuştinê. Bi vê perspektîfê, bi vê nêrînê ve mirov rewşa ku jin di nav de nin, çêtir û baştir fam dike.

Tiştê herî balkêş, di nav vîşerê sêserî û dijwarîyên mezin de çawa em dibînin jinên Kurd dîsa jî ya xwe dikin, mirin jî tev hemû rîsk û telukeyan didin ber çavan, ji bo ku bigihêjin bext ûmirazên xwe, ew herrîyên xelasîyê diceribînin, bawerîya xwe wunda nakin, dilketîyê diwemîn, dê-bavê xwe, apên xwe û hemû hêzênmayîn yên ku li pêşberî dilşahîya wan dibin asteng, davêjin alîkî û rîya xwe de dimejin. Ev babeta, di tekoşîna xelasîyajinan de wek gaveke giring dikare bê hesabîn. Di hemû destanênKurdî de evtekoşînaazadîyê, wekmesajênprotestoyê û wek rûreşkirina erf-edetên kevn, li dijî hêzên feodal, hêzên zordar bi rastî hêjayî peydanîyê ye. Di destanên Kurdî, di serpêhatîyên Kurdî de, beşeke problematîka xelasîya jinan jî, rev e, ne reva bi zorê, reva ji du dilan pêkhatî. Dema keç ji xelasîya xwe re rêkê nabîne, vê carê bi dilketîyê xwe re direve, bi gotineke mayîn hev direvînin, demamirov liser vê struktura xelasîyê difikire, mirov dibîneke ku revji alîkî de protestokirina pêwendîyên nemirovîûpaştamayî ye, kakilê tekoşîna xelasîya (emancipation) jinê ye, ji ber vê yekê jî her revek, di nav van 71

mercan û rewşê de rîya xelasîya jinan fireh dike, rîya zewacên

bêdil dixitimîne, zîhnîyetên paşverû dirizîne, diqelêşe û pûş
dike. Her çiqas di dawîya revê de serêşîyên nûh (komplikation)
peyda bibin jî, dîsa jî ,di vî warî de gava here çêtir rev e, ji ber
ku tu rêke mayîn namîne, dora cotan tê girtinê, cembera
zordestîyê her diçe teng dibe, di çend serpêhatîyan de çawa em
dibînin êdî roj, roja revê ye. Di serpêhatîya Hesênê Mûsa de
rojên revê nêzîk dibin, nefreta li dijî bav her diçe zêde dibe:

Wele bi xwedê min didinê-min nadinê

Min nadinê ezê kincêxwe bişînim

Ser boyaxê reşkirinê,

Ezê mara mêra piştî çavê reş û belek,

Li xwe heram kim li darê dinê.

De hey wax, mala minê.

Sola torinê mala Mûsa qetîyaji çûyînêji hatinê.

Cilê mala bavê min qetîyanji danînêji raxistinê,

Guhê dêka min qul kirin bi galgalê, bi gotinê. m

Ev berxwedana vê keça bi navê Hedo, gaveke gelek radîkal
dikare bê hesabîn. Hesênê kesekî xerîb bûye, diçe gundê mala
Qaso cîwar dibe û dilê wî dikeve keça wîHedo,ji ber ku kesekî
xizan û kesîb e, keçikê nadinê, paşê bi hevra direvin, çîrok her
diçe dirêj dibe. Di her destan, herserpêlnuîkckurdî de nefreteke
mezin li dijî zewacên bêdil heye, di stranekê de ev hêrs û rik
dighêje xizemên poza, wan dilivînin, keç naxwaze wê bidin
van kesên li mala wan berevbûyî, hatine xazgînî:

Xazgînçîyê li mala bavê min rûniştî

Qelendê min digot, xelatê min dibirî

Xizemê bozê min mîna çerxafelekê li hev dizvirî m. 72

mercan û rewşê de rîya xelasiya jinan fireh dike, rîya zewacên

bêdil dixitimîne, zîhnîyetên paşverû dirizîne, diqelêşe û pûş

dike. Her çiqas di dawîya revê de serêşîyên nûh (komplikation)

peyda bibin jî, dîsa jî ,di vî warî de gava here çêtir rev e, ji ber

ku tu rêke mayîn namîne, dora cotan tê girtinê, cembera

zordestîyê her diçe teng dibe, di çend serpêhatîyan de çawa em

dibînin êdî roj, roja revê ye. Di serpêhatîya Hesênê Mûsa de

rojên revê nêzîk dibin, nefreta li dijî bav her diçe zêde dibe:

Wele bi xwedê min didinê-min nadinê

Min nadinê ezê kincêxwe bişînim

Ser boyaxê reşkirinê,

Ezê mara mêra piştî çavê reş û belek,

Li xwe heram kim li darê dinê.

De hey wax, mala minê.

Sola torinê mala Mûsa qetîyaji çûyînêji hatinê.

Cilê mala bavê min qetîyanji danînêji raxistinê,
 Guhê dêka min qul kirin bi galgalê, bi gotinê. m
 Ev berxwedana vê keça bi navê Hedo, gaveke gelek radîkal
 dikare bê hesabîn. Hesen kesekî xerîb bûye, diçe gundê mala
 Qaso cîwar dibe û dilê wî dikeve keça wîHedo,ji ber ku kesekî
 xizan û kesîb e, keçikê nadinê, paşê bi hevra direvin, çîrok her
 diçe dirêj dibe. Di her destan, herserpêlnuîkcKurdî de nefreteke
 mezin li dijî zewacên bêdil heye, di stranekê de ev hêrs û rik
 dighêje xizemên poza, wan dilivînin, keç naxwaze wê bidin
 van kesên li mala wan berevbûyî, hatine xazgînî:
 Xazgînçiyê li mala bavê min rûniştî
 Qelendê min digot, xelatê min dibirî
 Xizemê bozê min mîna çerxafelekê li hev dizvirî m. 72
 Dema mirov destana Memê Alan ûZîna Zêdan (Memû Zîn)
 mêze dike, tiştê bala mirovan zêtir dikêne ser xwe, bêguman
 pirsazadîya jinan e. Zîn, di vê destanê de nîşana azadîyê ye.
 Ev keça Kurd, ji bo ku bigihêje mirazê xwe, li dijî birayê xwe
 - mîrê Cizîra Botan, fend-fêl, dek-dolavên Bekoyê Eyan bi
 xurtî radiweste, van pêwendîyên nemirovî bi mirina xwe ve
 protesto dike. Ev serhildana keçekê li dijî mîrekî karekî ewqas
 piçûk û hêsa nîne. Dîsa jî ew ya xwe dike, ji bo evîne ker-gêj
 dibe, di dawîya destanê de çawa em dibînin, ew vê dinyayê
 protesto dike û jê bar dike, can dide.
 Di destana Mem û Zîn de tiştêkî balkêş yê mayîn jî, dema
 Mem diçe dîtina Zînê, dibe mêvanê hersê biran (Hesen, Çeko,
 Qeretacîn), ev biran ewqas bînteng û aciz nabin, çawa tê zanîn
 Zîn dergistîya birayê piçûk, Çeko ye, ew sê sal in dergistî ne.
 Dema Mem qutîya dilê xwe vedike, qala Zînê dike, di vê malê
 de emrastîtu serhişkî, nerazîbûn, dexesî(kumreşî) ûserhişkîkê
 nayên. Di vê beşê destanê de tolerans, nermayê û
 hevtêgîhiştineke bêhempa peyda dibe, serî şkandin, çav
 derxistin, boz jê kirin nayê bîra tu kesî, her tişt bi hemdî xwe
 dimeşe. Çeko jî tev, ev hersê biran naxwazin serêşiyên mezin
 peyda bibin (her çiqas Zîn dergistîya wîbejî). Ez bawer dikim,
 di dawîyê de Çekoji têdighê, wekî demaZîn yekî dinê dixwaze,
 wê çaxê tiştêkî mirov bike êdî nemaye, ew wusan difikire. Ji
 alîyê din ev hersê bira jî derheqa Mem de dighêjin bawerîkê:
 "...ji bo evînekê welatê xwe berdaya" (10). Ew xortê ku ji
 Yemenê (11) rê dikeve dilezîne, hespê xwe çargava dajo, wekî
 zûtirekê dilketîya bibîne, tempoyajîyîne di destanê deji yekten
 bilind dike, naxwaze agirê evîne vemire, dixwaze vî agirî bike
 agirêkî herdemî di jîyîna keç-xortan de. Ji ber van rastîyan ev

hersê bira jî, bi çavekî filozofîk hêjabûna evînê dipîvin,
dinirxînin, evînê liser hertiştîre dibînin. Ev hersê biran angorî
van realîtan pêwendîyên xwe bi Mem ji nûh've careke din
73

Dema mirov destana Memê Alan û Zîna Zêdan (Memû Zîn)
mêze dike, tiştê bala mirovan zêtir dikşîne ser xwe, bêguman
pirsa azadîya jinan e. Zîn, di vê destanê de nîşana azadîyê ye.
Ev keça Kurd, ji bo ku bigihêje mirazê xwe, li dijî birayê xwe
- mîrê Cizîra Botan, fend-fêl, dek-dolavên Bekoyê Eyan bi
xurtî radiweste, van pêwendîyên nemirovî bi mirina xwe ve
protesto dike. Ev serhildana keçekê li dijî mîrekî karekî ewqas
piçûk û hêsa nîne. Dîsa jî ew ya xwe dike, ji bo evînê ker-gêj
dibe, di dawîya destanê de çawa em dibînin, ew vê dinyayê
protesto dike û jê bar dike, can dide.

Di destana Mem û Zîn de tiştêkî balkêş yê mayîn jî, dema
Mem diçe dîtina Zînê, dibe mêvanê hersê biran (Hesen, Çeko,
Qeretacîn), ev biran ewqas bînteng û aciz nabin, çawa tê zanîn
Zîn dergistîya birayê piçûk, Çeko ye, ew sê sal in dergistî ne.
Dema Mem qutîya dilê xwe vedike, qala Zînê dike, di vê malê
de emrastîtu serhişkî, nerazîbûn, dexesî(kumreşî) û serhişkîkê
nayên. Di vê beşê destanê de tolerans, nermayê û
hevtêgîhiştineke bêhempa peyda dibe, serî şkandin, çav
derxistin, boz jê kirin nayê bîra tu kesî, her tişt bi hemdî xwe
dimeşe. Çeko jî tev, ev hersê biran naxwazin serêşîyên mezin
peyda bibin (her çiqas Zîn dergistîya wîbejî). Ez bawer dikim,
di dawîyê de Çekojîtêdighê, wekî dema Zîn yekî dinê dixwaze,
wê çaxê tiştêkî mirov bike êdî nemaye, ew wusan difikire. Ji
alîyê din ev hersê bira jî derheqa Mem de dighêjin bawerîkê:
"...ji bo evînekê welatê xwe berdaya" (10). Ew xortê ku ji
Yemenê (11) rê dikeve dilezîne, hespê xwe çargava dajo, wekî
zûtîrekê dilketîya bibîne, tempoyajîyînê di destanê de ji yekten
bilind dike, naxwaze agirê evînê vemire, dixwaze vî agirî bike
agirekî herdemî di jîyîna keç-xortan de. Ji ber van rastîyan ev
hersê bira jî, bi çavekî filozofîk hêjabûna evînê dipîvin,
dinirxînin, evînê liser hertiştîre dibînin. Ev hersê biran angorî
van realîtan pêwendîyên xwe bi Mem ji nûh've careke din
73

berçav û serrast dikin. Ji alîyê din jina birayê mezin Hesen, ew
jina bi navê Stî hemû îmkanan ji Mem re amade dike, Hesen,
Mem dibe "hêlajinan", nasîya wî û jinan dide hev. Di destanê
de rola Stîyê timûtîmqenc û pozîtîfe. Hesen û jinawî dixwazin
ji hevevîniya van herdu dilketîyan re bibinalîkar, tualternaîfeke

mayîn nabînin. Di vê beşê destanê de hurmeteke mezin ji bo jinan peyda dibe. Dema Zîn biryarê xwe diguhirîne -Çeko berdide, dilê wê dikeve Mem -ev biryara dijayetîkê di nav vê malbatê de peyda nake. Hemû ev yekan nîşan didin ku, gotin "gotinajinan" bûye.

Di destanên Kurdî de gelek caran em rastî rêça rûçik û sûretên civata maderşahî - civata ku bandûra dayîkan-jinan lê zêde ye- tên. Di çend destanan de serdestîya jinan zêtir e, ew xwe nadin hincirandin, êşandin û zêrandinê. Ew di her wargê jîyînê de xwedî mafî, serbest in. Di destana Laz û Xezal de, em rastî civateke wusan tên ku li serjinan tu zordestîke wusan berbiçav, nayên dîtin. Xanzad, piştî mirina bavê xwe dibe seroka eşîra Balekîya, hejmara malbatên vê eşîrê hezar hefsed bûye, hemû rêvabirina karên eşîrê dikeve li ser milên wê. Ev yeka jî nîşan dide ku di salê gelek kevn de serdestîke jinan hebûye.

Di Destana Laz û Xezal de vê carê strukturekî pêwendîyên cuda peyda dibe. Vê carê du keç (Xanzad û Xezal) dibin evîndarê Laz. Ji der pevçûna ser keçan, ve carê em rastî pevçûn an jî rekabeteke li ser xortan tên. Herdu keç jî bi aktîfî tevî vê rekabetê dibin, giranî û bandûra nîşan didin. Ji ber vê yekê jî, ev destana ji destanên Kurd yê mayîn parîkî cudatir e. Laz û Xanzad kurap û dotmamên hev in, nîşanîya wan dibe, piştî mirina bavên Laz û Xanzadê, rêvabirina karên malbatên eşîra wan dikeve liser milê Xanzadê (nîşanîya Laz). Ji ber ku Laz vê nîşanîya xwe ber dide, vê carê dibe evîndarê keçeke ji eşîreke mayîn, navê wê Xezal e. Dilê wan gelekî dikeve hev, nazewicin, 74

berçav û serrast dîkin. Ji alîyê din jina birayê mezin Hesên, ew jina bi navê Stî hemû îmkanan ji Mem re amade dike, Hesên, Mem dibe "hêlajinan", nasîya wî û jinan dide hev. Di destanê de rola Stîyê timûtimqenc û pozîtîfe. Hesên û jinawî dixwazin ji hevevîniya van herdu dilketîyan re bibinalîkar, tualternaîfeke mayîn nabînin. Di vê beşê destanê de hurmeteke mezin ji bo jinan peyda dibe. Dema Zîn biryarê xwe diguhirîne -Çeko berdide, dilê wê dikeve Mem -ev biryara dijayetîkê di nav vê malbatê de peyda nake. Hemû ev yekan nîşan didin ku, gotin "gotinajinan" bûye.

Di destanên Kurdî de gelek caran em rastî rêça rûçik û sûretên civata maderşahî - civata ku bandûra dayîkan-jinan lê zêde ye- tên. Di çend destanan de serdestîya jinan zêtir e, ew xwe nadin hincirandin, êşandin û zêrandinê. Ew di her wargê

jîyînê de xwedî mafin, serbest in. Di destana Laz û Xezal de, em rastî civateke wusan tên ku li serjinan tu zordestîke wusan berbiçav, nayên dîtin. Xanzad, piştî mirina bavê xwe dibe seroka eşîra Balekîya, hejmara malbatên vê eşîrê hezar hefsed bûye, hemû rêvabirina karên eşîrê dikeve li ser milên wê. Ev yeka jî nîşan dide ku di salê gelek kevn de serdestîke jinan hebûye.

Di Destana Laz û Xezal de vê carê strukturekî pêwendîyên cuda peyda dibe. Vê carê du keç (Xanzad û Xezal) dibin evîndarê Laz. Ji der pevçûna ser keçan, ve carê em rastî pevçûn an jî rekabeteke li ser xortan tên. Herdu keç jî bi aktîfî tevî vê rekabetê dibin, giranî û bandûra nîşan didin. Ji ber vê yekê jî, ev destana ji destanên Kurd yên mayîn parîkî cudatir e. Laz û Xanzad kurap û dotmamên hev in, nîşanîya wan dibe, piştî mirina bavên Laz û Xanzadê, rêvabirina karên malbatên eşîra wan dikeve liser milê Xanzadê (nîşanîya Laz). Ji ber ku Laz vê nîşanîya xwe ber dide, vê carê dibe evîndarê keçeke ji eşîreke mayîn, navê wê Xezal e. Dilê wan gelekî dikeve hev, nazewicin,

74

lê bi hevra radizên, bi hevra dimînin. Di navbera van herdu keçan de bivê-nevê dilsarîk peyda dibe, lê belê herdu jî heta mirina Laz pêwendîyên xwe, silavên xweji wî qût nakin. Ev ev herdu keç her çiqasji hev sar bûne, dijî hev in û naxwazin Laz ji destê xwe derxin jî, dîsa jî roja mirina Laz, di şîna wî de beşdar dibin, bi tevayî hildidin, dikine gora wî, paşê Xanzad lêdixe diçe nav eşîra xwe, Xezal li wir dimîne (1). Destana Laz û Xezal, ji alîkî de wek destana Ferx û Astî ye, di herdu destanan de dijayetîke sêserî heye. Di destana Ferx û Astî de struktura mêt-jin-mêt, di destana Laz û Xezal de strukturay'immêt-jin, pêwendî û bûyerên ku di van destanan de hene, di bin bandûra xwe de dihêlin, ji hev cihê dikin. Ji alîyê din di herdu destanan de evîndarîke romantîk heye, herdu destan wek stran, dilok û helbestan gelek lîrîk in. Ji alîyê din, di salên kevn nav civata Kurd de ji bo ronîkirina cîhê jinan, gelek hînkariyên rênîşandar in.

DIJMINÊN DU DILAN Û ÇAR ÇAVAN

Bêbextî, nokerî, xayîntî, dilreşî û fêlbazî weke element-motîfên negatîf di destanê Kurdî gelek caran dibin sedemên bêmirazî û bedbextîyê. Di destana Mem û Zîn de, serpehatîya Bekoyê Şeytan, çawa me li jorê jî got, di jîyîna Mem û Zîn de dibe sedemê felaketeke mezin. Di destana ŞorMehmûd û Merzîngan de, ev herdu dilketî jî dibin gorîyê dek-dolab û fend-fêlan.

Angorî destanê Şor Mehmûd û Merzingan di zaroktîya xwe de dest pê dîkin hev hez dîkin, bi hev re mezin dibin û di dawîyê de dizewicin. Şor Mehmud dibe kesekî gelekîjîr ûmêrxas. Apê wî Mamereş mêze dike, Şor Mehmûd hêdî hêdî dibe telukekê ji bo wî. Ew ditirse, wekî rojekê şor Mehmûd serkarîya êla wî têxe destê xwe û wî bêrûmet bihêle. Demek tê Şor Mehmûd dixwaze dergistîya xwe Merzinganê hilde here. Ap naxwaze Merzinganê bidê. Gelek difikire, di dawîyê de dibêjê, eger tu 75

lê bi hevra radizên, bi hevra dimînin. Di navbera van herdu keçan de bivê-nevê dilsarîk peyda dibe, lê belê herdu jî heta mirinaLaz pêwendîyên xwe, silavên xweji wî qût nakin. Ev ev herdû keç her çiqasji hev sar bûne, dijî hev in û naxwazin Laz ji destê xwe derxin jî, dîsa jî roja mirina Laz, di şîna wî de beşdar dibin, bi tevayî hildidin, dikine gora wî, paşê Xanzad lêdixe diçe nav eşîra xwe, Xezal li wir dimîne (1). Destana Laz û Xezal, ji alîkî de wek destana Ferx û Astî ye, di herdu destanan de dijayetîke sêserî heye. Di destana Ferx û Astî de struktura mêr-jin-mêr, di destana Laz û Xezal de strukturay'mmêr-jin, pêwendî û bûyerên ku di van destanan de hene, di bin bandûra xwe de dihêlin, ji hev cihê dîkin. Ji alîyê din di herdû destanan de evîndarîke romantîk heye, herdu destan wek stran, dilok û helbestan gelek lîrîk in. Ji alîyê din, di salên kevn nav civata Kurd de ji bo ronîkirina cîhê jinan, gelek hînkâr û rênîşandar in.

DIJMINÊN DU DILAN Ê ÇAR ÇAVAN

Bêbextî, nokerî, xayîntî, dilreşî û fêlbazî wekelement-motîfên negatîf di destanê Kurdî gelek caran dibin sedemên bêmirazî û bedbextîyê. Di destana Mem û Zîn de, serpehatîya Bekoyê Şeytan, çawa me li jorê jî got, di jîyîna Mem û Zîn de dibe sedemê felaketeke mezin. Di destana Şor Mehmûd û Merzingan de, ev herdu dilketî jî dibin gorîyê dek-dolab û fend-fêlan.

Angorî destanê Şor Mehmûd û Merzingan di zaroktîya xwe de dest pê dîkin hev hez dîkin, bi hev re mezin dibin û di dawîyê de dizewicin. Şor Mehmud dibe kesekî gelekîjîr ûmêrxas. Apê wî Mamereş mêze dike, Şor Mehmûd hêdî hêdî dibe telukekê ji bo wî. Ew ditirse, wekî rojekê şor Mehmûd serkarîya êla wî têxe destê xwe û wî bêrûmet bihêle. Demek tê Şor Mehmûd dixwaze dergistîya xwe Merzinganê hilde here. Ap naxwaze Merzinganê bidê. Gelek difikire, di dawîyê de dibêjê, eger tu 75

herîşerzora dijminê min bibî, biserfiraz vegeerî ezê Merzinganê

bidime te. Dema Şor Mehmûd ji şer bi serfirazî vedigere tê, piştî çendekî dema ew ji xwe re diçe hêçîrê, Memereş ji vê herêmê mala xwe bar dike diçe, welatekî mayîn, Merzinganêjî dibe, destê evîndaranji hev diqetîne. Di rê de Merzinganbi dizî diçe li ser pirekê, ji kendalekî de xwe davêje nav gêjavê diqeniqe, berî ku xwe bavêje ew bi pirevan re deng dike, wekî eger yek bipirse bira bêje Merzinganê xwe avîte nav gêjavê. Paşê Şor Mehmûd tê wekî Merzinganê xelas bike, ew jî xwe davêje nav avê, avjenî nikaribûye bike, di dawîyê de ew jî dixeniqe. Dema bavê wê pê dihise tê li dor avê ji pirevan dipirse, wî Merzingan dîtîye an na? Pirevan vê bersîva jêrîn dide:

Birao, derdê min giran e,
Nizanim li kê bikim nifirane,
Qîza tu dibêjî navê wê, Merzingan e,
Rawesta bû li ber van qiraxane,
Nifir dikirin li dayîk û bavane,
Ji derdê evîndarîyê xwe avîte navpêlên van avane,
Ji ber wê Şor Mehmûdjî xwe avîte nav gêjavane,
Niha gora wan bûye zikê masîyane (13).

Heft xarziyê Memereş hebûne gelek mêrxas û cengawer bûne, gelek Şor Mehmûd hez dikirin. Dema ew dibîsin ev bela mezin hatîye serê Şor Mehmûd û Merzinganê, hespên xwe sîyar dibin, diçin pêsîra Memereş digrin, bi şûr û xenceran wî parçe parçe dikin. Paşê diçin cenazê wan ji nav avê derdixin, mêze dikin ev herdu dilketî di paşla hevda, hev hemêz kirine. Ji wan re dewateke bi nav û deng çê dikin, dibêjin ew li vê dinyê dilşa nebûn, qet nebe bira li dinya dinê bi hev şa bin.

Çawa tê xuyan, ev destana Kurdî ji alîkî de wek destana Mem û Zîn di dawîyê de dibe destaneke bêmirazan. Di destanê

76
herîşerzora dijminê min bibî, biserfiraz vegerî ezê Merzinganê bidime te. Dema Şor Mehmûd ji şer bi serfirazî vedigere tê, piştî çendekî dema ew ji xwe re diçe hêçîrê, Memereş ji vê herêmê mala xwe bar dike diçe, welatekî mayîn, Merzinganêjî dibe, destê evîndaranji hev diqetîne. Di rê de Merzinganbi dizî diçe li ser pirekê, ji kendalekî de xwe davêje nav gêjavê diqeniqe, berî ku xwe bavêje ew bi pirevan re deng dike, wekî eger yek bipirse bira bêje Merzinganê xwe avîte nav gêjavê. Paşê Şor Mehmûd tê wekî Merzinganê xelas bike, ew jî xwe davêje nav avê, avjenî nikaribûye bike, di dawîyê de ew jî dixeniqe. Dema bavê wê pê dihise tê li dor avê ji pirevan

dipirse, wî Merzingan dîtîye an na? Pirevan vê bersîva jêrîn dide:

Birao, derdê min giran e,
Nizanim li kê bikim nifirane,
Qîza tu dibêjî navê wê, Merzingan e,
Rawesta bû li ber van qiraxane,
Nifir dikirin li dayîk û bavane,
Ji derdê evîndarîyê xwe avîte navpêlên van avane,
Ji ber wê Şor Mehmûdjî xwe avîte nav gêjavane,
Niha gora wan bûye zikê masîyane (13).

Heft xarziyê Memereş hebûne gelek mêrxas û cengawer bûne, gelek Şor Mehmûd hez dikirin. Dema ew dibîsin ev bela mezin hatîye serê Şor Mehmûd û Merzinganê, hespên xwe sîyar dibin, diçin pêşîra Memereş digrin, bi şûr û xenceran wî parçe parçe dikin. Paşê diçin cenazê wan ji nav avê derdixin, mêze dikin ev herdu dilketî di paşla hevda, hev hemêz kirine. Ji wan re dewateke bi nav û deng çê dikin, dibêjin ew li vê dinyê dilşa nebûn, qet nebe bira li dinya dinê bi hev şa bin.

Çawa tê xuyan, ev destana Kurdî ji alîkî de wek destana Mem û Zîn di dawîyê de dibe destaneke bêmirazan. Di destanê 76

de xayîntî û bêbextî tê protesto kirin, li dijî nepakî, neqencîyê dengên gelexurt hene. Bitaybetî xwe xeniqandina Merzinganê di vî warî de wek protestoke mezin dikare bê hesabîn. Di destanê de dinenasîya kesên wek Memereş yên xayîn tê rûreş kirin.

ÇENDKEÇPERÎ Û PÎREJIN

Di destana Memê Alan û ZînaZêdan û çend destanên mayîn ji der mêrxasên mirovî, em çend mêrxasên wek cin, keçperî û kesên nexuyanbar jî dibînin, ew dikevîne dilqê (rol) jinan, di destanan de roleke alîkarî û piştevanîyê dilîzin, wek pîrhevoka bi tirs û xofnîn in. Ev mêrxasên çîrokî, pêwendîyên dilketîyan re gelek caran dibin alîkar, nasîya wan didin hev, bi taybetî van dilketîyan dixin xewnên hev. Di destana Mem û Zîn de navên sê keçikên padîşahê perîyan derbas dibe : Tavbano, Hîvbano, Stêrbano. Ev keçên dilsoz û evînparêz biryar digrin ku bifirin herin CizîraBotan, ew dişin dikevin oda Zînê, wê hildidin tînin dixin xewna Memê. Piştî vê bûyerê Memê, li ser Zînê dibe evîndar û ker-gêj dibe. Çawa di destanê de tê xuyan, ev hersê keçê perîyan guneyên van herdû keç-xortan (Mem û Zîn) hildidin li ser stûyê xwe. Di destana Sêva Hecî de jî, em rastî çend keçên wek van perîyan tînin, di şaxekê vê destanê de navê

yekê Gulçîçeka Dilan (14), di şaxeke mayîn de navê wê Pîra Miraza (15) û di şaxeke mayîn de jî Qîza Qenc (16) derbas dibe. Gulçîçeka Dilan, diçe Mîr Mehmûdê Cindîtîne, dixê oda Sêva Hecî, wan bi hev dide nasîn. Ev perîyênjinîn (femînîn), di çend destanên mayîn de jî çawa em dibînin enînivîs, bext û mirazê keç û xortan tayîn dikin, evîn, merhamet û alîkarîyê li ser mirovan de dibarînin. Ji der van perîyan, di çend destanên mayîn de, em rastî çend motîfên wek pîr û pîrejinan jî tên ku mirazan dighînin hev, di pêwendî û kontaktên navbera jinmêran de roleke aktîf dilîzin, gelek rîsk û telukayan jî didin li

77

de xayîntî û bêbextî tê protesto kirin, li dijî nepakî, neqencîyê dengên gelexurt hene. Bitaybetî xwe xeniqandina Merzinganê di vî warî de wek protestoke mezin dikare bê hesabîn. Di destanê de dinênasîya kesên wek Memereş yê xayîn tê rûreş kirin.

ÇENDKEÇPERÎ Û PÎREJIN

Di destana Memê Alan û Zîna Zêdan û çend destanên mayîn ji der mêrxasên mirovî, em çend mêrxasên wek cin, keçperî û kesên nexuyanbar jî dibînin, ew dikevîne dilqê (rol) jinan, di destanan de roleke alîkarî û piştevanîyê dilîzin, wek pîrhevoka bi tirs û xofnîn in. Ev mêrxasên çîrokî, pêwendîyên dilketîyan re gelek caran dibin alîkar, nasîya wan didin hev, bi taybetî van dilketîyan dixin xewnên hev. Di destana Mem û Zîn de navên sê keçikên padîşahê perîyan derbas dibe : Tavbano, Hîvbano, Stêrbano. Ev keçên dilsoz û evînparêz biryar digrin ku bifirin herin Cizîra Botan, ew dişin dikevin oda Zînê, wê hildidin tînin dixin xewna Memê. Piştî vê bûyerê Memê, li ser Zînê dibe evîndar û ker-gêj dibe. Çawa di destanê de tê xuyan, ev hersê keçê perîyan guneyên van herdû keç-xortan (Mem û Zîn) hildidin li ser stûyê xwe. Di destana Sêva Hecî de jî, em rastî çend keçên wek van perîyan tên, di şaxekê vê destanê de navê yekê Gulçîçeka Dilan (14), di şaxeke mayîn de navê wê Pîra Miraza (15) û di şaxeke mayîn de jî Qîza Qenc (16) derbas dibe. Gulçîçeka Dilan, diçe Mîr Mehmûdê Cindîtîne, dixê oda Sêva Hecî, wan bi hev dide nasîn. Ev perîyênjinîn (femînîn), di çend destanên mayîn de jî çawa em dibînin enînivîs, bext û mirazê keç û xortan tayîn dikin, evîn, merhamet û alîkarîyê li ser mirovan de dibarînin. Ji der van perîyan, di çend destanên mayîn de, em rastî çend motîfên wek pîr û pîrejinan jî tên ku mirazan dighînin hev, di pêwendî û kontaktên navbera jinmêran de roleke aktîf dilîzin, gelek rîsk û telukayan jî didin li

ber çavan, xwe davêjin nav êgir, di navbera dilketîyan de, ji ber ku zêde şik naçe li ser wan, xeberan dibin-tînin û dibin çavkanîyên îstîhbaratê. Ji bo ku salên wan bihurîne, tecrubeyên wan yê jîyîne zêde ne, di van destanan de gelek caran keç û xort xwe davêjin pêsîra wan û alîkarîyê ji wan hêvî dikin û bawerîya xweji, bi wan tînin. Di destana Mehrû Wefa de, dema Wefa diçe hawarîya dilketîyê xwe-Mehr, ew tê girtin, wê bi darê zorê direvînin, di rê de ew rastî pîrejinekê tê, hal-hewalê xwe jê re dibêje, ev pîrejina van gotinan paşê dibe dighîne Mahir (17). Di destana Rustemê Zal de, Rustemê Zal berî ku bavêje li ser dijminên xwe, cara pêşîn dibe mêvanê van pîrejinan. Bi kurtî di destanên Kurdî de ev figurênjinî yê ku di beşeke van destanan de derdikevin pêşberî me, di warê pêkhatina kontaktên giring de cîhekî yekemîn digrin û rolên aktîfdilîzin.

JIN DI RÊKE RAST DE DIMEŞIN

Di destanên Kurdî de dûrdîtîniyajinan, çawadi vanberheman de dîyar dibe, gelek tûj e. Ji ber vê yekê de jî, ew di rêke rast de dimeşin. Piştî destana Memê Alan û Zîna Zêdan destana ku di nav Kurdan de zêtir belav bûye, destana Sîyabend û Xecê ye. Destan, li ser evîna Sîyabendê Silîvî û Xeca Resûl ava dibe. Wek gelek destanên mayîn, di vê destanê de jî Sîyabend û Xecê naghêjin mirazê xwe. Lê belê ew evîna ku di vê destanê de pêlpêl mezin dibe, hemû dijwarî, xirabî û tiştên neçê di bin sîya xwe de dihêle, wan difetisîne, bêrûmet dike. Dema mirov vê destanê baş analîz dike, mirov têdighê ku mêrxasajîn- Xecê pêşerojê angorî Sîyabend baştir dibîne û gavên xwe bi pîvan davêje. Di beşeke vê destanê de Xecê xewnekê dibîne û dikene, vê xewna xwe ji Sîyabend re şirovedike, Sîyabend bêsebeb, vê xewnê şaş fam dike, pey wan pezkuvîyên ku Xecê di xewna xwe de dîtine, dikeve. Ken û gotinên Xecê şaş famdike, hildide

ber çavan, xwe davêjin nav êgir, di navbera dilketîyan de, ji ber ku zêde şik naçe li ser wan, xeberan dibin-tînin û dibin çavkanîyên îstîhbaratê. Ji bo ku salên wan bihurîne, tecrubeyên wan yê jîyîne zêde ne, di van destanan de gelek caran keç û xort xwe davêjin pêsîra wan û alîkarîyê ji wan hêvî dikin û bawerîya xweji, bi wan tînin. Di destana Mehrû Wefa de, dema Wefa diçe hawarîya dilketîyê xwe-Mehr, ew tê girtin, wê bi darê zorê direvînin, di rê de ew rastî pîrejinekê tê, hal-hewalê xwe jê re dibêje, ev pîrejina van gotinan paşê dibe dighîne

Mahir (17). Di destana Rustemê Zal de, Rustemê Zal berî ku bavêje li ser dijaminên xwe, cara pêşîn dibe mêvanê van pîrejinan. Bi kurtî di destanên Kurdî de ev figurênjinîn yên ku di beşeke van destanan de derdikevin pêşberî me, di warê pêkhatina kontaktên giring de cîhekî yekemîn digrin û rolên aktîfdilîzin.

JIN DI RÊKE RAST DE DIMEŞIN

Di destanêKurdîde dûrdîtînyajinan, çawadi vanberheman de dîyar dibe, gelek tûj e. Ji ber vê yekê de jî, ew di rêke rast de dimeşin. Piştî destana Memê Alan û Zîna Zêdan destana ku di nav Kurdan de zêtir belav bûye, destana Sîyabend û Xecê ye. Destan, li ser evîna Sîyabendê Silivî û Xeca Resûl ava dibe. Wek gelek destanên mayîn, di vê destanê de jî Sîyabend û Xecê nagihêjin mirazê xwe. Lê belê ew evîna ku di vê destanê de pêlpêl mezin dibe, hemû dijarî, xirabî û tiştên neçê di bin sîya xwe de dihêle, wan difetisîne, bêrûmet dike. Dema mirov vê destanê baş analîz dike, mirov têdighê ku mêrxasajîn- Xecê pêşerojê angorî Sîyabend baştir dibîne û gavên xwe bi pîvan davêje. Di beşeke vê destanê de Xecê xewnekê dibîne û dikene, vê xewna xwe ji Sîyabend re şirovedike, Sîyabend bêsebeb, vê xewnê şaş fam dike, pey wan pezkuvîyên ku Xecê di xewna xwe de dîtine, dikeve. Ken û gotinên Xecê şaş famdike, hildide

78
li ser xwe, diltenikîya xwe zû eşkere dike, vî kenî bi keçelîya xwe re girê dide. Ji nav wan duwanzdeh pezkuvîyan yekî digre dikuje, pezkuvîjî lêdixe wîji kendalekî de davêje, dikuje. Paşê navê wî dibe : nêçîrvanê kuji alîyê nêçîra xwe de tê kuştinê. Ev beşa dawîn ya destanê, mesaja destanê gelekbi vekirî radixe li ber çavan, Sîyabend xeletîya xwe, bi zimanê xwe eşkere dike: "Çawa minji hev qetandîye destê nêrî û bizinê ewî usaji hev qetandîye destê mêr ûjinê" (18).

Dem a Sîyabend dixwaze nêrî bigre, wê demê nêrî û bizin li bal hev bûne, zirareke wan negîhîştîye tu kesî. Ev serhişkîya Sîyabend ji ku tê? Çawa em ji despêka destanê de fêr dibin, zaroktîya wî qet baş derbas nebûye, bêdê û bêbav mezin bûye, di zaroktîya xwe de kesekî şerût bûye, bi dorberê xwe, bi hevalên xwe re zêde bi hev nekirîye, wekmîsalrîyajina gavanê gund digre... Ji alîyê din ew keçel-gurî bûye, bêguman wî ev yeka wek kêmasîkê di xwe de dîtîye û xwastîye vê kêmasîyê bi tehrekî mayîn, bi rêke din tijî bike. Bi çi tehrî? Sîyabend çawa em dibînin dibe kesekîproblematîk, evşahsîyeta wîyaparçekirî di dawîyê de dibe bayîsê mirina wî û mirina Xecê jî. Xecê

naxwaze wekî Sîyabend here wî pezkuvîyî bikuje, gunê wê bi vanpezkuvîyantê, lê belê Sîyabendwê guhdar nake, ya xwe dike. Evserhişkîya Sîyabend, di destana Kerû Kulikdeserhişkîya van herdu birayan tîne bîra mirovan. Di vê destanê de dîya van herdu kuran naxwaze wekî kurê wê herin bi herheft birayên wê re şer bikin, lê belê ew gotinên dîya xwe guhdar nakin, diçine şer. Çawatê zanîn di dawîya destanê de Kuliktê kuştin, gotinên dîya wan Werdekê rast derdikevin. Dûrdîtîni, rastzanîn û famdarîya Werdekê wek Xecê vê yekê nîşanî me didin wekî di destanên Kurdî de jinên Kurd hertim serdikevin, di rêke rast de dimeşin, rênîşandar in, bi şîretên xwe ve pêşengîya mêrxasên van destanan yên mêrîn dikin.

79

Li ser xwe, diltenikîya xwe zû eşkere dike, vî kenî bi keçelîya xwe re girê dide. Ji nav wan duwanzdeh pezkuvîyan yekî digre dikuje, pezkuvîjî lêdixe wîji kendalekî de davêje, dikuje. Paşê navê wî dibe : nêçîrvanê kuji alîyê nêçîra xwe de tê kuştinê. Ev beşa dawîn ya destanê, mesaja destanê gelekbi vekirî radixe li ber çavan, Sîyabend xeletîya xwe, bi zimanê xwe eşkere dike: "Çawa minji hev qetandîye destê nêrî û bizinê ewî usaji hev qetandîye destê mêr û jinê" (18).

Dema Sîyabend dixwaze nêrî bigre, wê demê nêrî û bizin li bal hev bûne, zirareke wan negîhîştîye tu kesî. Ev serhişkîya Sîyabend ji ku tê? Çawa em ji despêka destanê de fêr dibin, zaroktîya wî qet baş derbas nebûye, bêdê û bêbav mezin bûye, di zaroktîya xwe de kesekî şerût bûye, bi dorberê xwe, bi hevalên xwe re zêde bi hev nekirîye, wekmîsalrîyajina gavanê gund digre... Ji alîyê din ew keçel-gurî bûye, bêguman wî ev yeka wek kêmasîkê di xwe de dîtîye û xwastîye vê kêmasîyê bi tehrekî mayîn, bi rêke din tijî bike. Bi çi tehrî? Sîyabend çawa em dibînin dibe kesekîproblematîk, evşahsîyeta wîyaparçekirî di dawîyê de dibe bayîsê mirina wî û mirina Xecê jî. Xecê naxwaze wekî Sîyabend here wî pezkuvîyî bikuje, gunê wê bi vanpezkuvîyantê, lê belê Sîyabendwê guhdar nake, ya xwe dike. Evserhişkîya Sîyabend, di destana Kerû Kulikdeserhişkîya van herdu birayan tîne bîra mirovan. Di vê destanê de dîya van herdu kuran naxwaze wekî kurê wê herin bi herheft birayên wê re şer bikin, lê belê ew gotinên dîya xwe guhdar nakin, diçine şer. Çawatê zanîn di dawîya destanê de Kuliktê kuştin, gotinên dîya wan Werdekê rast derdikevin. Dûrdîtîni, rastzanîn û famdarîya Werdekê wek Xecê vê yekê nîşanî me didin wekî di destanên Kurdî de jinên Kurd hertim serdikevin, di rêke rast de

dimeşin, rênîşandar in, bi şîretên xwe ve pêşengîya mêrxasên van destanan yên mêrîn dikin.

79

Ji alîyê din, hem di destana Sîyabend û Xecê de, hemjî di destana Ker û Kulik de zordestîke mîrên Ereban jî heye. Xecê berî ku bi Sîyabend re bireve, çawa tê zanîn dergistîya kurê mîrê Ereban bû. Ker û Kulik jî, bona herin hespekî bi navê Bêcanjê re bînin, ji alîyê mîrên Ereba de tîne seferberkirin, mîrên Ereban van herdu xortan li ser xalên wan de dişînin wekî bi xalan re bikevin şer. Lê belê Ker naxwaze dîya wîtenê bêxweyî bimîne, ji bervê yekêjî kuştina heft xalên xwe nafikire, wê çaxê dîya wî dikare bikeve destê mîrê Ereban. Angorî Kulik, Ker çêtir difikire û gavên xwe bi pîvan davêje. Di dawîya destanê de, çawa em dibînin Kulik tê kuştin, keça mîrê Ereban-Têlî Rewşen Xatûn para Ker dikeve.

Di destpêka destana Ker û Kulik de, dema bavê Werdekê naxwaze keça xwe bide Silêman, Silêman Werdekê direvîne. Bav pey keça xwe dikeve, Werdek kevirekî hildide bavê dixê, dikeve (19). Ev yekajî nîşanî me dide ku, dema keça Kurd dil kir, dilketîyê xwe û mirazê xwe ji ser her tiştî re digre, xwe davêje nav agirên mezin, dikarin li dijî biryarên dê-bavê xwe jî derkevin, di vî warî de gelek serhişk in û gelek caran ber xwe didin. Di çend destanên mayîn de jî, çawa em dibînin li dijî dê-bavên neheq muhalefeteke mezin heye. Ev dê-bavên neheq neyên kuştin, nifirên mezin li wan tîne kirin, ev nifiran angorî çend destanan tîne cîh jî. Di destan Ferx û Astî de, Ferx nifirên mezin li dê û bavê xwe dike, di nav heftekî de hem dê, hemjî bavê wî dimire (20). Bi saya motîfa nifiran, mirov fam dike ku, kî dibe bira bibe, pêwîst e kes nekeve orta du dilan û çar çavan. Ev bawerî di destanên Kurdî de gelek xurt e. Çima piranîya nifiran ji devê jinan, bi taybetî ji devê dayîkan derdikevin û ev nifiran tîne cîh? Bersîva vê pirsê diçe dighêje mezinbûna neheqîya li jinan tîne kirin. Jin hêrs, nefret û rîka xwe di pratîk de nîne bejî, bi zar-ziman (verbal) dîyar dikin, realîteke jîyînê îfade nekin jî, wek realîteke zimanî, gelek caran rastî realîteyên

80

Ji alîyê din, hem di destana Sîyabend û Xecê de, hemjî di destana Ker û Kulik de zordestîke mîrên Ereban jî heye. Xecê berî ku bi Sîyabend re bireve, çawa tê zanîn dergistîya kurê mîrê Ereban bû. Ker û Kulik jî, bona herin hespekî bi navê Bêcanjê re bînin, ji alîyê mîrên Ereba de tîne seferberkirin, mîrên Ereban van herdu xortan li ser xalên wan de dişînin wekî bi

xalan re bikevin şer. Lê belê Ker naxwaze dîya wîtenê bêxweyî bimîne, ji bervê yekêjî kuştina heft xalên xwe nafikire, wê çaxê dîya wî dikare bikeve destê mîrê Ereban. Angorî Kulik, Ker çêtir difikire û gavên xwe bi pîvan davêje. Di dawîya destanê de, çawa em dibînin Kulik tê kuştin, keça mîrê Ereban-Têlî Rewşen Xatûn para Ker dikeve.

Di destpêka destana Ker û Kulik de, dema bavê Werdekê naxwaze keça xwe bide Silêman, Silêman Werdekê direvîne. Bav pey keça xwe dikeve, Werdek kevirekî hildide bavê dixê, dikeve (19). Ev yekajî nîşanî me dide ku, dema keça Kurd dil kir, dilketîyê xwe û mirazê xwe ji ser her tiştî re digre, xwe davêje nav agirên mezin, dikarin li dijî biryarên dê-bavê xwe jî derkevin, di vî warî de gelek serhişk in û gelek caran ber xwe didin. Di çend destanên mayîn de jî, çawa em dibînin li dijî dê-bavên neheq muhalefeteke mezin heye. Ev dê-bavên neheq neyên kuştinî, nifirên mezin li wan tînin kirin, ev nifiran angorî çend destanan tînin çî jî. Di destan Ferx û Astî de, Ferx nifirên mezin li dê û bavê xwe dike, di nav heftekî de hem dê, hem jî bavê wî dimire (20). Bi saya motîfa nifiran, mirov fam dike ku, kî dibe bira bibe, pêwîst e kes nekeve orta du dilan û çar çavan. Ev bawerî di destanên Kurdî de gelek xurt e. Çima piraniya nifiran ji devê jinan, bi taybetî ji devê dayîkan derdikevin û ev nifiran tînin çî? Bersîva vê pirsê diçe dighêje mezinbûna neheqîya li jinan tînin kirin. Jin hêrs, nefret û rîka xwe di pratîk de nînin bejî, bi zar-ziman (verbal) dîyar dikin, realîteke jîyînê îfade nekin jî, wek realîteke zimanî, gelek caran rastî realîteyên

80
jîyînê jî tînin, dibin bûyer. Ji ber ku kesên xirabîyê dikin, di pêşerojê de çî wê bê serê wan, mirov kêmbûnê, sedî sed nînin be jî, jê derdixê. Jin bi vê bawerîyê ve nifiran dikin. Ji ber tecrubeyên jîyînê, jin dighêjin aqilmendîke mezin û tenik. Di vê babetê de serpêhatîke here balkêş jî, serpêhatîya Filîtê Quto ye. Angorî vê serpêhatîyê li welatê Mamê Etmanîk xela hebûye, wan nikaribûne debar-abûra xwe bikin. Ew ji eşîra Reşkota bûye. Karvanê xwe amade dike, diçe bajarê Batmanê wekî aborî û debara zarokên xwe bike. Lê belê ev navça di bin kontrola Filîtê Quto de bûye, bac û bertîl ji karvanê ku dihatine vê navçê distend, rêbirekî nav û deng bûye. Dema dibîse ku Mamê Etmanîk hatîye hêla Batmanê, mirovên xwe berev dike, diçe li ser wî, şerekî mezin di nav wan de dest pê dike. Di dawîya vî şerî de hem Filîtê Quto, hem jî Mamê Ermanîk tînin kuştinê. Piraniya stranên ku li ser Filîtê Quto hatine gotin, ji

devê dîya wî Şemê derketine, ev jinik, kurê xwe neheq dibîne,
pişta kurê nake, kirinên wî cîh de nabîne, her çiqas kurê wê nîn
bejî, ew pişta Mamê Etmanîk digre. Filîtê Quto guh nade şîret
û gazîyên dîya xwe, di dawîyê de tê kuştin û dîya wî dilorîne:
"Filîto lao, were neçepêşîya vîkervanîl... &l).

Ji alîyê din ev dayîka Kurd ji vî şerê xwexwetîyê jî nerazî
ye, ew zane ku ev şerên neheq tenê kêfa hêzên dijmin, hêzên
neyar û dewletê tîne:

"...Bitlîsê dergevana derge vekir
Donzde beyraqê Alî-Osman şede, îspat,
Şerê Filîtê Quto, Memê Etmê temaşe kir" &2>.

81

jîyîne jî tîn, dibin bûyer. Ji ber ku kesên xirabîyê dikin, di
pêşerojê de çî wê bê serê wan, mirov kê-m-hindik, sedî sed nîn
be jî, jê derdixe. Jin bi vê bawerîyê ve nifiran dikin. Ji ber
tecrubeyên jîyînê, jin dighêjin aqilmendîke mezin û tenik.
Di vê babetê ûe serpêhatîke here balkêşjî, serpêhatîya Filîtê
Quto ye. Angorî vê serpêhatîyê li welatê Mamê Etmanîk xela
hebûye, wan nikaribûne debar-abûra xwe bikin. Ew ji eşîra
Reşkota bûye. Karvanê xwe amade dike, diçe bajarê Batmanê
wekî aborî û debara zarokên xwe bike. Lê belê ev navça di bin
konrola Filîtê Quto de bûye, bac û bertîl ji karvanê ku dihatine
vê navçê distend, rêbirekî nav û deng bûye. Dema dibhîse ku
Mamê Etmanîk hatîye hêla Batmanê, mirovên xwe berev dike,
diçe li ser wî, şerekî mezin di nav wan de dest pê dike. Di
dawîya vî şerî de hem Filîtê Quto, hem jî Mamê Ermanîk tîn
kuştinê. Piranîya stranên ku li ser Filîtê Quto hatine gotin, ji
devê dîya wî Şemê derketine, ev jinik, kurê xwe neheq dibîne,
pişta kurê nake, kirinên wî cîh de nabîne, her çiqas kurê wê nîn
bejî, ew pişta Mamê Etmanîk digre. Filîtê Quto guh nade şîret
û gazîyên dîya xwe, di dawîyê de tê kuştin û dîya wî dilorîne:
"Filîto lao, were neçepêşîya vîkervanîl... &l).

Ji alîyê din ev dayîka Kurd ji vî şerê xwexwetîyê jî nerazî
ye, ew zane ku ev şerên neheq tenê kêfa hêzên dijmin, hêzên
neyar û dewletê tîne:

"...Bitlîsê dergevana derge vekir
Donzde beyraqê Alî-Osman şede, îspat,
Şerê Filîtê Quto, Memê Etmê temaşe kir" &2>.

81

JI BO MÊRAN DANÎNA ÇEND MERC Î

HOYAN

Di destanên Kurdî de dema kesek daxwazîya zewacê dike,

ji alîyêjinê de çawa em dibînin hin merc û hoy tîn pêşkêş kirin, pêwîst e mîr zîrekî û jîrîtîkê nîşan bide, ew pêwîst in ya herin li ser dijmin an jî karekî mezin biqedînin. Eger ew di van seferan de sernekevin, ji wan re îmkana keçdayînê namîne. Çima ev dijwarî û zehmetîtên pêkanîn? Bersîva vê pirsê mirov dikare bi sê tehrî şîro veke : A. Bi pêkanîna mucîzeyan ve destan tempoke bilind bi dest dixê.

B. Bi van pêşdanînan ve, dê-bav dixwazin, zavayên xwe yên nûh, jin jî dixwazin dilketîyen xwe biceribînin, başbûn û qencîya wan bi çavên xwe bibînin.

C. Di hin karên pratîk de ji van dilketîyên nûh îstîfade bikin. Di destana Ker û Kulik de, ji bo keça mîrê Erabanji xwe re bixwazên, ew pêwîst in, herin hespekî navdar ji nav eşîreke mayîn birevînin bînin. Dîya wan Werdek jî, dema dixwaze namekê bi rê bike, diçe bal sofîkî, bi wî re tu dibêjî peymanekê girê dide , dibêje wî eger tu vê namê bibî bighîni xwedanê wê, ezê bi te re mîr kim (23). Di destana Sêva Hecî de, ew kesê dilê wî ketîye Sêva Hecî pêwîst e here cîhekî qeytana Memûdî (di şaxeke vê destanê de qeytana Hemedanê tê nav kirin) bîne wekî ji bavê wê yê kor re bibe derman, êdî Sêva Hecî ya wî p4). Di destana Nasir û Malmal de, vê carê em rastî hoy û mercên mayîn tîn, herdu keç (Taurezî û Esmer) dixwazin wekî ev herdu xort (Nasir û Malmal) herinBexdayê çend sala bimînin, bibin kesên mezin, paşê bi wan re bizewicin. Berî ku ew bi rêkevin, ev herçar keç û xort di nav xwe de sond dixwin (25). Di destana Şor Mehmûd û Merzingan de jî, bavê Merzinganê ji Şor Mehmûd tişteki mayîn hêvî dike, eger ew here dijminê wî bindestbike, ewê keça xwe Merzinganê bide ŞorMehmûd. ..Wek

82

JI BO MÊRAN DANÎNA ÇEND MERC Û

HOYAN

Di destanên Kurdî de dema kesek daxwazîya zewacê dike, ji alîyêjinê de çawa em dibînin hin merc û hoy tîn pêşkêş kirin, pêwîst e mîr zîrekî û jîrîtîkê nîşan bide, ew pêwîst in ya herin li ser dijmin an jî karekî mezin biqedînin. Eger ew di van seferan de sernekevin, ji wan re îmkana keçdayînê namîne. Çima ev dijwarî û zehmetîtên pêkanîn? Bersîva vê pirsê mirov dikare bi sê tehrî şîro veke : A. Bi pêkanîna mucîzeyan ve destan tempoke bilind bi dest dixê.

B. Bi van pêşdanînan ve, dê-bav dixwazin, zavayên xwe yên nûh, jin jî dixwazin dilketîyen xwe biceribînin, başbûn û qencîya wan bi çavên xwe bibînin.

C. Di hin karên pratîk de ji van dilketîyên nûh îstîfade bikin. Di destana Ker û Kulik de, ji bo keça mîrê Erabanji xwe re bixwazên, ew pêwîst in, herin hespekî navdar ji nav eşîreke mayîn birevînin bînin. Dîya wan Werdek jî, dema dixwaze namekê bi rê bike, diçe bal sofîkî, bi wî re tu dibêjî peymanekê girê dide, dibêje wî eger tu vê namê bibî bighîni xwedanê wê, ezê bi te re mêr kim (23). Di destana Sêva Hecî de, ew kesê dilê wî ketîye Sêva Hecî pêwîst e here cîhekî qeytana Memûdî (di şaxeke vê destanê de qeytana Hemedanê tê nav kirin) bîne wekî ji bavê wê yê kor re bibe derman, êdî Sêva Hecî ya wî p4). Di destana Nasir û Malmal de, vê carê em rastî hoy û mercên mayîn tên, herdu keç (Taurezî û Esmer) dixwazin wekî ev herdu xort (Nasir û Malmal) herin Bexdayê çend sala bimînin, bibin kesên mezin, paşê bi wan re bizewicin. Berî ku ew bi rêkevin, ev herçar keç û xort di nav xwe de sond dixwin (25). Di destana Şor Mehmûd û Merzingan de jî, bavê Merzinganê ji Şor Mehmûd tişteki mayîn hevî dike, eger ew here dijminê wî bindestbike, ewê keça xwe Merzinganê bide ŞorMehmûd. ..Wek

82

van mîsalan gelek merc û hoyên mayîn jî di destanan de tên pêşkêş kirin. Bi kurtî mirov dikare bêje pêkhatin û bicîhanîna van merc û hoyan cîhê qelend (next) digre. Hemû ev merc û hoyan bi çi nîyetê hatine gotin? Ji devê kê derketine? Angorî vê jî, dema mêr karên xwe diqedînin tên, ew vê carê dikarin rastî çend dijwarîyên mayînî bînin, vê carê serêşîyên nûh di destanan de peyda dibin, hertim, her tişt bi hemdî xwe nameşe.

ÇIMA MÊR DIKEVIN ROLA ŞIVANAN?

Di destanên Kurdî de çawa em dibînin srûnên van berheman yên here xurtji alîyêjinan de hatine dayîn. Jin mêrkinên bêdil û reva zorê tu wext qebûl nakin, sal derbas binjî, ew nedilşa ne, dîsajî rîya xelasîyê digerin, timê bendewarê avakirinajîyîneke nûh in. Di destana Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê de ev realîta gelek eşkere ye. Binefş, ji alîyê Derwêş Axa de bi destê zorê tê revandin. Ji ber ku birayên Binefşê li dijî vê zewaca bêdil derdikevin, ewtên kuştin. Derwêş Axa kesekî zordarû kal e, tê gotin ku ew nod salî ye. Binefş mirinê ji mal, milkê dinyayê çêtir dibîne. Ji ber ku Binefş ewqas zêde ji Cembelîyê Hekkarê hez dike, navê kurê xwe yê Derwêş Axa bûyîjî, datîne Cembelî, Cembelîyê piçûk, ev nav bêguman nîşana evîna Cembelîyê mezin e. Cembelîyê Hekkarê dikeve dilqê şivanan, kulavê şivanan xwe dike, wekî here bibe şivanê Derwêş Axa, bi dilketîya xwe re deng bike, wê bibîne û birevîne. Di dawîya

destanê de bi xwe wusan dibe, ew bi hevra direvin, bi vê kirina xwe ve Binefşa Narîn zewacên bêdil protesto dike û dighêje mirazê xwe.

Di destana Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê de çawa me li jorê jî got, dema Cembelîyê Hekkarê dixwaze here Binefşa Narîn bibîne, dikeve dilqê şivanan. Di çend destanên mayîn de jî em rastî vê motîfê tên. Çima şivan, ne pêşekî din? Ji ber ku di nav Kurdan, di jîyîna rojane de kesê ku zêtir kontak û

83

van mîsalan gelek merc û hoyên mayîn jî di destanan de tên pêşkêş kirin. Bi kurtî mirov dikare bêje pêkhatin û bicîhanîna van merc û hoyan cîhê qelend (next) digre. Hemû ev merc û hoyan bi çi nîyetê hatine gotin? Ji devê kê derketine? Angorî vê jî, dema mêr karên xwe diqedînin tên, ew vê carê dikarin rastî çend dijwarîyên mayîn jî bîn, vê carê serêşîyên nûh di destanan de peyda dibin, hertim, her tişt bi hemdî xwe nameşe.

ÇIMA MÊR DIKEVIN ROLA ŞIVANAN?

Di destanên Kurdî de çawa em dibînin srûnên van berheman yên here xurtji alîyê jinan de hatine dayîn. Jin mêr kirinên bêdil û reva zorê tu wext qebûl nakin, sal derbas binjî, ew nedilşa ne, dîsajî rîya xelasîyê digerin, timê bendewarê avakirinajîyîneke nûh in. Di destana Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê de ev realîta gelek eşkere ye. Binefş, ji alîyê Derwêş Axa de bi destê zorê tê revandin. Ji ber ku birayên Binefşê li dijî vê zewaca bêdil derdikevin, ewtên kuştin. Derwêş Axa kesekî zordarû kal e, tê gotin ku ew nod salî ye. Binefş mirinê ji mal, milkê dinyayê çêtir dibîne. Ji ber ku Binefş ewqas zêde ji Cembelîyê Hekkarê hez dike, navê kurê xwe yê Derwêş Axa bûyîjî, datîne Cembelî, Cembelîyê piçûk, ev nav bêguman nîşana evîna Cembelîyê mezin e. Cembelîyê Hekkarê dikeve dilqê şivanan, kulavê şivanan xwe dike, wekî here bibe şivanê Derwêş Axa, bi dilketîya xwe re deng bike, wê bibîne û birevîne. Di dawîya destanê de bi xwe wusan dibe, ew bi hevra direvin, bi vê kirina xwe ve Binefşa Narîn zewacên bêdil protesto dike û dighêje mirazê xwe.

Di destana Binefşa Narîn û Cembelîyê Hekkarê de çawa me li jorê jî got, dema Cembelîyê Hekkarê dixwaze here Binefşa Narîn bibîne, dikeve dilqê şivanan. Di çend destanên mayîn de jî em rastî vê motîfê tên. Çima şivan, ne pêşekî din? Ji ber ku di nav Kurdan, di jîyîna rojane de kesê ku zêtir kontak û

83

pêwendîyên wî bi jinan re hene şivan in, bi taybetî danê nîvro

û berbi êvarê dema pez tê bêrîyê, kesê serê pêz digre şivan e, bi bêrîvanan re kontaktên wan yên dîrek hene, mesafa di navbera wan de gelek hindik e, îmkana hevdudîtîna, bi hevrxaberdanê gelek zêde ye, ji alîyê din zêde şikê jî nabin li ser xwe, ji ber ku ev karê pezdotinê ji du kesan pêk tê (şivan û bêrîvan) kesê ku pêz dajo bêrîyê, gelek caran zarok in anjîpez bi xwe du hev rêz dibe, dikeve dorê. Di destana Qer û Gulîzerê de, Qer dibe walîyê Sonduzê, dilê wî dikeve keçeke bi navê Gulîzer, dema mêze dike bav keça xwe nadê, ew dibe şivanê mala bavê Gulîzerê (26).

Berî ku Cembelîyê Hekkarê xwe bighîne dilketîya xwe ew di rê de rastî kesên mayîn jî tê. Carekê dilê keça şêxekî Ereban dikeve Cembelî. Navê vê keçikê Wedîha bûye (27). Wedîhe bi dilekî na hezar dilî dibe evîndarê Cembelî. Ji bo ku ew û Cembelî timê hev bibînin, hev şa bin, ew rêkê difikire, diçe bal bavê xwe wekî Cembelî hilde ser karekî, di mala wan de bimîne. Lê belê Cembelîji vê yekê re razî nabe, çî dike nake ji destê vê jinikê nafitile. Demekê bi hevra dimînin, şevêkê Cembelî bi dizîka ve ji mala vê keçikê direve, tevî tarîya şevê dibe, pey rêça mala bavê Binefşa Narîn dikeve. Ev serpêhatîya di vê destanê de wek beşeke bingehîn cîh nagire, wek bûyereke duwemîn dikare bê hesibîn. Lê belê ev beşa destanê tiştêkî nîşanî vê keça şêxê Ereban dike, wekî bi zorê du dil nabine yek, bi hevdudîtîneke derbazok û tesadûfî mirov nikare di şa bibe. Ev beşa destanê, bûyerên ku di destana Zembîlfiroş de derbas dibin tîne bîra mirovan û wek hev in. Ji bo kêfa xwe, ev keca Ereban û ew Xatûna ku navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe, jinên dewlemend, arîstokrat û xortxapînok in. Dorberên ku tê de mezin bûne, dorberên bajarî ne, gelek bi serbestî dijîn.

84

pêwendîyên wî bi jinan re hene şivan in, bi taybetî danê nîvro û berbi êvarê dema pez tê bêrîyê, kesê serê pêz digre şivan e, bi bêrîvanan re kontaktên wan yên dîrek hene, mesafa di navbera wan de gelek hindik e, îmkana hevdudîtîna, bi hevrxaberdanê gelek zêde ye, ji alîyê din zêde şikê jî nabin li ser xwe, ji ber ku ev karê pezdotinê ji du kesan pêk tê (şivan û bêrîvan) kesê ku pêz dajo bêrîyê, gelek caran zarok in anjîpez bi xwe du hev rêz dibe, dikeve dorê. Di destana Qer û Gulîzerê de, Qer dibe walîyê Sonduzê, dilê wî dikeve keçeke bi navê Gulîzer, dema mêze dike bav keça xwe nadê, ew dibe şivanê mala bavê Gulîzerê (26).

Berî ku Cembelîyê Hekkarê xwe bighîne dilketîya xwe ew di rê de rastî kesên mayîn jî tê. Carekê dilê keça şêxekî Ereban dikeve Cembelî. Navê vê keçikê Wedîha bûye (27). Wedîhe bi dilekî na hezar dilî dibe evîndarê Cembelî. Ji bo ku ew û Cembelî timê hev bibînin, hev şa bin, ew rêkê difikire, diçe bal bavê xwe wekî Cembelî hilde ser karekî, di mala wan de bimîne. Lê belê Cembelîji vê yekê re razî nabe, çî dike nake ji destê vê jinikê nafilte. Demekê bi hevra dimînin, şevekê Cembelî bi dizîka ve ji mala vê keçikê direve, tevî tarîya şevê dibe, pey rêça mala bavê Binefşa Narîn dikeve. Ev serpêhatîya di vê destanê de wek beşeke bingehîn cîh nagire, wek bûyereke duwemîn dikare bê hesabîn. Lê belê ev beşa destanê tiştêkî nîşanî vê keça şêxê Ereban dike, wekî bi zorê du dil nabine yek, bi hevdu dîtineke derbazok û tesadûfî mirov nikare di şa bibe. Ev beşa destanê, bûyerên ku di destana Zembîlfiroş de derbas dibin tîne bîra mirovan û wek hev in. Ji bo kêfa xwe, ev keca Ereban û ew Xatûna ku navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe, jinên dewlemend, arîstokrat û xortxapînok in. Dorberên ku tê de mezin bûne, dorberên bajarî ne, gelek bi serbestî dijîn.

84

SÎNORÊN NAMÛS Û BÊNAMÛSÎYÊ

Destaneke ku di nav Kurdan de gelek belav bûyejî, destana Zembîlfiroş e. Zembîlfroş debara xwe tenê bi firotina zembîlan (sêlik) ve pêk tîne, kesekî belengaz û kesîb e. Ew tax-tax, kuçekuçe digere, zembîlan difroşe. Kesekî çeleng, spehî û xweşik bûye. Angorî şaxeke vê destanê Zembîlfiroş berê mîrek bûye, dewlemend bûye, paşê jîyîneke sade ji xwe re hilbijartîye û xizan ketîye. Rojekê tê bajarê Sîlvane cîwar dibe, li vira xwe re zembîlan difroşe (28). Ji ber çelengbûn, bejn-bala wî, rojekê dema ew dîsa kuçe-kuçe digere, rastîjina mîrê bajêrê, dilê vê jinikê dikeve Zembîlfroş û pêşîra wî ber nade. Zembîlfiroş bi xwe jî kesekî xwedîjin û zarok e, çavê wîji jinên kesî tune ye, kesekî serbilind, xwedî nefis e. Jina mîr çî dike nake, nikare wî ji rê derxe, bi wî şa be, rojên xweş bi hevra derbas bikin. Çawa em ji naveroka destanê û gotinên jina mîr fam dikin, ew mîrê xwe davêje alîkî, dixwaze Zembîlfiroş kaşî nav cî-nivînen xwe bike. Her çi qas ew bi gotinên xwe yê şehwetî ve dinya Zembîlfiroş sero-bino dike, dîsajî Zembîlfiroş li ber xwe dide, nêzîkê wê nabe, zarokên xwe difikire. Dilpaqijî, helalî û namûs, çawa em dibînin kakilê felsefeya jîyîna Zembîlfiroş pêk tînin.

Di dawîya destana Zembîlfiroş de çî tê serê Zembîlfiroş û Xatûnê? Bersîva vê prsê angorî şaxên vê destanê ji hev gelek cuda ne:

A. Dema Xatûn pey Zembîlfiroş dikeve diçe mala wî, çawa em dibînin Xatûn jina Zembîlfiroş dixapîne, dikeve nav cîhê mêrê wê, lempê vedimirîne, Zembîlfiroş dema tê dikeve nav cîhê xwe wekî razê, Xatûn ji bîr dike xirxalê lingê xwe derxe, Zembîlfiroş wê çaxê fam dike ku ew ne jina wî ye, ew Xatûn e, Zembîlfiroş dibe teyrekî ji kulekê re difire diçe. Xarûn heft sal li pey wî digere, li serê çîyakî rastî şopa wî tê, dibine xûşk û bira, piştî çendekî, Xatûn dimre V9\

85

SÎNORÊN NAMÛS Û BÊNAMÛSÎYÊ

Destaneke ku di nav Kurdan de gelek belav bûyejî, destana Zembîlfiroş e. Zembîlfiroş debara xwe tenê bi firotina zembîlan (sêlik) ve pêk tîne, kesekî belengaz û kesîb e. Ew tax-tax, kuçekuçe digere, zembîlan difroşe. Kesekî çeleng, spehî û xweşik bûye. Angorî şaxeke vê destanê Zembîlfiroş berê mîrek bûye, dewlemend bûye, paşê jîyîneke sade ji xwe re hilbijartîye û xizan ketîye. Rojekê tê bajarê Sîlvanê cîwar dibe, li vira xwe re zembîlan difroşe (28). Ji ber çelengbûn, bejn-bala wî, rojekê dema ew dîsa kuçe-kuçe digere, rastîjina mîrê bajêrtê, dilê vê jinikê dikeve Zembîlfiroş û pêsîra wî ber nade. Zembîlfiroş bi xwe jî kesekî xwedîjin û zarok e, çavê wîji jinên kesî tune ye, kesekî serbilind, xwedî nefis e. Jina mîr çî dike nake, nikare wî ji rê derxe, bi wî şa be, rojên xweş bi hevra derbas bikin. Çawa em ji naveroka destanê û gotinên jina mîr fam dikin, ew mêrê xwe davêje alîkî, dixwaze Zembîlfiroş kaşî nav cî-nivînên xwe bike. Her çiqas ew bi gotinên xwe yê şewetî ve dinya Zembîlfiroş sero-bino dike, dîsajî Zembîlfiroş li ber xwe dide, nêzîkê wê nabe, zarokên xwe difikire. Dilpaqijî, helalî û namûs, çawa em dibînin kakilê felsefeya jîyîna Zembîlfiroş pêk tînin.

Di dawîya destana Zembîlfiroş de çî tê serê Zembîlfiroş û Xatûnê? Bersîva vê prsê angorî şaxên vê destanê ji hev gelek cuda ne:

A. Dema Xatûn pey Zembîlfiroş dikeve diçe mala wî, çawa em dibînin Xatûn jina Zembîlfiroş dixapîne, dikeve nav cîhê mêrê wê, lempê vedimirîne, Zembîlfiroş dema tê dikeve nav cîhê xwe wekî razê, Xatûn ji bîr dike xirxalê lingê xwe derxe, Zembîlfiroş wê çaxê fam dike ku ew ne jina wî ye, ew Xatûn e, Zembîlfiroş dibe teyrekî ji kulekê re difire diçe. Xarûn heft

sal li pey wî digere, li serê çîyakî rastî şopa wî tê, dibine xûşk
û bira, piştî çendekî, Xatûn dimre V9\

85

B. Li ser kanîkê rastî hev tîn, Xatûn dixwaze Zembîlfiroş
ramûse, dema Xatûn zimanê xwe dixê devê Zembîlfiroş herdû
jî dimrin (30).

C. Agir devê Xatûnê derdikeve, herdu jî dişewitin Oî\

Ç. Diçin cennetê, digihêjin mirazê xwe (32).

D. Mîr dema pê dihesê wekîjina wî çûye li bal Zembîlfiroş,
lêdixê Zembîlfiroş dikuje p3).

E. Zembîlfiroş xwe ji qesrê de davêje perçe-perçe dibe p4).

F. Dema mîr dixwaze Zembîlfiroş bikuje, Xatûn dikeve
navberê, kêrê ji destê mîr digre, zikê mîr re dike, ew tê kuştin.
Paşê Xatûn, Zembîlfiroş û jin-zarê wî bi tevayî diçin, cîhekî
wusan dengê axa û mîran li wir nayê (35).

G. Jina Zembîlfiroş û Xatûn dibine hêwîyên hev, wek jina
mezin û jina piçûk bi hevra dijîn (36).

H. Zembîlfiroş û Xarûn di nav xwe de peymaneke gîrê didin
wekî destji pêsîra hevberdin. Paşê Zembîlfiroşji berdaxwazîya
bavê, diçe bajarê Dîyarbekirê dibe mîr p7). Ev şaxa dawîn, ne
şaxeke folklorîk e, wek şaxeke edebî ji alîyê Mirad-Xanê
Beyazidî de hatîye nivisîn.

Çawa tê dîtîn heta mirinê, li dinya mayîn jî Xatûn li pey
Zembîlfiroş dikeve, pêsîra wî bemade. Di çend şaxên destanê
de çawa tê xuyan, Zembîlfiroş her çiqasji ber Xatûnê direve jî,
wusan tê xuyanê bi kêmanî dibin xûşk-bira. Ji alîyê din dema
em zordestîya mêrê Xatûnê didin ber çavan, ew dibînin ku
hevkarîk û dostanetîk di navbera Zembîlfiroş û Xatûnê de li dijî
mîr peyda dibe, Zembîlfiroş û Xatûnê nêzîkî hev dike. Ji alîyê
din jiberxizaniyê belengazîyê, jina Zembîlfiroş jî, li dijî Xatûnê
stûxar e. Ev yeka jî wek faktorekê, pêwendîyên Zembîlfiroş,
jina wî û Xatûnê ji dijmintayê diparêze û wan di xalekê de
dighîne hev, dijayetîya van hersê kesan kêmtir dike. Bêguman
hemû ev bawerîyên mesaja destanê yên li ser helalîyê û
dilpaqijîyê ava dibin, nahejîne, ji ber ku di destanê de ev

86

B. Li ser kanîkê rastî hev tîn, Xatûn dixwaze Zembîlfiroş
ramûse, dema Xatûn zimanê xwe dixê devê Zembîlfiroş herdû
jî dimrin (30).

C. Agir devê Xatûnê derdikeve, herdu jî dişewitin Oî\

Ç. Diçin cennetê, digihêjin mirazê xwe (32).

D. Mîr dema pê dihesê wekîjina wî çûye li bal Zembîlfiroş,

lêdixe Zembîlfiroş dikuje p3).

E. Zembîlfiroş xwe ji qesrê de davêje perçe-perçe dibe p4).

F. Dema mîr dixwaze Zembîlfiroş bikuje, Xatûn dikeve navberê, kêrê ji destê mîr digre, zikê mîr re dike, ew tê kuştin. Paşê Xatûn, Zembîlfiroş û jin-zarê wî bi tevayî diçin, cîhekî wusan dengê axa û mîran li wir nayê (35).

G. Jina Zembîlfiroş û Xatûn dibine hêwîyên hev, wek jina mezin û jina piçûk bi hevra dijîn (36).

H. Zembîlfiroş û Xarûn di nav xwe de peymaneke gîrê didin wekî destji pêsîra hevberdin. Paşê Zembîlfiroşji berdaxwazîya bavê, diçe bajarê Dîyarbekirê dibe mîr p7). Ev şaxa dawîn, ne şaxeke folklorîk e, wek şaxeke edebî ji alîyê Mirad-Xanê Beyazidî de hatîye nivisîn.

Çawa tê dîtîn heta mirinê, li dinya mayîn jî Xatûn li pey Zembîlfiroş dikeve, pêsîra wî bemade. Di çend şaxên destanê de çawa tê xuyan, Zembîlfiroş her çiqasji ber Xatûnê direve jî, wusan tê xuyanê bi kêmanî dibin xûşk-bira. Ji alîyê din dema em zordestîya mêrê Xatûnê didin ber çavan, ew dibînin ku hevkarîk û dostanetîk di navbera Zembîlfiroş û Xatûnê de li dijî mîr peyda dibe, Zembîlfiroş û Xatûnê nêzîkî hev dike. Ji alîyê din jiberxizaniyê belengazîyê, jina Zembîlfiroş jî, li dijî Xatûnê stûxar e. Ev yeka jî wek faktorekê, pêwendîyên Zembîlfiroş, jina wî û Xatûnê ji dijmintayê diparêze û wan di xalekê de dighîne hev, dijayetîya van hersê kesan kêmtir dike. Bêguman hemû ev bawerîyên mesaja destanê yên li ser helalîyê û dilpaqijîyê ava dibin, nahejîne, ji ber ku di destanê de ev

86

motîfan gelek xurt in. Lê belê hevbandûrîya bûyeran bivê-nevê çend dijwarîyan ji bo Zembîlfiroş peyda dike wek hebûna du jinan û newekhevdîtina Xatûn û mêrê wê...Li dijî mêrê Xatûnê muhalefetek peyda dibe, wêçaxê Xatûn wek dijminekeyekemîn nayê hesabîn. Di herdu şaxên dawîn de çawa em dibînin Zembîlfiroş jî êdî hatîye guhartin.

Destana Zembîlfiroş ji alîkî de destana Êsif û Zelêxe tîna bîra mirovan, Xatûna ku navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe gelekî li Zelêxe çûye, dirûvê wê lê dikeve, wek hev in. Zelêxe jî wek Xatûnê jina mîrekî ye, mîrê Misirê. Dema Êsif, kurê Aqûb pêxember dibin Misirê, dilê Zelêxe gelekî dikeve Êsif. Di şaxên Êsif û Zelêxe yên folklorî de, çawa em dibînin ku dema Zelêxe, Êsifji xwe re dikire, dibe, Êsifriya revê digere, lê belêji destê vê jinikê xelas nabe p8). Zelêxe tîne vê carê Êsifşikyatî mêrê xwe dike, mêrjîtîne wî dike zîndanê.

Ev destana di nav Kurdan de gelek belav bûye, gelek şaxên wê yên edebî û folklorîk hene.

Destaneke ku di naveroka wê de babeta namûsê cîhekî bingehîn digre, destana Mem û Eysê ye. Kurekî pîrejinekê heye, navê wî Memê ye, dîya wî kurê xwe dizewicîne, navê bûka wê jî Eysê ye. Piştî demekê Memê dibine leşkerîyê, heft salan li leşkerîyê dimîne, çavê vê dayîkê timê li rê ye, li bûka xwe xweyî derdikeve. Ji ber ku bi salan ev mala bêmêr e, berpîrsîyarîya mezin dikeve li stûyê vê pîrejinê, ew li ber mala kurê xwe dimîne, cîhê wî digre. Piştî vê leşkerîya dûr û dirêj, êdî çavê wê li rênêrînê diqerime. Rojekê destûra Memê derdikeve, nivê şevê lêdixe tê mala xwe, ew û dergistîya xwe dikevî nav nivînan, ew dîya xwe hişyar nake. Dîya wî mêze dike, di oda Eysê de dengê mêran tê, dînya vê dayîkê tevlihev dibe, nizane ku kurê wê ye, leşkerîyê hatîye. Yekten sero-bino dibe, bi nezanî lê dixê kurê xwe dikuje °9\

Hem di destanên Zembîlfiroş û hem jî di destana Mem û Eysê de her çiqas bûyerên kuştin û mirinê peyda dibin, lê belê

87
motîfan gelek xurt in. Lê belê hevbandûrîya bûyeran bivê-nevê çend dijwarîyan ji bo Zembîlfiroş peyda dike wek hebûna du jinan û newekhevdîtina Xatûn û mîrê wê...Li dijî mîrê Xatûnê muhalefetekpeydadibe, wêçaxê Xatûn wekdijminekeyekemîn nayê hesibîn. Di herdu şaxên dawîn de çawa em dibînin Zembîlfiroş jî êdî hatîye guhartin.

Destana Zembîlfiroş ji alîkî de destana Êsif û Zelêxe tîna bîra mirovan, Xatûna ku navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe gelekî li Zelêxê çûye, dirûvê wê lê dikeve, wek hev in. Zelêxe jî wek Xatûnê jina mîrê ye, mîrê Misirê. Dema Êsif, kurê Aqûb pêxember dibin Misirê, dilê Zelêxê gelekî dikeve Êsif. Di şaxên Êsif û Zelêxê yên folklorî de, çawa em dibînin ku dema Zelêxe, Êsifji xwe re dikire, dibe, Êsifriya revê digere, lê belêji destê vê jinikê xelas nabe p8). Zelêxe tîne vê carê Êsifşikyatî mîrê xwe dike, mîrjîtîne wî dike zîndanê. Ev destana di nav Kurdan de gelek belav bûye, gelek şaxên wê yên edebî û folklorîk hene.

Destaneke ku di naveroka wê de babeta namûsê cîhekî bingehîn digre, destana Mem û Eysê ye. Kurekî pîrejinekê heye, navê wî Memê ye, dîya wî kurê xwe dizewicîne, navê bûka wê jî Eysê ye. Piştî demekê Memê dibine leşkerîyê, heft salan li leşkerîyê dimîne, çavê vê dayîkê timê li rê ye, li bûka xwe xweyî derdikeve. Ji ber ku bi salan ev mala bêmêr e,

berpîrsîyarîya mezin dikeve li stûyê vê pîrejinê, ew li ber mala kurê xwe dimîne, cîhê wî digre. Piştî vê leşkerîya dûr û dirêj, êdî çavê wê li rênêrînê diqerime. Rojekê destûra Memê derdikeve, nîvê şevê lêdixe tê mala xwe, ew û dergistîya xwe dikevî nav nivînan, ew dîya xwe hişyar nake. Dîya wî mêze dike, di oda Eysê de dengê mêran tê, dinya vê dayîkê tevlihev dibe, nizane ku kurê wê ye, leşkerîyê hatîye. Yekten sero-bino dibe, bi nezanî lê dixê kurê xwe dikuje °9\

Hem di destanên Zembîlfiroş û hem jî di destana Mem û Eysê de her çiqas bûyerên kuştin û mirinê peyda dibin, lê belê 87

ji bo namûsa xwe biparêzin, yekjina xwe difikire, ya dinjî kurê xwe difikire, naxwazin navê wan xirab derkeve, mirinê ji vê yekê çêtir dibînin. Herdu destanjî, li ser hîm-bingehên namûsê ava dibin.

Di salên kevn de ji ber dirêjbûna leşkerîyê, çawa em dibînin ev salên dirêj bûne sedemên parçebûna gelek malbatan, jinmêr, keç-xortên nûhzewicî bi salan ji hev dûr mane. Her çiqas dayîka Memê kurê xwe ji bîr nekirebe jî, ev dayîka bi salan hêvîya hatina kurê xwe maye, ji alîkî de ker-gêş bûye, mirov dikare bêje wekî ew ji bîr kirîye, hatina kurê wê ji bo bûye mucîzekê, ev mucîze çawa em dibînin li bal vê pîrejinê nebawerîk peyda kirîye, wê bawer nekirîye rojekê kurê wê û bûka wê bibin yek, têkevin nav nivînan, di hişê wê de hertim îmajê bûkeke tenêmayî cîwar bûye, ew tabloya nûhji hişê xwe re derbas nekirîye.

NEFRETA KONTRA-MÎLÎTER

Çawa em dibînin gelek malbatên Kurdji ber leşkerîyê, timê rojên tirş û tal derbas kirine. Ji ber vê yekê jî di folklorê Kurdî de element û motîfên kontra-mîlîter cîhekî bingehîn digrin. Li welatên biyanî, li welatên dûr, kirina leşkerîyê ji bo her Kurdekî wek cezakî giran hatîye dîtin.

Destaneke ku tê de li dijî hêzên mîlîter protestoke mezin heye, destana Menşê Elîyê Sêlim -Axa ye. Kîkî paşa, paşayê dewletê dixwaze keçeke çardeh salî (Mwv=ê) ji xwe re wekjin bîne. Lê belê dema keçik û heft birayê wê wê yekê qebûl nakin, evpaşa heftbirayêMenşê bi darê zorê dixê girtîgehaDîyarbekirê. Heta Menşê nedine wî, ew biryar digre ku van heft birayan di girtîgehê de girtî bihêle, wek lîstîkekê, entrîka û santajekê girtina van heft biran li dijî Menşê bi kar tîne. Di destanê de çawa em dibînin Menşê stûyê xwe li dijîvê zordestîyê xarnake, ji bo birayên xwe azad bike, ew dikeve serrê diçe xelasîya wan.

Di dawîyê de ser dikeve, birayên vê KeçaMerdtîtnîtenberdanê (40).

88

Ji bo namûsa xwe biparêzin, yekjina xwe difikire, ya dinjî kurê xwe difikire, naxwazin navê wan xirab derkeve, mirinê ji vê yekê çêtir dibînin. Herdu destanjî, li ser hîm-bingehên namûsê ava dibin.

Di salên kevn de ji ber dirêjbûna leşkerîyê, çawa em dibînin ev salên dirêj bûne sedemên parçebûna gelek malbatan, jinmêr, keç-xortên nûhzewicî bi salan ji hev dûr mane. Her çiqas dayîka Memê kurê xwe ji bîr nekirebe jî, ev dayîka bi salan hêvîya hatina kurê xwe maye, ji alîkî de ker-gêş bûye, mirov dikare bêje wekî ew ji bîr kirîye, hatina kurê wê ji bo bûye mucîzekê, ev mucîze çawa em dibînin li bal vê pîrejinê nebawerîk peyda kirîye, wê bawer nekirîye rojekê kurê wê û bûka wê bibin yek, têkevin nav nivînan, di hişê wê de hertim îmajê bûkeke tenêmayî cîwar bûye, ew tabloya nûhji hişê xwe re derbas nekirîye.

NEFRETA KONTRA-MÎLÎTER

Çawa em dibînin gelek malbatên Kurdji ber leşkerîyê, timê rojên tîrş û tal derbas kirine. Ji ber vê yekê jî di folklorê Kurdî de element û motîfên kontra-mîlîter cîhekî bingehîn digrin. Li welatên biyanî, li welatên dûr, kirina leşkerîyê ji bo her Kurdekî wek cezakî giran hatîye dîtin.

Destaneke ku tê de li dijî hêzên mîlîter protestoke mezin heye, destana Menşê Elîyê Sêlim -Axa ye. Kîkî paşa, paşayê dewletê dixwaze keçeke çardeh salî (Mwv=ê) ji xwe re wekjîn bîne. Lê belê dema keçik û heft birayê wê vê yekê qebûl nakin, evpaşa heftbirayêMenşê bi darê zorê dixwaze girtîgehaDîyarbekirê. Heta Menşê nedine wî, ew biryar digre ku van heft birayan di girtîgehê de girtî bihêle, wek lîstîkekê, entrîka û santajekê girtina van heft biran li dijî Menşê bi kar tîne. Di destanê de çawa em dibînin Menşê stûyê xwe li dijîvê zordestîyê xarnake, ji bo birayên xwe azad bike, ew dikeve serrê diçe xelasîya wan. Di dawîyê de ser dikeve, birayên vê KeçaMerdtîtnîtenberdanê (40).

88

Serpêhatîya Menşê, serpêhatîya Saliho tîne bîra mirovan, çawa Menşê dixwaze heft birayên xwe ji zîndanê derxe, azad bike, Nûrêjî dixwaze dilketîyê xwe Saliho xelas bike, dilketîyê wêjî wek heft birayên Menşê di girtîgehaDîyarbekirê de hatîye girtin. Salih hejdeh salî ye, sed sal ceza danê. Nûrê, gelek ber xwe dide wekî Salihê wê bê berdanê, gazî Reîsê Cumhuriyetê Kemal Paşaûpêxemberan dike,ji ber dergêhê kelaDîyarbekirê

dûr nakeve, heta ku Salih bê berdanê:
Nurê divê : Saliho pizmamo, bejna min zirave,
Têlekji têla vê rihanê,
Hêşîn dike serxopana Dîyarbekir,
Pêşberî hepisxanê.

(*')_

Jinên Kurd di şerê li dijî hêzên dewletê û hevalbendên dewletê de timê li bal mêrên xwe, lawên xwe cîh girtine, bi mêran ve tevayî li dijî neheqî, zordestî û li dijî êrîşên dewletê şer kirine. Di serpêhatîya Bişarê Çeto de, Gozê, çawa em dibînin li bal kurê xwe cîh digre, li dijî Bişarê Çeto derdikeve, ji wan çend kesan dikujin. Wek tê zanîn Bişarê Çeto hêzên dewletê yê leşkerî hildide bal xwe li dijî Emê Gozê şer dike. Hevkarîya Bişarê Çeto bi dewletê re wusan pêşta diçe, ew dibe êrîşkarekî navdar. Emê Gozê bi mêrxasî û bi dilsozîya xwe ve tê nas kirin. Bi kurtî ev serpêhatîya wek destanekê bûye nîşana şerê pakî-nepakîyê, heqî-neheqîyê, qencî-xirabîyê. Gozê, di vî şerî de timê qencîyê dixwaze. Dema Gozê li dijî hêzên dewletê kurê xwe diparêze, ew, nefer, leşker û serokên wan yê zabitji hev cuda dike, gunê wê bi van neferan tê , paşê şîretan kurê xwe dike û gazî wî dike: "... Çavê malîya wan li rîya wan e" (42). Di cîhekî mayîn de jî awa dibêje: "De nekuje nefera, nefer kurê xelqê ne, nanxurê dewletê ne" (43). Ev mirovhezîya Gozê, wek dilpaqijîkê dibe kakilê dinênasîke gelek pêşketî.

89

Serpêhatîya Menşê, serpêhatîya Saliho tîne bîra mirovan, çawa Menşê dixwaze heft birayên xwe ji zîndanê derxe, azad bike, Nûrêjî dixwaze dilketîyê xwe Saliho xelas bike, dilketîyê wêjî wek heft birayên Menşê di girtîgeha Dîyarbekirê de hatîye girtin. Salih hejdeh salî ye, sed sal ceza danê. Nûrê, gelek ber xwe dide wekî Salihê wê bê berdanê, gazî Reîsê Cumhurîyetê Kemal Paşa û pêxemberan dike, ji ber dergehê kela Dîyarbekirê dûr nakeve, heta ku Salih bê berdanê:

Nurê divê : Saliho pizmamo, bejna min zirave,
Têlekji têla vê rihanê,
Hêşîn dike serxopana Dîyarbekir,
Pêşberî hepisxanê.

(*')_

Jinên Kurd di şerê li dijî hêzên dewletê û hevalbendên dewletê de timê li bal mêrên xwe, lawên xwe cîh girtine, bi mêran ve tevayî li dijî neheqî, zordestî û li dijî êrîşên dewletê şer kirine. Di serpêhatîya Bişarê Çeto de, Gozê, çawa em

dibînin li bal kurê xwe cîh digre, li dijî Bişarê Çeto derdikeve, ji wan çend kesan dikujin. Wek tê zanîn Bişarê Çeto hêzên dewletê yê leşkerî hildide bal xwe li dijî Emê Gozê şer dike. Hevkarîya Bişarê Çeto bi dewletê re wusan pêşta diçe, ew dibe êrîşkarekî navdar. Emê Gozê bi mêrxasî û bi dilsozîya xwe ve tê nas kirin. Bi kurtî ev serpêhatîya wek destanekê bûye nîşana şerê pakî-nepakîyê, heqî-neheqîyê, qencî-xirabîyê. Gozê, di vî şerî de timê qencîyê dixwaze. Dema Gozê li dijî hêzên dewletê kurê xwe diparêze, ew, nefer, leşker û serokên wan yê zabitji hev cuda dike, gunê wê bi van neferan tê , paşê şîretan kurê xwe dike û gazî wî dike: "... Çavê malîya wan li rîya wan e" (42). Di cîhekî mayîn de jî awa dibêje: "De nekuje nefera, nefer kurê xelqê ne, nanxurê dewletê ne" (43). Ev mirovhezîya Gozê, wek dilpaqijîkê dibe kakilê dinênasîke gelek pêşketî.

89

Destana ku tê de zordestî, hovîtî û lêdanên li serjinê zêtir dibin, destana Mehr û Wefa ye. Hêzên leşkerî di vê destanê de bi darê zorê şahsîyeta wê keça bi navê Wefa pêpes dikan, vê keçikê wek dîl (hêsîr) digrin. Angorî destanê, kurekî padîşahê Muxirzemîn hebûye, navê wî Mehr bûye, dilê wî dikeve keça berdestîyê patîşah, navê wê Wefa bûye. Ew bi hevra diçin dibistanê, di navbera wan de evîna dil roj bi roj zêtir dibe. Rojekê padîşah kurê xwe Mehr dike serleşker, wî dişîne Hîcazê wekî tevî şer be. Mehr û Wefa bi alîkarîya mamosteyê xwe bi hevra naman dinivîsin, xeberan ji hev digrin. Rojeke Wefa xewnekê dibîne, wekî Mehr di şer de hatîye birîndar kirin. Dema ew hişyar dibe, tivdarekê xwe dike, diçe hewarîya dilketîyê xwe. Ev keça diçe derdikeve hizûra Melîkşah, Melîkşah vi keçikê bemade, bi xwe re dibe, dike bûka xwe. Di wê demê Mehrjî, jî leşkerîyê vedigere tê mal. Paşê pê dihese ku dilketîya wî çûye hewarîya wî. Mehr careke din vedigere, pey Wefayê dikeve. Diçe rûnala wê pîrejina ku Wefayê xeber li bal hîştibû, paşê fêr dibe ku, Melîkşah dilketîya wîWefajî kurê xwe re birîye. Mehr dema diçe bajarê Melîkşah, mêze dike ku dîlan-dewata Wefayê tê kirin. Ew dilketîya xweji nav govendê direvîne. Mirovên Melîkşah pey wan dikevin, di rê de wan herduyan jî didin ber gullan, dikujin.

Destana ku, cengewarî, egîtî, welatparêzî û mêrxasîyajinên Kurd bi vekirî pêşkêş dike, destana Dimdim e. Ev destana bi navekî mayîn destana Xanê Lepzêrîn an jî destana Xanê Cengzêrîn tê nasîn. Di destanê de li dijî ordîyên Faris di nav kelakê de berxwedana gelê Kurd tê zimîn. Ev bûyera wek

bûyereke dîrokî li dorberê kelaDimdimê di sala 1608-1610'an de qewimîye. Kurdan li dijî hêzên Şah Abbasî şer kirine. Dema ordîyên Faris êrîşê dibine li ser vê kelê, Kurd di hundirê kelê de dicivin, bi mehan li ber xwe didin, teslîm nabin, heta ku koka wan tê. Di gelek şaxên vê destanê de em rastî berxwedan û tekoşînajinên Kurdjîtên, ew di vê berxwedanê de bi aktîfîcîh 90

Destana ku tê de zordestî, hovîtî û lêdanên li serjinê zêtir dibin, destana Mehr û Wefa ye. Hêzên leşkerî di vê destanê de bi darê zorê şahsîyeta wê keça bi navê Wefa pêpes dikan, vê keçikê wek dîl (hêsîr) digrin. Angorî destanê, kurekî padîşahê Muxirzemîn hebûye, navê wî Mehr bûye, dilê wî dikeve keça berdestîyê patîşah, navê wê Wefa bûye. Ew bi hevra diçin dibistanê, di navbera wan de evîna dil roj bi roj zêtir dibe. Rojekê padîşah kurê xwe Mehr dike serleşker, wî dişîne Hîcazê wekî tevî şer be. Mehr û Wefa bi alîkarîya mamosteyê xwe bi hevra naman dinivîsin, xeberan ji hev digrin. Rojeke Wefa xewnekê dibîne, wekî Mehr di şer de hatîye birîndar kirin. Dema ew hişyar dibe, tivdarekê xwe dike, diçe hewarîya dilketîyê xwe. Ev keça diçe derdikeve hizûra Melîkşah, Melîkşah vi keçikê bemade, bi xwe re dibe, dike bûka xwe. Di wê demê Mehrjî, jî leşkerîyê vedigere tê mal. Paşê pê dihesa ku dilketîya wî çûye hewarîya wî. Mehr careke din vedigere, pey Wefayê dikeve. Diçe rûnala wê pîrejina ku Wefayê xeber li bal hîştibû, paşê fêr dibe ku, Melîkşah dilketîya wîWefajî kurê xwe re birîye. Mehr dema diçe bajarê Melîkşah, mêze dike ku dîlan-dewata Wefayê tê kirin. Ew dilketîya xweji nav govendê direvîne. Mirovên Melîkşah pey wan dikevin, di rê de wan herduyan jî didin ber gullan, dikujin.

Destana ku, cengewarî, egîtî, welatparêzî û mîrxasîyajinên Kurd bi vekirî pêşkêş dike, destana Dimdim e. Ev destana bi navekî mayîn destana Xanê Lepzêrîn an jî destana Xanê Cengzêrîn tê nasîn. Di destanê de li dijî ordîyên Faris di nav kelakê de berxwedana gelê Kurd tê zimîn. Ev bûyera wek bûyereke dîrokî li dorberê kelaDimdimê di sala 1608-1610'an de qewimîye. Kurdan li dijî hêzên Şah Abbasî şer kirine. Dema ordîyên Faris êrîşê dibine li ser vê kelê, Kurd di hundirê kelê de dicivin, bi mehan li ber xwe didin, teslîm nabin, heta ku koka wan tê. Di gelek şaxên vê destanê de em rastî berxwedan û tekoşînajinên Kurdjîtên, ew di vê berxwedanê de bi aktîfîcîh 90

digrin. Bi taybetî di dawîya destanê de dîya Xanê Lepzêrîn, jin,

bûkên wî û jinên mayîn bi cengewarîya xwe ve çavê dijmin gelek ditirsînin. Ji bo ku ew bi can nekevin destê hêzên neyar, dema dijmin dixwaze dikeve kelê, ew bi destê xwe êgir berî xwe didin, xwe dişewitînin. Di şaxeke vê destanê de, jina Xan bi qîrînan ve gel hişyar dike û dibe pêşeng. Di şaxeke mayîn de vê carê dîya Xan li mirovan şîretan dike, navê wê GuherXanim bûye, ew nîşan dide ku mirin ji teslîmbûnê çêtir e (44). Angorî gotinên GuherXanimê herkes tivdarekê xwe dike û xwe amade dike. Dîsa di vê şaxê de dema jina Xan mêze dike wekî dijmin hewl dide, bikeve hundirê kelê, ew êgir berdide cebirxana kelê, kela ji nêşkêva diteqe, di nav dumanê de dimîne, navê wê angorî vê şaxê destanê Asîme Xanim bûye (45). Ji alîyê din bûyera kela Dimdimê derheqa dîroka tevgerajinên Kurdistanê dejî bûyereke giring e. Ji ber ku ev bûyera hem wek berhemeke folklorîk, hem jî wek bûyereke dîrokî tê zanîn.

Civata Kurd timê bi jinên cengewer, bêtirs û mêrxas ve serbilind bûye, ew hatine pesinandin. Di destana Rustemê Zal de, em rastî çendjinên wusan hêzdartên, ji vanjinanyek jî ew keça bi navê Rûdeve ye, tu pelewana pê nikaribû. Ew û bavê Rustem gulaş digrin, ew zora Zal dibe, paşê Zal bi wê re dizewice. Paşê Rûdewe diwelide, Rustem jê dibe. Di şaxeke mayîn de, dema Rustemê Zal dinêre, keça wî li pêşberî xulamê wî Gurgîn pozê xwe xar dike, dibêje ezê te bikujim. Keça wî kincê pelewana xwe dike, diçe dikeve şikeftê serê dêwekî jê dike, ew dêwê ku berê Rustem bi xwe cesaret nekirîye serê wî jê bike. Piştî vê bêtirsîya keça xwe, ew dibêje "heyfa vêqîzêez bikujim", paşê dest ji kuştina keça xwe ber dide. Di destana Rustemê Zal de, jin, bûkû keç hertimbi destê Rustemtên rizgar kirin, dema ew dikevin tengasîyê, cara pêşîn ew xwe davêjin li ber bextê Rustem. Ji ber ku ew pelewana e, kes nikare nêzîkî malawîbibe. Ew dibe parêzkarê jinên bindest, gelek caran wan xelas dike. Dema dêwê firinde jina yekî direvîne, xarziyê wî

91
digrin. Bi taybetî di dawîya destanê de dîya Xanê Lepzêrîn, jin, bûkên wî û jinên mayîn bi cengewarîya xwe ve çavê dijmin gelek ditirsînin. Ji bo ku ew bi can nekevin destê hêzên neyar, dema dijmin dixwaze dikeve kelê, ew bi destê xwe êgir berî xwe didin, xwe dişewitînin. Di şaxeke vê destanê de, jina Xan bi qîrînan ve gel hişyar dike û dibe pêşeng. Di şaxeke mayîn de vê carê dîya Xan li mirovan şîretan dike, navê wê GuherXanim bûye, ew nîşan dide ku mirin ji teslîmbûnê çêtir e (44). Angorî gotinên GuherXanimê herkes tivdarekê xwe dike û xwe amade

dike. Dîsa di vê şaxê de dema jina Xan mêze dike wekî dijmin hewl dide, bikeve hundirê kelê, ew êgir berdide cebirxana kelê, kela ji nêşkêva diteqe, di nav dumanê de dimîne, navê wê angorî vê şaxê destanê Asîme Xanim bûye (45). Ji alîyê din bûyera kela Dimdimê derheqa dîroka tevgerajinên Kurdistanê dejî bûyereke giring e. Ji ber ku ev bûyera hem wek berhemeke folklorîk, hem jî wek bûyereke dîrokî tê zanîn.

Civata Kurd timê bi jinên cengewer, bêtirs û mêrxas ve serbilind bûye, ew hatine pesinandin. Di destana Rustemê Zal de, em rastî çendjinên wusan hêzdartên, ji vanjinanyek jî ew keça bi navê Rûdeve ye, tu pelewana pê nikaribû. Ew û bavê Rustem gulaş digrin, ew zora Zal dibe, paşê Zal bi wê re dizewice. Paşê Rûdewe diwelide, Rustem jê dibe. Di şaxeke mayîn de, dema Rustemê Zal dinêre, keça wî li pêşberî xulamê wî Gurgîn pozê xwe xar dike, dibêje ezê te bikujim. Keça wî kincê pelewana xwe dike, diçe dikeve şikeftê serê dêwekî jê dike, ew dêwê ku berê Rustem bi xwe cesaret nekirîye serê wî jê bike. Piştî vê bêtirsîya keça xwe, ew dibêje "heyfa vêqîzêez bikujim", paşê dest ji kuştina keça xwe ber dide. Di destana Rustemê Zal de, jin, bûkû keç hertimbi destê Rustemtên rizgar kirin, dema ew dikevin tengasîyê, cara pêşîn ew xwe davêjin li ber bextê Rustem. Ji ber ku ew pelewana e, kes nikare nêzîkî malawîbibe. Ew dibe parêzkarê jinên bindest, gelek caran wan xelas dike. Dema dêwê firinde jina yekî direvîne, xarziyê wî

91

Bêjeng, vê jinê ji dest dêw xelas dike, teslîmî mêrê wê dike. Di şaxeke mayîn de, Rustemê Zal dibe serdewatîyê kurê Selmîyanî Sind, tivdarekê xwe dike, diçe dewatê, xeber tê ku Dêwê Heftserî (tenê serîkî wî hebûye, serê din bi kincan ve çêkirine) bûk revandîye, ji xwe re birîye. Navê bûkê jê Şimikzêr bûye. Ew lêdixe Dêwê Heftserî dikuje, bûkê hildide, vedigere tê dighêje cîhê dewatê. Di şaxeke mayîn, xortek keçekê direvîne, tîne mala Rustemê Zal. Pizmamên keçikê davêjine li ser mala Rustem. Rustem bi wan re dikeve şer, lê belê Rustem zora wan dibe, ji wan gelek şunda direvin. Paşê Rustemê Zal, xort û keçikê di mala xwe de xweyî dike. Di gelek şaxên destana Rustemê Zal de dema Rustem pey dijminê xwe dikeve an jî dixwaze yekî/yekê xelas bike, cara pêşîn ew diçe dibe mêvanê pîrejinekê, bi wan dişêwire, gotinên wan ji xwe re dike şîret. Ew, gelekî alîkarî û piştgirtîya Rustemê Zal dikin (46).

WELATÊ ŞAHÎYÊ: ELDORADO

Çawa tê xuyan hemû ev destanên Kurdî bi mirin-kuştinê ve

diqedin, hem destanên evînê yên romantîk, hem destanên namûs-helalîyê, hem jî destanên cengewarîyê li ser van pêwendîyên tirş-tal û bûyerên tradejîk ava dibin. Jinên Kurdjî çawa em dibînin ji van bûyeran nesîbê xwe distînin û zû-zû nagihêjin mirazê xwe. Evîna navbera du kesan ji ber gelek dijarîyan naçe sêrî û semakeve. Destana ku di naveroka wê de mirov rastî rêça mirin-kuştin û malwêrankirinê nayê, destana SêvaHecîye. Di vê destanê de dilê kesjîtukesînamîne, kêmezêde her kes dilşa ye. Warên ku bûyerên destanê tê de derbas dibin wek cenneteke derewîn-welatê xweşîyê, şahîyê (eldorado) timê mirov bi mirazê xwe şa dibin. Piştî sefereke dûrdirêj bi zehmet, bav Sêva Hecî dide Mîr Mehmûdê Cindî. Ew, dema dilketîya xwe Sêva Hecî dibe welatê xwe, di rê de rastî şivanekî tîn, ew şivan şivanê mala bavê Sêva Hecî bûye, heft 92

Bêjeng, vê jinê ji dest dêw xelas dike, teslîmî mêrê wê dike. Di şaxeke mayîn de, Rustemê Zal dibe serdewatîyê kurê Selmîyanî Sind, tivdarekê xwe dike, diçe dewatê, xeber tê ku Dêwê Heftserî (tenê serîkî wî hebûye, serê din bi kincan ve çêkirine) bûk revandîye, ji xwe re birîye. Navê bûkê jê Şimikzêr bûye. Ew lêdixê Dêwê Heftserî dike, bûkê hildide, vedigere tê dighêje cîhê dewatê. Di şaxeke mayîn, xortek keçekê direvîne, tîne mala Rustemê Zal. Pizmamên keçikê davêjine li ser mala Rustem. Rustem bi wan re dikeve şer, lê belê Rustem zora wan dibe, ji wan gelek şunda direvin. Paşê Rustemê Zal, xort û keçikê di mala xwe de xweyî dike. Di gelek şaxên destana Rustemê Zal de dema Rustem pey dijmînê xwe dikeve an jî dixwaze yekî/yekê xelas bike, cara pêşîn ew diçe dibe mêvanê pîrejinekê, bi wan dişêwire, gotinên wan ji xwe re dike şîret. Ew, gelekî alîkarî û piştgirtîya Rustemê Zal dikin (46).

WELATÊ ŞAHÎYÊ: ELDORADO

Çawa tê xuyan hemû ev destanên Kurdî bi mirin-kuştinê ve diqedin, hem destanên evînê yên romantîk, hem destanên namûs-helalîyê, hem jî destanên cengewarîyê li ser van pêwendîyên tirş-tal û bûyerên tradejîk ava dibin. Jinên Kurdjî çawa em dibînin ji van bûyeran nesîbê xwe distînin û zû-zû nagihêjin mirazê xwe. Evîna navbera du kesan ji ber gelek dijarîyan naçe sêrî û semakeve. Destana ku di naveroka wê de mirov rastî rêça mirin-kuştin û malwêrankirinê nayê, destana SêvaHecîye. Di vê destanê de dilê kesjîtukesînamîne, kêmezêde her kes dilşa ye. Warên ku bûyerên destanê tê de derbas dibin wek cenneteke derewîn-welatê xweşîyê, şahîyê (eldorado)

timê mirov bi mirazê xwe şa dibin. Piştî sefereke dûrdirêj
bi zehmet, bav Sêva Hecî dide Mîr Mehmûdê Cindî. Ew,
dema dilketîya xwe Sêva Hecî dibe welatê xwe, di rê de rastî
şivanekî tîn, ew şivan şivanê mala bavê Sêva Hecî bûye, heft
92

sal şivantîya wan kirîye, angorî gotinên Sêva Hecî bavê wê
biryar girtibû wekî piştî salekê keça xwe bide vî şivanî. Bo vê
yekê jî gunê Sêva Hecî gelekî li vî şivanîtê, dilê wî jî di Sêva
Hecî de hebû ye. Mîr Mehmûdê Cindîji ber zanebûna êş ûjana
dilan, dibêje dergistîya xwe wekî ramûsanekê bide şivîn û
xatirê xwe jê bixwaze. Demek be jî Sêva Hecî û şivan hev
radimûsin. Çend sal derbas dibin, ji Sêva Hecî re keçek dibe,
navê wê datînin Sêva Sêvê, ew keç mezin dibe, dibe keçeke
xama. Ev şivanê ku bûbû evîndarê Sêva Hecî, hê Sêva Hecîji
bîr nekiribû. Rojekê diçe Sêva Hecî birevîne. Wê çaxê xeberê
hildide ku keçeke wê bûye. Vê carê tînin vê keçikê Sêva Sêva
didine vî şivanî, ewjî dighêje mirazê xwe. Di şaxeke mayîn ya
vê destanê de çawa em dibînin, Mîr Mehmûdê Cindî bi
Gulçîçeka Dilan rejî dizewice, wê jî bi xwe re dibe. Gulçîçeka
Dilan ji der dîtina qeytana Hemedanê (ji bo çavê bavê Sêva
Hecî bibîne, wî nikaribûya bidîta), keçekêjî bavê Sêva Hecî re
tîne. Çawa tê xuyan hemû kesên ku di vê destanê de hene, hemû
jî dighêjin mirazê xwe, dilşa dibin, dilê tu kesîji kesî namîne,
Bavê Sêva Hecî, Sêva Hecî, keça wê Sêva Sêva, MîrMehmûdê
Cindî, Şivan, Gulçîçeka Dilan hemû bextewar in, destan bi
tehrêkî dilşa diqede (47).

Destaneke mayîn ku bi şahîyê ve diqedejî, destanaBehram
û Gulendam e. Dema Behram ji raw û nêçîrê tê, di rê de rastî
dewrêşekî tê, navê wîşah Mensûr e, ew padîşahê Helebê bûye.
Behram mêze dike, rewşa Mensûr şah qet ne baş e. Di ber dilê
wî de tê û sedemên bedhalîya wîjê dipirse, ew dibêje derdê dila
ye. Piştî van gotinan ew ji berîka xwe du sûretan derdixe yek
Gulendam e, yek jî sûretê Firîdayê bûye. Gulendam û Firîda
pizmamê hev bûne û gelek bedew bûne,ji her derê kes dihatine
dîtina wan. Dilê Mensûr di Firîdayê de hebûye. Dema ew van
sûretan nîşanî Behram dide, Behram wê dibîne hişê serê wî
diçe û dibe evîndarê Gulendamê. Bi vî tehrî Behram û Mensûr
şah dibine heval, pey rêça Gulendam û Firîdayê dikevin. Piştî
93

sal şivantîya wan kirîye, angorî gotinên Sêva Hecî bavê wê
biryar girtibû wekî piştî salekê keça xwe bide vî şivanî. Bo vê
yekê jî gunê Sêva Hecî gelekî li vî şivanîtê, dilê wî jî di Sêva

Hecî de hebû ye. Mîr Mehmûdê Cindîji ber zanebûna êş ûjana dilan, dibêje dergistîya xwe wekî ramûsanekê bide şivîn û xatirê xwe jê bixwaze. Demek be jî Sêva Hecî û şivan hev radimûsin. Çend sal derbas dibin, ji Sêva Hecî re keçek dibe, navê wê datînin Sêva Sêvê, ew keç mezin dibe, dibe keçeke xama. Ev şivanê ku bûbû evîndarê Sêva Hecî, hê Sêva Hecîji bîr nekiribû. Rojekê diçe Sêva Hecî birevîne. Wê çaxê xeberê hildide ku keçeke wê bûye. Vê carê tînin vê keçikê Sêva Sêva didine vî şivanî, ewjî dighêje mirazê xwe. Di şaxeke mayîn ya vê destanê de çawa em dibînin, Mîr Mehmûdê Cindî bi Gulçîçeka Dilan rejî dizewice, wê jî bi xwe re dibe. Gulçîçeka Dilan ji der dîtina qeytana Hemedanê (ji bo çavê bavê Sêva Hecî bibîne, wî nikaribûya bidîta), keçekêjî bavê Sêva Hecî re tîne. Çawa tê xuyan hemû kesên ku di vê destanê de hene, hemû jî dighêjin mirazê xwe, dilşa dibin, dilê tu kesîji kesî namîne, Bavê Sêva Hecî, Sêva Hecî, keça wê Sêva Sêva, MîrMehmûdê Cindî, Şivan, Gulçîçeka Dilan hemû bextewar in, destan bi tehrekî dilşa diqede (47).

Destaneke mayîn ku bi şahîyê ve diqedejî, destanaBehram û Gulendam e. Dema Behram ji raw û nêçîrê tê, di rê de rastî dewrêşekî tê, navê wîşah Mensûr e, ew padîşahê Helebê bûye. Behram mêze dike, rewşa Mensûr şah qet ne baş e. Di ber dilê wî de tê û sedemên bedhalîya wîjê dipirse, ew dibêje derdê dila ye. Piştî van gotinan ew ji berîka xwe du sûretan derdixe yek Gulendam e, yek jî sûretê Firîdayê bûye. Gulendam û Firîda pizmamê hev bûne û gelek bedew bûne,ji her derê kes dihatine dîtina wan. Dilê Mensûr di Firîdayê de hebûye. Dema ew van sûretan nîşanî Behram dide, Behram wê dibîne hişê serê wî diçe û dibe evîndarê Gulendamê. Bi vî tehrî Behram û Mensûr şah dibine heval, pey rêça Gulendam û Firîdayê dikevin. Piştî 93

rêwîtîke dirêj û zehmetên mezin, ew digihêjin mirazê xwe, Gulendamê didine Behram, ji ber ku gelek mêrxas bûye, gotinên wî timê dihatin qebûl kirin, li ser daxwazîya Behram, Firîdayê jî didine Mensûr şah. Çil rojan û çil şevan dîlan û şahîya dikin (48).

ÇAVKANÎ

1) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs, xebateke neçapbûyî). Qanadê Kurdo, ev berevoka destanên Kurdî berî mirina xwe amade kirîye, di nav vê destnivîsê de heft destanan cîh girtîye, ji alîyê din bo vê xebatê pêşgotinek jî nivîsîye. Di nav van destanan de çar destan, ji zaravê soranî wergerandîye zaravê Kurmancî. Ev herçar

destan cara pêşîn, ji alîyê Qadirî Fettahî Gazî de li Iranê di nav weşanên Unîversîta Tebrîzê de hatine weşandin, wek Ferx û Astî, Şor Mehmûd û Merzingan, Mehr û Wefa, Behram û Gulendam. Qanadê Kurdo sê destanên ku newergerin, wek Elî Şêr, Zembîlfiroş, Hespê Reşjî anîye di nav vê berevoka bi navê Beytêd Kurdîde cîwar kirîye, angorî her destanekê hejmara rûpelan dayê, wek pirtûk hejmar nedane rûpelan.

2) Oskar Mann, Die Mundart der Mukri Kur den I-H, Berlin, 1 906, 1909. Oskar Mann di cildê yekemîn de çend destanên ku di nav Kurdên Iranê de belav bûne, civandîye, bi Kurdî, bi tîpên latînî çap kirîye. Di cildê duwemîn de jî, Almanîya van destanan cîh girtîye, 302+478 rûpel. Ev xebata, di dema xwe de xebateke here fire û pêşîn e ku li ser destanên Kurdî hatîye amade kirin.

3) Heta niha çend çaxên Leyla û Mecnûnê yê folklorîk hatine berev kirin. Hecîyê Cindî, Kurdkî Epiçeskîe Pesni-Skazkî (Beyt Serhatîyêd Kurdî Yê Epîkî), Moskova, 1962, rûp. 163-169 (Di vê şaxê de navê destanê Leylî û Mecrûn derbas dibe). Ordîxanê Celîl, Celîlê Celîl, Zargotina K'urda, Erîvan, 1982, rûp. 132-138 (Di vê şaxê de navê destanê Leyl û Mecrûn derbas dine). Ji alîyê din çend şaxên vê destanê yê edebîjî hatine nivîsîn. Ji va şaxan yekji alîyê Xarîs Bîtlîsî, disala 1758'an de hatîye nivîsîn. Ev şaxapaşê di di sala 1965'anji alîyê M. B. Rudenkoji nûh ve li Moskova çap bûye. Paşê 94

rêwîtiye dirêj û zehmetên mezin, ew digihêjin mirazê xwe, Gulendamê didine Behram, ji ber ku gelek mêrxas bûye, gotinên wî timê dihatin qebûl kirin, li ser daxwazîya Behram, Firîdayê jî didine Mensûr şah. Çil rojan û çil şevan dîlan û şahîya dikin (48).

ÇAVKANÎ

1) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs, xebateke neçapbûyî). Qanadê Kurdo, ev berevoka destanên Kurdî berî mirina xwe amade kirîye, di nav vê destnivîsê de heft destanan cîh girtîye, ji alîyê din bo vê xebatê pêşgotinek jî nivîsîye. Di nav van destanan de çar destan, ji zaravê soranî wergerandîye zaravê Kurmancî. Ev her çar destan cara pêşîn, ji alîyê Qadirî Fettahî Gazî de li Iranê di nav weşanên Unîversîta Tebrîzê de hatine weşandin, wek Ferx û Astî, Şor Mehmûd û Merzingan, Mehr û Wefa, Behram û Gulendam. Qanadê Kurdo sê destanên ku newergerin, wek Elî Şêr, Zembîlfiroş, Hespê Reşjî anîye di nav vê berevoka bi navê Beytêd Kurdîde cîwar kirîye, angorî her destanekê hejmara rûpelan dayê, wek pirtûk hejmar nedane rûpelan.

2) Oskar Mann, Die Mundart der Mukri Kur den I-H, Berlin, 1 906,

1909. Oskar Mann di cildê yekemîn de çend destanên ku di nav Kurdên Iranê de belav bûne, civandîye, bi Kurdî, bi tîpên latînî çap kirîye. Di cildê duwemîn de jî, Almanîya van destanan cîh girtîye, 302+478 rûpel. Ev xebata, di dema xwe de xebateke here fire ûpêşîn e ku li ser destanên Kurdî hatîye amade kirin.

3) Heta niha çend çaxên Leyla û Mecnûnê yê folklorîkhatine berev kirin. Hecîyê Cindî, Kurdkî Epiçeskie Pesni-Skazkî (BeytSerhatîyêd Kurdî Yê Epîkî), Moskova, 1962, rûp. 163-169 (Di vê şaxê de navê destanê Leylî û Mecnûn derbas dibe). Ordîxanê Celîl, Celîlê Celîl, Zargotina K'urda, Erîvan, 1982, rûp. 132-138 (Di vê şaxê de navê destanê Leyl û Mecnûn derbas dine). Ji alîyê din çend şaxên vê destanê yê edebîjî hatine nivîsîn. Ji va şaxan yekji alîyê Xarîs Bîtlîsî, disala 1758'an de hatîye nivîsîn. Ev şaxapaşê di di sala 1965'anji alîyê M. B. Rudenkoji nûh ve li Moskova çap bûye. Paşê 94

şaxeke vê destanê ya edebî bi firehî ji alîyê Şêx Mihemed Can de, li dora sala 1884'an de hatîye nivîsîn û bi tîpên latînîji nûh veji alîyê Zeynelabidîn Zinar de hatîye çap kirin: Şêx Mihemed Can, Leyl û Mecnûn, Stockholm, 1993.

4) M. B. Rudenko, Literaturnaya i Folklorie Versii Kurdskey Poemi "Yusuf i Zelêxe" (Şaxên Poema Kurdî Ûsif û Zelêxe Yê Edebî û Folklorîk), Moskova, 1986. Rudenko. divêlêkolînaxwede, şaxeke vê destanê ya kevn ku ji alîyê Selîm Sileyman de hatîye nivîsîn bi Kurdî û Rûsîya wê ve tavayî çap kirîye û çend şaxên folklorîk jî pêva kirîye.

5) Hecîyê Cindî, Şaxêd Eposa "Rustemê Zale" Kurdî, Erîvan, 1977. Hecîyê Cindî, di vê berevokê de 24 şaxên destana RustemêZal weşandîye.

6) Destana Ferhat û Şîrîn her çiqas di nav Kurdan de zêde belav nebûbe jî, wergerên vê destanê yê Kurdî hene, binêre Berhem, hejmar 2, 1992 (Ehmed Şerîfî, Hekîm Şêx Elîyas Nîzamîyê Kurdî). Ehmed Şerîfî, di vê lêkolîna xwe de çawa dîyardike, Nîzamî - nivîskarê Xusrew û Şîrîn ji alîyê dê de Kurd bûye. Çawa em ji

Şerefhamê fêr dibin, mêrxasê vê destanê Ferhat jî Kurd bûye, ji Kurdên Kelhur bûye, Şerefhame, Istenbul, 1971, rûp. 23.

7) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera Şêx Ferx û Xatûn Astî ji 30 rûpelan pêk tê).

8) Cîgerxwîn, Folkloria Kurdî, Stockholm, 1988, rûpel 118.

9) M. Ararat, Dengbêj Kerem, Roja Nû, hejmar 8, 1985.

10) Destana Memê Alan, Istenbol, 1978, rûp.117.

11) Angorî çend şaxên Memê Alan û Zîna Zêdan, Mem ji Yemenê tê ji bo dîtîniya Zînê, binêre Oskar Mann, 1909, rûp.42. Angorî vê

şaxê, Mem, kurê padîşahê Yemenê Ibrahîm bûye. 1 2) OskarMann, Die Mundart der Mukri Kurden H, rûp. 1 35- 1 65

1 3) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera destana Şor Mehmûd û Merzinganê ji 27 rûpelan pêk tê). 1 4) Ordîxanê Celîl & CelîlêCelîl, Zargotina Kurda, cildl, rûp. 1 49.

15) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 153.

16) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 171.

17) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera destana Mehr û Wefa 23 rûpelan pêk tê).

95

şaxeke vê destanê ya edebî bi firehî ji alîyê Şêx Mihemed Can de, li dora sala 1 884'an de hatîye nivîsînû bi tîpên latînjî nûh veji alîyê Zeynelabidîn Zinar de hatîye çap kirin: Şêx Mihemed Can, Leyl û Mecnûn, Stockholm, 1993.

4) M. B. Rudenko, Literaturnaya i Folklorie Versii Kurdskey Poemi "Yusuf i Zelêxe" (Şaxên Poema Kurdî Êsif û Zelêxe Yên EdebîûFolklorîk), Moskova, 1986. Rudenko.divêlêkolînaxwede, şaxeke vê destanê ya kevn ku ji alîyê Selîm Sileyman de hatîye nivîsîn bi Kurdî û Rûsîya wê ve tavayî çap kirîye û çend şaxên folklorîk jî pêva kirîye.

5) Hecîyê Cindî, Şaxêd Eposa "Rustemê Zale" Kurdî, Erîvan, 1977. Hecîyê Cindî, di vê berevokê de 24 şaxên destana RustemêZal weşandîye.

6) Destana Ferhat û Şîrîn her çiqas di nav Kurdan de zêde belav nebûbe jî, wergerên vê destanê yên Kurdî hene, binêre Berhem, hejmar 2, 1992 (Ehmed Şerîfî, Hekîm Şêx Elîyas Nîzamîyê Kurdî). Ehmed Şerîfî, di vê lêkolîna xwe de çawa dîyardike,Nîzamî - nivîskarê Xusrew û Şîrîn ji alîyê dê de Kurd bûye. Çawa em ji

Şerefhamê fêr dibin, mêrxasê vê destanê Ferhat jî Kurd bûye, ji Kurdên Kelhur bûye, Şerefhame,Istenbul, 1971, rûp. 23.

7) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera Şêx Ferx û Xatûn Astî ji 30 rûpelan pêk tê).

8) Cîgerxwîn, Folkloria Kurdî, Stockholm, 1988, rûpel 118.

9) M. Ararat, Dengbêj Kerem, Roja Nû, hejmar 8, 1985.

10) Destana Memê Alan, Istenbol, 1978, rûp.117.

11) Angorî çend şaxên Memê Alan û Zîna Zêdan, Mem ji Yemenê tê ji bo dîtîniya Zînê, binêre Oskar Mann, 1909, rûp.42. Angorî vê

şaxê, Mem, kurê padîşahê Yemenê Ibrahîm bûye. 1 2) OskarMann, Die Mundart der Mukri Kurden H, rûp. 1 35- 1 65

1 3) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera destana Şor Mehmûd û Merzinganê ji 27 rûpelan pêk tê). 1 4) Ordîxanê Celîl & CelîlêCelîl, Zargotina Kurda, cildl, rûp. 1 49.

- 15) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 153.
- 16) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 171.
- 17) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera destana Mehr û Wefa 23 rûpelan pêk tê).
- 95
- 18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 147. Ji der şaxên destana Sîyabend û Xecê yên folklorîk, çend şaxên vê destanê yên edebîjî hatine weşandin: Sîabandov Semend, Sîyabend û Xecê, Erîvan, 1959. Zeynelabidîn Zinar, Sîyabend û Xecê, Stockholm, 1993. Koyo Berz, Sîyamed û Xeca (bi zaravê Dimilî), Stockholm, 1993.
- 19) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî yên Epîkî, rûp. 171
- 20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destana Şêx Ferx û Xatûn Astî rûp. 8).
- 21) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Srranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, Erîvan, 1977, rûp. 271.
- 22) Eynî berhem, rûp. 249.
- 23) Ahmet Aras, Destana Kerr û Kulik, Istanbul, 1993, rûp. 54.
- 24) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 160 (Navê vê Qeytana Hemedanê, di şaxeke mayîn ya vê destanê de wek Qeytana Memûdîderbasdibe, binêre, Hecîyê Cindî, 1962, rûp. 154).
- 25) Oskar Mann, 1909, rûp. 166-205.
- 26) Eynî berhem, rûp. 404-429.
- 27) Roger Lescot, Binevşa Narîn û Cembelîyê Hakkarê, Hêvî, Hejmar: 2, 1984.
- 28) Muhsine Helimoglu Yavuz, Diyarbakir Efsaneleri H ve Diyarbakir Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara, 1990, rûp. 142.
- 29) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş -Kurdskaya Poema i ee Folkornie Versii (Zembîlfiroş-Poema Kurdî û Şaxên wê yên Folklorîk), Moskova, 1983, şaxa I.
- 30) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa II.
- 31) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa IV.
- 32) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VI.
- 33) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VII.
- 34) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa IX.
- 35) Şaxa Emînê Evdal (Di nav pirtûka Musaelyan de cîh girtîye).
- 36) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Ev destnivîsa şaxa Zembîlfiroş ya ku Qanadê Kurdo xwe berev kirîye ji 16 rûpelan pêk tê).
- 37) Ev şaxa destana Zembîlfiroş wek şaxeke edebî hatîye amade kirin, di nav pirtûka Musaelyan de cîh girtîye. Ji alîyê Mirad-Xanê Beyazidî de hatîye nivîsîn. Liservê şaxa destanê lêgerînekdi kovara
- 96

- 18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 147. Ji der şaxên destana Sîyabend û Xecê yên folklorîk, çend şaxên vê destanê yê edebîjî hatine weşandin: Sîabandov Semend, Sîyabend û Xecê, Erîvan, 1959. Zeynelabidîn Zinar, Sîyabend û Xecê, Stockholm, 1993. Koyo Berz, Sîyamed û Xeca (bi zaravê Dimilî), Stockholm, 1993.
- 19) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî yê Epîkî, rûp. 171
- 20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destana Şêx Ferx û Xatûn Astî rûp. 8).
- 21) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Srranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, Erîvan, 1977, rûp. 271.
- 22) Eynî berhem, rûp. 249.
- 23) Ahmet Aras, Destana Kerr û Kulik, Istanbul, 1993, rûp. 54.
- 24) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 160 (Navê vê Qeytana Hemedanê, di şaxeke mayîn ya vê destanê de wek Qeytana Memûdîderbasdibe, binêre, Hecîyê Cindî, 1962, rûp. 154).
- 25) Oskar Mann, 1909, rûp. 166-205.
- 26) Eynî berhem, rûp. 404-429.
- 27) Roger Lescot, Binevşa Narîn û Cembelîyê Hakkarê, Hêvî, Hejmar: 2, 1984.
- 28) Muhsine Helimoglu Yavuz, Diyarbakir Efsaneleri H ve Diyarbakir Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara, 1990, rûp 142.
- 29) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş -Kurdskaya Poema i ee Folkornie Versii (Zembîlfiroş-Poema Kurdî û Şaxên wê yê Folklorîk), Moskova, 1983, şaxa I.
- 30) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa II.
- 31) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa IV.
- 32) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VI.
- 33) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VII.
- 34) J. S. Musaelyan Zembîlfiroş, şaxa IX.
- 35) Şaxa Emînê Evdal (Di nav pirtûka Musaelyan de cîh girtîye).
- 36) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Ev destnivîsa şaxa Zembîlfiroş ya ku Qanadê Kurdo xwe berev kirîye ji 16 rûpelan pêk tê).
- 37) Ev şaxa destana Zembîlfiroş wek şaxeke edebî hatîye amade kirin, di nav pirtûka Musaelyan de cîh girtîye. Ji alîyê Mirad-Xanê Beyazidî de hatîye nivîsîn. Liservê şaxa destanê lêgerînekdi kovara 96
Pale de wek du beşan hatîye weşandin, binêre hejmar 3-4, 1979.
- 38) M. B. Rudenko, Şaxên Poema Kurdî Ûsif û Zelêxe Yê Edebî û Folklorîk, rûp. 297.
- 39) Hecîyê Cindî, Beyt û Serhatîyêd Kurdî Yê Epîkî, rûp. 139-146.

- 40) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdên Surîaê, Erîvan, 1985, rûp. 79-95,
- 41) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, rûp. 238.
- 42) R. Dengîr, Berxwedankarî Gerdenazadîya Emê Gozê û Du gotin li ser Bişarê Çeto, Rewşen, hejmar 5, 1990.
- 43) Ordîxanê Celîl, Stranê Kurdaye Tarîqîyê, rûp. 304.
- 44) Ordîxanê Celîl, Kurdskiy Geroyîçeskiy Epos "Zlatorûkiy Xan" (Eposa Kurdî Ya Mêrxasîyê "Xanê Lepzêrîn"), Moskova, 1 967, rûp. 74. Di vê berevokê de çend şaxên destanê hatine weşandin.
- 45) Eynî berhem, rûp. 119
- 46) Hecîyê Cindî, Şaxêd Eposa "Rustemê Zale" Kurdî, Erîvan, 1977.
- 47) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 156.
- 48) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera Behram û Gulendamê ji 56 rûpelan pêk tê).
- 97
- Pale de wek du beşan hatîye weşandin, binêre hejmar 3-4, 1979.
- 38) M. B. Rudenko, Şaxên Poema KurdîÛsif û Zelêxe Yên Edebî û Folklorîk, rûp. 297.
- 39) Hecîyê Cindî, Beyt û Serhatîyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 139-146.
- 40) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdên Surîaê, Erîvan, 1985, rûp. 79-95,
- 41) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, rûp. 238.
- 42) R. Dengîr, Berxwedankarî Gerdenazadîya Emê Gozê û Du gotin li ser Bişarê Çeto, Rewşen, hejmar 5, 1990.
- 43) Ordîxanê Celîl, Stranê Kurdaye Tarîqîyê, rûp. 304.
- 44) Ordîxanê Celîl, Kurdskiy Geroyîçeskiy Epos "Zlatorûkiy Xan" (Eposa Kurdî Ya Mêrxasîyê "Xanê Lepzêrîn"), Moskova, 1 967, rûp. 74. Di vê berevokê de çend şaxên destanê hatine weşandin.
- 45) Eynî berhem, rûp. 119
- 46) Hecîyê Cindî, Şaxêd Eposa "Rustemê Zale" Kurdî, Erîvan, 1977.
- 47) Hecîyê Cindî, Beyt-Serhatîyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 156.
- 48) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera Behram û Gulendamê ji 56 rûpelan pêk tê).

97

DI STRANÊN KURDI DE

NAVÇEKE EROTÎK: MEMIK

Di nav sedsalên bihurî da civata Kurdî bi çî çavî pirsra jinan

nihêrîye? Bi alîkarîya materîyalên folklorê Kurdî mirov dikare bersîva vê pirsêjî bide. JinaKurd hetaji destê wê hatîye, ya xwe kirîye, dema xwastîye, bi dilketîyê xwe re revîye, bi vê yekê ve mirov dikare bêjê hemû dijwarî û tengasîyên li pêşîya xwe protesto kirîye, ev meteloka han vê dilsozîya jinên Kurd gelek baş eşkere û îspat dike: reva jinê edetê dinê. Lê belê ew dorgirtina civakî, aborî û polîtîk timê rîyên xelasîyê ji wê re girtine, çembera li dor wê her çûye teng bûye. Ji alîyê din jina Kurd timê stûyê xwe li hemberî van êrîşan xar nekirîye. Bi taybetî êrîşên feodalî, nîv-feodalî qet nebe bi bi saya folklor, stran, destan, gotinên pêşîya û berhemên mayîn hatine protesto kirin. Bi kurtîjînan bi kêmanîjî xwe re textek ava kirine, deng û rûmeta xwe bilind kirine.

Dema mirov naveroka stranên Kurdî raçav dike, mirov dibîne ku tema evînê, temake here xurt e. Di nav vê tema evînê de jî, motîfa memikên jinan cîhekî bi taybetî pêk tîne. Tu beşeke bedenajînê wek memikan motîveke xurt û rengîn nîne. Çend stranên de em rastî motîfa lêvan jî tên, lê belê lêv wek 98

DI STRANÊN KURDI DE NAVÇEKE EROTÎK: MEMIK

Di nav sedsalên bihurî da civata Kurdî bi çî çavî pirsê jinan nihêrîye? Bi alîkarîya materîyalên folklorê Kurdî mirov dikare bersîva vê pirsêjî bide. JinaKurd hetaji destê wê hatîye, ya xwe kirîye, dema xwastîye, bi dilketîyê xwe re revîye, bi vê yekê ve mirov dikare bêjê hemû dijwarî û tengasîyên li pêşîya xwe protesto kirîye, ev meteloka han vê dilsozîya jinên Kurd gelek baş eşkere û îspat dike: reva jinê edetê dinê. Lê belê ew dorgirtina civakî, aborî û polîtîk timê rîyên xelasîyê ji wê re girtine, çembera li dor wê her çûye teng bûye. Ji alîyê din jina Kurd timê stûyê xwe li hemberî van êrîşan xar nekirîye. Bi taybetî êrîşên feodalî, nîv-feodalî qet nebe bi bi saya folklor, stran, destan, gotinên pêşîya û berhemên mayîn hatine protesto kirin. Bi kurtîjînan bi kêmanîjî xwe re textek ava kirine, deng û rûmeta xwe bilind kirine.

Dema mirov naveroka stranên Kurdî raçav dike, mirov dibîne ku tema evînê, temake here xurt e. Di nav vê tema evînê de jî, motîfa memikên jinan cîhekî bi taybetî pêk tîne. Tu beşeke bedenajînê wek memikan motîveke xurt û rengîn nîne. Çend stranên de em rastî motîfa lêvan jî tên, lê belê lêv wek 98

memikan ewqas ne balkêş in, di planeke duwemîn de dimînin

û gelek caran bi peyva ramûsanê ve dikevîne zikê hev, gazî hev dîkin. Hejmara van stranên ku li ser memikan şax vedane, di zargotina Kurdî de digihêje dereceke bilind. Kêm-zêde her straneke Kurdî ya ku li ser evînê-vîyanê hatîye gotin, tê de qala memikan tê kirin. Ev stranên di nav folklorakurdî de bingehên edebîyatekeerotîkêpêktînin. Bêgumannîşanênpêlûcereyaneke erotik bi tehrekî baştirîn di stranên Kurdî de xwe nîşan dide. Di van stranên de hemû motîf û nîgarên derbareyî memikan bi zimanekegelekbilind, folklorîkûgiranbihavetênpêşkêşkirin, wek mîsal, keç ,timê dixwaze dilketîyê xwe wek "dost" bibîne, keç wî wek "mêvan" bi nav dîke û evînê li ser hertiştîre dibîne, malê dinyayê davêje alîkî:

HaWerDelal

Emîno kuro, tu şevkê

Were mala bavê min mêvanî,

Tu were tewafa cotê memikê mi zerîyê,

Ji ter repir xweştir e, ji axatîya Remanîyê.

(i)

Çavê Min li Rênga Te Qerimî

Lawiko, were de tu were,

Bira serê min qurbana serê te be,

Şevêk şevên van payîzan,

Mêvanê sîng û berê dosta xwe be . (2)

Eroticismbi taybetî di stranênKurdî yê evînê de gelek xurt

e. Di nav van stranên de mirov nikara rastî şop û rêçên

99

memikan ewqas ne balkêş in, di planeke duwemîn de dimînin û gelek caran bi peyva ramûsanê ve dikevîne zikê hev, gazî hev dîkin. Hejmara van stranên ku li ser memikan şax vedane, di zargotina Kurdî de digihêje dereceke bilind. Kêm-zêde her straneke Kurdî ya ku li ser evînê-vîyanê hatîye gotin, tê de qala memikan tê kirin. Ev stranên di nav folklorakurdî de bingehên edebîyatekeerotîkêpêktînin. Bêgumannîşanênpêlûcereyaneke erotik bi tehrekî baştirîn di stranên Kurdî de xwe nîşan dide. Di van stranên de hemû motîf û nîgarên derbareyî memikan bi zimanekegelekbilind, folklorîkûgiranbihavetênpêşkêşkirin, wek mîsal, keç ,timê dixwaze dilketîyê xwe wek "dost" bibîne, keç wî wek "mêvan" bi nav dîke û evînê li ser hertiştîre dibîne, malê dinyayê davêje alîkî:

HaWerDelal

Emîno kuro, tu şevkê

Were mala bavê min mêvanî,

Tu were tewafa cotê memikê mi zerîyê,
Ji ter repir xweştir e, ji axatîya Remanîyê.

(i)

Çavê Min li Rênga Te Qerimî

Lawiko, were de tu were,

Bira serê min qurbana serê te be,

Şevêk şevên van payîzan,

Mêvanê sîng û berê dosta xwe be . (2)

Eroticismbi taybetî di stranênKurdî yên evînê de gelek xurt

e. Di nav van stranên de mirov nikara rastî şop û rêçên

99

vulgarismê û devjihevîyê bê, ebesor û pêxas, efrandarê van

stranan nînin, gel bi xwe ye. Ji alîyê din demamirov vanstranan

baş analîz dike, ew ji sînorê motîfên pornografîk dûr dimînin.

Çawa tê zanîn armanca "edebîyata pornografîk qamçîkirina

hîsên xwendevanan yên cînsî ne. Lê ev stranên Kurdî, bi

hêjabûna xwe, ji sînorê vê edebîyata pornografîk gelek dûr

ketine. Her çiqas carina sînorê navbera efrandinên erotîk û

pornografîk demdemzirav dibin, lê belê çawa emdibînin van

stranan hêjatîya xwe ya edebî wek tê xuyan bi dirêjîya salan

wunda nekirine, ev yekajî bi serê xwe pîvanek e. Wek mîsal di

nav mîtolojîya Kurdî de, mêrxasa destana Mem û Zîn yajinînkeçaKurd

Zîn, mirov çawa lê dinêre mîna Xwedake wekErosa

Yunanî û AmoraRomenî bûye nîşana evînê û bi salan liser zarzimanê

Kurdan digere, ji rûmeta xwe tu tiştê wunda nekirîye.

Dema gilîji Mem û Zîn hatîye vekirin, di berhema Ahmedê

Xanî de em rastî çend îfadeyên li ser memikan jî tên, wek

"keçên memikxinaf û "keçên memikgilover"... Ev yeka jî

nîşan dide ku, tema memikanji berê de di nav edebîyata Kurdî

ya devkî û nivîskî de cîh girtîye, bûye babeteke erotîk. Ji alîyê

din ev dirûvlêxistinên Ahmedê Xanî, çawa emê paşêjîbibînin,

di warê navkirina formên memikan de cîhekîbingehîn digrin.

PEYVEKE EROTÎK: MEMIK

Memik nîşana, zanav, kîtîya (huvîyet) jinan e. Bi salan di

nav her çiqê hunerên cuda de memik wek nîşana bereket û

bedewîyê hatîye hesabandin. Ji der fonksîyona memikan ya

mijandina zarokan, fonksîyona memikan ya here mezin bêguman

erotîk e, wekbaçe gulên ku demamirov serê xwe dixê nav,

bîn dike, bi bîn û nermikîya wan mest û serxweş dibe, memik

wusan di jîyîna mirovî de bandûrhîşt in û roleke gelek mezin

dilîzin, bi taybetîmemikên keçanwek dewlemendî û zeynetekê

hatine hesabandin. Ev bedewîya memikan bûye babeta metelo-

vulgarismê û devjihevîyê bê, ebesor û pêxas, efrandarê van stranan nînin, gel bi xwe ye. Ji alîyê din demamirov vanstranan baş analîz dike, ew ji sînore motifên pornografîk dûr dimînin. Çawa tê zanîn armanca "edebîyata pornografîk qamçîkirina hîsên xwendevanan yê cînsî ne. Lê ev stranên Kurdî, bi hêjabûna xwe, ji sînore vê edebîyata pornografîk gelek dûr ketine. Her çiqas carina sînore navbera efrandinên erotîk û pornografîk demdemzirav dibinjî, lê belê çawa emdibînin van stranan hêjatîya xwe ya edebî wek tê xuyan bi dirêjîya salan wunda nekirine, ev yekajî bi serê xwe pîvanek e. Wek mîsal di nav mîtolojîya Kurdî de, mêrxasa destana Mem û Zîn yajinînekeçaKurd Zîn, mirov çawa lê dinêre mîna Xwedake wekErosa Yunanî û AmoraRomenî bûye nîşana evîne û bi salan liser zarzimanê Kurdan digere, ji rûmeta xwe tu tiştê wunda nekirîye. Dema gilîji Mem û Zîn hatîye vekirin, di berhema Ahmedê Xanî de em rastî çend îfadeyên li ser memikan jî tên, wek "keçên memikxîna û "keçên memikgîlover"... Ev yekajî nîşan dide ku, tema memikanji berê de di nav edebîyata Kurdî ya devkî û nivîskî de cîh girtîye, bûye babeteke erotîk. Ji alîyê din ev dirûvlêxistinên Ahmedê Xanî, çawa emê paşêjîbibînin, di warê navkirina formên memikan de cîhekîbingehîn digrin.

PEYVEKE EROTÎK: MEMIK

Memik nîşana, zanav, kîtîya (huvîyet) jinan e. Bi salan di nav her çîqlê hunerên cuda de memik wek nîşana bereket û bedewîyê hatîye hesabandin. Ji der fonksiyona memikan ya mijandina zarokan, fonksiyona memikan ya here mezin bêguman erotîk e, wekbaqe gulên ku demamirov serê xwe dixê nav, bîn dike, bi bîn û nermikîya wan mest û serxweş dibe, memik wusan di jîyîna mirovî de bandûrhîşt in û roleke gelek mezin dilîzin, bi taybetîmemikên keçanwek dewlemendî û zeynetekê hatine hesabandin. Ev bedewîya memikan bûye babeta metelo-

100
keke Kurdî jî: memikên qîza zeynet in/ kelaxêpîrê robet in (4). Di vî warî de bêjebendeke Kurdîjî me gelekî ronî dike: memkê xatûnê. Bêjebenda "memkê xatûnê" bi taybetî ji bo zarokên şîrîn û tiştên xweşik tê bi kar anîn (5). Dîsa gotineke pêşîya, ev beşê bedenê, hêjayî beşê herî bedew dîtîye, wek pîvan hatîye hesabîn: dilê tirsoneksîngêgewr nabîne. Jibobalûdênamêran bikşînin liser xwe, jinan hertimmezînbûna "taximamemikan" ji xwe re kirine pîvan û nîşaneke jinîn. Bi saya memikên xwe yê mezin, jinan xwastinejîyîna seksuel hinjîseksueltirbikin.

Di çîroka pêşketinamirovatîyê de çawa em dibînin nîşandayîna memikan di sedsalên kevn de gelek hêsa bûye û ev rehetîya jinan tu wext nebûye sedemê serêşîke civakî. Heta nihajî carcar çawaemditelevîzyon, rojnama û kovarandibîninjinênçend êl-eşîrên Afrîkî bêtirs û bêşerm memikên xwe dikarin nîşan bidin. Gelo bermayîn û nîşanên vê toleransa berî hezar salan çiqas şop-rêçên xwe di nav stranên Kurdî de hîştine? Her çiqas bersîva vê pirsê armanca lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev lêkolîna qet nebe bersîvdayîna vê pirsê hêsantir dike an jî dibe referanseke folklorîk.

Di zimanê Kurdî gelek peyvên ku cîhê memikan digrin, hene. Bikaranîna van peyvên, angorî fonksiyona memikan li gelek cîhên Kurdistanê diguhirin. Peyva memik ji peyveke Latînitê: angoji peyva mamma. Di gelekzimanan de evpeyva li cîhê dê/dayîk jî tê bikaranîn, dema zarok gazî dayîkên xwe dikin, dibêjin "mamd"... Ji ber ku memikên mêran kor bûne, pêşta neçûne, piçûk û bêfonksiyon mane, çawa em dibînin pêwendîyên peyva memik û mêran qet tune ne. Di hin zimanan de xwarinên ku ji bo zarokan amadebûne, tên firotanê jî, bi "mama" tên bi nav kirin. Bi kurtî bihgehên van hemû peyvên diçin digêjine peyva "mamma" (dê/dayîk). Di zimanê Kurdî de çend peyv hene ku gelek dişibînin peyva mamma, wek mak (zaravê Kurmancî), mad (zaravê Dimilkî). Ji ber ku zimanê

101
keke Kurdî jî: memikên qîza zeynet in/ kelaxêpîrê robet in (4).

Di vî warî de bêjebendeke Kurdî jî me gelekî ronî dike: memkê xatûnê. Bêjebenda "memkê xatûnê" bi taybetî ji bo zarokên şîrîn û tiştên xweşik tê bi kar anîn (5). Dîsa gotineke pêşîya, ev beşê bedenê, hêjayî beşê herî bedew dîtîye, wek pîvan hatîye hesibîn: dilê tirsoneksîngêgewr nabîne. Jibobalûdênamêran bikşînin liser xwe, jinan hertimmezinbûna "taximamemikan" ji xwe re kirine pîvan û nîşaneke jinîn. Bi saya memikên xwe yê mezîn, jinan xwastinejîyîna seksuel hinjîseksueltirbikin.

Di çîroka pêşketinamirovatîyê de çawa em dibînin nîşandayîna memikan di sedsalên kevn de gelek hêsa bûye û ev rehetîya jinan tu wext nebûye sedemê serêşîke civakî. Heta nihajî carcar çawaemditelevîzyon, rojnama û kovarandibîninjinênçend êl-eşîrên Afrîkî bêtirs û bêşerm memikên xwe dikarin nîşan bidin. Gelo bermayîn û nîşanên vê toleransa berî hezar salan çiqas şop-rêçên xwe di nav stranên Kurdî de hîştine? Her çiqas bersîva vê pirsê armanca lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev lêkolîna qet nebe bersîvdayîna vê pirsê hêsantir dike an jî dibe

referanseke folklorîk.

Di zimanê Kurdî gelek peyvên ku cîhê memikan digrin, hene. Bikaranîna van peyvan, angorî fonksiyona memikan li gelek cîhên Kurdistanê diguhirin. Peyva memik ji peyveke Latînitê: angoji peyva mamma. Di gelekzimanan de evpeyva li cîhê dê/dayîk jî tê bikaranîn, dema zarok gazî dayîkên xwe dikin, dibêjin "mamd"...Ji ber ku memikên mêran kor bûne, pêşta neçûne, piçûk û bêfonksiyon mane, çawa em dibînin pêwendîyên peyva memik ûmêran qet tune ne. Di hin zimanan de xwarinên ku ji bo zarokan amadebûne, tên firotanê jî, bi "mama" tên bi nav kirin. Bi kurtî bihgehên van hemû peyvan diçin digêjine peyva "mamma" (dê/dayîk). Di zimanê Kurdîde çend peyv hene ku gelek dişibînin peyva mamma, wek mak (zaravê Kurmancî), mad (zaravê Dimilkî). Ji ber ku zimanê

101
Kurdî, zimanekî Îndo-Ewropî ye, çawa em dibînin qet nebe koka van hemû peyvan wek hev e. Di zimanê Farisî de jî, çawa têzanin li şunaqê/dayikpeyva/narfertêbikaranîn, ewjînezîkî peyva mamma ye. Ev peyva Latînî angorî avahîya zimanê Kurdî, bi alîkarîya formê diminutif (bi saya paşpirtika -ik) bûye: memik. Di zimanê Kurdî de li şuna memik carcar jî ev peyvan tên bi kar anîn: çiçik, bistan, sîng, pêşîr, paşil, sîngber, guhan, hingil... Peyvên guhan û hingil zêtir di zimanê argoyê de, dizimanêbesorûpêxasantêbikaranîn. Ji aliyê din, çawa tê zanîn peyva guhan bi taybetîji bo memikên heywanan tê bi kar anîn, wek guhanên çêlekan. Peyvên pêşîr û paşil her çiqas li şuna memik tên bi kar anîn jî, ev peyvan zêtir wek beşeke bedenê anjî bona kincên li dorberê memikan, derbas dibe, wek "pêşîraxwe bigre!" (ango bişkokên li dorberê memikanbigre), an jî "perên xwe têxe paşila xwe!" (wek cîhekî parastina tiştan). .. Di çend stranên Kurdî de emê çawapaşêjîbibînin wek mîsal mirov rastî îfadên wek "paşil tijîxurmeye" û "paşil tijî êmîş e" tên... Li vira peyva "xurme" û "êmîş" bi tehrekî sembolîk memikên jinan îfade dikin. Angorî cîh û dema karanîna van peyvan maneyên wan jî tên guhirîn. Bi vî tehrî mirov dikare ji bo mêran jî peyvên pêşîr û paşil bi kar bîne. Li çend cîhan mîsal wek dorberê Qonyayê li şuna zarok dema jîr ji memikên dîya xwe dimêje, ew dibêjin "pêşîr dimije"...Di gelek stranên Kurdî de emrastîîfada"sîngû bef tên,ji vê îfadê emjê derdixin ku qala memikan tê kirin. Peyva sîng hemji bo beşê bedenê yêjorîn (ji qirikê heta nava mirovan), hemjî,ji bo cotê memikan tê bi kar anîn. Di gelek zimanan de hemji bo vê

beşa bedenê, hem jîji bo cotê memikan tenê peyvektê bi kar anîn, lê belê di Kurdî de gelek peyv hene. Çawa em dibînin di zimanê Kurdî de carcar ev beşan bi du peyvan ve tîni bi nav kirin: sîng û memik, ev peyvan wek du peyven hevnaverok (sînonîm) jî tîni bi kar anîn. Bi kurtî bi peyvên memik û sîng wek du peyvên evîne û erotîk di stranên Kurdî de zêtir derbas

102
Kurdî, zimanekî Îndo-Ewropî ye, çawa em dibînin qet nebe koka van hemû peyvan wek hev e. Di zimanê Farisî de jî, çawa tîzanin li şunaqê/dayikpeyva/narfertêbikaranîn, ewjînezîkî peyva mamma ye. Ev peyva Latîni angorî avahîya zimanê Kurdî, bi alfariya formê diminutif (bi saya paşpirtika -ik) bûye: memik. Di zimanê Kurdî de li şuna memik carcar jî ev peyvan tîni bi kar anîn: çîçik, bistan, sîng, pêsir, paşil, sîngber, guhan, hingil... Peyvên guhan û hingil zêtir di zimanê argoyê de, dizimanêbesorûpêxasantêbikaranîn. Ji aliyê din, çawa tî zanîn peyva guhan bi taybetîji bo memikên heywanan tîni bi kar anîn, wek guhanên çêlekan. Peyvên pêsir û paşil her çiqas li şuna memik tîni bi kar anîn jî, ev peyvan zêtir wek beşeke bedenê anjî bona kincên li dorberê memikan, derbas dibe, wek "pêsiraxwe bigre!" (ango bişkokên li dorberê memikanbigre), an jî "perên xwe tîxe paşila xwe!" (wek cîhekî parastina tîştan). .. Di çend stranên Kurdî de emê çawapaşêjîbibînin wek mîsal mirov rastî îfadekî wek "paşil tijîxurmeye" û "paşil tijî emîş e" tîni... Li vira peyva "xurme" û "emîş" bi tehrekî sembolîk memikên jinan îfade dikin. Angorî cîh û dema karanîna van peyvan maneyên wan jî tîni guhirîn. Bi vî tehrî mirov dikare ji bo mêran jî peyvên pêsir û paşil bi kar bîne. Li çend cîhan mîsal wek dorberê Qonyayê li şuna zarok dema jîr ji memikên dîya xwe dimêje, ew dibêjin "pêsir dimije"...Di gelek stranên Kurdî de emrastîîfada"sîngû bef tîni,ji vî îfade emjê derdixin ku qala memikan tîni kirin. Peyva sîng hemji bo beşê bedenê yêjorîn (ji qirikê heta nava mirovan), hemjî,ji bo cotê memikan tîni bi kar anîn. Di gelek zimanan de hemji bo vî beşa bedenê, hem jîji bo cotê memikan tenê peyvektê bi kar anîn, lê belê di Kurdî de gelek peyv hene. Çawa em dibînin di zimanê Kurdî de carcar ev beşan bi du peyvan ve tîni bi nav kirin: sîng û memik, ev peyvan wek du peyven hevnaverok (sînonîm) jî tîni bi kar anîn. Bi kurtî bi peyvên memik û sîng wek du peyvên evîne û erotîk di stranên Kurdî de zêtir derbas

102
dibin. Di gelek stranên Kurdî de em rastî îfade "sîng û ber"jî

tên. Gelo peyva ber ji ku tê? Di zimanê Kurdî de peyva ber carcarji bo fêkiyan û ji bo "pêş" (wek beşê pêşîn yê bedenê!) tê bi kar anîn. Dema mirov maneyên vê peyvê bi memikan ve girê dide, mirov rastî şopên hevgerêdanekê tê, di vê navkirinê de mantiqekê jî dibîne. Di zimanê devkî de her çiqas peyva çîçik li şuna memik tê bi kar anîn jî, di zimanê nivîskî de em ewqasî rastî vê peyvê nayên. Di stranên Kurdî qasî memikan, em rastî îfada serê memikan (bi Latînî mamillan) jî tên. Serê memikan hem ji aliyê tehr, reng, tam, hem jî bi fonksiyonên xwe ve di van stranên de cîhekî taybetî digrin. Çawa tê zanîn li dora serê memikan beşeke wek baxçekîji gupik û xalan pêk hatî jî heye, jê re bi Latînî dibêjin "areola mammae" (baxçê xalari). Di straneke Kurdî de qala vî "baxçê gulan" tê kirin "Taximê sîng û berê Eyşana min gîhiştine / xalên zer û sor ketinê" (6). Di çend stranên de em rastî îfada "xal û xetê memikan" tên, ev îfada wusan tê xuyanê ku ji bo van gupikên li dora serê memikan cîh digrin, hatîye bi kar anîn.

PÊŞKÊŞA MEMIKAN

Di stranên Kurdî de tiştê herî balkêş, piraniya stranên ku li ser memikan hatine gotin, ji devê jinan derketine. Ev yeka derbareyî şandina çend tabûyan, cîhê jinan û derbareyî aktîfbûnajan di pêwendiyên cînsî de anjî derbareyî rola wan)di civatê de, me gelekî ronî dikin. Di çend civatên îslamî de li sermemikah peyivîn, stran gotin û besndayînan ewqas hêsa nebûye, wekçawa di zimanê Tirkî dejîtê xuyantemamemikan, temake ewqas berbiçav, xurt nîne, wek stranên Kurdî ewqas bi vekirî ev tema di stranên Tirkî de cîh nagire. Gelo mirov ji serdemên kevn heta niha vê yekê wek serdestîke jinan dikare bihesibîne anjî nîşan bide ? Bersîva vê pirsê babeta vê lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev yeka babeteke gelek balkêş û hêjayî lêkolînê ye.

103

dibin. Di gelek stranên Kurdî de em rastî îfada "sîng û ber" jî tên. Gelo peyva ber ji ku tê? Di zimanê Kurdî de peyva ber carcarji bo fêkiyan û ji bo "pêş" (wek beşê pêşîn yê bedenê!) tê bi kar anîn. Dema mirov maneyên vê peyvê bi memikan ve girê dide, mirov rastî şopên hevgerêdanekê tê, di vê navkirinê de mantiqekê jî dibîne. Di zimanê devkî de her çiqas peyva çîçik li şuna memik tê bi kar anîn jî, di zimanê nivîskî de em ewqasî rastî vê peyvê nayên. Di stranên Kurdî qasî memikan, em rastî îfada serê memikan (bi Latînî mamillan) jî tên. Serê memikan hem ji aliyê tehr, reng, tam, hem jî bi fonksiyonên

xwe ve di van stranan de cîhekî taybetî digrin. Çawa tê zanîn li dora serê memikan beşeke wek baxçekîji gupik û xalan pêk hatî jî heye, jê re bi Latînî dibêjin "areola mammae" (baxçê xalari). Di straneke Kurdî de qala vî "baxçê gulan" tê kirin "Taximê sîng û berê Eysana min gîhiştine / xalên zer û sor ketinê" (6). Di çend stranan de em rastî îfada "xal û xetê memikan" tî, ev îfada wusan tê xuyanê ku ji bo van gupikên li dora serê memikan cîh digrin, hatîye bi kar anîn.

PÊŞKÊŞA MEMIKAN

Di stranên Kurdî de tiştê herî balkêş, piranîya stranên ku li ser memikan hatine gotin, ji devê jinan derketine. Ev yeka derbareyî şkandina çend tabûyan, cîhê jinan û derbareyî aktîfbûnajanin di pêwendîyên cînsî de anjî derbareyî rola wan)di civatê de, me gelekî ronî dikin. Di çend civatên îslamî de li sermemikah peyivîn, stran gotin û besndayînan ewqas hêsa nebûye, wekçawa di zimanê Tirkî dejîtê xuyantemamemikan, temake ewqas berbiçav, xurt nîne, wek stranên Kurdî ewqas bi vekirî ev tema di stranên Tirkî de cîh nagire. Gelo mirov ji serdemên kevn heta niha vê yekê wek serdestîke jinan dikare bihesibîne anjî nîşan bide ? Bersîva vê pirsê babeta vê lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev yeka babeteke gelek balkêş û hêjayî lêkolînê ye.

103

Dema dilê keç/jineke Kurd dikeve yekî, li ser bangîn dibe cara pêşîn di van stranan de, ew memikên xwe pêşkêşî lawikê xwe dike, destûrekê derdixe, hemû tirsê ji ser xwe davêje û memikên xwe pêşkêşî "helalîyê canêxwe" an jî "xelqê delal " û "xelqê têlîF dike, jin van dilketîyan di kategorîke taybetî de (xelqê delal, xelqê telî) cîwar dike, dilketîyê xwe ji ser her kesî re dibîne:

Dewrêşê Evdî

Minê destmala sorgul-gulî anî,
Çifta zer memika navda girêda
Û ber delalê dilê xwe pêşkêş danî.

P)

Ahmedo Ronî

Ahmedo ronî, heyran navê min Besnaye,
Tilî, pêçiyê mine, marmutî al şema ye,
Sîng û berê min evdala xwedê koşk sera û çîmaye,
Serê qiranêpezê xwe serda gêr ke,
Minê hemdê xwe te re destûr daye.

(8)

Ji bo ku delalîyên xwe dilşa bikin, jin hemû îmkânên xwe pêşkêş dikin, pêşkêşa here giranbiha, bêguman di van stranan de cotê memikan e. Ji ber vê yekê jî gazîyên jinan tehrê xwe diguhirînin, rengê erotik werdigrin. Di vê strana jêrîn de de çi ji destê jinê tê pêşkêş dike:

104

Dema dilê keç/jineke Kurd dikeve yekî, li ser bangîn dibe cara pêşîn di van stranan de, ew memikên xwe pêşkêşî lawikê xwe dike, destûrekê derdixe, hemû tirsê ji ser xwe davêje û memikên xwe pêşkêşî "helalîyê canêxwe" an jî "xelqê delal " û "xelqê têlF dike, jin van dilketîyan di kategorîke taybetî de (xelqê delal, xelqê telî) cîwar dike, dilketîyê xwe ji ser her kesî re dibîne:

Dewrêşê Evdî

Minê destmala sorgul-gulî anî,
Çifta zer memika navda girêda
Û ber delalê dilê xwe pêşkêş danî.

P)

Ahmedo Ronî

Ahmedo ronî, heyran navê min Besnaye,
Tilî, pêçîyê mine, marmutî al şema ye,
Sîng û berê min evdala xwedê koşk sera û çîmaye,
Serê qiranêpezê xwe serda gêr ke,
Minê hemdê xwe te re destûr daye.

(8)

Ji bo ku delalîyên xwe dilşa bikin, jin hemû îmkânên xwe pêşkêş dikin, pêşkêşa here giranbiha, bêguman di van stranan de cotê memikan e. Ji ber vê yekê jî gazîyên jinan tehrê xwe diguhirînin, rengê erotik werdigrin. Di vê strana jêrîn de de çi ji destê jinê tê pêşkêş dike:

104

Hey Lo Lo Delal

De lê lo heyran

Wezê delalê malê birêkim,
Wezê taştêkêji delalîyê malê re çêkim
Wezê temamê rûnêXinisanjê re lêkim,
Eger qîma delalê malêpê neyê
Wezê cotê memikanjê repêşkêş kim.

Hey lo lo delal.

De lê lo heyran,

Berîka Mêrdîne berîkî dûz e. Pozê Qerecdaxa şewitî li serda xûz e. Nava sîngê mehbûbê min, evdalê
Temam zîv û zêr-altûn e. m

Dema kesek mizgînîya hatina lawikê (dilketîyê) keçekê jê
re bîne, keçik dikare ! ji cotê memikan yekî pêşkêşî kesê ku
mizgîn anîye, bike. Evyekabêguman xurtbûna evînûhezkirina
dilketîyan nîşan dide, mîsala kesê mizgîn tîne çawa tê xuyan ne
dilketîyê keçikê ye, lê belê ew dikare memikekî xwe pêşkêşî wî
kesî bike (bêguman tenê bî rîya folklorê), ev yeka jî, di realîtê
de xurtbûna evîna jinê temsîl dike:

Lawiko qurba, Girîdaxa berbi welat,
Heçî kesê bêje -Gede lawikê te hat,
Ezê çevê çepê, memikê rastê
Bidim pêşkêş, xelat.

(10)

105

Hey Lo Lo Delal

De lê lo heyran

Wezê delalê malê birêkim,

Wezê taştêkêji delalîyê malê re çêkim

Wezê temamê rûnêXinisanjê re lêkim,

Eger qîma delalê malêpê neyê

Wezê cotê memikanjê repêşkêş kim.

Hey lo lo delal.

De lê lo heyran,

Berîka Mêrdînê berîkî dûz e. Pozê Qerecdaxa şewitî li serda xûz e. Nava sîngê mehbûbê min, evdalê

Temam zîv û zêr-altûn e. m

Dema kesek mizgînîya hatina lawikê (dilketîyê) keçekê jê
re bîne, keçik dikare ! ji cotê memikan yekî pêşkêşî kesê ku
mizgîn anîye, bike. Evyekabêguman xurtbûna evînûhezkirina
dilketîyan nîşan dide, mîsala kesê mizgîn tîne çawa tê xuyan ne
dilketîyê keçikê ye, lê belê ew dikare memikekî xwe pêşkêşî wî
kesî bike (bêguman tenê bî rîya folklorê), ev yeka jî, di realîtê
de xurtbûna evîna jinê temsîl dike:

Lawiko qurba, Girîdaxa berbi welat,

Heçî kesê bêje -Gede lawikê te hat,

Ezê çevê çepê, memikê rastê

Bidim pêşkêş, xelat.

(10)

105

Di vê stranajêrînde, vêcarêkeçikamadeye wekî"ramûsana

rûyê rastê" jî pêşkêşî kesê salixdayî bike:

Delalê Berîyê

Minê sonda mezin xwarîye

Heçîsaloxekêji delalî malêji me re bîne

Ezê bidim heft aşê mala bavêxwe rebenê

Li ber çemê Nisêbînê.

Egerpê razî nebû, ezê ramûsana rûkê rastê,

Bidim bi mizgînî.

Heylolo <"> Carcar di van stranan de jin bo hezkirîyê/dilketîyê xwe hertim amade ye wekî lawkê wê, xwe bigihîne cotê memikan, merc û xoyan bi xwe amade dike, bêsebirîya jinan carcar ji sînoran derbas dibe. Dema ji alîyê dê/bavan de, ji alîyê mêrên xirab de tengasî û dijarî peyda dibin, jin ji bo dilketîyê wê, xwe bigMne cotê memikan gelekî serê xwe li ser planên cuda diêşîne. Jin naxwaze kesji vê hevduîtinê agahdar bibe. Dema mirov rastîyê digere jina Kurd evîna du kesan ser her riştî re dîtîye, ev yeka bûye wek hîmekî felsefîk : Kesê orta du dila û çar çavan xeber dide, bira xêrê-wayê qet nebîne. Dema mirov li ser van peyvên zêrîn difikire, mirov dibîne ku jina Kurd ji alîyê serbestî û daxwazîyên xwe de çiqas rehet fikirîye. Lê dîsa jin, ji ber çend diwarîyan mecbûr dibîne xwe diparêze, wek mîsaljin dema "hîv wunda bû" dorbertamtarî bû, wê çaxê dilşa ye, "fîlara xwe" dike, xwe emîn dihesibîne:

Hîva gundê me derketîye, hîva sava

Hîv xeyidîye, tela bextê min û te re naçe ava,

106

Di vê stranajêrînde, vêcarêkeçikamadeye wekî"ramûsana rûyê rastê"" jî pêşkêşî kesê salixdayî bike:

Delalê Berîyê

Minê sonda mezin xwarîye

Heçîsaloxekêji delalî malêji me re bîne

Ezê bidim heft aşê mala bavêxwe rebenê

Li ber çemê Nisêbînê.

Egerpê razî nebû, ezê ramûsana rûkê rastê,

Bidim bi mizgînî.

Heylolo <"> Carcar di van stranan de jin bo hezkirîyê/dilketîyê xwe hertim amade ye wekî lawkê wê, xwe bigihîne cotê memikan, merc û xoyan bi xwe amade dike, bêsebirîya jinan carcar ji sînoran derbas dibe. Dema ji alîyê dê/bavan de, ji alîyê mêrên xirab de tengasî û dijarî peyda dibin, jin ji bo dilketîyê wê, xwe bigMne cotê memikan gelekî serê xwe li ser planên cuda diêşîne. Jin naxwaze kesji vê hevduîtinê agahdar bibe. Dema mirov rastîyê digere jina Kurd evîna du kesan ser her riştî re dîtîye, ev yeka bûye wek hîmekî felsefîk : Kesê orta du dila û çar çavan xeber dide, bira xêrê-wayê qet nebîne. Dema mirov li ser van peyvên zêrîn difikire, mirov dibîne ku jina Kurd ji

alîyê serbestî û daxwazîyên xwe de çiqas rehet fikirîye. Lê dîsa jin, ji ber çend diwarîyan mecbûr dibîne xwe diparêze, wek mîsaljin dema "hîv wunda bû" dorbertamtarî bû, wê çaxê dilşa ye, "fîtara xwe" dike, xwe emîn dihesibîne:

Hîva gundê me derketîye, hîva sava
Hîv xeydîye, tela bextê min û te re naçe ava,
106

Lawko qurba, hîv çûava, paşê were,
De tu were, ser sîngê min evdala xwedê veke,
Forma toyêpêz, mastê medaka şekirser e.(n)
Herê De Mêvan

Mêvan, qurba her kê tupirsa tamê mala bavê min dikî,
Tamê herîpêşîn e,
Du cêrge dîwarê wî ne
Çargoşe danîne.
Paşîya tewla mala bavê min qul e,
Şev nîveke şevê tê de werê xarê.
Herke dê û bavê min pê hisyan,
Ezê bêjim - ne mêvanê sîng û berê min e, . Qerewilê şevê ye,
Şaş bûye,
Hatîye avê digere, tîye.

03)

Di çend stranan de hevdudîtina keç/xortan bi saya pêşkêşkirina memikan, dibe edetekî nûjen-hevdem. Çawa tê xuyan, vê carê keç li dîya xwe şîretan dike û ya dilê xwe venaşêre:
Were mala bavê min keçikê bi şeve,
Ezê cîyajixwe û delalê malê re daynim tev li heve,
Heger dîyam go: "Çi bû, çi çirîya? " Ezê bêjim: "Porkurê, edetêxortû keçê vîzemarîyekjî ev e. Yadê, îro sê ro delalê dilê min xeydîye,
Ezê cotê memika bavêmdêve " .

107

Lawko qurba, hîv çûava, paşê were,
De tu were, ser sîngê min evdala xwedê veke,
Forma toyêpêz, mastê medaka şekirser e.(n)
Herê De Mêvan
Mêvan, qurba her kê tupirsa tamê mala bavê min dikî,
Tamê herîpêşîn e,
Du cêrge dîwarê wî ne
Çargoşe danîne.
Paşîya tewla mala bavê min qul e,
Şev nîveke şevê tê de werê xarê.
Herke dê û bavê min pê hisyan,

Ezê bêjim - ne mêvanê sîng û berê min e, . Qerewilê şevê ye,
Şaş bûye,
Hatîye avê digere, tîye.

03)

Di çend stranên de hevdudîtina keç/xortan bi saya pêşkêşkirina memikan, dibe edetekî nûjen-hevdem. Çawa tê xuyan, vê carê keç li dîya xwe şîretan dike û ya dilê xwe venaşêre:

Were mala bavê min keçikê bi şeve,

Ezê cîyajixwe û delalê malê re daynim tev li heve,

Heger dîyam go: "Çi bû, çi çirîya?" Ezê bêjim: "Porkurê, edetêxortû keçê vîzemariîyekjî ev e. Yadê, îro sê ro delalê dilê min xeyîdîye,

Ezê cotê memika bavêmdêve " .

107

Di nav stranên Kurdî de pêşkêşkirina memikan hemû şik, dijwarî û nebawerîyên navberajin/mêran yekten ji ortê radike, ev îfadeyên pêşkêş û xelatan mirov dikare bêje, di van stranên da dibin manifestoyên evîne. Ji aliyê din çawa em paşê jî bibînin, jin dikarin van manifestoyan biqelêşin û bavêjin alîkî jî. Ev yeka jî di folklorê Kurdî de nîşanên dilsarî, hezkekirin û bêdilîyê raberî me dikin. Ev protesto û dijîderketinan dîsa derbareyî rola jinên de me gelekî agahdar dikin.

Dema jin memikên xwe pêşkêş dike, ne tenê pêşkêş kirin, carcar qala "tapukirin"ê û "tanzîm"% jî dike:

Bavê Seyro

Bavê Seyro qurba! çima tu deynakî?

Her çar malê Aluca li qûna diyêr demam nakî?

Sîng û berê min keçikê weke bexçê Zinara Mêrdîne

Ji xwe re tapo nakî.

(15)

Di şaxeke vê stranê ya mayîn de ev tapukirina, wek "tapu û tanzîm" derbas dibe (16).

LI DORA MEMIKAN BARÎKATÊN EDEBÎ TÊN

KIŞANDIN

Çawa tê xuyan, dema keçekê dil kir, bêtirs dikare bi dilşahî memikên xwe pêşkêşî delalîyê canê xwe bike. Di merc û hoyên zewaca bêdil de, êdî keç vê comerdîyê nîşan nadin, ewqas "sîngvekîrî nînin. Memik para kê ye? Bersîva vê pirsê bi daxwazîya keçê ve girêdayî ye. Di serpêhatîya Hecî Musa û Gula Ermenî de, Hecî Musa tê protesto kirin, Gulê tê rûsipî

108

Di nav stranên Kurdî de pêşkêşkirina memikan hemû şik, dijwarî û nebawerîyên navberajin/mêran yekten ji ortê radike,

ev îfadeyên pêşkêş û xelatan mirov dikare bêje, di van stranan da dibin manifestoyên evînê. Ji aliyê din çawa em paşê jî bibînin, jin dikarin van manifestoyan biqelêşin û bavêjin alîkî jî. Ev yeka jî di folklorê Kurdî de nîşanên dilsarî, hezkerin û bêdilîyê raberî me dikin. Ev protesto û dijîderketinan dîsa derbareyî rola jinan de me gelekî agahdar dikin.

Dema jin memikên xwe pêşkêş dike, ne tenê pêşkêş kirin, carcar qala "tapukirin"ê û "tanzîm"% jî dike:

Bavê Seyro

Bavê Seyro qurba! çima tu deynakî?

Her çar malê Aluca li qûna diyêr demam nakî?

Sîng û berê min keçikê weke bexçê Zinara Mêrdînê

Ji xwe re tapo nakî.

(15)

Di şaxeke vê stranê ya mayîn de ev tapukirina, wek "tapu û tanzîm" derbas dibe (16).

LI DORA MEMIKAN BARÎKATÊN EDEBÎ TÊN

KIŞANDIN

Cawa tê xuyan, dema keçekê dil kir, bêtirs dikare bi dilşahî memikên xwe pêşkêşî delalîyê canê xwe bike. Di merc û hoyên zewaca bêdil de, êdî keç vê comerdîyê nîşan nadin, ewqas "sîngvekîrî nînin. Memik para kê ye? Bersîva vê pirsê bi daxwazîya keçê ve gîrêdayî ye. Di serpehatîya Hecî Musa û Gula Ermenî de, Hecî Musa tê protesto kirin, Gulê tê rûsipî 108

kirin. Ji ber ku Gulê naxwaze bibejina Hecî Musa, dilketîkî wê heye, navê wî Miqsîye. Ev keçka Ermenî enînivîsa xweji zûda kifşkirîye: ...heta zlidarê dinyayê sax bim, cotê memikê min, wêji Miqsîyê lawê apê min re be...

Hecî Musa Begê ban kir:

Eman Gulê ev sibeye, xweş sibeye,

Tu kerem ke ezê biskê werim hinda teye,

Ezê maç kim cotê memikê teye.

Mirin heye, qebra tarîmala meye.

Gulê ban kir: Eman bego wer mebêje,

Ji dînê bavê min repirxerab e. Keşê rabûji ber rahib e,

Heta ez li darê dinyayê sax bim,

Cotê memikê min wê Miksîyê lawê apê min re be.

07)

Di çend stranan de, dema dilketîyê keçekê ji meydanê vedikişe, bar dike an jî diçe dilovanîya xwe, keç sond dixwe wekî êdî sîng û berê xwe veneke, ji bo bîranîna dilketîyê xwe,

ew mecbûr dimîne vê gavê davêje: ...Ezê sîngê xwe bikim
hepîsxane / Destê xelqê neçe nav memikan (18). Venekirina
memikan di dawîyê de dibe beşeke şînê:

Ez ad dikim, pasî te ez sîng û beran venakim,
Por û gulîyan şe nakim,
Biskgulîyan dirêj nakimji badanê,
Çavan kil nadimji kildanê,
(19)

109

kirin. Ji ber ku Gulê naxwaze bibejina Hecî Musa, dilketîkî wê
heye, navê wîMiqsîye. Ev keçkaErmenî enînivîsa xweji zûda
kifşkirîye: ...hetaezlidarê dinyayê sax bim, cotê memikêmin,
wêji Miqsîyê lawê apê min re be...

Hecî Musa Begê ban kir:

Eman Gulê ev sibeye, xweş sibeye,
Tu kerem ke ezê biskê werim hinda teye,
Ezê maç kim cotê memikê teye.

Mirin heye, qebra tarîmala meye.

Gulê ban kir: Eman bego wer mebêje,

Ji dînê bavê min repirxerab e. Keşê rabûji ber rahib e,

Heta ez li darê dinyayê sax bim,

Cotê memikê min wê Miksîyê lawê apê min re be.

07)

Di çend stranan de, dema dilketîyê keçekê ji meydanê
vedikişê, bar dike an jî diçe dilovanîya xwe, keç sond dixwe
wekî êdî sîng û berê xwe veneke, ji bo bîranîna dilketîyê xwe,
ew mecbûr dimîne vê gavê davêje: ...Ezê sîngê xwe bikim
hepîsxane / Destê xelqê neçe nav memikan (18). Venekirina
memikan di dawîyê de dibe beşeke şînê:

Ez ad dikim, pasî te ez sîng û beran venakim,
Por û gulîyan şe nakim,
Biskgulîyan dirêj nakimji badanê,
Çavan kil nadimji kildanê,
(19)

109

Di çend stranan de çawa pêşta tê,jin dikarin heta rojamirinê
sîng û berê xwe perde kin, veşêrin, çarmedora sîng biparêzin.
Ji bo ku kesekî mayîn destê xwe dirêjî sîng û beran neke, derî-
kulekan digrin, ew ,çeperan, heseran dikşînin dora memikan,
wek bax û bostanekî. Lê belê dema dil kir, wê çaxê her tişt
diguhire:

Kerem keJORê bibe ezîz mêvane,

Ji seferê hatî, ezîyet dîne, ezebê girane,
Emê şermîyê bavêjin berpîyane,
Gerdana min kupî hingivîne,
Şîrîn-şîrîn bimijîne.
Perda edebêji ber hilîne,
Bax û bostanê min gîhiştîne.
Hesar kirî bo te min hîştine,
Bikeve nave, gul sosinanjê biçîne.

(20) _ Di van xetan de derbasbûna "Perda edebêji ber hilîne" û
"Emê şermîyê bavêjin alîkî ber pîyane", wek du nîşanên
serbestî û rehetîyajîyana seksuel gelek giring in, hildana perda
edebê mirov dikare wek çend nîşanênjîyîna evîndarîyê ûjîyîna
seksuel yên here bingehîn, here radîkal bihesibîne. Dema
mirov li ser pêwendîyênjin-mêran yên cînsî difikire, ev îfadan
gelek hînkare û perwerdekar in.

FONKSÎYONÊN MEMIKAN YÊN DUWEMÎN

Memik wek destxistina hewcedarîyên seksuel organeke
bingehîn e, ji bo ku herdu alî (jin-mêr) di warê seksual de têr
bin, xwe rehet bihesibînin, memik roleke mezin dilîzin, ev
yeka wek fonsîyona memikan ya yekemîn dikare bê nav kirin,
110

Di çend stranên de çawa pêşta tê, jin dikarin heta rojamirîne
sîng û berê xwe perde kin, veşêrin, çarmedora sîng biparêzin.
Ji bo ku kesekî mayîn destê xwe dirêjî sîng û beran neke, derî-
kulekan digrin, ew çeperan, heseran dikşînin dora memikan,
wek bax û bostanekî. Lê belê dema dil kir, wê çaxê her tişt
diguhire:

Kerem kejarê bibe ezîz mêvane,
Ji seferê hatî, ezîyet dîne, ezebê girane,
Emê şermîyê bavêjin berpîyane,
Gerdana min kupî hingivîne,
Şîrîn-şîrîn bimijîne.
Perda edebêji ber hilîne,
Bax û bostanê min gîhiştîne.
Hesar kirî bo te min hîştine,
Bikeve nave, gul sosinanjê biçîne.

(20) _ Di van xetan de derbasbûna "Perda edebêji ber hilîne" û
"Emê şermîyê bavêjin alîkî ber pîyane", wek du nîşanên
serbestî û rehetîyajîyana seksuel gelek giring in, hildana perda
edebê mirov dikare wek çend nîşanênjîyîna evîndarîyê ûjîyîna
seksuel yên here bingehîn, here radîkal bihesibîne. Dema
mirov li ser pêwendîyênjin-mêran yên cînsî difikire, ev îfadan

gelek hînkâr û perwerdekar in.

FONKSÎYONÊN MEMIKAN YÊN DUWEMÎN

Memik wek destxistina hewcedarîyên seksuel organeke bingehîn e, ji bo ku herdu alî (jin-mêr) di warê seksual de têr bin, xwe rehet bihesibînin, memik roleke mezin dilîzin, ev yeka wek fonsîyona memikan ya yekemîn dikare bê nav kirin, 110

bi memikan şabûn, maçkirina wan, tevdan, gezkirin, birin-anîn û mizdana wan, rehetîke mezin dide herdu alîyan. Ji der vê fonsîyonamemikan, dengbêj çendfonksîonênmayînjîspartîye memikan anjî memik dibin nîşanên hewcedarîyên mayîn, wek derman, xarin-vexarin û mijûlî...

A. Wek Derman : Ji bo qenckirina birînên mêrên xwe, dilketîyên xwe, di çend stranan de çawa em dibînin jinan xwastîye memikên xwe bikin derman û melhem têxin devê birînan. Hem mêr, hem jî jin her yek ji alîyê xwe de gihîştîye bawerîkê: memik derman e. Ji bo ku ber dilê birîndar de bê, stranbêja jinîn ji ser cotê memikên xwe re tu tiştêkî giranbiha nedîtîye wekî pê birînên birîndaran bipêçe:

Bavê Fexro

Ez çûme Bolindê Sebrîyê Hecî ne li mal e,
Dibên li şerê Tirka, lipira Batmanê birîndar e,
Nizanim çisteqlala şêx Sehîd.fermana Kurdan rabûye,
Berê Sebrî tev birine dane elemane,
Ditirsim birîna Sebrîyê Hecî li binya xetê,
Bê hekîm û bê derman e,
Minê cotê zermemikêxwe biqelaşt,
Jê re bikira mîl, melhem û serdermane.

(21)

Ev stranan ji alîkî de nêzîkî stranên şînê dibin, her çiqas mirin-kuştin tune be jî, çawa tê xuyan şîn û girîk heye. Di rewşeke awa de qala memikan kirin, ez bawer dikim zêtir bi daxwaza zû qencbûna birîndar ve girêdayî ye, keçîk dixwaze bi motîfa memikan hêvîya xelasbûnê li bal birîndar zêtir bike, bîna wî fireh bigre, bo vê yekêjî diçe bal hekîmê filleh (Erakêl): 111

bi memikan şabûn, maçkirina wan, tevdan, gezkirin, birin-anîn û mizdana wan, rehetîke mezin dide herdu alîyan. Ji der vê fonsîyonamemikan, dengbêj çendfonksîonênmayînjîspartîye memikan anjî memik dibin nîşanên hewcedarîyên mayîn, wek derman, xarin-vexarin û mijûlî...

A. Wek Derman : Ji bo qenckirina birînên mêrên xwe,

dilketîyên xwe, di çend stranên de çawa em dibînin jinan
xwastîye memikên xwe bikin derman û melhem têxin devê
birînan. Hem mêr, hem jî jin her yek ji alîyê xwe de gihîştîye
bawerîkê: memik derman e. Ji bo ku ber dilê birîndar de bê,
stranbêja jinî ji ser cotê memikên xwe re tu tiştêkî giranbiha
nedîtîye wekî pê birînen birîndaran bipêçe:

Bavê Fexro

Ez çûme Bolindê Sebrîyê Hecî ne li mal e,
Dibên li şerê Tirka, lipira Batmanê birîndar e,
Nizanim çisteqlala şêx Sehîd.fermana Kurdan rabûye,
Berê Sebrî tev birine dane elemane,
Ditirsim birîna Sebrîyê Hecî li binya xetê,
Bê hekîm û bê derman e,
Minê cotê zermemikêxwe biqelaşta,
Jê re bikira mîl, melhem û serdermane.

(21)

Ev stranên ji alîkî de nêzikî stranên şînê dibin, her çiqas
mirin-kuştin tune be jî, çawa tê xuyan şîn û girîk heye. Di
rewşeke awa de qala memikan kirin, ez bawer dikim zêtir bi
daxwaza zû qencbûna birîndar ve girêdayî ye, keçîk dixwaze bi
motîfa memikan hêvîya xelasbûnê li bal birîndar zêtir bike,
bîna wî fireh bigre, bo vê yekêjî diçe bal hekîmê filleh (Erakêl):

111

Bavê Fexrîya

Bavê Fexrîya qurba!

Jî îne heta îne,

îro sê ro bavê Fexro birîndar e,

Di nav nivînê, wey li minê!

Ezê rabim daw û delingêxwe hilgêvim,

Herim Hadhaka xopan, mala Erakêlê hekîm,

Ezê bêjim: Erakêlo qurba! sîng û berê min keçîkê,

Bike melhema devê vê birînê.

(22)_

Di çend stranê mayîn de jî, em rastî îfada wek "memik
derman in" tînin. Bi taybetî kesê ku ji dilketîya xwe dûr dikeve,
diçe xerîbistanê, gelekcaranbedhal dikeve, ker-gêj dibe. Keçîk
ji ber vî derdê dûrketinê, bi stranekê bejî, diçe hewarîya wî, di
ber dilê wî de tê, dixwaze timê bîna lawikê xwe fireh bigre:

Lawiko

Dilê min li ser dilê min re kale-kale,

îro cabekji min re hatîye, dibê lawikê te,

Li welatê xerîbîyê nexwaş e, pir bedhal e. Li welatê xerîbîyê ne balgîye, ne doşek neperpale,

Ezê îznêji dê bavêxwe bixwazim,
Herim welatê xerîb, xwejê re bikim balgî,
Sîngêxwe bikim perpale,
Bila lawkê min bi kêfbe, êdî menale.

(23)

B. Wek Star: Memik hemji alîyê nermbûna xwe, hemjî bi
germbûna xwe ve wek stareke giranbiha hatîye hesibandin,
112

Bavê Fexrîya

Bavê Fexrîya qurba!

Ji îne heta îne,

îro sê ro bavê Fexro birîndar e,

Di nav nivînê, wey li minê!

Ezê rabim daw û delingêxwe hilgêvim,

Herim Hadhaka xopan, mala Erakêlê hekîm,

Ezê bêjim: Erakêlo qurba! sîng û berê min keçikê,

Bike melhema devê vê birîne.

(22)_

Di çend stranê mayîn de jî, em rastî îfada wek "memik
derman in" tîn. Bi taybetî kesê ku ji dilketîya xwe dûr dikeve,
diçe xerîbistanê, gelekcaranbedhal dikeve, ker-gêj dibe. Keçik
ji ber vî derdê dûrketinê, bi stranekê bejî, diçe hewarîya wî, di
ber dilê wî de tê, dixwaze timê bîna lawikê xwe fireh bigre:

Lawiko

Dilê min li ser dilê min re kale-kale,

îro cabekji min re hatîye, dibê lawikê te,

Li welatê xerîbîyê nexwaş e, pir bedhal e. Li welatê xerîbîyê ne balgîye, ne doşek neperpale,

Ezê îznêji dê bavêxwe bixwazim,

Herim welatê xerîb, xwejê re bikim balgî,

Sîngêxwe bikim perpale,

Bila lawkê min bi kêfbe, êdî menale.

(23)

B. Wek Star: Memik hemji alîyê nermbûna xwe, hemjî bi
germbûna xwe ve wek stareke giranbiha hatîye hesibandin,
112

wek koşk û serayê hatîye bi nav kirin, angorî van stranan mirov
tenê di nav sîng û beran de dikare bîna xwe derxe, anjî di şevên
zivistanê, xwe di nav de germbike : Xwezila şevêkêjişevên çilê
kanuna zivistanê / Di ber sîng û berê xelka têlî de bibûma
mêvan p4). Ji alîyê din di çend stranan de memik wekbalgî
an jî wek mesken hatine bi nav kirin:

Çavêdxwejê re bikim saqî wextê şerab geranê,

Sîngêxwejê re bikim balgî wextê palvedanê.

&\

Di straneke mayîn de jî, vê carê keç sîngê xwe dike mesken
wek cîhekî starê:

Sîngê miji te re baxçeye,

Gul û rihan têda ye,

Meskenê min û teye.

(26)_

Hembêzkirin ji alîyê jin-mêr de wek avahîke evînê hatîye
dîtin, dema mêr dikeve nav sîng û beran, ev avahî hemû şana
xwe di van stranan de nîşan dide:

Heso

-Heso, îşev şeve e, şev wê bişilîye,

Guhêra hogeçê te av e, avherîye,

Were têkeve nav dest orxan-doşekê qastûkîye,

Herge qîma te dest orxan-doşekê qastûkî nayê,

Ber serê te cotê zer memika serî sorî, binîsipîye.

(27)

113

wek koşk û serayê hatîye bi nav kirin, angorî van stranan mirov
tenê di nav sîng û beran de dikare bîna xwe derxe, anjî di şevên
zivistanê, xwe di nav de germbike : Xwezila şevêkêjişevên çilê
kanuna zivistanê / Di ber sîng û berê xelka têlî de bibûma
mêvan p4). Ji alîyê din di çend stranan de memik wekbalgî
an jî wek mesken hatine bi nav kirin:

Çavêdxwejê re bikim saqî wextê şerab geranê,

Sîngêxwejê re bikim balgî wextê palvedanê.

&\

Di straneke mayîn de jî, vê carê keç sîngê xwe dike mesken
wek cîhekî starê:

Sîngê miji te re baxçeye,

Gul û rihan têda ye,

Meskenê min û teye.

(26)_

Hembêzkirin ji alîyê jin-mêr de wek avahîke evînê hatîye
dîtin, dema mêr dikeve nav sîng û beran, ev avahî hemû şana
xwe di van stranan de nîşan dide:

Heso

-Heso, îşev şeve e, şev wê bişilîye,

Guhêra hogeçê te av e, avherîye,

Were têkeve nav dest orxan-doşekê qastûkîye,

Herge qîma te dest orxan-doşekê qastûkî nayê,

Ber serê te cotê zer memika serî sorî, binîsipîye.

(27)

113

C. WekRonahîyê: Di çend stranan de memik şemal didin, wek "şemala jeve" (28) hatine dîtin, ronahî û tîrêjên li dorberê memikan peyda dibe, angorî bawerîya dengbêj tarîya şevê belav dike : Eyšê

Eyšê qurba, dilê min qîz û bûkê van koçera,

Sîng û berê Eyşa min usa ne,

Nola hîverona vanpayîza ser bêdera.

(29) _ Gelo stranbêj çawa ev ronahî û şemala memikan keş kirîye? Bi bawerîya me, ev yeka bi avahîya memikan ve dikare bê şiro vekirin. Ji ber ku di şevên tarî de angorî beşên bedenê yên mayîn memik baştir xwe nîşan didin (wek du çîyayên mezin) angorîbeşên mayîn, memikwek bilindcîhekîçêtirxuya dibin an jî bi peyvên stranbêj "şemal didin" , wek "Afvero«ê" ronahîyê dibarînin.

D. Wek Mijûlî: Dema bîna lawikê keçekê teng dibe, xew nakeve çav anjî li ser rê ye, diçe xerîbîyê anjî şevên dirêj dema wext derbas nabe, keç di gelek stranan de gazî lawikê xwe dike wekî bê têkeve nav sîng û beran, ji xwe re mijûl be, bi memikan şa be, pê bilîze. Bi kurtî memik wek çavkanîke bînfirêhîyê û çerezê şevbihurîyê di van stranan de derbas dibin:

Şahîno

Şahîno, dîno tu dîn î, tu ne mi distînî, ne direvînî,

Nextikê mi giran e, têji ku bînî,

Tuji xwedê natirsî etfa zîvî li ser sîngê mi dihejînî,

114

C. WekRonahîyê: Di çend stranan de memik şemal didin, wek "şemala jeve" (28) hatine dîtin, ronahî û tîrêjên li dorberê memikan peyda dibe, angorî bawerîya dengbêj tarîya şevê belav dike : Eyšê

Eyšê qurba, dilê min qîz û bûkê van koçera,

Sîng û berê Eyşa min usa ne,

Nola hîverona vanpayîza ser bêdera.

(29) _ Gelo stranbêj çawa ev ronahî û şemala memikan keş kirîye? Bi bawerîya me, ev yeka bi avahîya memikan ve dikare bê şiro vekirin. Ji ber ku di şevên tarî de angorî beşên bedenê yên mayîn memik baştir xwe nîşan didin (wek du çîyayên mezin) angorîbeşên mayîn, memikwek bilindcîhekîçêtirxuya dibin an jî bi peyvên stranbêj "şemal didin" , wek "Afvero«ê" ronahîyê dibarînin.

D. Wek Mijûlî: Dema bîna lawikê keçekê teng dibe, xew nakeve çav anjî li ser rê ye, diçe xerîbîyê anjî şevên dirêj dema wext derbas nabe, keç di gelek stranan de gazî lawikê xwe dike wekî bê têkeve nav sîng û beran, ji xwe re mijûl be, bi memikan şa be, pê bilîze. Bi kurtî memik wek çavkanîke bînfirêhîyê û çerezê şevbihurîyê di van stranan de derbas dibin:

Şahîno

Şahîno, dîno tu dîn î, tu ne mi distînî, ne direvînî,

Nextikê mi giran e, têji ku bînî,

Tuji xwedê natirsê etfa zîvî li ser sîngê mi dihejînî,

114

Sîngê mi baxçê gulan û sêvane, dema bîna te teng bî,

Werê demekê, da tu xemên dilêxwejê birevînî.

(30)

DuZerî

Canê canê,

Du zerî ber derîkê mala bavê min rêze,

Xwîşka mezin ya piçûk re digot:

"îşev mêvanekî hatîye mala bavê min û te

Rebenêpir ezîz e. Ezê nizamimjê reçipêskêş, çi layîqî, çi cayîz e,

Ezêji şevêkê, nivê şevanî,

Pêdajê re teslîm bikim cotê zer memikan,

Şevê çilan û kanûnan dûvedirêje,

Rabe, rûnê ûpê bilîze ". (31>

Ji alîyê din dema dilketîyê keçekê diçe xerîbîyê, leşkerîyê

anjî welatên dûr, wê demê keçmemikên xwe pêşkêşbîntengan

dike:

Gondera Reşê

Wekî tê carekê malabavê mi bivî mêvandarî,

Ezê cîhê te daynim yalê odê,

Ezê cotê zer memika pêşkêşî nefsa canê tekim,

Xwe re têr şabe, hetanî sibê.

(32)

115

Sîngê mi baxçê gulan û sêvane, dema bîna te teng bî,

Werê demekê, da tu xemên dilêxwejê birevînî.

(30)

DuZerî

Canê canê,

Du zerî ber derîkê mala bavê min rêze,

Xwîşka mezin ya piçûk re digot:

"îşev mêvanekî hatîye mala bavê min û te

Rebenêpir ezîz e. Ezê nizanîmjê reçîpêskêş, çi layîqî, çi cayîz e,
Ezêji şevêkê, nîvê şevanî,
Pêdajê re teslîm bikim cotê zer memikan,
Şevê çilan û kanûnan dûvedirêje,
Rabe, rûnê ûpê bilîze ". (31>
Ji alîyê din dema dilketîyê keçekê diçe xerîbîyê, leşkerîyê
anjî welatên dûr, wê demê keçmemikên xwe pêşkêşîbîntengan
dike:

Gondera Reşê
Wekî tê carekê malabavê mi bivî mêvandarî,
Ezê cîhê te daynim yalê odê,
Ezê cotê zer memika pêşkêşî nefsa canê tekim,
Xwe re têr şabe, hetanî sibê.

(32)

115

Stranbêj, memik carcar jî wek besteke gerê, seyranê
hesibandîye, mirov dikare têda bîna xwe derxe, kêfa xwe
binêre: Sîngêminjixwe re bike baxe/nav bigere tax bi taxe p3).
Ji bo beden mest bibe, rehet bibe, memik wek besteke sportîf
dikarin fonksiyoneke mayînjîbilîzin: ...Delalêdilêmin hatibû
min bibîne/Xwe di nav bax û bostanê min de bive-bîne p4). Ev
îmkana peydabûna ger, seyran û sporê, bi bawerîya me, ji
hebûna zêdebûnamemikan tê, dilketîyê mêrîn yekçep, yek rast
lê dixê, mecbûre e xwe bigevizîne, dema dil bike herdu
memkikan, navmemikan, serê memikan binêre, ev yeka jî
hereket dixwaze, pêwîst e xwe bilivîne an jî memikan yek yek
bileqîne. Dema dibêjin "memik derya xorta ne", bingehê vê
bawerîyê, liser vê rastîyajorîn ava dibe. Dema yek avjenî dike,
nikare cîhê xwe de bisekine, ew pêwîst e xwe bilivîne. Stranbêj
hemû ev rûçikênjîyînê û avahîya memikan daye li ber çavan,
xwe gîhandîye dinya fantazîyan.

D. Wek Çerez: Di gelek stranan de memik wek xwarinên
cuda derbas dibin. Em ji van stranan fam dikin ku tam û
xweşîya memikan li ser zarê dengbêj demeke dirêj maye, jê têr
nebûye. Çawa emê paşê jî bibînin, di gelek stranan de memik
wek fêkîyan hatine nav kirin. Ji der fêkîyan em rastî îfade û
xwarinên mayî jî tîn wek taştê, firavîn, şîv, paşîv, dimis,
çerez, to, kebab, hingiv, wek mîsal: Ezê serê memikê xwe
biçilpînim/jikalanrebikimtaştêJixortanrebikimfiravînê..P5).

MOTÎVA "MÊRÊNJIHEQÊ MEMIKAN

DERNAKEVIN"

Di çend stranên Kurdî û şaxên wan de çawa em dibînin jin

ewqas ji zewaca xwe dilşa nînin, mêrên wan an jî dilketîyên wan "mêrênji heqê memikan dernakevin" tên bi nav kirin. Ev mêranji alîyêjinan de carcar wekmêr nayên hesibandin, navên 116

Stranbêj, memik carcar jî wek besteke gerê, seyranê hesibandîye, mirov dikare têda bîna xwe derxe, kêfa xwe binêre: Sîngêminjixwe re bike baxe/nav bigere tax bi taxe p3). Ji bo beden mest bibe, rehet bibe, memik wek besteke sportîf dikarin fonksiyoneke mayînjîbilîzin: ...Delalêdilêmin hatibû min bibîne/Xwe di nav bax û bostanê min de bive-bîne p4). Ev îmkana peyda bûna ger, seyran û sporê, bi bawerîya me, ji hebûna zêdebûnamemikan tê, dilketîyê mêrîn yekçep, yek rast lê dixê, mecbûre e xwe bigevizîne, dema dil bike herdu memkikan, navmemikan, serê memikan binêre, ev yeka jî hereket dixwaze, pêwîst e xwe bilivîne an jî memikan yek yek bileqîne. Dema dibêjin "memik derya xorta ne", bingehê vê bawerîyê, liser vê rastîyajoîn ava dibe. Dema yek avjenî dike, nikare cîhê xwe de bisekine, ew pêwîst e xwe bilivîne. Stranbêj hemû ev rûçikênjîyînê û avahîya memikan daye li ber çavan, xwe gîhandîye dinya fantazîyan.

D. Wek Çerez: Di gelek stranan de memik wek xwarinên cuda derbas dibin. Em ji van stranan fam dikin ku tam û xweşîya memikan li ser zarê dengbêj demeke dirêj maye, jê têr nebûye. Çawa emê paşê jî bibînin, di gelek stranan de memik wek fêkîyan hatine nav kirin. Ji der fêkîyan em rastî îfade û xwarinên mayîni jî tên wek taştê, firavîn, şîv, paşîv, dimis, çerez, to, kebab, hingiv, wek mîsal: Ezê serê memikê xwe biçîlpînim/jikalanrebikimtaştêJixortanrebikimfiravînê..P5).

MOTÎVA "MÊRÊNJIHEQÊ MEMIKAN DERNAKEVIN"

Di çend stranên Kurdî û şaxên wan de çawa em dibînin jin ewqas ji zewaca xwe dilşa nînin, mêrên wan an jî dilketîyên wan "mêrênji heqê memikan dernakevin" tên bi nav kirin. Ev mêranji alîyêjinan de carcar wekmêr nayên hesibandin, navên 116

mayîni li wan tên kirin, wek mêrên çeper, şindo, şindonek kund, kundo, nemêr, şilek mêrên kotî, melmelestî, serjinik pintî, serhevde, mêrên kotî, dewar, mêrên şil-şêt, mirdar... Sedemên vê dilsarîyê gelek in, wek bi darê zorê ve hatin revandin, zewaca bêdil, hêwî anîn, çavderîyamêran j i mêtîyê ketin û gelek faktorên mayîni... Di dawîyê de, ev sartîya malê di pêwendîyên cînsî de digihêje dereceke bilind. Êdî rehetî ji

jinan re namîne:

Yadê, navê min keçîkê Besna Besnayê,
Weyla min porsorêpor belayê,
Tenîya Musê, heşa Helebê lixwe dayê,
Bavê min xêrê bikî bi çavê serê xwe nebînî.
Çawa nedame xortekîji mala Hesên Axa apê Behrî,
Simbilsorê serxaniya, destmala dest lawika,
Roja dawet û eyd û şahîya,
Ez dame îbrahîmê Temê, hirçê Bûbîlanî,
Kerqolanê rîya Nisebînê,
Heqji sîng û berê min dernayê,
Yadê rebenê, Besê rebenê (36>.

Jin,ji mêrên ku "şevê heta sibêpiştê xwe didinejinan" hez nakin .Hemû ev yekan,jijinan re dîtina îmkana dilketîyên nûh peyda dike, wek çawa di stranekê de jî tê xuyan, jin gazî dilketîyê xwe yê nûh dike: Were teresê kuçîkê mêrê min bikuje... Di van stranên de çawa tê xuyan jin gelek xemgin û dilsar in:

Derîyê mala bavê min yatamê bi toz û mij e,
De rabe teresê kuçîkê mêrê min bikuje,
Tê devê xwe têxe xan û manê gerdenê,
Cotê memikaji xwe re bimije (37>.

117

mayîn li wan tînin kirin, wek mêrên çeper, şindo, şindonek kund, kundo, nemêr, şilek mêrên kotî, melmelestî, serjinik pintî, serhevde, mêrên kotî, dewar, mêrên şil-şêt, mirdar... Sedemên vê dilsariyê gelek in, wek bi darê zorê ve hatin revandin, zewaca bêdil, hêwî anîn, çavderîyamêran j i mêtîyê ketin û gelek faktorên mayîn... Di dawîyê de, ev sartîya malê di pêwendîyên cînsî de digihêje dereceke bilind. Êdî rehetî ji jinan re namîne:

Yadê, navê min keçîkê Besna Besnayê,
Weyla min porsorêpor belayê,
Tenîya Musê, heşa Helebê lixwe dayê,
Bavê min xêrê bikî bi çavê serê xwe nebînî.
Çawa nedame xortekîji mala Hesên Axa apê Behrî,
Simbilsorê serxaniya, destmala dest lawika,
Roja dawet û eyd û şahîya,
Ez dame îbrahîmê Temê, hirçê Bûbîlanî,
Kerqolanê rîya Nisebînê,
Heqji sîng û berê min dernayê,
Yadê rebenê, Besê rebenê (36>.

Jin,ji mêtên ku "şevê heta sibêpişta xwe didinejinan" hez nakin .Hemû ev yekan,jjinan re dîtina îmkana dilketîyên nûh peyda dike, wek çawa di stranekê de jî tê xuyan, jin gazî dilketîyê xwe yê nûh dike: Were teresê kuçikê mêtê min bikuje... Di van stranan de çawa tê xuyan jin gelek xemgin û dilsar in:

Derîyê mala bavê min yatamê bi toz û mij e,
De rabe teresê kuçkê mêtê min bikuje,
Tê devê xwe têxe xan û manê gerdenê,
Cotê memikaji xwe re bimije (37>.

117

XelîlêQazî

Ezê Dîyarbekira şewitî ketim bi mişmişe,
Toq û.benîyê mi rebenê ser bejna zirav xuşexuse,
Bira bavê min xêrê bike, xêrê nebîne,
Çawa ezê nedam Xelîlê Qazî, lawkê Kurmanc,
Ezê dam kum bi qulkîji vanê bajarîya,
Ji êvarê heta sibê li sersîngê min diponije (38>.

Çawa di van stranan de bi vekirî tê xuyan ku,jinji mêtê xwe razî nîne. Di stranaXerabo ya ku di nav xetên wê de li dijî mêtê xirab protestoke gelek tûj heye, mirov dikare gelekî bi hêsani vê nerazîbûne bibîne. Ev strana ji devê jineke dil bi keser tê strandin, çawa em ji naveroka stranê têdigihên mêtê jinikê kesekî çavder e, jinxapînok e, di nav malan digere, di stranê de motîfa memikan gelek xurt e, jinik bi alîkarîya vê motîfê qet nebe li şunda vegeirîna mêtê xwe hêvî dike, gazin, lome, şîret di stranê de tevlihev dibin, jinik bi vî tehrî hundirê xwe dirêje. Stran bi van xetan dest pê dike: Ruhê bizdonek bisîngê gewir şa nabe... Ev îfada di nav salan de bûye gotineke pêşîya û di zimanê Kurdî de cîh girtîye.

De Xerabo

DeXerabo, dexterabo taximê sîngûberêmikaraxezala,
Ji te re nola qesra Pîrota liMêrdîna şewitî, nûh camkirî,
Na welle nola guşîyek tirîyê Çêlikê Elîyê Remo
Di kan û mêwa xwe de nûh kemilîn.
Xerabo, malşewitîyo, ezji te re dibêm tu herşevaXwedê

118

XelîlêQazî

Ezê Dîyarbekira şewitî ketim bi mişmişe,
Toq û.benîyê mi rebenê ser bejna zirav xuşexuse,
Bira bavê min xêrê bike, xêrê nebîne,
Çawa ezê nedam Xelîlê Qazî, lawkê Kurmanc,

Ezê dam kum bi qulkîji vanê bajarîya,
Ji êvarê heta sibê li sersîngê min diponije (38>.
Çawa di van stranan de bi vekirî tê xuyan ku, jinji mêrê xwe
razî nîne. Di strana Xerabo ya ku di nav xetên wê de li dijî mêrê
xirab protestoke gelek tûj heye, mirov dikare gelekî bi hêsanî
vê nerazîbûne bibîne. Ev strana ji devê jineke dil bi keser tê
strandin, çawa em ji naveroka stranê têdigihên mêrê jinikê
kesekî çavder e, jinxapînok e, di nav malan digere, di stranê de
motîfa memikan gelek xurt e, jinik bi alîkarîya vê motîfê qet
nebe li şunda vegeftina mêrê xwe hêvî dike, gazin, lome, şîret
di stranê de tevlihev dibin, jinik bi vî tehrî hundirê xwe dirêje.
Stran bi van xetan dest pê dike: Ruhê bizdonek bisîngê gewir
şa nabe... Ev îfada di nav salan de bûye gotineke pêşîya û di
zimanê Kurdî de cîh girtîye.

De Xerabo

De Xerabo, dexerabo taximê sîngûberêmikaraxezala,
Ji te re nola qesra Pîrota li Mêrdîna şewitî, nûh camkirî,
Na welle nola guşîyek tirîyê Çêlîkê Elîyê Remo
Di kan û mêwa xwe de nûh kemilîn.
Xerabo, malşewitîyo, ezji te re dibêm tu herşeva Xwedê
118

Wer tewafa sîng û bera, ramûsanê cotê memikê mi kara
xezalan.

Ji te re nolîsênê berdirêyê ter e. Li Mêrge Mîrajorîn li Qeredaxa şewitî, tu bikeparzûnan
û torba,

Tu biguşişê avjê here, bi kêrê qelem traşê du dîlim ke,
Damarê geza û şekirji nav here.

De xerabo, ezji te re dibêm tu her şeva Xwedê,
Were li ser rûnê bixwe tev megere.

(39) _ Di çend stranan ji bo sîngtevtanek û destpaşilkekê qala
parevekirin û nivîkirina sîng û beran jî tê kirin:

Kulmalê, Bangê Elegezê

Kulmalê, bangê Elegezê têfîke-fîke,

De tu were telebextê min re,

Fîno xar ke, qotikê serda sî ke.

Agirê kulê beyta ocaxê bavê ketê,

Were xal û xetê sîng û bera,

Min û dewarê mêrê xwe nivî ke (40>.

Di straneke mayîn de jineke mêrkirî bahsa "kilîta cotê
memikan" dike û kilîte teslîmî dilketîyê nûh dike:

Sebrê

Lo lo taxima sîng û berê minji te re,

Yek gul û yek sosin û yek çiçek e,
Tu tevîsêsed sîwarê me Hesena lêpeya be,
Berxo tu guleka xirab neke.

119

Wer tewafa sîng û bera, ramûsanê cotê memikê mi kara
xezalan.

Ji te re nolîsênê berdirêyê ter e. LiMêrgeMîrajorîn liQeredaxa şewitî, tu bikeparzûnan
û torba,

Tu biguvişe avjê here, bi kêrê qelem traşê du dîlim ke,
Damarê geza û şekirji nav here.

De xerabo, ezji te re dibêm tu her şeva Xwedê,

Were li ser rûnê bixwe tev megere.

(39) _ Di çend stranan ji bo sîngtevtanek û destpaşilkekê qala
parevekirin û nivîkirina sîng û beran jî tê kirin:

Kulmalê, Bangê Elegezê

Kulmalê, bangê Elegezê têfîke-fîke,

De tu were telebextê min re,

Fîno xar ke, qotikê serda sî ke.

Agirê kulê beyta ocaxê bavê ketê,

Were xal û xetê sîng û bera,

Min û dewarê mêrê xwe nivî ke (40>.

Di straneke mayîn de jineke mêrkirî bahsa "kilîta cotê
memikan" dike û kilîte teslîmî dilketîyê nûh dike:

Sebrê

Lo lo taxima sîng û berê minji te re,

Yek gul û yek sosin û yek çiçek e,

Tu tevîsêsed sîwarê me Hesena lêpeya be,

Berxo tu guleka xirab neke.

119

Kodmîskînemêyiêmin, fesaûdewûsêgundaxeberdarneke.

Ezê kilîta cotêzermemika teslîmîte kim, tu li cêbaxwe ke,

Bîna te teng dibe, rebeno rojê carekê derî veke (41>.

NAVKIRINA FORMÊN MEMIKAN

Di stranên Kurdî de dema dengbêj qala memikan kirîye
gelek tiştên mayîn anîne ber çavan, wekhebûna memikan û van
tiştan li ser bingehên mantiqî ava kirine. Di nav van pîvanan de
tehr, reng û prosesên gîhiştina memikan cîhekî fireh digrin.

A. Tehrê Memikan: Dengbêj di gelek stranan de memik
wek fêkîyan dîtîye û navê fêkîyan li memikan kirîye. Çima
fêkî? Ez bawer dikim ji der guloverbûna memika û fêkîyan,
zêtir dengbêj ew tam û lezeta ku demekê di fêkîyan de tam
kirîye, di memikan de ji nûh ve keş kirîye an jî dixwaze keş

bike, ji ber vê yekê jî hem guloverbûn û hem jî tam-lezeta memik û fêkîyan di van stranan de ketine nav hev. Ew fêkîyên ku di stranên Kurdî de wek memikan hatine pejirandin û nîşandin wek mîsal ev in: sêv, xurme, tirî, porteçal, hêjîr, guz, qawin, hinar, şememok, wek mîsal: Memkê xezala malxirab sor bûne / Mîna şemamokê deşta Hesîna (42). Angorî beşên Kurdistanê yê cuda, cîhê belavbûna stranan, ev dorberan liser zêtir bikaranîna curê fêkîyan jî tesîr kirîye, wek mîsal di nav Kurdên Surîyê de, di nav stranekê de derbasbûna "porteçalê Yafayê" normal e, ji ber ku, nêzîkbûna var? sînoran navdarîya porteçalên vê navçê eşkere kirîye:

Li ser zilfê danî,
Xulamê cotê memikan,
Porteçalê Yafayê,
Devê dikana danî.

(43)

120

Kodmîskînêmeyîemin, fesadûdewûsêgundaxeberdarneke.

Ezê kilîta cotêzermemika teslîmîte kim, tu li cêbaxwe ke,
Bîna te teng dibe, rebeno rojê carekê derî veke (41).

NAVKIRINA FORMÊN MEMIKAN

Di stranên Kurdî de dema dengbêj qala memikan kirîye gelek tiştên mayîn anîne ber çavan, wekhebûna memikan û van tiştan li ser bingehên mantiqî ava kirine. Di nav van pîvanan de tehr, reng û prosesên gîhiştina memikan cîhekî fireh digrin.

A. Tehrê Memikan: Dengbêj di gelek stranan de memik wek fêkîyan dîtîye û navê fêkîyan li memikan kirîye. Çima fêkî? Ez bawer dikim ji der guloverbûna memika û fêkîyan, zêtir dengbêj ew tam û lezeta ku demekê di fêkîyan de tam kirîye, di memikan de ji nûh ve keş kirîye an jî dixwaze keş bike, ji ber vê yekê jî hem guloverbûn û hem jî tam-lezeta memik û fêkîyan di van stranan de ketine nav hev. Ew fêkîyên ku di stranên Kurdî de wek memikan hatine pejirandin û nîşandin wek mîsal ev in: sêv, xurme, tirî, porteçal, hêjîr, guz, qawin, hinar, şememok, wek mîsal: Memkê xezala malxirab sor bûne / Mîna şemamokê deşta Hesîna (42). Angorî beşên Kurdistanê yê cuda, cîhê belavbûna stranan, ev dorberan liser zêtir bikaranîna curê fêkîyan jî tesîr kirîye, wek mîsal di nav Kurdên Surîyê de, di nav stranekê de derbasbûna "porteçalê Yafayê" normal e, ji ber ku, nêzîkbûna var? sînoran navdarîya porteçalên vê navçê eşkere kirîye:

Li ser zilfê danî,

Xulamê cotê memikan,
Porteqalê Yafayê,
Devê dikana danî.

(43)

120

Fêkîyên baştirîn li kîjan bajar, navçe an jî li kîjan herêmê
digihêjin, stranbêj navê van cîhan û memik gîhandene hev, bi
hevra bi kar anîne:

Elê Meyrê

Ezê sîng û berê Meyrema xwe dibêjim

-Xurmekxurmê vê Bexdayê,

Hêjîrek hêjîrê vê Şengalê,

Tirîk tirîyê Bisindirê,

Qawinek qawinê Dîyarbekirê,

Xort nizanbe, xwe re bike çerezê şevbihêrî.

(**\

Ji dertam-lezeta fêkîyan, ji afiyê din ew bîna xweş ya kuji
fêkîyan tê, vê carê dengbêj çawa keş dîke wekîji memikan jî
bîneke awa xweş tê. Di çend stranên de em rastî îfadeyên
derheqa bîna memikan tînin, wek: bîna memka em kotin, bîna
memka em xwarin... Ji ber ku memik di bin kincan de zêde
dimînin, ew xwey didin, wek hêkan disincirin, germ dibin, di
çend stranên de vê carê em rastî îfade "hilma memikan" tînin:
hilma memka em xwarin. Dema ev bîna û hilma memikan tev
hev dibe, çawa em dibînin dinya bûye ya dengbêj.

Dengbêj memik ne tenê wek fêkîyan dîtîye, çawa di çend
stranên de tê xuyan navê gelek tiştên mayîn jî, li memikan
kirîye. Dema memik û ev tişt dane ber hev, rûberî hev kirine,
bêşik wekhev bûna van tiştan û memikan daye ber çavan, wek
kanî, kulîlk, baxçe-bostan, zêr-zîv, maden, fîncan...

Çi ye nêzîkîya di navbera kanî û memikan? Ez bawer dikim
bersîva vê pirsê diçe digihêje wekhev bûna şîr û avê, herduyan
jî mirov vedixwe, dengbêj memik wek cot kanî dîtîye, kanîyên
ku li şuna avê şîrjê dikişin. Ava van kanîyan agir û şewata di

121

Fêkîyên baştirîn li kîjan bajar, navçe an jî li kîjan herêmê
digihêjin, stranbêj navê van cîhan û memik gîhandene hev, bi
hevra bi kar anîne:

Elê Meyrê

Ezê sîng û berê Meyrema xwe dibêjim

-Xurmekxurmê vê Bexdayê,

Hêjîrek hêjîrê vê Şengalê,

Tirîk tirîyê Bisindirê,
Qawinek qawinê Dîyarbekirê,
Xort nizanbe, xwe re bike çerezê şevbihêrî.

(**\

Ji dertam-lezeta fêkîyan, ji afiyê din ew bîna xweş ya kuji
fêkîyan tê, vê carê dengbêj çawa keş dîke wekîji memikan jî
bîneke awa xweş tê. Di çend stranan de em rastî îfadeyên
derheqa bîna memikan tîn, wek: bîna memka em kotin, bîna
memka em xwarin... Ji ber ku memik di bin kincan de zêde
dimînin, ew xwey didin, wek hêkan disincirin, germ dibin, di
çend stranan de vê carê em rastî îfade "hilma memikan" tîn:
hilma memka em xwarin. Dema ev bîn û hilma memikan tev
hev dibe, çawa em dibînin dinya bûye ya dengbêj.

Dengbêj memik ne tenê wek fêkîyan dîtîye, çawa di çend
stranan de tê xuyan navê gelek tiştên mayîn jî, li memikan
kirîye. Dema memik û ev tişt dane ber hev, rûberî hev kirine,
bêşik wekhevbûna van tiştan û memikan daye ber çavan, wek
kanî, kulîlk, baxçe-bostan, zêr-zîv, maden, fîncan...

Çi ye nêzîkîya di navbera kanî û memikan? Ez bawer dikim
bersîva vê pirsê diçe digihêje wekhevbûna şîr û avê, herduyan
jî mirov vedixwe, dengbêj memik wek cot kanî dîtîye, kanîyên
ku li şuna avê şîrjê dikişin. Ava van kanîyan agir û şewata di
121

dilê stranbêj çiqas dide sekinandin? Bersîva vê pirsê jî dîsa di
nav fonksîyonên memikan yên duwemîn de veşartîye:

Hey Lê, Lê

Hey lê, lê, hey qemerê!

Gundê Dodo du gelî ne,

Cotê zer memika cot kariî ne,

Wey malîno, hûnê qet dey nakin,

Ezê destê çav-birûyê beleka dimirim,

Hûnê bawer nakin (45).

Lê Gewrê

Min serê memika givaşt

Sêfîncan avji hatin xwar,

Minfîncanekjê vexwar,

Û ez bûme wekzîveal

Ez bûme wek merekî teyar. m

Di çend stranan de memik wek fîncanan bi taybetî wek
fîncanên ferfûrî hatine hesibandin. Ji alîkî de tehrê fîncanan
(giloverbûna wan, xweşîkbûna wan), ji alîyê din fonksîyona
(motîfa vexwarinê) fîncanan û memikanjihevne dûrin. Carcar

em rastî îfadeyên "fincanên dest hakimî" û "fincanê dest axeleran" tên. Çawa di van stranan de jî tê xuyan, di salên kevn de fincanên hakim, axa û began giranbiha bûne, bi saya vê giranbihabûnê stranbêj xwestîye hêjabûna, giranbihatîya memikên dilketîya xwe jî nîşan bide:

122

dilê stranbêj çiqas dide sekinandin? Bersîva vê pirsê jî dîsa di nav fonksîyonên memikan yê duwemîn de veşartîye:

Hey Lê, Lê

Hey lê, lê, hey qemerê!

Gundê Dodo du gelî ne,

Cotê zer memika cot kariî ne,

Wey malîno, hûnê qet dey nakin,

Ezê destê çav-birûyê beleka dimirim,

Hûnê bawer nakin (45).

Lê Gewrê

Min serê memika givaşt

Sêfincan avji hatin xwar,

Minfincanekjê vexwar,

Û ez bûme wekzîveal

Ez bûme wek merekî teyar. m

Di çend stranan de memik wek fincanan bi taybetî wek fincanên ferfûrî hatine hesibandin. Ji alîkî de tehrê fincanan (giloverbûna wan, xweşikbûna wan), ji alîyê din fonksîyona (motîfa vexwarinê) fincanan û memikanjihevne dûrin. Carcar em rastî îfadeyên "fincanên dest hakimî" û "fincanê dest axeleran" tên. Çawa di van stranan de jî tê xuyan, di salên kevn de fincanên hakim, axa û began giranbiha bûne, bi saya vê giranbihabûnê stranbêj xwestîye hêjabûna, giranbihatîya memikên dilketîya xwe jî nîşan bide:

122

Hesreta Min

Hesreta minji mala bavê derket,

Bi min re xeber nade

Nizanim çira?

Bejin zirav e mîna hal-halê nav geniman,

Memikspî ne mînanîfincanê dest hakimam

-Keçê, kulmalbavê,

Te goştê min helandîye

Biwaqî, biderema

Hestûyê min helandîye

Kirîye şima.

<<;.

Stranbêj ji bo ku bedewî û xweşîya memikan bi tehrekî
baştirîn bîne zimîn, hemû rê û îmkânên hunerî ceribanidine,
carcar sîng wek baxçekî, di nav vî baxçeyî de memik jî wek
"baqêgulan" bi nav kirîye. Di strana Eyşanê de awa tê gotin : Eyşanê
Sîngê gewrê baxçeye, Eyşanê,
Baqê gula di navdaye, Eyşanê.

c.î»;

Mirov li vira baştêdigihê ku baqê gulên memik in, di çend
stranê Kurdî de carcar peyvên sîng û memik bi hevra tên bi kar
anîn, di van stranên da sîng wek deşt, zozan, bostan û baxçekî
fireh tê nexş kirin, memik jî di nav vî erdê fireh de cîh digrin.
Li vira êdî sîng li şuna memikan derbas nabin, ji ber ku qala
memikan xwe tê kirin. Lê belê carina jî dema qala memikan
123

Hesreta Min

Hesreta minji mala bavê derket,

Bi min re xeber nade

Nizanim çira?

Bejin zirav e mîna hal-halê nav geniman,

Memikspî ne mînanîfîncanê dest hakimam

-Keçê, kulmalbavê,

Te goştê min helandîye

Biwaqî, biderema

Hestûyê min helandîye

Kirîye şima.

<<;.

Stranbêj ji bo ku bedewî û xweşîya memikan bi tehrekî
baştirîn bîne zimîn, hemû rê û îmkânên hunerî ceribanidine,
carcar sîng wek baxçekî, di nav vî baxçeyî de memik jî wek
"baqêgulan" bi nav kirîye. Di strana Eyşanê de awa tê gotin : Eyşanê
Sîngê gewrê baxçeye, Eyşanê,
Baqê gula di navdaye, Eyşanê.

c.î»;

Mirov li vira baştêdigihê ku baqê gulên memik in, di çend
stranê Kurdî de carcar peyvên sîng û memik bi hevra tên bi kar
anîn, di van stranên da sîng wek deşt, zozan, bostan û baxçekî
fireh tê nexş kirin, memik jî di nav vî erdê fireh de cîh digrin.
Li vira êdî sîng li şuna memikan derbas nabin, ji ber ku qala
memikan xwe tê kirin. Lê belê carina jî dema qala memikan
123

nayê kirin, mirov vê çaxê têdigihê ku peyva sîng memikan

îfade dike.

B. Rengê Memikan: Di stranan de rengê memikan ji hev cuda dibin. Ji alîyê din beşên memikan (serî, binî, xalên memikan) jî, bi rengên cuda carina tên nîşan kirin. Di gelek stranan de memik wek berfa sipî ne. Sedemên vê yekê angorî beşê bedenê yên mayîn, memik zêde hatine parastin, rûyê rojê nedîtine, zêde sipî mane, her çiqas peyva gewr ne wek peyva sipî be jî, li şuna peyva sipî carcar em rastî peyva gewrjî tên. Zêtir di stranên Kurdî de memik bi rengê zer hatine nîşandin. Dema memik digihêjin, vê carê em rastîpeyva sortênê: Memkê xezala malxirab sor bûne/Mîna şememokêt deştaHesîna . . . Ev sorbûnji alîkî de bona serê memikan derbas dibe. Demamemik digihêjin, xalên li dorberê serê memikan çawa tê zanîn reng diguhirînin:

Eyşan

Taximê sîng û berê Eyşana min gîhiştine,
Xalê sor û zer ketinê (51).

Ji alîyê din, di çend stranan de stranbêj rengê serê memikan ûbinê memikan, koka wanji hev cuda kirîye, serî bitaybetîsor, binî û kok jî, bi taybetî bi rengê zer û spî ve boyax kirîye, ji tonên tarî berbê tonên vekirî çûye. Bi rastîjî, angorî bin û koka memikan, serê wan zêtir bi tonêtarî ne, sor, qawereng û qemer in. Stranbêjji bo ku vê cudatîya rengan zelaltirji hev cudabike, çawa em dibînin ji xwe re motîfa sîyê peyda kirîye, çawa tê zanîn cîhê ku sî lê dikeve, angorî beşênmayîn zêtir di navtarîyê de dimîne, ev beşa jî serê memikan e:

124

nayê kirin, mirov vê çaxê têdigihê ku peyva sîng memikan îfade dike.

B. Rengê Memikan: Di stranan de rengê memikan ji hev cuda dibin. Ji alîyê din beşên memikan (serî, binî, xalên memikan) jî, bi rengên cuda carina tên nîşan kirin. Di gelek stranan de memik wek berfa sipî ne. Sedemên vê yekê angorî beşê bedenê yên mayîn, memik zêde hatine parastin, rûyê rojê nedîtine, zêde sipî mane, her çiqas peyva gewr ne wek peyva sipî be jî, li şuna peyva sipî carcar em rastî peyva gewrjî tên. Zêtir di stranên Kurdî de memik bi rengê zer hatine nîşandin. Dema memik digihêjin, vê carê em rastîpeyva sortênê: Memkê xezala malxirab sor bûne/Mîna şememokêt deştaHesîna . . . Ev sorbûnji alîkî de bona serê memikan derbas dibe. Demamemik digihêjin, xalên li dorberê serê memikan çawa tê zanîn reng diguhirînin:

Eyşan

Taximê sîng û berê Eyşana min gîhiştine,

Xalê sor û zer ketinê (51).

Ji alîyê din, di çend stranan de stranbêj rengê serê memikan
ûbinê memikan, koka wanji hev cuda kirîye, serî bitaybetîsor,
binî û kok jî, bi taybetî bi rengê zer û spî ve boyax kirîye, ji
tonên tarî berbê tonên vekirî çûye. Bi rastîjî, angorî bin û koka
memikan, serê wan zêtir bi tonêntarî ne, sor, qawereng û qemer
in. Stranbêjji bo ku vê cudatîya rengan zelaltirji hev cudabike,
çawa em dibînin ji xwe re motîfa sîyê peyda kirîye, çawa tê
zanîn cîhê ku sî lê dikeve, angorî beşênmayîn zêtir di navtarîyê
de dimîne, ev beşa jî serê memikan e:

124

Kezîzerê kezîzer,

Xulama memkê gulover,

Serîsore, binîzer,

Mîna berfa newala,

Sîya dara tim li ser.

(52)

Tîşteki mayîn jî heye, dema di stranên Kurdî de behsa tehr
û rengê memikan tê kirin, memikû tîştên here giranbiha di nav
hevda hatine hunandinê, wekzêr, zîv, maden, fîncanê ferfûrî...

Têlî

Têlî heyran, lizozanê Serhedê dilêmin bixem e, bi birîn e,

îşev serê birînê min girtîye tamam av û xune,

Mala Têlîyê çûye zozanê tevlêjorîne,

Hespê min rewan bûye, şopa Têlîyê digerîne,

Ketim Pîro, Qendîl, Bîngolê, Sîpanê, Şerefdînê,

Berbi Xelatê. Şuşanê. Tekmanê, hatim welatêjorîne,

Mi xwe berda binya Kosedaxê, çend kon vegirtîne,

Sê zerî min dî wê de serê kanîyê rûniştîne,

Min go, gelî heval, ya mezin Têlîyê,

Herdê dinjê re xizmetçîne,

Gista go, derewa meke, çavê te çawaji dûrve dibîne.

Min go, nîşanê Têlîya min bellî ne,

Yeke esmer e xwîn şîrîn e,

Çavê reşe kil kirîne,

Tihye we armuri ne,

Çene top, poz bele tujîne,

Lêv tenik kaxitîne,

Ziman celxê qelemîne,

Diranê hûre sedefîne,

125-

Kezîzerê kezîzer,
Xulama memkê gulover,
Serîsore, binîzer,
Mîna berfa newala,
Sîya dara tim li ser.

(52)

Tiştêkî mayîn jî heye, dema di stranên Kurdî de behsa tehr
û rengê memikan tê kirin, memikû tiştên here giranbiha di nav
hevda hatine hunandinê, wekzêr, zîv, maden, fincanê ferfûrî...

Têlî

Têlî heyran, lizozanê Serhedê dilêmin bixem e, bi birîn e,
îşev serê birînê min girtîye tamam av û xune,
Mala Têlîyê çûye zozanê tevlêjorîne,
Hespê min rewan bûye, şopa Têlîyê digerîne,
Ketim Pîro, Qendîl, Bîngolê, Sîpanê, Şerefdînê,
Berbi Xelatê. Şuşanê. Tekmanê, hatim welatêjorîne,
Mi xwe berda binya Kosedaxê, çend kon vegirtîne,
Sê zerî min dî wê de serê kanîyê rûniştîne,
Min go, gelî heval, ya mezin Têlîyê,
Herdê dinjê re xizmetçîne,
Gista go, derewa meke, çavê te çawaji dûrve dibîne.
Min go, nîşanê Têlîya min bellî ne,
Yeke esmer e xwîn şirîn e,
Çavê reşe kil kirîne,
Tihye we armuri ne,
Çene top, poz bele tujîne,
Lêv tenik kaxitîne,
Ziman celxê qelemîne,
Diranê hûre sedefîne,

125-

Gerdenê sipîne cembelîne.
Memikê Têlîyê fincanê ferfûrîne,
Serê memika tamamê zîvê çarçarîne,
Koka memika tamam zêrê reşadîne,
Têlî, vê sibengê ezê tiştêkî bêjim, bila dilê te nemîne,
Qedera ku berêji bavan de hatiye nivîsandin torelîne,
Çiqa zerîyên mîna Têlî hene, para mêrkê kotîne (53>.

GÎHIŞTINA MEMIKAN Û SERHILDANA WAN

Di stranên Kurdî de memikên here baştirîn memikên ku bi
hemdê xwe digihêjin, memikên ku zêde pê nehatine lîstin,
memikên here cîwantir tên hesibandin. Memikên ku dest pê

neketine di van stranan de memikên keçên çarde salî ne:
"Xwezîya min tê li wîxortî/di çarde salîya xwe de dest bavêje
cotê zer memikan". Memikên nûgîhiştî, memikên keçên azepxama
angorî memikên jinên mêrkirî û pirzarok gelek hişk in û
ji guloverbûna xwe tişteke zêde wunda nekirine, timê gilok û
gulover mane. Di çend stranan de ji bo ku vê hişkbûn û sertîya
memikan bîne zimîn, stranbêj memik wek sêvan dîtine û peyva
"ter" bi kar anîye, cawa tê zanîn tiştên ter gelek hişk in,
natewin, formê xwe bi carekê wunda nakin, wek darên ter:
Tu li kuda diçîyek serîya li min vegere,
Ev herdu memikên min mîna sêvên payîzê,
Serê dara bimîne hê ter e. Malê me danîne gundê vîquntarî,
Xwazgînçî li mala bavê min rûniştî,
Qelendê min digot, xelatê min dibirî,
Xizêma pozê min mîna çerxafelekê li hev dizvirî.
Lawikê min bona ramûsanekê,
Hate sersîngê zerîyê, şîr tune bû, dîsa para zivirî (54>.
126

Gerdenê sipîne cembelîne.
Memikê Têlîyêfîncanêferfûrîne,
Serê memika tamamê zîvê çarcarîne,
Koka memika tamamê zêrê reşadîne,
Têlî, vê sibengê ezê tişteki bêjim, bila dilê te nemîne,
Qedera ku berêji bavan de hatîye nivîsandin torelîne,
Çîqa zerîyên mîna Têlî hene, para mêrkê kotîne (53>.

GÎHIŞTINA MEMIKAN Û SERHILDANA WAN

Di stranên Kurdî de memikên here baştirîn memikên ku bi
hemdê xwe digihêjin, memikên ku zêde pê nehatine lîstin,
memikên here cîwantir tînin hesibandin. Memikên ku dest pê
neketine di van stranan de memikên keçên çarde salî ne:
"Xwezîya min tê li wîxortî/di çarde salîya xwe de dest bavêje
cotê zer memikan". Memikên nûgîhiştî, memikên keçên azepxama
angorî memikên jinên mêrkirî û pirzarok gelek hişk in û
ji guloverbûna xwe tişteke zêde wunda nekirine, timê gilok û
gulover mane. Di çend stranan de ji bo ku vê hişkbûn û sertîya
memikan bîne zimîn, stranbêj memik wek sêvan dîtine û peyva
"ter" bi kar anîye, cawa tê zanîn tiştên ter gelek hişk in,
natewin, formê xwe bi carekê wunda nakin, wek darên ter:
Tu li kuda diçîyek serîya li min vegere,
Ev herdu memikên min mîna sêvên payîzê,
Serê dara bimîne hê ter e. Malê me danîne gundê vîquntarî,
Xwazgînçî li mala bavê min rûniştî,

Qelendê min digot, xelatê min dibirî,
Xizêma pozê min mîna çerxafelekê li hev dizvirî.
Lawikê min bona ramûsanekê,
Hate sersîngê zerîyê, şîr tune bû, dîsa para zivirî (54).

126

Di xeta dawîn ya vê stranê de derbasbûna "şîr tune bû"
bêguman tunebûna mercên hevdudîtinê an jî vê rewşa nebaş
nîşan dide.

Memikên ku di wextê xwe de digihêjin, di stranên Kurdî de
wekavahîkê, koşk-serake roj biroj bilinddibe, hatine hesibandin,
îfada "taximê memikan" piçekîjî, mirov dikare bêje ku li ser vê
sazîyê hatîye efirandin:

Xerabo

Serê memikê min xatûnê,
Mîna tirîyê Çêlikê Elîyê Remo
Di çax û benga xwe de digihîya,
Û di mêwa xwe de dikemilî,
Mîna qesra Pîrota,
Serê mihela Meşkîna,
Li bajarê Mêrdînê avakirî (55).

Mezinbûn û gihîştina memikan di stranên Kurdî de wek
"serhildana memikan" hatîye hesibandin. Memik, çawa tê
zanîn di kontakt û nêzîkiya bedenî de tesîreke gelek zû nîşan
didin, bi taybetî serê memikan gelek jîndar in: serê memikê te
tûj in / weke serê derzîya (56).

Gulê Gulê

Destêxwe kirpaşilê,
Çi paşilek xweydayî,
Serê memikan hildaye,
Memikpara xorta ye
(57)

127

Di xeta dawîn ya vê stranê de derbasbûna "şîr tune bû"
bêguman tunebûna mercên hevdudîtinê an jî vê rewşa nebaş
nîşan dide.

Memikên ku di wextê xwe de digihêjin, di stranên Kurdî de
wekavahîkê, koşk-serake roj biroj bilinddibe, hatine hesibandin,
îfada "taximê memikan" piçekîjî, mirov dikare bêje ku li ser vê
sazîyê hatîye efirandin:

Xerabo

Serê memikê min xatûnê,
Mîna tirîyê Çêlikê Elîyê Remo

Di çax û benga xwe de digihîya,
Û di mêwa xwe de dikemilî,
Mîna qesra Pîrota,
Serê mihela Meşkîna,
Li bajarê Mêrdînê avakirî (55).

Mezinbûn û gihîştina memikan di stranên Kurdî de wek
"serhildana memikan" hatîye hesibandin. Memik, çawa tê
zanîn di kontakt û nêzîkîya bedenî de tesîreke gelek zû nîşan
didin, bi taybetî serê memikan gelek jîndar in: serê memikê te
tûj in / weke serê derzîya (56).

Gulê Gulê
Destêxwe kirpaşilê,
Çi paşilek xweydayî,
Serê memikan hildaye,
Memikpara xorta ye
(57)

127

Ev serhildana memikan çawa em dibînin di çend stranên
Kurdî de, bi serê xwe bûyerek hatîye hesibandin, memik
silavan didin, deng dikin û bû lez-bez reng diguhirînin, sor-zer
dibin...

Eman, Eman Dotmam
Vî kerîpezê çendî va ye,
Nêrîyê nav de notla gaye,
Lawikê min qesta sîng berê min kirîye,
Cotê memikanjê re silav daye. (58)

Dîlber

Cotê memikê mi keçikê, mîna du kewê gozel,
Bi sarîya sibehê re,
Li paşilka mi keçikê dikin şêre-şêro. (59)

Memikên keçên nûgîhiştî an jî memikên ku zêde nebûne
"destmala destxortan" çawa me li jorê jî gotibû hişk û gulover
in, wek sêvekê ne: Memikê dosta min sêvê sor in /Hêdî bidine
ber wan gezane (60). Çawatê zanîntîştê hişkû serttên gezkirinê,
ji bervê yekê jî dengbêj memikû sêv wekhev dîtîye, anjîntîstekî
mayîn anîye li berçavên xwe: Sîngêvê teresbavêhişkbû/Mîna
helawaEntabê/Biçakuç û tevşoyê/Destêneçaran ûmerengozan
nedikşîya (61). Ji alîyê din dengbêj wek fêkîyê ku digihêje û ji
çiqê darê dikeve, dema gîhiştina memikan jî tespît kirîye :

128

Ev serhildana memikan çawa em dibînin di çend stranên
Kurdî de, bi serê xwe bûyerek hatîye hesibandin, memik

silavan didin, deng dikin û bû lez-bez reng diguhirînin, sor-zer dibin...

Eman, Eman Dotmam

Vî kerîpezê çendî va ye,

Nêrîyê nav de notla gaye,

Lawikê min qesta sîng berê min kirîye,

Cotê memikanjê re silav daye. (58)

Dîlber

Cotê memikê mi keçikê, mîna du kewê gozel,

Bi sarîya sibehê re,

Li paşilka mi keçikê dikin şêre-şêro. (59)

Memikên keçên nûgîhiştî an jî memikên ku zêde nebûne

"destmala destxortan" çawa me lijorêjî gotibû hişk û gulover

in, wek sêvekê ne: Memikê dosta min sêvê sor in /Hêdî bidine

ber wan gezane (60). Çawatê zanîntiştê hişkû serttên gezkirinê,

ji bervê yekêjî dengbêj memikû sêv wekhev dîtîye, anjîtiştêkî

mayîn anîye li berçavên xwe: Sîngêvê teresbavêhişkbû/Mîna

helawaEntabê/Biçakuç û tevşoyê/Destêneçaran ûmerengozan

nedikşîya (61). Ji alîyê din dengbêj wek fêkîyê ku digihêje û ji

çiqê darê dikeve, dema gîhiştina memikan jî tespît kirîye :

128

Bedewê

Girîdaxa berbi dunê,

Suret sor bûne xal ketinê,

Par vî çaxi memkê kewa min tune bû,

îsal vî çaxî hatine ber ketinê.

(62)

Di hin stranan de wek kulîlk, gupikên daran çawa vedibin,

memik jî wusan dipişkivin an jî dipeqin. Dema memik mezin

dibin, ew dikarên angorî dengbêj kirasên keçan jî bidirînin:

...memkê te li du cî kiras didirî (63).

GUHASTINA FORMÊ MEMIKAN

Ew bedewî, guloverbûn, hişkbûn û rengînîya memikan

çawa emdibînin di çend stranên de wunda dibin. Di van stranan

de em rastî peyvên mizdan, tevdan, gez kirin, givaştinê tîn,

piranîya van strananji devê mêran derdikevin. Ev yekajî nîşan

dide, mêr li dijî guhirîna formê memikan nerazîbûna xwe li

hemberîjinê nîşan dide: Memkêvê tolbavêsisbûnejimizdanê (64).

An jî çawa di straneke mayîn de tê xuyan vê carê mêrji zêde

tevdana memikan gazine xwe dike: Ezê orta sîng û berê kawa

xwe dinêrim / Giste xirte-xale bi nîşana tevdanê (65). Carcarjî

çawa em dibînin ji ber çend sedeman wek ji hev dûr ketin û

dilsarîyê memikên jinê "bê tîmar" dimînin:

Sê Malo Gundo

Ez çûme derê çeman, çemê sar in,
Zozanê bavê te bilind in,
Berfû baran lê dibarin.

Isal sala hefta ye.

129

Bedewê

Girîdaxa berbi dunê,
Suret sor bûne xal ketinê,
Par vî çaxi memkê kewa min tune bû,
Îsal vî çaxî hatine ber ketinê.

(62)

Di hin stranan de wek kulîlk, gupikên daran çawa vedibin,
memik jî wusan dipişkivin an jî dipeqin. Dema memik mezin
dibin, ew dikarên angorî dengbêj kirasên keçan jî bidirînin:
...memkê te li du cî kiras didirî (63).

GUHASTINA FORMÊ MEMIKAN

Ew bedewî, guloverbûn, hişkbûn û rengînîya memikan
çawa emdibînin di çend stranên de wunda dibin. Di van stranan
de em rastî peyvên mizdan, tevdan, gez kirin, givaştinê têt,
piranîya van strananji devê mêran derdikevin. Ev yekajî nîşan
dide, mêt li dijî guhirîna formê memikan nerazîbûna xwe li
hemberîjinê nîşan dide: Memkêvê tolbavêstbûnejimizdanê (64).

An jî çawa di straneke mayîn de tê xuyan vê carê mêtji zêde
tevdana memikan gazine xwe dike: Ezê orta sîng û berê kawa
xwe dinêrim / Giste xirte-xale bi nîşana tevdanê (65). Carcarjî
çawa em dibînin ji ber çend sedeman wek ji hev dûr ketin û
dilsarîyê memikên jinê "bê tîmar" dimînin:

Sê Malo Gundo

Ez çûme derê çeman, çemê sar in,
Zozanê bavê te bilind in,
Berfû baran lê dibarin.

Isal sala hefta ye.

129

Berî lawkê min ketîye,
Welatê xerib û gurbetê,
Sîngê û berê minfadilê!
Bê mihas û bê tîmar in.

Yar, yar, yarXopano gundo!

(66)

Ji ber tevdan, mizdan û gezan an jî sedemên mayîn çawa tê

xuyan di van stranan de memik êdî wek memikên kevnejinan
ji hev çûne, wek goştê kelax in, çilmisîne û vê rewşê bala
dengbêj gelek kişandîye.

DIZÊN MEMIKAN Û MUCÎZEYA VEBÛNA

BIŞKOKAN

Di nav stranên ku lisermemikan de hatine gotinê, peyva ku
zêtir li bala mirovan dikşîne, bêguman peyva bişkoke e. Çi
pêwendîyên memik û pişkoke hene? Di serdemên kevn de
jinên Kurd memikên xwe bi/?ês?n/a«£(berpêsîr, çîçikbend) ne
diparastin, tenê memikên xwe di bin kincên bişkokkirî de
vedişartin, lê belê dîsa jî rîskê xuyabûna memikan hertim zêtir
bû. Ji ber van sedaman di gelek stranan de motîfa bişkoke wek
motîfeke şer-dew derbas dibe. Ji aliyê mêran de kêmbûn an jî
tunebûna bişkoke şahîke heremezin hatîye hesabîn. Distranan
de em rastî vekirina bişkoke (bi destê mêran) nayên. Ev yeka
jî nîşan dide ku tenê îrada mêran rolekc cwqas mezin nalîze.
Daxwaza jinê zêtir giringtir e. Ji ber hevdu famkirin û hevdu
hizkirinê çawa em dibînin pişkoke pêsîran carina bi xwe jî
vedibin! Dema bişkok vedibin, memik bi xwe difirin derva. Di
bin vebûna van bişkoke de bêguman daxwaz û evîna jinê
roleke mezin dilîze. Ji ber vê yekê jî dizên memikan hertim
nagihêjin armanc û xwazîyên xwe.

Jina Kurd hebûna memikên xwe angorî memikên mêran

130

Berî lawkê min ketîye,

Welatê xerib û gurbetê,

Sîngê û berê minfadilê!

Bê mihas û bê tîmar in.

Yar, yar, yarXopano gundo!

(66)

Ji ber tevdan, mizdan û gezan an jî sedemên mayîn çawa tê
xuyan di van stranan de memik êdî wek memikên kevnejinan
ji hev çûne, wek goştê kelax in, çilmisîne û vê rewşê bala
dengbêj gelek kişandîye.

DIZÊN MEMIKAN Û MUCÎZEYA VEBÛNA

BIŞKOKAN

Di nav stranên ku lisermemikan de hatine gotinê, peyva ku
zêtir li bala mirovan dikşîne, bêguman peyva bişkoke e. Çi
pêwendîyên memik û pişkoke hene? Di serdemên kevn de
jinên Kurd memikên xwe bi/?ês?n/a«£(berpêsîr, çîçikbend) ne
diparastin, tenê memikên xwe di bin kincên bişkokkirî de
vedişartin, lê belê dîsa jî rîskê xuyabûna memikan hertim zêtir

bû. Ji ber van sedaman di gelek stranan de motîfa bişkoka wek motîfeke şer-dew derbas dibe. Ji alîyê mêran de kêmbûn an jî tunebûna bişkoka şahîke heremezin hatîye hesabîn. Distranan de em rastî vekirina bişkoka (bi destê mêran) nayên. Ev yeka jî nîşan dide ku tenê îrada mêran rolek cwqas mezin nalîze. Daxwaza jinê zêtir girîngtir e. Ji ber hevdu famkirin û hevdu hizkirinê çawa em dibînin pişkoka pêşîran carina bi xwe jî vedibin! Dema bişkok vedibin, memik bi xwe difirin derva. Di bin vebûna van bişkoka de bêguman daxwaz û evîna jinê roleke mezin dilîze. Ji ber vê yekê jî dizên memikan hertim nagihêjin armanc û xwazîyên xwe.

Jina Kurd hebûna memikên xwe angorî memikên mêran

130

(yên korbûyî, şundamayî) hertim wek serdestîke mezin dîtîye.

Bo vê yekê jî parastina memikên xwe û pirsapêşkêşkirina wan, di van stranên lîrîkî de cîhekî fireh digre.

Angorî daxwazî an jî bêdilîyajinê demên vebûn / pevxistina bişkoka ji hev cuda dibin. Biryar dîsa di destê jinan de ye. Ji bervê yekê jî dizê memikan hertim bi hêsanî nagihêjin armancên xwe: Ezê dikim herim dizîya cotê zer memikan / Destê min kete morîyê lîngan (67). Dizên memikan her rê û îmkanan diceribînin wekî xwe bigihînin cotê memikan : Ay ay li min, kubarê dinê!

Derê Meşkîna xopan bi şewitî, ne tu der e,

Pozê kela Mêrdînê bişewitî, tim rasere.

Xwezîya ez bibûma zêrekî Mehmudî,

Jixanboxaza qirikê xwe berda,

Nava cotê sîng û bera!

Sîng û berê xelka têlî kaleboze spî ne,

Mîna baxçekê Sultan Evdihemîd,

Bi şev û rojê qereqol û newbet tim li ber tê!

De ay ax li min, ofofli min!

Deaxax li min, tengezar im Xwedêwo (68).

Lê dema jinekê dil kir, wê çaxê bişkok êdî xwe vedibin.

Çima xwe vedibin? Ji naveroka stranan em fam dikin ku, êdî her tişt bi hemdî xwe, bi qamê xwe dimeşe, du dil bûne yek, dema du kesan hev hez kir, bêguman bişkok êdî xwe vedibin, kes pişkoka venake, di van stranan de bişkok ya diqetin, ya difltin..! Çatîya lêkeran (verb) timê pasîf in. Ev hîlbijartina gramatîkî, ji alîkî de rola zorê ji ortê radike. Çawa di stranekê de tê dîyar kirin êdî "sî û şeş bişkokên zîvîn" hatine vekirinê, kê vekirine? Ev yek nayê zanîn, wek mucîzekê evîna tê xuyan:

131

(yên korbûyî, şundamayî) hertim wek serdestîke mezin dîtîye.
Bo vê yekêjîparastina memikên xwe ûpîrsapêşkêşkirina wan,
di van stranên lîrîkî de cîhekî fireh digre.

Angorî daxwazî anjî bêdilîyajînê demên vebûn / pevxistina
bişkoka ji hev cuda dibin. Biryar dîsa di destê jinan de ye. Ji
bervê yekêjî dizêmemikan hertimbi hêsanî nagihêjinarmancên
xwe: Ezê dikim herim dizîya cotê zer memikan /Destê min kete
morîyê lîngan (67). Dizên memikan her rê ûîmkanan diceribînin
wekî xwe bigihînin cotê memikan : Ay ay li min, kubarê dinê!

Derê Meşkîna xopan bi şewitî, ne tu der e,

Pozê kela Mêrdînê bişewitî, tim rasere.

Xwezîya ez bibûma zêrekî Mehmudî,

Jixanboxaza qirikêxwe berda,

Nava cotê sîng û bera!

Sîng û berê xelka têlî kaleboze spî ne,

Mîna baxçekê Sultan Evdihemîd,

Bi şev û rojê qereqol û newbet tim li ber tê!

De ay ax li min, ofofli min!

Deaxax li min, tengezar im Xwedêwo (68).

Lê dema jinekê dil kir, wê çaxê bişkoka êdî xwe vedibin.

Çima xwe vedibin? Ji naveroka stranan em fam dikin ku, êdî
her tişt bi hemdî xwe, bi qamê xwe dimeşe, du dil bûne yek,
dema du kesan hev hez kir, bêguman bişkoka êdî xwe vedibin,
kes pişkoka venake , di van stranan de bişkoka ya diqetin, ya
diflîtin..! Çatîya lêkeran (verb) timê pasîf in. Ev hîlbijartina
gramatîkî, ji alîkî de rola zorê ji ortê radike. Çawa di stranekê
de tê dîyar kirin êdî "sî û şeş bişkoka zîvîn " hatine vekirinê,
kê vekirine? Ev yek nayê zanîn, wek mucîzekê evînê tê xuyan:

131

Delalo, mi bêrî kir, te bêrî kir,

Rîya Mendara şewitî li newalê me li hev hêvî kir

Bişkoka mi rebenê xwedêfilitî, sînga gewr spî kir (69).

Vî zinarî li me sî kir

Bişkoka qetîya, sîng spî kir,

Emrê minîsed salî hebû,

Minê te re tev nîvî kir w.

Di stranên Zerî Domamê û Merdînê de çawa em dibînin di
navbera lawik û keçikê de li ser memikan tê deng dikin, şerdewekheye,
dîtinêncudavêjinberhev. Angorînaveroka van
strananên dirêj, mîsal wek strana ZerîDomamê, dema keç pey
mîyên xwe diçe, erdê dikeve "sêsed û şêstşeş bişkoka"
keçikê diqetin, lawik wê çaxê memikên keçikê dibîne. Lê belê cara

pêşîn keçik van bawerî û dîtînên lawik qebûl nake, xwe li dijî van "iftîran" û "bêbextyîyan" diparêze û ji lawik dipirse:

Zerî Domamê

-Kuro kulmalo, ya bêbextîserda hato,

Te wextê serê zer memikê dîne,

Nav û nîşanê wan çîye, çi nîne ?

-Kuro kulmalo, te wexta çifte zermemikêmine zer dîbûn

Şede, şudê te kî, kî bûn ?

Paşê di navbera keç û xort de ev dîyalogajêrîn derbas dibe.

Keçik di dawîyê de têdighê ku bi rastî lawik memikê wê dîtine,

kese kî nas e :

132

Delalo, mi bêrî kir, te bêrî kir,

Rîya Mendara şewitî li newalê me li hev hevî kir

Bişkokê mi rebenê xwedêfilitî, sînga gewr spî kir (69).

Vî zinarî li me sî kir

Bişkok qetîya, sîng spî kir,

Emrê minîsed salî hebû,

Minê te re tev nîvî kir w.

Di stranên Zerî Domamê û Merdînê de çawa em dibînin di

navbera lawik û keçikê de li ser memikan tê deng dîkin, şerdewekheye,

dîtînêncudavadêjinberhev. Angorînaveroka van

strananên dirêj, mîsal wek strana ZerîDomamê, dema keç pey

mîyên xwe diçe, erdê dikeve "sêsed û şêstşes bişkokên" keçikê

diqetin, lawik wê çaxê memikên keçikê dibîne. Lê belê cara

pêşîn keçik van bawerî û dîtînên lawik qebûl nake, xwe li dijî

van "iftîran" û "bêbextyîyan" diparêze û ji lawik dipirse:

Zerî Domamê

-Kuro kulmalo, ya bêbextîserda hato,

Te wextê serê zer memikê dîne,

Nav û nîşanê wan çîye, çi nîne ?

-Kuro kulmalo, te wexta çifte zermemikêmine zer dîbûn

Şede, şudê te kî, kî bûn ?

Paşê di navbera keç û xort de ev dîyalogajêrîn derbas dibe.

Keçik di dawîyê de têdighê ku bi rastî lawik memikê wê dîtine,

kese kî nas e :

132

-Keçê, kulmalê, wextê min çifte zer memikê te zer dîbûn,

Neh hebe li wêderê hezire sekinîbûn:

Sê heve Celalî bûn,

Sê heve Rojikî bûn,

Sisêye Sîpikî bûn.

-Kuro, kulmalo, hersêkê Celalî qaçaxê çîya bûn,
Hersêkê Rojkîye vireke derewîn bûn,
Hersêke Sîpikî razgone, cînarê mala bavê min bûn,
Usa ne te çifte zer memikê mine zer dîne.

C')m

Hem di strana ZerîDomamê de, hemjî di strana Merdînê de çawa tê xuyan bi rastî lawikan memikên van keçikan dîtine, ji ber vê yekê jî keçik cotê zer memikan xwe pêşkêşî "helalîyê canêxwe" dike. Çawa di straneke mayîn de jîtê xuyan, hertim kilît di destê jinê da ye: Hegertupirsa kilîta cihê memikan dikî /qifil û mifte destê min e w. Di gelek stranan de berî ku bişkok vebin, cara pêşîn dest li ser morî û zêrên li srû-gerdenê têndiçin, her çiqas fonksiyona morî-mircan û zêran cuda be jî, di hersîngtevdanekê de ew tîndî qetandin. Bi kurtî di stranên Kurdî yên evîne de morî-mircan, zêr-zîvên gerdenê û bişkok wek motif, bedewîkemezinpêktînin, xeml-nexşekebêhempadidin van stranan.

Demajinek dil nake yek dest bavêj e cotê memikan êdî derge tîndî girtin. Jina Kurd di vî warî de gelek serhişk e, gavekê paştaya navêje. Dema Zînjî serMemê re tu kesekî nahebîne, heft dergê mala bavê wê yên pola timê girtî dimînin:

Memê û Zîne

Zîne got:

-Heft dergê mala bavê min, heftjîpola ne,

133

-Keçê, kulmalê, wextê min çifte zer memikê te zer dîbûn,

Neh hebe li wêderê hezire sekinîbûn:

Sê heve Celalî bûn,

Sê heve Rojikî bûn,

Sisêye Sîpikî bûn.

-Kuro, kulmalo, hersêkê Celalî qaçaxê çîya bûn,
Hersêkê Rojkîye vireke derewîn bûn,
Hersêke Sîpikî razgone, cînarê mala bavê min bûn,
Usa ne te çifte zer memikê mine zer dîne.

C')m

Hem di strana ZerîDomamê de, hemjî di strana Merdînê de çawa tê xuyan bi rastî lawikan memikên van keçikan dîtine, ji ber vê yekê jî keçik cotê zer memikan xwe pêşkêşî "helalîyê canêxwe" dike. Çawa di straneke mayîn de jîtê xuyan, hertim kilît di destê jinê da ye: Hegertupirsa kilîta cihê memikan dikî /qifil û mifte destê min e w. Di gelek stranan de berî ku bişkok vebin, cara pêşîn dest li ser morî û zêrên li srû-gerdenê têndiçin,

her çiqas fonksîyona morî-mircan û zêran cuda be jî, di hersîngtevdanekê de ew tên qetandin. Bi kurtî di stranên Kurdî yên evînê de morî-mircan, zêr-zîvên gerdenê û bişkok wek motif, bedewîkemezinpêktînin, xeml-nexşekebêhempadidin van stranan.

Demajinek dil nake yek dest bavêj e cotê memikan êdî derge tên girtin. Jina Kurd di vî warî de gelek serhişk e, gavekê pašta navêje. Dema Zînji serMemê re tu kesekî nahebîne, heft dergê mala bavê wê yên pola timê girtî dimînin:

Memê û Zînê

Zînê got:

-Hefî dergê mala bavê min, heftjîpola ne,

133

Temam qerebaşî pelewana e,

Heqê bavê kê heye,

Vê êvarê devê xwe bigihîne xala sîng û berane.

(73)_

Hertim ne tenê mêr li peyjinan in, carinajîjin pey mêran in, qayde-qanûnan davêjin alîkî. Angorî erf-edetên Kurdan ev jinan, xortxapînok, "jinên nav malan" tên bi nav kirin. Di destana Zembîlfiroş de, dema Xatûn dil dike wekî Zembîlfiroş bibe dostê wê, Zembîlfiroş vê yekê naxwaze, lê dîsa jî ev xatûna dewlemend, xortxapînok û provakatîfsîng û berê xwe vedike, dixwaze wîji rê derxe: ...Derî dadaye /'Sersîngûberê xwe vedeya ^ . Demajinek sîng û berê xwe yekten, nêşkêva li pêşberî mêrekî veke, bêguman ev tabloya nûpêkhatî dikare hiş û mêjûyê stranbêj tevlihev bike, çokên stranbêj bilerzîne, wan welat welat bigerîne:

Sînem delalê çaxê min û te,

Li çemê mîra li hev seyran kir,

Min serê xwe danî bû li ser çokajêlîl,

Temaşeyî xalan û biskan kir.

Dem a çavê min li sîng û berê Sînema min diketin,

Misir, Beyrût û Şamê têra xuya kir w.

CENGÊ LI SER MEMIKAN

Di çend stranan de jina Kurd zêdebûna hejmarên dilketîyan wek telukeke li dijî memikên xwe dîtîye, li dijî van êrîşan parastina memikên xwe di hin stranan de dike pirseke sereke. Li ser memikan cengê mêran, wek êrîşên polîtîk bi nav kirîye, carcarjî rewşaKurdistanê û ev êrîşên li dijîmemikan rûberîhev kirîye. Cengê li ser Kurdistanê wek cengê li ser memikên xwe dîtîye. Evmotîfênpolîtîkûevîndivanstranan de ketine zikê hev:

134

Temam qerebaşî pelewan e,
Heqê bavê kê heye,
Vê êvarê devê xwe bigihîne xala sîng û berane.

(73)_

Hertim ne tenê mêr li peyjinan in, carinajîjin pey mêran in,
qayde-qanûnan davêjin alîkî. Angorî erf-edetên Kurdan ev
jinan, xortxapînok, "jinên nav malan" tên bi nav kirin. Di
destana Zembîlfiroş de, dema Xatûn dil dike wekî Zembîlfiroş
bibe dostê wê, Zembîlfiroş vê yekê naxwaze, lê dîsa jî ev
xatûna dewlemend, xortxapînok û provakatîfsîng û berê xwe
vedike, dixwaze wîji rê derxe: ...Derî dadaye /'Sersîngûberê
xwe vedeya ^ . Demajinek sîng û berê xwe yekten, nêşkêva li
pêşberî mêrekî veke, bêguman ev tabloya nûpêkhatî dikare hiş
û mêjûyê stranbêj tevlihev bike, çokên stranbêj bilerzîne, wan
welat welat bigerîne:

Sînem delalê çaxê min û te,
Li çemê mîra li hev seyran kir,
Min serê xwe danî bû li ser çokajêlîl,
Temaşeyî xalan û biskan kir.

Dema çavê min li sîng û berê Sînema min diketin,
Misir, Beyrût û Şamê têra xuya kir w.

CENGÊ LI SER MEMIKAN

Di çend stranan de jina Kurd zêdebûna hejmarên dilketîyan
wek telukeke li dijî memikên xwe dîtîye, li dijî van êrîşan
parastina memikên xwe di hin stranan de dike pirseke sereke.
Li ser memikan cengê mêran, wek êrîşên polîtîk bi nav kirîye,
carcarjî rewşaKurdistanê û ev êrîşên li dijîmemikan rûberîhev
kirîye. Cengê li ser Kurdistanê wek cengê li ser memikên xwe
dîtîye. Evmotîfênpolîtîkûevînnêdivanstranan de ketine zikê hev:

134

Bejna Min

Bejna min, nazik e, ta rihana şeng e,
Sûretê min usa ne, notla hermûşê peng e,
Sîng û berê min usa nin,
Notla text û payê Kurdistanê,

îsal heft sal e, danzdeh qirala liser qal û ceng e C6>. Di straneke mayîn de jî, dema liser memikan tê
sekinîn , em

rastî îfadeke wek vê îfadê tên: ...na welleh nola sultan Reşît,
şert û qayîşe heft duwelê ecnebî li ser e... Di van stranan de
derbasbûna van îfadeyên polîtîk û dîrokî renegekî gelek hunerî
tevî van stranan dike. Ji alîkî dejî, jinê hemhebûna xwe yajînîn

û hem jî telukeyên li dijî hebûna welatê xwe xwastîye bîne zimîn. Distraneke mayînde ,stranbêjajinînhêjabûnamemikên xwe wek "paytextê mîrê Kurdistanê" dibîne:

Derdo

Kuro mij 'te re ne go,
Zimanê te qelem e, sîngê mi defter e,
Serê sibehê, mînakî melayê diwanzde elîm,
Tu dixwînî li ezberê.

Sîng û berê mi etîma Xwedê,
Mînanîpaytextê Kurdistanê,
Salê diwanzde meh,
Şer û qewxeyê diwanzde,
Dewletê ecnebî, daîm li ser w.

135

Bejna Min

Bejna min, nazik e, ta rihana şeng e,
Sûretê min usa ne, notla hermûşê peng e,
Sîng û berê min usa nin,
Notla text û payê Kurdistanê,

îsal heft sal e, danzdeh qirala liser qal û ceng e C6>. Di straneke mayîn de jî, dema liser memikan tê sekinîn , em

rastî îfadeke wek vê îfadê tîn: ...na welleh nola sultan Reşît,
şert û qayîşê heft duwelê ecnebî li ser e... Di van stranan de derbasbûna van îfadeyên polîtîk û dîrokî renegekî gelek hunerî tevî van stranan dike. Ji alîkî dejî, jinê hemhebûna xwe yajinîn û hem jî telukeyên li dijî hebûna welatê xwe xwastîye bîne zimîn. Distraneke mayînde ,stranbêjajinînhêjabûnamemikên xwe wek "paytextê mîrê Kurdistanê" dibîne:

Derdo

Kuro mij 'te re ne go,
Zimanê te qelem e, sîngê mi defter e,
Serê sibehê, mînakî melayê diwanzde elîm,
Tu dixwînî li ezberê.

Sîng û berê mi etîma Xwedê,
Mînanîpaytextê Kurdistanê,
Salê diwanzde meh,
Şer û qewxeyê diwanzde,
Dewletê ecnebî, daîm li ser w.

135

ÇEND MOTÎFÊN DÎNÎ Û MEMIK

Ji der motîvên polîtîk, di çend stranan de hin motîfên dînî (olî) jî, bi tema memikan ve tevayî derbas dibin. Jina Kurd di

van stranan de zêtir pesnê memikên xwe dide, bi alîkarîya îfadeyên dînî "edebîyateke memikan" diafrîne, di van stranan de wek mîsal em rastî îfadeyên/zrir, zekat, melek, xwedê, rojî, paşîv, hec, teberik, şêx-mele, Mekke... tên. Ji ber ku di nav her civatekê de bîr-bawerî, motîf-nexşên olperestî (dînî) timê bi rûmet bûne, stranbêj xwastîye ji vê rûmetê behrekê girê bide, jê îstîfade bike. Lê belê çawa em dibînin, stranbêj hêjabûn û giranbihayîya memikan li ser van xemlên olperstî re girtîye, cîhekî hin jî rûmettir daye memikan. Di van stranan de memik bûne zêr-zîv, maden ûwekbihuşteke derewîn, rengîn ûşengeşox in:

Wele sîng û berê min evdala xwedê,

Mînanî baxçekî Zinara Mêrdînê,

Serê salê sê cara zekatê mala Xwedê lê dikeve, lo!

(78). Di straneke mayîn de ya ku evîna li ser keçeke Tirk têda derbas dibe, memik wek fitara êvarê hatîye bi nav kirin : Keçedînê

Lêgewrê, lêxezalê,

Kanî rinda nav malê,

Weyla mi memikxwarê,

Memikfitara êvarê.

Keçê dînê tu zanî,

136

ÇEND MOTÎFÊN DÎNÎ Û MEMIK

Ji der motîvên polîtîk, di çend stranan de hin motîfên dînî (olî) jî, bi tema memikan ve tevayî derbas dibin. Jina Kurd di van stranan de zêtir pesnê memikên xwe dide, bi alîkarîya îfadeyên dînî "edebîyateke memikan" diafrîne, di van stranan de wek mîsal em rastî îfadeyên/zrir, zekat, melek, xwedê, rojî, paşîv, hec, teberik, şêx-mele, Mekke... tên. Ji ber ku di nav her civatekê de bîr-bawerî, motîf-nexşên olperestî (dînî) timê bi rûmet bûne, stranbêj xwastîye ji vê rûmetê behrekê girê bide, jê îstîfade bike. Lê belê çawa em dibînin, stranbêj hêjabûn û giranbihayîya memikan li ser van xemlên olperstî re girtîye, cîhekî hin jî rûmettir daye memikan. Di van stranan de memik bûne zêr-zîv, maden ûwekbihuşteke derewîn, rengîn ûşengeşox in:

Wele sîng û berê min evdala xwedê,

Mînanî baxçekî Zinara Mêrdînê,

Serê salê sê cara zekatê mala Xwedê lê dikeve, lo!

(78). Di straneke mayîn de ya ku evîna li ser keçeke Tirk têda derbas dibe, memik wek fitara êvarê hatîye bi nav kirin : Keçedînê

Lêgewrê, lêxezalê,

Kanî rinda nav malê,
Weyla mi memikxwarê,
Memikfitara êvarê.

Keçê dînê tu zanî,

136

Te ez kuştim, te ez helandim,

Tu b 'kurmancî nizanî,

Asker oldum peyade,

Te 'lîm bilmem ne çare.

(79)_

Di strana din de jî, çawa em dibînin vê carê li ser memikê
Eyşê "cotek melek" dixwînin (80). Dema memik tên xuyanê
mucîzeyên nedîtî, bûyerên nehêvîkirî dikarin peyda bibin,
memik dibin bayîsê intermezzoyên nûh, wek "Eger vekim
bişkoke sîng û berokê memikane / Hecîyê vegerin ji rîya
Mekane" (81), "Eger hûn bişkoked sîng û berokan vekin/ Wê
mirîyên gora zêndî bikin" (82). Dema memik vedibin, stranbêj
ji Xwedê re hurmetan dişîne û şikiran dike: "Sîngûberê wê
gulbarane/Ezê bîhn kimjixuda bikim şikirane (83). Di straneke
mayîn de, motîfên olperestî û tema memikan bi tamamî ketine
zikê hev:

Were mala bavê min derî veke, bê bismila,

Gava tu ketî cem min, te lihêfbilind kir,

Bê yarebî, sed maşalla,

De gava devê xwe avêt xebxeba çînaxî, qirika minî
poşnaqî,

Te devêxwe qirika min derariî, bêyarebbî, hemdulla,

Sîng û berê min te re bozî-beyazî,

Mîna beyaz kaxita destê xoce û mella (84).

Çawa di straneke mayîn de jî em dibînin, vê carê cotê
memikan ji bo xêr-xweşiyê bîne, bona dergekî xêrê li pêşîya
xêrxwazan veke, wek teberik tê pêşkêş kirin:

137

Te ez kuştim, te ez helandim,

Tu b 'kurmancî nizanî,

Asker oldum peyade,

Te 'lîm bilmem ne çare.

(79)_

Di strana din de jî, çawa em dibînin vê carê li ser memikê
Eyşê "cotek melek" dixwînin (80). Dema memik tên xuyanê
mucîzeyên nedîtî, bûyerên nehêvîkirî dikarin peyda bibin,
memik dibin bayîsê intermezzoyên nûh, wek "Eger vekim

bişkokê sîng û berokê memikane / Hecîyê vegerin ji rîya
Mekane" (81), "Eger hûn bişkokêd sîng û berokan vekin/ Wê
mirîyên gora zêndî bikin" (82). Dema memik vedibin, stranbêj
ji Xwedê re hurmetan dişîne û şikiran dike: "Sîngûberê wê
gulbarane/Ezê bîhn kimjixuda bikim şikirane (83). Di straneke
mayîn de, motîfên olperestî û tema memikan bi tamamî ketine
zikê hev:

Were mala bavê min derî veke, bê bismila,

Gava tu ketî cem min, te lihêfbilind kir,

Bê yarebî, sed maşalla,

De gava devê xwe avêt xebxeba çînaşî, qirika minî

poşnaqî,

Te devêxwe qirika min derariî, bêyarebbî, hemdulla,

Sîng û berê min te re bozî-beyazî,

Mîna beyaz kaxita destê xoce û mella (84).

Çawa di straneke mayîn de jî em dibînin, vê carê cotê

memikan ji bo xêr-xweşiyê bîne, bona dergekî xêrê li pêşîya

xêrxwazan veke, wek teberik tê pêşkêş kirin:

137

De Gidyano

De gidvano! De gidvano!

Navbeyna min û bejna zirav bi dîwar e,

Alî kils, yek nikar e. Cotê memkê min xanim xatûnê,

Yek sêv, yek porteçal e. Keçikê gazî dikir digo: LO...LO lawiko,

Şevkêji nîvbenda şeva û pê ve,

Were tewafa sîng û berê min keçikê,

Ji te re xweştir e,

Ji teberika mala Şêxê Kal e. Ji girêdana piştê berjor de,

Tu çî dixwazî ez minêkarim,

Ji girêdana piştê û berjêr de,

Ez mirîda Şêxê Kal im,

Çî bixwazî ez nikarim (85).

Di dawîya vê stranê de, tişteki gelek balkêj jî, keçik bedana
xweji piştê (navê) ve dike du beşa: beşajor, beşajêr, di navbera
herdu beşan de besa girêdanekê jî dike, beşê jor sîng û ber tev
de pêşkêşî lawikê xwe dike, beşa jêr bi tehrekî gelek nazik
perde dike. Ev yekajî nîşan dide ku, di satranên Kurdî de navça
here erotîk memik in, ji navê berbi jor. Motîfên li ser beşên
bedenê yên mayîn (ji navê berbi jêr) wek navçên erotîk ewqas
balkêş nînin.

PEYDABÛNA TEMA "JINÊN MEMIKFIROŞ"

Tema "Jinên Memikfiroş" zêtir di nav stranên ku ji devê

mêran derketî, cîh digre. Mêrên ku evîndar bûne, hertim çawa
di van stranan de tê xuyan, negîhiştine daxwazên xwe, hêvîyên
138

De Gidyano

De gidvano! De gidvano!

Navbeyna min û bejna zirav bi dîwar e,
Alî kils, yek nikar e. Cotê memkê min xanim xatûnê,
Yek sêv, yek porteçal e. Keçikê gazî dikir digo: LO...LO lawiko,
Şevkêji nîvbenda şeva û pê ve,
Were tewafa sîng û berê min keçikê,
Ji te re xweştir e,
Ji teberika mala Şêxê Kal e. Ji girêdana piştê berjor de,
Tu çî dixwazî ez minêkarim,
Ji girêdana piştê û berjêr de,
Ez mirîda Şêxê Kal im,
Çî bixwazî ez nikarim (85).

Di dawîya vê stranê de, tiştêkî gelek balkêj jî, keçik bedana
xweji piştê (navê) ve dike du beşa: beşajor, beşajêr, di navbera
herdu beşan de besa girêdanekê jî dike, beşê jor sîng û ber tev
de pêşkêşî lawikê xwe dike, beşa jêr bi tehrekî gelek nazik
perde dike. Ev yekajî nîşan dide ku, di satranên Kurdî de navça
here erotîk memik in, ji navê berbi jor. Motîfên li ser beşên
bedenê yên mayîn (ji navê berbi jêr) wek navçên erotîk ewqas
balkêş nînin.

PEYDABÛNA TEMA "JINÊN MEMIKFIROŞ"

Tema "Jinên Memikfiroş" zêtir di nav stranan ku ji devê
mêran derketî, cîh digre. Mêrên ku evîndar bûne, hertim çawa
di van stranan de tê xuyan, negîhiştine daxwazên xwe, hêvîyên
138

wan nehatine cîh. Ji ber vê yekêjî, van mêran di hembêza xemxeyalan
de ji xwe re îmkân û mecalên nûh peyda kirine, wan di
zerya xewnerojan de bi tehrekî hunerî avjenî kirine, çûnehatine,
bona ku ji xwe re cote memik dest bixin. Em di çend
strananderastîpeyvênrfz'Aan, suk-pazar, mişterî, kirîn-firotanê...
tên. Ji ber çend dijwarî, bêgavî û bêmeçalîyên jîyînê, stranbêj
xwe avîtiye ber bextê xemn-xeyalan. Di van stranan de keç
hertim di rola memikfiroşek, xort jî di rola misterîkî de ye:
Helîmcanê

De bi can be, Helîmcanê,

Ê lê Helîmcanê,

Heyran ez ne tî me,

Û ez ne birçî me.

Ez li bersîhka Bitlîsa xopan rûnistîme.

Ê lê Helîmcanê,

Heke tu avkişênî, ez gelek tî me,

Heke tu nanopêj î, ez gelek birçî me,

Heke tu sîngfiroş î, ez mişterî me,

Heke tu nafroşî,

Roj hizura heq,

Ezê li serpela selatê,

Destê min û dewa te

Ezê li Helîmcana xwe de 'weçî me.

(S«),

Di van stranan de derbasbûna peyvên sîngfiroş-mişterî, ji alîkî de evîndarîya mêr çiqas bi şewat e, gelekbaş eşkere dike.

Bêguman ev peyvan ji kirîna memikan zêtir ,destxistina memikan îfade dikin, bi gotineke mayîn hêvîyên hevdu dîtîne, evîne eşkere dikin, li vira mirov nikare pêwendîyên ekonomîk-139

wan nehatine cîh. Ji ber vê yekêjî, van mêran di hembêza xemxeyalan de ji xwe re îmkân û mecalên nûh peyda kirine, wan di zerya xewnerojan de bi tehrekî hunerî avjenî kirine, çûnehatine, bona ku ji xwe re cote memik dest bixin. Em di çend strananderastîpeyvênrfz'Aan, suk-pazar, mişterî, kirîn-firotanê... tîne. Ji ber çend diwarî, bêgavî û bêmeçalîyên jîyîne, stranbêj xwe avîtiye ber bextê xemn-xeyalan. Di van stranan de keç hertim di rola memikfiroşek, xort jî di rola misterîkî de ye:

Helîmcanê

De bi can be, Helîmcanê,

Ê lê Helîmcanê,

Heyran ez ne tî me,

Û ez ne birçî me.

Ez li bersîhka Bitlîsa xopan rûnistîme.

Ê lê Helîmcanê,

Heke tu avkişênî, ez gelek tî me,

Heke tu nanopêj î, ez gelek birçî me,

Heke tu sîngfiroş î, ez mişterî me,

Heke tu nafroşî,

Roj hizura heq,

Ezê li serpela selatê,

Destê min û dewa te

Ezê li Helîmcana xwe de 'weçî me.

(S«),

Di van stranan de derbasbûna peyvên sîngfiroş-mişterî, ji

alîkî de evîndarîya mêr çiqas bi şewat e, gelekbaş eşkere dike.
Bêguman ev peyvan ji kirîna memikan zêtir ,destxistina
memikan îfade dikin, bi gotineke mayîn hêvîyên hevduîtinê,
evîne eşkere dikin, li vira mirov nikare pêwendîyên ekonomîk-
139

bazirganî bîne bîra xwe, wek mîsal: -kawa min meşîya dikanê
/memik birinfirotanê (87). Di vê stranê de tiştê mirovjê derdixe
ne kirîn-firotanamemikan e, mebesthêvîya destxistinamemikan
e, tenê di nav sînorê daxwazekê de dimîne.

Çawa me berê jî gotibû, dengbêj di navbera fêkî-êmiş û
memikan de tu cudadîk nedîtîye, wekpaşil tijî êmiş e m. Vira
peyva êmiş li şuna memik hatîye bi kar anîn, cîyê ku fêkî-êmiş
li tê kirîn û firotanê, angorî dengbêjê mêrîn û fantazîyên wî, li
wira mirov dikare memikan jî, ji xwe re peyda bike, ji ber vê
yekê jîpey rîya sûkê (pazarê) ketîye û ji keçikê pirs kirîye: Zer
memika nafroşî? (89).

Ji bo kirîna memikan çiji destê mêrtê, dide, yek-du nabêje,
timatî û çikûsîyê davê alîkî:

Seyran

Seyranê, min xulama te li wî devî,
Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,
Gazin-lomaji min nekin,
Ezê terka çav-birûyê Seyrana Mele Musa nakim.
Hetanîserê Qereşdaxa xopan,
Ranebe mêrg û zevî.

Seyranê minê sondxarîyeGere
sûretê te sor bidim ber vî devî.

Seyranê, min xutamê te wî devî, xeberdanê,
Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,
Hûnê gazin-loma min nekin,
Memikê Seyrana min wusan in:

Serîsor in kokê wan spî ne,
Notilîsêvêd Xelatî ne,
Notilî xurmê Herebî ne,

140

bazirganî bîne bîra xwe, wek mîsal: -kawa min meşîya dikanê
/memik birinfirotanê (87). Di vê stranê de tiştê mirovjê derdixe
ne kirîn-firotanamemikan e, mebesthêvîya destxistinamemikan
e, tenê di nav sînorê daxwazekê de dimîne.

Çawa me berê jî gotibû, dengbêj di navbera fêkî-êmiş û
memikan de tu cudadîk nedîtîye, wekpaşil tijî êmiş e m. Vira
peyva êmiş li şuna memik hatîye bi kar anîn, cîyê ku fêkî-êmiş

li tê kirîn û firotanê, angorî dengbêjê mêrîn û fantazîyên wî, li wira mirov dikare memikan jî, ji xwe re peyda bike, ji ber vê yekê jîpey rîya sûkê (pazarê) ketîye û ji keçikê pirs kirîye: Zer memika nafroşî? (89).

Ji bo kirîna memikan çiji destê mêrtê, dide, yek-du nabêje, timatî û çikûsîyê davê alîkî:

Seyran

Seyranê, min xulama te li wî devî,
Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,
Gazin-lomaji min nekin,
Ezê terka çav-birûyê Seyrana Mele Musa nakim.

Hetanîserê Qereşdaxa xopan,
Ranebe mêrg û zevî.

Seyranê minê sondxarîyeGere
sûretê te sor bidim ber vî devî.

Seyranê, min xutamê te wî devî, xeberdanê,

Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,

Hûnê gazin-loma min nekin,

Memikê Seyrana min wusan in:

Serîsor in kokê wan spî ne,

Notilîsêvêd Xelatî ne,

Notilî xurmê Herebî ne,

140

Na wele, notilî tirîyê Rewanê sincirîne,

Wê anîne hefa malafirotanê,

Herke xelqê rabe bide mal-halê dinê,

Ez sêfilê xadê rabim bidim,

Herçar mingêxwe tîn ber dotinê,

De bavê, Seyran xeyidîye bi min re nayê.

(90)

Gelek caran memik di stranan de wek sêvên firotanê hatine nîşandin. Çawa me li jorjî gotibû, hemji alîyê tehr, tam-lezet û hişkîya xwe ve, dirûvê memikan angorî dengbêj gelek li sêvan ketîye, wek hev hatine hesibîn. Ew bedhalê ku cotê memikan wek derman dîtîye, çawa di stranekê tê xuyan, dîsa rîya dikanê digere: ....Memiksêv e li dikanê (91).

Bi kurtî mirov dikare bêje, di hemû van stranan de ev motîfên li dora tema memikan berev dibin, nîşan didin ku, memik bi salan wek nîşaneke mezin ya şaxsîyeta jinan hatîye pejirandin. Bi kêmanî ev materîyalên folklorîk vê rastîyêji me re pêşkêş dikin. Ji alîyê din li serjîyîna seksual yajinên Kurd, sibê, di pêşerojê de, ev stranan wek referans dikarin gelek

zanîyarîyên kêrhatî raberî me bikin.

ÇAVKANÎ

1) Roja Nû, hejmar:27. Ev kovara kubi Kurdîûbi Fransîduzimanan hatîye weşandin, di navbera salên 1943-1946 li Beyrûtê derketîye, çapa nû: Uppsala, 1986.

2) Hecîyê Cindî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Lîrîkîyê, Erîvan, 1972, rûp.39.

3) Ehmedê Xanî, Mem Zîn, îstenbol (werger: M. E. Bozarslan) 1975,rûp.193, 108.

141

Na wele, notilî tirîyê Rewanê sincirîne,
Wê anîne hefa malafirotanê,
Herke xelqê rabe bide mal-halê dinê,
Ez sêfilê xadê rabim bidim,
Herçar mingêxwe tîn ber dotinê,
De bavê, Seyran xeyidîye bi min re nayê.

(90)

Gelek caran memik di stranan de wek sêvên firotanê hatine nîşandin. Çawa me li jorjî gotibû, hemji alîyê tehr, tam-lezet û hişkîya xwe ve, dirûvê memikan angorî dengbêj gelek li sêvan ketîye, wek hev hatine hesabîn. Ew bedhalê ku cotê memikan wek derman dîtîye, çawa di stranekê tê xuyan, dîsa rîya dikanê digere: ....Memiksêv e li dikanê (91).

Bi kurtî mirov dikare bêje, di hemû van stranan de ev motîfên li dora tema memikan berev dibin, nîşan didin ku, memik bi salan wek nîşaneke mezin ya şaxsîyeta jinan hatîye pejirandin. Bi kêmanî ev materîyalên folklorîk vê rastîyêji me re pêşkêş dikin. Ji alîyê din li serjîyîna seksuel yajinên Kurd, sibê, di pêşerojê de, ev stranan wek referans dikarin gelek zanîyarîyên kêrhatî raberî me bikin.

ÇAVKANÎ

1) Roja Nû, hejmar:27. Ev kovara kubi Kurdîûbi Fransîduzimanan hatîye weşandin, di navbera salên 1943-1946 li Beyrûtê derketîye, çapa nû: Uppsala, 1986.

2) Hecîyê Cindî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Lîrîkîyê, Erîvan, 1972, rûp.39.

3) Ehmedê Xanî, Mem Zîn, îstenbol (werger: M. E. Bozarslan) 1975,rûp.193, 108.

141

4) Hecîyê Cindî, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurd, Erîvan, 1985, s.344.

5) M. U. Xamoyan, Ferhenga Kurdî-Rusîye Frazêologî, Erî-

- van,1979, rûp.160.
- 6) NuraCewarî, Stranê Kurdaye Cimaetîyê, Erîvan, 1983,rûp. 128.
  - 7) Nura Cewarî, rûp.166.
  - 8) Nura Cewarî, rûp.137.
  - 9) Kûrt Halk Tûrkûleri (Kilam û Stranên Kurd), Ankara, 1991, rûp.178. Amadekar: Mehmet Bayrak.
  - 10) Hecîyê Cindî, rûp.71. 1 1) Cigerxwîn, Folklor Kurdî, Stockholm, 1988, rûp.133.
  - 12) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, Moskov, 1978, cîlt : I, rûp.373.
  - 13) Hecîyê Cindî, rûp.l 10.
  - 14) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdê Surîyê, Erîvan, 1985, rûp.241.
  - 15) Cigerxwîn, rûp.l 12.
  - 16) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe V, rûp.48.
  - 17) Roja Nû, hejmar:18. 1 8) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (ev xebata Qanadê Kurdo berî mirina wî wek destnivîs hatîye amade kirin, hin çap nebûye.
  - 19) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî. Di nav vê xebata neçapbûyî de, Qanadê Kurdo çend destanên ku di nav Kurdên îranê de belav bûne, qulibandîye zaravê Kurmancî. Ji alîyê din çend destanên zaravê Kurmancî jî, yên wî xwe berev kirine, di nav vê destnivîsê de cîh girtine).
  - 20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
  - 21) Mehmet Bayrak, rûp.101.
  - 22) Celîlê Celîl, rûp. 223.
  - 23) Cigerxwîn, rûp. 116.
  - 24) Cigerxwîn, rûp. 164.
  - 25) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
  - 26) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
  - 27) Hecîyê Cindî, rûp. 73.
  - 28) Ferhat, Govend - Kûrtleri Tûrkûlerinden Öğrenmek, Köln, 1990, rûp.13.
  - 29) OrdîxanêCelîl & CelîlêCelîl, Zargotina Kurda, cîlt I, rûp. 41 1 . 142
  - 4) Hecîyê Cindî, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurd, Erîvan, 1985, s.344.
  - 5) M. U. Xamoyan, Ferhenga Kurdî-Rusîye Frazêologî, Erîvan,1979, rûp.160.
  - 6) NuraCewarî, Stranê Kurdaye Cimaetîyê, Erîvan, 1983,rûp. 128.
  - 7) Nura Cewarî, rûp.166.
  - 8) Nura Cewarî, rûp.137.
  - 9) Kûrt Halk Tûrkûleri (Kilam û Stranên Kurd), Ankara, 1991, rûp.178. Amadekar: Mehmet Bayrak.
  - 10) Hecîyê Cindî, rûp.71. 1 1) Cigerxwîn, Folklor Kurdî, Stockholm, 1988, rûp.133.
  - 12) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, Moskov,

- 1978, cîlt : I, rûp.373.
- 13) Hecîyê Cindî, rûp.I 10.
- 14) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdê Surîyê, Erîvan, 1985, rûp.241.
- 15) Cigerxwîn, rûp.I 12.
- 16) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe V, rûp.48.
- 17) Roja Nû, hejmar:18. 1 8) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (ev xebata Qanadê Kurdo berî mirina wî wek destnivîs hatîye amade kirin, hin çap nebûye.
- 19) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî. Di nav vê xebata neçapbûyî de, Qanadê Kurdo çend destanên ku di nav Kurdên îranê de belav bûne, qulibandîye zaravê Kurmancî. Ji alîyê din çend destanên zaravê Kurmancî jî, yên wî xwe berev kirine, di nav vê destnivîsê de cih girtine).
- 20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
- 21) Mehmet Bayrak, rûp.101.
- 22) Celîlê Celîl, rûp. 223.
- 23) Cigerxwîn, rûp. 116.
- 24) Cigerxwîn, rûp. 164.
- 25) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
- 26) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 27) Hecîyê Cindî, rûp. 73.
- 28) Ferhat, Govend - Kûrtleri Tûrkûlerinden Öğrenmek, Köln, 1990, rûp.13.
- 29) OrdîxanêCelîl & CelîlêCelîl, Zargotina Kurda, cîlt I, rûp. 41 1 . 142
- 43
- 44
- 45;
- 46;
- 47
- 48
- 49
- 50
- 51
- 52
- 53
- 54
- 55
- 56;
- 57
- 58
- 59
- 60
- 61

62

63

Hawar, hejmar: 37.

Hecîyê Cindî, rûp. 33.

Nura Cewarî, rûp. 145.

Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).

Qanadê Kurdo, ieytêd Kurdî (destnivîs)

Hawar, hejmar: 38.

Cigerwxîn, 151.

Celîlê Celîl, rûp. 245.

CelîlêCelîl, rûp. 216.

Roja Nû, hejmar: 36.

Hecîyê Cindî, rûp. 71. : Ji arşîva M. Ararat.

Sekvan Abdulhekîm, Mehmed Arîfê Cizirî-Kewê Ribad e,

Roja Nû, hejmar: 56.

Nura Cewarî, rûp. 149.

Hecîyê Cindî, rûp. 122.

Roja Nû, hejmar: 6.

Hecîyê Cindî, rûp. 201.

Hecîyê Cindî, rûp. 198.

Hecîyê Cindî, rûp. 201.

Celîlê Celîl, rûp. 270.

Nura Cewarî, rûp. 128.

Roja Nû, hejmar: 55.

Ji arşîva M. Ararat.

Ji arşîva M. Ararat.

Roja Nû, hejmar: 27.

Zeynelabîdîn Zinar, Xwençe III, Stockholm, 1991, rûp. 45.

Roja Nû, hejmar: 55.

Hecîyê Cindî, rûp. 115.

Roja Nû, hejmar: 45.

Hecîyê Cindî, rûp. 115.

Zeynelabîdîn Zinar, Xwençe II, Stockholm, 1990, rûp. 109.

Hecîyê Cindî, rûp. 30.

Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)

143

43

44

45;

46;

47

48

49
50
51
52
53
54
55
56;
57
58
59
60
61
62
63

Hawar, hejmar: 37.

Hecîyê Cindî, rûp. 33.

Nura Cewarî, rûp. 145.

Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).

Qanadê Kurdo, ieytêd Kurdî (destnivîs)

Hawar, hejmar: 38.

Cigerwxîn, 151.

Celîlê Celîl, rûp. 245.

CelîlêCelîl, rûp. 216.

Roja Nû, hejmar: 36.

Hecîyê Cindî, rûp. 71. : Ji arşîva M. Ararat.

Sekvan Abdulhekîm, Mehmed Arîfê Cizirî-Kewê Ribad e,

Roja Nû, hejmar: 56.

Nura Cewarî, rûp. 149.

Hecîyê Cindî, rûp. 122.

Roja Nû, hejmar: 6.

Hecîyê Cindî, rûp. 201.

Hecîyê Cindî, rûp. 198.

Hecîyê Cindî, rûp. 201.

Celîlê Celîl, rûp. 270.

Nura Cewarî, rûp. 128.

Roja Nû, hejmar: 55.

Ji arşîva M. Ararat.

Ji arşîva M. Ararat.

Roja Nû, hejmar: 27.

Zeynelabidîn Zinar, Xwençe III, Stockholm, 1991, rûp. 45.

Roja Nû, hejmar: 55.

Hecîyê Cindî, rûp. 115.
 Roja Nû, hejmar: 45.
 Hecîyê Cindî, rûp. 115.
 Zeynelabîdîn Zinar, Xwençe II, Stockholm, 1990, rûp. 109.
 Hecîyê Cindî, rûp. 30.
 Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
 143
 64) Hecîyê Cindî, rûp. 76
 65) Hecîyê Cindî, rûp. 47.
 66) Hawar, hejmar 6.
 67) Hecîyê Cindî, rûp. 108.)
 68) Cigerwxîn, rûp. 146.
 69) Celîlê Celîl, rûp. 245.
 70) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, cîlt I, rûp. 353.
 71) Hecîyê Cindî, rûp. 88.
 72) Hawar, hejmar: 28.
 73) Nura Cewarî, rûp. 162.
 74) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş - Destana Kurdî û Şaxên Wê,
 Moskov, 1983, rûp. 138.
 75) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çiya-Ji Gotinên Pêşîya,
 Stockholm, 1989, rûp. 137.
 76) Hecîyê Cindî, rûp. 163.
 77) Roja Nû, hejmar: 11.
 78) Cigerxwîn, rûp. 147.
 79) Roja Nû, hejmar: 57.
 80) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, rûp. 41 1.
 81) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
 82) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
 83) Qanadê Kurdo , Beytêd Kurdî (destnivîs)
 84) Celîlê Celîl, rûp. 250.
 85) Roja Nû, hejmar: 8.
 86) Roja Nû, hejmar: 22.
 87) Hecîyê Cindî, rûp. 145.
 88) Nura Cewarî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Govendê, Erîvan,
 1964, rûp. 64.
 89) Cemîla Celîl, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977, rûp. 34.
 90) Hecîyê Cindî, rûp. 41.
 91) Celîlê Celîl, rûp. 255.
 144
 64) Hecîyê Cindî, rûp. 76
 65) Hecîyê Cindî, rûp. 47.
 66) Hawar, hejmar 6.

- 67) Hecîyê Cindî, rûp. 108.)
 68) Cigerwxîn, rûp. 146.
 69) Celîlê Celîl, rûp. 245.
 70) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, cîlt I, rûp. 353.
 71) Hecîyê Cindî, rûp. 88.
 72) Hawar, hejmar: 28.
 73) Nura Cewarî, rûp. 162.
 74) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş - Destana Kurdî û Şaxên Wê, Moskov, 1983, rûp. 138.
 75) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çîya-Ji Gotinên Pêşîya, Stockholm, 1989, rûp. 137.
 76) Hecîyê Cindî, rûp. 163.
 77) Roja Nû, hejmar: 11.
 78) Cigerxwîn, rûp. 147.
 79) Roja Nû, hejmar: 57.
 80) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, rûp. 41 1.
 81) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
 82) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
 83) Qanadê Kurdo , Beytêd Kurdî (destnivîs)
 84) Celîlê Celîl, rûp. 250.
 85) Roja Nû, hejmar: 8.
 86) Roja Nû, hejmar: 22.
 87) Hecîyê Cindî, rûp. 145.
 88) Nura Cewarî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Govendê, Erîvan, 1964, rûp. 64.
 89) Cemîla Celîl, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977, rûp. 34.
 90) Hecîyê Cindî, rûp. 41.
 91) Celîlê Celîl, rûp. 255.

144

CERIBANDINEKE BIBLIOGRAFIYA

FOLKLORA KURDÎ

(Di vê ceribandina bîblîografîk da 1 25 çavkanîyên ku li ser folklorê Kurdî hatine weşandin, cîh girtine.)

Abbas, Hilmi, Altkurdiche Kampf und Liebeslieder, München, 1964.

Abdulhekîm, Sekvan, Mehmed Arifê Cizirî-Kewê Ribad e, Stockholm, 1990.

Akreyî, Ezîz Reşîd, Çîrok û Serhatîyên Kurdî, Den Haag, 1982.

Aras, Ahmet, Ker û Kulik -Mîtolojîya Kurdî de Destanek, Istenbol, 1993.

Aras, Ahmet, Sîyabend û Xecê-Mîtolojîya Kurdî de

Destaneke Evînî, Izmîr,1993.
Balî, A., Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî, Istenbol,1993.
Bayrak, Mehmet, Kiirt Halk Tûrkuleri, (Kilam û Stranên Kurdî), Ankara, 1991.
Berz, Koyo, Na Xumxum a, Uppsala, 1989.
Berz, Koyo, Sîyamend û Xecê (şaxeke edebî), Stockholm, 1993.
Blau, Joyce & Hakem, Helkewt, Perîcs d'un collier, Paris, 1981.
Blau, Joyce, Mêmôire duKurdistan,Paris, 1984. (Rûpelên 15-100 ji nimûneyên folklorê Kurdî pêk hatîye.)
Blau, Joyce, Contes Kurdes, Paris, 1986.
Bois,Tomas, Kurdische Volksdichtung, Bonn, 1985.
Bozarslan, M. Emîn, Mîr Zoro-Meselokêd Lawiran I, Boras, 1981.

146

CERIBANDINEKE BIBLIOGRAFIYA

FOLKLORA KURDÎ

(Di vê ceribandina bîblîografîk da 1 25 çavkanîyên ku li ser folklorê Kurdî hatine weşandin, cîh girtine.)

Abbas, Hilmi, Altkurdische Kampf und Liebeslieder, München, 1964.
Abdulhekîm, Sekvan, Mehmed Arifê Cizirî-KewêRibad e, Stockholm, 1990.
Akreyî, Ezîz Reşîd, Çîrok û Serhatîyên Kurdî, Den Haag, 1982.
Aras, Ahmet, Ker û Kulik -Mîtolojîya Kurdî de Destanek, Istenbol, 1993.
Aras, Ahmet, Sîyabend û Xecê-Mîtolojîya Kurdî de Destaneke Evînî, Izmîr,1993.
Balî, A., Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî, Istenbol,1993.
Bayrak, Mehmet, Kiirt Halk Tûrkuleri, (Kilam û Stranên Kurdî), Ankara, 1991.
Berz, Koyo, Na Xumxum a, Uppsala, 1989.
Berz, Koyo, Sîyamend û Xecê (şaxeke edebî), Stockholm, 1993.
Blau, Joyce & Hakem, Helkewt, Perîcs d'un collier, Paris, 1981.
Blau, Joyce, Mêmôire duKurdistan,Paris, 1984. (Rûpelên 15-100 ji nimûneyên folklorê Kurdî pêk hatîye.)
Blau, Joyce, Contes Kurdes, Paris, 1986.
Bois,Tomas, Kurdische Volksdichtung, Bonn, 1985.

Bozarşlan, M. Emîn, Mîr Zoro-Meselokêd Lawiran I, Boras, 1981.
146

Bozarşlan, M. Emîn, Gurê Bilurvan-Meselokên Lawiran n, Boras, 1982.

Bozarşlan, M. Emîn, Kêz Xatûn-Meselokên Lawiran ITI, Boras, 1982.

Bozarşlan, M. Emîn, Serketina Mişkan-Meslokên Lawiran IV, Uppsala, 1984.

Bozarşlan, M. Emîn, Pepûk-Meselokên Lawiran V, Uppsala, 1985.

Bozarşlan, M. Emîn, Melayê Meşhûr -Pêkenokên Melayê Meşhûr, Uppsala, 1986.

Bozarşlan, M. Emîn, Masîyên Bejî-Pêkenokên Gelî I, Uppsala, 1987.

Bozarşlan, M. Emîn, Ji Dîna Dîntir-Pêkenokên Gelî H, Uppsala, 1988.

Bozarşlan, M. Emîn, Ilmê Tûrik-Pêkenokên Gelî m, Uppsala, 1989

Bozarşlan, M. Emîn, Bûka Gulsûn-Pêkenokên Gelî IV, Uppsala, 1990.

Bozarşlan, M. Emîn, Mela Kulî-Pêkenokên Gelî V, Uppsala, 1991.

Brunel, A., Gulusar, Contes et legendes du Kurdistan, Paris,1946.

Cankurt, Zembîlfiroş-Hozana Çîrokî Ya Bi Nav Deng Bi Derxistineke Nû, Bonn, 1987.

Celîl, Celîlê, Zargotina Kurdê Suriaê, Erîvan, 1985.

Celîl, Cemîla, Kilamêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.

Celîl, Cemîla, KilamûMiqamêdCimetaKurda I, Moskov, 1973.

Celîl, Cemîla, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977.

Celîl, Cemîla, Kilam û Miqamêd Cimeta Kurda H, Moskov, 1986

Celîl, Ordîxanê, Dilokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.
147

Bozarşlan, M. Emîn, Gurê Bilurvan-Meselokên Lawiran n, Boras, 1982.

Bozarşlan, M. Emîn, Kêz Xatûn-Meselokên Lawiran ITI, Boras, 1982.

Bozarşlan, M. Emîn, Serketina Mişkan-Meslokên Lawiran IV, Uppsala, 1984.

Bozarslan, M. Emîn, Pepûk-Meselokên Lawiran V, Uppsala, 1985.

Bozarslan, M. Emîn, Melayê Meşhûr -Pêkenokên Melayê Meşhûr, Uppsala, 1986.

Bozarslan, M. Emîn, Masîyên Bejî-Pêkenokên Gelfî I, Uppsala, 1987.

Bozarslan, M. Emîn, Ji Dîna Dîntir-Pêkenokên Gelfî H, Uppsala, 1988.

Bozarslan, M. Emîn, Ilmê Tûrik-Pêkenokên Gelfî m, Uppsala, 1989

Bozarslan, M. Emîn, Bûka Gulsûn-Pêkenokên Gelfî IV, Uppsala, 1990.

Bozarslan, M. Emîn, Mela Kulî-Pêkenokên Gelfî V, Uppsala, 1991.

Brunel, A., Gulusar, Contes et legendes du Kurdistan, Paris,1946.

Cankurt, Zembîlfiroş-Hozana Çîrokî Ya Bi Nav Deng Bi Dêrxistineke Nû, Bonn, 1987.

Celîl, Celîlê, Zargotina Kurdê Suriaê, Erîvan, 1985.

Celîl, Cemîla, Kilamêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.

Celîl, Cemîla, KilamûMiqamêdCimetaKurda I, Moskov, 1973.

Celîl, Cemîla, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977.

Celîl, Cemîla, Kilam û Miqamêd Cimeta Kurda H, Moskov, 1986

Celîl, Ordîxanê, Dilokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.

147

Celîl, Ordîxanê, Destana Kurdî Ya Mêrxasîyê "Xanê Lepzêrîn", Moskov, 1967.

Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda I, Erîvan, 1969.

Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda H, Erîvan, 1971.

Celîl, Ordîxanê, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, Erîvan, 1975.

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Mesele ûMetelokêdCimeta Kurda (bi Rûsî), Moskov, 1972

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Çîrokê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Zargotina Kurda I-H, Moskov, 1978.

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Gulançikzêrîn (Nimûneyên

folklor Kurda), Erîvan, 1984.

Celîl, Ordîxanê & Celîlê, Celîl & Celîl, Zîna Çîrok, Efsane û Rîvayetên Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1989

Celîl, Zîna & Alenis, A., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi zimanê Lîtvani), Bîlnus, 1977.

Cewarî, Nura, Kilamêd Kurdaye Govendê, Erîvan, 1964.

Cewarî, Nura, Efirandarîya Kurda Ya Stranên Gelî (bi Rûsî), Erîvan, 1971.

Cewarî, Nura, Stranê Kurdaye Cimetîyê, Erîvan, 1983.

Chaliand, Gerard, Poesie Populaire des Turcs et des Kurdes, Paris, 1961.

Cigerxwîn, Folklor Kurdî, Stockholm, 1988.

Cigerxwîn, Gotinê Pêşîya, Şam, 1957.

Cindî, Hecîyê & Evdal, Emînê, Folklor Kurmanca, Erîvan, 1936.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba I, Erîvan, 1961.

148

Celîl, Ordîxanê, Destana Kurdî Ya Mêrxasîyê "Xanê Lepzêrîn", Moskov, 1967.

Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda I, Erîvan, 1969.

Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda H, Erîvan, 1971.

Celîl, Ordîxanê, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqîyê, Erîvan, 1975.

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda (bi Rûsî), Moskov, 1972

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Çîrokê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Zargotina Kurda I-H, Moskov, 1978.

Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Gulançikzêrîn (Nimûneyên folklor Kurda), Erîvan, 1984.

Celîl, Ordîxanê & Celîlê, Celîl & Celîl, Zîna Çîrok, Efsane û Rîvayetên Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1989

Celîl, Zîna & Alenis, A., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi zimanê Lîtvani), Bîlnus, 1977.

Cewarî, Nura, Kilamêd Kurdaye Govendê, Erîvan, 1964.

Cewarî, Nura, Efirandarîya Kurda Ya Stranên Gelî (bi Rûsî), Erîvan, 1971.

Cewarî, Nura, Stranê Kurdaye Cimetîyê, Erîvan, 1983.

Chaliand, Gerard, Poesie Populaire des Turcs et des Kurdes, Paris, 1961.

Cigerxwîn, Folklor Kurdî, Stockholm, 1988.

Cigerxwîn, Gotinê Pêşîya, Şam, 1957.

Cindî, Hecîyê & Evdal, Emînê, Folklor Kurmanca, Erîvan, 1936.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba I, Erîvan, 1961.

148

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba II, Erîvan, 1962.

Cindî, Hecîyê, Stran û Çîrokêd Kurdî Yên Epîkî, Moskov, 1962.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêbam, Erîvan, 1969.

Cmdî, Hecîyê, Kllamêd Cimaeta Kurdaye Lîrîkîyê, Erîvan, 1972.

Cindî, Hecîyê, Şaxêd Eposa "Rostemê Zale" Kurdî (bi Rûsî), Erîvan, 1977.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba IV, Erîvan, 1980.

Cindî, Hecîyê, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdiê, kitêba V, Erîvan, 1986.

Çem, Mûnzûr, Tayê Kilamê Dêrsimi, Stockholm, 1993.

Deniz, Huseyin, Gotnê Pêşyê Kurda, Istenbol, 1991.

Der Löwe des Daroghas und andere kurdische Fabeln (Ji alîyê Kurdê Awusturyê bi Almanî hatîye weşandin), StPolten & Wîen, 1992.

Dêrşewî, Mele Mehmûd, Miştaxa Çîya-Ji Gotinên Pêşîya, Stockholm, 1989.

Destana Memê Alan, Istenbol, 1978.

Dijwar, Egîd, Yekitîya Çûkan- Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1990.

Dûzgun, Mustafa, Dersim Tiirkuleri, Enqere, 1992.

Erdem, Hûseyin, Sîyabend û Xecê (bi Almanî û Tirkî), Essen, 1985.

Evdal, Emînê, Memê û Zînê, Erîvan, 1958.

Farizof, I. & Rudenko, M., Çîroken Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1959.

149

Cindî, Hecîyê, HikyatêdCimaetaKurdîê, kitêba II, Erîvan, 1962.

Cindî, Hecîyê, Stran ûÇîrokêd Kurdî YêEpîkî, Moskov, 1962.

Cindî,Hecîyê,HikyatêdCimaetaKurdîê,kitêbam,Erîvan, 1969.

Cmdî,Hecîyê,KllamêdCimaetaKurdayeLîrîkîyê,Erîvan, 1972.

Cindî, Hecîyê, Şaxêd Eposa "Rostemê Zale" Kurdî (bi Rûsî), Erîvan, 1977.

Cindî, Hecîyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba IV, Erîvan, 1980.

Cindî, Hecîyê, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

Cindî, Hecîyê,HikyatêdCimaetaKurdiê, kitêbaV, Erîvan, 1986.

Çem, Mûnzûr, Tayê Kilamê Dêrsimi, Stockholm, 1993.

Deniz, Huseyin, Gotnê Pêşyê Kurda, Istenbol, 1991.

Der Löwe des Daroghas und andere kurdische Fabeln (Ji alîyê Kurdê Awusturyê bi Almanî hatîye weşandin), StPolten & Wîen, 1992.

Dêrşewî, Mele Mehmûd, Miştaxa Çîya-Ji Gotinên Pêşîya, Stockholm, 1989.

Destana Memê Alan, Istenbol, 1978.

Dijwar, Egîd, Yekitîya Çûkan- Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1990.

Dûzgun, Mustafa, Dersim Tiirkuleri, Enqere, 1992.

Erdem, Hûseyin, Sîyabend û Xecê (bi Almanî û Tirkî), Essen, 1985.

Evdal, Emînê, Memê û Zînê, Erîvan, 1958.

Farizof, I. & Rudenko, M., Çîroken Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1959.

149

Ferhat, Govend - Kiirtleri Tûrkûlerinden Öğrenmek (bi Tirkî û Almanî), Köln, 1990.

Fettahî Qazî, Qadirî, Mehr û Wefa, Tebrîz, 1966.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Senan, Tebrîz, 1967.

Fettahî Qazî, Qadirî, Behram û Gulendam, Tebrîz, 1968.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şor Mehmûd û Merzingan, Tebrîz, 1969.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Ferx û Xatûn Astî, Tebrîz, 1972.

Fattahî Qazî, Qadirî, Seid û Mîr Seyfuddin Beg, Tebrîz,

1976.

Fattahî Qazî, Qadirî, Amsal va hekam-e Kurdî, Tebrîz, 1985.

Helimoglu, Muhsine, Cigaramm Ûstûnde Bir Topal Karmca, Ankara, 1992. (Piranîya van çîrokan li gelek herêm û deverên Kurdistanê hatine berev kirin).

Heqî Şeweys, Ismail, Qise-î Pêşînan, Bexda, 1933.

Hugo, Makas, Kurdische Texte im Kurmanci- Dialekte aus der Gegend von Mardin, Leningrad, 1926.

Kurdo, Qanadê, Beytêd Kurdî (destnivîs e).

Lerx, Peter, Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldaer I-H, St.Petersburg, 1857-1858.

Le Coq, Albert von, Kurdische Texte, Berlin, 1903

Lescot, Roger, Textes Kurdes I-H, Paris-Beyrut, 1940-1942.

Lescot, Roger, Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1987.

Levendî, Mahmûd, Mala Xwedê (Pêkenîn), Stockholm, 1992.

Mackenzie, D. N., Kurdish Dialect Studies H (tekstên folklorîk), London, 1962.

Malmîsanij, Folklorê Ma Ra Çend Numûney, Uppsala, 1991.

Mam und Zin - Kurdisches Volksepos in der Fassung von Roger Lescot und L. Ch.Wentzel, Zurich, 1980.

150

Ferhat, Govend - Kiirtleri Tûrkûlerinden Ögrenmek (bi Tirkî û Almanî), Köln, 1990.

Fettahî Qazî, Qadirî, Mehr û Wefa, Tebrîz, 1966.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Senan, Tebrîz, 1967.

Fettahî Qazî, Qadirî, Behram û Gulendam, Tebrîz, 1968.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şor Mehmûd û Merzingan, Tebrîz, 1969.

Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Ferx û Xatûn Astî, Tebrîz, 1972.

Fattahî Qazî, Qadirî, Seid û Mîr Seyfuddin Beg, Tebrîz, 1976.

Fattahî Qazî, Qadirî, Amsal va hekam-e Kurdî, Tebrîz, 1985.

Helimoglu, Muhsine, Cigaramm Ûstûnde Bir Topal Karmca, Ankara, 1992. (Piranîya van çîrokan li gelek herêm û deverên Kurdistanê hatine berev kirin).

Heqî Şeweys, Ismail, Qise-î Pêşînan, Bexda, 1933.

Hugo, Makas, Kurdische Texte im Kurmanci- Dialekte

aus der Gegend von Mardin, Leningrad, 1926.
 Kurdo, Qanadê, Beytêd Kurdî (destnivîs e).
 Lerx, Peter, Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldaer I-H, St.Petersburg, 1857-1858.
 Le Coq, Albert von, Kurdische Texte, Berlin, 1903
 Lescot, Roger, Textes Kurdes I-H, Paris-Beyrut, 1940-1942.
 Lescot, Roger, Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1987.
 Levendî, Mahmûd, Mala Xwedê (Pêkenîn), Stockholm, 1992.
 Mackenzie, D. N., Kurdish Dialect Studies H (tekstên folklorîk), London, 1962.
 Malmîsanij, Folklorê Ma Ra Çend Numûney, Uppsala, 1991.
 Mam und Zin - Kurdisches Volksepos in der Fassung von Roger Lescot und L. Ch.Wentzel, Zurich, 1980.
 150
 Mann,Oskar,Kurdische-persische Forschungen, Abt. IV: Die Mundart der Mukri Kurden I-H, Berlin, 1906-1909.
 Mem and Zin, Kurdistan's national epic, Amsterdam, 1968.
 Mem och Zin, Helsingfors, 1980.
 Metê, Hesênê, Ardû (kurteçîrokên gelêrî), Stockholm, 1990.
 Mihotulî, Selahaddîn, Çîrokên Kurdan, Istenbol, 1991.
 Mokri, Mohammed, Guranîya taranahaya Kordî, Tehran, 1951.
 Mokrî, Mohammed, La Legende de Bizan-û Manij a, Paris, 1966.
 Musaelyan, J. S., Stranên Kurdî Yên Gelerî (bi Rûsî), Moskov, 1985.
 Musaelyan, J. S., Zembîlfiroş-Poema Kurdî û Şaxên wê Yê Edebî û Folklorîk, Moskov, 1983.
 Nebez, Cemal, Sprichwörter und Redensarten aus Kurdistan, München, 1970.
 Nebez, Cemal, Kurdische Märchen und Volkserzählungen, München, 1972.
 Orbelî, I. A., Li Muksîyê Jîyîn û Folklor (bi rûsî), Moskov, 1982.
 Paul-Marguerite, Lucy & Bedirxan, Kamuran, Proverbes Kurdes, Paris, 1936.
 Pîremerd, Diwanze Sîyarê Meriwan, Suleymanîye, 1935.
 Prym, E. & Socin, A., Kurdische Sammlungen, St. Petersburg I-II, 1887-1890.

Resûl, îzettînMustafa, Edeb-îFolklorîKurdî, Bexda, 1 970.

Resûl îbrahîm, Şukrîye, Pendî pêşînîyan û qisey nesteqî
Kurdî nawerokî fikrî-w-edebî, Bexda, 1984.

Reş, Konê, Ji Zargotina Kurdî- Serpêhatiyên Mîran,
Beyrût, 1991.

Rudenko, M. B., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi Rûsî),
Moskov, 1970.

151

Mann, Oskar, Kurdische-persische Forschungen, Abt. IV:
Die Mundart der Mukri Kurden I-H, Berlin, 1906-1909.

Mem and Zin, Kurdistan's national epic, Amsterdam, 1 968.

Mem och Zin, Helsingfors, 1980.

Metê, Hesênê, Ardû (kurteçîrokên gelêrî), Stockholm, 1 990.

Mihotulî, Selahaddîn, Çîrokên Kurdan, Istenbol, 1991.

Mokri, Mohammed, Guranîya taranahaya Kordî, Tehran,
1951.

Mokrî, Mohammed, La Legende de Bizan-û Manij a, Paris,
1966.

Musaelyan, J. S., Stranên Kurdî Yên Gelerî (bi Rûsî),
Moskov, 1985.

Musaelyan, J. S., Zembîlfiroş-Poema Kurdî û Şaxên wê
Yên Edebî û Folklorîk, Moskov, 1983.

Nebez, Cemal, Sprichwörter und Redensarten aus Kurdistan,
München, 1970.

Nebez, Cemal, Kurdische Märchen und Volkserzählungen,
München, 1972.

Orbelî, I. A., Li Muksîyê Jîyîn û Folklor (bi rûsî), Moskov,
1982.

Paul-Marguerite, Lucy & Bedirxan, Kamuran, Proverbes
Kurdes, Paris, 1936.

Pîremerd, Diwanze Sîyarê Meriwan, Suleymanîye, 1935.

Prym, E. & Socin, A., Kurdische Sammlungen, St. Petersburg I-II,
1887-1890.

Resûl, îzettînMustafa, Edeb-îFolklorîKurdî, Bexda, 1 970.

Resûl îbrahîm, Şukrîye, Pendî pêşînîyan û qisey nesteqî
Kurdî nawerokî fikrî-w-edebî, Bexda, 1984.

Reş, Konê, Ji Zargotina Kurdî- Serpêhatiyên Mîran,
Beyrût, 1991.

Rudenko, M. B., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi Rûsî),
Moskov, 1970.

151

Rudenko, M. B., Poezîya Kurdî Ya Şînê (bi Rûsî), Moskov,

1982.

Rudenko, M. B., Şaxên Edebî û Folklorîk Yên Poema Kurdî "Yusif û Zelêxa"(bi Rûsî), Moskov, 1 986.

Sabar, Yona, The FolkLiterature ofthe Kurdistani Jews, Michigan, 1992

Sarbajêrî,U., Gewherê GoranîyekaniHesen Zîrek, Bexda, 1981.

Secadî,Aladîn,RiştayMirwarîl-XHI,Bexda, 1956-1983.

Soane, E. & Nikitin, B., Çîroka Suto û Tato (çapeke teze, bi Kurdî û Ingîlîzî), London, 1988 . Şemo, Erebe, Die drei Glatzköpfe-Kurdische Volksmarchen, Berlin, 1977.

Tîgrîs, Amed & Motkî, Roman, Ken û Girîn (Pêkenîn), Stockholm, 1989.

Xal, M., Pend-î Pêşînan, Bexda,1957.

Yavuz, Muhsine Helimoglu, Diyarbakir Efsaneleri, Istanbul, 1993. Herdu cild bi hevra (cild 1:1989, cild II: 1990).

Wentzel, Luise Charlotte, Kurdische Marchen, Düsseldorf, 1978.

Wikander, Stik, Recueil de textes kourmandji, Uppsala, 1958.

Zaza, Nureddine, Contes et poemes Kurdes, 1974.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe I (Gotinên Pêşîyan, KilamDilok û Çîrok), Stockholm, 1989.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe U (Kilam-Dilok û Çîrok), Stockholm, 1990.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe ni (Kilam, Meselok û Çîrok),Stockholm, 1991.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe IV (Kilam, Lawija Mesîh, Meselok û Çîrok), Stockholm, 1990.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe V (Kilam, Serpêhatî, Meselok û Çîrok), Stockholm, 1991.

152

Rudenko, M. B., Poezîya Kurdî Ya Şînê (bi Rûsî), Moskov, 1982.

Rudenko, M. B., Şaxên Edebî û Folklorîk Yên Poema Kurdî "Yusif û Zelêxa"(bi Rûsî), Moskov, 1 986.

Sabar, Yona, The FolkLiterature ofthe Kurdistani Jews, Michigan, 1992

Sarbajêrî,U., Gewherê GoranîyekaniHesen Zîrek, Bexda, 1981.

Secadî,Aladîn,RiştayMirwarîl-XHI,Bexda, 1956-1983.

Soane, E. & Nikitin, B., Çîroka Suto û Tato (çapeke teze,

bi Kurdî û Ingîlîzî), London, 1988 . Şemo, Erebê, Die drei Glatzköpfe-Kurdische Volksmarchen, Berlin, 1977.

Tîgrîs, Amed & Motkî, Roman, Ken û Girîn (Pêkenîn), Stockholm, 1989.

Xal, M., Pend-î Pêşînan, Bexda, 1957.

Yavuz, Muhsine Helimoglu, Diyarbakir Efsaneleri, Istanbul, 1993. Herdu cild bi hevra (cild 1:1989, cild II: 1990).

Wentzel, Luise Charlotte, Kurdische Marchen, Düsseldorf, 1978.

Wikander, Stik, Recueil de textes kourmandji, Uppsala, 1958.

Zaza, Nureddine, Contes et poemes Kurdes, 1974.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe I (Gotinên Pêşîyan, KilamDilok û Çîrok), Stockholm, 1989.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe U (Kilam-Dilok û Çîrok), Stockholm, 1990.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe ni (Kilam, Meselok û Çîrok), Stockholm, 1991.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe IV (Kilam, Lawija Mesîh, Meselok û Çîrok), Stockholm, 1990.

Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe V (Kilam, Serpêhatî, Meselok û Çîrok), Stockholm, 1991.

152

Zinar, Zeynelabidîn, Xecê û Sîyabend (şaxeke edebî), Stockholm, 1992.

Zinar, Zeynelabidîn, XwençeVI (Kilam, Serpêhatî, Meselok û çîrok), Stockholm, 1993.

153

Zinar, Zeynelabidîn, Xecê û Sîyabend (şaxeke edebî), Stockholm, 1992.

Zinar, Zeynelabidîn, XwençeVI (Kilam, Serpêhatî, Meselok û çîrok), Stockholm, 1993.

153

DI FOLKLORA

KURDÎ DE

SERDESTIYEKE JINAN

Rohat

Rohat di sala 1955'an de li qeza Qersê, Kağızmaîê hatiye dinyayê. Di 74'an de li Ankarayê, di Fakulteya Perwerdiyê de beşa psîkolojîyê xelas kiriye Di sala 1978'an de welatê xwe terk dîke û koçî Ewrûpayê dîke. Niha li Swêdê dijî.

Nivîskariya Rohat di 11ê salên wî yê zarokliyê. Di şanzdeh

salîya wî de pirtûka wî ya pêşî "Znrol..in Yenîceyê" derdlkeve.Ew Ji bo wê pirtûka xwe mehekê tê girtin.

Lê xebata Rohat li derveyê welêt bêtir kemilî. Ji bilî berpîrsiyarî û endametiya redaksiyonên hin kovarên kurdî, wî bêî rawestan di kovar û rojnameyên kurdan de nivîsandîye û hê Jî dînivîsîne. Herweha Rohat yek Ji nivîskarên kurd yê bî ber e. Wî heta niha bi kurdî û tirkî nêzîkî deh pirtûkan nivîsandîye.

Ev pirtûka ku berê hîî beşên wê di kovara NÛDEM'ê de der kelîbûn, lêkolîneke cidî ya teînajîîan di folklorê de ye.

Bi hêviya bîcîîanîna berpîrsiyariyeke dîrokî, weşanxaneya me vê berhema hêjî pêşkêşî pirtûkxaneya kurdî dike

**

DILAWERÊ ZENGÎ

Bînahî

2

Destpêka avakirina komele û bizavên

rewşenbîrî yên Kurdî li Sûriyê

)Rûpelin wînda(

Di dawîya babilîska nozdehan û destpêka babilîska bîstan de, destpêka dîroka hişyarbûna bizava rizgarîxwaza neteweyî ya gelê Kurd e.

Bi derketina rojname Kurdistan û çapemeniya Kurdî re, hizrê ramyarî û civakî li nik rewşenbîrên Kurdan roj bi roj pêşveçû, rojnameya Kurdistan bû gasîna pênûsên rewşenbîran li hemberî zordariya fermandarê Osmaniyan, li ser destên hozan û helbestvanên Kurd yên mîna Hacî Qadirê Koyî, hest û ramana neteweyî roj bi roj xurtir û geştir dibû.

Di dawîya şoreşa 1908an de, bi hatina (Ciwanên Turk) re, qûnaxeke nû destpêkir. Rewşenbîrên Kurdan roleke pir mezin di vê partiyê de lîstin. Lê her ko çû (Ciwanên Turk) li dijî ramanên neteweyî yên kurd xebitîn û sekinîn.

Di dema ko (Ciwanên Turk) daxwaz û xwestekên Kurdan li paş xistin û li dijî ramanên neteweyî xebitîn, siyasatmedar û rewşenbîrên Kurdan piştî xwe danê û dest bi avakirina komeleyan kirin. Ji wan: (Hevkarî), (Pêşketina Kurd), (Hêvî), û ...htd.

Di dema komela (El-Tîhad û El-Tereqî) de, tevgera rewşenbîrî û siyasatmedarên Kurdan gavin li pêş avêtin û çend kovar û rojname derdixistin. Ji wan: (Roja Kurdistan-1908), (Kurdistan-), (1908-1909Yekbûn-1913), (Roja Kurd 1913), (Hetawî Kurd-), (1913û.....htd. Evan kovar û rojnameyan roleke pir mezin di

xwenasîn û xwedanaskirina îdyolojiyeke neteweyî de lîstin. Ewan rewşenbîran giringiya hebûna çapemeniyê, di jiyana xebata xwe de, ne kêmtirî hebûna çekan dîtin. Belê, bi vî çekê nû, li hemberî zordariya Turkan şerkirin û xebitîn. Xebata van rewşenbîr û siyasetvanan dirêjî derveyî welêt bû û di riya wan kesan re hin tevgerên hêja hatin kirin.

3

Roj bi roj zordariya Turkan li hemberî Kurdan diwartir dibû. Li hember vê diwariyê, çapemeniya Kurdî jî bê hêz dima. Di dema ko li cîhanê miletên bindest doza azadiya xwe dikirin, rizgar dibûn, bi destên rejîmên setemkar û zorkaran Kurdistan dibû çar perçe, her perçak bi welatekî ve dihat girêdan. Ev perçebûn ne tenê welatê Kurdan çarperçe kir, belê di warê)Civakî, abûrî, çandî û ramyarî) yê de jî perçebûn çêbû. Bivênevê, mirovê Kurd li ser xaka bav û kalê xwe jiyaneke biyanî ma dijî. Hêvî û omîdên wî jî perçe bûn. Rewşeke nû di jiyana gelê Kurd de peyda bû. Ne tenê armanc û daxwazên bizava rizgarîxwaza gelê Kurd hate guherîn, belê li her perçeyekî ji perçeyên Kurdistanê û li gorî vê jîweriya nû reng û awayê xebatê jî hate guhertin.

Mijar:

Ez dixwazim di vê gotara xwe de li ser “destpêka avakirina komele û bizavên rewşenbîrî yên Kurd li Sûriyê” bi kurtî bisekinim. Ev qûnaxa giring, dîroka vejandina tevger û komeleyên rewşenbîrî yên Kurd li Sûriyê ye. Lê mexabin, ta bi vê rojê, ew qûnax di tariyê de maye, dûrî lêkolî û lêvegerînin zanistî maye (Li vê dawiyê di hin bîranînan de bi kurtî hatiye behs kirin). Ev gotar ya pêşî ye ko li ser vê qûnaxê bi firehî disekine. Min bixwe gelek diwarî di nivîsîna vê gotarê de dît; ji ber ko tu kesî berî min li ser vê mijarê nenivîsî ye, tu çavkanî û jêder li ber destê xwe jî min ne dît, pêvî çend reşperek ji erşîva dîrokzanê navdar (Hesen Hişyar),-rehma Xwedê lê be-. Vêca, min hêz da xwe û li nav wan mirovên kalemêr û zana yê ko di wê demê de dijiyan, yan di wan komeleyan de pişikdar bûn geriyam û min hinek reşperek peyda kirin.

Li vê dawiyê û piştî belavkirina vê gotara min bi çend salan pertûka mamoste Samiyê Ehmedê Namî bi dest min ket. Birastî min sûde jê wergirt û ez spasiya wî dikim karekî baş kirî ye. Berî demekê bîranînen seydayê Cegerxwîn gihaye destê min û ew jî bi firehî li ser hin civet û komeleyan peyivî ye.

Di vî warî de, dibe hin nivîsandin an belgeyên din hebin, lê heta neha ez bixwe rastî wan nehatime û min nedîtine.

4

Piştî têkçûna şoreşa Şêx Seîdê kal, gelek rewşenbîr û welatparêzên Kurd ji ber zordariya rejîma Turkan li cihanê belav bûn. Hin ji wan berê xwe dane Ewropa, Îraq, Îran û Misrê û hin ji wan jî berê xwe dane binxetê. Dem bûbû dema kuştin, talakirin, perîşanî û koçkirinê. Ewrekî reş û tarî pencên xwe berdidan ser hemû herêmên Kurdistanê.

Herweha tevgera Kurdî dikete bêdengiyekê, dikete xeweke giran, xewa bê hişyariyê. Rewşa Kurdan li her çar parçên Kurdistanê roj bi roj ber bi tariyê ve diçû.

Piştî têkçûna şoreşa Şêx Seîdê kal hin peyayên zana ji malbatên welatparêz û xebatkar, wekî malbata Bedirxan paşa û hin malbatên dî hatin binxetê (Kurdistana rojava), û gelek axa, beg, şêx û malmezînan Kurdistanê li xwe civandin, û biryara avakirina civata Xoybûnê wergirtin.

Di 5ê çiriya pêşîn sala 1927an de civata Xoybûnê li Bihemdûnê- Libnanê hat damezrandin û di dîroka kurdan de bû rêxistineke pir giring. Ji bo rizgariya Kurdistanê bi kar û barê şoreşeke nû li dijî Tirkên dagîrker rabû.

Ne tenê li pireya bajar û gundên kurdan malikên Xoybûnê hatin avakirin, belê li derveyî Kurdistanê jî hin malikên Xoybûnê hatin avakirin.

Di wê demê de, Sûriyê di bin sîdariya Firensîzan de bû. Firensîz li gorî berjewendiya xwe bi Kurdan re didan û distendin. Gelek caran tevger û liva endamên civata Xoybûnê pûç dikirin û carcaran jî bêdeng diman.

Li ser daxwaza rejîma Turkan û li gorî berjewendiya Firensîzan xebatkar û rewşenbîrên penaber dûrî sînorê (Cizîrê) dixistin û li bajarê Şamê ew bi cî dikirin.

Evan xebatkarên ko bi çek ne ghiştibûn armanca xwe, ji xebata xwe bêhêvî nebibûn. Dest avêtin pênûsê û bi zanîn û xwendinê xebata xwe berdewam kirin.

Dijminê Kurdan roj bi roj xebata Komela Xoybûnê li binxetê dorpêç dikir. Lê bandora xebata Xoybûnê di hişyariya hestê

5

neteweyî û xwedîderketin li pirsê Kurdî li nav gelê Kurd de, cihê xwe digirt, bi taybetî di nav nifşên nû de.

Roj bi roj hişyariyê reh û pencê xwe di nav civaka Kurdî de berdidan. Hin civat û komeleyên rewşenbîrî, civakî û werzişiyê bi destên xortên ciwan li gund û bajarên Kurdan dihatin damezrandin. Tevger û xebata pêşî bi destê Bedirxaniyan hate kirin û li ser serê wan Mîrê ronakbîran Celadet Alî Bedixan.

Civata pêşî li mala welatparêzê Kurd Elî Zilfo axa- li taxa Kurdan- li najarê Şamê bi serokatiya Mîr Celadet A. Bedirxan pireya wan penaberan li hev civand. Di wê civîna pêşîn de Mîr Celadet A. Bedirxan ev gotina xwe ya dîrokî pêşkêşî wan kir û got:” Gelî Kurdan.. ! Gelî rewşenbîr û welatparêzên delal... Şoreş û raperînên me bi çekan bi serneketin û ne jî gihan armancên xwe... Niha ji me tê xwestin ko em bi pênuşê, bi zanîn û rewşenbîriyê, gelê xwe hişyar bikin, û pê şerê dijminê gelê xwe bikin. Em, dîrok, tore, folklor û rewşenbîriya xwe nasbikin û xwe bi cîhanê bidin naskirin... Bila zanîn çekê me be... û herne pêş.”..

Bi van gotinên pir bi akam û hêja Mîr Celadet Alî Bedirxan ronaka xebatê vexist û berê xebatê da pênuş û zanînê.

Di roja 15ê Gulanê sala 1932an de Mîr Celadet Alî Bedirxan hejmara pêşî ji kovara Hawarê derxist. Xebata vî ronakbîrî pir berfireh û ber biçav bû, rehên xwe bera dîrok, folklor û civaka Kurdî dabû. Ji hêlekê de, bibû mak û dibistaneke serbixwe ji hemû rewşenbîr û nivîskaran re, û ji hêlekê din de, zanîn û hişyarî di nav gelê xwe de dida belav kirin. Gelek pertûkên hêja di warê dîrok, ziman û toreya Kurdî de dida belavkirin.

Di 1ê Nîsana 1942an de Mîr Celadet Alî Bedirxan hejmara pêşî ji kovara Ronahî belavkir. Ewê Kovarê nûçe û salixdanên şerê cîhanê yê didiwan bi wêne dida belav kirin, digel gelek nivîsên hêja di warê folklor, tore û rewşenbîriya Kurdî de. Em dikarin bibêjin herdu kovar (HAWAR û RONAHI) Qur’ana zimanê Kurdî ne.

Hêjayî gotinê ye, ko ev qûnaxa dîrokî bi qûnaxa Bedirxaniyan bê binavkirin. Ji ber ne tenê xebata wan dibê çand û toreya Kurdî de cihê serbilindî û şanaziyê ye. Belê, di geşkirina hestê

6

neteweyî de roleke pirî mezin hebû. Nemaze li Kurdên Binxetê (Kurdîstana rojava) û bi taybetî bandoreke xurt li Kurdên Şamê kirin.

Li bajarê Şamê xortên Taxa Kurdan dest bi tevgerin hêja kirin, û Nadî Henano bi serokatiya xortê ciwan Behaeldîn Wanlî hat damezrandin. Gelek xortên Kurd li dorê civiyan. Xebata wan geşkirina hestê neteweyî û hînkirina zimanê Kurdî bû. Diyarê evê Nadiyê hate sala 1951ê dirêj kiriye. Ji ber ko ewê Nadyê bi karûbarê Merasîmên Mirina Mîr Celadet Bedirxan rabibûn.

Di sala 1939an de li bajarê Şamê li taxa Kurdan komela (Yekîtiya xortan) hat damezrandin. Lê, evê Komelê pir dirêj nekir, li ser destê nivîskarê Navdar Osman Sebrî û Nûredîn Zaza navê xwe guhertin, navê (Nadî Kurdîstan) li xwe kirin. Gelek

xortên Kurdan li dora xwe civandin. Di hat gotin ko ew nadî ya werzişî bû. Lê bixwe xebata wê ji bo hînkirina zimanê Kurdî û geşkirina hestê neteweyî bû.

Di sala 1932an de li şarê Hîsiçayê Komela(Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê) hate damezrandin. Endamên vê komelê: Hesenê Haco axa, 'Arif 'Ebas, Cegerxwîn, Dr. Ehmed Nafis, 'Ebdilrehmanê 'Eliyê Yûnis, Hemze Begê Muksî, Emînê Perîxanê, Osman Sebrî, Resûl axa, mele 'Eliyê Topiz, Mihemed 'Eliyê Şiwêş û .....htd. Armanca vê komelê xweşkirina jiyana xizan û perîşanên Kurdan di warê tenduristî, xwendin û nexweşiyên de bû. Evê Komelê armanc û sedemê çêbûna xwe di kovara (Hawar)ê hejmar:2 ya ko di 1-Hizêranê 1932an de hatiye weşandin, dide diyarkirin. Ji maldar û dewlemendên Kurdan dixwazin ko peran bidin hev û alîkariya xizanan bikin û ji sentera vê komelê re li Hîsiçayê rêkin. Şaxên vê komelê li gelek gund û bajarên Kurdan hebû. Ev civata pêşî ye ko nîzamnama wê heye lê ji ber tengiya demê ezê Li ser nepeyivim.

Di nîva salên sihê de li bajarê Amûdê (Nadî Ciwan Kurd-Amûde) hate damezrandin. Serokê wê Mihemed 'Elî Şiwêş bû. Di vê nadyê de, dibistana zimanê Kurdî hate vekirin. Di nadyê de koma Rêçenasên Kurd (koma keşafên Kurd) hate çêkirin. Rêçenasên Kurd di kolan û cadeyên bajarê Amûdê de, bi cilên

7

xwe yî wekhev û li ser sînga her rêçenasekî ala rengîn, ala kesk û sor û zer çikandî bû, dibin siya alên kurdî yê ber bi ba dibûn dimeşiyên û sirûdên kurdî digotin.

Ji xebata vê nadyê:

-Alîkariya hin malên belengaz bi pere û xwarinê.

-Gerandin û belavkirina rojname û kovarên Kurdî, Hawar û pertûkên kurdî.

-Baweriyeke nû afirandin û dan zanîn ko xortên nû dikarin têkilî tevgerên rêzaniya welatê xwe bibin, dûrtir binêtin.

-Bi mîletê Kurd dan zanîn ko bi zimanê Kurdî jî dikarin zarokên xwe hîni xwendin û nivîsandinê bikin.

-Pîrozbahîya cejna Newrozê.

-Geşkirina hestê neteweyî di nava gelên Kurd de.

Bajarê Amûdê bibû qublegeha welatparêz û xebatkaran. Ji ber vê yekê Gelek caran hate êşandin. Di sala 1937an de bi destê ferensîzan Amûdê hate şewitandin. Ev bûyer bi (Toşa Amûdê) tê bi nav kirin.

Di sala 1937an de Civata Azadî û Yekîtiya Kurdan hate damezrandin, serokê civatê Dr. Ehmed Nafis bû û sekreterê

Serok seydayê Cegerxwîn û berpirsiyarê Sindoqa pera Arif Ebas bûn, û endamên berpirseyar: Celadet Bedirxan, Haco axa, Ebdirehmanê Eliyê Yûnis, Qedrî Cemîl paşa, Ekrem Cemîl paşa, Mela Eliyê Topiz, Mela Ehmedê Namî, Evdê Têlo û Mihemed Elî Şêxmûs(Şiwêş.)

Piştî ko Sûriyê ji bin destê sîdariya Ferensa rizgar bû û qedera gelê xwe bi dest xwe xist, alîkarî û piştgiriya Kurdan ji xwe re jibîr kir. Hemû civat û libatên Kurdan hate qedexe kirin. Girtin, biçavkirin û setemkarî ma para mirovên welatperwer. Ziman, tore, çand û çapemeniya Kurdî jî qedexe kirin.

Di sala 1951ê de li parêzgeha Helebê (Komela rewşenbîrî) hate damezrandin. Endamên wê Reşîd Hemo, Şewket Henan, Mihemed 'Elî Xoce û Qadir Ibrahîm bûn. Armancên wê belavkirina rewşenbîrî û hestê neteweyî bû. Lê mexabin di wê salê de tev hatin girtin û komele têkçû.

8

Di sala 1953an de Edîb Şîşeklî, Sûriya xist bin rejîmek leşkerî û bû serekkomarê welêt. Bi hatina leşkeran zoreke mezin ket ser welat û gelê Sûriyê, nemaze kesên welatparêz û kesên ko qomonîst bûn. Çi kurdekî welatperwer ko bi qomonîstiyê dihat gunehbarkirin ew jî dihat girtin û îşkence kirin. Rejîma Şîşeklî rejîmeke diktator bû, gelê Sûriyê pir hat êşandin. Pir dirêj nekir bi destê hin efseran hate rûxandin û gelê Sûriyê ji zulm û zora wî hat rizgar kirin.

Di sala 1953an de 'Civata Yekîtiya xortên Demokrat ên Kurd li Sûriyê' hate damezrandin.

Damezirênerên civatê:

Mihemedê Mele Ehmed, Samî mele Ehmedê Namî, Evdilezîzê Elî Evdê, Derwêşê mele Silêman bûn.

Bername civatê:

-1-Navê Civatê: Civata Yekîtiya xortên Demokrat ên Kurd li Sûriyê ye.

-2-Civat, rêxistineke siyasî, çandî û civakî ye.

-3-Komîteya Navendî wê serkêşiya Civatê Bike.

-4-Komîteya Navendî ji çar hevalan pêk tê, ew jî ev in:

Mihemedê Mele Ehmed, Samî mele Ehmedê Namî, Evdilezîzê Elî Evdê, Derwêşê mele Silêman.

Civat dê ji bo bicîanîn û bidestxistina:

-1Rizgarî û yekîtiya Kurd û Kurdistanê.

-2Xebat bê kirin ji bo pêkanîna demokrasiyê, da bibe sedemê bidestxistina mafên Kurdan yê neteweyî.

-3Xebat bê kirin ji bo rizgarkirina gelê Kurd, ji zulm û zora

empiryalîzmê û kevneperestiyê.

-4Di dibistanên Kurdî de bikaranîna bernameke Ji bo xwendina bi zimanê Kurdî û avakirina civatên kurdî yên civakî, çandî, folklorî û komeleyên werzişiyê.

-5Berhevkirina berhemên destnivîs yên rewşenbîrên kurd û kultûra kurdî, da bikaribin di pêşerojê de çap bikin.

-6Weşandina rojnameke kurdî, bi tîpên latînî.

-7Piştgriya jina Kurd beramber nexweşiyên civakî û azadkirina wê ji wan nexweşiyên civakî û yên kewdeniyê.

9

-8Her Kurdê ko bixwaze bibe endamê Civatê, diviyabû vê sûndê Bixwe: "Ez bi Yezdanê Pak û dilovan û bi şerefa xwe û şerefa Kurdistanê Sond dixwim ko bi dil û can bibim endamê Civata Yekîtiya Xortên Demokrat ên Kurd li Sûriyê û bendên destûra wê bê kêmayî bi cî bînim û jê re fidakar bim ta roja dawî."

-9Civat ji malikan tê ava kirin, her malikek ji sisê ta pênc endaman pêk tê, yek ji wan berpirsiyarê malikê ye û yek jê xiznedar e.

-10Malikên Civatê bi giştî xebata xwe di bin çavdêriya komîteya navendî ya Civatê de dikin.

-11Civînên malikan di heftiyê de carek e.

-12Her endamekî Civatê, di mehê de 25 qurûşên Sûrî mafê endametiya xwe dide xiznedar. Berpirsiyarê malikê wan pera bi rapora xwe ya mehane re, bo komîteya navendî bi rê dike.

-13Civînên komîteya navendî. Komîteya navendî di mehê de carekê Civînekê li dar dixê, di civînê de raporên malikan tînin xwendin û belavokek tê weşandin. Eger pêwîstiyek hebe, dikare civînek din di nava mehê de li dar xîne.

Xebat û çalakiyên civatê:

-Ji xebatên Civatê yên herî giring, xebata li ser çand û xwendina Kurdî bû.

-pîrozbahîya cejna Newrozê û girêdana şevînin siyasî û civakî û bîranîna damezirandina Komara Kurdistanê bi serokatiya nemir Qazî Mihemed û .....htd.

-Belavkirina gelek pertûk û rojnameyên ko li ser Kurdan dinivisandin.

Hêjayî gotinê ye ko evê Civatê piştî damezirandina Partî (1957)xwe helkir.

Di sala 1955an de li bajarê Şamê li mala nivîskar Osman Sebrî komela (vejîna çanda Kurdî) (Encûmen) hate damezirandin.

Endamên wê: Osman Sebrî, Hemîd Derwêş, Mecîd Hac Derwêş,

Mihemed salih hac Derwêş, Xidir Ferhan ʿÎsa û ʿAdil ji çiyayê
Kurmênc û Seʿed (Seʿdo) Îbo bûn.

Mexabin evê Komelê salekê dirêj nekir.

10

Di sala 1956an de li bajarê Helebê Komela (Zanistî û
alîkariya Kurd) hate damezirandin.

Damezirênerên komela Zanistî û alîkariya Kurd:

Dr.Nûrî Dêrsimî, Rewşen Bedirxan, Hesên Hîşyar, Osman
Efendî û Heyder Mihemed Kinco bûn.

Evê Komelê mîna yê berî xwe, xwendina zimanê Kurdî belav
dikirin, û çend pertûkên hêja dan çapkirin û belavkirin. Ji
maldarên Kurd pere distandin û li xizanan belev dikirin. Bandora
vê komelê li nîfşên nû hebû. Endamên wê li pireya gund û
bajarên kurdan peyda dibûn. Nav û dengê Endamên wê yê mîna
Rewşen Bedirxan, Dr. Nûrî Dêrsim û Hesên Hîşyar tenê bes bû
ko xort li dora wan kom bibin û di vê komelê de kar bikin.
Kar û xebata vê komelê sînorên herêmên kurdî dernas kiribûn.

Di riya rojnamevanê Aşûrî Yûsif Melek xwediyê Rojnama Elwicdan
ya ko li Beyrûtê derdiket, gelek nûçe û nivîs û berhemên
hêja di babeta Kurd û Kurdistanê de didan belav kirin. Evê
Rojnamê, xizmeta rêxistina Eyoka ya Qîbrîsî dikir, ewa ko ji bo
rizgariya Qîbrîsê jî Îngilîzan û yekîtiya Qîbrîs û Yewnanistanê bi
serhildanek çekdarî rabûbû.

Li herêmên kurdî ev rojname di riya vê komelê re dihat
belavkirin.

Ji hêlekê din prof- Qenatê Kurdo nameyek ji komelê re
rêkiribû. Naveroka vê nameyê Ev e: "Gelî biran, ez xebata we
pîroz dikim... Çiqas zehmetî û dijwarî bê pêşiya we , ji we tê
xwestin ko hûn navê Kurd û kurdistanê di riya her kovar û
rojnameyekê re- çi biçûk, çi mezin- belav bikin. Em di qirnê
bîstan de ne, Qirnê pêşketina zanîn û zirayê ye. Milletên ko mafên
xwe nexwazin tî jibîr kirin, Heger zarok negrî, dê ew şîr nade."

Q.Kurdo

Berhemên Komelê:

-1Pertûka (Qîbrîs we berberiyet El-Etrak), Yûsif Melek bi
zimanê Erebi.

-2Pertûka (Cînosayd) Kamîran Bedirxan.

)-3El-red ʿele elkosmopolîtiye), Hesên Şiniwî, wegerandina
Rewşen Bedirxan..

11

)-4Kîfah el-ekrad) Samid Kurdistanî.

)-5Dêrsim di tarîka Kurdistanê de), Nûrî Dêrsimî.

)-6Rêol), bernama komelê.

-7Muzekerek ji (18)e rûpelan hate rêkirin ji kongirê Bandok ya li Qahîreyê hatibû girêdan.

Bi rastî li vir pîrsek xwe dide pêş, heger ev komele xwediyê van çalakiyan ne, çima xwe bi navê Komele, ne (partî) dan naskirin?. Li gorî baweriya min ji ber du sedeman bû:

-1Têkilî û girêdanên partiya Qomonîst bi dewletê re pîr xweş bû. Vêca partiya Qomonîst li dijî her karekî neteweyî Kurdî der diket. Pîreya endamên partiya Qomonîst ji Kurdan bû, û bi taybetî li herên Kurdî.

-2Rêdana partiyan li Sûriyê tunebû -hîn jî tune- ewan navê Komele li xwe kirin . Ji bo berdewamkirina karê xwe û dûrketin ji erk û stubariyê. Lê, ewê jî biryara helkirinê wergirt piştî avakirina partî.

Di sala 1957an de Partiya Azadî li bajarê Qamişlo hate avakirin.

Damezirênerên partiye: Seydayê Cegerxwîn, Mihemedê Fexrî, Mela Şêx Mûsê Şêxî û Mela Şêx Mûsê Qerqatî bûn.

Ev xebatkar tev endamên partiya Qomonîst bûn. Lê, ji ber şerê partiya Qomonîst ji kurdayetiyê re, ew dûrî wê ketin. Pîr dirêj nekirin, ewan jî xwe tevî damezrandina partî kirin.

Di 14ê hezêrana sala 1957an de partiya Demokrat ya Kurd li Sûriyê hat damezrandin. Qûnaxeke nû di civaka Kurdên binxetê de dest pê kir. Her welatparêzekî Kurd, xwe li dora partiye dicivand.

Endamên komîta navendî ya partiye ev bûn: Osman Sebrî, Hemîd Hec Derwêş, Hemzê Niwêran, Reşîd Hemo, Mihemed Elî Xoce, Xelîl Mihemed, Şewket Henan, Şêx Mihemed Îsa, Dr.Nûredîn Zaza û Cegerxwîn bûn.

Di destpêkê de navê Partî:"Partiya Demokrat a Kurdistanê bû û yekemîn armanca wê ya giring rizgarkirin û yekîtiya Kurdistanê bû.

12

Li vê dawiyê û li gorî jîweriya xwe navê Partî guhertin (Partî Demokrat ya Kurd li Sûriyê) û ji armanca rizgarkirin û yekîtiya Kurdistanê hatin xwar.

Demek xweş û ronî bi ser gelê Kurd de hat her kesî bawer kir ko hêviyên wan, di vê rêxistinê de wê bi cih were.

Rewşa Sûriyê ji sala 1954- 1958an de berî yekîtiya di navbera her du hikûmetên Sûriya û Misrê de çêbibe, gelê Sûriyê di bin siya hikûmeteke welatî û perlemanî de, jiyanek hinek xweştir di warê siyasî, civakî û wekhevî de domand. Lê dîsa jî gelê kurd ji

hemî mafên xwe bê par bû.

Piştî yekîtiya herdû hikûmetan berî her tiştî, demokrasiya heyî û hukmê Perlemanê bi rejîmek diktator hat guhertin, û biryar bi helandina partiyan hat dan. Lê partiya Demokrat ya Kurd û partiya qomonîst ya Sûrî ew biryara nehêlana partiyan red kirin û xebata xwe ya nependî berdewam kirin. Roj bi roj rewşa gelên Sûriyê ber bi nebaşiyê ve diçû. Di bin darê zor û setemkariyê de gelek welatparêz û welatperwer di bin îşkencan de hatin êşandin û kuştin.

Kerwanê xebatkar, gelparêz û welatperweran didomîne.

Miletê Kurd bi tevger û rêxistinên xwe yên siyasî ve girêdayîne. kar û xebata xwe bi rengê raz û nependî dikan.

Lê mexabin, ta bi vê rojê, hikûmeta Sûriyê, ji bo mafê hebûna Kurdan tu gavên li pêş ne avêtiye, û ne jî rêdaye ko dezgeh, civat û komeleyên Kurdî bi şeweyekî fermî bête avakirin.

Siyaseteke şovînî, çewt û xerab li hember Kurdan dajo. Di sala 1962an de serhejmareke awarte li parêzgeha Cizîrê hat kirin û (200)hezar Kurd bê nasname man. Di sala 1973an de erdên Kurdan ji wan stendin û dane Ereban. Navên hemû gundên Kurdan guhertin erebî. Siyaseta te'ribê berdewame. Xwendin û nivîsandina zimanê Kurdî, çapkirina pertûk, kovar û rojnameyên Kurdî qedexeye.

Raste hinek ji van civat û komeleyên me gotî temenê wan kin û yên hinekan wek dihat xwestin (li gorî wê demê) xebat nehat kirin. Lê di baweriyaya min de sedemên wê pirin. Lê zayîna tevan ji hestekî berpirsewar û dîrokî dihat.

13

Di civaka her miletekî de pêwîste rêxistin û dezgeh bêne avakirin. Armanc ji sazkirin û avakirina van dezgehyan berî hertiştî xwedî derketin li kessayetiya xwe (xwenaskirin û xwebidin naskirin) wek netewekî. Wê gavê Mafê Wî neteweyî tê zelal kirin.

Bêdiro! dibin siya rejîmên setemkar û zordar de jiyan ne azad û ne serbest e. Narvîna wî milletî ne di destê wî de ye.

Lê neyê wê wateyê ko li hemberî vê rewşa heyî em bêçare bimînin. Belê giring e ko em dezgehên civakî û rewşenbîriyê avabikin riya xebatê ji nifşên pêşerojê re dûz bikin.

Ez bawerim tunebûna dezgehyan cihê serseknandin û pirsînê ye.?

Ez vê pirsê ji we re vekirî dihêlim . Çima na.!!??

Ez dixwazin gotara xwe bi gotina Rewşen Bedirxan bi dawî bînim: "Yekîtiya Kurdan bidin min ezê Kurdistanê serbixwe û

azad bidim we.”

14

QEDRÎ CAN

1911-1972

Pêşgeh:

Rewşa gelê kurd ya jeopolîtîkî û dabeşbûna wan, kiriye ku rewşa helbest û toreya Kurdî bi giştî wekî rewşa ramyarî û civakî be.

Temenê toreya Kurdî, ne kêmtirî deh bebilîskan e. Ji dema mîretiyar, ji babilîskên navîn, ta bi dawiya babilîska nozdehan ve, xwe dirêj dike. Ev dîroka dûr û dirêj, di çend qûnaxan re derbas dibe.

Gopîtka yekemîn di dema babilîska dehan de, bi serkêşiya helbestvan Baba Tahirê Hemedanî, xwediyê çarînan e. Ev helbestvan xwediyê pîtolî û zanyariya yekîtiya jîwerî (Kozmosî) ye. Bi raman û hizra yarî ya xwe, di Xweda û xweberiyê de dihingavt.

Gopîtka diwemîn di babilîska panzdehan de bi serkêşiya mele Ehmedê Cezîrî ve tê xuya kirin. Ev helbestvanê Kurd yê pêşî bû ku helbesta (xezêlî) ya Islamî derbasî toreya Kurdî kiriye û nuhtiyê.

Gopîtka siyemîn di bebilîska hevdehan de, di çîroka navdar (Mem û Zîn) a Ehmedê Xanî de, diyar e. Tîştê balkêş, ko di wê demê de, li Ewropayê, ji bo olî û dêrê Kasolîk û Pirotistanî hevdû dikuştin(1). Lê, li Kurdistanê dengê zengilê hişyarî û rizgariya gelê Kurd li ser destê Xanî xweş dihat.

Di babilîska nozdehan de gopîtka kilasîkiyeta nû di berhem û nivîsandinên helbestvan Nalî, Salim, û Mustefa beg de tê nuhtin. Ev kilasîkiyeta nû ji bo rizgariya neteweyî jî dihat bikaranîn. Nemaze, di navîna dawîn ji babilîska nozdehan de li ser destê helbestvanê mezin Hacî Qadirê Koyî.

15

Ta bi vê rojê, ev şêwe, di nav helbestvanên Kurdan de tê bikaranîn. Helbestvanin mezin di vê riyê de diyar bûn û navê wan di ezmanê helbesta Kurdî de geş bûn.

Ji şerê cîhanê yê yekemîn ve helbesta nûjen linik Kurdan dest pê bûye. Li gorî baweriya min, ew jî di çend qûnaxan re derbas dibe:

Qûnaxa yekemîn di nevbera herdû şerên cîhanê de, bi serkêşiya Kamîran Bedirxan, Qedrî Can, Şêx Nûrî Şêx Salih û Goran xuya dibe. Ev nuhtin û nûbûn linik her helbestvanekê ji yê din cidahî heye. Ango linik hin helbestvanan nuhtin û nûbûn di

warê ziman û şikandina benda kêş û bareyê de ye, linik hinin din, nuhtin û nûbûn di naverok, raman û hûnandinê de ye. Herweha linik hinin din nuhtin û nûbûn di ziman, naverok, raman û kêşesaziyê deye. Hêjayî gotinê ye, ko berî herkesî yê helbesta nûjen nivîsandiye Dr. Kamîran Bedirxan e.*

Qûnaxa diwemîn piştî serhildana tevgera Ruwange bi serkêşiya helbestvanê mezin Şêrko Bêkes e.

Manîfestoya Ruwange, ji bo tazekirina helbesta Kurdî hawarek bi serê xwe bû. Mirov dikare bibêje ku ev manîfesto digel nûkirin û azadiya helbestê, nûkirin di ziman, raman, çîrok û nêrînin nû di civatê jî de bû.

Piştî vê tevgerê, qûnaxeke nû, li ser destê çend rewşenbîrên Kurd mîna; (Ferîd Zamdar, Enwer Misyeî, Kerîm Deştî, Dilşad Ebdile, Ferhad Şakilî û Letîf Hilmot.....htd) xuya bû. Evan rewşenbîran bi nuhbûn û nûxwaziyê bang kirin.

Di nav Kurdên Sûriyê de dest bi nivîsandina helbesta nû bûye.

Kelandinek li ser pêmayên mîrê ronakbîran Celadet Bedirxan, Dr.Kamîran Bedirxan, Qedrî Can, Cegerxwîn, E. Namî, Osman Sebrî, Ehmedê şêx Salih û Tîrêj heye. Hin xortên nûhatî bi şêweyên nûkirî, dixwazin dest bi hûnandina helbesta kurdî ya nû bikin. Di hin helbestan de çirîska hêviyê dibînim. Lê neyê

*Li kovara (Hawar)ê vegere.

16

hevotin ku helbesta nûjen cihê xwe li nav me girtiye û bûye mîna helbesta kilasîk, xwedî dibistaneke serbixwe. Ûşt û sedemên vê yekê pir in. Derd û kulên me jî gelek in. Ev cih ne cihê serseknandina vê yekê ye. Tenê tiştê balkêş ev e: Reh û çavkaniyên helbestvaniya van kesan, yan ji çavkaniya helbestvanên Erebb, an ji helbestvanên biyanî yê ko helbesta nûjen nivîsandine, werdigrin û riya wan dişopîjin. Mexabin, di bin bandûra peyrewî û hevenda vê diyardekê de mane û li ser vê riyê mane. Hin jî hene bi zimanê biyanî (Erebî, Tirkî, û Farisî...td), diramin û bi kurdî dinvisînin. Helbestên wan bê sûde, bê fesal, bê serûber, xav, kerik û bê hawe ne. Giyanekî bê can, balayekî bê per û bask û sirûdekî bê awaz in.

Rast e, merov nikare şîretan li helbestvanan bike. Lê merov wek xwênerekî dikare nerîna xwe di helbestê de bide. Xwendina helbestê ji mirovekî ta bi mirovekî din ne tenê cuda û tê guhertin.

Lê belê, xwediyê (afrandekê) helbestê bixwe, piştî çend xwendinan, tiştin nû jê re xuya dibin. Ev jî ji ber ko (hest) di sînora gotin û şorzaran de nayê bestîn, û ne jî tê hevragirtin. Ji ber ku ziman nikare (hest) di bûyîna wî ya xweberî de jiber bike.

Divê têkiliyeke giyanî di navbera xwendevan û helbestê (pirsur û pirsurî)yê de hebe.

Helbest, ne diyaredeke sekinî û bê liv e. Ne jî dîtaniyeke ekađimî ye. Liv û guhêzeke hundirî di cîhana peyv û şorzaran de digere, û jiyanê sermedî ye. Di pêşketin û nûkirina raman, hizir, ziman, huner û civakê de roleke mezin dilîze.

Helbest deryake ji evîna bê dorpêç û sînûr e. Bê rawestandî û miçiqandin, dizê û diherike.

17

Jînenîgariya Helbestvan Qedrî can:

Çaxê mirov bixwaze lêkolînekê an nivîsandinekê li ser helbestvanekî an nivîskarekî çêbike, berî her tiştî, pêwîste mirov li nivîs û berhemên wî vegere, û serpêhatiya jiyana wî bizanibe, û li hin çavkanî û jêderan vegere. Wê gavê ez bawerim karê mirov wê tekûz û pir hêja be. Lê çaxê ku tu nivîsandin li ser jiyana wî helbestvanî/nivîskarî tune bin, û berhemên wî di kovar û rojnameyên ko di destpêka sala sîhî de derketibin û di yek pertûkê de nehatibin civandin, û tu çavkanî û jêder-pêvî çend gotarok- li ber destan tunebin. Ez bawerim wê karekî ne pir hêsan be.

Yek ji van helbestvanan helbestvanê me Qedrî can e.

Berhemên Qedrî can nehatibûn komkirin û li ser jiyana wî pir têvilî hebûn. Em bawer in nivîsên nivîskar ayîna hundirê wî ye.

Berhemên Qedrî can rûpelin ji jiyana wî ne. Bi taybetî ew berhem û nivîsandinên ko mîna bîranînên zarotîyê bi awayekî çîrokî hatine nivîsandin. Di baweriyê me de, çavkanî û jêderê rast û dirust berhem û nivîsên wî ne.

Qedrî can, ew bixwe ji xelkê Dêrika çiyayê Mazî ya paşroyê bajarê Mêrdînê ji bakurê Kurdistanê ye.

Pireya nivîskar û rewşenbîrên ko li ser jiyana wî nivîsandine, û bi taybetî li ser dîroka zayîna wî, ne wek hev gotine. Herdû nivîskarên Kurd M. Uzun û Firat Cewerî dibêjin: "Di sala 1919an de hatiye dinê"(2), lê mamoste Izedîn Mistefa Resûl mîna Rewşen Bedirxan dibêje: "Di sala 1916 an de hatiye dinê"(3). Diyare ko mamoste Izedîn Mistefa Resûl ev dîrok ji pertûka Rewşenê (Rûpelin ji toreyê Kurdî) wergirtiye(4). Rojnamevan Hesên Qeya di rojnameya (Dîmoqrati)(5) û li ser zimanê malbata helbestvan gotiye: "Di sala 1911an de hatiye dinê", Nivîskar Edîb Nadir ew jî di gotara xwe de ya di kovara (Metîn) de daye belavkirin dibêje: "...Qedrî can di sala 1911an de hatiye dinê û di sala 1972an de miriye"(6), lê nivîskar Silêman 'Elî di gotara xwe de ya di rojnameya (Armanç) de hatiye belav kirin dibêje: "Qedrî can

di destpêka babilîska bîstan de hatiye dinê”(7),bê ko dîrokê bi cî bike, lê Perofesor Qenatê Kurdo di pertûka xwe de (Tarîxa edebiyeta Kurdî)(8) de, qet behsa dîroka zayîna wî nake.

Piştî tevgerê dûr û dirêj, û pirsîneke hûr û kûr, me du reşbelek li ser zayîna wî peyda kirin. Ev herdû reşbelek dudiliyê di vê mijarê de nahêlin û dîroka bûyîna Qedrî can bi zelalî bicî dikin, û li ber çavan diyar dikin. Reşbelekê jê (Wesîqeya jin anînê), û ya din (nasnameya xwendinê) ye. Di herdû reşbelekê de, bûyîna Qedrî can sala 1911an bi cî dike.

Ji hêlekê din ve, me gotibû çîrokên Qedrî can rûpelin ji serpehatiyên jiyana wî ne. Di vî warî de Qedrî can dibêje:”Ew pelên ko ji kitêba jiyana min hatine çirandin, îro perçên wan î riziyayî belav dikim, bi hev dizeliqînim.. dixwazim ji wan, kitêba bextiyariyê çêbikim. Sond.. Guneh.. Rojên derbasbûyî.. Serencam.. her yek ji van, ji kitêba jiyana min a hezîn rûpelekî rengîn in. Lê rengîn dibin, zengîn dibin...dîsa pelinê çiriyayî û riziyayî ne...”(9)

Di sala 1943an de, çîroka (Serencem), di rojnameya (Roja Nû) de hatiye nivîsîn, dibêje: ”...Serencam jî rûpelek ji wan pelan e... Berî bîst û pênc salan bû.. Bi meh û hefteyên xwe, bi şev û rojên xwe, bîst û pênc sal... Di nav hundirê mala me de, ji nişkave, hay û hoyek çêbû: birayê min Fethî, piştî ...du sê rojan dimir...”(10). Li ser gotina Qedrî can, heger em bîst û pênc salan ji dîroka nivîsandina çîrokê hilînin, dîroka mirina birayê wî zelal dibe, ku di sala 1918an de miriye. Li cihekî din ji çîrokê dibêje: “Her êvarên zivistanê..., ji zarokên mîna min şeş-heft salî, tije dibûn...”(11) Heger dîsa em ji 1918an dîroka mirina birayê wî Fethî, heşt salan bikujin, dîroka bûyîna wî ji me re zelal dibe, ko di sala 1911an de hatiye dinê. Bi vê gotinê Qedrî can bixwe bûyîna xwe diyar dike û di tu reşiyê de nahêle.

Li vir gotina M.Uzun û F.Cewerî şaş derdikevin, û gotina Dr.Izedîn Mistefa Resûl û Rewşen Bedirxan jî şaş in . Ji ber ko

19

zarokê di temenê du salan de nikare vê bûyerê bîne bîra xwe û ne jî xwe navkoyê vê çîrokê diyar bike. Nemaze çaxê ko em dibînin Qedrî can di hejmara yekê de ji kovara HAWARÊ(12), ya ko di sala 1932an de derdiket, gotarek daye weşandin. Di wê demê de temenê wî bîst û yek salî bû. Heger em dîroka M. Uzun û Firat Cewerî rast bigrin, gerek temenê wî sêzde salî be çaxê di HAWARÊ de nivîsandiye. Ev jî ne rast e. Ji ber ko li gorî gotina hemû lêkolînan û nivîskaran, nivîskarê herî biçûk yê di kovara

HAWARÊ de nivîsandiye, Dr. Nûredîn Zaza ye, ne Qedrî can e. Lê li ser dîroka Izedîn Mistefa Resûl û Rewşen xanimê wê temenê wî şazde salî be dema di kovara HAWARÊ de nivîsîye. Ev jî ne rast e, ji ber ko di wê demê de bi Reşîdê Kurd re li Qonyayê dixwend.

Navê wî yê rast Ebdilqadir 'Ezîz can e. Di nasnameya xwendevaniyê de hatiye; Qedrî 'Ezîz can e. Navê diya wî 'Eyşê ye. Ji xelkên Dêrika çiyayê Mazî ye. Di destpêka xortaniya xwe de tevî tevgera welatparêzan dibe. Ji ber sedemên ramyarî dûrî welatê xwe dikeve. Berê xwe dide binya xetê. Di vî warî de, Cegerxwînê nemir di bîranînên xwe de dibêje: (.. Du xortên ciwan ji Kurdistanê Turkiyê hatine Amûdê, xwendina xwe ya lîse xelaskiribûn, herdu xort Qedrî can û Reşîdê Kurd bûn"(13), ji hêlekê din ve hevalê wî Dr.Xalid Qotreş dibêje:"Qedrî can ji ber sitema Turkan xwendina xwe nebî serî, di sala didiwan ji xwendina xwe (Mala Mamostan =Dar el-mû'elimîn) reviya û hate sûriyê"(14). Lê di reşbeleka xwendinê de, diyare ko ew di sala çaran de bû, li bajarê Qoniyayê dixwend. Dr.Xalid Qotreş gotina xwe berdewam dike:"Di sala 1928an de temenê wî (17) e salî bû dema hatiye Sûriyê. Di salekê de hîni zimanê Erebî bûye. Li bajarê Selemyê xwendina (mala mamosteyan) yê çandiniyê dixwîne. Piştî ko xwendina xwe kuta dike, li bajarê Entakyê dibe mamoste"(15). Li wir zanyarê mezin Memdûh' Selîm nasdike.

20

Qedrî can li bajarê Qamişlo û Amûdê mamosteyî dike. Li gorî gotina şagirtê wî Mustefa Kurê Hesên Hîşyar dibêje: "(Di sala 1942an de Qedrî can li bajarê Amûdê kargîrê dibistanê bû)(16). Li bajarê Şamê, Taxa Kurdan, û derdûra wê jî mamosteyîyê kiriye. Piştî demekê, li wîzaretê perwerdiyê mîna rêvebirê kar xebitiye. Li wir jî pir dirêj nake, li tomara giştî ya karkirên dewletê kar dike. Demek têre naçe tevî komkarên azadîxwazan dibe, û mîna endamêkî zîrek, di nav de, cih digre. Qedrî can mîna mirovekî xebatkar , ramyar û rewşenbîr tê nas kirin.(17(

Wekî me gotî, Qedrî can di hejmara pêşî ji kovara HAWARÊ de nivîsîye. Edîb Nadir dibêje:"Di 15-5-1932an de, Qedrî can, bi pêşewaziya mîrê Kurdan Celadet Bedirxan, di eniya dî de, eniya çandeyîyê de, nivîskarekî afirandî, stêrka wî geş bû, û têkoşerekî şervan bû.(18(

Di sala 1936an de Qedrî can helbesta xwe (Reya Teze(nivîsîye. Edîb Nadir dibêje:"Ev helbest (Reya Teze), helbesta pêşîn e, di dîroka helbestên nûjen û azad, di toreyê Kurdî de"(19.(Ev dîrok, bûye mîna qûnaxeke nû di toreyê Kurdî de, hem di

nûjankirina helbesta Kurdî ji hêla ruxsar û naverokê de û hem bûye bîhnokeke di navbera herdû qûnaxan de; qûnaxa nuhbûn û ya kevniyê de. Ew qûnaxa kevneşop ya nav lê dîkin kilasîk, û qûnaxa nûxwaziya bi mînake spehî û hevdemî û resenî di yek demê de gihandiye hev, û di nav xwe de hilgirtiye.

Di sala 1944an de piştî nasîna Qedrî can bi ramana Markisî û Lênîniyê ve qûnaxeke nû û dîrokî di ramana wî de destpêbûye. Bûye dostê ramana qomonistan. Silêman Elî dibêje:(Qedrî can di nav rêzên partiya qomonistên Sûriyê de kar dikir)(20). Lê Dr. Qenatê Kurdo bi vê yekê razî nabe, dibêje:(Qedrî can endamê ji endamên partiya dîmoqrat ya kurd li Sûriyê bû)(21) . Dr.Xalid Qotreş bi herdiwan jî rajî nabe û dibêje:"Qedrî can, ne partî û ne jî qûmûnîst bû. Xebatkar û welatparêzekî pêşketî bû. Mîna min endamê komela Xoybûnê bû)(22). Ez bawerim ko mirovekî

21

welatparêz û pêşverû bû, mîna gelek xortên wê demê bawerî bi riya qomonîstiyê tanî. Lê bi tu partiyan xwe girênedabû.

Di sala 1957an de, di meha tîrmehê de, Qedrî can bi girûpek xortên Kurd re beşdarî mehrecana ciwanên cîhanê yê şeşan li Moskoyê dibe. Li wir, diçe serdana serdarê Kurdan Barzanî yê nemir û helbesta xwe ya bi navê (serdarê Kurdan Berzanî) diyarî wî dike. Di sala 1958an de piştî vegera Berzanî, li bajar Bexdadê careka din hevûdû dibînin. Di wê dîtîne de, nameyekê bixêrhatîne dispêre destê serdarê Kurdan, û di kovara Hêwa û Azadî de helbesta xwe ya bi navê (şêr hat welat)* belav dike.

Di çaxê ku li Moskoyê bû. Diçe nik Prof-Qenatê Kurdo. Di vî warî de Prof-Q.Kurdo dibêje: "Ewî ji bajarê Adêsê ji min ra birqî (têlêgram) bi kurmançî bi van xeberan şandibû"têda nivîsî bû"

Ez Qedrî can im, tevî xortan tême festîvalê dixwazim te bibînim"(23). Qedrî can çend helbestên xwe yên ne belavkirî bi xêza destê xwe diyarî Qenatê Kurdo dike.Qenatê Kurdo dibêje:

.."Deftera çend şê'rên xwe yên çapnekirî pêşkêşî min kir....Ji wan şê'ra, şê'ra wî ya bi sernavê "Ez diçim Mosko" wextê Festivalê bi rûsî hatibû çapkirinê û li rojnama "Îzvêstiya da"(24.(Navê wan şê'ra ev in: "Ez diçim Mosko, Begê axir zeman, Reya teze, Gula sor."

Di nav salên (1959-1961)an de li zindana Mezê girtî bû.

Seydayê Cegerxwîn dibêje:"Qedrî can du-sê caran derbasî zindana Mezê bûye)(25). Ji bo xebata ramyarî û toreyî çend salan li Libnan û Îraqê maye.

Qedrî can pireya berhem û nivîsên xwe di kovar û rojnameyên ko li Sûriyê û Libnanê derdiketin (HAWAR, Ronahî û Roja Nû,(

belavdikir. Çend helbest li Îraqê, di Kovara Hêwa, Gelawêj û rojnameya Azadî de jî belavkir.

Pêvî Çîrok û helbestan, çend gotarên wî di kovara (Hawar, Ronahî û Roja nû)de hene. Ji wan: "Silêman Bedirxan, Gelo ne

*Ev helbestên Qedrî can yên ko di van herdû kovaran de (Hêwa, Gelawêj û Azadî) de hatine belavkirin di riya Mamoste Fetah Zaxoyî re gihane destê min.

22

wisa ne, Bihara Dêrikê, Şîna Xalê min, Inqîlaba sor, û Yaney serkewtin."

Qedrî can yek ji nivîskarê pêşîn e, ko di van kovar û rojnameyan de nivîsiye. Evî nivîskarî li kêleka helbestan kurteçîrok, gotar û karê wergerandinê jî kiriye. Ji hêlekê din. Alîkarî di wergerandina romana (Şivanê Kurd) ya Erebê Şemo de kiriye, û pêşgotina dîwana yekê ya Seydayê Cegerxwîn nivîsiye.

Ji destpêka sala şêstî ta bi sala heftêyî tu berhemên wî bi dest me neketin. Me ji keça wî Dr. Şêrîn can û mala wan pirsî, lê mexabin tu destnivîs an reşbelek linik wan tune bû.

Qedrî can rojên dawîn ji jiyana xwe li bajarê Şamê bûrandiye. Di meha Tebaxa sala 1972an de, li şarê Şamê, li taxa Kurdan li goristana Şêx Xalidê Neqşebendî hatiye veşartin.

Di sala 1939an de jin aniye. Du kur û keçek wî ji xanima wî)Neylûfir) hene.

Zayîna zarokên wî ev in: Mizgîn 1943, Şêrîn 1945, Serwer 1948an(26.(

23

Çîrok û helbestên Qedrî can:

Pireya naverokên nivîsên Qedrî can li ser xwendevanên dibistanan û cîhana jiyana wan e. Ji hêlekê din ve li ser gerdiş û serpehatiyên Kurdan in. Bi awayekî jîwerî û rewan dihingive dilê merovan. Mînakekê dide ber çavên te -yeveneke çîrokî yan helbestî bi ruxsareke pir sipehî diyar dike, tu dibêjî qey wênekêş e. Ew mînak bi kamîreya xwe girtiye, xwe bera nava kûrahiya derûnê te dide. Lê di wê kûrahiyê de pir dirêj nake, zû zû tê der, û reng û salixdanên diyardekan dirave û rê li ber rûçikên kesatiyên çîrokên xwe dûz û şayik dike, derûnên wan diyar û dide naskirin.

Naveroka çîrokên Qedrî can di cîhana bîranînan û demên bûrî de digere, mîna: bîranînen zarotiyê, birayên xwînê, xewn û sawêr, û berhaweyên Kurdî. Pir dûrî ramyariya rojane ya gerim diçe. Lê bîna niştimanperweriyê ji hemiyên tê. Naverokên çîrokên wî tersî naverokên helbestên wî ne. Pireya mijarên

helbestên wî bi ramyariya rojane ve têne girêdan.

Çîrokên Qedrî can:

Emê niha jî bi kurtî naverok û stîla her çîrokek ji çîrokên

Qedrî can bi kurtî bidin naskirin.

Çaxê merov çîroka pêşîn(Hawar hebe gazî li dû ye) dixwîne, merov bîna nivîskarekî xwedî zimanekî ciwan û şêweyekî hunerî bilind dike. Riya nivîsandinê bixwe dişopîne, cihekî xwe yî bejinbilind di toreya nûjen de çêdike.Vê çîrokê bi şêweyekî Diyalok/danûstendin di navbera bav û law de dinivîsîne, rewşa welat û azadîxwaziyê şirove dike. Vê çîrokê diyarî xebatkarê hêja Osman Sebrî yê nemir dike.

Di çîroka (Gundê nûava) de, pesnê spehî û xweşikbûna gund dide. Pesnê rez û dar û beran dide. Pesnê deng û awazên şalûr û bilbilê birîndar dide. Dilketiyê dengê wan yê şewat e. Rewş û kula welat û miletê xwe tîne bîra xwe. Biyaniya malwêran, hinav

24

û dilê wî dişewitîne. Li vir, şîretan li xortên ciwan dike, dibêje:

..."Carekê werin, hindirê min verojin dilê min jê derînin û bi kêreke tûj çînî çînî bikin, wê gavê ev çîniyên dilê min ewê bêne peyivîn û pê re bêne girîn."..

Çîroka (Besreka zêrîn), diyarî Qedrî beg dike, û bi malek ji helbestê çîroka xwe pêşber dike. Em dibînin hemû bûyerên çîrokê li ser du êl û hozên Kurdan û berberiyên di navbera wan de çêbûye û digere. Bûyerên çîrokê li dora keça sereke (Pîroz,(keça mîrê Besreka Zêrîn û mîrê Burca Metînan (Mîrzo) beg yê bi darê zorê (Pîroz)ê ji xwe re dixwaze, digere. Mîrzo yê zorkar, bajarê wan talan û wêran dike. Bi darê zorê (Pîroz)ê ji xwe re tîne. Bavê wê (Meks) ji ber susreta ku hetiyê serê wî dimre.

Di vê çîrokê de, nivîskar hunera nameyî an toreya nameyî bikar tîne. Piştî pêncî salî, di roja îro de, em dibînin nih nivîskar vê hunerê di çîrok û romanên xwe de bikartînin.

Di çîroka (Hêva çardeşevî) de, nivîskar rewşa derûna xwe di riya xewnê re diyar dike, ekama di hindirê xwe de der dike, gazî û bangî heyva çarde şevî dike. Bê çewa ewrê reşî tarî mîna dêwekî wê heyvê dadiqurtîne û her tişt winda dike.

Di çîroka (Sond) de, nivîskar gerdişeke kevin an serhaweyek di civakên kevin û bûrî de tîne bîra me û ji nû ve divejîne. Ew gerdiş (Birayê xwînê= xwînbara) ye. Zarok xwîna hevdû dimijin, û bi hev re sond dixwin.Yên sondxwarî dibin xwînbirayên hev û heta mirinê bi her hawî arîkariya hev dikin. Ev gerdiş ta niha di nav ola Êzîdiyan de heye, û jêre dibêjin (destbirakê axretê), her mirovek Êzîdî xuhek an birayek ji xwe re dihelbijêre; ji bo li

axretê gunehê wî hilgire.

Lehengê çîrokê zarokê biçûk e. Li dibistanê hevaleyê xwe gunehkar dibîne. Lê hevaleyê din xurt û bi hêz xwe dide ber gunehê hevalê qelis û hûrik, ji dêvla wî lêdanê dixwe. Evê yekê bandûreke mezin li ramana wî kir. Rojekê tiliya wî birîn dibe, berî dide hevaleyê xwe û xwîn-birayiyê jê dixwaze. Li gorî baweriyaya wî ko hevalê xurt dikare wî ji gelek dijwarî û alûzan

25

riha bike. Em dibînin, di dawiya çîrokê de, hevalê wî yê xurt ne tenê ew ji darê mamoste û alûzan diparêze, belê ew ji devê kûçikê har jî riha dike û xwe bi qurbana wî dike.

Di çîroka (Guneh) de, li vir jî nivîskar li ser rewşa zarokên dibistanê dinivîsîne, gelek serpêhatiyên zarotiyê tîne bîra xwe. Dibêje: "Qey gava meriv zaro be, mejiyê meriv hêj bêtir nerm û taze ye; ji lewra dîrok û serhatiyê meriv bi hêsanî tê de cih digrin" Çend zarokên dibistanê diçin nêçîra çêlkewan... Şikeftê ji gundê wan bi sê çar katan dûr bû. Ji ber germa havînê, kew tev çêlkên xwe, xwe davêtin bin siha vê şikeftê. Di şikeftê de kaniyek jî hebû. Lê li gorî tê gotin şikeftê cihê pîrebok û cinan bû. Cimo berî da kaniyê. Lehengê çîrokê xwest mêraniya hevalê xwe bibîne, xwe jê vedidize, gava nêzîkî wî dibe dengê ji xwe derdixe. Cimoyê reben navqetandî dibe; jê weye cin in. Ji tirsê veciniqî û ket. Zimanê wî nema geriya. Bavê Cimo ew dibe nik şêx. Şêx jî bi daran li Cimo dixwe; ji bo cinan ji laşê wî derxe. Lê Cimoyê reben di nav destê şêx de dimre. Lehengê çîrokê/ nivîskarê çîrokê vê bûyerê jibîr nake. Sawêrên Cimo ji bîstê salan ji ber çavên wî nare û her xwe pê gunehkar dibîne.

Vê carê Qedrî can çîrokekê li ser jiyana û serhatiya mamosteyekî li bajarê Amûdê dinivîsîne, bi serenava (Rojên derbasbûyî, bi şeweyekî bîranînan çîroka xwe şirove dike. Mamoste/nivîskar li ser gotina bijîşkekî ji Amûdê berê xwe dide Eyndîwerê; ji bo hewa guhestinê, ew cihê re berpêş û nîşan dikan. Mamoste pesnê herême bi zelalî dide, behsa dost û hogirên xwe dike. Bi guhertina cihê û dîrketina ji xelkên herême pir diêşe. Di vî warî de dibêje: "Gava meriv li cihekî dimîne, bi însanê û axa wê derê ve bi benên nexuyayî tê girêdan, kînga meriv ji wir diçe, ev benên ha dilê meriv ber bi xwe ve dikşînin û diêşînin."...

Çîroka (Sehên Zozanan), nivîskar wek serpêhatiya vê çîrokê jê re hatiye gotin dinivîsîne. Ew dibêje: "Çîroka sehên zozanan ne derew e û ne tiştê xeyalî ye. Min, bi çavê xwe ne dîtîye, lê min bi guhê xwe bihîstîye..". Ji ber vê yekê cidayiyê mezin di

26

navbera vê çîrokê û çîrokên wî yên din de heye. Lehengên vê çîrokê seh in, ne mirov in. Ev çîrok li Zebedanî (herêmek li dora Şamê ye) çêbûye. Ji berê de, ji Kurdistanê pez dihat Sûriyê, Felestîne û carina diçû heta Misrê jî.. bazirganek ji dora Erziromê pezê xwe aniye Sûriyê û li Zebedaniyê firotiye...Bi bazirgan re sehekî zozanan jî hebû. Mêvandar sehê wî jê dixwaze. Dibêjin di wê demê de, Zebedanê wargehê gur û hin tebayên din ên kûvî bû, pezên wê herêmek ji guran nedihatîn parastin. Bi saya serê sehê zozanan ew herêmek ji guran riha dibe. Dem tê re diçe, se kal dibe û ji hêza xwe dikeve. Gurên derdora herêmek tev dicivin û li sehê zozanan dibin yek. Sehê zozanan ji mirinê riha dibe. Seh berê xwe dide welatê bav û kalê xwe û du sehên ciwan û bi hêz bi xwe re tîne. Li Zebedanê şewra xwe dikin. Sehê kal wekî her carê diçe nav pez, herdiwên dî xwe vedişêrin. Gurên Zebedanê dîsa têne sehê kal, lê ji nişka ve herdû sehên zozanan xwe davên ser guran û wan tar û mar dikin. Tola sehê kal hiltînin û vedigerin welatê xwe.

Di çîroka (Gulçîn)ê de, nivîskar naveroka mijareke kevin û nû di yek demê de bikartîne. Şax û baxan jê berdide. Gulçînê keça Newroz begî ye.. nûxuriya dê û bavê xwe ye. Ji alî xweşîkbûnê yekta ye. Ji xortekî xizan hezdike, lê ne ji qata wê ye. Bavê Gulçînê ji bo berjewendiya xwe wê dide neyarê xwe Seydo beg. Lê Gulçîna reben, çi bi serî tê?. Dinya li ber çavê wê tarî dibe. Ji neçarî, di riya pîra Bêzê re berê xwe dide şêxê ko dilan digihîne hev. Piştî demekê, şêxekî biçûk di zikê Gulçînê de dilive. Şêx jî bi vî tiştî haydar dibe. Hinek ji tozika teberika kalikê xwe dikir nav piyalek av û dida Gulçînê,.. roj bi roj Gulçînê, mîna şemalekê dihiliya,..mîna terhê reyhanekê diçilmisî. Rojekê mîna çirakê ji nişkave vemirî. Belê, Gulçîn mir lê hêj di hundirê wê de şêxekî biçûk, şêxekî bê guneh diliviya.

Gulçîn dibe qurbana nezanî û ezeztîya bavê xwe. Bi destê şêxê yado û fêlebaz çira jiyana xwe vemirand.

27

Qedrî can di vê çîroka (Nêçîra berazan)de jî, xewnê bikar tîne. Di nêçîra berazan de, şerekî nexweş, tev bi tirs, dibîne. Paşî xwe li malê, li ser nivînan û li dora xwe xelkên malê û bijîşkê ko bi kevçî derman derbasî devê wî dikir, dibîne.

Tevgera bûyerên çîroka (Serencam) mîna hemû çîrokên wî yên li ser demên bûrî û bîranînên zarotiyê ne. Qedrî can ji rewşa biyaniyê pir diêşe û her çîrokek ji çîrokên xwe mîna rûpelek ji rûpelên jiyana xwe dibîne. Di vî warî de dibêje: "Ew pelên ko ji kitêba jiyana min hatine çirandin, îro perçên wan î riziyayî berev

dikim, bi hev dizelqînîm... dixwazim ji wan, kitêba bextiyariyê çêbikim. Sond.. Guneh.. Rojên derbasbûyî.. Serencam.. her yek ji van, ji kitêba jiyana min a hezîn rûpelekî rengîn in. Lê rengîn dibin, zengîn dibin, dîsa pelinin çiriyayî û riziyayî ne.”..

Di vê çîrokê de (Serencam), nivîskar navên çîrokên xwe dihejmêre, serhatiya biçûkatiya xwe û birayê xwe Fethî tîne zimên, behsa pîra çîrokbêj û sincoq û beniyana dike. Qedrî can xwe gunehkarê mirina birayê xwe Fethî dibîne. Birastî heger ne ji nivîsandina vê çîrokê biwa, dîroka bûyîna nivîskar, wê ji me ve ne zelal biya.

Qedrî can di destpêka çîroka xwe de (Muhra Silêman), hêvî û lavan dike, ko ew xurtî û hêza helbestvaniya Melayê Cizîrî li nik wî jî hebiwa. Çîroka xwe bi çend xêzên melê dest pê dike.

Çîroknivîs dikeve xewin û sawêran , muhra Silêman li nav destên xwe dibîne, Silêman pêxember wî hînî zimanê teba û firokan dike. Nivîskar li dadgeha firokan (goyîn) pepûk û Kund beşdar dibe. Li ser zimanê wan dibêje: ”Şahê min, tu guh didî kurm û kêzikê zeviyana...ji bav û kalan de ew nêçîra me ne.. gêrik û mûrî jî koleyên me ne,... ne hedê wan e, ko li min gilî bikin û bi min re muhakeme bibin”.Goyîn wekîlê mûriyan rabû û got: ”Çavê xwe veke, efendî! em tovê babilîska bîstane.. îro bendeganî û zandeganî nemaye...her kes serbest û azad e.”..

Li hêviya biryara dadmend e. Lê giriyê kurê wî yê biçûk ew ji vê xewê şiyar kir.

28

Çîroka (Roviyê xapînok) ji folklorê Kurdî hatiye wergirtin. Mijara çîrokê li ser xapandin û rîpên rovî ne, li ser pepûkî û çavpehinkirina kewk û çêçika mirîşkan ne. Ev çîrok bi zimanekî şêrîn û rewan hatiye hûnandin.

paşgotin:

Qedrî can mamosteyê dibistanê bû. Di gelek çîrokan de, ew bixwe nivîskar/lehengê serekî yên çîrokên xwe ye. Mijarên çîrokên xwe ji civaka Kurdî ya jîwerî wergirtiye. Çi jiyana zarokên dibistanê be, çi çîrokên Kurdî yên kevin, yan li ser zimanê teba û baleyan be.

Li gorî xwendina me ji çîrokên Qedrî can re, diyare xwediyê yek şêweyî ye. Di hemû çîrokên xwe de, astayê hûnandina nivîsandinê pir nêzî hev in. Ji niha/dema niho dest pê dike û xwe bera nav dema bûrî dide, çîrokê şirove dike, dîsa vedigere li ser dema niha û dawiya çîroka xwe tîne.

Li gorî hûnandina çîrokan, em dibînin du asta hene, ev jî du astayên di bahewayê çîroknivîs, dem û çîrokbêjê de, ko ew bixwe

nivîskar e, çîrokê dibêje û dipesînîne. Ew hevparê çîrokê ye.

Astayên çîrokbêj û bahewayê wî tev li hev dibin.

Bi rastî em naxwazin li ser vê mijarê pirtir bipeyivin, ji ber ev cih ne cihê vê mijarê ye. Emê ji rojên pêş re bihêlin. Tenê me xwest em nerîna xwe -bi kurtî- li ser awayên çîrokên wî diyarkin.

Helbest:

Di dema ko di toreya Erebi de dibistana jîwerî dest pê nebibû,
Qedrî can sazkarê dibistana jîwerî ya nûjen di toreya Kurdî de
bû. Ala helbesta nuhbûn û nûjeniyê li cîhana toreyê hildabû jor.
Toreya milletê Kurdî bi kok û rehên wê yên resen ve girêdida û ji
êmîş û kaniyên welatê xwe vedixwar. Te digot qey dixwaze ji
cîhanê re bibêje: (Em in xwedanê şaristaniya kevin di cîhanê de,
xwediyê rewşenbîriyê berfireh in. Em neviyê Cizîrî ne. Li
hemberî dirêjahiya bejna demê ne. Em kevn in. Me rehên xwe
29

bera xaka dîrokê dane. Em dikarin bi pêvajoya demê re
afrandinên nû û pêşveçûyî di meydana tore û rewşenbîriyê de
biafirînin.

Qedrî can serwerê toreya Kurdî ya nûjen e. Bi pênuşeke nû
xwe bera meydana toreya Kurdî dida û helbesta pêşîn (Reya
Teze) di dîroka helbesta Kurdî de dinivîsand. Bi vê afrandinê,
ruxsarî û naveroka helbesta Kurdî ji reh û dûvikiya helbestên
miletên cînanan birî û riha kir. Heger xwendevan li berhem û
nivîsên wî hûr binêrin wê li peyvên nûbûn, nûjenî, nûkirinê
varqilin. Mamoste Rojê Lîsko dibêje: "Em dikarin helbestvan
Qedrî can sazkarê helbesta Kurdî ya nûjen, digel Şêx Nûrî û
pîremerd û Goran bibînin."

Helbesta Kurdî ya nû, bi şeweya nû, di navbera herdû şerên
cîhanê de, bi serkêşiya Qedrî can dest bi gulvedana xwe kiriye.
Guhertinin bingehî di helbesta Kurdî de kirine. Berê helbestê ber
bi cîhaneke nûtir vekiriyê. Helbesta Kurdî ji kêşan û pêlewazên
helbesta 'Erebî qut kiriye. Ne tenê nûbûn di şewe û kêşan de
kiriye, belê nûbûn di ziman, raman, jiyana civakî û ramyariyê jî
de kiriye. Bi nerîneke nû li efsane û jiyana civakî dinêrî. Zimanê
wî yê helbestî rewan û pir hêsan e. Mijarên helbestên wî bi
mijarên ramyarî yên rojane û gerim ve tîr girêdan. Em dikarin
bibêjin nihreanê dema xwe bû. Gelek ji helbestên wî bûn stiran,
û li ser zimanê gel dihatin gotin. Nemaze helbesta wî ya bi nav
û deng (Berzanî Berzanî), (Begê axir zeman), (Loriya Bedirxan,
ya pir bi hostayî hatiye hûnandin.

Di sala 1944an de qûnaxeke dîrokî nû di raman û zanyariya
Qedrî can de dest pê dike. Nemaze piştî haydariya wî bi ramana

Qomonist re, ev diyarde di mijarên helbestên wî de xweş diyarin. Helbestên wî yên di salên 1930î de hatine nivîsîn, tev kilasîk in. Mîna: (Loriya Bedirxan), (Tabûta bi xwîn), (Cegerxwîn), (Şîn li ser giyanê M.Seyda),û....HTD.

30

Qedrî can helbestin li ser beg û axan jî nivîsîne. Şerê qata serdest û kedxwer kiriye. Mîna helbestên wî: (Begê axir zeman,( )Hesenker...(

Gelek caran Qedrî can helbestên biyanî û bîranînan jî dinivisand. Mîna: (Name ji xortên Cizîrê re), (Xewna hişyariyê,(û ... HTD.

Bêguman hemû helbestên Qedrî can li ser Kurdayetî û niştimanperweriyê ne.

Piştî sala 1944an-wek me gotî-qûnaxeke nû di ramana Qedrî can de dest pê dike. Ciwantiyên helbest li ser hin lehengên navdar nivîsandine. Mîna: (Berzanî Berzanî), (Şêr hat welat), (Serokê komara Mehabadê), û...HTD.

Çend helbestên ko bi bûyer û demê ve têne girêdan nivîsîne. Mîna: (Çardehê gelawêjê), (Name bo êstegehê radyo Tehran,( )Cejna Oktober), û....HTD.

Hin helbestin şoreşgerî û miletperwerî jî nivisandiyê. Mîna: (Gula sor), (Niştiman birîndar e), (Karwanê demê), (Li zindanê şoreşa me), (Heyva sor), (Dadê), (Di şorezarekê de) û (Reya Teze) ya bi nav û deng, û.....HTD.

Wergerandin:

Rewşenbîrekî mîna Qedrî can, jîr û jêhatî, jê nedûr e, ko giringî û pêwistiya wergerandinê jî haydar bibe. Di vî warî de çend karên hêja kiriye. Evî nivîskarî çîroka nivîskarê Misrî (Menfelûtî) ya bi navê (Tayek porê sipî) wergerandiye zimanê Kurdî. Tayek porê sipî linik nivîskar angoya kedxurên Ewropî dide nîşan kirin, welatê mirovê reşik (serî) dibîne. Ango porê reş. Tayê porê sipî cihê xwe di nav porê reş de çêdike. Porê reş, bivê nevē, welatê wî talan dibe.Vêca ji neçarî radestiyê li ber tayê porê sipî dike.

Pertûka rêbarê Rûs Grigorî Pêtrof (Di welatê zembeqê gewir de), li ser daxwaza Dr.Ehmed Nafiz werdigerîne zimanê Kurdî, di rojnameya Roja Nû de, mîna gotaran, perçe perçe, xelek bi

31

xelek dide belavkirin. Qedrî can di pêşgotina xwe de dibêje: "Ne hewceye ko ez pesnê vê kitêbê bidim...gava xwendevanên me bixwînin ewê bizanin ko ji bona miletê me çiqasî bikêr e. Hêviya min ev e ko miletperwerên me ji dil û can bixwînin û jê ibretê

bigrin..."(27.(

Bi wergerandina her karekî re armancek temîz û bilind heye.

Armanca wergêr ji dû vî karî ev e: sûdê ji çanda miletên dî bê

dîtin, zimanê miletê Kurdî pê zengîn û dewlemend bibe. Ji

hêlekê din ve, serpêhatiyên berxwedana miletekî mîna miletê

Finlendî bindest û perîşan, li hemberî zordarên Siwêdiyan pir

dirêj û zengîn e. Finlendî welatê xwe bi serkêşiya peyayên zana û

hişyar mîna Senleman rizgar kirin. Senleman bi zanîna xwe

welatê xwe tev kire Senlemanên jîr û xebatkar.

Qedrî can hêvî dike ko xortên Kurdan jî mîna wan xebatkar û

têkoşeran bin, nifşên nû li ser perwerdeyeke niştimanperwerî û

kurdayetî xwedî bibin. Welatê xwe yê bindest ji zorkeran rizgar û

riha bikin û bi azadî û serxwebûnê şa bibin.

32

Çevkanî û jêder:

-1Giramêra Zimanê Kurdmancî,Celadet Bedirxan, û Rojê Lîsko, wergerandina Dilawerê Zengî, Şam.sal:1990.

-2Kultur,Huner, û Edebiyat.Firat Cewerî,weşanên Nûdem, Stockholm 1996.

)-3Edebiyatî niwî Kurdî),Izedîn Mistefa Resûl,Erbîl,1990.

)-4Rûpelin ji toreya Kurdî),Rewşen Bedirxan.

)-5Dîmuqratî),Roj- rojane ye,nivîskar:Hesen Qeya, Istenbol, hejmar:66,sal: 1997,r9.

-6Kovara Metîn,Gotara Edîb Nadir,30-Avdar-1994.

-7Rojnameya Armanc,gotara Silêman Elî,

-8Tarîxa edebyeta Kurdî,Qenatê Kurdo,cild 1,stockholm, 1983.r177.

-9Rojnameya Roja nû,Çîroka(Serencam),h:2,sal:1943,r:4.

-10Jêderê berê..

-11Jêderê berê..

-12Kovara HAWAR,h:1,sal:1932.r:5,6.

-13Bîranînên Cegerxwîn.

-14Dîtinek kesînî.

-15Dîtinek kesînî.

-16Dîtinek kesînî.

-17Pertûka (Taxa Kurdan di bajarê Şamê de),nivîskar Izedîn Elî mele. Şam, Sal:1998.

-18Kovara Metîn,jêderê berê.

-19Jêderê berê.

-20Rojnameya Armanc,jêderê berê.

-21Qenatê Kurdo,jêderê berê.

-22Dîtinek kesînî.

-23Qenatê Kurdo,Jêderê ber.

-24Jêderê berê.

-25Bîranînên Cegerxwîn.jêderê berê.

-26Dîtinek bi keça wî Dr. Şêrîn Qedrî can re.

-27Rojnameya Roja Nû,(Di welatê zembeqê gewr de), hejmar: 4, sal: 1943, r:4.

33

Kovara (PÊNÛS)ê

Kovareke ramyarî ye. Her du mehan carekê derdikeve.

Zimanê rêxistina Ewropa ya Partiya Yekîtiya Demokrata

Kurd li Sûriyê ye -YE KÎTÎ.-

Navnîşan:(Pênûs)ê/Postfach1112/48497 salzbergen/ Germany.

Di sergotara hejmara pêşîn de rêdaksiyona Pênûsê sedemê weşandin û derketina vê kovarê dide diyarkirin û dibêje:” Kovara Pênûs ne ku meydana çanda Kurdî li Ewropayê valaye, hatiye wê dagre. Na. Ji ber rojnamegeriya Kurdî,îro, li van welatan rûgeş e, û ciyê pesnê ye. Lê em bawer dikin, ku pîrbûna diyardeyên rojnamegeriyê,û bizavên wêjeyî çanda Kurdî dewlemendtir dike. Bi boneyî vê helwestê em vê kovarê berdidin meydana, û hêvî dikin ku rewşenbîrên me xudî lêderkefin û wê hembêz bikin,û ji berhemên xwe bê par nehêlin.” ....

Kovara PÊNÛSê ta bi niha pênc hejmar jê derketine, ya rastir yê gihane destên me. Em nizanin dibe li vê dawiyê hejmareke nû derketibe.

Kovar, bi zimanê Kurdî û Erebi tê weşandin. Hejmara yekê bi tenê fere yê din (2-3) û (4-5) cot in. Bergeyên kovarê rengîn in. Ji 40 rûpelî ta bi 54 rûpelî têye hev. Gewdê kovarê ji 21X29,5 sm ye. Simbolê kovarê wêneya serê pênûsekê ye û bi dawiya wê ve stêrkek bi terî û di ortê de mîna dil an depa dermanên regan ya wênesazan û qursekê girover li dora wê çêkirî ye. Wêneyên bergeyan: Ehmed Kose. Abonatiya salekê:40 DM. Tiştê xweş, di rûpelê pêşîn ji her hejmarekê de,bi gotina nivîskarê gewre Dr. Nûredîn ZAZA dest pê dibe.

Bi rastî, daxwaza min ji vê gotarê danasîna kovara Pênûsê ye, ne tuştêki diye. Armanca min ji vê danasînê pêşxistin û pêşveçûna wê ye. Pêşveçûna kovara Pênûsê ronîkirina çavan û şakirina dila ye. De werin em bi hev re li nav baxê kovara PÊNÛSê ger û seyraneke li darxin:

34

Hejmarên kovara Pênûsê, û

dîroka weşandin û hejmara nivîskarên wê.

Hejmar meh û sal hejmarên nivîskaran hejmara rûpelan Têbînî

1Çil-paşîn,Sibat 1999 9 Kurdî- 7Erebî 24Kurdî-16Erebî Sergotar 2

Beşê Kurdî

Mijar Nivîskar Têbînî

Sergotara Hejmarê Rêdaksiyon

Hevpeyvîn ligel Heyderê Omer Elî Ce'fer

Kêşa Mem û Zîn a Xanî û ya ... Mamo Cûmî Gotar
Ragiyandina"Xelata O.Sebrî" K.damezrandina... Bang
Agahdarî Dr. Husên hebeş û Tosinê Reşîd Name
Pela dawî Keça Kurd Helbest
De wer yarê Mehmûd Dawid Helbest
Jiyên seg û pisîkan Azad Ehmed Çîrok
Rawestandinek Mehmûd Eko Çîrok
Beşê Erebi

Sergotara Hejmarê Rêdaksiyon
Piştî girtina Ebdulla Ocelan=
Kurdistan di dema berî dîrokê de Dr. Isma'îl Xelîl Dîrok
Hevpeyvîn digel Ebdulrehman Şêxo Pênivîs
Kurdên xizan û birayên ..... Dr. Muhemed Zîno Gotar
Xwendinek bilez di pertûka Ebdul- Efff Muhemed Faiq Huso
Hesûn Muhemed Xêr Omer Kurteçîrok
Helbestên Bêhêvîtiyê Husên Hebeş Helbest
Hejmar meh û sal hejmarên nivîskaran hejmara rûpelan Têbînî
2-3Hizêran1999(sal1) 5 Kurdî- 12 Erebi 22Kurdî-32Erebi Sergotar 1
Beşê Kurdî
Mijar Nivîskar Têbînî
Serkovar Rêdaksiyon
Dr.I.Beşikçi yekem têkoşer e Dr.Ebdelmacîd Şêxo Lêkolîn
Jîn û berhemên nivîsan û..O.Sebrî Mamo Cûmî Lêkolîn
Dizîna tore Hawarê Gundî Lêkolîn
35
Felsefeya rindî û ronahiyê Lukman Polat Lêkolîn
Bingehê gotinê Keça Kurd Ziman
Beşê Erebi
Mijar Nivîskar Têbînî
Serkovar Rêdaksiyon
Qûnaxa di navbera Girava Imîral... Mamo Cimo Gotar
Bingeha ramyarî ji bo yekîtiya bizava.. Dr. Muhemed Zeyno Gotar
Kongirê neteweyî yê Kurdistanê.... Cum'a El-Dawûd Gotar
Niştimanperwerî ..... Omer Dawûd Gotar
Giraniya dîroka siyasî ya nû li Sûriyê Berzan Yûsif Gotar
Ereb Şemo zanayekî civakî, û..... Zeyneb Îbo Lêkolîn
Kurdistan di demên berî dîrokê de Dr. Isma'îl Xelîl Dîrok
Silavek li bîranîna rojname- Kurdî Idrîs Ebdo Gotar
Şêx û lawê xwe.. Veşartî Bîranîn
Gelo li ser min diaxivin Muhemed Xêr Omer Kurteçîrok
Azadî bi ku ve Şêxmûs Îsa Helbest

Belgeya hejmar (32) --- ji erşîv.
 Hejmar meh û sal hejmarên nivîskaran hejmara rûpelan Têbînî
 4-5Çir-pêşîn1999(sal1) 9 Kurdî- 9 Erebi 25 Kurdî - 25 Erebi Sergotar 1
 Ji bo rastiyê
 Beşê Kurdî
 Mijar Nivîskar- Wergêr Têbînî
 Serkovar Rêdaksiyon
 Jiyan û karên R. Kurd Mamo Cûmî Lêkolîn
 Ji bingehên gotinê Keça Kurd Ziman
 Mirina bê dil CanKurd Çîrok
 Karbidest û zerf Mahmûd Alîko Çîrok
 Destpêkiriye xelek têdighin Keça Kurd (wergêr) Ezîz Nisîn Çîrok
 Kurdistana Sûriyê Cuma Al-Daoud Gotar
 Helbestên Bejartî Lukman Polat (wergêr) Helbest
 Beşê Erebi
 Mijar Nivîskar Têbînî
 Serkovar Rêdaksiyon
 Jihevparçkirina Kuştekariyê.... Isma'îl Muhemed Gotar
 Ji aloziyên navê Partî ... Muhemed Mele Ehmed Lêkolîn
 Bajarê binavkirî Ebdulselam Neyo- Y.Yonxirdin Gotar
 Demokratî pêwîstiyêke ..... Ridwan Îsa Gotar
 36
 Rojên çanda Kurdî li Hanofir Muhemed Sîdo
 Bi tenê ji bo rastiyê Mutabî'
 Şêx û law Veşartî
 nivîs û rexin Ebdulah Berzencî û Selah Hesen
 Helbestên Hanofir Ebdulrehman 'Efff Helbest
 Ji çalakiyên partiya me li derva. Pênûs
 Navên nivîskarên ku pir nivîs ji kovarê re nivîsîne.
 Emê wan navan li gorî hejmarên rûpelên nivîsên wan li pey
 hev rêz kin.
 Navê nivîskar Hejmara Rûpelan Hejmara Kovarê
 Beşê Kurdî

-
- 1Mamo Cûmî 2+6+5= 13 1+(2-3)+(4-5(
  - 2Keça Kurd 1+3+4+4=12 1+(2-3)+(4-5)+(4-5(
  - '-3Elî Cafer 9 1
  - 4Lokman Polat 3+3=6 (2-3)+(4-5(
  - 5Mehmûd Eko 2+2=4 1+(4-5(
  - 6Dr.Abdilmecîd Şêxo 4 (2-3(
  - 7Hawarê Gundî 4 (2-3(
  - 8Azad Elî 3 1

- 9CanKurd 3 (4-5(
  - 10Jumal Al-Daoud 2 (4-5(
  - 11Mehmûd Dawid 1 1
- Beşê Erebi

- 1Isma'îl Xelîl 4+7=11 1+(2-3(
  - 2Dr.Muhemed Zeyno 1+4=5 1+(2-3(
  - 3Muhemed mele Ehmed 5 (4-5(
  - 4Ebdilselam Neyo 5 (4-5(
  - 5Zeyneb Îbo 4 (2-3(
  - 6Cum'a Daoud 3 (2-3(
  - 7Isma'îl Muhemed 3 (4-5(
  - 8M.Faiq Hesên 2 1
  - 9M.Xêr Omer 1+1 1+(2-3(
  - 10Husên Hebeş 2 1
  - 11Mamo Cimo 2 (2-3(
  - 12Omer Daoud 2 (2-3(
- 37

- 13Idrîs Ebdo 2 (2-3(
- 14Ridwan Îsa 2 (4-5(
- 15Muhemed Sîdo 2 (4-5(
- 16Selah Hesên 2 (4-5(
- 17Ebdilrehman Efîf 2 (4-5(
- 18Berzan Yûsif 1 (2-3(
- 19Veşartî 1 (2-3(
- 20Şêxmûs Îsa 1 (2-3(
- 21Ebdula Tahir 1 (4-5(

Çend têbînî û pêşniyar ji bo pêşxistina kovarê:

- 1Simbola kovarê ji simbola kovara (Gelawêj)ê ya ku li Sûriyê derdiket hatiye wergirtin bêku vê xalê bidin nîşankirin.
- 2Di salê de divabû şeş hejmar ji kovarê derketibana. Lê tiştê xuya heta niha pênc hejmar bi tenê derketine û hejmara pêşîn bi tenê fere yên dî cot in. Gelo ji kêmketina berhema ye, yan ji ber rewşa abûrî ye?! Ev jî nîşana qelsiya kovarê ye.
- 3Di hejmarên cot de (2-3) û (4-5), tîpa (Ş) bi (S) hatiye guhertin. Gelo ev şaşiyê teknîkî ye ango ji tunebûna tîpên Kurdî ye, an Kovara Pênûsê tîpeke nû ji Alfabeya Kurdî re afirandiye!?
- 4Kula herî mezin şaşiyên çapê ne, di beşê herdû zimanan de pirin û nayên jimartin.
- 5Kovar ji aliyê derhênana xwe ve pir xizan e. Hejmarên rûpelên wê jî ne wek hev in. Di hejmara pêşîn 40 rûpel e û di

hejmara (2-3) 54 rûpel e û di hejmara (4-5) 51rûpel e.

-6Di hejmara pêşîn de xwediyê wêneyê bergê Ehmed Kose hatiye bi navkirin û abonetiya salekê bi 50DM li ser hatiye danîn. Lê di hejmarên dî de tu hunermen bi nav nebûne, û abonetiya salekê bi 40DM nivîsîne . Ev jî ji bawermendiya kovarê kêr dibe.

-7Hejmara pêşîn ji kovarê ji hemû hêla de qels e. Lê tiştê dilê merov şadike her hejmarek ji ya dî ferq dibe û bi taybetî çend lêkolînên ciwan di hejmara(2-3)an de peyda dibin.

38

-8Kovara (Pênûs)ê ji hêla partiya (YEKÎTÎ) rêxistina Ewropali Elmanya derdikeve.-wek ew jî xwe dide naskirin-Lê jê tê xwestin, di warê rewşa siyasî de, li gorî programê siyaseta partiya (YEKÎTÎ) be. Ji çarçêwa wê siyasetê dûr nekeve û zimanê danûstendinê linik wê bi hêz be. Wek hûn dizanin zimanê danûstendinê hunerek ji hunerên siyasetê yê herî bilind û bi hêz e.

-9Nivîsandinên li ser rewşa çand, tore, huner, mozîk, civak û jiyana nivîskarên Kurd li Sûriyê pir kêr in, heger em nebêjin tune ne. Ji wan tê xwestin kesayetiya(şexsiyeta) rewşenbîriya Kurd li Sûriyê bi cihanê bidin naskirin.

-10Girêdanek di navbera kovarê û nivîskarên hundirê welêt de pêwîst e, û guhdan li pênûsên kurdên penaber bibe, û bi taybetî yên nûhatî ku bi zimanê Kurdî dinvîsîn.

-11Parastina zimanê Kurdî pir pêwîst e. Heskirin û şêrîniya zimanê Kurdî di dilê penaberê Kurd de biçîn û xelekên parastina zimên lidarxin.

-12Para mezin ji rûpelên kovarê ji zimanê Kurdî re be (Çand, tore, huner, mozîk, civak û rewşa siyasî). Tenê çend rûpel bi zimanê Erebî ji bo danasîna pirsê Kurdî li Sûriyê hebe. Ezê di dawîya vê gotina xwe de du-sê rêzên dawîn ji sergotara Pênûsê ya hejmara pêşîn bi dawî binim:” Wek çawa dibêjin: “Goşt bê hestî nabe” em jî dibêjin şaşiyên wê hebin, ji ber ku tenê mirovê nalive û naxebite ji şaşiyên şuştî ye. Lewre jî em sîngê xwe ji têbîniyên xwendevanan û rexneyên nivîskar û rojnamenivîsan re bi dilşadî vedikin, da em çewtiyan serrast bikin û gavên durist pêş de bavêjin.”

Em jî bihêvîne ku di rojên bîst de (Pênûs)ê bi xemleke ciwantir û tekûztir li meydana tore û rewşenbîriya Kurdî ya dervî welêt bibînin, û her pêşketin û serketinê jê re dixwazin. Ez di wê baweriyê de me, kovara ku li şaşiyên xwe varqile wê zû pêş bikeve.

2000 / 11 /11

Şam

39

Panorama

veşartin, şîni û bîranîna çilrojîya koçkirina

seydayê Tîrêj

)Siwarê helbesta resen peya bû(

Di roja şemiyê 23.3.2002an de, demjimêr heştê hêvarî li nexweşxana Dr. Îsam Bexdê li bajarê Hîsiça li Cizîrê, helbestvanê helbesta resen seydayê Tîrêj çû ber dilovaniya xwedê.

Di roja 25.3.2002 an de piştî limêjê, laşê wî ji mizgefta Hac Qasim li taxa 'Ezîziyê demjimêr 11ê nîvro bi coşeke mezin derxistin.

Li pêşiya merasîman komên folklorî, bi cilên Kurdî, wêneyên Seyda û baqên gulên meş destpêkir. Bi beşdariya deh hezaran kes ko ji hemû bajar, gund û herêmên Kurdî civiya bûn, çî nûnerên rêxistin û partiyan, rewşenbîr û helbestvanan û çî girûpên bijîşkan, parêzeran, endazyaran, mamosteyan, bazirganan.. û çî jî pîr û kal, mêr û jin û keç û lawên Kurd yên li dirêjahiya panzde k.m li hev civiyabûn, û bi meş û bi çepk û saloganan digotin:)Seydayê Tîrêj namire, helbesta Kurdî namire, zimanê Kurdî namire), bi rêketin.

Li devê rîya ku merov ji Hîsiça diçe bajarê Qamişlo, millet bi coşeke mezin birêket û berî dan gundê (Gir Keftar), yê ku li dora 35k.mî dûrî bajarê Hîsiça dikeve. Li dora 500tirimbêl, pîkab û otobîsan li dû hev rêz dibûn.

Piştî merasîmên veşartinê, rawestana bê deng li ser giyanê nemir Tîrêj û giyanê pakrewanên Kurd û Kurdistanê sekinîn, dest bi xwendina gotinan hat kirin.

Li gorî wesyeta nemir seydayê Tîrêj, ku xwestibû Dilawerê Zengî birêvebirina karûbarê veşartina wî rabe, di pêşî de, Dilawerê Zengî gotinek li ser jînenîgarî û helbestvaniya wî got.

Paşê gotina Bera demoqrat ya Kurd û gotina Hevbendî ya demoqrat ya Kurd li Sûriyê jî hatin xwendin. Lê, mexabin ji ber qutbûna kehrebê programên mayî neçûn serî. Lê li bin konê

40

serxweşiyê hemû gotin, mesac û birûskên ku hatibûn rêkirin hatin xwendin, û helbestvanên Kurd, bi xwendina helbestên xwe ew şîni kirin mehrecana helbesta Kurdî.

Serok û sekreterên partiyan yên li bin konê serxweşiyê gotinên xwe kirin ev bûn:

Di roja 25ê-3-2002 an de li bin konê serxweşiyê de serokê partiya Yekîti ya demoqrat ya Kurd li sûriyê mamoste Ismaîlê Umer gotinek pir balkêş û hêja di dermafê Seyda de got:.....” ji bo me şanaziyek pir mezin e ku em wek partiya Yekîti bi karûbarê veşartina Seyda rabin.Lê em dibêjin seyda ne hevalê tu partî û rêxistinê bû. Seyda milkê mîletê xwe bû. Milkê hemû partî û rêxistinê bû. Dema em Seyda bi partiyekê ve girêdin em wî biçûk dikin û xebata wî beravêtî dikin. Seyda bi helbestên xwe zimanê mîlet e. Êş û derdê vî mîletî anîye ziman. Seyda nemirî ye. di dil û hestê mîletê xwe de jîndar e.” .....

-Gotina partiya Qomonîst ya Sûrî ji alî mamoste Hisênê Umero endamê Mekteba siyasî hat xwendin.

-Gotina partiya pêşverû ya demoqrat ya Kurd li sûriyê ji alî mamoste Hemîdê Hac Derwêş hat xwendin.

-Gotina partiya demoqrat ya Kurd li Sûriyê ji alî mamoste Nesredîn Ibrahîm hat xwendin.

Gotinên ku li bin konê şîniyê ji alî siyasatmedar, helbestvan û rîsîpiyan ve hatin xwendin ev bûn:

-Gotina Metran Mar Metranê Cezîrê û Nisêbînê.

-Gotina mele Beşîr.

-Gotina Endamê Perlemanê berê Beşîr Se’dî.

-Gotina Dr.’Isam Bexdê.

-Gotinên Xelkên Kobanî, Efrîn, Reqa,Serê Kaniyê, Dirbêsiyê, Amûdê, Dêrikê, Qamişlo, û Hisiçayê jî hatin xwendin.

-Gotina hunermand ‘Ednan Seîd û Remezan Omerî û.....

-Gotina koma Tolhildan.

-Gotina koma Helebçe.

-Gotina rewşenbîran ji alî mamoste ‘Ebdilferîdê mele Ibrahîmê Golî hat xwendin.

41

-Gotina nivîskarên ji alî mamoste Deham Ebdilfetah hate xwendin.

Ji alî xwendina helbestan gelek rewşenbîr û helbestvanên Kurd di bin konê şîniyê de li hev civiyan û helbestên xwe xwendin, ji wan:

-Yûsifê Berazî (Bêbuhar). -Melê Kurd.-Seydayê Keleş.-Ferhadê ‘Içmo. - Salihê Heydo. -Rezoyê Osê. -Konê Reş. -Bêwar Ibrahîm. -Dildarê Mîdî.-Perîşan.- Bavê Birûsk. -Fethulla Huseynî. -Dilbirîn û.....

Hejmarek mezin ji şîname û behîname û nameyên serxweşiyê li bin kon hatin xwendin,ji wan şandevanan:

-Kemal burkay serokê giştî yê P.s.k.

- Selah Bedredîn.
- Sertac Bucak.
- Partiya Demokrat ya Kurdistan -Îraq. (Danîmark.)
- Berpîrsiyariya PKKê a rojhilata navîn.
- Abdurrahman Çadircî-Beyrût.
- Konferansa çand û hunera Kurdî-Beyrût.
- Parêzerên Kurd li herêma Cizîrê.
- Partiya Qomonîst ya Sûrî-Herêma Cizîrê.
- Yekîtiya nivîskarên Kurdistan (Rojava)li Elmanya.
- Komîta mafên mirovan li Sûriyê CDF-Ismaîl Mihemed.
- Hunermendên Kurd li Sûriyê.
- Partiya Çep ya Kurd li Sûriyê –mekteba siyasî.
- Partiya Yekîtî ya demokrat a Kurd li Sûriyê-Rêxistina Ewropa
- Partiya Yekîtî ya demokrat a Kurd li Sûriyê-Rêxistina Belcîka.
- Komela ciwanên Kurd li Sûriyê.
- Komîta Civakî ya Kurd li Hîsiça.
- Komkar-Fettah Tîmar-serokê giştî. Frankfurt.
- Samî Ehmed Namî-Stockholm.
- Malbata Cegerxwîn-Keyo Cegerxwîn-Stockholm.
- Hoşeng Osman Sebrî-Berlîn-Elmanya.
- Sîwan Hecî Berko. Xwediyê Malpera Amûdê.
- Hevbendî ya demokrat ya Kurd li Sûriyê-Rêxistina Ewropa.
- Partiya pêşverû ya demokrat ya Kurd li Sûriyê- R.Elmanya.

42

- Partiya dimokrat ya kurd ya Sûrî.-mekteba siyasî.
- Partiya dimokrat ya kurd li Sûriyê-rêxistina Elmanya.
- Partiya sosyalîst ya Kurd li Sûriyê-komîta herêma Cizîrê.
- El-tecemu' el-wetenî el-dîmoqratî el-Sûrî-el-mekteb el-siyasî.
- Birûska hunermend Se'îdê Gabarî digel helbestek li ser seyda.
- Hunermend Şivan perwer.
- Yekîtiya nivîskarên Kurd-Dihok. Hesen Silîvanî.

Bi navê gelek rêvebirên kovar û rojnameyan jî birûskên serxweşiyê hatin ji wan:

Kovara El-Hîwar. -Pîrs.-Zengil. -Gulîstan. -Pênûsên Azad-.
 Sorgul. -Rojda. -Zevî. -Mewasim. -jîn û kovara zarokan.....
 Di roja 29.3.2002 an de demjimêr dehê êvarî bidawî anîna
 konê şîniyê mamoste Azad Elî sipasiya xelkên Hîsiça û her kesên
 ku di ber vî karî de westiyên û dijwarî kişandin kir, û ji Dilawerê
 Zengî xwest ku çend gotinan li ser têkilî, hevaltî û naskirina xwe
 bi seyda re bîne ziman. Bi vî rengî şîn kete çerxa dawî de.

Jînenîgariya Seydayê Tîrêj:

Mamoste û helbestvanê helbesta resen nemir Tîrêj di sala

1923an de li parêzgeha Hisiçê-gundê (Nicîm)ê hatiye dinê. Navê wî yê rastî Nayif e. Ew kurê Heso ye. Gava ew dibe şeş salî, bavê wî mala xwe koç dike û li gundê Sêmitikê bi cîwar dibin. Tîrêj li wê derê û li cem mele Birahîmê Golî, Qur'anê û çend pertûkên olî dixwîne. Wek gelek helbestvanên Kurda, ew jî di dibistana olî de dest bi xwendin û nivîsandinê dike.

Ew, di sala 1937an de hatiye bajarê Amûdê û li wê derê dest bi dibistanê kiriye. Pênc salan li wê dibistanê xwendiyê. Lê ji ber mercên aborî xwendina xwe nedomandiye. Li wê derê, têkiliyên wî bi helbestvanên mezin Cegerxwîn, Qedrî can, Hesen Hişyar û Nûredîn Zaza re xurt bûye. Bi akam û bandûra wan jî, evîna helbestnivîsandinê di dilê wî de şax daye. Bi wan re xebata niştimanperwerî kiriye û wek gelek welatperwer û ronakbîrên Kurda, seydayê Tîrêj jî, di nava civata Xoybûnê de cihê xwe girtiye. Ligel nivîsandina helbest û çîrokan têkoşînek ramyarî jî

43

meşandiye. Dîsa S.Tîrêj di bin bandora Cegerxwîn de dimîne û ji sala 1948-1952an di partiya Qomonîst ya Sûrî de kar dike.

Di sala 1952an de bi destê parastinê tê girtin û dîwanek ji helbestên wî yê ne belavbûyî jî tê talan kirin.

Piştî ku Seyda ji zindanê reha dibe, berî dide nav Ereben Cibûran û ji neçarî demek pir dirêj xwe li nav wan diparêze.

Di sala 1973an de berî dide bajarê Hisiça û li wir bi cîwar dibe, ta ko ji nav me koç dike.

Seyda, di bîr û baweriyên xwe de Berzanî bû. Lê hevaltî bi tu rêxistin û partiyan re nekir. Kurdekî serbixwe bû.

Mamostayê mezin û bi nav û deng Cegerxwîn di dîwana xwe ya (Kî me Ez) de, li ser seydayê Tîrêj, bi navê wî yê rastî (Nayifê Heso) helbestek nivîsandiye û hêviyên hêja ji wî kiriye. Seydayê Cegerxwîn di wê helbesta xwe de weha dibêje:

...“Ev xwendin û zanebûn

Nêzîk dikin serxwebûn

Xortên wek te pir zana

Gerek bêjin; Nezana

Bira destên hev bigrin

Di vê rê de em bimrin”...

Berhemên wî yê çapkirî ev in:

-1Dîwana Xelat, pêşgotin: D. Zengî, Libnan-Beyrût-1985.

Ev dîwan di sala1990î li siwêdê jî hatiye çapkirin.

-2Dîwana Zozan, pêşgotin: D. Zengî, Libnan-Beyrût-1990.

-3Dîwana Cûdî, pêşgotin: D. Zengî, Libnan-Beyrût-1998.

-4Serpêhatiyên Kurdan(1).Ev kurteçîrokan ji alî Şêx Tewfîqê

Huseynî hatiye wergerandin bo zimanê Erebî.

Berhemê wî yên ne çapkirî ev in:

-Mûlida Kurdmancî.

-Dîwanek ji helbestan.

-Serpêhatiyên Kurdan(2.(

44

Seyda sê caran hatiye xelat kirin:

-Xelata roja helbesta Kurdî li Sûriyê 1995.

-Xelata(100)saliya rojnamevaniya Kurdî.1998,Hewlêr.

-Xelata Koma Helebçe ya Folklorê Kurdî li Cizîrê-Hişîca. 2001.

Seydayê Tîrêj û helbest:

Rêjîmên şovenîst digel talankirina dewlemendiya ser xak û bin xakiya welatê me, bi dijarîyek mezin êrîşî ser ziman, tore, û folklorê Kurdî dikin. Lê, herwekî xuya ye, ev armanc û daxwaza wan heta niha neçûye serî û di dilê wan de bûye kulek mezin. Ji bo em ji bin destê van rêjîmên şovenîst derkevin, bi sedan serhildan û berxwedanên bi rûmet me daye; bê hejmar law û keçên xwe di vê riyê de gorî kiriye. Ev şer, di warê parastina ziman, tore, û zargotina Kurdî de jî, bi dijarî dom dike û roj bi roj gûrtir dibe. Ronakbîr, nivîskar, helbestvan û hozanên Kurd yên bi rûmet di nava vî şerê ha de, cihekî taybetî digrin. Xebat û têkoşînek giranbiha didin. Pêwîst e, ku em vê xebat û têkoşîna hêja û giranbiha kêmbûnê û di vî beşê şerê tevgêra rizgarîxwaziya gelê kurd de, wan tenê nehêlin û ne zindîkuj û mirîperest bin, di saxiyê de xwedî li wan derkevin.

Yek ji wan helbestvanên bi nav û deng jî, seydayê Tîrêj e.

Seydayê Tîrêj li ser şop û riya helbestvanên helbesta Kîlasîk ya resen helbesta xwe ristiye. Bi van çend gotinan nerîna xwe di helbestê de diyar kiriye:

“Ez li helbestê bi nezim, awaz, qafiye(serwe), û naveroka wê dinêrim. Ev her çar şert wê dikin helbest”. Seyda, rûmet, ronahî û cewherê helbestê jî weha dibîne:

..“Ma rûmeta şîrê çiyê, ned’ xizmeta mîlet debî

Ronahiya şîrê çiyê, pesnê welat ku têd’ nebî

Çibkim ji wê şîra rijî, danegire sewda û mejî

Derdê dil û can nakujî, çaxê ku cewher têd’ nebî”..

45

Ew, li gorî dîtina xwe van mercan ji bona helbestê dibîne, û ji xwe re dike mîna per û baskên balayekî baz ko bi yek firê baskê xwe li ezmanê helbesta resen dide û xwe di kûrahiya dilê xwendevanê helbesta Kurdî de cîwar dike. Germahiya tîrêja helbestê, pencên xwe di dil û hestê xwendevan de rewşa dike, û

xwendevanê xwe di nav tevna pûrsir û pûrsirîyê de dîl dike. Bi vê raza ne penî, tezînokên xweşiyê û akama xwe li dil, hest û derûnan dihingêve.

Li pişt evî bazê serbilind, bazekî şêr û bêhempa di gasîna helbesta Kurdî de heyê. Ew baz jî seydayê nemir Cegerxwîn e. Tîrêj, di bin baskê helbesta Cegerxwîn de berz û mezin dibe. Hînî perwazê û firê dibe. Di derya Cezîrî û Xanî de hevotî melevaniyê dibe.

Linik wî, bejna helbestê pir bilind, bi xeml û xêz, bi kêş û serwe, bi zimanekî rewan, pesin û halan, haldan û salixdanên rojê û gazin û hêviyên rewşa gel di jîna jîweriyê de ko di yek hest û hizirî de, li ber tîrêja ronîkirina riya hişyariyê têne meyandin.

Wek me gotî, bi awayekî kilasîk helbetên xwe dihûne: (pesin, şînî, evînî, xweşxwan, perwerî û li ser zimanê bale û teban), kêşa helbestan li ser movik û bi bare ne.

Çewa seyda di bin baskê helbestvanên me yê kilasîk de mezin bû, weharengê gelek helbestvanên me yê kilasîknivîs di bin bandora seydayê Tîrêj de mane, û akameke xurt li nifşê pey xwe re kiriye.

Ew, ji dibistana helbesta jîwerî bû, bi rewş û bûyerên gelê xwe ve pir girêdayî bû. Heger merov li rêzîkirina naveroka helbestan hûr-hûr meyzê, merov xelekên dîroka gelê xwe, û bûyer û serpehatiyên wan gav bi gav, roj bi roj û dem bi dem lêdivarqile. Ji wan bûyerên herî balkêş ya ko bû sedemê xweştir, ciwantir û şêrîntirîn helbest bi seydayê Tîrêj re bête der. Ew kuştîyarî, talankirin û malwêrankirina ku bi serê gelê Kurd hati bû. Têkçûna peymana yazdehê Adarê bû. Seyda, volqana derûna wî, kelandin û lihevketina hundirê wî, sergêjî û pizotên hest û hinav

46
û cergê wî bi hev re ew dane ber pêlan û peqîyan, li ezmanê toreyê Kurdî helbesta (Ey bilbilê dilşadî) hate vejandin. Ev helbest nûzayêke nû bû di dîroka helbesta Kurdî ya resen de. Em dikarin bibêjin seyda bi vê helbesta xwe derbasî gerdûna xweştirîn helbestên Kurdî dibe.

Ew, di helbestên xwe de, zor û sitemkariya li ser neteweyê Kurd, hoy û sedemên bindestiya gel, û ji bo rizgariya Kurdistanê pêwîstiya têkoşînek bi yekdest û canbêzariyek bê sînor didît, bi hunermendiyek mezin û bi zimanekî şêrîn û zelal ev rewş aniye ziman.

Bêdiro, bi derd û kovan, xweşî û nexweşî, paşketin û pêşveçûna gelê xwe ve dijiya. Radestî li ber narvînê nedikir, û

xwe dîlê hêvî û lavlavan nedidît. Lewra digot:“ jîn divê kotek û zor e”. Ango ûştê azadî û xoybûnê zor e. Zor nebe setem netê hilavêtin. Bi lavlavan merov naghê armanca xwe. Têkoşîn şana hebûnê ye. Bi baweriyêke bêbend û sînor rizgariya Kurdistanê bi şerê çekdariyê dibîne, û dibêje:

Ez narevim narevim pêşmergevim ez narevim

Wek hîm û tehtê çiyê tucar ji cih nalivim

Bi zarotî diya min şîr daye min bi xwînê

Dunya li min bi yek bî ji ya xwe danakevim.

Bi rastî Seyda, heta bi roja dawîn ji ya xwe nehat xwarê, û digel ku ew bixwe ji malbateke xizan û perîşan bû jî, lê ewê yekê tucarî nikarîbû çavkaniyên helbestên wî ziwa û bimiçiqîne, yan berê pênuşa wî ji bîr û baweriyên wî biguhêrîne. Bi pênuşeke bejinbilind û zimanekî rewan û zelal, her çavkaniyên wî diherikîn û dizan.

Dara evîna wî tim şîn e. Bi hezar berê rengereng xemilandî ye. Lê, heger berê darê tehl nebî şêrînî û sipehîbûnê jî nadin. Tenê şêrîniya gulê bi dîtin û şîravê xweş e. Lê ya xweştir ew e, ko bilbilekî şeyda bi deh hawan bixwîne û pesnê xeml û xêza gulê bide. Wê gavê nuh gulê li naz û kubariya xwe hay dibe, li ber sura bayê sibê diserçime û bi qurnazî serî dihejîne. Durv gîrnîjî,
47

rûgeş û dilşa dibe. Gul! dezgîr e, bilbilê şêrîlketî ye. Heger tu axaftineke bê sûde, lavijêke bê awaz, sazike bê dûzan bî, tucarî tuwê nikarîbî dilê gulê bidestxwekî; ji ber ko gulê dilkoçer e.

..“Wan nêrgizan girtî xunav bişkeftî xunca sorgul e

Nêrgiz û sorgul bişkivîn çiçek û lal û yasemîn

Xweş tîn ji wan bex û bîn axifte canê bilbil e

Axifte wî can û ciger sermaye axîn û keser

Hêstran dibarê cot û fer lewra ku çav herdem şil e”..

Seyda, li ser êmîşe welatê xwe mezin dibû, û pir ji xweristiya welatê xwe hezdikir. Girêdaneke xurt di navbera seyda û xweristiya welatê wî de hebû. Di helbestên xwe de pir li ser av û dar, gul û giya, deşt û çiya, mêrg û kanî, buhar û zivistan, dehl û zevî û bale û tebayên welatê xwe digot. Navên hersê dîwanên wî navên çiyayên Kurdistanê ne: (Xelat, Zozan, Cûdî). Binavkirina dîwanên wî pirtir ji me re diyar dibin bê seydayê Tîrêj çiqasî bi xweristiya welatê xwe ve girêdayî bû.

..“Rojek ji rojên buhara rengîn

Ez diçûme ser çiyayê Metîn

Çiyakî bilind hemî ber û dar

Li jêrê çiyê gelî û zinar

Li dev newalan hemî bax û rez

Li binya çiyê hemî êl û pez”..

Ew, di temenê xwe de kalemêr bû. Lê berê dara evîna wî naz e,
ciwan e. xweştir û ciwantirîn helbestên evîniyê hûnandiye, û li
ser hezkirin û evîndariya keç û xortan û yar û dilberan lorandiye.

Li ser dûrî, gihandin û kaviên evîndariyê nivisandiye.

Ma gelo nayê te bîrê, ku te dildarek hebû

Her wekî reswa û kola, tim l’ber dergahê te bû

Her dema ku te nedîba roj dibû lê wek tenî

Xan û eywan tim li wî zindan û hebs û çale bû

Seyda ne tenê li ser heskirina keç û xortan nivisandiye, lê belê
rola keç û xortên xwendevan di rêvebirina kar û xebatê de mîna

48

serê rimê dibîne û bi dengê bilind hawar û gaziya xwe digihîne
xortên xwendevan û ji wan dixwaze ku bi rola xwe ya dîrokî
rabin:

“Xortê jîr û xwendevan çare û ûmîda millet

Rabe ji xew tu carek serê roja me derket

Xwe rapêçe birader ji bo kar û xebatê

Kes nema ye di xew de cîhan pêkve li hev ket

Li çar kenar û hawêr şer û halan û ceng e

Karwanê riya jîne binêre va bi rê ket

Li şûnwara nemînî dem pir xweş e birader

Divê wextê nemane tu kes bê al û şewket”...

Seyda, gelek stranên folklorî bi kêş û serwe hûnandiye. Ew
stran ji mirinê reha kiriye û sipehîbûn û qeşengî bera rewanê wê
daye û bi hunerek pir mezin û bilind hûnandiye. Mîna: Siyamend
û Xecê 335 malik in, Sîpan û Perwîn 400malik in û Ciwan û Kejê
jî 421malik in.

Weharengê bi dîrok û mêjûwa gelê xwe ve jî girêdayî bû û
leheng, mêrxas û navdarên dîrokê di helbestên xwe de aniye
ziman.

..“Buhîstek Xuda ye li xakî zemîn

Berê ew bi navê Meya Fareqîn

Ne dûre ji havîngehên ber Ferêt

Bi nav û bi deng bûye bûka welêt

Ji berya hezar sal Meya Fareqîn

Dibû dewletek serbixwe nazenîn

Dema bûye dewlet bi serxwe’v dihat”..

49

Bîranîna çilrojîya koçkirina seydayê Tîrêj

Di roja 1-5-2002-an de, li parêzgeha Hisîça gundê Gir-Keftar,

ji hêla malbata nemir û kovar û nivîskarên Kurd ve li Sûriyê,
bîranîna çilrojîya koçkirina Seydayê Tîrêj hate li dar xistin.
Komîta amadekar ya bîranîna çilrojîya koçkirina Seydayê
Tîrêj:

Bo pêkanîn û birêvebirina bîranîna çilrojîya koçkirina Seydayê
Tîrêj, komîtekek ji deh kesên hate damezirandin, ku digel malbata
Seyda kar û barê vê bîranînê bi xwe bigre. Di vî warî de dan û
standin bi dezgeh, navnasên rewşenbîriya Kurdî re vekirin.
Kovar, rojname û berpirsiyarên çapemeniya Kurdî agadar kirin.
Rewşenbîr, nivîskar û hunermend vexwendî rojê kirin.

Komîta amadekar ev in:

- Dilawerê Zengî (Şam.)
- Rezoyê Osê
- Seydayê Keleş (Qamişlo.)
- Konê Reş
- Yûsivê Berazî (Serê kaniyê.)
- Diham Ebdilfetah (Amûdê.)
- Ciwane Ewdal (Dirbêsiyê.)
- Salihê Heydo (Hisiça.)
- Mihemed Qasim (Dêrik.)
- Axîn welat (Efrîn.)

Hêjayî gotinê ye, ku hunermend Dilxwaz bi boneya bîranîna
çilrojîya koçkirinê wêneya S.Tîrêj bi awayekî pir mezin û ciwan
afirand û pêşkêşî malbatê kir.

Bîranîna çilrojîyê li Gir-keftar:

Li gorî vexwendinê, li gundê Gir-Keftar, li nêzî gora seydayê
nemir Tîrêj û demjimêr 11ê nîvrojê bîranîna çilrojîya koç-kirina
50

Seydayê Tîrêj li dar xistin. Bi bihnek rawestana bêdeng li ser
giyanê nemirên Kurd û Kurdistanê û giyanê nemir Seydayê Tîrêj
dest pê kirin. Endamê birêvebirina çalakîyên bîranîna çilrojîya
koçkirina seydayê Tîrêj Dilawerê Zengî bi gotina li ser
jînenîgariya nemir dest bi çalakîyên rojê kir.

Di wê rojê de 40 kesên bi berhemên xwe beşdarî kirin. Ji wan
gotin, gotar, helbest û awaz hatin pêşkêş kirin. Çend huner-mend
û dengbêj jî bi deng û sazên xwe tevî van çalakîyan bûn. Mîna
koma Orkêş, Husên Salih, Nesrîn, Şukrî Omerî (Bavê Berzan)
û..hwd.

Di navbera her çalakîyeke rojê de, navên şandevanên birûsk,
faks û nameyan dihatin xwendin- naveroka wan, ji ber tengiya
demê ne hatin xwendin. Ew jî ev in:
Şandevanên birûsk û şînameyan:

-Serokê P.Y.D.K. li Sûriyê mamoste Ismaîl Umer (B.Şiyar.)
-Tevgera Sosyalîstên Erebb – Behcet Rimheyn-Hişîça.
-Xort û rewşenbîrên Aliyan-Mir’an Axa.
-Koma Helebçe ya Folklorî Kurdî-li bajarê Hisîça.
-Bavê Hozan –ji Kurdaxê.
-Bavê Hêja –Ji Helebê.
-Kovara Pirs, Newroz, Deng, Pênûsên Azad, Zevî û Mewasim.
Bidawîhatina bîranînê:
Birêvebirê çalakiyên bîranînê li ser navê malbatê û navê
komîtê sipasiya beşdar û berhemdêran kir. Bi sirûda neteweyî re
bîranîn kete çerxa dawî de.
Hêjayî gotinê ye, ku malbata Seyda kara xwe û çapkirina
pirtûka vê bîranînê dike.

51

Konferansa yekemîn ya çande û hunera Kurdû
Beyrûd (8-10/3/2002)
Komeleya çandeyî û mirovahî ya Kurdî-Libnanî
konferansek di bin serokatiya rûmetê ya herdû nemiran
helbestvan Cegerxwîn û hunermend Mihemed Şêxo bi duruşma
)Ji bo bilindkirina rola çande û hunera Kurdî û çalak kirina rola
wê ya şaristanî), li bajarê Beyrûdê, ji 8-10ê manga Adarê sala
–2002an hat girêdan. Gelek nûnerên partî û rêxisti-nên Libnanî,
Felestînî, Kurdî û xwedî komele, kovar û rojna-meyan vexwendî
vî Konferansî bûn.

Konferans bi sirûda neteweyî ya Libnanî û ya Kurdî hate
vekirin. Paşê wezîrê ragihan-dinê yê Libnanî Xazî El-’Erîdî
axaftinek pir balkêş û hêja kir. Hêjayî gotinê ye ku ev cara pêşî
ye ku wezîrek Erebb bi rengekî eşkere li ser rola Kurdan di
avakirina dîroka herêmê de daxive, û li gorî gotina wî-Kurd yê
pêşîn bûn ku xwîna xwe di ber parastina xaka Erban de rijandin,
û di hemû şerên ku li ser vî xakî geriya beşdar û roleke mezin
lîstin. Ne ku Selahedîn mînamek tenê bû.

Wezîr her gotina xwe berdewam dike- Tucarî milletê Libnanî
wê berxwedana Kurdan di ber azadiya xwe de jibîr nake, û her pê
serbilind e. Raste hûn bênasname bûn, û wergirtina nasnameyê
tiştêkî giring bû. Lê di roja îroyîn de, hûn jî wekî milletên Libnanî
pir dijwarî di warê abûrî, civakî û xwedîkirinê de dibînin. Lê em
tev bi hev re, mil bi mil, ji bo jiyaneke xweştir bixebitin.

Piştî gotina wezîrê Libnanî gelek gotinên partî û rêxistinên
Felestînî û Libnanî jî hatin xwendin, û gotina Komelê û ya
zanyarê hêja mamoste ‘Ismet Şerîf Wanlî hatin xwendin. Ji
hêlekê din gelek birûsk û pîroznameyên nivîskar û rewşenbîrên

Kurd û Ereb rêkiribûn hatin xwendin. Nûnerên kovar û rojnameyên ku bi zimanê Kurdî û Erebî tên weşandin (kovara Pirs, Zevî, Xwendevan, Zengil û Terîq-elyesar), ewan jî gotinên xwe xwendin û pîroznameyên xwe pêşkêş kirin.

52

Piştî karûbarê vekirina konfe-rans qediya, dîwana serokatiya konferans hat hilbijartin.

Simînera pêşî ji alî mamoste Hoşeng Osê û Luqman welat di bin navê (Hilbirîna çandê û himberiyên gulobalîzmê) hat xwendin. Ev simîner bi gotina nivîskarê Êrlendiyê nejad Birnadşo: (Yê bi hêz kardike, û yê lawaz hêvî dike) dest pê bû, û tê de, li ser van xalan sekinî: -Çandê û şaristan.-Çanda hêzê û hêza çandê. -Ewlekariya çandê.-Çanda Kurdî di navbera rasteqîna xwe û hêviyan de.

Piştî xwendina simînerê, gelek danûstendinên devkî çêbûn. Lê mexabin ew danûstendin ne li gorî asowa simînerê bûn, pir lawaz bûn.

Berê simînerê hat guhertin û danûstendin li ser rewşa çand û toreya Kurdî ya îroyîn hat kirin. Lê di baweriya min de tenê girêdana konferansekî ji bo danûstendina li ser çand û hunera Kurdî û bi vî rengî dîsa ji bo me tiştêkî hêja û gavekî pir li pêş e. Simînera didiwan ji alî Husên Feqe hat xwendin, ya ku ji alî mamoste Can Bapîr, Axîn welat û Kemal Nicim ve di bin navê (Panorama wêjeya Kurdî) hatibû amadekirin, û tê de li ser van cureyên wêjeyî sekinîn: Helbest, Pexşan, Kurteçîrok, Roman, Şano û şanoya Kurdî. Di encamê de, dîmena wêjeya Kurdî li Sûriyê di gelek kêşe û tengavan de ye û pêre ya Sûriyê bi awayekî giştî:

-Aloziyên xwendin û nivîsandinê û sedemên wê.

-Aloziyên xwendevanên baş û têgihiştî.

-Aloziyên rexnevanê jîr.

-Tunebûna sazî û navendên çandî yên Kurdî.

Di dawiya simînera xwe de du pirs ji paşerojê re vekirî hiştin;

-Helbesta Kurdî ya nûjen ta kêderê?

-Çîroka Kurdî, kêşeyên naverokê di navberî nivîskar û xwendevan de.?

53

Di vê simînerê de pirtir nivîskar û rewşenbîr xwe tevî danûstendinê kirin. Lê mexabin ew danûstendin gelek caran ne di cihê xwe de dihat kirin. Hina dixwest di bin siya zimandirêjî, ezezîtî, girêkûtken hundirî, û bi bêciriya xwe wê simînerê pûç bikin. Ev jî nesaxiya hin (nivîskar)ên me Kurda ye ku bi êşa

kêsbazî û pergîriyê ketine. Di nerîna wan de zanebûn û jîrbûn e. Nizanin ku ev ji valayiyê tê. Hina jî bi danûsten-dina xwe simîner dewlemend û zengîn kirin û gelek nêrînên binirx û hêja dane pêşkêşkirin.

Simînera sisiyan ji alî hunermend Munîr Şêxê û Rodî kanî bi zimanê Erebi û di bin navê (Hunera şewekarî) hat pêşkêş kirin. Ev simîner, nêrîn û danûstendinên hêja li ser hetin kirin, digel ku yên danûsten-dinê di vê mijarê de kêmtir bûn jî, lê birastî simînerê pir dagirtî û dewlemend bû. Li ser dîroka huner û danasîna wê bi navên çend hunermendên cîhanê hat kirin. Danûstendin li ser têkiliya huner û civakê, hunermend û civat, têkiliya huner bi tevgera neteweyî, û bi şoreşa civakê bi awayekî giştî şirove bû. Nerîn û dîtinên gelek hunermendên mezin jî anîn ziman, mîna: Firansîsko Xoya, Bîkaso, Dîcor Rîffira, Bişar Îsa û Umer Hemdî. Ji hêlekê din hate xuya kirin ku hunera kurdî heta roja îroyîn tu lêkolîn û nivîsandinên balkêş û hêja li ser çênebûne. Lê digel vê yekê jî hunera Kurdî roleke mezin di hunera herêmê de lîstiyê.

Simînera çaran ji alî hunermend Mistefa Osê û Kerem Xelîl di bin navê (Mûzîka Kurdî) hat pêşkêşkirin. Vê simînerê, pirtir pala xwe da li ser danûstendinê û geftûgoya devkî. Ew jî mîna simînerên di danûstendinên hêja li ser çêbûn.

Di roja dawîn de gelek têbînî û pêşinyar, daxwaz û xwestek û biryarên hêja ji bo paşerojê hatin wergirtin.

Komîtek ji konferansê ji bo nivîsîna belavoka encamê hat hilbijartin. Piştî amadekirina vê daxuyaniyê li konferans hate xwendin û li ragiyandinên Kurdî û Erebi hate belavkirin.

54

Konferans bi gotina Dilawerê Zengî ya ku bi navê pênc kovaran (Kovara Pirs, Zevî, Xwendevan, Zengil û Terîq Elyesar) kete çerxa dawî de.

Bêdiro, konferansê serketî, pîroz û pir hêja bû. Em bihêvîne konferansê bê hîn serkeftir û di naveroka xwe de pijyayîtir be. Giringî û pêwîstiya konferans ne tenê bi beşdarbûna wezîrekî Erebi mîna mîrza (Xazî El'êrîdî) û ew gotina wî ya hêja, ku ji me Kurdan re serketin û qezencek pir mezin bû. Belê serketina konferans di rêkûpêk û têgihiştina wan kesên ku pê rabibûn û ya xweştir durrî rengên partî û siyaseta bûn. Bi singekî vekirî çî rexin, têbînî, û pêşinyar û çî zimandirêjî, jihevnedexistin û sergermiya hin (nivîskarên) me dikarîbûn himbêz bikin. Beşdarbûna nûnerên kovar û rojnameyên Kurdên Sûriyê tiştêkî baş û balkêş bû. Deriyê têkilî û danûstendinê li pêş me fireh

kirin.

Çend xalên lawaz ku di amadekirin û lidarxistina

konferansê de peyda bûn, bihêvîme ne cihê dilgiraniyê bin:

-Ne beşdarbûn, an ne agahdar kirina gelek nivîskarên xwedî berhem û serpêhatî.

-Beşdarkirina gelek kesan bê sûde bû. Ne xwediyên çand û toreyê bûn. Tenê ji bo quretiya vala û sergêjiyê bûn.

-komkirina berhemên ku wê bihatana xwendin, gerek ji nivîskar û lêkolînavanên pispor bihatana xwestin, û her yek li gorî rengê cureyê nivîsandinên xwe (Ziman, helbest, çîrok, roman, şano, huner, mûzîk, dîrok û.....hd.) amade bikirana, û her celebek ji van celebên çandeyê simînerêk ji bo wê lidarketana.

-Konferans ji bo çand û hunera Kurdî tê girêdan. Gerek berhemên ku bîna xwendin jî bi zimanê Kurdî bin.

55

“Ne dikin û ne dihêlin em bikin!?”

Berî her tiştî, ez dixwazim bibêjim, ev gotara min ne

lêkolîneke siyasî ye, belê hin gazin û ronîkirina rewşeke girêkûtî ye. Wêneyek ji jîweriya me ye. Dibe ev gotar bi hin kesan te'î be.

Lê em ji bîr ne kin Kurda berê Gotiyê:” rastî tim te'î e”. Ji mafê min e ez vê rastiya bibêjim. Çîroka vê gotarê, serpêhatiya kalemêrekî ye. Ev kalemêrê ku di civaka xwe de hatiye jibîr kirin û bi saxî hatiye mirandin. Gelo gunehê Kê ye û ji kê tê xwestin!?

Ez bawerim yêna mîna wî di civaka me de pir in. Lê ez bixwe rastî vî kalemêrî hatime û rewşa wî bandoreke pir mezin li min kiriye. Ew bû sedemê nivîsandina vê gotarê, ne tiştêkî din. Vêca berî ez dest bi çîroka vî kalemêrê hêja bikim, ezê rewşa vê rastiya te'î ji we re bibêjim.

Em bawerin, di bin siya rejîmên setemkar û zordar de, jiyana mirovan ne azad û serbest e. Jiyanê miletekî bindest û bê narvîn, wê di çarçewa qedexeyê û talankirinê de bijî. Vêca miletekî wekî miletê Kurd di bin siya pênc rejîmên zorker de bindest û perçebûyî, ji mafê jiyana bêpar e, weha reng e wê ziman, tore, çand, û folklorê wî jî qedexekirî be. Ez bawerim di bin barê van dijwarî û girêkûtkan de wê kesayetiya wî (Şexsiyeta wî) gelî jî dibin bandora rewşenbîriya neteweya serdest de windayî be.

Vêca ji bo xweparastin û kêmkirina bandora rewşenbîriya serdest û pêşvebirina civaka xwe, berî her tiştî avakirina dezgeh, rêxistin û civatên civakî, rewşenbîrî û siyasî tîna xwestin.

Di civaka her miletekî de, pêwîste rêxistin û dezgeh bêne avakirin. Armanc ji sazkirin û çêkirina van rêxistin û dezgehên ev e; berî her tiştî, kesayetiya (şexsiyeta) xwe –wek netewenasbikin

û xwe bidin naskirin. Heger me xwe naskir, daxwaz û xwestekên me jî zelal dibin. Dost ji dijminan cida dibin. Kar û xebata tektîkî û istiratîcî jî tevlihev na bin, û mafê her miletekî li gorî rêzan û rêdanên diwelî tên zelal kirin.

Piştî şerê cîhanê yê yekemîn Kurdan dest bi avakirina civat, komele û rêxiztinên rewşenbîrî, civakî û siyasî kirine. Evan 56

dezgeh, civat û rêxisitanan roleke pir mezin di geşkirina hestê neteweyî û hişyarkirina gelê Kurd de lîstin. Lê li gorî mercên îroyîn rewşa rêxistin û tevgerên me Kurdan û bitaybetî li nav Kurdên Binxetê çine.!?

Berî her tiştî partî çine û ji bo çî têne avakirin?! Partî bixwe wesîle ye, ne akam e. Ji komek merovên bîrbir û zana di hizr û bîr û baweriyên xwe de mîna hev diramin li hev dicivin û tozîk û rêbazin ji kar û barê xwe re datînin û kar ji bo pêkanîna armancên gelê xwe dixebitin. Armanca dawî û pêşî ji hebûna partî û rêxistin di civaka Kurdî de ji bo pêkanîna mafê miletê Kurd e. Ji bo kurdayetiyê ye. Ji bo pêşxistina civaka Kurdî ye. Ji bo kar û xebatê ye, çî di warê siyasî û çî di warê rewşenbîriyê debe. Gelo partiyên me çiqasî nêzîkî van merc û armanca ne.?

Berî bersiva vê pirsê bidim, ez dixwazim bêjim di 14 hezêrana sala 1957an de Partiya Demokrat a Kurdistanê li binxetê hat damezrandin. Armancên giring yê partiyê rizgarkirin û yekîtiya Kurdistanê bû. Tozîk û rêzana wê bi zimanê Kurdî bû. Ji bo hînkirina zimanê Kurdî Elfebeyya Kurdî ya Nivîskarê gewre Osman Sebrî çap û belav kirin. Berî her tiştî endamên xwe hînî nivîsandin û xwendina zimanê Kurdî dikirin. Hestê neteweyî di nav heval û dostên xwe geş dikirin. Ji sekreter ta bighê Endamên komikan di nav gelê xwe de digeriyan û ew li ser rewşa civakî, ziman û siyasî hişyar dikirin.

Em pir dûr neçin, û bersiva pirsê xwe jibîr nekin.

Anha em di babilîska bîst û yekê de ne, ango ev bû çel û çar sal di ser damezrandina partiyê re derbas dibe, ez dibêjim hêjaye em vê pirsê ji xwe bikin û bersiva xwe bidin.

Ji partiyekê em îro xwediyê diwazde partiya ne. Em jibîr nekin berê Kurda gotiye: "Malê ji te bi hezar mal be"?1. Di sala 1962an de serjimara awarte li parêzgeha Cizîrê çê bû û du sed hezar Kurd bê nasname man. Di sala 1973an de Erebên (Xemir) anîn Cizîrê û erdên Kurdan dan wan. Navê hemû gundên Kurdan bi navin Erebî guhertin. Ziman û rewşenbîriya Kurdî qedexa kirin. Li hemberî vê rewşê erk û stûbarê tevgera Kurdî li binxetê çiyê?! û çî jê tê xwestin.?!

57

Mexabin, rewşa tevgera Kurd li Sûriyê dûrî van erk û stûbara ye. Ez nabêjim hemû partî û ne ez şerê hebûna wan dikim, lê belê pireya van partîyan, reng e, mercê çêbûna xwe winda kirine. Tariyê xwe girtiye ser daxwaz û xwestekên wan. Di valayiyekê de diçin û tên. Ta bi vê rojê daxwaz û xwestekên xwe li Sûriyê zelal nekirine û nakin, tenê çend simbolên girêkûtkî hatine hildan, bê ku ji gelê xwe re diyar û şirove bikin. Ne programekî hevgrîtî ji bo pêşerojê û ne ji bo rojevê jî diyar dikin. Mexabin rojekê ev pirs ji xwe nekirine: Ka em çi dikin?! Çi ji me tê xwestin?! û çi divê Em bikin?! Nakokiya me bi kêre ye?! Bi Kurda re ye, yan bi rêjîmê re ye?!. Ez bawerim nakokî û Kêferata bi dijmin re jibîr bûye. Ji bo şer û nakokiyên navxwe çêbûne. Hebûna xwe di nakokî, paşgotin û dijayetiyê de dibînin. Bê nakokî û dijayetî nikarin bijîn. Perwerdekirina endamên xwe jî li ser van sincan xwedî dikin; yê ne hevalê min be dijminê min e. Gelo patî ji bo vê yekê hatine avakirin?! xebatkarên mîna Dr. Nûredîn Zaza, Osman Sebrî, ...HTD. patî ji bo vê xerabiyê avakiribûn?! Na, tenê ji me tê xwestin em şerm bikin, û rûmeta wan xebatkaran bigrin. Rewşa tevgera me gihaye wê rewşê ku hejmara partiyên me ji hejmara tiliyên herdû destan pirtir in. Lê, hejmara Siyasetmedarên me ji hejmara partiyên me bi gelekî kêmtir in. Partîzanên me bûne dahol û zirne ji wan kesên ko ji bo şexsê xwe dixebitin. Ew kes miriyê şexsê xwe ne. ne miriyên Kurdayetî û serbestiyê ne. Partî bixwe wesîleke ji bo tu pê bigihê akama xwe, mîna ko tu li kerê siwar bibî û bi vê wesîlê bigihê cihekî. Lê heger ew ker li te siwarê, û ji dêvla wî tu bizirî û tîzka bidî...., malwêranî bixwe ye.

Gelo karên patiyên Kurdan di rewşeke rast û dirust dene an na?! Xebatê di ber armancên xwe de dikin an na?! Ji rewşenberiya Kurdî re çi kirine û çi divê bikin. Birastî ev pirsên han û gelekên di serê me de diçin û tên û tev bi hewceyî şirovekirinê ne. Ezê van pirsan li şûnê bihêlim û dagerim ser mijara kalemêrê hêja û çîroka xwe û wî ji we re bibêjim.

58

Mijara me rewşa kalemêrekî helbestvan e. Ez bawerim zelal kirina çîroka wî bersiva gelek pirsan wê bide û wê gelek rewşan li ber çavan zelal bike.

Berî em dest bi çîroka kalemêrê helbestvan bikin hêjaye em çîroka xwe û naskirina wî bibêjin: Di havîna sala hezar û neh sed û not û heftan de li bajarê Cizîrê min pertûka (Şerefnameya Menzûm-Cegerxwîn) belav dikir.

Wek hûn dizanin weşanxane û pertûkfiroşên me tunene, ji neçarî nivîskarên me ne tenê berhemên xwe çap dikin, belê belav jî dikin. Ez jî yek ji wan nivîskarên ku berhemên xwe bi nependî çap dikim û bi destê xwe belav dikim. Dixwazim hûn agahdar bin, neku me doz li partiyan nedikir an me xwe di ser wan re diqevast. Na, di belavkirina her pertûkekê de alakariya wan hatiye xwestin. Lê, tu partî rojekê bi vî karî ranebûne, û ne alîkariya rewşenbîran dikin. Ji neçarî bajar bi bajar, gund bi gund û mal bi mal digeriyam. Gelek caran min ji ber fedya ev gotin dida ber riwê xwe û digot "Bi rastî gera pertûkan ne karê nivîskara ye, lê mexabin em ketine şûna 'Etaran". Bûye namûs û ketiye stiwê me. Hin kesan ji me re dikir kêmanî û hin kesan rewşa me dida ber çavan. Lê tiştê pir xerab hin partî di ser re şerê me dikirin û ji hevalên xwe dixwestin ku pertûkên me ji dest me negrin. Kesên ji destên me jî digirtin, ji ber fedî û nasînê bû. Li vir pîrsek xwe bera holê dide. Çima ewan Partiyan şerê me dikirin?! Di baweriya min de berî her tiştî me ew li ber erk û stûbarê wan datanî. Em wak wan nediramiyan û ne hevalê wan bûn. Kêmasî û şaşiyên wan ber bi çav dibûn. Gunehê wan dihat diyar kirin. Qelsî û nekirina wan ji ziman û rewşenbîriya Kurdî re xuya dibû. Sed heyf û mexabin gotina wan ev bû: "Heger pertûka te bi zimanê Erebî bana menê ji destê te bigirtana. Lê em bi zimanê Kurdî nizanin bixwînin". Vêca bi gera me re me pîr şevêrkên rewşenbîrî digerland.

Li Cizîrê li (Girkê Legê) li mala (B.G) şevêrka me geriyaye, şev li me zîz bûye, em ketine rewşa rewşenbîriyê. Me carnar xwe davêt çala ramyariyê jî, li wir me hinan bi serdixist û me hinên dî biñçal dikir.

59

Birayê me (B.G) hinek gazin kir û ji min xwest ku em sibehê bi derketina rojê re berê xwe bidin kalemêrekî helbestan bi zimanê Kurdî dinivîsîne û çend berhemên wî hene, lê mexabin tu kes ji Partiyan guhdariya wî nake û xwedî lê dernakevin. Pêwîste em wî bibînin û alîkariya wî bikin. Birastî ez pîr bi vê pêşniyarê kêfxweşbûm.

Di roja dî de, bi derketina rojê re, em birêketin, me berî da mala kalemêr. Em gihan gundekî mezin xelkên wê tev Ereb bûn. Li wir ez pîr tirsiyam min got dibe me rê şaş kiri be, û em derbasî sînorên Iraqê nav gundên Erebên Şemeran û Cibûran bûbin. Min ji xwe pirsî: Ma gelo ev gundê mezin tev ji Erebên biyanî ji ku ve hatine welatê Kurdistan?! Me gundên ku ji Erebên re hatine avakirin dîtiye, lê ne bi vê susretê. Sawêran ez birim û anîm û li

ber pêlan ketim. Xiricira şevê çûyî. Perçebûn û jihevketina partiyan, nakokî û berberiya di nav bera wan de. Ji bêxwedîtî û bê sermiyaniya me, roj bi roj, em têne şilafîn û şûzîkirin. Pêxwasan Erdên me talan kirin, zimanê me qedexa kirin, navên gundên me guhertin. Ka rola Partiyên çî ye?! Rêber û siyasetmedarên me çî dikin?! Ev çî qur qura beqa ye.....hoho..hoho...

Serê min giran bû, li ber çavên min reş hat, teztînoyên hatin laşê min û ez gêj bûm. Min xwest xweliya xwe daqurtînim, lê zimanê min di devê min de pûç bibû bi ezmandevê min ve hatibû zeliqandin û xweliya min ne diçû xwarê.

Em pîr serê hev neêşîn û devên birînên hev bi giwîzanan fireh nekin, û pîr ji hev re dirêj û pehin nekin, û çîroka kalemêrê xwe jî jibîr nekin. Li ser dengê (B.G) ez vecinîqîm, û li xwe hay bûm bê ez ketime çî rewşê, tayekê min dibir û yekê min tanî. Ji min re got: "Çî bi serê te hat. Diyare tu pîr westiyayî, va em gihane gund, ev mala kalemêr e". Lê min li xwe dernexist û em derbasî hundirê malê bûn. Kalemêrekî kejtîsor, bi cilin gewr, û bi bejneke orte hate pêşîya me. Bi kurdmanciyê zelal û xweş silava me veqerand. Piştî silav û xêrhatinê, me sedema hatina xwe jê re diyar kir. Kalemêrê me dest bi giliyên xwe kir, û me jî barê wî li barê xwe kir û me xwe da ber çapkirina dîwana wî. Kalemêrê hêja bi dilşadî xwe sparte destê me. Bi vî karî, me

60
barekî giran da milê xwe. Lê ji bo rewşên bîriya Kurdî merov çiqas xebatê û bargiraniyê bibîne gerek merov dilşad be. Armanca min xebata rewşên bîriya Kurdî û arîkariya wî kalemêrê hêja bû. Lê mexabin Beko 'ewan bûne sedemê neçapkirina wî berhemê hêja û min ji vê xebata hêja bêpar kirin.

Birastî naskirina wî kalemêrî jibîra min naçe. Kalemêrê hêja bi dilekî geş û zimanekî rewan dest bi xwendina çend helbestên xwe kir û çîroka jiyana xwe diyar kir.

Çîroka kalemêrê me pîr dirêj e. Em nizanin gelo ji meşext bûna bav û kalên wî de, an ji bê kesîtî, û ne guhdana Partiyên jê re dest pê bikin. Lê emê her tiştêkî bi demê ve girêdin û ji vê pirtir hew bêjim. Lê, bawerim wê dem ji qurqura beqan re nemîne. Kurdan gotiye: "tişt xweş e, di çaxê xwe de."

Di baweriyê me de Kalemêrê hêja yek ji gencîneyên dev girtî ye. De werin em bi hev re lê guhdar bin. Kalemêrê zana û helbestvan bi van çend xêzan xwe dide naskirin:

"Navê min Nûredîn kurê Muhyedîn kurê mele Eliyê şêx Ebdulêyê Ebdilmecîd e. Ez ji selaleta şêx Ehmedê Xanî me. Di bin navê Xemgînê Xanî de helbestên xwe dinivîsînim. Li ber

destê şêx Salihê şêx Ebdilhadî yê seyid Şêxmûs ez hînê Quranê bûme. Di sala (1904)an de li gundê Bêrxo qeza Wanê hatime dinê. Di şerê cîhanê de sala 1914an de em hatine Cezîra Botan û ji wir me berê xwe daye binya xetê gundê (Dêrûna Qulinga). Li vê dawiyê hatime gundê (Hemû Qûm). Anha jî ez melê gundê 'Er'ûr) im.

Ez bi zimanê Tirkî, Erebî, û Kurdî dizanim. Min dîwanek ji 225helbestan nivisandiye û min pertûka şêxê Sen'anî (texmîs(pênc rêz kiriye.”

Vêca “Dîwaro ji te re dibêjim bûkê tu bibihîz” . Lawo“Ne dikin û ne dihêlin em bikin”. Xwedê arîkarê me be!!

Şam / 9/ 2001

61

Em û zimanê me!....

'Şerma mezin ew e ko mirov
nezanê xwendin û nivîsandina
zimanê xwe be' 'Hawar'

Miletê Kurd mîna her miletekî xwedî çande, tore, dîrok, folklor û ziman e. Xwedî şaristaniyek sipehî û kevnar e. Rolek pir mezin di şaristaniyên herêmê de lîstiyê. Lê mexabin ji ber berjewendiya dukelên setemkar Kurdistan bûye çar perçe. Bi wê perçebûnê re daxwaz û xwestekên gelê Kurd jî hatine guherîn, çande û wêjeya wî jî hatiye talankirin. Herweha, ji dezgehên neteweyî, ji ya lêkolîn, lêgerîn û pêşxistina ziman, çande û hebûnên civakî û dîrokî hatiye bêparhiştin.

Ziman, ji destpêka danûstendinên civakî hatiye holê û hemû peywendiyên civakî li ser hîmê wî pêk tên.

“Ziman dilê jîndarê çandê ye, hîmê zanava neteweyî ye. Di nav sedsalan de, di nav jiyanê de, bi xebat, tevbûnê û tevkariya bi milyonan kesan çêbûye, dewlemendiya hiş, hest û nêrînên mirovan nîşan dide. Ziman dîdarê şehrezayî û bajarvaniya gelekî, neynika giyan û bîra wî ye. Sermayê wî yê dîrokî ye. Evîna zimên, di cihê de, evîna gel e, evîna welêt e”. (K. Nezan, K. Hêvî, hej.1(

Îro li riwê gerdûnê, di navbera gelan de nêzîkî dused zimanî tê peyvandin. Ev ziman ji hev hatine cihêkirin û nav li wan hatine danîn.

Zimanê Kurdî di grûba zimanê Îranî de ye, ku ew jî şaxek ji zimanê Hindû-Awropî ye, ku ji zimanê Kurdî, Farisî, Efxanî û Tacikî pêk tê. Weke ku tête gotin, ev ziman berê di nav kurdan de bi bîst zaravayan ve dihate peyvandin. Paşê di pêvajoya dîrokî de guherînên aborî û civakî ew daxistine çar zaravayan. Ango:

Kurdmançî, Zazakî (Dumilkî), Soranî û Hewramî. Li gor hindek
62

dîrokzanan têtê gotin ku:Kurdan di xwendin û nivîsandinê de
cara yekemîn tîpên Mîxî bikaranîne. Piştî ku xakê Kurdistanê ji
aliyên ereban hate -bi navê misilmantiyê- dagîrkin û hem
berhemên rewşenbîrî û wêjeyî hatin şewtandin. Kurdan jê bi şûn
de tîpên erebî bikaranîn.

Her çend Kurd demek dirêj di bin desthilatên sitemkar û
zordar de bûne û ger çiqas karbidestên ku kurd bindest hiştine jî
zimanê Kurdî gotinên xwe yên resen parastine, û bi qedexekirina
xwe ve jî gelek kêmtir ketiye bin bandora zimanê ku Kurd
bindesthiştine.

Di roja îroyîn de, û piştî talankirin û meşextkirina bi deh
hezarên ji gund û bajarokên Kurdan, çî li Bakur û Başûr û çî li
Rojava. Kurd ji koka jîna xwe ya civakî hate birîn, û dûrî xak,
rewîşt, gerdiş û rabûn û rûniştina xwe ma. Bêdiro, di bin van nîr
û rewşan de tuwê berî her tiştî kesayetiya xwe winda bikî.
Kesayetiya gelan , nasnameya neteweyî ye. Hebûn û nebûn e.
“Mercê heyînê a pêşîn ziman e”. Ziman nasnameya gelan e.
Dijminê me bi hemû çekan şerê hebûna me dikin. Di eniya pêşîn
de, şerê zimanê me dikin. Axaftin û nivîsandina bi zimanê bav û
kalan qedexe ye. Bivênevê zimanê Kurdî di dijwariyê de ye.
Zimanên fermî (tirkî, erebî, farisî), bi riya xwendegeh, dibistan,
êzge û wêneguhêzan re derbasî bajarok û gundên me bûye. Koça
gundiyan Kurd ber bi bajarên mezin, ên ku navendên çandên
serdest in, ramiyariya bêgidiya dukelên ku dest danîne ser welatê
me û dixwazin bi hemû awayan rêç û şopa kurdîtiyê, çanda kurdî
ji riwê erdê rakin. Veguhêriniyên ciyakî, dikin ku roj bi roj
peyivandina kurdî di nav nifşên nû de paş ve biçe. Îro em ketine
rewşeke wilo ku pirîcar hêzên welatparêzên kurd, rêxistin û
tevgerên kurd di civînên xwe de, di nav hev de, bi erebî
dipeyivin, bi erebî diramin û bi erebî dinivîsin. Bêguman şerê
çandî pareke hîmiya şerê azadiyê ye. Ev şer ewê tenê bi alîkarî û
hevkarîya hemû welatîyan me, bi hemû kurdên dilsoz dikaribe
serkeve.

Zimanzanê nemir Celadet Bedirxan dibêje:

63

“Ziman mercê heyînê a pêşîn e. Yekbûna Kurdan jî bi
yekîtiya zimanê Kurdî çê dibe. Yekîtiya zimanî bi yekîtiya
tîpan dest pê dike” .(K.Hawarê.(

Heya îro zimanê me bi sê elfabêyan belav dibe: Latînî, erebî û
Kirîlî û di nav wan her siyan de cudayiyên rênivîsê pir in.

Hebûna sê elfabêyan ji zimanê kurdî re, hebûna sê sînora ye. Reng e, ew jî bi rewşa gelê Kurd û welatê wan Kurdistanê ve girêdayî ye.

Zana û helbestvanê nemir Ehmedê Xanî dibêje:

)Vî zemanî herkes mîmarê dîwarê xwe ye.(

Dîwarê me ji dijminan biparêze, ziman e. Ziman, kesayetiya wî mîletî bi cî dike. Vêca, berî her tiştî divê em li zimanê xwe xwedî derkevin. xwedîderketin ji rêber, zana û rewşenbîran tê xwestin. Ziman jî mîna heyberekî jîndar e. dijî, nesax dikeve û dimre. Hişk dibe û geş dibe. Heger em guh nedinê, û xwedî lê dernekevin, ji mavê zimanê me ye ku ew li welatparêziya me gilî bike. Di vî warî de zanayê mezin nemir Se'îd Norsî dibêje:

"Zimanê me yê ku di geşbûn û pêşveçûyînê de weke dara Tu be, bi qabilyet e ji bona ku weha hişk û perîşan, ji zimanê medeniyetê ku edebiyate dûr ma ye, wê li welatparêziya we gilî dike". (Se'dê Norsî, Îctîmaî Reçeteler¹, tenwîr Neşriyet, sh95.) Zimanzanê nemir Celadet Bedirxan li vê welatparêziyê divarqile. Zimanê me î nivîsandî, bi tîpên latînî ji wî dest pê dike. Îro bi saya elfabêya mîrê zanînê û pasevanê zimanê Kurdî Celadet Bedirxan zimanê Kurdî zengîn û dewlemend dibe; bi sedan pirtûk, kovar û rojname têne weşandin.

Mîr Celadet Bedirxan zimanzanekî bilind û têgihîştî bû. Di sala 1918-an de lêdivarqile ku tîpên erebî di warê fonetîkê de têrî zimanê Kurdî nakin. Zimanê erebî, zimanê Konsonatan (tîpên bêdeng) e. Ji ber vê yekê dest bi amadekirin û afrandina elfabêya Kurdî-latînî dike, û di sala 1932-an de di riya Kovara Hawarê re 64

belav dike. Ji hingê û bi vir de Kurdên Kurdistana bakur û rojava riya Hawarê dişopînin.

Ji bo rastnivîsandin û rastxwendinê elfabê û rêziman ji her kesî re giring e. Her mirovek pêdiviyê rêzimana zimanê xwe ye.

Li gorî baweriya me, gava pêşîn belavkirina bingehên rêzimana Kurdî karekî serketî ye.

Birastî, serketina vî karî ne tenê erk û stûbarê nivîskaran e.

Belê, stûbarê hemû rêxistin, partî, welatparêz û dilsozên zimanê Kurdî ye. Bi arîkarî û piştgiriya wan, kar û xebata me serdikeve.

Serketina karê me, pêşveçûna xebata wan e.

Pêwîste û pir ferze ko hemû mirovên Kurd –çi mêr û çi jinxwe fêrî zimanê bav û kalên xwe bikin, û bi zarokên xwe bidin xwendin.

Bila zarokên we bi Kurdî biramin, bi Kurdî bixwînin, bi Kurdî binivîsînin û bi Kurdî bijînin.

Hevotin, hînkirin û fêrkirina zimanê Kurdî parastina nasnama
hebûna me ye. Ziman ûştê hebûn û nebûnê ye.

15-5-2002

Şam

65

Celebên Tirî

Beqerî: Hûr e, rengê wî şîn e,
zer e, zereşîn e.

Bilbizêkî: Liba wî weke
nasirî ye, zer û dirêj e.

Berîsanî:

Binê tat:

Dirêjik:

Diyarbekrî:

Gewdone: Reş e, ne gelek
dirêj e, çermê wî stûr e.

Gewre: Şîn e, weke hesenî
ye.

Gozane:

Gozanê sor:

Gencîkî:

Gewrê mîr:

Gewrê nehmo:

Hesenî: Şîn e, gir e, çermê wî
tenik e, gûşiyê wî lîtirek
derdikeve.

Hêkê kêw: Girover e, mezin
e, sipî ye.

Hêvoro: Girover û şîn e.

Hebdirêj:

Hebobengî:

Kerkûş: Liba wî ne mezin e,
çermê wî stûr e, kerkûşî
rengê wî zer e, zeredor e.

Kumkulav: Gewr e, dirêj e,
çerm stûr e, ser zirav e.

Koxer: Ne gir e, ne jî hûr e,
zehf şîn e.

Kerkerî:

Kirot:

Mezrone: (merzone)* çerm
tenik, lib navîn, reng helesor

û pir şêrîn e.

Misebiq: Hûr e, sor e, pêşiya
tirî de çêdibe.

Mirîdan:

Nasirî: Gir e, weke hesenî,
dirêj e, weke gewdone.

Qirfok*: Spehî ye, zer e,
çerm stûr e.

Qitilnefs:

Reşetfî: Reş e, girover e,
gurna wî kiçik e.

Reşê kerkûş: Reş e, wek
kerkûşî ye.

Reşê: Cê:

Reşmêw:

Ruhnik:

Siftik: Hûr e, reş e, libên
weşiya wî belav in.

*Mezrone: bastêq, benî û dimsa wî pir
xweş in.

*Qirfok, Reşik, Hesênî, Zeytî û Kerkûş
mewîjê wan pir xweş in.

66

Sorê mîrî: (sorê Mîranî:(
Sorekî xwerû ye, qalind e,
liba wî spehî ye.

Sincêrî: Wek zistanî ye.

Sore difsê:

Soraw:

Sorane:

Şito:

Şitwî*: Ne wek werdane ye,
zer e, çerm qalind e, dirêj e.

Tayifî: (teyifî): Helesor e,
navîn e, dirêjkî ye.

Tortorî:

Tehlobî:

Werdanê 'etfî: gir e, çerm
qalind e, zû çêdibe.

Werdanê sor: gir e, çerm
qalind e.

Werdanê reş: gir e, çerm

qalind e.

Werdanê kesk: gir e, çerm

qalind e.

Zeynebî: (Tiliya Zeynebê: (

zer û dirêj e.

Zeytî: zer û navîn e, lib

girover e.

Zeynî:

*Gundî li gorî lazimiya xwe tiriye şitwî

dixin tamborê û ji bo serê salê an çeleye

hiltînin.

Zistanî: hinek dirêj e, qalind

e, helesor e.

Zuhnik:

Giya

Baqilê:

Benik:

Berdî, Birdî:

Bindevî:

Bimrimbijî:

Botav, batov: Bantov.

Bêrzan:

Bîrov:

Bihnav:

Bilbizêk:

Bûxetrî:

Bûkik:

Bilbal:

Bîq:

Boqilî

Cirik:

Cehter:

Cilban:

Cezbelok:

Çerer:

Çemreşik:

Çêtî:

Dombilan:

Dolmik:

Dasî:

67

Êlûk:

Fiska gurî:
Firêz:
Gozerebik:
Gulmêw:
Garnigan:
Gizrîk:
Goriz:
Gezgezok:
Giyareş:
Giyayê kera:
Gonik:
Guhbel:
Gunî:
Gêzer:
Girzîk, gizrîk:
Giya gezk:
Gezek:
Hêstirî-pepûkê:
Helîs:
Hendeko, endeko:
Hêro, hîro:
Hulême:
Hewşan:
Jajî:
Kariyê belek:
Kariyê kelehê:
Kardî:
Karîş:
Kemberok:
Kelik:
Kerbeş:
Ket:
Kelemper:
Kereng:
Kengzer:
Kerxenêk:
Kertik:
Kidadik:
Kizêre:
Kizbelok:
Kiyarik:
Kumik:

Kuncî:
Kûşik:
Koringan:
Lemik:
Loxîn:
Lovik:
Mijmijok:
Meşkelanik:
Nefel:
Neperûşkê kitikê(pisîkê.(
Pariyê mihê:
Pûnk:
Parpar-perpar:
Pirpan:
Pirtik:
Penîrok:
Pîçok:
68
Pîrqelaçk:
Pilopint:
Pelhewês:
Quzmaz:
Qarûme:
Qoçbehder:
Qîwar:
Qaşim:
Qolek:
Qaqicok:
Qatol:
Qîfar, qîvar:
Qerepis:
Qinêber:
Qilopixk:
Riwês:
Rêzer:
Rîbês:
Rizyang:
Rizyanik:
Sinêrek:
Sosin:
Sersipîk:
Sûrim:

Sîrdim:
Soryaz:
Soryazik:
Sîrik:
Sîrmok:
Sêvbinerdê:
Spindik:
Sêbisk:
Sîremok:
Silq:
Sorik:
Sivok:
Sêlim:
Selmik:
Şoqil:
Şeng:
Tolik:
Tûjik:
Tûzik:
Tirşok:
Tihnav:
Talî:
Xwîşila masiya:
Xerdel:
Xelîlok:
Xernûf, xernûb:
Zilindar:
Zerîcek:
Zûzûbex:
Zirçik:
69
Dar
Ajik:
Ben: Dara kizwanê gir, bitim
hûr, behûrik singel.
Berû: Berûyê hûr, berûyê
mazî.
Beranî:
Benav:
Bizo:
Biyik:
Benik:

Bîk:
Belalok:
Benîştok:
Bênefsok:
Çinar:
Çever:
Çevrebî:
Çeverûbî:
Çilo:
Dirdirk
Direhî:
Deviyê Şamê:
Dîndar:
Darspî:
Êvrîst:
Gunî:
Gulîr:
Gilor:
Gijik:
Gijol:
Gezo:
Gulsêran:
Gulsîrem:
Gez:
Gezik:
Hodar:
Herûk:
Hevrîst:
Kevot:
Kenêr:
Kinêr:
Lûrik:
Mazî:
Merx:
Pelk:
Porik:
Pêlpêlok:
Qarç:
Sinoberî:
Soredar:
Spîndar:
Sênc:

Serw:
Şirt:
Şinak:
Şeqoq:
Şingêl:
Şekûl:
Şimşîr
Şimşad:
Teraqî:
Tirakî:
Zergûz:
70
Teyr-Bala
Alik:
Baz, bazik:
Başok, başik:
Beytik:
Bet:
Barbarîtik:
Bûm:
Beyûz:
Beraşe:
Bûkumbêlk:
Bûdbûdik:
Cûra:
Çilinêra:
Çilêçilê:
Çikçikok:
Çil:
Çiz:
Çizîzerk:
Dadika dinîkil:
Dibirak:
Dolabrêsk:
Darkutk:
Ewêsk:
Eylo:
Gabelek:
Gewrone:
Gewrole:
Gost:
Goyîn:

Hûflîk:
Hokhok:
Hor:
Kerxok:
Kurt:
Kevok:
Kevokurk:
Kerake:
Kund:
Kew:
Kewê gozel:
Kewê çîr:
Kewê sûs:
Kutefir:
Kotefir:
Koter:
Legleg:
Meravî:
Margîl:
Margîr:
Mirîşkbejk:
Mirîşkor:
Mercan:
Naqor:
Ole:
Pepûk:
Pîşlek:
Pezê- arê:
Quling:
Qaz:
Qijik:
Qirik:
Qilqijak:
Qertel:
Qumrî:
Qitik:
Reşêle:
Reşone:
Sisyarik, sisyang:
71
Sorevîlk:
Sîmermer:

Sûsk:
Simamitk:
Sorik:
Sîsarka keçel:
Sekereşk:
Şalol:
Şahîn:
Şivanştex lînek:
Tîtik:
Teyrê- evor:
Tivîlk:
Tortan:
Tirlî:
Tîtil:
Totik:
Totak:
Wilih:
Werdek:
Wexal:
Zerzûr:
Zebarê qendîlê:
Zîrzîrk:
Zengelork:
Zînzîlik:
Çek
Xencer:
Şûr:
Nêriz.
Misrî.
Hindê zer.
Hindê gewr.
Hindê reş.
Şamisrî.
Cehferî.
Şamî.
Kosemisrî.
Şamderzî.
Lahûr.
Perend:
Perendar:
Kalan:
Cotik:

Bocûm:

Şilf:

Simbil:

Mazor:

Qevd:

Berçeq:

)Li hev dan bi rîman, li

hev dan bi gurzan ji şûra ma

berçeq ji mirtala ma

kewkeb.(

Rim:

Mirtal:

Kewkeb-baqoq:

Gurz:

Huwêzî:

Şeşperî:

Tîr:

Kevan:

Havbû, navhilû:

Stenbolî.

72

Mecer:

Şeşxane:

Azelî:

Qapaxlî:

Misirlî:

Şanzde derb:

Texlît:

Yewnanî:

Eynelî- singo

-qesetûre.

Mawîzer:

Çaplî:

-modelî

-malxêr

-fintolî

-çentelî

-miftelî

-gwîzgizêk

Şeşxane:

-helqedar

-şînok

-nêrgizî, nêriz
-xare
-cehferî
-berwec ê hûr
ê gir
ê zer
-şamî
-quhirs
-sarme,
sawirme
-şingalî
-gara
-serxweş
Navlû, namlû:
Sîhre, çeper:
Sêhuk:
Sûhuk dane:
Dêndevan:
Gazik, libik, morî:
Xane:
Xelîtik:
Zinhok:
Cewdik:
Şax:
Malxe lîtik:
Berast:
Tilotêzik: cihê têzê
Stirotêzik:
Têz:
Wezник, çîtik:
Stehf, şehê, berema
Cirnik-kasik:
Dîkik:
Ling:
Qevan
Top:
Şîş, şîv, serbat, bist:
Çifte:
Şîşik:
Debançe:
Qerebîne:
Bi qerebînê nêrizî ne

Bi cotê debançê ingilîzî ne

Cotê yaqûban

Cotê îpegan

Farsî

Şejderb:

Şeşagir:

73

Deng û pêjin

Barîna mihan-borên

Borîna beran

Çerqîna şûr

Erêna şêr

Fizêna ba

Fîqfîqa berêz

Fîtfîta berfê

Feşafeşa avê

Gurêna dolabê

Gumguma bê

Gurîna ewran

Gumêna daholê

Guja avê

Gujguya avê

Guîna avê

Hîrîna hesp

Himhima ba

Himêna tarê

Hifehifa hespan,

)hespên westiyayî(

Hûfehûfa pêlan

Îyêna xezalan

Kufkufa berêz

Kufîna berêz

Kalîna berxan

Kûrîna se

Kufêna mar

Karkara mêkewê

Lûrîna gur

Mixêna arê

Narûnara berêz

Narînan berêz

Nawêna pisingê

Nawîna pisîkê

Nekirandina kund
Nekirîna kund
Pîrkêniya nêriyan
Qorîna qulingê
Qebqeba kewê
Qijqija kevroskê
Qijîna keroşkê
Qurqura beqan
Reyîna se
Reprepa lingan
Şeqîna
Şingînî
Şihêna vavê
Şihîna hesp
Teptepa dil
Ûrîna gur
Warîna berxan
Waqêna rovî
Zirîna ker
Zûrîna gur
Wêrîna gulê
Wîzîna berik
74
Mirov mirovatî
Xizim xizmî
Xinam xinamî
Bapîr, kalik
Bav, bab
Dapîr, pîreda, pîrik
Dê, mak, ca
Kur, law
Kurik, lawik
Zirkur, kurhelî
Keç, kîj; qîz
Keçik, kîjik, qîzik, kêşk
Zirkeç
Nevî
Nevîçirk
Bira
Zirbira
Birabav
Biramak

Kek
Xweh, xwîşk, xûşk, xweying,
xong
Birazî
Birazê
Xwarzî
Xwarzê
Ap, am, mam
Kurmam
Pismam
Met, metik
Kurmet
Keçmet
Pismam
Dotmam
Xwal
Kurxwal
Keçxwal
Diyazê, xwaltî, xwaltik
Mixwaltî, bi....
Mixwaltê, bi...
Xwezûr
Zirxwezûr
Xwesû
Zirxwesû
Zirbav, bavmanî
Jinbav, damarî, dêmanî
Bûra
Zirbûra
Diş
Zirdiş
Jinmam, amojin
Jinxwal, xwalojin
Jinbira, brajin
Zava
75
Tî
Jintî
Hevling
Hewî
Birazava
Porsipî

Kirîv
Dayîn
Can term
Laş kelaş
Beden cendek
Serî
Qehf, qaf
Qafê serî
Guroz
Paşserî
Pêşserî
Belegoşk, belbegûşk
Kilox
Şilik, şinika serî, nafind
Mejî
Kîsikê mejî, pîstika mejî
Qalika mejî
Qoqika mejî
Por
Pirç
Mû
Rastik
Bisk, berbisk
Kezî
Gulî
Temerî, temberî, temborî
Perçem
Avda
Şehbik, porik
Henî, enî
Pêşenî
Pêşçavk
Ferşenî
Ferşê eniyê
Qermîçeka eniyê
Cêndik, cênik
Guvêşk
Rû
Serçav
Çav
Kortika çav, qoqika çav
Kaniya çav

Serkaniya çav
Dûrkaniya çav
Çermikên çav
Xilêf, kop, birhok
Mûjang, mûjelang
Mijgul, bişkol
Birih, birû, ebrû
76
Şilika birihan
Bîbûka çav
Keçika çav
Reşika çav
Spîka çav
Gûza çav
Dêm
Difin, bêvil
Poz
Lût
Firnik
Qulbêvil
Kepî
Pêşkepî
Kepîlev
Zîniyê difnê
Mixmixk
Dev
Şkefta dev
Ezmandev
Stûndev
Lêv
Serlêv
Simbêl
Ziman
Zimanok
Pidî, pidû
Diran, didan
Diranê kursî
Birakursî
Diranê pêşî
Qîl
Hinarik
Lam, gep, gurmik

Lamçî
Lamîjek
Şepal
Hestîhinar
Erzîn, erzing, arçen, çenrinc
Zenî
Rih
Rêdîn
Çalik
Argûşk, alîgûşk
Arû, arçûmek
Guh
Rasta guh
Çermikê guh
Kirkiroka guh
Kinêjoka guh
Kerînoka guh
Kuna guh
Guhîjk
Nermika guh
Helîlka guh
Belika guh
Kirtik, kirkirk
Kerikê guh
Karkerika guh
Bezê guh
Sto, stû
Stokur
Bazinê sto
77
Keziya sto
Kortika sto
Patik
Gerden
Qirik
Gewrî
Kortala qirikê, korta qirikê
Kirkirik
Qerqarik, qirqirk
Qerpik
Sîng
Depê sîng

Memik
Çiçik
Serçîçik
Guhan
Peransû, parsû
Parsûkurtk
Parxan, parûxan
Navteng, navkêl
Pişt
Pişt maz
Qorik
Movikên piştê
Pol
Gurmik
Girdik
Girdikê pol
Coka piştê
Qûn
Dûvik
Qarçik
Çeng
Mil
Pî
Enîşk
Peyik
Binçeng, biçeng
Binkefş
Dest
Bazinê dest
Baqa dest
Boqika dest
Gûbe, gurbe
Destgozik
Kefa dest
Tilî
a -beranekê, gizrê, girdê
-Şehdê, dalastokê, şkevalês,
hilavêjk
-Navîn, navçar, navhind
-Babilîçik, berqilîçik
-Qilîçikê, qereqûçikê
Ling

Ejnû, jenû
Cong, çok
Derqîtik
Korik
Hestiyê birçî
Kulîmek, kormîçak
Pal
Pêç
Sîvanok, sêvok
78
Hestiyê sîvanokê
Kurmatî
Paq, çaq, çîp, çoqil
Hêt
Pê
Şehnig, beşşik
Ferşê pê, şehê pê
Gozika pê
Pêgozik
Pehnî
Piştpehnî
Baqa pê
Pêçî
Zengelok, zengelor,
zenbelor, zengelork
Borbork
Qaqirî
Qaqirîçek
Mîde, aşik
Rûdî, rûvî
Pizûr, piyor
Rîçik
Zûrik
Ûr
Ûrik
Sorik, sorsorik
Sorevîçik
Fişik, pişik
Mêlak
Kezeb
Ceger
Cerg

Sipil, fatereşk
Silpezik, tihêl
Zirav
Gurçîlik
Zik
Til
Navik, nêvik
Xavik
Oçik
Berzik
Rîv
Xeta navikê
Ran, pîl
Girdekê ran
Kîr
Gun, gundik, hêlik
Quz
Devquz
Gilik
Zilik
Gopik
Kîsikê mîzê
Mehrî, mehrûk
Movik, mofirk
79
Stêr
Stêrk, stêrik
Bend
Benda pêwrê
Benda qurixê- (şefeqê ji
rojhelat hiltê.)
Termê adem
Termê bêserî
Termê bilepkî
Termê vajî
Destmala adem
Şehûmakûk
Herîn
Seyîr
Komika sêwiya- (ji rojhelat
hiltê)
Termê mixêl (heft stêr in(

Digdigan- (sê stêr innavbera
bakur û rojava(
Karwankuj-karwanqiran (ji
bakurê rojhelat hiltê.(
Cihdik
Pêwr û mêzîn- pêr û mêzîn
)ji rojhilat hiltêt diçe rojava.(
Mêzîn
Dûpişk- her dem li bakur e.
Sitêrka sibehê
Stêrka nîvro-(nîvro ji rojhelat
hiltêt.(
Stêrka êvarê
Stêrka bi boçik
Stêrka pekok
Megenê ezmên-(di nîvê
ezmên de ye ji cihê xwe
nalive.(
Cihdikê kewgêra-(ji rojhelat
hiltêt stêrka nêçîrvanan e,
gava ev stêr hiltêt kew têne
dehfan.(
Stêra cihtarî-(di nîvê ezmên
de ye.(
Lêl û Mecnûn-(yek li rojhelat
e, yek li rojava ye, tev
dibihurin û nagehin hev, cihê
xwe pev diguhêrînin.
Zivistana Mecnûn di zozanan
de leylan di germiyanan de
ye, havînan Mecnûn di
germiyanan de. Lêl di
zozanan de ye.(
Dîwana eshaba-(ji rojhelat
hiltên û xwe didin rojava, ji
dehan bêtir in.(
Çêra û felek-kakeşîn
Qozeqer- keskesor
Saziya kewa-(sibê hiltêt kew
dixwînin.(
80
Bêjeyên hevedudanî

A

Ahî:

Sorahî

Dirêjahî

Zanahî

Kûrahî

Kêmahî

Zêdahî

Bilindahî

Dûrahî

Spîtahî

Al:

Heval

Delal, dilal

Şepal

Rewal

Sûtal

Ane:

Sorane

Gozane

Mêrane

Mîrane

Şîpane

Anî:

Kurdanî

Mêranî

Lawanî

Xortanî

Kêmanî

Mîranî

Mirovanî

Ar:

Xewar

Şerar

Peyar

Mirar

Siwar

Destar

Kuştar

Atî:

Mirovatî

Ayî:

Zerayî

Şînayî

Keskayî

Reşayî

Gewrayî

Bozayî

Cûnayî

Kêmayî

B

Ban:

Segban

Derban

Bar:

Guhêrbar

Xwarbar

Xembar

81

Setembar

Kedbar

Keserbar

Bend-bendî:

Sazbend-î

Derbend

Dîlbend-î

Merbend

Sîngabend

Hevalbend-î

Zencîrbend

Solbend

Nalbend

Bende:

Xerbende

Gewende

Termende

Ber:

Dîlber-î

Rêber-î

Rêncber-î

Berber-î

Koçber-î

D

Dar:

Xeberdar-î
Mêvandar-î
Guhdar
Maldar
Nobetdar
Serdar
Avdar
Dengdar
Hêvîdar
Şikirdar
Hewcedar
Koledar
Bindar
zîpedar
De:
Qûnde
Rizde
Binde
Serde
Dox:
Birandox
Xeberdox
Çêkirox
E:
Sore
Keske
Gewre
Ek:
Xwestek
Parsek
Destek
Fortek
Zirtek
Rastek
Badek
Tirsonek
82
Rewîjek
Kolek
G
Gah- geh:
Havîngeh

Şergeh
Dergeh
Seyrangeh
Qerargeh
Qerargah
Cewlangeh
Xwendegeh
Xwaringeh
Î
Î:
Bajarî
Gundî
Dizî
Çiyayî
Cizerî
Qencî
Rindî
În:
Rengîn
Dengîn
Darîn
Parîn
Pêşîn
Paşîn
Derewîn
Lawîn
Înî:
Jinînî
Lawînî
Bavînî
Mîrînî
Mêrînî
Îtî:
Jinîtî
Bavîtî
Lawîtî
Spehîtî
Kirîtî
Kerîtî
Sehîtî
Xweyîtî
Xwedîtî

K

Kar: î

Cotkar

Koşkar

Şûnkar

Serkar

Keremkar

Hesinkar

Setemkar

Zorkar

Ker, ger:

Virker

Derewker

Parsker

83

Karker

Solker

Hesinker

Hesinger

Zîvker

Zêrker

Zîvinger

Zêrînger

Şerker

Kî:

Piştîkî

Teniştîkî

M

Mend: î

Dewlemend

Aqilmend

Hinermend

Bawermend

Miyan:

Sermiyan

Germiyan

O

Ok:

Tirsok

Xapok

Serşok

Xapînok

Oyî:

Rikoyî

Kurmoyî-kurmî

Tihnoyî-tînoşkî; av lê

bihuriye, çiqas avê vedixwe

tim devê wî ziha ye.

Kînoyî

Dexsoyî

Eksoyî

Tirsoyî

Pesnoyî

Felqoyî

Tavoyî-tavoşkî, pezê qerqas

diquşînin, baran lê tê, tav lê

dide çermê wî radibe.

Germejoyî

Şeroyî

S

Stan:

Kurdistan

Filestan

Gulistan

Daristan

Rostan

Morîstan

T

Tiraş:

Qelemtiraş

Simtiraş

V

Van, man, ban:

Segvan, segman, segban

Derban,

84

Dergevan

Aşvan

Gavan

Şivan

Golikvan

Gavan

Şervan

Bilûrvan

Tembûrvan
Konevan
Vanî:
Şerevanî
Karwanvanî
Çiyavanî
Zozanvanî
Deştvanî
Bêrîvanî
W
Wan:
Sîwan
Arwan
War: î
Kurdwar
Bendewar
Omîdewar, imîdewar.
Wer: î
Hinerwer
Pîlewer
Bîrewer
Dilawer
Wî:
Rêwî
Bawî
Tawî
Sêwî
Y
Yar: î
Dilyar
Royar
Cotyar
Kiriyar
Şitiyar
Bextiyar
Tirsiyar
Pirsiyar
Navdêr
Rengdêr- Lêker
Aşbaz
Dûrebîn
Berbir

Tabir
Bîrbir
Dengbêj
Çîrokbêj
Mûçing
Kadîn
Qelemdank
Xwêdank
85
Xeberguhêz
Dengûhêz
Cihangîr
Pêşgîr
Bargîr
Avgîr
Pêşîger
Çekhilgir
Avkêş
Destkêş
Avrêj
Destrêj
Serşok
Destşo
Cilşo
Mirîşo
Devşo
Du navdêr
Sirperî
Ezmandev
Keçebav
Şorbeşîr
Avdonk
Qelîsêl
Pozberan
Girav
Navro
Jinbav
Tevnepirk
Rêhesin
Delav
Kepîlêv
Ewra

Destbira
Biramak
Jinbira
Birabav
Navdêr- rengdêr
Çavsor
Destvala
Çavbelek
Destgirtî
Çavbel
Çavtêr
Çavgirtî
Avsark
Bapîr
Dapîr
Rengdêr- navdêr
Sorgul
Xweşwar
Xweşciwat
Hişkeber
Zirbav
Mêkew
Dêlegur
Dirgulîk
Sûrav
Çirav
Rengdêr- rengdêr
Keskesor
Şînboz
Reşbelek.

86

Bersiva rêdeksiyon û rêvebirên rojnameya

MEDYA

Ji rêdeksiyon û rêvebirên rojnameya MEDYA yên hêja re.

Silavên hevaltî û biratiyê ji we re hene...

Diyariya we /Rêzname/ ya ko we di 21/3/1999 an de ji min re

rêkiri bû ghişte destê min.

Hevalên rêzdar!

Ez ji dil û can sipasiya we dikim, û diyariya we ya pîroz li ser
ser û çavên xwe werdigrim. Xelata we li ber dilê min pir şêrîn û
buha ye.. Ev (Rêzname)ya we, agirê evîna dilê min gûrtir kir, û
viyana nivîsandin û xebatê linik min xurtir kir. Bêguman we

hêviya yekîtiya gelê Kurd di dilê min de şîn kir, û we zimanê pênîsa min jî tûjtir kir...

Birayên xoşewîst!

Dijmin tucarî nikare bi van sînorên xwe yên çêkirî me ji hev perçe û par bike, wê çewa bikaribe çande û toreya me ji hev cuda bike. Hebûna ziman, tore, çande û folklor bi hebûna millet ve girêdayî ye. Ji sedên salan Kurdan xwe ji berzebûnê parastî ye. Mexabin, di vê qûnaxa dawiyê de, rewşeke nû hatiye holê. Ev rewş ne tenê welat û civaka gelê Kurd perçekirîye, belê ji me jî dixwazin ko em vê rewşê, vê jîweriyê, di serê gelê xwe de biçînin û em radestiyê jê re bikin. Dixwazin me dûrî ramana neteweyî bixin û rehên me ji kokê bibirin.

Vêcar, ji me tê xwestin ko em ji can û serên xwe pirên azadiyê çêkin. Ji serên tifingên xwe kevokên aştiyê li ezmanê Kurdistanê bifirînin. Bi serên pênûsên xwe banga hişyarî û yetîtiya Kurd û Kurdistanê bankin. Ramana Kurdî ya neteweyî vejînin. Bi serê xwe biramin û biryarên xwe bixwe bidin. Em nekevin ber pîlanên dijminan. Serê xwe bi paçên dijminan mezin nekin. Bi destên xwe birînen xwe derman bikin. Li şaristaniya gelê Kurd xwedî derkevin. Her kes li ser miriyê xwe digrîn, em jî li ser miriyên xwe bigrîn. Bila em bi hev bêşin, bi hev bijîn. Li her perçî, serkeftin û têkçûna me, mayîn û nemana me, em bi bivên

87

nevên bi hev girêdayî ye. Yekîtiya Kurdan bi ramanê neteweyî roja serxwebûn û azadiyê nêzîk dike. Ez bawer im, bi hinera xortên mîna we, ciwan û hoşiyar, wê ew roj nêzîk bibe. Berhemên we cihê serbilindiyê ne. Destên we her xweş bin. Dîsa silavên min li hemû hevalan hene û spas ji we re. Her pêşketin û serkeftinê ji we re dixwazim. Herbijîn ji bo Kurd û Kurdistanê.

Birayê we yê dilsoz

Dilawerê ZENGÎ

Şam/22-7-1999

*Di rojnameya Mîdiya-Erbîl-hejmar:49-sal:1999an de hatiye belavkirin.

88

Rewşen Bedirxan

Piştî têkçûna Sultan Ebdulhemîd û di sala 1908,an de hatina Sultan Reşîd, hîn bêtir rewşa azadiyê pêş ve çû û efû ji girtiyar derket. Di wê demê de Salih Bedirxan deh salên xwe di girtîgehê de buhurandibû. Bi wê efûyê re ew ji zindan û girtina timî (muebed) xelas bû û ew şandin bajarê Qeyseriyê.

Di roja 11ê meha Tîrmeha sala 1909an de Sultan Reşad hat ser

hukum. Di wê rojê de Xwedê keçek da Salih Bedirxan. Ew keç bixwe Rewşen Bedirxan bû. Piştî ko du salên Rewşenê li Qeyseriyê qediyar, malbata wan hatin Stenbolê; li wir gelek ji malbata Bedirxaniyan hebûn.

Salih Bedirxan ji Stenbolê jî berê xwe da riya Şamê. Bavê Rewşenê tucar nedisekinî û bi hêz û bi hunera xwe ji bo milletê Kurd dixebitî, li xweşî û kêfa jiyane nedipirsî. Ew li mal û li nav û deng jî nedigeriya.

Salih Bedirxan gelek nivîs di kovar û rojnameyan de çapdikir. Daxwaza wî ya yekemîn, di jiyane de hişyakirin û bi pêşxistina milletê wî bû. Ew bê westan, şev û roj li kar bû.

Salih Bedirxan piştî hatina xwe ya Şamê çendekî bê kar ma. Di vê navê de şerê Cîhanê yê Yekemîn derket; mercên jiyane pirr dijwar bûn. Ji bêçarî berê xwe da kar û li zindana Keleha Şamê kar kir. Lê mexabin bi êşa tîfoyê ket;pirr dirêj najot, di 30yê Adara 1915,an de mir. Di wê demê de temenê Rewşenê negihîştibû şeş salan.

Piştî mirina Salih Bedirxan diya Rewşenê ew şand dibistanê. Rewşenê piştî ko dibistana seretayî xelas kir çû dibistana mamostetiyê (Dar el-Muelîmat) û ew jî xelas kir. Rewşen bû mamoste û ji nifşên sêyemînên ko li Sûriyê dibistana mamostetî qedandibû tê hejmartin.

Rewşen Bedirxan di sala 1925an de diçe bajarê Kerehê (li Urdun) û li wir dibe berpirsiyara dibistanê.

Di sala 1928an de vedigere Şamê, dibe mamoste û berpirsiyariya (kargîra) gelek dibistanan dike.

89

Di sala 1934an de dibe endama komela Yekîtiya Jinan li Sûriyê. Di roja 22.2.1935an de bi Mîr Celadet Bedirxan re dizewice. Bi navên Sînem û Cemşîd keç û lawek ji wan re çêdibin.

Di sala 1944an de li ser navê jinên Sûriyê, li Misrê beşdarî Kongra Jinên Cîhanê bû. Jiyana Rewşen Xanimê a niştimanî pir berfireh û kûr e; ew bi hemû hêz û ramana xwe li dijî Qolonyalîzma Fransa sekinî û piştgiriya doza Erebi kir. Bi taybetî jî wê doza gelê Filîstîn parast û wê di dibistanên Ereban de mamostetî kir û gelek nivîs û gotar di kovarên Erebi de weşand. Rewşen Xanim bi qasî ko li dibistanê mamoste bû, ewqas jî di xwedîkirina zarokan de mamoste bû.

Jiyana wê ya niştimanî gelek giranbuha ye; cihê serbilindî û mezinahiyê ye. Di gel ko Rewşen Xanim mamoste bû, xebata wê di behsa zindanan de, ji bo rastkirina tenduristiya keç, jin û

pîrekên bê sinçî yê di hebsan de jî hebû. Bi aramî û bîhînfirahiya xwe dest davête hemû aloziyên jiyane. Lewra quretî û serşorî di ferhenga jiyana wê de nebû. Jîna Rewşen Bedirxan neynika jîn û danûstandina Mîrê gewre (Mezin) Celadet Bedirxan û malbata Bedirxaniyan bû. Ew xelesa gihandina dîroka milletê xwe ya kevn û nû ye. Ew dîroka lehengiyê ya dûr û dirêj a ko bav û bapîrên wê bi sedan salan ji bo Kurdistanê kiri ne. Jiyanê wê ne kêmtir jiyanê bav û kalên wê bû. Nemaze di warê dijarî û zehmetiyan de piştî mirina mîrê wê Celadet Bedirxan.

Dibêjin li pişt her mîrê gewre (mezin) jinek gewre heye. Belê Rewşen piştewana mezinahiya mîrê ronakbîran Celadet Bedirxan bû. Piştewana amadekirina kovar, pirtûk û hemû afirandinên mîr bû. Digel xebatên hêja ewê bixwe jî di kovara Hawarê de dinivîsand. Rewşen Xanim di kovara Hawarê hejmar 27, an de, di nivîsek xwe ya bi navê Kebanî û Mamoste de ewha dinivîse:

)Mîrên ko qedera milletan di destên xwe de dibin, li ber destên jinan xwedî dibin. Terbiya xwe dielimin, heta axa gorinan ji bîr nakin û ew tim û tim li wan hukum dikin. Ji lewre methelokê gotiye: 'Kurmê şîrî heta pîrî'. Rewşen Bedirxan karê jina Kurd 90

netenê kebanî û xwedîkirina zarûkan dibîne, li ba wê karê jinan ê giring li dijî nezaniyê şerkirin û perwerdekirina zarokan e.

Bêguman di vê xebata perwerdeyî de rolê welatperweriyê jî ji bîr nake. Rewşen Bedirxan bi dengê bilind û zelal ewha bang dike: (Xwehên min ên delal, herwekî hûn jî dizanin derdê milletê me yê mezin û xedar nezani ye. Nezanî nexweşiyek e, û dermanê wê zanîn e. Nik milletên xwedan hukumat û teşkilat vê nexweşiyê di xestahaneyên xusûsî de derman dikin û ji wan xestaxanan re dibêjin dibistan. Mamoste bijîşkên wan xestaxanan e.)

Em dikarin bibêjin ko Rewşen Bedirxan, bi xebat û nivîsên xwe di pîrsa jinan de çalakiyên hêja daye. Rewşen Bedirxan di gotarek xwe ya di hejmara 28an a Kovara Hawarê ya bi navê (Jin û bextiyariya malê) de ewha dinivîse; (Gelek jin hene bawer dikin ko rehetî û xweşiya malê bi pere û dewlemendiyê ye. Lê ne wa ye. Sea'det û bextiyarî ne ji dewlemendan bi tenê re ye. Xincîkên belengazan hene ku sea'det û bextiyarî, ji qesra dewlemendan bêtir û çêtir tê de qerar digirin û bi rihati cih dibînin.)

Rewşen Bedirxan dixwaze vê yekê bi jina Kurd bide fêmkirin: xweşî û bextiyarî ne pere û qesr û qonax in; belê xweşî ew e gotina xweş, danûstandin, kar û xebata ku mirov ji millet û welatê xwe re bike. Xweşiya jiyane ya bi peran diqede lê xweşiya jiyane

a welatperwerî û zanînê naqede.

Ji bilf nivîsîna bi zimanê Kurdî, Rewşen Xanimê bi zimanê Erebi jî gelek nivîsar li ser Kurdan belav kiriye. Rewşen Bedirxan di sala 1971an de beşdarî Kongra Sêyemîn ya Yekîtiya Jinên Kurdistanê (li başûrê Kurdistanê) bû û bi piştgiriya xwe serketina wan parast. Di eynî salê de rûmeta endamtiya Korî Zanyarî Kurd girt û di wê demê de li ser daxwaza Korî Zanyarî Kurd çû Stenbolê. Ev çûna wê ji bo komkirin û civandina destnivîs û pirtûkên ko di arşiv û pirtûkxaneyên Tirkan de, yê ko li ser Kurdan e bêne civandin û ji Korî Zanyarî Kurd re bêne rêkirin bû. Bi rastî jî ev layiqî pesindanê ye ko ew di vî karê xwe de bi zanebûn û bi bêdengî bi ser ket.

91

Rewşen Xanimê di sala 1956an de, digel Dr. Nurî Dêrsimî, Hesên Hîşyar, Heyder Heyder û Osman Efendî li bajarê Helebê Komela Zanistî û Alîkariya Kurd damezrandin. Rewşen Xanim bi bîhinfirehî û aramiya xwe li dijî hemû alozî û diwariyên jiyane bi ser diket.

Jiyana mirovan bi salan nayê jimartin; ne jî bi mal û milkên ko mirov li dû xwe dihêle. Jiyana bîranîna şopeke kamûranî, qencî, comerdî û mirovatiyê ye. Nemaze ji bo mirovên xwedî berhem, şop, têkoşîn, xebat û kar e.

Ji ber vê yekê ez dikarim bibêjim ko Rewşen Xanim nemiriye; ew ji me haydar e û em jî pê haydar in.

Herçiqas wê di roja 01.06.1992an* de ji nav me koç kir ew di dilê me de dijî. Heta roja mirinê jî ew ji bo gel û welatê xwe xebitî.

Rewşen Xanim di doşeka mirinê de ew tişt ji min re digot:

)Kurê min dema em hebûn, hûn negiha bûn; îro hûn giha ne; lê mixabin em nema ne. Kurê min, ji hev hezbikin û piştgiriya hev bikin. Yek bin kurê min, bela wela nebin.(

Piştî ko ez hinekî li ser rewşa Kurdistana Başûr û li ser hîlbijartinan sekinîm, Rewşen Xanimê gotina min birrî û ewha got: (Kurê min, yekîtiya Kurdan bide min, ezê Kurdistanek azad bidim te.(

Ev e rewşen Bedirxan, ya herdem wekî bav û kalên xwe êşa milletê xwe dikişand û qet ji bîr nedikir. Wê mezinahiya xwe ji stûnên Birca Belek girtibû. Rewşenbîriya xwe ji dibistana Sor, ji kaniya Cizîrî û Xanî wergirtibû.

-----
*Piştî ko Rewşen Xanimê canê xwe spart Xwedê, -Li ser daxwaza wê û li gor sozê ko min pêre dabû- min karûbarê veşartina wê kir, û min

cendekê wê ji bajarê Banyasê anî bajarê Şamê li teniştê mêrê wê Celadet û bapîrê wê Bedirxan Beg li goristana Şêx Xalidê Neqşibendî veşart. Piştî ko li mizgefta Hemo Leyla li Taxa Kurdan li ser cendekê wê limêj kirin, merasîmên veşartinê bi beşdariya gelek ji dost û nasên malbata Bedirxaniyan û nivîskar û rewşenbîran dest pê kir. Ji ber rewşa Kurdan ya dijwar û awarte û li ser daxwaza keça wê Sînem Xanimê kesekî tu gotin û tu helbest li ser gora wê nexwendin.

92

Berhemên wê yên çapkirî ev in:

- 1Bîranînên Jinekê, werger, ji zimanê Tirkî bo Erebû, 1951.
- 2Xeramî We Alamî, werger,(çîrok)ji Tirkî bo Erebî 1953.
- 3Bîranînên Mamosteyekî (sê pirtûk), werger, ji Tirkî bo Erebî 1954.
- 4Rûpelên ji Toreya Kurdî 1954.
- 5Nama Gelê Kurd (helbest-Goran) ji Kurdî bo Erebî 1954- ji ber rewşa siyasî navê xwe li ser vê pertûkê ne nivîsî ye.
- 6Name ji Mustefa Kemal Paşa re, werger ji Tirkî bo Erebî (Ev pirtûk bi alîkariya min hat nivîsîn, çapkirin û belavkirin.)
- 7Bîranînên Min-Salih Bedirxan-,werger ji Turkî bo Erebî. (Ev pirtûk jî bi alîkariya min hat nivîsîn, çapkirin û belavkirin.)
- 8El-red 'ele El-kosmopolîtiye, Mehmûd Şîniwî, werger, (ji ber hin sedemên siyasî navê xwe li ser vê pertûkê ne nivîsî.)

Pertûkên wê yên ne çapkirî ev in:

- 1Bîranînên jinekê (perçê duwemîn). Ev pirtûk hate çapkirin.
- 2Bavê min Abdulhemîd-nivîsa Ayşe keça Sultan Ebdulhemîd e.
- 3Bîranînên min. Destnivîs e.

Ev gotar di rojnameya (Armanç) de ya ko li Stenbolê derdiket hate belavkirin û careke din di kovara Pirsê, hejmar:15,sal:6,Payîz/1998 hate belavkirin.

93

Şêweyên namo û nenaskirî

Di silav û nîşankirina bi dest û tiliyan

Silavkirina bi destan, bûye riya pate û silavê di nav hemû gel û welatan de. Ji welatekî ta bi welatekî din û ji miletekî ta bi miletekî din ve, ne tenê cidayî û ne wekhevî heye belê gelek caran dibin cihê sergêjî û dilmayîne jî.

Xelkê bakurî Ewropa û Emerîkayê, dema pêrgî hevûdû dibin, li çavê hev dinêrin û bi xurtî destê hev digrin û digvêşin. Nemaze xelkên wîlayeta (Tiksas)ê, ya Emrîkî. Lê linik xelkê Yabanê û Kûriyayê, di silavkirinê de, nerîna li çavan; (bê toreyî ye.) Emerîkî ne tenê bi xurtî destê hev digrin û digvêşin, belê bi herdû destan jî silavê lihev dikin, destekî pê silavê dikin, û yê din jî dispêrin yê dî û li ser hev digvêşin. Ev silava germ, nîşana

nêzîkbûn û razîbûnê ye. Linik ramyariyan (siyasetvanan) bi)silava ramyariyê) tê naskirin. Lê tiştê xweş ev e, her ku Ferensî pêrgî hev tîn silavê li hev dikin. Heger silavkirina bi destê çepê nebû, dikarin silavê bi destê rastê an bi enîşka xwe bikin.!

Di nav miletan de, ne tenê silavkirina bi dest riya silavkirin û xêrhatin û çûnê ye, li welatê Hind û Taylandê, riwê herdû destên xwe didin hev û dispêrin sînga xwe, û pêre bejna xwe ditewînin. Lê linik (Melîzyan) destê xwe dirêjî destê hev dikin, û tenê tiliyên hevûdû digrin, û vedikşînin sînga xwe. Li nav hin hozên Ereban silavkirina wan girtina dest û maçîkirina serê difin)poz) e. Li nik hin hozên din, dema pêrgî hevûdû dibin, çi jin, çi mêr, diçin riwên hev, û hevûdû himbêz dikin. Li nav Kurdan, pêvî silavkirina bi dest, hin caran maçî piyên hev dikin. (Bi taybetî dema tu pêrgî mirovekî mezin an rîsipiyekî dibî). Li başûrî Efrîqiyayê û linik hin hozên wan, di silavkirinê de destê xwe li destê hev dixin, û tiliyên hevûdû digrin. Lê linik hin hozên dî, tif li ber lingê hev dikin. Li welatê (Iskîmo)ê, de silavkirinê de, zimanê xwe ji hev re derdixin, û silavkirina bixêrhatinê ne wek ya xatirxwestinê ye. Pir cidayî di navbera herdiwan de heye, û

94
gelek caran nîşankirin û silavkirin bi rengêkî şaşî têye hevotin û lêvarqilkin.

Li welatê Îtalya û Yûnanê mirov piyê xwe dide pêş, û destê xwe li pêşiya hev çend caran digre û vedike... Lê heger mirovê xatirxwestî Emrîkî be, wê gavê ew xwe paş de vedikşîne, ji ber ku ev nîşan nîşana (were vir). Lê heger yê Emrîkî bi destê xwe ji xelkên bakurî Ewropa an ji Emerîka Latînî xatirxwestî be, wê çaxê mêvanê wî li ber gotina (na)... dikeve, ji ber ku Emerîkî herdû piyên xwe, li hemberî mêvanê xwe, hildidin û destê xwe ber bi rast û çepê dihejînin. Lê hemû Ewropiyên başûr tenê destê hildayî bê hejandin, ber bi jêr û jor vedikin.

Di salên şêstî de, hin nîşanên nû diyar bûn. Mîna destgirtina hildayî ya ku nîşana (hêza reş) dide xuya kirin... Hê jî li pireya deverên cîhanê bi vê angoyê têye diyarkirin. Lê ev destgirtina hildayî bi angoya berberî û qarîşê tê liberxistin, heger berê destgirtinê li hemberî mirovî bixwe be, ne li hemberî xelkê din be.

Nîşana bê axiftin ne tenê li nav mezinan heye, belê hemû zarokên cîhanê çaxê herdû destên xwe dixin guhên xwe, û tiliyên destên xwe li pêş dihejînin, nîşana (Tu bê hişî) diyar dikin!.. Lê tiştê herî xweş ev e, di nîşankirina poz û guhan de, linik Hindiyan girtina guh (lêbûrnê) dixwaze... û girtina bezê guh linik

Berazîlan (xêrxwaziyê) dixwaze... û çaxê yê Berazîlî pir neçar dimîne û hêviya xêrxwaziyê dike, destê çepê dirêjî serê xwe dike û bezê guhê xwe yê rastê bi destê çepê, an vajî hev digre!. Lê gava yê Ingilîzî dixwaze ji hinekan re bibêje: (Ev raz (sir) bila di nav me de bimîne), tiliya mezin (beranê) li serê pozê xwe dixwe. Lê heger yê li hemberî wî Îtalî be, angoya vê nîşanê: (hayê te ji te hebe), dide xuya kirin. çaxê ku ew mirov ji elfabeya nîşankirinê fêr kirî be. Jê tê xwestin ku zû hayê xwe ji derdora xwe bike. Lê tiştê xuya, ne lêvarqilî û ne liberketina nîşankirinê, dibe ku pir caran tevlihevî û nexweşiyên bixwe re bîne.

Tiştê herî namo û nenaskirî, ne hevotin û ne wekheviya wan nîşankirina ye.

95

Di xatirxwestinê de, çîroka herî xweş, çîroka nûnera Siwêdî (Lîf Olman), ya sazûmana (Yonîsîvî)ê ye. Dema diçe serdana bajarê Bengiladêşê... rîya xwe bi pîrejinekê dixwe. Di vegeerê de, xatir jê dixwaze û ew himbêz dike. Lê (Lîf Olman)ê lê hay dibe ku pîrejînekê pir jê nexweş bûye.... dipirse sedemê vê dilgiranî û nexweşiyê çiyê?... -di rîya wergêr re- pîrejînekê lê vedigerîne: Li welatê me xatirxwestin maçîkirina herdû lingan e. Wê gavê (Lîf Olman)ê xwe ditewîne û herdû lingên wê maç dike, û pîrejînekê jî bi germî wê himbêz dike.

Li Yabanê, mirovek Emrîkî diçe serdana malekê Yûnanî. Ji ber ku herdiwan bi zimanê hevûdû nizanîbûn, bi nîşankirina tiliyan bi hev re dipeyivîn. Mirovê Emrîkî her ku tiliya xwe ber bi xwe ve vedikir (ez).., xelkê malê jî berê tiliya xwe ber bi cihê destavê (xaricê) vedikirin. Her ew nîşankirin dúbare dibû, ewî ew bersiv werdigirt. Di dawiyê de mêvanê malê têgihişt ku nîşankirina tiliyê (ez).. linik Yûnaniyan angoya: (ez dixwazim herim destavê) ye.

Nîşankirina bi tiliyan gelek caran sînorê têgihiştinê derbas dike, û sergêjî û aloziyan çêdike. Di vî warî de, bûyerek pir xweş tê bîra min.

Demê Rîtşard Nîkson cîgirê serok Izhawer bû, diçe serdana dewletên Emerîka Latînî. Li wir, gotinekê li hember mîlet dixwîne. Piştî ku gotina xwe bi dawî tîne, bi tiliya mezin giroverek nîşan da û çêkir... Mîlet tev zehî man û pir pê êşîyan. Wêneya wî di hemû kovar û rojnameyên roja dî de belavkirin û ew pirotesto kirin. Dipirsîn çima Nîkson mîletê Emerîka Latînî pirotesto dike?!. Diyare, ev nîşankirin linik wan angoya: (Herin dogehê) ye. Lê linik Emerîkanan nîşana (erê), (her tişt baş e) dide diyar kirin. Ev nîşan bixwe linik Elmaniyan jî (Îhane) ye, nîşana

)bê hişî)yê ye... lê linik Ferensiyani- bi taybetî xelkên qublenîşana
)xal=sifir), an (ne tiştêk)... ango dike. Lê linik Yabaniyan
ev nîşana (pera) ye.

-----
*Di rojnameya Mîdiya-Erbîl-Hejmar:67,sal:2000î hatiye belavkirin.

96

Ne Kurdayetî ye!!!

Diyar e, ji dehan salan, di roja bîst û didiwê meha dehan de, bi
destê helbestvan û rewşenbîrên Kurdan roja helbesta Kurdî li
Rojavayê Kurdistanê li dar dikeve. Ev roj, roja koçkirina
helbestvanê nemir seydayê Cegerxwîn e. Bi rastî, ev kar bi destê
çend helbestvan û rewşenbîrên Kurd ji bajarê Helebê hate
lidxistin û ji wê rojê de, ev roj bi navê roja mehrecana helbesta
Kurdî li Sûriyê tê binavkirin.

Her sal di vê rojê de, helbestvan û rewşenbîrên Kurd ji
seranserî herêmên Kurdî diciviyên û mehrecana helbesta Kurdî li
dar dixistin.

Di temenê xwe yê kurt de, ev çalakî bûbû derfeteke pîroz û
qezenceke mezin ji bo nixandî û xelatkirina helbest û
helbestvanên Kurd yê Rojavayê Kurdistanê.

Bêdirû, Komîta amadekar ya mehrecana helbesta Kurdî dûrî
nakokî û girêkûtken partiyên bû. Ji ber vê yekê li dora şeş-heft
salan yek mehrecan, li yek cihê û bi yek komîtê, li dar diket. Ji
sê-çar salan û bi vir de, gelek deh û pîlan li serê mehrecanê hatin
gerandin, lê dîsa mehrecan li ser lingê xwe dima û komîtê
kesayetiya xwe ya serbixwe û azad wînda nedikir.

Ji du salan û bi vir de, rehên mêraniyê li eniya hin partiyên
Kurdan yê ko her salê carekê avis dibin û ber davêjin, rabibû û
di riya hin (nivîskar û helbestvanan) re mêraniya xwe li
mehrecanê serrastkirin û têvedan. Bi destin gemarî ava kaniyê
girikî kirin.

Sed carî mexabin di mehrecana dehemîn de pîlanên wan bi
serketin û mafê helbesta Kurdî û mafê seydayê Cegerxwîn
binpêkirin. Çewa ewan rêberan yekîtiya tevger û bizava Kurdî ji
hev xistin û perçekirin, wehareng e, mehrecana helbesta Kurdî jî
ji hev xistin.

Ûşt û sedemê vê xerabiyê çibe bila bibe û kîbe bila bibe, ne
karekî berpirsiyar e. Ez bawerim, ne ew partî xwedî û
berpirsiyarê mafê gelê xwe ye, û ne ew (nivîskar an helbestvan-
heger ko nivîskar an helbestvan be- hestê berpirsiyariyê linik wî

97

heye. Belê ez qurban, ma kî ji kê çêtir e!?!?. Çîroka dêr û bivir e.

Na, na çîroka kewê nêr e lolo...

Heger em ta bi derziyê vekin û dest bi kul û kovanan bikin, emê vê kurtegotarê bi dawî neynin.

Vêca ya giring ew e, ko rewşenbîrên Kurd bi berpirsiyariya xwe ya dîrokî li hemberî gelê xwe rabin û kar û çalakiyên xwe bi helwesta tu partiyan ve girênedin. Weharenge partiyên me jî xwe tevî taybetmendiya karê rewşenbîran nekin û rêzdariya wan bigirin. Wek helbestvanê nemir Ehmedê Xanî gotiye: (Her kes mîmarê dîwarê xwe ye). Bila her kes li gorî erk û stûbariya xwe be. Bila her kes hostê karê xwe be. Ez bawerim, li ber dîrokê wê rojekê Kurdayetiya me li welatparêziya me gilî bike.

98

Danasîna kovara AGAHÎ

Piştî xebata malbata Bedirxaniyan û rawestandina herdû kovaran (Hawar-Ronahî) ne tenê li nav Kurdên Sûriyê belê li tevaya Kurdistanê bizava çapemeniya Kurdî dikete bêdengiyê de. Piştî şerê cîhanê yê diwemîn li Kurdistanê başûr kovara Gelawêj –li hemberî rewşa şer û dijwariyên çap û belavkirinê- di derketina xwe de berdewam bû. Di wê demê de kovara (Dengê gîtî taze) û rojnameya (Jîn) ya heftane jî derket.

Li Bexdê, di 14ê tîrmeha sala 1958an de sazûmana Şahanî hilweşiya û dest bi jiyaneke nû bû. Rewşa tevgera çapemeniya Kurdî geş bû. Di wê demê de li dora (268) pertûk hatin çapkirin û belavkirin.

Pencên tîrêja tevgera çapemeniya Kurdî bandora xwe li Kurdên Binxetê jî kir. Sawa tirsê hin bi hin rabû. Çend ronakbîrên Kurd li bajarê Helebê li mala Dr. Nûrî Dêrsimî civiyan û biryara avakirina komeleyekê dan. Navê komelê (komela zanistî û alîkariya Kurd) bû. Damezrênerên komelê: Dr. Nûrî Dêrsimî, Rewşen Bedirxan, Hesên Hîşyar, Osman Efendî û Heyder Heyder. Armanca komelê; pêşxistina ziman, tore û dîroka milletê Kurd bû. Mexabin pir dirêj nekir. Li dora du salan (1956-1958) tenê berdewam kir. Lê pir çalakiyên hêja kirin. Damezrênerê komelê Hesên Hîşyar di destnivîsên xwe de dibêje:

`-Bi doza Kurd ve me (18) rûpel nivîsarek li Misrê bi destê Mihemed Hilmî beg da kongirisa (Bandok.)

-Ji bona şoreşa (Ciwandrû yên Kurdên Îranê) me (protustokî) bi navê (Jenosît) bi zimanê (Erebî, Turkî, Farisî û Firansewî) dijî (şah) da belav kirin.

-Bi (Partiya Eyoka ên Qubrisî) re, me hevalbendî girêda, her buyerên wan me di rojname xwe de didane belav kirin, ji ber ko ew jî dijî dewleta Turk û Ingilîz bûn. Çewa ko meseleyên Kurd jî

li (Atîno) serekê diyaneta Islamî (Hafiz elîreşad) werdigerandin zimanê (Yûnanî) û di rojnameyên wan de didane belav kirin.

99

-Li (Beyrûtê) di rojnameyên Erebi de li ser Kurd û Kurdistanê di rojnameya (Wicdan- Huriyet) de didane belav kirin.

Evê komelê gelek pertûk dane çap kirin û belav kirin. Ji wan pertûkan:

-El-red `ele kosmopolîtiye – Hesên Şiniwî.(Bi zimanê Erebi.)

-Kîfah El-ekrad – Samid El-Kurdistanî.(Bi zimanê Erebi.)

-Dêrsim di tarîxa Kurdsitanê de- Dr. Nûrî Dêrsimî.(Bi zimanê Turkî.)

Diyar e, kar û çalakiyên vê komelê ji temenê wê pirtir bû. Bi temenekî kin, ko du salan bi tenê dirêj kir, xebatin berfireh ji gelê xwe re kir. Evê komelê -mîna komelên din- piştî damezirandina Partiya Demokrat ya Kurdistanê, ewê jî xwe helkir.

Piştî ko Sûriyê ji bin sîdariya Ferensîzan reha bû. Dergehê hemû komele û civatên Kurdî hatin girtin. Ziman û weşanên Kurdî yasaq bûn. Rewşa Kurdan roj bi roj nexweş bû. Darê nijadperestiyê li ser serê wan dihat hejandin.

Di sala 1957an de Partiya Demokrat ya Kurdistanê li Sûriyê hate damezrandin. Di civaka Kurdên binxetê de, damezrandina Partî gaveke hêja û pêroz bû. Lê mexabin di warê rewşenbîriyê de tu gavên berbiçav nehatin avêtin û bêdengiyek hebû û tu xebat di ber rewşenbîriya Kurdî de nehat kirin.

Di sala 1966an de kovara AGAHÎ bi destê ronakbîrê gewre Hesên Hişyar derket. Di rûpelê pêşîn de hatiye nivîsandin:)Kovarek(e) zanistî, toreyî, tarîxî û siyasî ye). Kovar, li parêzgeha Hîsiça, bajarê Qamişlokê derdiket. Ji alî tîp û gewdê kovarê 20X40 s.m-ye. Rûpelên wê ji (15-33) rûpelan hevedûdanîye.

Ji ber rewşa ramyarî xwediyê kovarê kovara xwe li tilnivîsê dida û bi hejmareke hindik û bi awayekî veşartî belav dikir. Ne tenê barê xercî û belavkirina kovarê li ser milê xwediyê kovarê bû, belê nivîsandin û amadekirina wê jî jê dihat xwestin. Kovar di nîrek pir dijwar de derdiket. Lewre tu demek diyar ji derketina wê re nebû. Hejmarên vê kovarê gihane nozde hejmaran. Naveroka kovarê pirtir ramyarî û dîrokî bû. Xwediyê kovarê nerîn, dîtî û bîrûbaweriyên xwe di riya vê kovarê re dida belav kirin. Hin caran bûyerên Kurd û Kurdistanê belav dikir.

100

Di kovarê de du helbest û nameyek bi tenê ne yên xwediyê kovarê ne. Helbestek ya nemir Ehmedê Palo û ya din ya nemir Hemzayê Muksî ye. Name jî ya Prof- Qenatê Kurdo ye ya ko di

sala 1956an de ji komela Zanistî û alîkariya Kurd re rêkiribû.
Qenatê Kurdo di wê nameya xwe de dibêje: (Gelî biran ji wê
xebata we re sipas dikim, eger çiqasî dijwarî bikevin pêşiya we jî
divê hûn zêdetir navê Kurd û Kurdistanê di rozmanan, kovaran û
her nivîsarên piçûk û mezin de bidin belav kirin. Em di esra bîstî
de ne esra ronahî û atomî de ne. Îro milletên bêdeng zû
asîmîlasyon dibin, heya zarok negiriyê dê bi wê dîlovaniya xwe
şîr nade wî an wê.(....

Xwediyê kovarê daxwaz û sedemê derketina kovara xwe dide
diyar kirin û dibêje:

)Daxwaz ji vê kovara veşartî û destnivîs: Herwekî ji zanan re
qenc agahe ko li gor rîzan û heq nenasîya rojhelatê navîn
dewletên Kurdistan vegirtî, xwendin û nivîsandina zimanê Kurdî
gunehkariyek ji kiriyariya (muxederatan) gelek mezintir û
dijwartir e...).(Nemaze kurdên Sûrî ji (1958)an de, di girifariyên
dijwar de hatine girêdan... di her awayên teqalîdên xwe ên
qewmî û civatî de pêçandî mane! Çewa ko her niştimanperwerên
ji hev dûr nikarin bi serbestî û hêsanî bigîne hev û serpêhatiyên
têde ji hev re bidin zanîn û li ser çare dîtinan heş û agahiyan bi
hev biguhêrin..!). (Ji ber wan bûyerên zeman û mekan di
armanca xebatê de ji bo agahdariya hin niştimanperwer li gor
pêkanîne min xwe berpirsiyar dît. Da ko nûçe û bûyerên der û
hundir ên ko doseya Kurdsitan, di xwe de digre ji wan re bişînim.
Lewre rojên teng û tarî nêçîrê tarîxê ne.(

Xwedî û berpirsiyarê kovarê li ser vê bingehê kovara xwe
derxist û raman û baweriyên xwe dida belav kirin. Bi giyanekî
gewre û ramanekî bîrewer pêwîstiya yekîtiya tevgera Kurdî dide
diyar kirin. Bi xurtî şerê perçebûn û jihevketina tevgera Kurdî
dike, dibêje: (Çep û rast herdû milên laşekî ne, laş ko nebe kîjan
milê çep û rast.(?!?!)

Xwediyê kovarê mîna bijîşkekî pespor destê xwe datîne ser
birîna nesaxiya tevgera Kurdî ya ko sedema ji hevketin û
101

bindestiya gelê Kurd e, diyar dike û çare û derman jê dibîne. Ew
çare û derman yekîtiya tevgera Kurdî ye.

Bi vê danasîna kurt, me rê û şop li ber lêkolînzan û nivîskarên
bi rûmet vekir ko rojekê ji rojan bi firehî li ser vê kovarê rawestin
û xwedî li nû çapkirina wê derkevin.

Jêder û çavkanî:

- Kovara AGAHÎ- Rûpel:2.Hejmar:3. Sal:1969.
- Kovara AGAHÎ- Rûpel:10.Hejmar:15. Sal:1980.
- Kovara AGAHÎ-Rûpel: 11.Hejmar:16 . sal:1981.

102

Birayê hêja Nedîm Dagdeviren yê rêzdar...

Nivîskar û rewşenbîrên birêz...

Beşdarên bi rûmet...

Berî çend rojan, mamoste Nedîm Dagdeviren ez vexwendî bona şahiya pêncsaliya Kitêbxaneya Kurdî ya ko wê li Slupsjulsvagenê bête girêdan, kirim. Birastî, pir dilşa bûm. Lê wek hûn dizanin, `erdekî hişk û ezmanekî bilind`, beşdariya min diwar e. Ew, dervî karîna min e. Ez nikarim beşdar bibim, lê di riya vê nameyê re, ez dikarim karê we pîroz bikim û serketinê ji we re bixwazim.

Hevalno.!

Wek hûn dizanin, rewşa gelê Kurd li Binxetê pir diwar e, û di bin barê jiyaneke awarte de dijîn. Ta bi dema îroyîn, rejîma sûriyê, di dermafê gelê Kurd de rûneniştiye, û ne jî erê kiriye. Gelê me ji mafê xwe yê ramyarî, civakî û rewşenbîriyê bêpar maye. Zimanê wî qedexe ye. Çapemeniya Kurdî bi şeweyekî razî, ne fermî tê belavkirin. Kovar û rojnameyên Kurdî bi awayekî razî tên çapkirin û belavkirin. Jiyanê nivîskarê Kurd ne parastî ye. Tim dibin çavan û tirsê de dijî. Rewşa nivîskar û rewşenbîrên Kurdan ne kêmtirî rewşa siyasetmedar û xebatkarên ramyariyê ne. Belê, di baweriya min de, rewşa nivîskar hîn diwartir e. Ji ber ko dijminê gelê Kurd ji rola rewşenbîran di hişyarbûna gelan de baş ditirs e. Divê em jî baş li vê yekê haydar bibin. Divê pênuş rêberê me be. Em guhdarî li hev bikin, û hev qebûl bikin. Em tev yekdil, yekhiş, yekraman û yekcan bin. Dûrî nakokî û girêkûtkan herin. Ango em bi seriyekî sar û dilekî gerim xebata xwe bikin, û bi hev re bidin û bistînin. Nivîskarên Kurd xwedî li ziman û rewşenbîriya xwe derkevin. Xebata derva û ya hundirê welêt bi hev girêdin û xwedî li tore û rewşenbîriya ber talanê biparêzin, û xwedî li kesîtiya xwe (kurdayetiya xwe) derkevin. Lê mexabin ez tuştêkî li ber çavan nabînim. Rewşa rewşenbîriya Kurdên Binxetê jî ne dûrî vê jîweriyê ye. Xebata me nivîskaran ne bi awayekî rast û durist pêşve diçe. Her

103

nivîskarek bi serê xwe dixebite, makek an dezgehek nîne me tevan li dora xwe bicivîne, û xwedî li vê toreyê ber talanê derkeve. Reng e, narvîna me Kurda ye.

Nivîskar û beşdarên rêzdar...

Di vê şahiya we ya pîroz de, ez naxwazim te`liya jîweriya me şirove bikim. Lê belê min xwest ez vê defretê bidest xwe xim û wêneyekê biçûk ji jîweriya me ya diwar, ji we re diyar bikim.

Şevîna şahiya pêncsaliya Kitêbxaneyê Kurdî pîroz dikim, û
kar û xebata wê cihê serbilindiyê dibînim, û her pêşketin û
pêşveçûnê jê re dixwazim. Sed aferîn ji tevger û xebata we re.
Her bijîn ji bo Kurd û Kurdistanê hevalno...

Di dawiyê de, ez pir sipasiya mamoste Nedîm û endam û
serkarên Kitêbxaneyê Kurdî dikin ko ev defret dane xwendina
nameya min, û sipasiya hemû guhdaran dikin.

Birayê we yê dilsoz

Dilawerê Zengî

Şam 8~10~2002

104

Malbata têkoşerê gewre nemir Osman Sebrî

Beşdarên xoşewîst..

Di destpêkê de, hatina roja 100saliya jidayikbûna têkoşerê
bejnbilind, rewşenbîr û ronakbîrê gewre Osman Sebrî ji bo min cihê
rêzgirtin û pîroziyê ye. Rêzgirtin û pîroziya bûyîna mirovan bi kar û
xebata wî kesî ve tê girêdan.

Bêgûman, rêzgirtina min ji nemir Osman Sebrî re ji ber van
xalan tê; netenê navekî di meydana têkoşîn, û ramyariyê de geş û
navdar e. Belê rewşenbîr û nivîskarekî gewre bû. Navê wî bi
qûnaxeke pir giring ji dîroka gelê me ve hatiye girêdan. Di dema ko
li seranserî Kurdistanê ewrên kuştin, talankirin û herifandina
hêviyên Kurdan bû. Ew cangiran û bêhêvî nebû di hilgirtina ramana
şoreşgerî û baweriya bi çek . Belê çewa xebatkarekî bi çelengî,
mêranî, lehengî û serbilindiyê ve hatiye nasîn. Wehareng e di
meydana rewşenbîrî ziman û dîrokê de jî hatiye naskirin. Dema
hilgirtina çek pêre nebû heval, û gelek hevalên wî radestî kirin û
piştî xwe dane xebatê, ewî dest avête pênuşê û mîna çekê li
hemberî dijminê gelê xwe bikaranî. Bi vî çekê zanîne bandûreke
mezin li civaka gelê xwe kir û bi roleke sereke di hişyariya hestê
neteweyî linik Kurdan rabû. Bi Ramanê azad û baweriyeke xurt
tirseke mezin di dilê dijminê gelê xwe de çand. Ji ber vê rastiyê bi
mirovekî tund linik mirovên pergîr û kêsbaz dihat naskirin. Lê qet
Apê Osmên di jiyana xwe de bêhêvî dozê nebû, û dudilî di baweriya
rastiya doza gelê xwe nedikir. Gelo mirovekî weha ne cihê
rêzgirtinê ye..

Me got bûyîna wî cihê pîroziyê ye. Belê di her qûnaxekî de
lehengek, an zanayek gewre ji nava gelekî der tê. Apê Osmên
leheng û zanayê dema xwe bû. Di meydana rewşenbîriyê de
ronakbîr û torevanê gelê xwe bû. Di xebatê de mirovekî rastgo û

105

xwediyê peyva xwe bû. Têkoşerekî sondxwarî bû. Qet radestî û

serşûrî di ferhenga jiyana wî de nebû. Di dozê de, hertişt gorî û qurbanî bo kurdayetiyê bû. Felsefa xebata wî di van çend gotinan de tê ravekirin; (Herçî bi zor hatî standin, bi zor tê vegerandin.(Jiyaneke serbilind, û mirineke bi rûmet dixwest. Wî digot: (Bi qelsî kes nebûye xwedî rûmet û şan), (Serê ko bête danîn, tucaran nayê hildan). Di vê meydanê de ew xebatkarê yekaneyê bê hempa bû. Ji bo azadî û serxwebûnê bindestî û sernizmî nedipejirand û her kar û xebat dikir. Wî digot: (Xebatkarê rast, divê ji sê tiştan ne tirse: ji birçîbûnê, û ji zindanê, û ji mirinê). Li hember van hersî tiştan wî berberî dikir û qet ji wan neditirsiya. Gelo bûyîna mirovekî weha ji gelê kurdan re ne cihê pîrozîyê ye..Belê Ew gel e, û gel ew bixwe ye.

Sed pîroz be roja bûyîna apê Osmên û hezar mehder li giyanê wî bibare.

Gurzek ji gulên rengereng diyarî giyanê apê Osmên dikim û beşdar û rêvebirên vê şevê spas dikim.

Beşdarên xoşewîst hêjayî gotine ko min ji bo boneya 100saliya jidayikbûna Osman Sebrî li Sûriyê-li bajarê Şamê du pertûkên wî dane çapkirin û belavkirinê; Yek jê bi navê (Bîranênên Osman Sebrî û ya din bi navê Şerrên Sasûnê ye). Ev herdû pertûk ji destê xebatkarê gewre û gelparêzê bêhempa mamoste Hoşeng Sebrî gihabûn destê min. Ez gelekî spasdarê kekê Hoşeng im û minetdarê xebata wî me. Tenê ez dikarim bibêjim kekê Hoşeng şepalê ji pişt a apê şêr e.

Herbijîn ji bo Kurd û Kurdistan.

Şam-7-1-2005

106

Bersivname

Kirasê sipî destê reş sipî nake!?

Di meha (9)an sala 2001ê de, li ser daxwaza rojnameya Mîdiya ya (YNDK) şandek ji rewşenbîrên Kurd ji xelkên Binxetê berî dan Kurdistanê- Hewlêrê. Ev şandek bi dilekî germ ji hêla berpîrsê partiya (YNDK) kek Xefûr Mexmûrî û hevalên mekteba siyasiya partiya wî û endamin ji yekîtiya nivîskarên Kurd li Hewlêrê hatin pêşwazkirin.

Bêguman, berpîrsê partiya (YNDK) kek Xefûr û hevalên xwe cangiranî nekirin, bi hemû hiner û karîna xwe qedr û qîmeta xwe girtin. Gelek serdan û çûnûhatin pêk anîn. Serdana herî balkêş çûna ser gora Nemiran bû. Ew çûn şopeke mezin di dilê me de vekir. Me gora wan herdû qehremanan bi çavê serê xwe dît. Me mêraniya wan, kar û xebata wan anî ber çavan. Tiştê ji me re xewn bû îro em li ber çavên xwe dibînin. Îro hebûna me bi keda

wan bû. Bi têkoşîn û berxwedana wan bû... Em li gelek cihên nûavahî û serayên rewşenbîriyê geriyan. Mîna koşka huner û Korî zanyarî Kurd,.. Parka Hewlêrê û gelek cihên din... Her yek ji me jî xwe ji semînerekê re amadekiri bû. Lê mexabin em pênc rewşenbîr bûn semînerek bi tenê li Otêla (Qesir Nazê)ji me re amadekirin. Diyarê hew ji wan dihat. Dîsa em spasdarê wan in. ciwanmêran pir berxwe dan û tu kêmanî nekirin. Lê ew ji dest wan hat.

Piştî diwazde rojan ji serdana Hewlêrê û derdora wê, me xwest em (du) rojan serdana bajarê Silêmaniyê jî bikin. Bi rastî ew serdan bi rêkirina hevlekî ji partiya (YNDK) bi me re, pêk hat.

Li Silêmaniyê, ji dema em derbasî bajêr bûn hetanî em vegehiyan nûnerê hukûmetê ji hêlekê, nûnerê encûmenê wezîran ji hêlekê din bi karûbarê me ve rabûn. Di du rojan de, serdan û gera panzde rojan em li dezgeh, avahîyên nuh, park û serayên hukûmetê em gerandin. Wezîrê rewşenbîriyê mamoste Fetah Zaxoyî xwarin ji me re çêkir û em vexwendî wê xwarinê kirin.

107

Mamoste Celal Telebanî li mekteba xwe bi beşdariya endamên mekteba siyasî em pêşwazkirin . Bi rastî em gelekî dilşad û kêfxweş bûn.

Piştî vegera me, em dîsa du rojan li bajarê Hewlêrê man û me xatir ji hevalên (YNDK) xwest û me pir spasiya wan kir û bi dilekî germ û bi dilşadî em vegehiyan Binyaxetê.

Li vegeerê me spasnameyek pêşkêşî partiya (YNDK) kir. Li ser vê daxwaz û pêşwaziya wan ya germ ji me re, û li bajarê Şamê du endam (D.Zengî û Nezîr Cezmatî) li ser navê vê şandekê spasnameyek pêşkêşî serokê hêja Mes'ûd Barzanî serokê partiya Demokrata Kurdistanê û mamosteyê hêja Celal Telebanî serikê giştî yê Yekîtiya Niştimanî Kurdsitan di riya mektebên wan li bajarê Şamê re hatin rêkirin. li bajarê Şamê spasnameya kek Mes'ûd Barzanî giha destê berpîrsê mekteba (P.D.K) mamoste (Xazî Zîbarî)ê rêzdar û ewî bixwe li mekteba partiya(PDK) pêşwaziya me herdû hevalan kir û name ji dest me girt û pir kêfa xwe ji wê çûna me re anî. Û ya Mam Celal Telebanî giha destê mamoste (Hazim Yûsifî) berpîrsê mekteba (YNK)ê rêzdar. Ez ne şaş bim mamoste Hazim hatibû şûna mamoste Adil Mûrad ji ber ko kek Adil nexweş bû wê demê li dervî Sûriyê bû. Ji bo me ev cara yekê ye ko em mamoste Hazim Yûsifî dibînin.

Deqê herdû spasnameyan di rojnameya (Yekîti) ya partiya

Yekîti ya demoqrata ya Kurd li Sûriyê (Yekîti) hate belav kirin. Li vê dawiyê ji me re hate diyar kirin ko mamoste Xazî Zîbarî berpîrsê mekteba partiya demoqrata Kurdistan-Iraq, li Şamê ew spasname ji cenabê Serok M.Barzanî re rênêkiribû. Bi rastî çima mamoste X.Zîbarî weha kir em jî nizanin. Daxwaza wî ji vê yekê çibû ji me jî ne diyar e. Ne gihandina vê spasnameyê linik gelek biraderan bû cihê serseknandinê. Bi rastî ev karê mamoste X.Zîbarî tiştêkî pir susret e('ecêb e), ji mafê her kesî ye ko vê pîrsê bike. Em jî dibêjin: ev karê mamoste X.Zîbarî cihê serseknandin û pîrsê ye!!!???. Çima û ji bo çî ew spasnameya vê şandekê ji Serokê hêja M.Barzanî re rênêkir. ?! Bêguman, ev pîrs bihewceyî bersivê ye. Em bi hêvî ne ko dengê 108

me bighê cihê tê xwestin. Û bi taybetî Serokê hêja Mes'ûd Barzanî yê rêzdar.

Li vir pîrsêk tê bîra merov. Heger nameya Serok M.Barzanî di rîya berpîrsê mekteba wî re li Şamê negihê destê wî, karê berpîrsê mekteba wî li bajarê Şamê çiyê û çidike.....?!! Ez bi hêvî me ko mamoste X.Zîbarî cihê wê nameyê bîne bîra xwe, dibe ko di wan quncikên tarî (.....) de ji bîr kir be. Gelo ne gihandina wê spasnameyê wê gunehê kê be!!! Û gazin wê ji kê bê kirin???. Serek û berpîrsiyar tucarî gunehê wan nîne... ji ber ko gunehan nakin. Pêxember in... rehberên Xwedê ne... Na, na ew bi xwe ne.... sed berdevk û parêzerên wan hene... sed xulam û cêrîyên wan hene...her tişt ji wan re helal e...lê mexabin çîroka şêx û murîda ye.. her kes bawer nake.. bes e .. bes e...lo lo...Kurda berê gotiye: (kê lingê diya me hilda bavê me ye).... De werin li vê susretê... li vê 'ecêbê.... Lawo! Ne tenê rastiye wînda dikin, belê mêran mê dikin... û wan avis dikin.. û dîsa bê şerm tora xwe davêjin çî bi dest wan ket dana Xwedê ye...

Gelo kî guhdariya me dike!.. yê rastiye dizane... Kî dixwîne û kî dibihîze...Na, ma kî wê bibêje.. ew bixwe yên kultêrxur in, yên ko serjêr û zikmezî in, yên parsek ji koka xwe parsek in û yên ko di çiravan de nêçîrê dikin û xwe li pişt perdan vedişêrin û hin gotinên bê berpîrsiyar û bê rê, zivir û bê bext ji xwe berdidin, ew bixwe rastiye dizanin. Lê, li ser navê me di bazara bê wefadariyê de bazarê dikin. Dibêjin ko me tu spasname ji Serok M.Barzanî re rênêkirye!!! Ji ber ko me pere ji mam Celal Telebanî wergirtiye. Berî hertiştî heger linik partiyên Kurdên Îraqê ev awayê wergirtina peran normal be. Ez bawerim ew dan ji bo kirîna wê partiyê ye. Ji bo nakokî û berberiya navxwe ye.

Kurtgotin ji bo zeramtiyê ye. Lê, li nav me Kurdên Biyaxetê pir şerm e. Heger hin kes vî tiştî li bejna xwe dibînin. Ew bi wan ve girêdayî ye. Ew berpirsîyarî di ber vê yekê de.

Em li vir dibêjin û ji her kesî re diyar dikin, berî her tiştî ji mekteba partiya (PDK) bê pirsîn gelo me rêkiriye an na!? heger ne weha be em gunehkar in.

109

Em bi dengê zelal û bi eniyekî bilind dibêjin: tu kesî ji me pere ji tu serokên Partî û rêxistinên Kurd û Kurdistanê rojekê ji rojan wernegirtiye. Ne ji destê Mamoste Celal Telebanî, ne ji destê serok M.Barzanî û ne jî ji destê X.Mexmûrî wernegirtiye. Rojekê me li deriyê serokê tu partî û rêxistinê nedaye. Em ne kultûrxur in. Ne xwefiroş in. Em nivîskar û rewşenbîrê gelê xwe ne. Serokê hêja M.Barzanî û mamoste Celal Telebanî û her kurdekî welatparêz û miletperwer cihê rêzgirtin û hîmetê ye. Em serê xwe li ber keda her kurdekî dilsoz ditewînin. Em tucarî ji mamosteyê hêja Celal Telebanî bawernakin ko vê bêbextiyê li me bike. Ew ne xwediyê vê gotina bêbext e. Em bawerin tu agahdariya serokê hêja M.Barzanî jî bi vê yekê tune. Lê heger hinek dixwazin rûreşîya xwe sipî bikin bila ne li ser hesabê me be. Bi wî kirasê sipî ko li bejna xwe kirine destê wanî reş sipî nabe.

Di dawîya vê bersivnameya xwe de dixwazim vê çîrokê ji wan kesan re bibêjim dibe ko hinek hiş û aqil jê werbigrin. Dibêjin rojekê ji rojan mîrê wî welatî ferman da ko xelkê bajarê wî tev li gasîna bajêr bicivin. Li ser daxwaza mîr xelk tev civiyan. Mîr ji xelkê re got: Ezê teyrê xwe berdim li ser serê kê raweste ew dibe fermandarê bajêr. Dibêjin mîr teyrê xwe berda, teyrê mîr geriya, geriya çû ser serê sewterîkî ji sewteriyên bajêr danî. Dibêjin mîr ji bêçarî ew xortê sewterî kire fermandarê bajêr. Roj û meh tê re derbas bûn. Xortê sewterî nikare dev ji karê xwe yê xerab berde. Raste li ser kursî û di dîwana mîr de rûdinişt, cilên sipî li bejna xwe dikir, lê dev ji karê xwe yê reş bernedida. Di karê xwe de zarok bû, bê serpêhatî bû û ew bazê malwêran şaş çûbû. Mîr dibihîst bê fermandarê sewterî çî dike. Mîrê zana pêşî serê teyrê xwe jêkir û got: Bayalê ne azad be li nêçîra fetisî nagere. paşê serê wî sewterî jî jêkir, avête ber sehan. Cihê qirakan di nav balayên baz de nîne. Ez qurban... her kes bi refê xwe re. Dem weha namîne. Werîsê bêbextiyê kin e. Roja rastiyê diyar e.

Şam

2004/9/27

Ji destnivîsa mele Xelefê Bafî
Sitrana Mihemed Şah Mîrê Botan
Û `Eyşa Bêzar Begê

Xwênerên hêja:

Ev nivîsa min ne lêkolîn û ne gotar e. Belê, pêşgotina pertûka destnivîs ya mele Xelefê Bafî, ya bi navê (Dîroka kelepore mîrnişîniya Botan)e. Ev destnivîs ji destê mêjûvanê navdar Ebdilreqîb Yûsif gihaye destê min. Wek hûn dizanin ji ber sedemên rewşa çapkirin û belavkirinê ev destnivîs heta neha nehatiye çapkirin. Lewra, me xwest xwênerên me ji vê gencîneya dewlemend bêpar nemînin, li vir, pêşgotin û strana bi navê)Mihemed şah mîrê Botan û `Eyşa Bêzar begê) ji we re didin belav kirin.

Mezinahiya her gelekî ji dewlemendiya kelepore wî gelî tîye diyarkirin. Bêso, Kurd miletekî xwedî keleporeke dewlemend û bêhempa ye. Ne tenê xwedî şaristaniyeke kevin û dewlemend e, belê roleke mezin di avakirina gelek şaristaniyan de, rabûye. Ji her neteweyî û gelî bêtir, Kurdan bawerî bi gotina devkî anîne û bi toreya devkî û kelepore girêdayî mane. Em dikarin bibêjin, pêmayê wêjeya Kurdî ji kelepore û wêjeya devkî û gelî hevedûdaniye. Toreya devkî şêwe û awayê vegotina çandeyî ya gel e... Bêguman afrandêrê kelepore gel e, bi alîkariya gotina devkî, bûyerên dîrokê, serpêhatî, stran û govend, pend û gotinên pêşyan, lîstik û gerdiş, pîşe, serhawer û berhaweyên kurdî vediguhezî nîşên nû û tîne parastin, bûyer û tevgerên nû û nûjen jî tîne vegotin û li hev tîne pîrkirin û mîna çavkaniyan dizên û diherikin û dem bi dem li hev tîne gerandin.

Kelepore, toreya devkî û zargotin çavkaniya şîrê dê ye. Lawên vê diyê, çi toreyan û dîrokvan, û çi ronakbîr û zimanzanên ko hene, tevan ji vê çavkaniyê vexwarine, û hiş û raman, bîr û

111

baweriyên xwe di yek zimanî de, meyandîne. Meyandîna kelepore û toreya devkî, bergirtina berhemên nûjen e.

Di dema berê de, di dîwanxanên mîr, beg û axan de, dengbêj û stranbêj hebûn. Ewan mirovan, roleke mezin di parastina kelepore Kurdî de lîstine. Lê di roja îro de, tu dîwanxane nemane. Ew dengbêj û stranbêjên me jî, roj bi roj, destê cansitîn mîna dasê, wan ji jiyane hiltîne. Mexabin şûna wan vala dimîne. Bi mirina her kalemêrekî re, gencîneyek ji kelepore Kurdî wînda dibe. Windabûna kelepore û toreya devkî, windabûna hîm û bingehê rewşenbîriya kurdî ye. Vêca, binema parstin û

çareserkirina vê rewşê; komkirin û danheva keleşor, toreyaya devkî û zargotina me ye. Nivîskar bi rola xwe rabin û bibin pasevan û keleşorperestên toreyaya devkî û zargotina xwe.

Bêso, ev kar û xebat wê ji her kesî neyê û ne her kes dikare bi vî karî rabe. `karê serketî, ji danheva folklor, lehengî ye.`

Berî du-sê salan, seydayê mezin dîrokzanê navdar Ebdilreqîb Yûsif ev destnivîsa mele Xelefê Bafî ji başûrê Kurdistanê ji min re rêkiri bû û ji min xwesti bû ko vê destnivîsê çapbikim.

Birastî pir kêfa min hat. Ji hêlekê, ji bextê min î spî ye, ko destnivîseke weha dewlemend û hêja ji destê seydayê E.Yûsif rê bibe, û bi keda welatparê-zekî mîna mele Xelef amade bûbe, bi destê min bête çapkirin û belavkirin. Ji hêlekê din ve, ko ev destnivîs keleşora herêma Botan be. Gelek bûyer û nûçeyên dîrokî, navên hoz û êlan, serhawe û berhawe, efsane û çîrok, navên gund û herêman û navên mîr, axa û begên herêma Botan tîne ziman. Bêguman, keleşor û toreyaya devkî di bûyerên dîrokî de dîdarek bêhêl e, bûyeran wek heyî vediguhêze û diyarî nifşê îro dike.

Mele Xelef karekî pir mezin û hêja ji gelê xwe re kir. Cihê pesin û şanaziyê ye.

Ez bawerim wê navê wî di ezmanê toreyaya Kurdî de bi tîpên zêrîn bêye nivîsandin. Bêguman ev berhemê wî gencîneyeke bêhempa ye.

Di bawerîya min de, ev destnivîs hêjayî lêkolîneke dîrokî û zanistî ye. Lê mexabin di roja îro de ji ber gelek sedeman em 112

nikarin pêk bînin. Bêguman emê di rojên bê de bidin ser milên xwe û bi zelalî şirove bikin.

Lê ji bo tekûzkirina vî berhemî, min hin gotar û danhevên Mîr Celadet yên ku di kovara Hawarê de hatibûn belavkirin, li vir dane weşandin.

Belgeyek dîrokî bi navê (Şîna Mîr Sêvdîn) û sitrana (Bedir-Xan begê) ji hêla E.Yûsif gihane min.

Sitrana (Bedir-Xan beg) ji pertûka (zargotina Kurdên Sûriyê, danheva Celîlê Celîl hatiye wergirtin.

)Şerê Bestê Beleka) û (Şerê Kehniqîrê) ji kovara (Ronahî) hatiye wergirtin.

)Ez Xelef im Xelef im), min ji kasêta dengbêjekî wergirtiye.

)Mêşhingivî) danheva M.E. Botî ji kovara Hawarê hatiye wergirtin.

Hêjayî gotinê ye, ko ev destnivîs bi tîpên Erebi û bi xêza mele Xelefê Bafî hatibû nivîsandin. Min jî ev destnivîs ji tîpên Erebi

veguhest tîpên Latînî.

Di dawiyê da ez spasiya seydayê Ebdilreqîb Yûsif dikim û sed mehder li giyanê mele Xelefê Bafî bibare û cihê wî buhişt be.

113

Hevpeyivîna Malpera Tîrêj

bi Dilawerê Zengî re

Hevpeyivîn: Şûro

-1Di destpêkê de em bi navê Malpera Tîrêj bixêr hatina te dikin û hêvîdarin ko tu xwe bi xwendevanê me bidî naskirin.

*Em bixwe ji xelkên şêrwanê, ji hoza Dumila ne. Bavê min Isma`îlê `Emê û birayê xwe Muhemedê `Emê, piştî şerê Cîhanê yê yekemîn meşextî binxetê dibe. Li bajarê Amûdê bi cihûwar dibin.

Piştî şewata Sînema Amûdê bi salekê,ango di sala 1961ê de, ez li wir hatime dinê. Ez li ser bîna şewata zarokên Amûdê mezin bûm. Min ji şîrê wê diya ko zarokêkî xwe di Sînemê de winda kir û yê din heta niha jî êşa wê şewatê dikşîne, vexwar. Ez bi şîrê êş û kovanan û li ser dengê lorandina kul û derdan mezin bûm.

Diya min Ferîde li dora deh zarokên bê guneh ji nav devê agirê Sînemê riha kir. pîrejineke welatparêz û miletperwer bû. Ew welatparêziya wê ji kurdayeriya bavê min dihat. Li mala me tim û tim şevbuhêrk dihatin kirin. Ew şevbuhêrk ji çend kalemêrên mîna bavê min, digeriya. Şevêrkên xwe tev li ser rewşa gelê kurd û welatê Kurdsitanê derbas dikirin, û pir diaxivîn..., û diketin danûstendinên germ.... te digot wê niha Kurdistan çêbibe... Ew rewş û xir û cir tev di serê min de diçûn û dihatin. Lê min tu bersiv ji wan re nedidît û him min nizanibû çî pirs e.

Bi demê re, û hin bi hin li ser hin girêkên pirsên ko di serê min de cih girtibûn û diçûn û dihatin vebûm, ew jî dema têkçûna şoreşa Berzaniyê nemir bû. Ez di malek weha de mezin bûm.

114

Min xwendina xwe ya sereke û ya navîn li bajarê Amûdê kuta kir. Lê mexabin piştî mirina bavê min û ji ber ûştî rewşa abûrî min xwendina xwe nebir serî. Piştî mirina bavê min di sala 1977an de barê malê kete ser milê min û xwiya malê ji min hat xwestin. Xwedîkirina pîra dê û birayê nesax ketin stiwê min.

Rewşa me ya abûrî pir tenik bû. Ji bêçarî min berê xwe da kar. Di salên 1980-1981ê de, min du salan mamosteyî li gundê Girê Sor kir.

Di sala 1982an de ji ber karê ramyarî min dûrî karê mamosteyî xistin û di wê salê de, ji neçarî min berê xwe da bajarê Şamê, ta niha li wir dimînim. Min xwe ji nivîsandin, belavkirin û çapkirina

wêjeya Kurdî re vala kiriye.

-2Te çilo dest bi nivîsandinê kir.. û berhema te ya pêşîn çibû
û te çewa lê meyzand piştî ko tewa bû.?

*Di sala 1977an de, û piştî mirina bavê min têkiliya min bi
helbestnivîsa Kurdî re çêbû. Ew jî di riya Şêx Sedredînê Huseynî
re bû. Şêx Sedredîn mirovekî pir welatparêz û zana bû. Ez hînî
nivîsandin û xwendina zimanê Kurdî kirim, û min bi seydayê
Cegerxwîn û seydayê Tîrêj da naskirin. Pir ji min hez dikir.
Gelek caran pertûk û belavokên Kurdî ji min re tanîn û herdem
rewşa gelê Kurd bi min di da zanîn.

Ji wê rojê de, min dest bi hûnandina helbesta Kurdî kir.

Helbesta pêşîn bi navê (Ey felek) bû, û ta bi vê rojê, min ew
helbest nedaye belavkirin. Ne belavkirina wê jî ji ber taybetiyên
naveroka wê ye, ne tu tiştên dî ye.

Di sala 1978an de, min seydayê Tîrêj naskir. Seydayê Tîrêj ewî
jî gelekî arîkariya min kir û bandûra wî pir li awayê hûnandina
helbestê li min heyê.

Di sala 1982an de, û piştî ko ez hatim bajarê Şamê, naskirina
min bi xebatkarê mezin û mamosteyê wêjeya Kurdî Osman Sebrî
115

)Apo) re, çêbû. Osman Sebrî berê pênuşa min ber bi nivîsandina
serbest (pexşane) vekir û ez hînî giramêra Kurdmancî kirim.
Birastî hêjayî gotinê ye, ko mala nemir O.Sebrî mîna dibistana
zimanê Kurdî bû. Em gelek xortên nûhatî lê dicivayan û me hînî
zimên dikir. Ji wê rojê de, bi giranî min berê xwe da nivîsandina
serbest.

Di sala 1985an de, berhemê min yê pêşîn dîwanek ji helbestan
bi navê (Pêdarî) bû. Nivîsandina pêşgotina dîwanê ya seydayê
nemir Tîrêj bû. Di wê demê de, ev berhem pir bandûreke xurt li
nifşên nû kir û di riya wê dîwanê re gelek kesên nexwendî hînî
zimanê Kurdmancî bûn. Ev dîwan, bû sedemê şikandina wê
bêdengiya ko weşan û çapemeniya Kurdî têde dijiya. Du hezar
hejmar ji vê dîwanê hate belav kirin. Li gorî rewşa awarte ya ko
gelê Kurd tê de dijiya hejmareke ne kême. Li gorî wê demê, ez
dibêjim pêwîst bû ko ew berhem bihata çapkirin. Ji ber ko ewê
dîwanê, deriyê çapkirin, belavkirin û guhdan li berhemên bi
zimanê Kurdî vekir. Lewra, pir dirêj nekir, du-sê dîwan hatin
çapkirin û dest bi qûnaxeke nû ji çapemeniya Kurdî bû.

-3Dilawerê Zengî nivîskar e, yan helbestvan e, yan
lêkolîvan e û yan hersê ye? Û çima?

*Wek min got, serpêhatiya min ya pêşîn di gasîna wêjeya Kurdî
de, hûnandina helbestê bû. Lê çima ..? birastî ez jî nizanim çima..

diyar e, helbest mêvanekî bê wext e. Tu nikarî biryarê bidî û bibêjî ezê niha helbestekê binivîsînim. Helbest, ne diyaredeke sekinî û bê liv e. Ne jî dîtaniyeke ekadîmî ye. Liv û guhêzeke hundirî ye, di cîhana peyv û şorezaran de, digere. Jiyanekê sermedî ye. Roleke mezin di pêşketin û nûkirina raman, hizir, ziman, huner û civakê de, dilîze. Helbest deryake ji evîna bê dorpêç û sînûr e. Bê rawestandî û miçiqandî, dizê û diherike. Xwendina helbestê ji mirovekî ta bi mirovekî din ne tenê cuda û tê guhertin. Lê belê, xwedyê (afrandekê) helbestê bixwe, piştî 116

çend caran ji xwendina helbestê, tiştin nû jê re xuya dibin. Ev jî ji ber ko (hest) di sînora şorezaran de nayê bestîn, û ne jî tê hevragirtin. Lewra ziman nikare (hest) di bûyîna wî ya xweberî de jiber bike. Divê têkiliyeke giyanî di navbera xwêner û helbestê (pîrsur û pîrsurî)yê de hebe. Em jibîr nekin di hundirê her helbestvanekî de (heger ko helbestvan be) romannivîs, çîroknivîs û nivîskarek jî heye. Wek nimûne: Homîros, Lorka, Mîxaîl Lîrmantof, Gotyê, Nazim Hikmet, Cibran Xelîl Cibran, Celadet Alî Bedirxan, Kamîran Alî Bedirxan, Cegerxwîn, Qedrî can, Hejar, Osman Sebrî, Hesên Hîşyar û Selîm Berekat.....hd. Evan navdaran helbest, gotar, roman û çîrok jî nivîsandine. Dema ko ew mirov xwedî hunerek bilind be, dikare ramana xwe di riya pirtirî rengê ji rengên celebê wêjeyê re bigihîne xwêner, ez dibêjim hunerekî bilind e, û çima na. Daxwaz ew e gihandina wê ramanê ye, bi çi rengê celebê toreyê be, bila bibe.

-4Tu dikarî ji kerema xwe re berhemên xwe yê çapkirî û yê ne çapkirî bi nav bikî û bi kurtayî li ser her yekê biaxivî. Berhemên min yê çapkirî ji sala 1985-2002an di bin baskê rewşeke awarte de belav bûne. Ew rewşa ko çapemeniya Kurdî lê yasaq e. Di rewşeke weha de nivîserê Kurd pir dijwarî têne pêşiya belavkirina berhemên wî. Li hemberî van dijwariyan jî min li dora 110 pertûkan li Sûriyê dane belavkirin. Ji wan berheman ezê berhemên xwe bi nav bikim:

Berhemên min yê çapkirî ev in:

---

*Dîwana (Pêdarî)-helbest 1985.pêşgotina wê seydayê Tîrêj nivîsandiye. Ew dîwan ji helbestên evîni, nîşan, welatperwerî, xweşxwan, marş, aştî, jîna hov û teban, dîrokî....û bi awayekî kilasîk hatine hûnandin. Lê, ez bawerim di naveroka xwe de pir nûkirin û hevdemî ne. Bi zimanekî pir bilind hatine hûnandin.

117

*Gramêra ziman-Celadet Bedirxan û Rojê Lîsko-1990. Ev

pertûk giramêra mîr Celadet û şagirtê wî yê Firansîz Rojê Lîsko ye. Birastî, ciwantirîn û buhatirîn pirtûkên ko li ser zimanê Kurdmançî hatine afrandin ev pertûk e. Li dora pênc sed û diwazde rûpela ye. Ji ber giringiya vê pertûkê û tunebûna giramêrên zimanê Kurdî di nav destên xortên Kurdan de, me ev pertûk li ser daxwaza Rewşen Bedirxan û bi alîkariya du mamosteyên zimanê Firansîzî wergerand zimanê Erebi. Ji ber rewşa siyasî ya pir dijwar, herdû mamosteyên dibistanê ne xwestin û naxwazin navên xwe, an keda xwe di vî karî de bi nav bikin, û ta bi vê rojê jî nexwestine bînin ziman. Li ser daxwaza wan û ya Rewşenê navê min bi tenê daket ser pertûkê. Lê, mexabin hin kesên ko di çirava golan de nêçîrê dikan û bi şevê mîna beqan qurqurê dikan. Ji çav nebarî û dixokî ev kar kirin qaçika nav deranan û pir bêbextî kirin –digel ko me di pêşiya pertûkê de, di rûpelê sipasiyê de, daye diyar kirin. Lê dîsa jî dev ji zikreşiya xwe bernadin. Birastî, daxwaza me ya pêşîn û dawîn ev bû; ko em vî berhemê hêja di nav gelê xwe de bidin belav kirin. Em ne heyranê navê xwe ne. Li gorî gotina Rewşen xanim;)'Bi vî karê xwe, me sûdek pir mezin li gelê xwe kir', Bila tu mirovekî setembar bî çêtir e ko tu mirovekî setemkar bî), û nerîna wê di pêşgotina pertûkê de xweş zelal û xuya ye.

*Ji mesela Kurdistanê-Celadet Bedirxan-wergerandina min e-.1990Ev pertûk li ser tetrîka Kurdan –mîna te`rîba Kurdan-dipeyive. Ew jî bi piştgiriya Rewşen xanim hate wergerandin û belav kirin.

*Dîwana helbestvan Ebdirehmanê Mizûrî(Ji evîna çirayên kevin) wergerandina tîpan-1991. Dema min ev dîwan ji tîpên erebî veguhest tîpên latînî, li Binxetê pireya helbestvanên nûhatî destên xwe avêtibûn helbestên erebî û di bin bandûra çanda erebî de mabûn. Bi belavkirina vê pertûkê û dîwana didiwan (Li xelkî tehlê li min şirînê), di yek salê de, berê xortên nûhatî ji helbesta erebî baş hate guhertin û destê xwe avêtin hûnandina helbesta 118

Kurdî ya nûjen. Ji ber ko di wê demê de meydana meydana helbesta kilasîk bû. Bi vî karê xwe min helbesta nûjen ya kurdên başûr li nav xortên nûhatî de da belavkir û mîna pirekê di nav herdû perçan de, min ava kir, û min ew sînorên çêkirî ji nav çanda Kurdî, hilweşand.

*Mîr Bedirxan: Lutfî, wergerandina: E.S.Goranî. Amadekirin û lêveger: Rewşen Bedirxan û Dilawerê ZENGÎ. Ev pertûk, Rewşen Bedirxan ji cem seydayê Goranî ji bajarê Emanê-Urdinê anîbû. Ez û wê em li ser sekinîn û me hin navên malbatê û dîroka

wan serrastkir. Bi rastî ez û Rewşen Bedirxan me gelek karin hêja bi hev re kir. Me çend pertûkên malbata wê dane çapkirin, wergerandin û belavkirin. Ji wan pertûkan:

-Bîranînên min -Salih Bedirxan-. Bîranînên bavê wê ye.

-Name bo Mistefa kemal paşa.(Celadet Bedirxan.(

-Bîranînên jinekê (perçê didiwan). Ev pertûk ji zimanê Turkî wergerandibû zimanê erebî.

*Şerefnameya Menzûm-Cegerxwîn-ji tîpên Erebi bo tîpên Latîni, û lêveger, ravekirin û serastkirina min bû.1997. Ev destnivîs nehatibû çapkirin û belavkirin. Di riya dostekî re bi navê (Kalemêr=Sedeqe) re, min ev destnivîs peyda kir.

*Bîranînên Celadet Bedirxan- min komkir û wergerand bo zimanê Kurdî. Ev bîranîn di rojnameya Wicdan û Huriyê de -ya ko rojnamevanê Aşûrî Yûsif Melek li Beyrûdê diweşandinderdiket. Di riya Rewşen Bedirxan û hin dostan re hejmarên wan gihane destê min. Min jî ji zimanê Erebi wergerandin zimanê Kurdî û çapkir.

*Ez û Agir- Dîwana helbestvan Hizrevan-wergerandina ji tîpên erebî , sala1998.

Ev dîwan jî mîna herdû dîwanên E.Mizûrê min veguhestin tîpên latîni û belavkir.

119

*Stran, berf û baran helbestvan Mûeyid Teyib wergerandina tîpan.

*Bedirxanî di Cezîra Botan de-Malmîsanij-wergerandin:

Gulbuhar Bedirxan û Dilawerê ZENGÎ.1998. Bi rastî ev pertûk pir hêja û giranbuha ye. Gelek reşbelek û wesîqeyên dîrokî tê de peyda dibin. Min jî li dora bîst wesîqe û gelek wêneyên malbata Yezdanşêr û him agahiyên dîrokî yên di dermafê wî û Bedirxan de dane belav kirin. Ez bawerim ev cara yekemîne ko ew wêne û agadarî têne belavkirin.

*Berî heyv hilê -çîrok- wergerandina Tewfîq El-Huseynî ji zimanê kurdî bo zimanê Erebi.Nivîsandina min e- Ji weşanên Mîdiya-Erbîl.2001. Ev pênc çîrokên min in, ji jîweriya gelê Kurd in. Di van çîrokan de, rengê mêranî, fedakarî û xebata gelê Kurd min aniye ziman. Û ji hêlekê din, min zordarî û sitemkariya dijminê gelê Kurd daye diyar kirin.

*Qedrî can amadekirin û berhevkirin.Bi zimanê (Erebi.(çapxana Aras, Erbîl=Hewlêr 2001. Ev berhem ya pêşîn e ko hemû nivîsên helbestvan Qedrî can civandiye û gelek agahiyên nû li ser nivîs û jiyana wî diyar dike. Ev berhem bi alîkariya hevalê min Horamê Yezdî hate wergerand bo zimanê erebî û li

başûrî Kurdistanê çapbû.

*Bîranînên Osman Sebrî- bi zimanê Erebî-2001. Beyrût, Libnan. çapxana Emîral. Ev bîranînên xebatkarê nemir Osman Sebrî di riya Kurê wî re Hoşeng gihane destê min. Bi rastî dilê gelek kesan hebû ku ev berhem bigehê destê wan. Lê, malbata nemir Osman Sebrî hemû destnivîsên wî dane min. Bi alîkariya hevalê min Horamê Yezdî me ev bîranîn wergerand zimanê erebî û çapkir. Ezê nêzîk ne dûr wan berhemên ne çapkirî yê mayî jî bidim belav kirin.

*Pêvî van berhemên ko min anîne ziman, bi dehan gotar û lêkolînên min bi herdû zimanan (kurdî-erebî)di kovar û rojnameyên Kurdistanî de hatine belav kirin.

120

*Berhemên min yê ne çapkirî bi herdû zimanan (kurdî-erebî) hene. Ez bihîvîme ko di rojên bê de karibim wan çapbikim. Wek hûn dizanin di van du-sê salên dawîn de rewşa çapkirinê linik me pirtir dijwar bûye û bi taybetî rewşa ko ez tê de dijîm tu defretê nade min ko wan çapbikim.

-5Wek ko diyar e, bandora malbata Bedirxaniyan li ser te heye... ji bo vê yekê ezê pirsaxwe sê xal bikim:

a- Te çilo ew naskir û ji kîjan salê de bû.

b-Bandûra wan li ser te wek kes û wek nivîskar çibû.

c-Bê malbata Bedirxaniyan ewê nuha rewşa toreya Kurdî çiba.

*Di sala 1989an de min di riya mirovekî welatparêz Rewşen Bedirxan naskir. Ew mirov navê wî Ferho Ferho ye, niha li bajarê Qamişlo dimîne. Rewşen Bedirxan li bajarê Banyasê rûniştibû. Ez jî li bajarê Şamê dimam. Qet hayê min jê nebû. Rojekê di riya vî mirovî re em çûn bajarê Banyasê û me hev naskir. Bi rastî ji dîtina pêşî diyar bû ko Rewşen xanim jineke rewşenbîr, welatparêz û pir zana bû. Rewşen xanim xelesa dawî bû ji zincîra dîroka malbata Bedirxaniyan. Ew dîroka tev xebat û raperîn û serhildan, çî di warê ramyariyê de be û çî di warê rewşenbîriyê de be. Xebata vê malbatê dîrokeke li dora sed û pêncî salî dirêj e.

Piştî me xweş bi hev re da û stend û bawerî di navbera me de çêbû, deriyê mala xwe ji min re vekir. Bi rastî min biryar da ko ez guhdaneke mezin bidim vê malbatê, nemaze, piştî ko min ji wê naskir, ko tu kes guhdarî li rewşa wê nake, û tu partî an nivîskar xwedî li berhemên ko di nav destê wê de mane, dernakevin. Hin xortin ji Kurdsitana Bakur car caran riya xwe pê dixistin û gelek destnivîs û reşbelek ji cem wê birin, lê mexabin

ta bi vê rojê, ewan xortan sozê xwe bi cih ne anîn û rewşa wan destnivîsan bû çî kes nizane. Vêca, her roja pêncşemê û îne ez diçûm mala wê û me bi hev re dest bi kar û xebatê dikir. Li dora 121

pênc-şeş pertûkên malbata Bedirxaniyan me çapkirin. Berî mirinê ewê di wesiyeta xwe de nivîsandibû ko divê kutabxaneyê wê ji min re be. Kutabxaneyê wê di rîya qîza wê re (Ûseyme) giha destê min. Li vê dawiyê di sala 2001ê de dema ko ez çûm Kurdistanê başûr û min kek Mes`ûdê Barzanî dît, di wê dîtîna de min kutabxaneyê Rewşen xanim diyarî wî kir. Gelekî kêfa kek Mes`ûd bi vê diyariyê hat.

Wekî her car min karê xwe kir û ez çûm bajarê Banyasê. Ez giham mala wê, min dît Rewşen xanim li ser livîna mirinê ye. Mexabin di wê rojê de mir. Li ser daxwazê wê min laşê wê anî bajarê şamê û li rex bapîrê wê Bedirxan beg û mîrê wê Celadet Bedirxan da veşartin.

Bi rastî ez hîna gelek ji serpêhatiyên jiyana kirim û ta bi vê rojê di bin bandûra wan gotin û pendê wê de mame. Ji min re digot:)Lawê min!, peyayên malbata Bedirxaniyan bextê (şensê) wan di jiyana de pir kêma bû. Ji wî tovê ko çandin negihan ko jê bixwin. Ew mirovî li pêş bûn, lê mîlet ne gîhabû. Ez ji Celadet bi şenstir im. Ji ber ko ewî xort û keçên kurd xwendevan bi çavê serê û ne dît. Lê, bi sedan xort û keçên xwendevan û zana îro li dora xwe dibînim. Lawê min!, Tu xortekî di xebatê de pir germî, û te qedera xwe bi malbata Bedirxaniyan ve girêdayî. Wek çewa şerê wan ji hêla mirovê dixok dihat kirin weha wê şerê te jî bibe. Rîya te dirêj û dûr e. Bi bê dengî karê xwe bike. Ji karê xwe meweste. Divê hilma te fireh be. Kê çî got li wan venegerîne. Ez bawerim dem kevîle ji bo rastiyê. Divê tu hevalê yekîtiya Kurdan bî. Nebe sersebebê perçebûn û dûrketina kurdan ji hev. Bila tu berê keda xwe di jiyana de nexwî. Lê wê dîroka gelê te, te jibîr neke. Bila tu setembar bî, ne setemkar bî.(

Hevalê hêja, ez jî dixwazim li gorî van pend û şîretan bim. Di sala 1997an de li ser daxwazê neviyên Yezdanşêr çûme Urdîna-Emanê. Birastî ez rastî gencîneyek ji zanîna bûm. Neviyên Yezdanşêr xortin pir zana û xwendevan in. Mirovine 122

welatparêz û gelperwer in. Gelek reşbelek û destnivîs li ser malbata xwe ji kutabxaneyên Bîrîtanî peyda kirine. Li ser daxwazê wan ez çûm bajarê Stenbolê û min gelek wesîqe ji erşîvê osmaniyan derxist. Ez bihêvî me ko dem alîkar be ji bo derxistina wan reşpelekan.

Ji bo xala te ya dawîn ez dikarim bi çend gotinan bersivê bidim. Ez dibêjim heger Rojnameya Kurdistan tunebûya dê gelê Kurd bê dîroka rojnamegeriya Kurdî bana. Heger kovara Hawar, Ronahî, Roja Nû, û Stêr tunebana dê zimanê toreya, Gramêra Kurdmancî û wêjeya Kurdmancî tunebana. Ev kovar û rojnameyên Bedirxaniyan Qur`ana zimanê Kurdmancî ne. Pêvî kar û xebata wan di warê ramyarî de, wan berhemên hêja û giranbuha yên ko Mîr Celadet, Kamîran, Sûreya, Miqdad, Ebdulrezaq, Emîn Alî, Rewşen û gelekên din ji vê malbatê ji me re hiştine. Gerek em jibîr nekin bê çewa di warê ramyarî û xebatê de gelê Kurd deyndarê malbata Barzaniyê nemir e, weharengê di warê rewşenbîriyê de deyndarê malbata Bedirxaniya ye.

-6Wek em dizanin tu endamê komîta xelata Osman Sebrî ye, ji kerema xwe tu dikarî li ser vê xelatê bipeyivî.

*Di 9-1-1998an de li mala nemir Osman Sebrî civatek mezin ji nivîskar, helbestvan, rojnamevan û rewşenbîran hate girêdan. Di wê civatê de pêşniyara avakirina komîteke bi navê (komîta xelata Osman sebrî) hat kirin. Ev pêşniyar ji hêla hemû beşdarav ve hate pejiwandin. Di wê civatê de komîteke ji heft kesan bi serokatiya mamoste Cemal Nebez hate helbijartin. Ev xelat her sê salan pêşkêşî mirovekî ne Kurd, dostê gelê Kurdan bibe. Komîta me biryar wergirt ko xelata xwe ya pêşî bide Profesor Ismaîl Beşikçi. Li ser daxwaza komîtê di 12-7-2000î li bajarê Enqerê min xelata komîtê pêşkêşî mamoste Ismaîl Beşikçi kir. Hêjayî gotinê ye, ko ev cara pêşî ye ko mamoste Ismaîl Beşikçi xelatekê werdigre. Wekî diyar e, tucarî tu xelat ji destê tu kesî wernegirtiye. Ji bo vê yekê em xwe pir bextewar û dilşa dibînin

123

ko mamoste Ismaîl Beşikçi xelata me wergirt. Ji bo me cihê serbilindî û şanaziyê ye.

Ez bawerim xelata didiwan ya sala 2003an wê para Danyêl Mîtran be.

-7Wek ez dizanim tu mirovekî siyasetmedarî jî.... ma tu ne bi nerîna min re ye ko çî kesê nivîskar be yan hunermend be dikeve çarçeweke teng de dema bi yek partiyê ve têye girêdan.

*Berî her tiştî ji narvîna me Kurda ye ko siyaset bi rewşenbîriyê ve hatiye girêdan. Lê, neyê wê angoyê ko rewşenbîr dilê nerîn û îdyolojiya partiyên be. Ji ber rewşa ko gelê Kurd tê re derbas dibe, hiştiye ko siyaset derbasî jiyana me ya rojane bibe. Li welatê me, axaftina bi zimanê bavûkalan siyaset e. Giring e, her mirovek xwedî nerîn be. Vêca, rewşenbîr wê çewa bê nerîn be.!

Lê girêdana bi partiyekê ve û mayîna di çerçewa teng de. Di bawerîya min de daxwaza te bawerî bi yek partiyê û her tiştê wê partiyê rast bibîne û di riya berjewendîya wê re jîweriyê binirxîne, ez bawerim ew rewşenbîr rola xwe wek ronakbîr wînda dike û xwe di bin konê partîtiyê bingor dike. Rewşenbîrê partîzan xwedî roleke gewre û diyar e. Li hemberî doza gelê xwe rastgo û xwedî hesteke nazik û rewan e. Bi nerîneke giştî di gasîna xebatê de hevpar û piştgir e. Ne kêsbas û pergîr e.

-8Ji ber ko tu bi siyaseta kar dikî ... tu rewşa tevgera Kurd li Sûriyê çewa dibînî.?

*Bi rastî, min gelek caran di riya gotaran re dîtina xwe di rewşa tevgera Kurd li Sûriyê de diyar kiriye. Ezê bi kurtî bersivê bidim. Rewşa tevgera Kurd cihê dilêş û kuldar e. Wek hûn dizanin nîgaşa parvebûnê ev e; hin partiyên Kurd di bin siya (Hevbendî) û hin partiyên din di bin siya (Bere) û çend partiyên din jî derwî herdiwan kar dikin. Hejmara van partiyan hejmara tiliyên herdû

124

destan derbas dikin. Pîrbûna hejmara wan şana rewşa lawaz û qelsiyê ye. Di roja îro de wek ez dibînim nakokî û berberîya di nav van partiyan de ne li ser nelihewkirina rewşin ramanî an îdyolojî ne. Ne li ser dirîşmên siyasî ne. Ne li ser berberîya qatî ne. Lê gelo çine?!...Ez bawerim sê xalên girin û yên sereke hene:

-Xwe girêdana bi partiyên Kurdistanî ve. Ango doza xwe jibîr dikin û riha kirina xwe bi riha kirina filan partiyê li filan perçî dibînin.

-Nerîn û dîtina wan ji rêjîma Sûriyê.

-Rengê xebatê li Sûriyê.

Ez pêvî van her sê xalan tu xalên din nabînim.

-9Gelek spas ji ber ko te dema xwe da me, fermo gotineke dawîn ji xwendevanê malpera Tîrêj re bêje.?

*Di destpêkê de ez hemû endam û rêvebirên malperê sipas dikim û serketinê ji karê we re dixwazim. Dawiya hevpeyvîna xwe bi gotina zanyarê mezin Se`îdê Norsî kuta dikim û her bijîn ji bo Kurd û Kurdistanê:

"Zimanê me yê ku di geşbûn û pêşveçûyîna de weke dara Tu be, bi qabilyet e ji bona ku weha hişk û perîşan, ji zimanê medeniyetê ku edebiyate dûr ma ye, we li welatparêziya we gilî dike". (Se`dê Norsî, Îctîmaî Reçeteler1, tenwîr Neşriyet, sh95.)

125

Hevpeyvîna malpera Rizgarî

Hevpeyvîn Li Gel Dilawerê Zengî

Hozanê Bengî

Çend meh berê, nûçeyek di malpera Rizgarî online – 16.06.2004 da bilav bû, ku nivîskar Dilawerê Zengî, ji Şamê dihat Awrûpa, da “2. Xelata Osman Sebrî” pê şêşê Xanim Danielle Mitterand bike.

Mamoste Dilawerê Zengî hat û bi serdanek gehî te ba me jî. Li gel ku em hêja Dilawerê Zengî wek nivîskar, lêkolîner, helbestvan û htd. jî dinasin, lê nasdarîyeka me yê kesî jî heye. Me bi dilek xwe ş pê wazîya mamoste kir û bi çend dilan jî guhdarîya wî û bîr û boçûnên wî li ser gelek ti şt û babetan kir. Li gel wê jî me xwest, wê mecal helê jî bikar bihênin û hevpeyvînan jî li gel mamoste pêk bihênin, da xwendevanên me jî, ji hindek ji wan çalakîyan haydar bin, ku mamoste tê da tevdigere. Yek ji wan babetên, me helbijart, ku em li gel mamoste bihaxivin, gelek xwezayî bû, ku li ser “Xelata Osman Sebrî” û “Komîta Xelata Osman Sebrî” bû. Eva jê deqa hevpeyvîna me ye li gel Dilawerê Zengî, li ser “Xelata Osman Sebrî.”

Hozanê Bengî: Mamoste Dilawerê Zengî, tu gelek bi xêr hatî û ser çavan. Em dizanin, ku tu li ser navê “Komîta Xelata Osman Sebrî”, ji Şamê hatî. Berê her tiş tê, em dixwezin tu ji me ra li ser “Xelata Osman Sebrî” bihaxivî. Ji alîyêkî û ji aliyekê din ve, kengê, li ku û bi çi mebestê/armancê hatîye damezirandin?

Dilawerê Zengî: Di 11. meha yekê (1.) sala 1998, li bajarê Şamê, em hejmarek rew enbîr, nivîskar, rojnamevan, hunermend û sîyasetmedar, li mala Apê Osman Sebrî li hev rûniştin. Hejmara me li dora 60 kesan dibû. Di nav me da, çendîn 126

nivîskar, rojnamevan û berpirsîyarên partîyan hebûn. Civîn, ji alîyê komîteyek ve hatibû amade kirin, ku ji kesên malbata Apê Osman – ewên di wê demê da li Şamê bûn -, wek keça wî, zavayê wî, pa şî ez bixwe, Mamoste Dr. Ebdulmecîd Şêxo û ji Mamoste Heyderê Omer pêk hatibû. Bi mebesta bîranîna Osman Sebrî me civîna amade kiribû. Di civîna da, be şedaran pê şîyar kirin, ku komîteyek, bi navê “Komîta Xelata Osman Sebrî” bê damezirandin. Ev pê şîyar ji alîyê tevaya beş daran ve bi germî hat pejirandin. Hindek ji me hatin pê ş û xwe wek endamê komîte kandîd/pê şîyar kirin. Ez bixwe yek ji wan bûm, Mamoste Heyderê Omer, Dr. Ebdulmecîd Şêxo û Dîya Ciwan jî bûne endamên komîte.

Di dirêjaya dan û standinan da, hat pê şîyar kirin, ku Komîte “Kurdistanî” be û lewra jî divê hindek navên ji be şên din yê Kurdistanê jî bêne pê şîyar/destnî şankirin. Di heman demê da

hat pê şîyar kirin, ku Dr. Cemal Nebez bibe serokê komîtê. Ji ber, ku ew wek mirovek akademîk, naskirî û serbixwe ji partî û rêxistinan, dikarîya profîlek baş bide komîtê.

Ev pê şîyar, bi tevahî hatin pejirandin. Pi ştê civînê, peywendî hat girêdan li gel Dr. Cemal Nebez, ku xwe da ber karê serokatîya komîtê. Pa şî jî, bi van kesên li jêr, komîte hat firehkirin; Xecê ji Bakûrê Kurdistanê, Mihemedê Tûj (Mihemedê Mele Ehmed) û Dr. Memo ji Parîs.

Pi ştê avakirina komîtê, inca gengeş îyên li ser kar û mebest û amancên vê “xelat”ê destpêkirin. Di dawîya gengeş îyan da, hat biryardan, ku ev xelat, berê her tiş tê, divê li ser navê “dostanîya gelan” bête pê şkêşkirin. Ji wan kesan ra bê pêş kêş kirin, ku ji bo doza Kurdî xebitîne, çî di warê sîyasî da, çî di warên rûş enbîrî û hunerî da û bi giş tî ji ber Kurdan da zehmetî, dijarî û astengî kê şane, wek rêzgirtinek ji bo wan, ev xelat dê ji wan ra bihata pêş kêş kirin. Lê divîya ev kes ne Kurd bûya. Ji ber ku Kurd bixwe ne pêwîste hevdû xelat biken. Lê yekê biyanî ra bê pê şkêş kirin, ku di rêya Kurdan da zehmetî û dijarî û westîyanê dîtibe.

Hozanê Bengî: Hûn dibêjin, ku dê niha 2. (duwemîn) xelat bête pêş kêş kirin. Lewra jî, divê ku 1. xelat jî hebe. “1. Xelata 127

Osman Sebrî” gehî şte kê, bo çî, çawan (bi çî awayê) û bi destê kê hat pêş kêş kirin?

Dilawerê Zengî: Me got, ku Komîta Xelatê, li sala 1998 da hat damezirandin. Li sala 1999 da jî biryar da û bi daxuyanîyek jî bilav kir, ku “1. Xelata Osman Sebrî” gehî şte Dr. Îsmâil Be şîkçî. Li vir ne pêwîste, em gelek gotinan biken li ser Îsmâil Be şîkçî, ji ber ku her kes wî dinase. Wek nivîskar, rû şenbîr, tekoş er û xebatkarekî mezin, li ber doza Kurd da, gelek êş îyaye û gelek salên dirêj ji temenê xwe di zindanan da derbaz kirîye. Gelek pirtûk û nivîsên hêja nivîsîne. Ji ber van hemû xalan, me navê Îsmâil Be şîkçî derxist pê . Pi ştê wergirtina biryarê, li ser pêş nîyar ez hatim destnî şankirin, ji bo pêş kêş kirina xelatê bo Îsmâil Be şîkçî.

Min bi alîkarîya hindêk nivîskarên ji Bakûrê Kurdistanê, karî xwe bigehînim cem Îsmâil Be şîkçî û xelatê pêş kêş ê wî bikem. Yek ji wan, ku ji roja yekem ve pê wazîya min kir û di ber me da gelek westîya û ku rêzek min ê gelek taybetî jê ra heye, Mele Îsmet bû, ku hat pê wazîya min li bajarê Enqere û bi ser da jî, di navbera min û Îsmâil Be şîkçî da karê wergerandinê birêve bir- bi awayek xweş û hêja. Wesa xuya bû, ku yek ji sedemên Îsmâil Be şîkçî xelata me wergirt jî ew (Mele Îsmet) bû. Bi awayek

xweş ik bir û anî û bi hostatî pê da pejirandin (hêjayê gotine, ku tê zanîn, Îsmâil Beş îkçî xelatan wernagire – HB.)

Ez dibêjim eva (dibe ku?) cara didûwan be Îsmâil Beş îkçî xelatek webigire. Ji ber wê jî li her cihê deng da. Ji bo me jî serketinek bû, ku Îsmâil Beş îkçî xelata me werbigire.

Em bêne ser 2. xelatê. Sala 2003, piş tê dan û standinan, biryar hat standin, ku 2. xelat ji bo Xanim Daniëlle Mitterrand bête pêş kêş kirin. Sedema serekîyê, ku pêş kêş kirina xelatê heta niha dereng ket, bûyerên Qamîş lo bûn. Ew bûn asteng li pêş îya me, da bikarin di demek zûtir da karên xwe pêk bînin.

Hozanê Bengî: Kartêkirinên bûyerên Qamîş lo hinde mezin bûn, ku we nedikarîya derkevin derve?

Dilawerê Zengî: Belê. Rew ş gelek dijwar bû.

128

Hozanê Bengî: Bo çi Xanim Danielle Mitterrand?

Dilawerê Zengî: Herkes baş dizane, ku wê di ber Kurdan da gelek cefa kêş aye û piş tgrîyên bê sinor dane gelê Kurd. Wek nimûne, bûye destpê kerê avakirina gund û dibistanan li Baş ûrê Kurdistanê. Wek miroveka nas di cîhanê da, xemxureka doza gel û mafên milletê Kurd bûye. Ez li vir naxwezim hemû xebata wê bînim ser ziman, ji ber, ku wê bi dûr û dirêjayî xizmeta Kurdan kirîye. Lê ez dikarim bêjim, ku wê rolek pîroz lîstîye di karê navberî ya “ şerê birakujîyê” da û di vemirandina wî agirê da. Ji ber van û gelek xalên din, Kurdan jî, wê ji xwe ra wek “dayikek” dibînin. Ew bixwe jî gelek pê xweş e, ku Kurd jê ra dibêjin “Dîya Kurdan”. Ji lewra jî ew mirovek hêjayê wê ye, ku em xelata xwe pêş kêş ê wê bikin.

Hozanê Bengî: We peywendî girêdaye li gel, ku “2. Xelata Osman Sebrî” gehî ştiye wê?

Dilawerê Zengî: Me hêj di destpêkê da, bi nameyek li ser navê Komîta Xelatê, Dr. Cemal Nebez, pê da zanîn. Ewê jî di bersîva xwe da, ji bo me daye xuyan, ku ew wergirtina xelatê pejirandîye. Ez jî niha hatime, ku li ser navê Komîtê, xelatê pêş kêşî wê bikem. Lê mixabin, heta roja îro jî, kar û barên me bi ser hevdû ve nehatine, ku em bikarin xelata xwe pê şkêş biken.

Hozanê Bengî: Hûn ê çawan bikarin, karên Komîtê bi berdewam bikin, ku niha endamên Komîtê, her yek li ciheke û li dinê bilav bûne?

Dilawerê Zengî: Di rastîyê da, komîta me tenê, ya li hev şewrê ye. Ji lewra jî, me heta niha karîye vî karê, bi rêya telefonê çareser biken. Pêş nîyara kesek tê kirin û em jî li ser dan û standinê diken. Ji bo vî jî li hevrûniş tina me pêwîst nake. heta

niha bi baş î bi rê ve çû ye. Komîte karên xwe yê pê ş da bi ser 3 xalan da xuya kirîye; (1) Niha jî tê pê şniyar kirin, ku Komîte bête firehkirin. Hindek navên din, nivîskar û rewş enbîrên din jî dikarin bêne nav Komîtê.(2) Ji alîyê din ve jî, Komîte biryar daye, ku xwedî li ber û berhemên Apê Osman Sebrî derkeve. Em 129

dixwezin xwedî li hemû berhemên çap kirî û neçapkirî derkevin û bizanin, ka çi berhemên wî yê din hene.(3) Wek xala sisêyan jî, pirs sala 2005 tê pê şîya me, ku 100salîya ji dayikbûna Apê Osman e. Em dixwezin, li nav û derveyê welêt, gelek semîner bêne li dar xistin û Komîte jî pi ştgirîya wan bike.

Hozanê Bengî: “Xelata Osman Sebrî” çend sal carek tê pê şkêş kirin ? Gelo li ser vê yekê hatîye biryar dayîn?

Dilawerê Zengî: Her 3 sal carek, ji bo mirovek destnî şan kirî û li gor xalên li jor binavkirî, tê pêş kêş kirin.

Xuya ye, ku ji bo me amadekirina xelatek her sal zehmet e. Ji ber, ku em ji tu der û rêxistinên alîkarî wernagirin. Me tu rêxistin, partî yan dezgeh tunenin, ku pi ştgirîya me biken. Dîyare xelata me, ji parçek zêr (bi dirêjaya 10 cm) pêk dê, ku wêneya Apê Osman li ser hatîye neq şandin û li jêr jî hatîye nivîsandin “Xelata Osman Sebrî, Ji Bo Dostaniya Gelan”. Eva jî barekî aborî dixê ser karê Komîtê.

Hozanê Bengî: Mamoste Dilawer, em gelek spasîya te diken, ji bo te dema xwe ya hêja ji bo Hevpeyvîna me terxan kir. Di dawîyê da tu gotinên te hene ji bo xwendevanên me?

Dilawerê Zengî: Gelek spas ji we ra. Ez dixwezim li vir bi taybetî spasîya te jî bikem, ku te piş tgirîya vî karê me kirîye û te me bi babê xwe yê hêja Mele Îsmet da naskirin û bi alîkarîya camêrek wek babê te karê me çû serî. Ez dikarim wê jî bêjim, ku ne tenê ev karê me yê navbirî çû serî. Lê em bi vê rêyê, gehîş tin peywendîyên gelek hêja jî, li gel nivîskar û rûş enbîrên Bakûrê Kurdistanê.

130

Hevpeyvînek digel Dilawerê Zengî

li ser civata Xoybûnê

-1Armanca damezrandina Xoybûnê çibû?

**Piştî hilweşîna şoreşa Şêx Se’îdê kal di sala 1925an de, dewleta Turk dest bi siyaseta helandina bi darê zorê Kir-ya bi siyaseta Tetrîkê tê naskirin. Dasa şer, hişk û ter da ber hev. Bi destekî hesinî dest bi kuştin û wêrankirina gelek gund û bajaran kirin. Çek ji destê hoz û ‘eşîrên Kurdan wergirtin. Berê agirê Setemkariyê giha hemû warên jiyane (abûrî, civakî, siyasî û

rewşenbîrî)yê. Bi sed-hezaran Kurd dûrî welêt xistin. Kurdistan kirin dojeh. Gelek ji wan siyasetmedar û welatparêzên Kurd penaberî Sûriyê, Îraq, Îran û Ewropayê bûn. Lê digel van karan tevan jî dewleta Turk nikarîbûn viyan û hêviyên Kurdan ji hest û hizrê wan yê neteweyî bibirin û rehên agirên serhildan û berxwedanên wan vemrînin. Ew agirên ko li Çiyayên Cabikcûr, Farqîn, Sason û Agirîyê vexistî mabûn di şerê xwe de berdewam bûn.

Dema ku welatperwerên Kurd yê penaber bi çavên serên xwe dîtin bê çî bi serê gel û welatê wan hat û dijmin di hovîtiya şerê xwe de her berdewam e; biryara girêdana kongirekî giştî ji hemû welatparêz, xwedî civat û rêxistin, siyasetmedar û rewşenbîr, beg û serokên hoz û 'eşîran dan.

-Giringiyek bi girêdana kongirekî giştî ji bo yekîtiya hêzên Kurdan yê belavbûyî li ser pirogrameke yekbûyî hebû.

-Damezrandina navendeke giştî ku cihê Stendina biryaran û piştgiriya şoreşa Agirî bike. Çî di warê aborî û leşkerî de be, û çî di warê siyasî, diblomasî û piropaganda de be.

-Xoybûnê wek rêxistin ji bo kurdistaneke serbixwe tekoşîn dida, ev daxwazêke polîtîk bû. Lê belê Xoybûnê di dokumentan de û li ser kaxiz wek rêxistineke serxwebûnê xwe ne dida nasîn, li ser pertûkên xwe, weşanên xwe, destûra xwe de hertim

131

Xoybûn- Rixistina netewî ya kurd bi kar tanîn, ev yeka jî gelek balkêş e.

Ewan welatparêzên kelecana û penaber kongirê xwe di 5ê çiriya pêşîn sala 1927an de li Beyrûdê- Bihemdûnê, girêdan. Di wî kongirî de çend biryarên dîrokî hatin sitendin. Hêjaye em wan biryaran bînin bîra xwe:

Biryarên kongirê Xoybûnê ev bûn:

-1Helkirina hemû civatên Kurdî yê hene, û pêkanîna civateke Kurdî ji hemû endamên kevin kom bibin û rê li ber endamên nû vekirî be.

-2Şoreşan li dijî Tirkan dirêj bikin, ta yek leşkerê Tirk li ser axa Kurdan nemîne.

-3Berî pêxistina agirê şoreşa giştî, li ser van xalên jêrîn biçin:

A-Ji bo hemû hêzên niştimanî ên Kurdî, pêşewayê giştî destnîşan bikin.

B-Rêxistina hemû hêzên şoreşgêrî li rêbazên leşkerî û cengawerî de baştirîn çekên şervanî di destên şoreşgêran de bin.

C-Ji şoreşê re melbendeke giştî bê nîşankirin û ji bo hêza serkirdayetiyeke bilind di çiyayekî ji çiyayên Kurdistanê ên bilind

de bê danîn.

-4Ligel dewleta Îranê û bi gelê Faris re peywendiyên biratî û xweş girêdin.

-5Bi herdû dewletan (Sûriyê+Îraqê) re peywendiyên xwe girêdin, û ew mafên li gora sekihên çavdêrî ku peyman û rêkevtinên dewletî bi Kurdan dabûn, besin û doza tu mafên siyasî yê din ji herdû dewletan nekin.

-2Di dîroka Xoybûnê de xebat û çalakî çewa hatin kirin?

**Xoybûnê, dest bi kar û xebata xwe ya neteweyî kir û bi serokên 'eşîran, serdarên siyasî û bi malmezinên Kurdan re têkilî girêdan, û bi hev re dan û stendin; da ku li dema pêwîst amade bin.

132

Xoybûn roj bi roj xebata xwe berfireh kir û bi Kurdên derveyî welêt re têkilî girêdan.

-Nûner û endamên Xoybûnê li her çar perçên Kurdistanê û li derveyî welêt (Ewropa+Emerîka) çêbûn.

-Peywendî di navbera serkirdayetiya Xoybûnê û perçên Kurdistanê yê din de çêbûn.

Xebat û çalakiyên Xoybûnê di warê leşkerî de:

Birastî em nikarin xebata Xoybûnê û şoreşa Araratê ji hev veqetînin, ji ber ko li dora çar salan (1927-1930) bi hev hatibûn girêdan. Em dikarin bibêjin ko berdewamkirin û geşkirina agirê şoreşa Agirî pareke mezin jê keda rêxistina Xoybûnê bû.

-1Şoreşa Agirî:

-Ihsan Nûrî paşa serkêşiya şoreşa Agirî bike, û ala Kurdî û durîşma civata Xoybûnê jê re rêkîrin. Serokê şoreşa Araratê ev durîştîmê ha kiribû nîşana efserên xwe û çiyayê Agirî kiribû nîşana leşkeran.

-Rêveberiya dezgehên bajarî bi serokatiya Biraîm paşayê Hisikî damezrandin.

Deverekî fireh vegirtin: "Ararata mezin û ya piçûk, cihên Torbax û Kelhê, Tendirok, Aldax, Mîlêc, Kêrik, Êrhebeş, Zîlan, Eyaxa, Barkêrê û Diyardînê.

-2Pirojeya şoreşekê ji başûr-Binxetê:

-Xoybûn şeva 3ê Ser 4ê Tebaxê Sala 1930ê roja êrîşkirina ji başûr-binxet ber bi bakur-serxet ve biryar stendin.

Serkirdayetiya Xoybûnê enya şer ji Cerabulsê ku li ser ava Feratê dikeve, ta Endîwerê li ser ava mezin (Dicle); li ser şeş deveran ji rojava ta rojhelat bi ser endamên Xoybûnê de leva kirin.

-1Devera Kobanê: Bozan şahîn beg û birayê wî Mistefa beg

serokên hoza Berazan, û Osman Sebrî berê wan li Orfayê û Mereşê bû û yê O.Sebrî ber bi hoza Merdîsan here.

-2Serê Kaniyê: Mehmûd begê Birahîm paşayê Milî ber bi Wêranşehir here.

133

-3Devera Dirbêsiyê: Ekrem begê Cemîl paşa û Qedrî ber bi Mêrdînê herin.

-4Devera Tirbesipiyê: Haco axa serokê hoza Hevêrka ber bi cihê Hevêrkan here.

-5Devera Dêrikê: Celadet Bedirxan beg serkêşiya vê hêzê dikir û pêre Mihemed begê Cemîl paşa û hin ji begên devera Botan mîna Resûl axa serokê hoza Zîlan.

-6Devera Tilşe'îrê: Cemîlê Seyda û herdû kurapên Şêx Se'îd)Selahedîn û birayê xwe), digel pênc hevalên din , di herêma Nisêbînê re herin.

Xebata Xoybûnê di warê Siyasî, civakî û rewşenbîriyê de:

Xoybûnê gelek şeweyên tekoşînê yên ji hev cuda bi kar tanîn, wek nimûne di xala 17an ya destûra wê de tiştêkî gelek balkêş cih girtiye. Ew jî ev e; `propaganda divê him devkî him nivîskî bê çêkirin. Di warê propaganda devkî de miftî û derwêş divê stran, qesîde û çîrokên Kurdî di nav gel de belav bikin û bi vî awayî zordariya Tirkiyê nîşan bidin`. Nivîskar Rohat Alakon di vî warî de dibêje: `Ev cara pêşîn ko rêxistineke Kurd folklor û edebiyatê di warê hişyarbûna neteweyî de wek çekekê bi kar tîne û vê yekê di destûra xwe de bi cih dixe`. Ligel tekoşîna çekdarî, Xoybûnê bi taybetî baweriya xwe gelek bi kaxiz û pênuşê tanî. Xoybûnê wek rêxistin bi zimanê inglîzî, fransî, erebî û tirkî çend pertûkên înfomatîk û hînkariyê di derbarê rewşa kurdan de weşand.

Piştî şoreşê rewşa xwe rêxistin û bi ser û ber kirin rojnameyek bi navê Agirî derxistin û di jimarekê de marşa xwe ya leşkerî belav kir (Agirî Agirî-Ji 9 malikan pêk tê.)

-Hin daxwiyânî ji bo piştgiriya şoreşê û geşkirina hestê neteweyî di nava gel de, çî li hindirê welêt û çî li derveyê welêt dihatin belavkirin.

-Radyo ya Kurdî li Bêrûdê hate vekirin û radyogêrên wê Dr. Kamîran Bedirxan bû. Di rojê de çarîk katjimêr nûçe, gotar û lêkolîn diweşand.

-Li gora biryara Xoybûnê Şêx Ebdilrehmanê Garisî rêkirin serxetê, lê mexabin ew çûn, çûna bê veger bû. Şehîd ket.

134

-Di 24-9-1932an de endamên civata Xoybûnê civatek damezrandin bi navê (Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li

Cizîrê.(

-Di havîna sala 1938an de li gor biryara civata Xoybûnê Nadiya CiwanKurd li bajarê Amûdê hate damezrandin.

-Peywendî di nav Xoybûn û partiya Hîwa ya Îraqê de çêbû.

-Peywendiyên xwe bi Barzaniyan re nûkirin û çaxê Tevera Mele Mistefa Barzanî (1943-1945), ala Kurdî jê re rêkirin da li ser kopê çiyayên Kurdistanê bilind bike.

-Di sala 1945an de Xoybûn û partiya Hîwa bi hev re raporteke hevpişkî rêkin kongirê Sanfiransîsko, doza mafê Kurdan bikin.

-Xoybûnê nûnerê Xwe Qedriyê Cemîl paşa rêdike Mehabadê Ji bo pîrozkirina Komarê.

-3Di Xoybûnê de, ji rewşenbîr û pêşwayên rojavayê Kurdistanê kî bûn?

**Berî bersiva vê pirsê bidim, hêjaye em damezrênerên civata Xoybûnê diyar kin; ji bo zelalkirina vê pirsê bi giştî be.

Damezrênerên Civata Xoybûnê Ev bûn:

-1Celadet Alî Bedirxan.

-2Elî Riza kurê şêx Se'îdê Pîran.

-3Dr.Şikriyê Mihemedê Segvan.

-4Haco Axa.

-5Bozanê Şahîn beg (serokê hoza Berazan.(

-6Mistefayê Şahîn beg. = = =

-7Emînê Ehmed (Serokê hoza Rima.(

-8Memdûh Selîm.

-9Bedredîn axayê Hebisbenê.

-10Tewfîqê Cemîl.

-11Fehmiyê Licî (nivîskarê Şêx Se'îd.(

-12Mele Ehmedê Şûzî.

-13Feqe 'Evdilayê Cizîrî.

-14Kamil efendî.

135

-15Kerîm efendî.

Tev endamên komîta navendî bûn pêvî (Feqe evdilayê Cizîrî û Mele Ehmedê Şûzî.(

Kesên ku Xoybûn li binxetê ava kirin û pêşvebirin ev bûn:

C.Bedirxan, K.Bedirxan, Xelîl beg Bedirxan, Sûreya Bedirxan,

şêx Ebdulrehmanê Garisî, Dr.Ehmed Nafis, Dr. Nûredîn Zaza,

Haco axa, Qedrî û Ekrem Cemîl paşa, Hemze begê Muksî, Dr.

Nûrî Dêrsimî, Şewket Zulfî beg, Emîn Birûsk, Şêx Ebdilrehman

û Mihemed Mihdî û Tahir birayên şêx Se'îd, Ebdilrehmanê Eliyê

Yûnis, Arif Ebas, Memdûh Selîm, Tewfîq Cemîl, Osman Sebrî,

Cemîlê Seyda, Qedrî can, Reşîdê Kurd, Hesên Hişyar,

Cegerxwîn, Ehmedê Namî, ...û hwd.

lê yên ji rojavayî Kurdistanê li gorî ku têne bîra min ev bûn:

-Mihemed 'Eliyê Şêxmûs (Şiwêş).-Se'îd axa.-'Evdê Têlo.-Hacî Ebdilkerîmê mela Sadiq.-Mele 'Eliyê Topiz -Dr.Xalid Qotreş- .
Ûsê Hersan.-Biraîmê Qiço.-Isma'îlê Wethiya.-Seydayê Tîrêj-
Osman Alûsî. -Eliyê Omer.....hwd.

-4Di Xoybûnê de rola Bedirxaniyan çi bû?

**Ji nav malbat û malmezînan Kurda rola malbata Bedirxaniyan ya sereke bû:

-Celadet Bedirxan yek ji damezrênerên pêşîn yê Xoybûnê bû, û hemû çavkanî û jêderên dîrokî nîşan didin ko ji sala 1927-1932an serokatiya Xoybûnê kiriye. Lêkolînerên wek Basîl Nikitîn, E.G.Elphinston, Erhart Franz, Nazmî Sevgen di berhemên xwe de Celadet Bedirxan wek serokê Xoybûnê nîşan didin. Berî ko Xoybûn belav bibe, serokê Xoybûnê Dr. Ehmed Nafiz beg bûye.

-Piştî hilweşîna şoreşê û têkçûna xebata çekdarî digel birayê xwe Dr.Kamîran dest davêtin xebata rewşenbîrî û zimanê Kurdî, 136

çend kovar û rojname li Sûriyê û Beyrûtê weşandin mîna (Hawar, Ronahî, Roja Nû, Stêr) û çend pertûkên hêja li ser ziman, tore, dîrok û folklorê Kurdî çap kirin.

-Xelîl beg Bedirxan endamê Xoybûnê bû li Beyrûdê.

-Dr.Kamîran Bedirxan rêpêşdarê Xoybûnê bû. Radyo ya Kurdî li Bêrûdê vekir û radyogêrê wê bû.

-Sûreya Bedirxan li gorî biryara Xoybûnê diçe Ewropa û Emerîkayê û roleke baş li nav Kurdên penaber radibe û alîkariyê ji nav wan dide hev û hin şaxên Xoybûnê li wir ava dike û hin çalakîyên diblomasî radibe. Di raporeke Îngilîz ko di dîroka 18-4-1929an de ji Amerîkayê, ji bajarê Detroitê hatiye şandin, dide diyar kirin ko Sureya Bedirxan berî ko bê Amerîkayê çûye Îtalyayê û li wir 15 rojan maye û bi Musolonî re hevdiînek pêk aniye, paşê riya xwe bi Yunanîstanê xistiye.

-5Ji bilî Sedemên şexsî çi nakokiyên damezrênerên Xoybûnê hebûn?

**Nakokiyên damezrênerên Xoybûnê gelek bûn.

Dema xwestin ji başûr êrîşî dewleta Tirkan bikin, û ji şeş deveran derbasî Kurdistanê bakur bibin. Gelek ji wan axa û begên ku soz dabûn piştgiriya vî karî bikin û pê rabin, sozê xwe xwarin û pê ranebûn. Evê yekê ne baweriyek di nav Xoybûnê de çêkir.

-Piştî şikestina şoreşê valahiyek çêbû, ewê valahiyê hişt ku nakokiyên wan geştir bibin, û li hev bigrin. Hin ji endamên Xoybûnê dev jê berdan û dest bi şerê hev kirin.

-Tirkîyê bi hemû hêzên xwe ve gelek hewl dida ko Xoybûn hilweşe û ji navê rabe. Yek ji wan metodan li dijî Xoybûnê derxistina qanûnên efûyan bû. Bi saya van efûyan Tirkîyê dixwast hin endamên Xoybûnê dev ji Xoybûnê berdin, bên radestî Tirkîyê bin û Xoybûnê perçe bikin. Vê yekê bandûra xwe nîşan da. Wek kesên mîna Elî Riza, Emînê Perîxanê di sala 1928an de ji Xoybûnê veqetiyên û Mehemed Şukrî Sekban jî paşê dev ji Xoybûnê berda û çû radestî Tirkîyê bû. Ev veqetandin 137

û çûyînen wisan nexweş bêguman li ser Xoybûnê bandûreke neçê dihişt.

-Di sala 1930î de binketina serhildana Araratê di nav Xoybûnê de bandûreke mezin nîşan da û bû sedemekî bîntengiyê. Piştî vê bûyerê Xoybûn qels dibû.

-Tevgera serkirdayetiya Xoybûnê roj bi roj lawaz dibû. Bi taybetî piştî ko Xoybûn Dr.Kamîran ji nav xwe dîrxist, birayê wî Celadet Bedirxan jî ji ber vê yekê dev ji Xoybûnê berda.

-Peymana ko di nav Taşnaqan û Kurdan de hatibû imze kirin, ji 19xalan pêk dihat. Bi taybetî xala 8an ya vê peymanê gelek balkêş e. `ji bo ko karên hevkarîyê baş bimeşin yek ji nûnerên Taşnaqan di mercîn lazim de divê têkeve nav komîta merkezî ya Xoybûnê û di wir de kar bike`. Beşdarbûna kesekî din ji bo Xoybûnê bûye serêşîke mezin. Ev yeka tê wê wateyê ko rêxistina Taşnaq rasterast tevî karên Xoybûnê yê hundiirîn bûye. Hin ji endamên Xoybûnê ew têkiliya bi taşnaqan re ne durist didîtin û eşkere li dij derdiketin. Li gorî baweriya wan; destê Taşnaqan di Xoybûnê de pir dirêj e, sedem jî ev e; Kurdan li hemberî Taşnaqan xwe lawaz didîtin. Yê li dij van têkiliyan derdiketin ev bûn: O.Sebrî, Memdûh Selîm, Şêx Ebdilrehmanê Garisî, û binemala Cemîl paşa ....hwd.

-6Xoybûn bi bernamêyên çalak û naveroka xwe di dîroka Kurdistanê de rêçeke çewa kola?

**Di baweriya min de şopedîroka Xoybûnê bihewceyî gelek nivîsandin û lêkolîna ye. Ji hêlekê de, rêçeke tev bi xwîn, kuştin, wêrankirin, meşextkirin, nepêkanîna soz û peymanan, xapandin û girêdana bi dijmin re...hwd. ? ji hêlekê din ve qehremanî, têkoşîn û berxwedan, dilsozî, welatperwerî û şoreş e...hwd. Dîroka Kurdan gelek caran xwe bixwe veqerandiye. Lê mexabin gelê Kurd tu sûde ji wan serpêhatiyan negirtiye û her û her di wan

şaşiyên xwe de berdewam e.

138

-Di pêşiya şoreşê de şaşiya sereke ev bû; têkilî, xwesipartin, girêdan û pêwendiyên bi rejîmên ku Kurdistan di nav wan de perçe bûye.

-Berî vêxistina agirê şoreşê pêwîste pêkhatineke giştî û amadekirineke baş û demê pêwîst hebijêrin. Mercên alîkarî ji serketina şoreşê re divê peyda bibin.

-Pireya wan kesên bi avakirina Xoybûnê rabibûn ji binemalên axa, beg, şêx, mele û berjiwaziya biçûk bûn. Dema berjewendiya wan têk çû piştî xwe dan şoreşê. Serkirdayetiya derebegî û berjewazî û ya olî ji bo pêkanîna armancên neteweyî di riya serbestî û serxwebûnê de serneket. Biryarên şoreşê ji banî bin û ne ji binkeyeke şoreşgêrî bin û hemû şoreşgêr di avakirina wê de ne hevpişk bin û wisa pêşkêşiya wê destikek ji girêdanên berjewendiya jor be û ji bo çewsandina cemawerê gelek ji şoreşgêran be. Gava şoreşgêr têgiha ku armanca şoreşê şoreşgêr e, û şoreş ji bo xweşiya wî û ji bo pêşketina komel xebatê dike, bê guman hingê şoreş serdikeve.

8-3-2002

139

Bîranînên Celadet Bedirxan

(1893-1951)

Gotineke pêdivî

Piştî nasîna min bi Rewşen Xanimê re, her roja pêncşemê min berê xwe dida mala wê. Rojekê min xwe amade kir, dunya zivistan, dem nîvroj û demjimêr dido bû, otobusa me ji bajarê Şamê bi rêket. Ji bextê min ê sipî bi barîna baranekê re em gihane bajarê ko Rewşen Xanim lê dimîne; bajarê Banyasê. Ev bajar şên û beravî ye, piraniya xelkên wî Elewî ne. Mala Rewşen Xanimê li devê riya Parêzgeha Lazîqiyê ye û ji hêla bakur ve li ber qeraxa Derya Sipî dimîne.

Mîna li zengilê derî xist, berdesta wê Abla Sebah derî vekir û pê re silava min bi germî veşand. Tiştê zehî(ecêb) Abla Sebah nêzî sî û heft salan li nav mala Rewşen Xanimê maye û hînî zimanê Kurdî nebûye. Tenê bi zimanê Erebî û Tirkî dizanîbû. Di temenê xwe de li ser zimanê Rewşen Xanimê, ew nod salî ye. Lê eger meriv jê dipirsî, digot: (Ez pêncî salî me!) Abla Sebah bi xwe dişa mezin ya helbestvanê Kurd Qedrî can bû.

Mîna û Rewşen Xanimê me li rewakê silav li hev kir, piştî şîvê em li hev rûniştin û ketin behsa Mîr û nivîsandinê. Çend pirs ji mêmî de di serê min de diçûn û dihatin. Vêca min ji Rewşen

Xanimê pirsî:

-)Dayê çî bi kitêbxane û destnivîsên Mîr hat.(?)

Rewşen Xanimê got:

-)Di sala 1971ê de li ser daxwaza Korî Zanyarî Kurd li Bexdayê, Celal Talebanî û Mes'ûd Mihemed, berpîrsî-yarê Korî Zanyarî Kurd, kitêbxana Mîr birin Bexdayê.

Di nav wê kitêbxanê de ferhengeke destnivîs hebû. Ji wê ferhengê kopiyek linik min jî hebû. Berî demekê min ew jî sparte destê xortekî ji Kurdistana bakur (Tirkîyê), jê re dibêjin (Şêx Se'îd) lê mixabin tu haya min jê tune.(!

140

Rewşen Xanimê bi kişandina çixarê re gotina xwe berdewam kir û got:

)Berî demekê; Mehmed Uzun di riya Xelîl Xoce re hate ba min û lid or mehekê li mala min ma. Wî xortî gelek destnivîs, reşbelek û wêne ji min girtin û birin. Li ser soz û gotinên wî gerek niha hin ji wan çap kiribin. Lê mixabin tu deng ji wî jî nehat.(

Bi vê gotinê re lêvên xwe digivaştin ser hev û çend keser hildanîn, durvên riwê wê pê re guherîn û dest avêt ji pakêta xwe ya Kênt, cixareyek derxist û kişand. Bêdengiyek ket ser rûniştina me. Ez di hundurê xwe de pir êşiyam, lê dengê xumxuma baranê, şirqîna birûskan, fîze fîza bê û dengê pêlên deryayê hinekî barê min sivik kirin, hin bi hin ceger hate min, ez pê re gîrnijîm û min got:

)Dayê, ezê jî tu sozê nedim te, lê eger tiştêk ji wan destnivîsan hebe bi kêmasî ez dikarim biparêzim.(

Bi gotina min re kenîya û got:

)Kurê min tu pir dereng hatî, xwezî berî çend salan me hevûdû naskiriba, me yê bi hev re gelek kar bikira, lê mixabin dem li min derbas bûye, tu hêz di dest û çavên min de nemane. Lê ji bo destnivîsên min, ezê bi tevayî bispêrim destên te. Ez bawer im, te çawa (Name ji Mistefa Kemal Paşa re), (Bîranînên Salih Bedirxan) û çend pirtûkên din çap kirin û belav kirin, tu yê bikaribî wan jî derxîni.(

Piştî hinekî ji pêjnyê, serê xwe hilda û got:

)Di sala 1957an de li Beyrîtê rojnameyek bi destê dostê me Yûsif Melek derdiket. Di wê rojnamê de min hinek ji bîranînên Mîr Celadet dane belavkirin.(

Pişt re, çend hejmar ji wê rojnamê spartin destê min. Lê mixabin hejmarên bîranînan ne li pey hev bûn. Ez pir li dû yê mayî geriyam. Lê vê dawiyê li nik hin dostan yê mayî min peyda kirin. Bi lez min wergerandin zimanê Kurdî. Hêviya min

ew e ko ji van bîranînan sûdek were standin.

Dilawerê ZENGÎ

141

Bîranînên Celadet Bedirxan

Ji mêj de, min dil hebû, ko bîranînên xwe di pirtûkekê de bicivînim. Berî niha bi demekê, min hin jê civandin. Lê mixabin li bajarê Xarpûtê, ji hêla (Dadgeha Istiqlal)ê bi kaxezin min re hatin girtin. Tevî ko dilê min û nivîsandina tu karî jî tune ye, lê ezê vê carê dest bi nivîsandina bîranînên xwe bikim û binivîsînim; ji ber ko pergala derûna min ne tebitî û aşufte ye; cangiraniyekê jî xwe bera wergeya min daye. Ev hest dike bibe sedemê dûrxistina min ji gelek kar û nivîsandinan.

Min dest bi nivîsandinê kir û ezê berdewam kim. Ez bawer im, birayên min jî dixwazin van bîranînan bicivînin. Lê heger min berî xelaskirin û pêkanîna vî karî çavên xwe damirand, hêviya min ew e, ko ew ji dêvla min, bi vî karî rabin. Bi vê yekê vatiniya xwe û daxwaza min bi cih tînin.

Celadet Bedirxan

Beyrût, 16.08.1929

Di vê pirtûkê de, ezê dîrok û bîranînên malbata Bedirxaniyan bicivînim. Dibe hin bûyerên weşandî, ne pêderpê û di demên ne wek hev de jî bin, wê hin bûyer û serpêhatiyên ne weşandî jî hebin. Lê li ser zar û zimanan bi awayekî çîrokî hatibin gotin. Heger ev pirtûk dibe belgeyek ji bo bicihkirina dîroka Bedirxanê Azîzî, ji hêlekê din ve jî dibe belgeyê qenc û alîkar; ji bo dîroknasên dîroka Kurdistanê.

Di vê pirtûkê de, wê hin nîfşin din jî, ji nivîsandinê hebin, ew jî hest û dîtinên hin kesên Kurd û rojhilatnasên biyanî yên ko li ser kesîna Bedirxanî nivîsîne. Dibe ev nîfş ji hin kesan re ne pêwîst û giring be, lê ji bo min pir giring e. mebesta min jê bicihkirina celebê navdariya navê Bedirxan e, yê pir caran bi gotegotan hatiye êşandin.

Min got celebê navdariyê... tenha bûyereke hate bîra min:

142

Cara pêşî di sala 1922an de bû, ko min li bajarê Munîxê, li Almanya, Prof. Zos Haym dît û wî ji min re got:

)Çaxê ko tu pirtûkekê li ser Kurdistanê dixwînî an bi kesekî re, li ser Kurdan dipeyivî, di cih de behsa Bedirxan dibe. Ta bi (Karl May) yê ko di pêvî diriya wêne û pirtûkan de, tu tişt li ser Kurdan nizane, di pirtûka xwe ya (Gerek li Kurdistanê) de bi xurtî behsa Mîr Bedirxan kiriye.

Li vir dixwazim şanekê diyarkim. Di vê pirtûkê de, ne her tiştê

dinivisînim ji bo belavkirin û weşandinê ye, yê ji bo weşanê bêne hîlbijartin, û yê mayî di nav destên xortên malbatê de bimînin, ji bo taybetiyên bav û kalên xwe binasin(1.(
Rojekê ji rojan, Salih Beg(2) bihîst ko cotek ji kewên qenc li nik mirovekî Nestûrî hene. Salih Beg dilçûnê kewan bû, û pir ji nêçîra wan hez dikir. Çavên xwe bera kewên mêrik dan;doza kirînê kir, lê xwediye kewan razî nebû û nedifrotin. Salih Beg pir hingirî û di riya peya û zelumên xwe re bi kotekî û zorê cotên kewan ji xwedî stand. Xwediye kewan berê xwe da dîwana Bedirxanî û giliyê xwe li ber destê wî kir. Mîr Bedirxanî di cih de rêkir dû birayê xwe Salih. Piştî ko rastî ji Bedirxanî ve hate xuyakirin, kew li xwediye wan vegerandin.

Salih Beg pir li ber xwe ket, bê çawa birayê wî, ya mirivekî Nestûrî û reben, bi ya wî neda..! Bi lez ji dîwanê derket û berê xwe da male. Piştî çûna Salih Beg, Bedirxanî xeber ji xwediye kewan re şand û doza kirîna cotê kewan bi nixekî biha jê kir. Yê Nestûrî pir baweriya wî bi dadimendiya Bedirxan dihat. Ewî jî nixê hespekî resen xwest. Bedirxanî jî kew kirîn.

Çaxê kew gihane destên Mîr Bedirxan, di cî de berê xwe dam ala birayê xwe. Piştî ko Mîr destê birayê xwe yê mezin maç kir, cotê kewan dane destê wî û jê re got: (Karê min î dih ji bo giringî û erkê stûbar û mîrnişîniyê bû. Lê karê min î îroyîn ew ji bo giringî û erkê biratî û mervantiyê ye)(3.(

Carekê ji caran, Mîr Bedirxan xwest fermanarî û bindestkirina wêrîn û piştrastkirina wêrîn û piştrastkirinê li mîrnişîna xwe nas 143

bike. Kûzek ji peran li devê riya bajêr danî, çavên xelkên bajêr li kûzê peran ket, riya xwe jê dagerandin û jê bi dûr ketin.

Xelkên bajêr ji çûn û hatina xwe, ya dir ê û xaçirêkên teng û dijwar de, westiyan û pir tengezar bûn. Zanyarekî berê xwe da dîwana Mîr, û jê re got:

-Mîrê min! ma tu ji Xwedê natirsî...! Te berê xelkên bajêr ji riya wan a serekî guhert û te şopa wan jê qut kir.!?

Mîr ji vê gotinê mat û zehî ma. Zanyar gotina xwe berdewam kir û jê re got:

-Te kûzek ji peran, avêtiye devê riya serekî ya bajêr û xelkên wî, ji tirsaya peran, newêrin tê re herin û bèn, berê xwe dane xaçirêk û riyin teng û dijwar.

Mîr, bi vê bawerî û spartindeya xelkên xwe, pir kêfxweş bû. Di cih de, fermana hilanîna kûzê peran û belavkirina zêran li şagirtên dibistanan kir.

Mîr Bedirxan li Cezîra Botan, di Birca Belek de, rûniştî bû,

çavên wî li panzde-bîst qantirên ji ceh û genim barkirî ket. Mîr bang li berdestê xwe kir, jê xwest bizane, ev çi qantirên barkirî ne, û ji ku ve tîn.

Piştî berdestê Mîr vegeya, jê re got: Mîrê min, ev qantirên barkirî baca gundê (Taqiyanê) ne, û ew ji nav Kildanan tîn.

Mîr pir hingirî, û bi zirtî got: Dêmek xelk sitembar in... ji çend gundên piçûk ev bar tev bêne hevdan... ma îşê aqila ye!!? Ji tiştê hatî komkirin, nêvî li xwediyan vegeyînin, ji vê care û pê de, dive ez tiştêkî weha nebînim û nebihîzim. Lê, heger nebû, ezê wê gavê, stemkaran bi sertî, û bê dilovanî arih kim.

Carekê, Mîr Bedirxan li nav dibistanan ger û zêrevanî dikir. Ji mamostayekî re; mamostayê helbest û pêlewazan dide, got: -Ezê dînarekê xelat û pêşkêşî bidim her şagirtêkî, ko rûpelekî ji rûpelên pirtûka Mûtewwel(4) bê şaşî ji min re bixwîne. Şagirt yek bi yek nêzî Mîr dibûn, û rûpelê xwe bê şaşî dixwendin. Mîr jî xelat û pêşkêşî diyarî wan dikir. Şagirtê hat, ji mamostê xwe re

144
got: -Heger Mîr li ser xwendina rûpelekê dînarekê xelat dide, wê li ser xwendina Mûtewwel bi tevayî, û jiberkirî çi bide?

Mamoste pirsê şagirtê xwe ji Mîr re got: Mîr şagirt xwest. Piştî ko şagirt Mûtewwel bi tevayî û bê şaşî li ber Mîr xwend, Mîr ji zîrekiya şagirt pir mat û kêfxweş bû. Li hember her xwendina rûpelekê pênc dînar xelat û pêşkêşî danê.

Li nêzî Cezîra Botan çemek heye, jê re dibêjin (Çemê Cuhîyan). Li ber vî çemî, Cuhû bi erkên xwe yên olî radibin, û li gorî yasa ola xwe, xwe perhîz û paqij dikin. Kurdên misilman û xaçparêzan ew pir tengazar dikirin û nedihîştin bi erkên xwe yên olî rabin.

Rojekê Haxamê Cuhîyan gilî li ber destê Mîr Bedirxan kir, Mîr jî pirsê navê cihê ko dest dirêjkirin lê bûye jê kir. Haxam bi tiliya xwe cih nîşanî Mîr da, bê ko navê cih bêje. Mîr dîsan pirsê navê cih û yê çem jê kir. Haxam bi tiliya xwe, dîsa cih nîşan dikir. Wê gavê Mîr girnîjî û got: Ma cihê tu nîşan dikî ne (Çemê Cuhîyan) e? Haxam jê re got: Mîrê min ê gewre, bi vê gotina xwe tu rastgoya arziya çem ji Cuhîyan re bi cih dikî! Wê gavê Mîrê gewre, ferman da, ko çem çemê Cuhîyan e, divê tu kes ji misilman û xaçparêzan nêzî çem an karûbarê wan nebin.

Di rojnameya Telgiraf ya Turkî de, hejmar:128, roja çarşembê, çiriya pêşîn, sal:1340ê koçî (1924z), ji gotareke di bin navê Nestûrî de, nivîsa Torevan Silêman Nazîf Beg hatiye girtin: (Di sînorê me yî başûrê rojhilat de, Nestûrî, birîneke ko bi dijwarî devê wê bê hev. Evî nijadî gelek caran dewlet westandîye, û

bûye sedema aloziya Mûsilê û bûne akam û ûştta ko Ingilîz derbasî vê herêmê bibin.

Ev milletê xurt, yê li wilayeta Mûsil û Hekariyê, ko nêzî sînorê Iranê rûniştî ne, ji hêla rehê ve ew Kildan in, û ji hêla olê (mezheb) ve Nestûrî ne. Digel ko ev ol (mezheb) ne wek tu mezhebî ji mezahibên Fila ye jî. Lê bila di koka xwe de rehek ji Filetiyê jî bin. Heger çawa be, tenê bes e ko File ne, dibin sebeb

145
ko Ingilîz wan li hemberî me biparêzin û bi riya wan derbasî vir bin.

Nestûrî heta dewra padîşah Ebdil-Mecît, li Cezîrê û Botanê di bin stûbariya begên Kurdan de rûniştî bûn, ji mêj de baca xwe li gorî lihevkerinê didan. Ingilîzan tevlihev dan kir. Nestûriyan nema baca xwe dan. Di wê demê de, Mîr Bedirxan serekê began bû, û dûre bû paşa.

Bedirxanî bi hêzeke xurt êrîşeke zor bir ser Nestûriyan, û ew şikandin, xûk û bac jî, ji wan girt. Di vê bizava Mîrê Kurdan de tu akam û mebesta asêbûnê li hemberî dewletê tunebû, lê Mîr îdarekirina vê rîayetê (birêvebirina karûbarê mîretiyê) ku ji bav û kalan hatibû, ji bo xwe tişteke meşrû' didît, belkî ev yek ji bo xwe wek meseleya şerefê dizanî.

Di wê demê de, mîrza Henrî Layard li Mûsilê Konsolosê Ingilîzan bû, û entîke û kevnareyên, ko ji kavi û wêraniyên Nînowayê derdiketin, ewî dighandin British Museumê ya li bajarê Londonê. Wî Ingilîz agedarî pirsê Nestûriyan kir, û serçimandina Bedirxan, jî xwest. Bixwe, ew li dû mezinkirina pirsê Nestûrî û Bedirxan bû; ta ko Ingilîzan doza derxistina Bedirxan ji welatê wî, ji Tirkan kir.

Bedirxan dê bi hesanî dev ji mîrnişîna pêmaya bav û kalên xwe berneda, nemaze milletê wî dibin femandariya wî de ne, û bi çavin mezin û pîroz lê dinêrin: Guhdariya fermanên (Babil Alî) nakin. Padîşahiya Osmanî dît guhnedan û bersivnedana fermanên wê, asêbûn û liberrabûn e, vêca bi leşkerekî giran êrîşî Bedirxan kir, zîlamên Bedirxan pêdariyeke zor kirin, û bi serketin. Hemî têkiliyên xwe bi dewleta Osmanî re birîn, û serxwebûna welatê xwe hildan, û wilayeta Sêrtê jî girtin.

Tê bîra min, min di biçûkaniya xwe de, di sala 1258an de (koçî), perên çêkirî dîtin, ko li ser rûwê wê (Mîrê Botan Bedirxan e) nivîsandîbû. Bedirxan mirovekî aqilmend û pir zîrek bû, ji tevger û karên dijwar nediwestiya. Femandariya Bedirxanî roj bi roj fireh dibû, ta ko gihîşte bajarê Diyarbekirê (Amedê). Ev pesin

146

û salixdanên hanê, bes in ko Mîr bedirxan di nav gelê ko hîn di jîneke sazûmanî û pevbendî de kedî nebûbe; bigihêje bilindiya Emîr el-muminîn.

Ji ber asêbûn û li ber rabûna Mîr Bedirxan, Ingilîz dijminê wî yê taybetî, û Nestûrî yên gelemperî bûn. Li Stenbolê, misilmanan jî ji Mîrê Kurdan hezdikirin pirtirî ko ji padîşah hezbikin. Lê padşahiyê ji ber zora Ingilîz.. bi serdariya Ismaîl paşayê Çerkes, leşkerekî xurt, bi çekên giran ve şande ser Bedirxanî.

Di gumana min de, serdar Ismaîl paşayê Çerkes, di şerê Belqan de serokê erkan bû.

Mîr, li hemberî êrîşê dikaribû şer kiriba, û zora wan jî biriba, lê mixabin pismamê wî; Êzdîn Şêr, dev jê berda û bi 15-20 hezar şervanî ve li kêleka leşkeran sekinî. Ji neçarî Bedirxan xwe sparte mercên xwehermendiye, û şer rawestand. Ev bûyer, di sala 1262an de (koçî) bû (1845z.).

Vê bûyera dijwar û xiniya Êzdîn Şêr, serî li Bedirxan gerandin, û bûn sedem ko (Babil Alî) û padîşah bixwe lê bêne mehderyê. Pêvî bê çî bi serê malbat, êl û eşîra wî, eşîrên li derdora wî hat kirin. Emîr dan wilayeta Amedê û heyeta erkanê ko Bedirxan û malbata wî bi awayekî şayeste û kubarî bigihînin Istenbolê. Dema ko ew gihandin bajarê Istanbolê, di cih de, derbasî dîwana padîşah Ebdil-Mecîd kirin.

Bedirxan, li ber padîşah, xuyakirina sedem û dehifdanan, ne li şayesteyî cih û meqamê xwe, ne jî li gorî sazûman û toreya ko li ser xwedî bûye dît. Ji lewra, ewî dîdariya cihnişîn (baz'an) baştir didît; ji bo wî sûcdar û gunehkareke, û tenê perçeyek ji çarînên Umer Xeyam li ber bixwîne:

Ka kî li cîhanê bê guneh heye, bêje min?

Yê bê guneh çawa jiyaye, bêje min?

Nepakiyê bi te dikim, tu jî nepakiyê bi min dikî.

Çi cudayî di nav min û te de heye, bêje min?

147

Xwendina vê çarînê, dilê padîşah pir şakir, û pirtir bi Bedirxanî ve hate girêdan û navnîşana padîşahiyê pê ve kir.

Piştî karbidestiya Bedirxan ji ser Nestûriyan rabû, bûn wek şêrên dev bi xwîn, û bi mîrnişîn û padîşahiyê ve ketin. Roj bi roj bûyerên wan ên xerabûnê pir dibûn, ta ko lîstikên wan jî diyar bûn. Ev sedemên seretayî, û serekî yên hilweşîna padîşahî û mîrnişîniyê bûn.

Rojekê ji rojan, Xelefê Şewqî(5) pêrgî hevalekî ji hevalên Mîrê Behdînan hat, bi hev re, li ser buyer û karên mîrên hev peyivîn. Hevdê Mîrê Behdînan ji Xelef re got: -Ma ev çî rewş e li Botan

e? Herdem di nav şer û nakokiyan de ne. Lê Mîrê min, li welat û herêmên wî herdem xweşî, bêdengî û haşbûn e.

Xelef lê vegerand û got:- Mîrê te dîkê di nav sedên mirîşkan de ye. Lê Mîrê min beranê di nav hezarên ji beranan de ye, û ev e sedema haşbûna li nik we û nakokiyên li nik me.

Ji çîrokên jînenîgariya Bedirxan yên taybetî

Bedirxan, di şêst û pênc saliya xwe de mir. Ji carekê pêve nesax neket, ew car jî pê çû. Di saxiya xwe de, pir bi hêz bû, bi liba genim digirt, û ji nav tiliyên xwe de davêt, cam quldikir. Di dema li Tirkîyê surgon bû, pereyên Mecîdî nû derketibûn, Mecîdî bi tiliyên destên xwe digirt, û difirikand, nivîsandina wê dimal, û jê dibir, wî canbaziyeke taybetî hebû, ew jî qut û şikandina êzingan e. Çewa celebên qalûn û pîpên wî, yên ko pê tutûn dikişand bi cîgeh û xizaneyên taybetî bûn, weha cîgeh û xizanên ji bo parastina celeb û rengên biviran jî li nik wî hebûn.

Ev e rûpelek ji jiyana wî ya li surgonê (Turkiyê:(

Piştî ko darên stûr û mezin tannin, li orta hewşê çîpya datanîn.

Her roj, piştî nîvroj Mîr Bedirxan paşa du demjimêr (se'et) xwe bi qutkirina dare êzingan mijûl dikir. Piştî ko karê xwe kuta dikir, tasek mezin dew vedixwar. Havîn ba, zivistan ba, wî bi ava sar destnimêj digirt.

148

Ji biçûkaniya xwe de (ango ji dema bavê xwe de) di riyeye xweşî û saxiyê (tenduristiyeke baş) de xwe dîtibû.

Carekê min ji apê xwe Ebdilrehman Beg bihîst, Bedirxan di zivistanê de qeşa dişkenandî û bi ava sar û qeşagirtî sere xwe dişûşt. Pir ji canbaziya binavê hezdikir, gelek caran bi dost û hevalên xwe re dilîst.

Hezkirina vê lîskê di dilê zarokên xwe de dişand. Beşdarî lîskên wan dibû, yên di yek temen û xurtiyê de ba wan bera hev dida, û yê serketî diyariya wî xencer an dimançek bû.

Mîr pir ji lîska şetrencê jî hezdikir, ji ber ola (mezheba) wî Şafi'î bû, ji nav lîskan Şetrenc jê re helal û rewa bû. Çawa lîskvanin zîrek ji nav hevalên wî diyar bûn, weha jî di nav zarokên wî de. Lawê wî peyar Mistefa paşa lîskvanekî pir jîr û jêhatî bû. Rojekê zora bavê xwe Bedirxan paşa pir, Mîr pir hingirî, û bêteng bû, ji ber tu kesî zora wî nebiribû, di nav henek û genekan de, dar di nav serê lawê xwe de xist, lê lawê wî ji cihê xwe nelivî û bêdeng ma.

Min ev bûyer ji peyar bavê xwe Emîn Alî Beg bihîst. Rojekê, di destpêka şerê Cîhanê yê pêşîn de, min û bavê xwe, bi hev re lîska Şetrencê list, nizanim çawa bû, ji min re li hev hat û min zora wî

bir, hema lîsk kuta bû, ji nişkave, ez rabûm û ji paş ve
vegeriham, bi dû-sê gavan dûrî masê ketim. Bavê min ji vê
tevgera min î ji nişka ve mat û zehî ma!! Ewî ji min re got: Çi bi
te hat? Min bersiva wî da; Min texmîna darê lêxistinê kir, vêca ez
dûr ketim mîrzayê min. Ji vê henekê, peyar pir kenî û şabû. Wî
bixwe ji henekan pir hezdikir. Li ser daxwaza Mîr Bedirxan,
zarokên wî bi gelemperî hînî lîska Şetrencê dibûn. Peyar Mistefa
paşa lîskvanekî navdar bû, di dema ko ew li bajarê Şamê dima,
rûsîpiyekî Rûsî navdar, û yê yekemîn di nav lîskvanên welatê
xwe, û di nav yê Ewripayê de bû, pir ji naskirin, serdan û gera
rojhilatê hez dikir. Rojekê bi mêvandarî hate bajarê Şamê. Di vê
hatina xwe de, pirsava nava lîskvanekî xurt li bajêr kir, xelkê bajêr
berê wî dan Mistefa paşa.

149

Di wê demê de çayxanek taybetî ji maqûl û mezinên bajêr re
hebû, mêvanê gerok berê xwe da wê çayxanê, li derbasbûnê pêrgî
lîskvanekî hat, û sedemê hatina xwe yî çayxanê jê re got, lîskvan
wê êvarê soz bi çûna nik Mistefa paşa dayê, piştî ko bîstekê
dagerîn mala wî bi mêvandarî. Yê gerok bi mazûvanê xwe re berî
dan male. Li derbasbûna oda mêvanan, çavên mêvan bi masa
Şetrencê ket. Di cih de, yê mêvan ji mazûvan pirsî: Diyarê ko tu
dilçûnê lîska Şetrencê yî, gelo te tucarî Mistefa paşa re lîstiyê?
Mazûvan lê vegerand û got: Min gelek caran pêre list, lê min
yekcarî zora wî nebiryê.

Yê Rûsî ji mazûvan xwest, carekê berî çûna cem Mistefa paşa
bi hev re bilîzin. Bi hev re lîstin, yê mazûvan zora mêvanê xwe
bir, bê ko mêvan ber xwe bide, ew pir li ber xwe ket, û ji çûna
cem Mistefa paşa rûsar ma; ji ber ko mazûvanê wî, tucarî zora
Mistefa paşa nebiriye nexwe tu hêviyên wî di bindestkirina
Mistefa paşa de nema.

Di wê gavê de, mêvanek derbasî male dibû, û bang li xwediyê
male bi nava Mistefa paşa kir. Di cih de, yê mêvan ji yê
derbasbûyî haydar bû, ko mazûvanê wî Mistefa paşa bixwe ye.
Ew ji vê rewşê mat û zehî ma. Ji mazûvanê xwe pirsî: Sedemê
nediyarkirina fereziya xwe. Mistefa paşa bersiva wî da û got; (Ta
bi niha tu kesî zora min nebiriye. Ez bixwe te nasnakim, û ne jî
jêhatîbûna te dizanim. Min baştir dît, xwe bi te nedim naskirin, û
bi te re bilîzim. Heger te zora min biriba, minê wê gavê
sergerandin û rênê din jê re bidîta. Tirsava min ew bû, ku te ji
bajarê Şamê bida rê serbest û Mistefa paşa bima bindest.
Cara pêşîn bû, min ew çîrok ji devê lawê metika xwe peyar
Yûsif begê Turk bihîst, çîrokeke baş li Sûrî û Libnanê nas kiriye.

Min bixwe ji devê gelek kesan bihîstiyê.

)Kuta bû(

150

Têbînî:

-1Berî ko Mîr Celadet Bedirxan bîranînên xwe kuta bike, ji nav me bar kir û çavên xwe damirand, ji ber vê çûnê, her tişt jî wekî xwe man û bîranînên wî di pertûkekê de nehatin civandin û belavkirin. (Dilawerê Zengî.(

-2Ev kurtegotin ji bîranînên peyar Mîdhet beg e, di sala 1908-1909an de, di dema gera wî û birayê wî yê mezin Bedrî paşa de, li Kurdistanê nivisiye.

-3Salih beg: Birayê Bedirxan yê mezin e û lawê Mîr Ebdilxan yê mezin e. Bixwe ew jêgirtiyê rewayî ji Mîrnişaniya Botan re bû. Lê ji ber ko mirovekî dîndar û sofî bû ne li gorî kar û barê erkê mîrnişînî û femandariyê bû. Bi dilê xwe, mîretî da destê birayê xwe Mîr Bedirxan û wî şayesteyê wî cihî dît.

-4Mutewwel: pertûka Se'edînê Teftezanî ye, di warê rêziman, veguhertin û pêlewazên helbestan de ye.

Muxteser: kurtepertûka Mûtewwel e, di nav Feqe û Melên Kurdan de tê xwendin. (Dilawerê Zengî.(

-5Xelef: Yek ji heval û hogirên Bedirxan paşa yê nêzîk bû. Ji ber peyakî qenc, mêr û jêhatî bû; Mîr Bedirxan gelek jê hezdikir. Pir ji stran û dîlok li ser kar, mêranî û hişyariya wî hatine gotin. Li nêzî Nisêbînê cihek heye jê re (Girê Xelef(dibêjin ew jî li ser navê wî hatiye binavkirin.

Çavkanî:

*Rojnameya(El-Huriye),sal:1,hejmar:5,6,7,8,9,10.Sala:1957.Beyrût- Libnan.

Têbînî:

Ev bîranîn di rojnameya Armanc, Hejmar:1, Sal:Tîrmeha 1995, Rûpel:8-9, Stenbol- Turkiye hatiye belavkirin.

151

Hevpeyvîna rojnameya Mîdya

bi Dilawerê ZENGÎ re

Ako Mihemed

*Komîta xelata Osman Sebrî bi çi rengê hate damezrandin?

-Di pêşî de, ez ji dil û can spasiya xebata we dikim, her pêşketinê ji we re dixwazim, û hirmeta vê guhdana we; ji bo çûna min î bajarê Enqerê ya ji bo dana xelata Osman Sebrî ji prof-Ismaîl Beşekçî re, digrim. Xebata we xebateke neteweyî ye. Her bijîn ji bo Kurd û Kurdistanê hevalno.

Ji bo pirsra we, di roja 9-1-1998 an de şevêrkek ji aliyê hin

wêjevan, rojnamevan, rewşenbîr, nivîskar, hunermend û ramyarên Kurd ve, li mala nemir Osman Sebrî, li bajarê Şamê hate girêdan, daku bûyera buhartina (93)ê saliya ji dayikbûna helbestvan, zimanzan, wêjevan û xebatkarê Kurd Osman Sebrî were pîrozkirin, û avakirina şêwazekî rûmetiyê ji bo kesayetiya Osman Sebrî bête gotûbêj kirin.

Di wê şevînê de, ji hêla beşdarên, pêşniyaza damezrandina xelatekê bi navê (Xelata Osman Sebrî) hat kirin. Ev pêşniyaz jî ji tevan hate pejirandin. Pêşniyar ew bo ko komîtekek ji heft kesan, bi serokatiya mamosta Dr. Cemal Nebez bête avakirin. Dema ko komîtê pêwendî bi Dr. Cemal Nebez re kir, ewî pêşniyaza me pejirand.

Ev xelat dê her sê salan carekê diyarî kesekî ne Kurd yê ko xizmet û xebatên hêja û giring di ber gelê Kurd de kiribe, çi di warê ziman, wêje û dîrokê de be, û çi di warê şaristanî, mirovatî û ramyariyê de be. Simbola xelatê jî ev e: (Xelata Osman Sebrî ji bo dostaniya gelan)e, xelat perçeyek ji zêr e, wêneya nemir Osman Sebrî di nîva wê xelatê de ye.

Ev cara pêşîn e, ko xelatek bi vî rengî li nav gelê Kurd çê dibe.

152

*Hûn wek Komîta xelata Osman Sebrî we çima prof-İsmail Beşikçi helbijart?

-Piştî danûstendinê komît biryar da ko xelata xwe ya pêşîn pêşkêşî rewşenbîrê demoqrat û dostê gelê Kurd prof- İsmail Beşikçi bike. Çimkî ji biyaniyan ew yekem mirov e ko jiyana xwe tev ji bo doza gelê Kurd tixandiye. Bi dehê salan ji temenê xwe yê ciwan di girtîgeh û zindanên rejîma Turkan de bûrandiye. Tucarî prof-İ. Beşikçi li hember hêrîş û çewtiyên îdyolociya desthilatên Turkiyê bê deng nemaye, li ber dadgehên bê dudilî piştgiriya doza me ya dadmend kirye. Bi dehê pertûkan û bi sedê gotar û lêkolînên zanistî li ser Kurd û Kurdsitanê nivîsandiye. Ew mirovekî ne xweperest û malperest e. bervedêrê pîrsa Kurdî ye, xebata wî di ber pîrsa gelê Kurd de ji baweriya wî bi dadmendiya vê dozê tê. Xwedî hizreke azad û pêşverû ye. Simbola aşî û demoqratîyê ye. piştgirê doza gel Kurd e, xêrxwazê gelê xwe ye.

Lewra, me hêja dît ko em bi serbilindî û bi şana zî xelata xwe ya pêşîn pêşkêşî têkoşerê mirovperwer, dostê gelê Kurd mamoste prof- İ. Beşikçi bikin.

*Helwîstê dewleta Turk li hember çûna we bo Turkiyê çewa bû?

-Wek hûn dizanin çûna welatekî mîna Turkiyê ko di rewş û

rêdaneke awarte de dijî wê ne bi hêsanî be. Em bawer bûn ko wê gelek kelem û nexweşî derkevin holê. Turkiyê welatekî mina zindan û girtîgeheke dev kilîtkirî be. Her çûn û hatin divê dibin çavan re derbas bibe. Polîsên wan li her cih û li serê her kolan û sikakan çandî bûn. Lê dema min berî dabû bajarê Enqerê min her tişt dabû ber çavan; girtin û zindan ne pir dûrî min bûn. Erk û sitûbariya di stiwê min de pir mezin bû. Ez du rojan li bajarê Enqerê mam bê ko bikaribim xwe bigihînim prof-Î.Beşikçi. Ne ko ji hatina min ne haydar bû. Lê belê cihê ko ew lê dimîne dibin

153
çavan debû. Di roja sisiyan de, di riya HDPê re, me ew dît. Ez û mamoste wergêrê min mele Usmet bûn.

Piştî ko me bi hev re baş da û stend û em li ser rewşa Kurdan paş axiftin, me xelata xwe pêşkêşî wî kir. Rengê dana xelatê jî bi rewşa nexweş ya Turkiyê û Kurdan ve girêdayî bû.

Li ser gotina hin heval û biraderên Kurd ko ez zû ji bajarê Enqerê derkevim. Bi derketina min re dîsa polîsan dabûn ser şopa min. Lê bi zanîn me xwe riha kir. Ez û mele Usmet çûne bajarê Istenbolê, li wir, bi arîkariya ensîtûta Kurdî me kongîrek ragihandî li dar xist. Gelek xwediyên kovar û rojnameyan beşdar bûn.

Rejîma Turkiyê ji tevgera xebatkarekî mîna prof-Î.Beşikçi ne razîne û ne cihê dilxweşiya wan e. Ez jî li ser navê komîta xelata Osman Sebrî ji bajarê Şamê çûme bajarê Enqerê ko wî xelat bikim. Ez bawerim rejîma Turk pir ji vî karî nerazî bû, lê bi alîkariya camêran karê me bi serket.

*Pêşwaziya prof-Ismaîl Beşikçi li we û xelatê çewa bû?

-Wek hûn dizanin, ez li ser navê komîta xelata Osman Sebrî çûbûm, hayê prof-Î.Beşikçi ji hatina min hebû. Berî çûna min bi demekê serokê komîta me Dr. Cemal Nebez birûskê jê re rêkiri bû, di wê birûskê de pîroziya wî kir li ser derketina wî ji zindanê û ew agahdarî vê çûna min kir. Vêcar, dema me hev dît, wî ciwanmêrî hirmetek pir mezin ji me re girt û bi dilxweşî û riwekî geş xelata me wergirt. Ez bawerim ji bo me tişteki pir mezin bû; berî vê xelata me tu xelat wernegirtibû. Wek ez dizanim gelek xelat pêşkêşî wî bûn, lê wî ji ber pirsê gelê Kurd ew xelat negirtin. Wek nimûne: ji Yekîtiya nivîskarên Emrîkî, ji nivîskarên Elmanî, ji serokê komîta xelata (weqfa bêjeya serbest) Fund for free expression) Gara lara Marîş di sala 1991ê de, lê bervedêrê mafê gelê Kurd prof-Î.Beşikçi ji ber zordariya ko bi serê gelê Kurdistanê dibe, ev xelatên ha tev wernegirt.

154

Wergirtina xelata me serketin û pêşvebirineke pir mezin e. Ev kir cihê pîroziyê ye, cihê serbilindî û şanaziyê ye.

*Li dema derketina prof-Î.Beşikçî ta niha xwe xistiye nav bêdengiyê da, erê ew bêdengiye ji egera bêhêvîbûnê ye, yan ji egera ne razîbûna wî ji neteweya Kurd, yan bi sedema egereka din e?

-Bi rastî ev pirsîn di hindirê xwe de bersivin berfireh û pir bi şax û bax hildigre. Ez bawer im di hundirê hevpeyvînekê weha bi lez de têr nake. Lê ezê bi kurtî bersivê bidim.

Tucarî bervedêrê gewre prof-Î.Beşikçî ji doza neteweya Kurd û pirsê Kurdistanê bêhêvî nebûye û nabe jî. Ewqas zindan, girtîgeh, dadgeh, ceza û setemkariya desthilata Turkiyê qet nikaribûn rivîna agirê hest û wicdana wî li hemberî gelê me vemirînin, an vîna wî ji bo aştî û biratiya gelê Kurd û Turk bişkînin. Her wî xwe berpîrs û bervedêrê mafê gelê Kurd dîtiye. Bi hizreke zanistî û serbest pîrsa Kurd ya dadmend hilgirtiye ser mile xwe. Lewre ew tucarî ji mafê vî gelî bêhêvî nabe, û ji ya xwe nayê xwar. Lê di baweriya min de, ew jî mîna gelek kesan di hin nerînên xwe de di hin tevgerên Kurdî û serokê wan de şaş çû. Ew şaşiya wî jî ji mêldariya wî ya bê sînor ji siyaset û îdyolociya P.K.Kê re dihat. Ew bawerî û hêviyên wî yê li ser P.K.Kê hatibûn girêdan û bi taybetî di kesîniya Ocelan de, ne li cih derket. Nemaze piştî girtina Ocelan ew şaşî linik wî pirtir zelal bû. Li gorî gotina wî ev bêdengiya wî bixwe nîşana nerazîbûnê ye. Lê ew qet ji doza gelê Kurd bêhêvî nabe; ji ber ko mirovekî zanist e. Ez dibêjim bêdengiya wî lêvegerek ji qûnaxa bûrî re ye, bi mejiyekî meyayî rewşa bûrî dipîve û dinexîne. Ez bawerim di vî warî de, pirojeya amadekirina pertûkekê li ber destê wî heye.

Dibe mirov di hin nerîn û dîtînan xwe de û bi taybetî di kesan de şaş here. Lê mêraniya mezin ew e ko mirov li ser wan şaşiyên raweste û binirxîne. Ya prof-Î.Beşikçî ev e ko gelek caran çavên xwe ji kêmasiyên tevgera Kurdî digirt, bi vê yekê dûrî nerîna rast

155
û zanistiya xwe jî diket. Bêgûman, ne mirovekî berjewend, kêsbaz û pergîr bû. Armanca wî serketina doza gelê Kurd û Kurdistanê bû. Î.Beşikçî simbola azadî û aştîyê ye. Nîşana liberxwedana hêza tevgera azadîxwaza cîhanê ye.

Hêjayî gotinê ye, ko dema em li hev rûniştin û me bi hev re dan û stendin kir, ev gotin ji min re got: (Xoce Dilawer, nivîskar û siyasetvanên we Kurdan dibêjin: Kurdistana Turka, Kurdistana Farisa, û kurdistana Ereba, kurdistana van tevan heye, lê ya Kurdan tune!!). Diyare, gotina wî rast e. Em dibêjin:

Kurdistana Îraqê û.....,....., ya rast weha bêye gotin: Başûrî
Kurdistan, bakurî Kurdistan, rojhilatî Kurdistan û rojavayî
Kurdsitan.

-----
*Rojnameya Mîdya, ya partiya (YNDK), Li Hewlêrê tê weşandin.

156

Hevpeyvîna rojnama Roja Teze

bi Dilawerê ZENGÎ re

Şair û nivîskarê Kurd Dilawerê ZENGÎ ji bo xelata Osman Sebrî bide
Îsmâîl Beşîkçî hatibû Tirkîyê. Bi vê munasebetê me jî hin pirs li ser
rewşa siyasî û çandî ya Kurdên Sûriyê jê kirin û wî jî bersiva van
pirsên me da. Ez bawer im, ku wê ev bersiv hin nuqtepirsên di serê we
xwendevanên me yên hêja de ji navê rakin.

Yakûp Karademîr

*Rewşa tevgera Kurdî û xebatên çandî li Sûriyê çawa ye?

-Li Sûriyê, dewlet îtîrafê bi hebûna me Kurdan nake û tu
mafekî siyasî û çandî yê Kurdan tune. 200 hezar Kurdên me
yên bê nifûs hene pêvî yên nehatine tomarkin, erdê wan ji wan
hatiye sitandin. Ligel rêxistin û xebatên siyasî yên çandî û
rewşenbîrî jî, ne fermî ne, qedexe ne, lê bi awayekî defakto dîsa
jî dibin. Zor û tadeyiya li ser siyasîvanên Kurd, li ser nivîskar û
hunermendên Kurd jî her berdewame. Lê, li hember vê zilm û
zorê jî berxwedanek heye, berxwedaneke pir berfireh ji aliyê
nivîskar, siyasîvan û hunermendên Kurd ve li dijî vê yekê heye.
Piraniya nivîskarên me bi zimanê Kurdî dinivîsin, lê gelek
zehmetiyê jî dibînin. Dewlet jî destvala nasekine astengiyên
derdixe pêşiya wan. Weke li vir, li wir jî gava tu bi zimanê Erebi
binivîsî hemî dezgehên dewletê li be rîte vekirî ne. Lê, em
nivîskarên ku bi zimanê xwe dinivîsin ji hemû hêlan ve
zehmetiyên dibînin. Wek çapkirin, belavkirin û..hd. Nifûsa
Kurdan li Sûriyê ji sedî 11 ye. Ango nêzîkî 2 mîlyon Kurd li
Sûriyê hene. Em dixwazin ku îtîraf bi hebûna mafê Kurdan bê
kirin, zimanê wan bê serbestkirin, nifûsa xelkên bî-nifûs li wan
vegere, erdên wan ên ku ji wan hatine stendin li wan vegere. Em
dixwazin, qanûn û rêdana partiyên, çapemenî û weşandina kovar

157

û rojnameyan derkeve. Hin weşanên ku derdikevin ne bi awayekî
fermî ne, hemî bi nehîni derdikevin. Dewletê heta niha çavê xwe
ji vê yekê re girtiye û bi xurtayî li hemberî vê xebatê derneketiye,
sedemên vê yekê pir in, lê ev nayê wê manê ku wê sibê jî li
hemberî vê xebatê dernekeve. Di nav Kurdan de jî gelek
nivîskarên ku ji alî raya giştî ve baş tînen naskirin hene û ev nasîna

wan ji wan re bûye wek zirxeke parastinê.

*Ji cem me ve birêvebiriya Sûriyê, bi taybetî jî Hafiz Esed û niha kurê wî wek dostê tevgera Kurd û tevgerên şoreşger tê xwiyakirin. Gelo Kurdên Sûriyê doza çî dikin ku mafên wan ji alî ve birêvebiriye ve nayên qebûlkin?

-Siyaseta Sûriyê jî, siyaseteke durû ye. Dema ku ji derve de piştgiriya hin partiyên me yê siyasî dike, ne ji ber ku wan weke dost qebûl dike, ji ber berjewendiyên xwe vî karî dike. Lê tu dizanî di têkilî û îtîfaqên siyasî de, yê qels tim dikeve bin berjewendiya yê xwirt. Gava tu weke rêxistinekê têkiliyê bi dewletekê re dênî, tu yê têkevî xizmeta wê. Sûriyê gelek partiyên siyasî çî Kurd û çî ji milletên din xistine bin kontrola xwe û ji wan îstîfade kiriye. Gelek aloziyên wê bi rejîma Turkan re hene. Bi Kurdên di nav xwe de hene. Ger Sûriyê welatekî pêşverû û demokratîk bûna, û bi mafê Kurdan re ba, çima wê pirsê Kurdên nav xwe çareser nekira? Em mafên gelê Kurd yê neteweyî di çarçewa yekîtiya welêt de dixwazin. Em azadiya demokrat û rêzgirtina mafên mirovan dixwazin. Em bang bi aşî û biratiya bi gelê Ereban re dixwazin. Em piştî Ereban neteweya didiwan in. Em dixwazin ku hebûna me di rêdan û qanûna bingehîn a dewleta Sûriyê de cih bigre. Li gorî hejmara me -2 mîlyon- di parlamentoya Sûriyê de bîn temsîlkin. Herweha jî em dixwazin li her sê herêmên Kurdî; Çiyayê Kurmênc (Efrîn),(Kaniya Ereban(kobanê) û herêma Cizîrê Kurd bixwe karûbarê xwe birêve bibin. Div ê qûnaxê de, tevgera Kurdî li Sûriyê weke

158
gava pêşîn çareserkirina pirsê Kurdên bînfûs daye pêşiya karê xwe. Wek hûn dizanin li gor serjimareya awarte ya ko li Cizîrê di sala 1962an de bû, 200 hezar Kurd bê par man ji infûsê, em bawerin hejmara wan pirtir dibe. Di sala 1973an de zinara Erebi pêkanîn; erdên Kurdan ji wan sitendin û dane Erebi dora Ferat û Reqayê, û li ser erdên bav û bapîran me, ew bicihkin. Em dixwazin erdê wan Kurdên ku ji wan sitendin li wan vegefnin, û Kurd vegefnin ser xaka bav û kalên xwe.

Ji aliyê çandî ve jî, em dixwazin ku Kurd bi zimanê xwe perwerde bibin, mafê wan ê çapemeniya bi Kurdî hebe; pertûk, rojname û kovarên Kurdî hebin, bi zimanê Kurdî weşana radiyo)êzge) û televîzyonê (wêneguhêz)ê hebe. Em ketin sedsala 21-ê, li zanîngehên Sûriyê beşên edebiyat û zimanên Fransî, Ingilîzî û..hwd. hene, gelo guneh an jî ecêbe ku beşê ziman û edebiyata Kurdî jî hebe, ku zimanê 2 milyon hevvelatîyên Sûriyê ye.

*Li Başûr tevî ku bi salan e zimanê Kurdî serbest e, bûye

zimanê perwerde û niha rewşeke fi'lî serbixwe heye jî, dibêjin ji ber ku em nikarin ji Îraqê cihê bibin em nikarin dev ji alfabeya erebî jî berdin. Li Sûriyê jî zimanê resmî Erebi ye û hûn jî naxwazin ji Sûriyê cihê bibin, hûn çima alfabeya Latînî tercîh dikin?

-Ez bawer im rewş ne rewşa cidabûn û ne cidabûnê ye. Gelek sedem hene. Bi kurtî, rewşa Kurdên Başûr ji ber dubendiya navbera wan tê. Welatê xwe kirine du mîrekî (emaret); Ya Behdînan û ya Soran. Mîrekiya Soran qet qebûl nake ku Kurd tîpên Latînî bikarbînin, ne ku dewlet bûye asteng. Îro Kurdistan wek te gotî defakto serbixwe ye. Tu girêdana wan bi rêjîma Seddam nîne. Wek haydar im bernameyên xwendinê hîn yê dema Seddam in, ne hatine guhertin. Ez bawer im biryareke siyasî ne biryareke zanistî ye, ango ne bi ziman û alfabeyan

159

)Latînî-Erebî) ve girêdayî ye. Ji ber ko her kes dizane ko alfabeya Erebi têra zimanê Kurdî nake.

Nivîsandina Kurdî ya bi tîpên Latînî li binxetê-Sûriyê, bi xebata Bedirxaniyan, bi riya kovara Hawarê ya ko di sala 1932-an de dest bi weşana xwe kiriye, dest pê kiriye. Ew nakoniyên siyasî bandora wan li ziman û xebata rewşenbîriyê tune mîna li Başûr, em Kurdên binxetê tev bi yek alfabe dinivîsin. Em di wê baweriyê de ko alfabeya zimanê Erebi têra zimanê me nake. Zimanê Kurdî zimanekî Hîndo-Ewrûpî ye û li seraserê cîhanê tîpên Latînî tîpên bikaranîn dive em jî vê alfabe bikarbînin. Alfabeya Erebi ne li gor fonetîka zimanê Kurdî ye.

*Rewşa kar û xebata rewşenbîrî ya kurdên Sûriyê çawa ye? Gelo fersenda ku nivîskar û entelektuelên Kurd bîna cem hev û hin kom û saziyan pêkbînin heye?

-Mexabin rewşa heyî fersendeke wiha nade me; ne di warê siyasî û ne jî di warê çandî de. Di warê siyasî de, bi awayekî nehînî hin partî û rêxistin bi hev re (hevbandî) çêkirin, lê bi awayekî giştî tevgera Kurdî ne li ser hev e. Ev rewş bandora xwe li tevgera çandî, ya nivîskar û entelektuelên Kurd jî dike. Ji ber ko em ne xwedî desthilatin, xebatên çandî û rewşenbîrî jî di riya partiyên siyasî re dibe, rewşa siyasî ya perçebûyî bandora xwe li ser rewşa çandî jî dike û xebatên derveyî viyana wan dibin, pûç dikin û ne dihêlin here serî. Tu çapemeniyên aza û serbest nînin. Ev jî derdekî giran e. Em bi hewceyî dezgehîna rewşenbîrî ne. Di sala 1993an de, bi boneya mirina seydayê Cegerxwîn di 22ê meha 10an de ev roj bi roja helbesta Kurdî li Sûriyê hate bi nav kirin. Ev kar ne bi destê partiyên Kurdî hate kirin; ji ber vê destê

xwe dirêjî vî karî kirin û ew beravêtî kirin. Her partiyek ji pertiyên me vê çalakiyê ber bi xwe ve dikşînin. Mexabin dawiya dawî tarûmar kirin. Wek hûn dizanin dewlet ne bi avakirina tu

160
dezgehan re ye. Vêca emê çewa karûbarê xwe pêşve bibin. Lê emê jî her hanbidin ku tiştêkî di vî warî de bikin.

*Tu niha ji bo xelateke ku li ser navê têkoşer, şaîr û zimannasê Kurd Osman Sebrî hatiye amadekirin bidî lêkolîner û civatnasê bi nav û deng Îsmâîl Beşîkçî, li ser daxwaza 60 nivîskarî hatiye Tirkîyê. Hûn çawa karibûn bihata ba hev û we çawa biryareke wiha da?

-Di 9ê meha 1ê sala 1998an de, em li Şamê, li mala birêz Osman Sebrî ji bo boneya 93ê saliya ji dayikbûna wî gelek nivîskar, siyasetvan û rojnamevan ji hemû herêmên Kurdî civiyan û me semînerek pêk anî. Li ser pêşniyarekê me komîteyek ji bo rêzlêgirtina têkoşîn û xebata siyasî ya birêz Osman Sebrî, ku yekemîn kesê bûye sebebê avakirina partiyêke siyasî li Sûriyê û gelek xebatên çandî jî kirine û avakirine. Herweha jî me ji bo vê yekê biryara ku em ji sê salan carekê xelatekê li ser navê wî bidin kesekî ne Kurd, ku ji bo Kurdan xizmet kiriye û cefa kişandiyê. Komîta me jî xwest pêwendiyê bi nivîskarên hemî beşên Kurdistanê re dîne û bi vê bîr û baweriyê Dr. Cemal Nebez ji xwe re weke serok hilbijart. Komît jî bi navê)komîta xelata Osman Sebrî) hate bi nav kirin.

*Îsmâîl Beşîkçî heta niha tu xelat qebûl nekiribûn, çima xelata we qebûl kir?

-Ez li ser navê komîta xelata Osman Sebrî hatim xelatê pêşkêşî birêz Î. Beşîkçî bikim. Wek hûn dizanin Î. Beşîkçî yekemîn kesê biyanî ye, ku gelek zor û cefa ji bo doza Kurdî kişandiyê, û bi dehê salan ketiye zindanan û gelek pertûk û lêkolîn nivîsandiyê. Lewre me xwest em xelata xwe ya pêşîn bidin wî. Mirovekî demokrat, zana û mêrxasekî bê hempa ye. Bervedêrê pirsê Kurdî ye. Gava me di sala 99an de biryara ku emê xelata xwe ya pêşîn

161
bidin wî wergirt, ew di zindanê de bû. Dema ku Î. Beşîkçî ji zindanê derket serokê komîta me birêz C. Nebez jê re birûskeke pîrozbahiyê rêkir û div ê birûskê de got ku me biryareke wiha wergirtiye û di demeke nêzîk de wê hevaleyê bê xelateke wiha pêşkêşî te bike. Wek te jî got gelek kesan; nivîskarên Amerîkî, yên Almanî, yên Swêdî û hîn gelekên din xelat danê, lê wî xelata kesekî negirtibû. Di destpêkê de ji me re jî got: (Her çend hurmeta min ji xebat û têkoşîna Osman Sebrî re hebe jî, min heta niha

xelata kesî negirtiye). Li ser vê yekê min jê re got:(Xebata te hemî di ber Kurdan de ye, ger ku tu vê xelatê wernegrî tu yê dilê gelê Kurd ji xwe bihêlî, bêşînî. Em bi vê xelata sembolîk, heskirina gelê Kurd pêşkêşî te dikin, divê tu dilê wan neşkînî). Li ser vê gotina min, ciwanmêr xelat girt û em jî gelekî kêfxweş bûn. Ev ji bo me cihê şanaziyê ye, ku Kurd cara yekemîn e xelatekê didin û Î.Beşikçi jî cara yekemîn e xelata me werdigire.

*Bi sala ye tu jî li ser zimanê Kurdî dixebitî, pirsra hebûna zaravayên cihê di her zimanî de tiştêkî normal e. Lê ferqa di navbera zaravayên zimanê Kurdî de, gihaştîye wê derecê ku hin dikarin bibêjin zaravayê kurmancî (Zazakî-Dimilî(zimanekî serbixwe ye, ne Kurdî ye. Bi te nêzîkîhevkirina zaravayên zimanê Kurdî bi çî awayî mumkun e?

-Helbet wek di her zimanî de zaravayên cihê hene, di zimanê Kurdî de jî hebûna zaravayên cihê tiştêkî xweberî ye. Ferq û cudatiya kûr a di navbera zaravayan de ji ber xweberî û coxrafya Kurdistanê ya çiyayî tê, ya çem û golên avê tê, lê koka ziman yek e; ji ber yek millet e, yek neteweye, li ser yek xakî ye. Li seranserî Kurdistanê piraniya Kurdan bi zaravayê Kurmancî(ya jorîn(dipeyivin. Dijminên me jî, di her fersendê de dixwazin vê cudatiyê kûrtir bikin û wek coxrafya me ziman û çanda me jî perçe bikin, me ji hev tarûmar kin. Weke mînak zaravayê kurmanciya jêrîn (Sorani) di warê nivîsandinê de nû ye, ne kevn 162

e û kesên ku pê daxivin jî kêm in, li gorî hejmara Kurdên jorîn, lê li Başûr bûye zimanê fermî yê herêma Kurdistanê. Ta bi demekê ev herdû zarava ji hev fam nedikirin. Piştî têkilî, danûstendin, çûnûhatin ew sînorên herêmî yên zaravayan hilweşî û roj bi roj pirtir ji hev fam kirin. Nemaze piştî şoreşa ragehandinê; çapemenî, êzge, televîzyon û Enternêt...hwd. Wek çewa ne yekîtiya alfabeya Kurdî aloz û gelem e li pêşîya zimanê nivîskî, weharengê belavbûna zaravayan keleme li pêşîya zimanekî yekgirtî. Pêwîst e yekîtiya zaravayan; ji bo zimanekî yekgirtî pêk bînin. Ji bo vê jî hin dezgehên zanistî bêne avakirin û îro berî sibe bi vî karî rabin. Ez bi xwe ne bi raya ku divê heta Kurdistan azad nebe em nikarin di warê çandî û ziman de tiştêkî bikin. Li gorî baweriya min zaravayê herî berfireh ê kurmancî ya(jorîn)e, divê ew bibe bingeha zimanê yekgirtî. Bi mirovên pespor, zana, zimanzan û xwediyên ziman ev kar bibe. Ne karê partî û rêxistinên siyasî ye, ko her partiyek ji wan civîn û konfiransan di bin navê (ziman) de li dar dixin, tenê heval û dostên xwe vexwendî van civatan dikin. Ez bawer im ew kesên vexwendî vê

civatê bûne nizanin zimanê xwe jî bi Kurdî binivîsin. Bêgûman armanca wan ne ziman e, tenê propaganda partîtiya wan e. Div ê em jibîr nekin gelek ziman mirin wenda bûn, lê zimanê Kurdî ji ber resen û dewlemendiya xwe li hember hemî zoriyan heta îro hatiye. Zimanê Kurdî xwe bixwe avadike, ji du peyvan peyvek nuh pêk tîne. Wek Mîr Celadet gotiye: zimanê Kurmancî zimanekî hevedûdaniye.

*Tevî ku zaravayê Kurmanciya Jorîn zaravayê herî berfirehe jî, ger em fersendê nedin zaravayên biçûk ku pêvajoya hebûna xwe temam bikin, em ê neheqiyê li wan nekin û zerarê nedin zimanê xwe?

-Di zimanê Îngilîzî, yê Erebi, û...hwd de jî wiha ye; devok û zaravayên cihê hene, lê zimanê xwendin û nivîsandinê yek e.

163

Gava tu zimanê Kurdî bi zimanê Erebi re yan zimanên din re bidî berhev, problemên zimanê Kurdî pir hindik in, û ji hêla zaravayan de zaravayên hemû miletan ji yê Kurdan bi gelekî pirtir in. wek nemûne, di nav Ereban de, zimanê Qur'anê zimanê xwendin û nivîsandinê ye. Lê ji hêla zaravayan de, Erebiya her welatekî li aliyekî, yê Mexribî, yê Tunisî, yê Mesrî, yê Libnanî... hwd. Qet ji hev fam nakin. Tu dibê her zaravayek ji van zimanek serbixwe ye. Ta bi yê herêmî û navçeya welatekî mina Sûriyê, ya Şamî, Helebî, Dêrî û Beravî ji hev cihê ye. Helbet gava ez vê dibêjim divê ziman bibe zimanê perwerde û bi awayekî akademîk yekîtiya ziman pêk bê, ne ko em tenê zaravayê kurmancî bigrin û yê dî hemiyan ji ser rûyê erdê winda bikin. Ev qet ne gotineke zanistî ye. Ez xwediyê wê baweriyê me ko pîrbûna zaravayan dewlemandî û resenbûna wî gelî nîşan dide. Lê divê, ji me tê xwestin em bi yekalfaba, bi yekzimanî, bi yekbiryarî mijûl bibin. Tu dizanî berê zimanê Osmanî ji gelek zimanan pêk dihat; Kurdî, Erebi, Farisî, Latînî..hwd, û bi alfabeya Erebi dihate nivîsîn.

Vêca, Atatürk bi yekbiryarê ne tenê alfabeya Latînî bikaranî, belê zimanekî nuh, modêrin di riya hin zimanzanên biyanî re saz kir, û di riya dibistan û dezgehên dewletê re xelkên xwe perwerdeyî vî zimanê nuh yê çêkirî kir. Di koka xwe de zimanê wan ne yekziman bû. Îro, nîfşên Turkên nuh bi zimanê Osmanî qet nizanin û ne dikarin wan tîpan bixwînin. Lewra ew ji wê dîrokê qutbûne. Akama min ji vê serpêhatiyê ne ji navêrakirina zaravayan e, avakirina zimanekî yekgirtî ji zaravayên heyî ye. Pêwîste em xwedî li zaravayên xwe derkevin û pêşde bibin. Pêşketina wan wê bide hêz û qewet ji yekzimanî re. Di vî warî de

ligel zanîngeh û dibistanan, rolekî mezin ê çapemeniyê jî heye û divê ew jî vê rola xwe bilîzin.

*Tevgera me ya siyasî, bi taybetî jî li Turkiyê gelek caran zimanê Turkî bikartîne û pê weşanên xwe derdixe, li 164

perçeyên din jî bi Erebî û Farisî gelek xebat dibin. Lê min bihîstiye li Sûriyê, ji bo ku tu bibî endamê partiyekê, pêşîn divê tu bi Kurdî û bi tîpên Latînî zanibî bixwînî û binivîsînî. Ev ferq ji ber çi tê?

-Li gorî baweriya min, divê li her beşekî Kurdistanê hemî weşanên bingehîn bi zimanê Kurdî bin, û ji bo propaganda, an danasîna civata Kurd; di warê ramyarî, çandî, civakî... hwd. Ji bo biyaniyan bêne wergerandin zimanan. Divê xebata me ya sereke bi zimanê me. Li hember asîmlasyonê, teknolojiya pêşketî ya ku dewletên dagîrker pêk tînin divê em jî li zimanê xwe xwedî derkevin û wî ji van êrîşan biparêzin da ku wenda nebe, ne ku em jî avê li aşê dijmin kin û zimanê xwe bidin jibîrkirin. Ez dibêjim televîzyon mêvanekî rûşûştî ye, bêyî ku îznê ji meriv bistîne derbasî malan dibe. Ne wek kovar û rojnaman e, ji 7 heta 70 salî bandorê li herkesî dike.

Rast e, li Sûriyê partiya Yekîtiya Demokratîk ev biryar linik wê heye. Di baweriya min de ev jî ji ber hestê erk û stûbariya linik wan hevalên wê partiyê tê. Ji pêwîstî û hewcedariya bi zimanê bav û kalan tê. Parastiya ziman ji parastiya nasnameya neteweyî ve tê girêdan. Lewre ziman nasnameya gela ye.

*Ji xeynî televîzyonên herêmî yên li başûr, îro sê televîzyonên ku bi alîkariya satelîtê weşanê dikin hene. Tu weşana van televîzyona çawa dibînî?

-Televîzyon (wêneguhêz) weke kêra du dev e, ger tu wê bi zanebûn bikarnênî, tu yê xwe jî pê bêşînî. Ez weşana televîzyonên Kurdî yên ku ciyekî pir mezin didin weşanên bi zimanê biyanî baş nabînim.

Nemûne Medya TV. Beşekî ji wî wextê xwe yê zêrîn û dêrîn dide zimanê Turkî yan Erebî, yan jî zimanên din... Ez ne bi vê yekê re me, hin nûçeyên giring ên ku tu pê karibî hin mesajan 165

bidî miletên din ne tê, divê weşana xwe hemî bi Kurdî bike. Divê em bi Kurdî bixwînin, binivîsînin, bijîn û bi Kurdî jî bimirin.

Mixabin televîzyonên me yê bi riya satellite weşanê dikin jî herêmî ne. Çawa, siyaseta danîna wan û programên wan herêmî ne, zimanê wan jî herêmî ye. Mesela televîzyona Kurdistan.TV, KURDSatê jî heta niha tu bername li ser Kurdên Sûriyê û yê

beşên din belav nekirne. Bi erk û stubariya xwe ya dîrokî wek netewe ranebûne.

*Mesaja te ya dawîn?

-Ji bo vê fersendê sipas û bi hêviya ku hûn li pêşerojê bêtir cih bidin zimanê Kurdî. Herweha jî ez hêvî dikim ku girêdanek di navbera xebatên çandî yên li beşên cihê de hebe û em ji hev agahdar bin. Dîsa bi hêviya ku em rê nedin sînoren heyî wek coxrafya me çanda me jî perçe nebe...

-----
*Rojnameya Roja Teze-sal:2, hejmar:54,-21-Tîrmeha 2000-Turkiye-Istebol.

166

Bibona wergirtina Prof. Î.Beşikçi

Xelata Osman Sebrî

Hevpeyvîna kovara Pirsê

bi Dilawerê Zengî re

Prof. Îsmâil Beşikçi:

Di sala 1939an de, li bajarokê Îsklîpê (Tirkîyê) ji dayikê bûye.

Xwendina xwe, ya seretayî û navîn li wir kuta kiriye. Piştî ew di

sala 1962an de fakulta zanistiyên ramyarî li Erzeromê diqedîne.

Leşkeriya xwe di du gundên Kurdistanê -Bedlîs û Hekarê- de

dike. Li van herdu bajarên Kurdan, wî demên xwe vala derbaz

nekirîye, ewşa gundiyan, çanda Kurdan pir ji PROF. Î.Beşikçi re

balkêş û hewaskar bûne. Şûnmayîna hemû aliyên jiyana Kurdan

ji nêzik ve naskiribû û bi êş û derdên Kurdan re dibû hevpar.

Di sala 1964an de pileya doktriyê di civatnasiyê de, li ser

irtûka xwe (Eşîra Elîkan ya koçer) wergirt.

Ji ber ku Prof.Î.Beşikçi li ser Kurdan lêkolîna xwe didomand,

ew di sala 1969an de, ji zanîngehê tê qewitandin, lê dîsan, ew di

sala 1971an de, di fakulta rêzaniyê de, li Enqerê dibe mamoste, lê

vê care jî ber xebatên xwe yên zanistî, derbarê gelê Kurd, tê

girtin, û 13 salan ceza dixwe, lê li gor biryara bexşandina giştî,

ew azad dibe.

Di sala 1979an de, ji bo berhemîna nû li ser Kurdan diweşîne tê

girtin, û di 12ê Nîsana 1980ê de serbest dibe.

Girtina wî, bandorek mezin li raya giştî kiribû, lewre, rêxistina

(Emnestî Internasyonal) yekîtiya nivîskarên Siwêdî, Nerwêcê û

Holandayê nikarî bûn bêdeng bimana, û karbidestên tirkîyê

pirotêst kirin. Ji ber vê jî, dîsa polîsan ew di 30ê Tîrmeha 1981an

de girtin û ew ta sala 1987an, di girtîgehê de dimîne.

Di navbera 1970-1990ê de Prof.Î.Beşikçi li derdora (13) salan

di zindanan de xew dike, û 27 caran-jî ber Kurdan ve- de'we lê

hatine vekirin.

167

Di 14.08.1980î da, ji zindanê, nameyek dirêj ji UNESCO (Yonêsko) re dişîne, û têde ramanên M.Atatork û destlatên Tirkîyê, yên dijî Kurd û Kurdistanê, gelek bi ferehî û kûr dicersîne, her weha jî têde bervedêreke zanistî û rêzanî ji ber gelê Kurd ve dike.

Di 9ê Şibata 1993an de, dadgeha parastina dewletê li Enqerê, bi sedema (13)e lêkolînên wî li ser Kurdan, bi (26)Milyar Lîre ceza dike.

Di sala 1993an de, ji bo gotarekê (Jina Kurd û girîla) li dora (12)mehan dikeve zindanê.

Ji sala 1962-1999an de li dora bîst (20)salî ketiye zindanê.

Bi bona wergirtina Prof.Î.Beşikçi xelata Osman Sebrî, govara Pirsê ev hevpeyvîn bi Dilawerê ZENGÎ re çêkir:

-1Birayê Dilawer, em dixwazin tu hinekî ji me re li ser vê xelatê bipeyivî, kengî çêbû, û armanca wê çiyê?

-Di destpêkê de, ez pir sipasiya we dikim, û hêviya pêşketinê ji karê we re dixwazim. Di 09.01.1998an de, sêminerek ji aliyê hin wêjevan, rojnamevan, rewşenbîr, nivîskar û hunermendên Kurd ve, li mala nemir Osman Sebrî, li bajarê Şamê pêk hat, daku bûyera buhartina 93ê salan di ser roja bûyînê re, ya helbestvan, wêjevan, zimanzan û xebatkarê Kurd Osman Sebrî careke din were pîrozkirin, û avakirina şewazekî rûmetiyê ji bo kesayetiyê Osman Sebrî bête gotûbêjkin.

Pêşniyaza damezrandina xelatekê bi nave (xelata Osman Sebrî) yê nemir hat kirin. Ev pêşniyaz ji hemû beşdarên û rêvebirên şevînê hate pejirandin û biryar hate girtin, ko komîtek ji heft kesan, bi serokatiya Dr. Cemal Nebez bête avakirin. Dema ko komîtê pêwendî bi Dr. Cemal Nebez re, li Berlînê kir, ewî pêşniyaza me zor sipas kir û amadebûna xwe ji bo vî karê pîroz diyarkir.

Ev xelat dê her sê salan carekê ji bo kesekî ne Kurd we re pêşkêşkin, yê ko xizmet û xebatên hêja û giring ji bo gelê Kurd,

168
di warê ziman, wêje, dîrok, huner, şaristanî, polîtîk yan mirovatiyê de kirine.

Xelata me perçeyek zêr e, wêneya nemir Osman Sebrî û sîmbolek (Xelata Osman Sebrî ji bo dostaniya gelan) li ser e.

-2Çima we Îsmail Beşikçi hilbijart weku yekemîn kesê wê xelatê wergire?

-Piştî şewir û danûstendineke dûr û dirêj, komîta me, hêja dît, ko bi şanazî xelata xwe ya pêşîn pêşkêşî rewşenbîrê demokrat û

dostê gelê Kurd Prof.Î.Beşikçi bike. Çimkî ji biyaniyan, ew yekemîn mirov e, ko jiyana xwe, ji bo azadiya gelê Kurd û Kurdistanê terxandiye, û ji bo doza me, ya dadmend, gelek sal ji temenê xwe di girtîgehên destlata nijadperest de, bi pêdarî derbas dike. Tucarî Prof.Î.Beşikçi li hember hêrîş û çewtiyên Îdyolociya destlatên Turkiyê bêdeng nemaye, di zindan û dadgehan de, bê dudilî nemaye, û herdem ala peyva rastgo radike. Bi dehê lêkolîn û pertûkên zanistî li ser pirsê Kurd û Kurdistanê nivîsiye û dinivîsiye. Kar û xebata Prof.Î.Beşikçi di ber pirsê Kurd û Kurdistanê de, ne ji bo berjewendiyê kesayetî an deraviyê ye. Piştgirê doza gelê Kurd, xêrxwazê gelê xwe ye.

Lewra jî, me hêja dîtiye ko em bi serbilindî xelata xwe ya pêşîn pêşkêşî têkoşerê mirovperwer, yê nasdar, û dostê gelê Kurd Prof. Î.Beşikçi bikin.

-3Wek hatiye naskirin, Prof. Î.Beşikçi xelat ji tu kesî wernegirtiye, baş e, çilo ev xelat ji we wergirt?

-Wek we got, berî vê xelatê Prof.Î.Beşikçi xelat ji tu kesî wernegirtiye. Ev xelata pêşîn e, ko werdigre.

Berî niha, xelatek ji komîta yekîtiya nivîskarên Emrîkiyan, digel pereyekî pir (şêkekî vekirî) diyarî wî hat kirin. Lê berê Prof. Î.Beşikçi ev xelat nepejirand. Bersiva wî ev bû:(Hûn piştgiriya gelê Kurd nakin, û dewleta we dostaniya rijîmên zorkar dike, ew diyariya we ji pereyê vê dewletê ye.) Xelateke dî ji hêla rewşenbîr û nivîskarên Elmanan pêşkêşî wî bû. Lê ew jî ji ber rewşa me Kurdan nepejirand û got: (Ez xelata 169

we wernagirim, ji ber, hûn alîkariya rijîma Turkiyê bi çekan dîkin. Rijîma Turkiyê jî bi wan çekan li Kurdan dixin.) Xelateke din ji hêla serokê komîta (Weqfa bêjeya serbest) 'Fund for free expression' Gara Lara Marîş, di sala 1991ê de, pêşkêşî wî hate kirin. Lê bervedêrê mafê gelê Kurd, Prof. Î.Beşikçi ew jî ji ber zordariya, ko li gelê Kurd dibe nepejirand. Xelata me, xelata pêşîn e, ko Prof. Î.Beşikçi werdigre û dipejirîne. Ev jî ji bo me û ji bo doza gelê me serketineke pir pîroz û mezin e.

Birastî, dema me xelata xwe pêşkêşî wî kir, bersiva wî ya pêşîn ev bû: (Min biryar daye, ko tu xelatan wernagirim, ez pir hirmeta xebata mamoste Osman Sebrî digrim û vê gava we pîroz dîkim. Lê tu diyariyan wernagirim).Min lê vegerand: (Ez benî! Ya me xelat e, ne diyarî ye. Ev cara pêşîye, ko bi navê xebatkarekî nivîskarekî Kurdan xelatek weha çê dibe, û tu yekemîn mirovê biyanî ye, ko di ber pirsê gelê Kurd û Kurdistanê de êşîya ye, û

pir cefakêşî, dijarî û zor dîtî ye. Em pir hirmeta vê xebata te digrin, û di riya vê xelatê re, em dixwazin vê rêzgirtin û heskirina xwe ji te re diyar bikin, û tu kesî pêvî te hêjayî vê xelata xwe yî pêşîn nabînin. Tu di dilê gelê Kurd deye. Heger tu naxwazî xelata me wergirî, tê dilê gelê Kurd bihêlî, heger ev yekan lit e hêsan be, xelata me wernegre.(

Birastî, piştî min gotina xwe birî, bi riwekî geş û dilekî şa bersiva min da û got: (Ez xelata we werdigirim, û bi dilekî şa dipejirînim. Ez her serkeftin û pêşveçûnê ji we re dixwazim. Karê we, karekî pîroz e. spas ji we re, û silavên min bigehîne hevalên xwe.(

-4Kak Dilawer, cara yekemîne tu bi Prof. Î.Beşikçi re rûdinê, tu çi dikarî ji me re li ser kesayetiya wî bipeyivî?
-Dema komîtê ez dame pêş, û ji min xwestin ko xelatê bigînim destê Prof.Î.Beşikçi, birastî ez pir şabûm û min xwe bextewar dît. Lê ya hîn bi min xweştir, dema xelat ji destê min wergirt. Ew roj, ji bo min, rojêke dîrokî bû. Ji ber wê dîtinê serbilind im.

170

Prof.Î.Beşikçi lêkolînan, nivîskar, peya û zanayekî zanistî ye. Yekemîn mirovê biyanî ye, ko jiyana xwe ji bo doza Kurd û Kurdistanê terxandîye. Ji sala 1962an ta bi sala 1999an de, li dora bîst salan di girtîgehên destlatên Turkiyê de girtî maye. Bi bîstê pertûkên zanistî û gotarên hêja li ser pîrsa gelê Kurd û welatê wan Kurdistanê nivîsiye.

Mirovekî pir xwedî bawer û rastgo ye. Rûgeş, zimanxweş, kêmpayv, dilovan, nerm û pir zelal e. tiştê di dilan de, di çavan de diyar in.Ew çavên zer, mizgîniya pêşerojê tê de dibînim. Rûken û şabûna zarokên sade, perîşan û xizan tê de diyar in. kovan û derdên gelê Kurd di keser û peyva wî re agadar dibim. Mirovekî demoqrat û aştxwaz e. Bi hizr û hişê xwe, can û dilê xwe, bervedêre pîrsa gelê Kurd û Kurdistanê ye. Mirovekî pir mêrxas û dilsoz e. Em gelê Kurd, deyndarê vî lehengî ne. Bila diya wî ya Turk serbilind be, ko mirovekî mina wî aniye.

-5Di danûstendina te bi Prof.Î.Beşikçi re nerîna wî li ser Kurd ên Sûriyê çi bû?

-Ez bawer im mirovekî mina Prof.Î.Beşikçi ne dûrî rewşa gelê Kurd û Kurdistanê ye. Lê tiştê balkêş, pîreya Kurdên bakur, wêneyeke şaş û nerast li ser rewşa Kurdên me wergirtine; ko em li welatê xwe azad û serbest dijîn. Tu êş û derdên me tune ne. Rijîm ji me re baş e. daxwaz, xwestek û mafên me parastî ne. Birastî, ev nerîna şaş ne ji ber xwe ve hatiye, û ne jî dijminê gelê Kurd belav kiriye. Mexabin ew partiyên ko têkilî û girêdanên

wan bi rijîma Sûriyê re hene, heta ji wan hatiye, ew bêbextî û nîfaq kirine, û di nav Kurdên bakur de belavkirine. Ev jî tiştêkî pir xerab e. Prof.Î.Beşikçi hayê wî ji rewşa me hebû, lê gelek tişt jê ne zelal bûn. Gelek tiştên şaş jî jeer hatibûn gotin. Lê ez bawer im hayê wî ji wan munafiqan hebû.

Di dawiya danûstendina me de, min jêre got: (Berî demekê, pertûka te (Kurdistan mêtîngeheke navnetewîye) bi zimanê Erebi linik me(Sûriyê) belav bû. Cihê şanaziyê bû. Lê gazinek me heye, tu di pertûka xwe de, li ser rewşa me bi firehî nepeyvî ye. Pir bi 171

kutî di ser pirsê me re derbas bûyî). Bi riwekî xweş gîrîjî û got:)Dema min ew pertûk nivîsî, ewha min dizanî bû. Lê ez sozê didim, di rojên bê de, bi rengekî fireh, ezê li ser rewşa we binivîsînim.(

-6Pêwendiyên Prof.Î.Beşikçi bi nivîskarên Kurd û Turk re çawa ye?

-Ez bawer im, wê pêwendiyên Prof.Î.Beşikçi bi hemû nivîskarên Kurdan re xweş bin. Beşikçi cihê rêzgirtina her kesî ye. Lê pêwendiyên wî û hin nivîskarên Turkan wê ne cihê xweşiyê bin. Ji ber ko nivîskarên mina Prof.Î.Beşikçi azad û serbest pir di nav Turkan de kê in, heger em nebêjin tune ne. Li gorî baweriyê min, her kesê dostê gelê Kurd be, demokrat û aşîxwaz be, wê hevalbendê wî be. Li vir ez dixwazim bûyere di navbera wî û çîroknivîs Ezîz Nîsîn de çêbibû bibêjim: (Di kongîrekî ji kongîrê nivîskarên Turkan de, Prof.Î.Beşikçi gotinekê li wir dixwîne, û di wê gotinê de, pirsê gelê Kurd dide pêş. Çîroknivîs Ezîz Nîsîn li hember radiyê û jeer dibêje: (Beşikçi çima tu her carê pirsê Kurdan tînin zimên, diyare tu nokerê Ingîlîza ye!!). Prof.Î.Beşikçi lê vegeand û got: (li hemberî rijîma zorker, ez bervedêrê gelê bindestim, lê tu li hember gelê Kurdê bindest, bervedêrê rijîma zorkarî. Vêca tu nokerî yan ez.(

-7Dema ku te xelat pêşkêşî Prof.Î.Beşikçi kir, tu çawa dikarî, ji me re, li ser rojname û kovaran bi peyvî, yê ko beşdarbûn ji bo belavkirina vê bûyerê?

-Wek hûn dizanin, Prof.Î.Beşikçi, ji demek ne dûr, ji zindanê derketiye. Lê ew bixwe, ji girtiya ye. Dibin çavê polîs de ye. Jiyana wî ne serbest û azad e. Ji hêlekê din, ew dused sal ceza li ser heye. Vêca, dema min xelat li bajarê Enqerê pêşkêşî wî kir, me nikarîbû xwediyê kovar û rojnameyan başdarî wî cihî bikra. Di rewşeke awarte de dijiya.

Li bajarê Istenbolê rûniştineke rageyandî hate girêdan, gelek kovar û rojname, nivîskar û rewşenbîr beşdar bûn, û hevpeyvîn û

dîtin li ser xelatê bi min re çêkirin.

172

Birastî, hemû kovar û rojnameyan guhdaneke pir mezin dane vî karê me, û pireya nivîskar, rewşenbîr û siyasetvanên Kurdan rêzgirtina xwe ji karê me re diyar kirin. Bi navê xwediyê kovar û rojnameyan, rewşenbîr û siyasetvanan gelek birûskên pîroznameyê ji Prof.Î.Beşikçi re rêkirin. Ji wan kovar û rojnameyan ko hevpeyvîn bi min re çê kirin û beşdar bûn:

-Rojnameya 2000yênî gundem. Rojnameya Roja Teze.

Rojnameya Azadiya welat. Kovara Jiyana Rewşen. Kovara Zend.

Kovara Nûbuhar. Rojnameya Pîne...hwd.

Min gelek dîtin û rûniştin bi xwediyên dezgehên Kurdî re çêkirin, ji wan:

Serokê Ensîtûta Kurdî li Istenbolê. Cîgirê serokê HDPê. Seroka Navenda Çanda Kurdî li Istenbolê. Nûnerê Weqfa Kurdî...hwd.

Digel dîtina çend nivîskar û rewşenbîrên Kurd, ji wan: Mele Ebdulla Varlî, Feqe Husên, Mele Îsmet, Mele Reşîd, Mele Ebdirehman, Mele Silêman, Mele Ehmed, Hesên Kaya, Salihê Kevirbirî, mamoste Selah, nivîskar Mihemed, nivîskar Yaqûb karademîr, mamoste Xenî bavê Şoreş, mamoste û lêkolîner Malmîsanîj û Gulbuhar Bedirxan...hwd.

Di riya kovara we re, hêjaye, ko ez spasiya van biraderan tevan bikim û bi taybetî Mele Îsmet, ji ber ew pir bi min re westiya û ji bo min pir zor û dijwarî dît. Li hêlekê din, ew karê wergêriyê di navbera min û Prof.Î.Beşikçi de, xweş dikir.

-8Baş e, kak Dilawer, di serdana te de li Kurdistana bakur, em dixwazin tu hinekî li ser tevgera rewşenbîrî ya Kurdan bipeyivî?

-Wek hûn dizanin, ta bi vê rojê, rijîma destlatên Turkiyê li sere xwe siwar e, û bi hebûna Kurdan û Kurdistanê rûneniştine. Rewşa gelê Kurd bi şêweyekî awarte derbas dibe. Her tiştê bi nave Kurdan qedexe ye. Rewşa tevgera rewşenbîriya Kurdan jî bi rewşa tevgera ramyariyê ve girêdayî ye.

Di roja îro de, û ji bo derbasbûna dewleta Turkiyê di bazaar Ewropîyan de, jê tê xwestin hin guhertinan di rêdan û qanûnên

173

dewleta xwe de bikin, û gava ber bi demoqrasî û aştiyê de bavêjin. Lê, ta bi vê rojê tu gav nehatine avêtin. Tenê çavên xwe ji weşandina hin kovar û rojnameyan, pertûk û nivîsan digrin, lê bi awayekî serbest û azad tu tişt dernakevin. Zimanê Kurdî qedexe ye. Tevaya Kurdên me bi zimanê Turkî di mal û li serserê karê xwe de dipeyivin. Tiştê pir xerab xwendevanên zimanê

kurdî tune ne. Kurd jî guh nadin zimanê xwe. Rojnameya (2000 yenî gundem) bi zimanê Turkî li dora- 15000-hejmar tê çapkirin. Lê rojnameya (Azadiya welat) an (Roja Teze) yê ko bi zimanê Kurdî derdikevin, ne pirtirî-2000-hejmar tèn çapkirin. Ew jî bi tevayî nayên firotin. Ev tiştêkî pir xerab e. Ji hemû nivîskar û rewşenbîran, partî û rêxistinên tê xwestin ko li ser vê rewşa ne durist bisekinin, û destên xwe li ser birînan deynin, û derman bikin.

Ev rewşa ne durist pir girêkên ne saxiyê di laşê tevgera rewşenbîriya Kurdî de çêdikin. Yek ji van girêkan, rewşa abûriyê. Çaxê pertûk, kovar û rojname têne çapkirin, xerciyek pir mezin li wan dibe. Heger ew weşan xerciya xwe dernexe, piştî çend hejmaran, ez bawer im, wê bisekine. Herweha rewşa tevgera rewşenbîriyê jî qels dibe. Ango têkiliya di navbera xwendevan û berhem de namîne. Ango rola rexnegîr namîne. Wê gavê awayê nivîsandinê, celebên nivîskariyê, naveroka berheman û asoyê rewşenbîriyê diçilmise, pûç û bê ber dibe.

Li bajarê Istenbolê, tevgerê nûzayî dest pê bûye. Li dora nehdeh kovar û rojname tèn weşandin. Pênc çapxaneyên Kurdî hene. Du-sê dezgehên Kurdî, ji bo rageyandin û weşanên Kurdî hene. Lê mexabin, herêmen Kurdistanê ji van tevgeran tevan bêpar in. Li van weşanan qedexeye derbasî Kurdistanê bibin. Heger derbas dibin jî bi awayekî pir kêr û ne penî ye.

-----
*Kovara Pirs-hejmar:20,sal:7,zivistan 2000.Li binxetê tê weşandin.
174

Hevpeyvînek digel xamesoz û mamoste
Dilawerê ZENGÎ re
Mîdasê Azîzî

*Berî hertiştî em bixêr hatina te dikin, ku ji nêz ve tu ji Kurdistanê hatiye, bi bihneke xweş, hinekî li ser çûna xwe wekî pêvajo û helwest.

-Di destpêkê de, ez ji dil û can sipasiya we dikim, weşana kovara we (Zevî) pîroz dikim.

Bi rastî, ji mêj ve, dilê min û çûna Kurdsitana başûr pir hebû. Lê, mexabin ji ber gelek sedeman pêk nedihat. Li vê dawiyê çûn û hatin di navbera Sûriyê û Îraqê de serbet bû, min ev nîr bi dest xwe xist û ez çûme Kurdistanê.

Di baweriya min de, dan û standin, têkilî û girêdana pêwendiyên di nav perçên Kurdistanê de qels in, pêwîste geş bibin, nemaze di vê qûnaxa ku gelek pîlan û êrîşên pir mezin li ser pîrsa Kurdî dibin, çi di warê ramyarî û doza Kurdî de be û çi

di warê rewşenbîriyê de be. Dijminê me, bi van sînorên çêkirî şerê me dikin, em perçe kirine, divê perçebûna xaka me ne be sedemên perçebûna çanda me.

*Te rewşa Kurdistanê çawa dît, ji layê çapemenî û dezgehên rewşenbîrî de, û ji layê siyasî ve? Te ji nivîskaran kî dît.?

-Di sala 1991ê de, piştî serhildanê, ez çûbûm Kurdistana başûr û li dora mehekê li wir mam. Birastî, pir cudahî di navbera herdu çûnan de heye, tu nikarî bidî ber hev, di roja îroyîn de, Kurdistana başûr di rewşeke azad û serbixwe de dijî, hikûmeteke xwedî rêbaz û dezgeh, xwedî perleman û civakeke nû ye, serpêhatiyeye

175
nû ye, bi awayekî demoqrat, kar û bare xwe pêşve dibin, ji her hêlê de avahî dest pê bû ye, gund û bajarên ku bi dest dijmin hatibûn wêran kirin, ji nû ve lêdibin, rêbaza pîrbûna partiyê heye, rêbaza çapemeniyê heye, wezareta mafê mirovan li dar e...

Bi rastî, kar û xebatên ku li welatê xwe kirine ji temenê serpêhatiyê mezintir e, rewşa çapemeniya Kurdî pir li pêş e, weşan û çapkirina pirtûk, kovar û rojnameyan şoreşek bi sere xwe ye, ez çûme serdana hemû dezgehên çandî û çapemeniyê, mina: weşanxane û dezgeha Aras, mala Şerefxanê Bedlîsî, dezgeha Gulan, rojnameya Medya, rojnameya Biratî, Xebat û yekîtiya nivîskaran, dezgeha ragiyandin û rewşenbîriyê ya Partî demoqratî Kurdistan, mekteba siyasî ya partî demoqratî Kurdistan-Îraq, mekteba siyasî ya partî demoqratî Kurdistan-Îran, partiya YNDK, û di 26/7/2001ê de, li Serê reş(Serê bilind) serokê partiya demoqrat ya Îraqê, serok Mesûd Barzanî, ez pêşwaz kirim. Bi rastî ew dîtî, ji min re, şerefek pir mezin bû, ez pir sipasdarê wî me, ku ji wextê xwe yê pir zêrîn demek dirêj û xweş me bi hev re bûrand, bo min rojeke dîrokî bû.

Min gelek rewşenbîr û nivîskar jî dîtî, ji wan; prof-Marûf Xeznedar, Dr. Şukriye Resûl û mere wê Dr. Xelîl Îsmail, cîgirê parêzgehê Hewlêrê Mihdî Xoşnaw, nivîskar Hesên Silîvanî, nivîskar Ahmed Qerneyî, zimanzan Salar Osman, helbestvan Mihsin Aware û gelekên din...

Di van rûniştin û danûstendinan de, em gelek axivîn li ser pêvajoya çand û toreya Kurdî, li ser rewşa îroyîn ya ku Kurdistana başûr tê de ye, min doz li siyasatvan û rewşenbîran kir, ku vê pêvajoyê bi hestekî neteweyî hilgirin ser Milan, û qûnaxa bûrî bi mejiyekî neteweyî, vekirî û serbixwe binerxînin, lê mixabin, hestê herêmî linik wan pir xurt bû, pêvî rewşenbîr û siyasatvanên partiya (YNDK) bi serokatiya kek Xefûr Mexmûrî,

ramana neteweyî linik wan pir bi hêz bû. Di weşanên xwe de gelek lêkolîn û berhemên hêja di vî warî de, dane weşandin.

176

Li hêlekê din, em baş li ser rêzgirtina taybetiya her rêxistinekê li her perçakî ji Kurdistanê sekinîn û em hewcedarê geşkirina pêwendiyên siyasî û rewşenbîrî ne, ew têkilî li ser bingeha kurdayetî, ne li ser bingeha partîtî bin, di gelek dîtî û nêrînên xwe de, em we hev nediramiyan. Lê, armanca me tevan ji bo pîrsa Kurd û Kurdistanê bû.

*Gelo nêrîn û dîtîna wan, bo rewşa çandeyî li nav Kurdên Sûriyê çawabû?

-Mixabin hayê wan ji rewşa çandeyî ya me nîne, ev jî ji ber gelek sedeman tê, ya sereke ew e ku me tu pêwendiyên bi rêk û pêk bi hev re girênedane, wan sînoren çêkirî ji nav xwe ranekirine, û derbas nekirine, her û her ew xwe di ser me re dibînin, ev jî pir sedemên girêkûtkî jê re hene.

Em bi firehî li ser van derd û êşan rawestiyên û me pir gilî û gazine xwe bi hev kirin, bi rastî cihê razîbûna gelek rewşenbîr û siyasetsvanan bû.

*Wek tê zanîn, li tevayî rojhilata navîn, ku herdem dadmend pênûsên nivîskaran dixin bin bandore xwe, gelo li Kurdistanê ev sînora hatine derbaskirin an na..?

-Wekî min di pêşî de jî da diyar kirin, serpêhatiyê nû û taze ye, pêşiyên me gotine: (Goşt bê hestî nabe). Nemaze hin nivîskar û rewşenbîrên ku pir erzan in û erk û berpirsiyariya xwe li hember dîrokê nizanin; li ser rûpelên kovar û rojnameyên partiyekê şerê partiyêke din dikan. Hene yê ku avê li aşê partîtiyê, şerê birakujiyê dikan. Lê tucarî nabe mîna rejîmên derdora me, pênûsên xweparêz û serbixwe pir in, rêbaza çapemeniyê li Kurdistanê heye, di bin vê serbestiyê de, tu dikarî, û ji mafê te ye her tiştî di riya rêbazê re bikî.

177

*Piştî hatina te, çi linik te ma û di hişê te de xwe dilivîne wek bîranîn?

-Bi rastî gelek tişt an bûyer bi bandor pir bûn; hin bi rewşa gel û aboriyê ve û hin bi rewşa siyasî û çandeyî ve girêdayî ne. Lê tiştên hez dikim bibêjim ev in:

-Gavek pêwîst e, ko hin nivîskarên başûr berhemên xwe bi tîpên Latînî diweşînin. Ji me tê xwestin em piştgiriya vê gavê bikin, gavekî pîroz e.

-Geşkirina têkilî û danûstendî (çandî, aborî û civakî) di nav perçeyên Kurdistanê de.

-Tevgera Kurdî li Sûriyê taybetmendiya xwe di bin konê
)Kurdistanî) de winda neke, pirsgerêka wê li bajarê Şamê tê
çareserkin, nakokiya wê bi rêjîma Sûriyê re ye, çekên Zaxo û
Dihokê wê rizgar nakin. Lê ez ne dijî pêwendiyên li ser bingeha
rêzgirtina wekhev bêne ava kirin.

-Rewşenbîr û nivîskarên Kurd li Sûriyê di pireya kovar û
rojnameyên wan de dinivîsîn. Ez bawer im ev rev e ji jîweriya
xwe, gelo kovar û rojnameyên me tune ne..!! pêşketina civaka
me erk û stûbarê me rewşenbîra ye. Lê ne şaş e berhemên xwe ji
hev re rêkin da ko hayê me ji hev hebe û divê jî hebe.
Di dawiyê de, ez sipasiya we dikim, li ser vê guhdanê, û her
bijîn ji bo çanda Kurdî.

---

*Kovara ZEVÎ-hejmar:4, sal:2002.Li binxetê tê weşandin.

178

Hevpeyvînek digel hunermendê bi nav û deng

Zuhêr Hesîb re1

Nîgarkêş û hunermendê hêja Zuhêr Hesîb ji binemaleke
welatparêz û hunervana /rojavayî Kurdistan /perwerde bûye. Bi
kar û xebata xwe ya hunerî di nava bizava huneriya Kurdî de
nemaze di nav hunermendên şewekariya Kurdî û Sûriyê da
navdariyeke mezin bo xwe peyda kiriye.

-Çi helbestnivîsîn û çi karê hunerî be, dimre ko ne bi welat û
miletê xwe ve girêdayî be.

-Rola me di pêşveçûna hunera Sûriyê de heye.

-Hunera Kurdî piyê xwe li piyê hunera cîhanê dixê.

P-Tu dikarî xwe bi xwendevanan bidî nasîn?

B-Navê min Zuhêr Hesîb e. Bavê min bi navê (Asî) dihat nasîn.

Di sala 1960î de li Hisiça-TilHecer hatime dinê. Min xwendina
xwe li wir bi dûmahîk aniyê. Di sala 1981an de, min berê xwe
daye bajarê Şamê-(Dîmeşiq); ji bo xwendina bilind li zankoyê
kulîca hunerî bixwînim. Ez yek ji pêncên pêşîn li seranserî kulîcê
derketim. Ji hêla malbatî, ez bixwe ji malbateke xizan û feqîr im.
Karê bavê min teraş bû. Dar dibirîn û alavên cot çêdikirin mîna
hete, darên çirkê, darên ko pê cot dikirin. Bavê min di karê xwe
de pir hosta bû. Mirovekî welatparêz bû. Tim çîrokên kevin û
serpêhatiyên kurdayetiyê ji me re digot. Mirovekî xemxurê doza
gelê xwe bû.

Birayê min yê mezin Omer Hesîb jî hunermendekî navdar bû.

Karê wî /tabloyên wî/ tev li ser rewşa Kurdî û jîweriya wan bû.

Wênesazekî balkêş bû. Ango ez li nav malbateke ewha de mezin
bûm; gotinên bavê min, wêneyên jiyana wî û karê wênesaziyê

linik birayê min Omer, ev tev bûn sedemê ko kelandina hundirê
min mîna volqanekê bête der û ev hunera kurdî ya zelal jê
- 1rojnameya Mîdiya, jimar:49.sal:1999.Rû:6.

Ev hevpeyvîn Dilawerê ZENGÎ bi navê bavê Royar dabû belavkirin.
179

derbibe. Wêneya diya min di hiş û hestê min de cihê xwe kolaye,
nemaze dema çûna wê ya ji bo çandinî û çinîna pembo, û dema
liqat û çinîna nîskan û ew germa havînê, ew leylan û rewrewkên
mîna pêlan li ber çavên min qet naçin. nemaze ew deng û awazên
stranên ber paleyê, ew awazên xweş û delal ko bi firehiya deşt û
newalên Cezîrê re dirêj dibûn, çi xweberiyê ciwan û şêrîn e.

Vêca, bivê nevē, ev hemû tevlihev wêneyekê ciwan jê çêdibe.
Ekam û bandûra wan hemiyar li min çêbû. Min ji kaniya jiyana
xwe vexwariye. Ez siyekê li ser serê sêwiyê welatê xwe çêdikim,
rewşa gelê xwe li ser riwên tabloyên xwe vedijînim.

Em xortên Kurd li zankoya Şamê-kulîca hunerî pir bûne.
Şêweyên tabloyên me ji şêweyên tabloyên hunermendên ereban
cida ne. Mamostayên me jî vê yekê baş dizanin. Birastî karê me
cihê rêzgirtin û hezkirinê ye; ji ber ko me jî êşek û birîn û derdên
jîweriya gelê xwe diyar dikir. Em bi hunereke pir bilind û bi
rengên rengîn ko ji cil û xiftanên kurmancî werdigirtin, me
diafirand û em di afirînin.

p- Di roja îro de tu rewşa hunera Kurdî çewa dibînî?

b- hunera Kurdî gelekî dewlemend e û pêşketî ye, gihaye
qûnaxeke bilind û cîhanî ye. Lê, mexabin tiştê nîne ko me
bigihîne hev. Em her yek ji me , ji serê xwe û bi kesîniya xwe,
dest bi karê xwe dike, û li gorî xwe dike, dibe ew jî girêdayî bi
rewşa me Kurdan ve. Hinek hunermendên me gihane asoyên
cîhanî û piyên xwe li piyên hunermendên Ewropî dixin mîna;
Bişar Îsa, Omer Hemdî, Mihemed Salih Mûsa, Înayet Etar, Seîd
Rêzanî.... û gelekên din.

Di baweriya min de, sedemê pêşîn ji pêşveçûna wan re ev e; ji
kaniya welatê xwe, ji xweberiya jiyana gelê xwe vexwarine. Lê
mexabin, tev li welatê xelkê dijîn û li cîhanê belav bûne, ez jî yek
m ji wan kesan ko li xerîbiyê/biyaniyê/ dijîm.

p-Em dikarin bibêjin ko nasnameyek ji hunera Kurdî re /li
vir/ heye an na? Û têkiliyên we û hunermendên Erebi bi hev
re çewa ne?

b- li Sûriyê, nasnameya hunera Kurdî pir xuya û diyar e. Ji berî
şêst salî hunera Sûriyê destpêkiriye. Taybetiya hunera Kurdî jê
180

diyar e û serbixwe ye. berî me kurdan tu kesî li ser kevneşopa vê

herê mê çênekiriye, ango me berî ereban dest bi tabloya zimanê dê kiriye, vêca, me xurtî û hêzeke pir bi quwet da hunera Sûriyê, rola me di pêşveçûna wê de heye.

Ji hêlekê din ve, bivênevê, hunera me bûye perçeyek ji hunera Sûriyê. Di baweriya min de, ev jî girêdayî ye bi rewşa Kurdan ve.

Em û hunermendên Sûriyê yên ereb, bi hev re, pêşengeyan li dar dixin û bi hev re pêşengeyan vedikin. Qet tu piroblem nîne. Tenê ji bo bi nav kirina tabloyên me, eger bi navê Kurdî bin tenê li ser wan navan erê nakin û ne jî rê didin me ko em navên Kurdî hildin.

Têkilî û danûstendinên me bi hunermendên ereban re xweş in, û li ser serê wan (rehmetî) hunermendê bilind (Fatih Elmuderis. (Fatihî pir ji Kurdan hez dîkir, û gelek tabloyên hêja li ser Kurdan çêkirine. Mirovekî helbestvan jî bû. Helbesteke wî li ser Dêrsimê heye, û tabloyeke pir hêja li ser Helebçe çêkiriye. Ez û wê pir dost û destbirak bûn. Me bi hev re, li Beyrûtê û hin deverên din gelek pêşenge vekirine. Ew ji hêla dê de Kurd bû. Bavê wî ereb bû. Lê zarotiya xwe li nav xalanên xwe derbaskir, û ev jî di tabloyên wî de pir diyar in. Tim kofiya kurmancî ya serê diya xwe di tabloyên xwe de derbas dîkir. Pertûkek wî heye, (Tayê rîhanê) pireya kesên çîrokên wî navên Kurdî û serpêhatên kurdan in bi kurdetiya diya xwe serbilind bû.

p-Gotina dawîn, û spas ji te re?

b- Gotina min ev e, ji hemû helbestvan, nivîskar, lêkolînvan, rewşenbîr û hunermendan re dibêjim: Çi karê ko hebe, ne di xizmeta millet û welat de be, dimre. Û spas ji we re.

Şam/Sûriye1999

**

ELÎ EŞREF DERWÊŞIYAN

www.duhokwriters.net

Hevpeyvînek dûr û dirêj bi nivîskarê navdarê kurd, Elî Eşref Derwêşiyar ra...

" Elî Eşref Derwêşiyar di edebiyata çîrokiya Îranê da navekî naskiriye. Kesek ku "Gulşîrî" (1) nasnavê : pak û bê xel û xeşa edebiyata Îranê daye wî. Ew nivîskarê Kurd di edebiyata Farisî da xwedî karnameyek berbelav û tejiye. Ew di warê nivîsandinê da xwedî nêrîn û şêwazeka taybet û cudaye, ku herdem liser vê şêwaza xwe bi israre û piştgiriye lê dike ..."

Wergerandin ji Farsî: Dêrsim OREMAR

dersim_oremar@hotmail.com

Elî Eşref Drwêşiyar: Edebiyata Kurdî edebiyateke cîhanî ye.

_Destpêkê ji me ra behsa serdema zaroktî, mamostatî û nivîskariya xwe bike, wan salan ku te di jûrên şêdar û tarî da ders digotin, salên bi strêş û evrî ku te nivîsandiyê, bi vê hêviyê ku tu caran tîna rojê jibo kesekî neçe ava...

E.Derwêşiyar: Ez li Kirmanşanê ji dayik bûm. Min pêvajoyên xwendina destpêk, navend, paş navendî û beriya zanîngehê li Kirmanşanê bi dawî anîn. Di sala 1958'an da ku tam 18 salî bûm û ligor soza ku min dabû ji bo mamostatîyê ber bi Gîlana rojava ku yek ji qezayên Şaabad "Îslam abada îro" bi rê ketim. Gîlana rojava çîroka xwe heye, xelkê vê derê gelek xizan û destteng bûn û xan û axayên xwedan pere li ser wan zal bûn. Kurte çîrokên "li wî welatî" zêdetir liser atmosfera Gîlaba rojava ne. Xelkekî dilovan, xizan û sade li vê derê dijiyan. piraniya Zarokan bi pêxasî û hejarî dihatin xwendingehê, gelek ji wan nedikarin bîst xwendingahê, ew dixebitîn û di karên çandiniyê da hevkarên malbata xwe bûn. Ez bi qasî 3 salan li Gîlana rojava mam û piştê bo Şaabadê hatim şandin.

Bi qasî 5 salan jî li wê derê min dersbêjî kir. Piştê min li peymangeha xwendina bilind a Tehran û zanîngeha Tehranê (li herduyan bi hev ra) dest bi xwendinê kir. Di sala 1971' an de ji ber xebatên siyasî û belavkirina kurte çîrokên "Li wî welatî" hatim binçav kirin û heya sala 1978' an di girtîgehê da mam û bi çêbûna şoreşa islamî li Îranê serbest hatim berdan.

_Rewşa civakî, kultûrî û siyasiya civakek ku te têda hewil dida bibî nivîskar, bi civakek ku niha têda nivîskarî çava didî berhev?

E.Derwêşiyar: Her serdem û qûnaxekê girift û taybetmendiyên xwe hene. Ger bixwazin şert û mercên vê serdemê û niha bêxin berhev, bi giştî behs û peyamek dûr û dirêj digre berxwe. Lê hetanî ku peywendî bi edebiyat û hunerê hebe, lazime bêjim di her pêvajoyekê da sansor girifta serekî û mezin bûye! Di salên navbera 1930 û 40 an da herçend zext û zor û sansor zêde hebûn jî, lê kitêbên gelek baş û gelek bi mifa liber destê ciwanan de hebûn. Di destpêka sala 1951 û di wan 2 salan de ku "Dr.Mihemed Museddiq" (2) li Îranê serok wezîr bû, civaka me azmûna xwe di warê demokrasî û azadiyê da vergirt, pirtûk, namîlke û rêze pirtûk zor dihatin weşandin. Her di vê serdemê da bû hogirî û xwendina pirtûkan bi awayekî ciddî di hundirê min da serî hilda. Me li xwendingehê rojnameyên ser dîwar çêdikirin, gelek saziyên edebî hebûn, piştî kudetayê her tişt hat guhertin. Sansor û şewitandina pirtûkan destpêkir, lê xelik dîsa hatin serxwe, bi awayekî ku di salên 1961'an de nivîskar û şairên di vê meydanê da peyda bûn û berhemên edebî vejiyan. Her di vê serdemê da bû yekitiya nivîskarên Îranê (3) wek rêxirawek serbixwe ji bo jinavbirina sansor û xebat jibo bidest xistina azadiya bîr û ra û pênuşê serî hilda, lê ji ber zext û zor û sansora bêsinûr, ciwanan dest bi xebata nihênî kirin û mêtoda çekdarî girtin berxwe.

Piştî çêbûna şoreşa islamî heya yek- du salan xelik bi awayekî azadane bîr û ramanên xwe derdibirîn, lê piştê dîsa sansor liser wan zal bû. Ew gorr û têhnatî, ew meraqa ji bo xwendin û zanîne, ew rêza dûr û dirêja xelkê liber dergehên pirtûkxaneyan ji bo kirrina pirtûkan neman û tev çûn. Lê ferqek jî dinavbera sansora vê serdemê û îro de heye! beriya sala 1978' an sansor pirranî siyasî bû, lê îro sansor tu qanûn û sinûran nas nake. Dîsa bi henceta ne hiqûqî bûne derfeta karkirinê nedan saziya nivîskaran. Di serdema berê da nivîskarê weke Semed Bêhregî (4), di temenê xweyê ciwantiyê da hat fetisandin, di vê serdemê da jî nivîskarên weke "Mihemed Ceifer Puyendê (5) û Mihemed Muxtarî" (6) hatin rewandin û piştê hatin xendiqandin. Em dibînin ku di her pêvajoyê da dewranekê da rewşenbîr li jêr çawdêrî, zor û îşkenceyên sansorê da bûne.

_Tu ji nêrînên "huner ji bo huner" an jî "huner jibo gel" kîjanê qebûl dikî?

E.Derwêşiyar: Bi ronî û aşkera ez huner jibo gel qebûl dikim, jiber ku ez di vê baweriyê dame ku pêwîste berhemên hunerî di qazanca morala civakî an siyasî de bin. Li wir armanca min ji siyasî ne xebat ji bo bidest

xistina desthilatê ye, belku beşdar bûn di paşeroj û çarenûsa xelk û nivîsandina bi şêwaza civakiye. Di encamek wiha de lazime huner ligor asta qazanc û mifaya xwe bê nirxandin û bikeve ber rexneyan. Ne tenê bi pîvana statîkê lê binêrin, ew statîka ku di rastiye da gelek ji statîka hunerî berbelav tir e. Tenê hunermendin ku dikarin û lazime li pey rastiyan bin, û tenê mafê wanê rewa heye ku rastiyan bibînin û wan veguhêzin. Ji ber ku mirov di civakê de jiyân dike û di civakê da jî ji dayik bûye. Wezîfeya ku dikeve ser milê nivîskaran vwgotina rastiye civakî ne. Ez bawerim afirandina hunera dewlemend û cewherdar bê êş û jan nabe, ji ber vê giringiyê didim hunera sosyal, ez şêwazên din yê hunerê red nakim, huner pir berbelave, pir rengîne, di her warekê da şêwazên gelek cuda digre ber xwe. Lihember afirandinê nabe tu astengî bèn daran.

_Cih û rolê nivîskaran di Îranê da çava dibînin?

E.Derwêşyan: Cihê îroyin ê nivîskaran li Îranê pirr lerezoke, jiber ku sansorê bawerî û girîngiya afirandina berheman nehiştiye. Sansor egera rêgir û sutênere li hember afirandina hunerî da, heya sansor hebe nivîskar û hunermend nikarin jiyânê bi hemû aliyên wê veguhêzin. Edebiyata îroyina me nabe edebiyatek cihanî, lazimê nivîskar bikaribe bi awayekî azadane bîr û bawerên xwe derbibire. Hizr û pênuş lazime azad bin, ew yek ji bingehe xalên serekî yê destûrnameya saziya nivîskarên Îranê ye. Heya roja ku nivîskar bo dadgehan bèn vexwendin tu hêvî ji bo pêşkeftinê nîne û nivîskar bê mifa li dura xwe digere û nagehije tu encamekî.

_Mixabin di civaka me da pîrrianiya rexneyan vedigerînin ser nivîskar heta şiroveya babet û nivîsên wî, dîtînen te di vê derbarê da û herwiha cihê rexne di civaka me da çine?

E.Derwêşyan: Dinavbera nivîskar, raman û herwiha dîtînen rexnegiran liser rewşa civakê da peywendî heye. Liwir her grop û desteyek têdikuşe û dixwaze gropa xwe bide nasandin. Ew jî tenê nasandine ne rexneya entelektuel û zanistî. Ew nivîskar liser yê din dinivîsîne û yê din jî di quncikekê da behsa karê kesên din dike. Rexneyên bi wî awayî jî gelek bê biha û xirabin. Ji ber ku rexne ligor pêwîstiyên nînin, û jibo serrast kirina şaşiyên tu mifaekî nagehînin nivîs û nivîskarî. Hevaltî, dostayetî, daxwaz kirin û diyarkirina rexneyê ji aliyê hîn nivîskaran ve adet û karek berdewame, lê çî ji wan kompoyan liser xelkê ku xwendevanên serekîne bi bandor nîne û hevkarîya darêjerên wan pilanan nake. Jiber ku dibînin asta rêjeya çapa pirtûkan berdewam ber bi kêm bûnê vedîçe.

_Gelo edebiyata Kurdî hêjatî, şiyân û taybetmeniya vê yekê heye ku bibe cihanî?

E.Derwêşyan: Edebiyata Kurdî a niha bi hebûna kesên weke: "Bextiyar Elî, Şêzad Hesên, Şêrko Bêkes û Refîq Sabir" edebiyatek cihanî ye. Wiha xuya dike ku romanên " Êvara perperîkê", "Henara dawî ya dinyayê" yê Bextiyar Elî bingeheka qurs û bihêz di astê cihanî da bidest bixin. Şeirên Şêrko Bêkes gihaye guhê xelkê hemû dinyayê. Bi mirina Seddam û helweşîna dîktatoriyeta bi tîrsa wî, edeb û hunera Kurdî niha baştir ber bi pêşve diçe. Niha asta belavok û belavkerên edebî û hunerî li Başûrê Kurdistanê ji Îranê zêdetire, û hinek caran naverok û şêweya vê digihîje pileya herî bilind.

_Ta çî radeyî nasiyarî û şahrezatiya te liser kultûr û edebiyata nivîskî ya Kurdî heye?

E.Derwêşyan: Ez rojname û belavokên edebî yê başûrê Kurdistanê dixwenim û bi nivîskar û şairên Kurdî ra hevaltî û naskirina min heye. Herwiha min komek ji çîrokên Kurdî wergerandine ser zimanê Farsî û di demek nêz da di du beşên pirtûka min bi navê "Li benda baranê" de wê bèn belav kirin. Herwiha wergera hîn ji wan çîrokan jî li belavokên edebîya Îranê da çap kirine.

_Rewşa îroyin a çîroknivîsiya îranê çava dibînin?

E.Derwêşyan: Çîroknivîsiya îroyin a îranê ber bi tîoriya jiyânê diçe, herçend ew yek pir cihê tîrsê ye. Eger ew rewş berdewam bibe, paşeroja kurteçîrok û heta romanê jî weke ya şeirê dibe. Nivîskarên ciwanên me,

beriya ku azmûnekê bidset bixin û dest bi xwendina berdewam û hûr liser wergêra kitêban bikin, bê liberçav girtina pêwîstî û rewşê dest bi karê nivîsandinê dikin, di rewşek wiha de xwendevan tûşî şêwandin û têoriyên ne rast û bikêr dibin. Herçend niha bandora wan gotinên min tunîne, lê dema pêşwazî li nivîs an jî belavokê nehat kirin , nehat firotin û nivîskar tûşî zirarê hat, wê demê belku bi xwe bihese û pêdaçûnekê di karên xwe da bike.

_Hûn di warê nivîsînê da, ligor rêbaz û mektebek taybet pêş diçin? Bi giştî dîtînen we liser rêbazên edebî çî ne?

E.Derwêşiyar: Ez hetanî niha bi nivîskarekê/î rû bi rû nebûme û min nedîtiye ku bêje ez destpêkê ligor rêbaz an mektebekê çûme û piştî dest bi karê nivîsandinê kiribe. (xên jî ciwanên îro ku pêştir berê xwe didin rêbaz û mektebeke cuda û piştî dest bi nivîsandinê dikin). Ez di vê bawerê da me ku rêbaz û mektebên nivîsandinê xwe bi xwe serî hildidin, ji aliyê din dibêjin şêwaza nivîsandin, herwiha mektebên cuda heman kesayeti û azmûna jiyana nivîskar bixweye ku bi awayekî xwezayî di dema nivîsandinê da, şopa wê liser berhem bi cîh dîmîne. Rêbaz û şêweya nivîsandina kesekê/î ku di nava xelkê da jiyabe, kar kiribe, herwiha êş û azarên xelkê bizanibe di gel şêwaza kesekê/î ku ji civak û xelk dûr bûye. Yek ji wan rewala xweya rojane û berdewam peyrew dike yê din ji hestên û navxwe. Herkes li gor şiyar û asta jiyar û azmûnên xwe dinivîsine.

_Di nivîsandina berhemekê ji bo naveroka wê girînge an form û qebareya wê, an jî hevşengiyek dinavbera herduyan?

E.Derwêşiyar: Ew herdu jî, yanî naverok û form du babetên bi hevra ne (ji hev nayên cudakirin), her naverokê formek taybet û li gor xwe heye. Di berhemeka edebî da cuda kirina form û naverokê çênabe. Di naverokê da hêvînek ku di hizra hunermend da heye, bi babeta ku derdibire tevlihev dibin û bihevra beşek ji giştî pêktînin, ji ber wê yekê ku bi hêsanî ji hev nayên cuda kirin û heman ew giştî jihev cuda nekiriye ku weke naverok tê nas kirin. Bi wî awayî naverok tenê ewa ku tê nîşan dan, weke hizir, an hestên xwediyê berhem nîne, belku têgeheştin û xwendina nivîskar ji hêvîna sereke derdixe ku encama dîtînen hunerî û civakîyên wî ne.

_Çîroka baş û çîroknivîsek baş lazime xwediyê çî taybetmendiyar bin?

E.Derwêşiyar: Çîrokek baş ewe ku balkêş be, yanî dema xwêner dêra yekê jê bixwîne êdî nekaribe dest jê bixîne û liser xwendina wê berdewam be. Çîroka baş ewe ku xew ji çavên xwêndevan birevîne û heya hemûyê bidawî neîne hest bi aramiyê neke. Çîroka baş û çîroknivîsê baş, ligor başî û xirabiya civaka xwe berpirsiyar û dilsoze, hevdil û hev raze, xwendevanan ber bi asteka bilin we dibe, aştî û aramiyê cêgir dike, lihember zilm û zordariyê serî hildide. Nivîskarek baş tucaran xwe sansor nake, û bi sepanîne xebatê dike.

_Berhemek çava dikare bibe berhemek cîhanî?

E.Derwêşiyar: Heya roja ku berhemek dinava xelkê milletekê da, qewmekê da neyê pêşwazî kirin û neyê xwendin, nikare bibe berhemeka cîhanî. Berhmek dibe cîhanî ku ligor kultûr, urf û adet û deng û daxwaza xelkê xwe hest û dijberî û evîna xwe hebe û bikaribe bi awayekî hunermendane wê evîne vebêje. Pirraniya wan berheman ku bûne cîhanî û xelatên navnetewî vergirtine xwediyê wan taybetmendiyar in. Ehemd Şamlû (7) herwiha nivîskarê me yê efsaneyî "Sadiq Hidayet"(8) xwediyê wan taybetmendiyar bûn. Ew ji ziman, kultûr û urf û adetên xelkê xwe baş têgeheştibûn û baş fêm kiribûn ku lazime di berhemên xweda bi kar bînin.

_Berhemên we hetanî niha liser çend zimanan hatine wergerandin, hûn zêdetir ji têksta kîjan wêrgêra berhemên xwe razî ne?

E.Derwêşîyan: Çîrokên min bi zimanên weke: Îngilîzî, Firansî, Rûsî, Almanî, Kurdî, Tirkî, Ermenî û di wan demên dawî de jî liser zimanê Nurwêjî hatine wergerandin. Ji hemûyan bêhtir ji wergera Kurdiya çîrokên xwe ku rêzdar Ebdulla Hesenzade wergerandine razîme. Lazîme bê gotin ku rêzdar Hesenzade liser romana min a bi navê "Salên evrî" di 4 bergan da jî kar dike.

_Pirraniya çîrokên we rengdana jîyan, kultûr, urf û adet û...hwd a xelkê Kurde, gelo hûn qebûl dikin ku nivîskarên wek te " Yaşar Kemal, Selîm Berekat, Mensûr Yaqûtî" nivîsên we ji xeynî nivîsandina bi zimanê zikmakî, xwedî ruhek Kurdane ne?

E.Derwêşîyan: Raste wihaye, ez Kurdîm bi wê yekê jî pir serbilindim. Hemû hewil danên min ewe ku rengê kultûr, urf û adaetên gelê Kurd di nivîsên min da diyar bin û xelkên welatên din jî wê kultûra dewlemend û rengîn nas bikin. Jiber ku ez di wê baweriyê da me ger hevnasîn û şahrezatî dinavbera gelan de çêbibe, dujminatî û şerê dinavbera gelan da jî heya radeyekê kêmrengtir dibe.

_Rewşenbîr kî/ê ye? mirov dikare ji her nivîskarekî/ê ra bêje rewşenbîr? lazîme rewşenbîr xwedî çî taybetmendîyan be?

E.Derwêşîyan: Rewşenbîr kesê ku hertim pirsan bike. Bi dîtinek şik û guman li mesela binêre di her mijarekê da pirsek wî hebe. Çi deman nebêje ku gihaye rastiya tam, ew di halê geştina ber bi rastiyan daye. Kesê ku bêje ez gihame rastiya tam ewkes rewşenbîr nîne, belku dikarin bêjin ew kes îdêoluje. Yanî kesek ku bawerî bi rastiyeke heye û layê wî pir pîroze, ew kes nikare rewşenbîr be. Ligor wê yekê "İhsan Teberî" kesekî îdêoluje, rewşenbîr nîne, "Ebdulkerîm Siruş" zêdetir îdêoluje ne rewşenbîr, lê "Karl Marks" reşenbîre , ji ber ku bawerî bi wê rastiye heye ku hemû tişt di halê guhertinê daye û tu tişt wekxwe û negur nîne. Ew tu caran nabêje ez gihame rastiya tam, jiber wê yekê rewşenbîriya olî ne raste, jiber wê şîrove û sedemên ku min gotin rewşenbîr nikare kesekê/a olî be, jiber ku rewşenbîr liser pirraniya meseleyan bi gumane û bi rastiya tam nizane.

_Te ji xeynî nivîsandina kurteçîrok û romanên hîn lêkolînên kultûrî weke: berhevkirina edebiyata nenivîskî û rojaneya kurdî, nivîsandina ferhenga Kirmanşanî, bireveriyên Seferxan û...hwd jî kirine, ji kerema xwe dikarin di vê derbarê da zêdetir agahîyan bidî me?

E.Derwêşîyan: Ew karên cuda û zêde ku min ji xeynî janêrên nivîsandina çîrok û romanên kirine, ez evîndarê wan bûm herwiha min bi armanca alîkariyek bo debara jiyana xwe ew kar kirine. Lê evîn û eşqa min a serekî nivîsandina çîrokane, ji wan jî kurte çîrok. Ez ji nivîsandina babetan jî hez dikim, ez bawerim di warê nivîsandina babetan da pir serkeftîrim. Di gotarekê da dikaraim hemû tiştan rût , wek xwe bê ladan û bi gorr û tîn û bi evîn binivînim, pêwîst nake xwe li pişt rêbaz û formên edebî da veşêrim.

_Dibe ku romana "Salên evrî" weke serbihuriya te bê hesibandin? (hîn ji xame (pênûs) bi destên Kirmanşanî ji wê nerehetin ku di wê romana we da sivkatî li hîn kesan hatiye kirin) raya we di vê derbarê da çîye? Gelo we berdewama "Salên evrî" di 25 salên derbaz bûyî jî nivîsandiye?

E.Derwêşîyan: Belê raste romana salên evrî di 4 bergan da jiyannameya mine. Jiyannameya wan kesane ku ez di navebera salên (1951-1978) î da bi wan ra jiyame. Di êş û azar, xweş û nexweş û serkeftinên wan da beşdar bûme. Di vê baweriyê da nîme ku min di romana xwe da sivkatî û bêhurmetiya kesekê/î kiribe. Pirraniya navên ku di romanê da derbaz dibin nerastin. Derbarê romana " Mêrê Xezal xanim ê" da jî raya hevbajêriyên min wiha bû. Ew ne tawana mine ku zor tişt tîn bîra min û dibînim ku niha jî di bîra pirraniya xelkê da nemane, herwiha şîyan û cesareta aşkera kirina wan rastiyan jî nînin. Weke mînak: ger kesek di civakê da mirovek navdar be û ji bo xelkê vê civakê bibe mînak û sembol, ger sibê heman kes bê saziya "Maddeyên hişber" birêve bibe û ciwanan tûşî vê felaketê bike, nabe tişte liser wî kesî bê gotin û nivîsandin?! Gelo ew yek bêhurmetiya? Wî bi xwe bêhurmetiya xwe û hemwilatîyên xwe kiriye. An

mamostayek ku ferqê dinavbera şagirdên xwe da bike, nabe tiştek liser wî bê gotin? Ger wiha be ferqa mamostayên weke: Daryuş Nîkgoyê Kirmanşanî, Hurmuz Gurciyê Beyatî, Yehya Rehîmî, Behmen İzettî, Qurban Husênî, û... hwd digel kesên din di çi daye? Ferqa "Cîhan Pehlewan Textî" bi xelkê din ra di çi daye? _Raya te derbarê çîroknivîsên Kirmanşanê weke: " Elî Mihemed Efxanî, Mensûr Yaqûtî, Larî Kirmanşanî, û..." çiyê? Bi giştî çîroknivîsiya Îranê çiqas deyndarê bajarê Kirmanşanê ye?

E.Derwêşiyân: Eli Mihemedê Efxanî bi nivîsandina romana " Mêrê Xezal xanimê" giringtirin û mezintirin roman di dîroka edebiyata Îranê da bi zimanê Farsî nivîsandiye ku heyânî roja îro jî kesekî/ê romaneke wiha (biwateya rastîna romanê) nenivîsandiye. Herdema ku min derfet hebe vê romanê cardin dixwinim, lê romana wî ya binavê " Serfirazên newala Qeresu" yê weke romana wî ya yekem serkeftî nebû, karên wî yên wê dawiyê hêdî hêdî ber bi xirabiyê ve diçin. Derheqa Mensûr Yaqûtî lazime bêjim ku wî di jiyana xwe da zirarek mezin dît, ku herwiha bû sedema paşdamayina wî. Girtîgeh, guşar, nexweşiyên jiyane, bêkarî û zehmetiyên debara jiyane, tev bûn rêgir û sedemên paşdamayina wî. Wî heya salên 1980 bi hêz û şiyaneke baş kar kir, berhemên wî şopa xwe hebûn, wî şahkarên weke: " Çirayek liser lotika çiyayê Madiyan" nivîsandine, lê jiber wan gir û girift û sedemên ku min qala wan kir ku piştî sala 1980 an serî hildan nikarî weke berê berdewam bibe. Hêvîdarim rewşa jiyana wî ber bi başiyê ve biçê da ku dîsa em şahidê bişkiftin û serkeftinên wî bin, lê herçend ku "Larî Kirmanşanî" pir nivîsandiye û liser rewşa jiyana wî jîngeha çîna bindest û karker şarezaye, nivîsên wî çînek navend helbijêrê û di astek bilind da nînin. Ez nivîsên wî bi giştî red nakim, jiber ku berhemên wî xwendevanên taybetên xwe hene û hevkarîya bişkiftin û pêşda çûna asta xweindevariye di Kirmanşanê da kiriye. Ji şairên îroyin ên Kirmanşanê lazime "Pertew Kirmanşanî" neyê ji bîr kirin ku bi şeirên xweyên navçeyî û xwemalî xwedî resenayeti rastgoyiyek bê mînakin. Lazime jiyana saxlem û kesayetiya serbixwe ji ciwanên me û zarokên paşeroja me ra bibin paradayim û mînak, şeirên navçeyî û xwemalî gotina serzarê xelkê ne. Tucaran lihember atmosfera ku ser civakê zale serî netewandiye.

_Ger ji we bixwazin ku gelê Kurd bi gelên din bidin nasandin, ew nasandin çava dibe?

E.Derwêşiyân: Gelê kurd xwedî kultûrek kevin û dîrokiye ku ew dîrok pir girînge. Gelê kurd camêr, zulim lêkirî, xebatger, têkoşer û mandî nenasin.

_Gelo nivîskarên kurd li Rojhilat, Başûr û beşên din yên Kurdistanê karîne edebiyata kurdî bi gelên din yên cîhanê bidin nasandin?

E.Derwêşiyân: Edeb û kultûra kurdî, bi hebûna nivîskar û şairên jêhatî weke: Reûf Bêgerd, Şêzad Hesên, Bextiyar Elî, Necîbe Ehmed, Şêrko Bêkes, Letîf Helmet û bi dehan kesên din di cîhanê da xwedî cîhek taybet in û lazime bêjim ew ji başûrê Kurdistanê ku ji ber xebat û berxwedanek berdewam a gel bi taybet piştî serhildana sala 1991'an û piştî bidest xistina azadî û cêgir bûna demokrasîyê ber bi pêşda çû.

Rengînî û şewaza belavkerên ku li başûrê Kurdistanê çap dibin, ewqas berbiçavîn ku mirov şaşo maso dîkin, lê mixabin li Rojhilatê Kurdistanê rewş wiha nîne, ji ber ku nivîskar û şair li vê beşa Kurdistanê herdem li jêr zext, tehdîd û sansorê da bûne û nekarîne ligor pêwîst bin. Lê dikarim ji wan, navê kesên weke: " Hejar, Eta Nehayî, Nasir Wehîdî, Mensûr Yaqûtî, İbrahim Yunisî û Elî Mihemed Efxanî " bêjim. Ji şairên başûrê Kurdistanê: (Şêrko Bêkes, Letîf Helmet, Ebdulla Peşîw û Refîq Sabir) naskirî û xwedî sengek taybetin. Herwiha Cegerxwîn ji rojavayê Kurdistanê. Ji nivîskaran jî : (Hesên Qizilçî, Mihemed Mukrî, Ehlam Mensûr, Necîbe Ehmed, Şêzad Hesên, Reûf Bêgerd, Azad Berzincî, Bextiyar Elî, Merîwan Wurya Qani, Rêbwar Siwîleyî û Ferhad Pîrbal). Derheqa nasandina edebiyata kurdî ji aliyê nivîskaran we lazime bêjim erk û wezîfeya ku dikeve ser milên nivîskarên başûrê Kurdistanê, bi taybet li Silêmanî û Hewlêrê da ew erk

zêdetire, piştî têkçûna rijîma Beis a zalim, ew yek bi leztir ber bi pêşda diçe, herwiha reng û bêhneka din bi xwe girtiye.

_Hûn ji pêkhatin û damezirandina saziyek ji bo pêûs bi destên kurd piştîvaniyê dikin?

E.Derwêşyan: Ew saziya ku hûn qala wê dikin vê li ku derê pêkbê? Li başûr an rojhilatê Kurdistanê? Ger li başûr be bêşik û dudilî şanaziyê pê dikim ku ez jî bibim endamekê biçûk di vê saziyê da. Lê li Iranê ez endamê saziya nivîskarên Iranê me, ku wê saziyê weke mala xwe ya duyem dihesibînim. Pirraniya şair û nivîskarên kurd di Iranê da endamê vê saziyê, ku xwedî dîrok û xebatek 35 salî li dijî sansor û hewildana ji bo bidest xistina azadiya hizr û pêûsê heye. Jiber vê yekê damezirandin û pêkhatina saziyek wiha li Iranê li jêr her navekê da baş nabînim. Ew sazî (nivîskarên Iranê) ked û encama hewl û xebata pirraniya endamên xweyên xebatger û netirs weke: Mihemed Muxtarî, Mihemed Ceifer Pûyende, Xefar Husênî, Ehmed Mîr Elayî, Ehmed Şamlo, Ehmed Mehmûd, Celal Alê Ehmed û M.E.Bêh Azîn û gelek kesên dine.

_Saziya nivîskaran niha di çi qûnaxekê daye?

E.Derwêşyan: Di rewşa niha da saziya nivîskarên Iranê di qûnaxeka lawaz û rawestayiya ji neçar daye. Piştî kursa dubare dest bikar kirina hewil û têkoşîna saziyê ku bi gotara 134 destpêkir sazî rastî zirarek mezin hat. Mihemed Muxtarî û Mihemed Ceifer pûyende hatin rewandin û hatin xeniqandin, lê saziyê baştir û bi teisîr tir ji berê xebata xwe dumand.

Du caran kombûna endamên giştî pêk hat. Endamên saziyê bûn 4 beramber, lê kombûna 3 yan ya endamên giştî ku qîrar bû di zivistana 2002'an da pêk were ji ber wan giriftên ku hatin rêya saziyê bûn sedema rêgirî û lawaz bûna wê. Lê di wê pêvajoyê da jî saziyê bi çalakiyên cur bi cur li dijî sansor û piştîvaniya ji azadiya hizr û pêûsê xebata xwe berdewam kir. Di qunaxa nû da du jimarename ji aliyê saziya nivîskarên Iranê hatin belav kirin ku ked û encama dîtî û hizra endamên saziyê ne.

_Pêşniyar û raya we ji bo ciwanan çiyê, bi taybet wan kesan ku bixwazin dest bi karê nivîsandinê bikin?

E.Derwêşyan: Ew ciwanên ku berê xwe didin karê nivîsandinê û jê hez dikin lazime du xalan ji bîr nekin, yek: ji her derfetekê ji bo xwendinê mifa werbigirin. Lazime felsefê bixwenin, dîrok, rexneyên edebî, çîrok, roman û şanoname sinariyoya filîman, herwiha ew bebtên ku peywendî bi edebiyat û hunerê hebin lazime bi hûrgilî bîn xwendin. Xala duyem: ewe ku azmûngeriya ji bîr nekin. Nivîskar bûn bê rûbirûbûn û têkelbûn bi civakê ku têda dijîn ne mumkîne, her ji ber wêye ku nivîskarên weke: Mihemed Elî Cemalzade û Buzûrg Elewî dema ji welatê xwe dûr dikevin êdî mîna berê nikarin binivîsin. Sedema komkirin û bidest xistina azmûn û nêzîkatî bi jiyana xelkê ji dest didin. Êdî tenê dikarin liser bîr û bawerên xweyên pêşîn bin. Êdî hêvênêka nû di berhemên wan da nayê dîtî û digihîjin merheleya dûbarekirinê, lê nivîskarên ku li derveyî welatin baş dest bikar bûne, jiber ku bi gropeka mezina koçberan ra têkel bûne û girêdanek dinavbera wan da çêbûye. Koçberên ku her yek ji wan bi serê xwe xwedî menseb û pêgehek taybetin. Riza Qasimî heraz û hevsazê şevaneya grûpa "Jenyarên sazan" û Şehram Rehîmiyan "Dr. Nûn ji jina xwe zêdetir ji (Musediq) hez dike" ji wan kesan in. Di dema nivîsandinê da lazime hizra xwendevanan bê kirin. lazime xwendevan ji teksta ku ber destên wane tamê bistîne. Sade nivîsandin yek ji bingehên serekîye ku lazime em hîn bibin. Armanca min sade nivîsandine ne sade hizir kirin. Her şêwazek di sadeyiyê da nişaneya jîrtiyê ye çi di nivîsandinê da, çi di hîlbijartina cil û bergan da û çi di xwarinê da. Nivîsandina sade ji bo xelkê nayê vê wateyê ku em ligor xwesteka wan binivîsin, belku lazime bi şêwazek cewherdar û bi wate be. Lazime bixwînin zor jî bixwînin, lazime tecrubeyan bidest bixin û rêwitiyê bikin. Karê hunerî karekî berdewame. Eşq û evîn jêra lazime, di karê hunerî tu wateya westanê nine. jêra bi tamamî hewildan pêwîste. Lazime hînî zimanên biyanî bibin û berhemê nifşê xweyên berê, bab û bapîrên xwe bi hûrî bixwînin.

1. Huşeng Gulşîrî: Nivîskar û rojnamevanê hemdemê Îranî bû ku piştî Sadiq Hidayet bi bandortirin çîroknivîsê iranê tê hesabandin.
2. Dr. Mihemed Museddiq: Siyasetmaedarê Iranî bû ku di salên (1951-1953) bi qasî du salan serokwezîr bû. Lê piştê bi pilana Amerika û Ingilistanê hat ladan.
3. Saziya nivîskarên Iranê: Saziyek çandî û kultûriya serbixweye ku di sala 1968 an li Iranê hatiye damezirandin, xebatên wê saziyê zêdetir ji bo nehiştina sansorê ye.
4. Samed Bêhregî: Çîroknivîs, lêkolînav, wergêr û şairê Azerî bû, di sala 1968'an ji ber xebat û çalakiyên xweyên rewşenbîrî bi destê istixbarata Iranê (Sawakê) hat kuştin.
5. Mihemed Ceifer Pûyende: Nivîskar, wergêr û rewşenbîrê hemdemê Iranî û endamê çalakê saziya nivîskarên Iranê bû, di sala 1991'an de ji ber nivîs û xebatên xwe ji aliyê istixbarata komara islamiya Iranê hat kuştin. Hêjayî gotinêye ku di wan salan da istixbarata iranê dest bi kuştina rewşenbîr û siyasetmedaran kiribû ku ew kuştin bi rêze qetlan meşhûre.
6. Mihemed muxtarî: Şair, nivîskar, wergêr û rexnegirê Iranî bû, di sala 1998'an da di encama rêze qetlan bi destê istixbarata Iranê hat kuştin.
7. Ehmed Şamlo: Nivîskar, Şair, edîb, wergêr, ferheng nivîsê Iraniye. Navdariya Şamlo zêdetir ji ber şeirên wi yên nû (azad) in.
8. Sadiq Hidayet: Nivîskar, wergêr û rewşenbîrê Iranî bû, ew ji pêşengên çiroknivîsiya nûjena Iranê tê hesabandin.

NOTE: Xwendevanên hêja ew hevpeyvîn di rojnameya Rojhilat, sala yekê hejmara (6), 26.06.004, ku li Rojhilatê Kurdistanê derdikeve, ji zimanê Farsî hatiye wergerandin.

**

FOLKLOR Û JINÊN KURD

ROHAT ALAKOM

lêkolîn

Folklor û jinên kurd

www.nefel.com

info@nefel.com

NEFEL

FOLKLOR Û JINÊN KURD1

E-POSTE: INFO@NEFEL.COM MALPER: WWW.NEFEL.COM

2

E-POSTE: INFO@NEFEL.COM MALPER: WWW.NEFEL.COM

ROHAT ALAKOM

NEFEL

Stockholm

2002

www.nefel.com

info@nefel.com

3

Rohat Alakom:

Weşanxane: Nefel

Sandfjärdsgatan 10, 11 tr.

120 57 Årsta / Sweden

www.nefel.com

info@nefel.com

© Rohat Alakom û Nefel

Çapa dîjîtal: 2002

ISBN: 91-973195-5-4

Çapa kevin: Nûdem

Grafîka pirtûkê: Arif Zêrevan

Wêneyê nivîskarî: Arif Zêrevan

Bêyî destûreka nivîskî ti kes nikare vê pirtûkê ji nû ve

bi ti awayî çap bike, kopî bike yan li ber wê zêde bike.

Çênabe ko ti kes fayla vê pirtûkê kopî bike

û di Internetê de bêxe malpera xwe.

4

Nêverok

Pêşgotin 7

— BEŞ I —

Çîrokbêjiya kurdî û xelasiya jinan 13

Welatê hat û nehatê 13

Keçên padişahan 14

Çembera dora jinan teng dibe 16

Motîva »keça aqil« 17

Komên jinên xirab 19

Jinên destgiran 25

Çend çîrokên jiyana rastî 25

Jinên wekî rawiran 27

Jinên çîrokî 31

Tekoşîna jinan 33

Serkanî 36

— BEŞ II —

Di gotinên pêşyan de zihniyetên jinparêz 43

Jin kaniya jiyînê ye 43

Jin wekî avakara malê 44

Cihê dayikan tijî nabe 45

Wekheviya jin û mêran 46

Motîva jina baş û jina xirab 48

Salên keçîniyê 49

Şerê bûk û xwesûyê 51

Neçariya jinebiyan 52

Protestoke dijî pirjîniyê 53

Jin û namûs 54

Serkanî 57

5

— BEŞ III —

Di destanên kurdî de serdestîke jinan	67
Di destanên kurdî de struktura bingehî – dijayetiya sêserî	67
Dijminên du dilan û çar çavan	72
Çend keçperî û pîrejin	73
Jin di rêke rast de dimeşin	74
Ji bo mêran danîna çend merc û hoyan	77
Çima mêr dikevin rola şivanan	78
Sînorên namûs û bênamûsiyê	79
Nefreta kontra-mîlîter	82
Welatê şahiyê	85
Serkanî	88

— BEŞ IV —

Di stranên kurdî de navçeke erotîk: memik	95
Peyveke erotîk: memik	95
Pêşkêşkirina memikan	97
Barîkatên edebî û memik	101
Fonksiyonên memikan yê din	102
Motîva »mêrên ji heqê memikan dernakevin«	107
Formên memikan	109
Gihîştina memikan û serhildana wan	114
Guhastina formê memikan	117
Dizên memikan û micizeya vebûna bişkoka	117
Cenga li ser memikan	121
Çend motîfên dînî û memik	122
Peydabûna temaya »jinên memikfiroş«	124
Serkanî	127
Bîbliyografiyaya folklorê kurdî	131

6

Kesê orta du dila û çar çavan xeber dide;

bila xêrê-wayê qet nebîne!

nifireke kurdî

Pêşgotin

Rengînê û dewlemendiya folklorê kurdî ji zû da bala rohilatnas, kurd-nas, folklorîstan û gelek kesên mayî kişandiyê ser xwe. Mirov nikare folklorê tenê wek çend berhemên hinerî bihesibîne. Folklorê serboriya civatekê ya dîrokî, civakî û hinerî ye. Folklorê pêşketina zimanê wê civatê nîşan dide. Ev yek hemû di nav folklorê de gihîştine hev, di nav hev de hatine honandin, di dawiyê de defîneke çandî pêk anîne û bûne serkaniyên xurt. Akademîsyen û pisporê folklorê yê ermenî A. T.

Ganalanyan vê dewlemendî û rengîniya folklorê kurdî wek »ansîklopediya civata kurd ya jîyînê« bi nav dike. Ji ber vê yekê mirov nikare peyva folklor û jîyînê ji hev bide cida kirin. Mirov dikare bibêje ko folklor bi xwe jîyîn e, lê belê jîyîneke ko hiner û edebiyat ji xwe re kiriye pêlekan. Ew jîyîna rojane ko em di nav de ne, dem-dem rûsar e, carcar bîna mirovan teng dike, rijî, bêtam û bêlezet e, bi saya folklorê jixwe ev jîyan xweşiktir û bedewtir bûye. Ev sînorên jîyîn, folklor û bedewiyê bi alîkariya imkanên hinerî çawa em dibînîn her diçin tenik, zirav, barîk dibin, ji nû ve tînen honandin û ristin.

Folklor wek neynika civatekê ye. Mirov dikare bi saya vê neynikê, civatekê baştir nas bike û bi hêsanî dikare xwe bigihîne kûraya sedsalan. Ji aliyê din, folklor him ji bo ziman, him jî, ji bo edebiyateke nûjen, bingeh û defîneke mezin e. Lê mixabin di nav kurdan de ev defîne, heta niha veşartî û sergirtî maye. Mimkin e ko rojekê ji rojan ev defîna giranbiha û hêja ji holê rabe, winda bibe û di ro de here. Hêz û hin dorberên polîtîk yê zordest jî li Tirkiyê xwe vê yekê dixwazin û hewl didin ko hemû hebûnên çanda kurdî ji nav rakin, bihelînin. Li

7

Kurdîstana Tirkiyê ji ber rewşa siyasî, ji ber zordestî, qedexekirin û tunebûna imkanan, nimûneyên folklorê kurdî him ne hatine berev kirin, him jî li ser van berheman kar, xebat û lêkolînên zanistî nehatine pêk anîn. Ji ber van dijwariyan folklorê kurdî îro baş nayê nasîn. Ronakbîr, nivîskar û folklorîstên kurdî divê li pêşiya vê sefera wêrankirinê, kambaxkirin û xizankirinê bisekin. Çi dibe bira bibe, pêwîst e ew her nimûneyeke folklorê kurdî derbasî ser kaxiz bikin. Ev kar dîsa dikeve li ser milên kurdan.

Folklor, carina wek edebiyata devkî, carina jî wek bi zargotin jî tê bi nav kirin. Folklorê mirov dikare bibêje ko edebiyateke kollektîf e, xelkê bi xwe ev edebiyata afirandiyê. Nivîskarên vê edebiyatê tune ne. Ev edebiyata bi salan li ser zar û ziman maye, xwe parastiyê, xwe nû kiriye, dewlemend kiriye û bûye malê xelkê kurd. Folklorê kurdî, çawa em dibînin ji van hemû qonaxan re derbas bûye, hatiye gihîştîye van rojên îro û beşeke çanda mirovahiyê pêk aniyê.

Ev lêkolîna me, tenê li ser beşeke folklorê kurdî hatiye pêk anîn.

Mirov dikare bibêje ko xebateke bi sînokirî ye, tenê di nav folklorê kurdî de cihê jinan û motîvên ser tema jinan nîşan pêşkêş dike. Vê lêkolînê hemû nimûneyên folklorê kurdî, ji xwe re nekiriye materiyal, nedaye li ber çavan. Tenê me nimûneyên xwe, ji nav çîrok, gotinên pêşiya, destan û stran wek ji nav çar beşên bingehî hilbijartiyê.

Giringiya vê xebata piçûk ew e ko li ser folklorê kurdî lêkolîneke bi zimanê kurdî tê çêkirin. Ji aliyê din, xebat bi xwe jî li ser babet û tema jinan e, bi vî tehrî mirov dikare bibêje du rûçikên vê pirtûkê hene:

folklor û jin. Ev herdu babet di vê pirtûkê de ketine zikê hev, hev dewlemend kirine. Xwendevan ji alîkî de dikare nasiya xwe bide folklorê kurdî, nimûneyên vê folklorê tam bike, ji aliyê din bi saya hin berhemên folklorîk derbarê cihê jinan û rewşa jinan de dikare zêdetir agahdar bibe û zaniyariyên xwe pêş da bibe. Ji aliyê din dema ev pirtûk hate berçav kirin, xwendevanê bibîne ko, jinan di nav folklorê kurdî de ji xwe re textek ava kirine û serdestîke (hakimiyet) wan heye. Bi kurtî mirov dikare bibêje ko gotin »gotina jina« ye. Ev lêkolîna, ji aliyê din dikare bibe cesaret û referanseke piçûk ji bo lêkolînên mayî. Di dawiya vê pirtûkê de lîsteke ko ji xebatên li ser folklorê kurdî pêkhatî jî cih girtiye. Xwendevan û kesên ko dixwazin zêdetir li ser folklorê kurdî agahdar bin, ev bîblîyografya piçek be jî dikare ji wan re bibe alîkar, kêrî wan bê. Her çiqas vê lîstê hemû materiyalên (wek

8

pirtûk) li ser folklorê kurdî nehilçandiyê jî, lê belê em dikarin bêjin ko navên piraniya pirtûkên ko heta niha li ser folklorê kurdî çap bûne, di vê bîblîyografiyê de cih girtine.

Wek her xebateke nû, sedî sed kêmasiyên vê lêkolîna me jî hene, babetên ko ji ber çavên me reviyane hene. Eger xwendevanên me yê ezîz, li ser van kêmasî û valahiyan me agahdar bikin, bêguman em ê gelekê kêfxweş û dilşa bibin. Çawa tê zanîn nivîskar û xwendevan gelekê hewcedarî hev in. Bê hev nikarin bijîn.

Stockholm, 1993

Rohat Alakom

9

10

— BEŞ I —

Çîrokbêjiya kurdî û xelasiya jinan

Di nav folklorê kurdî ya devkî de dewlemendîke here mezin bêguman çîrok in. Çîrok beşeke folklorê ye, nivîskarên wan ne kivş in, gel bi xwe ev berhem afirandine. Carcar di weşanên periyodîk de, peyva çîrok li şûna serpehatiyan (kurteçîrok) jî tê bi kar anîn, lê belê ev yeka ne rast e. Ji ber ko nivîskarên serpehatiyan kivş in. Serpehatî berhemên nûjen in, bi tehr û naveroka xwe ve ji çîrokan gelekê cida dibin. Ev yeka di warê navkirinê de tevlihevîke mezin di zimanê kurdî de peyda dike. Carcar van herdu berhemên re jî çîrok tê gotin. Pêwist e ev pirsê terminolojiyê bê çareser kirin û divê her tişt di cihê xwe de rûnê.

Her çiqas heta niha çend berevokên çîrokên kurdî hatine weşandin jî, mirov îro nikare bibêje ko piraniya çîrokên kurdî îro derbasî ser kaxizê bûne. Bedewiya çîrokên kurdî çawa em dibînin bala gelek rohilatnas û kurdnasan kişandiyê ser xwe û ji van çîrokan beşek bi zimanê biyanî der çûne, hatine wergerandin.¹ Dema mirov bi çavekî

zanistî, rexnevanî û lêkolînî li çîrokên kurdî mêze dike û babetên wan analîz dike, mirov wê çaxê dibîne ko, ev berhem, efrandinên gelî, wek destanên kurdî, gotinên pêşiya û stran ji me re dewlemendîke jîyîna folklorîk pêşkêş dikin. Ev berhem li me şîretan dikin, rê nîşanî me didin û me di nav fantazyên rengîn de dihêlin. Fantazî, xewn, xewnerojên sedsalan di nav van çîrokan de her çûne dewlemend bûne. Beşek ji wan bi rastiyan jîyînê ve ghiştine hev, ji aliyê mirovan de têgihîştina jîyînê zêdetir hêsantir kirine. Di vî warî de çîrokên kurdî gelekê hînkariyê û şîretkar in. Di van çîrokan de li dijî bêgavî, neçarî, tunebûn û xizaniyê, çawa em dibînin imkan û mecalên nedîtî, nebîhistî ji aliyê mîrxasên çîrokî de tên afirandin. Di nav van berheman de ew şerê pakî û nepakiyê, qencî û xirabiyê, xweşî û nexweşiyê her diçe tûj dibe. Her çiqas dilsar û rûsar be jî, dawiya beşek van çîrokan carcar bi mirin û kuştinê diqedin. Ew şer û dew, teqereq, serpêhatî, bûyer û qew-

11

mandinên mezin yê ko di çîrokên kurdî de tên pêşkêş kirin, ji alîkî de jî wek neynikekê, janên civatê, serêşiyên civatê û rewşa civatê nîşan didin. Pêwendî û hevgerêdanên mirovî radixin ber çavan. Di çîrokên kurdî de gelek erf û edet, rêvaçûn, karakter, nêrîn û dîtînan ser jîyînê hene. Civatê bi rêke hinerî, artistîk, bi alîkariya zimanê çîrokan daxwazî û hêviyên xwe yê sedsale ji nû ve ji civatê re pêşkêş kiriye. Civatê bi dirêjahiya salan, bi hezaran çîrok afirandiye, angorî sal û zemanan hewcedariyên me yê hinerî bi cih aniyê, di vî warî de em têr kirine. Hinera çîrokbêjiya kurdî di jîyîna rastî de nîn be jî, qet nebe ji me re cihaneke çîrokî wek xelat û mîrate hiştiye, pêşkêş kiriye. Dema em naveroka çîrokbêjiya kurdî raçav dikin, em dibînin ko gelek babet û motîvên ji hev cida di nav van berheman de hene. Dewlemendiya motîvan nîşanî me dide ko civat ji her aliyê ve bûye babeta çîrokan. Mirov nikare peyvên çîrok û civatê ji hev cida bike. Di nav çîrokên kurdî de motîveke zêdetir hatiye bi kar anîn, bêguman rewşa jinan e. Di nav van berheman de babeta jinan motîveke here rengîn e, bi taybetî xelasiya jinan. Ev çîrokên kurdî, ji salên kevnare vir de derbarê rewşa jinan, cihê wan, berpirsiyarî û erkên wan de me gelekî ronî dikin. Çîrokbêjiya kurdî di vî warî de serkanîke gelekê bi kêrhatî ye. Ji bo lêkolîn û xebatên ko li ser jinên kurd tên kirin, ev çîrok wek sermayeke mezin di vî warî de dikarin bêtir hesibîn. Dema em naveroka van çîrokan bi kûrahî hûr-hûr dikolînin, em di dibînin ko civata kurdî, timê rûmet û cihekî mezin daye jinan. Jinan di pêwendiyên jin û mêran de, di warê mîrkirin û zewacê de timê roleke mezin lîstine. Ji aliyê din civatê hemû jin nexistiye tayekî terazyê, jinên baş û jinên nebaş angorî normên wan sal û zemanan ji hev cida kirine. Bi nêrîn û çavên mayî li van herdu komên jinan mêze

kiriye. Jinên baş rûspî kiriye, jinên nebaş rûreş û rûtenî kiriye. Civatê pîvanên başî û nebaşiyê, angorî xêra civatê, malbatê, angorî xêra zarokan û angorî xêra xelasî, azadiya jinan kivş kiriye. Jinên baş, çawa em di dawiya çîrokan de dibînin, xêr û xweşî li ser wan de dibare, ew ji ber destê zordestan xelas dibin û difilitin. Pirsxa xelasiya jinan di nav çîrokên kurdî de babeteke here berbiçav e. Di dawiya her çîrokekê de ew bi dilketiyên xwe ve dibin yek, diçin digihêjin mirazê xwe û bi hev şa dibin. Jinên nebaş jî, di dawiya çîrokê de gelek caran cezayên xwe dibînin û tên kuştin. Di vê babetê de her çîrokeke kurdî mirov dikare bibêje heqî û adaletê belav dike.

12

Welatê hat û nehatê

Dema em avahî û hevsaziya çîrokên kurdî mêze dikin, gelek caran mêr dema dixwazin bizewicin, ji xwe re keçekê bînin, ew xwe davêjin nav agirên mezin. Ji bo jinan canê xwe didin, tirs û xofê davêjin alîkî. Dema mirov li ser vê yekê hûr û kûr difikire, mirov dibîne ko civatê jin ji ser her tiştî re girtine. Angorî dilketiyê mêmîn, tu dibêjî ji jinê şîrîntir tu tiştêkî şîrîn li rûbarê dinê tune ye, timê dibeze... Bi saya van berheman mirov fêr dibe ko civatê qîmetekî çawa mezin daye jinê. Ji bo ko xwe bighînin dilketiyên xwe an jî »hisnil cema« û »hisnil delak« ên xwe, ew diçine seferên dûr û dirêj. Ew berê xwe didin oxirê û dinê, piştî xwe didin felekê, terkeseî, terkeseî dinê dibin, çol û çolistan, berî û beristan... Bi dinyayê dikevin. Ev beza, di dawiya her çîrokekê de dibe xelasiya jineke dîlgirtî, perîşan û neheqîke mezin lêbûyî. Di çîrokên kurdî de ev keçên şeng û şepal bi îfadeyên gelekê hêja ve tên pesinandin. Ev »hisnil cema« û »hisnil delak« bi taybetî keçên gelekê ciwan û bedew in, wek horiyên in... Dema çavên mirovan li wan dikeve, heft rojan nan û av nayê bîra mirovan, ne bike, ne bixwe, ne bide ne bistîne, bedewiya wan mêze bike. Ji royê re dibêjin dernekeve, emê derên, bil dilekî na, hezar dilî mirov dibe evîndarê wan. Ew car-car wek hîvên çardeşevî ne, wek lempan dişuxilin... Angorî çîrokên kurdî, mêmên bengîn ji bo van canikan, zeriyan dikevîne riya welatê hat û nehatê, welatê çûn û nehatê. Menzila ko van kesan dane pêş xwe, bi tengasî, dijwarî û bi derd û kulan ve tijî ye, vegera wan ewqas ne hêsa ye. Ji bo vê yekê jî navê vî welatî, danîne »welatê hat û nehatê«. Ew kesan diçin derdikevine welatê dêwan, cinan, canpolatan, telûkeyên mezin li pêşberî wan hene. Mirov gavên xwe bi pîvan û bi fesal nevêje, mirov dikare bibe kevir jî... Gelekê caran ev rê, wek riya mirinê tê hesabîn. Gelek kes diçin derdikevine li paş çiyayê Qaf, diçin welatê Çîn û Maçînê, li gelek welatên çîrokî digerin. Ew diçin li dinyayê digerin, ji vê rêwîtiyê re dibêjin »seyranga dinê« û »dewra dinê«. Ew rûbarê dinê serobino dikin. Di vê rêwîtiya dûr û dirêj de, ew

carina rastî »destebirakan« tîn, aqil û cesaret didine hev, diçin, dighêjine menzila xwe. Di destpêkê de mirov dikare bibêje ko ew kerên şeytîn siyar dibin. Dê û bavên wan jî gelek caran naxwazin lawên wan derkevin, herin ji bo »porserekê« terkeseî dinê bin. Dema em dawiya çîrokan dinêrin, qet jî wisan dernakeve. Her çiqas ew gelek

13

çetnayan, di jawariyan dibînin jî, di dawiya çîrokan de, ew wek bûk û zava, bi serfirazî cot vedigerin malên xwe û bi mirazê xwe şa dibin. Ew mîrên ko diçin vê sefera zewacê, çawa em ji çîrokan fam dikin gelek felaket û bela tîn serê wan. Ew gelek cefayên giran dibînin. Hin caran mecbûr dibin dikevin gelek dilqan û hin »kincên« cida xwe dikin. Ev beşa teqereqê, di çîrokan de beşa here bingehî dikare bê hesabî. Lê belê ew ji heqê hemû van di jawariyan derdikevin, dibin xweşmêr û cengawerên bi nav û deng. Ew nayên kuştin. Wek misal di çîroka Herzemê Qolan de, Herzemê Qolan, diçe him xuşka xwe, him jî hersê birayên xwe rizgar dike, tîne. Ji aliyê din zora gelek hêzên mayî jî dibe, agir li ber çavên wî dipeke, di dawiyê de ji xwe re Xuşka Dinyayê tîne.² Mîrxasê yekemîn timê pêşengiya birayan, destebirakan dike. Lê mixabin, di dawiya çend çîrokan de ji tirsan, ji çavnebariyê û ji ber çend sedemên mayî, bêbextîk tê serê mîrxasê çîrokê yê yekemîn. Metoda here nas, wî davêjine bîrekê. Lê belê ew rêkê dibîne, difilite û heyfa xwe ji wan kesên bêbext distîne.³ Kesên wî xelas dikin, çawa em dibînin bi taybetî koçên bazirganan in.

Keçên padişahan

Di nav van kesên ko terkeseî dinê dibin de ji bo keçekê ji xwe re bibînin, bi wê re bizewicin, gelek kesên şivan, gavan, kesên belengaz û xizan hene. Piraniya wan hewl didin, bi keça padişah û paşan re bizewicin. Ji ber van bêgavî û neçariyan, di nav çîrokên kurdî de çîrokên ko li ser padişah, paşan û hakimî cihêkî fireh digrin. Çima padişah, paşa û hakim? Bi van keçên bawdewlemend re zewac, wek rêke xelasiyê hatiye dîtin, ew dixwazin ji wê belengaziya ko ew di nav de ne, zû xelas bibin û rojekê bibin zavê kesên dewlemend, piştî xwe xurt bikin. Her çiqas ew karekî di jawar û çetin be jî, dîsa jî ew diçin an jî kesên mayî dişînin xwazgîniyê keçên padişahan. Ji aliyê din motîva belengaz û padişah wek di jayetîkê di çîrokê de kelecânî û mîraqeke mezin peyda dike. Ew diçin doza mirovatiyê li padişah dikin. Çawa em di çîrokên kurdî de dibînin, di wan salên kevn de, kesekî ko biçûya xwazgîni, berê diçû li ber qonaxa padişah li cihêkî taybetî rûdinişt, ji vî cihê re digotin »kursiyê xwazgîni«. Di çend çîrokên mayî de jî, jê re »textê xwazgîni« û »kevîrê xwazgîni« hatiye gotin. Ev kursî zêrkirî bûye. Ev kursiyê zêrkirî tenê bona kesên tîn xwazgîni, hatiye saz kirin.

14

Kursîkî zîvkiîrî jî heye, ev kursî jî tenê bona daxwaziyên mayî hatiye çêkirin. Zengilek jî li ber vî kursiyî hebûye, bi alîkariya vî zengilî padişah agahdar dibû wekî xwazgîniyê keça wî hatine.

Dema kesekî belengaz here li padişah doza mirovatiyê bike, padişah çend mercên (qewl, hoy, şert) nedîtî, nebîhîstî û ecêb pêşberî van kesan datîne, çawa dibêjin »ne min dîtiye, ne jî tu bibîse!«, ewqas mercên giran bûne. Ev mercan di wan salan de li şuna qelend hatiye hesibîn. Bicihanîn, pêkanîn û qedandina van mercan, karên mirovan nîne, wek misal di çîrokekê de kesê çûye xwazgîniyê pêwist e tone genim û çehê tevlihevkiîrî ji hev derîne, ji ber vê neçariyê, ew diçe li bal kurê padişahê mûriyan, ji wî alîkariyê hevî dike.⁴ Eger ev kes daxwaziyên padişah neqedînin, angorî çîrokan, padişah serê wan jê dike. Ji ber van karên giran, kesên diçin xwazgîniyê keçên padişah, xwe davêjine li ber bextê hêzên mayî, wek pîran, dêw, hût, keça padişah, hacetên tilsimî, wek şîva qudretê... Dema daxwaziyên padişah bi cih tînin, padişah êdî pêwist e keça xwe bide wî kesî.

Di van çîrokan de tiştekiî balkêş jî, li hemberî van serhişkî û mercên padişah, keçên ko timê qencî û xweşiyê dixwazin, ew di riya bavê xwe de nameşin, gelek caran jî diwazin alîkariya wan kesên ko hatine xwazgîniyê, bikin. Ev keçan, bi vî tehrî wan mercên ko bavên wan pêş da danîne, jê re çarekê dibînin, hêsantir dikin. Di dawiya çîrokan de çawa em dibînin, ew dighêjin bext û mirazên xwe. Ev keçên padişah bi zanînin û bi çavekiî mayî li dorberê xwe, li bûyeran û li dinê dinêrin. Ew gelek caran ya xwe dikin.

Ev dijayetiya padişah û keça padişah nav û deng e. Wek keça padişah, wisan jî çawa em di çend çîrokên kurdî de dibînin, kurê padişah yê piçûk timê di rêke qenc de dimeşe, mêrxas e, fedakar, rastgo û camêr e. Di çend çîrokên kurdî de wek gelek caran tê dubare kirin, bi taybetî sê kurê padişah hene, navê yê piçûk gelek caran Mîrze Memûd an jî Mîrze Mihemed e. Ji ber ko ew timê di rêke rast de dimeşin, bi qencî, bi mêrxasiya xwe ve tînin nasîn, peyva »mîrze« jî, wisan tê bawer kirin ko ji aliyê civatê de bi zanetî li ser navên wan kesan de hatiye zêdekirin. Di nav çîrokên kurdî de gelek çîrokên ko li ser Mîrze Memûd û Mîrze Mihemed hatine gotin, hene. Ev herdu kes wek du mêrxasên çîrokî yê here navdar tînin bi nas kirin, ew xelaskarên jinên bindest in.

Mîrze Memûd di gelek çîrokan de terkiserî dinê dibe, diçe dikeve

15

nav gelek şer û dewên mezin, ji xwe re keçeke bedew peyda dike, tîne. Ji ber ko mêrxas, camêr e, gelek keçik timê li ser wî bengî dimînin.

Dema ew bi keçeke mayî re mecbûr bimîne, razê, ew şûrê xwe datîne navbera xwe û wê. Ev yeka jî, helalî, paqijî û dilovaniya Mîrze Memûd

nîşan dide, ev şûr dibe nîşana helaliyê.

Çembera dora jinan teng dibe

Ji der keç û kurê padişah, vê carê padişah bi xwe jî dixwaze bizewice.

Carcar, çav ber dide jinên xelkê, dixwaze bi jinên mayî re serê xwe bike yek. Her çiqas ew padişah be jî, çawa em di çend çîrokan de dibînin, karê peydakirina yarekê ewqas hêsa nîne. Gelek caran ew ji wezîrê xwe alîkariyê dibîne, wezîr dişîne li bal jinan. Di dawiya van çîrokan de çawa em dibînin, ji ber famdarî, hiş û dûrdîtiniya jinan, ev padişah bi hêsanî nagihêjin daxwazên xwe, lingê xwe dikin soleke teng û destê xwe dikin qûla mar. Di çîroka bi navê Jin û Padşa de, dilê padişahêkî dikeve jineke mêrkirî. Mêrê jînikê leşkeriya xwe dike. Padişah dixwaze bi dek û dolav, bi fend û fêlan ve him jinê, him jî mêrê wê bixapîne.

Lê dema mêze dike ko jînik nayê rayê, naxwaze bi wî re razê, di dawiyê de him jînikê, him jî mêrê wê dîkuje.⁵ Ew helaliya ko di navbera jin û mêr de heye, dibe kakilê naveroka gelek çîrokan. Di çîroka Jina Wezîr Ya Aqil de padişah nagihêje daxwaza xwe. Dema padişah mêze dike, wezîr ne mal e, diçe mala wî, hin giliyan ber jînikê re davêje, jînik nêta wî fam dike û çend hêkan bi rengên cida boyax dike, datîne pêş padişah. Paşê ji padişah dipirse wekî tama kîjan hêkê zêde ye, dema padişah dibêje tama hemûyan wek hev e, wê çaxê jînik nêta padişah dide rûyê wî, dibêje jin jî hemû wek hev in, bi sergirtî dibêje ko, dest ji min berde, jin wek van hêkan hemû yek in.⁶ Ji ber vê bersîva jînikê, êdî ji destê padişah tiştêk nayê, padişah bi poşmanî paş da vedigere û diçe qonaxa xwe. Di hemû van çîrokên vî tehrî de jî çawa tê xuyan, mal û milk, dewlemendî, pere û pûl ewqas ne giring in, pêwendiyên mirovî, helalî, rastî û pakî timê di van çîrokan de serdikevin.

Gelek çîrokên kurdî jî, li ser melayan hatine gotin. Di van çîrokan de pêwendiyên melan û jinan cihekî fireh digrin. Gelek ji van çîrokan kurt in û wek pêkenokan hatine gotin. Civatê bi melan qirf û tinaz kirine, bi alîkariya van çîrokan ew rexne kirine, berpirsiyariya wan aniye bîra wan. Çawa tê zanîn di civata kurdî de, ji ber olê islamiyê ci-
16

vatê timê baweriya xwe bi melan anîne, cih û rûmeteke mezin dane wan. Melan jî, ev baweriya xelkê gelek caran bedkar kirine. Di çîroka Gulê û Çûko de, li ser kaniyê jina mele timê dikeve dora pêş, jina gavîn ji vê yekê aciz dibe, gazinan li mêrê xwe dike, jînik dixwaze mêrê wê jî bibe mele. Gavan kincên melan xwe dike, terkeseî dinê dibe, bûyerên mezin tînin serê wî. Ew diçe Serhedê navê wî gelekî belav dibe, gavan dibe melakî navdar, jina wî jî dibe jinseyda.⁷ Çawa em di çend çîrokan de dibînin, çavên melan timê li jinên kesên mayî in, çavê wan timê li der in. Gelek caran xwe vedişêrin, bi vî tehrî dixwazin nêzîkî jinan bin. Di çîroka Terzî de çawa em dibînin ko, ew, jina terzîkî ji rê derdixe, bi

wê re dikeve kêfê.8 Her çiqas naxwazin jinên wan herin nav koma mêran, lê belê ew bi xwe timê dixwazin bi jinên mayî re bimînin. Dema daxwazên wan neyên cih, çawa em di çîrokên Keçelok û qîzika Amûtam de jî dibînin, ew dikarin şeran jî bavêjin jinan, navên wan xirab bikin.9 Di çend çîrokan de jî, mela zanînen xwe yên olî bi kar tînin, bi alîkariya duayan dixwazin jinan ji rê derxin, di dawiyê de dibin babetên pêkenokan, dema melek qala horiyan dike, pîrejinek jî derbarê »horiyên nêr« de ji mele agahdariyan hêvî dike.10 Tema meleyên jinbaz di nav çîrokên kurdî de temake gelek belavbûyî û navdar e. Mêrên hesûd gelek caran dibin sedemê malwêranîyê û tûjbûna pêwendiyên jin û mêran. Mêrên hesûd timê wek naxwaşîkê şîkê dibine jinên xwe. Babetên çend çîrokên kurdî li ser bingehên hesûdiyê ava bûne, hesûdî bûye babeta pêkenokan, çîrokan. Mêr di van çîrokan de tîr rexne kirin. Jinên şîrhelal û dilpak timê di van çîrokan de rûspî derdikevin. Di çîroka ko Meriv Bixwaze de serpêhatiya mirovekî hesûd heye. Ew timê jina xwe pêkol dike, ew diçe kîderê, mêr dide pey, ew heta avdêstxanê jî dide pey jina xwe.11 Di çîroka Çavreş Lingan Diweşîne de, dema kesek dibe mêvanê malê, bawîşkên wî tîr, mêrê jinîkê vê yekê wek nîşana pêwendiyên jina xwe û mêvanê malê dihesibîne, şîkê dibe bawîşkên mêvan. Jina xwe bi kêranê hewşê ve dadiliqîne. Lê belê, paşê dema ew dinêre bawîşkên mêvan berdeyam in, armanc ne jin e, ew ji kirinên xwe poşman dibe.12

Motîva »keça aqil«

Di nav beşek çîrokên kurdî de em rastî jinên zane, fêmdar, xebathez, qenc, helal û rastgo tîr. Ew timê di van çîrokan de tîr pesinandin, di

17
gelek rojên teng û dijwar de dibin alîkarên mêrên xwe, riyên qencyê û xêrê datînin li ber mêran. Mêrên tîr, bêkêr û yên ko timê di mal de rûdinên û kar nakin, çawa em dibînin ji aliyê jinên xwe de tîr rexne kirin. Ev mêrên tîr carcar dibin babetên pêkenokan. Di dawiyê de jinên van kesên tîr, mêrên xwe davêjin ber dêrî, ew terkeseî dinê dibin, diçin tevî nav bûyer, teqereq û gelek qewmandinan dibin. Di çîroka Eloyê Newêrek de, mêrekî wisan tirsonek heye, timê li mal e, newêre derkeve derva. Rojekê jina wî mêze dike, êdî ev yeka awa nameşe, lîstîkekê tîne serê wî. Jinîk diçe derva katan li ber dêrî radixe û dibêje Elo hela rabe kate barîne. Dema Elo radibe, diçe dêrî vedike, li katan mêze dike, jina wî, tîne wî nişkêva def dide, dêrî digre û carke din venake. Paşê Elo neçar dimîne, diçe derdikeve welatên dûr, dibe dostê dêwan, dewlemend dibe, vedigere tê mala xwe.13 Çîrokeke ko nêzîkî babeta vê çîrokê ye, çîroka Silêmanê Newêrek e.14 Di çîroka Mêrê Şevê de jî, mêrekî awa şil û şêr heye. Jina wî rojekê dibêje, rabe şer derketiye, tu çima di mal de rûniştîyî, pêlî damara wî ya mêranîyê dike.

Mêr mecbûr dimîne radibe şûr û mertalê xwe hildide diçe nava gund, lê belê çi şer, çi hal! Paşê dema mêrik vedigere tê mala xwe jinik dêrî lê venake, dibêje mêrê min çûye şer, xwe li nezaniyê datîne. Bi kurtî çîrok paşê wek pêkenokekê berdewam dike.¹⁵ Wek van çîrokan, di çend çîrokên mayî de jî, angorî mêran, em rastî aktîfbûna jinan tên. Mêrên ko dibin bayisê malwêraniyê û kambaxiya malê, timê tên rexne kirin, jin jî wek stûna malê tên pesinandin.

Motîfa »Keça aqil« di çîrokên kurdî de, motîveke bingehî e. Gelek caran bi famdarî, bi zanîn, bi serwestbûna xwe ve, keç û jin zora mêran dibin. Di çîroka Bav û kur de, ji hêrsê kuran yek heramza (pîç) e. Dema kur diçine bal melakî wekî hîn bin, ji wan kîjan heramza ye, mela nikare jê derxe, keça wî tê hawariyê, piştî çend pirsiyaran kurê heramza tê kivş kirin.¹⁶ Di çîroka Qîza serwest de, serpehatiya keçeke zane û famdar heye. Piştî gelek çetnayan ew dibe padişah, teyrê dewletê tê serê wê rûdinê.¹⁷ Teyrê dewletê, bêguman ji ber serwestiya vê keçikê tê serê wê rûdinê, wek xelatekê mirov dikare bihesibîne. Bi gotineke mayî bi vê motîva teyrê dewletê, civatê vê keçikê pîroz dike. Di çîroka Bûka aqil de, vê carê bûkek tîne yek û yek gazî bîst kesan dike, sêvekê dixê cêbên wan, her yekî re jî dibêje »ez te hez dikim«. Piştî ev hemû bîst kes diçin ji vê bûkê re paletiyê dikin, ew dibêje »de bixebitin, ez heyrana xortê sêv cêba herkesî de

18
hebûye, hemû bi xîrekeke mezin ve kar dikin, kar zûtirê diqedînin.¹⁸ Di çîrokeke mayî de, padişahê dixwaze kurê xwe bizewicîne, dilê kur dikeve keça gundiyekî. Cara pêşîn, malbata padişah naxwaze bibin xînamiyê mala keçên gundiyan. Lê belê, padişah dema serwestiya keçikê dibîne, wê çaxê êdî bêgav dimîne, biryarê xwe diguhirîne.¹⁹ Komên jinên xirab

Di nav hin çîrokên kurdî de em rastî jinên wisan tên ko bi xirabiya xwe ve hatine nasîn, wek damarî, xwesû, hewî, jintî, dayîkên bêbav û dilbikevir... Ji van jinan gelek di dawiya çîrokan de cezayê xwe dibînin û tên kuştin.

Di nav hin çîrokên kurdî de motîveke here naskirî û mezin jî motîva damariyan e. Di van çîrokan de, rewşa wan zarokên ko diyên wan dimrin, dikevin ber destê damariyan, her diçin ber bi nepakî û xirabiyê diçe. Dilhişkiya damariyan tu sînoran nas nake. Gelek caran dikevin bin mêrên xwe, zarokan û bavên wan berî hev didin, zarokan li ber çavên bavan reş dikin. Carcar bav di bin bandûr û gotinên van jinan de jî dimînin, wê çaxê êdî ji van zarokan re tu starek namîne. Ew timê lêdan, kutan, kotekan dibînin, tî û birçî dimînin, bi tirs û xofeke mezin ve dijîn. Di dawiya van çîrokan de, damarî ji aliyê civatê de, tên gunekar kirin û cezayên mezin dibînin. Di çîroka Tûdî Quşî de,

damarîke wisan dilkevir ji aliyê zarokan de tê kuştin û cezayê xwe dibîne. Angorî çîrokê du zarokên kesekî gelek dewlemend hebûne. Bavê wan rojekê lêdixê diçe hecê. Ew, herdu zarokên xwe li ber destê vê jina xwe ya duwemîn dihêle. Ev jin, dema mêrê wê diçe hecê, ji xwe re dostekî nû dibîne, bi wî re rojên xwe derbas dike. Ev dostê wê dixwaze wekî jinik van zarokan bikuje, serê wan jê bike. Lê belê cariyêke vê malê hebûye. Ew, zarokan ji vê yekê agahdar dike, zarok jî serê xwe hildidin diçin cihekî dûr. Piştî ko mêrê jinikê ji hecê vedigere, qala kurên xwe dike, jinik dibêje ko zarok mirine. Çend sal derbas dibin, rojekê ev zarok dixwazin wek mêvanî herin serîkî bidin mala bavê xwe, hela ka rewşa wan çawa ye. Ew ji bavê xwe re behsa çîrokekê dikin, babeta çîrokê hema serpêhatiya wan bi xwe ye. Wê çaxê bav fam dike ko ev kesan zarokên wî bi xwe ne, her tişt êdî zelal dibe. Damariyê dikujin, wê cariyê jî didine bavê xwe. Di gelek çîrokên kurdî de, piştî xirabîkê gelek sal derbas dibin, ew mêrxasên ko ji malekê ne û bi salan

19

ji hev dûr ketine, di nav çîrokê de besa çîrokekê dikin (çîroka jîyîna xwe) dikin, ev çîroka serboriya wan bi xwe ye. Piştî vê »çîroka nav çîrokê« her tişt derdikeve holê, bi vî tehrî imkana zanîn û hînbûna kesên xirab peyda dibe.²⁰ Ev »çîroka nav çîrokê« di çend çîrokên mayî de jî wek stîlekê, xemlekê tê bi kar anîn, ji bo zelalbûna mesaja çîrokê imkaneke mezin peyda dike. Di çîroka Elik û Fatik de jî dîsa êş û jana damariyan tê pêşkêş kirin. Ev çîroka, çîrokeke gelek naskirî û hezkirî ye. Li gelek deverên Kurdistanê belav bûye. Elik û Fatik navên bira û xuşkekê ne. Piştî ko diya wan dimire, ew dibin sêwî, stoxar li ber dîwara dimînin. Dema diya wan dimire, bav ji nû ve dizewice, ji xwe re jinekê tîne. Ev jinbav kesekê nebaş bûye, timê bi çavekî xirab li van zarokan mêze kiriye. Rojekê damariya van zarokan, wan dişîne çolê wekî ji wê re kerengan berev bikin, bînin. Binê tûrikê wan jî qûl bûye, çî kerengên berev dikin, ji vê qûlika tûrikên wan de tê xarê, nikarin tu kerengan bidin hev. Ew gelek diwestin, tî û birçî û bêxew dimînin, riya xwe şaş dikin û gelek tiştên nebaş tî serê wan, di dawiya çîrokê de ji wan her yek ji xwe re dizewice, dighêje mirazê xwe.²¹ Çîroka bi navê Pepûk ji aliyê naveroka xwe de gelekî nêzîkî çîroka Elik û Fatik e. Dema ew diçin ji damariya xwe re kerengan berev bikin, çawa me li jor jî got ji ber ko tûrikê wan qûlik bûye, imkana berev kirina kerengan tune bûye, zarok jî nizanin wekî damariya wan bi zanetî tûrikekî qûl daye wan. Vê carê xuşk şikê dibe birayê xwe, ew hew dizane, hema birayê wê hemû kerengên berev kirî dixwe, carekê xelas dike, nizane ko tûrik qûl e. Ji ber vê yekê jî, ew dikevîne qirika hev, bi hevra şer dikin. Angorî çîrokê, rojekê xuşka lawik tîne zikê birayê xwe diqelişîne, dixwaze mêze bike ko hela ka kereng hene an na. Di dawiyê de dibîne

ko, tu kereng di zîkê birayê wê de tune ne, vê carê gelek li berxwe dikeve, duayan li Xwedê dike wekî wê bike pepûk. Xwedê daxwaza keçîkê tîne cih, wê dike pepûkekê.²² Gelek şax û guhartokên ser-pêhatiya van xuşk û bira hene, beşa dawîn ya her şaxekê jî, angorî her çîrokbêj û deverê ji hev cida dibe. Li ser babeta damariyan çîrokeke here balkêş jî çîroka bi navê Sûrîeyar e. Angorî vê çîrokê, sê keçên mirovekî hebûne, piştî çend salan diya wan dimire. Berî ko diya wan bimire, ew ji mêrê xwe hêvî dike û dibêje mêrê xwe, dibeje dema ez mirim, te jineke teze anî, nehêle ew jin bi destê xwe ve zarokên min bixe, destekî min jê bike. Dema wê xwast zarokan bixe, bira bi vî destê min ve lêxe. Jina wî dimire. Jina teze, ango damarî dibêje mêrê xwe,

20
divê tu van zarokan bibî serê çiyakî bikujî. Mêrê wê her çiqas vê yekê naxwaze, rojekê mecbûr dimîne, wan dibe serê çiyakî dihêle, tê jina xwe dixapîne, dibêje min zarok kuştin. Bi vî tehrî, ev hersê zarok ji ber destê damariyê difilitin. Piştî çend salan ji wan keçan yek bi kurê paşakî re dizewice, xuşkên xwe li bal xwe cîwar dike, bavê xwe jî, efû dike, paşê hemû di nav xweşiyê de dijîn.²³

Çawa tê xuyan bêbaviya damariyan di nav çîrokên kurdî de, wisan jî di nav berhemên mayî de motîveke nav û deng e, wek misal gelek gotinên pêşiya hene ko li ser damariyan û zordestiyên wan yên li dijî zarokan hene.

Ji der jana damariyan, motîveke »jina xirab« ya mayî jî jana xwesûyan e. Xasî jî wek damariyan gelek caran bi dilhişkî, bêwijdanê û bi neheqîya xwe ve hatine nasîn. Di çîroka Bûka Gulsûn de, xasîke wisan bêîman û bêbav heye. Rojekê lawikek dizewice, ji xwe re keçekê tîne. Diya lawik jî, bi wan re tevayî di malê de dimîne. Dema kurik diçe li ser karê xwe, ev bûka teze û xwesûya xwe tenê dimînin. Xasî gelek caran xwarinê nade bûka xwe, wê birçî dihêle, bi wê re pev diçe, rewşa bûkê her diçe xirab dibe. Bûkeke bêdeng, şermoke û newêrek bûye, zar û zimanê wê tune bûye, keseke gelek reben bûye. Di dawiyê de ji hal dikeve, ken ji bîr dike. Mêrê wê paşê jê derdixe ko diya wî li jina wî hatiye xezebê, jê re nepak e. Mêrik biryarê xwe digre wekî careke din bizewice, diçe digere, vê carê ji xwe re keçeke bi navê Gulsûn dibîne, tîne malê. Gulsûn angorî jina berê bûkeke çavvekirî, serwext, şerût û bi zar û ziman bûye. Gelek caran cesaret dike li dijî neheqiyên xwesûya xwe derdikeve, dilê wê çî bixwaze tîne cih. Di dawiya çîrokê de ji ber lêdaneke Gulsûnê xasî gelek bêhal dikeve, paşê jî dimire. Bi vî tehrî herdu bûk ji destê vê xwesûyê xelas dibin.²⁴ Gelek çîrok hene ko di dawiyê de bûne bingegehê bendên pêşiyên, mirov dikare bibêje her koka benedê pêşiya diçe dighêje çîrokekê û bûyerekekê, ji ber vê yekê jî di navbera peydabûna bendên pêşiyên û çîrokan

de pêwendiyên xurt hene. Her çîrokek demek hatiye êdî ketiye qalibê hevokekê, kurt bûye, wek çend peyvan ketiye tehrekî pendên pêşyan. Mirov van çîrokan »çîrokên bendên pêşya« jî dikare bi nav bike, wek misal »bûkê tune zar û ziman, xwesûyê tune dîn û iman« di dawiya çîrokekê de peyda bûye, ev çîroka wisan e:

Bûkek teze anîn peya kirin, xwesûya wê roja pêşîn du nan anîn dane ber bûkê û gotê: »Bûkê can, şerm neke, lê serê nan ker meke«. Bûkê ji 21

şerma wê rojê nan ne xwar, got: »Xwesûya min gotiye serê nan ker meke«. Sê roj temam bûn bi vî tehrî, xwesûyê digote bûkê, lê bûkê jî nan ne dixwar. Rojtira çara dîsa xwesûyê nan danî ber bûkê û gotê : »Şerme meke, lê serê nênan ker meke«. Bûkê dîna xwe dayê ji birçiya wê qudum bikeve, ewê anî ji orta nênan derxist xar, tenê qalkê li ser nan ma. Wisan sê roja bûkê nan ker nedikir, tenê orta nan dixwar, qalikê nênan cî de dihişt. Rojekê xwesûyê gotê : »Bûkê, tu çira orta nênan dixwî qalikê hişk jî dihêlî?« Bûkê got: »Tu xwesûya min î, çî te digot min jî gura te dikir. Wextê bûkê tune zar ziman, xwesûyê tune dî û iman«. Hingê bûkê xwesûyê re xeber de, şermî ji ortê rabû.²⁵

Çawa me li jor jî got di dawiya çîroka Bûka Gulsûn de, piştî mirina xwesûya wan, ev herdu hewî dibin yek, bi kêfa dilê xwe şa dibin. Ji ber ko çîrok xelas bûye, mirov nikare derbarê pêwendiyên van herdu bûkan û hewiyan yênan pêşerojê de tiştêkî bêje. Di çîrokê de, xasîk û du bûk hene. Herdu bûk jî hewiyê hev in. Ji ber ko di çîrokê de xasî heye, vê carê şerê hewiyan disekine, hewî li dijî xwesûyê ne, dubendî, nakokî û şerê nav xwe ber didin, bi xwesûya xwe ve mijûl dibin. Eger çîrokê de motîva xwesûyê tune bûya, bêguman şerê hewiyan dikaribû mezin bibûya, di çîrokê de cihekî fireh bigirta. Çawa tê zanîn hatina jineke nû, di statûya jina yekemîn de guhasinên mezin pêk tîne, cih û rûmeta wê nimz dibe, jina duwemîn timê dibe berdilk û şirîna mêrê xwe, çawa bendeke pêşyan dibêje: nû hatin, kevin hilatin. Di destpêkê de anîna jineke nû timê ji mêran re wek bûyereke xweş tê xuyan, lê belê piştî demekê, şerê hewiyan dest pê dike, hewî dikevîne pêşîra hev, wê çaxê ew rojên xweşiyê êdî namînin, winda dibin, derdê pirjiniyê wê demê baş tê fam kirin. Di çîroka Mêrê du jinan de ev yeka gelek eşkere tê xuyan.²⁶ Di çîroka Gulanzîkzêrîn de, dilê padişahêkî dikeve sê keçikên malekê, hersêyan jî, ji xwe re tîne. Padişah ji ber bersîvên keça piçûk, zêdetir ev keça hez kiriye. Lê belê herdu keçên mezin dest pê kirine dexesiya keça piçûk kirine. Demek derbas dibe, şerek derdikeve padişah diçe şer. Wê demê jî jina piçûk ducan bûye, ber hemlebûnê bûye. Piştî çend mehan, dema keça piçûk diwelide, herdu xuşkên mezin gazî pîrikeke bêîman dikin wekî bê alîkariya keça piçûk bike. Dema keçik diwelide, ev pîrik li şuna zarokan, du cewrikên (tule,

kudik) sa tîne nîşanî keçikê dide, zarokan jî dike sandoqekê dibin davêjine nav behrê. Dema padişah tê, qala vê yekê dikan, padişah dibêje li ber malê safêrekê çê bikin, jînikê û herdu cewrikên wê li wir

22

girêdin. Sal derbas dibin, ew herdu zarokên padişah yê ko avîtibûne behrê (Huseyîn û Gulîzer) ji mirinê xelas dibin, dema ez zarokan rojekê qala serpêhayiya xwe dikan, paşê padişah fam dike ko ev zarokên wî yê jina piçûk in. Herdu jinên wî yê mezin lîstikeke anîne serê jina piçûk. Paşa tîne van herdu jinên mezin ceza dike, jina piçûk jî azad dike.²⁷ Çîroka Mîrze Memûd û Xuşka Wî, ji gelek aliyan de dişibîne vê çîrokê. Di çîroka Mîrze Memûd û Xuşka Wî de jî hewiya mezin hesûdiya hewiya piçûk dike. Di çîroka jorîn de çî tê serê hewiyê, tê serê vê hewiyê jî, herdu çîrok wek şaxên hev dikarin bîn hesabîn. Di dawiya vê çîrokê de, dema padişah fam dike ko çî hatiye serê wî, tîne jina mezin şeq-şeqî dike dikuje.²⁸ Naveroka çîroka bi navê Gulê jî, wek van herdu çîrokan e.²⁹ Di hersê çîrokan de jî, derdê hewiyan motîveke hevpar e.

Di van çîrokên ko li ser derdê hewiyan hatine gotin de tiştêkî ko bala mirovan dikşîne jî, rewşa pîran e, wek kesên bêiman û sêrbaz di nav koma »jinên xirab« de cih digirin. Di çîrokên kurdî de em rastî çend tîpên pîran tên. Pîr, di zimanê kurdî de bi taybetî ji bo jinên ko salên wan bihurîne tê bi kar anîn. Carcar ji wan re pîrejin jî tê gotin, di çîrokên kurdî de ev pîr gelek caran famdarî, zanebûn û mêvanheziya xwe ve tên nasîn. Çawa di çend çîrokan de jî xuya dibe, ev pîran kesine belengaz in, tenê dimînin, çavên wan li destê kesên mayî in, rojên xwe dipên. Ev tîpên pîran gelek caran alîkar in, qencî û pakiyê dixwazin, bextan û mirazan dighînin hev, suran re vekirîne, keç û xort dikarin baweriya xwe bi wan bînin. Ji wan hinek jî dilreş in, timê li pey xirabiyê ne, gilî û gotina digêrin, gilîgerok in, xeybê mirovan dikan. Çawa me di çîroka Gulançikzêrîn de qala wê kir, hin pîr jî hene, bi taybetî dema zarokanî de alîkariya jinan dikan, ji wan re pîrik (ebe) dibêjin, di çîroka Gulançikzêrîn de ew pîrika wek jineke neçê tê nasîn. Tîpeke mayî jî pîrhevok in, ev kesan wek jinên çîrokî jî dikarin bîn nav kirin, timê xirabiyê dixwazin, xof û tîrsa wan timê li ser mirovan e, memikên xwe davêjine li ser milê xwe, pêşkarî mirovan dibin. Di jîyîna rojane de ev peyva, ji bo jinên bêter, bed, nebedew jî tê bi kar anîn. Di folklorê kurdî de jana damariyan, jana xwesûyan, jana hewiyan û jana jintiyan wek çar motîvên bingeşî cih girtine. Van herçar motîvan (damarî, xasî, hewî, jintî) di nav folklorê kurdî de sûretêkî »Jina Xirab« peyda kirine.

Di çend çîrokên kurdî de bêbextî û nehelaliya jinan, bûye sedemê

23

malwêranî, malkambaxiyan. Bi taybetî jinên ko mêrkirî ne, lê belê bi mêrekî mayî re serê xwe dikine yek, di van çîrokan de wek jinên rû bi tenî tîn hesabî, gelek caran jî, di dawîya çîrokan de tîn kuştin. Ev jinên ko bi yar in, jinên ko nabin xwediyê nefsa xwe, bi dizîka ve mêrên din re radizên, bi wan re şa dibin, di van çîrokan de gelek bi fesal gavên xwe davêjin, dek û dolap, fend û fêlên mezin tînin serê mêrên xwe. Carcar bi zanetî wek misal xwe nexwaş datînin, ji bo ko imkana hevdiîna dilketiyê xwe peyda bike, mêrê xwe bona »dermanekî« dişîne »welatê hat û nehatê«. Lê belê di dawîya çîrokan de her tişt êdî eşkere dibe. Çîroka Ava heyatê û sêva Xelatê di vî warî de gelek balkêşe. Jinik xwe nexwaş datîne, dibêje mêrê xwe, tê herî ji min re Ava heyatê û sêva Xelatê bînî. Mêrik tivdarekê xwe dike, terkiserî dinê dibe. Diçe gundê mala xuşka xwe, xuşka wî zane ne av, ne jî sêveke wisan heye, dibêje birayê xwe, jina te bi yar e, vegere here mala xwe! ew te dixapîne. Paşê bira û xuşk dikevîne dilqê du gerokan, diçin dibînin ko gotinên xuşka wî rast in, jina wî bi yar e. Herduyan jî dikujin.³⁰ Di çîroka Benglîboz de, jineke padişahê hebûye, navê wê Siltan bûye. Dema mêrê wê diçe şer, ew nêta xwe xirab dike, bi wezîrê padişah re radibe û rûdinê. Hespekî padişah jî hebûye, hespekî sêrbaz bûye, dikaribûye deng jî bike. Hesp, rojekê kurê padişah re, qala diya wî û wezîr dike, êdî pêwendiyên diya wî û wezîr eşkere dibin. Di dawîya çîrokê de, ev jinik tê kuştin.³¹ Di çîroka Silo û Rehmo de hejmara jinên bi yarik her diçin zêde dibin. Silo di gomekê de xwe vedişêre, mêze dike dor bi dor sê mêrên çiptazî hatin gomê tevî pêz bûne. Ev kesan, yarikên wê jina ko Silo di goma wê de xwe veşartîye, bûne. Dema mêrê jinikê tê, diçe gomê rastî çend kesan tê, Silo mêrik re dibêje, ev yarê jina te ne. Silo jî radibe diçe mala xwe, dêrî dixê jina wî dêrî venake, jina wî jî bi yar e. Jinik yarê xwe dike kûpekî, vedişêre. Piştî demekê mêr vî kûpî dibe difroşe, dide cihûkî. Cihû dibêje Silo, vî kûpî bibe mala min, dema Silo kûp dibe mala cihû, mêze dike heft bûkên cihû her yek ji wan bi yarê xwe ve ketine nav kêf û henekan. Dema bûk çav li Silo dikevin, bembû davêjin li ser yarên xwe, wan vedişêrin. Paşê cihû tê malê, her tişt eşkere dibe.³² Di dawîya çîrokê de, yarê jina Silo û yarên heft bûkên cihû jî tîn kuştin. Çawa di çîrokê de jî tê xuyan, him jinên bi yar, him jî mêrên bi yar re imkana jîyînê zêde namîne. Di çîroka Silqo de, vî carê her çiqas Silqo jê derdixê jina wî bi yar e, dinêre xortek di nav cihê jina wî de ye, jinikê nakuje, tenê ber dide, paşê

24

jineke din ji xwe re tîne.³³ Çîroka Bila ew nan û mastê xwe bixwe wek pêkeniyan hatiye gotin, rojekê mêrek diçe leşkeriyê, heft sal leşkeriyê dike. Dema vedigere tê mala xwe, mêze dike kû sê zarokên wî hene, ew şaş û metel dimîne. Dema jina xwe dipirse wekî ev zarok yê kê ne,

bersîva jinikê mêrik têr nake, êdî ter tişt derdikeve holê, mêrik fam dike ko ew zarok ne ji wî ne.³⁴

Jinên destgiran

Çawa em li jor jî li ser sekinîbûn, di çîrokbêjiya kurdî de mêrên tiral, şil û şed, timê li malê ne, kêrî tişteki nayên û bûne babetên gelek çîrokan. Civatê ew kesan di nav koma »mêrên xirab« de bi cih kirine. Wek mêran vê carê em rastî jinên wisan jî tên. Ev jinan jî tiral in, xebatekê nakin, her tiştî ji Xwedê, ji dorberê xwe hêvî dikin, di dawiyê de perîşan dibin, dikevin li ser zar û zimanan û dibin babetên çend çîrokan. Di çîroka Mena komekê jî gotî hebe de dayîk û keçek hene.³⁵ Di çîroka Ardu de bav, keçek³⁶ û di çîroka Riya şixrê de jî pîrejinek, dotek û pişikê heye.³⁷ Hemû mêrxasên van hersê çîrokan jî, berî ko zivistan bê qet tivdarekê zivistanê nakin. Di van hersê çîrokan de dayîk, pîrejîn û bav dibêjin çawa hebe emê bimirin, ne hewce ye em kar bikin, hersê keçên van çîrokan jî difikirin, dibêjin emê heta wê çaxê ji xwe re mêrekî bibînin, emê bizewicin. Di çîroka dawîn de pişik jî dibêje, dema ew mirin û zewicîn ezê jî herim mala cîranan, bibim pişîka wan. Lê belê zivistan tê, ne ev dayîk, pîrejîn û bav dimirin, ne jî keç mêr dikin. Dema zivistan tê ev kesên tiral, cangiran gelek perîşan dibin û destê kesên mayî dinêrin. Ji bo ko ji xwe re ardu û xwarinê berev bikin, dikevîne çolan. Di dawiyê de mêze dikin ko jîyîn çawa ew difikirin wisan hêsa nîne. Ji aliyê din çawa em dibînin babeta van hersê çîrokan jî gelek nêzîkî hev e, wek şax û guhartinokên hev in. Ev yeka jî nîşan dide ko, tema van çîrokan ji aliyê civatê de giring hatiye dîtin ko ev çîrok ewqas belav bûne, nav dane.

Çend çîrokên jiyana rastî

Gelek çîrok li ser jîyîna kurdan hatine gotin, ev çîrokan, çîrokên rastî (real) tên bi nav kirin. Di jîyîna rojane de, ev bûyer li ser mirovan û li ser civatê re derbas bûne, wek neynika civatê ne. Ji aliyê dîrokî, der-

25

barê sal û demên bihurî de, ev çîrok me gelekî ronî dikin.

Qewmandinên ko em di van çîrokan de rastî wan tên, wek qewmandinên bûyî dikarin bên hesabî. Çawa tê tê zanîn civata kurdî wek civateke feodal ji gelek êl û eşîran pêk hatiye. Ji aliyê din bandûra serokeşîr, axa, beg, şêx û mezinan li ser civatê timê mezin bûye. Dubendî, nakokî, şer û dewên navbera van hêzan timê bala civatê kişandiyê. Di hiş û mêjûyê civatê de cihek girtiye, ketiye li ser zar û zimanê civatê, bûne çîrok. Hevkuştin, xûnrijandin, dijminahî û şer wek motîv bûne babetê gelek çîrokan. Di vî warî de çîroka here balkêş, çîroka Suto û Tato ye. Bûyerên çîrokê li deverên Badînan derbas dibe. Suto serokê êla Duşkanî, Tato jî serokê êla Rêkanî ye. Şerekî bêhempa di navbera van herdu êlan de dest pê dike, bi hevra dijminatîke mezin

dajon. Hêzên dewletê, axa û şêxên mayî jî tevî vî şerî dibin. Suto û merivên xwe gelek bêbextî, teda û zordestiyê li merivê êla Tato dikin. Di dawiyê de gelek mirovan ji hev dikujin. Ji bo tola hev bistînin herdu êl pêşira hev ber nadin. Paşê gelek hêzên mayî dikevî nav, dixwazin wan bi hev bînin. Di dawiyê de herdu alî jî bi hev tên. Suto keça xwe dide Tato. Dema xûn hat rijandin, ji bo hevhatinê, li pêş xûnê dayîna keçekê di nav kurdan de edetekî kevn e. Ev yeka wek nîşana aşîtiyê dikare bê hesabîn. Lê belê Suto, rojekê xwe bi zanetî nexwaş davêje. Tato mirovên xwe ve tên serîkî bidinê wî. Dema ew diçin razên, mirovên Suto lêdixin Tato û mirovên wî dikujin. Bi vî tehrî Suto tola xwe ji dijminê xwe distîne û paşê radibe ser xwe spasî Xwedê dike.³⁸ Di çîroka Revandina qereciyekê de dîsa gelek mirov, qasî çil kes ji eşîra malmezînan tê kuştin. Rojekê xortekî eşîra malmezînan keçeke qereçîyan direvîne. Dema qereçî pê dihesin, davêjine ser eşîra Malmezînan, çil mirovên wan dikujin, paşê vedigerin malên xwe. Di çîrokê de dema serokê eşîra Malmezînan jê derdixê ko ewqas kes ji bo keçekê mirine, gazî xort û keçikê dike, dixwaze van herduyan jî bikujê. Lê belê dema mêze dike dilê lawik gelekî di keçikê de heye, dest ji kuştina wan ber dide. Serokê eşîra Malmezînan, çawa tê xuyan zewaceke bi keça qereçîyan di cih de nabîne.³⁹

Di vî warî de çend çîrokên ko Alexander Jaba berev kirine û wek pirtûk weşandiyê zêdetir bala mirovan dikşînin. Motîfên derbarê rewşa jinên kurd, di van çîrokan de gelek xurt û balkêş in. Di Çîroka heyştan de dilê du xortan dikeve keçeke bi navê Barnîk. Navê van xortan yek Şimasî, navê yê mayî jî Çolo ye. Cara pêşîn Barnîk didine

26
Şimasî. Şimasî yekî dewlemend, Çolo yekî belengaz bûye. Lê belê dilê keçikê dikeve Çolo. Paşê ev herdu xort dikevî qirika hev, herdu jî tên kuştin. Di dawiyê de keçik jî bi xençerê xwe dikeve. Keçikê dibin li bal mezerê Çolo gor dikin. Di Çîroka donzdehan de serpêhatiya du birayên bêkar cih girtiye. Dilê birayê mezin Hesên Axa dikeve vê keça bi navê Lalî Xanim. Paşê dema birayê wî yê piçûk Çeleng Axa vê keçikê dibîne, dilê wî jî dikeve keçikê. Birayê piçûk listikekê tîne serê birayê xwe yê mezin, bira dev ji keçikê ber dide, birayê piçûk bi wê re dizewice, lê belê dilê keçikê birayê mezin - Hesên Axa de hebûye. Di dawiyê de keçik jehrê dixwe, dimire. Çîroka nozdehan de paqijî, helalî, dilovanî û cesaretê jinan tê zimîn. Angorî çîrokê mirovek hebûye, li bajarê Bitlîsê dima. Navê wî Cergo, navê jina wî jî Guzel Xatûn bûye. Rojekê jina wî bi mêvanî diçe gundê mala bavê xwe. Demek derbas dibe, Cergo xulamê xwe dişîne pey jina xwe wekî hilde bîne malê. Navê xulam Kirêt bûye. Xulam di rê de nêta xwe xirab dike, dilê wî dikeve jina axê, pêşkarî jinikê dibe. Jinik dema firsendekê dibîne, tîne

Kirêt dikuje, herdu milên wî jî jê dike, dibe nîşanî mêrê xwe û xelqê dide. Paşê herkes pesnê Guzel Xatûnê dide.⁴⁰

Jinên wekî rawiran

Dema mirov çîrokên kurdî beş û beş analîz bike, ji hev derîne, mirov dibîne ko gelek çîrok jî, li ser rawir (tabe, terewil, lawir, heywan) hatine gotin. Ji ber ko piraniya kurdan di zikê tebiyetê de dijîn, di jîyîna wan ya rojane de ew û rawir di nav hev de ne, gelek rawiran diparêzin. Şivan, gavan, berxvan, golikvan û gelek kesên mayî her yek ji aliyê xwe de pisporekî rawiran e. Him rawirên hov, him jî rawirên kedîkirî di çîrokan de wek mirovan gaven xwe davêjin, cilên mirovan xwe dikin û dibin parçekî jîyîna mirovan. Mirov û rawir ji gelek aliyan de dişibînin hev. Di dawiya çend çîrokan de, ji ber xirabî û nepakiya xwe, çawa em dibînin ew dibin rawir, wek pepûk, hirç, jûjî, meymûn terkeserî dinê dibin. Dema em naveroka van çîrokan mêze dikin, yek ji mêrxasên çîrokê ji Xwedê re duayan dike, lawa dike, wekî ew kesê xirab û nepak bibe rawirekî, daxwaziyên van kesan derhal tên cih. Ew kes dibe çi lawirî? Ev yeka angorî naveroka çîrokê, rewş û kirinên van kesan re girêdayî ye. Bi saya van çîrokan em sedemên peydabûna her rawirekî jî fêr dibin.⁴¹

27

Naveroka hinek çîrokên kurdî bi temamî li ser rawiran e. Beşeke wan jî nîvî rawir in, nîvî mirov in. Di çend çîrokan de jî, her çiqas temam rawir bin jî, formekî hinerî di van çîrokan de peyda bûye, çawa em dibînin vê carê wek misal bi devê rawirekî an jî rawirekê çîrokeke li ser mirovan tên gotin. Vê beşê di nav hevsaziya çîrokeke dirêj de bi serê xwe cih girtiye. Dema em van çîrokên di nav çîrokan de mêze dikin, bi alîkariya van »çîrokên piçûk« rawir dixwazin nêt, merem û mesaja çîrokê xurt bikin. Angorî vî rûçikê hinera çîrokbêjiyê, bi devê rawiran şîret li me tên kirin, rawir rewşa xwe û bûyerên van çîrokên ko dibêjin, hemberî hev dikin, ji xwe re dikin pêlekan, materîal û daxwaza xwe ya dawîn pêşkêşî me dikin. Çawa tê zanîn wek hebûnên jîndar (zêndî, candar, ruhber) di navbera mirovan û hêzên nemirovî de, wek misal rawiran de gelek nêzîkahî û dirûvlêketinên balkêş hene. Gelek babetên çîrokên rawiran hene û naverokên wan ji motîvên gelek cida-cuda pêk tên. Di nav van motîvan de motîveke bingehî, motîva jinan û zewacê ye. Di vî warî de çîrokeke here hewaskar, şîretkar, çîroka bi navê Zewaca Qijik û Kevokê ye. Angorî çîrokê, Qijik mêr e, Kevok jî jin e, bi hevra dizewicin, lê belê piştî demekê bi hev nakin, dixwazin hev berdin. Ew diçin li bal qaziyekî, her yek qala rewşa xwe dike û çîrokekê qazî re dibêjin. Sedemê gotina van çîrokan jî, her yek ji aliyê xwe de bi misalên xweşik ve dixwaze qazî bidin bawer kirin, wekî kî heq e, kî neheq e, dixwazin li pêşberî qazî wek dadi-

gehekê xwe biparêzin. Em ji naveroka çîrokê derdixin ko, Kevok doza hevberdanê dike, dixwaze ji mêrê xwe Qijikê veqete, wî berde. Angorî îfade û gotinên Kevokê, mêrê wê kesekî pîs e, timê qilêr û qirêj e, diçe ser cendek, kelaxan, timê tiştên pîs dixwe, bîna genî ji devê wî tê. Ji ber van sedaman Kevok dixwaze ji Qijikê veqete. Çawa me jor jî got, herdu diçin li bal qazîkî bawerî û nêrînên xwe li ser vê hevberdanê pêşkêş dikin. Pêşiyê Kevok, qala zordesiya ko li ser jinan heye dike, vê yekê wek neheqîkê di cî de nabîne. Paşê Qijik jî, bêbextiya jinan şirove dike, li ser neheqiya jinan disekine. Piştî ko her yek xwe diparêze, vê carê her yek çîrokekê jî dibêje wekî bawerî û dîtînen xwe xurttir bikin. Pêşiyê Qijik çîrokekê dibêje. Ev çîroka ko Qijik dibêje, bêbextiya jinan eşkere dike, wek misal Mîrze Mihemed rojekê bi çavê xwe dibîne ko jina wî û herdu jinên birayên wî bi kesên xerîb re ne, xwe tazî dikin, bi van mêran re dikevîne avê, hev şa dibin, kêfa xwe dinêrin. Piştî van gotinên Qijikê dor tê Kevokê wekî bawerî û nêrînên xwe ji qazî re

28

pêşkêş bike. Piştî çend gotinan, ew jî çîrokekê dibêje. Angorî çîroka Qijikê mirovek hebûye, navê wî Memo bûye, Memo dema zewaca wî tê, bi dotmama xwe Rewşê re dizewice. Demek derbas dibe, vê carê Memo diçe hevala jina xwe ya dibistanê jî wek hewî bîne. Jina wî, ji bo ko belak neyê serê mêr, dikeve dilqê mêrekî, navê xwe datîne Ehmedê Kal, diçe digihêje mêrê xwe, lê belê mêr nizane ew jina wî ye. Ew timê alîkariya mêrê xwe dike ko qeza û belak nayê serê wî. Paşê dema ew hewiyê tîne ser Rewşê, vê carê dest pê dike Rewşê dixwe, wê dikute. Fedakariya ko Rewşê jê re kiriye nizane... Kevok çîroka xwe dirêj dike, heta ko qazî dide bawer kirin ko mêr timê neheqiya jinan dikin û mêrê wê qijik jî mêrekî nepak e. Ji ber vê yekê jî dixwaze mêrê xwe berde. Çîrok bi vî tehrî xelas dibe.⁴² Mirov êdî nizane ko qazî heq daye kîjan alîyî. Çîrokbêj mimkin e mafê biryardayînê ji xwendevan û ji guhdaran re dihêle. Çîroka Zewaca qijik û kevokê di babeta problematîka jinan de çîrokeke gelek hînkar (dîdaktîk) e. Ji ber ko herdu alî çî jin, çî mêr di vê çîrokê de sedemên hevberdanê bi vekirî, bi misal û bi alîkariya çîrokên mayî raberî xwendevanan û guhdaran dikin. Çîroka Kund û bilbil ji aliyê dilovanî, paqijî, helalî, nefis û quweta danbawerkirina jinan de me zêdetir ronî dike, çîrokeke bandûrhişt e. Rojekê çawa dibe kund riya xwe şaş dike, diçe ber qula bilbilê. Dixwaze here bal bilbilê. Bilbil jinebîke xweyê çend zarokan bûye. Kund çiqas lawa dike, bilbil dîsa dêrî lê venake, dema dinêre nikare Kund bide bawer kirin, vê carê jê re qala çîrokekê dike. Angorî çîrokê li bajarê Helebê paşak dima, serkarekî xulamên paşê hebûye, navê wî Elo bûye. Rojekê dema paşa diçe hec, karên mala xwe dispêre Elo. Sê keçên paşê hebûne. Elo dor bi dor çav berdide keçên paşê. Lê belê keça

piçûk, keçeke bêter bûye, Elo ew nikaribûye bîne rê. Di dawiyê de wê davêje çekekê, heta bavê wê tê. Paşê jî îftira davêje keçikê, ji bavê re dibêje, dibê keça te, dema tu ne li vira bûyî kexane vekiri bû, timê li ser riyên derpiyê xwe derdixist... Piştî van gotinan gelek bela têne serê keçikê, bav dixwaze wê bikuje, paşê ew rêkê dibîne xelas dibe. Dema Bilbil vê çîrokê dirêj dike, Kund gelek aciz dibe, dibê ev çîroka gelek dirêj e, tu nikarî qut bikî. Lê belê bilbil, heta ko kund bikeve bimire, çîroka xwe didomîne. Bi mirina kund ve êdî çîroka bingehî diqede, xelas dibe.⁴³

Him çîroka Zewaca qijik û kevok, him jî çîroka Kund û bilbil bi tehrekî allegorîk rewşa jinan, problem û êşên wan, zordestiyên li wan 29

tên kirin, bi stîleke hinerî radixin li ber çavan. Çawa tê xuyan ew »çîrokên nav çîrokan« bedewîke mezin didin van herdu çîrokan. Di van çîrokên rawiran de, çawa em dibînin jinên ko kincên rawiran an jî rawirên ko kincên jinan xwe kirine, ji wan her yek problemeke jinan pêşkêş dike. Di çîroka Kêz xatûn de, Kêz xatûn piştî gereke dirêj ji xwe re mêrekî dibîne, pê re dizewice, navê mêr Mişko Axa bûye. Kêz Xatûn her çiqas bedew bûye, her ewqas jî qure û pozbilind bûye. Di dawiyê de Kêz xatûn dibe goriyê vê quretî û pozbilindiya xwe, ji aliyê Mişko Axa de tê kuştin.⁴⁴

Çawa me li jorê jî pêşkêş kir di van hersê çîrokên kurdî de cotek rawir kincê jin û mêran li xwe dikan, dikevin dilqê mirovan, bi hev ra dizewicin (qijik û kevok, kund û bilbil, kêz û mişk). Di van hersê çîrokan de jî, em rastî tu zewaceke dilşa nayên, ya hev berdidin yan jî dibin bayisê mirina hev.

Ji aliyê din çîrok jî hene, ji van cotan yek mirov e, yek jî rawir e, bi hevra dizewicin, dibin jin û mêrên hev. Di çîrokên Mar⁴⁵ û Hemend⁴⁶ de, vê carê marek wek xortekî dixwaze bi keça padişah re bizewice. Piştî çend teqereqan ew diçin, digihêjin mirazê xwe. Ev herdu çîrok jî, ji gelek aliyên de wek hev in, mirov dikare bêje, şaxên hev in jî. Mar hewl dide ko martiya xwe zêde nîşan nede, bala mirovan zêde nekişîne ser xwe, lê belê dîsa jî ji destê wan nafilite, dawiyê de dîsa ya xwe dike, bi keça padişah re dizewice. Eger em ji dinya çîrokan piçekê dûr bikevin, di jîyîna rojane de mar çawa em zanin wek rawirekî zêdetir bi kûvîtiya xwe, zordestî û êrîşkariya xwe ve tê nasîn.⁴⁷

Di nav kurdan de mar, rawirekî zêde hezkirî nayê hesibîn, angorî lêkolînvaneke tirk ya ko gelek çîrokên kurdî wergerandine tirkî, pêwendiyên nexweşiya mar û tunebûna ava paqij gelek xurt in. Angorî wê, ew kesên ko ava ne paqij vedixwin, li gor baweriya wan, di zikê wan de imkana peydabûna meran zêdetur e, ev yeka jî dibe bayisê tirsê maran.⁴⁸ Lê belê di folklor û mîtolojiya kurdî de, ev sûretê maran yê

êrîşkar wisan bi hêz û xurt nîne. Çîroka şahmaran (şahê maran) de mar bi sûretekî gelek mirovî ve hatiye xemilîn. Angorî van mîtolojiyan mar wek fîgurekî mîtolojîk ji navê berjêr wek mar, ji navê berjor wek keçeke bedew e. Mar angorî vê mîtolojiyê bûye nîşana bedewî û xweşiyê, navê şaha van marên nîv-mirov û nîv-mar, angorî mîtolojiyê şahmaran bûye.⁴⁹ Dema mirov van herdu çîrokên ko me navê van li jor 30

daye û mîtolojiya şahmerdanê dide ber hev, mirov van herdu çîrokan de sûretekî maran yê nêzîkî mirovan dibîne.

Jinên çîrokî

Ji aliyê din jin hene tenê jinên çîrokî û mîtolojîk in, ne mirov, ne jî rawir in. Ew gelek caran wek keçên dêwan, hût, cinan û wek pîrhevokan tînen nasîn, horî, perî ne. Çawa me di destpêkê de de jî gotibû, dema ew mêrxasên berê xwe didine »welatê hat û nehatê«, ew diçin rastî van dêw, hût û cinan tînen, ev erd welatê wan e. Gelek mêrxas li vî welatî nasiya xwe didin keçên wan, dibin heval, paşê vedigerin tînen cî û meskenê xwe. Dema ew diçin lingê xwe davêjine welatê hat û nehatê, ev dêw, hût û cin fam dikin ko bîna »benî« yan , »benî ademan« tê, »evdê sereş« hatine welatê wan, mirovan zû nas dikin. Ew dest pê dikin îfadeyên wan mirovan digirin, carcar jî gelek şer û dew, mirin û kuştin pêş da tînen. Dîsa me di destpêkê de gotibû, dema kesek diçe xwazgîniyê keçekê, bavê wê çend mercên giran û dijwar pêşda davêje, erdê pêkanî û cihanîna van mercan jî bi taybetî ev welatê hat û nehatê ye, ev kesan mecbûr dibin berê xwe didin vî welatî. Motîfeke din jî, dema kesek bedhal dikeve, nexwaş dibe, ji bo dîtî û peydakirina dermanekî ew diçin vî welatî, ew wek misal pey sêva xweşiyê û ava heyatê dikevin... Carcar jî jinên ko dixwazin demekê ji mîrên xwe dûr bikevin, sedem û bahaneyên cida dibînin û mîrên xwe dişînin van welatan dûr. Çîroka Silêmanê Zindî di vê babetê de çîrokeke pir giring e. Bavê Silêmanê Zindî ji aliyê hûtekî de tê kuştin. Ew jî heft kurê hût dikuje, bavê wan jî dîl digire, tîne dest û piyê wî girê dide, davêje çekekê, selekî datîne ser çelê. Vê carê diya Silêmanê Zindî dibe evîndarê hût. Ji bo ko ew û hût bi rehetî hev bibînin, bi hevra şabin, ew xwe naxwaş datîne, kurê xwe Silêmanê Zindî dişîne dîtina dermanan (zebeşê hûtan û şîrê şêran). Diya wî di wê baweriyê de ye ko, dema Silêmanê Zindî çû van deveran, dêwê wî bikujin, êdî vegera wî tune ye. Cara pêşîn kur diçe nav bostanê Dêwê Sor, keça dêw dibe evîndarê Silêmanê Zindî, dibe alîkara wî. Ew zebeşê diya wî gotibûyê, peyda dike, vedigere malê. Diya wî û hût vê carê lîstikeke din tînin serê Silêmanê Zindî, diya wî dibêje, here min re »şîrê şêr di eyarê şêr de« bîne. Silêman lêdixe diçe Çiyayê Şêran. Keça dêw dîsa jê re dibe alîkar, dibêje dema tu diçî Çiyayê Şêran li wir xuşkeke min heye navê wê Gulxan e, vê namê bide

wê, ewê te re bibe alîkar. Vê carê jî Silêmanê Zindî daxwaziya diya xwe tîne cih. Lê belê ji ber ko diya wî keseke bêbext û xayîn bûye, di dawiyê de çavê kurê xwe derdixe û davêje bîrekê (çal). Paşê ew bi alîkariya çend rêwiyan tê xelas kirin. Vê carê Silêmanê Zindî tê malê, him diya xwe, him jî dostê wê dikuje, paşê jî laşê wan dişewitîne. Silêmanê Zindî xwe jî bi keça Dêwê Sor re dizewice, navê wê Herdemxan bûye. Paşê ew diçin mirazê xwe şa dibin. Di çîroka Silêmanê Zindî de dubendîke gelek tûj heye, li alîkê dayîkeke dil bi kevir, bêbext, li alîkê jî herdu keçên Dêwê Sor (Herdemxan û Gulxan) bi qenciya xwe ve tèn nasîn, wek du tîpên li dijî hev, ji hev dûr, bûne nîşana pakî û nepakiyê. Bi van herdu tîpên jinan ve, çîrokê imkaneke rûberîhevkin, danberhevdanê ji bo xwendevanan peyda kiriye. Di çîrokê de jinên çîrokî di warê qencyê de çawa em dibînin zora jinên mirovî (benî adem) dibin. Bi vê teknîka xwe ve çîrokeke bi hêz e. Ev çîroka ko Roger Lescot berev kiriye (Silêmanê Zindî), ji gelek aliyan de dişibîne çîrokeke ko Heciyê Cindî berev kiriye (Meymûn Xanim û Mîrze Memûd), di vê çîrokê de jî diya Mîrze Memûd, dêwekî bi navê Babir re dibe yek, li dijî kurê xwe xirabiya difikire, herdu çîrok jî xirabî û dilkeviriya dayîkên bêbext radixe ber çavan.50 Çîroka Şarûr Bilbil de Mîrze Memûd rastî keçên Dêwên Sor, Spî û Reştê, ev hersê keçik jî wî re dibin alîkar û dibin evîndarê wî, lê belê Mîrze Memûd heta ko nagihêje merema xwe, têkilî van keçikan nabe, şûrê xwe datîne navbera xwe û wan.51 Ji ber ko di van çîrokan de dêw, hût, cin bi bi xirabiya xwe ve tèn nasîn, li pêşberî van zordestiyên bavên xwe, keçên wan jî bûne wek nîşanên aşîtiyê, evîn û qencyê. Dijayetîke mezin navbera bav û keçan de heye. Di çîrokên li ser padişahan de jî, çawa me gotibû di-jayetiya bav û keçan bi nav û deng e. Di çîroka Nêçîra Çiyayê Reş de him dilê keça Pîra Heftserî dikeve Mîrze Mihemed, him jî dilê dergistiya Dêwê Canpolat. Her çiqas dergistiya Dêwê Canpolat dixwaze wekî Mîrze Mihemed bibe mêrê wan herduyan jî, lê belê ew vê yekê cih de nabîne, Mîrze Mihemed bi keça Dêwê Canpolat re dizewice, navê wê Gulsûm bûye, keça Pîra Heftserî jî dide birakî xwe.52 Ev keçan bi vê evîna xwe ve, em dikarin bêjin ko ew bi tehrekî mayî neheqî û zordestiyan li welatê xwe, zordestiyên bavan protesto dikin. Evîn, dibe formekî protestoyê.

Beşên dawîn yên çîrokên kurdî timê heqî, qencî, paqijiyê wek motîvên dilpakiyê li ser mirovan de dibarînin. Di çend çîrokên kurdî

de, carcar ew kesên ko hatine girtin, eziyet û cefa dîtine, nepakî hatine serê wan, mêrxasê çîrokê yê xêrxwaz van kesan dişîne himamê wekî xwe himam bikin, bişon. Ev motîva himamê wek nîşana paqijiyê

dikare bê hesibîn. Ne tenê qilêr û qirêja bedenê, ev serîşuştina ji alîkî de jî dibe nîşana serketin, serbestî û şahiyê, motîva himamê dibe nîşana destpêka jîyîneke nû.

Tekoşîna jinan

Bi kurtî tema jinan di nav çîrokên kurdî cihekî fireh digire. Dema em van çîrokan bi çavekî rexnegirî analîz dikin, jin di du warî de gelek aktîf in. Ji alîkî de ew bi xurtî li dijî neheqiyên li wan bûyî, radiwestin, şer dikin, ji alîkî de jî wek pêşeng û rêber bi zanebûn û famdariya xwe ve rê nîşanî mêran didin, di nav çîrokan de motîva jinên tekoşer peyda dikin. Ew tevî raberzînên »jin tabîê mêr e an mêr tabîê jin e« dibin, ew di çend çîrokan de îspat dikin, nîşan didin ko, timê »jin ne tabîê mêr e«, ew gelek hewl didin ko nîşandin wekî mêr jî dikarin tabîê jinan bibin. Çawa tê zanîn karên ko jin di nav malê de dikin bêhejmar in, ne tenê karên malê, li der malê jî jin timê mijûl in, di warê bicihanîna karên der û hundur de sebira jinên kurd bêsînor e. Di çîroka Mêr Neşên Bibin Kevanî de dema zilamekî cotkar bi jina xwe ve pev diçe, mirûzê xwe dike wekî şiv tune, rojekê jin dibêjê de were tu bi karên malê ve mijûl bibe, ez li şuna te herim cot, dema jinik êvarê vedigere mal, mêze dike ko çi malwêranî. Mêrê wê poşman dibe, rojtira din dîsa diçe li ser cotê xwe.⁵³ Di çîroka Qirxsaçliyê de em rastî jineke wisan tekoşer tên. Ew terkeseî dinê dibe, di rê de rastî gelek kesan tê, ev kesen çav ber didin wê, dixwazin bi wê re bizewicin, dest davêjine wê, lê belê Qirxsaçlî her carekê rêkê dibîne, pêsîra xwe ji vê koma mêran xelas dike. Carekê rastî padişahêkî tê, sî û neh jinê wî hebûne, dixwaze Qirxsaçliyê jî bixwaze, hejmara jinên xwe bike çilî. Qirxsaçlî, padişah dixapîne û sî û neh jinên wî jî hildide direve, diçe. Vê carê rastî komeke çil mêran tê. Ev çil mêr dixwazin, bi van çil keçan re bizewicin. Qirxsaçlî, bi keçên hevalên xwe ve, lê dixin koka van çil mêrî tînin, paşê dikevîne riya xwe. Rojekê tên cihekî dibînin ko padişahê wî welatî miriye, teyrê dewletê difirînin, angorî edetên wan salan, teyr serê kê daniya, ew dibû padişahê wî welatî. Vê carê teyr tê datîne serê Qirxsaçliyê, Qirxsaçlî dibe padişah, wan sî û neh keçikên

33

din jî dike wezîr, wekîl û karên mayî dide wan, meclîseke tenê ji jinan pêkhatî ava dike. Di dawiya çîrokê de, ew kesên ko berê di rê de rastî wê hatibûn, dest avîtine wê, angorî kirinên wan Qirxsaçlî tîne cezayan dide wan, kesên bi heq û neheq ji hev cida dike.⁵⁴ Çîroka Qirxsaçliyê nîşan dide ko jin dikarin di heqê her tiştî de derkevin, serkevin û bigihêjin serfiraziyê. Di çend çîrokên kurdî em rastî jinên wisan tên ko li dijî dijminên xwe seferber dibin, karên xwe bi serfirazî diqedînin, digihêjin armancên xwe.⁵⁵ Çend çîrokên kurdî jî jin hene, nîşan didin ko jin dikarin gelek caran lîstikên mezin bînin serê mêran, li ser tilîke

xwe van mêran bidin lîstinê. Di Çîrokên Jina Bêter 56 û Masiyên Bejî 57 de, em rastî jineke wisan tên, dikare mêrê xwe bide bawer kirin wekî di nav zewiyên de jî masî dikarin peyda bin û mêr jî bawer dike.

Bêteriya jinan carcar digihêje sînorekî wisan, mirin jî bi wan nikare. Dema van tîpên jinan tiştê xiste hişê xwe, angorî çîrokan Xwedê jî bi wan nikare, ev jin di nav koma jinên serhişk de cih digirin. Rojekê mêrek û jina xwe diçin nav zewiyê, dinêrin kêrguşkek ji nav zewiyê revî çû. Jinik dibêje, ew rûvî ye, mêr dibêje na jinik ew ne rûvî ye, ew kêrgûşk e. Mêr çî dike û nake nikare jina xwe bide bawer kirin, diçin gora jinê dikolin, jinik dîsa dibêje, na ew rûvî ye.58

Bi kurtahî di çîrokên kurdî her çiqas li pêşberî miraz, bext û dilşahiya evîndaran gelek dijarî, tengasî û asteng peyda dibin jî, ew dîsa bi serfirazî vedigerin tên, digihêjin hev. Bi taybetî jin ji ber van dijarî û tengasiyan tu wext stoyê xwe xar nakin, timê aktîf in. Di gelek çîrokan de ew tînin hûrê rawiran dixin serê xwe, dikevîne dilqê keçelan, ji ber ko kes şikê nebe wan, ew her imkanên xelasiyê diceribînin. Motîfa »jina keçelok«, ji alîkî de aktîfbûna jinan nîşan dide.59 Di vê keftelê, şer û tekoşîna xelasiyê de, çend hêzên çîrokî jî timê amade ne, tên hewariya evîndaran, keç û xortan, alîkariya wan dikin, wek secade, xalîçên firoke, teyrê sîmir, şiva qudrêtê, jin an jî keça dêw...60 Ev yekîtî, destbirakî û dostayetî, çawa em dibînin wisan xurt e, ko di dawiyê de, zora wî dêwê herî xurt, Canpolat jî dibe, heft deriyê wî yê pola jî êdî kêrî tiştêkî nayên, wek mêrê rojên teng Mîrze Memûd çawa wê keçika bedew – Çilkeziyê ji destê Canpolat xilas dike û Çilkeziyê digihîne mirazê wê. Em dibînin ko dawiya her çîrokekê de mizgîniya şahiyê bi lez diçe digihêje dê û bavan, mirov dikare bibêje ko dawiya her çîrokekê de dîlanek heye.61 Motîfa Mîrze Memûd di çîrokên kurdî de wek xelaskarê jinên bindest yê herî bi nav û deng dikare bê hesi-

34
bîn. Di çîroka Usifê Tenbûrvan de piştî gelek teqereqan Gulbarîn ji destê Canpolat tê xelas kirin. her çiqas Canpolat bi lêdanan nayê kuştin, di dawiyê da ruhê wî jê tê standin, paşê ew bêcan dimîne, dimire, Gulbarîn para Usivê Tenbûrvan dikeve.62 Di çîrokeke mayî de vê carê keçeke mayî tê xelas kirin, navê wê Bilbilhezar bûye.63 Bi vî tehrî Çilkezî, Gulbarîn, Bilbilhezar û gelek keçên mayî ji ber destê dêwan, hûtan difilitin, digihêjin bext û mirazê xwe. Bi kurtahî mirov dikare bibêje ko pîrsa xelasî û azadiya jinan, kakilê piraniya çîrokên kurdî pêk tîne.

35

Serkanî

1) Çawa berî û piştî destpêka sedsala me, wisan jî di salên dawîn de çîrokên kurdî bala gelek kurdnas û lêkolîneran kişandiye ser xwe.

Ji ber vê yekê jî, wan ev berheman wergerandine çend zimanan:

M. B. Rudenko, *Kurdskie Skaski*, Moskov, 1959. Cemal Nebez, *Kurdische Märchen und Volkserzählungen*, Munih, 1972. Arab Schamilow, *Die drei Galatzköfte-Kurdische Volksmärchen*, Berlin, 1977. Joyce Blau, *Contes Kurdes*, Paris, 1986. Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl & Zîna Celîl, *Kurdiskie Skazki, Legendi i Predaniya*, Moskov, 1992. Muhsine Helimođlu, *Cigaramýn Üstünde Bir Topal Karýnca –Türkçe’de İlk Kez 88 Yeni Masal*, Ankara, 1992 (Piraniya çîrokên ko di vê berevokê de cih girtine, li deverên Kurdistanê yên cida hatine berev kirin). *Der Löwe des Daragnos und andere kurdische Fabeln*, Wien, 1992.

2) Roger Lescot, *Çîrokên kurdî*, Stockholm, 1986, rûp. 68–105.

3) Roger Lescot, rûp. 68–105, 106–140.

4) Heciyê Cindî, *Hikyatêd Cimaeta kurdîê III*, Erîvan, 1969, rûp.

71–83. (Ev xebata Heciyê Cindî ji pênc cildan pêkhatî ye û her cildekî de gelek çîrokên kurdî cih girtine. Di nav xebatên ko heta niha hatine pêkanîn de, xebateke here berfireh û giranbiha ye. Berevkirina van çîrokan qasî bîst û pênc salên nivîskar giriye. Cildê yekemîn di sala 1961’an de hatiye weşandin, cildê pêncê û dawî di sala 1986’an de der çûye).

5) Heciyê Cindî, *Hikyatêd Cimaeta kurdîê IV*, Erîvan, 1980, rûp. 72–74.

6) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, *Zargotina Kurda II*, rûp. 229–231.

7) Zeynelabidîn Zinar, *Xwençe I*, Stockholm, 1989, rûp. 116–119. (Zeynelabidîn Zinar ji sala 1987’an vir de heta niha şeş cildên Xwençe weşandine. Di her cildekî de beşeke gelek çîrokên kurdî cih girtine, hemû li Stockholmê hatine weşandin. Cildê dawî 1993’ê de der çû).

36

8) Heciyê Cindî, *Hikyatêd Cimaeta Kurdiê I*, rûp. 201–210, *Hikyatêd Cimaeta kurdî IV*, rûp. 173–175.

9) Heciyê Cindî, *Hikyatêd Cimaeta Kurdiê IV*, rûp. 198–201

10) M. Emîn Bozarslan, *Masiyên Bejî*, Uppsala, 1987, rûp. 28–29. (M. Emîn Bozarslan heta niha gelek pêkenokên gelî wek pênc pirtûkan weşandiye: *Masiyên Bejî* 1987, *Ji Dîna Dîntir* 1988, *Ilmê Tûrik* 1989, *Bûka Gulsûn* 1990, *Mela Kulî* 1991).

11) Hesenê Metê, *Ardu (Ji Kurteçîrokên Gelêrî)*, Stockholm, 1990, rûp. 104–106.

12) M. Emîn Bozarslan, *Masiyên Bejî*, rûp. 48–49.

13) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, *Zargotina Kurda II*, Moskov, 1978, rûp. 260–267.

14) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, *Gulançîzkêrîn (Berevokê folk-*

- lorik), Erîvan, 1984, rûp. 82–88.
- 15) M. Emîn Bozarslan, Mela Kulî, rûp. 28–34.
  - 16) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî IV, rûp. 47–49.
  - 17) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî III, rûp. 9–16.
  - 18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zarotina Kurda II, rûp. 205.
  - 19) Zargotina Kurda II, rûp. 235–237.
  - 20) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî IV, rûp. 52–54.
  - 21) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe II, rûp. 281–285.
  - 22) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, Uppsala, 1985, rûp. 53–66. (M. Emîn Bozarslan ew çîrokên ko li ser rawiran hatine gotin, wek pênc pirtûkan weşandiye. Wî ev çîrokan bi »meselokên lawiran« nav kiriye: Mîr Zoro 1981, Gurê Bilûrvan 1982, Kêz Xatûn 1982, Serketina Mişkan 1984, Pepûk 1985).
  - 23) Selîm, Bakişik, Surîeyar, rojnama Azadî, Istenbol, 25–31.7.1993.
  - 24) M. Emîn Bozarslan, Bûka Gulsûn, rûp. 70–82.
  - 25) Zargotina Kurda II, rûp. 209.
  - 26) M. Emîn Bozarslan, Ilmê Tûrik, rûp. 19–22.
  - 27) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançikzêrîn, rûp. 114–130.
  - 28) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî III, rûp. 203–207.
  - 29) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî III, rûp. 84–95.
  - 30) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe I, rûp. 247–248.
  - 31) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî IV, rûp. 123–134.
  - 32) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 155–166.
  - 33) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî IV, rûp. 44–46.
- 37
- 34) M.Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 9–10.
  - 35) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gulançikzêrîn, rûp. 51.
  - 36) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 71–73.
  - 37) M. Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 23–24.
  - 38) Major E. B. Soane and Bazil Nikitin, The Tale of Suto and Tato, London, 1988. (Ev çîroka berî gelek salan ji aliyê van herdu kurd-nasan de bi zimanê Ingîlîzî hatiye çap kirin. Di vê çapa nû de ligel çapa Ingîlîzî, çîrok bi herdu zaravayê kurdî kurmançî – soranî jî hatiye wergerandin).
  - 39) Hesenê Metê, Ardu, rûp. 118–121.
  - 40) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, St-Petersbourg, 1860.
  - 41) M. Emîn Bozarslan, Pepûk, 1985.
  - 42) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe II, rûp. 185–237.
  - 43) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 145–152.
  - 44) M. Emîn Bozarslan, Kêz Xatûn, rûp. 58–76.
  - 45) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdî IV, rûp. 87–91.

- 46) A. Gernas, Hemend I–II, Rojnama Azadî, Istenbol, 6–12/2/1993, 14–20/2/1993.
- 47) Roger Lescot, Çîrokên kurdî, rûp. 94.
- 48) Muhsine Helimođlu, Cigaramýn Üstünde Bir Topal Karýnca, Ankara, 1992, rûp. 24.
- 49) M. Zahîr Kayan, Di çanda me de motîva şahmaranê, Rojnama Welat, Istenbol, 12–18/9/1993.
- 50) Roger Lescot, Çîrokên kurdî, rûp. 38–67. Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta kurdîê I, 211–227.
- 51) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974, rûp. 106–137.
- 52) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe VI, rûp. 189–209.
- 53) M. Emîn Bozarslan, Ji Dîna Dîntir, rûp. 30–32.
- 54) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Çîrokêd Cimaeta Kurda, rûp. 21–42.
- 55) Alexandre Jaba, Recueil de notices et de recits Kourdes, St.Petersbourg, 1860.
- 56) Zargotina Kurda II, rûp. 231–232.
- 57) M. Emîn Bozarslan, Masiyên Bejî, rûp. 60–64.
- 58) Zargotina Kurda II, rûp. 221.

38

- 59) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê II, rûp. 72–78.
- 60) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê V, rûp. 98–106.
- 61) Heciyê Cindî, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê I, rûp. 17–42.
- 62) Stig Wikander, Recueil de textes kourmandji, rûp. 24–32.
- 63) Stig Wikander, Recueil de textes kourmannji, rûp. 35–38.

39

40

— BEŞ II —

Di gotinên pêşiyên de zihniyetên jinparêz

Gotinên pêşiya beşeke giring ya folklorê kurdî pêk tînen. Ji van gotinan re carcar bendên pêşiya jî dibêjin. Ev berheman carcar jî mesele û metelokên tînan bi nav kirin. Gotinên pêşiya yê kurdî gelek dewlemend û rengîn in, ji wan beşek şaxên wan yê cida jî hene. Heta niha hemû gotinên pêşiya di nav kurdan de nehatine berev kirin, nehatine şirovekirin û li ser wan xebatên zanistî û folklorîk zêde nehatine pêka anîn. Di vî warî de xebateke here fireh di sala 1985-an de ji aliyê Prof. Heciyê Cindî hat weşandin. Di nav vê berevoka ko bi navê Meselok û xeberokêd cimaeta kurd hat çapkirin, ji bîst pênc hezarî zêdetir gotinên pêşiya cih girtine.¹ Ev berevoka di vî warî de xebata here firehîn tê hesabîn. Ji der vê xebata Heciyê Cindî, çend xebatên herdu biran Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl di vî warî de hene.² Di van salên dawîn

de, li Tirkîyê jî çend pirtûkên gotinên pêşîya ji aliyê Huseyin Deniz³ û A. Balî⁴ hatin weşandin. Ji aliyê din, çend berhem û lêgerîn çawa em dibînin bi serê xwe berevokên gotinên pêşîya nîn bin jî, di nav rûpelên van de gelek gotinên pêşîya hatine weşandin an jî zaniyariyên kurt li ser gotinên pêşîya hene.⁵

Gotinên pêşîya wek neynika felsefeya jîyîna gelê kurd gelek zaniyarî û agahdariyên giranbiha pêşkêşî me dikin. Bi taybetî di warê pêwendiyên civakî û mirovî de, ev gotinên kurt, têr û tijî û menakûr, gelek şîretan li me dikin. Kurdan bi kîjan felsefaya jîyînê ve li dorberê xwe, li cihanê nihêrîne? Başî û nebaşî, pakî û nepakî û rastî û nerastî bi çi awayî ji hev hatine cida kirin? Wek van pirsan mirov bersîvên gelek pirsên mayî jî bi alîkariya gotinên pêşîya, bi awakî gelek kurt dikare bide. Civatê bi xwe qiymetê gotinên pêşîya daye: giliyê pêşîya, kevirê xaniya.

Di nav gotinên pêşîya yê kurdî de, beşeke wan çawa em dibînin li dora tema jinan berev û lod dibin, bi sedan gotinên li ser jinan di zî-41

manê kurdî de hene. Ev loda gotinên pêşîya derbarê rewşa jinan de, gelek agahdariyên sosyolojîk pêşkêşî me dikin. Bi saya van gotinên pêşîya mirov xwe bi hêsanî dirêjî serboriya civata kurd dike, pêwendiyên jin û mêran, rewşa malê, malbat û jinê çêtir analîz bike. Bi vî tehrî, em van berhemên folklorîk ji xwe re dikarin bikin pêlekan û li ser rewşa jinên kurd bighêjin çend encam û nêrînên sosyolojîk û etnografîk. Dîsa bi saya van gotinan em dikarin xwe wek civat baştir binasin û bidin nasandin. Ew wek neynikekê ne, bi her aliyan ve dikarin civata kurdî bînin ber çavan.

Bêguman her gotineke pêşîya yekten ji devê yekî/yekê ji nişka ve derneketiye. Her gotineke pêşîya, serpehatî û çîrokeke wê heye, di dawiya bûyereke giring de peyda bûne. Pêwistî û hewcedarîkê ew afirandine. Dema em tecrûbe û ceribandînan mirovan yê sedsale jî, li ser van etaban de zêde bikin, wê çaxê mirov dibîne ko her gotineke pêşîya li ser bingehên ked û zehmetekî aqilmendiyê peyda bûye, forma xwe ya dawî wergirtiye.⁶

Her gotineke pêşîya ya li ser jinan, raste-rast rewşa jinan tîne zimîn. Beşek ji wan jî, rewşa jinan dane ber çavan, lê belê li ser tiştên mayî hatine gotin û wan tînin zimîn. Ji ber ko li ser tema jinan şax vedane û jin ji xwe re kirine bingeh, ev beşa duwemîn ya gotinên pêşîya dîsa jî bala mirovan vedigerînin li ser rewşa jinan, wek misal dema mirov dibêje qîz mêvanê malê ye, mirov dixwaze bibêje keçek nikare heta mirinê di malê de bimîne, ji aliyê din ji bona tiştên derbazok jî mirov dikare vê gotina pêşîya bi kar bîne. Dema mirov tenê vê mana duwemîn bide ber çavan, kok û binyata peydabûna vê gotinê mirov

nikare (wek rewşa keçan) bavêje alîkî. Ev kok û binyatên çend gotinên pêşiya jî, bona ronîkirina vê analîza me ya li ser jinan gelek rênîşandar û kêrhatî bûne. Ji aliyê din, ji der gotinên pêşiya, ji bo xurtkirina çend nêrîn û baweriyên xwe, me ji ferhenga hevbêjeyên (tabîr) kurdî jî gelek îstîfade kir.⁷

Di nav hevbêjeyên kurdî de, gelek hevbêjeyên derbarê jinan de hene, wek gotinên pêşiya rê nîşanî me didin. Bi sedan gotinên pêşiya yê kurdî nîşan didin ko civata kurd giringîke mezin daye jinan û babeta jinan.⁸ Li her heremê angorî zarav û devokan şax û guhartokên wan jî hene. Hemberîhevkirin, danberhevîna wan bêguman gelek balkêş û kêrhatî ye. Xebateke wisan dikare gelek zaniyarî û ahahdariyan derxe holê. Lê belê ev yeka xebateke bi serê xwe ye.

42

Jin kaniya jiyînê ye

Ji nav gotinên pêşiya yê kurdî de dema mirov motîvên zihniyetên jinparêz (pro-jin) hildîçine, gotina ko bala mirov zêdetir dikşîne li ser xwe, bêguman gotina jin kaniya jiyînê ye. Gelo civata kurd çawa xwe gihandiye vê baweriyê? Ji bo peydabûna nîşên nû û berdewambûna mirovatîyê, bi anîna zarokan ve, jin wek fakorekî produktîf, adan û fêkîdar hatiye hesibîn. Bi anîna zarokan, jin bûne nîşana bereketê, wan tam û lezeteke nû daye jiyanê. Wan mirovatî ji windabûnê xelas kirine, anîne vê rojê. Dema mirov malbatên kurdî yê pir-zarok dide ber çavan, ew hezkirina zarokan, wek evîn nêzîkî babet jinan bûye. Ev jinên pir zarok, ji aliyê civatê de awa hatina nasandin: maka nodik nod canûyî. Bi vî tehrî jinan, angorî civatê xemlek daye jiyanê, jiyan neqîşandiye. Ev hurmeta li dor jinan berev û tîr dibe, di gotineke din de dighêje dereceke here bilind: jin bedewiya emir e. Bêguman ev gotinên zêrîn, cihê jinan di civata kurdî de bi şemal û bi tîrejeke gelek tûj ve ronî dikin, serbilindî û rûmeta jinan zêdetir dibiriqîn, nîşan didin. Anîna zarokan ji aliyê jinan de pêşkêşeke here mezin hatiye hesibîn, zarok parçek ji canê xwe hesab kirine. Vê yekê hîsên merhemat, dilşewatî, destvekiriyê, parastin û dilovaniyê li bal jinan zêdetir kiriye. Vê realîtê, jin bi malê ve girê daye: jina bê zar dilê wê naşewite malê. Heta mirinê jî, pey zarokên xwe dikevin. Bi kurtî, wek gotineke mayî dibêje: jin sebir e.

Di civata kurdî ya îro de carcar dibe mirov rastî rêç û şopa van peyvên delal neyê, jiyîn dikare mirova dilsar û rûsar bike. Lê belê tev van gotinên pêşiya, folklor tenê şîreta me dike, riyên cihaneke dilşa û şaneşîn nîşanî me dike, wek bîr û bawerî dimîne: berê texte ya jinan bûye. Ev gotina pêşiya ji alîkî de xirabiyên civata îro, kêmasiyên navbera jin û mêran rexne (krîtîk) dike, ji alîkî de pirên duh-îro-sibê bi tehrekî folklorîk ava û xurt dike. Ji aliyê din ev gotina pêşiya derbarê

lêkolîna bingehên malbatên maderşahî (jinhakim/dayîkhakim) de jî, derîkê li pêşiya me vedike, ji me re dibe alîkar.

Kurd zêdetir çi hez dikin? Bersîva vê pirsê di nav romantîkiya kurdan de vejartiyê: Kurd ji gişka zeftir jina xwe, hespa xwe û çeka xwe hez dike. Gotineke mayî vê gotina pêşîn hin jî zelaltir dike: mêrê kurdanc gava têr xwar ya mirovan dikuje, ya jinekê direvîne. Hemû ev gotinan, beşekî folklorê jî pêk bînin, dîsa wek xemlên jinparêz, der-

43
barê »siyarên rojhilatê« de me gelekî ronî dikin, çend materiyalên folklorîk pêşkêşî me dikin.

Dema mirov dixwaze bighêje serfirazîkê û bibe xudanê cesaretekî mezin, civatê çend motîvên alegorîk ji rewşa jinê û bedewiya jinê hilçandiye, daye ber çavan. Ev gotinên pêşiya jî nîşan didin wekî civatê rûmeteke çawa bedew daye jinan, çima jin wek pîvan ji xwe re hilbijartiyê.

Bi xweziya, dest nagihêje baqê keziyan.

Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne.

Dema mirov hemû van gotinên pesndar yê ko derbarê jinan de hatine gotin an jî rewşa jinan dane ber çav, ji xwe re xistine kok, lê belê babetên mayî tînin zimîn, berev dike, mirov dibîne ko, jinan di nav folklorê kurdî de ji xwe re textek ava kirine, bi serbilindî dijîn û timê dilşa ne, rû bi ken in.

Jin wekî avakara malê

Çawa tê zanîn civatek, wek komên piçûk ji gelek malbatan pêk tê. Dema mirov hemû van malbatan berev dike û digihîne hev, wê çaxê civatek saz dibe. Gelo ji bo selamet û pêşeroja her malbatekê, erk (wazîfe) û berpirsiyariya mezin kî hildide li ser milên xwe? Bersîva vê pirsê, mirov bi alîkariya gotineke pêşiya ve dikare bide: avaya malê destê jinan e. Ev gotina him erkekê, him jî berpirsiyarîkê dispêre jinan. Jin him ji bo parastina zarokan, him ji bo birêvabirina karên hundirê malê, wek paqijî, amadekirina xwarinê û him jî di afirandina berhem û mehsûlekê de timê aktîf e. Gotineke mayî dîsa dibêje: avahiya malê kebanî ye. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: jin dike malavayî. Dema mirov van gotinên pêşiya baş, hûr û kûr analîz dike, bi hêsanî dibîne ko jin ne tenê avakarê malê ye, wisan jî îdara malê dike, malê diparêze: jin gol e, mêr çem e. Gotineke nêzîkî vê gotinê jî awa ye: mêr kanî be jin lîç e. Ango jin berev dike, depo dike û wek bankekê, roleke nîv-aborî dilîze. Peyva lîç bona golên piçûk û berevbûna avê tê bi kar anîn. Ev herdu gotin jî berpirsiyarîke mezin dispêrine jinan, kebanîya malê dibe şênahiya malê: mal têr e, kebanî şêr e.

Rûmeta ko civata kurd ewqas daye jinan, nedaye tişteki mayî. Civatê

44

jin wek nîşana namûsê ya here mezin hesibandîye. Peyva jin gelek caran cihê namusê de tê bi kar anîn. Peyvên namûs û jin ketine zikê hev, wek gotineke pêşîya dibêje: mêrê kurmanç boy namusê kevçî av de dixeniqe. Dîsa gotineke mayî giringiya namûsê tîne zimîn: namûs û xîret ne bi peran e. Mêr timê namûsa jinên xwe li ser her tiştî re digirin, ji bo namûsa xwe dikarin canê xwe jî bidin. Jin û namûsa wê pirseke hebûn û tunebûna mêran e, gotineke pêşîya vê yekê gelek vekirî eşkere dike: namûsa jinê, çeka mêr e. Namûsa jinê dibe namûsa mêran jî: namûsa mêr jin xweyî dike.

Cihê dayikan tijî nabe

Dê (dayîk) di folklorê kurdî de hurmeteke mezin dibînin. Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkan mezin e. Ev yeka ji ber çavên civatê nereviye, ji ber vê yekê jî civatê di nav hemû kategoriyên jinan de giramî û hurmeteke bêhempa ji bo dayîkan nîşan daye, wek gotineke pêşîyan dibêje: dayîk hate derda Xwedê rabû berda. Dema civatê dayîk û bav rûberî hev kirine, dane pêşberî hev, civatê li aliyê dayîkan cih girtiye: dê ji bav şîrîntir e. Çima gelo ev bawerî bi salan wek gotineke pêşîya li ser zar û zimanê mirovan geriyaye? Bi çend gotinên mayî ve, civatê bersîva vê pirsê jî daye:

Dê hejandiye, dê mêjandiye.

Zarok li ser milê dê mezin dibin.

Zarok ya dê ye, ne ya bavê ye.

Di warê mezinkirina zarokan de keda dayîkan zêde ye, ev peyvên zêrîn ji bo dayîkan hatine gotin. Ji alîkî de her çiqas her jin dayîk nîn be jî, ev peyv bi tevayî ji bo jinan jî hatine gotin. Çawa em dibînin ew rûmeta ko civatê daye dayîkan, ewqas nedaye bavan, civatê angorî keda mirovan adalet belav kiriye: bav dimire zar nizanin bavê wan miriye, dê dimire stoyê wan xar dibe. Ji bo bêsînoriya xirabiya mêrekî nîşan bidin, gotineke pêşîya awa dibêje: mêrikê xirab, çiçikê diya xwe geztîye. Her çiqas gotineke pêşîya nîn be jî, dema imkaneke mezin dikeve destê yekî, ji xwe re stareke germîn dibîne, îfadeke kurdî dibêje: filankes kete zikê diya xwe. Ji aliyê din, gelek mirov wek kevneşopîkê, erf û edetekî naxwazin nifirên diya wan li ser wan bin,

45

dema dayîkan şîrê xwe li zarokê xwe heram kir (wek şîrê min te heram be!), êdî ew nefer dikeve bin barekî giran yê ruhî. Dema karê wî di jîyîna rojane de bi hev ne hat, ew sernekeve, ew vê carê van nifirên diya xwe tîne bîra xwe. Civat bi xwe jî van nifirên dayîkan davêje cihekî guhê xwe, di pêşerojê de kontrol dike, neheqiya li dijî dayîkan napejirîne. Bi kurtî angorî materiyalên folklorîk cihê dayîkan zû-zû nayê tijî kirin.

Di folklorê kurdî de motîva jana damariyan wek motîveke bingehî

tê hesabîn. Dema jina yekî dimire, ew zarokên ko bê dê dimînin, dikevene ber destê damariyan. Lê belê damarî tu wext cihê dayîkan nikarin tijî bikin. Di vê babetê de dayîk û damarî wek du hêzên li dijî hev in. Gotineke pêşiya cihê dayîkan gelek baş nîşan dide: Wexta dê dimire, destê wê jêkin, pê etîma bikutin. Ev gotina dixwaze bibêje ko zarokên êtîm dimînin, bira nekevin ber destê damariyan.

Wekheviya jin û mêran

Bi kêmanî gotinên pêşiya û folklorê kurdî tu cidatîk wek mirov nexistîye navbera jin û mêran, herdu cins jî wek mirov hesibandîye. Jin, di folklorê kurdî de tu wextan piçûk nehatine dîtin, rûmeta wan nimz nebûye. Her çiqas di jiyana rojane de jin carcar piçûk tînin, tînin zêrandin, pêpes kirin, hincirandin û ji aliyê mêran de zordestîke mezin dibînin jî, di jiyana folklorîk de em nikarin rastî dinyake wisan tarî bînin, xeletî ne xeletiya folklorê ye, ev rewşa xirab bi gelek faktorên mayî ve girêdayî ye. Zordestiya li jinan dibe, gotineke pêşiya gelek vekirî eşkere dike, lê belê rûreş dike: jin darê şkestî ye. Ev gotina pêşiya, li ser hîmên baweriya pakî û napakî, rindî û nerindiyê ava dibe, nepakî û nerindiyê protesto dike. Di malê de kesa here xebatkar bêguman kebanî ye. Civatê dîtiye ko, dîsa jî ew ji gelek tiştan bêpar e û ev yeka wek neheqîke mezin dîtiye, rexne kiriye:

Kebanî timê bêpar e.

Kebanî ya melûn e, ya mehrûm e.

Jin darê şkestî ye.

Ev gotinên pêşiya jî nîşanî me didin ko, civatê zordestî û neheqîya li jinan dibe, timê aniyê zimîn û ev newekheviya li ber çavên civatê nere-

46
viye, dest daye li ser vê rewşa xirab. Dema em çend gotinên pêşiya berçav dikin, em dibînin ko civatê timê wekheviya jin û mêran li ser her tiştî re girtiye û qet ne be ev wekheviya bi gotin be jî, hêvî kiriye:

Dê tev bavê cote bask e.

Şêr şêr e, çi jin çi mêr e.

Jin dîwarê hundir e, mêr dîwarê derva ye.

Jin, mêr takî ne.

Gotina şêr, şêr e, çi jin çi mêr e, çawa em di gelek serkaniyan de rastî wê dibin, êdî bûye nîşana wekheviya jin û mêran. Dema gilî tê ser jinan, bêguman cara pêşîn ev gotina tê bîra mirovan û di nav kurdan de gelek belav bûye, gotineke here populer e. Ev peyvên zêrîn, bawerî û dîtinên civatê yê li ser rewşa jinan gelek bi vekirî diyar dikin. Hemû ev gotinan nayê wê manê ko bi rûçik û karakterên xwe ve, jin û mêr yek in. Civatê ev cidatiya jin û mêran jî tespît kiriye û çend sînor jî kişandine: jin jin gotî, mêr mêr gotî. Di zimanê kurdî de peyva serjinik, hinekî jî nezelaliya van sînoran nîşan dide. Çawa tê zanîn ev peyva ji bo mêrê

ko zêde serê xwe dixê karê jinan tê bi kar anîn. Ji aliyê din, civatê wekheviya jin û mêran bi zimanekî din, awa nîşan daye:

Jin heye ji mêran zêde ye.

Kulfet heye ji sed mêrî zêde ye.

Jina baş ji hezar mêrê xirab çêtir e.

Ji kurê bêxîret, qîzeke kor paktir e.

Qîz hene heft kura nadin.

Qîza filankesê xûna mêrekî ye.

Di hevbêjeke kurdî de, dema gilî tê ser jin an jî keçeke jêhatî û mêrxas, awa tê gotin: caba heft mêra dide. Jinên awa di nav kurdan de keçebav tèn bi nav kirin. Bi xwe jin be, lê belê bi mêra çûbe, ji wan re jî mêre-jin dibêjin. Gelek gotinên pêşiya bi eşkere nîşan didin ko tu wext mêr ji jinan hêjatir nînin, ne hêztir û ne jî jîrtir in. Herdu cins jî mirov in û wek hev in, her jins jî angorî keda xwe, hêz û kabîliyeta xwe tevî avakirina malbat û civata xwe dibin. Ji aliyê din, civatê ev yeka jî nîşan daye, wekî him di nav jinan de, him jî di nav mêran de kesên nebaş hene, kesên xirab hene, hemû wek hev nînin.

47

Dema mêrek dikeve tengasiyê, bêgav û neçar dimîne, cara pêşîn jin tê hewariya wî û mêr xwe davêje li ber bextê wê: jin kela mêra ye. Dema xûn dirije, mirov ji hev tèn kuştin û dijminatîyên mezin navbera malbat, eşîr û êlên kurdî de pêş da tèn, rola jinan mezin dibe. Ji bo sek-inandina şer, ew wek hêzên aşîtxwaz, çareserkar xwe berpirsiyar dihesibînin, pêşiyê li van şerên neheq digrin, xirabiyê naxwazin:

Kulfet diçe xûnê, xûn safî dibe.

Mêra xwe avîtin kewarê, jin şandin hewarê.

Hemû ev gotinan nîşan didin ko çî jin, çî mêr, herdu jî can in, mirov in, herdu jî di tanga (alî) xwe de, dema imkan û mecal têkeve dêst, dikarin bighêjine serfirazî û serketinên mezin, di avakirina civatekê de angorî hêza xwe beşdar û cih digrin. Dema wan dest da dest, pişt dan pişt hev heta mirinê jî, tu hêz bi wan nikare: jin û mêr tevr û bêr. Di nav xetên vê gotina pêşiya de jî, mirov dîsa rastî rêç û şopa wekheviya jin û mêran tê.

Motîva jina baş û jina xirab

Di folklorê kurdî de civatê her çiqas cihekî bi rûmet daye jinan jî, di navbera jina baş û nebaş de sînorek jî daniye. Bi vî tehrî hertim jina baş rûspî kiriye, jina nebaş rûreş kiriye. Civatê hemû jin nexistine takî ter-aziyê, ji vê xeletî û şaşiyê xwe parastîye, dûr maye. Ev herdu gotinên pêşiya derbarê vê yekê de me gelekî ronî dikin:

Jin jî heye, jinkok jî heye.

Jin ser jinê re heye.

Berî ko civat bala mirovan bikêşîne li ser jinên nebaş, zêdetir rewşa jina

baş raxistiye ber çavan û motîva jina baş afirandiye. Bi vî tehrî civatê xwestiye, bingeh û hîmên her malbatekê xweş bên avîtin, sibê-dusibê, di pêşerojê de ji cihê xwe nelivin, neliqin. Çend gotinên pêşiya bi taybetî li ser jinên baş hatine afirandin:

Jina ba şbêmene birê mêrê xwe ye.

Jina baş namûsa mêrê xwe ye.

48

Jina baş dûrva kiviş e.

Jina baş sebir e.

Civatê timê baweriya xwe bi jina çê û baş aniyê, cesaret daye wan, şahsiyeta wan xurt kiriye û pêş da biriye:

Bira jina çê be, bira nav ordiya esker be.

Keça bi esil li nav tabûra leşkerê Romî de be jî, kes pê nikare.

Gelek gotinên mayî jî hene ko, cidatiya jinên baş û jinên nebaş eşkere dikin, li ser jinên nebaş, xirab rexnan dibarînin:

Axiriya diranê dêşe kişandin e, jina xirab berdan e.

Jin heye gula mêrê xwe ye, jin heye kula mêrê xwe ye.

Jin heye bira ye, jin heye birabir e.

Jin jî hene, jan jî hene, merhema dilan jî hene.

Jina çê meriva dike wezîr, jina xirab merivan dike rezîl.

Kulfeta xirab mêran serberjêr dike.

Jina xirab bênamûsiya komê ye.

Di civata kurdî de, her wisan jî di gotinên pêşiya de komeke jin, jinê here xirabtir hatine hesibîn. Bi taybetî jinên xebergerok, virvirî, dikin bilebil, zêde xeber didin, kûdkudo û pîrhevok di folklorê kurdî de timê di nav kategoriya »jinên xirab« de cih digrin. Carcar dema em rastî çend motîvên ko jina serberjêr dikin, rûmeta wan winda dikin tî jî, ev gotinan ne hemû jinan, tenê ji bo jinên xirab hatine bi kar anîn. Ji ber ko dema em naveroka çîroka peydabûna van gotinan raçav dikin, em dibînin ko cara pêşîn jineke xirab bûye bayisê peydabûna van gotinan, ne jin bi giştî. Ji ber vê yekê jî element û motîvên li ser jinan timê pozîtîf in, her çiqas çend motîvên negatîf hebin jî, ev yeka jî mercên piçûkdîtina jinan yê dîrokî ve girêdayî ye, bi taybetî yê olî û pederşahî...

Salên keçîniyê

Di jiyana her jinekê de salên keçîniyê (keçtî) cihehî bi taybetî digrin û piştî gelek salan dîsa dem-dem tî bîranînê: pîrî û kalî roja reş e, qîztî

49

û xortî gula geş e. Di her malbatekê de hebûna keçan wek xeml, nexş, şênahî û dewlemendîkê hatiye hesibîn. Civatê keç ji hemû xirabiyê parastiye, nexwastiye navê wan xirab derkeve, di nav civatê de sosret û rezîl bin. Keç hene, di civatê de bûne xweyê rûmeteke mezin: qîza fi-

lankesê xûna mêrekî ye. Ev guhdariya ko civatê li ser keçan pêk aniye, bêsedem nîne. Ji ber ko keç ji bo etabeke jiyane ya nû xwe amade dikin, pêwist e ew di nav xweşî û selametiye de mezin bibin, navên wan dernekeve xirabiyê:

Bira mirov ziyareta xirab bike, navê qîza xirab neke.

Bira qîzê bibin ser xençerê, nebin ser xeberê.

Dema keçek mezin dibe, tê salên mêrkinê, gelo ev keça azep û xama nesîbê kê ye? Bersîva vê pirsê, çawa em dibînin di çend gotinên pêşiya de gihîştîye zelalîkê. Gotinek dibêje: keç ziyaret e. Çawa tê zanîn hej-mara kesên ko diçin ser ziyaretan zêde ne. Di nav van kesan de, gelek dilketiyên keçikê hene, keç ji nav van kesan yekî ji xwe re wek mêr hildijbêre. Civatê bi alîkariya vê tespîtê xwastiye pêşiya mêrkinên bêdil raweste, alternatîfên cida cida, imkanên teze pêşkêşî keçan bike, toleranseke peyda dike. Civatê xwastiye bibêje ko bi darê zorê tu tiştêk naçe sêrî:

Keçik wek sêva darê ye, herkes kevirê xwe davêjê, kî bixwe wî re ye.

Qîz heye dara rez e. Hatî û çûyî kewtiyê xwe davêjê.

Ji aliyê din li ser keçan pêkanîna zordestiyê û di malê de zêde hiştin û girtina keçan ji aliyê civatê de baş nehatiye dîtin, ew wek mêvanên ezîz hatine ezimandin:

Qîz ewledê xelqê ne.

Qîz mêvanê malê ne.

Qîz zebeşê gihîştî ne.

Keç hewsar nabe.

Jiyan ji bo her keçekê wek xewnekê ye, xewnerojekê ye. Ji wana gelek dilçivîk in, di nav gelean de xortxapînokî dibe edetekî, bi şeng û şepaliya xwe tînan nasîn: dengê qîzan zû diçe kuran. Ev rewşa keçan ji ber 50

çavê civatê nereviye: ro çû dîza, bû fitara qîza. Çawa gelek zane dibêjin, bi hatina baharê ve hîsên evînê, hevhezkirinê zêde dibin. Gotineke pêşiya bandûra baharê li ser keçan bi vî awayî tîne zimîn: bahar e, qîzîk çî har e. Peyva harbûnê, li bal keçan zêdebûna hîsên seksuel nîşan dide.

Bi kurtî ew qîmetê ko civatê daye keçan, tê wê manê ko daye jinan jî. Keç bûne nîşana hebûna mirovan û komê:

Bedew, gund tînin ber çav.

Bavê bê qîz, çiyayê bê av e.

Qîzê kê hene, ew padşa ye.

Ji aliyê din civatê hebûna keç û kuran ewqas zêde mezin nekiriye, bi giştî zarok wek şîrîna malê ditiye:

Qîz hene heft kura nadin.

Şerê bûk û xwesûyê

Dema her keçek mêr dike, ji bo wê jiyaneke nû jî dest pê dike. Rojên keçaniyê êdî xelas dibin. Bûktî jî wek keçaniyê di jiyana her jinekê de dikare bibe periyodeke dilşa. Eger di malê de xasî hebe, hejmara zarokan jî zêde be, êdî salên keçanî û bûktiyê dûr dikevin: qîztî çiqayî xweşe, bûktî gula geşe -wexta dikeve ber darê derûşê, per û baskê wê diweşe. Di gotineke mayî de bûk dîsa gilî, gazin û loma dike: bûme bûk, bûme pepûk.

Di her malbateke nû pêkhatî de, di malê de li ser parevekirina îktîdarê û birêvabirina karên malê, gelek caran di navbera bûk û xwesûyê de dijayetî, nerehetî û şerên mezin dikarin dest pê bikin. Gelek caran dema keçek mêr dike, tê malê, ne tenê rastî mêrê xwe tê, wisan jî rastî diya mêrê xwe tê û ev pîrejina dibe xwesûya wê. Angorî xwesûyê, ew rewşa malê ji bûkê çêtir zane û ji ber ko demekê di avakirin malê û mezinkirina zavê de keda wê zêde derbas bûye. Ew dixwaze hertim gotinên wê bîn cih, naxwaze ev bûka nû li ser wê re be. Ev rewşa nû gelek caran dibe bayisê parçebûna malbatan, sedemê lihevnekirinên bûk û xwesûyê, bûk û zavê û dê û kur. Navê bûkê gelek caran xirab derdikeve: bûka xeniqandiye heft xasî, ji bilqîniya cêr tirsî. Carcar

51

pêwendiyên bûk û xwesûyê serast dibin, di malê de xweşî û rehetîk peyda dibe: bûka çê ye, xasî dê ye. Ji bo ko di malê de hertim xweşî û dilşahî hebe, diya kur berî zewacê çavê xwe digerîne wekî »bûkeke baş« ji »xwe« re û keçeke rind ji kûrê xwe re bibîne. Eger keça birakî wê hebe, vê yekê jî bona pêşeroja xwe, pişt guhê xwe re navêje. Çend gotinên pêşiya vê yekê gelek başêşkere dikin:

Bûka xala delaliya mala.

Bûka apê kete kapê, bûka xalê delaliya malê.

Êdî »keseke xerîb« û »keçen xelqê« di malê de tune. Pêwendiyên bûk û xwesûyê angorî dê û bavê keçikê, rewşa malbata wê, ji hev cida dibin. Çi dibe, bira bibe şerê bûk û xwesûyê naqede, heryek tanga xwe de royê dibîne:

Bûk anî leze, da ga û peze, sivika malê dîsa eze.

Bûkê tune zar û ziman, xwesûyê tune dîn û iman.

Bûk heye tifaqa malê xweyî dike, bûk jî heye xirab dike.

Demeke wisan tê êdî rehetiya bûkê qet namîne, xwaziya xwe li rojên bihurî tîne, keçaniya xwe digere. Firsend têkeve dêst, îro jî dixwaze here mala bavê:

Bûk wisan mala bavê hez dike, wekî îznê bidî wê pêxas jî here.

Berê bûkê têkeve mala bavê wê - wê bi serserê xwe jî here.

Mala mêrê jinê xezne be jî, dîsa çavê wê mala bavê ye.

Bêguman ev daxwaziya vegera malê, ne tenê bi derdê xwesûyê ve girê daye. Gelek faktor û sedemên mayî jî li ser vê veqerê bandûrekê nîşan

didin, wek bîranîna »rojên keçaniyê«...Bi kurtî şerê bûk û xwesûyê,
wek şerê hewiyan di folklorê kurdî de cihêkî fireh digire.

Neçariya jinebiyan

Dema mêrê jinekê dimire, ew jina bî dimîne, di kurdî de jê re dibêjin
jinebî. Ji bo jinekê windakirina mêr, bûyereke gelek tirs û tal e. Çend
dijwarî, serêş û tengasiyan peyda dike. Tenêmayîn ewqas ne hês ye. Ji
52

aliyê din ji nû ve mêrkirin û zewaceke nû jî ewqas ne hêsa ye. Eger mêr
li pey xwe zarok jî hiştibin, wê çaxê rewşa jinebiyan hin jî xirabtir dibe.
Tenêmayîn bi serê xwe êşeke mezin e û bala her kesî li ser jinebiyan e:
jina bî nakeve tu mala. Jinebî ji ber şikbirinê, ji ber navê wê xirab
dernekeve û ji bo selameta zarokan gelek caran naçe der û cînanan,
mala xwe dimîne: jina bî zef jê tê xeberdan. Ev dorgirtina civakî, gerî-
na gilî û xeberan lingê jinebiyan dikine soleke teng, neçarî û bêgavî
wan gelek diêşîne û ji şerma nizane çî bike: jina bî dest ber rû ye.
Ji aliyê din, piştî mirina mêr, civat berpîrsiyariya parastina zarokan
jî dispêre jinebiyan. Ev yeka bona wan barekî giran e. Rojên kêf, xweşî
û eşqê êdî qediyane. Naxwazin bi dîtina mêrekî din, navê wan xirab
derkeve. Çawa tê zanîn mesajên wek »jina bênamûs xirabiya komê ye«
guhên wan qûl dikin. Bi vî tehrî her tişt li ber çavên wan reş dibe, bî-
na wan gelek caran teng dibe. Bi kurtî jiyan bona jinebiyan bi piranî
tarî û sar dibe, nizanin çî bikin: jina bî mîna meha Adarê ye, geh digrî,
geh dikene. Ji ber van êşên jinebiyan, ew navbera du avan de dimînin,
careke din mêr bikim an na? Bersîva vê pîrsê, ewqas ne hêsa ye, ji ber
vê bêgaviyê navê jinebiyan carcar xirab derdikeve: jina bî du rû ye.
Dema jineke yekî dimire, eger zarokên wê malbatê hebin, rewşa mêr
jî wek jinebiyan gelek xirab dibe. Tijîkirina cihê jina berê ewqas ne
hêsa ye, bi mirina jinê, per û baskê van mêrebîyan -j inmiriyan yekten
dişkên, diweşin: jin dimire, mêr serbirî dibe.

Protestoke dijî pîrjîniyê

Di nav gotinên pêşiya yê kurdî de beşek gotin jî, çawa tê xuyan li do-
ra temaya pîrjîniyê berev dibin. Em ji vê yekê derdixin ko, civatê ev
tehrê zewacê nebaş dîtiye û serda çûye. Anîna jineke nû, ne ji aliyê
zarokan de, ne jî ji aliyê dayîkê de hatiye pejrandin û ew li dijî anîna
vê jina nû derketine. Ev jina nû ji aliyê zarokan de wek jinbav, ji aliyê
dayîkê de jî wek hewî hatiye bi nav kirin. Hatina hewiyê di
pêwendiyên jin û mêr de qelîştekekê peyda dike û di malê de dibe
sedemên dilsarîke mezin. Civatê zêdetir êrîş biriye ser bavê, ew
protesto û rûreş kiriye, wek gotineke pêşiya dibêje: mêrê du jina du rû
ye. Di malê de serdestiya kîjan jinê hebe, bêguman statûya jina din
dikeve, qedrê wê namîne. Pêwendiyên mêr bi kîjan jinê re xurt bin, bi
kîjan jinê ve kêfa wî zêde tê, ew jina dibe jina here berbiçav û serdest.

Jina ko rûmeta wê zêde namîne, bi piranî jina yekemîn e, wisan nîn bûya, mêr jina duwemîn nedianî (hejmara jina dikare bighêje sisê û çaran jî). Jina ko dibe gula malê û şîrîna malê, zêdetir jina bedew, ciwan û jina ko salê wê hindik in. Çi dibe bira bibe, bi taybetî jina yekemîn, dema jineke mayî tê ser wê, ji vê rewşê xirabtir, rewşeke din nabîne: Bira meriv here ser sêwiya, neçe ser hewiya. Carcar herdu jin jî, ji rewşa hewîtiyê aciz in. Nerazîbûna herdu aliyan qet nebe li ser tema pirjiniyê dibe sedemê hevra peyivîn û dîalogê. Lê belê tecrubên pirjiniyê çawa nîşan didin, jina yekemîn hatina jina duwemîn wek afatekê dibîne: jin dibê bira bextê min hebe, bira çavekî min tune be. Jina paşîn ji bo ko xwe têxe çavê mêrê xwe, ji destê wê çî tê dike, bi mêrê xwe ve dizeliqe û vê gotina pêşiya ji xwe re dike guhar, dixê guhê xwe: jin dikare mêra mîna destmalan li ser destê xwe bigerîne. Ew, vê nêzîkayê hin caran li dijî jina yekemîn bi hostatî û bi zanetî bi kar tîne, carcar mêr û jina pêşîn berî hev dide, rûmeta wê hildide bin piyan, wê pêpes dike. Civatê bi çavekî baş hatina hewiyê nenihêriye û ew pîroz nekiriye: jina paşîn mîna pînê berovajî ye. Jina pêşîn bi hatina jina paşîn ve, gelek diêşe, ber xwe dikeve, êdî dibe xulam û berdestîke malê. Ji aliyê din her çiqas, mêr çend rojên xwe bi kêf û eşq derbas dike jî, di malê de bêpergalîke mezin dest pê dike û rewşa malê serobino dibe: Heçî merivê mala xwe bi destê xwe xirab bike, bira du jina bîne. Gotineke mayî jî awa dibêje: kebanî bûn sêsê, kodik li ber sê. Wek jana hewiya, janeke mayî jî jana jinên bira ne. Çawa tê zanîn gelek malbatên kurdî, malbatên fireh in, di malê de çend bira bi zar û zêçên xwe ve dikarin bijîn. Lê belê carcar dubendî û nerehetiyên navbera jinên wan her diçin mezin dibin. Li ser parvekirina karên malê bi hev nakin, dibin dijminê hev. Çend gotinên pêşiya li ser jinên bira ne, li ser jintiyan in:

Jinê bira meriva dikin şîva gura.

Jina bira nola gura.

Jintiya hev ra kire bilebil, bira hev ra bûne derd û kul.

Jin û namûs

Civatê sînorên namûsê û bênamûsiyê gelo angorî kîjan bingehan kişandiye? Dema mirov derbarê vê yekê de çend bawerî, agahdarî û

zaniyariyan ji nav gotinên pêşiya hildiçine, li ser kûr difikire, mirov dibîne ko him jin, him jî mêr piştî zewac û mêrkirinê pêwist in, hin »kincên nû« li xwe bikin, gavên xwe bi pîvan bavêjin. Ew divê li pey jin û mêrên mayî negerin û çavên wan ne li der be: her kezîsorek, simbêlsorek li ber heye. Şaxeke mayî ya vê gotinê jî awa ye: her kezîzerek simbêlsorek li hember e. Dema du kesan biryar girtin wekî bizewicin,

pêwîst e li ser biryarê xwe bisekinin. Di navbera wan de peymanek hatiye girêdanê: jin û mêr ne fînoyê sor in, hero serê yekî bin. Çi jin, çi mêr be, herdu jî angorî vê peymanê nikarin wek rojên keçanî û xortaniyê pey yarên teze bin, pey dilketiyên nû bin. Dema jin û mêr ji hev re ne helal bin, wê çaxê dubendî û serêşiyên mezin dikarin derkevin rûyê avê. Ev serêşî heta mirin û kuştinê jî diçin. Di rewşeke awa de dîsa em tên li ser motîva »jina xirab« û »mêrê xirab«. Ji bo çareserkirina vê êşa ko nayê kişandin, civatê derîk vekirî hiştiye: hevberdan (telaq). Gotineke pêşiya bi vekirî bona jin û mêrên ko hero dikevîne qirika hev, ji wan re riya xelasiyê nîşan dide: berdana jinê edetê dinê. Mirov nikare bibêje timê jin dibin sedemên malxirabî û hevberdanê, civatê wisan jî kêmasiyên »mêrê xirab« jî nîşan daye. Gotineke pêşiya derbarê vê yekê de çarçavekê pêşkêşî me dike, bi kêmanî jinê rûspî derdixê: çiqas jine rind be, dîsa mêrî tol e. Çawa tê xuyan ne tenê jin, dema li malê de nerehetî peyda bûn, mêr jî dibin sedemên hevnekirinê. Li ser bênamûsiya »jina xirab« gelek gotinên pêşiya hene:

Kulfeta bêesil pêşa xwe davê li ser serê xwe.

Dêlik ne bi ba be, kûçik nare cem.

Jinê dil kir dîwar qûl kir.

Tiştêkî balkêş jî ew e, di nav gelek bêjebendên (tabîr) kurdî de, jinên xirab ji aliyê namûsê de bi tehrekî gelek tûj hatine rexne kirin, cidatiya wan û heyanan tune ye, ew wek dêlik, kelb, çêlekan hatine bi nav kirin. Ji ber ko li bal heyanan pîvanên edeb û ehlaq ji ortê rabûne, jinên xirab jî wek wan heyanan hatine dîtin:

Çêleka nava boxa.

Çêleka çil boxe.

Kelba heram.

Dêlka nava gund.

55

Dêlka doxê.

Bûye dêla ser cewra.

Dîsa çend bêjebend ji aliyê namûsê de jinan rûreş dikin, rexnan li wan dibarînin, wek:

Dawa xwe avêtine ser serê xwe.

Delînga xwe herimandin.

Gelo van jinên ko ji aliyê civatê de hatine gunekar kirin, navê jinan bi giştî çiqas xirab derxistine? Gelo hemû jin wek van jinên xirab hatine dîtinê? Gelo tevlihevîke awa, yekkirineke awa, li ser pêkanîna suretekî jina xirab di nav civatê de bandûreke çawa hiştiye? Bersîvên van pirsan, dikarin cihê jinan gelekî zelatir û baştir bidin xuya kirin.

Ji aliyê din carcar mêr bêsebeb, bi jinê re şer dike, gelek tiştan ber xwe derdixê û dikare îftirayên mezin jî bavêje jinê: li jina xwe meniyar

bû, digot gava tu hevîr dikî quna xwe dihejînî. Kumreşî, dexesî, çavnebarî û hesûdî di nava cotên wisan de gelek fire ye. Behecokî canê herdu aliyan jî dixwe û timê herdu alî jî şikê dibine hev: dilê wî baltûza wî girtiye, meniya jina xwe digere.

Civat di nav gelek salan de gihaye wê baweriyê ko ji alîkî de zewac, ji alîkî de yartî bi hevre nameşin. Hebûna her pêwendîkê, tunebûna pêwendiya din bi xwe re tîne, civatê gotina xwe awa kurt biriye:

Kî hêviya yarê ma, bê jin ma.

Jin, mêr ne fînoyê sor in, hero serê yekî bin.

Çend gotinên pêşiya ko hene erk û berpirsiyariyê jin û mêran yên şevê, yên cînsî (seksuel) bi vekirî tînin bîra wan:

Jina zû radize mêrê xwe zû kal dike.

Zilam hertim dixwaze, lê hertim nikare, pîrek hertim dikare, lê hertim naxwaze.

56

Serkanî

1) Heciyê Cindî, Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

2) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokên Kurdî. Weşanên Ronahî, Zurîh, 1976.

— Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Mesele û Metelokê Cimaeta Kurd, cilt I–II, Erîvan, 1969–1971.

— Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Gotinên Pêşiyên (bi rûsî), Moskova, 1972.

3) Hûseyîn Denîz, Gotnê Pêşyê Kurda, Îstenbol, 1991.

4) A. Balî, Gotinên Pêşiyên Ên Kurdî, Istenbol, 1993.

5) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe, cild I, Stockholm, 1987, Gotinê Pêşiya: rûp. 10–30.

6) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çiya-Ji Gotinên Pêşiya, Stockholm, 1989.

7) M. U. Xamoyan, Ferhenga Kurdî-Rusiye Firazêologî, Erîvan, 1979.

8) Ji bo ko xwendevan wan gotinên pêşiya yên ko li ser babeta jinan hatine gotin bi hêsanî bibînin, li ber destên wan bin, em piraniya van gotinên pêşiya angorî rêza alfabetê li jêr pêşkêşî xwendevanan dikin:

Avaya mala destê jinan e.

Avaya malê kevanî ye.

Axiriya diranê dêşe kişandin e, jina xirab berdan e.

Bihar e, qîzik çî har e.

Bav dimire, zar nizanin bavê wan miriye, dê dimire stoyê wan xar dibe.

Bayê gurkirî, jina virkirî, ji wanan tiştêk dernayê.

Bavê bê qîz çiyayê bê av e.

Bavê pak mezêlê wî ber derê qîzê ye.

Bedew gund tînin li ber çav.

57

Berê texte ya jinan bûye.

Berdana jinê edetê dinê.

Berê bûkê têkeve mala bavê wê - wê bi serserê xwe jî here.

Bextê dê cihêzê qîzê ye.

Bi xaziya dest nagihêje baqê keziyan.

Bila jin çê be, bira nav ordiya esker be.

Bila keç be, bira pîr be.

Bira kurek bibe, navê qîza lê daynin.

Bira li xêra birê bûna, jina birê mehir nedikir.

Bira meriv here ser sêwiya neçe ser hewiya.

Bira meriv ziyaretê xirav bike, navê qîzan xirav neke.

Bira serî hebin, kum gelek in.

Bira qîza bibin ser xençerê, nebin ser xeberê.

Bûk bi dilê zavê ye.

Bûk heye, kula xwesûya xwe ye.

Bûk heye tifaqa malê xwey dike û bûk jî heye bela dike.

Bûk li hespê ye, kes nizane nesîbê kê ye.

Bûk li me şerm dike, rû digre, zik vedike.

Bûk li hespê ye, kes nizane kesîbê kê ye.

Bûk siyarê hespê ye, kes nizane qismetê kê ye.

Bûk wisan mala bavê xwe hez dike, wekî îznê bidî wê pêxas jî here.

Bûka apê kete kapê, bûka xalê delaliya malê.

Bûka malê rewşa malê.

Bûka malê raza qîz anî, gotin gunekarî ya xulam e.

Bûka malê şuxil de xwe dixapîne, xortan re kefçî û kodika tîne.

Bûka çê ye û xasî dê ye.

Bûkek anî leze, da ga û peze, sivika malê dîsa eze.

Bûkê tune zar û ziman, xwesûyê tune dîn û iman.

Bûkê xala, delaliya mala.

Bûkê xeniqandiye heft xasî, ji bilqîniya cêr tirsî.

Bûme bûk, bûme pepûk.

Çavê melle ser bûka cînara ye.

Çiqa jina rind be, dîsa mêrî tol e.

Damarî nabe dê û dak.

Dayîk hate derda, xwedê rabû berda.

58

Dê bû, lê bû dêmarî.

Dayê bibîne, dotê bistîne.

Dengê qîza zû diçe mala kura.

Dê bibîne û qîzê bihebîne.
 Dê bû dêmarî, bav bû filê Kavarê.
 Dê çî ye, dot jî ew e.
 Dê, dotê şer kir, kêmaqila bawer kir.
 Dê hejandiye, dê mêjandiye.
 Dê ji bavê şîrîntir e.
 Dê û law şer kir, bêaqila bawer kir.
 Dê tev bavê weke cote bask e.
 Dêlik ne bi ba be, kûçik nare cem.
 Dilê tirsonek sîngê gewr nabîne.
 Dilê wî baltûzê girtiye, meniya jina xwe digere.
 Dilê dê dotê jî hev dimîne.
 Eger ez bibim keç ez zanim ezê doxîna xwe çend cara girê bidim.
 Eva dil e ne savar e, parîkî lêdixe dibuhir e.
 Ew pîreke zemanî ye, gelek gilî bin wê de hene.
 Ez dibêm: xadimim, ew dibê: ji lawik û qîzikan çî xeber.
 Ga bide ga miriya, jin bide jinmiriya.
 Gerekê bûk bi dilê zavê be.
 Gotin »apo jina te kevir e«, got »ji minetê çêtir e«.
 Gula sûretê jinan, mêr e.
 Her kezîzerekê, simbêlsorek li ber e.
 Her kezîsorek, simbêlsorek li hembere.
 Heta dilê dê nekevê, qîzê nadê.
 Heta xanim xemilî, def û dewat kemilî.
 Jin bedewiya emir e.
 Jin çav li der e, mêr xalî li ser e.
 Jin dara şkestî ye.
 Jin dîwarê hundur e, mêr dîwarê derva ne.
 Jin dibê bira bextê min hebe, bira çavekî min tune be.
 Jin dikare jina rê dagerîne, mêr nikare jina rê dagerîne.
 59
 Jin dikare mêra mîna destmala ser destê xwe bigerîne.
 Jin dike malavayî.
 Jin dimire, mêr serbirî dibe.
 Jin dinê de tu tiştî dizîva cem xwe xweyî nake, xenjî dilketiyê xwe.
 Jin gol e, mêr çem e.
 Jin ew e, zarê xwe xweyî ke.
 Jin hene, beranberî sed mêrî ne.
 Jin heye gula mêrê xwe ye, jin heye kula mêrê xwe ye.
 Jin heye, ji mêran zêde ye.
 Jin heye bira ye, jin heye birabir e.
 Jin heye, zeviya ber gund e.

Jin jî hene, jan jî hene, merhema dila jî hene.

Jin jî heye, jinkok jî heye.

Jin jin gotî, mêr mêr gotî.

Jin kela mêra ye.

Jin kaniya jîyînê ye.

Jin kela ye, mêr girtî.

Jin ko heye nola marê nivkuştî ye.

Jin ko hez bike dikare kevir qûl bike.

Jin mêr rûspî dike.

Jin mêr takî ne.

Jin mêra natirse wekî şerma wê tune be.

Jin ser jinê re heye.

Jin stûna malê ye.

Jin şûrê piştê mêrê xwe ye.

Jin û mêr, tevr û bêr.

Jina başbêmene, birê mêrê xwe ye.

Jin tenê xwe şerm dike, kesekî şerm nake.

Jin û mêr ne fînoyê sor in, hero serê yekî bin.

Jina başji hezar mêrên xirab çêtir e.

Jina baş sebir e.

Jina bedew bela seriyane.

Jina bêxwedî har dibe, mêrê bêxwedî jar dibe.

Jina bêxweyî şerm nake.

Jina bê zar dilê wê naşewite malê.

Jina bî nakeve tu mala.

Jina bî zef jê tê xeberdan.

60

Jina bî mîna meha Adarê ye, geh digrî, geh dikene.

Jina bî dest ber rû ye.

Jina çê mêr radike.

Jina çê meriva dike wezîr, jina xirab meriva dike rezîl.

Jina du dotan, dide xwe du lotan, ne li vir ne jî li Cizîra Botan.

Jina kê baş e, mala wan timê dewat e.

Jina kudkudo nekeve destê dijminê min.

Jina kotî mêrê baş kotî dike. Jina baş mêrê kotî baş dike.

Jina mêr be, dibê: dûrî min here hespê min texe.

Jina nedelal çavê mirovan diêşîne, jina delal dilê mirovan diêjîne.

Jina paşîn mîna pînê berovajî ye.

Jina xirab, ne tê kuştin, ne jî tê berdan.

Jina şermîn bi milletekî, mêrê şermîn bi kirasekî.

Jina qenc seyde, ya xirab qeyde.

Jina te kîderê, tu jî ji wê derê.

Jina xirab bênamûsiya komê ye.
Jina xelkê ramûsanek, hespê xelqê meyîdanek.
Jina wî jin e, loma mala wî rengîn e.
Jina zû radizê, mêrê xwe zû kal dike.
Jinê bira meriva dikin şîva gura.
Jinê bira nola gura.
Jinê dil kir dîwar qûl kir.
Jinê dil kir mêrê xwe sil kir.
Jinê go: Bira ez jina mêrê çê bûma, bira ez rojekê rûyê dinê bûma.
Jintiya hevra kire bilebil, bira hevra bûne derd û kul.
Kebanî timê bê par in.
Kebanî ya melûn e yan mehrûm e.
Keç hefsar nabe.
Keça mîran bi qelendê gavanan nayê.
Keçik wek sêva darê ye, herkes kevira davêjê, kî bêxe wî re ye.
Keçik ziyaret e.
Kî hêviya yarê maye, bê jin maye.
Kulfet diçe xûn, xûnê safî dibe.
Kulfet şurê dudev e li piştê mêr.
61
Kulfet ko heye parsûyê xar e.
Kulfet neynika malê ye.
Kulfet heye sed mêrî zêde ye.
Kulfet heye ceh dike genim, kulfet heye genim dike ceh.
Kulfeta bêesil pêşa xwe davê li ser serê xwe.
Kulfeta bî durû ye.
Kulfeta çê be, mêr jî pê re çê dibe.
Kulfeta destdirêj timê, rûreşe.
Kur darê bavê hiltîne, qîz teşîya dayê hiltîne.
Kulfeta dizî kir, wê bê berdanê.
Kulfeta eslê wê cî, tî be an birçî, bikujî cîkî de naçî kulfeta xirab mêran serberjêr dike.
Kur li bavan diçin, qîz li diyan diçin.
Kurd ji gişka zeftir jina xwe, hespa xwe xwe û çeka xwe hez dike.
Li jina xwe hêcetê dibêjît: Tu çima qûna xwe li ber bêjingêra dihejîntî.
Mal têr e, kebanî şêr e.
Mala bê jin mîna aşê xirabe ye.
Mala mêrê jinê wekî xezne be jî, dîsa çavê wê mala bavê ye.
Mala ko jin nexwaşe, derê xwe kilît e.
Malê de tune arvanok, navê jinê dînanok.
Memikê qîza zeynet in, kelaxê pîrê robet in.
Mêrê kurmanç gava têr xar ya mirovan dikuje, ya jinekê direvîne.

Merîkî xirab e, ewî çîçîkê diya xwe gestiye.
Meriv ser xîret û namûsa xwe dimire.
Mêr jî hemû ne yek in, jin jî hemû ne yek in.
Mêr û jin hevra rik, xirab dibe ew malik.
Mêr kanî be, jin lîç e.
Mêra xwe avîtin kewara, jin şandin hewara.
Mêrê başjina wî xurt e.
Mêrê du jina durû ye.
Mêrê Kurmanc boy namûsê kevçî av de dixeniqe.
Mêrî du jinik hêsîr e.
Mêrik li jina xwe meniyan bû, digot gava hevîr dikî qûna xwe dihejînî.
Mîrikê xirab, çîçîkê diya xwe geztiye.

62

Namûsa jinê çeka mêr e.
Namûsa mêr jin xweyî dike.
Ne jina belaş, ne xulamê be meaş, ne erdê kaş.
Ne jina kenokî, ne mêrê şermokî.
Parsûya jinê xar e, loma îtîbara wê tune.
Pîr bi ganekî nabe qehbik.
Pîrê bawer ne dikir mêr ke, ko mêr kir dewa heftek û heştekan kir.
Qîz ewledê xelqê ye.
Qîz çira xelqê ye.
Qîz hene heft kura nadin.
Qîz ko heye dara rez e, hatî û çûyî kewtiyê xwe davêjê.
Qîz mêvanê malê ye.
Qîz zebeşê gihiştî ye.
Qîza bêqelend zimandirêj e.
Qîza filankesê xûna mêrekî ye.
Qîzek nazand û gundek bezand.
Qîzê kê hene, ew padşa ne.
Qîzê dil kir, tas avît, dîwar qûl kir.
Qîztî çiqayî xweşe, bûktî gula geşe, wexta dikeve ber darê dergûşê, per
û baskê wê diweşe.
Reva jinê edetê dinê.
Rewşê jinan kofî ye.
Rewşê qîza kezîn e.
Ro çû dîza, bû fitara qîza.
Şêr şêr e, çî jin çî mêr e.
Şêrê kûçikan li ser dêlan in.
Şêwra jina bêriya bizina.
Usa milahîm e, mîna qîza kezî.
Xew nema li piçûka, fedî nema li bûkan.

63

Yekî jina xwe berdabû, digot were bibe yara min.

Yê jinê berde li panîyê nanêre.

Wextê dê dimire, destê wê jêkin, pê êtîma bikutin.

Zar ya dê ye, ne ya bavê ye.

Zarok ji bavê de êtîm namînin, ji dê de êtîm dimînin.

Zaro li ser milê dê mezin dibe.

Zilam hertim dixwaze, lê herim nikare. Pîrek herim dikare, lê hertim naxwaze.

64

— BEŞ III —

Di destanên kurdî de serdestîke jinan

Di destanên (beyt, serpehatî) kurdî de gelek realîteyên jîyînê hene.

Jîyîn timê dikele û jîndariya van berheman me gelekî ronî dikin, şemal û tîrêjên berfireh belav dikin. Ji bo ko dinya me hîn jî xweşiktir bibe, me di nav ronahîke mezin de dihêlin û mesajên gelek xurt dighînin me. Di rojên teng de tîr hawariya me mirovan, ji me re dikarin bibin referansên pir giranbiha. Ji bo ronîhîkirina cihê jinan di civata kurd de, ev destanan gelek rênîşandar in. Çawa em ê paşê jî bibînin cure cure materiyal folklorîk û edebî pêşkêşî me dikin.

Dema mirov destanên kurdî baş analîz dike û tê de kûr dibe, di nav van destan, serpehatiyên nav û deng de em rastî serdestîke jinan tînin. Jin di van berheman de xwedî erk û berpirsiyar in, hevsaî û pêşketina bûyerên van destanan de roleke mezin dilîzin. Ew, timê li dijî neheqî û bêdadiyê radiwestin, ber xwe didin. Di van destanan de tekoşîneke jinan heye. Jinan bi xwîna xwe ve be jî, di dinya van destanan de ji xwe re textek ava kirine. Ji bo bicihanîna daxwazî, hevî û xewnerojên xwe timê ya xwe kirine. Bêdilî, dudilî an jî bêgavî di biryarên wan de kêmtê dîtin. Ew di vî warî de gelek serhişk in û gelek caran ji bo dilketiyê xwe dimrin, canê xwe didin. Ji ber vê yekê jî, di van destanan de em rastî tradejiyên mezin tînin. Di destanên kurdî de reng û tehrê bûyerên bingehî, çawa em dibînin bi destê wan diguhirin an jî ew bi xwe dibînin bayisê bûyerên girîng. Di pêkanîna avahiya bûyerên destanê de û di warê zelalbûna mesaja van berheman de, em dikarin bêjin ko mêrxasên jinî roleke berbiçav dilîzin. Hemû şax û guhartinokên van destanan de, jin di rêke rast û qenc de dimejin. Him ji bo azadiya xwe (emancipation), him ji bo azadiya welatê xwe, him jî bona mafên mirovî, çawa em dibînin ew xwe davêjin nav agirên mezin. Dema mirov hemû van destanan û şaxên wan rûberî hev dike, hemberî hev dike, mirov dibîne ko gelek babetên hevpar û hevrenge di naveroka

65

wan de hene. Gelek caran mêrxasên jinî, mêrxasên mênî dixin bin

bandûr û kontrola xwe, mêran ji xirabiyê, ji rojên reş diparêzin û riyên rast nîşanî wan didin. Heta niha rûberîhevkirina destanên kurdî zêde nehatine pêkanîn. Ne tenê rûberîhevkirina wan, ev berheman îro çawa em dibînin hê nehatine berev kirin, derbasî li ser kaxiz jî nebûne. Ji ber van dijwariyan, imkan û mecala li ser van berheman kar kirin, lêkolîn çêkirin jî bêguman jar û qels dikeve an jî pêk nayên. Dema mirov van berheman rûberî hev dike, mirov rastî zaniyarî, agahdarî û encamên gelek giranbiha tê. Ji ber ko ev hezaran sal e, ev berheman li ser zar û zimanê gel digerin, gel jî bawerî, gotin û ceribandînen xwe yên bi salan tevî van berheman kirine, ew dewlemend kirine, tehr û rengêkî nû dane wan. Di dawiyê de ev berheman bûne dewlemendîke folklorîk.

Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin qasî 20 destanên kurdî û ser-pêhatiyên gel yên navdar rûberî hev bikin û di naveroka van berheman de tenê cihê jinan, serdestiya wan, rol û berpirsiyariya wan tespît bikin û xwe bigihînin çend nêrîn û baweriyên hevpar û giştî. Motîva jinan, evîn û zewac û mêranîne di folklorê kurdî de motîveke gelek xurt û fireh e. Le belê di vê lêkolîna xwe de zêdetir em dixwazin li ser destan û ser-pêhatiyên gel, beytên kurdî bisekinin. Berhemên ko li ser babeta jinan agahdarî û zaniyariyên balkêş tê de hene, di nav folklorê kurdî gelek in. Di van destanan de babeta jinan babeteke bingehî e: Memê Alan û Zîna Zêdan, Siyabend û Xecê, Ker û Kulik, Binefşa Narîn û Cembeliyê Hekkarê, Mem û Eysê, Zembîlfiroş, Sêva Hecî, Menşa Eliyê Selim Axa, Kela Dimdimê, Filîtê Quto, Bişarê Çeto, Saliho... Ji der van destanan çend destanên mayî jî, bi taybetî din av kurdên Îranê de belav bûne, paşê hatine berev kirin, gelekî balkêş in, wek Ferx û Xatun Astî, Şor Mehmûd û Merzingan, Mehr û Wefa, Behram û Gulendam...1 Lêkolînanê elmanî Oskar Mann, cara pêşîn bi firehî çend destanên kurdî him berev kirin, him jî ew wergerandin zimanê almanî, wek du pirtûk çap kirin, wek Laz û Xezal, Nasir û Malmal, Qer û Gulîzer. Çend destanên heta niha neberekirî weşandin.2

Bêguman gelek destan û ser-pêhatiyên gel yên mayî jî hene ko dikarin di vê babetê de alîkariya me bikin û me ronî bikin. Bi taybetî çend destanên ko di nav gelên rohilatê de belav bûne, wek Leyla û Mecnûn

3

, Usif û Zelêxe4 û Rustemê Zal5 gelek destan hatine ketine zimanê kurdî. Ji der şaxên destanên kurdî, çawa em dibînin çend şaxên van

66

destanan yên edebî jî, paşê ji aliyê nivîskarên kurd de hatine amade kirin. Rûberîhevkirina şaxên folklorîk û edebî jî angorî her destanekê dewlemendî û rengînîkê pêşkêşî me dikin. Ji aliyê din çend destanên ko di zimanê kurdî de zêde belav nebûne, ji aliyê kurdan de hatine

wergerandin, jîyîna folklorîk û edebî di nav kurdan de ji bêtamî û ri-jîtiyê hatiye parastinê, wek destana Ferhat û Şîrîn... Angorî çend serkaniyan vê destanê, Ferhat bi xwe ji malbateke kurdî hatiye.6 Lê destan bi xwe gelo di nav kurdan de çima ewqas belav nebûye? Bersîva vê pirsê jî gelek balkêş e. Dengbêj û destanbêjên kurd, gelek destanên rohilatê bi motîvên kurdî ve dewlemend kirine, xemilandine, li gelek cihên Kurdistanê şaxên van destanan peyda bûne. Ji van destanan û şaxên wan beşek hatiye berev kirin, êdî bûne kerîkî edebiyata kurdî ya anonîm. Lê belê vê lêkolîna me ya bi sînorkirî, wek xebat, armanceke wisan fireh nedaye pêşiya xwe, ji bo ko hemû destanên kurdî yê naskirî şaxên wan yê folklorîk û edebî pêşkêşbike, rûberî hev bike. Ev xebata me di vî warî de tenê gavek e, bêguman gaveke pêşîn û piçûk e, ji kurtenotan pêk tê, divê gavên mayî bîn pêkol kirin. Ji ber ko lêkolînên li ser destanên kurdî, ne tenê problematîka folklorîka kurdî, wisan jî dikarin gelek pirsên, edebî, civakî, etnografîk, dîrokî ronî bikin, sînorên van warên lêgerînan nêzîkî hev bikin.

Di destanên kurdî de struktura bingehî –
dijayetiya sêserî

Destanên kurdî de babeta ko bala me zêdetir dikêşîne li ser xwe, ev ser-pêhatiyên evîndariyê yê romantîk in ko li ser sînorên mirin û kuştinê şax vedidin. Piraniya wan bi bûyerên rûsar, xemgîn û nedilşa ve xelas dibin. Beşên van berheman yê fînalê, encamê gelek dramatîk in.

Bayîs û sedemên pêşketina van bûyeran, bi baweriya me, di nav van destanan de peydabûna rekabeta destxistina jinê ye. Bi taybetî du mêr (dilketî) dibine evîndarê keçekê, bi keçikê ve dibin sê kesan, ev pêwendiyên sêserî û sêber demek tê, êdî her diçin berbi xirabiyê dimeşin. Ji van hersê kesan re tu rêke xelasiyê namîne. Ji herdu raqîbên mêrînan yek tu gavekê şunda navêje. Hebûna yekî tunebûna yê mayî bi xwe re tîne. Carcar him jin, hem jî dilketiyê yekemîn di vî şerê sêserî û sêber de tînin kuştin an jî, ji qehra dijiwariyên mayî can didin, dimrin. Raqîbê duwemîn çawa em dibînin, pêwist nîne dilketîk be,

67

carcar jî ew dê û bav, ap an jî hêzên mayî in. Ew nigê dilketiyê yekemîn û jinan dixine soleke teng, dijiwarî û serêşiyên mezin peyda dikin. Ji bo ko du dil nebin yek, gelek caran jî xwîn dirije an jî dilketîk ji ber êş û jana dilan dimire. Di destanên kurdî de bêguman gelek strukturên mayî jî hene. Lê belê struktura here balkêş struktura dramên sêserî an jî sêber in.

Di dawiya destanên kurdî de, evîna du dilan gelek caran dibe sergêjî û serêşîke mezin. Ji bo çareserkirina van serêşiyên çawa em dibînin mêrxasên van destanan canê xwe didin, dibin gorî, di nav van goriyan de hejmara jinan zêdetir e. Ji ber ko ew di bin zordestîke mezin de ne.

Di navbera du avan de dimînin, nizanin çi bikin û dihelin diçin. Ew, mirinê wek riyê xelasiyê hildijbêrin. Di destana şêx Ferx û Xatûn Astî de her çiqas motîvên pro-jin hebin jî, bi taybetî mirina Astiyê, vê struktura pêwendiyên dilketiyan gelek vekirî nîşan dide, bi taybetî beşa dawiyê. Dema Ferx û Astî mezin dibin, dilê wan dikeve hev, çawa em ji destanê fêr dibin, ew gelek ji hev hez dikin. Dilê yekî bi navê Uso jî dikeve Astiyê, ew hertim li pey Astiyê ye. Du xuşkên Astiyê jî hebûne, navê wan Naz û Nazdar in. Rojekê ev hersê xuşk û Ferx bi tevayî diçin hewz, avjenî dikin, xwe rût û tazî dikin dikevî avê. Ji ber ko Ferx avjenî nizanibûye, ew li qiraxa hewz disekine, li wan mêze dike. Piştî demekê bavê Astiyê, ji keça xwe dipirse wekî ew dixwaze mêr bike an na, eger dixwaze, bi kê re? Keça wî her çiqas dibêje ez mêr nakim jî, paşê bav jê derdixe ko dilê wê di Ferx de heye, dibêje »evîn ji xwedê ye« û keça xwe dide Ferx. Paşê Ferx diçe Bexdayê, demeke dirêj li wir dimîne, Astî ji derdê Ferx ker û gêj dibe. Rewşa bavê jî xirab dibe, ji ber neçariyê mecbûr dimîne keça xwe Astiyê dide şivanê xwe, navê wî Şaxol bûye. Ferx bi alîkariya qulingan bi Astiyê re deng dike, jê re naman dişîne. Ji derdê dilan, Astî nexwaş dikeve. Piştî demekê jî dimire, wek destana Leyla û Mecnûn ew kincên Leylayê xwe dike û xwe reş girê dide. Paşê Ferx vedigere, berî ko bê cihê mala bavê Astiyê, ew rastî şivanekî tê, ew şivan Şaxol bûye, şivanê ko Astî bêdil girtine danê. Paşê Ferx ji vî şivanî fêr dibe ko, Astiyê can daye, çûye dilo-vaniya xwe. Destan, bi vê xebera tirşû tal ve xelas dibe, êdî em pê nizanin çi tê serê Ferx? Piştî mirina Leylayê çawa Mecnûn jî dimire, sedî-sed dinya Ferx jî serobino dibe. Kes Astiyê nakuje, ew bi xwe can dide.⁷ Lê belê dema mirov rewşa Astî di nav de maye, mêze dike, wê çaxê mirov dibîne ko ew nemiriye, derdê dilan ew kuştiye, ew hatiye

kuştinê. Ji ber ko berî nexwaş bikeve, can bide, ew bi xwe re şer dike, bi mercên dorberê xwe ve şer dike, berxwe dide, êdî dora wê ewqas teng dibe, dinya wê tarî dibe, tu rêke xelasiyê namîne, nikare ji êşa dilan bifilite. Ji ber vê yekê jî mirov nikare bibêje Astî miriye, bi rastî Astî hatiye kuştinê. Bi vê perspektîfê, bi vê nêrînê ve mirov rewşa ko jin di nav de nin, çêtir û baştir fam dike.

Tiştê herî balkêş, di nav vî şerê sêserî û dijwariyên mezin de çawa em dibînin jinên kurd dîsa jî ya xwe dikin, mirin jî tev hemû rîsk û telukeyan didin ber çavan. Ji bo ko bigihêjin bext û mirazên xwe, ew her riyên xelasiyê diceribînin, baweriya xwe winda nakin, dilketiyê diwemîn, dê û bavê xwe, apên xwe û hemû hêzên mayî yên ko li pêşberî dilşahiya wan dibin asteng, davêjin alîkî û rîya xwe de dimejin. Ev babet, di tekoşîna xelasiya jinan de wek gaveke giring dikare bê hesabîn. Di hemû destanên kurdî de ev tekoşîna azadiyê, wek mesajên

protestoyê û wek rûreşkirina erf û edetên kevn, li dijî hêzên feodal, hêzên zordar bi rastî hêjayî peydaniyê ye. Di destanên kurdî, di ser-pêhatiyên kurdî de, beşeke problematîka xelasiya jinan jî, rev e, ne re-va bi zorê, reva ji du dilan pêkhatî. Dema keç ji xelasiya xwe re rêkê nabîne, vê carê bi dilketiyê xwe re direve, bi gotineke mayî hev di-revînin, dema mirov li ser vê struktura xelasiyê difikire, mirov dibîneke ko rev ji alîkî de protestokirina pêwendiyên nemirovî û paş damayî ye, kakilê tekoşîna xelasiya jinê ye. Ji ber vê yekê jî her revek, di nav van mercan û rewşê de riya xelasiya jinan fireh dike, riya zewacên bêdil dixitimîne, zihniyetên paşverû dirizîne, diqelêşe û pûş dike. Her çiqas di dawiya revê de serêşiyên nû peyda bibin jî, di vî warî de gava here çêtir rev e. Ji ber ko tu rêke mayî namîne, dora cotan tê girtinê, çembera zordestiyê her diçe teng dibe. Di çend serpêhatiyên de çawa em dibînin êdî roj, roja revê ye. Di serpêhatiya Hesênê Mûsa de rojên revê nêzîk dibin, nefreta li dijî bav her diçe zêde dibe:

Wele bi xwedê min didinê û min nadinê

Min nadinê ezê kincê xwe bişînim

Ser boyaxê reşkirinê,

Ezê mara mêra piştî çavê reş û belek,

Li xwe heram kim li darê dinê.

De hey wax, mala minê.

Sola torinê mala Mûsa qetiya ji çûyînê, ji hatinê.

69

Cilê mala bavê min qetiyên ji danînê, ji raxistinê,

Guhê dêka min qul kirin bi galgalê, bi gotinê...8

Ev berxwedana vê keça bi navê Hedô, gaveke gelek radîkal dikare bê hesabîn. Hesên kesekî xerîb bûye, diçe gundê mala Qaso cîwar dibe û dilê wî dikeve keça wî Hedô. Ji ber ko kesekî xizan û kesîb e, keçikê nadinê, paşê bi hevra direvin û çîrok her diçe dirêj dibe. Di her destan, her serpêhatîke kurdî de nefreteke mezin li dijî zewacên bêdil heye. Di stranekê de ev hêrs û rik dighêje xizemên poza, wan dilivînin, keç naxwaze wê bidin van kesên li mala wan berevbûyî, hatine xazgînî:

Xwazgînçiyê li mala bavê min rûniştî

Qelendê min digot, xelatê min dibirî

Xizemê bozê min mîna çerxa felekê li hev dizvirî.9

Demê mirov destana Memê Alan û Zîna Zêdan (Mem û Zîn) mêze dike, tiştê bala mirovan zêdetir dikşîne ser xwe, bêguman pirsê azadiya jinan e. Zîn, di vê destanê de nîşana azadiyê ye. Ev keça kurd, ji bo ko bigihêje mirazê xwe, li dijî birayê xwe – mîrê Cizîra Botan, fend û fêl, dek û dolavên Bekoyê Eyan bi xurtî radiweste, van pêwendiyên nemirovî bi mirina xwe ve protesto dike. Ev serhildana keçekê li dijî mîrekî karekî ewqas piçûk û hêsa nîne. Dîsa jî ew ya xwe dike, ji bo

evînê ker û gêj dibe. Di dawiya destanê de çawa em dibînin, ew vê dinyayê protesto dike û jê bar dike, can dide.

Di destana Mem û Zîn de tiştêkî balkêş yê mayî jî, dema Mem diçe dîtina Zînê, dibe mêvanê hersê biran (Hesen, Çeko, Qeretacîn), ev biran ewqas bînteng û aciz nabin, çawa tê zanîn Zîn dergistiya birayê piçûk, Çeko ye, ew sê sal in dergistî ne. Dema Mem qutiya dilê xwe vedike, qala Zînê dike, di vê malê de em rastî tu serhişkî, nerazîbûn, dexesî (hesûdî) û serhişkîkê nayên. Di vê beşê destanê de tolerans, nermayê û hevtêgihîştineke bêhempa peyda dibe, serî şkandin, çav derxistin, boz jê kirin nayê bîra tu kesî, her tişt bi hemdî xwe dimeşe. Çeko jî tev, ev hersê biran naxwazin serêşiyên mezin peyda bibin (her çiqas Zîn dergistiya wî be jî). Ez bawer dikim, di dawiyê de Çeko jî têdighê, wekî dema Zîn yekî dinê dixwaze, wê çaxê tiştêkî mirov bike êdî nemaye, ew wisan difikire. Ji aliyê din ev hersê bira jî derbarê Mem de dighêjin bawerîkê: »...ji bo evînekê welatê xwe berdaya«.10 Ew xortê ko

70
ji Yemenê 11 rê dikeve dilezîne, hespê xwe çargava dajo, wekî zûtirekê dilketiya bibîne, tempoya jîyînê di destanê de ji yekten bilind dike. Ew naxwaze agirê evînê vemire, dixwaze vî agirî bike agirekî herdemî di jîyîna keç û xortan de. Ji ber van rastiyan ev hersê bira jî, bi çavekî fîlozofîk hêjabûna evînê dipîvin, dinirxînin û evînê li ser her tiştî re dibînin. Ev hersê biran angorî van realîtan pêwendiyên xwe bi Mem ji nû ve careke din berçav û serast dikin. Ji aliyê din jina birayê mezin Hesen, ew jina bi navê Stî hemû imkanan ji Mem re amade dike. Hesen, Mem dibe »hêla jinan«, nasiya wî û jinan dide hev. Di destanê de rola Stiyê tim û tim qenc û pozîtîf e. Hesen û jina wî dixwazin ji hevevîniya van herdu dilketiyan re bibin alîkar û tu alternaîfêke mayî nabînin. Di vê beşê destanê de hurmeteke mezin ji bo jinan peyda dibe. Dema Zîn biryarê xwe diguhirîne – Çeko berdide, dilê wê dikeve Mem – ev biryara dijayetîkê di nav vê malbatê de peyda nake. Hemû ev yekan nîşan didin ko, wê demê gotin »gotina jinan« bûye. Di destanên kurdî de gelek caran em rastî rêça rûçik û sûretên civata maderşahî – civata ko bandûra dayîkan û jinan lê zêde ye – tên. Di çend destanan de serdestiya jinan zêdetir e. Ew xwe nadin hincirandin, êşandin û zêrandinê. Ew di her wargê jîyînê de xwedî maf in, serbest in. Di destana Laz û Xezal de, em rastî civateke wisan tên li wir jin hakim in. Xanzad, piştî mirina bavê xwe dibe seroka eşîra Balekiya. Hejmara malbatên vê eşîrê hezar hefsed bûye û hemû rêvabirina karên eşîrê dikeve li ser milên wê. Ev yeka jî nîşan dide ko di salê gelek kevn de serdestîke jinan hebûye.

Di destana Laz û Xezal de strukturekî pêwendiyên cida peyda dibe. Vê carê du keç (Xanzad û Xezal) dibin evîndarê Laz. Ji der pevçûna ser

keçan, ve carê em rastî pevçûn an jî rekabeteke li ser xortan tên. Herdu keç jî bi aktîfî tevî vê rekabetê dibin, giranî û bandûra xwe nîşan didin. Ji ber vê yekê jî, ev destana ji destanên kurdî yên mayî parîkî cidatir e. Laz û Xanzad kurap û dotmamên hev in, nîşaniya wan dibe, piştî mirina bavên Laz û Xanzadê, rêvabirina karên malbatên eşîra wan dikeve li ser milê Xanzadê (nîşaniya Laz). Ji ber ko Laz vê nîşaniya xwe ber dide, vê carê dibe evîndarê keçeke ji eşîreke mayî, navê wê Xezal e. Dilê wan gelekî dikeve hev, nazewicin, lê bi hevra radizên, bi hevra dimînin. Di navbera van herdu keçan de bivê-nevê dilsarîk peyda dibe. Lê belê herdu jî heta mirina Laz pêwendiyên xwe, silavên xwe ji wî qût nakin. Ev ev herdu keç her çiqas ji hev sar bûne, dijî hev in û

71

naxwazin Laz ji destê xwe derxin jî, dîsa jî roja mirina Laz, di şîna wî de beşdar dibin, bi tevayî wî hildidin, dikine gorê. Paşê Xanzad lédixe diçe nav eşîra xwe, Xezal li wir dimîne.¹² Destana Laz û Xezal, ji alîkî de wek destana Ferx û Astî ye. Di herdu destanan de dijayetîke sêserî heye. Di destana Ferx û Astî de struktura mêr û jin û mêr, di destana Laz û Xezal de struktura jin û mêr û jin, pêwendî û bûyerên ko di van destanan de hene, di bin bandûra xwe de dihêlin, ji hev cihê dikan. Ji aliyê din di herdu destanan de evîndarîke romantîk heye. Herdu destan wek stran, dilok û helbestan gelek lîrîk in. Ji aliyê din, di salên kevn nav civata kurd de ji bo ronîkirina cihê jinan, ev destanan gelek hînkariyên û rênîşandar in.

Dijminên du dilan û çar çavan

Bêbextî, nokerî, xayîntî, dilreşî û fêlbazî wek element û motîvên negatîf di destanên kurdî gelek caran dibin sedemên bêmirazî û bedbextiyê. Di destana Mem û Zînê de, serpêhatiya Bekoyê şeytan, çawa me li jorê jî got, di jîyîna Mem û Zînê de dibe sedemê felaketê mezîn. Di destana Şor Mehmûd û Merzingan de, ev herdu dilketî jî dibin goriyê dek û dolab û fend û fêlan. Angorî destanê Şor Mehmûd û Merzingan di zaroktiya xwe de dest pê dikan hev hez dikan, bi hev re mezîn dibin û di dawiyê de dizewicin. Şor Mehmûd dibe kesekî gelekî jîr û mêrxas. Apê wî Mamereş mêze dike ko Şor Mehmûd hêdî hêdî dibe telukekê ji bo wî. Ew ditirse, wekî rojekê Şor Mehmûd serkariya êla wî têxe destê xwe û wî bêrûmet bihêle. Demek tê Şor Mehmûd dixwaze dergistiya xwe Merzinganê hilde here. Ap naxwaze Merzinganê bidê. Gelek difikire, di dawiyê de dibêjê, eger tu herî şer zora dijminê min bibî, bi serfiraz vegeerî ezê Merzinganê bidime te. Dema Şor Mehmûd ji şer bi serfirazî vedigere tê, piştî çendekî dema ew ji xwe re diçe nêçîrê, Memereş ji vê herêmê mala xwe bar dike diçe, welatekî mayî. Merzinganê jî dibe û destê evîndaran ji hev diqetîne. Di rê de Merzingan bi dizîka diçe li ser pirekê, ji kendalekî de xwe

davêje nav gêjavê diqeniqe. Berî ko xwe bavêje ew bi pirevan re deng dike, wekî eger yek bipirse bira bibêje Merzinganê xwe avîte nav gêjavê. Paşê Şor Mehmûd tê wekî Merzinganê xelas bike, ew jî xwe davêje nav avê, avjenî nikaribûye bike û di dawiyê de ew jî dixeniqe. Dema bavê wê pê dihise tê li dor avê ji pirevan dipirse, wî Merzingan dîtiye

72

an na? Pirevan vê bersîva jêrîn dide:

Birao, derdê min giran e,
Nizanim li kê bikim nifirane,
Qîza tu dibêjî navê wê, Merzingan e,
Rawesta bû li ber van qiraxane,
Nifir dikirin li dayîk û bavane,
Ji derdê evîndariyê xwe avîte nav pêlên van avane,
Ji ber wê Şor Mehmûd jî xwe avîte nav gêjavane,
Niha gora wan bûye zikê masiyane.¹³

Heft xarziyê Memereş hebûne. Ew gelek mêrxas û cengawer bûne. Wan gelek Şor Mehmûd hez dikirin. Dema ew dibîsin ko ev bela mezin hatiye serê Şor Mehmûd û Merzinganê, hespên xwe siyar dibin, diçin pêşîra Memereş digrin, bi şûr û xenceran wî parçe parçe dikin. Paşê diçin cenazê wan ji nav avê derdixin, mêze dikin ev herdu dilketî di paşla hevda, hev hemêz kirine. Ji wan re dewateke bi nav û deng çê dikin, dibêjin ew li vê dinyê dilşa nebûn, qet nebe bira li dinya dinê bi hev şa bin.

Çawa tê xuyan, ev destana kurdî ji alîkî de wek destana Mem û Zîn di dawiyê de dibe destaneke bêmirazan. Di destanê de xayîntî û bêbextî tê protesto kirin, li dijî nepakî, neqenciyê dengên gelek xurt hene. Bi taybetî xwe xeniqandina Merzinganê di vî warî de wek protestoke mezin dikare bê hesabîn. Di destanê de dinênasiya kesên wek Memereşyên xayîn tê rûreşkirin.

Çend keçperî û pîrejîn

Di destana Memê Alan û Zîna Zêdan û çend destanên mayî ji der mêrxasên mirovî, em çend mêrxasên wek cin, keçperî û kesên nexuyanbar jî dibînin. Ew dikevîne dilqê (rol) jinan. Di destanan de roleke alîkarî û piştevanîyê dilîzin, wek pîrhevoka bi tirs û xof nîn in. Ev mêrxasên çîrokî, pêwendiyên dilketiyan re gelek caran dibin alîkar, nasiya wan didin hev û van dilketiyan dixin xewnên hev. Di destana Mem û Zînê de navên sê keçikên padişahê periyên derbas dibe: Tavbano, Hîvbano, Stêrbano. Ev keçên dilsoz û evînpîrêz biryar digrin ko bifirin herin Cizîra Botan. Ew dişin dikevin oda Zînê, wê hil-

73

didin tînin dixin xewna Memê. Piştî vê bûyerê Memê, li ser Zînê dibe evîndar û ker û gêj dibe. Çawa di destanê de tê xuyan, ev hersê keçê

periyân guneyên van herdu keç û xortan (Mem û Zîn) hildidin li ser stoyê xwe. Di destana Sêva Hecî de jî, em rastî çend keçên wek van periyân tên. Di şaxekê vê destanê de navê yekê Gulçîçeka Dilan¹⁴, di şaxeke mayî de navê wê Pîra Miraza¹⁵ û di şaxeke mayî de jî Qîza Qenc¹⁶ derbas dibe. Gulçîçeka Dilan, diçe Mîr Mehmûdê Cindî tîne, dixê oda Sêva Hecî, wan bi hev dide nasîn.

Ev periyên jinîn (femînîn), di çend destanên mayî de jî çawa em dibînin enînivîs, bext û mirazê keç û xortan tayîn dikin, evîn, merhamet û alîkariyê li ser mirovan de dibarînin. Ji der van periyân, di çend destanên mayî de, em rastî çend motîvên wek pîr û pîrejînan jî tên ko mirazan dighînin hev, di pêwendî û kontaktên navbera jin û mêran de roleke aktîf dilîzin. Ew gelek rîsk û telukayan jî didin li ber çavan, xwe davêjin nav êgir, di navbera dilketiyan de, ji ber ko zêde şik naçe li ser wan, xeberan dibin û tînin û dibin serkaniyên îstîhbaratê. Ji bo ko salên wan bihurîne, tecrubeyên wan yê jîyînê zêde ne, di van destanan de gelek caran keç û xort xwe davêjin pêsîra wan û alîkariyê ji wan hêvî dikin û baweriya xwe jî, bi wan tînin. Di destana Mehr û Wefa de, dema Wefa diçe hawariya dilketiyê xwe – Mehr, ew tê girtin, wê bi darê zorê direvînin, di rê de ew rastî pîrejînekê tê, hal û hewalê xwe jê re dibêje, ev pîrejîna van gotinan paşê dibe dighîne Mahir.¹⁷ Di destana Rustemê Zal de, Rustemê Zal berî ko bavêje li ser dijminên xwe, cara pêşîn dibe mêvanê van pîrejînan. Bi kurtî di destanên kurdî de ev fîgurên jinîn yê ko di beşeke van destanan de derdikevin pêşberî me, di warê pêkhatina kontaktên giring de cihekî yekemîn digrin û rolên aktîf dilîzin.

Jin di rêke rast de dimeşin

Di destanê kurdî de dîrdîtîniya jinan, çawa di van berheman de diyar dibe, gelek tûj e. Ji ber vê yekê de jî, ew di rêke rast de dimeşin. Piştî destana Memê Alan û Zîna Zêdan destana ko di nav kurdan de zêdetir belav bûye, destana Siyabend û Xecê ye. Destan, li ser evîna Siyabendê Silîvî û Xeca Resûl ava dibe. Wek gelek destanên mayî, di vê destanê de jî Siyabend û Xecê nagihêjin mirazê xwe. Lê belê ew evîna ko di vê destanê de pêl û pêl mezin dibe, hemû dijwarî, xirabî û

74
tiştên neçê di bin siya xwe de dihêle, wan difetîsîne û bêrûmet dike.

Dema mirov vê destanê baş analîz dike, mirov têdighê ko mêrxasa jinîn – Xecê paşerojê angorî Siyabend baştir dibîne û gavên xwe bi pîvan davêje. Di beşeke vê destanê de Xecê xewnekê dibîne û dikene, vê xewna xwe ji Siyabend re şiro vedike, Siyabend bêsebeb, vê xewnê şaş fam dike. Pey wan pezkuyiyên ko Xecê di xewna xwe de dîtine, dikeve. Ken û gotinên Xecê şaş fam dike, hildide li ser xwe, diltenikiya xwe zû eşkere dike û vî kenî bi keçeliya xwe re girê dide. Ji nav wan

duwanzdeh pezkuyiyan yekî digre dikuje, pezkûvî jî lêdixê wî ji kendalekî de davêje, dikuje. Paşê navê wî dibe: nêçîrvanê ko ji aliyê nêçîra xwe de tê kuştinê. Ev beşa dawîn ya destanê, mesaja destanê gelek bi vekirî radixê li ber çavan, Siyabend xeletiya xwe, bi zimanê xwe eşkere dike:

Çawa min ji hev qetandiye destê nêrî û bizinê

Ewî usa ji hev qetandiye destê mêr û jinê.¹⁸

Dema Siyabend dixwaze nêrî bigre, wê demê nêrî û bizin li bal hev bûne, zirareke wan negihîştîye tu kesî. Ev serhişkiya Siyabend ji ko tê? Çawa em ji despêka destanê de fêr dibin, zaroktiya wî qet baş derbas nebûye, bêdê û bêbav mezin bûye. Ew di zaroktiya xwe de kesekî şerût bûye, bi dorberê xwe, bi hevalên xwe re zêde bi hev nekiriye, wek misal riya jina gavanê gund digre... Ji aliyê din ew keçel û gurî bûye, bêguman wî ev yeka wek kêmasîkê di xwe de dîtiye û xwastiye vê kêmasiyê bi tehrekî mayî, bi rêke din tijî bike. Bi çi tehrî? Siyabend çawa em dibînin dibe kesekî problematîk. Ev şahsiyeta wî ya parçekirî di dawiyê de dibe bayisê mirina wî û mirina Xecê jî. Xecê naxwaze wekî Siyabend here wî pezkûvîyî bikuje, gunê wê bi van pezkuyiyan tê, lê belê Siyabend wê guhdar nake, ya xwe dike.

Ev serhişkiya Siyabend, di destana Ker û Kulik de serhişkiya van herdu birayan tîne bîra mirovan. Di vê destanê de diya van herdu kuran naxwaze wekî kurê wê herin bi her heft birayên wê re şer bikin. Lê belê ew gotinên diya xwe guhdar nakin, diçine şer. Çawa tê zanîn di dawiya destanê de Kulik tê kuştin, gotinên diya wan Werdekê rast derdikevin. Dûrdîtînî, rastzanîn û famdariya Werdekê wek Xecê vê yekê nîşanî me didin wekî di destanên kurdî de jinên kurd hertim serdikevin û di rêke rast de dimeşin. Ew rênîşandar in, bi şîretên xwe

75

ve pêşengiya mêrxasên van destanan yên mêrînan dikin.

Ji aliyê din, him di destana Siyabend û Xecê de, him jî di destana Ker û Kulik de zordestîke mîrên ereban jî heye. Xecê berî ko bi Siyabend re bireve, çawa tê zanîn dergistiya kurê mîrê ereban bû. Ker û Kulik jî, bona herin hespekî bi navê Bêcan jê re bînin, ji aliyê mîrên ereb de tîne seferber kirin, mîrên ereb van herdu xortan li ser xalên wan de dişînin wekî bi xalan re bikevin şer. Lê belê Ker naxwaze diya wî tenê bêxweyî bimîne. Ji ber vê yekê jî kuştina heft xalên xwe nafikire, wê çaxê diya wî dikare bikeve destê mîrê Ereban. Angorî Kulik, Ker çêtir difikire û gavên xwe bi pîvan davêje. Di dawiya destanê de, çawa em dibînin Kulik tê kuştin, keça mîrê ereban –Têlî Rewşen Xatûn jî para Ker dikeve.

Di despêka destana Ker û Kulik de, dema bavê Werdekê naxwaze keça xwe bide Silêman, Silêman Werdekê direvîne. Bav pey keça xwe

dikeve, Werdek kevirê hildide bavê dixê, dikuje.¹⁹ Ev yeka jî nîşanî me dide ko, dema keça kurd dil kir, dilketiyê xwe û mirazê xwe ji ser her tiştî re digre, xwe davêje nav agirên mezin. Ew dikarin li dijî biryarên dê û bavên xwe jî derkevin. Ew di vî warî de serhişk in û gelek caran ber xwe didin. Di çend destanên mayî de jî, çawa em dibînin li dijî dê û bavên neheq mixalefeteke mezin heye. Ev dê û bavên neheq neyên kuştin jî, nifirên mezin li wan tên kirin, ev nifiran angorî çend destanan tên cih jî. Di destana Ferx û Astî de, Ferx nifirên mezin li dê û bavê xwe dike, di nav heftekî de him dê, him jî bavê wî dimire.²⁰ Bi saya motîva nifiran, mirov fam dike ko, kî dibe bira bibe, pêwîst e kes nekeve orta du dilan û çar çavan. Ev bawerî di destanên kurdî de gelek xurt e. Çima piraniya nifiran ji devê jinan, bi taybetî ji devê dayîkan derdikevin û ev nifiran tên cih? Bersîva vê pirsê diçe dighêje mezinbûna neheqîya li jinan tê kirin. Jin hêrs, nefret û rîka xwe di pratîk de nîn be jî, bi zar û ziman (verbal) diyar dikin. Ev yekan realîteke jîyînê îfade nekin jî, wek realîteke zimanî, gelek caran rastî realîteyên jîyîne jî tên, dibin bûyer. Ji ber ko kesên xirabiyê dikin, di pêşerojê de çi wê bê serê wan, mirov kêr û hindik, sedî sed nîn be jî, jê derdixe. Jin bi vê baweriyê ve nifiran dibarînin. Ji ber tecrubeyên jîyînê, jin di warê nifirbarîna de dighêjin aqilmendîke mezin û tenik.

Di vê babetê de serpehatîke here balkêş jî, serpehatiya Filîtê Quto ye. Angorî vê serpehatiyê li welatê Mamê Etmanîk xela hebûye. Wan nikaribûne debar û abora xwe bikin. Ew ji eşîra Reşkota bûye.

76

Karvanê xwe amade dike, diçe bajarê Batmanê wekî aborî û debara zarokên xwe bike. Lê belê ev navça di bin kontrola Filîtê Quto de bûye, bac û bertîl ji karvanê ko dihatine vê navçê distend. Ew rêberekî nav û deng bûye. Dema dibîse ko Mamê Etmanîk hatiye hêla Batmanê, mirovên xwe berev dike, diçe li ser wî. Şerekî mezin di nav wan de dest pê dike. Di dawiya vî şerê de him Filîtê Quto, him jî Mamê Etmanîk tên kuştinê. Piraniya stranên ko li ser Filîtê Quto hatine gotin, ji devê diya wî Şemê derketine. Ev jinika, kurê xwe neheq dibîne, piştî kurê nake, kirinên wî cih de nabîne. Her çiqas kurê wê nîn be jî, ew piştî Mamê Etmanîk digre. Filîtê Quto guh nade şîret û gaziyên diya xwe, di dawiyê de tê kuştin û diya wî dilorîne: »Filîto lao, were neçe pêşîya vî kervanî!...²¹

Ji aliyê din ev dayîka kurd ji vî şerê xwexwetiyê jî nerazî ye. Ew zane ko ev şerên neheq tenê kêfa hêzên dijmin, hêzên neyar û dewletê tîne:

Bitlîsê dergevana derge vekir

Donzde beyraqê Alî-Osman şede, îspat,

Şerê Filîtê Quto, Memê Etmê temaşe kir.²²

Ji bo mêran danîna çend merc û hoyan

Di destanên kurdî de dema kesek daxwaziya zewacê dike, ji aliyê jinê de çawa em dibînin hin merc û hoy tên pêşkêş kirin. Pêwist e ko mêr zîrekî û jîrîtîkê nîşan bide. Ew pêwist in ya herin li ser dijmin an jî karekî mezin biqedînin. Eger ew di van seferan de sernekevin, ji wan re imkana keçdayînê namîne. Çima ev dijwarî û zehmetî tên pêkanîn? Bersîva vê pirsê mirov dikare bi sê tehrî şiro veke:

A) Bi pêkanîna micizayan ve destan tempoke bilind bi dest dixê.

B) Bi van pêşdanînan ve, dê û bav dixwazin, zavayên xwe yê nû, jin jî dixwazin dilketiyên xwe biceribînin, başbûn û qenciya wan bi çavên xwe bibînin.

C) Di hin karên pratîk de ji van dilketiyên nû îstîfade bikin.

Di destana Ker û Kulik de, ji bo keça mîrê eraban ji xwe re bixwazên, ew pêwist in, herin hespekî navdar ji nav eşîreke mayî birevînin bînin. Diya wan Werdek jî, dema dixwaze namekê bi rê bike, diçe bal sofîkî, bi wî re tu dibêjî peymanekê girê dide. Dibêje wî eger tu vê namê bibî

77

bighîni xwedanê wê, ezê bi te re mêr kim.²³ Di destana Sêva Hecî de, ew kesê dilê wî ketiye Sêva Hecî pêwist e here cihekî qeytana Memûdî (di şaxeke vê destanê de qeytana Hemedanê tê nav kirin) bîne wekî ji bavê wê yê kor re bibe derman. Êdî Sêva Hecî ya wî.²⁴ Di destana Nasir û Malmal de, vê carê em rastî hoy û mercên mayî tên. Herdu keç (Taurezî û Esmer) dixwazin wekî ev herdu xort (Nasir û Malmal) herin Bexdayê çend sala bimînin, bibin kesên mezin, paşê bi wan re bizewicin. Berî ko ew bi rêkevin, ev herçar keç û xort di nav xwe de sond dixwin.²⁵ Di destana Şor Mehmûd û Merzingan de jî, bavê Merzinganê ji Şor Mehmûd tiştêkî mayî hêvî dike, eger ew here dijminê wî bindest bike, ewê keça xwe Merzinganê bide Şor Mehmûd... Wek van misalan gelek merc û hoyên mayî jî di destanan de tên pêşkêş kirin. Bi kurtî mirov dikare bibêje pêkhatin û bicihanîna van merc û hoyan cihê qelend (next) digre. Hemû ev merc û hoyan bi çi niyetê hatine gotin? Ji devê kê derketine? Angorî vê jî, dema mêr karên xwe diqedînin tên, ew vê carê dikarin rastî çend dijwariyên mayî jî bînin. Vê carê serêşiyên nû di destanan de peyda dibin. Hertim, her tişt bi hemdî xwe nameşe.

Çima mêr dikevin rola şivanan

Di destanên kurdî de çawa em dibînin stûnên van berheman yê here xurt ji aliyê jinan de hatine dayîn. Jin mêrkinên bêdil û reva zorê tu wext qebûl nakin. Sal derbas bin jî, ew nedilşa ne, dîsa jî riya xelasiyê digerin, timê bendewarê avakirina jîyîneke nû in. Di destana Binefşa Narîn û Cembeliyê Hekkarê de ev realîta gelek eşkere ye. Binefş, ji aliyê Derwêş Axa de bi destê zorê tê revandin. Ji ber ko birayên Binefşê li dijî vê zewaca bêdil derdikevin, ew tên kuştin. Derwêş Axa kesekî

zordar û kal e. Tê gotin ko ew nod salî ye. Binefş mirinê ji mal, milkê dinyayê çêtir dibîne. Ji ber ko Binefş ewqas zêde ji Cembeliyê Hekkarê hez dike, navê kurê xwe yê Derwêş Axa bûyî jî, datîne Cembelî, Cembeliyê piçûk. Ev nav bêguman nîşana evîna Cembeliyê mezin e. Cembeliyê Hekkarê dikeve dilqê şivanan, kulavê şivanan xwe dike, wekî here bibe şivanê Derwêş Axa. Ew dixwaze bi dilketiya xwe re deng bike, wê bibîne û birevîne. Di dawiya destanê de bi xwe wisan dibe û ew bi hevra direvin. Bi vê kirina xwe ve Binefşa Narîn zewacên bêdil protesto dike û di dawiyê de dighêje mirazê xwe.

78

Di destana Binefşa Narîn û Cembeliyê Hekkarê de çawa me li jorê jî got, dema Cembeliyê Hekkarê dixwaze here Binefşa Narîn bibîne, dikeve dilqê şivanan. Di çend destanên mayî de jî em rastî vê motîvê tên. Çima şivan, ne kesekî din? Ji ber ko di nav kurdan de û di jîyîna rojane de kesê ko zêdetir kontak û pêwendiyên wî bi jinan re hene şivan in. Bi taybetî danê nivro û berbi êvarê dema pez tê bêriyê, kesê serê pêz digre şivan e. Bi bêrîvanan re kontaktên wan yên dîrek hene, mesafa di navbera wan de gelek hindik e û imkana hevdu dîtîne û hevra xerabîyanê gelek zêde ye. Ji aliyê din şivan zêde şikê jî nabin li ser xwe. Ji ber ko ev karê pezdotinê ji du kesan pêk tê (şivan û bêrîvan) kesê ko pêz dajo bêriyê, gelek caran zarok in an jî pez bi xwe du hev rêz dibe, dikeve dorê. Di destana Qer û Gulîzerê de, Qer dibe waliyê Sonduzê, dilê wî dikeve keçeke bi navê Gulîzer, dema mêze dike bav keça xwe nadê, ew dibe şivanê mala bavê Gulîzerê.²⁶

Berî ko Cembeliyê Hekkarê xwe bighîne dilketiya xwe ew di rê de rastî kesên mayî jî tê. Carekê dilê keça şêxekî ereban dikeve Cembelî. Navê vê keçikê Wedîha bûye.²⁷ Wedîhe bi dilekî na hezar dil dibe evîndarê Cembelî. Ji bo ko ew û Cembelî timê hev bibînin, hev şa bin, ew rêkê difikire, diçe bal bavê xwe wekî Cembelî hilde ser karekî û di mala wan de bimîne. Lê belê Cembelî ji vê yekê re razî nabe. Çi dike nake ji destê vê jinikê nafişî. Demekê bi hevra dimînin, şevêkê Cembelî bi dizîka ve ji mala vê keçikê direve, tevî tariya şevê dibe, pey rêça mala bavê Binefşa Narîn dikeve. Ev serpêhatiya di vê destanê de wek beşeke bingehî cih nagire, wek bûyereke duwemîn dikare bê hesibîn. Lê belê ev beşa destanê tiştekî nîşanî vê keça şêxê ereban dike, wekî bi zorê du dil nabine yek, bi hevdu dîtîneke derbazok û tesadûfî mirov nikare dilşa bibe. Ev beşa destanê, bûyerên ko di destana Zembîlfiroş de derbas dibin tîne bîra mirovan û wek hev in. Ji bo kêfa xwe, ev keça ereban û ew Xatûna ko navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe, jinên dewlemend, arîstokrat û xortxapînok in. Dorberên ko tê de mezin bûne, bajarî ne, gelek bi serbestî dijîn. Sînorên namûs û bênamûsiyê

Destaneke ko di nav kurdan de gelek belav bûye, destana Zembîlfiroş e. Zembîlfiroş debara xwe tenê bi firotina zembîlan (sêlik) ve pêk tîne. Kesekî belengaz û kesîb e. Ew tax û tax, kuçe û kuçe digere, zembîlan

79
difroşe. Kesekî çeleng, spehî û xweşik bûye. Angorî şaxeke vê destanê Zembîlfiroş berê mîr û dewlemend bûye, paşê jîyîneke sade ji xwe re hilbijartîye û xizan ketîye. Rojekê tê bajarê Sîlvânê cîwar dibe, li vir xwe re zembîlan difroşe.²⁸ Ji ber çelengbûn, bejn û bala wî, rojekê dema ew dîsa kuçe û kuçe digere, rastî jina mîrê bajêr tê. Dilê vê jinikê dikeve Zembîlfiroş û pêşîra wî ber nade. Zembîlfiroş bi xwe jî kesekî xwedî jin û zarok e. Çavê wî ji jinên kesî tune ye, kesekî serbilind, xwedî nefis e. Jina mîr çî dike nake, nikare wî ji rê derxe, bi wî şa be û rojên xweş bi hevra derbas bikin. Çawa em ji naveroka destanê û gotinên jina mîr fam dikin, ew mîrê xwe davêje alîkî, dixwaze Zembîlfiroş kaşî nav cî û nivînên xwe bike. Her çi qas ew bi gotinên xwe yê şehwetî ve dinya Zembîlfiroş serobino dike, dîsa jî Zembîlfiroş li ber xwe dide, nêzîkê wê nabe. Ew zarokên xwe difikire. Dilpaqijî, helalî û namûs, çawa em dibînin kakilê felsefeya jîyîna Zembîlfiroş pêk tînin.

Di dawîya destana Zembîlfiroş de çî tê serê Zembîlfiroş û Xatûnê?

Bersîva vê pirsê angorî şaxên vê destanê ji hev gelek cida ne:

A) Dema Xatûn pey Zembîlfiroş dikeve diçe mala wî, çawa em dibînin Xatûn jina Zembîlfiroş dixapîne, dikeve nav cihê mîrê wê. Ew lempê vedimirîne, Zembîlfiroş dema tê dikeve nav cihê xwe wekî razê, Xatûn ji bîr dike xirxalê lingê xwe derxe û Zembîlfiroş wê çaxê fam dike ko ew ne jina wî ye. Ew Xatûn e. Zembîlfiroş dibe teyrekî ji kulekê re difire diçe. Xatûn heft sal li pey wî digere, li serê çiyakî rastî şopa wî tê, dibine xuşk û bira, piştî çendekî, Xatûn dimre.²⁹

B) Li ser kanîkê rastî hev tên, Xatûn dixwaze Zembîlfiroş ramûse, dema Xatûn zimanê xwe dixê devê Zembîlfiroş herdu jî dimrin.³⁰

C) Agir devê Xatûnê derdikeve, herdu jî dişewitin.³¹

Ç) Diçin cennetê, digihêjin mirazê xwe.³²

D) Mîr dema pê dihesê wekî jina wî çûye li bal Zembîlfiroş, lêdixê Zembîlfiroş dukuje.³³

E) Zembîlfiroş xwe ji qesrê de davêje perçe-perçe dibe.³⁴

F) Dema mîr dixwaze Zembîlfiroş bikuje, Xatûn dikeve navberê.

Kêrê ji destê mîr digre, zikê mîr re dike, ew tê kuştin. Paşê Xatûn, Zembîlfiroş û jin û zarê wî bi tevayî diçin, cihekî wisan dengê axa û mîran li wir nayê.³⁵

G) Jina Zembîlfiroş û Xatûn dibine hewiyên hev, wek jina mezin û jina piçûk bi hevra dijîn.³⁶

80

H) Zembîlfiroş û Xatûn di nav xwe de peymaneke gîrê didin wekî dest ji pêşîra hev berdin. Paşê Zembîlfiroş ji ber daxwaziya bavê, diçe bajarê Diyarbekirê dibe mîr.³⁷ Ev şaxa dawîn, ne şaxeke folklorîk e, wek şaxeke edebî ji aliyê Mirad-Xanê Beyazidî de hatiye nivisîn. Çawa tê dîtin heta mirinê, li dinya mayî jî Xatûn li pey Zembîlfiroş dikeve, pêşîra wî bernade. Di çend şaxên destanê de çawa tê xuyan, Zembîlfiroş her çiqas ji ber Xatûnê direve jî, wisan tê xuyanê bi kêmanî dibin xuşk û bira. Ji aliyê din dema em zordestiya mêrê Xatûnê didin ber çavan, ew dibînin ko hevkarîk û dostanetîk di navbera Zembîlfiroş û Xatûnê de li dijî mîr peyda dibe, Zembîlfiroş û Xatûnê nêzîkî hev dike. Ji aliyê din ji ber xizanî û belengaziyê, jina Zembîlfiroş jî, li dijî Xatûnê stoxar e. Ev yeka jî wek faktorekê, pêwendiyên Zembîlfiroş, jina wî û Xatûnê ji dijminatîyê diparêze û wan di xalekê de dighîne hev û dijayetiya van hersê kesan kêmtir dike. Bêguman ev hemû baweriyên mesaja destanê yên li ser helaliyê û dilpaqijiyê ava dibin, nahejîne. Ji ber ko di destanê de ev motîvan gelek xurt in. Lê belê hevbandûriya bûyeran bivê-nevê çend diwariyan ji bo Zembîlfiroş peyda dike wek hebûna du jinan û newekhevdîtina Xatûn û mêrê wê... Li dijî mêrê Xatûnê mixalefetek peyda dibe, wê çaxê Xatûn wek dijmineke yekemîn nayê hesibîn. Di herdu şaxên dawîn de Zembîlfiroş jî êdî hatiye guhartin.

Destana Zembîlfiroş ji alîkî de destana Usif û Zelêxe tîna bîra mirovan. Xatûna ko navê wê di destana Zembîlfiroş de derbas dibe gelekî li Zelêxe çûye, dirûvê wê lê dikeve, wek hev in. Zelêxe jî wek Xatûnê jina mîrekî ye, mîrê Misirê. Dema Usif, kurê Aqûb pêxember dibin Misirê, dilê Zelêxe gelekî dikeve Usif. Di şaxên Usif û Zelêxe yên folklorî de, çawa em dibînin ko dema Zelêxe, Usif ji xwe re dikire, dibe, Usif riya revê digere, lê belê ji destê vê jinikê xelas nabe.³⁸ Zelêxe tîne vê carê Usif şikyatî mêrê xwe dike, mêr jî tîne wî dike zîndanê. Ev destana di nav kurdan de gelek belav bûye, gelek şaxên wê yên edebî û folklorîk hene.

Destaneke ko di naveroka wê de babeta namûsê cihekî bingehî digre, destana Mem û Eysê ye. Kurekî pîrejinekê heye, navê wî Memê ye, diya wî kurê xwe dizewicîne, navê bûka wê jî Eysê ye. Piştî demekê Memê dibine leşkeriyê, heft salan li leşkeriyê dimîne, çavê vê dayîkê timê li rê ye û li bûka xwe xweyî derdikeve. Ji ber ko bi salan ev mala

81

bêmêr e, berpirsiyariya mezin dikeve li stoyê vê pîrejinê. Ew li ber mala kurê xwe dimîne, cihê wî digre. Piştî vê leşkeriya dûr û dirêj, êdî çavê wê li rênêrînê diqerime. Rojekê destûra Memê derdikeve, nivê şevê lêdixe tê mala xwe, ew û dergistiya xwe dikevî nav nivînan, ew diya xwe hişyar nake. Diya wî mêze dike, di oda Eysê de dengê mêran

tê, dinya vê dayîkê tevlihev dibe, nizane ko kurê wê ye, leşkeriyê hatiye. Yekten serobino dibe, bi nezanî lê dixê kurê xwe dikuje.³⁹ Him di destanên Zembîlfiroş û him jî di destana Mem û Eysê de her çiqas bûyerên kuştin û mirinê peyda dibin, lê belê ji bo namûsa xwe biparêzin, yek jina xwe difikire, ya din jî kurê xwe difikire, naxwazin navê wan xirab derkeve, mirinê ji vê yekê çêtir dibînin. Herdu destan jî, li ser hîm û bingehên namûsê ava dibin.

Di salên kevn de ji ber dirêjbûna leşkeriyê, çawa em dibînin ev salên dirêj bûne sedemên parçebûna gelek malbatan, jin û mêr, keç û xortên nûzewicî bi salan ji hev dûr mane. Her çiqas dayîka Memê kurê xwe ji bîr nekirebe jî, ev dayîka bi salan hêviya hatina kurê xwe maye. Ji alîkî de ker û gêş bûye, mirov dikare bibêje wekî ew ji bîr kiriye, hatina kurê wê ji bo bûye micizekê, ev micize çawa em dibînin li bal vê pîrejinê nebawerîk peyda kiriye, wê bawer nekiriye rojekê kurê wê û bûka wê bibin yek, têkevin nav nivînan. Di hişê wê de hertim îmajê bûkeke tenêmayî cîwar bûye, tu car ev tabloya nû ji hişê xwe re derbas nekiriye.

Nefreta kontra-mîlîter

Çawa em dibînin gelek malbatên kurd ji ber leşkeriyê, timê rojên tirş û tal derbas kirine. Ji ber vê yekê jî di folklorê kurdî de element û motîvên kontra-mîlîter cihekî bingehî digrin. Li welatên biyanî, li welatên dûr, kirina leşkeriyê ji bo her kurdekî wek cezakî giran hatiye dîtin.

Destaneke ko tê de li dijî hêzên mîlîter protestoke mezin heye, destana Menşê Eliyê Sêlim-Axa ye. Kîkî paşa, paşayê dewletê dixwaze keçeke çardeh salî (Menşê) ji xwe re wek jin bîne. Lê belê dema keçik û heft birayê wê vê yekê qebûl nakin, ev paşa heft birayê Menşê bi darê zorê dixê girtîgeha Diyarbekirê. Heta Menşê nedine wî, ew biryar digre ko van heft birayan di girtîgehê de girtî bihêle, wek lîstikekê, entrîka û santajekê girtina van heft biran li dijî Menşê bi kar tîne. Di

82

destanê de çawa em dibînin Menşê stoyê xwe li dijî vê zordestiyê xar nake, ji bo birayên xwe azad bike, ew dikeve ser rê diçe xelasiya wan. Di dawiyê de ser dikeve, birayên vê Keça Merdînî tînen berdanê.⁴⁰ Serpêhatiya Menşê, serpêhatiya Saliho tîne bîra mirovan. Çawa Menşê dixwaze heft birayên xwe ji zîndanê derxe, azad bike, Nûrê jî dixwaze dilketiyê xwe Saliho xelas bike. Dilketiyê wê jî wek heft birayên Menşê di girtîgeha Diyarbekirê de hatiye girtin. Salih hejdeh salî ye, sed sal ceza danê. Nûrê, gelek ber xwe dide wekî Salihê wê bê berdanê, di stranên xwe de gazî Reîsê Cîmhuriyetê Kemal Paşa û pêxemberan dike, ji ber dergehê kela Diyarbekirê dûr nakeve, heta ko Salih bê berdanê:

Nûrê divê: Saliho pizmamo, bejna min zirave,
Têlek ji têla vê rihanê,
Hêşîn dike ser xopana Diyarbekir,
Pêşberî hepisxanê... 41

Jinên kurd di şerê li dijî hêzên dewletê û hevalbendên dewletê de timê li bal mêrên xwe, lawên xwe cih girtine. Bi mêran ve tevayî li dijî neheqî, zordestî û li dijî êrîşên dewletê şer kirine. Di serpêhatiya Bişarê Çeto de, Gozê, çawa em dibînin li bal kurê xwe cih digre. Li dijî Bişarê Çeto derdikeve, ji wan çend kesan dikujin. Wek tê zanîn Bişarê Çeto hêzên dewletê yên leşkerî hildide bal xwe li dijî Emê Gozê şer dike. Hevkariya Bişarê Çeto bi dewletê re wisan pêş da diçe, ew dibe êrîşkarekî navdar. Emê Gozê bi mêrxasî û bi dilsoziya xwe ve tê nas kirin. Bi kurtî ev serpêhatiya wek destanekê bûye nîşana şerê pakî û nepakiyê, heqî û neheqiyê, qencî û xirabiyê. Gozê, di vî şerî de timê qencyê dixwaze. Dema Gozê li dijî hêzên dewletê kurê xwe diparêze, ew, nefer, leşker û serokên wan yên zabit ji hev cida dike, gunê wê bi van neferan tê, paşê şîretan kurê xwe dike û gazî wî dike: »Çavê maliya wan li riya wan e«.42 Di cihekî mayî de jî awa dibêje: »De nekuje nefera, nefer kurê xelqê ne, nanxurê dewletê ne«.43 Ev mirovheziya Gozê, wek dilpaçîjîkê dibe kakilê dinênasîke gelek pêşketî.

Destana ko tê de zordestî, hovîtî û lêdanên li ser jinê zêdetir dibin, destana Mehr û Wefa ye. Hêzên leşkerî di vê destanê de bi darê zorê şahsiyeta wê keça bi navê Wefa pêpes dikin, keçikê wek dîl (hêsîr) digrin. Angorî destanê, kurekî padişahê Muxirzemîn hebûye, navê wî

83

Mehr bûye, dilê wî dikeve keça berdestiyê padişah, navê wê Wefa bûye. Ew bi hevra diçin dibistanê, di navbera wan de evîna dil roj bi roj zêdetir dibe. Rojekê padişah kurê xwe Mehr dike serleşker, wî dişîne Hîcâzê wekî tevî şer be. Mehr û Wefa bi alîkariya mamosteyê xwe bi hevra naman dinivîsin, xeberan ji hev digrin. Rojeke Wefa xewnekê dibîne, wekî Mehr di şer de hatiye birîndar kirin. Dema ew hişyar dibe, tivdarekê xwe dike, diçe hawariya dilketiyê xwe. Ev keça diçe derdikeve hizûra Melikşah, Melikşah vi keçikê bernade, bi xwe re dibe, dike bûka xwe. Di wê demê Mehr jî, jî leşkeriyê vedigere tê mal. Paşê pê dihese ko dilketiya wî çûye hawariya wî. Mehr careke din vedigere, pey Wefayê dikeve. Diçe mala wê pîrejina ko Wefayê xeber li bal hiştibû, paşê fêr dibe ko, Melikşah dilketiya wî Wefa ji kurê xwe re biriye. Mehr dema diçe bajarê Melikşah, mêze dike ko dîlan û dewata Wefayê tê kirin. Ew dilketiya xwe ji nav govendê direvîne. Mirovên Melikşah pey wan dikevin, di rê de wan herduyan jî didin ber gullan, dikujin.

Destana ko, cengawerî, egîtî, welatparêzî û mêrxasiya jinên kurd bi

vekirî pêşkêş dike, destana Dimdim e. Ev destana bi navekî mayî destana Xanê Lepzêrîn an jî destana Xanê Cengzêrîn tê nasîn. Di destanê de li dijî ordiyên Faris di nav kelakê de berxwedana gelê kurd tê zimîn. Ev bûyera wek bûyereke dîrokî li dorberê kela Dimdimê di sala 1608–1610-an de qewimiye. Kurdan li dijî hêzên şah Abbas I şer kirine. Dema ordiyên Faris êrîşê dibine li ser vê kelê, kurd di hundirê kelê de dicivin, bi mehan li ber xwe didin, teslîm nabin, heta ko koka wan tê. Di gelek şaxên vê destanê de em rastî berxwedan û tekoşîna jinên kurd jî tên, ew di vê berxwedanê de bi aktîfî cih digrin. Bi taybetî di dawîya destanê de diya Xanê Lepzêrîn, jin, bûkên wî û jinên mayî bi cengawariya xwe ve çavê dijmin gelek ditirsînin. Ji bo ko ew bi can nekevin destê hêzên neyar, dema dijmin dixwaze dikeve kelê, ew bi destê xwe êgir berî xwe didin, xwe dişewitînin. Di şaxeke vê destanê de, jina Xan bi qîrînan ve gel hişyar dike û dibe pêşeng. Di şaxeke mayî de vê carê diya Xan li mirovan şîretan dike, navê wê Guher Xanim bûye, ew nîşan dide ko mirin ji teslîmbûnê çêtir e.⁴⁴ Angorî gotinên Guher Xanimê herkes tivdarekê xwe dike û xwe amade dike. Dîsa di vê şaxê de dema jina Xan mêze dike wekî dijmin hewl dide, bikeve hundirê kelê, ew êgir berdide cebirxana kelê, kela ji nêşkêva diteqe, di nav dumanê de dimîne, navê wê angorî vê şaxê destanê Asîme Xanim bûye.⁴⁵ Ji aliyê din bûyera kela Dimdimê derbarê dîroka tevgera jinên Kurdistanê de jî bûy-

84
ereke giring e. Ji ber ko ev bûyera him wek berhemeke folklorîk, him jî wek bûyereke dîrokî tê zanîn.

Civata kurd timê bi jinên cengawer û bêtirs ve serbilind bûye. Ew timê hatine pesinandin. Di destana Rustemê Zal de, em rastî çend jinên wisan hêzdar tên. Ji van jinan yek jî ew keça bi navê Rûdeve ye. Tu pelewana pê nikaribû. Ew û bavê Rustem gulaş digrin, ew zora Zal dibe û Zal bi wê re dizewice. Paşê Rûdewe diwelide, Rustem jê dibe. Di şaxeke mayî de, dema Rustemê Zal dinêre, keça wî li pêşberî xulamê wî Gurgîn pozê xwe xar dike, dibêje ezê te bikujim. Keça wî kincê pelewana xwe dike, diçe dikeve şikeftê serê dêwekî jê dike. Ew dêwê ko berê Rustem bi xwe cesaret nekiriye serê wî jê bike. Piştî vê bêtirsiya keça xwe, ew dibêje »heyfa vê qîzê ez bikujim«, paşê dest ji kuştina keça xwe ber dide. Di destana Rustemê Zal de, jin, bûk û keç hertim bi destê Rustem tên rizgar kirin, dema ew dikevin tengasiyê, cara pêşîn ew xwe davêjin li ber bextê Rustem. Ji ber ko ew pelewana e, kes nikare nêzîkî mala wî bibe. Ew dibe parêzkarê jinên bindest, gelek caran wan xelas dike. Dema dêwê firinde jina yekî direvîne, xarziyê wî Bêjeng, vê jinê ji dest dêw xelas dike, teslîmî mêrê wê dike. Di şaxeke mayî de, Rustemê Zal dibe serdewatiyê kurê Selmiyanî Sind, tivdarekê xwe dike, diçe dewatê, xeber tê ko Dêwê Heftserî (tenê serîkî wî hebûye, serê din bi kincan ve çêkirine) bûk revandiye, ji xwe re

biriye. Navê bûkê jê şimikzêr bûye. Ew lêdixê Dêwê Heftserî dikuje, bûkê hildide, vedigere tê dighêje cihê dewatê. Di şaxeke mayî, xortek keçekê direvîne, tîne mala Rustemê Zal. Pismamên keçikê davêjine li ser mala Rustem. Rustem bi wan re dikeve şer, lê belê Rustem zora wan dibe, ji wan gelek şunda direvin. Paşê Rustemê Zal, xort û keçikê di mala xwe de xweyî dike. Di gelek şaxên destana Rustemê Zal de dema Rustem pey dijminê xwe dikeve an jî dixwaze yekî/yeke xelas bike, cara pêşîn ew diçe dibe mêvanê pîrejinekê, bi wan dişêwire, gotinên wan ji xwe re dike şîret. Ew, gelekî alîkarî û piştgiirtiya Rustemê Zal dikin.⁴⁶

Welatê şahiyê

Çawa tê xuyan hemû ev destanên kurdî bi mirin û kuştinê ve diqedin. Him destanên evîne yên romantîk, him destanên namûs û helalîyê, him jî destanên cengawariyê li ser van pêwendiyên tirs û tal û bûyerên 85

tradejîk ava dibin. Jinên kurd jî çawa em dibînin ji van bûyeran nesîbê xwe distînin û zû-zû nagihêjin mirazê xwe. Evîna navbera du kesan ji ber gelek diwariyan naçe sêrî û sernakeve. Destana ko di naveroka wê de mirov rastî rêça mirin û kuştin û malwêrankirinê nayê, destana Sêva Hecî ye. Di vê destanê de dilê kesî ji tu kesî namîne, kêr û zêde her kes dilşa ye. Warên ko bûyerên destanê tê de derbas dibin wek cenneteke derewîn û welatê xweşiyê, şahiyê timê mirov bi mirazê xwe şa dibin. Piştî sefereke dûr û dirêj bi zehmet, bav Sêva Hecî dide Mîr Mehmûdê Cindî. Ew, dema dilketiya xwe Sêva Hecî dibe welatê xwe, di rê de rastî şivanekî tê, ew şivan, şivanê mala bavê Sêva Hecî bûye. Heft sal şivantiya wan kiriye, angorî gotinên Sêva Hecî bavê wê biryar girtibû wekî piştî salekê keça xwe bide vî şivanî. Bo vê yekê jî gunê Sêva Hecî gelekî li vî şivanî tê, dilê wî jî di Sêva Hecî de hebû ye. Mîr Mehmûdê Cindî ji ber zanebûna êş û jana dilan, dibêje dergistiya xwe wekî ramûsanekê bide şivîn û xatirê xwe jê bixwaze. Demek be jî Sêva Hecî û şivan hev radimûsin. Çend sal derbas dibin, ji Sêva Hecî re keçek dibe, navê wê datînin Sêva Sêvê, ew keç mezin dibe, dibe keçeke xama. Ew şivanê ko demeke berê bibû evîndarê Sêva Hecî, hê Sêva Hecî ji bîr nekiribû. Rojekê diçe Sêva Hecî birevîne. Wê çaxê xeberê hildide ko keçeke wê bûye. Vê carê tînin vê keçikê Sêva Sêva didine vî şivanî, ew jî dighêje mirazê xwe. Di şaxeke mayî ya vê destanê de çawa em dibînin, Mîr Mehmûdê Cindî bi Gulçîçeka Dilan re jî dizewice, wê jî bi xwe re dibe. Gulçîçeka Dilan ji der dîtina qeytana Hemedanê (ji bo çavê bavê Sêva Hecî bibîne, wî nikaribûya bidîta), keçekê jî bavê Sêva Hecî re tîne. Çawa tê xuyan hemû kesên ko di vê destanê de hene, hemû jî dighêjin mirazê xwe, dilşa dibin, dilê tu kesî ji kesî namîne. Bavê Sêva Hecî, Sêva Hecî, keça wê Sêva Sêva, Mîr

Mehmûdê Cindî, şivan, Gulçîçeka Dilan hemû bextewar in, destan bi tehrekî dilşa diqede.⁴⁷

Destaneke mayî ko bi şahiyê ve diqede jî, destana Behram û Gulendam e. Dema Behram ji raw û nêçîrê vedigere, di rê de rastî dewrêşekî tê. Navê wî Şah Mensûr bûye. Ew padişahê Helebê bûye. Behram mêze dike, rewşa Mensûr şah qet ne baş e. Di ber dilê wî de tê û sedemên bedhaliya wî jê dipirse, ew dibêje derdê dila ye. Piştî van gotinan ew ji berîka xwe du sûretan derdixe yek Gulendam e, yek jî sûretê Firîdayê bûye. Gulendam û Firîda pismamê hev bûne û gelek bedew bûne. Ji her derê kes dihatine dîtina wan. Dilê Mensûr di

86
Firîdayê de hebûye. Dema ew van sûretan nîşanî Behram dide, Behram wê dibîne hişê serê wî diçe û dibe evîndarê Gulendamê. Bi vî tehrî Behram û Mensûr şah dibine heval, pey rêça Gulendam û Firîdayê dikevin. Piştî rêwîtîke dirêj û zehmet, ew digihêjin mirazê xwe. Gulendamê didine Behram, ji ber ko gelek mêrxas bûye. Gotinên wî timê dihatin qebûl kirin, li ser daxwaziya Behram, Firîdayê jî didine Mensûr Şah. Çil rojan û çil şevan dîlan û şahiya dikin.⁴⁸

87

Serkanî

1) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs, xebateke neçapbûyî).

Qanadê Kurdo, ev berevoka destanên kurdî berî mirina xwe amade kiriye, di nav vê destnivîsê de heft destanan cih girtiye, ji aliyê din bo vê xebatê pêşgotinek jî nivîsiye. Di nav van destanan de çar destan, ji zaravê soranî wergerandiye zaravê kurmancî. Ev herçar destan cara pêşîn, ji aliyê Qadirî Fettahî Gazî de li Iranê di nav weşanên Unîversîta Tebrîzê de hatine weşandin, wek Ferx û Astî, Şor Mehmûd û Merzingan, Mehr û Wefa, Behram û Gulendam. Qanadê Kurdo sê destanên ko newerger in, wek Elî şêr, Zembîlfiroş, Hespê Reş jî aniyê di nav vê berevoka bi navê Beytêd Kurdî de cîwar kiriye. Angorî her destanekê hejmara rûpelan dayê, wek pirtûk hejmar nedane rûpelan.

2) Oskar Mann, Die Mundart der Mukri Kurden I–II, Berlin, 1906, 1909. Oskar Mann di cildê yekemîn de çend destanên ko di nav kurdên Iranê de belav bûne, civandiye, bi kurdî, bi tîpên latînî çap kiriye. Di cildê duwemîn de jî, Almaniya van destanan cih girtiye, 302+478 rûpel. Ev xebata, di dema xwe de xebateke here fireh û pêşîn e ko li ser destanên kurdî hatiye amade kirin.

3) Heta niha çend şaxên Leyla û Mecnûnê yên folklorîk hatine berev kirin. Heciyê Cindî, Kurdske Epiçeskie Pesni-Skazkî (Beyt-Serhatiyêd Kurdî Yên Epîkî), Moskova, 1962, rûp. 163–169 (Di

vê şaxê de navê destanê Leylî û Mecnûn derbas dibe). Ordîxanê Celîl, Celîlê Celîl, Zargotina K'urda, Erîvan, 1982, rûp. 132–138 (Di vê şaxê de navê destanê Leylî û Mecnûn derbas dine). Ji aliyê din çend şaxên vê destanê yên edebî jî hatine nivîsîn. Ji van şaxan yek ji aliyê Xarîs Bîtîlîsî de, di sala 1758'an de hatiye nivîsîn. Ev şaxa paşê di di sala 1965'an ji aliyê M. B. Rudenko de ji nû ve li Moskova çap bûye. Paşê şaxeke vê destanê ya edebî bi firehî ji aliyê Şêx Mihemed Can de, li dora sala 1884'an de hatiye nivîsîn û bi tîpên latînî ji nû ve ji aliyê Zeynelabidîn Zinar de hatiye çap 88

kirin: Şêx Mihemed Can, Leylî û Mecnûn, Stockholm, 1993.

4) M. B. Rudenko, Literaturnaya i Folklorne Versii Kurdskey Poemi »Yusuf i Zelêxe« (Şaxên Poema Kurdî Usif û Zelêxe Yên Edebî û Folklorîk), Moskova, 1986. Rudenko, di vê lêkolîna xwe de, şaxeke vê destanê ya kevn ko ji aliyê Selîm Sileyman de hatiye nivîsîn bi kurdî û rûsiya wê ve tavayî çap kiriye û çend şaxên folklorîk jî pêva kiriye.

5) Heciyê Cindî, Şaxêd Eposa »Rustemê Zale« Kurdî, Erîvan, 1977. Heciyê Cindî, di vê berevokê de 24 şaxên destana Rustemê Zal weşandiye.

6) Destana Ferhat û Şîrîn her çiqas di nav kurdan de zêde belav nebûbe jî, wergerên vê destanê yên kurdî hene, binêre Berhem, hejmar 2, 1992 (Ehmed Şerîfî, Hekîm Şêx Eliyas Nîzamiyê Kurdî). Ehmed Şerîfî, di vê lêkolîna xwe de çawa diyar dike, Nîzamî – nivîskarê Xusrew û Şîrîn ji aliyê dê de kurd bûye. Çawa em ji Şerefnamê fêr dibin, mêrxasê vê destanê Ferhat jî Kurd bûye. Ji kurdên kelhur bûye: Şerefname, Istanbul, 1971, rûp. 23.

7) Qanadê Kurdo, Beytêd kurdî (Destnivîsa wergera Şêx Ferx û Xatûn Astî ji 30 rûpelan pêk tê).

8) Cigerxwîn, Folklorê Kurdî, Stockholm, 1988, rûpel 118.

9) M. Ararat, Dengbêj Kerem, Roja Nû, hejmar 8, 1985.

10) Destana Memê Alan, Istenbol, 1978, rûp. 117.

11) Angorî çend şaxên Memê Alan û Zîna Zêdan, Mem ji Yemenê tê ji bo dîtina Zînê hatiye: binêre Oskar Mann, 1909, rûp. 42.

Angorî vê şaxê, Mem, kurê padişahê Yemenê – Ibrahîm bûye.

12) Oskar Mann, Die Mundart der Mukri Kurden II, rûp. 135–165

13) Qanadê Kurdo, Beytêd kurdî (Destnivîsa wergera destana Şor Mehmûd û Merzînganê ji 27 rûpelan pêk tê).

14) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, cild I, rûp. 149.

15) Heciyê Cindî, Beyt-Serhatiyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 153.

16) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 171.

17) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera destana Mehr û

Wefa 23 rûpelan pêk tê).

18) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 147. Ji der şaxên destana Siyabend û Xecê yên folklorîk, çend şaxên vê destanê yên edebî jî hatine weşandin: Sîabandov Semend, Siyabend û Xecê, Erîvan, 1959. Zeynelabidîn Zinar, Siyabend û 89

Xecê, Stockholm, 1993. Koyo Berz, Siyamed û Xeca (bi zaravê dimilî), Stockholm, 1993.

19) Heciyê Cindî, Beyt-Serhatiyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 171

20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destana Şêx Ferx û Xatûn Astî, rûp. 8).

21) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqiyê, Erîvan, 1977, rûp. 271.

22) Eynî berhem, rûp. 249.

23) Ahmet Aras, Destana Ker û Kulik, Istanbul, 1993, rûp. 54.

24) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda I, rûp. 160 (Navê vê Qeytana Hemedanê, di şaxeke mayî ya destanê de wek Qeytana Memûdî derbas dibe, binêre, Heciyê Cindî, 1962, rûp. 154).

25) Oskar Mann, 1909, rûp. 166–205.

26) Eynî berhem, rûp. 404–429.

27) Roger Lescot, Binevşa Narîn û Cembeliyê Hakkarê, Hêvî, Hejmar: 2, 1984.

28) Muhsine Helimođlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri II ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara, 1990, rûp. 142.

29) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş-Kurds kaya Poema i ee Folkornie Versii (Zembîlfiroş – Poema Kurdî û Şaxên Wê Yên Folklorîk), Moskova, 1983, şaxa I.

30) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa II.

31) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa IV.

32) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VI.

33) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa VII.

34) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş, şaxa IX.

35) Şaxa Emînê Evdal (Di nav pirtûka Musaelyan de cih girtiye).

36) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Ev destnivîsa şaxa Zembîlfiroş ya ko Qanadê Kurdo xwe berev kiriye ji 16 rûpelan pêk tê).

37) Ev şaxa destana Zembîlfiroş wek şaxeke edebî hatiye amade kirin, di nav pirtûka Musaelyan de cih girtiye. Ji aliyê Mirad-Xanê Beyazidî de hatiye nivîsîn. Li ser vê destanê lêgerînek di kovara Pale de hatiye weşandin, binêre hejmar 3–4, 1979.

38) M. B. Rudenko, Şaxên Poema Kurdî Usif û Zelêxe Yên Edebî û Folklorîk, rûp. 297.

- 39) Heciyê Cindî, Beyt û Serhatiyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 139–146.
90
- 40) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdên Surîaê, Erîvan, 1985, rûp. 79–95.
- 41) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqiyê, rûp. 238.
- 42) R. Dengîr, Berxwedankarî Gerdenazadiya Emê Gozê û Du gotin li ser Bişarê Çeto, Rewşen, hejmar 5, 1990.
- 43) Ordîxanê Celîl, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqiyê, rûp. 304.
- 44) Ordîxanê Celîl, Kurdskiy Geroyîçeskiy Epos »Zlatorûkiy Xan« (Eposa Kurdî Ya Mêrxasiyê »Xanê Lepzêrîn«), Moskova, 1967, rûp. 74. Di vê berevokê de çend şaxên destanê hatine weşandin.
- 45) Eynî berhem, rûp. 119
- 46) Heciyê Cindî, Şaxêd Eposa »Rustemê Zale« Kurdî, Erîvan, 1977.
- 47) Heciyê Cindî, Beyt-Serhatiyêd Kurdî Yên Epîkî, rûp. 156.
- 48) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (Destnivîsa wergera Behram û Gulendamê ji 56 rûpelan pêk tê).

91

92

— BEŞ IV —

Di stranên kurdî de navçeke erotîk: memik

Di nav sedsalên bihurî da civata kurdî bi çi çavî pirsra jinan nihêriye?

Bi alîkariya materiyalên folklorê kurdî mirov dikare bersîva vê pirsê jî bide. Jina kurd heta ji destê wê hatiye, ya xwe kiriye, dema xwastiye, bi dilketiyê xwe re reviyê, bi vê yekê ve mirov dikare bibêje hemû di-jwarî û tengasiyên li pêşiya xwe protesto kiriye. Ev meteloka jêrîn ve dilsoziya jinên kurd gelek baş eşkere û îspat dike: reva jinê edetê dinê. Lê belê ew dorgirtina civakî, aborî û polîtîk timê riyên xelasiyê ji wê re girtine û çembera li dor wê her çûye teng bûye. Ji aliyê din jina kurd stoyê xwe li hemberî van êrîşan xar nekiriye. Bi taybetî êrîşên feodalî, nîv-feodalî qet nebe bi saya folklor, stran, destan, gotinên pêşiya û berhemên mayî hatine protesto kirin. Jinan bi kêmanî di folklorê de ji xwe re textek ava kirine, deng û rûmeta xwe bi saya van berheman bilind kirine.

Dema mirov naveroka stranên kurdî raçav dike, mirov dibîne ko tema evînê, temake here xurt e. Di nav vê temayê de, motîva memikên jinan cihekî bi taybetî pêk tîne. Tu beşeke bedena jinê di folklorê kurdî de wek memikan motîveke wisan xurt û rengîn nîne. Di çend stranên de em rastî motîva lêvan jî tînin. Lê belê lêv wek memikan ewqas ne balkêş in, di planeke duwemîn de dimînin û gelek caran bi peyva ramûsanê ve dikevîne zikê hev, gazî hev dikin. Hejmara van stranên ko li ser memikan şax vedane, di zargotina (folklor) kurdî de digihêje dereceke bilind. Kêm û zêde her straneke kurdî ya ko li ser

evînê û viyanê hatiye gotin, tê de qala memikan tê kirin. Ev stranan di nav folklorê kurdî de bingehên edebiyateke erotîk ya xurt pêk tînin. Bêguman nîşanên pêl û cereyaneke erotîk bi tehrêkî baştirîn di stranan kurdî de xwe nîşan dide. Di van stranan de hemû motîv û nîgarên derbarê memikan bi zimanekî gelek bilind, folklorîk û giranbiha ve tînin pêşkêş kirin, wek misal, keç timê dixwaze dilketiyê xwe wek

93
»dost« bibîne, keç wî wek »mêvan« bi nav dike û evînê li ser her tiştî re dibîne, malê dinyayê davêje alîkî:

Ha wer delal

Emîno kuro, tu şevkê

Were mala bavê min mêvanî,

Tu were tewafa cotê memikê mi zeriye,

Ji ter re pir xweştir e, ji axatiya Remaniyê...1

Çavê min li rênga te qerimî

Lawiko, were de tu were,

Bira serê min qurbana serê te be,

şevêk şevên van payîzan,

Mêvanê sîng û berê dosta xwe be...2

Erotîsîzm bi taybetî di stranan kurdî yê evînê de gelek xurt e. Di nav van stranan de mirov nikara rastî şop û rêçên vulgarîsmê û devjiheviyê bê, ebesor û pêxas, efrandarê van stranan nînin, gel bi xwe ye. Ji aliyê din dema mirov van stranan baş analîz dike, ew ji sînorê motîvên pornografîk dûr dimînin. Çawa tê zanîn armanca »edebiyata pornografîk« qamçîkirina hîsên xwendevanan yê cînsî ne. Lê ev stranan kurdî, bi hêjabûna xwe, ji sînorê vê edebiyata pornografîk gelek dûr ketine. Her çiqas carina sînorê navbera efrandinên erotîk û pornografîk dem dem zirav dibin jî, lê belê çawa em dibînin van stranan hêjatiya xwe ya edebî wek tê xuyan bi dirêjîya salan wînda nekirine, ev yekê jî bi serê xwe pîvanek e. Wek misal di nav mîtolojiya kurdî de, mîrxasa destana Mem û Zîn ya jinî û keça Kurd Zîn, mirov çawa lê dinêre mîna Xwedake wek Erosa Yunanî û Amora Romenî bûye nîşana evînê û bi salan li ser zar û zimanê kurdan digere, ji rûmeta xwe tu tiştek wînda nekiriye.

Dema gilî ji Mem û Zîn hatiye vekirin, di berhema Ahmedê Xanî de em rastî çend îfadeyên li ser memikan jî tînin, wek »keçên memikhînar« û »keçên memikgîlover«...3 Ev yekê jî nîşan dide ko, tema memikan ji berê de di nav edebiyata kurdî ya devkî û nivîskî de cih girtiye, bûye babeteke erotîk. Ji aliyê din ev dirûvlêxistinên Ahmedê Xanî, çawa

94

emê paşê jî bibînin, di warê navkirina formên memikan de cihêkî bingehî digrin.

Peyveke erotîk: memik

Memik nîşana, zanav, kîtiya (huviyet) jinan e. Bi salan di nav her çiqê hinerên cida de memik wek nîşana bereket û bedewiyê hatiye hesibandin. Ji der fonksiyona memikan ya mijandina zarokan, fonksiyona memikan ya here mezin bêguman erotîk e. Wek baqe gulên ko dema mirov serê xwe dixê nav, bîn dike, bi bîn û nermikiya wan mest û serxweş dibe, memik wisan di jîyîna mirovî ya cînsî de bandûrhişt in û roleke gelek mezin dilîzin. Bi taybetî memikên keçan wek dewlemendî û zeynetekê hatine hesibandin. Ev bedewiya memikan bûye babeta metelokeke kurdî jî: memikên qîza zeynet in / kelaxê pîrê robot in.⁴ Di vî warî de bêjebendeke kurdî jî me gelekî ronî dike: memkê xatûnê. Bêjebenda »memkê xatûnê« bi taybetî ji bo tiştên xweşik tê bi kar anîn.⁵ Dîsa gotineke pêşiya, ev beşê bedenê, hêjayî beşê herî bedew dîtiye, wek pîvan hatiye hesabîn: dilê tirsonek sîngê gewr nabîne. Ji bo bal û dêna mêran bikşînin li ser xwe, jinan hertim mezinbûna »taxima memikan« ji xwe re kirine pîvan û nîşaneke jinî. Bi saya memikên xwe yê mezin, jinan xwastine jîyîna seksuel hin jî seksueltir bikin. Di çîroka pêşketina mirovatiyê de çawa em dibînin nîşandayîna memikan di sedsalên kevî de gelek hêsa bûye û ev rehetiya jinan tu wext nebûye sedemê serêşîke civakî. Heta niha jî carcar çawa em di televîzyon, rojname û kovaran de dibînin jinên çend êl û eşîrên afrîkî bêtirs û bêşerm memikên xwe dikarin nîşan bidin. Gelo bermayîn û nîşanên vê toleransa berî hezar salan çiqas şop û rêçên xwe di nav stranên kurdî de hiştine? Her çiqas bersîva vê pirsê armanca lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev lêkolîna qet nebe bersîvdayîna vê pirsê hêsantir dike an jî dibe referanseke folklorîk.

Di zimanê kurdî de gelek peyvên ko cihê memikan digrin, hene. Bikaranîna van peyvên, angorî fonksiyona memikan li gelek cihên Kurdistanê diguhirin. Peyva memik ji peyveke latînî tê: ango ji peyva mamma. Di gelek zimanan de ev peyva li cihê dê/dayîk jî tê bikaranîn, dema zarok gazî dayîkên xwe dikin, dibêjin »mama«... Ji ber ko memikên mêran kor bûne, pêş da neçûne, piçûk û bêfonksiyon mane, çawa em dibînin pêwendiyên peyva memik û mêran qet tune ne. Di

95

hin zimanan de xwarinên ko ji bo zarokan amadebûne, tèn firotin jî, bi »mama« tèn bi nav kirin. Bi kurtî bingehevan hemû peyvên diçin digêjine peyva »mamma«: (dê/dayîk). Di zimanê kurdî de çend peyv hene ko gelek dişibînin peyva mamma, wek mak (zaravê kurmancî), mad (zaravê dimilkî). Ji ber ko zimanê kurdî, zimanekî indo-ewropî ye, çawa em dibînin qet nebe koka van hemû peyvên wek hev e. Di zimanê farisî de jî, çawa tê zanin li şuna dê/dayîk peyva mader tê bi kar anîn, ew jî nêzîkî peyva mamma ye. Ev peyva latînî angorî avahiya zi-

manê kurdî, bi alîkariya formê diminutif (bi saya parkîta -ik) bûye: memik. Di zimanê kurdî de li şuna memik carcar jî ev peyvan tên bi kar anîn: çîçik, bistan, sîng, pêşîr, paşil, sîngber, guhan, hingil... Peyvên guhan û hingil zêdetir di zimanê argoyê de, di zimanê ebesor û pêxasan tê bi kar anîn. Ji aliyê din, çawa tê zanîn peyva guhan bi taybetî ji bo memikên heywanan tê bi kar anîn, wek guhanên çêlekan. Peyvên pêşîr û paşil her çiqas li şuna memik tên bi kar anîn jî, ev peyvan zêdetir wek beşeke bedenê an jî bona kincên li dorberê memikan, derbas dibe, wek »pêşîra xwe bigre!« (ango bişkokên li dorberê memikan bigre), an jî »perên xwe têxe paşila xwe!« (wek cihekî parastina tiştan)... Di çend stranên kurdî de emê çawa paşê jî bibînin wek misal mirov rastî îfadên wek »paşil tijî xurme ye« û »paşil tijî êmîşe« tên... Li vir peyva »xurme« û »êmîşe« bi tehrekî sembolîk memikên jinan îfade dikin. Angorî cih û dema karanîna van peyvan maneyên wan jî tên guhirîn. Bi vî tehrî mirov dikare ji bo mêran jî peyvên pêşîr û paşil bi kar bîne. Li çend cihan misal wek dorberê Qonyayê li şuna zarok dema jî ji memikên diya xwe dimêje, ew dibêjin »pêşîr dimije«... Di gelek stranên kurdî de em rastî îfada »sîng û ber« tên, ji vê îfadê em jê derdixin ko qala memikan tê kirin. Peyva sîng him ji bo beşê bedenê yê jorîn (ji qirikê heta nava mirovan), him jî, ji bo cotê memikan tê bi kar anîn. Di gelek zimanan de him ji bo vê beşa bedenê, him jî ji bo cotê memikan tenê peyvek tê bi kar anîn, lê belê di kurdî de gelek peyv hene. Çawa em dibînin di zimanê kurdî de carcar ev beşan bi du peyvan ve tên bi nav kirin: sîng û memik. Ev peyvan wek du peyven hevnaverok (sînonîm) jî tên bi kar anîn. Bi kurtî bi peyvên memik û sîng wek du peyvên evîne û erotîk di stranên kurdî de zêdetir derbas dibin. Di gelek stranên kurdî de em rastî îfada »sîng û ber« jî tên. Gelo peyva ber ji ko tê? Di zimanê kurdî de peyva ber carcar ji bo fêkiyan û ji bo »pêş« (wek beşê pêşîn yê bedenê!) tê bi kar anîn. Dema mirov

96

maneyên vê peyvê bi memikan ve girê dide, mirov rastî şopên hevgerêdanekê tê, di vê navkirinê de mantiqekê jî dibîne. Di zimanê devkî de her çiqas peyva çîçik li şuna memik tê bi kar anîn jî, di zimanê nivîskî de em ewqasî rastî vê peyvê nayên. Di stranên kurdî qasî memikan, em rastî îfada serê memikan (bi latînî mamillan) jî tên. Serê memikan him ji aliyê tehr, reng, tam, him jî bi fonksiyonên xwe ve di van stranên de cihekî taybetî digrin. Çawa tê zanîn li dora serê memikan beşeke wek baxçekî ji gupik û xalan pêkhatî jî heye, jê re bi latînî dibêjin »areola mammae« (baxçê xalan). Di straneke kurdî de qala vî »baxçê gulan« tê kirin: »Taximê sîng û berê Eşşana min ghiştine / xalên zer û sor ketinê«.6 Di çend stranên de em rastî îfada »xal û xetê memikan« tên, ev îfada wisan tê xuyanê ko ji bo van gupikên li

dora serê memikan cih digrin, hatiye bi kar anîn.

Pêşkêşkirina memikan

Di stranên kurdî de tiştê herî balkêş, piraniya stranên ko li ser memikan hatine gotin, ji devê jinan derketine. Ev yeka derbarê şkan-dina çend tabûyan, cihê jinan û derbarê aktîfbûna jinan di pêwendiyên cînsî de an jî derbarê rola wan di civatê de, me gelekî ronî dikin. Di çend civatên islamî de li ser memikan peyivîn, stran gotin û besndayîna wan ewqas hêsa nebûye, wek çawa di zimanê tirkî de jî tê xuyan tema memikan, temake ewqas berbiçav, xurt nîne, wek stranên kurdî ewqas bi vekirî ev tema di stranên tirkî de cih nagire. Gelo mirov ji serdemên kevn heta niha vê yekê wek serdestîke jinan dikare bihesibîne an jî nîşan bide? Bersîva vê pirsê babeta vê lêkolîna me nîn be jî, lê belê ev yeka babeteke gelek balkêş û hêjayî lêkolîneke berfireh e. Dema dilê keç/jineke kurdî dîkeve yekî, li ser bangîn dibe cara pêşîn di van stranên de, em dibînin ko ev jin memikên xwe pêşkêşî dilketiyên xwe dikin, destûrekê derdixib, hemû tirsê ji ser xwe davêjin û memikên xwe pêşkêşî »helaliyê canê xwe« an jî »xelqê delal« û »xelqê têlî« dikin. Jin van dilketiyan di kategorîke taybetî de (xelqê delal, xelqê teli) cîwar dikin û dilketiyên xwe ji ser her kesî re dibînin:

Dewrêşê Evdî

Minê destmala sor gul-gulî anî,

97

Çifta zer memika navda girêda

Û ber delalê dilê xwe pêşkêş danî...7

Ahmedo ronî

Ahmedo ronî, heyran navê min Besna ye,

Tilî, pêçiyê mine, marmutî al şema ye,

Sîng û berê min evdala xwedê koşka sera û çîma ye,

Serê qiranê pezê xwe serda gêr ke,

Minê hemdê xwe te re destûr daye...8

Ji bo ko delaliyên xwe dilşa bikin, jin hemû imkanên xwe pêşkêş dikin, pêşkêşa here giranbiha, bêguman di van stranên de cotê memikan e. Ji ber vê yekê jî gaziyan jinan tehrê xwe diguhirînin, renekî erotîk werdigrin. Di vê strana jêrîn de de çî ji destê jinê tê pêşkêş dîke:

Hey lo lo delal

De lê lo heyran

Wezê delalê malê birêkim,

Wezê taştêkê ji delaliyê malê re çêkim

Wezê temamê rûnê Xinisan jê re lêkim,

Eger qîma delalê malê pê neyê

Wezê cotê memikan jê re pêşkêş kim.

Hey lo lo delal..

De lê lo heyran,
Berîka Mêrdînê berîkî dûz e.
Pozê Qerecdaxa şewitî li serda xûz e.
Nava sîngê mehbûbê min, evdalê
Temam zîv û zêr û altûn e...9
Dema kesek mizgîniya hatina lawikê (dilketiye) keçekê jê re bîne,
keçik dikare! ji cotê memikan yekî pêşkêşî kesê ko mizgînî aniye, bike.
Ev yeka bêguman xurtbûna evîn û hezkirina dilketiyan nîşan dide,
misala kesê mizgîn tîne çawa tê xuyan ne dilketiyê keçikê ye, lê belê ew
dikare memikekî xwe pêşkêşî wî kesê xerîb! bike (bêguman tenê bî riya
folklorê), ev yeka jî, di realîtê de xurtbûna evîna jinê temsîl dike:

98

Lawiko qurba, Girîdaxa berbi welat,
Heçî kesê bibêje -Gede lawikê te hat,
Ezê çevê çepê, memikê rastê
Bidim pêşkêş, xelat...10
Di vê strana jêrîn de, vê carê keçik amade ye wekî »ramûsana rûyê
rastê« jî pêşkêşî kesê salixdayî bike:

Delalê beriyê
Minê sonda mezin xwariye
Heçî saloxekê ji delalî malê ji me re bîne
Ezê bidim heft aşê mala bavê xwe rebenê
Li ber çemê Nisêbînê.
Eger pê razî nebû, ezê ramûsana rûkê rastê,
Bidim bi mizgînî.

Hey lolo...11

Carcar di van stranan de jin bo dilketiyê xwe hertim amade ye da
lawkê wê, xwe bigihîne cotê memikan, merc û xoyan bi xwe amade
dike, bêsebirîya jinan carcar ji sînoran derbas dibe. Dema ji aliyê
dê/bavan de, ji aliyê mêrên xirab de tengasî û dijwarî peyda dibin, jin
ji bo dilketiyê wê, xwe bigihîne cotê memikan gelekî serê xwe li ser
planên cida diêşîne. Jin naxwaze kes ji vê hevduftînê agahdar bibe.
Dema mirov rastiyê digere jina kurd evîna du kesan ser her riştî re
dîtiye, ev yeka bûye wek hîmekî felsefîk: Kesê orta du dila û çar çavan
xeber dide, bira xêrê-wayê qet nebîne. Dema mirov li ser van peyvên
zêrîn! difikire, mirov dibîne ko jina kurd ji aliyê serbestî û daxwaziyên
xwe de çiqas rehet fikiriye. Lê dîsa jin, ji ber çend dijwariyan mecbûr
dibîne xwe diparêze, wek misal jin dema »hîv winda bû« dorber tam
tarî bû, wê çaxê dilşa ye û êdî »fitara xwe« dike, xwe emîn dihesibîne:
Hîva gundê me derketiye, hîva sava
Hîv xeyidiye, tela bextê min û te re naçe ava,
Lawko qurba, hîv çû ava, paşê were,

De tu were, ser sîngê min evdala xwedê veke,
Forma toyê pêz, mastê medaka şekir ser e.12

99

Herê de mêvan

Mêvan, qurba herkê tu pirsê tamê mala bavê min dikî,

Tamê herî pêşîn e,

Du cêrge dîwarê wî ne

Çargoşe danîne.

Paşiya tewla mala bavê min qul e,

Şev nîveke şevê tê de werê xarê.

Herke dê û bavê min pê hisyan,

Ezê bêjim - ne mêvanê sîng û berê min e,

Qerewilê şevê ye,

Şaş bûye,

Hatiye avê digere, tî ye...13

Di çend stranên de hevdu dîtina keç/xortan bi saya pêşkêşkirina
memikan, dibe edetekî nûjen û hevdem. Çawa tê xuyan, vê carê keç li
diya xwe şîretan dike û ya dilê xwe venaşêre:

Were mala bavê min keçikê bi şeve,

Ezê ciya ji xwe û delalê malê re daynim tev li heve,

Heger diyam go: »Çi bû, çi çiriya?«

Ezê bêjim: »Porkurê, edetê xort û keçê vî zemanî yek jî ev e.

Yadê, îro sê ro delalê dilê min xeyîdiye,

Ezê cotê memika bavê min deve«.14

Di nav stranên kurdî de pêşkêşkirina memikan hemû şik, dijwarî û
nebaweriyên navbera jin/mêran yekten ji ortê radike, ev îfadeyên
pêşkêş û xelatan mirov dikare bêje, di van stranên da dibin
manîfestoyên evîne. Ji aliyê din çawa em paşê jî bibînin, jin dikarin
van manîfestoyan biqelêşin û bavêjin alîkî. Ev yeka jî di folklorê kur-
dî de nîşanên dilsarî, heznêkirin û bêdiliyê raberî me dikin. Ev
protesto û dijîderketinan dîsa derbarê rola jinan de me gelekî agahdar
dikin. Dema jin memikên xwe pêşkêş dike, ne tenê pêşkêşkirin, carcar
qala »tapokirin«ê û »tanzîm«ê jî dikin:

Bavê Seyro

Bavê Seyro qurba! çima tu deynakî?

100

Her çar malê Aluca li quna diyêr demam nakî?

Sîng û berê min keçikê weke bexçê Zinara Mêrdînê

Ji xwe re tapo nakî...15

Di şaxeke vî stranê de ev wekî »tapo û tanzîm« derbas dibe 16.

Barîkatên edebî û memik

Çawa tê xuyan, dema keçekê dil kir, bêtirs dikare bi dilşahî memikên

xwe pêşkêşî delalîyê canê xwe bike. Di merc û hoyên zewaca bêdil de, êdî keç vê comerdîyê nîşan nadin, ewqas »sîngvekirî« nînin. Memik para kê ye? Bersîva vê pîrsê bi daxwaziya keçê ve gîrêdayî ye. Di ser-pêhatîya Hecî Mûsa û Gula Ermenî de, Hecî Mûsa tê protesto kirin, Gulê tê rûspî kirin. Ji ber ko Gulê naxwaze bibe jina Hecî Mûsa, dilketîkî wê heye, navê wî Miksî ye. Ev keçka Ermenî enînivîsa xwe ji zûda kivş kiriye: ...heta ez li darê dinyayê sax bim, cotê memikê min, wê ji Miksiyê lawê apê min re be...

Hecî Mûsa begê ban kir:

Eman Gulê ev sibe ye, xweş sibe ye,
Tu kerem ke ezê biskê werim hinda te ye,
Ezê maç kim cotê memikê te ye.
Mirin heye, qebra tarî mala me ye.
Gulê ban kir: Eman bego wer mebêje,
Ji dînê bavê min re pir xerab e.
Keşê rabû ji ber rahib e,
Heta ez li darê dinyayê sax bim,
Cotê memikê min wê Miksiyê lawê apê min re be...17

Di çend stranên de, dema dilketiyê keçekê ji meydanê vedikişê, bar dike an jî diçe dilovaniya xwe, keç sond dixwe wekî êdî sîng û berê xwe veneke, ji bo bîranîna dilketiyê xwe, ew mecbûr dimîne vê gavê davêje: ...Ezê sîngê xwe bikim hepisxane / Destê xelqê neçe nav memikan.18
Venekirina memikan di dawiyê de dibe beşeke şînê:

Ez ad dikim, paşî te ez sîng û beran venakim,
Por û guliyan şe nakim,
101

Bisk guliyan dirêj nakim ji badanê,
Çavan kil nadim ji kildanê...19

Di çend stranên de çawa pêş da tê, jin dikarin heta roja mirinê sîng û berê xwe perde kin, veşêrin, çarmedora sîng biparêzin. Ji bo ko kesekî mayî destê xwe dirêjî sîng û beran neke, derî û kulekan digrin. Jin çeperan, heseran diqşînin dora memikan, wek bax û bostanekî. Lê belê dema dil kir, wê çaxê her tişt diguhire:

Kerem ke jorê bibe ezîz mêvane,
Ji seferê hatî, eziyet dîne, ezebê girane,
Emê şermiyê bavêjin ber piyane,
Gerdana min kupî hingivîne,
Şîrîn-şîrîn bimijîne.
Perda edebê ji ber hilîne,
Bax û bostanê min gihiştîne.
Hesar kirî bo te min hiştine,
Bikeve nave, gul sosinan jê biçîne...20

Di van xetan de derbasbûna »perda edebê ji ber hilîne« û »emê şermiyê bavêjin alîkî ber piyane«, wek du nîşanên serbestî û rehetiya jiyana seksuel gelek giring in. Hildana perda edebê mirov dikare wek çend nîşanên jîyîna evîndariyê û jîyîna seksuel yê here bingeşî, here radîkal bihesibîne. Dema mirov li ser pêwendiyên jin û mêran yê cînsî difikire, ev rêzan gelek hînkar û perwerdekar in.

Fonksiyonên memikan yê din

Memik wek destxistina hewcedariyên seksuel organeke bingeşî e, ji bo ko herdu alî (jin û mêr) di warê seksual de têr bin, xwe rehet bihesibînin, memik roleke mezin dilîzin, ev wek fonsiyona memikan ya yekemîn dikare bê nav kirin. Bi memikan şabûn, maçkirina wan, tevdan, gezkirin, birin û anîn û mizdana wan, rehetîke mezin dide herdu aliyên. Ji der vê fonsiyona memikan, dengbêj çend fonksiyonên mayî jî spartiyê memikan an jî memik dibin nîşanên hewcedariyên mayî, wek derman, xarin û vexwarin û mijûlî...

A. Wek Derman: Ji bo qenckirina birînên mêrên xwe, dilketiyên
102

xwe, di çend stranan de çawa em dibînin jinan xwastiye memikên xwe bikin derman û melhem têxin devê birînan. Him mêr, him jî jin her yek ji aliyê xwe de ghiştiye bawerîkê: memik derman e. Ji bo ko ber dilê birîndar de bê, stranbêja jinî ji ser cotê memikên xwe re tu tiştekî giranbiha nedîtiye wekî pê birînên birîndaran bipêçe:

Bavê Fexro

Ez çûme Bolindê Sebriyê Hecî ne li mal e,
Dibên li şerê tirka, li pira Batmanê birîndar e,
Nizanim çi steqlala Şêx Sehîd, fermana kurdan rabûye,
Berê Sebrî tev birine dane elemane,
Ditirsim birîna Sebriyê Hecî li binya xetê,
Bê hekîm û bê derman e,
Minê cotê zermemikê xwe biqelaşt,
Jê re bikira mîl, melhem û serdermane...21

Ev stranan ji alîkî de nêzîkî stranên şînê dibin, her çiqas mirin û kuştin tune be jî, çawa tê xuyan şîn û girîk heye. Di rewşeke awa de qala memikan kirin, ez bawer dikim zêdetir bi daxwaza zû qençbûna birîndar ve girêdayî ye, keçîk dixwaze bi motîva memikan hêviya xelasbûnê li bal birîndar zêdetir bike, bîna wî fireh bigre, bo vê yekê jî diçe bal hekîmê filleh (Erakêl):

Bavê Fexriya

Bavê Fexriya qurba!

Jî îne heta îne,

Îro sê ro bavê Fexro birîndar e,

Di nav nivînê, wey li minê!

Ezê rabim daw û delingê xwe hilgêvim,
Herim Hadhaka xopan, mala Erakêlê hekîm,
Ezê bêjim: Erakêlo qurba! sîng û berê min keçikê,
Bike melhema devê vê birînê... 22

Di çend stranê mayî de jî, em rastî îfada wek »memik derman in« tîn.
Bi taybetî kesê ko ji dilketiya xwe dûr dikeve, diçe xerîbistanê, gelek
103

caran bedhal dikeve, ker û gêj dibe. Keçik ji ber vî derdê dûrketinê, bi
stranekê be jî, diçe hawariya wî, di ber dilê wî de tê, dixwaze timê bî-
na lawikê xwe fireh bigre:

Lawiko

Dilê min li ser dilê min re kale-kale,
Îro cabek ji min re hatiye, dibê lawikê te,
Li welatê xerîbiyê nexwaşe, pir bedhal e.
Li welatê xerîbiyê ne balgî ye, ne doşek, ne perpale,
Ezê îznê ji dê bavê xwe bixwazim,
Herim welatê xerîb, xwe jê re bikim balgî,
Sîngê xwe bikim perpale,
Bila lawkê min bi kêf be, êdfî menale...23

B. Wek Star: Memik him ji aliyê nermbûna xwe, him jî bi germbûna
xwe ve wek stareke giranbiha hatiye hesabandin, wek koşk û serayê
hatiye bi nav kirin. Angorî van stranan mirov tenê di nav sîng û beran
de dikare bîna xwe derxe, an jî şevên zivistanê xwe di nav de germ bike:
Xwezila şevêkê ji şevên çilê kanûna zivistanê / di ber sîng û berê xelka têlî
de bibûma mêvan...24 Ji aliyê din di çend stranan de memik wek balgî
an jî wek mesken hatine bi nav kirin:

Çavêd xwe jê re bikim saqî wextê şerab geranê,
Sîngê xwe jê re bikim balgî wextê palvedanê...25

Di straneke mayî de jî keç sîngê xwe dike mesken wek cihekî starê:

Sîngê mi ji te re baxçe ye,

Gul û rihan têda ye,

Meskenê min û te ye...26

Hembêzkirin ji aliyê jin û mêr de wek avahîke evînê hatiye dîtin, de-
ma mêr dikeve nav sîng û beran, ev avahî hemû şana xwe di van
stranan de nîşan dide:

Heso

Heso, îşev şev e, şev wê bi şilî ye,

104

Guhêra hogîçê te av e, avherî ye,
Were têkeve nav dest orxan-doşekê qastûkiye,
Herge qîma te dest orxan-doşekê qastûkî nayê,
Ber serê te cotê zer memika serî sorî, binî spî ye...27

C. Wek Ronahiyê: Di çend stranan de memik şemal didin, wek »şemala şevê« 28 hatine dîtin, ronahî û tîrêjên li dorberê memikan peyda dibe, angorî baweriya dengbêj tariya şevê belav dike :

Eyşê

Eyşê qurba, dilê min qîz û bûkê van koçera,

Sîng û berê Eyşa min usa ne,

Nola hîverona van payîza ser bêdera...29

Gelo stranbêj çawa ev ronahî û şemala memikan kiviş kiriye? Bi baweriya me, ev yeka bi avahiya memikan ve dikare bê şiro vekirin. Ji ber ko di şevên tarî de angorî beşên bedenê yê mayî memik baştir xwe nîşan didin (wek du çiyayên mezin) angorî beşên mayî, memik wek bilindcihekî çêtir xuya dibin an jî bi peyvên stranbêj »şemal didin« wek »hîveronê« ronahiyê dibarînin.

D. Wek Mijûlî: Dema bîna lawik teng dibe, xew nakeve çav an jî li ser rê ye, diçe xerîbiyê an jî şevên dirêj dema wext derbas nabe, keç di gelek stranan de gazî lawikê xwe dike wekî bê têkeve nav sîng û beran, ji xwe re mijûl be, bi memikan şa be, pê bilîze. Bi kurtî memik wek serkanîke bînfirihîyê û çerezê şevbihuriyê di van stranan de derbas dibin:

Şahîno

Şahîno, dîno tu dîn î, tu ne mi distînî, ne direvînî,

Nextikê mi giran e, tê ji kû bînî,

Tu ji xwedê natirsî etfa zîvî li ser sîngê mi dihejînî,

Sîngê mi baxçê gulên û sêvan e, dema bîna te teng bî,

Werê demekê, da tu xemên dilê xwe jê birevînî...30

105

Du zerî

Canê canê,

Du zerî ber derîkê mala bavê min rêze,

Xwîşka mezin ya piçûk re digot:

»Îşev mêvanekî hatiye mala bavê min û te

Rebenê pir ezîz e.

Ezê nizanîm jê re çî pêşkêş, çî layîqî, çî cayîz e,

Ezê ji şevêkê, nîvê şevanî,

Pêda jê re teslîm bikim cotê zer memikan,

Şevê çilan û kanûnan dûvedirêje,

Rabe, rûnê û pê bilîze«.31

Ji aliyê din dema dilketiyê keçekê diçe xerîbiyê, leşkeriyê an jî welatên dûr, wê demê keç memikên xwe pêşkêşî bîntengan dike:

Gondera reşê

Wekî tê carekê mala bavê mi bivî mêvandarî,

Ezê çihê te daynim yalê odê,

Ezê cotê zer memika pêşkêşî nefsa canê tekim,

Xwe re têr şabe, hetanî sibê...32

Stranbêj, memik carcar jî wek besteke gerê û seyranê hesibandiyê,
mirov dikare têda bîna xwe derxe, kêfa xwe binêre: Sîngê min ji xwe re
bike baxe/ nav bigere tax bi taxe.33 Ji bo beden mest bibe, rehet bibe,
memik wek besteke sportîf dikarin fonksiyoneke mayî jî bilîzin:

...Delalê dilê min hatibû min bibîne/ Xwe di nav bax û bostanê min de
bive û bîne.34 Ev imkana peydabûna ger, seyran û sporê, bi baweriyê
me, ji hebûna zêdebûna memikan tê, dilketiyê mêrîn yek çep, yek rast
lê dixê, mecbûre e xwe bigevizîne, dema dil bike herdu memikan,
navmemikan, serê memikan binêre, ev yeka jî hereket dixwaze, pêwist
e xwe bilivîne an jî memikan yek yek bileqîne. Dema dibêjin »memik
derya xorta ne«, bingehê vê baweriyê, li ser vê rastiya jorîn ava dibe.
Dema yek avjenî dike, nikare cihê xwe de bisekine, ew pêwist e xwe
bilivîne. Stranbêj hemû ev rûçikên jîyînê û avahiya memikan daye li
ber çavan, xwe gihandiyê dinya fantaziyan.

106

D. Wek Çerez: Di gelek stranên de memik wek xwarinên cida der-
bas dibin. Em ji van stranên fam dikin ko tam û xweşiyê memikan li
ser zarê dengbêj demeke dirêj maye, jê têr nebûye. Çawa emê paşê jî
bibînin, di gelek stranên de memik wek fêkiyan hatine nav kirin. Ji der
fêkiyan em rastî îfade û xwarinên mayî jî tîn wek taştê, firavîn, şîv,
paşîv, dimis, çerez, to, kebab, hingiv...Di stranekê de memik wek taştê
û firavînê hatine dîtin: Ezê serê memikê xwe biçilpînim / ji kalan re
bikim taştê, ji xortan re bikim firavînê...35

Motîva »mêrên ji heqê memikan dernakevin«

Di çend stranên kurdî û şaxên wan de çawa em dibînin, jin ewqas ji
zewaca xwe dilşa nînin, mêrên wan an jî dilketiyên wan: »mêrên ji
heqê memikan dernakevin« tîn bi nav kirin. Ev mêran ji aliyê jinan de
carcar wek mêr nayên hesibandin, navên mayî li wan tîn kirin, wek
mêrên çeper, şindo, şindonek, kund, kundo, nemêr, şilek, mêrên kotî,
melmelestî, serjinik, pintî, serhevde, mêrên kotî, dewar, mêrên şil û şêt,
mirdar... Sedemên vê dilsariyê gelek in, wek bi darê zorê ve hatin re-
vandin, zewaca bêdil, hewî anîn, çavderiya mêran, ji mêrtiyê ketin û
gelek faktorên mayî... Di dawiyê de, ev sartiya malê di pêwendiyên
cînsî de digihêje dereceke bilind. Êdî rehetî ji jinan re namîne:

Yadê, navê min keçikê Besna Besnayê,

Weyla min porsorê por belayê,

Teniya Mûşê, heşa Helebê li xwe dayê,

Bavê min xêrê bikî bi çavê serê xwe nebînî.

Çawa nedame xortekî ji mala Hesên Axa apê Behrî,

Simbilsorê ser xaniya, destmala dest lawika,

Roja dawet û eyd û şahiya,
Ez dame Brahîmê Temê, hirçê bûbilanî,
Kerqolanê riya Nisêbînê,
Heq ji sîng û berê min dernayê,
Yadê rebenê, Besê rebenê.36

Jin, ji mêrên ko »şevê heta sibê pişt a xwe didine jinan« hez nakin.
Hemû ev yekan, ji jinan re dîtina imkana dilketiyên nû peyda dikin,
wek çawa di stranekê de jî tê xuyan, jin gazî dilketiyê xwe yê nû dike:
107

Were teresê kuçikê mêrê min bikuje... Di van stranan de çawa tê xuyan
jin gelek xemgin û dilsar in:

Deriyê mala bavê min yatamê bi toz û mij e,
De rabe teresê kuçkê mêrê min bikuje,
Tê devê xwe têxe xan û manê gerdenê,
Cotê memika ji xwe re bimije.37

Xelîlê Qazî

Ezê Diyarbekira şewitî ketim bi mişmişe,
Toq û beniyê mi rebenê ser bejna zirav xuşexuşe,
Bira bavê min xêrê bike, xêrê nebîne,
Çawa ezê nedam Xelîlê Qazî, lawkê kurmanç,
Ezê dam kum bi qulkî ji vanê bajariya,
Ji êvarê heta sibê li ser sîngê min diponije.38

Çawa di van stranan de bi vekirî tê xuyan ko, jin ji mêrê xwe razî nîne.
Di strana Xerabo ya ko di nav xetên wê de li dijî mêrê xirab protestoke
gelek tûj heye, mirov dikare gelekî bi hêsanî vê nerazîbûnê bibîne. Ev
strana ji devê jineke dil bi keser tê strandin, çawa em ji naveroka stranê
têdigihên mêrê jinikê kesekî çavder e, jinxapînok e, di nav malan di-
gere. Di stranê de motîva memikan gelek xurt e, jinik bi alîkariya vê
motîvê qet nebe li şunda vegeerîna mêrê xwe hêvî dike, gazin, lome,
şîret di stranê de tevlihev dibin. Jinik bi vî tehrî hundirê xwe dirêje.
Stran bi van xetan dest pê dike: Ruhê bizdonek bi sîngê gewir şa nabe...
Ev îfada di nav salan de bûye gotineke pêşiya û di kurdî de cih girtiye.

De Xerabo

De Xerabo, de xerabo taximê sîng û berê mi kara xezala,
Ji te re nola qesra Pîrota li Mêrdîna şewitî, nû camkirî,
Na welle nola guşiyek tiriye Çêlikê Eliyê Remo
Di kan û mêwa xwe de nû kemilîn.

...

Xerabo, mal şewitîyo, ez ji te re dibêm tu her şeva Xwedê
Wer tewafa sîng û bera, ramûsanê cotê memikê mi kara xezalan.

108

Ji te re nolî sênyek berdirê yê ter e.

Li Mêrge Mîra jorîn li Qeredaxa şewitî, tu bike parzûnan û torba,
 Tu biguvişe av jê here, bi kêrê qelem traşê du dîlim ke,
 Damarê geza û şekir ji nav here.
 De xerabo, ez ji te re dibêm tu her şeva Xwedê,
 Were li ser rûnê bixwe tev megere...39
 Di çend stranên ji bo sîngtevtanek û destpaşilkekê qala parevekirin û
 nîvîkirina sîng û beran jî tê kirin:
 Kulmalê, bangê Elegezê
 Kulmalê, bangê Elegezê tê fîke-fîk e,
 De tu were telebextê min re,
 Fîno xar ke, qotikê serda sî ke.
 Agirê kulê beyta ocaxê bavê ketê,
 Were xal û xetê sîng û bera,
 Min û dewarê mêrê xwe nîvî ke.40
 Di straneke mayî de jineke mêrkirî bahsa »kilîta cotê memikan« dike
 û kilîtê teslîmî dilketiyê nû dike:
 Sebrê
 Lo lo taxima sîng û berê min ji te re,
 Yek gul û yek sosin û yek çîçek e,
 Tu tevî sêsed sîwarê me Hesena lê peya be,
 Berxo tu guleka xirab neke.
 Kotî mîskînê mêrê min, fesad û dewûsê gunda xeberdar neke.
 Ezê kilîta cotê zermemika teslîmî te kim, tu li cêba xwe ke,
 Bîna te teng dibe, rebeno rojê carekê derî veke.41
 Formên memikan
 Di stranên kurdî de dema dengbêj qala memikan kiriye gelek tiştên
 mayî anîne ber çavan, wekhebûna memikan û van tiştan li ser binge-
 hên mantiqî ava kirine. Di nav van pîvanan de tehr, reng û prosesên
 gihiştina memikan cihekî fireh digrin.

109

A. Tehrê Memikan: Dengbêj di gelek stranên de memik wek
 fêkiyan dîtiye û navê fêkiyan li memikan kiriye. Çima fêkî? Ez bawer
 dikim ji der guloverbûna memika û fêkiyan, zêdetir dengbêj ew tam û
 lezeta ko demekê di fêkiyan de tam kiriye, di memikan de ji nû ve kiviş
 kiriye an jî dixwaze kiviş bike. Ji ber vê yekê jî him guloverbûn û him
 jî tam û lezeta memik û fêkiyan di van stranên de ketine nav hev. Ew
 fêkiyên ko di stranên kurdî de wek memikan hatine pejirandin û
 nîşandin wek misal ev in: sêv, xurme, tirî, porteçal, hêjîr, guz, qawin,
 hinar, şememok...Peyva here zêdetir hatiye bi kar anîn, şemamok e:
 Memkê xezala malxirab sor bûne / mîna şemamokê deşta Hesîna.42
 Angorî beşên Kurdistanê yê cida, cihê belavbûna stranên, ev dorber-
 an li ser zêdetir bikaranîna curê fêkiyan jî tesîr kiriye, wek misal di nav

kurdên Sûriyê de, di nav stranekê de derbasbûna »porteqalê Yafayê« normal e, ji ber ko, nêzîkbûna van sînoran navdariya porteqalên vê navçê eşkere dike:

Li ser zilfê danî,
Xulamê cotê memikan,
Porteqalê Yafayê,
Devê dikana danî...43

Fêkiyên baştirîn li kîjan bajar, navçe an jî li kîjan herêmê digihêjin,
stranbêj navê van cihan û memik gihandene hev, bi hevra bi kar anîne:
Elê Meyrê

Ezê sîng û berê Meyrema xwe dibêjim
– Xurmek xurmê vê Bexdayê,
Hêjîrek hêjîrê vê Şengalê,
Tirîk tiriye Bisindirê,
Qawinek qawinê Diyarbekirê,
Xort nizan be, xwe re bike çerezê şevbihêrê...44

Ji der tam û lezeta fêkiyan, ji aliyê din ew bîna xweş ya ko ji fêkiyan tê,
vê carê dengbêj çawa kivş dike wekî ji memikan jî bîneke awa xweş tê.
Di çend stranan de em rastî îfadeyên derbarê bîna memikan tîn, wek
misal: bîna memka em kotin, bîna memka em xwarin... Ji ber ko memik
110

di bin kincan de zêde dimînin, ew xwey didin, wek hêkan disincirin,
germ dibin, di çend stranan de vê carê em rastî îfade »hilma memikan«
tîn: hilma memka em xwarin. Dema ev bîn û hilma memikan tevlihev
dibe dinya bûye ya dengbêj.

Dengbêj memik ne tenê wek fêkiyan dîtiye, çawa di çend stranan de
tê xuyan navê gelek tiştên mayî jî, li memikan kiriye. Dema memik û
ev tişt dane ber hev, rûberî hev kirine, bêşik wekhevbûna van tiştan û
memikan daye ber çavan, wek kanî, kulîlk, baxçe û bostan, zêr û zîv,
maden, fincan...

Çi ye nêzîkiya di navbera kanî û memikan? Ez bawer dikim bersîva
vê pirsê diçe digihêje wekhevbûna şîr û avê, herduyan jî mirov
vedixwe, dengbêj memik wek cot kanî dîtiye, kaniyên ko li şuna avê
şîr jê dikişin. Ava van kaniyan agir û şewata di dilê stranbêj çiqas dide
sekinandin? Bersîva vê pirsê jî dîsa di nav fonksiyonên memikan yên
duwemîn de veşartîye:

Hey lê, lê
Hey lê, lê, hey qemerê!
Gundê Dodo du gelî ne,
Cotê zer memika cot kanî ne,
Wey malîno, hûnê qet dey nakin,
Ezê destê çav-birûyê beleka dimirim,

Hûnê bawer nakin.45

Lê gewrê

Min serê memika givaşt

Sê fincan av ji hatin xwar,

Min fincanek jê vexwar,

Û ez bûme wek zîveal

Ez bûme wek merekî teyar...46

Di çend stranan de memik wek fincanan bi taybetî wek fincanên ferfûrî hatine hesibandin. Ji alîkî de tehrê fincanan (giloverbûna wan, xweşikbûna wan), ji aliyê din fonksiyona (motîva vexwarinê) fincanan û memikan ji hev ne dûr in. Carcar em rastî îfadeyên »fincanên dest 111

hakiman«47 û »fincanê dest axeleran«48 tên. Çawa di van stranan de jî tê xuyan, di salên kevn de fincanên hakim, axa û began giranbiha bûne. Bi saya vê giranbihabûnê stranbêj xwestiye hêjabûna, giranbihatiya memikên dilketiya xwe jî nîşan bide:

Hesreta min

Hesreta min ji mala bavê derket,

Bi min re xeber nade

Nizanim çira?

Bejin zirav e mîna hal-halê nav geniman,

Memik spî ne mînanî fincanê dest hakimam

– Keçê, kulmalbavê,

Te goştê min helandiye

Bi waqî, bi derema

Hestûyê min helandiye

Kiriye şima...49

Stranbêj ji bo ko bedewî û xweşiya memikan bi tehrê baştirîn bîne zimîn, hemû rê û imkanên hinerî ceribanidine. Carcar sîng wek baxçekî, di nav vî baxçeyî de memik jî wek »baqê gulan« bi nav kiriye. Di strana Eyşanê de awa tê gotin :

Eyşanê

Sîngê gewrê baxçe ye, Eyşanê,

Baqê gula di nav da ye, Eyşanê...50

Mirov li vir baş têdigihê ko baqê gulan memik in, di çend stranê kurdî de carcar peyvên sîng û memik bi hevra tên bi kar anîn, di van stranan da sîng wek deşt, zozan, bostan û baxçekî fireh tê nexş kirin, memik jî di nav vî erdê fireh de cih digrin. Li vira êdî sîng li şuna memikan derbas nabin, ji ber ko qala memikan xwe tê kirin. Lê belê carina jî dema qala memikan nayê kirin, mirov vê çaxê têdigihê ko peyva sîng memikan îfade dike.

B. Rengê Memikan: Di stranan de rengê memikan ji hev cida dibin.

Ji aliyê din beşên memikan (serî, binî, xalên memikan) jî, bi rengên ci-
112

da carina tîn nîşan kirin. Di gelek stranan de memik wek berfa spî ne. Sedemên vê yekê angorî beşê bedenê yên mayî, memik zêde hatine parastin, rûyê rojê nedîtine, zêde spî mane. Her çiqas peyva gewr ne wek peyva spî be jî, li şuna peyva spî carcar em rastî peyva gewr jî tîn. Zêtir di stranên kurdî de memik bi rengê zer hatine nîşandin. Dema memik digihêjin, vê carê em rastî peyva sor tîne: Memkê xezala malxirab sor bûne / mîna şememokêt deşta Hesina... Ev sorbûn ji alîkî de bona serê memikan derbas dibe. Dema memik digihêjin, xalên li dorberê serê memikan çawa tê zanîn reng diguhirînin:

Eyşan

Taximê sîng û berê Eyşana min gihîştine,

Xalê sor û zer ketinê.51

Ji aliyê din, di çend stranan de stranbêj rengê serê memikan û binê memikan, koka wan ji hev cida kiriye, serî bi taybetî sor, binî û kok jî, bi taybetî bi rengê zer û spî ve boyax kiriye, ji tonên tarî berbê tonên vekirî çûye. Bi rastî jî, angorî bin û koka memikan, serê wan zêdetir bi tonên tarî ne, sor, qehweyî û qemer in. Stranbêj ji bo ko vê ferqa rengan zelaltir ji hev cida bike, çawa em dibînin ji xwe re motîva siyê peyda kiriye. Çawa tê zanîn cihê ko sî lê dikeve, angorî beşên mayî zêdetir di nav tariyê de dimîne, ev beşa jî serê memikan e:

Kezîzerê kezîzer,

Xulama memkê gulover,

Serî sor e, binî zer,

Mîna berfa newala,

Siya dara tim li ser...52

Tiştêkî mayî jî heye, dema di stranên kurdî de behsa tehr û rengê memikan tê kirin, memik û tiştên here giranbiha di nav hevda hatine honandin, wek zêr, zîv, maden, fincanê ferfûrî...

Têlî

Têlî heyran, li zozanê Serhedê dilê min bi xem e, bi birîn e,

Îşev serê birînê min girtiye tamam av û xune,

113

Mala Têliyê çûye zozanê tevlê jorîne,

Hespê min rewan bûye, şopa Têliyê digerîne,

Ketim Pîro, Qendîl, Bîngolê, Sîpanê, Şerefîdînê,

Berbi Xelatê, Şuşanê, Tekmanê, hatim welatê jorîne,

Mi xwe berda binya Kosedaxê, çend kon vegirtîne,

Sê zerî min dî wê de serê kaniyê rûniştîne,

Min go, gelî heval, ya mezin Têlî ye,

Herdê din jê re xizmetçîne,

Gişta go, derewa meke, çavê te çawa ji dûrve dibîne.

Min go, nîşanê Têliya min bellî ne,

Yeke esmer e xwîn şîrîn e,

Çavê reşe kil kirîne,

Tiliyê wê armûrî ne,

Çene top, poz bele tujîne,

Lêv tenik kaxitîne,

Ziman celxê qelemîne,

Diranê hûre sedefîne,

Gerdenê spîne cembelîne.

Memikê Têliyê fincanê ferfûrîne,

Serê memika tamamê zîvê çarçarîne,

Koka memika tamam zêrê reşadîne,

Têlî, vê sibengê ezê tiştêkî bêjim, bila dilê te nemîne,

Qedera ko berê ji bavan de hatiye nivîsandin torelîne,

Çiqa zeriye mîna Têlî hene, para mêrkê kotîne.⁵³

Gihîştina memikan û serhildana wan

Di stranên kurdî de memikên here baştirîn memikên ko bi hemdê xwe digihêjin, memikên ko zêde pê nehatine listin, memikên here ciwantiir tîn hesabandin. Memikên ko dest pê neketine di van stranên de memikên keçên çarde salî ne: »Xweziya min tê li wî xortî / di çarde saliya xwe de dest bavêje cotê zer memikan«. Memikên nûgihîştî, memikên keçên azep û xama angorî memikên jinên mêrkirî û pîrzarok gelek hişk in û ji guloverbûna xwe tiştêk zêde wînda nekirine, timê gilok û gulover mane. Di çend stranên de ji bo ko vê hişkbûnê û sertiya memikan bîne zimîn, stranbêj memik wek sêvan dîtine û peyva »ter« bi kar aniye. Çawa tê zanîn tiştên ter gelek hişk in, natewin, formê xwe 114

bi carekê wînda nakin, wek darên ter:

Tu li kû da diçî yek seriya li min vegere,

Ev herdu memikên min mîna sêvên payîzê,

Serê dara bimîne hê ter e.

Malê me danîne gundê vî quntarî,

Xwazgînçî li mala bavê min rûniştî,

Qelendê min digot, xelatê min dibirî,

Xizêma pozê min mîna çerxa felekê li hev dizvirî.

Lawikê min bona ramûsanekê,

Hate ser sîngê zeriye, şîr tune bû, dîsa para zivirî.⁵⁴

Di xeta dawîn ya vê stranê de derbasbûna »şîr tune bû« bêguman

tunebûna mercên hevdu dîtîne an jî vê rewşa nebaş nîşan dide.

Memikên ko di wextê xwe de digihêjin, di stranên kurdî de wek

avahîkê, koşk û serake roj bi roj bilind dibe, hatine hesabandin, ifada

»taximê memikan« piçekî jî, mirov dikare bibêje ko li ser vê saziyê
hatiye afirandin:

Xerabo

Serê memikê min xatûnê,
Mîna tiriyê Çêlikê Eliyê Remo
Di çax û benga xwe de digihiya,
Û di mêwa xwe de dikemilî,
Mîna qesra Pîrota,
Serê mihela Meşkîna,
Li bajarê Mêrdînê avakirî.55

Mezinbûn û gihiştina memikan di stranên kurdî de wek »serhildana
memikan« hatiye hesabandin. Memik, çawa tê zanîn di kontakt û
nêzîkiya bedenî de tesîreke gelek zû nîşan didin, bi taybetî serê
memikan gelek jîndar û nazezîn in: serê memikê te tûj in / weke serê
derziya.56

Gulê Gulê

Destê xwe kir paşilê,
Çi paşilek xweydayî,
115

Serê memikan hildaye,
Memik para xorta ye...57

Ev serhildana memikan çawa em dibînin di çend stranên kurdî de, bi
serê xwe wek bûyerekê hatiye hesabandin. Memik silavan didin, deng
dikin û bû lez û bez reng diguhirînin, sor û zer dibin...

Eman, eman dotmam

Vî kerî pezê çendî va ye,
Nêriyê nav de notla ga ye,
Lawikê min qesta sîng berê min kiriye,
Cotê memikan jê re silav daye.58

Dilber

Cotê memikê mi keçikê, mîna du kewê gozel,
Bi sariya sibehê re,
Li paşilka mi keçikê dikin şêre-şêro.59

Memikên keçên nûgihiştî an jî memikên ko zêde nebûne »destmala
dest xortan« çawa me li jorê jî gotibû hişk û gulover in, wek sêvan:
Memikê dosta min sêvê sor in / Hêdî bidine ber wan gezane.60 Çawa
tê zanîn tiştê hişk û sert tên gezkirinê, ji ber vê yekê jî dengbêj memik
û sêv wek hev ditiye, an jî tiştêkî mayî aniye li ber çavên xwe: Sîngê vê
teresbavê hişk bû / Mîna helawa Entabê / Bi çakûç û tevşoyê/ Destê
neçaran û merengozan nedikşiya.61 Ji aliyê din dengbêj wek fêkiyê ko
digihêje û ji çiqê darê dikeve, dema gihiştina memikan jî tespît kiriye:
Bedewê

Girîdaxa ber bi dunê,
Sûret sor bûne xal ketinê,
Par vî çaxî memkê kewa min tune bû,
Îsal vî çaxî hatine ber ketinê...181

Di hin stranan de wek kulîlk, gupikên daran çawa vedibin, memik jî
116

wisan dipişkivin an jî dipeqin. Dema memik mezin dibin, ew dikarên
angorî dengbêj kirasên keçan jî bidirînin: ...memkê te li du cî kiras
didirî.182

Guhastina formê memikan

Ew bedewî, guloverbûn, hişkbûn û rengîniya memikan çawa em
dibînin di çend stranên de winda dibin. Di van stranan de em rastî
peyvên mizdan, tevdan, gez kirin, givaştinê tên. Piraniya van stranan
ji devê mêran derdikevin. Ev yeka jî nîşan dide, mêr li dijî guhirîna
formê memikan nerazîbûna xwe li hemberî jinê nîşan dide: Memkê vê
tolbavê sistbûne ji mizdanê.183 An jî çawa di straneke mayî de tê xuyan
vê carê mêr ji zêde tevdana memikan gazinê xwe dike: Ezê orta sîng û
berê kawa xwe dinêrim / Gişte xirte-xale bi nîşana tevdanê.65 Carcar jî
çawa em dibînin ji ber çend sedeman wek ji hev dûr ketin û dilsariyê
memikên jinê »bê tîmar« dimînin:

Sêmalo gundo

Ez çûme derê çeman, çemê sar in,
Zozanê bavê te bilind in,
Berf û baran lê dibarin.

Îsal sala hefta ye,

Berî lawkê min ketiye,

Welatê xerîb û xurbetê,

Sîng û berê min fadilê!

Bê mihas û bê timar in.

Yar, yar, yar xopano gundo!...66

Ji ber tevdan, mizdan û gezan an jî sedemên mayî çawa tê xuyan di van
stranan de memik êdî wek memikên kevnejinan ji hev çûne, wek goştê
kelax in, çilmisîne û vê rewşê bala dengbêj gelek kişandiyê.

Dizên memikan û micizeya vebûna bişkoka

Di nav stranên ko li ser memikan de hatine gotinê, peyva ko zêdetir li
bala mirovan dikşîne, bêguman peyva bişkoka e. Çi pêwendiyên

117

memik û pişkoka hene? Di serdemên kevn de jinên kurd memikên
xwe bi pêsîrdank (berpêsîr, çiçikbend) ne diparastin, tenê memikên
xwe di bin kincên bişkokkirî de vedişartin, lê belê dîsa jî rîskê xuyabû-
na memikan hertim zêdetir bû. Ji ber van sedaman di gelek stranên de
motîva bişkoka wek motîveke şer û dew derbas dibe. Ji aliyê mêran

de kêmbûn an jî tunebûna bişkoka şahîke here mezin! hatiye hesibîn.
Di stranan de em rastî vekirina bişkoka (bi destê mêran) nayên. Ev
yeka jî nîşan dide ko tenê îrada mêran roleke ewqas mezin nalîze.
Daxwaza jinê zêdetir giringtir e. Ji ber hevdu famkirin û hevdu hizkir-
inê çawa em dibînin pişkoka pêsîran carina bi xwe jî vedibin! Dema
bişkoka vedibin, memik bi xwe difirin derva. Di bin vebûna van
bişkoka de bêguman daxwaz û evîna jinê roleke mezin dilîze. Ji ber
vê yekê jî dizên memikan hertim nagihêjin armanc û xwaziyên xwe.
Jina kurd hebûna memikên xwe angorî memikên mêran (yên kor-
bûyî, şundamayî) hertim wek serdestîke mezin dîtiye. Bo vê yekê jî
parastina memikên xwe û pîrsa pêşkêşkirina wan, di van stranên lîrikî
de cihekî fireh digre.

Angorî daxwazî an jî bêdiliya jinê demên vebûn / pevxistina
bişkoka ji hev cida dibin. Biryar dîsa di destê jinan de ye. Ji ber vê
yekê jî dizê memikan hertim bi hêsanî nagihêjin armancên xwe: Ezê
dikim herim diziya cotê zer memikan / Destê min kete moriyê lîngan.⁶⁷
Dizên memikan her rê û imkanan diceribînin wekî xwe bigihînin cotê
memikan :

Ay ay li min, kubarê dinê!

Derê Meşkîna xopan bi şewitî, ne tu der e,

Pozê kela Mêrdînê bişewitî, tim rasere.

Xweziya ez bibûma zêrekî mehmûdî,

Ji xanboxaza qirikê xwe berda,

Nava cotê sîng û bera!

Sîng û berê xelka têlî kaleboze spî ne,

Mîna baxçekê Siltan Evdilhemîd,

Bi şev û rojê qereqol û newbet tim li ber tê!

De ay ax li min, of of li min!

De ax ax li min, tengezar im Xwedêwo.⁶⁸

Lê dema jinekê dil kir, wê çaxê bişkoka êdî xwe vedibin. Çima xwe ved-
118

ibin? Ji naveroka stranan em fam dikin ko, êdî her tişt bi hemdî xwe,
bi qamê xwe dimeşe, du dil bûne yek. Dema du kesan hev hez kir,
bêguman bişkoka êdî xwe vedibin, kes pişkoka venake. Di van
stranan de bişkoka ya diqetin, ya difilitin..! Avahiya lêkeran (verb) timê
pasîf in. Ev hîlbijartina gramatîkî, ji alîkî de rola zorê ji ortê radike.
Çawa di stranekê de tê diyar kirin êdî »sî û şeşbişkoka zîvîn« hatine
vekirinê, kê vekirine? Ev yek nayê zanîn, wek micizekê evînê tê xuyan:
Delalo, mi bêrî kir, te bêrî kir,
Riya Mendara şewitî li newalê me li hev hevî kir
Bişkoka mi rebenê xwedê filitî, sînga gewr spî kir.⁶⁹

...

Vî zinarî li me sî kir

Bişkok qetiya, sîng spî kir,

Emrê minî sed salî hebû,

Minê te re tev nîvî kir.70

Di stranên Zerî domamê û Merdînê de çawa em dibînin di navbera lawik û keçikê de li ser memikan tê deng dikan, şer û dewek heye, dîtinên cida davêjin ber hev. Angorî naveroka van strananê dirêj, misal wek strana Zerî domamê, dema keç pey miyên xwe diçe, erdê dikeve »sêsed û şêst şeş bişkokên« keçikê diqetin, lawik wê çaxê memikên keçikê dibîne. Lê belê cara pêşîn keçik van bawerî û dîtinên lawik qebûl nake, xwe li dijî van »iftîran« û »bêbextiyan« diparêze û ji lawik dipirse:

Zerî domamê

— Kuro kulmalo, ya bêbextî serda hato,

Te wextê serê zer memikê dîne,

Nav û nîşanê wan çiyê, çi nîne ?

...

— Kuro kulmalo, te wexta çifte zer memikê mine zer dîbûn

şede, şudê te kî, kî bûn ?

Paşê di navbera keç û xort de ev diyaloga jêrîn derbas dibe. Keçik di dawiyê de têdighê ko bi rastî lawik memikê wê dîtine, kesekî nas e:

119

Keçê, kulmalê, wextê min çifte zer memikê te zer dîbûn,

Neh hebe li wêderê hezire sekinîbûn:

Sê heve Celalî bûn,

Sê heve Rojikî bûn,

Sisêye Sîpikî bûn.

— Kuro, kulmalo, hersêkê Celalî qaçaxê çiya bûn,

Hersêkê Rojkiye vireke derewîn bûn,

Hersêke Sîpikî razgone, cînarê mala bavê min bûn,

Usa ne te çifte zer memikê mine zer dîne...71

Him di strana Zerî domamê de, him jî di strana Merdînê de çawa tê xuyan bi rastî lawikan memikên van keçikan dîtine. Ji ber vê yekê jî keçik cotê zer memikan xwe pêşkêşî »helaliyê canê xwe« dike. Çawa di straneke mayî de jî tê xuyan, hertim kilît di destê jinê da ye: Heger tu pirsra kilîta cihê memikan dikî / qifil û mifte destê min e.72 Di gelek stranan de berî ko bişkok vebin, cara pêşîn dest li ser morî û zêrên li sto û gerdenê tîn û diçin. Her çiqas fonksiyona morî û mircan û zêran cida be jî, di her sîngtevdanekê de ew tîn qetandin. Di stranên kurdî yên evîne de morî û mircan, zêr û zîvên gerdenê û bişkok wek motîf, bedewîke mezin pêk tînin, xemleke bêhempa didin van stranan. Dema jinek dil nake yek dest bavêje cotê memikan êdî derge tîn

girtin. Jina kurd di vî warî de gelek serhişk e, gavekê paš da navêje.

Dema Zîn ji ser Memê re tu kesekî nahebîne, heft dergê mala bavê wê yên pola timê girtî dimînin:

Memê û Zînê

Zînê got:

— Heft dergê mala bavê min, heft jî pola ne,

Temam qerebaşî pelewane,

Heqê bavê kê heye,

Vê êvarê devê xwe bigihîne xala sîng û berane...73

Hertim ne tenê mêr li pey jinan in, carina jî jin pey mêran in, qayde û qanûnan davêjin alîkî. Angorî erf û edetên kurdan ev jinan,

120

xortxapînok in. Gelek caran ev jinan wek »jinên nav malan« tîn bi nav kirin. Di destana Zembîlfiroş de, dema Xatûn dil dike wekî

Zembîlfiroş bibe dostê wê, Zembîlfiroş vê yekê naxwaze. Lê dîsa jî ev xatûna dewlemend, xortxapînok û provokatîf sîng û berê xwe vedike, dixwaze wî ji rê derxe: ... Derî dadaye / Ser sîng û berê xwe vedeya.74

Dema jinek sîng û berê xwe yekten, nêşkêva li pêşberî mêrekî veke, bêguman ev tabloya nûpêkhatî dikare hiş û mêjûyê stranbêj tevlihev bike, çokên stranbêj bilerzîne, wan welat welat bigerîne:

Sînem delalê çaxê min û te,

Li çemê mîra li hev seyran kir,

Min serê xwe danî bû li ser çoka,

Jêlil temaşeyî xalan û biskan kir.

Dema çavê min li sîng û berê Sînema min diketin,

Mîsir, Beyrût û Şamê tê ra xuya kir.75

Cenga li ser memikan

Di çend stranan de jina kurd zêdebûna hejmarên dilketiyan wek

telukeke li dijî memikên xwe dîtiye û li dijî van êrîşan parastina

memikên xwe di hin stranan de dike pirseke sereke. Li ser memikan

cengê mêran, wek êrîşên polîtîk bi nav kiriye, carcar jî rewşa

Kurdistanê û ev êrîşên li dijî memikan rûberî hev kiriye. Cengê li ser

Kurdistanê wek cengê li ser memikên xwe dîtiye. Ev motîvên polîtîk û

evîne di van stranan de ketine zikê hev:

Bejna min

Bejna min, nazik e, ta rihana şeng e,

Sûretê min usa ne, notla hermûşê peng e,

Sîng û berê min usa nin,

Notla text û payê Kurdistanê,

Îsal heft sal e, danzdeh qirala li ser qal û ceng e.76

Di straneke mayî de, dema li ser memikan tê sekinîn, em rastî îfadeke

wek vê îfadê tîn: ...na welleh nola Siltan Reşîd, şert û qayîşê heft duwelê

ecnebî li ser e... Di van stranan de derbasbûna van îfadeyên polîtîk û
121

dîrokî rengêkî gelek hinerî tevî van stranan dike. Ji alîkî de jî, jinê him hebûna xwe ya jinîn û him jî telukeyên li dijî hebûna welatê xwe xwastiye bîne zimîn. Di straneke mayî de, stranbêja jinîn hêjabûna memikên xwe wek »paytextê mîrê Kurdistanê« dibîne:

Derdo

Kuro mi j'te re ne go,
Zimanê te qelem e, sîngê mi defter e,
Serê sibehê, mînakî melayê diwanzde elîm,
Tu dixwînî li ezberê.

Sîng û berê mi etîma Xwedê,
Mînanî paytextê Kurdistanê,
Salê diwanzde meh,
Şer û qewxeyê diwanzde,
Dewletê ecnebî, daîm li ser.77

Çend motîfên dînî û memik

Ji der motîvên polîtîk, di çend stranan de hin motîvên dînî (olî) jî, bi tema memikan ve tevayî derbas dibin. Jina kurd di van stranan de zêdetir pesnê memikên xwe dide, bi alîkariya îfadeyên dînî »edebiyateke memikan« diafrîne. Di van stranan de wek misal em rastî îfadeyên fitir, zekat, melek, xwedê, rojî, paşîv, hec, teberik, şêx û mele tên. Ji ber ko di nav her civatekê de bîr û bawerî, motîv û nexşên olperestî (dînî) timê bi rûmet bûne, stranbêj xwastiye ji vê rûmetê behrekê girê bide, jê îstîfade bike. Lê belê çawa em dibînin, stranbêj hêjabûn û giranbihabûna memikan li ser van xemlên olperestî re girtiye, cihekî hin jî rûmettir daye memikan. Di van stranan de memik bûne zêr û zîv, maden û wek bihuşteke derewîn, rengîn û şengeşox:

Wele sîng û berê min evdala xwedê,
Mînanî baxçekî Zinara Mêrdînê,
Serê salê sê cara zekatê mala Xwedê lê dikeve, lo!...78

Di straneke mayî de ya ko evîna li ser keçeke tirk têda derbas dibe, memik wek fitara êvarê hatiye bi nav kirin:

122

Keçêdînê

Lê gewrê, lê xezalê,
Kanî rinda nav malê,
Weyla mi memik xwarê,
Memik fitara êvarê.
Keçê dînê tu zanî,
Te ez kuştim, te ez helandim,
Tu b'kurmancî nizanî,

Asker oldum peyade,

Te'lîm bilmem ne çare...79

Di strana din de jî, çawa em dibînin vê carê li ser memikê Eyşê »cotek melek« dixwînin.⁸⁰ Dema memik tên xuyanê micizeyên nedîtî, bûyerên nehêvîkirî dikarin peyda bibin, wek »Eger vekim bişkokê sîng û berokê memikane / Heciyê veşerin ji riya Mekane«⁸¹, »Eger hûn bişkokêd sîng û berokan vekin/ Wê miriyên gora zêndî bikin«.⁸² Dema memik vedibin, stranbêj ji Xwedê re hurmetan dişîne û şikiran dike: »Sîng û berê wê gulbarane/ Ezê bîhn kim, ji xuda bikim şikirane.«⁸³ Di straneke mayî de, motîvên olperestî û tema memikan bi temamî ketine zikê hev:

Were mala bavê min derî veke, bê bismila,

Gava tu ketî cem min, te lihêf bilind kir,

Bê yarebî, sed maşalla,

De gava devê xwe avêt xebxeba çînaxî, qirika minî poşnaqî,

Te devê xwe qirika min deranî, bê yarebbî, hemdulla,

Sîng û berê min te re bozî-beyazî,

Mîna beyaz kaxita destê xoce û mella.⁸⁴

Çawa di straneke mayî de jî em dibînin, vê carê cotê memikan ji bo xêr û xweşiyê bîne, bona dergekî xêrê li pêşiya xêrxwazan veke, wek teberik tê pêşkêşkirin:

De gidvano

De gidvano! De gidvano!

Navbeyna min û bejna zirav bi dîwar e,

123

Alî kils, yek nikar e.

Cotê memkê min xanim xatûnê,

Yek sêv, yek porteqal e.

Keçikê gazî dikir dîgo: Lo...lo lawiko,

şevkê ji nîvbenda şeva û pê ve,

Were tewafa sîng û berê min keçikê,

Ji te re xweştir e,

Ji teberika mala şêxê Kal e.

Ji girêdana piştê ber jor de,

Tu çî dixwazî ez minêkarim,

Ji girêdana piştê û ber jêr de,

Ez mirîda şêxê Kal im,

Çî bixwazî ez nikarim.⁸⁵

Di dawiya vê stranê de, tiştêkî gelek balkêj jî, keçik bedana xwe ji piştê (navê) ve dike du beşa: beşa jor, beşa jêr. Di navbera herdu beşan de besa girêdanekê jî dike, beşa jor sîng û ber tev de pêşkêşî lawikê xwe dike, beşa jêr bi tehrekî gelek nazik perde dike. Ev yeka jî nîşan dide

ko, di stranên kurdî de navça here erotîk memik in, ji navê berbi jor. Motîvên li ser beşên bedenê yên mayî (ji navê berbi jêr) wek navçên erotîk ewqas balkêş nînin.

Peydabûna temaya »jinên memikfiroş«

Tema »Jinên memikfiroş« zêdetir di nav stranên ko ji devê mêran derketî, cih digre. Mêrên ko evîndar bûne, hertim çawa di van stranên de tê xuyan, negihîştine daxwazên xwe, hêviyên wan nehatine cih. Ji ber vê yekê jî, van mêran di hembêza xem û xeyalan de ji xwe re imkan û mecalên nû peyda kirine, wan di zerya xewnerojan de bi tehrekî hinerî avjenî kirine, çûne û hatine, bona ko ji xwe re cote memik dest bixin. Em di çend stranên de rastî peyvên dikan, suk û bazar, mişterî, kirîn û firotin... tên. Ji ber çend dijwarî, bêgavî û bêmecaliyên jîyînê, stranbêj xwe avîtiye ber bextê xem û xeyalan. Di van stranên de keç hertim di rola memikfiroşek, xort jî di rola mişterîkî de ye:

Helîmcanê

De bi can be, Helîmcanê,

124

Ê lê Helîmcanê,

Heyran ez ne tî me,

Û ez ne birçî me.

Ez li ber sîhka Bitlîsa xopan rûniştîme.

Ê lê Helîmcanê,

Heke tu avkişênî, ez gelek tî me,

Heke tu nanopêj î, ez gelek birçî me,

Heke tu sîngfiroşî, ez mişterî me,

Heke tu nafroşî,

Roj hizura heq,

Ezê li ser pela selatê,

Destê min û dewa te

Ezê li Helîmcana xwe de'weçî me...86

Di van stranên de derbasbûna peyvên sîngfiroş û mişterî, ji alîkî de evîndariya mêr çiqas bi şewat e, gelek baş eşkere dike. Bêguman ev peyvên ji kirîna memikan zêdetir, destxistina memikan îfade dikin. Bi gotineke mayî hêviyên hevduhatinê, evîne eşkere dikin. Li vir mirov nikare pêwendiyên ekonomîk û bazirganî bîne bîra xwe, wek misal: – kawa min meşîya dikanê / memik birin firotinê. 87 Di vê stranê de tiştê ko mirov jê derdixe ne kirîn û firotina memikan e, mebest hêviya destxistina memikan e, ev yeka tenê di nav sînorê daxwazekê de dimîne.

Çawa me berê jî gotibû, dengbêj di navbera fêkî û êmîş û memikan de tu cidadîk nedîtiye, wek »paşil tijî êmîş e«.88 Li vir peyva êmîş li şuna memik hatiye bi kar anîn, ciyê ko fêkî û êmîş li tê kirîn û firotinê.

Angorî dengbêjê mêrîn û fantazyên wî, li wir mirov dikare memikan jî, ji xwe re peyda bike. Ji ber vê yekê jî pey riya sûkê (pazarê) ketiye û ji keçikê pirs kiriye: Zer memika nafroşî?89

Ji bo kirîna memikan çî ji destê mêr tê dide, yek û du nabêje, timatî û çikûsiyê davê alîkî:

Seyran

Seyranê, min xulama te li wî devî,
Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,
Gazin-loma ji min nekin,

125

Ezê terka çav-birûyê Seyrana Mele Mûsa nakim.

Hetanî serê Qereşdaxa xopan,
Ranebe mêrg û zevî.

Seyranê minê sond xariye
Gere sûretê te sor bidim ber vî devî.
Seyranê, min xulamê te wî devî, xeberdanê,
Gundo, lo malîno, ezê bextê we ketime,

Hûnê gazin-loma min nekin,

Memikê Seyrana min wisan in:

Serî sor in kokê wan spî ne,

Notilî sêvêd Xelatî ne,

Notilî xurmê Herebî ne,

Na wele, notilî tiriye Rewanê sincirîne,

Wê anîne hefa mala firotinê,

Herke xelqê rabe bide mal-halê dinê,

Ez sêfilê xadê rabim bidim,

Herçar mîngê xwe tîn ber dotinê,

De bavê, Seyran xeyidiye bi min re nayê...90

Gelek caran memik di stranan de wek sêvên firotinê hatine nîşandan.

Çawa me li jor jî gotibû, ji aliyê tehr, tam û lezet û hişkiya xwe ve, dirûvê memikan angorî dengbêj gelek li sêvan ketiye, wek hev hatine hesabîn. Ew bedhalê ko cotê memikan wek derman dîtiye, çawa di stranekê tê xuyan, dîsa riya dikanê digere: ....Memik sêv e li dikanê.91

Bi kurtî mirov dikare bibêje ko di hemû van stranan de ev motîvên li dora tema memikan berev dibin, nîşan didin ko, memik bi salan wek nîşaneke mezin ya şaxsiyeta jinan hatiye pejirandin. Bi kêmanî materiyalên folklorîk vê rastiyê ji me re pêşkêş dikin. Ji aliyê din li ser jîyîna seksuel ya jinên kurd, di paşerojê de, ev stranan wek referans dikarin gelek zaniyariyên kêrhatî raberî me bikin.

126

Serkanî

1) Roja Nû, hejmar: 27. Ev kovara ko bi kurdî û bi fransî du zimanan

- hاتیە weşandin û di navbera salên 1943–1946 li Beyrûtê derketiye, çapa nû: Uppsala, 1986.
- 2) Heciyê Cindî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erîvan, 1972, rûp. 39.
  - 3) Ehmedê Xanî, Mem Zîn, Istenbol (werger: M. E. Bozarslan) 1975, rûp. 193, 108.
  - 4) Heciyê Cindî, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurd, Erîvan, 1985, rûp. 344.
  - 5) M. U. Xamoyan, Ferhenga kurdî-Rusiye Frazêologî, Erîvan, 1979, rûp. 160.
  - 6) Nura Cewarî, Stranê Kurdaye Cimaetiyê, Erîvan, 1983, rûp. 128.
  - 7) Nura Cewarî, rûp. 166.
  - 8) Nura Cewarî, rûp. 137.
  - 9) Kürt Halk Türküleri (Kilam û Stranên Kurd), Ankara, 1991, rûp. 178. Amadekar: Mehmet Bayrak).
  - 10) Heciyê Cindî, rûp. 71.
  - 11) Cigerxwîn, Folklorê Kurdî, Stockholm, 1988, rûp. 133.
  - 12) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, Moskov, 1978, cîlt : I, rûp. 373.
  - 13) Heciyê Cindî, rûp. 110.
  - 14) Celîlê Celîl, Zargotina Kurdê Suriyê, Erîvan, 1985, rûp. 241.
  - 15) Cigerxwîn, rûp. 112.
  - 16) Zeynelabidîn Zinar, Xwençe V, rûp. 48.
  - 17) Roja Nû, hejmar:18.
  - 18) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (ev xebata Qanadê Kurdo berî mirina wî wek destnivîs hatiye amade kirin, hin çap nebûye.
  - 19) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî. Di nav vê xebata neçapbûyî de, Qanadê Kurdo çend destanên ko di nav Kurdên Îranê de belav bûne, qulibandîye zaravê kurmancî. Ji aliyê din çend destanên 127 zaravê kurmancî jî, yê wî xwe berev kirine, di nav vê destnivîsê de cih girtine).
  - 20) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
  - 21) Mehmet Bayrak, rûp. 101.
  - 22) Celîlê Celîl, rûp. 223.
  - 23) Cigerxwîn, rûp. 116.
  - 24) Cigerxwîn, rûp. 164.
  - 25) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
  - 26) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
  - 27) Heciyê Cindî, rûp. 73.
  - 28) Ferhat, Govend – Kürtleri Türkülerinden Öğrenmek, Köln, 1990, rûp. 13.

- 29) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, Zargotina Kurda, cîlt I, rûp. 411.
- 30) Hawar, hejmar: 37.
- 31) Heciyê Cindî, rûp. 33.
- 32) Nura Cewarî, rûp. 145.
- 33) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs).
- 34) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 35) Hawar, hejmar: 38.
- 36) Cigerwxîn, 151.
- 37) Celîlê Celîl, rûp. 245.
- 38) Celîlê Celîl, rûp. 216.
- 39) Roja Nû, hejmar: 36.
- 40) Heciyê Cindî, rûp. 71.
- 41) Ji arşîva M. Ararat.
- 42) Segvan Abdulhekîm, Mehmed Arîfê Cizirî kewê ribad e, Stockholm, 1990, rûp. 30.
- 43) Roja Nû, hejmar: 56.
- 44) Nura Cewarî, rûp. 149.
- 45) Heciyê Cindî, rûp. 122.
- 46) Roja Nû, hejmar: 6.
- 47) Heciyê Cindî, rûp. 201.
- 48) Heciyê Cindî, rûp. 198.
- 49) Heciyê Cindî, rûp. 201.
- 50) Celîlê Celîl, rûp. 270.
- 51) Nura Cewarî, rûp. 128.
- 52) Roja Nû, hejmar: 55.
128
- 53) Ji arşîva M. Ararat.
- 54) Ji arşîva M. Ararat.
- 55) Roja Nû, hejmar: 27.
- 56) Zeynelabîdîn Zinar, Xwençe III, Stockholm, 1991, rûp. 45.
- 57) Roja Nû, hejmar: 55.
- 58) Heciyê Cindî, rûp. 115.
- 59) Roja Nû, hejmar: 45.
- 60) Heciyê Cindî, rûp. 115.
- 61) Zeynelabîdîn Zinar, Xwençe II, Stockholm, 1990, rûp. 109.
- 62) Heciyê Cindî, rûp. 30.
- 63) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 64) Heciyê Cindî, rûp. 76
- 65) Heciyê Cindî, rûp. 47.
- 66) Hawar, hejmar: 6.
- 67) Heciyê Cindî, rûp. 108.
- 68) Cigerwxîn, rûp. 146.

- 69) Celîlê Celîl, rûp. 245.
- 70) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, cîlt I, rûp. 353.
- 71) Heciyê Cindî, rûp. 88.
- 72) Hawar, hejmar: 28.
- 73) Nura Cewarî, rûp. 162.
- 74) J. S. Musaelyan, Zembîlfiroş – Destana Kurdî û Şaxên Wê, Moskov, 1983, rûp. 138.
- 75) Mele Mehmûd Dêrşewî, Miştaxa Çiya – Ji Gotinên Pêşiya, Stockholm, 1989, rûp. 137.
- 76) Heciyê Cindî, rûp. 163.
- 77) Roja Nû, hejmar: 11.
- 78) Cigerxwîn, rûp. 147.
- 79) Roja Nû, hejmar: 57.
- 80) Ordîxanê Celîl & Celîlê Celîl, rûp. 411.
- 81) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 82) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 83) Qanadê Kurdo, Beytêd Kurdî (destnivîs)
- 84) Celîlê Celîl, rûp. 250.
- 85) Roja Nû, hejmar: 8.
- 86) Roja Nû, hejmar: 22.
- 87) Heciyê Cindî, rûp. 145.

129

- 88) Nura Cewarî, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Govendê, Erîvan, 1964, rûp. 64.
- 89) Cemîla Celîl, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977, rûp. 34.
- 90) Heciyê Cindî, rûp. 41.
- 91) Celîlê Celîl, rûp. 255.

130

Bîbliyografiyaya folklorê kurdî

Di vê bîbliyografiyayê da 125 serkaniyên ko li ser folklorê kurdî hatine weşandin, cih girtine.

— Abbas, Hilmi, Altkurdiche Kampf und Liebeslieder, München, 1964.

— Abdulhekîm, Segvan, Mehmed Arifê Cizirî kewê ribad e, Stockholm, 1990.

— Akreyî, Ezîz Reşîd, Çîrok û Serhatiyên kurdî, Den Haag, 1982.

— Aras, Ahmet, Ker û Kulik -Mîtolojiya kurdî de Destanek, Istenbol, 1993.

— Aras, Ahmet, Siyabend û Xecê-Mîtolojiya Kurdî de Destaneke Evînî, Izmîr, 1993.

— Balî, A., Gotinên Pêşyan Ên Kurdî, Istenbol, 1993.

— Bayrak, Mehmet, Kürt Halk Türküleri, (Kilam û Stranên Kurdî),

Ankara, 1991.

- Berz, Koyo, Na Xumxum a, Uppsala, 1989.
- Berz, Koyo, Siyamend û Xecê (şaxeke edebî), Stockholm, 1993.
- Blau, Joyce & Hakem, Helkewt, Perles d'un collier, Paris, 1981.
- Blau, Joyce, Mémoire du Kurdistan, Paris, 1984. (Rûpelên 15-100 ji nimûneyên folklorê kurdî pêk hatiye.)
- Blau, Joyce, Contes Kurdes, Paris, 1986.
- Bois, Tomas, Kurdische Volksdichtung, Bonn, 1985.
- Bozarslan, M. Emîn, Mîr Zoro-Meselokêd Lawiran I, Borås, 1981.
- Bozarslan, M. Emîn, Gurê Bilurvan-Meselokên Lawiran II, Borås, 1982.
- Bozarslan, M. Emîn, Kêz Xatûn-Meselokên Lawiran III, Borås, 1982.
- Bozarslan, M. Emîn, Serketina Mişkan-Meslokên Lawiran IV, Uppsala, 1984.
- Bozarslan, M. Emîn, Pepûk-Meselokên Lawiran V, Uppsala, 1985.
131
- Bozarslan, M. Emîn, Melayê Meşhûr -Pêkenokên Melayê Meşhûr, Uppsala, 1986.
- Bozarslan, M. Emîn, Masiyên Bejî - Pêkenokên Gelî I, Uppsala, 1987.
- Bozarslan, M. Emîn, Ji Dîna Dîntir - Pêkenokên Gelî II, Uppsala, 1988.
- Bozarslan, M. Emîn, Ilmê Tûrik - Pêkenokên Gelî III, Uppsala, 1989
- Bozarslan, M. Emîn, Bûka Gulsûn - Pêkenokên Gelî IV, Uppsala, 1990.
- Bozarslan, M. Emîn, Mela Kulî-Pêkenokên Gelî V, Uppsala, 1991.
- Brunel, A., Gulusar, Contes et legendes du Kurdistan, Paris, 1946.
- Cankurt, Zembîlfiroş-Hozana Çîrokî Ya Bi Nav Deng Bi Derxistineke Nû, Bonn, 1987.
- Celîl, Celîlê, Zargotina Kurdê Surîaê, Erîvan, 1985.
- Celîl, Cemîla, Kilamêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.
- Celîl, Cemîla, Kilam û Miqamêd Cimeta Kurda I, Moskov, 1973.
- Celîl, Cemîla, Stranê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1977.
- Celîl, Cemîla, Kilam û Miqamêd Cimeta Kurda II, Moskov, 1986
- Celîl, Ordîxanê, Dilokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1964.
- Celîl, Ordîxanê, Destana kurdî Ya Mêrxasiyê »Xanê Lepzêrîn«, Moskov, 1967.
- Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda I, Erîvan, 1969.
- Celîl, Ordîxanê, Mesele û Metelokêd Cimaeta Kurda II, Erîvan,

1971.

— Celîl, Ordîxanê, Stranê Zargotina Kurdaye Tarîqiyê, Erîvan, 1975.

— Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Mesele û Metelokêd Cimeta Kurda (bi Rûsî), Moskov, 1972

— Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Çîrokê Cimaeta Kurda, Erîvan, 1974

— Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Zargotina Kurda I-II, Moskov, 1978.

— Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê, Gulançikzêrîn (Nimûneyên folk-lora Kurda), Erîvan, 1984.

— Celîl, Ordîxanê & Celîlê, Celîl & Celîl, Zîna, Çîrok, Efsane û Rîvayetên Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1989

132

— Celîl, Zîna & Alenis, A., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi zimanê Lîtvani), Bîlnus, 1977.

— Cewarî, Nura, Kilamêd Kurdaye Govendê, Erîvan, 1964.

— Cewarî, Nura, Afirandariya Kurda Ya Stranên Gelî (bi Rûsî), Erîvan, 1971.

— Cewarî, Nura, Stranê Kurdaye Cimetiyê, Erîvan, 1983.

— Chaliand, Gerard, Poesie Populaire des Turcs et des Kurdes, Paris, 1961.

— Cigerxwîn, Folklor Kurdi, Stockholm, 1988.

— Cigerxwîn, Gotinê Pêşiya, Şam, 1957.

— Cindî, Heciyê & Evdal, Emînê, Folklor Kurmanca, Erîvan, 1936.

— Cindî, Heciyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba I, Erîvan, 1961.

— Cindî, Heciyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba II, Erîvan, 1962.

— Cindî, Heciyê, Stran û Çîrokêd kurdî Yên Epîkî, Moskov, 1962.

— Cindî, Heciyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba III, Erîvan, 1969.

— Cindî, Heciyê, Kilamêd Cimaeta Kurdaye Lîrîkiyê, Erîvan, 1972.

— Cindî, Heciyê, Şaxêd Eposa »Rostemê Zale« Kurdi (bi Rûsî), Erîvan, 1977.

— Cindî, Heciyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdîê, kitêba IV, Erîvan, 1980.

— Cindî, Heciyê, Mesele û Xeberokêd Cimaeta Kurda, Erîvan, 1985.

— Cindî, Heciyê, Hikyatêd Cimaeta Kurdiê, kitêba V, Erîvan, 1986.

— Çem, Mûnzûr, Tayê Kilamê Dêrsimi, Stockholm, 1993.

— Deniz, Huseyin, Gotnê Pêşyê Kurda, Istenbol, 1991.

— Der Löwe des Daroghas und andere kurdische Fabeln (Ji aliyê Kurdê Awusturyê bi Almanî hatiye weşandin), St.Polten & Wîen, 1992.

— Dêrşewî, Mele Mehmûd, Miştaxa Çiya ji Gotinên Pêşiya, Stockholm, 1989.

— Destana Memê Alan, Istenbol, 1978.

- Dijwar, Egîd, Yekitiya Çûkan- Çîrokên kurdî, Stockholm, 1990.
- Düzgün, Mustafa, Dersim Türküleri, Enqere, 1992.
- Erdem, Hüseyin, Siyabend û Xecê (Almanî û Tirkî), Essen, 1985.
- Evdal, Emînê, Memê û Zînê, Erîvan, 1958.
- Farizof, I. & Rudenko, M., Çîroken Kurdî (bi Rûsî), Moskov, 1959.
- Ferhat, Govend - Kürtleri Türkülerinden Öğrenmek (bi Tirkî û Almanî), Köln, 1990.

133

- Fettahî Qazî, Qadirî, Mehr û Wefa, Tebrîz, 1966.
- Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Senan, Tebrîz, 1967.
- Fettahî Qazî, Qadirî, Behram û Gulendam, Tebrîz, 1968.
- Fettahî Qazî, Qadirî, Şor Mehmûd û Merzingan, Tebrîz, 1969.
- Fettahî Qazî, Qadirî, Şêx Ferx û Xatûn Astî, Tebrîz, 1972.
- Fattahî Qazî, Qadirî, Seid û Mîr Seyfuddin Beg, Tebrîz, 1976.
- Fattahî Qazî, Qadirî, Amsal va Hekam-e Kurdî, Tebrîz, 1985.
- Helimođlu, Muhsine, Cigaramýn Üstünde Bir Topal Karýnca, Ankara, 1992. (Piraniya van çîrokan li gelek herêm û deverên Kurdistanê hatine berev kirin).
- Heqî şeweys, Ismail, Qise-î Pêşînan, Bexda, 1933.
- Hugo, Makas, Kurdische Texte im Kurmanci- Dialekte aus der Gegend von Mardin, Leningrad, 1926.
- Kurdo, Qanadê, Beytêd Kurdî (destnivîs e).
- Lerx, Peter, Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer I-II, St.Petersburg, 1857-1858.
- Le Coq, Albert von, Kurdische Texte, Berlin, 1903
- Lescot, Roger, Textes Kurdes I-II, Paris-Beyrut, 1940-1942.
- Lescot, Roger, Çîrokên Kurdî, Stockholm, 1987.
- Levendî, Mahmûd, Mala Xwedê (Pêkenîn), Stockholm, 1992.
- Mackenzie, D. N., Kurdish Dialect Studies II (tekstên folklorîk), London, 1962.
- Malmîsanij, Folklorê Ma Ra Çend Numûney, Uppsala, 1991.
- Mam und Zin - Kurdisches Volksepos in der Fassung von Roger Lescot und L. Ch.Wentzel, Zurich, 1980.
- Mann, Oskar, Kurdische-persische Forschungen, Abt. IV: Die Mundart der Mukri Kurden I-II, Berlin, 1906-1909.
- Mem and Zin, Kurdistan's national epic, Amsterdam, 1968.
- Mem och Zin, Helsingfors, 1980.
- Metê, Hesênê, Ardû (kurteçîrokên gelêrî), Stockholm, 1990.
- Mihotulî, Selahaddîn, Çîrokên Kurdan, Istenbol, 1991.
- Mokri, Mohammed, Guranî ya Taranahaya Kordî, Tehran, 1951.
- Mokrî, Mohammed, La Légende de Bizan-û Manija, Paris, 1966.

- Musaelyan, J. S., Stranên Kurdî Yên Gelerî (bi Rûsî), Moskov, 1985.
- Musaelyan, J. S., Zembîfiroş-Poema kurdî û şaxên wê Yên Edebî û Folklorîk, Moskov, 1983.
- 134
- Nebez, Cemal, Sprichwörter und Redensarten aus Kurdistan, München, 1970.
- Nebez, Cemal, Kurdische Märchen und Volkserzählungen, München, 1972.
- Orbelî, I. A., Li Muksiyê Jîyîn û Folklor (bi rûsî), Moskov, 1982.
- Paul-Marguerite, Lucy & Bedirxan, Kamuran, Proverbes Kurdes, Paris, 1936.
- Pîremerd, Diwanze Siyarê Meriwan, Suleymaniye, 1935.
- Prym, E. & Socin, A., Kurdische Sammlungen, St. Petersburg I-II, 1887-1890.
- Resûl, Îzettîn Mustafa, Edeb-î Folklorî Kurdî, Bexda, 1970.
- Resûl Îbrahîm, Şukriye, Pendî Pêşîniyan û Qisey Nesteqî Kurdî Nawerokî Fikrî-w-Edebî, Bexda, 1984.
- Reş, Konê, Ji Zargotina Kurdî- Serpêhatiyên Mîran, Beyrût, 1991.
- Rudenko, M. B., Çîrokên Kurdî Yên Gelî (bi Rûsî), Moskov, 1970.
- Rudenko, M. B., Poeziya Kurdî Ya şînê (bi Rûsî), Moskov, 1982.
- Rudenko, M. B., Şaxên Edebî û Folklorîk Yên Poema kurdî »Yusif û Zelêxa« (bi Rûsî), Moskov, 1986.
- Sabar, Yona, The Folk Literature of the Kurdistan Jews, Michigan, 1992
- Sarbajêrî, U., Gewherê Goraniyekanî Hesên Zîrek, Bexda, 1981.
- Secadî, Aladîn, Riştey Mirwarî I-XIII, Bexda, 1956–1983.
- Soane, E. & Nikitin, B., Çîroka Suto û Tato (çapeke teze, bi kurdî û Ingîlîzî), London, 1988 .
- Şemo, Erebê, Die drei Glatzköpfe-Kurdische Volks-märchen, Berlin, 1977.
- Tîgrîs, Amed & Motkî, Roman, Ken û Girîn (Pêkenîn), Stockholm, 1989.
- Xal, M., Pend-î Pêşînan, Bexda, 1957.
- Yavuz, Muhsine Helimođlu, Diyarbakîr Efsaneleri, Istanbul, 1993. Herdu cild bi hevra (cild I: 1989, cild II: 1990).
- Wentzel, Luise Charlotte, Kurdische Märchen, Düsseldorf, 1978.
- Wikander, Stik, Recueil de textes kourmandji, Uppsala, 1958.
- Zaza, Nureddine, Contes et poemes Kurdes, 1974.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe I (Gotinên Pêşîyan, Kilam-Dilok û Çîrok), Stockholm, 1989. 135

- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe II (Kilam-Dilok û Çîrok),
— Stockholm, 1990.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe III (Kilam, Meselok û
Çîrok), Stockholm, 1991.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe IV (Kilam, Lawija Mesîh, Meselok û
Çîrok), Stockholm, 1990.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe V (Kilam, Serpêhatî, Meselok û
Çîrok), Stockholm, 1991.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xecê û Siyabend (şaxeke edebî), Stockholm,
1992.
- Zinar, Zeynelabidîn, Xwençe VI (Kilam, Serpêhatî, Meselok û
çîrok), Stockholm, 1993.

136

**

FOLKLORA KURDA

HECIYE CINDI

(1908-1990)

FOLKLORA KURDA

Pirtûk amaide kir u ser kompûtorê berev kir

FIRÎDA HECÎ CEWARÎ

^paukuxr PuXrU<3nhunwa*3nMj

LMJnhC -^PTISUPUkQnHö^nm/

trPljxurb - 2009

FOLKILORA KURDA

BERNVISARA TEKSTA U NIVISARNASI YEN

HECÎYÊ CEVDÎ

WEŞANXANA "LIMUŞ"

YÊRÊVAN-2009

>Sa 398

QASn. 82

931 .£

^ 1 93 EpquiliuiQ pmûuihjnuipjniQ, qpli uinunl ^mglih fiQiiliQ-

bp.: Ltîni2, 2009.- 170 1:?

Evê berevokêda çend hikyat, kilam, meselên
gelerî, xweşîpêkirinen (mesqeretiyên) Melle
Nasredîn, ku Hecîyê Cindî ji zarê zarbêja berev
kiribûn, cara yekemîn têne weşandinê.

Para "Taca bîranînê" da ew gotarên nû, ku
sala 2008-a bi mûnesebeta 100 saliya ji dayîkbûna
Hecîyê Cindî hatibûne nivîsarê û usa jî melûmetî
derheqa konferansêd li ser Hecîyê Cindî hatine bi

cî kirinê.

q-Un- 82

ISBN 978-9939-805-97-9

TACA BÎRANÎNÊ

BI MÛNESEBETA 100 SALYA JI DAYÎKBÛNA

HECÎYÊ CINDÎ

ROHAT ALAKON

Rojek li gundê Hecîyê Cindî Yemeçayirê

Yemeçayirê gelekî nêzîkî Zozana me Nebîyurdê ye. Di navbera me de girek heye. Dema em di zarotî û xortaniya xwe de ji zozana me diçûne bajarê Qersê, em pêşiyê ji gundê Heciyê Cindî, Yemeçayirê re, paşê ji gundê nivîskar Wezîrê Eşo, Şîrînkoyê re û du re ji gundê helbestvan Şikoyê Hesên, Şatiroxluyê re derbas dibûn. Ev hersê gund berê sê gundên kurdên êzdî bûn, wek sê bûkên bi xemil li du hev rêz dibûn. Wan salan me nizanibû kurdên êzîdî li van deran hêwirîne, ev gund ji xwe re kirine helîn û star. Mehên baharê û havînê ev derdoran bi rastî dibûn bihuşteke derewîn. Gundiyar li van zozanan sê mehan di konên reş û çatirên spî de jîyaneke gelek romantîk dibuhurandin, di navbera erd û ezmîn de dijîyan. Yemeçayir her wisa jî gundê hevalên Heciyê Cindî, gundê lêkoler Eminê Evdal (1906-1964) û nivîskar Cerdoyê Gêncî (1904-1946) bû.

Heciyê Cindî piştî sala 1918an careke din gundê xwe

Yemeçayir nedît. Bi wê hesreta mezin, çawekirî çû rehmetê. Kesekî mayî ku qasî wî di bîranînên xwe de ewqasî bi dilşewat û bi evîneke kûr qala gundê xwe dike, tune ye. Di kerîkî van bîranînên xwe de wiha dibêje:

5

"Z,/ ser topa dinyayê cîhê lapî cinetîji bo min, gundê min e, gundê Yemeçayirê. Ez vî gundî, gundê zarotiya xwe, pir hez dikim...Min zû ve Yemeçayir nedîtîye...Ez gelekî mukuriya vî gundî dikim. Ji min re bûye hesret û ev hesret nayê rokirinê li ser kaxiz."

Bîranînên Heciyê Cindî piştî mirina wî, di sala 2003an de hatin weşandin, çapeke nû di sala 2007an de derket (Fîrîda Hecî Cewarî, Heciyê Cindî, Jîyan û Kar, 2003,2007) Di nav rûpelên vê pirtûkê de her wisa jî gelek wêneyên xweşik û orjînal ên Heciyê Cindî û hevalên wî hene. Di destpêka van bîranînan de bûyerên wek koçberî, hesret û mirinê cîhekî taybetî wergirtiye. Piştî ku min bîranînên Heciyê Cindî xwend, min xiste hişê xwe û min got ku ez ê îsal li şuna Heciyê Cindî sedî sed herim gundê wî bibînim, qet nebe dilê wî li dinya din şad bikim.

Vê havînê, di roja 16/ 2008an de ez û serekê şaredariya devera Bazarcixê, Ayhan Erkmen, me berê xwe da Yemeçayirê. Em çend

saetan derketine zozanan! Cara pêşîn em di nav Şatiroxlu û Şirînkoyê re derbas bûn û paşê em hatin Yemençayirê. Em li dikana gund, li wir me aveke sar vexwar û di derbarê gund de hinekî agahdarî ji wan gundiyên ku li dikanê hebûn, wergirt. Paşê em derketin seyraneke piçûk û di nav gund de hinekî geriyên. Dema em digeriyên hertim Heciyê Cindî dihate bîra min, ev gunda, gundê wî bû. Ez bûbûm hecîyekî din û bi evîneke mezin min li mirov, zarok û jinên Yemençayirê mêze dikir. Kelecana mm zêde dibû û ez diçûm berî sedsalî. Te digot ez bûme Heciyê Cindî. Ez li Yemençayira ku Heciyê Cindî bi hesreta dîtina wê mir, digeriyam. Min silavên xwe tevî wan bayên Yemençayirê dikir û ji Heciyê Cindî re dişand.

Yekî gundî got werin, ez Birca Belek nîşanî we bidin. Me berê xwe da wî alî, em hatin li ber xaniyekî kevn sekinîn. Paşê em fêr bûn ku ev avahiya di wan salan de li gund wek êzdîxane hatiye bikaranîn. Tiştêkî ku tavilê bala min kişand, li jora pencereyê li ser kevîran reqemên 1909 hatibû nivîsîn. Vê yekê nîşan dida ku ev avahiya di sala 1909an de çêbûye. Wê demê hê mala Heciyê Cindî û kurdên mayî ji gund koç nekiribûn. Heciyê Cindî sedî sed li ber vê avahiyê re derbas bûye. Vê avahiyê gelek tişt dihanî bîra mirovan. Wek nîşana hebûna kurdên êzdî, wisa li ser pêya mabû.

Em ji Birca Belek dûr ketin, em rastî yek ji wan kalên gund hatin. Angorî hevalê min, dayîka vî kalî jineke êzdî bûye. Mirov nikare bêje ku ev kala bi hatina me re zêde kêfxweş bibû, wî nizanibû em kî ne?

6

Her çiqas me xwe da nasîn, lê belê vî apoyî ew tirsê hê li ser xwe neavîtibû. Navê wî Hemzê Huseynî bû. Dema xatirxwestinê bi zimanekî nerm û bi beşereke xweş wiha ji me rica kir: "Bavo! Ez nexwaş im, serê min nexin belayê"!

Mafê wî kalê Yemençayirê bi navê Hemzê Huseynî hebû ku wisa bi baldarî, bi tirs û bi mesafe nêzîkî me dibû. Ji bo ku li ser van erdan gelek qeza û belayên mezin qewimîbûn. Mirovên van deveran û gundan ji cîh, meskenê xwe bi darê zorê hatibûn dûr xistin. Tam berî 90salan, di sala 1918an de, di sala rev û bezê de kurdên êzdî ku li van gundan diman, bi kîtevî derodero bûn, ketin rêyan. Di salên vê revereve de, reva mezin de 14 gundên ku li derdorê Dîgorê bûn, ji cîhên xwe leqiyên û di orta rojê de gundên xwe hîştin û berê xwe dane Ermenîstanê. Yek ji wan jî zarok Heciyê Cindî bû. Di rê de, dê û bavê xwe winda dike. Stûxar, sêwî dimîne.

Sal derbas dibin. Heciyê Cindî vê carê dibe yek ji wan stûnên çanda kurdî. Folklomasê navdar Heciyê Cindî, zimanzan Qanadê Kurdo û nivîskarê navdar Erebbê Şenio wek sê çira û nûrên çanda kurdên Sovyeta Kevn dikarin bîna hesibîna, ji sedan nivîskar,

hunermend, lêkoler û zanayên mayî re bûn nîmîfîne û sembol. Ez naxwazim li vir di derbarê karên Heciyê Cindî de zêde binivîsim. Lê belê ez dikarim bi kurtî wiha bêjim. Wî, bi dehan destanên kurdî, bi hezaran çîrok, bi deh hezaran gotinên pêşiyên û defîneke foUdora kurdî ji me re hîşt. Ne tenê hîşt, ev materyal şirovekir, wergerandin zimanên mayî wek zimanên ermenî, rûsî û berî her tiştî ew qeyd kirin ku winda nebin û bibin mîrateyeke çandî ji bo nifşên tîn.

Lê belê hinek jin û zarokên êzdî li aliyê Tirkîyê man. Çavên wan hertim li aliyê din ê sînora bûn. Sînora ketibû navbera wan. Tirkîye û Ermenîstan bûbûn dijminên hev. Di van salan de li vî sînorî mêzekirin jî guneh bî! Leşkeran mirov digirtin, dibirin. Sînorekî wisa bedbîn, sar û tirsbarandî tune bû. Li aliyê din ê sînora komînîzm hebû, hirç û kur hebûn! Me zarokan cesaret nedikir zêde li wî aliyê robarê Erez, zêde mêze bikin. Di van salan de şerekî sar hebû û her wiha jî saw û tirsî vî şerî dagirtibû ser derdorên cîhên wek Yemênçayirê. Hêzên resmî mirovên me bi rastî tirsandibûn.

Dema ku Heciyê Cindî ji Tirkîyê derdikeve, xatîyeke wî bi navê Xezal bi mîrê h wir dimînin. Leşkerên tirk mîrê wê dikujin, paşê bi kesekî bi navê Hesenîkê Cemaldînî re mîr dike. Sal derbas dibin, kurê Xezalê, Riza (kurxatîyê Heciyê Cindî) bi destî derbasî Ermenîstanê

7

dibe, xwestiyê xuşk û birayên dayîka xwe bibîne. Piştî vî serdanê helbestvanekî kurdê Sovyeta Kevn, Fêrîkê Ûsiv helbestekî gelek bi dilşewat ser vî hesretê dinivîse, di vî helbestî de ev xanima kurd bi navê Xezal li aliyê Tirkîyê, berê xwe dide Ermenîstanê, bi sînora parêzan re dipeyîve:

Xezalê nuxiriyê daye du xwe

Hatîye xamê Delfî Qazîyê

Û deyn sînora van kiriye

Dûrve kiriye hewar û gazî:

"Ez Xezal im, êzdîya sîpkî

Qîza îvo, xuşka Hesen, xuşka Ûsiv

Kevanîka Hesenê Cemaldînî

Sînora çî, ez bextê te me

Tu ê cabekê ji min re bînî

Hesen sax e?

Ûsiv sax e?

Kidê sax e?

Gelo li wan dera dîkin

Pirsa halê xweyînga xwe"?

Piştî koçkirina êzdîyan yek ji wan rengên mozaîk û pirrengînîya

Qersê winda dibe, diçilmise. Gundên êzdîyan vala dibin. Yemênçayir

paşê dibe gundekî misilman. Gelek eşîrên mayî hatine ketine vî gundî.
Seydoyî, Ezîzî, Dilxêranî, Brukan û çend malên Celalî îro lê dimînin.
Mezinê Yemençayirê yekî bi navê Ehmedê Biro bûye, gundîyan gelek
behsa wî dikirin. Ji eşîra Ezîzî bûye. Qasî 70 mal vê gavê li
Yemençayirê hene. Dema em ji gund derketin, me berê xwe da Qersê,
dengê wî kesê dayîk-êzdî, dengê wî kesê şîrîn û sempatîk, dengê
Hemzê Huseynî dîsa dihate guhê min: "Bavo! Ez nexwaş im, serê min
nexin belayê!" Van gotinan, her wisa jî 90 sal berê, sala 1918an dianî
bîra min, sala sirgûnkirin û qirkirina kurdên êzdî, sala reva mezin û
sala bavobavoyê!

Wê demê Heciyê Cindî 10 salî bû. Îsal çawa tê zanîn 100 saliya
bûyîna folkloras û lêkolerê kurd Prof. Heciyê Cindî (1908-1990) li
hemû cîhanê tê pîroz kirin. Ez vê nivîsa xwe bi vê minasebetê pêşkêşî
100saliya bûyîna hemwelatîyê xwe Heciyê Cindî dikim.

AVESTA, 22.09.2008

Kurdzanên beşa S. Pêtêrbûrgê ya instituta Rojhilatnasyîyê
ya Akademiya Rûsiyayê ya zaniyarî-

Doktora zanînen dîrokî

YÊVGÊNÎYA VASÎLYÊVA

Berendama zanînen filolojî

JAKLÎN MÛSAËLYAN

BONA BIRANINA ZANYARE KURD YE MEZIN

HECÎYÊ CINDÎ

(1990 - 1908)

Gava ronayê didî xelqê,

Xwe bi xwe dişewitî.

Hêraldît

Navên kurdî yen mezin gelek in. Ew karkirên dîrokî yê
dengdayîne weke Selah ad-Dînê Eyûbî, şervanên bona azayî û
serbixwetîya gelê xwene yê weke Mistefa Barzanî, (Krokzan Şerefxan
Bedlîsî û Mah Şerefxanim Kurdistanî, şayîr Ahmedê Xanî
ne... Her dewranekê qehremanên xwe danîn vê cîhanê, nav û kirên
kîjanan di nava bîra gelerî da mane û nava efirandina gelerî da, beyit û
stranan da hatine parastinê.

Navên Kurdistanê yen mezin weke stêrkan dişuxulin û riya berbi
dûyerojê ronî dikin. Ji wana yek jî nava zanyarê kurd Heciyê Cindîye,
yê ku nava çend dehsalyan da serokê dibistana folklorzaniya kurdî
yê naskirî bû, zanê stranên kurdî yê êpîkî, qehremanî û lîrikî bîi,
mamosta û organîzatorê zanyariyê yê bi kemal hû. Zû undakirina dê û
bavan, jiyana sêwîxanê da nikarbûn potansiyala wî ya berhemdariyê,
ku xwezayê dabû wî, îradeya berbi berdeyamkirina jiyane û hasten
heqîtiyê, rastîtiyê bal wî bişkênin.

Hewildana berbi zanînan û karkirina ronayîdariyê bal wî haqas mezin bûn, ku temenê hinekî ji bîst salan hervaztir da Hecîyê Cindî îdî ferên (dersên) zimanê kurdî dibistanê da bi cî tîne, lê pişt ra - di xwendinxana kurdî ya pedagojîyê da. Zûtirekê wê seroketiyê li beşa rêdaksiyona rojnama kurdî ya Rya teze bike û weşanên kurdî di radiyoya Yerevanê da bi cî bîne (salên 30-î). Bargiraniya kar û baran nikaribû li ber karê perwerdebûna wî rê bigire yê tamam kirina fakûltêta filolojî ya Zanîngeha Yêrêvanê ya dewletê da û pişt ra fêrbûn û amadebûna di ware bi destanîna navê berendamê zanînan.

Hela hê sala 1931-ê Wezîreta Ermenîstanê ya ronkayê êkispêdîsiyona (komên seferberiya) zaniyariyê ya yekemîn organize dike ji bona berevkirina zargotina kurda. Hecîyê Cindî, li her wa Cerdoiyê Gêncî (berpîrsiyarê rojnama Rya Tezeyê kurd yê yekemîn-W.E.) û kompozîtor Karo Zakaryan diketin nava koma êkispêdîsiyon. Êkispêdîsiya li gundên komara Ermenîstanê yê kurdan yê navçên Axbaranê, Telînê ii Êcmiyazînê gerya. Cara yekemîn nimûnên foUcilora kurdî mirovên esilê xwe da kurd berev dikirin ... Hecîyê Cindî tevî Karo Zakaryan, yê ku têkist bi nîşanên mûzîkayê-notan nivîsîn, sala 1936-a ew stran dan weşandinê, yê ku zemanê bi cîhatina we êkispêdîsiyonê da civandibûn.

Beşeke matêriyalên berevkirî ket nava bingeha berevoka "Folkilora kurdî" ya yekemîn, ku li Yerevanê sala 1936-a hate weşandinê. Ew berevok ji bona capkirinê Hecîyê Cindî û Emînê Evdal amade kiribûn (j'i 650rûpêlên wê berevokê 570 rûpêl H. Cindî nivîsîne- W.E.). Di wê da cara yekemîn bi pîrr şaxên xwe va hatin capkirinê efrandinên gelê kurd yê pir hêja - "Ker û Kulikê Silêvanê Silîvî" bi pir şaxan, "Mem û Zîn"- bi sê şaxan, " Memê û Eyişê"- bi çar şaxan, vêrsiyonên "Leylê û Mecnîin" yê kurdî -bi sê şaxan û 12 sitiranên Evdalê Zeynikê. Di berevokêda hatibûn cîkirinê her wa stranên evîndariyê û reqasan, efsen, hikyat u berhemên bona zarokan. Nava salên pişt ra wê dîsa yanizde berevokên folkilora kurdî bêne weşandinê, lê ev pirtûk di nava hemûşkan da cîkî xisûsî, teyibet digire. Berevoka sala 1936-a bû pirtûka ser masa gelek nîfşên kurda û kurdzana, çawa li Yekîtiya Sovêtiyê ya berê, her usa jî dervayî sînôrên wê.

Hêlbûn, hilkişyana bi kel li bîn berbi heçên zanyariyê yê bilind ji nişkê va hate birînê. Hecîyê Cindî di nava cesûsiyê û karê eksîşorişiyê da bi suc kirin. Bahane û sebebekî wê yekê hesabandin namên lawekî malbata Bedirxaniyan ya bi nav û deng -Mîr Caladêt Bedirxan û hejmara kovara wî ya "Hewar" ya 24-a, ku ewî li Sûriyayê diweşand.

Meha adarê sala 1938-a Hecîyê Cindî girtin, xistin hebixanê. Lê

piştî salekê ew afû kirin û berdan.

Hêlbiina berbi bilindayên zanînan ji nû va destpê kir. Sala 1940-ê ewî têza xwe ya berendamê zaniyariyê bi cî anî bi têma , babeta "Ker û Kulikê Silêmanê Silvî", ya ser wê berhemê ya ku bal kurdan eyan bûye weke sertaceke folkilorê.

Lêkolînên Hecîyê Cindî bûn kedeke giranbiha ne ku bi tenê nava folkilorzaniya kurdî da, lê her wa nava çanda kurdî dajî.

Gava biryar hate stendinê derheqa wê yekê da, ku şûna elfeba kurdîya bi tîpên latînî ya kîrîlîk çê bikin û bi kar binin - amadekirina wê elfeba nû sipartin Hecîyê Cindî. Ew kar hate bi cîanînê û sala -1946a pirtûka elfeba kurdî ya nû dîhar bû. Ew ya tek û tenê nî bû, bi temamî zanyar 33 pirtûkên lerên zimanê kurdî amade kirin (ji sala 1932heta salal987-a - W. E. (.

Ji bilî kar û barê zaniyariyê-pêdagoyiyê yê bi heyacan Hecîyê Cindî bi awakî êgin û lez berdewan dikir berev kirin û lêkolîna folkilora kurdî, ku em dikarin bi nav bikin weke mexseda jîyana wî ya sereke.

Salal957-a li Yêrêvanê berevoka folkilora kurdî ya duyemîn hate weşandinê, ku Hecîyê Cindî ji ber zarê zarbêjan girtibû, berev kiribû. Varyantên beyt-serhatiyên, berhemên êpîkî yên nû xistibûn nava wê, yên weke "Mem û Zîn", "Sêva Hecî", "Ûsiv û Zelîxe", "Xatê xanim," "Dimdim" û yên dinê. Cara yekemîn bi zimanê kurdî hate weşandinê varyanteke êposa ermeniya ya qehremaniyê ya " Sasûnsî Davît", ku bal kurda bin semavê "Daûdê Sasûnê" eyane. Ew berhem Hecîyê Cindî ber zarê zargotinzanê bi nav û deng Ahimê Çolo girtibû. Hemû têkstên weşandî bi dîyalêkt, zaravê kurmancî ji ber zarê zarbêjan hatine girtinê ser bingeha tîpên kîrîlîk. Nava berevokêda hatibûn bi cî kirinê her usa jî hikyat, stranên lîrîkî û yên dinê, mesele û metelok, têderxistinok.

Bûyereke balkêş nava kurdzaniyê da hesab bû li Moskovayê sala -1962a çapbûna berevoka " Beyt- serhatiyên kurdî yên êpîkî". Di wê da cî war bûbûn destanên gelerî yên here navdar, yên romantîkî û qehremanî. Amadekirina têkstan bona weşandinê, pêşgotin û komêntar bi destî Hecîyê Cindî hatibûn bi cîanînê. Ewî her wa têkstên van beytserhatiyên jî berev kiribûn: "Xecê û Sîyabend", "Leylê û Mecnûn," "Ker û Kulik", "Mem û Zîn."

Salên 1972-a û 1975-a dîsa du pirtûkên Hecîyê Cindî hatin weşandinê: "Stranên gelerî" û "Varyantên êposa kurdî-îranî "Rostemî

Zal". Di wan salan da Hecîyê Cindî çend gotaran di çapemeniyê da diweşîne ser folkilora kurdî, bi taybetî ser lîrîka kurdî ya gelerî.

Sala 1985-a Hecîyê Cindî xebata monumental dide weşandinê ya "Mesele û xeberokên kurdî", ser 785 rûpêlan. Berhemên vê berevokê em dikarin bi nav bikin weke ênsîklopêdiya jîyana kurdan.. Ew weke kodêkseke moraliyê dihesibin, ku ji nifşekî derbazî nava nifşê din bûne. Mesele û metelokan da hatine nixandî û bi awayê bedewetî nîşandanê goşeyên jîyana kurdan yê cuda-cuda, bîr û bawer, dîtinên gelerî yê morali, êtîkî û êstêtîkî hatine diharkirinê.

Bi xebatên xwe Hecîyê Cindî kedeke mezin xist nava xiznedefîna Folkilora kurdî. Bi destî wî 5 cildên hikyatên kurdî hatine weşandinê. Piştî mirina wî, sala 2005 cilda 6-a ji hatîye weşandinê, ku berhemên wan jî wî berev kirine.

Di nava eşanên Hecîyê Cindî da cî girtine beyt-serhatiyên êpîkî û dîrokî, nimûnên lîrîka evîndariyê, stranên sefer û seyranan. Nava dirêjaya sedsalan da ewana reng û awazên xwe yê naverokî parastine û ji yalê gel da hatine hizkirinê. Naverok û pêsonajên qehremanî gelek in. Ew him varyantên êposa derheqa dorgirtin, hesarkirina kela Dimdim e sedsala 17-a da, him beyt- serhatiyên derheqa pehlewaniyê evîndariyê ne yê ku hetanî niha bîra gelda mane û tînin sitiranê ji yalê hozan, stranbêjê gelerî da.

Kurdzanên pispor bala xwe kişandine ser xebatên Hecîyê Cindî û diiyerojê da jî wê dîsa wê yekê bikin bi meremê lêgerîna materyalên folklorîk...

Xezna berhemên kurdî yê gelerî ya giranbiha hate berevkirinê ji yalê Hecîyê Cindî da, û xebata zanyar weke efatî, qehremaniya zaniyariyê hate nixandî. Sala 1964-a bê parastina tîzê (dîsêrtasiyayê) navê doktorê zanînen filolojî dan ser Hecîyê Cindî, lê sala 1966-a navê profesoriyê û navê bi rûmet yê Karkirê zaniyariyê yê emekdar(kedkar) li Ermenîstanê.

Zaniyar berbiçev diket bi întelêjansî, kûltûra bilind û bi xwepêşkêşkirina bê sînor himberî karê temamiya jîyana xwe-berhemdariya kurdî ya gelerî. Bîr û ramanên wî yê bilind dîharbûna xwe dîtin nava romana "Hewarî" da (bi wergera ser zimanên rûsî, ermenî, erebî bi semavê "Û bahar hat" hate weşandinê W. E.) ya ku mirovan metelmayî dike bi wê helaliyê û paqijayê bi kîjanê xudan ew nivîsandiye. Em dengê nivîskar dibhên, yê ku di nava xwe da aqilbendiya hikyat û destanên kurdî civandine, yê ku bîr û bawer,

12

raman û xiyalên gelê xwe dîhar kirine.

Hemdeman karkirina Hecîyê Cindî bilind nixandî. Bi awakî gelekî xweş û bi cî û war dîtina xwe derheqa wî da dîhar kiriye akadêmîk B.M. Kêdrov, yê ku kifş kir, ku Hecîyê Cindî li Yekîtîya Sovêtiyê gelek waran da ciyê yekemîn distand nava kurdên welet da.

Ew bû xwendkarê kurd yê yekemîn, berendamê zaniyariyê yê yekemîn nava kurdan da, doktorê zaniyariyê yê yekemîn, nivîskar, wergervan, edebyetzan û folklorzanê mezin - Lomonosovê gelê kurd yê eynî. Karkirina Hecîyê Cindî himberî ya Institutêke zaniyariyê ya tamam dikin.

Jîyana Hecîyê Cindî, bi çî awayî ew dîhar bûye nava fotoyan îî bîra qewimtiyê îî nêzîkan da bi paqijî îî bi hêvîdariya xwe ya mezin me metel îî zendegirtî dike.

Nava bîra kolêgayên xwe da Hecîyê Cindî maye weke xweyê talant, kemala bê sînor, weke xudanê êrîdîsya mezin, weke mirovê ciwamêr, comerd, maqîil.

Em şane îî bi wê yekê serbilindin, ku hemdemê wî bîne.

Rojnama "Golos Armeniyî"

)rojnemêya Dengê Armeniyayê, bi zimanê rûsî), 20.03.2008

Wergeraji riisî- Wearê Eşo

Karkirê zaniyariya Ermenîstanê yê emekdar,

Akadêmîkê Akadêmiya komara Ermenîstanê ya zaniyariyê

NÎKOLAY HOVHANÎSYAN

MEZINAYÊ KURDZANIYÊ

Zaniyarê bi nav îî deng, rojhilatzan-kurdzan, doktorê zanînen filolojî, xizmetkarê zaniyariya Ermenîstanê yê emekdar Hecîyê Cindî, -100saliya kîjanî sala îsalin ya 2008 a tamam bîi, navekî naskirî <i>bi rîimete di cîhana Eemenîstanê ya zaniyariyê da. Ewî şopeke (xeteke(kîir hiştiye di warê wî şaxê zaniyariyê da, ji bona sazkirin û

13

pêşvabirina kîjanî bê hêvişandin temamyê jîyana xwe mesref kir.

Gotina me derheqa kurdzaniyê dane, ya ku boyî wî tiştêkîji zaniyariyê

jî zêdetir, bilindtir bîi.

Kurdzanîn merem îî mexseda jîyana profesor Hecîyê Cindî bû, ew govek bû, di nava xelega kîjanê da jîyana wî ya bi mexseda dagirtî buhurî ya ku qonaxa destpêkê da ji bona karê mîihîm yê xistina ronayê û xwendin-perwerdê bîi nava rîiniştevanên kurd. Eva pêwistiya dîrokî bîi, bêyî kîjanê ne mîimkîin bû gava dû wê ra bavêjin: ya bi cîanîna piştgiriyê îî alîkariyê ji bona amadekirina ronakbîrên kurd îî kadroyên kurdzaniyê. Ê ew berpirsiyariya pîroz bi awakî bi serkeftin bi cî anî: cama wek mamostê zarokên kurd, cama wek avtorê (xudanê(pirtîikên zimanê kurdî yê perwerdekirinê. Bi vê fikirê ew rol ya şêkirandinêye ya ku wî îî pirtîikên perwerdekirinê yê bi avtorya wî leyîstine di nava karê rakirina nexwendîtiyê da ji nava rîiniştevanên Ermenîstanê yê kurd da.

Di nava van govekan da Hecîyê Cindî berpirsiyariya ronayîdayîne bi cî anî.

Navê Hecîyê Cindî ra girêdaye pêşveçîna kurdzaniyê li Ermenîstanê wek şaxekî rojhilatziyê yê mûhîm. Eyane, ku kurdzanîn li Ermenîstanê hertim wek zaniyarîke bi rîimet hatiye dîtinê îî bi wê va zemanên cuda-cuda da mijîl îî xerîq bûne mezinayên ermeniyên: ji Xaçatîir Abovyan destpêkirî îî bi Hovsêp Orbêlî dawîhatî, yê ku avtorîtêyekî navnetewî yê bê şubhê bîi, pirêzîdêntê)serokê) Akadêmiya Ermenîstanê ya zaniyariyê yê yekemîn bû. Ser bingeha mîrata zaniyariyê ya kedkarên ermenî ya zengîn Hecîyê Cindî salên sedsala 20 î yên 30-90 î roleke teyîbet, îstîsna bi cî anî nava pêşvabirina kurdzaniyê û sêwirandina şaxên wê yên sereke da li Ermenîstanê. îmkân ji bona bi cîanîna vî karî nemaze piştî wê yekê jê ra çê bîi, gava înstîtûta rojhilatziyê da beşa kurdzaniyê çê bîi, lê îtbara posta serokê wê navenda kurdzaniyê ya akadêmîkiyê ya bi berpîrsiyarî îî dijwar jî bi wî anî.

Hema li vir îî di van salan da karebîin, hereketê Hecîyê Cindî zaniyariyê yen mezin dîhar bûn. Ewî li dîî hev li ser masa (textê) xwendevanên kurd danîn xeznên zargotina kurda, ku di nava sed salan da hatibîin efirandinê: hikyatên kurdî, serhatiyên gelerî, mesele îî metelok, çend xebatên zaniyarî yên bi nirx, ku pêşkêşî zargotin, edebyeta kurdî, pêwendî îî girêdanên ermeniya-kurdan yên lîtêraturî kiribîin, yên ku bi zimanên kurdî, ermenkî, rîisî hatine weşandinê. Bi 14

saya kar u barê, ku wî u hogirên wî yên eyînî warî da - Beşa Kurdzaniyê ya înstîtûta Akadêmiya Ermenîstanê ya zaniyariyê bû navendeke kurdzaniyê ya naskirî.

Nifşa rojhilatzanên ermenî ya yekemîn, ku bi deh salan li dîî hev li tenîştê Hecîyê Cindî kar kiriye, ewî bîr tine û bi hêjatî dinirxîne ne ku bi tenê weke zaniyarê pîspor, lê usa jî weke mirovê dilsoz, xêixwez û helal, pesindarê dostiya enneniya-kurda..

Hecîyê Cindî bi pêwendiyên qewîn va girêdayî bîi bi ronakbîr, bi nivîskar, bi dîrokzan û karkirên ermenî yên civakî ra. Şedê wê yekêne ew gotinên bi nivîskî yên ku wana bîiyerên cudda-cuda ra girêdayî derheqa wî zaniyarê xudanê keda mezin da bi cî anîne...

Ew nas dikirin îî bi hêjatî dinirxandin kurzanên dervayî sînorên Ennenîstanê û Yeldtîya Sovêtiyê ya berê. Xudanê van destxetan sala 1972 1a li Bexdadê wê civîna Akadêmiya kurdî da amade bîi îî di wê da bi axavtin pêş da hat, di kîjanê da keda Hecîyê Cindî ya zaniyariyê gelekî bilind hate nirxandinê û ew weke endam-korêspandêntê wê akadêmîyayê hate hilbijartinê. Profêsor pîrr kêfxweş bîi, gava piştî vegeerê min diploma endam - korêspandêntê Akadêmiya kurdzaniyê da destê wî.

Hecîyê Cindî mîrateke zaniyariyê ya dewlemend dîi xwe hiştiye,

şedetî û îzbata kîjanê ew bîblîograpiya xebatên wî yê zanyariyê yê weşandî dide. Ewana bi pircûrebûna babeta û di nava xwe da wergirtina piroblêma ya bi awayê berfireh me şaş û metel dikin, yê ku derheqa balkişandinên avtor yê mezin da şedetiyê didin.

Dervayî şubhêye, ku mîreta pirofêsor Hecîyê Cindî ya zanyariyê, ya ku di nava xweda radipêçe weke 90 lêkolînên monografîk î bi sedan gotara, lê her wa berhemên edebyeta bedew jî, wê hela zemanekî dirêj weke rênîşandar xizmeta nifşên kurdanan yê nîihatî bikin.

Rojnema "Azg", 12.03.2008

Rojnema "Zagros", adar,2008

Wergeraji ermenî - WEZÎRÊ EŞO

15

Akadêmîkê Akadêmiya komara

Ermenîstanê ya zanyariyê

SARGÎS HARÛTYÛNYAN

EMEKDARE ZARGOTINA KURDAYI

MEZIN

Di nav kar î barê Hecîyê Cindî yê kurdzanê pLrremek î pirciire da, ciyê herî girîng û berbiçev ew xizna mîrata zargotinzanêye zengîn digre, kîjan wî ji despêka salên 1930 da, dema gavên xweye zanyaryêye ewlin, civandye, berev kirye î weşendye.

Ji bo medeniyeta her gelî ya ruhî zarbêjîyî xweyî qîmetekî mezine. Ew di nav xweda tomar dike, dicivîne dîroka wî gelî ya hezarasala, kûltîira wî ya mhî û madî, derbaskirin î parastina eyderefat, erf-edet, deb, rabîib-rûniştandinan, fikirandina wîye lîrîkî û efseneyî, hebandin û bawarya olî, merem, bi gilîkî temamiya xem ii xiyalê gel e pircîire.

Bi vê fikirê zargotina Kurda bi reng-ewazên xweye dewlemend: beyt-serhatî î destanên dîrokî, kilamên lîrîkî, janira xizna mesele î meteloka, pîrozkima û derbaskima mêrasîmên olî î civakî di nav mîrata çanda gelên Rohhilatê da cîyê herî bi hurmet digre î ji bo lêkolînkirina dîroka buhurî î nîî wek çevkaniya here pêşin e.

Eva devedevî sedsal nîve, ku mîrata gelê kurd ya here giranbiha: xizna zargotina wan merkeza guhdariya zanyar î pêşekzanên gelên rojhilat î rojavaeye başqe- başqe da dimîne. Rewşenbîrên ermenî jî himber zargotina Kurdaye dewlemend bê xem î bê hewas nemane. Ji

Abovyanê mezin girtî, î hê bêrî wî (gilî derheqa berevoka destnivîsara zargotina Movsês Tatêvasî ya sadsala XVIII da ne) heta Komîtas î peyhatiyên din, ku berevkin, lêkolînkirin û qîmetkirina heykelên zargotin î dengbêjiya gelê Kurd va mijîil bîine.

Hacîyê Cindî sala 1930 î diçe gundê Qundesazê, nehya Hecîxelîla

berê dersê zimanê kurdî dide, pêra jî dest pê dike ji bineliyê kurde cî gelek nimîinên zargotina gelêrî yê giranbiha dinivîse. Ev gavên wîye ewilin, yê nivîsara zargotinê, ji bo pêşîrojê jêra dibin wek qedê û biriyar ji bo rya wîye zaniyariyê. Rê, ku ewqas bi xêr îî bêr, bi bereket derket çawa ji bo wî îî usa jîji bo pêşvaçîiyîna kurdzanya sovêtê.

:16

Payîza sala 1931 ê, salek ji pey wî karê kii Hecyê Cindî dest pê kiribû li zanîngeha dîroka Kîiltîirayê ya Ermenistanê, bi seroktiya ermenîzan û rojhilatzanê navdar, profêsor Asatîir Xaçatryan koma seferberya ewlin ya berevkima zargotina Kurdî tê demezirandin. Tevî geleka, (rêdaktorê rojnema RYA TEZE Cerdoyê Gênc-Amiênak Gyancêsyen, kompozîtor Karo Zakaryan) usa jî nava wê komê da bîi Hecîyê Cindî. Eva, di nava dîrokê da seferberiya kurdzaniyêye ewlin bîi, kîjanê mehekê zêdetir li nav temamiya gundên nehiyên Aparanê, Telînê, Êcmîazînê îî Aştarakê yê bi binelyên kurdên êzdî geryan û hesavekî mezin destan, beyt-serhatî, kilam îî sitiranên gelêrî ji zarê gundiyan nivîsîn. Ji aliyê Hecîyê Cindî va nivîsara nimîinên zargotina kurdaye gelêrî, salên pey ra jî hate berdebankirin. Vê carê komên seferberiya berevkirina zargotinê, ku dîsa ji alye wê zanîngehê (salên 1932îi 1933) hatin demezirandin, êdî serokatî li wan dikir zanyarê folklor îî rojhilatzaniyêyî bi nav îî deng K. Mêlik-Ohancanyan. Tevî wan komên seferberiyê dibîin zanyarê folklorêyî gênc, paşwextyêda heval îî hogirê Hecyê Cindîyî salên dirêj Aram Xanalanyan, zanê zimanê kurdî, zargotinzanê navdar Şahên Kîijîkyan.. Koma seferber li gundên nehiyên Aştarakê îî Talînê, ji nav ermenyên ji rojava Ermenistanê mihacir geryan û ji zarê zarbêjan gelek nimîinên zargotina ermeniya û kurda berev kirin.

Awa, ji wan sala destpêkirî, Hecyê Cindî îî gênc, bi serkarî îî alîkariya pêşekzan û zanyarên navdar e ermenî, di nav karê berevkima zargotinê da qal dibe îî dibe folklorzanekî kui'dzaniyêyî bi nav îî deng. Karê berevkirina zargotinê tu cara terka wî neda, berovajî, di nava dor 60salê jîyana xweye paşê da, karê lêkolîna folklorzaiuya kurdî ra tevayî, ew tim karê berevkima zargotinê va mijûl dibe, zêdetirî 600 belgêyê çapê (mamîil) janirên zargotina cude-cudeye giranbiha dicivîne.

Mijûlbîina berevkirina zargotinê ji bo Hecîyê Cindî tek merem îî xwestina hizkirinê nî bii.

Gavên xweye zenyariyêyê ewlin bi berevkirina karê zargotinêyî „j:es" va dest pê kirin îî kCîrbîina di nav çanda gelê xweyî zar ya aqarfireh îî pirqet, usan jî jêra gelekî kêrhatî bîi xwendina wîye aspîrantîirê, bi serokatiya prof Asatîir Xaçatryan. Guhdarya wî hate kişandin ser karê lêkolîn, naverokkirin îî sîstêmkima mîrata xizna

çanda gelê wî ya zarkî.

Ew nimîinên zargotinêye pirhesab, ku ji alyê wî û hevalbendên

17

wîva hatibîin civandin, pasê ji wî ra dibin ew belgeyên hîmlî, ser bingeha kîjana, ji pey hev dîyar dibin berevokên wî yên nimîinen zarbêjîyêye pirjanir î lêkolînên zanyariyêye giranbiha.

Kar û barê Hecîyê Cindî yên pirsale î qazanca wîye zanyariyêye mezin, bi gişkî van çar pirs va tîn tomarkirin:

. 1Berevkerin, sîstêmkirin î weşandin heykelên nimîinên çanda kurdan ya zar.

.2Bingehên (orgînalên) tekstan yên heykelên zarbêjiya kurda (janiren cuda) bi zanyarî tomarkirin, sazkerin î lêkolînkirin.

.3Nimîinên zargotina kurdaye bijare bi zimanê ermenî î riisî wergerandin, veçêkerin î weşandin.

.4Pêwendî î hevgirêdanên navbera zargotina gelên kurd û ermenî da lêkolînkirin.

Herd nuxtên pêşin, ji gavên wîye zanyarêye ewlin, ango ji nivê salên 1930 tîn mîaserkerin. Sala 1936 a H. Cindî di gel hogirê xwe Emînê Evdal „Folklor Kurmanca" (ji 650rûpêlên wê berevokê 570 rûpêl H. Cindî nivîsîne, F. H.) berevoka merdaneyê pirjanir diweşîne, kîjan bi heqî, heta niha jî wek ênselopêdya zargotina Kurdaye here baş tê ecibandin. Dîsa 1936 a, hevkarîya mîzîkzan Karo Zakaryan berevoka Kilamê cimeta kurmanca " bi notanivîsara diweşîne, kîjan wek berevokê berhemên sitiran-mûzîkayêye zargotinê di nava cîrê xweda ya yekemîn e.

Paşê, salên 1957 î 1988 a Hecîyê Cindî du berevokê zargotinêye dinê jî diweşîne: Folklor Kurmanciyê" î „Bahar". Herd jî li ser nimîinên civandîye nî hatine çapkerin.

Salên xwe yên xwendina aspîrantorayê Hecîyê Cindî dest bi lêgerîn, vekolînkirin, qîmetkirina heykelekî zarbêjiya kurdî, destana mêrxwesyê "Ker î Kulikê Silêmanê Sîlvî, êposa cimeta kurda, lêgerîn î têkist" dike, bi wê tîza xwe ya doktoryê ewlim xweyî dike î paşê jî, sala 1941 ê bi kitêbeke başqe diweşîne.

Bi vê lêkolînê, di nava meda, bi rastî, dest bi bizanyarî lêkolînkirina destanên kurdîye mêranîyê-egîtiyê dibe. Lêkolînkirin î weşandina nimîinên bijare yên zargotina kurdî paşîrojê ji bo zargotinzaniya Hecîyê Cindî dibin pirsên sereke î bingehîn. Salên 1950î ew bi pirtîkên cuda, zimanê ermenî, bi pêşgotin û nivîsamasiya, beyt-serhatyên Memê î Zînê" î şaxên êpos-destana

18

kurdîye „Koroxlî" diweşîne. Bi wî cûreyî, sala 1962 a li Moskvayê, bi zimanê riisî, xebata xwe ya " Beyt-serhatyê kurdaye êpîkyê" diweşîne.

1977a, li Yêrêvanê, bi zimanê kurdî pirtûka şaxên êposa kurdî ya „Rostemî Zal" çap dike (lê 19 şaxên nû ya Rostemî Zal Duhokêda, li çapxana Hawar sala 2006-a hatiye weshandine. F. H). Berî wê, sala 1975a, lêkolîna wîye giranbiha derheqa pirsê dorê êposa „Rostemî Zal" da çap bîbîi.

Gerekê bê gotin, ku Hecîyê Cindî ji bo weşandinê du orgînalên têkstan yê destanên zarbêjiya kurdî hazir kirye, ya ewlin bi tîma Încîlê: "Ûsivê Nevya" î "Ûsiv û Zelîxe". (Naveroka wan û efseneya ku ÎNCÎLÊ da tî bîranîn pir nêzîkin: E.B.), ya duyan şaxên kurdî î ermenî yê destan-êposa kurdaye „Dim-Dim" e bi lêkolîneke zanyaryêye berfire.

Di nav zargotina kurdî da, warê din ku Hecîyê Cindî emekê mezin lê daye, ew çîrokê (hikyat) gelêrîne.

Bi edebî veçêkirin î nasandina çîrokên (hikyat) kurdan, bi ermenî, rîsî î kurdî weşandina wan va ew hê despêka salên 1940 î mijîl bîye.

Dema dewya salên 1950 î, bi zanestî dest bi weşena rêzeczildên çîrokê ermenya bîi, Hecîyê Cindî jî bi wî cîreyî bi zanyarî dest bi tomarkirin, hazirkirina çîrokên kurdî kir, çî bi serketî navbera salên 1960-1980î anî sêrî, pênc cildên çîrokên kurda danî ser textê xwendevanan, kîjan bûyaeke nedîtî bîi di nava kurdzanyê da. (cilda -6a di sala 2005-a Yerêvanêda, û li sala 2006 dezgehê Spîrêz li Duhokê tî weşandinê. F. H).

Dîsa bin hukumê zargotinnasiya Ermenyaye dostanyê da, ji salên 1960î girtî ew dest bi berevkirin î ji bo weşandinê hazirkirina du cildê merdane yê janîreke zargotina kurdaye here hizkirî meselemeteloka dike. Wurda devedevî 30 hezar tîkstên mesele î metelok tomar dike.. Cilda ewlin hatye weşandin (1985), lê ya din neweşandî dimîne. Gerekê bê gotin di vi werî da jî wî lîma xweye mezin kiriyê di nav zargotinzaniya Kurdî.

Û, bi dewî, ji guhdarya wî der nemane xizna sitiran li mûzîka kurdaye gelêrî. Me êdî jorê jî dît, ku wî, hela sala 1936 a tev Karo Zakaryan weşandi bîi pirtûka "Kilamên Kurdîye" ewlin. Berhemên kîjanê herda tev berev kiribîin.

19

Hewaskatya wî berbi kilamên kurdaye lîrîkyê paşê jî berdewan dike î bi berhemên nî tî diharbîin

Di salê 1970 î, ew hazir dike î diweşînê du berevokên sitiranên kurdîye giranbiha: " Kilamêd cimeta kurdaye lîrîkyê" (1972) î "Kilamêd cimeta kurda" (1975). Lê heta wî çaxî, dema salên herba wetanyêyî mezin, wextê bi dewletî ji eirandaran efrandinên gelêrîye bi tîma î mîhên welathiziyêyî nî di hate xwestin, Hecîyê Cindî tev

Samson Gasparyanê sazbandzan du berevoka hazir dîke îî diweşîne: "Wetan?"(1942) û " Ewledêt weten" (1943). Di wanda kilamên gelêriye mêrxasiyê îî lîrîkiyêye nîî, yêna dema sovêtêye hatibûn bicîkirin.

Wê sala 1942 a, dîsa girêdayî ji hukumê xwestekên demê ra Hecîyê Cindî lêkolîna xweye " Motîvên mêrxwesiye îî wetanhiziyê di nav zargotina Kurda da" kovara "Têxêkagîr" (h. 5) ya Armfanê da diweşîne.

Awa, em dibînin, ku him zargotina kurdaye qedîmî îî him ya nîijen, bi her cîrên xwe yêna bîngêhîna (destan, be^^-serhatî, hikyat)çîrok), mesele, metelok, gotinok) tim meydana guhdarya Hecîyê Cindî da bîine îî hêjayî lêkolînên zanyariyê îî weşênên giranbiha bîine. Lê di nav kar îî barên xweye zanyariyê da H.Cimdî tek di goveka miletiyê da nemaye. Wî jî qedera biraderên xweye ermenî pare vekirye (cîhilbîin, mihacirî, Ermenistana Sovêtê, emrê sêwîtiya dijwer li Gumuryê), xwendina ermenkî standye îî zimanê wîyî dayîkêyî duda ermenkî bîiye. Xwendin, perwerde, qalbîin îî kamil bîina xweye zanyarî li ocaxên ermenîzaniyê da hildaye, bi xem-xiyal, dijweriyên ermenîzaniyê jîyaye, usane ermenî û ermenîbîin ji pey kurd û kurdîtiyê ra jêra bûyê hemêza dayîka duda, amin, dilovan, bi hizkim,. Ji ber wê jî tiştê ecêvmayîne nîne, ku wî gelek ji xebat îî lêkolînên xweye zargotinê bi ermenkî nivîsîne îî nimîinên zargotinêye berevkirî jî wergerandye ermenkî îî weşendiye.

Ev yek girêdaye ne ku tenê ji xwendina wîye ermenkî, yan jî minetdariya wî berbi gelê ermenî lê tê ji sipêsvîkeke zargotina kurdaye hewaskar. Gilî ewe, ku gelek zarbêjên destan îî nimîinên lîrîkî, yêna zargotina kurdan, usan jî hinek berevkarê wê zargotinê ermenî bîine, xazma ermenyê ji Ermenistana rojava.

Zarbêjên ermenî nimîinên zargotina kurdî yan bi ermenkî, yan bi kurdî gotine (şirove kirine), lê cama jî bi dîi zimanan: destanên li nav da cîyê him şirove û him jî bi sitiran hene, cîyê sitiran bi kurdî, lê 20

şirovekirm bi ermenkî gotine. Bi vî cûreyî şaxên nimîinên zargotinêye usa pêşda hatine ku bi herd zimana jî tîen gotin, yanê jî herd ziman tevli hev. Ev yek tê xanêkirin çawa cem zamivîsarên ermenîyê berê, ku zargotina Kurdî nivîsîne (S. Haykîinî îî yêna din) usa jî cem Hecîyê Cindî, xazma wan nimîinan da, ku wî ji zarê mihacirên ermenî yêna ji Ermenistana rojava nivîsiye. Usane ew destan, beyt-serhatiyên zargotina Kurdan, ku Hecîyê Cindî bi ermenkî weşendiye, nabe tek wek werger bêne hesêb, ji bo hinek perçên wan nimîinan, bi heqî, çawa hebîine usa jî zanyar kirye nava wergera xweye ermenîî. Derheqa çend xebatên Hecîyê Cindî yê zargotinê da, ku bi

ermenkî hatine çapkirin (Memê îî Zînê", Şaxêb destana kurdîye Koroxlf' û hvd), jorê êdî bes hate kirin. Em usa jî serda zêdekin, ku xêncî wan berheman, wî hinek berevokên zargotina kurdaye din jî bi zimanê ermenkî weşendye. Ji wana hêjayî bîranînê ne: berevoka „Folklor kurdî"ya pirjanir, sala 1947 a, „Destanên kurdaye gelêrf' sala 1960 î, sê berevokên cuda yên Hikyatên cimeta Kurda (1940, (1973 ,1952gîşk jî bi werger, pêşxeber îî nivîsamasya wî. Birevokê hikyata jî sala 1985 a bi zimanê rîsî weşendiye. Bi van Hecîyê Cindî xizmeteke mezin daye ji alîkî va medeniyeta kiudî, ji bo piropagandakima berhemên wêye giranbiha, ji alyê din va jî zanên ermenî, piçek jî yê rîsî îî goveka xwendevanyê fire, ku kurdî nizanin çanda kurdîye mhî ra kirye nas.

Û, bi dewî, bîr - bawarî îî xiyalên xwe derheqa dostaniya gelê ermenî îî kurd, pevgerêdanên wane zargotinî îî nihêrandinên şexsiye bi sala di lêgerîna xweye Dîharbîna dostanya kurda û ermenya di nava zargotinê da", ku bi zimanê ermenkî sala 1965 a çap, bîiye tomar kirye. Vê xebata hewaskar da, li ser bingeha mêtodologiya dîrokî û çandîye rast ev pirs hatine girtîgohkirin (enenekirin): nîşandayîna halê jyan îî şerkarya gelê kurd îî ermenî di nava zargofinê da, xisîisyên zargotina ermenya îî kurdaye tomerî, alyê wane weke hev, çî ji hev hildane, nimîinên ku li nav herd gela da belabîine îî ketina nava zarbêjya herda da jî, berhemên duzimanî îî zarbêj, berevkirin, qimetkirina zargotina kurdî ji alyê berevkarên zargotin, edeb îî rewşenbîrên ermenî va, veçêkirina nimîinên zargotina kurdî di nava edebyeta ermenya da.

Xêncî girîngiya vê lêgerînê xêncî warê zanyariyê da, usa jî belkêş e ji aliyê xweyî bajarvanyê, îsanetyê da. Ew şêkirdariya ruhî ya emekdarê kurd î mezin e himber dostanya gelên kurd û ermnî ya 21

bêqelp îî wekehevbîna hinek derecên çanda wane êtnîkiye kîir. Bi vê minasebetê, di cî dane ku em şexxana (şexxete) helbestvanê ermenyayî mezin: Hovhanês Şîraz ji bîr bînin, kîjan hê sala 1958 a dîyarî Hecîyê Cindî kirye:

Ruhê xalîse Hecîyê Cindî,
Pira zêrîne nav me îî wana,
Kurd Abovyane Hecîyê Cindî,
Nîira nemire, zêndiyê zemana.

Tomerkirin îî qimetkirina şuxulkariya Hecîyê Cindî ya nehêvşandiyê (bêwestane) 60 salî di warê zargotinzanyê da, bi heqî gerekê bê destnîşankirin, ku ji Hecîyê Cindî dest pê dibe, danîna bingeha berevkirin, bi zanyarî sîstêmkirin, lêkolînkirin îî weşandina zargotina kurdaye dewlemend. Şexsiyet û emekê wî yî gewre, jibo

kurdzanyê iro bîye destanîneke kilasîk û dest bi mektebeke zargotinzyêye miletyêye nî kirye, şivryê kîjanê ra nivşê zargotinzanên kurd dimeşin li pey nêt, merem î çareserkirina pirsgerêkên nû.

Kovara "Patmabanasîrakan handês " ya Akadêmiya Ermenîstanêye zaniyariyê (kovara dîrok-fîlolojî, bi zimanê ermenkî), hij. I, 2008

Wergeraji ermenkî - ESKERÊ BOYÏK

WEZIRE EŞO

MEZINAYÊ XUDANÊ KEDA MEZIN

Her carekê, gava ez ji nî va pêniisê digirim destê xwe î dixwezim gotarekê ser jîyan û kar î barê wî mezinê me - Hecîyê Cindî bi cî bînim - tirs î xofek li min digire. Sebebê wê yekê yê bingehîn ewe, rasttir femandina wê yekêye, ku ne mîimkiine meriv di gotareke rojnamê, yanê jî kovarê da, her çiqasî ew berfîreh be, temamyê kar î barê wî raxe ber çevan î bi ser da jî bi hêjatî binirxîne. Lê çî jî hebe, ezê hewil bidim xwe, ku vê gotara xwe da, çiqasî ew tiştê bîiyînê be, bi kurtayî û bi hev da î bi xetên giştî kar î barê wî ronakbîrê gelê meyî xudanê keda mezin raxim ber çevên xwendewanên îroyîn yê wî zaniyarî, yê ku sed sala berê 22

di mala gundîkî nexwendî î rênçber da, li gundekî ji diniyayê qutbîyî hate dine, lê gava gihîşt î destê wî qelemê girt cihan ne ku bi tenê bi xwe î wê malbatê hesand, lê bi ser da jî bi çanda gelê xwe ya ruhî î bi teyîbetî bi zargotina kurdî.

Zargotinberevker î zargotinzan, zaneyê edebyeta nivîskî, pirosayîs ii şayîr, diramatûrg, rojnamevan, wergervan, pêdagoj (mamosta), bi ser da jî karkirê civakî. Awa navên wan warên kurdzaniyê, edebyeta kurdî ya bi zar ii nivîskî î bi giştî-çanda kurdî yen ne tamam, ku em dikarin bi hêjatî bidin ser xizmetkarekî çanda kurdî yê bi nav î deng, yê mezin li Ermenîstanê î Yekîtiya sovêtiyê ya berê Hecîyê Cindî.

Hecîyê Cindî Cewarî 18-ê adara sala 1908-a li gundê qeza Qersê ya navça Dîgorê - Emençayîrê ji dayîka xwe bûye.

Dawiya şerê cîhanî yê yekemîn (sala 1918-a), gava artêşên

Tirkiyayê êrişê tînin ser herêma Qersê, ku beriya hingê nava sînorê împêratorîya Rîisîyayê da bîi û bi pêra jî ser komara Ermenîstanê, ku bahara sala 1918-a ser erdê Ermenîstana îroyîn î Herêma Qersê bi pê ra wek dewleteke serbixwe çê bîbîi, kurdên êzdî yen 16 gundên navça Dîgorê cîhil dibin ji ber tîrsa bi cîhatina zor î zulma Roma Reş î wê rewşa giran da Hecîyê tîfal dê û bavê xwe unda dike î ber wê yekê jî ewî dixin sêwîxanên Qersê, pişt ra Gumrîyê. Piştî derketina ji sêvmanê ew dibe xwendkarê Xwendinxana bajarê Gumrîyê ya pêdagojiyê. Lê gava ewê tamam dike, di salên 1929-1930-î da dibistana gundekî kurda yê Qundaxsazêda (niha Rya teze) mamostatîyê dike. Paşê fakîiltêta (beşa(

Filolojiyê ya zanîngeha payîtextê Ermenîstanê -Yêrêvanê da tê qebûl kirinê î di sala 1933 da ewê tamam dike. Pişt ra Hecîyê Cindî di instîtîta dîroka çanda madî da dest bi karê amadakerina têza doktriyê dike. Gava sala 1937a rêjîma Stalîn ya dîktatoriyê li pîrr kesên welêt tê xezevê î ewana bi motîvên polîtîkî davêje hebsxanan, pişt ra nefî (sirgîn), yanê jî gulle dike - Hecîyê Cindî ji ber vê zor û zulmê nafirîte. Ewî sala 1938-a bi ronakbîrên kurd Cerdoyê Gêncî î Ahmedê Mîrazî ra davêjin zindana îstîxbarata sovyêtiyê ya KGB î ew di wir da rast salekê tê zêrandinê î îşkencekirinê.

Sîcê wî î Cerdoyê Gêncî yê herî giran wê yekê dihesibînin, ku ew bi Celadê Bedirxan ra hatibîin girêdanê, yê ku li Sîriyayê ii Libananê seroketî li partiya kurdî ya Hoyîbînê dikir. Lê sovêt jî ji wê partiyayê aciz bû, ber ku dihesivand, ku ew dijminên wê- Daşnakên ermeniya î împêriyalîstên înglîsê ra hevkarîyê dike. Lê gava Hecîyê Cindî li ber îşkencên here giran jî naşkê û nikarin sîcê karkirina wî

23

dijî Yekîtiya sovêtiyê îzbat bikin, ewî aza dikin.

Salên 1936-1959 da Hecîyê Cindî karê xwe yê lêkolînên zaniyariyê înstîtîta zimên î litêratîirayê da (edebyetê) ya Akadêmîya Ermenîstanê ya zaniyariyê da berdewan dike. Sala 1959-a, gava di nava goveka wê Akadêmîyayê da beşa kurdzaniyê weke ya Sêktora Rojhilatzaniyê (pişt ra ew sêktor bû înstîtîit) vedibe - Hecîyê Cindî dibe serokê wê beşê yê yekemîn, bingehdar, hetanî sala 1967a. Lê di vê beşê da weke karkirê zaniyarî yê sereke ew xebata xwe ya lêkolîneriyê berdewan dike hetanî dawiya jîyana xwe ya sala 1990-î li Yêrêvanê. Bi daxweza wî ew li gundekî navça Aragasê yê Sîpanê (berê-Pampa kurda) binax kirin.

Ji rojên danîna bingeha edebyet î çanda kurdî yê yekemîn da li Ermenîstanê Hecîyê Cindî bi heyacan di warê perwerdekirina zimanê kurdî î her wa pêşvabirina edebyet î canda kurdî da kar dike. Ew salên 30-î dibe mamostakî Xwendinxana kurdî ya pêdagojiyê li Yêrêvanê, endemê kollêgiya redaksiyon ya rojnama kurdî ya Rya teze, lê di salên 1955-1957 da - cigîrê berphsiyarê wê rojnamê. Salên 50-î dîsa dibe mamostakî beşa kurdî ya Xwendinxana ermenî ya pêdagojiyê. Lê di salên 60-î î 70-î da mamostatîyê dike beşa kurdzaniyê da ya fakîilteta Zanîngeha Yêrêvanê ya Rojhilatzaniyê wek mamostê ziman, litêratîira î zargotina kurdî.

Hecîyê Cindî ser binaxa tiranskrîpsiya Elfêba kîrîlî (rîîsî) sala 1944a (eva yeka bi daxweza dewleta sovêtiyê bîi) Elfêbakê kurdî ya nî amade kir.

Hecîyê Cindî bi giranî deng daye wek kurdzan, bi taybetî wek zargotinvan, edebyetzan, nivîskar.

Hê di sala 1940-î da ewî bi tîma "Beyt-serhatiya kurdî ya" "Ker îî Kulikê Silêmanê Silîvî" tîza xwe ya berendamtiya (kandîdatiya) zaniyariyê bi cî anî îî bîî berendamê zanînen filolojiyê. Bi vê yekê Hecîyê Cindî bû zaniyarê kurdî yekênûn temamyê sovêtiyêda di ware kurdzaniyê da. Lê sala 1964-a ji ber keda mezin di nava kurdzaniyê da bê parastina tîzê bi awayê konkirêt, fermî (ew yek li sovêtistanê degime çê dibû) nave doktorê zanînen filolojiyê û pişt ra jî yê pirofêsorîyê danîn ser wî.

Hecîyê Cindî bi dehan antolojiya, berevokên hemîî janrên zargotina kurdî bi pêşgotinên xwe yên lêkolîneriyê-zaniyariyê yên kîir îî bi naverok dkgirtî, bi tîkstolojiya folkloriyê piştî bergirtina ji her zarê zarbêjan dane weşandinê îî di nava wan da bi zimanê berhemên

24

zargotinê yê eslî yê kurdî û wergera ser ermenkî evên hanê: "Folkilora kurmanca" (tevî Emînê Evdal, ji 650 rûpêlan 570 rûpêl H. Cindî nivîsîne, lê tenê 80 rûpêl E. Evdal) sala 1936-a, "Kilamên kurdî yên gelerî", tevî kompozîtor Karo Zakaryan"- (s.1936-a), "Hikyatên kurdî yên gelerî" (s.1940-î, bi emienkî), "Ker îî Kulikê Silêmanê Silîvî," lêkolîn îî tîkst (sala 1941-ê, bi kurdî îî ermenkî), "Folkilora kurdî" (s.1947-a, bi ermenkî), "Şaxên êposa" "Koroxlîye kurdî", lêkolîn îî tîkst (sala 1953, bi ermenkî), "Memê îî Zînê", lêkolîn îî tîkst, (sala 1956 a, bi ermenkî), "Folkilora kurdî" (s.1957-a), "Beyt-serhatiyê kurdî" (sala -1962a, bi wergera ser rîsî ya bi destî nivîskar îî zanyarên cuda-cuda, bi amadakirin îî pêşgotina Hecîyê Cindî, Moskova), "Kilamê cimeta kurdaye lîrîkiyê" (sala 1975-a), "Şaxên êposa" "Rostemê Zale kurdî," tîkst îî lêkolîn, (cilda 1-ê sala 1977-a), şeş cildên "Hikyatên cimeta kurda", pêşgotin, nivîsaraasî îî tîkst (salên cuda-cuda), "Usiv u Zelixe," lêkolîn îî tîkst (sala 2003), "Dimdim", lêkolîn îî tîkst (Yêrêvan, sala 2005 îî Êrbîl, sala 2007), "Şaxên êposa" "Rostemê zale kurdî", (cilda nîî, ya 2-a, Duhok, sala 2006) îî hwd. Li vê tangê pêwişte em bidin kifşkirinê, ku hemîî wergerên ji kurdî yên ser ermenkî Hecîyê Cindî bi xwe bi cî anîne. Bîiyareke kifş nava kurdzaniya sovêtiyê da bi giştî îî nava zargotinêda bi taybetî tî hesibandîne çapbîina berevoka "Mesele û xeberokêd cimeta kurda" sala 1985-a, ku Hecîyê Cindî ew ji nava gel berev kirine ii bi pêşgotin îî pê nasînan dane weşandinê. Ew berevok ji bêtirî 800 rîpêlan pêk hatiye.

Zanyarê kurdî welatparêz ew barxana zargotina gelê xwe hemîîşk bi desta, bi qelemê ji ber zarê zarbêjan girtiye îî ser kaxez mor kiriye.

Wî zemanî da kolektîva înstîtûteke zanyariyê ya tam n tamam belkî nikaribûya ev karê mezin bi cî banîy.a.

Hecîyê Cindî lêkolîneke kîir îî belkêş ser binaxa zargotina kurdî bi cî anîye îî ew bi semavê "Dîharbîina dostaniya gelên ermenî û kurd

nava zargotinê da" bi zimanê ermenkî sala 1965-a daye weşandinê. Weke edebyetzan Hecîyê Cindî du kitêb bi zimanê ermenkî çapkirine: "Litêratûra (edebiyeta) kurdî ya Ermenîstana sovêtiyê" (sala 1954-a) û "Nivîsên ser litêratûra kurdî ya Ermenîstana sovêtiyê" (sala 1970-î). Wan pirtîfkada derheqa jiyana û karên hemû nivîskarê kurdên ermenistanê da gotar liatine bi cî Idrinê.

Keda Hecîyê Cindî di ware amadekirina kitêbên perwerdekirinê, ferkirinê da jî yê zimanê edebiyeta kurdî gelege, çawa yê bona merivên bi temenê mezinê nexwendî her wa ji bona şagirtên

25

dibistanan ji. Ewê ew kitêb ji despêka salên 30-î amade kirine, lê yê ji bona sinifên yekemînê sêyemînê - hetanî dawiya jîyana xwe. "Elîfba" Hecîyê Cindî ji bona zarokên kurda deh cara her carekê bi werguhastinên pêwîst va di nava zemanê bêtirî niv sedsaliyê da hatiye weşandinê.

Hecîyê Cindî dihesibe wek bingehdarekî edebiyeta kurdî li Ermenîstanê û Yekîtiya Sovêtiyê ya berê. Wek endamê Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê, wek endamê Seroketî, rêvebiriya wê yekîtiyê bi temamî yê pir salan, ewê ji sala 1930-î hetanî ya 1966-a seroketî li sêksiyon, beşa nivîskarên kurd kiriye nava goveka wê yekîtiyê da. Berhemên Hecîyê Cindî yê edebiyeta bedew yê bi şiklê helbestan, destanan û novêlan (çîrokên) bawer bikî di hemî berevok, antolojiyayên nivîskarên kurd da hatine bi çîkirinê û weşandinê ji despêka salên 30-î sedsala 20-î da. Ewê sala 1947-a novel, kurteçîrokên xwe bi kitêbeke cuda bi semavê "Siba teze" da weşandinê. Sertaca berhemên Hecîyê Cindî yê edebiyeta bedew tê hesibandinê romana wî "Hewarî."

Gelek berhemên Hecîyê Cindî hatine wergerandinê ser zimanên gelên Yekîtiya Sovêtiyê ya berê û bi tayîbetî yê rîsî û ermenkî. Romana wî ya "Hewarî" bi semavê "Û bahar hat" bi wergera ser zimanên rîsî li ermenî li Moskovayê û Yêrêvanê hatiye çapkirinê. Lê bi destî ronakbîr, zaniyarê kurd yê bi nav îsmayîl Hessaf "Hewarî" hatiye wergerandinê ser zimanê erebî û li Damişqê hatiye weşandinê. Hecîyê Cindî şano û şanogiriyê kurdî jî bîr nedikir. Hê di sala 1932da piyêsa wî ya bi semavê "Qutiya dî-dermana" hate weşandinê, lê piyêsa bi semavê "Miraz" ser sehna Têatira Elegezê ya kurdî ya dewletê hat nîşandanê.

Hecîyê Cindî bi veçêkirina nimûnên zargotina kurdî va jî gîro, mijîl bîye. Bi veçêkirina wî bi zimanê emienkî ev kitêb hatine çap kirinê: "Çîrokên kurdî" (sala 1949-a), "beyt-serhatiyên kurdî" (sala 1960-î, "Karxezal" (sala 1982-a), "Bahar" bi zimanê kurdî (sala 1988-a... Hecîyê Cindî di ware wergerandina berhemên edebiyeta bedew ji

zimanên biyanî ser kurdî kedeke hêja kiriye. Bi wergerên wî pir berhemên şayîr îî nivîskarên ermenî, bi giranî yên ser jîyana kurdan, ser pêrsonaj, qehremanên kurd - biine mal ii milkê xwendewanên kurd. Ewî gelek berhemên nivîskarên cîhanê yên mezin îî navdar jî wergerandine ser kurdî.

Berhemên Hecîyê Cindî yê kurdzan ii nivîskar bere-bere dibin

26

mal îî milkê xwendewan, zaniyarên kurd dervayî Ermenîstanê îî Yekîtiya sovêtiyê ya berê jî. Romana wî ya "Hewarî" bi destî weşanên "Roja nîi" bi tîpên latîni sala 1999-a hate çapkirinê. Me dixwest, ku hemî berhem, lêkolînên zanyar îî nivîskarê mezin zîtirîn bibîna mal îî milkê xwendewanên kurd li temamyê Kurdistanê îî beşên diyaspora kurdî bi wergera ji tîpên kîrîlîk, ber ku ewî ew ked ji bona temamyê gelê xwe daye ser hev.

Keda Hecîyê Cindî di warê pêşvabirina kurdzaniyê îî edebyeta kurdî da bi hêjatî hatiye nixandî îî şêkirandinê. Sala 1974-a hukumeta Ermenîstanê navê Karkirê zaniyariyê yê Emekdar yê bilind da ser wî. Ew bi rûmetname, bi ordên îî mîdalên dewletê va hatiye pêşkêşkirinê-rewakirinê. Lê navê herî hêja îî tam gorî keda wî doktor Çerkezê Reş daniye ser wî: "Bavê zargotina Kurdî."

Ji bona rast, bi temamî îî bi giştî nixandina kar îî barê Hecîyê Cindî wek ronakbîrekî kurd yê yekemîn li Ermenîstanê îî Yekîtiya sovêtiyê ya berê em dikarin wa jî bêjin: ewî ji ber kêmaniya jimara kadroyên kurd despêka hilperîn, şorişa çanda kurdî da li Ermenîstanê ne ku bi tenê ew kar îî bar di ware perwerde, edebet îî çanda kurdî da bi cî danîn, di nava kîjan da ew pispor, spêsiyalîst bîi, lê ew hemî kar û barên wan waran jî yên ku hewcê îî benda hêlkinê, çarêserkinê bîin. Lê ber ku ew ronakbîrekî xudanê kemal, talanta mezin îî êrûdîsiya, hereketê bê sînor bîi - nava zemanekî kin da di van hemû waran da bû pispor. Û ji ber vê yekê bû, ku hê di despêka salên -30î rojnama Rya teze da Hecîyê Cindî bi nav kirin wek mezmezke piştî canda kurdî. Eva jî şûna xwe da. Ya here belkêş û mûhîm ewe, ku vê nixandî hêz û rastiya xwe pir salan piştî ra jî unda nekîr, gava artêşeke ronakbîrên kurd ya giran li Ermenîstanê hev girt, çê bû.

Ronakbîrên wek Hecîyê Cindî degimene û ne ku bi tenê nava gelê kurd da.

Lê nîgara Hecîyê Cindî wê ne temam be, eger em bi cîanîna berpirsiyariya wî weke alîkar îî piştgirê merivan îî bi teyîbetî yên kurd, wek mêrekî kurd yê dilsoz, bi rehm, mêvandar îî li dawiyê wek malxwê mala kurdî, wek bav- ranexin ber çevan.

Mêvan ji mala Hecîyê Cindî xalî nedibîin: bilî qewim îî

pismamên nêzîk, ku bi giranî ji ber hisret, kovana dîtina wî ji gundên dûrî Yêrêvanê dihatin, merivên xerîb jî qesta mala wî dikirin, yê ku di nava jîyanê da diketin tengasyê, hewcê alîkariyê, piştgiriyê bîin. Û
27

kesek ji wana bê dil ji mala xwe verê nedikir: wek zilamekî çardeh salî dida pêşya wan û bi mesrefdrina nav û rûmeta xwe ya bilind û mezin pirsên hemûşka dezgehên hukumetê, dewletê da çareser, hel dikirin. Lê çiqas keç î zilamên kurd bi alîkariya wî zanîngeh û înstîtûtên xwendina bilind da hatin qebûl kirinê, ji Idjan çend kes pişt ra bûn ronakbîrên bi nav û deng? îdî ez wê yekê nabêjim, ku bê acizbûn, bi dilfirehî û rûgeşî gelek ji wana mala xwe da dihewandin - gava ew bi xwe bi malbata xwe va heft nefer biin, lê her bi tenê du odên wî hebûn, ji wana yek jî pir teng bû. Bilî alîkariya di warê amadekirina kitêbên wî da weke serrastkira tîpan (korrêktor) ji bona çapxana, ku wî zemanê berê da kareld pir giran n bi zehmet bû, xem û xerêqa qebûlkirin û verêkirina wan hemî mêvanan jî bi giranî ser milê hogira wî ya jîyanê -kulfeta wî Zeyineva îvo bû. Ewê salên 30-î di beşa kurdî ya radyoya Yervaneda sipîkêriyê kirye û piştî kutakirine Xwendinxana kurdi li wir çawa mamosta kar kiriye, bi ser da jî pênc keç bi mêre xwe ra tevayî mezin kirin û dane ber xwendinê, ji lûjana dudu bûn doktorên zanînen doxtiriyê û hunermendiyê, lê hersên dinê pêşekzan î mamostên navdar. Lê ya here mîhîm ne ku bi tenê bi zar î zimanê xwe va, lê bi mhê xwe va nava dor î berên biyaniyan da ne ku bi tenê kurd man, lê bi ser da jî bîin kurdên welatparêz. Wan herpênc keçan jî sirya xwe da bingeha malbatên esil kurdî danîn bi malxwên mala xwe yê kurdên millet perwar va î bi ser da jî yê ronakbîr, zanyarên bi nav û deng va.

Rojnema "Grakantêrt"

)rojnemêya edebiyetê, bi zimanê ermenkî(

21.03.2008

28

PERWÎZ CÎHANÎ

Ji bo bîranîna Folklorzan li nivîskarê kurd yê bi nav û deng

HECÎYÊ CINDÎ

Avirrek li ser Romana HEWARÎ yê

Em hemî dizanin ku li ber rewşa kambax ya ku dujminên gelê

Kurd î Kurdistanê li welatê me da afirandine, toreya gelê Kurd li çav

toreya gelên hevhesî toreyek sawaye. Lê di gel wê hindê jî dîsan

mêrxasên gel î dilsojên welati, weke dîtir meydanên jîyanê, meydana

tore î hunera Kurdî jî vala nehîştine û tu caran jî dê vala nahêlin.

Ewana di gel wê hindê ku dizanîn, girtin û kuştin î malwêranî î

dîrewarkirin li benda wan da ye, lê bi dilsojî îî ji xwebihorînek taybetî rahîştin şîrê qelemê û daketin meydanê. Çi li dervayî welati îî çi jî li hundurr welati da bi sedan berhemên hunerî îî toreyî afirandin. Û xwe li hemî çiq û şaxên toreyâ hevçerx da azimandin.

Bi dîtina min li nav hemû çiqên toreyê da, çiqâ piroze (pexşan) a toreyâ Kurdî gorekî dem û rewşa me, ji dîtir çiqan pêştir ketîye. Lê gava em dibêjin ev çiqâ toreyâ me pêştir ketîye, ew nayê wê wateyê, ku roja îro em dikarin toreyâ xwe ya nivîskî di gel toreyâ welatên pêşkefî bidin ber hev îî bi çavekî li wan binihêrrin. Bibê nebê toreyâ welatên ku bi sedan sale, gelê wan serbest jîyane, îî çi gavê li jêr nîrê bêgarî îî zordarîya zorbêj îî kedxweran da nemane, yan jî eger mabin demekî kurt li bin destan da mane, dê ji toreyâ me pêşkeftir be. Lê herwekî ku min got, li vê rewşa kambax da dîsan jî bi dehan şînewarên toreyî li hemî şax îî çiqên toreyê da îî bi taybetî bi dehan roman bi qelemên nivîskarên Kurd hatine afirandinê. Lê em neçar in evê hindê jî bi ronahî bêjin, çunkî pişka zore nivîskarên me, bi zimanê Kurdî bi currekî destûrî îî dîwanî nexwendine û perwerde nebîne, pişka zore berhem û şînewarên wan jî, bêy hele îî bi tabetî bêy heleyên zimanî îî rêzimanî nînin. Hindek ji wan hind bi heleyên rêzimanî û zimanî dagirtîne, ku mirov dil nade demên xwe bi xwendina wana ji dest bide. Lê hindek ji wan di gel hemî kurtî û kêmasîyan ne tenê hêjayî xwendinê ne, belkî mirovi wadar dikin, ku mirov bîr îî boçînen xwe li bara wan da binivîse îî bi şevan îî rojan li ser kar bike îî wana ji xwendevanan ra bide nasandinê.

29

Yek ji wan romanana romana HEWARÎ ye. Ev romana sala 1965 Z. bi qelema bi hêze dilsojê gelê Kurd gurrbihîşt Hecîyê Cindî hatîye afirandinê, îî li sala 1999 Z. li bajarê Stockholmê ji layê weşanên Roja Nîî bi tîpên Kurdî-Latînî li 421 rîperên navincî da hatîye weşandinê. Roman ji du pişkan pêk hatîye. Li pişka yekê da romannivîs romanê ji ser zarê kesê yekêyê axêver dinivîse, îî kesê yekêyê axêver di gel qaremanên romanê dikeve axiftin îî got îî bêjê. Mirov dikare bêje ku pişka yekê wêjarek e (raportek e) ku nivîskari li gerra xwe ya li nav Kurdên Ermenistanê da bi şeweya got îî bêj îî pirsîyar îî bersivan li bara jîyan îî reva Êzdîyan ya ji Şengarê ta Ermenistanê berhev kirîye. Lê li pişka dîiyê da, he nivîskar bixwe ye, ku serhatîyên romanê bi şeweya gotîbêja nîveka qaremanên romanê da pêş da dibe îî bi şirovekirina dîmen îî qewimînan bi zimanekî şîrîn dixemilîne. Hegera wê jî ewe ku nivîskar bbcwe li nav cergeya qewimînen romanê da hatîye cîhanê, îî yek ji qaremanên romanê ew bixweye. Ew pişka ku berî wî qewimîye, -li pişka yekê da- ji ridênsipîyan dipirse û ji zarê wan dinivîse. Lê li pişka dîiyê da bixwe bînerê hindek ji wan

qewimînan bîye, lew ra he bixwe weke bînerekî dinivîse îî pirsâ dilê xwe ji zarê qaremanên romanê vedigêrre.

Roman serhatîya xînbare gelê Kurd e bi giştî îî serbihoriya Kurdên Êzdî ye bi taybetî. Kurdên ku nedixwestin îî naxwazin ji rêbaza xwe ya ayînî, ji rê îî rism û dîn îî bawerîyên xwe yên mêjîn dest bikişînin. Lê ji layê dewleta Osmanî va fermana nemana wana hatiye ragehandinê. Kurdên ku ji ber agirê xezeba Osmanîyan li ser nivîsîna nivîskari ji çîyayên Şengarê hatibîin Eytabê îî ji wir jî hafibîin Qersê, û li dîi ra diçin Ermenistanê. Kurdên ku digerrîyan ji xwe îî jin û zarrên xwe ra penahgehê peyda bikin, da ku destê Roma reş negîje wana. Lê li dirêjaya wê rêkê da dujmini çî anîye serê wan, nivîskari kêr îî zêde bi zimanê romanê şirove dike.

Bi giştî meriv dikare bêje, ku roman serbihorî îî mêjîya jîyana gelê Kurd li nîveya yekim ya sedeya nozdê îî nîveya duyim ji sedeya bîstan e.

Her çend ku li destpêkê da we dîyare, ku qaremanê serekîyê romanê Fêrîkê kurrê Egît axayê Emerîke, lê li hundurrê roamanê da nexşa Fêrîk zor kême îî ew ji nivşa dîiyê ya qaremanên serekîyê romanê ye. Qaremanên serekîyên romanê mala Emerîk axa îî bi taybetî kurrê wî Egît axayê bavê Fêrîke. Bi giştî kakilê romanê wehaye:

30

Egît kurrê axayê êla Sîpikane. Dilê wî dikeve qîzek destgirtî. Ew bi arîkarîya du mirovên dî, bi destê zorê qîzkê direvînin îî xîşka wê jî dikujin. Her çend ku bav îî birayê Egîti bertîl û xûnê didin, îî ji bavê qîzkê dixwazin, ku bila qîzik li dadigehê da bêje, ew bixwe bi Egîti ra revîye, lê qîzik weke şepalekê li dijî vê daxwazê derdikeve îî ya rastî dibêje. Li akamê da ji layê dadigehê va ji bo Egît û her du hevalên wî, her yekê deh sal sizaya dîirewarîyê derdikeve, îî ewana dişînin Sîbrîyê, welatê berf îî qeşa û bager û firtonê. Egît li wê derê dikeve rewşeke pîr şepirze da. Lê jinek Êris bi navê Anayê lê dibe xudan. Egît bi vê jînkê ra dizewice îî dibe xudan kar ii dikan îî paşê ji Anayê dibe xudanê çar zarrokan. Li dîi ra, belkû jî piştî kutbaîna sizaya Egîti, Egît destê jin û zarrên xwe digre û dizivirre mala xwe. Li wê derê Kurdên navçê bi duhol, zurme îî çeşn îî şayî tèn pêşwazîya wî îî jin û zarrên wî. Lê li ser rêbaza dîne Êzdîyan nabe ku yekî Êzdî, di gel yeke ney Êzdî, yan jî li ser nivîsîna nivîskari bi yeke şilet ra bizewice. Ji ber vê hindê malbata Egîti û der îî cînarên wan jînkê şilet dikin rîkê xwe û hezar navnîçikan lê dikin îî hezar pirsên ne li rê li peyê wê dixin. Pişka zore xelkê ji mala axayî direvin. Heylo Qewalên ku her sal ji Berrîyê dihatin, tawus dihanîn mala Emerîk axa, ew jî tenê li ber wê hindê ku Egît bi yeke ney Êzdî ra zewicîye, ji mala wan dirrevin.

Qewal ne tenê naçin mala wana, belkû, nahêlin ewana Tawusê tewaf bikin jî. Egît dikeve nîveka nal îî bizmaran. Ew ne ewe ku dest ji malbata xwe bikişîne, îî ne jî ewe ku dest ji xîzana xwe îî zarokên xwe. Da ku li kutayê da ew diçe, qîzikek reiyetê ji xwe ra nîşan dike. Lê Ana bi reng îî rîî îî hej îî liv û giva Egîti ra pê dihese, ku dibê tiştê hebe. Da ku Egît ji wê ra ya rast dibêje. Gava ku Ana dibihîze, ku Egît li ser wê zewiciye, êdî li mala wî da namînê û destê zarokên xwe ra digre îî dîsan ber bi welatê xwe, ber bi Sîbrîyê dizivirre.

Lê durust roja ku Egît jina xwe siwar dike, wate biikê diguhoze, nama kurrê wî jê ra tê. Gava ku Egît namê dixûne, dibîne ku Fêrîkê kurrê wî nivîsîye, ku Ana miriye û rewşa wan jî pîrr şepirzeye. Egît wê şevê wekî pehlewaniyê çîrokan şîrê xwe dadine nîveka xwe îî jina xwe ya tazeguhostî îî ji jinkê ra dibêje min ad (ehd) kirîye, ta ku ez neçim îî zariyên xwe neynim, ez nêzîkî te nakevim. Bi her curreyî Egît diçe îî her çar zarrên xwe tîne mala xwe. Zarrîi jî êdî mezin bîne. Fêrîk li xwendinxanê da di gel bîr îî hizrên nîi, bîr îî hizrên ku dijî bîr ii hizrên malbata wane, nasiyar dibe. Serdem serdema Lênînê mezin îî şorişa Oktobreye. Fêrîk bîiye şorişgêrekî têgiheştî. Ew xortan li dora

31
xwe berev dike îî li bara Lênîn îî bîr îî hizrên wî îî şorişa pale îî gundîyan da ji wan ra dibêje îî li nava xortan da gelek heval ii hogiran berev dike. Lê rojekî ewî pê dihesînin, ku bi destîira dewletê birrek qaçaxçî li dîi wî ketine û dixwazin ewî bikujin. Fêrîk bi neçarî ji Ermenistanê dîsan dizivirre Sîbrîyê îî li kutayê da li şerekî da tê kuştinê. Malbata wî jî di gel sedan kesên bêguneh bi dexesî bi destên eskerên romê tîne tevkuştinê. Her çî Kurdên ku li ber qirra Roma reş difilitin, ber bi Ermenistanê dirrevin, îî rê da jin û zarrên helatî rastî eskerên Êris tîn, ku alaya sor li ser milan îî di hewariya wan da tîn. Roman li vira kuta dibe. Lê nivîskari bi hostatîyek tam serbihorîyên layekî li nav serbihorîyên serekî da cî kirîye îî ew serhatîyana bi hev va girêdaye. Serhatî hemîi tal li xîinbarin. Gava ku ew serhatîya çil qîzên kezî, çil qîzên Kurd, ku xudanên wana bi destên eskerê Roma reş tîne kuştinê, vedigêrre, xîin dihirşe hinavê mirovi. Çil qîzên kezî, ku piştî kuştî îî kuştaran bê xweyî îî xudan dimînin, naxwazin bikevin destê eskerê Romê îî bibin robot. Xwe davêjin nava ava Furati, îî ava Furati bi gulîyên xwe yên gevez dixemilînin. Gava ku mirov vê serbihorîyê dixîine, mirov tê ser wê bawerîyê, ku ew gotina ku dibêje: „mêjii dupat nabe“, li bara gelê Kurd da derewe. Lew ra ku ev mêjîiya xîinbar li bara me da eva sedan sale her weha çendcarkî dibe. Em li mêjîiyê da gelek caran rastî vê serbihorîya tal û xogorîkirina keç îî jin îî bîikên Kurd hatine. Ji wan serhatîyên tal serhatîya Kela Dimdime. Gava ku Ecemên Qizilbaş, bi destîira şahê

Sefevî, îî bi xinizî îî dexesî ii xofiroşî, yan bi gotina îroyîn, bi çasatîya Xan Mehmîdkê Alekanî, serekanîya ava Kelayê peyda dikin îî li dîî birrîna avê li ser xelkê Kelayê da, kelayê dagîr dikin. Jin û qîz îî bîikên Kurd xwe ji dîwarê kelayê da davêjin îx naxwazin bikevin nav dest ii lepên çilkine dujminê pîs îî xînmij îî mejîhişk da. Feqîyê Teyran li Beyta Dimdimi da evê hindê weha vedigêrre:

Bû refrefa qaz û werdekan

Xwe avîtinji der û kulekan

Heyfa minji wan çavbelekan

Nivîskar li gelek cîyan da rewşa jina Kurd li himber dujminan da nîşan dide û biwêrî îî xoragirî îî liberxwedana wê şirove dike. Bo nimîîne jêhatbîn îî xoragirîya Reşê, ji xwe bihorîna Kubar îî Gevez îî Gulîzer îî Belgîzerê û dehan jinên din, ku mil bi milên mêran li malbata xwe xweyî derkevîne.

32

Di vê romanê da ne tenê mirov serhatîya şer îî reva Kurdan dixîine, belkî di gel wê şerr îî revê, mirov digel dehan rê ii rismên Kurdî bi giştî, îî rê rismên Êzdîyan bi taybetî nasiyar dibe. Rê îî rismên wekî: demeketina Ezdîyan ji cixizê. Berbendbîina xwendinê ji wan ra, vergirtina cilên sipî, vemegirtina ciDcên şîn, belawkirina nanê germ ji bo deifandina tomik îî qeda û qotikan, derxistina şîva mirîyan, hilkirina agiri li ber kêla mirîyan, derbasnebîina şervanan li ser laçika jinan ra, reşandina ava çile li nav terş îî ajelan bi mebesta adanbîinê, Kosegelidî, Xidimebî, li şeva ceşna Xidimebî da daxistina dîîfidankê li kulek îî panceyan ra û berevkirina çerez îî fêkîyan, nevexwarina avê li şeva ceşna Xidimebî da, guhestina bîikê û rê îî rismên jinanîne îî çîina serexoşî îî hewarîyê, bêdildanemêra kiçikan, revandina kiçkan û akama wê ya şîim, bertîldana serokên Kurdan ji bo karbidestên hukîimetê, yêkatîya axa îî karbidestên hukîimetê li dijî gundî îî paleyana îî rîiçikandina gelê jar û bêdesthilat îî bi dehan rê îî rismên baş îî xerabên din.

Li dirêjaya romanê da nivîskar rê îî rismên baş dinitilîne îî bi zimanê qaremanên romanê dijî wan kewneşopên Kurdî, kewneşopên ku bergirîya pêşketina gelê Kurd dike, dinivîse. Bo nimûne ew bi zimanê qaremanê romanê yê hişmend weha dijî kewneşopên ne li rê diaxive:

-Xwendin guneye, zewaca şiletê guneye, kelem xwarin guneye, kincê şîn li xwe kirin guneye, guneye, guneye, guneye...

Nivîskar li dirêjaya romanê da li ser nexşa axayên êlên Kurdan, li ser bîr îî hizrên pîr û koçek îî feqîrên Ezdîyan îî kartêkirina kiriyarên wan li ser jîyana gelîrî û gîrodarîyên ku ewana ji bo gelê Kurd afirandine, dinivîse. Ew ji destê bêtifaqî û neyekbîina gelê Kurd îî

paşdamana gel dinale îi xûn vedireşe.

Bi dîtina min romana Hewarî di gel hemû kêma û kasên xwe destegula romanên Kurdî ye. Tiştê ku serratîyê dide vê romanê ne tenê gêrraneveya qewimînên tale gelê Kurde, belkû ewe ku nivîskar bi hostatîyek zor balrakêş bi sedan biwêjên Kurdî, li deqa romanê da cî kirîye. Gelek biwêjên ku hindik mabîi, bihorîna sal îi demanan ji bîra gel bibin, bi qelesa xwe zindî kirîye. Merîv li nava romanê da rastî sedan biwêj, metelok, istiran îi gotinên pêşîyan tê.

Roman bi devoka Kurdên Ermenistanê hatîye şirovekirinê.

Qaremanên romanê bi zimanê gelêrî, bi zimanê pale îi gundîyên nexwendî di gel hev xeberridin. Û li ber vê hindê ye, ku çendî gotinê

33

Turkî û Erebî yên serobinî hev bîyî jî di nav xezîna peja^ên vê romanê da cî girtine.

Em hemîi dizanin li devokên Kurdên bakîira Kurdistanê îi bi taybetî devoka Kurdên Ermenistanê da gelek caran riste hindî tu bêjî kurte îi gelek cîyan da daçek nayên bi lêvkinê, îi li gelek cîyan da jî kêmasîyên rêzimanî li ber çavan dikevin. Her çend ku kêmasîyên weha li vê romanê da ne hindikin, lê ev ciuxe kêmasîyana qet nikarin ji buhayê wê romanê kêma bikin. Bi rastî ev romana xezîna peyv îi biwêjên Kurdîye. Eger ev romana carek dî bi destê Kurdîzanekî dilsoj li ser xîm îi binêşeya rêzimanê Kurdî bê dariştinê, mafê wê heye, ku weke şîinewarek toreyî li zanistgehên Kurdî da wek xwende wêc jê bê wergirtinê.

Li kutayê da ez hermanê ji navê gorrbihîşt Hecîyê Cindî ra daxwaz dikim îi xwendevanên Kurd îi bi taybetî yên genc îi law han didiin, ku ji bo zengînkirina xezîneya peyv îi biwêjên xwe evê romanê bixînin.

Her serketî bin.

Avesta

23Gulan 2008

TEMURE XELIL

FOLKLORISTE KURDA YE HERI MEZIN

....Hecîyê Cindî di wextê da serokê beşa Kurdzanîyê ya Akadêmîya Ermenîstanê bû, profêsorekî kurda yê bi nav îi deng bû, di hêla ulmî da bi dehan miqalên wî hene, ewî helan daye bi sedan kurdan, ku xwe li xwendinê bigrin îi çend salan di Ûnîvêrsîtêta Rewanê, beşa kurdzanîyê da mamostatî kirîye. Ew herweha xudanê "Elîfba kurdî" ya ji bo zarokên kurd e îi herweha xudanê pirtîika dersan ya ji bo komên 3-4an e, ku di dibistanan da heta niha jî bi wê pirtûkê dersan didine zarokên kurd.

Lê, Hecîyê Cindî berî her tiştî welatparêzekî mezin bîi. Ji bo

welatparêzîya xwe di salên Stalînîzmê da kete hebsê.

34

Gava kovara kurdî ya delal "Hawar" destbi weşana xwe dike, çend hejmarên "Riya Teze" û hinek pirtûkên kurdî yên li Yêrêvanê derketî ji wan ra têne şandin. Kovar hejmara xwe ya 8a da (sala 1932a) nivîsa Celadet Bedirxan (bi nasnavê Herekol Azîzan) ser vê meselê çap dike.

Em binihêrin çika li wir çî têtê gotinê:

"Riijnameke kurdmancî, bi herfên nû, bi kurdmancîyeke xwerû, li Rewanê, di şikleki spehî û çeleng de derdikeve. Vê paşîyê çend hejmarên wê gehîştine destê me. Çavên me pê biruhn biîn, dilê me şa îî geş bû.

Kurdmancên Rewanê ji riijnamê pêve çend kitêb jî derêxistine. Me sê-çar rûij mijûlahîya xwe bi wan kirin.

Ji nav riîpelên wan ên taze û ter bihna kulîlkên çiyayê Elegezê, bayê zozanên Serhedan dihatin. Di nav resmên wan de şal-û-şapikê kurdmancî, xencer îî piştencera kal û kalikên me dihatin dîtin. Rêya Teze wek navê xwe taze ye, nû ye, nûbar e. Lê ji Hawarê kevintir, bi emr jê mezintir e. Hejmara wê a paşin ko ghiştîye destê me a pêncî îî nehan e. Li gora ko Rêya-Teze rûjnameke dehriîjkî ye, berî salkê û hin dest bi derketinê kirîye".

Di wê hejmarê da Celadet Bedirxan ji pirtûikeke ji Yêrêvanê şandî du helbest weşandine îî dawîya nivîsa xwe da ha gotîye: "Ji bona îro me hevqas got, pêşdetir em dîsan ji Rêya-Teze behs bikin.

Em ji hevalê xwe re rêyeke xweş îî dawîyeke geş hêvî dikin. Divêt ko her gav me hay ji hev hebit û gerek e ko em hevdu ser xebata hev serwext bikin".

Rast e, "Hawar"ê bas ne kiriye (îî rast jî kirîye), ku kê ew hejmarên "Riya Teze" îî pirtûikên kurdî ji Yêrêvanê ji wan ra şandîye, lê em zanin ku ew Hecîyê Cindî ye nemir bîiye îî bona wê yekê (ne tenê bona wê yekê, F.H.) dewletê ew girt, kire hebsê. Rast salekê ew zindana Stalînîyê da ma...

Rojnama "Dema nîî", s. 2008

Derheqa Hecîyê Cindîda wan roja usa ji gotara berfîreh ya nivîskar FRÛNZÊ KÎRAKOSYAN "Ronakbîrê gelê kurd" di rojnama "PAGAGÎS" („Bende", bi zimanê ermenkî) 18 û 19 adarê, sala 2008 hate weşanê.

35

KONFERANS, SESIYA ZANYARIYE U CIVIN BO

100SALIYA JI DAYÎKBÛNA HECÎYÊ CINDÎ

SESIYA ZANYARIYE LI YEREVANE

Sedirtiya Akadêmiya komara

Ermenîstanê ya miletiyê îî Yekîtiya

nivîskarên Ermenîstanê, tevayî, 20-ê meha hezîrana sala 2008-a, bi mînesebeta 100 saliya ji dayîkbîna zaniyarê emekdar, nivîskar, doktorê filolojiyê, profesor Hecîyê Cindî di sera Akadêmiyayê ya gilovere mezinda, sêsiya zaniyariyê amade kiribîn. Sêsiyayê da bi daklad îî axavtin pêşda hatin katib-akadêmîkê beşa ermenîzaniyê îî zaniyariyên civakî Vladîmîr Barxîidaryan, akademîk Sargîs Harîityunyan, akademîk Nîkolay Hovhanîsyan, serokê institûta Rojhilatziyayê profesor Rîbên Salrastyan, serokê institûta hunermendziyayê, doktor profesor Ararat Axasyan, Katibê Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê D. Mîiradyan, doktor Karlênê Çaçanî, helbestvan Elîxanê Memê, serokê şêwira netewa kurdan li Ermenîstanê Kinyaz Hasanov, helbestvana ermenîye naskirî Mêtaksê, rêdaktorê rojnama "Rya teze" Girîşayê Memê îî yed mayîn. Di doklad îî axaftinên xweda wan dane kivşê, wekî Hecîyê Cindî wek zanyar, nivîskar, folklorzan, folklorberekirê mezin, ronakbîr, xudanê pirtîkên dera bona dibistana navekî pir eyan îî gewre bîî ne tenê di nava Kurdên welatê Sovyêtê, lê usa jî di nava temamiya gelê Kurd û Kurdistanêda. Ewî emirê xwe bi helalî pêşkêşî pêşdaçîna kurdziyayê îî çanda kurda kiribî. Kurdzanî merem îî mexseda jîyana profesor Hecîyê Cindî bîî.

Hacîyê Cindî ne ku tenê rîipelekî nû li nav zargotinzanya kurdî da vekir, lê bi lêkolînên xwe vî beşa kurdziyayê ra bingeheke zanyaryêye xurt danî. Hecîyê Cindî kedeke mezin xist nava xizne-

36

defîna Folklorê kurdî. Xebatên wîye fundamental yên wek: sê cildên "Folklorê kurmanca", Şeş cildên "Hikyatên cimeta kurda", "Mesele îî metelokêd kurda", çar cildên "Kilamê gelerî", "Şaxên êposa Koroxlî," "Şaxên êposa Rostemî Zal", "Dostanya Kurda îî ermenya di nav zargofîne da", îî gelek, gelek xebatê wîye mayîn îî usa ji romana wîye bihagirane dîrokî "Hewarî" wê tim pirtîkxana Kurdî bixemilînin.

Hecîyê Cindî bîr danî îî bi hêjatî dinirxandin wek kurdzanê pispor, wek mirovê welatparêz, dilsoz, xêrxwez, rem, maqûl îî helal... Hecîyê Cindî mîrateke zaniyariyê ya dewlemend dîî xwe hiştiye û ew mîret wê weke rênîşandar xizmeta nifşên kurdzanan yên nîihatî bikin.

Wê civîna bîranînêda, ku sê seheta kişand, Silavname wezîrê Komara Ermenîstanê yê xwendinê îî zaniyariyê S. Sêyranyan, telegrama kurdzanên S. Pêterbîirgê îî zef silavneme hatine xwendinê, ku ji welatên dereke hatibîin stendin. Çend silavname em li jêr

diweşînin:

MESAJA JI BO SEDSALIYA HECÎYÊ CINDÎ

Ez dixazim li ser navê Enstîtuya Kurdî ya Parîsê we bi germaho pîroz bikim ji bo çêkirina civîna ji bo sedsaliya biiyina zanayê mezm Hecîyê Cindî.

Min gelek dixwast ku di vê roja girong de li cem we bim, beşdarî civîna we bibim. Mixabin, karên me yê vêderê rê nedan hatina min.

37

Herwekî ku hun dizanin Hecîyê Cindî xizmeteke pirr hêja kiriye ji bo berhevkirinê belavkirina zargotin û edebiyata kiudî ya devkî ji bo peywendiyên dostane di navbera gelên kurdî ermenî de. Xebatên Hecîyê Cindî ne tenê li Ermenistanê li welatên Sovyefistana kevn tên nason, ew li seranserê Kurdistanê li nav Kurdên Ewropa jî rind tên nason û ecibandin. Gelê kurd spasdarê wî ye ji pê serbilind e. Ez dixwazim mizgînê bidime we- ku îsal Enstîtuya kurdî li Parîsê jî civînek li ser xebatê ji yana Hecîyê Cindî çê bike û wî zanayê giranbiha bi bîr bîne.

Bi hêviya serketina civîna we spasî ji silavê rêzên xwe pêşkêşî we dikim.

KENDAL NEZAN

Serokê Enstîtuya Kurdî ya Parîsê

10.06.2008

Serokê giranqedrê Akadêmîya Zaniyarîyê ya Ermenistanê, geH mamostayan, karbidest ii serwêrên hêja, rêzdarên amadebûyî

Ez rêz û silavên xwe yê ji dil ji can pêşkêşî we dilsozên giranqedir, hemî karbidestê têkilîdarê damezrînerên vê konfiransê dikim.

Bila sedsalîya ji dayîkbîna folklorzan, romannivîs, torevanê xebatkarê zimanê ferhenga kurdî, Hecîyê Cindî, ji malbata wî ji hemû kurdên cîhanê bi taybetî ji kurdên Ermenistanê ji amadebûyên vê konfiransê ji gelê Ermen pîroz be.

Rêzdarên hêja ji qedirgiran, çawa ku hîn ji dizanin, rehmêtî Hecîyê Cindî li dirêjaya jîyana xwe da xizmetên pir giring ji gelê xwe ji zimanê ferheng (kultur/çand) ji folklorê gelê xwe ra kirîye. Ew li dirajaya temenê xwe da bi sedan berhemên gelîrî ji nemanê wendabîinê rizgar kirin. Hejmartina karên Hecîyê Cindî li gotarekê da hilnayê. Bêguman ew xebatên wî yê hêja li saya dostanê mirovanîya gelê Ermen da pêk hat ji ewî karî wan xebatên mezin û bêhempa li Ermenistanê da biqedîne.

Ta mirov û mirovanê hebe, navê Hecîyê Cindî dê weke istêrek geş li asimanê edeba kurdî da biçilvile ji şewq û ronahî bide.

38

Lazime ku roja îro li her bajarekî Kurdistanê da heykelekî zêrrîn ji Hecîyê Cindî ra çê bikin, da ku ji bin qedr îî qîmeta zehmet îî keda wî derkevin.

Ez hîvîdarim ku konfiransên weha dê bibin pira li nîveka herdu gelên Kurd û Ermen.

Bila biratîya herdu gelan berdewam be. Bijî Ermen îî Ermenistan, bijî Kurd îî Kurdistan.

Dîsan rêz îî silav îî sipas ji we ra.

Birayê we nivîskar îî torevan

PERWÎZÊ CÎHANÎ

Ji welatê Swîsrayê bajarê Zîirichê

2008 .18.06

Ez bi dil sêsiya weye zaniyariyê silav dikim.

Îsal temam bîi 100 saliya ji dayîkbîina nivîskar û foUdorzanê

Kurdî bi nav îî deng, doktorê filologîyê, pirofêsor Hecîyê Cindî.

Hecîyê Cindî wek zanyar, nivîskar, folklorzan, ronakbir navekî

pir eyan îî gewre bîi ne tenê di rewşenbîrîya Kurdên welatê Sovyêta, lê di nav rewşenbîrîya temamiya gelê Kurd û Kurdistanê da.

Dîroka çanda Kurdên Sovyêta berê, xazma ya Kurdên

Ermenistanê di nav dîroka gelê Kurd a bi hezaran salan da, bîiyareke geş, biriqandineke ronkayê bîi. Sala 1920 girtî heta hilweşîna welatê

Sovyêta kar îî barên Kurdên Ennenîstanê yê kîiltîirî, çandî, zanestî di

warê kurdeyatîyê da, (axaftinên radyoya Erêvanê bi zimanê Kurdî,

weşendina rojnema Rîya Teze, weşena bi hezaran pirtîikên edebî,

zanestî, zimanzanî, dîrokî, perwerdeya zarokan bi zimanê dê îî gelek

destketinên mayîn) ji gelê Kurdî di bin zulm îî zora dagerkiran ra bîi

bîr îî bawarîya xweparastinê, çira hêvîya heyîtiyê îî azadîyê.

Em ked îî emekê rewşenbîrên Kurdên Ennenistanê ên din nimz

nakim, lê bi heqî Hecîyê Cindî malxwê wê mala rengîn bû, alîkar,

şêwrdar, xemxur îî rêvaberê tevan bîi.

Ne ku tenê di nava wê malbeta rewşenbîrî, lê ya temamiya Kurdî

da dijwer meriv karibe şexsyeteke usa gewre bibîne, ku emekekî

ewqas mezin kiribe di nav karê pêşdabirina çanda kurdî da çiqas

profêsor Hecîyê Cindî.

39

Ew rewşenbîrekî welathiz bîi, xerîbdost, xweyê kîiltîir îî edeba bilind.

Kurdeyetî, xwenaskirin îî xweyîkima nixên miletîyê rênîşa jîyana wî ya sereke bîin.

Ronakbirên usaye gewre li ser tiliyan tên hesabkirin.

Yekîtiya Sovyêta da ew Kurdê ewlin bîi, kîi dereca doktorê

zanestîyê stend. Meydana çand îî emirjîyana Kurdan îî kurdzanîya welatê Sovyêtê da bawarkî tu tişt bêyî Hecîyê Cindî nehatîye kirin. Di her waran da nav îî karê wî berbiçev dikevin.

Nava folklorzanîya Sovyêtê da ew wek "Bavê zargotina kurdan" dihat naskirin.

Di nav jîyana xwe ya dirêj da wî karekî ronakbîrîyî usa mezin kir, ku ji qewata merivê normal der e.

Ew xudane bi sedan pirtîkên kurdzanîyê, zargotinê, pêdagogîyê, edebîyê, dersan bîî. Romana wî HEWARÎ bi deha zimanan hatiye wergerandin, destanîneke edebiyeta kurdî ye. 400 zêdetir gotar îî xebatên wî yên zanyarî di kovar îî pirtîkên cuda da bi kurdî, ermenî, rîsî îî gelek zimanên din hatine weşandin.

Hê di xortaniya xwe da, sala 1936an tev Emînê Evdal ewî Folkilora kurmanca weşand,(ji 650 rûpêlan 570 rûpêlH Cindî nivîsîne.F.H.(. Ev berevoka giranbiha rîipel çevkanîke zargotina Kurdaye nemirye îî çiqas diçe qîmetê wê bilindtir dibe. Ev berevok, hê dema Komara Mahabadê ji alyê Qazî Mehmedê nemir da bilind hatye qîmetkirin. Li wir Hecîyê Cindî 30 şaxên destana KER Û KULIK,172 kilamên bengîyê, 41 ê govendê, 66ê seva zarokan, 1 Ikilamên Evdalê Zeynikê, gelek şaxên destanên MEM Û ZÎN, ZEMBÎLFIROŞ, XECÊ Û SYABEND, MEMÊ Û EYŞÊ, DIMDIM, DEWRÊŞÊ EVDÎ Û gelekên din weşandiye.

Berevoka wî ya "Meselok îî xeberokên cimeta kurda" 880 rîipel e, xebateke zargotinêye fiindamêtale giranbiha ye.

Lêkolînên giranbiha îî fundamental in li ser destanên Ker îî Kulikê Silêvanê Silîvî, Koroxlî, Rostemî Zal, Memê îî Zînê, Ûsiv îî Zelfixe, Dimdim, derheqa dengbêjîya kurdî da û derecên zargotinêye din. Kurden Sovyêtê bi ELFEBÂ îî kitêbên wî yên dersan mezin bîine. Ew e xudanê ELFEBÂ kurdîye kirîî.

Bi tercima wî çend berevok ji nivîskarên cihanêye gewre hatine weşandin.

Jîyana Hecîyê Cindî, kurdzanê gewre efseneke nenivîsî ye.

40

Zanyarê gewre pir ji Kurdistana xwe hiz dikir, di xerîbîyê da xewna wî azaya Welatê wî bîî. . .

Bi silav û rêz
ESKERÊ BOYÎK

20.05.2008

Rezdar Serokê institute rojhilataniye, pr. R. Safrastyan,
amadebûyên hêja.

Ez bi navê xwe îî bi navê hemîi xebatkarên Kurdistantv
pirozbahiyên germ arasteyî cenabê we îî beşdarbîiyên civînê dikim.

18adara sala 1918-ê zayînê ji bo dîroka edebiyeta gelê kurd rojeke taybete, çima ku ev roj despêka jîyana keseyetêyî navdarê ferheng îî edebiyeta kurdî profesor Hecîyê Cindîye. Hecîyê Cindî herçend di temenê zarokatiyê da rojên xweş nedîtin îî ji ber biîyerên diltezînê wî serdemî, dê , bav îî herdû xîşkên xwe ji dest dide îî di pêvajoyek kurd , ji ber bandore wê karesatê zimanê dê jî bîr dike. Lê Hecîyê Cindî bajna xwe li ber bare giranê tenê bîinê natewîne. Ew bi hewil îî mandî kirina xwe îî bi alîkariya rewşembîrê dilzozê Ermenî îî di derfeta çê bîiyî da gavên dest pêka ava kirina jiyana nîi ya edebî ya kurdî davêje. Jiyanakxi di pêvajoya çendî da bi pênuşa Hecîyê Cindî îî hemîî rewşenbîr îî nivîskarê kurd li Ermenistanê hat xemilandin. Bê guman xwedê jê razî piro. Hecîyê Cindî bi nivîsîn îî afirandina berhemên pir bayex di ware folklor îî bi giştî di ware ferheng îî edeba kurdî ji bo hemêşe yê di esmanê ferheng îî edebiyata kurdî da biçilvile.

KARVAN AKRÊYÎ

Berêveberê giştîyê Kvudistantv

2008.06.19

Sêsiyada usa ji silavnemên Dr.Cewad Melle (London,(
Dr.Krîstîna Alîson (Parîs), nivîskar Wezîrê Eşo, xanim Perwîn
)Bêlgya) hatine xwendinê.

41

CrVÎNA ENSTÎTUYA KURDÎ YA PARÎSÊ

Civîna Enstîtuya Kvu-dî ya Parîsê, bo
mûnesebeta 100 saliya ji dayîkbîina Hecîyê
Cindî, gelek bash derbas biî. Pir kes hatibîin.

Pisporên lîteratura kurdî wekî Profesor

JOYCE BLAU, Prefesor MUHSIN

OMAR, Dr. LÛCÎNA CAFAROVA, Dr.

BORÎS JAMES li ser aliyên cihê yên

xebatên Hecîyê Cindî xeber dan, kitêbên wî
dan nasîn.

Min jî çend gotinan got û behsa rola wî ya mezin di warê
kurdzaniyê û di jiyana kulturî ya Kurdên Sovyetistanê u Kurd u
Kurdistanê kir.

KENDAL NEZAN

14.12.2008

42

KONFERANS LI SER PROF. HECIYE CEVDI

Peyva yekîtiya nivîserên kurd-Duhok

di saxkirina sedsaliya Heciyê Cindî

Silav û rêz hêjayan

Hiin hemî bixêr hatin, ser cavan hatin.

Xuşik îî birayên qedr giran:

Binavê êketiya nivîserên kurd-Duhok, em ji dil bixêrihatina we yên berêz dikin, ji bo amadebûn îî pişkdariya we di gel me de, di saxkirina bîreweriya sed saliya babê zargotina kurdî, şehreza û zana û turevanê kurdê navdar pirofîsor-Heciyê Cindî.

43

Em îro pir bextewerin, ku xanima Ferîda Heciyê Cindî di nav me de ye, li ser axa Kurdistanê îî li bajarê Duhokê, da ku xewna babê xwe-Heciyê Cindî-îî malxwyê xwe helbestvan Firîkê Ûsiv, evîndarên Kurdistanê bi cih bîne, ji bo dîtina Kurdistana azad.. Lewma em jî dibêjinê: Tu bixêr hatî ji Êrîvanê bo mala xwe ya mezin Kurdistanê.

Berêzan:

Miletê kurd çî caran, ked, renc, xebat îî têkoşana mirovên navdarên xizmeta edeb îî ziman îî fulklorê xwe kirîn, ji bîr nake, nexasim di demên dijwar de.

Pimfîsur Heciyê Cindî, navekî navdar e ji xemxurên mcydana rewşenbîriya kurdî li Sufiyta berê her çar aliyên Kurdistanê, îî rolê wî gelek pîroze di parastina fixklorê kurdî yê dewlemend de ji windabiîne îî nemanê. Lewma pitiriyê cîrok, serhatî, beyit, dastan, stiran,, lawik, tomarikirine îî di pirtîkên xwe yên biha giran de parastine, îî ji bo miletê xwe wek xezîneyeka zengîn li pişt xwe hîlaye îî bitaybet di pirtukên xwe yên navdar de:

Fulkora kurmanca: Ku li sala 1936 amade îî cap kiriye, pertîikeka gelek hêjaye ji 660 rîipelan pêk hatiye îî nivîskarê kurdê navdar Emînê Evdal pişkdarî di 76 rîipelan dea kiriye. Bo zanîn ev pirtîike ji aliyê weşanxana Aras li Hewlêrê bi tîpên erebî li sala 2008 ê çap bîiye, her wesa li sala 2008 li weşanxana Avêsta li Stanbolê çap bîiye bi rengê jêhatî.

30 *şaxêt êpîisa-Ker îî kulkê Silêmanê Silêvî, ya ku li sala 1940Heciyê Cindî pê têza xwe ya berendamê zaniyaryê)dukturah) wergirtî.

*hîkayetên cemeta kurda-cîrokên fiilklorîne-ji 430 riipelan pêk hatiye, li sala 2006 dezgehê Spîrêz yê çap îî weşanê pelav kiriye.

*şaxên destana Rustemê Zalê Kurdî-Ji 19 şaxên nîî pêk hatiye, 200rîipelin, ji weşanên êketiya nivîserên kurd-Duhok 2006 çapxana Hawar-Duhok.

*romana-Hewarî-Li sala 1965 hatiye afirandin îî li sala 19991 Stukholmê ji aliyê Roja nîî hatî ye weşandin j421 rûpelan pêkhatî ye. îî bu zimanên msî-ermenî-Erebî hatî ye wergerandin. Dr. Îsmaîl Hesaf li jêr navê-(we ca alrebî-^W-j

i_ijJl(_sj-)-Wergerandiye ser zimanê erebî.

Hêjayan:

Heciyê Cindî, nêzîkî 90 pirtûkan li dîiv xwe, ji bo gelê xwe

44

hiştine di warên fiilklor îî zargotin îî zanîn îî perwerede îî dersên dibistana îî ji wane 19 pirtûk di warê wergêranê de ne.

Wek rojnamevan, Heciyê Cindî li bihara sala 1930 weke serwerê pişka wêjeyî di rojnama-Riya Taze-de karikiyê îî rê li ber genican xweş kiriye ji bo nivêsinê.

Her di sala 1930 de şiya bi bizava xwe koma nivîskarên kurd di nav êketiya nivîskarên Ermenistanê de damezirîne îî dibe serokê wê îî li sala 1934 li kongirê êkê yê êketiya nivîskarên yekîtiya Sufiyeta berê amade dibe, û dibe endamê wan jî.

Her di salên sîhan ji sed saliya bîstê, peywendiyên rewşenbîrî yên xweş di gel mala Bedirxaniyan girê dide, li demê rojnama hawarê îî sera vê peywendiyê îî namên di nav bera wî û mîr Celadet Bedirxanî de hate girtin li sala 1937 bi gunehbariya xurtkirina hestê neteweyê kurdî îî peywendiyên di gel dijimnên Sufiyetê îî li sala 1938 hate berdan.

Bi dengê Heciyê Cindî îî kebaniya wî Zeyneva Ivo, li sala 1930 radîyoya Êrîvanê pişka kurdî destpêkir bi vê hevokê:

"Êrîvan xeber dide, guhdarên ezîz, bibihên xebardana me bi zimanê kurmançî" heta sala 1937 berpîrsê pişka kurdî ya radîyoya Êrîvanê bîi.

Hêjayan:

Ji bilî ku Heciyê Cindî mlekî hêja hebîiye di belavkirina zimanê kurdî îî danana elfebeya kurdî ya latînî li ser binaxa kirîlî de, şehrezayekî zimanê ermenî jî bîi, lewma komeka pirtûkên xwe bi zimanê ermenî li pêşiyê belavkirine, her wesa ftilklorê kurdî daye naskirin bi gelên ermenî îî Sufiyeta berê bi rê ya wergêranê. Şiya li sala 1940 dukturaya xwe bi edebê kurdî werbigire.

Li sala 1959 pişka rojihelanasîya kurdî li ekadîmiya zanisitî ya Ermenistanê damezirand îî bii serokê wê îî heta sala 1968 ders lê digotin.

Piştî pileya bimfîsuriyê wergirtî, îî li sala 1968 pişka edebiyata kurdî li zankoya Êrîvanê vebîi, dest bi ders gotinê li ser edebiyata kurdî kir heta wexer kirî li 1 990.

Xuşik îî birayên ezîz:

Ez pitir demê we nagirim, cunkî simînarên taybet li ser jiyân û kar îî berhemê Heciyê Cindî divê êvariya sax kirina sed saliya wî de dê hêne pêşkêşikirin. Lê tenê dê wesiyeta wî berî wexerkinê bixwînim:

45

"Cemeta mina hezkirî, ez deyndarê zimanê te, efirandin î zargotina te bîme î bi helaliya şîrê diya xwe tera xebitîme, wekî deynê te ser min nemîne. Gelo min ew deyin çîqa vegerandî ye? Ew jî bira xudê zanibe. Zefji te razîme... Xebatêd xwe î pê re jî navê xwe tera dihêlim, ew jî, gelo wê bi kêrî te bê?

Nizanim wext ê ya xwe bêje.!

Xatirê we"!

Heciyê Cindî saxe di dilên evîndarên peyva kurdî de î çî car namire.

Di gel silavên êketiya nivîserên kurd-Duhok

HESEN SILÊVANÎ

Serokê êketiya nivîserên kurd-Duhok

Kurdistan, 22-12-2008

Single

Duhî 22/12/2008 li dem jimêr 3

piştî nivîro Yekîtîya Nivîskarên KurdDuhok

î bi amedebîlna nivîskar î

rewşenbîrên parêzgeha Duhokê î

mêvanên ku ji der ve hatibîin

saxkirina bîranîna sedsalîya nivîskarê

kurd Heciyê Cindî saz kir.

Ev bibîranîin bi merema rêzlênanê

bîi ji bo ked î zehmetiya ku nivîskarê hêja Heciyê Cindî di ber çand î edebiyata kurdî de kişandiye, her weha di warê wêjevanî û folklorê kurdî de, î berhevkirina folklorê kurdî î parastina vî folklorî de, ku di encam de bûn pirtûk î berhemên hêja û pêşkêşî pertîixaneyaya kurdî bîine.

Her wesana Yekîtîya Nivîskarên Kurd tayê Duhok daxwaznameya

46

Her wesana Yekîtîya Nivîskarên Kurd tayê Duhok daxwaznameya

xwe ji bo vexwendina hejmarek ji kesên rewşenbîr ji herêma

Kurdistan û ji derve ve belav kirbî, ew nivîskarên ku li ser jiyana û

berhemên Heciyê Cindî peywendî darin î gelek sazî î dezgehên

ragihandinê jî di vê rojê de amede bîin.

Bemamê bîranîna 100 saliya Heciyê Cindî bi vî rengî bîi:

Yekîtîya Nivîskarên Kurd li Duhokê, evbîranîin li hola Yekîtîya

Nivîskarên Kurd di demjimar 03:00 yê êvarê dest pê kir.

Demjimêr 03:00 paş nivro

-Gotina vekirinê ji aliyê serokê Yekîtîya Nivîskarên Kurd tayê

Duhokê birêz Hesen Silêvanî.

-Gotinek ji aliyê Pîr Xidir ve, endamê parlemanê kurdistanê.

-GotinaFerîda Cindî Keça Hecîyê Cindî wê li ser bîrhatin û jiyana bavê xwe axaftinekê bik.
Kurte filmeke dikomentî li ser jiyana û xebatên Hecîyê Cindî ji aliyê nivîskarê Kurd yê Rojhilata Kurdistanê Hesên Şucaî ve ku hatibû amadekirin hate nîşandan û herwesna ji bo çend deqan li ser jiyana wî axifî.

Demjimêr 05:00 êvarê

Simînarek ji aliyê Dr: Ismayîl Hesaf ve li ser romana Hecîyê Cindî (Hewarê) ku ji aliyê wî ve hatiye wergerandin hate pêşkêş kirin
Simînarek ji aliyê nivîskar Ismayîl Badî ve li ser Hecîyê Cindî î berhevkirina filklora Kurdî hate pêşkêş kirin.
Herwesa di dawiya bîranîna 100 saliya Hecîyê Cindî de, çend xelat hatine belav kirin.

47

HIKYAT

AHMED

Ahmedek hebûye. Sê bira bîine. Diçe Şamê, malê xwe bifiroşe.

PuT diçe, hindik, hew dinhêre pîrek rast tê, divê:

-Roj xêra te, Ahmed, lawo.

-Wey,- divê,- ser çavara hatî.

-Ahmed, lawo,- divê,- eva çend sale te dergîstiya xwe nîşan kirye, çima qe ser meda nayêyî, dergîstiya xwe navînî?

Ahmed jî dilê xweda divê: "Wekî usane, eva min zevê xwe dişivîne"?

-Ê,- divê,- inkê, tuyê min bibaxşînî, ezî li arvana bîim, karvana bîim, min xwe nedidît... ez jî hatime dergîstiya xwe bivînim.

Pîrê Ahmed dide pey xwe, dive diçe malê.

Dive ber derê malê, dêrî vedike, divê:

-Keremke, derbaz be, Ahmed, lawo.

Ahmed diçe nav malê, pîrê divê:

-Qîzê, qurbana Ahmed biyê, zîike kulêv Ahmedra dayne.

Keçik Ahmedra kulav datîne, lingê wî dişo, avê dêst dike.

Pîrê divê: -Qîzê, porê te kurr biyê, ne Ahmed birçiyê?

Keçik radive, diçe goşt tîne, diqelîne, dide ber Ahmed, lexme xwê jî kiriyêda. Ahmed goştê xwe dixwe, pîrê î qîzêva kême dixun.

Evê te rêwî bîye, birçî bîye, şorrayê nanihêre, nanê xwe bol dixwe.

Ahmed dilê xweda duşurmîş dive, divê: " Ev qîzek bedewe, husilcemaleke, gelo pîrê ciyê me tev hev danayne"?

Keçik du ciya datîne, yek bona pîrê, yê din jî bona xwe î

Ahmed. îja pîrê divê:

-Lawo, Ahmedê şev tîbe, misînê avê tijîke, bide ber sêrî.

Xêlek şevê diçe, de Ahmed xarina şorr xariye, tî dive, radive

misîn temamî "qurt-qurt" ser xweda dike. Pîrê jî guhdare. Çomaxê pîrê jî ber serê wêda darda kiriye. Pîrê dî Ahmed nava ciyada nasitire, pişke-pişka wîye, cîda diçe- tê. Qîza pîrê radive, divê:

-Dayê, gur ketiye malê.

Axir misînê xezevê bûye, Ahmed kirye gur. Pîrê radive, dinhêre postê xezevê hatiye ser Ahmed. Divê:

-Dêrî veke, qîzê, lawo.

48

Qîz dêrî vedike, pîrê çomaxekî lê dixê.

Ahmed direve diçe, dikeve çiya îi gelya. Ahmed ber bi yêrê xwe diçe. Femê wî yê meryane, qirafetê wî- yê gura. Divê: "Ez herim, gur rastî min bê, diz rastî min bê, wê çawabe"?

Diçe xwe çiyayê welatê xwe digihîne. Du kelbê mala wan hebîine. Ahmed divê: "Ez herim, wê min pert vekin". Hemeiyse nav xwe dide, diçe. Diçe, bextira, kîçik ne li wan dera bîine. Evê te xwe kuleka tewlêra "gulp" davêje hundur. Dive orre-orra dêwêr, kapê xwe diqetînm, pez situ hev syar dive, diheriqe. Ahmedê teyî gur jî xwe dide qulçekî diqincile. Birê wî maleda divên:

-Kuro, ca ravin, çi qewimî?

Birê mezin divê: - Şîrê bavê min bînin.

Ahmed dibihîze, divê: "Wey li min malxiravî, wê min ortêda qet kin, şîrê bavê minî tûje."

Bira çira , lempava tîn hundur, dinhêrin, wê pez , dewar situ hev siyar bîine, gurekî jî xwe sipartiye kuncê tewilê, çevê wî diçîrisin.

Birê mezin xwe dide ber dêrî, şîr xweş dike, divê:

-Kuro, ser mindake.

Hingê Ahmed banz dide. Banzdana, ku banz dide, postê wî dikeve mixê rex şemîkê - diqelişe. Ahmed tîit-rîit nav dertê, merîye. Dive şingîna şîr destê birê mezin dikeve, dive terpîna çirê destê birê çûk dikeve. Ahmed divê:

-Birano, nanê bavê me mezin bîi, we çawa ez nekuştîrm.

Tînin Ahmed kinc îi sitar dîkin, teze dikevm salix-sîlîxa. Çi hatiye serê Ahmed yeko-yeko birara divêje, ya xwe û pîrê îi postê xezevê.

Rojtira din Ahmed divê:

-Ezê herim.

Bira divêjin:- Kuda?

Divê:- Dîsa ber bi Şamê

-Neçe,-bira divên,- ew pîra sêr wê dîsa te bive bike gur.

-Na, divê, ezê herim.

Dîsa malê xwe dive Şamê difi-oşe, dîsa pîrê rast pê tê, dîsa wî hesavî dide pey xwe dive. Şev ku tê, Ahmed ya misînê xezevê zane,

dizîkava misîn dive dide ber serê pîrê. Misînê pîrê tine ber serê xwe, guhê wî lêye. Hew wextekê dinhêre dibe pişka-pişka pîrê, deyl qîza pîrêdike:

-Qîzê,- dive,- rave, gur ketiye malê.

49

-Pî, divê, Ahmed, diya mine, lê nexê, demexe.

-Ha, ha,- Ahmed divê,- min diya te ha, ha...

Çomaxê pîrê dixê, pîra gur dive kastîna wê, hundurr dertê, direve diçe.

-De rave, qîzê,- Ahmed qîza pîrêra divêje,- em herin welatê xwe bi ezet edetê dinê te bistînim.

Radivin barkana pîrê bar dîkin barê çend hespa. Axir, pîrê usa gelek xapandine, kirine gur î malê wan hildaye.

Xulese, tên. Pirr diçin, hindik, de ew î keçik siyarin, hew wextekê dinhêrin yekî hacîic, weke buhustekê, pêşiya wanva dertê.

-Ahmed, lawo, divê, roj xêra te.

-Ser çewara hatî, Axa.

-Ahmed, lawo,- divê,- tuyê herî welatê xwe?

Divê:- Belê.

-De, divê, bide pey min, ez te bivim, ez riya kese zanim.

Xwexwe dide pêşiyê dilingire. Ahmed dergistiya xweva jî dîi diçin. "Heyran, ev çawane?" Ahmed dîna xwe didê kevir-kuçikara dive, çiya-banyara dive... çomaxê xwe xweş dîke î yekê jorda direpîne.

Heciîc dizvire, divê: - Ahmed, lawo, wextê laqirdiya nîne,- de Canpolate, talaşa wî nîne.

Ahmed dilê xweda divê: "Wey lê, ev çî sêre, ezî ezhabê, ew derp jêra laqirdîye, derpa min pist çî?"- xwe xweş dîke, yeke din jî direpîne.

Canpolat dizvire, divê:

-Kuro, lawo, min tera negot -wextê laqirdiya nîne?,- dive î çend bijiyê hespê jê dîke, destê Ahmed parava girê dide, dide pêşiya hespa, xwe jî rex keçikê siyar dive.

Canpolat rê nîşan dide, Ahmed kulzikîkî diçe. Diçin ber imaretekê. Mala Canpolat bîiye, qîzeke bedew têda.

Canpolatê te Ahmed davê zîndanê, tê xwexwe şîşa sor dîke.

Hingê maşoqiya Canpolat xwe Ahmedra digihîne, divê:

-Ahmed, Canpolat wê naka bîne şîşê sorkirî terake. Cendek vir zefin. Cendeka tivşa şîşa bide ser hev, xwexwe xwe bide qerax. Wê bê, ku got: "Ahmed, lawo, hat", bêje: "Bka bê". Ewî ku şîş cendekara kir, bike qîrîn, ya dudara bike nelîn, ya siswara-dengê xwe neke.

Canpolat şîşê sor kirî tine, divê: "Ahmed, lawo, hat". Divê: "Bu:a

bê, axa."

50

Canpolat divêje:

-He-he,min kerka guhê diya te,- û şîşê têra dike.

Dive xirpîn, qirçîn, kizîna cendeka.Ahmed qestane dike qajîn.

Cara duda dike nalîn, cara sisya -dengê xwe nake, guva ku mir.

Canpolat tê dikeve xewê: hevt roja radizê, hevta hişyar dimîne.

Ahmed derdixin, Maşoqa wî divê:

-Ahmed, her Canpolat bi şîirê xwe tê kuştinê. Tu karî şîirê wî kalîn bikşîne, derpekê ortêda lêxe, ducar nekî, yan na wê sax be me aleperçeyî bike.

Tînin yek istekan araq ser şûrda dikan, yek qevz dikşînin, usa xilaz dikan. Ahmed dide şîir, dice ser Canpolatra disekine. Naha ne serî, ne ling nayên kivşê, qoteke. Ahmed rind terc û berc dike o şîir himzora xwe tînêda, lingekî Canpolat difirîne. Canpolat banz dide ser xwe, divê:

-Ahmed, lawo, carekê jî!

-Na,divê, qurba,serê mala me yek derpe.

Canpolat divê:- Ha,ha, min di guhê maka diya te, tu hîn kirîyî-, divê îi lingê xweyîjêkirî kewikî Ahmed dike.

Ling diçe ber guhê Ahmedra dîwêr dikeve, guhê Ahmed kerr dive. Canpolat wir can dide, dimre.

Ahmed hebîina wî, herdu qîza top dike tîne, xwexwe qîza pîrê distîne, maşoqiya Canpolat jî dide birê xweyî nezewicî.

Ew çîin mirazê xwe şabûn, hûn jî herin mirazê xwe şabin.

Got: Mirazê Şao, j'i gundê Pampê, nehiya Apagasê, sala 1939 bûye, nexwendiyê, şivanê gunde.

KILSO, BILINDE

Çêlekeke wana hebîi. Çîqa car bîi, Kilsora digotin: "Tireko."

Kilso jina xwera got:

-Bilindê, ez çawa bikim, wî navî ser xwe bidime hildanê?

Jinikê got: - Mêrik, tu zanî.

Kilso go: -Jinik, wexta ez zanim, emê ewê çêleka me şerjêkin, gazî gundiya kin, bera îda ewî navî nevêjin.

Ewî çêleka xwe danî erdê, şerjêkir u gazî cimetê kir.

Cimet hat, nanê xwe xar, derketin, gotin:

51

-Tireko, malî ava!

Lê jina wî jêra got:

-Mêrik, lê kanê? Dîsa ew nav ser te ma.

Kilso go:- Jinik, zanî seva çî dîsa gotin: "Tireko, malî ava"?

Jinikê got: -Ka bêje, bona çîye?

Kilso got:- Bona xaşêye. Gerekê em xaşê jî çêkin, gazî wana kim, wê wî navî ser min hildin.

Anîn xaş çê kirin, dîsa gazî cimetê kirin. Cimet hat xar, wedê rabîin derketin, dîsa gotin:

-Tueko, malî ava!

Kilso go: - Jinik, diha rinde, ezê ewî çermê çêleka me hildim bivim, gazî xwedêkim, belkî xwedê risqekî bide me.

Ewî çermê çêleka xwe kire hevt zola, hilda çîi. Çîi derkete şeherekî. Îda êvar lê hat, çîi ber derê malekê. Jinek derket derê malê, Kilsora got:

-Tu çî dixwezî?

Ewiya jî got:- Xîşkê, îşev cî bidî min, ciyê min tune lê bimînim.

Lê jinikê cî nedayêda. Kilso bala xwe dayêda- mala wê jinikê da xortekî pal daye. Kilso texmîn kir, wekî ew xort yarê jinikêye. Lê Kilso çîi xwera devra, teldekî da xwe teland sekinî. Bala wîya rê bîi. Jinik ji mala xwe derket, çîi. Kilso car dinê rabîi çîi mala jinikê. Bala xwe dayê tawe rîin ser tendîrêye diqijile. Kilso ew tawe rîin hilda jorda berî devê wî xortî da. Xort mir. Careke dinê Kilso revî derva ciyê xweda xwe teland.

Jinik şûnda hat mala xwe. Bala xwe dayê yare wê miriye. Jinikê kire tûve-tîiv, berxwe ket. Wî wedeyî Kilso rabîi çîi, jinikêra got:

-Xîşkê, ez gelekî hîvî te dikim, ciyê min tunene, tu karî cî bide min.

Jinikê jî Kilsora kerr-kerr got:

-De tu evî cinyazî bive here cîkî bavêje, were ezê cî bidime te.

Kilsoyê te ew xort hilda, pişta wî şikênand, kire mêşok bir çîi.

Bir çîi derket perê şehar. Bostanekî kelema wêderê bîi. Kilso ew cinyaz ji mêşok derxist, nava bostanê kelemada tîk da sekinandinê, kelem anîn dane dorê. Xwera teldekîda sekinî. Kilso dît dengê lê tesele bîi. Merîk wêda hat, wê dide xevera, tê. Hat gihîşte bostîn. Merr destê wîda hebîi. Tu navêjî ew merî xayê bostîne. Merr hilda ii jorda wî cinyazî xist. Ew jî nizane cinyaze. Lê Kilso ji ciyê xwe rabîi, kire gazî, go:

52

-Birao, birao... te çira birê min kuşt? Zyahana te kiribîi, te zyahana xwe bixasta.

Kilso rabîi şikyatê bostançî kir, wekî çira birê wî kuştiye? Lê sîdêjêrago:

-Xîina birê te çî hêjeje?

Ewiya go:-Hevt gayê cil îi pêçek bidin min - ez li mala xwe, ew jî mala xwe.

Kilso hevt gayê xwe cil îi pêçekava hilda hat mala xwe. Sivê

gundî ravîin, bala xwe danê ber derê Kilso hevt ga hene.

Hineka go: -Heyran, ev çi gane? Çêlekek wî hebî, ew jî şerjê kir, mexar.

Yekîjîgo:

-Canim, hela bira yek here teselîke - gayê Kilsone, yan yê hinekane?

Xortekî çî, lê nihêrî ew ga gayê Kilsone. Wî çaxî cimet çî der mala Kilso, go:

-Kuro, go, te van gana ku anîne?

Wî çaxî Kilso xwe giran girt, got:

-Herin, dîrî min herin, hîin ne yê cînartiyêne.

Cimet ber gerya, go:

-Bidî xatirê xwedê, rast mera bêje.

Kilso go:

-Gelî cimet, çi ji we veşêrim, çi ji xwedê. Çêleka xwe, min şerjê kir, gazî we kir, ku hun minra nevêjin "tirik". Çermê çêlekê ma, min kire hevt zola, hilda bir çî firot. Min her zolekî da gakî -bîi hevt ga.

Cimetê go:- Wekî usane, dewarê me geleke, em şerjê kin, bivin, emê gele ga pê çermê wan bikirin.

Cimet her yekê aliyê xweda dewarê xwe şerjê kirin, çermê xwe zol kirin, birin wî şehrî, ku Kilso gotiye.Çîine bazarê, derê mêşokê xwe vekirin, zolêd çerm derxistin î difroşin. Mişterî hatin bazar kirin, gotin:

-Zola çerm çi hêjeye?

Ewanajigo:

-Zolek bi gakîye.

Wî çaxî mişteriya î şeherya berî xayê çerm dan, şehrê xwe derxistin.

De bira ew cunet porr î poşman vegere, hey ax î ofin divejin:

"Kilso çi sere me kir"?

53

Em bêne ser Kilso.Kilso jina xwera go:

-Bilindê, ha Bilindê, mala bavê ava bîiyê, hela derê, derê malê wextê bazarçiyaye hatinêye. Wexta wana ku da xebera hatin, tu were mima bêje ez xwe veşêrim.

Jinik derkete derê malê, dengê cimetê lê tesele bîi, wekî ji Kilsora didane xevera.

Wî wextî Kilso jina xwera got, go:

-Jinik, ezê bikevime evî avayê hana. Wexta ew tîn, pirs min dîkin, tu ciyê min wanara nevêje.

Cimet hat, jinikê cî negot. Lê ji nava wê cimetêda kalekî extiyar hebî, ji cimetêra got:

-Gelî cimet, hûn çira çarçirmîş divin? Ez xwexwe zanim Kilso çîye ketiya filan avayî.

Wî çaxî cimet kalêra go:

-Lê em çawa bikin?

-Hîin gura min extiyarî bikin,-kalê ji wanara go,- herin edeba dewarbe, çî mirdaiya ku hebe, kulekêra bikin wî avayî. Bira Kilso têda bimîne, bifetise, here.

Lê wextana ew yek kirin, Kilso jî hema hilda dîwara xist.

Çend roj wê ortê derbaz bîin. Ewî kalî extiyar go:

-Gelî cimet, bese, em herin, naha Kilso têda fetisî çîi.

Kilsoyê te rabû ew gemar ji dîwara rakir, kire mêşok, hilda ji gund derket, çîi.

Pirr çîi, hindik çîi, terî lê ket erdê. Çîi bala xwe dayêda xortek wa xwera rîniştiye, mêşokê xwe daye ber serê xwe, xwera paldaye. Deyl xort kir. Xort rabîi, hişyar bîi. Kilso êvarxêrî dayê, ewî jêra got:

-Wey, birê delal, tu ser çavara hatî.

Kilso rînişt. Kêf-halê hev pirsîn. Xort ji Kilsora got:

-Kilso, wan mêşokê teta çî heye?

Kilso jî wî xortîra got:

-Mêşokê min kevirê qîmetlîne,- û ji xort pirsî,- lê mêşokê teta çî heye?

Xort got:

-Ya min kincin, hîir-mîirin, min kiriye, ezê bivim mala xwe.

Lê Kilso haj fêla xwe hebîi. Heta nivê şevê xever dan, xort raza. Kilso rabîi mêşokê xwe cîda hişt, yê xort jî xwera hilda bir. Bera Kilso lêxe here mala xwe, em bêne ser xort.

Xort berbangê hişyar bîi, bala xwe dayê Kilso mêşokê xwe ji

54

wîra hiştiye, yê wî jî biriye. Xort şa bîi, go: "Welle, Kilso şaş kirye, kevirê qîmetî minra man."

Xort derê mêşok vekir, bala xwe dayê -ecêbeke reşe giran...

Em bêne ser Kilso. Kilsoyê te çîi derkete mala xwe, devê mêşokê vekir, kincê jina teta heye, go:

-Bilindê, rave, min tera kinc anîne.

Ewana şabîina wê şevê ranezan. Sivê şebeqê xwe xemilandin derketin derê malê. Cînarê wan dîna xwe danê, nihêrîn -heyran eva Kilso î Bilindêne? Kutasî, çîin lê nihêrîn, wekî ewin. Cimetê çîi, gotin:

-Kuro, Kilso, teyê van kincana ji ku aniye?

Kilso cimetêra got, go:

-Gelî cimet, merivatî dor we tunene. Lê, ezê dilê xwe saxkim,

xwedê angora dilê min wê bide min, angora dilê we jî wê bide we.

Cimetê go:

-Kilso can, welle jî dilê xwe saxî, rast bêje, te evan kinca ji ku anîne?

Kilso go: - Gelfî cimet, bîra weye, wextê ez ketim filan avayî, we hat ew pîsî jorda, kulekêda avît? Wî çaxî min ew gemar hilda kire mêşok, bir çîi bazarê firot.

Cimetê go: - Kuro, Kilso, ew gemar kê kirî?

Kilso go:-Mala we avabe, hekîm dikirîn, dikine derman.

Ewê cimetê jî dilê xwe sax bawar kir. Rabîin çî Kilso kiribîi mêşoka, ewan jî berev ktr, birin bazarê. Bikirçî hatin, lê nihêrîn - haşa pîsî difroşin. Cimeta şeher berî wan dan, şeher derxistin.

Em bêne ser Kilso. Kilso jina xwera go:

-Bilindê, ha Bilindê, mala bavê ava biyê, ca derkeve derê malê binhêre, ew cimeta xêmxwez hat, yanê na?

Bilindê derket derê male, lê mihêrî, erê welle, cimet wa hat, ji Kilsora didine xevera. Kilso rabîi ji mala xwe derket, berê xwe da binatara gund, revî. Lê cimet dabîi ser Kilso, jêra didan xevera.

Kilso pirr çîi, hindik çîi, bala xwe dayê -şivanek wê ber kerî peze. Kilso qestane li cimetê zivirî, go:

-Gelfî cimet, xwedê mala we xiravke, ez qîza axê naxazim, naxazim...

Şivan bala xwe dayê, wê cimet daye pey kurr, wekî xort jî wa divêje. Şivan dilê xweda got: "Wekî usane evseneye, çawa qîza axê naxweze? Go, welle, ezê kincê xwe bidime xort, bira ew bê ber pêz, 55

ezê jî kincê wî xwe kim, ezê bêjim - welle, ez dixazim."

Bi gilîkî, kincê xwe pev guhêrîn. Kilso îda çîi ber pêz, şivan jî vegerya ber bi cimetê, go:

-Ez dixazim, qîza axê dixazim.

Evê cimetê ew şivanê belengaz hildan avîtin avê, de cimet tirê, wekî Kilsoye. Cimet vegerya, hatin malê xwe.

Êvarê tarî kete erdê. Kilsoyê te ew kerê pêz ajot anî ber derê xwe. Cimet sivê rabîi, dîna xwe dayê, wê kerî pez ber derê Kilsoye.

Cimet lê şaş ma, çîi der mala Kilso, dîna xwe dayê - welle, ev pez yê Kilsoya, go:

-Kilso, bidî xatirê xwedê, te ev pez ku aniye?

Kilso cimetêra got:

-Herin, ne hîin bin, ne jî navê we, herin, diîri min herin.

Cimet gelekî ber lavayî kir. Kilso go:

-Wexta we ez avîtime avê, nava avêda derîk kete pêşya min, min ew derî vekir, bala xwe dayê, ew avayî tijî peze, serî heye, binî tune. Ez tenê bîim, min ancax hinek jê birr kir, anî hat.

Cimet duşumîş bîi, go:

-Wexta eva tenêye, ewî aqa pez aniye, lê em malêva herin, emê çiqasî bînin?

Kilso xwera hildan, çîin ser wê avê. Gişka xwe tezî kir, Kilsora gotin:

-Kilso, ew derî kê tingêye?

Kilso jî qestane walî-walî dora avê diçe, tê.

-A, go, werin, cimet, xwe vêderêda bavêjêda.

Cimetê tamam zare çûkava xwe avîtine wê avê. Kilsoyê te kincê wê cimetê tamam top kir, xwera anî mala xwe.

Lê wî gundîda pîrek hebîi, tenê kurekî wê hebîi. Pîrê hate cem

Kilso, go:

-Kilso, tu bidî xatirê xwedê, ca tu jî mera were ber avê, cî ji mera bêje, wekî kurê min jî here çend peza mera bîne.

Wî çaxî gede xwe avîte avê, gede kire bilqe-bilq. Pîrê go:

-Kilso, ez qurbana teme, hela guhê xwe bide, gede çi divê?

Kilso jî gederê qest go:

-Tu çi divêjî?

Gede dîsa kir bilqe-bilq.

Kilso zivirî pîrêra got:

-Pîrê, kurê te dive -ez kela bînim, yan kola bînim?

56

Pîrê go:-Kilso, qurbana teme, jêra bêje bira kola bîne, kela neyne, kincê mine kevnin, kelê biqelêşin.

Dîsa av dikeve devê gede, dike bilqe-bilq.

Pîrê go: -Kilso, qurbana teme, hela dîsa guhê xwe bide ser, çika kurê min çi divêje.

Kilso qestane guhê xwe awa mêl kir ser gede, vegerya got:

-Pîrê, kurê te divê, Kilso, diya mima bêje ez pêz pêşiyê tînim, paşî direve, paşiyê tînim, pêşî direve, bêje, bira bê alî min.

Wî wextî pîrê jî xwe avîte avê. De Kilso kincê wan ji anî malê.

Ew gund gihîşte Kilso îî Bilindê.

Got: Kinoyê Eslan, ji gundê Pampê, 50 salî, nîvxiwendî

TIRAL

Carekê padişa jina xwe îî qîza xwe radibin diçin xwera se^Tamîş bibin. Diçine nav baxçe, dîna xwe didinê wê xortek gepî zep xwera bin darekêda velezyaye. Mêş îî more rahiştîyêda, taqet nake berî mêşade, yan rave xwera mêve biçine bixwe.

Padişa wexta çev pê ket, go:

-Gelo dinyayêda gemarê mîna vî hene?

Qîzê go: - Bavo, ew ne mirdare, ew bê xweye, xweyê wîya tune.

Padişa hers bii, padişa vegerya hat, hukum kir, ku herin nav

mêşe, wî merivî bînin.

Çîin anîn, padişaya qîza xwe da wî. Qîzîk qayîl nebîi, go:

-Bavo, bona çi, min çi go? - de qîzîk dil nake.

De hukumê padişeye, qîzîk dane Tiral.

Qîzîk duşurmîş bîi, çîi cem diya xwe, go:

-Dayê, bavê min ez dame Tiral, ciyê jîyîna me jî bile tune, gere tu qolîtka qaza bidî me, em wêderêda bijîn.

Ciyê qaza danê. Ewana man ciyê qazada. Tiral diya xwe jî anî hat.

Qîzîkê sibê gazî Tiral kir, go:

-Han tera sed manatî, bive bixwe, vexwe, êvarê lêde were.

Tiral sed manatî hilda, çîi bazarê. Duşurmîş bîi, go: "Eva qîza padişaye, dive min dicêribîne. Dive ez pera xerc kim, qîza padişê serê min lêxe?" Ewî pere xerc nekirin.

Tiral zivirî, ku bê mala xwe, dîna xwe dayê ber derê bazarê

57

merivek sekiniye, dike gazî:

-Şîreta difroşim, şîreta difroşim...

Tiral nêzîkî wîya bû, jê pirsî:

-Tu çi difroşî?

Go: -Ez şîreta difroşim.

Go: -De hela şîretekê bêje.

Go: -Şîreta min hêjeve sed manat.

Tiral duşurmîş bîi, sed mant dayê, go:

-Şîreta te çiye, bêje.

Go: -Şîreta min ewe, ku "Tişteke destê te çîi, pey nekeve."

Go: -Hema şîreta te eve?

Go: -Eve.

Tiral hat malê, bal qîza padişaya, go:

-Min sed manat da, şîretek hilda. Go, şîret ev bîi - "Tişteke destê te çîi, pey nekeve."

Sibê dîsa qîza padişê sed manat dayê, şande bazarê, dîsa go:

-Xwera kêfke heta êvarê, vegere were.

Tiral pere dîsa xerc nekirin heta êvarê. Zivirî hat bê malê, dît ew kal dîsa dtke gazî:

-Şîreta difroşim, şîreta difroşim...

Tiral go: -Şîreta te çi hêjeve?

Go: -Sed manat.

Sed manta xwe dayê, kalê şîret lê kir, go:

-Mehbîib ewe, ku dil bihebîne.

Tiral zivirî hat bal qîza padişê.

Go: -Min şîreteke dinê istend, -û şîreta teze qîza padişêra got.

Sibê dîsa qîza padişê sed manta dayê, şande bazarê. Dîsa mina care dinêjêrago:

-Bixwe, vexwe heta êvarê, vegere were.

Tiral dîsa gerya heta êvarê, vegerya, ku here malê, dîna xwe dayê -wê kalê dîsa dike gazî:

-Şîreta difroşim, şîreta difroşim.

Tiral sed manat dayêda, kalê go:

-Şîreta min eve: "Sebir mala xwedê avaye."

Hat bal qîza padişê, jêra gor bona şîretê.Hersê şîretara qîza padişa qayîl bîi. Sivetirê dîsa qîza padişê sed manata dayê, şande bazarê.

Tiral çii bazarê, rastî merivekî hat. Meriv jêra go:

-Tu navî rênçber?

58

Tiral pêra qayîl bîi. Ewî girt sed zêr dayê, go:

-Gerekê tu bêyî bo min bixebitî.

Tiral gotê: -Ezê zêra bivime malê îi bêm bal te.

Tiral zerr bir da xanimê îi zivirî hat gihîşte bal wî. Ew meriv yekî bazirganbaşî bîi. Ewî bazirganê xwe bar kir îi rê ket.Pirr çii, hindik çii, gihîştine cîkî dêmî bê av. Wederê bîreke avê hebîi.Bazirganbaşî hukum kir, go:

-Bazirgan bidine sekinandinê.

Bazirganbaşî hukumî ser kesîb kir, go:

-Bikeve bîrê, avê derxe. Emê deva delîla avdin, bira deve, delîl avê bixun, em jî hêsabin îi paşê barkin îi rê kevin.

Tiral dahiştine bîrê. Ewî av dagirt, wana jî av kişand. Deve, delîl avdan îi gotine Tiral:

-Şîrîtê nava xwe girêde, emê te derxin.

Wexta derxistinê, Tiral hew dîna xwe da, dergex vebû, Tiral kaş kirin, kirine hundur.

Wana ser devê bîrê kirine gazî, de gazî wî kesîbî dîkin, gazî Tiral dîkin. Tiral tune. Ewana îda bazirganê xwe bar kirin îi lêdan çîin, lê Tiral ma hundurê bîrêda.

Tiral dîna xwe dayê xortrkî delal destê wî girt, jêra got:

-Tu ku rast bêjî, tuyê xilaz bî.Tu ku rast nebêjî, ezê te bukujim.

Tiral dîna xwe dayê -teştekte tije av,beqeke gils gilçîn nav teştêda, qijikek qîşte-qîştava wêye dora teştê digere. Xortji Tiral pirsî, go:

-Ez bedewim, beq bedewe, yan qijik bedewe?

Tiral duşurmîş bîi, go, ne min pere daye, şîret kiriye, go:

-Xorto, mehbûb ewe, ku dil bihebîne.

Hew dîna xwe dayê, qijik bîi xalî, postê beqê qelişî, qîzek jê derket mîna royê dîteyisî. Qîz îi xort dest ustiyê hevra birin îi hev şa bîin.Xort gote Tiral, go:

-Te mirazê me kir, niha tu çi dixwezî em bidine te?

Go:- Ez tiştêkî naxwezim, tenê min hundur bîrê derxin.

Ewana boxçekî biçîk dane Tiral û derxistine ser devê bîrê. Tiral dîna xwe dayê, bazirgan çîye, bazirgan tune. Dîna xwe dayê, siyarek wêdatê, ji siyar pirsî, go:

-Te gelo bazirgan ne ditiye?

Siyar got:

-Wekî tu zî herî, tuyê wedekî kinda bigihijî bazirgan.

Tiral ew siyar nas dikir, ber siyar lava kir, go:

59

-Eva boxçê minî çîçik bivî bidî diya min.

Siyar ew boxçe hilda, bir çîi da diya wîya. Ew jî çîi gihîşte bazirgan. Cab dane bazirganbaşî, ku Tiral hat. Pirsîn, go:

-Tu çawa ji bîrê derketî?

Tiral tu tişt negot.

Ew bira wêderê bimîne, em xeberê ji qîza padişê hildin. Qîza padişê ew boxçe vekir, dîna xwe dayê, ku tamam zêrin. Qîza padişa destpêkir tam-taşê usa çê kir, ku tam îî taşê padişê me mizgîne. Dora tam îî taş sîir kir, qerewil girt, da ber.

Wext derbaz bîi, bazirganbaşî û Tiral vegeryan, hatin. Tual hate mala xwe, dîna xwe dayê -dewsa mala wî tam îî taşê usa hatine çêkirinê, ku hişê merya ji serê merya diçe. Tiral pirsî, go:

-Eva mala kêye?

Got:- Eva mala Tirale.

Tiral gote qerewil:

-Tiral ezim, bihêle ez herim hundur.

Qerewil go:

-Heta xanim îzinê nede, ez nahêlim.

Hew dîna xwe dayê diya Tiral jorda hat. Diya Tiral kurê xwe nas kir, gote qerewil, go:

-Berde, bira bê hundur.

Qerewil îzin da, Tiral çîi hundur. Ew diya xwe hev şa bîin îî diya wîjêragot:

-Jina te qatê jorîne, here jorê.

Tiral çîi jorê, ku jina xwe bivîne. Tiral bala xwe dayê, ku xortekî çahil paşila jina wîda razaye. Tiral kumreşî kir, xast, ku jina xwe bikuje. Duşurmîş bîi, go: "ne min şîret hildaye, ku "sebir mala xwedê avaye", ez sebir bikim"... Hew dîna xwe dayê, jina wî hişyar bîi, go:

-Kuro, lawo, te ez êciz kirim, xwe wêda bigire.

Tiral duşurmîş bîi, xwexwe ra got: "Eva kurê mine? Minê çawa kurê xwe îî jina xwe bikuştâ"?

Şabîin kete nav hazira îî nav wan, ewana rabîin, hev şa bîin.

Derbaz bû wextek, qîza padişê hazirbîna mezin dît îî bavê xwe
teglîf kir, anî mala xwe. Gava padişâ tam îî taş nihêrî, hişê padişê ji
serê wî çîi. Padişâ qîza xwe nas nedikir. Paşî kêf kirinê, qîza wî hate
cem, jêragot:

-Tu min nas dikî?

Padişâ go:

60

-Na xêr, qîza qenc.

Qîzê gote bavê, go:

-Ez qîza teme, eva zevê teyî Tirale, ku min digot -ewî bê xweye,
tu hers ketî. Niha binhere Tiral ketiye rojeke baş.

Padişâ hêja teze qîza xwe bi razadilya xwe da Tiral.

Ew çîin mirazê xwe şabiin, hîin mirazê xwe şabin, ez jî batime
vira.

Got: Kinoyê Eslan.

QÎZA PADIŞÊ

Go, padişak hebîi, navê wîya Êmîn pasha bîi. Ewled-tewledê wî
tune bîi. Wextekê kulfeta wî hemile derket, jêra qîzek bîi. Gelekî ser
koçeka nihêrî, go: "Zam îda pey te nakevin, xizmetê te ew qîze."

Qîzik mezin bû, şeş-hevt salê wê tamam bîi, go: "Wekî gumana
min ev qîze, ezê danzde zimana bidime xwendinê."

Katibek (dersdarek) dî, keçik tesmîl kirêda, go:

-Heyanî danzde zimana bidî xwendinê, -de, padişâ bîi, kêmasiya
wî tune, çî ku lazim bîi da, avayîk jêra çêkir, go, -qîza min hînke, go,
danzde zimana qîza min hîn bikî.

Ew camêr danzde zimana keçik hîn dike, dide xwendinê.

Keçik mezin bû, hivde-hîjde salî bîi, sefer hate ser padişê, padişâ
here seferê, Hecê. Padişâ gazî katib kir, go:

-Heya ez vegerim têm gere îdî hînkirina keçikê kuta bikî, -çî ku
lazim bîi dayêda.

Û katib gotêda:

-Dewlet xwedê serê te, çî ku lazime ezê bikim, gere bal te rîispî
derê.

Û padişâ da ser rê, çîi.

Ew çîi. Em bêne ser katib îî keçikê. Ders da keçikê ii hemîn
kêmasiya wî tune, padişâ perê wî berdaye. Rojekê keçik çû dersê,
katib hat dersê bide. Katib derda hat, go:

-Bavê katib, keremke.

Katib go:

-Zanî çî heye, tuyê sere xwe minra bikî yek.

Keçikê go:

61

-Bavê katib, go, bavê min hevt-heyşt salîda min tesmîlî te kirye, go, şerm nakî giliyê wa divêjî? Ne ez tera divêm- bavo?

Roja mayîn dîsa ew hesab, kutasiyê keçik xwe jê xilas nekir, jê revya çîi mala bavê xwe. Katib rabîi go:

-Qîza te çira nayê, ders hindik maye?

Dê go: -Here!

Keçikê go:-Ez naçim, çî ku hîn bîime, bese,-kir, nekir -neçû.

Xulese, sekinî îşê mehekê kişand, caw hat, go, padişa vedigere tê.

Ewî katibî go: "Rinde,ez xwera rêkê bivînim, yan na, qîza padişê jêra bêje, wê serê min lêxe". Anî kaxez da ber xwe îi têda nivîsî: "Padişa, yazix, emekê teda nebîi tiştêkî, qîza te xirab derket. Min kir û nekir, çare pê nebû. Yazix, ew emekê min îi te roda çû. Royê çend mêrara digere. Min kir nekir çarekê nebîi. Eva du mehe nayê hînbîinê, heyfa emekê te" îi pakêt kir, şand pêşiya padişa, şand, çîi.

Padişa vekir, xwend, go: "Xwedê, te zuret neda min, go, heyran evê navê min xirav kir",- gazî xorta kir, go:

-Gelî xorta, go, hîin dajon diçin, go, çawa diçin qîza min hildidin, usa bikin, bê- "emê te bivin pêşiya bavê te". Bivin herin, nava mêşekî bikujin, bira çevê min wê nekeve.

Evan xorta ajot hatin, kirin gazî.

Jina padişê go: - Çîye?

Go:- Padişa bîra qîza xwe kirye, gere em wêya bivin pêşiya padişê.

Qîzik şa bû, şabîina nizane çî bike. Piş wan xorta siyar bû, ewan ajotin.

Go;- Gelî xorta, gere em rêda biçûia.

Go: - Na, bavê te wîalî tê.

Keçika xam, ajotin nava mêşe, terî kete erdê, nav mêşeda peya bîin.

Go:- Gelî xorta, bira, ka bavê min?

Go:-Iro hêsa bivin, sivê emê herin peşiya wî.

Keçika kesirî, heya êvarê şîşe-şîşebendada mezin bîiye, niha sivê heta êvarê ser pišta hespa, westiyayî, kesirî...Go:

-Emê çawa bikin?

Go:-Xûşkê, go, emê îro vira razên, sivê - îdî nêzîke, emê herin bal bavê te.

Keçikê xwera got: "îşek vî gilîda heye", hinekî girya, kizmizî.

Xortek potê xwe êxist, go:

62

-Xûşkê, ser vê raze, negirî, emê sivê herin bigîjin bavê te.

Kete cî, xewra çîi. Eva xorta hew şêwirîn, go:

-Horîkeke, melekeke, emê çawa vê bikujin, gunê wê têkine situyê

xwe?- herdu hev şêwirîn, go,- em nakujin, go, emê herin bêjin:
 "Padişa, me kuşiyê, mêşedane."Padişa zef zane kuştiye, yanê na?
 Serê wê dane erdê, potê xwe hilda, ajotin çîin. Bira keçik bimîne
 xewêda, ew vegeryan şêher, padişe jî hat, şêher peya bii, gazî wan kir.
 Go:-Kuro, we çawa kir?
 Go:-Me kuşt nava fîlan mêşeyî.
 Keserek hate padişa.
 -Heyran, go, gilî rast bîi, derew bîi?- go, min pirs kira paşê. Go,
 deçîi, çîi...
 Em îja bêne ser keçikê. Keçikê banzda, dîna xwe dayêda - şev
 hatiye nivê şevê, xortê çî, giliyê çî? Girya, nav çevê xwe da, kire gazî:
 -Gelî siyara, gelî bira...
 Ê siyar kune? Hiştine, lêdane çîine. Keçikê da hişê xwe, go:
 "Xwedê zane, çî heye destê seydê min bîi". Şiverêk kete pêşiyê, serê
 xwe hilda çîi.
 Çîi derkete sergerekê, dîna xwe dayê va kanîke, darek serê
 kanîyêye. De, belengaz, hêsîr, şîşe-şîşebendada mezin bîiye, ser çev
 lê werimîne... Hate ser avê, serçevê xwe şîşt. Eva keçika da hişê xwe,
 go: "Canim, eva rêye, dive loti-motî hevin, bên tişkî serê min
 bikin.Go, ez ravim ser pejalê darê belkî kulfetek bê ez herim jêra
 bêjim, wekî bextê min wa lêdaye". Û keçilcrabii darva hiUdşya, kete
 orta pejalê darê.
 Hew dîna xwe da, dît wêda sî-çil siyar hat, keçikê xwe ta kir,go:
 "Canim, yaziya min wê çawa be"?
 Ew sî-çil siyar tamam hate ser kaniyê, bîi şille-şilla wan, peya
 bîin. Ew siyar kîne? Sehîd begê -kurê mîrê erebane, çil siyar dane ser
 xwe, hatiye raw-nêçîrê.Ser çevê xwe şîştin, dîtin wê sufetek kaniyêda
 dixwêne, dîna xwe danê -nav pejalê darê qîzeke. Gotin:
 -Qîza delal, tu kîyî?
 Ewê keçikê dengê xwe nekir. Danzde zimana go: "Peyave."
 Keçikê ne dengê xwe kir, ne peya bîi. Eva camêra darêva hilkişya,
 milê wê girt, peya kir, de kulfete wê çî bike, peya kir. Gava peya kir,
 bala xwe dayê, xwedê çakîçeke xirav lê nexistiye, melekeke. Careke
 din -çî zimanî xever dan, cava wan neda.Ewî got:
 -Bavê min eva saleke dike, nake ez nazewicim, hilbet eva yaziya
 63
 min bîi, hilda ajot îi çîi.
 Anî hate oda xwe, peya kir îi cav da diya xwe, hal îi gilyê min,
 go, bîi ev. Go:
 -Ez dixwezim vêya bistînim, were, go, aqilê te çî dibire?
 Dê lêda hat, gava dîna xwe da keçikê, xwedê qîşîra xirav naniye
 serda. Dê du roja kêlekê rînişt, danzde zimana da xeverdanê, kir îi

nekir çar pê nebîi, keçikê xever neda. Dê lêda çîi. Caw dane mîrê ereba, wekî kurê te qîzek aniye, hal-hewal ev. Mîr da hişê xwe, go: "Dive yeke beredayî çolê girtibin, anîbin. Ka ez herim binhêrim. Mîr îî wezîrê xwe jî hatin. Bala xwe danê -xudê tu qusîir jêra çê nekiriye. Go:

-Canim, wekî eva lal bîiya, dive kerr bîiya jî, lê eve kerr nine, em çî divên dibhîze,- gazî kurê xwe kir, go,- Kuro, lawo, çawane?

Go:-Bavo, ezê bistînim.

Wê derê def îî zûme saz kirin, kirin def-dewat, şabîin. Lê tu were binhêre xever nade.

Çend sal derbaz bîin.

Xwedê du kurr danêda. Yêd nava şeher mêrikra gotin:

-Xwedê mala te ava ke, hingî tu zewiciyî tu ro bi ro şîinda diçî.

Go, tu çira wa belengaz dibî? Go, hebîina te heye, tu kurê padişeyî, dilê xwe zewiciyî, tu çima wa belengazî?

Go:- Welle, kêmasî tune, lê tu were, jina min xever nade. Horîmeleke, lê lale.

Gotin:-Tu îro du sêva bikire, yeke sorbe, yek sipî, go, têke cêva xwe, here ya sipî bide kurê sert, ya sor bide yê milahîm, derê here.

Evî camêrî jî usa kir. Sêv kirî, çîi da zara: sêva sipî da yê mezin, ya din da yê din u xwexwe derket, xwe da piş dêrî. Zara hev kutan.

Dê go: -Xwedê emirê we kinke, bavê we dikirî bira yan herdu jî sor bikirya, yan herdu jî sipî.

Ewî derî vekir, hat, go:

-Evdâ xwedê, lê wekî xever didî, eva çend sale tu çira minra xever nadî, go, ev bona çiyê? Hergê dilê te minda tune, başqe.

-Evdê xwedê, go, xwe ez bona te usa nakim, go, ez qîza filan padişayîme, hergê hîinê min bişînin mala bavê min, ez herhn diya xwe, bavê xwe bivînim, go, bêm, hemî min tu sitendî, emê hevra derbazkin.

Eva camera orta wî îî xwedê ma bihustek, şabîina nizane çawa bike. Caw da diya xwe, diya wî jî hat. îdî şabîin kete nava wan. Hilda gote xasiya xwe, go:

64

-Dayê, eve inin bivin mala bavê min, xêr ku na, go, xeverdana mine kutasîyê eve.

Û caw dane padişê, mizgînî kete nav wan. Padişa hat, jinikê go-bîika te wa divêje.

Gişk şa biin, go: "emê herin."

Padişa da hişê xwe, qerewezîrekî wî hebû, gazî wî kir, go:

-Wezîr, ezê sed siyarî bidime te, go, bîika min tu divî diçî, divî riya mala bavê wê dixî. Îja tu vegeryayî hatî, îja ezê ravim, ez îî tu emê herin. Emê hevra bibine nas, bivin xinamiyê hev, pêşkêşê wan jî

bivin.

Sed siyar, bîik î herdu zarê wê da wezîr - wekî bive, bîik rîî dê û bavê xwe keve. Padişê gote wezîr, go:

-Çawa ez, usa jî tu, bi qeyde qanîin bive-bîne.

-Wey, go, mala te avabe, padişa, bariya te min nayê? Ezê saxsilamet bivim, sax-silamet jî bînim.

Wezîr rabîi sed siyar da dîi xwe, xwerina wan gişk hilda î ajotin, yalla, xwedê.

Ajot. Êvar lê hat, cîkî xalîse, wêderê çadira bîika padişê, herdu zyarê wêva başqe lêdan, ya wezîr başqe, ya esker başqe. Xwera şîva xwe xarin, esker go:

-Emê şev ber çadira bîikê qerewil bisekinin.

Wezîr go:

-Karê we wî gilî neketiye, ez xwexwe cavdarê wî gilîme, ezê xwe jî miqat bim. Hîin herin xwera rehet razên. .

Talaşa eskere? Çîin her kes kete çadira xwe, raza. Wezîr şîirê xwe avîte situkira xwe, çîi dora çadira wê. Gere heya sivê miqatbe. Esker raza. Wezîr bişkoka çadirê vekir, hate hundur. Keçikê cî banzda, go:

-Bavê qerewezîr, keremke.

Go:- Çi bav, qîza qenc, gerekê tu minra nevêjî bav. Ez dixwezim em hinekî xwera derbaz kin.

-Bavê wezîr, -jinikê go,- lê, go, tu şerm nakî wî gilî mîma divêjî? Xezîirê min aminya xwe te anîye, tu şandî, tu jî dewsa xezûrê minî, dewsa bavê min, ew gilî te nakeve, şenne, ew gilî bira orta meda bimîne, rave here xwera razê.

Go:- Na, yan rave minra serê xwe têke yek, yan na - ezê kurekî te şerjê kim.

Go:- Kurekî na, herda jî şerjê kî, ew gilî nave.

Wezîr go: -Eva erd, eva ezman, ezê kurê te şerjê kim.

65

Go:- Eva erd, eva ezman ew gilî nave.

Wezîr gede avît erdê, şerjê kir î rabîi ji çadirê derket.

.Tînik anî cinyazê gede kire yaşîkî, serda girya...Kambaxbe, cegere, da.

Sivê rablîn, rabîin barkirin, lêdan çîin.De bajo. Çîin ta tarî kete erdê. Çadirê xwe lêxistin, dîsa wêderê şîv-mîva xwe xarin.Eskera cav dane wezîr, go:

-Emê ber çadira qîza padişê bisekinin, şeva din tu sekinîyî, westiyayî, serkarî.

-Na, go, min wera gotiye, ez cavdarim, serkar ezim, hîin herin. arxayîn razên.

Evana çîin, de eskere, talaşa wane? Her kes çîi çadira xwe, raza.

Keçik dîna xwe dayê, wezîr derê çadirê vekir, hate hundur.

-Bavê wezîr, go, keremke.

Go:- Terka baviyê gere bikî.

Go:- Bavê wezîr, te şeva din kurê min şerjê kir, qiyal be, go, ezê nevējim, go were vî gilî biterkîn, ev ne giliyê teye.

Go:- Ê, qîza qenc, go, ez tera divêm, were gura minda be, tu nexwezî, ezê îşev jî kurê te din şerjê kim.

Go:- Bavê wezîr, tu terka wî giliyê bide.

Wezîr rahişt gede girt,go:

-Çawane şerjê kim, yan na?

Go:- Bavê wezîr, ew gilî tu cara nave, şerjê dikî, bike.

Kê avîte situkura gede, şerjê kir, derket, çî.

Keçik da hişê xwe, go: "Eva oyinga dersdar hate serê min,"

giryê, çi bike? Ew gede jî kir yaşîkê, bîi zûke-zîika wê heya sivê.

Rabîin, bar kirin, ajotin. Rojtira mayîn terî kete erdê, wira êwirîn.

Careke din esker go:

-Wezîr, eva du şeve tu ranezayî, rave tu razê, emê qerewil bisekinin.

-Na, go, min cab hildaye ser xwe, ezê miqat bim.

Ê, talaşa eskere? Her yek çî ciyê xwe, xwera raza.

Û çevê keçîkê lêye, pirte-pirta wêye. Hew dî wezîr hat.Go:

-Bavê qerewezîr, keremke.

Go:- Qîza qenc, min tera gotiye, min herdu gede şerjê kirye, ezê îşev jî te şerjê kim, hergê qayil neví.

Keçîkê ber çevê xwe dîtiye, go: " Ev nemedê wê min jî şerjê ke", wezîrra go:

66

-Wezîr, ezê awqa giriyame, ser çevê min werimîne, ez herim piş çadir ser-çevê xwe bişom, ezê carke din bêm.

Keçik misînê avê hilda, çî pişt çadirê, misîn danî, berê xwe da alîkî, yalla ya xwedê, here tu here...

Wezîr weke bîst deqê, nîv sehetê sebir kir, rabîi derkete derva.

Wa misîn daniye, keçik tune. Vîalî gerya, wîalî gerya dî tune. Sivîstok da, esker rabû, go:

-Çîye?

De herdu yaşîk jî anî, go:

-Kula kor mala we keto, çîiye, eva yabanî aniye herdu gedê xwe şerjê kiriye, wê bixara, çawa bikira? Min debançek berî dayê, mîna postê gura hatibîi ser, berê xwe daye çiya-baniya reviyê, çîiye.

Wezîr hukum kir, dîsa paşda vegeryan. Meytê herdu geda jî hildan. Vegeryan êla mîrê ereba.

Sehîd begê dîna xwe dayê, dîsa esker vegerya hat, go:

-Kuro, çi hewale?

Go:- Xwedê kulekê mala teda bîne, kurê te çîbîi eva yebanî anîbîi, anî, ez jî bal te rîreş bîim. Go, çev mêşe ket, çev lê fire biin, hate hundur -bîi qîire-qîira zara, min debançek-dudu berdane, bîi hirç, postê gura hat ser, derket, çîi.

Kurê padişê go: " Canim eva hevt-heyşt sale min aniye, xwedê qusîir jêra çê nekiryê,- bîi xuşîiş, kete dil, go,- vira gilîk heye." Em bêne ser keçîkê. Keçîk çîi, sive lê safî bîi, derkete singê çiyakî, dîna xwe dayê birre pez wê digere, îi şivan berda hat.

Go: - Birê min, tera bereketbe!

Go:- Ser çevê minra hatî, xîşka min, çawane tu hevala qetiyayî? Vê berbangê tu ku têyî, ku herî?

Gote şivîn, go: - Bextê min wa lêdaye, go, ez jî nizanim ji ku hatime îi kuda herim. Go, ez gilîkî birê xwera bêjim.

Go:- Bêje, xîşka min, bêje.

Go:- Tu min dinhêrî, go, çîqa imaret minva hene, her gustîlkek min pezek te hêjeye, go, bîiye risqê te, ezê gişkî bidime te, tenê tu pezekê şerjêkî, hurê wê bidî min, goşt jî tera, lê gere kincê xwe jî bidî min.

Şivan bawer nekîr. Keçîkê go:

-Malê min nîne? Ezê zerr, zîvê xwe tamam tesmîlî te dikim, tek hurê pêz bidî min.

Şivan pezek girt, şejîê kir, lêda hurê wê derxist, pot, papaxê xwe 67

êxist, da. Hur kire avêda, şîşt, çapa serê xwe birî, guliyê xwe top kir kire binî, bîi keçelok. Kincê şivên xwekir, zerr-zîvê xwe, kincê xwe da şivan.

-A, go, qurba, here te xweş helal be,- xatirê xwe ji şivan xwest, ber bi şeherê bavê xwe çîi.

Çîi bal mezinê rênçbera, go:

-Qe rênçberî bal te tune ez bikim? Go, qaz dive, çi dive minra yeke, eze herim ber.

Milê wî girfin, birin bal padişê. Ewê bav nas kir.

Padişa go:- Qaza bidinê, kinc-minca bidinê, bira xweke, guneye. De, rojê qaza dive diçêrîne, êvarê tîne, ew şivanê vî şeherî xwera xever didin.

Em bèn ser kurê mîrê ereba. Kurê mîr hate bal bavê, go:

-Vira şîkîlek heye, hevt-heyşt sala min tişkî xirav wê nediye, go, gere tu wezîr bidî min, em herin bigerin, belkî em herin kincê dewrêşa xwekin, wê pinîisê bivînin.

Go:- Birave.

Go: - Wezîr!

Go:- Çiye?

-Wezîr,- go,- gere em kincê dewrêşa xwekin, wekî kes me nas neke, bigerin. Belkî em pinîsa wê qîzê derxin - çika hirç bîi, gur bîi, çi bîi? Tu mima gere bêyî, tu neyêyî, ezê serê texim. Gere bêyî em herin mala keçikê, binhêrin çawa bîi?

Wezîr dikare neçe? Kincê dewrêşa xwe kirin îî terkeselatî dinyayê bîin.

Rojekê daxlî nava şeherê bavê wê bîin, axir jêra gotibîi -ez qîza filan padişaiyme. Kurê mîr gote wezîr, go:

-Em îşev gere mêvanê padişê bin, dîwana wî.

Hatine mala padişê, gotin:

-Selam elêkim.

Gotin:- Ser sera, ser çeva!

Padişê go:- Gelfî dewrêşa, kerem kin, hîin mêvanê minin,- cî nîşan kirê, her yek ciyê xwe da rînişt.

Şîva wî hat, şîva xwe xwerin, cimet jî tijî dîwanê bîi. Padişa dixweze, wekî dewrêşa bivîne, gilîkî bibihê derheqa qîza xweda.

Dewrêşajîgo:

-Em mêvanê tene, bira wezîr-wekîlê te mera gilîkî bêjin.

Şivan, qazvanê padişê jî hatine piyê dîwanê rûniştine. Keçelok jî 68

hatiye.Dîna xwe dayê, eva wezîre, evê hanê mêrê wêye, eva han jî dersdare. Xwexwe xwera go: "Heyran, heya xweşe ez ha bimînim, ezê giliyê xwe bêjim". Yekîra go:

-Bêje padişê xwe, go, bêje -keçelokê han gilîne usa zane, hikyatê usa zane, her xwedê zanibe.

Tepek da sêrî, go:

-Kuro, eva padişaye, mesqertiya neke, terka wan gilya bide.

Keçelok bi dengê bilind go:

-Ez gilya zanim!

-Kuro, keçelok,-padişê got,- tu gilya zanî?

Go:- Belê, padişa, wekî îzina te hebe, ezê wera gilîkî-dudu bêjim.

-Canim, go, bêje, çika çiye?

-Padişa, go, zanî çawane, min ku serê xeverdanê vekir, gerekê kes demeyê, yan na -hinek dertên, hinek diçin- tên, giliyê min betsar dive.

-Belê,- padişê go,- bira kesek demeyê. Herçê, bêmene, diçm derva tên, bira herin-bên, emê derî dadin.

Dêrî dadan, go:

-Keçelok, de bêje.

Min tera çi ku gotiye, usa keçikê gişk got, heta hate derkete şivan.

-Ê, go, keçelok, wexta ew qîz hat gihîşte şivan, paşê gelo ew qîz çawa bîi?

Go:- Ez nizanim, şivanî saxe, bira bê wê şînda bêje.

Çiîn gazî şivan kirin, anîn. Padişa jî ser hise-hisa ketiye, dbcweze wî gilî derxe, mêrê keçikê jî dixweze wî gilî derxe. Lê ruhê dersdar îî wezîr hatiye serê pozva hasê bîiye. Şivan jî ketiye derdê xwe, divê: "Welle, xwedê zane, seva wî kel-melê keçikê wê min gunekar kin."

Padişa şande pey wan herdu xortajî, wekî keçikê birin. Ewana gotin: -Padişayî saxbe, welle, me ne kuşt.

Gilî dane şivên, go:

-Kuro, şivan, eva şuxula du mehane, sê mehane, ew çi kulfet bû, çi qîz bîî rasfî te hat? Paşê, go, kuda çîi? Te kuşt, hişt?

-Padişayî saxbe, go, min ne kuştiye. Hal îî hewal ev. Ewê çawa minra go "bira", min jî go "xûşkê". Go, gele ber min azarî kir, go: "Pezekê şerjêke, goşt tera, gotê, hîir tê bidî min". Padişa, çi ku rasterast, ewê kel-mel da min, min jî kincê xwe dayê.

-Ê, go, axirî?

Go:- Ewê hîir kişande serê xwe, çîi, ez qet nizanim kuda çû.

Go:- Kel-melê wê kuye?

69

Go:- Bal mine.

Du merî dan ser, go:

-Here, kel-melê wê bîne.

Çiîn hildan, tam anîn. Çawa anî danî, kurê padişê kire axîn.

Go:-Eva kel-melê mine, mm ew qîz sitendiye, eva jî hûr-mîirê mine pêva,- û tilya xwe ser wezîrda hejand,- lê te digo biye hirç?

Gilî dane keçelok, go:

-Lê ew qîz kuda çîi?

Go:- Nizanim, eva dersdar (katib) dersdarê keçikêye.

Padişê go: -Olan, dersdar, ev çi bêbextî bîi?

Merivê neheq wê çi bêje?

Mêrê wê go:- Wezîr jî, evê hane. Go, wezşr, te çawa ew tîfal kuştin?

-Lê, gotin, qîza qenc, ew kuda çîi?

Destê xwe avîte serê xwe, hîir hilda, guliyê wê şiqitîn,go:

-Ezim.

Dîtin ku ewe.

Anîn ew dersdar îî wezîr herda jî kuştin.Kurê wezîr rabîî dîsa ew kel-mel da şivên, go:

-Te helalbe.

Gazî wan herdu xorta jî kirin, pêşkêş danê. Padişê qîz jî tesmîlî kmê mîrê ereba kir, ezet-qulix verê kir.

Ew jma xwe hilda, çîi gihîşte mirazê xwe, tu jî bigihîjî mirazê xwe.

Got: Eliyê Hûtê, ji gundê Çobanmazê, 78 salî.

HIKYATA KESIV

Merivekî kesîv hebî. Çêlekeke wî hebî. Gunde, derkete zozana.

Jina wî sekinê, go:

-Em jî herin zozana.

Gote jina xwe, go:

-Emê bi çêlekekê çî derine zozana? Ya xelqê, malê xelqê heye.

Gilîkî, ewî, jinekê ew jî rabiîn rex xelqê ketin, çûne zozana.

Efendiyê xwera bêjim, çî xwera holikek çê kir, ew zarê xwe ketine

70

binê. Êvarê dewar hat. Jina wî çî derê holika xwe çêlek dot.

Sivê rabiî, dîna xwe dayê xelqê şîr, qatixê xwe, bajarî nezîk bî,

birin bajêr firotin. Gote jina xwe, go:

-Evida xwedê, doşaniyê xelqê qaline, birin fuotin, ya me kême, mera jî nan lazime, sabîin lazime, titîin lazime...

Gote merê xwe, go:

-Emê sivê weke du werbika xwera bimeyînin, pê yole herin, herçê mayîn bive bifroşe, xwera tîşkî pê bikire.

Êvarê dewar hat, çêleka xwe dot, sivê jî dot, rabiî şîrê xwe hildan çîine ber kaniyê. Kire bankada (kupika şîşe), wekî bive bifroşe. Devê banka anî girêda, hew dîna xwe dayê merek ber kaniyê derket. Ew, jina xwe mer silikîn. Hew dîna xwe dayê, mer devê xwe kire bankê, tamam xwer.

-Canim hela, go, ya vê yekê binhêre, go, xelq neh-deh çêleka didoşe, herkê semere pez didoşe, naçe şîrê wan naxwe, hat hevki şîrê me xwer.

Xebere devê jinêda, hew dîna xwe dayê mer dîsa qulê derket, hat wira gerya. Dîna xwe dayê, zêrek dêvda avîte nava bankê jêxwerî îi lêda çîi. Mêrik dîna xwe dayê lingê wî erd negirt, zêrê xwe hilda, xwera çîi şeher. O, efendiyê xwera bêjim, xwera kel-mel kirî, hat. Lingê wî erd nagire, şa dive.

Careke dinê êvarê, sivê çêlek dotin, birin ser wê kaniyê, kirin wî bankeyî, da ber kaniyê. Dîsa dîna xwe dayê, mer dîsa qulê derket, dîsa devê xwe kire banke, xar, carke din çû kete qulê. Dîsa zêrê xwe anî avîte bankê.

Xulese, hal pêşê wî heya payîzê ew bû. Xelqê dîna xwe dayêda.

"Canim, her yekê me neh-deh çêleka, semere pez didoşe, ya wan çêlekeke - dide difroşe, dikire, dibire, ew çawane"?

Usa ma heya payîzê, xelq dagerya.

Go: -Xelq dadigere, bira dagere, emê bimînin heya dereng, go, hemî royê zerekî me tê.

Roja xelq timam çû, bankê xweyî kutasiyê bire ber kaniyê.

Îda mer wî qulê demeket. Ewî jî koç kir, lêda hat.

Xulese, hersal -du sal, sê sala usa bîi. Mêrik bîi dewletiyê dinê,
halê wî zef xwesh bû idî.

Efendiyê xwera bêjim, emirê xwedê hate ser, nexweş ket. Belê,
zarê wî, jina wî hatin lê top bîin, doxtir anîne ser. Dîna xwe danê îdî yê
mirinêye, wê bimire.

71

Kura gotin:- Lê temiyê te, weysetê te çine?

Go: - Lawo, ezê çi bêjim? Risqê we heye, xwera bijîn.

Kura gotin:- Bavo, tu merivekî kesîv bîiyî, ne dixevitîyî, sêra xwe
mera bêje, em jî usa bikin, xwera pê bijin.

Kurê mezinra go:

-Lawo, were terka min vê xeverê bike. Hebîina we heye, gazî
xwedê kin, bixun, heya çika çawa dive. Go, aqilê min te nabire, lê ezê
bêjim, - bavê hilda gotê, go,- lawo, hal-hewalê min îi kaniyê, mer ev
bîi. Giliyê me, go, waye, lê, go, aqilê min te nabire.

Go:- Bavo, çima nabire?

Dengê xwe nekir, emirê xwe da we, ew camêr çû rehmetê.

Gede sekinî heta biharê, ew jî biharê cimetêra çîne zozanê. Gote
diya xwe, go:

-Dayê, dewsa konê me kîjane?

Go:-Lawo, dera hane.

Konê xwe ledan. Êvarê, sivê çêlek dotin, hildan çîne ser kaniyê.

Dîsa banka xwe dagirt, gote diya xwe, go:

-Merji ku dertê?

Go:- A vê qîçê dertê, kêleka kaniyê dertê.

Şîrê xwe dagirt, danî. Hew dîna xwe dayê, mer hat, ew banke
hilçînî xar, zêrek anî avît. Gede zêrê xwe kir cêva xwe, bir kirînfirotan
kir, êvarê hat, go:

-Dayê, zanî çi? Ew ku royê zêrekî tîne davê bankê, niha mixara
wîda çi heye?

Dê go: - Lawo, terka mixarê bide, çî te mixarê ketiye?

-Na, go, dayê, ezê royê hîvya zêrekî wî bim, ezê çi lêkim? Go,
niha mixara wî tijîye, sivê ezê qula wî hilşînim, rastî mixarê bê.

Dê gotê:

-Lawo, jê vegere, xwedê royê zêrek daye te, xwera bixwe.

Go:- Bavê min merîkî fiqare bîi, nizanbu, ez gerekê mixara wî
vedim, carekêra gişkî derxim, em bînin xwera rîinên bixun.

-Lawo, go, tê poşmanbî, go, îdî kêfa teye.

O, sivê rabîin, merra xwe, kulingê xwe hilda o kete qula mer
veda. Pê ket veda, hela rastî çi bê? Veda, hew dîna xwe dayê, mer qulê
derket reviya. Reviya, kete quleke dinê. Gerya, negerya tiştê nedî.

Hew dîna xwe dayê mer serê xwe qulê derxist, go:

-Qama min, go, ew kerema tera bûbî, te çira da pey min, qulika min hilşand? Tê mixarê ku bivînî? Saleke din myê dîsa bêyê ser dar-
72

berê bavê xwe berê, kesîbiya wî.

Hat, êvarê diya xwera got.

Dê go: - Lawo, min tera negot?

Sal dewremîş bî. Diya wî kete mir, dewleta wî jî çî.

Dîsa hat ser kesîvya berê.

Got: Eliyê Hûtê, j'i gundê Çobanmazê

DIZE ŞAME

Dizê Şamê li Şamê dizî dikir. Nan, xwêya kê bixara dizya wî nedikir. Evan diza ji Şamê derketin, derbazî dewleteke dinê bûn. Go:

-Em naha çî bikin? Emê herin diziya padişê.

Û çîine ketine xizna padişê îi derevekirin, kirine mêşoka, tiştê navda nehiştin. Dizê Şamê go:

-Hela ez herim dizya cêva padişê,- destê xwe kir cêva potê wî, lê nihêrî şîşe xwê îi tem kir, go:

-Kuro em dizya wî nakin, çimkî min xwêya wî xariye.

Û hevalê wî çîin, dizê Şamê sekinî. Ewî got: "Min xizina padişê dervekirîye, lê ez navim, çimkî min xwêya wî xariye, ezê sebirkim hela dive çî"?

Wezîrê padişê sivê zîi hat, dîna xwe dayê - xizina padişê derevekirine. Evî mêrikî zerr temam birine mala xwe îi textê polê (jerdê) xwe usa rakir, zerr kirinê îi dîsa mix kir. Lê dizê Şamê diziva pêra diçe, tê dinhêre, çika çawa dike? Wezîr diçe divêje padişê, wekî xizina te derevekirine. Û padişê defa hewarê lê dixê u xelq top dike, çika kê ew birye?

Pênc-şeş meriyê am îi tam girtin, wekî wana bixeniqînin. Dizê Şamê duşurmîş bî: "Min xizina padişê derevekir, wezîr zerr birin, evan mêrika çima am îi tam bêne xeniqandinê?" Evî camêrî çîi bazarê xwera potê kesîva kirî û defterek da ber milê xwe û çû ber padişê sekinî, go:

-Padişayî saxbe, ez keşîvekî usanim, hevtê erd ezimîn zanim. Ez defterê dixînim, kîjan dizbe, wê nîşanî minke. Go, va deftera min divêje çika zêrr kune, go, hiîn bidine pey min, emê herin.

Û çîin. Wezîr rêva duşurmîş dive: "Dive ber bi mala min here"?

73

Û ber bi mala wî jî çîin. Çîine hundur otaxa wî, sekimî îi keşîv devtera xwe "xwend", go:

-Pola rakin!

Lê nihêrîn zerr têda îi padişa ecêvmayî go:

-Ça, wezîr diziya min bike?

Û wezîr girtin dane pêşiya xwe, birin çîîn nava cimete. Û dizê Şamê duşurmîş bîi, go:

-Padişayî saxbe, go, ez dizê Şamê bîime, min dizya wira xilaz kir, ez hatim dizya te. Min zerr derxistin u ketim cêva te, pele xwê têda bîi, min xar îî îdî zêrrê te nebir- nan, xweya kê dixum, diziya wî nakim. Û wezîrê te berbangê hat îî zerr bire mala xwe.

Û ew meriyê girtî berdan. Wezîrjîji wezîrtiyê derxistin.

-Kuro,-padişê go, - dizê Şamê tuyî? Kuro, go, dizê Şamê, tu gere herî Recilbeyda - hespa kurê mîrê ereba bidizî bînî.

Ev camêr rabî çîî nava şeherê wî îî çîî mala mîrê ereba. Dîna xwe dayê-textê wî rastkirî, rîniştiye nan dixwe, go:

-Kuro, go, xwerinekê vî kesîbîra dagire, bira bixwe.

Jêra dagirtin, ewî bir çîî kire ber kelba, lêda hat derdan dayêda.

Û xwera gerya, heta tarî kete erdê, ev camêr dîsa hate mala wî. Kurê mîrê ereba go:

-Divek ciyê te tune?

-Erê, welle, xortê delal, tune.

Û otaxek danê, çîî xwera têda razê. Kurê mîrê ereba rabîi, çû nava hespê xwe, go xulama, go:

-We xarina hespa dayê?

Wana go:- Erê.

Ewî hevt derge vekirin, teselya hespa kir, vegerya, hat çîî dukana xwe, zebeşek hilda îî çîî mala xwe, kîderê jina wî dimîne. Dizê Şamê dîna xwe dayê - ewana zebeş xwerin, ewî mîrikî go jina xwe, go:

-Em razên.

Lê jinê go:

-Na, ezê teşiya xwe btrêsim.

Mêrik rabîi raza, xêlek sekinî, hew dîna xwe dayê, du meriv hatin ser devê kulekê. Ewana go jinikê:

-Mêrê te razaye?

Û kulek qelaştin îî togek daxistin îî kirine situyê mêrik, hilkişandin. Dizê Şamê pê hisya îî şîr avîte tog birî. Mêrik hat ket.

Mêrik çevê xwe vekir, lê nihêrî - serê wî ser çoka wî kesîbîye. Jinik jî 74

şaş bûye sekiniye.

Ewî mîrikî go:

-Ez dizê Şamême, ez hatime Recilbeydayê bidizim seba padişê mayîn. Lê, bextê te lêda - ez mala te bîim. Wekî ez hazir nîbiima, wê te bikuştana.

Kurê mîrê ereba duşurmîş bîi, go: "Ezê Recilbeydayê zîn kim, bidimê bira xwera bive here."

Û usa jî zîn kir îî dayê, bir çîi.

Padişê dîna xwe dayê, wê dizê Şamê li Recilbeydayê siyar biiye, tê. Jêra go:

-Hanê, pêşkêşî te, padişa.

Padişê go:

-Eferim, dizê minî Şamê.

Dizê Şamê kire wezîrê xwe.

Dizê Şamê şev şîrê xwe kire stuyê xwe, nava şêher gerya. Hew dîna xwe dayê gima-gima defe tê, ji yekî pirsî, go:

-Kuro, ev çî defe?

Go:-Dewata kurê Xamxamê Cîhîine.

Dîna xwe dayê, texterewanî situyê çar meriyane û yekî li ser rîniştiye. Ew kurê Xamxamê Cîhîine. Û ajotin şêher derketin, çîin.

Dîna xwe danê tamedî biçîk wêderêye îî sê derî vekirin, dîna xwe danê qîzek têda îî ew gede danîne bal îî derketin.

Dizê Şamê bal wan xwe teland, hew dîna xwe dayê ewî keçîk hemêz kir. Keçîkê go:

-Tu ber şîrê dizê Şamê kevî!

Dizê Şamê lêda serê wî pekand îî hate mala xwe, hetanî sivê dizê Şamê çîi dîwana padişê, go:

-Padişayî saxbe, min îşev xewnek dî.

Go:- Ya bi xêr, wezîrê min!

Go:-Min dî îşev dewatek nava şêherê meda giran bîi, go, vê xewnêda ez jî rex ketim, çîim. Em şêher derketin, perrê şêher tamedî hebîi, sê derî vekirin, li wir hundur tamda qîzek têda bîi îî Xamxamê Cîhîine yekî elêwat bîi, bîi qîre-qîra keçîkê, lê keçîkê go: "Tu belkî ber şîrê dizê Şamê kevî", u min lêda serê wî pekand.

Qîzeke padişêye rind unda bîibîi. Padişê go:

-Ew qîza dibêjî, ew qîza mine, karî bibînî?

Go:- Padişayî saxbe, go, keremke miherin.

Û çfin keçîk dîtin îî anûi hatin dane dizê Şamê.

75

Hêjajêra kirin def û dewat.

Ewana mirazê xwe şa bîin, hûn jî mirazê xwe şabin.

Got: Eliy Hutê, 77 salî gundiyê Çobanmazê, nehya Aragasê

YA DIZ

Go, merivek dixevitî, nedixevitî îdara xwe nikarbû bikira.

"Canim, go, ev çî hesave, ez gele meriya zeftir dixevitim, çima ew îdara xwe dikin, ez nikarim bikim? Go, lazime ez herim ser mollekî, koçekêkî binhêrim çika mena vê çîye."

Çîi ser, bêmene, mollekî, got:

-Mole, hal-hikyatê min eve.

Molle nihêrî, gotêda, go:

-Zanî çi heye? Go, here hevt liv ceh yan genim-fikira xweda her livekê tiştêkî bê: eva yê rênçberiyê, eva yê tucariyê, eva yê arîşvêrşiyê... biçîne, kîjan gihîşt, were minra bêje.

Evî camêrî çî çand, lê tu were binhêre, ya diziyê gihîşt. Hilda bir çû bal molle, go:

-Ya diziyê şîn bîi.

Go: -Wekî usane, go, risqê te diziyêdane.

Sivê rabîi da hişê xwe, go: "Heyran, ez dizya cînara bikim nave"

û çîi cîkî nenas. Serê xwe hilda çîi şeherekî, go: "Ez dizya dikana bikim, belkî tişkî pak dertê."

Çîi gerya, çîqa dikana gerya, gi kesîvin, go: "Ez bidizim, çi wê wanara bimîne"? Axir çîi dikanek dî, ew ji wan mezintir bîi, xwe teland. Dît êvarê xweyî çemedane pere hilda bir. Go: "Evî dewletiyê, ezê dizya vî bikim". Pey mêrik çîi, dît mêrik çîi malê, kesek mala wî tune, ne kulfet, ne xêr, ne şerr. Dît çemedanê pera da bin serê xwe, îstikana çay xar, ket ciyê xwe. Axîneke usa hate, mêrik go: "Wele, ev ne dikana wîye. Bivê-nevê eva dikana padişêye, ya dewletiyane",- îi hişt, şev nîvê şevê derket. "Xwedê, go, ezê îda kuda herim"? Xîit yekî cihîid hine pişik şîşekêra kirye, diçe. "Xwedê zane, go, cihîi dewletiyê, ezê pey cihîi herim". Da pey cihîi, dîna xwe dayê kulfetek avayî derket. Ew hilda go:

-Cihîid, eva wedê teye?

-Evda xwedê, go, ancax, heta qesabim, min kirîn fîrotan kirye, ancax.

76

Jinikê go: -Xwedê mala te xiravke, tu kîlo nanê reş mima dihêlî, êvarê hine pişik minra tîni... ez tenê, wehîd, - ewê cihîid kire şer.

Û cUîi go:-Hebe yaxa min ji te xilazbe? Nefse, go, ez îi tu tenêne, zarê me tunene...,- Çîi sê yaşîk zerr anî, go,-ewa jî hebîina meye.

Mêrikê diziyê jî - xwe sepe kiriye, divîne. Ewî jinê kire şerr.

Jinik çîi ser kerevatekê, cihîi ser kerevata dîn.

Diz go: " A meriv dizya meriyê ha bike hêjeye: ew nikare risqê xwe bixwe, helale meriv dizya wî bike". Rabii jina cihîi hilda bir çîi kire paşila ew mêrikê bê kes, vegerya lêda hat, go: "keda jinikê têda heye",- yaşîke zêrr hilda bir dîsa wî malî, da ber serê jinikê, go, bira yek jî cihûrabe, yek ji minrabe". Û yaşîka xwe hilda, derket.

Berbange, go: "Hinekê min bivînin". Ber qeraxê şêher qîiçek veda, yaşîk kire nav, hat xwera nav şêher. Sive lê safî bîi. Hinekî sekinî, dît bû qîije-qîij, qîre-qîr, go:

-Welle jina cihîi birine îi du yaşîk zêrrê wî.

Dîna xwe dayê, telal berî şêher dane, go : "Welle derxistin."

Go:- Ku dei-xistin?

Go:-Mala dikançî, jina cihû îî yaşîke zêrrê wî derxistin.

Dîna xwe dayê, wê gazî dikançî kirine, wê daraxacêxin. Mêrik ber xwe ket, go: "Heyran, min çi kir? Mêrik am îî tam, wê serê wî lêxin? Go, welle, ezê bêjim, wekî hal îî giliyê min haye, hema min dixeniqînin, bera bixeniqînin". Û bîi qare-qara wî, go:

-Heyran, ewî dikançî nekiryê, min kirye.

Padişê gazî kirê, go:

-Çawa?

Go:- Lê hal îî heval ev.

Çîin ew zêrrê nav quçê derxistin, dan pişta piştokêş, anîn.

Padişa da hişê xwe, gilî da cihîi:

Go:-Raste, te îî jina xwe şerr kirye?

Cihîid go:-Erê.

Jinikêra go:

-Tu cihîi dixwezî, yan wî dikançî?

Jinikê go:

-Yaxa min cihii xilazkin.

Jinik dan dikançî, yaşîke zerr jî danê, yaşîka din jî dan diz. Bira cihîi here halê xweda bigrî.

Gazîdizjîkir, go:

-Tu dizekî helalî, diziyê îdî şherê meda neke, şher derê here.

77

Zêrrê xwe hilda û şher derket, çîi. Çû derkete nava mêşekî, dîna xwe dayê du siyar hatin.

-Kuro,-gotin,-tuyê kuda herî?, were herevbaşî gazî te dike, tuyê dîsa herî.

-Kuro, go, min çi kirye, herevbaşî gazî min dike?

Dane pêşiya xwe, birine bal herebaşiyê mezin.

Go:-Heyran, ez merîkî kesîvim, rêwîme.

Go:-Metirse, tu çiyê em malê te hildin? Go, vira sehetekê bal me bisene. Bazirganê bê, emê bazirgan talan kin, dive tu jî alî me bikî, yan na em tişteki bi te nakin.

Sihetekê bal wan ma. Hew dîna xwe danê, go:

-Bazirgan hat!

Evan îî bazirgan hev xistin, dîna xwe dayê -evan tamam talan

kir.Herebaşî vegerya go:

-Kuro, tujî merivî, te jî hema kevirek li wan xista?

Bazûganbaşî girtine, destê wî piştêva girê dane. Go:

-Eva tera şîir, bive dera han, lêde bikuje.

-Ê, go, ka ez karim bikujim?

-Kuro, go destê wî piştêva girêdaye, bikuje, were, emê jî tişteki

bidine te.

Welle, bazirganbaşî da pêşiya xwe, bire nepeniyê.

Bazirganbaşî jêra go:

-Tuyê çi bikî?

Go:-Ezê te bikujim.

-Ê, go, tu mm bikujî, tuyê çi karê bivînî? Go, bazirganekî min heye bahê mîlfonekiye, min berde, ez herim bînim -nîvî min, nîvî te. Go, bazirganek min heye min kade-hewile tamam ji jêrê çê kirye, ew bazirgan herebaşî hildaye, wê bixun pê qirr bin. Herçê mayîn, go, wê bimîne min î te nîvîkarî. Ewê bimirin, go, lê tu kada-hewilê nexwe, bê -ezî têrim.

Welle, ew camêr çîi, şîrê xwe hine xîna terewila da, çîi cem herebaşî.

Go:-Kuro, te kuşt?

Go:-Erê.

Dîna xwe dayê, wê yaşîkek tije kade, hewile dane ber xwe.

-Kuro, go, were bixwe.

Go:-Bazirganbaşî, hîin bixun, loşî cane webe, ezê herim devedelûla hinekî biçêrînim, para min bihêlin.

78

Heya çîi deve-delîl lev vegerandin, hat- dîna xwe dayê, kesek jê nemaye, tamam qir bîine.

Çîi nepeniyê, milê bazirganbaşî vekir, lêda hat. Alî hev kirin barkirin, bazirgan anîn ser rê:

-Qurban, go, nîvê min, nivê te. Te ruhê min xilaz kirye.

Go:-Na, heyran, malê te li te helal be,- kir î nekir, go,- ez tişteki te navim, tu her hespekî bide min, deste kinc bide min.

Hesp dayê, deste kinc dayê. Dizê te zêrrê xwe hilda, hat mala xwe, usa pê ebîira xwe kir.

Îda çîronga min jî xilaz bîi.

Got: Eliyê Hûtê, ji gundê Çobanmazê.

BALUL

Gotina gotiya, go, Belîl, ku jêra digotin Berî, emirê xweda hebîi hetanî sî-çil salî. Go, tevî zara dileyîst, xwera diçîi meydana xwera kolik (holik) çê dikirin.

Şevêkî jina xelîfe biçîik xewina xwe divîne, wekî kolikekî Berî sitandiye, ew kolik, wekî nava baxê cinetê, nolî qesrekê sipî, têda rîniştiye. Sivê radive, xwexwera divê; "Qirarbe,-divê,-ezê katekê Berîra çêkim, bivim herim kolikê jê bistînim", Divêje hêwiya xwe, divê:

-Rave, qasekî em herin bigerin.

Diçin digerin, rasti zara tîn, xwera dileyîzin. Kata dide Berî, divê:

-Berî, kolikek nav kolikê xwe bîfraşe min.

Hêwiya wê pê dikene, divê:

-Hey la xwelî serê xwe kirê, tu jî nola zara, mala te kavi be, tuyê kolikê çi bikî?

-Na, divê, dilê min dixweze, ez xwera distînim.

Kate dide Berî, diçe kolikêda qasekê rîidinê. Hêwiya wê divêje:

-Canim, rave em herin.

Radivin, derdikevin diçin. Diçine malda.

Wê şevê disene, hêwiya wê tê xewinê, wekî ew hêwiya wêye, dêmek kolik sitendiye, wê qesreke sipîda, nava baxê cinetê wê qesrêda rîiniştiye. Sivê divêje hêwiya xwe, divê:

-Rave em herin,-idî navêje, wekî min tu ha xewna xweda dîtiye-,
79

divê,- em herin, ez jî dixwezim kolikek ji Berî bistînim.

Divê:-Erê, em herin.

Radivin diçin. Ew jî kate çê dike, dive. Divêje Barî, divê:

-Berî.

Divê:-Çiye?

Divê:- Ka kolikekê jî bide min.

Divê:-Na.

-Çima nadî?

Divê:- Ez nadim.

-Te çima daye hêwiya min, nadî min?

Yeke we, yekî wî, Barî nadêda.

Divê:-Han tera zêrekî.

Divê:-Nadim.

-Han tera du zêra.

Divê:-Nadim.

-Tera deh zêrr.

Divê:-Nadim, nadim, nadim.

Ser wêderê sondekî dixwe, nade.

Hêwiya çûk şerekî davêje Berî. Diçe dîwana xelîfe, porr-morrê xwe vedirîi, kincê xwe diqelişîne, divê:

-Hal-hewalê min birê te eve. Birê teyî cinîi hatiye dora min, xwe avîtiye min.

Nava cimetêda xelîfe şerm dike. Wê sehetê dişîne pey Berî tîne.

Gazî Berî dike, divê:

-Celat!

Celat hazir disekine.

Divê:-Gere hîin serê Berî lêdin.

Ev cimet disekine, divê:

-Filankes, divê, Berî merîkî serte,- divê,- çima çi kiriye? Welle,

tiştê usa nave, şerr avitiye.

Divê:- Na, jina min rast divêje, gotin - gotina jina mine.

Berî dêna xwe didê, wê bikuje.

-Erê, bira,-divê,- çi heye, tema dê îî bavane. Ez îî tu dê bavekîne, were lingê xwe bide ser lingê min, destê xwe bide ser destê min, ez eniya te paçkim, serê min lêde, çi heye?

Wexta ew usa dike, Berî kiryameta xwedê pêra hebîiye, davêje diçe. Hevt seveqa diçe şeherê Baxdayê, wê topraxê unda dive.

Xelîffe divêje, divê: "Min çi kir?" Diçe, dêmek, birê xwe bigere.

80

Diçe nava şeherekî, meriyê şeher dipirse, divê:

-Hîin nizanin Bexda kî aliye?

Divê:-Na, em nizanin. Navê Bexdayê tu divêjî, me nedîtiye, Em nizanin kîderêye. Merivekî mezin tucare, ew digerin, carekê here bal wî, bipirse, heger ew bizanbe.

Diçe bal wî merî, dîna xwe didê, merîkî kali extiyar. Selamê didê, selama wî vedigire. Divê:

-Filankes, ez hatime bal te,- divê,- tu merîkî geryayî, tu nizanî şeherê Bexdayê kî derêye?

Divê:-Ez wêderê qe welle nizanim. Tu divêjî, guhê min dibhê. Mi nebihîstiye navê Bexdayê, na, ne bihîstiye,- divê, tu here bal birê minî mezin, min mezintir, filan gundî.

Diçe wêderê dipirse mala birê wî, diçe, dêna xwe didê birê wî têtê sipî ketiye nava porr. Lê dipirse:

-Tu birê filankesê mezinî?

Divê:- Erê.

Divê:-Ez hatime bal te pirsekê ji te bikim.

Divê:-Keremke.

Divê:-Tu nizanî şeherê Bexdayê kîderêye?

Divê:-Filankes, ez nizanim, tu divêjî, teze ez zanim navê Bexdayê. Mi ne bihîstiye.

Divê:-Lê ez çawa bizanbim?

Divê:-Here filan gundî, birayê min mezin wê derêye, heger ew bizanbe.

Diçe wî gundî, dipirse, diçe bal birê mezin.

Divê:-Filankes, ez hatim bal te pirsekê ,bikim.

Divê:-Bêje.

Divê:-Tu nizanî şeherê Bexdayê kî derêye?

Divê:-Erê, şeherê Bexdayê ez nizanim, lê kanîke rast feza gundê meda heye, darek ser wê kaniyêye. Kanî ziyarete, îî-îî teyrekî sipî heye, tê ser wê darê datîne, divêje, divê: "Belîilî Bexdaye". Her wê derê me bihîstiye, wekî Belîilî Bexdaye divêjin.

Divê:-Erê...,- divê,- filankes, ez hatime filan gundî, bal birê te-
merîkî rîspî kal bîi. Me lê pirsîye, ewî mera salix nekîrîye. Ez hatime
gundekî dinê. Mera gotîye: "Here filan gundî, birê minî mi mezintir
wêderêye". Ez hatime wê derê ew merî ha têlê sipî ketîye nava porê
wîda. Ew merî ji birê xwe çîkîtk hatiye xîyanê. Min Bexda jê pirsîye,
ewî gotîye: " Filankes, here filan gundî, birê minî mezin wê derêye,
81

wê tera gilîkî bêje". Tu birê wanî mezinî? Ez hatime bal te, dêna xwe
didimê, ber çevê min tu sî-çil salîyî, ew çî hesavîye?

Divê:-Qurda, çî hesavîye?, Bendeye,- divêje jina xwera,divê:

-Jinê!

Divê:-Çîye?

Divê:-Here mera padvalê,- divê, zeveşekî mera bîne were.

Jina wî diçe padvalê, gotina gotîya, padvala wî çil nerdewan ber bi
jêr bîiye. Diçe wêderê-zeveşek mala wîda heye, wê zeveşê eva tîne,tê.

Divê:-Na, eva negihîştîye, bive here.

Jinîk careke dinê dive padvalê, dîsa wê zeveşê tîne.Dîsa mêrik ne
razîye, şfînda dişîne. De heta deh carî diçe û tê.Jinîkê negotîye: "Tu vî
halîda mi dişînî, ê ne tenê ev zeveşe mala teda"?

Divê:-Qurba, jina min cîsnê merivane. Jina birê min ortê - cîsnê
kerane, jina birê minî biçîik -ew cîsnê dêlikane, yê kîçîkane.

Divê:-Erê...

Ser wêderê dimîne. Rojekê dêna xwe didê, roja îniyê cimet karê
xwe kirin, diçîne ber ziyaretê. Ew jî tevî wana diçe, diçe ber
ziyaretê.Ewana heger qurbana divîn, heger xarin-marinê divîn, dixun,
xwera kêf dikin. Ew hemîn Berî wî nas dike, ku xelîfeye, lê xelîfe nas
nake, ku Balîile.Teyr jî, hemî, ser darêye.

Ewanê te tîn, gotina gotîya, wexta ew biçîina vegeryana, ew teyrê
jî bifîrya, biçîiya. Ew vedigerin, şîinda tîn herine malêd xwe, teyr
nafire. Eva ber bi teyr diçe, dest davêje lingê teyr, teyr pîrranya dide
xwe dive diçe ber mala xelîfe, dest baskê wî peya dike. Wexta peya
dive erdê, dîsa cîsnê Berîye.Xelîfe xwe davêje dest-piyê birê, divê:

-Xwedê mi qurbana teke, kiryameta te ha jî heye?

-A,- dive,- tu divînî, paşê min bîr tînî?

Ser wêderê gotê, go:

-Bira, were ez te bizewicînim.

-Erê, go, çî heye? Go, birê minî, mi bizewicîne, çî heye? Go,
nîşanîkî mîma bistîne, go, mi çî qîz xwestîye, go, bive nîşanke, mira
bixweze.

Divê:-De were em herine şeher.

Ew, Berî tev diçin. Berî diçe ber kevîrekî, lingê xwe kevir dixê,
derîkî ber vedive, diçe hundurr, dêna xwe didê, nola van metroya

şehere. Bin erdêda şehere, fenerin, têda dikanin. Lê digere divêje:

-Bira, were wê gîstîla hanê minra bistîne.

Divê:-Qurba, lê qîmetê wê çiyê?

82

Divê:-Sed zerr.

Divê:-Sed zerr biha nine?

Divê:-De bistîne.

Divê:-Bihaye.

Divê:-Ê, biha-bihaye. Em herine dikana hanê, bazinekî zerr minra bistîne.

Diçin wê dikanê, bazinê zerr bazar dike, divê:

-Çiqasî?

Divê:-Dusid zerr.

Divê:-Dusid zêrr bahaye.

Divê:-De em herine dikana hanê qerefilêkê bistîne.

Diçin wê dikanê. Qerefilê bazaar dike, divê:

-Qîmetê wê çiyê?

Divê:-Sêsid zerr.

Divê:-De bistîne.

Divê:-Ezê çawa bistînim, bihaye.

Divê:-De were em herine malê.

Lê çi wexta lingê xwe derî dixê, derî vedive. Dêna xwe didê yeke horî, du kurê wê hene, merî hizmetkare lê binhêre, têda sekinîye.

Divêje:-Xelîfe, divê, eva jina mine, eva jî zarê minin u eva hebîna han jî tamam ya mine.

Hêja xelîfe fem dike, wekî birê wî Berî helale, jina wî şerr avîtiye Berî... Şerma dengê xwe jêra nake.

Kuta bîi, çîi.

ŞÎRETA BALUL

Balûl çîi, dîna xwe dayê xortek wêda tê, merkevek pêşiyêye, barê merkevê girane. Şivdarek destê xortdane, merkevê dixê, dajo tê.

-Kuro, xorto, roj xêra te.

Go:-Ser çewara hatî.

-Kuro, go, çira vê heywanê dixî, hêdî bajo, wê here.

Go:-Riya min dîire, ez dajom, wekî zîi herim.

Go:-Tu çiqra zû bajoyî, tuyê dereng herî, heywane, gimeye, çi wê şivdarê ra ser hatî, dikuji?,-got îi derbaz bîi.

Xort da hişê xwe, go: "Kuro, evayî dîn bû, go - tu lez bajoyî, tê

83

dereng herî, hêdî bajoyî -tê zû herî",- îi raserî guhdirêjê hat, barê wî giran bû, ket. Firî ket, bêmene.

Balîil çîi karê xwe, vegerya, wê kera wî ketiye, pejmîirde bîiye.

-Kuro, lawo, go, min tera go -tu lez bajoyî, tê dereng bighîjî. Îja naha kerê te ketiye, virajî ciyê qaçax-lotiyane, îja wê çawa be?

Go:-Bextê teme, xalo, alî min bike.

Alî kir, bar kir, anî mala xwe, merkev debar kir, nan da ber mêrik.

-Kuro, go, xwera rave razê, ezê herim dîwana xelîfe. Bira merkeva te alifbe, hêsabe, tu jî rihet be. Sivê rabe, barke here.

Go:-Ezê jî bême dîwanê.

-Kuro, go, tuyê bêyî çî? Tu merivekî xerîb, tuyê bêyî çî?

Go:-Na, ezê bême.

Go:-Ez dîna xwe didime te, tu merivekî sivikî, ezê şîretekê bidim te, têtî were. Go, niha em diçin, go, cîkî usa rîinê, îda ranevî, kes te xever nede, tê xever nedî.

Çiin. Balîil bala xwe dayê xort çî serê jorîn rîinişt, paşê çî ser sekiyê piya sekinî. Dîna xwe dayê, kes wî nade xeverdanê, ew qaraqara wîye xever dide. Balûl avira didê, nave.

Êvarê sekinî şîv hat, penir hat. Go:

-Kêra kê heye, em penirjêkin?

Ewî kêra xwe derxist, penir birîn. Kêra başe, xweşa xelîf hat, rabîi gote gede, go:

-Kuro, te eva kêra ku aniye? Xizna min birrîne, ev kêr jî pêra birine.

Go:-Na, xelîf, kêra diziyê nîne.

Rabîin gede dane girtinê. Balîil go:

-Mêvanê mine!

Go:-Mêvanê tebe, ne mêvanê tebe.

Balîil go:-Mêvanê mine, îşev ezê bivim, sivê bînim ceza dikî, çî dikî-tu zanî.

Rabîi gede xwera bir. Ê, sond xariye jêra xever nede. Rabîi pişikêra go:

-Pişik, ne min şîret te kir, te çima usa kir? Bêje, zanî çî? Bêje:

"Wele, bavê min kuştibîin, ev kêr zikê bavê minda mabii. Ez jî lê digirim, belkî mêrkuj bivînim."

Sivê rabîi, da pêşiya xwe, teslîm kirê.

Xelîf jê pirsî, go:

-Kuro, te çawa ev kêr dîye?

84

Go:-Wele, bavê min kuşfine, kêr têda mabîi, ez jî lê digerun, belkî mêrkuj bivînim.

Go:-Kuro, go, berdî, bira here.

BALÛLI ZANE. SE QOQ

Merivek çîi, sê qoq dest xistin, qoqê xwe hilanî çîi dîwana Xelîfe.

Dîna xwe dayêda cimeta Xelîfe, Balîilva mniştine.

Balîil gotêda, go:

-Kuro, ew çiyê tu difroşî?

Go:-Balîil Zane,-go,- sê qoqin ez difroşim.

Balûl gote Xelîfe, go:

-Zêrekî derîne, ezê bidime vî merivî, ezê qoqa bistînim.

Xelîfe got:

-Malxirav,-go,- tuyê van qoqê miriya çawa bikî?

Go:-Ez qurbana teme, tuyê zêrekî bidî min,-go,- hewasa min çiyê ba qoqa.

Xelîfe te, şerma xwe, zêrek deranî, dayêda. Xayê qoqa çii. Baliilî

Zane gote xelîfe, go:

-Sê şîşa ji minra bîne.

Ew cimet jî guhdarî dike. Sê şîş anîn. Ewî qoqek danî, şîşek lêda.

Kir îî nekir şîş têda neçû. Ew qoq girt avît.Şîşek li qoqê mayîn lêda,

hema usa lêket, lê guhê mayînra avît, dêmek - vî guhî ket, guhê

mayînra avît. Qoqa mayîn anî lêda, nîv şîş çiyêda, nîv têda hejiya, go:

-Baltekî minra bînin.

Qoq şikênand. Dîna xwe dayêda ji orta qoq durrek derket.

-A,-go,- Xelîfe, ev durr çi hêjeye?

Go:-Malê dinyayê.

Go:-Ev durr ji tera,-Balûl gote cimetê, go,- ew qoqê ewil, min şîş lêda, tê neçî. Ew meriv diçî miçîsa xelqê, çi digotin nedibihîst, serê

wî hesin bû. Ew qoqê mayîn -şîş lêket, derbaz bû: vî guhîra dibihîst,

guhê dima derdbdst, nedikire serê xwe. Ew jî merivekî usa bû,

tewakelî bî, gura xelqê dikir, aqilê xwe ne dişewirî, lema jî şîş têda

çii. Lê ev qoqê sisiya, ewî usa diçî miçîsa- çi digotin dikire aqilê

xwe, lê belê - bi aqilê xwe şuxulê xwe dikir. Ew zanebîin jî bîi durr,

kete serê wî merivî.

85

XWEŞIPÊKIRINÊ MELLE NASREDÎN

I.BALTÊ MELLE NASREDÎN

Melle Nasredîn rokê baltê xwe hildide, diçe hildikşe ser darekê îî jêradêr dibire.

Rêwîk rêva te, dibê:

-Melle Nasredîn, çi dikî? Tu jêrra dêr dibirî, ê ne darê bikeve, tê bimirî.

Melle Nasredîn peya dibe, yaxa wî digire, dibê:

-A, ha, tu mima min jî zanî? De bêje, ezê kengê bimrim?

Rêwî jêra dibê:-Canim, ez çi zanim? Ez nexwendîme, ancax aqilê min dibire, ku tu jorra ser dêr sekinîyî -binatara xwe dibirî. Min wê karê zanibîi, darê bişkê, tê bikevî biimî.

Melle Nasredîn dîsa dest jê nakişîne, dibê:

-Tu miraa min zanî, bêje, ezê kengê bimirim?

Rêwî xwe jê xilas nake, dibê:

-Tê rokê kera xwe bar bikî ber bi nehevrazekî herî. Wî çaxî kera teyê hevt cara bayê ber keve, wî çaxî tuyê bimirî.

Wextek derbaz dibe. Rokê Melle Nasredîn kera xwe bar dike, berê xwe dide nehewrazekî, ber bi hevraz dibe, ba ber kera wî dikeve. Divê: "Wextê min tamam bû, eva yek. Ruh hate li gîzeka ling". Lê bayê duda dibê: "Ruhê min hate çoka min". Bayê sisya dibê: "Navika min sancu dide". Bayê çara, pêncê, şeşa, hevta -xwe digire şerpînkî davêje erdê, giva wefat bîye.

Bazirganek rêva tê, dibînin ku merivek erdê, orta rêda dirêj bûye.

Barê bazirgîn şîşe bîye. Nêzîkî Melle Nasredîn dibin. Melle Nasredîn nişkêva cî radibe li ser xwe, rîidinê.

Qafilê bazirgîn tevîhev dibe, şîşê bazirgîn dişkên. Bazirganbaşî tê yaxa Melle Nasredîn digire, dibê:

-Tu çima notila zara vira velezyayî?

Melle Nasredîn dibê:

-Ez pirrji we razîme, ku we ez sax kirim, ezî mirîbîm.

-Tu çima mirîbîyî? Kê tu kuştî bûyî?

Dibê:-Kerê min hevt ba ber ket, ez mirim.

Jêra dibê:-Zefjî ba li ber ket, bi wîya insanê dimire?

Melle Nasredîn dibê:-Yaziya min jî usa bî!

Got: Ûsivê Hesenji gundê Pampa kurda, li ser nehya Aparanê.

86

.2BELKI RAST BE

Melle Nasirdîn carekê te, divê: "Ezê herim gund, virekê bikim."

Kî rast tê, divêje:

-Olo Heso, Misto, Beko, Elo, bazirganek hatiye piştê vî çiyayî daniye, pez şerjê kirine, birincê kirine, kî diçe tê- têr didinê. Dixwe î fereqa wî jî tijî dikinê, didin dive mala xwe.

Gundî çev hev ketin, giliyê Melle Nasirdîn kirin. Çûk î mezin hemî fereq hildan, ber bi çiyê revîn.

Melle Nasirdîn dîna xwe dayê gundî bi carekêva çîin, hat gote jina xwe, go:

-Jinê, fereqê bide min, ez jî herim tera pelawê bînim, qeliyê bînim.

Jinê go:

-Tuyê ji ku bîin?

Melle got:

-Min gundî xapandin, min virek ji wama kirye, gundî ber bi çiyê çîin. Min ew xapandin, lê belkî rast be.

Got: Romiye Heso, 49 salî, ji gundê Kûrekendê, li ser nehya

Eçmîazînê.

.3BIHÊ KERÊ

Melle Nasredîn rojekê kerê xwe bir çû meydanê. Dêla kerê jê kir, girte destê xwe.

Xelq hat kerê bikire, got:

-Melle Nasredîn, ka dêla wê?

Go:-Hûn bistînin, dêl vaye.

Wê rojê ker nefiro. Go: "Goşt biha dive, go, ezê kerê şerjêkim, bivim herim meydanê". Ker şerjê kir, bir çî qesabxanêda darda kk.Kî hat dîna xwe dayê, goştê kerêye -ne kirin. Kî goştê kerê dikire? Heta êvarê ma neçar. Kîçik wêderê, derê meydanê, hebfin. Girt goşt ker- kerê kir, avîte ber kîçika, go: "Sivê ezê bêm, perê xwe vana bistînim". Da riya xwe, lêda çî.

Roja dinê, paşî êvarê da riya xwe, hat, go:

-Ka perê min? -Ba kê kîçikîda çî, kîçik revî. Kîçikek kete fesala wî, kire mire-mir...

Yekî cihî dikana xwe dada, perê xwe kir nav desmalê, girt destê xwe, pêşya wan diçe. Kîçik da pey wî. Ewî desmala xwe girt avît, 87

revi.

Melle Nasredîn çu ser sekinî, go:

-Eva heqyata kera min!

Got: Reşîdê Mîrze, ji gundê Pampa kurda, li ser nehya Aparanê

.4BOSTANE MELLE NASREDIN

Melle Nasredîn rojekê jina xwera divêje:

-Ezê herim du bostana bavêjim, yek ji minra, yak xwedêra.

Bostanê xwe dive ciyê rind, av, li wir diçîne. Lê ya xwedê dive ser kevira, ciyê xirav diçîne.

Bostanê wî şîn nave, yê xwedê şîn dive.

Jina xwera divêje:

-îşev ravim herim diziya bostanê xwedê.

Merra xwe hiltîne, diçe diziya bostan. Melle navda digere, bostan xirav dike, î jorda zîpik serda dibare. Direve, divê:

-Wayê, xwedê guUe davê min.

Mera xwe piş xwera dike, direve tê mala xwe. Mera wî dêrî hasê dive.Gazî jina xwe dike, divê:

-Jinê, ha jinê, were hewariya min.

Jina wî tê merra wî dêst hildide, wîya xilas dike, tê hundur.

Got: Teyoyê Mamo, ji gundê Heko

.5BEJE JINA MIN

Şevê jina Melle Nasirdîn wa cîda divê:

-Melle, hevekî wêda here.

Melle şev, hema tena kiras, derpêva radive, diçe.

Gundiyê wana rast tîn, divêjin:

-Melle Nasirdîn, xwedê bi xêr ke, tuyê şev nîvê şevê wa kuda herî?

Divê:- Ez wê yekê nizamim, here bêje jina min -ez hinekî jî wêda herim?

Got: Romiyê Heso

88

.6ÇAWA DIKENE

Rojeke zivistanê Melle Nesredîn cawê dide cînarê xwe, divê:

-Were em herin qirşa bînin, xwera nava şeher bifroşin.

Cînar jî gura wî dike. Radivin, her yek xwera werisekî hildidin, diçin. Melle Nesredîn gelekî dîr diçe. Heta qirşê xwe berev dikan, qirşê xwe hazir dikan terî dikeve erdê. Hevalê wî jêra divê:

-Melle Nesredîn, êvare, terîye, were em herin gundekî, em îdî nagihîjine mala xwe.

Melle Nesredîn divê:

-Nagihîjin, emê vira çolê bimînin. Yan herin malê xelqê, çi?

Heval divê:

-Ne axir zivistane, sare, terîye, emê çolê çawa bikin?

Melle divê:- Ha, xwedê mala te avake, tu qe ne mêtî? Nebîî ezê werisekî bavême ser te, bera tu germ bî, ya min tişt nake.

De, usa jî dikan. Şeva zivistanê sar. Wexteke şev hişkî zorê dide heval. Heval dimire, devê wî jî hev diçe, diranê wî xwenê dikan.

Sive ron dive, Melle Nesredîn radive, divêje hevalê xwe, divê:

-De rave, ne te go: "Emê hişk bivin?", -wexta devê heval divîne, dide xevera, divê,- lê te digo "emê hişk bivin?", hela çawa dikene?

Got: Reşîdê Mîrze

.7ÇÎ WERANE?

Carekê xulamekî Melle Nasredîn hebiîye. Ew xulam cêrr hildide, diçe avê.

Melle Nasredîn diçe ser avê, xulamê xwe dikute.

Xelq divêje:

-Canim, çima xulamê xwe dikutî?

Divê:-Çî werane, xulamê mine, ez dikutim, min pere daye, tu we pere ne dayê?

Axiriyê xelq gelekî pêda dikeve.

Melle divê:-Ez bona wê yekê dikutim, wekî cêrê min neşkêne.

Wekî pey şikênandinê ez bikutim, çend giroş hêjeye, xwe wî çaxî cêr sax nave?

Got: Rizganê Bedo, ji gundê Korbilaxê, 44 salî, nîvxbwendî

89

.8ÇI HATE SERE MELLE

Jina Melle Nesredîn herro xarinê bê xwê çê dîke. Nesredîn divê:

-Tu çira xarinê bê xwê çê dikî?

Jinikdivêje:

-Tu here mala bavê min ji diya min pirske. Diya minê tera bêje çika ez çawa çêkim.

Melle Nesredîn radive diçe mala xezîrê xwe, ji xasiya xwe pirs dike, divê:

-Qîza te herro xwerinê çê dike bê xwê, çika tu çi divêjî?

Xasiya wîya jêra divêje:

-Hergê xarin gelege, bira gele xwê têxê, hergê hindike, bira hindikî têxê.

Melle Nesredîn dertê, tê ber dêrî bîra wî diçe, çi ku xasiya wî got. Carke din vedigere, tê ji xasiya xwe dipirse:

-Te çi got, min bîr kir?

Xasiya wîya divêje:

-Here bêje "pirra-pirr, hindika- hindik."

Melle Nesredîn dertê tê ber bêdera yekî, dinhêre du bira ji hev cihê divin. Neferê birakî zefin, yê yekî jî hindikin. Ewana hevra yole naçin. Birê çîik divêje:

-Emê serê nefera nanê xwe parevekin.

Melle Nesredîn tê berra derbaz dive, divê:

-Pirra-pirr, hindika-hindik.

Birê çîik digire Melle Nesredîn dikute, divê:

-Çî terane? Tu bê -"bereket be", here.

Melle Nesredîn xwera hema divê: "bereket be, bereket be" îi xwera diçe. Diçe dinhêre şivanek germa havînê daye ser, pez koryêdane. Melle tê berra derbaz dive, divê:

-Bereket be.

Gava Melle Nesredîn usa divêje, şivan jî wîya dikute.

Melle Nesredîn divê:

-Lê ez çi bêjim?

Divê:- Bêje: "Qirr nav keve, qirr nav keve" îi here.

Melle Nesredîn usa divêje, rê dikeve. Diçe rastî gundekî tê, wekî mirî jê mirîbî, dibirin çel dikirin. Melle Nesredîn gava usa divêje, xortek ji nava gundiya tek dive, Melle Nesredîn têr dikute.

Melle Nesredîn divê:

90

-Lê ez çi bêjim?

Gundî divêje:

-Bê: "Reme lêve, reme lêve" îi here.

Melle Nesredîn divêje: "reme lêve" îi diçe. Diçe divine wê du xorta çawek kirine stuyê kelbekî, divin bavêjin. Melle Nesredîn gava

usa divêje, ew herdu xort Melle dikutin.

Melle Nesredîn divêje:

-Lê ez çi bêjim?

-Bêje: "Çi bînekî mirrdar te, çi bînekî mirrdar te" îî lêxe here.

Melle Nesredîn usa divêje: "Çi bînekî mirrdar tê" û diçe. Diçe rastî dewatekê tê. Melle Nesredîn gava usa divêje, du xort Melle dikutin, divên:

-Tu zanî, wekî bîna cinetê ji dewatê tê?

Melle Nesredîn divêje:

-Lê ez çi bêjim?

Divê:- Hema destê xwe bigire bilîze, here.

Melle Nesredîn diçe rastî nêçîrvanekî tê. Nêçîrvan mêşa xezalê girtiye, wekî lêxe. Melle Nesredîn destê xwe usa dike, xezal direve. Nêçîrvan ter Melle dikute. Melle Nesredîn divê:

-Lê ez çi bêjim?

Nêçîrvan divêje:

-Xwe kîizke here, çalepiya here.

Melle Nesredîn usa kîize-kîiz diçe. Rastî baxekî tê. Dizya wî baxî herşev dibî. Wê şevê jî xayê bax hate ber bêx, wekî diz bigire, çika kîye? Ew dinhêre, wekî yek kîize-kîiz tê. Xayê bêx Melle Nesredîn digire fi têr dikute.

Divê:-Ez diz nînim, lê çawa herim?

Divê:-Çî mimane? Lêxe here mala xwe.

Melle Nesredîn diçe mala xwe. Jina wî divê:

-Te çawa kir?

Melle Nesredîn divê:

-Haqa ez kutam, nizam qe xasya min çi miru-a got.

Got: Teyotê Mamo

91

.9DEYNÊ MELLE NASREDÎN SER KÛÇIKA

Melle Nasredîn rojekê radive çêleka xwe şerjê dike. Cendekê çêlekê derdixê derva, gazî kîçikê mehilê dike. Kîçik dora cendek top divin. Melle ji kîçikara divê:

-Ez wera peymanê çê dikim, kê roja min deynê xwe ji we xwest, hiin gerekê serê min neêşînin, deynê min bidine min, - paşê goşt kûçika teva bela dike.

Disekine qedera deh roja. Xurcika xwe hiltîne, diçe nava gund.

Gundî divêjin:

-Melle Nasredîn, tê herî ku?

Divê:-Ezê herim, deynê min ser kûçikane, ezê herim berevkim.

Gundî pê dikenin, divên:

-Kîçik îî deyn? Kê diye?

Melle rastî kîçika sor tê, divê:

-îro çende ez te digirim, tu çima deynê min nadî min?- şiva xwe serda dihejîne.

Kîçik dike mire-mirr.

Melle divê:- Tu heqê min nadî min?

Şiva xwe hiltîne ku kîçikêxe, kîçik direve ser dîwêr.Dîwar bin kîçikêda hildişe, kîipeke zerr ji nav dîwêr dertê.

Divê:- A, ba-bavo, ha te dî, min heqê xwe çawa ji te stend...

Got: Rizganê Bedo, j'i gundê Korbilaxê, 44 salî, nîvxwendî

IO.DEYNÊ MELLE NASREDÎN SER GUNDIYA

Deynê Melle Nasredîn ser gundiya gelek hebîye.

Rojekê merivek ji gund dimire, gundî wî mirî hiltînin, divin ser mezel.

Melle Nasredîn kîçikekî wî hebîye, xurcekê davê ser kîçikê xwe, diçe ser mezel. Gundî divêjin:

-Nehêlin Melle Nasredîn bê, wê me bide kenandinê.Miriye xelqê miriye, şerme.

Yek tê pêşiyê, divêje:

-Melle Nasredîn, tê herî kê derê?

Divê:- Ê, deynê min ser we te vane. îro hîn ser mexber tev sekinîne, ez deynê xwe îro ji we nestînim, îda nikarim mal-mal bigirim.

92

Ew mêrik divê: -Ez bextê tedame, hema hinkî xwe bike talde, bira tev bizvirin, deynê te bidine te, neyê ser mexber.

Gundî jî zî-zî mirî vedişêrin î tî deynê Melle Masredîn didinê î yaxa xwe jê xilaz dîkin.

Got: Rizganê Bedo

.11EVE DERMAN

Dibe qulixayî. Mişk zeviya dibirin. Cimet dike-nake tu îlac mişka nabe.

Melle Nesredîn agîrê sor hûr dike, du tîrka tijî dike, nava cimete digêrîne:

-Ha dermanê mişka, ha dermanê mişka.

Cimet tê ser hevdu, yek dibê:

-BUî du manata bide min.

Yek dibê:-Sê manata.

Dibê:-Na, qurba, heta hun dermanê min tamam nestînin, ez tilsimata wê navêjim-çawa mişka qirr dike.

Dermanê wî cimet tamam dikire.

-De,-dibêje,-me dermanê te tam kiriye , bêje çika mişka çawa qirr kin?

Dibêje:-Herin nava zeviyê xwe mişka bigirin, çermê serê wana bigrin, devê wana ji hev vekin, ewî dermanî bi darika bidewsînin zikê wan, îja ewê cî bi cî wê hişk bivin. Eve dermanê min.

Dibên:-Melle Mesredîn, xwedê mala te xirabke, hazir em digrin, emê bikujin.

-Ê, divê, qurba, welle, ew jî cîreke.

Got: Letîfe Mamo

.12EVA REŞE TEYE

Tirba Melle Nasu-dîn di welatê Romê ber zinarekîye.

Wexta mirinê, Melle Nasirdîn weset dike, wekî "Tirba min bivin ber zinêr çel kin, sîrê dîsa ber zinêr lêxin".

Wextê mirinê divin diçin ber wî zinarî çel dikin îi alyê zinêr dîsa sîr dikin.

Ew zinar jî serê rê bîiye. Herçî rêwiyê tîn, diçin pê dikenin.

93

Rêwîk rojekê hêrsa xwe tîne, divêje: "Ez pê nakenim."

Wexta ber tirba wîra derbaz divin, hevalê wî gişk dikenin. Diçin derekê dihêwirin, radizên. Ew merivê ku nekenya bîi, şev xewnêda dikene. Hevalê wî radivin, dinhêrin -çawane ew dikene. Dey lê dikin, divêjin:

-Tu çima dikenî?

Divê:-Welle, xewnêda Melle Nesirdîn pînekî reş hêta xweva girêdaye, divê: "Welle, tu îro ser min nekenyayî, eva reşê teye min girê daye."

Got: Romoyê Heso

.13GOLIKÊ MELLE NASIRDÎN

Melle Nasirdîn du golikê xwe dibe, ditewilîne. Golikek difilite, diçe.Xayê zeviyê çêra dike, de golik ketiye nava zeviya wî, divê:

-Mele Nesirdîn, tu çima golikê xwe pak girê nadî?

Melle Nasirdîn diçe ewê nakute, tê ya girêdayî dikute.

Xayê zeviyê divê:

-Agir mala te keve, ya hana ketiye nav zeviyê, tu çira wê dikutî?

-Ha, divê, wekî ev bifilite, ev ji wê xiravtîre.

Got: Rizganê Bedo

.14GIDÎ, HEWARA MIN WERE

Melle Nasredîn toximê xwe hilda, çîi, toximê zeveşa, bir çîi avîtnîv karî, go:

-Nîvî min, nîvî xwedê, go, ezê bavêjim.

Avît. Bostanê wî şîn bîi, rind gihîşt. Melle Nesiredîn rokê çû bîne. Temam şêland, parevekir - xwe îi xwedêra. Para xwe anî mala xwe, para xwedê jî wêderê hişt.

Rokê jina xwera got, go:

-Jinik, ezê îşev herim diziya xwedê,-çewalê xwe hilda û çû.
Çîi, çewalê xwe tije zeveş kir, hat. Ba rabii, belgê kala hejiya, ewî
got: "Xwedêye, go, hat da pey min."

Revî, xwe gîhande mala xwe, dêrî xist, jina xwera got, go:
-Zfi derî veke, gidî, hewara min were, xwedê pey min ketiye.

Got: Basoyê Bekir

94

.15HELISE

Melle Nasirdîn merîkî arşivêrçî bîi, belengaz bîi. Hevt kerê wî
hebîin. Rokê kerê xwe da ber xwe, çîi ji xwera arîş vêrişê bike. Kerekî
siyar dibîi, şeş kerê wî diketin pêşiyê, dijmîrî- şeş hev derdtketin, nav
çevê xwe dixist, digîrya, digot: " Ew kerekî min kê dizî?" Kerba peya
dibîi, car din kerê xwe dijmîrî -kerê wî temamin. Car dinê siyar dibîi,
dima şeş ker îi dîsa dijmîrî, serê xwe dixist.

Xortek rastî wî hat, go:

-Melle Nasirdîn, tu çîma digrîyî?

Go:-Xortê delal, hevt kerê minin, gava ez ku kerê siyar dibim,
dimînin şeş ker, yekî nizanîm kî didize dive. O, gava ez kerê xwe peya
divim, dîsa dive hevt kera, qet nizanîm ev çî ecêve?

Xort lê dinhêre Melle Nasirdîn merîkî aqilda belengaze, divê:

-Melle, tuyê çî bidî min, ez kera usa bijmîrim, temamin derên?

Melle Nasirdîn divê:

-Ezê çend qurîşa bidtm te, tenê bêje.

Vê derê xort Melle Nasirdîma divêje, wekî kerê te temamin, tenê
wexta tu yekê siyar divî -ya bin xwe najimîrî,- xort temiyê didê, divê-
Tu ku çawa çîyî mala xwe, jina xwera bêje bha tera helîse çêke, heşê
te bê serê te.

Melle kerê xwe dajo, tê dikeve nava heriyê. Kerê peya dive, heta
ji nav heriyê kerê derdixê helîse ji bîr diçe. Melle Nasirdîn dinhêre wa
xortek ji wêda tê. Xort divê:

-Melle, tu nav vê heriyêda çî digerî?

Divê:-Xortê delal, kerê min nav heriyê ketin, min tiştêk navda
imda ktr, were ew tev bigerin, nîvê min, nîvê te.

Xort îi Melle nav digerin, tiştêkî navînin. Xort divê:

-Top mala te keve, ka tişt tune, em awqas nav heriyê geryan, ev
herî bîi helîse.

Divê:-Ay, ez qurbana tevim, helîse bîi, min unda kiribîi.

Xort dive:-Mala te hilşe, dêmek, siveda em badilhewa nav vê
heriyê gerandin.

Divê:-Çîma dixeydî, heyran, undakirina min jî ew bîi.

Got: Eslanê Keso, 60 salî, ji gundê

Pampa Kurda, li ser nehiya Aparanê.

.16HEMIN EW ÇÛYE

Melle Nesredîn diçe dinhêre, wê jinekê werisek avitiye darê, wê xwe darda dike.

Gundî dinhêrin, wekî Melle Nesredîn ber wê darê sekiniye.

Divê:-Melle Nasredîn, wê jinê ji darê bide xilas kirinê, wekî xwe nexeniqîne.

Melle Nesredîn digihîjê çiqlekê dinê dibire. Jinik dixeniqe.

Gundî divên:

-Melle, xwedê dîwana te bike, te çira wê çiqê darê nebirî, wekî jinik xilas biîya?

Melle Nasredîn divê:

-Hemîn ew çîye, min ev çiq birî, wekî jina min xwe darda neke.

Got: Rizganê Bedo

.17HÛN MIN BAWAR NAKIN?

Cînarê Melle Nasirdîn diçe mala wî, divê:

-Kerê bide me, em herine aş.

Melle Nasredîn divêje:

-Ker hêja cînara bir.

Xeber devê Melleda ker tewlêda dike zîqe-zîq.

Cînar divê:

-Melle, ne ker wê tewlêdane?

Divê:- Heyran, hun mtn bawar nakin, zîqînya kerê bawer dikan?

Got: Eslanê Keso

.18HESKA MELLE NASREDÎN

Melle Nasredîn êvarekê divêje jina xwe:

-Tevşoyê min hazirke, ezê berbangê herime mêşe, dara bibirim.

Jina wî tevşo derdixê, datîne peltikê îi cavê didê:

-Min tevşo daniye peltikê, sivê diçî xwera bive, here.

Melle Nasredîn sivê radive diçe peltikê dinhêre, dewsa tevşo heskê hiltîne.

Diçe mêşe. Wexta digihîje mêşe, heskê hiltîne darekêxe bibtre. Wê hingê koda serê heskê difire. Divê:

-Xwedê, wekî ez tevşoyê xwe bivînim, ezê kode nan mizgîiia te derxim.

Gelekî digere, dora dara, nav mêşe, koda heskê divine, divê:

-Xwedê, ne min tera got - tevşo bivînim, ezê paşê kode nanê te derxim. Lê min hê tevşo ne dîtiye, lê te koda xwe şandiye.

Got: TeyoyêMamo

.19KERÊ MELLE NASREDÎN

Melle Nasredîn carekê rêda diçe. Hevt ker ber biîne.

Yekê siyar dive, hesav dike- şeşin, peya dibe, hesav dike-hevtin.

Yek wêda tê, dive: - Xoce, çima usa dikî?

Divê:-Hal îî hewalê min ev.

Got: Teyoyê Mamo

.20KÊWRÎŞKÊ MOLLE NASREDÎN

Carekê Molle Nasredîn divêje: "Tu bisekine, telala gelek oyîn anîne serê min". Du kêwrîşka tîne, reng dike, herdu jî bi formekê îî bi renekî, îî jina xwera divêje:

-Tu savar çêke, zeximê goşt bide ser, kişmîş jî serke.

Molle Nasredîn kêwrîşka xwe yekê malda girê dide, lê ya dinê jî hiltîne û dive îî rastî telala tê. Telal wê mal dikirin îî difroştin.Divê:

-Hîin îro mêbanê minin.

Kêwrîşka xwera divêje:

-Tu here jina mima bêje bira savar çêke, zeximê goşt jî serbe îî kişmîş jî serbe. Hazirke, heta ez mêvanê xwe tên mal.

Molle kêwrîşkê ber dide. Kêwrîşke xam bîi, direve ji nav bajêr dertê, diçe.

Molle Nasredîn mêvanê xweva têne mala wî. Dinêrin kêwrîşk wê wêderê girêdaye, lê çî ku Molle Nasredîn gotîyêda, hazire. Ewana hevira divêjin: "Welle, emê vê kewrîşkê bikin, bivin. Emê xwera bivin herin çolê. Çî ku jêra bêjin, ewê here jinê mera bêje. Ev kêwrîşk laiyqî meye."

Wêderê nan dixun îî kêvmskê gelekî biha ji MoUe dikirin. Lê hema ku ji mala Molle Nasredîn derdtkevin,kêwrîşkê berdidin, divêjin kêwrîşkê:

-Here, mala mera bêje, bira birincê ser bi kişmîş çêkin, hazir bive, heta em tên.

97

Çaxê ku evana diçim malê xwe, jinê xwera divêjin:

-Ka kêwrîşka me?

Jinê wana divêjin:

-KêwTîşka çî, hale çî?

Telal dizvirin cem Molle Nasredîn, divêjin:

-Te em xapandin, kanê perê me?

Ew jî divêje:-We kengê kêwrîşk berda?

Divên:-Em çawa mala te derketin, me berda.

Molle Nesredîn wan dikene, divêje:

-Hîin lap dînin? Kêwrîşkê çî zanibîiya mala we kuye, wekî biçfiya mala we?

Got: Rizganê Bedo

.21LE BIKIME KU?

Melle Nasudîn rojekê dikeve nava baxê yekî, çiqê dara sêvava

dikşîne, sêva dike xiu-cika xwe. Xayê baxê tê, divê:

-Melle, tu çtra ha dikî?

Divê:-Boy xwedê be, bê ez anîme vira.

Divê:-Lê tu çira çiqê dara dişkênî?

Divê:-Ez xwe pê digrim.

Divê:-Lê tu çira sêva dikî xurcika xwe?

Divê:-Lê bikime ku?

Got: Romiyê Heso

.22LÊ MENYA NEDANÊ ÇIBE?

Carekê cînarê Melle Nasredîn tîne mala wî, tewaçe dikin, wekî werisekî bide cînêr, bivin herin pê karê xwe bikin.

Melle Nasredîn divê:

-Werisî neyî valaye, min garis ser raxistiye.

Cînar divêjin:

-Axir, Melle Nasredîn, weris, garis, usa dive?

Melle Nasredîn divêje:

-Lê menya nedanê çibe?

Got: Gogê Ûsiv

98

.23MIN KERÊ XWE KUŞTIYE

Rojekê jina Melle Nasirdîn ceh tîne dike hundurê bêr, dide Melle Nasirdîn here aşda. Jina wî divêje, divê:

-Melle Nasirdîn, wexta tu çîiyî aşda, ceh neyiseyî şile, bive raxe, bira hişk bive, paşê bihêre.

Melle Nasirdîn bîr dike, cehê xwe ranaxe, hişk nake, dive diçe, dihêre. Tê nivê rê, nêzkaya malê dike, dikeve bîrêda, wekî ceh raxe, hişk bive. Eva tîne tê derê bar vedike, arê xwe dide bayê, divê: "Bira hişk bive."

Wexta ew ar dide bayê, kerê wî sipî dive, dive boz. Ew tîne tê, divê: "Eva ne kerê mine, min ha-ha gora bavê wî kiro. Eva kerê kêye hatiye pêşiya min?"- darekî li qafê wî dixê, kerê dikuje û lêdixê tê mala xwe.

Jina wî divê:

-Kanê ker, kanê bar?

Divê:-Min ker daniye ber ar, wekî ar hişk bive.

Jina wî divê:

-Te çawa ker daniye ber ar, wekî hişk bive, tu dînî?

Divê:-Lê çawa, ne te go: "Gere tu nanê xwe hişk bikî". Min jî ker daniye ber, wekî hişk bive.

Jinik divê:

-Lê ker kanê?

Divê:- Wexta min ar da bayê, min hew nihêrî kereke boz hat

pêşiya min. Kere me reş bîi. Min lexist, eva kera kuşt.

Jinik îi Melle Nasirdîn diçin, dinhêrin çiyê? Ar wê wan dera rijyaye, têrr wê ketiye erdê, kerjî geve bûye, kêleka têrrêye.

Jinik divê:-Mala te xiravbe, ne ew kerê boz yê me bîiye, te çima lê da kuşt?

Divê:-Na, min gora bavê te ha-ha kiro, ew kerê xelqêye.

Jinik divê:- Kerê me bîiye, ji ar reng guhastiye.

Melle Nasirdîn diçe ser kerêda digirî, ha divê:

-Lê min malxiravî, min kerê xwe kuştîye.

Got: Mêraliyê Xudo, dersdarê gundê Berrojê, 1937

99

.24MIRINA DIYA MELLE NASIRDÎN

Melle Nasirdîn diya wî pîr bîi, emirê xwedê hat ser, diya wî mir. Melle Nasirdîn rabîi diya xwe li kerê kir. Cinyazê diya xwe da pêşiya xwe, çû. Aşek kete pêşiyê. Rabîi kera xwe girê da û bi xwe jî çîi hundurê wî aşî. Ji aşvanra got:

-Boy xwedê, kiloçekî lêxe ji diya minra, birçîye.

Aşvan go:-Here diya xwe bîne.

Ewî go:- Ez nikarim,- go,- xorto, xorto, kerema xwe, here bîne.

Gede çû gotê:-Dayê, were em herin kiloçê bixwe.

Dîtin wekî cawê nade. Defek li kerê dan, îi jinik ket. Dîtin jinik miriye îi hatin gotin:

-Melle, diya te ser kerê miriye.

Ewî jî go:-Wey li min, bavo, diya min kuştine. Ez xîinê dixwezim!

Avîtine şiriyatê, go:

-Diya mui çar-pênc zarê wê hene, zarê wê hûrin, kes xwey nake.

Ez dewa xûna diya xwe dikim.

Ewê çaxê jî axa hebîin. Hatin, ser xîina diya wî birîn - sed pez.

Diya xwe veşart, sed pezê xwe jî hilda, hate mala xwe.

Xelq hat pêşiyê, go:

-Melle Nasirdîn, te ev pez ji ku aniye?

Go:-Min diya xwe kuşt, ev pez jî anî.

Go:-Ji kêderê?

Go:-Ber devê berê,-go,-diya we kî pîre bivin bavên hundurê berê, wê wera pêz derxe.

Xelqê rabîi, herçê diya wan pîr bîi dane pêşiya xwe, çîine devê berê, avîtine berê. Xêlek şîinda gazî kirin:

-Dayê, de were...,-ê wêjikubên?

Vegeryan, Mellera gotin:

-Melle, xwedê mala te xirav bike, ha-ha qewimî.

-E,-go,- diya we qurbana webin, de bera banyana, kulê ketibîin?

Got: Mêraliyê Xudo, 1937

100

.25ME TER SAVAR XAR

Mala cînara savar çê kiribîn. Dilê Melle Nasirdîn dixwest here hine savar bixwe. Tu îlac nedît biçîiya savar bixara. Jina xwera got:

-Mala cînarê me savar çê kiriye, em çawa bikin, belkî ez u tu savar bixun?

Go:-Mêrik, ez çi zanim?

Go:-Were ezê te bikutim, tu bike qîrre-qîrr, here xwe bikute mala wan. Ez jî wê pey te kevim, belkî ez îi tuva saver bixim.

Melle wexta nan xarina wana texmîn kir, da darekî, bezî jina xwe. Bû qarre-qarra jinikê, bezî çîi wê malê. Melle Nasirdîn da dîi, çû hundur. Lê nihêrî xweyê malê rîniştiye, teze savar daye ber xwe, Bîi qîrie-qîrra Melle, go:

-Mûi berdin, ezê jina xwe bikujim.

Xweyê malê rabîin pêda ketin, darê wî ji dêst girtin, gotinê:

-De were rîinî nan bixwe, paşê jina xwera bike şerr.

Melle Nasirdîn rînişt, têr nanê xwe xar, jina wî jî tevîjina rînişt xar. Rabîi go:

-Jinik, tu qurbana vê male bî, minê tu bikuştayî.

Melle îi jina xwe vegeryan mala xwe. Kenya, jina xwera go:

-A,go, jinik, te dît, me têr savarê xwe xar. Diha me usa nekira kê wê savarbidame?

Got: Romiyê Heso

.26MELLE U CINAR

Cînarê Melle Nasirdîn divêje:

-Jinatezef digere.

Melle Nasirdîn divêje:

-Kuro,-divê,- agir mala we keve, hîin çira şera davên jina min, lê ez qe mala xweda navînim.

Got: Romiyê Heso

.27MELLE NASIRDÎN Û XADÊ

Wextekê melle Nasirdîn jina xwera divêje:

-Evda xadê, dewsa zeviyê me tune, ez dixwezim herim xadêra

101

bêjim, çika hine erd nade me, em ji xwera zeveşa bavên.

Jinik guh nadê. Melle radive diçe, divê:

-Xadê, gere tu cîkî bidî min, em nîvkarî zeveşa bavêjin.

Xadê dengê xwe nake. Melle difikire: "Dengê xwe nake - wê bide". O diçe xwera cîkî radike, zeveşa davê.

Wext tê zeveş digihîjin. Melle diçe gazî xadê dike:

-Xadê, were, em zeveşê xwe bibirin.

Xadê dengê xwe nake. Melle Nasirdîn tê malê:

-Jinik, xadê nayê, hilbet şuxulê wî heye fi ne valaye. Were em herin bibirin, çi para wî camêrî dikeve jêra bihêlin.

Diçin, zeveşa dibirin: Melle nîvî xwera, nîvî xadêra datîne. Para xwe tîne malê, ya xadê jî çolê dihêle o dike gazî:

-Aha, xadê, min para te hişt. Min helalî pare vekiriye, hergê min zeveşek zêde hildaye bira bive xêra min î jina min.

Melle Nasirdîn tê mala xwe. Êvarê radive ber bi bostana zeveşa diçe, çika xadê para xwe biriye, yan na? Diçe dinhêre zeveş cîdanin, ciyê xwedanin. Divê: "heve tuneve xadê xeydiye". Vedigere tê malê.

Jina wî divêje:

-Evdê xadê, xadêyê kura zeveşa bive?

Melle dive:

-Wekî nave, hazir ez herim bînim.

Tele-tel diçe zeveşê "Para xadê" didize, ber bi malê vedigere.

Babelîskê lê radive. Ba li tumekî kumkorrê dixê pey quloz dive.

Melle divê: "Aha xadê jorda hat", zeveşa davê û direve ber mala xwe, derî dikute, divê:

-Jinik, zû derî veke!

Jinik divê: -Çi te qewimiye?

Divê: -Xadê daye pey min.

Jinik derî lê vedike. Ew dike ku here hundur, dare piştê wî li dêrî hasê dive, divê:

-Jinik, milê min girtiye, were...

Tirsana dixeriqe. Jina wî hildide dive malê.

Got: Eslanê Keso, 60 salî, Ji gundê Pampa Kurda, li ser nehya Aparane, 1946s.

102

.28MELLE NASREDIN U DEWLETÎ

Go, Melle Nasredîn dua dikir:

-Xadê, tu sed zêrrî bidî min, wekî zêrrek kêmbê, ez hilnadim.

Yekî dewletî jî cînarê wî bî, guhdarî dikir. Rojekê dewleti rabî nodîneh zêr kire nav desmalê, kulekêda avît. Melle Nasredîn zêr jimart, go:

-Xwedê, min go -sed zêrrî, wekî nodîneh zêrrin, ew jî bashe, tuyê rojekê ewî zerrê mayîn jî bişînî.

Dewletî bihîst, jorda hat, go:

-Heyran, min tu cêribandî, ka zêrrê min.

Go: -Na, min dua kirye, xadê zêrr dane min.

Dewletî kire dewî, go:

-Were em herin şerîetê.

Go: -Were em herin, -derket derê malê, go, -ez nikarim peya

werim.

Dewletî qanttra xwe zîn kir, go:

-Qantirê syarbe, em herin.

Siyar bî, careke din peya bfi, go:

-Ez wa rîit çawa herim şerîetê? Kincê min tunene.

Dewletî çîi potek ji mala xwe derxist, anî hat lêkir.

Çîine şerîetê ba qazî. Dewletî gotêda, go:

-Evî merivî dua dikir, digo: "Xwedê, tu sed zêrrî bidî min, zêrrek kêmbê, ez hilnadim",-go,- min jî girtiye nodîneh zerr kiriye nav desmalê, kulekêda avîtiye. Min cêribandiye. Zêrr -zêrrê minin, naka nade.

Qazî go:-Melle, tu merîkî melleyî, tu çima zêrrê wî nadêyî?

Melle got:-Qazî, dewletî-dewletîne, lê qurboxtanin, dirava dikan.

Go, eva qantira mine, ez merîkî kalim, cîkîda diçim lê siyar dibim,, belkî bêj e qantirjî ya mine?

Dewletî hilda go:-Çima qantir ya min nîne?

Melle Nasredîn go:-Xwedê te razîbe, belkî niha bêje- pot jî yê mine.

Dewletî go:-Çira pot yê min nîne?

Kir îi nekir ser nexist.

Zêrrjî bir, pot jî bir, qantirjî.

Got:Reşîdê Mîrze

103

.29MELLE NASIRDÎN,

MELLE MEHMED Û MELLE MEŞÛR

Mellê Mekê ii Medînê - di nav wan da mellê herî kivş dihate hesavê Melle Nasirdîn. Ewe birr-birrî bûn. Ji Mekê Melle Mehmedek hebîye, xwestiye wekî bê Medînê nava mella îi tê kêleka bajarê Mekê datîne. Xulamekî xwe dişîne, wekî here îzinê ji wana bixweze, bona Melle Mehmed bê nava wana. Lê wî çaxî Melle Meşîir razî nave, wekî mala Melle Mehmed bê nav wana, çimkî Melle Mehmed xwe jî mellekî kivş biîye. Ew çevnebariyê ji Melle Mehmed dike. Hema di wê derê tê ser qirarekî fi gazî Melle Nasirdîn dike, divê:

-Were binêre em çî ji Melle Mehmed ra bişînin.

Têne ser wî qirarî, wekî badî şîr bikin îi didine destê xulamê

Melle Mehmed, wekî ewî şîrî bive bide Melle Mehmed.

Şîr diçe digihîje destê Melle Mehmed. Melle Mehmed gelekî ser wî şîrî da duşurmîş dive. Melle Mehmed tê derdixe, wekî ewana şîr bi vê meniyê şandine: "Eme hej-hejokin, emê bihejin. Em naxwezin tu bêyî nav me".

Melle Mehmed tû dike nava şîr. Şîr dive qatix (mast). Bi gotina gotiya gulek ji qudhetê tê. Ewê gulê nava wî qatixîda çik dtke o ewî

qatixî dîsa dide destê xulamê xwe, divê:

-Bive bide wana.

Çaxê ku qatix diçe meçîtê, melle Meşîir tu şik-şibaba navîne wî

qatixî, bona çi hatiye, yanê jî -meniya wî qatixî çiyê?

Gazî Melle Nasirdîn dikan. Melle Nasirdîn gelekî zane bîiye.

Derheqa wî qatixî îî gula ortê da ji cimetêra şiro vedike, wekî Melle Mehmed eva qatixa bona wê yekê şandiye, wekî: "Ez bême nav we, hîinê bivine qatix, ezê bivime gula nav we."

Hema bona wê yekê jî qatix careke dinê vedigerînin, diçe, digihîje destê Melle Mehmed.

Melle Mehmed siyar dive, tê meçîtê îî wê derê nava xeberdana melleda nifireke li Melle Nasirdîn îî Melle Meşîir dike, divê:

-Hîine çevnebarin, we ne hişt, ez bême nav we.

Nifira ku Melle Nasirdîn dike, eve, divêje:

-Ya Melle Nasirdîn, hetanî ku dmyalek heve, xelq usa derheqa teda xeverde îî ser te bikene.

Nifira, ku li Mellê Meşîir dike, divê:

-Ya Melle Meşûr, hetanî roja mirinê simê xinzîra li ser çevê 104

tebe.

Ew herdu giliyê wî hema usa jî têne sêrî. Melle Meşîir tê Tivlîsê bi çend xulamava. Dilê wî dikeve gurcekê. Giliyê keçikê jî ji mellera ev bîiye:

-Eger tu herî ber xinzîrê bavê min, ezê te bistînim.

Xulamê mellê Meşîir wîya dihêlin, diçin. Wî çaxî mezinê mella divêje:

-Sed eferim şîrê wera, wekî hîin kafir nebîin mellê xwera.

Hetanî vedigerin, diçin, Melle Meşîir dimire. Cinyazetê mellê Meşîir hildidin, divin diçin.

Rastî jî nifiriyê Melle Mehmed hatine sêrî.

Got: Memedê Êso.ji gundê Xanarxacê, dersdare (ew gundê Qereqelê da ji diya xwe bûye, aliyê Qersê), 06.01. 1936s.

.30MELLE U KERE WI

Carekê Melle Nasredîn li kerê siyar bfi, da hevraz, yek rast hat.

Go:-Melle Nasredîn, tu ji ku têtî?

Go:-Ez ji cinetê têt.

Go:-Zanî, Melle Nasredîn, ez kême?

Go:-Tu kîyî?

Go:-Ez her tiştî zanim, ez zanim tuyê kengê bimirî.

Melle Nasredîn go:

-Ez bextê teme,-go,- min cinetêda hemû tişt dît, go, min ew der ne bihîst. Bêje, ka ezê çiçax bimirim.

Go:- Melle Nasredîn mirina te zef dfire.

Melle Nasredîn go:

-Çi wext?

Go:-Kerê te heft cara paşiya wî çîi der, wî çaxî tuyê bimirî,-got
îî lêda çîi.

Kerê Melle Nasredîn gava ku da hevraz, Melle Nasredîn lê siyar
bîi. Ker westiya.Carekê paşiya kerê çîi der. Ricaf kete nav dilê Melle
Nasredîn. Cara duda paşiya kerê çîi der. Qudumê Melle Nasredîn sist
bîin.Cara sisya paşiya kerê çîi der. Stukura Melle Nasredîn xar bîi.
Cara çara - Melle pey xwe nihêrî, zimanê Melle giran bîi. Cara pêncê,
cara şeşa li alîkî kerêda xar bîi. Bîi cara hefta - Melle Nasredîn li erdê
bîi, ker jî lêda çîi. Melle Nasredîn "mir."

105

Ker çû gihîşte mal. Jina Melle Nasredîn nihêrî ker va hatiye,
Melle tune. "De, go, welle Melle çîiye ser nimêjê, lema nehat."
Em bêne ser Melle Nasredîn.

Rêwîk rastî wî hat, go:

-Melle Nasredîn, tu çima vira velezyayî?

Go:-Ez mirime, zanî? Here bêje Melle Nasredîn miriye.

Peya pê kenya, go:

-Tu çawa mirîyî, tu bi minra xever didî?

-Kuro, go, min ruhîstîne xwe xwexwe dîye, wekî minra got:

"Kerê te kengê heft cara paşiya wî çû der, tuyê bimirî".Naka jî ez
mirime.

Peya terka wî da, lê da çîi, pê kenya.

Melle Nasredîn lê nihêrî kesek nehat hewariya wî, xwexwe
rabiî, çû ser kuleka xwe, go;

-Keçê, qîza kerê, ez mhime, tu çima nehata hewariya min?

Jina wî pê keniya, guhê wî kişand, anî hate mal.Da ber dara,
rind kuta.

Paşê Melle Nasredîn rabû ser xwe...

Got: TeyoyêMamo

.31NIKARIM BENÛŞTÊ XWE JÎ BICÛM?

Carekê Melle Nasredîn deh kerê wî hebû, rêda diçû kereke xwe
siyar dibû. Kerê xwe dijmîrî, dijmîrî-neh kerin, wexta peya dibû
dijmîrî -deh kerin. Hema usa rêda diçî dijmîrî, siyar dibîi dijmîrî,
peya diçî dijmîrî.

Merîk wêda dihat. Dîna xwe dayê, ha peya dive, ha siyar dive.

Got:-Melle Nasredîn, çima usa siyar divî, peya divî?

Go:- Ez kerê xwe siyar divim dijmîrim- nehî, peya divim
dijmîrim -dehî.

Mêrik pê kenya, go:

-Tu kera bin xweda dijmîrî wexta peya divî?

Go:-Na, welleh.

Mêrik derbaz bîi, çîi.

Melle Nasredîn gazî kirê, go:

-Qurba, wekî usa bilyanî, te tê derxist, wekî usane, niha tu zanî ezê çîçax bimirim? Bêje, çika ezê çîçax bimirim?

106

Mêrik yaxa xwe jê xilas nekir, go:

-Kengê te da hevrazê han, te nîvî kir, wî çaxî tuyê bimirî.

Melle Nasredîn ajot çîi nîvê hevraz, xwe avîte erdê, xwe ser piştê avît erdê, go:

-Ezê bimirim.

Kerê wî belayî nav zeviyê xelqê bîin. Xayê zeviyê hatin, go:

-Melle Nasredîn, te çima kerê xwe berî nav zeviya daye?

Go:-Ne ez mirime,- îi benîştê xwe dicît.

Go:-Tu çawa mirîyî, benîştê xwe jî dicîyî?

Go:-Ez usa mirime, ku nikarim benîştê xwe jî bicîim?

Got: Ûsivê Hesên

.32NAVE MIN NAV XELQÊDA HEVE

Carekê Melle Nasredîn diçe bazarê hêka distîne. Hêka distîne yek kapêk. Tîne bi kapêkekî jî dide reng kirinê, dive bazarê, dide nîv kapêk.

Çaxê xelq divêje:

-Melle Nasredîn, çima wê zirarê xwe dixî?

Divê:- Eh, bira xelq bêje: "Melle Nasredîn arîş-vêrişçiye". Navê min nav xelqêda heve. Yan na, ezê pera çî bikim?

Got: Usivê Hesên

.33RÛYÊ MIN SIPÎ DERKET

Kirîvekî Melle Nasredîn hebîiye. Melle Nasredîn diçe pezê wî tîne cem xwe. Dikeve zivistanê. Melle Nasredîn despê dike pezê wî-yeku difroşe, yeku şerjê dike, yeku gur dixun. Ji şêst pezî pênc pezê mêrik dimînin.

Wede tamam dive, mêrik tê pezê xwe bive.

Bizineke Melle Nasredîn za bîiye. Melle Nasredîn qatix hazir dike, despê dike serhatiya pezê mêrik ji mêrikra divêje:

-Nanê min tune bîiye, min deh pezê te firotine, bîst pezê te jî min dane qesabxanê, deh pezê te jî carekê gura xarine, panzde jî nexweş ketine, mirine. Nika bal min hazir pênc pezê te hene.

Melle Nasredîn qatix tîne rîiyê xwe dide, divê:

-Erhemdila şikir, rîiyê min cem te sipî derket, cem te reş

107

deraeket, ne axir te hesavê pezê xwe tamam bihîst, wekî çî hatiye serê

pezê te?

Got: Rizganê Bedo

.34ŞEKIRÊ MELLE NESREDÎN

Melle Nesredîn kerê xwe hildide diçe şeher seva eydê şekir bîne. Dizvire tê, rêva baran dibare. Şekir şil dive, dihele diçe. Ker dikeve heriyê, tê kuştinê. Birûsk vedide. Melle Nesredîn ji wê birîskê ditirse, xwe davêje ber vî kevirî, wî kevirî.

Merîk tê, divê:

-Melle Nasredîn, tu çima usa dikî? Çima xwe davêjî ber vî kevirî, ber wî kevirî?

Melle Nesredîn divêje:

-Xwedê gewirik qendê min şîşt, kerê min kuşt. Çira xwe vêxistiye min jî digere, min bivîne, min jî bikuje.

Got: Xetîfê Nevrozj'i gundê Elegezê

.35SAXYA XWE DA EZ DERA HANRA DIÇÛM

Melle Nasredîn carekê diçe cîkî îi xwe mirîti davêje- "çika cimeta min kî ber min dikeve"?

Xortek rast tê, vî alî, wî alî diqulibîne, dinhêre Melle Nasredîn miriye. Tê hewarê li cimeta gund dadixe, divê:

-Welle, Melle Nasredîn filan derê miriye.

Cimeta gund radive, dicive, dike herine ser. Diçine ser.

-Erê, miriye.

Radivin çardara wî girê didin, Melle Nasredîn datînin ser. Şeş-hevt merî dikevin bui çardara wî, hiltînin. Tê cîkî herrî bîye, de îja riya yek meriyê bîye.

Zef li hevdu diçin, têt, serê hevdu gêj dikan.

Wî çaxî Melle Nasredîn radive ser çardarê, qîin rfidinî, pêçiya xwe dirêj dike, divê:

-Saxya xwe da ha, ez dera hanra diçîim, dihatim.

GotEmirê Hesênê Evdile, Basargêçar, xwendî, kasîr.13.12. 1935

108

.36SERÊ KERÊ

Carekê Melle Nasirdîn hine pemîi dive bazarê, wekî bifroşe.

Çaxê ku pemîi dive, serîkî kera navda dipêçe, ku bive bazarê bifroşe.

Bikirçî têt bistînin: Çaxê bikirçî pemîi destine, wexta kişandinê gelekî giran tê pemîi. Kirî divêje:

-Tu bêyî serîkî kera tédane, çawane?

Melle Nasirdîn divê:

-Rast jî, serê kerayî tédane.

Lê bikirçî hew zane, wekî Melle Nasirdîn laqirdî divêje îi diçe tîne malda.

Çaxê vekirinê pemîi dinhêre, wekî rast jî serîkî keraye tédane fi

divêje:

-Mêrik wê derê rast minra got, wekî serê kerayî têdane, lê min gura wî nekir.

Got: Memedê Êso, 1936s.

.37ŞÛRE MELLE NASIRDIN

Melle Nasirdîn diçe xwera şîrekî dikire. Tê ser zinarekî xwe davê erdê. Gundî têne hewarê. Melle Nasirdîn radikin.

Melle Nasirdîn divê:

-Bêjin bimbarek be.

Gişk divêjin:-Bimbarek be!

Divê:-Wekî hîin vira divêjin, nav gund zehilê min nevin.

Got: Memedê Êso, 1936s.

.38DÎSA NE TIŞT BUM

Melle Nasirdîn ser cewêra banz dide, li orta cewê dbce, divê:

-Hey qeda bê te kalbûnê,- dora xwe dinhêre, kese tune,dive,- ez sirya cahiliya xweda dîsa ne tişt bîim.

Got: Êsivê Hesen, 1937

109

.39TU LI MALA XWE, EZ JÎ MALA XWE

Carekê Melle Nasirdîn nexweş ket. Doxtira jêra got:

-Tu gerekê qelinê biterkênî, wekî silamet bibî.

Wexta ku Melle Nasirdîn qelin terikandibû, mikuriyê qelinê dihatinê. Tizmîne zevê Melleye rind hebî. Zevê Melle Nasirdîn tizmiya xwe danê.

Wextekê zevê xast, wekî tizmiya şûnda ji Melle bistîne, lê Melle nedayê, avîte roj-roja.

Usa qewimî, ku rojekê zevê Melle Nasirdîn hate mala Melle.Pey çayêra Melle Nasirdîn tizmî derxist, kişand. Zevê xast tizmiyê xwe teze bide, yê kevin jê bistîne, got:

-Melle Nasirdîn, divek em tizmiya hev biguhêrin?

Melle jê pirsî:

-Te ew tizmîji ku aniye?

Zevê got:

-Zevê min pêşkêşî min kiriye.

Melle Nasirdîn hilda got:

-Zevê te tizmî pêşkêşî te kirine, zevê min jî pêşkêşî min kirine.

Hema tu li mala xwe, ez jî mala xwe. Herkeseke me xêrê ji bazara xwe bivîne.

Got: Rizayê Evdal, ji gundê Poştê

.40TU MIRÎ, EZ JÎ DIGIRÎM

Rojekê Melle Nasredîn diçe paletiya xwe, ew kurê xweva.

Jina wîya firavîna wî tîne, xaşîlê tîne. De îja ser xaşîlê, bê mene,

rîi digue. Kurê Melle Nasredîn tîne tê kevçî rûyê serî sar dixê, dîke devê xwe. Kurê wî divêje:

-Inê, te çira xaşîl usa sarkirî mera aniye?

Melle Nasredîn dilê xweyî sax kevçî binra dîke û dadiqurtîne.

Gewirya wîya dişewite fi hêsir çewara tîn. Kurr divêje:

-Bavo, çira digrîyî?

Divê: -Lawo, tu mirî, ez jî ser te digirîm.

Got Sûkê Reco, sedirê şêwira gundê Heko.

110

.41TEXMÎNA MELLE NASREDÎN

Yek diçe dibê:

-Xoce,-dibê,- wê dêla kera te jêkin.

Dibê:-Kê?

Dibê : -Gundî hema tamam.

Dibê:- Derewe, yek-dudu bana, wê jê kirana, lê wekî gundî tamam dibêjin, nacerbin jêkin.

Got: Romiyê Heso, dersdar (mamoste)

.42HESPE ŞAH

Go, hebî şahekî îranê. Hespêkî wî hebî. Navê hespê Nazilî bî.

Ewî digot:

-Ez zef ji hespê xwe hiz dikim. Kî bêje "Nazilî geve bîye," ezê wana bikujim."

Melle Nasirdîn guhdariya hespê wî dikir. Ew duşurmîş bu:

"Wekî tiştêk bê serê hespê, ezê çawa xwe bidim cem şah"?

Rojekê jî çî tewla hespa, nihêrî Nazlî serê xwe daniye erdê, situkura xwe dirêj kiriye, lingê xwe ber xwe radaye. Ewî îdî zanibî, wekî Nazilî geve bîye, go "Ezê çî cawa şah bidim"?

Çî cem şah got:

-Şah xweşbe, Nazlî serê xwe daniye erdê, situkura xwe dirêj kiriye, lingê xwe ber xwe radaye î çevê xwe girtîye

Şah go:- Melle Nasirdîn, dive geve bîye?

Melle Nasirdîn got:

-Şah xweşbe, te got "geve bîye", min ne gotiye. Wekî min bigota -"geve bîye", teyê ez bikuştama.

Got: Morofê Ubêt, dersdarê gundê Sarîbilaxê, li nehya Axtê.

.43TUYE BIVI AVE

Havîn bîye, germ bîye.

Du golikê Melle Nasirdîn hebûne. Rokê nivro golika dive avde.

Golikek dide moza, direve. Melle pey dtkeve, lê pêra nagihîje.

Vegeandinê tê golka mayîn dikute î divê:

111

-Wekî ez te nekutim, tuyê notlanî wê birevî.

Îda hers dive, wê golikê av nade, vedigerîne tîne mal, divê:

-Jinik, vê care dora teye.

Jinikjîdivê:

-Mêrik, tu mêr, ez jin. Golik destê te filiti, revî, qet destê minda disekine?

Herdu hevra dikevin eynatê, têne ser wî qirarî, wekî kî dengê xwe bike, wê bive avê.

Jinik diçe malê cînara, xwera xever dide, dikene, lê Melle Nasirdîn ker, lal ber tendîirê rfidinî, qe dengê xwe nake.

Wî çaxî çend bengzade tên nav mala parsê. Têne derê mala Melle Nasirdîn jî, divên:

-Xudanê malê, ka para me?

Lê deng ji kevtr tê, xudanê malê nayê. Du-sê careka ewana pirsaxwe diwekilînin, dinhêrin, wekî dengê xwe nake, ber bi tîrra êr diçin. Dîna xwe didinê - dîsa dengê xwe nake, temamyê tîrrê vala dikin, lê dîsa deng jê nayê. Tê ser wî qirarî, wekî alîkî rîiyê xudanê malê kurrkin. Usa jî dikin. Dîsa deng jê nayê. Ewan hîir-mîirê malê berev dikîin îi diçin.

Wextekê jinik tê, dinhêre mala wan tamam birine, divê:

-Mêrik, kanê mal?

Divê:-Aha, te xever da, min kelê bavê te ha-ha kirê, tuyê golikê bivî avê.

Jinik divê:

-Hey candayo, av va derê malêra dikişê, ezê golikê bivime avê, ka bêje mal çawa biîye?

Divê:-Na, bive here avê werîne, paşê ezê bêjim.

Jin çiqaxwe dike, navêje. Golikê dive avê, vedigere tê.

Paşê Melle divê:~ Hal îi hewal eve...

Got: Mûsayê Silo, ji Telînê

.44TIŞTÊ DIZÊ WÊ BIMIRE

Carekê Melle Nasredîn diçe mala cînarê xwe, divê:

-Sîtila xwe bide min, kincê xwe bişom.

Ewana sîtilê didinê da.

Melle Nasredîn çend roja şîinda beroşek çîik dike hundurê sîtilê,
112

dive, diçe, divê:

-Sîtila we zaye, beroşek aniyê.

Cînar divê:

-Melle Nasredîn, çawa, sîtil îi bizê?

Divê:-Eve zaye.

Çendekî şîinda Melle Nasredîn dîsa diçe sîtila wê malê dixweze, sîtilê tine. Wextekî şîinda xweyê wê malê tê, sîtila xwe dixweze.

Melle Nasredîn divêje:

-Sîtila te mir.

-Çawa, divê, sîtila min mir?

Melle Nasredîn divê:

-Tiştê bizê, wê bemire jî.

Got: Memedê Uso, ji gundê Xanarxacê, dersdare (ew gundê Qereqelê da j'i diya xwe bûye, aliyê Qerse), 06.01. 1936s.

.45WE BIHATA MALA ME

Cimet divêje Melle Nasredîn, divê:

-Melle Nasredîn, jina te gelekî nava mala digere, heta êvarê.

Temekê bide jina xwe.

Melle divê:

-Qiuba, hîin derewa dikin, wekî jina min nav mala bigeriya, wê rokê jî bihata mala me.

Got: Eslanê Keso

.46WE DIYA MIN KUŞT

Melle Nasirdîn, diya wî sed sal emir kiri bîi. Melle Nasirdîn rabîi, go: "Xêra diya min ji mima çiyê? Xêra wê ji minra tune. Ez nan nadimê, bira birçîna bimire".

Çend roja nan neda diya xwe.

Rokê rabîi, wê diya wî miriyê jî, birçîna miriyê jî. Kerekî wî hebîi, nave wî Kilhan bîi. Rabîi cinyazê diya xwe danî ser kerê. Ser kerê da girê danê, çawa meriyê sax kerê siyar be. Ker da pêşiya xwe, kete serê rêkê, ajot çîi.

113

Aşek kete pêşiya Melle Nasirdîn. Ker piş êşda hişt, çîi hundvirê aş. Çîi dîna xwe dayê dorçî wê tijî hundurê aşin. Rîinişt wanara gelekî xever da. Du meriyê dorçî ji aş derketin, dîna xwe danê - ker va pişta aş. Dîna xwe danê pîreke belengaz wê ser pişta kerê rîiniştiye.

-Diya pîr, go, tu çima peya navî?

Dîna xwe dayê dengê wê nayê. Çîine cem, dest avîtinê. Dîna xwe danê ser kerê ket, kete erdê. Dîna xwe danê miriyê. Hatin gotin:

-Melle, eva ser kerê çî teye?

Go:-Diya mine.

Jêra gotin:-Mirîye...

Go:-Hîin derewa dikin, hîin çîin, we diya min kuşt, hîin hatin-, serê xwe xist,- weyê, diya min kuştin.

Dayê li kuye? îro hefte miriyê.

Melle Nasirdîn yaxa herdu meriya girt, go:

-We diya min kuşt.

Birin, çîine dîwanê, şikyat kirin, go:

-Xîna diya min bidin.

Dîwanê ser herdu meriya pêncî pez birî.

Melle Nasirdîn da pêşiya pezê xwe, kire: "Ho-ho...", kerê xwe kire nav, anî mala xwe.

Got: Romoyê Heso

.47XADÊ NANÊ RIHET NEKIRIYE QICMETE ME

Rojekê Melle Nestrdîn gote jina xwe:

-Îro mera xarinê çêke, em mala xweda rûnên, rihet nanê xwe bixun.

Jinikê nan çêkir, xarin hazir kir. Melle Nesirdîn rîniştî nîn bixwe. Dîna xwe dayê jinek derda hat, gote Melle Nesirdîn, go:

-Melle Nesirdîn, guhdirêja me zaye, deşikek aniye hatiye. Îja were, haşa, boçika daşikê tune.

Jina Melle Nestrdîn gote Melle Nesirdîn, go:

-Canim, çî teraye guhdirêj zaye, boçika daşikê tune?

Melle Nesirdîn gote jina xwe:

-Ê, go, belkî rojekê aşê me heve, eva camera jî cînarê meye, ez çîim, min guhdirêja wî jê xwest. Guhdirêja wî jê xwest îi rêva ket. Ne
114

gerekê boçika wê hebe, wekî ez dest bavêjim boçika wê, rakim.

Melle Nesirdîn rabî, gote jina xwe, go:

-Carekê xadê nanê rihet nekiriye qismetê me.

Got: Simoyê Ecem, ji bajarê Hoktêmbêryanê

.48XWEDÊ GAYÊ MIN DIZÎNE

Melle Nasredîn sivê radive, diçe cot dike. Wextekî şîinda ti dive. Kanî dûr bîiye. Melle Nasredîn ga bi cotva dihêle, diçe avê bîne.

Heta vedigere tê cem cotê xwe, dîna xwe didêda -gayê wî birine, serê cotê wî hevraz kirine.

Wî çaxî Melle Nasredîn difikire îi divêje: "Heve, tuneve xwedê gayê min dizîne, lema sere cot hevraz bîiye."

Got: Mîşayê Silo

.49XEMKE XEMKEŞ

Xemkê Xemkêş birê Melle Nasirdîn bû. Wekî ku gilîk merîkî biqewimya, ew di mala xweda rîdinişt, seva wî merivî digrya.

Xelqê digot:

-Çira tu digirî?

Digot:- Ez seva vî merivî digrîm, çima ku cotê wî zeviya wîda şikestiye, şerpeze bîiye. Seva wê yekê jî ez digrîm.

Digotin:-Xemkê xemkêş?

Digot:-Çiye?

Digo:- Çêleka filankesê zaye, golikek aniye, haşa, poça wê tune.

Xemkê xemkêş wêda rînişt, girya. Wêderê go:

-Ez nan naxum.

Melle Nasirdîn bi laqirdîjê pirsî:

-Çira tu nan naxwî?

Go:-Wekî ew golik bfi ga, ku barkin, bin barê xweda kete heriyê, îja poça wî tune, wê çawa wîya rakin? Ez lema jî digirîm.

Got: Bedirê Emer

115

.50YAN KERE BIMIRE, YAN XAYI

Melle Nasredîn diçe welatekî nenas. Xelq tê dorê, divên:

-Tu çi merivî, tu kîyî, ji ku welatîyî?

Divê:-Ez merivekî zaneme.

Xelqjê dipirse:

-Zanebîina te çiye?

Divê:-Ez kera hînî xwendinê dikim.

Caw digihîje padişê wî şeherî. Padişa telala nava şeher dixe.

Melle Nasredîn divinin tînin.

-Melle,- divê,- min seh kiriye, tu kera hînî xwendinê dikî?

Divê:-Padişayî saxbe, welle ez hîn dikim.

-Çiqasî,- divê,- ez bidim te, wekî tu kerê min hîn bikî?

Melle Nasredîn divê:

-Sed kîs zerr bide min, bîst sal jî wede.

Perê xwe jê destine îi padişa qol hiltîne îi Melle kerê padişê siyar dive, tê mala xwe.

Gundî, cînar tîn cem, divên:

-Melle Nasredîn, te kera teze sitendiye, bimbarek be, kereke rinde, xêrê jê bivînî.

Divê:- Heyran, kerê min nîne. Ez çûme filan welatî, kerê padişa min aniye hatiye, hînî xwendinê bikim.

Xelq divê:

-Mala te xirav be, ker û xwendin? Tuyê kerê çawa hînî xwendinê bikî?

Divê:-Min ser bîst sala aniye.

-Heyran,-divên,- çaxê ku bîst sal tamam bîi, padişa wê gazî teke, serê te lêxe.

Divê:-Qe hîin talaşa serê min nekişînin. Heyanî bîst salî yan kerê bemire, yan xweyê kerê.

Got: Şekroyê Evdo, ji gundê Poştê.

.51ZELHO

Navê kerê Melle Nasredîn Zelho bîi.

Rokê Melle Nasredîn kerê xwe siyar bîi, berê xwe da gundekî.

Çfi gund karê xwe fi vegerya. Rêva ZeUiora go:

116

-Zelho, tu li vê rê here, ezê li vê rê herim. Ji me kî ku zfi gihîşte

mal, ewê hêkerînekê bixwe.
Ewî da serê rê, kerê wîjî bira xwera here.
Melle Nasredîn hat, xwe gîhande mala xwe, jina xwera go:
-Jinik, Zelho ne hatiye?
Jina wî go:-Na, ne hatiye.
Go:-De zîi bike hêkerûna min çêke.
Hêkerîna xwe xar. Gelekî sekinî hîvya Zelho. Zelho nehat.
Rabû pêşiya Zelhoda çû. Gelekî lê geriya, nedît. Çû derket gundekî,
pirsî, go:
-Zelho nehatiye gundê we?
Xortekîjêrago:
-Pismam, giliye usa meke, Zelho navê mellê meye.
Go:-Zelho nîşanî mindin, çika çi meriye?
Birin melle nîşanî Melle Nasredîn dan, gotin:
-Zelho eve!
Melle Nasredîn qevşe gîha hilda, anî ber mellê gund danî, go:
-Zelho, bixwe!
Melle kuda çîi, pey çîi gazî kir: "Zelho."!
Mellê gund kir îi nekir xwe jê xilas nekir. Dî boşe, çîi jêra kerek
kirî, girt dayê, paşê yaxa xwe ji dest Melle Nasredîn xilas kir.
Got: Hesoyê Memo

KILAM

***

Axayo, dilê min divêye,
Gulê gote Gozêye,
Layl fi Mecrîim rijyane erdêye,
Gîha şîn bîiye, hatiye conga devêye,
Ser konê mala bavê min evdalê xwedêdaMij
ii dîimane, çima qe sayî nave?
Axayo, ez kevira kaviîl dinhêrim wê bi tîite,
Bavê Ûsiv syarê Gewro, wêda tê kêfeke xweş lêye,

117

Gewro binda fike-fake.
Xezala mezin gote xezala biçîik,
Go, mala bavê te xravbe,
îro sê roje, sê şeve,
Kaxezê bavê Ûsiv, siyarê Gewro hatiye
Dixaze cem kafirê namêsnîke.
Axayo, ezê kevra kaviîl dinhêrim, wê kevire,
Bavê Ûsiv, syarê Gewro wêda tê kêfa wî tune,
Gewro binda meş nagire.
Xezala mezin go xezala biçûk, goGo,

mala bavê te xravbe,
îro sê roje, sê şeve,
Kaxezê bavê Ûsiv, siyarê Gewro hatiye
Dixaze cem qiranê kafire.

DILI DILBE

Bera dilî dil be,
Ser min cil be,
Mil min şil be,
Tfirê parsê milê min be,
Kotika min qalikê kfisî be,
Pêxarina min pesariyê çolê be,
Kirasê canê min tune be,
Gayê minî bê cil be,
Tfirkê parsêyî mil be,
Binê tîirî qul be,
Parsa vira nîn be,
Parsa welatê dûr be,
Tekder bera dilî dil be.

Lê, lê Werdê, lê, lê Werdê,
Lê, lê Werdê, lê Werdekê,

118

Perre şînê, perr belekê,
Were cîngê xwe çêke gola Nazîikê, devê Gerînekê,
Wexta ez xortaniya xweda xort bîim,
Minê bîstîîçar mix kuta bîim textê qolê felekê.
Lê, lê Werdê,
Hîva gundê me yekşevî,
Dîirji hazira, xwedê btkuje kurê Qomsî, nemama vî sevevî,
Xwedê btke mirazê hogir-guhdara,
Usa jî mirazê min îî qîza Mîîşê,
Kêwrîşka dev zinara, çîira melegana^sitejTa rîi bi ezmîn,
Roja îniyê, şeva eyda Xirdimevî.

Lê, lê Werdê,
Hîva gundê me bilinde,
Şewqê xwe avîtiye nava gimde,
Ezê xwe bavê ber bextê gavanê gunde,
Ezê bêjim -gavano, tu xêrê heqê xwe nevînî,
Êvarê nanê xwe nava gvmd top dikî, binhêr-
Çika dosta min îî xelqê têlî delal kîjan rinde.

***

Xwedêyo, tu hasil bikî mirazê bi dil,
Mirazê bi dil tişkî usane,

Hesavê meşka destê qîza çarde-panzde salî bi kil,
Hesavê bax-baxçengê Rewana şewiti bi gul,
Têda rîinê bixfine sêsid şêst îf şeş şarûr-bilbil.
Xwedê, tu hasil nekî mirazê bê dil,
Mirazê bê dil tişkî usane,
Hesavê meşka destê pîra hevtê-heyştê salî bê kil,
Hesavê gayê reşî qolî bê cil,
Hesavê bax-baxçê Pampa şewiti bê gul,
Têda tune tu şarûr, tu bilbil.
Hey gundîno, ezê nifirekê bikim, hûn bê-amîn,
Dîirji hazira, yê ku sebabya min îi qîza Mfişê,
Kêvrîşka dev zinara, çfira melegan,

119

Siteyra li rîi ezmîn dike,
Nahêle bext-mirazê cahila here sêrî-
Herkê mêrbe, gayê wî tuneve - pişikê barke,
Doşaniyê wî tuneve -dêlik çalke,
Pariyê wî tisîve,
Kodika wî qaUkê klisîve,
,Kevçiyê wî gulmastîve,
Pêxarina wî pesariyê çolêve,
Kirasê cane wî tunebe,
Evan her hevt ecêva ber çevê xwe bivîne,
Destê xwe bext îi mirazê min îf kewa gozel ha bikşîne.
Herkê jinbe, sebabya bext-miraza dike,
Pêrra canbe, parra kotî be,
Serraxa gûrrkîve,
Binrraxa wê postê jîjûve,
Kodtka wê qalikê klisîve,
Kevçiyê wê gulmastîve,
Pîxarina pesarîve,
Hevt sala dergîşa ber milê wê qîzînve,
Belkî destê xwe bext û mirazê min îi kewa gozel bikşîne.
Got. Xetîvê Resûl, ji gundê Pampê, 1928 salê bûye.

YEKXANE

**

Avrengê vî nekesî,
Vî nemerdî,
Nona gulleke maîzêrê
Ez hingaftim.

**

Avîvanê, av li gerê,

Minê biqîranda, bira dengê min jî here.

120

Minê nifirekê btkira-

Bira cêrikê te bişkesta,

îro mim^a bida ser rê.

Bayê geliya tê gure-gure,

Qîza kerê bejn bilinde,

Bisk û gula hevra şere.

**

Baran barî ji xadêda,

Av gol bîine devê rêda,

Herça miraza dixweze, xadê bike

Mirazê min îi kawa min jî

Bike bin lihefa rexê dêda.

**

Ba tê, baran dilîlîne,

Kawa kubar avê kaniya Qeco tîne.

Çîime pêşiyê, min ramîsanekê jê xwestiye.

Go: "Kurê kerê, dîrî min here,

Ramîsana par na pêrar bîra kê tê"?

**

Baranek barî ji xadêda,

Şêlîi kiriye cew, kanîngê devê rêda^.

Ezê zerî dosta xwera dêrekî bînim Êrkiîsê,

Ezê bidim ser terzîng-terzîngê vê Tflîsê.

**

Baran barî ser şîlana,

Kevir-kuçikê xadê bibarin ser cînara.

Herçê orta mal îi kewa gozelda fesadîke,

Bikişîne êşe, êşa dev dirana.

Bejina gede lawikê min tawise,

Ro lê dixê diteyîse.

121

Gava tev kotî şindoka jinê radizê-

Ro tê rojê diçilmise.

Bejina dêrî, bejina dêrî

Mêrê kotî, xwelî sêrî.

Gede qurba, ezê divêm

îsal pêra were min birevîne,

Kê newêrî, kê ditirsi?

**

Bilind kirin, bilind kirin,

Kuliyê berfê me gtr kirin,
Min dît tirbek çadir kirin,
Tatim-medet dest xerîbiyê.

**

Bejina kewa gozel têla dezî,
Pêra biske, para dezî.
Qelenê kewa gozel pirr dixwezî-
Sed zêrê zer, hezar pezî.
Bejma min xanimê,
îstekana ser taximê.
Bîna geniyê devê kotî şindokê merê min tê.
Minê şevê payîza piştta xwe didimê,
Berê xwe nadimê.
Bejina te xanimê-
Çi fîncana ser taximê,
Mala bavê te ziyareta Dîyarbekirê.
Ez berê xwe nadimê.

**

Bejina te zirave, dtke bişkê,
Şerma xay-xudana nînbîiya,
122
Minê qayîşek bikirya, bida piştê.
Der cînar kurê xwe bikujin,
Nahêlin lezekî rîinêm li teniştê.
Berfek barî çiyayê Gazê,
Heyfa min tê qîza nazîkTevî
kotiyê mêre xwe razê.
Berfekê barî wê şepeye,
Kara xezala karê xwe hildaye temaşeye,
Bira derdê dilê min gurê sere çiya nebîne,
Gur gxmeye.

**

Bejina min kesmime,
Du-sê tope sari Moskov lê lazime.
Kê diye, kê bînayeDilketiya
meriva gundda hebe,
Meriv here welatê xerîba yeke din bîne.
Bejina keçikê dara qeysiya,
Rakine recayê sê car muxsiya.
Bejina keçikê dara bi kevçiya,
Rakine recayê sê car çerçiya.

**

Bejina ser kaniyê qence-xirabe,
Dilê min ketiyê,
Çevê min dibîneNikarim
bikim rêncberiyê.

**

Bûm pepûkê te hêlînê,
Kê ser rave, kê ser rune,
Par van çaxa kewa gozel.

123

îsal kunda kore şûnê.

**

Carekê, cebarekê,
Kîsî rabîi sere darekê,
Dar hejiya, kîsî meşiya,
Cotikê çevê wî rijya.

**

Cotkariyo, cotî li xetê,
Xadê bide vî cotkarî qewatê,
îsal biçîne nanê destnîgarê,
Saleke din biçîne yê dewatê.
ÇemêArez leme-leme,
Kêwrîşk banza ser keleme,
Kurê kerê dîirî min here,
Ez ne sêva devê teme.
Çemê Kurrê leme-leme,
Ez xulama qotika teme.

**

Çiya bilinde bê gur nave,
Gelî kure, bê av nave.
iz u buke VI zemani
Mala bavada bê yar navin.
Çiya bilinde, bê der nabî,
Kozan berxan bê kar nabî,
Hesen qurba, êxsîr ezim.
Ava Mfiradê leme-leme,
Tivka ava Mfiradê tev qeleme,
Hesen lawo, êxsîr ezim.

124

**

Çiya bilinde, te navînim,
Gul sor bîine, naçirpînim,
Wekî kurê şabe, kurê padşa be,

Tu dila ser dilê xwe îî tera nahebînîm.

**

Çiya bilinde, te navînîm,
Sorgul sor bîne, naçîrpînîm,
Tucar-tucar nava dinê- kesî
Ser xwe kewa gozelra nahebînîm.
Çi berjêrê bîn bi bîne,
Çi hevrazê bîn çikîne,
Xadê mala sebaba xirab bike,
Çawa nahêle lawikê min
Mal bimîne.

**

Çi dezmala çalim çîtî,
Ezê bavê m ser milê te mêrî te egîti.
Tîştê mirazê min u te qîztî-xorti hevdu nebîi,
Ezê bavê m ser dar îî berê jina bîti.

**

Çi bi kanînga nava reza,
Kola, nekola av tê neza.
Xwezla min wî evdî be:
Şîrê wî bira be,
Jin domam be,
Hespî beza.
Çi kanînga dor bi qicî,
Sê kewêd gozel dihatin berra dbcaricîn,
Xweziya min wî evdî bê-
Çevê xwe dî, dilê xwe zewicî.

125

Çi kanînga hewşa meda,
Axa sekinî, xulê m veda.
Wekî koma xay-xudana nîbîiya,
Minê cîngê xulê m danya ser çiyê axêra.
Gêziya destê min hewşane,,
Min çiniye wêrana Elegezê dora çiyane.
Hergê hîin pîrsa rast ji min dîkin,
Gede lawikê min xerîbêye, ne li van çiyane.

**

Gede lawiko,
Diçî zewaliyê min bîr neke,
Min sêva sorke, berya xweke.
Gava diçî welatê xerîba,
Derxe, serda mêze bike,

Dûr îî nêzîk- tamam yeke.

**

Gede lawiko, mala digerî-male wane,
Berê hêsîiyê koxê wene,
Hergê welatê xerîba
Sipîk cane gede lawikê min bigere,
Vira mhê minva eyane.
Gede lawiko, xevatê were razê,
Serê xwe bide ser çoke min fêl bazê,
Dilê min evdala xadê usa tenike Nona
toflê ser pîvazê.

**

Gede lawikê min ber dêrî sekinî duşirmîş bîi,
Tfincika aniyê tîte-tiş bîi,
Na welle nîvê emirê min mabîi,
Nîvê dine çurimîş bîi.

126

**

Gede lawikê min sekinye ser sivderê,
Te li kêrê, wê kemberê,
Bira tilyê min here çevê yazîm- min xezalê.

**

Gede lawikê min syare, peya nave,
Ramiîsana yekê, duda qayîl nave,
Ezê sozê revê didimê,
Mîn itbar nave.
Gedê lawikê min palê mêrga telî tûtî,
Him didril, him dinelî.
Wekî koma xwey-xudana nîbîiya,
Minê şelê gurza xwekira,
Bida banokî- biçîima alî.
Gede lawikê min çîiye gundê gurca,
Kincê xwe şûştine avîtine li wan sinca.
Qazanca xwe îsal du sale tamam daye morî-mircana.

**

Gede lawikê min şivanê van kavirra,
Gelî malîno, gundîno, cînamo,
Hîinê nekin van nifîra,
Ew cahile çaxê mîma.
Gede lawikê min şivanê wan kavirra,
Lê nekine wan nifîrra,
Dê û bavê min ez dame

Yekî cahilî çaxî minra.
Gede lawikê min şivanê pezê nêre,
Pez berdaye dor zinêre,
127
Ber îî bişkoşka
Qiler girtiye.
Gede lawikê min xeyîdiye dê û bava,
Dabîi ser rênga vê îdirê,
Gede lawiko, de tu were,
Te qasekê bikişînim ber sînga - vê çadirê.
Gede lawiko,
Bira yeke mi bîiya,
Yeke te bîiya,
Der cînar tev şede bûya,
Bira bigotana - lawikê te hat,
De bera kirasê canê min tunebîiya.
Gede lawiko, neçe Wanê,
Wan dijmîne,
Ser rîya Wanê mêr kuştine.
Wê bêjin: "Bona çiye, bona çi nîne"?
Wê bêjin - bona nîka teşîya mine.
Gede lawiko,
Te nexastim, ne revandim,
Teyê kîrim dezmaleke desta
Zenda sor alandim.
Na welleh,
Teyê kîrim polekî sorî silok
Ez çirpandim.
Gede lawiko, kuda diçî, min bive xwera,
Ezê şîvê biçînim cenîiya tera,
Hergê xelqê têlî delal bipirse,

128

Bê: "Kewa gozel min qorix kiriye
Nefsa cane xwera."

**

Gede lawikê min şivanê pezê nêre,
Ber berstya girtîye qlêre,
Ez xwe bavêjim ber bextê bîika teze,
Btra bişo, bavê rîi zinêre.

**

Gede lawtko.
Siveye, sive nave,

Dengê qazan û qulinga
Hafa mala zelal nave.
Gede lawiko,
Here, rênga xwe nemîne,
Here kavila Elegezê
Qol, bilêtê min bistine,
Xadê ruhê min berî çîiyina te bistîne.

**

Gelî kûre, ez daketim,
Qîçî hîr bîi pêda ketim,
Çîqa bilind firîm
Alçax ketim.
Gelî, sed car gelî,
Ezê agir daynim
Bîiz da helî,
Derd-kulê kewa gozel
Kirim erd, xalî.
Gîhê bidirîi, gîhê pale,
Hey bidirîi, hey binele,
129

Wekî şerma xaya şerm nekira,
Minê qerefîla pozê xwe
Tera têkira kêlendî
Batama alî.
Gul barîne xet bi xet,
Xelqê gulê xwe birin,
Gula rind, gula bedew
Para min ket.
Gundê me, gundê wan Mîreka,
De tu çirê vêxe dayne ser pêteka,
Ez û tu êvarda bikevin kêf, heneka.

**

Dara ber derê bavê min zeytîne,
Şaxê darê berjêr çîine,
De tu were min birevîne,
Dê îi bavê min, hemîn, gotina xwe poşman bîine.

**

Dêre sipîye, dêre kube,
De tu neger deşt îi zozan obe-obe,
De tu were navê zewacê
Ser mima bike heram, tube.

**

Dêre çîte, dêre kevine,
Hal li ser tevnê, ha li ser tevnê,
Ezê danê royê nabînim,
Emirê xadê
Danê şevê herime xewinê.
Dengê min dengizê,
Agi-kê ketiye koka şîrhelizê.

130

Ezê terka çev birîyê belek nekim
Heta kevir terbe, qantirr bizê.

**

Derê mala bavê min qaxçîne,
Pişta mala bavê min qaxçîne,
Kirasê gede lawikê min çîte sorî, gul-gulfîne,
Gede lawikê min hatiye min birevîne,
Tirsa dilê min sfida gilavîne.
Derê mala bavê min milazgir,
Minê gustîla xwe destê xelqê têtî delalda nas kir,
Minê vê sivê tirsakotî, şindokê mêmê-
Çêrî te kir, xwe xilaz kir.
Derê qutiya dila veke,
Ezê gazî heval-hogirê xwe î tekim,
Herçê derdê dila dîne
Bira gazina min î te nekin.

**

Derdê dila ez danîme,
Tu solî, ez penîme.
Herim bikim şikyat, hîvî,
Ezê bêjim -wekî nefsim bê xayîme.

**

Derdê min, derdê te xanimê. ,
Mîna şimomoka dayne ser taximê,
Lawiko, qurba, mala bavê te bive ziyaret
Tucar, tucar berê xwe nadimê.

**

Derdê hewiyê girane,
Derdekî bê dermane,
Mîna qolinca rîiviyane,
131
Neyê sere gurê çiyane.
Derdê hewiyê girane,
Mîna hirçê gelyane.

Dew dikilêm, dew nave,
Wexte kopek xew rave,
Min bikuje, te şave.
De Zozan, wey Zozan,
Xaniyê bavê Zozana min bi rihane,
Zozana min kulîlka devê riyane,
Hey Zozan, wey Zozan.

**

Dora avê dora mine,
Bira bişkê cêrê mine,
Na welle gede lawikê min welatê xerîba
Dîsa hîvya mine.
Dilê min germa di havînê,
Bera xwedê mirazê hevtê du mileta bike,
Paşê - mirazê min, Şêniyê bike.

**

Dilê min nêze, nêze,
Agir ketiye goma pêze,
Par vî çaxî dilketiyê min bû,
Îsalpêra bîiye
Dilketiyê keçika xaçparêze.

**

Dilê min nêze, nêze,
Agir ketiye goma pêze,
Destê Xeca îso girtine
Dane yekî kal- xayê peze.

132

Dilê min pira serê herdu newala,
Minê rakirye cote karê karhezala.
Min bê bexto, kê dîye, kê bînaye
Merî nêçîra destê xwe bigire bide destê xelqê?
Dilê min sêla hesinî,
Hêsirê min tîn, giriyê min sekinî,
Min go -min nerevîne,
Mala îskanê roşkî,
Kesî nedîye, ne pesinî.

**

Dilê min hêlîna teyrê hewa,
Lê revîne cotê qaza, refê kewa,
Emekê min îi kewa gozel
Temam çûye badilhewa, badilhewa.

**

Dilê min hêlîna teyrê mazî,
Minê sê denga te kir gazî:
"Teyê goştê cane min xariye,
Çi hestîngê min dixwezî?"

**

Dilê min hêlîna teyrê lale,
Cot xezala gale-gale.
Dê îî bavê min destê min girtin
Dane yekî kale
Ez çûm geliyê Kakana,
Pixkim nêrî, berana,
Para metê mêş ketê,
Serê bavo êş ketê.

133

**

Ez dimirim, yar sebebe,
De bira tirba min derê mala bavê teve,
Gava sivê radivî ser çevê xwe dişoyî,
Bê: "Kewa gozel, aliyê minda reme teve"

**

Elegezê li wan gira,
Bira kurê sebakarê min bemire,
Çawa sala îsalîn destê min girtin
Dane gîskê gurrî nav kevira.

**

Elegezê, koç bi rêzê,
Ezê sêrî ketime heta fezê,
Ezê kas ava wan zozana
Têkim qilça şera vê kitanê,
Ezê gede lawikê xwera bişînim
Gundê Bota ser kotanê.

**

Elegezê heta vira
Xîin rijyaye ser kevira,
Eva serê sê mehane,
De tu were ya min îî te boşe,
Tu bê- xîîşkê, ez bêm- bira.

**

Elegezê wê bi reze,
Dengê min ketiye koka darê Şîrhelizê,
Ezê dikim destê kewa gozel bigirim, birevînim,
Bavê Talîna jorin ber bextê dosta û pismama.

**

Em himberê hev riiniştin,
Me keserê kîir dahiştin:
Kevir helyan, dar gihîştin.

134

Eman, eman, eman,
Me derbaz bîin sal îi zeman,
Xelqê têlî delal gi zewicî,
Tenê-tenê ez îi tu man.
Emê herin malê bava ji pêra,
Pişta xwe bidine kotekî sitêrra,
Emê gilyê xwe bikin Nizam
gazinê xwe ji kêra.
Ewê hanî lawikê mine,
Kastîim yeke, cêv dudune,
Gede lawiko,
Gula Pampê ez û tune.
Ewir nînim, baranê birêjim,
Kesek tune derdê dilê xwe jêra bêjim.
Ez wê taxê, tu wê taxê,
Bejinbilindê, gulî şaxê,
Ezê kewa gozela xwe birevînim
Bavêim ber ocaxê.

**

Ezî ji syara çelengî syara bûm,
Kotî mêrî virşîko, mil dirêjî nezan bû.
Berî wî sibê xezala ji mal derxistin,
Tejî-tîlengê xwe berdanê.
Ezê dikim kewa gozel birevînim,
Hê neketiye ber dara vê dergîişê.
Te çevreşê, rîi esmerê,

135

Zozan xweşin were derê,
Ezê dikim kewa gozel birevînim,
Hê neketiye ber dara vê mêzerê.
Ez çîim Xumê ne mal bû,
Cewê derdê xweda bîi,
Gevez xemila xweda bû,
Kila wan meşka meda bîi.
Ezê çfime koza mîyane,
Morî, mircan zenda min qetyane,
Ezê hîir-hîir ketime lê geryame,

Herçê min dîtin, herçê nedîtin,
Ezê bikim begar -bavê ser gundiyanê.
Ezê sêvim, sêva terim,
Qerefîla dor bi perim,
Wekî rojekê gede lawikê xwe nebînim Qudîim
tune, pê bigerim.
Ezê te^rim, tejrê gola Mezin,
Hin direvim, hin dibezim,
Diçim nava koma hevala Dîsa
sêfil ezim.
Ezê teyrim, teyrê nêrim,
Ber derê mala te dizêrim,
Ezê sala îsalîn dildm kewa gozela xwe birevînim,
Dîwana balşêvîkê ez newêrim.

**

Ez kal bîim, sed car kal bîim,
Nêzikî heftê-heystê salî bîim,
136
Axirsongî, sedema bejina zirav, çevê di belek Koçer
bîim, ezî ne mal bîim.

**

Ez kewim, kewê narî,
Ezê hêlîna xwe çêkim taxa jêrin vî zinarî,
Lawiko, qurba, ya hatiye serê min,
Nehatiye serê îbongê Kurmexarî.
Ez ne li virim, ne li wirim,
Qalçîçeka ber kevirim,
Qenca xwestim, xirava birim.
Ez nexweşim, were ser min,
Qilçê orxanê hilde, were cem min,
Hergê dê îî bavê min, min pirsîn,
Ezê bêjim: "Hekîmê Loqma hatibîi ser min."

**

Ez nexweşim roja hefta,
De tu were cingê min biguhêze,
Bive kona jorin ser wan texta:
Ezê bikim qîrîn,
Bira dengê min herê cotê yara, wan bêbexta.
Ez qurbana serê te,
Keşîş melle kerê te,
Bazarcox eskerê te,
Qulî beg neferê te,

Xarî nanê bavê te,
Duakirî cane te,
Boy xatirê bavê te.

**

Ez Şamîme, rênga min dîre,
Minê jimirî sîûsê gulî nava mile,
137

Gede qurba, xema mekişîn, yanga teme.
Ez xerîbim, ne ji van dera,
Lê, lê, ez dîir ketim ji bav îi bira,
Lê dayê, xerîb ez tm,
Xalî li serê kêmaqila.

**

Êlê, kuhnalê,
Xema mekşîn, xem xiravin,
De tu rave gula biçin,
Bera sosin dewşê ravin.
Fêza meda ewdrê tere,
Binya meda xoznegere,
Kê dîtiye, kê bînaye
Xortekî cahil pey jina mêt bigere.

**

Fêza meda çiyayê mezin,
Binya meda çem û kanî dilerizin,
Hergeh pîrsa rastiyê tu min dipîrsî,
Leylê tuyî, Mecrûm ezim.

**

Ha li berfa li mîirazê
Dabîi kurika Mîişê serê gaze.
Hezar xwezil li wî evdî, bi wî îsanî
Cîka dajme tevî apê Zivo raze.

**

Ha li ser mera hîva zere,
Cot qerewila xwe daye bere,
Hîv çîî ava, paşê were.

**

Hay bê Hacê, hey bê Hacê,
B8

Sîng îi bera Haca min usaneNona
berfa Qeretacê.
Herçê orta min îi Haca minda fesadîke,
Hergê kurr be, hergê qîz be.

Tucar neyne ber zewacê.

**

Hayî were, hayî were,
Memikê dostê zêrrê zere,
Nona baxê Êşê, Êşeganê
Avê cew fi kaniya bide sere,
Nona lal û durr bide sere.
Hat refek, refê van kewa,
Çî pêşiyê Feqiyê Teyra,
Jê dike pirs-pirsyare:
"Gelo li welatê mîrê Xuresanê çi nîşane."

**

Herçî here ramîisana Başa min,
Bizanbe gullekê diçirpîne ji felekê.
Başê, tew-tew dikim, pêl xewe,
Sîng sefere, garden şeve.

**

Hevraz çîime, berjêr hatim,
Hinda mala kewa gozel rast hev hatin.
Nezera vê qîza kerê usane
Nona golleke maûzêrê ez hingaftim.

**

Hevraz çûme ba şivane,
Berjêr hatim nava kome-komê bêrîvane,
Îsal sala pêra
Şirkê xizêmê daliqyane- kokê van dirana.

139

Hey lo avê, hey lo avê,
Tu çima usa dixuş-xuşî,
Tu qe ser xweda nahênijî,
Tu qe navêjî-rokê bê dora min jî?

**

Heyştê heta heyştê
Kincê gede lawikê xwe dişom,
Sabûna reqê nava teştê,
Axîn dikim, xûna reş tê.
Hîva gimdê me yekşeve,
Bira bemire kurê qomsî-vî neyarî,
Çawa nehişt mirazê min û kewa gozel
Bive eyda Êzdî Xirdinevî.

**

Hîverone, gundî kerre,

Qerewilê gund digere.
Gede lawiko, neve teniya don, min negere.
Hosta Karo, dilê min pira dev hemamê,
Wê serrast kirine cotê kêranê darê çame.
Emê berê serra derbazkin xelqê xerîb,
Paşê xwe domamê.

**

Her hebî, hebî, hebî,
Dezmala çar goşe bî,
Goşe, goşe zêde bî.
Her goşekî sêvek lê bî,
Her sêvê gezek lê bî,
Her gezê morek lê bî.

140

**

Heft sala jina xwe venebî,
Tera bive tek ewledekî,
Ew jî teyr lêdî -birevînî.

**

Ha ser merra ewirê mezin,
Binya meda cew îî kanî dilerizin,
Leylê tuyî, Mecrîim ezim.

**

Hey Zeynê, Zeynê, Zeynê,
Hewara xadê, Zeynê,
Bav kor bîi keç da deynê,
Hewara xadê, Zeynê.
Heylo syaro, hey hîino,
Çevçirtiko, çevxîino,
Syarek daye tirada,
Serê syarek wirada.

**

Îro serê min dêşe,
Hedara dilê min li ber nayê,
Şevê çila-kanîina dirêje,
Adar ii tebata min bi te nayê.
Kavilê gundê me gêlîda,
Kerxana şewitî ser da sîda- ,
Heyfa min qîzê,
Heyfa min bîikê,
Destê te dewarê merê bîda.

**

Kavilê gundê me sipinge,
Gede lawikê mm lê digere qirme, qame, di tivinge,
Wekî koma xay xudana nîbfiya,

141

Ezê royê heft cara biçîma sole, linge.

**

Kavila Kelepîta av tunîne,
Kavila Qizilleganê bîst îî sê kanîne,
Nîşaniyê xelqê şer îî şemaqîne.

**

Kambaxa ava Mîiradê leme-leme,
Kelekçiyo, bextê teme,
De tu were delalîka dilê min ji ava Mîiradê derbazke,
Ez kefîla heqê teme.

**

Kar fi barê morî- mircanê zendê zer qetyane,
Ezê çfime vê Rewanê,
Ezê geryame doxtir, aptêk ha nemane,
Dînê, bedewê, poşman dîsa ezim.
Kavilê gundê me derece,
Lê şîn dike gîha, lêlavk, gul, sosin tamam pence.
Gede lawiko, were ramûsanekê min keremke,
Dev fi diranê te şekirîra gele qence.
Kerî pezê li vê piştê,
De tu were rûnî kêleka wê teniştê,
Dilê min evdala xadê neketiye gişka,
Ketiye kumê sêrî, qayîşa piştê.

**

Kerî pezê çendî vaye,
Nêriyê navda nona gaye,
Gede lawikê min teştiya sivê nexariye,
Firavîna nîvro berda maye.

142

**

Keçtkê kubar-kubar xwe ba meke,
Kaniya pişt mala bavê min qest meneke,
Alîkî cegera min saxe, aliyê dine xirav neke.

**

Keçtkê, teyê av anî, ava gulê,
Gede lawdkê min xeyîdiye çîiye çolê,
Kesekî xudan xêrê tune,
Here bîne ser wê yolê.

Keçikê qurba,
Serê xwe bişo, avê nerêj,
Ew gilîngê min tera gotiye
Kotî, şîndokê, dewarê merê xwera nevêj.
**

Keçkê, qurba, serê xwe bişo, av li berde,
Kefê birêj ser singê xwe keverda.
Ez îî kewa gozel kêleka hev rîniştin,
Meyê şîrin-şîrin xeverda.
**

Keçikê, qurba, teyê serê xwe şîşt, av ku anî?
Sala par qulixayî bîi,
Me çikya bû cew îî kanî,
Herça sala îsalin ber min hebû
Derdê dila ber min danî.
**

Keçik wane hev civyan,
Halê hevda digiryan.
Go: "Çi şîrine?"
Go: "Wey, şekir ber teda bimîne,
Yartiyê şîrintir tişt tunîne."
143
**

Koçoyê çawiş xêrê nebîne,
Çawa dastê Mehmedê min girtî
Şandî mala mîra di eskerî.
Kiras şere, ez xwe nakim,
Zivistane, debîir nakim,
Gede lawikê xwe
Nava heval, hogirada deyndar nakim.
**

Kiras qîçik bîi, kiras xweke,
De tu tîncîka xwe serda şeke,
Alîkî kezeba min sax maye,
Aliyê dinê xirab neke.
**

Kurik, kurê min dînê,
Pezê xwe berde geliyê Mêrdînê,
Gul-sosin çinî, danî ber bînê.
Kuro, kuro, kuranî,
Kevir avît kewkanî,
Çevê kewê deranî,

Xwera kire mêranî.

**

Keçelê qaqa

Çîi kete nava firaqa,

Inê girt da ber şemaqa.

Koma cahila hev civyan, halê hevduda giryan.

Xeber didan ji dinê, gilî anîn ser mêr, jinê.

Go, dinêda çi şîrine? Yekî go -şekir şîrine.

Yê dine go:- Hey şekir ber teda bimîne,

144

Yartiyê xweştir tişt tunîne.

**

Koçerî, ha koçerî,

Mirtiv hatine ber dêrî,

Derî kirine şeş kerî.

Lawiko, ez bedewim nola hîvê,

Kurê kerê, wekî min zanibya tu evseneja,

Tucar yartî tera nedikir,

Seva dilketina meh îî nivê.

Lawiko, te ne vê hatinê,

Ne vê çîiyînê,

Te dilê min ktryeCî-miskenê

kêlê xîinê.

**

Lawdko, te ez nexwestim,

Nerevandim,

Mîna destmaleke çilmçîtî

Zenda zer alandim.

**

Lawtko, tu tîyî - ez kanîme,

Tu solî- ez penîme,

Tu duda bînî-

Yanga sisya ez hêwîme.

Lawiko, qurba,

Çi evîntiya min îî te kir,

Kesî serê kesî nekir.

Xadê kurê bavê te bikuje,

Qelpî aliyê teda bîi-

Min merîimê.

145

Lawiko qurba, here rênga xwe nemîne,

Wêrana Elegezê qol-pêçatê xwe bistîne.

Gava dtkevî welatê xerîba, xerîbistana,
Timê, time min bîr bîne.
Lawiko qurban,
Cixarekê miiu:a bipêçe bi kêfêra,
Lawiko qurban,
Siyarî xweşe, dengbêj pêra.

**

Lawiko qurba-
Ya hatiye serê min merîmê,
Nehatiye sere Leyl-Mecrûm,
Xecê-Sîyabend, Memê-Zînê.
Lo-lo kuro, kuranî,
Çîçke berfa zozanî,
Ser sîngê min zer danî.
Lingo, lingo, serteşî,
Çîime mala ozbaşî.
Ozbaşî da darekî,
Seba kerî nanekî,
Çîim ketim nava kulavekî,
Kulav rizî, ez bezî.

**

Mal hebe li serî,
Xeberde mina kerî,
Xelqêbêje "Eferî."
Mal tune be li serî,
Xeberde qelenderî,
Xelqê bêje "Ha li vî kerî."

146

**

Mala danî ser zinara,
Têda dixîine kewê nêre,
Çawa sala îsalin destê kewa gozel girtin
Dane male-mêre.

**

Mala me kêleka mala şêxe,
Kaxez bîne, morê lêxe,
Min birevîne,
Paşê nav î dengê min dinêxe.
Mala me cînarê mala we bîiya,
Orta me î weda şûşe, kulek, pencere bîiya,
Bera ya min kewa gozel bata sêrî,
Kirasê cane min tune bîiya.

Me derketiye hîva kelî,
Şewqê daye qura derî,
Min bîik anî, kir bermalî.

**

Me bilîre, nade denge,
Apê Zimo bi koçerî-
Bar kirî danî geliya Lengo.
Me derketiye hîva sava,
Bextê tera hîv ingiriye naçe ava.
Xwedê mala qomsî xiravke,
Çawa bîiye sehabê bîik îi zeva.

**

Metê, kanê du nana,
Mherim geliyê Kakana,
Bikujim nêrî, berana.

147

Nate hedê, hat sedê,
Para metê mişk ketê,
Serê dayê êş ketê.

**

Minê bostanekê çandiye,
Kundirê bijî.
Ezê avdim hêsirê xwe u te jî,
Rebê alemê çîçe şûşa dilê min
Bavê dilê te, diya te jî.
Minê bihîstiyê nave te Kubare,
Morî, mircanê te qetyane, jev belane,
Ezê şevêkê ber teva hîve lê geryame,
Wî lê, lê, wî lê, lê.
Minê xevraekê dîye ji xevmêda,
Çar sale xar bîin ser xanêda
Xwedê reşke mirazê malêda.
Navê yara min Tîikase,
Kurtikê mila bambaze,
Herçê yara min bixwezeXwedê
neke miraze.

**

Ne bi rûvîme, ne şêrim,
Xwe di qulada vedişêrim,
Şeşekdunan dihêrim,
Ji kevaniyê newêrim.

**

Olo lawiko, dilê min kevirê kelebista,
Minê warê bêkes bela kirye herdu desta.

148

**

Osê, Mîradê leme-leme,
Kêwirêşkê banzda ser keleme,
Gede lawiko, dîirî min here,
Ez ne sêva devê teme.
Pezê lawikê min xurte,
Ser delavê kozî girte,
Kulavê keleş lawîkê min-
Çar tilya bejinê kurte.

**

Palengo, palegiro,
Desa destê te zengilo,
Germa havînê lê zor kiro,
Şera gevez xwe îî gedê lawikê xwera kirye sî-çadiro.

**

Rokê me bîi du rê,
Paltôn bêxe bavê aliyê sîire.
Gede lawiko, welatê xerîbaQeda-qotikê
tên serê te dîirî bav îî bira,
Bira bên serê min porkurê.
"Rênga Tilfîsê kursî-mirsî, ku çîi"?
Min jê pirsî.
Go: "Zerî dosta te dixwe ava Kurê,
Somiyê tisî."
Rênga maşînê wê bi cixîze,
Gede lawikê min ser kîipê maşînê kaw dilîze.
-Gede lawiko,
De tu were min birevîne,
Ne min kure, ne min qîze.

149

Rewanê heta vira,
Xîinriyyaye serkevira,
Min îî te hevra sitra.
Tu bê bext bîiyî,
Te go: "Xûşkê", min go: "Bira."

**

Rindê, gundê me kolxoze,
Sozê vî zemanî eynî soze.
Bira der îî cînar kurê xwe bikujin,

Bê - gede tole, yare rinde.

**

Qazê gote wan werdeka:

-Tu were em herin gola-golê Tendîreka,

Meyê yare teze girtine,

Yarê kewin bîine çîme-çîmê der kuleka.

Qeme reşo, qeme berra,

Ber derê mala bavê mima neçe-neyê,

Nezera dê bavê min xirabe bejina tera.

Qutîya gede lawikê min şîrmeye,

Gilî danî pêşîya xweye,

Pêşya gilî sebir ketê,

Temam rîiyê min bêbextê,

Bextê xirav erdê ketê.

Serê Boqetîn wê bi tere,

Mî dikale, berxa xwe digere,

Lawiko, qurba, kavila gundada

Min- te kîjan bêbexte-

Bextê bê bexta lê welnegere.

150

Sîngê Leyla min sefere,

Kê digo:

"Leylo ne li male"?

**

Sola dayne, pêxas were.

Herçka solê wan sorin,

Dora sole wan morin,

Yartîya wana pîsporin.

Herçka solê wan reşin,

Yartîya wana keleşin.

Steyrika gundê me çîqa geşe,

Şewqê daye ava reşe.

Herçê orta bext-miraza xeber dideBka

bêjin: "Delalê dilê wane nexweşe"

**

Siveye, rave ser xwe,

Yaşîka pafrona bîne ber xwe,

Tucara nave revê neyne ser xwe.

Sibeye, sibe zîi tê,

Dengê teyr-terewila cîkî dîir te.

**

Seran îî sîîka,

Emê herin derê dikana,
Bazar bikin kincê zeva, xêylê bîika.

**

Şer bi reşo, şer bi surme,
Hespê lawikê inin çîyayê KolikSer
afirê kirme-kirme,

151

Min bihîstiyê te ser mima girtiye yarik,
Cem yekê jorin, çîqa zulme.
Şera sere min geveze,
Ezê bavêjim ser çevê zevê teze.
Îsal serê çend salane
Min dîi tera girtine kul-mereze.
Şîrinbîina nave te hilnadim,
Ezê te koma bav îi bira nadim,
Şerê bişîn, rîşiya badim,
Ezê te komê xay-xudana nadim.

**

Te çî derde, min çî kule,
Orta meda verse erde,
Kê dîye, kê bînaye
Meriv qîza xwe bide van kalaye.

**

Te çevreşê, dil xuşîişê,
Zozan xweşe deşta Mîişê,
Ezê terka çev birûyê belek nakim,
Heyanî bikeve ber dara dergîişê.

**

Te çevreşê, btrîi qorê,
Bîna miskîniya ketiye paka jorin nava porr,
Derdê kewa gozel minra here axê gorrê.
Te çevreşê, kaniya Kila,
Minê jimirî sîisê gulî nava mila,
Ezê çevraşa xwe birevînim
Bavê Elegezê eyala (ermenya.)

152

**

Tuyê diçî min bive xwera,
Şîva hespê bînim ceniîya tera,
Xelq te dipirse, bê:
"Kareke xezala min kedî kirye
Nefsa cane xwera."

**

Te bi çeva ez dîn kirim,
Ezê par van çaxa kîiviyê serê çîya bîim,
Îsal ji pêra teyê ez nava sing îî berê xweda kelî kirim.

**

Vê kalaniyê ez kal kirim,
Vê xortaniyê mala xwe bar kir.
Qîza berê xwe min guhêrî,
Bîika dilê xwe min sar kû.
Vê kanînga dor bi qicî,
Vê sibê cot kewê gozel ber xericî,
Heft xwezila min wî merivî,
Çevê xwe dî, dilkê xwe zewicî.
Warekî reş bfi- te şîn kir,
Bavekî kal bîi- te can kir,
Dêlike nû bîi- te aş kir.

**

Wêda tê xwe dihejîne,
Hespe boze- dêlweşîne,
Yare rinde-çevhêşîne,
Delalê dilê min rinde.

**

Wey hisretê, wey hisretê,
Mînga qurbanê kale-kale, pey min îî te tê,
153
Bira xadê mirazê heftê du miletî bike,
Mirazê min fi kewa gozel bike ser kanînga vê cinetê.
Wey palengo, palegiro,
Desa destê te zengilo.
De tu were mêrga mala bavê minda
Lêxe eşq fi dilo,
Ezê şera gevez xwe îî tera têxim sî çadiro.
Wey palengo, palê desê,
De bira desa te têkeve cîkî hasê,
De tu were şevêk şeva payîzê
Ser sîng û berê min zeriye razê-
Ez evîntiya dila
Tîir hildim herim parsê.
Were mala bavê min mêvandarî,
Berf îî baran tev dibarî,
De tu were nave zewacê ser mira bike tobedarî.
Were mala bavê min mêvandarî,

Ezê tera daynim kulavê sorî Xoristanî,
Ezê tera şerjêkim mînga sore ser beranî.
Hergê dê îî bavê min pirsîn,
Ezê bêjim:

-Şivan, berxvan tolbîn, çolê nanîn.

**

Wî şivano, şivan çîko,
Kolos sipîyo, dor kulîlko,
Xadê bira ayê min dê fi bavê tera nehêle,
Çawa sala îsal nehiştin
Mala bavê tera bivim bîlko.

154

Werine dîzê, werine dîzê,
Min qîz kirî -lepe hirî,
Dest avîtê-çemil fîrî,
Ez poşman bîim- çima kirî?

**

Wey li minê, wey li minê,
Dê îî bavê min ez dame kalekî heftê salî,
Sivê heta êvarê pişta xwe didimê.
Xaniyê kewa gozel sipî nona hêke,
Cot birane, pîredêke,
Rebê alemê yaziya min kewa gozel
Ba xwe çêke.
Xinîis xweşe, Bîngol berda:
Xelqê delalî sekinîye ber dêrî,
Tena kondira kortik serda,
Teyê îsal ji pêra nav dilê min kirye kêrê xîinê,
Cî miskenê kul îî derda..
Xirpûke, xirpîike,
Xirpûk lê nayê-
Kofî qîçike,
Dêre lê nayê.
Sîiçikê min çîye,
Ketime xetayê.

**

Xişeme, nizane telimê linge,
Xwe kûrr bikim, xwe kem bikim,
Destek cilê wê li xwe werkim.

155

Xwezila min wî evdî,
Çevê xwe dî, dilê xwe zewicî.

**

Xwezila mizgîneke xêrê mima bihata,
Bigota - Hefsê rabîye êş, êşîkiyê kul nexaşiyê,
Bira destê min piş pišta min girêdana,
Berê min bidana kela Qersê.
Yareke min heye gundê weda,
Serê xwe girê da ber qelaxê bi teldeda.
Koti şindokê dewarê mêrê wê
Da çeçxanê gulle berî min da.

**

Zengilî zere, deng jê nayê,
Bav jî kere, li Bexdayê,
Dê bi geroke, mala nayê.

**

Zeriyê, gundê me sisêne,
Kanyajêrin avê têne.
Emê ramûsanekê yanga pêşin dixwezin,
Yanga ortê kerba- cêrê mile xwe dişkêne.
Zozan nema, min lê danî,
Kanî nema , min av lê hilçinî.
Yekî simêl sor ser mima sekinî.
Devê min negerya bigota:
"Tu ezepî, yanê jinî"?

156

MESELOK

)Yêdku bi mena cuda-cuda carayekemîn têne weşandinê(
Bira xwedê yarbe, bira dinya ne yarbe.
Cavê bidin Hindistanê,
Bira qewîn kin deftera îmanê,
Bê melek Şerfedîn bîye mîrê dîwanê.
Cebare şikestiya xwedêye.
Cem xwedê fêl tunene.
Cinet-cenimê vê dinê jî heye,
Wêdmêjîheye.
Cinet-cenime destê xudêye.
Cinet îi cenime herdu hevra dikêlime,
Qesasê meriyê zalime.
Cora xwedêye hatiye ser min.
Cîcîk cîcîke, ku avê dixwe,
Jor xwedê dinhêre.
Cihê xwe şermî nemînî.
Cirik-cenime dest xudêye.

Çi dayîna xwedêda bê,
Temam ser çeva.
Çi ku dike bike,
Lê tirsaxudê bîr neke.
Çi ku dikî-bike,
Lê tirsaxwedê bîr meke.
Çi dikî xwedêva eyane, ew zane.
Çi kir, çi nekir,
Xwe ber xwedê gunekar kir.
Çi kirye, Xwedê kiriye.
Çi xwedê avîtiye qelpê te, xwedê qebfilke.
Çi xwedê xwest.
157
Xwedê da dest.
Ded dudane, agir hemiyane.
Evdno, tu jêr qebîl nekî,
Xwedê tu jor qebîl nekî.
Ew rema dilê wê bîi.
Ge ji hev direvin, ge tev direvin.
Giliyê ku kete nav 33 dirana, wê 33 deva bigere.
Gura nemerda neke.
Herjorxudêye.
Her merî yek nîne, xudê yeke.
Her xwedê bê hewarê.
Her xwedê bê şaşî nave.
Her şikir, her şikir,
Tuyî xudayî minî navî nîirî dikir,
Berê giran te hukum kir,
Erd î esman te sêkin kir,
Hîv î roj te deher kir,
Sixir te anî ker kir,
Qeta xwe nîşanî kesekî nekir.
Her kesî xaliqê min rizayê wî derekê didêda.
Herçê tekekê, rade kerekê.
Herçê ferekê, rade kerekê.
Herine ber dêra, çend qurşa
Bavêjine keşkîila dewrêşa, bona xêra.
Heq navê xwedêyeKî
heqê pala bibire,
Xwedê nanê wî dibire.
Hewara me mala xwedê.
Heta rasti bê dinê,

Derewê dinê bixwe.

158

Heta xudê aqil nestîne,

Merivê kesîv neve.

Heta xudê aqil nestîne,

Meriv nakeve tengasiyê.

Heta xirav neve, qenc nave.

Heta xwedê jor neke, jêr betal nave.

Hefisa xwe wî merivî bike,

Yê xofa xwedê dilda tune.

Hevt zarê kê hevin - ew jî dayîna xwedêye.

Hinekê mede didê, nan nadê-

Nan didê, mede nadê.

Hirç îî dewat,

Şivan îî dîwan,

File fi pez,

Kurd îî rez?

Hişê hevt jina dikine serê mirîşkê,

Mirîşk diçe nukilê xwe nava g. dixê.

Însan çev U tivdîrê,

Xwedê çev li tixdîrê.

Kê çi çevî xwedê dinhêre,

Xwedê jî wê usa wî binhêre.

Kerema xwedê wîra heye.

Kî berê xwe xwedê biguhêre,

Berê wî qulba kaniya sipî biguhêre.

Kenê bin gtrya.

Kîjan kevirî hildî- ez bindame.

Mala zêra daket, mala mêra hilket.

Mala kê xu:av kir,

Xwedê jî mala wî xirav kir.

Mêvan, mêvanê xwedêye.

159

Mêrê ku hîvya yarê ma, wê bê jin bimîne.

Meriyê neheq tesmîlî xudêbe.

Meniya sergîna çime mexîna.

Mer bê germ tevizîye.

Min anî bistana,

Xelqê min sitend navrana.

Min xweyi kir bistana,

Xelqê bir navrana.

Nagihêjime te, warê te datinim.

Neheq wê ser bela xwe vebe.
Radivî ser xevatê, gazî xwedê xwe btke.
Pirs ji pirsê dipirse.
Qazanê got: "Binê min zêre,"
Heskê got: "Ez ji wira hatime."
Qalçîçeka leme-leme,
Ez heyrana çevê teme.
Qencî dest xwedêye,
Lê xiravî qirara xwedêye.
Qewil kêra mhê êzdiyaye.
Qewal boxê şêx Adîne.
Qîz, kurê xwedêne.
Qîrar qîrarê xwedêye,
Bê qîrarê xwedê çilo ji darê nayê xarê.
Qîrara xwedê ser herdu çevan.
Qîrara xwedê çiqê dare nayê xarê.
Qîsmetê xudê bide,
Kes nikare paşda bide.
Qîsmetê xudê bide, herembaşî jî nikarin
Meriya bistînin.

160

Qfilekî xwedê dayê,
Kerbe - kîne tişt jê nayê,
Pêra bigire tevayê.
Qîilekî xwedê dayê,
Pêra bigire tevayê,
Kîne, boxesê tişt nayê.
Sebir mala xwedê avaye.
Şên bin malêd me,
Xweşbin -jinêd me.
Şêsim risqa bela dike.
Şêx îî pîr hev ketine şikê,
Kiryamet ortê dertê.
Şîn îî girî destê xwedêye.
Şuxul bi xwedê dive.
Şuxul ewe xudê çêke.
Şuxul ewe-xwedê rastke.
Şuxul xwedê daye, dibe.
Şuxula qenc îî xiravXwedê
ji hev dijbêre.
Têreke-cêreke.
Tiştêk ji destê te çîî, pey nekeve.

Wê bê zemanekî ney çêye,
Xof, remê rave ji dinêye,
Birayê rûnî bike xeybeta btrêye.
Wê dinê deyna meriya dixwezin.
Wê me rave bedêla axirê,
Birayê bive dijminê birê.
Wê rave Madî,
Sonda gişka wê bive şîx Adî.

161

Wekê destê bin berveye,
Tu bihêlî-difelişe,
Tu bikêşî-dixermişe.
Wekî dayîna xwedê heve,
Navêje tu kurê kî baviyî.
Wekî merî ber gunê xweda be,
Xwedê meriya dibaxşîne.
Wekî mîrîd padişa be,
Serê wî ezmanê hefta rawistabe,
Gere destê mala adya ser serê wîrabe.
Wekî pak bîiya,
Xwedê wê tişteki pak bidayê.
Wekî rojê sed carî bikî keserê,
Wexta xwedê nede,
Nikarî holê bivî ser serê.
Wekî xudê bida bext,
Emê jî rîniştana li ser text.
Wekî xudê dayê,
Jêra bigire tebayê,
Kerbê, kî nê tişt jê nayê.
Wekî xwedê bide,
Risqê gurê kor mixarêda digthîne.
Wekî heyfa xwedê bihata,
Ew gilî nedihate sêrî.
.Welatekî mêr tunebûn,
Navê dîka danîbîîn Evdilrehman.
Wexta xwedê bistîne,
Ronkaya çevê meriya jî kê mî dike.
Wekî xwedê bixweze, wê topal, kora têrke.
Wexta xwedê da, ser hev dide.
Wexta xwedê da, çep îî rast dide.

162

Wexta xwedê didê,

Dêrîra jî tê, kulekêra jî tê.
Wexta xwedê jê nestîne,
Çiyajî ser welgere, jê nastîne.
Wexta xwedê çerxa yekî rast kir,
Navêje: "Tu kurê kêyî"?
Xwera mesîgir, xelqêra kîsîgir.
Xeberê nekesa tirê xecerî nagirin.
Xudê aqil nade hemî kesî.
Xudê derd dide, derman ji dide.
Xudê dide, serhev dide.
Xudêjarajar dike,
Barê xwe lê bar dike,
Halê xwe ne razîyeTayê
barê wîjî xar dike.
Xudê ku da te,
Merhemetiye (qencyê) bike.
Xudayê min ewe - çê kirye şîlan îî strî,
Xudayê min ewe-çê kirye kenûgirî.
Xudê riya meriyê dilsax rast dike.
Xudê hêlîna teyrê kor hewa çê dike.
Xudê hiz dike, şivan jî dive padişa.
Xudê çi kire qismet, tuyê wê jî bixwî.
Xudê ji merya bistîne,
Diranê meriya helîseda dişkê.
Xişînyâ mîiriyê topal xudêva eyane.
Xwe ebîira xweda xweyke.
Xwedê ayê wî erdê nahêle.
Xwedê aşê nezana digêrîne.
163
Xwedê bende daye, xwedê bende destîne.
Xwedê berê me ji qulba me neguhêre.
Xwedê dide, napirse: "Tu kurê kêyî."
Xwedê bide, herçar aliya dide.
Xwedê bike herkesek maylê dînê xweve.
Xwedê gewirya qul daye,
Wê risqê wê bighîne.
Xwedê gotiye:
-Bendekî min dayê,
Pêra bigirin pevayê,
Kîn-boxsê tişt jê nayê.
Xwedê gotiye:
-Ez dikarim miryê hevt sala rakim,

Lê tu cara min nekiryê, ez nakim.

Xwedê gotiyê:

-Meriv xwe xweyî nerazîve,

Ez wî nerazîme.

Xwedê gotiyê:

-Min dest, pê, çev dane te,

Pêşiyate av, agire- xwe xweyke.

Xwedê da ji xetekê jî dide.

Xwedê da yekî, aqil jî didê,

Wextê jê sitend, aqil jîjê destîne.

Xwedê da, kînê, kerbê tişte pêşda nayê.

Xwedê dayê, kerbê, kînê tu lê nayê,

Hîin jî pêra bikin tevayê.

Xwedê dayê, çevnebariyê tişte nake.

Xwedê daye, nehîwişandiyê.

Xwedê dinya avakirye mêrara,

Mêr çêkirine şerara.

164

Xwedê divê:

-Te hereket,

Minjîbereket.

Xwedê dide, xwedê dibe.

Xwedê dike mîi, naqetîne.

Xwedê ji mirovra yarbit,

Bira şîirê mirov darbit.

Xwedê yarve, bira dine tev neyerve..

Xwedê ku da, dêrî-kulekêra tê.

Xwedê ku risq bide,

Kare ber piyê meriya bigihîne.

Xwedê mala kê xirav dike, pêşiyê aqil jê destine.

Xwedê min ew xwedêye,

Çêkirye ezman îi erd,

Daye derman îi derd,

Çêkiriye mêrê merd.

Xwedê usa dayê, nanê wî hîir kirye,

Kevçiyê wî têda daniye.

Xwedê pêra kir kereme,

Dilda nemîne tu xeme.

Xwedê paka hiz dike.

Xwedê perde daye orta xwe îi nezerê.

Xwedê riya meriya rast dike,

Mîna riya Hacerê,

Riya xirava xar dike,
Mîna riya Nemrît.
Xwedê risqê gurê kor qeya zinarada digihîne.
Xwedê risqê mêriv digihîne.
Xwedê saxê dilê raste.
Xwedê stfina dilê meriyaye.

165

Xwedê xofê dilê mêriv demaxe.
Xwedê xiraviyê qencara nake,
Xwedê qencyê jî xiravara nake.
Xwedê xwe jî meriyê beşerxweş hiz dike.
Xwedê xwe jî bîr kiiye.
Xwedê heyê, xem tuneye.
Xwedê heqarane.
Xwedê heq dîwane, dîwana heq dike.
Xwedê hemfi derge ser meriya danade.
Xwedê heta aqil meriya nestîne, risq meriya nastine.
Xwedê çi aniya mêrivda nivîsîbe,
Nayê pozmiş kirinê.
Xwedê çi da,
Gere merî bextê xwe hiz bike.
Xwedê çi daye, ew jî bese,
Hîvya wîjî bimîne.
Xwedê çi daye, ew jî qismetê merive.
Xwedê çira bê çarane.
Xwedê şaş kiriye,
Feş kiriye,
Erdêra kaş kiriye.
Xwedê carina dide, carina destine.
Xwedê cefê wî deya nekir.
Xwedê cenime çêkiriye seva xirava.
Xwedê qaziyê heqîyêye.
Xwedê qencara xiraviyê nake.
Xwedê qencyê xiravara nake.
Xwedê wek dilê mirov dide.

166

Xwedê weke dilê meriya dide meriya.
Xwedê weke dilê wî dayêda.
Xwedê wekî kir kereme,
Navê erebe, eceme,
Dilê wîda namîne tu xeme.
Xwedê wî mirovî ne raziye,

Yê bextê xwe neraziye.
Xwededarim,
Şikrîmdarim,
Çi xemdarim,
Tu xwedêyî,
Ez gunekarim.
Xwezil wî bendî,
Çil merê Şîx Adî lê bive xweyî.
Xweyê bêçara xwedêye.
Xweyê sibê xwedêye.
Xweyê êtîma xwedêye.
Yek pusekê tera divêjeXwe
kerr ke,
Cara duda gotCavawîbide..
Yekî xiravî te Idr,
Tu ewî teslîmî xwedêke.
ZeviyajidewletWekî
xelq lê neke hevşfided.
Zemanekî bêye,
Xof-remê rave ji dinêye,
Bira rave bike xeyba birêye.

167

NAVEROK

TACA BÎRANÎNÊ

Rohat Alako - Rojek U gundê Hecîyê Cindî Yêmançayîrê 5
Vasîlyêva, Mûsaêlyan - Bona bîranîna zanyarê kurd yê mezin. 9
N. Hovhanîsyan -Meznayê kurdzaniyê 13
S. Hariityiinyan - Emekdarê zargotina kurdayî mezin 16
Wezîrê Eşo -Mezinayê xudanê keda mezin 22
Parwîz Cîhanî- Avirek U ser romana Hewarî ye 29
Têmûirê Xelîl- Folkilorîstê kurda yê herî mezin 34

SÊSIYA ZANYARIYÊ, CIVÎN, KONFÊRANS

BOIOOSALIYAJI DAYÎKBÛNA HECÎYÊ CINDI

SÊSIYA ZANIYARIYÊ LI YÊRÊVANÊ 36

Silavname

Kendal Nezan - Masaja ji bo 100 saliya Hecîyê Cindî 37

Perwîz Cîhanî- Ez rêz îî silavên xwe 38

Eskerê Boyîk- Ez bi dil sêsiya we silav dikim 39

Karvan Akrêyî- Ez bi navê xwe îî bi navê hemî xebatkarên....41

CIVÎNA ENSTÎTUYA KURDÎ YA PARÎSÊ 42

KONFÊRANS LI SER PROF. HECÎYÊ CINDÎ 43

HIKYAT

Ahmed 48
Kilso, Bilindê ^|
Tiral^
Qîzapadişê'
Hikyatakesîv'''
Dizê Şamê'
Yadiz^^
Balûl II
ŞîretaBalûl^^
BalûU Zane. Sê qoq^^
168
XWEŞÎPÊKIRINÊN MELLE NASREDÎN
Baltê Melle Nasredîn^^
Belkîrastbe^
Bihêkerê°
Bostanê Melle Nasredîn 88
Bêjejinamin
Çawadikene^
Çîwerane?
Çi hate serê Melle^^
Deynê Melle Nasredîn ser kuçika 92
Deynê Melle Nasredîn ser gundiya 92
Evederman
Evareşêteye
Golîkê Melle Nasirdîn 94
94Gidî, hewara mm were^
Helîse g,
Hemînewçûye
Hîin min bawar nakin? 9
Heska Melle Nasredîn 96
Kerê Melle Nasredîn 9
Kêwrîşka Melle Nasredîn 9/
Lêbikimeku?
Lê meniya nedayînê çibe?
Min kerê xwe kuştiye
Mirina diya Melle Nasirdîn^^^
Me têr savar xar
Melleîncînar
Melle Nashdîn îî xadê
Melle Nasirdîn îî dewleti
Melle Nasirdîn, Melle Mehmed û Melle Meşîir ju^
Melle îî kerê wî^^

Nikarim benîştê xwe jî bicîm^^^ ?
Navê min nav xelqêda heve^^^
Rîiyê min sipî derket
Şekirê MoUe Nasredîn
Saxya xweda ez dera hama diçûm^^^
Serêkerê
169
Surê Melle Nasirdîn 109
Dîsa ne tişt bîim 109
Tu li mala xwe, ez jî mala xwe 110
Tu mirî, ez jî digirîm 110
Texmîna Melle Nasredîn 111
Hespê şah 111
Tuyêbivîavê 111
Tiştê dizê, wê bimire 1 12
Wê bihata mala me 113
We diya min kuşt 113
Xadê nanê rihet ne kirye qismetê me 1 14
Xwedê gayê min dizîne 115
Xemkê xemkêş 115
Yan kerê bimire, yan xweyî 116
ZeUio 116
KILAM
Axayo, dilê min divêye 117
Dilîdilbe 118
Lê, lêWerdê 118
Xwedêyo, tu hasil bikî 119
YEKXANE 120
MESELOK 157
170
**

FOTOGRAF RAKIRIN

TECRÛBEYÊN JINÊN KU HEVSERÊN
WAN BI ZORÊ HATINE WINDAKIRIN
“FOTOGRAF RAKIRIN”
NAVENDA BÎRGEH DADMENDI Û HEQIQETÊ
Tütûn Deposu
Lüleci Hendek Caddesi 12
Tophane 34425 İstanbul / Türkiye
info@hafiza-merkezi.org
www.hafiza-merkezi.org

“FOTOGRAF RAKIRIN”*

TECRÛBEYÊN JINÊN KU

HEVSERÊN WAN BI ZORÊ

HATINE WINDAKIRIN

*“Fotograf Rakirin” îfadeya jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin bi xwe ye. Ev îfadeya ku ji bo sernivîsa raporê hatiya bikaranîn, bi halê xwe yê resen hatiye hiştin.

NIVÎSKAR

Hatice Bozkurt

Özlem Kaya

Beşên raporê yên bi sernivîsên navberê yên ‘Vehan û Pênasekirin’, ‘Têkoşîna Kolektîf’ û ‘Hiqûq Wek Qadeke Têkoşînê’ yên beşa V. a bi sernivîsa ‘Tîştên Ku Xebatên Qadê Derxistine Holê’ ji aliyê Hatice Bozkurt ve, beşên din ên raporê jî ji aliyê Özlem Kaya ve hatine nivîsandin.

ŞÊWIRMEND

Handan Çağlayan

AMEDEKARÊN WEŞANÊ

Meltem Aslan

Özgür Sevgi Göral

EDITÖRA TIRKÎ

Elçin Gen

WERGER

ENSTÎTUYA KURDÎ YA STENBOLÊ

RASTKIRIN

Berivan Hicret Turhan

Hatice Bozkurt

WERGER Û ŞIROVEYA GIŞTI YA NY (TIRKI)

Dara Elhüseyni

DIZAYN

BEK

ÇAPXANE

Sena Ofset

Ofis: Lityos Yolu 2. Matbaacılar Sitesi

E Blok 6. Kat 4NE 20 Zeytinburnu/İstanbul

T. +90 212 6133846

www.senaofset.com.tr

WEŞANÊN KOMELEYA BÎRGEH,

DADMENDÎ Û HEQIQETÊ

ISBN: 978-605-85978-X-X

SPASÎ

Eger jinên li Cizîr, Silopiya, Qileban, Basê, Hezex, Şirnex, Amed û Stenbolê ku em li malên xwe kirin mêvan, bi me re hevdiştin pêk anîn û jiyana xwe bi hemû samimiyeta xwe bi me re parve kirin, nebûna; ev xebat der nedişû, em spasiya xwe pêşkêşî wan dikin. Gelek spas ji bo jinên ku hevserên wan hatine windakirin; Komeleya Piştewaniya bi Xizmên Windahiyan re (YAKAY-DER) û Komeleya Mezopotamyayê ya Piştewaniya bi Xizmên Windahiyan re (MEYA-DER), bi taybetî ji bo nûnerên li Cizîr, Basê, Qileban, Hezex û Amedê; ji bo şewirmenda me Handan Çağlayanê, ji bo Berivan Alagozê ku hem wekî endamekê ekîba qadê hevdiştin pêk anî û hem jî di serdanan de ji bo çarçoveya vê raporê piştgiriya me kir; ji bo Elçin Gen a ku ne tenê bi xwendina edîtoriyal her wiha piştgiriya wê ya derbarê naverokê de jî ku em dewlemendtir kir; ji bo Gülnur Acar Savran û Meltem Ahıska ku rapor xwendin û alîkariya me kirin ku em vê xebatê pêşdetir bixin û herî dawî spasî ji bo Xanê Dayan.

Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê, ji bo weşandin û lêkolîna ku esasa vê raporê ye bi çavkaniyên maddî piştgiriya me kir spasiya xwe pêşkêşî Weqfa Chrest, Weqfa Charles Stewart Mott û Komeleya Oakê dike. Her wiha, em spasî ji bo Komeleya Heinrich Böll, Weqfa Açıq Toplum, Huridocs, Bülent Erkmen û Anadolu Kültürê dikin.

“FOTOGRAF RAKIRIN”

TECRÛBEYÊN JINÊN KU HEVSERÊN
WAN BI ZORÊ HATINE WINDAKIRIN
NAVENDA BIRGEH DADMENDÎ Û HEQÎQETÊ

NAVEROK

6

9

13

16

PÊŞEK

I. PÊŞGOTIN

II. PAŞXANEYA DÎROKÎ

III. ZAYENDA WINDAKIRINÊN BI ZORÊ

Zayenda Şer û Pevçûnan

Li Tirkiyeyê Jin û Îhtimala Aştiyê

Hevserên Kesên ku Bi Zorê Hatine Windakirin

IV. MIJARA LÊKOLÎNÊ Û RÊBAZ

V. TIŞTÊN KU XEBATA QADÊ DERXISTINE

HOLÊ

1. Lêgerîn
2. Berhemên Piştgiriyê: Dijwarî û Derfet
3. Şîdeta Zayendî
4. Têkoşîna Debarê û Keda Jinan
5. Bûna 'Hevsera Windayekî'
6. Mafên Civakî, Alîkariyên Civakî
7. Bîranîn
8. Vehan û Pênasekirin
9. Têkoşîna Kolektîf
10. Hiqûq Wek Qadeke Têkoşînê

VI. ENCAM Û PÊŞNIYAR

VII. ŞÎROVEYA GIŞTÎ YA KU MECLÎSA GIŞTÎ
YA NETEWEYÊN YEKBÛYÎ KONSEYA
MAFÊN MIROVAN KOMA XEBATÊ YA
WINDAKIRINÊN BI ZORÊ YAN DERVEYÎ
ÎRADEYÊ QEBÛL KIRÎ YA DERBARÊ JINÊN
TESÎRA WINDAKIRINÊN BI ZORÊ LÊ BÛYÎ
ÇAVKANÎ
JÎNENÎGARÎ

22

27

59

63

70

73

NAV E R O K

5

PÊŞEK

6

“FOTOGR AF R AKIRIN”

Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê, bi armanca tespîtkirina bînpêkirinên mafên mirovan ên di demên şer û rêveberiyên otorîter de, xurtkirina bîrgeha civakî ya derbarê wan bînpêkirinan de û di lêgerîna dadmendiya de piştewaniya mexdûran bi perspektîfa dadmendiya pêvajoya derbasbûnê (transitional justice) kirin, hat avakirin. Ji bo ku paşeroj bê zanîn û hesaba vê were pirsîn, bînpêkirina mafên mirovan ya bi awayekî sîstematîk û zalimane werin belgekirin, em bawer dikin ku divê vegotinên alternatîf ên tepisandî yên li cihên ku bînpêkirina mafên mirovan pêk hatiye, werin komkirin û bi komên cuda yên civakê re werin parvekirin û piştewaniya kesên mafên wan hatine bînpêkirin, bê kirin da ku

dadmendî ji bo wan jî pêk were. Rûbirûmayîna bi paşerojê û hesabpîrsîn encax dema ku bînpêkirina mafê mirovan derkeve holê, sûcdar werin darizandin û mekanîzmayên telafîker ên dadmendiye bikevin pratîkê em dikarin tehrîbata ku ev bînpêkirin bûne sedem, ji holê rakin û tazmîna wan bikin.

Bi vê helwestê, me biryar da ku em bi bînpêkirineke giran a mafê mirovan dest pê bikin û me windakirina bi zorê wek qada xebatê diyar kir. Di xebatên du salên ewil ên Navendê de me bi xizmên windahiyan, parêzer, nûnerên rêxistinên civaka sîvîl, parêzvanên mafan, rêveber û xebatkarên baroyan re hevdiîtin pêk anîn. Me hewl da em fêhm bikin ka windakirina bi zorê çawa derketiye û dewletê ev stratejî bi kîjan awayî mekanîzma û çarçoveyê pratîk kiriye. Aliyekî din ê vê xebatê, ku herî kêr bi qasî vê girîng e, ev bû ku me hewl da em tecrûbeyên xizmên windahiyan fêhm bikin. Her wiha, me xwest em bibînin ka li Tirkiyeyê di peydakirina sûcdaran û darizandina wan de têkildarê avakirina mekanîzmayên dadmendiya telafîker, astengiyên bi çî awayî dihewîne.

Me encamên lêkolîna qadê ya ku me di sala 2013'ê de li Şîrnexê kir, wek rapora Rastiya Weşartî: Windakirin û rapora ku me tê de aliyê hîquqî yê windakirina bi zorê analîz kir, bi navê Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu (Windakirin û Helwesta Dadgehê) weşand. Hûn dikarin her du raporên li ser malpera Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê (www.hafiza-merkezi.org) peyda bikin. Ji xeynî vê di danegeha ku me amade kiriye de agahiyên derbarê kesên li Tirkiyeyê hatine windakirin, cih û dîroka windakirinê, çîroka windakirina wan, daneyên têkildarê windakirinê û sûcdarên şîbhedar hene. Hûn dikarin wan agahiyên di malpera www.zorlakaybedilenler.org de peyda bikin.

Dema me ev xebat meşand, bi taybetî jî dema ku em li ser tecrûbekirina windakirinê ya xizmên windayan hûr bûn, me dît ku di vê mijarê de helwesta perspektîfa zayenda civakî gelekî girîng e. Ji ber ku jinên wek kesên ku piştî yê PÊŞEK

7

hatine windakirin dimînin, gelek tecrûbeyên ji yê mêran cudatir dijîn, bandora bûyerên nêzî hev ji ber pergala serdest a patrîarkal ji hev cuda dibe. Ku em tecrûbeyên jinan wek kesên ku “piştî wan mane” derxînin holê bi tena serê xwe ne bes e, şert e ku em wan tecrûbeyan ku têkiliyên serdestiyê bi xwe re tîne, wekî pîrsgirêk tespît bikin. Lewma, pêvajoya hesabpîrsînê û avakirina dadmendiye divê li gorî tecrûbe, hewcedarî û daxwazên cuda yê wan jinan werin diyarkirin; divê têkiliyên hêzê yê zayendparêz ên ku vê cudahiyê diafirînin divê di hedefê de be. Ev rapor, li ser tecrûbeyên kesên ku hevserên xwe wînda kirine disekine û berhema hewldana perspektîfa zayendî ya bînpêkirina mafê mirovan e. Pîrsên ku em dixwazin bi vê raporê bibersivînin ev in: hevserên kesên hatine windakirin ev pêvajo çawa jîyan, jiyana wan çawa guherî, têkiliyên piştevanîyê bi kê re danîn, piştî windakirinê têkoşîneke çawa dan, ji kîjan mafên xwe mehrûm man? Wek li hemû mînakê li cîhanê, li Tirkiyeyê jî têkoşîna li dijî windakirinan zêdetir ji aliyê

jinan ve hatiye dayîn. Em hêvî dikin ku ev rapor jî bibe piştgirî ji bo têkoşîna jinan a ku dewam dike.

8

“FOTOGR AF R AKIRIN”

PÊŞGOTIN

BÖLÜM ADI

9

Lîteratur, têgeh û qada nîqaşê ya mafê mirovan, ji salên 1980'yî heta niha li Tirkiyeyê di jiyana me hemûyan de guherînên girîng pêk anîn. Têgeha mafê mirovan, li gel hemû rexneyên li hemberî vê têgehê, wekî mafên ku hemû welatî xwedî wan mafan in û çî bibe bila bibe, wek mafên divê neyê binpêkirin û dest lê neyê dayîn hatin pênasekirin. Têgehên wek rûmeta mirovan, mafên bingeîn û yên dest lê nayê dayîn, sûcên li dijî mirovahiyê, sûcên şer di jiyana me de hem jî di nîqaşên me de cih girtin. Li gorî vê, welatî çî bikin bila bikin, dewlet nikare îşkenceyê li wan bike, wan winda bike û zirare bide bedena wan. Lê dersa herî girîng a ku ji mafê mirovan hate sitendin helbet bi van têgehan ne sînordar e. Ev helwest, di heman demê de têkoşîna lêgerîneke nû ya ziman, çand û têkoşîna mafan hîne parêzvanên mafan kir. Dema em li vê lîteraturê û qada têkoşînê dinêrin, tiştê yekem ku em dibînin ku 'li gorî zayendê ji nû ve avakirina vê qadê' pêdiwiya herî bingeîn û girîng e. 'Mirov'ên ku em qala mafên wan dikin, jiyana xwe ya rojane wek jin an jî mêr, hevzayend an jî heteroseksuel diborîne. Ji xeynî tecrûbeyên cuda yên li gorî zayendê, aîdiyetên me yên cuda wek koka etnîk, baweriya olî û rewşa çînî jî tecrûbeyên me diyar dikin. Yanî mirov xwediyê zayend, meylên zayendan, aîdiyetên etnîk an jî olî ne; ev lîsteya cudahiyê ne sabît e û nasnameyên nû yan jî jêr-nasname li ser ên heyî tên zêdekirin. Hemû cudahiyên bi vî rengî, li rastî tecrûbe, jiyana rojane û ya herî girîng binpêkirinên ji hev cuda tên. Ji ber vê

sedemê, têkoşîn û zimanê mafê mirovan çi qas van cudahiyan bihewîne û di helwesta xwe de tecrûbe û binpêkirinên cuda dîtbar bikin dê ev qas berfireh bibe.

Mirovên xwedî zayendên cuda, meylên zayendî û nasnameyên zayendî ne, heyamên ku ew tê de binpêkirinên mafê mirovan bi awayekî sistematîk dijîn bi awayên gelek cuda tecrûbe dikin. Vegotina “mafê mirovan” a yekreng û yekpare wan cudahiyan ji holê radike û binpêkirina mafê mirovan, her çi qas tecrûbekirina wan ji hev cuda be jî, bi heman awayî dide nîşandan. Ji ber vê, ‘bizayendkirina’ qada mafê mirovan ne tenê tecrûbeyên jinan ên xweser dîtbar dike, di heman demê de tiştên ku hatine jiyayî bi hemû tevîheviya wan piçêkî din nêzîkî heqîqetê dike. Lewma, dema em dibêjin ‘bizayendkirin’ mebesta me ne tenê ev e ku em tecrûbeyên jinan li lîteratura mafê mirovan zêde bikin. Ya girîng ev e ku divê em têkoşîna li dijî binpêkirina mafê mirovan bi tevîkirina tecrûbeyên jinan ji nû ve ava bikin. Mirov bi heman awayî tecrûbe nakin, ji ber nasnameyên cur bi cur tecrûbeyên tevîhev û ji hev gelek cuda dijîn. Ev tê wateya binpêkirin û têkoşînên cuda; divê em vê yekê qebûl bikin û bi helwesteke nû li qada binpêkirina mafê mirovan binêrin.

Pêdiwîya ‘bizayendkirina’ vê qadê ne xweserî Tirkîyeyê tenê ye. Li her derê cîhanê aktîvîst, nivîskar, lêkolîner û parêzvanên mafan ji bo ji nû ve avakirina qada binpêkirinên mafan a ku dê tecrûbeyên jinan jî bihewîne, têkoşînê didin. Wek mînak, Nancy Caro Hollander, ê ku li ser pratîkên terorî yê dewletê yê li ser jinên Arjantînê dixebite, dibêje ku dema di salên 1980’yê de li Amerîkaya Latîn binpêkirinên mafên mirovan dihatin belgekirin, tengasiyek mezin dijiyan di pêvajoya vegotin, nivîsandin û derxistina binpêkirinên taybet ên mafên jinan de. Li gorî Hollander, sedema vê yekê ev e ku di vê demê de “ziman û navgînên ku dê ev tecrûbeyan îfade bikin û bi awayekî zelal

derxînin holê hêj pêk nehatibûn”¹. Bêguman, ji salên 1980’yî heta îro, ji bo ku qada mafê mirovan ji ‘tariya zayendê’ derkeve û ji nûve bi bingeha zayendê bê avakirin gelek hewldanên girîng çêbûn. Di xebat û lêkolînên di salên dawî de li ser aliyên binpêkirinên sîstematîk ên mafê mirovan zêde nehate dîtin lê bi awayekî tîtîz, bi taybetî jî bi destê femînîstan, tê analîzkirin. Wek mînak, zirar û ziyana ku komkujî û şîdeta dewletê pêk anî, bi bingeha zayendê hate analîzkirin û tecrûbeyên jinên ku nijadperestiyê tepeser kir derkete holê; hemû awayên şîdeta zayendî -wek tacîz, tecawiz, karkeriya seksê ya bi zorê, koletiya seksê, kurtaja bi zorê û ducaniya derveyî daxwaza jinê- werin axaftin û zêdetir bîr dîtin; bandora şîdeta aborî û feqîriyê li ser jiyana jinan a rojane wekî mijareke girîng tê dîtin; û ji ber ku ji miletên cuda ne hinek jin di warê zimên de astengiyan dibînin ji têkoşîna

1 Hollander, N. C. “The Gendering of Human Rights: Women and the Latin American Terrorist State”. 1996:42.

10

“FOTOGR AF R AKIRIN”

mafê mirovan dûr dikevin û ev yek wek awayê şîdeta çandî derdikeve pêşiya me. Heman meyl di dadmendiya pêvajoya derbasbûnê ya ku di salên dawî de cihekî girîng girtiye de her ku diçe xurttir dibe. Dadmendiya pêvajoya derbasbûnê, hemû mekanîzmayên ji bo çareserkirina binpêkirina mafê mirovan di dema şer, pevçûnên etnîk, darbeyên leşkerî û rejîmên otorîter de dihewîne. Ev mekanîzma, ji bo ku dewlet tiştên hatine jiyandin; qebûl, telafî û tazmîn bike tîr bikaranîn. Lê helwesta dadmendiya pêvajoya derbasbûnê ne tenê li ser dewletê disekine; hewl dide ku aliyên cuda yên civakê bi encamên siyasî, çandî û mirovane yên binpêkirinan rû bi rû bimîne. Reformên gelêrî yên wekî komîsyonên heqîqetê yên bi ji rastiya mexdûran ava bûne, darizandinên ji bo cezakirina sûcdaran, ji kar dîrxistina

rayedarên dewletê yê di van karan de berpirs
 in û avakirina mekanên wek muze û qadên
 bibîranînê, hinek ji van mekanîzmanayan in.
 Di ronahiya xebatên zayenda civakî de, ji nû
 ve nirxandina van mekanîzmanayan û ji nû ve
 sazkirina tecrûbeyên jinan, di nîqaşên li ser
 dadmendiya pêvajoya derbasbûnê de, bi taybetî
 jî di deh salên dawîn de, cihekî girîng digire.
 Gelek meseleyên wek têkoşîna ji bo dema
 hîlbijartina endamên Komîsyona Heqîqetan
 temsîliyeta wekhev a jinan, derxistina sûcên li
 dijî jinan hatine kirin, li cihên bîranînan dîtina
 tecrûbeyên jinan, cudakariya li hemberî jinan
 a di qada aborî û hiquqî de, bi perspektîfa jinan
 tê analîzkirin û bi haydariya tecrûbeyên wan tê
 axaftin.² Ev têkoşîn encamên berbiçav jî derdixin
 holê; wek mînak di sala 2001'an de Komîsyona
 Qebûlkirin, Heqîqet û Lihevanînê (Commission
 for Reception, Truth and Reconciliation - CARV)
 ya li Tîmora Rojhilat hate damezirandin, di
 warên şîdeta zayendî û tematîk ên din de
 li ser bingeha zayenda civakî rapora herî
 berfireh ya lêkolînê û analîzî weşand.³ Mînakeke
 2 Valji, N. "Bir Fırsat Penceresi: Kadınlar İçin Geçiş Dönemi
 Adaleti Çalışmaları". 2010. [http://ynt4254.hakikatadalethafiza.org/
 Cust/UserFiles/Documents/Editor/Valji_Kad%C4%B1nGe%
 C3%A7i%C5%9FD%C3%B6nemiAdaleti_pb2010.pdf](http://ynt4254.hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Valji_Kad%C4%B1nGe%C3%A7i%C5%9FD%C3%B6nemiAdaleti_pb2010.pdf)
 3 Vesiah, N. "Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet:
 Ülkeler, Politikalar ve Usul ve Yöntemler". 2006. [http://www.
 hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Nesiah-
 HKToplumsalCinsiyet.pdf](http://www.hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Nesiah-HKToplumsalCinsiyet.pdf)
 din jî Dadgeha Cezayê ya Navneteweyî ya
 Yûgoslavyaya Kevn e ku li Laheyê hate avakirin
 û ji bo darizandina sûcên derbarê tecawizê de
 biryar dan. Dadgeh, di sala 2001'an de bi biryara
 Kunarac, tecawiz wekî sûcekî li dijî mirovahiyê
 bi nav kir û bi awayekî berbiçav têkoşîna ji bo
 ku sûcên li dijî jinan di çarçoveya sûcên li dijî
 mirovahiyê werin qebulkirin, dide.⁴
 Dema em li Tirkîyeyê dinêrin, her çi qas xebatên
 gelek girîng û danehevên bitesîr hene jî, em
 ê bi hêsanî tespît bikin ku di perspektîfa li

ser pêvajoya hesabpîrsîna bînpêkirinên mafê mirovan de nêrîna ji bîngeha zayendê ne nêrîna serdest e.5 Tîrkiye, di mijara bînpêkirina mafê mirovan de sûcên gelek giran pêk anîne û her çî qas ji hev cuda bin jî gelek demên otorîter dîtin. Kesek bi tecrûbeyên resen ên jinan li van qadan binêre mimkun e ku çîrokên gelek girîng derxîne holê. A yekem, bi helwesteke wisa tê dîtin ku şîdeta dewletê tu carî bi heman awayî nehatiye tecrûbekirin û mirovên ku xwedî aîdiyetên cuda ne vê pêvajoyê bi awayên cuda tecrûbe dikin. Ya duyemîn jî, lazim e ku li hemberî zîrarên pîralî, pîrقاتî û hewcedarî bi saxkirinên cuda hene, pêşniyarên çareseriyê yê pîrقاتî û ji hev cuda derdikevin pêş.

Ku em tecrûbeyên jinan derxînin holê, ev yek nêrîna me ya yekalî a ku carinan di xebatên mafê mirovan de jî derdikeve pêşiya me ya têkildarê jinan jî dê bişikîne. Jin ne tenê wek “kesên paşvemaî”, “mexdûr” an jî “bindestiya dualî dijîn” tîn binavkirin. Bi saya çîrokên jinên ku hevserên wan wînda bûne yê di vê raporê de, bi gelek rolên cuda rabûne û tecrûbeyên tevlihev jiyane. Di dema bînpêkirinên mafê mirovan de, jin hem karîne li ber xwe bidin û hem jî di nav têkiliyê neyeksaniyê muazzam a aborî de xebitîne û li malbatên xwe nêrîne.

Jiyana rojane organîze kirine, di polîtîkayê de cih girtine, carinan li hev hatine carinan îtiraz kirine, pêwendiya piştevanîyê pêk anîne, carinan bêdeng mane carinan bi hêrs bûne, 4 Turano, L. C. “The Gender Dimension of Transitional Justice Mechanisms”. 2011:1055.

5 Di vê warî de xebatên gelek girîng hene. Bnr. Barış için Kadın Girişimi Çözüm Süreci Raporu, 2013; Sirman, N. 2002; Çağlayan, H. 2007; Acar, F. ve Ertürk, Y. 2011; Üstündağ, N. 2013.

PÊŞGOTIN

11

çûne ber deriyên dadgehan û li hev guhdarî kirine. Lênêrîna tecrûbeyên jinan ên rojane, hewldana bihîstina dengê wan di heman de di

asteke makro polîtîkayê de tê wateya dîtina gelek çalakî, wate û hestên cuda yên heta niha nehatine dîtin. Her wiha, ev tecrûbeyên rojane dişibin gelek jinên li cihên din ên cîhanê. Wek mînak, rapora ku li Nepalê bi hevdfîtinên bi jinên ku hevserên wan hatine windakirin, hatiye amadekirin nîşan dide ku jin, ji ber ku ji qada hiqûqê bi awayekî sîstematîk hatine dûrxistin û hiqûq xwedî zimanekî tevlihev û aloz e, çawa mecbûrî mêran bûne.⁶ Dîsa li Kolombiyayê rêxistina jinan Sisma Mujer di rapora xwe de dibêje ku sedema herî girîng a ku jin serî li saziyên hiqûqî nadin ev e ku kiryarên sûcan hema hema tu carî nayên cezakirin û ji ber vê tîne parastin.⁷ Hûn ê di vê rapora li ber destê we ye, tê de tecrûbeyên hevserên kesên windakirî yên gelek nêzîkî hev in, bixwînin. Ev nêzîkî nîşan dide ku jinitî ne kategoriyeke razber (soyut) e û referans dide jinên ku bi tecrûbeyên parvekirî tîne cem hev. Her wiha, ligel helwestên netewperwer û yê wek “em dişibin hev”, nîşan dide ka jin bi tecrûbeyên navneteweyî yê jinên din çawa dewlemend dibin.

Tevlihevî û piralîtiya tecrûbeyên ku jinên hevserên wan winda bûne, jiyane; alîkariya me dike ku em bi çavekî din li bertekên mirovan ên li hemberî bînpêkirina mafê mirovan û dema marûzî şîdeta dewletê dibin, binêrin. Alîkariya me dike ku em bertekên cuda yê jinên cuda bibînin; em dibînin ka jin li gorî temen, perwerdehî, tecrûbe, koka etnîk û aîdiyeta siyasî çawa tecrûbeyên ji hev cuda qezenc dikin. Lewma, dema em li ser rê û rêbazên tehrîbatên ku ji bînpêkirina mafê mirovan derketine holê nîqaş dikin, hewce ye em zimanekî wisa bi kar bînin ku wan tecrûbeyên cuda hemûyan bihewîne. Ev rapor, rasterast ji bo piştevaniya avakirina vî zimanî hat nivîsandin. Me xwest

6 Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ) Bilgi Notu, “Beyond Relief: Addressing the Rights and Needs of Nepal’s Wives of the Disappeared”. 2013:9. <http://ictj.org/publication/beyond-relief-addressing-rights-and-needs-nepal-wives-disappeared>

7 Mujer, S. "Columbia: Women, Conflict-Related Sexual Violence and the Peace Process". 2013:5. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ABColombia_Conflict_related_sexual_violence_report.pdf

em jiyana jinên ku hevserên wan winda bûne, windakirin, berî û piştî windakirinê, stratejiyên li berxwedanê ji dengê wan bibihîzin û guhdar bikin. Me xwest ku ev rapor di heman demê de bibe pêngaveke pêkanîna perspektîfeke dadmendiya pêvajoya derbasbûnê ya ku tecrûbeyên jinan jî dihewîne. Me xwest ku ev rapor hewldaneke kollektîf û xebatên nû bi xwe re bîne. Tecrûbeyên jinan gelekî berfireh in û gelek tişt hene divê werin nivîsandin. Em hêvî dikin ku ev rapora ku xwe dispêre vegotinên hevserên kesên hatine windakirin, hewldaneke wisa teşwîq bike.

Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê
Bernameya Xebatên Bîrgehê

12

"FOTOGR AF R AKIRIN"

PAŞXANEYA DÎROKÎ

ZORLA KAYBETMELE RDE YARGININTUTUMU

13

Darbeya 12'ê Îlon 1980'yan ku di dîroka komara Tirkîyeyê de artêşê cara sêyemîn dest danî ser rêveberiyê, di her warî de dema guherîneke mezin a dîrokî bû. Taybetiyên herî diyar ên vê demê ev bûn: dewlet bi hemû saziyên xwe ji aliyê mîlîtarîzmê ji nû ve hate avakirin, civak kete bin kontrola mîlîtarîst, şideta dewletê bi awayekî ku hemû muxalefetê bitepisîne hat pratîkkirin, ev zilm û zordarî bi zagona bingehîn hate mîsogerkirin û kiryarên sûcdar bi zirxeke legal hatin parastin. Vê heyamê her wiha polîtîkayên netewperest û yekperest ên ku hêza dewletê saxlemtir dikin hatin pêşxistin. Piştî vê cûntayê, pirsgerêka etno-polîtîk a ku di sih salên Tirkîyeyê de pêk hat û wekî "Pirsgerêka kurd" tê bilêvkirin derkete holê. Artêş bi hîlbijartinên sala 1983'yan

ji rêveberiya Tirkiyeyê xwe vekîşandibû û salek şûnde (di 1984'an de) Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) bi serdegirtinê li Dihê û Şemzînanê wek hêzeke gerîla ya çekdar derkete holê. Lê belê di salên piştî de bi şerê li dijî gerîlayên PKK'ê kontrola eskeriyê, bi taybetî jî li ser welatîyên kurd bandora xwe zêdetir kir. Rewşa awarte (OHAL) cara ewilî di sala 1984'an de li 8 bajaran (Amed, Elezîz, Colemêrg, Mêrdîn, Sêrt, Dêrsim û Wan) hat îlankirin û di nav 12 salan de ev yek tevahiya 14 bajaran de pêk hat û heta sala 2002'yan berdewam kir. Waliyên herêmên ku OHALê hatibû îlankirin bi erkên berfireh hatibûn wezîfedarkirin. Artêş li gorî şert û mercên şerê ne giran ji nû ve hat sazîkirin di sala 1985'an û vir ve pergala cerdevantîyê⁹ piştgiriya vê pergalê kir. Ev hemû, pêngavên dewletê yê guherîna polîtîkayê ya sazûmanî ne ku li hemberî bihêzbûna tevgera kurdan a di salên 1990'î de bisekîne hatin avêtin. Êdî armanc ne tenê hêzên gerîla bûn, lê kesên ku piştgirî nedida polîtîkayên dewletê û ev bi cih nedîtin jî bûn hedefên dewletê. Ev helwesta ku bi gelemperî wek 'hakimiyeta qadê û qutkirina piştgiriya lojîstîk a ji bo rêxistinê' tê îfadekirin, kuştinê keyfî û yê nelegal, windakirin û koçberiya bi zorê bi taybetî jî di salên 90'î de bû perçeyekî jiyana gelê kurd. Windakirinê bi zorê ku li Tirkiyeyê bi destê konseptê 'têkoşîna li dijî terorê' hat afirandin di vê dema dîrokî de wek perçeyekî polîtîkayeke mezin bi awayekî sîstematîk hate sepandin. Li gorî daneyên di destê me de 10 yê ku ne teqez in, windakirinê bi zorê herî zêde di navbera salên 1993 û 1996'ê de pêk hatine. Di sala 1992'yê de ev hejmar 22 bûye, di sala 1993'yê de bûye 103, di sala 1994'ê de derketiye 518'ê, di sala 1995'ê de bûye daketiye 232, di sala 1996'ê de bûye 170, di sala 1997'yê de bûye 94. Bajarên ku herî zêde windakirinê bi zorê tên dîtin li herêmên ku OHALê hatibû îlankirin in. Amed, Şîrnex û Mêrdîn ji wan ên sereke ne. Stratejiya windakirinê bi zorê,

piştî darbeya 12'ê Îlona 1980'yan li tevahiya civaka Tirkiyeyê, bi taybetî li dijî endamên sendîkayan, xwendekar û siyasetmedaran ên ku digotin endamên rêxistinên çekdar ên çep in, hate bikaranîn û di salên dawî yên 80'yî û di destpêka salên 90'î de wek stratejiyeke OHAL'ê hate bikaranîn. Heke em li gorî sal û herêman li windakirinên bi zorê binêrin, em ê bibînin ku ev sûc li herêmên OHAL'ê di salên 90'î de bi awayekî sistematîk hatiye kirin.¹¹

10 Di warî bi zorê windakirinan de heta niha xebatên gelek girîng derketin. Gelek lêkolîner û saziyên mafparêz wekî Komeleya Mafên Mirovan (İHD), Vakfa Mafên Mirovan ya Tirkiye (TİHV), Komeleya Alîkarî û Piştgirî Xizmên Windayan (YAKAY-DER) li der barê windayan de lîste derxistine. Dema ku me Wekî Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê dest bi vê xebatê kir, me di serî de lîsteyên windayan ku heta niha derketine dan ber hev û anîn cem hev.

Armanca me, qethîkirina van lîsteyan li gorî pîvangên teyîdê ku me diyar kirine ye. Hûn dikarin zanîna herî nûjen a der barê navên ku me qethîkirine li ser malpera www.zorlakaybedilenler.org bibînin.

11 Ev beş li gorî rapora Rastiya Veşartî: Windakirin a Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê hatiye amadekirin. Bnr. Göral, Ö. S., Işık, A., Kaya, Ö. Rastiya Veşartî: Windakirin. Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê, 2013:14-20.

8 15. Benda berdem a Makeqanûna 1982'an, hikma "ji mêjûya 12 Rezber 1980'ê heta ku Dîwana Serokatî ya TBMM'ê ku li gorî hîlbijartina giştî ya yekemîn kom bibe were avakirin, li der barê Konseya Netewî ya Ewlehî ku bi hejmara 2485'ê ve hatiye avakirin a ku li ser navê neteweya Tirk rayeya qanûndanîn û birêvebirinê bi kar tîne, hikûmetên ku di dema rêveberiya vê Konseyê de hatine avakirin, ji ber hemû qerer û teserûfên Meclîsa Şêwrê ku li der barê Meclîsa Avaker a bi hejmara 2485'ê biqanûn dixebite, li ser wan îdfayên cezaî, malî û hiqûqî nayan kirin û bi vê armancê mirov nikare serî li dadgehan bide. " îhtiwa dike. (<http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=215>)

9 Di 26 Adar 1985 de bi guherîna qanûna bi hejmara 3175ê di 74. Benda Qanûna Gundan a bi hejmara 442 ve, sistema berdem a notirvaniya gundan dest pê kir. Li gorî heman Qanûna Gundan, notirvaniya gundan a dildar jî dest pê kir. Hem notirvanên berdem hem jî yên dildar, ji aliyê dewletê ve ji bo têkoşîna li dijî PKK'ê bi awayekî aktîf hatin peywardakirin û çekdarkirin. Wekî guherînên saziyî yên din, sistema notirvaniya gundan jî ji bo jihevkirina

“welatîyên sadiq” ji yên din hat bikaranîn. (Bnr. Kurban D. 2009; Balta-Paker, E., Akça, İ. 2013; Özar, Ş., Uçarlar, N., Aytar, O. 2013.)

14

“FOTOGR AF R AKIRIN”

Her wiha, windakirinên bi zorê, wekî hemû metodên ku di heyamên şer û pevçûnan de tên bikaranîn şîdeteke xwedî zayend e. Li Tirkîyeyê ji sedî 97'ê kesên hatine windakirin mêr in. 12 Kesên ku di nav mirovên bi zorê hatine windakirin de mane, li wan geriyane, ji polîtîkayên mîlîtarîst ên li cihên ku windakirinên bi zorê pêk hatine bibandor bûne, ligel hemû şert û mercan li aliyekê têkoşîna jiyandane û li aliyê din li kesên windakirî geriyane, têkoşîna peydakirin û cezakirina kiryanan dane û ji bo ku tiştên hatine jiyandin neyên jibîrkirin li ber xwe dane, ji bo ku bîrgeha civakê tim zindî be û şîna xwe bi dawî nekirine, jin in.

Di vê raporê de daxwaza me ev e ku em tesîra windakirinên bi zorê li ser bîrgeha zayendê analîz bikin. Dema em vê dikin jî, em dixwazin resmeke mezin derxînin holê da ku bizanibin tecrûbeyên jinan ên resen ên têkildarî windakirinên bi zorê ne bi çî awayî pêk hatine. Li aliyê din em dixwazin dubare bikin ku metodên hesabpîrsînê dê bi daxwaz û pêdiwiyên kesên ku sax mane were sazîkirin û lazim e aliyên vê yê tekildarî zayenda civakî ne jî werin hesabandin.

12 Ji bo xebata Koma bi Bêceziyê re Têkoşîna Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê a ku li ser 252 dozan û daxwaznameyan di dawîya sala yekemîn de kiriye bnr. <http://hafizamerkezi.org/duyuru.aspx?NewsId=326&LngId=1>

PA Ş X A N E YA D Î R O K Î

15

ZAYENDA WINDAKIRINÊN Bi

ZORÊ

ZO16 R L A K A Y B E T M E L E R D E Y A R G I N I N T U T U M U

“FOTOGR AF R AKIRIN”

Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan jî Derveyî Îradeyê ya Neteweyên Yekbûyî, di 14'ê Sibata 2013'ê de şîroveyeke giştî têkildarî jinên ku ji windakirinên bi zorê bibandor bûne weşand.¹³ Li gorî şîroveya Neteweyên Yekbûyî (NY), tesîra windakirinên bi zorê li ser jinan bi sê awayan pêk tê: a yekem wek kesên bi zorê hatine windakirin, a duyem wek mirovên kesên bi zorê hatine windakirin, ya sêyem kesên ku zirarê ji encama windakirinên bi zorê dibînin. Ne tenê li Tirkiyeyê, li gelemperiya cihanê piraniya kesên ku bi zorê tên windakirin mêr in. Ligel vê yekê jî carinan ji ber jinbûna xwe,¹⁴ carinan jî ji ber ku aîde komekê yan jî etnîsîteyekê ne tên windakirin. Dema jin tên windakirin, şîdeta ku ew pê rû bi rû dimînin ne tenê bi windakirina bi zorê sînordar e, gelek caran şîdeta zayendî jî dibînin.¹⁵

Jin wek yên ku li paş mayî, ji windakirinên bi zorê rasterast bibandor dibin. Ji ber ku aqûbeta kesên bi zorê hatine windakirin ne diyar e, jin tim û tim li benda agahiyekê ne û ji ber vê jî nikarin adapteyê şertên nû yên jiyanê bibin. Heman nediyarî, jinan di warê aborî û civakî de zêdetir marjînalîze dike ji ber ku dema mêr, zarok, bavên wan dimirin ji hin maf û alîkariyên civakî mehrûm dibin. Bi taybetî jî eger berpirsiyariya debara malê li ser milê zilamê

13 Hûn dikarin wergera tirkî ya tevahiya rapora giştî di dawiya raporê de peyda bikin. Ji bo esla metna bi îngilîzî bnr.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/112/57/PDF/G1311257.pdf?OpenElement>

14 Dema ku jin, ji ber jinitiyê wan dibin mexdûrên windakirinan, ew di heman demê de dibin mexdûrên şîdeta ku ji zayenda civakî diqewime jî. Şîdeta ku ji zayenda civakî diqewime, hem sedem hem jî encama cudatiya li hemberî jinan e. (Şîroveya Giştî ya Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê ya Konseya Mafên Mirovan a NY'yê, No.3)

15 Jinên ku bi zorê tên windakirin dibin mexdûrî şidetên fizîkî û zayendî yên wekî destavêtin û tecawizê. Jin carcaran piştî şîdeta zayendî ducanî dimînin an jî dema ku jinên ducanî tên windakirin mexdûriyetên din ên wekî akîbeta zarokan derdikin. (Şîroveya

Giştî ya Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê ya Konseya Mafên Mirovan a NY'yê, No.8-9)Di Abîdeya Mexdûrên Terora Dewletê ya li Parka Bîr û Abîdeyê ku ji bo Mexdûrên Terora Dewletê yê li Arjantînê hatiye çêkirin de navên kesên ku bi zorê hatine windakirin û kuştin hene. Li cem navên jinên ducanî yê ku hatine windakirin ducanîtiyê wan hatiye nivîsandin. Bnr. http://www.hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Arjantin/ARG_Raporu_TR.pdf

ku hatiye windakirin be, jin bi barekî girantir ê aborî re rû bi rû dimîne. Ji ber pergala mêr-serdest (ataerkîl), jin wekî mirovên kesên bi zorê hatine windakirin û kesên ku ji vê zîrarê dibînin, li gorî zîlamên ku di heman rewşê de ne, bi tengasiyên cudatir re rû bi rû dimînin. Ji ber rolên zayenda civakî, jin mecbûr dimînin ku bi berpirsiyariya endamên malbatê yê maddî û manewî rabin û jiyana rojane tanzîm bikin. Ji ber ku berpirsiyariya malbatê û zarokan li ser milê jinan e, bi mirina hevserê wan, barê wan girantir dibe. Ev berpirsyarî, li ser qedemê wan a lêgerîna windahiyên xwe jî tesîr dike. Dema ji bo ku barê xwe yê aborî sivik bikin derdikevin qada karûbaran, mecbûr dimînin di şertên neewle û zayendperest de dixebitin. Jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin, di warê cihê wan ê civakî û berpirsariyên ku civakê daye ser milê wan, ji jinên ku ji hevserê xwe veqetiyane yan jî mêrê wan mirine cuda dibin. Di sîstema mêr-serdest de, cihê jinê yê di civakê de, li ser rewşa malbatî ya têkiliyên wan ên bi mêran re tê pênasekirin. Ev rewş hem li ber yeksaniya jin û mêran astengiyek e. Her wiha zelal e ku gelek caran ji ber vê rewşê jin, ji bo ku ev sînor ji nû ve werin diyarkirin, têkoşînê didin. Lê ji bo jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin ev rewş cuda ye. Ev jin ne 'zewicî', ne 'jinebî' ne jî 'veqetiyayî' ne. Ev nediyarî, hem li ber naskirina jinê li gorî hiquq û civakê hem jî têkoşîna wan a naskirina xwe zehmettir dike.

Li aliyê din, stratejiya windakirina bi zorê ji aliyê dewletê ve di heyamên şer û pevçûnan de yan jî di rêveberiyên otorîter de tîr sepandin. Bandora

şer û pevçûnên bi vî rengî ya li ser jinan, ji bandora li ser mêran gelek cudatir e. Ji ber ku rewşên şer û pevçûnan li gorî têkildariyên hemû sistêmên serdestiyê, di serî de serdestiya mêr, tê diyarkirin û gelek caran jî serdestiya mêran ji nû ve diafirîne.

Zayenda Şer û

Pevçûnan

Li gorî Cynthia Cockburn, demên pevçûnan bi sê awayan tesîrê li jiyana jinan dike. Ya yekemîn, tevlibûna nav komên çekdar, a duyemîn êrîşên Z A Y E N D A W I N D A K I R I N Ê N B i z o r ê
17

hovane yên li ser bedena jinan û ya dawî jî astengiyên jiyane.16 Dibe ku jin bi awayekî çalak di nav hêzên çekdar de cih bigirin. Lê ev nayê vê wateyê ku artêşên ku şer dikin bixwe di warê zayendê de wekhev in. Her wiha, di navbera tevlibûna jinan a nav gerîlayan û tevlibûna jinan a nav artêşekê ku hemû polîtîkayên dewletê yên mîlîtarîst pêk tîne de ferqên gelek bingehîn hene; meseleya 'gelo têkoşîna gerîlayan azadiya jinê pêk tîne yan na' cihê jinê yê di nav van koman de diyar dike. Wek xala duyemîn, şîdetên rasterast li dijî bedena mirovan, ev cureya şîdetê ye ku di demên şer de herî zêde tê dîtin. Ev şîdet bedenên jin û mêran bi awayên cuda hedef digirin. Jin bi şîdeta dewletê yan jî şîdeta mêran a ku ji aliyê dewletê ve tê harkirin, rû bi rû dimînin. Herî dawî, di çarçoveya dabeşkirina kar de peywira jinê ya dewamkirina afirandina civakî heye, ji ber vê 'şerê' jinan zêdetir ji bo dewamkirina jiyana xwe û kes an jî tiştên derdora wan de ye. Xebatên ku balê dikişînin ser ferqên tecrûbeyên şer ên cihêreng, zehmetiyên ku jin û mêr dikişînin wiha pênase dikin; kesên ku tînin kuştin û tînin girtin zêdetir mêr in, piraniya kesên ku mecbûr dimînin malên xwe biterikînin û di şertên gelek xirab û nav feqîriyekê de bijîn, jin in.17

Şerê ku 'jiyana rojane', pergalên debarê û

têkoşîna jîndariyê ya ku mirov di şertên zehmet de bi wêrekî îdare dikin, diherimîne.18 Ev şer, karê tanzîmkirina jiyana civakî, wekî berê, dide ser milê jinan. Li gorî Nira Yuval-Davis, windakirina şertên jiyane yê beriya şer û pevçûnan, ji bo jinan encama herî wêranker ya şeran e.19 Wek mînak, tecawiza ku tecrûbeyeke gelekî tehrîbkar e, ligel ku mînaka bandorên şer ên li ser esasa zayendê ye, ji bo jinan hin tecrûbeyên bingeîn ên derveyî vê jî hene. Karê tanzîmkirina jiyana rojane ya wek 'qada peywira' jinê tê dîtin ku sîstema mêr-serdest destûr nade bê dîtin, bi bandora şer û pevçûnan a tehrîbker

16 Cockburn, C. "Gender, Armed Conflict and Political Violence". 1999:9.

17 Hayner, P. Unspeakable Truths. 2001:85.

hê girantir dibe. Peywira li ser milên jinan a ji nû ve afirandina sazûmana civakî, bi bandora heyamên şer û pevçûnan zehmettir û wateya vê jî cihê dibe. Dewamkirina cemaat, nexşa civakî, bi awayê xwe yê herî berbiçav saziya malbatê, girêdayî keda jinan a bêtemînat û kontrola bedena jinê ya ji aliyê mêran ve ye. Di demên şer de zêdetir 'hewcedarî' bi van rolan çêdibe. Jin, di demên şer de, hem xwedî li nexweş, birîndar û astengdaran derdikeve û hem jî wek kesên ku şervanên pêşerojê digihînin, tev digerin. Wek mînak, di dema şerê Îran-Iraqê de, dewleta Îranê jinên bî û nezewicî bi mîqdarekê pereyê cêhizê teşwîqê zewicandina bi leşkerên birîndar û astengdar dikir, bi vî awayî berpirsyariya dewletê ya xwedîlêderketina li 'qehremanên' xwe ji holê radibû.20

Bi saya têkoşîna jinê êdî tecrûbeyên jinan ên di demên şer û pevçûnan de zêdetir tî axaftin. Dîrok, her çî qas bi şerê mêran ê li dijî hev û mîlîtarîzasyona ku ji vê şerê derketiye pêk hatibe jî, helwesta ku bi çavê jinê li vê meseleyê dinêre di demeke nêzîk de derkete holê. Lê di çarçoveya vê helwestê de, hewce ye ku em sîstema zayenda civakî ya ku tecrûbeyên jinan diyar dike wek kategoriyeke analîzê binirxînin.21

Divê em pêvajoyên şer û pevçûnan wek pêvajoyên zayendkirî binirxînin û bi lêpîrsîna serdestiya mêran li tecrûbeyên jinan binêrin. Li gelek cihên cihanê jin bi rêxistin dibin û têkoşîna li dijî şer dimeşînin. Cockburnê ku li gelek welatên wek Guatemala, Sirbîstan, Kibris rolên jinan ên di pêvajoyên aştiyê de analîz dike²², bawer dike ku di hemanên avakirina aştiyê de ji bo ku nîqaşek têkildarî bandorên şer ên rasterast ên li ser beden û zayendê bê kirin, divê têkoşîneke femînîst were dayîn. Ji bo ku tecrûbeyên jinê were dîtin û lazimî werin peydakirin, di serî de jin divê bi awayekî wekhev tevî pêvajoyên avakirina aştiyê û hesabpîrsîna paşerojê bibin. Kesên ku di bin

20 Afshar, H. "Women and Wars: Some Trajectories Towards a Feminist Peace". 2003:178-188.

21 Scott, J.W. "Gender: A Useful Category of Historical

18 Cockburn, C. Buradan Baktığımızda: Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi. 2009:251.

Analysis". 1986.

22 Cockburn, C. Mesafeyi Aşmak: Barış Mücadelesinde Kadınlar.

19 Yuval-Davis, N. Cinsiyet ve Millet. 2010:204.

2004.

18

"FOTOGR AF R AKIRIN"

rêveberiyên otorîter de, rewşên hevnegirtî yên ku tecrûbeyên şer û pevçûnan li ser wan afirandine derxînin holê jî, jin in. Lewma, armanc ne tenê ev e ku mexdûriyeta jinan were dîtin. Tecrûbeyên ku di sazûmana civakî ya ku ji aliyê heyamên şer û pevçûnan ve serobino bûne jinan xurttir dikin, heke sazûmana civakî ya nû ya piştî şer diqedintê avakirin mafê axaftinê nede jinan ev tecrûbe ji holê radibin û jin di nav rolên zayendperest de girtî dimînin. Ji ber ku bidawîbûna şer û pevçûnan, neyeksaniyên civakî, di serî de jî zayendperestiyê ji holê ranake. Ji ber ku hedefa tevîbûna jinan a nav pêvajoyên aştiyê bi piranî mehandina sazûmanên civakî ye, armanc pêşlêgirtina pevçûnan e.

Heman helwest, di konferansên navneteweyî de yê ku jin dixwazin li wan deran daneheveke hevpar biafirînin, derdikeve pêş me. Wek mînak, Konferansa Çaremîn a Jinên Cîhanê ku di 1995'an de li Pekîne pêk hat, li ser rewşa jinan û şîdeta zayendî ya di demên pevçûnan de sekinî. Hat gotin ku hewce ye wehkeviya jin-mêran di hemû qadên navneteweyî yê avakirina aştiyê û saziyên neteweyî de were pêkanîn. Biryara bi numareya 1325'an a ku Konseya Ewlehiyê ya NY'ê di sala 2000'an de derxistibû, di mijarên jin, ewlehî û aştiyê de wek biryareke gelek girîng tê dîtin. Ev biryar, bang ji bo tevlikirina jinan a pêvajoyên avakirin û parastina aştiyê û di demên pevçûnên çekdar de parastina jinan ji êrîşên zayendî dike. Biryar, ji bo helwesteke ku di her asteke pêvajoyên aştiyê de zayendiyê ber çavan digire, bi cih bibe çarçoveyekê pêşkêş dike.²³ Konseya Ewlehiyê ya NY'yê, piştî biryara 1325'an, di sala 2008'an de biryara bi numareya 1820'an²⁴ qebûl kir. Ev biryar li ser şîdeta demên pevçûnan û yê piştî ku ev bi dawî dibin, disekînin. Di biryara bi numareya 1889'an²⁵ a ku di sala 2009'an de hat derxistin, pirsgerêkên sepanîna biryara 1325'an, hedefa diyarkirina sînorên vê û tedbîrên li dijî wan sînoran hate girtin. Di pêşnûmeya bi hejmara 2122'yan²⁶ a ku 2013'an de hat amadekirin, girîngiya tevlibûna jinan a pêvajoya aştiyê û dadmendiya pêvajoya derbasbûnê zêdetir derdikeve pêşiya me û dibêje ku ji bo ku jin tevli çalakiyên çareseriyên nakokiyên bibin tedbîrên xurttir divê werin girtin.

Li Tirkiyeyê Jin û

Îhtimala Aştiyê

Pêvajoya ku li Tirkiyeyê piştî sih salên şer dawî bû derket holê, her çî qas hewcedarî bi rexnekirina vê hebe û wekî pêvajoya aştiyê tam neyê pênasekirin jî, hevdîtinan destpê kir. Bi gotineke rasttir, raya giştî hate agahdarkirin ku hevdîtinan dest pê kiriye. Jinên ku ji bo aştiyê demeke dirêj e têkoşînê didin dê

bikaribin pêvajoya îroyîn li gorî zayenda civakî, ji tevlihbûna jinan re vekirî û tecrûbeyên jinan ferq dike, ava bikin.

Hewce ye ku li aliyekî jî tiştên paşerojê hatine jiyankirin derkevin holê û bîrgeheke civakî were avakirin. Lêkolînên li ser tiştên seranserê salên 90'î yê ku şerê li Tirkîyeyê gihîştê asteke herî dijwar, hatine jiyân hê jî gelekî sînordar in. Ji ber vê rêzefilmên televîzyonan ên di wan rojan de populer in jî travmayên mirovan careke din zindî dikin; kesên ku dibêjin di salên 90'î de "min hestên xwe ji bîr kirin", xwedî li tu berhemên ku tecrûbeyên kesên din ên li cografyayên cuda xwedî nasnameyên cuda ne lê heman heyam jiyane nayên ziman, dernakeve.²⁷ Kesên wê demê zarok bûne, kesên vê demê mezin bûne, kesên her demê jin bûne heta ku bîrgeheke ku tecrûbeyên hev dibînin pêk neynin, zehmet e ku aştîyeke mayînde derkeve holê.

Dema avakirina bîrgeha civakî, girîng e ku were tespîtkirin ka jin di heyamên şer û pevçûnan de, di bin rejîmên otorîter de çi jiyane. Dîroka salên 90'î çi qas nehatibin nivîsandin, di vê heyamê

26 Bnr. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2122>

27 Özdiç, D. "Doksanlar Dizisi ve Daha Bir Sürü Şey". Bianet,

23 Bnr. <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>

24 Bnr. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.

[asp?symbol=S/RES/1820\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820(2008))

25 Bnr. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.

[asp?symbol=S/RES/1889\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889(2009))

18.01.2014, <http://bianet.org/biamag/yasam/152807-doksanlar-dizisi-ve-daha-bir-suru-sey>.

Z A Y E N D A W I N D A K I R I N Ê N B i z o r ê

19

de dîroka jinan jî ev qasî kêr û biqûsir hatiye nivîsandin. Îro li hemberî bînpêkirinên mafê mirovan, di serî de qebûlkirina tiştên hatine jiyân, derxistina heqîqetan, cezakirina sûcdaran, peydakirina rêyên tazmînê û mîsogeriya ji bo ku ev bînpêkirin careke din pêk neyên, zelal e ku pêşxistina polîtîkayan gelekî girîng e. Civaka

ku hiyerarşiya di navbera jin û mêran de avakar e, hewce ye em rewşa şer û pevçûnan a ku ji vê hiyerarşiyê hebûna xwe berdewam dike ber çavan bigirin û bi perspektîfeke zayendkirî li tecrûbeya heyamê binêrin.

Lê belê hejmara xebatên ev pêvajoyê ji aliyê jin û mêran vê çawa bi awayekî cuda tê jiyandarin holê pir kêmtir in. Lêkolînên ku hem bandora resen a polîtîkayên şer a li ser jinan (wek jin bi çiyayî ji koçberiya zorê bibandor dibin, bandora windakirina bi zorê û înfazên îlegal û keyfî ya li ser jinan, çawa zextên serdestiya mêran li ser jinan bandora xwe zêde dikin, rewşa şer li ser şîdeta mêran bandorekê çawa dike û hwd.) û hem jî yên ku polîtîkayên dewletê yên rasterast jinan hedef digirin û encamên wan derdixîne holê (wek sûcên li hemberî jinan, analîza ser esasa zayendê ya şîdeta li dijî jinê, tiştên ku jin di girtîgehên de dijîn, hwd.) zêde nînin.28

Me heta niha tecrûbeyên jinan herî zêde di gotinên ku têkoşîna jinê ava kir de bihîst. Kovarên jinên kurd ên femînîst yên di salên 90'î de dihatin weşandin, belkî di heyama ku şer tê de herî dijwar bû, di warê vegotina gotin û tecrûbeyên xwe de xwedî cihekî girîng bûn.29

28 Hîn xebatên di vî warî de hatine kirin tesîra polîtîkayên modernîzekirinê yên dîroka Tirkîyeyê ya li ser jinan vedikolin (Berktaş, F. 1998; Ertürk, Y. 1993; Sirman, N. 2002; Yüksel, M. 2003; Gündüz-Hoşgör, A. ve Smiths, J. 2003), û hîn xebat jî sîstema eşîrî ya di civaka kurdan de bi giştî û di çarçoveya jinên kurd de vekolandin (Yalçın-Heckmann, L. 2002). Li gel xebatên li ser çêbûna nasnameya jina kurd (Çağlayan, H. 2007), xebatên ku li ser tesîrên bi zorê barkirinê yên li ser jinan hatine kirin jî hene (Demirler, D. 2008; Özar, Ş., Çağlayan, H., Tepe Doğan, A. 2011).

29 Necla Açıık, di xebata xwe ya ku li ser van kovaran çêkiriye de, diyar dike ku ev kovarên Roza û Jujin, militerizebûnê ku ji ber şer çêbûye û tesîrên wê yên li ser jinan nîşan didin. Ji xwe, jin ji ber xizaniya ku piştî şerê çêdibe, barkirin, mirina mêran li hemberî hemû êrîşan bêçare dimînin û li gel vê yekê berpirsiyariyên wan jî zêdetir dibin. Şer, her wiha bikaranîna şîdeta sîstematîk a li ser jinan e. Bnr. Açıık, N. "Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın

Dergilerinin bir Analizi". 2002:300.

Di heman demê de jinên Tirkîyeyî di têkoşîna aştiyê de cihekî girîng girt. Ji ber ku jinan bandora şer a li ser wan anîn ziman, têkiliyên di navbera şer û zayendiyê de hat lêpîrsîn û daxwazên wan hatin bihîstin. Dest Nede Hevala Min (1993), Dayîkên Aştiyê (1993), Ji Bo Aştiyê Peyana Jinan (1996), Hevdîtîna Jinan ên ji bo Aştiyê (2004), Dema Wê Hat (2005), û Ji bo Aştiyê Peyama Jinan a ku di 2009'an de bi heman navî berê hat avakirin lê bi komên cuda têkoşîn da, hin ji mînakên vê têkoşînê ne. 30 Rolên aktîf ên jinan ên di têkoşîna aştiyê de, ji bo ku tecrûbeyên jinan werin bihîstin û daxwazên wan werin hesibandin, di hemû hewldanên hesabpîrsîna paşerojê gelekî girîng in.

Hevserên Kesên ku Bi

Zorê Hatine Windakirin

Zayenda têkoşîna aştiyê, di hemû mînakên cîhanê de herî zêde di zayenda têkoşîna windahiyan de berbiçav dibe. Têkoşîna ji bo windahiyan, li hemû cîhanê ji aliyê jinan ve tê meşandin. Schirmerê ku li ser dayîkên Plaza de Mayo yê li Arjantînê, Koma Piştgiriya Beramber a li Guatemalayê û Koma Mirovên Girtî û Windahiyan a li Şiliyê xebat kirine, dibêjin ku bi taybetî di têkoşîna windahiyan de bi hemû aliyan ve jin vê têkoşînê mobilîze dikin û li ser sedemên vê yekê disekine. Li gorî Schirmer, ji bo ku bîrgeha kolektîf a civakê kontrol bike, dewlet windakirina bi zorê û zagonên efûyê bi kar tîne. Di dema têkoşîna li hemberî windakirina bi zorê de, "tunebûna bedenên, hebûna çalakiyan diafirîne." Ev jin, nahêlin ku ew û mirovên wan ên windakirî werin jibîrkirin; jin kesên ku sax mane û "her tim şîn digirin" in. "Tunebûna bedenên, hebûna çalakiyên ku heta dawiya jiyana kesên ku sax dimînin, diafirîne."³¹

Li Amerîkaya Başûr, gelek xebatên bi taybetî

30 Rapora Heyama Çareseriyê ya Têkoşîna Jinan a ji bo Aştî, 2013. http://www.barisicinkadinlar.com/baris/haber_detay.asp?haberID=516

31 Schirmer, J. G. "“Those Who Die for Life Cannot be Called Dead’: Women and Human Rights Protest in Latin America”. 1989:25.

20

“FOTOGR AF R AKIRIN”

li ser têkoşîna windahiyan in hene ku mînakên çawa jiyana jinan hem bi windabûnê hem jî bi biryara dayîna têkoşîna ji bo windahiyan diguhere, derdixîne pêş me.³² Ji xeynî mînakên cîhanê, li Tirkiyeyê jî nîqaşên ku qala çalakiyên Mirovên Şemiyê³³ lê zêdetir tecrûbeya dayîkatiyê û nasnameya polîtîk a jina kurd wek meseleyek didît, hatin kirin û ev nîqaş hêj jî berdewam in.³⁴

Em mînakên vê li Tirkiyeyê nebînin jî, jinên ku tecrûbeyên pevçûnan dîtine li gelek welatan wek “jinên ku dû hevserê xwe mane” xwe bi rêxistin dikin. Bi vê têkoşînê, balê dikişînin ser bandora rewşa ku mîrên wan di pevçûnan de hatine kuştin an jî bi zorê hatine windakirin. Bi Rêya Demokrasiyê Bîjinên Aştiyê (Widows for Peace through Democracy) a ku jinên bi vê nasnameyê têkoşînê dikin di bin banê rêxistinekê de anîn cem hev, yek ji wan koman e ku bi hesasiyeta rewşa jinên ku hevserên wan mirine yan jî hatine windakirin, daxwaza nûkirina Hevpeymanî Navneteweyî ji bo Rêlêgirtina Hemû Cureyên Cudakariyê yên li Dijî Jinan (CEDAW) dikin.³⁵

Em ê di vê xebatê de, li tecrûbeyên hevserên³⁶ kesên ku bi zorê hatine windakirin, di çarçoveya atmosfera mîlîtarîst a piştî darbeyê û polîtîkayên şer ên salên 90’î û şertên pevçûnan binêrin. Em dizanin ku ev cure şîdeta dewletê bi taybetî di salên 90’î de li herêma OHAL’ê bi awayekî dijwar hatiye sepandin. Bi vê zanebûnê, dema em li tecrûbeyên jinan dinêrin, em ê li nasnameya wan û polîtîkayên dewletê yên li

32 Bnr. Femenia, N. A. ve Gill, C. A. 1987; Schirmer, J. G. 1989; Malin, A. 1994; Burchianti, M. E. 2004.

33 Têgeha ‘Mirovên Şemiyê’ li şûna ‘Dayîkên Şemiyê’ dê were

bikaranîn. Ji ber ku di Tirkî de ji bo 'Cumartesi Anneleri',
'Cumartesi İnsanları' jî tê bikaranîn û her wiha ev têgeh ji
'Dayîkên Şemiyê' berfirehtir e, dê ew were tercîhkirin.
34 Bnr. Sancar, S. 2001; Aslan, Ö. 2007; Çağlayan, H. 2009;
Şentürk, B. 2012.

35 Bnr. [http://www.wunrn.com/
news/2011/06_11/06_20/062011_widows.htm](http://www.wunrn.com/news/2011/06_11/06_20/062011_widows.htm)

36 Di vê xebata ku me li ser tesîrên windakirinan ên li ser jinan
çêkiriye, me di beşa Mijara Lêkolînê û Rêbaz'ê de diyar kir ku me
çima xwestiye ku bi taybetî tecrûbeyên hevserên windahiyan
vekolînin.

dijî gelê kurd jî raxînin ber çavan. Di vê raporê
de, em hêvî dikin ku em ê piştgiriye bidin da
ku dema jinan têkoşîna li hemberî şertên ku
windakirina bi zorê afirandiye tiştên wan jiyane,
derkevin holê. Di xebatê de, em ê têkoşîna kesên
sax mane, ne tenê ji aliyê hebûneke polîtîk û
di qada gelemperî de derdikeve holê, sîncard
bikin. Di heman demê de, em ê hewl bidin fêhm
bikin ka windakirinên bi zorê, di jiyana rojane
ya jinan de bandoreke çawa pêk tîne û jin çawa
li hemberî vê yekê têkoşîna didin. Ev tecrûbeyên
têkoşîna, ji xeynî zehmetiyan, aliyên ku xurt
dikin jî dihewîne. Hewce ye ku em berxwedana
jinan a li hemberî windakirina bi zorê, tevîbûna
wan a nav qada gelemperî û siyasî, sekna wan
a di demên şer û heyamên piştî şeran de wek
pratîkên xurtker binirxînin. Ev jî divê ne tenê bi
tazmîna mexduriyetan pêk were, lê şert e ku
mekanîzmayên ku jinan xurt dikin û diparêzin
werin pêşxistin. Bi vê baweriyê, em hêvî dikin
ku tecrûbeyên ku em dixwazin derxînin holê,
piştgiriye bidin avakirina pêvajoya pêşiya me û
pêkanîna daxwazan.

Z A Y E N D A W I N D A K I R I N Ê N B i z o r ê
21

MIJARA LÊKOLÎNÊ Û RÊBAZ

22

"FOTOGRAF AKIRIN"

Em wek Navenda Bîrgeh Dadmendî û

Heqîqetê, li Tirkiyeyê derxistina çawa çêbûnên windakirinên bi zorê, belgekirinên li gor hin pîvanên diyar, bi armanca ku bi bîr kirinê derketin rê, yek ji armanca vê xebatê, bi taybetiya bi zorê windakirinan, bînpêkirina mafên mirovan bi kategoriyên analîzê yê cihê tevkarîyek li pojînîneke bi kûrahî bê kirin. Bi vê armancê ev saleke me xebatên xwe li ser zayendîbûna windakirinên bi zorê û bandora wê ya li ser jinan kir.

Di vê xebatê de lîsteya bîngehîn ya kesên bi zorê hatine windakirin, lîste û raporên ku ji aliyê lêkolîner û rêxistinên mafan yên di vê qadê de bi xebatên xwe yên giranbuha wek Komeleya Mafên Mirovan (ÎHD), Weqfa Mafê Mirovan ya Tirkiyeyê (TÎHV), Komeleya Alîkarî û Piştgiriya ya Malbatên ku Xizmên Xwe Winda Kirine (YAKAY-DER), hevdîtinên me yên ku wek Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê ku me kirine, daneyên dadî, lêgerînên çapemeniyê û daxuyaniyên çapemeniyê em rast derxistin. Ji 272 kesên³⁷ ku di vê lîsteyê de tê dîtin ku 7 jê jinin, ango di stratejiya windakirina bi zorê de, di taybetiya Tirkiyeyê de mêr hedef hatine girtin. Bêguman, dema ku jin ne hedefa dewletê de ya cureyê şidetê ya wê ya bi vî awayî be jî, di ewlehiyê de nayên dîtin. Wan wek yê paşmayî, bi bandorên şer ên rûxer re rû bi rû dihêle.

Di xebatê de, bi taybetî me xwest ku hevdîtinê bi hevserên kesên ku bi zorê hatine windakirin bikin. Ev bi taybetî ewê ji bo me bibûna alîkar ku analîzeke ji taybetiya têkiliya jinan û kesên bi zorê hatine windakirin pêş bixin. Guherîna statûya jinên ku hevserên xwe winda kirine ji yên ku zarokên xwe, xwişk/birayên xwe yan jî bavê xwe winda kirine cihêtir e. Ji ber pozîsyona diyarker a saziya malbatê ya di civakê de, dema ku jin hevserên xwe winda dikin bi xwestek an jî ne bi xwestek, kesên ku li bendê ne ku têkiliyên piştevaniyê çêkin, winda dikin. Ji ber rolên têkiliyên zewacê ku nasnameya jinê, diyar kirina pozîsyona wê ya civakî, me xwest ku bandora

“bi zorê windakirina” hevserê wan ya li ser 37 Hûn dikarin rewşa herî dawî ya navên rastandî, ji vê navnîşanê xwe bigihîninê: www.zorlakaybedilenler.org . Ev hejmar, hejmara ku di dawîya meha Rêbendanê ya 2014’an de dema ku ev rapor dihat nivîsîn, hatiye rastandin.

Jinan bêtir tê bigihîjin. Xala duyemîn, heta niha kirdebûna polîtîk a jinên kurd li ser dayikbûnê hat nîqaş kirin. Hevdîtina bi dayikên kesên bi zorê hatine windakirin re, divêtiya peyivîna li ser nasnameya ku derketiye pêş û vebeyîna têkoşîna polîtîk ya li vî rûyê qada gelemperî çêkirana.

Bi giştî jin, bi taybetî jî jinên kurd, nîqaşkirina têkiliyên di navbera rolên wan ên jinantî û kirdebûna polîtîk de girînge. Lê me xwest ku em wê zedetirî xuyanîtiya polîtîk a di qada gelemperî de binêrin û ji ber vê me xwest ku em bi hevserên kesên bi zorê hatine windakirin re bipeyivin. Wek encam, li ser hevserên kesên ku bi zorê hatine windakirin bisekinin, em fikirîn ku şert û mercên jinên ku di heyama windakirinan de bi temenê xwe ciwan bûn, gelek jê xwedî zarok bûn û ji bêgavî berpirsyariya wan hilgirtina ser milê xwe, baştir bibînin. Bi rastî jî cihêtiya di navbera jinan de, em bifikirin ku ji ser rewşa halê medenî temen û bi zarok bûn an bê zarok bûn tecrûbeyên jinan ji bo ku bi kûrahî bê, tê dest girtin. Hin merc neyên guherandin ew ê fêmkirin bibe alîkar.

Li ber pirsên ji bo ku bi giştî li Tirkiyeyê derxistina vehûnandin û kirdariya windakirinên bi zorê me pirsîne, pirsên ku ji bo derxistina holê yê ceribînên jinan yê komî, ku em li bersiva wan geriyane ev in: Piştî windakirina bi zorê jiyana jinan çawa guherî? Jin ji bo ku li ser piyan bimînin têkiliyên piştgiriyê dê çawa deynin? Stratejiyên li ser piyan mayîne dê çawa werin pêxistin? Jin bi şênberbûna windakirina bi zorê, ji aliyê din ve ji dorhêla şer a ku gelek polîtîkayên cihê kirdarî bûn, çawa bandor lê kir? Ji aliyê ceribîn, statûya civakî û mafên civakî ve cihêtiyeke çawa di navbera windabûna

hevserê wan û mirina hevserê wan de heye? Di xwemaliya polîtîk a jinan de, di bîrbirina wan a xwebûnê û di pêvajoya sazkirina nasnameya xwe de, bandoreke diyarker a windakirina bi zorê heye? Daxwazên jinan ên ji bo vegerandina binpêkirinan çi ne?

Me hevdîtîna bi jinan re li Şîrnex, Amed û Stenbolê kirin. Di navbera 18 û 25 Îlona 2013'an de li Şîrnexê, di navbera 3 û 9'ê Sermaweza 2013'an de li Amedê em çûn du heb serdanên MIJAR A LÊKOLÎNÊ Û RÊBA Z

qadê. Hevdîtîna li Amedê ji bilî yekê tev li navenda bajêr pêk hatin. Li Şîrnexê hevdîtîna li Cizîr, Silopiya, Hezex, Qileban, Basan û navenda bajar û gundan pêk hat. Bi heman awayî wek ku ofîsa Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê jî ku lê ye me hevdîtîna li Stenbolê jî pêk anîn. YAKAY-DER, li Amed û Şîrnexê jî Komeleya Mezopotamya ya Alîkarî û Piştgiriyê ya bi Kesên Xizmên Xwe Winda Kirine (MEYA-DER) wek serdanên qadê yê sala ewil ku em çûbûnê, îsal jî bûn alîkar ku em xwe bighînin xizmên windahiyan. Wekî din, parêzer, parêzvanên mafên mirovan jî têkildariyên xwe yê kesane ji bo me seferber kirin. Em behsa hewldana ku kesên xizmên wan hatine windakirin ku me hevdîtîna bi wan re pêk dianî, ku berê me didan xizmên windahiyên din jî, bikin. Bêguman, wateyeke din heye ku em bi riya MEYA-DER, YAKAY-DER, parêzer û xizmên windahiyên din gihîştin jinê ku me hevdîtîna bi wan re pêk anî. Ev jin bi riyên cihê cihê jî be, bi giştî di nava tevgera kurd de, bi taybetî di nava têkoşîna windahiyan de cih girtine. Kesên ku bi têkiliyên bisînor be jî naskirinek wan heye; em jî bi vî awayî gihîştin wan. Mebesteke me ya ku em li ser jinên ku me bi wan re hevdîtîna pêk aniye, ji aliyê jinên hevserên wan hatine windakirin an jî bi giştî li ser jinên kurd gelemperî bikin, çênebû. Armanca me ya diyarkirina hevbeşiya di navbera wan de, gelemperînekirin be jî, di nav

jinên ku di nav van têkiliyan de ne ceribînên ku em dixwazin balê bikişînin ser, di nav van jinan de tê jiyîn.

Em dixwazin xaleke dawî ya li ser taybetiyên jinên ku me hevdîtînan bi wan re pêk aniye diyar bikin. Ji 33 hevdîtînan me tenê 3 heb li Stenbolê pêk anîn. Ji nav wan 3 jinan tenê hevserê yekê derveyî tevgera kurd, bi îdiaya endambûna rêxistineke sosyalîst hatibû windakirin. Me ev mînakê tekane ya di nav hevdîtînan ku me kirine de ji bo cihêbûna ceribînên cihê yên jinan ku em balê bikişînin ser, me watedar dît. Ji aliyê din ve, wekî Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê me di sala ewil de di bergeha xebata xwe de hevdîtînan jinan de ji wan 18 heb hevserê wan bi zorê hatine windakirin. Ji wan jinan bi sê heban re di bergeha xebatên îsal de ji nû ve me hevdîtînan pêk anî û vê carê wekî din li ser ceribînên ku jiyane sekinîn. Ê din jî, di bergeha vê raporê de pir cih negire jî, rênîşanî me da ku hevdîtînan bi jinan re yên taybet de em bala xwe bidin ser çî.

Armanca me ya di hevdîtînan de li ser windahiyan berhevkirina agahiyan bû. Ji ber ku em wek Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê xebatên xwe, di vê çawaniya ku di hesabpîrsîna bi paşerojê re amûrên din piştevanî bike, guncavî pîvaneyên aşkera be û em agahiyên bi armanca sazgeriyên restorekirinê yê pêkan kirdarî bike, berhev dikin û di hişê xwe de dihêlin. Windakirina bi zorê û hedefa her cure şîdeta dewletê ne tenê yê ku jê yekser bandor distînin nîn e, yê di paş de dimînin jî. Ji ber vê wek Navend, di hevdîtînan ku me kirine de me girîngî da kesên ku hevdîtînan bi wan re pêk tê, bi windakirina bi zorê çî jiyane, em vê hîn bibin û rêbazên hevdîtînanê jî me li gor vê diyar kir. Lê ceribînên jinên di paş de mane, ji bo ku ji bergeha zayendî ya civakî binêre û derxe holê, amûrên rêbazî cih cihê dibe. Ji ber vê carinan di navbera pîrsên me yên beraliyê pîvaneyî û agahiyên ezmûngerî û rêbazên ku

destûra jin ceribînên xwe saz bikin û sînorê zanîne ew deynin de vekêşî derdiket holê. Dema ku jin dipeyvîn, heta me dikarî me peyva wan nedibirî û me destûr dida ku serpehatiyên xwe bênavber saz bikin. Lê car din jî cihê ku agahiyên şênber me dikarîbûna bigirta, em neçar diman bi pirsên navber wan bidin sekinandin.

Çavkaniyên devkî, di pêvajoya nivîsandina dîroka civakî de yek ji rêbazên lêkolînêye ku serî lê tê dayîn. Bi vê rêbazê, ne ku tenê “di dîrokê de ji mirovên ji rêzê re cih tê dayîn, di hilberandina zanîna dîrokê de jî ji wan re erk tê dayîn û ev jî xwedî encamên girîng yê polîtîk in.”³⁸ Ji vê xalê me di xwest ku jin riya hilberandina zanîna dîroka xwe bikin. Lê wek ku di sînorên me di jor de diyar kir de, armanca xwe ya gihandina zanîna ezmûngerî ya windakirinên bi zorê ji hişê xwe dernexin, me xwest rêbazên ku jin karibin xwe derbirînin û bi pêş bixin. Armanca me, peyva jinê jî tevî dîroknivîsandina salên 1990’î bikin; bi vî awayî vebêjeya dîrokê hevgirtinîtir

38 Tosh, J.; Tarihin Peşinde. 2013: 209

24
“FOTOGR AF R AKIRIN”

bikin û ji ser zanîna jinê zanîneke bi vî awayî ji ber hesabpirsîna paşerojê jî pêwîste. Ji bo ku hin ceribînên ku jiyane ji mere parve bikin û têkiliya baweriyê çêkin me her car girîngî da hem vegotina mijara lêkolînê hem jî ya xebatên Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê. Tenê agahî behavkirina li ser çêbûna bûyerê nîn in, naskirina jina ku me pê re hevdiîtin pêk aniye, jiyana wê û ceribînên wê bi kitekit me diyar kir ku em dixwazin guhdar bikin. Cihêwaziyên di hevdiîtinan de hîkarîker bûn. Vegotina bi kitekit ya çîrokên windakirinên bi zorê ku civakî û polîtîk bûye, bi tevahî hestiyariya xwe hêsantir bû. Lê gihaştina agahiyên jiyana û ceribînên jinan bi xwe zortir bû. Ev ceribîn aliyê jinan bi xwe “Ne pewîst “ û “Ne hêja” dihat diîtin.³⁹ Di hinek

rewşan de jinan ji bo vegotina dijwariyên aborî
yan jî şîdeta ku ceribînên ji bo wan zor bûn, me
zor ne da ser wan. Çi gotin em pê qayîl bûn.
Ji hevdîtinan tenê du heb bi tirkî hatin kirin,
yên din jî tev bi kurdî hatin kirin. Hevdîtîna
bi kurdî me bi navbeynkariya wergêran
nekir, hevalên me yê jin ku parçeyek koma
lêkolînê bûn, hevdîtîna bi kurdî kirin. Em wer
difikirîn ku di rewşeke ku zextên li ser ziman,
ceribînên jîniyê bandor dike, dengê jinên
kurd jî ew ê bi kurdî bihata bihîstin. Lê ji ber
ku ev rapor bi tirkî hatiye nivîsandin , hevdîtîna
tev li tirkî hatin wergerandin. Wergêr piranî
ji aliyê hevalên me yê hevdîtîna pêk anî hate
kirin. Me xwest ku ji aliyê kesên ji bo şahidê
zimanê jinan yê ku bi kar tînin, tiştê ku
dixwazin bibêjin, derbirîna wan yê nepeyvî
û jêstên wan tê wergerandin. Ew bi xwezayî,
lêvegerîna navxweyî ya wergêran gişan
de navbeynkariya ji holê ranekir. 40 Wekî din
39 Ross di xebata xwe ya ku li ser şahidiyên jinên di Komîsyona
Heqîqetê ya Başûra Afrîkayê de kiriye, diyar dike ku jin li şûna
tecrûbeyên xwe qala tecrûbeyên yê din dikin. Bnr: Ross,
F.C Spech as aiand Silence: Women’s Testimonies in the First
Five Weeks of Public Hearings of the South African Truth and
Reconciliation. Commission “ 2111.
40 Daxilkirina zimanên cuda ji bo pêvajoya gihîştina heqîqetê,
ne bi tenê tiştên hatine vegotin, tiştên nehatine vegotin jî, ji
bo ku di xebata xwe de bal kişandiye ser, yê vegotinê jî wek
teşeya vegotinê were têgihîştin. Bnr: Derince , Ş.; “Hakikatlerle
Yüzleşmede Kültürel Bağlamı İçinde Anlatı/Dil”. 2004. [http://
www.toplumvekuram.org/?guncelyazilar=hakikatlerle-
yuzlesmede-kulturel-baglami-icinde-anlatidil](http://www.toplumvekuram.org/?guncelyazilar=hakikatlerle-yuzlesmede-kulturel-baglami-icinde-anlatidil)
rewşeke taybet a din jî di wergera ji kurdî ber
bi tirkî ve de hebû. Dîrok û erdnîgariya hevpar
a gelê kurd û tirk vebeyîna bêjeyan, ziman jî
dibe. Di navbera her du ziman de gelek bêje û
derbirîna hevpar hene. Di wateya wan di her
du zimanan de cihêtiya jî çêdibin. Lê di rewşên
wiha de me peyvên bi piranî tê bikaranîn
parast û wergerand. Ji sedama yekemîn ji
wan peyvên gelek jê di tirkî de jî tê bikaranîn û

wekî din ew derbirîn di tirkî de bi peyveke din bihata bikaranîn ew ê zortir bûya. Ya duyemîn jî, xwe derbirîna jinan ya bi kîjan bêjeyan be pir girîng e. Heta me dikarî, di hevdîtinan de tenê bila jin werin. Wek me li jor jî destnîşan kir, axaftina jinan a li ser ceribînên wan bi xwe diwartir e. Hebûna kesên cihê yên nas an jî nenas, ew ê vê rewşê diwartir bikira. Lê hin caran ji kesên malbatê re vegotina divêtiya wê zor bû. Hin caran jî jinan bi xwe ev yek nedixwest.

Em wek Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê, em girîngî didin belavbûna ji riyên cihê yên hevdîtînê yên ku me kirine û belgeyên ku me berhev kirine. Ji aliyê din ve em girîngî didin ku sînoren parvekirina van kesên ku me hevdîtîn pê re pêk aniye, diyar dike. Tiştên ku vegotine, çiqasê wan, bi kê re û bi çî awayî bê parvekirin xwesteka wan em ji wan re dipirsin. Di hevdîtînên ku me bi jinan re pêk anîne me ev prosedûra destûrê kitekittir kir, me pirsî ka hûnê vebijêrka nav diyar neke û parveke hûnê vebijêrin an na? Wekî din, hem di serê hevdîtînê de hem jî di dawiya hevdîtînê de bi taybetî di hundirê hevdîtînê de, tiştên ku ew naxwazin bê bikaranîn û belav bibin hebe, seremijarên wan pirsîn, beşên ku wan diyar kirî hebe me nîşe girt. Di raporê de jî, hin jinên her çî qas parvekirina vegotinên xwe bi nasnameya xwe ya vekirî bifikar nedîtibin jî, me ji ber hin jinên ku ev naxwazin, ji bo sepandinek hevpar me hevdîtîn bi navên veşartî nîvîsand.

Ev xebat, wekî piştgirîdayîna jinan û kedeke hevparî derket holê. Ji serî ve di rêbazên ku emê di hevdîtinan de bikar bînin, me bi komî nîqaş kir. Di dema xebata qadê de rojên me bi hevdîtinan û serdana malan derbas dibû. Di demên êvarê de jî me li ser kitekitên hevdîtinan

niqaş dikirin, ji hev re hûrgilî vedigotin. Em bi jiyana wan jinan tijî dibûn. Em di nav komek ceribînê ya hevpar a li ser jinbûnê de bûn. Wek koma lêkolîner em bi xwe jî xwedî ceribînên cihê bûn; ev xebat bû sedem ku dema ku em li jiyînên jinên ku me hevdîtî bi wan re pêk anî guhdar kirin, dema ku me guhda rastiyên pir nehatine bihîstîn, çîrokên jiyana me hêsantir derdikete holê. Axaftina li ser ceribînên hevpar ên ku em jin tev jiyane, bû sedem ku jinên ne bi wan re hevdîtî pêk aniye, baştir fêhm dikin. Handan Çaglayan di her qonaxa xebatê de bi me re bû. Beriya serdanên qadê fikrên me yê çawaniya honandinê û bi çî rêbazî bê sepanin, guhdarkir û pêşniyarên xwe parvekirin. Di dema serdanan de piştgiriyê xwe ya manevî ji me kêmkir. Di qonaxa nivîsandina raporê ya dawî de jî me alîkariya xwe ya manevî kêmkir. Koma me ya bûn sedema ku ev xebat derê holê ji van kesan pêk tê; Berîvan Alagoz, Gamze Hizli, Hatîce Bozkurt, Ozgûr Sevgî Goral, Ozlem Kaya û Zeynep Ekmekçi. Wek encam ji wan jinên ku ev xebat gengaz kirine, bi dilxwazî mala xwe li me vekirine, di e ku ceribîna xwe ya herî bi êş û tiştên pişt wê bi mere parve kirine, spas dikin. Em jî pir tiştan hîn bûn. Di vê rapora ji bo tevkariya bihistîna ceribîn û daxwaziyan me amede kiriye de, her tiştî me veneguhestiye. Tiştên ku jin jiyane em çiqas jî binivîsin, dibe ku tim hinek kêmkir bimîne, lê ew tim ji bo ku dengê xwe temam bikin li wirin û ji yê ku dixwaze bibihîze bi rastî jî pir tiştan vedibêjin.

Di beşa raporê ya piştî de emê daneyên xebatên qadê parvebikin. Di vê derê de ceribînên jinan ku beş bi beş kirî pêşkêş dikin, têkildarî hev in. Jinan di wextê hevdîtînan de piştî ku hevserên xwe winda kirine “Lêgerînên” xwe; “têkiliyên piştgiriyê” ku di nava vegotîneke tenêtiyê xwe rê dide; ceribînên şidetê yê zayendî ku carinan ji ser xwe carna jî li ser jinên din vedibêjin û gelek caran jî nikaribûn

bêjin; xebatên wan ên di hindûrê malê de, li derveyî malê, di cihê ku lê dijîn an jî cihê ku ji bo karkeriya demsalî diçinê, stratejiyên aboriyê û keda jinê; statûya wan ya civakî ku guheriye, bi erka zayenda xwe ya civakî wateye hevserbûna kesên windabûyî guherîna statûyan ya hiqûqî ku ji nezanîna rewşa windahiyê yekser bandor digire; ji mafên civatî û alîkariyê çî rengê sûd digirin an nagirin; çawa bîranîna jinan di hevdîtinan de çî, çawa disewirînin, pênase dikin, ceribînên wan ên tekoşîna pevrayî û wek qadeke tekoşînê hiqûq, çî qas wan digire bergeha xwe yan jî derdixe; tev vegotin.

26

“FOTOGR AF R AKIRIN”

TIŞTÊN KU XEBATA QADÊ

DERXISTINE HOLÊ

AR AŞTIRMA KONUSU V E YÖNTEM

27

Hevdîtînen me yên li gel jinên hevserên wan bi zorê hatine windakirin du pirsên bingehîn hebûn ku em li bersiva wan digeriyan. Ya yekemîn windakirinên bi zorê ji aliyê jinan ve çawa hatibû jiyandin? Ya duyemîn jin ji vê bûyerê çawa bi bandor dibûn; çî jiyabûn û li ber vê çawa li ber xwe da bûn? Axaftina ser van, bi bîranîna jiyandin û armanca vegotinê ew bû ku van tecrûbeyan hê sehbartir û xuyatir bikin. Û ji bilî vê ji bo fêhmkirinê⁴¹ alîkariyê bidin. Di heman wextê de ji bo telafîkirin û veğerandina tiştên ku hatine jiyîn, daxwaz û pêşniyarên jinan derdixin pêş, pêş bixin.

Dema guhdarkirina jinan, dema ji bo zanîn û têgihîştinê dixebitîn me dît ku zimanê ew bi kar tînin çawa li ser ceribînên wan ava bûye. Pratîkên rojane, têgihana zeman, hemû gavan behsa wê ceribînê dikirin, derdiket holê. Di rastiya xwe de bûyerên windakirinên bi zorê ji hev û dû cuda nayê jiyandin; ya hêzên zebtî, ya leşkeran, ya cendirmeyan û peywirdarên

dewletê yê bi cilên sivil serdagirtinên malan an piştî lêgerîna kuçeyan an jî piştî kesên ku vexwendî saziyên dewletê, piştê ji wan tu agahî nayê stendin. Bûyer wilo têne jiyîn⁴². Lê di vegotinên jinan ên kêliyên windakirinê de, bêperwatî û rûxerîya şîdeta dewletê; çawa jiyana mirovan ya rojane ji hev dixîne, zelaltir tê dîtin. Vegotina kitekita wê rojê û ya wê gavê de em dikarin rastiya destêwerdana jiyana mirovan û ya malan bînin ber çavê xwe. Vê destêwerdanê em di ziman û têgînên jiyana rojane guhdar dikin; “Rabibû nimêja sibê”, “Berbang bû”, “Nîsk tam zer nebibûn”, “Min zarok dimijand”, “Me gêre nû top kiribû”... “Zilamê min çû ber cot. Sibê taştê xwar û çû. Êvarê hestir hatin. Min got, hestirên me hatin, bizinên me hebûn, çilo danî [ji bo] wan. Min got qey dîsa çûye çilo bîne ji bizinan re. Min dît diya wî hat, got keça min, eskeriyê ew girt.”⁴³

“Ew keçika min a piçûk Xwedê hîn nû dabû. Ez rabûm min ev derxist, min şîr dayê, sifra me jî li erdê ma, xwarina me... Yanî me yê şîv bixwara, ew nesekinî. Got îşê (karê) deh deqeya [heye], ez ê herim û werim. Şîv li erdê bû, min ev keçika xwe derxist, min şîr dayê. Xwesiya min sax bû. Min ji xwesiya xwe re got mêze yadê deng li motorê ket. Motor jî li hela gund bû. Min mêze kir ku dengê motorê hat. Min got mêze lawê te bi motorê diçe. Hîn sifra me li erdê bû. Hîn sifre li erdê bu, em sekinîn, em devera nîv seatek man. Ez rabûm, min sifra mifra rakir. Me nan nexwar. Yanî te digot qey min dizanîbû. Bi min re hîsek çêbû.”⁴⁴

“Min mêze [kir ku] şevêkê dora mala me girtin. Mexreb bû, min li hewşê bizin didot. Min dît dora mala me girtin. Me got [ku] ma çi ye, hatin, eskeriyê ser mala me de girtin. Dan ser cilkên me, dan ser berkên me. Feqirtî (xizanî) bû, cilkên me jî kevn bûn. Dan ser wan cilkan, ew derana lewitandin. Me got, bavo ma çi ye? Got, bila ew were qereqolê.”⁴⁵

Gulbaharê wextê behsa windakirinê dikir, qal

dikir ku leşkeran nivîn bin pê dikirin û wê jî şîr didot. Mêrê Sevdayê hê nehatiye windakirin çend caran tê binçavkirin. Piştî binçavkirina ewil wextê qala roja hatiye malê dikir, Sevda dibêje ku wê gavê wê cil hildiawêstin. Wextê Sevdayê vebêja xwe bi tunebûna makîneya cilan re dest pê kir û vegot ku ew qas cil bi destan şûştine, ev yek sînoren ceribîna dîroka jinan xêz dike.⁴⁶ Wextê raporê de ya me dixwast ku em bikin, em xwe bigihînin cudabûna tecrûbeyên vegotinên jinan û ezmûnên jinitiyê. Pêşîkê bidine gotinên wan û şîdeta dewletê ji her alîyan ve derxin holê.

1. Lêgerîn

Di rapora 'Rastiya Veşartî: Wendakirin' de me gotibû ku windakirin herî zêde jî yên paşde mane dixê nav lêgerînek bêdawî de ji ber vê ji 44 Hevdîtin bi Hanimê re, Amed, 08.11.2013.

45 Hevdîtin bi Gulbaharê re, Şirnex-Hezex, 23.09.2013.

46 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04 .11. 2013

41 Ji bo nîqaşa pirsgirêka şahidiyê û nehestyarîbûna bi giştî civakê nayê wateya tunebûna agahiyê. Bnr. Can,B.; "Yeni Bir Tanıklık Rejimi Kurulurken".2004. <http://zanesstitu.org/yenî-bîr-taniklik-rejimi-kurulurken-basak-can/>

42 Göral, Ö.S., Işık, Ayhan., Kaya, Ö. 2013:71

43 Hevdîtin bi Kaderê re, Şirnex-Hezex, 20. 09. 2013

cureyên şîdeta dewletê yê din cuda dibe.⁴⁷ Di taybetiya Tirkiyê de ceribîna şîdeta dewletê ya kuştin û şiklê windakirinê tê dîtin de, di armancê de rasterast mêr hene. Qadên ku jin rasterast dûçarî şîdeta dewletê bûye hîn pir aşkera nebûye, nehatiye derxistin. Ev mijar esas wê di beşa raporê ya Şîdeta Zayendî de were destgirtin.

"Tu kesê me jî nebû ku bi me re were"

Zayendîbûna windakirinê bi zorê, lêgerîna yên paşde mayî jî bi zayendî dike. Jinên paşde mane, kirdeyên çalak ên wextê lêgerînê ne. Di malbatê de jinên temenê wan ji yên din mezintir hê çalaktır li kesê winda digerin. Bi taybetî jî, piştî windabûnê bi hêviya kesê winda rizgar bikin, çalaktır lê digerin. Li vir hewla parastina

jinê ya mêrên malbatê hem jî hewla parastina mêr bixwe heye. Ev rewş nîşan nade ku jin ‘ewle’ ne, ev hemû rastîhevhatin, dijî derketin, wextên jinan şîdet û gefên dewletê girtine ber çav.

“Ez û diya wî em rabûn li pey wan ketin. Em pey ketin, em çûn heta binê gund. Em çûn binê gund, esker qontaxa tifingê li diya wî girt u got neyên, neyên, ew ê rê nîşanê me [bi]ke, yê were.”⁴⁸

“Tiyê min jî nexwast. Ew dem dînya nexweş bû. Tû kesî me jî nebû ku bi me re were.”⁴⁹

“Hînga ez çûm belediyê, ez bi tenê çûm. Min zilamek li vê derê bi xwe re bir. Zilam nehat hundir. Zilam ma di hewşa belediyê de. Got ez nayê xwe nîşan nakim. Zilam ma li wê derê, ez bi tenê çûm belediyê. Ez bi tenê çûm belediyê, min got. Carek din jî ez û pîreka Apit (yekê ku bi zorê hatiye windakirin) çûn.”⁵⁰

“Hundirê min de tirs, ama (lê) devê min de kena min. Min digot ez ê biçim eceba ez ê ji wir derkevim. Yanî sonuçta (dawiyê de) emniyet e (qereqola polêsan e). Ê birî[ye] jî emniyet e. Yanî sonuçta ew jî dewlet e. Min digot, gava ez diçûm ez gava çûm emniyetê kes bi min re nedihat, ez bi tenê bûm. Ez bi tenê bûm, tenê carek xwasiya min bi min re hat. Yanî ditirsiyan ha, ditirsiyan kes bi min re nedihat. Yanî bavê min jî xwe nebû zaten (ji xwe). Ên din jî ditirsiyan nedihat. Min, zilamekî min tune bû ku. Wê çaxê yek hebû di metropolan de bû. Ji ber dewletê reviyabû. Yek di zindanan da bû. Tenê bavê min li derve bû. Ew jî mahkûm bû. Yanî eger ku ew bigirtana ew bernedidan. Sonê de (dawiyê de) girtin jî yanî.”⁵¹

“Bebeka min kiçik bû, ez neçûm”

Bi taybetî jî ceribînên lêgerînên jinên temenê wan cuda, bi mercên madî, carinan jî parîkirina biberpirsariyên navbera xwe de ji hevdu cuda di bin. Gengaziya rastî hev hatina şîdeta zayendî jî li ser cudabûna temenên jinan şekil digire.

Parvekirina rola şîdeta dewletê şekildaye û biberpirsariya nava malê navbera jinan de riya piştgirtin û parastinê jî.

Jinên me li gel hevdiñtin pêk anî temenê xwe

yê pir ciwan zewicî bûn û hevserên gelekên jî demek nêz pîştî zewaca xwe bi zorê hatibûne windakirin. Bi taybet yê ku zarokên wan heyî, ji bo nikarîbûn zarokên xwe bihêlin cihekê, hinek ducanî bûne dîsa jî bi çalak nav lêgerînê de bûne. Lê sedema nekirina hinek tiştan girêdanê van dikin. Sevda wextê ji bo ku pitikê wê dema li benda wê be negirî, işlikê xwe dihêle ku bila pitik bi bêhna işlikê ve aş bibe.⁵² Bi tenê ne ew zehmatiya keda xwedîkirina wê gavê jî berpirsariya ji bo zarokên paşde mane tê hîskirin jî bandor ser fikra jinên ciwan dike û difikirin ku nikarin zêde li hevserên xwe bigerin. “Gotine bila yan pîreka wî yan diya wî yek ji wan bila were mehkemeyê. Ez neçûm. Bebeke (dergûşa) min kiçik bû, ez neçûm. Gotin bila ew neçe. Gotin genc e (ciwan e), biçê li wan derana tiştêkî bi xwe bike, dert bike, bila ew neçe. Ez nerêkirim. Ew û xwasiya min çûn, xwasiya min çû.”⁵³

51 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013.

52 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04 .11. 2013

53 Hevdîtin bi Nafiyeyê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013

47 Goral, O. , S . , İşık., A., Kaya Ö., 2013:11

48 Hevdîtin bi Gulperiyê re, Şirnex, Basan, 22.09.2013.

49 Hevdîtin bi Kaderê re, Şirnex-Hezex, 20. 09. 2013

50 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

29

“Welle ez ne bi halekî (ducanî) bûma, zarê min ne wilo bi şerpeze bibana, welle ez ê heta Enqerê jî biçûma. Bila ez jî li wan deran kuştibama. Lê welle ez çaresiz (neçar) bûm. Ez biçûma jî mala min de yê zarê min bigirtina bikirana çala. Bi Xwedê belkî bihatana agir berdana mala min jî.”⁵⁴

Ev berpirsariya tê hîskirin û şahidiya tiştên hatine kirin zêdetir ezaba wijdanê tiştên nehatine kirin zehmetiyên mirovên paşde mayî dijî, kurtasî dike. Ev berpirsariyê, bingeha jiyana bi hevserê ku bi zorê hatiye windakirin, meşandina bi tenê ye. Bi taybetî perpitînên rojên

yekemîn de baweriya filitandina windabûyî de hewldanek xurt heye. Wextê zeman derbas dibe perpitîn heman nemîne jî, hêvî berdwame.

“Gotin şeş heyvan, hinekan got yê wan şeş heyvan bigirin, gotin yê şeş rojan bigirin yê berdîn. Kirin şeş meh, em ketin dû rojan, heyvan, salan...”⁵⁵
“Zimanê min jî nebû”

Piraniya jinên me li gel hevdişin pêk anî axaftina wan ya bi zimanê xwe tenê tevgerên wan yê qada gelemperî sînor dike. Ev rewş hêmana diyarker ya dema lêgerîna çalak e. Di wextê lêgerînê de sedema yekemîn a çûna cem cerdevanan, cerdevanan hê nêzîktir dibînin. Di nav hêmanên ku vê nêzîkiyê çêdikin de teqez ji hevdû fêhmkirina bi kurdî heye. Qerekol, dozgerî û parêzer jî bi rasterast jinên kurd rastî dewletê û zimanê dewletê dianîn. Ji bo têkiliya lêgerîna mafê xwe pêdiviya wan hebû ku xwe bi van qadan îfade bikin. Ev ceribîn, ji aliyek ve ji jinan re dijwarî bû ji aliyê din ve jî encama vegotina dubarekirina bûyera windakirinên bi zorê derdixist holê û wergera windakirina bi zorê ya zimanê polîtîk îcar ji ser van vegotinan dihat sazîkirin. Ev mijar di beşa Vehan û Pênasekirinê de bi kitekittir li ser bê sekinandin.

“Keça min tirkiya min nebû, kurmancî bû. Ez biştexiliyam digotin ‘sus’ (hişbe). Digotin tu bi tenê kurmancî dizanî. (...) Wê wextê zimanê min hebûya, min ê bigote yallah, an hûn ê min bikujin yan ez ê... Malum e zimanê min nebû, wilo wer dikirin, malum e tiyê min jî bi min re bû.”⁵⁶
Statuya kurdî ya nezagonî, ji ber sedema aîdiyeta jinan ya ji mêrên din zêdetir dike, bandoreke negatîf dihêle û li hember mêran jinan bê parastin dihêle. Ev jî rolek serdestiya mêran xurt dike dileyîze û ev jî cihêtiya jin û mêran kûrtir dike.

“Car hebû heqê rê bi min re tune bû”

Diyarkerek ji lêgerîn û lînegerînê yek jî, rewşa jinan ya aboriyê ye. Rewşa ku jin têde bûn an jî piştî windakirina bi zorê ketinê. Ev, di rewşa herî xerab de di asta ku derketina derveyî malê

de zor bike tê jiyîn û jin ji bo ku li hevserên xwe bigerin, ji bo ku herin deran dibêjin ku nikarîbûn pere bidîtana.

“Kulfet bû, mal bû, sermiyantî ketibû ser milê min. Min nikarîbû. (...) Mesrefa gedê min pir bû. Ez li dû bavê wan jî digeriyam. Car hebû heqê rê bi min re tune bû. Ez diçûm bajêr car hebû heqê rê bi min re tune bû. Car hebû ez diçûm cem yekî min digot pênc sed kaxit bide. (...) Ez diçûm insan heqleriyê (Komeleya Mafên Mirovan), ez diçûm ciyê avûqatan (parêzeran). Ez diçûm her derê. Ez li du mêrê xwe digeriyam. Ji Ewropa dihatin, ji Enqerê dihatin, ji Istanbulê dihatin, ji Ewropa dihatin, ji deran dihatin. Telefon dikirin, digotin were îfade bide. Her roj [diçûm], şeş salan, bi tenê rojê pazaran ez nedîçûm.”⁵⁷

Ji bilî vê jin ji bo ku pêwîstiyên ‘aboriya windayan’⁵⁸ jî bicih bînin li ber xwe didan. Pere didane mirovên ku digotin em dikarin hevserê te peyda bikin û mirovên ku difikirîn kiryarê hevserê wane, ji bo hevserê wan berde pere didanê. Me ev vegotin di hevdîtinên xwe yên gel jina de mîna hevdîtinên me yên li gel mêran de ne bihîst. Sedema vê yekê dibe ku bi giştî têkiliyên wisa dikin mîrên malbatê yên dinin. Dîsa jî Zehrayê vegot ku hemû derfetên xwe seferberkirine û bi tena serê xwe çûye cem

56 Hevdîtin bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20. 09. 2013
54 Hevdîtin bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20. 09. 2013
55 Hevdîtin bi Zelalê re, Şîrnex-Cizîr, 19.09.2013.
57 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013
58 Göral, Ö.S., Işık, Ayhan., Kaya, Ö. 2013:48

30
“FOTOGRAF AKIRIN”

Kamîl Atakê ku bi salan berê sercerdevan û piştî jî bûye şaredar:
“Min hînga terzîtî dikir. Min cilê hinekan didirût. Min perê xwe bir da elokekî. Min [elok] kir ber milê xwe ez çûm Cizîrê. Ez çûm mala wî. Min eloka xwe di balqona wî de girêda. Sê jinên wî hebûn. Min eloka xwe nîşan da, min got ev hediya

(dîyariya) Xwedê ye, hediya pêximber e. Ez xerîb im, zîlamê min tune. Tu bira û bavê wî tunen pîrsiyariya wî bikin. Ez hatime pîrsiyariya wî dikim. Ez pîrek im. Min xwe avêtiye bextê te. (...) Got here filan rojê were ez ê tiştêkî bêjim ji te re. Ez dîsa çûm. Min kola kirî. Min dîsa xebat kir, min dîsa kolayek bir, ez çûm mala wî. Gotin ne li malê ye. Li belediyê ye. Got here mala xwe. Heger sax be sax e, heger mirî be zatî mirî ye.”⁵⁹

Vegotinên jinan de ne wêrekî, ne tirs ne jî bêhêvîti tena serê xwe ne hîsek serdeste. Jin dibêjin ku van hemûyan bi hev re dijîn. Hem tirsê hem jî wêrekiyê dikarin bihev re bijîn. Wek Gulbahar dibêje wextê li gundê hevserê wê hatiye windakirî de ditirsiya 60 hevserê xwe bigere lê piştî mehek din wextê mala xwe bar kir karê wê yê yekemîn çûna dadgehê bû. Wek Semaya qala nava wê hemû lêgerînê de li gel hêviyê, qala hebûna bêhêvîtiyê dikir: ““Ji destê meriv gava dewlet derxe meriv ka çi bike?”⁶¹ An jî bi gotina Kaderê: “Dewlet bû, [tu] kesî qarşiyê (li hember) dewletê nedikir.”⁶²

dipeyivîn pêşiyê vegotina tenêti û tenê hiştinê bû. Lê dema em dixebitîn ku têbigihjin, hem wê hewayê kes bi zorê dihatin windakirin bi giştî li ber çavan bigirin, hem jî dîtina honandinên piştgiriya yê di hundirê vegotinên tenêtiyê asê bûye, were fêmkirin.

“Însan bi serê pîvazekî bû”

Windakirinên bi zorê bi piranî li ser erdnîgariya kurdan tê jiyîn. Ev stratejî tevdeyî wek pêngava polîtîkaya dewletê tê sepandin. Rewşa tirsê salên 90’î tesirê li her kesî -loma dibe ku piştgirtinê jî- dike, tê vegotin ku ‘siyasî’ bû. Pênasekirina siyasî, ji aliyekî ve nîşan dide ku hişmendiyeke polîtîk ya li ser tiştên tîn jiyîn heye. Herî pir jî hebûna dewletê ya di rojane de rê dide. Wek van gotinên Pakîzeyê; “De wê çaxê siyasî bû”.⁶³ An jî wek gotina Delalê; “Wê gavê siyasî pir bûn. Kî bi kê re dihat!”⁶⁴

“Ew dem diya mirov jî nedibû xwedî. Te li çiqas xaniyên ku fişek lê neketibûn hezar fişek lê

ketibûn. Yê hindikî hezar fîşek lê ketibûn.”65
“Wê demê tiştê [erênî] nebû. Her tişt veşartî bû.
Dinya wilo bû ku [tu] kesî nikarîbû bêje em hene
jî. Ferman bû. Însan bi serê pîvazekî bû. Evana
hemû jî yê vê donemê (demê) ne, yê wisa winda
keça min. Niha bi hezaran winda kirin keça min.
Kî karî here cem kê, kî karî îfadeyek bide, kî karî
bêje wilo ye.”66

“Xwedê zehf bûn, insanê winda bûyî zehf bûn.
Bes, me milletê Şîrnaxê nasnedikir. Hin çûn
Iraqê, hin çûn Mersînê hin çûn Edeneyê, hin çûn...
Herkesî gundê xwe xirab bibû. Herkes ji hev bilav
bibû. Ma kesî kes nedidît ku. Wele bû... (...) Herkes
bi serê xwe çûbû. Me yek didît me yek nedidît.
Herkes bi serê xwe çûbû. Herkes bi qehra xwe ve
bi sere xwe mabû. Heta ku perçek ji miriyê xwe
bibînin, heta ku hestiyê xwe bibînin.”67

63 Hevdîtin bi Pakizyê re, Amed, 07.11.2013

2. Berhemên

Piştgiriyê: Dijwarî û

Derfet

Salên 90'î, salên ku lêgerînên

bêpayan, divêtiyeke ku pêşxistina stratejiyên

ji bo ser piyan mayîne bû. Wextê em li gel

hevserên kesên ku bi zorê hatine windakirin

59 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şîrnex-Navend, 20.09.2013.

60 Hevdîtin bi Gûlbaharê re, Şîrnex – Hezex 23.09.2013

61 Hevdîtin bi Semayê re, Amed, 05. 11. 2013

62 Hevdîtin bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20. 09. 2013

64 Hevdîtin bi Delalê re, Amed, 06.11.2013

65 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şîrnex-Hezex, 23.09.2013

66 Hevdîtin bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20.09.2013

67 Hevdîtin bi Pervînê re, Şîrnex-Roboskî, 23.09.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

31

Di şert û mercên wê heyamê de erdnîgariyek
înfazên bêdadgeh û keyfî, windakirinên bi zorê,
şewitandina gundan ew qas biteql tê jiyandin
her dem bendemayînek û hîsa her “çi dibe
herdem were serê me jî” heye. Tirsê ev diafirîne
jî hîsa jinan ya tenêtiyê zêdetir xurt dike. Li cihê

din jî peywira jinan a berdewama jiyana rojane bi şîdeta dewletê ya her aliyê jiyane tê hîskirin, di qada tirs û sehmê de diwartir e. Jinan hê hevserên wan bi zorê winda nebûyî jî çareserî li vê zorê digeriya bûn. Vegotin ku hevserên xwe hişyar kiribûn. Pêşniyara koçberkirinê kiribûn. Heta di hinek rewşan de salox dabûn ku bila ew tenê herin.

“Min [ji wî re] got bes e. Belayê dinyayê heye. Bavê te nexweş e. Ew bi tenê mezin hebû. Birayê wî jî hebû, kicik bû. Belayê dinyayê hene, hayî xwe hebe. Diya wî digot, min digot.”⁶⁸

“Min jê re digot tu çima wiha dikî. Şikayetê te dibe, ez ji te re dibêim ji vir here. Ez dikim nakim tu narî. Tu yê bê girtin. Gedê (zarokê) me pir in. Kî gedê me xwedî bike. Digot tu xwedî bike. Ka min digot ez pîrek im. Ez ê çawa xwedî bikim. Digot piştî min bi te tê girêdanê. Tu xwedî dikî loma ez jî xwe dixim partiyê.”⁶⁹

“Ez reben im, ez hêsîr im, ez guneh im. Tu kesê min tune ye”

Divê ku ji bo fêmkirina hewldana jinan ya ji bo mayîna ser piyan de ji kê piştgirî distendin û li gel kê têkiliyek piştgiriya dabûn, hewceye ku mirov baş lê binêre. Berhemên piştgirtinê me bi piranî di nav vegotina tenêtiyê de peyde kir. Wek me li jorê jî qala wê kir ku mercên heyama jin bi xwe jî di nav de, sedemên sînorkirina têkiliyên piştgirtinê de yeke herî mezin e. Pirsgerikên aborî qada pişgiriya herî bingehîn e. Jinên em li gel bi peyivîn pirsên me ji bo fêmkirina têkiliyên piştgiriya pirs kirin, wan di serî de çerçoveya têkiliyên aborî de fikirîn. Ev yek jî vê rewşê dipeyitîne. Aliyê derûniya piştgirtinê, destekbûn, guhdariya derdan, axaftin, baliyê vegotinê jî ancax wextê me ji bo vê pîrsek cuda pirs kir, me zanî. Bêguman piştgiriya aborî û têkiliya destekbûnê pirs girîng e. Mînaka vê ya herî zêde xwediyên malên jin tê de rûdinên nîşan dane. Mîna Gulbahar û malbata wê sê salan li mala malbatek suryanî de rûniştiye. Kader jî qala maleke ji bo rûniştina wê daynê dike. Zehra bi

vegotina xwe bi alîkariya hinekan ji bo xwe malê dikire. Zelîhayê digot ku zor lê dihat malên bar dikirê de, perê kirayê bide:

“Em pênc kes bûn. Em hemû di malekê de bûn. Yanî heta me kirêya wan bida ji me re nedigotin derkevin tabî. Yani mesela carna wilo dibû, mesela êvar hebû şîv tune bû, şîvê şevê jî tune bû. Tune bû ez heqê kirê bidim. Digotin ji me re derkevin. Camêran salek digotin tamam, sala din dihatin digotin derkevin. Mala wan ava. Karibûn me hîç nexin xênî jî. (...) Aha yek, mala wan li wê derê heye. Camêrek pir baş bû, wî mislimanî çend salan em kirin xêniyê xwe, di qonitan de. Çiqas dibû eydî digot ha vî pêncî milyonê ez bişînim bila ji xwe re tiştê bigirin. Tiştên eydî.”⁷⁰

Ji bo hevserên kesên bi zorê hatine windakirin jiyandina heman qedera wan ne bi tenê windakirina hevserê wan e. Bûrcû Şentürk li gorî hevdîtîna li gel malbatên gerîlla û leşkeran digihîşte vê encamê: Jiyana malbata leşkeran bi wateya xwe ya herî berfireh, çerçoveya pirsgerika kurd bi kuştina zarokê wan re ji nişka ve diguhere. Jiyana malbata têkoşeran jî gengaz tê xuyakirin ku jiyana wan hemû ji çerçoveya vê pirsgerikê şikl digire. Tevlîbûna zarok, hevser û mirovên wan ya partiyê ne jêrevînek e, lê jiyaneke vê çerçoveyê hatiye şikl girtin ku ev encam tê hêvîkirin.⁷¹ Ji nav jinên em pê re peyivîn de windakirina hevserê wan, di jiyana wan de bandorek mezin biafirîne jî nabe xalek şikestinê. Lewre jiyana wan ji çerçoveya pirsgerika kurd şikl digire, hevserê wan tê windakirin, zarok û birayên wan tevlî gerîlla dibin. Malbata wan ji îşkenceyê derbas dibin. Bi zorê têne koçkirin û dûçarî şidetê dibin.

68 Hevdîtîna bi Nafiyeyê re, Şîrnex-Cizîr, 21.09.2013.

69 Hevdîtîna bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013

70 Hevdîtîna bi Zelîhayê re, Şîrnex-Hezex, 23.09.2013

71 Şentürk, B. İki Tarafta Evlat Acısı. 2012:96 şeklinde olacak

Dibe ku li ber vê me bi taybetî bersiva vê pirsaxwe bi eseh negirt: “We tu alikariyek taybet û têtikiliyek piştgirtinê li gel merivên windakirinên din pêk anî?” Lewre di wê erdnigariyê de jinên heman polîtîkayên cuda bandorker bûyîn, bi hev û du re bi berpirsyaî xwe û li gor têtikoşîna ji mana jiyane têtikiliyên gengaz ji xwe ji astekê pêk anîbûn. Dîsa jî divê mirov gotina Pakîzeyê nîşe bigire.

“Em her gav dihatin insan heqlerî (Komeleya Mafên Mirovan). Kalo bi me re bû. Pîrê bi me re bû.72 Zavayê me bi me re bû. Ew yê dinê ku winda bûye ew bi me re bû. Em hemû dihatin insan heqlerî. Yanî me digot em herin ev derkê, cemeatê (civaka) me ye.”73

Di navbera jinan de tora piştgirtinê şiklek pirtewqî û guhêrbar pêşkêş dîke. Jin kîjan şiklê li gel malbata kesê ku bi zorê hatiye windakirin re berdawama jiyane kiribe piştgiriya dayika kesê ku bi zorê hatiye windakirin roja yekem pê ve wextê lêgerîn zêde jî zêde berbiçave. Temenê jinê çiqas zêde dibe şiklê badordarbûyîna wan ya xuyabûnên zayendê diguhêre. Ev jî rewşeke derewa wan ya dezavantajî bi astekê de derbas dîke derdixê holê. Dawiya vê jî jina malê ya hêj mezintir rola parastin û hemandinê jî dikare bilîze.74

Jinên me li gel hevdîtin pêk anî hêj zêde li gel dayika hevserê bi zorê hatiye windakirin -bi taybetî rewşên ku bi hev re berdewama jiyane dikin- di navbera têtikiliya piştgirtinê de bûn. Têtikiliyeke bi vî rengî wek me jorê jî behs kir, di pêvajoya lêgerîna çalak de zêde berçav têt xuyakirin. Piştê jî piştgiriya navbera jinan, parvekirina kedek bi pere an jî bê pere, wekî parvekirina rolan berdewam dîke.

72 Ew bi peyvên wisa yê ku ji bo kesên kal û pîr têt bikaranîn qala xesû û xezûrê xwe dîke.

73 Hevdîtin bi Pakîzeyê re, Amed, 07.11.2013.

74 Her wekî Yalçın-Heckmann di lêkolîna xwe ya li herêma Colemêrgê jî derxistî holê, statûya jinan li gor temenê wan û wek rewşa wan ya medenî, li gor rêza tevîbûna wan a malbatê diguhere. Statûya herî mezin statûya jinên pîr e, bûkên ku nû tevî malbatê bûne di rêza herî binî de cihê xwe digirin. Di navbera jina herî mezin a malbatê û malxwê malê de jî cudabûn heye. Venêrîna keda jinê û temînkirina bicihanîna berpirsariyên xuya yê malê karê jina herî mezine. (Yalçın-Heckmann., L., 2009:219)

“Xwasiya min diçû xwarina dawetan çêdikir. Got soza Xwedê be, hingî ku ez bikaribim ez ê wan yetîman xeyî (xwedî) bikim. Çavên yetîmê min namînin li destê xelkê. Ez ê biçim bişixulim bidime wan. Bila kes nebê ew yetîm in, ew rezîl bûne, li der mane piştî bavê xwe. Rebenê diçû dişixulî. Dişixulî. Xarina dawetan çêdikir. Gelek xwarina wê xweş bû. Xwasiya min fekiya me (li me dinêrî). Sê zarokên min hebûn, yek jî Xwedê piştî bavê wî da, bûn çar. Du kurik du keçik hebûn.”75

“Ewilî xwesiya min, diya zilamê min çar pênc salan li rex me bû. Li wan [zarokan] mêze dikir. Ji wan re nanik çêdikir. Keçika min a mezin jî te dî baş bû, ji wan re hevîr distra. Cilkê wan dişûşt. Heta ez jî diçûm îş û ez dihatim.”76

Lê ji van vegotinan divê mirov encaman dernexe ku malbatê torek piştgirtinê bi rasterast û bê nîqaş avakiriyê. Piştgirî dayîna dê û bavê jinan an jî piştgiriya malbata mêrê bi zorê hatiye windakirin dide hevsera ku paşve mayî, li gor şert û mercan dikare biguhere. Ev alîkarî û piştgirî dibe ku ji teşeyên pêşiyê têne bîra me cudatir bin. Sînorên jinan ji xwe ji bo xwe danî esas mercên vê piştgiriya jî diyar dikin. Jin carinan zewaca bi tiyên xwe re qebûl dikin, carinan xwe didin zarokên xwe, bi piranî jî -dev ji jîniya xwe berdidin- û vê piştgirtini digirin.

Zarok bar û berpirsariya ser piştî jinan zêde bikin jî gotine me, ku zarok hêza berxwedanê dide wan. Besrayê wextê digot “destê tu kesê negirtiye” û ev jî lê zêde dikir: “Min bi xwe destên zarokên xwe girt. Min rê ne da

ku zarokên min rezîl bibin”77 Wek Pervînê bi kurtasî digot: “Min û zarokên xwe em kêrî xwe hatin”78 , hinek jin hene ku bi têtîliya piştgirtina di nava zarokên xwe de avakirî yan jî hêza ku ev berpirsyarî dide wan, ser piyan digire.

75 Hevdîtin bi Nafiyeyê re, Şîrnex-Cizîr, 21.09.2013

76 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şîrnex-Hezex, 23.09.2013

77 Hevdîtin bi Besrayê re, Şîrnex-Cizîr, 19.09.2013

78 Hevdîtin bi Pervînê re, Şîrnex-Qilêban, 23.09.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

33

“Yanî çawa bêjim însan dibê qey dinyaya wî xilas bûye. Însan dibê ez jiyan nekim. Çinkî birayê min hat kuştin, pey wî de ewk bû, pey wî de birayê min ê din. Pişt wî de birayê din. Pey wî de jî apê min.

(...) Tenê xêra wan zarokan ez li ser piyan mam.

Min digot bavê wan çû gerek e (pêwîst e) ez xwe li ser piyan bigirim û li zarokên xwe mêze bikim.”79

Dayîkiyê di rêya têtîkoşîna windakirinan de wateyek polîtîk qezenc kir, li ser vê wateyê pir tişt hatin nivîsandin . Lê van jinan piştî ku hevserên xwe windakirin, wextê li gel zarokên xwe hevgirtin, ji bo zarokên xwe nezirkirinek xuya bike jî, li ser vê nezirkirinê têtîdîtin ku têtîkoşîneke çalak dimeşînin. Jê pê ve zarok jî -bi taybetî jî zarokên keç- hem aliyê madî hem jî aliyê manewî piştgiriya didin.

xwedê yê werin pîreka min bibin. Ez dizanim derdê wan pîreka min e, yê werin pîreka min bibin.”80

Gefên ku li ser bincavkirin û birina jin û zarokan têtîafirandin qaşo ne dima. Pakîze vegot ku Şehmîranê hemû jin kom kirin û birine qerekolê, di serî de muxtar û mezinên hemû heremê civiyan û çune qereqolê, xwestin ku jinan berdin. 81 Bi giştî jin û mêtîr dihatine cihêkirin, mêtîr kom dikirin û dibirin ji bilî van bûyeran, zanîna bûyereka wilo dide berçav ku şîdet di hinek rewşan de ji bo jin û mêtîran bi heman awayî têtîsepandin. Bi tenê komkirin û birina jinan a

qereqolê, aliyê gefa wê derê û der barê şiklê wê de tişteke cuda dibêje. Laşê jinê qada şerê yên aliyên lihevistinê. 82 Ji ber vê muxtar û mêrên mezinên gund, ji bo ku jinan ji qereqolê bifilitînin seferber dibûn, li wir 'parastina' wek kesekê jinan pir zêdetir e.

Qadên ku bi rasterast rastî gefên dewletê yên ji bo laşê wan tîn, hinek mercên din hene ku bêparêziya jinan zêde dikin. Ziman dîsa serê van mercan tê. Axaftina kurdî ya di qata dewletê de ne derbasdar û baş nefêmkirina tirkî îşkenceyek mezintir derdixe holê. Kêliya ku rastîhevhatina dewletê ji bo jinan kêliyên 'bê ziman' in.

"Lêdan tune bû. Li min nedan. Diştexiliyê ne baş... Min zimanê won fehm nedikir. Di nav hev de, ji bo min, gotibin jî, belkî jî gotibin, lê min fehm nedikir."83

Wextê ku jin li hevserên xwe digeriyan, rastî gefan dihatin. Ji bilî gefa windakirina wan zayendiyek bi dijûnan derdikeve holê heye. Jineke me li gel hevdîtin pêk anî vedibêje ku dema hevserê wê hatiye binçavkirin gotine wî "diya xwe, jina xwe û zarokên xwe bîne qereqolê" gotinên wê yên ku wextê çûne qereqolê tişteke nebaş çênebû wilo ne: "Welle em rabûn çûn, em 3. Şîdeta Zayendî

Wextek şîdeta dewletê ev qas giran tê jiyandin, ev yek ji bo jinan wek şîdeteke zayendî dizivire. Lê şîdeta ku mêrê bi şer hatiye sîqilandin, cureyekî şîdetêye ku aşkerakirina wê herî zor e. Kirdeyên şîdeta mêrê peywirdarên dewletê bûne û derxistina holê ya rewşên ku li ser laşê jinê desthilatiya xwe qehîm dikin jî wilo ne. "Ez birevim yê pîreka min bigirin"

Divêtiya parastina jinê, pevxistina mêrê ku diparêze, binyadek li artêşperestiya ku şerê afirandiyê xwedî dike. Di wextê şer û lihevistinê de "mêrên aliyên şer" li ser hevserên xwe û li ser jinên ku nêzîkî wan tîne gefkirin. Şîdeta şerê sîqilandiya di hîyerarşiya binyata civakê de ji bo jinan wekî gefek cûda

dizivire. Gulbahar wextê hîs dikir ku di tişteke were serêhevserê wê û wextê difikirî ku divê hinek tiştan bike, vedibêje ku wiha gotibû derdora xwe:

“Ez birevim, yê pîreka min bigirin. Yê wan (ew) keçika min bigirin. Ez ji ber van zarokên xwe nikarim birevim jî. Naxwe ez reviyabûm. Êca (îcar)destên min ji zarokên min naqete. Xwediyê malê got bireve. Tişteke bi mala te nakin. Got bi 79 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013.
80 Hevdîtin bi Gûlbaharê re, Şirnex-Hezex, 23.09.2013.
81 Hevdîtin bi Pakîzeyê re, Amed, 07.11.2013
82 Bnr . Yuval- Davis, N., 2010 Enloe, C., 2000
83 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şirnex-Hezex, 23.09.2013
34

“FOTOGR AF R AKIRIN”

filitîn hatin. Mixtar û aza filan çûn, îfadê me dan. Em rû bi rûyê wan nekirin. Tu tedayiyê nedan me jinan.⁸⁴

Halbûkî zora tê dayîn, her merhale di polîtîkaya dewletê ya tewahî de şîdeta dizivire jinê xwe nîşan dide.

“Ew dem, wê carê, bi halê hamile (ducanî), peyînek li min xist, ez çar metre çûm. Ez çar metre çûm. Ez li vir komê çimentoyê ketim. Ez li erdê ketim. Jixwe min got ez ê yanî çî were serê min.”⁸⁵

“Dihatin, deriyê me dişkandin, didan piştê. Tu jî keçka min î, ferqa wa tune. Ji tirsan me xwe dilewitand. Ji tirsan wilo dibû. Gelek ezîyet ji me re çêbû.”⁸⁶

“Kifirî (çêra) nedikirin me, xeber nedikirin me. Ew nedikirin me, ama îşkence û qehir didan me. Mesela yê bihatana boxçê me vekirana, yê mala me arame kiribana (bigeriyan), yê bihatana zilamê me bigirtana bibirana, em diqahirîn. Em diqahirandin.”⁸⁷

“Tim digotin eva jina te ye, me aniye ji xwe re”
Jin her wext şîdeta zayendî pir zor vedibêjin. 88
Çirokên ku jinan li ser jiyandinên xwe ne li ser tecrûbeyên hinek din vegotiyê hene . Vegotinên li ser hinek din esas sekitina jiyandinên

xwe di hewîne. Şengûl wextê ku qala jineke bincavkirinê de şkence dîtîyî fikir, peyva bûta şkenceyê pêname dike peyda nedikir. Û vedigot ku wextê jinê şkence di dît ciyek din jî hevserê wekî wê bincavkirî li ser wê gef dikirin.

“Dema wan digot bi Xwedê û pêximber, wan digot Xwedê jî pêximber jî çûye îznê (betlaneyê).

84 Hevdîtin bi Melîhayê re, Şirnex- Cizîr, 21.09.2013.

85 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04.11.2013

86 Hevdîtin bi Melihayê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013.

87 Hevdîtin bi Şengûlê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013.

88 Xebatek girîng a şîdeta zayendî ya bi destê dewletê derdixe holê: Projeya Xebatgeha Binçavkirinê de Tacîza Zayendî û Alikariya Hûqûqî ya di jî Destdirêjkirinê. Ev proje deh sal in berdewam dike. Tiştên ku xebatê derxistine holê bnr: Keskin, E., Yurtsever L., Hepsi Gerçek: Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet. 2006.

Tim digotin eva jina te ye, me aniye ji xwe re.”⁸⁹

“Pîreka wî gundî û xelatiya (qîzxaltiya) wî bû.

Hîngê ew jî girtin. Piştrê ew jî girtin rût kirin. Rût kiribûn. Got namûsa min tehammul nake. Got him xelatiya min e him gundiya min e. Him jî got şeref û namûsa me hemûya ne. Got çî pîreka min be çî gundiya min be. Go çîma halo (wisa) rût kirin, vî eskerî halo lê kirin. Pirsê zîlamê wê kiribûn. Wê jî xwe teslîm nekiribû. Pîrek halo rût kirin. [Ji] bona wê tiyê min got ezli vir namînim.”⁹⁰

“Çawa gotinên nebaş negotin, tiştêkî nedihîştin. Digotin ew zarokên kê ne. Min digot zarokên min in. Got hemû ji terorîstan te aniye. Digotin wan sebiya we ji terorîstan aniye. Digotin ji wan peyda bûne, îro pêda ji [jî] me bînin. Aynî vê gotinê bi xwe ji min re got (...) Başka (wekî din) tiştên din nedigotin. Digotin, tiştên pîs digotin. Her tişt jî nayê gotinê. Yanî em ranebûna yê hatibana sebiyê me jî tecawiz kiribana. Mirov doxrî (rast) xeber bide. Jinekî bi tenê li hundir ba yê [bi] çûyana hundir tecawizê [wê] kiribana.”⁹¹

Hasane yek ji kesên ku piştî hevserê wan hatiye windakirin, hatiye bincavkirin. Di vegotina wê de em dibînin ku ji bo ku ew jin kurd in, kêmtêne dîtin:

“Cara duduyan jî dema ez girtim dîsa kîmlîk

(nasname) li ser min tune bû. Ew çaxê jî du şevan ez mam. Min dîsa xwe neda naskirin. Tim heqaret yanî wê çaxê pir heqaret li min kirin. Zêde haqaret kirin. 'Jinên kurdan wisa nin, çawa bênasname digerin, filan bêvan...' (Cîhê nîşan kirî bi tirkî hatiye gotin) Lêxistin yanî îşkence nebû lê bi kulmikan bi pihînan bi serê sîlehên (çekên) xwe...92

Carinan jî jinan çîrok hemû negotin. Lê yên ne hatine gotin jî daxilê jiyane. Besra ji bo lêgerina hevserê xwe li gel xesûya xwe diçe dozgeriyê:

89 Hevdîtin bi Şengulê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013.

90 Hevdîtin bi Senîhayê re, Şirnex-Hezex, 20.09.2013.

91 Hevdîtin bi Besîmeyê re, Amed, 06.11.2013.

92 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

35

"Em rabûn çûn savciligê (dozgeriyê). Gotin min here bila keça te ya mezin were vê derê. Keça min a mezin jî dozdeh sêzdeh salî bû. Min got ez jî werim. Gotin na tu neyê. Rabûn keçik kirin erebê, birin hikumet qonaxiyê (qonaxa hikûmetê). Got gelek kîmlîk li wê derê bû. Tu van kîmlîga ew bike, gotine tu nas dikî? Gotiye erê welle ev kîmlîga ya bavê min e, bide min. Got neda, tu here malê, em ê bavê te jî berdîn. Em ê berdîn bila were malê. Xwedê wekîl keçik hat malê, bûye sibe, em çûne, gotin welle me berdaye."93 Me agahiya sedema gazîkirina qîzîka mezin ji vê hevdîtinê nesitand. Ji ber vê jî, em şîroveyeke zelal nikarin bikin. Lê em dixwazin bi bîr bêxin ku jin nikarin hemû tecrûbeyên xwe yên şîdeta zayendê vebêjin. Ev rewş carinan tim di hevdîtinê de bédengiyên diçe navberê de veşartîne. Rêyên nivîsa vê jî pir kêmin. Wextê raporê de çî qas em bi zêdehî li ser jinên heremê yên kurd hûr bûne jî, di hevdîtineke me ya li Stenbolê hatiye kirin de ya hatiye diyarkirin, şîdeta zayendî ya polêsan, divê mirov behsa şîdeta dewletê ya ku bi tenê aktorên wê tenê

tê guhertin bike. Di dema çalakiyên Mirovên Şemiyê de hatine binçavkirinê rasthevhatine xwe Zeynep wiha vedibêje:

“Tabî ma çawa nabe, yek dema ku tu tê binçavkirin lêdanê dixwî, milên te tîn tewandin, di hundirê siwareyê de lêdanê dixwî. Porê te dikişînin, pihînan li serçavên te dixin, mistan diavêjin te û dema wê teşqeleyê de tacîz jî li te tê kirin. Vê tiştê zêdetir di siwareyê de dikin. Destên xwe didin memikên te, lingê te diguvişin, di dema binçavkirinê de dema ku mirov dikeve şûbeyê jî dîsa mirov nerehet dikin.”⁹⁴

tê windakirin carinan tena serê xwe carinan jî bi endamên malbatê yên din re berpirsariya debara malê digirin ser piştê xwe. Xebata wan a bipere wan derdixe derveyê malê. Ji ber ev bi ku zora dewletê çêdibe, li dijî kotekiya normên civakî li ber xwe dayîn rêya zorê çêdibe, barê ser piştê zêde dike. Melîha ew zemanên ku ne dizanî dê çi bike wiha vedibêje:

“Ez dihatim, min nedikarî ez herim ber derî jî hîngê. Ez diçûm min digot, ez ne zilam im ez biçim qehwe de îşkê bikim. Yanî min digot ez ê çi bikim. Yê ku dizanin dihatin dora min digotin sebr bike. (...) Min got soza Xwedê be ez ê li ser zarokê xwe bim. Lê min nizanî ez ê çawa zarokê xwe xweyî (xwedî) bikim. Min çiqas îş hebû li vî bajarê min kiriye. Min hevîrê xelkê [strand], min tewanê (arîkê) xelkê paqij kiriye, bûme aşçiyê (aşpêjê) xelkê, min her tişt kiriye. Min her tişt kiriye. Heta niha jî ez hîn dixebitim, ji îş tîm.”⁹⁵

Dawiyê însîyatîf girtinek bi çalak heye ku ji heqê van hemû nexuyatî û muxlaqîyan derdikeve. Wextê dixebitîn zorên di jiyane de vegotinên laşên jinan dikevin, divê bibihîzin. Piraniya van jinan yê ku temenê xwe pir biçûk, bi zewicandî, temenê xwe yê ciwan de li gel zarokan tenê dimînin. Bandora vê rasterast li ser jiyana wan pir mezine.

“Bedana min tije şîr dibû. Ez diçûm îş. Ez diçûm paleyiyê. Bi Xwedê ez heft rojan li wî gundî mam. Min li wir paletî dikir. Bi Xwedê bedana min tije

şîr dibû min didot erdê. Ez êvarî dihatim ez li ber bedena xwe nedisekinîm. Walê min keça xwe dihîşt keça min jî biçûk bû. Min tiştê xwarin marinê didayê. Ew li ber zarokê min bû. Ew şivana wan bû. Ez jî diçûm ez dişixulîm”96
“Ka jinek bi tenê bi destê xwe... ma yê çî bike!”

Tiştê li vir hatiye guhartin helbet ne bi tenê destpêkirina jinan ya xebatê ye. Lewre hemû jixwe bi tamamî dixebitin, lê gundê xwe ‘ji bo xwe dixebitin’. Hêj hevserê wan ne hatiye

4. Têkoşîna Debarê û

Keda Jinan

Piraniya jinan berê bi zêdehî kedkarên malê yên bêpere, karkerên çandinîyê bûn, piştî mêrê wan
93 Hevdîtin bi Besrayê re, Şirnex-Cizîr, 19.09.2013.

94 Hevdîtin bi Zeynebê re, Stenbol, 12.09.2013.

95 Hevdîtin bi Melîhayê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013.

96 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.

36

“FOTOGR AF R AKIRIN”

windakirin bi piraniya wan karkerên malbatê yên bêpere û carinan jî wek kedkarê çandiniyê dixebitin, karên li derve bi giştî mêr dikin.
“Malûm e sermiyanê malê bû. Li dû nanê xwe bû, karê xwe bû. Zarokê xwe xeyî (xwedî) dikir. Lê ji hînge çû hemû ma li stûyê min de zanî? Ez mecbûr mam biçim cot bikim. Ez mecbûr dimam biçim dewaran. (...) Ha tu min dibînî (devê xwe vekir û diranê xwe nîşan da) aha diran di devê min de nemaye. Em ne rezîl bûyana, me ev ezaya nekişandiya em ê wilo bûyana. Ka jinek bi tenê bi destê xwe ma yê çî bike!”97

“Min pezê xwe didot. Min ew şîr û mast difiro. Min dida zat û min dida ard, min dianî dida zarê xwe. Ha wilo. Min toyê xwe difiro. Bi pezê xwe, heta heta me xilas kir. Em hatin, piştî zar hinek bi firê ketin. Êdî em diçûn tevirkê, em diçûn pembo, em diçûn findiqan. Me paletiya xelkê dikir. Çi kar hebûya me dikir. Me heta me xwe xilas kir.”98
Cureya keda jinan ya herî nexuya, wextê ku ne

karkerên çandinîyê bin jî di xebata wan a nava malê de ev gotinên Nafiyeyê pir xweşik vedibêje: “Em li mala xwe bûn. Carek zeneatek hebû me ji xwe re çêdikir. Makîna min hebû, min hinek caran tişt mişt ji xwe re çêdikir, min dûrîn ew çêdikir. Em bi zarokê xwe re bûn. Xwasiya min diçû dişixulî. Malum e wekî niha çamaşir makînasî (cilşo) nebû. Supurge (gêzik) nebû, tiştêk nebû. Me li milê xwe dikir, em li malê xwe bûn.”⁹⁹ Helbet bûyera windakirina hevserê jinan bi piranî ne bûyereke ji nişkê ve tê jiyandin e, pêvajoyeke ku digihîje vê bûyerê heye. Pêşiya wê bi piraniyan wan bi rastî binçavkirin û îşkenceyê hatine û divê jiyan xwe bidomînin. Hevserê Sevdayê hêj bi zorê nehatî windakirin du caran tê binçavkirin û wek îşkence dîtî dihate malê. Ji bo ku mêrê wê hatiye halê ne karkirinê, Sevdayê binê çêlekên di gomê de paqij dike, êmê wan didê, pêxwarin û mast çêdike, dibe difiroşe, nanê tendûrê çêdike, debare malê

97 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 19.09.2013.
98 Hevdîtin bi Kaderê re, Şirnex-Hezex, 20. 09. 2013
99 Hevdîtin bi Nafiyeyê re, Şrnex-Cizîr, 21.09.2013.
pêk tîne.100 Wextê gotinên Kader û Nafiyeyê yên ku me li jorê qala wan kir, di pergala mêr serdest de ya ku jin yekemîn berpirsyarên karên malê tînin, dibe ku Sevdayê ev karên malê hemû berê jî dikirin. Lê şîdeta dewletê ya ev qas tê hîskirin barê keda jinan a di nava malê de û derveyî malê pir zêde dike û ev rewş dibe sedema xurtkirina vê kedê hemûyê.

Jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin, di hin mînakên de ji debara malê berpirsyar dibin, di hin rewşan de êdî karbeşiya di navbera malbata mezin de ji bo debara malê xebata xwe ya biheq, dibe alîkar. Kurdbûna wan, jinbûna wan, nema karîbûna kurdî axaftina wan ya di qada gelemperî de, ji ber mercên şer ya erdnigariyê, perwerdehî nedîtîna wan, dîsa ji ber heman mercan pîyaseya hêzekar tunebûna hêza wan ya bazarê, ji ber hemû karan razîbûna wan, ev jin pîyaseya hêzekarê de ciyê herî kêr

digirin. Navbera karên jin ji bo ku debara xwe bikin, karkeriya demsalî xwedî ciyek taybet e. Piraniya jinên ku me li gel hevdîtîn pêk anîne, zarokên xwe digirtin cem xwe û ji bo xebatê diçûn Mugla, Mersîn, Denîzlî, Aydın, Dûzce, Yozgat, Mûş, Wan, Edene, Manîsa û hêj zêdetir bajarên din jî.101

“Ez çûm nava tirkan”

Jinên ku wekî karkerên demsalî diçin, bi navbeynkarên ku bi rêya têtikiliyên li herêmên ku lê dijîn nas kirine û gelek caran bi jinên ku li derdora wan ên di heman şert û mercan de ne dixebitin. Û bi piranî cihê ku diçin kar di bin şertên zehmet de û bi meaşeke kêmtir dixebitin.

“Bi Xwedê û pêximber, tu ji Iraqê bigire heta tu xwe bidî milê Wanê, tu xwe bidî Mûşê, tu xwe 100 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013

101 Derheqê daneyên karkerên demsalî û zayenda hêza kedê û nasnameya nîjadî de pir zêde lêkolîn hene. Li vir bi taybetî di navbera Têtikiliyên Tora Koça Karkerên Demsalî de xebatên akademîsyen û lêkolîneran pir hêja ne. Dikarin ji vir xwe bigihînin rapora Tora Xebatê ya di Gulan 2012’an de parvekirî: http://goc.bilgi.edu.tr/docs/FES-dunyadan_12.pdf. Di navbera vê hêzkarê de taybetî baldarî cihê zarokan tê kêşandin. Ji bo giraniya hejmara jinan û mêran kêmtir destheq stendina wan jî wisa. Cihêkirinên nîjadî yên ku şer disiqlîne li vir gelek berçav e. (Bnr. Kılıç, Ş. Biz ve Onlar: Türkiye’de Etnik Ayrımcılık. 1992)

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê
37

bidî Duzceyê, heta findixan, ewqas çewre, ji Iraqê heta Duzceyê, ewqas çewre min li hev daye. Min tişt bar dikir li pişt xwe, tişt miştê yên pîrekan. Ew milên min hemû ser de dihatin. Sor dibûn dişewitîn heta sibê. Binê lingên min diteqyan. Min serê derziyê dida xwîne û avê diavêt.”102 Ev çûyîn, wekî “çûna nav tirkan” tê pênasekirin, ji ber ku mecbûr dimînin ku ji herêmên ku di şer de tarûmar bûye derkevin. Wek gotina Zehrayê: “Ez rabûm, min zarokên xwe birin, ez çûm nava tirkan. Ez çûm milê Manîsayê. Ez çûm milê Salîhliyê, ez çûm Îzmîrê, ez çûm îş.”103

Sînorên tirkbûn û kurdûnê ne tenê fizîkî ne, di şertên şer de, ev sînor aliyên şer jî nîşanî me didin. Her ku şert girantir dibin, ji ber ku ev sînorên fizîkî tîr derbaskirin, sînorên din kûrtir dibin. Nêrîna wan jinan a li ser nasnameya tirkan, ji ser rewşa faîlbûna wan a marûzbûna şîdeta dewletê pêk tê.

“Em diçûn ser dehlana tevirkê. Da gava ku dema çapa me dikir tevirkê me li marûlek wan biketa, eger rabûyana, digotin destê we bişkê. Êdî ez tije dibûm. Min digot helê mêze [bi]ke, me çiqas kar dikir, me çiqas însan dida şixulandin, em çiqas şefqatlî (rehmdar) bûn. Em niha jî hatine... hatin carek em kuştin, em hatine dîsa ji wan re koletiyê dikin.”¹⁰⁴

Zarok jî ji wan kesan in ku mecbûr in ji bo debara malê bixebitin. Li vir, divê em diyar bikin ku tecrûbeyên zarokan li gorî zayenda wan bi awayekî zelal ji hev cuda dibin. Di serî de, dema hevserên jinan tîr windakirin, kesê ku dê debara malê bike zarokê herî mezin e û ev yek barê li ser milê jinan kêmtir dike. Ger zarok biçûk bin, dema tîr heyama çûna dibistanan, ji ber tengasiyên aborî kesên ku dev ji xwendinê berdidin zarokên keç in. Hinek sedemên ku ne resenî civaka kurdan in jî hene; di qadên piyasaya karên ku jin tîr de dixebitin, bi meaşeke kêmtir karkeran digirin. Bandora vê sedemê jî heye. Ji ber ku zarokên kur li derve dikarin di

102 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şirnex-Cizîr, 23.09.2013.

103 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.

104 Hevdîtin bi Besîmeyê re, Amed, 06.11.2013.

karên bi meaşên zêde de bixebitin, kesên ku li bendê ne debara malê bikin û ji ber vê şertê jî ji bo ku bixwînin zarokên kur zêdetir tîr destekirin. Xaleke din a ku Yalçın-Heckmann balê dikişîne ev e; carinan jin naxwazin zarokên keç perwerdehiyê bibînin.¹⁰⁵ Sedema vê yekê jî ev e ku zarokên keç di karûbarên malê de alîkariya diya xwe dikin. Ev alîkarî ne tenê di nav kar û barê malê de, di hemû tîkiliyên piştevaniyê de jî tîr dîtin.

Jin bi piranî bi zarokên xwe re tîn ji bo karkeriya demsalî. Sedema vê ev e ku hem li cihên ku diçin demeke dirêj dimînin û cihê wan nîn e ku zarokên xwe yên biçûk daynin, hem jî hin zarokên mezin dikarin wekî karkerekî bixebitin. Di hin rewşan de tenê zarok dikarin wekî karkerên demsalî biçin, mijara ka ev zarok bi kê re tîn şandin girîng e. Bi rastî ev jî, kesên ku em pê re axivîne, ev yek wek têkildarê piştevaniyê, di nav gotinên xwe de anîn ziman. Ji ber ku karkeriya demsalî ji bo hemû gelê herêmê stratejiya debarê ye, zarok bi endamên malbata mezin an jî cîranan ên ku hînî karkeriyê ne re tîn şandin. “Xwedê aîla (malbata) min yardimî (alîkarî) nedayê min. Xwedê min keçika xwe dirêkirin welatê tirkan, min digot herin findiqan. Hata femko bûn, min êdî rêkirin îşe xalkê (...) Cînarê me hebûn. Ji me hez dikirin. Cînarê me bûn. Min bi wan re rê dikirin. Min bi nasan re rê dikirin. Min ew tu caran bi xerîban re rê nekirin.”¹⁰⁶ Di vê mînakê de jî bizayendbûna karkeriya demsalî tê dîtin. Kesên ku bi tena serê xwe ji bo kar tîn şandin zarokên keç in. Ev rewşeke wisa ye ku di civakê de tu carî nayê qebûlkirin, lê dabeşiya zayendî ya kar ya di piyasaya karkeriyê de û bi zordariya şîdeta aborî a ku bi şîdeta dewletê çêbûye, bi vî awayî derdikeve holê. Zarokên kur, di karên însaatê de dixebitin, simîtan difiroşin, pêlavan boyax dikin; zarokên keç wek karkerên demsalî ber bi cihên dûrî malê ve tîn şandin. Lê li aliyekê jî şertên ku ev yek were qebûlkirin tîn afirandin; tê hêvîkirin ku kesên nas, mirovên nêzîk, ne biyanî dê hem

105 Yalçın-Heckmann, L. 2002:250.

106 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013

38

“FOTOGR AF R AKIRIN”

ewlehiya zarokên keç pêk bînin û hem jî xwedî lê derkevin.

5. Bûna ‘Hevsera

Windayekî’

Nediyariya ku windakirina bi zorê diafirîne xwe têgihîştina nasnameyan a jinan û daxwazên civakî yên ku ev nasname li ser wan ferz dike jî xwe nîşanî me dide. Faktorên wek temen, rewşa zewicînê ya jinan û hebûna zarokên wan pozîsyona jinan a civakî diyar dike. Tiştê ku vê diyar dike û hiyerarşiya vê yekê ava dike sazûmana mêr-serdest e. Ev sazûman, tesîrê li ser bibandorbûna jinan a ji windakirina bi zorê jî dike. Ji ber ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin, ev jin nabin “bêjin” an jî jinên ku “ji mêrê xwe veqetiyayî”; ligel vê rewşa wan “ne zewicî” ye jî. Windakirina bi zorê, di pozîsyona wan a civakî de jî nediyariyekê diafirîne. Li Nepalê, lêkolînên li ser jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin nîşan dide ku ev jin di nav civakê de wek “nîv bêjin” tên dîtîn.¹⁰⁷

Temenê zewicîna jinên ku em pê re axivîn dedora 15’an bû. Jinên ku di temeneke biçûk de zewicî ne, biryara zewaca xwe bi xwe nedane, lê dema me ev yek dipirsî dikeniyên û bersivek wek “Yanî li cem me malbat tîne û te dixwazin, tu jî dizewicî.” didan.

“Digot min em xelatîyên hev in. Me bi xwe nizanîbû lê bavê min û bavê wan wilo (wisa) digot (...) Welle dema hatin deriyê me min xwe veşart. Min fedî kir. Welle me fedî dikir. Min digot hele ku yê çî bibe. Te dî ne li gorî kêfa me bû. Diya me û bavê me yanî esil ew bûn.”¹⁰⁸

“Yanî bîst û sê sal em bi hev re man. Çinkî ez zarok hatim. Ew jî çû eskeriyê. Dema ew hat zarokê me çêbû. Êdî her sal her sal dergûşa min hebû, ez bi halekî bûm (ducanî) wilo bû.”¹⁰⁹

107 Nota agahiyê ya Navenda Navneteweyî ya Dadmendiya Pêvajoya Derbasbûnê (ICTJ). 2013:8.

108 Hevdîtîna bi Gulperiyê re, Şîrnex- Basan, 22.09.2013.

109 Hevdîtîna bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20.09.2013.

Dema em zewicandina di temeneke biçûk de, di çarçoveya lêkolîna me de bê nirxandin xwedî bandorekê ye. Zîra, jinên ku di temeneke biçûk de zewicî ne, dîsa di temeneke ku em bikaribin bêjin biçûk e, de hevserên xwe winda kirine û

bi zarokên xwe re mane bin berpirsiyariyeke gelek mezin de. Her çi qas nediyariya têkildarî windakirinên bi zorê daîm be jî, hinek jinên ku hevserên wan tînd windakirin biryara zewaceke nû didin. Di vê biryarê de tesîra berpirsiyarî û zordariyên aborî jî hene.

“Aborî yanî temam belkî bîne nanekî, bîne bide te, ama te zarokê wî mîrê çi [bi]kî, yanî zarokên wî tune bin jî derdê wî, gotinê wî, heta tu derdê gotinê wî mîrî, yek jî zorokên wî hebe, zarokên wî mîze bikî, zarokên xwe mîze bikî...”¹¹⁰

Hasene, piştî ku vê meseleyê vedibêje, dibêje ku ew bi taybetî li hemberî zewaca bi tiyan re radibe, hewl dide ku hemû jinên derdora xwe îqna bike da ku bi tiyên xwe re nezewicin. Piştî vedibêje ka hevala wê çawa îqneyê zewacê bûye:

“Ew jî yanî di aliyek de me heq dayê. Qîzîkek wê tenê hebû. Got belkî bavêti bi qîza min re bikî. Ber wê jî me dengê xwe nekîr. Yekê xerîb ba belkî qîza min xweyî dernakeve, ama ev apê xwe ye, mîze bike, got.”¹¹¹

Gelek caran tînd dîtin ku jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin bi tiyên xwe re dizewicin. Ji jinê ku em pê re aixifîn sê jin bi tiyên xwe re zewicî bûn. Yek ji wan, tiyê jinê bi jineke din re jî zewicîbû. Ev rewş, di heman demê de xebitandina tîkiliyên parastinê yê civakî yê ku li ser tîkiliyên malbatê tînd avakirin e. Lê divê neyê jibîrkirin ku jin ji berpirsiyariyên nav malê difilitin û bavê zarokên wînda bibe yan jî nebe, ev berpirsiyarî dikeve ser milê jinan. Di vê rewşê de, sînorên ku “piştevaniya” zewaca bi tiyê xwe re diafirîne bi desteka aborî û qebûlkirina berpirsiyariya madî û manewî ya zarokan sînardar dimîne. Ligel vê alîkariya sînardar, barê madî û manewî yê ku ‘bîjînbûn’ li ser wan bar

¹¹⁰ Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013
¹¹¹ Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

39

dike dikare wan îqna dike ku bizewicin.
 “Piştê wî ez çar salan jinêbî bûm. Yek cara derdike tim soqaxê (kolane) jinan [ji min re] digotin helal be şîrê wê. Pişt wî mêrê rojek... mesela kesî ji min re nedigot rêya yanliş de ye (nebaş de ye). Pişt wî min digot ez nazewicim. (...) Pişt re qey Xwedê jî hez kir, min tiyê xwe mehr kir. Mal de. Bê jin bû. Seba zarokên xwe. Ew qirar... (sekinî) mamê wî hat çêkir. Got genc e, xwedî çar zarokan e. Min digot ez di heyatê de tişteki halo nakim. Qey Xwedê qederek aniye serê min. Got bila li mala me de bî. Navê jinbîtiyê jî li ser rabe. Guneh e ew jî. Li nav xwe de qirar dabûn. (...) Ji aliyekê [de] baş e. Na ku ji bona jintiyê mêrtiyê. Devê insanan tê girtin. Ji aliyekê jî mirov diqehire, birayê zilamê min bû (...) Mesela jina bî li wê derê rabe biçê malekî, xelk bêjin çima çûye wî malê. Ez li mal bim zilamek were malê, xelk bêjin ew zilam çima çûye mala jinbiyê. Ji ber gotinên xelkê em rabûn me got bila devê xelkê bê girtin.”112

Hin ji van jinan dibêjin ku dema ku ew gelek ciwan bûn zewicîne û di nav malbata hevserên xwe de bi tiyên xwe re –heke em bi gotinên wan bibêjin- “mezin bûne”. Nazan dibêje ku malbata hevserê wê gotiye ku tenê heke ew bi tiyê xwe re bizewice ew dê li wê xwedî derkevin. Ji ber ku Nazan vê zewacê bi piranî jî ji ber ku tiyê xwe jixwe zewicî ye nexwestiye, hem ji malbata xwe û hem jî ji malbata hevserê xwe tu alîkariyê nagire. “Tabî, tabî min got erê, heke hûn dixwazin li min bînêrîn ez li mala xwe rûnim, her meh di nav xwe de kom bikin bînin li min binêrin. Ma ne wisa ye, lê tu kesî neanî. (...) heke ez pê re bizewiciyama, te fêhm kir, zordarî nedikir, dê qîmet bida lê dê ocaxa wê jinê kor bibûya. (...) lê min tiyê xwe wek birayê xwe didît, dema ku zarok bû min ew mezin kir. Dema ku ez çûm wê derê ew hêj biçûk bû, me bi hev re lîst, em bi hev re rabûn rûniştin, gelek demên me yên xweş çêbûn. Min serê wî şûşt, ez ê çawa careke din jê re bibêjim mêro, ez ê çawa bikevim himbêza wî.”113

Kesayetiye siyasî jî carinan tev li vê biryarê dibin. Ji ber vê xwemaliya siyasî û berpirsariya wê, carinan li ser navê jinê biryar tên girtin an jî jin biryaran digirin. Ev yek xuya ye ku ji ber şert û mercên şer, biryardan dibe karê van kesayetiye cuda. Wekî ku me li jor jî gotiye, ji ber ku avakirina têkiliyên piştgiriye ji ber şert û mercên aborî dijwar e, pêdivî bi têkiliyên piştgiriye yê 'mecbûrî' yê bi kesên herî nêzik re çêdibin, heye.

Ya ku jin bi rastî tercîh nakin ku bi tiyên xwe re bizewicin xuya ye. Ji ber ku dema ku me ji jinan hejmara zarokên wan pirsî, du jinan bi tenê hejmara zarokên xwe yê ji hevserên wînda çêbûne ji me re got. Helbet, ji bo vê yekê dibe ku faktorên din jî hebin. Beriya hevdîtinan, me bi taybetî çarçoveya xebata xwe ji bo wan zelal kir. Ji ber vê yekê, me diyar kir ku em naxwazin bi tenê serpêhatiyên kesên wînda bizanin, em dixwazin serpêhatiyên jinên ku me pê re hevdîtin çêkîrine jî bizanin. Dîsa jî jinan xwest tiştên ku dibêjin bi tenê di çarçoveya windakirinê bi zorê de vebêjin. Pirî caran tecrûbeyên xwe hem negirîng hem jî mahrem dibînin; her wiha, tecrûbeyên xwe biqîmet nedidîtin û hêjayî hînbûne nedidît. Di gel ku me ya dijî vê yekê jê re digot jî ew wisa difikirî ku em bi wan re bi tenê wek "hevserên windahiyan" xeber didin. Lewma jî dibe ku wan jiyana xwe bi kesên windakirî re dabe destpêkirin û xilaskirin û ji me re jî tenê hejmara zarokên xwe yê ji wî hevserî gotibin. Dibe ku ji me re negotibin ku bi kesê din re zewicî ne û ji wî kesî jî zarokên wê hene. Divê em sînorên wî yê hevdîtinan her tim li ber çavan bigirin. Dîrok û jiyana jinan bi qasî ku ji me re dibêjin, heye. Lê belê, wateya vê yekê ne ew e ku mirov nikare derkeve derveyî wan sînoran. Zarokên ku tev li refên gerîlla dibin di nav hejmara zarokan a giştî de nayê nîşandan; heke em vê yekê jî li ber çavan bigirin, em ê bibînin ku sînorên parvekirina wan ne bi tenê

li gor t kiliya kes n di nav hevd tin  de ne, her wiha  ert   merc n berbiçav j  wan s noran diyar dikin. Dema ku em li b yer n sal n 90'  dinih rin, em dib nin ku li   na hesabpirs na ji ber , zext   zordar  bi awayek  n  dewam dikin   s nor n vegotin  y n tecr bey n jiyana jinan,  ert   merc n berbi av diyar dikin.

112 Hevd tin bi Nafiyey  re,  irnex-Ciz r, 21.09.2013.

113 Hevd tin bi Nazan  re, Amed, 04.11.2013.

40

“FOTOGRAF R AKIRIN”

M naka her  balk   a qeb lkirina zewaceke n  a jinan Gulper  b  ku 15 sal pi t  ku hevser  w  hatib  windakirin bi tiy  w  re hatib  zewicandin. L  bel , ew zewac ne ti tek  abor  b  ne j  ji bo zarok n w  t kiliyek  hevgirtin  derxistib  hol ; ji ber ku demeke dir j derbas b b . L  d sa j  gotin n Gulperiy   fadeya her  vekir  ya ‘b jin’b n  ne   zexta ku ev yek li ser jinan dike:

“Gotin tu bi k fa xwe y . [Ji] bo ku xelk neb je tu qehpe y , me filankes li mala we de d tiye... Em j  hema wilo wek  sincek  kin xilas.  d  ew li mala xwe ye, em li mala xwe... Ke a min di ixule em j  dixwin...”114

“Mirov b  sinc e, mirov b  q met e”

Di s stema m rserdest de ku jin li gor  rol n xwe y n malbat  t n p nasekirin, me di hevd tinan de tecr bey  b hevser mane ya jinan, bi awayek  a kere d t. L  bel , mirov nikare v  tecr bey  b y   deta dewlet  ya ku di dema  er   p v  nan de z detir dibe, binirxîne.

Ji ber ku zewac   tîkiliya jin   merekî wek h mana sereke ya malbatb n  t  zanîn, tunebûna m r  ji bo wan wek t k na bingeha malbatî ye.

“Yanî ya zor, mal xirab b n e, keça min. Derd  zilamî mirov ji y n kur  mirov j  mezintir e, ji y n biray n mirov j  mezintir e. Qehra mala mirov z dey  her tiştî ye. (...) Mirov b  sinc e, mirov b  qîmet e. Mirov... Sinca mirov nebe...”115

Bêhevserman, helbet bi karbeşiya zayendî ya civakî re eleqeder tê dîtin. Jin êdî mecbûr in ku hem bibin 'jin' û hem jî bibin 'mêr' û wekî ku me li jorê jî gotiye, 'karên mêran' jî bikin.

"Dema mêrê merivan çû ji dinyayê, yanî vê çaxê gerek meriv xwe bike mêr û xwe bike dewsa wî. Xwe bike mêr u xwe bike dewsa wî. Gorevê (karê) ku ew dike ayni (wekî) meriv gerekê (pêwîst e) wê gorevê bike... Pîrek bimire zilam ji xwe re gedê xwe xwedî [di]ke. Di got na, pîrek yê gedan mêze bike. Zilam nikarin gedan mêze bike. Min digot li ser kar û îş de mêr dikare gedan mêze bike. Ka jin mêr nîne ku here bişixule bîne gedan xwedî [bi]ke. Hema xwedikirina jin jî bi hêsiriye ye."116

"Qîza min gava mêrê te tune be her aliyê de zehmet e. De here bazarê, de here dikanê, de here heqê ceyranê, de here heqê avê, de here tursîlê, de here sabûnê, tune be zor e ha, meriv çawa bike yaaaa. Yanî mêrê te tune be zor e zor."117

"Çi qas bi zahmet e, bê sermiyanî pir bi zahmet e. Erê welle. Zilamê mirov ne sax be tu halê malê tune ye."118

Ev fikr ne tenê bi karbeşiya civakî û karan re têkildar e; em pênasekirina jinan bi hevserên wan re di gotinên Gulperiyê de dibînin:

"Xwediyê malê nebe kes li mirov xwedî nake kî. Kes nabêjê salamûn aleykûm jî. Tu dizanî dinya çawa ye."119

"Di serî de dema ku hevserê min sax bû ez diçûm, cihê min dizanîn, her kesî silav dida min, her kes ber min ve dihat, her kes radibû ser pêyan. Piştî ku hevserê min mir, piştî ku çêleka min mir şîrê min qediya, ew qas. Dema ku hevserê mirov mir mirov dibe wek firaqeke qirêjî, mirov dibe amaneke teneke. Ne tu tiştêkî din, qedrê mirov li cem tu kesî namîne, ji xeynî Xwedê. Bila tu kes nebêje min wiha kir, wiha nekir; ez wiha qedrbilind bûm, her kes derewan dike. Dema ku hevserê mirov mir, mirov dibe tenekeyek, tenekeyeke vala. Heçî tê û diçe pihînekê lê dixê,

ew qas.”120

Tunebûna hevser, di tunekirina jinan a di

biryargirtinê de tu guherînan girîng nake. Me

116 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04.11.2013.

117 Hevdîtin bi Pakizyê re, Amed, 07.11.2013.

118 Hevdîtin bi Haseneyê re, Şîrnex-Cizîr, 19.09.2013.

114 Hevdîtin bi Gulperiyê re, Şîrnex-Cizîr, Basan, 22.09.2013.

115 Hevdîtin bi Gulbaharê re, Şîrnex-Basan, 23.09.2013.

119 Hevdîtin bi Gulperiyê re, Basan, 22.09.2013.

120 Hevdîtin bi Nazanê re, Amed, 04.11.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

41

xwest ku em mijara biryardanê bi rêya mijara
zewicandina zarokan bipirsin, bersiv mudaxileya
tiyan bû. Melihayê ku dema ku termê hevserê
wê hatiye peyda kirin û wê nikariye wî bîne
û defn bike, got ku “Heke mirovek hevserê
hebûya an jî birayekî wî hebûya, mirov dikariya
wî wisa li wir bihêliya? Mirov digot em bînin
vir.”121

Tenêmayîna jinan, xebitîne wan, bi taybetî jî di
nav şert û mercên civakî ku xebatên li derve
wek ne li gorî jinan tîne qebûl kirin de, zextekî din
li wan dike. Cihên biçûk ên ku zext û venêranê
ku sîstema civakî li jinan dike zêdetir dikin, li
ser vê yekê bibandor in. Bi taybetî jî li van cihên
ku şîdeta dewletê gelek e, ev şîdet bi piranî jî di
jiyana jinan de tê hîskirin...

“Ez rojek ji îş (kar) hatim... ‘Ew yengeya (jinbira)
te ya satilik (firotî)’ dibêjin. En zêde ew... [bi min
giran hat.] Gorima min û cîranan li hev xistibûn.
Qîzika wan ew gotibû, îşte ew yengeya te ya
satilik. En zêdetir ew li min giran hat. (...) Yanî ji
bo ku tîkiliya min û cîranan tune bû wan digotin
qey belkî hayat kadini ye (jina xwe difiroşeye).
Serê sibê ez diçûm îş, êwarê ez dihatim nav
zarokên xwe. Wan jî di nav xwe de wisa...”122

“Erê ez li Stenbolê rehet bûm. Ne tu kes li tu kesî
dinêre, ne kes li derdora xwe dinêre ne jî tiştêkî
dibêje. Yanî Stenbol ji bo jinekê hêsan e lê belê
Amed ji bo jinekê tiştêkî pir dijwar e. Heke ez niha

rabim biçim karê paqijiyê, dê cîranên me bibêjin
gelo ev jin karê nebaş dike. Min rojekê ew jî birin,
min ew jî birin kar, îcar hatine dibêjin ev karê te çi
qas zehmet e.” 123

“Min ji tu zilamî jî yardim nexwestiye”

Bi ser barê bûna hevsera windahiyan re, heke
jin bi awayekî zewicîbin jî, ev yek wek çîroka
serkeftinê vegot. Ji ber ku bi piranî ji aliyê aborî
ve girêdayî mêran in, bi tena serê xwe li ser
pêyên xwe man û li zarokên xwe nêrîn û ew
mezinkirin, di ser vê yekê re tê vegotin.

121 Hevdîtin bi Melîhayê re, Şirnex-Cîzîr, 21.09.2013.

122 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013.

123 Hevdîtin bi Nazanê re, Amed, 04.11.2013.

“Şixul ne eyb e. Em îro em dikarin herin, em
namûsa xwe jî muhafaze bikin, em zarokê xwe
jî xwedî bikin. Ev jî tiştêkî taze ye. Min ji tu zilamî
jî yardim nexwestiye. Na na na na! Ne ji yên vê
derê, ne ji yên Cizirê ne ji yên tu derê. Hîç!”¹²⁴
Xurtbûn, her wiha wek “destûrnedan” ê tê
fêmkirin. Di vir de bi awayekî vekirî xuya dike ku
bûyerên ku jinan ‘destûr nedayê’, ew bûyer in ku
li ser wan zextê û çavdêriyê pêk tîne.

“Min rêya kesî nevekir ku heta yekî bêje min
re ka were bi me re bizewice. Tu kesî derneket
rêya min. Min xwe zilam dî. Wekî zilamekî ez
dikaîbûm di nav eskeriyê de rûbinim, biştexilim.
Kesî nikaîbû bêje min. Hinekan hatin ji min re
gotin, filan bêvan min got insan e, vê bêje min re
yan bi min ra bizewice, yan mesela tu û filankesî
nazewicî, filan neke, tu kesî nediwêrî bêje min.
Hinek ez xurt bûm. Ez wekî zilama bûm.”¹²⁵

“Eva bîst sal e, min nehiştiye yanî zilamek xerîb jî
were mala min. Yanî wilo yek biboriya min xwe jê
dûr dixist, min nefret jê dikir. Kes jî nediwêrî ser
mala me de werî (bihata). Yanî yekî kelîmeyek
jî di hayatê de bi min re ne gotiye. Newêriye
ku tişte walê (wisa) bêje. Yanî hin hene, te dî vî
zemanê [de], hin hene zilamê wan winda dibin,
radibin diçin dawetan, diçin seyranan, diçin
dreqisin, diçin tiştên walê. Di hayatê de min
tiştêk walê nekiriye. Ev bîst û yek sal e ez rojek jî

neçûme dawetekî u ez nareqisîme. Ez neçûme seyranekî. Min walê ev li xwe nekiriye ku yek bêje welle mêrê wê wisa winda bûye, tiştên evk dike. Min zarokên xwe jî kirin zava, kirin zavazewicandizewicazzekirin zava, ez neçûme dawetê de ez nareqisîme.”¹²⁶

“Zaten (jixwê) min tiştê hanê ne hîç aniye ber dilê xwe, ne jî yekî ji min re tiştekan hanê cesaret dikir (diwêrî) bigota. Kesînlîkle (bi misogerî). Çinkî hîç bîr zaman (tu carî) min merikê xwe ji bîr nekiriye, heger hin yek were qala min bike bêjê yan tu dizewicî nazewicî. Kesînlîkle! Merikê min dema hingê winda bû êdî ez qet pîrek nebûm. Ez êdî
124 Hevdîtin bi Kaderê re, Şirnex-Hezex, 20.09.2013
125 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.
126 Hevdîtin bi Besrayê re, Şirnex-Cizîr, 19. 09.2013.

42

“FOTOGR AF R AKIRIN”

mêr im. Min tiştê hanê hîç neaniye ber dilê xwe. Kesînlîkle!”¹²⁷

Di nav van tiştên ku hatin vegotin de, şopa jinan a ka çawa dev ji ‘jinbûniya’ xwe berdaye jî dixuye. Bi vî awayî xwe bi xwe, ji xwe re sînoran ava dikin. Wekî mêran bûn, girênedana çarika spî, bisînorkirina zayendîtiya xwe jî şewazên nixumandina hebûna xwe ya jîniyê ne. Ev rewş carinan bi nasnameya polîtîk a windahiyan re jî dibe yek. Heke hevserê jinan di nav têkoşîna polîtîk a kurdan de cihê xwe girtî be jî, dibe faktoreke din ku sînorên jin ji xwe re datînin, diyar dike. Heke hevser di nav têkoşîneke polîtîk de cihê xwe girtibe û di wê oxirê de winda bûbe, li yên mayî û li jinan ferz dike ku li gorî vê nasnameyê tev bigerin.

Helbet wateya vê yekê ne ew e ku jin nasnameyên xwe li gor hevserê xwe, hevserê xwe yê windakirî, gerîlla an jî kuştî ava dikin. Dayîna vê bedelê berdewam dike. A rastî jin, bedelê bi jiyana xwe her û her didin.

Di hevdîtinên me de ev rewş gelek caran hate nîqaşkirin. Li Tirkiyeyê, dema mêrê

jinekê bimore, heqên wê yên ku rasterats dê bikaribe bistîne bi Qanûna Medenî¹²⁹ û Qanûna Sîgorteyên Civakî û Sîgorteya Tenduristiyê ya Gelemper¹³⁰ tên diyarkirin. Heqê mîratê yên di dema zewacê de hatine kirîn, heke hevserên wan di karekî bi sîgorte de dixebitin heqê sîgorteya tenduristiyê, heke beriya mirina hevserên wan, hevserên wan malnişîn be heqê meaşê heye ku jin bikaribin bi dest bixin. Her wiha, jin dikarin ji fonên alîkariya civakî ya Weqfên Alîkarî û Piştewaniya Civakî¹³¹ jî bigirin. Ev weqf, bi proje û programên demî yên alîkariya civakî, ji bo welatîyên ku ne xwedî temînata civakî ne, 'feqîr û mûxtac in', bi dayîna pere yan jî xizmeteke din alîkariya kesan dikin. Ev sîstema alîkariyê ya ku berdewamiya vê nîn e, di hin deman de ji jinên ku hevserên wan mirine re heke ne xwedî temînateke civakî bin û îspat bikin ku ji cihekî din dahateyeke wan nîn e, pere dide wan jinan. Lijneya fonê biryarê dide ka jin dê bikaribin ji wan alîkariyan bistînin an na? Jinên ku hevserên wan hatine windakirin, di rewşên zor û zehmet de serî li wan fonan didin. Her çî qas îro êdî nayê sepandin jî, Karta Kesk (Yeşil Kart) li Tirkiyeyê wekî navgîneke polîtîkaya civakî gelek zêde hate bikaranîn. Lêkolîn nîşan didin ku ji nav kesên ku Yeşil Kartê distînin, îhtîmala stendîna vê kartê bo kurdan ji sedî 97 zêdetir e.¹³² Hinek ji kurdên ku Yeşil Kartê wan hene jinên ku hevserên wan bi zorê hatine windakirin in. Ji bo ku ji programên temînata civakî û alîkariyan sûdê wergirin, divê mêrên wan jiyana xwe ji dest dabînin, lê dema daxwaza alîkariya dewletê ya gelemper bê kirin, divê

¹²⁹ Bnr. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/medeni/medeni.html>
¹³⁰ Bnr. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf>

6. Mafên Civakî,
 Alîkariyên Civakî
 Koma Xebatê ya Windakirinên bi zorê ya NY,
 di Şroveya Giştî a ku di 2'yê Adara 2012'an de li ser naskirina kesayeta kesên ku bi zorê

hatiye windakirin de, dibêje ku bi windakirinê hem hiqûqa kesên windakirî û hem jî heqên endamên malbata wan kesan tên îhlalkirin. Ji ber ku windakirin, dibe sedem ku mirovên kesên windakirî nikarin heqê xwe bistînin û hin berpirsiyariyên diyar bi cih bin. Wek mînak, mafên wek hevpeymanên zewacê, welayeta zarokan, heqê girtina alîkariyên civakî, parvekirina mal û milkan wisa dimînin.¹²⁸ Jinên ku hevserên wan hatine windakirin, ji vê rewşê herî zêde zirarê dibînin.

127 Hevdîtin bi Kezîbanê re, Amed, 07.11.2013.

128 Şîroveya Giştî ya Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê ya Konseya Mafên Mirovan a NY'yê, Şîroveya Giştî ya wê ya li ser Mafê Nasîna Kesayetiya Hiqûqî. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disappearances/GCRecognition.pdf>

131 Ji bo xebatên Weqfên Alîkarî û Piştewaniya Civakî bnr. www.sosyalyardimlar.gov.tr

132 Ji bo ahagiyên der barê piştewaniya civakî û polîtîkayên dewletê li ser kurdan bnr. Yörük, E. "Welfare Provision as Political Containment: The Politics of Social Assistance and the Kurdish Conflict in Turkey". 2012.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

43

jin rewşa mêrên xwe ya 'nediyar' veguherînin rewşa 'diyarkirî'. Li Tirkiyeyê, metoda ku ji bo bidestxistina mafên taybet ên piştî windakirinên bi zorê, du heb in: derxistina biryara windabûnê yan jî qeyda mirina wan.¹³³ Ferqa herî mezin a di navbera qeyda windabûnê û ya mirinê di pêvajoya hiqûqî de derdikeve. Ji bo biryara windabûnê biryara dadgehê bes e, lê di îlana mirinê de divê kesek bi du şahidan here amirtiya herêmê û beyana mirinê bide. Her wiha, hin encamên hiqûqî yên vê rewşê jî hene; di pêvajoya piştrewşê de heke kesek bixwaze dewayek têkildarê windakirina bi zorê veke, beyana mirina kesên hatine windakirin tengasiyeke mezin derdixîne. Qebûlkirina mirina kesên windakirî, zehmetiyekê datîne li ber vekirina

dewaya bi îdiaya windakirinê. Di rewşeke wisa de, hewce ye careke din li ser îlana mirinê doz were vekirin.

Di her du rewşan de jî jin wekî mîratgir, dema mîrên wan dimirin ji mafan sûdê werdigirin. Lê ev rewş, ne tenê ji aliyê hiqûqê ve sînordar e. Ji bo wan kesan qebûlkirina mirina kesên windayan û binavkirina wan wekî 'mirî' pir zehmet e. Jin, her çiqas bo wan nebêjin mirî jî, ev rewşeke wisa ye ku dibêjin 'me qeyda mirina wan daye'.

"Me qeyiplik kaxidi ji bo vê sigortayê [girt], me got belkî meaş bidin, nedan"

Wek Meltem Ahiska jî diyar dike, aliyê herî trajîk a stratejiya windakirinê ev e ku peywira qeyda

"mirina" kesên windakirî, li ser milê mirovên wan kesan e. Beyana "winda"yê, hem jiyane hem jî bidawîbûna vê jiyane îfade dike. Du tişt ji mirovên kesên windakirî re dimînin: "an tu yê qebûl bikî û mirovê xwe bi xwe bikujî yan jî tu yê

133 Li gorî Benda 31. a Qanûna Medenî "Heke kesek, di nav rewşên ku mirina wî/wê bi awayekî teqez nîşan dide de winda bibe, di gel ku termê wî/wê naye dîtin jî, ew kes divê wek mirî bê hesibandin." 32. Benda heman qanûnê biryara windatiyê pênase dike: "Heke li der barê mirina kesekî/ê ku demeke dirêj e jê xeber derneketiye an jî di nav rewşeke mirinê de winda bûye, ihtîmaleke mezin hebe, dadgeh, li gorî serlêdana kesên ku mafên wan giredayî vî/vê kesî ne, dikare biryara windatiya vî/vê kesî bigire." Piştî ku dadger biryara windatiyê dide, ev li kutika mirinê tê qeydkirin (Bd. 45). Jê pê ve, li gorî Bd. 44 "Heke kesek, di nav rewşên ku mirina wî/wê bi awayekî teqez nîşan dide de winda bibe, di gel ku termê wî/wê naye dîtin jî, bi biryara amira mulkî ya herî mezin a li wê heremê, li kutikê wek mirî tê qeydkirin."

di nav vê nediyariyê de heta dawiya jiyana xwe mecbûrî îşkenceya psîkolojîk bibî."134

Lê rewşa libendebûnê û hêviyê ya ku ji aliyê vê windabûnê afirandin, her çî bibe vê biryarê ferz dike, tiştê ku Ahiska wekî "îşkenceya psîkolojîk" bi nav dike, belkî jî bêyî biryarê dê were jiyandin. "Şûnve jî, heta ji te re bibêm, niha ji hinek caran dibêm belkî sax e. Çinkî me cinaze nedîtiye. Yanî geneata me hîn jî rûnanê. Çima rûnanê, me

cinaze nedîtiye, me cinaze nedîtiye kî. Yanî em diçin vê dewletê, em mesela dibên an tişteki, an komireki, an tişteki, mesela ji bo pîreka (pîrekên bî) heyvê du sed û pêncî pere didin.”¹³⁵

Ji ber zordariyên pêvajoya dadgehan û rîska derketina biryareke neyînî, li şûna ku biryara nediyariyê derkeve, beyana mirina wan kesan tê tercîhkirin. Di hevdîtîninê ku me bi jinan re kirine de, me bi pîreke cuda rewşa ku ew jê re dibêjin “me beyana mirina wan da” bi daxuyaniya nediyariyê yan jî bi awayê din çêbûye zelal kir. Di mînaka Gulbaharê de jî bi awayekî zelal tê vegotin ku ev pêvajo di warê hiqûqî de jî li rastî zehmetiyan tê. Her wiha ku me li jor jî qalê kir, ev yek haliyeta ruhê ya ku di navbera li bendemayîna dewletê û redkirina alîkariya dewletê jî tê diçe nîşan dide.

“Zilamê min niha nadin mirandin jî (mirî jî nîşan nadin). Mesela xelk zilamên xwe dide mirandin (mirî nîşan dide) meaşê xwe disitînin. Zilamê min ne mirandiye (mirî nehatiye nîşandin) ez diçim dibêjin wa ye zilamê te sax e. Yaw çawa sax e, ma ne ew bîst û pênc sal e ka tişteki jê hatiye, ma ne dewlet bi xwe jî dizane ku ne sax e. Xwedê wekîl ewqas yardimê (alîkariyê) didin xelkê, te dî ev hivdeh sal e kurkê min dixwîne. Ewqas tişteki dewletê jî neketiye destê kurê min. Mîlyonekî jî. Ewqas yardimê dikan xelkê, didin filanan bêvanan, lê hîç [pêwîstiya me] bi yardima wan jî nîn in.”¹³⁶

Piraniya hevserên jinên ku em pê re axivîn,
134 Ahîska, M. “Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı”. 2006: 22.

135 Hevdîtînin bi Zelfîhayê re, Şîrnex-Cizîr, 23.09.2013.

136 Hevdîtînin bi Gulbaharê re, Şîrnex-Hezex, 23.09.2013.

44

“FOTOGR AF R AKIRIN”

beriya mirina wan di karekî bisîgorte nedixebitîn. Milk bi taybetî nehat diyarkirin. Dibe ku gelek sedemên vê yekê hebin; wek ku bêsiqorte dixebitin hevserê ku bi zorê hatiye windakirin dibe ku ne xwediyê milkekê be,

şertên koçberiya bi zorê dibe ku bi awayekî
neyînî li xwedîbûna milkan tesîr kiribe yan jî
xwedîmilkbûna jinan, dibe ku bi zordariyên
civakî hatine astengkirin. Ji ber van sedeman,
hevserên kesên ku bi zorê hatine windakirin,
mecbûr mabûn ku ji bo bidestxistina alîkariyên
civakî biryara mirin an jî nediyariya mirovên xwe
derxînin. Lê ev, bi tena serê xwe mîsoger nake
ku ev mirov dê ji wan alîkariyan sûdê wergerin.

“Me qeyiplik kaxidi (ewraqa windahiye) ji bo
vê sigortayê [girt], me got belkî meaş bidin,
nedan. Me qeyipê (windahiya) wî da, qeyip olimê
(windahiya mirina) wî da ha.”¹³⁷

“Eskeriye wilo lê nekiriba yê îro dewletê meaş
dabûya kurê min. Kurê min tenê ye, ne bira ye,
ne bav e. Dixwîne, Quranê dixwîne. Banqnotekî
dewletê bi dest neketiye. Ne wilo ye?”¹³⁸

“Xwedê ew yardima (alîkariya) ku didin jinbiyan jî
nadin min. Dibên ewk nebûye, dibên keş nebûye.
Ne yardimek ne destek ne filanek ne bêvanek,
tiştêkî jî dewlet nade min. (...) Em diçin mesela
dibên ka yardimekî, ka yan komirekî, yan tiştêkî,
yan ji bo ihtiyaciyek perekî, wekî mesela qûweta me
tune ye. Em pîrek in. Em darê şikestî ne. Em nikarin
herin ser betonan bişixulin. Em nikarin qaliban
girêdin. Em nikarin şofêriyê bikin. Em nikarin herin
şivantiyê gavantiyê bikin. Em pîrek in. Tu çi bêje jî
em pîrek in. Em darê şikestî ne. Ne zemanê me ye jî,
welle em heta genc bûn jî em dibeziyan.”¹³⁹

Rewşeke din ku vê bêewlebûnê pêş dixwe ev e
ku zewaca jinan ne bi nîkaha fermî ye. Zewaca
heft jinên ku em bi wan re axivîne ne fermî bû û
ev yek jî dibe astengeke mezin li ber daxwaza
mafan û ewlehiya civakî. Wek encam, biryara
nediyariyê, ligel hemû barê vê yê psîkolojîk û
prosedura vê hiqûqî ku carinan tê astengkirin

¹³⁷ Hevdîtîna bi Pakizyê re, Amed, 07.11.2013.

¹³⁸ Hevdîtîna bi Gulperiyê re, Şîrnex-Cizîr, Basan, 22.09.2013.

¹³⁹ Hevdîtîna bi Zelîhayê re, Şîrnex-Cizîr, 23.09.2013.

dîsa jî ji aliyên jinan ve tê tercîhkirin. Bi taybetî
jî, li dijî zordariyên aborî biçûk be jî rêya
piştgiriya vedike ji ber vê jî gelekî girîng e.

“Tu dizanî me çima oluma (mirina) wî da, oluma wî min da, heta digotin zilamê te sax be, çi tiştê em nadin te. Em jî feqîr bûn. Ez perîşan bûm. Zarokên min birçî bûn. Keçika min ketibû îş. Got wextê zilamê te sax be em kadroyê nadin keça te. Rabûm, min pirsîyar ji mîlet kir. Min ji mixtar re kir. Min got ka em çi bikin. Ez çûm nifûsê. Min got ez oluma wî zilamê bidim, em nizanin mirî ye, em nizanin li ku ye filan bêvan. Got tu oluma wî bidî sax be jî dîsa em dikarin sax bikin. Oluma wî dema tu bidî îşê te bi rê ve biçê, xem neke.”¹⁴⁰

7. Bîranîn

Bîrgeha civakê her tim bi rêya jinan tê veguhestin. Di nav jinên ku çavkaniyên hemû cure afirandinên civakî ne û di sîstema zayenda civakî de hilgirê vê peywirê ne, tiştê ku ji jinên kurd te payîn ev e dema jinûve hilberandinê ziman û çandê, hilberandina gotina polîtîk û dîroka civakî ye.¹⁴¹ Dîrok jî bi hemû travma û şîna xwe ji nû ve tê hilberandin. Nazan Üstündağ, di pêşkêşê xwe de qala peywira jinan a parastina bîrgeha civakî dike. Tesîra rewşa şîna bêdawî jî di vê de heye.¹⁴² Şîna bêdawî; rewşa windakirinê bi zorê di xwe de dihevine. Bi tabyetî jî, bi peydanekirina bedenên kesên windakirî jî bêdawî dibe. Li cihê ku dîroka ku sînoren kesên ku em dikarin şîna wan bigirin diyar dike, jin ji bo ku kesên ku kesên destura girtina şîna wan nayê dayîn bi bîr bînin, ji bîr nekin û nedin jibîrkin kedeke mezin didin.¹⁴³ Jin çîrokên windakirinê dubare vedibêjin, peywira avakirina bîrgeha civakî tînin cih. Vegotina kitekitên windakirinan gelekî girîng e. Divê neyên jibîrkin û bêkêmasî werin veguhestin.

Bi gotina Sevdâyê “Wellehî min hinek nivî hişt,

140 Hevdîtin bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.

141 Bnr. Yuval-Davis, N. 2010; Çağlayan, H. 2007.

142 Üstündağ, N. “Dünyada Barış Süreci Deneyimleri ve Kadınların Rolü”. Barış için Kadın Girişimi Toplantısı, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Mart 2013.

143 Bnr. Butler, J. 2005; Das, V. 2007.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

min ji bîr kir... Nivî ma, ka bisekine ez ji serî de vebêjim.”

“Ev çilo ji bîra mirov biçe?”

Ji ber vê, di hevdîtinan de, windakirina bi zorê bi hemû kitekitan hate vegotin. Ne tenê kitekitên windakirinên bi zorê, windakirin bi xwe jî. Bîranîn, peywira jinan e. Dema me ji wan pirsî ka çawa hevserên xwe yên bi zorê hatine windakirin bi bîr tînin, me bi piranî bersiva “ma çawa nayê bîra min, ez jixwe ji bîr nakim” girt. Ji bo pirsî ‘kesekî çawa bû’, jinan her tim bersiva “egîd bû” didan. Kitekitên bîranînê, kitekitên jiyana rojane ya parçekirî jî di vegotinên jinan de hebûn:

“Gote min bes bişuxile. Min got ka tu li ber cot hatiya, min şiv neçêkiriye, yemê hêstiran nedaye. Dergûşa min bigirî. Divê ez îşê xwe bikim. Tê bîra min, xêra Xwedê, hingê min şiv çênekiriya, ez li cem rûniştima. Hema me sohbet bikira. Em bikeniyana û me çî bikira, min şixul nekiriya. Ji bîra min diçe, tê bira min. Em tev diçûn bêriyê. Me pez didot. Xwedê em tev de diçûn ber cot. Me tov direşand. Xwedê min çenteyê wî dadigirt. Bigota ez tî me min av jê re dibir nav erdê. Min digot qey malê veqas dinyayê yê min e keça min. Ev çilo ji bîra mirov biçe? (Digirî) Xwedê naçe!”¹⁴⁴

“Yadê ew tu yî, zilamê ku li cem te kî ye?”

Li bendê ne ku jin kesên herî nêzîkî wan in, ji zarokan re jî tiştên hatine jiyana vebêjin. Tiştên ku ev bi zarokan re parve dikin ji daxwaz û çarçoveya polîtîzekirinê ên ku ji me re vedibêjin ji hev cuda ne helbet. Çîroka windabûna bavên wan, zû bi zû bi zarokan re nayê vegotin. Di gelek rewşan de, zarok vê yekê ji axaftinên di navbera endamên malbatê de fêhm dikin.

“Ez diçûm pişt xênî, digiriyam, min dergûşa xwe dihejand, digiriyam, min ava cemidî diavêt çavê xwe, min digot bila çavê min nebînin. Zarok bûn, min digot meraq dikin, îmkanê (derfetên) min nîn e wan bibim doxtoran, guneh in. Miradê bavê wan bi wan nebû,

dayê wan jî nebe... (Digirî) Ew qas zor bû ku..."¹⁴⁵
Nediyariya ku bi daxwaza gorekê dibe yek, ji bo van jinan tê wateyên gelek cuda. Dema Kaderê digot "Milet nezane, nebêje jî dibe ku wan belkî jî ve bigotana 'bavê me nîn e, gelo diya me em çawa anîne dinyayê", qala barê xwe yê ji ber jinitiya xwe dikir.

"Fotografê min û wî li dîwar bû. Got yadê ew tu yî, zilamê ku li cem te kî ye? (digirî, bêdengî) wilo got, min got ew bavê te ye. Te bavê xwe nediyê ew bavê te ye. (bêdengî) Ji xwe dema ew mezin bûn min ji wan re got hal û mesele ew e."¹⁴⁶

"Hîna jî hinek çaran dibêjin ji min re te heyata bavê me ji me re doxrî (rast) negot. Çinkî nikaribûm ez bêjim. Hîn jî nikarim bêjim... Ez dema bêjim digirîm. Ez li ber wî ya nikarim bêjim. Ez naxwazim bigirîm jî. Ji ber wî ya jî ez nikarim bêjim."¹⁴⁷

Jinên ku barê hilgirtina bîrgeha civakê li ser milên xwe hîs dikin, wekî di rewşa Haseneyê de, nikare her tim vê bi cih bîne, naxwaze bi cih bîne. Derdora şîdeta ya ku şer û pevçûnan afirandine, bandora vê ya xiraker barê vê yê di jiyana jinan de zêdetir dike. Ji ber ku tiştê ku em dixwazin were veguhestin, ji nû ve were gotin ev şîdet e ku jiyana jina rasterast bibandor dike. Şîdeta dewletê bîrgehê qut dike, dişikîne û ji ber vê tiştên hatine jiyana bi temamî nayên veguhestin.

"Gelek hestên me yên nîvcomayî hene"

Her çî qas em di warê vegotinê de zehmetiyan bibînin jî, parvenekirina wan nayê wateya jibîrkirina wan. Windakirina hevserên wan a bi zorê, dibe sedema bibîranînê û nahêle jin ji bîr bikin. Vê yekê herî xweşik hevokên Gulbaharê tînin ziman:

"Belkî qehra wî ne wekî vê windabûnê bûya. Ev bîst û pênc sal e belkî min ji bîr bikira. Belkî min ê bigota
145 Hevdîtîna bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20. 09. 2013
146 Hevdîtîna bi Nafiyeyê re, Şîrnex-Cizîr, 21.09.2013
144 Hevdîtîna bi Kaderê re, Şîrnex-Hezex, 20. 09. 2013
147 Hevdîtîna bi Haseneyê re, Şîrnex-Cizîr, 19.09.2013

ev jî mîna her kesî mir. Ez biçûma ser tirba (gora) wî. Ez hatim vê derê, mala vî aliyê, sehekî (kûçikekî) cîranê min hebû, dema direyî ez derdiketim ber derî, min digot belkî ew be, sax be, nekuştibin, hepsan de be, derina de be, berdabin.”¹⁴⁸ Wateya qebûlkirina mirinê di wê cografyayê de cuda ye helbet. Berawirdkirineke di navbera înfazên îllegal û keyfî û windakirinên bi zorê de dibe ku di vê mijarê de delîlên zelaltir bide; lê windakirina bi zorê, dîsa jî ferqek heye di navbera “mirina ku em dizanin” û înfazên îllegal û keyfî de. Libendêbûn xilas nabe, ji ber ku ev xilas nabe tiştên hatine jiyan jî zû bi zû nayên jibîrkirin.

“Mesela her roj her roj çavên me li kemîkan e (hestiyan e). Li ku kemîk (hestî) derbikevin em dibên wellahî belkî yê me jî derbikevin. Mesela însan jî hene çavên wan li hepsan e (zindanan e). Dibên va yê sih sal e li hepsan e, yê biqede. Yê me jî wisa çavên me li kemîkan e. Em dibên wellehî belkî li ciyekî kemîk derkevin. Ê me jî derkevin.”¹⁴⁹

“Yanî tiştêkî cuda ye, wê demê mirov dikare wê bedena mirî hilgire, himbêz bike. Yanî mirov vê bedena bêcan himbêz bike, mirov bişîne koça dawîn, bi min hesteke pir cuda ye. (...) Heke gorek hebe dibe têrbûneke hestiyarî, nizanim ew jî hestek e, ew li vir radizê. Mirov biçê derdê xwe jê re bibêje yan jî li ser gorê bigirî, yanî mirov dê rehet bibe dema mirov bi saetan li ser gorê bigirî, lê me ev tişt nedît. (...) Mesela carinan li ser van bûyerên windahiyan nîqaşan dikin, mesela dibêjin dema ku ez mirim ez li ku derê werim definkirin jî ne xem e, di kîjan axê de, hema li ku derê be ferq nake. Lê belê hebûna gorekê girîng e, ji bo wan kesên dijîn, yên li paş mane girîng e. Ew jî hestek e, gelek hestên me yên nîvcomayî hene.¹⁵⁰ bavê xwe hatiye dinê, bavê xwe ji dayîka xwe pirsîye û dema diya wî gotiyê “bavê te winda bû” zarok bi israr careke din pirsîye “ma mirov

qet winda dibe, mirov çawa winda dibe?” Digot, “dema mezin bû fêm kir jixwe, dema mezin bû ka mirovek çawa winda dibe fehm kîr”. Bi rastî, ne wan ne jî zarokên ku mezin dibûn dawî li pirsra “mirov çawa winda dibe” anîn. Wan tu carî “sirûştîbûna” nesirûştîbûnê¹⁵¹ fêm nekir û qebûl nekirin.

Tiştên ku jinên em pê re axivîn anî ziman hemû îfadeyên wan dernaxînin holê. Carinan bêdeng man, sînorên hevokên wan ji bo vegotina tiştên hatine jiyar teng hat. Carinan evînek û hesretek ku demê nekarîbû kêma bike anî ziman bi axînekê. Carinan me ji çavên wan dît demên ku ew tê de jiyabûn. Û giriyan... Her çi qas neçartiya xwe û êşên ku wan kişandine bi xwarkirina stûyên xwe anî ziman jî, çîroka têkoşîna xwe bi dengekî bilind û rakirina serê xwe qîriyan. Dema qala demên xweşik ên berê kirin, çavên wan dikeniyar. Di hinek cihan de, qey bawer dikirin ku gotinên wan “dê bibin xetere” hêdîka di guhê me de digotin. Herî zêde digotin ku wan derî tu carî li ser hêviyê negirtin û carinan jî xewnên xwe vegotin. Zor e ku em van hemûyan di vê raporê de bi cih bikin. Ji ber vê jî belkî dê her tim kêmasî hebe di vegotina tiştên ku jinan gotine ya bi “zimanê me”. “Ez pêşî bûyera wî ji we re bêjim...”

Hevserên jinên ku em bi wan re axivîn bi zorê hatibûn windakirin. Ew ên hatibûne windakirin mêr bû, yên ku em pê re axivîn jin in. Windakirina bi zorê herî zêde kurd hedef girtin. Ji ber vê jî ew kes di heman demê de kurd bûn. Gelek ji wan di gelek cihên axaftinên xwe de gotin ku ew Misilman in. Ew di hevdîtinan de bi pîrnasnameyên xwe axivîn. Tiştên ku zimanê vegotina wan, pênasekirina xwe û vehenî û giringiya bûyeran diyar dikir ev nasnameyên wan bû. Nasnameyên pîralî her tim xwedî hiyerarşiyekê ne û tiştên ku vê hiyerarşiyê diyar dîke jî bi piranî şertên maddî yên jiyarê ne. Ji ber ku me ji wan re got em li ser windakirinên bi zorê xebateke bîrgehê dimeşînin, wan jî

151 Bnr. Benjamin, W. 2001; Agamben, G. 2008.

8. Vehan û Pênasekirin

Yek ji hevserên kesên hatine windakirin ji me

re digot ku zarokê wê yê ku piştî windakirina

148 Hevdîtîna bi Gulbaharê re, Şirnex-Basan, 23.09.2013.

149 Hevdîtîna bi Delalê re, Amed, 06.11.2013.

150 Hevdîtîna bi Zeynebê re, Stenbol, 12.09.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

47

zêdetir nasnameya wan a hevseriya kesên bi zorê hatine windakirin derxistin pêş û vegotin li ser vê ava kirin. Lê belê, nasnameya ku wan zêdetir li ser disekînin kurdîtiya wan bû û di vegotin zêdetir li ser vê nasnameyê bû. Ji ber ku xwedî vê nasnameyê bûn, windakirina bi zorê û rewşa xwe jî li gorî vê anîn ziman. Wekî hemû nasnameyên civakî, ev nasnameyên wan jî berpirsiyarî didan ser milê wan û ew sînardar dikirin. Ziman, tiştên ku wan vedigot û belkî herî zêde jî tiştên ku wan nedikarî vebêjin dişibiyên hevdu. Wan, nasnameyên xwe bi yeksaniya van tecrûbeyan ava dikirin.

Me xwest em bi jiyana wan dest bi hevdîtîna bikin. Lê tevahiya jinan digotin “Na na ez pêşî bûyera wî ji we re bêjim” û dest bi vegotina bûyera windakirinê kir. Pirsên derbarê wan an jî “jiyana wan a taybet” de jî bi kurtî û îfadeyên gelemper bersivandin. Me di beşa Metodolojiyê de, cih da rêbazên ku me ji bo rewşên wisa bi kar anî. Dibe ku sedemên cihêreng ên rewşa ku me li jor qalê kir hebin. Yek ji wan sedeman ev e ku bûyera windakirina bi zorê beriya niha di platformên cuda (dadgeh, çapemenî, çalakiyên Mirovên Şemiyê û hwd.) de jî hate îfadekirin. Ev mijara ku di qada derbasî qada gelemperî jî bûye, bi halê xwe yê ku di platformên berî de jî hate gotin, hetta di hinek mînakên de hima bêje bi heman hevokan hate îfadekirin. Pirs, dema derbasî “qada taybet” bûn îfade guherîn û hinek pirs bêbersiv man. Bi taybetî, sînorên ku sazûmana civakî ji nasnameyên jinan re xêz kirine û ji aliyê jinan ve

heta radeyekê hatine qebûlkin, endîşeyên civakî,
têgihîştina mehremiyetê û awayê fêmkirina
nirxan çend sedemên pirsên bêbersiv in.

Leyla Neyzî û Haydar Darici, di xebata xwe de
dibêjin ku ciwanên Amedî dixwazin çîrokên xwe
têxin nav qada gelemperî de. “Ev yek têkildarî vê
bû: her tim ciwan li aliyekê mecbûrî pozîsyona
parastinê dibûn û her tim mecbûrî xwe
îfadekirinê diman. Wan dixwest hebûna xwe a
ku nedihat naskirin bi çîrokên xwe îspat bikin.
Lê balkêş e ku hebûna xwe ne li ser heyata tê
jiyankirin, bi jiyanekê ku bi şîdeta dewletê hatiye
tunekirin îspat dikin. Bi gotineke din, hebûna
xwe bi tunebûnê îspat dikin. Ji ber ku li hêza
çîrokan a veguherandinê bawer dikin jî ev rewş
di heman demê de nîşan dide ku ew vegotina
çîrokan bi xwe wekî pratîkeke siyasî dibînin.”¹⁵²
Di çîrokên jinan de jî çîroka ku jin dixwazin di
qada gelemperî de cih bigire û ji bo vê hewl
didin her tim diyar e: çîroka windayê, çîroka
êşê. Lê çîroka tiştên wan ku wekî jinan jiyanekê,
sînordar e.

Hasene, dema me jê re got “te çî fikir, tu bi çî
mijûl dibûyî ka ji me re vebêje”, biken digot “Qe
tu vana jî dikî qamerayê?”.¹⁵³ Her wiha gelek
jin, dema bersiva pirsên derbarê wan didan,
vegotina van piştî demeke kurt careke din
vedigeriya ser hevserê hatiye windakirin. Piştî
ku bûyera windabûnê hate vegotin, hinek jinan
spasiya me kirin û fikirin ku hevdîtin xilas bû.
Di vegotinên wan de gelek caran digotin “ez
wekî jinekê ma dikarim çî bikim”, “em jin in, dara
şikestî ne” û ev îfadeyên meyla jinan ku tiştên
têkildarî jinan in biqîmet nabînin, nîşan didan.
“Sala ku gundê me hate şewitandin”

Di xebatên derbarê windakirinên bi zorê de,
bi taybetî jî ji bo amadekirina daxwazan û
meşandina têkoşînê, bersivên pirsên li ser
windakirin li ku û kengî pêk hatiye girîng in. Di
serî de, me dema windabûna hevserên wan ji
jinan pirsî. Ji bo jinan windabûna hevserên wan
di jiyanê wan de xwediyê cihê cuda û helbet

gelekî girîng e. Lê her bersiveke wan tevahiyek dianî ziman: “Piştî ku kurê min çû serê çiya”; “Sala ku gundê me hate şewitandin”; “Beriya ku tiyê min li çiya şehîd ket”; “Vê rojê leşkeran bi ser gund de girtin. Malên me şewitandin û hemû zilamên gund kom kirin û birin”. Dema diaxivîn, digotin ku di salên 90’î de li herêma polîtîkayeke dewletê dihat meşandin, hemû sazî û aliyên têkildarî dewletê ne navgînên van polîtîkayan bûn. Her wiha, di salên 90’î de, repertuareke temamî ku ji bînpêkirinên cuda pêk dihat hebû. Lewma, dema windakirina bi zorê, wek demeke şîdeta dewletê ya ku berê hebû û piştî jî dewam kir dihat îfadekirin.¹⁵⁴ Jin, bûbûn aliyekî derdora şerê ku bi salan dewam kir û kesî/kesê

152 Neyzi, L., Darıcı, H. Özgürüm ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor. 2013:155.

153 Hevdîtin bi Hasenê re, Şirnex-Cizîr, 19.09.2013.

154 Göral, Ö. S., Işık, A., Kaya, Ö. 2013:63.

48

“FOTOGR AF R AKIRIN”

nedikarî şîna miriyên xwe bigire, tu kes nedikarî li cenazeyê xwe xwedî derkeve û “serjêkirina mirovan wekî hûrkirina pîvazekê hêsan bû”. Dewlet bi hejandineke bi şîdet ketibû nav jiyana jinên ku heta vê rojê bi “dewletê” re, heta bi zimanê dewletê re jî rû bi rû nemabûn. Belkî jî ji ber vê ye ku dema me dîrok û tiştên ku piştî windakirinê qewimîn ji jinan dipirsî, bersiva wan tim li ser heyamekê û derdoreke şîdetê bû li şûna ku reqemek ji demsalê ya ku di jiyana wan de tu tişt îfade nedikir. Dîrok û kiryar heman perçeyên tevahiyekê bûn, her du jî dewlet bûn. “Hikumet gihîşt gund, wan hemûyan girtin û birin”

Di hemû îfadeyên jinan de du “alî” hene. Li aliyekê ew, li aliyê din dewlet. Dewlet, hikumet, leşker, dozger di vegotinan de li şûna hev hatin bikaranîn:

“Hikumet [leşker] gihîşt gund, wan hemûyan girtin û birin.”¹⁵⁵

“Hikumetê [dozger] xeber da me. Hikumetê xeber da me. Gotin, werin”¹⁵⁶

“Yanî hikumet ji min re wisa dibêje. Çi dema em biçin wê derê dibêjin hevserê te ji ber vê çû. Mesela ez çûme baroya hikumetê...”¹⁵⁷

Ne tesadûfî ye ku ev têgeh li şûna hev tên bikaranîn, îmgeyên ku ji tiştên hatine jiyandê derketibûn holê. Leşkerê ku bi ser gund de digirt, cerdevanê ku mal dişewitand, polês û cendirmeyên ku kes binçav û îşkence li wan dikirin, qereqolên ku ev tişt înkâr dikirin, dozgerê ku derbarê windayan de karekî hiquqî nedikir û gef li wan dixwarin, dibûn îfadeyên tevahiyekê, tevahiya “dewlet û hikumetê”. Ev dewlet jî, bi aliyê ku wek “dijmin/terorîst” îlan kiribû re şer dikir.

Di zihnê jinên ku heta vê gavê li gundê xwe jiyane û qet li rastî dewletê nehatine, yekemcar 155 Hevdîtî bi Pakizyê re, Amed, 07.11.2013. 156 Hevdîtî bi Nafiyeyê re, Şirnex, Cizîr, 21.09.2013. 157 Hevdîtî bi Besrayê re, Şirnex-Cizîr, 19.09.2013.

dema dewlet dîtine ev îmgeyên şîdetê derketine holê. Yanî dewlet; leşker, îşkence, dozgerî, koçberiya bi zorê, zorbetî, şîdet û heta carinan jî zimanê tirkî bû. Bi heman awayî, binçavkirin îşkence bû. Sevdayê, dema binçavbûna hevserê xwe vedigot, li şûna “binçavkirinê” peyva “îşkenceyê” bi kar dianî û digot “Van deman, dema îşkence 6 roj, hefteyek bû, ne zêde bû”.¹⁵⁸ “Ma em ne misilman bûn?”

Dîn û misilmantî parçeyên girîng ên jiyana rojane ya jinan bû û di vegotinan de xwedî cihê girîng bûn. Ji pîrsa “Ma em ne misilman bûn, çima ev anîn serê me?” heta îfadeyên wek “Ew kesekî pir baş bû, Quran dixwend û nimêjên xwe dikirin”, “Eleqeya wî bi tu tiştî re nebû, hecî bû” referans tim misilmantî bû. Îfadeyên wek “Xwedê heye, em nikarin derevan bikin, mehkema wî zor e, em nikarin derevan bêjin” nîşan didin ku her hevoka tê gotin ji vê parzûna dînî derbas dibû.

9. Têkoşîna Kolektîf

Ev tecrûbeyên ku gelemperî di nav tevahiyekê de tînen hesibandin, bi taybetî jî windabûna hevserên wan, rê li ber jinan vekir ku derkevin qada siyasî û gelemperî. Jin yekemcar ji bo lêgerîna hevserên xwe çûn dozgerî, qereqol, dadgeh û emniyetê. “Yek ji parçeyên heqîqeta jinên di heyama şer û pevçûnan de bû ku ew bi zimaneke ku qet fêhm nakin û sazîyên dewletê yê ku qet hîne nebibûn re rû bi rû man”.159 Gelek ji wan di van deman de bi tenê bûne. Pêvajoya lêgerînê a ku bi zor û zehmetiyên giran ên ku jinan di derdoreke şidetê de bi awayekî maddî û manewî jîyan, bo wan bû heyama têkoşîneke nû û bi vê ve girêdayî jî guherînek dest pê kir. Dema em serdestiya mêran ya ku di civakê de bihêz e û mekanîzmayên kontrolê yê li ser jinan bifikirin, “derketina jinan a ji malê” geşedaneke pir girîng bû. Lê belê, ev derketin li ser nasnameya “hevsera windayekî” pêk dihat. Handan Çağlayan, dema polîtîkbûna jinên kurd 158 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04.11.2013. 159 Barış İçin Kadın Girişimi Çözüm Süreci Raporu, 2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê
49

dinirxîne bi tabetî balê dikişîne ser çalakiyên ku bi dayîkbûn, xwişkati û nasnameya hevseriyê tînen organîzekirin û dibêje “Rolên jinan ên qada taybet wateyên xwe diguherînin û naverokeke polîtîk qezenç dîkin, ev yek ji bo ku wek pêvajoya ku polîtîkbûna jinan sînore di navbera qada taybet û qada gelemperî de radike nîşan dide girîng e.”160

Dem a jin derdikevin qada gelemperî, hem li dijî şideta dewletê hem jî li hemberî mekanîzmayên çavderiya civakî hin bend û stratejiyên berxwedanê saz dîkin. Wek mînak Schirmer dibêje ku jin di têkoşîna polîtîk a gelemper de îmajê “jinên qels” ji bo mobilîzebûnê bi kar tînin.161 Malin jî dibêje ku jin îmgêya kevneşop a jinan bi kar tînin, bi awayekî aştîyane, bi wêneyên zarokên xwe yê di destên xwe de şidiyayî digirin

bersiva hêviyên muhafazakar didin, serî li nîrxên malbat û dayîkbûnê didin. Ji bo ku malbata xwe bi bîr bînin, ji nû ve bi nîrxên dewlet, malbat û dayîkbûnê re rû bi rû dimînin, ku jixwe ev nîrx, ew nîrx in ku dewlet îdiaya “parastina wan dike”.¹⁶² Û ji ber ku têkoşîn bi vî awayî tê meşandin, di qada civakî de zêdetir tê qebûlkirin.

Jin piştê bi mirovên ku digotin “êşa me yek e” hatin cem hev. Lê derketina wan a qada siyasî, polîtîkbûna wan ne tenê li ser nasnameya wan a hevseriya windayan pêk hat. Di heman demê de ew mirovên wisa bûn ku li rastî koçberiya bi zorê hatine, ji ber ku mirovên wan di siyasî de bûna hatine girtin, tevî gerîla bûna û heta zimanê wan jî qedexa bûye. Carinan yek ji wan taybetiyên, carinan jî hemû, dibû sedema wan ku rêya xwe bidin ber navnîşanên têkildarê “aliyên ku ew digirin”. Ji wan navnîşanan ÎHD’ya ku di pêvajoya lêgerînê de cem wan bû, BDP (Partiya Aştî û Demokrasîyê) û partiyên ku pêşiya wê hebûn ên ku êş û neheqiyên li wan hatine kirin anî ziman, MEYA-DER’a ku kesên mirovên wan di heyama pevçûnan de hatibûn kuştin lê kom dibûn, carinan jî navnîşanên ku wan tenê serî lê didan, diçûn serdanê yan jî bi awayekî çalak lê dixebitîn hebûn.

160 Çağlayan, H. 2009:169.

161 Schirmer, J. G. 1989:4.

162 Malin, A. 1994:204-206.

Gelek analîz hene ku nîşan didin jiyana jinan çawa bi windayan û biryara wan a dayîna têkoşînê ji bo wan diguhere. Nora Cortinaza ku li Arjantînê bi dayîkên Plaza de Mayo re hevdiştin pêk anî, dibêje ku jin bi vî têkoşînê derdikevin qada gelemperî, hînê li vî dibin, ji sînorên qada taybet derbas dibin, gelek caran digerin, hînê tarzên cuda yên axaftinê dibin û wan bi kar tînin, bi rayedarên dewletê û xebatkarên medyayê re diaxivin, êdî li kuçe û kolanan tînin nasîn û hînê vî dibin.¹⁶³ Di hevdiştinan de me ferq kir ku piştî windakirinan jinan tecrûbeyên wekî hev jiyane. Jinan gelek caran anî ziman

ka çî qas cih dîtine, geriyane, bi aktorên cuda re bi awayên cuda axivîne. Lê ev tecrûbe bi naveke cuda venegotin, dema tiştên ku piştî windakirinê vedigotin, ev yek wekî tiştêkî araste ye anîn ziman. Asuman, di hevdîtinê anî ziman ku ew wekî hevserê windahiyekî çûye meclîsê û bi serokwezîr e axiviye¹⁶⁴, Besîme bi taybetî negot ku ew li Enqereyê tevî konferansekê bûye lê di nav axaftinê qala vê kir.¹⁶⁵ Di vegotina Melîhayê ya “Em çûbûn Amarayê. Gundê Apo (...) Em çûbûn Helfetiyê, gundê Apo”¹⁶⁶ de me dît ku derketina wan a qada gelemperî ne tenê bi windakirinan sînordar e. Sedem, çalakî, bîranîn û tevgerînen girseyî yên din ên siyasî jî jin mobilîze dikirin.

Em nikarin polîtîkbûna ku bandora xwe li ser ziman û vegotinên hevserên windayan jî dikir, ji van pêvajoyan cuda bigirin. Beriya windakirinê jî ziman û polîtîkayek ku hevserên windayan bi vê xwe, civaka ku tê de dijîn û torên têkiliyên xwe fêhm dikirin hebû. Ev ziman û polîtîka, di gelek rewşan de bi ziman û polîtîkaya tevgera kurdan re hevgerî ye. Heke em li vegotinan binêrin, ev hevgerî ne di dema windabûnê, zêdetir mêjde dest pê dike. Lê piştî windabûnê, ziman û polîtîkaya ku jixwe hebû, di pêvajoya lêgerînê de bi tecrûbeyan dibin yek, şênbertir û polîtîktir dibe.

163 Bellucci, M. “Childless Motherhood: Interview with Nora Cortinas, a Mother of the Plaza de Mayo, Argentina”. 1999:87.

164 Hevdîtin bi Asûmanê re, Stenbol, 09.01.2014.

165 Hevdîtin bi Besîmeyê re, Amed, 06.11.2013.

166 Hevdîtin bi Melîhayê re, Şirnex-Cîzîr, 21.09.2013.

50

“FOTOGR AF R AKIRIN”

Tenê kesên ku çavgirî û pasîf nebûn ew ên ku bi me re axivîn. Wan xwe hem wekî kesên ku mafê wan hatine xwarin û li rastî şîdeta gelek giran hatine didît lê hem jî wekî kesên ku siyaseta makro de xwedî gotinek in dihesibandin. Ji perwerdehiya bi zimanê zikmakî bigire heta

hemû mijarên rojane yê siyasetê gelek
nirxandinên wan hebûn.

“Gora fikra min me ewqas yanî tengahiya
ha, reziliya ha me dîtiye, em dibên dîsa jî bila
çozum (çareserî) çêbe. (...) Em nabên yanî
em tenê pey yê xwe tenê ne. (...) Welle em
dixwazin wekî gotin em heqê xwe bistînin.
Dinya rast bibe. Dinya çêbibe. Îro mektebê
me jî çêbin. Zarokên me herin mektebê
xwe, ezmanê xwe biştexilin. Ne bi tirkî,
kurmançî biştexilin. Kîmlîka me mesela
bibin kurmançî. Îro Tirkiya me her kesî nîn
e. Ezmanê (ziman) me kurmançî ye. Em
kurmançiya xwe dixwazin em ezmanê xwe
dixwazin. (...)Tirk tirk in, em wekî tê gotin em
kurd in. Ew jî wekî gotin insan in, em jî insan
in.”¹⁶⁷

“Ev xwîn nerije xweştir dibe. İnsan bi
hev re bikenin. İnsan ji vê tirsê derkevin.
Emê bi hev re biştexilin. Emê herin male
hevudu. Emê ji xwe re bikevin erebeyek de
emê herin ji xwe re rêkî, arame (lêpirsîn)
nebe, kîmlîkê me arame nekin mesela.
(...) Em dixwazin Serokê me jî¹⁶⁸ bê
berdan. Ew jî were nav me. Ew jî gelek eza
kişandiye. (...) Wî jî pir kişand. Wî jî xwe ser
me kir.”¹⁶⁹

“Jin bi piranî... Tişt bi destê jinan tîn qedandin.
Ji ber wî jî çî bikeve ser milê me gerek em bikin.
Zêdetir jî. Yanî ji bo çareseriyê. Ama ji bona aliyê
dewletê de jî em mêze bikin jî wan re jin û zarok
firq nake. Em ji aliye xwe de jî mêze kin ên giran
yanî barên giran kane dibêjin ya barê jina ye. Dîsa
jî em giranî yanî em dibêjin jin gerek rabin. (...)
Dewletê ewqas umuda (hêviyên) me şikandiye
167 Hevdîtin bi Senîhayê re, Şirnex-Hezex, 20.09.2013.
ku. Ji ber wê jî mesela ev Erdogan digot ya
demokratîk paket!”¹⁷⁰

“Ev der partiya me ye”

Mirov nikare siyasîbûnê, ji bo jinên ku her
roj dengê çêk û bombeyan bihîstine, bûne
şahidî mirinan, xizmên wan di nav şereke ku

germahiya wê ji nêz ve hîs dikin de ne, ji aliyê dewletê ve wekî “alîyek” hatine nîşandan, bi têtîliya wan a bi saziyekî an jî rêxistinekê re vebêje. Lê belê, hîn ji jinên ku em pê re axivîne, di gel ku di nav tevgera kurdan a siyasî de bi awayekî aktîf cîh nagirin, nêzîkatî û têtîliyên xwe yê bi BDP’ê, ku jê re dibêjin “partiya me” û saziyên nêzî wê re diyar kirin.

“Yanî ez bextê Xwedê û pêximber re dibêjim. Em dibên bila rihê me jî qurbana vî îşê be. (...) Ma ne xwîna me tê de çûye. Em kurd in, ew der jî partiya me ye.”¹⁷¹

“Em li ser rêya wî dimeşin”

Di civakê de ji bo jinên ku hevserên wan hatine windakirin statuyek heye. Jinan diyar kir ku ji ber ku hevserên wan hatine windakirin, di nav civakê de rêzdariyê wan a cûda heye û nasnameya wan a “hevsera windahiyan” di saziyên siyasî ku ew tê de cîh digirin de “mafên” taybet dide wan. Gazînen wan ên wekî “Partiya me alikariya me nake” ku carinan dikin jî nasnameya wan a hevserê kesên wînda û mafên ku ew nasname hewce dike nîşan didin.

“Niha jî welle gundî qedrê min digrin. Ser xatirê rehmetlî.”¹⁷²

“Hatîn (partî) ji min re gotin em ê te, yanî du heb mêrê wê wînda ye, du heb jî şehîd e. Em ê çar pîrekan bigirin îş.”¹⁷³

170 Hevdîtîn bi Haseneyê re, Amed, 19.09.2013.

171 Hevdîtîn bi Zelîhayê re, Şîrnex-Cizîr, 23.09.2013.

168 Bi vê îfadeya ku manayê wê serok e, qala Abdullah Öcalan dikin.

169 Hevdîtîn bi Gulbaharê re, Şîrnex-Basan, 23.09.2013.

172 Hevdîtîn bi Gulperiyê re, Şîrnex-Cizîr, Basan, 22.09.2013.

173 Hevdîtîn bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

51

“Tiştên ji min re dibêjin çî ye zanî, dibêjin qey mêrê te hevaltî kiriye, yardimek kiriye, em kurê we bikin çiyekî (karekî). (...) Min got

temam bila zilamê min tu tişt nekiribe, lê tiyê min? Li Kerboran li Becirmanê tiyê min şehîd neket? Ew û heft hevalên wî¹⁷⁴ bi hev re şehîd neketin? (...) Welle hene welle hene welle hene, qasê çiçekên biharê, qasê pelên daran ewqas şehîdê me hene.”¹⁷⁵

“Tu dizanî yanî qîza min yanî em bêjin çi yanî partiya me jî li me mêze nake ha. Yanî yek heye [di]kare xwe xwedî [bi]ke. Yek jî heye nikare xwe xwedî [bi]ke. Ev her du tişt bi hev re negirin dest ha”¹⁷⁶

Hevoken wekî “Hevserê min di rêya birûmet a têkoşîna gelê xwe de çû” jî di nav van gotinan de cih girtin. “Xiyanetnekirina bîrhatiya hevserê xwe” û “dewamkirina wê rêya birûmet” jî wekî dewama van vegotinan bûn:

“Em li ser rêya wî dimeşin, rêya wî çi bû, em hên li ser rêya wî ne.”¹⁷⁷

“Dîsa jî em ne poşman in ku em li vê xetê de çûyîne. Em qurbana wan in. Em qurbana wan in, ew ê ku destê wan kurtiye. Ma em çi dikin, em li mal rûniştîne. Lê li halê wan mêzeke kezep. Xwedê dest wan ve bîne.”¹⁷⁸

“Her şemiyê em diçin fotorafê xwe bilind dikin”

Cihê têkoşîne yê herî girîng ku jinên ku hevserên xwe windakirine dikarin lê dengên xwe û daxwazên xwe yê heqîqet û dadmendiyê bidin bîhîstin û bî cîm hev, çalakiyên Mirovên Şemiyê ne.¹⁷⁹ Ev çalakî li Stenbolê dest pê kir, lê belê merivên windayan bi daxwaza “Windahî bî dîtin, faîl bî darizandin” di 31 Çile 2009’an de li Amedê û piştî jî li Cizîrê dest bi çalakiyên “Dayikên Şemiyê” kirin. Vekirina doza ya “Temîzöz û Yê din”¹⁸⁰ li Amedê tesîreke mezin li ser belavbûna çalakiyan li bajarên herêmê kir. Xizmên kesên hatine windakirin ku ji Cizîrê çûn Amedê, di salonên dadgehê de çalakiyên xwe yê yekemîn pêk anîn. Xizmên kesên hatine windakirin bi girseyî tev li van dozan bûn, tê de cih girtin û ew şopandin.

Ev çalakî bingeha çalakiyên Dayikên Şemiyê
ku piştê dê her heftê birêkûpek bihatana
pêkanîn çêkir. Çalakiya ku li Cizîrê di Çileyê
2011'an de dest pê kiriye, piştê li Êlih û
Geverê jî hat lidarxistin.

“Ez çûm ber mahkemê (dadgehê), eva [Cemal
Temîzoz] anîbûn mahkemê. Ez du sê heftan
çûm. Ev sala ku hatibû girtin. Hebek komîser
bû polês bû ez nizanim ji hundirê mahkemê
hat derve. Me jî fotograf danîbûn ber dûwarê
mahkemê, me rêz kiribû. Em bûbûn rêz.
Her meriyek (mirovek) li ber fotografên xwe
rûniştibû. Me dît yek ji hundirê mahkemê derket
hat. Pêşî hat ber min. Got min, vana çiyê te ne?
Min jî got hebek zîlamê min e, hebek apê min e,
hebek jî kurê apê min e.”¹⁸¹

“Ji hinga ev dava (doz) hatiye ji hingava her
şemiyê em diçin fotorafê xwe bilind dîkin. Te dî
em roja şemiyê diçin. Em tîn piştê lîsê. Piştê
hikûmet qonaxiyê. Em pîrek hemû. Li ve mintixê,
ji Hezex bigire, ji Basa bigire, ji Cizîrê, ji Silopiyê, ji
her derê tîn.”¹⁸²

“Em rûnî (çalakiya rûniştandinê) dîkin. Ev sê sal
in ez diçûm. Ev salek e ez naçim. Sal û du meh in
174 Ev îfadeya bi manayê heval li hemû herêmê û li vir jî ji bo
gerîllayên PKK'ê tê bikaranîn.

175 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şîrnex-Cizîr, 23.09.2013.

176 Hevdîtin bi Pakîzeyê re, Amed, 07. 11 2013

177 Hevdîtin bi Gulbaharê re, Şîrnex-Basan, 23.09.2013.

178 Hevdîtin bi Gulperiyê re, Şîrnex-Cizîr, Basan, 22.09.2013.

179 Göral, Ö. S., Işık, A., Kaya, Ö. 2013:50.

180 Piştî qebûlkirina idîanameya bi mêjûya 14.07.2009 ji
aliyê Serdozgeriya Komarê ya Amedê, li der barê 20 kuştinên
faîlî meçhûl ên ku li navçeya Cizîrê ya Şîrnexê di dema ku Cemal
Temîzöz wek Komutanê Jendirmeyan yê Navçeyê yê Cizîrê dixebitî
hatibûn kirin dozek hat vekirin. Ji bo Temîzöz, ji ber ku tîmek ji bo
jêpîrsînê ava kiriye û bi talîmatên wî ji aliyê vê tîmê ve gelek kes
hatine binçavkirin û kuştin, cezayê girtîgehê yê sermedî ku 5 car
hatiye girankirin û cezayê girtîgehê yê 100 salan tê xwestin.

181 Hevdîtin bi Kumrûyê re, Amed, 07.11.2013.

182 Hevdîtin bi Haseneyê re, Şîrnex-Cizîr, 19.09.2013

52

“FOTOGR AF R AKIRIN”

ez hîna carekê çûme. Lê wan du salan ez diçûm.
Ez diçûm. Em tev hev rûdiniştin. Me ji xwe re qala
xwe dikir. Me qala hêsiriya xwe dikir. Me digot me
wiha kiriye... (...) Derdê xwe ji hev re dibêjin. Hetta
te dî avûqat jî têne fotografan bilind dikin. Em nîv
saatekê rûnî dikin. Li vê derê ji xwe re hinek xeber
didin. Yanî yê wekî me pir in. Yanî bi hezaran bi
hezaran in. Pir in. Qîzikekî tê li vir, nîşanî bûye.
Nîşan yuzika (gustîlka nîşana) wê hevdeh sal e di
tiliya wê de ye. Nîşanî bûye nîşaniyê wê rakirine
winda kirine. Hîn jî dibîne hîn jî dibîne.”¹⁸³
Çalakiyên Dayikên Şemiyê li bajarên herêmê
bi rêberiya hin mafparêz û parezêrên xizmên
kesên ku hatine windakirin û bi awayekî îlegal
û kêfî hatine qetilkirin dest pê kir û bi saya
xwedîderketina xizmên kesên hatine windakirin
û beşdariya wan a aktîf û qerardariya wan a her
heftê nîşan didin ve berdewam dike. Piraniya
kesên ku bi fotografên kesên winda derdikevin
qadan û ji bo dadmendiya têkoşînê dikin jin in. Li
hemû cîhanê têkoşina ji bo kesên winda ji aliyê
jinan ve tê meşandin.¹⁸⁴

“Ew roj hinek ferqlî ye”

Ji bo jinan çalakiyên Dayikên Şemiyê ne tenê
qada berxwedaneke hevpar e. Dema ku bi kesên
ku jê re dibêjin “Êşa me yek e” re tîcîm hev
êşa wan a hevpar û netebûna wan tîcîm bîra wan.
Rojê Şemiyê ji ber vê tesîra derûnî ya ku li ser
wan çêdike ji bo wan rojêke cûda ye:
“Ew roj çawa bêjim, ew roj hinek ferqlî ye (cûda
ye) (...) Yanî em bi êşa xwe belî ne (diyar in).
(...) Tu li wan mêze dikî, tu li wan fotografan
mêze dikî, çî qas mesela min acî (êş) kişandiye,
wan insanan jî belkî ji me xirabtir jî kişandiye.
Belkî qasî me kişandiye. Belkî ji me zêdetir jî
kişandiye.”¹⁸⁵

“Em diçin wê derê fotografan radikin Cizîrê
de, ez carna wiha dibêjim, ew hîn caran hinek
dibêjin dilê min dimîne bi wan re. Dilê min gelek
caran bayilmiş dibe (ji xwe diçe). Êş davê dilê

183 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013

184 Schirmer, J.G. 1989:3-5.

185 Hevdîtin bi Besîmeyê re, Amed, 06.11.2013.
min. Ez dibêm Xwedê ji te razî be, bes bêje. Dilê
min êş dikevê. Dema tê bîra min madê min wilo
zer dibe.”186

“Em her tim diçin partiyan, komeleyan...”

Wekî ku me berê jî diyar kiriye, em nikarin
bibêjin ku beşdarbûna çalakiyên Dayikên
Şemiyê ji bo bilêvkirina tecrûbeyan, têkoşîna
gelemperî û siyasîbûna jinên ku hevserên xwe
hatine windakirin destpêkek e. Li herêmê,
beriya çalakiyên Dayikên Şemiyê ku piştî
demekê dirêj e bûyerên windakirinê dest pê
kîrine, ev têkoşîn li rêxistinên mafan ên wekî
ÎHD û partiyên siyasîyên wekî BDP bûbû
têkoşîneke kolektîf.

Ya balkêş ew e ku, li bajarên herêmê
beşdarbûna vê çalakiyê carinan wekî çûna
“parti”yê (BDP), beşdariya mîtîngekê, çûna
rêxistineke mafên mirovan an jî komeleyekî
dihat dîtin. Çawa ku di salên 90’an de,
zordariya dewletê û pêvçûnên giranbi
bûyerên windabûnê re eleqedar dihatin
dîtin, beşdarbûna van çalakiyan jî wekî
beşdariya çalakiyekî tevgera kurdan an jî
têkiliyê bi saziyê mafên mirovan re
eleqedar dihat dîtin.

Piraniya xizmên windayan ên ku li Stenbolê
di çalakiya Mirovên Şemiyê de tên cem hev,
xizmên wan li herêmê hatine windakirin
û wan bar kiriye Stenbolê. Ev çalakî, ji bo
kesên ku heman êşê parve dikin, li bajarekî
mezin e ku ziman û çanda we ji wan re
biyanî ye, bûne cihê hevdîtinê, lê belê mirov
nikare vê yekê ji bo bajarên herêmê bêje.
Asuman a ku me li Stenbolê hev dîtiye,
dibêje, “Ew der wekî mala me ye, em yê li
wir hemûyan nas dikin, dema ku ez diçim
wir vedihesim û dibînim ku ez ne tenê me.
Ew wekî malbata min in.”187 û nîşan dide
ku ji bo wê Mirovên Şemiyê û hevsera

windayekî bûn girîng in. Gulperî ya ku me li herêmê hev dîtîye, diyar kir ku beşdarbûna çalakiya Mirovên Şemiyê zehmet e ji ber ku 186 Hevdîtin bi Zelîhayê re, Şîrnex-Cizîr, 23.09.2013. 187 Hevdîtin bi Asumanê re, Stenbol, 09.01.2014
T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê
53

ji navendê dûr e û got ku “Lê belê, heke yên partiyê niha werin vir, em diçin pêşwaziya wan. Em diçin Newrozê jî, Basê jî, li van deran em dilîzin û dilîlin.”188 Dîtina encamên zordariya li herêmê jixwe li herêmê hevpariyekê pêk tîne. Mirov dikare bêje ku hemû qadên ku ev ji ber vê hevpariyê tên cem hev jî xwediye manayên wisa ne: “Her gav em terin. Yanî gava te dî dernek be te dî yanî parti be yanî te dî ewk bikin yanî xaberdan hebî yanî telefonê me bikin em her gav terin ha. (...) Em terin, qîza me terin, ew qîzika zewicî pir tere. Em jî terin. Te dî me qelp qirîzi kir (min qirîza dil derbas kir). Em heftayek yoxun baqimê (rewşa giran) de bûn. Çogê me diêşiyar em ewqas nikarin ha. Yanî em du caran anjiyo jî bûn. Ama qelebalix be em tê de dayanmiş nabin (li ber xwe nadin) ha. Yanî qîzik ew û mêrê xwe her gav terin, ewana her tim di partiyê de ne, di yuruyuşan (meşan) de ne, yanî te dî şehîdan bînin mesela her gav tê de ne.”189 Saziya ku jinên li bajarên herêmê li hemû qadên têkoşîna kolektîf qal dikin ÎHD ye. Mirov dikare bêje ku, li herêmê bi salan, bi taybetî jî dema ku mafên mirovan zêde dihatin binpêkirin, ÎHD ji bo guhdarîkirina pîrsgirekên merivên windayan, şopandina pêvajoyên wan ên hiqûqî û bo piştgirîdanê, saziya tenê bû. Wekî partiya siyasî jî BDP û yên beriya wê tên nîşandan. Têkoşîna kolektîf a merivên windayan li vir bi salan berdewam dike. Em dikarin bêjin ku aliyekî hevpariya ku li jor hatiye qalkirin ji vê rewşê pêk tê.

“Heke ez neçim, bêhna min dernayê”
Piraniya jinên ku me pê re hevdiîn çêkirine,
ji van çalakiyên ku wekî “fotograf rakirin”
tên tarîfkirin haydar in. Ew, beşdariya van
çalakiyan wekî berpîrsiyariyekî ku hevsera
windayekîbûnê hewce dike dibînin. Dema ku
me ji wan pîrsî ka diçin an naçin çalakiyan,
gotin: “Helbet em her tim diçin”, yê ku naçin
jî xwestin teqez rewşa xwe diyar bikin: A rast
diçû, diviya biçê, lê dema wê tune bû, her ku
dema wê dibû diçû, ji ber ku nexweş e her tim
nedikarî here, lê heke nexweş nebûya dixwest
hertim here, malbat û zarokên wê jî hertim
diçûn:

“Sê sal in em bi van fotografan ve diçin
Koşiyolîyê, em bilind dikin. Ez jî rahatsız im
(nexweş im), ez qet narim. Hema bêje sal û sê
meh e ez carek tenê çûme ha. Ez nikarim, ez
nexweş im. Ez pîr li dû wî geriyame, ez bûme
pûç. Ez du caran ameliyat bûme. Her êş li canê
min heye, mîde heye, bagirsak (rovî), safra
kesesî (kîsikê zirav), böbrek (gurçik), kevir tê de
derketiye, ez nikarim. Ez nikarim herim Deriyê
Merdînê û ji wir ve gerim.”¹⁹⁰

Pênaseya “Fotograf rakirin”, ne tenê ji bo kirina
“rakirina fotografan” tê bikaranîn; yê wînda
wekî ku li wir tînin afirandin. Jin bi xwe nikarin
herin jî, wêneyan dişînin wir da ku ew “li malê
nemînin”, ev yek wateya gîrîng a vê hewldana
afirandinê diyar dike:

“Erê welle derdê me hemûyan yek e. Ez dema
neçim jî, yanî rojekê ez wê de neçim ez yanî
dibêim ez biçûyama. Ez dibêim bila fotografê me
nemîne, ez fotograf rê dikim.”¹⁹¹

10. Wek Qadeke

Têkoşînê Hiqûq

Çalakiyên Mirovên Şemiyê yê mirovên
windayan bi daxwaza “Windahî bînin dîtin,
faîl bînin darizandin” berdewam dikin. Bêyî ku
dadmendî û hevrûbûn pêk bînin, ew ne mimkun
e ku mirov bikarin rastiya van windakirinan
ji bîr bikin. Merivên windayan, heta ku xwedî

gorên windayan nebin, hîn nebin ku ka çi bi
merivên wan hatiye, û faîl nayan cezakirin, dê
di dubendiya hevî û şînê de bimînin û tesîra
windakirinan dê hertim bandorekî li jiyana
wan bike. Xebata Koma Têkoşina Bêcezatî ya
188 Hevdîtin bi Gulperiyere, Şirnex-Hezex, 22.09.2013.
189 Hevdîtin bi Pakizeyê re, Amed, 07.11.2013.
190 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013
191 Hevdîtin bi Melihayê re, Şirnex-Cîzîr, 21.09.2013.

54

“FOTOGRAF R AKIRIN”

Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê a ku li
ser daneyên hiqûqî yên 252 windayan diyar
dike ku li Tirkiyeyê ji bo windayan dadmendî
tune ye.192 Dema ku em li van daneyên jor
diniherin, dozên wekî yên di van salên dawî
de ji bo Cemal Temizöz, Musa Çitil û Mete
Sayar hatine vekirin, girîng in, lê belê ne
kafî ne.193 Helbet mirov hê pê nizane ka dê
192 Bnr. [http://hafiza-merkezi.org/duyuru.
aspx?NewsId=326&LngId=1](http://hafiza-merkezi.org/duyuru.aspx?NewsId=326&LngId=1)

193 1) Doza Temizöz û Hevalên wî: Piştî qebûlkirina îdîanameya
bi mêjûya 14.07.2009 ya Dozgeriya Komarî ya Amedê (Diyarbakır
Cumhuriyet Başsavcılığı), li der barê 20 kuştinên faîlî meçûl ên
ku li navçeya Cizîrê ya Şirnexê di dema ku Cemal Temizöz wek
Komutanê Jendirmeyan yê Navçeyê yê Cizîrê dixebitî hatibûn kirin
dozek hat vekirin.2) Doza Mete Sayar: Li ser kuştina 6 gundiyan
ji aliyê leşkeran ve piştî binçavkirinê li şara Görümlü (Bespin) ya
Sîlopiyê 14 Hezîran 1993'da, ji bo efserên wekî 23. Komutanê Sînorî
Lekê yê Jendirmeyan emekdar Tugeneral Mete Sayar dozek hat
vekirin. 3) Doza Mûsa Çitil: Piştî qebûlkirina îdîanameya bi mêjûya
16.07.2012 ya Dozgeriya Komarî ya Merdînê , ji bo Musa Çitil ku
di salên 1992-1994'an de li Derik/Mêrdînê bi rutbeya serpelê ve
bûye Komutanê Jendirmeyan yê Navçeyê û ji 2013'ê bi vir de bi
rutbeya xwe ya Tugeneral wek Komutanê Jendirmeyan yê Navçeyê
yê Enqereyê dixebite dozek hat vekirin. 4) Doza Mûsa Anter:
Îdîanameya ku ji aliyê Serdozgeriya Komarê ya Amedê (bi TMK
xal:10 rayedar) ve derbarê 4 kesên de ku Hamît Yildirim ê têkildarî
cinayeta Mûsa Anter jî tê de ye, hatiye amadekirin, ji hêla Dadgeha
Cezayê Giran a 7'emîn ve di 5 Tîrmeha 2013'an de hate pejirandin.
5) Doza Darbeya Leşkerî ya 12'ê Îlonê: Bi îdîanameya Serdozgeriya

Komarê ya Enqereyê (bi xala 250'an a CMK'yê peywirdarî û rayedariya taybet) di 03.01.2012'an de derbarê şikbar Alî Tahsîn Şahînkaya û Ahmet Kenan Evren de doz hate vekirin. 6) Doza Faîlî Meçhûlan a Mecît Baskin û yê din ên li Derdora Enqereyê. 7) Doza Windahiyên Pasûrê: Di 9 Kewçêr 1993'yan de li mezraya Keper a gundê Alacakaya yê girêdayî navçeya Pasûrê ya Amedê 11 gundî piştî hatin binçavkirin winda bûn; der barê wan de ji 2006'an ve dozgerî lêpîrsînê didomîne û di 24 Kewçêr 2013'an de îdianame amade kir. Îdianame ji aliyê Dadgeha Cezayê Giran a 7'emîn a Amedê ve jî hate pejirandin û di vê îdianameyê de ji bo Tumgeneral Yavuz Erturk ê Komutanê Tugaya Komandoyan ê wê demê 11 caran cezayê girtîbûnê yê muebbet ê girankirî û 25 sal cezayê girtîbûnê tê xwestin. 8) Doza Gevêrê: Di 26 Avrêl 1995'an de li gundê Yekmalê yê girêdayî Gevera Culemêrgê şivanê bi navê Nezîr Tekçî ji aliyê leşkerên Tugaya Piyadeyan a Gelîboluyê ve hate binçavkirin û windakirin; ji bo vê yekê derbarê Albay Alî Osman Akin û Yarbay Kemal Alkan de di Dadgeha Cezayê Giran a Culemêrgê de doz hate vekirin. 9) Doza Tîlê: Di Kewçêra 1993'an de leşkeran bi ser gundê Vartinis ê girêdayî navçeya Tîl a Mûşê de girt û Mehmet Nasir Öğüt, Eşref Oran, Sevda Öğüt, Sevim Öğüt, Mehmet Şakir Öğüt, Mehmet Şirin Öğüt, Aycan Öğüt, Cihan Öğüt ve Cinal Öğüt ji aliyê leşkeran ve hatin kuştin. Di dema vê bûyerê de kesên li ser kar bûn; Jandarma Yuzbaşı Bülent Karaoğlu ku peywira Komutaniya Bolukê ya Komandoyan a Cendirmeyan a navçeya Dêrxasê bi cih dianî, Üsteğmen Hanefi Akyıldız yê Komutanê Boluka Komandoyan a Cendirmeyan a navçeya Dêrxasê, Şerafettin Uz ê Gerîndendeyê Şûbeya Harekata Taybet a Gerîndetiyê Emniyetê yê Mûşê û Turhan Nurdoğan ê bi rutbeya başçavuşê cendirmeyan Komutaniya Qereqola Cendirmeyan a Gokyaziyê dikir, wek bersûc têne darizandin. 10) Doza Eşref Hatîpoglu: Di sala 1993'yan de li Liceyê encamekî çawa ji van dozan derkeve û faîl dê werin cezakirin an na. Piştî ku kesên ku di salên 90'î de li herêmê xebitîne û tev li kîrinên windakirinê û înfazên kêfî û îllegal bûne ji ber dozên wek Ergenekon û Balyoz hatin girtin, merivên windayan ji bo beşdariya van dozan serî lê dan. Lê belê daxwazên wan nehatin qebûl kirin. Sûcên ku ji bo wan kesan hatin gotin ji Fîratê wêdetir neçûn. Her çiqas ew doz terî nekin jî, vekirina wan û dîtina termên hîn windayan bi saya kolanên li herêmê ji bo merivên windayan bû heviyek. Lê belê,

pratîkên heta niha me dîtine, wek berdana Kamil Atak û Abdülhakim Güven, baweriya mirovan a hiqûqê ku jixwe qels e, sisttir dike: Mirovên windahiyan ku bi girseyî beşdarî dozan dibin, ji aliyekî ve dibêjin: “Em ê heta dawiyê vê dozê taqîb bikin, di gorên xwe de jî em dev ji wan bernadin.” û ji aliyê din ve jî dibêjin: “Em bawer nakin ku dewlet dê rastiyan aşkere bike û sûcdaran ceza bike. Jixwe ew her tiştê dizane û heke bixwesta, heta niha dê bikira. Wekî mînak, hevsera windayekî got: “Ez bawer nakim ku ev dewlet bi rastî dadmendiye bîne.” û piştî jî diyar kir ku wan dozan dişopîne, beşdarî wan dibe û di gorê xwe de jî dê dev ji daxwaza dadmendiye bernade. Her çiqas ev gotin hev negirin jî, jin bi rastî dixwazin diyar bikin ku Tuggeneral Bahtiyar Aydın ê Komutanê Hêrêmê yê Cendirmeyan ê Amedê tê kuştin û di bûyeran de 16 kes tên kuştin; derdarê vê yekê de ji aliyê Serdozgeriya Komarê ya Amedê ve îdianame hate amadekirin û rojek mabû ku dem di ser re derbas bibe, di 22 Kewçêr 2013’an de ji aliyê Dadgeha Cezayê Giran a 8’emîn a Amedê ve (bi xala 10’an a TMK’yê peywirdar) hate pejirandin. Di îdianameyê de têkildarî suîkastê albayê malnişîn Eşref Hatipoğlu yê Komutanê Alaya Cendirmeyan a Amedê yê wê demê û Üsteğmen Tünay Yanardağ wek şikbar cih girt. 12) Mûş: Li bajaroka Vartinis a navçeya Tîlê ya girêdayî Mûşê di 17 Gulan 1993’yan de bi îdiaya “alîkarî dane rêxistina neqanûnî” mal hatin şewitandin û tê de 9 kes şewitîn û mirin. Derbarê wê de ji aliyê Serdozgeriya Komarê ya Mûşê ve lêpîrsîn hate destpêkirin û Dadgeha Cezayê Giran a Mûşê îdianame hate pejirandin. Di îdianameyê de Yüzbaşı B.K. yê Komutanê Qereqola Cendirmeyan a Dêrxasê, Piyade Üsteğmen H.A., Başçavuş T.N. yê Komutanê Qereqola Cendirmeyan a Gokyaziyê û Ş.U. yê wekîlê Gerînendeyê Şûbeya Harekata Taybet ji bo her yekî 9 caran cezayê girtîbûnê yê muebbet hate xwestin û di darizandina van her 4 kesan di 4 Rezber 2013’an de dest pê kir. 13) Cem Ersever: Serdozgeriya Komarê ya Enqereyê dosyaya lêpîrsînê ya ku bi dîtina termê Jandarma Binbaşî Ahmet Cem Ersever di 4 Sermawez 1993’yan de dest pê kirî, di gel ku 20 salên demderbasbûnê, derbas bûbûn jî biryar da ku neyê girtin. Dozgerî ji bo doza Eşref Bitlis jî bi heman awayî tev geriyabû û li gor biryarên DMME’yê wek sûcê li dijî mirovahiyê nirxand û biryar da ku dema derbasbûnê ya 20 salan neyê bikaranîn.

baweriya wan a bi dadmendiya dewletê tune ye,
lê belê ew ji bo vê têkoşînê bibiryar in.

“Şûnde çawa bû, rastî nizamim, ez wî
nizamim”

Me li jorê jî gotibû ku jinan di nav vê têkoşînê
de rola xwe bi awayekî aktîf lîst. Dema ku ew
tiştê kirin jî bi hemû berpirsiyariyên xwe yê
din re kirin. Nezanîna tirkî, nezanîna xwendin-
nivîsandinê û nezanîna prosedurên hiqûqî, di
nav pêvajoya lêgerînê de astengî derxistibin jî ji
bo jinan nebûn asteng.

Ev pêvajoya lêgerînê ya dijwar bi piranî
negihîşt encamekê. Li gorî lêkolînê ku li
ser lîsteya ku Navenda Bîrgeh, Dadmendî û
Heqîqetê derxistiye hatiye kirin, ji windahiyan
%67 termên wan nehatin peydakirin û %7 jî
termên wan hatin peydakirin lê nehatin teslîmî
malbatan kirin.¹⁹⁴ Hevserên windayan ku
dibêjin “Ez dizanim ku ew êdî sax venagere, lê
dixwazim ku gorekî me heb ku ez di cejnan de
biçim zîyaretê.” lêgerînê didomînin.

Her çiqas encam bi piranî jê derneketibin jî,
jinan teşebusên hiqûqî yê yekemîn kirine. Lê
belê, dema ku me pirsên “parezerên we kîne,
cara ewilî we kengî doz vekir, navê dozger çi bû,
niha rewşa dozê çi ye?” ji wan dikirin, bi piranî
bersivên wiha didan:

“Mahkeme (dadgeh) doqsan aliyê de (nod û
şeşan de – 96’an de) bû bawer dikim. Ez esasî
nizamim ya rastî. Xwendin û nivîsandina min jî nîn
e. (...) Qazete (rojname) jî hebû li malê, dizanin.
(...) Avûqatê (parêzerê) me hebû. Tiyê min bibû
avûqat, avûqatê me hebû. Şûnde çawa bû, rastî
nizamim, ez wî nizamim.”¹⁹⁵

“Ez nizamim tiyê min çî kiriye. Me avûqat
(parêzer) girt, dosyaya xwe da wî. Avûqat jî tişte
nekir. Niha jî dosya mala avûqat de ye.”¹⁹⁶

Jin di nav lêgerînê, tevlêbûna dozan û têkoşîna
kolektîf ya dadmendiya de cihê xwe li herî pêş

digirin, lê belê dema ku dor tê şopandina hiqûqî disekinîn. Nezanîna tirkî û nezanîna xwendin-nivîsandinê helbet ji bo safîkirina mijarê girîng e. Her wiha, ji bo ku mirov bikare ji zimanê hiqûqî û prosedura wê fehm bike, zanîna tirkî û xwendin-nivîsandinê jî ne bes e û ji bo mîrên ku dizanin jî problemeke mezin e.

“Ez çûm dilekçeci (daxwazname – arzûhal). (...) Li merkeza Silopiyê, ez çûm min digot li kî derê dilekçe dinivîsin. Min pirsiyar dikir. Tu kes hevalê min nebû. Kes hevalên min nebû. Kesî min nebû hevaltiyê bi min re bike, bi min re bigere. Ez tenê digeriyam. Kurikê min keçikê min destê wan digirt her car min bi xwe ra dibir. (...) Ez diçûm min digot dilekçe li kî derê dinivîsin. Digotin here dayê li vê derê bide nivîsandin. Ez diçûm wê derê. Min digot zilamê min winda bûye, wilo winda bûye. Dilekçe min dinivîsand. Min dibir savcilixê (dozgeriyê), min dida hakim (dadger). Min digot zilamê min winda bûye. Ez dewa zilamê xwe dikim. Min nedizanî. Ez dihatim, ez diçûm, min yekî din dinivîsî. Tu tiştêk çênedibû. Ez dihatim diçûm, derekê din min yekî din dinivîsî. Dîsa tu tiştêk çênedibû. Min deh dilekçe wilo dane.”¹⁹⁷

Lê belê mirov nikare bibêje ku ew dezavantajên ku di şart û mercên 90’î de astengî dernexistine, di warî şopandina hiqûqî de astengî derdixin û nikare mijarê bi vê safî bike. Ji ber vê yekê, em nikarin bêjin ku dîrxistina jinan ji pêvajoyên hiqûqî ne tenê ji ber şîdeta dewletê ya 90’î ye. Zanîna navgîneke girîng a îktîdarê ye û bi giştî jî di destên mîran de ye, ev yek bi rolên zayenda civakî re jî giredayî ye. Li gel gotinên wekî “Ez ê di gora xwe de jî vê dozê bişopînim.” ku hertim tîna dîbarekirin, jin zanîna hiqûqî dewrî kur û tiyên xwe an jî kesekî din ji malbata xwe ku tirkî û xwendin-nivîsandinê dizane dikin. Ev yek nîşan dide ku jinan rolên xwe yê zayenda civakî qebûl kirine û xwe ji bo qada hiqûqî ehil nabînin. “Êdî ne di sorime (ber pirsiyariya) me de ye. Me dewa xwe kiriye, çî bû nizamim. Ama (Lê) em diçin fotorafê xwe bilind dikin. Dinya alem tê. Xwediyê

wan insanan yê n ku wilo bûyine hemû tîn. Ne ku
197 Hevdîtîn bi Zehrayê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013
194 Bnr. <http://hafiza-merkezi.org/duyuru.aspx?NewsId=326&LngId=1>
195 Hevdîtîn bi Nafiyeyê re, Şirnex-Cizîr, 21.09.2013.
196 Hevdîtîn bi Neziheyê re, Şirnex-Navend, 20.09.2013.
56
“FOTOGR AF R AKIRIN”

tenê ez diçim, hemû kes tîne. Dinya tê. Yanî yê n
ku mirovên wan çûyî, windabûyî, hatiye kuştin
hemû tîn dewa dîkin.”198

Piraniya wan jinan bi nîkaha fermî nezewicîne,
ev jî sedemek bo beşdarnebûna xebatên hiqûqî
ye. Jin ji ber vê rewşê ji gelek mafên civakî
bêpar in û her wiha ew di warî hiqûqî de wek
muxatab nayên dîtîn.

“En son (herî dawî) dema min dîlekçe
(daxwazname) da hundir [da dozgeriyê], got
evlenma [mehr] te tune ye, yan tiyê te yan
gorima [xwehmêra] te bila were yanî bila dewe
[doz] veke. Zarokên min jî nikarîbûn dewe
vekirîbûna. Zarokên min jî min li ser xwe yaz
kîrine [nivîsiye]. Nikaha min tune. Vî çaxê gorima
min li gund bû, min telefon kir ev hat. Min dosya
li ser navê wê çêkir.”199

Tunebûna nîkaha fermî ne tenê astengiyek ji
bo şopandina hiqûqî ye. Dema ku Melîha dibêje
“Hevsera wî ya bi nîkaha fermî zewicî ez bûm,
lewma ez fotografa wî radikim”200 , bi rastî diyar
dike ku ev mijar di lêgerîn û têkoşîna windayan
de çiqas girîng e.

“Xwedê heqê me li erdê nehêle”

Astengiyên di lêgerîna dadmendiya de
derdikevin holê, pratîkên hiqûqî û encamên heta
niha derketine, li gel têkoşîna bibiryarî didome,
hêviya ji bo pêkanîna dadmendiya kêmtir dike.
Di hemû hevdîtînen me bi jinan re çekirine de,
ew faktora olê ku di gotinên wan de serekê ye,
herî zêde ji bo dadmendiya bi kar tînin. Her ku,
ji ber ku emrê wan terî neke, baweriya wan a
bi dîtina dadmendiya vê dinê ve kêmtir dibe,

gazinên ji bo dadmendiya zêdetir dibin.²⁰¹

“Me digirin, me dikujin, me winda dikin, çi dikin me. Her tiştê bi me dikin. Çi dikin çi nakin... Zilma wan li ser me pir e. Zilmê li me dikin. Me dikujin. Xwedê heqê me ji [wan] re nehêle. Em heta sax bin, li dinyayê bin, em ê bêjin rebbê me tu heqê me û sebiyê me û heval û hogirê me û insanê me û wan insanê me yê ku gişt winda ne, gişt kuştî ne, gişt hepsan de ne, gişt hêsirî de ne, ezayê pir kişandine, Xwedê heqê me hemûyan nehêle. Ne yê min tenê, ê giştikan bi wan re nehêle. Heqê wan çi bû li me, ka bêje, çi heqê wan çi bû wan li me kirin?”²⁰²

“Xwedê heqê (mafê) me li erdê nehêle. Yê hemûyan. Yê ku fotografê wan radikin Xwedê heqê wan nehêle li erdê. Ew hemû jî wek zarokê min in. Ewana jî wek zilamê min in.”²⁰³

“Îsal gotin bariş çêdibe, zêde zêde kêfa me hat”

Ew jin bi giraniya şîdeta şerê re dijîn. “Li gorî mêran, aştî ji nû ve parvekirina hakimiyetê ye. Lê belê, ji bo jinan ya girîng sazkirin û telafîkirina ziyanên ku şerê di nav jiyanan de çêkirine ye.”²⁰⁴ Ji bo jinên ku me pê re hevdişîtin kirine rastî sereke ye. Di gotinên wan de daxwaza herî girîng peydakirina hestiyên windayan û cezakirina faîlan bû. Her wiha, daxwaz û hêviya aştîyê jî di hemû gotinan de gelek caran hatin dîbarekirin. Jinan gelek caran diyar kir ku ew bi qasî ku bêriya windayan dikin beriya aştîyê jî dikin û dixwazin ev pêvajoyê biçe serî.

“Min dibê aştî çêbe, min dibê xweşî çêbe. Ew qas hatî serê min jî, zilamê min çû, birayên min çûne, ez giriyame, ez dixazim tu dayîkên, tu xwayîkên din negirîn. Ez naxwazim tu qîzik bimînîn û mala wan li ber wan xirab be. Ez naxwazim birayên tu kesî bimirin. Ez naxwazim zilamên tu kesî bimire (...) îsal gotin bariş (aştî) çêdibe, zêde zêde kêfa me hat. Me windabûyê xwe ji bîr kirin. Me go yeter kî (bes) hew camêr bigirîn, hew xwişkên me bigirîn, hew keçikên me bigirîn, hew dayîkên me

bigirîn.”205

198 Hevdîtin bi Haseneyê re, Amed, 05.11.2013

199 Hevdîtin bi Kumrûyê re, Amed, 07.11.2013.

200 Hevdîtin bi Melihayê re, Şirnex-Cîzîr, 21.09.2013.

201 Göral, Ö. S., Işık, A., Kaya, Ö. 2013:54.

202 Hevdîtin bi Sevdayê re, Amed, 04. 11. 2013

203 Hevdîtin bi Melîhayê re, Şirnex-Cîzîr, 21.09.2013.

204 Barış için Kadın Girişimi Çözüm Süreci Raporu, 2013.

205 Hevdîtin bi Gulbaharê re, Şirnex-Basan, 23.09.2013.

T I Ş T Ê N K U X E B A T A Q A D Ê D E R X I S T I N E H O L Ê

57

“Her tişt were ortê bariş baş e tabî”

Windakirin, ji bo malbata windayan û ji ber tesîra li ser wan çêdike, şîdeteke dewletê ya dijwar û domdar e. Ji ber ku dema ku mirov bedenekî nebîne, ew êş û dîlemaya hêvî û şînê naqedin. Heta ku malbat termên windayan peyda nekin, hîn nebin ka çi li wan hatiye, sûcdar nayan darizandin, ew êş nayê jibîrkirin û ew kul xweş nabe. Wekî ku hevserêke windahiyekî gotiye, daxwaza ji bo hiqûq, dadmendî û hesab pirsîn û hevrûbûnê ne tenê daxwazek bi serî xwe ye, di heman demê de, ew ji bo peşerojekî hevpar jî sereke ye:

“Dema barişê (aştiyê) de, yanî em her tim taraftarên (alîgirên) barişê bûne, aştiyê bûne. Welle ez naxwazim xwîn jî bê rêtinê. Lê gava ku ez bêjim failê van insanan dernekevin, eger van insanan eger kî emir daye wan, çima ev insanana evqas kuştin, çima ewqas şevitandin, çima ev insanana winda kirin, hestiyê wan jî winda kirin, yanî ew tiştan hemû neyê ortê (aşkera nebe), wan insanana ceza nebin, aynî ew jî wekî wan ceza nebin, cezayekî giran gerek (pêwîst e) bigrin, yanî wan tiştana neyên ortê ez barişê naxwazîm. Ez qarşî me (ez li dij im). Yanî evana boşiboşine (bêsedem) neçûn. Her tişt were ortê bariş baş e tabî. Xwîn bila neyê rijandin tabî. Temam soniçta (dawiyê de) ew insan in, [ji] her kesî re yaşam (jiyan) lazim e. Ama gava vî tiştê neyê ortê, ez bi xwe bariş naxwazim. Heger ev neyên ortê, yani

kî çûbe jî ha ji tarafê me çûbin ha ji tarafê wan çûbin. Hîç ferq nake. Gerek her du alî jî heqê xwe bi hev helal [bi]kin. Ewê din ku çûne çûne, qey tiştê ha dibe? Eger evana boşîne çûbin... Na. Ew ne qolay e (hêsan e)."206

206 Hevdîtin bi Besîmeyê re, Amed, 06.11.2013.

58

"FOTOGR AF R AKIRIN"

ENCAM Û PÊŞNIYAR

TIŞTÊ NKUXEBATAQADÊ DERXISTINEHOLÊ

59

Armanca hevdîtinên ku me bi hevserên windayan re çekirine bi rêya parvekirina tecrûbeyan jinan nîşandana dereceyê şîdeta dewletê û analîzkirina vê şîdetê bi lênerîneke zayenda civakî bû. Em dizanin ku windakirin li Tirkîyeyê wekî stratejiyeye dewletê di salên 90'î de li hemberî kurdan hat bikaranîn. Me hewl da ku di van mercên dîrokî de tecrûbeyan jinan bi taybetî ji aliyê hevsera windayekîbûnê ve binirxînin.

Wekî Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê em hewl didin ku bînpêkirina giran a mafên mirovan bi alikariya şahîdên wan bûyeran derxin holê ji ber ku em dixwazin piştgiriyê bidin pêkhatina hafizayekî kolektîf. Li gel vê yekê, em dixwazin ev bûyer neyên dubarekirin û daxwazên heqan ku dê têkoşîna ji bo aştiyeye mayînde û demokratîk pêk bîne xurt bikin.

Li gelek welatan di sih salên dawî de, ji bo pêvajoyên aşti û demokratîkbûnê ku piştî dewrên derbeyan, rejîmên otorîter, şerên navxweyî û pêvçûnên etnîk dest pê kirine, dadmendiya pêvajoya derbasbûnê û mekanîzmayên wê tên bikaranîn. Ji van mekanîzmayan yê ku herî zêde tên bikaranîn reformên saziyî û bernameyên tezmînatê ku ji komîsyonên heqîqetê, darizandin û mekanîzmayên ji nû ve sazîkirinê pêk tê ne. Di van pazdeh

salên dawî de, wekî bertekek li hemberî paşçavkirina tecrûbeyên jinan di demên şer û pêvçûnan û piştî wan de, mekanîzmayên dadmendiya pêvajoya derbasbûnê di çarçoveya zayenda civakî de tîn bikaranîn. Di komîsyonên heqîqetê de, xebatên ji bo temsiliya yeksan a jinan, heqîqetên jinan û avakirina sîstemên ji bo aşkerekirina van heqîqetan gelek bi pêş ve çûne. Di warî darizandinê de, mijarên ku herî zêde tîn nîqaşkirin, amadekirina şert û mercan ji bo parvekirina tecrûbeyên jinan, tedbîrgirtina li hemberî zêrê fîzîkî û derûnî, darizandina jinan ji aliyê dadgerên jin ve û têkoşîna li hemberî bêcezatî ne. Di bernameyên tezmînatê de ji bo jinan cudakeriya pozîtîf û di reformên saziyê de jî peşniyarên politikayê yê girîng tîn qalkirin. Reformên qanûnî yê ku dê ber lê dubarekirina bûyerên piştî demên şer û pêvçûnan çêbûne bigire û rewşa jinan a civakî a bi dezavantaj biguherîne gelek girîng in.

Dema ku mirov bi nêrîneke zayenda civakî li van mekanîzmayan dinihere, hem tecrûbeyên jinan aşkere dibin û hem jî têkiliyên serdestî yê ku dibin sedema van tecrûbeyan tîn ber çavan. Ji ber vê yekê, dadmendiya ku mirov dixwaze bi bikaranîna hemû mekanîzmayan ava bike, dadmendiyeke veguherîner a ku dixwaze neyeksanî û cûdakeriya zayendî a civakî tune bike.207

Dîtina Koma Xebatê ya Windakirinê Bi zorêya Konseya Neteweyên Yekbûyî ya Mafê Mirovan jî wek vê ye. Li gorî wan, divê jin bi avayekî aktîf beşdarî hemû merheleyên aşkerekirina heqîqetan û lêkolînên windakirinê bibin. Ew diyar dikin ku bernameyên tezmînat û selihandinê yê ku dê ji bo jinan bîn bikaranîn gelek muhîm in û bernameyên tezmînatê ku li gorî zayenda civakî tev digerin, divê cudatîyên zayendî yê civakî ku beriya şer û pêvçûnan jî hebûn baş bibînin.

Di çarçoveya vê nêrînê de, em jî dixwazin ku peşniyarên xwe di du beşan de parve bikin. Em ê hewl bidin ku daxwazên hevserên windayan ên ku der bare pirsgirekên wan ên ji windakirinê diqewîmin nişanî we bidin û bi peşniyarên xwe yên li dijberî serdestiya zayendperest piştgirî bidin wan.

Jinên ku me pê re hevdîtî çêkirine daxwazên xwe yên der bare windakirinê wisa diyar kirin:

- Ji malbatan re vegotina serencama wendeyan ji aliyê dewletê ve;
  - Peydakirina termên windayan û teslîmkirina wan a malbatan;
  - Qebûlkirina dewletê ya sûc û berpirsiyariyên xwe yên windakirinê;
  - Darizandin û cezakirina wezîfedarên dewletê yên ku rasterast tev li windakirinan bûne;
- 207 Valji, N. 2010:4.

60

“FOTOGR AF R AKIRIN”

- Meşandina karên tezmînat û telafiye ji bo malbatên windayan. Ancax, tezmînat û telafî bi qebûlkirina dewletê ya berpirsiyariyê xwe re bimeşe;

- Rakirina astengiyên qanûnî yên ser standina teminatên civakî yên ku hevserên windayan bi saya hevserên xwe disitandin.

Wek Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê, em dixwazin peşniyarên xwe yên ku me li ser analîzên hevdîtînan, rapor û nîqaşên der bare vê mijarê de derketine û dîtînen NY'yê amade kirine di çarçoveya mekanîzmayên dadmendiya pêvajoya derbasbûnê de pêşkêş bikin.

Daxwazên Ji Bo Aşkerekirina Heqîqetê

- Divê ji bo aşkerekirina serencamê windayan ji zanîna jinan sûd were girtin. Divê rê û rêbazên ku ji bo dîtina wan zanînan pêwîst in li gorî rewşa jinan a civakî bînan amadekirin;

- Hemû qonaxên ku dixwazin heqîqetê aşkere bikin, Komîsyonên Heqîqetê ku dê

li windakirinan jî bi taybetî bikolin jî di nav de, divê bi çavekî zayenda civakî werin honandin. Divê di hîlbijartinên endamên van komîsyonan de jin xwedî mafê yeksan ê temsîlê bibin. Di nav lêkolînên windakirinê de mirov dikare ji bo lêkolîna tecrûbeyan jinên windayan sîstemên cuda ava bike. Bi vî awayî, tesîrên windakirinan ên li ser jinan di raporên encamê yê xebatên bi vî rengî de tîndîr diyarî û parvekirin;

- Divê di hemû xebatên aşkerekirina heqîqetê de, ji bo jinan sîstemên wisa hebin ku jin bikarin tecrûbeyên xwe yê jinîti, tiştên wekî şîdeta zayendî, destavêtin, tecawiz, tenêbûn û dûrxistina civakî ku bi tenê jinan dîtiye vebêjin. Jin dikarin pîrsgirekên ku li hevser, bav û zarokên wan qewimîne bi awayekî rehet vebêjin. Lê belê, lêgerîneke heqîqetê ku tenê bi gotinên jinan ên der barê bi windakirina hevserên wan ve disekine, tecrûbeyên taybet ên jinan nikare vebêje, li gel vê yekê, mirov nikare tesîra stratejiyên windakirinê ya li ser civakê baş fêhm bike.

Daxwazên ji bo Dadmendiya

- Divê ji bo ku sûcên şîdetê li hemberî jinan bêceza nemînin tedbîrên qanûnî bînin girtin. Jixwe astenga ku pêşi li vêgotina û darizandina şîdeta li ser jinan digire qanûn û pratîkên ku dibin sedema cezankirina sûcên li hemberî jinan e. Li gel windakirinên bi zorê, sûcên ku li hemberî jinan tîndîr diyarî efû û demboriyê werin girtin û ji bo sûcên zayendî gotinên jinan bibin sereke;

- Divê, ji bo ku jin bikarin ji bo darizandina faîlan serî li dadgehên bidin, tedbîrên ku dê rewşa jinan a bi dezavantaj biguherîne werin girtin. Divê jin bi saya bernameyên parastina şahidan bînin parastin û ji aliyê derûnî ve bînin alîkirin;

- Jin, ji ber rolên wan ên zayenda civakî, carcaran nikarin xwe bigihînin dadgehên. Di heyama darizandinê de (û di hemû heyamên aşkerekirina heqîqetê de) ji bo ku astengiyên li ber jinan

rabin, tedbîrên wekî peydakirina erebeyan ji bo çûna cihên ji bo darizandinê pêwist, û xizmetên xweytîbûna zarokên jinan werin girtin.

Mafên Civakî û Daxwazên Başkirinê

- Divê polîtîkayên tezmînatê li gorî perspektîfa zayenda civakî bîn amadekirin. Divê rewş

û tecrûbeyên taybet ên jinan di nav van polîtîkayan de bibin û bernameyên ku dê jinan xurt bikin bîn amadekirin;

- Piştî ku hevserên jinan bi zorê tîndarî windakirin, jin mecbûr dimînin ku hemû kemasî û

pêwistiyên malbata xwe bi tenê serê xwe îdare bikin. Di vê heyamê de, ji bo piştgirîdana

hevserên windayan, divê jin mafên wekî alîkarî ji bo xanî, çûn û hatina bêpere û ji bo

perwerdehiya zarokan burs bîn dayîn;

- Ji bo ku jin bikarin mafên wekî mîras, parvekirina mal û mulkan û hwd. bistînin, di gel

ku hevsera zewaca fermî nebin jî, divê gotinên wan bibin sereke û şert û mercên ku ji bo vê

yekê pêwist in bîn amadekirin;

- Jinên ku ji bo girtina hin maf û peredanî hevserên xwe wek "mirî îlan kirine", bi şart a ku

E N C A M Û P Ê Ş N I Y A R

61

mafên ku bi vê rêye girtine ji destê wan naçin, divê mafa vekişandina vê îlanê bîn dayîn. Ev yek ji bo jinan qet ne baş e ji ber ku hem mirî îlankirina hevserên xwe ji bo wan giran e û hem jî di warî hiqûqî de ev ji bo wan astengiyên derdixe;

- Qerara windatî, ji bo ku heta ku serencama hevserên wan diyar bibin, jin bikarin mafên

civakî bigirin dibe biryareke baş. Divê astengiyên li hemberî girtina vê biryarê bîn

rakirin û heyam bê rihetkirin.

Daxwazên ji bo Reformên Saziyî

- Divê perwerdehiya bi zimanê kurdî bibe fermî, di hemû xebatên gelemperî de pratîkên

duzimanî ji aliyê hiqûqî ve bîn parastin.

Qedexebûna zimanê kurdî jinan di lêgerina wan

a heqîqet û dadmendiye de qels dike û wan zêdetir mecbûrî mêran dike;

- Divê jin bikarin mafên civakî bi rêya hevserên xwe ne, bi serê xwe, wek welatiyeke yeksan bistînin. Ev yek şart e ku tedbîr ji bo ji holê rakirina rewşa hevserên windayan a bi dezavantaj a di sîstema ewleyî ya civakî de bête girtin. Rewşa jinan a ku bi rêya hevserên xwe di sîstema ewleyî ya civakî de cih digirin, wan di warên din de jî dixê rewşekî dijwar.

Daxwazên ji bo Xurtkirina Bîra Civakî

- Cihên ku bi salan bûne cihên têkoşîna windakirinan divê wekî navenda bîrê bête naskirin û li gorî daxwaza jinên ku bi salan ji bo vê têkoşînê xebîtine bête sazîkirin;

- Ji bo parvekirina tecrûbeyên jinan ên heyama têkoşîna windakirinan bi dewletê re divê metod bête dîtin. Divê ev tecrûbe di hemû heyamên muzakereyan de bi beşdariya jinan bête temsîlîkirin;

- Ji bo ku herkes rastiya bi zorê windakirinan bibîne û bizane, divê hin metod bête amadekirin û divê di vê zanînê de tecrûbeyên hevserên windayan jî cih bigirin.

62

“FOTOGR AF R AKIRIN”

ŞÎROVEYA GIŞTÎ YA KU
MECLISA GIŞTÎ YA NETEWYÊN
YEKBÛYÎ KONSEYA MAFÊN
MIROVAN KOMA XEBATÊ YA
WINDAKIRINÊN BI ZORÊ YAN
DERVEYÎ ÎRADEYÊ QEBÛL KIRÎ
YA DERBARÊ JINÊN TESÎRA
WINDAKIRINÊN BI ZORÊ LÊ BÛYÎ
SONUÇ VE ÖNERÎLER

63

Meclisa Giştî ya Neteweyên Yekbûyî
Konseya Mafên Mirovan
Koma Xebatê ya Windakirînên Bi zorê yan
Derveyî Îradeyê

Şîroveya Giştî ya ku Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê di kombûna xwe ya heştan de (31 Kewçêr- 9 Sermawez 2012) qebûl kirî ya derbarê jinên tesîra windakirinên bi zorê lê bûyî

Destpêk

Wekhevî û nekirina cudakariyê bingeha pergala mafên mirovan a navneteweyî pêk tîne. Ji bo ku windakirinên bi zorê werin sekinandin û pêşî lê bê girtin, divê dewlet van qanûn, polîtîka û kiryarên li gorî van rêbazan qebûl bike. Bi taybetî jî wekheviya zayenda civakî û xurtkirina jinan ji bo ku mirov bikare pêşiyê li windakirinên bi zorê yê jin bigire pir girîng e. Perspektîfa zayenda civakî li ser dezavantaj û astengiyên jinan ên di nav mafên mirovan de ne safî dike û ji bo çareserkirina li rê û rêbazan digere.

Ji bo ku rêgeza wekheviya zayenda civakî were pêkanîn, divê bikarin xwe bigihînin wekheviya zayenda civakî û divê hemû astengiyên li pêşiya jinan ku nahêlin xwe bigihînin mafên xwe werin rakirin. Ji bo vê yekê jî rolên zayenda civakî û hewcedariyên wê divê baş werin fêmkirin.

Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê, jin an jî zarokên keç wek mirovên hatine windakirin, wek xizmên kesên ku bi zorê hatine windakirin an jî wek keseke ji ber windakirinê zirar dîtî; qebûl dike ku ew mexdûr in. Tecrubeyên koma xebatê ev tişt derxistine holê: girêdayî rolên zayenda civakî yê dîrokî, çandî û olî, encamên windakirinên bi zorê tesîrên cuda li jin û zarokên keç dike.

Dema ku perspektîfa zayenda civakî bi windakirinên bizore re eleqedar dibe her wiha divê di nav zagonsazî, îdare û darazên dewletan de jî cih bigire. Wekheviya zayenda civakî ya di nav windakirinên bi zorê de di serî de lê ferz dike ku her kes bikare mafên xwe yê di Danezana Parastina Her Kesî ya li hember Windakirinên Bi zorê (ji niha pê de wek Danezan dê derbas bibe) de bêyî cudakarî bikarin bi kar bînin.

Koma Xebatê vê yekê qebûl dike ku ji bo

parastin û berfirehkirina mafên kesên hatine windakirin, roleke girîng a jinan heye. Koma Xebatê li gor tecrubeyên xwe pê dizane ku di nav têkoşîna li hemberî windakirinên bi zorê bi piranî jin di eniya pêş de bûne. Jin bi giştî ji bo ku aqûbeta kesên bi zorê hetine windakirin derkeve holê û ji bo ku alîkariya mexdûran bikin, rêxistin û komeleyan ava dikin.

Koma Xebatê dide zanîn ku berhevkirina agahî û pêşniyaran jî tê de hemû xebatên xwe li gor perspektîfeke zayenda civakî pêk tîne û ev yek di biryara bi hejmara 7/12 a Konseya Mafên Mirovan de ji Koma Xebatê tê xwestin.

Koma Xebatê ji bo ku xalên Danezanê bi perspektîfa zayendiyate civakî rave bike û ji bo ku ev xal topyekûn bêne xebitandin vê şîroveya giştî dipejirîne.

Şîroveya Giştî

1. Danezan, ji bo ku pêşî li windakirinên bi zorê bê girtin û bêtir xilaskirin, berpirsyariyên dewletan diyar dike. Dema ku Koma Xebatê alîkariya dewletan dike da ku xalên Danezanê werin xebitandin li gor vê belgeyê tev digere. Her çend di danezanê de nekirina cudakariyê û/yan prensîba wekheviya zayenda civakî bi awayekî vekirî tê de tune be jî, gelek belgeyên din ên navneteweyî van prensîban li ser dewletan ferz dikin. Her wekî gotina di xala 21' emîn de tê gotin; "xalên vê Danezanê, Beyannameya gerdûnî ya Mafên Mirovan an jî xalên di belgeyên din ên navneteweyî de bin pê nake û wek tengkirin an jî îhlalkirin nikare were şîrovekirin." Ji van gotinan jî tê fêmkirin ku ev Danezan yek ji parçeyên kulliyata mafên mirovan e.

2. Koma Xebatê dide zanîn ku her wekî di Danezana Navneteweyî ya Pêşlêgirtina Her Cure Cudakariya li hember Jinan (CEDAW) de hatiye diyarkirin, divê dewlet bêyî ku li rewşa wan a medenî binêre û li gor wekheviya jin û mêran, hemû mafên politîk, aborî, sosyal, çandî,

“FOTOGRAF RAKIRIN”

medenî û azadî û mafên din ên mirovane bide.
Pê re ji bo ku ev maf bînan bikaranîn çî astengiyên
hene divê dewlet rakin û her cure cudakariya
zayendî ji holê rakin.

Şîdeta zayendî û windakirinên bi zorê yê
jînan

3. Jin ji ber ku jin in, dema ku dibin mexdûrê
windakirinên bi zorê, her wiha dibin mexdûrên
şîdeta zayendî ya civakî jî. Şîdeta zayendî ya
civakî hem sedem hem jî encama cudakariya li
hember jînan e. Windakirina bi zorê ya li hember
jînan jî tê de her cure şîdeta zayendî ya civakî
nikare were meşrûkirin û divê dewlet li hember
vê yekê bergiriyên bigirin. Divê dewlet hemû
mafên mirovan û mafê jînan ê rastî cudakariyê
nehatinê û şîdet nedîtinê jî biparêze, alîkariyê jê
re bike û hewcedariyên wan pêk bîne. Dema ku
ev berpirsyarî nehatine bicihanîn, dibe sedema
şîdeta li hember jînan û vê şîdetê zêde dike.
Mexdûrên jin ên windakirinên bi zorê

4. Jin mexdûrên windakirinên bi zorê ne. Her
çend îstatîstîk nîşan didin ku yê zêdetir bi zorê
têne windakirin mêr in jî, di dosyeyên Koma
Xebatê de jinên ku bi zorê hatine windakirin jî
hene. Her wiha xizmên jin ên mêrên windakirî
jî wek mexdûrên windakirinên bi zorê têne
hesibandin.

5. Divê dewlet hebûna windakirina bi zorê ya
jînan qebûl bike, divê dewlet cureyên zirarê yê
xweserî jînan jî qebûl bike. Ew jî şîdeta zayendî,
bi zorê ducanî kirin û encamên psîkolojîk ên
van kiryan û ji aliyê civakê ve lekedarkirin,
guherîna pergala malbatê û hwd. in.

6. Li hin welatan jinên endamê civakên
kêmahiyên û yê xizan ku tesîra newekheviya
civakî lê bûye bê star in û rastî windakirinên bi
zorê tînin. Hewcedariyên xweser ên van jînan,
berpirsariya dewletan zêdetir dike da ku bi
feraseteke rast wan biparêze û hewcedariyên
wan temîn bike.

7. Koma Xebatê pê dizane ku jin di demên pevçûnan de zêdetir bê ewlehî ne. Di nav demên pevçûnan de gelek jin dibin armanc û bi zorê tîndakirin an jî tesîra şîdeta girêdayî zayenda civakî li ser jinan dibe.

8. Jinên ku bi zorê tîndakirin, bi awayekî bêrê jî şîdeta zayendî lê dibe, eziyet lê tîndakirin û kêmtîndakirin. Ji ber taybetmendiyên xwe yê biyolojîk û nemaze jî taybetmendiyên welidandinê, jinên mexdûrêb tîndakirinên bi zorê ji bo hin berjewendiyên wek alav tîndakirin bikaranîn. Bedenên jinan wek parçeyeke stratejiya kontrolê ya civakî tîndakirin. Li gorî tecrubeyên Koma Xebatê, îfadeyên şahidên bûyerên wiha û îfadeyên kesên ku karîne bijîn, jinên ku bi zorê tîndakirin, tecawiz jî tîndakirin de, rastî şîdeta fizikî û zayendî tîndakirin û ev cureyê şîdeta yan jî tehdîda zirareke wiha nakeve nav pênasîyê.

9. Dema ku jinên bi zorê tîndakirin rastî îstîsmara zayendî tîndakirin û bûyî xwesteka xwe ducanî dibin an jî dema ku ducanî bin bi zorê werin tîndakirin, dîsa mexdûr dibin. Ev rewşên wiha ji bo jinên ku ji tenduristiya xwe bi xof in û di nav şert û mercên nemirovane de zarokên diwelidînin, travmayan çêdike û pîrî caran ev bûyerên wiha dibin sedem ku ev jin di bin kontrola rayedarên dewletê de zarokên xwe bikin. Koma Xebatê her wiha dide zanîn ku dewlet divê ji bo jinên ducanî yê di bin çavan de parêzkarên taybet temîn bike.

10. Her wiha divê dewlet dema ku dayîka zarokê/ê bi zorê hate tîndakirin -di dema tîndakirina dayîkê de- parastina wan zarokan bixê nav temînatê. Divê bi awayê ku nasnameya zarokê/ê ya rast bikeve nav temînatê qeyda zayîne zû bi zû çêkin û divê dewlet xizmên zarokan an jî kesên bi awayekî qanûnî eleqedar, bi rêya sazîyên dewletê agahdar bike.

11. Dayîkên kesên ku hatine tîndakirin pîrî caran ji aliyê civakê ve tîndakirin ku wan baş li zarokên xwe nenêrîne û tîndakirin.

Ev yek dibe sedema vê yekê ku dayîk ji civak û malbatê werin dîrxistin û ew dayîk travmayên giran ên psîkolojîk û hestyarî dijîn.

12. Dema ku mêrê ku bi zorê tê windakirin kesê ku debara malê dike be, mexdûriyeta kesên malbatê mezintir dibe. Di rewşên wiha de dema

ŞÎROVEYA GIŞTÎ YA KU MECLISA GIŞTÎ YA NETEWÊYÊN YEKBÛYÎ KONSEYA MAFÊN MIROVAN KOMA XEBATÊ YA

WINDAKIRINÊN BI ZORÊ YAN DERVEYÎ ÎR ADEYÊ QEBÛL KIRÎ YA DERBARÊ JINÊN TESÎR A WINDAKIRINÊN BI ZORÊ LÊ BÛYÎ

65

ku mêr bi zorê têne windakirin, hemû ferdên malbatê jî dibin mexdûrên windakirina bi zorê. Dema ku pergala malbatê xirab bû, tesîra neyînî ya aborî, civakî û psîkolojîk li ser jinan dike. Lewma serobinbûna wan hestyarî bi tunebûna aborî zêde dibe û dema ku hewl didin li xizmên xwe yê wînda bigerin, mesrefên wan rewşa wan xirabtir dike. Her wiha ev jin nizanin ka dê hezkiriyên wan kengî vegerin û hetta nizanin ka dê vegerin an na. Di hin rewşan de girêdayî mewzûata welat a hundirîn, heke sertifikaya mirinê tune be nikarin ji dewletê alîkariyê bisitînin. Ji ber vê yekê vederkirina aborî û civakî, encamên giştî yê windakirinên bi zorê ne. Di rewşên wiha de mafên civakî û çandî yê wekî tenduristî, perwerdehî, ewlehiya sosyal, bidestxistina mal û milk û jiyana malbatê ku di Danezana Gerdûnî ya Mafên Mirovan û belgeyên din navneteweyî de hatine diyarkirin, têne bînpêkirin.

Peywirên dewletê

13. Xalên Danezanê yê 2 û 3'yan dide xuyakirin ku tu dewlet nikare windakirina bi zorê pêk bîne, destûrê nade windakirinên bi zorê yan jî çavê xwe bimiçe û divê hemû dewlet ji bo ku pêşî li windakirinên bi zorê were girtin û ji holê bêne rakirin hemû bergiriyên bigire.

14. Ji bo ku pêşî li her cure şîdeta girêdayî zayenda civakî -yên têkildarî windakirinên bi zorê jî- were girtin û li hemberî vê şîdetê

hewldan çêbin, divê dewlet program û prosedurên berfireh û pîralî pêk bîne. Divê di nav van program û proseduran de çêkirina mewzûata vê mijarê, peydakirina çavkaniyên aborî û avakirina mekanîzmayên neteweyî yên wekheviya jin û mêran bi pêş ve dibin, cudakariyê ji holê radikin û jinan xurt dikin, tê de hebin.

15. Divê bi taybetî jî rakirina astengiyên li ber sûdwegirtina ji mafên wekhev a mexdûrên jin û mêr ên windakirinên bi zorê di nav van pêngavan de hebe. Divê dewlet bi tenê bergiriyên parêzkar negirin, her wiha ji bo ku windakirinên bi zorê ji holê bên rakirin, divê ji bo jinan cudakariya pozîtîf were kirin da ku jin bikarin bi awayekî aktîf û wekhev cihê xwe tê de bigirin. Divê armanca van bergiriyên ew be ku hemû astengiyên mayînde bên rakirin, ji ber ku ev astengî nahêlin jin jî wek mêran ji mafên mirovan sûdewar bibin. Her wiha divê di nav van pêngavan de beşdarbûna jin û mêran a wekhev a pêvajoyên biryardanê û di warê wekheviya zayenda civakî de perwerdekirina hemwelatîyan jî hebin (nemaze peywirdarên gelemperî). Divê ev bergirî ji bo raporkirina windakirinên bi zorê jî wekheviyê temîn bike û divê nehêle ku kesê/a ku raporê amade dike, zayenda wî/ê bandoreke cuda li raporê bike.

16. Dewlet ji bo ku astengiyên li ber bikaranîna mafên mexdûrên jin ên windakirinên bi zorê rabin û bi mêran re bi awayekî wekhev bi kar bînin, divê bi baldarî bixebitin. Nemaze dema ku hêzên ewlekariyê bi windakirinên bi zorê re têkildar dibin, ji ber ku ew zêdetir mêr in, jin carinan nikarin ji zimanê hiqûqê baş fêm bikin û ji xizmetên ku mafên wan biparêzin bê par in. Ev jî dibe sedem ku jin bikarin ji mafên xwe sûd wergerin. Îcar dema ku jin dibe serkêşa malbatê barê wan girantir dibe û ji ber vê yekê jî nikare bi hemû pîrsgirêkan re eleqedar dibe. Bi vî awayî berbirsyariyên malbatê nahêlin jin xwe bigihînin mafên xwe.

17. Hinek dewletan li hember xizmên windahiyan, çi bi komî çi yek bi yek be, îlan kiriye ku dê hemû windahî wek mirî bên qebûlkin. Ev bergiriyên wiha her çi qas ji aliyê jinên zewicî yên ku nasname û mal û milkê wan girêdayî hevserên wan e ve, bi awayekî hiqûqî erênî be jî, ji bo komên jinan û ji bo jinan hin encamên nebaş derdixê holê. Ev bergirî ji hewldanên malbatên ku dixwazin cihê xizmên xwe yên windakirî tespît bikin re dibin astengî. Her wiha ev qanûn dihêlin ku dewlet îddia bike ku ev mesele hatine girtin, lewma li ber komên jinan dibe astengiyê din. Ev pêvajoyê û qanûn bêyî ku lêkolînek bê kirin, windahiyan wek mirî dihesibîne û bêyî ku endîşeyên malbatan çareser bikin, dixwaze wan teskîn bikin. Ev hemû kiryarên ku nahêlin jin li kesên windakirî bigerin, bînpêkirina xala 3'yan a Danezanê ye.

18. Heta ku aqûbeta kesên windakirî û cihê were tespîtkin, divê dewlet wek bergiriyê demî, ji bo sedemên windakirina bi zorê karîneya

66

“FOTOGR AF R AKIRIN”

mirinê yan jî mekanîzmeyeke ku sertifikaya windakirinê bide, bixebitîne. Her wiha dewlet divê di rewşên wiha de alîkariyê jî bidin û divê nehêlin ev prosedur ji bo jinan travmayên nû biafirînin.

19. Xala 4'emîn a Danezanê dide xuyakirin ku “Ji hemû windakirinên bi zorê re li gor ciddiyeta wan di çarçoveya hiqûqa cezayê de dê ceza jê re were birîn.” Derd û êşên jinên ku tesîra windakirinên bi zorê lê bûye ji ber şîdeta zayendî, ducanîbûna bêdaxwaz, tesîra windakirina bi zorê ya li ser malbatê, travmaya psîkolojîk û bi taybetî jî ji ber astengiyên hiqûqî, dibe ku zêdetir bibin. Her wiha jinên ku xizmên wan bi zorê hatine windakirin dibe ku bê parastin jî bimînin. Ev faktor hemû dibe ku ciddiyeta sûcê windakirina bi zorê, girêdayî şert û mercên jinan ên xweser, girantir bike û divê ev

rewş dema ku faîlên van sûcan têne darizandin, li ber çavan werin girtin.

Binçavkirina jinan û windakirinên bi zorê

20. Ji bo ku pêşî li windakirinên bi zorê were girtin, dema ku jin hatin binçavkirin rîayet li standartên navneteweyî bê kirin, pir girîng e. Teqez qedexe ye ku jin di cihên nefermî yan jî cihên binçavkirinê yên veşartî de werin girtin. Di rewşeke wiha de dibe ku jin rastî îstîsmara zayendî yan îstîsmarên din werin. Dema ku dewlet ji bo vê yekê mewzûat, prosedur, bergirî û planên çalakiyan çêdikin divê hewcedariyên xweser ên jinên di bin çavan de li ber çavan bigirin.

21. Dewlet mecbûr e jinên ku ji azadiyên xwe hatine mehrûmkirin di cihê jî mêran cuda de star bike. Dîsa divê dewlet venêrîna jinên ku ji azadiyên xwe hatine dûrxistin jî bi jinan bide kirin.

Mafê Hînbûna Heqîqetê

22. Perspektîfa zayenda civakî ya derbarê mafê hînbûna heqîqetê de divê derxe holê bê ka windakirinên bi zorê û derveyî îradeyê çawa tesîrê, hem ji aliyê kesane hem jî ji aliyê kolektîf ve, li jinan dike. Divê dewlet xwegihandina agahiyên heyî temîn bike û pîrsgirêkên agahî xwestinê jî li ber çavan bigire û divê hemû bergiriyên hewce bigire, da ku jin bikarin bibin xwediya her cure agahdariyê.

23. Perspektîfa zayenda civakî, di dema çêkirina pêvajoyên heqîqetê de, komîsyonên heqîqetê jî tê de, divê bibe parçeyek nîqaşan û bikeve nav pêşveçûn û nirxandina van pêvajoyan. Di pêvajoyên lêgerîna heqîqetê yên ji bo windakirinên bi zorê de divê dewlet butçeyekê veqetînin da ku analîza zayenda civakî bê kirin, ji bo pêkanîna perspektîfa zayenda civakî pisporî û perwerdehî bê temînkirin û tesîra windakirinên bi zorê ya li ser jinan were aşkerakirin.

24. Dema ku dewlet ji bo lêkolîna windakirinên bi zorê komîsyonên heqîqetê ava dike, di nav

komîsyonê de divê hevsengiya zayenda civakî li ber çavan bigire. Heke jin wek endam û xebatkarên komîsyonê werin peywirdarkirin, lêkolînên şîdeta zayendî ya di nav windakirinên bi zorê de hêsantir dibin.

25. Pêvajoyên lêgerîna heqîqetê divê beşdarbûna jinan bixe ber temînatê.

Tecrûbeyên Koma Xebatê daye xuyakirin ku bi piranî jin derbarê xwe de naaxivin, li şûna wê çîrokên zarok an jî hevserên xwe derdixin pêş. Ji ber vê yekê divê formên pirsan, protokol û mûlakat li gorî vê rewşê bin. Mûlakat, danişînên vekirî, materyalên gelemperî û yên çapemeniyê û dane yên ji bo pêvajoyên lêgerîna heqîqetê têne bikaranîn, divê li gor perspektîfa zayenda civakî bin û beşdarbûna jinan hêsan bike, her wiha derd û pirsgerêkên wan aşkera bike. Ya dawîn, perspektîfa zayenda civakî divê ji bo sedem û encamên windakirinên bi zorê rêberiyê bike.

Mafê serlêdana rêya hiqûqeke çalak

26. Ji bo pêbaweriya mafê serlêdana rêya hiqûqeke lezgîn û çalak, alavên derfetê didin wan serlêdanan lazim in. Di vê têtikiliyê de, dema ku em gelek astengiyên li ber jinan didin ber çavan, divê dewlet ji bo jinên mexdûrên windakirinên bi zorê ewlehiyê bidin gihîştina alavên serlêdanê û divê ji bo vê yekê tedbîrên cuda bigirin.

ŞÎROVEYA GIŞTÎ YA KU MECLISA GIŞTÎ YA NETEWEYÊN YEKBÛYÎ KONSEYA MAFÊN MIROVAN KOMA XEBATÊ YA

WINDAKIRINÊN BI ZORÊ YAN DERVEYÎ ÎR ADEYÊ QEBÛL KIRÎ YA DERBARÊ JINÊN TESÎR A WINDAKIRINÊN BI ZORÊ LÊ BÛYÎ

67

27. Li gorî xala 13. ya daxuyaniyê, Dewlet divê derbarê windakirinên bi zorê lêkolînên serbixwe bide destpêkirin û berpirsiyarê bi awayekî cidî meşandina vê lêkolînê ye. Lazim e ku dewlet gilî û gilîkeran (bêyî cihêkirina zayendan) bi awayeke wekhev binirxîne û di rewşên têtikildar de divê ji bo jinan bernameyên cureyîn hebin.

Lazim e ku dewlet pêbaweriyê bide mafê agahdarbûna malbata mexdûrê.

28. Koma Xebatê qebûl dike ku di dema windakirinan de dibe ku şîdeta zayendî û zayendê hebe û wextê meşandina van lêkolînan eleqeyeke taybet lazim e. Di van rewşan de divê girîngî bidin pirsgirêkên jinan û divê êş bîn xuyakirin. Her wekî hemû şîdetên din ên li hemberî jinan, dema dewlet lêkolînan li ser windakirinên jinan ên bi zorê dike, divê bi awayekî cidî tev bigere.

29. Divê dewlet ji bo jinên windakirinên bi zorê qanûneke wisa derxin ku bibin xwedî parastineke darazî ya bêkêmasî. Ji bo vê yekê jî divê polîtîkayê xwedî çavkaniyên berfireh û guncanî were pêkanîn. Polîtîkayê wisa dê çalakiyên windakirina bi zorê asteng bike, lêkolîn û cezakirina wan dê berbihev û ewle bike. Ji bo vê yekê, dewlet divê astengiyên li ber jinan ên bikaranîna rêya hiqûqê binase û ji bo ku van astengiyên ji holê rake, divê hemû pêngavên lazim biavêje. Ev bergirî divê hem ji bo astengiyên zimanî, aborî û çandî bin, hem jî ji bo gihîştina saziyên dewletê bin.

30. Dewlet divê cudatîyên civakî yê mîna perwerdehî, aborî, nijadî, nasnameya etnîk, zimanî û hwd. bibîne û ji bo jinên mexdûrên windakirinên bi zorê agahiyên derbarê serfêlêdana rêya hiqûqê li welatî li gorî van cudatîyan belav bike. Ji bilî vê, divê dewlet ewlehî bide ku jin bikarin bi awayekî lezgîn û di nav şert û mercên rêzgir de bigihîjin agahiyên rast.

31. Da ku astengiyên li pêşîya jinan ji holê werin rakirin divê dewlet, di dadgehan de, di kargehên dozgeran de, di cihên xwedîkirina zarokan de çûnehateke ewle temîn bike. Divê pêşîya şahidiyê, di wextê şahidiyê û piştî dozê desteka psîkolojîk were dayîn. Da ku rêxistinên jinan û yê din di dadgehan de bi awayekî aktîf bixebitin û bigihîjin saziyên dewletê, dewlet dikarin alîkarî bidin wan. Da ku dewlet mahremiyetê

ewle bike û nehêle şahid werin lekedarkirin, dikarin metodên wek “celseya veşartî” an jî “paravana parêzkar” bi kar bîne.

Parastina şahid û mexdûran

32. Dewlet mexdûran wek kesên ku bi windakirinên bi zorê zirar ditîne û hatine windakirin qebûl dike û ji bo ku şahid û mexdûran biparêze divê tedbîrên din hildin. Ev yek di hemû lêkolînan de û peyketina binpêkirina mafên mirovan de pêşdatir e. Eger şahid jin bin, ji bo parastineke serkeftî divê parastina fizikî û desteka psîkolojîk were temînkirin. Cureyên tedbîrên tîndar divê li gorî şermdêriya ku travmaya psîkolojîk û fizikî û zayenda civakî derdixe holê, were guherandin. Ji bo ku jinek çîroka xwe vebêje hewceyê nêvengeke ewle heye. Ji bo vê jî divê perspektîfa zayenda civakî tev li bernameya parastina şahid bibe. Ev yek jî nahêle jin careke din were mexdûrkirin.

Beşdariya jinan

33. Beşdarbûna jinan a qada windakirinên bi zorê bi temsîlkirina hemû mertebeyan wek pêvajoyên biryardanê, pratîk û nirxandinê ye.

34. Ji bilî vê, divê dewlet ewlehî bidin ku jin bi awayekî çalak beşdarî bûyerên mexdûrê windakirinên bi zorê ne, bibin. Di gihîştina perwerdehî, polîtîk û aborî ya jinan de pirsgerêk hene. Ji xeynî wê, astengiyên li pêşiya jinan gihîştina wan a saziyên dewletê zor dike.

Di wan şert û mercan de hewce ye ku jin derbarê alternatîfên sîyasî û mafên jinan de werin agahdarkirin. Ji bilî wê, karmendên gelemperî û hemwelatî jî divê derbarê ihtîyaç û pirsgerêkên mexdûrên windakirina bi zorê werin serwestkirin. Dewlet divê bernameyên perwerdehiyê pêk bîne û xurt bike, da ku hemû karmendên gelemperî derbarê mafên jinan û nêzîkbûna jinan de baş agahdar bibin.

35. Kêmasiyên di gihîştin û mixatabiya saziyên gelemperî, metoda jinan a lêgerina xizmên xwe

68

“FOTOGR AF R AKIRIN”

diguherîne. Gelek jinên li dû agahiyê, dema mirovên xwe digerin pêşiyê di nexweşxaneyan, qereqolan an jî di morgana de hev û du dibînin. Dema biryar didin ku ji dewletê hesab bibirsin, rêya çalakiyên sîyasî ji bo jinan ne diyar e. Di encama vê de gelek jin serî li xwepêşanên gelemperî didin. Ev rewş, nîşanê me dide ku divê jin fêrî bikaranîna saziyên gelemperî bibin. Ji ber vê yekê, divê dewlet pêşiya kes û komên ku pirsgerêkên jinên vederkirî û apolîtîk tînin ziman veke û ji bo çalakiyên wan tedbîrên qanûnî, îdarî û yê din hilde.

36. Dibe ku jin ji ber çalakiyên li hember windakirinên bi zorê; rastî hemberîdanan, bizdandin û tehdîtan werin. Dîsa, ji ber wan çalakiyan dibe ku jin ji aliyê civakê ve werin demxekirin. Divê dewlet li hemberî wan îhtimalan bitêkoşe û tedbîran hilde. Li gorî çavderiyên Koma Xebatê, jinên mafên mirovan diparêzin û jinên aktîvîst û xizmên kesên windakirî, pirî caran rastî şidetê tên. Ev yek wan jî dike mexdûrên windakirinên bi zorê.

Mafê başkirinê

37. Xala Danezanê ya 19'an her çî qas derpêş dike ku zirara kesên mexdûrên windakirinên bi zorê û kesên ew xwedî dikin û mafê rehabilitasyonê bide dayîn, Koma Xebatê bawer dike ku divê ew maf berberehtir bibin û wek başkirinê were lêkolandin.

38. Bernameyên başkirinê divê peyva “mexdûr” bi wateyeke berfireh bi kar bîne û cudahiyê di navbera mexdûrê rasterast û mexdûrê neyekser de nebîne. Wateyeke berfireh ji bo peyva “mexdûr” divê kesên di malbata kesê windakirî de jî vegire, ji ber ku wan jî êşa windakirinê kişandiyê. Pênasekirina wek mexdûr a jin û kesên di malbata kesê windakirî de, dê mexdûriya wan tam bide qebûlîkirin. Ev dê bibe alîkarî ku pêşdarazî û hîyerarşîya zayenda civakê ji holê rabe.

39. Başkirin, bi piranî ji bo jinan girîng e ji ber ku mexdûrên windakirinên bi zorê û şideta li hember zayenda civakî ew in. Başkirin gerek dike ku wek hemwelatîyên wekhev, jin mafên xwe bi dest bixin û zirarên ditî werin qebûlkirin û mexdûriyeta wan were tunekirin. Koma Xebatê qebûl dike ku başkirina bi perspektîfa zayenda civakî dê tevkarîyeke şênber bide bernameya rehabilitasyona jinan. Bernameya başkirinê dikare rewşa jinan a pêşiya mexdûriyetê bi baş ve vegeerîne û xwedî potansiyeleke wisa ye ku hiyerarşiya zayenda civakî a berê ji holê rake û civakê veguherîne.

40. Da ku dîsa neyên bînpêkirin, dewlet divê ne tenê bûyerên windakirinê yê heyî sererast bike, divê şert û mercên ku windakirinê tîne holê jî, ji holê rake û tedbîrên wisa hilde ku ev bûyer dîsa dubare nebin. Ev yek dê ne tenê ewlehiyê bide mexdûrên pêşerojê, dê pêşiya mexdûrbûnê jî bigire. Bi taybetî, civakên ku tê de şideta li hemberî jinan û windakirinên bi zorê hene, divê dewlet tedbîrên bergir hilde.

41. Başkirinên sembolîk, parçeyên girîng ên bernameyên başkirinên berfireh in. Rojên biranînê, mûze, park, naştin û merasîm, lewhe û bîrdarî peyanên başkirina sembolîk in. Başkirinên sembolîk alîkariya rehabilitasyona psîkolojîk û hîsî ya mexdûran dike. Bi vê yekê, bandora wan a li ser hemû civakê girîng e.

42. Başkirinên sembolîk li ser dîtin û biranîna jinan û zayenda civakî tesîrê dike. Tezmînatên sembolîk bi taybetî divê pêşdaraziyên xurt neke û wan ji holê rake. Wek mînak, bîrdarî divê jinan ne wek rehmdar û mexdûr lê belê divê wek têkoşerên li hemberî windakirinên bi zorê jî nîşan bide.

43. Divê dewlet li ser astengiyên mîna ziman û xwendin û nivîsandinê yê li pêşiya jinan ku nahêlên ji bernameyên başkirinê istifade bikin, rawestin. Jê pê ve, divê dewlet bala xwe bide

astengiyên mîna agahî, çûnehat û belgekirinê û hêmû kêmasiyên aborî.

44. Jinên endamên malbatekê, bi taybetî jî ji ber windakirinê bûye stûna malê hewceyî alîkariya aborî, psîkolojîk û hiquqî hene. Li ser vê mijarê, saziyên dewletê divê şêwirmendiyê bike û alîkariya rehabilitasyon û agahdarkirinê bide.

ŞÎROVEYA GIŞTÎ YA KU MECLISA GIŞTÎ YA NETEWEYÊN YEKBÛYÎ KONSEYA MAFÊN MIROVAN KOMA XEBATÊ YA

WINDAKIRINÊN BI ZORÊ YAN DERVEYÎ ÎR ADEYÊ QEBÛL KIRÎ YA DERBARÊ JINÊN TESÎR A WINDAKIRINÊN BI ZORÊ LÊ BÛYÎ

69

Perwerdehî û zêdekirina hayjêbûniyê

45. Dewlet divê li gorî xala 6'an a Danezanê karmendên ewlekariyê derbarê windakirinan de perwerde bike. Divê di vê perwerdehiyê de bîrdarkirina encamên windakirinê yên li ser jinan, şîdeta zayendî û têkoşîna li hember wan jî hebin. Di gel wan, jinên bi dewletê re hevkar dibin dibe ku rastî demxekirinê werin. Ji ber vê, divê dewlet karmendên gelemperî li gorî vê perwerde bike. Ji bilî vê, divê karmendên gelemperî ji bo ku bi xizmên xwediyê windakirinan re bikevin têkiliyê jî werin perwerdekirin. Ew perwerdehî divê bernameyên ku helwestên qalîpgirtî yên li ser rola jin û mêran biguherîne, bihundirîne.

46. Destûrmendên dewletê divê bizanin ku mafên jinan, şîdeta zayendî û windakirinên bi zorê li ser jinan bandorên cuda dike. Pratîkkirina Danezana bi perspektîfa zayenda civakî encax bi perwerdekirina dozger, polês, dadger, parêzer, personelên îdarî, pisporên dadî û hemû karmendên ji bo pêşîlêgirtina windakirinan hatine peywirdarkirin, mimkûn e.

47. Belavkirin û weşandina vê şîroveya giştî dê alîkariyê bide başkirina rewşa mexdûrên windakirinên bi zorê. Koma Xebatê, hemû kesên bi vê mijarê re têkildar dawet dike ku vê şîroveyê biweşînin û belav bikin.

ÇAVKANÎ

Pirtûk, Gotar û Rapor

- Acar, F.; Ertürk, Y. (2011). Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar. Serpil Sancar (der.), Birkaç Arpa Boyu...:21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar (diyarî ji bo Prof. Dr. Nermin Abadan Unat) tê de (281-303). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Açık, N. (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye’deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin bir Analizi. Aksu Bora ve Asena Günel (berhevkar), 90’larda Türkiye’de Feminizm tê de (279-306). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Afshar, H. (2003). Women and Wars: Some Trajectories Towards a Feminist Peace. *Development in Practice*, Cilt:13, Hej.:2/3, 178-188.
- Agamben, G. (2008). Olağanüstü Hal. Kemal Atakay (wer.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ahıska, M. (2006). Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı. *Amargi*, Hej.:2, 22-24.
- Cockburn, C. (2009). Buradan Baktığımızda: Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi. Füsün Özlen (wer.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Çağlayan, H. (2007). Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, H. (2009). Kürt Kadınlarının Penceresinden: Resmi Kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Das, V. (2007). *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Demirler, D. (2008). İnsan Hakları ve Egemenlik Sarkacında Türkiye’de Yerinden Edilme ve Toplumsal Cinsiyet, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, tomara Adara 2006-2007’an, 33-55.
- Enloe, C. (2000). Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm. Ayşe Gül Altınay (berhevkar), *Vatan, Millet, Kadınlar* tê de (203-226). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertürk, Y. (1993). *Doğu Anadolu’da Modernleşme ve Kırsal*

Aslan, Ö. (2007). Politics of Motherhood and the Experience of the Mothers of Peace in Turkey, teza mastirê ya neçapkirî, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Balta Paker, E.; Akça, İ. (2013). Askerler, Köylüler ve Paramiliter Güçler: Türkiye’de Köy Koruculuğu Sistemi. Toplum ve Bilim, Hej.: 126, 7-35.

Bariş için Kadın Girişimi (2013). Çözüm Süreci Raporu. https://dl.dropboxusercontent.com/u/2389990/bikg%20raporu_2014.2.3.pdf

Bellucci, M. (1999). Childless Motherhood: Interview with Nora Cortinas, a Mother of the Plaza de Mayo, Argentina. Reproductive Health Matters, Cilt: 7 Hej.:13, 83-88.

Benjamin, W. (2001). Tarih Kavramı Üzerine. Nurdan Gürbilek (der.), Walter Benjamin: Son Bakışta Aşk tê de, (39-49). İstanbul: Metis Yayınları.

Kadın. Şirin Tekeli (berhevkar), 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar tê de (199-210). İstanbul: İletişim Yayınları.

Femenia N. A.; Gil C. A. (1987). Argentina’s Mothers of Plaza de Mayo: The Mourning Process from Junta to Democracy. Feminist Studies, Cilt: 13 Hej.:1, 9-18.

Göral, Ö.S.; Işık, A.; Kaya, Ö. (2013). Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler. Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi http://www.hakikatadalethafiza.org/images/UserFiles/Documents/Editor/Yay%C4%B1nlar/HAH_Konusulmayan-Gercek_2013.pdf

Gündüz-Hoşgör, A.; Smiths, J. (2003). Linguistic Capital: Language as a Socio-economic Resource among Kurdish and Arabic Women in Turkey. Ethnic and Racial Studies, Cilt: 26 Hej.:5, 829-853.

Hayner P. (2001). Unspeakable Truths. New York: Routledge.

Berktaş, F. (1998). Cumhuriyet’in 75 yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak. Ayşe Berktaş Mirzaoğlu (berhevkar), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler tê de (1-12). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Burchianti M. E. (2004). Building Bridges of Memory: The Mothers of the Plaza de Mayo and the Cultural Politics and Maternal Memories. History and Anthropology, Cilt: 15 Hej.: 2, 133-150.

Butler, J. (2005). Kırılğan Hayat: Yasın ve Şidetin Gücü. Başak Ertür (wer.), İstanbul: Metis Yayınları.

Cockburn, C. (1999). Gender, Armed Conflict and Political

Violence. The World Bank, Washington DC.

Cockburn, C. (2004). Mesafeyi Aşmak: Barış Mücadelesinde Kadınlar. Ebru Kılıç (wer.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurban, D. (2009). Bir 'Güvenlik' Politikası Olarak Koruculuk Sistemi. Ali Bayramoğlu, Ahmet İnel (berhevkar), Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim tede. (253-259). İstanbul: Tesev Yayınları.

Malin, A. (1994). Mothers Who Won't Disappear. Human Rights Quarterly, Cilt: 16 Hej.:1, 187-213.

Kılıç, Ş. (1992). Biz ve Onlar: Türkiye'de Etnik Ayrımcılık. İstanbul: Metis Yayınları.

Hollander, N. C. (1996). The Gendering of Human Rights: Women and the Latin American Terrorist State. Feminist Studies, Cilt:22 Hej.:1, 40-80.

Keskin, E.; Yurtsever L. (2006). Hepsi Gerçek: Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet. Punto Yayınları.

ÇAVKANÎ

71

Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı. (2012). Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. http://goc.bilgi.edu.tr/docs/FES-dunyadan_12.pdf

Neyzi, L.; Darıcı, H. (2013). Özgürüm Ama Mecburiyet Var: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özar, Ş.; Çağlayan, H.; Tepe Doğan, A. (2011). Ne Değişti?: Kürt Kadınların Zorunlu Göç Deneyimi. İstanbul: Ayizi Kitap.

Özar, Ş.; Uçarlar, N.; Aytar, O. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Paramiliter Bir Yapılanma- Köy Koruculuğu Sistemi. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.

Valji, N. (2011). Bir Fırsat Penceresi: Kadınlar için Geçiş Dönemi Adaleti Çalışmaları. Özlem Kaya (wer.), Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi. <http://www.hakikatadalethafiza.org/kaynak.aspx?GResourceId=36&LngId=1>

Vesiah, N. (2006). "Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: Ülkeler, Politikalar ve Usul ve Yöntemler". <http://www.hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Nesiah-HKToplumsalCinsiyet.pdf>

Yalçın-Heckmann, L. (2002). Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri. Gülhan Erkaya (wer.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yörük, E. (2012). Welfare Provision as Political Containment:

Ross, F.C. (2001). *Speech and Silence: Women's Testimony in the First Five Weeks of Public Hearings of the South African Truth and Reconciliation Commission*. Veena Das, Arthur Kleinman, Margaret Lock, Mamphela Ramphele, Pamela Reynolds (berhevkar), *Remaking a World: Violence, Social Suffering and Recovery* tê de. (250-279). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Sancar, S. (2001). *Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneleri Üzerine Bir Yorum*. *Toplum ve Bilim*, Hej.: 90, 22-40.

Schirmer, J. G. (1989). 'Those Who Die for Life Cannot be Called Dead': Women and Human Rights Protest in Latin America. *Feminist Review*, Hej.: 32, 3-29.

Scott, J.W. (1986). *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. *The American Historical Review*. Cilt: 91 Hej.:5, 1053-1075.

Sirman, N. (2002). *Kadınların Milliyeti. Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* Cilt:4 tê de. (226-244). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, B. (2012). *İki Tarafta Evlat Acısı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tosh, J. (2013). *Tarihin Peşinde*. Özden Arıkan (wer.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turano, L. C. (2011). *The Gender Dimension of Transitional Justice Mechanisms*. *International Law and Politics*, Cilt:43, 1045-1086.

Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ- International Center for Transitional Justice) (2013). *Beyond Relief: Addressing the Rights and Needs of Nepal's Wives of the Disappeared*. <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Briefing-Nepal-WivesofDisappeared-2013.pdf>

Üstündağ, N. (2011). *Geçmişle Yüzleşme: Arjantin Deneyimi*. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi 11-15 Nisan 2011 Çalışma Ziyareti Raporu. Özlem Kaya (wer.), http://www.hakikatadalethafiza.org/Cust/UserFiles/Documents/Editor/Arjantin/ARG_Raporu_TR.pdf

Üstündağ, N. (2013). *Dünyada Barış Süreci Deneyimleri ve Kadınların Rolü*. Barış için Kadın Girişimi Toplantısı, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Mart 2013.

The Politics of Social Assistance and the Kurdish Conflict in Turkey. *Politics and Society*, Hej.: 40, 517-547.

Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. Aysin Bektaş (wer.),

İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, M. (2006). The Encounter of Kurdish Women with Nationalism in Turkey. Middle Eastern Studies, Hej.:42 No:5, 777-802.

Nivîsên Rojnameyan/Malperan

Can, B. (2014). Yeni Bir Tanıklık Rejimi Kurulurken. (Dîroka jêgirtinê): 25.02.2014)http://zanenstitu.org/yeni-bir-taniklik-rejimi-kurulurken-basak-can/

Demokrasi Yoluyla Barış için Dullar (Widows for Peace Through Democracy). Submissions to Cedaw Regarding a General Recommendation on Women in Conflict Situations. http://www.wunrn.com/news/2011/06_11/06_20/062011_widows.htm

Derince, Ş. (2014). Hakikatlerle Yüzleşmede Kültürel Bağlamı içinde Anlatı/Dil. (Dîroka jêgirtinê): 03.04.2014)http://www.toplumvekuram.org/?guncelyazilar=hakikatlerle-yuzlesmede-kulturel-baglami-icinde-anlatidil

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi Cezasızlıkla Mücadele Ekibi. (2013). İnsan hakları gününde kaybedilenler için adalet yok. 9 Aralık 2013. (Dîroka jêgirtinê: 15.01.2014) http://hafiza-merkezi.org/duyuru.aspx?NewsId=326&LngId=1

Özdiñç, D. Doksanlar Dizisi ve Daha Bir Sürü Şey. Bianet.org, 18 Ocak 2014. (Dîroka jêgirtinê: 20.01.2014) http://bianet.org/biamag/yasam/152807-doksanlar-dizisi-ve-daha-bir-suru-sey

Üstündağ, N. (2013). “Barış Süreçlerinde Şeffaflık Anlaşmadan Sonra Geliyor.” Hevpeyvîna Deniz Zerinê. http://t24.com.tr/haber/baris-sureclerinde-seffaflik-anlasmadan-sonra-geliyor,227621

Biryar, Qanûn, Pêşnûme û Îdianame

Şîroveya Giştî ya Derbarê Jinên Ku Bandora Windakirinên Bi zorê Lê Bûyî ya Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê ya Konseya Mafên Mirovan a Neteweyên Yekbûyî. http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/112/57/PDF/G1311257.pdf?OpenElement

72

“FOTOGRAF AKIRIN”

Şîroveya Giştî ya derbarê Mafê di Rewşa Windakirinên Bi zorê de Nasîna Kesayetiya Hiqûqî ya Koma Xebatê ya Windakirinên Bi zorê yan Derveyî Îradeyê ya Konseya Mafên Mirovan a Neteweyên Yekbûyî http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disappearances/GCRecognition.pdf

Konseya Ewlehiyê ya Neteweyên Yekbûyî. (2000). Biryara bi hejmara 1325'an. <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>

Konseya Ewlehiyê ya Neteweyên Yekbûyî. (2008). Biryara bi hejmara 1820'an. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820(2008))

Konseya Ewlehiyê ya Neteweyên Yekbûyî. (2009). Biryara bi hejmara 1889'an. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889(2009))

Konseya Ewlehiyê ya Neteweyên Yekbûyî. (2013). Biryara bi hejmara 2122'yan. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2122>

Weqfên Piştgirî û Alîkariya Sosyal. www.sosyalyardimlar.gov.tr

Makeqanûna Komara Tirkîyeyê (1982) Xala Demî ya 15'an. <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.maddeler?p3=215>

Qanûna Medenî ya Komara Tirkîyeyê. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/medeni/medeni.html>

Qanûna Sîgorteyên Sosyal û Sîgorteya Tenduristiya Giştî ya Komara Tirkîyeyê. <http://www.mevzuat.gov.tr>

MevzuatMetin/1.5.5510.pdf

Ç AV K A N Î

73

JÎNENÎGARÎ

74

“FOTOGR AF R AKIRIN”

ÖZLEM KAYA

Lîsansa bilind di beşa sosyolojiyê ya Zanîngeha Teknîk a Rojhilata Navîn de qedand. Di Enstîtuya Atatürk a Zanîngeha Bogazîçiyê de li perwerdehiya doktorayê dewam dike. Demekê wek wergêr xebitî, ji bo malpera Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê gotar wergerandin. Di nûnertiya Tirkîyeyê ya Friedrich Ebert Stiftung de derbarê pêvajoya çêkirina makezagonê ya li Tirkîyeyê de wek koordînatora projeyan bi nivdemkî peywîr girt. Ji sala 2012'an vir de di nav koma Xebatên Bîrgehê ya Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê de cihê xwe digire.

HATİCE BOZKURT

Xwendekara beşa Rêveberiya Gelemperî ya

Zanîngeha Anadoluyê ye. Nêzikî du salan di rojnameya Özgür Gündem de edîtoriya rûpela jinan kir. Ev salek e di Navenda Bîrgeh, Dadmendî û Heqîqetê de dixebite. Ji nav xebatên saziyê yên wek hevdîtînên bi kurdî, deşîfre û wergera wan û xebatên din ên ji bo belgekirinê yên di çarçoveya Xebatên Bîrgehê de pêk tîne.

JÎNENÎGARÎ

75

© Navenda Bîrgeh Dadmendî û Heqîqetê, 2014

**

HECÎYÊ CINDÎ

FIRÎDA HECÎ CEWARÎ

JÎYAN û KAR

DÎYARÎYÊ JI BO 100 – SALYA DAYÎKBÛNA

HECÎYÊ CINDÎ

(1908 – 1990)

YÊRÊVAN - 2007

DU GOTIN

Sala 1989-a bû. Bavê min-Hecîyê Cindî nexweş bû. Hîmlî ji dilê xwe digazinî. Me emirê xweda cara pêşin bavê xwe bê kar didît. Ew jî pirr ber xwe diket, ku naxebite, nanivîse, naxûne. Digot: "Mixabin, kaltîyê zor min kirîye - bêhewas bûme..."

Em carina diçûn - ber bîna wîda dihatin. Ewî hey zarotiya xwe, rojêd buhurîye reş, rojêd emirê xweye baş û çetin danî bîr...

Û min dinvîsî....

Bona hazirkirina vê pirtûkê min bîranînên bavê xwe, nivîsarên wî, bîranînên dîya xwe, arşîva mala bavê xwe û usa jî "Şuxul hejmara 7623" ji arşîva KGB (hêzên ewlekarya dewletê) dane xebatê.

FIRÎDA HECÎ CEWARÎ

XWENDEVANÊN MERA

Profêsor Hecîyê Cindî ew şexs û şuxulvanê kurdê sovêtîyêye, navê kîjanîva girêdayîye pêşdaçûyîna çanda kurdaye tomerî. Ewî bi rastî temamîya mektebeke zargotinzanîyêye bi bereket saz kir.

Dîroka çanda kurdaye sovêtîyê berê ewil nav û hereket-karkirina Hecîyê Cindîva tê dîharkirin û nirxandin. Dota Hecîyê Cindîye hêja – Frîda Hecî Cewarî bi xemxurî, dilbaristanî û şêkirdarîya ewledîyê rîya jîyan û karkirina bavê xweva mijûl bûye û ev pirtûka danîye li ser textê me. Ev kar tenê hêjayî pesindayîne û şêkirdarîyêye.

Pirtûk bi xwe gerekê bê dîtin-qîmetkirinê çawa çevkanîya naskirina jîyan û karkirina Hecîyê Cindîye here pêşin. Bi vê pirtûkêye, ku virhada derheqa wî rewşenbîrê helalî xwedîyê keda pir û mezinda lêkolîn û lêgerînê bêne nivîsarê. Wekî mayîn gotî - ev pirtûka çevkanîya here pêşine heqî û rastgoye, ku gerekê bibe bîngeha îzbatîyê-bîblîogirafîyê- bona bi rastî û tam nîgar û rola Hecîyê Cindî di dîroka çanda kurd û

Kurdistanêda cîyê xweyî hêja û layîq bigirin. Aha bi vê manîyê karê dota wîye piremek Frîdayê bi heqî di goveka çevdayîn û metihdayînedane.

Ev pirtûk di dereca bîranîn-şêkirandinêda heykelekî pir kemale - bona bîranîna qehremanîya Hecîyê Cindîye li meydana çanda kurdî.

Dr. ÇERKEZÊ REŞ

Eva pirtûka cara duyemîn, bi bîranîna, şirovekirina, îzbatîyêd arşîva, qîmetkirina, nêrîna û şikila (wêneyan) bi hine guhastinava û zêdekirinava tê weşandinê.

Di vê pirtûkêda temamyê sufetê karkirina Hecîyê Cindî tê ber çeva. Ew derheqa rîya jîyana wîye -ji salên zarotîyê heta rojên wiye dawyê. Li vir bibliografîya pirtukên Hecîyê Cindî û ew qîmetkirin û fikirên derheqa wîda hatine ciwar kirinê, kijan ji alîye zanyar û rewşenbîrên netewên başqe-başqeda hatine dayîne.

Pirtûkêda weke 50 wêneyan hene.

Ez bona rojnama we ve pirtûkê bi kurtkirinava rabarî xwendewana dikim.

NAVEROK

Ji bîranîned Hecîyê Cindî (1-6)

1. Gundê min

2. Pêşiyêd min

3. Çûktiya min

4. Koçberbûna me

5. Sêwîxane

6. Gundê Qundexsazê

7. Salên xwendkarîyê

8. Berbi asoyên nûye fire

9. "Aha, eve qurana me"

10. Berî girtinê

11. Girtin

12. Azadîyêda

13. Salêd şerê cîhanî yê duyemîn

14. Elîfba kurdîye kîrîlîye teze

15. Salên 50-î mîna salên 30-î

16. "Ez bimbarek dikim"

17. Salên 1965-1990

18. "Ez borcdarim alî bikim"

19. Rûpêl ji jîyana welatparêz

20. Rojêd emirê Hecîyê Cindîye dawiyê

Fêrîkê Ûsiv – Hecîyê Cindîra

Şekroyê Mihoyî – Mirina zanayê kurd Hecîyê Cindî

Du neme ji Şivêdê

Eskerê Boyîk – Hecîyê Cindîra

SERDAZÊDEKIRIN

Derheqa Hecîyê Cindîda

Î.Î. Sûkêrman – Xudanê karê mezin

Ferîkê Ûsiv – Hecîyê Cindîra (bona 50 salya bûyîna Hecîyê Cindî.)
 Wezîrê Eşo – Ewledê cimetêyî emekdar (bona 60 salîya bûyîna H.Cindî.)
 Fêrîkê Ûsiv –Apê minî Hecîra
 Şerefê Eşir – Qedirgirtina Hecîyê Cindî
 Fêrîkê Ûsiv – Hecîyê Cindî (bona 70 salya bûyîna H. Cindî.)
 Fêrîkê Ûsiv – Hecîyê Cindîra, bi hizkirin
 Çerkezê Reş –Bavê zargotina cimeta kurd (bona 80 salya bûyîna Hecîyê Cindî)
 Î. Mêgrêlîzê, M. Cafarov –Kurdnasê meşûr (bona 80 salya bûyîna H. Cindî)
 Qîmetkirina emekê rewşenbîrê kurd
 Şekroyê Mihoyî – Meznayî û şîrhelalya zanyar,
 (bona 90 salya bûyîna Hecîyê Cindî)
 Sêsiya ulmî boy 90-salya bûyîna Hecîyê Cindî
 Hecîyê Cindî û mûzîka (sazbendîya) geleri
 Eskerê Boyîk – Hecîyê Cindî
 Sala berê
 Bîblîografîya berhemên Hecîyê Cindî
 Kevanya Hecîyê Cindî
 Kendal Nezan –Xemgînya we par dikim
 Eskerê Boyîk –Pîreka Hecîyê Cindî çû ser dilovanya xwe
 Têmurê Xelîl – Ronakbîra me Zeyneva Îvo
 Dotên Hecîyê Cindî
 Derheqa Hecîyê Cindî da (pirtûkada)
 Wêneyan
 JI BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ (1 – 6)

kurtkirî

1. GUNDÊ MÎN

Li ser topa dinyayê çîyê lapî cinetî bona min gundê mine-gundê Emançayîrêye, ku nêzikî Qersêye (Turkîa). Ez wî gundî, gundê zarotiya xwe, pirr hiz dikim. Bîranînêd mine pirr şîrin bi wî gundîva girêdayîne.

Emançayîr, raste, gundekî biçûke, lê ji aliyê tebyetêda (xwezayêda) gelekî dewlemende: gundê çîya, gelî-geboza, çayîra, çîmana, gul û gîhaye, gundê kulilkêd cure-cure - sorsorka, beybûna, piltana, qilitoka, xaşxaşika, gulê gulgeş û yêd mayîne bînxweşe...

Navê gundê me û navê dîya min navê tebyetêva girêdayîne. Kî dihate gundê me, wan çayîr, çîmana mêze dikir, digot: "Eman... çayîr..." Lê navê dîya min jî - Zozan, hemîn navê zozanêd meye delale...

...Gul û gîhayê gundê me, xuşe-xuşa avêd cew û kanîyêd avilheyatî, wîte-wîta civîkêd rû ezmîn, kincêd jin û qîzêd gunde bedewe reng-rengî, kofi-kitanê wan, êlekê wan, dêrêd kêrtîkkirî, beşmêrtê mêra, arxalix û kolozêd wane devetûkî, rişîyêd şerêd wane reşe qeytanî, çux û bêşmêrtên wan, gorên wane nexş-nexşî, xebirdan û rabûn-rûniştandina mêrêd gund, maqûlî, dilsaxî û helalya wan, lîstikêd wan, - ev hemûşk hê-hê ber çavê minin û ji bîra min tu wexta naçin...

Lê xazma baharê qîz û bûkêd gund bi dêrê qîçik, sor, kesk, temeziyêd reng-rengî sêrî, kofi û kitan, fino û qotik girêdayî - di nava gul-gîhada pêqask, kereng, siping, cetirî, tirşo, mendik berev dikirin. Te digo - her yek kulilkeke; ewana û gul-sosinê wan çayîra pir li hev dikirin. Dengê sitranêd wane xweş ji herdera dihatin...

Gundyê me payê pirê xweliyê bêcer dikirin, heywanet xwey dikirin.

Kulfetê gundê me bi hostatî ber tevinê rûdiniştin û xalî-xalîçê pîrr bedew çêdikirin...

...Min zûva Emançayîr nedîtîye ... Ez gelekî mukuriya wî gundî dikim. Minra bûye hisret, û ew hisret li ser kaxetê nayê rokirin. Emançayîr waye - nezîkî meye. Lê yazix, sînore orta me... Û heyf, rê jî vebû - ez biçûma Qersê, paşê Emançayîrê, min dilê xwe rehet kira, bîna min vebûya. Minê cî-warê kal û bave xwe, mala me û kaliked xwe bidîta, minê gundê zarotîya xwe bidîta...

Minê xweliya wî gundî bi dilê tijî paç kira. Ew xweliya, ku xûşk û bira, pîrik û kalkê min, dê û bavê mine pîrr hizkirî, minra timê bedew û cahil mayî lê geryane...

2. PÊŞIYÊD MÎN

Gundê me çûkbû, weke çil malî... Em ji bereka witiya bûn. Mera digotin mala Cewarîya. Kalilkê min - Esedê Broyê Cewar û kevanîya wî – Qudretê, pênc kur mezin kirin: Qereman, Cindîyê bave min, Têlî, Xelîl, Çaçan. Kalikê minî ji alîyê dê - Îvoyê Hemo bû. Kevanya wî –Zeynev, kulfeteke navsere bû, xanimeke gotina te. Çar qîz û du kurê wan hebûn: Çîlê, Zozana dîya min, Xezal, Kidê, Hesên, Ûsiv...

Pey revêra (derheqa wêda ezê paşê gilîkim), wan salêd oxirmêd giranda, min tirê min merivê xwe gişk unda kirye. Paşwextiyê pê hesyam, wekî xatiya min - Kidê, xalên min- Hesên, Ûsiv saxin û li Ermenîstanê gundê Pampa Kurdada (naka Sîpan) dijîn. Em rastî hev hatin. Te bidîta şabûna Kida xatiya min...digirya, dora min diçu-dihat...

Min ew dîtî, min tirê min hebûneke bê hed-hesav dîtîye... Peyra guhê me tim ser hev bû...

Ez usa jî rastî du apanêd xwe hatim – rastî Xelîl û Têlî. Ewana bajarê Tbilîsîyêda diman, dixebitîn. Yazix, ew idî tunene. Xalêd min, xatiya min jî van salêd axirîyê çûne ser dilovanya xwe...

Lê Xezala xatiya min wexta revê, şevêkê tevî mêrê xwe –Koroxlî, dimînin wehîd, rastî dû yêniçerya tîn. Ew yêniçerî mêrê Xezalê dikujin. Lê Hesênîkê Cemaldînî Xezalê dike jina xwe. Bo xatirê rehmetîya dîya xwe, pirs-pirsyara nuxuriyê Xezalê - Riza, sala 1980-î ji Turkyayê hate Ermenîstanê - bona dîtina xatî û xalêd xwe. Rizayê kurxatî gilî kir, çawa dîya wî destê wî digirt, dihatine ber avê-wîalî sînora, dê dikire gazî, ji sînorvana pirsax xûşk, birê xwe dikir...

Lê tu kesekî bersîva wê nedida...

...De min emirê xweyî paşwextiyê dûpa pêşkêşî berev kirin û lênihêrandina folklorê (zargotina) kurda kirîye. Carekê, sala 1937-a, binelîyê bajarê Batûmê Serhingê Misto çend kilam minra gotin, min nivîsî û pey gotina yekêra ez ji cîyê xwe quloz bûm, bi şabûn min got:

- Ev klam derheqa dîya mindane!...

“Wêrana Emançayîrê wê bi rû vêse,
Zozana Îvo wê piştaxwe daye qelaxê,
Teşînga xwe dirêse...

Dê û bavê Zozana min xêrê nevinin–

Zozana min dane

Hirçekî usa,

Nola nalê derê,

Xûna penya xwe balêse”...

Wê demê dayîka mine cahile bedew kete bîra min, û ez kelogirî bûm...

3. ÇÛKTIYA MÎN

Çuktiya min Emançayîrêda derbaz bû. Zozana dê û bavê min - Cindî ji mala kalkê min Esed teze cihê bûbûn, lê guhê wan ser hev bû. Pirr karkir bûn, xîret, wextekî kinda maleke pak danîbûn. Ez 4-5 salîya xweda çûme ber berxa. Min berxê mala me dibirine çêrê.

Dîya min nivê şevê radibû, dew dikilya, karê xwe dikir û berbangê deyl min dikir:

- Hecî can, - digot, - xelqê berxê xwe bir, yê me man... Rabe, qurbana tehim, rabe...

Sive-sive to dadani ser nanê min, "Berxê xwe dîr nevi," - digot û ez verê dikirim.

...Ezî ruhmal bûm. Axlêvê, wexta pez diza, ez pir kefxweş dibûm, îlahî peza desteka xwera. Xelindorê wê para min bû.

Birê min Xaço, xûşka min Perîşan çûkê min bûn... Xûşka min Şerê mezina min bû. Bedew bu: digotin – hîvê, derneyê - bira Şerê derê,- royê, derneyê – bira Şerê derê, ew qeder bedew bû. Dewata Şerê tê bîra min...

...Nêzikaya bûk siyarkirinê def û zûrnê qeydê sîyara lêxistin, sîyara dest bi lîstikê kirin û ketine cirîdê...

Xûşka min siyar kirin, birin gundê Qozilcê.

...Ez bişkoriye malê bûm: zivistana ber dirûngê disekinîm, baharêda berxê malê diçêrand. Tê bîra min, min timê alî bavê xwe kirîye. Ez diwestiyam, xudanêda dimam, lê bona kar şerpeze nebe, ez kerr dibûm. Minra bû xeyset, û hê-hê jî ez bê kar nikarim bimînim.

Bavê min ez dikirim hotax. Ser nîr rûdiniştîm, şivka hotaxçiyaye çûk digirte deste xwe û gayê xwe şiv dikir...

Hevalê mine zarotîyê Cerdoyê Gêncî û Emînê Evdal bûn.

Zarotîyêda me her gava tev dilîst, tev diçûn-dihatî, bi hevra kap dilîst, peskêguro, çavgirtinok...

Carekê çolê Emîn rastî min hat, go:

- Hecî, tû berxê xwe tevî berxê min bike, vaye ezê herim, bêm.

Beraneke wanî nes hebû, zara dixist. Ewî da pey min, ez revîm û ser kevirêkîda ketim, enîya min qul bû.

Dexma wê birîne hela hê kivşe (bavê min destê xwe bir enya xwe u dexme nişanî me kir.F.H). Wî kevirîra axiryê zarê gund digotin "kevirê Hecî"...

Min hê zarotiya xweda çîrok û serhatîyên cimete hiz kirine. Dê û bavê min gelek tiştên hewaskar mera digotin. Carna êvara dîya min zarokê xwe ser nivîna didane rûniştandinê û mera hikyat digotin. Hikyata "Gayê zerîn" û beyt-serhatiya "Sîyabend û Xecê" tu wexta ji bîra min naçin. Ewê bi zarekî şîrin û kubreke xweş digot. Vê sehetê jî tê bêjî dengê wê guhê mindane...

Mehêd zivistanê, çaxê berfê gaz-gêdûk digirtin, gundiye Emançayîrê şevêd zivistanêye dirêj dihatine oda kalikê minî Esedê Biro. Yê dinêdîtî - derheqa kal û bavê xweda, emirê berêda gilî dikirin, gilîyê rojê -çi diqewimî, behsa wan dikirin... Beyt, serhatî, sovbet, kilam digotin...

Ji wan hikyatbêj û dengbêja yek jî sazband û dengbêjekî eyan, aşiq Nazik (Kamilê Bekir) bû, ku ji gundê Qozilcê dihate gundê me mêvan. Ew ji çeva belengaz bû, saz dixist û pêra jî bi dengekî xweş kilam digotin û çawa digotin... Û wexta kilamêd xwe ser hevda danî, herçê wêderê rûniştibûn "te sehet xweş, sehet xweş" digotin û pêra kêfxweş dibûn.

Û her cara, gava ez bavê xwera diçûme odê, min seheta bi hewaskarîke mezin guh dida ser wan kilam û hikyata...Û wan nimûnê zargotinê ser min tesîreke mezin dihiştin...

Gundê Emançayîrê timê gotî bê bîranîne nava dîroka çanda kurdîda, ji ber kû ewledên Emançayîrê, hevalêd mine zarotîyêye tim nêzik û helal - Cerdoyê Gêncî, Emînê Evdal merivê pêşîn bûn, wekî li Ermenîstanê xizmeta çanda (kûltûra) kurda kirine û navekî layîq bona silsileta hiştine.

Me hersêka jî, pey koçberbûnêra, dê û bav unda kirin, û em sêwîxanada mezin bûn.

Cerdoyê Gêncî katibê nehiya Hecî-Xelîlêyî (niha Aragas) komsomolayî pêşin bûye. Salêd 20-î ew îdî cêrga partîya komûnîstiyêda bû. Ewî salên 1929, 1930-î serwêrî li kûrsêd hazirkirina dersdarêd bona dibisdanên kurda kirîye. Çend sala rêdaktorî li rojnama "Rya teze" kirîye Ewî zefî merîfet bû û merîfeta xwe di rojnamêda dida rokirinê, bi nivîsarên xwe rojname dixemiland. Sed mixabin, nivîsarêd wî nehatine berevkirinê...Xwendinxana kurdaye pêdagogîyêda dersbêj bû. Paşê minra tevayî hate girtinê, azadkirinê. Paşê bû serokê têtroya kurdaye dewletê gundê Elegezêda, bona têtroyê piyês (şano) ji zimanê ermenîkî weldigerand ser zimanê kurdî.

Emînê Evdal ji sala 1926 heta s. 1931 mamostayê dibistanêd gundên Kervanserê (niha - Emirê teze) û Qundaxsazê (niha - Rya teze) bû. Ew li gundê Kervanserêda zewicî. Sala 1931-ê, pey çend nemayê minra, li ku min jê hîvî dikir ji gund bê bajarê Yêrêvanê, ji ber ku bona xwendinxanê û rojnama me karkir pirr kêr bûn, Emîn malêva ji gund hate Yêrêvanê. Ew bû dersbêjê Xwendinxana me, rojnamêda bû katibê cabdar. Pirtûkên dera dida weşanê. Ew bû êtnogirafê pêşin li Yekîtîya sovêtîyêda.

Ew û Cerdoyê Gêncî bûne xemlên çanda me.

... Xweş mêr bûn!

Belê, gundda tevî dê û bav, xûşk û bira, nava hikyat û kilamêd geleriye da, nava tebiyetê, nava heval-hogira, nava pez û berxên hizkirîda rojêd zarotîya me bêxem derbaz dibûn, heta...heta reva (koçberbûna) me...

4. KOÇBERBÛNA ME

Sala 1918-a bû. Cimê nerehet bû. Bavê min li Qersê tivinga bêrdang kirî. Zivistana sala 1917-a da orta gundê me û cînara hate birînê. Me dibihîst, wekî serê rê meriv hatine kuştinê...

Dostê meyî ermenî jî ji gundê Akarakê hat, go:

- Va Romê bê, îro - sibê wê bê.

Wê êvarê sîyarek hat, go:

- Rom gihîştîye Qersê...

Gundîya hazirya xwe dîtin: poxîn hazir kirin, dew hildan, nan, herçê tiştê sivik, lê qîmetê wan giran xwera hildidan...

Wê rojê çend gundî rê ketin, çunê gundê Eyla Sinco, lê hinek jî man. Min jî wan roja pez diçêrand. Bavê min minra sibetirê go:

- Hergê jorda dengê tivinga hat, bizanibe - eskerê Romêye tê, bireve, were...

Hema usa jî bû: çend eskera agir dikirin, min pez hişt, ez revîm, potê xwe jî min kevir danî ser, wekî unda nebe. Lê ew eskerê Romê nîbûn, kurmancê me bûn - xwera agir dikirin...

Sibetirê çûme ber pêz. Nîvro bavê min hat, minra go:

- Em diçine Eyla Sinco, hergê te dengê agir kirinê bihîst, were bighîje me.

Mîke min hebû, gere biza. Min anî malê, paşê çûme ber pezê xwe. Hew min dît - siyar tîn, qirçe-qirça tivinga bû. Li çîyayê fêza gund bû xirmîn-xuşîn, dûyê tivinga dibû telpa mîna ewira. Min her tişt hişt, ez revîme çîyayê orta me û Eyla Sinco - berbi bavê xwe. Bavê min toximê bahare dixwest bireşîne...

Ewî go:- Hecî can, de tu zû here bighîje dîya xwe, ezê bêm.

Ava Eylê gêlîda bû, xuşe-xuşa avê bû...

Dilê min tijî bûye, direvim... Hêsîrê Emançayîrê dikişya... Zîvezîv kete nav hêsîr...Her dera zare-zar û wîla-wîla meriva bû, dengê girîyê zaroka dihat. Min dîya xwe nedît...

Ez digirîm - dê û bavê xwe digerim, hêdî gazî wana dikim, gazî xûşk-birê xwe dikim. De Xwedê hizkir - min dîya xwe dît: noginê me, golikê me dajot, ereba barkirî pêşiyê, xuşka min hemêzêda, birê çûk jî pêra diçe...Ji şabûna lingê dîya min erd nedigirt. Em ser hevda giryan. Dîya min ez paç dikirim. Ewê ez hemêz kirim, hey digirya, hey digot:

- Bavê we pêşiyêye, bajon, bajon, çika Xwedê divê çi...

Em gihîştinê Dîgora Elî axa. Wêderê rastî bavê xwe hatin. Dîgor xalî bû, kes nemabû, revîbûn. Êvarê em wan malada man... Sibetirê em çûn gihîştine gundê Qozilcê...Paşê bavê min berê me da berbi Çelayê –xelq wêda direvî...

...Roje şilî bu, şoyî, av û herî, lêyî-lêmişt, hewar û gazî. Xelq direvî, rev pê ketibû, weke gur bide pey kerîyê pêz... Em derva razan, sibetirê em rê ketin.

Em gihîştinê gundekî, ketine malekê. Tendûra zûda vêsuyî dadan. Bavê min anî tane serjêkir, û hew me nihêrî - bû qirçe-qirça tivinga... De xêr-xweşî ser weda bibare, kevir-kuçik ser wê cimeta westiyayî û xalîfida. Rev pê ket, berê xwe da çemê nenasî rabûyî...

Her tişt hiştin, her kesî destê zarê xwe girtin û berê xwe dane çemê derbaharêyî rabûyî... Xwe avîtine nav ava Reş.Çemê Reşda zaro dixeniqîn...Gelek bê ser, bê berete unda bûn... Bavê min Xaço û tivinga xwe hilda kete avê. Lê ez û Perîşana ber bistîn mane situyê dîya xweda. Em ketine avê. Av kûr bû. Dîya min qewat bû, qawîm destê min girtibû, xûşka min ser piştê wê - em derbas dibûn. Kal û pîr, zarok roda diçûn... Pêlêd avê ez dibirim, lê dîya min xwe unda nedikir, destê min bernedida, pêşda diçû... Axîn û waxîna wê bû, lûve-lûva wê, bi zor xwe devê çêmra gîhand...

Em derketine ser reşayê. Çeqe-çeqa dev-diranê me bûn. Mîna çivîkê şilbûyî me diricifand. Ew sitansîya Anîyê bû -xelq tijî sitansiyayê bûbû. Hêsr ser hevra diçû, her cîya hêwirze, dengê hewar –gazîyê dihat. Gişk merivên xwe digeryan ...-Me jî gazî bavê xwe û Xaço dikir. Bûbû heşer-meşer, roja qîyametê, kesî kes nas nedikir...

... Em çend gunda derbaz bûn, em çun gihîştine gundê Poştê (Karwansere) –gundê meta min Cewahirê. Çiqa wir man - bîra min nayê. ..Em wêda çûne gundê Otkovê. Otkov fêza Cecûrêye, wekî dinê jêra digotin Baxdatolî. Gund serê çiyêye, fêza Evdîbegê (niha Saxkabêr). Wî gundida mala kalke bavê minî ji alîyê dê dima, lema jî bavê min û birangê wî xwe li wî gundî girtin. Wextekê em wira man.

Lê tu were, roj derbas dibe, qeda derbas nabe. Dîya min li wêderê bû agir-alav xweda ket, roj neda serê bavê min:

- Nebûyê ku nabe, ezê herime cem qîza xwe, bigihîjimê êlê. Rabe, vê gavê em herine Camûşvana mezin, cem qîza xwe...

Bavê min ketibû halekî çetin: destê wî ji bav û herçar birê wî nedibû. Lê mala cegerê bişewite, ceger ya xwe dike...

Sibekê bavê min çû rûyê bavê xwe, herçar bira, xatirê xwe ji hevdu xwestin, ewî go: “Bira dilê we ji me nemîne”,- û bi dilekî birin berê xwe dane Camûşvanê (Elegeza niha). Lezandin, wekî zû bigihîjine, ku Romê hela xwe pêra negîhandiye, rê negirtine ... Te digo, dê û bavê min her yek bûbû pelewaneke, av û herîya baharê diqelaştin, şev dikirine ro, diçûn...

Bi cefakî mezin em gihîştine Camûşvanê. Li wêderê em rastî Şerê hatin, Şera xûşk...

...Wê demê eskerê Roma reş mîna merêkî idî Gumrî qepece kiribû û dişûlîkî berbi Camûşvanê. Milet mîna sîtila ser tendûrê dikelya.

Dê û bavê min difikirîn çarekê bivînin, wekî xwe û me – hersê zara xilaz bikin.Meha gulanê bû. Deng bela bû, go - welle Cangîr axaye Xetîf axa herçê tivingçîye - rezadilî berev dike (çekdar), wekî pêşya eskerê Romê

şer bikin. Dîya min lava dîkir, ku bavê min here. Ew gelekî duşirmîş bûn, dan û sitendin, biryar kirin, wekî bavê min here Axbaranê, tevî eskerê Cangîr axa bive, wekî Romêra şer bikin, bèn Camûşvanê jî ji dijmin azakin. ...Bavê min her zareke xwe hemêz kir, paç kir, tivinga xwe ya bêrdang avîte situyê xwe, hevana nan hilda û bi dilekî kul û birîn lêxist, çû...

...Lê axayê me - Elî axa, got:

- Em cîkîda narevin, naçin, cimet westiyaye...

...Eskerê Romê hilşya nava gund. Gund kire nava hesarê. Meriv digot -gund temirî, mir... Kese li derva tunebû, gişka derî li ser xwe dadan... Tenê dengê kuçika dihat. Ew aminên xweyê xwe bûn, te digot ewta-ewta xweva didane eyan kirinê, wekî dijmin xaricîne, ew jî bêxweyî mane. Zûke-zûka wana bû... Dengê tivinga dihatin, kuçik dikuştin, dibû kaste-kasta wan... Kî diwêribû - derî li xwe vekira, li kuçikêd xweye îtibar bibûya xweyî?...

Gund-gundîtî mala xweda bi tirs û xof û xeter hîvîyê bûn, çîka çî ecêbê bê serê wana... Dua û dirozgê wana, nifirê wana derbaz nedibûn ... Gundê sîpkanî dinelya ...

...Şevêkê bû ringe - ringa derî. "Kapî aç, kapî aç!" (Dêrî vekin, dêrî vekin!)-digotin. Mêra çû nava pêzda xwe veşart. Me hew nihêrî - derî şikêrandin û çar esker, mome ser lula tivinga, xaricîn hundur. Evana mîna seyêd har vî alî-wî alî dinherîn û usa jî ketine nava pezê nîvmexel. Ciwan dane ber qundaxa tifyinga, paşê destê gişka parava girêdan, danê peşya xwe, birin... Kalikê min Îvo û Selîmê birê wîyî kalemêr jî birin...

Ruh di meda teyirî, hat serê pozê me...

Dîya min tarîbara sibêra poxîna paşin pişt kir, Perîşan hilgirt, destê herdu gedê xwe girt û berê xwe da mezêlê pêşber, ... Û hela negîhiştibû pirê, berjêr nihêrî, nişkêva "simillayî" kir, vecêniqî... Bin pirê tije cendek bûn, xûn ser avê ketibû, ava baharê bûbû xûn - dikişya. Xûnê cendek dibirin...

Romê Camûşvanêda kiribû xelaya mêra... Zozana dîya min negirya, ewê destê xwe berbi ezman bilind kir û dîsa cinyazên eşîra sîpîka nihêrî, şera xweye sor avîte ser meytê xortekî, axineke kûr rahişt... Min ew yek bi çavê xwe dît, û ew çawa birîneke mezine pirr xezev ser dilê min maye...

Em diçûne nava mezela, nav şeqîvê çîya... Gelek cara jî ew hersê zarê xwera diçû guhêra pêzda dima...

...Rom vekîşîya. Min vekîşandina wan jî dît, reva wan jî...

Çendekî şûnda bavê min Cindî vegerya hat. Tevî eskerê Cangîr axa peşbêrî eskerê Romê şer kiribû. Du tilîyê bavê min gullê firandibun...

Bavê min kire ser dîya min, wekî herine Otkovê... Şerê duhala bû. Ew gundda ma, ewê em verê kirin: ne destê wê me dibû, ne destê me wê dibû. Em digiryan... Îda min Şera xûşk nedît... Ew ser zarrê çûbû...15-16 salîyêda emirê Xwedê tamam kir...

Rêva, gundê Poştêda, pêşîyê ez nexweş ketim, paşê dîya min nexweşya hal (xolêrayê) ji min hilda...

Rokê hişyar bûm - dîya min tune: hey derdiketim derva, hey dihatim male -dîya xwe digeryam. Bavê min ez hemêz kirim, û em têr ser hevda giryan... Perîşana çûk jî li wêderê mir...

Pey mirina dîya minra, bavê min em hildan, em çûne Otkovê. Bavê min ji bo dîya min gelekî ber xwe diket, dizî meva digirya. Ez divêm ji birîna destê wî û kerbî dîya min bû - bavê min Cindî Evdîbegêda dirêj emir nekir, zû çû rehmê...

Îda ez û Xaçoyê birê minî çûk gihiştine malapanê xwe. Êtîmbûn pirr çetine...

Sala 1919-a da em dîsa vegeryane Emançayîrê - kalkê min Esed, apanê min Têlî, Xelîl, lê Qereman, Çaçan mirî bûn. Mala me hilşandibun... Ez diçûm dora malê digeryam, xwelya malê davite ser serê xwe... Dinelyam, wekî ne dêye, ne bav, ne xûşk... Pirr çetin bû minra. Min xwe-xwera digot: "Lê ez çira mame?" Em mala kalkê Esedda diman. Birçîbûn bû, hal çetin bû ...

5. SÊWÎXANE

Me bihîst, gotin Amêrîkayê li Qersê sêwîxane (êtîmxane) vekirîye: zarê bê dê û bav berevdikin, dibin, xwey dikin, didine xwendinê. Ez û birê xwe jî ketine wê êtîmxanê. Ez koma yekêda dame rûniştandinê. Me zimanê ermenkî nizanbû, gişk zarên ermenî bûn, mera pirr çetin bû...

Çend meh wê ortê derbas bûn. Rokê Têlîyê apê min hate cem me: xurek anîbû, me xwar, paşê ewî ez revandim, birime gund. Du çêlekê wan hebun. Ez dişandime ber wan. Ez ber xwe diketim, bîra birê xwe dikir. dixwest dîsa vegerim, herime êtîmxanê. .

...Rokê jî ez bê dilê xwe çûme ber dêwêr, wê texmînê, wekî ecêbekê wê bê serê min... Min çolê fişekê dît, pêra lîst, bi kêra cêvaye biçûk xwest serê fişekê derxim... Bû teqîn... Ji destê minî çepê xûn kişya. Min dewar hişt, ez berbi malê revîm... Mêrê Kida xatîya min - Hemîdê Husoyê rehmetî ez hilgirtibûm, biribûme nexweşxana Qersê...

Li wêderê ez dame xeberdanê, go bêje: "Yek, dudu, sisê..." Nizam min çîqa got, ser hişê xweda hatim-îdî destê minî çepê zendêda tune bû. Hema ji nexweşxanê jî ez birime êtîmxanê.

Tirka dîsa Qers zeft kirin. Şev û ro dergevanê emirkan ber derê sêwîxanê disekinîn, wekî ewana destê xwe nedine me. Paşê em bi vagona verêyî êtîmxana Gumrîyê kirin. Carekê çend doxtir hatin-kamîsîa bû (şêwira bijîşka), teselya me kirin, bejna me pîvan, diranê me nihêrîn, salê me nivîsîn. Sala bûyîna min sala 1908-a da nivîsîn...

...Min dibistanêda rind dixwend: ezî xebathiz bûm û zefî xîret...

...Pey xilaskirina dibistana hevtsalera min usa jî sala 1929-a da xwendinxana Gumrîyêye pêdagogîyê (dersdarhazirkirinê) kuta kir.

6. GUNDÊ QUNDEKSAZÊ

Niha wî gundîra dibêjin gundê Rya teze. Ew pêşa çîyayê Elegezêdane.

Pey kutakirina xwendinxanêra, hema wê sala 1929-a, havînê, min kûrsêd kurt yê hazirkirina dersdaraye seva hildana nexwendîtîyê kuta kirin, kîjan komîsaryata (wezîreta) Ermenîstanêye ronkayê teşkîl (amade) kiribûn. Ew kûrs hatibûne teşkîlkinê, ji ber ku mekteb derbasî elîfba kurdaye teze dibûn. Dersbêjên wan kûrsa sazkarê wê elîfbayê - dostê cimeta me Î. Maragûlovê mexîn (asorî) û Bedirxan (ji Tibîlîsîyê) bûn.

Hema wê salê bû, wekî bi wê elîfbayê (bi tîpen latînî) kitêba zimanê kurdî "Xwexwe hînbûna zimanê kurmancî" ronkayî dît. Ew Î. Maragûlov û E. Şemo hazir kiribûn. Dibistanêd hemû gundên kurdada ders bi zimanê kurdî hatine derbas kirinê.

Ez çawa dersdarê zimanê kurdî şandime dibistana gundê Qundexsazê. Wê yekêra tevayî min li dibistana gundê Camûşvana mezinda /niha Elegez/ dersê zimîn kolxozvanê cahilra derbas dikirin. Û... niha, şikir ji tera, Xwedê, ez nava cimeta xweda bûm... Min zimanê dê zef zû anî bîr. Min bi zimanê xwe xeber dida, bi zimanê dê ders didane zarokên me. Ew şabûneke mezin bû bona min...

Hecîyê Cindî (rûniştî, ji çepê yê sisya) tevî xwendkarên (kolxozvanên ciwan) gundê Elegezê (s.1930)

Min dest bi tercima (wergera) kir, ku şagirt xênji vê kitêba dersê nivîsarêd dinê jî bixûnin. Ew dupa helbestên Tûmanyar bûn, ku ewî bona zaroka nivîsî bûn...

...Gundê Qundexsazêda min nasya xwe dida erf-edet, rabûn-rûniştandina gelê xwe.

Û hema wî gundîda bû, wekî min bi hizkirin cara yekemîn hikyat, kilam, gilî-gotinêd gundiya nivîsîn...

Pey xebata salekêra ez hatim Yêrêvanê (peytextê Ermenîstanê) bona Zanîngehêda (ûnivêrsîtêtêda) bême qebûlkinê.

Ew sala 1930-î bû.

7. SALÊN XWENDKARIYÊ

Li sala 1930-î Hecîyê Cindî di fakûltêta (beşa) Zanîngeha Yêrêvanêye filologîyêda tê qebûlîkirinê, dibe xwendkarê Ermenîstanêyî kurdî pêşin.

...Salên xwendkariyêda Hecîyê Cindî bi zanebûn û xebathizîya xweva berbiçav dibe. Nivîsarek ji arşîva bavê min, ya ku zimanzanê mezin G. Xapansyan sala 1932-a ji rêktorata Zanîngehêra şandîye, şedetya wê yekê dide. Wê kaxezêda tê gotinê: “Di kafêdira zimînda xwendkarekî pêş heye - Hecîyê Cindî, min sipartyê wî - hetanî meha gulanê du dakladê (gotarên) zimanzaniyê bixûne”.

Hecîyê Cindîyê xwendkar sala 1932-a da înstîtûta dîroka çanda matêrîalîda derbasî ser kar dibe (ji bo berevîkirina folklorê kurda).

Salên 30-î bi biryara Moskovayê (peytextê hukumeta sovêtê) komara Ermenîstanêda ocaxên kurdaye candî, xwendinê, kûltûrîyê vedibin.

Ji 25-ê adara sala 1930-i da rojnema “Rya teze” çap dibe. Hecîyê Cindî hema wê salê jî çawa serwêrê para wê rojnamêyî çandî û edebiyetê tê kivş kirin...

Sala 1930-î da bi xemxurîya Hecîyê Cindî sêksya (koma) nivîskarêd kurd rex Asosîasiya nivîskarên Ermenîstanê tê amade kirinê û bi xwe dibe serokê wê parê.

Wêda ciwanên, ku mêla wane ser edebiyetê hebû, berev dibûn. Nivîsarêd wane destnivîsar dihatine nixandîne. Derheqa edebiyetêda ders dihatine xwendinê, nivîskarêd ermenîye eyan rastî wan dihatin.

...“Yêrêvan xeber dide, guhdarên ezîz, bibihên xeberdana me bi zimanê kurmancî...” - ev cumla hê sala 1930-î cara ewlin bi lûtivê Hecîyê Cindî û helala wî - Zeyneva Îvo bi radîoya Ermenîstanê belayî çar qulbê cîhanê dibe...

Yanvara (çile) sala 1931-ê Yêrêvanêda dinyayêda cara ewlin Têxnîkûma (xwendinxana) kurdîye Pişkavkazêye pêdagogîyê (dersdarhazîrkirinê) vedibe. Pex Xwendinxanê kûrsêd dersdaraye yeksale jî vedibin..Sê salê din li wir “Kûrsên hildana nexandîtiyê di nava jinada” têne amadekirinê.

Hema ji wê salê heta meha adarêye sala 1938 (heta girtina xwe) Hecîyê Cindî Xwendinxana kurdîye pêdagogîyêda dersê zimanê kurdî dide.

Ew di nava pirsên zimanê kurdî û dersdayîna wîda kûr dibe û li sala 1932-a “Mêtodîka zimanê kurdî” çap dike. Wê şûnda tevî çend hevala “Xebernema (ferhenga) zimanê fileyî-kurmancî” (sala 1933-a) dide weşanê.

...Sala 1931-e Koma elîfba ya wezîreta Ermenîstanêye ronkayê nava dîroka gelê kurdada cara ewlin êkspêdîsîa - koma berevîkirina zargotinê, amade dike. Serkarî li wê êkspêdîsîyayê zaneyê zimanê kurdî, profesor Asatûr Xaçatiryan dikir. Tevî wê êkspêdîsîyayê dibin rêdaktorê rojnema “Rya teze” Cerdoyê Gêncî, kompozîtor Karo Zakaryan û Hecîyê Cindî. Êkspêdîsîya li wan navçên Ermenîstanê, li ku kurd dijîtin, kar dike û nava mehekêda gele qinyatên zargotinê berev dike.

Wê şûnda H. Cindî salêd 1932-a û 1933-a tevî êkspêdîsîya berevîkirina zargotina ermenîya û kurda dibe...

Sala 1931-ê Hecîyê Cindî çawa dêlêgat tevî konfêransa dersdarên mîletêd sovêtêye peşin dibe, ku Moskovayêda derbas bûye.

Sala 1932 pirtûka “Efrandina Ewil” tê weşanê. Çawa li wir hatiye nivîsarê, ew “Topkirina nivîsara sêksya(koma) kurmanca rex asosîasiya nivîsarçiyê Filistanîyê” ye. Li wir efrandinên Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Qanatê Kurdo, Etarê Şero, Fetî, Salih, Baylozê Çaçan hatine cîwar kirinê.

2-ê avgûsta (tebaxa) sala 1933-a bi biryara katibîya kommerkezîya partîya komûnîstîyêye Ermenîstanê Hecîyê Cindî dikine nava komîtêya amadekirina Yekîtiya nivîskarên komara Ermenîstanêye sovêtîyê.

Ji BÎRANÎNÊD DÎYA MIN

Hecî xebatkarekî zor bû. De salên 30-î kadir (karkir) hindik bûn, rojê bawer bikî 14-16 seheta dixebitî. Pêra nedigîhand, westandina wî tunebû, ji ber ku ewî kar û gelê xwe pirr hiz dikir. Ji sala 1930-da heta sala 1937-a ez û Hecî radîoya kurdîda xebitîne - ez çawa sipîkêr, lê ew çawa rêdaktor û sipîkêr dixebitîn.

Hecî kitêbên bijîşkîyê werdigerande kurdî, wekî gel bixûne, miqatî saxlemîya xwebe :“Traxoma”, “Girr”, “Silametîya jinê. Ewî du şano nivîsîn –“Qutya dû- dermana” û “Awa, yanê wa”...

Wan sala hatin – çûyîna mala me gelek bû. Bawer bikî, herro mêvanê me hebûn. Hecî ji wana zargotina cimetê dinivîsî. De wê demê magnîtofon tunebûn. Ewî ew zargotina hizêmetî bi qelemê dinivîsî... Ewî xeberên zarbêj bernedidan...

...Hecî alî min jî dikir: de wan sala min du Xwendinxane -ya ermenîya û ya kurdaye pêdagogîyê kuta kirin, û peyra ez çawa dersbêj xwendinxana kurdada xebitîm...

Sala 1933-a Hecîyê Cindî Zanîngehê xilas dike.

Peyhatin, dîsa bi kurtkirinava

8. BER BI ASOYÊN NÛYE FIRE

Payiza sala 1933-a Hecîyê Cindî Înstîtûta dîroka çandêda çawa aspirant –zanyar (doktoran) di dereca berevkirin û lêkolînkirina folklorê tê qebûl kirinê. Profêsor Asatûr Xaçatiryan tê kivşkirinê çawa serwêrê wî.

Salên xwendkariyêda H.Cindî, çawa hate gotinê, tevî êkspêdisîyayêd wê înstîtûtêye folklorberekirinê bûbû û gele qînyatên folklorê kurdî berev kiribû. Ew paşê bêcerkirina wan qînyatava mijûl dibû.

Hewaskare, ku katibê partîya Komûnîstîyêye Ermenîstanêye pêşin Axasî Xancyan qurilta (hemcivîn) 9-ada (yanvar, s. 1934) pêşdahatina karkirê kurdî zanyarî bimbarek dike.

Hecîyê Cindî sala 1934-a Hurmetnema herêma Ermenîstanêva tê rewakirinê.

Sala 1934-a yekemîn û sala 1975-a duyemîn Hecîyê Cindî wek parlamêntarê şewira bajarê Yêrêvanê tê hilibijartinê.

Anegorî biryara kommerkezîya partîya komûnîstîyê Ermenîstanê, komîtêya elîfba tezeve merkezîyê, Înstîtûta dîroka çanda matêriyalîyêra tevayî ew tevî hevala Yêrêvanêda Konfêransa Kurdzanîyêye yekîtîya sovêtêye pêşin amade dike.

Konfêrans 8-ê îyûnê (hezîran) sala 1934-a Yêrêvanêda vedibe. Zanyarên Yerêvanê, Moskvayê, Lênîngradê, Tibîlîsîyêye navdar, dersdarên ziman û edebyeta kurdî yên dibistanên kurda, ku Ermenîstanê, Azerbêcanê û Tûrkmenîstanêda hatibûne vekirinê, xudanêd kitêben zimanê kurdîye dersa û rewşenbîrên mayîn tevî wê konfêransê divin.

Pirsê konfêransê ev bûne:

1. Îngilaba (şorişa) Oktyabirê û çêkirina kûltûra (çanda) miletyê nav xebatçîyê kurmancada (daklad - L. Arîsyan).
2. Derheqa xebata sêksîya kurmanca, ya Enstîtûta dîroka çandê (daklad - Hecîyê Cindî).
3. Rewşa sosîalîyê nava kurmancada heta şorişa Oktyabirê (daklad - A. Şamîlov).
4. Pirsê efrandina zimanê kurmancî, yê edebetê (daklad -G. Sêvak, prof. A. Xaçatryan).
5. Pirsê rastnivîsara zimanê kurmancî û guhastina hinek herfa (daklad - Emînê Evdal)
6. Riknê gramera zimanê kurmancî (daklad - Î. Sûkêrman û Qanatê Kurdo).
7. Derheqa çêkirina têrmînada (daklad- Vardan Pêtoyan)

Dakladêd konfêransêda hatine xwendinê û xebardanêd dêlêgata derheqa pirînsîpên zimanê kurdîyî edebetêye yekîtî, rastnivîsara wî, rêzimana (giramatika) zimanê kurdî, çêkirina têrmînêd teze, hinekî guhastina elîfba teze û pirsêd mayînda bûn. Ewana hewaskarîke mezin pêşda danîn.

Hecîyê Cîndî bi dakladekê pêşda tê, kîjan derheqa pêşdaçûyîna kurdzanîyê bû li înstîtûta dîroka çandêda. Her tenê ew wê konfêransêda daklada xwe bi zimanê dê - kurdî dixûne.

Ewê konfêransa eyan çend biryarên ferz qebûl kirin û bi heqî bû destpêka pêşdaçûyîna kurdzanîyê li Ermenîstanê. Bi ruhê wan biryara jî goveka kurdzanîyêda xebatên hewaskar çap bûn.

...Hecîyê Cîndî çawa dêlêgat tevî xebata kongirêya Yekîtiya nivîskarêd Ermenîstanêye pêşin dibe (sala 1934-a). Li vir ew tê hilbijartinê çawa endamê serwêrtîya Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê û dêlêgatê kongireya Nivîskarên Yekîtiya sovêtistanê. Ew civîna Yekîtiya nivîskarêd sovêtistanêye pêşin bû. Ew kongirê 17-ê avgûstê sala 1934-a Moskovayêda vedibe.

Mandata Hecîyê Cîndî

...Edebyetêd gelêd mayîna tevayî usa jî derheqa wê edebyeta kurdada tê xeberdanê, kîjan Ermenîstanêda dihate sazîkirinê. Wekîlekî wê edebetê dêlêgatekî hemcivînêyî lapî cahil Hecîyê Cîndî bû.

...Wê hemcivînêda dakladvanê ermenî D. Sîmonyan dide kivşê, wekî Ermenîstanêda nivîskarên kurd bi zimanê dê çanda xwe pêşda dibin, bi çî usa jî alî edebyeta temamîya gelê kurd dikin.

Li wêderê Hecîyê Cîndî nivîskarê firansîzî eyan, xudanê romana “Şeva kurda” Rîşar Bilokra dibe nas.

Sala 1934-a “Efrandina duda” ya nivîskarên kurmanca tê weşandinê. Berhemên Hecîyê Cîndî, Emînê Evdal, Cerdoyê Cêncî, Ahmedê Mîrazî, Nûrî, Rûbên Drambyan, Etarê Şero, Qanatê Kurdo, Salih Cewarî, H. Sadîgov, B. Çaçan, Fetîyê Êsiv, K. Şero, M. Memed têda hatine cîwar kirinê.

Hecîyê Cîndî bi serwêrê xwe - profesor A. Xaçatryanra tevayî sala 1935-a “Giramera (rêzimana) zimanê kurdî” çap dike, “ya bona dibistanan, ku cara yekemîn û bi berfirehî axaftina kurdî ya xwezayî tê da hate lêkolînê. Hecîyê Cîndî sîstêma zimanê kurdî ya girameriyê bi zimanê kurdî şiro vekir, gava tu bîngeheke wî di wî warî da, ku ji zemanê berê mabûya, ber destê wî tunebû” (ji nivîsara I. Sûkêrman).

Sala 1935-a pirtûka “Nivîskarên kurmanca Şewirî. Efrandina sisya” bi amadekirina Hecîyê Cîndî tê weşandinê. Berhemên E. Şamîlov, H. Cîndî, E. Evdal, C. Gêncî, C. Celîl, Nûrî, A. Mîrazî, W. Nadîrî, X. Mûradov (Qaçaxê Mirad), M. Memed, L. Beko, S. Eslan têda hatine cîwar kirinê.

Sala 1935-a Hecîyê Cîndî serhatîya H. Koçare “Xecê”, destana H. Sîrase vekirî “Memê û Eyşê” werdigerîne ser zimanê kurdî. Ewana derheqa emirê kurdada bûn.

Sala 1936-a antologîya “Nivîskarêd ermenîyaye şewrêye” pêşin çap dike, li ku Hecîyê Cîndî efrandinên 24 nivîskarên ermenî werdigerîne ser zimanê kurdî û cîwar dike û usa jî derheqa emirjîyîna nivîskarada dinvîse.

Nivîsarêd H. Cîndî berevoka “Nivîskarêd şewrêye kurd” -da bi zimanê ermenî (s.1936) çap dibin.

Kutasya sala 1936-a xebata H. Cîndîye dîsêrtasîon (tez) îdî tam hazir bû. Şedetya wê yekê hema nivîsa prof. Xaçatiryane, ku katibê Înstîtûta dîrokê û edebetêye zanyarîyê S. Harûtyûnyanra şandîye (meha yanvara s. 1937-a).

Wêda tê gotine: “Xebata Hecîyê Cîndîye dîsêrtasîon derheqa êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Slîvîda” xebateke ferz û tame...”

...Ev xebat hêjayî navê “dîsêrtasîayêye”. Ewê nava edebyeta kurdada bimîne çawa cêrbandina ewlin di goveka lenihêrandina folklorêda. Ev dîsêrtasîya aspirant Hecîyê Cîndî dibe mesele bona yêd mayîna, wekî wê derecêda bixebitin...”

Profêsor A. Xaçatryan

s. 1937, yanvar”.

9. “AHA, EVE QURANA ME”

“Min çiqas zargotin dinivîsî - Hecîyê Cindî danî bîra xwe, - ew awqas minra dibû xûn û goşt, û min biryar kir, wekî durr û cewahirên zargotina me berevkim, wekî ew ne ku tenê ji undabûnê xilas bin, lê usa jî bibine arzîtiya zanyariyê, ku cimeted mayîn jî nasya xwe bidinê, û ew bibe arzîtiya gelek silsileta. Zargotina cimeta me pîrr dewlemend, pîrr rengîn û bere, îlahî beyt -serhatiyêd wê kevirên qîmetlîne... Gelê kurd di nav folkilora xweda gelek xem-xeyal, şahî-perîşanî û azadxweziya xwe cîwar kirîye...”

Hecîyê Cindî ji Hesoyê Memo gundê Hekoda zargotinê dinvîse (1931)

Zilamê yêr û misken, dê û bav undakirî bi hesta undakirinêye xedar texmîn kir, wekî durr û cewahirê gel - beyt-serhatî, hikyat, kilam, meselok jî dikarin bêne unda kirinê.

Hecîyê Cindî nivîsiye: “Xizneke cimeted dewir û zemana xwey kirî hema li ber çevê me dihelya, beteve dibû...”

Sala 1936-a zargotina kurmanca, ku navbera çend salan da wî ji zarbêja nivîsî bû, bi kitêbeke mezinva bi sernivîsa “Folkilora kurmanca” tê weşandinê.

Ew qewmandineke berbiçav bû nava dîroka çanda kurdada.

Ji 650 rûpêlên wê berevokê 570 rûpêl Hecîyê Cindî nivîsîne, 80 rupêl Emînê Evdal nivîsîne.

Korêktorîya (temizkirina) wê berevokê Hecîyê Cindî û kevaniya wî Zeyneva Îvo kirine.

Pirtûka “Folklor kurmanca” karekî pîr bihagirane, îzbatîke balkêşe.

Paşwextiyê li komara Mahabadê - Qazî Mihemedê nemir “Folklor kurmanca” girtibû destê xwe, bilind kiribû û gotibû: “AHA EVE QURANA ME.”

Hema wê salê jî Hecîyê Cindî berevokê dine mezin, ya bi sernavê “Kilamên cimeta kurmanca” tevî kompozîtor (sazbend) Karo Zakaryan, ku nota wan kilama dinvîse, dide weşandinê.

10. BERÎ GIRTINÊ

DIYA MIN GILÎ DIKE

Sala 1936-a, Hecî dixwest bibûya endamê partîya komûnîstiyê. Berî civîna partîyayê yekî jêra gotibû:

- Haj xwe hebe, dibe pîrsa te şûnda bêxin.

Hecî hat malê, got:

- Ca alî min bike, em hesavkin ka min çend pirtûk çap kirine. Ezê binivîsim, civînêda bixunim.

Me hesab kir. Ji sala 1930-î heta 1936-a ev pirtûk çap bûbûn:

Yên pêdagogiyê -7, yên dersa -14, yên terciima (wergera) -7, yên folklorê -2 pirtûk, paşê - “Kilamêd cimeta kurda” (tevî K. Zakaiyan) û “Folklor kurmanca”. Ewî go:

- Ezê “Folklor kurmanca” xwera bivim. Ezê bêjim, wekî Înstîtûta zanyariyêda, rojnama “Rya teze”-da, radîfoya kurdîda, Xwendinxana kurdîda kar dikim, lê serî ewe – dîsêrtasîa (têz) min bona xweykirinê tam hazire.

Çû civînê...

Dereng, pîr medekirî hat, go:

- Dengê xwe nedane min...

JÎ BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ

Katibê teşkîleta xwendinxanêyê partîyayê A. derkete pêşya min.

- Ew çawane, - ewî got, - profêsor Xaçatiryan tu cara aspirantêd komûnîst û komsomol xwey nake, lê Hecîyê komsomol aspirantê wîye?..Paşê - ewî zêdekir, - Hecî pîr nasionalîste(miletpereste) ...

.... Wî çaxî qedirê min ket: nas û nenasa digotin: “Hilbet, vê ortê tişteki mera neeyanî xirab heye, ku Hecî hilnedan nava cêrgê partîya komûnîstîyê...”

Dîsêrtasîya (têza) min derheqa lênihêrandina êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”-da tam hazir bû, lê xweykirina wê şûnda dêxistin, ji ber ku besa derheqa “eksîşorişvanî û nasîonalîstîya” minda gihîştibû enstîtûtê jî...

JI ARŞÎVA MALA ME

“Emirkirina hejmara 395-a ya dîreksîya (serwêrtiya) xwendinxana pêdagogîyêye 7-ê oktîyabira sala 1937-a.

Ji 6-ê oktîyabira îsalinda dersdarê Xwendinxana pêdagogîyêyî zimanê kurdî Hecîyê Cindî ji xebatê azadkin:

1. Bona gotina wîye nasîonalîstîyê.

2. Bona çapbûna gotareke wîye li rojname welatê derekeye ramkavar -daşnaksakanê milletîyêda.

3. Bona wê yekê, ku eksîşorişvan Xalitê Celalzadê pey vegera wîye ji sirgûnêra mehekê mala xweda xedîkirîye û kar jêra dîtîye (kirîye ser xebatê). (Xalit Celal Zadê ji zulma Romê revîya bû Ermenîstanê, F.H)

4. Bona wê yekê, ku Ereba Şamîlovê eksîşorişvan xwedîkirîye û pirtûkêd xweye dersada şiklê wî, berhemên wîye nasîonalîstîyê neşir kirîye.”

Ji hemû kara berî Hecîyê Cindî didin...

... Tabetî nediket wî...

Pey erza şikyatkirinê Hecîyê Cindî piştî 2-3 meha karên xweda tê dasekinandinê. Yanvara sala 1938-a dîsa wî kivşdikin çawa serokê sêksîya nivîskarêd kurd. Bi emirkirina Înstîtûta dîrokê û edebetê 14-ê yanvara sala 1938-a wî kivş dikin çawa “xebatkarê Înstîtûtêyî zanîyarîyê, çawa pêşekzanê folkilora kurdî”. Ew dîsa xwendinxanêda derbasî ser kar dibe...

JI BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ

Belê, ez dîsa derbasî ser karê xweye hizkirî bûm. Lê mixabin, ezî îda dilşikestîbûm... Heval-hogir dûrî min diketin, hewza xwe ji min dikirin... Dîsa Xwendinxana pêdagogîyêda kar dikir...

Lê... bawerya te hebe, heftê carekê lawikê xwendinxanê dihatine mala me û digotin: “Hevalê Hecî, gazî te dikin - civîne, pirsra te dinihêrin, gerekê bêyî...”

... Carekê dîsa derê me xistin. Min derî vekir. Gotin: “Filan rojê û sehetê wê dîsa pirsra te binhêrin - wextêda hazirbî.” Min caba her çar zilama da, go: “Ezê bêm”.

Duşemê, bi dilekî nerehet, berbi avayê xwendinxanê çûm. Xeysetê min bû - zû diçûm.. Paşê du hevra hatin. Sera kimkimî bû. Katibê komsomola X. bû. Evî civîn vekir. Geleka xeber dan. Navê van neyara naxwêzim bîr bînim. Gişka jî ez “rind” nas dikirin çawa “nasîonalîst, eksîşorişvan, cesûs...” Digotin, wekî min gotar nivîsîye welatê derekera, pevgirêdana min tevî serkarê hemû kurda-endamê komîtêya kurdaye “Xoybûn” Celadê Bedirxan (ji Şûryayê) heye, nasya mine şexsî hebûye katibê Kommerkezîya Partîya Komûnîstîyê ya Ermenîstana sovêtîyê Axasî Xancyanra (wî wextî A. Xancyan hatibû kuştinê), wekî birayê Ereba Şamîlovî mezîn, ku ji xwendinxanê derxistibûn, min dîsa xwendinxanêda daye qebûl kirinê, û gele-gele tiştê mayîn... Civînê dirêj kişand... Dawiyêda deng dane “min gunekarî”. Min got, wekî emirê xweda gele çetinayî û rojên giran dîtîye... Raste, min gotar nivîsîye û şandîye Parîsê, lê min rojnameke komûnîstîyera şandîye. Min usa jî neme Celadet Bedirxanra şandine û bersîvê min hatine. Nema û gotarada min daye kivşe, wekî li welatê sovêtê, hukumeta Ermenîstanê her mecal çê kirine bona pêşdaçûyîna çanda me: rojname me “Rya teze” dertê, kitêbêd me çap dibin, radîoya me, mektebê (dibistanê) me hene.

... Ez jî zargotina gelê xweva mijûl dibim, Înstîtûta zanîyarîyêda, rojname “Rya teze”-da, radîoya kurdada ez kar dikim, pirtûkên dera bona dibistana hazir dikim. Min hertim bi pirr helalî xebata xwe kirîye û dikim...

Çawa dixunya, xeberdana min hukumî ser guhdarvana kiribû, û eger pêşiyê gişka bi dengê digotin: “Ji cêrgê komsomola berîdinê”, niha gotin -“Ji komsomolyê dernexin, cirme bidinê”.

Ez divê mehek derbaz bû. Rokê rêdaktorê rojnama “Rya teze” Cerdoyê Gêncî min û Emînê Evdal kir. Em çûnê redaksiya rojnama “Rya teze”. Ewî got:

- Gelî bira, ez gotî wera bêjim, wekî karê meyî heft sala roda diçe...Van pêla komerkezeya PK Ermenîstanêda, çawa eyane, bû civîna rewşenbîrên kurd. De we jî li wira xeber da...Ew, bi texmîna min, bona wê yekê bû, wekî pê bihesin, ka nava meda kî hene, kî çi karî dike... Bona çi?

Duh minra her tişt eyan bû. Byûroya komerkezîyê elamî min kir, wekî ez, çawa rêdaktorê rojnama “Rya teze”, herime civîna wê. Min xênji katibê partya komûnîstiyêye Ermenîstanêye pêşin Girîgor Harûtyûnov û mezinê çêkîstan Xivorstyan kes nas nedikir. Pirsra çanda gelê me, ya elîfbayê, ya rojnamê, radîoyê û Xwendinxanê danîn. Deng nedane min... Harûtyûnov axirîyêda em kurd navkirin “lamukêd” daşnaka û berî min da. De idî hesabê xwe bikin...

Em pîrr berxwe ketî, dilşikestî dûrî hev ketin...

Ez diçûme dursa, lê ne min pakî ders dida, ne jî xwendikara pakî guh didane min...

11. GIRTÎN

Nivîskar û dîrokzanê ermenî Armênak Manûkyan di pirtûka xweye “Zext û zoryên sîyasî Ermenîstanêda salên 1920- 1953-a”-da (Yêrêvan, 1993)nivîsiye:

“...Gere serda zêdekin, wekî makîna zordestiyêye merivxur usa jî hindava wekîlên kêmnetewada hêwşandin dîhar nedikir, xweber femdarîye, wekî gilî derheqa rewşenbîradane.

Bahara sala 1938-a rewşenbîrên kurd, endemên yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê, rêdaktorê rojnama “Rya teze”, paşwextiyê serokê têtroya kurdaye dewletê Cerdoyê Gêncî û wêjezan, paşwextiyê doktorê edebiyetaniye,professor Hecîyê Cindî digirin, dikine hebixanê. Ew sucker dikirin, wekî xwedêgiravî ewana serwêrî li “koma ûsyancîyên kurd û eksîsovêtiyê dikirin”. Hecîyê Cindî usa jî gunekar dikirin wê yekêda, wekî “di xebata xweye pêşeniya wejaya kurdîda rûpêlên çapenemiyêda ramanên nijadperestî derbaz dikir û têkîlîyên wî hebûn tevî serokê saziya Xoybûnêye kurdîye daşnak Celadêt Bedirxanra û, giva wira melûmetîyên cûrr bi cûrr dişand derheqa kurdên Ermenîstanêda”...

Jî BÎRANÎNÊD H. CINDÎ

Belê...

17-ê meha adarê bû, sala 1938-a. Bona derbaskirina êvarîya roja Komûna Parîsê bi sipartina serokê Xwendinxanê min xwendkarên xwe hazirkiribûn, wekî bi daklad, xeberdan, helbestava pêşda bîn. Êvarî rind derbas bû. Tevî xwenkarên para ermenîya xwenkarên para kurdî jî baş pêşda hatin.

Pey êvarîyêra ez ji wî avayê xwendinxanê derketim, ber dêrî hinekî sekinîm. Destê min jê nedibû, meriv digot ez xatirê xwe jê dixwezim...

...Şev xewa min nedihat...

DÎYA MIN GILÎ DIKE

Pey êvarîyêra Hecî dereng hate malê. Kêfa wî tunebû, xwerina xwe nexwar...

Nîvê şevê derê me xistin. Hecî got:

- Rave! Dive hatine pey min?...

Heta emê rabûna, cînara me -Vardanûşê, mêrê kîjanê jî girtîyê sîyasiyê bû, derî vekir. Navê Hecî jê pirsîn, û sê qulixçiyê KGB ketine otaxa me...

- Tu girtîyî! –ewana Hecîra gotin û kaxeza derheqa girtina Hecîda nîşanî me dan.

- Bona çi? – Hecî pirsî...

...Ewana ketine malê, çend pirtûkên Hecî, rojname, çend nemê, ku ewî ji Celadêt Bedirxan sitendibûn, - xwera birin. Îşkafa pirtûka jî mohir kirin ...Nehîştin Hecîra kurmancî xebardim. Ewî xatirê xwe ji min, qîzika meye mezin Firîcê xwest. Lê Firîde hişyar nebû, Firîde ji paçkir û tevî wana, nivîn li piştê derket...

Hecî birin...

Em paşî mirina bavê xwe - Hecîyê Cindîra, şuxulê girtina wîyî rêçgerîyêyî hijmara 7623-ra, ku arşîva kela KGB -wezîreta ewlekarya dewletê dane, bûne nas û me çend rûpêl ber nivîsîne.

JÎ ŞUXULÊ RÊÇGERÎYÊYÎ HIJMARA 7623

(ARŞÎVA NKVD)

(arşîva komîsaryata geleriye karên hundur)

Hema sivtê wî şuxulîda kaxezek wa heye, ku sala 1935-a hatîye nivîsarê. Xudanê wê kaxazê A. bû. Ewî nivîsî bû: "Mena berevkirina zargotina folklorê Hecîyê Cindî tim gundêd nehîya Telînê û Axbaranêda karê eksîsovêtiye dibe".

***

Ez, Kîrakozov-komekdarê sereke yê cîdereca 1-ê ya para serwêrtîya NKVD RŞŞ Ermenîstanêye bêqezyabûna dewletêye 3-a, wê yekê hesab hiltînim, wekî bajarvan Hecîyê Cindî sala 1908-a ji dîya xwe bûye, ji gundê Emançayîrêye, kurdê êzdîye, bajarvanê şêwrstanêye, endemê komsomolaye, dersdarê xwendinxana kurdaye pêdagogîyêye, wê yekêda çawa lazime hatîye belîkirine, ku hesab dibe endamê merkeza teşkîleta daşnakaye eksîşorişgerîyêye ûsyancî di nava kurdêd êzdîda û cesûsê Anglîayê profêsoz Xaçatiryana û serkarê hemû kurda - endemê komîtêya daşnaka - kurdaye "Xoybûn" Bedirxanra girêdaye, min qîrar kir: bajarvan Hecîyê Cindî hesabkim çawa merîkî usa, ku bi kodeksa Ermenîstanêye Krîmînale 67, 68-a tê gunekarkirinê: bona xwe ji rêçgerîyê û dadê ta nede, min da girtinê û kire hebsa NKVD PŞŞ Ermenîstanêye hundur."

DÎYA MIN GILÎ DIKE

Belê, rojname "Rya teze", radîoya me dadan... Herfê meye bi tîpên latînî dane hildan. Pey girtina Hecîra 2-3 roj derbas bûbûn. Civîna komsomolada sipîkêrê komsomola got: "Gelo dikare jina eksîşorişvan cem me bixebite?" Gişka hevra gotin -"Na!", - û berbi min nihêrîn. Sibetirê ez ji kar dirxistim. Lê kûrsêd hildana nexwendîtiyê nava jinada, li ku min dersê zimanê kurmancî didan, min kar kir heta kutasiya sala xwendinê.

JÎ BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ

...Ez ku li heyata kelê ji avtoyê peya dikirim, min nihêrî wê profêsoz Asatûr Xaçatryanê kali hizhizî heyatê dane sekinandinê...Me hev dit...Ew bû - minê bigota: "Roj me reş be," lê hatin, ew birin...De îdî min derd û kulê xwe bîrkin, gunê min li wî kalemêrî hat, ez kelogirî bûm...

Min weke bavê xweyî rehmetî jê hiz dikir. Hey wax!...Ewî kurmancî zanibû...

...Ez birime otaxekê (odekê), ankêta min nivîsîn,... paşê ez birim kamêrayê (hucirê). Derî vekirin, ez defdame hundur û derî dadan... Ez nivînê xweva li ber derî bûme risas - sekinîm. Wî çaxî min hew bihîst, yekî got:

- Ew kîyê?

Min bi dengê hêrs got..

- Ez-ezim, Hecîmê, Hecîyê Cindî...

Wî ez naskirim, go:

- Way, xêx tixa, kêz êl bêrîn (Pey, gedê belengaz, tû jî anîn?).

Min jî dengê wî naskir: Nişan Makîns bû – serokê neşîreta partîyê. Ez jê silbûm, min xwe xwera got: “Çawa, ez anîme cem yekî mîna wî- girtîyê sîyasîyê? Anîme wek eksîşorişvan?...” Min kir ku ez dêrîxim, gazî serokakim, pîrskim - çira ez anîme vir... Heta ez van mitalada bûm, ewî rehet ji minra got:

- Filankes, nivînê xwe hilde, were kêleka min.

Minê çi bikira? Min kerr û lal, bê dilê xwe, çawa ewî gotibû – usa jî kir: piştî xwe da dîwêr, ser nivînê xwe teherekî rûniştim... Ez hîvya ewê yekê bûm, wekî wê gazî min bikin, guhdarîya min bikin û min berdîn... Dilê min besebir dikûta...

...Sê-çar merivê din jî wir hebûn. Ew û Makîns xewra çun. Lê xewa min nedihat, mitala ez hildabûm... Axir min çi kiribû, wekî dame girtinê? Ne axir min xwe pêşkêşî gelê xwe kiribû, helalî kar dikir... Ez xweda hêrs dibûm, bona jin û zarê xwe ber xwe diketim... Ez ewî halîda, min hew bihîst - yekî minra got: “Salekê şûnda tûyê aza bibî.” Ez vecênîqîm, min çavê xwe vekir, bi tirs “Similla, similla”, -min xwera got û cî bi cî kerr bûm...

Xew nekete çave min. Îdî sibe safî dibû... Dengê çivîka dihat, çîve-çîve wan bû. Min xwezilîya xwe wan anî, wekî derî ser wana kilît nekirine... Wan xem û xiyalada min nişkêva dengê kuxika Cerdoyê Gêncî piş dîwêr bihîst. Min femkir, wekî ew jî girtine. Bû wîşa-wîşa min, kela min tijî bû, ez giryam...

...Ez hîvyê bûm, wekî derî ser min vekin, ez herim bêjim, ku ezî temîzim, tu xirabî êmre xweda kesîra nekirîye...

Le Makîns minra digot:

- Lez nekeve, tûyê herî, sebira xwe bîne...

Lê tu were sebira min tunebû. Min dixwest dêrîxim, bextra, hema we lezê yekî derî vekir, go:

- Werê!

Ez şa, lez derketim. Ewî ez birim kabînêta (oda) serkar. Merivê têda nehîst ez devê xwe vekim. Rabû mîna gurekî devbixun dora min çû - hat, got:

- Te û Xaçatiryana we çi kirîye, bêje, derheqa namêd xweda, ku te Celadê Bedirxanra şandine û stendine... derheqa hevalêd xwe, profêsor Hakobyan. “Bêje, ha bêje...” - û pêra jî çêrî min dike...

Min nikaribû devê xwe vekira, gazin û şikyat bikira: ji şelmaq û kulmên wî dile min tijî bûbû... Û gava ewî dît, wekî xenji şikyatkirinê gilyê mine dinê tunene, dîsa gazî wî jendermayî kir, û ewî lez-lez ez paşda anîm. Çawa ketime kamêrayê, tep-rep ketime ser cî-nivînê xwe... Êpêce wext şûnda ez rabûm ser xwe û Makînsê rewşa xweda nihêrî û teze femkir, wekî ew jî mina min helale...

JÎ ŞUXILÊ RÊÇGERÎYÊYÎ HIJMARA 7623

BERNIVÎSARA PIRSYARKIRINÊ

Sala 1938-a, 14-ê gulanê

Pirs: Hûn, Hecîyê Cindî, heta niha hatine girtinê bona karê eksîşorişvanîyê, ku we nava kurdên PŞ Ermenîstanêda kirîye. Derheqa karê xweyî eksîşorişvanyêda bêjin.

Cab: Min nava kurdada tu karekî eksîşorişvanîyê nekirîye.

Pirs: Cabê we reçgerîyê nadine razîkirinê. Hûn rast nabêjin. Salixêd esas destê meda hene derheqa karê xweyî eksîrêvolûsîyonî nava kurdada. Derheqa neman xweda bêjin... Ez dîsa wera dibejim -ser gîliyê xweda nekevin, xwe mukur werin, derheqa karê xweyî eksîşorişvanîyêda bêjin.

Cab: Ez careke mayin jî diwekilînim, wekî min ne nava kurdada û ne jî wekî mayin karê eksîşorişvanîyê nekirîye...

... Û ûsa deh roja ser hev...

JÎ BÎRANÎNÊN HECÎYÊ CINDÎ

Ez kamêrayêda hişyar bûm, Armo Saryan ber min sekinîye. Ewî got, wekî şev hişketî ez anîme kamêrayê. Min cezayê, ku wan roja anîbûne serê min, ji wanara gilî kir, min go:

- Deh roja ez ser pîya dame sekinandinê, zêrandinê...Ez hey diketime erdê, xewira diçûm, dengê berxê xwe dibihîst - lê ji şemaqêd silisçiya ez vecênîqî radibûme ser pîya. Silistçî rojê du cara dihatine guhastinê. Jîneke silistçî û yekî bi femîla Kîrakozov zef kafir bûn.

Ewana digotin : “ Emê çaya şîrinkirî, totikê germ bidine te”.Soz didan, ku wê min cîbicî azad kin, lê bi wan hemûyan nikaribûn min mecbûrkin, wekî ez xwe û hevala gunekar hesab bikim û kaxeza wane nivîsarda, ku berêda hazir kiribûn, femîla xwe binvîsim... Lingê min werimî bûn, halê min tunebû...

...Paşê êpêce wext gazî min nedikirin...

JÎ ŞUXÎLÊ RÊÇGERYÊ HIJMARA 7623

...Heftê fêvralê(sibat) sala 1939-a xebatçiyêd KGB... têra dîtîn, wekî perçê rojnama daşnakaya “Apaga” û kovara “Hewar”, ku komîtêya daşnaka – kurda li bajarê Helebê çap dikir, ku cem Hecîyê Cindî dîtibûn û hildabûn, hesab bikin dakûmentên usa, ku bi hev girêdana wane cesûsî tê eyan kirinê. Usa jî pêra dîtîn, wekî di hinek hijmarên rojnama “Rya teze,” pirtûkên dersê zimanê kurdîda fikirên eksîşorişvanî, nasîonalîstî hene.Meremên karê Hecîyê Cindî û Gîancêsyar Armênak, yanê Cerdoyê Gêncî eyane.

Biryar kirin:

Wan dakûmenta şûxilê rêçgeriyê hejmara 7623 bikin dakûmenteke usa, ku karê wanî gunekarîyêyî eksîşorişî, nasîonalîstîyê belû dike...

JÎ PROTOKOLA (BERNIVÎSARA)

PIRSYARKIRINÊ

7-ê sibata sala 1937-a

Pirs: Rêçgerî haj pê heye, wekî hûn cesûsê rêçgeriya Anglîyayê li Dûmişqê Celadet Bedirxanra berk girêdayîbûne û we hertim melûmetiyêd cesûsîyê derheqa yekîtîya sovêtê wîra şandine. Hûn xwe gunekar hesab dikin, wekî cesûsê rêçgeriya Anglîyayê bûne?

Cab: Min neme rêdaktorê kovara “Hewar” Bedirxanra dişand. Min weke deh pirtûkên darsa û rêzmana zimanê kurdî wîra şandine. Ez tu wexta cesûs nîbûme.

Pirs: Hûn hesab dibin çawa serkarekî teşkîleta kurdaye eksîyekîtîya usyançî... Hûn xwe gunekar esab dikin?

Cab: Na, na xêr! ....Ez gunekarkirinêd pêşda kîşandî înkâr dikim...

JÎ BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CÎNDÎ

Rojê cetin kelêda derbaz dibûn...

Îda derbahar bu, belekî ketibûne der-dora...

Rojekê derî vekirin, gazî min kirin, ez birime qatê jorin. Em çûne odekê xemilî. Camêrek rûniştibû. Ewî got:

- Keremkin, rûnên. Van roja wê destbi dada we bibe. Şikyatçiyê we kaxez nivîsîne. Ez gotî bixûnim, hûn haj pê hebin, ka ewana kîne û bona we çî nivîsîne...

Ewî navê wan nemerda da û nivîsara wan minra xwend.

...Paşê nasîya min da fikrê gunekarkirinêye kutasîyê, û ez paşda şandime kamerayê.

JÎ FIKRÊ GUNEKARKIRINÊYE KUTASÎYÊ

... Hecîyê Cindî tê gunekarkirinê wê yekêda, wekî :

a. Hesab bûye serkar û ruhdarkirêd teşkîleta kurdaye eksîsovêtîyêye usyançiyê îdealîstîyê li Ermenîstanê, antogonîzma (dijî hev) kurda berbi ermenîya daye gurkirinê, sipartîye endamên teşkîletê, ku ajîtasya eksîsovêtîyêye usyançî û eksîkolxoza bikin.

b. Ewî, ku pêşenîya edebyeta kurdada xebitîye, rûpêlêd pirêsayêda îdêayêd eksîşorişvanîyê, naşionalîstîyê eşkere propaganda kirîye.

c. Ji sala 1930-da pêwendîyên wî têvî wekîlê komîtêya daşnaka -kurdaye welatêd dereke Celadê Bedirxan û cesûsê Anglîyayê li Yêrêvanê Hakobyanra hebûne, melûmetîyêd cûre-cûre dane wan derheqa kurdêd Ermenîstanêda.

DAD

JI BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ

...15, 16, 17-ê adara sala 1939-a tirîbûnala leşkerîyê ya leşkerêd NKVD RŞS Ermenîstanêye sînorxweykirinê û karên hundir bajarê Yêrêvanêda dad kirin.

...Rojê dadê ez dibirim rex Cerdoyê kurxalê min didame rûniştandinê...

XEBERDANA GUNEKARE (Hecîyê Cindîye) KUTASIYÊ

“Ez ne daşnakim, ne jî eksîşorişvan. Heger wan gunekaryada deremek jî rastbe, hîvî dikim - min ji girtinê aza nekin û gulekin. Ew şerê, ku avîtime min, bi tu tiştî nayêne îzbatkirinê.

Ez hazirim heta kutasya emrê xwe xizmeta gelê xwe û dîwana sovêtîyê bikim”.

***

Wexta dadê du rewşenbîrên ermenî, bê tirs, mîna birakî helal pişta Hecîyê Cindî û Cerdoyê Gêncî sekinî bûn: ew Hiraçya Koçar û Harûtyûn Mikirtçyan bûne, kîjana salên 30-î rojnama “Rya teze”-da kar kiribûn, bûbûn rêdaktorê wê rojnamê. Ewana kurmancî zanibûn.

Ecêb qewimî...

Bi qîrara (biryara) dada trîbûnala leşkerîyê Hecîyê Cindî, Cerdoyê Gêncî, Ahmedê Mîrazî, seresker Şamil Têmûrov... hatine afûkirinê û azadkirinê.

Erê, ew bext bû, ne axir wan salên rêprêsiya (zor û zext) zulma Sitalîn bê dad, bê zakon bi hezara girtîyê sovêta berê dihatine gulle kirinê, sirgûn kirinê...

Rast salekê şûnda Hecî vegeerîya malê. Ewî roja girtin-berdana xwe, roja

18 adarê, kîvş kir çawa roja bûyîna xwe.

12. AZADÎYÊDA

JI BÎRANÎNÊD HECÎYÊ CINDÎ

Bona min bextewarîke mezinbû, wekî pey hêsîrî û zelûlîya kelêra, dîsa nava azadiyêda bûm...

Ez azayêda bûm, lê meydana kurdzanyêda kesek nemabû, xalî bûbû... Tu kes kurdzaniyêva mijûl nedibû, ocaxên çandî, zanyarî, ku salên 30-î vebûbûn hatibûne dadanê... Evê yekê ez pirr êşandim û xemgîn kirim, ew derba sisya bû - pey derbên êtîmyê û zêrandin - girtinê, ku gihîşte min...

Nava heval -hogîra, qewim- pismama, nasa - nenasada jî mîna yekî xerîb bûm, tenê mabûm...Meriv ji min direvyan, û min jî xwe dûrî wan digirt, ku nerehetî neda wan... Dergê kar û xebatê ber min dadabûn.Kesekî şuxil nedida min: “Heyf, karê anegor ba me tune...”, “Mixabin, cem me cîyê kar tune”, -mirovên qûlixada bi vî tehêrî bersîva min didan...

...Lê rihetî û xweşîya min di nava kar da bû, kar jî “tune bû”.

Odeke me jî pey girtina minra ji destê me hildabûn û paşda ne didan.

Rojê çetin, şevê bê xew dihatin û dibuhurîn... kesekî destê komekdariyê dirêjî min nedikir...

***

Sala 1939-da Ermenîstanêda tivdarekê derbaskirina eyda 1000-salya êposa (destana) gelê ermenîya “Sasûnsî Davît” didîtin. Çend sala pêşda min bi zimane me şaxeke “Sasûnsî Davît” -e biçûk ji camêrekî

nîvîsîbu. Ew “Dawûdê Samsûnêbu”. Min wergera wê bi zimanê ermenkî dabû rêdaksîyona kovara “Xorhirdayîn girakanûtyûn”-ê (Edebyeta sovêtîyê).

Açixîke mezin bû bona min, wextê hijmara kovarêye 8-9-da, ya sala 1939-a ew hate çapkirinê. Pey kerbûna sê salara ez dîsa di nava edebetêda hatime kifşê.

...16-ê îlonê pey civîna şaynetîra bû pilênûma Yekîtîya nivîskarên temamya Yekîtîya şewirêye 7-aye bi sirêye fire, ku bi temamî pêşkêşî eyda hobelyana êposa “Sasûnsî Davît” kirîbû. Katibê Yekîtîya nivîskarê sovêtîyî peşin Alêksandir Fadêyêv xeberda.

Hema wan roja ba min fikrek pêşda hat: “Gelo nabe -ez derheqa derd û xemê xweda Fadêyêvra bêjim? Ne axir ez bi xwe jî bûbûm delêge civîna nivîskarêd Yekîtîya sovêtîyê peşin. Berê çend cara jî hatibûme hilibijartinê çawa endamê Serwêrtîya Yekîtîya nivîskarên Ermenîstana sovêtîyê, bûme teşkildar û serokê sêksîya (para) nivîskarên kurd...”

Bi van mitala min ew şeva dirêj safî kir. Û sibetirê Fadêyêvra têlêfom kir, jêra got, ka ez kîmê û hîvî jê kir, ku bona pirsekê çend deqa min qebûlke. Ewî hîvîkirina min teksîr nekir.

Ewî bi beşereke xweş ez qebûl kirim. Guh da xebardana min, axiryê minra got, wekî ber xwe nekevim, bêhna xwe fireh bikim, go:

- Her tiştê pak be...

Fadêyêv vegerya Moskva yê...

Çendekî din minra gotin, wekî ji Moskva yê ser navê min têlêgram hatiye, gotî herme mala nivîskara - wê hildim. Ez lez çûme mala nivîsakara, min têlêgram hilda.

Têlêgramêda nivîsîbû: “Yêrêvan, meydana ser navê Lênîn, Yekîtîya nivîskara, nivîskar Hecîyê Cindî Cewarîra. Min Harûtyûnyanra xeber daye. Ew ku vegerya, wê komekê bide we. Bi silav - Fadêyêv”. Têlêgram 27-ê mijdarê sala 1939-a şandibû.

(Harûtyûnyan(Harûtyûnov)Katibê(serokê)partîya komûnîstîyêye Ermenîstana sovêtîyê yê peşin bû. F. H.) ...Belê, pey wê têlêgrama mizgînîyêra te qey digot barekî giran ji ser piştê min rabû. Nava emirê mînda guhastinêd mezin qewimîn: bi ortecîtya Alêksandir Fadêyêv ez Înstîtûta Edebyetê û zimînda hildame ser kar. Oda me paşda dan.

Hisa şabûnê di nava ruh û sewdê mînda çê bû.

Di wê demê, bona min karên mine zanyarîyê û edebetê bûne berbîn. Min bona çanda me xwe da ber giranya mezin, wekî ocaxên çanda me neyêne temrandinê.

***

Paşî girtina xwe Hecîyê Cindî karê dîsêrtasîya(têza) xwe berdeyan dîke.

Sala 1940-î meha çile (dêkabirê) Hecîyê Cindî dîsêrtasîya (tez) xwe bi tîma “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî” xwey dîke û yekdemî navê kandîdatê (doktor) zanîstîyê filologîyê distîne (ew bû doktorê kurdî peşin).

Hijmara rojname “Sovêtakan Hayastan” (Ermenîstana Sovêtîyê)-ya 7-ê yanvara sala 1941-êda hatîye nivîsarê:

“Civîna şewra zanyarîyê ya Înstîtûta Armfanêye edebetê û zimînda hev. Hecîyê Cindî bi tîma êposa cimeta kurdayê “Kerr û Kulik” dîsêrtasîya xwey kir. Ewî xebateke filologîyêye mezin kirîye. Sî şaxêd wê berev kirîye û lêkolînên wan kirîye...”

13. SALÊD ŞERRÊ CÎHANÎ YÊ DUYEMÎN

Wexta destbi şerê wetenîye bû, weşanxana Armfanê (ya akademya zanyarîyê) pirtûka Hecîyê Cindîye “Êposa (destana) cimeta kurdaye Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî” weşand, ku bi serecema xweva bû simbola altindarîyê.

Payiza sala 1941-ê mala me “kaxeza reş” sitend. Wêda lêkiribûn, wekî apê min - Xaço Cewarî şêrda şehît bûye...

... Komîtêya komsomala Hecîyê Cindî çawa zanyarê komsomol, zaneyê zimanê kurdî û ermenî dişînê li navça Elegezê û Talînê, bona gundêd ermenîya û kurdada lêksîya (dersa) bixûne. Wê hingê, ji dengbêj û zarbêjên kurd û ermenî, ku zargotina wextê şêr sêwirandibûn, zargotine berev dike.. Wan sala Hecîyê Cindî bi têma welatparêziyê û mêrxasîyê ev pirtûkên xweye bi zimanê kurdî çap dike: “Weten” (kilamên kurdaye mîrxasîyê bi hevkarî, û redaktorîkirina şuxilvanê hunermendîyêyî emekdar S. Gasparyan (1942) û “Ewledêd weten”, sitranêd derheqa weteniyêda, bi hevkarî û redaktorîkirina S. Gasparyan (1943).

Sala 1941-1942-a Hecîyê Cindî teglîfî para Înstîtûta pêdagogîyêye asîrantûrayê dîkin, li ku çawa dersbêjê zimanê farisî kar dike. Sala 1942-a ew kursêd artîstêd têtatroya Elegezêye kurdîye dewletêda dersê zimanê kurdî û zargotina kurda dide. Rojname “Sosyalîstakan ûxîyov”-da (“Bi rîya sosyalîzmê”) tebaxa sala 1942-a em dixûnin: “Kandîdatê (doktorê) filologîyê Hecîyê Cindî artîstêd têtatroya kurda hînî xisûsîyêd zimanê kurdî, folklorê kurda dike”. Ew 14 şanoyên diramatûrgêd ermenîyaye qedîmî û teze weldigerîne kurdî. Ew gişk salêd şêr û pey şêrta têtatroya Elegezêye kurdada têne nîşandayîne...

...Sala 1945-a sedirtîya akademîya RŞS Ermenîstanêye zanîstî Hecîyê Cindî kîvş dike wek serkarê asîrant Nurê Polatovayê.

...Sala 1945-a, çend roja pêşîya xilazbûna şêr, yekê gulanê Yêrêvanêda dîrêktorê (serokê) têtatroya Elegezêye kurdîye dewletê Cerdoyê Gênco wefat dibe. Mirina hevalê Hecîyê Cindîyî nêzîk ne ku tenê bona wî, usa jî bona çanda kurda zîyaneke mezin bû. Hecîyê Cindî dinîvîse: “Cerdo her dera bona heval û hogira dibû şewirdar, alîkar... Ji merîya hizdikir, bi şewata dile xwe, bi kêlma xweş heyir-hewes nava dor û berê xweda pêşda danî. Ew xwey xeberê xweş bû, zarxweş, dilnazik û xemkêş bû... Rêdaktorê rojname “Rya teze” bû. Ewî rojname dixemiland. Paşê gundê Elegezêda bû dîrêktorê têtatroya kurdaye dewletê. Vira jî karê xwe rûspîtî qedand. ...”

14. ELÎFBA KURDÎYE KÎRÎLÎYE TEZE

Sala 1941-ê nivîsara Hecîyê Cindîye dîsêrtatsiyone “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî” wek pirtûk hazir bû, ku çapbe. Lêgerîn bi ermenkî, têkst bi kurdî, ermenkî û rêzyûmê û pêradanok - rûsî. Têkst bi herfed meye latînî hatibûn rêzkirin. Wî wextî pirtûkên kurdî çap nedibûn, herfên latînî hatibûne hildanê. Ew wextek bû, gava bi biryara Dewleta Sovêtîyê gele komar û di nav wanada usa jî gelên çûk (kêmetew) tîpên rûsî qebûl dikirin ji bo edebiyeta xwe.

Bi qayilbûna dîrêktorê înstîtûta ziman û edebiyetê Mêlîkyan têksta êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”-ye bijare, ku pirtûkêda hebû, cara ewlin bi herfên kîrîlî hate çapkirinê.

Ev nivîsara katibê komîtêya têrmînologîyêyî zanyarîyê profêsor S. Xazaryan hewaskare, ku ewî 20 adarê sala 1941-ê nivîsîye: “Hevalê Hecîyê Cindî! Spartine we - ser hîmê elîfba rûsî elîfba zimanê kurdî hazirkin û bidine komîsarîata (wezîreta) RŞS Ermenîstanêye ronkayê- bona testîqkirinê.”.

Hecîyê Cindî elîfba kurdaye kîrîlîye teze hazir dike (ewa ku ewî “Kerr û Kulikda” dabû xebitandin, hevekî dide guhastinê). Ew elîfba sisê hezîranê sala 1941-ê ji alyê Şêwra komîsarêd RCSE gelyêda tê testîqkirinê. Lê şerê cîhanî yê duyemîn mecal neda, ku pirtûkên kurdî bi herfên kîrîlî çap bin....

... Û tenê 25-ê hezîranê sala 1944-a elîfba teze, xudanê kîjanê Hecîyê Cindî bû, ji aliyê wê komîsîyayê da tê testîqkirinê...

...Sala 1946-a bi wan herfan “Elîfba” Hecîyê Cindî çap dibe. Hema wî çaxêda jî destbi weşandina berhemên nivîskarên kurd bi herfên kîrîlî (rûsî) dibe.

Bi vî awayî dest bi pêşdaçûyîna çanda kurdaye paşî şêrr dibe.

15. SALÊN 50-Î MÎNANÎ SALÊN 30-Î

Nîvê salên pêncîyî dîsa ocaxên kurdiye çandî, kûltûrî, zanyarî li komara Ermenîstanê vebûn.

Li peytextê komara Ermenîstanê, li Yêrêvanê, dîsa rojnama “Rya teze” hate weşanê, li ku salên 1955 û 1956 Hecîyê Cindî wek katibê berpirsyar kar dike. Bona rojnamavanêd cahil ew û Emînê Evdal dibine dersdar. Yêrêvanêda beşê radyoyêyî kurdî vedibe, ku deng û stranên kurdî belayî çar qulbê cîhanê dike.

Hema wê salê jî Xwendinxana ermenîyaye pêdagogîyêda para kurdî vedibe. Hecîyê Cindî wê derê dersê zimanê kurdî û edebyeta kurdî dide...

Sê sala carekê kitêbêd wîye dera –“Elîfbe” û “Zimanê de” ji bo koma sisîya çap dibin...

...Sala 1955-a Hecîyê Cindî bona karê xweyî berbiçev di dereca kurdzanîyêda bi ORDÊNA “NÎŞANA HURMETÊ”-va tê rewakirinê.

Sala 1958-a bajarê Taşkêntêda konfêransa nîvîskarên welatên Asyayê û Afrîkayêye cîhanê derbas dibe. Hecîyê Cindî dibe delegatê wê konfêransê.

Sala 1959-a anegorî biryara sedirtîya akademîya RŞS Ermenîstanêye zanîstiyê Hecîyê Cindî ji Înstîtûta edebetêye ser navê M. Abêxyan cîguhêzî sêktora rojhilatzanîyê dibe, li wir beşê kurdzanîyê amade dike û dibe serokê wê parê. Saza hereketê wîyî teşkîldarîyê, karê wîyî xwenehêvşandî parêda bere-bere aspirant, kandîdatêd zanyarîyê pêşda tên. Ew karekî mezin dike bona kurdzanîyê bighîne hêlanê nû. Lêkolînên filologîyê, êtnografîyê, dîrokê têne çap kirinê.

“...Ez îlahî dixwezim emekê weyî mezin di karên sazkirina para kurdzanîyê û kifşkirina dereca kurdzanîyê, rast rêkirina pirofîla wê bidime kivşê. We ew yek hesab kirîyê çawa meremekî emirê xwe û salêd emirê xweye here baş peşkêşî wê kirîye,” – dîrektorê (serokê) Înstîtûta rojhilatzanîyê, akadêmîk Nîkolay Hovhanîsyan nema xweye bona 80 salîya bûyîna Hecîyê Cindîda nîvîsîye.

Sala 1960-î Hecîyê Cindî dibe delegatê konferansa rojhilatzanîyêye cîhanêye 2-a, ku Moskvayêda hatibû saz kirinê. Pey Moskvayêra ew diçe Lêningradê.

16. “EZ BI DIL DOKTORÊ ZANYARÎYÊYÎ KURDÎ

PÊŞIN BIMBAREK DIKIM”

(Ji têtêgrama Sêda Rûdênko)

30-ê îyûna sala 1962-a sera civînên Aakademîya Ermenîstanêye zanîstiyêda bû civîna şewra zanyarîyê ya Înstîtûta Edebetêye ser navê M. Abêxyan û Înstîtûta zimên bi tevayî.

Pirsa bêy xweykirina dîsêrtasyayê navê doktorîyê (ya dereca duda) bidine Hecîyê Cindî dihate lênihêrandinê. Rêsenzênt-akadêmîkê akademîya RŞS Ermenîstanêyî zanyarîyê, doktorê filologîyê Ararat Xarîbyan, doktora filologîyê Armênûhî Sirapyanê, kandîdatê filologîyê Emînê Evdal xeber dan, rêsenzîya doktora ulmêd tarîxê Srbûhî Lîsîsyanê xwendin.

“Bi hesabhildana emekê Hecîyê Cindî di pêşdabirina kurdzanîya sovêtîyêda, di derecên folklorzanîyêda, zimanzanîyêda, edebetzanîyêda, û usa jî bona wê yekê, wekî karên wîye di dereca folklorêda alîyê kemala xweda ji goveka kurdzanîyê dertên, dibine emekê ferz nava folklorîstîka tomerîda, –şewra zanyarîyêye tevayî biryar kir, ku navçigarîyê bike ber komîsîya (Moskvayêye) atêstasyone here bilind, bona bêy xweykirina dîsêrtasyayê navê doktorê filologîyê bidine Hecîyê Cindî.”

...Pey biryara Komîsîya atêstasîyone here bilinde Moskovayê, me berî gişka têtêgrama bimbarekiyê û şabûnê ji kurdzana eyan Sêda (Margarîta) Rûdênkoyê sitend. Paşê bavê min bi deha neme û têtêgramên bimbarekiyê sitendin.

Meha cotmêhê filsofa ermenîyaye eyan Dora Danyêlyanê mera got, wekî dîrektorê Înstîtûta akadêmîya TRŞŞ zanîstîye filosofîyê, serokê komîsîya atêstasyone here bilind, akademîk Bonîfatî Mixaylovîç Kêdrov jina xweva mêvanê wêne. Ewê got, wekî ewî derheqa pirs doktorîya Hecîyê Cindîda gilî kirîye û wextê pê hesyaye, ku Dora Sûrenovna Hecîyê Cindî nas dike û dikarin rastî hevdu bîn, gelekî şa bûye û gotiye: “Ez dixwazim wî merivî bibînim.”

Bonîfêti Kêdrov û kulfeta wîye nazik roja kivişkirî bûne mêvanê mala bave min. Ji zavayên Hecîyê Cindî Şekroyê Mihoyî û Fêrikê Ûsiv hazirbûn.

Akadêmîk Kêdrov gilî kir, got, wekî pilênûma wê komîsyada ewî xeber daye: “Pilênûmêda min got, ku ji temamiya dakûmêntasiyayê min derçkir, wekî nava emirê kurdêd sovêtiyêda Hecîyê Cindî rêbere - xwendkar, aspirant, kandîdatê zanariyêye pêşin bûye, hîmdarekî edebyeta kurdaye sovêtiyêye. Nivîskar, tercimeçî, mamosta, xudanê pirtûkên dersa, xudanê elîfba kurdîye tezeye bi herfên kirilî, folklorîstê mezin, şuxilkarê mexlûqetyêyî eyane -Lomonosovê gelê xweye... Min da kifşê, wekî wextekê merivê dîsertasyayê binîvîsînî derheqa karên Hecîyê Cindîye efirandariyêda... Min got, wekî karê H. Cindî kirî layîqî (anegorî) karê înstîtûteke zanariyêye...”

...Hecîyê Cindî sipasya xwe jêra got...

...Paşê akademîk Kêdrov bi hewaskarîke mezin guh da xeberdana Şekroyê Mihoyî derheqa halê kurda li Turkîyayê, Iraqê, Îranê û Sûriyayê...

Akadêmîk Kêdrov heyfa xwe anî, wekî ew gelê mîrxas hela bîndeste, halekî çetindane...

17. SERSALÎYÊD EMÎR Û KARKIRINA

HECÎYÊ CINDÎYÎ SEREKE DI SALÊN 1965-1990

Payîza sala 1964-a, 22-ê sêntyabirê, hogirê H. Cindî, pêşewityê canda kurda, zanyar, nivîskar, mamosta, xudanê pirtûkên dersayê bona dibistana - Emînê Evdal xatirê xwe ji cîhanê xwest.

Me bavê xwe awqa berxweketî, dilşikestî nedîtibû. Ewî digot: “Heyfa Emîn, hevlekî pîrr helal bû, borcnas, xîret...”

Bi xemxuraya Hecîyê Cindî ew hate definkirinê li pantêyona Yêrêvanê, kîderê merivên navdar defin dikin, dibistana gundê Qundaxsazê (naha Rya teze), li ku ewî wek mamosta kar kiribû, kirine ser navê Emînê Evdal, du pirtûkên Emînê Emîn pey wefatbûna wîra hatine weşandinê.

***

Sala 1965-a Hecîyê Cindî hatiye hîlbijartinê çawa endamê sedirtîya para Ermenîstanê ya şewra pêwendyên dosti û çandeyî tevî welatên ereba.

Bona emekê xweyî pêdagogîyê, zanariyêyî salên direj- sala 1966-a ew layîqî navê profêsoîyê dibe.

Hecîyê Cindî sala 1968 ser navê rêktorê Ûnîvêrsîteta (Zanîngeha) Yêrêvanê, akademîk M. Nêrsîsyan nivîsarekê dinvîse, hîvî dike, wekî li beşê rojhilatzanyêda para kurdzanyê bê vekirinê. Belê, bi xemxuraya Hecîyê Cindî li Zanîngeha Yêrêvanêda di beşê rojhilatzanyêda para Kurdzanyê vedibe, li ku ji sala 1968 heta s.1974 dibe dersbêjê ziman, edebet û folklorê kurdî.

Sala 1968-a 60-salya bûyîna Hecîyê Cindî temam dibe.

“Xebatkarêd kabînetê (navenda) kurdîye Înstîtûta Rojhilatzanîyê Qanatê Kurdo, Î. Sûkêrman, M. Rûdênkoyê, J. Mûsayêlyanê, Z. Yûsûpovayê, Y. Vasîlyevayê bi dil kurdzan, berev kir, zane û lêkolînerê efrandina gelê kurdayî mezin, nurdar û nivîskarê kurdayî navdar bimbarek dikin... We nava wedekî kurda ewqas folklorê kurda berev kir û çap kir, çiqas hemû kurdzanê berî we nava sed salîda kiribûn... TÛ DERECEKE KURDZANÎYÊYE USA TUNE, KU WE BI KARÊD XWE EW DEWLEMEND NEKIRIBE”- nava silavnamêda, ku wana şandibû Hecîyê Cindîra, tê gotinê.

Hecîyê Cindî wan roja bi deha têtêgram, silavname û pîrozname sitendin...

Sala 1972-a Hecîyê Cindî neme ji prêzîdêntê (serokê) Akadêmîya Îraqêye Kurdaye zanîstî sitend, li wir nivîsî bû:

“Maqulê qedirbilind, profêsor Hecîyê Cindî.

Bi hesabildana wê yekê, wekî We bi şuxulvaniya xweye zanîstî emekekî mezin rêtîye bona pêşdabirina çanda gelê kurd, sedirtîya Akadêmîya kurdaye zanîstî 20 dekabirê sala 1972-a, biryar kirye derheqa HILBIJARTINA WE WEK ENDAM-MIQALEDARÊ AKADÊMÎYA ME...

Prêzîdêntê Akadêmîya Kurdaye zanîstî, akad. Îsxaan Şêzad”

Hecîyê Cindî bi biryara Sedirtîya Şewra RŞS Ermenîstanêye tewrebilind sala 1974-a hêjayî NAVÊ “KARKIRÊ ERMENÎSTANÊYÎ ZANÎSTÎYÊYÎ EMEKDAR”-î hurmetlî bûye.

Hema wê salê jî bi biryara wezîreta RŞS Ermenîstanêye ronkayê ew bi mêdala ronakbîrê ermeniya X. Abovyan tê rewakirinê.

Sala 1975-a duyemîn tê hilbijartinê çawa parlamênterê şewra bajarê Yêrêvanê.

Sala 1976-a Hecîyê Cindî dinvîse: “Cabeke nebixêr hat gihîşte me: kinêza me, kurdzana meşûr, edebyetzan, zargotinzan, doktora edebetzanîyê Margarîta (Sêda) Rûdênko wefat bû... Ewê bi weşandina berhemên xwe nîşan da, ka sedsalên navînda edebyeteke meye destnivîsare çawa hebûye... Eva yeka bûyereka usa bû, çawa meriv pêşiyêd xweye aqilbende xweykemal û merîfeta mezin ji xewa hingorî hişyar bike...

...Margarîta Borîsovnayê neyê bîrkinê. Wê nava gelê meda karekî nemirî û navekî qenc hiştîye...” (rojname “Rya teze”).

Ezê vira tenê du namayê çûk yên Sêda Rûdênkoyê, yên ku Hecîyê Cindîra bi zimanê kurdî şandine, raberî xwendevana bikim:

“Selam, hevalê Hecî, pîrr ezîz!

Min kitêba te ya pîrr hêja û qîmetlî sitend, û dilê min gele û gele şa bû. Çawa dibêjin –bira xwedê sehet û qewatê bide we- awqas durr û cewahirêd bihagiran ji xezna miletê kurd We ji undabûnê xilaz kirine, lêkolîn kirine û bona silsileta dihêlin.

Diha şame, wekî kitêba weye teze, çawa ku kivşe-hazire! Welle, qewata cahila nagihîje we.

...Xweşbextî û serfirayîza we – armanca dilê mine.

Sêda Rûdênko.

20. 04.73”

“Selam, hevalê Hecîyî pîrr ezîz!

20-ê mehê min dîsêrtasîya xwe xwey kir, yekdengî bû.

Ez gele û gele ji we razîme bona nêta weye xêrxaz...

Bi silavên şîrin –

S.Rûdênko”

Sala 1978 –a 70 salya bûyîna Hecîyê Cindî temam dibe.

Bona 70 -salîya bûyîna û bo wan karê pîr mezin di dereca pêşdaçûyîna kurdzanîyê û edebyeta kurdî û pêdagogîyêda Hecîyê Cindî sala 1978-a BI ORDÊNA “DOSTANYA GELA” û hurmetname akadêmîya RŞS Ermenîstanêye zanîstîyêva tê rewakirinê...

... “We dewlemendîya zargotina gelê xweye kûr dîharkir û nîşan da...Berevokên Weye folkilora kurda bi şirovekirin û pêşxeberêd qîmetlîva - pirtûkên ser textê her kurdzanekî, folkilorîst, edebyetzan, êtnograf û zimanzanane...

Xebatkarêd kabînetê kurdî ya Înstîtûta Rojhilatzanîyê (Lênîngad) Q. Kurdo, Î. Sûkêrman, Z. Yûsûpova, Y. Vasîlyêva, J. Mûsayêlyan, Heyderî...”

ŞEREFÊ EŞIR

QEDIRGIRTINA HECÎYÊ CINDÎ

bona 70 salya bûyîna Hecîyê Cindî

Navê zanyarê Kurd, nivîskarê nav û deng, pêdagog û Karkirê Ermenîstanêyî zanyarîyê emekdar, doktorê filologîyê, profesor Hecîyê Cindî Cewarî ne ku tenê welatê Sovêtîyêda, lê usa jî ji hidûdê wî der eyane.

Van roja 70-ê salya bûyîna Hecîyê Cindî û 50-î salya karkirina wîye zanyarîyê-pêdagogîyê temam bû. Ew roj bi şeynetî wê kolêktîvêda hate kivş kirinê, kîderê niha zanyar kar dike. Sera civînê ya Akadêmîya RSS Ermenîstanêye zanyarîyêda gelek zanyar, nivîskar, karkirêd derecên başqe-başqe berev bûbûn, usa jî wekîlêd nehîyêd Aragasê, Telînê, Hoktêmbêryanê, Êcmîazînê, heval û hogirêd wîye zarotîyê hatibûn, ku hobêlyar bimbarek bikin. Înstîtûta Akadêmîya RSS Ermenîstanêye zanyarîyêye Rojhilatzanîyê û Yekîtîya nivîskarêd Ermenîstanê ew civîn hazir kiribûn.

Dîrêktorê Înstîtûtê, akadêmîk Gagîk Sargisyan wextê vekirina civînê got, wekî rîya emirê profesor Hecîyê Cindî rêke dûr û dirêje, rêke sîyanete, ber kû karê ku ewî kirîye, gelekî mezine, ewê nava dîroka çanda cimeta wîda heta-hetayê bimîne. Ewî her tişt kirîye, çî ku layîqî nave zanyarê sovêtîyê. Karên Hecîyê Cindî ji alîyê Partîya Komûnîstîyê û dewleta Sovêtîyêda bilind hatîye qîmetkirinê: ew bi ordên û medalêd Yekîtîya Sovêtîyêva, Hurmetnemêd Sovêta RSS Ermenîstanêye tewrebilindva hatîye rewakirinê. Karê wî van axirya dîsa bilid hate qîmet kirinê, ew bi ordêna “Dostîya cimetava” jî hate rewakirinê. G. Sargisyan dawîyê got, wekî eva yeka şedetîya pêşdaçûyîna Kurdzanîya sovêtîyê dide.

Derheqa emir û karkirina profesor H. Cindîda serokê para Kurdzanîyê ya Înstîtûta Akadêmîya RSS Ermenîstanêye zanyarîyêye Rojhilatzanîyê, kandidate ûlmêd dîrokê Xalit Çetoyêv daklad da.

Wî da kivşê, wekî zarotîya H. Cindî nava zelûlîyê, xelayê û zulma roma reşda derbaz bûye. Hecîyê biçûkî êtîm, situxar jî gelek hêsîrê ermenî û kurdara tevayî ji qeza Qersê revî. Pey altindarîya qeydê sovêtîyêra li Ermenîstanê çawa ber geleka, usa jî ber Hecîyê Cindî rîya fire vebû. H. Cindî hela cahiltîyêda xwe pêşkêşî lênihêrandina pirsêd kûltûra cimeta xwe kir, bona pêşdaçûyîna kîjanê Ermenîstana Sovêtîyêda hemû mecal hatine saz kirinê. Serhatîya H. Cindî ew serhatîya pareke cimeta Kurdaye, ya ku zemanê Sovêtîyêda bû xweyê îzin û risqeta xwe, hemû miletêd welatê mera pêşda çû û gulveda.

Pey dakladêra akadêmîk G. Xarîbcanyan H. Cindî bona 70-ê salîya bûyîna wî bimbarek kir û ji alîyê Prêzîdêntê Akadêmîya Ermenîstanêye zanîstîyê, akadêmîk Vîktor Hambarzûmyanda Hûrmetnama sedirtîya Akadêmîyayê teslîmî wî kir.

Silavkirina serwêrtîya Yekîtîya nivîskarêd Ermenîstanêda, ku katibê wê Pêrç Zêytûnsyan xwend, karê H. Cindî hate qîmetkirinê di dereca pêşdabirina edebyeta Kurdaye sovêtîyêda. Rêdaktorê rojnama “Rya teze” Mîroyê Esed silavnema kolêgîya rêdaksîon xwend û ji nave karkirêd rêdaksîayê zanyar silav kir, derheqa wî emekê mezinda xeberda, ku H. Cindî salêd karê xweyî li rojnamê û pey wêra kirîye nava karê pêşdabirina xebata rêdaksîayêda. Profêsorê Ûnîvêrsîtêta Yêrêvanêye dewletê G. Nalbandyan silavnema fakûltêta Ûnîvêrsîtêtêye pojhilatzanîyê xwend, kîjanêda derheqa wî karîda hate gotinê, yê ku H. Cindî fakûltêtêda kirîye dereca hînkirin û hazirkirina kadirêd cahilda.

Ji nave Înstîtûta dîrokê ya Akadêmîya Ermenîstanê dîrêktorê wê akadêmîk G. Galoyan nema silavkirinê xwend. Ji nave kolêktîva rêdaksîya xebardanêd Kurdî Xelîl Mûradov, akadêmîk Aram Xanalanyan, helbestvan Fêrîkê Ûsiv û gelekêd mayîn Hecîyê Cindî silav kirin.

Usa jî gelek telegramêd silavkirinê hatibûne standinê: ji Şêwira kordînasîon ya Akadêmîya TRSS zanyarîyê, ji serwêrtîya Yekîtiya nivîskarêd TRSS, Kabînetî Kurdzanîyê ya para Lênîngradê ya Înstîtûta rojhilatzanîyêye Akadêmîya TRSS zanyarîyê, Înstîtûta Moskvayêye Edebyetêye ser nave M. Gorkî, ji nivîskarêd Ûkraînayê, Înstîtûtêd Zmên, Edebyetê û Îskûstvayê yêd Akadêmîya RSS Ermenîstanêye zanyarîyê, kurdzan û zanyarêd welêt, nefîsêd başqe-başqe.

Kutasîyêda hobêlyar xeber da û razîbûna xweye mezin da Partîya komûnîstîyê û dewleta sovêtîyê bona bilind qîmetkirina emekê wî û da bawer kirinê, wekî wê virhada jî qewata xwe nehêvîşîne bona pêşdabirina Kurdzanîyê û edebîyeta Kurdaye sovêtîyê.

Rojnama "Rya teze", 8-ê aprêlê, s.1978

Hecîyê Cindî wan roja bi deha nema, têlêgram, pîrozname sitendin.

30-ê hezîranê sala 1982-a ew tê kifşkirinê çawa konsûltantê para kurdzanîyê ya Înstîtûta rojhilatzanîyê ya Akadêmîya Ermenîstanê.

Hecîyê Cindî gelek sala endamê şêwrên Înstîtûta Akadêmîya RŞS Ermenîstanêye edebyetyêye ser navê M. Abêxyan (1964-1975) û Înstîtûta Zimane ser navê H. Açıryan (1964-1976), usa jî Înstîtûta Rohilatzanîyêye (1959-1990) zanyarîyê bûyê, ku derecên zanyariyê îzbat dikirin.

Sala 1985-a gotara xweda (" Rya teze", 20. 11.1985) bona wefatbûna kurdzanê nemir Qanatê Kurdo – Hecîyê Cindî nivîsyê: ".....Mirina doktor-profêsor Qanatê Kurdo hindava çanda gelê meda derbeke xedare mezin bû... Navê wî wê tevî cimê dewir-zemana bimîne."

Salên 1975-a û 1985-a bona 30 û 40 salîyê altindariya Şerê wetenîyêyî mezin bi mîdalên hobêlyanyêva hatye rewakirinê.

Sala 1985-a bûye endam - hîmdarê Înstîtûta kurda ya Parîsêye hurmetlî.

Sala 1986-a xelata rojnama "Rya teze"-ye mexsûs "Bona wergerandina edebîyeta ermenîya bi kurdî" didine wî.

80 salya bûyîna Hecîyê Cindî

Sala 1988-a, bo 80-salîya bûyînê, Hecîyê Cindî bi HURMETNAMA Sedirtîya Şêwra RŞS Ermenîstanêye tewrebilindva tê rewakirinê.

QÎMETKIRINA EMEKÊ REWŞENBÎRÊ KURD

80 salya bûyîna zanyar, nivîskar û tercmeçî (wergervan), filolog û folklorîst, zimanzan, pêdagogê kurdî eyan, şuxulvanê mexûlqetîyê, doktorê filologîyê, profêsor Hecîyê Cindî Cewarî temam bû. Emir û karê wîyî pîremek mesela qûlixkirina ber gelê xweyî geşe. Rastîyê jî, çetin yekî mayîn bibînin, ku emekê ewqasî mezin kiribe nava karê pêşdabirina çanda kurdaye sovêtîyêda. Hela serda ew bi heqî hesab dibe çawa dêmekî çanda kurdaye wedê nihaye lapî berbiçev.

Xebatêd wîye kurdzanîyê welatêd derekeda jî bilind têne qîmet kirinê. Hecîyê Cindî ji sala 1972-da uzv-miqaledarê Akadêmîya Rêspûblîka Îreqêye Kurdaye.

Yekîtiya Sovêtêda ew Kurdê pêşin bû, ku dereca doktorê zanyariyê danê. Emekê wî mezine di karê bi Kurdî wergerandina efrandinêd Ermenîyaye klasîke here başda. Hecîyê Cindî efrandinên Hovhanês Tûmanyanyan, Sayat-Nova, Avêtîk Îsahakyan, Al. Şîrvanzadê, Dêrênîk Dêmîrçyan û yêd mayîn wergerandiye.

Bona karên zanyariyê û pêdagogîyêye pirsale û seba 80 salîya bûyînê Hecîyê Cindî Cewarî bi Hurmetnema Sedirtîya Sovêta RSS Ermenîstanêye tewrebilind hatîye rewakirinê.

30-ê avgûstê dewsgirtîyê sedirê Sedirtîya Sovêta RSS Ermenîstanêye tewrebilind V. Xalûmyan çû dîtina Hecîyê Cindî, ku rûyê yaş û bêkêfîyêda van roja ji mal dernayê, û pêşkêşa dewletêye bilind teslîmî wî kir. V.Xalûmyan ji nave Kommerkezîya Partîya Komûnîstîyêye Ermenîstanê, Sedirtîya Sovêta RSS Ermenîstanêye tewrebilind û hukumeta rêspûblîkayê bona ewê pêşkêşê bi dil Hecîyê Cindî bimbarek kir, jêra cansaxîya baş û xebata emekdar xwest..

Zanyarê eyan, ku bona bilind qîmetkirina emekê xwe razîbûna xwe got, da kivşê, wekî her tenê wedê qeydê sovêtîyêda pareke cimeta kurda, ku Ermenîstana Sovêtîyêda sitar bûbû, bi komekdarîya cimeta ermenîyaye biratîyê dikarbû pêşda here, edebîyet û ulmê xwe sazke, mala cimetên biratîyêda gulvede.

Dewsgirtîyê dîrêktorê Înstîtûta Rojhilatzanîyê ya Akadêmîya RSS Ermenîstanêye ulma, doktorê ulmê dîrokê N. Hovhannîsyan, serwêrê para Înstîtûtêye Kurdzanîyê, doktorê ulmêd dîrokê Ş. Mhoyan tevî şaynetîya teslîmkirina pêşkêşê dibûn.

ARMÊNPRÊS

Rojnama “Komûnîst”, 3-ê sêntyabirê, sala1988

Vê carê jî Hecîyê Cindî wan roja bi deha têlêgram, pîroznama sitendin.

...Sala 1967-a romana wîye bihagirane dîrokî “Hewarî” çap dibe. Paşê ew bi rûsî, ermenkî û erebî jî tê welgerandin.

Hecîyê Cindî nivîsîye: “Mêrxasê romana min-cimete, diha rast yazîya pareke cimeta kurde, kîjanê gelek telî û tengasî, zelûlîya emir dîtye”... Ew kul û jana cimeta kurde...

Wê romanêda bi hewaskarî derheqa edet, rabûn-rûniştandina gelê kurdda tê xwendinê.

18. EZ BORCDARÎM ALÎ BIKIM

Derheq karê Hecîyê Cindîyî civakîda mirov kare pirtûkekê binvîse, ka alî çendik û çend mirovan kirîye, ku pirskirêkên xweva berbirî wî bûne. Digot: “Ez borcdarim alî wana bikim”.

“Hecîyê Cindî weke qewata xwe cedand- kêrî merîya bê...Pareke fîlologêd (û ne ku tenê fîlolog) kurde silsileta orte û cahile îroyîn, bi gotina cimetê, bi saya serê wî bûne merî”, –akadêmîk Aram Xanalanyan gotara xweye “Gilî derheqa 70 salîya Hecîyê Cindîda”(kovara “Lirabêr” hij. 3, 1978) nivîsîye.

Doktorê zanîstîye bijîşkiyê, profêsor, nivîskarê kurd Sehîdê Îbo sala 1978-a evarîya cahilada, ku bona 70-salîya bûyîna Hecîyê Cindî hatibû amade kirinê, fikreke ha got: “Hecîyê Cindî hatîyê naskirinê çawa zanîyar, nivîskar, xebatçîyê mexlûqetîyê, le derecek jî heye, derheqa wêda gere ese bê gotinê, qîmetkirinê. Gilî derheqa merivhizya wîdane, derheqa wê yekêdane, ku Hecîyê Cindî emirê xweda timê xerxaz û pîrr alîkar bûye.”

Û ewî gilî kir, çawa gele sala berê tevî birê xweyî mezin tê mala Hecîyê Cindî, wekî ew alî wî bike, ku xwendinxanekêda bixûne...

Sîbetirê Hecîyê Cindî tevî wan diçe ba serokê têxnîkûma doxtrîyê (bijîşkiyê) Xaçîk Hovanêsyan, kîjan hevalê wîyî sêwîxanê bû. Hecîyê Cindî ji Xaçîk hîvî dike, ku alî Sehîd bike, wekî Sehîd xwendinxanêda bixûne. Xaçîk dibêje:

- Hecîyê bira, vê zivistanê, nîvê sala xwendimê, bê întam... Ne axir wê min gunekar bikin?

Xêlekê difikire, paşê dibêje:

- Na, bira, ez nikarim hîvîkirina te teksîrkim. Xort hema sibêda bira bê dersa....

DÎYA MÎN GILÎ DÎKE

Bibûya pîrsa xwendinê, kar, sitandina xanmanêd dewletê –herdera Hecî hazîrbû, anegorî qewat û qedirê xwe alî meriva dikir. Û gava bînteng dibûm, min digot: “Male girane, haqa şuxlê malê heye, lê tu wextê xwe bona xelqê xerc dikî...” Ewî digot:

- Evda xwedê, hesab bike, wekî ew jî karê mine. Ez nikarim alî meriva nekim, ew jî borcê mine...

De alî kê kirye, kê nekiryê...

Ez dibêm sala 1948-a bû. Hecî Tibîlîsîyêda (peytextê komara Gurcistanê) rastî Mîkayêlê Reşîd tê. Mîkayêl dibêje, wêkî dê-bavê wî sirgûn kirine, xûşka wîye mezin jî mêr kirîyê, ew tenê maye û dixweze bê Yêrêvanê, bikeve xwendinxanekê. Hecî adrêsa me didê, dibêje: "Miqîm bêyî, ezê alî te bikim". Mîkayêl hate malê. Hecî pêşîyê ket, de du-sê roja ser hev bona wê pirsê diçû xwendinxana pêdagogîyê û Mîkayêl wê xwendinxanêda da qebûl kirinê.

...Tiştêkî jî kete bîra min: salên 30 –î xwendinxane teze vebûbû. Sê lawikên xwendikar her rojên şemîya diçûne cem Hecî, digotin:

- Hevalê Hecî, emê herine gund, perê rîya me bide. (hine lawik bajêrda bînteng dibûn, diçûne gund û venedigeryan. Hecî jî pera dida wan sê lawiken şereza, wekî nişkêva gundda nemînin, vegezin bîn ...)

Rokê jî Hecî ne li xwendinxanêda bûye, ewana dersbêjekî din pera dixwezîn.

Divê: - Perê çî?

Divên: - Ê ne hevalê Hecî perê rîya me dide me...

Divê: - Hilbet, perê bavên we ser wîye, herin jê bixwezîn.

Ew camêr tê Hecîra dike şerr, divê: - Te çawa ewana hînî pera kirine, hilbet dewletîyî, hî?

Peyra îda pere nedixwestin, hilbet dê-bavê xwera gotibûn...(Dîya min gilî kir û têr kenya.)

Bona karên Şikoyê Hesên, Elîyê Evdilrehman, Şekroyê Xudo, Kinyazê Îbrahîm, Mîkayêlê Reşîd, Sehîdê Îbo, Fêrîkê Ûsiv, Emerîkê Serdar, Çerkezê Reş û gelekên din –çûye, alî kirye... Kê bêjî, kê nebêjî... Û herdera, herwext ermenîyê pismam qedirê Hecî digirtin û hertim gilîyê wîya qebûl dikirin. Hecî wextê xwe, rojê xwe unda dikir, lê şuxul danî sêrî...

...Payîza sala 1989-a serokê Instîtûta rojhilatzanîyê, akadêmîk Gagîk Sargisyan Hecîra telefon kir, got, wekî cara yekemîne, ku nava dîroka akadêmîyayêda, sedirtîya Akademîya zanîstî ya Ermenîstanê bona hilbijartina endam-miqaledarê akadêmîyayê, cîk daya kurdzanîyê, u ew cî bona Hecîyê Cindî hatîye başqekirinê.

Hecî jêra got: - Ez sipasya xwe Wera dibêjim bona vê pirsdanînê.

Ewî gotibû: - ew şuxul borcê minê u borçe meyî ferze.

3-4 rojê din bi hîbîkirin û daxweza qîza (keça) meye mezin Hecî şunda sekinî.

De Hecî yekî ûsa bu...

Tebyetê Hecî usa xuliqandibû: pirr xêrxaz û merivhiz bû, nikaribû alî merîya nekira.

"...Û eger îro Ermenîstanêda rewşenbîrên kurda hene, wê yekêda emekê Hecîyê Cindî geleke", - serokê Instîtûta Rojhilatzanîyê, akadêmîk Nîkolay Hovhanîsyan nivîsiye, li "Nama bona 80 salya bûyîna H.Cindîra"...

20. ROJÊD EMIRÊ HECÎYÊ CINDÎYE DAWÎYÊ

Sala 1990-î meha sibatê wezîreta Ermenîstanêye ronkayê ez – (Fîrîda Hecî), çawa avtoreke (xudaneke) pirtûkên "Elîfbê" û kitêba "Zimanê kurdî" bona koma sîsya şandime Moskvayê bona tevî semînarê bim. Min kitêbên zimanê kurdî bona komêd duda heta heyştê xwera biribûn Moskvayê. Wê demê temaşegêha kitêbên darsa jî teşkîl kiribûn. Kitêbên me nava wekilêd komarên sovêtîyê berêda heweskarîke mezin pêşda anîn...

..Lê meha nîsanê ji wezîreta Ermenîstanêye ronkayê minra têtêfon kirin, gotin, wekî metodîsta sereke ya wezîreta Qirgîzistanêye ronkayê – Mavlyûza Abdûlkadîrovayê têtêgram şandîye, ez û Fêrîkê Ûsiv teglif

kirine bajarê Bîşkêkê. Min got, wekî em nikarin herin, ji ber ku bavê min bedhale. Sibetrê Mavlyûzayê xwexwe mala mera têtêfon kir, go: “Em pîrr hêvî we dikin, qe na sê-çar roja werin. Dibistanêd marza Xoşebilaxê bona rasthatina we hazîrya xwe dîtine”.

Min got: “Ezê sibê bersîva we bidim.”

Wê êvarê ez çûme mala bavê xwe. Firîca xûşk jî wirbû. Firîce dihat, hertim dilê bavo dibhîst, serê xwe mera dihejand, û me texmîn dikir, wekî rewşa bavê me xirabe.

Lê ewê bavora digot: “Bavo can, tu guhastin tune, dîlkê te rind dixebite”.

Wê rojê, wexta ez çûme mal, Firîcê sivderêda minra got: “Kardîyogramma dilê bavo xirabe. Van roja dîsa mîkroînfarkt birîye...Lê dîsa naxweze bikeve nava cî- nivîna”.

Hela payîza sala 1989-a bave me xwestibû kaxezên destnîvîsarên wî ji ser textê wîyê xebatê hildin, dewşê - pirtûkên wî: “Folklor kurmanca” (sala 1936-a), pênc cildêd hikyata, “Mesele û metelokê kurda”, romana “Hewarî”, “Beyt-serhatîyêd cimeta kurda” û çendê dinê daynin. Digot: “Gava van pirtûka dinihêrim - bîna min dertê”...

Wê êvarê jî Hecîyê Cindî ber textê nivîsarê rûniştî- pirtûkên xweye çapbûyî dinhêrî, digirte xwe, vedikir, lê dinhêrî, dîsa dadanî dewşê. Ketibû nava mitala, wan roja kême xeber dida. Min zanibû, wekî êdî çûyîna me nabe, lê hema usa min gotê:

- Bavo, ji Qirqîzstanê gazî min û Fêrîk dikin. Dixwazin rasthatina me tevî dersdar û xwendkarên kurd amadekin...Qe nizanim, bona çûyîna bersîva wan çi bidim?

- La-lawo, - dîya min hêdî minra got. -Tu halê bavê xwe nabînî? Hûnê çawa wî halîda bihêlin, herin?...

Hema wê demê bavê min serê xwe neyîsayî bilind kir û got:

- Qirqîzstan...herin, lawo, ese herin...

Me demekê çevê hev nihêrî...

Paşê Firîcê got:

- Te ne bihîst- bavo çi got? Tenê wira egile nebin.

Îdî neçûyîna nedibû. Mala meda me gilîyê bavê xwe ser çevê xwe qebûl dikir. Me lezand: kaxezê xwe hazîr kirin, teherekî tîkêta (bilêta) balafirê dest xist, Mavlyûzayêra têtêgram şand, wekî “Em tîn”.

Sibetrê em rê ketin.

Em li bajarêd Oşê û Kok-Yangakê rastî xwendkar û dersdarên kurd hatin. Ewana bi hewaskarî, maqûlî guh didane me.Em bûne mêvanê dibistana Kok-Yangakêye hejmar 4-a, dîrêktorê(serokê) kîjanê kurdekî cahilî merîfet Îsayê Mistefe Mûsa bû.Li wir 328 şagirtêd kurd hîn dibûn. Piştî Oşê, Kok-Yangakê em çûne gundê Mîxaylovkê, li ku dibistana orte hebû.Li wê dibistanêda em bi hewaskarîke mezin dersê zimanê kurdîda hazîr bûn (dersdar - maqul Nejmedîne Ahmed bû). Dawîyê me bi şabûn konsêrta koma şagirtêd wê mektebê bihîst û govend girtin...Me xwera pirtûkên kurdî biribûn, me ew bi hizkirin pêşkêşî dersdar û şagirta kirin.

Paşê em birine çayxana bajarê Kok-Yangakê.

“Çayxane”...Odeke zef mezin bû, ber dîwara û ortêda textê dirêj danîbûn. Ser texta kulav û xalîçe raxistibûn, belgîyê mezin danîbûn. Mêrê mezin ser van texta çarmêrkî rûniştibûn. Hineka belgî danîbûn berpala xwe, qelin dikşandin, qise dikirin. Hineka nerdî û kişik dilîstin, ber gişka fincanê çayêye fire danîbûn...

Gava nasîya me dane wana, û ew pê hesyan, wekî ez dota Hecîyê Cindîme, pêra-pêra pirsîn: “Gelo dersdarê meyî ezîz heye?” Ewana sala 1937-a hatibûne sirgûnkirinê, hinek ji wan jî xwendkarên Xwendinxana Yêrevanêye kurdî bûn.

Min got: - Zef nexweşe, bedhale. Emê nehatana, lê ewî, çawa ku pê hesiya, wekî em teglîfî Qirqizstanê kirine, go- "Herin" ...

Min wanra got, wekî bavê min derheqa wanda mera gilî kirîye: bona sirgûnkirina êlê zef berxwe diket u bi dilekî keder digot: "Zulm û neheqîyêd dinyayê ser gelê meyî zêrandî, bê dewlet barîne..."

- Belê, - yekî got, -halê cimeta me girane. Hilbet, wê mera jî derîkê vebe. Ji alîyê minda hevalê Hecî silavkin, bêjinê- Hemû hemû xwendkarê te tera sehet-qewatê dixwazin...

Gelekî xebardan, dersdarê xweyî hizkirî bîr anîn...

Paşê Fêrîk wanra çend helbestên xwe û kerîk ji destana xweye "Rihana Reso" xwendin.

Em ji çayxanê derketin. Çend lawik hatibûne pey me-me bibin malê xwe. Yekî gelekî hîvî dikir, digot: "Kalikê min Ahmed şagirtê apê Hecî bûye. Hûn gere miqîm bêne mal, îro hûn mêvanê mene..."

Lê wedê me tunebû, me razîbûna xwe da wan û rêketin, wekî lezekê zû bighîjine Yêrêvanê...

***

28-ê nîsanê, êvarê em gihîştine Yêrêvanê. Rojtira mayîn ez tenê çûme mala bavê xwe. Min derheqa bajarê Oşê, Kok-Yengakê, gundê Mîxaylovkê, çayxanêda gilî kir, min go:

- Bavo, xwendkarêd teye xwendxanêye wextekê tu silav dikirin, kêfa te dipirsîn.

Bavo dibihîst, vedibeşîrî...

30-ê nîsanê ez tevî Fêrîk çûne mala bavê xwe.

- Apo - Fêrîk gotê, - xwendkarêd teye xwendinxana pêdagogîyê, ku salên 1937-1938-a hatibûne sirgûnkirinê, bi hizkirineke pîr mezin tu bîr danîn. Tera sehet-qewetê dixwestin. Apo, ewana têne bîra te? Bi dengekî nizim, bi beşereke xweş got: "Erê..."

Hema wê şeve, seheta duda dîya min mera têtê xist, got:

- Lez, nese kinin werin!

Wê şevê Naza xûşka meye biçûk tevî dîya min mala bavê minda mabû... Şev seheta nivê duda bavo hişyar dibe. Nazê alî wî dike, ku rabe. 10-15 deqa nava otaxê digere, lezekê ber textê xweyî nivîsarê rûdinê, paşê dikeve nava cî-nivîna, Nazêra dibêje:

- Xewa min tê, ezê razêm..., qurbana tehim, min hişyar nekî...

Sala 1990-î, 1-ê gulanê gelê kurd û malbeta me "zanyarekî meşûr, alimekî mezin, welatparêzekî dilsoz, yekî pîr maqûl, rem winda kir": Hecîyê Cindîyî 82 salî xatirê xwe ji cîhanê xwest û çû ax û berê sar...

Heta niha jî em ecêbmayî dimînin, difikirin -yarebî, ew çî sêr bû? Bi xiyala Hecîyê Cindî em çûn derketine Qirqizstanê, tê bêjî ew hîvîya me sekinî, texmîn dikir, wekî emê wê derê rastî wan camêra bîn, bona kîjana ewqasî ber xwe diket, tê bêjî dixwest bizanibya - gelo ewana çawanin? Paşê Nazêra, ku ji gişka zeftir jê hiz dikir, ew gilî gotibûn - dibe, bona ve yekê, wekî netirse, neke hewar-gazî?...

Hecîyê Cindî usa kerr û lal çû ser dilovanîya xwe, bû mêvanê cinetê...

Û Şekroyê Mihoyî nivîsî:

"Ew lawê gelê kurd hazir bû - serê xwe bide rehîna kurd û Kurdîstanê...Ew şewitî, wekî ronayê bide gelê xwe..."

Û Fêrîkê Ûsiv nivîsî:

"...Te serî danî, serê pêsekin,

Û te hîvî kir -te hişyar nekin..."

Û Firîcê got:

"Min hetanî niha hela nebihîstîye, wekî merî ber mirinê gîlyê usa bêjin, çawa bavo gotibû Nazê".

Û dîya min got:

“Wexta min digot: “Bese bixebitî, hevekî hêsabe”, ewî digo: “Evda xwedê, tu mirina min dixwazî?” Niha hêsabe, Hecî can, hey wax!...

...Û Firîdê got: “Xwedê rem dabûyeê bavê min.Fêrîk destana xweye “Hubê xwedêhiz” dinivîsî û digot: “Nîgara apê Hecî tim ber çave mine”.

...Bavê min gelekî xwedênas bû... dibe, lema xwede hiz kir - baharê çû ser dilovanya xwe. Ewî digot: “Xwede neke ez zivistanê bimrim, hildana minê çetinbe”. Xwedê usa hizkir –1-ê gulanê mir. Ewî digot: “Derheqa mirina minda - cefê nedine meriva, elam nekin”...

Sala 1990-î jî yek-dudê gulanê rojên xebatê nîbûn, û me kesîra nego, yê hatî xwexwe pê hisyabûn û hatibûn hewariyê...

Hecîyê Cindî weyseta xweda nivîsî bû:

...“CIMETA MINE HIZKIRÎ, ez deyndarê zimanê te, efrandin û zargotina te bûme û bi helalîya şîrê dîya xwe tera xebitîme, wekî deynê te ser min nemîne. Gelo min ew deyn çîqa veğerandîye, ew jî bira Xwedê zanibe. Zef ji te razîme...Xebatêd xwe û pêra jî navê xwe tera dihêlim, ew jî, gelo, wê kêr te bê?

Nizanim, wextê ya xwe bêje!

Xatirê we!

Hecîyê Cindî

25-ê nîsanê, s.1990,Yêrêvan”

Ser rûpêlekî din me xwend:

“QÎZÊD MINE DELAL!

Xatîya min Kidê, xalêd min Hesên, Ûsiv, usa jî çend gundîyê me (yên gundê Emançayîrê, F. H) li gundê Pampê hatine definkirinê. Pamp nezîkî Elegezê, Poştê, Evdîbegêye, li ku Şera xûşk, dê, bavê min -Zozana Îvo û Cindîyê Esed definkirîne. Lema jî ez dixwazim li wî gundî bême definkirine”...

Me xwestina Hecîyê Cindî qedand. Ew li Armênîayê (Ermenîstan), goristana gundê Pampa Kurdada (niha Sîpan) hatîye definkirinê. Ser mexber ev xetê Fêrîke Ûsiv hatine nivîsarê:

Eglebe, pismam, ber vî mexberî:

Vira definîye maqûlê millet -

Dewreşê ulmê meyî ezberî,

Serê pêsekin, pêşewitîyê merd.

***

Firîca xûşka meye mezin payîza sala 1993-a li gundê Elegezê, nêzîkî Şera xûşka Hecîyê Cindî hate definkirinê. Lê 3-ê gulana sala 1997-a zevayê wî Fêrîkê Ûsiv Pampêda hate definkirinê.Herda jî bêwext xatirê xwe ji cîhanê xwestin...”

1-ê sibata sala 2007-a zevayê me Şekroyê Mihoyî, lê 26-ê sibatê pîredîya me Zeyneva Îvo xatirê xwe ji cîhana ronik heta-hetayê xwestin, çûne rehetê.

De bira rehma Xwedê ruhê wanbe...

FÊRÎKÊ ÛSIV

HECÎYÊ CINDÎRA

Roja wefatbûna wî

Tu hatî rû-hewata dinê,

Wekî testîqkî gilî- gotinê

Miletê meyî bê dîwan- dewlet,

Bi mor- mozbeta maqûlya millet.

Tu dîhar bûyî çawa pîlanêt,
Ronaydarekî bi xûn û qinêt,
Yê ku nav bayê dewranêyî har
Ji orbîta xwe derneket tucar.
Tu dinê ketî, wekî erhede
Bibî fanosa biata bende,
Wekî ji sewdê teyî nûravêj
Çira xwe vêxe nisleteke pêş.
Himberî şer û şpûkê dinê,
Derdê sêwîtiyê, jana girtinê,
Qencî, edlayî her ji te barî,
Xebat û xîret û komekdarî.
Helyayî, çûyî tu bê dew û deng
Mîna ewrekî barîyî betreng,
Te serî danî, serê pêsekin,
Û te hîvî kir- te hişyar nekin...

1-ê gulanê, 1990

***

Mixabin, min dereng bihîst, ku alimê kurd ê mezin Hecîyê Cindî ji jiyane çevê xwe girtîye û ji nav me koç kirîye. Ez ji kezeba kûr berketim.

Mamosta Hecîyê Cindî navek ji wan navan bû, ku li Kurdistana bakur di dema gel hişyarkirinê û kesdarîya xwe ya kurdî gerînê da, çiraya geş bû, ji vê çirayê ronahîya bajarvanîyê, ilm û jîyana nûjen belav dibû.

Şayîrên me yê mezin yê klasîk, alimên me yê mezin, yê kevin hebûn. Me bi heyîna wan dizanî. Lê belê, di sedsala bîstî da, li welatekî ku ji bo gelean qiblegeha azadî û serbilindiyê dihate nasîn, hebûna bi nasnavê profesorî ya kurdên mîna mamostayên rehmetî Qanatê Kurdo û Hecîyê Cindî vê piştrastî û serbilindayîyê dide me, ku gava mecala serbestiyê bi dest keve, kurd tenê ne şerkarin, lê ji wan alimê mezin jî derdikevin û "em" ango kurd evin.

...Serbilindiya me Hecîyê Cindî yek ji wan ronahiyan bû, ku hêviya berbipêş çûnê dida me. Ew ronahî û ev hêvî bû sedemê bi rêketina gelek xwenda û rewşenbîrên dudilî yê vê qonaxa ku îro em gihîştinê.

Mamosta Hecîyê Cindî rehmet kir. Lê bi mirina wî ev çiraya me jî vemirî gelo? Bawer nakim. Hecîyê Cindî çawa ji bona me bû ronahîya geşkirina me ya li hişyariyê, bawer im, ku zarokên wî (bi zarû, zava û nevî) her yek bi tanga xwe da dê bibin çirayên geştirin û li zarokên Kurdistane ronahiya serbilindiyê belav bikin, da ew bigihên mebest û armancê. Ji vê bêhêvî nînim.

Bila serê we û serê gelê Kurd xweş be.

Bi selava – ROJEN BARNAS

28.05.1990

***

...Ez bi xebera reş gelek êşyam. Mamostayê hêja Hecîyê Cindî kubarya me kurdan bû. Em çi bikin- hember mirinê zêde tiştej ji dest nayê. Bira serê we saxbe...

MALMÎSANIJ,

Stokholm, 21.06.1990

ESKERÊ BOYÎK

“...Ez ked û karê rewşenbîrên meye Ermenîstanêye din nimiz nakim. Lê heqî ewe, ku cîyê Hecîyê Cindî di nava gişkada cuda bû. Ew teyê bigota, malxwê wê malbeta rengîn bû, xemxur û rêvabirê gişka..”

HECÎYÊ CINDÎRA

...Û tu, ku ji nav qir, xezev, xetê
Xilaz bûbûyî ji destê netê,
Miletra bûyî ewledê amin,
Bûyî sondxarîyê helalî êgin.
Bûyî karkirê milletî bêpar,
Bûyî him xulam û him jî dersdar.
Durr-cewahirê zargotina me,
Te top kir tamam bi dil, ruhê xwe,
Te top kir gişk bi şiva qudretê,
Kire xezneke hetanî-hetê,
Û ber jî bûyî xeznedarê berk,
Zarbêjê meyî helalî tiberk.

Gulan, s. 1990

Gotara “Derheqa Hecîyê Cindîda” di rojnama AVESTA DA hatiye weşanê

www.avestakurd.net

ŞEKROYÊ MIHOYÎ

MEZINAYÎ Û ŞÎRHELALÎYA ZANYAR

Hecîyê Cindî navekî meşûre nava Kurda û Kurdistanêda. Ew nav û şerefa ser bingeha karekî mezin, qazanca bêqusûr hatîye destanînê. Lê em bawarin, wekî zanyarê mezin çiqas eyane, haqas jî ne eyane. Hezar û yek tişt hene, ku layîqî guhdarîyêne û balkêşin, bona ku gelê meyî minetdar ewledê xweyî şîrhelal û xudanşuret bi temamiya kiran û xeysetê wîwa bibîne û qîmetke.

Gava dîna xwe didî emirjîyîn û karê Hecîyê Cindî, tiştê pêşin, ku bala meriva dikişîne, eve: emirê wî, weke yê gelê wî bûye: telî-tengasî, êtimî, şer û şerkarî û wêra tevayî neşikestin, xerîbdostî û merivhizî. Merivê ku Hecîyê Cindî nêzîkva nas nekira, nikaribû texmîn bikira, wekî nava wî mêrê rûnêrm, pir kûltûrî-edebî da haqas mêranî, berktî, zorayî û neşikestin hebû. Eynî ewledê gelê xwe...

Îro, gava gelê me şerê mirin-jîyînê dike, gava dewir-zemanê bi lez hatîye û tê guhastinê, serhatîya zanyarê kurd û emekê wîyî mezin dikarin bibin derseke kêrhatî, sitûna xwepêgirtinê, bona bi şîrhelalî gelê xwera kar bikin. Despêka emirê Hecîyê Cindî weke ya her Kurdekî bû.

...Tiştêkî balkêşe, wekî ji dawîya salên 20-î, gava Hecîyê Cindî dest bi karê xweyî dîr-dirêj kir, meydana çand û emirjîyîna Kurda û kurdzanîyêda tu tişt bêyî Hecîyê Cindî nehatîye kiranê. Her dera em nave wî û karê wî dibînin...

...Sala 1930-î Hecîyê Cindî tê Yêrêvanê û li Xwendinxana kurdî, ku teze vedibû, dersê kurdî dide. Wê demê kadirên kurda pir kêmbûn û merivên jêhatî li çend cîya kar dikirin. Bi vî teherî H. Cindî usa jî li rojnama “Rya teze”-da kar dike, wek serokê beşê çandê û edebyetê. Bi wêra tevayî ji sala 1930-î tevî kevanîya xwe - Zeyneva Îvo çawa redaktor û sipîkêrê radîoya Yêrêvanê kar dike. Pey kutakirina Ûnîvêrsîtêta Yêrêvanêra, sala 1933-a ew li aspirantûrayê tê qebûl kiranê alîyê kurdzanîyêda. Xwestina hînbûnê, zanebûnê piralî, rûnêrmî û merîfeta pêwendîyên tevî der-dorê xwe ji bo Hecî rêke fireh û şeref vekirin. Îdî cahiltîya xweda Hecîyê Cindî bû merivekî navdar û qedirbilind. Sala 1934-a ew dibe endam û hîmdarekî Yekîtîya nivîskarên Ermenîstanê.

Sala 1934-a li Moskvayê Kongrêya Nivîskarên Yekîtiya Sovyetî derbaz bû. Hecîyê Cindî tevî vê kongrê bû.... Kurdan û nivîskarê bi merîfet tevî tivdarek dîtina konfêransa Kurdzanîyê ya temamîya Yekîtiya sovêtîyê bû. Ew sala 1934-a li Yêrêvanê derbaz bû. Tişteki balkêşe, wekî li vê konfêransê gelek daklad bi zimanê başqe-başqe hatin xwendin. Dakladek bi Kurdî hat xwendinê. Ew ya Hecîyê Cindî bû.

34 sala, ji sala 1934 heta sala 1968-a Hecîyê Cindî endamê Serokatîya Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê bû û serokê para nivîskarêd kurda.

Dawîya salên 30-î li Yekîtiya sovêtêda dest bi pêla rêprêsiya (peyketin) bû. Ew pêl gihîşte Ermenîstanê jî. Meseleke me Kurda dibêje: “Çiyayê bilind serê wî berf û dûmane”, ya mayîn: “Kurmê dare ne ji dare be, zewala dare tune”. Çevnebarî û hevsûdî di hindava Hecîyê Cindîda gelek bû...

Sala 1937-a, meha îlonê di rojnema Yêrêvanê “Komûnîst”-da gotarek bi vê sernivîsê çap bû: “Casûsa ji Yekîtiya Nivîskara raqetînin”. Tîlya çend kurda jî nava wî karîda hebû. Mehekê şûnda Hecîyê Cindî ji karê dersdarîya zimanê Kurdî derdixin. Tişteki gelekî hewaskare em dîna xwe bidinê motive derxistina wî. Hecîyê Cindî dihat gunekar kirinê –

1. Bona gotin û bîrbawerîyên nasîonalîstîyê (miletperestîyê).
2. Bona wê yekê, wekî Xalit Celal Zadê kontirrêvolûsîyon, (dijîşorişî), ku ji hebsê vegeyriya bû, di mala xweda mehekê xweyîkiri bû û li xebatê cî kiribû. (Xalit Celal Zadê Kurdê, ji zulma Romê revîya bû Ermenîstanê. Ş.X.)
3. Bona wê yekê, ku pistgirî Ereb Şamîlovê kontirpêvolûsîyon kirîye, li pirtûkên dersada gotara wî û şikilê wî çap kiribû.

Sala 1938-a 18-ê adarê şev polîsiya tê û Hecîyê Cindî dibine hebixanê. Dijî wî ev gunekarî hate karanînê: giva ew serokatîya êzdîyên dijî Sovêtê dike. Gunekarîke dijî wî jî ew bû, wekî “nemê wî û Kurdê dereke Celadêt Bedirxan hevra hene.” Sed mixabin, ew nemên Celadêt Bedirxan hatin şewitandinê.

Hecîyê Cindî rast salekê li hebixanê ma.

Îşkence û cezayên ku anîbûne sere wî, nayên gotinê û nivîsarê... Ewî bi xwe ew ecêb nedixwest bîne bîra xwe, ne jî bêje... Tevî wî nivîskarê Kurdî xweymerîfet Cerdoyê Gêncî jî hate girtinê. Hebsxane û zêrandina ku li wir danîne sere Hecîyê Cindî, bûn întameke nû ya karaktêr û xeysetê wî. Ew xezeba ku danîne serê girtîyên sîyasîyê, gelek meriv dişkênandin, bi mecbûrî ewana gunekarî hildidan ser xwe, wekî ji îşkence xilas bin. Hecîyê Cindî ber xwe da, tu gunekarî hilneda ser xwe. Sala 1939-a, meha adarê dada wî bû. Di vê dema giranda çend rewşenbîrên Ermenîya (nivîskarê navdar Hraçya Koçar û yêd mayîn) bi mêranî piştî wî sekinîn. Hecîyê Cindî û hevalê wî Cerdoyê Gêncî hatin efûkirinê.

Lê mixabin, şabûna Hecîyê Cindî û malbata wî ji sera dadgehê der neçû. Paşî efûkirinê rewşenbîrê xudanşuret bê kar ma. Çanda Kurda gelekî hewcê zanîyar û nivîskarê pir zane bû. Lê mixabin, dergê kar û xebatê ber wî dadabûn. Ew hesab dikirin “nasîonalîst”, “mîrovê ne emîn”. Çara wî hate birînê û bi mecbûrî ewî derheqa rewşa xweda neme şand nivîskarê Rûsî navdar Alêksandir Fadêyêvra. Bersîva wê nemê egile nebû. Nivîskarê dinêyan navçîtiya xwe şand serokê komûnîstê Ermenîstanê Harûtyûnovra, û Hecîyê Cindî hildane ser xebatê.

Paşî girtina xwe ew karê ser dîsêrtasîya xwe berdewam dike. Sala 1940-î ew dîsêrtasîya xwe doktorîyê pêşin xweyî dike bi têma “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”.

Paşî rêprêsiyayên dawîya salên 30-î bawer bikî hemî ocaxên Kurda hatin girtinê. Ew, çî ku salên 20-30 hatibû kirinê, bere-bere tê bêjî ditemirin. Evê dema giranda Hecîyê Cindî karê xwe yê zanyarî û edebetê va bû berbînî, taqet bona çanda me, xwe da ber giraniya mezin, wekî ocaxên çanda me netemirin, bigihîjin roja fireh.

10-ê hezîranê sala 1941-ê hukumeta Ermenîstanê ser hîmê xwestina sêntirê (Moskvayê) biryar da, wekî çapkirina edebîyeta Kurda derbazî ser tîpên Kîrîlî bikin. Sazkirina elîfba teze dispêrine Hecîyê Cindî. Ew “Elîfba” Kurdîye teze bi tîpên kîrîlî hazir dike. Tenê sala 1944-a elîfba teze ji terefê hukumetê tê qebûl kirinê, û sala 1946-a “Elîfba” Hecîyê Cindî çap dibe...

...Ji nivê salên 50-î dest bi demeke nû dibe, ya pêşdaçûyîna çanda Kurdî.Li Ermenîstanê dest bi karê xwe kirin rojnama “Rya teze”, xeberdanê Radîoya Kurdîye herrojî, beşê Kurdî li Xwendinxana pêdagogîyê û gelek tiştên mayîn.Karê xweyî bingehîra tevayî (li Înstîtûta edebîyetê ya Akadêmîya Ermenîstanê yê zanistî) Hecîyê Cindî xwe da ber giraniya van hemû kar-bara.Gava sala 1955-a “Rya teze” dîsa despê kir derket, ewî tevî hogirê xwe êtnograf û şayîrê kurd Emînê Evdal dersdarîya me - karkirên “Rya teze” kirin, wekî em zanebûna xwe ya zimanê Kurdî kûr bikin, li rojnamê kar bikin..

Sala 1959-a Akadêmîya Ermenîstanê yê Zanîstî sêktora (beşê) rohilatzanîyê amade dike.Li vir koma Kurdzanîyê jî tê çêkirinê.Hecîyê Cindî 8 sala serokatîya vê komêda karekî mezin dike bona Kurdzanîyê bighîne hêlanên nû. Sala 1964-a Akadêmîya Ermenîstanêda ji bo emekê mezin nava Kurdzanîyêda bê xweykirina dîsêrtasîyê nave doktorê filologîyê dereca duda dide wî. Sala 1966-a ew nave profesoriyê distine.

Hecîyê Cindî salên 1968-1974-a fakûltêta Pojhilatzanîyê ya Ûnîvêrsîtêta Yêrêvanê beşê Kurdzanîyêda, dersê (lêksîya) ziman û edebîyeta Kurdî dixwîne.

Kar û kirinên zanyarê navdar gelekî bilind hatine qîmet kirinê li Yekîtîya Sovêtê û ji sînoren wê der.Ew yek ji wan zanyarên Ermenîstanê yên qedirbilind û navdar bû, ku layîqî nave “Şuxulkarê Zanîstîyêye Emekdar” bû. Ji terefê hukumeta Sovêtê gelek ordên û medal sitend.

Bi rastî emekê zanîyar pir mezine di terefê berevkinin, lêkolînkirin û çapkirina nimûnê folkilora (zargotina) Kurdîda. Bingeha vî karî, du prînsîpên wî hebûn:

- 1.Zargotin ênsîklopêdiya, xezna çanda cimetêye.Kemala wê bona her gelekî, îlahî yên bindest, pir mezine.Lema jî gotî wêya bikin faktoreke zor - bona gelê me cîyê xwe di nava xezina çanda cihanêda bigire.
- 2.Gelek nimûnê zargotinê îro hene, sibê tunene...

Zanyarê mezin di vî karîda şuxulê çend meriva kir. “Folklor Kurmanca”, kitêba mezin, ku sala 1936-a derket, pênc cildên hikyatên gelê kurd, berevoka mezin ya “Meselok û Xeberokên cimeta kurda” (nêzîk 800 rûpelî,sala 1985) hesab dibin xemla karê folklorzanîyê.

Zanîyar lêkolîn û îzgerîya bihagiran kirîye derheqa gelek pirsgerêkên folklorzanîyêda.Bingehên êposa Dimdimêye dîrokî, tevgirêdanên efrandinên Şêkspîr bûyerên kurdîda, varîyantên Rostemî Zal û Koroxlî nava zargotina Kurdîda, mêtodologîya çêbûna sitran, legend, çîrokên merxasîyê, yên şîn û şayê, dîtinên gelek hewaskar ser hostatîya zarbêjîyê, rola rohilatzanên mezin Marr û Orbêlî nava Kurdzanîyêda, Abovyan û Kurdzanî û gelek pirsên mayîn perçekî karê zanyare bihagiran û berbiçevin. Hecîyê Cindî emekê mezin kirîye nava helkirina pirsên zimanê Kurdîda. Nava vî karîda rênîş û bingeha zanyarê navdar zargotina Kurdî bû, ku ewî kur û heralî zanibû, şareza û hostê wêyî mezin bû.

Gava dîna xwe didî kar û xebata Hecîyê Cindî, meriv zendegirtî dimîne, wekî merivekî haqas karekî mezin û kêrhatî kengê û çawa kirîye? Eva fênomêna tenê bi destî xwestinê û êntûzîyazimê nayê sêrî, nayê destanînê. Ez ser vê pirsê fikirîm û çimkî min ew nêzîkva baş nas dikir,bersîva vê elbêra hat ser zarê min.Bingeha vî karê mezin yê zanyarê navdarda dû factor (şert) hebûn:

1. Hecîyê Cindî bê hed û hesab ji gelê xwe hiz dikir, sere xwe dabû rihîna wî, jêra qulix dikir wekî ewledekî şîrhelal.Femdarîya zanyare mîletperestîyê bi filosofîya fikir kûr û dûr dîtî va girêdayî bû: kultura gelê bindest gotî wek ronkaya çeva bê xweykirinê û bibe şertekî hebûn, azadî û serxwebûna wî.

2. Zanyarê navdar xweyê kûltûra bilind bû ya kar û xebatê. Her rojeke wî, her seheteke wî dihat karanînê bona armancê mezin, ku ewî dadanî pêşîya xwe. Rêjîm û qenûna karê wî wek ya Avropî bû.

Bona îzbatkirina fikira jorgotî em statîstîka balkêş bînîn. Ji bin qelema Hecîyê Cindî ev pirtûkê hanên derketine: 15 pirtûkên folklorzanîyê û edebîyetê, 12 pirtûkên (brevokên) folklorîyê, 7 pirtûkên zanîstîyê pêdagogîyê, 33 pirtûkên darsa yê ziman û edebîyeta Kurda, romana "Hewarî" bi çar zimana Kurdî, Ermenî, Rûsî û Erebî hat çap kirinê. Ewî 19 pirtûkên wergera efrandinên ji Ermenî, Rûsî û zimanên mayîn bi Kurdî çap kirîye, nêzikî 400 gotarên wî li rûpêlên rojname û kovarên Kurdî, Ermenî, Rûsî û zimanên mayîn çap bûne.

Şedetîya qedir û qîmetê karê wîyî mezin ewe, wekî derheqa wîda 175 gotarên şêkirdarî rojnamada û kovarada Kurdî, Ermenî, Rûsî û bi zimanên welatên dereke çap bûne.

Kitêbxana Hecîyê Cindîyî rehetîda bawer bikî pirtûkên hemû nivîskar û zanyarê Ermenîya navdar û dinêyan hene ku dîyarî dane wî. Ew xeberên, ku ser wan pirtûka hatine nivîsarê, nîşan didin, wekî ewledê Kurda yê navdar, nav û şerefa wî çiqas bilind bûye nava rewşenbîrê ermenîya û ne tenê Ermenîyada. Şayîrê Ermenîya yê mezin û dinêyan Avêtîk Îsahakyan ser pirtûka xwe ji bo H. Cindî nivîsîye:

"Hevalê birêz Hecîyê Cindîra, pêşewitî û şuxulkarê ronaydariya gelê Kurdî bira, ku layîqî paşwextîke xweşebaşe.

Bi dil û qedirgirtin Avêtîk Îsahakyan

26. 10.1951"

Xeberên vî cûreyî ji bo Hecîyê Cindî û gelê wî ji aliyê gelek giregirên edebîyet û zanîstîya Ermenîstanê hatine nivîsarê. Di nava wandanin klasîkê edebîyeta Ermenîya Dêrênîk Dêmîrçyan û Hovanês Şîraz, zanyarên mezin Aşot Hovannîsyan û Karo Mêlik-Ohancanyan û gelekên mayîn.

Hecîyê Cindî yek ji wan meriva bû, ku îzina wî hebû bi layîqî bibe baylozê gelê xwe, jêra şeref û hurmetê bîne.

Em borcdar û minetdarin bêjin, wekî zanyarê mezin pir xerîbdost bû. Bi rastî serê pêsekîniya bû. Gelek û geleka alîkarîya wîye aborîyê stendîye. Ewî karekî mezin dikir, bona xort û qîz xwendina xweye bilind bistînin. Arşîva wîda nemêd gelek hewaskar û dilovanî hene. Ew merivekî vekirî û xêrxaz bû bona gişka - Kurda, Ermenîya, Rûsa, nasa, nenas, merivên hebsêda û leşkera.

Nava vî karê wîyî mezinda hogir û piştovana wî Zeyneva Îvo bû. Xanima kurmancîyê, ku pênc zarên merîfet mezin kir: Nuxurîya wan Frîce bû doxtira zara ya navdar, doktora doxtirîyê, dosênt. Frîde bi mêdala zêrr dibistan xilaz kir, li Moskovayê xwendina bilind sitend, bû dersdareke Yêrêvanêye navdar, tevî bavê xwe pirtûkên darsa hazir kir. Nûrê bû pêşekzan, doktora hunermendzanîyê, zanyareke naskirî aliyê mûzîka Kurdada. Zînê û Nazê bûne xweyê xwendina bilind aliyê kîmîyayê û matêmatîkayêda...

Serokê Navenda Lêkolînên Kurdî

Rojnama "Hêvî", 23-29 mayîs, 1998

SÊSÎYA ULMÎ BOY 90- SALYA BÛYÎNA

HECÎYÊ CINDÎ

21-ê nîsana sala 1998-a Înstîtûta rojhilatzanîyê ya Akademîya komara Ermenîstanêye miletîyêye zanîyarê bona 90-salya bûyîna kurdzanê pirremek, doktorê filologîyê, profêso Hecîyê Cindîyî rehetî sêsiya zanîarîyê amade kir. Wê sêsiyayêda zanîyarêd kurd û ermenî, wekîlêd teşkîletêd efrandariyê, mexlûqetîyê, neferê mala Hecîyê Cindî hazir bûn.

Dîrêktorê Înstîtûta rojhilatzanîyê, akadêmîk, doktorê dîrokêyî zanîstî, profêso Nîkolay Hovhanîsyan sêsiya vekir. Ewî da kîvşê, wekî şuxilkarê zanîstîyêyî emekdar, profêso Hecîyê Cindî bi karên xweva bona Înstîtûta

rojhilatzanîyê kubarîke pîrr mezin bû. Ewî usa jî go: “Me hertim ji wî maqûlî dersê merivatîyê û xêrxazîyê stendîye”.

Bi têma “Hecîyê Cindî û kurdzanî” doktorê filologîyê, profêsoz Maksimê Xemo daklad da. Ewî emekê Hecîyê Cindî anî ber çava, da kîvşê rola wî di pêşdaçûyîna kurdzanîyêda. Têma doktorê filologîyê, profêsoz S. Abrahamyan ha bû: “Emekdarê filologîya kurdîyî mezin.”. Ewî karê Hecîyê Cindî bilind qîmet kir û got: “Gava em xebatkarîya Hecîyê Cindîye 60 sala di dereca filologîyêda tînin ber çava, îzna me heye bêjin, wekî bi Hecîyê Cindî bingeha berevkirina folklorê Kurdîyê dewlemend û bi zanîstî naskirin, şirovekirina durrcewahîrên wê hatîye danînê. Emekê wîyî filologîyê pîr mezine îro. Ew bona kurdzanîyê bûyê dêmekî klasîk û bingeha folklorzanîyê. Îro bi wê rêça wî silsileteke kurdzanîyêye teze dimeşe û nêt-meremên îro dide pêşya xwe”.

Paşê vîsê (cigîr) pîrêzîndêntê Akademîya Ermenîstanêye zanîarîyê, akadêmîk Gagîk Sargîsyan xeberda. Ewî got, wekî Hecîyê Cindî wê dîroka kurd-Kûrdîstanêda çawa folklorîst û kurdzanê meşûr bimîne. Ewî derheqa xebathîzî û helalya Hecîyê Cindîda gilî kir. Paşê derheqa kitêba “Metelok û xeberekê cimeta kurdî”-da bi hûrgilî xeberda û got: “Folklorzanê ermênîyayî dinêeyan akadêmîk Aram Xanalanyan pêşgotina wê kitêba Hecîyê Cindîda daye kîvşê, ku metelok ênsîklopêdîya gelê kurdin, ya emîrê wîyî aqîlbendîyê û fikirdarîya wîye bedewsînetîyê. Ew ne ku tenê bona folklorîsta, mîletzana, zîmanzana gelekî lazîmin, lê usa jî bona wan xwendevana, yên ku zargotina gelva heyr û hijmekarin.” G. Sarkîsyan xeberdana xwe berdewam kir û got, wekî Hecîyê Cindî tevî hogîr û piştovana xwe Zeyneba Îvo, 5 keç mezin kirine, gişk bi xwendina bilindin. “Min keça wane mezin Firîce rînd nasdikir, ji ber ku ew kevanîya Şekîro bû. Firîce xas xanim bû. Aqîl, merîfet, xweya kûltûra mezin”.

Profêsoz P. Mûradyan xeberdana xweda da kîvşê, wekî Hecîyê Cindî nemîrîye. Kitêbên wî wê bikevîne xîzmeta gelê kurd. Hecîyê Cindî weke sitûnekîye bona medenîyeta kurda.

Paşî sêsiyayê, wexta nanxarinê, yên berevbûyî bîranînêd xweye derheqa Hecîyê Cindîda gilîkirin. Hate gotinê, wekî Hecîyê Cindî merivekî qenc û helal, terefdarê dostîya gelêd ermenî û kurd bû. Carekî jî eyan bû, ka rewşenbîrêd kurd û ermenî çiqas qedirê wî zanibûne û fikra wîra hesab rûniştine.

Dawyêda Firîda Hecî xeberda û ji navê neferên malê razîbûna xwe elamkir.

Rojnama “Rya teze”, s.1998

ESKERÊ BOYÎK

HECÎYÊ CINDÎ

(kurtkirî)

...Ez vî warê xerîb rûniştine, pey xwe dinhêrim û nû texmîn dikim, ku ez di nava malbatek rewşenbîraye çawan da mezin bûme: kê bûne mamostayê min? Min pîsmamtî, hogîrî û hevaltî bi kêra kirîye?

Ez bi nave wan xwe kubar û serbilind dibînim: Erebe Şemo, Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Qanatê Kurdo, Şikoyê Hesen, Fêrîkê Ûsiv, Qaçaxê Mirad, Nado Maxmûdov, Casimê Celîl, Mîkayêlê Reşît, Elîyê Evdilrehman, Sehîdê Îvo, Ûsivê Beko.

Nav pirin, bîranînê kûr, dûr û şîrin. Min tek nave hinek remetîya da. Her yek bilindayîk, maqûlek, şîrhelal û karkirê çanda gelê xwe...

Kar û barên Kurdên Ermenîstanê ye kûltûrî-çandî, axavtînen radyoya Yêrêvanêye bi zîmanê Kurdî ji gelê welêtra jî bûn bîr û bawerî. Wan jî ruhê Kurdîyê demekê ji wir distandin.

Ez ked û karê rewşenbîrên meye Ermenîstanêye din nimiz nakim. Lê heqî ewe, ku cîyê Hecîyê Cindî di nava gişkada cuda bû. Ew teyê bigota, malxwê wê malbata rengîn bû, xemxur û rêvabîrê gişka.

Ew havîna timê dihate gundên meye pala çîyayê Elegezê, ji devê kal-pîra, çîrokbêja, zana zargotin dinvîsî. Dema ew dihat, caw di nav gelda bela dibû, digotin Hecîyê Cindî hatîye. Em zarok topî li ser hev dibûn û me jî dûrva lê mêze dikir. ELÎFBA, ku em dibistanêda pê hîn dibûn, wî nivîsî bû.

Gel pîrî hiz lê dikir, qedirê wî zanibûn. Gişka bi serbilindayî û kubarî cem gelê cînar nave wî didan.

...Wextê mirov kirina folklorzanê mezinra dibe nas, ecêbmayî dimîne, ku mirovekî çawa karibûye mîrateke ewqas pey xwe bihêle...

Kar û barên wî ji alîyê Yekîtiya Sovêtê û hukumeta Ermenîstanê bi layîqî hatin qîmet kirinê. Ew hêjayî nave Şuxulvanê Zanestîyê yê Emekdar bû, kîjan didane zanyarên mezine bi nav û deng. Usa jî bi gelek ordên û mêdalava hatîye rewakirin.

Lê qîmetê mezin ew hurmet û nave, ku wî dilê gelê xweda hiştîye...

...Romana Hecîyê Cindîyê "Hewarî" kul û jana gelê Kurde, êşa bi dewir û zemana. Bi jîyana êlekê nivîskar nakokî û problêmên nava gelda, sebabên bêtifaqî, bindestî û hejarîya wî tîne hole û li ber xwendewana radixe...

...Ev romana delal destanîneke edebyata Kurdê Sovyêtêye. Pêwîste her Kurdek wê bixwîne.

(ji pirtûka "Nûra Elegezê", s.2004)

BÎBLİYOGRAFYA BERHEMÊN HECÎYÊ CINDÎ

Amade kirye Nûra Hecî Cewarî

BERHEMÊN PÊDAGOGÎYÊ

1. Mêtodîka zimanê kurmancî, bona xwendinxanê dereca ewlîn, Yêrêvan, 1932.
2. Xebernama fileyî-kurmancî (tevî hevala), Yêrêvan, 1933.
3. Rêzmana kurmancî, bona mektebê(dibistanê) orte (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1935.
4. Xebernema têrmînologîyê, ermenkî-kurmancî (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1936.
5. Programa zimanê kurmancî. Bona dersxanêd I-IV (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1936.
6. Programa zimanê kurmancî. Bona mektebên ortê, Yêrêvan, 1936.
7. Programa zimanê kurmancî, bona dersxanêd 5-6 (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1953.
8. Programa zimanê kurmancî, bona dersxanêd 2-4 (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1953.

Pirtûken ziman û edebîyeta kurdî yên dersa,

usa jî yên çend cara veçêkirî

30 PIRTÛK

1. Beyraqa sor, bona koma ewlin, Yêrêvan, 1932.
2. Emirê teze, bona koma 2, Yêrêvan, 1932.
3. Dinya teze, kitêba zimanê kurmancî bona koma 5-6-7, Yêrêvan, 1932.
4. Beyraqa sor, elîfba bona koma ewlin, Yêrêvan, 1933.
5. Kolxoznîkê derbdar, elîfba bona mezina, Yêrêvan, 1933.
6. Kitêba zimanê kurmancî, elîfba, Yêrêvan, 1934.
7. Elîfba bona koma ewlin, Yêrêvan, 1935.
8. Kitêba zimanê kurmancî bona mezina, Yêrêvan, 1934.
9. Kitêba zimanê kurmancî bona sala 2-a, Yêrêvan, 1934.
10. Kitêba zimanê kurmancî (tevî hevala) bona dersxana 6-a, Yêrêvan, 1935.
11. Elîfba bona mezina, Yêrêvan, 1936.
12. Kitêba zimanê kurmancî, Yêrêvan, 1937.
13. Kitêba zimanê kurmancî bona dersxana 7-a, Yêrêvan, 1937.

14. Elîfibe û kitêba xwendinê bona sala pêşîn, Yêrêvan, 1937.
15. Elîfibe, Yêrêvan, 1946, veçêkirî çap bûye salên 1951, 1954.
16. Elîfibe, tevî Firîda Cewarî, Yêrêvan, veçêkirî çap bûne salên 1957, 1961, 1966, 1974, 1982.
17. Kitêba zimanê kurmançî, bona koma 3-a, Yêrêvan, 1933.
18. Zimanê dê, bona dersxana 3-a, Yêrêvan, veçêkirî çap bûne salên 1948, 1952, 1955, 1958, 1961, 1970, 1976, 1987.

BERHEMÊN FÎLOLOGÎYÊ, BEREVOKÊN ZARGOTÎNÊ

1. Kilamê cimeta kurmanca (tekst nivîsîn Hecîyê Cindî, dengnivîsandin û pêşxeber yên K. Zakaryan), Yêrêvan, 1936.
2. Folklorê kurmanca, Yêrêvan, 1936.
3. Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî, êposa cimeta kurda, lêgerîn û têkst (lêgerîn bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1941.
4. Weten, 10 kilam bi zimanê kurmançî (tevî S. Gasparyan), rotoprînt,, sala 1942.
5. Ewledêt weten, berevoka kilamê kurdaye sovêtyê (tevî S. Gasparyan), rotoprînt, Yêrêvan, 1943.
6. Folklorê kurdî, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1947.
7. Çîrokê cimeta kurda (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1952.
8. Şaxêd êposa "Kyoroxlîye" kurdî, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (pêşxeber, nivîsarnasî bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1953.
9. Edebyeta kurdaye Ermenîstana Sovêtyê, lêgerîn (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1954.
10. Memê û Zînê, beyt-serhatya cimeta kurda, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1956.
11. Folklorê kurmançiyê, Yêrêvan, 1957.
12. Hikyatêd cimeta kurda, Yêrêvan, 1959.
13. Beyt -serhatyê cimeta kurda (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1960.

Hikyatêd cimeta kurda, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî

14. Cilda pêşîn, Yêrêvan, 1961.
15. Cilda duda, Yêrêvan, 1962.
16. Cilda sisya, Yêrêvan, 1969.
17. Cilda çara, Yêrêvan, 1980.
18. Cilda pênca, Yêrêvan, 1988.
19. Cilda şeşa, Yêrêvan, 2005.
20. Beyt-serhatyê kurdaye êpîkyê, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (pêşxeber, nivîsarnasî bi zimanê rûsî, têkst bi zimanê rûsî, kurdî), Moskova, 1962.
21. Dîharbûna dostîya kurda û ermenîya di nava zargotinê da, lêgerîn (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1965.
22. Kilamêd cimeta kurdaye lîrîkyê, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (pêşxeber bi zimanê kurdî, ermenkî), Yêrêvan, 1972.
23. Gotara edebiyeta kurdaye Ermenîstana Sovêtyê, lêgerîn bi zimanê ermenkî, Yêrêvan, 1970.
24. Şaxêd êposa "Rostemê Zale", kurdî, pêşxeber, têkst, nivîsarnasî (pêşxeber bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 1977.
25. Hikyatêd cimeta kurda (bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 1985.

26. Meselok û xeberokêd cimeta kurda, pêşxeber, têkst û nivîsarnasî, Yêrêvan, 1985.
27. Bahar, berevoka zargotinê, Yêrêvan, 1988.
28. Hikyatên gelê kurd, Şvêdên, 1998.
29. Ûsiv û Zelîxe, beyt-serhatî, pêşxeber, nivîsarnasî û bernivîsarên têksta (10 varîyanta-şaxa) Yêrêvan, 2003.
30. Dimdim, beyt-serhatî, pêşxeber, nivîsarnasî û bernivîsarên têksta (13 varîyanta-şaxa), Yêrêvan, 2005. Dimdim usa ji bi herfên erebî li Kurdistane hatye weşandinê, 2006.
31. Şaxên destana "Rostemê Zale" kurdî, bernivîsara 19 şaxên nû, pêşxeber, nivîsarnasî, Dûhok, 2006.

PIRTÛKÊN EDEBYATÊ Û VEÇÊKIRIN

1. Qutya dû dermana, Awa, yanê wa, du pîyêsên (sano) yekperdeyî, Yêrêvan, 1932.
2. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1940.
3. Siva teze, berevoka serhatya (çîroka), Yêrêvan, 1947.
4. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1952.
5. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê rûsî), Moskva, 1960.
6. Beyt-serhatyê cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1960.
7. Hekarî, roman, Yêrêvan, 1967
8. Hekarî bi zimanê rûsî, bi sernivîsara "Û bihar hat", Moskova, welgerand Efanê Emîn, 1978.
9. Hekarî, bi zimanê ermenkî, bi sernivîsara "Û bihar hat", Yêrêvan, 1985.
10. Hekarî sala 1993-a li Sûrîyayê bi zimanê erebî ji aliyê dokrorê dîrokê Îsmayîl Hesaf hate wergerandinê.
11. Hekarî sala 1999-a ji aliyê weşanên "Roja nû" da bi tîrên latînî cap bû. Roman Salih Omerî ji tîpên kîrîlî welgerandine ser tîpê latînî.
12. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1973.
13. Karxezal (hikyatêd cimeta kurda, veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1982.

BERHEMÊN EDEBIYETÎYÊ USA JÎ ÇAP BÛNE:

1. Pirtûkên Hecîyê Cindîye dersada.
2. Berevoka "Efrandina ewlîn", Yêrêvan, 1932.
3. "Nivîskarêd kurmanca, efrandina duda", Yêrêvan, 1934.
4. "Nivîskarê kurmanca Şewirî. Efrandina sisya", Yêrêvan, 1935.
5. Almanaxên "Nivîskarê kurdên sovêtîyê" û "Bihara teze"-da, Yêrêvan, s. 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988.
6. Antologiya "Nivîskarê kurdên sovêtîyê"-da, Yêrêvan, 1936.
7. Berevoka "Şayîrê kurdên sovêtîyê" -da, tercime bi zimanê ermenkî, Yêrêvan, 1953.
8. Berevoka "Şayîrê kurdên sovêtîyê" -da, tercime bi zimanê rûsî, Yêrêvan, 1956.
9. Usa jî di rojnama "Rya teze" -da û di gelek kovar û rojnamê rûsî û ermenkîda.

BERHEMÊN TERCMEKIRÎ (WERGERANDÎ)

JÎ ZIMANÊ ERMENKÎ

1. Lazo (Hakob Gazaryan), Serhatya Casimê kurd, (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1931.
2. H. Tûmanyar, Gîkor, serhatî, Yêrêvan, 1932.
3. A. Xazaryan, Gîrr, Yêrêvan, 1933.
4. A. Navasardyan, Traxoma, Yêrêvan, 1933.
5. A. Şavarşyan, Matêmatîka, bona koma sala ewlîn, Yêrêvan, 1933

6. P. Margaryan, Silametiya jina, Yêrêvan, 1934.
7. H. Şalcyan, Rîya teze, pîyês (sano), Yêrêvan, 1934.
8. H. Sîras, Memê û Eyşê, Yêrêvan, 1935.
9. H. Şalcyan, Ser rîya dewlemendîyê, pîyês, Yêrêvan, 1935.
10. H. Koçar, Xecê, serhatî, Yêrêvan, 1935.
11. Nivîskarê ermenîyaye Sovyetîyê, Antologîya, Yêrêvan, 1936.
12. A.Îsahakyan, Emoyê kurd (berevoka serhatîya), Yêrêvan, 1955.
13. Destegul (nivîskarê ermenîya derheqa kurdada), Yêrêvan, 1963.
14. Sayat-Nova (berevoka wergera, tevî Fêrîkê Ûsiv), Yêrêvan, 1963.
15. Bihara dila (ji berhemên nivîskarên başqe-başqe), Yêrêvan, 1978.

Salên 1940-da jî bona Têatroya Kurda ya gundê Elegezê, li navça Ermenîstanê ya Axbaranê, 15 pîyêsên (sano) nivîskarên ermenîya wergerandîye ser zimanê kurdî.

TENÊ ÇEND GOTARÊN ZANISTÎ Û PUBLÎSÎSTÎ

1. Guhdarya mezin li ser xebatê kûltûryê û xwendinê, rojnama “Xorhirdayîn Hayastan” (Ermenistana sovyetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 27.03.1932.
2. Edebyeta kurdaye sovêtîyê, rojnama “Girakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 20.10.1933.
3. Pîonêrê sazbandya kurdaye sovêtîyê (derheqa S. Gasparyanda), kovara “Sovêtakan arvêst” (Hunermendya Sovêtîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hijmara.3, 1935.
4. Sitranê kurdaye mektebiyê, rojnama “Girakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1.11.1936.
5. Derheqa aşiqê kurdada, rojnama “Grakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 18.2.1937.
6. Daûdê Sasûnê (derheqa mêrxasê êposa ermeniyada), rojnama “Grakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 30. 8.1939.
7. Motîvê mêrxasîyê û wetenhizyê di nava zargotina kurdada, kovara “Têxêkagîr” ya Armfanê (Elamnivîsya Akadêmîya zanyarîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 5, 1942.
8. N. Marr û kurdzanî, kovara “Xebatêd kabînetê ser navê Marr ya Ûnîvêrsîtêta Yêrêvanêye dewletê”, Yêrêvan, hij. 3, 1948.
9. Abovyan û cimeta kurda, kovara “Sovêtakan grakanûtyûn yêv arvêst” (Edebyet û hunermandiya Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 9, 1948.
10. Abovyan derheqa zargotina kurdada, rojnama “Sovêt Ermenîstanî” (Ermenistana Sovetîyê, bi zimanê azerî), Yêrêvan, 23. 7. 1948.
11. Pûşkîn di nava edebiyeta kurdîda, rojnama “Grakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 31.5.1949.
12. Komîtas û sazbandiya kurda, rojnama “Grakan Têrt” (Rojnama edebyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 2.10.1949.
13. Cimeta hişyarbûyî, rojnama “Îzvêstîa” (Bes, bi zimanê rûsî), Moskva, 5.12.1950.
14. Peşdacûyîna kurda li Ermenîstana Sovetîyê, rojnama “Sovêtakan Hayastan” (Ermenîstana Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 7.12.1950.
15. Edebyeta kurdaye Sovetîyê, kovara “Sovêtakan girakanûtyûn yêv arvêst” (Edebîyet û hunermendiya Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 12, 1950.

16. Tûmanyânê me (derheqa nivîskarê ermeniyayî navdar Hov. Tûmanyanda), rojnama “Sovyet Ermenîstanî” (Ermenîstana Sovyêtiyê, bi zimanê azerî), Yêrêvan, 11.4.1953.
  17. Edebyeta kurdaye tercima (wergerandina) Sovyêtiyê, kovara “Sovêtakan grakanûtyûn” (Edebyeta Sovyêtiyê, bi zimanê ermenkî) hij.11, Yêrêvan, 1951.
  18. Folklorê kurdaye Sovyêtiyê, kovara “Lirabêr, zanistiyên civakî ya Akademîya Ermenistanêye zanîaryê” (Bes, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 10, 1951.
  19. L.N. Tolstoy derheqa kurdada û di nava edebiyeta kurdîda, kovara “Têxêkagîr ya Akademîya Ermenistanêye zanîaryê (Elamnivîs, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 10,1953.
  20. Ji dîroka mektebê kurdî, kovara “Sovêtakan mankarîj” (Mamostayê Sovyêtiyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 3, 1953.
  21. Derheqa edebiyeta kurdîda, kovara “Lîtêratûrnaya Amênîya” (Ermenîstana edebiyetê, bi zimanê rûsî), Yêrêvan, hij. 6,1960.
  22. Kurdzanî li Ermenîstana Sovyêtiyê, kovara “Patmabanasîrakan handês” ya Akademya Ermenîstanêye zanîaryê (kovara Dîrok-fîlolojî, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 2, 1960.
  23. Tûmanyân derheqa kurdada û di nava edebiyeta kurdîda, rojnama “Girakan Têrt” (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 31.4,1961.
  24. Herfê mësropî û kûltûra gelê kurd, kovara “Têxêkagîr, ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (Elamnivîs, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 5, 1962.
  25. Efrandinên Sayat-Nova bi zimanê kurdî, kovara “Sovêtakan grakanûtyûn” (Edebyeta Sovyêtiyê, bi zimanê ermenkî) Yêrêvan, hij. 10, 1963.
  26. Yêrêvan- merkeza çanda kurdî, rojnama “Yêrêkoyan Yêrêvan”, (Yêrêvana êvarê, bi zimanê ermenkî),Yêrêvan, 22.4.1970.
  27. Temîyê Gorkî (xebera dêlêgatê kongirêya Yekîtiya nivîskarên Sovyêtiyê ya sala 1934-a), rojnama “Komûnîst” (Komûnîst, bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 28.8.1974.
  28. Derheqa şaxêd “Rostemê Zale kurdî”-da, berevoka “Kurdzaniyê”, ya akademya Ermenîstanêye zanîaryê, Yêrêvan, 1975.
  29. Şêkspîr û kurdayetî, berevoka “Şêkspîrakan” ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (Şêkspîrî, bi zimane ermenkî), Yêrêvan, cild 5, 1975.
  30. Dostê çanda kurda (sedsalîya bûyîna nivîskarê ermeniyayî navdar Av. Îsahakyan), rojnama “Grakan têt” (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 28.2.1975.
  31. Emirê mezin (70- salîya bûyîna E. Evdal), rojnama “Komûnîst” (Komûnîst, bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 16.10.1976.
  32. Emekdarê mezin (80- salîya bûyîna E. Şamîlov), rojnama “Grakan tert”, (rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 28.3.1980.
  33. Rîya pêşdahatinê (70- salîya nivîskar Baxçoyê Îsko), rojnama “Lîtêratûralî Sakartvêlo”, (Edebyeta gûrca, bi zimane gûrckî), Tibîlîsî, 4.3.1983.
  34. Rûpelek ji emrê Zaryan (nivîskarê ermenîya), rojnama “Grakan tert” (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan,26.8.1983.
  35. Şaxêd êposa kurdaye “Dim-dim”, berevoka “Kurdzaniyê” ya 2-a ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1985.
- Usa jî gele û gele gotarên din di rojnama û kovarên bi zimanê kurdî, ermenkî, rûsî û bi zimanên din hatine weşandinê.

Gotar derheqa Dayka min Zeyneva Îvoda, ku 26-ê sibata 2007, 93 salya xweda çû rehmêtê –“Sipîkêra radîoya kurdîye pêşin”- rojnama Avestayêda hatîye weşandinê

DOTÊN HECÎYÊ CINDÎ

DOKTORA BIJÎŞKÎYÊ FIRÎCA HECÎ

Gotar derheqa xûşka meye mezine rehmêtî Firica Hecida Rojnama AVESTAYEDA wexteda hatye çapkirine FIRÎDA HECÎ

(derheqa xweda)

50 sala, li Yêrêvanê wek mamosta matêmatîkayê dibistanêda, paşê Kolêcêda kar kirye.

Xwendkarên min pirr cara Olîmpîyada matêmatîkayêda cîyê hurmetlî digirtin çawa komara Ermenîstanêda, usa jî welatê sovêtêda.

Ez ji sala 1957-a, tevî bavê xwe Hecîyê Cindî, tevî hazirkirina pirtûkên dersa yên “Elîfba” û “Zimanê kurdî”- bona dersxana sisya bûme.

Hatime rewakirinê:

Sala 1981-ê bi Ordêna sovêtêye pir bilind, ku Moskva heq dikir, “Ordêna Xebatêye beyreqa Sor”.

Sala 1975-a mêdala “Ji bo karê efatîyê”.

Sala 1975-a hêjeyî nîşana “Serkevtîya pêşvika sosîalîstîyê” bûme.

Sala 1962-a “Hûrmetnamêya wezîreta Ermenîstanêye ya ronkayê” sitendîye.

Sala 1979-a navê “Dersdar-mêtodîst” dane min.

Sê cala hatime hilbijartinê wek parlamêntara şewira bajarê Yêrêvanê (salên sovêtîyêda).

Sala 1998-a tevî karên “Kongrêa Nîştîmanî Kurdistan ê 4 mînê” bûme.

Herdu zarê min Zoroyê Fêrik û Zera Fêrik xwendina bilind stendine,

ZÎNA HECÎ

Zînê beşa kîmyayê ya Zanîngeha pêdagogîye xilaz kirye û wextekî dirêj çawa înjînyêra kîmyayê kar kirîye. Sala berê Zîna Hecî Şedetnema ji Moskovayê stendîye, li ku hatye nivisarê, ku ew avtora (xudana) formûleke kîmya nûye - derheqa sitendina tutxaleke nû.

Dota Zînê – Ana Ahmed mamosta ziman û edebyeta rûsîye naskirîye kolêceke bajarê Londonêda.

DOKTOR NÛRA HECÎ

Nûrê dibistana sazbandiyê para piyanoyê da xwandiye. Peyra sala 1956-a ew li kolêca ser nave R. Mêlîkyane sazbandiyê da dîsa para piyanoyê da hatîye qebûlkinê. Pistî kolêcê ra, sala 1960-î ew li Konsêvatoriya Yêrêvanêye ser nave Komîtaseda para piyanoyê da tê qebûlkinê, paşê derbazî para têoriya sazbandiyê dibe. Sala 1966-a Nûrê Konsêvatoriya bi têza li ser sazbandiya kurdî bi rûspîtî xilas dike. Sala 1967-a li Înstîtûta Hunermendiyê ya Akadêmiya Armênîyayê ya Zanîstî da dixûne wek aspirant, lê sala 1971-ê Nûra Cewarî têza xwe “Hunermendiya sitranên kurdîye geleriye” xwey dike û dereca kandîdata (doktor) Hunermendzaniyê destine. Ji sala 1971-ê hetanî sala 1993-a li wê Înstîtûtê da wek lêkolînêr kar kiriye.

Nûrê xudana bi deha pirtukan û gotaraên zanestîye - derheqa sazbandiya kurdada. Nûrê pispora sazbandiya kurdîye hêjaye. Naha mal neferava Avstralîyayêda dijîn.

Herdu keçên Nure –Zozana Tosin û Aza Tosin, herda ji bi diplomên sor xwedina xweye bilind kutakirine: Zozanê - Konsêrvatorya Yerevane, le Azayê - Ûnîversîteta Melbûrne (Avstralya) û naka di pirsên kurdzaniyêva mijûlin

NAZA HECÎ

Nazê pey kutakirina dibistana rûsiye hij.122-ara, beşa matêmatîkayê ya Ûnîversîteta Yêrêvanêye dewletê kuta dike.

Ew li dibistaneke Yêrêvanê û van salên paşîn li Unîversîteta Biryanskê /Rûsiya/ çawa matêmatîk kar dike.

Herdu zarê Nazê jî doktorin: Sona Feyzo doktora bijîşkêye, Romoyê Feyzo - doktorê matêmatîkayê.

Her pênc dotên Hecîyê Cindî bûne pêşekzanên pîrr eyan. Me bi şîreta dê û bavê xwe navê gelê xweyî hizkirî nava karê xweda, heval-hogirada tim bilind xwey kirîye.

DERHEQA HECÎYÊ CINDÎ DA (pirtûkada)

1. Lêvon Mêsrop, Kurd û Kurdistan, Parîs, 1957 (bi zimanê ermenkî).
2. Gêvorg Êmîn, Îşiqên Yêrêvanê, Yêrêvan, 1957.
3. Ênsîklopêdîya Sovyetîyêye mezin, cilda 1-ê, Moskva, 1969,1985 (bi rusî).
4. Ênsîklopêdîya edebiyetêye kurt, cilda 1-ê, Moskva, 1962 (bi rusî).
5. Ênsîklopêdîya ermenîyaye sovyetîyê, cilda 6-a, Yêrêvan, 1980.
6. Ênsîklopêdîya ermenîyaye sovyetîyê, cilda 12-an, Yêrêvan, 1986.
7. Salixnama edebiyetî, Yêrêvan, 1986.
8. Ferhenga Sovyetîyêye ênsîklopêdî, Moskva, 1989 (bi rusî).
9. Firîda Hecî Cewarî, “Hecîyê Cindî, jîyan û kar”, weşana yekemin, Yêrêvan, sala 2003.
10. Eskerê Boyîk, “Nûra Elegezê”, Oldênbûrg, sala 2004.
11. Dersbêjên (lêktorên) Zanîngeha Yêrêvanêye eyan, s. 2006
12. F.H. Cewarî, “Hecîyê Cindî, jîyan û kar, weşana duyemîn, bi hine guhastinava, sala 2007.

PEY MIRINA HECÎYÊ CINDÎRA DERHEQ

WÎDA EV GOTAR HATINE WEŞANE

1. Fêrîkê Ûsiv – Hecîyê Cindîra, “Rya teze”, may,1990.
2. Prof.Hecîyê Cindî wefat kir – “Armanç”, may 1990.
3. Şekroyê Mihoyî – Mirina zanyarê kurd Hecîyê Cindî, rojnama “Kurmançî” hij.7,1990
4. Tosinê Reşîd u Nûra Cewarî- Mirina Hecîyê Cindî, kovara “Hêwî”, ya înstîtûta Parîsê, 1990.
5. Prof. Hecîyê Cindî – “Bergeh”, hij. 4, 1990.
6. Alim, pêdagog û folkilorzanê mezin Hecîyê Cindî çû ser heqîya xwe, kovara “Roja nû”, hij. 28, 1990.
7. Şêxê Kurdnasîyê H.Cindî çû ser heqîya xwe, “Berbang”, 1990.
8. M. Galoyan – Xebera bîranînê, “Rya teze”, gulan,1990.
9. Karapêtyan – Sed heyf, “Rya teze”, gulan,1990.
10. H.. Xarîbyan – Bi dilkovanî, “Rya teze”, gulan,1990.
11. Zakaryan –Hecîyê Cindî, rojnama “Grakan têt”, may, 1990.
12. Eskerê Boyîk – Hecîyê Cindîra, “Rya teze”, may, 1990.
13. Mîras – Serhatîya şikilekî”, “Rya teze”, may,1990.
14. Frîda Cewarî–Dokûmênteke berbiçev, “Rya teze”,adar 1991.
15. F. Cewarî – Ji rûpêlêd rojêd giran, “Rya teze”, may 1991.
16. F. Cewarî –Bal Av. Îsahakyan, “Rya teze”, avgûst,1992.

17. F.Cewarî –Şuxul hijmara 7623, “Golos kurda”, hij.3-4, 5-6 1993.
18. F. Cewarî –Ji emirê Hecîyê Cindî,“Rya teze”hij.4-23 s. 1994.
19. Şekroyê Xudo – Meznayî û şîrhelalya zanîyar, “Hêvî” 23-24 mayîs,1998.
20. F. Cewarî – Derheqa girtina Hecîyê Cindîda, rojnema “Golos Armênîya”,(denge Armênîyayê, bi zimanê rûsî) nîsana s. 1998-a.
21. Zeyneva Ivo – Sê rojêd dadê, “Rya teze”, adar,1998.
22. Şeref Eşîrî – Meznaya zanyar, kovara“Drûjba”, hij.4,1998.
23. F. Cewarî – Celadet Bedirxan di emirê Hecîyê Cindîda, “Novîy Kûrdîstan”, noy.-dêkabir,1998
24. Çerkezê Reş – Pêşikêşê (rêberê) çanda kurdî, rojnema “Azg”, 12-ê gulanê,1998
25. Şêro Sîpkî –Mitale derheqa zanyar û malbeta wîda, “Noviy Kurdistan”, hij 5, s.2000.

**

HÊZ Û BEDEWIYA PENÛSÊ

Mehmed Uzun

NÛDEM

HEZ U BEDEWIYA

PENUSE

Mehmed Uzun

Weşanen NUDEM

Weşanen NÛDEM: 3

Hez û Bedewiya Pânûsi

Çapa Yekem 1993

© Weşanên Nûdem

Pergala berg û rûpelan: Nûdem

WeneyabergS: Magritte

ISBN: 91-88592-02-2

Ferîd, Necmettin, birayen delal en gorbehişt, min dbcivest romana we binivîsim û peşkeşi webikim, Ve ivate dbcuye ku ew eji min neye, ji leivra ez ve kitebaxwe kuliser hez û bedewiyapenûsa ku. we ewçervdje bez dikir, peşkeşi biranîna we dikim

M.U.

Çend gotin li ser Mehmed Uzun

Firat CEWERI

Digel ku Kurdistan di dema nezîk de nebûye dewlet, sazgehen xwe yen milî ava nekiriye, bi sal û demen direj zimane kurdî qedexe bûye û nebûye zimane penverde û nivîsandine, dîsan kem be jî kurdan ji nava xwe, biînad şaîr û nivîskar derxistine. Le şaîr û nivîskargn kuji nava kurdan derketinejî,jibergelek sedemen nas û nenas, wan şaîrtî û nivîskarî ji xwe re nekirine kar, piştî demeke dev jê berdane, li dû xwe berhemek, anjî berhemine netemambûyî û stûxwar hiştine. Yanî di nava nivîskar û şaîren kurdan de berdewamî çenebûye. Di dîroka Kurdistane ya nezîk de, mîna ku gelekî xuya û eşkere ye, ekola Haware ya herî navdar, xwende, zana û tegihîştîye. Ve ekola ku hewl daye da berhemên nûdem biafirîne, tene di destpSka xwe de maye, paşêji hev de ketiye, ew kabiliyeten mezin di nava bedengiye dewindabûne. Digel ku me îro bi we ekola çaven xwe vekirine, îlham û xwesteka nivîsandine ji we ekole stendiye, em dibînin ku ew ekola ku dikarîbû di dîroka Kurdistane de şoreşek, an ronasanseke edebiyata kurdî bikira, bi tene çend berhemên

stûxwar ji me re hiştine. Lebele wan hSvî, bawerî û xwestekeke muezem a xwendin û nivîsandina kurdî li dû xwe hiştine. Nivşe ku îro bi kurdî dinivîsîne, deyndarS we ekole ye. Yek ji nivîskaren vî nivşe nû Mehmed Uzun e. Mehmed Uzune ku he di salSn xwe yen biçûk de dikeve nava tevgera şoreşger û bi enerjîyeke xurt ji bo bidestxistina

mafS gelâ xwe li ber xwe dide, di demeke kurt de dibe xwedî berpirsiyaren mezin, loma ew te girtin, tade û neheqîye dibîne û bi salan di girtîgehan de radize. Le tade û neheqî, girtin û ledan çaven vî xorte nûgihîştî natirsîne, berevajîya we, gir û nefreta wî li hember dewlet û sazûmana neheq xurt dike, ew bal û meyla xwe berdide ser ziman û edebiyata xwe. Gava Mehmed Uzun ji nava pencşn cuntaya 1970'yî difilite û teberdan, ew çavtirsîyayî nabe û li mala xwe rûnane, Is bi hevî û çoşeke geş xebata xwe berdewam dike. Bi kemilandina salan wî re, berpirsiyarî û tegihîştina wîjî dikemile, ew di sala 197ê'an de li Ankaraye dibe berpirsiyare kovareke bi navê "Rizgarî". Yanî gava ew dibe berpirsiyare kovare, ew ne tene 23 salî ye. Ev xorte 23 salî dibe xwedî berpirsiyariyeke mezin, herçiqas di salen xwe yen destpek de bi tene qurbane îdeolojiya xwe be jî, paşS hedî hâdî menfeeta gele kurd bi tevayî dixê peşîya îdeolojiye, bi gotinen tûj û tewş yen di derheqa gele kurd, ziman, edebiyat û kultura kurdî de naxape, mîna Celadet Bedir-Xan, Kamaran Bedir-Xan, Nûredîn Zaza û geleyen din, bi pîrsa kurdan ya herî girîng, yanî bi ziman û rola zîmenjî bo hebûn, yekîti û azadiya gele Kurdistanê dihese. Le herçiqas ew bi wS yeke dihese jî, ew li Tirkîyeye nikare zede ve fîkra xwe texe piratîke, bi hevdu dîtî, civîn û munaqeseyen bi hin şexsiyeten kurd yen kurdîzan û nivîskar re tete ser. Lebele dewlet û peyayen dewlete pexîla vî xortî bemaadin, ve çare ji bo berpirsiyariya wî ya kovara wî digirin, heyşt mehan di girtîgeha Ankaraye de diheûn. Hema ku ew ve çare teberdan, jibo ewcareke dinnekeve xefîka wan, ew mecbur dimîne welate xwe terk dike, bere xwe dide welatekî biçûk, ku bi hezaran kilometre ji welate wî dûr, yanî koçî Swede dike.

Mehmed Uzun li Swede dîsan dihere û te, carcaran dikeve polemîkSn siyasî, berberîye bi hin rexistin û tevgeren kurdî re dike, le pir tere naçe, hîsen dûrbûnaji welet û sirgûne wî bi zimane wî ve betir gire dide, kurdayetîya wî xurttir dibe, bi tunebûn ûjariya edebiyata kurdî dihese. Herçiqas ew dest bi nivîsandina helbestan dike û helbesten xwe di bin nava M. FerzendBaran de di kovara xwe "Rizgariya Kurdistan" de diweşîne jî, ew hedî hedî j i helbestnivîsandine bi dûr dikeve, giraniye dide ser nivîsandina ceribandî û romane. Romana wî ya peşî " Tu" di sala 1974'an de derdikeve. Piştî wes Mehmed Uzun li dû hev "Mirina Kalekî Rind" (1987), "Siya Evine" (1989), "Rojek Ji Rojen Evdale Zeynîke" (1991), kurdiya piyasa nivîskare îngilîz yS bi nav û deng HeroldPinter" Zimane Çuyan" (1990), "Destpeka Edebiyata KurdV (1992), "Mirina EgîdekV (1993). Jiçend salan vir ve jî ew li ser romana xwe ya bi nava "Bira Qedere " kujixebat ûjîyana Celadet Bedir-Xan pek te, dixêbite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan naye ser, beî ku ew ferqiyeta îdeolojîk texe navbera parti û rexistinên kurdan, ji bo ku bibe mînaka yekîti û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyên kurdan de dinivîsîne. Em cama Mehmed Uzun di nava rûpelen Armance de dibinin, carna di nava rûpelen Kurdistan Presse de, cama Berbange, cama Welat, cama Berhem, cama Azadi, cama Nûdem û hwd. Ev pirtûka di desten we deji wan nivîsaranpek hatiye.

Em di van nivîsaren Mehmed Uzun de dibinin ku ewji her celeb dijminatîya kurdan dûr e, ji bo yekîti û berbihevhatina kurdan her tim xwestîye hewayeke pozîtîv ava bike, xwestîye bibe sembola başî û qenciye. Digel pir asteng ûzehmetîyan, wî kare xwe yâ nivîskariye domandiye û he bi salSn xwe yen ciwan bûye xwedîye navekî nemir û cihekî bi rûmet.

Gava em rewşa Kurdistanê ya îro didine ber çavan, qîmeta nivîskaren nola Mehmed Uzun zedetir dibe. Kurdistan weran e, zîlm û stemkariyeke behawe li ser gele kurd heyê. Tirs, xof û

kuştin li Kurdistana îrojîyana rojane ye. Zimane kurdî hejî qedexebûna xwe ya hefte salane didomîne, kultura kurdî dimire, folklor û stranen gelen winda dibin. Li Kurdistane sazgehen milî, akademi, enstitû û weşanxaneyen kurdan yen ku bikaribin bi xurtî peşi li ve pela asimilasyone bigire, nîn in, piraniya ronakbîren kurdan yen li Tirkîyeye jî ve yeka han beqîmet û nehewce dibinin. Loma, wek me got, hebûna mirov û nivîskaren mîna Mehmed Uzun, direwşeke wilo dejibo me kurdan çirûska hevî û heviya avakirina edebiyateke kurdî yanûjen ûnemire. Ger em he dûrtir necin, ev nezîkî bîst salen Mehmed Uzun e ku bi penûsa xwe li ber xwe dide. Wî mîna gelek ronakbîrSn kurd yen din nekir û edebiyat bi tirkî nenivîsand, ÎS bi zanebûn penûsa xwe ji bo zimane kurdî, ji bo avakirina edebiyata kurdî yanûjen li serkaxeze çerixand. Ere, edebiyateke nûjen. Uzun îro bi giranî li dû pîvanen edebiyate yen gerdûnî ne. Ji ber ku ew dixwaze edebiyata kurdî bike perçeyek ji edebiyata dinyaye. Ew motiven kurdî, anjîjîyana şexsiyeten kurd yen jibîrbûyî dike mijaren romanSn xwe, uslûb û stîlen cihe yen gerdûnî bikar tîne, romana kurdî a nûjen dike xwedî nav û şexsiyet. Ne ku berî Mehmed Uzun bi kurdî roman nehatine nivîsandin. Bele, hem berî wî, hem jî piştî wî romana kurdî hatiye nivîsandin. Le cihe Mehmed Uzun ye taybetî ew e, ku ew hem nivîskarekî berdewam e, hem jî romannivîskarekî hevdemî ye. Ew bi motîv û dîroka rewşenbîriya kurdî, cama di bin tesîra ûslûb û stîla Carlos Fuentes de dimîne, cama jî mirov diromanen wî deû şoperiydn Faulkner rast te.

Ew qîma xwe bi edebiyata basîd û rojane nayne, bi xurtî li dû qaîde û uslûben nûjen digere. Ji ber ve yeke ye ku ew pir dixwîne.

Ji bo xwenûkirin, pîşdeçûyin û afirandina edebiyateke bedew, ew baweriya xwe bi xwendina pir tîne. Ew hem rojhelatî, hem jî rojavayîyan dixwîne; hem klasîken kurd, hem yen cîhanî, hem jî modernîstan dixwîne.

Loma roman û ceribandinen wî dibin gerdûnî. Yanîmînata kurdî, di wergeren zimanen biyanî de jî eynî tamS didin û cama tameke h8 xweştir...Essaiya wîya bi nave "Welate Xerîbiye" di kovara edebî ya swedî "90 Tal", di ya almanî "Lettre International", di ya îtalî "Lettera internazionale" de hate weşandin. Evkovaren edebî û welaten xwe di nava kovaren herî baş de tene hesibandin.

Di danasîna kovara swedî "90 Tal" ya di Dagens Nyhetere de, esseye M. Uzun di kovare de mîna nivîsa herî balkeş hate peşkeşkirin. Henveha di wergeren almanî û îtalî de jî, rexneyen baş wergirtin.

Heçî romanên Mehmed Uzun in, ji niha ve sînooren Kurdistane gav kirine, bi xurtî werdigerin zimanen biyanî. Wekte zanîn, berî bi demeke kurt, du romanen wî " Rojek Ji Rojen Evdale Zeynike " û "Siya Evine" li Suriye bi erebî derketin. Li ser van herdu romanen Mehmed Uzun, di kovar û rojnameyen Sûrîû Filîstîniyan de, nivîsen ciheng derketine, gelek nivîsen pesintijî li ser wan hatine nivîsandin. Henveha romana wî Siya Evine jî we dibihara îsal de liTirkîyeye bi tirkî derkeve. Ew roman ji niha ve ji aliye gelek nivîskar û rexnegîren tirkan ve tete pesinandin. Nihajî haziriya ku romanSn Uzun wergerin zimanen ewrûpayî tete kirin.

Em dibînin ku Mehmed Uzun yek ji wan kurdan, belkî jî ye peşî ye, ku berhemên wî ewqasî werdigerin zimanen biyanî, ew ewqasî dibine gerdûnî.

Mehmed Uzun di danûstandin û xebaten xwe de jî gerdûnî ye. Ew li Swede hem bû nivîskarekî jîr ûjehatî, hemjî di danûstandin û tekiliyen xwe de bilind bû. Ew endamekî aktîv ye PENa Swedî ye, endame cîhgir ye komita Karger ya Yekîtiya Nivîskaren Swede ye û heval û doste gelek nivîskar&n navdar û gerdûnî ye.

Ji ber ku ev pirtûk bi xwe we Mehmed Uzun bi gelek helen wî

ve bide dest, hetaji min hat min peşgotin kurt girt. Min ne bi armanca analîza li ser romanen M. Uzun ev çend rez nivîsandin. HŞvîdar im we hevvelatîyekî din rojeke li serxebatû romanen vî ronakbîre kurd e bi ber, raweste û wan bi hemû helen wan ve bi kurdan bide naskirin.

Ev pirtûka ku nivîsker bi "Hez û Bedewiya Penûse " navandiye, ji nivîsen wî yen ku bere di kovar û rojnameyen kurdan de hatibûn weşandin, pek te. Herçiqas ev nivîs bere hatibin weşandin jî, ez bawer im ku we haya gelek hewvelatîyen me ji van nivîsan tûne be. Ji ber ku gelek ji van nivîsan ji zû ve, anjî di destpeka salen 80 de hatine weşandin. Nivîskar di van nivîsaren xwe de bi giranî li ser rewş û rola ronakbîren kurd radiweste û di gelek \varan de nerînen balkeş peşkeş dike.

Ji bilî nivîsaren wî yen balkeş ku di Berbang û Armance de hatibûn weşandin, mirov di hevpeyvînen bi wî re, yen ku di kovaren cihe cihe . mîna Bergeh, Wan, Welat, Berhem, Azadî û Nûbihare de hatibûn weşandin, nerîna nivîsker ya dinyaye, armanca nivîsandina wî ya bi kurdî, rola ziman û edebiyata di hişyarkirina gele kurd de û motiven romanen wî nas dike. Bi weşandina ve berhema han, em wek Weşanxaneyê Nûdeme gelekî bextewar û kefxweş in. Emhevîdar in, hûn ejî bibin şirîken bextewarî û kefxweşiya me.

Ape Tevger û Edebiyata Kurd!

Her ziman û edebiyat bi hin nav û kesan ve te nasîn. Yanjî, ji bervajîye. gava meriv qala hin nav û kesan dike, welatekî, zimanekî û edebiyateke te bîra merivan. Henvekî ku Victor Hugo ziman û edebiyata klasik û Jean Paul Sartre ya nûjen ya fransîzan: Goethe ziman û edebiyata klasik û Henrich Böll ya nûjen ya almanan; Firdewsî ziman û edebiyata klasik û Sadiq Hidayet û Ehmed Şamlû ya nûjen ya farîsan tînin bîra merivan.

Henveha hin naven kurdî jî ziman û edebiyata kurdî tînin bîra merivan. Ew bi ziman û edebiyata kurdî re bûne yek. Be şik, mezintirin nav ku bi ziman û edebiyata kurdî ya klasik re bûye yek, Ehmede Xanî ye. Evyeka himji bo zaravaye kurmancî û himjîji bo zaravaye soranî rast e.

Le bele, herçî edebiyata kurdî ya nûjen e, ji ber perçebûna welet, 1923, riyen zaravayen kurmancî û soranî j i hevûdu vediqetin. Zaravaye kurmancî begav dimîne û nikare tevgeren geş yen edebî bine pe, -jibilî tevgera Hawar'e.

Meriv dikare bibeje ku kovara Hawa/e ku di gulana 1932-an de dest bi weşîne kir, di tarîxa nûjen ya edebiyata kurdî (ya ku bi kurmancî te nivîsîn) de tevgera herî giring e. Hawar'e hejmara xwe ya dawîn, 57-an, di 15'yetebaxe 1943-an deweşand. Nehewceye ku meriv li ve dere, bi direjî, behsa ve kovara heja bike. Le bi kurtî, Hawar'e ziman û edebiyata kurdî di bin wan rewşen pir dijwar de parast û ew geş kir. We re da û alîkarî kir ku gelek naven kurd bibin hozan, nivîskar û qelemşoren heja.

Ji ber ve yeke, gava meriv qala edebiyata kurdî ya nujen dike, bi baweriya min di şuna navekî de ekolek te bîra merivan: ekola Haware ku bi dû Haware re du kovaren din, Roja Nû û Ronahî jî weşandin.

Edebiyata me ya nûjen û nave Hawar'e û nivîskaren we bi hev re bûne yek. Min li derekî din jî nivîsîbû: bi xera ekola Haware ye ku em îro bi kurdî dixwînin û dinivîsin. Mihemed Bekir ku iro, li Swede, dest pe kiriye û kovare ji nû ve diweşîne, naven nivîskaren Haware di peşgotina xwe de, weha bi rez dike:

Celadet Bedir-Xan, Rewşen Bedir-Xan, Dr. Kamiran Bedir-Xan, Osman Sebrî, Qedrican, Cegencwîn, Mistefa Botî, Qedri Cemîlpaşa, Dr. Nuredîn Zaza (Yusif), Lawe Fendî, Ehmed Namî, Hesên Hişyar, Bişare Segman, Nerewan, Reşîd Kurd, Goran, Tewfik Wehbî,

Evdilxaliq Esiri, Sakir Fetah, Hevînde Sorî, Pîrot, Lawekî kurd. ■ ■

Di van salên dawîn de. gelek kesen ve ekole, wekî Kamiran Bedir-Xan, Hesên Hîşyar, Tewfik Wehbî, Cegencwîn, Nuredîn Zaza çûn rehmê. Bi qasî ku ez dizanim, îroj, jî ekola Hawar'e bi teng du kes dijîn; Rewşen Bedir-Xan û Osman Sebrî. Herdu jî, îroj, kal û pîr in û li ser 80 salî ne.

Hawar jî aliye Mîr Celadet Bedir-Xan dihat weşandin. Celadet Bedir-Xan serok, peşeng, plançeker û sernivîskare kovare bû. Ê naven din yen ve ekole li doraliye wî civiyabûn. Le kese ku heval, hogir û şagirtê wîbû û pe re dimeşiya, bi her awayî alîkarî li kovare dikir, Osman Sebrî bû. Osman Sebrî nave duduyan ya ve ekole bû. Li ser Hawarê xebat û weşîna we, gelek caran. ez bi Osman Sebrî, Ruşen Bedir-Xan, Cegencwîn û Hesên Hîşyar re peyivîme. Li gora van xeberdanan, Osman Sebrî him wekî nivîskar, alîgir, revebir û him jî, pîr caran, wekî karker di weşîna kovare de beşdar bûye.

Yane bi gotîneke din, keda Osman Sebrî di nûkirin û

vejandina ziman û edebiyata kurdî de pîr e. Piştî ku dengê Hawar û Ronahi'ye hate birin û Mir Celadet Bedir-Xan çû rehmê, 1951, Osman Sebrî xebata xwe domand. Mixabin, edî wî keys nedî ku kovareke wekî Hawar'e biweşîne, le wî her jî kovar û rojnameyên kurdî re nivîsî û di xebatan li ser ziman û edebiyate de beşdar bû. Ew îroj jî, digel ku destê wî bi qeleme nagire, he dinivîse. Bi alîkariya doraliye xwe.

Zimaneke zelal, baweriyeke xurt Min Osman Sebrî, cara yekemin, di havîna 1977-an de dît. Ez û rehmê Necmettin Buyukkaya çûn mala wî. Mala wî li Şame\ li Taxa Kurdan bû. (Ew he jî li eynî male dijî.) Gava em çûn, li oda wî ya rûniştine 5-ê kesen dinjî. li nik wîbûn. Piştî xebardana bi qasî du saetan çend tiştên wî bala min kişandin; zimane wî ye zelal, baweriya wî ya wekî pole, digel sale xwe serwestiya wî, tecrûben wî yen dewlemend û nefsbîçûkiya wî Ji we roje ûvirve, ez pîr caran çûm mala wî pe re peyivîm. Tiştên ku roja yekemin bala min kişandibûn, bi wext. hin xurttir bûn.

Zimane Osman Sebrî zimane Hawarg ye. Yane zimaneke paqij, zelal. hesan û edebî. Dewlemendî û xweşiya zimane kurdî di şihîr û nivîsaren Osman Sebrî de baş dixuyin. Nivîsaren wî yen li ser neçîr û neçîrvanên Kurdistanê yan jî nivîsaren wî yen li ser Yezîdiyan dewlemendiya zimane wî û nivîsaren wî yen li ser şexsiyeten navneteweyî wekî Selehedîne Eyûbî hostetiya wî ya bikaranîna zimane kurdî baş nişan didin. Gava meriv li wî guhdarî dike yan jî nivîsar û şihîren wî dixwîne, meriv jî kurdî hîn betir hez dike. . . Zordariya dijmin wele kiriye ku em îroj nikarin bi hesanî, bi kurdî binivîsin. Ê gava em dinivîsin jî, pîraniya caran, tiştên em dinivîsin, jî

aliye zimanê dikulin. Ew naherikin û dewlemendî û xweşiya zimane me baş nişan nadin. Di demeke weha malkambax de, zimane Osman Sebrî dibe wekî dilopa

barana ku li ser axake qiraç dibare. Merivpe kefxweş û di eynî wext de serfiraz dibe. Pîr caran, pîr kes wele bawer in ku gava meriv zimaneke hesan bi kar bîne, hînge meriv jî zanîna xwe tiştin wînda dike. Bi baweriya min, ev dîtin ne rast e. Ji bervajiyê. bikaranîna zimaneke hesan hostetî û zanîna merivan nişan dide. Yek jî armancên Hawar'e ev bû; bikaranîna zimaneke hesan da ku xwendevanên kurd bikaribin bixwînin, te bigihên û levebin.

Osman Sebrî jî bi hostetî, li gora ve qayide dinivîse. Bi baweriya min, he jî di nav kurdan de kesî wekî wî fabîlen evçend delal nenivîsîne. Li Kurdistanê her kes ew şer, gur, rûvî û hîrçên ku Osman Sebrî di fabîlen xwe de dide peyivîn baş fahm dike. Dewlemendî û zelaliya zimane wî bala kurdnasan jî kişandiye. Gava wan qala nivîskaren kurd kirine yan jî berhemên nivîskaren kurdan di antolojiyan de berhev kirine, wan cîhekî berz dane berhemên Osman Sebrî.

Baweriya Osman Sebrî jî wekî zimane wîye:xurt, bi coş, zelal û beşik. Ew bi xelasî û rizgariya welet, serfiraziya gele kurd û peşketina civat, ziman û edebiyata kurd bawer e. Ê ew vt baweriya xwe bi awakî pîr

hesan û zelal tîne zimen. Him bi qise û him jî bi niviskî. Rizgariya welet, xelasiya gel, peşvebirina ziman û edebiyateke... evana qise û îdiaySn pir giran in û îzahkirin û salixdana wan dijwar e. Je re wext û hunernlendî dive. Ev sebir û hunermendî, bi zedeyî xwe, liba Osman Sebrî heye. Tu kesî tu carî nedîtiye. nebihîstiyê û nexwendiyê ku wî çave xwe kutayê û rûyê xwe badayê. Di her reza wî de, di her rûpeleke berhemên wî de, her gav, xurtî, meranî, jîrî û mencasiya însane kurd heye. Carina vekirî û rast bi rast, carina jî li pey bûyer, serpehatî û salixdanan. Nivîsaren wî yen ku di ve hejmare de diweşin, nimûnên ve yeke ne. Ji bo wî, her kûrdeki lehengekî ye û welate kurdan jî ware lehengan e.

Xurtî û lehengî ne bi tene di nivîsar û şihîren wî de

hene. Henveha ev tîşt di şexsiyeta wî de û di her rûpeleke jiyana wîde jî hene. Her gava ku ez derim ba wî, ez „ ser kaxlzen biçûk notin jî dinivîsim. Notgînkî ez jî xebirdan û gotinen wî werdigirim û dinivîsim, niha çendîne ji wan notan li ber min in. Yekî wan notan weha ye;

"Ape Osman Sebrî: 18 caran girtvçane û girtbûn, bi 10 salan li girtvçanan mayin, 2 car bi salan, 7-8 7-8 caran bimehan.. û di ser de jî çend caran sirgunl.."

Jiyana wî tekoşîneke berawestan û sirgûniyeke

direj, pir direj e. Ê ew şahide tarîxa me ya nûjen e jî. Ji lewre, ji bo min, nave wî, tevî naven din yen nivîskaren Hawar'e, bi tarîxa siyasî û edebî ya nûjen re bûye yek. Gava ez nave wî dibihîsim yan jî wî dibinim, serhildana Şex Seîd, Partiya Xoybûne,

şoreşa Agiriye, kovaren Hawar û Ronahi'ye,

serhildana Berzanan, damezirandina Partiya Demokrat a Kurdîstana Suriye, kovara Çiya li Ewrûpaye û hwd... ten bîra min.

Gava meriv bi tene behsa aliye wî ye edebî û hunermendî bike, hingê meriv hin aliyan wî yen din ji bîr dike. Ew ne bi tene hozan û nivîskar, le di eynî wexte de siyasîvan, şoreşger û şervan e jî. Jixwe wî, peşî, dest bi siyasî û şervaniyê kiriye. Ziman û edebiyat bi dû re hatine. Ew di nivîsara xwe, kurtebirîya jiyana xwe de, behsa destpeka rîya siyasî û şervaneyê dike. Ew îroj jî li ser eynî rîyê ye. Digel ku sale wî, îroj, 84 e û nexweş e, ew wekî xortekî 18 salî, bi meraq, best û daxwazguhe xwe dide bûyeren welet, ji heval û dostan xwe li ser tevgera kurdî agadarî werdigire û bi şev û roj bi wan re munaqaye dike. Meriv dikare bibe ku umre wî ye direj li ser rîya felat û rizgariya welêt derbas bûye.

Apo

Kurd Osman Sebrî bi peyva APO bi nav dîkin; Ape Osman Sebrî. Ew ape tevger û edebiyata kurdî ye. Ji bo ku qedre wîbigirin û rez û rezdarî nîşan bidine, kurd je re dibejin Apo. Zarokî, kaljî re weha dibejin. Ew "the grand oldman" e edebiyata kurdî ye. Her gava ku ez çûme mala wî, çend kes li nik wî bûne; gundî, karker, xort, xwendevan, ronakbîr, hevalên wî yen kevn, jin û zarok. Mala wî cîhekî nas e û deriyê wî hertim vekirî ye. Bi kurtebirî, ew jî xelke ye û di nav xelke de dijî. Gelek caran zarok û nasên wî xwestine ku ew derkeve Ewrûpaye. Le wî qebûl nekiriye. Li hember van peşniyaran, wî her gav weha gotiye; "Ez jî însanen xwe bi dûr nakevim. Gava ez jî wan bi dûr kevim, ez de bimirim."

Herwekî ku di nivîsara wî ya keleke de jî berpeş dibe, ew jî malek dewlemend te\ Le ew quretî û maxrûriya ku meriv pir caran li nik serdestan dibîne, pe re tûne. Jixwe herçend wî li dijî dijminên gelek kurd şer kiriye, ewçend jî wî li dijî serdestan kurdan ku nokerî û bindestiya dijmin kirine, şer kiriye. Ew wî aliye xwe jî di gelek şihîr û nivîsaren xwe de baş salix dide.

Herwekî te zanîri, nivîskarî kare tenebûne ye. Nivîskar bi tena sere xwe rûdine, difikire, dixebite û berhemên xwe diafirîne. Berhem bi hezar û yek zehmetî diafire. Hezar tişt ten bîra nivîskar. Wext, bûyer, mesele, meriv dikevin nav hevdu.

Mejî û bala nivîskar ji mesele û doran û rojane bi dîrdikevin û xwe li doraliyên berheme tekûz dikin da ku berhem biafire. Yane tenebûna nivîskar serte esasî ya afirîna berheman e. Pir caran min meraq kiriye ka Ape Osman Sebrî kenge berhemên xwe diafirîne! Ji ber ku min wî bi tene nedîtiye, her gav kesine li nik wî hebûne. Li gor ku ew dibêje, jiyana wî her bi vî awayî derbas bûye. Yane, ew him nivîskar eûbitena sere xwe berhemên xwe diafirîne û himjî bi şevû roj bi însanan xwe reye. Evjîne tiştêkî hindik e...

Li ve dere, meriv dive dilovaniya wî ji bîr neke: Dilovanî û hezkirineke xurt ji bo welat, gel, ziman û edebiyata kurdî. Û ji bo zarokên kurd. Dilovanî û

hezkirina wîxweştin di şihîren wîyenji bo zarokan de dixuyin. zede naye nasin, le wî gelek şihîren zarokan jî nivîsîne. Ji ber ku ewji zarokan pir hez dike û wan dahatûya welet dibîne.

Min li jor qala keda wî kir. Le bi ya min, digel ku sihîr û nivîsaren wî di kovar û rojnamen kurdan de weşiyane û hejî diweşin, keda wî baş naye zanîn. Ne bi tene keda Ape Osman Sebrî, henveha ked û xebata nivîskaren din yê Hawar'e jî baş naye zanîn. Cima?... Hemzeye Muksî, berpîrsiyare kovara Jîn'e ku di salên 1918-19-an de li Stembole weşiya û niha ji nû ve, ji aliye M. Emîn Bozarslan diweşe, sala 1919-an, di hejmara 19-an ya Jîn'e de peşgotineke ji Mem û Zîn a Ehmede Xanî re dinivîse û te de weha dibêje: "Ji eseren wî te zanîn ku Ehmede Xanî, wek Firdewsî ji bo mîlîyetaxwe xebitiye, temame hebûna xwe di we re da serf kiriye. Eserên Ehmede Xanî di Kurdistanê da pir birûmet in. Her kes bi rezdarî naye wî dibêje û bi rezdarî qala wî dike.

Belam di dereca te'sirâ da negihaye Firdewsv Leivra Firdewsî bi aelema xwe Iran vejand. Ehmede Xanî nehişt ku Kurdistan bi temamî bimire; ewji mirina edebî rizgar kir, le bele bi temamî venejand. Lewra dema Firdewsî ji bo jikra wî bikevî bû û dest dida; dema Ehmede Xanî pir û pir berbat û dywar bû..."

Ew dema pir û pir berbat û dijwar, ev se sed sal in, he jî dewamdike. Le bele, îroj, me guherîneke dive. Sert û mercên roja me, herçî dem berbat û dijwar e, dest didin ku em betir û xurttir xwedî li şexsiyeten xwe yê netewî û xebat, ked û eseren wan derkevin, wan betir bidin nasîn û ji xebat û eseren wan betir kelk werbigrin.

Ji lewre di zîncîra nivîskaren kurd de cîhekî Ape Osman Sebrî ye xas heye. Tevîve kurte-danasîne du nivîsaren wî yê direj û du nivîsar jî li ser wî ten weşandin. Nivîsaren Hemreş Reşo û rehetî Dr. Nuredîn Zaza ji kiteba "APO, Gotinên Xav, Nepijîn b'Ĝ

tav" ku ji şihîren Osman Sebrî pekhatiye, hatine girtin. Kitab ji aliye Hemreş Reşo hatiye amadekirin.

Û nivîsara Ape Osman Sebrî "Kurtiyekji Destpeka Jîna Min" heta niha li tu derî neweşiyaye. Berî niha bi 4 salan, gava ez çûbûm mala wî, wî ev nivîsar dabû min da ku ew di demeke rind û bi munasebeteke rind were weşandin.

Ez bawer dikim, kefa Ape Osman Sebrî jî ji ve heyama ku em te de ne, re te. Ji ber ku edebiyata kurdî bi peş dikeve û zimane kurdî hîn betir û firehtir bi kar te. Û münasebet (hincet) jî ev e ku nivîskar û xwendevanên kurd dive Ape Osman Sebrî, bi penûsa wî, binasin.

Di newroza 1985-an de, ew ji Qanade Kurdo re nameyeke dinivîse û newroza Qanade Kurdo ku hinge li Lenîngrade nexweş e, pîroz dike. Di cîhekî nama xwe de, Ape Osman Sebrî weha dibêje; "Va ye ezjîgihîştîme koçajîne ya paşîn. Ji ber ku reya xebate di ivare zimên da heya demeke nîzik li ber me hatibû dadan û îrojî ne serrast vekirî ye, me nikarî bi kerî gel û zimane xwe ben Niha jî ji ber pîrbûne nema sere

min di waren roman û nivîsandine daji min re dibe alikar. Ew sere ku di nava pencî û du salan da hejde caran ketiye zîndanen Türk û Fransîz û Ereban, yekcar westiyaye, nema bi kerî roman û nivîsandine te. Em Kurd bûn goriya şaşiyen bav û kalen xwe û hejî di nav wan şaşiyen da vedipirtikin... Zor mvcabin ku em

nikarine ji bo hişyarkirina gel gavine Jireh ranin. Ji ber ve yeke ye ku bi desten vala û dilekî xemgîn de biçim göre."

Ew ji nefsbîçûkiya xwe van rezan dinivîse. Ew dibeje ku sere wî westiyaye û nema bi kerî ramanan te. Le he jî, îroj, gelek keç ûxortên kurd derin ba wî û je dersen kurdî digirin. Hejî gelek siyasetvanên kurdan derin û pe re li ser meselen siyasî û edebî dipeyivin. Ew dinivîse ku di ware zimen de ew bi kerî gele xwe nehatiye. Eger ew bi kerî gel nehatibe, ma kî hatiye?

Ew dinivîse ku ew bi destine vala dere göre. Ma kî dikare evçend rûmet, qedir û eser li peyxwe bihêle û here? Koçeke weha j i çend kesan re nasîb dibe?

Tu her bijî, Ape Osman Sebrî...

Kurdistan Press. hej. 74, 1989

Dermanen Bilinen Reş û Musa Anter

"Birîna Reş", piyesa Musa Anter, di sala 19ê5 an de weşiya. Di rûpela duwemîn a kitebe de, nivîskar dibeje; "Min ev pirtûk sala 1959, li Stembolê, li Harbiye, di hucra 38 de, wexte ku ez girtibûm nivîsibû..."

Em wan salan bînin bîra xwe; serîhildanên kurdan [1925-28-30-3ê-38-41-42...] bi xwîn hatibûn şikestin. Gelekurd car bicar qetlûbû. Mij û dumana şewateji welet radibû.. Tirs, xofû sawe kirase xwe rakişandibû ser welet. Bi sedan, bi hezaran bîrewer, renas û ronakbîrên kurd hatibûn kuştin, ji welet hatibûn bi dûncistin û denge wan hatibû birin. Zimane kurdî û her tiştê ku tekiliya wî bi kurdî û kurdîtiye hebû, hatibû qedexekirin. . Gele kurd şîna xwe giredabû... Welate xirbe û kavil digiriya, Neçarî, belengazî û begaviye nefes li însanên kurd çikandibû.

Di rewşeke weha kambax de, gotina "ez kurd im" bi sere xwe gaveke mezin bû... Musa Anter "Birîna Reş" di rewşeke weha kambax de û di ser dejî, li zîndanên eskerî, nivîsî.

Hejahî û qîmeta berhem û eseran li gora dewr û deman e. Di hin deman de peyvek, gotinêk nivîsîn şoreş e, bi rûmetirîn tişt e. Di hin deman de, bi cîldan kiten nivîsîn jî ne tu tişt e. Tiştê ku berhema Musa Anter "Birîna Reş" dike nemir û hejahiyeke giranbiha didiye, ew dewr û dem e. Di we dewr û dema kambax de ku kesî newerîbû gotina "kurd" bi lev kira, ku kesî nikarîbû rezek bi kurdî binivîsiya, hingê Musa Anter piyeseke [şanoyeke] heja bi zimane kurdî nivîsî.

Eger ez ne şaş bim, "Birîna Reş" kiteba yekemîn bû

ku piştî damezrandina Komara Tirkiye, 1923, bi zimane kurdî dihat nivîsîn û weşandin. Carina sinirine û rezina bi kurdî li derina diweşiyên. Le mîna kitab, "Birîna Reş" bû ku bi zimane kurdî ronahî didît û cîhe xwe ye birûmet di tarîxa peşveçûna ziman û edebiyata kurdî de werdigirt.

Em ji tarîxa tevgerên çandî û ronakbîrî yê neteweyan dizanin ku ronakbîr û peşewa ewkes e ku gaven nû daveje, re vedike û re nîşan dide. Gava re vebû û re li ber merivan diyar bû, kesên ku xwe bidin ser re, pîr in. Le hejatinê gav û kirin ew tişt e ku meriv re veke. Digel her celeb dijwarî û kemaniye, meriv bikaribe afirin, berhem û eseren nû û pewist bîne pe... "Birîna Reş" û nivîskare we Musa Anter mîsaien ve yeke ne.

Musa Anter di kurte-peşgotina xwe de dibeje; "Li

rohilate [Kurdîstane, M. U] birînen reş pîr in. Wek bîrova çavan, eşa zirab, kotîbûn û yajî wan gişan dywartir û diya wan, jartî û nezanl.."

Piyesa Musa Anter dermane birînen reş e. Jarî û nezani jahreke beeman eku dikeve can, ruh û bedenên gel û neteweyan û wan dike dîl, wanji hev dixîne û wan dikeşerpeze û peregendeyen ber deriyen serdest û zordaran. Dermane jarî û nezaniye ronahiya perwerî, medeniyet û xwendin û nivîsîn e. Nivîskar piyesa xwe li ser ve daxwaz û armance ava kiriye. Ew bi zimane xwe ye xweşik nezani, paştamayin û belengaziya civata kurd salix dide. Günde Zorave, Mala Zîno û Biro nimûneyen rebeniya civata kurdî ne. Le li mile din, lawe wan Bedo ku qehremane piyese ye, ronahî ye. Ew heviya peşeroja civata kurdî ye. Ew nimûneye perwerî, xwendin û peşveçûne ye. Ew dibe doxtor [bijîşk] û birînen însanen kurd derman dike. Ew dibe dermane Direnen reş...

Gava min Musa Anter, cara peşîn, li girtîgeha eskerî ya Diyarbekire dît, 1971, hinge gunehê min pe hat. Ez xortekî 18 salî, ew apekî 55-5ê salî bû. Pore wî

19

spî bû û ew li ser riya kalbûne bû. Lepişû ku min ewji nezîk ve nasî, min fahm kir ku ez şaş bûm. Musa Anter ne ew meriv bû ku meriv gunehê pe bianiya. Ji bervajiyê, wî bawerî dida merivan. Wî bi gotin, lebat û tevgera xwe bawerî û germahî direşand ser girtîgehe.

Wî girtîgeh, ware bîhtengî û gumanan, qulipandibû û kiribû ware kef û henekan. Girtîgeh je re bûbû seyrangeh. Gundiyên bîhteng û bişik û biguman xwe dispartin wî û derd, keser û gumanan xwe bi gotin, henek ûşîreten wî derman dikirin. Nivîskare "Birîna Reş" li girtîgehe jî li ser riya armanc û mebesta piyesa xwebû.

"Birîna Reş" xwediye cîhekî pîroz e. Daxwaz, armanc û mebesta we pîroz e. Loma ew dive ji bîr nebe û car bi car, ji nû ve, be weşandin û belavkirin.

Denge Heş, Mejî û Wydane

Niha, gava ez ve kurte-nivîsara ku ez bi henceta

xelaten rojnamevan û nivîskare kal û delal, ape

kurdan Musa Anter, dinivîsim, dile min dîsan bi

şewat e. Ape Musa di tariya şeve de, li kuçeyeke teng û bedeng, li Diyarbekire hate kuştin. Niha jî merkujen

çavsor û rûreş hevaie delal Mehmet, parlementere kurd e DEP'e, însane jehatî Mehmet Sîncar kuştin.

Eynî mîna kuştina Ape Musa, Mehmet jî qetl kirin; di kuçeyeke de, bi berîken tari û neyar, bi xayintî û hovî.

Loma bîhna min teng, dile min bi leyan e.

Berî niha bi demeke jî 37 nivîskar, şahîr,

hunermend û ronakbîr li bajare Siwase, li ber çaven bi hezaran kesan, şewitandin. Berî wejî, dîsan yekî din, yek ji rojnamevanan herî jîr en Türkiye Uğur Mumcu bi bombeyeke kuştin û bedena wî lîme lime kirin. Û nihajî her roj bi dehan xort, meriven herî jîr, serwext û peşketî yen Türkiye, bi guleyan xayîn û xwîn xwar ten kuştin û dinav xwîne de vedigevizin...

Li Türkiye, be west û rawest, xwîn diherike, bîhna xwînê bi ser Türkiye ketiye. Li Türkiye wahşet, zor û zordari bûne serdest, Türkiye bûye welatejan, keser, dînî û hovîtiye. Û tişte ku herî zede meriv pe xemgîr dibe jî ev e; zordaran bîr û baweriyên xwe yen kîret bi civate dane qebûl kirin, civata Türkiye jî, hedî hedî, niha wahşet, zor û zordariye qebûl dike û wele bawer dike ku mesele û pîrsen civakî û neteweyî de bikaribin bi zor û zordarî, bi şewat û kuştine çareser bibin. Le mixabin e ku gava civateke weha ku zor û zordariye qebûl kiriye, pesindariya kuştin û hovîtiye dike, je re li çepikan dixê, kîjan celeb dibe bila bibe kuştin û

qetlkirine mîna serketin û serfiraziye dibine û bi mejî û zimanekî hov û mîlîter li mesele, bûyer û pirsan dinihere, hingê we civate, bi deste xwe gora xwe kolaye û ew ketiye ser riya jihevketin û windabûne. Tarîxe ev yeka hane, car bi car, nîşanî me daye. Ji lewre ez dibejim, birînen Tûrkiye kûr in û roj bi rojî xedartir dibin.

Di rewşeke weha nexweş de ku Tûrkiye roj bi roj hin xurtir ber bi gola xwîne te keşandin, bive-neve, meriv Musa Anter bi bîr tîne. Jiber ku Musa Anter li hember zor û zordariye, wahşet û hovîtiye denge heş û wîjdane bû. Jiber ku îro hem kurd hem jî tirk, hemû Tûrkiye, hewcedare denge mejî û wîjdane ne, hewcedare Musa Anteran in. îro li Tûrkiye, kesen ku karen dewlete diğêrinin, bikefxweşî û maxrûrî behsa hejmara mirî û kuştîyan dikin û wele bawer in ku gava ew hîn pirtir meriv bîkujin, problem, gelş û pirsan Tûrkiye, nemaze yen neteweyî û siyasî, de çareser bin. Denge karbidestan ne denge mejî û wîjdane ye. Zîhniyeta ku he îro jî hebûna kurdan nas nake, huwiyeta kurdî nabîne, hejî ji kûrden Tûrkiye re (ku hejmara wanji deh milyonan zedetir e) radyo û telewîzyoneke kurdî, xwendin û penverdeyiya bi zimane zikmakî, kurdî pir dibîne, beşik, ne denge heş û wîjdane ye. Diyar e ku tu pewendiyen mejî û wîjdane bi zihnyeten weha re nîn e. Ev nerîn û zihniyet, denge zor û zordariye, denge dînî û şasiye ye.

Musa Anter, nivîskare kal û keserkûr e kurdan, hertim, bi xurtî, lidijî denge zor û zordariye ku her bi qîreqîr e, derket û li hember vî denge çewt ew bû denge nerm e mejî û wîjdane. Digel ku piri caran hejahî û giranbihayiya lebat û xebaten wî nehatin dîtin û fahmkirin, digel ku zor û zordariye piri caran nefes le çikand, digel ku hertim re le hate girtin... Wî her gav rexne li siyaseta resmî ya Tûrkiye ku li dijî kurdan dimeşîne, girt û ve siyasete mîna siyaseteke nerast, bemejî û bewîjdan dît û bi nav kir. Û wî her xwest ku Tûrkiye, he ku wext heye û dereng nebûye, devji ve siyaseta xwe ya beker û bemane berde û bi riyan medenî mafen neteweyî, demokratik û insanî yen kurdan bide. Wî her got ku bi tene siyaseteke weha nû, medenî û adilane dikare bibe riya mejî û wîjdane û bi tene bi ve riye Tûrkiye dikare, ji bervajiyê perçebûn û qelsiye, bibe quwet û hezeke demokratik û insanî. Musa Anter di hemû nivîsar û makalen xwe de, bi şeweye xwe ye rengin û bi mîsaien gelek balkeş, her li ser van mijaran rawesta.

Civat hewcedarî wîjdan û dengen wîjdane ne. Siyaset û siyasetvan (bi taybetî jî yen karbidest), jîber gelek sebebên, dikarin wîjdan û riyan wîjdanî bidin alî. Ew dikarin bewîjdaniyan gelek mezin û hov li dar xin, dikarin bikevin nav geremola xwînxwarî û terora siyasî. Le bele, li hemberî wan hewcedariya civate bi dengen wîjdane heye; dengine wisan ku bikaribin nerazîbûna civate nîşan bidin, li dijî neheqî û çewtiyan bisekinin, libencwedan, wekhevî, aşîtî û biratiye biparezin. Eğêr di civateke de dengen weha, bi hin awayan, hatibin birin, zordarî perda xwe ya reş kişandibe, wîjdan qetlkirî be, hingê ew civat ketiye bin nîre wahşet û zordariyeke nedîtî ku bi tene ji bo xirakirin, kuştin, hilweşandin û şewitandine ye.

Civateke ku wîjdana xwe wînda kiriye û bewîjdan maye, nikare peşerojeke serfiraz û mesûd jî ava bike. Civateke weha peşeroja xwe û xweşî û serfiraziyan peşeroje jî, bi deste xwe, kuştîye. Musa Anter di nivîsaren xwe de, bi taybetî di yen salen dawîn de, her behsa van babetan dikir. Û jiber ve bîr û baweriye bû ku wî her denge xwe bilind dikir, bi ûsliba xwe ya rengin, le di eynî wexte de kesertijî, li dijî bûyer, pewendî, fikir û siyaseten neînsanî dinivîsî.

Bîranînên Musa Anter, ji du cîldan hatiye pe, ji gelek aliyan balkeş û biker in; di nav wan rûpelen bîranînan de panoramaya jiyaneke direj, westiyayî, keserkûr û balkeş heye, le bi qasî ve, di nav wan rûpelen de rûmet û mezinahiya dengekî ku her hewl daye bibe denge wîjdane heye. Di nav wan de dewlemendiya hest û ruh a tecrubeyeke heja, spehî û direj ku bi hezar zehmetiyan hatiye pe, heye. Ew rûpel bi xweşî û heza meriv û merivahiye ve hatine neqîşandin. Kesen ku Musa Anter dinasîn, dizanîbûn;

ew hosteye legera xweşî û rindiyan bû. Di welatekî mîna Tûrkiye dekujî aliye civakî, siyasî û çandî, ji bo mejiyekî xebatker (nemaze eğer ev mejî di ser de kurd e) dûjeheke rasteqîn e, wî tiştên xweş, rind, heja û biker didîtin û henveha ew bi ninen din re jî parve dikirin. Digel her dijwarî û kiretiye, wî şenahî, xweşî û dewlemendiya dil direşand der û dora xwe. Rezeke Seydaye Ehmede Xanî, henekeke kurdî ya gundiyan Stîlîliye. destaneke qedîm a kurdî yan jî straneke

Hafiz Burhan ew kefxweşî û mesûd dikir. Li Tûrkiye ku hemû xweşî û bedewiyen insanî hatine qetlîkirin, be guman, xweşiyên peyda kirin û di ser dejî xweşiyên pardarî jiyaneke kirin pir zehmet e û je re hunermendî û hostahiyeke mezin divê. Musa Anter baş bi ve hünere dizanîbû.

Çiqas derd, kul û misûbeten ku dikarin bi sere ronakbîrekî/e kurd de werin, bi sere Musa Anter de jî hatin; jiber huwiyeta wî ya kurdî, ew hertim hate eşandin û perçiqandin, bi şexsiyeta wî hate lîstin, hemû re û deri le hatin birîn û girtin, kar û şixuîen ku wî dikarîbû bikirana, je hatin girtin, hate girtin, kete girtîxanan, işkence dît, xebat û berhemên wî yen edebî û çandî hatin talankirin, bi tene hate berdan. Le digel van hemû nexweşî û kiretiyan, wî ne devji huwiyeta xwe ya neteweyî ne jî devji hez û hezkirina însan û însanetiye berda. Haya wî ji mezinahî û bilindiya ahlakî û wîjdanî ya kar û xebaten xwe hebû. Ew bi heq bû û li ser riyê rast bû. Bi ve dîtin û baweriye, ew bi sebra Ayib û metanete Musa xebitî. Li gora wî, Tûrkiye welatejan û dînîtiye, pût û pûtperestan bû, doraliye Tûrkiye bi yasax û qedexeyan ve hatibû rapeçandin.

Le, tevîve, wîji Tûrkiye hez dikir. Jiber ku gele kurd ku wî ji hebûna xwe zedetir je hez dikir li ser wan axan dijiya. Ew ewlade gele kurd bû. Gele Tirk ku wî bi rastî jî je hez dikir, dîsan, li ser wan axan dijiya. Heta nefesa xwe ya dawînjî, ew ji bo wekhevî, biratî û serfiraziya gelen kurd û tirk xebitî. Musa Anter bijan û mîna destanen kurdî bi keser bû; jiber ku gele kurd ku ew lawekî wî bû, li Tûrkiye di bin nehqî û zordariyeke pir û pir mezin de bû. Nîrekî wisan kambax li ser stûye gele kurd bû ku li dinyaye tu derî tiştêkî weha hov û neînsanî nedihate dîtin. Mafekî herî biçûk e demokratik û insanî jî li gele kurd zede dihate dîtin. Jiber ve zilum û bewîjdaniye, jan û keser ji çaven Musa Anter dixuyan, tevî ku ken û henek je kem nedibûn... Wî hemû jan û keseren gele xwe ye bextreş û belengaz di ruh û cane xwe de his dikir û pir pe dieşiya. Le di eynî wexte de, ewbi huwiyeta xwe ya kurdî serfiraz bû û bi kefxweşîji bo welat, gel û axa bav û kalan dixebitî. Wî kurdbûna xwe mîna kahniyeke dewlemendî, kefxweşî û serfiraziye didît.

Albert Camus di ceribandineke xwe ya edebî de behsa yek ji naven nas en mîtolojiya yewnanan Sîsyphos dîke û pesna hest û daxwaza Sîsyphos ya jiyane, kîn û nefreta wî ya li dijî mirîne û bîhnfirehî û nefsbîçûkiya wî ya li hember zor û zordariye dide; Sîsyphos ku Xwedayan we deme xezeben mezin le kirine, mehkûmî cezayekî mezin bûye. Ev dive latekî mezin bi gir û kaşeke de ger bike û lat dence ser lûtkeyen gir. Le gava ew lat derdixê ser gir, hinge lat ji aliye din ve ber bijer ger dibe û dere. Sîsyphos dive careke din, bi sebr û metanet, raheje lat û wî hilkişîne jor. Careke din, careke din... Kare wî her weha berdewam e. Kare wî, cezaye wî ye. Le ew vî cezaye neaqîlî û ne wîjdanî, bi heş, azîm, sebr û xebatkariya xwe, diqulipîne ser karekî heja û giranbiha. Xweda û meriv edîbi rez û rezdarî li sebr, azîm û xebatkariya wî diniherin. Ew bi ser dikeve û kare wî edî kefxweşî û

serfiraziye didiye. Kar û şixuîen Musa Anter jî

kefxweşî û serfiraziye dane. Ew di xizmeta gele xwe ye mezlûm de bû, wî ziman, huwiyet û çandeke bindest û perçiqî diparast, le xwedî derdiket û ji boye dixebitî.

Di demeke de ku edî herkesi digot, "bi kurdî gotinek jî naye nivîsîn", wî şanoya xwe "Birîna Reş" bi kurdî nivîsî û ferhengeke kurdî-turkî anî pe û ew yadîgarî gele xwe kirin. Wî nivîsar û berhemên xwe bi gotin, stran, weje û zargotina kurdî neqîşandin. Wî bi serfirazî ev gaven peşîn avetin. Maji gaven peşîn û peşengiya heyamen nû xweştir, serfiraztir û rindtir tiştêkî din heye? Van xebat û gavan dil û mejiye wî bi

dewlemendiya xweşi û bedewiya ruhî vegirtin. Wîjî, mîna Sîsyphos, kevir û laten giran, digel her zehmetî û beçaretîye, hedî hedî hilkişandin gopik û lûtkeyan...

Dîsan Camus, di kurte-gotara xwe ya Stockholme de ku gava Xelata Nobele werdigire, bi henceta xelate, li ser berpîrsiyariya nivîskar û ronakbîran radiweste; "m'uîsJcar dikare xwe di nav civat û komeke biheq ûjîr de bilebitine. Ev jî bi tene dikarebi van herdu

berpîrsiyariyan ku mezinahiya hünere tînin pe, bibe; rastî û azadî. Kare hunermend,
perwerdeyî û

berhevkirina girseyân gel e. Lomajî ew nikare bibe hevalbendê/a koletî û deretvan..." Merivpir bi rehetî dikare bibeje ku nivîskarî, rojnamevanî û jiyana

ronakbîrî ya Musa Anter j i koletî û derewan pir bi dûr bû. Wî li hember koletî û derewan, rastî û azadî parast, doza mafen huwîyet, ziman, çand û hebûna kurdan kir û ew xwestin, Turkiyekî demokrat ku te de azadî û serbestî ne lûks in, dil kir. Wîbi dil û can tekoşîna van tiştan kir. Gava meriv li bend û nivîsaren wî (jî yen "Deri Yurt" ku di sala 1959-an de li Diyarbekire dest bi weşîne kir heta yen "Özgür Gündem" e ku wî heta mirina xwe te de dinivîsî) dinihere, hingî meriv hîn baştir Musa Anter dinase û dibîne ka ew çawan dilekî bi kel û coş, mejîyîyekî serbest û azad û dengekî insanî û wîjdanî bû.

Jiber ve yeke jî, ev xelaten ku bi nave wî û ji bo bîranîna wî (ku ezjî di heyeta jûriya we de me), niha, ten dayîn, gelek girîng in. Navû bîranîna Musa Anter dive were jiyandin û car bi car vejandin. Meriv dive hewl bide ku eser, berhem û xebaten wî yen ronakbîrî hertim zinde û nûjen bimînin. Prensîp û qayideyen wî yen jiyân, nivîskarî û rojamevaniye dive hertim li ber çavan bin da ku hem nîfşen nûje kelk werbigirîn hem jî îro, di Turkiya roja me de, pir pewistî û hewcedarî bi wan heye. Le bele ev xelaten rojnamegeriye ne bi tene ji bo van tiştan girîng û di cîh de ne, henveha ew ji bo ev tiştan jerîn jî pir girîng in; ji bo protestokirina ew dest, tilî û zihniye ta bewîjdan û xayin ku nivîskarekî kal e 7ê salî, di tariya şeve û kuçeyeke teng de, dide ber gulan û di nav xwîna sor de dihele; ji bo parastina mafe jiyana meriv û azadiya wî ya fikrî; ji bo parastina daxwazen biheq en neteweyî û demokratîk ku kurd le doze dikin û Musa Anter jî tedikoşîya; ji bo daxwaza wekhevî, biratî û yekitiya kurd û tirkan ûji bo Turkiyekî ku te de tolerans û aşîtî heye û hemû insan xwedî mafen xwe yen bingeîn in... Ji bo an hemû tiştan xelaten Musa Anter girîng in...

Careke din ez nevalen ku xelat wergirtine, pîroz dikim û umrekî direj û berdewamiyeke dewlemend ji Xelaten Rojnamegeriye yen Musa Anter re dixwazim.

ibrahim Ehmed û "Jana Gel"

Di tarîxa edebiyata kurdî ya nûjen de se kovar/rojname hene ku qet ji bîr nabin; Hawar, Gelavej û Riya Teze. Ev herse weşanên kurdî di ware parastin û peşvexistina ziman û edebiyata kurdî de nemir in. Û di ser de jî, wan mekteben (ekolen) edebî bi nave xwe anîne pe û xizmeteke behempa ji bo ziman û edebiyata kurdî kirine. îro herkes behsa "ekola Haware, ekola Gelaveje û ekola Riya Teze" û endamen wan dike. Gava meriv behsa Nûreddîn Zaza, Qedrîcan,

Osman Sebrî û h.w.d. dike, bi careke, kovara Hawar'ete bîra merivan. Gava meriv behsa Şakir Fettah, Pîremerd, Elladdîn Seccadî û h.w.d. dike, bi careke, kovara Gelavej'e te bîra merivan. Henveha çaxa meriv behsa Casime Celîl, Heciye Cindi, Erebe Şemo û h.w.d. dike, bi careke, rojnameya Riya Teze te bîra merivan. Herwekî ku te zanîn, bi dû sere yekemin ye cîhane û avabûna Komara Tirkîye re, welate Kurdîstane di navbera Tûrkiye, Suriye, îran û Iraçe de bû çar perçe.

Mîna welate Kurdîstane, ronakbîren kurdan jî ku Stemboljibo xebaten xwe yen siyasî, çandî û ronakbîrî kiribûn mesken, ji hev ketin û her yek bi alîkî de çûn. Geleken wanhatin kuştin û bi darvekirin. Hinen wan, ji ber sawaterora dewlete, bedeng man û xwe dan ser îlim û irfana îslamiyete. Yen mayînjîji Tûrkiye bi dûr

ketin û bi derine din çûn. Piraniya ronakbîren ku bi zaravaye kurmançî dipeyvîn, bi aliye Lûbnan û Suriye ve çûn. Yen ku bi zaravaye soranî dipeyvîn, çûn Kurdistana Iraçe. Ê yen ku bi zaravaye kurmançî dipeyvîn û bi aliye serhedan ve çûn, li welate Qefqese, tevî kürden wan deran, bi hev re, civateke kurdî, bi qasî 200-300 hezar kesî, anîn pe.

Ronakbîren kurdan, tevî xebaten xwe yê siyasî, xebaten xwe yen çandî, edebî û ronakbîrî jî, digel bi hezaran zehmetî, domandin. Kürden Lûbnan û Suriye xwe li dora kovara Hawar'e (1932-194ê) civandin. Kürden Kurdistana Iraçe peşi xwe li dora kovara Jîn'e ku Pîremerd gerîndiya we dikir, û paşe jî li dora kovara Gelavfij'e (1939-1949) xwe civandin hev. Kürden welate Qefqese jî xwe li dora rojname Riya Teze (1929-) civandin. Ev herse weşan, ji bo ronakbîren kurdan, bûn reh û demaren jiyane, bûn mekteba perwerdeyiye, bûn kursiya hal û hewale ziman, çand û edebiyata kurdî, bûn ware xîret, xebat û afirîne.

Ji van weşanan Gelavej, bi reberiya ibrahim Ehmed, 1914, li Suliymaniye, hate dine û ekola wg ava bû. Bi xîret û xebata ibrahim Ehmed, kovar bû kovareke nemir. Wîû nevalen wî Pîremerd, Faîk Bekes, Elledîn Seccadî, Evdulla Goran, Mistefa Saib, Hemîd Fereç û h.w.d. deh salan, beyî ku navber bidine, bewest û berawest, Gelavej weşandin û gencîneyeke nemir yadîgarî ziman û edebiyata kurdî kirin.

Bele, berî ku em behsa nivîskariya ibrahim Ehmed û romana wî "Jana Gel" bikin, me dive ku em behsa xizmeten wî yen çandî û edebî û mamostetiya wî bikin... Nave ibrahim Ehmed, li hemû Kurdistane, navekî nas û diyar e. Ew bi penûs û heşe xwe, bi xizmet û tekoşîna xwe, biberhem û eseren xwe, nas e. Wîhem xebata siyasî hem xebata çandî, edebî û ronakbîrî kiriye; hem bi sedan nivîsar û benden siyasî nivîsîne û hem jî berhemên edebî (kurte-çîrok û roman) afirandine. Wî şexsiyata siyasî û ya çandî/ronakbîrî gîhandiye hevû ew kirine yek.

Cima?

Bersîva wî, ji bo ve yeke weha ye: "digel ku min nedixwest, ez rakeşiyam nav xebata siyasî Min nikarîbû xwe li dervayê xebata râkxistinî û siyasî rabigirta..."

I. Ehmed di xebata xwe ya çandî û edebî de jî riya zehmettirîn daye ber xwe. Ewbaş dizane kuedebiyata kurdî ya nriskî, bi qasî ya devkî, ne bi hez û quwet e. Ew dizane, di edebiyata niviskîdejî, pexşana kurdî, bi qasî şihîre, ne bi quwet e. Ew dizane, di pexşana kurdî dejî, şeweyen nûjen mîna roman, piyes, kurte-çîrok, bi qasî destan, efsane û çîrokan, ne bi quwet e. Loma wî nivîsîn û afirîna roman û kurte-çîrokan kurdî dayeber xwe. Wîxweji destan, efsane, çîrokû süren gelerîdaye alî û şeweyen nû yen edebî ku di edebiyata kurdî de he baş nehatine ceribandîn, kiriye kare xwe. Wî kar û xebaten din en edebî biçûk nedîne, le yen herî dijwar dane ber xwe.

Romana Jana Gel mîsala ve yeke ye. Jana Gel romana yekemin e ku bi zaravaye soranî (kurmançiya xware) hatiye nivîsîn. Bi vî aliye xwe, çapbûn û derketina we, bûyereke tarîxî ye. Bi afirîna romana Jana Gel, edebiyata kurdî ya ku bi zaravaye soranî te nivîsîn, gaveke tarîxî avetiye. Nivîskar bi xwe, di dawiya romane de, behsa serpehatiya nivîsîna romana "Janî gel" dike. Roman, berhema bûyer, qewimîn û tevgeren li Kurdistane ye. Wan tesîr li nivîskar kiriye û nivîskar jî xwestiye bergeheke neqîşandî ji bûyer û tevgeren welet dencîne û berpeşî xwendevanan bike.

Roman, li ser serpehatiya maleke kurdî ava dibe. Bav, Camer Bayiz ku qehremane romane ye, ji aliye dujmin, piştî raperîneke xwîn li bajarekî, te girtin û bi qasî deh salan li girtixanen dijmin dimîne. Bi dû berdane re, Camer Bayiz vedigere bajare xwe û dikeve pe mala xwe. Di nav wan deh salan de, wî bermaliya xwe Kale û lawe xwe Hewa nedîne. Ew li wan digere, li pey wan e. Le ew nexuyane. Li gora gotinan, ew çûne gûndeki merivanen xwe. Le, ew bi şik e. Mala wî ya ku li bajer bû, ji aliye dijminan ve, bi erde re yek

bûye. Nîve bajar hatiye kavilkirin. Jiyana civakî nemaye. Xelke bajar bedeng û bitirs e. Li her deri leşker, zabit û sîxwuren dijmin hene. Deste wan direj, quweta wan bepayan û guhe wan vekirî ye. Li milekî dijmin heye, li milekî jî tevgera azadîxwaz ye welet. Serekî beeman dewam dike. Camer Bayiz xwe ranagire û dikeve re da ku here gund û mala xwe bine bajar. Le ew xwe nagihîne gund. Li re, peşî, ew tûşî erîşen dijmin dibe. Balafiren dijmin, liber çaven wî gündeki dikin kaviî û jinek dikujin. Ser bi qayiden xwe dewam dike... Li re, paşe, Camer Bayiz rastî çekdaren tevgera azadîxwaze welet te. Ew ji wan dibihîse ku hemû gund kaviî bûne ûjiyana gundayetî nemaye. Gundî hatine kuştin, henveha jin û zaroke wî jî (ûji mej ve)... Di cîhaneke wehade, tu re edî liber Camer Bayiz namîne; ew vedigere bajar, hin karen xwe bi re dixîne û dîsan vedigere nav refen hezen çekdar en azadîxwaz. Ev naveroka ku min li vir, pir bi kurtî behs kir, di romane de sax didin. Le bi giştî, roman li ser welatekî ye ku kaviî bûye û di nav ser de ye. Roman li ser jiyaneke perçiqî û li ser civateke nexweş û nesax e. I. Ehmed bi deve qehremane romane, dermane nexweşiye jî dibe; "Zarokjana jine ye... şoreşjanagel

e." Henveha, nave romane jî bi vî awaye te pe. Nivîskar, bi şeweyekî realist, bergeheke realist, bi zimanekî sade, berpeşî xwendevanan dike. Zimane romane sade ye, le bi gotinen weha xwe û edebî jî dagirtî ye; "tenûra xeberdane vexistin ûase xeyale xistin..."

Be guman, mîna her romana yekemin û destpeke, di romana Jana Gel dejî kemani û qelsiyen edebî hene. Lihevanîn û raxistina edebî ya romane ne ewçend bi quwet e, realîzma bûyeran û salixdana eş û derdan carina ji sînorene edebî dibihurin. Le bele, digel ve yeke, Jana Gel di peşvexistina peşan û romana kurdî de gaveke tarixî ye. Gava meriv behsa tarîxa edebiyata kurdî yanûjen bike, meriv dive behsa Jana Gel jî bike. Herwekî ku te zanîn, Jana Gel peşî bi tîpen erebî û bi zaravaye soranî hatiye nivîsîn û nave we hinge Janî Gel e. Bi dû re ew transkrîbeyî tîpen latînî bûye. Zimane wejî bi zaravayen kurmançî û soranî tekel bûye. Bi baweriya min, ev tekeli di ware nezîkkirina zaravan de

baş e. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî, em dive eser û berhemên xwe yen ku bi zaravayen me yen curbegur û bi elfabayen curbegur hatine nivîsîn, veguhezînin hevûdu. Ji bo yekitiya bîr û hîsen neteweyî jî ev yeka pewist e. Edebiyata kurdî baş dewlemend e, le ewjihevketî ye û yekitiya we nîn e. Herkes diwarexwe de eser û berhemên diafirîne, le haya meji piraniya wannabe. Liku dibe bila bibe, gava esereke, berhemeke kurdî te afirîn, ew dewlemendiya me ye. Em dive le xwedî derkevin û we rabigihînin aliyan xwe. Heta em nikaribin berhem û eseren hev binasin û bixwînin, em nikarin behsa bîr, hîs û zimane yekgirtî û neteweyî jî bikin. Ji ber ve yeke jî tecrûbe û peşkeşkirina Jana Gel pir ezîz e.

Û ez hevî dikim ku ew bibe destpeka xebata veguhezandina eser û berhemên kurdî di navbera zaravayen kurdî û elfabayen cûda de ...

Gelo kî heta ku Gabriel Garcia Marquez nivisand, di derheqê Macondo û çîroka wî de tiştêkî dizanibû? Le iro bi milyonan meriv Macondo û çîroka wî dizanin. Îro bi milyonan meriv trajedi, dram û tenebûna Macondo dizanin. Marcondo îro, edî ne tene gundekî piçûk li Amerika Latînî ya bextreş e. Macondo îro quncikek li Afrika reş an stariyek li Hind û Çîne an jî kozikekî peşmerga ye li Kurdistane ye. Ango li seransere cîhane derek e ku meriv li wir trajediyeke û tenebûyîneke dijîn. Derek eku çaven zarokan bi hevî, lezike wanbirciye. Derek eku rûyejinan biken, le dile wanbi şîn e. Derek eku le simbeien meran merd e, 1ê eniya wan qermiçî ye. Derek e ku pir û kal di bine baren tenemayîne de westiyane. Ha Macondo ew der bi xwe ye.

Macondo îro ev e. Yadigara Marquez ev eji merivan re. Marquez bi romana xwe ya "Sedsalî Tenebûne" ve jî cîhane re Macondoyekî wusan yadigar kiriye.

"Sedsalji Tenebûne" çîroka gundekî piçûk û meriven wî ye. Çîrok, ya malbata Buendia ye. Çîroka mencase gel general Aurelia ku ketiye seran, 1ê dihemûya dejî winda kiriye.

Îro bi alîkariya Marquez, meriv ji hemû deren cîhane di "Sedsalji Tenebûne" de çîroka xweji, trajediya xweji dixwînin, sûreteki ji xwe di romane de dibinin. Ev ne tişteki hindik e.

Pêkvanê ve romana giranbaha Gabriel Garcia Marquez îsal (1982), xelata Nobele ya edebî stand.

XELATA NOBELE

Akademiya Swêdê, îsalji bo xelata Nobele ya edebî

G.G. Marquez helbijart. Xelata Nobele her sal di beşên ekonomi, tibî, zanyari, aştî û edebî de te dayîn. Kesên ku di warên van beşan de xebateke xuyayî ya hêja kirine, tene helbijartin. Enstîtuyên ku van xelatan didin, gelek kevn in. Xelat ji 1901-ê û bi vir ve tene dayîn.

Ji bo xelata îsal, gelek nivîskaren bi navûdeng hatibûne peşniyar kirin. Ji Amerika Latîni jî gelek nivîskaren hêja di lîsta Akedemiya Swede de hebûn. Wekmîsal kale hoşta Jorge Luis, Mario Vargas, Julio Cortazar, Carlos Drummond, Juan Carlos Onetti jî, di liste de bûn. Marquez di nava van hemû nivîskaren jîr de, bû yekemin û xelatê stand.

Akademiya Swede di helbijartina Marquez de, wek pîuana xwe van tiştênjerîni cîhane re diyar kir:

"Edebiyata (wejeya) Amerika Latîni ji kevn de ye, jîndariyeke heja nîşan dide û roleke pir heja dijiyana kulturî ya îro de dileyize. Gelek bawerî û töre bi hev re ne. Kultura gelî, stiran û destanen devkî, sûreten kevnji kultura bilind ya Sorikan (Indian), tesîren barokiya Spanî, tesîren sarrealîzma Ewrûpî û modernîzm... Ev hemû bi hev re avayîyeke jîndar pek tînin, ku Garcia Marauze û hozanen Amerika, yen Spanî şewqa xweje werdigrin..."

Lê ev pîvan, beşe bi sere xwe, hejayî û dewlemendiya kultura Amerika Latini nîşan nade. Ji ber ku Amerika Latini sedsalan veyeku bindest e.

BINDESTIYA AMERİKA LATİNİ Û KULTUR

Di 1492-an de Kristof Kolomb bezanîn cîhaneke nû dit û keşf kir. Le bele gelên cihana nû jî, bi hatina Kristof Kolomb û hevalbenden wî, cara peşî bû ku bindestiye dîtin.

Piştî K. Kolomb, kesen ku li dû zêr, baharad û li pey keda belaş digeriyan hatin. Hatina, 1ê bitang, top, şûr û dekên xwe ve hatin. Piştî demeke kurt, ew tegihiştin ku cihe ew hatine ne bihiştta baharada Hindistane ye. Lê ew

edî carek hatibûn û her wisan jî li wir man...

Wê deme, zimane ku di nava Kastilyan de dihate peyvandin, spanyolî bû. Helbest, destan, çîrok, dîrok û perwerdeyî her bi wî zimanî dihate nivîsandin.

Spanyolî di wê demê de gelekî popûler bû.

Merivên cihana nû jî, cara peşî bi hatina Kristof Kolomb û hevalbenden wî, ew zimane eceb nasîn. Bi demeke piştî êdî merivên navxweyî yê cihana nû dest bi axaftina wî zimane "eceb" kirine. Gava hevalbenden Kolomb, Alvor Munez xwe di 1541-ê de gihande Paraguaye. Navxweyîyen Guarani ew bi spanyolî pîroz kirin. Edî spanyolî di sedsala VI-an de li piraniya Amerika Latîni dihate axaftin.

Bi vî awayî biyaniyan digel tank, top û derewen xwe, ziman, töre û kultura xwe jî anîn. Navxwetiyen Amerika Latîni bideest ketin, naçar û bê hêz bûn. Digel dewlemendiyên wan; ziman, kultur, edeten wanji ji desten wan çûn. Xweşî û heyînen Tlaxcalteca, Aztek,

Inka wek berfa ber roj ê diheliya.

Piştî Spanyolan, ji deren din yen Ewrûpayê jî "biyanî" hatin. Ewanji yen xwe anîn.

Dawiya dawîn navxweyiyan Amerika Latîni yê reben, ketin rewşeke wisan êdî ne kifş bû ku ew kî ne, çi kes in. Ve rewşa han Kale baweriya "Amerika Latîni ya aza" Simon Bolivar wusan xuya dida: "Gelo em kî ne? Rewşa me gelek taybeü ye. Em ne Eivrûpayî ne, neji edî navxweyi ne... Dayika mehemûyan yek e. Lebaven me cihe ne. Xwîn û cîhatinen wan cihe he. Ev yek di hejahiya kultura me de giraniyeke mezin e..." Latîni Amerîkayiyen reben edî di bine mêzana Ewrûpayê de mabûn. Li heleke Spanya, li hela din Ewrûpa. Pozîtîvîzma Fransî, ulititeratizma îngilîzî û pragmatîzma Amerika Başûr jî, ji şikeft û desten Inka û Azteken reben re derbaz bûn.

Lêweke her deri -li Amerika Latîni jî ronakbîren we hewirda (qita) reben dixwestin xweser bin. Gelek tiştî serpenverdeyên xwe fer bûbûn. Lê êdî -weke her care-

wan dixwest ku bi xwe jî hebin, bi xwe jî pêk binin, ava bikin, bejin, binivîsîn û -ya heri girîng- fêr kin, nîşan bidin ku tiştên ew bejin jî hene.

Henveha rûpelek teze di dîroka Amerika Latîni de vebû. Ku bai Jose Marti bi avayiyên xwe nîşan da ku tiştên ew bejin jî hene. Armanç di nav bawerî û

kulturen curbicur de xweyîbûn bû. Bahoza kulture ya Amerika Latîni wusa geş bû, wisan kultureke giranbiha, hêja ava bû. Ji xwîn, kozmopolitî û

bindestiye qesreke zerin ava bû. Wusa Roman Lepoz Velarde (Meksika), Cesare Vallejo (Perûyî) û hozane mezin, merive mezin Pablo Naruda (Şiliyî) derket.

MARQUEZ... MARQUEZ...

Îro jî Gabriel Garcia Marquez di sopa peşiyên xwe dde dimeşe. Îro alaya bahoze ya Qesra Zêrîn di destê Marquez, Octavio Paz, Jorge Luis Borges ûyên din de ye.

Ango, Marquez kurê Qesra Zerî bahoza tenemayîyan e. Ew jî kahniya ked, xwîdan û herse ye, dijmine kedxwaran, hevale belengazan e. Ew, rebenan bi zimane wan dinivîse, xwuya dide, nîşan dide. Wî, di

4- 7"ê îlona 1982'an de li Kubayê di civîna ronakbîren Amerika Latîni de bi navên ronakbîren we heverdaye wusan digot: "Îro di vê deme de ku Amerika Yekgirtî (USA) careke din dixwaze Amerika me bi dest xîne, weke xwe bike. Dive em ronakbîr jî berpirsyariya xwe bi cih binin û li ba gele xwe bin, li dijî bindestiye şer bikin."

Bele, Nobela îsal, îro di destên şervane kahniya xwîdanê de ye. Marquezê Kolombiyayî weke nivîskar, weke xuyadar di stîla xwe de jî pir aza ye. Ew dizane, bo nivîsîna azadiye bes bi azabûne dikare bibe. Ew jî bo azadiye nivîsîn e, lê beyi ku bi dûr û direj jî behsa azadiye bike. Di cihe azadiye de ev behsa merivên tenemayî, merivên ku ji kahniya xwîdanê ne dike. Ew cihebûna politika û ya edebiyate rind dizane, di nivîsaren xwe de tiştan tevlihev nake, xuyayîyek hesan

nade ber xwendevanên xwe, xwendevanên xwe ferî zexeliyê nake, bemade ku xwendevan bes xwendevan bimîne. Ew, xwendevanan jî digre, dixê nava drama meriven xwe. Xwendevan jî, êdî dibe yek ji çirûskên rika neheqiyê.

Marquez ne bi tene behsa bindestan dike. Her weha serdest jî cihên xwe li ba wî digirin. Ew serdestan digre, bi wan ve kûrayiya dîroke, yan jî wan digre û dibe mazata Newyorke ya îro. Wan diğerine. Ji bo ku ew xwendevanan bighîne qurma neheqiyê. Marquez serdesten navxweyiyan jî jibîr nake; Ewan jî digre û dibe seyrane. Biwanrejî dileyize. Di "Payîza Patrik' de xwendevanan, cihe tucarekî fetbaz (weke di "Sedsal Ji Tûnebûnê" de) îcar dîktatorekî kevnar e mejîjîhevketî dibine.

Marquez bo merivan dinivîsîne. Ji bo wî, meriv esas in. Ji ber ve jî bingeha nivîsaren wî meriv in. Ji merivan mozayikeke hezarreng (weke kultura wan) derdixê ûdîsan yadîgare merivan dike.

Ji vê yeke, îro meriv li seransere cîhane, bi taybetî yênkujî kahniya xwîdane ne, qedre Marquez digrin.

Berbang, 12/1982

Xwendin

Goethe di despêka niviskariya xwe de weha digote; "Jerbena xwendine senheta herî dywar e." Xwendin û senhet... û li ser jî senheta herî dijwar. Gelowisane, ev yeka rast e?

Gotina Goethe di esase xwe de ne tenê ya wî ye. Gelek kesên din jî di we bav/eriye de ne, ku herçî xwendin e, senhet e, û daxwazî, zanîn, jîrî û hosteyî je re dive.

Xwendin û nivisandin di tarîxa merivan de cîhekî girîng radigire. Meriv bi xwendin û nivisandine xwe radigihînin hev. Bîr û baweriyen xwe, daxwazî û peşniyaren xwe, rexne û şîretên xweji hev re dibejin. Tecrûbe û nerînen hevûdu bi kar tînin. Bi alîkariya xwendin û nivisandine cihana me ya stûr biçûktir dibe. Gel nêzîkê hevûdu dibin, kulturen curbicur dikevin nava hevdu. Meriv ji cîhane, ji gelen din, kultur, ziman, nerîn û tecrûben din hayidar dibe. Bi alîkariya hayidarî û agahdariye jî, meriv xwe bi peşve dixe.

Eğer merivan nivisandin û pergelên we peyda nekiribiwa, ji bo xwendine xwe neêşandine, herçî nerîn, tecrûbe û zanîn e, de di warekî pir teng de bima.

Tu kesî de nikirabiwa çarçewa xwe ya civakî, bivê-neve pir teng e, firehtir bikira. Her tişt, her nêrîn û tecrûbe, her zanîn de di cîhe xwe de bima.

Bi xêra xwendin û nivisandine, em ji vê xezeba hanê xelas bûne. Meriv her gav hewcedare dan û standinên civakî ye, her dixwaze bide ûbistîne. Tu kese normal û hayjixwe beî ve yeki nabe. Dîalog bingehê civate ye. Îcar xwendin jî şîweyekî dîalog e, heypeyvîn e. Bi xwendine xwendevan û niviskar digîhen hevûdu, bi hev re dipeyvîn. Xwendevan niviskar û tiştên niviskar nivisîne dinase. Niviskar piştî dema tenebûn û

bedengiya nivisandine, derdikeve hole û bi tişte xweye

nivisandî xwe digîhîne xwendevane xwe. îcar dive xwendevan tene be da ku bi niviskar ve dialoga pek bine.

U bi alîkariya ev dialoga bedeng, xwendevan xenî tecrûbe, nerîn, his, zanînen xwe, biyen hineken din ve ji tê rû, û tişte jê re pevist e, werdigire, wan li bejînga his û zanînen xwe dixe, tiştên li ser bejînge mane werdigire dixe nav terzada zanînen xwe. Bivî awayî ew zanîna xwe pêşve dixe, terzada zanîna xwe hîn dewlementir dike, wê bi tiştên nû didewisîne.

Çeyiya dîalogek wisan - be guman- li ber çavan e. Digelvîyeki, alîkariya xwendine diwarekîdin deji pir e. Xwendin difikirîne, dide fikirandin. Fikirandin xwendin e. Di dema xwendinê de meriv tene ye. Ji dan û standinên dora xwe dûr e. Li gora xwe, daxwaziya dile xwe dixwîne. Xwendevan bi xwe biryara xwe dide, ka ew dê çawan bixwîne. Herçend -li gora tecrûbe û lekolfînan- xwendevan dixwaze pir zû weşane deste xwe bixwîne û jê rizgar bibe û di xwendine de dema bîhna wî teng dibe, beî ku bixwîne, çend rûpelan dipelîne jî, dîsan xwendevan bi niviskare deste xwe ve bi sere xwe ye, û her rez, her rûpela niviskar di mejiye xwendevan de çerx dibe. Xwendevan -bivê, neve- difikire. Dewlementkirina fikirandine yek ji stûnên bingehî yê pêşveketinê ye, .tekûztir û bi rek û pektirbûn e.

Ji ber vê yeke xwendin, zanebûn, fikirandin û peşveketin bi hev ve giredayî ne, hevûdu temam dikin. Hemû gel û welat li ser xwendine radiwestin û dixwazin gelen wan ferî xwendinê bibin. Xwendin jî bibe wekî xwarina nêr û vexwarina ave. Evyeka be sedem nîne. Peşketin û serfirazî bi zanîne ve gengaz e. Zanînek bi rêk û pêk û rêxistinî daxwazîyan bi cîh tîne, wan dike rast. û lomajî li Franse sale 2ê hezar pirtûken cûda çap dibin. Diderekî pir piçûk wekî Swêd de, ku nifûsa 8.5 milyon e roje 4,5 milyon rojname belav dibe.

Xwendin yekgirtina merivan e. Bi hezbûna wan e. Bi hev re yekbûn e. Xwe û merivaîye naskirin e. Mejî û

n

Li vir divê em hinekî li ser dan û standina xwe û xwendinê jî rawestin. Navbera me û xwendinê çawan e?

Tu kes nikare ji vêyeke re bersiveke pozîtîv bide. Ji aliye xwendinê (nivisandin jî te de) neçaiya me li ber çavan e. Di vî warî de kurd nikarin rewşa xwe û gelên din bidin ber hev. Rewşa ku em te de ne, ji ya gelên din gelek cûda ye. Be guman neçariya me ya xwendinê ne bê sedem e, û sedemên neçariya mejî pir in. Em nikarin an sedaman hemûyan, yek û yek, di çerçeva vê nivisari de diyar bikin. Lê bele, li ser hinek sedeman bi kurtî rawestîn pewîst e.

Ez bawer im di vî warî de 3 sedem esasî ne.

1- Gele kurd ne xwedî dewlet û müessesen netewîneku dewlet û muessên netewî bikaribin li seran sere Kurdistane xwendinê bi re xînin. Bi xebaten pêvist bikaribin problemên zimane kurdî hal bikin, çap kirin

û weşandina kovar, rojname û pirtûkan organize bikin.

2- Yekji sedemen esasî jî şer e. Kurdistan ji 153 salan zedetir e, her di nava şerekî dijardeye. Dijmînan wî perçe kirine û hemû maf û heyînen wî jî destan girtine.

U Kurdistan jî li ber xwe dide. Ji bo maf û heyînen xwe şer dike. Ev sere ijiwar û zordestiya nedîtî ya dewletên zorker re nade ku kurd nefese bigirin, jibo tiştên din jî bifirehî û direjî bixebitin.

3- Koçerbûna gele kurd jî dîsan di ware neçariya xwendine de sedemeke esasî ye. Em wekî gel bi sed salan di nava îyanek koçerî û eşîrî de ne. Bajaren me yê mezînan ku navenda dan û standinên aborî, ticarî, kulturî, siyasî û hwd. ne, çenebûne. Di du sed salên dawî de, xwendegeh û kitaxanên me yê mezînan, balkeş û xwedî pelek bilind, tûne bûne.

Ez bawer im, şeweyeyîyana koçerî, di ware neçariya xwendin û nivisandine de cîhekî girîng werdigre. Ji ber ku kurd civateke koçer û xwedî qerekerê koçerî bûne, li ba kurdan edete gotine ji edete nivisandine hîn bi hêztir e. Gel û civaten nerûniştî ji nivisandine zedetir dibejin. Tarîx, kultur, edebiyat û muzîka xwe bi gotine radigihînin hev, nifşên nûhatî û gelen din. Îcar edete kultur û edebiyata nivisandî li ba gel, hêz û kesen bicîhbûyî, ango liba bajariyan peşketîtir e. Liba mejî edete devkî peşte ye. Em Meme Alan, Xecê û Sîyabend, Zembîlfiroş, Derwêşê Evdî, Fermana İbrahim Paşê, Dimdim, Bave Fexriyaûyên din ji dev fer dibin, bi dev dibejin û bi dev fer dikin. Em tarîx, kultur, edebiyat û muzîka xweji dev fer dibin.

m

Îcar di roja me de, ew sazûmana me ya civakî edîjî hev dikeve. Edî ne eşîren me û neçariya koçerî li pê dimîne. Sazûman û dan û standinên kevî dihelin. Tevî vê, edet, tûre, norm û nennên wê sazûman û dan û standinên civakî jî nikarin xwe nû bikin û wînda dibin. Edî tu kes ji nifşa ku nuha 20-30 salî ye, ji zarokên xwe re behsa Kez Xatûnê an tiştên din ên zargotînan nake. Edîji beroşên eşîran dîranabe. Edî zozanên welatê me sêwî dimînin, koçer ten li bajar û gundan bi cih dibin.

Di heyameke wîsan de zelalbûna girîngiya xwendin û nivisandine, ji bo roj û demên pêşîyê, pêwîst e. Em dive ferî xwendin û nivisandine bibin, bixwînin, awa û atmosfera xwendinê ava bikin. Ev yek de di xebat û tekoşîna gele kurd de ji kurdan re bibe alîkareke mezînan. Kurd divê -ger li welet, ger li dervaye welet- ji bo ferbûn û ferkirina xwendine bi xurtî bixebitin. Rast e, xwendin senheteke dijarde, 1ê tişte nefêrbûnê nîn e. Xwendin de pêşîya me ronî bike, dê me nezîke hevûdu bike, dê hejmarên kesên bîrewer, rêber û pisporan zêde bike.

Nemaze rêxistinên me yê siyasî, civakî û kulturî divê, ji bo pêşxistina xwendine di nava gel de, şeweyên

nû yêxebate bibinin, kampanyan vekin, heftan durist bikin, seminer û konferansan çekin, xelatan bidin... Li Ewrûpaye tê de ku zedeyi niv milyonî kurd dijîn, meriv dikare xebaten wisan, bi hesanî, bike.

Di vir de du tiştan gelek girîng hene ku divê meriv ji bîr neke.

1= Hebûna cîh û warenku meriv bikaribe li wir tiştan biweşîne û ragihine xwendewan û girseyen kurd.

2- T iştan weşiyaye dive bikaribe bala xelkê bikişîne û bersîva daxwaziyan bide. Ji bo van her du tiştan jî, kalite û ciddîyet esas e. Di her vare weşan û xwendine de, em di nava birçîbûneke pir mezin de ne. Ji zarokan ta pîren me, her kes di war û rewşa xwe de hewcedare weşanan e. Dive edî cîh û waren ku ve xebata giran (1ê evçend jî hêja) bidin ser milen xwe derkevin û bi alîkariya welatparezan bimeşin.

U kesen ku

dinivîsîn, zêde bibin, kalita afirandinen wan berztir bibe da ku tesîr li xelke bike.

W

Benjamin Franklin di nivîsareke xwe de digot, "heta di welatekî deji bo xwendine daxwazî zede nebe, çewû û xezeben kuji çewtiyan dizen kemnabin..."

Sedemen xezeba çend sedsalan ku li ser welate kurdan xwe dihejîne, ne bi tene kemaniya xwendinê ye. Sedemên xezebê pir in.

Lê bele, eğer hejmara xwendayan kurdan zêde bibin, xwendin di nav kurdan de bibe civakî, girseyî, hinge kurd de -qet nebe- li ser sedemen xezebê baştir rawestin, hevûdu baştir tebigihîyen...

Berbang, 1982

Çi şixule me hebû di tarîza merivan de

Rezajorîn neyamin e, ya hozane mezin Aragon e. Ew di helbesteke xwe de ku ji bo Pablo Neruda nivîsiye, weha dibeje...

Didestpeka sersala 1983-an d, hozan ûmerive mezin Aragon mir, bi gotina bapîren me, çû rehma Xwede. Weşanên hemû cîhane di teleksen xwe de, li ser mirina wî, xebereke weha derbas kirin; jiyaneke 85 salî şopeke bernirin li pey xwe berda û çû...

Bele rast e, jiyaneke 85 salî, bi zedeye 70 kitaben heja, bi hezaran helbesten giranbiha, bi kovara Les Lettres Françaises, bi endametiya Akademiya Goncourt û bi hunermendî û merivahi, bihurî û çû. Le vê jiyane şopeke bernirinberda û çû. Aragon çû, 1ê

dewlemendiyên ku wî afirîne, berhemên wî.îro, li ber me ne. Fermo, em helbesten wî yen ku yek ji yeke xweştir û hejatir e, werbigirin û bixwînin. Yan em Les Cloches de Basel (Zingûen Basele) bixwînin, yan jî inên din... û hinge em bibinin ka meriv çawan diare zimanekî evçend xweş bineqîşîne, çawan dikare dilen bi an hilkişîne ser esmanan û ji wir bide qîrandin; merivno, meriv bin!.. Em kitaben wî bixwînin û bibinin ka meriv çawan dikare rezeke biçûk bike kozeke agir û bi milyonan dilan pe bişewitine.

Wî,ji roja destpeka nivîsîne heta roja mirine, ne bi kesekî din re, 1ê bi xwe re, qewlekî birîbû; diviya dile wî ji bo merivan û serfiraziya merivan 1ê bida, diviya mejiye wî ji bo merivan û rizgariya wan bixebitiya. Wi her weha digot.

Ew heta mirine jî li ser qewlê xwe ma. Wî bi hezaran tişt dîtî, di hezaran heyaman re bihurî. Di umre wî yê

dire) de, pir Üst guherin, pir tişt tek çûn, pir tişt ava bûn.

Le qewlê wî her qewl bû.

Wîjijiyane hez dikir û digot, "hertiştji bojiyana ye." Wîjiyaneke hîn wekhevtir, hin azatir dixwest û jibovê şer dikir. Wîji şînbûna dareke, avisiya kewroşeke, şîveke xweş, helbesteke hêja ûji sere bindestan hez dikir.

Wî digot, "jiyan ev e..." Em rahijine û helbesten ku wî ji bojina xwe Elsa nivisîne, bixwînin. Eger me ew xwendibin, em careke din wan bixwînin û bibinin ka meriv çawanji jiyane hez dike.

Wîpesna xwe nedida, fortan nedavet, çawan difikirî, wisanjî digot û dinivisî. Wîji kêmaniyên xwe re digot, "kem in." (Herwekî ku ew di romana xwe ya yekemin "Anicet ou Panorama" de dinivisîne) Wî ji rastî û hejahiyen xwerejî digot, "ev rast ûheja ne..."

Hozanekî, merivekî weha mir. Ew meriv bû, ew Aragon bû...

n

Gava heval û hogire wî Pablo Neruda mir, wî weha nivisî;

Çi şixule me hebû di tarîxa merivan de Axx, em cima vejane dikişinin Çi heye ku em le digerin di dînîtiyen wan de Cima em ketin nav wan wekî miyeke ber kere Axx, me çî guneh kirin, ger bijikir ger bi gotin Ku em ketin av wan axx...

Pablo Neruda heval û hogire Aragon bû. Wîjî, mîna Aragon, ji bo çeyî û serfiraziya merivan xwe diêşand, ji bo merivan dinivisî. Ew jî hozanekî pir mezin bû, wekî hevale xwe. Di welate Neruda e, ji bo serfiraziya merivan, pêşketineke heja hebû. Merivên wî welate ji bo şîre zarokan, nane pîran, azadiya jinan û keda karkeran dixebitîn. Seroke wanjî yekji wanbû. Wan ekiji xwe kiribûn serokêwelatê xwe.

Lê rojê reş ya îlonê, hin merivên din ku dijmine merivahiye bûn, bi çek, tanq û balafiren xwe hatin û gotin; meriv çî dizane meriv be!

Yênku nû hatibûn, general bûn. Wan her tiştîtekdan, hilweşandin, bi hezaran meriv kuştin, şîre zarokan, pariya nane pîran ji deste zarok û pîran girtin, keda karkeran, careke din, bi dare zorê şelandin û seroke wî welate jî kuştin.

Wan merivahî, di seransere welet de, qedexe kirin û weha gotin; dive em ji bîr nekin ku bapîren melawirin, ev merivahî û peşxistina weçiyê, evji ku derketin?

Û dile merivê hêja, hozanejêhatî hînge hew xwe ragirt, ew dile mezin teqiya.

Pablo Neruda jî meriv bû, 1a ew Pablo Neruda bû...

m

Yenku nû hatibûn ser hukim jî meriv bûn, 1a ew lipey sopa bapîren xwe, lawiranbûn.

Gelo, li nik me jî, sere kahniyan her û her di deste şopvanen bapîran de nebûye?

Mîna îro te bîra min, ji rojan rojê, seroke dewleta ku kurdan diperçiqand, de bihata bajare me. Bajare me, bajarekî biçûk bû, bi qasî sîh hezar kes li wir dijiyan. Seroke "dewleta azîm" de bihata... Ji beri pêncî salan û vir ve, em ketibûn bin desten wan. Wan her tiştên kyrdan qedexe kiribûn. Gava kurdan, li ba wan, dixwest bi zimane xwe bipeyivin, ew diqîriya ser kurdan û digotin, "vatandaş Türkçe konuş!.." Yanê, hemwelatiyo, bi tirkî bipeyive!.. Seroke ve celeb dewlete de bihata bajare me ye biçûk û wî de di meydana bajêr de hîtabê xelke jî bikira.

Min û yekji dosten bavê min, Xale Evdo, liçayxane, me bi lez çayên xwe vedixwarin da ku em bigîhana ser xeberdana "seroke ezim." Ew seroke dewleteke ezim bû, em diviya biçûna. Xalê Evdo xwe xweş dabû hev, şehvere xwe ye qabardîn li xwe kiribû, kur bûbû û simbeie xwe xweş boyax kiribû. Wî dê cara yekemin serokekî bidîta.

Wî dixwest bidîta ka ew çî kesên evçend hunermend bûn ku dikarîbûn 10 milyon kurdan bindest bikirana. Em çûn. Wan meydan bi ala xwe neqîşandibûn, kursiyêke bilind danîbûn koşeyekî meydana da ku seroke serokan li wir bipeyiviya. Piştî bi hezaran qîrîn û teqînan, serok hat, giran giran hilkişiya kursiye. Ew

generalekî kevn bû, qelefete wî li cîh bû. Xale Evdo bi hedîka got, "peh... maşallah, ev çi serî ye!" Ew şaş mabû, sere serok jî, wekî qelefetê wî, pir gir bû. Tu kemaniyên serî nîn bûn. Serî li gora serokan bû. Seroke me, dîsan, giran giran, careke wehajijor ve, li xelke nihert û dîsan hedî hedî kaxiza xwe ya xeberdanê ji berîka xwedencistû rawesta (serok be kaxiz nikarîbû bipeyiviya.) Ji me kesî tu deng dernediket. Ew deqa ku em li pey bûn, hatibû; serok de bipeyiviya.

Serok careke-du caran, bi sivikahî, kuxuya, kaxiza deste xwe danî ser kursiye, peşiya xwe û dil kir, bê kaxiz, çend gotinen peşin yê xeberdane, bibeje. Wîbi dengêkî ku wekî ji binêbîre dihat, gotin bigotin, dest bi xeberdanê kir: "Sevgili Silvanlı hemşehrilerim..."

Bi ve gotina serok re, Xalê Evdoji nişka ve qîriya û got; "deee mîrattt... camer he navê bajare me nizane!.." Xale Evdo rast digot, navê bajare me ne Silvan bû. Serok nave bajare me nizanîbû, seroke dewleteke nave bajare ku te de bû, nizanîbû, fer jî nebûbû. Ê ez bawer im, wî hewceye ferbûne jî nedîtibû. Loma jî Xale Evdo je re digot, "dêê mîrattt..." Ji bo Xale Evdo, serok edîbûbû gayekî reş... Weledixuye ku derden Xale Evdo yê me û yen welate Pablo Neruda yek in: mîraten ku sere kahniyan vegirtine û nanelin kahnî ji bo merivan biherikin...

Serok jî merivbû, 1ê merivekî mîrat...

IV

David Herbert Lawrence weha dest bi esera xwe ya heri mezin "Evîndare Lady Chatterley" dike;

"Jiber ku sedsala mebiqahr ûjan e, em je direvin û

mezin "Evîndare Lady Chatterley" dike;

"Jiber ku sedsala mebiqahr ûjan e, emjê direvinû naxwazin wê xemgir bibinin."

D.H. Lawrence romana xwe ya giranbiha piştî sere cîhane ye yekemin nivisî. Di navbera 1925-28-an de, li Îtalyaye, bi guherînen sê caran, wî ew nivisî. Di hemû jiyana wî de, tişte ku wî herî zêde dixwest bike, nivisîna vê romane bû. Wî her dixwest romana xwe binivisiya.

Wî dixwest rewşa piştî şer di nav jiyana danûstandinên malbateke de nîşan bida, hîs

dijîtiyên merivan nîşan bida. Wî dil dikir, bi alîkariya tîpa Sir Clifford nîşan bida ku bawerî û ramanen merivan li gora rewşa wanya civakî û şeweyeyiyana wan e. Bi alîkariya tîpa Lady Chatterley jî wî dixwest nîşan bida ku jiyana li ser her tiştîye û meriv divê jê hez bike. Meriv qirnên ku jiyana li sere bilind dibe, bibîne û xwe bi wan bigihîne. Bi tîpa rezvan Mellors jî, wî dixwest nîşan bida ku meriv tevî kemani û hejahiyen xwe meriv e. Meriv ji çewtî û rastiyan, rindî û xirabiyan ava bûye, tu kes bê kemani, bê çewtî nabe û tüne ye. Le ya herî girîng, digel kemanî û çewtiyan, meriv bikaribe ji bo xwe û yê din jiyaneke hin çetir bixwaze, ava bike û ji bo ve bixebite.

Di derekî romane de. D.H. Lawrence, Sir Clifford û jina wî, Lady Chatterley weha dide peyivandin;

"Çaxa ew gihîşt male, Cliffordje pirsî:

-Tuliku bûyX?

- Lidaristane! Binihere, evnergizen çiqas xweş in. Ne wisan e? Merivbawer nake ku ewji bini axe derketine.

- Le bele, meriv dive hawe û tava royeji bir nekel

- Le, ew di av axe de hatine pe, ava bûne, Lady Chatterley got. "

Rast e, nêrgiz hewcedare av, hawe û ave ne jî. Lê eer ax tüne be, nergiz tu carî nikarin hêşîn werin.

Rast e, em hemû, li seransere cîhane, meriv in û

hewcedare merivan in. Lê merivbûn û merivahî? Lê, xwediye merivahiyeke paqij, germ û nerm bûyin?..

Ez bawer im, pirsra herî girîngeve...

Berbang, hej. 7, 01.1983

Xewnen Oblomov û Ronakbîren Kurd

Antonîo Gramsci ronakbîrekî îtalî û sekretere Partiya Komüniste îtalî bû. Di sala 192ê-an de, ewhate girtin û piştî yanzdeh salên zîndane, wî li zîndanen Mussoloni wefat kir. Gava ew mir, sale wî 4ê bû. Wî yanzdeh salen xwe ye herî girîng di zîndanen faşîstan debihurand. Di wan yanzdeh salen xwe yen zîndane de, wî bi hezaran rûpel tişt nivîsîn. Îro, bi hezaran namen wî yê heja û ji sîhî zêdetir defteren wî li ber me ne.

Piraniya nivîsaren wî li ser rêxistin, xebdta rêxistinî, kultur, ronakbîrî û şeweyên peşengiya civate ne. Antonîo Gramsci di derekî defteren xwe de, di derheqe avakirina ronakbîren nû de weha dibêje;

"Eğmeriv bixwazeji girûbeke sosyal ku di toreyen wî de avakirina ronakbîran nîn e, tîpekî nû, ronakbîrekî nû ava bike, dive meriv ji bîr neke ku serketin pir ûpirdywar e."

Îcar, ji bo xelasî û peşketina girûba sosyal ku neçar û bindest e, A. Gramsci şertekî esasî datîne; avakirin û zedekirina ronakbîran. Û ew dibêje, eğer ronakbîren girûba bindest, ango girûb bi xwe, hegemonyayeke siyasî, kulturi û civakî pêk neyîne, xelasbûn ne mumkin e.

Li gora A. Gramsci, tiştên ku girûba bindest dive bike pir ekiriye;ji bo xelasî û bi serketine bihûtan (angobi dijiwariyen pir û pir mezin) re şer kirin. Yan jî bindestî...

11

Nihajî hinekî fantazî...

Fantazî stariyeke germ û nerm e, tu ziraren wê nîn in.

Dema meriv nikare dijiwariyanji hole rake, xwe dave bin basken fantaziye û tiştên xweşik, tiştên rindik difikire û çêdike. Ji jiyana rojane, ji dijiwarî û problemên jiyane bi dûr dikeve. Rast e, meriv tiştêkî naguherîne, 1ê tiştêkî tek jî nade. Meriv her di stariya xwe ya germ ya fantaziye de tiştên xweş û rind ava dike... Fantaziya tiştên xweş û rind, herçend fantazî bin jî, xweş ûrind in.

Min jî xwest di ve nivîsara xwe de fanaziyeke biçûk û xweşik çekim û berpêşî xwendevanan bikim. em wele bihesibînin ku problemên zimane kurdî nemanin, (problema kûme ser tîpan jî i hole rabûye), çend kovaren me yê kulturi tên weşandin, bi sedan nivîskar, rojnamevan û ronakbîren kurdan di van kovaran de eseren xwe diweşînin û henveha alîkari li hev û li peşketina kultur û edebiyata kurdî dikin,

rexnên nivîskar û ronakbîran j i bo alîkariya hevûdu û pêşketinê ye, rexnegir û xwendevanên kurd ji li kovaren xwe xwedî derdikevin, bi rexne û şîreten xwe alîkariya wan dikin. Awayekî, atmosfereke biratiye, yekitiye heye, sale bi sedan kitaben nivîskaren kurdan derten, kovar û rojnameyên jin, zarok, gundî, şagirt û ciwanan danûstandineke xurt di navbera xwe û xwendevanên xwe de pek anîne. Ji bo zarok, jin, şagirt, gundî, karker û kal û pîran bi sedan kitab bi zimane kurdî derdikevin. Kitaben Ehmede Xanî, Feqiyê Teyra û hwd. ku reberiya kultur û edebiyata kurdî kirine, bi çapên pir modern û xweş derdikevin. Edî hemû kurd dizanin ku zordestî û siyaseten dijiwanan gele kurd neçar berdaye, paştmayî û bindest hiştiye. Ji ber ve yeke jî ronakbîr, nivîskar, rojnamevan, xwendevan, karker, gundî, şagirt, jin û kategoriyên din yen civakî bi hev re dixebitin, tiştên cûrbicûr aa dikin kuji neçarî û bindestiye xelas bibin.

Û herweha bi sedan kitaben biyanî û klasîken cîhane jî ten wergerandin, xwendevanên kurdan kitaben Dostoyevskî, Tolstoy, Zola, Goethe, Lorca, Bacon, Çehov, Gogol, Faulkner, Hemingway, Lawrence, Mann, Rousseau, Strîndberg, Sartre, Neruda û hwd. bi kurdî dixwînin...

Fermo, ji we re fantaziyeke biçûk. Gelo ev antaziya jorîn çawan e?

Ma ew ê xirab buya ku me ev fantazî i fantazîbûne dencista û bikira tiştêkî rastîn?

111

Gava ku ev fantaziya jorîn ji fanazîbûne derkeve û bibe tiştê rastîn, divê em kitaba bi nave Oblomov jî bîr ve nekin û we jî wergerînin kurdî. Oblomov romaneke rûsî ye, di sala 1859-an de hatiye nivîsîn. Roman weha dest pe dike;

"Îlya Oblomov di ve sibeya hane de li mala xwe ya ku dikarîbû te de xelkekî bajarekî biçûk bihewanda ûyek ji xaniyên herî mezin ye kolana Gorochovaya li Petersburgê bû, li ser cihe xwe niviyabû."

Roman li ser jiyana camêrekî, Îlya Oblomov ava bûye. Nivîskare romane Ivan Alexandravîç Gontçarov (1812-1891) e. Ji yana nivîskar pir bedeng bû, ew jî malbateke tucar dihat, li bajare Simbirsk ku nezihe Volayebû, mezin bû, sala 1831-an de, ji bo xwendinê, hate bajare Moskovayê. Piştî xwendina xwe ya unîwersîte, wî dest pe kir û wekî memur xebitî. Piştî demeke jî, ew bû redaktore kovara Le Courier du nord. Lê, sala 1847-an, wî dev ji memûretiya dewlete û redaktoriye berda. Gontçarov jî wekî Tolstoy, Dostoyevskî û Turgenyev di dema despotiya Nîkolayê 1 de jiya. Lê wî wekî nivîskaren din li ser problemên sosyal û siyasî nenivîsî.

Oblomov romana wî ya herî avdar e. Ji deh salan zedetir, ew li ser nivîsîna romane xebitî û dema Oblomov çap bû, wê ala qeyeke mezin keşand. Oblomov ala hemû ronakbîr û nivîskaren Rusyayê keşand. Roman bû sebebe lekolîn û polemîken mezin û germ. Û

bi taybetî, piştî nivîsara rexnegirê edebî Nikolay Dobrolyubov, Oblomov hîn betir bala ronakbîran û xelk keşand.

Nîkolay Dobrolyukov ku li ser Oblomov nivîsîbû, ronakbîrekî navdar û radîkalekî li pêş bû. Navê nivîsara wî "Oblomovtî çi ye?" bû. N. Dobrolyukov di nivîsara xwe de li ser du tiştan radiwesta; 1 - Oblomov qerekerê milî yê rûsan nîşan dide, 2- Di qerekerê rûsan de Oblomovtî heye, ji ber ku ew berhemeke civata otoriter û girtî ya Rûsyayê ye.

Em vegerin ser Oblomov, baş e, gelo qehremane romane Oblomov bi xwe merivekî çawan e. Herwekî ku me li jore jî got, roman li male û li ser cîhê razane yê Oblomov dest pe dike. Oblomov di mala xwe ya pir mezin de, li ser cîhanê direjbûyî ye. Ew merivekî dewlemend e, hebûn û mîrate bav û kalên xwe dixwe û dijî, ji civate, jiyane ditirse, be hez û quwet e, xwebehez û tirsok dibîne û hîs dike, tu tişt bala wî nakişîne, wîsan pasîv û belebat li ser cîhanê direjbûyî dijî, di hemû jiyana xwe de tu carî li derekî nexebitiye, nizane xebatî çî ye, tu tiştêkî ava nekiriye, nizane avakirin, pêkanîn çî ye, ji wexte, ji saetan hez nake, tenagihe ka cîma merivên li dervayî wî hewqas bi lez in û ewçend dixebitin. Ew tenagihe ka cîma hevale wî Stolz ewçend xwe dieşîne û dixebite. Li gora Oblomov, hevale wî yê aleman Stolz kariyeristekî ye.

Lê bele, di romana Gontçarov de, tişte herî girîng xewnen Oblomov in. Ew her radize û xewnan dibîne, ji xewnan pir hez dike, her di cihe xwe de direj dibe û ji xwe re xewnan çedike. Xewnçn xweşik, xewnên rindik...

Xewn û fantazyên Oblomov pir fireh in. Ew di xewn û fantazyên xwe de, ji xwe re, welatek, Oblomovistaneke çedike. Welatê Oblomov pir xweş e, bihuşt e. Di welate wî de dar ûber her hêşîn in, ji denge çivîkan musîkeke delal derte, her der di nav şîr û hungiv de ye, xirabî, zordestî, nexweşî, gemarî liwir tûne. Meriv wekhev in, ji hevûdu hez dikin. Li wir kar û xebat ne pêwîst e, gava hewce be, xebat çedibe, her tişt ji bo çêyî û başiya merivanê. Xewnên Oblomov weha dewam dikin. Xewnên Oblomov çiqas xewnên xweş, çiqas xewnen rind in!..

Le mixabin, hezar mixabin ku ew xewn in, fantazî ne. Loma jî xewnên Oblomov alîkarî li Oblomov nakin. Oblomov be heval, dost, yar, berhemeke hêja, bedeng, xewnên xwe werdigire û ji cihana me ya kevname koç dike, dere...

IV

Nivîsara Nikoloy Dobrolcukov "Oblomovtî çi ye?" li ser tîşekî weha ye. Dobrolcukov ji tîpa Oblomov qerekerê neteweyî derdixê. Wladimir Îlîç Lenîn jî di nivsareke xwe de behsa Oblomovtiye dike. Ronakbîren Rûsyaye romana Oblomov ne bi tene mîna esereke edebî, 1ê mîna sûreteke sosyolojik ya civata Rûsyaye jî dîtine û xwendine û weha li romane nihertine. Ûwan, bi kurtebirî, di lêkolînên xwe de, van tiştên jêrîn gotine;

1- Bêdaxwazî, behez û tirsokbûyîn, yekji aliyên herî peşte yên civata paştmayî ye. Civata Rûsyaye civateke koledar û girtî ye, edet û torên wê nahelin ku di ciate de girûben nû ava bibin. Ewji tiştên nû re girtî ye. Di civateke weha girtî de guhertin, xwe guhertin û nûkirin, der û dora xwe guhertin tiştên pir xerîb, ecêb û dijwar in.

2- Di civateke de ku li wir zordariyeke pir mezin heye, westîn û revîn tiştên karakterîstîk in. zordarî dikare j i dewlete yan ji girûben sosyal yan ji edet û toreyan yan ji ji şexsan be. Leherji ku werejî, di her şêweyê zordariye de, meriv bi gelekî hesanî dikare j i realîteyên jiyane, ji realîteyên civate bireve û xwe veşêre. Ji ber ku zordarî, zordestî pir mezin e, imkan kem in. Di rewşeke weha de xeatên pir mezin divên, şêwe û etodên nû divên, zanebûn û bihezbûn divê, hevkarî û xebateke kollektîv divê.

3- Di civateke patrarkal de heta otorîteyên nû ava nebin, tiştên tradîsyonî guherti pir dijwar e. Ji bo peşketin û guherîne pîvan û xebatên nû pewist in.

V

Bele, rewşa Oblomov û tiştên ku li ser Oblomov dihatin gotin, bi kurtebirî, weha ne. Baş e, rewşa kurdan û bi taybetî j i rewşa ronakbîre kurdan çawane? Ronakbîre kurdan çi dikin, bi çi mijûl in, çi ava dikin, li ser çi radiwestin, bi kîjan şêwe û etoda dixebitin, ji bo peşketina kultur û edebiyata kurdî kîjan gavan davêjin?

Pirs pir in. Le bersîv? Kî de çawan bersîva van pirsan bide? ka bersîven van pirsan li ku ne?

Bi tevayî rûye me ronakbîre kurdan reş e. Sala ku em tê de dijîn, sala 1983-an e. Divê dema modern de, bi milyonan rojname, kovar û kitab ten weşandin. Ka rojname, kovar û kitaben kurdî li ku ne? Hejmara rojname û kovaren kurdî bi qasî tiliyên destan jî nabin. Henveha hejmara rojnamevan û nivîskaren me jî hewqas in. Kovar an rojnameyên ku bi kurdî ten weşandin, nîn in. (Ez bawer im, bêê Berbange tu kovar an rojname tûne). Mehe-salê careke, ewjî bi hezaran zehmetî, kitabeke kurdî çap dibe. Tu kes bi şeweyekî îlmî, pêşxiste û alîkar li ser probleman kultur û

edebiyata kurdî ranaweste. Rexne, şîret, alîkarî, pêşxistin, avakirin û wekî van bi dehan ramanen bingehîn û pêwist dijiyana kurdan ya kulturî de nîn in.

Ev raman, bi awayekî modern, dijiyana sosyal de jî nîn in. Gava bi xîretên kesekî yan çend kesan kitabeke çap bibe jî, eğer em xira ekin, alaqa jî nîşan nadin, 1ê xwedî dernakevin. İmkan û keysa me kurdan nîn e ku em berhemana biafirînin û ava bikin, em tiştan biguherînin û ji û ve bi re xînin.

Herwekî ku xweliya heft goristanan li sere me bariye...

Gelo ev yeka cima weha ye? Cima ronakbîre kurd

nikarin ên ser xwe û atmosferê hîn jîndar ji bo kultur û edebiyata xwe pek binin?

Yekji edeten me yên herî xirab, pir axaftina me ye. Em pir dipeyivin, her dipeyivin, li ser xwe, li ser der û dora xwe û probleman xwe dipeyivin. Di her axaftine de, bi dehan gotinen "bindestî, neçarî, çarereşî, belenazî" derbas dibin. Evhemû rast in. Kurd bindest in, neçar in, çarereş in, belengaz in...

Lê bele, ka romanen, destanen, çîroken, helesten, musîken, wêneyên bindestiya kurdan? Em ima tenagihen ku heta roman, destan, helbesten bindestiya kurdan ava nebin û pek neyen, rizgarî pir dijwar e. Em cima tenagihen ku roman, çîrok, helbest, destan... ev emû tişt, bi kurtî kultur û edebiyata kurdî, li ser riya rizgariye, bingehêke sosyal e.

VI

Sala 1979-an, li Tûrkiye, bi navê Kovara Çandî û Pîşeyî Tîrej, kovareke edebî derhat. Ezbawerim, Tîrej dikarîbû bi tene çar hejmaran derbihata. Piştî

hejmara çaran, me hew Tîrejê dît. Ew bi zaravayen kurmancî û dimili (zazayî) dihate weşandin. Te de çîrok helbest, serbûrî, stran û werger hebûn. Ez welê bawer im ku piştî pekhatina Cumhuriya Tûrkiye cara yekemin bû ku kovarek beşe kulturi û bi zimane kurdî dihate weşandin. Kovara Tîrej 'ê ala me çend kesan kişand? Ji me çend kesan nivîsar, rexne, pêşniyar û şîreten xwe jê re şandin? Ev koar jî -mîna piraniya tiştan me- di nav dijîti, berberi û teqûreqên me yen rojane de, jibîrbû.

Di hejmara dudiyar ya kovare de, bi nave "De were binivîse", serbûriyeke Fit Totanî heye. Totanî di serbûriya xwe de, li ser problemên zimane kurdî radiweste. Ew çîrokeke gelekî "xweş û manidar" dinivîse. Paşe . ew çîroka xwe nîşanî çend nevalen xwe dide. Hevalen Totanî her yekji aliyekî Kurdistane ye. Hewalên nivîskar li ser peyva "axaftinê" radiwestin û

dest bi munaqaşeyên germ dikin. Her hevalekî Totanî, li gora devoka xwe, tiştêkî dibaje û di dawiyê de, ev gotinên hane tèn meydaa munaqaşe; peyivîn, xeberdan, qise kirin, qezî kirin, galegal kirin, şor kirin, şitexlîn... Û Totanî'ye reben nizane çi bike, çawan binivîse. Ew serbûriya xwe weha diqedîne;

"Mîvane min rabû, çû. Ez ivirîm hundir, min piyanok û ferqen ser mase da hev, mase malisi Kaxizen çîroka min î navdar bi stûxwarî li min diniherîn Min rahişt kaxizan li hev tewand, kir ber çavika sobaye û da ber peta kibrite..."

Totanî çîroka xwe da ber peta kibrite. Le wî serbûriya çîroka xwe jî nivîsî. Ronakbîren Rûsyaye li ser

trajediya Oblomov rawestiyan, 1ê bele, cihana

Oblomov û xewnen wîjî nivîsîn. Ew di bin zordestiya qeysaren Rûsyaye de dijîyan, 1ê roman, çîrok, destan, serbûriyen zordestî û bindestiye jî nivîsîn. Wan bi

hezaran kitaben giranbiha ava kirin, kesen wekî Tolstoy. Gogol, Dostoyevskî, Çehov derxistin û paşê jî bi raperîneke mezin şoreşa xwe bi ser xistin. Bindestî, neçarî û belengaziya kurdan rast e. Problem û dijwariyen li ber kurdan pir mezin in. Em kurd di nav asimilasyoneke nedîtî de ne, mejiye me bi zimanen biyanî (tirkî, erebî, farisî...) dewisiye. Emnikarin zimane xwe baş bi kar bînin... Probem dikarin, henveha, zêde bin. Û herwekî ku A. Gramsci digot, avakirina ronakbîren nû pir û pir dijwar e.

L ma wekî din riyekeji bo kurdan heye? Riya xelasî û serbestiya her cûreye ji avakirina ronakbîran, şêwe û etodên nû û eser û berhemên derbas dibe. Yan na, kurd de her wekî Oblomov xewnan bibinin. Ji xwe re, wekî ku min di rûpelen borî de çekirin, fantazyên xweş û rind çekin.

Bapîren me gotine; gîsine xebatkar diçirûse. Yan na, ew ko dibe, zingarî dibe û bêkêr û berûmet wisan li cîhe xwe dimîne...

Berbang, Gulan, 1983

Magna servitus est magna fortuna

Qisa jorîn, di nivîsareke MONTAIGNE de derbas dibe. Ew bi zimane latînî hatîye nivîsîn. Meriv dikare vê qisê wisa wergerîne; cîhekî (mewkîyekî) bilind, nîrekî mezin ejî. Anjî wekîku di gotinên peşiyar detegotin; "Sereçiyaye bilind herbimye."

Wisana e, dawîya zanîbûne û peşketine tûne. Îbni Ruşd di dema serketina îslamîyete de weha digot; "merivahî be mirin, zanîn be dawîn e." Bi hezaran salen cihana me ya pir, di sere navbera zanîn û kospên li ber zanîne de derbaz bûye. Meriv ji hebûna xwe heta îro qet ji zanîbûne ter nebûye. Le dîsan ew meriv, ji hebûna xwe heta îro li dijî zanîbûne jî rawestaye.

Di dema antîk de, Heraklîtîyê yewnanî weha digot; "Meriv nikare du caran bikeve çemekî. Hemû tişt di nav herikandineke de ye ku ji dyûtîyan avabûye. 1 Herikandina tarîxê heta îro hat: Bi milyonan mirî, bi sedan bajare tar û mar, bi qasî çend behran hesteren çawan û bi qasî çend sed salan hêvîyên şikestî li dû xwe berda û hat. Wê xwe gîhand îro. Bê guman ji îro pê ve jî ew dê dom bike. Û emjî, hebûnên biçûk, ango meriv jî, -herwekî Aragon digot- bi qasî eser û kirinen xwe dê di nav herikandina tarîxê de bin. Bi daxwaz, hevî, qahr, çeyî û xirabîyen xwe ve...

Di behra zanîbûne de, her gaveke teze bi xwe re dijwariyên xwe jî tîne. Destpeka zanîbûne, ferbûne xweş e. Her üst wekî berbanga sibe zelal e. Daxwazî heye, xîret heye. Le piştî demeke ew daxwaza destpeke tûne ye êdî. Ji lewre meriv ferî ferbûne bûye êdî. Û di behra zanîbûne detişte herî dijwar jî ev e; ferî ferbûne bûyîn... Ji ber ku meriv divê her bidomîne, her fer be.

Ew yen ku di bin bare domandina ferbûne de diminin û her û her janen wê dikişinin, ronakbîr in. Ew dilen (koleyên) zanîbûne ne. Heta ku ew bijîn, her wisana dîl in. Jean Paul Sartre di kurtenivîsara xwe ya "Nivîsandin, bo çi nivîsandin" de behsa nivîskariya xwe dike û dibêje; "... piştî windakirina xewnanjî dîsan meriv didomîne û dinivîsîne..." Ji lewre meriv êdîferî ferbûne bûye.

Gelo ferî ferbûne bûyîn tişteki xirab e? Na xer. Meriv her di nav herikandina tarîxe de ye. We gavê meriv cima bi daxwaz, xîret û avayî û berhemên xwe ve yek ji dilopen behra zanîbûne nebe? Fêrbûn û peşketin maratoneke bedawîne. Lomajî ewdijware, bijan e. Lê digel ve, ew xweş ejî. Wekîjiyana meriv û merivahiye rind e, wekî neh mehen di zikê dayike de bûyîne ye, pekhatinek û avabûneke hêjaye.

11

Rast e, sere çiyayê bilind her bi mij e. Baş e, sere çiyayê nizm çawan e? Seriyekî bi mij an seriyekî rût hîn hejati e? Di nav behra zanîbûne de dilopek bûyîn an di hemberî herikandina tarîxê de kospek bûyîn baş e?

Ez bawer im, ev pirs, bi taybetî jî bo gelekî wekî me bindest û neçar, gelek girîng in.

Avahiye heja ji ber xwe ve ava nabin. Xîret dive, zanîbûn dive, daxwaz dive. Hilberyeke heja, piştî hezar xebat û lebatî derte. Dîsan Jean Poul Sartre digot; "Meriv dive her tiştî bixwaze ku bikaribe tişteki ava bike."

Ji bo me û gele me jî wisana e. Em jî dive her tiştî bixwazin ku hin tiştan ava bikin. Em, gele me, hewcedarî her tiştî ne. Kêmaniyên me bi hezaran, îmkanen me bi hejmaren yekan in. Di her warî de em di nav tengasîyeke mezin de ne. Di ware edebiyat û kultur de jî wisana e.

Tarîx diherike û li benda tu kesî nasekine. Ew li heviya me jî nasekine, nabeje, "kürden belengaz paştamayî ne, ez dive li heviya wan bim." Tu carî tarîx weha diltenik nebûye. Ew her diherike. Em di- vê xwe bigîhînin wê. Em dive di maratona jîrbûn û pêşketine de bi lez bin. Bi xîret û xwedî daxwazî bin. Ji ber vê yeke jî armanc dive -her çiqas nîrekî mezin be jî- cîhekî bilind be. Ango çiyayekî serîmij be...

Henveha berpîrsiyare sedsala xwe bûyîn û li gora herikandina tarîxê gav avetin jî, yek ji girîngiyên armancen heja ye. Kêmaniyên me yen herî mezin, di vî warîde ne. Wekîgelû ronakbîren wî, em qîma xwebi

tiştên roj ê û sivik tînin. Bindestî û diwariyen bindestiye me bi hevsaren xwe giredane û bernadin em tu gavîbavêjin, bernadin em xwe ragihînin sedsala xwe û bibin dilopeke behra zanîne...

Di qisajorîn ya latînî de fortuna nave xwedayek eji. Di dema antik de. Roman ji xwe re -bo serfirazî û pêşketinê - xwedayek xweşik dîtibûn û nave we jî Fortuna danîbûn. Wan dixwestin di sere pêşketin û serfiraziye de Fortuna alîkarî li wan bike. Alîkariya Fortuna'ye çi qas bûye? Kes bi vê yeke nizane.

Lê tişte tku ê zanîn, êdî Fortuna û xwedanen din di rûpelen kevnar yên tarîxe de mane. Îro bi tene meriv û xîret û zanîbûna wî heye. Pêşketin, serfirazî beşe bi zanîbûn, daxwaz û xireta merivan mimkin e îro.

Mejîev yekahane divêîro.

111

Li Swede ev bû çendeke ku kovara BERBANG'e tê weşandin. Pîraniya nivîskar û ronakbîren kurdan, ku li dervayî welat û Swede ne, eserên xwe di wê de diweşînin. Li Franse Enstîtuya Kurdî ava dibe. Li hinek cîhen din -periyodîk nebe jî- kovar û kitaben zarokan xwe şanî didin. Dengbej, hozan, çîrokvan edî li der û doran xuya dibin. Carina jî kitaben bi zimane kurdî derdikevin.

Gelo evyeka diware kulturî de nişana pêşketineke ye? Em de bibinin...

Di hejmara bûri ya BERBANG'ê de bi nave "Çi şixule me hebû di tarîxa merivan de" nivîsareke min derhat. Hevalen berpirsiyar dixwestin, ez ji bo her hejmare tiştêkî lekim. Tu sedem nebû ku ez bibejim na. Û di nivîsara bûrî de li ser bingehe meriv kombînasyonêk ji Aragon, Pablo Neruda, D.H. Lawrence û Xalê Evdo çebû. Geloewçibû?

Di zimane kurdî de ji ve forma edebî re çi te gotin? Bi rastî, ez bi xwe jî bi vê yeke nizanîm. Min li wan ferhengoken ku li ba min bûn, nihertin. Lê, min nikaribû bersîv bidîta. Minji çend hevalen ku tekîliya wan bi zimane kurdî heyejî pirsî. Min ji wan hevalan jî nikaribû bersîveke xweş werbigirta. Wisan, beîku emje re navekî bibinin, min dest bi nivîsîne kir.

Di zimanen ewrûpeyî de ji vê forma edebî re "essay » te gotin. Ditirkî de "deneme" dibejin. Ez bawerim, tirkên ev gotin raste-rast ji zimanen ewrûpeyî wergerandine.

Bi kurtebiri, meriv dikare ji ve forma edebî re weha bibeje; li ser warekî jiyane yan tiştêkî, bi şewekî aza nivîsîn e. Nivîsar bi xwe zêde dirêj nîn in. Û ew ne çîrok in, ne jî nivîsaren akademîk in. Lê ev herdu jî dikarin dinav debin. Cudabûna wê ya herîgirîngji formen din, jixwe, ev e; ew bi alîkariya bikaranîna formen din, formeke taybetî ava dike. Ev form, bi alîkariya formen din (wekî roman, çîrok, helbest, destan û hwd.) xwe digîhîne armancen xwe.

Ev form di navbera xwe û xwendevanan de pireke jîndar ava dike. Wekî ku nivîskar bi xwe û bi xwendevanan re dipeyive. Bi vî awayî, nivîskar xwe radigîhîne xwendevanan û şîret û rexnên wan werdigire. Bûyer, serbûrî û jiyana rojê, ji bo ve forme girîngin. Henveha tarîx û weşan jî.

Gelek tiştên cûrbecûr dikarin di nav bendeke weha de cîh bigirin. Mana vê yeke tevîhevbûn nîn e. Tiştên cûrbecûr te de li gora pergalekî (duzenekî) rekûpek

(1553-92). Montaigne ji Fransa'ye ye. Ew fîlosof û

nivîskar bû. Di dema xwe de wî giraniyeke pir mezin li ser jiyana çandî û ramanî ya Franse çekirîbû. Di damezrandin û peşvexistina edebiyata Fransî de cîhe Montaigne girîng e.

Montaigne di nivîsareke xwe de di derheqê xwe de weha dibije; "her nivîskar xwe bi şexsiyet û bi hin aliyan xwe yen eceb dide nasîn Belam ez, xwe, ne wekî zimanzan an jî hozan an jî parezer (avûkad) didim nasîn. Ez dixwazim berî her tiştî, bi şeweye xwe û wekî Michel De Montaigne xwe bidim nasîn "

Bila xwendevan min bibexşînin ku ez li ser agahî û enformasyonên vê forme rawestam. Kefa min ji agahiyan weha bingeîn re naye. Lê mixabin di zimane kurdî de he jî îzeh û agahiyên weha pêwîst in. Wekî

ku di gotina latînî de dihate gotin, heta em negîhîjin cîhekî bilind an nebin çîyakî sermij, emde her hewcedarîzêh û agahiyen destpêkî bin.

Xwezî em di cîhekî bilind de buna û bila nîre sitûye me jî hebûya. Xwezî em çîyakî bilind buna û bila sere mejî di nav mij de buya...

Xwezî dewsa dîlên dagîrkeran em dîlen (koleyen) zanîbûne buna...

Berbang, hej. 8, 1983

Enstîtuya Kurdî ûpewistiya enstitusyonan

Îsal, di dawîya meha adare de, li Fransê, bi alîkariya Wezareta Kulturî, enstîtuyeke kurdî hate damezrandin.

Enstitûye, bi çend zimanan belavokeke damezrandine nivîsî û armancen xwe te de diyar kir. Belavoka Enstitûye di Berbange de jî çap bû. Enstîtu di belavoka xwe de dibeje; "dara kuji qîmen xwe hatiye birin, hişk dibe, dimire. Çîmen xelkekî zimane wî, stranen û çîrok, edebiyat û dîroka wî ne, musikî û pise, awaye jîyan lixwekirin û hezkirina wî ne, bi kurtî çand û kultura wîye."

Wekî armancên Enstitûye jî, rezen jerîn di belavoka Enstitûye de hatine nivîsîn;

"-Danîna meztirîn kitabxane û wenexane ya cîhane li ser gele kurd

-Berhevkirina arşîven neteweyî (milî) yen

Kurdistane

-Nasîn û nezîkkirina zaravayen kurdî (kurmancî, soranî, zazakî)

-Çapkirina kiteben xwendin, edebiyat, erdnasî û dîroka Kurdistane ji bo zaroken kurd

-Berhevkirin û weşandina (kaset, selik) musîkiya kurdî

- Çapkirina ferhengen kurdî û kurdî-zimanen biyanî

-Çapkirina afirandinen helbestvan û nivîskaren

kürden hemdem ûyen bere -Çapkirina wergerandinen klasîken edebiyata cîhane

-Wergerandin û çapkirina pirtûken ku bi zimanen Eurûpaye li ser kurdan derketine

- Danasîna pîşekar, hunermend, dengbej û sazbanden kurd."

Damezrandina Enstîtuya kurd di warê kulturî de kurd."

Damezrandina Enstîtuya kurd di ware kulturî de bûyereke girîng e. Ji ber ve yeke jî, piraniya kurdan bi damezrandina Enstîtuya kurd kefxweş bûn. Em jî pîrozbahiyên xwe ji Enstîtuya kurd re re bikin û hevîdar bin ku Enstîtu bikaribe bi re keve û xebatên heja bike.

11

Îcar, giringiya avabûna Enstitûye çi ye? Min xwest, ez di ve nivîsara xwe de -li gora bîr û baweriyên xwe- li ser ve yeke rawestim. Enstîtuya kurd li Franse he nû ava bûye. Wê li gora xwe programek çekiriye û ew dê bixebite. Enstîtu dê çiqas bi ser keve? Em hê pê nizanin. Em hemû divê alîkariya Enstitûye bikin û çi bikeve ser milen me, bi cîh binin.

Le tişte heri girîng û berbiçav, damezrandina enstîtuyeke kurdî ye, hebûn û xebata enstîtuyeke neteweyî ye.

Ger li Kurdistane, ger li dervayî welet he tu organîzasyonen me yen neteweyî nîn in. Herwekî pir warên din, di vî warî de jî, tevî gelek tiştên din, lekofîneke sosyolojik hewce ye. Em zede li sere ranawestin yan

zêde bala me nakişîne, ia rastiyeke û realîteyeke pir tahl û pir bi xof li ber me ye; Kurd ji rekkistin û mueseeyên neteweyî mehrûm in, bêpar in.

Li kurdistane hemû danûstandin û rêkkistinen civakî û çandî bi destê neyaran ava bûne. Dewleta ku li Kurdistanê ye, ne ya kurdan e. Rêkkistinên mehelî ne yê kurdan in, xwendegê û cîhên perwerdebûnê ne yê wan in, jiyana siyasî bi destê wan nameşe, sinema, tiyatroyê û rekkistinên kulturî ne yê wan in. Axatî û şêxîti bi destên neyaran, mîna xerçerêkî jehrîn, li ser sînga kurdan atiyê daçikandin... û hwd.

Û kurd jî beşe, bi tenê xwediyê rekkistinen xwe yê siyasî ne. Bi hezaran keft û leftan, ew dixwazin bixebitin û xwe bigihînin xelkê û xelkê bi rê xînin.

Ez nizanîm, gelo li sere cîhane tu xelkekî din heye ku hejmara wî li ser bîhîst milyonan be û tu organîzasyonên wî yê neteweyî nîn bin?

Rewşa kurdan weha ye. Eger em otonomiya Kurdistanê Îraqê, 1970-74, nehêsin, ji destpeka 1900'î heta îro, rewşa kurdan weha bûye.

Herçend rewşa kurdan weha be jî, dîsan ji destpeka 1900'î ve heta îro, kurdan liber xwe dane. Herwekî ku piri caran te gotin, dîroka kurdan û Kurdistanê, dîroka raperîn û bencwedane ye. Lê bele, ev raperîn

û

bencwedan hemû tek çûne. Hê jî, heta îro tu bi serketineke pek nehate. Cima?

111

Bê guman, cîhe bersîva "çima" ye ne ev der e. Û ez bawer im, bersîva sedemen tekçûna (carina jî aşbetalî) raperînê kurdan ne yek e jî. Bersîv pir in, dive pir bin.

Ji lewre her herekeyek an raperîneke neteweyî bi qasî naveroka xwe ya siyasî, xwedî naverokeke civakî ye jî. Û henveha naverokeke kulturî jî te de heye.

Eger hin rekkistin, mueseke û organîzasyonên civakî, kulturî yê neteweyî hebûna, de dîsan her weha buya? Dawiya raperînan dê dîsan tekçûn û stûxwarî buya?

Kovara Nîştîmanê di hejmara xwe ya duwemîn de, nîsan 1983, nivîsareke îhsan Nuri Paşa weşandiye. Nivîsar cara pêşîn di kovara Ronahî de, di hejmara 28 adar 1945-andetewişandin. Û Nîştîman jî îro careke din wê nivîsare çap dike. Ewbaş dike. Pirekêjîndar di navbera do û îro de her pewist e. Em dive gertim rûpelen dîroka xwe bipelînin. Dîroka kurdan û welatê wan jî îro dest pê nake. Kes nikare rûpelen dîroka bigire û dîrokeke nû ji xwe destpekirin bide. Ev yekê şaşî ye, nezani ye. Kurd jî, bi rûpelen xwe yê rind û xirab, bi bûyeren çê û neçê, xwedî dîrokeke ne. Herwekî ku di belavoka Enstîtuya kurd li Fransê de te gotin; "dara ku ji qirnen xwe hatiye birin, hişk dibe, dimire." Ji bervê yeke ye ku em divê bala xwe û der û dora xwe, ber bi aliyê

dîroka û do bikişînin. Ev balkeşandin hem ji bo îro hem jî bo avakirina rojê dahatû pêwist e.

Nivîsara îhsan Nûrî Paşa gelekî kurt e, bi xorte kurd re hasbihaleke ye. Ew weha dest bi nivîsara xwe dike; "Lawo! Tu dizanî çira em hev nabînin; çiraaxa me reş, esmane me tarî ye? Efrîtan peşiya ronahiye girtiye. Lawo, tu dizanî çira em nikarin hilmeke rehet bikeşin? Em difetisin, denge me dernakeve, dest û pe me nalipe. Dew li ser sînga me rûniştine...!" Û ew nivîsara xwe weha diaedîne; "Lawo, te seh kir, ji min dibihure, hevîji te ye."

îhsan Nûrî yek ji wan ronakbîren hêja yê kurdan bû. Wî di dema xwe de, destpeka salên 30-an, serektiya raperîna Agiriye jî kir. Ew bi ser neket. Ew di kurte-nivîsara xwe de li ser sedemen bi serneketina raperîne hin tiştan dibuje. Ew penç sedemen bingeşîn nîşan dide. Ji wan seba duwemîn weha ye;

"2- Zanayî û zor serkaniya xweşiye ye. Danzanîna esase ezahiya mûet e. Yek je bi xwendine, e din bi yekbûne çedibe."

Xwendin... yanê zanîn û yeki ti. Ji ber kemaniya van herdu tiştan, kurdan pir kişandine. Kêmaniya van tiştan pişta kurdan şikandiyê. Liba kurdan ne zanîn heye ne jî yekitî. Li welate kurdan tu cari yekitiyeke civakî peyda nebûye. Di dîroka kurdan de tu mînaken perwerdebûn û perwerdekirina xelkî, gelerî nîn in. Bi dehan dijîtî û berberiyên axa, şêx, eşîr, bajar, mintiqe, perçe, devok, zarava, tîre û şexsan, ji bo kuran, bûne nan û ava rojê. Kurd di nav van dijîtiyan de mezin bûne û hê jî mezin dibin. Kurd ferî dijî û berberiyên bûne. Û tişte herî xirab, kurd nizanin, ew ê çawanji dijîtiyan xelas bin. Em e van dijîtî û berberiyên çawanji hole rakîn?..

Bele, em nikarin dijîtiyên xwe ji hole rakîn û em nikarin wan kem jî bikin. Ji ber ku dijîtiyan ji meydana rakirin yan jî wan kemkirin zanîn û perwerdeyî dixwaze. Bi tene civateke zane û penverdekirî dikare dijîtiyên xwe kêm bike, civat û welate xwe bi peş ve bixe.

Nivîsara îhsan Nûrî yajî lawê kurd re gaziyek e. Çaxa wî gazî dikir, 1945, law bi tiliyên destan dihatin hejmartin. Lê îro? îro hejmara lawan gihîştîye milyonan. îro bi milyonan lawênkurd hene. Çiyayên Kurdistanê, dest û günden welet, girtîxanên biyaniyan, fabriken xerîban û kolanan bajaren Ewropayebî lawên kurdan tijî ne... Lawên nezan, lawên neperwerdekirî, lawên birçî û bepar. Lawên be xwendegehên kurdî, lawên be mamoste û unîwersîteyên kurdî, be radto û telewîzyona kurdî. Lawên bê relodstîn û enstîtusyonên civakî û kulturî yê neteweyî.

Lê digel vê, hevî jî di lawan de ye. Ew ê çawan bibe? Li milekî şerekî dijwarli dijî dijmin, li milekî jî nezanî û dijîtî û berberiyên kurdan yê nav xwe. Û li milekî jî bi milyonan lawên kurd û welatekî ku hewcedare perwerdeyî ye. Ew e çawan bibe?

IV

Xwediyê enstîtusyona bûyîn riyek e, riyêke bingeîn û girîng. Eger hin enstîtusyonên kulturî ku bi rastî neteweyî ne, bi rastî xweser û niwenerên gele kurd in, hebin, de pir problem bikaribin hal bin. Xebat û xîreta şexsan pewist e. Lê ew tîr nake. =exis çi qas zane û hunermend dibin bila bibin, tu cari nikarin bi sere xwe ji derheqê probleman bîn û gaven pirmezî bavêjin. Ev yeka hane ne mumkin e. Henveha tu şansên komikên biçûk jî nîn in ku bikaribin karen enstîtu û akademyan bi cîh bin. =exs û komikên biçûk dikarin dest pe bikin, gavên yekemin û pewist bavejin. Lê domandin, meşandin û peşxistin bi îmkanan hîn mezintir, bi ekîtiyên hîn firehtir mumkin e. Ev yeka sistem, pisporî û xebata ilmî, rûniştî dixwaze.

Xebatên organizasyon û enstîtusyonan dikarin, ji hemû xebatên din betir, alîkari li peşveçûna gele kurd bike. Fekiyên enstîtusyonan ji hemû fekiyên din çêtir

Em hemû pe dizanin ka dijmin çawan erîşî gele kurd dikin. Ew ne bi tene bi ordî û eskerên xwe, iadigel eskerên xwe, bi siyaseta û îdeolojiyên xwe, bi kulturen xwe, bi edebiyat, tîre û edeten xwe, bi ziman-xwendegeh-radyo-telewîzyonên xwe, bi muzîk-kinc-xwarin û vexwarin û şeweyên jiyayên xwe jî erîşî gele kurd dikin.

Baş e, em a cima eniyêke weha fireh ku pir tiştên bingeîn te de hene, ava nekin? Eniyêke bi kitab, rojname, kovar, ziman, kultur, edebiyat, muzîk, îdeoloji, siyaseta û hwd... Li ser bingeha zanîn û yekitiyê nûjen, eniyêke weha gelen, civakî û kulturî pewist e. Bersîva erîşên dijmin, çi li welet, çi li derveyî welet, afînn, avakirin û organîzebûna alternatîvî ye.

Be guman, kevîrên koşeyên afîrîn û organîzebûne jî; organizasyon, enstîtusyon û akademi ne. Bi alîkariya wan, hem hebûnen welet de ji windabûne xelas bibin û hem jî eser, berhem û afîrînen nû de pêkwerin.

Di rewşa îro de, li welate kurdan tu şerten avakirina organizasyon û enstîtusyonên kulturî û civakî nîn in. Îcar, qet nebe, li dervayî welet meriv bikaribe, bi hevkarî û yekîtiye hin cîhên weha ava bike...

Em hêvî bikin ku Enstîtuya kurd li Fransê bibe gaveke hêja li ser riya welat û xelkekî bi enstîtusyon û rexistinen modern .

Berbang, 1983

Kultur û ronakbîrên kurd

"Di welaten paştamayi de, nifşên (generasyonên)

kevnar li dij hezen kolonyalîstan rawestine û ji bo serên irojî re vekirine. Em, yê ku di nav sere îro de ne, dive devjî piçûk dîtina xebat û kirdeyên bapîrên xwe berdin û bedengî û pasîvîteta wan tebigiyên Ewana, bi çeken xwe yê we rojeûbîqasî imkan û zanîna xwe şer kirin. Û eğer şer û xebaten wan deng nedaye, xwe ranegîhandiyê cîhane, sedeme wî kemaniya rekûpekî nebû. Rewşa cîhane we deme gelek ahe bû. Em iro bauoer in û dizanin ku em de bi ser kevin. Leji bo ku em bigihen îro, diviya çend serhildanan esirî çebûna, çend raperînen gundiyan tek biçûya, çend meş û li berxwedan bi destên kolonyalîstan biperçiqiya. "

Frantz FANON di gotara xwe ya di Kongra duvemîn a Nivîskar û Hunermenden Reşîk de qîseyên jorîn digotin. Kongre di sala 1959-an de li Romayê pek hatibû. Û Frantz Fanon gotara xwe weha didomand;

"Em, yê ku îro, wekî kare herî bimegîn û tarîxî, bare tekdana kolonyalîsme done ser mile xwe, dive van raperîn û serhildanan bimeşînin..." "

Kî ye Frantz Fanon?

Ew ronakbîrekî Cezayîrî bû. Denge welate xwe û xofa dijminên xwe bû. Wî di sere rizgariya gele Cezayir de rolek pir mezin leyist, bîr û bawerî û îdeolojiya sere rizgariya gele Cezayir afirand, li Fransê xwend, bû doxtor, tiştên ku li Fransê fer bû, li dijî kolonyalîsma Fransê bi kar anî. Wî prensîben WEKHEVÎ, AZADÎ, BIRATÎ li dijî dayika van prensîban bi kar anî, li hemberî îdeolojiya dewleta Fransê, îdeolojiya

neteweyî ya Cezayîrî; li hemberî kultura Fransê,

kultura ereb u Cezayîrî; li hemberî seksiyeta Fransî, seksiyeta ereb u Cezayîrî derxist û got:

"Di welate paştamayi de kultura neteweyî dive navenda sere rizgariya wan welatan be".

Piştî sere rizgariya Cezayîrî F. Fanon bû wezîr, xebardan û nivîsaren xwebi naye "Nahletiyên Cîhane" di kitabeke de berhev kirin. Hin beşên vê kitaba pir heja bi turkî jî derketiye. Ev kitaba heja bi hemû zimanên ewrupayî heye Kurd u bi taybetî ronakbîrên kurdan dive ve kitabe bixwînin û F. Fanon û baweriyên wîbinasin. Jean Paul Sartre jî kitabe re peşgotinek pir xweş û manidar nivîsiye. Sartre di peşgotina xwe de, dewlet û ronakbîrên welate xwe, angoyên Fransê mehkeme dike.

KULTUR - ZANEBÛN - RONAKBÎRÎ Û LIBERXWEDAN di bîr û baweriyên F. Fanon de gelek cîhên girîng werdigirin. Ew, hemû teoriya xwe ya welatperweriyê li ser van hîman ava dike. Ji bo Fanon kultur û pêşvexistina kûltûre gelek girîng e.

11

Rast, Kultur çî ye? Merivje çî fahm dike? Hem em Kurd û hem gelên din yê cîhane li ser kûltûre pir tiştan dibejin. Ev çend sedsal in ku merivahî behsa kûltûre dike. Lê kultur çî ye ? Bê mana we ya latînî, ku çand e, li ser ve yeke tu daxuyaniyên wekhev nîn in. Le îro riya lekolîn û daxuyaniyan ber bi wekhevîyê diçe.

Wekî ku hatiye gotin, kultur yekji du - sepeyven herî dijwar yê ziman in. Di gelek cîh û gehîneken curbecur de, ew bi gelek manên cihe hatiye bikaranîn. Di destpeka kapitalîzme û kolonyalîsme de kultur, beş

hejariyeke serdestan bû. Kultur, neteweyên xwedî kultur, gelen xwedî kultur u mîratên kulturî beşe li ba serdestan hebû. Bmdest "bekultur" bûn. Neteweyên bmdest "keriyên wehşî" bûn, nizanîbûn kultur çi ye. Çeyiya serdestan ev yeka bû, ku pariyek ji kultura xwe -her çiqas bi zordarî be jî- didan bmdestan. Li ser kûltûre, nerîn û daxuyanîyên welat û çînên serdest weha bûn.

Piştîre mûzîk, edebiyat, hûner uwdjî wekî kultur hatin dîtin. Her kî ku xwedîye edebiyat, muzîk û pîşe buya ew xwedî kultur bûjî.

Piştî vê dîtine li ser mana û naveroka kûltûre lekolin û hûmerîn zêde bûn. Pirsîyar çebûn. Çarçewa naveroka kûltûre firehtir bû. Kultura çîn û kategoriyên civakî derketin pêş. Mîna kultura burjuvazi, kultura karker, gundî, jin, zarokan uwd... Piştî hûmerînan hate dîtin ku çîn û kategoriyên civatî ji hev cihe dijîn. Gelek tiştên wan ji hev cihe ne. Ê bi normên cihê cihe li tişt û buyeran diniherin. Ji bervêyeke jî, meriv tegihîştin ku di nav tevahî û yekitiya kultur de, kategori, berberî û curbicurî jî hene.

Ê van salên dawîn, bi alîkariya lekolin û hûmerînan, pîspor -bi taybetî antropolog u etnolog- gîhîştin havilekî weha; bi tevayî û kategoriyên xweve, şeweyên jiyîn û fikirîna gel kultur e. Ango forma jiyane bi xwe kultur e.

Forma jiyane... Bêguman, evyeka pir tiştan dibije. Meriv dil dike ku ji bo her warê forma jiyane peyv û daxuyanîyên xas hebûna. Wê deme mana u naveroka kûltûre dê çetir fahm bibûya. Le mixabin, zanîna îro bersîva vê daxwaziye nade. Loma jî peyva kultur hîmên bîngêhînan yê civatek û gelekî di- hundirîne. Şiûra şîrîkî û bîhevrebûne, pîvek u normên civakî, tecrubînan civate, şeweyên fikirîna gel, edet u tîre, dan û standînan civakî, hemû di nav naveroka peyva kultur de cîhan xwe werdigirin. Ê bê şik, ev hemû wênan forma jiyane, bi zîman rolên xwe yê civakî dilîzin. Meriv bi zîman dikare hevûdu tebigîye, bi zîman dikare tecrûben xwe ragîhîne hev, zanebûn û tevgerên civakî pêkîne...

Li gora vê daxuyanîya li ser kûltûre, hemû gelen cîhane xwedî kultureke neteweyî ne. Ji gelen herî paştmayî ta gelen herî pêşketî hemû gel, xwedî kultureke xas û xweyî ne.

Her weha gele Kurd jî xwedî kultureke neteweyî, xas û xweyî ye. Kurd bi dan û standînan civakî, bi edet û tîren xwe, bi eşîr û malbatên xwe, bi xwarin û cil û bergên xwe, bi zîman, zarav û devokên xwe, bi sere xwe ye sedsalan xwedî formeke taybetî yajiyane ne. Ev forma kurdan yajiyane bigelek aliyên xwe, ji formên jiyana gelen cîran û der û dora kurdan cihe ye. (gelekaliyên wekhev jî hene).

Ji stran û govendên kurdan ta rabûn û rûniştina wan; ji şal-şepikên wan ta şîhîrên Ehmede Xanê, Feqîye Teyra, Meleye Cizîrî; ji dawetû şahiyên wan ta benîştî kengere; ji keleh û bircên wan ta şeweyên peyivîn û silavdana wan; ji leyistokên wan yê zarokan ta beriya pezan... hemû ev tişt perçên kultura Kurd in.

111

Bi sedsalan e, di navbera serdest û bindestan de şerekî dijwar dom dike. Digel ve, ji destpeka tarîxa kolonyalîsme heta roja me, şerekî din ye dijwar jî di navbera biyanî û gelên navxweyîyan de, heye. Ji sedsalan vir ve, di sere gelên bindest u navxweyîyan de xebat û tekoşîna kulturî cihêkî gelekî girîng ragirtiye.

Cima?

Ji ber ku ji bo serketina sere rizgarî û azadiye pêşketin û li ser riya pesketine jî hîmen bîngêhînan dive. Tu xelk nikarin di armancên xwe de bi ser kevîn, -heta ew, li ser riya pêşketine, bi şewe û xebatên curbicurî yê hîmên bîngêhînan yê civakî ava nekin û ji bo ve yeke gav navejin. Tarix şahide vê yeke ye. Hêzen biyanî û dacîrker bidare zorê, bikotekî, dixwazin forma jiyana gelen bindest tek bidin, û navxweyî jî, ji bo derkirin û qewitandina hêzen biyaniyan, forma jiyana xwe diparezin û wê, digel pêşketina tarix û civake, pêşve dixin

û modernize dikin. Ji destpeka tarîxa zordariye heta roja me, dijîtiya herî bmgêhîn ya di navbera hêzen biyanî û dacîrkeran û gelen bîndest evbûye.

Afrîkayiyen reşik li hembere Societe Europeenne de

Cultur, Societé Africaine de Cultur ava kirin. Ronakbîren ereban ji bo armanca Dar-El-Salam

rêxistinên kulturî çekirin. Sereken Latin Amerîkayî ji bo "Amerika Latînî ya azad" di peşengiya Simon

Bolivar de civiyên ser hev. Wîetnamiyên di peşengiya HoChiMinh, Ngo Tat To û To Huu de, di sala 1948'an

de kongra xwe ya kultura neteweyî civandin. Li cîhane tu ronakbîren gelên bîndest (ger sosyalist, ger

welatperwer û demokrat) sînoran dananîne navbera şewê û wêren tekoşîne. Ronakbîren gelen bîndest

her xwestine li ser rîya peşketina civaten xwe hîmen

bingehin ava bikin. Reberiya sere rizgariya gele Wîetnam di destê sosyalist û welatperveran de

bû.

Rêberên gele Wîetnam di navbera sala 1945 û 48'an de ji bo kultur-edebiyat û pîşeya Wîetname ev tişt bi

cîh anîn: Seferberiya xwendin û nivîsîne, di dewsa zimane Fransîzî de, bikaranîna zimane zikmakî, xebata

nûjenkirina kultur û mîratiyên kûltûre, lewebûn û bîdervebûna kûltûre, avakirin û xurtkirina

kultureke zaniyar û neteweyî, afirîna musîka welatperwer û şoreşger, çekirina kongra kultura

neteweyî.

Min mînaka wîetnamiyên ji bo ve yeke weha direj kir; ger sosyalist, ger welatperwer, reber û ronakbîren

gelen bîndest diveji bo parastin û pêşvexistina hîmen bingehin yen forma jiyana gelen xwe bixebitin.

Hebûna welet, parastin û pêşvexistina kultur, ziman û forma jiyana neteweyî esas e, bingeh e. Evyeka hane

destpek e, destpeka her tiştî ye.

Esas e, lewre tekoşîn, xebat, şer, lebat beşe dikare li ser hebûna welat, gel, kultur, ziman û forma jiyane xurt û jîndarbe.

Bingeh e, lewre peşketin, pêşvexistin, serketin bi tene dikare li ser bingehê tekûz be hole.

Destpek e, lewre tarîx û dem her diherike, peşdikeve.

Tişt ten guhertin, modernîze dibin. Ji bo

modernîzekirin, pêşvexistine dive hîmên bingehin

nebin û evhîmên bingehin divê bibin destpek.

Mixabin Îmkanên me hê dest nadin ku em kovar û rojnamen kulturî, edebî û pîşeyî biweşînin. BERBANG,

di vî warî de kovara herî ber biçav e. (Evçenden dawîn li Swede bi navê ROJA NÛ kovareke kulturî dest bi

weşîne kir. Û li Englistane jî, bi tîpen erebî û bi zaravaye soranî kovarek bi nave ÇIRÎKA KURDISTAN det

weşandin.)

BERBANG gîhaye hejmara xwe ya II'an. Em biniherin ka di rûpelen BERBANG'e de çi hene? Piraniya

nivîsaran li ser ziman û probleman zimane kurdî ne. Li ser dîroka zimane kurdî ye nivîsandî, tekîliya

zaravayên zimane kurdî, bikaranîna elfaba kurdî, nivîsar hene. Çend çîrokan gelerî û nivîsar û helbestên

welatperverî ku li ser tarîx, edet û tîre û sere gele kurd in jî di nav rûpelan de hene. Li ser folklor, zargotin

û weşannên kurdî jî çend nivîsar hene.

Ango piraniya nivîsar, wene u helbestên BERBANG'ê li ser hîm û refên civat û jiyana kurdî û pêşvexistina

wan e. Berî niha bi çendeke, ez li Paris'e bûm. Wekî ku te zanîn, li wir bi alîkariya dewleta Franse

enstîtuyeye kurd vebû. Ji niha ve piraniya orijînaîyan kovaren kurdî li Enstîtuye civiyane. Gava ez li wir bûm,

min hinekî li wan kovaran jî nihert. Piraniya nivîsar û tedehiyên wan kovaran jî wekî yen BERBANG'e ne.

Cima ew weha ne?

Bersîva vê yeke li ber çavan e; wekî ronakbîren gelên din yen bindest, ronakbîren kurd jî li dû kok û rehên xwe ne, dixwazin xwe bigîhînin kokên xwe, heyînên xwe bibinin, binasin, dencînin meydane, biparezin û hedî hedî pêşvebixin. Li ku zordarî û asimilasyona hezen biyanî û dacîrkeran hebûye, li wê derê parastin, 1ê xwedî derketin, lekolîn û pêşvexistina dewlemendî û heyînên we dere jî her hebûye. Yek ji wezîfen herî girîng yê rêber, serek û ronakbîren wê dere, parastin û pêşvexistina dewlemendî û heyînên neteweyî bûye.

Ji bo kesên ku ji asimilasyon û nîren neteweyî dûr in, dibe, parastin û 1ê xwedî derke tma heyînên neteweyî eceb be. Lewre ewjana şexsîyeteke neteweyî ya perçiqî nakişînin. Problemen wanyên wisan nînin. Wan piştî xwe daye ser ziman, kultur û şexsîyeteke azad. Gelen bindest û ronakbîren wanjana perçiqandina ziman, kultur û şexsîyeta xwe dijîn. Mejiyen wanbi vê jana reş ve tijî ye.

Ji bo kurdan û ronakbîren wanjî wisaye. Kurdjî, ji zû ve ye, jana perçiqîna ziman, kultur û şexsîyeta xwe ya neteweyî dikeşînin. Bare vejanê li Kurdîstana Irake kemtir e. Ji ber ku li wir tu carî ziman, kultur û edebiyata kurdî qedexe nebûye. îcar bare jana reş li Kurdîstana Tûrkiye hîn betir e. Ji ber ku li Tûrkiye dewleta Tûrk ya zorker ji damezrandina xwe û vir ve, her tişte ku bi nave Kurd û Kurdayetî ye, qedexe kiriye. Hebûna gele kurd nenase. Ê pir bi xurtî diçe ser gele kurd û Kurdîstane. Ji bo ku ew bikaribe gele kurd asîmîle bike, bi dare zore, her tiştî dike. Tu tişteki ne xema dewleta Tûrk e, li Kurdîstane her tiştî têk dide. Parastina dewlemendiyen antik û tarîxa kevn jî ne xema dewleta Tûrk e. Du bûyeren rojen dawîn, ji bo peyitandina ve yeke, mînakên herî ber bi çav in.

Bûyera yekem li der û dora Herran û Ruha (Urfa)'yeye.

Ev bûye çendeke ku dewleta Tûrk dixwaze li ser Fîrate benedekê avê ava bike. Mintiqeyekî heft sed milyon m de dibin avêdebimîne. Dinawemintiqê deji hefteyî (70) zêdetir gund û bajaren biçûk hene. Evgund jî dedi bin avê de bimînin û wînda bin. Le ya herî girîng, mintiqe kahniya dewlemendiyen tarîxî û arkeolojîk e. Medeniyeta hezar salan li wê dere ye. Ji Kalkolîfîka ta Urartuya, gelen kevn, di wextê xwe de, li mintiqe bi cîh bûne. Mintiqe di navbera Mezopotamiya-Anatolî û Suriye de pir e. Hinek beşên destana Gilgamîş jî di

mintiqe de hatibûn dîtin. Di navbera Samsat-Bozova-Karkamiş û Herrane debi kemani berî niha bi 5000 salan merv bi cîh bûne. Li gora dîroknase Edessaî (Ruha-Urfa) Mateos, bajare Samsate ji Bizans Commagenera payitextî kiriye. Lê sibe roj ev medeniyet û tarîxa hezar salan dê wînda bibin û biçin. Hermîna mintîqa Harpet û bedenava Kebane...

Bûyera duwemîn, xebardaneke serecumhure dewleta Tûrk general Kenan Evren e. Ben nuha bi çendeke, K. Evren û serbaren cunta leşkerî bi hev re çûn Çolamerge. K. Evren li wir xeber da. Xebardana general, ji serî heta bini li ser Kurdan bû. Bi kurtebirî tiştên ku wî digot in, ev bûn; kurd ne kurd in, ew tirk in. Kurd û Kurdistan nîn e, turk, Tûrkiye heye. K. Evren li Çolamerge wekî xortekî 18 salî diqîriya, xwe dihejand û li ber çaven hemû cîhane derew dikirin. îdeolojî û siyaseta dewleta turk wehaye. Merivahî, zanîyari li ba dewleta turk nîn e. Sosyolog û nivîskare heja îsmail Beşikçi di kitaba xwe ya dawîn de, ku weşanxana "Denge Komale" bi nave "Ji Unesco'ye re name" çap kiriye, zordarî û hovîtiya dewleta Turk baş dide xuyadan.

Ji ber zordarî û hovîtiya nedîti ya dewleta turk, dile Kurdîstana Tûrkiye bi jana perçiqandina ziman, kultur û şexsîyeta neteweyî hîn zêdetir tijî ye. Ev yeka di rûpelen HAWAR û ROHANÎ'ye de baş xuyaye. Kovarên HAWAR û RONAHÎ kovaren herî bedew û hêja yen kûrden Tûrkiye û Suriye bûn, ku piştî tekçûna raperina ŞEX SEÎD derdihatin. Di her hejmaravan kovaran de ji bo gele Kurd qîrîn û gazîn hene. Di hejmara 5'an ya

RONAHÎ de (1- Tebax- 1942) li ser kovareke kurdî (GELAWÊJ) nivîsareke kurt heye. Nivîsar bê nav e. Le, xuyaye bergeren RONAHÎ'ye ew nivîsîne. Di dawiya nivîsare de wisa te gotin;

"Henvekî bergere Gulaweje gotiye, kurd nemaze îro, ji her voexü betir heivcedarî kovar û kiteban in. Ji ber ko sibe, gava mületen dinyaye deivh û doza heyîna xwe bikin, yen ko heqe milletan lek vekin, 1 i kovar, kitep û rojnameyen wanjî de bipirsin.

Ji lewre emjî digel bergere Gulaweje dibejine kurdan nemaze kürden Iraae: Kurdino! ne bi tene biçar, le bi çardeh destan b Gulaweje bigirin û qedre we bizanin".

Qîrîn, qîrîna parastin u 1ê xwedî derketina heyîn û dewlemendiyen neteweyî ye.

IV

Oîrin û jana perçiqandina şexsiyeta neteweyî li ba bîrewerû ronakbîran betir e. Ji ber ku ew ji xelke betir ji derva re vekirîne. Dan û standinen wan bi derva re heye, ji xelkê zûtir xwe nêzî tişt, bawerî, raman û normên nuh dikin. Ê piraniya wan di cîh û refên biyaniyan de xwe penverde kirine. Nerîn û nêzbûna wan i tiştan cûda ye. Bîrewerî û zanebûna wan, alîkariya wan dike ku bûyer û tiştan hîn firehtir û kûrtir bipîvin. Lomajî pîveken wanhişk ûgirtî nîn in.

Ev tişt hemû pir pozîtîv û rind in. Bi alîkariya van tiştan meriv dikare guhertinan bibîne li bûyeran hûr binihere, ji keda kar, xebat û lebatan havilan dencîne, reberiya guhertinan bike, bibe nûnere tiştên nû. Fonksiyon ûrola ronakbîran jî, jixwe, eve.

Lê evyeka hane bixwere tehlîkeyeke mezin jî tîne; ji hebûnen xwe, ji welate xwe û gele xwe bi dîrketin. Trajediya ronakbîren welatû gelen bindest eve. Ango di nav ziman, kultur, pîvek, norm û dan û standinen nû de fetisîn, asîmîle bûyin, şexsiyeta xwe ya neteweyî winda kirin. Ji ber vêyeke jî ronakbîren gelen bmdest ji her kesî zedetir jana perçiqandina şexsiyeta neteweyî dikeşînin, ji her kesî zedetir digîrin û xwe diêşînin. Ev normal e. Li ba hemû gelen bindest yen cîhane wisabûye ûde liba kurdan jî wisabe.

Baweriyen ronakbîran çî dibe bila bibe, ew dive xwe bigîhînin kokên xwe, li kultur, heyîn û dewlemendiyen neteweyî yen welaten xwe xwedî derkevin, wan biparezin û hedî hedî peşvebixînin. Parastin û 1ê xwedî derketina do û îrojî bo leylan, xewn û fantazîyan ne, 1ê ji bobaştirbûna sibe pewiste. Baştirbûna sibe û rojên peş, birexistin û tekoşîna gelmumkin e. Geljîbi tiştên jê dîr û hîç û pûç ve renakeve. Gel dive xwe û daxwazryên

xwe di nav tekoşîna de bibine, ku bi re keve.

Ronakbîren gelen bindest ku sere nzgariye dane û îro serbest in, vê yeke baş bi cîh anîne. Ben her tiştî xwe û der û dora xweji krîza şexsiyeta neteweyî filitandine, xwe gîhandine kok û rehên xwe, yekîtiyek jîndar di navbera xwe û welat, gel û kultura xwe de avakirine. Ê ew di demeke direj de bi ser ketine, welat û gelen xwe rizgar kirine.

Em binerin; di qirna me ya 20'an de, reber u peşengen hemû seren rizgarîxwaz ronakbîr in. Bîr û bawerî û metoden xebata wanji hev gelek cûda bejî hemûyan, yekîtiyek bi welat, gel û kultura xwe ve damezrandina. Dan û standin û yekîtiyeke heja, jîndar di navbera bawerî, raman, norm û metoden xwe yen nû û welat, gel û kultura xwe ya kevnar de çekirine.

V

Probleme herî mezin û bingehein ye ronakbîren kurdan, bi bawerîya min, ev e. Nemazeji bo ronakbîren kürden Türkiye wehaye. Ronakbîren kürden Türkiye nikarin dan û standin û yekîtiyeke heja û jîndar di navbera bawerî, raman, norm û metoden nû û welat, gel û kultura xwe de ava bikin. Yan ewji welat, gel û kultura xwe pir dîrketî ne, yan jî ji tişt, bawerî, raman û normen nû re pir girtî ne. Helbet ji herdu awiranjî tu havilekî dernaye. Ji ber vêyeke jî, berhem, afirandin û hilberiyên ku bimîne û bibe reçeyeke koka welat

û gele kurd, zû bi zû, dernakevin. Kurdîstana Tûrkiye bûye wekî çolekî. Ji 10-12 milyon kûrden Kurdîstana Tûrkiye, 10-12 nivîskar yan rojnamevanên kurd derneketine. Henveha 10-12 kesen pispor, zanyar, dîroknas, zimanzan, musîknas jî derneketine. 10-12 roman, çîrok, helbest, destan yan pirtuken zarokan jî derneketine.

Lê çi derketiye? Bi hezaran, sed hezaran xort u keçên nîvzane, mejî tevîhev derketine.

Evxebitîn, bûn serek û reberen gele kurd, ji bo ber

doza gele xwe ked, xwîdan û xwîna xwe rijandin. Gelek ji wan bûn gorbehîşt. Lê mixabin, hezar mixabin, wan li ser riya pêşketine hîmên bingehin yê forma jîyana gele Kurd avan nekirin, nikaribûn ava bikin, dan û standinek, yekîtiyeke xurt, jîndar di navbera xwe û welat, gel û kultura xwe de ava nekirin.

Sedemê wêranbûna Kurdîstana Tûrkiye, tunebûna ronakbîren modern e. Xwendayên me pir in, bi hezaran in. Di vê manê de ronakbîren me jî pir in. Le ew kêr û paştamayî ne. Wekî kultur, mana ronakbîrî jî gelek fireh e. Nemaze di welaten bindest û paştamayî de peyva ronakbîrî jî pir tiştan ifade dike. Ji lewre di welate bindest de kadir û meriven pispor yen waren curbicur kêr in. Kêmaniya pispor u kadiran bare ronakbîren welaten bindest girantir dike. Di welaten pêşketî de pisporî di pêşîya ronakbîriye de ye. Li wirne hewceye ku meriv hem siyaseta û tarîxa û hem jî edebiyat û sosyoloji bizanibe. Pispor û kadiren pêşketî pir in. Organizasyon ûmüessesen wan hene.

Ronakbîre welate bindest dive berpirsiyare tarîxa

xwe û qirnê xwe yê îroyî be. Mejîyê wî nûjen be, 1ê dûri

welat, gel û kultura xwe nebe, di mejîye xwe de welat, gel û kultura xwe bijî, li heyîn û dewlemendiyan xwe hûr binere, û tişte herî girîng, pêşvebixîne. Ronakbîr kesê pêştexiste ye, ango pêşverû ye. Parastin û pêşveexistin du riyan rastî ne û sedeme hebûna ronakbîr e.

Peşverûti behsa teorî û baweriyên şoreşger kirin nîn e. Peşverûti, di her warî de tiştan pêşveexistin e. Em dê peşverû bin, behsa teorî û baweriyên peşverû bikin, 1ê tiştan, hel û warenjiyane bi peşve nexin... Peşverûtiya wisan ne peşverûti ye. Ê peşverûtiyeke weha tu havili nade. Meriv dive xwe ji peşverûtiyeke weha şaş û çewt bipareze.

Rewşa ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye ne baş e. (Di perçên din yê Kurdîstane derewş gelek cûda ye. Ji ber vê, ez naxwazim di ve nivîsara xwe de behsa perçên din bikim.) Ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye, yan beî ziinan, kultur û şexsîyeteke neteweyî, bêî parastina van dixwaae tiştan peşve bixine, yan jî ziman, kultur û şexsîyeta neteweyî ewçend hişk dipareze ku nahele ev bi peş kevin.

VI

Bi qasî ku xuyaye, di Kurdîstana Tûrkiye de du kategori ronakbîren kurd hene. Bê şik ew kesên ku xwenda ne, 1ê xwe li kûrdiye danayinin û tu tekîliya xwe bi kurdayetî û beşên xebata kurdayetiye danayinin, li dervayî van kategoriyanan in. Hejmaren van kesan pir e. Nîvê xwendayan Kurdîstana Tûrkiye ji van in. Ji asimilasyon û tirsê dewleta turk, ji kurdayetiye bi dûr ketine. Eger ronakbîren me kemaniyan xweji hole rakin û bi xebatek cûrbecûr û gelerî (bi metodên modern) rabin, ev kes jî -bi kemanî piraniya wan- de li xwe vegerin.

Îcar xwendevan dive ji bîr neke ku ev dabeşkirina ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye bi xeten giştî ne. Ez hêvîdar im ku em de di rojênpeş debikaribin hîn betir ji nêzik ve li ronakbîren xwe binerin, hîn çetir le hûr bin ûlekolin.

Kategoriya yekem ya ronakbîren Kurdîstana Tûrkiye, melle û seydayên welatperwer in. Kahniya welatpenverî û ronakbiriye evin. Tarîxa seydayan pir kevn e, xwe digîhîne Mellaye Cizîrî, Ehmede Xanî, Elîyê Herîrî. Bapîrên edeta welatpenveriya şêx, melle û seydayan, M. Cizîrî, E. Xanî, E. Herîrî ye. Seydayen

me yê nîroji wir, ji kûrahiya tarîxa me tên. Ji sedsalan û vir ve ye ku ev ekol reberiya welatpenveriya kurdî dike, welat, gel, kultur û tarîxa kurdan dipareze. Ew di nav gel de ne, edet, tîre û normen jiyana gele kurd baş dizanin, ji bûyeren derû doren Kurdîstane baş agehdar in. Mêjîyên wan bi çîrok, stran, zargotin, destan u serpehatiyen kurdan ve tijî ye.

Lê mixabin ewji derva re girtî ne. Bi şik li derva dinêrin. Zordariya hezên biyanî ew kirine dijmine tiştên biyanî. Wan her xwestine heyîn û

dewlemendiyan Kurdîstane biparezin, ziman, kultur û şexsiyeta kurd li ser lingan pegirin. Hê 1a wan ya parastine gelekî li peş e. Le hela wan ya peşvexistine gelekî qels e. Ji lewre piraniya wan, ji dîtin, bawerî, norm, pîvek û metoden nû re girtî ne, ji xebaten akademîk, pîspori û modem dûr in. Edebiyat, kultur û zaniyariya navneteweyî bala wan nekese.

Bi kurtebirî, ekola seydayên welatperwer forma jiyana kurdî diparezin, 1ê nikarin webi peş bixînin.

Kategoriya duwem ya ronakbîren Kurdîstana Turkîye, xwendayan nû yen welatperwer û sosyalist in.

Ji destpeka 19ê 0' î ta îro nîfşekî weh j Kurdîstana Turkîye derket. Ev nîfş jî di nav xwe de yek nîn e. Nêrinên wanji hev cûda ne. Lehê 1ê nî wan yen bingehe nêze hev in. (Ez bi xwe jî, ji ve kategoriye me.)

Piraniya vî nîfşê nû di xwendegehen bilindan de xwendine, avukat, doxtor, mamoste û hwd ne. Bi kemanî, wan xwendegeha navîn qedandine, ji dîtin, bawerî, norm û jiyana modern agahdar in, li ser teoriyan nû munaqaşeyên germ û kûr dikin, xwedî

îdîyayan gelekî mezin in, dixwînin û dinivîsin, tiştên nû, bûyeren cîhane bala wan dikeşîne, ji derva re, tiştên nû re pir vekîrî ne, bi lez û aktiv in, ji welate xwe, gele xwe hez dikin, bi xurtî ji bo welate xwe dixebitin, ten girtin, tîne kuştin, dbcwazin rewşa welate xwe biguhennin, welate xwe bi peşve bixin.

Le mixabin xwendegeh, penverî û sîstema dewleta turk, heyîn û hebûna wan ya kurdî çelqandiye. Ji % 95' ên wan bi zimane turkî difikirin, nêze temamiya xebata wan ya siyasî, civakî û kulturî bi turkî ye. Piraniya wan di nav xwe de bi turkî dipeyivin. Nemaze xebardan û tevgeren wanyên siyasî hemû bi turkî ne.

Ji% 20 - 30'ye wan dikarin bi kurdî dipeyivin. Eger em bi optimîzmeke boş bibejin, ji sedî yeke wan dikarin bi kurdî binivîsin û bixwînin. Forma jiyana kurdî û ya turkî di sere wan de tevîhev e. Piraniya wanji kultur û tarîxa kurd bi dûr in, krîza şexsiyeta neteweyî dijîn, xwe nadin ber xebata ake- demîk, nêzî lekolîn û hûmêrinên kûr û fireh nabin, pîsporiye nadin ber xwe. Keysa wan nîn e ku bibin nivîskar, hozan, rojnamevan, sosyolog, etnolog, dîroknas, zimanzan, muzîknas, dîplomad ûwd...

Bi kurtebirî ev kategori jî dixwaze biguhîrine, peşve bixe, 1ê bele, beî ku xwe bigîhîne kînan xwe, bêî ku hîmen bingehe ava bike.

vn

Bi kurtî rewşa me weha ye. Welate kurdan di nav nezaniyeye mezin de ye. Ronakbîren welabe kurdan jî hem kêr û hem belengaz in. Kemanî û çewtiyan wan pir in. Lê li milekî din jî welate kurdan bi lez diguhere. Eşîren welet ji hev dikevin. Jiyana koçeriye mîna berfa ber roye dihele. Dan û standînen kevn wînda dibin. Û asimilasyona dewleta turk roj bi roj betir dibe.

Di gehîneka îro de, vatîniya herî mezin û bingehe; dencistin, avakirin û berpeş kirina ronakbîren modern e. Kurd wekî welat, wekî gel îro hewcedarî ronakbîren modern û peşverû ne, di çarçeweke peşverû de hewcedarî yekitiya nûjenî û kevnariye ne. Ango kurd îro hewcedarî ronakbîren ku gelen din yen bindest j zû ve yeku dendstine, ne.

Li vir divê em tiştêkî ber bi çav bikin ku daxuyaniyan me yen li ser ronakbîren Kurdîstana Turkîye, bi xetên giştî ne. Ji wan re lehumerîn divê. Em dive van agahî û daxuyaniyan vekin û sedemen wanbidin ber çavan.

U bê şik, ronakbîren modem ku daxwaza me hemuyan e, dîsan dê ji yen hene, derkevin. Armanc, kemanîyan ji hole rakirin e.

Wekî ku me di rûpelen bûrî de berpeş kir, ronakbîren kurdan jî edî dive dan û standineke, yekîtîyeke jîndar di navbera nû û kevn, nûjen u kevnar, kok û pî, kahnî û reçan depêkbîne.

Di destpeka nivîsare de, Frantz Fanon digot; kare me

ye herî bingehein û tarîxî, domandina raperîn serîhildanen kevn e. Domandina li berxwedanên kevn? Bele, rast e. Wekî din re nîn e. Le li gora dan û standinen îro û bi reberiya ronakbîren ku berpîrsiyare sedsala xwe ne û welate xwe, gele xwe, kultura xwe di mejîye xwe de dijîn...

Berbang, hej. 14, 1983

Kultur, zanîn û ronakbîren Kurd

Beri niha bi çendeke, min ji kovara Federasyona Komelen Kurdistanê li Swêde BERBANG re, bi nave "Kultur û Ronakbîren Kurd", nivîsarek nivîsî. Dibeşekî we nivîsare de, ez li ser man'a û naveroka kûltûre piçekî rawestiyabûm. Ubi kurtebirî, ji bo kûltûre, min wehagotibû; kultur forma jiyana gelekîye.

Li ser kultur û man'a wê, ev çend sed sal in ku lekolîn, 1êhûrnêrîn û munaqaye hene. Gelên din en cîhane û ronakbîren wan li ser kûltûre, parastin û pêşvexistina we, bi hezaran tişt nivîsîne. Henveha liwêlate mejî, nemaze li Kurdistanê Iraçe, di vî warî de, gelek tişt hatine nivîsîn. Di kovar û rojnameyan de guft û goh û munaqasen kûr, balkeş û mezin çebûne.

Lê bi taybetî li Kurdistanê bakur, piştî raperîna şêx Seîdû heta îro, di ware kultur û lekolîna kûltûre de, tu tişt nehatine nivîsîn. Jixweji 1923 an heta 1960 an, tu îmkane weşandin û çapkirina kitab, kovar û rojname kurdî tûne bûn. Piştî 1960'î li Tûrkiye rewşa civakî û siyasî hinekî çetir bû. Hermîna hêzû tevgeren çep en Tirk, kurdan jî rewşa nû ya nerm bi kar anîn û hedî hedî dest biweşîn û çapkirina kitab, rojname û kovaran kirin, - digel ku umre weşanên wan ne ewçend direj bû. Piştî 1974 an, Kurd di ware weşane de, pir bi peş ketin. Dema cunta leşken ya Tirk, 12. Ilon. 1980, hat ser hukim, hingî Kurd xwediyê çend kovar, rojname û weşanxanan bûn. Wê gavê weşanên kurdî, beyî kovara TÎREJ'ê, hemû siyasî bûn. Gerçî hin rûpelen van kovar û rojnameyan ji edebiyad, çand û hûnere re veqetî bûn, 1ê ewli ser hîmen siyasî ava bûbûn û armanca wan a herî bingehein bicîhanîna bernama siyasî ya wê kovar/rojname bû. Û te de li ser -em bibejin- dan û

standina siyasî û kultur yan kultur û netewe yan kultur û seren rizgarîxwaz û babeten mîna van, nivîsar û lekolîn, nema çi bigire, tûne bûn.

Herçî TÎREJ bû, mixabin ku wê he reh û tovên xwe negîhandibû nava gel. Cunta leşkerî he di destpeka weşîne wê de hat û ewjî hate girtin. Piştî cunta leşkerî -her çi Kurd, Tirk- hemû hêz û kesen demokrat, pêşverû û sosyalist her celeb îmkane xwe wînda kirin. Û her tişt ku bi navê demokrat, pêşverû û sosyalist li meydane bû, hate qedexkirin.

Hez, tevger û kesen Kurdistanê bakûr niha jî xebaten xwe yen çapemeniyê li derveye welet didomînin. Ev hewldan û xebat dê, di rojên bê de, çiqas bi kar bê? Havil û berhemen wê dê çi bibe?.. Ji niha ve, zehmet e ku meriv bikaribe bersîva vê yeke bide. Bersîv di hembêza peşeroje de ye.

Eğer emvegerin ser qîsa xweya serî, em dibinin kuji 50 salan zedetir e ku Kurdistanê bakûr, tu carî, keys û imkan bi dest nexistine ku li ser kultur, şax û wêren kûltûre, kultura me û problem û gelşên we raweste, 1ê bikolîne û 1ê hûr bibe.

Li ser rîya peşketine, ji bo hemû gelên cîhane û ronakbîren wan sê esas û mefhûmen bingehein hene, tarîx, kultur û ideoloji... (Bi ideolojiye mebesta min, îdeolojiya her texlît tevgeren neteweyî û çînî ye). Ev hersê

esas, tarîx, kultur û ideoloji, bemama kar û baren curbecur ên îro û dahatûye berpêş dikin. Loma li ser van esasan serwextî û zelalî divê. Bêguman, serwextî û serzelalî ne şixule rojek-du rojan yan demên kurt e. Je rewext û demen dût û direj, xebat i karen kûr û fireh divên. Bi vî awayî (bi xebat, lekolîn û berhem), di waren tarîx, kultur û ideoloji de, sere merivan zelal dibe û meriv dikare hem xwe û hem jî welat, gel û kultura gelaû welate xwe bi pêş ve xîne.

Îro, roj roja dagirtina valahî û kêmaniyên me ye...

n

Min dil heye ku ez di ve nivîsara xwe de îzêh û zanîna kûltûre, bi awaye forma jiyana gelekî, hinekî vekim. Bêşik, herwekîku hatiye gotin, gotina forma jiyana gel te mana pîr tiştan. Armanca min ne ew e ku bikaribim, biher awayî, li ser vê mesele hûr bim...

Di her welate de dan û standineke pîr xurt di navbera kultur û civate de heye. Ji ber vê yeke jî, 1êgerên civaknas (nemaze sosyolog, antropolog, etnolog, tarîxnas, arkelog û feylesof) tekiliya kultur û civate, ji bo gavavetî û lekolînen xwe, mîna hîme esasî û destpeke dibinin. Herwqeha kesên siyasî jî di xebata xwe de pîr giranî û ehimiyet didin vê tekiliye. Cima?

Ji lewre, kultur ne beşekî bingehîn ê abotîye û ne jî ye organ û mueseseyên civate ye. U ew ne beşekî ideolojiye yejî. Çarçewawe hîn firehtir e. Kûltûre mîna beşekî û perçeyekî ji bingeha aborî yan sergehe yan jî ideolojiye ditin, şaşîyeke pîr mezin e. Ji ber ku meriv bi kûltûre dijî, jiyana rojane bi pergalekî kûltûre biredixê dan û standînen hawirdora xwe li gora normen kultura civata xwe dimeşîne. Loma, mefûm, hebûn, binyat, giranî û tesîra kûltûre firehtir û kûrtir e. Kultur şeweyên bi rêxistin, tegihîştin, izehkirin û bi peşvebirina dan û standînen civakî ye. Ew di civate de diafire, form digire û li gora herikîn û peşveketina civate û çîn û tebeqeyên civate xwe diguherîne û tesîr li hîmên bingehîn ên civate dike.

Di lekolînen kulturî de dixuye ku du aliyên kûltûre hene; aliye pasîv û aliye aktiv. Aliye pasîv xwe di tekili, nerîn, nezûn, rabûn û rûniştin û hizir û fikirîna merivî de xwe nişan dide. Yanê di wan norm û pîvekan de ku meriv ji malbat, perwerî, rêxistin û dan û standînen civakî werdigire. Bêyî ku meriv xwe bieşîne, van norm û pîvekan werdigire û li gora wan dilebite, li xwe dike, dixwe, vedixwe, dinihere, nêzîkî li tişt û bûyeran dike. Digelvê aliye pasîv, îcar aliyekî aktiv jî

heye ku meriv bi zanîn, bi plan, bemame û armanc kûltûre bi pêş ve dixwe, diguherîne û ji bo feniomenen kulturî yê nû hîm û bingeh ava dike. Herkes di nav kultur û dan û şandinên kulturî de te dinê, mezin dibe û bi alîkariya xebat, rêxistin û dan û standînen civakî, kulturî û siyasî wê bi pêş ve dixwe û diguherîne.

Beşik e ku ji bo pêşvexistin û guhertina kûltûre, zanîn/zanebûn divê. Ji bo ku meriv di nav kultureke de were dine û bijî, zanebûn ne pewist e. Beyî zanîne jî ev yeka dibe. Jixwe meriv di nav civate de dijî û di nav tekiliyên civakî de ye. Lê peşvexistin û guhertina kûltûre (yane forma jiyana civate) be zanîn û zanebûne nabe.

Ji bo zanîneke vekirî û zelalî, meriv divê bizanibe ka hîmên bingehîn yê kulturî çi ne, jiyana civate û ev hîmên bingehîn di bîr û mejiye çawan çîh û form digirin... Ez dixwazim, li ve dere, bi kurtî behsa van hîmen bingehîn yê kulturî ku bingeha fikirîn û nerînen meriv in, bikim. Bi qasî ku ez dizanim, meriv bi van esas û pîvekan jêrîn difikire, dilebite, dixebite, dijî dimire;

1- Fikir, pîvek û normên wext, dem, dewrû dewrane: nêrîna demên kevnare û tarîx, nêrîna îro û dahatû (Peşeroje), herikîna wext û jiyane, domandina jiyane, zayin û mirin...

2- Yê kar û xebate: nêrîna ked û hêjahiya kede, afirîn, vekeşan û fekiyen ked û şixul, parvekirina kar û berhem û fekiyen wî...

3- Yên cîh û cîgehan: nerîna vejandin, avakirin, domandin û nûkirina cîh.war, ax û welet, prensîben bi rexistin û peşvexistina wan, mefhûmên nezbûn û dürbûne...

4- Yên meriv, merivahî û qerekerên wan: bîr û bawerîoyen li ser meriv û merivahiye, ferqên merivahî û nemerivahiye, li meriv, beden, giyan, xweşî û nexweşiyê nerîn...

5- Yên ez û ezitîyê: nerînen li ser daxwaz, mebes û mezinbûne, xwezî û hevî, xirab û xirabî, heval û hevalti, qereker, huwîyet, şexsiyet û h.w.d...

6- Yê hevkarî û tevkariyê: nêrinên li ser tekiliyên civakî û tê de cihe şexsan, şêwe û celebên hevkarî û tevkariye...

7- Yê civakî û fenomenên civakî: nêrinên di derheqa zanîn i îzehkirina civate, jiyîn, zîndekirin û vejîna civate, sînor û çarçeweyen "em", û "ewana", norm, pîvek û kategoriyan civakî...

8- Yê ehlaq û ehlaqiyê: nerînen li ser çeyî û xirabî, rindi ûnerindî, xweşî û kiretî, rastî û nerastiye...

9- Yê zor, hukim û idare: nerîn û kar û şixulên di warê bicîhanîn û bikaranîna hukim, îdare û pergalen wê, helwesta li hember iktidar û fermanan...

10- Yê ol, dîn, cîhan ûtebîete: nerînen li ser avabûn û heyîna cîhane, -bi aliyen xwe yê berbiçav û neberbiçav, his û pejnên li hember nexweşî û afaten tebîi, dan û standînen dînî, berberî ûwekheviyan fikrî...

11- Yênliser nêr û mê,jin û mêr: nerînen li ser cihe jin û meran di civate de, dan û standînen wan... Meriv dikare van esas û pîveken bingehevan yê kulturî ku di hizir, fikirîn û nerînen meriv de hene, hîn zedetir bike. Lê armanca min nîşandana hin esasan bû... îcar eger em bixwazin li gora van esasen kulturî, bi alîkariya hin gotinan, mîsalek ji bo civat û kultura kurdî bidin û bergeheke diyar û zelal berbeş bikin, ez bawer im, bergeheke weha de were pê; Med, Keldan, rizgarî, seyda, seyid, şêx, axa, beg, esir, koçer, bajarî berdelî, pişk avetin, newroz, mêrî, cot, pez, gisin, traktör, cömerdi, çikosî, kerge, beri, mizgevt, nimêj, zordariya derve, bindestî, nezani, peşmerge, çayxane, qiyamet, bermalî, hesp, kirîv, sawarû h.w.d... Bele, ji gotînen curbicur bergeheke weha... Emjixwe bipirsîn, gelo bergeheke weha bi van gotînan ji bo japonîyan, fransîzan, îngilîzan, afrîkayîyan yan jî ji bo amerîkalatîniyan çi îfade dike? Qet, tu tiştî. Ji bo wan bergeheke weha xerîb e. Gelo ev ji bo me kurdan çi îfade dike? Her tiştî. Ji lewre, em xwe di nav bergeheke weha de dibînin, em perçekî we ne. Evbergeh form û şeweyejîyana kurdan ber bi peş dike. Ya fikrî û ya rojane û civakî.

m

Bi ya min, kovara herî jîndar û bikêr ku piştî damezrandina Komara Tûrkiye, ji aliye ronakbîren kurdan derketiye, HAWAR e. Hê tu kovar û rojname kûrden Tûrkiye û Suriye, ji aliye xurtî û jîndariye, negihîştîye Hawar'e. HAWARji 1932-an ta 1943-an 57 hejmaren Kovare weşandine. Ewbi kurdî û bi frensîzi weşîyaye. Wekî ku min got, HAWAR bi reberîya ronakbîren Kurdistana bakur dest bi jîyana xwe ya weşane kiriye. Lê ne li Kurdistana bakur, li Suriye, şame. Zordariya dewleta tirk rê nedaye ku kurd bikaribin kovar, rojname û kitabên xwe li Kurdistana Bakur biweşînin. Kurd jî, bêçare, di derên din de xebatên xwe domandine. Di ware weşanan de HAWAR eser û berhema wana herî giranbiha û heja ye. Ewîro yekji afirîn û avahiyan me yê bedewî dewlemend e. anayê gorbêhîşt Celadet Alî Bedincan tevî bira û hevalên xwe (Kamuran Bedincan, Osman Sebrî, Qedrî Can, Qedrî û Ekrem Cemilpaşa, Hesene Hîşyar,

Nureddîn Usif-Zaza, Rewşen Bedincan û h.w.d.) Kovar diweşand.

Hemreş Reşo jî, bi alîkarî û şîreten Apê Osman Sebrî û redana Kamuran Bedincan û kurê Celadet Bedincan, Cemşîd Bedincan, karekî heja kiriye û Hawar careke din çap kiriye. Û bi vê xebata baş HAWAR gihîştîye roja me. Le mixabin ji hejmata yekemin ta hejmara 23-an îro naxuyin. HAWAR heta hejmara 24-an bi elfaba erebî û carina jî bi latînî weşiyaye. Di çapa nû ya HAWAR'e de ku H. Reşo dencistiye, bi tene hejmaren 24-57 hene. Hejmaren 1-23 te nîn in. Kesekî bikaribûya van hejmaran jî dencista ronahiye û orjînalên wan tevî wergerên wan ên latînî çap bikira, wê dê karekî hêja bikira.

Her tê gotin; dan û standineke xurt di navbera me û tarîxa me de pewist e. Me zanîn û hînbûna tarîxa xwe dive. Tu kes bereli, betarîx nabe. Tu kes bereli, betarîx bi pêş ve nare. Di navbera do-îro-sibe de, her gav, benên xurt hene.

Yekji kêmaniyên nifşên nû yên kurd ew e ku ewji tarîxa xwe bi dûr in yan jî hatine bidûncistin. Li ba nifşên nû, zanîna tarîxê pir kem e. Zordariya dewlete rê 1ê girtiye ku ewbikaribin xwe bi tarîxa xwe bigihînin. Dewlete, mîna her tiştî, tarîxa kurd jî qedexeyê kiriye. Piştî damezrandina Komara Tûrkiye, 1923, turkan dev ji bikaranîna tîpên erebî berdan û dest bi elfabeya latînî kirin, 1927. Wan nifşên xwe yên nû didibistan û xwendegehên de bi elfabeya latînî penverde kirin. Kurd jî, bivê nevé, di nav vê heyama nû de bûn. Ji ber ve yeke jî, nifşên kurd yên nû ku di xwendegehên tirkên de penverde bûne, elfabeya erebî nas nakin, je re biyanî ne. Be guman, evyeka hane ji bo kurdan bû darbeyeke mezin. Ji lewre benên tarîxî ku di navbera rabirdû û nifşên nû de hebûn, qetiyên. Nifşên nû hedfî bi hedfî tarîxa xwe bi dûr ketin.

Li mile din, dewletatirk, jibo nifşên xwe yên nû, çiku pêwist bû, kir. Hemû kitab, kovar, rojname ûweşanên xweyên ku bitîpên erebî bûn, wergerandin tîpên latînî; ji bo ve yeke enstîtusiyon damezrandin, bi hezaran tişt dencistin û piraniya eseren xwe yên kevn parastin. Kitaxanên tirk yên mezin bi kitab, kovar û rojnameyên kevn tijî ne.

Lê bele, kurd ji vê teke bepar man. Ne ku bi tenê ew bepar man, eser û berhemên ku di destê wan de hebûn jî, bi êrîşên dewlete, ji destê wanderketin û windabûn. Kurdan ne dikarîbûn eseren xwe biparezin û ne jî eserên xwe, ji bo nifşên nû, wergerînin tîpên latînî. Loma ehemiyeta HAWAR'e girîng e. Bi alîkariya wê û berpirsiyare we Celadet Bedincan, kûrden ku bi zaravaye kurmançî dipeyivin derbazî tîpên latînî bûn. Ev yeka li hemberî siyaseta û assîmilasyona dewleta tirk gaveke mezin bû ûji bo nifşên nû alîkariyeke hêja bû. Îro em, nifşên nû, kuji tîpên erebî bidûr in, bixêra rêvekirina HAWAR'e dikarin bi kurdî bixwînin û binivîsînin.

HAWAR'e rê li siyaseta dewleta tirk girt ûji nifşên nû yên Kurdistana Tûrkiye re alîkariyeke mezin kir. Le digel ve yeke jî, heyinên kevnare, her wisan, li cîhên xwe man. Eser û berhemên kevn ku bi tîpên erebî ne, ranegihîştin nifşên nû. Bi hezaran kitab û bi dehan rojname û kovaren kurdî ku bi tîpên erebî derketine, hene. Piraniya wan li Kurdistana Iraqê weşiyane. Le ew jî bi tîpên erebî ne. Kurdistana Tûrkiye û nifşên nû ji van kitab, kovar û rojnaman bêpar in.

Di roja me de, yek ji berpirsiyariyên me yên herî bingehin ew e ku em hewl bidin û eser û berhemên xwe ji elfaba erebî wergerînin elfaba latînî. Bi vî awayî benên dinavbera tarîxe û nifşên nû de, jinû ve, tên pe û hînge nifşên nû dikarin xwe li tarîxa xwe bigihînin, hîn xurttir 1ê hûr bin û betir serwext bin. Ji bo ku gotinên min çewt neyên fahmkirin, ez divê, li vê derê, paragrafê vekim;

Nasîn û zanîna tarîxe, ne nasîn û zanîna reqemên hin tarîxan e ku hînge hin hedîse qewimîne. Tarîx, bûyer, raperîn, serhildan, şikestin, lebat û herikîna civate ye. Yanê yekgîredana wan e, mozayîkek ji wan e. Ew ne

bi tene ji rastî û rindiyan û ne jî bi tenê ji xirabî û çewtiyan hatiye pe. Ev hemû di nav tarîxe de hene. Ji bûyereke tarîxî dikare pir encam û havilen cihe derkevin Meriv li gora zanîn, metod û nerînen xwe, ders û havilan ji tarîxê derdixe. Lomajî, gava ez dibejim ku em tarîxê bizanibin û 1ê vegerin, evgotina min naye wê manê ku em divê tarîxê, bi her awayî bipesînin. Mîna tarîxen hemû gelan, di tarîxa me de jî rastî-çewtî, rindî-xirabî di gel hev de ne. Ji bo me, ya girîngtirîn, zanebûna wan hemûyan e, zanîna tarîxê û yekseriya wê ye. Gelo em ê xwe bi kîjan havil, encam û dersan bigihînin, çijê dencin? Evyeka êdîbi nêrîn û pîveken me ve giredayî ye. Le bele, zanîn û zanebûn hewce ye. Berî her tiştî zanîn pewist e.

Derde zanîne ne bi tene derde me yê iroyin e. Do jî her wisan bûye. Celadet Bedincan Beg di nivîsara xwe ya bi nave Se Tarîxen HAWAR'e, 15 Gulan 1932-18 Tebax 1935-15 Nîsan 1941 de (hejmar 27, 15 Nisan 1941) weha dinivîse;

"Ev bend ji alîkî dîrokiya HAWAR'e, ji aliye din pronivîsa xebata me ye. Beriya ku ez ve biqedînim, herwekî di destpeke de min gûî û gazinden xwe ji kûrden zona û nezana kir, di xelase dejî, eze wezîfen wanji nû ve peş wan bikim. Tişte ko min dive ezji we re bibejim, bi kurtî ev e:

Hînbin. Hînbin. Hînbin.

Hîn bin. Hîn bin Hîn bin"

Dîsan di eynî hejmare de, bermaliya Celadet Bedincan Beg, Rewşen Bedincan jî, jijin û keçên kurdan re weha dinivîse:

"Xu;erienmin en delal, henvekî honjî dizanin derde milete me ye mezin û xedar nezanî ye. Nezanî nexweşiyek e, dermane we zanîn e. Nik miletenxwudan hikumet û teşkilat ve nexweşiye di xêstexaneyine xisûsî de derman dikin ûji wan xestexanan re dibistan dibejin. Mamoste, byîşken we xestexaneyê ne. Milete me ne xwedîye van xestexanan e. Milete me, miletekî be teşkilat, be xwedî û serî, miletekî bela vala ye. Le dymine meye mezin, e mezûr nezanî ye."

Nezanî... wele dixuye, mîna îro, do jî nezanî dijmineke mezin bûye. Zanîn, zanebûn... yek ji dermanen me yên bingehin e. Ê ez bawer im, hê demeke dirêj jî, em ê ji derde nezaniye (kemaniya zanîne) binalin.

IV

Li vê dere, me şerhek li ser zanîn û zanebûne dive;

dema meriv li ser zanîn û zanebûne dipeyive, dinivîse, dive nekeve nav şaşiyeke mezin. Sînor û çarçewên zanîne ne berbiçav in. Ew li gora kes, hêz, kategori, cîh, dewr û wextan tên guhertin.

Zanîn û zanebûn... Lê li gora ke û çî?

Her meriv li gora xwe, xebat û tekiliyên xwe zane ye.

Ew hin tiştan dizane, hin tiştan diafirîne û hin tiştan bi rê dixîne. Herkes diware xwe bîrewer e... şivan di şivaniya xwe de, nivîskar di nivîskariya xwe de, necar di neçariya xwe de, ramangir di ramanen xwe de, peşmerge di pêşmergetiya xwe de û mamoste di

mamostetiya xwe de zana ye. Ne şivan ji nivîskar biçûktir e û ne jî ramangir û serok ji necar mezintir e. şivanekî ji nivîskarekî hezar car çêtir çêre, avdan û beriya pêz dizane, hezar car çetir bi stranên kurdî dizane û libilûre dixê. Le henveha şivan jîji nivîskar ne hejatir yan mezintir e. Hemû kes di civate de xwedî rolek e, herkes fonksiyonek bi cîh tîne.

Ronakbîr û sosyaliste îtalî Antonio Gramsci di vî ware de weha dinivîse; "her meriv karekî ronakbîr bi cîh tîne. Ango meriv bi xwe feylesof, hunermend û xwedî daxwaz ûmiraze..."

Ji ber vêyeke, meriv dive xwe ji pozbilindî û fortên ne di cîh de bipareze. Meriv dive xwe mezin nebîne û bi nizmahî li kesî nenihêre. Li gora peşmerge, ramangirekî diwarê şer, êrîş û xwe parastina çekdarî de nezan

e. Li gora ramangir j i, peşmerge di warê fikir, ideoloji û ramanan de nezan e. Le di esasê xwe de, herdu jî zana ne. Û bi hevkarîya herduyan, hez û quwetek te pê,

Û tiştêkî din; ew kesê ku di ware xwe herî zana ye jî, heta radeyeke, nezan e. Ji ber ku pîvan û sînoren zanîne nîn in.

Le bele, eğer emvegerin ser mesele, merama min a li ser zanîn û zanebûne, zanebûneke civakî ye. Yane tiştên ku dikarin civatek bi pêş ve bixin û pê1a zanebûna civate berzîr bikin. Henveha, gotinên min.

Ji bo kesên ku xwedî rol û fonksiyoneke civakî ne. Dîsan A. Gramsci li ser vê yeke weha dinivîse, "Hemûkes zana ye... le herkes biqasî ronakbîran ne xwedî roleke civakî ye."

Baş e, zanîn û zanebûn bi xwe çî ne? Ewçawantên afirandin, derdikevin hole, çawan di kom, ref û kategoriyan civate de bi cîh dibin û bi şax ûber dibin?.. Bi qasî ku ez dizanim, civat yekgirtina hal, hewal û rewşên têvel û tekel e. Rewş, merc û setten cûda civate pek tîne. Di van rewş û hoyên curbicur de meriv bi rôlen cûda, ji bo armancên cûda beşdari li tevgera civakî dikin, tecrûbenin bi dest dixînin. Di her civate de, rewş, hal û şertên ji hev pir cihe hene û piraniya merivan, kêr yan zêde, bivê nevé, di nav van rewş û şertan de ne.

Di civateke mîna ya me paştmayî û bindest de, rewş, hal, hoy ne ewçendji hev cihe û rengareng in. Ewpirbi sînor in û bi hev dimini. Yanê rewş, hal û hoyên j i hev cûda kem inûcudatiya wan ne zêde ye. Ji ber vê yeke jî, beşdariya merivan ya civate Kem û bi sînor e. Be guman, beşdariya civakî ligora çarçewa rewş, hal û hoyan e.

Binyat, jêder û kahniya zanîn û zanebûne beşdariya merivan ya civakî ye. Meriv bi hin şewe û awayan li civate beşdari dike û hin tecrûban tîne pê, bivîawayî zanîn û zanebûne diafirîne û civate dewlementir dike. Meriv dikare bibeje ku pekanîn û afirîna tecrûban ku bingeha zanîne ye, bi du şêweyan te pê; yek, meriv bi xwe di civate de beşdar e û bi beşdariya xwe hin tecrûben şexsî tîne pe û bi vî awayî zanîneke şexsî û xweser diafirîne. Bê şik, nerîn, nêzbûn, fantazî û daxwazen meriv bi xwe jî pergalênafirîna zanîna şexsî ne. Zanîneke weha şexsî "dewlemendiyeke nerîne û perspektiveke birbirine" dide merivan. Meriv bi vê dewlemendî û perspektive libûyeran û hawirdora xwe dinihere. Hin kesên ku rol û beşdariya wan a civakî cûda ne, dikarin bi awayekî pir cihe li bûyereke biniherin û li hember wê bûyera taybetî xwedî awir û fikrên ji hev pir cihe bin. Lomajî, meriv dikare bibeje ku riyên bi destxistina zanîne j i hev cihe ne.

Şêwê din ê pekanîna tecrûban û afirîna zanîne jî, der û dor e. Meriv bi dan û standînen xwe yê civakîjî dibê xwedî zanîneke. Henvekî ku te zanîn, meriv di civate de ne bi tana sere xwe ye. Civat kollektîv e, te de endamên dinjî hene. Meriv bi van endamen din ên civate re dijî, bi wan re ye; biwanre dipeyive, radibe, rûdine, dan û standînen curbicur tîne pe, dixebite û bi wan re diafirîne. Meriv ji bîr û bawerî, fikir û dîtinên wan tiştên nû werdigire û yê xwe jî dide wan. bi vî awayî, zanîn her û her diafire, vedikeşe û vedije. Yane bi alîkariya mesaj, sembol û pergalên civakî, meriv zanîne werdigire û dide.

Perspektîv û mesaj en civakî du aliyên zanîn û zanebûne ne. Bi perspektîv û mesajan, meriv tişt, bûyer û rewşên cihe qebûl dike yanjî red dike, 1ê beşdari dike yan nake, dibê xwedî peşniyar, bi pêş ve dixîne, diguherine û her gav sentezen nû diafirîne. Li ve dere, em dikarin bibejin ku kultur yekitiya perspektîv û

mesaj en civakî ye jî. Yanê ew, zanîn û zanebûna yekgirtî ye. Di kultureke de, hin alî û wêren kulturî ne bi tene ji aliye kesekî, 1ê bele henveha ji aliye hin kes û hêzên din ên civate jî ten zanîn. Evyeka, bi baweriya min, ji bo ragîhandina mesaj û daxwazan gelek girîng e.

Ji ber ku mesaj û daxwazen ku meriv bi re dike, dive bi cîhe xwe bigihen. Wekheviya kulturî di eynî wexte de te mana wekheviya meraq, daxwaz û pîvekan jî. Kultur û tevgera kulturî di nav dan û standinen weha xurt de ne ku tê de meriv, bivê neve, tecrûbe û zanînen xwe radigihîne hinekan, tecrûbe û zanînen hinekan werdigire û bi alîkariya ders û tecrûben dervayî xwe, form û şêkil dide tecrûbe û zanîna xwe.

Lê em divê ji bîr nekin ku, diwelatû civaten mîna me bindest û paştêmayî de, ji ber kêmaniya zanîn, tecrûbe û perspektivên ji hev cûda, meriv mesajên hîn hesantir werdigire. Iknakirin û bi rekkistina merivan hîn hesantir e.

V

Bele, emniha careke din li sere rawestin; diwelatên wekî ye me paştêmayî û bindest de, beşdariya merivan ya civate pir kêr û pir bi sînor e. Ji ber ku civat ne aktiv e û ne pîralî ye û hal, rewş û hoyên cûda te de kêr in. Encam û havilen ve yeke, bê guman, kêmani û bi sînorbûna perspektiv û mesajên e. Yane di welate me de sert, merc, hoy û rewşên curbecur kêr in, loma jî tecrûbe, zanîn/zanebûn, perspektiv û mejasên curbecur kêr in. Pêlê azanebûne nizm e. Em mesajên hevûdu bi hesanî werdigirin. Em bi çend gotinên sivik, hîç û pûç dikarin hevûdu ikna bikin û ji bo tiştên herî nexweş hevûdu bi re xînin. Di ve pela nizm de, em, kêr zêde mîna hev in. Zanîn û zanebûna me ya yekgirtî û mûştêrek li ser him û beşdariyên bi sînor yê civakî

ava bûye. Û lomajî hem çarçewa wê û hemjî naveroka wê pir teng e.

Rola ronakbîrên kurd jî di vê nûkte de pir girîng e. Pêlê azanebûna welate me nizm e. Ji ber sebeben jorîn, çarçewa we teng e. Ronakbîr jî di vê niqte de divê li dijî van kêmanî û nizmahiyan rawestin. Wezîfa wan avakirina xebat û tevgerên ronakbîrî ye da ku pela zanîne berz be. qehîm be, kûr û xurt be. Wezîfa wan, zedekirina sert, merc, hoy, hal û rewşên civakî; betirkirina beşdariya merivan ya civakî; bi destxistina tecrûben nû û curbecur û zedekirina perspektiv û mesajên curbecur e.

Erk û wezîfa ronakbîrên kurd ew e ku ew bikaribin çarçewa zanîn û zanebûna kurdî firehtir bikin, pela zanîn û zanebûne bilindtir bikin... Heta ku hal, hoy û rewşên cîhe di civate de zêde nebin, meriv betir beşdari li tevger, merc, sert û rewşên civakî kenin û heta tecrûbe, perspektiv û mesajên nû û curbecur zêde nebin, civat tu carî nikare hevsare nezani, neçarî û bindestiye biqetîne. Civateb paştêmayî û bindest, civaten girtî, nexweş û cemedîne. Nebi tene ji aliye aborî, henvehaji aliye bîr, fikir, raman, bawerîjî, ewpaştêmayî ne. Ew mîna ava ron in, naherikin. Ji ber ve yeke ye ku meriv bi hesanî mesajên basîdên hevûdu werdigirin û tiştên ne îşê aqilan dikin.

Meriv bi hesanî mesajên basîd, sivik û ji aliye zanîne ve pir qels werdigirin. Le ev nayê we mane ku civat bi peş ve dere. Naxer, peşveketin bi tene, bi sentezên ku dikarin biguherînin û bi harmoniya hal, rewş û şertên cûda mumkin e.

Bele. gotina min ev e; me sentezen curbecur û nû ku maqûl in, demokratik in, li pey avakirina civateke rengareng in, divê... Ev celeb bîr, fikir û sentez ku dikarin me, gelem, welate me bi peş ve bibe, hewce ne.

Di vî warî de, ronakbîrên kurd dive bi rol û wezîfa xwe rabin û wan bi cîh binin. Heta îro, li her derî, ronakbîr xwediyê se esasan bûye;

1- Ronakbîr dan û standineke xurt, kûr û fireh bi civat, gel û kultura xwe re aniye pe. Ewî bi hîs û mêjî, bi daxwaz û xebata xwe civat, gel û kultura xwejiyaye.

2- Ronakbîr reberiya bîr, fikir, raman û dan û standinen nû kirine. Ger pratiki, ger fikri. Dan û standina ronakbîre nûjen, her gav, bi ifşên kevînan ên ronakbîran re hebûye. Le ew mîna wan nebûye, li ser riya wan,

1ê ji wan cihe bûye. Wî hem nifşen kevn parastîye (ji ber kirin, eser û berhemên wan ên baş û qenc) û hem jî rexnegir bûye (ji ber kemani û çewtiyên wan).

3- Ronakbîr her gav, bi ronakbîrên din re, dan û standineke xurt û pozîtîv aniye pe, ji wandîtin û mesaj wergirtine û mesajên bîr û baweriya xwe ragihandiye wan. Bi alîkariya sentez, organ, mûesese û rekkistin, hemû bi hev re, wan "zanebûna yekgirtî" bi peş ve birine.

Bi van yekan û yên din ên mîna van, ronakbîran, li

her aliye dine, rola xwe ya bîreweri û civakî bi cîh anîne... Bi baweriya min, ji ronakbîrên kurdan rejî ev yek divên.

Li jore min gor ku di civata me de bîr, dîtin, mesaj û perspektîv bi sînor in. Ev yek ji bo ronakbîrên Kurdistana bakur jî rast e. Ew jî te de ne. Sedemen kêmanî û bi sînorbûne ber bi çav in; zordariya dewlete. Zordariya dewlete re li herikîna civata me girtiye. Ji pir û pir mêj ve ye ku herikîna civata kurdî giran û hêdî ye. Ronakbîrên me jî fekiyên herikînen civakî yên welate me ne.

Bê guman, heta ew benden ku re li herikînen civakî yên welate me girtine, neyên tekdan, herikînen xurt, serbest û azad bi cîh nabin. Ji ber vê yeke, re, rekkistin û bernamên siyasî pir pewist in. Le, herwekî te zanîn, heta tevger, rêkkistin û bêmamen siyasî ji aliye xebat û beşdariyên din ên civakî neyên tahmdan û tekûz kirin, tu havil bi dest nakeve, ked vala dere. Jixwe giringiya beşdariya civakî, ronakbîrî û çandî di virde ye.

Ji bo her tiştî bername, plan û program divê... Ji ziman, tarîx, edebiyat, çand, hûner, musîk, xebat û lekolînen civakî, tevgerên jin, xort, kal û pîr û meslekî û h.w.d. re bername û xebat dive. Li gora her aliye civate, xebatên pîralî divên. Ev, destpeka pîralîbûne ye. Bitene, bivîawayî, beşdari, tecrûbe, perspektîv, mesaj û zanînen curbêcur derdikevin hole. û bi tene hinge "zanebûna yekgirtî" dikare bibe pîralî û xurt. Hinge pelawê bilind dibe û çarçewa we fireh dibe. Bi kurtebirî; berî hewr tiştî bername, plan û programên civakî, çandî, edebî, siyasî. Piştî, li gora wan, xebat û beşdariyên curbêcur û bi dû re jî, encam, netîce û havilen curbêcur ku "zanebûna me ya yekgirtî" bilind dike...

Mebesa min bi van rezan ev e; diyalog û pewistiya diyalogan...

IV

Yekji aliyên baş ênzimane kurdî, rakeşana peyv û gotinan e. Peyv û gotin hevûdu radikeşînin û bi alîkariya 1êker, gîrek, daçek û qertavan, di cîhên cûda de, bi manayên cûda, tên bikaranîn. Mesela gotina kar.

Kar bi alîkariya "alî" dibe alîkar, bi alîkariya "hev" dibe hevkar, bi alîkariya "bi" û "anin"ê dibe bikaranîn, bi alîkariya "cot"ê dibe cotkar... Kemal Badilî'ye rehmêtî di kitaba xwe ya bi nave "Kürtçe Grameri", 19ê5, de baş nişan dide.

Hevpeyvîn jî yek ji wan peyvên rakeşandî ye.

Hevpeyvîn bi gelemperî di cîhe inteviu'ya awrûpayî de te bikaranîn. Helbet, ew di dewsa inteviu'ye de jî dikare were bikaranîn. Lê, gelo meriv vê gotine di dewsa diyalogedêjî nikare bikar bîne?..

Bele, me diyalog dive. Ji kes, hêz, tevger, çîn û kategoriyan Kurdistane re diyalog divê. û bi taybetî jî ronakbîrên kurdan re diyalog divê. Welatê me ji bo her tiştî hewcedare diyalogan e. Û ji ber rolên xwe yên civakî, ji her kesî betir, ronakbîrên kurd hewcedare diyalogan in.

Ronakbîr ew aliye xwe ye siyemîn ku min li jore qal kiribû, bi alîkariya diyalogan bi cîh tîne. Megot, ji me re bername, beşdari, tecrûbe, perspektîv û mesajên curbêcur hewce ne. Lêbi qasî van, diyalog jî hewceye, pewist e. Eger di navbera van tişt û tevgerên curbêcur de diyalog tûne be, hinge dîsan "zanebûna yekgirtî"

bi pêş ve nare. Ji lewre, sentezên nû û konstruktiv dernakevin. Di welaten paştmayî û bindest de, meriv mesajên hevûdu bi hesanî ji hev werdigire, 1ê bêyî sentez, netice, encam û havilen nû...

Di navbera tiştên curbecur de, dan û standînen xurt pewist in. Erk û wezîfa vê yeke jî li ser mile ronakbîran e. Ronakbîr, bi rôlen xweyên civakî, reberên civate ne. Beri herkesî, ronakbîr dive di navbera xwe de diyalogeke xurt û jîndar pek bînin. Heta ronakbîr di navbera xwe de diyalogan ava nekin, ew nikarin di navbera kes û hêzen din dejî diyalogan bînin pê. Ji ber ku, digel berberî û dijîtiyên xwe, dîsan ew di civate de kategoriyeke pîrgirîng in.

Ronakbîr, bêyî diyalogên jîndar, nikare bibe ronakbîr. Hinge aliyekî wî/wê kêm e. Rast e, gava ronakbîr eser û berhemên xwe diafirîne, ew bi tena sere xwe ye. Ew bi tene diafirîne. Le li mile din jî ew bi dinya derve re di nav dan û standîneke xurt de ye. Bi tene diyalogen jîndar û xurt dikarin re li afirîna eser û berhemên heja veke. Yanê ronakbîr dive, bi bawerîya min, li milekî ronakbîrekî xweser be û li milekî jî ronakbîrekî yekgirtî û kollektîv be. Bala wî/wê li derve be, ew mesajên der û dora xwe û yên dervayî xwe werbigire, wan bikole, 1ê hûr beûbikar bine.

Bê guman, dan û standîna diyalog bi tekiliyên şexsî ava nabin. Meriv çiqas jîr dibe bila bibe, ew nikare her kesî bibîne, xwe bi her derî bilezîne û her erk û wezîfe bi cîh bine. Naxêr, li sere cîhane, hê tu kes evcend bihez û zîrek nebûye. Re û şeweyên diyaloge cihe ne; weşan, organ, enstîtusyon, konferans, tevger, rekkistin... Bi rîya van, ronakbîr dikarin bi hev re û bi derveyî xwe re diyalogan bînin pê.

Di heyama me ya nûjen de, meriv diyalogen fikirî, siyasî, çandî, edebî û civakî bi alîkariya organ û rekkistinên ava dike û bi re dixe. Ev organ û mûesese ew cîh û war in ku te de diyalogen ku "zanebûna yekgirtî" bi pêş ve dixîne, ten pe.

Di dawîya nivîsara xwe de, ez divê, ji bo diyalogen weha, li gora bawerîya xwe, şertên pewistjî binivîsim; demokrasi û tolerans. Yanêji boku diyalogen biker û heja li dar bikevin, em divê demokrat bin û xwedî toleranse bin.

Ûon, 1983

Guherînen cîhane û kurd

Beri niha bi çendêke şaire ereb Adonis hatibû Swede. Kiteba wî «Aghani Mihyar ad-Dimashqi» bi swêdî derketibû û Adonis ku ji Suriye ye, li Lubnane demeke direjjiyaye û niha li sirgûne, li Parîse dijî, bi hinceta weşîna kitaba xwe hatibû Swêdê. Şeveke ez, Adonis, nivîskare tirk Demir Özlü û şaire kurd Şerko Bêkes li restoraneke li hev civiyan û li ser hal û hewale cîhane û Rojhelata Navîn hinekî peyivîn. Tiştên ku ji we sohbeta xweş û germ derdiketin, ev bûn;

- Cîhan ji binî ve diguhere. Rûpeleke tarîxe te girtin, rûpeleke nû vedibe. Ew blok û sistemen ku heta niha cîhane di navbera xwe de parve kiribûn, hedî hedî tek derin. Hîmên peyman û lihevhatînen mîna Sykes-Picot, Lozane, Molotov-Ribbentrop, Yalta, Tehran, Potsdame hildiweşin û re li peymanên nû vedibin.

- Di vê guherîna mezin de mejî, bir û bawerî, nêrîn û pîvan jî diguherin. Nerîn û pîvanên ku me heta niha pe tevgerên xwe bi re dixistin, diguherin. Termên wekî peşverûtî, paşverûtî, merivahî, demokrasi, hevaltî û biratî, enternasyonalîzm û h.w.d. şekil û naverok diguherînin.

- Ev guherîna gerdûnî de -bivê, neve- tesîr li navçeye ku em, kurd, ereb, tirk, faris, cihû te de dijîn, bike û navçe û rewşa îroyîn ya navçe de hedî hedî biguhere. Lê bele, ev guherînen ku dê li Rojhelata Navîn biqewimin, mîna guherînen Rojhelata Ewrûpayê nebin. Herwekî ku te zanîn, di guherînen Rojhelata Ewrûpayê de, ji Romanyaye pê ve, li tu derî xwîn nerijîya û ev guherîn bi şeweyekî demokratîk hatin pe. Le, li Rojheleta Navîn

ku warê neçarî, paştmayîn, antî-demokratîzm,

begavî û zordar û dîktatoren biçûk e, dê xwîn birije. Ji ber sedemên tarîxî, dînî, siyasî û civakî, guherînan Rojhelata Navîn de bi xwîn be û mîna heiekaneke hemû navçe bihejîne.

- Merivdiveji bo van guherînan hazir be da ku çaxa pela guherînan rabû, meriv di bini de nefetise û li ber pele nere. Beri herkesi jî kûrden bedewlet, bêquwet û jihevketî dive hazir bin.

«Kurd divê hazir bin...» Lê çawan? Bi çi awayî? Çi dive? Meriv dive çi bike?..

Du roj bi dû wê şeva xweş re, sere min bi we sohbeta bisûd û bi pirsên jorîn tijî, ez çûm konferanseke navneteweyî [21-23.09.90] ku PEN-kluba Swede amade kiribû. Gelek nivîskar û ronakbîr, swêdî, danmarkî, fînî, amerika-latînî, afrîkayî, rus, çînî, polonî, letonî, ermen, ereb, faris û kurd, li wê dere gihîştibûn hev. Yek ji babeten konferanse «Guherînan cîhane û rewşa zimanen bîndest û biçûk» bû.

Gava li ser vê babete hat peyivîn, be guman, li ser zimane kurdî û rewşa zimane kurdî jî gelek tişt hatin gotin. Zimane kurdî ne zimanekî biçûk e, ew zimanekî kevn e û ji aliye 20 milyon merivî tê peyivîn. Ji bo pêşxistin û nûkirina zimane kurdî gelek tişt jî çêbûne. Herwekî dr. Kemal Fuat di nivîsara xwe 'The origins, development and state of the kurdish language' [Yearbook of The Kurdish Academy 1990, hejmar 1] de behs dike, ronakbîren kurdan hewl dane ku zimane xweyê zikmakî bi peş xînin. Bi taybetî TewfikWehbî [1891-1984] û Celadet Bedincan! 1892- 1951] di ware zimanzanistiya kurdî de, Abdullah Goran[1904-1982] di warê zimane şîir de û Ibrahim Ehmed[1914-] di ware zimane pexşan de xebatên heja kirine û berhemen baş dencistine. Lê digel vê çende, zimane kurdî zimanekî perçiqî, bîndest, jihevketî û paştamayî ye. Ji ber rewşa siyasî ya welate Kurdistanê, zimane kurdî re nabîne ku

xwe bi heyama nû bigihîne, xwe nû bike û nîre jihevketî û paştamayine ji ser xwe baveje. Lê ev rewş dê heta kenge dewam bike? Di ve guherînan mezînan de cihe zimane kurdî likû ye? Çîre û şans liber zimane kurdî hene? Ji bo avetina nîre kambax yê jihevketin û paştamayine çi divê? Zimanzan, ronakbîr, nivîskar û

rojnamevanên kurd dive çi bikin? Cîhan û ronakbîr û nivîskaren cîhane ji bo zimane kurdî divê çi bikin?.. Evjî, dîsan, çend pirsîyar bûn ku li konferanse hatin pêş. Û ev pirsîyar îroj çendî jî wan pirsîyaren herî girîng in ku li ber me ne û je re bersiv û xebat divê.

Bi kurtebirî, cîhan bi lez û bez diguhere û her tişt ser û bine hevdibe. Cihana kevnar û pîrkirase xweyê kevn ji xwe dike û kirasekî nû li xwe dike. U herkes li her aliye cîhane sere xwe bi van guherînan dieşîne û hazirî li pêşerojê dike. Bi qasî ku ez dibinim, di vî xebate fikirî û kirdeyî ye hazirîyan de li tarîxa xwe veşerî cîhekî esasî werdigere. Herkes li xwe û tarîxa xwe vedigere. Herkes li xwe, hebûn, huwîyet, ziman û çanda xwe vedigere. Gelên Baltîkî bi doza welat, ziman û çanden xwe radibin. Baskî, katalanî û galîsî dixwazin mafên xwe yên neteweyî firehtir û kûrtir bikin. Fransîzên Kanadayê û flamanên Beljîkî ji bo parastin û pêşveşerîna ziman û çanda xwe qanûnen nû tînin pe. Meksîkayî li hember nîre zimane amerîkayî/îngilîzî tedbîrên nû distînin. Gelen biçûk yên Yekîtiya Sowyetê, macaren Romanyayê, korsîkayîyên Fransayê, tirken Bulgarîstane, arnavutên Yugoslavyayê, ermenên Qafqasyayê, tîbetîyên Çîne, erîtreîyên Hebeşîstane, berberîyên welatan Mixrîbe û gel û neteweyên din yên bîndest bi doza mafên xwe radibin û ji bo avakirina pêşerojê çêtir û ewletir li tarîxa xwe vedigerin.

Li xwe û tarîxa xwe veşerî jî ber gelek sedeman peyist e. Sistem û bloken ku îro hene û cîhane di nav xwe de parve kirine, li ser neheqîyan, li ser xwîna gelek neteweyî û gelî, li ser perçekirina gelek welatan ava bûne. Denge gelek gelî hatiye birin, bi dare zore perda nîzma, tirs, bedengî û bexîretiyê li ser gelek neteweyî hatiye rakîşandin. Tarîxa gelek gelî hatiye guhertin,

gelek gel û neteweyî tarîxa cîhane hatine dencistin û avêtin. Ew peyman û lihevhatinên ku di navbera serdestan de hatine pê, şêkil û dûzaneke nû dabû cîhane. Lê li ser neheqîyan pir û pir mezînan. Tarîx bi

neheqiyên tijî ye. Neheqiyên tarîxî ten pe û diqewimin. Lê evneheqî tu carîji bîr nabin û heta ev neheqî rast nebin, birin necebirin merivahî, tarîx û wext her û her bi birin e, bi kul e.

Guherînen roja me re dide ku neheqiyên tarîxî ji meydane rabin û kul û bînnen merivahî û tarîxe bicebirin. Jaîr û nivîskare meksîkî Octavio Paz di berhema xwe «Le Labyrinthe de la solitude» [Xaçeriya Tenetiyê] de dibêje ku ziman, gel û neteweyên bindest her gav di keleka tarîxê de jiyane. Welat û dewletên mezin û serdest re nedane ku ev ziman, gel û neteweyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxê de bilîzin. Rola navendî ya welat û dewletên mezin û serdest bûye.

Lê îroj. guherînen cîhane re dide ku ev ziman, gel û neteweyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxa pêşerojê de bilîzin. Di tarîxa merivahiye de, heye ku ev cara yekemîn e ku ev gel evçend nezîkahî li fersend û îmkânên guherîna qedera xwe dikin. Ji ber vê yekê herkes li tarîxa xwe vedigere da ku bikaribe doza huwiyeta xwe bike û bikaribe roleke navendî di tarîxa pêşerojê de bilîze.

Li gora gelek pispor û zanayan, dînya îroj ber bi desentralîzasyonê ve biçe. Desent-ralîzasyonê ku neheqiyên tarîxî ji hole radike û ewlehiyekî metin ji bo mafên gelen bindest û biçûk tîne pe û rê dide ku ev gel û netewe bikaribe, bi rastî, «Danezana Gerdûnî ya Mafên Merivan» dijiyana xwe yacivakî û siyasî de bi cîh bîne. Nemaze benden 2. û 21. ku li ser mafên serbestiya kesên û neteweyan in.

Lê li ve derê tiştêkî heye; ji boku gel û neteweyên biçûk

û bindest bigihen van mafan, ew divê bi yek bin. Her netewe dive yekitiyê metin û bi quwet bîne pê, daxwazên xwe yê neteweyî zelal bike û bi her awayî yekîtî û hêza xwe nîşan bide. Ji ber ku zimane navneteweyî ye çareserkirina mesele, kosp û astengan hê jî zimane yekîtî û hêz û quwete ye.

Gelo kurd di vî warî de li kû ne? Ew di kîjan konaxî de ne û çî dikin?

Rewşakurdan liber çavan e, je re gotinên direj nave.

Ji bervajiyê pêşveçûn û guherînen cîhane, rewşa kurdan ne tu rewş e. Ji bervajiyê yekîtî, hez û quwetekî yekgirti, kurd di her warî de ji hev ketine û nikarin xebat, gotin û daxwazên xwe yê curbecur bikin yek. Ez ne bawerim ku ji ve rastiya tahl re mîsal hewcene. Di rewşê weha de, tirs min [û tirs gelek kesên din] ew e ku kurd dîsan ji pêşketin û guherînen gerdûnî bêpar bimînin û gava pêla guherînan li navçeyê rabe, ew li ber lingan biçin. Eynî mîna heyema şerê yekemîn yê cîhane. Hinge jî cîhan bilezguherî. Lê ji ber perçebûna pîralî, kurd nikarîbûn bigihîştina mafên xwe. Dewsa ku em bigihîjin mafên xwe, welate Kurdistanê bû goristan, bi qasî nîv milyonî kurd hatin kuştin û piştî welet şikest, ew bû çar pençe.

Bi hêviya ku tarîx dubare nebe, min dil heye ve nivîsare bi du rezên Adonis biqedînim;

«Ji seven avis re

ez welatekî diafirînim ji xweliya tarîxe»

Armanc, hej. 109

Huwiyeta Neteweyî

Li ser pîrsa huwiyeta neteweyî peyivîn hem pîr hêsan, hem pîr zehmet e. Pîr hesan e, ji ber ku em hemû dizanin ku her netewe xwediyê ziman, çand, tarîx û welatekî xweser e. Ev mefhûm jî bigehen huwiyeta neteweyî ye. Pîr zehmet e, ji ber ku meriv nikare, bi çend gotinan yan jî bi çend "şerhen" sathî bersîva pîrsen Em kî ne? Em çî ne? Em jîkû ten ûber kû derin? bide.

Yekji wan nivîskar û filîzofên ku sere xwe bi pîrsen weha û bi mesela huwiyeta neteweyî dieşîne, nivîskare meksîkî Octavio Paz e. Herwekî ku te zanîn, vî nivîskar û şaire giranbiha îsal xelata Nobele jî wergirt. Ji ber ku bi henceta xelata Nobele, li ser Octavio Paz pîr hatiye nivîsîn, min dil tûne ku ez li ser jîyan, berhem û şaîriya wî binivîsim. Lê bele, gava meriv li ser huwiyet û şexsiyeta neteweyekî dipeyive, bivê neve, heşê merivan diçe ser ger û îgerîna Octavio Paz. Ji ber ku nivîskarî û şaîriya Octavio Paz li ser gera huwiyetekî

neteweyî û daxwaza şexsiyet, ziman, tarix û çandêke xweser ava bûye. Jiyana wîbi vê ger û legerîne peçayî ye. Di her nivîsar, şîr û berhema wî de şopên ve ger û legerîne hene. Ev şêst sal in ku wî daye ser riya xwenasîn, li xwe xwedî derketin û xwe nûkirine.

Octavio Paz meksîkî ye, yane mensûbe neteweyekî bindest û welatekî perçiqî ye. Bi hatina spanyoliyan trajediya tarîxa Meksîkaye dest pe kir. Eynî mîna tiştên ku bi sere kurdan de hatine, spanyoliyan bi sere Meksîkaye de anîn; bi dare zore welate Aztek û Inkan ku bav û kalên Octavio Paz bûn, vegirtin û ji ziman heta adet û ûsilên xwe, her tiştên xwe li ser sere xelkê

Meksîkaye ferz kirin. Zimane gele Meksîkaye wînda bû, medeniyeta wana bedewû dewlemendji hev ket, rûpelen tarîxa wan a kevnare hatin girtin û bi deste spanyoliyan rûpelen nû ku reş û kiret bûn, hatin nivîsîn, şexsiyet û huwiyeta meksîkî bi denge tîfing û topen spanyolî hate perçiqandin û merive meksîkî bû stûxwar, beçare û bindest.

Û bi dû keft û lefta sedsalan û tarîxeke direj ji xwîn, xwîdan û hesiren çavan re, îro jî, Meksîka û ziman, çand û huwiyetaneteweyîya meksîkî dibin nîre cîrane xwe yê mezin Yekitiya Amerîkaye de ye... Manivîskar û şaire vî welate perçiqî û lawê ve tarîxa trajik Octavio Paz nekeve pey hebûn û xweseriya welat, tarix û gele xwe, gelo hînge kî de bikeve pey? Ne bi tenê Octavio Paz,

1ê henveha Carlos Fuentes û gelek nivîskar û ronakbîren meksîkî jî bi eynî wezîfe rabûne û bi heyecan û daxwazeke bewest û bêrawest ketine pey pirsîyarên mîna Emkîne. Em çi ne. Em jikû ten ûberbi kû derin?.. Yekji wesifû xusûsiyetên herî mezin en ronakbîran ew e ku ew bi kar û berhemên xwe bibin denge mêjî û dile welate xwe, zimane hîs û bîren gele xwe, çave hal û hewale tarîxa xwe û niwênere yekemin û metin ê huwiyeta neteweye xwe. Gavaronakbîr dikare bi ve role rabe û van karan bi cîh bine, hînge ew ronakbîr e. Ferqeke mezin di navbera ronakbîr û berdevkên xwenda de heye. Ronakbîr dipirse, diafirîne, li tarîxa xwe xwedî derdikeve, feyde û dahatûya welat û neteweye xwe li ser her tiştî re digire, xwe perçeyekî tevgera gerdûnî ya merivahiye dibîne. Herçî berdevk e, ew neafirîne, 1ê vediguhezîne, napirse, 1ê dipareze û dixwaze tarîx, çand û huwiyeta neteweye xwe têxe nav kirase teng ê xwediyê bîr û baweriyên ku berdevk jê re berdevkî dike. Octavio Paz ji boxweû welate xwe dibije ku "aailmenden navdar her tiştî û heruieha ferqiyet û newekheviya me û Amerika Başûr, bi tene, bi termen

ekonomik îzeh dikin û dibejin: ew dewlemend û

peşketi, hûn neçar ûpaşkeû ne... sebebe her tiştijî eve, ferqiyetjîji vir te... na, evyeka ne rast e, eğer ev bîr rast be, hînge rol û giringiya tarîx, adet, töre û huwiyeta neteweyî li kû dimine?"

Tarîx, adet, töre û huwiyeta neteweyî hemji bo doû îro, hemji bo peşeroje pewist e. Ferqên ekonomik li her aliyên dine hene û encamen ferqên ekonomik jî, beguman, pir in. Le ronakbîrekî ku ketiye pey pirsîyaren li dora huwiyet û şexsiyeta neteweyî, nikare rûji tarîx, adet, töre, ziman û çanda welate xwe bade. Ji ber ku tarîx reh û reç e; adet û töre bîr û hizr e; ziman û çand mejî û ruh e. Gava welatekîyan neteweyekî yan merivekî xwediyê tarîx, adet, töre, ziman û çandêke xurt be, hînge tevgera wî jî xurt e. Ewbixurtî pê li axe dike, bi xurtî dimeşe, bi xurtî difikire, bi xurtî diafirîne. Ew bi xwe bawer e, zû tiştan ji hev derdixîne, pihet bi stuye neheqîyan digire, bi leza birûske bîr bi tiştan dibe, ji xwe fedî nake, dikare yekitiya xwe ava bike, nabe berdevke kesî û hebûn û xwesiriya xwe her tim dipareze.

Gelo rewşa me kurdan, di vî warî de çawan e? Gelo ronakbîren kurd di ware huwiyet û şexsiyeta neteweyî de çi dikin û li kîjan qonaxî ne?.. Berî niha bi çandêke, ez bi balafire diçûm Parîse. Min çend kiteb jî, ji bo rewîtiye, bi xwe re dibirin. Yekji wankiteban a Şahîne Bekirê Soreklî Mehkemekirina Selahaddîne Eyûbî bû. Gava balafir bi fire ket, min bîrayeke sar danî ber xwe û kiteba doste xwe vekir û dest bi xwendinê kir. Kitaba biçûk şanoyeke [piyeseke] biçûk ku li ser hukimdare îslamî Selahiddîne Eyûbî bû. Selahaddîne Eyûbî

kurd bû, 1ê li kurdiya xwe xwedî demeketibû ûbûbû şervane dîn û ola îslame û li hember xaçperestên Awrûpaye ola îslame parastibû. Ew hukimdarekî jîr, tekoşerekî yeman ê îslame bû. Wî ola îslame parastibû, 1ê welate xwe Kurdistane û gele xwe yê Kurdji bîr kiribû. Ola

îslame bi ser ketibû, 1ê welatûgelewî ji hev ketibûn. J.B. Soreklîjî dipiyesa xwe de Selahiddîne Eyûbîji dewren kevn wergirtibû û anîbû roja me, 1993, da ku wî mehkeme bike ûjêbipirse, "Selahiddîne Eyûbî, weji bo çi suda gele kurd nehanî ber çavan?"

Piyas bi zimanekî xweşik kemaniya hîs û bîren huwiyeta neteweyî dîyarî xwendevan dikir... 3car sernave kitebe bala rewiyeku likeleka min rûniştibû, kişand. Ewjîporreş bû ûji Stockholme diçû Parîsê. Em hinekî, bi zimane swedî, bi hev re, li ser Selahiddîne Eyûbî peyivîn. Haya wî ji meselan hebû ûewmerivekî serwext bû. Bi dû xeberdana bîskeke re, min je pirsî ka ewji kîjan welatî bû. Wî peşî got îran, paşejî got Urmiye. Min jê pirsî û got, "ma Urmiye ne bajarekî kurdan e?"Wîgot, "bele, ez kurd imjî. " Ew "jî" ya ku wî anî dawiya cimla xwe, ez êşandim. Herçend min bi bersîva wî dizanîbû, min dîsan je pirsî, "cima jî?" Bersîva wî mîna min dipa bû; ew merivekî

enternasyonal bû, mesela çîneyetîye ji mesela neteweyî girîngtir bû... Ev rewşa ku ne xeribî min bû, agir bi dile min xist. Rewş ne xeribî min bû, ji ber ku min jî bi qîre qîra xwe ya li ser "sosyalizm û enternasyonalizme" nefes li gelek kesan çikandibû. Bi dû re, piştî ku ez rastî ziman, çand, edebiyat û neteweyen din hatibûm, ez li xwe û ziman, çand, edebiyat û huwiyeta xwe ya neteweyî vegeryabûm. Nihajî zilame kurd ê Irane di eynî rewşa kambax de bû... Em her se, ez, zilame kûrde Iranê û Selahiddîne Eyûbî, li ser esmanan, dibûn şîrîke tiştêkî nexweş; kembûna zanîna huwiyetekî neteweyî. Ev rastiya me bû. Rastiyeke tahl ku me ji sedsalan û vir ve je kişandibû. Zanîna huwiyeteke neteweyî li ba me kêmbû. Kesên ku haya wan ji vê zanîna hebû, li ba me kêmbûn. Kesên ku bi doza huwiyeteke neteweyî rabûbûn, li ba me kêmbûn. Bîrû bawerî û îdeolojiyen ku zanîna û şîûra huwiyet û şexsiyeteke neteweyî ji me bi dûr dixistin, em dîl girtibûn, em bûbûn berdevken xelke.

-bêyî ku haya me jê hebe;

- Eger em ê bibin misilman yan komünist, em dive bibin misilman yan komunisten welat û neteweye xwe.

- Eger zanîna û şîûra huwiyeteke neteweyî li ba me xurt be, em ê bikaribin ji her celeb bîr, bawerî û îdeolojiyan destkewtî bibin û we bîr, bawerî û îdeolojiya ku bi dile meye, ji bopeşvebirin û yekitiya welat û neteweye xwe bikar binin...

Loma pirsiyaren ku Octavio Paz li pey in, Em kî ne, çi ne, ji kû hatine ûber bikû derine, pirsiyaren bingehîn in û bala merivan divê her tim li sere be.

Armanc, hej. 110

ji NECMETTİN BÜYÜKKAYA re

BirayêNECO, keke delal.

Sala 1990'î ji me xatir dixwaze û diqulipe ser sala 1991'î. Meha çûê û 23'ê meha çîle dîsan te. Ji wê roja 23'ê cila 1984-an ûvirve, ê salderbaz bûn. Ji wê roja kutu li girtîgeha eskerî ya Diyarbekire şehîd keti û vir ve ê sal bihurîn. Sala ê-an diqulipe û dikeve 7-an. 7 salen bêyî te...

Niha, gava ez van rezan dinivîsim, şeve dest pê kiriye. Şeva welate bakûre niha berbi rojeke nû dere. Le eceb e, şeva reş xwe bi rengêkî spî radipeçe. Berf dibare. Kuliyen spî yê berfe li ber pencera min dilîzin. Berf, kuliyen berfe, renga berfe zora reşa şeve dibin. Ronahî di şeva reş de diçirûse û kulî hedî hedî xwe berdidin jer... Kuliyen berfe kuji der ve dest limin dikin, heşe minji oda min a biçûk axebate hildigirin û

dibin derekî din. Heşê minji welate xerîbiyê bi fire dikeve û dere bajare Siwerege, welate Kurdistane... ware bav û kalan...

Sal 19ê1, rojçilebû, haya minji baye feleke ûgerîna dewranê nîn bû; ez zarokekî 8 salî bûm. Kalike min wefat kiribû. Kahniya ruh û can sere xwe danîbû axa rehmete. Em, malbata me, bav û apen min, heval û dosten malbate li goristana bajare Siwerege bûn. Siwerega xopan he nû bûbû xwedî goristaneke. Deriye goristane bi sitûnan û keviren mezin ava bûbû. Li dora goristane dar hatibûn çandin. Goristane haziriya umrekî direj dikir... Di destpeka goristane de, gorek hatibû vedan. Kalike min, bextiyarî û kêfxweşiya min diwê gorê de hatibû veşartin. Dinya eceb bû... kalike min, bêyî ku ji me xatir bixwaze, çûbû û hew vedigeriya... Berf dibari, kuliyan berfe, bêyî ku haya wanji tiştêkî hebe, diliştin û bi nazdarî xweberdidan jer û lijer, kirasekî spî dikişandin ser axa teze ya gora kalike min. Dinya sar bû, 1ê ronî û pak bû. Goristan spî dikir. Berfe ronahî reşandibû ser goristane. Wê gavê goristan û mirine mohra xwe li min xist. Heşê min ê zarok bi veqetîna kalike min û ronahiya wê roja çile hat risandin. Ew roj, ew goristan, ew ronahî bûn siya min û ketin pey min. Ez li kû, ewliwir... Gava, sala 1979, ezû te li Şamê, li goristana Taxa Kurdan, liber qebra Mîr Bedir-Xan bûn û me li miriyen welate Kurdistane diniherî, min ji te re got; aramiya goristanan bala min dikişîne û ew roja zaroktiya min û goristana Siweregeji heşê min demakeve...

Goristana Siweregeroj biroj firehtir û direjtir bû. Bi dû kalike min re, gelek nasên dinjî, li wê dere, ketin xewa ebedî; pismame min û doste te Ferit Uzun, bavê min, ap û birarziyen min... û nihajî tu... Wê goristane tu jî, lawê xwe yê yekta [bi her wesfe xwe yekta] Necmettin Büyükkaya jî hembêz kir. Gelo wê tu bi rez û rezdarî, bi qedr û qîmet hembêz kir? Gelo wê bi girin û axîn, bi dilovanî û delalî bedena te ya xort rapeça? Gelo we doraliye gora te bi rihanen mîna bejna te û bi gulên mîna rûyê te neqîşand? Û îro, gelo ew goristana bav û kalan ji bo te dilorîne û strana te, xewna te, daxwaz û armanca te bi hemû welet digihîne? Bira biracan NECO,

Mixabin ku ez heta îro jî nikaribûm bihatama ser gora te û gulek daniya ser axa te. Min ne gora bavê xwe, ne ya Ferit û ne jî ya te ziyaret kiriye. Evhesreta dile min e... Lê gava min sere xwe danî diyare rehmete, hingê ez dixwazim vegerim goristana zaroktiya xwe û li keleka te û Ferit bikevim xewa ebedî. Hingê kuliyan berfe dê, mîna roja zaroktiya min, li ser gören me govende bigirin. Evjî xewna min e...

Herçend min nikaribûye gulek jî dayinim ser gora te, 1ê ez dizanim ku keça te, delaliya ber dile te Serdil her tim gulên sor tîne û dide bave xwe. Te hayjê heye; Serdil mezin bûye. Ev bûn 13 sal ku min jî ewnedîtiye. Le li

goragotinan, ewbûye keçeke bi dile te...

Heye ku niha ne şuna gotine be, 1ê piştî ku eskeren bêbext te li zindana tarî ya Diyarbekire kuşt, min xwest ji Serdile re nameyeke direj Dinivîsimûje re behsa te bikim. Mîna destaneke. Destana jiyana te ya pak, daxwaza te ya pîroz, dile te yê xurt, heşe te ye serwext, baweriya te ya pole û wîcdanê teyênerm... Lê min heta niha jî he ew xelas nekiriye. Peyvên min ên xaf têr nakin ku ez bikaribim wê biqedînim û bi Serdile bigihînim... Bi redana te, ez dixwazim live dere rêzên peşin ên we destane binivîsim...

"JI SERDILA MERXASEKÎ GORBEHIŞT RE ÇEND GOTÎN

Serdile, gulizere... Keçadelal,

Roj giran dil tenik, çav bi nesir in.

Sersile,

Ez çavîvan bibejimji tereçawan bidimfahmkirine...

Serdile, ji îrope ve,

Ji ive şeva reş a 23.01 .84-anpe ve

Edîji deve te de gotina BAVO demekeve...

Axx Serdil, ax çivika Bavo,

Wan kuştin... heviyen tejî kuştin,

Dyiminan, dyminen heviyen te,

Dîşevatarîde

Li pey cax û deriyen hesin

Bibebextî heviyen te veûsandin.

Axx Serdil... di rojen weha tu giraniya gotinan namîne. Reh diguvişin ser hev, dil ditengize, mejî

naxwaze bedene bi re xîne... Li min bibihure ku ez

nikarim bi zimanekî xweşik û nermik bi te re

bipeyivim...

Dijwar e, Gulizere dywar e.

Li welate mejîyan dywar e.

Li ser şehîdbûna hevalekî peyivîn, yan nivîsîn yan fikirîn

Dywar e.

Zarotiya te,

Evin, heval û hogire diya te, sere pîrika te Uheviyen me... ûheviyen meji me digirin Gulizere.

Serdile,

Xwişka xwe, pîrika xwe, kalike xwe ye kokim bihewîne,

Ji wan re bibeje ku

Diyarbekir, Silemaniye, Mehabad û Cizîre Di sine de ne.

Ji wan re bibeje ku

Ew mencas, ewjir, ew birewerbû.

Ji ivan re bibeje ku Wiji we hez dikir,

Ji teûxwişka te, ji diya te, ji kalikû pîrika te,

Ji meriv, heval ûhogiren xwe,

Ji gel û welate xive hez dikir...

Serdile,

Ez niha li pirtûkeke bave te diniherim; Doza Kurdistan. Di çapkirina ve pirtûka heja û tarixî de alîkariya bave tejî pir bû. Di pirtûke de, şehîden me yen neteveyî li pey hev, di nav rûpelan de, rezbûyî ne. Sex Seîd, Seyid Ebdulqadir, Xalide Cibirî, Yada Axa, Dr. Fuad Beg, Bave Tûjo, Seyid Riza, Qadî Mihemed û geleyen din tedene... Ma tu dizanî, bave te di bin surete Bave Tûjo de çi nivisiye?.. "Çehremane mezin" ... Wî weha nivisiye... Çehremane mezin...

Serdile, kezizere,

Bave te hevale qehremanen mezin bû...

ISbat-1934j

Armanç, hej. 111

Zimane Kurdî

Seydaye Ehmede Xanî, beri niha bi se sed salan, di

"Mem û Zîn"e de, gotrye;

Daxelk nebejin kuEkrad Be meerifet in be esil û binyad Enwaî melet xudan kiteb in

Kurmanc tene di be heseb in Hem ehle nezere neben ku kurmanc Işqek ne kirin bo xwe amanc

Eşqa ku Şeyda behs dike kiteben kurdî ye, nivisîna zimane kurdî ye, bi zimane kurdî kitab afirandin e... Nemiriya Seydaye Ehmede Xanîji virtê: wîbi kurdî, bi zimane zikmakî, bi gotinên bav û kalan nivisî. Wî peyv û gotinen kurdî mîna gewher, lûlû û yaqûd li ser kaxizên spî reşandin, şewq û ronahiya peyv û gotinên kurdî bi her aliye welet gîhandin. Wî, mîna zêrkerekî, peyv û gotinên kurdî hûnandin, neqîşandin, peyv û gotinen kurdî li hev anîn û pe eseren abadin afirandin. Wîji peyv û gotinen kurdî lehiyeke nemir ava kir... ûya herî girîng, re li ber nîşan nû rast kir.

Herwekî te zanîn, berî niha bi çend heftan, li Tirkîye, serokkomare Tirkîye Turgut Ozal û gelek gernasên dewleta Tirkîye li ser zimane kurdî peyvîn û behsa serbestkirina zimane kurdî kirin. Gelo ew dixwazin çî bikin? Ew çî difikirin, bi çî awayî dixwazin re bidin zimane kurdî û nivisîna wî?.. Em he baş bi ve yeke nizanin. Le ev munaqaşe û gotûbejen dawîn dîsan, careke din, yekji wezîfen herî girîng ên kurdan(nemaze en ronakbîren kurdan) pêşberî me kir: kurd divê li zimane kurdî xwedî derkevin, pêbixwînin û binivîsin, wî peşve bibin. Beguman, gelek girîng e ku meriv bizanibe ka dewletaTirk çîû çawan difikire. Pirû pir girîng e ku serbesti û azadiyek ji bo zimane kurdî were pe. Le girîngtirîn tişt ew e ku kurd bi xwe li zimane xwe xwedî derkevin, zimane xwe mîna nan û ava xwe biparezin, pe bijin.

Em hemû pê dizanin ku gelek tevgerên kurdî û ronakbîren kurd, bi xurtî, li zimane xwe xwedî dernakevin, pe napeyivin, pe nanivîsin. Ew rizgari û serbestiya zimane kurdî dihelin pey "şoreşa mezin". Ecêba mezin ev e; ew ji bo "Kurdistanê yekbûyî û xweser" şer dikin, dixebitin, 1ê kar, xebat û tevgerên xwe ne bi zimane xwe, bizimanekî biyanî, bire dibin...

Ma li vê dere kemaniyeke, şaşiyêkê tûne? Çawan ev daxwaz, armanc û xebatên pîroz ê bi zimanekî biyanî û bêyî zimane kurdî bi ser keve? Ma zimane kurdî ne yek ji hîmên esasî yên neteweyê kurd e? Ma şexsiyeta kurdî û huwiyeta gele kurd bi zimane kurdî nehatiye risandin?

Zimane kurdî divê di her celeb tevgerên kurdî de bibe zimane esasî. Ev yeka hem prensîbekî ehleqî ye û hem jî ji bo biserketina daxwaz, armanc û xebatên pîroz pewistiyê ye. Kurd dikarin di tevger û xebatên xwe yên cûrbecûr de zimanên din, tirkî, farisî, erebî, îngilizî, fransîzî, alemanî, rûsî û h.w.d. bi kar bînin. Bikaranîna zimanên din, ji bo me û tevgerên me yên pîralî dewlemendî ye. Lê zimane esasî, hîmê bîngêhî divê zimane kurdî be. Ji ber ku zimane kurdî heyîna herî muqaddes ya civat û tarîxa kurdî ye, ew nişana edet û ûsîlen tarîxa kurdî û nişana baweriya peşerojên tevger û civata kurdî ye. Zimane kurdî ruh û giyane neteweyê kurd, alaya serihildanên kurdî û rebere tarîxa hezar salan a kurdan e. Zimane kurdî hem kilîta deriyê dile merivgn kurd hemjî kilîta tggihîştina çand û edebiyata kurdî ye. Meriv bi tene dikare, bi alîkariya zimane kurdî, bi musîka bedew û dewlemend a kurdî sermest be.

Çawan tevger û ronakbîren kurd dikarin be zimane kurdî bixebitin, bilebitin, bifikirin? Zimane kurdî, li sere vê cihana kambax, mal û ware kurdan e, stariya wan e, parezgeha wan e, ji bo wan hembeza de ye, germahiya dapîr û bapîran e... Serokkomar û gernasên dewleta Tirkîye çî dibejin bila bibejin, 1ê ew tiştêkî tînin bira me; merivên tegihîştî, tevgerên siyasî û ronakbîr, gel û neteweyekî serwest divê, beri her tiştî, rêz û rêzdariyê behempa nîşanî zimane xwe yê zikmakî bide. Kese ku nikaribe rez û rezdariyê maqûl nîşanî zimane xwe bide, ew nikare rêz û rêzdariyê nîşanî tu tişte din jî bide. Kesê ku li zimane xwe xwedî dernekeve û jê hez neke, ew nikare li tu tiştêkî din jî, bi başî, xwedî derkeve û jê hez bike.

Ziman nîşandeka haleti ruhiye civatan e. Bi xêra zimane civate û qayide û normên wî zimanî, meriv dikare civatan fahm bike. Civata kurdî û însanen kurd jî bi zimane kurdî tê fahmkirin. Ji ber ku însane kurd hejî bi zimane kurdî dipeyive, bi zimane kurdî difikire,

bi qayide û normen zimane kurdî tevgeren xwe bi re dixê. Ma liber deste tevgeren civakî, siyasî û ronakbîrî yê kurdan, ji zimane kurdî pe ve, dikare çi tiştê hejatir hebe?

Nemaze ji bo me kûrden Tirkîye, Suriye, Lûbnan û Yekitiya Sowyete, bi kurdî peyivîn, nivisîn û fikirîn pewistiya heri mezin e. Ji ber ku, ji her kesî betir, em li ber xetera asimilasyon û windabûnê ne, em di bin bandûr û tesîra zimane biyanî de ne. Gava em li zimane xwe vegehin, hingê em ê li xwe û şexsiyeta xwe jî vegehin. Em ê di ruh û şexsiyeta xwe de guherînen mezin û pêroz bînin pê. Majî deste kesa beşexsiyet çite? Ew dikare çi bike, çi biafirîne?.. Ma kesê ku bi şexsiyeta xwe, bi huwiyeta xwe ya neteweyî, bi ziman û çanda xwe bawer nebe, baş bi wan nizanibe, dikare mîna Seydaye Ehmede Xanîberhem û eseren abadîn biafirîne?

Bi kurdî fikirîn, nivisîn û afirîn tevgerêke pêroz,

kurdî nivisîn, fikirîn û afirîn li hember qirejî û gemariya serdest û zordanan rawestî e, li hember bedengî û bêrûmetiyê serihildan e, li hember tirs û şermazariyê qîrîna baweriyê ye, li hember derew û sextekariyê alaya rastiye hildan e; xweşî, germahî û paqijîye; rûmet e.

Seroken dewleta Tirkîye, pir caran, dibejin ku zimane kurdî nîn e. Ew îddîa dikin ku zimane kurdî devokeke tirkî ye. Cima ew van gotinan dikin? Ji ber ku ew dizanin; em kurd li zimane xwe xwedî dernakevin, pê naxwînin û pê nanivisînin. Ew dizanin ku kesen ku bi zimane kurdî nivisîne û dinivisînin, bi Üliyên destan ten hejmartin, rojname, kovar û kitaben kurdî pir hindik in. Eger bi sedan nivîskaren kurd hebûna, kitabxanen me hebûna û ew bi kiteben kurdî tijî bûna, roj namên me pir bûna û ew bihatina xwendin, zimane tevgeren me yen civakî, siyasî û ronakbîrî kurdî buya, gelo wan ê dîsan van gotinan bigotina û van îddîayan bikirina?.. Ew dizanin ku piraniya meji eşqa ku Seydaye Xanî behs dike, dûr in. Ew dizanin ku "emvayî millet xudan kiteb in, Kurmanc tene di be hesab in." Ji ber vê yekê ye ku ewherçend behsa kurdan û zimane kurdî jî bikin, bi hesanî, zimane kurdî dixin qalib û kirasekî pênc peran.

Rûmet û berûmetî, rûgeşî û rûreşî, serfirazî û bindestî û h.w.d. bi hev re ne. Ew du aliyan tiştan in û pir caran sînor jî di navbera wan de ne zelal û ne diyar e. Bi baweriyê min zimane kurdî vê sînore diyar û zelal dike. Cima Seydaye Xanî bû nemir? Ew bû nemir, jiber ku ew li aliye rûmet, rûgeşî û serfirazî yê sînore bû. Ew bû nemir, berhem û eseren wî bûn nemir. Lê mixabin ku xewna wî jî he nemir e. Xewna wî rûmet, rûgeşî û serfiraziya zimane kurdî bû.

Em dive ji bîr nekin; xewna Seydaye Xanî he jî xewn e û îroj jî derbas dibe.

Armanc, hej. 112

Eger mejî hebûna hin nemir...

Mamosteyê edebiyata kurdî Mam Hejar Mukriyanî şeva 2 l'e sibate wefat kir. Hingê ez li Parisê bûm. Li ser mirina Mamosteyê mezin, Enstîtiya Kurdî li Parîse şevê amade kir û deftereke bîranîne vekir. Min jî li deftere, bi vê şeweye, rezine kurt nivisîn;

"Mamostayê Heja... Tedabû ser rîya Seydaye Ehmede Xanî ye nemir. Niha tu jî mîna Şeyda, bûyî nemir... Tu her bijî..."

Hevalekî ku hingê li keleka min bû, li rezen min niherî û biken got,

- Malava, Mamoste wefat kiriye, tu dibejî "herbijî..."

Her bijî...

Merivji kere û kenge dibije her bijî? Li ser mirina kê?

Bi baweriyê min, meriv li ser mirina şaîr û

nivîskarekî mîna Mam Hejar, beşik û beguman, dibeje "herbijî." Ji berku ew ê bieser, berhem, avahî ûxebaten xwe her bijî. Di dil û mejiye me de. Li ser rûpelen rojname, kovar û kiteben me. Li cîh û war û avahiyên me.

Tiştê ku Mam Hejar dike nemir; jiyana wîya direj [70 sal], xebaten wîyên siyasî, edebî û ronakbîrî û bîr û baweriyên wî yen peşverû, welathezî û merivheziye ye. He di xortiya xwe de, wî beşdari li tevgera Komara Mehabade kiriye, gelek rojname û kovar dencistine, di gelek rojname û kovaran de nivisiye, 22 kitab weşandine, şîrên Ömer Xeyyam wergerandine kurdî, hin kiteben tarîxî ji farisî wergerandine kurdî, "Dîwana" Seydaye nemir Melayê Cizîrî, digel şerh û ferhengeke, weşandiye, "Mem û Zîn" a Seydaye nemir Ehmede Xanî wergerandiye zaravaye mukrî û soranî û

Ehmede Xanî wergerandiye zaravaye mukrî û soranî û digel şerh û ferhengeke, weşandiye û şîren xweş, giranbiha û abadîn afirandine û bi nivîskarî û şairiya xwe ziman û edebiyata kurdî dewlemendtir kiriye... Merivekî weha de, beguman, her bijî. Mirin şexs û bedena wîji me bi dûr dixine, 1ê bele ruh û giyane wî, bîr û baweriyên wî, eser ûberhemen wî her liba me ne. Ew nemir in.

Nemirî ev e. Kesê nemir bi vî awayî dibe nemir...

M*

Milan Kundera, nivîskare navdar e çekoslawakî, di romana xweya dawîn "Inmortalite" [Nemirî] de behsa du celeb nemiriye dike; nemiriya biçûk û nemiriya mezin. Nemiriya biçûk eweku meriv, piştî mirine jî, di heşe nas, dost û cîranên xwe de dimine, di bîr û heşên wan de dijî. Heta ku ewjî dimirin. icar nemiriya mezin ew e ku meriv, piştî mirine, di heşe nenas û xelkê de dimine, di bîr û heşe netewe, gel û navçeyekî de dijî.

Herkes nemir e. Mezine maleke, giregire malbateke ji bo mal û malbata xwe nemir e. Keyayekî gundekî ji bo günde xwe, heta demeke, nemir e. Piştî mirina wî, nifşekî-du nifş, bavekî-du bav wî bi bîr tîne. Meriv û nasen wî, xelkê gund behsa wî dikin. Lêpaşê, ewji bir dibe. Nemiriya kesên weha bisînor e; hemji aliye wext, hem ji aliye cîh û war.

Lê, nemiriya nemiren mezin behed û behidûd e. Je re ne cîh û ne jî war qîm dike. Ji ber ku wan bi eser, berhem, avahî, xebat û fikren xwe ruh û can dane neteweyekî û henveha insaniyete. Nemiren mezin ne keyaye günde xwe, mezine malbata xwe û sereke koma xwe ya biçûk in. Ew ne li pey keyatî, mezinahî û serekiye ne. Nemiren mezin wîjdane neteweye xwe, pîvane merivevîniye û sembole xebat û lebaten rast û dirust in. Ew li pey afirandin û avakirina eseren nû, ronensans û şoreşên fikrî û nûjenkirin û dewlemendkirina medeniyet û neteweyan in. Ew li pey dewlemendî û rengîniya Jiyana siyasî, çandî, edebî û

civakî ya civatan in. Ewli pey eser, afirîn û avahiyan in. Eser û avahiyên wisan ku gel û neteweyên wan û insaniyet pê serbilind bibe. Ew ne meriven idare û îdarekirine ne, ew merivên afirîn û avahiye ne.

Jiyana rojane, xire-cir û teşqelên rojane, şer û dijîtî û kar û xebaten nedûrbîn mîna berfa liber tavê ne. Ew dihelin ûwinda dibin. Ewîrojehene, sibetûne ne. Lê eser û berhem tav in. Ewîrojî hene, sibetî hene, dusibe jî hene... Ew şewq didin me, ronahî direşînin ser me. Ew jiyana meyabasît û dinya me ya ku bi şerûteşqelan tijî ye, ronî dikin.

Loma xwediyên van eser û berheman nemir in. Loma ew her û her hene, ew her û her dijîn. Kî dikare bibeje ku Goethe najî? Kî dikare îddîa bike ku Shakespeare îroj ne li mal û bîrxanên îngilizan e? Kî dikare bibeje ku denge senfoniyan Beethoven, Mozart, Schubert û h.w.d. îroj aheng û aramiyeke xweş nade dilû ruhe

merivan? Kî dikare bibeje ku eser û avahiyên Gaudî ne serbilindiya gele Katalan û Spanyaye ne? Kî dikare bibeje ku rezen nivîskar û siren nûjen ênfarisî bibîr û fikren Fîrdewsî nehatine neqşandin?..

Gava em çavê xwe li ser tarîxa gel û neteweyen peşketî digêrinin, em dibinin ku nemiren van gel û neteweyan pir in. U ew her dixwazin, dil dikin û hewl didin ku nemiren wan pirtir bin. Ji ber ku piraniya nemiran nişana peşketina wan, garantiya peşeroja wan û sembola jiyana ronakbîriya wan e. Lê li ba gel û neteweyen paştmayî û bîndest rewş bervajiyê vê yeke ye. Li van welatan hejmara nemiran pir kêr e û bîr û şîûra pirkirina hejmara nemiran tûne. Bêguman nemir bi eser û avahiyên xwe dibe nemir. Kesbi qise û gotinan nabe nemir. Lê bele, ji bo avakirin û afirîna eser û berhemên jî rê, gav û îmkân divên. Gel û neteweyen ku dikarin van rîyan vekin, gavan bavejin û îmkanan peyda bikin, dikarin bibin xwediyê nemiran.

Mîna her gel û neteweyê paştmayî, hejmara nemiren

kurd bi pêçiyên tiliyan dikare were hejmartin. Nemiren kurd mîna stêrikên serê sibe ne; kêr in, hindik in. Mixabin ku evyeka rastiya meya tahl e. Ma em dikarin navê çend nemiren kurdan di ware hûner, çand, edeb, avahî, felsefe, îlim û siyasete de

bihejmerin? Di ware çand û edebiyate de, Mîr Celadet Bedincan, sala 1941, weha dibêje; "...ji eseren beriya islamiyete hesib tiştêk nemaye. Piştî islamiyeteji nav kurdan gelek şahîr, edîb û peyayen zana rabûne, le eseren xwe bi piranî bi erebî, bi farisî an bi tirkî nivîsandine û ji wan mîlet û edebiyata wan re

xizmeteke mezin kirine... Yen ku bi kurdmancî nivîsandine gelek hindin in û wanjî bala xive nedaye zimen û çetirkefaxweji pirsên erebî û farisî re anîne..."

[Hawar, hej. 33]

Nemir tav û stêrik in. Meriv li gora wan re li ber xwe rast dike. Seydaye Ehmede Xanî bi xêra nemiren beriya xwe rê li ber xwe rast kir û bi xweji bû nemir. Mam Hejarbixêra Seydaye Ehmede Xanî re liber xwe rast kir û bi xwe ji niha bû nemir. Seydaye E. Xanî di şîreke xwe de nemiren beriya xwe bi nav dike û weha dibêje; "Min da Hama kelamî mewzûn AHBikiralibane

gsrdûn

Bi nav e riha Mele ÇizeriPe hey bikira ElîHerîrî

Keyfek we bida Feqiye Teyran Heta bi edeb bimaye

hsynm

Çi bikim ko qeua kesed e bozar Nîn inji qimaş re

>Bî±!"

Bi hevîya ku ji qimaşê kurdî rejî hebin xerîdar û bazara kurdî nemine kesed û meji hebin betir nemir...

AobccX4 i i3_ 14

BigrîWelalemmedelalbigri.

Gava Ovidius, şahîre hukimdariya Romye,

nivîskare bajare Rome, bi neheqiyekî mezin sirgûnî Zerya Reş, wî aliyê dine, bû, hînge wî xemgir, bîhteng, keserkûr, hîsen xwe weha bi lev kirin; meriv güre hev in...

Ez, mîna kurdekî, di van rojên reş de, bi keder û keser, pir caran li gotina Ovidius a basîd û balkeş difikirim. Ji ber ku ez dizanim; kurd, gele jibîrbûyî ye dine, qurbanê herî mezin ê Rojhelata Navîn, niha, li ser rîya sirgûne û mirine, xemgir, bîhteng, birçî û keserkûr, di bedengiya hesiren çavan de, hîsen xwe weha bi lev dikin; meriv güre kurdan in...

Ew gotina kurdî ku di esase xwe de trajediyeye mezin e, îro, careke din, bi qetlîamên rejîma Saddam û bi bedengiya cîhane li hember van qetlîaman, rast derdikeve; bi tene çiyayen kurdan dostên wan in. Heval û dosten kurdan nîn in. Her gav îxanet li wan dibe. Ew dibin qurbane îxanete, îxanetê û dîsan îxanete... Hemû gelen ku diperçiqin û li ber xeteren mezin in, digel her tiştî, dîsan bi awayekî, xwediyê alîkariyên ekonomik, siyasî, eskerî û ehleqî ne. Le ne kurd. Li Rojhelata Navîn ku ware zordarî û dîktatoriye ye, mesela USA û hevalbenden din ên bi quwet li piştê cihûyan, hemû şêx, emir û dîktatoren ereb li piştê filistîniyan, Iran û

Suriye li piştê şihyên Iraque, Siûdî Erebestan li piştê sûniyên Iranê, Tûrkiye li piştê turkmenên Iraqê û ezeriyên Irane ne. Lê kes, tu kes ne li piştê kurdan e, beyî dijmin. Ne dinya Rojava, ne dinya Rojhelat, ne welaten cîran û ne jî hin welaten din dosten kurdan in. Rojava, bi serekiya Engilistan û Franse, di destpeka 1920-an de, piştê kurdan şikand û welate kurdan di nav dewletan ku bi temamî dijmine kurdan in û bi temamî ji adet û ûsilên insaniyet û demokrasiye bi dûr in, parve ji adet û ûsilen insaniyet û demokrasiye bi dûr in, parve kir. Bloka komünist, bi serekiya Yekitiya Sowyetê, bi durûtî û bêheleqiyekî mezin, tu carî alîkariya kurdan nekiriye û her gav alîkari li Tûrkiye, Iran û Iraqê kiriye ku ew serhildanên kurdan, 1925, 30, 45, 75..., bişkînin. Welaten cîranen bêbext ku di nav tixûbên wan bi xwe de beşekî ji gel û welate kurdan heye, tu carî alîkari li kurdan nekiriye û bi tene xwestine kurdan li dijî cîranen din bi kar bînin. Wan kurd bi tene, mîna qurbanê lîstikekî dîtine û ne tişteki din...

Cima dinya jiyaneke bextewar û hêja ji gele kurd re pir dibîne? Cima ji vî gelî evçend te tirsîn, te nefretkirin? Cima ev gel evçend te perçiqandin? Cima evgeldê, ji 1844-an û virve, di her deh salî de careke, qetlîamekî mezin bijî? Gunehe vî gelî çi ye, vî gelî çi guneh kirine ku evçend biperçiqe, bevetisandin û ji bîr bibe?.. îro, divan rojen şîne de, ezû 25 milyon kurd van pirsan ji xwe dikin...

Heta berî niha bi sê heftan jî, her tişt xweş, baş û bi hêvî dixuya. Li Konferansa navneteweyî ya li ser kurdan, li Hasseludden, Swed, 15-17 adar, 1991, çirûsken hêviye ji çavên beşdaren kurd difiryan. Serek û niwênerên Cepha Kurdan ku îro serekiya sere li hember diktatore Baxdayê dike, bi hevî, fikr û baweriyên ronî tijîbûn. Wan peşerojeke çetir û insanî û bextiyar xeyal dikirin... Kurdan bawer dikirin ku edî dawiya tunela tarî û reş dixuya. Ronahiye nêzîkî li wan dikir. Ew çembera şeytane Beko Ewan ku kurd mecbur mabûn û tê de dijiyan, dest pê kiribû ku bişkiye... Kurdan naye Hêvî li zaroken xwe yê nûbûyî dikirin Kurdan baweriyaxwe bi Irakekî yekgirti, demokrat, plural û layîk dianîn. Wan, car bi car, ji hemû dine re digotin ku Irakekî yekgirti, demokrat, plural û layîk garantiya mafên kurdan e. Gotinen wan ne ji bo xapandina cîhane bûn, wan bi dil û can bawerî bi gotinen xwe dianîn. Ji ber ku li cîhane tu neteweyekî tûne ku mîna kurdan ji nebûna demokrasiye evçend kişandibe û tu netewe tûne ku mîna kurdan evçend li pey aramî û ewlehiyekî demokratik be.

Kurdan bawer dikirin ku ew de, îcar, nebin berdevk û qurbane lîstiken dewletan, îcar, betir xweser bin û alîkariyeke navneteweyî werbigirin û îcar bi ser kevin...

Wan bawer nedikirin ku dinya û Yekitiya Koma Neteweyan e fersend bide Saddam e şikestxwarî û birîndar da ku ew li kurdan xwe... Le "dijminên"

diktator û xwînrêjê Baxdayê bi xwe ew fersend danê. Yekitiya Koma Neteweyan, USA û şexsê George Bush Saddam vexwandin ku ew, Hitlere nû (George Bush Saddam wehabinav dikir) gele kurd ser je bike. George Bush ew tiştên kuji bo rizgarkirina Kuweyta hûrik û ji nû ve avakirina jiyaneke bextewar ji bo milyonekî kuweytiyan kir, ji bo bi milyonan kurdan nekir û ew fersend neda kurdan. Wî kurd ji alîkari û parastine

bepar hîştin. Wî bi şîrete Siûdiyan Saddam û rejîma wî ya xwînrej û qesab tercih kir û kurd avetin ber pençen cinawirekî xof, xwînrej û birîndar...

Tiştêkî pir askere û diyar e; eğer rejîma Saddam nikaribûya çeken modernû giran, helikopter û

balafiren şer bi kar bianiya û ev îmkanen rejime nebûna, kurd ê neşikayana û rejim ê bi ser neketa.

Kurdan dijîtiyên xwe dan aliyekî û yekitiya xwe ava kirin, wan hemû gel (ji zaroke heft salî ta kale hefte salî) bi rêk xistin, programek pir mutewazî ji bo Irakekî demokratik û Kurdistanekî otonom pejirandin û şer kirin û liber xwe dan... Gelekî bepişt, perçiqî û tene çî dikare ji vî betir bike?

Beri çend roj an, li rûpela yekemin a rojname îngilîzî The Independent wêneyek li ser qetlîama kurdan hebû.

Li wir, li milekî, George Bush masîvanî dike û masiyeke mezin nû ji avê derdixe û li mile din jî Saddam Husên masîvaniya kurdan dike û bi çenqalekî masîvanan gele kurd ji Kurdistane derdixe. Herdu jî kêfxweş dixwiyan. Herdu jî kefa xwe tînin û îstirihet dikin. Herdu jî baş dizanin ka ew çî dikin... Ewêna basîd hemû rastiye dibije; George Bush jî, bi qasî Saddam, berpîrsiyare qetlîma kurdan e. Gotar û xeberdanên George Bush li ser dûzana nû ya demokratik li cîhane û li Rojhelata Navîn, bi tene, sextekarî û durûtî ye. Gotar û xeberdanên Yekitiya Koma Neteweyan, USA û George Bush li ser da ku ew tekiliya xwe bi karen hundirî yen Iraqê nayinin, bi tene, cynism e. Cynismeke nedîtî ye.

Gotar û xeberdanên George Bush en behejmar li ser demokrasi, xweseriya neteweyî, mafe çarenîwisîn, edalet û ehlaq, nemaze yen li ser ehlaq, derew in. Bi tene derew. Wêneya The Independent' e hemû rastiye diyar dike; George Bush bi qasî Saddam Husên xwedî ehlaq e. Ew kesên ku petrole ji xwîna gelekî hejatar dibinin, nikarin behsa ehlaq û duristiye bikin.

Lê hed û hudûde durûtiyê nîn e. Niha, piştî ku rejîma Saddam tevgera kurdî şikandiye û gele kurd qetl kiriye, dor hatiye ser gotar û gotinen alîkariya insanî. Ew wîjdane ku bi xwîna gele kurd hatiye şuştin, niha dive were paqijkirin. Niha, piştî ku xwîna gele kurd

rîjiyaye, gelekî ji ware xwe bûye û ew heviya paqij a kurdan bi çeken Saddam bûye perçe perçe, wexta alîkariyên insanî hatiye. Peşî kesê xwe nede ber avakirin û parastina jiyaneke bextewar a kurdî û kesê rê li cinawire ku cihana Rojava û Rojhelat ava kiriye, negire ku ew kurdan qetl bike û paşê, piştî ku cinawir bi ser ketiye, cîhan ê alîkari li "kürden mazlum û bêçare" bike. Niha wext hatiye ku laş û meyite kurd ê qetlkirî, bi awayekî insanî bigorbe... Alîkariya insanî pêwîst e. Pir û pir û hema, bi careke. Her roj, bi sedan zaroken kurd li Kurdistane dimilin. Alîkariya insanî bi her awayî pêwîst e. Le ev trajediya ku kurd tê de dijîn, heta ku ew mafen xwe yên neteweyî û insanî wernegirin û Koma Neteweyan û cihana Rojava nebe garantiya van mafan û wan nepareze, dê berdewambe...

Berî niha bi çendeke, gava min kiteba Walter

Benjamin Illuminationen, kurte-nivîsaren wî yen

balkes, xwendin, demeke direj, min li surete wî yê ku li ser berge kitabe bû, niherî. Wê çaxê min keser û kederek li ser çaven wî yen xweşik dit. Paşe, min eynî keser û kedera di çavên wî de, li hemû sûreten wî dit. Hinge min fahm kir ku ev eynî keder e ku ez pir caran di çavên hevalen xwe yên cihû û ermenan de dibinim; keser û kedera ku mensûb û endambûna gelûneteweyekîkuji bo qetlîmanen mezin hatiye helbijartin. Keser û kedera ku meriv xwe bepişt, behêz, çewtfahmbûyî û

îxanetlêbûyî hîs bike. Keser û kedera ku meriv baş fahm neke cima evçend kuştin, zulim û zordariya dujehî li dijî netewe û gelekî bepişt û beçare... Lê, ez niha, divan rojênreş de, hîn çetir fahm dikimka cima Walter

Benjamin û gelek cihû û ermenen din xwe di dema qetlîam û piştî qetlîaman kuştin. Ji ber ku ew bûn mehkûmen destana mirineke neheja, ew bûn mehkûmen keser ûkedereke beeman ûbedawîn.

Heye ku kurd, ev 25 milyon meriven bextreş dive, ji bêyî libencwedaneke qehreman, ve yeke bikin; hemû bi hev re, bi awayekî kollektîv, xwe bikujin. Hinge ew ne dibin meseleyekî hundirî û ne jî meseleyekî denvayî ji bo civata dinê hinge, êdî, ne hewceyeku kesxwejibo van kûrden "nerehet" ecizbike.

Ovidius, şahîre nemir ê insaniyete, di nameyêke xwe de, xemgir, bîhteng, keserkûr, ji warê xwe ye sirgûniye, ji wî aliye dine, weha dinivîsî; "ez hatim ve dere... ûezeli virbimirim... Jixwe, ji bopirkesan gava sterka min vemirî, ez ji mirim..." Uberi ku ewxatir ji dine bixwaze û winda bibe, here, wî her tiştî bi gotineke din a basîd xelas kir; "dinya bêbext e..."

Kurd, gele jibîrbûyî yê insaniyete, ku niha li ser rîya mirin û revê ne, heq didin Ovidius û di bedengiya hesîren çavan de, weha dibejin;

Bigri welate min ê delal, bigrî... dinya bebext e, he

jî-

AnHçhçjll5

Tolerans

Gelo kurdiya toleranse çiyê? Ez bixwe pe nizamim. Heye ku peyv û gotineke kurdî di dewsa toleranse de hebe. Meriv dikare, bi erebî, je re bibeje, "tehamul, musameha..." Yane tiştêkî ku ne bi dile merivan bejî, meriv bikaribe qebûl bike, re bidiye, xweş bibine. Meriv bizanibe kuji daxwaz û dîtin merivan pêvejî dîtin, tevger, lebat û daxwaz hene û ewjî xwedî maf in. Di civaten peşketî û demokratîk de, peyva toleranse mefhûmeke (consept) esasî û bingehin eku endamen civate pê penverde dibin û her haya wanjêheye. Peyva toleranse yekji hîmên wan civatan e. Kes we naleqîne, pê nalîze û li dijî wê dernakeve. Ji ber ku herkes dizane, gava ew hîm bileqe, aheng û dûzana civate û konsesusa dinavbera çîn ûkomên civate dê tek here. Civat ê ji hêz û quweta xwe winda bike, dijîti, hemberî û navkokiyên hunduri ku ji bo civatan birînen kûr in, de pir zede bibin. Sergejî û perçebûn ê dewsa zîrekiya civakî û entelektüeli û yekitiyê bigire. Yekdengiyekî tari de dewsa pirdengiyekî rengin bigire... û gelek bûyeren din ennexweş...

Ji ber vê yeke ye ku merivên welat û civaten peşketî toleransa şexsî û civakî mîna îmkaneke baş dibinin. Ne mîna xeterekê ku rê li pêşketinê digire.

Cima ez qala toleranse dikim? Du hevalen min ên heja hene. Gava ez wan dibinim, bi wan re dipeyivim an jî li wan difikirim, her, ev gotina toleranse te bîra min.

Ev herdu hevalen min jî, li welate xeribiyê, penaber in, ji Kurdistana Tûrkiye ne, xwenda û ronakbîr in, ji bo welat û gele xwe gelek tişt kirine û her di xizmeta welate xwe de ne. Ji ber kar û xebaten xwe û daxwaz û armancên xwe, ew nikarin vegezin welet. Ew di nav hesreteke zîz de, jiyaneke penaber, di salen xwe yen 40-an de, dijîn. Bi gotineke din, hema çî bigire, qedera wanmîna heve. Lê bele, wekhevîyen wan jî heta ve dere ye. Ji vê dere û pê ve, ewji hevûdu pir cihe ne.

Yekji wan pir ciddî ye, bala xwe pir dide ser rabûn û rûniştine, pir bi dîqet dipeyive, her gotina xwe bi caran dipîve û paşe dibije, di dan û standinen xwe de pir bi ihtiyat e, ji lekolîn û legerinan hez dike, analiz û nerînen tarîxî, fikrî, felsefî jê re pir girîng in, ji siyaseta û tevgeren siyasî hez dike, bi disiplin û terbiya siyasî bawer e, tekiliyen wî bi tevgeren siyasî re xurt e, hemû belavok, kovar û weşanen wan dixwîne, li Ewrûpe, 1ê hema çî bigire, li dervayî jiyana ewrûpe, di taxeke dervayî bajarekî mezin, di nav kurdan de dijî, her gav dere civînen kûrden penaber, 1ê tu carî nare civîneke ewrûpî.

Yê din xweşsohbet e, ji henek û qirfan hez dike, zêde guh nade rabûn û rûniştine û paşgotinan, pir spontant dipeyive, hazircewab e, li gora her rewşê gotinen wî hene, pir bi hesanî dikare bi her celeb merivî re bipeyive û dan û standin dayine, bala wî li ser tiştên rojane ye, ji lekolîn û legerinan hez nake, ji analiz û nerînen kûr direve û heneken xwe pe dike, ew û siyasat û tevgeren siyasî pir jî i hevûdu dîr in, belavok û kovaren tevgeren siyasî naxwîne û wan pir biçûk û nizm dibine, eğer pir ne pewist be, nare civenen kurdan, bi azadî û serbestiya şexsî û kabîliyeta şexsî bawer e, merivekî nerm e, pîvanên demokrasiye û demokratbûne jê re pir girîng in, di kar û xebaten xwe de jîr e û li gora xwe pir tişt dike û diafirîne, li Ewrûpe, di navenda Ewrûpe de dijî, ziman hîn bûne, bi hesanî dikare bi ewrûpayiyan re bixebite, tiştên ku li Ewrûpe û cîhane dibin, pir bala wî dikişîne, tekiliyen wî bi dezgeh û sazgehen ewrûpî re xurt in, berpîrsiyariyen wî hene...

Yanê du meriven kuji hevûdu pir cihe ne û wesfen wan cûda ne. Qisûr û kemani di vê yeke de nîn in. Merivjî hev cihe ne. Lê kambaxî ew e ku ev herdu hevalen min çetji hev ne razîne û bihevne qayil in. Henveha ewjî hevûdu hezjî nakin û nikarin tu carî bi hev re bixebitin jî. Yekjîyê din re dibeje "qeşmer û sivik", yê dinjî jê re dibeje "paştamayî û hov". Herdu jî ew wesfênhev enku ewje hez nakin, derdixin peş û rexne li hev digirin. Bi vî awayî, dijîtiyek, berberiyek di navbera wan de te pê ku tesîra wî qet ne baş e.

Ma ev herdu heval, eğer em wan gotinen vala mîna "qeşmer, hov..." li aliyekî bihejin, hevûdu temam nakin? Mawesfen cihe yen van hevalan bigihen hev, hînge hêz û quweteke çetir û berfireh ê neye pê? Ma dewsa dijîti û berberiyê, germahî û tolerans di navbera van hevalan de hebe. hînge feyda wan e ne zêde be? Ez, pir caran, bi awayekî basîd, weha difikirim.

Heye ku ez çewt im, 1ê ez bawer dikim, ev betehamulî û nerazîbûna ku ez bi mîsaleke şexsî tînim zimên, di her aliye me û civata me de heye. Betehamulî û jî toleranse dîrbûn, ez bawer im, yek jî wesfen me yê esasî ye. Dewsa ku em hevûdu bi alî û wesfen xwe yê taybetî qebûl bikin û dan û standinek li ser we ava bikin, em dixwazin yê din jî mîna me bin, mîna me bifikirin, bipeyivin û tevgeren xwe bi re xînin. Çi şexsî û civakî, çi siyasî û entelektüeli. Gava ew ne mîna me bin, hînge ew ne dost û hevkarên me ne jî... Ma ev ne yek jî wan sebeben paştamayin û jihevketîbûna kurdan e?

Ji lewre, eğer gotina toleranse yanjî hemberiya wêya kurdî, bikeve nav zimane meye rojane û bibe kevîrekî esasî ye stûna tevger û fikren me yê şexsî û civakî, hînge dijîti û berberiyên me kurdan jî de kem bin.

Annen; hej. 11ê

Rezne û Rexnegirî

Sê xwediyên kitebeke edebî hene; nivîskar,

xwendevan û rexnegir. Nivîskar kiteba xwe diafirîne û diweşîne. Piştî ku kitap weşiya, ew xwedî diguherine û xwendevan dibe xwediyê kitebe û bi xwendin û dîtinên xwe li kitebe xwedî derdikeve û we dike nemir. Herçî rexnegir e, ew di navbera nivîskar û xwendevan de pireke xurt e. Ew pireke wele ye ku herdu aliyan digihîne hev û alîkari li herdu aliyan dike da ku nivîskar hîn çetir binivîse û xwendevan hîn çetir bixwîne. Bi vî awayî rexnegir alîkari li jiyana edebî dike da ku ew hîn geştir, xweştir, pêşketîtir û kûrtir be.

Rexnegir bi karekî weha pîroz radibe. Bi alîkariya rojname, kovar, radiyo û kiteban, rexnegir dibe ziman, guh û çavên jiyana edebî. Ew kiteba edebî, form û naveroka wê û niviskare we dide nasîn, çavê xwe li kemaniyan û dîtin û peşniyaren xwe (ji bo herdu aliyan) dinivîse.

Ji lewre peşvexistina edebiyateke, avakirina

jiyaneke edebî û penverdekirina xwendevanan pir bi rexne û rexnegiriyê gîredayî ye. Li cîhe ku rexne û rexnegirî hebe û xurt be, li we dere, hedî hedî, edebiyateke xurt jî te pe. Le li cîhe ku rexne û rexnegirî tûne

be yan jî qels be li wê dere edebiyateke xurt heşîn naye û edebiyat û jiyana edebî dinav komeke teng de dimîne.

Gelo rewşa rexne û rexnegiriya kurdî çawan e? Ez baver nakim ku kes bikaribe bibeje ku rewş baş e. Ji bervajiyê, rewş kambax e. Sebeben vê pir in. Berî her tiştî, zordariya dewletên dijmin, perçebûna welatê Kurdistanê, paştmayîna civatê û bikaranîna se elfabeyên cihe (latînî, erebî, kirilî) di ware rexne û rexnegiriyê de jî girek û begaviyên mezin anîne pe.

Digel wê yeke, perçebûna civakê siyasî jî problem zêde kirine. Mîna her tiştê kurdî, di ware rexne û rexnegiriya kurdî de jî mesele û zahmetî pir in û kesên kû sere xwe bi wan mesele û zahmetiyên diêşîn, kêr in. Li hemû Kurdistanê û li derveyê welatê, bi tene çend kes ilme rexne û edebîyate xwendine û sere xwe bi meseleyên rexne û rexnegiriya kurdî dieşînin û gava re li wan vedibe, dîtinên xwe dinivîsin.

Li her derî, rexnegir danasîn, rexne û dîtinên xwe li ser se pirsan ava dike; kî, cîma, çawan? Û rexnegir, dîsan li her cihe bi erînî (konstruktîv) dikeve pey bersîva van pirsan û bi erînî li esera edebî dinîhere...

Heyeku ez şaş im, 1ê bi qasî ku ez dibinim, liba me kurdan ne weha ye. Ji ber sebeben ku min qale kirin, em kurd ne bi erîni, 1ê bi neyini (destruktîv) dikevin pey bersîva pirsan û bi neyini li esera edebî dinîherin. Loma, pir caran, li ba me kurdan, rexne dibe çer, qîsen beedeb û dijminahî. Û dewsa dilopen zerî yê danasîn, edeb, perwerî dostiyê, penûs dilopênjehrîn yenbedbînî, hesûdî ûberberiyê direşîne.

Kîji ve yeke destkevtî dibe? Heyeku hin kes û hêzê destkevtî bibin, 1ê ne kurd û edebiyata kurdî. Di vê rewşa kambax de, para nezaniyê pir e. Gava dewsa pisporan, militan û dewsa nivîskaran xwendevanekî ku çend kiteb xwendine, rahejin pênuşe, rewş weha dibe. Ji lewre pir girîng e ku nivîskar, hunermend û ronakbîrên kurd hewlbidin rexne û rexnegiriyê pê 1a vî kare pîroz bilind bikin. Ziman, edebiyat û hunera kurdî hewcedare rexna bedew û rexnegirên pispor e.

Edebiyata kurdî hewcedare rexnegirên wele ye ku

1- Bi ilim, qayide û prensîben rexne, rexnegirî û edebiyate penverde bûye.

2- Pêşvexistina edebiyata kurdî jibowî/wê esas eûji bo xwendevanan dinivîse.

3- Ji bo kesekî û hêzeke nanivîse û pîvanên bi tene kesekî û hêzekê ji xwe re esas nagire.

4- Rû ji ehlaq û pîvanên rexnegiriyê ba nade, di nav komekê îdolojî, siyasî, hez û rêxistinînan de xweserîbûna rexnegiriyê ji bîr nake.

5- Bi zimanekî sivik, zelal û xweş li ser kiteba edebî û nivîskare wê agahdariyên esasî dide xwendevanan û aliyan baş û kêmaniyên nivîskar nîşan dide.

ê- Bi zanîna rexnegirî dike û rexna xwe li ser lekolîn, lehûrbûn, agahî, rexne, şerh û giranbihayiyê avadike.

7- Tu carî rewşa zimane kurdî û hejahiya nivîsîna bi zimane kurdî û kiteba kurdî ji bîr nake.

Wekî, destpek, di ve hejmara Kurdistan Presse de em dest bi rexne û danasînan kurteçîrok û romanên kurdî dikin û hevî dikin ku ev gav di xizmeta pêşvexistina rexne û rexnegiriya kurdî de be Kurdistan Press, 2ê.Gulan.1990

Li ser romana TU

Berî her tiştî, ez spas dikim ku hevalên mamoste ez nivîskar hesibandime û vexwandime ve dere da ku ez bikaribim li ser romana xwe bipeyivim. Spas... Ez eji "romana kurdî" betir li ser romana xwe bipeyivim. Bi min xweş naye ku ez mîna nivîskare romaneke rabim û li ser romanên kurdî bipeyivim. Le bele, bi dû xeberdana min re, em bi hev re dikarin li ser vê yeke jî sohbet bikin.

Bêguman, gava ez dibejim "ez e li ser romana xwe bipeyivim", ev nayê wê manê ku ez ê li ser başî yan jî xirabiya romane bipeyivim. Xwendekar dikarin we bipîvin û li ser hejahiya berheme bipeyivin. Le ne nivîskar bi xwe. Min romana "TU" nivisiye, ew edî ji deste min derketiye. Ew niha ya xwendevanan e, ya gele kurd e, ya tarîxê ye. Xwendevan û peşerojê we bipîve û li ser hejahiya wêbipeyive. Ne ez... Ez dixwazim, betir, li ser sedemen nivîsîna vê romane bipeyivim û bersîva pirsên cima, çi, çawan bidim û zehmetiyen nivîsîne, nivîsîna kurdî peşkeşi we xwendekar û guhdaren heja bikim. Di her nivîsîna berhemek edebî de hin kesp û kospên teknîkî hene, problemen lihevanîne hene. Zanîna van, ji bo peşeroje, dibe tecrûbe. Nivîsîna beproblem nîn e. Nivîsîn jî celebek matematik e. Eger ev nivîsîn bi kurdî be, problem hîn zedetir in. Û di ser de, henvekî te zanîna roman û nivîsîna romane li ba me kurdan fenomenek nû ye. Ji lewre, kêmanî û çewtî pir in. Bêşik kemani û çewtiyên min jî hene.

Cima?

Gelo min cima ev roman nivîsî?... Sedem pir in, 1ê bi kurtahî, ez dikarim vê yeke bibejim: Di destpeka 1970-an de, 3. adar. 1971, ez û çend hevalen din, embi hev re hatin girtin. Bi qasî du (2) salan, ez li girtîxanên eskerî yên Diyarbekir û Anqerê mam. Girtîxana Diyarbekir ji bo min bû tecrûbeyek gelek mezin. Bû dibistanek. Ji aliye civakî, çandî, siyasî û zimane min ê zikmakî û liwê dere, ez cara yekemin, bi xurtî, rastî edebiyate hatim... Bi dû derketina girtîgehe re. Min her dil dikir ku serpehatî û tecrûben xwe yên we demê binivîsim. Le qet min wext çenebû. Piştî 1974-an, me dest bi xebaten siyasî kirin û heta ku ez hatim Swêdê, xebata siyasî û weşandina kovara Rizgarî ku min berpirsiyariye dikir, dewam kir. Gava ez hatim Swêdê, min bîr û fikren xwe yên di derheqê dema girtîgehan de, mîna not, rijandin ser kaxiz. Derketina derveyî welet û ziman û çandê nû nasîn jî hîn betir alîkari li min kir ku ez ber bi aliye edebiyate bem rakeşandin.

Le

destpêkirin û nivîsîna romane piştî 1980'yê ye. Di navenda 1981 -an de, min dest bi nivîsîna romane kir... Cunta eskerî ya Tûrkiye, 1980, ji bo min bû dersek baş. Heye ku ez çewt im, 1ê min, mîna şexis, je dencist ku mesele, zehmetî û problemen kurdan Tûrkiye ne bitene qelsiya xebatên siyasî û rekestinî ne, henveha civakî, çandî, ronakbîrî, edebî, felsefî, nefsi û h.w.d. in. Ji ber vê yeke, bala min betir, rakeşa ser ziman, edebiyat, çand û hünere. Em dikarin bibejin ku "TU" encam û berhema vebalkeşane ye.

Lê bele, gava min dest bi nivîsîna kir û bi qasî 50 rûpelan nivîsî, min dît ku ez nikarim binivîsim. Ji ber ku kurdiya min terî nivîsîna romaneke kurdî nedikir. Ez nikaribûm ji bini derkevim. Min bere jî bi kurdî dinivîsî û nivîsaren min di kovar û rojnamen kurdî de diweşiyên. Lê nivîsîna romaneke karekî kûrtir, firehtir û direjtir bû. Hingê min devji nivîsîna romane berda û dest bi xwendin û temrînen nivîsîna kurdî ya edebî kir. Demeke direj, min berhem, eser û weşanên kurdî ku diketin deste min, xwendin. Minji wan not derdixistin, lîsta peyv, cimle, gotin, edet û ûsilen

nivîsîn û fikirîna kurdî çedikirin. Min, ji bo xwe,

name, gotar bi kurdî dinivîsin, bi rûpelan taswîrên edebî çedikirin... Bi dû vê xebatê re, ez dîsan li romane vegeyriyam. Yanî romana TU, meriv dikare bibije, berdewama riyeke dirêj e, dilopeke nû ya kahniyeke kevn e. Ev kiteb li kiteben ku hene, zêde bûye. Wan ev anîne dinê. Hinji gotin û qîseyen windabûyî yên wan kovar û kiteban, niha, di nav rûpelen TU de, dîsan, derdikevin ronahiye.

Çawan?

Di nivîsîna de, jiyana min a girtîgehan bû esas. Ew dewr, wext, cîh û dewran bûn hîmên bingehin. Min dest bi salixdana we dem û jiyane kir. Lê dîsan, gavaxebat bi pêş ve çû û ez ketim nav romane, ez tegihîştim ku ez ne romanek, 1ê riportajek, serpehatiyek, bîranîneke dinivîsim. Qayide û prensîben nivîsîna romane hene. Meriv behsa xewn û xeyalan jî bike, behsa rastiyan jiyân û civate jî bike, ewvehaye. Gelek roman ji

seri heta binî xewn û xeyal in, tu pewendiya wan bi rastiye nîn e. Le bele, ew xewn û xeyal jî, dîsan, li gora pîvan û ûsilên nivisîna romane hatine hûnandin. Roman divê bete hûnandin, bedewiya edebiyate divê te de hebe, stil, naverok, raxistin û ziman divê lihevhatî be û tahm bide xwendevan. Ew beşen sohbeta bi kêzê re, bi van bîr, hizrû fikiran hatin pê. Eğer ev beş nebûna, bibaweriya min, roman ê nebûya roman. Ew ê pir kem buya. Armanca min nivisîna romanek bû. Ji bo ve yeke jî, ji dema girtîxanan pe ve, tişt, bûyer, wext, dewr, dewran û cîh û waren dinjî diviya hebûna. Min ew ceribandî û beşên kêze peyda bûn. Bivîawaye, raxistina romane hate pe.

Herwekî we dîtiye, roman bi du forman hatiye nivisîn. Forma yekem girtîgeh, bûyeren girtîgehe û wê wexte di hundirîne. Jixwe roman jî li ser wan şax dide. Bikurtî, em dikarin ji vê forme rebibejin forma tu. Li wir nivîskar bi kese yekemîne romanê{qehremanê

romane) re dipeyive, je re behsa wî ûjiyana wî dike. Forma duwemjî, emdikin bibêjin, forma eze. Li wir jî, ne nivîskar, 1ê qehremane romane bi xwe dipeyive. Ewbi kêzek re dipeyive. Ji qehreman re yek diviya ku pe re bipeyiviya. Min kezekje re peyda kir! .. Û tiştên ku qehreman ji kezê re behs dike, piraniya wançekiri ne. Mesela wî hin tiştên ku xwendine, mina ku wî ew jiyane, behs dike. Ev yeka pewist bû da ku min bikaribûya hin bûyer, wext, cîh û dewrên din en rast û nerast jî bixista nav romane û roman, bi rastî, bikira roman. Peydakirina kêzek, beşik, xeyalî ye, fantazî ye, ne rast e. Bi alîkariya xebardana qehreman bi keze re, roman şax dide û vedibe, ber bi hin aliyên din dere. Girtîgeh, jiyana ûwexta girtîgehe, bivîawayê, perçe dibe, te şkestin û hin wext, cîh û bûyeren din dikevin navê.

Henveha roman ji dehbeşan hate pe; pêncbeş girtîgeh ûjiyana we dere û pênc beş jî bi kezê re xebardan û hin cîh û dewrên din. Beşên ku bi kêzê re ne, herikîna bûyeren girtîgehe û taswîra wê deme dibirin, car bi car.

Û li wir mesele û bûyer carina ber bi paş, carina ber bi pes derin. Bi vî awayî, roman dîsan dizivire û te cihe ku dest pe kiribû û li wir diqede. Di destpeke de, qehremane romane li hucrekî ye, işkence dîtiye, bîhteng e, tene ye, esebî ye û bi tesadîfî kezek dibîne û dest pê dike û bi kêzê re dipeyive. Gotinen wi tev li hev in, piranî ne li hev in û di nav wan de dûzan nin e. Tişt û bûyeren rast û nerast di nav hev de ne. Roman weha dest bi herikîne dike. Di dawiyê de, herikîna romane dîsan xwe digihîne hücre û diqede. Di romane de raxistineke edebî ya weha heye.

Cima min ev roman weha bi du forman nivisî? Ma ew bi tene bi formek vebihata nivisîn ne hesantir bû? Ma hêji bo pexşan û edebiyata kurdî ne zû yeku meriv bi formên weha binivîse? Hin xwendevanên ezîz ve yeke ji min dipirsin... Di forma tu debûyereke heyeku ezji te de bûme, perejiyame; hepîsxane. Girtin, 1êdan, hepîsxane û h.w.d. tiştên nexweş in, bîhtengî ne. Ez bawer dikim

ku taswîrkirina wan û salixdana rewşa psikolojîk ya wanne hesan e. Nemazeji bokeseke ku bixweji tê de bûye û dixwaze wan tecruban bi zimane kurdî û bi şeweyek edebî binivîse... Divir de, min wisançetir dit ku bûyer û mesele hinekî ji min bi dûr kevin ku ez bikaribim wê demê binivîsim. Bi forma ez, evyeka de zehmet buya. Loma min wê deme, mîna ku hatibe sere kesekî din, bi forma tu nivisî. Wekî ku hatibe sere kurdekî. Mixabin kujiyana hepîsxanê liwêlate me ne tiştêkî pir orijinal e. Gelekkes ketine hepîsxane. Loma min xwest di vî warî de xeten hevbeş bibînim da kuji tecrûben hemû girtiyên welet tiştine tê de hebin. Ew tecrûbe nebin tecrûben şexsekî, 1ê di şexse kesekî de bibe neynika hemû tecruban.

Bêguman di helbijartina van forman de, eseren edebî ku min xwendibûn, tesir li min kirin û piştî ku min li ser forma tu biryar da, min ji nû ve ew eseren ku bi vê formê hatine nivisîn, xwendin. Hin nivîskaran bi vê forme nivisîne. Form ne hesan e, 1ê xweş û pir edebî ye, eğer meriv bikaribe li hev bîne. Meselan ji xwe bi

dûr xistin û bi vî awayê taswîrkirin, bi qasî ku ez dizanim, ne hesan e. Meriv dive hakime forme be da ku te de winda nebe û mêzîna herikîna gotine tek nere. Ji bo agahiye, min dil heye navê hin nivîskaren ku bi vî forme nivîsîne, livir bibêjim; Carlos Fuentes, Ortana Fallaci, Julio Cortazar... û ihsan Nûrî Paşa. Bele ewjî. Gerçî ihsan Nûrî Paşa tu roman yanjî berhemên edebî nenivîsîne, 1ê nameyek kuwîji "xorte kurd" re şandiye, di HAWAR'e de weşiyaye. Ew name bi forma hitabe hatiye lekirin û gelek xweş e. Û di romana TU de jî, hin hevokên wê name, ji deve yek ji qehremanên romane Apo, hatiye veguheztin. Nivîskare navdar ê meksîkî Carlos Fuentes ku gelek roman û kurte-çîrok nivîsîne, bi ve forma ku ez qal dikime kurte-romanek nivîsiye; Aura. Ev kurte-romana ku bi forma tu hatiye nivîsîn, gelek balkeş e, te de şopen sembolîzma dawîya sedsala bihurî heye, xewn, xeyal û fantazî di nav hev de ne. Di

romane de, nivîskar ji qehremanê romane re ku ronakbîrekî ye, qala jiyana ronakbîr dike. Bi hedîka, sivik û tenik. Ew di nivîsara xwe "Çawan min Aura nivîsî" de behsa riya nivîsîna ve kurte-romanê dike. Romana C. Fuentes û bûyeren te deji romana TU pir cihe ne. Lê ez dikarim bibêjim ku hawa û atmosfera vegotina Aura'ye gelekî alîkariya min kir.

Herçî forma ez e, bi baweriya min, hesantir e. Di vî forme de, kes û qehremane roman û bûyere behsa xwe dike. Berhemên edebî ku bi vî forme hatine nivîsîn, pir û pir in. Li ser vî forme jî, dîsan, ez divê behsa romanek C. Fuentes bikim; Mirina Artemio Cruz. Nivîskar di ve romana xwe de gelek form, şewe û awayên gotine bi kar anîne. Qehremanê romane Artemio Cruz li ber mirine ye û ew jiyana xweya bihurî bi bîr tîne. Halete ruhiya mirine, mîna xeta esasî, di hemû romane de rakeşayî ye. Ewbîhtengî, beçaretî û esebiyeta liber mirine her xuyaye. Ji bo taswîrkirina qehremanê romana TUjî, di forma ez de, ev halete ruhiye û ev şeweyê edebî diviya. Ji ber ku qehremane me di romane de girtî ye, îşkence dîtiye, eşiyaye, perçiqiye, ditirse, bi tene ye û nizane ka çi de bi sere wî de were.

Hawayên evher du formen romana TUji hev pir cihe ne. Forma tu nerm, tenik, hedî û giran e. Mîna şerîda filmeke. Taswîr, salixdan û vegotina psîkolojiya merivan di beşên ku bi ve forme hatine nivîsîn de, ji beşên din betir in. Forma ez bi lez û bez e, metafor, fantazî, xewn û xeyal tê de pir in, gelek aliyên wê çewt û şaş in, gotin bi hev namînin, carina ber bijor, carina ber bijer in, taswîr ne li ser xetek rast in, ne heş daxwaz, ne mantîk 1ê tesadûf esas in. icar di beşên ku bi forma ez hatine nivîsîn de, halete ruhiya însanekî ku li ber dînbûne ye, heye. Raxistina romana TU, bi kurtahî, bivan şeweyan e. Hemji aliye bûyer û salixdana wanû hemjî aliye awaû şeweyen wan, evher du form ji hev pir cihe ne. Û ew bi zanîn di romane de hatine bikaranîn.

Evcelebeke nivîsîna romane ye. Ji vî pe vejî, gelek celebên nivîsîna romane hene. Lê min ji xwe re ev celeb helbijart.

Beden û kirase edebî

Niha jî ez dixwazim çend gotinan li ser diyalog û stîlên romane bibejim. Her form û stîl xwedî awayekî taybetî yê gotin û taswîrkirine ye. Ji bo her forme her celeb ne rast e. Meriv divê li gora forme bikaribe awa û şeweyen gotina ku li we forme te bibîne, peyda bike. Gava weha nebe, form, bûyer, hawa li hev nayên û ew nabin yek. Ji bo helbijartina şeweye gotine, meriv divê peşi biryar bide ka kîjan forme bi kar tîne. Min li gora her du formen ku min di romane de bi kar anîne, du awa û şeweyen gotine hilçandin; 1- awayekî din, bi lez û bez, heyecan tirs... 2- awayekî hedî, tenik, sivik... Li ve dere mesel eyek din jî

heye; kesen ku

dipeyivin kî ne, çi ne, ji kutên, bi kîjan devokan

dipeyivin, ji kîjan kategori û aliyên civate ten? Di

edebiyate de, hostetî ew e ku meriv bikaribe kesen bi

awayekîjîndar, balkeş û lihevhatî bine pê. Gundiyekî dive di romane de jî gundî be, profesorekî jî henveha. Ev her du celeb meriv dive nekevin dewsa hev. Bi fikirîn, rabûn û rûniştin û dan û standinen xwe, ewji hev cihe ne. Ev di edebiyat û romannivîsîne de esas e. Esasekî dinjî heye; lihevhatina stîl û bûyere. Stîla ku meriv di romane de bi kar tîne dive li bûyeren romane were. Hin nivîskaren navdar, mîna Umberto Eco, Roland Barthes, Knut Ahlund, Italo Calvino, li ser vê mesele berhemen hêja nivîsîne... Ev nivîskar nişan didin ka min romana TU li gora kîjan qayide, edet û ûsilên romannivîsîne nivîsiye. (Hejmartina navan hinekî jî loma ye). Di romannivîsîne de gelek edet û traditionên cûda hene. Meriv nikare romaneke amerika-latînî bide ber romaneke bulgari, yan jî yeka nonveçî bide ber yeka îtalî. Romaneke romantik j i ya realist, yeka "nouveaux romane" ji ya sosyalrealîst pir

cihe ye. Ji ber îdeolojiyên siyasî û hinek qayide û prensîben nivîsîne, ewji hevcihe ne.

Helbet berî ku roman te nivîsîn, nivîskar divê li gora war, dewrû bûyeren romane. Ji xwe re cîhaneke "ava bike." Evjî, dîsan, ez bawerim, bi xwendin, legerin û lepîrsîne dibe. Di romana TU de jî hin cîhan hene; cihana zaroktiye, cihana xortiyê. Cihana îşkence û 1êdanê, cihana jiyaneke hevkar li girtîgehe û h.w.d. Min evjî, li gora xwe, bi xwendin, legerin, 1êpîrsîn û sohbetan ava kirin... Herçî cihana girtîxanê ye, gelek tişt li sere hatine nivîsîn. Li dunyaye herkesi li ser girtîxane nivîsiye. Eger min jî, bi tene jiyana girtîxane taswir bikira, hingê romana min e nebûya romaneke kurdî. Ji bo romaneke millî diviya edet, ûsil, jiyana, civat, fikirîn û rabûn û rûniştina kurdî jî tê de hebûna. Min hem cîhaneke girtîxane ya millî diviya hem jî hin cîhanên din diviya 1ê zede buna... Beşen bi kêzê re sohbet li serve hewcedariye hatin pê.

Çi?

(War û wext û kes)

Eger ez li ser warên ku di romane de lebûne jî hin tiştan bibejim, dive berî her tiştî ez behsa girtîgeha eskeri ya Diyarbekire bikim. Girtîgeha ku di romane de ye, ya Diyarbekire ye. Le ne ya piştî 1980-an. Ya destpeka 1970-an. Ev herdu girtîgeh ji hev pir cihe ne. Min ya 1970-an taswîr kiriye. Em hemû dizanin ku ya 1980-an cehenemek bû. Leji ber ku min ew girtîxane nedîtiye, ez li wir nemame, min nikaribû girtîgeha 1980-an ya Diyarbekire salix bida. Le ez bawer im û hevî dikim ku ew girtîxane jî dê rojeke bê nivîsîn. Hucra ku di romane de ye, çekirî ye. Ez neketime hucreyeke wele û min mîna qehremane romane ewçend îşkence jî nedîtiye. Ji lewre, ez dikarim bibejim ku di avakirina qehremane romane de perçeyek ji min û tecrûben min jî heye, 1ê ew ne ez im. Roman ne otobiyografik e. Tê de ezjî heme, 1ê qehremanê romane em hemû ne. Cîh û wêren din ên ku di romane de hene, piraniya wan, çêbûyî ne. Di avakirina wan de, realite û xeyal ketine nav hev. Majixwe edebiyat j i ne evyeka ye? Armanc; lihevanîn û ahenga stîl, form, bûyer û

taswîran bûye.

Em werin ser mesela wexte... Gelo kîjan wext di romane de hatine bikaranîn û çawan? Wexta hemû romane di esasê xwe de kurt e, bi tene çend roj in. Hemû roman li ser bûyereke çend roj an ava dibe. Lêji boku roman bibûya roman, diviyamin ev wexta teng û kurt bi hin aliyên din firehtir, direj tir bikira û hemû bûyer gav bi gav venegota. Bi tene vegotin û salixdana bûyereke ne roman e. Je re estetîkeke edebî, zimanekî xurt û kûr, bûyeren dewlemend û balkeş, qehreman û kesen jîndar û h.w.d. dive. Yekji sedemen forma ez û beşen bi keze re sohbetê, dîsan, eve. Wê forme û wanbeşan alîkariya min kir. Bûyara bingehein ya romane bi van beşan hatin veqetandin. Û bi alîkariya wan, hem nivîskar û hem jî qehreman carina bi metoda flashback li rabirduya xwe vegeriya û carina jî ber bi peşeroje çû. Wext ketin nava hev. Do, îro û dahatû bûn yek. Ez bawer im, bi vî awayî, roman ji aliye ziman, stîl, form, bûyer û gotinan kemilî.

Mîna her romane, di romana TU de jî çend kes hene.

Ez dixwazim, bi kurtî, çend gotinan jî li qehremanên romane bibejim û gotara xwe bi dawî binim. Digel hin kesên din, di esase xwe de, çar kes xwediyê rölen sereke ne. Xort; qehremanê romane ye. Kurdekî xort e. Di pekanîna vî qehremane de ji min bi xwe jî hin alî û tecrûbe hene, 1ê ew ne bi giştî ez (nivîskar) im. Minxwest bila ewbibe kurdekî giştî ku hemû xwendevan bikaribin xwe te de bibinin. Apo; ev kaleki kurd e. Qehremanê romane li hepisxanê rastî wî te. Pismam; kurê mame qehreman e, li hepisxanê ye, xebatkar û aktiviste kurd e. Û mamoste., şexsen esasî di romane de ev in.

Tecrûben min ên we demê kakila taswîra xorte kurd

tîne pe. Le ew ne ez im, bi tene hin aliyên min pe re ne. Ji ber ku min dixwest, bi alîkariya vî qehremanî, hin tiştan bibejim û vebiguhezînim xwendevanan. Rola xort di esase xwe de ne zêde ye. Bele, ew qehremanê romane ye, dinavenda romane deye, 1ê ew ne însanekî aktiv e. Gelo wî çi kiriye, çi dike, ji bo çi hatiye girtin?

Ev ne diyar in. Ew mîna lampayeke ye. Min xwestiye, bi alîkariya wî, bi bikaranîna wî, ronahî bireşînim ser bûyeren romane. Xortê romane ne beşdarvan, 1ê

nerevan e... icar Apo merivekî rasteqîn e. Ew li girtîgeha eskeri ya Diyarbekire bû, ji kurdaiyete, dawa Partiya Demokrata Kurdistanê hatibû girtin.

Nave wîyêrastî Halîl Çiftçi ûji Botanê bû. Jê re "Xale Xelîl" digotin. Ew he hingê pir kal bû. Tevîku ew kal bû, jê re 1ê sal ceza dan. Xale Xelîl jibo Apo bû esas. Le gelek wesif û aliyan din ên hin ronakbîren kurd mîna Osman Sebrî, Celadet Bedincan, Qedrî Cemîlpaşa, ihsan Nûrî Paşa 1ê zede bûne. Jixwe gelek gotin û vegotinên Apo (çîroken ku ewbehs dikejî tê de) ji gotin ûvegوتين van şexsiyetên kurd ku piranî di nav rûpelen Hawar,

Ronahî û RojaNûdene, hatine veguheztin. Bi alîkariya Apo, ew ji nû ve hatine vejandin. Bivê metoda hane ku jê re bi zimane îlme edebiyate "intertekstualîte" te gotin, diyaloga tekst û nivîsaren do û îro çêbûye. Pismam di esase xwe de pismame min bi xwe ye; rehmetî Ferîd Uzun. Hingê ewjî li girtîgeha bû, ji dawa DDKO'ye (Dewrimci Doğu KültürOcakları). Ew

merivekî xebatkar û piralî bû, dile wî bi doza welate Kurdistanê hildavet, gelek germ bû. Le kese Pismam di eynî wext de hemû endam û seroken DDKO'ye ne. Wê çaxê ev rêkxistin fenomaneke gelek baş bû. Serok û endamen wê ku hemû xwenda û ronakbîr bûn, tevgera kurdî nû û modernize dikirin. Pismam kûrde ronakbîr ê wê deme ye. Herçî Mamoste ye, şexsêismail Beşikçi, ronakbîr û legerekî tirk, 1ê kurdpenver û kurdparast, esas hatiye girtin... Lekese ku minxwest di romane de, bi alîkariya van her çar şexsan, nîşan bidim, merivekî

bû. Ev her çar şexs di esase xwe de merivekî ne. Di taswîrkirina her şexsî de, min xwest hin aliyên wî merivî bidim. Ew meriv jî qereker û şexsiyeta kurdî ye. Qereker û şexsiyeta ku ez dil dikim û hevî dikim ku di rojen bê de pir bin û gele kurd temsil bikin. Merivekî bi ve qereker û şexsiyete ku ez dil dikim hebe, ne dûri gel û welate xwe ye, ew tarix û tecrûben rabirdû dizane, bîr bi peşeroje dibe, bi xwe bawer e, haya wî ji edebiyat, çand, ilim û hünere heye, jiyana civakî dewlemend dike, qedr û qîmete dide tiştan, dijminahî nake... Di taswîrkirina kesên romana TU de, bi vesaiti, daxwaz û heviya qereker û şexsiyeteke weha heye. Bi qasî dilopeke be jî, min xwestiye, bi qayidên edebî, vê daxwaze berpeş bikim.

Nemaze di taswîr û salixdana Apo de kovaren giranbiha Haivar, Ronahî û Roja Nû gelek alîkari li min kirin. Apo di romane de tarîx û çand e, ziman, edet û ûsilen civata kurdî ye. Kêmaniyên min divan warande gelek bûn û he jî gelek in. Her kes û qehremanê romaneke divê li gora cihana ku ew te de dijîn, ben salbcdan. Cîhan, jiyana, peyv û fikirîna Apo, bi her awayî, di nav rûpelen van kovaran de hebû. Ez alîkariya van kovaren hêja û nivîskaren wan en heja tu carîji bîr nakim. Ezji wan gelek tişt hîn bûm... Di taswîrkirina Mamoste de,

rez û rûpelen kitaben îsmaîl Beşikçi, ya Pismam de, yê bultenên DDKO û kitaben ku li ser DDKO weşiyane, gihîştin alîkariya min.

Eğer em werin ser navê romane, min navekî ecêb tercih kir; TU. Eğer nav hinekî ecêb be jî, min di romane de dixwest şexsekî, bi tene merivekî taswîr bikim û behs 1ê bikim. Ê bi alîkariya wî şexsî, ez tiştin bibejim û tabloyenjiyana civakî ya Kurdistane bidim. Herwekî ku em dizanin, civata me, civateke kolektîv e, şexis te de bi hin dan û standinan giredayî ye. Şexs (indivud) bi sere xwe hem di civata me de hem jî di civaten din ên paştamayî de ne esas in. Giredanên din wekî malbat, eşîr, bajar, dever esas in. Min dil kir ku şexsekî dencim pêş û gotin, daxwaz û mirazên xwe bi alîkariya wî û piraniya caran, bi çav û nerînen wî bibejim.

Ê ziman...

Ez bawer dikim, eğer ez bi kurtî behsa zimane romane jî bikim, ji bo münakaşan, de baş be. Min di nivîsîne de, ji xwe re, çend prensîb dencistin û ew li ser dîware oda xebate daleqandin.

1 - Elfabe û gramera Haivafl esas bû. Min hewl da ku ez bi we binivîsim. Îro di warê nivîsîna kurmanciya jorê de, em dive qebûl bikin, tevliheviyek heye. Ji bo çareserkirina tevliheviyan û standardîzekerina zimane kurdî, em dive li ser elfabe û gramereke biryar bidin. Bi ya min, di vî warî de, îro altematîfa herî baş û herî bi rek û pêk elfabe û gramera Hawar'e ye.

2- Minji ber xwe peyv, gotin û qise çênekirin. Ez bi dûre ve yeke mam. Dewsaku ez wan çebikim, min ewji der û doren din wergirtin. Eğer peyvek, gotinek

didevoka min de yan jî di zaravaye kurmanciya jore de tûne bû, min ew ji zaravayen din, eğer di wir de tûne bû, ji erebî, farisî yan jî zimanen ewrûpî wergirtin.

3- Ji tarîxe û vir ve, di zimane kurdî de, devoka edebî ya Botanê ye. Minxwest, ez li gora vê devoke, qetnebe, nezî vê devoke, romana TU binivîsim.

4- Min hewl da ku ziman bi awayekî sivik lebe. Ew bikaribe biherike. Ez bawer im, ew mesele, îro, jibome, problemeke mezin e. Ji ber ku kurdiya ku em pê dipeyivin, ne edebî ye, ne zimane nivîsîne ye. Ew bi tenê zimane xeberdane ye. Mixabin ku evrastiya me ye. Du sed sal in ku ev ziman di ware nivîsîn de bi pêş neketiye, baş nehatiye bikaranîn. Zimane ku em pê dipeyivin, ji hejahî û spehîtiya xwe gelek tişt winda kiriye. Ji zimane kurdî re reförmek, şoreşekdivê. Êjiboku ev reform bikaribe bi ser keve, ziman dive bi awayekî pir zelal, rehet, sivik bete nivîsîn û bikaranîn.

5- Herçî mesela devokan e, bi baweriya min, em dive zimane kurdî ne kemani, 1ê dewlemendî ye. Zimane yekgirti yê kurdî de bi bikaranîn û dewlemendkirina devok û zaravayan were pe. Jixwe dewlemendiya zimane kurdî di kûrahiyên devok û zaravayan de veşartîye. Nivîskar û zimanzanên kurdan divê xwe bi wan kûrahiyan bigihînin û we dewlemendiye dencînin.

Le li ve dere, meriv dive bala xwe bide ser tiştêkî; devok dive li gora qayide û prensîben zimane kurdî werin nivîsîn. Hin devokên kurdî, îro, ji qayideyên zimane kurdî bi dûr ketine û zimanen biyanî gelek tesir li wan kiriye. Ji lewre, di vir de jî qayide girîng in. Dijwarî û zehmetî hem li ber min, şexsî, hem li ber me, kesen ku bi kurdî dinivîsin, pir in. Henveha kemani û çewtîjî pir in. Le ez bawer dikim ku her ku kurdî bê nivîsîn, kêmanî û çewtî dê kem bin.

Wext diherike. Mîna ku feylesofe yewnanî gotiye; meriv nikare xwe du caran di eynî ava ceme herikî de bişo. Romana TU di destpeka salên 1980-an de hate nivîsîn û di 1984-an de ji destê min derket û weşiya. Niha, ew ne ya min e, ewya we xwendevanên heja ye. Eğer ez îro rahiştima penûse, heye ku min ê ew bi

awayekî din binivisiya. Gava min ew nivisî, ez pir pe qayil bûm. Lê çaxa ez îro 1ê vedigerim, dibinim ku kêmaniyên we pir in. Û ez bi dîtina wan kemaniyan jî kefxweş dibim. Yan na, ez ê ew kesê berî 5-ê salan buma. Ez hevî dikim ku romana TU di xizmeta afirîn û teşwîkkirina nivisîna romanen hîn hejator de be...

Ji we hemûyan re gelek spas ku we xwe êşand û romana TU xwend.

Not; Bihara sala 1987-an mamostayan Xwendegêha Mamostayan, Beşe Kurdî, li Stockholme, ji bo

konferanseke li ser romana min a yekemin TU, ez vexwandim Xwendegêhe. Ev nivîsar ji wan hoten konferanse amade bûye.

Memduh Şefim Beg û Em

Pirs: Cima Memduh Selim Bege ewqas bala te kişande ser xwe û bû merxasekî romana "Siyê Evine"?

M. Uzun; Sala 1977 bû. Ez ji Kurdistana Tîrkiye derketibûm û hatibûm Suriye, Kurdistana Suriye. Kurdistana Tîrkiye li pey mabû, rojên nû bo min dest pe kiribû ez li Qamişliyê bûm. Rojê mirove bîrewer, doste heja Necmettin Büyükkaya ye gorbehîşt ez birim mala Mele Hesen Hîşyar ku niha xwe gîhandiyê dîyare göre, cem heval û hogiren xwe yen serhildana şex Seîde nemir. Mele Hesen ji Lîcê bû, kalêmerêkî dewr û dewrandîtî bû, bikurdî û tirkî xweş dipewivî.

Di vê zîyareta me de, Mele Hesen behsa serhildana şex Seîd û serpehatiyên xwe yê te de kir. Ew tarîxa kurdan ku me li Tîrkiye bi awayekî dizî û veşartî, bi tirs û xof dixwend, bi careke li mala Mele Hesen Hîşyar vejîyabû. Ronahiya nêrin û baweriyên kurdî li ser dîwaren mala Mele Hesen Hîşyar alan dida.

Li wê dere min ferqa di navbera gotina devkî ya tecrubeyan û gotina niviskî ya îdolojîyan hîn baştir dît.

Di ziyareta me ya duwemîn de. Mele Hesen ji me re behsa Partiya Xoybûne kir. Gotin û agahdarîyên wî, ji bo min pir giranbîha bûn. Di ve sohbeta me ya 5-ê saetan de, navek car bi car ji devê Mele Hesen derdiket; Memduh Selim Beg... Navekîkuji bo min xerîb bû, min tu cara ew nebihîstibû. Mele Hesen bi rez û rezdarî di eynî wexte de, bi axîn û keser behsa Memduh Selim Begê dikir. Memduh Selim Begî, li Suriye, li =amê jîyabû û beri saleke, di sala 1976-an, dinav neçarî û belengazîke mezin de wêfat kiribû.

Dostanîya min û Memduh Selim Begewusan dest pê

kir. Ez ji Qamişliyê hatim Şamê û qasî meh nîveke li wir mam. Min li wir Ape Osman Sebrî û hin kesên mayîn kuji dema Xoybûnê bûn, dîtîn. Li Şamê ez hin çetir hîn bûm ku Memduh Selim Beg yek ji baştirîn ronakbîren kurd e ku di navbera 1900- 1970-an de jiyaye û wî hemû jiyana xwe bi xebata doza kurd û Kurdistane derbas kiriye.

Li Şame, ez ji tiştêkî pir û pir êşîyam; Memduh Selim Beg bi rastî jî, di nav rebenî, bekesî û belengaziyeke ecêb mezin de sere xwe danibû axa rehmete. Pere û îmkanên wî tûne bûne ku wî bikaribûya mesrefên nexweşxane bida û li nexweşxanê bima. Digel ku bi hezaran, deh hezaran, milyonan kurd li Şame û Kurdistane dijîn, kesî alîkari li Memduh Selim Bege kalûbekes nekiriye (jiçend kesan peve...)

Kitabxaneke dewlemend ya Memduh Selime Begê hebûye. Te deji rojname Kurdistane bigire (yaku sala 1898-an li Kahire weşiyabû) heta sala 1960-an her tişte ku li ser kurd û Kurdistane, çî ji aliyê kurdan, çî ji aliye biyaniyan de weşiyaye, hebûye. Memduh Selim Beg ev kitabxana dewlemend jî, ji bo mesrefe, bi deh hezar lîrayên Suriye yê we wexte derdixê firotine. Lê tu kesî deh hezar lîra nedîne û ew kitabxane ji windabûne xelas nekiriye. Ma çî bi sere kitabxane te? Ew wî dibe. Akademiya Kurdî Ya Bexdayê hin ansiklopedî û kitabên ilmî dibin Iraqê, çend kes jî hin tiştan werdigirin, dibin. Ji van pe ve, hemû tiştên mayî ku li gora gotinan giranbihayîya wan bi male dine bûye, bi kilo, di dikanan de hatine firotin û bi vî awayî kurdan kitabxaneke dinjî wînd kirine...

Min ev bûyer di romana xwe ya Siya Evînfi de nenivîsî. Min nikaribû binivîsa. Pênusa bêruh, bêhiş, bepejn neliviyaku vêbûyera kiret li ser kaxiz salixbide.

Gava ez diçûm Şamê, min bere xwe dida taxa mihaciran ku Memduh Selim Beg 1ê jiyabû, ezkuçe û kolanen wê gav bi gav digeriya, min kaşa ku mala wî 1ê bû, ziyaret dikir û ez diçûm wanaşxane, çayxane û cîhen ku Memduh Selim Beg diçûye.

Sala 1984 an, gava ku ez li Suriye bûm, çûme mala jina Celadet Bedir-Xane gorbihîşt, xanima heja Ruşen Bedir-Xanê. Wêji min re behsa evîna Memduh Selim Beg û Ferîhaye kir. Hingî çirûska nivîsîna Romane li wirveda û min kakila romane, renga nexşa we û teşiya resandina wê peyda kir. Eger alîkariyen Ruşen Xanime nebûna, ez bawernakim ku min ê bikaribûya romana Siya Evine bi wî awayî binivîsa. Di nivîsîna ve romane de ez ez mînetdare we û kesen wekî Necmettin Büyükkaya, Şeyda Cigencwîn, Mele Hesên Hîşyar, Osman Sebrî, Gurgin Hîşyar û kesen mayîn im.

Pirs: Mîrov dikare romana "Siya Evine" wek romaneke nîv-dîrokî bihesibîne?

M. Uzun; Di vî warî de, romannivîskar û endame

Akademîya Fransîzî Marguerite Yourcenar ku berî

çand salan çû rehmete, weha dibêje; "Her roman, di esase xwe de romaneke dîrokî ye." Ev gotin rast e. Romanek li ser daxwaz, xewn, bûyer, dan û standin, bîr û baweriyên duh yanî îro ava dibe. Wext, dewr û dewran diherike. Didemeke kin de, îro dibe "duh". Live dere. tişte esasî yekitiya îro û duh e. îro berçavka duh e.

Duh neynika îro ye û ev herdû bi hev re ne, reberên peşeroje ne. Mîrov toven peşeroje, ji îro ve bi tecrûbe û zanînen duh, diçîne. Netewe û welaten ku dan û standinên ahengdar di navbera duh-îro-peşerojê de de ava kirine, bi pêş dikevin û serfiraz dibin.

Bi bawerîya min, neteweye kurd û welate Kurdistanê dan û standineke ahengdar ava nekiriye. Bi qasî ku ez dibinim îro bawerîya neteweyî, zanîn û nasîna huwiyeta neteweyî li ba me kurdan kem e. Eger weha nebûya, me de rê bida ku Memduh Selim ji bîr buya û kitebxana wî windabibûya.?

Sebeba vê yeke çi ye? Sebeben vê yeke di duh û dîroka duh de veşartî ne. Eger ez li duh vedigerim û li dora Memduh Selim Bege û evîna wî romaneke diresînim, daxwaza min fahmkirina rewşakambax ya îro ye. Ez dixwazim xwe binasim, bizanim bi rastî ez çi dikim.

Ez ji kategoriyên (dabeşkirin) "romana dîrokî, romana civakî, romana pîskolojîk û hwd." hez nakim.

Di romaneke de divê ev hemû tişt hebin û lihevhatî bin. Bi romana Siya Evine, min xwest ku ez romaneke nûjen binivîsim ku duh û dîroka duh wekî dekorasyona wêbe. Minjiyan û evîna Memduh Selim Bege salix daye û taswîr kiriye. Lê Memduh Selim Beg, di eynî wextê de, ez im, tu yi, em in. Memduh Selim daxwaz, tekoşîn û tradejiya 300 salan ya ronakbîrên kürde.

Neteweyekî, welatekî ku li dîroka xwe xwedî derneketiye, dernakeve kor e û peşiya wî tari ye, di nav koma netewe û welatan de rûmeta wî tûne ye. Dîrokji bo şexsiyet û huwiyeta netewî û ji bo îro û peşeroje pêwîst e. Dîroka kurdan jî, herwekî welate wan Kurdistanê, hatiye vegertin. Ez wusan bawer im ku piraniya çewtî, qelsî û şikestinan bi vê yeke ve giredayî ne.

Pirs: Berî nivîsîna romane, çi xebat û legerînen te li serjiyana Memduh Selim Bege pek hatin.

M. Uzun: Bi qasî ku ez dizanim, di nivîsîna

berhemeke edebî de sê esas hene. Yek, zanîneke fireh û kûr li ser mesele û babete romane, berhevkirina belge û dokumentan. Dudu, hiş û mejîyê xwe bi qehreman û bûyeren berheme re parvekirin, xwe bi wan ragehandin û bihisûpejnbi wanrejîyîn. Sise, dan û standinen xurt û ahengdar di navbera wexta nuh (îro) û wexta berheme de avakirin. Mirovdivê, herdu wextan, rewş û mercen wan wextan baş bizanibe.

Le bele ji bo kurdekî û niviskarekî kurd di praktîke de bi cîh anîna van esasan pir zehmet e. Ji milekî de zordariya dewleten dijmin û ji milekî jî belengazî û peregendeyiya kurdan, wûsan kiriye ku her tişte me dikeveberba û bahoze û winda dibe, ji nû ve van peyda kirin êdî pir zehmet dibe... Eğer em vegerin ser pirsaxwe, beguman min hewl da ku ez her tişte ku li ser

Memduh Selim Bege ne, bibînim, bixwinim, peyda bikim û bijîm da ku Memduh Selîm Begbikaribe jî nû ve, wekî insan, wekî min û te, wejiyî. Ew ronakbîrekî nûjen yê sedsala 20-an bû û di navbera salan 1910-1934-an de diwarexebata ronakbîrî û siyasî de pir aktif bûye. Tarixa welate kurdan di van salan de reng diguherine û bêbextiyeke pir mezin li kurdan dibe. Evsalji bo kurdan pir û pîrgirîng in. Lê digel ve yeke, em kurd, bi başî, bi vê deme nizanin. Ev dem veşartîye, ji kurdan hatîye dizîn. Mesela partiya Xoybûnê ku Memduh Selim Beg yekji seroken wê bû û bi şev û roj, bi xebatên we radibû... Kîji me tiştine bi rek û pek li ser Xoybûne dizane? Li ba kîjan kurdî çî belge li ser Xoybûne hene? Bi baweriya min kurdan hê rexisteneke mîna Xoybûnê modem, xurt û lihevhatî ava nekirine.

Le digel vê yeke, ji çend bîranîn û serpehatiyen biçûk pe ve, tu belge li ba me kurdan tûne. Bêlgeyen Xoybûnê di arşîwen fransîz, inglîz, tirk, ecem û ereban de ne. Di wexta xwe de, ev belge li ba kurdan jî hebûne, ia ew winda bûne û çûne.

Ji aliye din, di ware berhev kirin û bi dest xistina belge û dokumendên li ser Memduh Selim Bege, min alîkariyeke mezin ji Rewşen Bedîr-Xan, Mele Hesene Hişyar, Gurgîn Hişyar, Xanima hejajina çerkez Saadet Abla ku hevala dergîstiya Memduh Selim Begê bû, wergirtin. Bi alîkariya wan, min gelek suret, name, destnivîs bi dest xistin, cîh û war nas kirin, li gelek kesan guhdari kirin û notdencistin. .. Mesela ev herse sûreten ku tevî ve hevpeyvîne diweşîn... Ji wan du heb li ba Rewşen Xanimê bûn û ya sewemîn (Memduh Selim Beg, Qedrî û Bedri Cemil Paşa) li ba dōşteki Mele Hesene Hişyar bû. Nama ku dîsan bi vê hevpeyvîne ve te weşandin, Rewşen Xanimê ew teslime min kir. Ez spasdarî wan kesan im ku alîkari kirin û ez fedakariya wanji bîr nakim.

Flis: Dijîyana Memduh Selim Bege de bibaweriya te hûsûsiyeten here mezin çî ne?

M. Uzun: Li ser rûyê dine, gava behsa kurd û Kurdistane dibe, hîn tişt, hîn suret tîn bîra meriv; pêşmergeyekî bi tîfing, jineke şermoke û rûpêçayî, gundiyeke simbelboq û rûtirş, gundeke weran, zarokekî belengaz ku meş li ser çav û rûyê wî weniştine... Ev hemû, suret û tabloyên civat û neteweyekî belengaz, reben, girtî, bindest û paştamayî ne. Bi rastî jî, ma civata kurdî bi tene ji van pek te? Ka ziman, edebiyat, hûner, felsefe, tegîhîştî, bîrewerî, berhem û eseren ronakbîrî yen vê civat û neteweyî? Ka nivîskar, feylesof, hunermend û ronakbîren vî gel û welatî? Ka ew li ku ne?

Ziman, edebiyat, hûner, felsefe, berhem û eseren ronakbîrî serbilindahiyen civat û neteweyekî ne. Jiyana bi van geş û xweş dibe, hevsaren bindestî û paştamayînebi alîkariya van tîn qetandin.

Ronakbîren welatekî rûmeta wî welatî ne.

Em litarixa xwe û kirinên dijmin bineherin. Dijmin tu carî nexwestiye ku tecrûben kevn yên kurdî rabigîhen nîfşen nû yên kurd. Dijmin tu carî

nexwestiye ku ronakbîren kurd li welate xwe, di nav derya gele xwe de bijîn û dijmin tu carî nexwestiye ku nifşên nû yên kurd, ronakbîren xwe yên mirî, şehîtbûyî bibîr bînin û wan vejînin.

Nifşên nû yen kurd rewindayî ne. Ez ji tecrûben xwe dizanim, ji her tiştî betir, ez hewcedare tecrûbe, xebat û dersen ronakbîren kurd yên ku di nav rûpelen rizyayî yên dîroke de mane, me, -da ku ez bikaribim peşiya xwe bibînim.

Gava min Memduh Selîm Beg, Celadet Alî Bedir-Xan Beg, îhsan Nûrî Paşa, Hecî Qadîre Koyî, Nalî, Ahmedî Xanî û h.w.d hîn çetir nasîn, min dit ku tu kêmaniya van ronakbîren kurd ji ronakbîren din yen cîhane tûne, min fahm kir ku heta ez nikaribim xwe bi wan bigihînim, ez nikarim xwe bigihînim zanîneke zelal, bîrûhişekî kûr.

"Çaiva wîcdana me dest dide ku em mirovekî mîna Memduh Selim Bege kuewçend tişt kirine, jiyana xweji bo neteure xwe, welate xwe daye, ji bir bikin?" Min ev pirs, car bi car, ji xwe pirsî û ev pirs bû gava yekemin ya nivîsîna "Siya Evine." Dixebata nivîsîne de, her ku ez 1ê hûr bûm, ezbijiyar, meziyet û hususiyeten wî serbilind bûm û bi siûda wî ku bi gelemperî, siûda ronakbîren kurd e, êşiyam. Hususiyeten Memduh Selim Bege di romane de hatine teswîr kirin, ez li vir careke din li ser nasekinim. Lê bele, kurd divê ronakbîren xwe û

hususiyeten wan dencin ronahiye û berpêşen nifşen nû yên kurd ûcîhane bikin. Digeljina rûpêçayî, kalêmêre simbeiboq, zaroken birîndar û meş li rû veniştî, günde kavi, zanîn, bîrewerî, edeb, terbiye, bawerî, cesareta medenî, hez û humanîzma Memduh Selim Bege ji perçeyên dîroka civat û welate kurdan e.

Min di romana xwe de Memduh Selîm Beg wekî mirovekî û şexsekî ku ji hususiyeten curbecur

pekhatiyê, teswîr kiriye. Ne ku wekî qehremenekî, mîna Rusteme Zal yan Kawayê hesinker. Roman ne berdevka îdolojîyan hişkû xizmetkara mesaj en qehremaniyê ye. Leheng û qehramanen romane jî, wek min û te carina baş, carna nebaş, carna rind, carna nerind, carna jîr, carina nejîr, carina qels in. Ew jî, herwekî me, dikarin bigrîn, hers bikevn, li ber tiştan bikevin, bi bûyeran biêşîn, bitirsîn, biwestin û bimirin.

Em diveji bîr nekin ku ew jî însan bûne û dîrok bi deste însanen weha ava bûye.

Gelek spas.

Kovara BERGEHe, hej. 4. 1990

r 11 /v -j • /v • /v /v /v

Tans, huwiyeta neteweyî, nivîsîn u zsvêbûn

Mehmed Uzunyekî nivîskaren xurt yen kurd e. Di van salen darîye da, ivî kariye cihe xive di edebiyata kurdî da bike û çendîn romanen serketî biafirîne, romana kurdî ber bi peş da bibe.

Lewra min bifer zanî, xwe berdime di nav cihana nivîskariya wî da. Min nevet bahsi jiyana voî bikim, çinku ew çend jî xwendevanan ra xuyaye, le bele ez de bi tene çend pirsîyanaraje bikim û ez bawer im bersîven ufi, we çend layen tarî rohn bikin.

XelDihokî

Xeül Dihokl: Te dive çi bibe jî? Mebesa te bî ve romana "Siya Evine" û nivîskariya te çîye? Mesajen te çî ne?

Mehmed Uzun: Gava ez hê 7 salî bûm, bi hîs û hizren zaroktî, min bala xwe dayê ku hin tişt ne normal in. Hinge min dest bi dibistane kir. Heta hinge, ji çend wêşeyan pe ve, ez rastî zimane tirkî nehatibûm. Zimane

me kurdî bû û jiyana me ya civakî bi kurdî dilebitî. Le roja ku min dest bi xwendinê kir, ez rastî cîhaneke nû hatim; cihana zimane tirkî. Kurdî, zimane bav û kalan, li dibistane qedexe bû û pewist bû ku emzarok hemû bi tirkî bipeyiviyana, bilebitiyana û bifikiriyana... Bi dare zore, em mecburî cîhaneke nû dibûn... Le gava ez mezin bûm û min bîr bi tiştan, gerina gerdûne û çenca feleke kir, hînge min fahm kir ka çi nîrekî kambax û dijwar li ser mile civat u jiyana kurdî ye. Jiyana me, ziman, çand, mûzik û edebiyata me li me hatibû qedexe kirin. Kurd û kurdayetî, huwiyet û wesfen me yêneteweyî ketibûn bin qeyd û zîncîran. Kesê ku doz li nav û huwiyeta xwe dikir, dihate girtin,

îakence didît, li girtîgehan diriziya û mala wî wêran dibû.

Ma li cîhane, ji vê yeke xirabtir tiştêkî din heye? Tişte herî xirab û trajik ku dikare li merivekî biqewime, qedexekirina ziman û huwiyeta wî ye. Bi ve qeyd, bend û qedexeyê, ew meriv dibe lal, kerr û gej.

Gava ez cara yekemin ketim girtixanê, 1971-73, hînge min wext pir bû ku ez bixwînim. Ez peşî li girtixana eskerî ya Diyarbekre, paşê li girtîxana eskefî ya Anqerê mam. Li girtîxana Anqerê îmkanen kitab peydakirin û xwendinê hîn betir bûn. Li wê dere, hema, çi diket ber deste min, min dixwend. Ji wan kiteban gelekî wan roman bûn. Romanen kuji aliye niviskaren tirk hatibûn nivisin. Hin ji wan romanen jî li ser kurdan bûn. Li ser serihildanên kurdan, li ser jiyana civakî, çandî, tarîxî û siyasî ya kurdan... Gava min ew kitab xwendin, min hînge, 19 şali, fahm kir ku ji zordarî û totalitarizme re bîr û bawerî, ideoloji û nêrîn jî diven da ku ew bikaribe xwe bipareze û xwe bi heq dence. Ji ber ku di wan romanen de kurd, tarîxa kurdî, jiyana kurdî, zimane kurdî, çand û edebiyata kurdî bi awayekî din, bi çavê zordan hatibû salixdan. Di nav wan rûpelan de, kurd hov bûn. Zimane wan qels û "çiyayî" bû, sereken kurdan diz, keleş û sextekar bûn, kürden nezan mîna keriyekî pez didan pev wan "seroken dibcirab û dijmine dewlete." Dewlete, dewleta xweşperest, adil û qedîm dixwest ronahî bireşîne ser welate kurdan û kürden çiyayî kedî bike. ..Di nav wan rûpelan de her tişt sero-bino bûbû. Qurban bûbû cellat u cellat bûbû bav. Cinawir û ruhistîn reng guherîbîn û bûbûn melayike...

Hînge ez tegihîştim, edebiyat û nivîsîna ku divê di xizmeta merivahî û biratiya meriv, welat, çand û neteweyan de be, dikare bibe şirike zordar, çavsor û dîktatoran. Hînge ez tegihîştim ku sere di navbera heqî û neheqîye, rindi û xirabîyê, serdestî û bindestîye, totalitarizm û demokrasiye de li her warî dewam dike.

Şer ne bi tene bi çek û çekdarî ye. çek û çekdarî bi tene yekji wêren şer e. Û hînge min ji xwe pirsî "ka roman, şihîr, destan, kurte-çîrok, şano û berhemên din yê kurdî ku her tiştî [civat, jiyana, bîr û bawerî, ziman, çand, edet û tîre û h.w.d.] bi çave bindest û neçarmayîyan salix dide?" Hînge her çiqas ku min çavê xwe lê gerand, min nikaribû ewberhem bidîtina. Ewtûne bûn û yen ku hebûn, hejmara wanbi tiliyên desteke dihate hijmartin, qedexebûn.

Malweraniyeke weha bi sere ke de hatiye?

Tarîx, bebext e. Eger meriv ne xurt be û bi xurtî nexebite û eseren heja neafirîne. bûyer, kirde û tiştên qewimî, bi demê, ji bîr dibin û şekil û şêwe diguherînin. Hînge ji bo serdestan pir hesan dibe ku ewbikaribin bi van tiştan bilfîzin, biguherînin û şekil û şêweyên nû bidine. Loma di her warî de xebat, bi bîranîn, nivîsîn, belge û îspatkirin divê. Ev tişt pewistîyeke bîngehin e.

Ji aliyekî din ve, min bi tecrûben xwe fahm kir ku meriv nikare jiyana civat, gel û welatekî texe nav qalibên teng yen rexistîneke siyasî. Ev fikir û raman bi xwe fikreke kambax e, jiyane û aliyan jiyane mehkûmî tengahî, nîzmahî, begavî, neçafi û sivikiye dike. Jiyanekî civakî herçend berfireh û pîralî be, ew jiyana hewqas dewlemend û peşketîtir dibe. Civateke bekitab, beniviskar, bêilm û felsefe û nexwende, civateke tari û girtî ye. Û civateke weha tu cari nikare qeyd û zîncîren bindestî û paştamayîne bişkîne û bipeş ve

here. Maheta zimanekî xurt û dewlemend, çand û hunereke berfireh tüne be, şexsryet û huwiyeteke xurt û zane ya neteweyî dikare were pê? Ma heta şexsiyet û huwiyeteke xurt û zane neyê pê, welatekî dikare nîre bindestî û nizmahiye ji ser xwebaveje?.. Lewratişt bi hevûdu ve giredayî ne û hev tamam dikin.

Digel gelek sebeben din ev his, ev bîr û tecrûben min, rê li nivîskariya minvekirin û jîmin re bûn reber.

Em vegerin ser mebesta min ya "Siya Evînfi"... Min heta niha 3 roman nivîsîne: Tu (1985), Mirina Kalekî Rind (1987) û Siya Evîng (1989). Nihajî romaneke nû li ber destê min heye. Eger meriv bi dîqet çave xwe li van romanên bigerîne, hingê meriv dibîne ku ew li ser yek babete hatine hûnandin: ronakbîre kurd û rewşawî.

Her nivîskar bi xurtî bi reh û reça xwe ve giredayî ye. Dan û standînen malbatî û civakî, salên zaroktiye, mala ku nivîskar ia mezin dibe û tecrûben salan pir tesir li nivîskariya nivîskar dikin. Nivîskar tu carî nikare ji van bi dûr keve. Û beguman her nivîskar dikare der û dora xweji herkesi betir û çetir salix bide. Gelek heval ji min dipirsin ka çima ez romaneke li ser jiyana û civata gundî û gundîtiya kurdî nanivîsînim. Bersîva minji bo ve yeke pirbasî e: ez nikarim, evyeka ji min naye. Ezjiyana gundiyan û gundîtiye nizanîm, ez bihis, fikirîn, hizr, edet û toreyên wan nizanîm. Eger j i min bihata, min de bi kefxweş, li ser gundiyan xweji binivîsa.

Ronakbîr û jiyana û tevgerên ronakbîrî, ji mej ve ye, bala min dikişnin. Hem ya neteweyî hem ya navneteweyî. Herwekî te zanî, ronakbîr li her welatî roleke esasî dijiyana civakî, siyasî û çandî ya wî welatî de dilîze. Pêşketina ronakbîran û tevgera ronakbîrî pêşketina welat e. Paştmayîna ronakbîr û tevgera

ronakbîrî paştmayîna welat e. Mesele ewçend zelal e. Heta niha bare kurdayetiye li ser mile ronakbîren kurdan buye. Wan doza welate Kurdistane kiriye, xebitîne, xwe êşandine û xwe dane kuştin. Ew bûne deng û wîjdane gele kurd. Ew li hember ideoloji, bîr û baweriyên dewletên zorker rawestiyane... Beguman, di nav wan de gelek celeb ronakbîr hebûne. Hinan dest bi dozê û xebatê kirine ia paşe westiyane û devje berdane. Hinên wan li ser rîya tekoşîn û xebatê li girtîgehan, li sere çiyana û bi sedaran ve hatine kuştin. Hinan îxanet kirine û li doz û huwiyet û şexsiyeta xwe bebextî kirine û bûne berdevke dijminên Kurdistane. Hinan jî heta mirine, bi gelek texlîtan, doza kurdî domandine...

Jiyana ronakbîren kurd pir balkeş e. Te de ders û

tecrûben pir mezin hene. Hem ji bo kurdan û hemjibo cîhane. Ez bi coş û heyecaneke mezin dikevim pey van ders û tecrûban û dixwazimjiyana wanbinasim û xwe bi denge wan yêjibîrbûyî û windabûyî bigihînim. Ji lewre, meriv dikare romanên min mîna beşên kitebeke fireh û mezin, mîna dengî ji jiyana ronakbîren kurd û rûpelên ji ders û tecrûben wan bibîne.

Bi serte ku meriv ji bîr neke: berî her tiştî ew roman in. Nivîsîna romane ji celebên din yê nivîsîne pir cihê ye. Gjayide û usilen we yen xweser hene. Min di romanên xwe detarîxa ronakbîren kurd nenivîsiye. Lê ewjî te de heye. Min kronoloji, biyografya û bibliyografya wanjî nenivîsiye. Ew jî carina tê de hene. Min roman nivîsîne. Henveha min hewl daye ku romanên baş biafirînim. Ez çiqas bi ser ketime, pe nizanîm. Heye ku he pir zû be, meriv behsa biserketin û neketine bike. Le bele, armanc û hedefa min her ew bûye ku ez bikaribim romanên kurdî bi qayide û usilen navneteweyî biafirînim.

Ji bo min, navneteweyîti bi qasî kurdbûne girîng e. Beguman ez nivîskarekî kurd im û her dixwazim welê bimînim. Ji lewre, digel ku min dikaribû romanên xwe bi zimanên din jî binivîsînim, lê min ew bi kurdî, bi zimane bav û kalan ku hatiye qedexekirin û hewcedare alîkariya ronakbîren kurd e, nivîsîne. Mîna ronakbîrekî kurd, berpirsiyariyên min li hember zimane min yê zikmakî pir in. Ez nikarim je rû badim û xwe bidim alî. Lê digel ve yeke, ez dixwazim bibim ronakbîrekî navneteweyî ku tekîliya wî bi ziman, çand û

edebiyaten din re heye. Cima ez ê xwe ji hejayî û avahiyên merivahiye bêpar bihelim? Ders û tecrûben merivahiye, bi her awayî, merivan dewlementir dikin.

Ev yek şexsiyet û huwiyeta neteweyî jî xurttir

dikin... Ez bawerî bi "enternasyonalîzma çîneke" nayinim. Bawerîya min bi navneteweyîyeke ku li ser hemû ders û tecrûben merivahiye ava bûye, heye.

Pir caran kurd bi şik li der û dora xwe û li "xerîban"

diniherin. Meriv vî awiri fahm dike: kesên ku mala

kurdan weran û welate wan kavil kir, "xerib" bûn. Leji "van xerîbên çavsor u lehizvanan" pe ve jî, xerib hene. Xerîbên ku bi qasî kurdan bi rewşa wan dieşin û tişte ku li kurdan qewimiye, neheqîyeke pir mezin dibinin. Xeriben ku qayide û hîmên demokrasi û merivahiye di tevgera cîhane de esas dibinin. Ders u tecrûben merivahiye dive ne "xerîbê" kurdan bin. Ji lewre ez dil dikim, Ehmede Xanî hem bavê ziman û edebiyata kurdî hem jî hevalbende Dante, Cerwantes, Firdewsî,

Shekespaer bibînim. Henveha Mir Bedir-Xan jî hem rebere tevgera kurd û hem jî hevalbende Garîbaldî, Bolîviyar, Bismarc bibînim... Ez bawer im ku

yekitiyeke wehadejiyana civakî, felsefî, edebî ya kurdî dewlementir bike.

Gava ez romanen xwe dinivîsînim, bala xwe didim pîvanen navneteweyî [üniversal] jî. Min romana "Siya Evînê" jî bi vêbîr û bawerîye nivîsiye. Rast e, beri her kesî, ez ji xwendevanên kurd re dinivîsim, 1ê henveha xwendevanên cîhane jî dive bibin pardaren berhemen kurdî. Daku ewjîje fahmbikinûjiyan, ders û tecrûben jiyan xwe di eseren kurdî dejî bibinin.

Ji ber ve yeke, meriv dikare bibeje ku mesajên min di romanen min de hem neteweyî hem jî navneteweyî ne. Ez dixwazim mesajen xwe bi tarixa ders û tecrûben merivahiye ve girebidim û bikim beşekî je. Ez romanen xwe, her gav, li ser hin mefhûman(conception) ava dikim. Mîna evîn, hezkirin, siûd, bext, tarix, dijîtî, ronakbîr/ronakbîrî, kes, netewe, xerîbî, zor û zulim, biratî, nivîsîn, afirîn û h.w.d. Ji bo min gelek girîng e ku gava ev mefhûm di romane de, bi alîkariya cîh, war, bûyer, dan û standin û lehengen romane tîn raxistin, ew bibin hem neteweyî û hem jî navneteweyî.

X. Dj Tesîren edebî li ser te çi ne?

M.U.: Jijryana şexsî ya meriv pe ve, tu tişt bimerivan dest pê nake. Meriv berdewame tiştin e. Herikîna wextê beser û bedawî ye. Her tişt li hin tiştan zêde dibe. Tesir û tecrûbe jî weha ne. Eger bav û diya min tüne buna, ez ji îro çênedibûm. Eger tecrûben wan nebûna. îro ez ne kurd bûm.

Meriv mehlûqekî civakî ye û di nav civate de ye. Ew bi tena sere xwe nahewe, ew her û her dive di nav hin tekiliyan de be. hin tiştan bigire û hin tiştan bide. Tesîr bilebata civakî te pe û tişteke pir baş ûpirgirîng e. Ji ber ku bi xêra tesire, civat bi pêş ve diçe û eser û berhemen nû tîn pe. Tesir dewlemendiya merivahiye ye, bizav û geşbûn e, nişana serwextbûne ye û hînbûn û hînkirin e.

Mîna her kûrde Tûrkiye, ez jî çûm dibistanên tirkî û li wan deran penverde bûm. Loma zimane min ye ronakbîrî bû zimane tirkî. Jiyan min bi du zimanan hat rapêçandin: kurdî û tirkî. Kurdî bû zimane rojane û xeberdanê, tirkî jî bû zimane xwendin, nivîsîn û xebaten ronakbîrî. Ji aliye ronakbîrî, ez ji zimane xwe pir bi dûr ketim. Heta ku ez neketim girtîgehe, 1972, min xwendin û nivîsandina bi kurdî nizanîbû. Li girtîgeha eskere ya Diyarbekire, ez rastî hin kesan hatim ku bi kurdî dinivîsîn. Yekji wan jî pismame min yê gorbihîşt Ferit Uzun bû. (Ew di 1978 an de, bi deste dijminan, hate kuştin). Hinge hin nivîskaren kurd jî li girtîgeha bûn. Bi tesîra girtiyen yekta yê girtîgeha Diyarbekire, min dest bi ferbûna xwendin û nivîsîna kurdî kir.

Çawan ku min lijore jî qal kir, di wan salan de min pir xwend. Jixwe li girtîgehe ji xwendin û nivîsandine pêve, tiştêkî ku me bikira, tûne bû. Hinge, min gelek klasîken rûsî xwendin. Wan nivîskaren rûs liber min cîhaneke nû vekirin; cîhaneke xurt, kûr, fireh û rewşen. Ew cîhan ewçend xurt bû ku ez bi mehan di bin tîna lehengen we cîhane de dimam. Ez jî di xewn û xeyalên xwe de dibûm pardare siûda wan. Bi xêra wan, min xwe ji bîhtengiya girtî û dîlbûne bi dûr dixist.

Bi klasîken rûsî re, min klasîken cîhane jî xwendin. Tirk pir qedr û qîmet didin wergerandina kiteban. Di destpeka salen 1940-an de, Wezareta Penverdeyî ya

Tirkiye bi nave "Tercüme Bürosu" rêkxistineke çandî ava kiribû da ku klasîken cîhane wergerîne tirkî. Wê rêkxistinê gelek klasîken giranbiha wergerandibûn tirkî û hin ji wan klasîkan digihîştin destê girtiyên Diyarbekire û Anqerê. Min jî ewji wan girtiyên heja werdigirtin û dixwendin. Ew betir klasîken yewnanî, fransîzî û îngilizî bûn. Wan klasîkan jî cîhaneke din li ber min vekir; cihana medeniyet, ilim, felsefe û merivahiye. Her çiqasî min ew baş fahm nedikirin, wan gelek tesir li min dikir.

Henveha kiteben din jî ku diketin destê min, min dixwendin. Bi vî awayî, ez hîn xwendinê bûm. Min terbiya xwendinê wergirt.

Piştî ku ez ji girtîgehe hatim berdan, min hîn betir bala xwe da ser kurdî û hin kiteben kurdî bi dest xistin. Yek ji wan "Meme Alan" ya berevoka rehmetî dr. Nurettin Zaza bû. Yeka din dîwana Seydaye nemir Cîgencwîn "Seivra Azadi" bû. Yên din niha nayan bîra min. Van kiteban jî gelek tesir li min û li ruhiyeta min ya kurdî kirin. Destana Meme Alan mîna lehiyeye diherikî û dile min şa dikir. Ez jî pe re diherikim. Jixwe şihîren Şeyda Cîgencwîn coş û keleke nedîtî dixist hundire min.

Ez û çend ronakbîren kurd di 1975-an de, li Anqerê, me bi hev re biryar da ku em kovareke kurdî-tirkî biweşînin. Ji bo vê yeke, me dest bi xebate kir û me komeke ji bo zimane kurdî anî pê. Seroke we komê ap û doste min ye hêja Feqe Husen bû. Bi qasî 8 mehan, her roj, em çar saet li ser zimane kurdî (bi gelek şeweyan) dixebitîn. Bi xera wê xebate, min hîn betir nêzîkahî li zimane xwe kir û bi wê tesire cara yekemin, min dest bi nivîsandina kurdî kir.

Li derveyî weletjî daxwaza min ji bo nivîsandina kurdî hîn xurttir bû. Min herçend xwest ku ziman, edebiyat û çanden din yen cîhane jî binasim, ewçend daxwaza nivîsîna kurdî, li ba min, zedetir bû. Min herçend ziman, edebiyat û çanden din nasîn, ewçend

min ziman, edebiyat û çanda xwe hîn çetir nasîn. Dan û standin bi ziman, edebiyat û çanden din re tesîreke wele li min kir ku ez bi coş, evin û eşqeke boş li xwe û li zimane xwe vegeyriyam û rojbiroj hîn çetir 1ê vebûm.

Herçî nivîskaren ku tesir li min kirine, gelek in. Ez hewl didim ku haya min ji edebiyata cîhane çêbe û nivîskaren gelen din binasim. Nivîskaren ku ez heri zêde dixwînim, yen fransîz, îtalî, amerîka-latînî, spanyolî, cihû, afrika-başûrî ne. Edebiyata cihû,

afrika û amerîka-latînî li ber dile min pir ezîz in. Ji ber ku mebes, armanc û hedefen wan, kem-zêde, mîna yen kurdan in. Ew jî bi doza ziman, edebiyat, çand û huwiyeteke xweser rabûne û li hember ziman û edebiyaten pir mezin, mîna fransîzî, îngilizî û spanyolî kayiş dikişinin û pir caran bi ser dikevin. Ew bi eseren xwe yen pir balkeş û heja hem ziman û edebiyata xwe hem jî hejahî û avahiyên merivahiye dewlemendtir dikin. Her gav kiteben hin ji van nivîskaran li ber destê min in. Ez wan bi kefxweşî dixwînim û ji wan pir sûd werdigirim. Di nivîskariya min de jî ew gelek dibin alîkar.

Li vê dere, ez dixwazim tiştêkî din li gotinen xwe zede bikim: Tesir tiştêkî pir tebiî ye. Heta ku merivahî hebe tesir, hevkarî u tevkarî dê hebin. Lê meriv divê ku tesire û kopyacitî û texlîtê tevî hev neke. Herçend tesir tiştêkî erîniye, ewçend kopya tiştêkî nerinî ye.

Tesîr merivan dewlemend dike û re li merivan vedike ku meriv bi xwe bikaribe berhemên taybetî û xweser biafirîne. Berhemên merivan divê ne kopye bin, ew divê xweser û orijînal bin. Jixwe eser û berhemên ku dimînin û dibin malên merivahiye, eser û berhemên orijînal û xweser in. Meriv divê ku bi ked, xîret, zanîn û xebata xwe tiştina li zîncîra dewlemendiyên merivahiye zede bike Hedef û armanc dive ev be. Her hunermend û nivîskar dibin tesîra hin dîtin, kes, kom û tevgeran de dimîne. Lê her hunermend û nivîskare ciddî bi eserên xwe yê taybetî û xweser e. Ez ê li vê dere

mîsaleke bidim; Umberto Eco û romana wî "Nave Güle".

Ji ber ku gelek gotin li ser vî nivîskarî û romana wî hatine kirin, ez dixwazim mîsaleke weha nas bidim. Romana Umberto Eco romaneke yekta ye. Ew kûr, pîralî, dewlemend û rengin e û bi awayekî pir balkeş û xweş hatiye nivîsîn. Ji bo ku nivîskar vê romane binivîse, ew bi salan xebitiye û lekofîn kiriye. Wî bi hezaran kitab, kovar, rojname, nivîsar xwendine. Di romane de dixuye ku nivîskar ji gelek nivîskar û hunermenden din destkewtîbûye, ji wansûd wergirtiye û di bin tesîra wan de maye. Le esera ku Umberto Eco aniye pe, esereke xweser ya wî bi xwe ye.

Hûner û edebiyat zîncîrek e. Her heyam hem xweser e, hem berdewama heyamên rabirdû ye. Eğer Melayê Cizîrî ne buya, Ehmede Xanî demediket. Eğer Ehmede Xanî ne buya, Hecî Qadirê Koyî demediket. Eğer Hecî Qadire Koyî ne buya, Celadet Alî Bedir-Xan demediket. Eğer Celadet Alî Bedir-Xan ne buya, nivîskaren heyama me dernediketin. Ew hemû hem xweser in, hem jî berdewamen hevûdu ne.

X. D.: Di nivîskariya te de, cihe tarîxe çi ye, tesîra tarîxe li ser te çi ye?

M. U.: Herkes û her netewe xwedîye tarîxekê ye. Ji her kesî û her gelî re tarîxek dive. Lê ji her gel û neteweyî betir, ji gele kurd re tarîxek divê. Ji ber ku tarîxa gele kurd û welate Kurdîstane, bi dare zore, hatiye guhertin. Kurd ji tarîxa xwe bi dûr ketine, bi gotîneke din, ew hatine bi dûncistin. Çaxa ku welatekî di nav çar dewletên nedemokratîk de be dabeşkirin û di nav axa wî de tixûbên zexm û hesînî bene rakeşandin, hînge

tarîxa wî welate jî di nav mij û dûmane de dimîne. Mîna her tişte wî, tarîxa wî welatî jî reng diguherîne û bi destê serdest û zordaran ew tarîx ji nû ve, bi awayekî sexte û derew, te nivîsîn.

Gel û neteweyên betarîx mîna merivên kor in. Loma ew nikarin peşîya xwe bibinin û nikarin gavên nû bavejin. Tarîx ne bi tene rabirdû ye, henveha ew peşeroj

e. Hebûna tarîxeke dewlemend, selameta peşeroje û xurtbûna merivan e. Tarîx avahî ye, şîûr û zanîna xweseriyêye, bîr û baweriya welat û neteweye. Loma ronakbîr, nivîskar û hunermenden kurd dive pir bala xwe bidin ser tarîxe û bi destên xwe kevîren avahiya tarîxa xwe lekin û wê dewlemend bikin.

Çawan ku min li cihekî din jî gotibû; min lehenge romana xwe ya seyemîn, Memduh Selim Begheta sala 19'7ê-an nedinasî. Min romana xwe li dora vî şexsiyetê kurd hûnandiye. Vî camerî di tarîxa me de gelek tişt kirine. Lê hem ew bi xwe, wekî şexsiyet û hem jî kirdeyên wîji me re biyanî bûn. Me ew nedinasî. Nebi tenê ew, em gelek şexsîyeten din yê kurd û gelek aliyên din yê tarîxa xwe nas nakin. Di rewşeke weha kambax de, meriv ji xwe dipirse; ev doz de çawan bi ser keve?

Ji ber vê yeke, dozawetê mafên neteweyî diveji doza tarîx û xwenasîne neyê veqetandin. Doz û xebata tarîx û xwenasîne dê doza welat û mafên merivahî û neteweyî pir xurt bike. Peşketina doz û xebata tarîx û xwenasîne dê bîr û zanîna huwîyeta neteweyî pir xurt bike. Meriv de hîn betir serbest û azad bin, daxwaz û xîreta xebat û avakirine de pir bi peş vebikeve, dijîtî berberiyên ku di civate de hene de kemtir bibin, meriv de bikaribin hîn çetir ji hevûdu fahm bikin û qeyd û zîncîren kevnare debên şikandin.

Ji bo ders û tecruban jî tarîx pewist e. Ji ber ku tarîxa welate Kurdistanê ya misûbet û trajediyan e. Eger meriv bi van bûyeran nizanibe. Je ders û tecruban wernegire, kurd dê her gav bi eynî misûbet û trajediyan bijîn.

Beguman edebiyat ne tarîx e. û ezji ne tarîxnas im. Lê edebiyat dikare pir alîkari li tarîxê bike û ders û

tecrûben tarîxî, bi zimanekî edebî û bi şêweyekî bedew, bi xwendevanan bigihîne. Avakirina bîr û şîûra tarîxeke xweser ne şixule kesekî/çend kesan yan kitebeke/çend kiteban e. Jê re xebateke pîralî, hevkarîyeke tekûz û tekiliyeke civakî ku dikare xwebi her derî bigihîne, dive. Di vî warî de, edebiyat û roman dikarin roleke girîng bilîzin.

Bi bawerîya min, divê dan û standîneke xurt di navbera tarîx-huwiya neteweyî-şîûra xwebûne de hebe.

X. D.: Romana te "Siya Evine" bi avayekî dilsojî û bedbîhnî xelas dibe. Meriv liber xwe û liber lehengen romane dikeve. Cima te bi vî awahî xelas kirive?

M.U.: Beri niha bi çendêke, ez li bajarekî, li mala dîştêki xwebûm. Wîjî "Siya Evine" xwendibû, ewjî bi siûda Memduh Selîm Bege pir êşiyabû. Wî weha got; "bi hefteyan ez di bin tesîra siûda Memduh Selîm Bege de mam ûpe eşiyam. " Minje re got; "jixwe biv e romane, yek ji armancan minjî ev yek bû... ku xwendevan xemgir bibe û li ser siûda qehremanan romane bifikire..."

Min li jore got; bala min li ser ronakbîren kurdan û tarîxa wan e. Henveha romanen min li dora tevgera ronakbîriya welet ava bûne. Lê bele, em he bi xurtî li ser vîtevgere ranewestiyane, 1ê evtevgere pir balkeş e û bi ders û tecruban tijî ye. Bi qasî ku ez dibinim, yek ji aliyan we yê balkeş ev e ku tu ronakbîre kurd, digel her xebatî, negihîştîye miraze xwe. Piraniya wan, hemû umre xwe, ji bo welat xebitîne û tiştên heja kirine, berhem û eseren heja anîne pe, 1ê bele mîna şexis, ew mesûd nebûne, xwe bextiyar û biserketî his nekirine. Cima?

Sebeben ve yeke jî pir in. Lê çend sebeben esasî, bi baweriyamin evin:

- Zor û zordariya dewletan serdest. Ev zordarî ewçend zêde û mezin e ku mîna her tiştî, jiyana ronakbîriye difetisîne. Zordar tu carî re nadin ku ronakbîren kurd li ser axa xwe, bi xebatên ronakbîrî bilebitin. Cihe ronakbîr yan îşkencexane û zindan yan siya sedare û hilma ruhistîn yan bedengiyeye beşexsiyet û

nokeriyeke riswa yan jî diyare xefibiye ye. Rebenê ronakbîre kurd dêji van rîyan kîjanee hilbijere? Yekjî yekî xirabtir, yek jî yekî diwartir...

- Ferq di navbera gel û ronakbîr de pir zêde ye. Ronakbîr li milekî, gel li milekî ye. Paştmayin û girtîbûna civata kurd welê kiriye ku welate Kurdistanê bûyeware nezanî û belengaziye. Gele kurd jî pêşketina merivahiye û dewlemendiyan medeniyete bepar maye. Ji lewre, ronakbîre kurd û gele kurd, bi hesamî jî hev fahm nakin. Ew bi zimanen cihe dipeyivin. Bala wan li ser tiştên pir cihe ye. Gele kurd nikare li ronakbîren xwe xwedî derkeve û wan bipareze, qedr û qîmet bide, berhem û eseren wanbigihîne civate. Loma ronakbîr bi sere xwe ye, ew tene ye. Ew nikare xwe, xebat û mebesa xwe bi civate bigihîne. Izolasyoneke weha barekî pir giran e. Hemji aliye nefsi û şexsî hem jî aliye ronakbîrî û çandî ve.

- Li welate Kurdistanê timî şer heye. Şer dijmîne xebata ronakbîriye ye. Li cihe ku şer heye, ronakbîr nikarin denge xwe bilind bikin. Ew denge xwe bilind bikinjî, ji denge tîfing û tanq û topan, denge wannayê bihîstin. Şer îmkan û fersendên xebata ronakbîriye dimiçiqîne. Hinge li ber ronakbîren kurd rîyan xebate namînin, ew mecbur dibin yan bibin şerbaz û şerker ku pir caran nikarin di vî warî de bi ser kevin, yan jî bibin guhdar û temaşeger. Beguman, guhdarî û temaşegerî jî ne şixule ronakbîran e.

- Berberi û dijitiyen civakî, siyasî, dînî, neremi yê civata kurdî, bi her awayî, re li xebata ronakbîran digire, wan mehkûmî tengahiyeke mezin dike. Gava ronakbîr bikevin nav tengahiyeke mezin, hingê ew nikarin rol û fonksiyona xwe ya ronakbîrî bi cîh bînin.

Rewş weha ye û ronakbîren kurd, ev du sed sal in ku di nav merc û şertên weha de dixwazin ronakbîrî bikin. Ez ne bawer im ku bêgaviyên li ber ronakbîren kurdan hene, li ber ronakbîren neteweyekî din hebin. Îcar di rewşê weha de, çawan ronakbîren kurd bikaribin xwe mesûd û bextiyar his bikin, çawan ew bikaribin bi ser kevin?

Heta niha rewş weyabûye. Eger ronakbîren kurd yê heyama nû nikaribin ji ders û tecrûben ronakbîren rabirdû destketî bin, ewjîyan û ew tarîx de dubare bibe. Wekî din re tûne.

Min xwest, ez bi serencama Memduh Selim Bege xwendevanan kurd bihejînim da ku ew li ser serencama xwe bifikirin. Memduh Selim Beg ne tenê ew bi xwe ye. Ew ez im, tu yî, em in. Qedera ronakbîren kurd wekhev e. Ev qedere dive be guhertin. Em dive li sere bifikirin, wê salix bidin, we bi gelek şeweyan berpeşî xwendevan û civata kurd bikin û di mejiyê xwe de bikin mefhûmeke jîndar da ku trajediyên bûrî dubare nebin, ronakbîren serdema nû jî mîna Memduh Selim Begêji bîr nebin û li welate xeribiyê di nav tenetî, rebenî û neçariyê mezin de necin diyare rehmete...

17. 10.90. Stochdm,

KovaraVUN, hej. 1 1932

Xebata ronakbîrî

Abdullah Keskin: Beri her tiştî. em dixwazin, hûn xwe ji xwendevanan re bidin nas kirin. Kî ye Mehmed Uzun?

Mehmed Uzun: Beri her tiştî, ez dixwazim we bi ve gava tarîxî pîroz bikim. Ev gav li ber dile min pir ezîz e û derketina Rojnameya Welat bûyereke tarîxî ye. Ez ji bajare Siwêregê, 1953, me. Zaroktiya min li gora şertên bajarekî biçûk ê kurdî bihurî. Min dibistana yekemin, navîn û lîsê li wir xwendin. Paşê min li Enqerê, li Yüksek Teknik Öğretmen Okuliyê dest bi xwendinê kir. Sala 1972-an, ez hê 19 salî bûm, hatim girtin û bi qasî du salan li girtigehên eskerî yê Diyarbekirê û Enqerê mam. Di sala 1977-an de, roja Newroze, min û hin ronakbîren din ên kurd, me bi hev re, dest bi weşandina kovara Rizgarî kir. Ez berpirsiyare kovare bûm. Ji ber vê yekê, ez hatim girtin û bi qasî 8 mehan li girtigeha Enqere mam. Bidû berdana min re, min dev ji Türkiye berda û derketim derveyî welet, 1977. Ji wêro jê û virve ye, ez li derveyê welet, li Swêdê dijîm. Ev yekemin çare ku ez, piştî 15 salan, li Türkiye me.

Li derveyî welet, min nivîskarî û rojnamevanî kiriyê. Heta niha min çar roman bi zimane kurdî nivîsîne. Min çar kovar û rojnameyên kurdî îdare kirine. Min li rojname û kovaren swedî nivîsîne. Ez endame Yekitiya Nivîskaren Swedî, Pen-Kluba Swêdî, Yekitiya Rojnamevanan Cîhane me. Divan rêxistinên edebî û çandî de, ez bi aktivî dixebitim.

AJL: Zimane kurdî ev 70 sal in qedexeyê bû. Gelji xivendin û nivîsandinên kurdî dîrketiyê. Îro kurdî serbest e. Li çand û zimane kurdî derben xedar standine. Pirsê zimanê de çawa be çareser kirin?

M.U. : Rewşa zimane kurdî. Îro ne ew rewş e ku meriv bikaribe pê qayil be. Zimane me perçiqiye, peritiye, qurmiçiyê, ji avahî û dewlemendiyan xwe hatiye miçikandin. Sebeben vê yekê diyar in. Îro, li ser sebeban peyivînê di ne hunereke mezin e. Hunera mezin îro ew e ku em bikaribin bi zimane kurdî binivîsîn û bixwînin. Ez di wê baweriyê de me ku eger em bi kurdî bixwînin û binivîsîn, zimane me de, di demeke kin de xwe bigihîne katen gelek bilind. Zimane kurdî xurt û dewlemend e. Eger ew ne zedeyî zimanên cîranan be, ne kemi wan e. Bi tene em bikaribin û hewl bidin ku bi zimane kurdî bixwînin û binivîsin. Bingeh û

hîmen esasî yen zimane niviskî yê kurdî tamam in. Giramera kurdî heye. Qayidên nivisîn û xwendina kurdî hene. Celadet Alî Bedir-Xane gorbehîşt ev hemû, bi xebateke behempa, ava kirine. Le, hin kemani û qelsiyen zimane niviskî hene. Ewjî dê bi xwendin û nivisîne, hedî hedîjihole rabin. Em dive gelek bala xwe bidine ku zimane kurdî bikin zimane perwerî û xwendine. Em dive kar û xebaten xwe yen civakî, siyasî, çandî, edebî û ronakbîrî bi kurdî rexînin. Herkesê ku dikare bi kurdî binivîse, dive dest pe bike û binivîse. Di vî warî de, kurd dive kampanya vekin û pir bixebitin.

Ez hebûna devok û zaravayen kurdî ne mîna kemanî û qelsiyeke zimane kurdî dibinim. Ji bervajiyê, ew dewlemendiyan zimane me ne. Em divê alîkari 1ê bikin û teşwîk bikin ku bi devok û zaravayen kurdî bete nivisîn. Her çiqas bi wan were nivisîn, zimane kurdî de ew çend dewlemend û bi ber be.

Herçî kemani û problemên zimane niviskî ne, je re çivin û konferansen ilmî û akademîk divên. Di vî warî de, li deryeyî welat tiştên baş çê bûne. Em dive wan tecruban veguhezînin weletû li welet xebata îlmîya li ser zimêngeşbikin. Nebilezûbez, 1êbiplan ûprogram.

Bi hev re, bi hevkarîyeke tekûz. Ji ber ku ziman, ê me hemûyan e. Peşketina ziman, peşketina me hemûyan û welate me ye.

A.K.: Ronakbîre Kurd çawa te nasîn, hûn çawa tarif dikin?

M.U.: Gelo ronakbîre kurd kî ye? Bersiven vê pirse texlît bi texlît in. Em dikarin gelek analiz û lekolînan li sere bikin. Li gora min, bi kurtî, ronakbîre kurd ew kes e ku bi awayekî di nav tevgera welet de ye û li hember ziman, çand, ciwat û welate xwe xwediyê berpirsiyaren ehlaqî ye. Berpirsiyaren ehlaqî pir girîng in. Gava rewşa zimane min ê bav û kalan evçend kambax be ez ê çawanjê rû badim û bi zimanekî din binivîsim? Ez ê çawan beşdari li avakirina edebiyata modern a kurdî nekim, çawan ez ê xwe ji avakirina tevgera ronakbîrî, felsefî, çandî û edebî ya milî bidim alî? Li gora kîjan pîrensîbên ehlaqî ez ê van yekan bikim?

Em dizanin; xwende û ronakbîr ne eynî tişt in. Ronakbîr ew kes e ku bîr bi ronahiye dibe û ji bo ronahiye dixebite. Ronakbîre kurd divê bîr bi ronahiya welet bibe û li gora qûweta xwe, di ware xwe de, bixebite û biafirîne. Avirandin pir girîng e. Di ware afirîne de em ne xurt in. Em dive vî aliye xwe xurt û tekûz bikin.

Kêmaniyên me û ronakbîren me pir in. Ronakbîren me yê ku di medresan de penverde bûne, gelek bala xwe didin ser ziman, çand, edebiyat û tarîxa kurdî. Bi sed salan e ku bi xera van ronakbîran, ziman, çand û edebiyata me hatiye parastin. Lê dinya van ronakbîren me pirteng e.

Haya wan zêde ji cîhane û tevgerên cîhane nin e. Xebatên wan zêde ne îlmî û bi metoden îlmî ne. Peywendiya wan û peşketina medeniyete nîn e, eğer hebejî, ew pir qels e. Li 1ê mile din, ronakbîren meyên ku di xwendegeh û univêrsîtan de penverde bûne, gelek bala xwe didin ser îdolojîyan, peşketina tevgerên siyasî, felsefî û çandî yê cîhane. Pencera wan a ku li cîhane vedibe, fireh e. Lê bele, bala wan ne li ser hebûnên me yê bingeîn, ziman, çand, edebiyat û tarîxa Kurdî ye. Haya wanjê yan hîç nîn e, yan jî pir kêr e. Ji bo xwendin û nivisîna kurdî xwe zêde naêşînin. Vêyeke mîna mesela xîret û şerefe nabînin. Ew edebiyata me ya klasîk nizanin û nas nakin. Huwîyeta wan a neteweyî ne xurt e. Yane naveroka kurdayetiya wanqels e.

Em dive van kemaniyan xwe ji hole rakin. Me ronakbîren milî, 1ê di eynî wexte de navneteweyî, divên. Em dive reh û reçen xwe baş bizanibin, 1ê di eynî wexte de peywendiyên me yê cîhane xurt bin; hem klasîk, hem nûjen bin ûbiker ûbiberbin.

A.K.: Hûn di romanên xwe de kîjan rastnivîse pek tînin?

M.U.: Ez di romanên xwe de, di niviskariya xwe ya kurdî de, qaydeyên "Haivafe bikar tinim. Bi reberiya Mir Celadet Bedir-Xan, kovara Haware he di salên 1930 an de qayde û pîrensîben nivisîna kurdî, bi tîpen latînî

anîne pê. Eđer kemaniyen wan hebin jî qusûren wan nîn in. Em herkes bi sere xwe nikarin rabin li gora daxwaza dile xwe û li gora rewşa devoka xwe qayde û pîrensîban ava bikin. Bi ya min, ew şaşîyeke mezin e. Hedef û armanca me dive ew be ku em zimane niviskî standardize bikin, devok û zaravayan nêzî hev bikin. Eđer em rabin bi sere xwe qeyidene nû bînin pe, hinge em ê bibin sebebe seresi, teşqele û geremolen nu. Cima?

A.K.: Ev 10-15 sal in, hûnji welet dûr in Hûn nû vedigerin welet Di nav van 10-15 salan de gelek tişt hatin guhertin. Rewşa welet çawa ye? Hûn karin bînin zimğn?

M.U.: Welate ku min sala 1977-an de li pey xwe hiştîbû ûyê îro ji hev pir cihe ne. îropê1a şîûramilî, bepayan, bilind e. Kurdayetî ji xebata kesan û komên biçûk derketiye, bûye neteweyî û girseyî. Bi alîkari û reberiya rojname û kovaren mîna we, zimane kurdî ji nû ve vedije. Weşanxanên kurdî avabûne û gelek berhem, bi kurdî û tirkî, diweşînin. Rojnameya Welat xwerû bi kurdî, her hefte, diweşe. Tevgera neteweyî, pê1a şexsiyet û huwiyeta kurdî, qat bi qat bilind dibe. Evhemû gavên tarixî ne.

Ev hemû berhemên xebata 70 salan a bi xwîn û xwîdan in. Bi sedan û hezaran şexsryet û şehîden welate mebi heviyavan rojan, çawekirî çûn dîyare rehmete. Keda wan di berhem û eseren îro de pir e.

Lê em dive tiştêkî j i bîr nekin; bi qasî ku ez dibinim, xelk tî û birciye zanîn, îlim. felsefe, ziman, çand û edebiyate ye. Ev pêla neteweyî divê bi van were dagirtin, neqîşandin. Zanîn, îlim û xebatên îlmî mîna nan û avê ye, ji bo me pevîst in. Ez bi dîtina vê peşketine pir mesûd û bextryar bûm.

AK.: Li welate me demeke nuh dest pekiriye. Çi ne faktoren vê dema nuh?

M.U.: Rast e, bi qasî ku ez jî dibinim, liweletdem û heyameke nû dest pekiriye. Kurd radibin ser piyan, bi heyecan li xwe vedigerin, li hebûn, tarîx û köken xwe hûr dibin, be tirs doza mafen xwe dikin, bi kurdbûna xwe ser bilind dibin. Hûn dizanin, di van rojan de, romana min a siyemin "Siyâ Evînê" li Stemboie, bi kurdî weşîya. Di civînek-du çivin û şevan de, xort û keçên kurd dihatin ba min da ku ez romane j i bo wan îmzebikim. Riyê wan bi ken û heyecan bûjiçavên wan çîrûsk difirîn. Ev ruhekî nû ye; ruhekî jîr, xurt, xort, tegehîştî û modern. Tecrûben tarixî ygn mileten dinjî nişane me daye; eđer miletekî xwe bi ve ruhiyete gîhandi be, ew êdî zû bi zû winda nabe. Heye ku riya bidesbdstina dozûmafana pirdirejbe, 1ê evruhiyeta nû de li ser ve riyê gelek problem û meseleyên me çareser bike. Welê dixuye ku civata kurdî bi her awayî diguhere, xwe nû dike û ev ruhiyeta ku ezqale dikim roj bi roj betir derdikeve pêş û dibe hakim. Bere malbat, eşîr, navçe û herêm û menfaten wan li ser her tiştî bûn. Le nuha, di vê heyama nû de hebûn û dozen neteweyî derkeûye ser her tiştî.

Her mîna ku min li jorg jî got, em divê ve peşketina pîroz bi berhem û eseren îlmî, felsefî, çandî, hûnerî û edebî dagirin û bixemilînin. Em divê li hev xwedî

derkevin, hevûdu biparezin, bi dijminatî li hev nenêrin û di peywendiyên xwe yen bi hev re de pir demokrat û bîhnfereh bin. Em diveji bîr nekin ku zerare meyekî, zerara me hemûyan e.

AJL: "Siyâ Evine" nuh derket. "Rojekji rojen Evdale Zeynîke" "Mirina kalekî rind" û pirtûken we ye din we kengî derkevin? Hûn nuha li ser çî dixebitin?

M.U.: Bele "Siyâ Evine" nû derket. Ewgihîşt weletû xwendavanen kurd. Ma çî dikare kefxweşîyeke ji ve betir bide min? Min romanen xwe, ji welate xwe bi 4000 km dûr, bikurdî dinivîsîn. Ji bowelatû milete xwe, ji bo xwendevanên kurd. Min ew nivîsîne, 1ê xwedîye wan gel û welate min e. Ew yadîgareke biçûk in ku min bi rez û rezdarî pêşkeşî ziman û edebiyata kurdî kirine. Eđer dirabûna vepê1aneteweyîû pîroz de alîkariyeke min a biçûk jî hebe, ez ê xwe bextiyar his bikim. Ez dixwazim romanen min endinjîbênweşandin. Le çawan û kenge, ez bi ve yeke nizanîm.

Ez nuha li ser antolojîyeke edebiyata kurdî dixebitim. Ji 3-4 salan û virveye ku eztevîbi qasî 20 hevalen nivîskar, zimanzan û pispor, li sere dixebitim.

Ev xebata fireh li ber xelas bûne ye. Ez bawer dikim ku eğer ew biweşe û bigîhe deste xwendevanên kurd, kitapxana kurdî dê bibe xwedîye esereke nû ya bingehin. Piştî vê xebate jî, min dil heye ku ez dest bi nivîsîna romana "Bîra qedere" bikim. Ev roman de li dora jiyana Celadet Alî Bedir-Xan bete hûnandin. Ev bûn 7-8 sal ku ez li sere dixebitim û 1ê dikolim. Lê nuha, edî ez bawer dikim ku ez ê bikaribim dest bi gava nu bikim; nivîsîna romane.

Rojnama WELAT, hej. 5, Adar. 1992

Hunera Romane û romana kurdî

Pirsiyar 1- Wekiem dizanin, diKurdistana Bakur de bingeha romana kurdî te daniye. Gelo cima, kengt çawan te dest pe kir? Ji ku evfikir hate hesg te?

Mehmed Uzun: Eğer em çave xwe, hema wehaji ser re, li tarîxa xwe ya du sed salen dawîn bigerînin, beri her tiştî em ê şer bibinin, şer, şer û dîsan şer. şerekî bewest û berawest. Eğer ser li derekî rawestiyabeji, li derekî din dest pe kiriye. Jiyana kurdan, bi her awayî, bi şer û peveçûne ve hatiye rapeçandin. Realîta jiyana kurdan ev e. Beguman, sebeben vê yeke hene. Ji ber ku em hemû li ser sebeban, car bi car, peyivîne û me ew nivîsîne, ez naxwazim li vir dîsan dubare bikim. şerekî evçend dûr û û dirêj li kîjan aliye dine heye? Li kîjan aliye dinyaye, miletekî heye ku, digel şerekî evçend direj û fedakariyeke evçend behempa, negihîştîye miraz û

xwesteken xwe? Sebeb çi ne?

Felaket û misûbeta herî mezin ku dikare bi welatû miletekî biqewime, windabûna jiyana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebî ye. Gava welatekîji van aliyên jiyane yen bingehin bepar be, gava miletekî ji van aliyan neçar-û jihveketî be, biserketin, ez nebejim xeyal e, 1ê pir û pir dijwar e. Civatek bi van aliyan dewlemend û şên dibe û li dinyaye bi van aliyan tê nasîn. Ev alî rûmeta civateke ne. Em divê pir vekirî û bi misogerî bibejin ku reh û kaniyên biserketina civakî û siyasî, dewlemendiya jiyana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebîye.

Em qebûl bikin yan nekin, kurd bi hin wesfenxwe nas in; ne bibajarvaniye, 1êbikoçerî û gundiye; nebi felsefe û îlim, 1ê bi şer û xweparastinê; ne bi edebiyata xwe ya nivîskî, 1ê bi edebiyata xwe ya devkî, ne bi kitabxane ûzaningehen xwe, 1ê bipeşmerge ûhêzênxwe

yen çekdar, ne bi dîşiplîna "krevîtet"e, 1ê bi xurtî û meraniye... Ne hewceye kumerivdirej bike. Ewveşif, yê civaten kevnare û girtî ne. Berî niha bi du şed-sê sed salan, civaten peşketî jî, bi van wesfen xwe dihatine nasîn. Lê edî ne îro.

Kurd, li gora lekolînan, di navbera 20-25 milyonî de ne. Di nav vê hejmarê yekcar pir de çend filîsofen ku bi kurdî dilebitin hene? Çend mimar, ressam, dengbej û nivîskaren navneteweyî hene? Çend avahiyên ku di qata cîhane de bin, hene? Çend kitabxanên neteweyî, tarîxî hene? îro di dawîya sedsala bîstan de, çend roman, piyes û berhemên nûjen ên kurdî hene?.. Ma miletekî dikare, be van, bi ser keve ûjiyaneke serfiraz ava bike?

Zor û zordariya dewletên serdest li aliyekî. (Ew li ber çavan e.) Lê kurdan çiqas hewl dane ku jiyana kevnare biguherînin, aliyên jiyane dewlemend bikin û reh û kaniyên civate û xebata siyasî geş bikin?

Di destpeka 1980-an de, sere min bivan pirsiyaran tijîbû. (Armanca min bivan pirsiyaran ne ewbû ku ez rexne li hin kes û hezan bigrim yan wan gunehkar bikim.) Hertim minji xwe ev dipirsin û dixwest bersîva van bidim. Ez dikarim bibejim ku li milekî pirsine weha re li nivîskariya min vekirin. Lê li mile din jî, xwendin, evin û hezkirina edebiyate re 1ê vekir. Meriv nikare, bi tene, bi daxwaz û armancên siyasî, civakî bibe

nivîskare edebî û berhemên edebî biafirîne. Hinge çetir e ku meriv nivîsar û kitaben siyasî binivîse. Ji bo avakirina berhemên edebî, meriv dive, berî her tiştî, ji kiteban, edebiyate, cihana edebî û xwendinê hez bike. Meriv dive bibe pardare we cihana taybetî ya edebiyate.

Eğer yekji min bipirse û bibeje "liber dile te tişte herî ezîz çi ye" ez ê bibejim, "edebiyat e."

Edebiyat û bi taybetî jî roman, cîhaneke taybetî ava dike û xwendevanan dibe we cîhane. Gelek aliyên vê cîhane bi cihana reelku emtêdedijîn, dimîne, 1ê ne ew bi xwe ye. Cihana edebî ya romane re li xwendevan vedike ku ew hîn betir bir bi xwe, bi der û dora xwe û bi cîhaneke çetir, xweştir bibe. Cihana romane, ji aliye hîş, pejn, bîr û zanîne, ji cihana reel berfireh û kûrtir e.

Le di eynîwexte de, pêwendiya we bi cihana reel rejî xurt e. Ew hem xweser e, hem ji bo cihana ku em te de dijîn, mesaj e. Bele, mesaj... Lê mesaj en wisa ku ewbi xewn, xeyal, imaj û bûyer û lehengen çekirî ve rapêçayî ne. Ew bi ravekirin, agahî û zanînen cûda û dewlemend hatine neqîşandin û kemilandin. Armanca bi vê yeke ew e ku çaxa xwendevan romanek dixwîne hem xwe te de bibîne û bibeje, "bele, eynî mînjayane ye" û hemjî xwe betir penverdekiri û zane hîs bike da ku nêrin û hîsên wî/wê yen li ser her aliyên jiyana cîhane dewlemendtir bibin.

Loma, bi baweriya min, em kurdî pir hewcedarî hunera romane ne. Xwendin û nivîsîna romana kurdî dê me hemûyan dewlemendtir bike, cihana me ya hundirîn çetir bike.

Pirsiyar 2: Tu dikarî ve mesele hinekî vekî. Cima romana kurdî?..

M.U.: Roman, di man'a fikrî de hûmanîst, şoreşger û rexnegir e. Ew hûmanîst e, ji ber ku her tişte ku bi insan û insanîyete ve giredayî ye, ne dîrî romane ye, her tişte romane ji bo însan û çeyiya insan e. Hermîna ku bi latînî hatiye gotin, "Homo sum, nihü humani a me alienum esse puto" (Ez însan im, tiştên insanî ne xerîbî min in.) Ew şoreşger e, ji ber ku roman zarok û berhema demên guherîn û şoreşan e. Ew rexnegir e, ji ber ku armanca romane, fahmkirina rewşê û bilindkirina pela bîr, zanîn, guherîn û peşvexistine ye.

Cimazeweha li ser romane dipeyivim?.. Eznivîsîn û xwendina romana kurdî pir girîng dibinim. Ji her wexte betir îro hewcedarî bi nivîsîn û xwendina romana kurdî heye. Civata kurdî îro, bi her awayî, di nav guherînen mezin û bingehin de ye. Dan û standînen civakî, pêwendiyên aborî, adet û ûsilên çandî, pîvanên fikrî û hîsî... ev hemû bi lez diguherin.

Ez spasdare we me ku hûn min mîna "hîmdare romana kurdî li Tûrkiye" dibinin. Ev, ji bo min serbilindahî ye. Le eğer min dest pê nekira. hinên din dê dest pê bikin. Ji ber ku wext hatiye. Wexta nivîsîna romana kurdî hatiye, - digel ku kurdî pir li pey mileten din mane. Ê ez dive bibejim ku ji romanên min pê ve jî romanên ku bi zaravayê kurmancî hatine nivîsîn hene. Meriv divê nemaze behsa sê romana bike; "Sivane Kurd" ya Erebe Semo, "Gundike Dono" ya Mahmut Baksî û "Zeviyên Soro" ya Nuri Semdin.

Tarixî edebiyata cîhane navê penc nivîskaran, mîna rêber û hîmdare hunera romane, berpêşî me dike; Cervantes (ispanyol), Grimmshausen (alman),

Daniel Defoe (ingiliz), Alain-Rene Le Sage (fransîz) û Jonathan Swift (ingiliz). Cara yekemin van

nivîskaran dest bi şêveke nû ya vegotîne kirine û roman afirandine. Romanên wan li ser wesfen civakî, tarixî û çandî yên welatên wan ava bûne. Bi vî awayî, wan romana neteweyî anîye pe. Ê di ser ya neteweyî re jî, wan berhemên yekemin yê romana navneteweyî ava kirine û li gora xwe hin hejahiyan nû li edebiyata cîhane zêde kirine. Maqehreman û lehengen romanên wan, mesela Don Gjuijote yan Robinson Crusoe yan jî Gulliver ne nasên me neji?

Eğer em li wan hal û merc, dewr û demên derke tin û avabûna van nivîskaran û berhemên wan biniherin, em ê bibinin ku ew hemû zarok û berhemên rewşê û demên guherîn û şoreşan in... Henvekî ku nas e, roman

li Awrûpe derketiye, ew hunereke Awrûpî ye. Çaxa nivîskaren ku min qal 1ê kirin, romanen xwe nivîsîn yan jî dest bi nivîsîne kirin, Awrûpa, bi her awayî, di nav guherîneke bingehin û şoreşger de bû. Jiyan û pewendiyen civakî bi temamî diguherin; dewra axa û began û feodalizme xelas dibû û dewreke nû, ya burjuwazî û kapitalizme dest pê dikir. Mîrekiyên Awrûpaye ji hev diketin û Awrûpa ber bi dewleten neteweyî diçû. Tixûben teng û girtî hildiweşîyan, agahî û zanîn zûtir vediguhezîn civate. Hewcedarî bi enformasyon û agahiye hîn zedetir dibû. Pêlaxwendinê bilind dibû, xwenda zede dibûn. Hînbûn û penverdeyî, ji bo peşketina civate, giringiya xwe îspat dikir. Merivj i pêwendiyên eşîrtî, malbatî û binemaliye xelas dibûn û şexsiyeteke nû ya indîvudalist werdigirtin. Gotin û guhdarîkirine cihe xwe berdida xwendin û nivîsîne...

Ûji van guherîn û şoreşen civakî yê nû re şeweyen nû yê edebiyate diviyan.

Welate kurdan, nemaze perçe Tûrkiye, îro di nav guherîneke weha bingehin de ye. Guherînen ku Awrûpaye berî niha bi 300-350 salan derbas kirine, îro xwe gîhandiye cem kurdan. Ne hewce ye ku meriv li vir qala van guherînen bingehin bike. Le kurd hew dikarin qîma xwe bi pewendiyen kevnare bînin. Ew nema dikarin qîma xwe bi şeweyen kevnare yen vegotin û edebiyate bînin. Parastina şeweyen kevnare jî gelek girîng in, 1ê însane kurd baş guheriye, bi awayê kevn nafikire, najî û hîs nake. Jê re şeweyen nûjentir divên ku ew xwe pe ifade bike, xwe te de bibine, cihana xwe ya nefsi û hîsî dewlemendtir hîs bike.

Giringiya romana kurdî di vir de ye; ew dikare bibe "dengbeja nû yavan guherînan". Romana kurdî dikare alîkari li însane kurd bike ku ew hejayî û xweşiyen jiyane bibine, şexsiyeta kurdî hîn çetir nas bike, pêwendiya xwe û tarîxa xwe hîn xurtir bike, betir bîr bi guherînan bibe, ji bojiyana nûjen ya civakî xwe hazir bike, bi xwe bawer be, hîs û pejnên insanî û neteweyî hîn baştir binase, hîn xurtir di nav civate de bilebite, cihana xwe ya hundirîn kûrtir bike, nêzîkahî li cihana derve bike, dinyaye hîn çetir bizanibe.

Û li mile din jî, romana kurdî dikare zimane kurdî yê nivîskî pir peşve bibe û dewlemend bike.

Formaromane, ji hemû formen din yê edebî û hûnerî betir, ji bo peşvebirina zimanan, musaîd e. Îmkanen wê hîn pirtir in. Ziman dikare te de, mîna lehiyekî, biherike, xwe fireh û kûr bike, şêwe û ûsliben curbicur biceribîne. Xwendevan jî dikare, piştî hînbûna xwendina kurdî, bi hesanî û kefxweşî, pewendiyeye xurt bi zimane xwe re bîne pe. Û ya herî girîngî, xwendevan dikare, bi alîkariya xwendina direj ya romana kurdî, edîbî kurdî bifikire.

Em dive xwe nexapînin û tiştêkî pir vekirî bibinin; di nav vê aloziya guherînan de, eğer zimane kurdî nebe zimane nivîsîn û xwendinê, nivîskar û xwendevanên kurdî pir zêde nebin û eğer zimane kurdî ronensanseke tekûz derbas neke, tu peşeroja zimane kurdî li Tûrkiye nîn e. Ew ê windabibe. Dewrû dewran guheriye. Bere civata kurdî girtîbû. Îro ew vebûye û zimane tirkî bi deh kanalen xwe yen televîzyone, bi radyo û dehhezaran kaseten xwe yê ştranan, bi dehan rojname û kovaren xwe, bi sîstema idarî ya dewlete ketiye nav civata kurdî û zimane kurdî dixwe. Îro li gundan jî zarok bi tirkî dipeyivin. Diyên wan ku bi tene çend gotin tirkî dizanin, ji ber tesîra televîzyone, bi zaroken xwe re bi tirkî dipeyivin. Şivane kurd îro li sere çîyan, mîna bere li bilûra xwe naxîne û stranên kurdî nabeje. Ew bi teyba xwe ya biçûk, bi tirkî, li kasete dengbejen ku bi tirkî dibejin, guhdarî dike... Berî niha bi demeke direj, Celadet Ali Bedir-Xan di kovara HAWAR'e de, 1932, di ware ziman de wehagotibû; "Mîletên bindest heyîna xweji serdesten xwe bi du tiştan bi qeweta du çekan diparezin. Ol yek. Ziman dudo. Le heke ola milete serdest û bindest yek bibe, hingî çek yek bi tene ye û bend tene ziman e." Le eğer ziman jî here, hingê evçend êş, ked, xebat, cefa û fedakarîji bo çî?..

Ji ber vê yeke jî, nivîsîn û xwendina romana kurdî, îro, ji her carî girîngtir e. Kurd dive hewl bidin ku bi dehan, sedan, hezaran nivîskar dencin. Hejmara roman û berhemen kurdî yê edebî dive, yekcar, pir zêde

be. Beguman îro gelek asteng li ber xwendin û nivîsîna zimane kurdî hene. Ev diyar in. Lê em divê hewl bidin. Destpek her dijwar e. Le wekî din jî re û çare nîn e.

Yekji hevî û daxwazen min ênherî mezin eweku di peşeroje de gelek nivîskar û romannivîseren kurdî derkevin û romana kurdî ewçend bi peşve bibin ku ne bi tene kurd, henveha hemû cîhan pê serbilind bibe. Pirsiyar 3: Romana te ya çaremin "Rojekji Rojen Evdale Zeynike" li ser jiyana û dewra Evdale Zeynike ye. Di xebata te ya edebî de cihû rola Evdale Zeynike çi ye?

M.U.: Evdale Zeynike yekji lehengen min en cihana zarotiya min bû. Carina Evdale Zeynike şevên zarotiya min dineqîşandin. Li mala me, ji bav û kalan mayî, bilûreke spehî hebû û bave min pir xweş lê dixist û pe re digot. Strana Qulingo û feleka xayin ji wan rojan yadîgarî min in.

Ji mêj ve bû ku min dixwest romaneke destanî, bi zimane destane binivîsim. Mebes û armanca min bivê romane ev bû; min dixwest hin bûyer û lehengan li dora mefhûmen mîna, evîn, insanîyet, hîsên insanî, biratiya miletan, serdestî û bindestî, hez û quweta stran û hûnere, dostî û îxanet... bicivînim. Pêşî min haziriyên xwe li ser destana "Siyabend ûXeçe" kirin. Min gelek celebên gotina ve destane civandin û li gelek dengbejan, nemaze yê Suriye, guhdari kirin. Lê paşê, min devjê berda. Ji lewre min nihert ku ez ê nikaribim ew hawayê insanî ku min dixwest salix bida, bireşînim ser romane û rewşadewrû demen mîrekiyên kurdan, mîna bergeheke romane, bidim.

Min nihert ku Evdale Zeynike, mîna dengbejekî kurd û figurekî mitolojik, baş li mebes û armanca min te. Loma min romane li dora şexsê wî ye efsanewî hûnand. Hermîna ku di romane dejî te gotin, Evdale Zeynike bav ûbapîre dengbej û çîrokbêjên kurdan e. Tesîra wî li ser strana kurdî û edebiyata devkî pir zêde ye. Min xwest, ez hem bi henceta Evdale Zeynike romana ku min dil dikir binivîsim û hem jî Evdale Zeynike, dengbejiya wî, zar û zimane wîji nû ve "aktualîze" bikim. Lê li vê dere êz divê tiştêkî ku min li gelek cîhên din jî gotiye, dubare bikim; romana "Rojekji Rojen Evdale Zeynike" ne otoboyografiya Evdale Zeynike ye.

Ji çend stranên wî pe ve, hema çi bigire, hemû roman çekirî/lihevanî ye.

Lê bele, di vî warî de tişte herî girîng ev e; bi ya min, nivîskare kurd dive bi edebiyata xwe ya devkî û ya klasik re pewendiyê xurt dayine. Û ev pewendî divê di berhemên wî/wê de baş xuya be. Eger edebiyata Ewrûpayeîro ewçendxurt ûtekûz e,yekji sebebênjî eve; dan û standina edebiyata îro bi ya do re pir xurt e. Bi zimane edebiyate ji vê pewendiyê re dibejin

intertextualite. Yanê pewendî û diyaloga nivîsaran. Di nivîsar û berhemên îro de si, tahm. deng û pejnên do hene. Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrûbe, ceribandî, bîr, bawerî û fikirên do alîkarî li nivîskare îro dike da ku ewberhema xwe biafirîne. Xwendevanî, bi vî awayî, do dinase, îro dibîne û bîr bi sibe dibe. Loma jîedebiyata Ewrûpe ji rojên Homeros û vir ve hem yekgirti ye hem jî her berhem te de xweser e. Gelek nivîskaren ewrûpî berhem û romanên xwe li ser destana Odysseus ava kirine. Bi vê şeweye, wan ev destan ragîhandine rojaxweû eseren xweser jî afirandine. T.S. Eliot, şahîre navdar ê xwediye xelata Nobeleye, li ser adet û ûsilen kevnare û nûjeniyê weha dibêje; "Tu şahîr, tu hunermend bi sere xwe tene man'eyeke tekûz nade. Man'eya wî ya tekûz, nasîn û zanîna wî bi pewendiyên wî yê bi şahîr û hunermenden mirî re miyêser e. " Yanê meriv dikare qîmet û hejahiya şahîr/nivîskar û hunermende îro bi alîkariya yê do binase. Yê îro û yê do mîna helqeyên zincîreke direj in. Zincîr, tarix e.

Bi tarîxê re pewendî û di nav tarîxê de bûyin, ji bo her tiştî, pewist e.

Ji herkesi betir kurd û nivîskar û hunermenden kurd dive di vê bîr û şî'ûre de bin. Tarîx, wextên tarûcî, bûyer, tecrûbe û şexsiyeten tarîxî yê curbecur dive hertim li nik nivîskar û hunermende kurd be. Her mîna nivîskar, dive berhem û eseren wî/wê jî bibin helqeyeke metin ya zîncîra tarîxê. Nûjenî, înkarkirina rabirdûye nîn e. Ji bervajiyê, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tene dikare li ser hîmên tekûz yê rabirdûye werin pe. Loma jî, gava deng, pejn, hîs, tecrûbe û gotinen dewren bihurî di nav berhemeke nûjen de hebin, hinge ew berhem hîn betir dewlemend, edebî û hêja ye. Meriv pe hîn betir dema nû jî fahm dike. Gelek dengji dewrên bihurî li oda min axebatê, li ba min in. Ewtên û dibin mêvanê min. Evdale Zeynikejî yek ji wan e. Min ew ezimand û bi henceta wî û denge wî min dil kir ku berhemeke nû yadîgarî xwendevanan û kitabxana kurdî ya tarîxî bikim...

Pirsiyar 4: Ji "Rojekî Rojen Evdale Zeynike" pe ve, em e kyan berhem û romanen te yen nû bubinin?

M.U.: Evbûn nêzîkî se salan ku ez li ser antolojiyê dixebitim, "Antolojiya Edebiyata Kurdî, 1900-1992".

Komeke fireh ya nivîskar, şahir, zimanzan û

edebiyatnasên kurdî jî alîkarî li ve xebatê dikin. Di vê Antolojiyê de hemû perçeyên weletû hemû zaravayên kurdî hene. Hem şahir, hem jî nivîskaren pexşane te de ne. Ew bi tîpên latînî ye. Herkesi, bi qasî xwe, alîkarî li vê xebatê kir. Ev xebat li ber xelasbûnê ye.

Piştî Antolojiyê, min dil heye êdî dest bi romana "BîraÇedere" bikim. Ev roman ê li dora jiyana Celadet AliBedir-Xan bê risandin. Ji 1985-an û virve, xebata min li sere heye. Le heta niha min xwe hazir hîs nedikir. Ez bawer im, niha, ev fikir û xebatê êdî kemiliyê û hatiye qata nivîsînê.

Pirsiyar 5: Gelo gotineke te ya daivîn ji bo

xwendevanan me heye?

M.U.: Jixwe min gotina xwe direj kir. Hûn bijîn. Hewcedarî bi weşanên kurdî, mîna kovara we, pir û pir e. Eger em bixwazin ronesanseke di ware ziman, hûner, çand û edebiyata kurdî de binin pe, ev ê bi alîkariya weşanên mîna ya we be. Ji bo kovara we, ez umrêkî direj dil dikim serfiraziya we dixwazim. Gelek spas... Kovara Berhem, hej. 2, 1992

Nivîskarî û Xwendevanî

1- Heta niha çar romanen te derketin. Beşik ev serfiraziyeke mezin e. Le gelo ji bo xwendina romanen kurdî eleqa xwendevanan çawan e? Tuçawan dibim, ji kerema xwe re dikarî hinekî behs biki?

Mehmed Uzun: Berî her tiştî ez dive li ser serfiraziye çend gotinan bibejim... Li gelek cîhên din jî heval, dost û xwendevanan kurd min pîroz dikin ku min çar romanên xwerû kurdî nivîsînê û weşandine. Ez spasî we û hemû hevalên din dikim. Le eger gotin were ser serfiraziye, ev serfirazî, ya gele kurd e. Ez, mîna lawekî millete kurd, bi kare xwe, yane bi kare ku ji min te, rabûme. L bele da ku ez di kare xwe de bi ser kevîm, hewcedariya min pir bi ziman, çand, adet û ûsil, gel û welate kurdî heye. Eger ew nebin, bi ihtimaleke mezin, ez hiç im, ez ê nikaribim eser û berhemên nû biafirinim. Tarîxa keserkûr, çanda rengin, folklorê dewlemend, zimane zelal, jiyana bindest, libencwedana bedew, kef û heneken civata sade... ev hemû milên gele kurd, ji bo min, kahniya nivîsînê û afirîne ne. Ew şewk û heyecaneke behempa didin min da ku ez dilopeke nû li edebiyata kurdî zêde bikim. Lê, piri caran, ez pir li ber xwe dikevim û şerm dikim ku ez nikarim hîn betir bixebitim, hejatir û dewlemendtir binivîsim, zedetir eser û berhem yadîgarî gele kurd bikim... Ji ber kugele kurd ku evzede yî 150 salan ekubi dil û can li ber xwe dide, ji bo mafên xwe yen neteweyî û insanî dikoşe, hejayî eser û berhemên pir bedew û bilind e. Loma jî eger di romanen min de behsa serfiraziye bibe, ew, ya gele kurd e û xwediyê wan jî, dîsan, gele kurd e.

Herçî eleqa û xwendina romanên e, mixabin zede

haya min jê nîn e. Weşanxane û komên belavkirine romanen min belav dikin û bi xwendevanan digihînin.

Ez baş nizamim ka ew çiqas û çawan belav dikin. Lê carina nevalen gerînde yen weşanxanên ku kiteben min weşandine û belav kirine, li min digerin û bi kêfxweşî behsa name û telefonên ku ji wan re hatine, dikin. Ev, mile pratik ê rewşa îro. Le bele, milekî din ê mesele heye ku emdivêtu carîji ber çavan nerevînin; nivîsîn û xwendina kurdî nûye, hedidestpeke de ye. Ev jî rastiya meyakiret e.

Herwekî ku te zanîn, sê sitûnên bingehein en edebiyate hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Çaxa ev hersê ling hebin meriv dikare, di maneya fireh de, qala edebiyateke bike. Eger em Kurdistana Iraqê nehesisbînin, meriv dikare bibeje ku kurd û welate kurdan, hema çî bigire, ji van hersê stûnan jî bepar maye. Bi gotina Seydaye Ehmede Xanî "bazar qewî kesad" bûye. Ji sedsalan û vir ve ye, kurdî bi tene di medresan de hatiye xwendin. Ew nebûye zimane dibistan û xwendegehan. Tradîsyoneke tekûz a xwendin û nivîsîna kurdî li welet çenebûye. Welatjibo derve, girtî maye. Û di ser de jî, welat hertim di nav şer de bûye. Di rewşeke weha kambax de meriv nikare bi hesanî û bi kêfxweşî behsa tradîsyona xwendin û nivîsîna kurdî bike. Loma jî ev gotinen zerin ên Ehmede Xanî ku li ser zimane kurdî hatine gotin, heta îro jî di cîh de ne; Ger de bibûya bi derbS menqûs/Nedima wehe be revoaç û mexsûs/Mehbûb e, bi kes ne namîzade/Lew bextesiyah ûnemirad e...

Ji bo ku tradîsyoneke weha we*re pê, xebateke piralî, xurt û kûr divê. Bi gotineke din, ronesanseke tekûz divê. Eger xebateke weha piralî û rengin çênebe, em e nikaribin, di ve roja me ya nû de ku şoreşên teknolojîk, bi leza birûske, li pey hev ten, xwendin û nivîsîna kurdî bikin perçeyekî esasî yê jiyana kurdan. Îro. hêjî, meriv dikare bibeje ku ji bo % 95'î kurdan, xwendin û nivîsîna nameyeke kurdî jî pir dijwar e. Loma ji vê

yeke jî, ji ber sebeben diyar, nabe. Lê xebat, teşwîk û hewldana xwendin û nivîsîna kurdî divê. Eger partiyên me yê siyasî, rêxistinên me yen civakî, komên me yen çandî û edebî ûweşanên me bivîkarijî rabin, em ê bibinin ku edebiyata kurdî de, di demeke kin de, ji texmînen mejî betir bi peş keve.

S- Gelo romanen te di nav welet de belav bûne?

M.U.: Heta niha romana min a siyemîn Siya Evîna ji aliye weşanxana Dozê û kurtelekolîna min Destpeka Edebîyata Kurdî ji aliye weşanxana Beybûne hatine weşandin. Yen mayî jî nihajî bo weşîne hazir dibin.

3- Kevneşopiya (tradîsyon gelenek) edebiyata me ya romane gelekî nû ye. Leivma trexneyen.edebîjî, meriv dikare beje ku hema-hema tûne. Tubixwe vekemasiye çawan hîs diki?

M.U.: Em devji tradîsyona nivîsîna romane berdîn, heta niha adetekî edebiyata nivîskî jî, ji ber sebeben nas, di nav kurdan de tûne bûye. Edebîyata devkî, di her rewş û mercî de, ji xwe re hin re û awa dibîne da ku bijî û jiyana xwe bidomîne. Lê edebîyata nivîskî ne wisan e. Beri her tiştî, bi gotina kûrden Soran, jê re şaristanî dive; çapxane, wesaxane, kitabxane, salon, xwendegeh, rexistin, kovar, rojname, weşanû h.w.d... Edebîyata nivîskî libajaran bejn davê û şax dide. Gava li bajaran jiyana civakî û çandî bi peş keve, hînge edebîyata nivîskî jî xurt û dewlemend dibe. Bajaren kurdan tu carî imkan û gavên wehabi dest nexistine. Dijmînen kurdan jî, pir bi zanistî, hewl dane ku bajaren kurdî, ji aliye tevgera ronakbîrî û çandî, kavil bikin. Wan re nedaye ku bajaren kurdî bibin navenda tevger û bizava çandî, entellektuelî û edebî ya kurdî... Ji ber sebeben weha, edebîyata nivîskî, bi giştî, pir li paş maye. Eger qal were ser romana kurdî, jixwe ji çend romanen pe ve tu romanen kurdî nîn in. Ez vê yeke di jiyana îro ya kurdî de kemaniyeke pir mezin dibînim. Ez hertim ji xwe dipirsim; Cima îro bi sedan nivîskar û bihezaran berhemên nûjen ên kurdî de nebin? Ezpirbi

ve tunebûne diêşim...

Herwekî ku min li jore got; yekji sitûnên bingehein en edebiyateke, rexne û rexnegirî ye. Eger li welatekî rexne û rexnegirî heye û jiyana çandî û edebî bi rexne û rexnegiriye te xemilandin, hînge qata zanîn, tegihîştin û

ronakbîriya wîwelatejî bilind e. Danasîn, rexne û rexnegiri, riya dewlemendî û pêşketinê ye. Ew neqş û renga jiyaneke serfiraz e. Rexne û rexnegirî, pira navbera xelk û ronakbîran, xwendevan û nivîskaran e. Rexnegir, qasit û elçî ye. Ew, berheman werdigire û radigihîne xelke. Wezîfa rexnegir, wezîfeyeke pîroz e. Ji aliye teoriye ve ev, weha ye. Lê gava meriv li realîta jiyana civakî û çandî ya kurdî dinihere, mixabin meriv tişteki berbiçav nabîne. Ji ber kujiyana edebî ya kurdî ne xurt e. Hetajiyana edebî xurt nebe, roman û çêşnen din en edebiyata nûjen nekevin nav xelkê, hinga rexne û rexnegirî dê çawan hebe û peşketî be. Pêşî berhem û eser dive hebin daku paşe rexne û rexnegirî jî werin hole. Peşi em dive hewl bidin ku hejmara nivîskar, hunermend û ronakbîren kurd zêde bin û berhem û eseren kurdî geş û dewlemend bin. Çaxa ev geşî û dewlemendî werêpê, hinga rexne û rexnegirî jî diyar be. Tişte ku em îro di warê rexne û rexnegiriyê de dikarin bikin, ev e; eser û berhemen ku bi hezar zehmetî derdikevin û xwe digihinin me, bidin nasîn û wan bi xelkê bigihînin; bi dostî û biratî alîkari li hev bikin; dinyayeke ne li ser kin û rike 1ê li ser germi, coş û

afirîne ava bikin.

Ez dixwazim, ne mîna şîreteke, 1ê mîna tecrubeyeke

basîd, tişteki li gotinen xwe zêde bikim; hem nivîsîna edebiyate (hemû çêşnen wê) hemjî rexne û rexnegirî divê îlmîbe. Edebiyat jî, eynîmîna kimya, felsefe yan geometriye îlm e. Teorî û qayideyên wê hene. Avahî û metoden wê hene. Gotin, term, salixdan û zimane wê ye taybetî hene. Heta meriv sere xwe bi ilme edebiyate neêşîne û nekeve nav jiyana taybetî ya edebiyate, ez ne bawer im, meriv bikaribe bibe nivîskarekî yan jî

rexnegirekî biker. Ji destpeka sedasala me û virve, bi taybetî welaten Ewrûpa û Amerikaye gelek bala xwe didin îlmê edebiyate, bi hezaran akademi, enstîtusiyon û xwendegên edebî ava kirine. Loma jî edebiyata nûjen a van welatan, digel edebiyata welaten din, pir peşketî ye. Diyar e; gava meriv bi qayide û metoden bizanibe, riya direj û dijwarjî zûtir û hesantir te birin... Eger em bi termekî ewrûpayî bibejin, hinga hem afirîna berhemen edebî hem jî rexne û rexnegirî gelekî kontsuktiv (erîni) dibe. Bervajiyê vê yeke, tiştên destruktiv (nerîni) tînin pe ku bekêr û bêşûd in. Bi xwendina çend kiteben basîd, bi mejiye partîzanî, bi kîn û dijminahiya şexsî, ideolojîk û siyasî, meriv ne dikare nivîs û afirînen hêjabîne penejî dikare rexne û rexnegiriyê bike. Baweriya min bi quweta îmane, ilhama xwesteke nîn e. Heta meriv nebe xwendevanekî baş, meriv nikare bibe nivîskar yan rexnegir. Heta meriv mîna karkerekî, bi şev û roj, bi xîret û metod, nexebite, meriv nikare biafirîne.

Bi baweriya min, hewcedariya edebiyata kurdî pir û pir bi rexne û rexnegiriyê îlmî heye. Ez bi xwe, mîna nivîskarekî, kemaniya vê yeke pir hîs dikim û pir hewcedare rexne û rexnegiriyê me.

4- Di romanen te de tişteki balkeş e ku tu, hin mârhasen "kal", "rûspî", "pîremer" didî peyvandin.

Wisa diyar e kupevgiredana nifşen kevn û yen nûji bo te gelekî girîng e. Li gor dîtina te, ev pevgiredan yanjî pewendî çirapewist e?

M.U. - Gotina we rast e, di hemû romanen min de pîrejin û kalemer hene. Egeremdîsan Seydaye Ehmede Xanî bidin peyivîn, evlehengên romanen min behane ne da ku ez bikaribim bergeheke tarîxî jî

berpeşîxwendevanan xwe yê ezîz bikim. Herwekî ku te zanîn, îmkanên hunera romane pir in; meriv dikare pê gelek merc û rewşên cihe salix bide û daxwaz û mirazen xwe, bi gelek awa û şeweyên cihe raxîne ber xwendevanan. Cima em ê hunera romane j i bo hişyarî û

tekûzkirina huwiyet û şîûra neteweyî û tarîxî bi kar neyinin? (Beguman, bi serte ku emji qayide û ûsilen nivîsîna romane bi dûr nekevin...) Bi baweriya min, tarîxji bo kurdan, ne bûyeren bihurî ne. Tarîx, di eynî wextê de, îro ye jî. Kurdan bi xwe tarîxa xwe nenivîsîne, nejiyane, şerh nekirine û he jî gelek aliyên tarîxa

kurdî li pey sînor û qedexeyên dewletan veşartî ne. Kurd ewçend ji tarîxa xwe hatine bi dûncistin ku bûyer, pewendî, şexsiyet û dîtinên berî 40-50 salîjî, piricaran, nayen zanîn. Dewsa tarîxa xwe, kurd, bi darê zore, tarîxên cîranen xwe hîn dibin û bi wan dijîn. Tarîxa kurdî ne zelal e, di nav mij û dûmane de maye. Gava meriv behsa şexsiyetekî tarîxî yê kurdî dike, mîna ku meriv behsa fîgurekî mitolojik bike. Ewçend dûr, ewçend nediyar...

Bi baweriya min, tarîx jî, eynî mîna nan û avê, divê bibe perçeyekî jîndar yejiyana civakîya kurdî. Çawan ku meriv bê nan û avê, hewa û bîhne nabe, dive meriv be tarîxêjî nebe û nikaribe bijî. Ji bo jîndari, vejandin û veguhezandina tarîxe, roman riyeke pir baş e. Bi alîkariya romane, vegotin, salixdan û taswîren

romane, meriv dikare kirase îro li tarîxê bike û wê veguhezîne mala xwendevanan, ser sifra wan... Eger meriv baş bala xwe bide gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinen kal, rispî û pîremêrên romanen min, meriv ê bibine ku ew, gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinen Ehmede Xanî, Melayê Cizîrî, Mîr Bedir Xan, Celadet Âlî Bedincan, ihsan Nûrî û h.w.d. in. Bi henceta salixdana qehremanên romanen, ez dil dikim, bi awayekî edebî, gotin, term, bîr, bûyer û şexsiyetên tarîxî jî veguhezînim dema nû.

Em îro li ku ne û rûye me ber bi ku ye?.. Gava meriv di nav peşketin û herikîna tarîxê de li bersîva ve pirsîyare bigere, ez bawer im, meriv e bikaribe hesantir cihe xwe bibîne û fahm bike. Hem pevgiredana nifşan, hem ya deman û hem jî ya helqeyên zincîra tarîxê, ji bo peşeroje, pir girîng in.

5- Beşik, di roman nivisandine de tecrûben te niha pirtir bûne. Di aliye ziman da jî peşketineke berbiçav bala meriv dikişîne. Mesela di navbera Kurmanciya romana TU û romana Rojekji Rojen Evdale Zeynike da ferq heye; di ya dawîye da zimane edebî gelekî peşketîtir û xweştir e. Tu bi xive ve yek& çawan şirovedikî?

M.U. - Jixwe eger ne weha buya, min ê ji xwe û xebatên xwe şik bikira. Ji 1975-an û vir ve ye ku ez bi kurdî dinivîsim û ji deh salan betir e ku ez her roj bi kurdî dinivîsim. Carina bi zimanen din jî dinivîsim, 1ê zimane esasî yê niviskî, kurdî ye. Eger tu ferq di navbera destpeke û îro de nebûya, hingê min ê xebata xwe pûç, nerast û zexelbidîta. Ji bo zimane kurdî her divê weha be. Ji ber ku emxwendin û nivîsîna zimane xweyêzîkmakî ne di dibistan û xwendegehan de, 1ê bi xwe. Li malen xwe hîndibin. Ronakbîre kurd bi dû re dest bi nivîsîna kurdî dike. Di destpeke de, bive-nevê, tesîra zimane ku meriv pe dixwîne û dinivîse, pir e. Zimane xwendin û nivîsîne, di eynî wextê de, zimane fikirîne yejî. Eger meriv bi zimanekî din birikire, her, tesîra wî zimanî, hem di ware rastnivîsîne û hem jî di warê formulekirine de, li ser nivîsîna zimane zîkmakî dibe... Li nik min, hin destnivîsen Celadet Âli Bedincan hene. Ew, di salen 1920-an de, bi kurdî hatine nivîsîn. Le bi kurdiyeke şaş û kûlek. Di navbera zimane HAWAR'e û wî zimane de ferqekî pir mezin heye. Di vî warî de, tecrûben kes û nifşen kevn, jibo minjî, mot â mot, rast in. Çaxa min jî dest bi nivîsîna kurdî kir, mêjiyê minjî tirkî, 1ê nivîsaren min bi kurdî bûn. Tê de ne tahma kurdî hebû ne jî awa û şeweyen nivîsîna kurdî. Benniha biçendeke, min yekemin romana xweTU, ji bo çapa Tûrkiye, ji ber çavan re derbas kir. Di gelek rûpelen we de. ez pir kenîyam. Ez bi kurdiya xwe kenîyam. Lê bele gava min romana çaremin, Rojekji Rojen Evdale Zeynike nivîsî, ez bi hesanî di nav

kûrahiyen zimane kurdî de digeriya. Min pe dilîst, dengen ku min dixwest bireşînim nav romane, bi hesanî direşandin. Eger we 1ê nihertibe, hûn ê bibinin ku zimane romana Evdal, zimane efsane û destanan e. Beguman, beri niha bi deh salan, min ê tu carî nikaribûya xwe bigîhande wî zimanî. Gotina min ev e; çaxa meriv li ser zimane kurdî bixebite û vê xebatêji bo xwe bike kar, hingê meriv dikare xwe bi

dewlemendiyen zimane kurdî bigihîne. Ronakbîr û tegihîştîyen kurd ku hema piçekî bi zimane kurdî dizanin, dive rahijen vî kare pîroz û li sere bixebitin. Xebat, xebat û dîsan xebat... wekî din tu re nîn in. Le ez dive vê yeke jî dîsan bi bîr bînim; ez xwe mîna hosteye zimane kurdî nabînim û nahesibînim. Ez şagirte zimane kurdî me û pe gelekî kefxweş û serfiraz im.

ê- Ji bo nezîkkirina zaravayen kurdî, nivîskar dikarin roleke baş bileyzin. Gelo dîtina te li ser ve yeke çîye?

M.U. - Gotina we ye, nivîskar dikarin, pir bi erînî, bi vî kari rabin. Le bele, ji ber sebeben siyasî, dijwarî û zehmetiyen zaravayen kurdî pir in. Ji bo zimanekî yekgirti wext dive. Di nav demeke kurt de, em nikarin xwebigihînin ve armance. Berîher tiştî, ji nû ve, piştî 70-80 salan, zarava dive dîsan hevûdu binasin. Îro zarava pir jî hev dût in û pewendî di navbera wan de ne bi aheng e. Ji bo harmoniya zimanekî, dive bi hemû zaravayan bê nivîsîn û bi hemûyan kitab, kovar, rojname be weşandin û li ser hemûyan lekolînen îlmî bete kirin. Îro li Türkiye di ware nivîsîna zimane kurdî de, kem be jî, hin îmkân hene. Ew dive baş werin bikaranîn. Berhem û eseren ku li perçeyên din ên welet hatine weşandin, divê bi leza birûske û bi rek û peki werin weşandin. Ferhengên zaravayan dive çêbin.

Kovar, rojname û nivîskaren perçeyan divê werin danasîn. û h.w.d... Di hemû van şixulan de, wezîfa nivîskar, beşik, gelek girîng e. Nivîskar dive zaravaperest nebe. Yekitiya zimên, ji bo wî/wê, divê esas be, bi awayekî basîd, divê hin zaravayan ji hinên din biçûkyanjî mezin nebîne. Ê ew dive di xebata nivîskariye de metodine wisanbibîne ku bi berhemen wî/wê zarava nezîkahî lihev bikin.

7- Di destê te da xebaten nû hene, tu niha li ser çî dixebitî?

M.U. - Ji çend salan û vir ve ye, ez, tevî çend hevalên din, li ser Antolojiya Edebiyata Kurdî, 1900-1992, dixebitim. Ew li ber xelasbûnê ye. Li mile din ez li ser romana xwe ya nû Bira Çedere dixebitim. Ev xebat giran bi pêş dikeve. Jixwe ez jî ecele nakim. Ê min dil heye kulliyata William Shakespeare, hedî hedî wergerînim kurdî. Ez bawer im, eğer em bikaribin Shakespeare yadîgarî kitabxana kurdî bikin, karekî baş ê, ji bo xwendevanan kurd, were pe.

8- TisteJcî ku tu wek daxwaz an jî mesaj bigihîni xwendevanan hebe kerem bike.

M.U. - Ez weşandina rojnameyên kurdî li Türkiye bûyereke mezin dibînim û bawer im ku ew ê bikaribin karen gelek giranbiha ji bo ziman, çand û edebiyata kurdî bikin. Ger rojname we Azadî, ger Welatû ger yê din li ber dile min pir ezîz in. Em hemû bi hev re, bi biratî, bi kare ronesansa ziman û edebiyata kurdî rabin. Ê di vî kari de wezîfa herî girîng li ser mile weşanên me ye. Ez umrekî direj û bikêr, ji bo we, dixwazim...

- Gelekî spasji bo bersîven te.

Ezji gelekî spasî we dikim. Hûn serfiraz bin.

RpjnamaAsarI,hej.22, 1992

Edebiyata kurdî û romana kurdî

1- Heta niha çend kitaben we derketine? EwliTürkiye jî derketine?

Mehmed Uzun- Heta niha penc kitaben min weşiyane. Ji "Destpeka Edebiyata Kurdî" (weşanxana Beybûne) pe ve yê din hemû li derveyî welet weşiyane.

Lê du romanên min, "Siya Evine" û "Rojek ji rojen Evdale Zeynike" jî, bi dû re, li Türkiye, ji aliye weşarccana DOZ'ê hatine weşandin.

2- Tu dikarî, ji bo xwendevanan me, hinekî behsa romana kurdî biki?

M.U. - Herwekî ku hûn jî dizanin, edebiyata kurdî di warê gotin û vegotine de dewlemend e. Edebiyata devkî pir xurt e, şihîra klasik hem pir xweş hem jî pir fireh û kûr e. Lê mixabin pexşana (nesir) kurdî ne

ewçend xurt e. Ji ber sebeben nas, kurdan îmkane xwendin û nivîsîna kurdî nedîtine. Zimane kurdî nebûye zimane perwerdeyî, dibistan ûzanîngehan. Lomajî, îrodiware xwendin û nivîsîna kurdî de zehmetiyên pir mezîn hene. Û gava zimanekî nikaribe li gora herikîna wexte xwe bi peşve bibe, xwe nû bike, beguman e ku ew ziman nikare teşnen nû yen edebiyate jî ava bike. Roman teşneke nû ya edebiyate ye. Ew şêweye vegotina dema nû ye. Edebiyata kurdî, herwekî warên din ên nû, di ware romane dejî pir lipaş maye. Heta meriv dikare bibeje; di edebiyata kurdî de ware herî zede paştmayî, roman e. Îro meriv dikare romanen ku bi zimane kurdî hatine nivîsîn, bi tiliyên destan bihijmêre. Milletekî ku ji 20 milyon zêde ye, îro bi tene xwediyê çend romanen e.

Eğer meriv behsa romanen kurdî bike, dive meriv behsa romanen Erebe Şemo, Eliyê Evdirehman, îbrahîm Ehmed, Rehîme Qazî, Husên Arif, Mihemed

Mukri, Mahmut Baksî û Şahine Bekire Soreklî h.w.d. bike. Di kurte-lekolîna min "Destpeka Edebiyata Kurdî" de hin agahî li ser van nivîskar û berhemen wan hene. Loma ez naxwazim li vir behse direj bikim. Gotina kurt ev e; tarîxa romana kurdî pir nû ye û ew ne dewlemend e. Ez bi xwevêyeke kemaniyeke pir mezin dibinim. Zimanekî mîna zimane kurdî ku ewçend perçiqiye û ewçend li paş maye, dikare bi hunera romane di demeke pir kurt de pir bi peşte bikeve, xwe nû bike û dewlemediyen nû bi dest xîne. Ji ber ku roman, warê ceribandina ziman e, avakirina şewe û stîlen nû ye. Roman, riya heri baş a pewendiya xwendevanan e.

Bi alîkariya romana kurdî, kurd dikarin hem edeta xwendina zimane kurdî ava bikin û hem jî jiyaneke nûjen a ronakbîrî bînin pê.

3- Temaya bingehein a romanen we însane kurd û jiyana wî ye. Gelo naven mîna Memduh Selîm Beg, Evdale Zeynike hîtabî kîjan aliyên însane kurd dikin?

Tu dixwazî di şexsen qehremanen weha de tipolojiyeke çawan reberî xwendevanan xwe bikî?

M.U. - Rast e, hin romanen min li dora şexsiyetên nas ên kurdî ava bûne. Nas yan jî nenas, 1ê
ez dikarim

bibejim ku romanen min li dora "problematîka" ronakbîre kurd derin û ten. Ji mej ve ye, bala min her li ser ronakbîren kurd, tarîx û pewendî, xebat û tecrûbe, qayide û xusûsiyetên wan e. Li hemû dinyaye, hertim, ronakbîr bûne reberen medeniyete û tevgeren çandî, edebî, siyasî û civakî. Wan nivîsîne, ava kirine, xelke xwe penverde kirine û li gora bernamen xwe ew bi re xistine. Li ba kurdan jî ev, her, wehaye. Le bi baweriya min, bîr û zanîna tarîxa ronakbîran û ronakbîriye liba kurdan ewçend ne xurt e. Û milleteki ku tarîxa xwe baş nizane, şexsiyetên xwe baş nas nake, bi tarîx û berhemen ronakbîren xwe re pewendiyeke xurt nyine pe, ew millet nikare xwe ji nîr, asteng û dijwariyan rizgar bike. Mîna millet û însan, kurd xurt û jîr e, ji bo mirin û kuştine yekta ye. Le neji bo xwendin, eser û

berhem, parastina tarix, medeniyet û kitabxanê. Ji Ksenefon û vir ve. herkes behsa vê rastiye dike. Bi baweriya min, di roja îro de divê ev rastî be guherandin û aliyên xwendin, felsefe, edebiyat, çand, şuur û zanîne be xurtkirin û tekûzkirin.

Memduh Selim Beg û Evdale Zeynike du şexsiyeten kurd in. Yekzane. bîrewer û ronakbîr, yekjî dengbejekî navdar e. Yek bi xebata siyasî, xwendin û nivîsîne mîjûl bûye, ye din bi gotin, stran û çîroke. (Ji me çend kesî nave Memduh Selîm Begî bihîstibû?) Tu tekili û pewendiyên wan bi hev re nîn in, 1ê herdujînaven tarîx û civata kurdî ne. Jiyan, berhem û xebaten wan dikare, ji bo însane îro.bibe tecrûbe û nimûneyeke baş. Xwendevane/a kurd e/a îro dikare bi alîkariya wan hem tarîxa xwe û hemjî xwe baş binase. Û hemjî peşeroja xwe. Ji ber ku merîve tarixa xwe, rabirdûya xwe nas neke, koreûnikare pêşiya xwe jî bibine...

Beguman e ku ez roman dinivîsim, ne tarîxa leheng û qehremanan. Ji lewre ez nikarim taswîr û saloxdana qehremanan bikim. Qehremanen romanen min, bi her aliyên xwe, mîna me ne. Digel meziyeten wan ên baş, kemañî û qisûrên wan jî hene. Ewînsanin. Û tarîx jî tarîxa însanan e.

4- Hûn romanen xive bi zaravaye kurmançî dinivîsîn. Gelo romanen we bi zaravayen din jî derketine?

MU. - Naxer, ew he bi zaravayen din ên kurdî neweşiyane. Lê "Rojek Ji rojen Evdale Zeynike" transkrîbeyî soranî bûye û niha jî hevalekî wê transkrîbeyî dimilî (zazayî) dike. "Siya Evine" jî transkrîbeyî soranî dibe û haziriya yê dinjî dibin.

Hûn dizanin, pewendî di navber zaravayen kurdî de ewçend xurt nîn e û îmkânê veguhezandine jî ne zede ne. (Bi tene li Kurdistana Iraqê ev îmkân bi dest ketine.)

Di vî warî de jî kurd hê di destpekeke de ne. Em dive eser û berhemen xwe vebiguhezînin ser zaravayen xwe yen curbecur. Pêwendî dive di navbera zarava û devokên

kurdî de xurt û jîndar be. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî jî ev yeka hane pir pewist e. Digel sebeben din, ji ber ve sebebe jî, min, tevî gelek hevalen din ên nivîskar. zimanzan û edebiyatnas, antolojiyê edebiyata kurdî ya nûjen (1900-1992) amade kiriye. Te de hem nivîskaren ku bi zaravayen curbecur dinivîsîn û hem jî perçeyin ji berhemen wan hene. Bi vî awayî, me hewl daye ku zarava û devok nêzîkî li hev bikin... Lêbele. hîn pirxebat divê...

5- Li gora çî hûn babet û mijaren romanen xwe hildibyerin? Hûn wan çedikin yanjî hûnji tiştên bûyî jî perçenin werdigirin?

M.U. - Berî ku ez dest bi nivîsîna romaneke bikim, pêşî ez mefhûmen (consept) romane hildibijerim. Gelo roman ê behsa kîjan mefhûm, hîs û pewendiyên insanî bike? Peşî ez vê yeke tesbît dikim. Piştî ku ev mesele di sere min de gihîşt zelaliyêke pewist, hingê ez dest bi legerîna leheng û bûyeren romane û şewe û stîla nivîsîne dikim. Ev jî, ji bo min, wextêke direj digire. Gava min evyêkî temam kir û xwe bi zelaliyêke gîhand, hingê ez dest bi xwendin, legerin û xebata pratîk a hazîrkirina nivîsîna romane dikim. Piştî van hemû tiştan û hazîriyan jî, ez dest bi nivîsîne dikim. Yanê, bi gotîneke din, çend gav, dem û merhaleyên nivîsîna romana min hene. Di nav ve heyam û xebata nivîsîne de, mij ar, babet, leheng, pêwendî, bûyer jî dikemilin û diyar dibin. Beguman rewşa ziman, çand û welate min, pewendiyên min en şexsî, felsefî û ronakbîrî, bûyeren qewimî... ev hemû tesîr li tespîtkirin û diyarbûna mijar, babet û lehengan dikin.

Hinji bûyer. pewendî û lehengen romanen min rast in, ew hebûne, jiyane û qewimîne. Lê hinên wanjî çekirîne. Lê di vir de qayideyek heye ku ez dixwazim di xebata xwe de pir bala xwe bidime; roman, esereke fiktîv, yane çekirî ye û ew li gora ûsila eseren fiktîv ava dibe. Ji ber vêyêkî, dive bûyer, pewendî û lehengen romane, ger ew rast bin, ger çekirî bin. li hunera

romane werin. Jixwe ferqa hunera romane û tarîxê yan jî ya romane û sosyolojiye di vir de ye. Di romane de tarîxjî heye, ia ewne tarîx e; sosyoloji jî heye, ia ewne sosyoloji ye û h.w.d... Roman hîtabî hîs û pejnên merivan dike bi xwendevan re pewendiyêke hîsî tîne

pe-Ez di romanen xwede, jiber sebeben ku min li jore qal kirin, perçeyên jiyanen jibîrbûyî, eseren rizyayî, bûyeren bihurî, stran û destanên windabûyî bi kar tinim. Ez wan jî direşînim nav romanen xwe. Di romanen min deji rûpelen Zend-Avesta, Mishefa Reş, Quran, Hedîsen Pexember, şexe Senan, Mem û Zîn, Dîwana Melaye Cizîrî, Hawar, Ronahî, Riya Teze perçenin hene. Gelek şexsiyetên kurd. bi gotînen xwe, di romanen min de hene. Sebeben ve yeke gelek in; roman, ji bo min, pewendiyê nivîsaran e. Nivîsar lehî ye, berhem cowên wê ne. Romana kurdî dive rabirdûya windabûyî, ji nû ve, vejîne û wêyadîgarî xwendevane kurd bike

Û di ser her tiştî re jî ez romanen xwe mîna helqeyeke biçûk a zîncîreke direj, qehîm û kevnare dibinim. Eger îro romanen min hatine pê ew bi xera yê berî min in. Ew nebûna, ez hiç nedibûm...

ê- Li Tirkiye gelek nivîskar û edebiyatnas ive û nivîskaren din en kurd nenasin. Hûn ve bi çi gire didin? M.U. - Kambaxiya rewşa Tirkiye, zor û zilma li ser gele kurd û ziman, çand û edebiyata kurdî li ber çavan e. Di rewşeke evçend xedar û nexweş de, nivîskare kurd a çawan û bi çi rîyan bikaribe xwe bide nasîn? Eger em ev çend salen dawînbidin li, bihesanî meriv dikare bibeje ku ziman, çand û edebiyata kurdî di hemû tarîxa Komara Tirkiye de qedexe bûye. Kurdan fersend û imkan nedîtine ku berhem û eser bifirinin û xwe bi xwendevan û gele xwe bidin nasîn. Eger bala we ia be, hûn dibinin; hemû nivîskaren kurd, ez jî te de, li derveyî welet karibûne kerhatî û karker bin. Ji ber ku li welet şerten vê yeke nebûne. Loma jî ne eceb e ku xwendevanên kurd û tirk li Tirkiye nivîskar û hunermenden xwe nas nakin.

Le îro di vî warî de hin imkan çêbûne; rojname û kovaren kurdî li Tirkiye diweşin, weşanxanen kurdî ava bûne, hin dezgeh û sazgehan kurdî yen çandî û edebî çêbûne. kovara wejî te de, berpirsiyariyeke mezin li ser mile van dezgehan e. Ew dive, zûtirîn wext, 1ê biplan û bername, eser û berhemen kurdî dendnin û bi gele kurd bigihînin, nivîskar û hunermenden xwe bidin nasîn û ji bo xebat û karen wan ên çandî û edebî çîh û war amade bikin. Kurd bixwedivêvan karen xwebikin û ji kesî tu alîkarî û piştgirtî nepên. heya meriv bi xwe tüne be û ne xebatkar be, kes alîkarîjî nake...

7- Di edebiyata tirkî de, şexs û şexsiyeten kurdî mîna kesên hov, nezan, keleş û h.w.d. ten nasîn û taswîrkirin. Le di van salên dawî de ev nerîn diguhere.

Gelo di edebiyata kurdî dejî, mîna ya turkî, nerînen weha hene?

M U. - Berî her tiştî ez dixwazim nêrîneke xwe ya li ser nivîsîna bibejim; nivîsîna edebî tu carî dive li gora ideoloji û dîtinên resmî nebe û li gora qayideyên îdeolojiyan neafire. Ev îdeoloji dikare ya çînen serdest yan jî çînen bindest bin, her eynî rewş e. Nivîsîna ku li gora îdeolojiyên resmî hatine pe, mixabin, ne edebiyata bedew û hêja ye, ew bi tene nivîsaren propaganda û ajîstasyona wê deme ne. Ji faşizme heta komünizme, gelek îdeolojiyan curbecur û li dijî hev, xwestine li gora nerînen xwe, edebiyateke bînin pe. Di dem û heyamên xwe de. heye ku ewbi serjî ketine. Le gava ku desthilatiya van îdeolojiyan ji hole rabûye, edebiyata wanî hedî hedî winda bûye. Aleman îro Thomas Mann û Herman Hess dixwînin, ne nivîskaren ku berdevkiya hitler dikirin. Rûs îro Puşkîn, Tolstoy û Dostoyewskî dixwînin, ne propagandîsten Stalfn...

Li Tirkiye jî, bi avabûna Komara Tirkiye re, Kemalîzm bi îdeolojiya desthelat û hemû civat xit bin nîrekî totaliter. Vê ideolojiyê jî xwest li gora xwe edebiyateke bine pe, -beguman bi destê berdevken xwe.

Di vê edebiyata "ideolojîk" de, mîna her tiştî, kurd jî berevajî ne. Kemalîzm û her celeb meriv û dezgehan wê edenî, 1ê kurd wehşî ne. Ew çêyiya kurdan dixwazin, 1ê kurd wan fahm nakin û li dijî "çêyiyan" derdikevin... meriv dikare weha direj bike. Çi qîmet û hejahiya wê edebiyate heye? Çi pêwendiya vê edebiyate bi insanîyete heye?... îro rûmeta kemalîze e mîna bere ye, bi taybetî jî di nav ronakbîren peşverû de. Loma jî edebiyata kemalîzme îro ne mîna rûmeteke, 1ê mîna şermeke te dîtin. Lê hê jî zirara ve edebiyata neînsanî li ser merivan pir zêdeye. Edebiyata kurdî û nivîskaren kurd dive di i warî de jî gelek tişt bikin.

Eger em werin ser edebiyata kurdî û nivîskaren kurd. dive kurd xweji şaşî û çewtiyênku nivîskaren kemalîst kirine, biparezin. Nivîskaren kurd dive, bi tene, di xizmeta ziman, çand û edebiyata welate xwe û insanîyete de bin. Nivîskariya serok, ideoloji û komikan şixulê rojane ye û feyda ve celeb nivîskariye ji xwediyar rejî nîn e. insanîyete, xweşî û serfiraziya merivan, wekhevî û biratiya ziman, çand û edebiyatan dive hîmên esasî yê edebiyata kurdî û nivîskaren kurd bin. Gava nivîskare urd dijminahî li ziman, çand û edebiyata tirkî

bike, ew jî dibe "nivîskarekî kemalîst" e kurd. Medivêhayji vê rewşa kiret hebe û berhemen me divê bibe pira biratî, wekhevî û dostiya ziman û çandan.

8- Hin nivîskar romanen xwe ligora merc û şerten xwe yen siyasî û civakî dinivîsin. Mesela nivîskarekî îslamî romanen xwe li gora pîvanen îslamî dinivîse. Ev yeka ji bo komunîstekî yan jî ataîstekîjî derbas dibe. Merc û şerten we yen çandî û şexsî çiqas tesîr li romanen we dikin? Pîvanen "unîversalîzma" Mehmed Uzun çi ne?

MU. - Ev pirsra we, pirsra jorîn tamam dike. Bersîva min jî de bersîva jorîn tamam bike. Herwekî ku mingot, bê guman e ku rewşa rojane ya siyasî, şexsî, civakî û çandî tesîr li nivîskar dike. Û heta dereceyeke ev tesîr di nav eser û berhemen nivîskar dejî dixuyin.

Lê bi baweriya min, bi tene dive hewqas be. ne zêde. Ez bi xwe ne li dijî "edebiyata çîn û îdeolojiyan" im. Ji bervajiyê, ez van jî mîna dewlemendiyeke jiyana çandî û edebî dibinim. Milletekîji gelek dîtî, kom û grûban tê pe. Zimanekî jî ji gelek zarave û devokan te pe. Hebûn û çalakiyen wan dewlemendî ye. Lê eğer gotin were ser hejahî û kalîta wan a edebî, hînge şiken min pir in. Ez nikarim li kesî tawsiye û şîretan bikim ka ew ê çawan binivîsîne. Le ez dikarim ji bo xwe bibejim; ez tu carî naxwazim bibim "nivîskare dîtî û grûban" û li gora wan dîtî û grûban binivîsim. Ez di xizmeta ziman, çand û edebiyata kurdî de me, bi kefxweşî xizmetkariya wan dikim. Û peşketina wan serfirazî û kêfxweşiya min a herî mezin e. Di ziman, çand û edebiyata kurdî de ne bi tene dîtînek yan jî grûbek, gelek dîtî, grûb, çîn û tebeqe hene. Ew hebûnen hemû kurdan in. Ez ji bo hemûyan dinivîsim. Ez dixwazim, bi qasî xwendevanekî nûjen, seydayekî günde herî dûr, bi qasî xwendevanekî "çep", xwendevanekî "îslamî" jî bibin xwendevanên romanen min.

Her mîna we, carina li derin dinjîji min dipirsin ka ideoloji û dîtînen min çi ne. ez bi kîjan kom û grûbî re me. Helbet, li gora min, dîtînen min ên şexsî hene û di jiyana xwe ya şexsî de jî hin tiştan dikim. Lê ez nikarim berhemen xwe bikim qurbanî van dîtînen şexsî. Ev ê karekî gelek basîd be. Nivîskariya min divê li gora qayideyen edebiyate û ji boçêyîû rindiya ziman, çand, edebiyata kurdî û insaniyete be. Ji ber vêyekejî hemû grûb û komên kurdî dosten min in. Çêyiya wan her daxwaza min e. Ez hebûn û peşketina wan

mîna

peşketina gele kurd dibinim. ,

Herçî "universalîzm" e, ez ji demeke direj e, li derveyê welet, di nav ziman û çanden cihe de dijîm. Pêwendiyen min bi ziman û edebiyaten cihe re hene. Gelek nivîskaren kuji ziman, welat, çand û dîtînen cihe tên, heval û dosten min in. Ez bi van pewendiyên gelek

kefxweş im, jiberku ewgelektiştên nû hinî min dikin û alîkarî li min dikin ku ez bikaribim di nivîskariya xwe de "pencereyên nû" vekim. Universalîzm ji bo min, pêwendiya ziman, çand, edebiyat û adeten cihe ne; nêzikî li cîhane kirin e; cîhane ber bi xwe rakeşandin e; insaniyet e, perçeyekî insaniyete bûyin e. Par min ceribadînek, bi nave "Welate Xeribiye" nivîsî. Li wir, ez hinekî behsa pirsra wejî dikim û dibejim; "hevûdusîna ziman û çanden cûda û dan û standina tecrûben insanî yen adet û ûsilSn cûda dikare bibe sebebe guherînen bi heyecan û heja û bibe kahniya avahî û afirînen deuilemend... Ez ivisan baiver im ku ditin, ideal, şewe û tevgeren nû, piri caran ji koçen mezinnasîna ziman û çanden nû, dyîtiyen çadî û civakî, tevliheviya ruhî û civakî û guherînen mezin tenpe... Ev berpirsîyarî, birû hîsen navneteweyî kuji guherînan afirandin, nasîna û tekiliya çandî dizen di eynî wexte de, bingehe şeweyen jiyin ûjVarînen demokratik, insanî û rengin e."

9 - Hûn dikarî hinekî behsa xebatên xwe yê nû bikin?

M.U. - Ji demeke direj e ku ez li ser romaneke dixebitim; Bîra gedere. Ez û romane rabûne hev, herroj şer û pevçûna me ye. Ez pir dil dikim ku di vî sere dijwar de bi ser kevim. Û heta ez bi ser nekevim, tu reheti jî,

ji bo min, nîn e. Le biserketin jî hê dûr e... Digel ve xebatê, hinxebatên dinjî hene, 1ê ez naxwazim sere webiwan biêşînim. Jixwe gava ew derkevin, hûn ê wanbibinin...

Tevî spasên xwe, ez biserketin û serfiraziya we, ji dil, dixwazim. Hûn bijîn.

Kovara Nûbihar, hej. 9, 1993

Edebiyata devkî û edebiyata nûjen

1- Li ser cih û girîngbûna edebiyata devkî (stran kilam, çîrok, destan, gotinen peşyan û hıvd) di nav çanda kurdî da tu çi difikirî?

M.U. - Min di gelek cîhen din dejî gotiye, edebiyata devkî, folklor û zargotina kurdî gencîneyeke behempa ye. Li ba kurdan edebiyata devkî pir xurt e. Di kiteba min "Destpeka Edebiyata Kurdî" de beşekî taybetî li ser edebiyata devkî ya kurdî heye. Di vir de, li derekî weha tê gotin; "zordariya sedsalan, bêpariya zanîn, penverdeyî û ilme, koçerî, eşîrtî û girtîbûn wele kiriye ku edebiyata devkî bûye şeweyê esasî yê vegotine... Ji her netewe û gelî betir, kurdan bawerî bi gotina devkî aniyê û bi edebiyata devkî û folklore giredayî mane. Her leger û xebata ku li ser edebiyata kurdî cebe, divê xwe bigihîne edebiyata devkî û ia hûr be. Ev şewe û awaye vegotine ne bi tene rojên bihurî û rabirdûye bi bîr tîne û pe giredayî ye. Ji bervajiyê, bi awayekî gelek balkeş, tevî tekiliyên bi rojên bihurî re, ew modern e. Yanê ev awaye vegotine hertim xwe nû dike, vedijîne û gotina nû ya îrojî li vê edet û ûsila tarîxî zede dike. Bi vî terhî, di ware şexsiyet, qereker, çand, edet û ûsilên neteweyî de, yekitiyêke, diasporayêke kurdî te pe... Bi alîkariya gotina devkî, li milekî, ji sedsalan û vir ve, çîrok, stran, kilam, destan, rîwayet û gotinen kurdî vediguhezînin nîşan nû û bi vî awayî 'kontinuitet'îya wan te parastin, li milekî din jî, bûyer û pêşketinên nû û nûjen jî tînin vegotin û ewjî liyên kevn zêde dibin... Edebiyata devkî şewê û awayê vegotina çandî ya xelke ye... Ev edebiyata devkî ya dewlemend, beguman, ji bo

edebiyata niviskî û pexşana (nesir) kurdî jî bingeh û hîme esasî ye. Edebiyata niviskî li ser vî hîmî ava bûye û şax daye."

2- Di vî warî da li ser kar û xebaten ku heya îro hatine kirin, dîtinen te çi ne? Bi dîtina te, xebatkaren çand û vejeya kurdî, ji bo berhevkirin, parastin û newindabûna van hebûnen me tiştên ku ketiye ser mile wan bi cîh anîne?

M.U. - Yekji wezîfen me yê herî girîng, îro, eweku em bikaribin gencîneya edebiyata devkî, tevî hemû çeşnên wê, bidin hev û wan binivîsin û çap bikin. Edebiyata devkî îro jî, ji bo edebiyata nûjen çavkaniya herî giranbiha ye. Di warê berhevkirin û weşandine de, li Kurdistana Iraqê, Yekitiya Sowyetê ya kevn, nemaze li Ermenistane û li Ewrûpayê gelek tiştên heja çêbûne, gelek eser û berhemên biqîmet derketine. Le li Tûrkiye, ji ber rewşa siyasî. hema çî bigire, hiç tiştêkî çênebûye. Le îro ewyasax û qedexeyên li ser zimane kurdî li Tûrkiye rabûne. Rojnameya Azadîjî tê de, îro rojname û kovaren kurdî derdikevin. Ev, pêşketineke gelek girîng e. Kurd divê vê pêşketine baş bi kar bînin û xwe bigihînin xezîneyên zargotina kurdî. Li milekî, ev eser û berhemên ku li derveyî welet divê bi lehûrbûneke zanistî û çapeke bedewbên weşandin, li milekî jî di nav xelke de gencîneyên edebiyata devkî, tevî varyasyonan, bînin berhevkirin û çapkirin.

3- Bi dîtina te, ji vir pe da mirov çi dikare bike? Peşniyaren te çi ne?

M.U. - Tûrkiye divê bibe navenda çap û weşanên kurdî. Berhevkirin û çapkirina berhemên edebiyata devkî jî karekî hem pir dijwar hem jî pir ciddî ye. Piraniya kesên ku heta niha bi vî kari rabûne, ne bi awayekî îlmî, 1ê bi evin û eşqa welatparêziyê ev kar kirine. Beşik kare ku wan kiriye. pir heja ye û ez pir

qîmet didime. Lê ji îro û pê ve, ev kar dê cima bi metoden hîn îlmîtir neye pê? Ez nizanîm ka çiqas realist e, ia enstîtu û weqfên ku niha li Tûrkiye tèn damezrandin, bikaribin bi vî kari rabin, we riya herî baş be. Beguman kes û şexis jî dikarin vî karî bimeşînin, - ku heta niha weha bûye. Lê xebateke yekgirti û hevkarîyeke tekûz dê vî karî hîn baştir, xurtir û dewlemendtir bike.

4- Te bi xwe di vî warî da tiştê kiriye? heger di vî warî da xebaten te hebin, tu dikarî behsa wan bikî? M U. - Herwekî ku hûn dizanin, ez ne folklorist im, romannûser im. Di ware civandin, sinifandin û weşandina folklorê kurdî de tu xebaten min nebûne. Lê perçên berhem û eseren edebiyata devkî hemû

romanen min neqîşandine. Meriv dikare bibeje ku piraniya romana min a yekemîn TU folklorik e. Romana min a duwemîn Mirina Kalekî Rind, bi piranî, li ser edet û ûsilên kevn e. Perçene ji "Cembeliye Heqarê û Binevşa Narin" û hin tiştên din di romana min a siyemîn Siya Evîne" de hene. Romana min a çaremîn Rojek ji rojen Evdale Zeynike jixwe, bi temamî bi zimane destane hatiye nivîsîn û ji aliyekî ve, li ser dewlemendî û bedewiya edebiyata devkî ye... Min li derekî din jî, bi kurtî, li ser vê mesele, weha gotibû; "Bi baweriya min, nivîskare kurd divê bi edebiyata xweya devkî û ya klasîk re pêwendîyeke xurt dayîne. Ê ev pependî divê di berhemên wî/wê de baş xuya be... Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrûbe, ceribandin, bîr, bawerî û fikren do alîkarî li nivîskare îro dibe da ku ew berhema xwe biafirîne. Xwendevan jî bi vî awayî do dinase. Îro dibine û bîr bi sibe dibe... Tarîx, wextên tarîxî, bûyer, tecrûbe û şexsiyetên tarîxî yê cihe divê hertim li nik nivîskar û hunermende kurd be. Her mîna nivîskar, divê berhem û eseren wî/we jî bibin helqeyê metîn a zincîra tarîxê. Nûjenî, înkarkirina tarîxê nîn e.. Ji bervajiyê, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tene dikare li ser hîmên tekûz yê rabirdûyê werin pe. Loma jî, gava deng, pejn, hîs, tecrûbe û gotinên dewren bihurî di nav berhemên nûjen de hebin, hingê ewberhem hîn betir dewlemend, edebî û hejaye."

Di romanên min de, hertim, perçe, gotin, rez, serpehatî ji edebiyata devkî, klasîkên kurdî, kovar û rojnameyên tarîxî hene. Geh ji deve lehengen romanên gehji deve xwediyê wan bi xwe. Edebiyata me ya nûjen de li ser ya devkî û ya klasîk avabibe..

Rqj.A3«t 30, tebax. 1992

HEZ U BEDEWIYA PENÛSE

Mehmed Uzun

. Herçiqas Mehmed Uzun bi helbestan dest bi nivîskariyê dibe û helbestên xwe di bin nava M. Fenend Baran de di kovara xwe "Rizgariya Kurdistan" de diweşîne jî, ew hedî hedî ji helbest- nivîsandine bi dûr dibe, giraniyê dide ser nivîsandina essay û romane. Romana wî ya peşî"Tu" di sala 1974'an de derdikeve. Piştîwe Mehmed Uzun lidûhev "Mirina Kalekî Rind" (1987), "Siya Evîne" (1989), "Roj ek Ji Rojen Evdale Zeynike" (1991), kurdiya piyasa nivîskare îngilîz ye bi nav û deng Heroid Pinter „Zimane Çiyan" (1990), „Destpeka Edebiyata Kurdî" (1992), "Mirina Egîdekî" (1993). Ji çend salan vir ve jî ew li ser romana xwe yabi nava "Bira Qedere" kuji xebat û jiyana Celadet Bedir-Xan pek te, dixebite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan naye ser, beî ku ew ferqiyeta îdeolojîkî texe navbera parti û rexistînen kurdan, ji bo ku bibe mînakê yekî û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyên kurdan de dinivîsîne. Em cama Mehmed Uzun di nava rûpêlên Armance de dibinin, carna di nava rûpêlên Kurdis-tan Presse de, cama Berbange, cama Welat, carna Berhem, carna Azadî, cama Nûdemû hwd. Evpirtûkaku di

desten we de ye ji wan nivîsaran pek hatiye. Weşanxaneya me bawer e ku we bi weşandina ve berheme cihêkî vala dagirtibe.

**

HÎNKER

Asta Duyemîn

Ronayî Onen Samî Tan

Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê / 55 Rêzeya Perwerdehiyê / 11

Hîinker - Asta Duyemîn Ronayî Onen. SamîTan

Berg & Hûpelsazî Aysel Çetin Wênekêş Şafak Liya

Çapa Duyemîn Gulan 2011 Çapxane Gun Matbaacihk

Telsizler Mevkii Beşyol Mh. Akasya Sok. No: 23/A Kûçûkçekrnece/lêf ANBUL

Tel: 0 212 580 63 81

ISBN 978-975-6282-52-6

© Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê

ZEND BİLİM KÜLTÜR EĞİTİM BASIN YAYIN LTD. ŞTi. Cibali Mah. Atatürk Bulvanı Unlu İş Merkezi A Blok Kat 3 No: 21/82

Unkarparu - Fatih / İSTANBUL Tel 0212 621 82 00 Fax 0212621 82 37

Web www.enstituyakurdi.org E-Mail info@enstituyakurdi.org

HÎNKER

Asta Duyemîn

Ronayî Onen Samî Tan

ENSTÎTUYA KURDÎ YA STENBOLÊ

Rûpela 2 an

NAVEROK Û PLAN

UNÎTE MIJAR RÊZIMAN ARMANC PEYV

Destpêk 1-Cînavkên kesane

(xwerûl tewandî) Bikaranîna mijarên rêzimanî yên mîna cînavk, tewang û veqetandekê ye. Bi vê yekê re dê karibin xwe bidin nasîn. 1- Peyvên têkildarî hevnasînê

A-Alfabe r. 4 2- Oertafên kesane

B- Danasîn r. 6 3-Oertafên nebinavkirinê

4-Veqetandek (binavkirî

nebinavkirî)

5-Tewang

6-Heye/hene

7- Daçek

1 Bilîsxistin A- Jiyana rojane r.12 1-Dema niha

Dubarekirina hin mijarên di pirtûka yekem de 1- Peyvên têkildarî

jiyana rojane

B- Ez dixwazim r. 18 2- Xwestin

C- Tenduristî r. 20 3- Karîn 2- Peyvên têkildarî jiyana gund

- 4- Gihanek
- 5- Divêtî
- 6- Raweya fermanî
- 7- Bilanî

2 Plansazî têtikildarî plansaziyê A- Tu yê sibe çi bikî? r. 24 1- Dema bê Bikaranîna dema bê 1- Peyvên

B- Tu yê havînê çi bikî? r.29 2-Piştî ku 2- Lêkerên hevedudanî

C- Tu dixwazî siberojê çi bikî? r. 30 3- Berî ku

UNÎTE 2 - SPARTEK r. 32 4- Dema ku

3 Pêşbînî hawîrdorê A-Siberoj r. 36 1- Dema bê 1- Bikaranîna dema bê 1- Peyvên têtikildarî xweza û

B- Ez dikim ... r. 40 2- Dibe ku 2- Bikaranîna hevokên mercê. 2- Lêkerên hevedudanî

UNITE 3 - SPARTEK r. 42 3- Heke I ku

4- Dema bê ya nêzik

4 Duh û hunerê A- Te duh çi kir? r. 44 1-Dema boriya têtideyî 1-Bikaranîna dema borî 1- Peyvên têtikildarî çand

B- Azad çû pirtûkxaneyê r. 48 2- Peyvên têtikildarî geşt û seyranê

C- Geşt û seyran r. 49

UNÎTE 4 - SPARTEK r. 50

Rûpela 3 an

NAVEROK Û PLAN

UNÎTE MIJAR RÊZIMAN ARMANC PEYV

5 Serborî A- Baran bariye r.54 1- Dema boriya dûdar Vegotina serpehatî û demên berê
Peyvên têtikildarî xweza û jiyana gundan

B- Tu qet çûyî Wanê? r. 56 2- Dema boriya berdest

C- Dema em zarok bûn r. 60 3- Dema ku I Gava ku (demên borî)

D- Dema em zarok bûn r. 60

UN1TE 5 - SPARTEK r. 62

6 Rolên Besê A- Serpehatî r. 64 1- Ravekên rêzîn Vegotina serborl, çîrok û bûyerên berê
1- Lêkerên hevedu-danî

B- Bûyereke ji dîrokê r. 66 2- Cînavka girêkî "ku" 2- Peyvên têtikildarî şer

C- Kesayetiyek r. 67 3- Çîrokiya dema boriya

têtideyî

D- Çîrok r. 68

UN1TE 6 - SPARTEK r. 70

7 cih û war A.- Cîhan r. 76 1- Daçek 1- Bikaranîna daçekan 1- Peyvên têtikildarî alî û bergehê

B- Alî û bergeh r. 77 2-Danasîna derdorê 2- Peyvên têtikildarî derdorê

C- Bajar r. 78 3- Ravekirina cih

D- Taxa me r. 81

E- Ravekirina cih r. 82

F- Avahiya me r. 83

UNrTE 7 - SPARTEK r. 85

8 Ragihandin A- Dîroka ragihandinê r. 90 1- Avaniya tebatî demên borî 1- Bikaranîna avaniya tebatî Peyvên têkildarî ragihandinê

B- Kompîtur 0 înternet r. 94 2- Avaniya tebatî dema niha

C- Weşana bi kurdî r. 96 3- Avaniya tebatî dema bê

UN1TE 8 - SPARTEK r. 100 3- Avaniya tebatî Raweya merc û daxwaziyê

Pêvek Lêkerên xwerû r. 104

Lêkerên pêkhatî (-în) r. 105

Lêkerên pêkhatî (-andin) r. 106

Lêkerên pêkhatî yên ku bi pêşgiran çêdibin r. 107

Bersivdank r. 108

Taybetiyên zimanê kurdî r. 122

Dengên kurdî bi alfabeya navne-teweyî ya fonetîk (IPA) r. 128

Rûpela 4 an

Destpêk

☐ Alfabe

☐ Danasîn

A- Alfabe

Tîpên girdek

A B C Ç D E Ê F G H Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

Tîpên hûrdek

a b c ç d e ê f g h î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

Tîpên dengdar

b c ç d f g h j k l m n p q r s ş t v w x y z

Tîpên dengdêr

a e ê î o u û

Pevdeng xw

A a	agir, av, ax	Nn	nan, hinar, deng
B b	baş, beyanî, aborî	O o	ol, pol, to
C c	cîran, îcar, cih	Pp	pêl, pênuş, peyv
Ç ç	çav, çar, çente	Qq	quling, qenc, qad
D d	dev, derî, dep	Rr	roj, tor, şêr
E e	erd, zer, ewr	Ss	sêv, hesin, mase
Ê ê	êzing, êvar, kêr	Şş	şev, şimik, aş
F f	fêgeh, berf, heft	Tt	tîp, tembûr, met
G g	gore, gul, gir	Uu	utî, gul, du
H h	hefte, heval, guh	Ûû	ûr, şûr, tû
L i	incas, diran, bivir	Vv	vizik, av, çav
Î î	îro, dîk, derî	Ww	werdek, dew, kew

J j jin, jêbir, roj Xx xelat, ax, xanî
 K k kevok, hêk, kum Yy yek,peya,yar
 L l lênûsk, lêv, pel Zz zîv, zêr, kezî
 M m mal, mamoste, dem XW xwendin, xwe, xwê

Rûpela 5 an

A- agir B- beq C- cotkar Ç- çav D- derî E- zer Ê- êzing
 F- firoke G-guh H- hesp I- tivir Î- Îsot J- jûjî K-kew
 L- lepik M- masî N- nan O- por P- pel Q- quling R- roj
 S-sêv Ş-şeh T- tirî U- gul Û- tûreşk V- av W- werîs
 X- xanî Y-yek Z-zebeş

Hevrûkirina deng û tîpan

E	Ê	U	Û	I	Î	V	W
ker	kêr	du	dû	jin	jîn	dev	dew
zer	zêr	tu	tû	şiv	şîv	ev	ew
der	dêr	kur	kûr	pir	pîr	vir	wir
şer	şêr	kuçik	kûçik	dil	dîl	vî	wî

XW

xwarin, xwîn, xwişk, xwedî, xwelî

◆ Alfabeya kurdî ya kurmanciyê :

Di zimanan de tîp, dangan şanî dikin in û alfabe jî ji tîpan tên holê.
 Di zaravaya Kurmancî de 31 tîp hene û ew dengên bingehîn dinimînin.
 Jê pê ve pevdengê heye û ew jî bi du tîpên vê alfabeyê pêk hatiye.
 Ji aliyê zayenda rêzimanî ve tîpên alfabeya kurmanciyê mê ne û bi serê
 xwe nav in.

Ji aliyê dirûvê ve tîpên hûr, “hûrdek” û yên gir, “girdek” tên navandin.

◆Tîpên alfabeya kurmanciyê ev in :

Tîpen girdek :

A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

Tîpên hûrdek :

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

Di kurmanciyê de pevdengê heye : xw

◆Dengdêr û dengdar :

Di riya dangan de hin tîp bê asteng û hinek bi asteng dertên. Ji yên
 bê asteng re dengdêr û yên ku bi asteng re jî dengdar tên gotin.
 Tîpên dengdêr : Di kurmanciyê de pênc heb dirêj û sê heb kurt, heşt
 dengdêr hene. Dengdêr li gorî bilêvkirinê jî ji hev cuda dibin.

◆ Tîpên dengdêr : a, e, ê, i, î, o, u, û

◆ Tîpên dengdêr du bir in :

Yên dengdêrên dirêj : a, ê, î, o, û

Yên dengdêrên kurt : e, i, u

◆ Li gorî cîderka dengan tîpên dengdêr :

Yên pêşderkî : e, ê, î

Yên navderkî : i, u

Yên paşderkî : a, o, û

◆ Li gorî awayê vebûna devê mirov tîpên dengdêr :

Yên gilover : o, u, û

Yên nîvgirtî : ê, i, î

Yên vekirî : a, e

◆ Li gorî asta derketina dengan tîpên dengdêr :

Yên bilind : i, î, u, û

Yên navincî : ê, o

Yên nizm : a, e

◆ Tîpên dengdar bîst û sê heb in :

b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ş, t, v, w, x, y, z

Dengên dengdar li gorî cîderkê û awayê derxistinê ji hev cuda ne.

◆ Li gorî cîderka dengan tîpên dengdar :

Yên lêvkî : b, m, p, w

Yên diranlêvkî : f, v

Yên diranî : d, n, s, t, z

Yên pêşezmandevî : c, ç, j, l, r, ş, y

Yên ezmandevî û qirikî : g, h, k, q, x

Li gorî awayê derxistina dengan tîpên dengdar :

Yên girtiya hişk : k, p, q, t

Yên girtiya nerm : b, d, g

Yên girtiya difinî : m, n

Yên fîzeka hişk : f, s, ş

Yên fîzeka nerm : j, v, z

Ya herikiya lertzokî : r

Ya herikiya rexkî : l

Yên nîvdengdêr : h, w, y

Ya domdara hişk : x

◆ Ji aliyê ferhengê ve eger tîpên dengdar bi serê xwe bên xwendin :

Ev tîp(v, w, x) bi alîkariya “ e ”yê û yên din bi alîkariya “ ê ”yê tên dengandin.

**

Rûpela 6 an

B- Danasîn

Hev peyvînek bi Dîlanê re

Xwendekarekî dibistana amadehiyê ji bo kovara dibistanê bi Dîlanê re hevpeyvînekê çêdike.

Xwendekar: Dîlan, tu ji ku derê yî?

Dîlan: Ez ji Wanê me.

Xwendekar: Tu çend salî yî?

Dîlan: Ez hejdeh salî me.

Xwendekar: Çend xwişk û birayên te hene?

Dîlan: Xwişkek û birayekî min hene.

Xwendekar: Tu dikarî ji me re qala wan bikî?

Dîlan: Belê, navê birayê min Serhat e. Ew xwendekar e. Ew şazdeh salî ye. Ew xortekî bi bejn û bal e. Navê xwişka min Pelîn e. Ew deh salî ye. Ew keçeke xwîngerm e.

Xwendekar: Dê û bavê te çi karî dikin?

Dîlan: Bavê min parêzer e. Diya min jî bijîşk e.

Xwendekar: Tu dikarî qala wan jî bikî?

Dîlan: Belê, navê bavê min Rodî ye. Ew zilamekî dirêj û qelew e. Ew mirovekî zana ye. Navê diya min Dilşa ye. Ew porsor û çavreş e. Ew jineke jîr e. Dapîr û bapîrê min jî bi me re dijîn. Navê dapîra min Xecê ye. Ew jineke zarşêrîn e. Navê bapîrê min Qenco ye. Ew mirovekî bîrbir e.

Xwendekar: Gelek spas ji bo agahiyan.

Dîlan: Spasxweş.

◆ 1- Li gorî hevpeyvîna li jor cihên vala dagirin.

Dîlan xwendekara dibistana amadehiyê ye. Ew ..... salî ye. Ew ji ..... ye. Navê bavê wê ..... ye. Ew parêzer e. Ew dirêj û qelew e. Navê diya wê ..... ye. Ew bijîşk e. Ew jineke jîr e. Xwişkek û birayekî Dîlanê hene. Navê xwişka wê ..... e. Pelîn deh salî ye. Navê birayê wê ..... e. Ew xwendekar e. Ew xortekî bi bejn û bal e. Navê dapîra wê ..... ye. Ew jineke zarşêrîn e. Navê bapîrê wê ye. Ew mirovekî bîrbir e.

**

Peyvên dijwar:

Hevpeyvîn: (jn.l.mê) 1. dîdar. 2 digel êk axivtin. bi hevra peyvîn.

Xort: ciwan, law, sîpe, emrê di navbera 15 û 30 salê de.

Parêzer: (pîşn.dar.dz) pisporê qanûnî mirovî ji gunehbarkirinê di parêze.

Bijîşk: tebîb, hekîm, (pêzêşk).

Qelew: (hk.x.çewa) pir goşt û bez. mirovê qelew, candarê qelew; yê têr goşt û bez. brx lewaz.

Bîrbir: 1. bîaqil û balix 2. gihiştî 3. reşîd

Tewandin: xwehr kirin. qat kirin. pêçan.

Paşgir: (hk.cih.mê) rêzman pirta dawîya tiştî yan peyvê digirit. paşpirt. paşbend. mîna van ji darvan. gir ji zêgir. geh ji havîngeh. ker ji karker û htd.

Pêşgir: (hk.cih.mê) rêzman tiştê li cihekî berayîyê digirit. pirtoka pêşî ya peyvê di gire. pêşbend.

Rûpela 7 an

Cînavken kesane yên xwerû   Qertafên kesane / lêkera bûnê

Ez im/me
Tu î / yî
Ew e / ye
Em in / ne
Hûn in / ne
Ew in / ne

Mînak

Ez bîrbir im. Ez zana me.
Tu bîrbir î. Tu zana yî.
Ew bîrbir e. Ew zana ye.
Em bîrbir in. Em zana ne.
Hûn bîrbir in. Hûn zana ne.
Ew bîrbir in. Ew zana ne

◆ 2- Valahiyên li jêr dagirin.

- 1- Zelal jîr .....
- 2- Azad ji Amedê .....
- 3- Ez tî .....
- 4- Em heval .....
- 5- Taxa me mezin .....
- 6- Tu jêhatî .....
- 7- Dapîra min nexweş .....
- 8- Hûn ji ku derê ..... ?
- 9- Hevalên min dilovan .....
- 10- Xwişkên te delal .....

Cînavken kesane yên tewandî Mînak

Min Birayê min xwendekar e.
Te Apê te zana ye.
Wî (nêr) Xalê wî bijîşk e.
Wê (mê) Xaniyê wê mezin e.
Me Mamosteya me baş e.
We Hevalên we jîr in.
Wan Mala wan biçûk e.
Tu kulîlk î

Tu kulîlk î tu nazik î
Tu delal î pir xweşik î
Li min awiran zêde dikî
Birîndarê te me yar
Evîndarê te me
Tu kulîlka nav baxça yî

Hem xwenda yî, hem zana yî
Tu ji bo min pir hêja yî
Birîndarê te me yar
Evîndarê te me

◆ 3- Valahiyên li jêr dagirin.

- 1- Xwişkeke min heye. Navê ..... Rojda ye.
  - 2- Du birayên min hene. Navên ..... Rojhat û Arda ne.
  - 3- Ev Apê min e. Navê ..... Bahoz e.
- Rûpela 8 an

Qertafên nebinavki

-ek -in

Mînak

keçek, pêûsek, darek, kevçiyek, xaniyek
hevalin, darin, zarokin
Di taxa me de kaniyek heye.
Li ber mala me darin hene.
Serê malan

Serê malan darek lê lê darek lê
Her malek de yarek lê lê yarek lê
Serê yarê şarek lê lê şarek lê
Bidin yarê zêrek lê lê zêrek lê

Veqetandekên binavkirî

-a (yekjimar mê) -ê (yekjimar nêr) -ên (pirjimar)
-a; mala min, meta min, xwişka te, gula sor, dara gûzê, keça dirêj ...
Mala min li Amedê ye.
Keça te xweşik e.
-ê; xaniyê me, birayê min, apê te, xortê delal, deriyê mezin ...
Xaniyê me mezin e.
Apê min ajokar e.

-ên; birayên min, mêvanên me, temaşevanên hêja ...

Birayên min xwenda ne.

Mêvanên me ji Wanê ne.

Veqetandekên nebinavkirî

☒ -eke (yekjimar - mê)

☒ -ekî (yekjimar - nêr)

☒ -ine (pirjimar)

-eke; keçeke xwîngerm, guleke sor

-ekî; zilamekî bi bejn û bal, xaniyekî xweşik

-ine; hevaline min

Li ser malê pênuşeke reş heye.

Li ber derî kurekî lewaz heye.

Hevaline min xwendekar in.

◆ 4- Di nivîsa li jêr de veqetandekan bi cih bikin.

Minak Kurên xwişka hevserê min xwendekar in.

Nav..... diy..... min Delal e. Ew çil salî ye. Por..... wê reş e. Çav..... wê qehweyî ne. Bejna wê dirêj e. Bav.....

min çil û çar salî ye. Nav..... wî Rêşad e. Por..... wî qehweyî ye. Çav..... wî hingivîn in. Ap..... min heye. Navê

wî Serdar e. Ew parêzer e. Navê jinap..... min Selma ye. Ew rojnamevan e. Ew gelekî henûn e. Navê

pismam..... min Bahoz e. Ew dozdeh salî ye. Ew çavreş e. Ew yekî jîr e.

**

Peyvên dijwar:

Ajokar: 1. kesê ku diajo 2. pişekarê ajotinê.

Xwenda: kesê/a ku dizane bixwîne.

Lewaz: (hk.x.çewa) bêhêz. bê goşt. sist.virçikî.

Qertaf: [i] (r) îlaweyên ku wateyeke nû didin peyvan.

Veqetandek: (r) qertafên ku mêjer û zayendê dinimînin.

Binavkirî: rengdêr, ya / yê ku hatiye bi nav kirin.

Nebinavkirî: rengdêr, ya / yê ku nehateye bi nav kirin.

Rêziman:

◆ Ji qertafên nebinavkirinê (nenasiyê) :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, paşgir : -ek

dar → darek

Bo navdêrên nêr : -ek

bar → barek

Pirjimar :

Bo navdêrên nêr û mê, paşgir : -in

dar → darin

bar → barin

◆ Ji qertafên veqetandekê :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, veqetandek : -a

nêrgiz → nêrgiza gulistanê

Bo navdêrên nêr, veqetandek : -ê

pel → pelê defterê

Pirjimar :

Bo navdêrên nêr û mê, veqetandek : (-an → -ên)

nêrgizan → nêrgizên gulistanê

pelan → pelên defterê

◆ Veqetandekên nebinavkirî

-eke (yekjimar - mê) → -eke; keçeke xwîngerm, guleke sor

-ekî (yekjimar - nêr) → -ekî; zilamekî bi bejn û bal, xaniyekî xweşik

-ine (pirjimar) → -ine; hevaline min

Rûpela 9 an

Peyvên dijwar:

Tax: (hk.cih,n.x.mê) pişkeka bajarî yan gundî. taxa jûrî. taxa binî. rendek. rex. mil. alî.

Niştceh: kesa/ê ku mala wê / wî li derekê ye. akincî, şênî, dêman, rûniştvan.

Mizgeft: cihê ku misilman ji bo nimêjê çêdikin.(mescêd)

Bedew: (hn.x.çewa) ciwan. rind. xweşik.

Zilam: (n.x.nêr) zelum. mêr.

Kedkar: (karn.dar.dz) karker. rêncber.

Jîr: 1. biaqil 2. Hişmend 3. jêhatî 4. Zîrek.

Hogir: (hn.dar.çewa) 1. mirovê bi tiştêkî(xwarin, vexwarin)ê ve bi hêt girêdan û nekare bi hêle. 2. navê mêrane.

Çewlik: gundik, gundên biçûk.

◆ 5- Di nivîsa li jêr de binê veqetandekan xêz bikin.

Taxa me

Navê min Rohat e. Ez ji bajarê Mêrdînê me. Mala me li rojhilatê bajêr, di taxeke biçûk de ye. Niştcehên taxê bi piranî karker û karmend in. Mala me maleke biçûk e. Xaniyên li derdora me ne zêde mezin in. Di taxa me de mizgefteke biçûk heye. Li hemberî mizgeftê jî kaniyek heye. Di taxa me de dibistan tune ye.

Di mala me de pênc kes hene. Dê û bavê min, du xwişkên min û ez. Navê xwişkeke min Şîlan e û navê ya din jî Rûken e. Her du jî gelekî bedew in. Tu birayên min tune ne. Bavê min zilamekî kedkar e. Diya min jî jineke jîr e.

Heye / hene

Di taxa me de mizgefteke biçûk heye. (yekjimar)

Di mala me de pênc kes hene. (pirjimar)

Di taxa me de dibistan tune ye. (yekjimar)

Tu birayên min tune ne. (pirjimar)

Hin daçekên bingehîn

Ez ji bajarê Mêrdînê me.

Mala me li rojhilatê bajêr, di taxeke biçûk de ye.

Di taxa me de mizgefteke biçûk heye.

Li hemberî mizgeftê jî dêrek heye.

◆ 6- li gorî agahiyên li jêr nivîsekê binivîsin.

Nav Bager Xwişk du; Rojîn, Berfîn

Pîşe xwendekar Bira yek; Adar

Bajar Çewlik Tax mezin, dibistaneke mezin,

mizgefteke kevnare, du kanî

Bav Hogir, ajokar

Dê Sozdar, bermalî

Navê wî Bager e .....

Nivîs

Der heqê xwe û malbata xwe de nivîsekê binivîsin.

Rûpela 10 an

Peyvên dijwar:

Kilîl: (n.x.mê) amûrek ji hesin yan darî ye jibo daxistin û vekirina a dergehane bi kar di hêt. seqat. kîlûn.

Zozan: sewzan, kohistan, havîngeh, .cihê ku havînê di çiyane de diçinê.

Çem: (n.x.nêr) 1. cinîk. baxê fêqî. rez. 2. rîbar. robar.

Dîrokî: (hn.dar.çewa) bûyerên têkelî bi dîrokê ve hehe.

Cîran: (cînar) 1. kesê ku mala wî nêzîkî mala yekî din e 2. kesê ku karê wî nêzîkî karê yekî din e.

Çûk: ajelên difirrin, çivîk, çivanok, çûçik, firrindê, balinde.

Rêziman:

◆ Ji qertafên tewangê :

Yekjimar :

Bo navdêrên mê, paşgir : -ê

Serdar bi hevalên xwe ve çûn sazdearanê.

Bo navdêrên nêr, paşgir : -î

Du sal in ku em wî endezyarî dinasin.

Pirjimar :

Bo navdêrên nêr û mê, paşgir : -an

çi mezin û çi biçûk, her kes li ser piyane bû.

Tewang

a- Qertafên tewangê

☐ -ê (yekjimar - mê)

☐ -î (yekjimar - nêr)

☐ -an (pirjimar)

Mînak

Hevalê Hogirî mamoste ye.

Kilîla deriyî (dêrî) nîn e.

Bavê min diçe bajarî (bajêr).

Ez şivanî (şivên) dibînim.

Ez ji Azadî (Azêd) hez dikim.

Zozan li ber çemî (çêm) digere.

Zarok nanî (nên) dixwin.

Bavê Dîlanê parêzer e.

Zarok li ber malê dilîzin.

Avahiyên Mêrdînê dîrokî ne.

Kaxiz li ser maseyê ne.

Bavê min ji Amedê tê.
Birayekî Delalê heye.
Pelên darê diweşin.

Xwarinê bide mêvanan.
Diya min diçe mala cîranan.
Zelal her roj du pirtûkan dixwîne.
Jiyana li zozanan xweş e.
Xwarina gûzan xweş e.
Ez ji zarokan hez dikim.
Kulîlkan av bide da ku neçilmisin.
Têbinî:
Tewandina navdêrên nêr ne mecbûrî ye.
Çûka li ser darê

Hey lê çûka li ser darê
Te xwe daye wê quntarê
Çi digerî vê biharê
Te yar winda kir li vî diyarî
Çi digerî li wan milan
Tu dixwînî wek bilbilan
Dil girtiye êşa dilan
Te yar winda kir li van çolan

**

Cînavkên kesane(kesanî) :
Li şûna navdêrên mirovan digirin. Digel vê yê kesên sêyemîn li şûna yê hemû heyberan jî bi kar tên.
Cînavkên kesane du beş in : Yên xwerû(netewandî) û yê tewandî.
Cînavkên kesane yê xwerû :
Yekjimar, nêr û mê :
Ez : Li şûna kesê/a yekemîn, yê/a ku dipeyive.
Tu : Li şûna kesê/a duyemîn, yê/a ku pê re tê peyivîn.
Ew : Li şûna kesê/a seyemîn, yê/a ku li ser peyivîn dibe.
Pirjimar, nêr û mê :
Em : Li şûna kesên yekemîn(nêr, mê), yê ku dipeyivin.
Hûn : Li şûna kesên duyemîn(nêr, mê), yê ku pê re tên peyivîn.
Ew : Li şûna kesên sêyemîn(nêr, mê), yê ku li ser peyivîn dibin.
Cînavkên kesane yê tewandî :
Yekjimar :
Min : Li şûna kesê/a yekemîn(nêr, mê), yê/a ku dipeyive.
Te : Li şûna kesê/a duyemîn(nêr, mê) yê/a ku pê re tê peyivîn.
Wî : Li şûna kesê seyemîn(nêr), yê ku li ser peyivîn dibe.
Wê : Li şûna kesa seyemîn(mê), ya ku li ser peyivîn dibe.

Pirjimar, nêr, mê :

Me : Li şûna kesên yekemîn, yên ku dipeyivin.

We : Li şûna kesên duyemîn, yên ku pê re têt peyivîn.

Wan : Li şûna kesên seyemîn, yên ku li ser peyivîn dibin.

Qertaf :

Ev hêmanên alîkar in ku di pêkhatina bêjeyan û tewangê de karîger in. Hin pêşgir, paşgir, navgir in û hinek jî di êkirina hin raweyan de mîna peyvekê, bi serê xwe cih digirin.

Ji qertafên kêşanê, paşgirên kesandinê :

Hin zimanzane ji wan re “cînavkên kesandinê” dibêjin.

Paşgirên kesandinê yên yekjimariyê : (-im, -î, -e) ; (-me, -yî, -ye)

Paşgirên kesandinê yên pirjimariyê : (-in, -in, -in) ; (-ne, -ne, -ne)

Rûpela 11 an

Hîndarî (Temrîn)

◆ 1- Di nivîsa li jêr de cihên vala dagirin.

Navê min Zelal e.

..... ji Duhokê me.

Ez xwendekar ..... .

Ez dozdeh salî ..... .

Navê bavê ..... Şivan e.

..... karsaz e.

Çavên ..... reş in.

Diya min bermalî ..... .

Navê ..... Zînê ye.

Du birayên min ..... .

Navên ..... Rohat û Zana ne.

Ew bejndirêj ..... .

Xwişkeke min ..... .

Navê ..... Asmîn e.

Ew neh salî ..... .

Ew pir xweşik ..... .

Taxa me ne zêde mezin ..... .

Di taxa me de kaniyek û mizgeftek ..... .

Li taxa me tu dar û ber tune ..... .

Di taxa me de dibistanek ..... .

◆ 2- Cihên vala bi qertafên tewangê dagirin (-ê, -î, -an).

1- Deriyê xani..... vekirî ye.

2- Dara gûz..... bilind e.

3- Bavê Delal..... karsaz e.

4- Rengê gul..... sor e.

5- Bejna keçik ..... dirêj e.

6- Bavê lawik ..... dewlemend e.

7- Keça mêvan..... şûm e. (pirjimar)
8- Lîstika zarok ..... balkêş e. (pirjimar)

◆ 3- Bi peyvên li jêr hevokan çêkin.

1- Bager / zîlam / zana .....

2- Gulbîn / wênesaz .....

3- Bejn / Zelal/dirêj .....

4- Ew / xort / teral .....

5- Xaltîk / min / jin / xwîngerm

6- Çav/ xwişk! min / şîn .....

7- Xanî / ap / me / mezin .....

8- Bira / hevser / min / parêzer .....

9- Derî / mal/me / zexm .....

10- Bira / Rojbîn / dadger .....

Beşa 1 : Bibîrxistin

Rûpela 12 an

🔍 jiyana rojane

🔍 Ez dixwazim ...

🔍 Tenduristî

A. jiyana rojane

Navê min Şermîn e. Ez li Amedê dijîm. Ez xwendekar û şanoger im. Ez li Zanîngeha Dîcleyê, di beşa wêjeyê de dixwînim. Di heman demê de ez bi komeke şanoyê re dixebitim. Em hefteyê sê rojan dicivin û dixebitin. Em lîstikên xwe li gelek cihan pêşkêş dikin. Carinan jî em diçin bajarên din û derdikevin ser dikê.

Ez ji gerê pir hez dikim. Dema em diçin bajarên din ez li derdorê digirim. Ez cihên nû dibînim û kêfxweş dibim.

Ji bilî şanoyê kêfa min ji helbestan re tê. Ez ji xwendina helbestan pir hez dikim. Helbestên Îrfan Amîda bi min gelekî xweş tên. Ez jî carinan helbestan dinivîsim. Hevalên min wan dicibînin. Ez dixwazim wan biweşînim.

Ez ji xewa zêde hez nakim, ji ber vê yekê ez sibehan zû radibim. Dema ez hişyar dibim ez taştê dixwim û diçim rojnameyekê dikirim. Ez rojnameya Azadiya Welat dixwînim. Ji ber ku ez bi hunerê re têkildar im, serê pêşîn ez rûpela çand û hunerê dixwînim.

Piştî ku ez rojnameyê dixwînim ez diçim zanîngehê. Di zanîngehê de ez endama komeleya xwendekaran im. Piştî waneyên xwe ez pirî caran beşdarî civînên komeleyê dibim.

Ez êvaran an pirtûkan dixwînim an jî li ser dersên xwe dixebitim.

**

Peyvên dijwar:

Dik: navdêr, mê; seko, sehne, platform, cihê piçekî ji derdorên xwe bilindtir yê ku şanogerr yan muzîkvan hunera xwe li ser pêşkêş dikin.

Şano: (hk.cih,n.x.nêr) (nemayêş) cihekê nemazeye jibo pêşkêşkirina zarvekirinê hember temaşevanan.

Şanoger: (pîşn.dar.dz) kesê şanoyê pêşkêş di ke. lîstikvanê şanoyê.

Ecibandin:/dicibîne/bicibîne 1.pê re kêfxweş bûn 2. jê razî bûn

Weşandin: /diweşîne/biweşîne 1. çap kirin û belav kirin 2. hejandin, leqandin 3. rijandin

Komele: tevgera komeke mirovan a ji bo armanceke zagonî an jî derzagonî komik civata piçûk.

Civîn: (n.x.mê) kombûna mirovan liser mijarekê danûsitandin di hêt kirin.

**

Rûpela 13 an

◆ Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

- 1- Şermîn li ku derê dijî? .....
- 2- Ew çi karî dike? .....
- 3- Ew di kîjan beşê de dixwîne? .....
- 4- Koma wan di hefteyê de çend rojan dixebite? .....
- 5- Şermîn ji bilî şanoyê ji çi hez dike? .....
- 6- Kêfa wê ji kîjan helbestvanî re tê? .....
- 7- Ew piştî taştê çi dike? .....
- 8- Ew kîjan rojnameyê dixwîne? .....
- 9- Ew çima serê pêşîn rûpela çand û hunerê dixwîne? .....
- 10- Ew êvaran çi dike? .....

◆ Hûn jî der heqê xwe de nivîsekê binivîsin.

Dema niha

Cînavk	Qertafa	Rayek	Qertafa	Hevok
	dema niha		kesane	
Ez		im	Ez diçim.	
Tu		î	Tu diçî.	
Ew	di	ç	Ew diçe.	
Em		in	Em diçin.	
Hûn		in	Hûn diçin.	
Ew		in	Ew diçin.	
Ez	.....	.		
Tu	.....	.		
Ew	.....	.		
Em	.....	.		
Hûn	.....	.		
Ew	.....	.		

**

Rêziman

Mijar : Dema niha

Nasîn :

Çalakiyê dest pê kiriye, kar û xebatên ku dibin, didomin. çalakiyên ku di demeke wiha de pêk tên re dema niha tê gotin.

Ev hevok li gorî dema niha pêk hatine :

Ez diçim û tîm, gula xwe nabînim.

Ew diçe û tî, bêyî dildarê xwe dimîne.

◆ çêkirina raweyê

a. Rayeka raweyê : Rayeka lêkerê ya dema niha tê dîtîn.

b. Qertafa(pêşgir) dema niha(di-) :

Ev qertaf tê ber rayeka dema niha, lê di hin lêkerên nexwerû de wek navgirekê bi kar tê û di hinan de jî tevde dikeve.

c. Qertafên(paşgir) kesandinê :

Yekjimar : (-im, -(y)î, -e)

Pirjimar : (-in, -in, -in)

Ev tîn dawîya rayeka dema niha. Di hin lêkeran de yê ku rayekên wan ên dema niha bi dengdêrekê diqedin û bi vê sedemê ye ku hin guherînên biçûk di qertafên kesandinê de tîn holê û hinek jî tîkde dikevin.

ç. Ji bo awayê neyîniyê :

Bi qertafa neyîniyê ya (na-)’yê pêk tê. Ev qertaf cihê qertafa erênîyê(di-) ya dema niha digire û di hemû kêşana lêkeran de cihê xwe diparêze.

Qertafa (na-) di çend kêşana lêkeran de bi dirûvê (ni-)’yê bi kar tê.

Awayê erênî : Ez di+rev+im

Ez direvim/Tu direvî/Ew direve

Em direvin/Hûn direvin/Ew direvin

Awayê neyîniyê : Ez+ na+rev+im

Ez narevim/Tu narevî/Ew nareve

Em narevin/Hûn narevin/Ew narevin

Rûpela 14 an

2- Di nivîsa li jêr de binê lêkerên di forma dema niha de xêz bikin.

Navê diya min Amîne ye. Ew germahiya dilê min û roja jiyana min e. Diya min çil û heft salî ye. Porê wê hêdî hêdî spî dibe. Çavên wê yê hingivîn bi keser li cîhanê dinêrin. Lê dema ew zarokên xwe dibîne, çavên wê dibiriqin. Ew ne jineke dirêj e, lê belê bejna wê lihevhatî ye.

Diya min jineke pir jêhatî ye. Ew sibehan zû radibe, diçe ber tenûrê û nêrî dipêje. Piştî jî karên malê dike. Ew xwarinên gelekî xweş çêdike.

Diya min carinan qala zaroktiya xwe dike. Wê demê ez dibînim ku hesreta rojên berê di dilê wê de ye. Ew pir diltenik û dilovan e. Dema ku ew kesên xizan an jî biêş dibîne, ji bo wan digirî.

Diya min carinan porê xwişka min şeh dike û ji wê re dilorîne. Wê demê ez dizanim ku diya min dibe zarokeke dilşa û di nav mêtangan baz dide. Ez diçim serê xwe datînim ser çokên wê û li wê guhdariyê dikim. Bi dengê lorîna wê ez hemû hesreta xwe diherikînim binê lingên wê.

Orhan Alîcî

Peyvên dijwar:

Hingivîn: 1.wek hingiv, xwarinên ku bi hingiv şêrî dîkin. 2. mirov yan tiştê mîna hingivîndî rind û şîrî.

Keser: 1. keder, xem 2. êş.

Xizan: 1. feqîr 2. belengaz.

Mêtang: cihê ku giya tê de pir dibe û ji bo çêreya dewar tê parastin.

Çok: (jûnî) (n.x.nêr) leş geha navbera baq û ranî.

◆ Hûn jî li gorî pirsên li jêr der heqê kesekêlî de nivîsekê binivîsin.

- 1- Navê wê / wî çi ye? .....
- 2- Ew çend salî ye? .....
- 3- Têkiliya we bi wî / wê re çi ye? 4- Çima ev mirov ji bo we girîng e? .....
- 5- Ew yekalî çawa ye? ..... (Kesayetî, dirûv, bejn û balû heweskarî)

Rûpela 15 an

Hîndarî

Navê min Şîlan e. Ez çardeh salî me. Ez li gundê Huseyna dijîm. Huseyna gundê Farqînê ye. Em her sibeh zû radibin. Ez û diya xwe derdorê didin hev û taştê amade dikin. Di taştê de em penêr, to, hingiv û hêkerûnê dixwin. Ez gelekî ji dimsê hez dikim ji ber vê yekê ez her sibe dimsê jî dixwim. Piştî taştê em her yek karekî dikin. Diya min nan dipêje, dew dikê. Bavê min û birayê min diçin cot. Birayekî min ajalan dibe çêrê. Ez û xwişka xwe em diçin ser kaniyê û cilan dişon. Dema ku em karê xwe diqedînin em carinan diçin mala cîranan. Keça cîranê me hevala min e. Em gelekî ji hev hez dikin. Ber êvaran em bi hev re diçin bêriyê. Êvaran em giş li malê vedigerin. Em bi hev re şivê dixwin. Carinan xizmên me tên serdana me. Carinan jî em diçin mala wan. Ji ber ku em sibehan zû radibin, em êvaran zû radikevin.

Peyvên dijwar:

Dims: doşav, (şîrê tirî) ava şîrîna ji tirî û fêqiyên dî tê çê kirin.

Ajal: sewal, heywan.

Qedandin: 1. kuta kirin, 2. xelas kirin 3. rizgar kirin.

Xizm: /navdêr/ kesên ji malbata yan binemala kesekê/î yan jî ji binemalek nêzîk xwişk û bira û dayik û bav û xal û xalet û mam û met.

◆ 1- Nivîsa liyor li gorî kesa/ê sêyem ji nû ve binivîsin.

Navê wê Şîlan e. Ew .....

**

Rûpela 16 an

◆ 2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema niha bikişînin.

Li gundan kar pir e, lewma gundî sibê zû ..... (rabûn) û dest bi xebatê ..... (kirin). Şivan pez ..... (birin) çêrê. Cotkar ..... (çûn) ser zewiyê, cot ..... (kirin). Keç cilan li ser kaniyan an jî li ber çêm ..... (şuştin). Jin nê diavêjin tenûrê û ..... (pehtin). Ber êvaran bêrîvan ..... (çûn) bêriyê, çêlek û mihan ..... (dotin).

◆ 3- Lêkerên li jêr li gorî dema niha bikişînin.

1- Ez êvaran pirtûkan ..... (xwendin).

2- Rojda sibehê zû ..... (rabûn).

3- Arjîn tu carî dereng ..... (na / hatin) malê.

4- Tu qet ..... (na / çûn) sînemayê?

5- Zarok li kuçeyan ..... (lîstin).

6- Li van deran qet berf ..... (na / barîn).

7- Îşev serê min pir ..... (êşîn).

8- Zivistanan çem ..... (qerisîn).

9- Apê min hespê xwe bi lez ..... (bezandin).

10- Waneya me saet di pêncan de ..... (qedîn).

- 11- Dema payîz ..... (hatin), pelên daran ..... (weşîn).
 12- Dema ez diya xwe ..... (dîtîn), dilê min geş ..... (bûn).
 13- Dema bihar (hatin), kulîlk ..... (vebûn).
 14- Dema ez dengê bilûrê ..... (bihîstin), gundê me ..... (hatin) bîra min.
 15- Dema ez li te ..... (fikirîn), ez ..... (girîn).

Rûpela 17 an

◆ 4- Di nivîsa li jêr de çewtiyan bibinin û sererast bikin.

Mînak: Ew yekî dirêj û xurt e.

Bavê min zilamekî bi bejn û bal e. Ew yekî dirêj û xurt î. Ew sibê zû hişyar dibim û taştê amade dike. Piştê me hişyar dikî û em bi hev re taştê dixwin.

Bavê min rojnameger e. Ji ber vê yekê ew carinan diçe bajarên din. Dema ew diçî bajarên din, ez gelekî bêriya wî dike.

Bavê min piştî taştêyê rojnameyan dixwîne, piştê jî diçe kargehê. Ew berêva rî vedigere malê. Em şîvê dixwin û qala roja xwe dikin. Piştî şîvê em carinan li televizyonê temaşe dike.

Bavê min ji hevalên xwe pir hez dike. Hin êvaran hevalên wî tîm mala me. Ew bi piranî li ser rojevê û siyaseta dipeyivin.

Bavê min bi şev li ser komputera dixebite û pir dereng radikeve. Pîrî caran ji min û xwişka min re çîrokan dibêje. Ez gelekî ji çîrokên wî hez dikin. Dawiya heftêyê em carinan diçin sînemayê carinan jî digerin. Dema ez bi bavê xwe re digerin, gelekî kêfxweş dibim.

◆ 5- Cihên vala bi gihanekên li jêr daqirin.

ji ber ku; lê belê; ji ber vê yekê; ji bilî

1- ..... Adar hemû xwendekarên min ji Amedê ne. Adar ji Wanê ye.

2- Ez êvarî heta derengiya şevê pirtûkan dixwînim. .... ez sibehan dereng radibim.

3- Ez ji Dêrikê me, ... ez li Amedê dijîm.

4- ..... ez pir dixebitim, ez hevalên xwe zêde nabînim.

Rûpela 18 an

Ez dixwazim

Ez dixwazim bibim rojnameger û nûçeyan binivîsim. Ez dixwazim bi nûçe û nivîsên xwe balê bikişînim ser rewşa zarokan. Mercên jiyana herî zêde li ser zarokan bandorê dikin. Ji ber vê yekê ez dixwazim di nivîsên xwe de qala wan bikim. Hin zarok li kuçeyan dijîn û hin jî li kuçeyan tiştan difiroşin. Gelek zarok jî karên giran dikin. Ez dixwazim der barê vê rewşê de binivîsim. Ez dixwazim rayedar ji bo zarokan hin tiştan bikin. Dema ez bibim rojnameger ez dikarim li gelek bajar û welatan bigerin û cihên nû bibînim.

Delal

Ez dixwazim bibim bijîşk û ji nexweşiyên re dermanan bibînim. Ez dixwazim çareyekê ji nexweşiyê şêrpenceyê re bibînim. Dema ez bibim bijîşk ez dikarim gelek kesan baş bikim. Ez dixwazim li diya xwe binêrim û nexweşiyên wê jî derman bikim.

Evîn

Ez dixwazim bibim mamoste û li Amedê bixebitim. Ez dixwazim bibim mamosteyê zimanê kurdî. Ez dixwazim kurdî hînê hemû zarokan bikim. Niha mamoste Rojhat min hînê kurdî dike. Ez jî dixwazim bibim

wekî wî. Ez dikarim bi kurdî bixwînim û binivîsim. Ez dikarim rojnameyên bi kurdî bixwînim. Ez her êvar rojnameya Azadiya Welat dixwînim.

Rohat

Ez dixwazim bibim hunermend. Ez dikarim kilaman bibêjim û li gîtarê bidim. Ez û du hevalên xwe em dixwazin komekê ava bikin. Em niha bi hev re dixebitin. Hevalekî min dikare li tembûrê bide. Hevalekî min jî dikare li bilûrê bide. Em dixwazin rojekê derkevin ser dikê.

1- Hevokên li jêr biqedînin.

1- Delal dixwaze .....

2- Evîn dixwaze .....

3- Rohat dikare .....

4- Sîdar dikare .....

Rûpela 19 an

◆ 2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1- Ez dixwazim li ber deryayê ..... (gerîn).

2- Em ..... (xwestin) kurdî hîn bibin.

3- Dildar dixwaze ..... (çûn) Mêrdînê.

4- Tu dixwazî bi min re ..... (hatin)?

5- Ez ..... (na/xwestin) te bibînim.

6- Hûn naxwazin ..... (lîstin)?

7- Ew dixwazin çîrokan ..... (vegotin).

8- Ew naxwazin ez ..... (çûn).

9- Ez dixwazim baran ..... (barîn).

10- Diya min dixwaze ez ..... (bûn) bijîşk.

◆ 3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1- Ez nikarim bi erebî ..... (peyvîn).

2- Em dikarin alîkariya te ..... (kirin).

3- Rojîn dikare li tembûrê ..... (dan).

4- Bavê min dikare erebeyê..... (ajotin).

5- Tu dikarî stranên ..... (gotin)?

6- Ez ..... (karîn) avjeniyê bikim.

7- Tu nikarî ..... (meşîn)?

8- Hûn nikarin futbolê (lîstin).

9- Ew ..... (karîn) bi me re were .

10- Ez ..... (karîn) bi kurdî binivîsim.

Lêkera alîkar "xwestin"

Cînavk Lêkera "xwestin" Lêkera bingeheîn

Ez dixwazim / naxwazim biçim

Tu dixwazî / naxwazî biçî

Ew	dixwaze / naxwaze	biçe
Em	dixwazin / naxwazin	biçin
Hûn	dixwazin / naxwazin	biçin
Ew	dixwazin / naxwazin	biçin
	(ez)	biçim
	tu	biçî
Ez	dixwazim / naxwazim	
	ew	biçe
	em	biçin
	hûn	biçin
	ew	biçin

Lêkera alîkar "karîn"

Cînavk Lêkera "karîn" Lêkera bingehîn

Ez dikarim / nikarim biçim

Tu dikarî / nikarî biçî

Ew dikare / nikare biçe

Em dikarin / nikarin biçin

Hûn dikarin / nikarin biçin

Ew dikarin / nikarin biçin

**

Silav û rêz

Xwendekarên hêja:

Em bi riya bersivandina hîndariyan dikarin rewşa kurdiya xwe baştir bikin û hînbûna xwe berfirehtir bikin, ta ku em jî bikaribin wekî nivîskarên mezin bi zimanê dayikê mijarên herî zanistî binivîsin.

◆ Kerem kin pirsên rûpelên 16-19 an, li koma Gotûbêj2 bibersivînin. ez û hevalên mamoste, birêz Diyar û birêz Ako li xizmeta we nî.

◆ Îşev li demjimêra 10 an, em li koma Gotûbêj2 çavliroya we rindan in. spas

**

Bersivên rûpela 16 an

◆ 2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema niha bikişînin.

Li gundan kar pir e, lewma gundî sibê zû radibin (rabûn) û dest bi xebatê dikin (kirin). Şivan pez dibin (birin) çêrê. Cotkar diçin (çûn) ser zeviyê, cot dikin (kirin). Keç cilan li ser kaniyan an jî li ber çêm dişon (şûştin). Jin nêr diavêjin tenûrê û dipêjin (pehtin). Ber êvaran bêrîvan diçin (çûn) bêriyê, çêlek û mihan didoşin (dotin).

◆ 3- Lêkerên li jêr li gorî dema niha bikişînin.

1- Ez êvaran pirtûkan dixwînin (xwendin).

2- Rojda sibehê zû radibie (rabûn).

3- Arjîn tu carî dereng naye (na / hatin) malê.

4- Tu qet naçî / narî (na / çûn) sînemayê?

5- Zarok li kuçeyan dilîzin (lîstin).

6- Li van deran qet berf nabare (na / barîn).

- 7- Îşev serê min pir diêşe (êşîn).
- 8- Zivistanan çem diqerisin (qerisîn).
- 9- Apê min hespê xwe bi lez dibezîne (bezandin).
- 10- Waneya me saet di pêncan de diqede (qedîn).
- 11- Dema payîz tê (hatin), pelên daran diweşîne (weşîn).
- 12- Dema ez diya xwe dibînim (dîtin), dilê min geş dibe (bûn).
- 13- Dema bihar tê (hatin), kulîlk vedibin (vebûn).
- 14- Dema ez dengê bilûrê dibihîsim (bihîstin), gundê me tê (hatin) bîra min.
- 15- Dema ez li te difikirim (fikirîn), ez digirîm (girîn).

**

Bersîvên rûpela 17 an

◆ 4- Di nivîsa li jêr de çewtiyan bibinin û sererast bikin.

Mînak: Ew yekî dirêj û xurt e.

Bavê min zilamekî bi bejn û bal e. Ew yekî dirêj û xurt î (e). Ew sibê zû hişyar dibim (dibe) û taştê amade dike. Piştî me hişyar dikî (dike) û em bi hev re taştê dixwin.

Bavê min rojnameger e. Ji ber vê yekê ew carinan diçe bajarên din. Dema ew diçî (diçe) bajarên din, ez gelekî bêriya wî dike (dikim).

Bavê min piştî taştêyê rojnameyan dixwîne, piştî jî diçe kargehê. Ew berêvarî vedigere malê. Em şivê dixwin û qala roja xwe dikin. Piştî şivê em carinan li televîzyonê temaşe dike (dikin).

Bavê min ji hevalên xwe pir hez dike. Hin êvaran hevalên wî tîm (tên) mala me. Ew bi piranî li ser rojevê û siyasetê dipeyivin.

Bavê min bi şev li ser kompiturê dixebite û pir dereng radikeve. Pirî caran ji min û xwişka min re çîrokan dibêje. Ez gelekî ji çîrokên wî hez dikin (dikim). Dawiya hefteyê em carinan diçin sînemayê carinan jî digerin (digerin). Dema ez bi bavê xwe re digerin, gelekî kêfxweş dibim.

◆ 5- Cihên vala bi gihanekên li jêr daqirin.

ji ber ku; lê belê; ji ber vê yekê; ji bilî

1- (ji bilî) Adar hemû xwendekarên min ji Amedê ne. Adar ji Wanê ye.

2- Ez êvarî heta derengiya şevê pirtûkan dixwînim. (ji ber vê yekê) ez sibehan dereng radibim.

3- Ez ji Dêrikê me, (lê belê) ez li Amedê dijîm.

4- (ji ber ku) ez pir dixebitim, ez hevalên xwe zêde nabînim.

lê belê: vêca

ji bilî: cuda ji

Bersîvên rûpela 18 an

1- Hevokên li jêr biqedînin.

1- Delal dixwaze bibe rojnameger û nûçeyan binivîse. Ew dixwaze bi nûçe û nivîsên xwe balê bikişîne ser rewşa zarokan. Mercên jiyanê herî zêde li ser zarokan bandorê dikin. Ji ber vê yekê ew dixwaze di nivîsên xwe de qala wan bike. Hin zarok li kuçeyan dijîn û hin jî li kuçeyan tiştan difiroşin. Gelek zarok jî karên giran dikin. Ew dixwaze der barê vê rewşê de binivîse. Ew dixwaze rayedar ji bo zarokan hin tiştan bike. Dema ew bibe rojnameger ew dikare li gelek bajar û welatan bigere û cihên nû bibîne.

2- Evîn dixwaze bibe bijîşk û ji nexweşiyên re dermanan bibîne. Ew dixwaze çareyekê ji nexweşiya şêrpenceyê re bibîne. Dema Evîn bibe bijîşk ew dikare gelek kesan baş bike. Ew dixwaze li diya xwe binêre û nexweşiyên wê jî derman bike.

3- Rohat dikare bibe mamoste û li Amedê bixebite. Ew dixwaze bibe mamosteyê zimanê kurdî. Ew dixwaze kurdî hînî hemû zarokan bike. Niha mamoste Rojhat wî hînî kurdî dike. Rohat jî dixwaze bibe wekî wî. Ew dikare bi kurdî bixwîne û binivîse. Ew dikare rojnameyên bi kurdî bixwîne. Ew her êvar rojnameya Azadiya Welat dixwîne.

4- Sîdar dikare bibe hunermend. Ew dikare kilaman bibêje û li gîtarê bide. Sîdar û du hevalên xwe ew dixwazin komekê ava bikin. Ew niha bi hev re dixebitin. Hevalekî wî dikare li tembûrê bide. Hevalekî wî jî dikare li bilûrê bide. Ew dixwazin rojekê derkevin ser dikê..

Bersîvên rûpela 19 an

◆ 2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

- 1- Ez dixwazim li ber deryayê bigerim (gerîn).
- 2- Em dixwazin (xwestin) kurdî hîn bibin.
- 3- Dildar dixwaze biçê (çûn) Mêrdînê.
- 4- Tu dixwazî bi min re bêyî/werî (hatin)?
- 5- Ez naxwazim (na/xwestin) te bibînim.
- 6- Hûn naxwazin bilîzin (lîstin)?
- 7- Ew dixwazin çîrokan bibêjin (vegotin).
- 8- Ew naxwazin ez biçim (çûn).
- 9- Ez dixwazim baran bibare (barîn).
- 10- Diya min dixwaze ez bibim (bûn) bijîşk.

◆ 3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

- 1- Ez nikarim bi erebî bipeyivim (peyivîn).
- 2- Em dikarin alîkariya te bikin (kirin).
- 3- Rojîn dikare li tembûrê bide (dan).
- 4- Bavê min dikare erebeyê bajo (ajotin).
- 5- Tu dikarî stranan bibêjî (gotin)?
- 6- Ez dikarim (karîn) avjeniyê bikim.
- 7- Tu nikarî bimeşî (meşîn)?
- 8- Hûn nikarin futbolê bilîzin (lîstin).
- 9- Ew dikare (karîn) bi me re were .
- 10- Ez dikarim (karîn) bi kurdî binivîsim.

**

Rûpela 20 an

c-Tenduristî

Ji bo jiyaneke dirêj û tendurist

- Ji bo jiyaneke dirêj û tendurist û bi taybetî ji bo parastina siheta dil, divê tu di serî de pergala xwe ya xwarinê biguhêrî.

- Divê tu xwarinên kêmrûn û sebze û fêkiyan bixwî.

- Divê tu xwarinên mîna kartolên sorkirî, paste, şeker û hwd zêde nexwî.
- Divê tu di hefteyekê de herî kêr carekê masiyan bixwî, goştê sor kêr bixwî, li şûna wî goştê spî bixwî.
- Divê tu her roj herî kêr lîtreyek û niv avê vexwî.
- Divê tu werzîşê bikî.
- Divê tu her sibe bimeşî yan jî hefteyê du sê rojan biçî avjeniyê.

1- Hûn ji bo tenduristiya xwe çî dikin?

2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

Şîretên bijîşk li nexweşekî ...

Divê tu dermanên xwe bi rêk û pêk ..... (xwarin). Divê tu tiştên şîreqerm ..... (vexwarin).

Divê tu du sê rojan ..... (ne/çûn) kar û ..... (veketin).

Divê tu zêde li ber sermayê ..... (ne/man).

Divê tu fêkiyan ..... (xwarin).

Divê tu nêzî mirovên din ..... (ne/bûn).

Divêtî

Divê ez biçim / neçim

Divê tu biçî / neçî

Divê ew biçe / neçe

Divê em biçin / neçin

Divê hûn biçin / neçin

Divê ew biçin / neçin

**

Rêziman:

Mijar : Raweya divêtî

Nasîn :

Raweyên divêtî bi çalakiyên xwe; pêdivî, pêwîstbûn û daxwazan vedibêjin. Ew bi lêkera alîkar a “viyan”ê, li ser bingeha raweyên daxwazî pêk tên.

Ev lêker bi çar dirûvan tê dîtîn : Vîn/viyan/vêtin/vên

Di çêkirina raweyê de lêkera “viyan”ê bi du forman bi kar tê :

Ji kêşana wê ya dema niha : Divê

Ji kêşana wê ya dema boriya berdest : Diviya

Her çiqas bikaranîna formên din jî bîn dîtîn, ew ne karîger in.

Bi giştî ev bêje(divê/diviya) tên ber hevokên raweyên divêtîyê.

Bersîvên rûpela 20 an

◆ 1- Hûn ji bo tenduristiya xwe çî dikin?

Ji bo tenduristiya xwe em serî de pergala xwe ya xwarinê diguherin.

Em xwarinên kêmrûn û sebze û fêkiyan dixwin.

Em xwarinên mîna kartolên sorkirî, paste, şeker û hwd zêde naxwin.

Em di hefteyekê de herî kêr carekê masiyan dixwin, goştê sor kêr dixwin, li şûna wî goştê spî dixwin.

Em her roj herî kêr lîtreyek û niv avê vedixwin.

Em werzîşê dikin.

Em her sibe dimeşin yan jî hefteyê du sê rojan diçin avjeniyê.

◆ 2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

Şîretên bijîşk li nexweşekî ...

Divê tu dermanên xwe bi rêk û pêk bixwî (xwarin).

Divê tu tiştên şîreqerm vexwî (vexwarin).

Divê tu du sê rojan neçî (ne/çûn) kar û vekevî (veketin).

Divê tu zêde li ber sermayê nemînî (ne/man).

Divê tu fêkiyan bixwî (xwarin).

Divê tu nêzî mirovên din nebî (ne/bûn).

Rûpela 21 an

Şîretên derûnnasekê ji bo dê û bavan

- Ji zarokên xwe hez bikin lê belê wan şûm ranekin.

- Ji bo wan demê veqetînin, bila ew bi we re şa bibin.

- Çîrok afirîneriya zarokan xurt dikin, ji wan re çîrokan bixwînin.

- Lîstik hêza wan a aşopî xurtir dikin, bi wan re bilîzin.

- Tenê hûn mepeyivin. Bila ew jî bipeyivin. Li wan guhdariyê bikin. Bila bi xwe bawer bibin.

- Bihêlin bila hin karên xwe ew bi xwe bikin. Bila ew berpirsiyariyên xwe bizanin.

- Spartekên wan çênekin. Bila ew bi xwe hîn bibin.

- Dema wan tiştêkî baş kir, wan pîroz bikin. Dema wan tiştêkî nebaş kir, wan rexne bikin. Bila rastî û çewtiyê nas bikin.

- Li pêş zarokan şer mekin. Bila netirsîn.

3- Hevokên li jor bi forma divêtî binivîsin.

Rawe fermanî

Lêker Pêşgir Qertafa

fermanê Rayeka

dema niha Qertafên

Kesane Forma fermanî Forma neyînî

kirin bi k e (yekjimar)

in (pirjimar) bike / bikin meke / mekin

dîtin bîn bibîne / bibînin mebîne / mebînin

birin b bibe / bibin mebe / mebin

revîn rev bireve / birevin mereve / merevin

revandin revîn birevîne / birevînin merevîne / merevînin

çêkirin çê - k çêke / çêkin çêmeke / çêmekin

vebûn ve b vebe / vebin vemebe / vemebin

Lêker Pêşgir Qertafa Rayeka Qertafên Forma fermanî Forma neyînî

fermanê dema niha kesane

kirin k bike / bikin meke / mekin

dîtin bîn bibîne / bibînin mebîne / mebînin

birin bi b bibe / bibin mebe / mebin

revîn rev e (yekjimar) bireve | birevin mereve / merevin

		in (pirjimar)		
revandin		revîn	birevîne / birevînin	merevîne / merevînin
çêkirin çê	k		çêke / çêkin	çêmeke / çêmekin

vebûn ve b vebe / vebin vemebe / vemebin

Fonna neyîniyê ya raweya fermanî bi "ne-"yê jî pêk tê. Mînak: meçe-neçe | meçin-neçin
la

Bila ew biçê / neçe; biçin / neçin

Bila ew bibêje / nebêje; bibêjin / nebêjin

Bila ew bixwîne / nexwîne; bixwînin / nexwînin

21

Bersîvên rûpela 21 an

◆ 3- Hevokên li jor bi forma divêtî binivîsin.

- Divê hûn Ji zarokên xwe hez bikin lê belê wan şûm ranekin.

- Divê hûn Ji bo wan demê veqetînin, bila ew bi we re şa bibin.

- Çîrok afirîneriya zarokan xurt dikin, divê hûn ji wan re çîrokan bixwînin.

- Lîstik hêza wan a aşopî xurtir dikin, divê bi wan re bilîzin.

- Tenê hûn mepeyivin. Bila ew jî bipeyivin. Divê li wan guhdariyê bikin. Bila bi xwe bawer bibin.

- divê hûn bihêlin bila hin karên xwe ew bi xwe bikin. Bila ew berpirsiyariyên xwe bizanin.

- Divê spartekên wan çênekin. Bila ew bi xwe hîn bibin.

- Dema wan tişteki baş kir, divê wan pîroz bikin. Dema wan tişteki nebaş kir, divê wan rexne bikin. Bila rastî û çewtiyê nas bikin.

- Divê Li pêş zarokan şer mekin. Bila netirsîn.

1_ Divê hûn ji zarokên xwe hez bikin lê belê wan şûm ranekin.

2_ Divê hûn ji bo wan demê veqetînin, bila ew ji we re şa bibin.

3_ Çîrok afirîneriya zarokan xurt dikin, divê hûn ji wan re çîrokan bixwînin

4_ lîstik hêza wan a aşopî xurtir dikin. divê bi wan re bilîzin.

5_ Tenê hûn mepeyivin. bila ew jî bipeyivin. Divê li wan guhdariye bikin, bila bi xwe bawer bibin.

6_ divê hûn bihêlin bila hin karin xwe ew bi xwe bikin. bila ew berpirsiyariyên xwe bizanin.

7_ Divê spartekên wan çênekin. bila ew bi xwe hîn bibin.

8_ Dema wan tişteki baş kir, divê wan pîroz bikin, dema wan tişteki nebaş kir, divê wan rexne bikin, bila rastî û çewatiyê nas bikin.

9_ Divê li pêş zarokan şer nekin, bila netirsîn

Rûpela 22 an

Hîndarî

◆ 1- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.

Şîretên bavekî ji keça wî re

Divê tu li mamosteyên xwe guhdariyê ..... (kirin). Divê tu tu carî li hemberî wan bêhurmetiyê ..... (ne/kirin). Bila mamosteyên te ji te razî ..... (bûn). Dema ku tu çûyî dibistanê bila cil û bergên te paqij ..... (bûn). Tu carî bi cilên qirêjî ..... (ne/çûn) dibistanê. Spartekên xwe di demê de ..... (çêkirin). Ji bo ezmûnên xwe baş (xebitîn). Dema te tiştek fêhm nekir ji mamosteyên xwe ..... (pirsîn). Bila ew ji bo te careke din ..... (vegotin). Di fêrgehê de çalak be, her tim pirsan ..... (bersivandin). Ji xwe bawer be, ji bersivandinê ..... (me/tirsîn).

Divê tu xatirê hevalên xwe ..... (zanîn). Divê tu alîkariya wan ..... (kirin).

Dema pêdiviya te çêbû divê tu jî ji wan alîkariyê ..... (xwestin). Tu carî derewan li hevalên xwe ..... (me/kirin).

Divê tu zêde li televîzyonê temaşe ..... (ne/kirin). Ji devla wê pirtûkan ..... (xwendin). Êvaran dereng ..... (me/raketin). Piştê tu nikarî sibê zû ..... (rabûn).

◆ 2- Hevokên li jêr li gorî forma di nava kevanekê de ji nû ve saz bikin.

Mînak: Ez dikarim govendê bigirim. (xwestin)

Ez dixwazim govendê bigirim.

- 1- Ez spartekên xwe çêdikim. (divêtî) .....
- 2- Hogir diçe sûkê. (bilanî) .....
- 3- Zelal rojnameyê dixwîne. (xwestin) .....
- 4- Ez dixwazim îngilîzî hîn bibim. (divêtî) .....
- 5- Ez li tembûrê didim. (karîn) .....

**

Bersîvên rûpela 22 an

◆ 1- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.

Şîretên bavekî ji keça wî re

Divê tu li mamosteyên xwe guhdariyê bikî (kirin). Divê tu tu carî li hemberî wan bêhurmetiyê nekî (ne/kirin). Bila mamosteyên te ji te razî bibin (bûn). Dema ku tu çûyî dibistanê bila cil û bergên te paqij bibin (bûn). Tu carî bi cilên qirêjî meçe (ne/çûn) dibistanê. Spartekên xwe di demê de çêbike (çêkirin). Ji bo ezmûnên xwe baş bixebite (xebitîn). Dema te tiştek fêhm nekir ji mamosteyên xwe bipirse (pirsîn). Bila ew ji bo te careke din vebibêjin (vegotin). Di fêrgehê de çalak be, her tim pirsan bibersivîne (bersivandin). Ji xwe bawer be, ji bersivandinê metirse (me/tirsîn).

Divê tu xatirê hevalên xwe bizanî (zanîn). Divê tu alîkariya wan bikî (kirin).

Dema pêdiviya te çêbû divê tu jî ji wan alîkariyê bixwazî (xwestin). Tu carî derewan li hevalên xwe meke (me/kirin).

Divê tu zêde li televîzyonê temaşe nekî (ne/kirin). Ji devla wê pirtûkan bixwîne (xwendin). Êvaran dereng ramekeve (me/raketin). Piştê tu nikarî sibê zû rabibî (rabûn).

forma bilanî:

Bila + ew + bi+bêj + in

Bila + ew + ne + bêj + e

Forma fermanî : bi+bîn+e / bi+bîn+in

Forma neyînî : me+bîn+e

Divê + ew + bi + çe / ne + çe

Divê + em + bi + çin / ne + çin

Mînak: Ez dikarim govendê bigirim. (xwestin)

Ez dixwazim govendê bigirim.

1- Ez spartekên xwe çêdikim. (divêtî) .....

2- Hogir diçe sûkê. (bilanî) .....

3- Zelal rojnameyê dixwîne. (xwestin) .....

4- Ez dixwazim îngilîzî hîn bibim. (divêtî) .....

5- Ez li tembûrê didim. (karîn) .....

1- Divê ez spartekên xwe çêbikim. (divêtî)

2- Bila Hogir biçe sûkê. (bilanî)

3- Zelal dixwaze rojnameyê bixwîne. (xwestin)

4- Divê ez îngilîzî hîn bibim. (divêtî)

5- Ez dikarim li tembûrê bidim. (karîn)

Rûpela 23 an

◆ 3- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.

Rojîn: Baran, tu bi me re nayêyî şanoyê?

Baran: Na, ez nikarim ..... (hatin). Divê ez ..... (xebitîn).

Şîlan: Evîn, tu dikarî alîkariya min ..... (kirin)?

Evîn: Ez nikarim vê pirsê ..... (bersivandin). Ji mamoste ..... (pîrsîn). Bila ew ..... (bersivandin).

Lezgîn: Arda tu dikarî wênegira xwe ..... (dan) min?

Arda: Wênegira min naxebite. Bila Serhat wênegira xwe ..... (dan) te.

Rêzan: Dayê, ez birçî me.

Delal: Xwarin amade ye. .... (çûn) destên xwe ..... (şûştin) û ..... (hatin).

Rûşen: Rojhat, em sibe diçin seyranê. Tu jî têyî?

Rojhat: Na, mixabin. Divê ez sibê ..... (çûn) gund.

Sozdar: Delal tu dikarî wêneyan xêz ..... (kirin)?

Delal: Na, mixabin ez nikarim.

Derya: Şevin, tu dixwazî Îşev çî ..... (kirin)?

Şevîn: Ez dixwazim ..... (çûn) konserê.

Rêzan: Şermîn tu van rojan qelew dibî.

Şermîn: Qet nepirse! Divê ez xwarinê kêr ..... (kirin).

Rêzan: Ez her roj nîv saetê dimeşim. Divê tu jî ..... (meşîn).

Xecê: Rohat ..... (çûn) du nanan ..... (kirîn).

Rohat: Dayê ez dixebitim. Bila Jêhat ..... (çûn).

Bersîvên rûpela 23 an

◆ 3- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.

Rojîn: Baran, tu bi me re nayêyî şanoyê?

Baran: Na, ez nikarim bêr (hatin). Divê ez bixebitim (xebitîn).

Şîlan: Evîn, tu dikarî alîkariya min bikî (kirin)?

Evîn: Ez nikarim vê pirsê bibersivînîm (bersivandin). Ji mamoste bipirse (pirsîn). Bila ew bibersivîne (bersivandin).

Lezgîn: Arda tu dikarî wênegira xwe bidî (dan) min?

Arda: Wênegira min naxebite. Bila Serhat wênegira xwe bide (dan) te.

Rêzan: Dayê, ez birçî me.

Delal: Xwarin amade ye. biçe/here (çûn) destên xwe bişo (şûştin) û were (hatin).

Rûşen: Rojhat, em sibe diçin seyranê. Tu jî têyî?

Rojhat: Na, mixabin. Divê ez sibê biçim (çûn) gund.

Sozdar: Delal tu dikarî wêneyan xêz bikî (kirin)?

Delal: Na, mixabin ez nikarim.

Derya: Şevin, tu dixwazî Îşev çî bikî (kirin)?

Şevîn: Ez dixwazim biçim (çûn) konserê.

Rêzan: Şermîn tu van rojan qelew dibî.

Şermîn: Qet nepirse! Divê ez xwarinê kêmbikim (kirin).

Rêzan: Ez her roj nîv saetê dimeşim. Divê tu jî bimeşî (meşîn).

Xecê: Rohat biçe (çûn) du nanan bikire (kirin).

Rohat: Dayê ez dixebitim. Bila Jêhat biçe/here (çûn).

Beşa 2 : plansazî

Rûpela 24 an

☒ Tu yê sibê çî bikî?

☒ Tu yê vê havînê çî bikî?

☒ Tu dixwazî siberojê çî bikî?

A- Tu yê sibê çî bikî.

Çûna sînemayê

Azad Dîlan, tu yê sibê çî bikî?

Dîlan Ez ê bi Rojdayê re biçim sînemayê. Em ê li filmê "Dol" temaşe bikin. Tu jî dixwazî bi me re werî?

Azad Serê sibê ez ê bi diya xwe re biçim sûkê, hûn ê kengî biçin?

Dîlan Em ê piştî nîvro li Kuçeya Hunerê hev bibînin. Fîlm saet di duyan de dest pê dike.

Azad Baş e, ez dikarim werim. Ez ê pêşî bi diya xwe re biçim sûkê, paşê werim ba we.

Dîlan Baş e. Ez dibêjim, em gazî Hêlîn û Diyarî jî bikin.

Azad Dibe, jixwe ez ê Îşev Diyarî li komeleyê bibînim. Em ê beşdarî civîna xwendekaran bibin. Ez ê ji wî re bibêjim.

Dîlan Ez ê ji Hêlînê re bibêjim. Niha ez ê biçim Hêwana Sumerparkê. Pêşangeha wênesaz Fewzî Bîlge heye. Ez dixwazim wêneyên wî bibînim û bi wî re bipeyivim.

Azad Na heyran! Nexwe ez ê ji te re werim. Ez ji wêneyî wî gelekî hez dikim.

Dîlan Bi rastî? Ma tu yê neçî komeleyê?

Azad Hê dema min heye. Ez ê ji wir jî biçim komeleyê.

Dîlan Baş e, ka em biçin.

Rûpela 25 an

◆ 1- Pirsên li jêr li gorî axaftinê bibersivînin.

- 1- Dîlan û Rojda dê sibê çi bikin? .....
- 2- Azad dê serê sibê bi kê re biçê sûkê? .....
- 3- Dîlan û Rojda dê li ku derê hev bibînin? .....
- 4- Azad dê li ku derê Diyarî bibîne? .....
- 5- Dîlan û Azad dê wêneyên kê bibînin? .....

◆ 2- Cihên vala li gorî axaftinê dagirin.

- 1- Dîlan û Rojda dê sibê li filmê "Dol" .....
- 2- Azad dê serê sibê bi diya xwe re .....
- 3- Filmê dê di duyan de .....
- 4- Azad dê li komeleyê .....
- 5- Dîlan dê niha .....
- 6- Azad dê ji hêwanê .....

Dema bê

Ez ê/dê biçim. Ez ê/dê neçim.

Tu vê/dê biçî. Tu vê/dê neçî.

Ew ê/dê biçê. Ew ê/dê neçê.

Em ê/dê bicin. Em ê/dê neçin.

Hûn ê/dê biçin. Hûn ê/dê neçin.

Ew ê/dê bicin. Ew ê/dê neçin.

◆ Mijar : Dema bê: Ez+ ê+ bi+ç+im

Nasîn :

Çalakiyê dest pê nekiriye, lê di demeke ne dûr an jî pêşerojê de dê biqewime. Ji aliyê dem û raweyê ve çalakiyên ku wisa tên holê yên dema bê ne.

Ev hevok li gorî raweya dema bê pêk hatine :

Ez ê biçim parka mezin.

Du kes jî bo karekî dê li kargehê bimînin.

Em ê sibehê biçin seyranê, lê ew ê bo karekî girîng li kargehê bixebite.

**

Bersivên rûpela 25 an

◆ 1- Pirsên li jêr li gorî axaftinê bibersivînin.

- 1- Dîlan û Rojda dê sibê çi bikin? Ew ê biçin sînemayê.
- 2- Azad dê serê sibê bi kê re biçê sûkê? Ew ê bi diya xwe re biçê sûkê.
- 3- Dîlan û Rojda dê li ku derê hev bibînin? Ew ê li Kuçeya Hunerê hev bibînin.
- 4- Azad dê li ku derê Diyarî bibîne? Azad dê Diyarî li komeleyê bibîne.
- 5- Dîlan û Azad dê wêneyên kê bibînin? Ew ê wêneyên Fevzî Bilgeyî bibînin.

◆ 2- Cihên vala li gorî axaftinê dagirin.

- 1- Dîlan û Rojda dê sibê li filmê "Dol" temaşe bikin.

- 2- Azad dê serê sibê bi diya xwe re biçê sûkê.
- 3- Fîlm dê di duyan de dest pê bike.
- 4- Azad dê li komeleyê beşdarî civîna xwendekaran bibe.
- 5- Dîlan dê niha biçê Hewana Sumerparkê.
- 6- Azad dê ji hêwanê biçê komeleyê.
- 1- Pirsên li jêr li gorî axaftinê bibersivînin.
- 1- Ew ê biçin sînemayê.
- 2- Ew ê bi diya xwe re biçê sûkê.
- 3- Ew ê li Kuçeya Hunerê hev bibînin.
- 4- Azad dê Diyarî li komeleyê bibîne.
- 5- Ew ê wêneyên Fevzî Bilgeyî bibînin.
- 2- Cihên vala li gorî axaftinê dagirin.
- 1- ..... temaşe bikin
- 2- .....biçê sûkê
- 3-..... dest pê bike
- 4-.....beşdarî civîna xwendekaran bibe
- 5-.....biçê Hewana Sumerparkê
- 6-.....biçê komeleyê

Rûpela 26 an

Dîlan: Rojbaş, Hêlîn tu çawa yî?

Hêlîn: Baş im, sax bî. Tu çawa yî?

Dîlan: Spas, ez jî baş im. Sibê piştî nîvro em ê biçin sînemayê, li fîlmê "Dol" temaşe bikin. Tu jî dixwazî werî?

Hêlîn: Mixabin, ez nikarim werim. Ez ê sibê beşdarî gotûbêjekê bibim.

Dîlan: Wa? Gotûbêj dê der heqê çî de be?

Hêlîn: Dê li ser wêjeya kurdî ya nûjen be. Dê nivîskar Remezan Alan, Dilawer Zeraq û helbestvan Kawa Nemir wekî axêver beşdar bibin.

Dîlan: Dê gotûbêj li ku derê pêk were?

Hêlîn Dê li salona Şaredariya Baxlarê be.

Dîlan: Gelekî baş e. Bi rastî, ez jî dixwazim guhdariya wan bikim.

Hêlîn: Hûn jî werin, em bi hev re biçin gotûbêjê. Em dikarin paşê jî biçin sînemayê.

Dîlan: Dibe, lê divê ez berê ji hevalan bipirsim. Ez ê te agahdar bikim. Niha bimîne di xweşiyê de.

Hêlîn: Li ser çavan.

◆ 3- Li gorî axaftinê cihê vala dagirin.

- 1- Hêlîn dê sibê .....
- 2- Gotûbêj dê der heqê .....
- 3- Dê hin nivîskar û helbestvan .....
- 4- Dîlan jî dixwaze .....
- 5- Dîlan dê Hêlînê .....

**

Bersivên rûpela 26 an

◆ 3- Li gorî axaftinê cihê vala dagirin.

1- Hêlîn dê sibê beşdarî gotûbêjekê bibe.

2- Gotûbêj dê der heqê wêjeya kurdî ya nûjen be.

3- Dê hin nivîskar û helbestvan wekî axêver beşdarî gotûbêjê bibin.

4- Dîlan jî dixwaze guhdariya axêveran bike.

5- Dîlan dê Hêlînê agahdar bike.

3- Li gorî axaftinê cihên vala dagirin.

1-..... beşdarî gotûbêjekê bibe

2-..... wêjeya kurdî ya nûjen be

3-..... wekî axêver beşdarî gotûbêjê bibin

4-..... guhdariya axêveran bike

5-..... agahdar bike

Rûpela 27 an

◆ 4- Lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

Dîlan: Rojda, tu dizanî dê sibê li Şaredariya Baxlarê gotûbêjek li ser wêjeyê pêk ..... (hatin) Ez dixwazim biçim wir. Tu çi dibêjî?

Rojda: Heyran, ma em ê ..... (ne/çûn) sînemayê?

Dîlan: Belê, em ê ..... (çûn), lê ez dibêjim em pêşî beşdarî gotûbêjê bibin, paşê jî biçin li fîlrln temaşe bikin. Nabe?

Rojda: Dibe. Em ê li ku derê hev ..... (dîtin)?

Dîlan: Ez ê ..... (hatin) mala we û em ê ji ber mala we li otobusê siwar ..... (bûn). Dibe?

Rojda: Wê gavê, em ê sibê hev bibînin. Niha bi xatirê te.

Dîlan: Li ser çavan.

4- Lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

tê / neçin / biçin / bibînin / bêm,werim /bibin

**

bersivên rûpela 27 an

◆ 4- Lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

Dîlan: Rojda, tu dizanî dê sibê li Şaredariya Baxlarê gotûbêjek li ser wêjeyê pêk tê (hatin) Ez dixwazim biçim wir. Tu çi dibêjî?

Rojda: Heyran, ma em ê neçin (ne/çûn) sînemayê?

Dîlan: Belê, em ê biçin (çûn), lê ez dibêjim em pêşî beşdarî gotûbêjê bibin, paşê jî biçin li fîlrln temaşe bikin. Nabe?

Rojda: Dibe. Em ê li ku derê hev bibînin (dîtin)?

Dîlan: Ez ê bêm,werim (hatin) mala we û em ê ji ber mala we li otobusê siwar bibin (bûn). Dibe?

Rojda: Wê gavê, em ê sibê hev bibînin. Niha bi xatirê te.

Dîlan: Li ser çavan.

Daçeka Qertafa Rayeka Li gori
Lêker dema bê raweya merc Pêşgir dema niha kesê/a Li gori dema bê hevok

		û daxwaziyê			yekemin
xwarin		xw			Ez dê/ê bixwim / nexwim.
çûn		ç			Ez dê/ê biçim / neçim.
birin		b			Ez dê/ê bibim / nebim.
kirin		k			Ez dê/ê bikim / nekim.
meşîn		mes			Ez dê/ê bimeşim / nemeşim.
bezîn	dê/ê bi	bez	im		Ez dê/ê bibeşim / nebeşim.
girtin		gir			Ez dê/ê bigirim / negirim.
şandin		sîn			Ez dê/ê bişînim / neşînim.
vekirin	ve	k			Ez dê/ê vekim / venekim.
raxistin	ra	x			Ez dê/ê raxim / ranexim.
hilgirtin		hil	Qir		Ez dê/ê hilgirim / hilnegirim.

Rûpela 28 an

◆ 1- Di axaftina li jêr de lêkeran li gorî dema bê bikişînin.

Dilan: Bavo tu yê Îro çi ..... (kirin)?

Rodî: Ez ê ..... (çûn) nivîsgehê û amadekariya dozê ..... (kirin). Piştî nîvro dê muwekîleke min ..... (hatin), em ê li ser doza wê ..... (xebitîn). Tu yê çi bikî?

Dîlan: Ez ê ..... (çûn) mala Rojdayê, em ê bi hev re ..... (çûn) Şaredariya Baxlarê.

Rodî: Şaredariyê? Çima, hûn ê li wir çi ..... (kirin)?

Dilan: Em ê guhdariya gotûbêjekê ..... (kirin). Piştî jî em ê ..... (çûn) sînemayê.

Rodî: Baş e. Em ê êvarî hev ..... (dîtin).

◆ 2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.

1- Sibê dê mêvanên min ..... (hatin). Ez ê sibê zû ..... (rabûn), firaqan ..... (şuştin) û malê paqij ..... (kirin). Piştî ez ê ..... (çûn) sûkê, hin pêdiviyên malê ..... (kirin). Berêvar ez ê şîvê ..... (çêkirin) û li hêviya mêvanan ..... (man).

2- Em ê sibê li komeleyê ..... (civîn), em ê li ser xebatên xwe nîqaşan ..... (kirin). Ez ê ji bo demên bê hin pêşniyazan ..... (kirin).

3- Delal dê sibê hevalên xwe ..... (dîtin). Ew ê bi hev re ..... (çûn) ber çem û li wir ..... (gerin).

4- Sibê Newroz e. Gel dê li Parka Newrozê kom ..... (bûn). Dê dîsa jinên kurd bi cilên rengîn qadê ..... (xemilandin). Dê gel li ber def û zirneyê govendê li dar ..... (xistin).

◆ 3- Hevokên li jêr bixin forma dema bê.

Mînak Niha baran dibare.

Dê sibê baran bibare.

1- Zarok li kuçeyê dilîzîn. ....

2- Zozan bi mamosteyî re dipeyive. ....

3- Zîlan daxwaznameyekê dinivîse. ....

4- Ez li strana Aramî guhdariyê dikim. ....

5- Tu çi dikî? .....

6- Ew diçe ku derê? .....

**

Bersivên rûpela 28 an

◆ 1- Di axaftina li jêr de lêkeran li gorî dema bê bikişînin.

Dilan: Bavo tu yê Îro çi bikî (kirin)?

Rodî: Ez ê biçim (çûn) nivîsgehê û amadekariya dozekê bikim (kirin). Piştî nîvro dê muwekîleke min bê, were (hatin), em ê li ser doza wê bixebitin (xebitîn). Tu yê çi bikî?

Dîlan: Ez ê biçim (çûn) mala Rojdayê, em ê bi hev re biçin (çûn) Şaredariya Baxlarê.

Rodî: Şaredariyê? Çima, hûn ê li wir çi bikin (kirin)?

Dilan: Em ê guhdariya gotûbêjekê bikin (kirin). Piştî jî em ê biçin (çûn) sînemayê.

Rodî: Baş e. Em ê êvarî hev bibînin (dîtin).

◆ 2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.

1- Sibê dê mêvanên min bîn, werin (hatin). Ez ê sibê zû rabim (rabûn), firaqan bişom (şûştin) û malê paqij bikim (kirin). Piştî ez ê biçim (çûn) sûkê, hin pêdiviyên malê bikirim (kirîn). Berêvar ez ê şivê çêkim (çêkirin) û li hêviya mêvanan bimînim (man).

2- Em ê sibê li komeleyê bicivin (civîn), em ê li ser xebatên xwe nîqaşan bikin (kirin). Ez ê ji bo demên bê hin pêşniyazan bikim (kirin).

3- Delal dê sibê hevalên xwe bibîne (dîtin). Ew ê bi hev re biçin (çûn) ber çem û li wir bigerin (gerin).

4- Sibê Newroz e. Gel dê li Parka Newrozê kom bibin (bûn). Dê dîsa jinên kurd bi cilên rengîn qadê bixemilînin (xemilandin). Dê gel li ber def û zirneyê govendê li dar bixin (xistin).

◆ 3- Hevokên li jêr bixin forma dema bê.

Mînak Niha baran dibare.

Dê sibê baran bibare.

1- Zarok li kuçeyê dilîzin. Zarok dê li kuçeyê bilîzin.

2- Zozan bi mamosteyî re dipeyive. Zozan dê bi mamoste re bipeyive.

3- Zîlan daxwaznameyekê dinivîse. Zîlan dê daxwaznameyekê binivîse.

4- Ez li strana Aramî guhdariyê dikim. Ez ê li strana Aram guhdariyê bikim.

5- Tu çi dikî? Tu yê çi bikî?

6- Ew diçe ku derê? Ew ê biçu ku derê?

Rûpela 29 an

B- Tu yê vê havînê çi bikî?

Rojda: Narîn Rojda Narîn tu yê vê havînê çi bikî?

Narîn: Ez dixwazim vê havînê biçim Duhokê.

Rojda:Duhokê? Tu yê li ku derê bimîni?

Narîn:Ez ê li mala dotmama xwe bimînim. Dibêjin Duhok bajarekî kevnare ye. Ez ê li wir bigerim û cihên dîrokî bibînim. Ez dixwazim çanda kurdên li wir nas bikim. Berî ku ez biçim Duhokê ez ê ji bo dotmama xwe hin diyariyan bikirim.

Rojda:Xweziya min bi dilê te. Ez jî pir dixwazim li wan deran bigerim.

Narîn:Tu yê havînê çi bikî?

Rojda: Ez ê ji bo demekê biçim gund, li ba dapîr û bapîrê xwe bimînim. Piştî ku ez ji gund vegerim, ez ê biçim Stenbolê hinda xaltîka xwe. Ez ê li wir bigerim û xizmên xwe bibînim.

Narîn: Ez bawer im, dê havîn xweş derbas bibe.

◆ 1- Li gorî axaftinê du paragrafan binivîsin.

Narîn dê vê havînê .....

Rojda dê vê havînê .....

◆ 2- Hevokan bi piştî ku I berî ku bigihînin hev.

Mînak

Ez ê bi hevalên xwe re bipeyivim. Piştî ez ê biryara xwe bidim. Piştî ku ez bi hevalên xwe re bipeyivim, ez ê biryara xwe bidim. Berî ku ez biryara xwe bidim, ez ê bi hevalên xwe re bipeyivim.

1- Ez ê spartekên xwe çêkim. Piştî ez ê rojnameyê bixwînim. Piştî ku .....

2- Ez ê şîvê çêkim. Piştî dê mêvan werin. Berî ku mêvan .....

3- Em ê xwarinê bixwin. Dûre em ê biçin parkê. Piştî ku em .....

4- Ez ê nameyê careke din bixwînim. Piştî ez ê wê bişînim. Berî ku ez nameyê .....

5- Ez ê ji dibistanê derkevim. Paşê, ez ê biçim postaxaneyê. Piştî ku ez .....

Nivîs

Hûn ê vê havînê çî bikin?

Piştî ku I Berî ku

Piştî ku ez taştê bixwim, ez ê rojnameyê bixwînim.

(raweya merc û daxwaziyê) (dema bê)

Berî ku ez biçim malê, ez ê hevalan bibînim.

(raweya merc û daxwaziyê) (dema bê)

Bersivên rûpela 29 an

◆ 1- Li gorî axaftinê du paragrafan binivîsin.

Narîn dê vê havîne biçe Duhokê. Ew ê li mala dotmama xwe bimîne. Ew ê li wir bigere û cihên dîrokî bibîne.

Berî ku ew biçe Duhokê, ew ê ji dotmama xwe re diyariyan bikire.

Rojda dê vê havînê biçe gund. Ew ê li ba dapîr û bapîrê xwe bimîne. Piştî ku ew ji gund vegere, ew ê biçe

Stenbolê hinda xaltîka xwe. Ew ê li wir bigere û xizmên xwe bibîne.

◆ 2- Hevokan bi piştî ku I berî ku bigihînin hev.

1- Ez ê spartekên xwe çêkim. Piştî ez ê rojnameyê bixwînim. Piştî ku ez spartekên xwe çêkim, ez ê rojnameyê bixwînim.

2- Ez ê şîvê çêkim. Piştî dê mêvan werin. Berî ku mêvan werin, ez ê şîvê çêkim.

3- Em ê xwarinê bixwin. Dûre em ê biçin parkê. Piştî ku em xwarinê bixwin, em ê biçin parkê.

4- Ez ê nameyê careke din bixwînim. Piştî ez ê wê bişînim. Berî ku ez nameyê bişînim, ez ê nameyê careke din bixwînim.

5- Ez ê ji dibistanê derkevim. Paşê, ez ê biçim postaxaneyê. Piştî ku ez ji dibistanê derkevim, ez ê biçim postaxaneyê.

1- Piştî ku ez spartekên xwe çêkim, ez ê rojnameyê bixwînim.

2- Berî ku mêvan werin, ez ê şîvê çêkim.

3- Piştî ku em xwarinê bixwin, em ê biçin parkê.

4- Berî ku ez nameyê bişînim, ez ê nameyê careke din bixwînim.

5- Piştî ku ez ji dibistanê derkevim, ez ê biçim postexaneyê.

Rûpela 30 an

C- Tu dixwazî siberojê çi bikî?

Azad: Hevalno ez van rojan li ser siberojê difikirim. Ez dixwazim hin armancan ji bo xwe diyar bikim. Wekî mînak ez ê di zanîngehê de beşa dîrokê bixwînim, ji ber ku dîrok gelekî bala min dikişîne. Ez ê li ser dîroka kurdan lêkolînan bikim. Ez dixwazim Îngilîziya xwe bi pêş bixim. Ez ê lêkolînen bi Îngilîzî jî bixwînim. Hûn çi difikirin?

Dîlan: Tu rast dibêjî. Divê em li ser siberoja xwe bifikirin. Ez ê jî beşa wêjeyê hilbijêrim. Wekî hûn jî dizanin kêfa min gelekî ji wêjeyê re tê.

Rojda: Lê, tu di wênesaziyê de jî gelekî serkeftî yî. Ne wisa?

Dîlan: Bi gotina te ye. Ez ê wêneyan jî çêkim, lê wêje zêdetir bala min dikişîne. Ya rastî, ez dixwazim bibim nivîskareke serkeftî. Hûn çi dibêjin?

Mîrza: Ez bawer im tu yê pir serkeftî bibî.

Rojda: Mîrza tu dixwazî çi bikî?

Dîlan: Ez bawer im dê Mîrza bibe siyasetmedarekî navdar.

Rojda: Ez jî wisa difikirim.

Mîrza: Rast e. Ez ê beşa siyasetê bixwînim. Ez ê di Zanîngeha Selahadîn de bixwînim. Ez dixwazim biçim Hewlêrê û li wir bixwînim.

Azad: Tu yê çawa li wir bimînî?

Mîrza: Apê min li wir dijî. Ew li Zanîngeha Selahadîn dersên dîrokê dide.

Dîlan: Gelekî baş e. Rojda tu yê çi bikî?

Rojda: Ez nizanim, serê min tevlihev e. Ez ji aliyekî ve dixwazim civaknasiyê bixwînim, ji aliyê din ve derûnînasî jî bala min dikişîne. Ez ê li ser vê yekê bi mamosteyê xwe re bipeyivim.

Dîlan: Li gorî dîtina min tu yê bibî derûnînaseke serkeftî.

Azad: Li gorî min em hemû dê serkeftî bibin.

◆ 1- Li gorî axaftinê li ser planên kesan binivîsin.

Azad .....

Dîlan .....

Mîrza .....

Bersivên rûpela 30 an

◆ 1- Li gorî axaftinê li ser planên kesan binivîsin.

Azad dê di beşa dîrokê de bixwîne. Ew dixwaze Îngilîziya xwe bi pêş bixe. Ew ê li ser dîroka kurdan lêkolînan bike. Ew ê lêkolînen bi Îngilîzî jî bixwîne.

Dîlan dê di zanîngehê de beşa wêjeyê hilbijêre. Ew dixwaze bibe nivîskareke serkeftî.

Mîrza dê di Zanîngeha Selahadîn de beşa siyasetê bixwîne. Ew dixwaze li Hewlêrê bixwîne.

Rûpela 31 an

◆ 2- Bi lêkerên li jêr cihên vala dagirin.

Bibim bigerim hîn bibim bixwînim Binivîsim bikim biqedînim bimînîm

Ji bo siberojê gelek planên min hene. Ez ê beşa zimanê kurdî

_____ . Ez dixwazim _____ zimanzan. Ji bo wê ez ê li gel zimanê kurdî farisî û îngilîzî jî _____ Dema ku ez zanîngehê _____ , ez ê lêkolînan li ser Zimên _____ . Ez ê li gelek herêmên kurdan _____ . Ez dixwazim ji bo demekê li Mehabad û Sîneyê jî _____ . Ez dixwazim li ser zimên pirtûkan _____ . Ez ji niha ve di nav xeyalên pêşerojê de me.

Nivîs

Hûn jî li ser planên xwe yê ji bo siberojê binivîsin.

◆ 3- Hevokên li jêr bigihînin hev.

1-Dema ku ez bigihêjim malê,	a- em ê derkevin derve
2- Dema ku ez wê bibînim,	b- ez ê mizgîniyê bidim diya xwe
3- Dema ku baran raweste,	c- em ê dest bi civînê bikin
4- Dema ku ez zanîngehê biqedînim,	d- ez ê wê hembêz bikim.
5- Dema ku ew were,	e- ez ê dest bi mamostetiyê bikim.

1   2   3   4

Dema ku

Dema ku ez wê dibînim, ez kêfxweş dibim. / Dema ku bihar tê, kulîlk vedibin.

(dema niha)   (dema niha)   (dema niha)   (dema niha)

Dema ku ez wê bibînim, ez ê pê re bipeyivim. / Dema ku ez encamê hîn bibim, ez ê agahî bidim te.

(raweya merc û daxwaziyê)   (dema bê)   (raweya merc û daxwaziyê)   (dema bê)

Bersivên rûpela 31 an

◆ 2- Bi lêkerên li jêr cihên vala dagirin.

Bibim   bigerim   hîn bibim   bixwînim   Binivîsim   bikim   biqedînim   bimînim

Ji bo siberojê gelek planên min hene. Ez ê beşa zimanê kurdî bixwînim. Ez dixwazim bibim zimanzan. Ji bo wê ez ê li gel zimanê kurdî farisî û îngilîzî jî hîn bibim Dema ku ez zanîngehê biqedînim, ez ê lêkolînan li ser zimên bikim. Ez ê li gelek herêmên kurdan bigerim. Ez dixwazim ji bo demekê li Mehabad û Sîneyê jî bimînim. Ez dixwazim li ser zimên pirtûkan binivîsim. Ez ji niha ve di nav xeyalên pêşerojê de me.

◆ 3- Hevokên li jêr bigihînin hev.

- 1-Dema ku ez bigihêjim malê, b- ez ê mizgîniyê bidim diya xwe
- 2- Dema ku ez wê bibînim, d- ez ê wê hembêz bikim.
- 3- Dema ku baran raweste, a- em ê derkevin derve
- 4- Dema ku ez zanîngehê biqedînim, e- ez ê dest bi mamostetiyê bikim.
- 5- Dema ku ew were, c- em ê dest bi civînê bikin

2- Bi lêkerên li jêr cihên vala dagirin.

bixwînim / bibim / hîn bibim / biqedînim / bikim / bigerim / bimînim / binivîsim

3- Hevokên li jêr bigihînin hev.

1-b, 2-d, 3-a, 4-e, 5-c

Rûpela 32 an

A- Xebata li ser peyvên

◆ 1- Bi lêkerên hevedudanî cihên vala dagirin.

pêk hatin kom bûn bi pêş xistin amadehî kirin li dar xistin dest pê kirin

1- Em ê sibê civînekê_____. Dê civîn di çaran de_____

2- Dê sibe li Navênda Çanda Mezopotomyayê gotûbêjek_____. Em ê berî wê hin_____.

3- Di Newrozê de gel dê li Parka Newrozê_____

4- Divê ez kurdiya xwe_____

B- Xwendin

Tu yê sibê çî bikî ?

Xunav Bêrîvan, sibê tu yê çî bikî?

Bêrîvan Tu karê min nîn e. Lewma ez ê dereng rabim.

Xunav Em bi hev re ji bo sibê planekê çêkin?

Bêrîvan Belê dibe, em ê çî bikin?

Xunav Em ê biçin sînemayê.

Bêrîvan Em ê biçin kîjan filmî?

Xunav Fîlmê "Min Dît" heye.

Bêrîvan Baş e. Em ê kengî û li ku hev û du bibînin?

Xunav Em ê saet di dozdehan de li ber sînemayê hev û du bibînin.

Bêrîvan Dibe, ez ê sibê li wir li benda te bim.

◆ 1- Ji hevokên li jêr ên rast bin, bi (r) yê çewt bin, bi (ç) xêz bikin.

Hevok r ç

1- Bêrîvan ê sibê zû rabe. v

2- Ew ê sibê biçin sînemayê.

3- Ew ê bicin fîlmê "Kûsî jî difirin".

4- Ew ê li ber sînemayê hev û du bibînin.

5- Ew ê saet di dozdehan de hev û du bibînin.

**

Bersivên rûpela 32 an

A- Xebata li ser peyvên

◆ 1- Bi lêkerên hevedudanî cihên vala dagirin.

pêk hatin kom bûn bi pêş xistin amadehî kirin li dar xistin dest pê kirin

1- Em ê sibê civînekê li dar bixin Dê civîn di çaran de dest pê bike.

2- Dê sibe li Navênda Çanda Mezopotomyayê gotûbêjek pêk were Em ê berî wê hin amadehiyan bikin.

3- Di Newrozê de gel dê li Parka Newrozê kom bibin.

4- Divê ez kurdiya xwe bi pêş bixim.

◆ 1- Ji hevokên li jêr ên rast bin, bi (r) yê çewt bin, bi (ç) xêz bikin.

Hevok r ç

1- Bêrîvan ê sibê zû rabe. çewt

2- Ew ê sibê biçin sînemayê. rast

3- Ew ê bicin fîlmê "Kûsî jî difirin". çewt

4- Ew ê li ber sînemayê hev û du bibînin. rast

5- Ew ê saet di dozdehan de hev û du bibînin. rast

Rûpela 33 an

Cûna sînemayê

Dîlan Rojên pêncşeman filmên nû tên sînemayê.

Azad Îro pêncşem e, em biçin sînemayê?

Hêlîn Gelo îro kîjan fîlm dilîze?

Diyar Di Sînemaya Metropolê de fîlmê "Bahoz" dilîze.

Dîlan Ez ji mêj ve li bendê me. Em ê biçin.

Diyar Îro piştî nîvro dibe. Lê, em ê pêşî malbata xwe agahdar bikin.

Dîlan Em ê nîvro biçin malê û paşê biçin sînemayê.

Hêlîn Ez ê jî ji diya xwe destûrê bistînim û bêm.

Diyar Kesekî din ku em ê jê re bibêjin heye?

Dîlan Em gazî Rojdayê bikin.

Diyar Ez ê ji wê re bibêjim.

Dîlan Ji bir mekin, saet di du û nîvan de em ê hev li ber sînemayê bibînin.

◆ 2- Pirsên li jêr li gorî diyaloga li jor bibersivînin.

1. Di kîjan rojê de filmên nû tên sînemayê?

2. Di sînemaya Metropolê de kîjan fîlm dilîze?

3. Kî li benda fîlmê "Bahoz" e?

4. Hêlîn dê destûrê ji kê bistîne?

5. Dîlan û hevalên xwe dê kengî hev bibînin?

6. Heval dê li ku bicivin?

**

Bersivên rûpela 33 an

◆ 2- Pirsên li jêr li gorî diyaloga li jor bibersivînin.

1. Di kîjan rojê de filmên nû tên sînemayê? Rojên pêncşeman filmên nû tên sînemayê.

2. Di sînemaya Metropolê de kîjan fîlm dilîze? Di sînemaya Metropolê de fîlmê "Bahoz" dilîze.

3. Kî li benda filmê "Bahoz" e? Dîlan li benda filmê "Bahoz" e.
4. Hêlîn dê destûrê ji kê bistîne? Hêlîn dê destûrê ji diya xwe bistîne.
5. Dîlan û hevalên xwe dê kengî hev bibînin? Ew ê saet di du û nîvan de hev bibînin.
6. Heval dê li ku bicivin? Heval dê li ber sînemayê bicivin.

Rûpela 34 an

C- Bikaranîna zimên

◆ 1- Cihên vala dagirin.

Berçem Bêrîvan, vê havînê tu yê çî _____ (kirin)?

Bêrîvan Ez ê tevî malbata xwe _____ (çûn) ber Behra Wanê.

Berçem Hûn ê li ku derê _____ (mayîn)?

Bêrîvan Hevalekî bavê min li Tetwanê heye, em ê li cem wî _____ (mayîn).

Berçem Hûn ê li wir dema xwe çawa derbas _____ (kirin).

Bêrîvan Em ê _____ (ketin) avê, em ê _____ (çûn) ser Kela Wanê, em ê
li nava bajêr _____ (gerîn), em ê bi keştiyê _____ (çûn)
Dêra Axtamarayê.

Berçem Xweziya min bi dilê te. Ez ê vê havînê _____ (xebitîn).

◆ 2- Li gorî agahiyên li jor paragrafekê binivîsin.

Bêrîvan dê vê havînê bi malbata xwe re biçe ber Behra Wanê. _____

**

Bersivên rûpela 34 an

◆ 1- Cihên vala dagirin.

Berçem Bêrîvan, vê havînê tu yê çî bikî (kirin)?

Bêrîvan Ez ê tevî malbata xwe biçim (çûn) ber Behra Wanê.

Berçem Hûn ê li ku derê bimînin (mayîn)?

Bêrîvan Hevalekî bavê min li Tetwanê heye, em ê li cem wî bimînin (mayîn).

Berçem Hûn ê li wir dema xwe çawa derbas bikin (kirin).

Bêrîvan Em ê bikevin (ketin) avê, em ê biçin (çûn) ser Kela Wanê, em ê li nava bajêr bigerin (gerîn), em ê
bi keştiyê biçin (çûn) Dêra Axtamarayê.

Berçem Xweziya min bi dilê te. Ez ê vê havînê bixebitim (xebitîn).

◆ 2- Li gorî agahiyên li jor paragrafekê binivîsin.

Bêrîvan dê vê havînê bi malbata xwe re biçe ber Behra wanê. Ew ê li Tetwanê, li cem hevalekî bavê wê bimînin. Ew ê li wir bikevin avê. Ew ê biçin ser Kela Wanê. Ew ê li nava bajêr bigerî. Ew ê bi keştiyê biçin Dêra Axtamarayê.

Rûpela 35 an

◆ 3- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.

Dema ku ez mezin bibim, ez ê ji vî gundî _____

(çûn), li bajarekî mezin ____ (jîn) û ez ê pir
____ (gerîn). Bila diya min jî bi min re ____ (hatin).
Em ê qet ji hev ____ (ne/veqetin). Ez ê pir ____ (xebitîn) û bi ser
____ (ketin). Ez ê diya xwe kêfxweş ____ (kirin).
Ez ê pisîka xwe jî bi xwe re ____ (birin). Ez ê wê li vir ____ (ne/ hiştin).

◆ 4- Hevokên li jêr bixin forma dema bê.

- 1- Ez naçim Amedê.
- 2- Em dixwazin civînekê li dar bixin
- 3- Divê ez spartekên xwe çêkim.
- 4- Bila Zelal nameyekê binivîse.
- 5- Tu bi kê re dipeyivî?
- 6- Adar li ku derê dimîne?
- 7- Ez naxwazim vegerim gund.
- 8- Tu beşdarî civînê dibî?

◆ 5- Hevokên li jêr li gorî xwe temam bikin.

- 1- Piştî ku ez şivê bixwim, _____
- 2- Berî ku ez ji malê derkevim, _____
- 3- Dema ku ez hişyar bibim, _____
- 4- Piştî ku ez rojnameyê bixwînim _____
- 5- Dema ku ezmûnên min biqedin _____

35

**

Bersivên rûpela 35 an

3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.
biçim / bijîm / were / veneqetin / bixebitim / kevim / bibim / nehêlim

4- Hevokên li jêr bixin forma dema bê.

- 1- Ez ê neçim Amedê.
- 2- Em ê civînekê li dar bixin.
- 3- Ez ê spartekên çêkim.
- 4- Zelal dê nameyekê binivîse.
- 5- Tu yê bi kê re bipeyivî?
- 6- Adar dê li ku derê bimîne?
- 7- Ez ê venegerim gund.
- 8- Tu yê beşdarî civînê bibî?

5- Hevokên li jêr li gorî xwe temam bikin.

Bersivên xwendekaran.

Beşa 3 : pêşbînî

Rûpela 36 an

PÊŞBÎNÎ

• Siberoj • Ez dikim

A-Siberoj

Mamoste Hevalino, em ê îro li ser pêşerojê biaxivin. Li gorî dîtina we piştî bîst salan dê çi guherîn çêbin?

Dîlan Mamoste ez dikarim bibêjim?

Mamoste Fermo Dîlan!

Dîlan Ez bawer dikim ku piştî bîst salan dê siwara bi enerjîya rojê bixebitin.

Mamoste Jixwe ji niha ve li ser vî tiştî xebat hene. Ez jî dibêjim heta wê demê mirov dê vê yekê pêk bînin.

Wekî din?

Rojda Ez dixwazim tişteki bibêjim.

Mamoste Kerem bike.

Rojda Ez dibêjim ku mirov dê di bin behrê de bajarên ava bikin.

Mamoste Dibe.

Azad Ramanekê min jî heye.

Mamoste Bibêje Azad.

Azad Ez wisa difikirim ku heta bîst salan dê qeşaya li cemseran tev bihele û dinya di bin avê de bimîne.

Mamoste Tu zêde bedbîn î Azad. Ez bawer im, ev qas pêşbînî bes in.

◆ 1-Pirsên li jêr li gorî diyalogê bibersivînin.

1. Li gorî Dîlanê dê siwara bi çi bixebitin?

2. Bi nêrîna Rojdayê piştî bîst salan dê çi bibe?

3. Li gorî pêşbîniya Azad heta bîst salan dê çi biqewime?

4. Li gorî mamoste pêşbîniya Azad pêşbîniyê çawa ye?

5. Li gorî we heta bîst salan dê çi guherîn çêbin?

Ez bawer dikim (ku) piştî bîst salan siwara dê bi enerjîya rojê bixebitin.

Ez dibêjim (ku) mirov dê di bin behrê de bajarên ava bikin.

Ez wisa difikirim (ku) heta bîst salan dê qeşaya li cemseran tev bihele û dinya di bin avê de bimîne.

Rûpela 37 an

AZAD

Ez bawer dikim ku dê dinya bi xetereyên mezin re rû bi rû bimîne. Dê qeşaya li cemseran bihele û dibe ku di demeke kin de dinya di bin avê de bimîne.

QENCO

Wisa xuya dike ku dê ji ber sersariya rayedaran pirsgerêkên ekolojîk pir zêde bibin. Dê koka dar û daristanan biqele û gelek cihên li ser cîhanê dê bibin çolistan. Dibe ku ji ber qirêjiya av û hewayê jiyan dijiwartir bibe.

HÊLÎN

Ez wisa difikirim ku dê mercên jiyane gelekî dijwar bibin. Dibe ku ji ber qeyrana aborî gelek kes bêkar bimînin. Dê hejmara xizanan zêdetir bibe.

SERHAT

Li gorî dîtina min dê li bajaran hejmara mirovan pir zêde bibe, ew yek jî dê bi xwe re gelek pirsgerêkên civakî û aborî bîne. Mercên jiyana li bajaran dê pir giran bibin, dê tengezarî û pevçûn zêde bibin.

ROJDA

Bi dîtina min dê mirov xetereyê bibînin û ji bo guhartinê xebatê bikin. Ji bo parastina xwezayê dê mirov ji enerjîya ba û rojê sûdê wergirin.

◆ 2- Navên kesan li ber hevokan binivîsin.

1- Dê nifûsa bajaran pir zêde bibe. Serhat

2- Dê hejmara xizanan pirtir bibe. _____

3- Sersariya rayedaran dê bibe sedema pirsgerêkên ekolojîk. _____

4- Dê cihan bibe çolistan. _____

5- Ji bo parastina xwezayê dê ji ba û rojê sûdê wergirin. _____

Dibe ku...

Dibe ku ez hinekî dereng bimînim.

Dibe ku em sibê biçin seyrane.

(raweya merc û daxwaziyê)

Rûpela 38 an

Qenco

Heke rayedar bergiriyên negirin, dê koka dar û daristanan biqele û dê gelek cih bibin çolistan.

HÊLÎN

Heke qeyrana aborî bidome, dê gelek kes bêkar bimînin hejmara xizanan zêdetir bibe.

AZAD

Heke mirov xwaziyê neparêzin dê dinya bi xeterên mezin re rû bi rû bimîne. Heke germbûna gerdûnê bidome, dê qeşeya li cemseran bihele û di demeke kin de dinya di bin avê de bimîne.

SERHAT

Heke serjimara bajaran pir zêde bibe, dê gelek pirsgerêkên civakî û aborî derkevin holê.

3- Hevokan temam bikin.

1- Heke mirov xwezayê neparêzin _____

2- Heke qeşaya li cemseran bihele _____

3- Heke gelek kes bêkar bimînin _____

4- Heke koka dar û daristanan biqele _____

Heke /Ku

Heke tu alîkariya min bikî, ez ê karê xwe zû biqedînim.

(raweya merc û daxwaziyê) (dema bê)

Heke tu werî, em ê kêfxweş bibin.

Heke baran nebare, em ê biçin seyranê.

Ku ew rastiye nebêje, ez ê pir biqehirim.

Ku tu kedê bidî, tu yê bi ser bikevî.

Rûpela 39 an

Hîndarî

1-Der barê pêşerojê de pênc pêşbîniyan binivîsin.

1- Ez bawer dikim ku

2- Ez dibêjim ku _____

3- Li gorî dîtina min _____

4- Dibe ku _____

5- Heke _____

2- Hevokên li jêr temam bikin.

1-Li esmanan ewrên reş kom dibin, dibe ku _____

2- Heke tu kulîlkan av nedî, dê _____

3- Heke tu nexebitî _____

4- Qeyrana aborî heye, dibe ku _____

5- Heke civîn zû biqede _____

3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

Piştî du salan ez ê dest bi zanîngehê _____ (kirin). Ez nizanim ez ê di kîjan beşê de _____

(xwendin). Ez ji siyasetê hez dikim. Dibe ku ez beşa zanista siyasetê bixwînim. Lê heke ez baş _____

(ne/xebitîn), ez nikarim wê beşê kar bikim. Heke ez wê kar _____ (ne/kirin).dibe ku ez beşa dîrokê _____ (hilbigartin). Heke ez beşa dîrokê bixwînim, ez ê _____ (bûn) lêkolîner.

Bi rastî ez dudil im , dibe ku jî wekî bavê xwe bibim parêzer. Lê ji bo vê yekê jî dive ez xwe ji bo ezmûnê Amade bikim.

Rûpela 40 an

B- Ez dikim

Yara min bedew, nola van gulan

Kîjan rewş daye, emrê dunyayê

Gul gelek hene, çavreşa dilan

Ez dikim herim yar bi min re nayê

(Aram Tîgran)

Dîlan Dembaş Hêlîn, ez dikim biçim mala Rojdayê tu jî nayêyî?

Hêlîn Na, ez niha nikarim werim, em dikin malê paqij bikin. Heke karê min zû biqede, ez ê werim.

Dîlan Baş e. Niha bi xatirê te.

Hêlîn Oxir be.

Dîlan Rojbaş Azad, tu dikî biçî ku derê?

Azad Rojbaş Dîlan, ez dikim herim konserê.

Dîlan Konsera kê?

Azad Konsera Dilşad Seîd e, tu jî nayêyî? Na, ez dikim biçim mala Rojdayê.

Rojda Dîlan ez dikim ji te re kadeyan çêkim.

Dîlan Ez alîkariya te bikim?

Rojda Baş e, em bi hev re çêkin.

1-Hevokên li jêr tamam bikin.

1- Dîlan dike _____

2- Hêlîn dike _____

3-Azad dike _____

4- Rojda dike _____

Dema bê ya nêzik

Kirde Lêkera raweyî Lêker (çûn)

Ez dikim biçim

Tu dikî biçî

Ew dike biçe

Em dikin biçin

Hûn dikin biçin

Ew dikin biçin

Rûpela 41 an

1- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1- Ez dikim taştê _____ (xwarin).

2- Ew dike derî _____ (vekirin).

3- Em dikin li balafirê siwar _____ (bûn).

4- Hûn dikin bi ku de _____ (çûn)?

5- Tu dikî çi _____ (kirin)?

6- Bavê min dike kulîlkan av _____ (dan).

7- Hevala min dike min li bajêr _____ (gerandin).

8- Ez dikim hinek hevalan _____ (dîtin).

2- Hevokên li jêr tamam bikin.

1- Rojda li pêjgehê ye, ew dike _____

2- Dîlan di nav nivînan de ye, ew dike _____

3- Hêlîn li rawestgehê ye, ew dike _____

4- Em li ber sînemayê ne, em dikin _____

5- Azad li ber dêrî ye, ew dike _____

3- Hevokên li jêr bixin forma dema bê ya nêzik.

Mînak

Ez rojnameyê dixwînim.

Ez dikim rojnameyê bixwînim.

- 1- Em ê civînekê li dar bixin.
- 2- Ew nameyekê dinivîse.
- 3- Em li nûçeyan temaşe dikin
- 4- Ez dixwazim kîloyek sêv bikirim.
- 5- Hûn çi dikin?
- 6- Ew dixwazin qesrekê ava bikin.

Hin lêkerên hevedudanî

ava kirin / ava bûn / zêde kirin / zêde bûn / germ kirin / germ bûn /
dijwar kirin / dijwar bûn /kêm kirin / kêm bûn

41

Rûpela 42 an

A- Xebata liser peyvan

1-Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

aborî

qeşa

merc parastin qirêjî

- 1- Ji ber _____ avê, kes li vir nakeve avê.
- 2- Zivistanê hewa sar dibe, her der dibe berf û _____
- 3- Li bajarên mezin _____ jiyanê dijwar in.
- 4- Ji ber pirsgirêkên _____ ciwan diçin bajarên mezin.
- 5- Hawirparêz ji bo _____ xwezayê têdikoşin.

2- Peyvên li jêr bigihînin wateyên wan.

1-pirsgirêk	a- siberoj, ayende
2- pêşeroj	b- arîşe, gelemşe
3- pêşbînî	c- hizir, fikir
4- raman	d- tedbîr
5- bergirî	e- karbidest
6- tengezarî	f- xemsarî
7- sersarî	g- texmîn
8- rayedar	h- acizî

1   2   3   4   5   6   7   8

b

3- Cihên vala bi lêkerên hevedudanî dagirin.

zêde kirin   ava kirin   dijwar bûn   germ bûn

1- Bavê min li nav rezan xaniyekî _____

- 2- Bi hatina biharê re hewa _____
 3- Di zivistanê de jiyana li gundan _____
 4- Me kêr kir, Xwedê _____
 42

Rûpela 43 an

B- Bikaranina zimên

1- Her du beşên hevokan bigihînin hev.

- 1- Heke karê te neqede   a- em ê berfemêrekî çêkin
 2- Heke tu dereng nemînî   b- ez ê jî bi we re werim
 3- Heke hûn biçin pirtûkxaneyê   c- em ê bigihêjin civînê
 4- Heke ez karê xwe zû biqedînim   d- ez ê biçim ber deryayê
 5- Heke berf bibare   e- ez ê alîkariya te bikim
 1   2   3   4   5

e

2- Hevokan li gorî wêneyan tamam bikin.

- 1- Ew dîkin _____
 2- Rodî dîke _____
 3- Evîn dîke _____
 4- Dilşa dîke _____

Beşa 4 : Duh

Rûpela 44 an

- Te duh çî kir?
- Azad çû pirtûkxaneyê
- Geşt û seyran

A- Te duh çî kir?

Ez duh çûm pêşaneyê wênesaz FeWZÎ Bilge

Min duh li filmê "Ax" temaşe kir.

Ez duh başdarî civîna xwendeharan bûm

Min duh nameyek ji meta xwe re nivîsî

Ez duh di civînê de peyivîm

Dema Boriya Têdeyi

(Li gorî Lêkerên negerguhêz)

Lêker   Rayeka dema borî   Kirde   Pêveber

Çûn

Çû	Ez	Çûm	
		Tu	Çûyî
		EW	Çû
		Em	Çûn
		Hûn	Çûn
		Ew	Çûn

44

Rûpela 45 an

Dîlan Rojda, te duh çi kir?

Rojda Min duh li filmê "Ax" temaşe kir.

Min gelekî ji wî filmî hez kir.

Dîlan Bi rastî? Ez jî dixwazim li wî filmt temaşe bikim.

Rojda Te duh çi kir?

Dîlan Ez çûm Hêwana Sumerparkê.

Ez li pêşaneyê wênesaz Fewzî Bîlge geriyam.

Rojda Kêfa te ji wêneyên wî re hat?

Dîlan Belê, min ji wan hez kir. Ez bi wî re li ser wênesaziyê peyivîm. Min ji Wî re qala wêneyên xwe kir.

Wî xwest wêneyên min bibîne. Ez ê sibê wêneyên xwe ji wî re bibim.

Rojda Pir baş e.

Diyar Diyar, tu duh çima nehatî? Me rojke pir xweş derbas kir.

Hêlîn Ez bi bavê xwe re çûm gund, ji bo wê ez nehatim. We çi kir? Em berî nîvro çûn Şaredariya

Baxlarê, me li gotûbêjê guhdarî kir.

Diyar Gotûbêj çawa bû?

Hêlîn Gelekî xweş bû. Beşdar li ser wêjeya nûjen a kurdî peyivîn. Em piştê jî çûn sînemayê, me li filmê "Dol" temaşe kir. Ew jî gelekî serkeftî bû. Me piştê bi hev re şîv xwar û her kes çû mala xwe.

Diyar Xweziya min bi dilê we.

Dema Borî (Li gorî Lêkerên gerguhêz)

Lêker Rayeka

dema borî Kirde Bireser Pêve ber

xwarin Xwar Min

sêv

xwar / nexwar

(yekjimar)

Te

Wî

Wê

Me

xwarin / nexwarin

(pirjimar)

We

Wan

1- Kê çi kir?

1- _____ li filmê "Ax" temaşe kir.

2- _____ çû Hêwana Sumerparkê.

3- _____ bi Fevzî bîlge re peyivî.

4- _____ bi bavê xwe re çû gund.

5- _____ li gotûbêjê guhdarî kir.

Rûpela 46 an

1- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.
 Duh ez serê sibê zû_____ (rabûn). Min xwişka xwe hişyar
 _____ (kirin) û me bi hev re taştê_____ (xwarin). Min
 firaqên qirêjî_____ (şuştin). Xwişka min jî nava malê
 _____ (malaştin). Piştî, em bi hev re_____ (derketin).
 Xwişka min_____ (çûn) dibistanê. Min jî rojnameyek
 _____ (kirin) û ez ber bi kargeha xwe ve_____
 (meşîn). Ez saet di heştan de_____ (gihastin) kargehê. Min
 Rojname_____ (xwendin). Saet di heşt û nîvan de min bi dest
 Xebatê_____ (kirin). Saet di pêncan de min karê xwe
 _____ (qedandin) û ji kargehê_____ (derketin). Ez
 _____ (çûn) Kuçeya Hunerê. Min hevalên xwe_____ (dîtin). Ez saet di heştan de
 _____ (gihastin) malê. Xwişka min li malê _____ (bûn). Me bi hev re li televîz-
 yonê temaşe_____ (kirin). Ez saet di dozdehan de_____ (raketin).

 Ez duh di saet çaran de ji dibistanê_____ (derketin). Ez li
 serwîsê siwar_____ (bûn) û_____ (çûn) malê. Dema
 ku ez_____ (gihastin) malê, min hinekî bêhna xwe
 _____ (vedan). Piştî min spartekên xwe _____
 (çêkirin). Piştî ku min spartekên xwe_____ (qedandin), min
 Şîv amade_____ (kirin). Xwişka min saet di heştan de
 _____ (hatin) malê. Me bi hev re Şîv_____ (xwarin) û
 li televîzyonê temaşe _____ (kirin). Ez saet di yazdehan de_____ (raketin).

2- Hevokan bi lêkeran temam bikin.

- 1- Sînemê duh sibeyê firaqên qirêjî_____
- 2- Sînemê li kargehê rojname_____
- 3- Sînemê li Kuçeya Hunerê hevalên xwe _____
- 4- Sînem saet di heştan de_____ malê.
- 5- Zelal bi serwîsê _____ malê.
- 6- Zelalê spartekên xwe_____ û şîv_____
- 7- Zelal saet di yazdehan de _____

Li gorî bireserê kişandina lêkerên gerguhêz

Lêker	Kirde	Bireser	Pêveber
dîtin	Te	ez	dîtîm
	Min	tu	dîtî
	Wan	ew	dît
	Wê	em	dîtîn

Me hûn dîtîn
Wî ew dîtîn

Nivîs

Te duh çi kir?

Rûpela 47 an

3- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.

Stran / Nesrîn

Te ez _____ (kuştin)

Te ez _____ (kuştin)

Dilê min dixwaze te bibîne Kulfîlka sor û şînê

Te ez pîr _____ (Kirin) lê dînê

Te ez pîr _____ (kirin) lê dînê

4- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.

1- Min duh xwişkên xwe _____ (dîtîn).

2- Ez bi Mizgînê re _____ (meşîn).

3- Waneya me saet di pêncan de _____ (qedîn).

4- Min duh êvarî rojname _____ (ne/xwendin).

5- Zozanê duh cilên xwe _____ (şûştin).

6- Me saet di nehan de Şîv _____ (xwarin).

7- Te name _____ (nivîsîn)?

8- Te ez _____ (ne/dîtîn)?

9- Delalê Rohat _____ (vexwendin).

10- Me ji bo taştê hêkerûn _____ (çêkirin).

11- Ew _____ (hilkişîn) ser darê.

12- Ez duh _____ (ne/çûn) dibistanê.

13- Em deh sal berê _____ (hatin) Stenbolê.

14- Zelal ji ser darê _____ (ketin).

15- Min ji Zelalê hez _____ (Kirin).

5- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.

Pêkenok

Rojan rojekê _____ (çûn) malekê, _____ (bû) mêvan. Kevaniya malê

Ji wî re şorbe _____ (çêkirin) û _____ (danîn) ber. Lê kevçî ji bîr

_____ (Kirin). Rojanî _____ (dîtîn) ku kevçî tune ye, _____

(Gotin):

- Xwişkê, xwişkê! Ji kerema xwe re kêrê bîne!

- Gelo tu yê bi kêrê çi bikî?

- Ez ê guhê xwe jê bikim û bi wî şorbeyê vexwim.

Rûpela 48 an

Ez duh çûm pirtûkxaneyê. Min du pirtûkên çîrokan wergirtin. Ez ê wan bixwînim. Meha çûyî jî min sê pirtûk xwendin. Pirtûkeke bi navê "Çîrokên Gelêrî" hebû. Gelekî kêfa min ji wê re hat. Di wê pirtûkê de der barê Ristemê Zal de çîrokek hebû. Ew çîrok pir balkêş bû. Di vê çîrokê de lehengiya Ristemê Zal pir kêfa min anî. Mirov bi çîrokên wiha dilşad dibe. Wekî din jî gelek çîrokên xweş di vê pirtûkê de hebûn.

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Azad duh çû kuderê?

2- Wî çend pirtûk wergirtin?

3- Wî meha çûyî çend pirtûk xwendin?

4- Kêfa wî ji kîjan pirtûkê re hat?

5- Kêfa wî ji kîjan çîrokê re hat?

Rûpela 49 an

Çiya Rojbaş Dilhat, tu duh li ku derê bûyî?

Dilhat Rojbaş hevalê Çiya, ez duh hevalan re çûm ser: Kela Wanê. Te çima gazî min nekir?

Dilhat Min telefonî malê kir, lê tu ne li malê bûyî.

Çiya Xem nake, geşta we çawa derbas bû?

Dilhat Gelekî xweş bû. Em serê sibê zû rabûn. Em bi erebeya Reşo çûn.

Çiya Reşo jî hat?

Dilhat Belê, ez, Reşo, Gulê, Demhat û Fatê em bi hev re çûn. Em zû gi-hîştin wê derê. Me ji xwe re cihekî

Xweş dît û li wir rûniştin. Me taştêyêxwe xwar. Dûre, em hil-kişiyên ser kelê. Ji ser kelê bajarê Wanê pir xweş xuya dike. Li wir hin zarok hebûn. Wan ji me re qala dîroka Kela Wanê kir. Me gelek wêne kişandin. Paşê em daketin jêr, me firavîn xwar.

Çiya Noşîcan be, we çi xwar?

Dilhat Me bi xwe re masî birin û li ser manqelê biraştin.

Çiya We paşê çi kir?

Dilhat Paşê jî Demhat li tembûrê da û me li ber govend girt. Roja me pir xweş derbas bû.

1- Pirsên li jêr li gorî diyalogê bibersivînin.

1- Dilhat û hevalên xwe çûn ku derê?

2- Ew bi çi çûn?

3- Wan piştî taştê çi kir?

4- Kê ji wan re qala dîroka Kela Wanê kir?

5- Ji ser kelê dîmenê bajêr çawa bû?

6- Di firavînê de wan çi xwar?

7- Wan li ber çi govend girt?

Rûpela 50 an

A- Xebata li ser peyvan

1- Lêkerên li jêr li gorî dema borî bikişînin û di cihê rast de bi cih bikin.

civîn lîstin raketin rûniştin westîn sekinîn çêkirin

kirin çûn
vegerin
vêxistin gerîn
raxistin
ketin

Pêr, ez bi hevalên xwe re _____ seyranê. Em serê sibê zû li ber Deriyê Ri-Hayê _____ û bi siwareyê çûn.

Em li cihekî bi dar û ber _____ . Me berikek _____ û em _____
Zinar agir _____ û çay _____ . Me taştê amade _____ . Piştî
taştê em li derdorê . Piştê me bi gogê Ferhat û Arda _____ avê.
Em berêvarkî _____ malê. Rojeke pir xweş bû. Lê ez pir _____
lewre jî ez zû _____

B- Xwendin

Rojan çû muzeyê

Ez roja yekşemê çûm muzeyê. Bavê min ez birim muzeya bajêr. Me di muzeyê de tiştên gelekî balkêş dîtin. Li muzeyê pêşaneya tiştên kevn û dîrokî hebû. Di pêşaneyê de tiştên mîna qafik, tasik, destar, derzî û tevşo hebûn. Tiştê herî balkêş, xemlên jinan bûn. Xişirên zîvîn û zêrîn gelekî xweşik bûn. Gerîndeyê muzeyê ji me re qala şaristanî û serdemên berê kir. Di muzeyê de hinek kevir hebûn, li ser wan jî hinek nivîsên cihêreng hebûn. Me tu tişt ji wan nivîsan fêhm nekir. Bavê min got, "Ev nivîsên bizmarî ne." Li ber her nivîsê jî wateya wê hebû. Ez bi vê serdanê hînî pir tiştan bûm.

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Rojan roja yekşemê çû ku derê?

2- Kê ew bir muzeyê?

3- Li muzeyê pêşaneya çi hebû?

4- Herî zêde çi bala wî kişand?

5- Kê qala şaristanî û serdemên berê kir?

6- Li muzeyê nivîsên çawa hebûn?

Rûpela 51 an

Dilan çû seyranê

Pêr, em bi malbatî çûn geşt û seyranê. Em ne bi tenê bûn, mala xaltîka min jî bi erebeya xwe hatin. Em çûn ber Çemê Dîcleyê. Geşta me gelekî xweş bû. Hewa pir xweş bû. Em serê sibê zû ji malê derketin û bi erebeyê çûn. Ji ber vê yekê jî me cihekî xweş bi dest xist û em rûniştin.

Cihê me bi dar û ber bû û nêzîkî avê bû. Li wê derê kaniyek hebû, ava wê pir cemidî bû. Me tiştên xwe ji erebeyê danîn, me berikek raxist, mînderên xwe jî danîn ser berikê û em rûniştin. Bavê min ji me re hêlekanek çêkir. Bi me re gog jî hebû.

Hinekan dest bi amadekirina taştê kir. Hinekan jî agir vêxist. Heçî em zarok bûn, kesî ji me tu kar nexwest. Heta ku xwarin amade bû, em li derdorê geriyan. Piştî demeke kurt taştê amade bû. Me taştêya xwe xwar. Piştê me hemûyan bi hev re bi gogê lîst. Paşê xaltîka min û hevserê wê goşt amade kir, bavê min û diya min jî manqel vêxist. Goşt danîn ser manqelê û me di firavînde de goşt xwar. Me dîsa bi topê lîst û em li

hêlakanê siwar bûn. Sîdar û Tacdîn ketin avê. Bi Apê Hogir re nîk hebû. Piştî nîvro wî û bavê min li ber çêmasî girtin û li ser manqelê masî biraştin û me jî goştê masiyan xwar. Çêja goştê masiyan pir xweş bû. Em berêvarî vegeyriyan malê. Rojêke pir xweş bû. Lê em pir westiyar, lewre jî em zû raketin.

2- Bersiva van pirsên li jêr bide.

1- Ew kengî çûn geşt û seyranê?

2- Ew çûn ku derê?

3- Ew li cihekî çawa rûniştin?

4- Zarokan heta xwarinê çi kir?

5- Kê ji zarokan re hêlekan çêkir?

6- Wan di firavînê de çi xwar?

7- Piştî firavînê Sîdar û Tacdîn çi kir?

8- Kê masî girtin?

9- Ew kengî vegeyriyan malê?

10- Ew çima zû raketin?

51

Rûpela 52 an

c- Bikaranîna zimên

1- Hevokên li jêr bixin forma boriya têdeyî.

2- Em li ber deryayê dimeşin.

3- Tu bi ku ve diçî?

4- Hûn ê li ku derê bimînin?

5- Ez ê pirtûka Rênas Jiyanî bixwînim.

6- Ez ê nameyekê binivîsim.

7- Ez ranakevim.

8- Tu çima naçî?

2- Hevokên li jêr sererast bikin.

1- ez / mail / gihaştin / saet heftan /

2- rojname / xwendin / ne / min

3- mail / firavîn / xwarin / min

4- hatin / ne/ duh / Rojan / dibistsn

5- heval / xwe / dîtin / duh / min

6- Arda / balafir / çun /Amed

3- Stran

Malan bar kir lê lê

Çûne waran lê

Dînê lê dînê lê dînara min

Goştê me xwar lê lê

Mişk û maran lê

Keçê lê rindê lê bermaliya min

52

Rûpela 53 an

4- Çîroka Keçel û Apê

Li gundekî yekî keçel..... (hebûn) û sêwî ..... (bû). Ew li bal Apê xwe dima. Keçel yekî fêlbaz bû.

Rojekê keçel, bi apê xwe re ..... (çûn) nav zeviyan. Dem bû nîvro, keçelo birçî bû. Kêra apê xwe ..... (dizîn) û berê xwe da gund, çû cem jinapa xwe û ..... (gotin):

- Apê min got; "Biçe malê, ji jinapa xwe re bibêje bila gayê me şerjê bike, goşt bikelîne û ji me re bîne."

Jinapa wî bawer..... (ne/kirin). Îcar Keçel got:

- Tu ji min bawer nakî va ye ji te re kêra apê min û wî got:

- Bi vê kêrê şerjê bike.

Bi vî awayî jinapa wî ji wî bawer ..... (kirin) û ..... (rabûn) ga şerjê ..... (kirin). Goşt ..... kelandin) û ..... (dan) keçel, Keçelî ..... (rahiştin) çend nanên sêlê û berê xwe ..... (dan) nav ze-

viyan. Li ser zeviyan, apê wî gava ku di destê keçel de goşt û nanên sêlê ..... (dîtin), şaş bû û got:

- Keçel, ev goşt çi ye û te ji ku ..... (anîn)?

Keçelgot:

- Apo, gayê mala axê gund li ber mirinê bû, rabû şerjê kir û li gundiyan belav kir. Ev jî li para me ..... (ketin) û min anî.

Apê keçel ji vê gotina wî bawer kir û her duyan bi hev re goşt ..... (xwarin).

Êvarê gava ku----- (vegerîn) gund, jinapa Keçelo ji hevserê xwe re got:

- Mêro, ma te çima xwest em gayî serjê bikin?

Apê Keçelo got: - Gayê çi?

Jina wî got:

- Keçelî kêra te anî, ji min re wisa got û min jî şerjê kir.

Apê keçelo ..... (ne/zanîn) wê çi xweliyê li serê xwe bike, wî Keçel ji mala xwe ..... (qewirandin). ( )

53

Beşa 5 : Serborî

Rûpela 54 an

- Baran bariye
- Tu qet çûye Wanê
- Dema ku ...
- Dema em zarok bûn

A-Baran bariye

Bêhna axê tê. Duh bi şev baran bariye.

Hmm! Behneke xweş tê. Diya in xwarin çêkiriye.

Ez dereng mam. Film dest pê kiriye.

Xalê imn ji min re nameyek şandiye.

Dema boriya dûdar (Li gorî Lêkerên negerguhêz)

Lêker	Kirde	Forma dema boriya têdeyî	Qertafên dema boriya dûdar	Pêveber
	Ez	çûm	e	çûme / neçûme
	Tu	çûyî	(y)e	çûye / neçûye (çûyîye / neçûyîye)
	Ew	çû	ye, iye	çûye / neçûye
Çûn	Em	çûn	e	çûne / neçûne
	Hûn	çûn	e	çûne / neçûne
	Ew	çûn	e	çûne / neçûne

54

Rûpela 55 an

Pelîn ji duçerxeyê ketiye

Dîlan Dayê, xêr e? Dengê te nexweş tê.

Dilşa Qet nepirse keça min. Pelîn ji duçerxeyê ket, piyê wê şikest.

Dîlan Wer mebêje! Hûn niha li ku derê ne? Êşa wê pir heye?

Dilşa Niha baş e. Em çûn nexweşxaneyê, bijîşkî piyê wê xist cilsê. Em vegeriyan malê.

Dîlan Ez jî niha tîm malê.

Azad Dîlan, xêr e? Tu xemgîn xuya dikî?

Dîlan Qet mepirse. Niha diya min li min geriya, Pelîn ji duçerxeyê ketiye, piyê wê şikestiye.

Azad Derbasî be. Diya te ew biriye nexweşxaneyê?

Dîlan Belê, ew çûne nexweşxaneyê. Bijîşkî piye wê xistiye cilsê. Ew niha jî vegeriyan malê. Divê ez jî biçim malê.

Azad Ez jî bi te re werim.

Dîlan Baş e, ka em biçin.

1- Hevokên bi dema boriya têdeyî û yên bi dema boriya dûdar hatine nivisandin bidin ber hev.

Dilşa

Pelîn ji duçerxeyê ket.

Piyê wê şikest.

Mîn ew bir nexweşxaneyê.

Em vegeriyan malê.

Dîlan

Pelîn ji duçerxeyê ketiye.

Piyê wê şikestiye.

Diya min ew biriye nexweşxaneyê.

Ew vegeriyan malê.

Li gorî lêkerên negerguhêz

Lêker	Kirde	Bireser	Pêveber
	Min		xwendiyê / nexwendiyê (yekjimar)

	Te		
xwendin	Wî/wê	pirtûk	
	Me		
	We		xwendine / nexwendine (pirjimar)
	Wan		

55

Rûpela 56 an

tu qet çûye Wanê?

Rojda Hêvinda tu qet çûye Wanê?

Hevind Belê ez par bi malbata xwe re çûm Wanê. Em li wir hefteyekê man. Tu?

Rojda Na, ez qet neçûme Wanê, ez pir dixwazim biçim.

Azad Dîlan te qet pirtûkên Dilawer Zeraq xwendine?

Dîlan Na, min qet pirtûkên wî nexwendine. Te xwendine?

Azad Belê, min pirtûka wî ya bi navê "Kakil" xwend. Pir xweş e, tu jî bixwîne.

Hêvî Serdil te qet li stranên Eyşe Şanê guhdarî kiriye?

Serdil Na, min qet li stranên wê guhdarî nekiriye. Te?

Hêvl Belê, kêfa min gelekî ji stranên wê re tê.

1- Pirsên li jêr bibersivînin.

1- Hêvind qet çûye Wanê?

2- Rojda qet çûye Wanê?

3- Dîlanê qet pirtûkên Dilawer Zeraq xwendine?

4- Azadî qet pirtûkên Dilawer Zeraq xwendine?

5- Serdilê qet li stranên Eyşe Şan guhdarî kiriye?

6- Hêviyê qet li stranên Eyşe Şan guhdarî kiriye?

Li gorî bireserê kişandina lêkerên gerguhêz

Lêker	Kirde	Bireser	Pêveber
	Te	ez	dîtine
	Min	tu	dîtiye
	Wan	ew	dîtiye
dîtin	Wê	em	dîtine
	Me	hûn	dîtine
	wî	ew	dîtine

56

Rûpela 57 an

Hîndarî

1- Hevokên li jêr bixin forma dema boriya dûdar.

1- Şerzan duh çû Midyadê.

2- Hogirî duh hevalên xwe dîtin.

3- Wan pêr civînek li dar xist.

4- Ew duh dereng hatin malê.

5- Diya min ji min re fistanek kirî.

6- Zelalê guldank şikand.

7- We bername amade kir?

8- Wê taştê xwar?

2- Hevokên li jêr bixin forma dema boriya dûdar.

Ez duh çûm sûkê. Min ji xwe re dêreyeke sor kirî.

1- Dîlan duh çûye sûkê. Wê ji xwe re dêreyeke sor kiriye.

Ez duh bi şev li malê mam. Min spartekên xwe çêkirin.

2-Azad -----

Wî -----

Ez duh bi şev li mala Rojdayê mam. Em pir dereng raketin.

3- Hêlîn -----

Ew -----

Min nameyek ji Ape xwe re nivsî. Min qala xabatên xwe kir.

4- Qencoyî-----

Wî -----

Min duh hevalên xwe dîtin. Me futbollîst lîst.

5- Serhatî, -----

Wan -----

57

Rûpela 58 an

C- Dema ku

Diyar Duh dema ku ez dicûm malê, min dît ku komek mirov li Parka Koşuyoluyê li hev civiyane.

Azad Gelo çima?

Diyar Komeke şanoyê lîstikek dilîst.

Azad Lîstikê qala çî dikir?

Diyar Lîstik li ser parastina xweza û dar û beran bû.

Azad Çend lîstikvan hebûn?

Diyar Sê lîstikvan hebûn. Di lîstikê de wan dixwest ku mirov ji bo pêşeroja xwe xwezayê biparêzin.

Lîstikê bal dikişand ser afatên ekolojîk. Kesên li derdorê jî bi baldarî lê temaşe dikir û bi çepikên xwe piştgirî dida wan.

Azad Himm, balkêş e.

Diyar Erê, bi rastî jî lîstikeke xweş bû. Lîstikvan jî pir bi serkeftî bi rola xwe radibûn.

1- Ji hevokên jêrîn ji bo yên rast stûna (r) ji bo yên çewt stûna (ç) xêz bikin.

Hevok r ç

1 Duh dema ku Diyar diçû malê, rastî hevalên xwe hat.

- 2 Lîstik li ser parastina xweza û dar û beran bû.
- 3 Lîstikvanan dixwest ku mirov xwezayê biparêzin.
- 4 Temaşevanan bi dirûşman pistqirî dida lîstikê.
- 5 Lîstik qet ne xweş bû.
- 6 Lîstikvan serkeftî bûn.

Dema boriya berdest (Li gorî lêkerên negerguhêz)

Lêker	Qertafa dema niha	Rayeka dema borî	Kirde	Pêveber
		çûm		Ez diçûm / nediçûm
		çûyî	Tu	diçûyî / nediçûyî
		çû	Ew	diçû / nediçû
çûn	di			
		çûn	Em	diçûn / nediçûn
		çûn	Hûn	diçûn / nediçûn
		çûn	Ew	diçûn / nediçûn

58

Rûpela 59 an

2- Di axaftina li jêr de binê lêkerên bi dema boriya berdest xêz bikin.

Pelîn Îro di dersê de mamoste pir hêrs bû û bi xwendekaran qarî.

Dilşa Çima?

Pelîn Dema wî wane vedigot, tu kesî li wî guhdarî nedikir. Hin zarokan li hev didan, hin ji wan dipeyivîn.

Keçekê stran bi dengê bilind digot, yekê wêne xêz dikir. Du kurikan ji jêbir diavêtin hev.

Dilşa Te çi dikir?

Pelîn Min jî li hevalên xwe dinêrî.

Dilşa Pir şerm e. Divê hûn li mamosteyê xwe guhdarî bikin.

3- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema boriya berdest bikişînin.

1- Dema ez ji malê derketim, baran ____ (barîn).

2- Dema ew -----(çûn) malê, rastî

birayê xwe hat.

3- Zarokan li kuçeyê goga piyan ____ (lîstin).

4- Dema em li nava bajarê Stenbolê ____ (gerîn), me riya xwe winda kir.

5- Dema ez ji xewê hişyar bûm, dayika

min taştê amade (kirin).

6- Dema gundiyan li ber çêr kinc ____ (şûştin), lehî rabû.

7- Dema wê duçerxe -----(ajotin) ket xwarê.

8- Gava wî dar----- (birîn), notirvanan ew girt.

9- Dema apê min hat, me Şîv----- (xwarin).

10- Dema min ew dît, wê zaroka xwe ____ (birin) nexweşxaneyê.

Li gorî lêkerên negerguhêz

Kirde   Bireser   Pêveber

Min
Tu
Wî/Wê çîrok digot / digotin
Me
We
Wan
59

Rûpela 60 an

D- Dema em zarok bûn

Dîlan Dema em zarok bûn, me lîstikên gelek xweş dilîstin.

Narîn Erê, em tim li derve bûn, em heta derengiya şevê li kuçeyan digeriyan.

Rojda We qet lîstika "Gupê" dilîst?

Narîn Nayê bîra min. Ew çawa bû?

Yekî digot "Yek, du, sê, gup!" Piştî dengê "gup", her kesî devê xwe digirt û bêdeng dima.

Lîstikvanê pêşiyê ji bo kenandina lîstikvanan tevdigeriya. Dema ku yek dikenî, ji lîstikê derdiket.

Dîlan Ew lîstik tê bîra min. Lê me herî zêde lîstika "Tepê" dilîst. Yek ji me dibû mak û yên din direviyan.

Mak jî dida pey wan. Dema ku mak destê xwe li yekê dixist, digot; "Tepa min li te" û direviya.

Narîn Ez herî zêde bêriya çîrokan dikim. Dapîra min bi şev ji me re çîrok digotin. Xwezî li wan rojan.

1- We di zaroktiya xwe de kîjan lîstik dilîstin?

2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema boriya berdest bikişînin.

Dema em zarok bûn di sersalê de, em

serê sibehê li hev----- (civîn).

Yek ji me ----- (bûn) "Kose". Yek

jî ----- (bûn) "Bûk". Kose û Bûk

_____ (ketin) milên hev û zarokên

din jî ----- (dan) pey wan, mal bi

mal ----- (gerîn). Li her malê,

bûk û kose demekê----- (reqisîn). Zarokan ji maliyan re _____ (gotin);

"Serê salê, binê salê

Xwedê kurekî bide vê malê"

Maliyan basteq, mewîj, benî, dendik û

nok ----- (dan) wan.

Dema ku I Gava ku ... (Demên Borî)

Dema ku ez diçûm malê, baran dibarî. (O. B. Berdest) (O. B. Berdest)

Gava ku ez derketim derve, berf dibarî. (O. B. Têdeyî) (O. B. Berdest)

Dema ku em diçûn malê, me qeza kir. (O. B. Berdest) (O. B. Têdeyî)

Rûpela 61 an

Li Gund

Zarukatiya min li gond desbas bû. Ew roj pir xweş bûn. Ez niha bêrya wan rojan dikim. Em ji sere sibehê heta êvarê li derve bûn. Em li kûçe û kolanan digeriyan, me bi hev re dilîst. Me havînan di golê de avjinî dikir.

Em sibehê zû radibûn û me taştê dixwar. Birayên pez dibir mêrgan. Ez jî pirî caran bi wan re diçûm. Hin şivanên gund gelekî xweş li bilûrê dida. Me bi kêfxweşî guhdariya wan dikir. Carinan jî ez bi bavê xwe û apê xwe re diçûm ser zeviyan. Li zeviyan cotyaran cot dikir û in jî li wan temaş dikir. Xwişk û dotmamên min diçûn bêryê ê li wir didotin. Carina Xwişka min ez jî bi xwe re dibirim. Diya min jî şîr mast, to û penêr çêdikirin. Çêja wan gelekî xweş bû. Hê jî tehma wan di bin zimanê min de ye. Ez gelekî bêriya şevbuhêrkan dikim. Şevên zivistanê gundî li hin malan kom dibûn. Carinan hin dengbêjan kilam digotin û şev xweştir dibûn. Ew roj tu carî ji bîra min naçin.

3- Hevokan bi lêkeran tamam bikin.

- 1- Zarokên gund heta êvarî-----
- 2- Zarokan havînan di golê de-----
- 3- Şivanan li ber pêz li bilûrê-----
- 4- Keçên gund-----bêriyê-----
- 5- Jinên gund ji şîr mast, to û penêr -----
- 6- Dengbêjan di şevbuhêrkan de -----

Nivîs

Hûn jî der bare zarokatiya xwe de nivîsekê binivîsin.

Rûpela 62 an

Spartek

A- Xebata li ser peyvên

1- Navdêrên li jêr li rex wateyên wan binivîsin.

Mêrg- mewîj - zevî – bêrîvan- şivan – hevsengî- xweza- cotyar

- 1- Çandiyar -----
- 2- Kesên ku pez didoşin-----
- 3- Kesên ku diçin ber pêz -----
- 4- Tiriyê hişk-kirî -----
- 5- Sirûşt, tebîet -----
- 6- Cihê bi giha, çêregeh-----
- 7- Cihê çandiniyê -----
- 8- Hevkêşe -----

B- Blkaranîna Zimên

1- Beşên hevokê bigihînin hev.

1- Dema diya min stranên dawetê digotin	a- bavê min radibû nimêjê.
2- Dema berf dibariya	b- zarok vedigerîn malê.
3- Dema pirîka min çîrok digotin	c- em di xew re diçûn.
4- Dema ku havîn dihat	d- şivanan pez dibir zozanan.
5- Dema ku mele bang dida	e- her kes radibû govendê.
6- Dema tarî diket erdê	f- zarokan berfemêr çêdikir.

1   2   3   4   5   6

e

62

Rûpela 63 an

2- Di axaftina li jêr de lêkeran li gorî dema boriya berdest bikişînin.

Rojda Cejnên niha qet ne xweş in. Xwezî bi cejnên berê.

Dîlan Bi gotina te ye. Dema em zarok bûn, cejn pir xweş derbas ..... (bûn).

Rojda Beri cejnê du sê rojan diya min em ..... (birîn) sûkê ji me re kincên nû (kirîn).

Dîlan Belê, rojên cejnê em sibehê zû ..... (rabûn) û piştî
taştê me destên mezinan ..... (ramûsandin). Wan jî em maç ..... (kirin) û pere .....
(dan) me.

Rojda Piştê jî em ji malê ..... (derketin), ... (çûn) malên cîranan û me şekir berhev----
-(kirin).

Dîlan Mixabin, bavê min destûr ..... (ne/dan) min. Ez ..... (ne/çûn) nav malan. Lê gelek
mêvan ..... (hatin) mala me û ez bi vê yekê şa ..... (bûn).

Rojda Bi rastî jî ez bêriya wan rojan dikim.

3- Lêkerên li jêr li gorî dema boriya dûdar bikişînin.

Ez piştî deh salan li gundê zaroktiya xwe me. Li gund gelek tişt----- (guherîn), kêmtîşt wekî berê (man).

Gund hema bêje kavi û weran _____ (bûn). Xaniyê ku tê de mezin bûm----- (hilweşin), li gund ciwan
_____ (ne/man), hemû----- (çûn) bajarên mezin. Serjimêra gund pir kêmtîşt _____ (bûn). Ev rewş min gelekî
xemgin dike.

Beşa 6 : Rojên berê

Rûpela 64 an

Serpêhatî - Bûyereke Ji Dîrûkê - Kesayetiyeke - Çîrok

A – Serpêhatî

Wegere li welatê

Navê min Hêvî ye, ez ji Amedê me, lê ez li bajarê Stenbolê mezin bûme. Min ji mêj ve dixwest ez welatê
xwe bibînim, lê heta vê havînê ew derfet bi dest neket. Vê havînê ez tevî sê hevalên xwe çûm welêt. Em li
gelek cihan geriyan, me gelek cihên xweş dîtîn, ez pir kêfxweş bûm. Roja şemiyê em bi balafirê çûn Amedê.
Ji esmanan bajar pir xweş xuya dikir. Tiştê serê pêşîn bala mirov kişand, sûrên Amedê bûn.

Li balafirgehê dotmam û pismamên min em pêşwazî kirin. Em çûn

mala apê min. Roja yekşemê zarokên apê min em li cih û warên dîrokî yên Amedê gerandin. Gelek cihên
dîrokî li wir hene. Minareya Çarling û Pira Dehderî gelekî balkêş bûn. Roja duşemê em bi otobusê çûn
Heskîfê û em hilkişiyar cihê herî bilind ê bajêr û me li derdorê temaşe kir. Dîmenê ji wir pir xweş bû. Piştê
me li ber avê firavîn xwar. Em li firoşgehên kevn geriyan. Wê şevê em li wir li otelê man.

Roja sêşemê em çûn Midyadê û em li cih û warên dîrokî geriyan. Midyad bajarekî pirçandî ye. Mirovên ji
qewm û baweriyên cuda bi hev re dîjin. Wê êvarê em derbasî Mêrdînê bûn, êvaran Mêrdînê pir xweş xuya
dikir. Mêrdîn li ser girekî ava bûye. Avahiyên Mêrdînê bi piranî dîrokî ne. Em li wir jî çûn Dêra Zehferan.

Roja pêncşemê gera me bi dawî bû. Em zivîrîn Amedê û em çûn Sûka Şewitî. Me ji heval û hogiran re hinek
diyari kirîn. Paşê me li Kirklar Dagî firavîn xwar. Ji wir Baxçeyê Hewselê pir xweş xuya dikir. Roja yekşemê
serê sibehê me ji mazûvanên xwe xatir xwest. Em çûn balafirgehê û vegeriyan Stenbolê.

Hin lêkern hevedudanî

xuyakirin Bajarê Amedê ji balafirê pir xweş xuya dike.

bidestxistin   Me bi têkoşînê mafên xwe bi dest xistin.
 mezinbûn   Zozan li Sêrtê mezin bûye.
 kêfxweşbûn   Ez bi hatina te kêfxweş bûm.
 pêşwazîkirin   Me ew li ber dêrî pêşwazî kir.
 bidawîbûn   Civîna me dereng bi dawî bû.
 xatirxwestin   Bavê min xatir ji me xwest û çû.

64

Rûpela 65 an

1- Peyvên li jêr bigihînin wateya wan.

1- derfet	a- malovan
2- balafir	b- tarîxî
3- bawerî	c- cihê
4- dîrokî	d- Îman
5- dîmen	e- xuyang, menzere
6- cuda	f- teyare
7- diyarî	g- delîve, Îmkan
8- mazûvan	h- xelat, hediye

1   2   3   4   5   6   7   8

g

2- Ji hevokên jêrîn ji bo yên rast stûna (r) ji bo yên çewt stûna (ç) xêz bikin.

1- Hêvî li Amedê mezin bûye.
 2- Ew vê havînê çû Amedê.
 3- apê wî ew pêşwazî kirin.
 4- ew pêşî çûn Mêrdînê.
 5- wan li Heskîfê li ber avê firavîn xwar
 6- Midyad bajerekî pirçandî ye.
 7- ew roja pêncşemê wegerîn Stenbloê.

Ravekên rêzîn

Em li cih û warên dîrokî yên Amedê gerandin.
 Ew hilkişiyên cihê herî bilind ê bajêr.
 Em çûn rniqçeftga bajêr a mezintirîn.
 Keça apê min ê mezin li bajêr dijî.
 Keça xalê min a biçûk diçe zanîngehê.
 Hevalên birayê min ên dibistanê gelekî ji wî hez dikin.

3- Cihên vala bi veqetandekan dagirin.

1- Mijara filmê dawîn----- Behman Qubadî balkêş e.
 2- Ferhengê Zana Farqînî ----- Kurdî-Tirkî pir bi kêrî min hat.
 3- Guharên dayika min -----zêrîn winda bûne.
 4- Birca Belek----- li Cizîrê kavi bûye.
 5- Çiyayên welatê me ----- berz û bilind hêjayî dîtinê ne.

Nivîs

Hûn jî serboriyê xwe binivîsin.

Rûpela 66 an

B- Bûyereke ji dîrokê

Di 16ê adara 1888an de balafirên Iraqê bi çekên kîmyawî êrîşî bajarê helebçeyê kir. Di encama vê îrîşê 6 hezar û 350 kesî jiyane xwe ji dest da. Berî vê kumkûjê di navbera Iraqê û Îranê şer hebû. Pêşmergeyên kurd ku li dijî rejîma Sedam şer dikir helebçê Înap û Ducayde bi dest xistin. Li ser vê yekê rehîma Beasê ku li hemberî hêzên kurd di tengasiyê de bû dest bi operasyoneke berireh kir. Nave operasyonê jî Enfal bû. Balafirên şer ên Iraqê dû rojan bi ser Helebçeyê de jehr rijand. Di 19ê gelawêjê de di navbera Iraq û Îranê agirbest pêk hat û rejîma Sedam êrîşên xwe yên li ser kurdan zêde kirin. Leşkerên Sedam careke din berê xwe da Helebçeyê û êrîş ser gel kir. Di vê operasyona ku bi rojan dom kir de jî 200 kesî jiyana xwe ji dest da. Kumkujiya Helebçeyê di dîroka kurdan de bûyera herî disoj e.

1- Hemwateyên peyvên li jêr di nivîsê de bibînin û li bin wan binivîsin.

Sîleh / hicûm/ tevkujî /dorfireh / pevçûn / qewam / şersekinan

Çek /

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Komkujiya Helebçeyê kengî pêk hat?

2- Di komkujiyê de çend kesan jiyana xwe ji dest da?

3- Navê operasyona komkujiyê çi bû?

4- Di 19ê gelawêjê de di navbera kîjan welatan de agirbest pêk hat?

Cînavka girêkî "ku"

Gotûbêja ku em duh beşdar bûn, der barê wêjeya nûjen de bû.

Min ev nameya ku te ji min re nivîsî, deh caran xwend.

Hevalê ku tu li bendê yî îro nayê.

Hinekan gustîla ku te diyarî min kir dizî.

Hîn lêkerên hevedudanî

êrîşkirin   Tu çima êrîşî min dikî?

şerkirin   Duh du kesan bi hev re şer kir.

Pêkhatin   Di sedsala bîstan de şerên giran pêk hatin.

pevçûn   Ez û hevalê xwe em pev çûn. .

Nivîs

Bûyereke ku li gorî we girîng e binivîsin û di fêrgehê de pêşkêşî hevalên xwe bikin.

66

Rûpela 67 an

c- Kesayetiy

Feqiyê Teyran

Ne ba yî, ne baran î Ne lêmişt î, ne nar î

Hunerê giran î, şemala dilan î Teyrê goman î, dengbêjê jaran î

Feqiyê Teyran xwe wekî helbestvanê jar û bindestan bi nav kiriye. Wî helbestên xwe bi zimanê gel nivîsandine. Li gorî baweriya hin mirovan Feqiya Teyran bi zimanê teyran dizanî. Li ser vê yekê gelek çîrok

jî hene. Lewre wl ev nav li xwe kiriye. Ew di sala 1563'yan de li Miksê hatiye dinyayê. Di helbesta "Dilora" de wiha gotiye:

Mîm û Hê heftê felek çûn

Ji hîcretê dewran gelek çûn

Sal hezar û çil û yek çûn

Feqiya Teyran di helbestên xwe de nasnavê "Mîm û Hê" bi kar aniye. Li gorî vê helbestê, Feqiyê Teyran dema

ku ev helbest nivîsandiye 70 salî bûye û sal jî 1041 'ê koçî (1631 'ê mîladî) ye. Dîroka mirina wî ne diyar e. Helbestên Feqiyê Teyran ên herî zêde gel bi wan dizane "Ey av û av" û "Ay dîlberê" ne. Ev her du helbest jî bûne stran û

li gel jî belav bûne.

Ay Dîlberê

Ey dîlberê wey dîlberê

Feryad ji destê keserê

Avek ji ava kewserê

Wêran ez im malê'm xirab. Arif Sevinç / Feqiyê Teyran

Persên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Feqiyê Teyran kengî û li ku derê hatiye dinyayê?

2- Çima navê wî bûye Feqiyê Teyran?

3- Feqiyê Teyran xwe çawa bi nav kiriye?

4- Wî ji xeynî navê Feqiyê Teyran kîjan nav bi kar aniye?

5- Kîjan helbestên Feqiyê Teyran bûne stran?

Hin lêkerên hevedudanî

binavkirin

Gel ew wekî pêşeng bi nav kir.

nav li -----kirin

Min navê dayika xwe li keça xwe kir.

67

Rûpela 68 an

D – çîrok

Rovî û qijîk

Hebû tunebû, li welatekî qijikeke ehmeq û roviyekî xapînok hebû. Rojekê qijikê ji xwe re ji cihekî parçeyek penêr dîtibû. Penêrê xwe kiribû devê xwe û li ser guliyê darekê veniştibû. Di wê demê de rovî di wir re derbas dibû. Rovî dît ku qijikek li ser darê veniştîye û parçeyek penêr di devê wê de ye. Di cih de xwest ku qijikê bixapîne û wî penêrê ji wê bistîne. Rovî xwest ku qijik bipeyive û penêrê ji devê wê bikeve. Lewma jî wî bi gotinên xweş pesnê qijikê da. Li ser van gotinan gelekî kêfa qijikê hat. Ew bi gotinên rovî xapiya. Wê devê xwe vekir û penêrê ji devê wê ket. Rovî penêrê ji erdê rakir û xwar.

1- Di çîroka li jor de binê lêkerên di forma çîrok iya dema boriya têdeyî de xêz bikin.

2- Li gorî mînaka li jêr hevokan bigihînin hev.

Mînak

Diya min taştê amade kir. Ez hişyar bûm.

Dema ku ez hişyar bûm, diya min taştê amade kiribû.

1- Mamoste dest bi waneyê kir. Ez ketim fêrgehê.

Gava ku -----

2- Birayê min karê xwe qedand. Ez ji bajêr vegeriyam.

Dema ku -----

3- Xwarin nema. Ez gihîştim ser sifreyê.

Dema ku -----

4- Baran sekinî. Em derketin derve.

Dema ku -----

5- Gur ketin nav pêz. Şivan hişyar bû.

Dema ku-----

Çirokiya dema boriya têdeyî

Cînavk	Rayeka dema	-Tîpa alîkar	lêkera alîkar	Qertafên kesane	Çîroka dema boriya têdeyî
--------	-------------	--------------	---------------	-----------------	---------------------------

Ez				m	ketibûm / nehatibûm
----	--	--	--	---	---------------------

Tu				yî	ketibûyî / nehatibûyî
----	--	--	--	----	-----------------------

Ew				-	ketibû / nehatibû
----	--	--	--	---	-------------------

Em	ket	i	bû	n	ketibûn / nehatibûn
----	-----	---	----	---	---------------------

Hûn				n	ketibûn / nehatibûn
-----	--	--	--	---	---------------------

Ew				n	ketibûn / nehatibûn
----	--	--	--	---	---------------------

68

Rûpela 69 an

3- Lêkerên di nava kevanekê de bikin çirokiya dema boriya têdeyî.

Dendikê alûyê

Dayê ji zarokên xwe re alû -----

(kirîn). Wê alû -----(kirin) taseke

mezin u----- (danîn) ser maseyê. Wê

dixwest piştî şîvê wan li zarokên xwe parve bike.

Lawê wê Wanya, heta wê rojê qet alû ----- (ne/xwarin). Loma alûyan bala wî pir dikişand. Ew li dorhêla alûyan diçû dihat, dida lotikan, li wan dinihêrî û bêhn dikirin.

Wî hew dît ku di odeyê de bi tenê maye. Ma êdî kes dikare Wanya bigire! Hema rahişt alûyekê û bi carekê re avêt devê xwe. Dayê berî şîvê alû hejmartin. Yek kêmbû. Wê çû û ji mêrê xwe re got.

Mêrik, zarokên xwe li dora maseyê civandin û ji wan pirsî:

- Delaliyên min! Alûyek kêmbû, ma kê ji we xwariye?

Hemûyan bi hev re got:

- Na, me nexwariye.

Lê, rûyê Wanya weke xwînê sor -----(bûn) û wî got: - Na, min tiştê nebiriye.

Piştî van gotinan bavê zarokan axaftina xwe wiha domand:

- Kesê ku ew alû xwariye, helbet tiştêkî nebaş kiriye. Lê ji wê xirabtir jî tişt hene. Di alûyê de dendik heye. Kesê ku dendika wê bixwe, di nav rojekê de dimire. Tiştê herî xirab eve. Tirsa min ji vê yekê ye.

Rûyê Wanya zer bû û qîjînî bi wî ket:

- Na min dendik nexwar, min dendik di paceyê re avêt derve!

Hemû bi hev re kenyan, lê Wanya dest bi girî kir. (Tolstoy).

Lêker   ÇTroklya dema boriya têdeyî
(Kesên sêyem)

hatin	hatibû / hatibûn
xwestin	xwestibû / xwestibûn
kirin	kiribû / kiribûn
çûn	çûbû / çûbûn
bûn	bûbû / bûbûn
şûştin	şûştibû / şûştibûn
man	mabû / mabûn
avêtin	avêtibû / avêtibûn

69

Rûpela 70 an

Sparitek

A- Xebata li ser peyvan

1- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

Zêdekirin/ xuyakirin/ pevçûn /mezinbûn /xatirxwestin/ pêşwazîkirin/ bidawîkirin/ pêkhatin

1-ji ser birjên Amedê Pira Dederî-----

2- ez li navçeya Qoserê -----

3- me mêvanên xwe li balafirgehê-----

4- di vê sedsalê de hê jî li seranserê cîhanê bi dehan şer-----

5-Ciwaco Haco konsera xwe bi stirana *Zînê* -----

6- Adar ji diya xwe -----û çû.

7- duh xwendekarên Zanîngehê -----gelek ji wan birîndar bûn.

8- Qeyrana aborî hejmara bêkaran -----

2- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

çek êrîş komkujî buyer derfet dîrokî bawerî diyarî

1- Ji ber ku li gundan -----aborî kêr in, ciwanên gundan berê xwe didin bajaran.

2- -----Şerê Duyemîn ê Cîhanê bûye mijara gelek film û pirtûkan.

3- Bajarê Mêrdînê bajarekî -----ye.

4- Divê ez ji bo rojbûna hevala xwe -----bikirim.

5- Li gorî -----min tu neheqiyê li hevalên xwe dikî.

6- Erdheja Marmarayê ya sala 1999'an -----mezin bû.

7- Amerîkayê bi bombeya atomê -----Hîroşîma û Nagazakî kir.

8- Bikaranîna -----kîmyewî sêceke li dijî mirovahiyê ye.

70

Rûpela 71 an

B- Xwendin

Ez mame di nîkmete Xwedê de Kurmanc di dewleta dinê de Aya bi çi wechi mane mehrûm? Bilcumle ji bo çi bûne mehkûm?

Di nav helbestvanên kurd ên klasîk de yê herî navdar

Ehmedê Xanî ye. Piraniya kurdan navê wî bihîstîye. Ehmedê Xanî helbestvanê pêşî ye ku di helbestên xwe de qala dewleteke kurdî û rizgarbûna kurdan kiriye. Li gorî Eladîne Secadî, Ehmedê Xanî sertacê nivîskar û helbestvanên kurd e. Gelek kes jî wî wekî fîlozofekî kurd dibînin.

Ehmedê Xanî di sala 1651 'ê de hatiye ser rûyê cihanê; li gelek bajarên Kurdistanê xwendîye, paşê çûye bajarê Bazîdê, li wê derê medreseyek vekirîye û bûye mamosteyê zarokên kurd. Wî ji bilî kurdî bi farisî, erebî û tirkî jî dizanî. Li gorî agahiyan Ehmedê Xanî di sala 1707'an de li Bazîdê koça dawîn kiriye û gora wî li Bazîdê nêzî Qesra Îsheq Paşa ye. Niha jî ziyaretgeha gel e.

Berhemên wî yê navdar ev in; Mem û Zîn, Nûbara Biçûkan û Eqîda Îmanê. Ehmedê Xanî di hemû jiyana xwe de hewl daye ku bingeha perwerdehiya bi kurdî daye. Berhemên xwe yê bi navê "Nûbara Biçûkan" û "Eqîda Îmanê" jî ji bo perwerdehiyê nivîsandine. Di şahesera wî ya bi navê "Mem û Zîn" de her çiqas dabaşa evîna Mem û Zînê hebe jî bîr û ramanên wî yê der barê gerdûn, hebûn û mirovahiyê de tê de cih digirin.

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Ehmedê Xanî kengî hatiye cîhanê?

2- Eladîn Secadî der barê Xanî de çi gotîye?

3- Wî ji bilî kurdî bi kîjan zimanan dizanî?

4- Ehmedê Xanî di berhema xwe ya bi navê "Mem û Zîn" de li ser çi sekiniye?

5- Ehmedê Xanî pirtûka xwe ya bi navê "Nûbara Biçûkan" ji bo çi nivîsandiye?

Nivîs

Hûn jî der heqê kesekêlî de binivîsin.

Rûpela 72 an

C- Bikaranîna zimên

1- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema boriya dûdar bikişînin.

Celadet Bedirxan

Celadet Bedirxan ji malbata Bedirxan Paşa, lawê Emîn Elî Bedirxan e. Ew di 26'ê Avrêla 1897'an de li Stenbolê ji dayik _____ (bûn). Mîr Celadet li ser alfabeya kurdî ya latînî û li ser rêzimana kurdî xebatên giranbûha _____ (kirin). Bingeha rêzimana kurdî ya nûjen _____ (danîn). Di warê rewşenbîriyê de jî xebatên girîng pêk _____

(anîn). Bi çend hevalên xwe yê wekî Osman Sebrî, Cegerxwîn, Qedrî Cemîl Paşa û Qedrîcan re di 15'ê Gulana 1932'yan de dest bi weşandina kovara Hawarê _____ (kirin). Niha kurd 15'ê Gulanê wekî Cejna Zimanê Kurdî pîroz dikin. Mîr Celadet di sala 1951'ê de _____ (çûn) ser dilovaniyê.

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

- 1- Celadet Bedirxan li ku derê û kengê hatiye ser rûyê cîhanê?
- 2- Celadet Bedirxan di kîjan warî de xebatên giranbuha kirine?
- 3- wî bi hevalên xwe re kîjan kovar derxistîye?
- 4- Kurd çima 15'ê Gulanê wekî Cejna Zimanê Kurdî pîroz dikin?
- 5- Celadet Bedirxan kengê koça dawîn kiriye?

72

Rûpela 73 an

Apê Mûsa û mala wî

3- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema boriya berdest bikişînin

Mala Apê Mûsa di nav gul û rihanan de winda_____ (bûn). Cure cure hinar, darên hirmiyar, ên incasan, ên xox û mişmişan, yên sêv û tûyan, darên hêjîr, behîv û gûzan baxçeyê wî_____ (xemilandin).

Cara yekem wî tovên bexdenûs, xiyar, kelem û kartolan anîn Stilîlê. Aliyekî baxçeyê xwe bi naylonan girtibû. Zivistanê tûzik, kelem, bexdenûs, bacan û Îsot ji wir bi dest _____ (xistin).

Ji bilî wan kew, kevok û pisîkan bi deng û tevgera xwe, baxçe dewlemend _____ (kirin).

Hundirê xaniyê wî wekî muzeyeke arkelojîk bû. Firaq û alavên kevn ên kurdan, mala wî _____ (xemilandin).

Arkeologekî fransî ku li girê Girnewas lêkolîn _____ (kirin), Mûsa Anter nas

kiribû; çend parçe alavên dîrokî yên ku ji bin erdê derxistibûn, bi dizî gihandibûn Apê Mûsa û ji wî re gotibû:

"Ev alavên kalikên we ne, çêtir e ku ji we re bin."

Çinara wî ya bi heybet, li ser Stilîlê wek hespekî rehwan, ji bayî re serî _____ (hejandin).

Apê Mûsa bi destê xwe dora wan daran _____ (xepirandin).

Rojekê li baxçe ji nişkê ve li min vegeyîya û got:

"Tu zanî çî ji baxçeyê min kêma maye? Dareke parzî tenê, ew maye ku ez biçînim."

Jîr Dilovan

73

Rûpela 74 an

4- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî çîrokiya dema boriya têdeyî bikişînin.

Wê salê havîn zû _____ (hatin). Ji ber vê yekê hoza me ber bi zozanan ve bi rê _____ (ketin). Dema em gihaştin zozanan, berf (helîn), kulîlkên rengîn _____ (vebûn), derdor bi kulîlkan _____ (xemilîn). Hozên aliyê Mûşê berî me _____ (gihaştin) warê xwe, wan jî konên xwe _____ (vegirtin).

5- Lêkerên di nava kevanekê de bikin çîrokiya dema boriya têdeyî.

Piştî ku em ji hev veqetiyar, ez çûm malê, ez ketim nava nivînan, lê xewa min nehat.

Tiştên ku te _____ (gotin) ji bîra min nedîçûn. Ez pir bi wan gotinan _____

(êşîn). Te neheqî li min _____ (kirin). Li gorî gotina te, min tu bi tenê _____

(hiştin). Min berpîrsiya tu karî _____ (ne/girtin) ser xwe. Lê min her tim li nik te

cihê xwe _____ (girtin).

6- Hevokên li jêr bi cînavka girêkî bigihînin hev.

Mînak

Min nûçeyek xwend. Ew nûçe li serkoçberiyê bû.

Nûçeya ku min xwend li ser koçberiyê bû.

1- Ehmedê Xanî ferhengokek nivîsand. Wî ew ferhengok diyarî zarokên kurmancan kir.

2- Te qevdek kulîlk anîbû. Bêhna wan kulîlkan ez sermest kirim.

3- Te par darek çandibû. Ew dar hişk bûye.

4- Te pirtûkek nivîsiye. Zimanê wê pirtûkê pir dijwar e.

5- Em duh çûn malekê. Ew mal li taxa apê te bû.

74

Rûpela 75 an

7- Bi peyvên li jêr ravekên rêzîn çêkin.

Mînak

bazin / xeltîk / min / zêr = bazinê xeltike min ê zêr

1- avahî / bajar/ herî mezin

2- kur / met / min / biçûk

3- mijar/ pirtûk /Hêlîm Yûsiv / dawîn

4- kember / xwişk / min / ztvîn

5- çalakî / xwendekar / zanîngeh /li hember zimankujî

6- pirsgirêk / mirov / aborî

8- Bi ravekên ku we li jor nivîsî hevokan çêkin.

Mînak

bazinê xeltîke min ê zêr = Bazinê xeltîka min ê zêr winda bû.

1- _____

2- _____

3- _____

4- _____

5- _____

6- _____

Beşa 7 : cih û war

Rûpela 76 an

• Cîhan • Alî û berg • Bajar • Taxa me • Ravekirina cih

A- Cîhan

Kî dizane ?

- 1- Berlîn paytexta kîjan welatî ye?
 a) Fransa b) Portekîz c) Almanya d) Japonya
- 2- Navê paytexta Tngilistanê çi ye?
 a) Parîs b) London c) Tîran d) Bûdapêşte

- 3- Gelê Kûbayê bi çi zimanê dipeyive?
 a) Erebî b) Fransî c) Farisî d) Îspanî
- 4- Îtalya li ser kîjan parzemînê ye?
 a) Afrîka b) Amerîka c) Antartîka d) Ewropa

- 5- Kurdistan li ser kîjan parzemînê ye?
 a) Afrîka b) Asya c) Amerîka d) Ewropa

- 6- Li kîjan welatî bi farisî diaxivin?
 a) Pakîstan b) Tirkîye c) Îran d) Sûriye

WELAT	NETEWE	ZIMAN
Tirkîye	Tirk	Tirkî
Almanya	Alman	Almanî
Iran	Faris	Farisî
Amerîka	Amerîkî	Îngilîzî
Japonya	Japon	japonî
Kûba	Kûbayî	Îspanî
Kurdistan	Kurd	Kurdî
Iraq	Ereb	Erebî

76

Rûpela 77 an

Bakur   Başûr

Bakurê rojava   Başûrê rojava

Rojhilat   Rojava

Bakurê rojhilat   Başûrê rojhilat

Daçe

Li (aliyê)   Başûr

                    Bakur

                    Rojhilat

                    Rojava

                    Başûrê rojhilat

                    Başûrê rojava

                    Bakurê rojhilat

Bakurê rojava

Cîranên Amedê

Bajarê Amedê, bajarekî mezin e. Serjimara bajarê Amedê nêzî milyonek û pêncsed hezarî ye. Kurd bajarê Amedê wekî paytext dibînin. Amed di navbera Riha, Mêrdîn, Elezîz, Çewlik, Mûş û Êlihê de ye. Li başûrê Amedê bajarê Mêrdînê heye. Li bakurê Amedê bajarên Elezîz û Çewlik cih digirin. Li başûrê rojhilat bajarê Mûşê heye. Êlih li rojhilatê Amedê ye. Li başûrê rojavayê Amedê bajarê Rihayê heye.

- 1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.
  - 1- Bajarê Elezîzê li kîjan aliyê Amedê ye?
  - 2- Li başûrê Amedê kîjan bajar heye?
  - 3- Kîjan bajar li bakurê rojavayê Amedê ye?
  - 4- Bajarê Mûşê li kîjan alî ye?
  - 5- Li rojhilat kîjan bajar heye?
- 77

Rûpela 78 an

c- Bajar

Hevpeyvîn

Nûçegihan   Rojbaş, ez dikarim hevpeyvînekê bi te
re bikim.

Diyar   Belê, kerem bike.

Nûçegihan   Tu ji ku derê yî?

Diyar   Ez ji Agiriyê me.

Nûçegihan   Tu dikarî ji me re qala Agiriyê bikî?

Diyar   Agirî bajarekî dîrokî û mezin e. Agirî navê xwe ji Çiyayê Agiriyê digire. Çiyayê Agiriyê di nava tixûbê   vî bajarî de ye.

Nûçegihan   Li derdora Agiriyê kîjan bajar hene?

Li bakurê Agirî Qers û Îdir cih digirin. Li rojavayê bajêr Erzerom heye. Mûş û Wan li başûrê Agiriyê ne. Bajarê Mûşê li başûrê rojava, Wan jî li başûr û başûrê rojhilat dimîne. Agirî li ser tixûbê Îranê ye, li aliyê rojhilat   bajarê Makûyê heye.

Nûçegihan   Hejmara şêniyê bajêr çi qas e?

Diyar   Hejmara şêniyê navenda bajêr nêzikî sed hezar

kesî ye. Hejmara hemû niştecihên bajêr bi navçe, bajarok û gundên xwe ve ji pêncsed hezarî zêdetir e.

Nûçegihan   Çemê Muradê di Agiriyê re derbas dibe, ne wisa?

Diyar   Erê, çemê Muradê di kêleka bajêr re diherike.

Nûçegihan   Wekî din di nav sînorên Agiriyê de çi cih û warên taybet hene?

Diyar   Li rojhilatê bajêr Bazîda rengîn cih digire. Li vê navçeyê Qesra Îsheq Paşa û gora Ehmedê Xanî hene. Her roj bi dehan kes tîna serdana qesrê û

gora Ahmedê Xanî ziyaret dikin. Her wiha nêzîkî sînorê Îranê, çaleke mezin heye, kevirê esmanî ketiye û ew çal vekiriye. Ji xeynî wê cihê Keştiya Nûh heye, ew jî gelekî balkêş e. Her sal gelek mirov tên serdana vî cihê.

Nûçegihan Ji bo alîkariya te zor spas.

Diyar Spasxweş.

Nivîs

Hûn jî li gorî xalên li jêr qala bajarê xwe bikin.

Dîrok, serjimêr, xweza, erdnîgarî, cihên dîrokî...

Rûpela 79 an

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Agirî bajarekî çawa ye?

2- Bajar navê xwe ji ku digire?

3- Li bakurê Agiriyê kîjan bajar hene?

4- Li rojhilatê Agirî kîjan bajar heye?

5- Mûş û Wan li kîjan aliyê Agiriyê cih digirin?

6- Hejmara şênîyê navenda bajêr çiqas e?

7- Kîjan çem di nav Agiriyê re derbas dibe?

8- Li Bazîdê kîjan qesra navdar heye?

9- Gora Ehmedê Xanî li ku ye?

Hin daçekên hevedudanî

di Ser re
bin
ber
nav
dor
paş

Mînak

Balafir di ser mala me re derbas bû.

Keştî di bin pirê re derbas dibe.

Zozan her roj di ber mala me re derbas dibe.

Riya dibistanê di nav daristanê re derbas dibe.

Rûpela 80 an

2- Di nivîsa li jêr de binê daçekên hevedudanî xêz bikin.

Gera Perwînê li Stenbolê

Vê havînê di betlaneyê de ez ji bo hefteyekê çûm Stenbolê. Ez serê sibehê li balafirê siwar bûm, balafir bi hewa ket. Balafir di ser gelek cih û waran re derbas bû, piştî saet û nîvekê gihîşt Stenbolê.

Li balafirgehê pismamê min Serheng ez pêşwazî kirim, em li tramvayê siwar bûn. Di tramvayê de ez li ber paceyê rûniştim, Serheng jî li nik min rûnişt. Li aliyekî me xeber dida, li aliyê din jî min li derve temaşe dikir.

Tramvay carinan di ser erdê re, carinan jî di bin erdê re diçû. Li derve avahiyên bilind û gelek mirov hebûn.

Piştî demekê em gihîştin Aksarayê. Em îcar li otobûsê siwar bûn û piştî demeke kurt em gihîştin malê. Mala apê min li navçeya Fatîhê ye.

Ez hefteyekê li Stenbolê mam. Pismam û dotmamên min ez li nava bajêr gerandim. Ji bo min cihên herî balkêş Tengav û cihên dîrokî bûn. Em rojekê li keştiyê siwar bûn ji seriyekî Tengavê heta seriyê din em çûn û hatin. Tengav du parzemînan; Asya û Ewropayê ji hev cuda dike. Du pirên mezin; Pira Tengavê û Pira Fatîh Sultan Mehmet her du aliyan digihînin hev. Li Stenbolê cih û warên dîrokî herî zêde li Sultanahmedê hene. Sultanahmed cihekî tûrîstîk e, ji her welatî tûrîst li wir hene. Sultanahmed bi şênî û avahiyên xwe dişibe taxeke bajarekî Ewropayê. Cihên mîna Seraya Topkapiyê, Ayasofyayê jî li Sultanahmedê ne.

Seraya Topkapiyê gelekî mezin e, mirov rojekê sibe heta êvarê li nav bigere naqede. Seraya Topka-piyê li raserî Tengavê ye, bajar ji vir pir xweş xuya dike. Cihekî din ê dîrokî jî Ayasofya ye. Ew der di dema Bîzansiyan de dêr bûye, lê Osmaniyan kiriye mizgeft. Niha jî bûye muze. Cihekî xweş û dîrokî jî Parka Gulhaneyê ye. Ev park di bin Seraya Topkapiyê re, li raserî Tengavê ye. Darên li vê parkê pir bilind in.

Bajarê Stenbolê bajarekî xweş e. Gelek kurd li vî bajarî hene. Lê dîsa jî di nav çend rojan de min bê-riya Amedê kir.

3- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Perwîn bi çi çû Stenbolê?

2- Kê ew pêşwazî kir?

3- Perwîn û Serheng bi çi çûn Aksarayê?

4- Mala apê Perwînê li kîjan navçeyê ye?

5- Tengav kîjan parzemînan ji hev cuda dike?

6- Cihên dîrokî herî zêde li ku hene?

7- Seraya Topkapiyê li ku derê ye?

8- Taybetiya darên Gulhaneyê çi ye?

Rûpela 81 an

Qada Îstasyona Trêne

Îstasyona trêne di navenda Amedê de, li derveyê sûran e. Kolana Mêrg Ehmed, ji navenda sûran dest pê dike û li ber Deriyê Rihayê diqede. Dûmahîka vê kolanê Kolana Îstasyonê ye. Ev kolan ji Deriyê Rihayê dest pê dike û ber bi îstasyonê ve didome. Kolan li Qada Îstasyonê bi dawî dibe. Li ser destê rastê yê Kolana Îstasyonê stadyûma bajêr heye.

Qada Îstasyonê cihekî pir fireh e. Li hemberî îstasyonê Parka Sumerê heye. Ev parka mezin qadê xweş û geş dike. Li teniştê qadê mizgeftê heye. Hin pîrozbahiyên girseyî û mitîng li vê qadê pêk tên.

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1. Îstasyona trêne li ku derê ye?

4. Kolana Îstasyonê li ku bi dawî dibe?

2. Kolana Mêrg Ehmed ji ku dest pê dike?

5. Parka Sumerê li kîjan hêlê ye?

3. Kolana Îstasyonê ji ku derê dest pê dike?

Rûpela 82 an

E- Ravekirina cih

Mîrza Dembaş Rengîn, ez Mîrza.

Rengîn Dembaş Mîrza, tu gihîştî Amedê?

Mîrza Belê, ez niha li ber deriyê Mizgefta Mezin im. Tu li ku yî?

Rengîn Ez li Ofîsê li Kuçeya Hunerê me, tu di-karî werî vê derê?

Mîrza Ez rê baş nizamim ji min re tarîf bike.

Rengîn Tu yê bi erebeyê werî?

Mîrza Na, ez dixwazim hinekî bimeşim.

Rengîn Baş e, tu niha li ser Kolana Gaziyê yî, ber bi Deriyê Çiyê ve bimeşe, dema ku tu gihîştî Mizgefta Nebî dagere aliyê çepê. Ji wir heta Şaredariya Sûrê bi-meşe. Dema ku tu gihîştî ber Şareda-riya Sûrê derbasî hember bibe, di ber sûran re heta Duderiyana bimeşe, di wir re derbas bibe, ber bi jor ve bimeşe, ku tu gihîştî Wilayetê, derbasî hember bibe û di nav Parka Wilayetê re derbas bibe, li aliyê çepê kolana ku diçe Ofîsê heye, di wê kolanê re li ser milê rastê heta AZC Plazayê were. Di ber AZC Plazeyê re li ser destê rastê bizivire, ez li ber deriyê Plazeyê li benda te me.

Mîrza Baş e, ez ê heta nîv saetê bigihêjim wê derê, niha bi xatirê te.

Rengîn Ez li benda te me, zêde dereng nemîne.

1- Hogir dixwaze ji Qada Newrozê biçe Yarıgeha Kawa. Ji wî re rê tarîf bikin.

82

Rûpela 83 an

F- Avahiya me

Mala me di avahiyeke mezin û bilind de ye. Avahî yazdeh tebeqe ye. Di her tebe-qeyê de çar mal hene. Di her malekê de sê ode, eywaneke mezin, mitbex, daşir, serşok û holek hene. Her wiha şaneşîneke fireh û mezin jî heye.

Derûdora avahiya me vekirî ye. Em dikarin ji şaneşînê li hawirdorê temaşe bikin. Di avahiya me de du asansor hene.

1-Pirsên jêrîn li gorî nivîsa li jor bibersivînin

1- Mala Dîlanê di avahiyeke çawa de ye?

2- Avahî çend tebeqe ye?

3- Di her tebeqeyê de çend mal hene?

4- Di xênî de asansor heye?

83

Rûpela 84 an

G- Odeya Hêlînê

Ev odeya Hêlînê ye. Di odeyê de du pace hene. Yek li aliyê çepê ye, yek jî li aliyê rastê ye. Li ber paceya aliyê rastê pirtûkxaneyêke biçûk heye. Di vê pirtûkxaneyê de pirtûk û lînûskên Hêlînê hene. Di nava pirtûkxaneyê de televîzyoneke biçûk balê dikişîne. Li aliyê rastê yê pirtûkxaneyê rûniştekek, li aliyê çepê yê pirtûkxaneyê cildankek heye.

Li ber paceya aliyê çepê nivîngehek heye. Li

ser nivîngehê nivînek raxistî ye. Li raserî nivîngehê wêneyek balê dikişîne. Li aliyê rastê yê nivîngehê pirtûkxaneyek biçûk heye, li raserî pirtûkxaneyê demjimêreke dîwaran xuya dike. Li hêla çepê komîdînek, li kêleka komîdînê şifonyerek heye, li ser şifonyer û komîdînê pêlîstok hene. Li ber komîdîn û şî-fonyer, li erdê xalîçeyêke rengîn raxistî ye. Di odeya Hêlînê de rengê xemrî serdest e. Odeya Hêlînê gelekî birêkûpêk û xweşik e.

1-Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Di odeya Hêlînê de çend pace hene?

2- Li ber paceya aliyê rastê çi heye?

3- Cildank li kîjan aliyê pirtûkxaneyê ye?

4- Televîzyon li ku derê ye?

5- Li ber paceya aliyê çepê çi heye?

6- Xalîçe li ku raxistî ye?

Hin daçekên hevedudan

Li aliyê rastê / li milê rastê

Li aliyê çepê / li milê çepê Li jor

Li jêr

Li pêş / ber Li paş / pişt

Li rex / cem / nik / kêlekê Li ser

Li bin

Li hember

84

Rûpela 85 an

A- Xebata li ser peyvên

1- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

welat al

tixûb bajar

tax

ziman navçe kuçe

gund

1- _____ Baxdayê li Iraqê ye.

2- Navê _____ min Gernentstan e.

3- Rengê _____ me kesk, sor û zer e.

4- Li _____ me sînermayek heye.

5- _____ fermî yê Îranê farisî ye.

6- Bajarê Antaqayê li ser _____ Sûriyeyê ye.

7- Dêrik _____ Mêrdînê ye.

8- Dara nave _____ dîrokî yê Nisêbînê ye.

9- Mala me di _____ teng de ye.

2- Nêçîra peyvên

X	Ş	A	N	E	Ş	Î	N	W	X	D
P	Q	E	P	X	G	I	S	G	R	Q
A	K	X	A	N	Î	L	H	O	R	K
L	J	Î	M	A	L	Q	O	Y	X	C
G	M	O	A	Q	D	N	L	G	H	I
E	Q	Û	U	X	V	D	E	R	Î	L
H	S	E	R	Ş	O	K	E	D	W	D
P	I	R	T	Û	K	X	A	N	E	A
L	W	T	Y	D	Î	w	A	N	U	N
I	W	Q	N	I	V	Î	N	N	G	K
N	T	I	W	Q	X	U	N	S	X	Y
D	T	Ê	K	B	E	R	G	Y	Ê	Î

1. ŞANEŞÎN

2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____
11. _____

Rûpela 86 an

3- Cihên vala dagirin.

WELAT NETEWE	ZIMANÊ FERMÎ
tirk	
Almanya	almanî
îran fars	
Amerîka	amerîkî
	japonî
Kûba	
	kurd
Fransa	
Ingilistan	îngiliz
	ermen
Sûriye	erebî

B - Xwendin

Bajarê me

Navê bajarê me Agirî ye. Ew bajarekî dîrokî û mezin e. Navê wî yê berê oerekose ye. Çiyayê Agirî di nav tixûbên bajêr de ye. Nifûsa Agirî bi bajarok, belde û gundan ve 500 hezar e. Çemê Muradê yê bi nav û deng di kêleka bajêr re derbas dibe.

Di rojhilatê bajêr de navçeya wê Bazîd heye. Bazîd cihekî dîrokî ye. Qesra Îshaq Paşa û gora Ehmedê Xanî li Bazîdê ne. Her roj bi dehan kes li nava qesrê digerin û diçin serdana gora Ehmedê Xanî.

1- Ji hevokên li jêr yê rast bi (r) yê çewt bin, bi (ç) xêz bikin

- Hevok r ç
- 1 Navê berê yê AQirî Qerekose ye ./
  - 2 Auirl bajarekî nû ye.
  - 3 Çiyayê AQirî di nav tixûbê bajarê Agiriyê de ye.
  - 4 Nifûsa bajêr bi tevahî 500 hezar e.
  - 5 Cemê Muradê di nav AQirî re derbas dibe.
  - 6 Bazîd li rojavayê bajêr dimîne.
  - 7 Qesra Îshak Paşa li Bazîdê ye.
  - 8 Gora Ehmedê Xanî li Bazîdê ye.
  - 9 Bazîd qirêdavl Wanê ye.
  - 10 Gelek kes Qesra Îshaa Paşa ziyaret dikin.

86

Rûpela 87 an

Wendy qala welatê xwe dike

Ez ji Holandayê me. Welatê min we-latekî biçûk e. Ew li rojavayê Ewropayê ye.

Holanda dikeve ser tixûbên du we-latan: li rojhilat Almanya û li başûr jî Belçîka. Ji aliyê rojava ve ew dikeve ser Deryaya Bakur. Rûberê wê

41.526 kilometreyên çargoşe ye. Serjimara wê 16 mîlyon e.

Sîstema deshîlata Holandayê parla-menterî ye. Her wiha ew welatekî şah-nişîn e. Ew ji 12 parêzgehan pêk hatiye. Zimanê fermî yê Holandayê hol-landî ye.

Paytexta wê Amsterdam e. Ew bajarekî gelekî xweş e. Li Amsterdamê gelek avahiyên dîrokî hene. Li Amsterdamê

kanal hene. Ew kanal li cihekî din nîn in, xwesarî wê derê ne.

Her çi qas Amsterdam paytext be jî Den Haag (La hey) navenda deshîlata Holandayê ye.

Li bajarê Rotterdamê bendereke navneteweyî heye, bi sedan keştiyên bazirganî rojane têne vê benderê.

Holanda di warê pîşesazî, çandinî û teknolojiyê de jî pêşketî ye.

Holanda bi dewlemendiya cureyên lalayan navdar e. Her sal bi bihayê milyonan ev lale têne firotin.

Li Holandayê daristan pir in û gelekî xweş in.

Bajarê ku ez lê dijîm, navê wî Leiden e. Ev bajar, bajarekî dîrokî ye. Dîrokeke wî ya dûr û dirêj heye. Bo nimûne, zanîngeha ku ez lê dixebitim, li Holandayê zanîngeha kevntirîn e. Ez ji welatê xwe gelekî hez dikim.

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

- 1- Holanda li ser kîjan parzemînê ye?
- 2- Li rojhilata Holandayê kîjan welat heye?
- 3- Serjimara Holandayê çi qas e?
- 4- Sîstema desthilata Holandayê çi ye?
- 5- Zimanê fermî yê Holandayê kîjan e?
- 6- Navê paytexta Holandayê çi ye?
- 7- Li kîjan bajarê Holandayê bendereke navneteweyî heye?
- 8- Holanda bi çiyê xwe navdar e?

87

Rûpela 88 an

Deriyên Sûrên Amedê

Amed berê di nav sûran de bû. Sûrên Amedê li çar aliyê cîhanê bi nav û deng in. Sûr bi dirêjahî û mezinahiya xwe li cîhanê piştî Dîwarê Çînê di rêza duyemîn de cih digirin. Armanca avakirina sûran parastina bajêr bû. Di serî de çar deriyên Sûrên Amedê hebûn. Sê derî jî paşê vebûn û hejmara deriyan bû heft. Li bakurê bajêr "Deriyê Çiyê", li rojava "Deriyê Rihayê", li başûr "Deriyê Mêrdînê", li rojhilat "Deriyê Nû" hene. Ji bilî van deriyan deriyek jî nêzîkî Deriyê Çiyê heye. Ji vî derî re jî "Deriyê Sarayê" dibêjin. Du deriyên din jî di demên dawiyê de vebûn. Çemê Dîcleyê di ber sûran re derbas dibe. Li ber çem baxçeyên Hewselê hene. Dîmenên baxçeyan ji ser sûran gelekî xweş e. Ji ser sûran Pira Dehderî xuya dike.

3- Beşên hevokên ku hev temam dikin bigihînin hev.

1- Bajarê Amedê	a- li bakurê bajêr e.
2- Sûrên Amedê	b- di ber sûran re derbas dibe.
3- Heft deriyên	c- pir bi nav û deng in.
4- Deriyê Çiyê	d- berê di nav sûran de bû.
5- Çemê Dîcleyê	e- Baxçeyên Hewselê hene.
6- Li ber Çemê Dîcleyê	f- Sûrên Amedê hene.
7- Ji ser sûran	g- Pira Dehderî xuya dike.

1   2   3   4   5   6   7

d

88

Rûpela 89 an

c- Hîndariyên rêzimanî

1- Cihên vala bi daçekan dagirin.

1- Mala me _____ Amede ye.

- 2- Ez _____ Zanîngehê _____ dixwînim.
- 3- Ew _____ av daristanê _____ derbas dibe.
- 4- Pîrika min _____ me _____ çîrokan dibêje.
- 5- Ez _____ mala xaltîka xwe hatim.
- 6- Mizgîn _____ aliyê jêr _____ dimeşe.
- 7- Evînê wêneyek _____ dîwarê odeya xwe _____ daliqand.
- 8- Komek zarok _____ aliyê çepê _____ tên.
- 9- Em _____ keştiyê çûn Girava Axtamarayê.
- 10- Mala Zozanê _____ dûr _____ xuya dike.

2- Cihên vala dagirin.

- 1- _____ quncê rastê cildankek heye.
- 2- Li _____ şifonyerê guldankek heye.
- 3- Mala me _____ avahiyeke mezin û bilind de ye.
- 4- Di _____ maseyê kursiyek heye.
- 5- Kolana Mêrg Ehmed, _____ navenda sûran dest pê dike.
- 6- Sosin _____ min re hat dibistanê.
- 7- Te çima _____ min re negot?
- 8- _____ ber mala me re derbas bû.
- 9- Min çakêtê xwe _____ hilço ve daliqand.

3- Li nexşeyê binêrin û cihên vala dagirin.

Bajarê Mûşê di _____ Bedlîs, Erzerom, Agirî, Çewlik, Amed û Êlihê de ye. Li _____ Mûşê bajarê Erzeromê heye. Li aliyê _____ Çewlik heye. Li _____ Mûşê Amed û Êlih hene. Bedlîs li _____ Mûşê ye. Li _____ bajarê Agirî heye.

Beşa 8 : ragihandin

Rûpela 90 an

.Dîroka ragihandinê .Kompîtur û înternet .Weşana bi kurdî

A- Dîroka ragihandinê

1- Wateya peyvên li jêr hîn bibin û bi her yekê hevokekê çêkin.

Çapxane .rojname .kovar .birûske .name ,Weşana .Ragihandin

Ragihandin

Ragihandin ji bo mirovan pir girîng e. Ji bo bipêşvebirina ragihandinê gelek xebat hatine kirin. Di sala 1887'an de Heinrich Hertz pêlên radyoyê vedît. Di sala 1894'an de ji hêla Oliver Lotge ve bêtêl û birûske hatin dahênan. Di sala 1901 'ê de jî bi destê Marconî radyo hat dahênan. Teknolojiya radyoyê ya pêşketî guherînên nû bi xwe re anîne.

Teknolojiya sînema û radyoyê bi hev re hatin bikaranîn û di dawiyê de jî televîzyon derket holê. Weşana televîzyonê cara yekemîn di sala 1936'an de li Londonê dest pê kir. Li Tirkiyeyê weşana televîzyonê di sala 1970'yê de pêk hat. Li Tirkiyeyê cara pêşîn di sala 1984'an de weşana rengîn hatiye kirin.

Di warê ragihandinê de pêşketineke girîng jî dahênanana telefonê ye. Telefon ji hêla Graham Bell ve di sala 1876'an de hat dahênan. Bi dahênanana telefonê re ragihandina di navbera mirovan de pir hêsan bû. Bi tele-

fonê mesafeya di navbera mirovan de bi awayekî ji holê rabû. Ev xizmet bi lez û bez li her derê belav bû. Piştî telefon ji têlan rizgar bû û niha jî ketine berîkên mirovan.
Rûpela 91 an

2- Pirsên li jêr li gorî teksta li jor bibersivînin?

1- Bêtêl û birûske kengî û ji hêla kê ve hatin dahênan?

2- -----

2- Televîzyon çawa derket holê?

3- Weşana televîzyonê cara pêşîn kengî û li ku dest pê kiriye?

4- Telefon ji hêla kê ve hat dahênan?

5- Bi dahênanana telefonê re çi ji holê rabû?

3- Di nivîsa li jor de binê hevokên bi avaniya tebatî xêz bikin.

Avaniya tebatî (demên borî)

Bireser Lêkera alîkar

"hatin" Lêker

Pirtûk hat / hatin

hatiye / hatine

nehat / nehatin nehatiye / nehatine Xwendin

Kinc Şuştin

Stran Guhdarîkirin

Mêvan Pêşwazîkirin

Kulîlk Çandin

Kişandî li goî keses

Bireser (cînavk) Lêkera alîkar "hatin" Lêker

Ez hatim / hatime Dîtin

vexwendin pêşwazîkirin

Tu hatî / hatiye

Ew hat / hatiye

Em hatin / hatine

Hûn hatin / hatine

Ew hatin / hatine

91

Rûpela 92 an

Çîroka ragihandinê

Berê ragihandin bi amûrên cihêreng dihat kirin. Di destpêkê de ji ber ku navgînên ragihandinê bi pêş neketibûn di warê ragihandinê de gelek tengasî dihatin kişandin. Li hin welatan ji bo ragihandinê dûxan dihat bikaranîn.

Ne tenê dûxan demekê kevok jî ji bo hinartina peyaman dihatin bikaranîn. Pîrî caran name û peyama bi lingê kevokê ve dihat girêdan bi vî awayî dihatin şandin. Di gelek çîrokan ev yek tê vegotin.

Her wiha demeke dirêj jî peyama û name bi riya qasidan dihatin hinartin.

Nemaze jî şah û mîran ji bo ragihandinê qasid bi rê dikirin. Qasid li hespên xwe siwar dibûn, bi rojan diçûn, hin caran di rê de ji hêla rêbiran ve dihatin kuştin.

Serdemekê jî name dihatin nivîsandin û bi riya postebaran dihatin şandin. Piştî dahênana telefon û birûskeyê karê ragihandinê hêsantir bû. Piştê jî navgînên mîna radyo û televîzyon derketin.

Îro navgînên ragihandinê pir bi pêş ketine. Ragihandin gelekî hêsan û lezgîn bûye.

4- Di nivîsa li jor de binê hevokên bi avaniya tebatî xêz bikin.

5- Li gorî nivîsê pirsên li jêr bibersivînin.

1- Berê di warê ragihandinê de çima tengasî dihatin kişandin?

2- Berê li hin welatan ji bo ragihandinê kîjan amûr dihatin bikaranîn?

3- Qasid ji hêla kê ve dihatin kuştin?

4- Name bi çî awayî dihatin şandin?

5- Piştî derhênana çî ragihandin hêsantir bû?

6- Niha çima ragihandin hêsan û lezgîn bûye?

92

Rûpela 93 an

6- Nivîsa li jêr bikin avaniya tebatî.

Berî 15-20 salan derxistina rojnameyê ji îro diwartir bû. Niha kompîtur û internetê kar gelekî hêsan kiriye. Her wiha çapkirin jî gelekî bi pêş ketiye. Me berê gelek kar bi destan dikirin. Bo nimûne me nûçe û nivîs bi destan dinivîsandin.

Ji hêreman nûçegihan nûçe dişandin, ew jî tîprêzan li ser kompîturê rêz dikirin.

Li rojnameyê du kompîturên biçûk û kompîtureke mezin hebû. Tîprêz li ber kompîturên biçûk rûdiniştin, wan tîprêzî dikir, hevalên rûpelsaz li ser kompîtura mezin rûpel çêdikirin. Me hemû nivîs li ser kaxizê dixwendin û sererast dikirin. Paşê jî li cihê montajê hevalan filmên nivîsan dikişandin û ew film diçûn çapxaneyê.

Avaniya tebatî (dema boriya berdest)

Bireser Lêkera alîkar "hatin" Lêker

peyam dihat / dihatin Şandin
 kinc Raxistin
 çîrok Nedihat/ nedihatin Gotin
 mêvan Birêkirin
 ja9ahî Xwestin

93

Rûpela 94 an

B-Kopîtêr û înternet

Di roja îroyîn de gelek amûrên nûjen ên ragihandinê tên bikaranîn. Êdî bêyî van amûran tu kar nayên kirin. Ji van amûran a herî girîng kompîtûr e. Di jiyana me de kompîtûr cihekî gelekî girîng digire. Ew êdî di gelek karan de tê bikaranîn. Bo nimûne, êdî nivîs li ser kompîtûrê tên nivîsandin.

Tiştêkî ku girîngiya kompîtûrê zêde dike jî înternet e. Di înternetê de gelek malper hene. Agahiyên pêwîst ji malperan tên bidestxistin. Êdî name bi riya posteyê nayên şandin, li şûna wê, nameyên elektronîk ango tişkename tên şandin. Ji bo ragihandinê peyamhinêr jî tê bikaranîn. Amûreke din a girîng jî telefona destan e. Êdî li şûna telefona malê, telefona destan tê bikaranîn. Bi riya telefona destan peyam jî tên şandin, li muzîkê jî tê guhdarîkirin û wêne tên kişandin. Van amûran jiyana me gelekî hêsan kiriye. Ragihandin êdî hem hêsan hem jî lezgîn bûye.

- 1- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.
- 1- Amûra serdema nû ya herî girîng-----e.
- 2- Di -----de gelek malper hene.
- 3- Ji -----gelek agahiyên pêwîst tên bidestxistin.
- 4- Êdî li şûna nameyan -----tên şandin.
- 5- Di înternetê de ji bo ragihandinê -----jî tê bikaranîn.
- 6- Bi riya telefona destan -----jî tên şandin.

Avanîa tebatî dema niha

Bireser Lêkera alîkar "hatin" Lêker

pirtûk

tê / nayê

tên / nayên xwendin

kinc şûştin

stran guhdarîkirin

mêvan pêşwazîkirin

kulîlk çandin

Kişandin li gorî kesan

Bireser(cînavk) Lêkera alîkar "hatin" Lêker

Ez Têm/ nayêm dîtin

vexwendin pêşwazîkirin

Tu Têyî / nayêyî

Ew tê / nayê

Em tèn / nayên
Hûn tèn / nayên
Ew tèn / nayên

94

Rûpela 95 an

Pêşeroja ragihandinê

-Ez dibêjim heke hinek bergirî neyên girtin, dê hemû rojname di demeke kurt de werin girtin. Wisa xuya dike ku dê li şûna rojnameyên îroyîn hin weşanên elektronîk werin xwendin. Heke wisa bibe dê çapxane jî werin girtin. Li gorî baweriya min, bila werin girtin ji ber ku çapkirina pirtûkan dibe sedem ku her sal gelek dar werin birîn. Dibe ku bi pêşketina rojnamegeriya li ser înternetê rê li ber qirkirina daristanan were girtin.

-Bi baweriya min malper tu carî nikarin cihê rojname û kovaran bigirin.

Dibe ku hinek guherîn di çapemeniyê de werin pêkanîn, lê belê dê kakilê wê tu carî neyê guhartin. Piştî sed salî dê dîsa pirtûk, rojname û kovar werin xwendin. Heta ku ev pêdivî hebin dê rojname jî werin weşandin, pirtûk û kovar jî werin çapkirin.

-Ez dibêjim, dê temenê rojnameyan zêde ne dirêj be. Di rojên pêş de dê nûçe li ser malperan bi awayekî zindî bîn weşandin. Her wiha dê li ser telefonên destan jî li televîzyonan were temaşekirin. Di vê rewşê de dê rojname neyên firotin? Dema neyên firotin jî jixweber dê werin girtin.

2- Peyvên li jêr di cihê vala de bi cih bikin.

bergirî weşan çapxane zindî pêdivî

1- Ji bo parastina daristanan divê hinek -----werin girtin.

2- Me pirtûka xwe amade kir û ji bo çapê şand -----

3- Di sala 1995'an de yekemîn televîzyona kurdî dest bi -----kir.

4- Îsal dibe ku pîrozbahiya Newrozê di TV'yê de bi awayekî -----bê weşandin.

5- Kes şer naxwaze -----civakê bi aştî û aramiyê heye.

Bireser Daçeka dema bê Lêkera alîkar"hatin" Lêker

kovar dê bê / bîn çapkirin

dar çandin

çêlek were / werin dotin

xanî firotin

Daçekên raweyê Bireser Lêkera alîkar"hatin" Lêker

bila pirtûk bê / bîn weşandin

dibe ku gund avakirin

heke trimpêl were / wenn firotin

dema ku kinc şuştin

95

Rûpela 96 an

C-weşana bi kurdî

1- Kî dizane?

1- Yekemîn rojnameya kurdî kîjan e?

a) Hawar b) Roja Nû c) Riya Teze d) Kurdistan

2- Kê kovara Hawar derxistiye?

a) Cegerxwîn b) Celadet Bedirxan c) Pîrêmêrd d) Erebo Şemo

3- Yekemîn radyoya ku bi kurdî weşan kiriye kîjan e?

a) Radyoya Erîvanê b) Radyoya Tehranê c) Şerq el Adna d) Dengê Mezopotamya

4- Yekemîn televîzyona peykî ya kurdî kîjan e?

a) Xebat TV b) Roj TV c) Med TV d) Kurdistan TV

96

Rûpela 97 an

Çapemeniya kurdi

Dîroka çapemeniya kurdî ji hêla ciwanên kurd ve zêde nayê zanîn, di vî warî de me hevpeyvînek bi Serokê Enstîtuya Kurdi ya Stenbolê Samî Berbang re pêk anî.

Mamoste yekemîn rojnameya bi kurdi kîjan e?

-Yekemîn rojnameya kurdan Kurdistan e. Ew ji hêla Mîqdat Mîthat Bedirxan ve hatiye derxistin. .

Rojnameya Kurdistan kengî, li ku hatiye derxistin?

Di 22'yê avrêla 1898'an de li Qahîreyê hatiye weşandin.

Baş e mamoste, çima ev rojname li Qahîreyê hatiye weşandin?

Ji ber ku wê demê li Kurdistanê derfetên çapê tune bûn û li Stenbolê jî li ber çapemeniyê astengî hebûn.

Lê piştî Şoreşa Meşrûtiyetê ya 1908'an li Stenbolê jî hinek kovar û rojnameyên bi kurdî hatin çapkirin.

Tu dikarî hinekî ji qala wan bikî?

Belê, di destpêka sedsala bîstan de li Stenbolê kovarên bi navê Jîn (1918), Hetawî Kurd I Rojî Kurd (1913) û Kurdistan hatine derxistin. Lê vê pêvajoyê zêde dom nekir. Piştî ku komara Tirkîyeyê hat avakirin, li Tirkîyeyê derfetên weşana bi zimanê kurdî neman.

Piştî wê çi bû?

Piştî wê, weşanên bi zimanê kurdî li parçeyên din ên Kurdistanê hatin derxistin. Di vî warî de mirov dikare navê weşanên mîna Hawar, Ronahî, Roja Nû, Riya Teze, Gelawêj. Bangî Heq û Zarî Kurmancî bide. Ji bo pêşveçûna zaravayê kurmancî kovarên mîna Hawar (15 gulan 1932), Ronahî, Roja Nû û Riya Teze gelek girîng in.

Niha rewş çi ye mamoste?

Niha rewş gelekî guheriye. Bi dehan kanalên televîzyonê, bi dehan kovar û gelek rojname li Kurdistanê û derveyî Kurdistanê têne weşandin. Nemaze li bakurê Kurdistanê di salên 1990'î de bi têkoşîna gelê kurd re di warê çapemeniyê de jî pêşketinên mezin pêk hatin.

Di salên 1990'î de gelek kovar û rojnameyên mîna Rojname, Welat, Welatê Me, Rewşen, Ji-yana Rewşen, Tewlo, Pîne, Nûbihar û Govend hatin weşandin. Di van salan de gelek weşanxane hatin vekirin û bi sedan pirtûkên bi kurdî hatin weşandin. Bi tenê, di salên 2007 û 2008'an de zêdetirî 200 pirtûkî hatine çapkirin. Niha roj-nameyeke rojane; Azadiya Welat tê derxistin. Ji bilî wê kovarên mîna Kovara W, Zend, Nûbihar, Bîr, Tîroj (tirkî-kurdî) û Çîrûsk tên weşandin.

2- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Yekemîn rojnameya kurdan kîjan e?

2- Rojnameya Kurdistanê li ku derê dest bi weşanê kiriye?

3- Rojnameye Kurdistanê ji hêla kê ve hatiye weşandin?

4- Di destpêka sedsala bîstan de li Stenbolê kîjan kovar hatine derxistin?

5- Di sala 2007'an de li bakur çend pirtûk hatine çapkirin?

97

Rûpela 98 an

Radyo

Di dîrokê de yekemîn radyoya ku bi kurdî weşan kiriye, radyoya Şerq el Adna ye. Ev radyo ji hêla Brîtanayê ve hatiye damezirandin û li Jafnayê dest bi weşanê kiriye. Ji sala 1923'yan heta 1929'an li herêma xweser a kurdan a Yekîtiya Sovyetê bi kurdî weşana radyoyê hatiye kirin. Di sala 1941 'ê de ji hêla hikûmeta Fransayê ve radyoyeke bi navê Radyoya Levant hatiye avakirin. Di vê radyoyê de jî di hefteyê de du caran nîv saetê weşan bi zimanê kurdî hatiye kirin û weşana' vê radyoyê heta sala 1946'an dom kiriye.

Di dîroka ragihandinê ya kurdan de îzgehên radyoyê yên mîna Radyoya Êrîvanê, Radyoya Tehranê û Radyoya Baxdayê pir girîng in. Niha jî bi dehan radyoyên mîna Dengê Amerîkayê, Dengê Mezopotamya, Kurdistan Radio, Nawa Kurd Radio, SBS-Kurdî (Awîstralya), Radyo Zeyale (Swêd) bi kurdî weşanê dikin.

3- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Di dîrokê de yekemîn radyoya ku bi kurdî weşan kiriye kîjan e?

2- Radyoya Şerq el Adnayê ji hêla kîjan dewletê ve hatiye damezirandin?

3- Radyoya Levant heta kîjan salê weşana xwe domandiye?

4- Di dîroka ragihandinê ya kurdan de radyoyên girîng kîjan in?

98

Rûpela 99 an

Televîzyon

Yekemîn televîzyona bi kurdî Xebat Tv ye. Wê di sala 1992'yan de dest bi weşanê kiriye. Ew televîzyona herêmî niha jî bi navê K. TV weşana xwe didomîne. Yekemîn televîzyona peykî (satelaytî) Med TV ye. Dest-pêka weşana wê jî 1995 e. Niha hejmara televîzyonên peykî ji 10'an derbas bûye. Hinek ji wan televîzyonan ev in: Roj TV, MMe, Kurdistan TV, KurdSat, Zagros TV, Newroz TV, Rojhilat TV, Tishk TV, Komala TV û SaharTV ... Ji bilî van li ser Înternetê bi sedan malperên bi kurdî hene. Ew malper dikarin hemû sînoran derbas bikin û bihêlin ku kurd ji hev agahdar bibin.

4- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1. Yekemîn televîzyona bi kurdî kîjan e?
-----

2. Xebat TV kengî dest bi weşanê kiriye?
-----

3. Yekemîn televîzyona peykî (satelaytî) kîjan e?
-----

4. Navên pênc televîzyonên ku bi kurdî weşanê dîkin binivîsin.

99

Rûpela 100 an

A- Xebatên peyvan

1- Xaçepirs-----

çeperast:

1- Xaneper, sîteya înternetê /Bersiva negatîf, dijwateya "erê".

2- Bersiva pozîtîf, belê / Pergala desthi-

latiya gel, cumhuriyet

3- Paşgira neyîniyê, ... xweş / Êş

4- Ne kevn, teze / ... û pîr / Gihanekek

5- Ajaleke avî / Îrade, daxwaz

6- Tîpa piştî "e"yê / Baneşana şaşwaziyê / Veqetandekerê binavkirî

7- Sembola elementa Rûbîdyûmêl Kêfxweş, dilgeş / Xiyar

8- Gêjik, gerdav.

9- Temsîl kar, nimînende / Di muzîkê de noteyek

Serejêr:

1- Navê lehengê destaneke kurdan / Çêregeh, cihê bi gul û giha

2- Paşgirek, guh .... ! Paşgira neyîniyê ya dema niha / ta, werîs

3- Defter/ Sîma, serçav

4- Rengê deryayê

5- Paşgirek / Ders

6- Aliyê ku roj lê diçe ava / Paşgirek

7- Kesên ji malê, malbat / Paşgirek, ron ...

8- Xwarina bingehîn, ji gênim çêdibe / dijwateya "mê"

9- Agir / Dengûbehs

2- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

birûske dîmen tîşkename malper peyamhinêr wêne

1- Televîzyon -----bûyeran pêşkêşî mirov dike.

2- Di nivîsandina -----de alfabeya Morsê tê bikaranîn.

3- Bi telefonê -----û dîmen tîn kişandin, peyam tîne şandin.

4- Ew her roj li namedanka xwe dinêre û -----xwe dixwîne.

5- Ez duh ketim înternetê min -----dibistana me vekir.

6- Hogir Îro bi riya -----bi min re axivî.

Rûpela 101 an

B- Xwendin

Cizîr dê bi şahiyên çandî rabe ser piyan

3'yemîn Rojên Çand û Hunerê yê Cizîrê dê Îsal di navbera 10-12'yê mehê de bê lidarxistin. Duh li ser mijarê ji hêla Şaredarê Cizîrê Aydın Budak ve civînek hate pêkanîn. Di civînê de bernameya mîhrîcanê hate pêşkêşkirin. Li gorî bernameyê, ji derve jî gelek mêvan hatine vexwendin. Şaredar Aydın Budak qala hinek astengiyên fermî kir û got: "Heke pirsgirêkên fermî neyên derxistin dê ji Îran, Sûriye û Iraqê jî gelek mêvan beşdarî mîhrîcanê bibin."

Budak diyar kir ku mîhrîcana Îsal dê bi dirûşma "Azadiya Zimên, Azadiya Welêt e!" were lidarxistin. Li gorî bernameyê, mîhrîcan 1 O'ê mehê bi meşekê dest pê dike, di 12'ê mehê de dê bi konserekê were biqede. Di mîhrîcanê de ji meşê heta folklor, şano, fîlm, ji pêşangeh û gotûbêjan heta xwendina helbestan, ji dîwana dengbêjan heta çalakiyên zarokan dê gelek çalakiyên hunerî bên pêşkêşkirin. Di van rojan de gelek panel û nîqaşên balkêş dê werin pêkanîn.

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin?

1- Mîhrîcana Îsal kengî tê lidarxistin?

2- Bername ji hêla kê ve hate pêşkêşkirin?

3- Li gorî bernameyê dê mêvan ji kîjan welatan beşdar bibin.

4- Mîhrîcana Îsal bi kîjan dirûşmê tê lidarxistin?

5- Di mîhrîcana Îsal dê kîjan çalakî werin pêşkêşkirin?

101

Rûpela 102 an

c- Bikaranîna zimên

1- Van hevokan li gorî demên destnîşankirî biguherînin.

1- Li ber mala me dibistaneke nû tê avakirin. (Dema boriya têdeyt)

2- Par zêdetirî sed pirtûkên bi kurdî hatin weşandin. (Dema boriya dûdar)

3- Îsal dê li Amedê mîhrîcaneke mezin were lidarxistin. (Dema niha)

4- Li Amedê fîlmê "Min dît" hate nîşandayîn. (Dema bê)

5- Di destpêka sedsala nozdehan li Stenbolê gelek kovarên kurdî hatine weşandin. (Dema boriya têoeyî)

6- Li Enstîtuya Kurdî dersên kurdî hatin dayîn. (Dema niha)

2- Van hevokên bi avaniya lebatî bikin forma tebatî.

Mînak

Di sala 1901'ê de Merconî radyo ÎCad kir.

Di sala 1901'ê de radyo lji hêla Merconî ve) hate îcedkirin.

1- Mîqdat Mîthat Bedirxan di sala 1898'an de Rojnameya Kurdistan derxist.

2- Ehmedê Xanî di sala 1684'an de Nûbara Biçûkan nivîsand.

3- Di sala 1941 'ê de hikûmeta Fransayê Radyoya Levant ava kiriye.

4- Kurdan heta niha zêdetirî deh televîzyonên peykî ava kirine.

5- Kurd her sal di 22'yê rêbendanê de avabûna Komara Mehabadê pêroz dikin.

6- Şaredariya Amedê sala bê dê gelek parkên nû veke.

Rûpela 103 an

3- Cihên vala bi lêkera alîkar "hatin"ê dagirin.

1- Li her derê kulîlk _____ çandin (dema boriya têdeyi)

2- Her roj mirovên azadîxwaz _____ girtin. (dema niha)

3- Îro nebe jî sibe dê çareya şêrpenceyê _____ dîtin. (Dema bê)

4- Pirtûka Mehmed Uzun Siya Evînê _____ nasandin. (Dema boriya dûdar)

5- Dibe ku hefteya bê li komeleyê civînek _____ lidarxistin. (Dema bê)

6- Heke rojname birêkûpêk _____ weşandin, dê pir bê xwendin. (hekanî)

7- Dema ku rastî _____ dîtin, dê gelek tişt zelal bibin. (merc û dexwezî)

8- Îsal bi zimanê kurdî gelek behrem _____ weşandin. (Dema boriya dûdar)

9- Berî du salan li Amedê Sempozyûma Ehmedê Xanî _____ lidarxistin. (Çîrokiya dema boriya têdeyi)

10- Duh bi şev mala apê min _____ şêlandin. (Çîrokiya dema boriya têdeyi/ neyînî)

4- Lêkeran "hatin"ê li gorî demê bikişînin.

Xelata onele ya Wejeye erta Muller wergirt. (09/10/2009)

Xelata Nobelê ya Wêjeyê ku her sal bi awayekî kevneşopî ji aliyê Akademiya Swêdê ve _____ dayîn îsal nivîskar Herta Muller wergirt. Herta Muller di sala 1953'yan de li Romanyayê hatiye ser rûyê cîhanê lê wekî nivîskareke alman _____ nasîn.

Nivîskara alman ku hêjayî xelata Nobelê ya Îsal hat dîtin dê wekî xelat 1.4 mîlyon dolar wergire. Akademiya Swêdê der barê mijarê de daxuyaniyek da. Di daxuyaniyê de wiha _____ gotin: "Ew bi xurtiya helbestê û zelaliya peşxanê cîhana feqîran baş taswîr dike, lewma ew şayanî xelatê _____ dîtin." Xelata Nobelê ya Wêjeyê ji sala 1960'î heta niha ve her sal wekî kevneşopiyekê _____ dayîn û Herta Muller 51 'emîn xelatgira Nobelê ye. Heta niha nivîskarên wekî Jean-Paul Sartre, Pablo Neruda, Samuel Beckett, Gabriel Garcia Marquez, Dario Fo, Harold Pinter, Orhan Pamûk û gelek nivîskarên din hêjayî xelatê _____ dîtin.

Nivîsî

Hûn jî li gorî pirsên li jêr nûçeyekê der barê bûyerekê de binivîsin.

Çi, çima, li ku, kengî û çawa qewimiye?

Rûpela 104 an

Lêkerên Xwerû

Rader	Dema niha	Raweya fermanî	Dema borî
-------	-----------	----------------	-----------

alastin	dialêse	bialêse	alast
---------	---------	---------	-------

anîn	dihîne (tîne)	bihîne (bîne)	anî
------	---------------	---------------	-----

avêtin	diavêje	biavêje	avêt
--------	---------	---------	------

bihîstin	dibihîze	bibihîze	bihîst
----------	----------	----------	--------

bijartin	dibijêre	bibijêre	bijart
----------	----------	----------	--------

birastin	dibirêje	bibirêje	birast
----------	----------	----------	--------

birin	dibe	bibe	bir
-------	------	------	-----

bûn	dibe	bibe	bû
-----	------	------	----

cûtin	dicû	bicû	cût
-------	------	------	-----

çûn	diçe	biçe	çû		
dan	dide	bide	da		
dîtin	dibîne	bibîne	dît		
dotin	didoşe	bidoşe	dot		
firotin	difiroşe	bifiroşe	firo		
gestin	digeze	bigeze	gest		
gihaştin	digihêje	bigihêje		gihaşt	
girtin	digire	bigire	girt		
gotin	dibêje	bibêje	got		
guhartin		diguhêre	biguhêre	guhast	
guhastin		diguhêze	biguhêze	guhast	
guvaştin		diguvêşe	biguvêşe	guvaşt	
hatin	dihê (tê)		bihê (bê)	hat	
hejmartin		dihejmêre	bihejmêre	hejmart	
hinartindihinêre		bihinêre		hinart	
hiştin	dihêle	bihêle	hişt		
jentin	dijene	bijene	jent		
ketin (keftin)	dikeve	bikeve	ket		
kirin	dike	bike	kir		
kolan	dikole	bikole	kola		
kuştin	dikuje	bikuje	kuşt		
kutan	dikute	bikute	kuta		
lîstin	dilîze	bilîze	lîst		
malaştin		dimalêje	bimalêje	malaşt	
man	dimîne	bimîne	ma		
mêtin	dimêje	bimêje	mêt		
mirin	dimire	bimire	mir		
nivistin	dinive	binive	nivist		
pan	dipê	bipê	pa		
parastin		diparêze	biparêze	parast	
pêçan	dipêçe	bipêçe	pêça		
pişaftin	dipişêve		bipişêve	pişaft	
qefaltin	diqefêle		biqefêle	qefalt	
qeşartin		diqueşêre	biqueşêre	qeşart	
rêstin	dirêse		birêse	rêst	
rêtin	dirêje		birêje	rêt	
sotin	disoje		bisoje	sot	
stran	distrê		bistrê	stra	
şikestin		dişikê		bişikê	şikest
şûştin	dişo		bişo	şûşt	
westan		diweste	biweste	westa	
xistin	dixe		bixe	xist	

xwarin	dixwe	bixwe	xwar	
xwendin	dixwîne		bixwîne	xwend
xwestin	dixwaze		bixwaze	xwest
zan	dizê	bizê	za	

Rûpela 105 an

Lêkerên pêkhatî yên ku bi paşgira "-în"ê pêk tên

Rader	Dema niha	Raweya fermanî		Dema borî
barîn	dibare	bibare	barî	
bezîn	dibeze	bibeze	bezî/beziya	
borîn	dibore	bibore	borî	
civîn	dicive	bicive	civî/ civiya	
Çinîn	diçine	biçine	çinî	
çirîn		diçire	biçire	çirî/çiriya
êştin	diêşe	biêşe	êşî/ êşiya	
firîn	difire		bifire	firî/ firiya
gerîn	digere	bigere		gerî/ geriya
guherîn		diguhere	biguhere	guherî
herikîn	disherike		biherike	herikî
karîn	dikare	bikare	karî/ kariya	
kelfîn	dikele	bikele	kelfî/keliya	
kenîn	dikene	bikene	kenî/keniya	
kirîn	dikire	bikire	kirî	
meşîn	dimeşe	bimeşe	meşî/ meşiya	
nasîn	dinase	binase	nasî	
nêrîn	dinêre	binêre	nêrî	
nivîsîn	dinivîse	binivîse	nivîsî	
peyvîn	dipeyive		bipeyive	peyvî
Qedîn	diqede	biqede		qedî/ qediya
qerisîn	diqerise	biqerise	qerisî	
qetîn	diqete	biqete	qetî! /qetiya	
qewimîn	diqewime		biqewime	qewimî
revîn	direve	bireve	revî/ reviya	
şewitîn	dişewite		bişewite	şewitî
weşîn	diweşe		biweşe	weşî/weşiya
xebitîn	dixebite		bixebite	xebitî
xeyidîn	dixeyide		bixeyide	xeyidî
zîvirîn	dizîvire	bizîvire	zîvirî	

Rûpela 106 an

Lêkerên pêkhatî yên ku bi paşgira "-andin"ê pêk tên

Rader	Dema niha	Raweya fermanî		Dema borî
-------	-----------	----------------	--	-----------

barandin	dibarîne	bibarîne	barand
bezandin	dibezîne	bibezîne	bezand
ceribandin	diceribîne	biceribîne	ceriband
civandin	dicivîne	bicivîne	civand
çirandin	diçirîne	biçirîne	çirand
domandin	didomîne	bidomîne	domand
êşandin	diêşîne	biêşîne	êşand
firandin	difirîne	bifirîne	firand
gerandin	digerîne	bigerîne	gerand
guherandin	diguherîne	biguherîne	guherand
herikandin	dihirikîne	bihirikîne	herikand
kişandin	dikişîne	bikişîne	kişand
kelandin	dikelîne	bikelîne	keand
kenandin	dikenîne	bikenîne	kenand
meşandin	dimeşîne	bimeşîne	meşand
nasandin	dinasîne	binasîne	nasand
peyivandin	dipeyivîne	bipeyivîne	peyivand
qedandin	diqedîne	biqedîne	qedand
qerisandin	diqerisîne	biqerisîne	qerisand
qetandin	diqetîne	biqetîne	qetand
revandin	direvîne	birevîne	revand
rijandin	dirijîne	birijîne	rijand
standin	distîne	bistîne	stand
şandin	dişîne	bişîne	şand
şewitandin	dişewitîne	bişewitîne	şewtand
tewandin	ditewîne	bitewîne	tewand
weşandin	diweşîne	biweşîne	weşand
xebitandin	dixebitîne	bixebitîne	xebitand
xeyidandin	dixeyidîne	bixeyidîne	xeyidand
zîvirandin	dizîvirîne	bizîvirîne	zîvirand

Rûpela 107 an

Lêkerên pêkhatî yên ku bi pêşgiran çêdibin			
Rader	Dema niha	Raweya fermanî	Dema borî
çêkirin	çêdike	çêke	çêkir
dadandin	dadide	dade	dada
dagirtin	dadigire	dagire	dagirt
daketin	dadikeve	dakeve	daket
daliqandin	dadiliqîne	daliqîne	daliqand
damezirandin	dadimezirîne	damezirîne	damezirand
daxistin	dadixe	daxe	daxist
hilanîn	hiltîne	hilîne	hilanî
rabûn	radibe	rabe	rabû

rahiştin radihêje	rahêje	rahişt	
raketin radikeve	rakeve	raket	
rakirin radike	rake	rakir	
raxistin radixe	raxe	raxist	
rûniştin rûdine	rûne	rûnişt	
vebûn vedibe	vebe	vebû	
vegerîn vedigere	vegere	vegerî/vegeriya	
vegotin vedibêje	vebêje	vegot	
vekirin vedike	veke	vekir	
veqetandin vediqetîne	veqetîne	veqetand	
veşartinvedişêre	veşêre	veşart	
wergerandin werdigerîne	wergerîn	wergerand	

bersivdank

Rûpela 108 an

DESTPÊK

B- DANASÎN

1- Li gorî hevpeyvînê cihên vala dagirin.

hejdeh / Wanê / Rodî / Dilşa / Pelîn / Serhat / Xecê / Qenco

2- Valahiyên li jêr dagirin.

1- e, 2- ye, 3- me, 4- in, 5- e, 6- yî, 7- e, 8- ne, 9- in, 10- in

3- Valahiyên li jêr dagirin.

1- wê, 2- wan, 3- wî

4- Veqetandek

ê/a /ê/ên / ê/ê / ê/ên /eke /a/ ê

5- Di nivîsa li jêr de binê veqetandekan xêz bikin.

Navê min Rohat e. Ez ji bajarê Mêrdînê me. Mala. me li rojhtlatê bajêr, di taxeke biçûk de ye. Niştecihên taxê bi piranî karker û karmend in. Mala. me maleke biçûk e. Xaniyên der û dora me ne zedê mezin in. Di taxa me de mizgefteke biçûk heye. Li hemberî mizgefte jî kaniyek heye. Di taxa me de dibistan tune ye.

Di mala. me de pênc kes hene. Dê û bavê min, du xwişkên min û ez. Navê xwişkeke min Şîlan e û navê ya din jî Rûken e. Her du jî gelekî bedew in. Tu birayên min tune ne. Bavê min zilamekî kedkar e. Diya min jî jineke jîr e.

6- Li gorî agahiyên li jêr nivîsekê binivîsin.

Navê wî Bager e. Ew xwendekar e. Ew ji Çew-likê ye. Navê bavê wî Hogir e. Hogir ajokar e. Navê diya Wî Sozdar e. Ew bermalî ye. Du xwişkên wî hene. Navên wan Rojîn û Berfîn in. Bira-yekî wî heye. Navê wî Adar e. Taxa wan mezin e. Di taxa wan de dibistaneke mezin, mizgefteke kevnare û du kanî hene.

HÎNDARÎ

1- Di nivîsa li jêr de cihên vala dagirin.

Ez / im / me / min /Ew / wî / ye / wê / hene / wan /in / heye / wê / ye / ele / hene / ne /heye

2- Qertafên Tewangê

1-yî, 2-ê, 3-ê, 4-ê, 5-ê, 6-î, 7-an, 8-an

3- Hevokan çêkin.

- 1- Bager zilamekî zana ye.
- 2- Gulbîn wênesaz e.
- 3- Bejna Zelalê dirêj e.
- 4- Ew xortekî teral e.
- 5- Xaltîka min jineke xwîngerm e. 6- Çavên xwişka min şîn in.
- 7- Xaniyê apê me mezin e.
- 8- Birayê hevserê/a min parêzer e. 9- Deriyê mala me zexm e.
- 10- Birayê Rojbînê dadger e.

A- JIYANA ROJANE

- 1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.
- 1- Şermîn li Amedê dijî.
- 2- Ew xwendekar û şanoger e.
- 3- Ew di beşa wêjeyê de dixwîne.
- 4- Ew di hefteyê de sê rojan dixebitin.
- 5- Ew ji helbestan hez dike.
- 6- Kêfa wê ji Îrfan Amîda re tê.
- 7- Ew rojnameyekê dikire.
- 8- Ew rojnameya Azadiya Welat dixwîne.
- 9- Ji ber ku ew bi hunerê re têkildar e.
- 10- Ew êvaran an pirtûkan dixwîne yan jî li ser dersên xwe dixebite.

Rûpela 109 an

- 2- Di nivîsa li jêr de binê lêkerên di forma dema niha de xêz bikin.

Navê diya min Amîne ye. Ew germahiya dilê min û roja jiyana min e. Diya min çil û heft salî ye. Porê wê hêdî hêdî spî dibe. Çavên wê yên hingivîn bi keser li cîhanê dinêrin. Lê dema ew zarokên xwe dibîne, çavên wê dibiriqin. Ew ne jineke dirêj e, lê belê bejna wê lihevhatî ye.

Diya min jineke pir jêhatî ye. Ew sibehan zû radibe dice ber tenûrê û nêrî dipêje. Piştî jî karên malê dike. Ew xwarinên gelekî xweş cêdike.

Diya min carinan qala zaroktiya xwe dike. Wê demê ez dibînim ku hesreta rojên berê di dilê wê de ye. Ew pir diltenik û dilovan e. Dema kesên xizan an jî bi êş dibîne, ji bo wan digirî.

Diya min carinan parên xwişka min şeh dike û ji wê re dilorîne. Wê demê ez dizanim ku diya min dibe zarokeke dilşa û di nav mêrgan de baz dide. Ez diçim. serê xwe datînim ser çokên wê û li wê guhdarî dikim. Bi dengê lorîna wê ez hemû hesreta xwe diherikînim binê lingên wê.

HÎNDARÎ

- 1- Nivîsa li jor li gorî kesa/ê sêyem ji nû ve binivîsin.

Navê wê Şîlan e. Ew çardeh salî ye. Ew li gundê Huseyna dijî. Huseyna gundê Farqînê ye. Ew her sibeh zû radibin. Ew û diya xwe derdorê didin hev û taştê amade dikin. Di taştê de ew penêr, to, hingiv û hekerûnê dixwin. Ew gelekî ji dimsê hez dike, ji ber vê yekê ew her sibe dimsê jî dixwe. Piştî taştê ew her yek karekî dikin. Diya wê nan dipêje, dew dikê. Bavê wê û birayê wê diçin cot. Birayekî wê ajalan dibe çêrê. Ew û xwişka xwe diçin ser kaniyê cilan dişon. Dema ku ew karên xwe diqedînin ew carinan diçin mala cîranan. Keça cîranê wan hevala wê ye. Ew gelekî ji wê hez dike. Ber êvaran ew bi hev re diçin bêriyê.

êvaran ew giş li malê vedigerin. Ew bi hev re şîvê dixwin. Carinan mala apê wê tîn serlêdana wan. Carinan jî ew diçin mala wan. Ew êvaran zû radikeve.

2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema niha bikişînin.

radibin / dikin / dibin / diçin / dikin / dişon / dipêjin / diçin / didoşin

3- Lêkerên li jêr li gorî dema niha bikişînin.

1-dixwînim 2-radibe 3-namîne 4-naçî 5-dilfizin 6- nabare 7 -diêşe 8-diqerise 9-dibezîne 10- diqede 11-tê l/diweşin 12-dibînim / dibe 13-tê / vedibin 14-dibihîzim /tê 15-difikirim /digirîm

4- Di nivîsê li jêr de çewtiyan bibînin û sererast bikin.

Bavê min zilamekî bi bejn û bal e. Ew yekî dirêj û xurt e. Ew sibê zû hişyar dibe û taştê amade dike. Piştî me hişyar dike û em bi hev re taştê dixwin.

Bavê min rojnameger e. Ji ber vê yekê ew carinan diçe bajarên din. Dema ew dice bajarên din, ez gelekî bêriya wî dikim.

Bavê min piştî taştê rojnameyan dixwîne, piştî jî diçe kargehê. Ew berêvarî vedigere malê. Em şîvê dixwin û qala roja xwe dikin. Piştî şîvê em carinan li televîzyonê temaşe dikin. Bavê min ji hevalên xwe pir hez dike. Hin êvaran hevalên wî tîn mala me. Ew bi piranî li ser rojevê û siyasetê dipeyivin.

Bavê min bi şev li ser kompîturê dixebite û pir dereng radikeve. Pire caran ji min û xwişka min re çîrokan dibêje. Ez gelekî ji çîrokên wî hez dikim. Dawiya hefteyê em carinan diçin sînemayê carinan jî digerin. Dema ez bi bavê xwe re digirim, gelekî kêfxweş dibim.

5- Cihên vala bi gihanekên li jêr dagirin.

1- ji bilî, 2- Ji ber vê yekê, 3- lê belê, 4- ji ber ku

B- EZ DIXWAZIM

1- Hevokên li jêr biqedînin.

1- Delal dixwaze bibe rojnameger û nûçeyan binivîse.

2- Evîn dixwaze bibe bijîşk û ji nexweşiyên re dermanan bibîne.

3- Rohat dikare bi kurdî bixwîne û binivîse.

4- Sîdar dikare kilaman bibêje û li tembûrê bide.

Rûpela 110 an

2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1-bigerim, 2-dixwazin, 3-biçe, 4-werî/bêyî, 5-na-xwazim, 6-bilfizin, 7-vebêjin, 8-biçim,

9-bibare, 10-bibim

3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1-bipeyivim, 2-bikin, 3-bide, 4-biajo, 5- bibêjî, 6- dikarim, 7- bimeşî, 8- bilfizin, 9- dikare,

10- dikarim

C- TENDURISTÎ

2- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

bixwî / vexwî / neçî / vekevî / nemînî / bixwî / nebî

3- Hevokên li jor bi forma divêtî binivîsin.

Divê hûn ji zarokên xwe hez bikin, lê belê divê hûn wan şûm ranekin.
 Divê hûn ji bo wan demê veketînin, bila ew bi we re şa bibin.
 Çîrok afirîneriya zarokan xurt dikin, divê hûn ji wan re çîrokan bixwînin.
 Lîstik hêza wan a aşopî xurtir dikin, divê hûn bi wan re bilîzin.
 Divê tenê hûn nepeyivin. Bila ew jî bipeyivin. Divê hûn li wan guhdariyê bikin. Bila bi xwe bawer bibin.
 Bihêlin bila hin karên xwe ew bi xwe bikin. Bila ew berpirsiyariyên xwe bizanin.
 Divê hûn spartekên wan çênekin. Bila ew bi xwe hîn bibin.
 Dema wan tişteki baş kir divê hûn wan pîroz bikin. Dema wan tişteki nebaş kir Divê hûn wan rexne bikin.
 Bila rastî û çewtiyê nas bikin.
 Divê hûn li pêş zarokan şer nekin. Bila netirsîn.

HÎNDARÎ

- 1- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.
 bikî /bin /bin / meçe / çêke / bixebite / bipirse / vebêjin / bibersivîne / metirse / bizanibî / bikî / bixwazî /
 meke / nekî / bixwîne / ramekeve /rabî
- 2- Hevokên li jêr li gorî di nava kevanekê de ji nû ve saz bikin.
 1- Divê ez spartekên xwe çekim.
 2- Bila Hogir biçe sûkê.
 3- Zelal dixwaze rojnameyê bixwîne.
 4- Divê ez îngilizî hîn bibim.
 5- Ez dikarim li tembûrê bidim.
- 3- Lêkerên li jêr li gorî forma rast bikişînin.
 werim, bêm / bixebitim
 bikî / bibersivînim /bipirse / bibersivîne bidî / bide
 biçe I bişo I were, bê biçim
 bikî
 bikî / biçim
 bikim / bimeşî
 biçe / bikire / biçe

UNÎTE 2 "PLANSAZÎ

- a- tu yê sibê çi bikî?
- 1- Pirsên li jêr li gorî axaftinê bibersivînin.
 1- Ew ê biçin sînemayê.
 2- Ew ê bi diya xwe re biçe sûkê.
 3- Ew ê li Kuçeya Hunerê hev bibînin.
 4- Azad dê Diyarî li komeleyê bibîne.
 5- Ew ê wêneyên Fevzî Bilgeyî bibînin.
  - 2- Cihên vala li gorî axaftinê dagirin.
 1- ..... temaşe bikin
 2- .....biçe sûkê
 3-..... dest pê bike

- 4-.....beşdarî civîna xwendekaran bibe
- 5-.....biçe Hewana Sumerparkê
- 6-.....biçe komeleyê

3- Li gorî axaftinê cihên vala dagirin.

- 1-..... beşdarî gotûbêjekê bibe
- 2-..... wêjeya kurdî ya nûjen be
- 3-..... wekî axêver beşdarî gotûbêjê bibin
- 4-..... guhdariya axêveran bike
- 5-..... agahdar bike

Rûpela 111 an

4- Lêkeran li gorî forma rast bikişînin.

tê / neçin / biçin / bibînin / bêm,werim /bibin

HÎNDARÎ

1- Di axaftina li jêr de lêkeran li gorî dema bê bikişînin.

bikî / biçim / bikim / bê, were / bixebitin / biçim / biçin /bikin /bikin / biçin /bibînin

2- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.

1- bêm, werin /rabim / bişom / bikim / biçim / biki-rim / çêkim / bimînim

2- bicivin /bikin / bikim

3- bibîne / biçin / bigerin

4- bibin / bixemilînin / bixin

3- Hevokên li jêr bixin forma dema bê

1- Zarok dê li kuçeyê bilîzin.

2- Zozan dê bi mamoste re bipeyive.

3- Zîlan dê daxwaznameyekê binivîse.

4- Ez ê li strana Aram guhdariyê bikim.

5- Tu yê çi bikî?

6- Ew ê biçe ku derê?

B- TU YÊ VÊ HAVÎNÊ ÇI BIKÎ?

1- Li gorî axaftinê du paragrafan binivîsin.

Narîn dê vê havîne biçe Duhokê. Ew ê li mala dotmama xwe bimîne. Ew ê li wir bigere û cihên dîrokî bibîne.

Berî ku ew biçe Duhokê, ew ê ji dotmama xwe re diyariyan bikire.

Rojda dê vê havîne biçe gund. Ew ê li ba dapîr û bapîrê xwe bimîne. Piştî ku ew ji gund vegere, ew ê biçe Stenbolê hinda xaltîka xwe. Ew ê li wir bigere û xizmên xwe bibîne.

2- Hevokan bi piştî ku I berî ku bigihînin hev.

1- Piştî ku ez spartekên xwe çêkim, ez ê rojnameyê bixwînim.

2- Berî ku mêvan werin, ez ê şivê çêkim.

3- Piştî ku em xwarinê bixwin, em ê biçin parkê.

4- Berî ku ez nameyê bişînim, ez ê nameyê careke din bixwînim.

5- Piştî ku ez ji dibistanê derkevim, ez ê biçim postexaneyê.

c- Tu dixwazî sibe rojê çî bikî?

1- Li gorî axaftinê li ser planên kesan binivîsin.

Azad dê di beşa dîrokê de bixwîne. Ew dixwaze îngilîziya xwe bi pêş bixe. Ew ê li ser dîroka kur-dan lêkolînan bike. Ew ê lêkolînen bi Îngilîzî jî bixwîne.

Dîlan dê di zanîngehê de beşa wêjeyê hilbijêre. Ew dixwaze bibe nivîskareke serkeftî.

Mîrza dê di Zanîngeha Selahadîn de beşa siya-setê bixwîne. Ew dixwaze li Hewlêrê bixwîne.

2- Bi lêkerên li jêr cihên vala dagirin.

bixwînim / bibim / hîn bibim / biqedînim / bikim / bigerim / bimînim / binivîsim

3- Hevokên li jêr bigihînin hev.

1-b, 2-d, 3-a, 4-e, 5-c

UNÎTE 2 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvên

1- Bi lêkerên hevedudanî cihên vala dagirin.

1- li dar bixin / dest pê bike

2- pêk were / amadehiyan bikin 3- kom bibin

4- bi pêş bixim

B-Xwendin

1- rast / çewt

1-çewt, 2-rast, 3-çewt, 4-rast, 5-rast

2- Pirsên li jêr li gorî diyaloga li jor biberavînin.

1- Rojên pêncşeman filmên nû tên sînemayê.

2- Di sînemaya Metropolê de filmê "Bahoz" dilîze.

111

Rûpela 112 an

3- Dîlan li benda filmê "Bahoz" e.

4- Hêlîn dê destûrê ji diya xwe bistîne.

5- Ew ê saet di du û nîvan de hev bibînin.

6- Heval dê li ber sînemayê bicivin.

C- Bikaranîna Zimên

1- Cihên vala dagirin.

bikî / biçim / bimînin / bimînin / bikin / bikevin / biçin / bigerin / biçin / bixebitim

2- Li gorî agahiyên li jor paragrafê binivîsin.

Bêrîvan dê vê havînê bi malbata xwe re biçe ber Behra wanê. Ew ê li Tetwanê, li cem hevaleyê bavê wê bimînin. Ew ê li wir bikevin avê. Ew ê biçin ser Kela Wanê. Ew ê li nava bajêr bigerî. Ew ê bi keştiyê biçin Dêra Axtamarayê.

3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî dema bê bikişînin.

biçim / bijîm / were / veneqetin / bixebitim / kevim / bibim / nehêlim

4- Hevokên li jêr bixin forma dema bê.

- 1- Ez ê neçim Amedê.
- 2- Em ê civînekê li dar bixin.
- 3- Ez ê spartekên çêkim.
- 4- Zelal dê nameyekê binivîse.
- 5- Tu yê bi kê re bipeyivl?
- 6- Adar dê li ku derê bimîne?
- 7- Ez ê venegerim gund.
- 8- Tu yê beşdarî civînê bibî?

5- Hevokên li jêr li gorî xwe temam bikin.

Bersivên xwendekaran.

UNÎTE3 PÊŞBNÎ

A-SIBEROJ

- 1- Pirsên li jêr li gorî diyalogê bibersivînin.
- 1- Li gorî Dîlanê dê siwara bi enerjîya rojê bixebi-tin.
- 2- Bi nêrîna Rojdayê dê mirov di bin behrê de bajarana ava bikin.
- 3- Li gorî Azadê dê qeşaya li cemseran tev bihele û dinya di bin avê de bimîne.
- 4- Li gorî mamoste pêşbîniya Azad bedbîn e.
- 5- Bersivên xwendekaran.
- 2- Navên kesan li ber hevokan binivîsin.
- 1-Serhat, 2-Hêlîn, 3-Qenco, 4-Qenco, 5-Rojda

3-Hevokan temam bikin.

- 1- ..... dê dinya bi xetereyên mezin re rû bi rû bi-mîne
- 2- ..... dê di demeke kin de dinya di bin avê de bi-mîne
- 3-..... dê hejmara xizanan zêdetir bibe
- 4-..... dê gelek cih bibin çolitan

HÎNDARÎ

- 1- Der barê pêşerojê de pênc pêşbîniyan binivîsin.
- Bersivên xwendekaran
- 2- Hevokên li jêr temam bikin. (Dibe ku xwendekar bersivên cuda bidin.)
  - 1- ..... dibe ku baran bibare
  - 2- ..... dê kulîlk biçilmisin
  - 3- ..... tu nikarî bi ser kevî
  - 4- ..... dibe ku em bêkar bimînin
  - 5-..... em ê biçin sînemayê

3- Lêkerên di nav kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

bikim / bixwînim / nexebitim / nekim / hilbijêrim / bibim

B- EZ DIKIM ...

1- Hevokên li jêr temam bikin.

1- ..... biçe mala Rojdayê

2- ..... malê paqij bike

3-..... biçe konsera Dilşad Seîd

4-..... kadeyan çêke

Rûpela 113 an

HÎNDARÎ

1- Lêkerên din av kevanekê de li gorî forma rast bikişînin.

1-bixwim, 2-veke, 3-bibin, 4-biçin, 5-bikî, 6-bide, 7-bigerîne,8-bibînim

2- Hevokên li jêr temam bikin. (Dibe ku xwen-dekar bersivên cuda bidin.)

1- ..... xwarinê çêke

2-..... rakeve

3-..... li otobusê siwar bibe

4- .....li fîlm temaşe bikin

5-..... ji malê derkeve

3- Hevokên li jêr bixin forma dema bê ya nêzik.

1- Em dîkin civînekê li dar bixin.

2- Ew dike nameyekê binivTse.

3- Em dîkin li nûçeyan temaşe bikin.

4- Ez dikim kîloyek sêv bikirim.

5- Hûn dîkin çi bikin?

6- Ew dîkin qesrekê ava bikin.

UNÎTE 3 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvên

1- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

1- qirêjiya, 2- qeşa, 3- mercên, 4- aborî, 5- pa-rastina

2- Peyvên li jêr bigihînin wateyên wan. t-b, 2-a, 3-g, 4-c, 5-d, 6-b, 7-f, 8-e

3- Cihên vala bi lêkerên hevedudanî dagirin. 1- ava dike, 2- germ dibe, 3- dijwar dibe, 4- zêde bike

B- Bikaranîna Zimên

1- Her du beşên hevokan bigihînin hev.

1-e, 2-c, 3-b, 4-d, 5-a

2- Hevokan li gorî wêneyan temam bikin.

1- .....basketbolê bilfizin

2- .....çayê vexwe

3-..... fistanekê bikire

4-..... Dîlanê hişyar bike

UNÎTE 4 DUH

A- TE DUH ÇI KIR?

1- Kê çi kir?

1- kê, 2- kî, 3- kî, 4- kî, 5- kê

HÎNDARÎ

Sînem:

rabûm, kir, xwar, şûştin, malaşt, derketin, çû, kirî, meşîm, gihastim, xwend, kir, qedand, derketim, çûm, bû, kir, raketim

Zelal:

derketim, bûm, çûm, gihastim, veda, çêkirin, qe-dandin, kir, hat, xwar, kir, raketim

2- Hevokan bi lêkeran temam bikin.

1- şûştin, 2-xwendin, 3- dîtin, 4- hat, 5- çû, 6- çê-kirin, 7- raket.

Nivîs

Te duh çi kir?

Bersivên xwendekaran.

3- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.

Stran / Nesrîn

kuştim / kuştim / kirim / kirim

4- Lêkerên di nava kevanekê de li gorî dema borî bikişînin.

1- dîtin, 2- meşiyam, 3- qediya, 4- nexwend, 5- şûştin, 6- xwar, 7- nivîsî, 8- nedîtîm, 9- vexwend, 10- çêkir, 11- hilkişiya, 12- neçûm, 13- hatin, 14- ket, 15- kir

113

Rûpela 114 an

5• Lêkereên di nav kevanekê de Ji gorî dema borî bikişînin.

çû / bû / çêkir / danî / kir / dît / got

B• AZAD ÇÛ PIRTÛKXANEYÊ

1- Azad çû pirtûkxaneyê.

2- Wî du pirtûkên çîrokan wergirtin.

3- Wî meha çÛYÎ sê pirtûk xwendin.

4- Kêfa Wî ji pirtûka bi navê "Çîrokên Gelêrî" re hat.

5- Kêfa wî ji çîroka der barê Ristemê Zal" de hat.

C- GEŞT Û SEYRAN

1- Pirsên li jêr li gorî diyalogê bibersivînin.

1- Ew çûn ser Kela Wanê.

2- Ew bi erebeya Reşoyî çûn.

3- Piştî taştê ew hilkişiyar ser kelê.

4- Zarokan ji wan re qala dîroka kelê kir.

5- Ji ser kelê dîmenê bajêr pir xweş bû.

6- Wan di firavînê de goştê masiyan xwar.

7- Wan li ber dengê tembûrê govend girt.

UNÎTE 4 SPARTEK

A• Xebata li ser peyvan

1• Lêkerên Ji Jêr Ji gorî dema borî bikişînin û di cihê rast de bi cih bikin.

çûm / civiyan / sekinîn / raxist / rûniştin / vêxist / çêkir / kir / geriyan / list / ketin / vegeyan / wes-tiyam / raketim.

B• Xwendin

Rojan çû muzeyê

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Rojan roja yekşemê çû muzeyê.

2- Bavê wî ew bir muzeyê.

3- Li muzeyê pêşaneya tiştên kevn û dîrokî hebû.

4- Herî zêde xemlên jinan bala wî kişand.

5- Gerîndeyê muzeyê qala şaristanî û serde-mên berê kir.

6- Li muzeyê nivîsên biznart hebûn.

Dilan çû seyranê

2- Bersiva van pirsên li jêr bide.

1- Ew pêr çûn geşt û seyranê.

2- Ew çOn ber Çemê Dîcleyê.

3- Ew li cihekî xweş rûniştin.

4- Zarok heta xwarinê li derdorê geriyan.

6- Wan di firavîne de goşt xwar.

7- Piştî firavîne Sîdar û Tacdîn ketin avê.

8- Bavê Dîlanê û Apê Hogir masî girtin.

9- Ew berêvarî vegeyan malê.

C• Bikaranîna zimên

1- Hevokên Ji Jêr bixin forma d. boriya têdeyî.

1- Min li televizyonê temaşe kir.

2- Em li ber deryayê meşyan.

3- Tu bi ku ve çyi?

4- Hûn li ku derê man?

5- Min pirtûka Rênas Jiyan xwend. 6- Min nameyek nivîsand.

7- Ez raneketim.

8- Tu çima neçûyî?

2• Hevokên li jêr sererast bikin.

1- Ez saet di heftan de gihaştim malê.

2- Min rojname nexwend.

3- Min li malê firavîn xwar.

4- Rojan duh nehat dibistanê.

5- Min duh hevalên xwe dîtin

6- Arda bi balafirê çû Amedê.

4• Çîroka Keçel û Apê

hebû / bû / çû / dizî / got / nekir / kir / rabû / kir / keland / da / rahişt / da / dîtîn / anî / ket / xwar /
vegeriya / nezanî / qewirand

UNÎTE 5 SERBORÎ

B- Tu qet çûye Wanê?

1- Pirsên li jêr bibersivînin.

1- Belê ew çûye Wanê.

2- Na, Rojda qet neçûye Wanê.

3- Na, Dîlanê qet pirtûkên Dilawer Zeraq ne-xwendine.

4- Belê Azadî pirtûkên Dilawer Zeraq xwendine.

114

Rûpela 115 an

5- Serdilî qet li stranên Ayşe Şanê guhdarî nekiriye.

6- Belê, Hêviyê li stranên Ayşe Şanê guhdarî kiriye.

HÎNDARÎ

1- Hevokên li jêr bixin forma dema boriya dûdar.

1- Şerzan duh çûye Mîdyadê.

2- Hogirî duh hevalên xwe dîtine.

3- Wan pêr civînek li dar xistiye.

4- Ew duh dereng hatine malê.

5- Diya min ji min re fistanek kiriye.

6- Zelalê guldank şikandiye.

7- We bername amade kiriye?

8- We taştê xwariye?

2- Hevokên li jêr bixin forma dema boriya dûdar.

2- Azad duh bi şev li malê maye.

Wî spartekên xwe çêkirine.

3- Hêlîn duh bi şev li mala Rojdayê maye.

Ew pir dereng raketine.

4- Qencyî nameyek ji apê xwe re nivîsiye.

Wî qala xebatên xwe kiriye.

5- Serhatî duh hevalên xwe dîtine.

Wan futbol lîstiye.

C- Dema ku

1 - Rast û çewt

2- rast, 3- rast, 4- çewt, 5- çewt, 6- rast

2- Binê lêkeran xêz bikin.

guhdarî nedikir, li hev didan, dipeyvîn, digot, xêz dikir, diavêtin, dikir, dinêrî

3- Lêkeran li gorî dema boriya berdest bikişînin.

1- dibarî / dibariya, 2- diçû, 3- dilîst, 4- digerîn /

. digeriyar, 5- dikir, 6- dişuştin, 7- diajot, 8- dibirîn, 9- dixwar, 10- dibir

D- Dema em zarok bûn

2- Lêkeran li gorî d. boriya berdest bikişînin.

dicivîn / diciviyan, dibû, dibû, diketin, didan, digerîn / digeriyan, direqisîn, digot, didan

3- Hevokan temam bikin.

1- li kuçe û kolanan digeriyan., 2- avjenî dikir, 3- dida, 4- diçûn, 5- çêdikirin, 6- digotin

UNÎTE 5 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvên

1- Wateya navdêran binivîsin.

1- cotyar, 2- bêrîvan, 3- şivan, 4- mêwîj, 5- xweza, 6- mêrg, 7- zevl, 8- hevsengî

B- Bikaranîna zimên

1- Beşên hevokan bigihînin hev.

1- e, 2-f, 3-c, 4-d, 5-b, 6- a

2- Lêkeran li gorî dema boriya berdest bikişînin.

dibûn, dibirin, dikirîn, radibûn, radimûsandin, di-kirin, didan, derdiketin, diçûn, dikir, nedida, nedi-çûm, dihatin, dibûn

3- Lêkeran li gorî dema boriya dûdar bikişînin.

guherîne, mane, bûye, hilweşiyaye, nemane, çûne, bûye

UNTEÎ 6 ROJÊN BERÊ

A- Vegera li welêt

1- Peyvên li jêr bigihînin wateya wan.

1-g, 2-f, 3-d, 4-b, 5-e, 6-c, 7-h, 8-a

2- Rast û çewt

1-çewt, 2-rast, 3-çewt, 4-çewt, 5-rast, 6-rast. 7- çewt

3- Cihên vala bi veqetandekan dagirin .

1-ê, 2-ya, 3-ên, 4-a, 5-yên

115

Rûpela 116 an

B- Bûyerek ji dîrokê

1- Peyvên hemwate

çek, êrîş, komkujî, berfireh, şer, bûyer, agirbest, balafir

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Komkujîya Helebçeyê di 16'ê Adara 1988'an de pêk hat.

2- Di komkujîyê de 6 hezar û 350 kesî jiyana xwe ji dest da.

3- Navê operasyonê Enfal bû.

4- Di navbera Iraq û Îranê de agirbest pêk hat.

C- Kesayetiyekî Dîrokî

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Feqiyê Teyran di sala 1563'yan de li Miksê hatiye dinyayê.

2- Li gorî hin baweriyan Feqîya Teyran bi zimanê teyran dizanî. Ji ber vê yekê wî ev nav li xwe kiriye.

3- Feqiyê Teyran xwe wekî helbestvanê jar û bindestan bi nav kiriye.

4- Wi navê "Mîm û Hê" bi kar aniye.

5- Stranên wî yên bi navê "Ay dilberê" û "Ey av û av" bûne stran:

D- Çîrok

1- Lêkerên di forma çîrokiya dema boriya têdeyî de dîtîbû, kirîbû, venîştîbû

2- Li gorî mînaka li jêr hevokan bigihînin hev.

1- Gava ku ez ketim fêrgehê, mamoste dest bi waneyê kirîbû.

2- Dema ku ez ji bajêr vegeyriyam, birayê min karê xwe qedandîbû.

3- Dema ku ez gihîştim ser sifreyê, xwarin nemabû.

4- Dema ku em derketin derve, baran sekinîbû.

5- Dema ku şivan hişyar bû, gur ketîbû nav pêz.

3- Lêkerên di nav kevanekê de bixin forma çîrokiya dema boriya têdeyî.

kirîbû, kirîbû, danîbû, nexwarîbû, bûbû

UNÎTE 6 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvên

1- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

1- xuya dike, 2- mezin bûm, 3- pêşwazî kir, 4- pêk tên, 5- bi dawî kir, 6- xatir xwest, 7- pev çûn, 8- zêde kir

2- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

1- derfetên, 2- komkujiya, 3- dîrokî, 4- diyariyekê, 5- baweriya, 6- bûyereke, 7- êrîşî, 8- çekên

- B- Xwendin

1- Pirsên li jêr bibersivînin

1- Ehmedê Xanî di sala 1651 'ê de hatiye cîhanê.

2- Li gorî wî Ehmedê Xanî sertacê nivîskar û helbestvanên kurd e.

3- Ehmedê Xanî ji bilî kurdî bi farisî, erebî tirkî dizanî.

4- Ehmedê Xanî di berhema xwe ya bi navê "Mem û Zîn" de li ser evîn, gerdûn, hebûn û mirovahiyê sekiniye.

5- Wî pirtûka xwe ya bi navê "Nûbara Biçûkan" ji bo perwerdehiyê nivîsandiye.

C- Bikaranîna Zimên

1- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema boriya dû dar bikişînin.

bûye, kirine, daniye, anîne, kiriye, çûye

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Celadet Bedirxan di 26'ê Avrêla 1897'an de li Stenbolê hatiye ser rûyê cîhanê.

2- Wî li ser alfabeya kurdî ya latînî û li ser rêzimana kurdî xebatên giranbuha kirine.

3- Wan kovara Hawarê derxistiye.

116

Rûpela 117 an

4- Ji ber ku Celadet Bedirxan û hevalên xwe di 15'ê Gulana 1932'yan de dest bi weşandina kovara Hawarê kiriye.

5- Celadet Bedirxan di sala 1951 'ê de koça xwe ya dawîn kiriye.

3- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî dema bo-riya berdest bikişînin.

dibû, dixemiland, dixist, dikir, dixemiland, dikir, dihejand, dixepirand

4- Di nivîsa li jêr de lêkeran li gorî çîrokiya dema boriya têdeyî bikişînin.

hatibû, ketibû, heliyabû, vebûbûn, xernlllû, gihaştibûn, vegirtibûn

5- Lêkerên di nava kevanekê de bikin forma çîroklya dema boriya têdeyî.

gotibûn, êşiyabûm, kiribû, hiştibû, negirtibû, girtibû

6- Hevokên li jêr bi cînavka girêkî bigihînin hev.

1- Ehmedê Xanî ferhengoka ku nivîsand diyarî zarokên kurmancan kir.

2- Bêhna kulîlkên ku te anîbûn ez sermest kirim.

3- Dara ku te par çandibû hişk bûye.

4- Zimanê pirtûka ku te nivîsiye pir dijwar e.

5- Mala ku em duh çûn li taxa apê te bû.

7- Bi peyvên li jêr ravekên rêzîn çêkin.

1- avahiya bajêr a herî mezin

2- kurê meta min ê biçûk

3- mijara pirtûka Hêlîrn Yûsiv a dawîn

4- kembera xwişka min a zîvîn

5- çalakiya xwendekarên zanîngehê ya li dijî zimankujiyê

6- pirsgerêkên mirovan ên aborî

8- Bi ravekên li jor hevokan çêkin.

Bersivên xwendekaran

B- Alî û bergê

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Bajarê Elezîzê li bakurê Amedê ye.

2- Li başûrê Amedê bajarê Mêrdînê heye.

3- Li bakurê rojavayê Amedê bajarê Rihayê heye.

4- Bajarê Mûşê li başûrê rojhilatê Amedê ye.

5- Li rojhilatê Amedê bajarê Êlihê heye.

c- Bajar

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Agirî bajarekî dîrokî û mezin e.

2- Agirî navê xwe ji Çiyayê Agirî digire.

3- Li bakurê Agiriyê bajarên Qers û Îdirê cih digirin.

4- Li rojhilatê Agiriyê bajarê Makû heye.

5- Mûş û Wan li aliyê başûrê Agiriyê ne.

6- Serjimara navenda Agiriyê nêzikî sed hezar kesî ye.

7- Çemê Mûradê di nav Agiriyê re derbas dibe.

8- Li Bazîdê Qesra Îsheq Paşa heye.

9- Gora Ehmedê Xanî li Bazîdê ye.

2- Di nivîsa li jêr de binê daçekên hevedudanî xêz bikin.

di. ... de, ji bo, di ser. ... re, di ... de, li ber, li nik, di ser ... re, di bin .... re, li nav, li nav, li raser, di ... de, di bin ... re, li raser

3- Pirsên li jêr li gorî nivîsê bibersivînin.

1- Perwîn bi balafirê çû Stenbolê.

2- Pismamê wê Serheng, ew pêşwazî kir.

3- Ew bi tramvayê çûn Aksarayê.

4- Mala apê wê li Fatîhê ye.

5- Tengav Asya û Ewropayê ji hev cuda dike.

6- Cihên dîrokî herî zêde li Sultanahmedê ne.

7- Seraya Topkapiyê li Sultanahmedê ye.

8- Darên parkê pir bilind in.

D- Taxa me

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Îstasyona trêne di navenda Amedê de li derveyê Sûran e.

2- Kolana Mêrg Ehmed ji navenda Sûran dest pê dike.

117

Rûpela 118 an

3- Kolana Îstasyonê ji Deriyê Rihayê dest pê dike.

4- Kolana Îstasyonê li Qada Îstasyonê bi dawî dibe.

5- Parka Sumerê li hemberî îstasyonê ye.

E- Ravekirina cih

1- Hogir dixwaze ji Qada Newrozê biçe Yarî-geha Kawa, ji wî re cih tarîf bike.

Tu niha li Qada Newrozê yî, bikeve ser Rêya Berz, dema ku tu gihîştî devê Rêya Qadê bizivire aliyê rastê, heta Kolana Feqiyê Teyran rast biçe. Dema ku tu gihîştî ser Kolana Feqiyê Teyran bizivire aliyê çepê heta ser devê Rêya Şaredariyê ber bi Mizgefta Mezin ve biçe. Berî ku tu bigihêjî Mizgefta Mezin, dagere aliyê rastê, di Rêya Şaredariyê re heta Kolana Beybûnê biçe û ji wir dîsa bizivire aliyê çepê. Gava ku tu ketî vê kolanê, tu yê li aliyê çepê Şaredariya Bajarê Mezin û li aliyê rastê jî Zanîngeha Ehmedê Xanî bibînî. Dema ku gihîştî ber Navenda Bazirganiyê bikeve Kuçeya Werzîşê, tu yê li ser destê çepê Yarîgeha Kawa bibînî.

F- Avahiya me

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Mala Dîlanê di avahiyeke mezin û bilind de ye.

2- Avahî yazdeh tebeqe ye.

3- Di her tebeqeyê de çar mal hene.

4- Ji şaneşînê li hawirdorê temaşe dikin.

5- Di avahiyê de du asansor hene.

G- Odeya Hêlînê

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

- 1- Di odeya Hêlînê de du pace hene.
- 2- Li ber paceya aliyê rastê pirtûxaneyêke piçûk heye.
- 3- Cildank li aliyê çepê yê pirtûxaneyê ye.
- 4- Televîzyon di nava pirtûxaneyê de ye.
- 5- Li ber paceya aliyê çepê nivîngehek heye.
- 6- Xalîçe li ber kornîdîn û şîfonyer raxistî ye.

UNÎTE 7 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvvan

- 1- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.
- 1- Bajarê Baxdayê li Iraqê ye.
- 2- Navê welatê min Germanistan e.
- 3- Rengê ala me kesk û sor û zer e.
- 4- Li taxa me sînemayek heye.
- 5- Zimanê fermî yê Îranê farisî ye.
- 6- Bajarê Antaqayê li ser tixûbê Sûriyê ye.
- 7- Dêrik navçeya Mêrdînê ye.
- 8- Dara navê gundekî dîrokî yê Nisêbînê ye.
- 9- Mala me di kuçeyêke teng de ye.

2- Nêçîra Peyvan

- 1- şaneşîn, 2- xanî, 3- mal, 4- derî, 5- serşok, 6- pirtûkxane, 7- dîwan, 8 nivîn, 9- têkber, 10- palgeh, 11- hol, 12- cildank

3- Cihên vala dagirin.

Welat	Netewe	Zimanê fermî
Tirkiye	tirk	tirkî
Almanya	alman	almanî
Îran	faris	terisî
Amerika	amerîkî	tnçitizî
Japonya	japon	japonî
Kûba	kûbeyl	tspen
Kurdistan	kurd	kurdî
Fransa	trenst	trensî
Îngilistan	Îngiliz	îngilizî
Ermenistan	ermen	ermenî
Sûriye	ereb	erebî
Îsraîl	cihû	Îbranî

B-Xwendin

1- Rast û çew

- 1- rast, 2- çewt, 3- rast, 4- rast, 5- çewt, 6- çewt, 7- rast, 8- rast, 9- çewt, 10- rast

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

- 1- Holanda li ser parzemîna Ewropayê ye.
- 2- Li rojhilatê Holandayê Almanya heye.

3- Serjimara Holandayê 16 milyon e.

118

Rûpela 119 an

4- Sîstema desthilatiya Holandayê parlementerî ye.

5- Zimanê fermî yê Holandayê helandî ye.

6- Navê paytexta Holandayê Amsterdam e.

7 - Li bajarê Rotterdamê bendereke navneteweyî heye.

8- Holanda bi dewlemendiya cureyên laleyan navdar e.

3- Beşên hevokên ku hev temam dikin bigihînin hev.

1-d, 2-c, 3-f, 4-a, 5-b, 6-e, 7-g

C- Hîndariyên rêzimanî

1- Cihên vala bi daçekan dagirin.

1- li, 2- di. .. de , 3- di. .. re, 4- ji .... re, 5- ji, 6- bi ... ve, 7- bi ... ve, 8- ji ... ve, 9- bi, 10- ji ... ve

2- Cihên vala dagirin.

1- Li quncê rastê cildankek heye.

2- Li ser şifonyerê guldankeke heye.

3- Mala me di avahiyeke mezin de ye.

4- Di bin maseyê de kursiyek heye.

5- Kolana Mêrg Ehmed ji navenda Sûran dest pê dike.

6- Sosin bi min re hat dibistanê.

7- Te çima ji min re negot?

8- Di ber mala me re derbas bû.

9- Min çakê xwe bi hilço ve daliqand.

3- Li nexşeyê binêrin û cihên vala dagirin.

Bajarê Mûşê di navbera Bedlîs, Erzerom, Agirî, Çewlik, Amed û Êlihê de ye. Li bakurê Mûşê bajarê Erzeromê heye. Li aliyê rojava Çewlik heye. Li başûrê Mûşê Amed û Êlih hene. Bedlîs li başûrê rojhilatê Mûşê ye. Li bakurê rojhilat bajarê Agirî heye.

A- Dîroka ragihandinê

1-Wateya peyvên li jêr hîn bibin û bi her yekê hevokekê çêkin.

Bersivên xwendekaran.

2- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Bêtêl û birûske di sala 1894'an de ji hêla Oliver Lotge ve hatin dahênan.

2- Teknolojiya sînema û radyoyê bi hev re hatin bikaranîn û televîzyon derket holê.

3- Weşana televîzyonê cara pêşîn di sala 1936'an de li Londonê dest pê kir.

4- Telefon di sala 1876'an de ji hêla Graham Bell ve hat dahênan.

5- Bi dahênanana telefonê re mesafeya di navbera

mirovan de ji holê rabû.

3- Di nivîsa li jor de binê lêkerên hevokên bi avaniya tebatî xêz bikin.

hatine kirin / hatin dahênan / hat dahênan / hatin bikaranîn / hatiye kirin.

4- Di nivîsa li jor de binê lêkerên hevokên avaniya tebatî xêz bikin.
dihat bikaranîn / dihatin şandin / dihatin birêkirin / dihatin kuştin / dihatin nivîsandin / dihatin şandin

5- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Berê ji ber ku navgînên ragihandinê bi pêş nketibûn tengasî dihatin kişandin.

2- Berê li hin welatan ji bo ragihandinê ragihandinê dûxan, kevok, qasid dihat bikaranîn.

3- Qasid ji hêla rêbiran ve dihatin kuştin.

4- Name bi riya posteberan dihatin şandin.

5- Piştî dahênana telefon û birûskeyê karê ragihandinê hêsantir bû.

6- Ji ber ku navgînên ragihandinên pir bi pêş ketine, ragihandin hêsan û lezgîn bûye.

6- Nivîsa li jêr bikin avaniya tebatî.

Berî 15- 20 salan derxistina rojnameyê ji îro diwartir bû. Niha kompîtur û înternetê kar gelekî hêsan kiriye. Her wiha teknîka çapkirinê jî gelekî bi pêş ketiye. Berê gelek kar bi destan dihatin kirin. Bo nimûme nûçe û nivîs bi destan dihatin nivîsandin.

Ji hêreman ji hêla nûçegihanên ve nûçe dihatin dişandin, ew jî ji hêla tîprêzan ve li ser kompîturê dihatin rêzkirin.

Li rojnameyê du kompîturên biçûk û kompîtureke

119

Rûpela 120 an

mezin hebûn. Tîprêz li ber kompîturên biçûk rûdiniştin, bi destê wan tîprêzl dihat kirin, ji hêla hevalên rûpelsaz ve li ser kompîtura mezin rûpel dihatin çêkirin. Hemû nivîs li ser kaxizê dihatin xwendin û sererastkirin. Paşê jî li cihê montajê filmên nivîsan dihatin kişandin û ew film diçûn çapxaneyê.

B- Kompîtur û înternet

1- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Amûra serdema nû ya herî girîng kompîtur e.

2- Di înternetê de gelek malper hene.

3- Ji malperan gelek agahiyên pêwîst tên bidest-xistin.

4- Êdî li şûna nameyan tîşkename tên şandin.

5- Di înternetê de ji bo ragihandinê peyamhinêr jî tê bikaranîn.

6- Bi riya telefona destan peyam û wêne tên şandin.

2- Peyvên li jêr di cihê vala de bi cih bikin.

1- Ji bo parastina daristanan hinek divê bergirî. werin girtin.

2- Me pirtûka xwe amade kir û ji bo çapê şand çapxaneyê.

3- Di sala 1995'an de yekemîn televîzyona kurdî dest bi weşanê kir.

4- Îsal dibe ku pîrozbahîya Newroza di televîzyonê de bi awayekî zindî bê weşandin.

5- Kes şer naxwaze pêdiviya civakê bi aştî û aramiyê heye.

C- Weşana bi kurdî

1- Kî dizane?

1-d, 2-b, 3-c, 4- c

2- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Yekemîn rojnameya kurdan Kurdistan e.

2- Rojnameya Kurdistanê li Qahîreyê dest bi weşanê kiriye.

4- Di destpêka sedsala bîstan de li Stenbolê kovarên bi navê Jîn (1918), Hetawî Kurd / Rojî Kurd (1913), Kurdistan hatine derxistin.

5- Di sala 2007'an de li Bakur zêdetirî sed pirtûkî hatine çapkirin.

3- Pirsên jêrîn li gorî nivîsa jorîn bibersivînin.

1- Di dîrokê de yekemîn radyoya ku bi kurdî weşan kiriye Şerq el Adna ye.

2- Radyoya Şerq el Adnayê ji hêla Brîtanayê ve hatiye damezirandin.

3- Radyoya Levant heta sala 1946'an weşana xwe domandiye.

4- Di dîroka ragihandinê ya kurdan de radyoyên Êrîvan, Tehran û Baxdayê pir girîng in.

4- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Yekemîn televîzyona bi kurdî Xebat Tv ye.

2- Xebat Tv di sala 1992'yan de dest bi weşanê kiriye.

3- Yekemîn televîzyona peykî Med Tv ye.

4- Roj Tv, MMe, Kurdistan TV, KurdSat, Zagros Tv.

UNÎTE 8 - SPARTEK

A- Xebata li ser peyvvan

1- Xaçepirs

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	M	A	L	P	E	R		N	A
2	E	R	Ê		K	O	M	A	R
3	M		N	E		J	A	N	
4		N	Û		K	A	L		Û
5	M	A	S	Î		V	Î	N	
6	Ê		K		W	A		Ê	N
7	R	B		Ş	A		A	R	Û
8	G	E	R	Î	N	E	K		Ç
9		N	Û	N	E	R		R	E

2- Cihên vala bi peyvên li jêr dagirin.

1- Televîzyon dîmenên bûyeran pêşkêşî mirov dike.

2- Di nivîsandina birûskeyan de alfabeya Morsê tê bikaranîn.

120

Rûpela 121 an

3- Bi telefonê wêne û dîmen tîn kişandin, peyam têne şandin.

4- Ew her roj li namedanka xwe dinêre û tîşkene-meyên xwe dixwîne.

5- Ez duh ketim Internetê min malpera dibistana me vekir.

6- Hogir îro bi riya peyamhinêre bi min re axivî.

B-Xwendin

1- Pirsên li jêr li gorî nivîsa li jor bibersivînin.

1- Mîhrîcana Cizîrê îsal di navbera 10 û 12'ê mehê tê lidarxistin.

2- Bername ji hêla Şaredarê Cizîrê Aydin Budak ve hate pêşkêşkirin.

3- Li gorî bernameyê dê ji Îran, Sûriye, Iraqê mêvan beşdar bibin.

4- Mîhrîcan îsal bi dirûşma "Azadiya zimên azadiya welêt e!" tê lidarxistin.

5- Di mîhrîcana Îsal de dê folklor, şano, film, pêşangeh, gotûbêj, xwendina helbestan, dîwana dengbêjan û çalakîyên zarokan werin pêşkêşkirin.

C- Bikaranîna zimên

1- Van hevokan li gorî demên destnîşankirî biguherînin.

1- Li ber mala me dibistaneke nû hat avakirin.

2- Par zêdetirî sed pirtûkên bi kurdî hatine weşandin.

3- Îsal li Amedê mîhrîcaneke mezin tê lidarxistin.

4- Li Amedê dê filmê Bahoz were nîşandayîn.

5- Di destpêka sedsala nozdehan li Stenbolê gelek kovarên kurdî hatin weşandin.

2- Van hevokên bi avaniya lebatî bikin forma tebatî.

1- Rojnameya Kurdistan di sala 1898'an de ji hêla Mîqdat Mîthat Bedirxan ve hat derxistin.

2- Nûbara Biçûkan di sala 1684'an de bi destê Ehmedê Xanî hat nivîsandin.

3- Radyoya Levant di sala 1941 'ê de ji hêla hikûmeta Fransayê ve hatiye avakirin.

4- Heta niha zêdetirî bîst televîzyonên peykê ji hêla kurdan hatine vekirin.

5- Her sal di 22'yê rêbendanê de avabûna Komara Mehabadê ji hêla kurdan ve tê pîrozkirin.

6- Sala bê dê gelek parkên ku ji hêla Şaredariya Amedê ve bînin vekirin.

3- Cihên vala bi lêkera alîkar "hatin"ê dagirin.

1- Li her derê kulîlk hatin çandin.

2- Her roj mirovên azadîxwaz tên girtin.

3- Îro nebe jî sibe dê çareya şêrpenceyê were dîtin.

4- Pirtûka Mehmed Uzun Siya Evîne hatiye nasandin.

5- Dibe ku hefteya bê li komeleyê civînek were lidarxistin.

6- Heke rojname bi rêkûpêk bê weşandin, dê pir bê xwendin.

7- Dema ku rastî were dîtin, dê gelek tişt zelal bibin.

8- Îsal bi zimanê kurdî gelek behrem hatine weşandin.

9- Berî du salan li Amedê Sempozyûma Ehmedê Xanî hatibû lidarxistin.

10 - Par vê demê li gundê me hê dibistan nehatibû avakirin.

4- Lêkera "hatin"ê li gorî demê bikişînin.

Xelata Nobelê ya Wêjeyê Herta Muller wergirt (09/10/2009)

Xelata Nobelê ya Wêjeyê ku her sal bi awayekî kevneşopî ji aliyê Akademiya Swêdê ve tê dayîn îsal nivîskar Herta Muller wergirt. Herta Muller di sala 1953'yan de li Romanyayê hatiye ser rûyê cîhanê lê wekî nivîskareke alman tê nasîn. Nivîskara alman ku hêjayî xelata Nobelê ya Îsal hat dîtin, dê wekî xelat 1.4 mîlyon dolar wergire. Akademiya Swêdê der barê mijarê de daxuyaniyek da. Di daxuyaniyê de wiha hatiye gotin: "Ew bi xurtiya helbestê û zelaliya pexşanê cîhana feqîran baş taswîr dike, lewma ew şayanî xelatê hatiye dîtin."

Xelata Nobelê ya Wêjeyê ji sala 1960'î heta niha her sal wekî kevneşopiyekê tê dayîn û Herta Muller 51'emîn xelatgira Nobelê ye. Heta niha nivîskarên wekî Jean-Paul Sartre, Pablo Nerûda, Samuel Beckett, Gabriel Garcia Marquez, Dario Fo, Harold Pinter, Orhan Pamûk û gelek nivîskarên din hêjayî xelatê hatine dîtin.

Nivîs

Bersivên xwendekaran

121

Rûpela 122 an

TAYBETIYÊN ZIMANÊ KURDÎ

Taybetiyên giştî

* Kurdî zimanekî hînd-ewropî ye. Di nav koma zimanên îranî de cih digire. Bi gelek taybetiyên xwe dişibe zimanê farisî, peştûyî, belûcî. Kurdî zimanekî bakurê rojavayê Îranê ye.

NEXŞEYA ZARAVAYÊN KURDÎ

Li ser zaravayên kurdî lihevkirineke giştî nîn e. Dema mirov bala xwe dide tabloya jorîn mirov dibîne ku ji kurdiya qedîm sê şax derdikevin, şaxa aliyê rastê kurmanciya jorîn û kurmanciya navîn (soranî) pêk tîne, şaxa aliyê çepê dimilî û hewramî pêk tîne. Şaxa sêyem jî kurdiya jêrîn pêk tîne. Mijara zaravayan serê pêşîn di pirtûka dîroka kurd a Şerefxanê Bedlîsî, Şerefnameyê" de cih girtiye. Di wê pirtûkê de li ser zaravayên kurdî wiha hatiye gotin:

1) Kurmancî

2) Lorî

3) Kelhûrî

4) Goranî

* Niha bi gelemperî zaravayên kurdî wekî kurmancî, soranî, kirmanckî, hewramî û lorî têne binavkirin. , Şerefxanê Bidlîsî, Şerefname, Hasat Yayrnlan, İkinci Baskl,Istanbul1998.

122

Rûpela 123 an

* Kurdî zimanekî du-rayekî (absolute) ye. Di lêkerên kurdî de du rayek hene; rayeka dema borî û rayeka dema niha.

Mînak:

Lêker	rayeka dema borî	rayeka dema niha
Xwarin	xwar	xw (di-xw-e)
Ketin	ket	kev (di-kev-e)
Firotin	firof	firoş (di-firoş-e)

Ev taybetiyeke zimanên îranî ye. Wan ji zimanên din cuda dike. Bo nimûne tirkî zimanekî yekrayekî ye. Rayeka tirkî her tim raweya fermanî ye.

Mînak: git, gel, yap, gör, söyle, getir ...

* Kurdî bi zaravayên xwe yê bakur zimanekî zayendî ye. Zayend di zaravayê dimilkî de ji kurmancî zêdetir hatiye parastin. Di zaravayên Başûr de zayend ji holê rabûye.

Di kurdî de digel zayenda fîzyol ojîk, navdêr, Cînavk xwediyê zayenda rêzimanî ne. Bo nimûne, derî peyveke nêr e, mal peyvekê mê ye. Di zaravayê kurmanckî de di cînavk û navdêran de zayend heye, lê belê di zaravayê kirmanckî de di lêkeran de jî zayend bandora xwe nîşan dide.

Mînak: No ferheng. grûba xebate ya Kovara veteyt amade kerdo.?

* Kurdî zimanekî niv-ergatîv e. Wate, kurdî bi tenê di demên borî de zimanekî erga-live. Di vê demê de lêker dikeve bin bandora bireserê ango bireser (obje/tişt) cihê kirdeyê (subje) digire.

Mînak:

Te ez dîtim.

Min tu dîfî.

Wan ew dîtØ.

Min ew dîtîn.

* Kurdî zimanekî tewangbar e. Peyv li gorî cih û rewşa xwe qertafan digirin an jî têne guhartin. Di kurdî de mêjer û zayendên navdêran bi riya tewangê têne nîşandayîn.

Mînak:

Ez kulîlkê bêhn dikim.

Tu nanî dixwî.

Ew sêvan berhev dike .

* Kurdî zimanekî qertafî ye. Di kurdî de hem paşgir, hem pêşgir hem jî navgir hene.

2 <http://www.vateonline.se/>

123

Rûpela 124 an

Mînak:

Peyvên bi pêşgiran	Peyvên navgiran	peyvên bi paşgiran
îro	keskesor	derî
Vebûn	seranser	zêrîn
Zirtîlî	xebat	dilêr

TAYBETIYÊN KURMANCÎ

Denganî:

Di kurdî de 31 dengên bingehîn hene. Ji bo van dengên bingehîn nîşane ango tîp hatine diyarkirin. Dengên bingehîn ên kurdî ev in:

A, B, C, Ç, D, E, Ê, F, G, H, 1, Î, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, Ş, T, U, Û, V, W, X, Y, Z

Dengdar: b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ş, t, v, w, x, y, z

Dengdêr: a, e, ê, i, î, o, u, û

Pevdeng: xw

Kurt: e, i, u

Dirêj: a, ê, î, o, û

Hevrûkirina deng û tîpan

E	Ê	I	Î	U	Û	V	W
ker	kêr	jin	jîn	du	dû	dev	dew
zer	zêr	şiv	şîv	tu	tû	ev	ew
der	dêr	pir	pîr	kur	kûr	vir	wir
şer	şêr	dil	dîl	kuçik	kûçik	vî	wî

Pevdeng: xw

xwarin, xwîn, xwişk, xwedî, xwelî

RENGEDENG

Ji bilî van dangan hinek rengedeng jî hene, her çi qas niha di nav kurdan de li ser wan nîqaş hebin jî ji bo wan di kurmancî de tîp nehatine diyarkirin. Tîpên mîna "ç, k, p, t" dureng in.

Nerm

/ç/ çem, çav, çek

/k/ kew, kakil, kenî, kêm

Hişk

çi, çol, çend

kar, kaş, kef,

/p/ penî, pêçî, pêr   pehlewan, peq, par (pişk)
/t/ teng, ter, tu, tivir   tu (hîç), tim, tas

124

Rûpela 125 an

Ji bilî wan tîpên "1, r" jî dureng in. Ji bilî "r" û "l" ya asayî, rengê lertzok ê van dengan jî heye. Hinek nivîskar ji bo van rengedengan tîpên dubarekirî "rr" û "ll" bi kar tînin. Her wekî "gellek", "birrek" û hwd. Ji xeynî van dengan hinek dengên mîna "eyn, he, xeyn" ku bi bandora zimanê aramî (erebî û aşûrî) ketine zimanê kurdî hene. Ji bo destnîşankirina van dengên erebî hin caran li ber tîpên asayî dabir (') tê bikaranîn. Lê ev yek bi piranî di xebatên tîpguhêziyê de heye. Ji bo zimanê rojane ne pêwîst e.

Di kurmançî de du dengên ji hev nayên ber hev. Lê belê di peyvên pêkhatî de carinan rewşên awarte derdikevin. Di vî warî de di navbera zimanzanên kurd de lihevkiirineke giştî nîn e. Her wiha di kurmançî de du tîpên dengdêr jî nayên ber hev, heke bînan ber hev jî tîpên alîkar ango tîpên kelijandinê (h, w, y) dikevin navberê. Lê peyvên hevedudanî û di kişandina lêkeran de rewşên awarte derdikevin holê. Her wekî bi xive, diêşe, biaqil ... Hin caran bi domana demê re ziman bi xwe vê aloziyê ji holê radike. Bo nimûne "diavêje" dibe "davêje", bi xive dibe "baxive", "biaqil" dibe "baqil" û hwd. Hinek formên mîna "tê şe (diêşe)", "tavêje (diavêje)" pêk hatine, lê ev form hê neketine zimanê nivîskî. Wisa xuya dike ku dê ziman bi xwe vê aloziyê bi domana demê re ji holê rake.

Têkiliya nivdengdêr û dengdêran

Di kurmançî de têkiliya dengdêrên dirêj û niv-dengdêrên ku mîna dengên alîkar an jî tîpên kelijandinê têne binavkirin, tim bûye mijara nîqaşan. Lê tiştêkî zelal heye ku di kurmançî de van her du cureyan her tim bandor li hev kiriye û di peyvên de bûne se-dema hinek guherînan. Nemaze jî ew ên ku jêderka wan yek e. Her wekî "î" û "y", "û" û "w" bi awayekî berbiçav bandorê li hev dikin. Her wiha li ser vê bingehê Celadet Bedirxanî gotiye, "î" ya berî dengê "y" kurt dibe û dibe "i", "û" ya berî "w" yê jî dîsa bi heman awayî kurt dibe, dibe "u", ew jî gelek caran dibe "i".

Piraniya zimanzanên kurd der barê bandora van dengan a li ser hev de li hev dikin, lê belê hinek ji wan vê yekê wekî rêzikeke rastnivîsê di nav zimanê nivîskî de bi cih dikin, hinek jî vê yekê napejirînin. Me di vê pirtûka xwe de her wekî Celadet Bedirxan guhartina van tîpan wekî rêzikekê destnîşan kiriye.

Encameke din a têkiliya her du cureyan dengan jî di dirûvê hinek peyvên de derdikeve holê. Dema ku mirov bala xwe dide devokên kurdî, mirov vê yekê bi awayekî zelal dibîne. Peyvên ku bi niv-dengdêra "h" diqedin, dengdêrên berî wê kurt in. Lê dema ku "h" ji holê radike, dengdêreke dirêj cihê dengdêra kurt digire. Her wekî çehv/çav, sih/Sî, rih /rî, cih/Cî, xwehr/xwar, buhtan/botan, cuh/co, duhtldot ... Ji van forman her du jî rast in, lê wisa xuya dike ku forma kurt ango forma bi dengdêra dirêj zêdetir cihê xwe di nav zimên de digire.

PEYVSAZÎ

Di kurdî de hinek peyv xwerû, hinek jî dariştî ne. Peyv di kurdî de bi çend awayan têne dariştin.

1- Çend peyvên serbixwe li gorî rêz û rêçikan têne ber hev û peyveke nû pêk tînin. Ji van peyvên re peyvên hevedudanî tê gotin.

125

Rûpela 126 an

Mînak: gulav, çavreş, jinbira, sorgul ...

2- Peyvek hinek qertafan (pêşgir, paşgir, navgir) werdigire û peyveke nû pêk tê.

Mînak: zirbav, kêrî, gulan, îşev, ragirtin, virek, nîvenîv ...

3- Her wiha dibe ku lêkereke hevedudanî, qertafinan bigire û lêkereke kompleks pêk bîne.

Mînak: çavreşî, balafirgeh, şevbuhêrk, rojhilat, xebatkar ...

Di kurdî de dem û rawe

Di kurdî de lêker di rewşa asayî de di forma raderî de ne. Lêkerên raderî navdêr in, ji aliyê zayendê ve jî mê ne.

Dema ku lêker li gorî raweyan têne kişandin hinek dirûvan werdigirin. Di kurdî de hemû dem û rawe li ser bingeha durayekiyê teşe digirin. Di dema pêkanîna raweyan de lêker sê formên bingehîn werdigire.

1- Raweyên bûyerên pêknehatî (fermanî, bilanî, divêtî, hekanî, dema bê, xwestekî) û hwd. Di pêkhatina van raweyan de qertafa "bi" tê ber rayeka lêkerê. Heke hê dema bûyerê derbas nebûbe, rayeka dema niha ya lêkerê tê rex qertafa "bi", lê heke dema wê borî be, rayeka dema borî tê rex. Piştî jî qertafên kes û raweyê tên.

Ji bo bûyerên ku dema wan derbas nebûye

Peyv û daçekên raweyî	Kes	Lêker (anîn)	Navê raweyan
tu / hûn	bîne / binîn	fermanî	

Bila ew (yekjimar)

ew (pirjimar)	bîne / binîn	bilanî
Xwezî	bîne / binîn	xwestekî
Dive	bîne / birrin	divêtî
Heke	bîne / birrîn	hekanî (merc)
Dê	bîne / birrîn	dema bê
Dike	bîne / binîn	dema bê ya nêzik

Ji bo bûyerên derbasbûyî

Peyv û daçekên raweyî	Kes	Lêker (kirin)	Navê raweyan
-----------------------	-----	---------------	--------------

Bila

wî /wê bikira/ bikirana	bilanî
Xwezî	bikira/ bikirana xwestekî
Dive	bikira/ bikirana divêtî
Heke	bikira/ bikirana hekanî (merc)
Dê	bikira/ bikirana cîrokiva dema bê

126

Rûpela 127 an

2- Raweya di qonaxa pêkhatinê de dema niha ye. Di dema niha de qertafa "di" tê pêşiya rayeka dema niha ya lêkerê û piştî jî qertafên kesane tên.

Mînak: dike, diçe, dibe, dixwe ...

3- Hemû demên borî li ser rayeka dema borî pêk tên. Hinek ji wan demên xwerû ne, hinek jî hevedudanî ne. Rayeka dema borî hinek qertafan werdigire û bi vî awayî dem pêk tên. Di demên borî de ji ber ku di kurdî de ergatîvî heye, lêkerên gerguhêz û yên negerguhêz ji hev cuda têne kişandin. Lêkerên gerguhêz li

gorî bireserê têne kişandin. Di lêkerên gerguhêz de bireser xwerû, kirde tewandî ye, ji aliyê kes û mêjerê ve lêker bi bireserê re lihevkişî ye. Lê belê lêkerên negerguhêz ji ber ku bireserê nagirin, lêker li gorî kirde têne kişandin.

Mînak:

Lêkerên gerguhêz

Lêker	Kirde	Bireser	Dem (yekjimar)	Dem pirjimar	naven deman
Xwendin	min	Pirtûk (yekjimar) /			
Pirtûk (pirjimar)		xwend	xwendin	Dema boriya têdeyî	
	te	xwendiyê	xwendine	Dema boriya dûdar	
	wî/wê	dixwend	dixwendin	Dema boriya berdest	
	me	xwendibû	xwendibûn	Çîrokiya dema boriya têdeyî	
	we				
	wan				

Lêkerên Negerguhêz

Lêker	Kirde	D. B. Têdeyî	D. B. Dûdar	D.B.Berdest	Ç.D.B.Têdeyî
Hatîn	ez	hatim	hatime	dihatim	hatibûm
	Tu	hatî	hatiyê	dihatî	hatibûyî
	Ew	Hat	hatiyê	dihat	hatibû
	Em	hatin	hatine	dihatin	hatibûn
	Hûn	hatin	hatine	dihatin	hatibûn
	Ew	hatin	hatine	dihatin	hatibûn

127

Rûpela 128 an

Dengên kurdî bi alfabeya navneteweyî ya fonetîk (IPA)

Tîpên kurdî	IPA	Mînak (kurdî)	Mînak (IPA)
a	[a]	bav	[bav]
b	[b]	ber	[bær]
c	[dʒ]	cih	[dʒih]
ç	[tʃh]	çar	[tʃhar]
ç	[tʃʔ]	çav	[tʃʔav]
d	[d]	dar	[dar]
e	[æ]	derhem	[bærhæm]
ê	[e]	hêz	[hêz]
f	[f]	find	[find]
g	[g]	gul	[gŭl]
h	[h]	havîn	[havîn]
l	[l]	dil	[dil]
î	[î]	nîv	[nîv]

J	[ʒ]	jar	[ʒarh]
K	[kh]	kurd	[khŪrd]
K	[kʔ]	kur	[kʔ Ūr]
L	[i]	lêv	[lêv]
M	[m]	mar	[mar]
N	[n]	nav	[nav]
O	[o]	nod	[nod]
P	[ph]	pir	[phir]
P	[pʔ]	pênc	[pʔêndʒ]
Q	[q]	qad	[qad]
R	[r]	kirin	[kʔirin]
R	[r]	kirîn	[khirin]
S	[s]	sêv	[sêv]
Ş	[ʃ]	şîr	[ʃir]
T	[th]	tev	[thæv]
T	[tʔ]	tarî	[tʔari]
U	[Ū]	du	[dŪ]
Ū	[u]	bûn	[bun]
V	[v]	tav	[tʔav]
W	[w]	wan	[wav]
X	[x]	xanî	[xanî]
X	[X]	xar	[Xar]
Y	[j]	yek	[jækʔ]
Z	[z]	zêr	[zer]

128

HINKER Asta Duyemîn

Ev pirtûka li ber destên we, pirtûka asta duyemîn a setekê ye. Ev rêzepirtûka ku ji sê pirtûkan pêk tê bi piştgiriya CIEMEN û ACCD'ê ji hêla komîsyona materyalan a TZPKurdî ve hatiye amadekirin.

Bi vê pirtûka asta duyemîn dê kesên ku pirtûka yekemîn a vê setê qedandibin bikaribin kurmanciya xwe bigihînin asteke bilindtir. Ew ê ji vê pirtûkê li gorî mijarê peyv û têgihên pêwîst û hin mijarên rêzimanî hîn bibin û bi hîndariyên cur bi cur behremendiya xwendin, têgihîştin û nivîsandina kurmancî bi pêş bixin.

Ev pirtûk bi rênîşanderiya mamosteyan dê kesên ku dixwazin kurmancî hîn bibin, bigihîne asta sêyemîn.

Mijarên di vê pirtûkê de;

Diyalog û nivîsên li gorî pêdiviyê

Pirs û xaçepirsên bikaranîna zimên

Mijarên rêzimanî û hîndariyên têkildarî wan

Li dawiya her unîtevê spartekên bi hindarivên cur bi cur

Lîsteya lêkeran bi kişandina li gorî dema niha, raweya
fermanî û dema borî
Bersivandin ê spartekan
Teybetiyên zimanê kurdî
Dengên kurdî bi alfabeya navneteweyî ya fonetîk (IPA)
ENSTÎTUYA KURDÎ YA STENBOLÊ
**

Ji ÇÎROK Û ÇÎVANOKÊN KURDAN

H. Huseyîn Denîz

Weşanên Aram

2

Ev çîrok û çîvanokên gelêrî yên dapîr û bapîrên Kurdan vegotine û bi sed salan ji dev û guhan heta roja me hatine di wêjeya Kurdan a vegotinî de cihekî grîng digrin. Şehîdê nemir nivîskar, mamoste û rojnameger Huseyîn Denîz pirahiya van çîrokan ji nava gel bi rêka kasetên teybê berhev kiribû, hinek ji wan derbasî ser kaxezê kiribû, hinek jî hîn di kasetan de mabûn ku tam di wê kêliyê de, ji aliyê xayinên welêt û nokerên dagirkeriyê ve bi xafilî hatibû gulelêdan û şehîd ketibû. Ji ber vê yekê xebata wî ya berhevkirina çîrokên gelêrî nîvçe mabû. Piştî şehadeta wî bi 21 salan be jî, me xwest wekî bicihanîna deyndariya li hember bîranîna şehîd Huseyîn Denîz hinek ji berhemên wî yên nîvçemayî di vê pirtûkê de bi cih bikin. Giyana wî ya pak di nava aramiyê de her şad be û wê bê dawî rêka wêjeya kurdî û têkoşîna azadiyê ronî bike!

Hesen Huseyîn Denîz

3

Çapa Yekem : Weşanxaneya AramNAVEROK

ELIYÊ NEWÊREK	5
ZEBEŞO	15
ÇÎROKA EHMED AXA YÊ MÎLÎ	21
ELIYÊ MAMED Û SEYRAN XATÛN	52
BÎRAYÊ BIÇÛK Û DESTGÎRTIYA XWE	70
IZETÊ QULAQ	95
GOLIKÊ JI ZÎV Û ZÊR	103
XEWNA ELYAS	113
XERÎBO	118
HELÎMA ZÊWO	126

5

ELIYÊ NEWÊREK

Di demeke dîrokê de li welatekî zilamekî newêrek hebû. Navê zilêm Elî bû. Elî wilo newêrek bû ku di nava rojê de jî nediwêriya derketa der ve. Ewqasî

newêrek bû ku ji cem kerê nikarîbû biçûya cem tifikê. Ji ber vê yekê jî jê re digotin; `Eliyê Newêrek`. Rebena jina wî him karên malê û him jî karên der ve bi xwe dikir. Eliyê Newêrek li ti cihî kar nedikir û wekî ev ne bes be li malê rûdinişt û dibû şirikê xwarina zarokan. Her roj ji jina xwe re digot: ``Jinê, nên bîne, avê bîne...`` û bi ser de hil dibû, digot: ``Ez birçî bûm, ez tî bûm. Zû ji min re xwarinê bîne.``

Jina Eliyê Newêrek dema têgihîşt ku jiyaneke vala didomînin, hizirî û ponijî. Hil da û danî, bi rojan bê çawa karibe bi fen û fûtekê mêrê xwe ji malê derxîne û careke din derî lê veneke, di serê xwe re borand.

Di dawiyê de rêka derxistina mêrê xwe ya ji malê dît. Bi dizî çend nanên tenûrê pijand. Ji cîrana xwe re got:

-Cîrana minî delal. Tu rewşa min dizanî. Elî ji malê dernakeve. Ji te van nanan bigire. Dema bû êvar û taritî ket erdê di kulekê re biavêje hundir û biqêre bêje `Nan dibare, nan dibare`. Dibe ku bi vê rêkê em Elî bixapînin û derxînin der ve. Bi vî awahî dibe ku tirsawî bireve.

Cîrana wê got:

-Ser seran û ser çavan. Bi ser de ezê çend zarokan jî bi xwe re bînim. Bila ew jî bikin qarewar û deng derxin ku Elî şik jê nebe.

Bi vî awahî li hev kirin û li hêviya ketina tarîtiyê man. Di dema pêxistina çirayê de, bi carekê re li ber derî, li derûdora kulekê qêrdan û qarîniyek gewimî. Zarok û zêç diqêriyan, digotin:

-Nan dibare!

-Nan dibare!

-Bazdin, werin. Nan dibare!

Jina Eliyê Newêrek bi kêfxweşî got:

-Va ye nan dibare! Eliyê min nan dibare. Zû em lez bikin, ji zarokên xwe re hinek nan berhev bikin.

Eliyê Newêrek got:

-Jinê, ez nanên werin hundir berhev bikim, tu jî yê der ve.

Jina wî got:

-Kuro xwedênehîsto, imirqesifiyo ji xwe yê li hundir ên me ne, lê yê li der ve wê kesên din berhev bikin. Zû rabe ser xwe. De mêrê minî şêr û çeleng. Ma te mêraniya xwe ji kîjan rojê re veşartiyî, dilê min?

Eliyê Newêrek bi dengekî tirsokî got:

-Lê ez, lê ez...

Jina wî got:

-Qet metirse! Ezê jî bi te re werim. Tu nanan berhev bike, bixe dawa min.

Emê zû vegezin mala xwe.

Bi berger, bi xeyd, bi ken, bi pesindan Eliyê Newêrek anî heta ber devê derî.

Eliyê Newêrek serê xwe di ber derî re derxist û li der ve nêrî, got:

-Jinê, malkambaxê, ka nan nexuyaye!

Jina wî got:

-Mêro, hinekî ber bi der ve here. Ma wê nê deynin ber deriyê te? Binêre gundî tev ji xwe re nê berhev dikan.

Eliyê Newêrek got:

-Jinê ger tu bi ya min bikî ev karê hanê bila bimîne sibehê. `Sibeh e, xweş xêr e!` Xwedê ji me re çî kiribe qismet, emê berhev bikin.

Jina wî xeyidî, got:

-Wey xwelî li serê te be, erê? Derkeve!

Bi qêrdayîn û xeyd ew dehf da, derxist der ve û derî li ser asê kir. Got:

-Çûyîna te hebe, vegera te nebe!

Eliyê Newêrek bi dengekî tirsok li ber jina xwe geriya, got:

-Hewar jinê. Ez ketim bextê te. Ez bi qurbana bejna te jinê. Haho wa ye gur hatin, diz hatin. Kezeba min qetiya jinê. Hewarr.

Jina wî guh neda ser bergerên Eliyê Newêrek. Got:

-Tu bimirî jî, xwe hilavêjî jî ez deriyî li ser te venakim. Biçe, bicehime. Te ez qedandim, hal di min de nehêla. Êdî bes e. Mêrekî min ê wekî te bila nebe.

Eliyê Newêrek bergera xwe domand, got:

-Eman û hewar jinê. Me evqase ked daye hev. Ez li ber te digirim. Ger tu îşev deriyî li ber min vekî, êdî ezê her sibe herim ser kar, bixebitim.

Jina wî got:

-Qet li ber min megere. Bi kotekî min tu derxistiyî der ve. Biçe, here!

Dema Eliyê Newêrek têgihîşt ku berger û xwegorîkirin bê fêde ye, got:

-Jinê, li gorî ku tu deriyî venakî, de ka ew şûrê kevin ê bavê min û qetek nan û pêxwarinî bide min, ezê ji vir herim. Ezê biçim, êdî bila gur û hirç min ji xwe re bixwin. Bila bixwin ku ez ji te xelas bibim.

Jina wî şûr û qetek nan û pêxwarinî xist tûrikekî û di ber derî re da dest.

Derî dîsa li ser qenc asê kir. Eliyê Newêrek ji gund derket û çû...

***

Vir de çû, wir de çû. Kê çû zêde çû. Newal qetand, çiya qulipand. Çû, çû û gihîşt şikeftê. Serê xwe daqûl kir û li hundirê şikeftê nêrî, siwariyek dikarîbû tev li hespa xwe derbasî hundirê bibaya. Lê serê şikeftê hebû, dawiya wê nexuyabû. Bi tirs û xov derbasî hundirê wê bû. Li hundirê şikeftê heft nivînên raxistî dît. Li firax û alavan nêrî, têgihîşt ku hût di vir de dijîn. Pir tirsîya. Di vê kêlîkê de hat bîra Eliyê Newêrek ku hût girs û bi hêz in, lê bê hiş û ehmeq in. Hût zû dihatin xapandin. Elî hîn di zaroktiya xwe de ev bihîstibû fêrî vê yekê bibû.

Eliyê Newêrek derket der ve û xwîn ji pozê xwe anî. Hinek xwîn di destê xwe de û hinek jî di şûrê xwe de da. Rûnişt û li hêviya hatina hûtan rawestiya.

Her dem yek ji hûtan berya birayên xwe dihat malê. Xwarin amade dikir û karûbarê malê didît. Wê rojê dema hût hat şikeftê dît ku wa ye zilamek li ser nivînên birayê wî rûniştiye û şûrê wî yê bi xwîn jî li kêlekê ye. Eliyê Newêrek awirek tûj avêt hût. Dev û lêvên hût li hev herbilî, got:

-Bi-bi-bi xêrê hatî keko. Ji-ji bo mê-mêvanekî wekî we ser seran û çavan cihê we heye.

Eliyê Newêrek bi xeyd got:

-Ka rûnê! Birayê te li ku ne?

Hût got:

7

-Wê niha werin, mîrê min.

Ji tirsan re diricifî. Pirsî, got:

-Ger pirsyarî ne eyb be, şûrê we çima di nava xwînê de maye?

Eliyê Newêrek got:

-Ez ji şer û pevçûnê tîm. Bi girseyeke qelebalix re ketim şer. Min qasî heftê kesî ji wana kuşt û ber bi we ve hatim.

Devê hût bihostekê ji hev ma, got:

-Her bijî, hûn her sax bin. Niha hûn westiyane. Rabin ez avê li destê we bikim; dest û ruyê xwe bişon. Vehisin. Birayên min aniha wê werin.

Eliyê Newêrek dest û ruyê xwe şuşt. Xwe veziland û vehisiya. Di vê navberê de hût jî ji şikeftê veqetiya. Çû cem birayên xwe ku wana agahdar bike.

Hûtan hatina birayê xwe ya ber bi wana ve dît. Yekî ji wana got:

-Birano, evê ber bi me ve tê birayê me ye. Ew çûbû ji me re xwarinê amade bike. Xêr e, gelo çima paş de veqetiya?

Hûtê mezin, got:

-Bi xwedê tiştin qewimîne, yan na çima birayê me paş de vegere?

Hûtê ji şikeftê veqetiyaye, dema gihişt cem birayên xwe, birayên wî bi keftûleft û kelecana pirsîn:

-Xêr e birako, xêr e?

-Qey rewşeke xerab heye?

-Çima tu napeyivî?

-Çi bûye?

Hûtê ji şikeftê veqetiyaye bi dengê lêrizokî got:

-Pêlwanek, kesekî egîd û mêrxas hatiye di şikefta me de çarmêrkî pal daye.

Dema ez ketim hundir qet di eynê xwe de neda der jî. Awirekî tûj avêt min.

Ez cemidîm mam.

Hût tev bi matmayînî gotin:

-Waaa!

Hûtê mezin pirsî, got:

-Pişt re, pişt re... Ma negot bê ji bo çî hatiye?

Birayên wî jî pirsîn:

-Zilamê xêrê ye, zilamê şer e?

Hût got:

-Na, tişteke negot. Dest û şûrê wî di nava xwînê de bû. Min pirsî ``Ev çî xwîn e?`` got: ``Min heftê kes kuşt, ez ber bi we ve hatim.``

Hûtan dîsa bi hev re got:

-Waaaa!``

Pişt re gotin:

-Wey li minêêê, ev çi pêlewan e, çi egîd e lawo!!

Yekî ji hûtan pirsî:

-Li hemberî vê, wê helwesta me çi be birayo?

Hûtê mezin got:

-Wê helwesta me çi be? Wê çi bibe! Ne xerabiya me ghiştiye wî, ne jî me pezê wî biriye. Çima girê xwe di me de bide?

Hûtê navîn got:

-Em herin cem, serî jê re deynin. Dibe ku pêwîstiya wî bi tiştêkî hebe. Emê bidinê wê here. Bila xwedê bela wî bide wî. Bila bela xwe ji me nebîne.

Tev bi hev re çûn cem şikeftê. Bi xov û tirs derbasî pêşberî Eliyê Newêrek bûn. Destê xwe danîn ser hev û stuyê xwe tewandin. Tevan bi hev re got:

8

-Silav bira.

Eliyê Newêrek rû neda wana. Madê xwe tirş kir û got:

-Hûn çima dereng man? Ma we nizanîbû li malê mêvanê we heye? Hûn çi kesên dinyanedîtî û bêfedî ne.

Hûtê mezin got:

-Bibexşîne bira. Bi xwedê me nizanîbû, ger me zanîba...

Eliyê Newêrek peyva wî di devê wî de hişt, got:

-Baş e, baş e, rûnên.

Hûtê mezin vegeriya ser birayên xwe, got:

-Zû, lez bikin. Zû ji birayê xwe re ji goştê xezalê qeliyê çêbikin. Çay û qehwê bînin.

Eliyê Newêrek got:

-Na, na, ez qeliyê naxwim. Bila ji min re kibaban bibirêjin.

Hûtan ji hev re got:

-Kibaban bibirêjin, kibaban bibirêjin.

Hûtan dest bi birajtina kibaban û çêkirina xwarinê kir.

Hûtê mezin got:

-Mêvanê me yê ezîz, ger hûn neqehirin ezê pîrsekê ji we bikim.

Eliyê Newêrek got:

-Bipirse. Ger tu tiştêkî mirov jê biqehire nebêjî, çima biqehirim?

-Navê we çi ye?

-Navê min? Navê min. Navê min Eliyê Pêlewan e. Ez kurê Enterê Pêlewan im.

Hûtên navê Enterê Pêlewan bihîstin bi tirs û xov û matmayî gotin; ``Waaaa!``
û gez li lêva xwe dan.

Hûtê mezin got:

-Em ji mêj ve navûdengê bavê we dibihîsin. Bila destê we di ser destan re be, şûrê we ji şûran tûjtir be.

-Belê rehmetiyê bavê min jî xerabî bi kesêkî nedikir û feqîrên wekî we jî

diparast, bi xwedî dikir.

Kêlîkeke din ser sifreyê bi xwarinê xemilandin. Xwarin, vexwarin. Hûtê mezin qedexa vexwarinê hil da, got:

-Ez vê îskanê ji bo tenduristiya we vedixwim. Hûn ser seran û ser çavan hatin. Ji îro û pê de hûn birayê me yê mezin em jî birayên te yên biçûk in. Him jî xulamê te ne.

Eliyê Newêrek bê ku di eynê xwe de bide der, got:

-Hûn jî sax bin. Ka ji min re bêjin: Ma kesek we aciz dike, zorê dide we? Hûtan got:

-Na, spas, spas.

-Bi saya we kesek tiştêkî bi me nake. Şikir ji we re.

Heta derengiya şevê xwarin, vexwarin û kêf kirin. Nivîna Eliyê Newêrek raxistin. Ji xwe re jî cih edilandin û raketin. Lê xewa Eliyê Newêrek nedihat. Ew ditirsiya. Dema dengêkî biçûk, xişexişek dibihîst wê gavê ji nava nivînan hildiciniqî. Ditirsiya ku hût bi carekê re rabin û wî bikujin. Heta sibehê di nava nivîna xwe de ji vî aliyê zîvirî aliyê din û raneket. Berya hût hişyar bibin rabû. Li nîveka şikeftê rawestiya. Bêhneke din hût jî hişyar bûn.

Hûtê mezin got:

-Çawa bû birayo, tu tê razayî? Nivîna te ne hişk bû, ne?

Nivîna Eliyê Newêrek pir hişk bû, her aliyê wî req bibû. Lê di xwe de neda der, got:

9

-Na, na. Ji xwe ji bo me pêlwanan ti girîngiya hişkbûn an nermbûna nivînê û cihê razanê tineye. Çi em li ser kêvir raketine çî li ser nivîna ji perîkên çwîkan. Canê me wekî pola ye.

Gotin:

-Bi rastî ji wilo ye.

Hûtê mezin got:

-Eliyê Pêlwan destûrê bide me, emê biçin nêçîrê. Em herin ji we re pezkovî û karhezalan bînin. Hûn li malê bimînin, vehisin.

Eliyê Newêrek got:

-Herin, herin, lê zû vegerin. Ez naxwazim bi tena xwe bimînim. Ji ber ku fêrî tenêmayînê nemame, ezê aciz bibim. Zû werin.

Piştî çûyîna hûtan Eliyê Newêrek bêhna xwe berda, got:

-Oxx, dawî ehmeqên hanê çûn. Çûn lê wê dîsa werin. Ev wilo nameşe. Şûna ez di nava tirsê de bijîm, ez wana bitirsînim çêtir e. Ger têbigihêjin bê ez çiqasî tirsonek im, wê ranewestin, di wê kêlîkê de min bikujin. Divê ez wana bitirsînim.

Hêkek dît û anî xist binê axê. Hinek ard jî berda bêrika xwe. Piştî nîvro hût ji nêçîrê vegeriyan. Li der ve tava rojê hebû. Ji bo xwe bidin ber tavê derketin der ve. Eliyê Newêrek bi kenîni got:

-Birano, werin em hêza xwe biceribînin. Ka em binêrin bê hûn çiqasî bi hêz

in. Ka bê hûn bi hêz in an ez?

-Fermo, hûn çawa dixwazin em wilo bikin. Ka bêjin, em çi bikin?

Eliyê Newêrek çûbû cihê ku hêk lê binerd kiribû. Lingê xwe bi sivikahî danî ser hêkê û got:

-Lingê xwe li erdê bidin, ka em binêrin bê kî ji we dikare spîk û zerdika erdê derxîne.

Pêşî hûtê mezin lingê xwe li erdê da. Lingê wî heta kabê di erdê re çû. Lê ma qet spîk û zerdika erdê dertê? Hûtên din jî xwe ceribandin lê nikarîbûn spîk û zerdika erdê derxînin.

Eliyê Newêrek got:

-Ka rawestin. Niha dora min e. Lingê xwe bi hêl li erdê da. Bi lêdana wî re hêka di binê axê de veşartî şikest. Spîk û zerdika wê derket ser ruyê erdê. Bi lêvkenî got:

-Aha ji we re spîk û zerdika erdê. We jî navê xwe daniye hût lê hûn ne hûtên li gorî navê xwe ne.

Hûtan got:

-`Her bijî, her bijî bira.` Ji matmayînê devê wan bihostekê ji hev mabû.

`Pêlewantî li ser te helal be. Ma em çi ne; li ber te em mêş jî nayên hesabê`.

Eliyê Newêrek got:

-De baş e. Ez vê yekê nahesibînim. Emê careke din hev biceribînin. Ji erdê kevirekî hilgirin û di kefa destê xwe de bigivêşin. Ka em binêrin bê hûnê karibin kevirî bikin ard.

Heta hûtan xwe daqûl kir û kevirek rakir, Eliyê Newêrek destê xwe avêt bêrika xwe û çenga xwe tije ard kir. Got:

-Ka niha jî destê xwe vekin, binêrim.

Hûtan destê xwe vekir. Kevirên di destê wana de têra xwe hûrhûr bibûn lê, nebibûn ard. Zêde têngihiştin tişteki. Ma qet kevir dibû ard?

Lê dema Eliyê Newêrek destê xwe vekir, di kefa destê wî de li şûna kêvir ard hebû.

10

Hût ji tiştên Eliyê Newêrek dike bêhtir çavşikestî bûn. Êdî ji Eliyê Newêrek tirs û xov girtin. Li ser rêkên rizgarbûna ji Eliyê Newêrek hizirîn û lê geriyan.

***

Rojekê Eliyê Newêrek ji hûtan re got:

-Birano îroj jî werîs bidin min, ezê herim êzingan bînim.

-Birayê ezîz çawa dibe? Ev çi peyv e? Ma em mirine ku tê herî ji me re ji çiyê êzingan bînî?

-Bi xwedê nabe. Ezê herim bînim. Divê ez jî alîkariya we bikim.

Eliyê Newêrek bi kotekî werîsê hûtan da ser milê xwe û ber bi daristanê ve çû. Werîs ewqasî giran bû ku heta gihişt daristanê şîrê ji dayika xwe mêtiye di pozê wî re da der. Serê werîs li dareke ji daristanê girê da. Werîs li derûdora daristanê gerand. Li cihê ku werîs qediya xwe li ser derzika piştê

avêt erdê û dirêj kir. Vehisiya.

Hûtê mezin ji birayên xwe re got:

-Kuro hatina vî zilamî çima wilo dereng ket.

Di dengê wî de mereq û tirs hebû. Rabin binêrin bê li ku ma. Bi carekê re hêrs nebe û neyê serê me jêneke!?

Yek ji hûtan ber bi daristanê ve meşiya. Dema ghişt daristanê û Eliyê Newêrek û werîs di wê rewşê de dît, tirsiya. Ruyê Eliyê Newêrek bi hêrs bû. Bi ser hût de hil bû. Hût bi xov got:

-Ma hûn qehirîn bira? Çima hûn wilo bi hêrs in?

Eliyê Newêrek bi ser de hil bû û qêriya:

-Çima ez hêrs nebim û neqehirim? Bila werîsê we serê we bixwe. Tu dibêjî qey ne werîs e, buhistek ben e. Ger werîsê we dirêj ba, ji xwe ez hatibûm, minê daristan tev bida piştta xwe û hatibama. Ma kî yê we heye ku her roj were êzingan bibe!

Ev peyvên Eliyê Newêrek zêdetir hût xist nava tirs û xovê. Dev û lêvên wî li hev herbilîn. Nizanîbû çî bibêje. Got:

-Bira, ez hêvî dikim hûn aciz nebin. Bila daristan di cihê xwe de bimîne. Em nêçîra xwe di vê daristanê de dikin. Hûn rûnên ezê niha piştîyê xwe amade bikim.

Eliyê Newêrek got:

-De, de, tamam, lez ke.

Dem a ghiştin malê hût tiştta dîtiye bi zêdekirin ji birayên xwe re vegot. Tirs a Eliyê Newêrek girt ser dilê wana jî.

***

Rojeke din Eliyê Newêrek ji hûtan re wilo got:

-Birano îroj jî meşkê bidin min. Ezê herim ser kaniyê, avê bînim.

Hûtan nedixwest Eliyê Newêrek biçê avê bîne. Ditirsiyan ku îşkê bi serê wana de bîne. Ji bo ku neçe li ber geriyan, lê Eliyê Newêrek guh li wana nekir. Rahîşt meşkê û berê xwe da ser kaniyê. Piştî vexwarina avê, xwe veziland û vehisiya. Ber bi êvarî ve meşka xwe ji pifdanê tije kir û derket ser rê. Bi rê de wekî avê vedixwe, dikir û devê meşkê dibir ber devê xwe.

11

Hûtên dîsa nêrîn ku Eliyê Newêrek dereng ma, yek ji nava xwe şandin ser kaniyê. Bi rê de pêrgî hev hatin. Eliyê Newêrek dîsa awirên tûj vedan û mikûsê xwe dagerand. Hûtê hatiye pêrgî got:

-Çi bû, çî qewimiye? Çima tu bi hêrs î bira?

-Malnexerabno. Ma ez bi hêrs nebim kî bibe? We navê xwe daniye hût lê ti tiştêkî we naşibe yê hûtan. Hûn li ku û hûtbûn li ku? Ma meşka hûtan wekî ya we dibe? Ji ber ku biçûk e ez ava tê de nikarim heta malê bigihînim. Min têhnîbûna xwe neborand jî. Wê gavê diqede. Ger mezin ba min dikarîbû tê de ji we re av anîba.

-Tiştêk nabe bira. Ezê herim meşkê dagrim. Ezê avê bînim. Hûn rêka xwe

bidomînin, ezê vê gavê dagirim û werim.

-Baş, baş e. Lez ke, zû. Lê careke din vê meşka biçûk nedin destê min.

Hût meşka xwe ji avê dagirt û hat. Dema vegeriya şikeftê sedema derengmayîna Eliyê Newêrek û tiştê dîtiye û yên Eliyê Newêrek jê re vegotiyê li ser zêdekir û ji birayên xwe re vegot. Eliyê Newêrek li paş derî guh dida ser wana. Tiştê hût ji birayên xwe re vebêje, mereq dikir. Hûtê li şûna Eliyê Newêrek av anîbû gotinên xwe wilo bi dawî kir:

-Birano, bi xwedê ger heft serê me hebe, dîsa jî em ji ber destê Eliyê Pêlwan nafilitin. Ev zîlamê van karên ecêb dike, me sax selîm nahêle.

-Ma çima em jê re bûn xulam û kole? Hîn ku wî bi serê me de qedayek neaniye û em nekuştine, werin em wî bikujin.

Hûtê mezin gotina birayên xwe birî û got:

-Hûn rast dibêjin. Lê divê em belayeke wiha bi serê wî de bînin ku jê xelas bibin. Bila agahiya wî jî ji vê yekê nebe. Bila ruhê wî jî nebihîse. Ger pê bihise wê serê me tevan hilqetîne. Me sax nahêle.

-Wê ji ku pê bihise? Bi şev dema ket nava nivînê, emê bi devê biviran wî qet û qet bikin.

Hûtan tev bi hev re ev yek erênî dît û got:

-Rast e, rast e.

Li hêviya hatina şevê man. Ji aliyê din ve Eliyê Newêrek jî hemû axaftina hûtan bihîstibû. Xefka li ber vadabûn bi hûrgulî çûbû guhê wî. Wî jî li hemberî vê xefkê tedbîr sitend. Dema ketin nava nivîna xwe û razan, Eliyê Newêrek bi dizîka ji nava nivîna xwe derket. Êzîngê qasî bejna xwe xist nava nivîna xwe, lihêf avêt ser û çû ket koşeyê şikeftê.

Ber bi derengiya şevê ve hûtan deng li hev kir û ji nava nivînan derketin. Bi bivirên hilgirtin destê xwe, ketin ser ruhê nivîna Eliyê Newêrek. Nivîn qet û qet kirin.

-Tê em bikuştana, ne? De bimir, kero!

Bi hizra kuştina Eliyê Newêrek, bi dilekî rehet derbasî nava nivîna xwe bûn û raketin. Eliyê Newêrek ji cihê xwe lê veşartiyê bi dizîka derket û hat nava nivîna xwe. Sibehê berya hûtan hişyar bû. Di nîveka şikeftê de rawestiya. Dema hût hişyar bûn, Eliyê Newêrek di nîveka şikeftê de sipsax dîtin. Pir mat man lê nedan der. Eliyê Newêrek ruyê xwe tirş kir, got:

Şevê din kê nivîna min raxistibû? Kêçan rehetî nedan min. Heta sibehê ji ber kêçan xew neket çavê min.

-Bila çavê wan derkeve! We çima nivîna birayê xwe daneweşand kuro? Ezê we ji Eliyê Pêlwan re bikim gorî. Zû nivîna birayê xwe nû bikin, bi lez biguherînin.

12

Eliyê Newêrek ji bo dest û ruyê xwe bişo derket der ve. Hûtan serî dan ber hev û hizirîn bê ji niha û pê de dikarin çî bikin. Li rêyêke filitînê geriyan.

-Ji niha û pê de êdî kesek ji me pê nikare biçê serî. Ya baş werin em ji vir

bazdin.

-Bi xwedê birayê me rast dibêje.

Hûtê mezin bi van gotinên birayê xwe aciz bû, got:

-Newêrekno, çiqasî jî hûn ditirsin. Çi bi we hat? Ma ji revê bêhtir hûn tiştêkî nizanin? Dema ew belayê jê re dibêjin Eliyê Pêlewan hat hundir hûn ruyê xwe dagerînin. Ezê bipirsim, bêjim, ``We çima ruyê xwe dagerandiyê?`` hûnê bêjin, ``Em dixwazin ji hev cihê bibin, bibin xwediyê mal û eyalê.`` Emê zêran bînin û parve bikin. Emê para wî jî bidinê. Bi vî awayî dibe ku bicehime biçe. Wilo emê jê bifilitin.

Dema Eliyê Newêrek karê xwe qedand û ket hundir, nêrî ruyê hûtan dageriyaye. Tênegihîşt tiştêkî. Di vê bêhnê de hûtê mezin ji birayên xwe pirsî, got:

-Çi ye ev mikûsê we? Derdê we çi ye?

-Em dixwazin ji hev cihê bibin. Em veqetin bibin xwedî mal û eyal, bibin xwedî zaro û zêç. Em ji vê jiyanê westiyan. Êdî bes e.

Eliyê Newêrek di têgihîştina niyeta hûtan de dereng nema. Got:

-Cihêbûn di nava me de tiştêkî şerm e. Lê li gorî ku birayên min dixwazin, ma ez çi bikim, ez jî dixwazim.

Hûtê mezin got:

-Ger hûn tev dixwazin, ez jî li dij dernakevim. Ka bînin wan zêran, em li ser hev parve bikin.

Hûtan zêr anîn û li ber hûtê mezin danîn.

-Bila xurcika yekem a birayê me Eliyê Pêlewan be. Aha ji we re jî her yek xurcikek.

Her yekî nîv kîs zêr para wî ket.

Eliyê Newêrek got:

-Birano, li gorî ku em ji hev cihê dibin, êdî ez dixwazim herim. Niha zaro û zêç çav li rêka min in.

-Rabin, yek ji we zêrên birayê we Eliyê pêlewan bidin nava pişta xwe û heta mala wî bibin.

Eliyê Newêrek xatir ji hûtan xwest û ket ser rêka mala xwe. Hûtekî zêrên wî dabû nava pişta xwe. Dema ji wir dûr ketin Eliyê Newêrek jî derket ser pişta hût. Bi gotina stranên rêka xwe domandin. Bi rê de hût pirsî, got:

-Bira li gorî tu ewqasî bi hêz î, çima tu vîqasî sivik î? Qasî çwîkekî giraniya we heye.

Eliyê Newêrek bi dengekî bilind keniya, got:

-He he hey. Tu her bijî, erê? Kuro ji bo ku tu birayê min î ez giraniya xwe nadim ser te. Ger ez giraniya xwe bidim ser te, tu nikarî min hilgirî.

Bawerîya hût pê nehat. Got:

-Çi dibe, hinekî giraniya xwe bide ser min.

Eliyê Newêrek got:

-Baş, e baş e. Ez vê gavê bidim.

Ji bêrika xwe şûjin derxist û di patika stuyê hût de çikand.

Hût bi ofûpof qêr da, got:

-Hewar, eman, bes e bira. Ez nikarim giraniya te hilgirim. Bes e.

Eliyê Newêrek bi tevzî got:

13

-Te dît? Ji ber ku tu birayê min î, min giraniya xwe hindikî berda ser te. Ger min bi tevahî berdaya tê çi bikira?

Bi vî awahî çûn û nêzî gund bûn. Eliyê Newêrek ji ser piştta hût daket. Wiha hizirî ku hinek bibînîn ango pê bihisin, wê jê re ne baş be. Ji hût re got:

-Bira êdî tu vegere malê. Zarokên min pir kovî ne û bi ser de ji min jî bihêztir in. Ger te bibînîn, dibe ku rabin te bikujin. Ez naxwazim tiştêkî bi te bikin.

Hût got:

-Ez ji te pir dilxweş im bira, bi xatirê te. Me ji bîr meke.

-Oxir be. Oxir be.

Eliyê Newêrek cara yekem bêhneke rehet veda. Pişt re xurcika zêr tê de hilgirt da ser milê xwe û çû mala xwe. Derket ser banê xênî û zêr di kulekê re rijand hundirê malê, û wekî jina xwe qêriya, got:

-Zêr dibarin, zêr dibarin!

Jina wî qet û metên zarokan pîne dikir. Dengê mêrê xwe di cih de nas kir. Rabû çû, derî vekir.

-Tu li ser serê min û çavê min hatî Eliyê min. Çiqasî jî me bêriya te kiribû. De ka were hundir. Dizamî tu tevza xwe bi min dikî. Bi gotinên min ên, ``Nan dibare, nan dibare`` tevza xwe dikî.

-Erê, te ji min re digot, `newêrek`, `tu bi kêrî karekî nayê`. Ka binêre bê ez niha newêrek im, yan wêrek im. Gelo ez baş im, yan mêrên din?

-Canê min, wê demê jî min dizanîbû tu kesekî mêrxas î.

-Baş e, baş e. Van zêran rake, zû veşêre. Ji sibe û pê de dest bi kar bike. Ezê destê xwe nedim ti karî. Her karî tê bikî.

-Baş e, mêrê min. Her karî ezê bikim. Tu li rehetiya xwe binêre.

***

Hûtê ji Eliyê Newêrek veqetiya û berê xwe da şikefta xwe bi rê de pêrgî roviyî hat. Roviyî pirsî bê vê nîvê şevê hût ji ku ve tê. Hût tiştta di serî re boriyaye, Eliyê Pêlewan, tiştên kiriye, bihêzbûna wî, li ser zêde kir û ji roviyî re vegot.

Roviyî got:

-Niha têdigihêjim bê çima ji we re dibêjin bêhiş û ehmeq. Çi Eliyê pêlewan, çi egîdî? Ji wî re dibêjin Eliyê Newêrek. Ji tirsê min nikare ji mala xwe jî derkeve. Hatiye hûn xapandine û zêrên we hilgirtiye biriye. Ka tu bi min re were, em herin zêrên we jê bistînin.

Hût baweriya xwe bi tiştta rovî dibêje neanî. Dizanîbû ku rovî fenek e. Got:

-Roviyo ma ez bi tiştta min bi çavê xwe dîtiye bawer bikim, an bi gotina te? Baweriya min bi te nayê. Tu dixwazî Eliyê Pêlewan min bikuje. Ez nayê.

Roviyî got:

-Kuro ehmeq. Ma qet ez dixwazim ew te bikuje. Ger tu bawer nakî, were lingê xwe bi lingê min ve girê bide. Dema xwest te bikuje, tê jî min bikujî.

Hût baweriya xwe bi roviyî anî. Lingê xwe bi lingê wî ve girê da. Bi hev re çûn mala Eliyê Newêrek. Dema ghiştin ber derî, roviyî got:

-Eliyê Newêrek, Eliyê Newêrek. Ka, deriyî veke. Çima te hût xapandin û zêrên wana sitend. Ka zêrên wana bide. De lez ke.

Hût jî got:

-Bide, bide, zêrên me bide.

Eliyê Newêrek ji hundir qêr da û bang kir, got:

14

-Jinê, jinê, zû ka şûrê min bide. Heta ez vî hûtî nekujim, xuya ye wê min rehet bernedin. Zû, ka şûrê min bide min.

Hûtê navê şûr bihîst ji tirsan re dest bi revê kir. Bu hemû hêza xwe dibeziya. Li pey xwe jî nedinêrî. Pir tirsiyabû. Rovî jî bi pey hût re dixirikî û bang dikir, digot:

-Mereve, baz mede hût, mereve. Eliyê Newêrek derewan dike. Metirse ew tişteki bi te nake. Mereve.

Lê hût guhdarî li gotinên roviyî nedikir. Hema direviya. Rovî li bin guhê teht û keviran diket. Qet qetî bû û mir. Bi vî awayî Eliyê Newêrek ji roviyî jî ji hût jî rizgar bû.

***

Di demeke kin de vegirt nava gund û derûdorê ku Eliyê Newêrek bi dek û dolap û xapandin zêrên hûtan ji wana sitendiye û ji xwe re aniye. Dizên dijwar ên derûdorê jî ev salox bihîst. Rojekê ketin mala Eliyê Newêrek. Hemû zêrên di mala wî de hilgirtin birin. Li ser vê yekê gel wiha got:

-Bidestxistina pak, mû jî be hilnaqete, lê bidestxistina heram werîs be jî hildiqete. Ger Eliyê Newêrek bi ked û xwêhdanê ew zêr bidest xistiba, niha bi dilekî rehet, bi zar û zêçên xwe re wê bixwara, vexwara. Lê ji ber ku bi dek û dolab û fen û fût bidest xist bê ku xerc bike da dest hinekên din. Tişta ji ber bê were, bi ber bê jî dikeve diçe.

Eliyê Newêrek maf da van gotinên gel. Ji wê rojê û pê de dest pê kir bi ked û xwêhdana eniya xwe kar bike. Dest bi paletiyê kir û qûtê zarokên xwe bidest xist. Bidestxistina bi keda xwe ne qirêjî bû, pak bû. Ji ber vê yekê jî tişta bidest xwe dixist bi zar û zêçên xwe re bi dilrehetî û bextewarî dixwar.

***

15

ZEBEŞO

Di demeke dîrokê de li paytexta welatekî malbatek jin û mêrê xwe dijiyan.

Zarok ji vê malbata jin û mêr re çênedibûn. Bijîjk û pîrejineke ku serî lê nedabûn nemabû. Li welêt çiqase ziyaret hebe serî li tevan dabûn. Lê qet ji yekê jî bersiveke erênî negirtibûn. Zarok ji wana re çênedibûn.

Dem hat û derbas bû; meh û sal li pey xwe hiştin. Rojek ji rojan jin ji zilamê

xwe avis bû. Hêviya xwe ji xwedê nebirîbûn. Berger û daxwazên wan hatibû pejirandin. Di dawiyê de wê ji jinê re zarokek çêbibaya. Êdî kêf kêfa mêr û jinê bû. Bextewar bûn.

Gava roja wê tamam bû û dema wê hat qolincên jinê zêdetir bûn. Mêrê wê bang li pîrikên xwedîtecrube yên bajêr kir. Gava neh meh û deh roj derbas bûn, jin za. Yê ji tirsan re reviyar destpêkê pîrik bûn. Ji jinê re zebeşek çêbibû. Jinê zebeşek zabû. Bi xemgînî mizgînî dan mêrê wê yê li der ve bê sebr li hêviyê radiweste, gotin: ``Zebeşekî we çêbû.``

Gava jin û mêr bi tena xwe man dest bi ponijandin û ramandinê kirin. Bi hev şewirîn bê ka dikarin çî bikin. Mêrê jinê got:

-Hurme, ka em vî zebeşî jêkin, binêrin bê çî tê de heye?

Jinê got:

-Mêrê min, xwedê ev daye me. Ma em çî bikin? A baş bila li quncikekê bimîne. Ma tê jêbikî û çî lê bikî?

Mêrik zebeş hilgirt û bir danî binê kulînê.

Di navberê re roj û meh derbas bûn. Mêr û jinê dem bi dem li zebeşê xwe dinêrin. Têgihîştin ku zebeş roj bi roj mezin dibe. Zebeşê wan ê di binê kulînê de wekî zindiyekî mezin û girs dibû. Li vê hikmetê mat man. Xwestin bimînin û li encamê binêrin. Di navberê re hijdeh sal derbas bûn.

Rojekê zebeşo dest bi peyvê kir û got:

-Bavo, ezê ji we re tiştêkî bêjim. Ji min re keça padîşah bixwazin. Ezê bizewicim.

Mêr bang li jina xwe kir, got:

-Jinê ka were binêre zebeşê me dipeyive.

Zebeşo ev daxwaza xwe ji dayika xwe re jî got:

-Ji min re keça padîşah bixwazin.

Mêr û jinê destpêkê guh nedan ser daxwaza zebeşo. Lê gava zebeşo her roj ev daxwaza xwe anî ser zimên êdî çare nedîtin. Rojekê zilam rabû çû cem padîşah. Zilam birin dîwana padîşah. Padîşah got:

-Bêje gavan, daxwaza te çî ye?

Bavê zebeşo debara xwe bi gavantiyê dîkir. Bi şerm û fedîkarî ji padîşah re got:

-Padîşahê min bi emrê xwedê qewlê pêximber ez hatime qîza te ji kurê xwe re dixwazim.

Padîşah mat ma. Nizanîbû ku kurekî gavên heye. Jê pirsî:

-Ma kurê te heye gavan?

Gavên got:

16

-Kurê min zebeşo ye. Ji min daxwaza xwestina keça we kir.

Padîşah hêrs bû. Qêr da. Bi ser de hil bû. Ferman da zilamên xwe. Got:

-Vî bêşermî biavêjin der ve. Tevza xwe bi min dike. Têra wî jî lêdin.

Zilamên padîşah têra gavên lê dan û ji dîwanê bera wî dan. Gavanê her aliyê

wî di nava birîn û êşê de, bi kotekî xwe gihand malê. Zebeşo bêsebir pirsî, got:

-Te çi lê kir bavo? Gelo wê padîşah keça xwe bide min?

Gavên kir oftepoft û got:

-Ma tu dîn î kurê min? Ma tu rewşa min nabînî? Hindik mabû zilamên wî min bikujin. Ma qet ew padîşahê girgire keça xwe dide zebeşekî? Dev ji vê evînê berde. Padîşah keça xwe nade.

Zebeşo kêfxweş bû, got:

-Tu lê nenêre bavo. Bi çûna carekê ji xwe nade. Sibe dîsa biçe. Divê tu dev jê bernedî.

Gavan çiqasî li dij derket û got nikare here, zebeşo li ber xwe da. Bavê wî nêrî ku nabe, roja din dîsa bi tirs û xov çû dîwana padîşah.

Padîşah got:

-Dîsa tu hatî? Tu çi dixwazî?

Gavên got:

-Padîşahê min, min bibexşînin. Ne di destê min de ye. Zebeşo zor da min. Ez keça we dixwazim.

Ji qehran re hindik mabû padîşah ew bikuşt. Bi kotekî ji nava lepên wî derxistin. Ji serê nêrdewanê di pêlikan re gindirandin heta jêrê.

Bi kotekî û zahmetî gavên xwe gihand malê. Ji xwe re digot; ev çi ye bi serê min de tê?

Tiştê qewimiye tev ji zebeşo re vegot. Li ber geriya û rica kir ku dev ji vê evînê berde. Bêtûşe. Zebeşo ji ser a xwe danediket. Digot: ``Keça padîşah û keça padîşah.`` Xwesteka wî ya tenê şûkirina bi keça padîşah re bû. Ji dayik û bavê xwe re got:

-Hûn nenêrin dibêje, ``Ez nadim.`` Wê bide. Zû ne dereng wê qayil bibe û keça xwe bide min. Bes divê hûn ji ser a xwe venegerin. Çend rojêke din dîsa here cem, dîsa bixwaze.

Gavanê birînên wî sax bûn dîsa li deriyê padîşah da. Berya ku biçe xatirê xwe ji zebeşo û jina xwe xwest ku heqê xwe lê helal bikin. Digot: ``Çawa be vê carê wê padîşah min bikuje.``

Padîşah got:

-Dîsa tu yî? Tu hatî keça min bixwazî, ne?

Bi dengekî kêr û serê wî di ber de got:

-Erê padîşahê min.

Padîşah got:

-Tiştêkî tu piştê xwe pê germ dikî wê hebe. Li gorî tu diwêrî keça min bixwazî, diyar e tu ji xwe bawer î. Wê demê ez şertên xwe ji te re bêjim. Niha baş guh bide ser min. Ezê keça xwe bidim kurê te. Berya her tiştî divê qesreke te ya wekî qesra min hebe. Cilûbergên te û yên jina te divê wekî yên me bin. Di hundirê qesra min de çi hebe wê di hundirê ya te de jî ew hebe. Tê kincên ji zêrê zer ji keça min re bidî dirûtin. Ji qesra te heta qesra min

divê rêk bi mehfûran were raxistin. Bi kinahî çî yê min hebe wê ewê te jî hebe. Ger tu van şertên min di hundirê du rojan de bi cih bînî, ezê keça xwe 17

bidim kurê te. Na ku tu bi cih neynî ezê serê te bifirînim. De rabe, niha biç mala xwe.

Gavanê bavê zebeşo bi dilekî şikestî ket ser rêka mala xwe. Di ber xwe de digot: ``Piştî du rojên din wê cîhana min were guhertin. Wê padîşah serê min bifirîne.`` û wiha bi ponijîn dimeşiya.

Gava ghişt mala xwe jina wî û zebeşo di nava bêsebrîyê de pirsîn:

-Padîşah çî got? Wê keça xwe bide? Ka ji me re vebêje!

Gavên bi dengê xemgînî got:

-De herin ji xwe re karekî bikin, ji bo xwedê. Du roj temenê min ma. Padîşah piştî du rojan wê serê min bifirîne. Ev tev ji ruyê vî zebeşî bi serê min de hatin.

Gavên tiştê qewimiye û şertên padîşah tev ta bi derziyê vekir û ji jina xwe û zebeşo re vegot:

-Ger di hundirê du rojan de ez vana bi cih neynim wê padîşah serê min bifirîne.

Zebeşo bi kêfxweşî got:

-Tu xeman mexwe bavo. Berya bibe sibeh sed derî tîn girtin û sed vedibin.

Gavên got:

-Tiştê venabe kurê min. Derî bê girtin jî, vebe jî wê qedera min tamam bibe. Du roj temenê min ma.

Zebeşo got:

-Tu qet dilê xwe teng meke bavo. Ma ne wê padîşah keça xwe bide min? Ka bila dema diyar kiriye biqede, ka em binêrin bê wê çawa bibe!

Zebeşo bi roj zebeş bû, lê bi şevê xortekî herî qeşeng û çelengê cîhanê bû. Bi sêhr bû. Afirandina wî wilo çêbibû: Bi rojê zebeş, bi şevê mirov.

Ji dema padîşah diyar kiribû re hîn çend saetek mabû, zebeşo nîveka şevê xwe veguhezt bû mirov. Gustîrka di tiliya xwe de bi tiliya xwe firkand. Di wê kêlikê de efrîtekî cinan ê lêvekî wî li erdê yek li ezmanan derket, got:

-Fermanê bide. Ez xera bikim an ave bikim.

Zebeşo got:

-Qesrek wekî ya padîşah, kincên wek ên wî, tiştên wek ên wî dixwazim. Di qesra padîşah de çî hebe, wê di qesra min de jî ew hebin. Kincên bavê min, diya min û yên keça padîşah jî ji cawên giranbuha û zêrê zer bin. Wekî din ji qesra min heta qesra padîşah wê mehfûr werin raxistin. Xwezgînî û siwarî jî wê amade bin, rawestin.

Efrîtê mîrê cinan ji zebeşo re got:

-Wê fermana we di nava du saetan de bi cih were.

Tiştê zebeşo xwestibû û qewlê padîşah danîbû pêşiya wana di nava du saetan de bê kêmasî bi cih hat. Bi ser de qesra bavê zebeşo ji ya padîşah bi

xeml û xêltir bû. Kincên wan jî wilo. Ya Gavên bi her tiştî ji padîşah zêdetir dikir. Sibehê dema hişyar bû Gavên ji çavên xwe bawer nekir. Di ber xwe de ji xwe re got:

-Temam, padîşah serê min firandiye ez li wê dinyê me.

Bi lez zixt da jina xwe û ew hişyar kir. Got:

-Jinê, jinê hişyar be, rabe. Gelo ez mirî me, zindî me? Çi bi me tê?

Jin jî hişyar bû. Li kincên xwe, li xemla xwe nêrî. Ji jina padîşah mû bernedabû. Bi her tiştî xwe şibiyabû jina padîşah.

Zebeşo dîsa bibû zebeş. Peyivî, got:

-Bavo min qewlê padîşah bi cih anî. De rabe here keça wî bixwaze.

18

Dema Gavan ber bi qesra padîşah de bi rê ket, padîşah jî hişyar bibû, li qesra Gavên û mehîûran dinêrî. Dixwest tiştî diqewime têbigihêje. Padîşah mat mabû.

Gavanê gihişt cem padîşah got:

-Padîşahê min, min qewlê te bê kêmasî bicih anî. Êdî dixwazim tu keça xwe bidî.

Padîşah li ser soza xwe rawestiya. Kita keça xwe da zebeşê Gavên. Keça padîşah a xweşika cîhanê bi girî û rondikên çavan çû mala Gavên. Ji xwe re got: Tiştî were serî, mirov digire. Qey qedera min wilo bû.

Bû êvar. Tarîti ket erdê. Bû şev. Keça padîşah xistin odeya zîfafê. Zebeşo jî gindirandin odeyê. Zebeşo û keça padîşah êdî di odeyekê de bûn.

Keça padîşah ya weke gulekê bi tiştî bi serê wê de hatiye digiriya. Xwe li ser nivînê dirêj kir. Dest bi ponijînê kir, li ser rojên li pêşiya xwe hizirî.

Kêlîkeke din zebeşo bi gindirîn hat nîveka odeyê. Zebeş qelişî, ji nava wî xortekî weke hîva çardehrojî derket ku yên lê binêrin çavên wana biqurmiçin û nikarin binêrin. Xortekî heta dawî çeleng, heta dawî qeşeng. Yekî wilo ku mirov qîm nake lê binêre.

Ê xort li kêleka keça padîşah rûnişt û got:

-Binêre jina min. Ez bi sêhrê me. Ev sir wê di navbera min û te de bimîne.

Kêlîka te sira min ji yekî din re vegot, êdî tu min nabînî. Ez bi rojê zebeş, bi şevê mirov im. Wê jiyana me wilo bidome û biçê. Lê kengî tu vê rastiyê ji kesekî din re vebêjî, ji devê xwe birevînî, wê gavê zanibe ez êdî tine me. Heta dawiya temenê xwe tu bi pey min bikevî jî êdî tu careke din min bidest xwe naxî. Tu têgihiştî?

Jina wî bi kêfxweşî got:

-Tu qet xeman mexwe mêrê min. Wê ji me herduyan bêhtir kesek vê sira te, vê rastiyê nizanibe. Wê di navbera me de bimîne.

Ew şev di nava xweşî û bextewariyeke mezin de bi hev re borandin. Sibehê berya dê û bavê wî hişyar bibin zebeşo dîsa bû zebeş. Dayik û bavê zebeşo bi bêsebrîyeke mezin ji bûka xwe pirsîn bê bi şevê çî qewimî:

-Keça me ya bedew, we şeva xwe çawa borand?

Keça padîşah a bûye bûk bi xemgînî û dilşikestî got:

-Ma wê çawa derbas bibe. Di nava nivîna xwe de min xwe dirêj kir û mam. Di wê navberê re roj, hefte û meh derbas bûn. Mêrê keça padîşah bi roj zebeş, êvarî xortek bû. Her du jî ji vê rewşê dilxweş bûn. Ji herduyan bêhtir kesekî bi sira wana nizanîbû.

Rojek ji rojan li bajêr şahiyêke mezin hat lidarxistin. Keç û xortên ciwan ên bajêr hatibûn vê şahiyê. Zebeşo jî bê ku kesekî pê bihisîne tev li vê şahiyê bû. Bi çelengiya xwe bala hemû keçan kişand ser xwe. Çavê hemû kesên di şahiyê de dilîst li ser vî xortê qeşeng bû. Bi dilbijandin û kişandina hinava xwe lê dinêrîn.

Keça padîşah, bûka Gavên jî hatibû vê şahiyê. Ji seriyekî ve ketibû govendê direqisî. Ketibû milê dotmama zebeşo û xwe dabû reqsê. Dotmama zebeşo dev avêt keça padîşah, got:

-Xwelîserê, tu keça padîşahêkî ewqasî girgire bî û wekî di cîhanê de mêr qeliyabin herî bigihê zebeşekî. Qet nebe tu bigihîşt xortekî wekî evê di govendê de.

Çend caran ev gotinên xwe dubare kir. Mixê serê bûka nû bir. Keça padîşah hew xwe girt. Êdî bi xwe nikarîbû. Bi carekê re peqiya, got:

19

-Li min binêre keçê. Ew xortê çeleng ê tu dibînî, ew mêrê min e.

Keça padîşah hîn peyva xwe negihandibû dawî ku zebeşo, ew xortê qeşeng ê di govendê de, bû çwîkek û firiya, çû.

Keça padîşah got: ``Mêrê min firiya, mêrê min firiya.`` û dest bi girî kir, li xwe da. Zebeşo yê bi sêhrê, dema sira wî hatibû eşkerekirin, bibû çwîkek û firiya bû. Bûka dilbikul û bi êş vegeriya mala xwe. Ji xwe re got: `Ger mêrê min tinebe, ji bo min çî xweşiya jiyane tineye. Divê ez wî bibînim û ji nû ve em bigihêjin hev, jiyaneke bextewar bijîn.`

Bi lez amadekariyên xwe kir û wê rojê ket ser rêkê. Ber bi aliyê çwîkê pê de firiya dest bi meşê kir. Meşiya û meşiya. Bi rê de pêrgî kê hat, jê pirsra çwîkê xwe kir. Şopa wî şopand. Ji şivan û gavanan, ji cotkar û gundiyan xwest cih û warê çwîkê xwe fêr bibe.

Kêm çû, zêde çû, heft salan geriya û meşiya. Çavên wê neşikest, newestiya, aciz nebû, qidûmên xwe neşikand. Piştî heft salan li cem şivanekî li çolterê lê rast hatiye rûnişt. Bêhna xwe veda. Vehisiya. Şivên bala xwe da ser vê jina xweşik û ciwan. Bi tena xwe li navsera van çiyayên bê ser û ber çî digeriya gelo? Matmayî got:

-Ma kesekî te tineye xwişka min? Tu bi tena serê xwe li van deran çî digerî? Tu çawa hatî. Tu kî yî? Tu çî dixwazî?

Keça padîşah serpehatiya xwe ji serî heta binî ji şivên re ta bi derziyê vekir, vegot:

-Ez li çwîkê xwe, li mêrê xwe yê bûye çwîkê û firiya digirim. Gelo te çwîkê min dît? Ev heft sal in ez şopa wî dişopînim. Min hîn nedîtiye. Ji min re

alîkar be. Aha ji te re kîsikek zêr.

Şivên çwîkekî wekî binavkirina keça padîşah nas dikir. Her roj ew çwîk didît.

Ji keça padîşah re got:

-Xwişka min, çwîkekî wekî te vegot, ez dibînim. Di binê wê tehta li pêşiya me dijî. Bi roj derdikeve, heta êvarî difire, digere, ber bi êvarî ve tê dikeve hêlîna xwe. Ka were ez te bibim qula wî. Dibe ku çwîkê tu lê digerî ew be.

Şivan û keça padîşah çûn ber tehtê. Li hêviyê rawestiyan. Zû ne dereng çwîk ji qula xwe ya di bin tehtê de derket û li ser tehtê dest bi xwendinê kir. Keça padîşah di wê bêhnê de mêrê xwe nas kir. Kîsikekî din zêr da şivên û ew şand cem pezê wî. Çawa çwîk ket hudirê qula xwe bi pey re keça padîşah jî teht hilgavt û daket qulê. Çwîk peyivî û got:

-Binêre jinê, min ji te re gotibû, ne? Min gotibû, ger tu sira min eşkere bikî ezê bibim çwîkek û bifirim. Çima tu li pey min heta van deran hatî? Ma ne heyfa te ye? Niha tê serê min jî bixî beleyê. Niha ewlekariya jiyana te jî di xetareyê de ye. Ma tu dizanî bê ez di çi rewşê de me?

Keça padîşah got:

-Ger tu di bihuştê jî de bî ango di dojhê jî de bî, ez dixwazim bi te re bim.

Zebeşo yê di rewşa çwîkî de ye got:

-De, li gorî te evqase rê qedandiyî û hatiyî niha guh bide ser min. Li vê derê li cihekî xwe veşêre. Niha wê hût were. Ez xulamê wê me. Berya vê ew xulama min bû. Lê dema te sira min eşkere kir, ez bûm xulamê wê. Dema were, çi dike bila bike, tu dernekevi der ve. Wê biqêre, xwe aciz bike, hilavêje, bêje ezê hû bikim te qet û qet bikim. Lê tu qet metirse û dernekeve holê. Kengî bêje, derkeve ez soz û bext didim te, ezê te bibexşînim, wê demê tê derkevi holê. Qet ji bîr meke. De niha xwe li cihekî van deran veşêre.

20

Keça padîşah di şikefta bin erdê ya hûtê de xwe veşart û li hêviya hatina wê ma. Kêlîkeke din hût ket hundir. Got:

-Bêhna mirovan tê pozê min. Tu li ku bî, derkeve holê. Ger ez te bidest bixim, ezê te qet qetî bikim.

Keça padîşah guh li geflêxwarinên hûtê nekir. Derneket holê.

Hûtê got:

-Derkeve ez soz û bext didim te. Çi daxwaza te hebe ezê bicih bînim.

Li ser vê sozdayînê keça padîşah derket holê. Hûtê dest bi pirsyariyê kir û got:

-Tu kî yî? Çi kes î? Li van deran li çi digerî? Tu çawa hatî van deran?

Keça padîşah lib bi lib serpehatiya xwe jê re vegot. Di dawiyê de got:

-Ji bo ez bigihêjim mêrê xwe ketim ser rêkan. Ji nû ve dixwazim bextewar bibim û em bi hev re bijîn.

Hûtê got:

-Li gorî ku evqase sal e tu li mêrê xwe digerî, diyar e tu jê hez dikî. Ez we herduyan dibexşînim û azad dihêlim. Rabin herin hêlîna xwe ya bextewar ji

nû ve ave bikin. Êdî hûn azad in.

Zebeşo yê ji rewşa çwîkbûnê veguhezî rewşa mirovbûnê û jina wî keça padîşah bi hev re derketin ser rê. Zebeşo yê ji sêhrê rizgar bû êdî mirov bû. Jin û mêr piştî salan vegeyriyan mala xwe. Ji nû ve bextewar bûn. Gihîştin mirada xwe.

***

Vegotinêr di dawiya vegotina xwe de wiha dibêje:

`` Birayê ezî ez vê meselê vê serpêhatyê ji we re dibêjim, ez Birahîm lawê Hiseynê Çirî ji Sitalîlê me. Heçê li vê banda min guhdarî bike, ez gelekî silavan li we dikim saxiya we û selametiya we dixwazim. Ji bo xatirê hûn jî bi vê serpêhatiyê şevbêrka xwe derbaskin, ez ji we re dikim diyarî û ji we re dişînim. Ezê dest bi çîroka xwe kim, hemû serpêhatî ne, tiştên xweş in.``

****

21

ÇÎROKA EHMED AXA YÊ MILÎ

Rojekê dema Ehmed Axa ji mizgefta Amedê derdikeve, qîjewîja zarokê dibihîse. Disekine û li derûdora xwe dinêre ku ka kes pê mijûl dibe yan na. Guhê xwe dideyê, dinêre zarok digrî lê kes li ber nîne. Ehmed Axa zarok radike û bi xwe re dibe. Dibêje, 'ji xwe ti zarokên min nînin. Ezê vî ji xwe re bibim. Bila wekî zarokê min be, ezê ji xwe re xwedî bikim û mezin bikim'. Ehmed Axa zarok radike û bi xwe re dibe. Dema tê malê, ji jina xwe re jî dibêje:

- Xanim, hal û mesela vî zarokê ev e. Min li ber deriyê mizgeftê dîtiye. Bê kes û bê xwedî ye. Ez jî fikirîm, min got, ji xwe ti zarokên min çênabin, ezê vî bînim. Bila wekî zarokê me be, emê wiha mezin bikin. Ez di bextê te de, heta ku imrê vî zarokê hebe û yê te hebe, bila nizanibe ku ne kurê me ye! Xanima wî jî pir kêfxweş dibe û ji Ehmed Axa re dibêje:

- Ezê wekî zarokê xwe yê rastînê jê hez bikim û mezin bikim. Heta ez sax bim, ti caran pê nadim xuyakirin ku ne dayika wî me.

Bi vî rengî zarok li cem wana dimîne.

Li gorî kevneşopiyên wê demê, heta zarok hinekî taybetmendiyan wî diyar nebin - bi çî mijûl dibe, mêyla wî li ser çî ye, ji çî hez dike, çî karî dike, zêde li ku derê disekine li gorî van pîvanan heta taybetmendiyan wî/wê hinekî diyar nebin - nav lê nakin.

Piştî çend salek di navberê re derbas dibe, êdî rojekê dixwazin nav li zarok bikin. Ehmed Axa rîspiyên eşîrê, maliyên xwe û cînanan kom dike, dibêje:

- Ev zarok, tiştê herî jê hez dike çî ye ku li wê gorê em navekî lê bikin? Herkes nêrîna xwe dibêje û nêrîna tevan di xalekê de kom dibe.

Dibêjin:

- Dema pîrekan li ser sêlê nan çêdikirin ev zarok herdem diçû û li ber

sêlê rûdinişt. Tiştê herî zêde kêyfa wî jê re dihat, rawestina li ber sêlê bû.
Bi vî rengî navê zarok dikin 'Bersêl'.

***

22

Piştî demekê, rojekê ji aliyê Dewleta Osmanî ve nameyek ji Ehmed Axa re tê. Dibêje:

- Ehmed Axa, şerê me derketiye. Divê yan tu werî leşkertiye, yan jî ji berdêla xwe ve, ji eşîra xwe pênc sed zilamî bişînin leşkertiye.

Ehmed Axa difikire, gelo dikare çi bike!? Ger ew biçê, wê eşîr bê serok bimîne. Ger ew neçe, wê çawa pênc sed zilaman ji ber xwe ve bişîne! Radibe, rîspiyên eşîrê kom dike, nameya ji Dewleta Osmanî hatiye, ji wana re dixwîne û raya wana dixwaze, ji wana re dibêje:

- Biryara min û nêrîna min ew e ku ez biçim leşkertiye, lê berya ez biçim, min xwest nêrîna we bigrim ka gelo hûn di vê derbarê de çi dibêjin.

Rîspî tev dibêjin:

- Ehmed Axa, em tev amade ne ku ji ber te ve pênc sed xortên xwe rêbikin leşkertiye bes tu ji ser eşîra me neçe, li vê derê bimîne. Ji ber ku tu biçî, Eşîra Milan, ev dadmendiya wê, ev dewlemendiya wê, ev xweşiya wê tev wê bi te re biçin û wê tev winda bibin. Ji ber vê yekê, em amade ne ji ber te ve pênc sed zilaman rêbikin.

Ehmed Axa dibêje:

- Nabe! Ez jî mirovek im. Dayikeke min jî heye. Her çiqasî ez serokê eşîrê jî bim, lê baweriya min bi eşîrê heye ku bikaribe van nirxan biparêze. Ji berdêla ku dayika pênc sed kesî bigrî, bila dayika min bigrî û mafê min nîne ez pênc sed kesî ji berdêla xwe tenê ve bişînim leşkertiye.

Rîspî dikin û nakin, Ehmed Axa ji ser gotina xwe venagere.

Amadekariyên xwe dike ku biçê leşkertiye. Ji rîspiyên xwe û ji eşîra xwe re dibêje:

- Gelî rîspiyên, gelî eşîrê, va ye ez diçim leşkertiya Osmaniyan. Çûn heye, dibe ku veger tinebe. Ji ber vê yekê heta ku ez vegerim, -ger ez venegerim jî- Bersêl Beg, delalîkê ber dilê min, malxoyê mala min, Axa yê eşîrê ye. We çiqasî ji min hez dikir, hûn çiqasî bi min ve girêdayî bûn û we her gotinên min pêk dianîn, ez vî tiştî ji bo we û Bersêl Beg jî dixwazim. Ez dixwazim ku hûn yek gotina wî nekin du. Hûn bizanibin ku ew delalîkê li ber dilê min e. Malxoyê mala min ê yek tenê ye. Her tiştê min ew e. Ji bo vê yekê hûn wî neşkinin û we çawa xatirê min digirt, ez dixwazim hûn xatirê Bersêl Beg, delalîkê li ber dilê min jî wiha bigrin.

Pişt re Ehmed Axa dikeve ser rê, diçe leşkertiye. Dema Ehmed Axa diçe leşkertiye, wekî rîspiyên jî gotiye, roj bi roj rewşa Eşîra Milan xera dibe.

Bersêl Beg dizane êdî bavê wî çûye û eşîr tev bi wî maye. Serê wî çi lê dide wî pêk tine û dilê wî çi dixwaze, wê bi serê eşîrê dike. Ne guh dide rîspiyên, ne bi wana dişewire, ne xwestekên eşîrê dide ber çavan, ti tiştî

nake. Li gorî kêyfa xwe; yan bi ciwanên eşîrê re ji xwe re dileyize, yan diçe nêçîrê, yan di malê de dema xwe diborîne, yan jî xerabiyên cuda cuda dike.

23

Ma Eşîra Milan dikare çi bike? Soz dane Ehmed Axa ku heta ew were, Bersêl Beg çi bêje, wê bi ya wî bikin. Ji ber vê yekê ti tiştî li hemberî Bersêl Beg nakin û sebîr dikin ku rojekê Ehmed Axa ji leşkertiye bizîvire, careke din hevsarê Eşîra Milan bixe destê xwe û eşîrê bi re ve bibe.

***

24

Rojekê xeberek tê, xebereke reş ku bi serê kesekî de neyê. Xebera Ehmed Axa, ya mirina wî tê. Dibêjin; "Ehmed Axa di şerê Osmanîyan de birîndar bûye û miriye!"

Dema ev xeber tê, Eşîra Milan tev dikeve şîniyê û mad li wana namîne, nizanin çi bikin. Herkes di malên xwe de yan digrîn, an jî hêviyên wana ji binî ve dişikên. Di nava wana de yê kêyfxweş xuya dike, yek tenê heye; ew jî Bersêl Beg e. Bersêl Beg dema xebera bavê xwe dibihîse, êdî dizane ku axatî tev ji wî re maye, zordariya xwe û tiştên xwe yê ne baş du qat dike. Dest diavêje keçikên eşîrê, li ciwanên wana dixwe, zordariyên cuda cuda li ser wana pêk tîne, heqaretê li rîspiyên xwe dike. Yanê wiha dike ku Eşîra Milan êdî nikare diyax bike. Wiha li eşîrê tê ku eşîr feqîr dibe. Her dem eşîrên din tînin terş û talanên wan radikin, kes nikare lê xwedî derkeve. Herdem di bin zordariya Bersêl Beg û xulamên wî de dimînin. Yanê Eşîra Milan wiha lê tê ku rewşa wê pir xerab dibe.

Rojekê Bersêl Beg ferman dide ku hemû ciwanên eşîrê derkevin, ji bo konê axê daran kom bikin. Ciwan tev diçin daran berhev dikin û tînin li derxanê datînin. Pişt re Bersêl Beg diçe li daran dinêre, dibêje:

- Çima darên we kêm in.

Xwe bi wana de aciz dike û gotina xwe wiha didomîne:

- Ma hûn çend kes çûbûn? Qey ciwanên eşîrekê tev dikarin tenê evqase dar bînin? Ka derveyî we kesê neçûbe daran maye? Ciwan hûn tenê ne?

Ciwan bersivê didin Bersêl Beg û dibêjin:

- Belê Axa yê me, Yê şivan li ber pez in, yê karê wana hene li ser karê xwe ne, yê vala di eşîre de em tenê ne. Em jî li vir in.

Bersêl Beg dîsa dipirse, dibêje:

- Ma derveyî we kes li malê nemaye?

Ciwan dibêjin:

- Axa yê me, kurê pîrê tenê li malê maye; ew jî nexweş bû, nikaribû bihata, ji ber wê bi me re nehat. Wekî din ciwanên din tev hatine.

Bersêl Beg hêrs dibe û dibêje:

- Çawa kurê pîrê nayê? Çawa gotina Axa yê xwe pêk nayne? Ka biçin bang lê bikin!

Ciwan diçin bang li kurê pîrê dikin. Pîrê derdikeve ber derî û ji ciwanan re dibêje:

- Biçin ji Axa yê min re bêjin, ji Begê min re bêjin, kurê min îroj nexweş e. Bila Axa îroj li me bibore. Sibê ku kurê min rehet bû, ez û kurê xwe emê biçin huzûra axê. Lê îroj kurê min nikare ji nava nivînan derkeve, bila bibexşîne.

Ciwan dizivirin, tîn ji Bersêl Begê re dibêjin:

25

- Axa yê me hal û meseleya pîrê û kurê wê ev e. Kurê pîrê pir nexweş bû. Nikare were. Pîrê jî ev tişt gotine.

Bersêl Beg bi ser ciwanan de hil dibe û li wana dide, dibêje:

- Biçin ji wê pîrê re bêjin bila ew û kurê xwe zû werin vê derê, yan na ez dizanim ezê çî pê bikim! Çar-pênçek ji we biçin wî li ser milê xwe bikin û werin!

Ciwan careke din diçin mala pîrê ,teq teq li derî didin û dibêjin:

- Pîrê, hal û mesele ev e; Axa gotiye vê carê bila pîr bi xwe jî were.

Ciwan diçin kurê pîrê yê nexweş li ser milê xwe dikin tînin ber Axa.

Pîrê jî tê û çawa digîhêje ber axê, xwe diavêje dest û lingê wî û dibêje:

- Axa yê min me bibexşîne. Kurê min nexweş bû, me nikarîbû werin.

Bersêl Beg xwe bi pîrê de aciz dike, wê didahfîne û bi ser kurê wê de dimeşe, dibêje:

- Çima dema ez bang li we dikim ku hûn werin daran kom bikin an karekî din bikin, hûn xwe sist dikin. Bila tu ji alemê re bibî nîşan û mînak ku kesekî din careke din wekî te neke!

Bersêl Beg lêdaneke wiha li kurê pîrê dike ku kurik ji ser hişê xwe diçe. Pîr jî rebenê ma wê çî bike?! Digrî, xwe diavêje ber destê Axê, dibêje:

- Axayê min ez di bextê te de, kurê min ev tenê ye. Ger ev jî ji destê min biçe, ezê çî bikim. Axa yê min bisekine, li min bixe, li kurê min mexe!

Bersêl Beg dibêje:

- Baş e.

Û pê re radibe li pîrê jî dide.

Pîr wiha aciz dibe; li rewşa xwe dinêre, li rewşa kurê xwe dinere, li rewşa Eşîra Milan dinêre êdî xwe nagire, dibêje:

- Biçe kûçikê ber destê nizanîm kê! Kes nizane dayika te kî ye, bavê te kî ye? Ehmed Axa serokê eşîra me çûye tu ji ber devê mizgeftê aniye, li ser serê me daniye. Wekî kurê xwe li te nêriye, tu bi qedr û qiymet mezin kiriye, tu li ser serê eşîra me daniye. Ji bo xatirê wî em li ber evqas xerabiyên te diyax dikin; êdî biçe kûçikê sêwî! Biçe şîrheramo! Tu ji ku derê hatibî, careke din biçe wê derê, dev ji eşîra me berde!

Dema pîrê wiha dibêje, eşîr tev di cihê xwe de diheje. Pîr jî dizane ku çî kiriye, lê êdî carekê gotin ji dev derketiye.

Bersêl Beg di cih de dev ji pîrê berdide û bi hêrs diçe malê, ji dayika

xwe re dibêje:

- Ka ji min re rast bêje, ez kurê we me yan na? Ehmed Axa bavê min e yan na? Tu dayika minî yan na?

Dayik dibêje:

- Kurê min raweste, tu kurê me yî. Kê ji te re çî gotiye. Guh mede gotinên kesekî. Dixwazin fitne û fesadiyê bikin.

Bersêl Beg dibêje:

- Na! Yan tê rast bibêjî û yan jî...

Destê xwe dixê qirika dayika xwe û wê bi ber dîwêr ve didahfîne, dibeje:

- Zû ya tê rast biaxivî yan jî ezê te li vê derê bixeniqînim!

Dayik pêwîst dimîne, rastiye tîne ser zimên û dibêje:

- Rast e tu ne kurê me yî. Ehmed Axa tu ji ber mizgeftê aniyî. Lê ma çî ferqî heye? Heta niha wekî kurê xwe me li te nêrîye. Me ewqas qedr û qiymet

26

daye te. Ma heta niha te cudahiye dîtiye? Na! Tu jî wekî bavê xwe serokê eşîrê yî, wekî kurê Ehmed Axa yî. Qedr û qiymetê te heye.

Bersêl Beg dibêje:

- Na, ezê şanî we bidim bê ez kî me!?

Piştî vê bûyerê Bersêl Beg jina Ehmed Axa – ku wekî kurê xwe ew xwedî kiribû- li xwe mehr dike û zordariya xwe ya li ser eşîrê zêdetir dike. Êdî wiha dike ku Eşîra Milan bêçare dimîne. Ma dikarin çî bikin? Soz ji Ehmed Axa re dane, ji destê wana tiştêk nayê.

***

27

Rojekê xulamekî Ehmed Axa êdî diyax nake, ji pîreka xwe re dibêje:

- Xanim, wele ezê biçim. Ez bawer nakim ku Ehmed Axa di leşkertiye de miribe. Ji ber ku ez şervantiya wî û mêrxasiya wî dizanim. Kesekî bikaribe Ehmed Axa biavêje erdê, heta niha min nedîtiye û ez bawer nakim hebe jî. Lê ger Ehmed Axa miribe jî, ez careke din venagerim nava Eşîra Milan. Ez bi van kul û derdên xwe êdî hew dikarim li ber xwe bidim. Ger tiştêk bi min were jî, bila li welatê xerîbiyê were, baştir e ku ez li vê derê bimînim. Xulam ji jina xwe re wiha dibêje û lê dixê diçe, li Ehmed Axa digere. Xulam diçe, diçe li kê rast tê dipirse ku Ehmed Axa serokê Eşîra Milan li ku derê leşkertiye dike û çî bi serê wî hatiye.

Dawî derdikeve holê ku mirina Ehmed Axa bi şaşîti hatiye ji eşîrê re.

Xulam cihê wî fêr dibe û diçe ber Liqa Ehmed Axa lê dimîne.

Ehmed Axa hingî di şerê xwe de, di leşkertiya xwe de û di nêzîkbûna xwe ya ji leşkeran re de pêşketî ye, bûye fermandarê Liqê. Berê jî Axa ye, tecrubeya wî ya rêvebirinê jî jê re dibe destek. Bi vî rengî Ehmed Axa ji aliyê leşkerên xwe ve û ji aliyê herkesî ve tê hezkirin. Çawa ku ji aliyê Eşîra Milan ve dihat hezkirin, li wir jî wiha bû.

Xulamê Ehmed Axa diçe ber devê deriyê Liqê û ji nobedar re dibêje:

- Hal û meseleya min ev e; ez hatime Ehmed Axa bibînim, ez ji eşîra wî hatime, ez xulamê wî me.

Leşker li rewşa xulêm dinêrin û ti wateyê nadinê. Lê dîsa jî derbasî hundir dibin û xeberê didin fermanarê xwe. Ehmed Axa navê xulam pirs dike. Dema leşker jê re dibêjin, kêyfxweş dibe û ji konê xwe derdikeve, dibêje:

- Wî berdin, bila were.

Dem a xulam digihêje Ehmed Axa, xwe diavêje destê wî û maçî dike, wî hemêz dike. Ehmed Axa jî pir kêyfxweş dibe ku piştî çend salan yek ji eşîra xwe dîtîye û wê xeberekê ji eşîra xwe bigre, ka bê rewşa wana çi ye, ne çi ye? Xulam jî ewqasî kêyfxweş dibe ku êdî Ehmed Axa sax dîtîye û careke din gîhiştîye wî. Ehmed Axa destpêkê li rewşa wî dipirse, pişt re jî jê rewşa eşîrê pirs dike. Bi rêzê rewşa rîspiyan, rewşa gundiyan, rewşa mala xwe, rewşa Bersêl Begê tev jê dipirse. Her carê xulam dibêje, "Rewşa wana baş e Axa yê min", û serê xwe bera ber xwe dide.

Ehmed Axa têdigihêje ku derdekî xulêm heye û li ba eşîrê hinek alozî hene. Ji bo wê ji xulêm re dibêje:

- Ka ji min re rast bêje, li eşîrê çi heye, çi nîne? Çi qewimiye?

Xulam dîsa dibêje:

- Çi neqewimiye Axa yê min. Rewşa eşîrê baş e. Tenê me bihîstibû tu mirî yî, ji bo wê eşîr bê kêyf bû. Niha me bihîst tu sax î êdî em kêyfxweş in. Ehmed Beg careke din li rewşa Bersêl Begê dipirse. Xulam dîsa dibêje, "Baş 28

e" û serê xwe berdide ber xwe. Ehmed Axa dîsa gumanan dike û rû li xulêm datîne ku rastiyê bêje. Xulam dibêje:

- Axa yê min, tiştêk bi Bersêl Beg nehatiye. Elhemd ji Xwedê li ser hemdê xwe ye, lê rewşa eşîrê ne baş e.

Dawî xulam ta bi derziyê vedike û ji roja çûna wî heta îroj çi li eşîrê qewimiye, Bersêl Beg çi bi serê wana kiriye, tevî ji Ehmed Axa re dibêje.

Dem a Ehmed Axa van xeberan dibihîse ji hêrsan re dilê wî disekine û dibêje terp û dikeve erdê, kef bi ser devê wî dikeve. Leşkerên Ehmed Axa dibêjin qey ê xulam tiştêk bi serê wî aniye û tev êrîşî ser wî dikan, terp û rep lê didin. Ji alîyekî ve jî bi Ehmed Axa ve mijûl dibin. Lê heta Ehmed Axa bi ser hişê xwe tê, hal di xulêm de nahêlin.

Ehmed Axa bi ser hişê xwe tê, dibîne ku xulamê wî di destê leşkeran de perpitî ye û halê wî ne ti hal e. Ji wana re dibêje:

- Berdin! Kê ji we re gotiye lê bidin? Berdin! Zû!

Leşker xulêm berdidin û Ehmed Axa bi ser leşkeran de hil dibe, wana diqewitîne, dibêje:

- Biqeqşitin ji vê derê. Ma qey terbiya we nîne ku hûn li mêvanê min didin?

Ehmed Axa û xulamê wî derbasî konê wî dibin û gilî û gazindên xwe bi hev dikin. Dawî Ehmed Axa dibêje:

- Tu dîsa vegere eşîrê û xwe bêdeng bike. Bila kes nizanibe ku ez sax im. Bila wekî berê min mirî bihesibînin. Demeke kin maye ku ez tezkera xwe bistînim û vegerim malê. Dema ez hatim êdf ez dizanim bê çi ji wî kûçikî re dibêjim.

Xulam dibêje:

- Axa yê min, dema ez ji malê derketim, min gotibû ku ez Ehmed Axa bi saxî nebînim, ez careke din venagerim nava Eşîra Milan û bila Eşîra Milan li min heram be. Ji bo vê ku ez bizîvirim wê bizanibin tu sax î.

Ehmed Axa dibêje:

- Biçe ji wana re bêje, 'Min nikarîbû li welatê xerîbiyê bijîm. Herçiqasî Eşîra Milan ketibe vî halî, dîsa jî eşîra min e, ez ji vê xakê me, ji vê xwîne me, ji vê malbatê me. Ji ber vê yekê xerîbî bêhtir li zora min çû û ez careke din vegeyriyam mala xwe'. Kes tişteki ji te re nabêje.

Bi vî rengî xulam xatirê xwe ji Ehmed Axa distîne û careke din dikeve ser rê, berê xwe dide warê eşîrê.

***

29

Ehmed Axa dema tezkera wî tê, leşkertiya xwe diqedîne, amadekariyên xwe dike û piştî heft salan berê xwe dide welatê xwe ku careke din bizîvire eşîra xwe. Di roja Ehmed Axa tezkera xwe distîne ku vegere malê de, leşkerekî wî jî derdikeve û wê ew jî biçe malê. Leşker diçe cem Ehmed Axa û dibêje:

-Fermendarê min, ev çend sal in em bi hev re ne, me evqas şer bi hev re kiriye, min ewqasî mêrxasiya te dîtiye. Te ewqasî başî û qencî bi min re kiriye. Tezkera me bi hev re derketiye. Ka berya tu biçî malê, ez dixwazim tu werî mala me, çend rojekan li cem me bimînî, pişt re biçî ser rêka xwe.

Ehmed Axa dibêje:

- Na, karê min gelek e, li min lez e. Divê ez zû biçim Eşîra Milan. Ev çend sal in min nedîtiye. Ez Axayek im.

Leşker dibêje:

- Fermendarê min ev çend sal in tu li van deran î, çend rojan jî ji bo xatirê min bimîne, ma wê çi bibe!

Dike û nake, Ehmed Axa bernade. Leşker jî yekî Ermenî ye, li bajarê Semsûrê rûdinê. Dawî Ehmed Axa naxwaze wî bişikîne, difikire, dibêje, "Ew jî li ser rêka min e, ezê biçim şevê-du şevan ji bo xatirê wî jî bimînim û ezê biçim, ma wê çi bibe! Ev heft sal in li van deran im, bila du-sê rojan jî ji bo xatirê kesekî ewqasî ji min hez dike bimînim. Ji leşker re dibêje:

-Temam, ezê bi te re werim.

Berê xwe didin Semsûrê û diçin, digîhêjin wê derê. Di dema ku Ehmed Axa digîhêje Semsûrê de, hîn ji dûr ve dinêre dengê def û zirnê tê. Toz ji erdê

radibe. Dîlan geş bûye, herkes tê de xwe li erdê dide. Leşker dibêje;
- Axayê min ev daweta keça mîrê me ye. Ji bo vê yekê em biçin nava dawetê. Min xeber ji wana re rêkiribû, gotibû 'Ehmed Axa yekî wiha ye' û ji niha ve haziriyên te kirine.

Ehmed Axa dibêje:

- Na! Ji bo dawetan nehatime vê derê. Karê min lez e. Ji bo xatirê te hatime ku şevêkê du şevan bimînim û biçim. Ez nayêmin dawetan.

Leşker dibêje:

- Nabe, divê tu werî.

Dawî Ehmed Axa pêwîst dimîne diçe. Wî dibin ber koçka Ermeniyên.

Berê yê leşker jî ji wana re salox rêkiriye, careke din bi wana dide naskirin ku Ehmed Axa serokê Eşîra Milan e, kesekî evqasî mêrxas e, di leşkertiye de ewqase nîşan girtine, wekî şêran şer dike, eşîra wî ewqasî xurt e. Bi kinahî, pesnê Ehmed Axa dide, wiha lê dike ku eşîra wê derê jî hemû jê hez dikin. Mîrê Ermeniyên jî wiha lê dinêre, bi rastî jî zilamekî kamil, li ser xwe û hinekî mêrxas xuya dike. Radibin cihê wî di dawetê de di pêş de di navbera

30

mîrovên bi qedr û qiymet de datînin û xizmeta Ehmed Axa dikin, wiha lê dinêrin. Ehmed Axa jî li dawetê temaşe dike.

Piştî demekê leşker derdikeve pêşberî gundiyan û dibêje:

- Gelfî civatê, Ehmed Axa yê Milî niha li vê derê mêvanê me ye. Em wî vedixwînin meydanê ku were ji me re çend lîskên Eşîra Milan bileyize. Niha bi we re Ehmed Axa yê Milî.

Ehmed Axa wê çawa wiha bike. Axayek e! Zilamekî wiha mezin, kamil!

Wê çawa derkeve, li cihekî mêvandariyê wiha bireqise! Him li gorî xwe, him li gorî kevneşopiyên wir baş nabîne. Lîskên wana cuda ne. Niha bileyize jî wê çi bikin ji lîskên Eşîra Milan?! Ji yê leşker re dibêje:

- Heyra ez nayêmin. Çi heqê min heye ez daweta we xera bikim, bi lîskên xwe yê cuda.

Lê leşker pir li ber dide û pişt re Mîrê Ermeniyên jî derdikeve, dibêje:

- Ehmed Axa, ez di bextê te de ku tu derkevî, tê şerefekê bidî daweta me. Em jî dixwazin lîska we bibînin û emê pê şeref bigrin, pê kêyfxweş bibin. Dema wiha dibêje, Ehmed Axa êdî dikare çi bike! Radibe dadikeve meydanê, dest bi reqsa xwe dike. Dema dest bi reqsa xwe dike, def û zirneya li ber lêdixe, Ehmed Axa jî direqise. Her Ehmed Axa direqise, herkesê din dev ji govenda xwe berdidin û li Ehmed Axa temaşe dikin. Def û zirneyên li derûdorê çend hebin, tev tînen ber Ehmed Axa, hemû pev re ji Ehmed Axa re lê didin. Her ku ew lê didin, Ehmed Axa direqise û her Ehmed Axa direqise, hemu civat matmayî lê temaşe dike, dibêje 'Gelo ev çi lîsk û çi xweşî ye. Ev zîlam çawa dikare wiha bileyize!?' Herkes li Ehmed Axa dinêre.

Bûk, Meryem Xatûn keça Mîrê Ermeniyên, dema çav li Ehmed Axa û lîska wî dikeve, hişê wê ji serê wê diçe, bûkaniya xwe ji bîr dike, diçe dikeve

milê Ehmed Axa û pê re direqise.

Ya rebî, dema her du tên cem hev, tu dibêjî qey ev her du dema hatine ruyê dinyê, ji bo hev hatine. Ehmed Axa direqise û Meryem Xatûn li ber direqise. Ew direqise û yê din direqise. Her kes jî li wana temaşe dike. Di dilê her kesî de, di çavê her kesî de jî, dibêjin, 'Xwedayo ev çiqasî li hev hatine!' Lê ma çi bikin; Meryem Xatûn niha bûka yekî din e û Ehmed Axa jî mêvanê wana ye!

Meryem Xatûn, destê xwe di destê Ehmed Axa de ye, jê re dibêje:

- Ehmed Axa ger tu îşev têtî min direvînî were, ger tu neyê, ezê niha qîrekê bidim, te rezîl bikim.

Ehmed Axa dibêje:

- Meryem Xatûn, bisekine, tu bûk î, çawa çêbû, ezê çawa te birevînim? Ez axayek im, namûsek û şerefeke min heye. Ez çawa hatime, wê bêjin, 'Wele Ehmed Axa serokê Eşîra Milan tê bûka alemê direvîne!'

Meryem Xatûn dibêje:

- Na! Yan tê soz bidî ku êvarî werî min birevînî, yan jî ezê niha te rezîl bikim! Tiştê niha ez bikim û bêjim sed qat xerabtir e ji revandina te. Dema tu birevînî, 'Wê bêjin ji hev hez kirine, revandiye!' Lê ku niha ez qîrekê bidim, tiştêkî biavêjim stuyê te, wê bêjin 'Wele Ehmed axa hatiye daweta alemê, dest diavêje bûka wana!' Hîn xerabtir e.

Ehmed Axa çi bike, çi neke? Ya rastî, Ehmed Axa jî dema Meryem Xatûn dîtîye, wekî heyveke çardehrojî wiha li ber hil hatiye. Dilê Ehmed Axa jî ketiye wê, lê ma çi bike, mêvan e û axayek e, wê çawa bûkekê birevîne?

31

Çi bike, çi neke; him difikirin û him direqisin. Meryem Xatûn îsrar dike, dibêje, 'Îla tê min birevînî!' Ehmed Axa pêwîst dimîne, soz dide, dibêje, 'Ezê êvarî werim te birevînim!'

Ehmed Axa dev ji govendê berdide, dawet xelas dibe. Her kes diçe mala xwe. Ehmed Axa jî, Meryem Xatûn her tişt jê re gotiye. Gava dema wê tê, wê çi bike, çawa bike, ta bi derzî vekiriye.

Êvarî dema Ehmed Axa tê Meryem Xatûnê birevîne, Meryem Xatûn ji berê ve xwe amade kiriye, hema xwe diavêje ser hespê Ehmed Axa û lê didin, diçin!

Diçin, lê Ehmed Axa di dilê xwe de dibêje, 'Eyb e ku ez bê xebera kesekî lê bixim, birevînim biçim, nayê qebûl kirin û nabe jî!' Disekine, xeberê ji Mîrê Ermeniyên re rêdike, dibêje:

- Ez Ehmed Axa me, min keça te revandiye, hal û meseleya min ev e.

Li gorî zagon û kevneşopiyên Ermeniyên, dibêjin ku keçikek ji yekî hez bike yan yek ji keçikekê hez bike, çi dibe bila bibe, Mîr bi xwe jî nikare vê zagonê xera bike û li pêşiya wana bibe asteng.

Ji bo vê dibêjin:

- Ma em dikarin çi bikin. Zagona me ev e. Divê em li gorî zagonan

nêzîk bibin. Em neçar in. Nikarin tişteki jî bikin. Ne zorê lê bikin, ne lê bidin, jê bistînin, ji ber ku keçik ji Ehmed Axa hez dike, Ehmed Axa jî ji keçikê hez dike.

Bi vî rengî wiha dimînin, lê pir li zora eşîrê diçe, pir li zora Mîr jî diçe.

Dibêje:

- Çawa çê dibe, hatine keça min di daweta min de revandine!?

Mala zava jî vê yekê napejirîne û ji Mîr re dibêje:

- Ma ev wê çawa çêbibe?

Difikirin, nafikirin, gotina xwe dikin yek dibêjin:

- Temam, li gorî kevneşopiyên me em nikarin li hemberê derkevin, lê emê hinek dek û dolaban bikin.

Diçin xeberê didin Keşeyê Ermeniyan, dibêjin:

- Ger hatin cem te divê tu mehra wana li hev nekî! Ger tu vê yekê wiha bipejirîni, emê tenekeyeke zêr bidin te.

Keşe dibêje:

- Temam.

Ji ber ku Ehmed Axa musliman e, divê biçê cem mele. Radibin yekî rêdikin cem mele û dibêjin:

- Mele, hal û mesele ev e. Dema Ehmed Axa û Meryem Xatûn hatin ber te, ji wana re bêje 'Mehra we li hev nabe! Te bûkek di şeva bûkaniyê de revandiye, ma çawa dikarim mehra we bibirim?' ger tu wiha bêjî û mehra wana li hev nekî, emê tenekeyeke zêr bidin te.

Mele jî dibêje:

- Ser çavan.

Diçin cem Muftî û wî jî bi tenekeyeke zêr qanî dikin. Muftî jî bi gotina 'ser seran û ser çavan' dipejirîne.

Bi vî awahî Mîr ji Ehmed Axa re dibêje:

- Ehmed Axa, hal û mesele ev e. Te keça me jî revandiye. Em nikarin tişteki bibêjin, kevneşopiyên me rê nadin, ji ber ku keça me jî ji te hez kiriye, bi te re hatiye û te jî jê hez kiriye. Lê ez naxwazim ku nav derkeve, bêjin 'Hatine keça Mîr ji cem birine û çûne'. Ez naxwazim gotinên wiha werin ser 32

min. Ji bo vê ez dixwazim tu keça min li vê derê li xwe mehr bikî. De qe ne li hemberê alemê ez rûreş nebim. Ji bo vê yekê jî, tenê dikarim bi vî rengî destûrê bidim te. Ger tu keça min li xwe mehr bikî, êdî oxir be ji te re. Ma êdî ezê çi bikim. Lê heta tu keça min li xwe mehr nekî, ez rê nadim tu biçî.

Ehmed Axa dibêje:

- Temam. Ev ji bo min jî baş bû. Ji xwe ez jî ji bo vê neçibûm. Ezê keça te li xwe mehr bikim.

Mîr dibêje:

- Keça min, berê me ew dabû yekî û pê re zewicî bû. Divê destpêkê em mehra wê xera bikin.

Diçin cem Keşê. Keşe dibêje:

- Çawa çêbû? Bûka yek rojî, emê çawa mehra wê xera bikin? Hîn ti pirsgirêk di navbera wana de derneketiye. Hîn ti kesî, ti zordarî lê nekiriye. Hîn neçûye cem zilamê xwe jî. Di şeva xwe de reviyaye. Nayê qebûlkin!

Ji wir derdikevin. Keçik dibêje:

- Ehmed Axa tu musliman î, ezê dev ji ola xwe berdim. Ezê jî bibim musliman. Emê biçin cem mele, mehra xwe bibirin û biçin.

Diçin cem mele. Dibêjin:

- Mele, hal û mesele ev e. Ka me li hev mehr bike.

Mele dibêje:

- Tobe, tobe! Ma ola pêximber ne oleke ewqasî sivik e ku bûka şevêkê, zilamek wê birevîne û pişt re were li xwe mehr bike. Wele ola me tiştêkî wiha napejirîne. Ez nikarim mehra we bibirim.

Dibêjin:

- Ya mele, çawa nabe? Em ji hev hez dikin. Em her du dixwazin.

Mele dibêje:

- Na wele, nabe! Ma bûka yekrojî wê çawa li yekî din were mehrkirin?

Ji cem mele radibin, diçin cem Muftî û dibêjin:

- Ya Muftî Mele mehra me nabire, qe ne tu çareyekê ji me re bibîne, me li hev mehr bike.

Muftî dibêje:

- Tobe estaxfurulah! Ma ola muslimantî çawa ye? Mehra we li hev nabe.

Ehmed Axa têdigîhêje ku tiştêk di vê meseleyê de heye, lê ma dikare çî bike? Tiştêk ji destê wî nayê.

Mîr leşkerên xwe rêdike ser Ehmed Axa û keça xwe jê distîne. Mîr dibêje:

- Mehra we li hev nabe. Ez keça xwe bê mehr nadim û nahêlim gotinên ne baş werin ser min, bêjin 'keça wî hatiye revandin' Va ye mehra we li hev nabe, ji bo vê ez nikarim keça xwe bidim te.

Meryem Xatûnê ji Ehmed Axa distîne. Ehmed Axa lê dixê, diçe li derveyê bajêr disekine. Her navê wana derketiye û her kes pê hisiya ye, Ehmed Axa dibêje, 'Êdî ez jî bêyî Meryem Xatûnê nakim'.

Meryem Xatûnê jî gotiye, 'Ehmed Axa, ez jî bêyî te najîm!'

Bi vî awahî dîsa qewl dane hev. Ehmed Axa diçe li derveyê bajêr disekine. Ew jî zêrevanan datînin ser serê wê, nahêlin Meryem Xatûn ji odeyê derkeve.

***

33

Mîrê Ermeniyar biryar dide û dibêje:

- Ezê keça xwe bidim yekî wiha ku di nava tuxmê Ermeniyar de kesekî din ji wî mekrohtir, bêmerêztir tinebe.

Fermanê dide zilamên xwe, dibêje:

- Bila hemû ciwanên seqet, lal, mekroh, çi şil û şêt hebin tev werin, li ber qesra min kom bibin.

Fermana Mîr belav dibe. Di eşîrê de çi kesê mekroh hebe hemû tîn li ber qesra wî kom dibin. Mîr derdikeve, yek bi yek li wana temaşe dike, bê ka kîjan ji wana zêde mekroh e ku keça xwe bideyê. Dawiyê yekî dibîne. Her du çavên wî kor in. Devê wî xwar e. Bêvila wî şikestî ye û lîk jê diherike. Guhên wî wekî çaroxan in. Destên wî seqet in û lingên wî xwarin ku nikare rast bimeşe. Bi kurtahî yekî wiha mekroh bû ku ji bo mirov jê re bêje 'Însan e' hezar şahid dihat xwestin.

Mîr çawa çav lê ket, got:

- Temam e. Bang li Meryem Xatûnê dike, dibêje, 'Tu êdî ya vî yî!'

Û ji berdestkên xwe re jî dibêje:

- Zû bila def û zirneyan li dar bixin û ji Keşeyî re jî bêjin, bila were mehra vana li hev bibire.

Def û zirnê li dar dixin. Keşe tê mehra Meyrem Xatûn û mirovê şêt li hev dibire. Dawet xelas dibe, diçe. Meryem Xatûn rasterast xeberê ji Ehmed Axa re rêdike, dibêje:

- Ehmed Axa hal û ehwalê min ev e. Bavê min ez bi yekî wiha re dame zewicandin. Mala me li filan derê ye. Filan saetê were min birevîne. Ez a te me.

Ehmed Axa xeberê digre, dibêje, 'Temam' û dikeve ser rê. Êvarî dîsa li gorî kevneşopiyên ku wê bûk û zava biçin serê bîn, Meryem Xatûn ji zavê re dibêje:

- Kuro ka biçe ji min re avekê bîne, heta tu vegerî, ezê xwe ji te re amade bikim.

Zilam korekî şêt û gêjik e. Keça Mîr a weke gulekê bi dest ketiye, bûye zavê Mîr. Ji kêfan re dike bifire. Dibêje:

- Ka av li ku derêye, ezê bînim.

Meryem Xatûn berê wî dide kêleka bîn û dibêje:

- A bi vî milî ve bimeşe, tê bibînî.

Zava diçe, diçe, heta ku di bîn re werdibe û dikeve xwarê, ser û guh lê parçe parçe dibe û di cih de dimire.

Di wê bêhnê re Ehmed Axa jî digîhêje ber bîn. Meryem Xatûn çav lê dikeve, xwe diavêje ser hespa wî û lê dixin, careke din direvin.

Diçin, li derveyî bajêr, li mêrgekê disekin. Ehmed Axa dibêje:

34

- Meryem Xatûn, va ye min dîsa tu anî, lê karekî min heye. Tu li vê derê raweste, ezê biçim pêk bînim û werim.

Meryem Xatûn dibêje:

- Na, Ehmed Axa, bisekine, bizîvire. Ka em ji vir biçin, ne baş e.

Lê Ehmed Axa dibêje:

- Na heta ez karê xwe nekim, em ji vir naçin!

Ehmed Axa lê dixê tê. Diçe ber deriyê mala Keşeyî, teq, teq li derî dide.

Dibêjin:

- Kî ye?

Ehmed Axa dibêje:

- Keşe ez im, ez xulamê Mîr im. Min tenekeya te ya zêran aniye. Ka derî veke.

Keşe ji kêfxweşiyên re derî vedike. Lê çawa derî vedike, Ehmed Axa şûrê xwe dikêşîne û serê wî difirîne. Serê wî ji erdê radike, diavêje xurcika hespa xwe û lê dide diçe ber deriyê Muftî. Teq, teq li derî dide. Muftî dibêje:

- Kî ye?

Ehmed Axa dibêje:

Ez xulamê mîr im. Min tenekeya te ya zêran aniye. Ka derî veke, divê ez bi destê xwe bidim te.

Muftî jî bi kêfxweşî tê derî vedike. Çawa derî vedike, Ehmed Axa li ber disekine, şûrê xwe li stuyê wî dide, serê wî difirîne. Wî serî jî ji erdê radike û diavêje xurcika hespa xwe.

Ehmed Axa bi vî awayî ji wir diçe ber deriyê Mele jî. Dîsa teq, teq li derî dide û dibêje:

- Mele derî veke. Ez xulamê Mîr im. Min tenekeya te ya zêran aniye.

Mele yekî hinekî fêlbazî qurnaz e. Gumanan dike, dibêje:

- Temam, tenekeya zêran deyne ber derî û biçê.

Dibêje:

- Na Mele. Mîr ji min re gotiye, divê tu bi destê xwe radestî wî bikî. Ger tiştekek bi serê wana were, ez newêrim. Divê tu bi destê xwe bigrî. Divê ez bidim destê te.

Mele dibêje:

- Bihêle û biçê. Ezê ji Mîr re bêjim. Min jê re gotiye. Çi zêr wîna bibin jî li ser min. Ezê bêjim min jê re gotiye neyê hundir. Çi nabe.

Ehmed Axa dibêje:

- Na wele, divê ez bi destê xwe bidim te.

Mele xwe aciz dike, dibêje:

- Biçe.

Ew dibêje:

- Na wele ez naçim.

Di hundir de jina Mele jî dibêje:

- Mele, tirsonek. Tu çima wiha dikî? Ka biçê derî veke. Kî dizane niha Ehmed Axa li ku ye ku tu xwe wiha jê ditirsînî. Biçe derî veke, zêrên me bîne!

Mele neçar dimîne. Guman di dilê wî de ye ku Ehmed Axa hatibe ber derî. Lê ma wê çî bike!? Di hundur de pîreka wî, li derve zilamê zêr anîne rû lê datîne. Dawî pêwîst û neçar dimîne, hêdî bi hêdî, bi tirs derî vedike.

Çawa derî vedike, Ehmed Axa li hemberî xwe dibîne, ji tirsan re dilê wî dibore û dibêje terp û dikeve erdê. Ehmed Axa şûrekî li serê wî jî dide, laşê 35

wî li wê erdê dihêle, serê wî diavêje xurcika hespa xwe û dikeve ser rê vedigere cem Meryem Xatûnê.

Dema digîhê wir, xurcîkê diavêje ber lingên Meryem Xatûnê. Dibêje:

- Va ye Meryem Xatûn! Divê tu bizanibî ez gotinên ti kesan li ser xwe qebûl nakim. Vana mehra me nebirîn. Ne rast digotin. Ne li gorî olê, li gorî berjewendiya xwe û zêrên bistînin tev geriyan. Ji bo vê yekê jî min serê wana jêkiriye. Bila tu bizanibî ez çiqasî hez ji te dikim û min ji bo te mêrkujî kiriye.

Meryem Xatûn dibêje:

-Hewceyê van tiştan nedikir. Ka zû em ji vê derê biçin. Ehmed Axa dibêje:

- Na, ev karek bû, hîn karekî din maye. Meryem Xatûn ku niha ez lê bixim, te birevînim, sibehê rewşek derkeve, tu ji min aciz bibî, tiştêk çêbibe, tê ji min re bêjî; 'Ya ma tu kî yî? Tu ji leşkerên bavê min revîya, te bi destê min girt, te li pişt xwe jî nenêrî ez revandim. Tê gotinên wiha ji min re bêjî.

Meryem Xatûn dibêje:

- Ya ma tu dîn î. Ma ezê çima tiştên wiha ji te re bêjim. Ez dizanim va ye te sê zilam jî ji bo min kuştune. Ma çima ezê tiştên wiha bêjim? Ez dizanim tu çî mêrxas î. Nav û dengê te di leşkertiye de jî derketibû. Dev ji wana jî berde, tu çî dibî bila bibî; min ji te hez kiriye. Ez pey zilamtî, tiştên wiha nakevim û tiştêkî wiha jî ji te re nabêjim.

Ehmed Axa dibêje:

- Na karê jinan diyar nake. Dibe ku rojekê tu tiştêkî bêjî.

Ehmed Axa ji Mîrê Ermeniyar re xeberê dişîne, dibêje:

- Ez li derveyî bajêr li filan mêrgê me. Ger heta sê rojên din tu tê, ezê li hêviya te rawestim. An na ezê keça te bigrim û biçim.

Mîr çawa nameya Ehmed Axa digre, şaş dimîne. Dibêje:

- Ger ev ne mêrxasekî wekî dihat qalêkirin bû ya, bi tena xwe nameyeke wiha nedîşand û ez dawetî şer nedikirim. Lê dîsa jî yekî dîn e. Ma çawa dikare li hemberî min bi ser keve.

Lê mîr dîsa jî tedbîrê ji destê xwe bernade û fermanê dide eşîrê ku pênc sed leşkerên xurt û zîrek kom bikin.

Wana bi lez dicivînin û Mîr dikeve serê leşkeran û berê xwe dide mêrgê.

Ew bi rê de tîn, Ehmed Axa jî dibêje:

- Meryem Xatûn, ka rehnê xwe dirêj bike, ez serê xwe deynim ser, heta bavê te tê ez hinekî bêhna xwe vedim.

Meryem Xatûn lingê xwe dirêj dike, Ehmed Axa serê xwe datîne ser rehnê wê, ji xwe re di xew re diçe. Piştî demekê Ehmed Axa bi xwe dihise ku şilahiyeke wekî çîpikên baranê bi ser ruyê wî de dibare. Serê xwe radike,

dibîne ku Meryem Xatûn digirî. Rondikên çavê wê dilop bi dilop dadikevin ser ruyê wî. Ehmed Axa dibêje:

- Meryem Xatûn tu çima digirî?

Meryem Xatûn dibêje:

- Ka rabe, binêre!

Ehmed Axa radibe, dinêre ku çî bibîne! Toz û dûman ji ber lingên hespan radibe, tu dibêjî qey ewrên tozê ne, tîn. Hesp bi çarlepki tîn. Dinêre pênc sed zilam li pey Mîr in, tîn.

Ehmed Axa dibêje:

36

- Xatûn wê çawa bibe? Ez yekî tenê me û ew pênc sed zilam in. Min digot qey wê bavê te bi sê çar zilaman were, ezê bi wana karibim, çendekan bikujim, te birevînim biçim. Niha ezê çawa karibim zora pênc sed zilamî bibim? Çawa li hemberî pênc sed kesî şer bikim. A baş tu biçê cem bavê xwe û ez jî bi oxira xwe de biçim. Çima ji bo keçikekê canê xwe bidim? Piştî ku ez bimrim ezê çî ji te bikim? Min tu navê! Biçe!

Meryem Xatûn êdî aciz dibe, dibêje:

- Tu biçê tirsoneko! Madem tu ne ew zilam bû, te çima ez revandim?

Dema tu zilambayî teyê ez sitendibama! Teyê nizamî çî kiribaya! Ger tu bi xwe ne bawer bûyî, te çima ez revandim? Madem te ez revandime, divê êdî tu şer jî bikî. Tu çî dikî, hesil tu yî. Tirsoneko! Newêreko!

Gotinên wiha jê re dibêje. Ehmed Axa tiq, tiq, tiq dikene, dibêje:

- Te dît, Meryem Xatûn?! Hîn min tu nebiriya, hîn sal tê re derbas nebûne, min yek gotin got, tu yek carê ji min aciz bû, tu van tiştan ji min re dibêjî! Niha tu li min binêre, Meryem Xatûn! Tirsane min ne ji bavê te û leşkerên bavê te ye. Tirsane min ew e ku ez negîhêjim eşîra milan û ew kul di dilê min de bimîne. Niha êdî tu ji xwe re rûnê, li min temaşe bike.

Ehmed Axa li hespa xwe siwar dibe, şûrê xwe dikişîne, mertalê xwe digre destê xwe û dikeve navê. Dema Ehmed Axa şûrê xwe dihejîne, li kê dixê, ew careke din nikare rabe ser xwe. Dibêjin Ehmed Axa şûr dihejîne serî difirîne, careke din dihejîne laş diqetîne! Wiha dikeve nava artêşa Mîr, qirkirinê çêdike. Kesek nikare xwe li ber şûrê Ehmed Axa bigire. Çiqasî êrîşî ser dikin, Ehmed Axa êrîşên wana tev dişikîne û wekî gurek çawa dikeve nava pez, wiha dikeve nava wana. Yê li erdê birîndar qare qara wana ye. Laş û serî li erdê rêz bûne. Yê din jî ji tirsan re direvin ku canê xwe xelas bikin. Ji artêşê tiştê li holê namîne. Dawî Mîrê Ermeniyan dinêre ku derdora wî vala bûye, kes nemaye. Ew jî lê dixê ku bireve, Ehmed Axa dide pey, şûrêkî diavêje serê wî, serê wî jêdike, tîne diavêje ber lingên Meryem Xatûnê û dibêje:

- Va ye Meryem Xatûn! Qe ne sibe, duzbe tu tiştêkî ji min re nebêjî. Ji bo te min li hemberî pênc sed zilamî şer kiriye, va ye serê bavê te jî, qe ne sibe tu tiştêkî ji min re nebêjî!

Meryem Xatûn dibêje:

- Temam. Dê em lez bikin, biçin. Ez dizanim tu çi mêrxas î.

Lê didin û dikevin ser rê, diçin.

***

37

Piştî çend roj û çend şevan diçin, digihêjin mêrgeke xweş û fireh.

Ehmed Axa dibêje:

- Meryem Xatûn, ev çend roj in em bi rê de ne. Em westiyane. Dev ji me berde, lê ev heywanên Xwedê ma çi gunehê wana heye. Bila ji xwe re hinekî rehet bikin, biçêrin. Em îşev li vê derê bimînin, sibe bi rê bikevin biçin.

Meryem Xatûn dibêje:

- Na, em biçin, baştir e.

Ehmed Axa dibêje:

- Na!

Xwe ji ser hespê xwe diavêjin û xwe berdidin erdê ku bêhna xwe vedin.

Piştî xwarinê Ehmed Axa dibêje:

- Meryem Xatûn, ka lingê xwe dirêj bike, ez serê xwe deynim ser rehnê te û hinekî ji xwe re di xew re biçim, heta Xwedê mezin e, em bikevin rê û biçin.

Meryem Xatûn dîsa lingê xwe dirêj dike, Ehmed Axa jî serê xwe li ser rehnê wê datîne, di xew re diçe. Meryem Xatûn dibêje; 'Li van çolan, bi tenê, çi dibe, çi nabe, qe ne bila yek ji me carê hişyar bimîne. Bi wî awayî Meryem Xatûn hişyar dimîne. Lê ew jî hingî westiyaye, piştî demekê hino hino xewa wê tê, di xew re diçe. Wiha bê hemdê xwe radizê. Carekê çawa vediciniqe, dibîne ku zilaman derdora wana girtine û çend zilamên din bi xinceran ketine ser laşê Ehmed Axa.

Meryem Xatûn qîr dide, çi dike, çi nake, Meryem Xatûn girtine û yên din jî tam çel zilam li ser Ehmed Axa kom bûne hema xinceran lê didin, wî di nava xwînê de dihêlin. Bê ku deng ji Ehmed Axa jî derkeve, wiha di cihê xwe de dimîne. Lê dixin, diçin, Meryem Xatûnê jî bi xwe re dibin!

Meryem Xatûn dibêje, 'Ehmed Axa miriye!' Ehmed Axa jî li wê erdê dimîne.

Karwanek tê, rêberê wana dibîne zilamek li wê erdê ye, her derê wî di nava xwînê de ye. Wiha piçekî ruh tê de maye, li ber xwe dide. Hîn nemiriye. Lê dixin, diçin ji serokê karvanê re dibêjin:

- Hal û mesele ev e. Me zilamek li vê derê dîtiye, di nava xwînê de ye.

Hema dijî.

Zilam tê lê dinêre, çawa dibîne, nas dike ku Ehmed Axa ye. Çawa dibîne ku Ehmed Axa ye, ferman dide, dibêje:

- Bila karwan tev raweste. Emê li vê derê konê xwe vedin û emê li vir bisekinin.

Leşkerên karwên û zilamên din tev dibêjin:

- Na! Em biçin! Emê çawa li vê derê rawestin? Ma tu rewşa vê derê dizanî.

38

Ew dibêje:

- Na, dinya jî xera bibe, heta ev zilam li vê derê rehet nebe, em bi rê nakevin. Ez ji we re dibêjim. Kî diçe bila biçe. Malê min, hesp û dawarên min li vê derê deynin. Kî diçe bila biçe.

Serokê karwanê jî hingî mirovekî merd e, baş e, her kes jê hez dike, bi ya wî dikin. Ma wê çi bikin? Barên karwên datînin, zêrevanên xwe derdixin û li wê derê radiwestin.

Serokê karwên bang li hekîm û loqmanên xwe dike, dibêje:

- Hekîmino, loqmanino, ku hûn vî zilamî sax bikin, ezê nivê malê xwe bidim we. Hûn ji min çî yê din jî dixwazin, bixwazin ez amade me bidim we, bes hûn vî zilamî ji mirinê xelas bikin.

Hekîm û loqman dibêjin:

- Çî ye, ne çî ye? Çî meseleya vî zilamî ye?

Serokê karwên radibe meseleya xwe ji wana re vedibêje:

- Demekê ez û bavê xwe, em li ber destê bavê vî zilamî, Ebdurehman Axa yê Zorbaşî dixebitîn, em xulamê wî bûn. Pişt re bi xêra bavê wî hinek mal û milkê me çêbû, em çûn. Ev zilam jî; dostaniya me ji wê demê tê. Em pev re mezin bibûn. Dema ev zarok bû, em wekî hevalên hev pev re bûn. Çî dema serê min ketiye derd û beleyan ev zilam di hawara min de hatiye, ez xelas kirime. Ev Ehmed Axa ye, serokê Eşîra Milan ye. Ez di bextê we de, hûn vî xelas bikin, hûn çî ji min dixwazin ezê bidim we.

Hekîm û loqman lê dinêrin, dibêjin:

- Ev zilam ger ne yekî egîd û mêrxas bû ya, di bin evqas derb û birînan de, evqasî nedijiya. Ji bo vê jî divê em wî xelas bikin.

Hema dest bi dermankirinê dikin. Ehmed Axa ji porê serê wî heta neynûken lingê wî dipêçin. Birînen ku dikewînin, birînen ku derman dikin. Welhasil wiha li Ehmed Axa dikin ku ji ber wan birînen wî sed birînen din jî di laşê wî de vedikin û hema dipêçin. Yê ku li Ehmed Axa dinêre, dibêje qey zarokekî di nava pêçekê de ye, ti derê wî xuya nake.

***

39

Piştî çend rojêke din, Ehmed Axa wiha hino hino bi ser xwe ve tê. Laşê xwe dilivîne, nîşanên jiyînê dide. Neh deh rojêke din jî Ehmed Axa ji nişka ve vediciniqe, radibe, kî li kêleka wî be, destê xwe dixê qirika wî û dibêje:

- Meryem Xatûn...

Yên din xwe diavêjin ser û bi zorê Serokê karwên ji nava destê wî derdixin. Ehmed Axa hinekî bi ser hişê xwe tê, dinêre li cihekî cuda ye.

Dipirse, dibêje:

- Ez li ku me, çi ye, çi bû ye?

Serokê Karwên dibêje:

- Ehmed Axa, di cihê xwe de raweste. Hal û mesele ev e; me tu di vî halî de dîtiye. Em Meryem Xatûn nas jî nakin kî ye, em nizanin jî. Li vê derê eşîreke Ereban heye. Çeteyên wana derdikevin ser rêka karwanan. Karwanekî hinekî lawaz be, artêşa xwe tinebe, nikare di van deran re derbas bibe. Ew çete êrîşî ser wan dike, çi mal û milkên wana hebe ji xwe re dibe. Zilamên wan dikuje, jinên wan ji xwe re dibe. Tu jî hatiyî li vê derê rawestiyayî, çeteyên wê eşîrê êrîşî ser te kirine. Meryem Xatûn e kî ye, tu qalê dikî, ji destê te girtine. Me jî, tu di nava evqas birîn û derban de dîtiye.

Ehmed Axa dibêje:

- Temam. Qe ne ka şûr û mertalekî bidin min, dê ez biçim.

Serokê karwên dibêje:

- Heta tu baş rehet nebî, neyê ser xwe, wekî Ehmed Axa yê berê li te neyê, ez te bernadim û ez jî ji vir naçim.

Ehmed Axa qederekê li cem wana dimîne, heta birînên wî hinekî rehet dibin, hinekî bi ser xwe tê. Êdî bi ser xwe tê, dikare rabe, şûr û mertal rahêje. Diçe cem serokê karwên, dibêje:

- Heta ku ez hebim, heta ku ez sax bim, ez vê qenciya te ji bîr nakim.

Ka êdî destûrê bide min ez biçim.

Serokê karwên dibêje:

- Ehmed Axa li hemberî qencyên te bi me kiriye, ev qenciya min bi te kiriye ne tiştê e. Biçe, oxir be ji te re.

Radibe tûrikeke zêr jî dideyê. Dibêje:

- Wê ji te re lazim bibe.

Şûr û mertalekî herî qewîn û hespekî di nava karwanê wî de herî baş, dineqîne dide Ehmed Axa û dibêje:

- Ger tu bixwazî ez jî bi leşkerê xwe ve werim bi te re ser çeteyê Ereban ku Meryem Xatûn ji wana bistînin.

Ehmed Axa dibêje:

- Na, Hecî û tacir bi te re ne. Tu mirovekî bazirgan î. Ev bi serê te neketiye. Karê min e. Çi bûye, bi serê min hatiye. Oxir be ji te re. Spas.

40

Bi kinahî, Ehmed Axa qebûl nake. Xatirê xwe ji hev dixwazin. Karwan rêka xwe didomîne û Ehmed Axa jî derdikeve ser rê, li Meryem Xatûnê digere.

***

41

Ehmed Axa têra xwe dimeşe, nêzîkî bajarekî dibe, dinêre ku dengê def û zirnê hîn ji derveyî bajêr jî tê bihîstin. Diçe dikeve nava bajêr, kesekî nabîne. Mal, her der vala ne. Diçe dinêre ku zilamek li ber malekê, li ber derî rûniştiye, du-sê zarokên wî, ew jî ciwan in, li derdora wî rûniştine. Jê re dibe

xem. Di dilê xwe de dibêje; 'Çima herkes çûye dawetê, lê ev zilamê kal û ev ên din li vê derê mane?' Diçe, dibêje:

- Ma hûn mêvanan qebûl dikin?

Zilamê kal dibêje:

- Mêvan li ser seran û li ser çavan. Mêvan, mêvanên Xwedê ne. Kerem ke, em derbasî hundir bibin. Diçin hundir, dibêje:

- Ez zilamekî xerîb im, ji xwe re digirim. Dixwazim hinekî bêhna xwe vedim. Bi vî awayî dikevin malê.

Ji aliyekî ve xwarinê amade dikin, ji aliyekî ve sihetê dikin. Dipirse, dibêje:

- Dawet a kê ye?

Dibêjin:

- Hal û mesele ev e. Dawet a Mîr e.

Ehmed Axa ferq dike ku xwediyên malê di vê derbarê de zêde naxwazin biaxivin.

Xwarinê tînin li ber datînin. Ehmed Axa diçe li ser sifrê disekine. Lê destê xwe nade xwarinê û ji xwediyê malê re dibêje:

- Ezê pirsêkê ji te bikim. Ger tu bersiva min nedî, welehî ez dest nanê te nadim, xwarina te naxwim, ezê ji mala te derkevim û biçim.

Di wê demê de kevneşopiyek bû ku yekî biçê malekê û nanê wê malê nexwe, derkeve, wekî heqareteke mezin dihat nixandîn. Ji bo vê xwediyê malê dibêje:

- Çima tu pirsên wiha dikî?

Ehmed Axa dibêje:

- Pirsêke min e. Êdî hûn bersivê didin, ezê xwarina we bixwim, hûn nedin, ezê biçim.

Yên li malê dibêjin:

- Ka hele pirsê xwe bike. Destpêkê em bizanibin pirsê te çi ye?

Ehmed Axa dipirse:

- Çima her kes çûye dawetê, kesek di bajêr de nemaye, lê hûn tenê di vir de li mala xwe ne. Ji bo çi ye? Ez dixwazim sedema vê fêr bibim.

Zilam aciz dibe. Dibêje:

- Biçe, biçeşite ji vê derê! Ma te çi jê ye? Ma karê te bi dawetê ketiye? Tu mêvanekî li ser rêka xwe yî. Te xwarin xwar, xwar; te nexwar jî biçê.

Zarokên zilêm xwe diavêjin ber destê wî, dibêjin:

42

- Yabo, qurban, heyran, wiha meke! Mêvanê me ye, ji dûr hatiye. Çawa emê wî bê xwarin bişînin? Nabe. Ma namûsek û şerefeke me heye. Ne baş e!

Vir de, wir de wî didin sekinandin. Zilam dibêje:

- Bila biçê, bila nanê me jî mexwe û pirsên wiha jî ji me meke!

Zarokên wî dîsa li ber digerin, îsrar dikin, dibêjin:

- Yabo divê tu bêjî. Ma çi ye, mêvanek e, hatiye, wê biçê. Ma pê zanibe

çi ye? Tiştekek nabe.

Zilam dibêje:

- Xwezî te çi yê din xwestiba, bixwesta, te çi yê din pirs kiriba, bipirsiya, lê xwezî te ev pirs ji min nekiriba. Lê ji bo ku tu carekê hatiyî mala me û li ser sifra me rûniştîyî, qe ne tu du parî nanê me bixwî, emê vê meselê ji te re bêjin. Lê di bextê te de, bila tu zanibî û kesekî din nizanibe. Ev daweta niha tê kirin, daweta bûka min e, lê zava ne yê me ye. Zava zilamekî xwîn xwar, xwîn mij, serokê Ereban ê vê eşîrê ye. Zava jî ev e; biraziyê min dema ji leşkertiye zîviriye ku biçu mala xwe ev keç ji xwe re aniye û dema li mîrgê sekiniye jî, vî zilamî êrîşî ser kiriye, biraziyê min li wê derê kuştiye. Destgirtiya wî ji xwe re aniye û niha li xwe mehr dike. Ev dawet daweta wan e. Êdî birazî, ma ezê çawa biçim daweta bûka xwe lê zava ne yê min be, zava qatilê biraziyê min be!

Ehmed Axa dibêje:

- Mamo, ger ez biçim buka we ji wana bistînim ku wiha tengasiyek çêbibe, hûnê bikaribin ji piştê ve min biparêzin?

Zilam dibêje:

- Kurê min, eşîreke ewqasî xurt e, ewqas leşkerên wan hene. Tê çawa karibî?

Dibêje:

- Ezê biçim. Ger tiştekek çêbibe, hûnê piştê min bigrin an nagrin? Ez dixwazim hûn baweriya vê bidin min.

Hema kurên wî xwe diavêjin ber destê bavê xwe, dibêjin:

- Bavo, soz bide. Mîrxasekî wiha hatiye, dixwaze tola me hilîne. Qe ne emê tola pismamê xwe jî rakin. Rewşek çêbibe, emê çima alîkariyê nedinê? Ma qey zilamtiya me li ku derê maye?

Zilam dibêje:

- Temam, kurê min. Tu şer bike, dema ku tu ketî tengaviyê, kengî te bang li me kir, em hazir in bi te re şer bikin.

Ehmed Axa ramana xwe ji wana re vedike û dibêje:

- Mamo, ezê li filan cihî rawestim, piştê dema pêwistiya min çêbibe ezê bang li we bikim.

Ehmed Axa heft kurmamen xwe li cihekî ku wana bibîne datîne û ew bi xwe jî diçe li ser rêka karwanê dawetê disekine. Şûrê xwe jî li pêşiya xwe datîne û ji xwe re li wê derê rûdinê.

Karwanê bûkê tê li hemberî wî disekine. Di wê demê de kevneşopiyek bû ku kesek çûba li ser rêka bûkê rawestiyaba, dihat wateya tiştekekî dixwaze. Zava yan jî xwediyên wî tiştekek didan wî kesî û ew kes diçû. Kevneşopiyek wiha hebû.

Serokê Ereban ji xulamê xwe re dibêje:

- Biçin çend zêran bidin wî zilamî, bila ji ser rêka me rabe.

Xulam diçin pênc-şeş zêran diavêjin ber destê wî. Ehmed Axa wekî qet nedîtiye, hayê xwe jê nayne û xwe nalivîne jî, li cihê xwe radiweste. Xulam vedigerin. Serokê çeteyan dibêje:

- Qey vî kesî zêr kêr dîtî. Ka biçin hinekên din biavêjin ber destê wî.

Xulam diçin, pazdeh-bîst zêran diavêjin ber destê wî. Ehmed Axa dîsa ne li zêran dinêre, ne li wan dinêre. Wekî tiştê nebûye radiweste.

Xulam tîn. Careke din serokê çeteyan dibêje:

- Ya ev çi zilamekî tima ye. Ka biçin hinekên din biavêjin ber bila ji ser rêka me rabe. Karê me lez e. Biçin tenekeyeke zêr berdin ber destê wî, qe ne ev biçê, ma emê bi vî ve mijûl bibin vê roja dawetê.

Serokêşîr xwe wiha aciz dike û xulam careke din diçin, tenekeyeke zêr diavêjin ber Ehmed Axa. Lê Ehmed Axa qet wiha bi serê çavê xwe jî li zêran nanêre û li cihê xwe rawestiyaye.

Xulam tîn. Serokê Ereban dibêje:

- Vebirî ev zilamekî pir mezin e. Ger ne wiha bû ya, wê çima evqasî rawestiyaba. Ev li xwe danayne rahêje tenekeyeke zêr jî. Ka biçin hinekî din biavêjin berê.

Xulam diçin, sê-çar teneke zêr dirijînin ber Ehmed Axa. Ehmed Axa dîsa ji cihê xwe nalebite. Êdî serokê çeteyan aciz dibe, dibêje:

- Ka biçin jê bipirsin bê ew çi dixwaze. Bila destpêkê bêje bê çi dixwaze!

Diçin jê re dibêjin:

- Ma tu çi dixwazî. Çima tu ji ser rêkê ranabî, piştî evqase zêr?

Ehmed Axa dibêje:

- Wele ez bûkê dixwazim.

Dema ku wiha dibêje, xulam vedigerin ji serokê xwe re dibêjin ku bûkê dixwaze. Dema serokê çeteyan vê gotinê dibihîse, hema har dibe, dibêje:

- Biçin wî zîlamî, ser û lingê wî ji hev bikin, parçe parçe bikin de qe ne bibe ders ji alemê re.

Diçin êrîşî ser Ehmed Axa dikin. Berya ew şûrê xwe hildin, Ehmed Axa hema şûrê xwe derdixe, serê her du zilaman difirîne erdê, laşê wana gêr dibe wê derê û êdî dest pê dike. Radibe dibêje:

- Meryem Xatûn, tirsî min ne ji te û bavê te ye, tirsî min ew e ku ez negîhêjim Eşîra Milan û ew kul di dilê min de bimîne.

Şûrê xwe dikişîne û dikeve nava leşkeran. Yeka tê ber devê şûrê wî, hema serê wî diçe milekî û laşê wî li milekî dikeve. Hespên ji birînan dikevin, zîlamên difirin û wiha ketiye nava şer ku tu dibêjî qey dîsa şêrek ketiye nava nêçîra xwe û kîjan tê ber destê wî lê nabore. Her carekê doş dibe jî dibêje:

- Meryem Xatûn tirsî min ne ji te û bavê te ye, tirsî min ew e ku ez negîhêjim Eşîra Milan û ew kul di dilê min de bimîne.

Careke din dikeve navê. Wiha lê tê eşîra Ereban bi leşkerên xwe ve kesek ji wana li wê derê namîne; yên dimrin, yên birîndar dibin û yên

direvin. Serokê Ereban tenê dimîne. Ehmed Axa çend caran li dora wî jî doş dibe. Her tûreke ku diavêje, dibêje:

- Meryem Xatûn tirsî min ne ji te û bavê te ye, tirsî min ew e ku ez negihêjim Eşîra Milan û ev kul di dilê min de bimîne.

Her diçe çembera xwe teng dike, teng dike û digihêje serokê çeteyan. Şûrê xwe dihejîne, serê wî jî difirîne. Laşê wî li milekî dikeve, serê wî bi milekî ve diçe.

44

Di wê bêhnê de Meryem Xatûn şaş dimîne. Dibêje; 'Ger ev Ehmed Axa be, ma ne ew mir. Min bi çavên xwe dit ku ewqas şûr û xincer lê ketin. Çawa sax bû ye? Ger ne ew be, ev kî ye? Kesekî wekî wî şer bike û kesekî van gotinan bêje, derveyî Ehmed Axa nebû. Nexwe ev çawa çêbû?' wiha bawer nake. Di nava bîranîn û xeyalan de difikire û tênggihêje ku mesele çî ye? Her careke ku Ehmed Axa wiha dibêje, êdî hino hino fêhm dike. Ehmed Axa dawî diçe li ber disekine, dibêje:

- Meryem Xatûn tirsî min ne ji te û ji bavê te ye, tirsî min ew e ku ez negihêjim Eşîra Milan û ev kul di dilê min de bimîne.

Destê xwe diavêje Meryem Xatûn. Dema Meryem Xatûn dibîne ku Ehmed Axa ye, xwe diavêje sînga wî, hev hemêz dîkin û lê dixin diçin.

Ehmed Axa diçe mala mamê xwe dibêje:

- Mamo va ye bûka te ye, ji te re.

Mamê wî dibêje:

- Kurê min kesekî wekî te, wekî Ehmed Axa yê Milî mêrxas nîne. Ji bo vê yekê jî ha ya Ehmed Axa yê milî, ha ya te. Biçe bila bûka min ji te re helal be, tu jî wekî kurê min î, biçe ji xwe re bibe.

Ehmed Axa dibêje:

- Na, mamo. Heft kurê te hene. Li yekî ji wana mehr bike û xelas. Ez nabim.

Zilam dibêje:

- Heram e ku ev kurên min wê bibin, tenê tu dikarî cihê Ehmed Axa tije bikî. Bila ji te re be. Hîn nizane ku ew Ehmed Axa ye. Dawî Ehmed Axa jê re dibêje:

- Mamo, ez Ehmed Axa me. Dixwazim tu careke din bi min re vegeerî nava Eşîra Milan.

Zilam dibêje:

- Kurê min, na!

Û zilam êdî bûyera xwe jê re dibêje:

- Di demekê de min û birayê xwe hinekî tedayî û neheqî li Eşîra Milan kir, em li hemberî serokeşirê wê demê Ebdurehman axa yê Zorbaşî derketin, tevî vê jî em efû kirin. Êdî ruyê me negirt, em ji Eşîra Milan revîne, hatine van deran. Eyb e ku em careke din vegeerin nava eşîrê. Ji bo vê biçe, oxir be ji te re, em nayên. Û em pir kêfxweş bûn ku me tu û rojeke bi vî rengî dît. Lê

em bi te re nayên, oxir be ji te re.

Ehmed Axa dike û nake, mamê wî pê re naçe. Ehmed Axa xatirê xwe dixwaze. Ew û Meryem Xatûn dikevin ser rê û diçin.

***

45

Ehmed Axa û Meryem Xatûn dikevin ser rê, dîsa diçin, diçin, nêzîkî eşîrekê dibin. Eşîra li ser rêka wana, dijminatîya wan û Eşîra Milan bi hev re hebû. Ehmed Axa vê yekê dizane. Ji bo wê yekê pir bi hişyarî û bi tedbîr diçin. Demek diçe, dîsa diwestin. Hema dibêje:

- Meryem Xatûn ev demeke ez li ser rehnê te ranezame. Ka lingê xwe dirêj bike, ez bêhnê rakevim. Çi dibe bila bibe.

Meryem Xatûn dibêje:

- Na em biçin. Li gorî ku ev der xetare ye, em nesekinin.

Ehmed Axa dibêje:

- Welehî emê bêhna xwe vedin.

Dîsa li wê derê bi cih dibin. Meryem Xatûn lingê xwe dirêj dike, ew serê xwe datîne ser rehnê Meryem Xatûnê û di xew re diçe. Piştî demekê Meryem Xatûn Ehmed Axa hişyar dike, dibêje:

- Ehmed Axa, Ehmed Axa ka rabe, hinek zîlam bi ser me de tîn, rewş cidî ye.

Ehmed Axa radibe dinêre ku ji wê eşîrê qedêrê çel zîlamî bi ser wana de tîn. Ehmed Axa dibêje:

- Meryem Xatûn te dît wele ez di şûr û mertalê xwe de çawa bûm. Lê bi Xwedê ev ne karê şûr û mertalan e. Ev niha tîfing bi wana re ne. Ger tîfingeke Elmanî bi min re hebaya, minê şanî te daba bê çawa wekî şûr ez vê tîfingê jî dişixulînim. Lê heyf, wele niha bi min re nîne û bi Xwedê li hemberî van tîfingan şûr tiştêkî nake. Ji bo wê yekê ji neçarî emê bikevin destê wana.

Meryem Xatûn dibêje:

- Baş e. Ezê tiştêkî bêjim, tê bi ya min bikî? Emê xelas bibin.

Ehmed Axa dibêje:

- Tê çî bikî?

Dibêje:

- Hema tu bi ya min bike.

Dibêje:

- Soz, ezê bi ya te bikim. Tu çî bixwazî ezê bikim.

Meryem Xatûn dibêje:

- Baş e. Biçe, qedêrê sed-du sed metreyî ji vir dûr bikeve, biçê li wir bisekine. Dema min zîlam ber bi te ve şandin, tê rabî wana bikujî.

Ehmed axa dibêje:

- Tê çawa wiha bikî?

Dibêje:

- Te kar pê nîne. Tu biçê wê derê bisekine.

Ehmed Axa qederê sed-du sed metreyî ji wê derê dûr dikeve, diçe li cihekî rûdinê, pişta xwe dide wê derê û disekine.

46

Zilam direvin, tên ber Meryem Xatûn, xwe diavêjinê. Meryem Xatûn xwe ji nava lepên wana derdixe, cilê xwe tevan ji xwe dike. Zilam lê dinêrin wekî li heyveke çardehrojî binêrin, wiqasî Meryem Xatûn xweşik û bi heybet e. Hema her kes çavên wana vekirî û matmayî lê temaşe dikin. Meryem Xatûn qîrekê dide, dibêje:

- Wew, çawa çêbû? Hûn çel zilam in û ez jî yek kes tenê me. Ma ez nabim ya çel kesî, ez bibim, nebim tenê dikarim bibim a kesekî. Ji bo wê jî şertekî min heye. Kî wî şertê min pêk bîne, ezê bibim ya wî.

Ji xwe tev ji kêyf û evînê şaş bûne, dibêjin:

- Hema tu çi bêjî, me qebûl e.

Meryem Xatûn dibêje:

- Ka hemû rext û çekên xwe û cilên xwe deynin û hûn wî zilamên ha dibînin?

Tev dibêjin:

- Erê.

Dibêje:

- Kî destpêkê biçê cem wî zilamî û were, ez a wî me.

Hemû ji wê heyecanê, qet nafikirin, rext û cil û çekên xwe ji xwe dikin û dikevin pêşbirkê de bê kî destpêkê biçê destê xwe li zilêm bide û vegere bigîhêje Meryem Xatûnê. Her kes di nava vê fikir û xeyalê de xwe rût dikin û diçin ber bi Ehmed Axa ve.

Ehmed Axa jî pişta xwe daye wana û wekî hayê wî ji wana nîne, rûniştiye. Dema zilam nêzîkatiyê lê dikin û digîhêjin cem, Ehmed Axa radibe şûrê xwe dikişîne û dikeve nava wana. Serê tevan jê dike û tê cem Meryem Xatûn. Dibêje:

- Wele Meryem Xatûn tu jî ne kêrî! Tu jî hêja yî!

Lê dixin diçin, dibêje:

- Heta niha min tu xelas kirî, vê carê te jî ez xelas kirim. Deynê me li hev nemaye. Tu jî şatirek î.

Lê dixin, diçin, nêzîkî Eşîra Milan dibin, Ehmed Axa ji Meryem Xatûnê re dibêje:

- Meryem Xatûn ez di bextê te de, tu qet navê min mebeje, heta ez bigîhêjim mirada dilê xwe. Bila kesek bi min nehise.

Meryem Xatûn dibêje:

- Dibe.

Diçin digîhêjin konê destpêkê, yê li derveyî eşîrê ye. Xwe diavêjin kon.

Ehmed Axa dinêre ku dayika wî ye. Wiha pîr bûye, feqîr e û tişteki wê nîne.

Bersêl Beg wiha dayika wî û mirovên wî tev avêtibûn derveyî eşîrê û zordarî li wana kiribû. Dayika wî jî danîbû hundirê koneki ji eşîrê dûr, feqîrê bi tena

xwe dijiya.

Ehmed Axa bêhtir dilê wî dişewite, lê nabêje. Diçe li wê derê rûdinê, dibêje:

- Pîrê ma tu mêvanan qebûl dikî?

Dayika wî dibêje:

- Mêvan li ser serê min, ser çavê min!

Diçin hundir rûdinên. Pîrê xwarinê ji wana re tîne. Ehmed Axa şanî Meryem Xatûnê dike û bi dizî dibêje:

- "Ev dayika min e. Di bextê te de tu deng mekî!"

47

Hingî Ehmed Axa heft salan li leşkertiye maye û ev demeke dirêj jî bi rê de ye û xebera mirina wî hatiye û zeyif bûye, ji ber vê dayika wî jî wî nas nake. Lê Meryem Xatûn car caran ji qest dibêje 'Ehmed Axa', dema wiha dibêje, dayika wî heyecanekê digre û dilê wê diêşe, bala xwe dibe ser wana. Lê careke din ji xwe re dibêje; 'Ma Ehmed Axa ji ku? Kurê min mirî ye. Ev yekî din e. Navê gelekê Ehmed heye.

Xwarina wê, êdî çî hebe datîne ber wan. Ji xwe zêde tiştê wiha dewlemend jî nîne. Sifreyeke feqîr datîne ber wan. Dîsa Meryem Xatûn dibêje:

- Ehmed Axa!

Vê carê pîrê guman û mereq dike, dibêje:

- Kurê min, çima keça min ji te re dibêje 'Ehmed Axa'?

Dibêje:

- Dayê, hingî em ji hev hez dikin, ez ji wê re dibêjim 'Meryem Xatûn', ew jî ji min re dibêje 'Ehmed Axa'. Ji bo evîndariya me ye. Pîrê deng nake.

Piştî xwarina xwe dixwin, Ehmed Axa dinêre tenbûrek bi kon ve daliqandiye. Dibêje:

- Dayê ma ew tenbûr a kê ye?

Dayik dibêje:

- Kurê min, ev ya kurê min bû. Niha xwediyê wê nemaye.

Dibêje:

- Dayê, madem wiha ye, ma tu nikarî bidî min, ez lê bixim.

Dibêje:

- Kurê min, welehî kesekî heta niha tiştê wiha ji min nexwestiye û min nedaye ti kesî jî. Lê tu, hinekî wiha xwîna te li min şêrîn hat. Tu kurê min hinekî tînî bîra min. Hema tenbûra wî ji te re, lê bixe.

Ehmed Axa radihêje tenbûrê û lê dide. Piştî demekê bi meqamekî wiha lê dixwe ku dayika wî berê jê hez dikir. Wê demê pîrê têdigîhêje ku ev Ehmed Axa ye! Pîrê xwe diavêje stuyê wî û wî maç dike, dibêje:

- Hebe, nebe, tu kurê min Ehmed Axa yî!

Ehmed Axa dibêje:

- Rast e, dayê, ez kurê te me, ez Ehmed Axa me. Va ye ez hatime, lê

bila kesek pê nehise.

Pîr, ji ku guhdarî li vê yekê dike, hema derdikeve derveyî konê xwe û qîr dide, dibêje:

- Ehmed Axa hat, Ehmed Axa hat! Kurê min hat! Eşîra Milan rabin, hişyar bin.

Ehmed axa xwe diavêje destê wê û dikêşîne, dibêje:

- Dayê, bisekine, mebêje. Ger tu wiha bikî, wê Bersêl Beg bibihîse, bireve. Bisekine, heta êvarî sebir bike.

Pîr dibêje:

- Temam, kurê min!

Ehmed Axa wê berdide, lê pîr ji kêfan re xwe nagire û careke din direve derve, diqîre. Ehmed Axa dibîne ku wiha nameşe. Dayika xwe digre û wê girê dide. Ji Meryem Xatûn re jî dibêje:

- Tu li cem rûnê, heta ez diçim û vedigerim.

Radibe, tenbûra xwe digre û diçe nava eşîrê. Kî wî dibîne silavê lê dike, ew jî bersivê didinê û jê dipirsin, dibêjin:

- Xerîbo, tu kî yî?

48

Dibêje:

- Wele ez aşîqek im. Diçim ber koşk û konan li tenbûrê didim, evîna dilê xwe xweş dikim û evîna dilê evîndaran geş dikim.

Diçe ber konê axê jî, xulamên axa tîn pêşiyê, dibêjin:

- Tu kî yî, tu çi dikî, tê çi bikî?

Dibêje:

- Ez aşîqek im. Ez hatime, dixwazim îşev li vê derê bimînim, him şeva xwe derbas bikim, him jî stranên ji we re bêjim.

Xulam diçin ji axa re dibêjin:

- Hal û mesele ev e; aşîqek hatiye.

Axa dibêje:

- Bila were.

Ehmed axa tînin hundir. Derasî hundir dibe, dibîne rîspiyên wî yên berê tije hundir in, hinekên nû jî di nava wana de ne. Civat hemû li wê derê ye. Dibêje:

- Silav ji we re civata delal!

Civat dibêje:

- Silav li te be ya mirovê xerîb!

Cih şanî yê aşîqê dîkin, diçe rûdinê. Xwarinê jê re tînin. Xwarina xwe dixwe. Pişt re tenbûra xwe derdixe, dibêje:

- Ezê stranekê ji we re bêjim.

Bersêl Beg dibêje:

- Tê çi stranê ji me re bêjî?

Dibêje:

- Ezê stran û çîroka Ehmed Axa yê Milî ji we re bêjim.

Dema wiha dibêje, Bersêl Beg ji cihê xwe hil dibe, dibêje:

- Ma ti stran û çîrokên ti kesekî din nînin ku tu bêjî?

Dibêje:

- Belê wele hene, lê ez dixwazim vê bêjim. Em li nav `Eşîra Milan` in, min xwest pêşî ez a wî bêjim.

Bersêl Beg dibêje:

- Na, na! Ya wî mebêje!

Rîspî û civat dikevin navê û dibêjin:

- Bersêl Beg, axa yê me, ma qe ne wê çî bibe! Çîrokek e li ser Ehmed Axa alemê derxistiye. Ma çima, em eşîra wî ne, nikaribin guhdarî lê bikin?

Wiha dikin, Bersêl Beg pêwîst dimîne dipejirîne. Aşiq li tenbûrê dide û dest bi çîroka Ehmed Axa yê Milî dike, dibêje:

- Ehmed Axa rojekê diçe camiyê, li ber derî zarokê dibîne, ji xwe re tîne. Pişt re zarok mezin dibe, ew diçe leşkertiye...

Bi kurtahî hinekî çîroka xwe, serpêhatiya xwe û ya Bersêl Beg tîne ser zimên û pişt re jî dibêje:

- Êdî demek hat, Bersêl Beg ket dewsa Ehmed Axa, lê li ser eşîrê zordarî, zahmetî û tedayî kir.

Dema wiha dibêje, Bersêl Beg dîsa aciz dibe, dibêje:

- Bêdeng be, bisekine!

Aşiq disekine.

Rîspî careke din dibêjin:

- Bila dewam bike Bersêl Beg, ma çî ye, tişteke nabe!

49

Bersêl Beg dîsa destûrê dide û aşiq berdewam dike, qala mêrxasiya Ehmed Axa û şerê wî dike. Dema navê Ehmed Axa tê hildan, Bersêl Beg dîsa aciz dibe, dibêje:

- Bêdeng be!

Rîspiyên eşîrê dîsa dikevin navberê, dibêjin:

- Ma çawa çêbû Bersêl Beg, tu axayek î! Ehmed Axa ev demek e miriye, niha hestiyên wî jî riziyan. Ma tu ji navê wî jî ditirsî? Ma çawa çêbû?

Wiha bi bitiriyê wî dileyizin, Bersêl Beg dibêje:

- Bila bêje! Ma qe ne kî ye? Ezê ji kê bitirsim?

Aşiq careke din dest bi çîroka xwe dike, dibêje:

- Ehmed Axa dîsa tê, nemiriye, gîhiştiye eşîrê û...

Di wê bêhnê de xulamên wî têdigîhêjin ku ew Ehmed Axa bi xwe ye!

Tepsiya çayê di destê wana de, wiha li ber serê bersêl Beg disekinin, heta ku gotin tê ser a dawî!

Ehmed Axa dawî dibêje:

- Ehmed Axa hat Eşîra Milan, niha di konê Bersêl Beg de ye. Wê devê wî bixe nava ... û serê wî bifirîne hewayê!

Dema wiha dibêje, êdî herkes dizane ku ew Ehmed Axa ye. Bersêl Beg dide xwe ku rabe. Lê berya rabe xulamê tepsiya çayê di dest de, li nava serê wî dixê, çayê bi ser wî de dirêjîne. Ehmed Axa xwe digîhêneyê, destê xwe dixê stuyê wî û radike, ji rîspiyên xwe re jî dibêje:

- Ka biçin wê dêlika din jî bînin!

Qala pîreka xwe ya berê dike. Dibêje:

- Biçin wê jî bînin.

Her duyan digre dibe meydanekê, serê wana difirîne, her duyan dikuje.

Careke din derbasî ser Eşîra Milan dibe.

***

50

Bi hatina Ehmed Axa re eşîr tev careke din kêfxweş dibe, arîşeniyê digre. Careke din wekî berê hêviyên xwe dijîn. Hemû kes kul û derdên jiyane, bawer dikin ku wê careke din tevan ji bîr bikin û ji bo daweta Ehmed Axa jî def û zirneyan tînin, tam çel roj û çel şevan bê navber li def û zirnê didin û dawetê lidar dixin...

51

52

ELİYÊ MAMED Ê SEYRAN XATÛN

53

“Yek hebû, yek tinebû, mamê Silo bû, kevrê şîno bû, qesra Elî bû, çardeh derî bû. Dîkek li ser banê vê qesrê bû, bîst û çar saetan wîr wîra wî bû. Ev qesr li ku bû? Li welatê Hesên û Heyderan bû.”

Welatê Hesên û Heyderan, welatekî xêr û berê xwe pir zêde ye û dinya dîtine, dizanin dinya çi lê hatiye. Civata xwe û gelê xwe zane ye, zêde xeşîm lê nîne. Welatekî wiha ye ku ev welat berê di destê paşeyekî de bû. Paşe ew der dida meşandin.

Paşe; du jinên xwe hebûn. Ji jina destpêkê du kur çêbibûn. Ji jina dawî jî kurek û keçek çêbûn.

Demek derbas bû, paşe emrê Xwedê kir. Welat û tevahî xêr û berên welêt ketin destê kurên wî. Tê zanîn; sê bira ne û xwişk e. Dîsa tê zanîn ku di civata Kurdan de mezinê malê kî be, xwediyê axaftinê ew e.

Birayê mezin li ser rêvebirina welêt û civatê û jiyana wana tev dibe berpîrsiyar. Şêwirmendê wan dibe ew. Welat wiha meşandin.

Pismamekî wana hebû, jê re digotin ‘Eliyê Mamed’ Eliyê Mamed; ji mêj ve bavê wî miribû. Li ber destê wana xulamtî dikir, pez û dawar xwedî dikir û jiyana xwe wiha didomand.

Her du birayên mezin ji dayikekê bûn û birayê biçûk û xwişk ji dayikekê bûn. Tê zanîn, hinek ferqî û cudahî wê biketa navberê. Kurê jinbavê ye, keça jinbavê ye, ev nêzîkbûn her heye.

Birayê mezin mirovekî li pişt malê dinyayê ye, zik mezin e û li ser textê xwe rûniştiye, tevahiya fikr û ramana wî malê dinyê û zewq û kêfa wî ye û

şan û şeref e.

Birayê ji wî biçûktir her wekî wî ye. Ger piçekî bi imir jê biçûktir be jî, lê dîtina xwe, nêrîna xwe û kesayeta xwe pir ji wî ne biçûktir e.

Xwişk û birayê ji dayika din; navê xort 'Qol Qasim' e. Qol Qasim zilamekî ji ser xwe re ye; ji mêraniya xwe re û ji xweşikbûna xwe re zilamekî bi rêk û pêk e. Û tevahiya civata welêt bi hezeke mezin li pêşberî wî ye. Zilamekî bi edalet e. Ti neheqiyê nake. Nabêje, 'Ev maldar e, ev feqîr e', nabêje, 'Ev xurt e, ev zeyif e', ferqiyê naxe navbera kesekî û kî mirov were pêşiya rêka wî, ti caran bêhurmetiyê li hemberê nake. Mirovekî wiha ye. 'Seyran Xatûn', xwişka Qol Qasim a ji dayikekê ye. Maşeleh ji bejn û bala wê re! Tu berê xwe dideyê, weke tayeke rihanê ye, tu dibêjî qey heyva ji çardehan ketiye pazdehan; te hêk şikandiye, ji nava wê derxistiye! Ewqasî ezîz e û ewqasî xweşik û delal e û terbiye û xulqê wê jî qasî xweşikbûna wê heye. Xatûneke wiha ye.

54

'Eliyê Mamed', kurmamê wana, xulamê li ber destê wana, ew jî xortek e. Tê zanîn li ber destê alemê mezinbûn zahmet e, zor e. Sêwîmayîn ne karê henekan e. Li ber destê wana mezin bûye, lê belê ji maqûliya xwe tiştêk winda nekiriye. Ew jî zilamekî li ser xwe ye, bêhtir bi mêraniya xwe, xurtbûna xwe û bi wêrekiya xwe tê naskirin. Û lewendbûna xwe jî ne kêmî ya Qol Qasim e. Di wî welatî de çi xort nînin piyê xwe li piyê wî bixin. Zilamekî wiha ye.

Li welatekî pev re dijiyan û diyar e, di dema biçûkatiyê de, Eliyê Mamed li ber destê wana mezin bûye, ew û Seyran Xatûn hev dinasin û pev re diçin derve, li mêrg û kaniyan digerin. Bi kinahî dem û dewranek tê re derbas dibe, dil didin hev, eşq û evînek di navbera wana de çêdibe ku nehatiye dîtin. Tu dibêjî qey qumrî ne, rûniştine li ber hev, çawa çwîk bi nikilan xwarinê dixin devê hev, her wiha li wana hatiye! Ewqasî pev ve hatine girêdan û ji hev hez dikin.

Lê belê xuya ye, civata Kurd e; ji bo nav bi pey wana nekeve û gotin neyê ser şan û şerefa wana, xwe ji derûdorê diparêzin. Lê eşq û evîniyeke wana bi kûrahiyeke, mezin heye.

Ev wiha dijîn, Seyran Xatûn keçeke ezîz û delal e, nazik e. Seyran Xatûn ku pêlî mehfûra hiriya wê buhistekê bilind e dike, dibêje; 'Ay lingê min diêşe!' Êdî hesap bikin bê çawa ye?! Xatûna malê ya bi tenê ye, ewqasî xweşik û ezîz e. Tevahiya xortên welêt; çavên wana lê ne. Eşq û evînê ber dilê wê Eliyê Mamed li ber teniştê wê ye. Wiha li xwe dinêre, tu dibêjî qey qelem derxistine û Seyran Xatûn pê xêz kirine!

Demek wiha derbas dibe, rojekê kurê Mirê Şamê tê wî welatî, diçe cem birayê mezin. Gotûbêjeke wiha belav dibe û meraqek çêdibe. Ma kî dizane kurê Mirê Şamê ji bo çi hatiye! Hinek dibêjin, 'Şer e, ferman e; emê bikevinê!'. Hinek dibêjin, 'Na wele serdanek e!' û hinek dibêjin, 'Na wele ji bo

Seyran Xatûn e!

Ev axaftin wiha belav dibin. Ma Seyran Xatûn e, bi xwe nikare, pir mereq dike. Bang li xulama xwe dike, dibêje:

- Xulamê, dibêjin kurê Mîrê Şamê hatiye. Birayên min ên mezin jî ji min re tişteq negotine. Ez pir mereq dikim. Ka binêre ma tu tişteqî jê tènagihêjî?

Xulama li ber destê wê, ewqasî pê ve girêdayî ye, bêje 'bimir', dimire; bêje 'bimîne', dimîne; ewqasî pê ve girêdayî ye. Dibêje:

- Çawa ez xulam, xatûna min! Niha ezê biçim bipirsim.

Diçe devê deriyê birayê mezin, li derî dide. Dikeve hundir, di nava pîrekan de vî alî-wî alî diaxive. Bi kinahî çî keçîkek heye guh lê dibe. Dizîvire. Dema tê, Seyran Xatûn çav lê dike ku medê wê qulipî ye, lêvên wê şor bûne. Dizane ku tişteqî ne ya xêrê ye! Dibêje:

- Xulam, çî lê hat?

Dibêje:

- Bi Xwedê Seyran Xatûn ez naxwazim bêjim.

Seyran Xatûn dibêje:

- Wele tê bêjî. Ma ji bo çî min tu hinartiyî? Ma baweriya te bi min nayê?

Dibêje:

- Belê, wele baweriya min ji herkesî bêhtir bi te heye. Lê belê ku ez bêjim, wê ew dilê te yê nazik bişikê. Ez naxwazim bêjim.

55

Seyran Xatûn dibêje:

- Xwedê wekîl e, tê bêjî.

Xulama wê dibêje:

- Bi Xwedê hal û mesele ev e; kurê Mîrê Şamê hatiye tu xwestiye. Tu dizanî ku birayê te yê mezin bi pey şan û şerefê û malê dinyê de ye. Ez bawer im wê te bideyê.

Diyar e, dema wiha dibêje, kizirk bi kezeba Seyran Xatûn dikeve, Eliyê Mamed tê ber çavê wê û ew eşq û evînî û Qol qasim... Hema rondik ji çavên wê dibarin. Xulama wê lê dinêre, Seyran Xatûn li ber xwe ket û çû dinyayeke din. Dêrî bi hêdî digire û derdikeve derve.

Seyran Xatûn difikire; çî bike, çî neke? Diyar e, tê zanîn; di gundan de, di eşirtiyê de berê rîspî û mezinên malê çî bibêjin ew e. Mirin heye, bes ji axaftinê veger nîne! Dema bêjin, 'Seyran Xatûn tê pê re bizewicî', Xwedê wekîl e, Seyran Xatûn nikare bêje, 'Na!'

Wiha difikire, çî bike, çî çareyê jê re bibîne? Ger here ji Qol Qasim re bêje! Ê, nabe. Ku ji Qol Qasim re bêje, wê Qol Qasim bi ya Seyran Xatûn bike. Qol Qasim ji dinyayê bêhtir hez ji Seyran Xatûnê dike. Wê nade bi ronahiya çavê xwe. Lê naxwaze nexweşî di navbera her du birayan de jî derkeve. Tê zanîn ku nexweşiya di navbera du birayan de, di navbera du

mezinên welatekî de, dibe nexweşiya civakê û welat tevahî û li ser her tiştî bandora xwe dike. Ji ber vê yekê Seyran Xatûn dibêje, 'Ezê nebêjimê'. Du-sê rojan radibe, rûdine difikire, kurê Mîrê Şamê dizivire. Lê birayê mezin jê re gotiye; 'Tu here, hema zanibe wer çêbûye. Emê pişt re saloxekê ji bo te bişînin. Tê xelata xwe û xwezgîniyan û tiştên din bînî û xwişka min bibî'.

Seyran Xatûn dema vê yekê dibihîse, çî çareyê nabîne, rojekê bang li xulamê xwe dike, dibêje:

- Xulamê, ka bi xêra xwe binêre bê Eliyê Mamed li ku ye, binêre bê tu nikarî bang lê bikî.

Xulam diçe lê digere, vî alî, wî alî dinêre, Eliyê Mamed nîne. Carekê dinêre ku li ser banekî axî bi xortan re bi xar û kaban dileyize. Diçe ber bîn û bang lê dike, dibêje:

- Eliyê Mamed!

Eliyê Mamed dibêje:

- Ha? Çi ye? Te xêr e?

Dibêje:

- Ka were, Seyran Xatûn li bendî te ye. Karekî wê bi te heye.

Dibêje:

- Ma çî karê Seyran Xatûn nema ji vê saetê pê ve? Nahêle ez bi hevalên xwe re bêhnekê bileyizim.

Xulam dibêje:

- Xwedê wekîl e, karekî pir grîng e. Ger tu neyê, ne baş e. Seyran Xatûn li hêviya te ye.

Dema wiha dibêje, Eliyê Mamed e, piçekî xwe vir de, wir de ba dide, lê belê ger mirin tê de hebe, Eliyê Mamed ji axaftina Seyran Xatûn nazivire.

Berê xwe dide qesrê û diçe. 'Teq teq' li derî dide. Seyran Xatûn dibêje:

- Kî ye?

Eliyê Mamed dibêje:

- Ez im, Eliyê Mamed!

56

Seyran Xatûn dibêje:

- Eliyê Mamed fermo were hundir.

Eliyê Mamed dibêje:

- Na, Xwedê wekîl e Seyran Xatûn ez nayê. Ez li mehfûra te dinêrim, li doşeka tu li serê rûniştîye û li halê xwe û li cilikên xwe yên diriyayî dinêrim, ez ne yê vê derê me. Ger axaftineke te hebe, ezê li ber derî guhdarî bikim, biçim pêk bînim. Xwedê wekîl e, ez nayê.

Dibêje:

- Elî tiştê tu difikirî ne wiha ye. Xwedê wekîl e, xebereke ne xweş heye, ezê ji bo te bêjim. Ev çend roj in ez li ser difikirim. Dilê min şikestiye, ez nizanîm ezê çî bikim. Divê tu werî hundir.

Dema wiha dibêje, Eliyê Mamed li Seyran Xatûnê dinêre, dibîne Seyran Xatûn hatiye guhertin û melûltiyek di çavên wê de heye. Dibêje, 'Xwedê wekîl e, ev ne xêr e!'

Pêlava xwe derdixe û bi wan goreyên xwe yên lewitî dide ser mehfûrê, derbas dibe, tê ser textekî rûdinê. Seyran Xatûn ji xulama xwe re dibêje:

- Ka tu derkeve derve, hinek karê min bi Eliyê Mamed re heye.

Xulama wê dibêje:

- Baş e, Seyran Xatûn.

Xulam derdikeve derve, Seyran Xatûn dibêje:

- Eliyê Mamed, tu dizanî min ji bo çî bang li te kir?

Dibêje:

- Xwedê wekîl e ez nizanim, te ji bo çî bang li min kiriyî. Lê qasî ez te dinasim, Seyran Xatûn, ez berê xwe didim te û melûltiya çavên te, ez dizanim ku xebereke ne xweş e. Xwedê xêr bike. Ka bêje, bê çî ye?

Seyran Xatûn dibêje:

- Eliyê Mamed, Xwedê wekîl e, hal û mesele wiha ye; kurê Mîrê Şamê hatiye, ez ji birayê min xwestime.

Dibêje:

- Baş e, birayê te çî bersiv dayeyê?

- Birayê min gotiye, 'Here, tu wer zanibe ev kar çêbûye. Ezê pey re saloxekê ji bo te bişînim. Tê xelata xwe û xwezginiyên xwe bi kar bikî û werî'.

Eliyê Mamed dibêje:

- Baş e, Seyran Xatûn, tu bi kêfa xwe yî. Qismetê te çî be, dilê te bi çî xweş be tu wê bike.

Seyran Xatûn dibêje:

- Eliyê Mamed, tu jî dizanî, Xwedê wekîl e, li ser ruyê dinyayê çî kes ji te bêhtir li ber dilê min nîne. Lê ez çî bikim, çî nekim, mirina min heye lê dev ji te berdane nîne.

Dibêje:

- Baş e, ma em çawa bikin, Seyran Xatûn?

Seyran Xatûn dibêje:

- Ez pir fikirîme. Min gotiye ku ez ji Qol Qasim re bêjim, ma ne tu dizanî Qol Qasim xwîn germ e. Xortekî li ser xwe ye. Wê bela xwe di birayê xwe de bide. Wê nexweşî bikeve nava welêt, hizûra gel xera bibe. Ji bo vê ez hez nakim. Were ez û tu em vê meselê çareser bikin.

- Em çawa çareser bikin, Seyran Xatûn?

- Xwedê wekîl e, ez dibêjim ka em hevûdin birevînin, ka bê Xwedê wê qismetê me çî bike!

57

Eliyê Mamed difikire û dibêje:

- Seyran Xatûn, Xwedê wekîl e, tirsane ebdan li ser ruyê dinyê di dilê min de çênebûye û ez ne ji birayê te yê mezin, ne ji ti kesî jî ditirsim û ez bawer

nakim zilam hebin piyê xwe li piyê min jî bixin. Lê ez li ber Qol Qasim dikevim. Ew Qol Qasimê ku ewqasî ji min hez dike û em pev ve girêdayîne, ger bibihîse me hevûdin revandiye û em çûne, bê xebera wî, wê çî lê bê, ez nizanim!

- Xwedê wekîl e, Eliyê Mamed, tu rast dibêjî. Ez jî vê yekê difikirim. Bes wekî din çareya me nîne. Ez bawer im ku em hevûdin birevînin wê Qol Qasim wateyekê bideyê, çî acizbûna wî çênabe. Dem û dewranekê em ji van deran dûr bikevin. Heta derûdor hinekî hênîk dibe û birayên mezin jî piçekî vê meselê ji bîr dikin, em dikarin werin, herin destê wana û lêborîna xwe ji wana bixwazin, werin li vê derê ji xwe re di bin sitarekê de rûnên.

Dibêje:

- Baş e, Seyran Xatûn. Nîvê şevê ezê hespê xwe zîn bikim. Tîr û kevanê xwe, şûr û mertalê xwe lê bikim, werim ber devê deriyê qesrê. Tu jî buxçika xwe amade bike, em bikevin ser rê û biçin.

Seyran Xatûn dibêje:

- Baş e.

Eliyê Mamed diçe li hespê xwe yê kehêl dinêre, ma çî hesp e! Tu lê dinêrî, hîre hîra wî ye. Tu dibêjî qey ew jî li bendeyî wê demê ye, ku derî lê vebe û serî lê were berdan ka berê wî bikeve ku derê!?

Eliyê Mamed qederekê rûdinê û ji xwe re diponije.

Seyran Xatûn jî radibe buxçika xwe amade dike û li ber deriyê qesrê rûdinê. Dibe nîvê şevê, dinêre hîre hîra hespeke kehêlî hat. Lê dinêre zilamek li ser hespê ye tirnalekî xortan e, maşeleh ji bejn û bala wî re. Nêzîk dibe, dibîne ku Eliyê Mamed e. Dibêje:

- Eliyê Mamed tu hatî?

Siwarê hespê dibêje:

- Belê Seyran Xatûna min. Tu xwe biavêje piştê Eliyê Mamed. Ka em berê xwe bidin felekê, piştê xwe bidin oxirê, bê Xwedêteala qismetê me bike çî?!

Seyran Xatûn li ser hespê li piştê wî siwar dibe û berê xwe didin felekê, piştê xwe didin oxirê, lê didin, diçin.

***

58

Eliyê Mamed û Seyran Xatûn demeke dirêj diçin, êdî diwestin. Eliyê Mamed dibêje:

- Seyran Xatûn em gelekî westiyên. Ma em danekevin, li ser kaniyekê avekê venexwin?

Seyran Xatûn dibêje:

- Belê.

Dadikevin, rûdinên ku avê vexwin. Hespê wana jî hinekî avê vedixwe, bêhna xwe vedide.

Qederekê wiha derbas dibe, Seyran Xatûn rûdinê, Eliyê Mamed dibêje:

- Seyran Xatûn wele hinekî ezê serê xwe deynim ser çonga te, serê min diêşe.

Seyran Xatûn dibêje:

- Baş e.

Eliyê Mamed serê xwe datine ser çonga Seyran Xatûnê. Demek derbas dibe, bêhna wî tê ber dilê wî. Kêfxweşiya wî li cih e; wekî du qumriyan, di ber sînga hev de ne. Ma ji vê kêfxweştir tiştê heye di dinyê de? Na!

Bi kinahî, radibin dîsa li hespê xwe swar dibin û dikevin ser rê.

Qederekê diçin, li rastî qonaxekê tîn. Ji dûr ve dinêrin wa ye çend çira ne û qonaxeke. Eliyê Mamed dibêje:

- Seyran Xatûn tu dizanî em gelekî westiyane. Ez dibêjim ma îşev em nebin mêvanê vê qonaxê?

Seyran Xatûn dibêje:

- Wele tu dizanî.

Li devê derî peya dibin, hespê xwe girê didin, diçin devê qonaxê. Eliyê Mamed dibêje:

- Seyran Xatûn, em nizanin ev kî ne. Dema em nû ketin hundir, mebêje, 'Me hevûdin revandiyê', bêje, 'em xwişk û birayên hevûdin in. Em rêwî ne. Em hatine derbas bibin, biçin welatê xwe. Ger hûn destûrê bidin; em mêvan in, me bihewînin baş e. Nanekî bixwin, bêhna xwe vedin, emê biçin. Nadin jî emê biçin'.

Seyran Xatûn dibêje:

- Baş e.

Diçin devê derî, teq teq li derî didin, ji hundir dibêjin:

- Kî ye?

Dibêjin:

- Em in.

Derî vedikin, dibêjin:

- We xêr e?

Dibêjin:

- Wele em rêwî ne. Emê derbas bibin, em westiyane. Hespa me jî westiya ye, me girê daye. Em dixwazin nan û avekê bixwin, bêhna xwe vedin û derbas bibin, ger hûn mêvanan bihewînin.

Dibêjin:

1- Mêvan, mêvanên Xwedê ne. Ser serê me û ser çavên me. Kerem kin, derbas bin.

Wê demê li qonaxan odeya jinan cuda bû, odeya zilaman cuda bû.

Radibin Eliyê Mamed dibin odeya zilaman û Seyran Xatûnê jî dibin odeya jinan. Derbasî hundir dibin, silavê didin û rûdinên.

59

Ew qonax a Îskanê Gulîxan e. Îskanê Gulîxan; zilamekî ji berê ve herkes jê aciz bû. Yekî pîs bû û civatê jê hez nedikir. Piştî dibe musilman,

qonaxekê li ser vê rêkê datîne, bi hîlebazî û duzenbaziyan û bi delevêreyan jiyana xwe didomîne. Zilamekî wiha ye.

Qederekê rûdinên, dinêrin wa ye zilamekî wekî heftarekî ye, di devê wî de qelûneke metreyekê dirêj heye. Ling avêtiye ser ling. Eliyê Mamed lê dinêre, dizane ew mezinê qonaxê ye.

Qederekê şûn re civat belav dibe, zilam dibêje:

- Filankes ma tu kî yî?

Dibêje:

- Ez Eliyê Mamed im.

- Te xêr e?

- Wele ez û xwişka xwe ne. Em hatine derbas bibin.

Hinek sihbet dikin, dawî Eliyê Mamed meselê jê re vedike û dibêje:

- Bi Xwedê hal û meseleya me ev e; ez û dotmama xwe ne, me hevûdin revandiye û em hatine, me xwe avêtiye bextê te!

Îskanê Gulîxan dibêje:

- Hûn ser serê min, ser çavên min hatine. Lê Elî, ez li te dinêrim, ez hatime vî imrî, min gelek dinya dîtiye, lê min çî zilamê wekî te nedîtine. Bejn û bala te, qeftê destê te û tu zilamekî bi xweşikbûna xwe û mêraniya xwe diyar î. Ez bawer nakim zilam wekî te hebe. Ev keçîka dilê te ji te diziye û te xapandiye kî ye, ez dixwazim bibînim.

Eliyê Mamed dibêje:

- Ez xulam, kerem ke em bi jor de biçin. Li odeya jinan e.

Îskanê Gulîxan dide xwe, radibe, di ber hev re diçin ber odeya jinan.

Dema derî vedike û lê dinêre, Seyran Xatûn li pêşberî derî ye, agir bi kezeba Îskanê Gulîxan dikeve. 'Maşeleh' dibêje ji vê bejn û balê re, ji vê şewq û şemalê re. Tava heyva çardeh û heta panzdehan e. Bi xweşikbûna xwe çiqasî were gotin, nikare heqê wê bideyê. Dema çav lê dikeve û agir bi kezeba wî dikeve, Îskanê Gulîxan di dilê xwe de wiha dibêje:

"Ya xaluqê vana, tu çî mezin î, çî rehîm î, çî rehman î. Wele te ev goştê berxan, goştê nazikî xiste ber koka vî diranî, wele ezê wiha wiha bikim ji dayîka Eliyê Mamed û vî mêvanî..."

Dibêje:

- Eliyê Mamed ka em vezerin odeyê. Diçin odeyê rûdinên. Ma Îskanê Gulîxan e. Xwê ketiye laşê wî. Di cihê xwe de rûnanê; çav li Seyran Xatûnê ketiye! Hingî Eliyê Mamed pê re diaxive, serê xwe dihejîne, dibêje 'Belê', lê belê guhê wî ne lê ye.

Eliyê Mamed mirovekî paqij e, herkesî jî wekî xwe dizane. Çî xerabî naçe ber dilê wî. Qederek tê re derbas dibe, Îskanê Gulîxan li fen û fenasan difikire. Tê zanîn rovî bê fen û fenas nabe! Îskanê Gulîxan jî di serê xwe de çel roviyan digêrîne, dûvikê yekê jî li yeke din naxîne! Radibe bang li meleyekî dike. Dibêje:

- Mele!

Mele dibêje:

- Çi ye?

Dibêje:

- Xwedê wekîl e, keçeke ewqasî xweşik hatiye vir, ne îş û kar e.

Zilamekî ew revandiye. Dixwazim bi wê re bizewicim.

60

Îskanê Gulîxan; sê jinên xwe hene. Wê ew bi ya çaran be. Dibêje:

- Tê mehreke wan a bi derewan bikî, bila ne ya esasî be û êdî te pê çî şixul nîne. Lê bi Xwedê ku kes pê bihise te karekî wiha kiriye, ezê serê te lêxim ku hingî imrê bavê te heye, tu nizanibî çî bi serê te hatiye.

Mele dibêje:

- Baş e.

Îskanê Gulîxan derbasî odeyê dibe, bang li Eliyê Mamed dike, dibêje:

- We hevûdin revandiye, qederek hatiye serê we. Em bang li melê bikin. Bila mehra we bibire. Bibin jin û mêrê hevûdin û vê meseleyê em xelas bikin.

Eliyê Mamed dibêje:

- Wele baş e; ku tu tiştêkî wiha bikî, pir baş e.

Bang li melê dikin. Mele tê, mehreke wan a bi derewan dibire û diçe.

Dibe nivê şevê, şev dereng dibe, pîr dibe. Îskanê Gulîxan dibêje:

- Eliyê Mamed, fermo rabe. Ez te û Seyran Xatûnê bibim odeya we, hûn bêhna xwe vedin, hûn rêwî ne. Emê jî ji xwe re razên. Civat belav bû, me şev pîr kir.

Eliyê Mamed dibêje:

- Baş e.

Wana dibin odeyekê, cihekî ji wana re datînin û vedigerin odeya xwe.

Îskanê Gulîxan di nava odeyê de diçe û tê. Xwedê wekîl e, sed caran dijmêre bê ew ode çend gav in. Sebra wî nayê! Wê çî fen û fenasan bike? Derengiya şevê, bi hêdîka diçe derî vedike, dinêre her du weke qumriyan razane. Destê xwe xistine bin serê hevûdin. Tu wiha li wana dinêrî, tu xov nakî li bejn û bala wana binêrî. Bi hêdîka diçe devê sindoqê vedike, xincera xwe jê derdixe, tê devê derî. Derî vedike, kes bi xwe nahise.

Îskanê Gulîxan xincera xwe bi jor ve radike, li ser dilê Eliyê Mamed dide. Dema li ser dilê Eliyê Mamed dide, xwîn diavêje ser rûyê Seyran Xatûnê. Seyran Xatûnê vediciniqe, radibe, dinêre ku ew ternalê xortan, eşq û evîna li ber dilê wî, xincerek di ser dilê wî de ye. Dîn û har dibe, dinya li ber çavên wê tarî dibe. Qîrekê dide, nizane çî bû, çî nebû, xwe li derî dide dibeze. Îskanê Gulîxan hingî dide pey wê bigre, ji xwe re bîne. Ma eyb e, bûye koviya serê çiyayekî, ma kî dikare Seyran Xatûnê bigire.

Seyran Xatûnê dîn û har dibe, bi çol û çiyayê dikeve. Îskanê Gulîxan çiqasî bi pey dikeve, nikare peyde bike. Dizîvire, radihêje cenazeyê Eliyê Mamed û binerd dike, rûdinê jiyana xwe didomîne.

***

61

Seyran Xatûn hildikişe navsera çiyayekî ku çiyayekî pir bilind e, pir asê ye, cihê koviyan e. Bi roj diçe ber devê kaniyan, tûzik û pûng û giya dixwe, êvarî jî diçe qulekê ji xwe re radizê, wiha dijî.

Seyran Xatûn rojekê dinêre wa ye nêçîrvanek di wir re derbas dibe.

Bang lê dike, dibêje:

- Wa nêçîrvano!

Nêçîrvan li pey xwe dinêre, jin û hurmetek li wir e, bûye weke pîrebokan! Dibêje:

- Keçê te xêr e? Tu ins î, tu cins î? Li navsera vî çiyayî tu çi dikî?

Dibeje:

- Xwedê wekîl e, pirsyar meke. Ew koviyê te kuştiye, ez eyarê wî dixwazim. Ger tu bidî min rehme li dê û bavê te, ger tu nedî min, lanet li dê û bavê te.

Dema wiha dibêje, nêçîrvan hema pezkovî diaveje erdê, kevil dike, kevilê wê dideyê, dibêje:

- Oxir û feleka te ya xêrê be.

Û diçe. Seyran Xatûn dîsa di nava mêrgan de bi giya xwe xwedî dike, êvarî jî wî kevilî dide dora xwe, diçe di nava koviyan de radizê.

Di navberê re sal derbas dibin; qedereke xweş derbas dibe. Seyran Xatûn, ew xatûna ku pêlî bihostek hirî dikir digot, `Ay lingê min diêşe!`, pêxwas pêlî wan beran, wan sitiriyar, wan keleman dike. Pora wê tev li hev bûye. Qirêj girtiye. Cilikên wê tev diriyane. Tu lê dinêrî, tu dibêjî qey ev cinek e yan tebayek e ji şikeftê derketiye!

Rojekê dîsa kul û derdên wê tîn bîra wê. Eliyê Mamed tê bîra wê. Diçe ser serê tehtekê, ji xwe re rûdine, diponije. Berê xwe dide dinyayê ka wê çi lê bê!

Lê dinêre wa ye zilamekî pora xwe rût kiriye û hûrik e, tûrikek li piştê wî di jêrê re derbas dibe. Bang lê dike, dibêje:

- Ho, ho filankes!

Zilam jî feqî ye; yê li wan gund û çol û çiyar digerin, ma ji feqiyan bêhtir kî heye? Feqî wiha bi jor de dinêre, dibîne wa ye yek li ser serê tehtekê ye. Feqî berê xwe dideyê û dibêje:

- Belê! Te xêr e? Tu kî yî? Tu ins î, tu cins î, li navsera vî çiyayî jin û hurme, te xêr e?

Dibêje :

- Feqe zêde axaftinê meke. Qewîtiyeke min heye, nameyeke min heye.

Ger te pêk anî, bêje `Ezê pêk bînim`, ezê ji bo te bêjim, ger te pêk neanî, here oxir û feleka te ya xêrê be. Ne te ez dîtîm, ne min tu dîtî.

Feqe dibêje:

- Baş e. Kerem ke bêje ka qewîtiya te çi ye?

62

Dema wiha dibêje, Seyran Xatûn dibêje:

- Ma kaxez û qelema te heye?

Feqe dibêje.

- Belê.

Dibêje:

- Tu kaxez û qelema xwe bigire, ezê bêjim û tê binivîsînî.

Welhasil Seyran Xatûn dest pê dike, ji roja yekê heta wê rojê çî bûye, çî nebûye, çawa çûne û Îskanê Gulîxan Eliyê Mamed çawa kuştiye, çawa reviyaye û di çî halî de ye, tevî dibêje. Dema dibêje, rondik di çavên feqî re diavêjin. Hema feqî nizane çî bêje. Dibêje:

- Baş e, ma xelas?

Dibêje:

- Erê Feqe. Ger tu vê bigîhînî welatê Hesên û Heyderan, zilamek heye, jê re dibêjin 'Qol Qasim'. Ger tu bigîhînî destê wî, wê pir baş bibe. Bila xêra dê û bavê te be.

Feqe, agir bi kezêba wî ketiye. Bang dike, dibêje:

- Wa Seyran Xatûn!

Dibêje:

- Çi ye?

Dibêje:

- Ez pir xurt im, pir jîr im û pir li ser xwe me. Ba li rasta min hatiye, gotiye 'Ho feqe tu çendî zîrek î, were ez û tu bibin heval', min gotiye, 'Na, heçî tu bayî, tu belayî, li dora dar û devî û mesîrkan digerî, nikarim hevaltiya te bikim'. Xwedê wekîl e, soz û peyman bi ser vî ruhê min de bê, canê min jî di vê oxirê de here, tu baş bawer ke, heta ez vê nameyê negîhênim çî wê, ez nazîvirim.

***

63

Feqe nameyê dipêçe, dixê bêrîka xwe, tûrikê xwe dide piştê xwe, 'Ya Alah, ya Xwedê!' gaweke, du, sê... Wiha lê dinêre ji welatê Hesên û Heyderan bihuriye jî! Feqî dizîvire, dikeve welêt.

Li vî aliyê pirsyarê dike, ji wî aliyê dipirse, dibêje; 'Mezinê welat kî ye?'

Navê birayê Seyran Xatûn ê mezin didin. Li deriyê malê dide, silavê li wana dike. Diçe dinêre birayê mezin li ser textekî rûniştiye. Diçe bi pêş wî ve, nameyê dide destê wî.

Bira dixwîne, tiştê nabêje. Nameyê dipêçe, dîsa dide destê feqe.

Feqe lê dinêre, şaş dimîne. Di dilê xwe de dibêje, 'Alah alah, ev çî zîlam e û ev çî axa ye? Ma şan û şeref wiha ye?'

Bi kinahî, şûn de dizîvire, derdikeve, di ber xwe de dibêje; 'Sa kurê sa, ev li namûsa xwe jî xwedî dernayê!'

Diçe ber devê deriyê birayê duduyan, teq teq li derî dide. Dibêjin:

- Kî ye?

Dibêje:

- Ez im.

Derî vedikin, derbas dibe, dinêre va ye dîsa yek li ser textekî rûniştiye.

Nameyê dide destê wî. Ew jî nameyê dixwîne, dîsa dipêçe, dixê destê feqe.

Feqe şaş dimîne. Dîsa derdikeve di ber xwe de dibêje; 'Kurê sa, vî jî tişteke ne got'.

Bi kinahî, feqe bêhêvî dibe. Qol Qasim jî nabîne û derdikeve ku ji welat derkeve. Li rastî pîrejinekê tê. Pîrejineke kulomotî ye. Wiha lê dinêre ku piştê wê qilûz bûye, nikare bimeşe. Dibêje:

- Xaltî!

Dibêje:

- Çi ye?

Dibeje:

- Ezê pirsyarekê ji te bikim.

Dibêje:

- Kerem ke feqe!

Dibêje:

- Zilamek li vê derê heye, dibêjinê Qol Qasim. Gelo tu dizanî li ku derê ye?

Pîr dibêje:

- Kurê min pirsyar meke.

Dibêje:

- Ji bo çi? Nameyek heye, ezê bidimê.

Pîrê dibêje:

- Xwedê wekîl e, ew zilam Axa yê vi welatî bû. Birayê biçûk bû, alemê pir jê hez dikir. Zilamekî pir li ser xwe bû. Lê kurmamekî wî hebû Eliyê 64

Mamed û xwişkeke wî hebû Seyran Xatûn, hevûdin revandin û hingî li pey wana geriya, nizane çi bi serê wan de hat. Dîn û har bûye, aciz bûye, li ser filan mêrgê, li ber devê kaniyê ye. Ger hinekan bi xêra xwe gezeke nan jê re birin û xwar, xwar, ger nedanê jî bi Xwedê pirsyara kesî nake.

Feqe dibêje:

- Xaltî, ez pir spas dikim.

Berê xwe dide mêrgê û diçe. Dinêre wa ye zilamek, destê xwe xistiye bin guhê xwe, li ser devê kaniyê diponije. Dibêje:

- Silav li te ey mirovê ezîz.

Dibêje:

- Silava te li ser xêrê ya mêvanê delal.

Feqe nameyê dixê destê Qol Qasim. Dema dideyê, dibêje:

- Qol Qasim tu yî, ne, bira?

Dibêje:

- E.

Dibêje:

- Kerem ke, ev name ji bo te ye.

Qol Qasim nameyê vedike û dixwîne. Dema vedike û dixwîne, ma rondik di çavên wî de dimînin?! Diyar e, dema dibihîse Seyran Xatûn li navsera wî çiyayî weke koviyekê dîn û har bûye û ew ternalê xortan Eliyê Mamed bi xincera xayinê Îskanê Gulîxan hatiye kuştin. Dîn û har dibe, hiş û aqil di serê wî de namîne. Destê xwe diavêje bêrîka xwe. Di tûrikê wî de çi zêrên wî hene tevan dixê destê feqe. Dibêje:

- Feqe, mineta te li ser serê min û bavê min. Ez vê qenciya te heta dawiya imrê xwe ji bîr nakim. Tu li ser serê min hatî. Oxir û feleka te ya xêrê be.

Feqe jî kêfxweş dibe, berê xwe dide rêka xwe, diçe. Qol Qasim dizîvire.

***

65

Dema Qol Qasim dizîvire, civat tev li kuçan û li ser banan dinêrin ku va ye Qol Qasim tê nava bajêr, her kes şaş dimîne. Dibêjin:

- Gelo Qol Qasim çi lê hatiye, wiha berê xwe daye bajêr?!

Qol Qasim tê, çiqas civat li rasta wî tê, silavê lê dike, qet naaxive. Diçe malê, xwe wekî wan ternalên cengaweren berê dişidîne, diçe ser banê qesrê. Bang dike, dibêje:

- Ho, ho! Gelî civata welatê Hesên û Heyderan! Heçî guh li dengê min dibe, ji heft salî, heta heftê salî. Yê destê wî ji şûr û mertal, tîr û kevanê bigre. Yê di navbera saetekê de, hespê xwe zîn neke, şûr û mertalê xwe û tîr û kevanê xwe lê neke û li devê qesrê hazir nebe, ezê...

Qol Qasim dema vê fermanê dide, dev jê berde yê destê wî tîr û kevanê bigre, yê destê wî ji kevçî jî digre, hemû kes li hespên xwe siwar dibin, şûr û mertalê xwe, tîr û kevanê xwe digrin, tîr û kevanê xwe digrin, tîr û kevanê xwe digrin, tîr û kevanê xwe digrin, tîr û kevanê xwe digrin. Qol Qasim berê xwe dide wana û dibêje:

- Civat! Hal û mesele wiha ye; ew zîlamê canê xwe bixe ber diranê xwe û pey min de were, kerem ke bila were.

Ew jî hespê xwe berdide, ma çi hesp e?! Hespêkî rehwan e, şînboz e, wiha bilind e, stûyê wî dirêj e. Bawer ke tu tenê li rasta wî werî, tê bitirsî, tê bêjî, 'Ma ev çi ye?' Lê siwar dibe. Zîn lê dike, zînekî sor e. Şûr û mertal, tîr û kevanekê jî hildigre û dide pêşiya civatê, ya Alah, ya Xwedê qesda qonaxa Îskanê Gulîxan dikin û Îskanê Gulîxan tu li ku yî?

Welhasil demekê rê distînin, diçin. Hespên wana diwestin. Li ser kaniyekê radiwestin. Hespên xwe berdidin û Qol Qasim diçe serê kaniyê.

Dema avê vedixwe, Eliyê Mamed û Îskanê Gulîxan tê bîra wî. Di ber xwe de dibêje; 'Baş e, em bi van hespan hatin evqasî westiyan û em li ser vê kaniyê sekinîn. Diyar e, dema Seyran Xatûn û Eliyê Mamed jî hatine, li ser vê kaniyê sekinîne, av vexwarine!' Ev yek tê bîra wî û agir bi kezba wî dikeve.

Bêhnekê rûdine, diponije. Civat tê derdora wî. Hespan tê xwariye, bêhna xwe vedane. Dibêjin:

- Qol Qasim ma em bi rê nekevin?

Qol Qasim hişyar dibe, dibêje:

- Belê.

Dîsa li hespên xwe siwar dibin, berê xwe didin Qonaxa Îskanê Gulîxan.

Diçin, nêzîkî qonaxê dibin, dibînin wa ye qonax diyar e. Qol Qasim destê xwe vedike, dibêje:

- Civat tev rawestin!

Civat tev radiweste, dibêje ka bê Qol Qasim wê çi bêje!

Dibêje:

- Ev Îskanê Gulîxan ez dizanim kî ye. Zilamekî wekî rovî ye. Ger ew pê bihise em hatine ji bo kuştina wî, wê ew xwe bixe kunekê, em heftê bavê xwe 66

ji tirbê rakin, Xwedê wekî e em nikarin wî ji wê kunê derxin. Ji ber wê yekê ger tu bi fêlên rovî neçî ser rovî, tu ti caran bi ser nakevî. Divê em fêlekê lê bikin.

Li hev rûdinên, bi hev dişewirin. Dibêjin, 'Rêka baş ew e, em zilamekî derxin û qasid bişînin. Bila ji Îskanê Gulîxan re bêje, Qol Qasim ez rêkirime, gotiye, me bihîstiye ew zilamê xwişka min revandiye te wî kuştiye. Ez pir kêfxweş bûme. Ez dixwazim tu werî çadira min, ji qehwekê, ji ziyafetekê, ez jî qedrê xwe bidim te.'

Dibêjin, 'Xwedê wekî e, ev fêl a baş e!'

Bi kinahî, zilamek li hespê xwe siwar dibe, diçe devê qonaxê, li derî dixwe teq, teq!

Dibêje:

- Kî ye?

Dibêje:

- Ez qasidê Qol Qasim im.

Dema wiha dibêje, Îskanê Gulîxan laşê wî diricife. Dibêje:

- Te xêr e?

Dibêje:

- Qol Qasim gotiye, ew zilamê xwişka min revandiye, te ew kuştiye. Ez pir kêfxweş bûme. Ez hez dikim tu werî konê min. Ji qehweyekê, ji ziyafetekê heqê te yê li min ez bidim, ezê pê kêfxweş bibim.

Dema wiha dibêje, Îskanê Gulîxan destê xwe diavêje simbêlên xwe û dibêje:

- Turr, wele ez bûm, ma kî bû?

Îskanê Gulîxan nizane bê wê çi felek were serê wî. Radibe hespê xwe zîn dike, şivika xwe dixwe destê xwe, lê siwar dibe û dide pey qasid. Diçin ber devê çadira Qol Qasim, ji dewarên xwe peya dibin. Dema dikevin hundir. Qol Qasim dibêje, 'Wa ye sa kurê sayî hat!' Dema wiha dibêje, Îskanê Gulîxan

guh lê nabe, rûdinê.

Hinekî diaxivin şûn re Qol Qasim dibêje:

- Îskanê Gulîxan min tu bihîstîye, ez dizanim tu çi zilam î. Baş e, ezê pirsyarekê ji te bikim. Tu û wîjdanê xwe, tê rast bersivê bidî.

Îskanê Gulîxan dibêje:

- Xwedê wekîl e Qol Qasim, ez di çadira te de me û çi tiştê hebe, ezê tevî rastî ji bo te bêjim.

Qol Qasim dibêje:

- Baş e, ew zilamê xwişka min revand, zilamekî wiha bû ku di welatê Hesên û Heyderan de ti zilam nebûn piyê xwe li piyê wî bixin. Te çawa dikarîbû ew bikuşt? Zilamekî pir li ser xwe bû. Di mêraniya xwe de, di şerê xwe de kesekî wekî wî nebû.

Îskanê Gulîxan dibêje:

- Qol Qasim, ma ne diyar e. Dema min bihîstîye wî xwişka te revandiye, ez jî axa me, tu jî axa yî, tu dizanî sa goştê sayî naxwe, ez pir li ber ketim û min got, 'Ez qenciyekekê bikim, ez wî bikujim, ez xwişka te bigrim, ji bo te bînim. Êvarî ez çûm di ber sînga hev de bûn. Min xincerek li ser dilê Eliyê Mamed da, ew kuşt, hingî min xwest ez xwişka te bigrim, bînim; Seyran Xatûn reviya, nizanim çû ku derê.

67

Dema wiha dibêje, Qol Qasim, agir bi kezeba wî dikeve, lêv dilerize, nizane çi bibêje. Devê wî dema digere, axaftin ji devê wî derdikeve, wiha dibêje:

- "Hey la sa kurê sa, kurê kûçikan. Wele ji te ye Qol Qasim di heyfa kurê mamê xwe yê Eliyê Mamed re borî ye."

Qol Qasim, radibe, destê wî bi dûvê hespê xwe ve girê dide, sê saetan pê gêre û talîma sitiriyên dike. Ji piştê stûyê wî heta bigihê piştê dûvika wî têra du çaroxan çermê laşê wî dikevilîne. Lê dîsa dilê wî lê hênik nabe, şûrê xwe dikişîne, serê wî jêdike, di xurcezînê de datîne, ji bo Seyran Xatûn hiltîne.

Vana tevan pêk tîne û berê xwe dide civatê, dibêje:

- Ez pir sipas dikim û rehme li dê û bavê we. Karê we li vir xelas. Ez hez dikim hûn tev bizivirin nava zarokên xwe, tenê li malê ne. Welat bê xwedî ma ye. Hûn herin.

Navê çend zilaman dibêje, bila filankes û filankes bimînin, yê din herin.

Civat dibêje:

- Qol Qasim, mirin û mana me yek e. Em gavekê tenê bêyî te navêjin. Welhasil Qol Qasim dike ferman û wana dişîne. Çend zilamên navê wana hil daye li cem dimînin, rûdinên.

***

68

Qol Qasim û çend zilamên pê re berê xwe didin çiyayê Seyran Xatûn lê ye û pê ve hildikişin. Her ku digîhêjin cihekî bang lê dikin, dibêjin:

- Hoo Seyran Xatûn! Hoo Seyran Xatûn!

Bi saetan lê digerin, lê tiştêkî peyde nakin û bêhêvî dibin. Di wê navberê de Qol Qasim jî di navserê re dizivire ku çi bibîne!

Li wê derê jî kaniyek heye. Seyran Xatûn jî li ser kaniyê rûniştiye, ber êvarî ye. Seyran Xatûn dixwaze hinek giya bixwe û êvarî here ji xwe re di nava koviyan de razê.

Qederekê bang lê dike. Seyran Xatûn guh lê dibe ku ew dengê naskirî yê Qol Qasim e. Agir bi kezeba wê dikeve. Qasî Qol Qasim bang lê dike, Seyran Xatûn dixwaze bersivê bideyê, lê devê wê li hev nagere û deng jê dernayê.

Carek, du, sê, deh car... dawî devê wê li hev digere, dibêje:

- Hoo birayo, va ez li vê derê me!

Dema wiha dibêje, Qol Qasim berê xwe dideyê. Diçe, xwe diavêjin hemêza hevûdin. Piçêkî kêfxweşiyê dikin. Rondikên çavan dibarînin. Seyran Xatûn ketiye çi halî!?

Qol Qasim çav li halê wê dikeve, nizane çi bibêje! Hema diçe dibeze xurçezîna xwe, destpêkê serê Îskanê Gulîxan derdixe, datine ber wê, ji bo kezeba wê hinekî hênîk bibe. Piştî wê, destek cilê bedew ê hevrîşimî derdixe. Seyran Xatûn li xwe dike. Wê li pişt xwe datîne, ya Alah, ya Xwedê, berê xwe didin welatê Hesên û Heyderan.

***

69

Qol Qasim û zilamên pê re û xwişka wî Seyran Xatûn digîhêjin welatê xwe, welatê Hesên û Heyderan. Dema civaka wan çav li wana dikeve, ewqasî kêfxweş dibin ku ew tavaheyva welatê wana Seyran Xatûn wa ye ziviriye, ji kêf û eşqê re çel roj û çel şevan def û zirneyê li dar dixin û kes ranaze, nafikire û kar nake, dawetê dikin û govendê digrin.

Dîsa welatê Hesên û Heyderan her çiqasî ew ternalê xortan Eliyê Mamed di navê de nebe jî, her çiqasî kul û kedera wî di dilê gel de hebe jî, hêdî bi hêdî dîsa kêfxweşiya xwe ya berê digre û gel jiyana xwe didomîne.

70

BIRAYÊ BIÇÛK Û DESTGIRTÎYA

XWE

Em bêjin, rehme li dê û bavê guhdaran derveyî xeraban û em dest bi çîroka xwe bikin.

Dibêjin li welatekî padîşahêk û şeş lawên xwe hebû. Padîşah kal bibû, lingekî wî li vê dinyê lingê din li dinyaya din bû. Her şeş kurê padîşah jî ghiştibûn temenê zewacê, lê hîn nezewicibûn. Rojekê padîşah her şeş kurê xwe civand û qewîtiya xwe li wana kir, got:

-Zarokên min ên delal, lingekî min di hundir de, yek di gorê de ye. Xwedê

dizane bê mirov kengî dimre lê rewşa min qet ne baş e. Berya ez bimrim, ezê qewîtiya xwe li we bikim. Ger hûn li gorî qewîtiya min tevbigerin, wê ji bo we çêtir be. Ger hûn bi ya min nekin jî hûn dizanin. Xisara wê hûnê bibînin.

Her şeş lawên padîşah jî got:

-Ma çawa emê ji gotina te derkevin bavo? Ka tu qewîtiya xwe bêje.

Padîşah got:

-Qewîtiya min ji we şeş birayan re ev e: Hûn hîn nezewicîne. Helbet rojekê hûnê bizewicin. Daxwaza min ji we ew e ku hûn ji xerîban qet nezewicin. Yanî her yekî ji we ci cihekî jinê meynin. Ger her yek ji we ji cihekî din jinê bîne, ji ber ku jinên we wê xerîbên hev bin, wê nikaribin li hev bikin. Her roj wê di navbera wana de şer û pevçûn derkeve. Hûnê jî bi ya jina xwe bikin û pev Kevin. Bi vî awayî wê yekîtî û hevalbendîya we û biratiya we xera bibe. Wê dijminahî bikeve navbera we û roj bi roj bê hêz bikevin. Ji ber vê yekê jî ez ji we dixwazim ku hûn şeş xwişkan bibînin û bi şeş xwişkan re bizewicin. Yanî bila jinên we her şeşan jî xwişkên hev bin. Ger jinên we xwişkên hev bin, çiqasî li hev xin û pev biçin jî ji hev naxeyidin û naqehirin. Piştî pevçûnê wê zû li hev werin. Biratiya we jî xera nabe. Hûnê bi xweşkahi û qencî bijîn û biçin. Qewîtiya min ev e, êdî hûn dizanin. Te divê hûnê bi ya min bikin, te divê nekin.

Her şeş lawên padîşah jî got:

-Bavo qewîtiya te li ser serê me û li ser çavê me. Çawa em bi ya te nakin û ji gotina te derdikevin? Em soz didin te, ger şeş xwişk nebin, emê nezewicin. Her şeş bira jî emê di rojekê de bikevin şeva zîfafê û bizewicin. Tu dilê xwe rehet bigre, bila çavê te vekirî nemîne.

Çend rojêke din jî padîşah çû rehetê.

Ji şeş birayan ê herî biçûk hişmend bû, zane û jêhatî bû. Navê wî Silo bû.

Her şeş bira hatin cem hev û biryara xwe dan, birayê biçûk derxistin ser text û li şûna bavê xwe kirin padîşah.

Rojekê Silo bang li birayên xwe kir. Her şeş bira jî hatin li dîwana padîşah civiyan. Silo ji birayên xwe re got:

-Gelî birano, ev yek êdî wilo naçe. Divê em bizewicin, bibin xwedî mal, xwedî zar û zêç. Heta mirinê em nikarin azeb bimînin. Ka hûn çî dibêjin?

Birayên Silo jî xwesteka xwe ya zewacê diyar kirin. Silo got:

-Divê em, li gorî qewîtiya bavê xwe bizewicin. Yanî divê em şeş xwişkan bibînin û bi wana re bizewicin.

71

Gava biryara zewacê dan, li welêt pirsyariya şeş xwişkan kirin. Lê çiqasî pirs kirin û geriyar jî li welatê xwe şeş xwişk nedîtin. Keçên pir bedew û delal hebûn lê şeş xwişk tinebûn. Her şeş bira dîsa li hev civiyan û hizirîn. Peyivîn û şêwirîn, gotin:

-Ka vê carê em çî bikin?

Silo got:

-Birano, divê em li bajarên din, li welatên din ji xwe re li şeş xwişkan bigerin. Lê em nikarin ji welatê xwe derkevin û li welatên din ji xwe re li jinan bigerin. Ji xwe ev yek şerm e jî. Em ji xwe re du mitirban bigrin, bila ew herin bigerin û bipirsin. Mitirb bê rû ne, ji kesekî fedî û şerm nakin. Dikarin bikevin her welatî û her malê. Bila bigerin û bipirsin, gava şeş xwişk dît in werin ji me re bêjin. Emê jî xwezgîniyan bişînin û bixwazin.

Li bajêr du mitirbên bi navûdeng hebûn. Silo bang li herduyan kir. Got:

-Mitirbino, em dixwazin bizewicin. Lê me di nava xwe de soz û biryar da, me got emê bi şeş xwişkan re bizewicin. Me li welatê xwe şeş xwişk peyde nekir. Hûnê her du herin li welatên din ji me re li şeş xwişkan bigerin, bibînin.

Gava we şeş xwişk dît, werin me agahdar bikin, emê bixwazin. Hûn dixwazin vê gavê amadekariyên xwe bikin û bi sibehiyê re derkevin ser rê.

Her du mitirban amadekariyên xwe kir. Padîşah jî têra wana zêr da, debara mala wana hilgirt ser xwe. Her şeş bira wêneyên xwe jî dan dest mitirban. Bi sibehiyê re mitirb ji bajêr veqetiyên û çûn.

Her du mitirb jî negotin şev e, negotin roj e meşiyên. Li gelek gund, gelek bajar û gelek welatan geriyên. Êl, bavik, eşîr, malbatek ku pirsarî şeş xwişkan ji wana nekirin nehiştin. Çend meheke wana derbas bû lê şeş xwişk peyde nekirin. Ji hev re gotin:

-Ev çend meh in em digerin û diçin. Şeş xwişk tinene. Wer em vegerin welatê xwe. Emê bêjin me şeş xwişk nedît. Ma qey wê serê me jêkin, wê çi bikin? Her du mitirban jî biryar dan û ji bo vegeerê derketin ser rê. Bi rê de şevdêrî man. Ber bi êleke nêzî xwe ve meşiyên. Pirsyarî kirin û fêr bûn ku êleke ji eşîra ereban e. Rasterast çûn konê serikeşîr. Bûn mêvanê eşîrê û şeva xwe di konê mezinê eşîrê de derbas kirin.

Zilamên eşîrê, ciwan, kal tev li konê mezinê eşîrê civiyên, hatin mitirban bibînin û li wana guhdarî bikin. Wê şevê mitirban ji bo zilamên eşîrê lê dan û sitiran. Ciwanên eşîrê li ber ribabê heta sibehê reqîsîn û kêf kirin. Ber bi sibehê ve her kes rabû çû konê xwe. Mezinê eşîrê jî, ciwan jî, yê kal jî tev ji mitirban dilxweş man. Mezinê eşîrê gelek zêr û kincik mincîk dan mitirban. Mitirban got:

-Ya mezinê me, xwedê ji te dilxweş be. Te gelek zêr û kincîk dan me. Lê çavê me mitirban zû bi zû têr nabe. Ger hûn destûrê bidin, em derbasî aliyê jinan bibin û ji xatûna malê jî hinek diyarî bigrin.

Mezinê eşîrê destûr da mitirban. Her du mitirb derbasî aliyê jinan bûn.

Xatûna malê jî zêr, kincikên jinan, xwarin û pêxwarinî da mitirban. Gava ji xatûna malê xatirê xwe xwestin û kirin derkevin, awirên wana li xurfeya kêlekê ket. Di wê demê de xurfe bi perdeyan ji hev vediqetandin, lê hundirê xurfeyan bi hêsaniyê dihat xuyanîkirin. Her du mitirban jî di hundir de şeş keç dît. Şeş keçên ji hev xweşiktir, weke qetên ji hîvê bedew...

Her du mitirban awir di hev vedan, wekî bêjin, ``kuro ev kî ne?`` mereq kirin. Ji bo derbaskirina mereqa xwe ji xatûna malê pirsîn:

-Xatûna min, pirsyarî ne eyb e, me şaş fêm neke, me mereq kir, em ji bo wê dipirsin. Gelo ev şaş keç bûkên te ne ango keçên te ne?

Xatûna malê keserek kûr veda û ponijî. Ruyê wê dageriya. Dengê xwe nekir.

Pişt re got:

-Mitirbino we kulên min rakirin. Xwezî we ew nedîtiba û ji min nepirsîba.

Mitirban got:

-Xatûn me bibexşîne. Li me negire. Bawer ke me mereq kir, pirsî, ti armançeke me ya din tinebû. Me zanîba tê xemgînî bibî, me nedipirsî.

Xatûna malê got:

-Na, na çi nabe. Her şaş jî keçên min in.

Mitirban got:

-Êla we, eşîra we mezin e, fireh e. Gelo çima heta niha we keçên xwe nezewicandine? Gelo keçên we kesî naecibînin? Xwedê bisitirîne pir jî xweşik in.

Xatûna malê got:

-Her şaş keçên min di nava hev de soz dane hev, gotine, `heta şaş bira neyên me nexwazin, emê nezewicin.` Niha em şaş birayan ji ku bibînin û wana bizewicînin?

Li ser van gotinên xatûna malê mitirban li hev nêrîn. Kêfa wana hat. Bêhna wan hat ber wana. Ruyê wana wekî gulan vebûn. Gotin:

-Xatûn, mizgînî li te. Em ji bo padîşahê xwe û pênc birayên wî li şaş xwişkan digeriyan. Xwedê evqase gera me, keda me, westîna me bi ber avê re berneda. Çawa ku keçên te di nava xwe de soz dane hev, padîşahê me û birayên wî jî di nava xwe de soz dane hev, gotine, `heta şaş xwişk nebin em nazewicin. Xwedê em gihandin hev.`

Xatûna malê bi lez beziya çû agahî da mêrê xwe. Tiştê mitirban gotiyê jê re got. Mezinê eşîrê jî kêfxweş bû. Ew jî hat ba mitirban. Got:

-Kuro mitirbino hûn rast dibêjin an derewan dikin?

Mitirban got:

-Bi xwedê em rast dibêjin. Ger hûn yeqîn nakin va ye wêneyên wana bi me re ne. Wêneyên Silo û birayên wî derxistin û dan şanî dan. Mezinê eşîrê û jina wî her şaş wêne hilgirtin û çûn şanî keçên xwe bikin. Her şaş keçan jî wêneyên ciwanên hevtemenê xwe ecibandin. Her yekê hevtemenê xwe eciband. Mezinê eşîrê got:

-Mitirbino, keçên min her şaş bira eciband. Hûn dikarin werin keçên min bixwazin.

Mitirban got:

-Ya mezinê me, ger destûra we hebe, em dixwazin wêneyên keçên te jî bigrin û ji padîşahê me û birayên wî re bibin, şanî wana bidin.

Mitirban wêneyên keçan girt û xist bêrîka xwe. Xatir ji wana xwestin û ber bi welatê xwe ve, derketin ser rê.

***

Kêm çûn, zêde çûn, di wê navberê re çend roj derbas bûn em nizanin, lê rojekê gihîştin welatê xwe. Rasterast çûn derketin dîwana Siloyê padîşah. Birayên Silo jî li wê derê bûn. Mitirban got:

-Mizgîniya me li we. Me şeş xwişkên li gorî we dît. Him rind û xweşik in û him jî ji malbateke navsere ne; keçên serikeşîrekî eşîreta ereban in.

73

Mitirban wêneyên her şeş xwişkan derxist û da dest wana. Her yekî li wêneyê keça di temenê xwe de nêrî. Yanî birayê mezin li yê keça mezin, birayê navîn li yê keça navîn.. ê biçûk jî li wêneyê ya biçûk nêrî. Her yekî ya xwe eciband. Silo û birayên wî salox ragihandin dost û xizmên xwe. Her kesî ji aliyê xwe ve dest bi amadekariyan kir. Xwezgînî û girseya dawetiyên amade bû. Ji bo bûkan zêr, xeml, xêl û kinc amade kirin. Li hespên xwe siwar hatin û derketin ser rê. Ber bi eşîreta ereban ve çûn.

Kêm çûn, zêde çûn, bi bêhnvedan çûn. Li gelek cih û waran vehisiyan. Rojekê gihîştin eşîra ereban. Li konê serikeşîr bûn mêvan. Diyarîyên anîne danê. Keç kirin bûk. Kincên bûkaniyê li wana kirin û zêr pê ve kirin. Ji bo qelenê wana jî bi çewalan zêr dan.

Çend rojke din keçan xatir ji dê û bavê xwe xwest û bi rê ketin.

Bûk, xwezgînî, girseya dawetiyên, keçên ciwan û xortên bi wana re bi rojan rê meşîyan. Li gundan, li bajaran bêhn vedan û vehisiyan. Li çîyan, li deştan ji hespên xwe peya bûn û vehisiyan. Di nava kêf û şadiyê de ber bi welatê xwe ve meşîyan û hatin.

Çend rojke wana mabû ku bigihîştana welatê xwe. Êdî çi bibînin? Bi derbekê re دنیا li serê wana tarî bû; derûdor tev reştari bû. Ezman tije ewr bû. Ewr nêzî hev bûn. Giregîra ewran, şerqîna birûskan, ketina birqan tije derûdorê bû. Ezman qul bû û lehî herikî erdê. Baraneke wilo kesî nedîtibû. Zû ne dereng piştî baranê vê carê berfê lê kir. Di demeke kin de erd tev spî bû. Bûk, xwezgînî, girseya dawetiyên tev ji baranê, ji heriyê perîşan bûn. Ji berfê hemû rêk hatin girtin û winda bûn. Êdî nizanîbûn bi kîjan aliyê ve biçin. Tofaneke wilo hat serê wana ku ne kesî dîtiye û ne bihîstiye. Tiştê dibêjin `xezeba xwedê` qey ev bû.

Di nava wana de çend kesên zanyar û hişmend ên kalûpîr hebûn. Ên zanyar got:

-Êdî em nikarin bimeşin herin. Heta derûdor li hev tê û berf dihile divê em di cihekî de bisitirin. Ên ciwan li derûdorê belav bibin. Ka binêrin bê li derûdorê cihekî mirov tê de bihewe heye?

Ên ciwan bi lez û bez belavî derûdorê bûn. Her sê-çarek ji wana bi aliyekî ve pekiyan. Çend ciwan li rastî meydaneke mezin hatin. Lê çi meydan bû.

Dilopek tenê jî baran lê neketibû û berf jî li wê derê nebariyabû. Te digot qey sîwaneke mezin girtibûn ser vê meydanê. Matmayî man. Li meydanê geriyan, şikeftêk dîtin. Ketin hundirê şikeftê. Errekê, ne şikeft bû, te digot qey warê

bajarekî ye. Hundirê şikeftê ewqasî mezin bû ku bajarek jî dikarîbû tê de bi cih bibaya. Bi lez derketin ser kevirê û agahî dan hevalên xwe. Bang li dawetiyên kirin:

-Werin, werin, me cihekî xweş dît. Dawetî rabûn çûn şikeftê. Kincên xwe yên şilûpil bûne derxistin û li ber agirê dadan ziwa kirin. Xwe germ kirin. Li meydana tije giha û şînatî, hespên xwe berdan û têr kirin.

Dawetî çend rojan di wê şikeftê de man. Çend rojêke din berf û baran rawestiya. Dinya bû xweş û tav derket. Berfa li erdê hiliya. Sibehekê rabûn û amadekariyên xwe kirin. Alavên xwe civandin, tiştên xwe danîn ser hespan û ji bo derkevin der ve hatin ber deriyê şikeftê. Lê çi bibînin? Kilofîrekî maran li ber devê deriyê şikeftê rawestiyaye! Mar devê deriyê şikeftê girtibû û zimanê xwe jî dirêjî hundir kiribû. Mar rê neda ku kesek ji hundir derkeve.

74

Ciwan, keç, kalûpîr, jin tev her yekî rahiştin tevr û bêrekê û êrîşî ser mar kirin. Lê kirin û nekirin nikarîbûn wî ji ber derî veqetînin. Mar qet ji cihê xwe jî neliviya. Ewqase lêdan, kotek qet bandor lê nekiribû. Ên zanyar got:

-Ka rawestin. Em jê bipirsîn bê daxwaza wî çi ye?

Yek ji zanyaran ji marê li ber devê derî pirsî, got:

-Ho ajalê xwedê, ka bêje daxwaza xwe, çima tu nahêlî em biçin herin?

Marê li ber derî got:

-Ez heqê mêrg û şikefta xwe dixwazim.

Ê zanyar got:

-Mêrga çi, şikefta çi? Tu çi dibêjî lo?

Mar got:

-Ew mêrga we hespên xwe lê çêrand û şikefta hûn tê de hewiyên mêrga min û şikefta min e. Min ji xwe re pak kiribû. Berfa li meydana; min bi hilma xwe hiland. Mêrg; cih û warê geryana min e. Şikeft jî; cihê lê dihevim, ê razan û vehisîna min e. Hûn bê destûr hatin, ketin mêrga min û şikefta min. We tev kir xirbe û herimand. Heta hûn heqê mêrga min û şikefta min nedin, ez destûrê nadim hûn ji vir derkevin.

Ji mar pirsîn:

-De ka bêje, heqê te çi ye? Ger qeweta me bigihêjê emê bidin te.

-Mar got:

Heqê min ne wilo zêde ye. Bûka biçûk tev li xeml û xêla wê di şikeftê de bihêlin û yê din derkevin, herin. Heqê min bûka biçûk e.

Dawetiyên û zanyaran ev yek nepejirand. Got:

-Emê çawa bûka biçûk bidin te. Tiştêkî din bixwaze. Hespan bixwaze, zêran bixwaze. Em bûkê nadin te. Bûk destgirtiya padîşahê me ye.

Mar got:

-Hûn dizanin. An hûnê bûka biçûk bidin an ez nahêlim kesek ji we derkeve. Zanyar û girseya dawetiyên vejeriyên hundirê şikeftê. Li hev rûniştin û pev şewirîn, axivtin. Dirêj dirêj hizirîn û ponijîn, hil dan û danîn. Lê rêyeke

filitînê nedîtin. Pêwîstî hiştina bûka biçûk bûn. Navê bûka biçûk Fatim bû.

Fatimê jî dixwest bimîne. Got:

-Hûn herin bifilitin. Çi nabe. Bila ez gorî we û xwişkên xwe bim.

Bi dilekî şikestî bûka biçûk di şikeftê de hiştin û bi kelegirî derketin, çûn.

Berya bigihêjin welatê xwe zanyaran girseya dawetiyên da rawestandî û got:

-Binêrin, qet bila kesek ji padîşah re rastiyê mebe. Bila kesek mebe `me bûk di şikeftê de hişt`. Hûn mebejin `me bûk rehîn danî cem marekî`.

Binêrin ha, hûn ji devê xwe tişteki merevîn!

Girseya dawetiyên soz dan ku wê tişteki nebêjin.

Zanyaran got:

-Emê ji padîşah re bêjin `Fatimê bi rê de nexweş ket. Me çî kir sax nebû, ji wê nexweşiyê mir. Bi rê de me li cihekî veşart`.

Çend rojê din, gihîştin welatê xwe. Her pênc bûk jî birin danî malên her pênc birayan.

Siloyê padîşah, yanî birayê biçûk nêrî ku ew bê jin ma. Tişteki fêma nekir. Ji zanyaran, ji dawetiyên pirsî:

-Ka destgirtiya min? We çima ew neanî?

Ji Siloyê padîşah re gotin:

75

-Ruyê me li hemberî te reş e ya padîşahê me. Bi xwedê destgirtiya te bi rê de nexweş ket. Me çî kir sax nebû, mir. Me jî li kêleka rêkê gorek kola û binax kir. Bila serê we sax be.

Padîşah got:

-Hûn sax bin. Çi nabe. Ez li ber xwe yan li ber destgirtiya xwe nakevim. Ez li ber birayên xwe dikevim. Me soz dabû hev. Emê di şevê de biketana zîfafê û bizewiciyana. Piştî ku destgirtiya min mir, êdî birayên min jî nikarin bizewicin. Ez li ber wana dikevim.

Li gorî soza wana birayên din jî nêzî destgirtiyên xwe, bûkên xwe nebûn û neketin gerdekê. Rojên wana wilo dibihurîn û diçûn. Ji girseya dawetiyên yekî xwe negirt. Rojê derket dîwana padîşah, got:

-Padîşahê min ez hatime ji te re tişteki bêjim.

Padîşah got:

-Ka bêje bê tê çî bêjî?

Ê ciwan got:

-Padîşahê min, bi xwedê destgirtiya te Fatimê dijî, nemiriye. Dema em gihîştin cihekî derûdor di nava toz û xumamê de ma. Bager rabû, berf bariya, rêk hatin girtin. Me rêka xwe winda kir. Me xwe avêt mêgek û şikeftê. Gava derûdor vehisiya û berf hiliya me xwest em ji şikeftê derkevin. Lêbelê di devê deriyê şikeftê de kilofirekî maran rûniştibû, rê neda ku em ji şikeftê derkevin. Mar got: `Hûn bê destûr hatine, ketine mêg û şikefta min. Heta hûn bûka biçûk di şikeftê de nehêlin, ez destûrê nadim

hûn derkevin der ve. Heqê mêrg û şikefta min bûka biçûk e.`` Em pêwîstî
hiştina bûka biçûk, yanî destgirtiya te man. Rastiya wê ev e.

Birayê biçûk Silo kêfxweş bû. Got:

-Niha tu rast dibêjî, ne? Destgirtiya min dijî, rast e?

Ê ciwan got:

-Erê padîşahê min, bi xwedê ez rast dibêjim. Fatimê dijî.

Silo got:

-Xwedayo şikir ji te re. Bila bijî wekî din ne grîng e. Zêr da yê ciwan û ew
şand.

Silo bi sibehiyê re zû rabû û amadekariyên xwe kir. Pêxwarinê amade kir.
Xurcika xwe têr zêr dagirt. Li hespa xwe siwar bû. Bê ku agahiya kesekî pê
bike, pê bihisîne, bi dizîka ji bajêr veqetiya. Ji xwe re got:

-Heta ez destgirtiya xwe nebînim, neynim bila av û xwêya vî bajarî li min
heram be. Yan ezê bimrim, yan ezê destgirtiya xwe rizgar kim, bînim.

***

Silo kê mî çû, zêde çû, bi lez çû, hêdî çû. Carcaran bêhna xwe veda, vehisiya;
carcaran hespa xwe da bezê wekî ba firiya. Li çiya û deştan geriya. Roj ketin
pey rojan, meh derbas bûn. Ji destgirtiya xwe Fatimê ti agahî nesitend. Te
digot qey erd qelişiyê û destgirtiya wî tê re çûye xwarê. Kî dizane destgirtiya
wî li ku bû?

Nan û xwarina wî qediya. Por û riha wî ket nava hev. Spî ketin laşê wî.
Kincên wî qirêjî bûn. Laşê wî gemar girt. Pir perîşan bû. Ji çolterê derket
berê xwe da çiyayên asê. Geh peyatî dimeşiya geh siwarî. Çû, çû û gihişt
newalekê. Ket newalê. Berya bi çiyayê ve hilkişê ji dûr ve dûkelek dît. Ji erdê
dûkeleke zirav hil dibû. Ji xwe re got:

76

-Bi xwedê hebe nebe li wê derê mirov dijîn. Yan malek yan jî gundek li wê
derê heye.

Rasterast berê xwe da dûkelê. Li nêzî dûkelê şikeftê dît. Dûkel ji şikeftê
derdiket.

Li devê deriyê şikeftê ji hespa xwe daket. Hespa xwe girê da û dest bi meşê
kir. Hundirê şikeftê reştarî bû. Çav çavan nedidît. Wekî tunelekê bû. Meşiya
û meşiya. Her ku çû êdî ronahî bû. Gihişt dawiya şikeftê. Li vî aliyê şikeftê jî
devê wê hebû. Ji şikeftê derket der ve. Çi bibîne? Derveyê şikeftê dinyayeke
cudatir bû. Warekî rast û fireh bû. Li wê derê rez, bexçe, şînatî û dar hebûn.
Di nîveka bexçeyî de jî avahiyeke mezin, qesrek hebû. Silo ber bi qesrê ve
meşiya. Nêzî bexçeyî bû, dît ku derûdora wê bi bedenên hatiye dorpêçkirin.
Qesir jî di nîveka bexçeyê bi van bedenên hatibû dorpêçkirin de bû. Li
hawêrdora bexçeyî geriya û ma. Kesek nikarîbû biketa hundirê bexçe. Di
bedenên de qet derî tinebû. Silo çend caran li hawêrdora bedenên geriya lê
rêyek, deriyekî ketina bexçeyî û xwe gihandina qesrê tinebû. Ecêbmayî ma.
Tiştêk fêhm nekir. Ji xwe re got:

-Gelo xwediyên qesrê çawa diçin û tèn mala xwe? Ma qey difirin, çawa dikin? Derbasî pêşberî qesrê bû û pal da. Bêhneke din keçekê kuleka qesrê vekir û heta nawqa xwe daqûlî der ve bû. Li hawêrdora xwe nêrî. Awirên wê li Silo ket, got:

-Tu kî yî xorto? Çima tu li wê derê radiwestî û derbasî hundir nabî?

Silo got:

-Xwişkê ez gelekî bêzar bûme. Dixwazim bikevim hundir û vehisim lê dikim û nakim deriyî nabînim.

Keçikê got:

-Rabe here filan derê. Destê xwe bide bedenê wê derî vebe. Bikeve hundir, li bexçe bigere, têra xwe fêkî bixwe. Pişt re jî were vê derê.

Silo got:

-Xwedê ji te dilxweş be.

Silo derbasî cihê keçikê jê re gotiye bû. Destê xwe da bedenê. Di bedenê de derî vebû. Silo di wî deriyî re derbasî hundir bû. Derî dîsa hat dadan, dîwar yeker bû. Ket nava bexçeyî, lê çî bexçe... bi darên cûrbecûr ên fêkî dagirtî bû. Têra xwe fêkî xwar. Di nava bexçeyî de birkek hebû. Çû ser birkê û ji ava zelal vexwar. Hat ser hişê xwe. Ber bi qesrê ve meşiya. Di pêlikan re hilkişiya, derbasî qesrê bû, çû cem keçikê. Li ser nivînên nerme li hemberî hev rûniştin. Keçikê ji Silo re got:

-Tu bi xêrê hatî.

Wekî berê hev dîtibin hema li hev dinêrîn. Silo di hundirê xwe de got: ``Ev keçik dişibe destgirtiya min Fatimê.`` Keçikê jî di hundirê xwe de got: ``Ev xort dişibe destgirtiyê min Silo.``

Silo bi dizîka wêneyê destgirtiya xwe Fatimê derxist û lê nêrî. Wêne û keçik dişibiyan hev. Pir ecêbmayî ma. Di dilê xwe de got: ``Bi xwedê ji bo ku qenc baweriya min lê rûnê, ezê jê bipirsim.``

Ji keçikê pirsî, got:

-Keçika xweşik navê te çî ye?

Keçikê got:

-Navê min Fatimê ye.

Silo wêneyê keçikê derxist û da destê wê. Got:

-Ma ev ne wêneyê te ye?

77

Keçikê li wêneyê xwe nêrî. Got:

-Belê, wêneyê min e.

Keçikê jî wêneyê Silo derxist û da destê wî. Got:

-Ma ev wêne ne yê te ye?

Silo got:

-Belê ev wêneyê min e.

Silo û Fatimê rabûn hev hemêz kirin. Pir kêfxweş bûn. Hez ji hev kirin. Ji nû ve li hal xatirê hev pirsîn. Fatimê got:

-Tu çawa dikarîbû bihatayî van deran? Tu li çi xwe digerî li van deran?

Silo got:

-Ez li te digirim. Ji bo te rizgar bikim hatim. Heta ez te nebim, av û nanê bajarê min li min heram e.

Fatimê got:

-Xwezî tu nehatibayî û me hev nedîtibaya.

Silo pirsî, got:

-Çima Fatim? Qey te ez ji bîr kirim?

Fatimê got:

-Na, na! Ez ti caran te ji bîr nakim. Gotina min ne ew e. Ez ketime destê hûtekî. Ne tu dikarî wî hûtî bikujî, ne jî hût min dide te. Êdî em nikarin bigihêjin hev.

Silo got:

-Hûtê çi? Kanî hût?

Fatimê got:

-Ez hêsîrê hûto me. Niha ew li çol û çîyan nêçîrê dike. Çûye seydê. Ber bi êvarî ve wê were malê. Ev bexçe û qesr ên hûto ne.

Silo got:

-Hîn ji êvarê re gelek maye. Rabe, xwe amade bike, ez te birevînim, bibim. Heta hût were û bi reva me bihise, emê ji van deran dûr bikevin.

Fatimê got:

-Tew lê lê, ger wilo ba rehet bû. Hûtê bêesil sêhrbaz e. Bi sêhra xwe ez bi vê qonaxê ve girê dame. Ez nikarim gavekê jî biavêjim derveyê qesrê. Tenê dikarim di hundirê qesrê de bigirim.

-Kêfa Silo ji ser çû, li ber ket. Nizanîbû çi bigota.

Fatimê got:

-Ger tu bi ya min bikî, rabe here mala xwe. Va ye me hev dît, hesreta xwe borand. Te fêm kir ku ez dijîm. Rabe, berya hûto were biçê, bifilite. Ger were û te li vê derê bibîne wê hû bike te, te bike xwelî. Êdî em nikarin bibin jin û mêr. Rabe biçê.

Silo got:

-Bi xwedê ez gavekê tenê jî ji vê derê navêjim. Yan wê hût min bikuje yan ezê te rizgar bikim. Heta te rizgar nekim, naçim.

Fatimê çi kir, nikarîbû Silo bianiya ser rê. Çiqasî li ber geriya jî nikarîbû Silo qayilî çûnê bikira. Hatina hûto jî nêzîk bû.

Fatimê got:

-Li gorî tu naçî, rabe ez te veşêrim. Ger hût te bibîne, wê bikuje. Ger nebîne, tê li vê derê bimînî. Êdî tu û şansê te.

Fatimê destgirtiyê xwe Silo di hundirê qesrê de veşart.

Ber bi êvarî re hût ji nêçîrê vegeriya. Berya hût bigihêje malê derdor tarî bû.

Bahoz rabû. Her der di nava toz û dûmanê de ma. Dengê vedana birûskan

78

tev li yê ketina birqan bû. Her ku çû deng nêzîktir bûn. Fatimê têgihîşt ku hût tê malê. Her roj hatina wî wilo bû.

Silo bi dizîka serê xwe derxist û li hûto nêrî. Li ser piştta hûto dareke kevnare hebû. Her katekî darê ajalek pê ve daliqandî bû. Hût ket beşçeyî û dar hejand. Nêçîrên wî ketin xwarê. Deng li Fatimê kir. Bi dengê hûto re Fatimê ji sêhrê filitî. Çû cem hûto. Wekî her rojê, Fatimê teyrên goşt-xweş hilgirt bir mala xwe. Hûto jî agir dada û ajalên mane pijand, xwar.

Fatimê jî teyr pak kirin, ji bo xwe û destgirtiyê wê Silo xwarin amade kir. Ji Silo re got:

-Ez rabim biçim cem hûto, pê şelafiyê bikim. Dibe ku ji bo te ez jê bext bistînim. Ger bext nede, îmkana xwe tine wê te bikuje.

Silo got:

-De baş e, tu dizanî.

Fatimê du kevçî xist hundirê wê û xwarin hilgirt bir cem hûto. Rûkenî şanî wî da û xwest pê şelafiyê bike, henek pê re kir, keniya. Got:

-Bêyî te xwarin di qirika min re neçû. Min xwest ku em vê xwarina xweş bi hev re bixwin.

Hûtê bi sêhr niyeta Fatimê fêhm kiribû. Lê wekî hayê wî jê tineye got:

-Hewce nedikir, te çima zehmetî da xwe. Xwedê ji te dilxweş be. Te dilê min xweş kir. Kêfa min anî. De ka em bixwin, lê kevçiyek jê kême.

Fatimê ji hûto pirsî got:

-Çima hûtê delal, em her du tenê ne, ji te du kevçî.

Hûto got:

-Erê lê mêvanekî me jî heye.

Fatimê pirsî, got:

-Mêvanê me jî kî ye? Ka mêvan?

Hût keniya. Got:

-Xwe li nezaniyê daneyne. Ez dizanim ku destgirtiyê te hatiye cem te. Ev xwarin jî şîva te û wî ye. Tu hatiyî bext bixwazî. Ji bo ez destgirtiyê te nekujim, tê bext bixwazî.

Fatimê neçar ma ku rastiye bêje. Got:

-Erê, bi rastî destgirtiyê min hat. Xortekî baş e. Ez pir jê hez dikim. Ez naxwazim tu wî bikujî. Ger îroj tu bext bidî û wî nekujî, wê sibê rabe here.

Hût keniya. Got:

-Bext ji te û destgirtiyê te re. Biçe bang lê bike bila were vê derê. Ezê tiştêkî pê nekim.

Fatimê bi kêfxweşî çû bang li destgirtiyê xwe Silo kir. Bi hev re veşeriyên cem hûto. Piştî ku hûto xêrhatin da Silo got:

-Ka rûnê ciwanmêro. Bi destgirtiya xwe re xwarina xwe bixwin. Min berya aniha xwar. Hûn bixwin. Noşîcan be.

Fatimê û Silo rûniştin, xwarina xwe xwarin. Piştî xwarinê hûto pirsî, got:

-Ciwanmêro tu ji bo destgirtiya xwe hatî, ne?

Silo got:

-Erê, ez ji bo destgirtiya xwe Fatimê hatim, heta van deran. Ger destûra te hebe dixwazim sibê bigrim, bibim.

Hût keniya, got:

-Ezê destgirtiya te bidim te, lê şertekî min heye. Ji te daxwazeke min heye. Ger tu daxwaza min bi cih bînî, ezê destgirtiya te azad berdim, bidim te. Va
79

ye tu û va ye destgirtiya te; bila metirse, şerm meke. Ger heta niha li cem raketibim û min destê xwe dabeyê bila fedî meke bêje.

Fatimê got:

-Na, xwedê heye, ew rast dibêje. Wî destê xwe jî li min nedaye. Ez nikarim bêbextiyê lê bikim.

Silo di hundirê xwe de got; `Ev jî baş e,` pişt re dîsa ji hûto pirsî:

-Hûtê delal, ka daxwaza te çi ye?

Hûto got:

-Daxwaza min ev e: şûrê kalikê min li cem hûtê reş e. Ez hûtê sor im. Biçe şûrê kalikê min bîne, were, ez destgirtiya te bidim te. Heta tu şûrê kalikê min neynî ez destgirtiya te nadim te.

Silo got:

-Baş e, lê gelo hûtê reş li ku ye?

Hût keniya, got:

-Ger min zanîba li ku ye, ezê biçûma, minê jê sitendiba. Ez ji te girstir û xurtir im. Çiqasî min lê pirsî, geriyam, fêrî cihê wî nebûm.

Silo got:

-Ezê bi sibehiyê re rabim herim. Gava ez şûrê kalikê te bînim û werim ji xwe tê destgirtiya min bidî min. Heta ku ez neynim jî ez venagerim.

Sibehê Silo xatir ji hûto û destgirtiya xwe xwest û li hespa xwe siwar hat, çû çol û çîyan.

***

Çîrok e. Silo li çol û çîyan, li deşt û newalan, li ser lat û zinaran, li şikeft û bertehtan geriya û ghiştê kê, jê pirsî hûtê reş kir. Lê ti kesî nizanîbû bê hûtê reş li ku dimîne.

Roj û meh li pey hev derbas bûn. Silo pir westiyabû û bê hal ketibû. Ji xwe re got; ``Li vê buhirkê hinekî rûnê, vehisim.`` Çend saetekê meşiya behrek derket pêşberê. Li ber keviya behrê rawestiya û ji hespa xwe peya bû. Hespa xwe girê da û rûnişt vehisiya. Pala xwe da tehtekê û hizirî.

Silo tim li hûtê reş dihizirî. Şev û roj derveyî hûtê reş li tişteki din nedihizirî. Li kêleka behrê jî di hişê wî de hûtê reş, hûtê sor, destgirtiya wî, birayên wî û hevvelatîyên wî hebûn. Pir bêriya destgirtiya xwe, birayên xwe û hevvelatîyên xwe kiribû. Destê xwe ber bi jorê ve vekir û li ber Xwedê geriya, got:

-Xwedayê mezin, ji bo xatirê mezintiya xwe, min ji vê rewşa zor rizgar bike.

Te divê hûtê reş derxîne pêşberî min, te divê ruhê min bistîne.

Silo bergera xwe qedand, neqedand çi bibîne? Pîremêrekî rîspî, nûr ji wechê wî dibariya li ser hespa xwe, ma ne li pêşberî wî bû? Ji cihê xwe hilçenikî û xwe avêt destê pîremêrî, ramûsand. Têgihîşt ku yê pîremêr beniyekî Xwedê yê ezîz e. Silo ji yê pîremêr re got:

-Tu bi xêrê hatî ya beniyê ezîz ê xwedê. Bi xwedê heta tu ji derdê min re derman nebînî, ez te bernadim tu gavekê jî biavêjî.

Pîremêrê rîspî got:

-De ka derdê xwe bêje. Xwedê alîkarê kesên di astengiyan de ye.

Silo serpêhatiya xwe ji serî heta dawiyê jê re ta bi derziyê vekir, pişt re jî got:

80

-Ez niha li hûtê reş digirim... Ger ez hûtê reş bibînim, ezê şûrê kalikê hûtê sor bigrim û bibim. Ezê şûrê kalikê wî bidimê û destgirtiya xwe ji destê wî rizgar bikim.

Ê pîremêr got:

-Ji xwedê hêviya min ew e ku karê te bibe serî. Ezê ji bo te li ber bigirim lawê min. Lê ezê niha şîretê li te bikim. Ger tu şîreta min bi cih bînî dibe ku fêdeyekê bide te. Şîreta min ev e: Zilamekî dewlemend ew qesra di nava behrê de tu dibînî ji xwe re ave kiriye. Bi jina xwe re li wê qesrê dijî. Kesekî wana tineye. Her sal xwedê zarokê dide wana. Dema pitik dibe yeksalî rojêkê îne dayika wî, wî hildigre û tîne vê derê û li ber vê tehta te pişt xwe dayeyê rûdinê, şîr dideyê. Tam di wê kêlikê de behr diqelişe û ji navê jineke wekî qetranê reş derdikeve û ber bi jina şîr dide pitika xwe ve tê. Jin jî di wê bêhnê de pitika xwe datîne erdê û ber bi jinê ve baz dide. Li keviya behrê her du jin digihên hev û dest bi pevçûnê dikin. Hevûdin pir û pir diêşînin. Hîn pevçûna wana didome dîsa behr diqelişe, mexlûqatek jê derdikeve, bi lezûbez tê pitikê direvîne û diçe, vedigere behrê. Jina ji behrê derketiye û dayika pitikê têra xwe diwestin û dev ji pevçûnê berdidin. Jina behrê vedigere behrê, dayika pitikê jî vedigere cihê pitika xwe. Lê dibîne ku dîsa pitika wê birine, reviyane. Wê bêhnê rûdinê û têr digrî. Ber bi êvariyê re dîsa li keleka xwe siwar dibe, diçe qesrê cem mêrê xwe...

Binêre lawo, niha baş guh bide ser min. Îsal xwedê kurek daye jinê. Jin û mêr pir hez ji kurê xwe dikin. Sibe salvegera pitikê ye û roja îne ye. Sibe dîsa wê jin pitikê hilgire û were vê derê. Wekî min ji te re vegot, di dema pevçûnê de wê dîsa ew mexlûqatê behrê were bixwaze pitikê birevîne bibe. Tîr û kevanê te heye. Xwe li paş vê tehtê veşêre. Bila jin te nebîne. Gava mexlûqatê behre hat û xwest pitikê birevîne, tê tîra xwe berdeyê. Ger tu mexlûqatê bikujî û pitikê rizgar bikî, baş e. Ger mexlûqat pitikê bibe û bireve biçê, divê tu heta saleke din li hêviyê bimînî. Çavê xwe veke û baldar be.

Pîremêr çawa peyva xwe bi dawî kir, ji ber çavan wînda bû. Silo qet neket ferqiyê bê pîremêr çawa û bi ku ve çû. Derbekê nêrî ku pîremêr ne li ba ye. Silo rabû ji xwe re li ber tehtê kortek kola. Tîr û kevana xwe amade kir û ket

kortê. Bû sibeh, roj derket. Silo dît jinek ji qesra di nava behrê de derket. Pitika wê jî di hembêza wê de bû. Jin li kelekê siwar hat û ber bi vî aliyê ve hat. Kelek hat li keviya behrê rawestiya. Jin, zaroka wê di hembêza wê de ji kelekê daket. Hat li ber tehtê rûnişt û dest bi şîrdayîna pitika xwe kir. Zû ne dereng ê pîremêr çawa gotibû wilo pêk hat: jina behrê jî ji behrê derket û rasterast berê xwe da jina şîr dide pitika xwe. Jina behrê şilfîtazi bû û ripîreş bû. Jinê di cih de pitika xwe danî ber tehtê û ber bi jina behrê ve çû. Her du jin ghiştin hev û dest bi pevçûneke bêhempa kirin. Zû ne dereng wekî birûskek bikeve behrê, şerqîniyek bilind bû, behr qelişî, wekî kolanê rêyek vebû. Ji behrê mexlûqatek derket û rasterast ber bi pitika li binê tehtê ve baz da. Hîn ku mexlûqatê lêvgirs û kirêt neghiştiye pitikê, Silo tîra xwe berda û li mexlûqatî da. Mexlûqatê bi tîra Silo gêr bû, gindirî behrê û winda bû, çû. Silo ji kortê derket, pitik hilgirt û dîsa ket kortê. Pevçûna her du jinan jî bi dawî bû. Her du jî westiyên û dev ji pevçûnê berdan. Jina behrê cardin vegeriya behrê, jina din jî ji bo pitika xwe hilgire û vegere malê hat ber tehtê. Jinê dît ku pitika wê ne li cih e. Wiha hizirî ku dîsa mexlûqat hatiye ew biriye. Rûnişt û dest bi girî kir.

81

Silo li jinê dinêrî. Jin di nava xwînê de mabû. Kincên wê tev qetiyabûn. Porê wê tev gijikî bibû. Dilê Silo pir bi jinê şewitî. Bi lez ji kortê derket û pitika wê da dest. Got:

-Metirse xwişkê, ez ne neyar im. Min pitika te rizgar kir. Tu û pitika te hûn rizgar bûn. Min mexlûqat kuşt.

Jinê xwe avêt pitika xwe. Ji kêfan re nema dizanîbû çî bikira. Bêhneke rehet veda. Têra xwe bi pitikê şa bû, mizt. Got:

-Bira tu kî yî? Tu ji ku têyî û bi ku ve diherî? Qey xwedê tu ji min re şandî?

Silo got:

-Qet mepirse xwişkê. Ji te tu ghiştî pitika xwe. Rabe here mala xwe. Divê ez jî bi rêka xwe de biçim.

Jinê got:

-Bi xwedê heta em nerin mala me û bi mêrê xwe te nedim nasîn, diyariya te nede te, tu nebî mêvanê me ez nahêlim tu herî. Ma ne te pitika min ji destê mexlûqatî rizgar kiriyî êdf ez û tu ji niha û pê de xwişk û bira ne. Emê bi hev re herin mala me.

Silo kir û nekir jinê destûr neda ku biçê. Pêwîst ma, çûyîna pê re pejirand.

Jin rabû çû kêleka behrê. Dest û ruyê xwe şuşt. Xwîna pê ve paqij kir. Porê xwe şeh kir. Kincên qetiyayî û bi xwîn ji xwe kir. Kincên nû li xwe kir.

Vegeriya cem Silo. Pitika xwe hilgirt û her du bi hev re li kelekê siwar hatin çûn malê. Berya biçin malê jinê pitika xwe da dest Silo û got:

-Pitikê tu bide dest bavê wî. Bila zanibe ku te ew rizgar kiriye û diyariya te ye. De ka bêje tu li van deran li çî xwe digerî?

Silo serpêhatiya xwe û çîroka xwe ji jinê re vegot. Vegotina xwe qedand û got:

-Ez niha li hûtê reş digirim. Dibêjin, şûrê kalikê hûtê sor li cem wî ye. Ger ez hûtê reş bibînim û hêza min jê bigre, ezê şûrê kalikê hûtê sor jê bistînim bibim. Wê hûtê sor jî destgirtiya min bide min.

Jinê got:

-Tu qet xeman mexwe, dermanê te li cem mêrê min e.

Silo bi kelecânî got:

-Çawa? Qey hûtê reş li cem mêrê te ye?

Jin kenîya, got:

-Na, na, ne wilo. Alavên te bibin cem hûtê reş li cem mêrê min in. Niha emê herin malê. Dema tu pitikê bidî dest, wê ji te re bêje tu ji min çî dixwazî bixwaze. Ger çî bide te mepejirîne. Mehfûreke wî, gopalek û kumekî wî heye. Tu her sêyan bixwaze. Derveyî vana tiştêkî mepejirîne. Wê pêwîst bimîne bide. Dema ev her sê dan te, êdî karê te hêsan dibe û tê bikaribî biçî cem hûtê reş.

Li hev kirin. Keleka wan li ber qesrê rawestiya. Silo û jin ji kelekê daketin. Pev re derbasî hundir bûn. Silo rasterast çû cem mêrê jinê û pitika wî da dest.

Mêrê jinê ma ecêbmayî. Tiştêk fêhm nekir. Di dilê xwe de got: `Ev ciwanmêr kî ye? Çawa dikarî bihata vê derê?` Her sal jina wî bi tena xwe vedigeriya malê. Ji te vî ciwanî pitik da dest. Ji aliyekî ve dil şa bibû ji aliyekî ve şaş mabû. Ji Silo re got:

-Tu bi xêrê hatî ciwanmêro. Te diyariyeke buhayê wê nayê dayîn da dest min. De tu ji min çî dixwazî bixwaze.

Silo got:

82

-Ez saxiya canê te dixwazim. Ez ji bo malê dinyê nehatime vê derê. Piştî min pitika te rizgar kir, bi jina te re em bûn xwişk û bira. Wê jî israr kir, got bibe mêvanê min, min jî ew neşikand, ez hatim. Bila canê we sax be.

Mêrê jinê got:

-Kevneşopiya me wilo ye. Te diyariyeke giranbuha daye min. Ez di binê vê diyariyê de namînim. Malê dinyê, zêr.. tu çî bixwazî ezê bidim te.

Silo dîsa got:

-Ez saxiya canê te dixwazim, tiştêkî din naxwazim.

Lê mêrê jinê israr kir. Li ser vê yekê Silo got:

-Li gorî tu pir israr dikî, ez bêjim: mehfûra te, gopalê te û kumê te dixwazim. Dema Silo ev her sê alav xwest, mad li mêrik nema. Serê xwe berda ber xwe û kûr kûr ponijî. Piştî bêhnekê got:

-Ya ciwanmêr, te daxwazeke pir giran kir. Tiştêkî derveyî vana bixwaze. Ez nikarim hersêyan jî bidim te.

Silo got:

-Ma ezê bi zorê ji te negrim. Tu bidî jî xwedê ji te dilxweş be, tu nedî jî dilxweş be.

Jina zilêm got:

-Bi xwedê ku tu nedeyê ezê ji vê malê herim. Piştî ku mexlûqat kuşt û pitika me rizgar kir, ger tu wî bişikînî û tiştên dixwaze nedeyê, ezê lêdim herim.

Mêrê wê got:

-Hurme israr meke, min di rewşeke tengezar de mehêle. Tu dizanî ku ez van hersêyan nikarim ji destê xwe derxînim.

Jinê got:

-Ji te zarokê xwe bigre. Rabe bira em jî herin.

Silo got:

-Ne grîng e xwişkê. Dibe ku pêwîstiya wî pê hebe. Bila nede. Çi nabe.

Jinê got:

-Na, yan wê bide, yan jî ez kêfikeke tenê jî li vê derê nasekinim.

Silo û jin rabûn ji malê derketin. Jinê pitik bi ser mêrê xwe de hişt.

Derketin li kelekê siwar hatin. Kelek ajotin. Bi rê de jinê got:

-Tu xeman mexwe, wê pêwîst bimîne bide.

Pitika di dergûşê de ya hîn ji şîr qut nebûye di stuyê zilêm de ma. Pitikê dest bi girî kir. Zilêm kir û nekir pitikê giryê xwe nebirî. Dilê wî bi pitika wî şewitî, nema dizanîbû çî bikira. Ji xwe re got; `Xwezî min daba û neketibama vê rewşê.` Poşman bibû. Pitik danî erdê û derket der ve. Dest ji jina xwe re hejand û xwest bizîvirin.

Di nîveka behrê de Silo û jinê desthejandina zilêm dît. Jinê ji Silo re got:

-Te dît, çawa poşman bû. De ka em vegerin malê.

Berê kelekê vegerandin malê. Jinê pitik hilgirt. Zilam jî rabû çû odeya xwe.

Mehfûra xwe, gopalê xwe û kumê xwe ji sindoqa xwe derxist û da Silo. Silo li hersêyan nêrî lê hişê wî jê negirt. Got:

-Ev çî ne? Li ber nediket ji bo van kevnikan me dilê hev bihişt. Ez vana naxwazim. Bila bimînin.

Jinê got:

-Wilo mebêje bira. Tenê ev her sê tişt dikarin te bibin cem hûtê reş. Ev mehfûr ne ji wan mehfûrên tu dizanî ye. Ev gopal jî ne wek her gopalî ye. Ev kum jî naşibe kumên din. Ger tu kum bidî serê xwe tu herkesî dibînî lê beniyê xwedê te nabîne. Ger tu li mehfûrê siwar bibî û bi gopalê xwe lê bidî

83

di wê bêhnê de tu ku derê bixwazî wê te bibe wê derê. Ma ji van her sêyan bi nixtir çî heye gelo?

Silo got:

-Min nizanîbû. Xwedê ji we dilxweş be.

***

Silo rojek du rojên din li wê derê ma. Rojekê xatirê xwe xwest, kumê xwe da serê xwe, bi gopalê xwe li mehfûra xwe da û got:

-Min bibe cem hûtê reş.

Silo heta çavê xwe girt û vekir, nêrî li ber şikeftê ye. Ji mehfûra xwe daket.

Mehfûr pêça û xist paşila xwe. Kumê xwe jî xist bêrîka xwe. Giran giran ber bi hundirê şikeftê ve meşiya. Ket şikeftê. Şikefteke reştarî bû, çav çavan nedidît. Hêdî bi hêdî çavê wî fêrî reşahiyê bû; nêrî ku hûtek rûniştiye, bi ser agirê li pêşiya wî de daqûl bûye, xwe germ dike. Xwe nêzî hûto kir, dît ku ji her du çavan kor e. Ji dûkelê riha wî jî zer bibû. Silo tirsîya. Ji xwe re got: `Ev çi ye, çi mexlûqat e, xwedayo.` Wilo matmayî mabû ku hûto jê pirsî, got: -Silo, lawê min, wer, metirse, were rûnê.

Silo mat mabû. Di dilê xwe de got: ``Ev kal ji ku dizane navê min Silo ye.``

Hûto got:

-Çawa ez nizanî? De were rûnê, metirse.

Silo bi tirs û xov xwe nêzî hûto kir. Got:

-Tu ji ku dizanî navê min Silo ye? Ma qey te berê ez dîtîme?

Hût kenîya, got:

-Em hût in û sêhrbaz in. Derveyî te kesek nayê vê derê. Tu jî nedihatî lê karê te daketiye. Hûtê tu lê digerî ez im. Ez hûtê reş im. Hûtê sor te şand cem min. Tu hatî şûrê kalikê wî bibî. Binêre wa ye şûr bi dîwêr ve daliqandiye.

Silo nêrî, bi rastî jî bi dîwêr ve şûrek daliqandîbû. Got:

-Rast e, ez hatime wî şûrî bibim. Ezê wî şûrî bibim bidim hûtê sor. Wê ew jî destgirtiya min bide min. Pênc birayên min jî li hêviya min in. Heta ez destgirtiya xwe nebim ew nikarin bizewicin. Rojek berya rojekê dixwazim destgirtiya xwe rizgar bikim û vegerim welatê xwe. Ka wî şûrî bide êdî ez karibim herim.

Hûtê reş kenîya, got:

-Tu wilo bi hêsanî nikarî wî şûrî bigrî û biçî. Derdekî min, xwestekeke min heye. Yê min jî şertekî min heye. Ger tu şertê min bi cih bînî, ezê şûr bidim te.

Kêfa Silo ji ser çû, ji pêwîstî pirsî, got:

-Ka bêje. Tu jî şertê xwe bêje. Daxwaza te çi ye?

Hûtê reş got:

-Tu dibînî ez ji her du çavan kor im. Dermanê çavên min çarîka serê keça mîrê cinan e. Ger ez çarîka wê di çavên xwe de bidim, wê çavê min vebe. Navê keçe Şarban e. Heta tu çarîkê neynî, ezê şûr nedim te.

Silo ji hûtê reş re got:

-Gelo keça mîrê cinan li ku derê rûdinê? Ez çawa dikarim herim mala wê?

Hûtê reş kenîya, got:

-Heyho, ma ger min zanîba, ezê çûbama, minê anîba. Ez jî nizanîm bê li ku dimîne.

84

Silo di dilê xwe de hizirî, got: `Ma ev korê hanê wê ji ku bibîne, ezê rabim, rahêjim şûr û herim. Ger bikeve pey min jî nikare min bibîne.`

Dema ew li vê yekê dihizirî, hûto got:

-Binêre ha, qet tiştên wilo mehizire.

Silo got qey hût di ber xwe de diaxive. Bû êvar. Hût û Silo her yek di quncikeke şikeftê de raketin. Silo xwe li xewê danîbû lê hişyar bû. Li hêviya razana hûto bû. Zû, ne dereng xurexur pê ket. Hûto ket xeweke giran. Silo bi dizîka rabû û ber bi dîwêr ve meşiya. Ji bo şûr bîne xwarê, destê xwe dirêjê kir. Şûr ji cihê xwe neliviya jî. Kir û nekir nikarîbû şûr danîba. Te digot qey bi dîwêr ve bûye teht. Silo têgihişt ku bi fenûfûtan, bi dekûdolaban nikare şûr ji hût bidest bixe. Bû sibeh, hût ji xewê rabû. Silo got:

-Ezê rabim herim. Ger çarîkê bînim, tê şûr bidî min. Heta ez çarîkê neynim, ezê venegerim.

Silo xatirê xwe xwest û ji şikeftê derket. Mehfûra xwe li erdê raxist. Li ser rûnişt. Kumê xwe da serê xwe. Bi gopalê xwe li mehfûrê da û got:

-Min bibe mala keça mîrê cinan.

Silo heta çavê xwe girt û vekir, dît li ser banê qesrekê ye. Qesir di nîveka behrê de bû. Çel zêrevanî qesir diparast. Ji ser banê qesrê daket û di navbera zêrevanan re derbasî hundir bû. Li hundir texteke mezin danîbûn û li ser têxt keçikek raketibû. Çarîkek bi ser ruyê keçikê hatibû dakirin.

Silo têgihişt ku ev keçik keça mîrê cinan e û ev çarîk jî çarîka hût dixwaze ye. Bi hêdîka çarîka li ser ruyê keçikê hilgirt û xist bêrîka xwe. Li keçikê nêrî. Çi keçik bû; wekî sêva xelatî bû. Wekî hîva çardehrojî xweşik û bedew bû. Ji xwe re got; `Bi xwedê heta ez ramûsanekê jê negrim, ez ji vê derê dernayê.` Bi ser keçikê de daqûl bû, maçek li hinarka ruyê wê da, lê xwe negirt û bi maçîkirinê re gezek lê da.

Bi şewata ruyê xwe, keçik veciniqî, rabû. Bi qarewar kir hewar. Bi qarewarkirina wê re hundir tije zêrevan bû. Silo xwe di binê textê keçikê de veşart. Zêrevanan got:

-Biferme xatûna me. Em dinyê xera bikin, ava bikin?

Keçik hizirî ku zêrevanan ji tiştê qewimiye agahdar bike, wê ji bo wê ne baş be. Hizirî ku wê zêrevan biçin ji dê û bavê wê re bêjin û wê rezîl û riswa bibe. Di dilê xwe de got; `A baş ez dengê xwe dernexînim.` Ji zêrevanan re got:

-Çi nîne. Herin ser zêrevaniya xwe. Min xewneke ne baş dît. Bi carekê re veciniqîm, hişyar bûm.

Zêrevan ji xurfeyê derketin. Keçik tenê ma. Çiqasî xurfe saxtî kir jî kesek nedît. Neynik anî û li ruyê xwe nêrî. Li ser ruyê xwe dewsa diranan dît. Gava li derdorê jî kesek nedît, êdî ma ecêbmayî. Got:

-Ho kesê di hundir de. Derkeve holê, bextê min ji te re.

Keçikê du caran got; `Derkeve holê bextê min ji te re.`

Silo di binê textê keçikê de bû lê nediwêriya derketa. Keçikê cara sêyemîn got:

-Derkeve holê. Him bextê bavê min û him bextê min ji te re. Ezê tiştêkî bi te nekim.

Silo kumê di serê xwe de derxist. Ji binê têxt derket. Keçikê dît ciwanek di xurfeya wê de ye. Got:

-Tu kî yî? Tu çawa hatiyê vê derê? Çi mafê te hebû tu dewsê li ser ruyê min çêbikî?

Silo şermok şermok li ruyê wê nêrî û got:

85

-Ez ji bo çarîka li ser ruyê te hatibûm. Min çarîka te girt xist bêrîka xwe. Lê dema çav li xweşikbûna te ketim, êdî min hew xwe girt, pêwîstê maçkirinê mam. Carekê bû, qewimî. Li min biborîne.

Şarbanê keça mîrê cinan got:

-Piştî te dews li ser ruyê min hêla, êdî ez nikarim derkevim pêşberî kesî û kes jî nema min dicibîne. Êdî divê tu min jî bi xwe re bibî.

Silo got:

-Dibe. Ez te jî bi xwe re bibim. Rabe xwe amade bike.

Şarban rabû, wê tiştên xwe yên bûkaniyê xist buxçikekê, amadekariya xwe qedand.

Silo got:

-Ezê kumê xwe bidim serê xwe û derkevim ser banê qesrê. Tu jî bi mahneyekê derkeve ser bân. Emê bi hev re herin.

Keçikê got:

-Dibe. Ezê aniha derkevim ser bân.

Silo kumê xwe da serê xwe û derket der ve. Di pêlikan re hilkişiya û derket ser bân. Mehfûra xwe li erdê raxist û li hêviya hatina Şarbanê ma.

Zû, ne dereng Şarban bi mahneyekê derket der ve û di pêlikan re hilkişiya ser banê qesrê. Her du jî li ser mehfûrê rûniştin. Silo bi gopalê xwe li mehfûrê da û got:

-Me bibe şikefta hûtê reş.

Gava çavê xwe vekirin, dîtin ku li ber devê şikeftê ne. Ji ser mehfûrê daketin.

Silo mehfûra xwe pêça û xist paşila xwe. Hûtê reş têgihişt wa ye Silo û Şarban hatine. Bi quleke pozê xwe bêhna xwe kişand hinava xwe. Bi kişandina bêhna wî re Şarban û çarîka wê jî ketin hundirû. Bi qula din a pozê xwe jî bêhna xwe da der ve; bi dayîna der a bêhna xwe re Silo avêt cihekî çend rojan dûrî wê derê û ew bê hiş xist. Bi sêhra xwe jî li ber devê şikeftê dîwarek lê kir. Derveyî quleke biçûk tiştê nehêla. Êdî ne kesek dikarîbû biketa hundirê şikeftê û ne jî kesek dikarîbû jê derketa.

Şarbanê bi carekê re xwe di hundirê şikefteke reştarî de dît. Mexlûqatekî kal ê girsî rûniştî dît. Mexlûqatê kal çarîka Şarbanê di çavê xwe de da. Her du çavên wî vebûn. Êdî dest bi dîtîna kir. Dermanê çavê wî ew çarîk bû.

Silo piştî qederekê hişyar bû. Hêdî hêdî hat ser hişê xwe. Rabû ser xwe. Li hawêrdora xwe nêrî. Kesek nedît. Ji xwe re got: `Çi bi serê min de hat? Ka Şarban? Ez li ku me?`

Wê gavê mehfûra xwe derxist û lê siwar hat, bi gopalê xwe lê da û got:

-Min bibe şikefta hûtê reş.

Li ber devê şikeftê, ji ser mehfûrê daket. Dît, wa ye devê şikeftê bi dîwêr

hatiye girtin û ti derî merî nemaye. Qula biçûk dît, bi lez berê xwe da wê derê. Got: `Şarban, Şarban` û bang li hundir kir.

Şarbanê deng da, got:

-Ez li vir im, di hundirê şikeftê de me.

Silo got:

-Çi bi me hat? Qey bahoz rabû?

Şarbanê got:

-Bi xwedê ez jî têngihiştim. Min carekê nêrî ez di hundirê şikeftê de me. Li vê derê kalek rûdinê. Çarîka min di ruyê xwe de da, çavê wî vebû. Napeyive. Nizanim bê kî ye.

Silo êdî fêhm kir bê çi qewimiye. Got:

86

-Hûtê reş, ev çi fenekî ye? Ma qewlê me wilo bû? Çima tu li ser soza xwe ranewestiyayî?

Hûtê reş got:

-Ez hût im. Te çima baweriya xwe bi min anî, tu li min ewle bû? Bi xwedê ez ne Şarbanê didim te û ne jî şûr? Biçe bi rêka xwe de.

Bergera Silo jî kar nekir. Kir û nekir hûtê reş ne Şarban dayê û ne jî şûr. Silo li derveyî şikeftê ma bi tena serê xwe. Şarban jî ma di hundir de...

***

Piştî vebûna çavê wî, êdî hût li malê ranediwestiya. Her sibeh hîn berbangê lê nedaye, derdiket diçû nava cîsnê xwe. Heta êvarî li der ve dima. Derengiya şevê vedigeriya şikeftê. Şarban di şikefta tarî de bi tena serê xwe dima.

Roj wilo derbas dibûn û diçûn. Ne Silo dikarîbû biketa şikeftê û ne jî Şarban dikarîbû derketa der ve. Ji hev veqetiyabûn.

Rojekê Silo hat ber qula şikeftê û deng li Şarbanê kir, got:

-Wa Şarbanê. Ev wilo nabe. Divê em çareyekê bibînin.

Şarbanê got:

-Çareyeke çawa? Ma em dikarin çi bikin?

Silo got:

Hût sêhrbaz e. Ruhê wî ne di bedena wî de ye. Divê em cihûwarê ruhê wî zanibin û wî bikujin. Heta em ruhê wî nekujin, xelasiya me ji dest wî tineye.

Şarbanê got:

-Ma ji min re dibêje bê ruhê wî li ku ye? Em çawa dikarin fêr bibin bê ruhê wî li ku ye?

Silo got:

-Ew ji ber xwe ve nabêje. Divê em bi fenûfûtan cihê wî fêr bibin. Niha guh bide ser min: Dema êvarî hat ruyê xwe dagerîne. Rû nede wî. Wê ew ji te bipirse, bêje, `Tu çima xemgîn û bêjkêf î?` Wê çaxê tê jî bêjî, `Bê te ez li vê derê aciz dibim. An tê min jî bi xwe re bibî yan jî ezê xwe bikujim.` Pişt re jî tê rêyekê bibîni û fêrî cihê ruhê wî bibî.

Qewlê xwe wilo danîn û li hêviya hatina hûtê reş man. Hût derengiya şevê

hat. Dît wa ye Şarban hîn hişyar e. Pirsî, got:

-Tu çima heta niha raneketiî? Gelo xewa te nehat?

Şarbanê ne rû da hûto, ne jî bersiv dayê. Hûto pirsî:

-Çima tu napeyivî? Çima ruyê te dageriyaye?

Şarbanê got:

-Ma çawa ruyê min dikare bikene!? Tu ji sibehiyê heta derengiya şevê li gorî kêfa xwe digerî û digevizî. Ma qey tu li min dihizirî? Di vê şikefta reştarî de, ruhê min tê givaştin. Êdî nikarim diyax bikim. An tê min jî bi xwe re bibî yan ezê xwe bikujim.

Hût kenîya, got:

-Ez nikarim te bi xwe re bibim. Ez li çol û çiyar digirim. Di binê behran re diborim. Tu nikarî bi min re bimeşî. Wekî din hevçisnê min jî ne wekî mirovan in. Tu nikarî li cem wana bijî.

Şarbanê got:

-Li gorî tu min bi xwe re nabî, qet nebe ji min re cihê ruhê xwe bêje, ez sebra xwe bi wî bînim. Ezê bi wî dakevim, tenêmayîna xwe jibîr bikim.

Hût bi hişê Şarbanê kenîya, got:

87

-Daxwaza te tenê ev e?

Şarbanê got:

-Erê, ev e.

Hûto got:

-Ruhê min di hundirê melkesa me de ye. Sebra xwe bi melkesa me bîne, wekî ez li cem te bim.

Şarbanê got:

-Li gorî ruhê te di melkesê de ye, tu dixwazî êdî hefteyekê neyê malê. Ezê sebra xwe bi melkesê bînim. Dema xwe wilo biborînim.

Wê şevê jî her yek derbasî quncikeke şikeftê bûn û ew ketin xewê. Bi sibehiyê re wekî her roj hût derket, çû. Şarban û Silo hatin ber devê qulê.

Silo bi kelecânî got:

-Eman ka te çawa kir? Tu fêrî cihê ruhê wî bûyî?

Şarbanê bersivand, got:

-Belê, ji min re got, `Ruhê min di melkesê de ye.`

Silo:

-Derewan dike. Te dixapîne. Ruhê wî ne di hundirê şikeftê de ye.

Şarbanê got:

-Bi xwedê ji min re wilo got. Êdî ma ez çibikim, nizanîm.

Silo got:

-Ne grîng e. Çawa be emê cihê ruhê wî fêr bibin. Tu dixwazî vê şevê biceribîne bê bi rastî ruhê wî di melkesê de ye, ne tê de ye. Kincikên xwe li melkesê bike. Zêrên xwe pê veke. Melkesê weke bûkekê bixemilîne. Dema hût hat, rahêje melkesê û biçê wî pêşwazî bike. Bi kêfxweşî bide dest wî. Ka

em binêrin bê wê ji te re çi bêje?

Şarbanê got:

-Dibe, ezê wilo bikim.

***

Şarbanê melkesa li şikeftê weke bûkekê xemiland û ediland. Zêrên xwe pê vekir. Kincên xwe dirand û lê kir. Melkes kir weke bûkekê. Derengiya şevê hût hat. Şarbanê bi kêf û reqs çû pêrgî hûto. Melkesa xeml û xêlkirî da dest hûto. Hût mat ma, got:

-Xêr e? Ev çi ye? Çima te zêrên xwe bi vê melkesê vekirine?

Şarbanê got:

-Min ruhê te xemiland. Min îro bi ruhê te re lîst. Ez qet aciz nebûm.

Hût kenîya, got:

-Tew li hişê te be. Ehmeq, ma wê çawa ruhê min di melkesê de be? Min henek bi te kiribû.

Şarbanê got:

-Ma ez çi dizanim? Te got ruhê min di melkesê de ye, min jî wilo kir. Xuya ye te ez xapandim.

Şarbanê zêrên xwe jê vekir û melkes avêt wê erdê. Xeyidî, çû quncika şikeftê û dest bi girî kir. Hûto got:

-Megrî, mexeyide, tiştekan nabe.

Şarbanê got:

-Yeqîniya te li min nayê. Tu hez ji min nakî. Te ez xapandim.

Hûto got:

88

-Min henek li te kir. De mexeyide.

Şarbanê got:

-Na, na, tu tevza xwe bi min dikî. Êdî ez ji te hez nakim. Biçe ji cem min.

Hûto kir û nekir, Şarbanê dev ji giriyê xwe berneda û nehişt hût pê şa bibe.

Hût pêwîstî gotina rastiye ma:

-Ruhê min li cihekî ji vir gelekî dûr e. Ne ez, ne jî yekî din, kesek nikare xwe bigihîne ruhê min. A baş tu sebra xwe bi tiştekan din bîne çêtir e.

Şarbanê got:

-Bila be, tu ka bêje bê ruhê te li ku ye. Ma qey ezê ruhê te nexwim!

Silo li ber deriyê şikeftê li herduyan guhdarî dikir. Hûto got:

-Ezê cihê ruhê xwe ji te re bêjim. Ezê rastiye bêjim ku tu hêviya xwe jê bibirî.

Ruhê min sê çêlikên çwîkê ne. Hîn perîk bi wana ve şîn nehatiye û di zikê

çwîkekî de ne. Ew çwîk jî di hundirê qutiyekê de ye. Ew qutî jî di sitirehê

beranekî kovî de ye. Beranê kovî bi sê lingan e, kulek e. Beranê kovî hefteyê

rojekê, ew jî roja îne dadikeve ser çemê Miradê avê vedixwe. Ew beranê kovî

bi ti çekê nikare were kuştin. Tenê bi tîr û kevanekê dikare were kuştin. Ew

tîr û kevan jî tenê dikare ji sindanê serhesinkarê Bexdayê were çêkirin. Heta

sindanê serhesinkarê Bexdayê bi xwe neşikê jî tîr û kevan jê nayê çêkirin.

Heta dinya hebe jî sindan naşîkê. Sindan tenê bi çend ta mûyên ji riha min li ser were şewitandin dikare bişîkê. Wekî din sindan naşîkê.

Şarbanê got:

-Hahûû, ne destê min dikare bigihêje ruhê te û ne jî yê te. Kî wê here Bexdayê, sindên bişîkîne, tîr û kevanê çêbike, biçe çemê Miradê, beranê kovî bikuje, ruhê te bîne? Karekî dûvdirêj û ne lê ye. Ya baş ez ruhê te jibîr bikim, çêtir e.

Hûto got:

-Sebra xwe bi tiştêkî din bîne. Ruhê min ji bîr bike. Bi sibehiyê re hût derket, çû. Şarban û Silo dîsa hatin ber devê qula şikeftê.

Silo got:

-Min guhdarî li axavtina we kir. Tiştên hûto got, bi tevî hisiyam. Her tişt hêsan e, lê divê tu çend ta mû ji riha wî biquşînî. Ka biceribîne bê tu îşev çend tayan ji riha wî nikarî biquşînî?

Şarbanê pirsî, got:

-Gelo ez çawa bikim?

Silo got:

-Dema hût hat, serê wî deyne ser kaba xwe. Hewl bide li ser te rakeve. Bi meqes hinekî biquşîne û di paşîla xwe de veşêre.

Hûtê reş wekî her roj dîsa derengiya şevê hat malê. Şarbanê çû pêrgî wî. Piştî xwarinê serê hûto danî ser kabên xwe û xwest wî bixe xewê. Kêlîkeke din hût ket xew. Şarbanê bi dizîka meqes derxist û hinek ji riha wî kirpand. Bi sibehiyê re hût dîsa çû. Şarban û Silo hatin ber devê qulê. Şarbanê mûyên ji riha hûto birîne di qulê re dirêjî Silo kir. Silo mûyên ji riha hûto xist bêrîka xwe, got:

-Tu xeman mexwe, ezê herim ruhê wî bînim û werim.

Şarbanê li şikeftê ma. Silo li mehfûra xwe siwar hat, bi gopêl lê da û got:

`Min deyne bajarê Bexdayê.`

***

89

Di bêhneke kin de Silo ghişt bajarê Bexdayê. Li cihekî rawestiya û ji mehfûra xwe daket. Pirsyariya yê serhesinkar kir. Dikana yê serhesinkar şanî wî dan. Silo derbasî pêşberî dikanê bû û dest bi temaşekirina li yê hesinkar kir. Heta nîvro ji cihê xwe neliviya. Dema bû nîvro û yê serhesinkar dev ji kar berda, Dît wa ye Silo li cihê xwe ye û li dikanê dinêre. Yê serhesinkar bang lê kir, got:

-Wa ciwanmêro, dinêrim tu ji mêj ve li wê derêyî. Ka wer, binêrim bê çi derdê te heye, tu çi dixwazî?

Silo hat dikanê, got:

-Ez yekî xerîb im, ne ji van deran im. Ji xwe re li karekî digirim. Dilê min bijiya hesinkariya te, ji bo wê min dinêrî. Ez jî ji hesinkariyê fêhm dikim.

Yê serhesinkar got:

-De baş e, li gorî tu ji hesinkariyê fêr dikî, wer, li cem min bixebite. Ji xwe ez tenê me, ji min re zilamek divê.

Silo got:

-Xwedê ji te dilxweş be.

Yê serhesinkar got:

-Ka wer, em bazara xwe bikin. Tê bi çend zêran bixebitî?

Silo got:

-Ez bazar mazarê nakim. Heta tu bixwazî ezê bixebitim. Derdê min ne zêr û pere ne. Ez dixwazim hesinkariya xwe li pêş bixim. Zikê min têr bike, bes e, tiştêkî din naxwazim. Ezê bi nanûzikê ji te re bixebitim. Lê tenê daxwazeke min ji te heye.

Yê serhesinkar got:

-Daxwaza te çi ye? Ka bêje, binêrim.

Silo got:

-Gava sindanê te bişikê tê ji wî ji min re tîr û kevanekê çêbikî.

Yê serhesinkar di dilê xwe de got: `Wey li hişê te be. Kuro ma qet sindanê min dişikê? Dema sindanê min bişikê êdî dawiya dinyê ye. Wilo xuya dike ev ciwan yekî sewsê ye. Ezê wî bi nanûzikê bixebitînim. Ti carî sindan naşikê, qetqetî nabe. Heta sax be wê ji min re bixebite.`

Ji Silo re got:

-Dibe. Ezê zikê te têr bikim. Ger sindanê min bişikê qetqetî bibe soz didim te, ezê ji te re tîr û kevanekê jê çêbikim.

Silo di wê rojê de dest bi kar kir. Di demeke kin de fêrî hesinkariyê bû. Roj bi roj ên ji wana dikirîn zêde bûn. Êdî nema di ber kiriyaran re digihiştin. Silo rojekê ji hosteyê xwe re got:

-Wa hoste, ev wilo nameşe. Dema em her du diçin malê, karê me li erdê dimîne. Kiriya li hêviya me radiwestin, aciz dibin. Ger dilê te tê de hebe, ez dibêjim em bi dorê biçin malê vehisin. Bila yek ji me here xwarina xwe bixwe, nimêja xwe bike, vehise, pişt re yê din here. Bila dikana me neyê girtin.

Yê serhesinkar got:

-Bi xwedê tu rast dibêjî. Em wilo bikin.

Nîvro dest ji karê xwe berdan. Yê serhesinkar alavên di destê xwe de danî, ji bo vehisîna nîvro yê çû malê. Silo di wê bêhnê de rabû ji bêrîka xwe mûyên ji riha hûto derxist. Mû danî ser sindanê sorbûyî. Mû di cih de şewitî bû xwelî.

Bi şewitîna mûyên ji riha hûto re, sindan jî şikest û qetqetî bû, ji hev ket.

Piştî vehisîna nîvro yê serhesinkar vegeriya dikana xwe. Dît wa ye şagirtê wî Silo ruyê xwe dageriyaye û serê wî di ber wî de ye. Pirsî, got:

90

-Xêr e lawo Silo? Çi heye? Çi qewimî? Çima tu wilo bi kul û keder î?

Silo got:

-Hosteyê min, ez çawa bêjim nizanîm. Pir xemgîn im. Nizanîm çi bêjim.

Sindanê te şikest, qetqetî bû.

Yê serhesinkar çawa dît ku bi rastî sindanê wî qetqetî bûye, xwe winda kir, hişê wî ji serê wî çû. Bi lez baz da der ve û dest bi qarewarê kir, got:

-Sindanê min şikest, dawiya dinyê hat! Sindanê min şikest, dawiya dinyê hat!

Bi qêrdayîna yê serhesinkar, herkesê di mala xwe de, di dikana xwe de, zar û zêç, pîr û kal, ciwan, jin tev firiyan der ve û li hev civiyan. Silo ji xwe re got:

`Xuya ye min baş nekir. Niha ezê çawa hosteyê xwe êdî bibînim?`

Silo rabû ji dikanê derket li hosteyê xwe geriya. Zû, ne dereng dît wa ye hosteyê wî jî ber bi dikanê ve tê. Got:

-Hoste, hoste, ka tu li ku yî. Ka were. Ka sozeke te ji min re hebû. Teyê ji min re tîr û kevanek çêkiriba?

Yê serhesinkar got:

-Li hişê şagirtê min binêrin. Dawiya dinyê hatiye ew hîn bi pey tîr û kevanê ketiye!

Silo got:

-Bila dinya hilweşe. Yê me, ji hev re sozeke me hebû. Tu ji min re tîr û kevanê min çêbike.

Yê serhesinkar ji sindanê ji hev qet qetî bûye ji Silo re tîr û kevanek çêkir û dayê.

Silo tîr û kevana xwe bi milê xwe ve kir, xatirê xwe ji hosteyê xwe xwest û ji bajarê Bexdayê derket. Li derveyî bajêr li ser mehfûra xwe rûnişt, bi gopêl lê da û got:

-Min deyne kêleka çemê Miradê.

Gava Silo çavê xwe vekir, li kêleka çemê Miradê bû. Li wê derê goncalek kola û ket hundirê wê. Tîr û kevanê xwe amade kir û li hêviya hatina beranê kovî ma.

Hemû ajalên kovî yeko yeko dihatin ser çemê Miradê av vedixwarin şûn re paş de vedigeriyan. Silo çavê xwe ji wana venediqetand, çawa çav li beranê kovî biketa, wê tîra xwe berda û lê bidaya.

Heta nîvro beranê kovî daneket ser avê. Piştî nîvro jî gelek ajalên kovî daketin avê vexwin, lê beranê kovî qet xuyanî nedikir.

Ber bi êvarkî ve dît wa ye beranekî sê lingî hêdî hêdî ber bi çem ve tê. Kêfa Silo hat. Bê ku çavê xwe biqurmiçîne, li berên nêrî. Da ber çavê xwe û nîşan lê girt. Beranê kovî her ku çû nêzîkahî lê kir, ket nîşana tîra wî. Bi lez tîra xwe berda. Bi berdana tîrê re, beranê kovî gindirî erdê. Silo ji goncalê derket çû serê beranê kovî jêkir. Sitirehê berên şikand û qutiya tê de derxist û berda bêrîka xwe. Li mehfûra xwe siwar hat û got:

-Min bibe şikefta hûtê reş.

Mehfûra wî, Silo danî ber şikeftê. Berya mizgîniyê bide Şarbanê ji xwe re got, `Ka ez carekê li vê qutiyê binêrim. Gelo rast e, di hundirê wê de çwîk heye, tineye? Dibe ku hûto dîsa derew kiribe.`

Lê çawa devê qutiyê vekir, pê re çwîkê tê de got, `pîrr` û firiya çû. Silo di wê

kêlîkê de li mehfûra xwe siwar hat û da pey çwîkê.

Çwîk firiya, firiya û ket nava bajarekî. Silo jî bi pey re ket bajêr. Çwîk di nava bajêr de winda bû çû. Silo pir li ber xwe ket, ji bo çwîk ji dest xwe revandiye
91

pir xemgînî bû. Ji xwe re got: `Heta ez çwîkê nebînim û negrim, ezê ji vî bajarî dernekevim. Ma ez dikarim biçim ku?`

Dest bi geryana bajêr kir. Serê wî di ber de, diponijî. Nizanîbû bê çi bikira. Ji pêşberê ve zilamek dihat. Zilêm digot:

-Ez li karkerekî digirim. Yê bixwaze li cem min kar bike, ezê ji bo hefteyekê hezar zêrî bidimê.

Silo ber bi zilêm ve çû. Dema ghişt cem, got:

-Xalo, ezê li cem te bixebitim.

Zilêm li Silo nêrî. Ket serê wî. Bi hev re çûn mala wî. Zilêm ji bêrîka xwe qeflek mifte derxist û derî vekir. Ketin hundir. Li hewşê maleke mezin hebû. Deriyê malê jî bi mifteyekê vekir û derbasî hundir bûn. Ketin hêwaneke dirêj û fireh. Li her du aliyên hêwanê beramberî çar çar xurfe hebûn. Zilêm xurfeya destpêkê vekir. Hundirê xurfeyê tije zêr bû. Zilêm ji Silo re got:

-Binêre kurê min, karê te paqijkirin û biriqandina van zêran e. Tu ji xurfeyê dermekeve, ezê nan û avê te bînim.

Silo dest bi paqijkirina zêran kir. Şeş rojan kar kir. Rojekê zilêm mifteyên xwe di derî de ji bîr kir. Silo mifte dît. Ji xwe re got: `Bi xwedê ezê mereqa xwe bi cih bînim. Ezê xurfeyên kilît kirî vekim û binêrim bê çi tê de heye.`

Yeko yeko dest bi vekirina xurfeyan kir. Di xurfeya duwemîn de zêr û zîv hebû. Di xurfeyên sêyemîn, çaremîn, pêncemîn û şeşemîn de jî zêr, zîv, yaqûd, almas û mircan hebûn. Gava xurfeya heftemîn vekir, çi bibîne? Hundirê xurfeyê tije hestiyê mirovan bû. Di xurfeyê de çengelên wek ên qesaban hebûn û her çengelekî ciwanek ji zimanê xwe pê ve hatibû daliqandin. Bi lez ji xurfeyê derket û derî kilît kir. Xurfeya dawî mabû, ya heştamîn. Ew jî vekir. Li hundirê wê nêrî. Di xurfeyê de keçeke xweşik hebû.

Keçikê li ber lempeyê merş dihûnand. Keçik mat mabû. Pirsî, got:

-Civanmêro tu kî yî? Te çawa karîbû tu bihatayî vir. Ev heft sal in çavê min li mirovan neketibû.

Silo got:

-Min li vir kar dikir. Xwediyê malê mifte di derî de jibîr kiribûn. Min mereq dikir. Rabûm min derî yeko yeko vekirin.

Keçikê got:

-Te derî tev vekirin?

Silo got:

-Belê, min tevahiya xurfeyan dît.

Keçikê dîsa pirsî, got:

-Te di xurfeya heftemîn de çi dît?

Silo got:

-Xurfeya heftemîn tije hestî û ciwanên daliqandî ne.

Keçikê got:

-Ciwanmêro, îşev dora te ye. Rojên te jî tamam bûn. Ewê bêesil wê îşev te jî bê hiş bixe û bikuje, ji zimanê te daliqîne.

Silo tirsiya, got:

-Wê çima min bikuje? Ma xerabiyeke min negihîştîye wî.

Keçikê got:

-Karê wî ev e. Ciwanan dide karkirin. Pişt re jî wana dike û ji zimanê wana dadiliqîne. Tam heft sal in ez êsîrê wî me. Wê ez jî bikuştama, lê destê wî neçû min. Min di vê xurfeyê de kilît kir, bernade der ve.

Silo got:

92

-Baş e, çawa dikarim xwe bifilitînim. Ji bo xwedê rêyekê şanî min bide.

Keçikê got:

-Ger tu sozê bidî min, piştî tu filitî, tu werî min jî derxîni û bi min re bizewicî, ezê rêka xelasbûnê şanî te bidim.

Silo got:

-Soz, ger ez bifilitim, ezê bêm te jî rizgar bikim û bi te re bizewicim.

Keçikê got:

-Wê demê qenc guh bide ser min. Xwediyê malê dema êvarî were wê kêfa xwe ji te re bîne û rûkeniyê şanî te bide, henekan bike. Ji bo ku rojên te tamam bûne û wê te bikuje, wê gelek zêran bide te. Pişt re jî wê bêje, `Karê te qediya, rabe here mala xwe.` Bi te re wê heta deriyê hewşê were. Ruhê wî li ber derî wan deran e. Ger tu li pêşiya wî bî, wê destê xwe li pişt te bide û te bêhiş bixe, bikuje. Ger tu li pêşiya wî nemeşî, ew li pêşiya te be, wê demê jî tê destê xwe li pişt wî bidî, tê wî bêhiş bixî û bikujî. Çi bike, çawa bike, divê tu nekevî pêşiya wî.

Silo got:

Xwedê ji te dilxweş be. Te ez ji mirinê filitandim. Ezê bi ya te bikim.

Xurfeya keçikê jî kilît kir û vegeriya xurfeya zêr lê paqij dikir. Mifte jî wekî berê xist derî. Rûnişt û dest bi paqijkirina zêran kir. Gava xwediyê zêran hat, dît Silo zêran paqij dike. Got:

-Bes e kurê min bes e, tu pir westiyayî.

Bê ku bide der, li mifteyan nêrî. Mifte li cihê hiştibû bûn. Di dilê xwe de got, `Baş e, dest mifteyan nedaye.` Kêfxweş bû. Got:

-Rabe kurê min, kar qediya. Ji te re hezar zêr. Xwedê ji te dilxweş be. Ez ji karkirina te dilxweş bûm. Xwedê alîkarê te be. Ka derkeve ez deriyê xwe bixilqînim.

Silo zêr berdan paşila xwe. Ji xurfeyê derketin. Zilêm got:

-Kurê min bikeve pêşiya min.

Silo got:

-Na, bi xwedê ez li pêş nameşim. Li cem me eyb e yekî ciwan li pêşiya

mezinên xwe bimeşe.

Zilêm got:

-Çi nabe kurê min, ne grîng e. Ka tu bimeşe, de.

Lê zilêm kir û nekir, Silo neket pêşiya wî. Ger bimeşiya dizanîbû bê çi bi serê wî de bihata. Li ber xwe dan û man. Zilam pêwîst ma li pêş bimeşe. Gihiştin ber deriyê hewşê. Silo destê xwe li piştê zilêm da. Zilam ket û di cih de mir. Ruhê zilêm di derî de bû. Silo zilam kişkişand, bir xurfeya heftemîn û ji zimanê wî ve bi çenqekekî ve daliqand. Xurfe kilît kir û xurfeya heştemîn vekir. Keçikê bi kelecânî pirsî, got:

-Te çawa kir. Tu di heqê wî de hatî der?

Silo got:

-Wekî te got çêbû. Min ew kuşt.

Keçikê got:

-Ezê li vê derê li hêviya te bim. Niha rabe, derkeve hizûra Walî. Bêje, `Xwediya cihê min lê kar dikir mir. Kes û kûsê wî tineye. Ji we re mifteyên malê.` Wê ew malê derxînin mazatê firotinê. Zêrên te gelek in. Ji te bêhtir kesek nikare bikire. Hemû mucewher, zêr her tişt wê ji me re bimînin.

Silo got:

-De baş e, wê demê tu li vê derê bimîne, ez herim mifteyan bidim û werim.

93

Silo rasterast çû cem Walî. Mifte dan Walî û got:

-Xwediya mifteyan nesax ket û mir. Kesekî xwe tineye. Ez bi heqdestê xwe li cem dixebitîm. Ger hûn mala wî bifiroşin, bila hayê min jê hebe. Ger hêza min jê bigre dibe ku ez ji xwe re bikirim.

Kêfa walî hat. Got:

-Her bijî lawo, rastî tiştê herî baş e. Bê hayê te pê bikim, ez wê malê nafiroşim.

Hema di wê rojê de mal derxistin firotinê. Ji bo kirîna malê gelek kes civiyan. Mal derxistin mazatê. Zêrên Silo gelek bûn. Ji herkesî zêdetir biha da malê. Mala zilêm ji wî re ma. Zêrên bihayê malê da û vegeriya mala xwe. Zêr, zîv, yaqûd, almas, mucewher tev jê re mabûn. Dema çavê wî li malê dinyê ket, keçika soza zewacê dabûyê jibîr kir.

***

Lê Silo çwîk jibîr nekiribû. Destgirtiya xwe, birayên xwe, welatê xwe û bajarê xwe jibîr nekiribû. Ji dîtina çwîkî bi hêvî bû. Silo bi zêrên zilamê kuştiye hemû dikanên bajêr kirî. Xwediya dikanan jî li cem xwe bi heqdest karkirin da. Ji xwe re jî dikanekê pertalfiroşiyê vekir û dest bi firotina qumaş û caw kir.

Keçika li mala zilêm êsîr bû çend rojekê li hêviya Silo ma dê were wê bibe. Lê nêrî ku hatina Silo tineye, bi xwe rabû dest bi lêgerînê kir. Bi pirsyarî cihê dikana Silo fêr bû. Keçikê ew di cih de nas kir, lê Silo keçik nas nekir. Keçikê ji Silo re got:

-Pertalfiroş ka deh top qumaş bide min.

Silo ji refikan deh top qumaş danî û da keçikê. Keçikê heqê qumaş da. Çawa ji dikanê derket bi cawbir ew qumaş qetqetî kir û avêt kolanê.

Sê rojên destpêkê wilo hat qumaş kirî û qetand avêt kolanê. Silo dîsa jî keçik nas nekir. Keçikê baş fêr kir ku Silo ew jibîr kiriye. Roja çaran rabû çû dikana wî, got:

-Ciwannêrê bê wefa, derewîn. Ka soza te dabû. Ka tê bi min re bizewiciyayî? Ev çend roj in tîm ji te qumaşan dikirim, diqetînim diavêjim kolanê, dîsa jî tu napirsî, nabêjî çima ev wilo dike, kî ye, çi kes e? Ma ne ez bûm a tu ji mirinê filitandî? Ka soza te daye li ku ma? Ka tê bi min re bizewiciyayî? Silo dev li zimanê xwe kir. Keçik nas kir. Ji fedîyan re serê xwe berda ber xwe. Got:

-Tu çi bêjî mafê te ye. Li min biborîne. Ji kêfan re min xwe winda kir.

Keçikê got:

-Tiştê nabe, lê êdî em ji hev re nabin. Tu li mala xwe be, ez li mala xwe bim.

Divê tu mala zilêm bidî min. Ez nivê zêr û mucewheran jî dixwazim.

Silo gotinên keçikê gotiye pejirand. Mala zilêm û nivê zêr û mucewheratan da keçikê. Keçik di mala zilêm de bi cih bû. Silo jî di mala xwe de ma.

Rojên Silo di dikana pertalfiroşiyê de derbas dibûn. Rojekê dîsa li dikanê rûniştibû, li derve dinêrî. Çi bibîne? Zarokên bajêr dabûn pey çwîkekê dixwestin wê bigrin. Silo ji dikanê derket. Nêrî ku çwîka dixwazin bigrin çwîka wî ye. Pir kêfa wî hat. Ji zarokan re got:

-Zarokno, kî wê çwîkê bigre û ji min re bîne, ezê vê dikanê bidim bavê wî. De rabin ez we bibînim.

94

Zarok zêdetir bi lezûbez bûn. Ketin pey çwîkê. Çwîk firiya ket qula dîwarekî. Hema nêrdewanek anîn û sipartin dîwêr. Zarokek hilkişiya ser nêrdewanê û destê xwe xist qulê. Çwîk girt û da Silo. Silo çwîk xist qutiya wê. Dikana pertalfiroşiyê da bavê zarokê çwîk girtiye. Delal berda nava sûkê û bang da xwendin, got: `Dikana herkesî ji wî re. Kî di kîjan dikanê de kar dike, min ew dikan da wî. Bi xatirê we.` Bi meşê ji bajêr derket. Li derveyî bajêr mehfûra xwe raxist û li ser rûnişt. Bi gopalê xwe lê da û got:

-Min bibe şikefta hûtê reş.

Gava çavê xwe vekir li ber şikefta hûtê reş bû. Hat ber qula şikeftê. Bang li Şarbanê kir, got:

-Ez hatim.

Şarbanê bi kelecânî pirsî, got:

-Çawa bû? Te çi kir? Te ruhê wî anî?

Silo got:

-Tu qet xeman mexwe, hindik ma ez te rizgar bikim.

Şarbanê got:

-Te divê vê gavê qutiye deyne ser tehtekê û bipelixîne.

Silo got:

-Naa, ezê wilo bi hêsanî ruhê wî nestînim. Ewqase êş û zahmetî bi min da kişandin. Piştá xwe da min. Ezê tola xwe ji wî hilînim.

Silo çwîk ji qutiyê derxist serjê kir. Di zîkê çwîkê de sê çêlîk hebûn. Yek jê hilgirt danî ser kevir û perçiqand. Silo dît wa ye hûtê reş dike nale nal û ber bi şikeftê ve tê. Hût wekî bê derbasî şikeftê bû û got:

-Zû nivîna min raxîne, ez dikim bimrim.

Şarbanê nivîna wî raxist. Hûto bi kotekî xwe avêt ser. Lihêf qenc girt ser xwe.

Silo çêlîkeke din jî derxist û perçiqand. Xirinî bi hûto ket. Mirin hat gihişt qirika wî. Têgihişt ku Silo çûye ruhê wî aniye. Got:

-Silo çûye ruhê min aniye. Du çêlîk kuşt, yek maye. Du perçe ji ruhê min çû.

Êdî ez nikarim werim ser xwe, ez sax nabim. Ez li ber te digirim, ji Silo re bêje bila çêlîka maye mekuje. Ezê şûr jî bidimê û te jî azad berdim. Ji bo xatirê xwedê bila çêlîka din mekuje.

Şarban hat ber devê qulê û wê ji Silo re got:

-Silo, tu dengê hûto dibihîsî?

Silo got:

-Erê, tiştá got, min bihîst.

Şarbanê got:

-Binêre, qet bila dilê te pê neşewite ha! Wê çêlîka din jî bikuje. Ger tu wê çêlîkê nekujî, azad berdî, wê çêlîk mezin bibe, bibe çwîk. Wê bifire biçe nava çwîkan, wê hêlînê çêbike, hêkan bike, çêlîkan derxîne. Hût jî wê sax bibe bigihêje hêza xwe ya berê. Wê demê jî kesek êdî pê nikare. De, raneweste, ya din jî bikuje.

Silo çêlîka sêyemîn jî kuşt. Sêhra hûto betal bû, nema û mir. Devê şikeftê ji ber xwe vebû. Silo meşiya hundirê şikeftê. Wî û Şarbanê hev hembêz kir. Bi dilekî rehet şûrê bi dîwêr ve hilgirt. Ji şikeftê derketin. Li der ve li ser mehfûrê siwar hatin. Silo bi gopalê xwe li mehfûrê da û got:

-Me bibe mala hûtê sor.

Mehfûra wî her du anî li ber qesra hûtê sor danî. Destgirtiya wî Fatimê hatina Silo dît. Gelekî kêfxweş bû. Pirsî, got:

-We şûrê kalikê wî bêesilî anî?

95

Silo got:

-Belê, min anî. Va ye şûrê kalikê wî.

Ber bi êvarî ve hûtê sor ji nêçîrê vegeriya, hat malê.

Silo got:

-Min şûrê kalikê te anî.

Hûto got:

-Baş e, ka şûrê min, destgirtiya xwe bibe û biçe.

Silo got:

-Bi xwedê heta ez şûr ji kalanê wî dernexînim û lê nenêrim, nadim te.

Binêrim bê şûrekî çawa ye, ev şûrê ewqas meh e ez bi pey ketime û perîşan bûme.

Silo şûr ji kalanê wî kişand. Hîn nivê şûr jê dernexistibû, hût gindirî erdê.

Got:

-Taya mirinê girt ser qirika min. Şûrê min bixe kalanê wê û bide min.

Silo hema têgihîşt ku ruhê hûtê sor jî di şûr de ye. Pir kêfxweş bû û bi wê kêfxweşiyê şûr ji kalanê wî derxist.

Bi derxistina şûr a ji kalanê wî re, ruhê hûtê jî ji laşê wî derket. Hûtê sor jî cehimî û mir. Silo mehfûr raxist. Bi Şarbanê û destgirtiya xwe Fatimê re li ser mehfûrê rûnişt. Silo bi gopalê xwe li mehfûrê xist û got:

-Me bibe xaka dapîr û bapîrên me.

Gihîştin welatê xwe, bajarê xwe, mala xwe. Hema wê gavê hat bihîstin ku Silo destgirtiya xwe rizgar kiriye û aniye. Dest bi lêdana def û zirneyan bû. Ji nû ve dawet li dar dan. Çel roj û çel şevan def û zirne lê dan. Silo bi Şarbanê re jî zewicî. Wekî wesîyeta bavê xwe û di navbera xwe de soz dabûn hev, her şeş bira bi her şeş xwişkan re di şevkê de ketin zîfafê û zewicîn.

Ew gihîştin mirada xwe, jiyaneke bextewar borandin.

Rehme li dê û bavê guhdaran, ez ji wana re jî bextewariyê dixwazim.

****

IZETÊ QULAQ

Paşeyek û sê lawên wî hebûn, lawên wî jê cihê bibûn. Êvarekê nêrî yekî li deriyê wî xist ket hundir. Got:

-Tu keça xwe didî min bide, tu nadî niha ezê qesra te bi ser te de birûxînim.

Paşe ma heyirî. Rabû dayê. Ne lê pirsî, ne got, `Tu kî yî, tu lawê kê yî?` û dayê. Tirsîya.

Zilêm rahişt keçikê û bir û derket çû. Salek qediya birayên wê pê hisiyân.

Gotin:

-Yabo ka xwişka me?

Bav got:

-Lawo hal û bûyera min û yekî ev bû.

-Kî bû? Bi ku de çû? Lawê kê bû?

-Bi xwedê ez nizanim, hema min dayê û çû.

Rabûn her sêyan karê xwe kirin, gotin; `Heta em saloxekê ji xwişka xwe hilneynin, vegera me tineye`. Vir de geriyan wir de geriyan çûn gihîştin ser kaniyekê. Nêrîn qesrek li pêşberî wê ye, dora wê bexçe ye. Li ser kaniyê av 96

vexwarin, nêrîn keçikek hat ser avê. Serê wê di ber wê de ye, ji fediyân re serê xwe ranake. Gotin; `Kuro ev weke xwişka me ye?`.

-Keçê tu kî yî?

Got:

-Ez filankes im.

Gotin:

-Tu xwişka me yî, em jî birayê te ne. Kî ye, kê tu aniyî?

Got:

-Jê re dibêjin dêwê sor. Ev qesra wî ye. Ez xistime vê qesrê. Ji xwe re diçe seyr û nêçîrê. Karê wî ew e.

Gotin:

Îca emê çilo bikin?

Got:

-Heyra, werin emê bext jê bistînin, ger bext da we, da we, neda we îca nizamim.

Her sê birin, ew veşartin, xistin binê text. Êvarî nêrîn dêw hat. Jinkê xwe pê şelaf kir.

Dêw got:

-Çi hewala te ye?

Jinkê got:

-Tişta çû çû, ez lê poşman im. Ger rojekê xezûrên te werin vê derê, tê qedr ji wana re bigrî?

Dêw got:

-Malnexerabê ger xezûrên min werin vê derê, ma ez wana didim bi îmana xwe?

Rabû bang li wana kir, derketin, hatin. Çûn dest û ruyên hev. Li rewşa wana nêrî ku rewşa wan ne ti rewş e.

Sibehê rabûn derketin ser kaniyê ku herin nêçîrê, li rewşa wana nêrî, neket serê wî. Sêhr li her sêyan xwend tev li hespên wana ew kirin kevir û li wê derê hişt. Ew çû seyda xwe.

Ma wilo. Paşe her ku çû, feqîr bû. Kesî nema guh da bavê wana. Qesr û qonaxên wana tev xera bûn.

Jinik jê re dibêje:

-Rabe kuro ji me re karekî, parsekê bike, em ji niyaza mirin.

Paşe dibêje:

-Keçê wele ez li vî bajarî fedî dikim, gel tev min nas dike; nikarim parsê bikim. Rabe, em ji vî bajarî herin, em herin devereke kes min nas neke, ezê parsê bikim.

Li ser pişta hespê xwe ketin, meşyan, çûn bajarekî din. Bi rê de Jinik tî bû, got:

-Ez ji têhniyê mirim.

Gihîştin simê heywanekê, nêrîn ku av tê de ye. Jinikê got:

-Wele ezê jê vexwim.

Paşe got:

-Heyra, heram e.

Got:

-Wele ez tî bûme.

Jinik daket ew av vexwar. Jinik ji wê avê talîmir hemle bû. Rojek, dudu,

sê... jinik nêrî ku qelew bû.

97

Got:

-Kuro ez bi du canan bû me.

Paşe got:

-Heyra dana xwedê ye.

Neh meh û deh rojên wê qediyar, ket ber zayînê. Însanek jê re çêbû pirça wî bihostekê dirêj bû. Nikare ne rahêjyê û ne li ser xwe deynê. Carê diçe ber, şîr dideyê û wî di wî halî de dihêle.

Lawê çîrokê ye, mezin bû, pirsî, got:

-Ma xwedînin me, kesin me hene?

Dayika wî got:

-Lawo hal û mesele ya me ev e. Xwişkeke te û sê birayên te hebûn. Çûn û venegeriyar. Bavê te jî paşê filan derê ye, kesî nema guh da me. Em jî ji feqîrî di van deran re derketine.

Vegeriya bajarê xwe. Em bêjin, bajarê Mêrdînê. Qesr û qonaxên xwe çêkirin.

Çû cem ê hêdad got:

-Tê rimekê ji min re çêbikî ji sed ritilî û sed gav dirêjbûna rimê.

Xatir ji dê bû bavê xwe xwest, got:

-Ax û avaniya Mêrdînê li min heram be, heta dêw li dinyayê hebin vegera min li ba we tine. Ezê herim pey heyfa xwişk û birayên xwe.

Çû, bi pey wana de geriya, ew jî çû ser wê kaniyê; nêrî sê siwar li wir in, lê bûne kevir. Hesp, ên wan in, kevir in. Bû esirkî, nêrî dîsa ew keçik hat ser avê, jê tirsîya saw girt. Bang lê kir, got:

-Xwişkê were, metirse, ez jî mirov im, were cerê xwe dagire.

Keçik hat ser avê, cerê xwe tê dakir, vegeriya.

Got:

-Xwişkê ev çî siwar in li vê derê bûne kevir?

Got:

-Keko bi dû mekeve.

Got:

-Bi xwedê tê meseleya wana ji min re bêjî.

Got:

-Heyra wele hal û meseleya birayên min ev bû; bi dûv min de hatibûn û dêwê sor wilo li wana kiriye, sêhr li wana xwendiyê, ew kirine kevir.

Got:

-Niha tu xwişka wana yî?

Got:

-Erê.

Got:

-Keçê ez jî birayê te me.

Got:

-Na heyra, birayê min ji her sêyan pê de tinebû.

Got:

-Ez bi dûv te re çêbûm.

Got:

-Navê te çi ye?

Got:

-Navê min Izetê Qulaq e.

Got:

-De were.

98

Çûn, rima xwe di nîvê hewşê de çikand. Sed gavî bi ser qesra wî ket.

Jinkê got:

-Emê çilo bikin?

Izetê Qulaq got:

-Ne ez xwe ji ber vedişêrim û ne jê ditirsim.

Dema bû êvarkî nêrî dinya sor bû. Got:

-Xwişkê ev çi ye?

Got:

-Dêwê sor hat.

Got:

-Bila were.

Dêw jî çav li rimê ket, nêrî wekî minareyekê di hewşa wî de çikandî ye, saw jê re çêbû. Got,

-Ez dêwê sor û ev tişt di hewşa min de!

Hat, jînik daket pêşiyê.

Got:

-Keçê xêr e, mêvanê me kî ye.

Got:

-Wele xezûranê te ye. Birayê min e.

Got:

-Min ew nedîtiye.

Got:

-Bi dûv me re çêbûye.

Dêw hat, nêrî ku yekî qasî çiyayekî di hundir de rûniştiye. Ne dikare xwe biqulipîne vî alî ne wî alî. Wekî heftarekî ye. Silav lê kir, çûn dest û ruyê hev.

Got:

-Wa xezûrê delal tu û van deran?

Got:

-Wilo çêbû.

Êvarî ji xwe re sihbet kirin. Razan. Sibehê got:

-De rabe em herin seydê.

Got:

-Ez jî seyidvan im, ji bo wê hatime.

Çûn ser wê kaniyê, Izetê Qulaq jê re got:

-Wa dêw!

Got:

-Hê.

Got:

-Ev çi ye, kî ne?

Dêw got:

-Bi xwedê her sê xezûrên min bûn. Hatin, gotin emê bi te re werin seydê. Ez fikirîm min got, `wê hinek derbinan li wan bixin, ji min re bibe kêmanî`. Min got, `hema bila li vir bin û li min nebin bela`. De rabe em herin seydê.

Got:

-Ez nayê seydê, ez hatime, navbera min û te herb e.

Dêwê sor behicî, çi derba wî bû avêt Izetê Qulaq, Izetê Qulaq xwe ji ber da alî. Got:

-Ma îca ne dora min e?

Got:

99

-Belê.

Serê rimê li zikê wî xist, ew li wir kuşt, sêhra wî betal bû. Her sê birayên wî tev li hespên xwe dîsa zindî bûn. Ji wana re got:

-Hûn herin mala xwe.

Vegeriya qesrê cem xwişka xwe. Xwişka wî pirsî, got:

-Te çawa kir?

Got:

-Min dêwê sor kuşt.

Got:

-Ma ne du birayên wî hene, niha wê werin te.

Hefteyek qediya dêwê spî nêrî ku birayê wî nehat seydê. Hat, nêrî birayê wî hatiye kuştin. Bi Izetê Qulaq re şer kir, Izetê Qulaq dêwê spî jî kuşt.

Hefteyêke din dêwê reş hat, ew jî kuşt.

Got:

-Xwişkê kes nema?.

Got:

-Na.

Rabû xwişka xwe anî bajarê xwe, û xatir ji maliyan xwest, got:

-Heta dêw li ser ruyê dinyayê hebin vegera min tineye.

Rima xwe avêt ser milê xwe ji bajêr derket û meşiya. Gihîşt newalekê, nêrî ku yek li wê derê ye, bêrek pê re ye li vî kaşî dixê diavêje dewsa yê din, li wî dixê diavêje dewsa yê din. Izetê Qulaq got:

-Eew ev çi ecêb e gidî.

Got:

-Kuro ecêb ew ecêb e ku dibêjin Izetê Qulaq dêwê, sor û yê spî û yê reş kuştiye.

Got:

-Izetê Qulaq ez im.

Got:

-Niha tu nayê ez û tu bibin destbirakên hev.

Got:

-Belê.

Bêravêj jî bi xwe re hilanî û meşiya. Meşiyên gihiştin newaleke din, nêrîn ku zewr bi yekî din re ye diavêje ber perê ezmên şîrîq şîrîqa wî ye birûskan vedide wekî tavên ezmên. Zewra wî digihêje ber perê ezmên.

Izetê Qulaq got:

-Ya sitar, ev çî ecêb e gidî?

Got:

-Ecêb ew ecêb e ku Izetê Qulaq her sê dêw kuştine.

Got:

-Izetê Qulaq ez im

Got:

-Niha tu nayê em û tu bibin destbirakên hev?

Got:

-Belê.

Zewravêj jî bi xwe re bir.

Çûn, nêrîn newaleke din, va ye gavavêj li wir e. Kaş bi lingê wî ve girêdayî ye, gavekê li vir dixê, yekê li wir dixê; nahêle teyr û tilûrek ji ber bifilite.

Got:

100

-Ya sitar ew kî ye wilo?

Got:

-Ya sitar ew e dibêjin Izetê Qulaq dêwê sor û yê spî û yê reş kuştiye.

Got:

-Izetê Qulaq ez im.

Got:

-Tu nayê em bibin destbirakên hev.

Got:

-Belê.

Her çaran hevûdin girtin û meşiyên, çûn gihiştin bajarekî wek bajarê Mêrdînê ye; nêrîn ku însan, heywan her kes di cihê xwe de rawestiyayîye, peyivîn, tevger tineye. Yê ku metreya wî di destê wî de ye, yê ku mêzêna wî di destê wî de ye. Her kes wilo di dikana xwe de rawestiyaye.

Izetê Qulaq got:

-Tiştêk di vî bajarî de heye. Ev bi hêza sêhrê wilo bûye.

Li nava bajarê çûn û hatin nêrîn ti kes ne dilive ne dipeyive. Herkes di cihê

xwe de rawestiyaye. Li dora bajêr geriyan nêrîn va ye şikefteke wilo fireh.

Gotin:

-Emê îşev ji xwe re di vê şikeftê de bimînin.

Di wê şikeftê de man, sibehê gotin:

-Heyra divê yek ji me li malê be, ji bo xwarinekê, tiştêkî çêbike û yên din emê herin seydê.

Yek ji wana ma. Êvarkî xwarina xwe hazir kir ku çêke, nêrî ji dawiya şikeftê destekî xwe dirêj kir, tiştêk nehîşt, tev bir, paqij kir. Qudûmên wî şikest, got, terp û ket. Ne agir kir ne tiştêk, wilo ma, li reşê. Êvarî birayên wî ji seydê hatin, gotin:

-Keko ka xwarina me, ka agirê me?

Got:

-Bi xwedê ji sibehê ve hûn çûne tayê bi qirika min girtiye, ez dikim nakim qudûmên min kar nakin ku rabim.

Rabûn ji xwe re agirek kirin, teyrik meyrik dan ser, pijandin, xwarin. Sibehê got:

-Heyra ezê jî bêm seydê, ez namînim. Yekî din li dewsa xwe hişt.

Welhasil her sê hiştin, her sê bi wî awahî. Izetê Qulaq got:

-Wele tiştêk di vê de heye. Hûn îroj herin seydê, ezê li şikeftê bimînim.

Ma, xwarina xwe çêdike. Çavekî wî li xwarinê ye û yek li dawiya şikeftê ye.

Xwarina xwe çêkir ku li ber xwe deyne, nêrî carekê terqîn ji taliya şikeftê hat.

Wek destekî hema dirêj bû. Çawa dirêj bû wî jî rim avêtyê. Serê rimê û ew di qulê de man. Rim di qulê de ma asê.

Êvarî birayên wî hatin. Gotin:

-Kekê xêr e?

Got:

-Malxerabno we negot hal mesele ev e, we digot em nexweş in.

Got:

-Ya kekê wele em tirsiyan. Hal mesele ev e.

Razan. Sibehê rabûn lê xebitîn ew kevir ji devê qulê derxistin. Nêrî ku her sê ditirsin dakevin hundirê qulê. Izetê Qulaq got:

-Min daxîninê.

101

Daket, rima xwe jî bi xwe re bir. Nêrî va ye hûtek wekî gayekî ye, serê wî li ser keçikê ye, tu ne bixwî, ne vexwî, ji xwe re lê binêrî. Nire nira wî ye li ser keçikê. Keçikê got:

-Wa filankes, tu kî yî, hatiya van deran? Ev dêw bi te bihise, wê hû bike te, te bike xwefî.

Got:

-Ez hatime şerê wî.

Lingê xwe li bin çengê wî xist. Dêw rabû ser xwe. Wî got: `Dora te ye,` Wî got:

`A te ye.` Hût rahişt latekî mezin li ser tiliya xwe kir û avêtyê. Izetê Qulaq

xwe ji ber da alî. Got:

-Ma ne dora min e?

Got:

-Belê.

Hema serê rima xwe li ûrê wî xist ûrê wî berda ber, ew bi cehnemê şa kir.

Berê xwe da taliya şikeftê. Keçikê got:

-Heyra meçe.

Got:

-Ezê herim. Heta taliya vê şikeftê dernexim, vegera min tineye.

Çû, nêrî va ye dêwekî din serê wî li ser keçikekê ye, ew keçik ji ya din sipehîtir e. Bi kinahî, ew rakir, ew jî kuşt. Çû taliya şikeftê, nêrî va ye keçikeke din e, ji herduyan hîn sipehîtir e. Wek tu çira, lempe û luksê li ber hev deynî. Serê hût li ser wê ye, ew jî di xewde ye. Rabû, deng li wî jî kir, ew jî kuşt.

Got:

-Wa filankesê, tu kî yî, keça kê yî?

Got:

-Ez keça qeranê vî bajarî me. Dêw sêhr li bajarê bavê min xwendiyê û hemû tev rawestandiyê. Hemû jî xistiye hinarekê û hinar va ye li vir e.

Rahiştin hinarê, ew bi xwe re anîn. Maye hinar ku li erdê xin, wê sêhra hût betal bibe. Her sê keçik dan du xwe û hat ber devê qulê.

Her du hevalên wî dibêjin; `va ye demeke dirêj derbas bû venegeriya, niha hinekan ew kuştîye`. Lê yek li wê derê dimîne. Bi deveran dikeve xwarinek be, çî be bi dest bikeve, tîne, jê re di wê qulê re diavêje. Hat ber devê qulê bang kir, nêrî deng ji jorê hat. Got:

-Heyra ji me re şerîte biavêje, emê hilkişin.

Rabû hilkişiyar, her sê keçik jî derxistin. Got:

-Ka hevalên me?

Got:

-Bi xwedê çûn.

Got:

-Ma tu çima li vir mayî?

-Got:

-Destê min ji te nedibû. Ezê bi çolê ketibama xwarinek li ku bi dest min biketa min dianî ji te re diavêtê wê derê.

Rabûn her sê keçik dan du xwe û hatin nava bajarê. Keçikê bajar bi wana da nasandin, got:

-Koçka bavê min wa ye li wir e.

Çûn, nêrî ku bavê wê jî li ser kursiyê xwe ye, ew jî qeranê bajar e wilo maye. Keçik jî li malê danî, got:

102

-Civanê me, emê li filan xanê bin, li wir bin. Emê li wê derê hinara xwe li

erdê bixin, wê tevger çêbibe. Wê demê îca tê meselê ji bavê xwe re vebêjî. Wê ewê bi nava bajêrkeve.

Keçik çû cem bavê xwe, ew jî çûn xana xwe. Hinar li erdê xist. Nêrî ku bajar li hevdu ket. Yê ku metreya xwe dipîve, yê ku mêzêna xwe dadigre, yê ku haletê xwe dimeşîne. Qeran jî nêrî va ye keçika wî li malê ye. Got:

-Keçê malxerabê, tu ji ku hatî? Kê tu biribû?

Got:

-Yabo lê mepirs. Yê ku ez anîme heye.

Got:

-Kî ye, ji ku ye, çilo ye? Ez bibînim bê ev zilam lê hêja ye, ne hêja ye?

Yek şand, got:

-Her, filankes li filanderê ye bila bê.

Izetê Qulaq hat ba qerên. Got:

-Wa filankes, te çilo kir?

Got ya qeranê min, mesela min û sê dêwan ev bû. Di filan şikeftê de ne. Sêhr li te û bajarê te xwendibûn. Û her sê keçikên te ji xwe re biribûn. Va ye keça te jî şahid e, min ew her sê dêw di wir de kuştine, tu bawer nakî, were ez laşê wana şanî te bidim.

Qeran jê bawer nekir.

Dema qeran jê bawer nekir, rabû ew jî kuşt û hevalê xwe li şûna wî kir qeranê wî bajarî. Bajar xist destê wî û ew keçik jî lê mehr kir û çîroka min ji we re xweş.

*****

103

GOLIKÊ JI ZÎV Û ZÊR

Êvarekê sofiyek hat, got:

-Selamûelêyk.

-Alêykumselam û rehmetulahî berekatu ya sofiyê delal.

-Hûn mêvanan nahewînin?

-Mêvan mêvanên xwedê ne, ser seran û ser çavan ya sofiyê delal.

Sofi ma li wê derê, li rewşa wana nêrî, zilamek û sê pîrek in, zarok li dora wana nexuyane, got:

-Wa birader, ez li te dinêrim, ne zarok, tişteki te nexuyaye.

Got:

-Ya sofiyê delal, bi xwedê hal mesela min ev e, her sê, pîrekên min in, bi xwedê ji xwedê malûm e ne zarok tişteki me tineye.

Got:

-Zarokên te tinene?

Got:

-Erê.

Sofi rabû sêvek ji bêrika xwe derxist, bê mane, kir çar telaş, her yekê telaşek da wana, got:

-Bixwin. Dema xwedê zarokan bide we, roja hûn danûyan çêbikin zarokek jê yê min e ger hûn danûyan çênekin, ji xwe zarok yên we ne.

Her sê pîrekan got:

-Hema li dinyayê em danûyan çênakin, bila xwedêteala mala me şên bike, em danûyan çênakin.

Sêvên xwe xwarin, derbekê nêrîn sofî ji ber wana nebedîl bû. Man ecêbmayî; wek tu cerekî av bi wana dakî. Sofiyê me firiya, bi ku ve çû ya rebî? Xwedêteala wilo çêkir, her sê pîrekên wî jî bi hemle bûn. Her yekê lawek jê re çêbû.

Çîrok e, mesele ye. Salek, du sal di wê navberê re çû, pîrek in, çila wan xedar e. Yekê got:

-Keçê ma ew sofî niha ev salek du sal in, miriye. Bi xwedê emê îşev ji xwe re danûyan çêkin, dilê me dibijiyê.

Rabûn, ji xwe re danû çêkirin û bi dora xwe ketin, dora xwe rêj kirin û bin textê xwe, deverê xwe tev. Gotin:

-Em libekê di qulekê de nahêlin. Sofî niha miriye. Ma ev îsal sê, çar, pênc sal çêbû.

Dora xwe paqij kirin, ha, mixrubkî, eşakî nêrîn sofî got:

-Selamûalêyk.

Pîrekan got:

-Wey li me pepûkan. Ma ne me dora xwe paqij kiriye.

Şîva xwe xwarin. Sofî got:

-Heyra, ma ne me sozek ji hev re dabû.

Zilam vegeriya ser pîrekên xwe got:

-Keçê tiştêk wisa heye?

Gotin:

-Erê bi xwedê ji xwedê malûm e, me ji xwe re danû çêkirin.

-We danû çêkirin?

Gotin:

104

-Erê.

Ji ya mezin re got:

-Lawê xwe bideyê.

Got:

-Welehî bilehî ku tu serê min jêkî, dîsa ez lawê xwe nadimê.

Kir û nekir a mezin got, `ez lawê xwe nadim.`

Ji ya din re got. Ya din jî got:

-Wele ez lawê xwe nadim.

Ji ya biçûk re got. A biçûk got:

-Heyra ma kezeba min e, ya te ye jî? Tu sed xêrî jê bibînî, zarok a wa ye.

Rabû rahişt lêwik, xatir ji wana xwest û sofî nebedîl bû. Nema dizanin ne bi bin erdê ve çû, ne bi ser erdê ve çû; kes nizane.

Sofî rabû çî kir, hat birkek wek birka Mihemedê Hemo bû. Li ser birkê, li wê derê rûnişt, lawik li nava piştta xwe kir. Got:

-Lawo binêr, heta ez nebêjim, `çavê xwe vek`, tu venekî.

Got:

-Na na, yabo, ez çavê xwe venakim.

Lawik li ser piştta xwe kir û xwe avêt nava wê birkê. Ji lêwik re got:

-Çavê xwe vek.

Lêwik çavê xwe vekir, dît ku wa ye di qesrekê de ye, tu ne bixwî ne vexwî lê binêrî. Buhîştta wê dinyayê ye. Got:

-Lawo binêre, ev der ma cihê te. Tê li vir bî. Ez diçim ji xwe re digirim, ezê êvaran werim cem te. Tu çî bixwazî li cem te heye.

Heta bi kurkan tev li çêlîkên wan ji zîv û zêr bûn. Wilo li hundir in. Dikanên wana wilo rêz bûn. Got:

-Lawo, ji van dikanan tu kîjanê ji xwe re vedikî veke, lê emanet tu vê dikanê tenê venekî.

Got:

-Na na, yabo, ez ti carî vê dikanê venakim, ma çî pêdiviya min bi vê dikanê bibe.

Sofî, wê sibehê rabe, here û êvarî were. Lawik ji xwe re digere. Nema dizane bê wê li çî binêre.

Rojekê wilo ket dilê wî got:

-Ka ez vê dikanê jî vekim, ma bavê min dibêje vê dikanê venek, bi xwedê ezê vê jî vekim, ka binêrim bê çî lê heye. Dikan vekir, nêrî sibhanelah du kanî tê de ne. Tiliya xwe di yekê de dakir, nêrî lê cemidî bû zîv, di ya din de dakir, nêrî lê cemidî bû zêr. Lê nêrî ji tiliya wî nabe, bû zîv û zêr. Lawik rabû tiliya xwe girê da. Deriyê dikanê girt û hat malê.

Êvarî sofî hat, got:

-Lawo çî bi tiliya te hatiye, kurê min?

Got:

-Yabo ketiye ber gundor.

Bang lê kir, got:

-Wa gîndor!

Got:

-Hê.

-Te çima wilo li tiliya lawê min kiriye?

Got:

-Heyra va ez û va lawê te. Ruyê min reş û yê lawê te spî.

105

Got:

-Na yabo, ket ber melkesê.

Welhasil bang li melkesê jî kir. Wê jî wilo got.

Got:

-Ka lawo ez li tiliya te binêrim, bê êşiyaye?

Tiliya wî vekir, nêrî ku zîv û zêr e.

Got:

-Lawo qey te divê ez te wilo bikim?

Got:

-Erê wele yabo, min divê?

Lawik bir ser wê kaniyê. Derî vekir. Bi pora wî girt heta nawqê di zîv dakir, ji nawqê berjêr di zêr dakir. Lê cemidî bû zîv û zêr. ronahiya wî da hundir. Ma wilo. Çendrojek çû, lawik got:

-Ez aciz im.

Got:

-Lawo, ma tu dixwazî tu herî?

Got:

-Erê wele yabo bi destûra te be, tu bihêlî, ezê herim.

Dîsa ew xist ser pişta xwe û li ser devê birkê danî. Got:

-Here law, oxira te ya xêrê be.

Derxist du perîk danê, got:

-Binêre law, tu van periyên li hev bixî, wê du hesp werin ber te; yek bayînî, yek behrînî ye. Tu xwe biavêjî ser ê behrînî wê te di behrê re xelaske, tu xwe biavêjî ser ê bayînî jî, ba ye, difire li ezmanan, bi ku ve here wekî ba ye. Ew jî dayê. Dît ku sofiyê wî ji ber nebedîl bû.

Diçe, ronahiya wî dide tevahiya cîhanê. Got:

-Wele wilo çênabe. Ez bi ku ve diçim wek deqa rojê bimeşe.

Gihîşt gavanekî, nêrî wa ye yek li ber dawaran e. Bang lê kir, got:

-Wa gavano! Tu wî golikê hanê nafirosî?

Got:

-Belê.

Got:

-Lawo goştê wî ji te re, tenê eyarê wî bide min. Tu çi bixwazî ezê bidim te.

Got:

-Temam.

Rabû, golik anî, serjêkir, eyarê wî xweş jê gurand. Goştê wî jê re li wê derê hişt. Eyar xist bin çengê xwe û çû. Meşiya hebekî ji gavên dûr ket. Xwe xist hundirê eyêr, li ber tavê xwe avêt erdê ew eyar lê hişk bû. Destê xwe xist cihê lingê pêş, lingê xwe xist cihê lingê dawî, teriya wî bi pey de kişiya bû golikek û meşiya.

Çû gundekî, bajarekî li ber tenûrekê mexel hat. Yek hat tenûrê dade, got:

-Kiçi golo, kiçi golo. Ev bêxwediyê hanê çilo hatiye ber vê tenûrê mexel hatiye.

Got:

-Ez çima golik yadê? Wele tu golik.

Got:

-Pepû pepû, ev golik dipeyive.

Jinkê hema hejîkên xwe li ber tenûrê hişt û reviya. Çû, got:

-Xatûn.

106

Got:

-Çi ye?

Got:

-Qirikê, tiştê îroj min dîtiye kesî nedîtiye.

Got:

-Çi ye, keçê pepûkê?

Got:

-Welehî golikek va ye li ber vê tenûrê ye, dipeyive.

Got:

-Binêre, ezê bê me ku ne wilo be, ezê serê te kur bikim ha?

Got:

-Xatûn were ku ne wilo be serê min kur bike.

Hat, got:

-Kiçi golo.

Got:

-Ez çima golik, wele tu golik.

Got:

-Pepû wele rast e. Êê golo çi kar ji te tê?

Got:

-Wele çi kar ji min nayê.

Golik dan pêşîya xwe anîn malê. Çi kar dan ber, got:

-Ez nikarim.

Got:

-Heyra sê qazên me hene. Binêre bexçê me aha wa ye. Dora wî sûrkirî ye. Tê her sê qazan sibehê bibî berdî nav bexçe, tê êvarî bidî pey wana û werînî.

Got:

-Aha ev ji min tê, ez dikarim vê bikim.

Rêya bexçe pêşê kirinê. Da pey qazan bir nav bexçe. Deriyê bexçe girt û li nava bexçe çû û hat. Nêrî va ye birkek di nava bexçe de ye. Dora bexçe sûrkirî ye. Her sê qaz berdan nav bexçe. Wî jî eyarê xwe bi çi şiklî ji ser xwe anî û got gurm û xwe avêt nav birkê.

Çi tu nabêjî qazeke wê bi çavekî ye. Feqîrê bi çavê sax lê dinêre bi yê kor ber xwe nabîne. Qaz dimîne birçî. Rojek dudu, qaz roj bi roj zeyif dibe.

Got:

-Golo!

Got:

-Hê!

Got:

-Kuro qaza me roj bi roj zeyif dibe, ev çi hewala wê ye?

Got:

-Xatûn, bexçe ye, ez dibim berdidim wê derê, ez derî digrim, heta êvarî didim pey wana. Ma ez çilo bikim?

Xatûn bîaqil bû, ew jî keça paşê bû. Got: `Bi xwedê ev hewalek tê de heye.`

Xwe xist camê û ma. Derbekê nêrî ku qazên xwe berda nav bexçe. Dît ku eyarê xwe ji xwe kir, ronahiya wî da bexçe wek ku tu luksekê di nava bexçe de pêxînî. Devê jinkê gazeke ma ji hev. Got: `Pepû li dinyayê.`

Ma ji xatûnê re mereq bê kengî bibe êvar. Êvarî nêrî wa ye qazên wê anî, hat. Ji cêriya xwe re got:

107

-Binêre îsev wê golik şîva min hilkişîne odeya min. Bike neke şîva min wê ewê bîne.

Êvarî şîva wê hazir kir, got:

-Golo!

Got:

-Hê!

Got:

-Heyra, bi xwedê xatûn emir kiriye, tê, şîva wê hilkişînî jorê.

Got:

-Keçê yadê, xwakê ma ez ji ku dikarim? Simûçkên min, teriya min! Ma ezê çawa bibim?

Jê re xist satilekê û xist stuyê wî bû şeq şeqa simûçkê wî, bi pêlikan ve hilkişiya. Derî jê re vekir, got:

-Wer, derbasî hundir bibe.

Got:

-Heyra teriya min, simûçkên min ezê odeya te biherimînim.

Got:

-Ez ji te re dibêjim wer derbasb, tişt pê nayê.

Xatûn bi aqil bû, ew xist hundir û derî got terq li ser girt, xilqand û mifte xist ber piştê xwe.

Got:

-Zû, tê wî eyarî niha ji xwe bikî.

Got:

-Xatûn ji bo xwedê, ma ez eyarê xwe ji xwe bikim, ezê bimirim. Ma tu niha dikarî çermê xwe ji ser xwe bînî?

Rahişt darekî, got:

-Ez ji te re dibêjim, tu niha ji xwe dikî bike, tu nakî ezê te bidim ber daran û ji vê qesrê biavêjim xwarê, te bikujim.

Got:

-Heyra bext û soz tê de hebe, ser çavan.

Got:

-Bext û soz di navbera min û te de be, tiştê ku tu bêjî wê di navbera min û te de bimîne.

Rabû eyarê xwe ji xwe kir. Nêrî ku bû xortek ji zîv û zêr ku tu ne bixwî ne vexwî lê binêrî.

Heta berya sibehê kêf û xenekên xwe kirin. Sibehê rabû dîsa eyarê xwe li xwe kir. Da pey qazên xwe û çû nava bexçe. Karê wan ma ev.

Xatûn di xwe de hizirî. Got: `Bi xwedê wilo nabe. Ma rojek e, du roj in, sê roj in... Emê çilo bi vî halî derbaskin ji xwe re?`

Du xwişkên wêyî din jî hene. Rabû bang li xwişkên xwe kir got:

-Heyra bavê min hay ji me tine. Ew nizane ne em ghiştî ne, ne em pîr bûne, em çilo bûne hayê wî ji me tine. Bi xwedê wilo nabe. Emê nîşaneyekê bişînin ji bavê xwe re ji bo xatirê ku me bide.

Rabûn sê sêv ji xwe re anîn. A mezin sêvek ji ewa sorî perixî ji xwe re anî. Ya din sêvek wilo normal ji xwe re anî, ya biçûk jî hîn zaro bû, sêvek hîn deqên sor nû ketibûyê ji xwe re anî û şandin ji odeya bavê xwe re, gotin: `Va ye keçên te sêv ji te re şandine.`

Got:

-Ma ezê çi li sêvan bikim?

108

Wezîrê wî bi aqil bû. Got:

-Kuro ne qaşo tu paşê yî? Aqilê te yek jê ev e. Wateya van sêvan heye ya paşê min.

-Wateya wan çi ye?

Got:

-Yanî dibêjin em wilo ghiştine. Ev sêva wilo gelekî sor bûye, perixî ye ev a keça te ya mezin e. Ev a din a te ya navîn e, ev jî ya biçûk e.

Got:

-Îca emê çilo bikin?

-Emê xwarinekê çêbikin, bila her kes di ber qesra wana re derbas bibe, sêva xwe li kê xistin, ji wana re.

Delêlî berdan nava bajêr gotin: `Heyra hal û mesele ev e. Heçî di ber qesra keça min re derbas bibe, sêva xwe li kê bide ezê keça xwe bidim wî.`

Rabû gel tev di ber qesrê re derbas bûn. A mezin avêt li lawê metikê xist. A din avêt li lawê xaltiyê xist. A biçûk maye, sêva wê di dest wê de ye. Gel di ber re diçe, golik carê xwe li nava wana dixê. Keçik sêva xwe diavêje, dibêje rep û li nava çavê golik dixê. Bersivê dibin ji paşê re dibêjin: `Heyra bi xwedê em çilo dikin diavêje li golik dide.` Dibêje: `Wî golikî bêxwedî bikin ji wir dûr bixin.` Golikê dibin dixin cihekî, lê dîsa ji xwe re derî vedike, dîsa tê.

Welhasil sê derban diavêje her sê derban diçe li golik dixê.

Got:

Inçax liyaqî wî golikî ye, ezê bidim wî.

Keçik dan golik. Koxikek mirîşkan dan wana.

Got:

-Ev der cihê we ye. Incax tu liyaqî wilo yî, ev cihê te ye.

Ew keçika wilo nazik maye di koxika mirîşkê de û ew û golik di wir de ne.

Golik got:

-Ezê nifirekê bikim, tu jî bêja amîn.

Keçikê got:

-Bêje.

Got:

-Ya rebî tu bikî ku bavê te bi nexweşiyekê bikeve û ne şîrê şêr li ser pişta şêr di eyarê şêr de be, dermanê wî tinebe.

Keçikê got:

-Amîn.

Xwedêteala wilo çêkir, girek lê çêbû û bi nexweşiyekê ket ya sitar, neizûbileh, zêdeyî hestiyar û çerm pê ve nema. Dermanek nema li dinyayê ku neceribandin.

Gotin:

-Heyra wele em çiqasî dipirsin, dibêjin şîrê şêr di eyarê şêr de li ser pişta şêr dermanê wî ye.

Dibêje:

-Heyra şîrê şêr di eyarê şêr de li ser pişta şêr ka wê kî bîne?

Got:

-Ma ji zaveyên te çêtir hene? Ger zavayên te neynin wê kî bîne?

Xeber şandin ji zaveyên wî re. Pepûkan herduyan xwe girê dan. Pepûkan vir de wir de çûn, ma wê şîrê şêr ji ku bînin? Roja xwe li bajêr derbas dikan heta êvarî û êvarî dîsa tèn.

Rojekê golik got:

109

-Her cem bavê xwe, bila hespekê bide min, ezê herim.

Keçik rabû çû, got:

-Golik dibêje bila hespekê bide min, ezê jî herim.

Bu qîjewîja wî, bi ser de. Got:

-Berdinê! Wê golik here ji min re bîne?

Wezîrê wî hişmend bû, got:

-Tu jî ew hespê pişta wî kul ê pê av mavê dikişînin bideyê, bila here dera hanê, tê werbe, bimre û hew. Bila keçika te dilê wê pê neşewite.

Rabûn ew hespê li ber avê danê.

Golik berûvajî li ser şidandin û hesp berdan. Meşiya bajar derbas kir. Li wê derê rawestiya. Periyên xwe li hev xist. Nêrî ku hespên wî li ber rawestiyan.

Hespê xwe li wê derê li ser quleke gêrikan girê da. Li ser pişta hespê xwe ket û çû.

Çû nêrî ku wa ye her du hevrîngên wî ji xwe re kuç danîne bi lal dilîzîn.

Hema wilo lepan diavêjin li kevîran dixin gavên xwe dijmêrin dibêjin heya

bîstan.

Got:

-Kuro hûn li vir çi dikin?

Got:

-Wele hal û meseleya me û xezûrê me ev e. Dibêje, `şîrê şêr di eyarê şêr de, li ser pişta şêr bînin.` Ma emê jê re ji ku bînin? Em sibehê tên vir û êvarî vedigerin malê û hew.

Xatir ji wana xwest û çû. Di newalê re hilkişiya. Carekê nêrî va ye sofiyek li pêşiyê ye. Silav dan hev. Got:

-Ya xortê delal, tê bi ku ve herî?

Got:

-Bi xwedê hal û meselê min ev e.

Got:

-Ev e?

Got:

-Erê.

Got:

-Lawo were ezê şîreteke ji bo xwedê li te bikim. Tê herî di wî xiramê hanê de ew tehta bilind tu dibînî?

-Erê.

-Gaveke din, esirkî, şêr wê were. Çêlikên wê hene. Lingê şêr qusiyaye; ji jana lingê xwe tê lingê xwe di wê tehtê re berdide. Lingê wê qusuyaye. Ne der dibe û dike nake debara wê nabe. Gaveke din, di hênkahiyê de, wê were, lingê xwe di wê tehtê re berde. Tu jî here ji xwe re goncalekê çêke û derbê berdeyê ku te li lingê wê xist. Lê binêre heta tu bext jê nestînî tu xwe dernexî. Ku te li lingê wê xist, lingê wê der bû, wê dev li keviran bike, çi dike bila bike, heta bext nede te, tu xwe dernexînî. Dema bext da te, wê demê tê mesela xwe jê re bêjî.

Rabû çû cihê sofî jê re gotiye, ji xwe re goncalek kola, pûşik mûşikin avêt ser xwe, ma di wir de. Dinya bû hênkahiya esirkî, nêrî wa ye şêr hat. Hire hira wê ye, lingê xwe bi tehtê de berda.

Wî tîr û kevanê xwe çilo berdayê, li lingê wê li cihê qusiyayî xist. Warîn bi şêr ket. Dev li keviran dike, qêr dide, welhasil heta lingê wê cemidî, bêhna wê hat ber, got:

110

-Heyra derkeve tu ins bî tu cins bî derkeve, bext ji te re be.

Lawik derket.

Şêr got:

-Tu çi dixwazî bixwaze, ez ji te re amade me.

Lawik got:

-Şîrê şêr li ser pişta şêr di eyarê şêr de dermanê xezûrê min e. Bi xwedê ku ne tu bidî min, ma ezê ji ku bînim?

Got:

-Ji xêra xwedê re lingê min biweşiya, ji her çar lingan seqet bimama û te ev yek ji min nexwestiba. Lê min bext daye te, divê ez pêk bînim.

Çû, serê her sê çêlîkên xwe jêkir. Eyarên wan ji wana keviland. Yek ji şîrê gemarî, xwîn mînê dagirt. Herduyên din ji şîrê paqij qenc dagirt û got:

-Her law, oxira te ya xêrê be.

Rahişt şîrkê xwe, xist xurcika hespê û vegeriya hat. Nêrî va ye her du hevringên wî hîn li wê derê ne.

Got:

-Kuro hûn hîn li vê derêne?

Gotin:

-Erê wele, ma emê çî bikin?

Got:

-Heyra niha ku ez vî dermanî bidim we, hûnê çî bidin min?

Gotin:

-Hema tu çî bêjî em li ber te amade ne.

Got:

-Heyra nîşaneke min heye, ezê li we bixim û hew.

Got:

-Çilo?

Got:

-Gustîrka xwe ezê sor bikim û ezê li qûna we xînim û ezê dermên bidim we.

Gotin:

-Soz?

Got:

-Soz.

Agirek kir, gustîrka xwe qenc sor kir û carê li qûna yekî da. Kewek wilo lê veda. Mohra xwe li qûna herduyan xist. Rabû ew eyarşîrkê pîs da wana. Bi ser piştê hespên xwe ketin û çûn. Ew ma li wê derê. Ew jî hat ser qula gêrikên xwe, eyarê xwe li xwe kir, bi çî halî li ser piştê hespa xwe siwar bû û berê xwe da kozika xwe.

Gotin:

-Va ye zavayên paşê derman anîn.

Tiştê bi elem û xwîn bû dan paşê, paşê bêhtir pê êşiya. Rabû golik got:

-Ka, qedexê ji min re werîn. Qedex ji şîrê paqij jê re dagirt, got:

-Bibe, ji bavê xwe re.

Paşê got:

-Çi ye?

Got:

-Pîreka golik hatiye, dibêje, `Va ye min derman anî.`

Bû birebirê wî bi ser de.

Wezîr got:

-Kuro malxeranebo! Hema jehr be jî ji dest bigre. Hey tu çûyî hema bila dilê keçikê pê neşewite. Hema qedexka wê ji dest bigir, ma dinya xera nabe.

Qedex ji dest girt, da paşê. Paşe vexwar, wilo canê wî pê xweş bû. Got:

-Lawo ma ji vî şîrî li cem we heye?

Got:

-Erê bavo, tu çi qasî bixwazî heye.

Eyarşîrkek yeker jê re anîn, vexwar. Paşe hat ser derba xwe yî berê. Bû kêf û işq li bajêr.

Gotin:

-Zavayên wî derman jê re anîn, paşe rehet bû. Kêf û şahî kirin.

Keçik jî derket şahiyê, her du xwişkên wê tep li nava piştta wê dan, gotin:

-Her pepûkê, cem golikê xwe. Ma ne eyb e ji te re, tu têtî li siwarên xelkê dinêrî?

Dilê wê pê şewitî vegeriya. Golik pirsî, got:

-Çima kêfa te ne xweş e?

Got:

-Heyra meseleya xwişkên min wilo ye.

Got:

-Binêre, ez çûm wana. Hespê min spî û kincên min spî ne.

Çû vî alî, wî alî wan rim dike. Dîsa li keçikê xistin.

Keçikê got:

-Pepûkno ew siwarê li ser hespa spî wan rim dike ma kî ye? Xwelî li serê we bûno ew golik e.

Dema wilo got, golik hat li ber rawestiya.

Meclisa paşê geriya, çûn odeyê. Wî got; `Min aniye.` Wî got; `Min aniye.` Bû bire bira wana.

Golik got:

-Heyra ma ne divê herkes bêje bê ev derman bi çi awahî anîne? Ma herkes ku bêje min aniye bê nîşane dibe?

Wezîr got:

-Xebera golik e. Ka bêjin bê we çawa aniye.

Gotin:

-Em çûn, me bi şêr re şer kir û me anî.

Golik got:

-Ka bisekinin, ezê bêjim. Ê min nîşana min li wana ye. Bila her du qûna xwe tazî bikin ku mohra gustîrka min ne li ser be, ez bi serê xwe li ber we rawestiya me.

Herduyan xwe li erdê xist got:

-Ev çi ye? Nabe!

Wezîr got:

-Rawestin. Ew bi serê xwe ye û hûn bi qûna xwe ne. Divê hûn derpiyê xwe ji

xwe deynin.

Derpiyê xwe yeko yeko ji xwe danîn û dewsa gustîrka wî li ser dîtîn.

Golik got:

-Hal û meseleya min û wana ev e. Li wê derê ji xwe re bi lal dilîstin. Min dermanê pîs daye wana gustîrka xwe li qûna herduyan xistiye û hatime. Îca ew dibêjin, `me aniyê.` Ez zavê te me, ez golik im. Eyarê xwe ji xwe kir. Çi binêrin? Xortek jê derket ku tu ne bixwî, ne vexwî lê binêrî.

Paşe got:

112

-Lawo helal be ji te re.

Rabû ew li dewsa xwe kir paşe. Got:

-Bajar di destê te de û hezar rehme li dê û bavê guhdaran be.

***

Çîrokbêj dibêje: Ez im, ez Reşîf`im Huseyn. Ev meseleyên min, min ji we re gotin. Ez hebekî çav li xew bûm, li qisûra min menêr, ku kêmasiyeke wê hebe jî min divê tu li qisûra min nenêrî. Ez betilî me, ez çav li xew im, min ji sibehê ve avdan dikir. Sibehê ezê herim palehiya nîskan. Karê me ev e, soxî em çawa bikin, em gundî ne. Em feqîr in, ma em çawa bikin! Destê me bi kevîran ve dihere, bi daran re dihere; em feqîr in ma em çilo bikin! Qey xwedêteala nesîbê me wilo xistiye. Xelk xwediyê apartmanan in, xwediyê tiran in û xwediyê febrîqan in; ê me her yekî cotek bejikê me ye, di nava tehtan de, kevîran û di sitiriyande. Zenetê me ev e...

****

113

XEWNA ELYAS

Hakimek li welatekî hebû heq û edaleta xwe bi rastî, însanetî dimeşand. Hetanî bi heywanan dihatin giliyê xwe bi vî hakimî dikirin, wî jî karê wan rast dikir.

Dem tê re çû, kurekî wî heye, navê wî Elyas e. Elyas bû xort û ber xwe dît.

Sibehekê rabû, got:

-Wa yabo!

Got:

-Çi ye law?

Got:

-Bi xwedê min xewnek dît.

Şertê ku ji lawê xwe re negot, `xêr be`, got, `ka bêje ji bavê xwe re,` kurik got:

-Bi xwedê min ji te re negot.

Rabû bavê wî şeqamek lê xist çû kêleka diya xwe, li teniştê diya xwe rûnişt,

got:

-Yadê min xewnek dît.

Got:

-Ka lawo ji diya xwe re bêj.

Got:

-Bi xwedê min ji te re jî negot.

Çima? Diya wî jî negot, `xêr be`, ji wê re jî negot.

Li pêşberî herduyan rawestiya, got:

-Belaheq te şeqamek li min xist û yê din şeqamek li min xist. Di derî re derket û Elyas winda bû.

Elyas ket ser rê û meşiya, got:

-Bi wî soza xwedê be, ezê herim, nema ez li diya xwe vedigerim, nema ez li bavê xwe vedigerim. Viqasî li ser edaletê, heta bi heywanan, bi nebatên çolan tèn giliyê xwe bi wana dikin, xuya ye hîn jî bavê min xalis nebûye û hîn jî tam rehm neketiye dilê wî.

Elyas di bajarê Sitenbolê re derket. Elyas çi Elyas e, wekî pîvazterkeke qeşartî ye. Ne rih û ne simbêl û xwedêteala hisn û cemala ku dayeyê mirov qadir e wî di zikê xwe ke. Ewqasî xuya wî bi mirovan şêrîn e.

Ket bajarê Sitenbolê; wê çaxê siltan hebûn. Siltanên ola îslamê. Xwe li Qesra siltên girt. Ket meqamê siltên. Siltan li Elyas nêrî, li beşera wî nêrî û li fesi û kesima wî û sipehîbûna wî nêrî xwedêteala çi cewher dayeyê, ewqasî kêfa siltên jê re hatiye tu bêjî kurê wî ye. Bang lê kir got:

-Wa xorto, wer, li teniştê min rûnê.

Çû, li teniştê siltên, li ber çonga wî rûnişt. Destê xwe di ser serê wî re bir.

Got:

-Lawê min, navê te çi ye?

Got:

-Ya siltanê min, navê min Elyas e.

Got:

-Lawo Elyas, tu ji min re ti karî nakî û tiştê heye tê li ba min bî, bêhna min bi te derdikeve. Xwarina te jî ya min, nivînên te wekî yên min. Sibehê, êvarî û nava rojê, çiqase dema xwarina me hat, wê kevçiyê te di nava xwarina min de be û ez û tu emê bi hev re bixwin û vexwin.

114

Wilo demekê li ba siltên derbas kir. Demeke xurt tê re çû. Wezîrekî siltên heye, got:

-Bi qedrê xwedê ku destê vî lawikî dar bigre û siltan hilfa xwe berda ser vî Elyasî, tavilê vî xortê ha ji xwe re dike wezîr û wê berde min, nema kes pîvazê bi min hûr dike.

Wilo bir ber dilê xwe û ma.

Keçikeke siltên heye, çavê wê li Elyas ket, bi heft dilan dilê wê bijiya Elyas û sipehîbûna Elyas. Got ya rebî, ger zewaceke min hebe, bila bi vî xortî re be, ger ne bi vî xortî re be, tu ti qismetê min bi kesî din nekî, xeyrî ruhê min. Siltan rêyek ket ber û bi rêya xwe de meşiya. Karê wî digere, heq û edaletê li dinyayê, li nava milletê xwe tevdigerîne. Gilî û gazind û mehkeme pê dibe.

Wezîrê wî dûv re çî kir? Derengî şevê bang li yekî xwedê nenas kir. Derengî şevê hatin Elyas di nava nivîna wî de girtin. Qenc lihêf bi şerîtekê hişk girê dan û wekî patekî dan ser devê wî û li ser milê xwe kirin û gotin:

-Emê vî lawikî bibin, bikujin, biavêjin behrê. Ger ez bi destê xwe nekujim, wê rojekê ji destê vî lawikî bele bê serê min, wê tengayî bê pêşiya min.

Axir ew tedbîra xwe danîn û lawik birin. Di nav bexçê siltên re bi sibehiyê re derbas kirin, ruhê ku xwedê nebe, nabe. Tesaduf xwedêteala wilo kir keça siltên wê sibehê şiyar e, nêrî ku wezîrê bavê wî ji wê de tê û tiştê li ser milê wan e, wek mirovekî! Pîkî ji hinava wê hat. Got:

-Bi qedrê xwedê bavê min ne li mal e, hek hebe nebe, wezîrê bavê min, çiqin di Elyas de kirine, wê bibe biavêje derekê.

Bang li wezîr kir, got:

-Wa wezîr!

Wezîr serê xwe rakir, keçik nas kir.

Keçikê got:

-Ew çî ye li ser milê te?

Got:

-Ne tiştê e.

Got:

-Binêre bê ew çî ye, tê bînî vê derê. Min tu dîtî, tu nema xelas dibî.

Wezîr anî li kêleka wê danî, nêrî ku Elyas e.

-Malxerab xerabiya vî lawikî çî bi te bûye? Çima wilo mirovên mezin xwedêteala şewq û rehm nexistiye dilê we û însaf nedaye we? Dilê we bi kesî naşewite qey? Ma ev xortê ha yê ku mirov vê felekê li serê wî bigerîne, têxe vî halî?

Danî, li ba xwe. Ji wezîr re got:

-Binêre, ji devê te dernekeve. Ne min tu dîtî û ne te ez dîtîm.

Ma li cem keçikê. Keçikê got:

-Elyas rûnê, malê bavê min pir e, bi agiran nayê şewitandin û siltan e, heta derbekê pirsyar li te çêbû.

Man. Rojekê ji rojên xwedê. Hikûmetek heye, çel keçik û çel xortan dişîne.

Ew hikûmeta jî hikûmeta acem e. Ew her çel jî wekî hev in. Tu ne keçikan nas dikî û tu ne lawikan nas dikî ji hev. Sûretên wan tine. Anîn berdan nav çavê siltên. Gotin:

-Ya siltanê min, şertekî me bi te re heye. Tê van tevan rêz bikî bê ji vana kîjan qîz e, kîjan xort e. Ger te tê derxist emê xezîneyek pereyan bidin te û ger te dernexist welehî lazime xezîneyekê tu bidî me.

115

Siltan çiqasî di xwe de hizirî, siltan jî bi aqil bû, avêt vî alî, wî alî ti tişt ji hev dernexist. Xewa wî wê şevê nehat ji kerban re. Di ber bexçê xwe re meşiya.

Keçika wî şiyar e, di şîbakê re dinêre ku bavê wê li nava bexçe dihere û tê.

Keçik dibêje Elyas:

-Ger bavê min derdekî wî tineba, nedihat nava vî bexçeyî. Ka îca ezê jê bipirsim bê çi derdê wî heye, bila ji min re bêje.

Keçikê bang li bavê xwe kir got:

-Bavo vêzbê te xêr e li nava bexçe diherî û têyî?

Got:

-Lawo ma min çi xêr e, welehî dewleta acem miletek şandiyê cem min, qismek ji milletê xwe û pir in jî. Dibêje, `ji vana divê tu tê derxî bê kîjan qîz e kîjan lawik e`. Ez çiqasî di wana de difikirim sûretê tevan tine, tîpa tevan yek, girêdana tevan yek û bejna tevan yek e nizanim. Şertekî mezin jî avêtiye ber min, xisar jî, fêde jî tê de heye. Nizanim ezê çawa bikim?

Elyas bi dizî ji keçikê re dibêje:

-Bila bavê te xwarinekê deyne, dema li ser sifra xwrinê rûniştin, ên ji acem hatine; bila her yekî zilamekî xwe li pişt wana deyne û destmalkekê di destê xwe kin. Bila xwarina xwe bixwin, dema ku ji ser xwarinê rabûn, qismên ê xort wê destê xwe biavêjin simbelên xwe simbelên xwe paqij bikin û yên keç wê destê xwe biavêjin çena xwe, çena xwe paqij bikin. Yên ku simbelên xwe paqij kirin, wana bide aliyekî ew zilam in û yên çena xwe paqij kin ew keçik in, wê ji hev veqetin. Derveyî vê îmkan tine ku zanibe.

Keçikê bang li bavê xwe kir got:

-Yabo divê tu wilo wilo bikî.

Bêhna siltan hat der, vegeriya malê. Emir kir, xwarina wan çêkir, rêza wan rast kirin. Bûn du rêz li hemberî hevûdin. Bang li xulamên xwe kir, her yek li pişt yekî/ê danî.

Piştî xwarinê yên ku destê xwe avêtin çena xwe cuda kirin û yên ku destê xwe avêtin simbelê xwe cuda kirin. Ji mezinê wan re, yê ji nava aceman hatibû re, got:

-Li gorî ez dizanim, ev beş jê xort in, zilam in û ev beşa vî aliyî jî keçik in.

Ma ecêbmayî. Got:

-Te çawa tê derxist? Ji bo riza xwedê, em çûne ku kesî tê dernexistiye. Te çawa derxist.

-Min bi aqilê xwe derxist.

Rabûne çûne, dewleta acem bi xezîneyeke pere li xisarê xistiye. Ew çû. Ma ew kul bi hikûmeta acem re bê çawa heyfa xwe wê ji siltên hilîne. Dem ket wê navê. Dîsa du zilamên xwe şandin bajarê Sitenbolê cem siltên. Darekî li cem xeratan rendkiriye, çaxkiriye. Nizanim bê ku serê wî ye ku binê wî ye.

Anîn cem siltên got:

-Tê vî darî derxî bê koka wî kîjan e û serê wî kîjan e. Divê tu derxî.

Di qinyata siltên de ku wî aqilî keça wî dide, nizane ku Elyas sax e. Dibêje qey mirî ye. Dema hatibû li Elyas pirsibû û nedîtibû, wezîrê wî gotibû Elyas miriye. Li ber ket, lê pişt re ji bîra kir. Nizane ku dijî û di hundirê avaniya wî de ye, li nava bexçe.

Rabû dîsa çû nava bexçe, dîsa keça wî dît ku bavê wê digere li nava bexçe.

Got:

-Yabo xêr e vê sibehê dîsa?

Got:

116

-Wele lawo hikûmeta acem vê sibehê dîsa hatiye, darek rendkirî aniye û çerx e. Tu li ku dinêrî diqulipînî vî alî wî alî tu ji hev nakî der. Dibêje tê binê wî nas bikî bê koka wî kîjan e û serê vî darî kîjan e û bi xwedê ez hew ji hev derdixim. Dibêje ku te tê derxist bi qasî wan pereyan emê pereyan bidin te, ku te tê dernexist divê tu wan pereyan dîsa li me vegeînî.

Elyas bi dizî ji keçika wî re got:

-Bila distekê tije av bike û wî darî biavêje nava avê. Aliyê koka wî wê di bin avê re be û serê wî li ser avê be. Tu bikî nekî wezna wî nabe yek.

Keçikê got:

-Yabo tê wî darî biavêjî nava disteke av, koka wî giran e wê bi bin avê bikeve û serê wî sivik e wê bi ser avê re be. Ger tu wilo nekî tu tê dernaxî. Tê binê wî mohr bikî, bêjî ev koka wî ye û serî ji xwe wê spî be; ew serê wî ye, bê mohr e.

Dîsa vegeiya hat ba wana av danî û rahişt darê wan, avêt nav avê. Binê wî serê wî dagerand. Binê wî mohr kir, got; `ev koka wî ye` û yê din ma serê wî. Dîsa hikûmeta acem kolî poşman vegeiya. Siltên xisareke din li wana kir. Dîsa sal û dem xistin wê navê, hikûmeta acem morîkek anî cem. Hundirê morîkê bi xane ye. Qulên wê jî gelek in. Dîsa anîn bajarê Sitenbolê hizûra siltên, gotin:

-Divê tu vê morîkê dar vekî. Ger te dar vekir, emê xisareke dinî mezin li xwe bikin. Ger te dar venekir emê xisara xwe ji te bistînin. Şertê me ev e. Li hundirê heyeta xwe tev gerand. Ta tê radikî, ma wê here ku? Nare derekê û di derekê re dernakeve. Ti tişt jê fêhm nekirin. Siltên got:

-Bi qedrê xwedê ezê herim bi keça xwe bişêwirim, ka bê çi dibêje.

Bû sibe dîsa çû nava bexçe bang li keça xwe kir, got:

-Dîsa hal û meseleya min û morîkê ev e. Ka tu çi dibêjî? Aqilê min nabire kes karibe.

Elyas bi dizî ji keçikê re got. Ji bavê xwe re bêje, morîkê bişîne vê derê ezê li vê derê sebra xwe pê bînim, ezê dar ve kim.

Siltan morîk da dest yekî û got:

-Tê herî nava bexçe teslîmî keça min bikî.

Bir, keçik pêrgî ve hat. Rahişt morîkê. Bir ba Elyas danî. Elyas li morîkê nêrî. Ji qîza siltên re got:

-Ya xatûn ji min re bişîne sûkê kiloyek sêvên ne baş bîne.

Yê morîk biriye, jê re got:

-Tê herî sûkê kilok sêv bikirî, tê werî vê derê.

Sêv anîn ji Elyas re. Sêv şikenand, kurmek ji nava sêvekê derxist. Kurmekî sax. Tayek hevrîşimê anî germ kir û danî ser pişt kurm. Ta ma pê ve û

kurm berda hundirê morîkê. Geriya li vê xanê, xana din, li qula din a din, nêrî ku kurm di seriyê din re derket. Hêdî, kurm ji ta veqetand û ta ma di hundirê morîkê de. Serê tê bi hev girê da. Wê rojê bavê wê hat nava bexçe, di şibakê re morîk avêt ji bavê xwe re got:

-Yabo ji te min dar vekir.

Çû . Dema morîk radestî wana kir, her du mirovên morîk anîne, yê ku çêkiribû bi nefsa xwe nikaribû dar ve kira, hişê wî nedigihîştîyê û ew aqil pê re tinebû bê bi çi şiklî dar veke, lê Elyas hişê wî gihayê dar vekir. Morîka wan li wan vegeand. Her sê caran şertê siltên li yê hikûmeta acem xist. Çima? Serê lêwik kar dikir.

117

Ma. Dem te çû. Hikûmeta acem zilamin xwe yê gelekî bedew û zana şand ji siltên re. Got:

-Şahê acem gotiye, silavên min gelekî li siltên bikin, bê ev aqildarê wî kî ye, divê vî aqildarê xwe bişîne cem min ez bibînim bê yekî çilo ye? Dema wilo got, îca fedî kir bêje aqildar keça min e, siltan bi keça xwe bişêwire! Nizane ku Elyas sax e li cem keça wî veşartî ye!

Wê êvarê neket xew, ji qehr û behcan re. Bi fereceya sibehê re çû nava bexçe. Keçikê dît ku bavê wê çawa li binê daran digere. Keçikê bang li Elyas kir, got:

-Vê sibehê bavê min dîsa li bexçe digere, nizanim bê çi derdê wî heye. Bang li bavê xwe kir got:

-Yabo ma vê sibehê xêr e?

Got:

-Lawo çi xêr e? Vê derbê îşê hatiye serê min nehatiye serê ti kesî. Hikûmeta acem dîsa şandiye gotiye wî aqildarê xwe bila bişîne, em wî aqildarê wî bibînin. De îca ji vir heta wê de, tu keçik, wê çawa çêbibe?

Elyas ji keçikê re got:

-Bêje yabo aqildar ne ez im, ew Elyasê li cem te va li cem min e. Elyas sax e. Elyas min hilaniye, şîretên wî ne, ne yê kesî ne.

Bang li bavê xwe kir, got:

-Yabo vî aqilî ne ez didim te. Elyasê ku demekê te jê hez dikir va li cem min e, min ew veşartiye. Wê Elyas kuştibûna, min ji wezîrê te sitendiye, min hilaniye. Şêwra wî ye, aqilê wî ye. Tişteki min di zanîne de tineye.

Dema wilo got, wekî ji kezeba wî ye, ewqasî kêfa wî hat. Got:

-Lawo, Elyas li cem te ye? Sax e?

Got:

-Erê wele sax e.

-Wey mala xwedê hezar carî ava ku Elyas heye. Bi nefsa xwe derbasî cem keça xwe bûye, Elyas pêrgî ve çûye, çûye destê siltên maçî kiriye. Siltên eniya Elyas maçî kiriye.

Elyas got:

-Mesela wezîrê te ev e. Gotiye, `rojekê destê Elyas dar bigre wê qismetê min

di tengahiyê ke, xatir û qiymet ji ber min zept bike. `Wê ez bikuştama, di nava vî bexçeyî re birim, derbas kirim, keçika te dît ez jê sitendim. Ji wî çaxî ve ez li vir im, ez derneketime.

Got:

-Baş e lawo, baş e. Xwedê mezin e.

Elyas da dû xwe û bir, radestî wana kir. Nameyek jî ji şahê acem re nivîsî, got:

-Va ye min zilamê xwe sax selîm şand ba te, dîsa zilamê xwe sax selîm ji we dixwazim.

Şand. Bir nav hikûmeta acem. Li Elyas nêrîn, li rabûn û rûniştina Elyas, li aqilê Elyas, li terbiya Elyas. Tu dibêjî ya rebî heftê hezar mamoste û îmam û xoceyî, ders û talîm û terbiye daneyê, wiqasî lawik hereketên baş dike. Kêfa şahê acem jê re hat, ji vî lawikî têr nebû. Mehekê, du mehan li cem xwe hişt. Şahê acem keça xwe li wê de da Elyas. Got:

-Yekî wekî te zane û xwediyê vî aqilî. Keçeke min heye, hema encax liyaqî te be. Keça xwe lê mehr kir û ma li wê derê.

Dem derbas bû siltên name ji şahê acem re şand, got:

-Divê tu zilamê min bişînî.

118

Amadekariyên wî kirin. Şahê acem mufrezeyek pê re şand ew û keça xwe şand ji siltên re.

Siltên got:

-Elyas ev çî ye?

Got:

-Şahê acem keçika xwe daye min.

Siltan hizirî, got:

-Bi qedrê xwedê ezê jî ya xwe bidimê. Evqase qencî ji destê vî xortî û viqase hezjêkirina min, hema ezê jî ya xwe bidimê.

Siltên keça xwe lê mehr kir û li cem xwe kir wezîr. Şêwra siltên maye bi Elyas. Him zavê wî ye û hem wezîrê wî ye.

Lawek ji keça siltên re çêbû. Elyas di nîveka her du pîrekên xwe de ye.

Pîrekên wî di ser Elyas re lawik didin dest hev, pê şa dibin. Piştî ku dan dest hevûdin û li her du pîrekên xwe nêrî, Elyas beşîşî, keniya.

Her du pîrekên wî pirsîn:

-Elyas tu çima keniya?

Got:

-Demekê ez li ba dê û bavê xwe bûm. Min got; `yabo min xewnek dîtiye`, negot; `xêr be`, min xewna xwe jê re negot, şeqamek li min xist. Ez ji kêleka bavê xwe qevizîm çûm kêleka diya xwe rûniştim. Min got; `yadê min xewnek dîtiye. Wê jî negot; `xêr be`, wê jî şeqamek li min xist. Ê va ez di vir re derketim. Ji nû ve xewna xwe îca ezê ji we re bêjim.

Herduyan got:

-Xêr be xewna te ka bêje, ji me re.

Got:

-Min dît deqa royê li kêleka minî rastê bû û heyv li kêleka minî çepê bû. Di ser serê min re deqa rojê ronahiya xwe diavêt heyvê û heyvê di ser serê min re ronahiya xwe diavêt deqa rojê. Xuya ye xewna min ev e. Va ye vî lawikî di ser serê min re didin dest hev; yek keça siltan e, yek keça şahê acem e.

Xewna min va ji nû ve hat cih. Ew ronahî, ew tîrêj ev lawik e, ji vî alî wî alî hûn didin dest hevûdin.

Ew ghiştin mirada xwe, serê guhdaran sax be.

****

XERÎBO

Bi sitran û tembûrê:

xerîbo, xerîbo, xerîbo de xerîbo xerîbo wey la li malên me xerîban diloyy...

Bi vegotinî:

Xerîbo lawê Evdila paşe mîrê Misrê welat û şaristan nemaye ku neçûye, tenê bajarê Amedê di dilê wî de maye hesret. Got:

-Bi xwedê ezê herim vî bajarî jî bibînim.

Xerîbo zilamekî xwedîkêf e, evîndar e, halê wî xweş e, lawê melikan e.

119

Hat bajarê Amedê, li serê bexçe Amedê rawestiya, bala xwe dayê ku bexçeyekî delal e. Got:

-Bi xwedê ezê xwe berdim nava van bexçeyan; tev gul û beybûn û rihan e. Ezê bêhna xwe derxim, ji xwe re bîstikekê bigerim, bêhna fireh ezê herim nava bajêr.

Berê xwe daye nav bexçe, birkek di nava bexçe de ye, ew jî ji xwe re li ser birkê rûniştiye. Bala xwe dayê, faytonek ji bajarê Amedê derket, teq req, teq req li hinda bexçe rawestiya. Sê qîz jê daketin, yek ji ya din re dibêje, her bi wir de.

Çima tu nabêjî Gewrê, qîza walîyê Amedê bi cêriyên xwe ve her roja pêncşemê tê wê derê, kêf û seyranîşa xwe dikin û vedigerin malê.

Li nav bexçe bala xwe danê ku zilamekî xerîb li ser birkê rûniştiye. Gewrê bang kir her du cêriyên xwe got:

-Ev zilamekî mêvan e, hatiye ji xwe re li wê derê rûniştiye. Saetek e wê ji xwe re rûnê, wê rabe here, emê ji xwe re herin ser birkê.

Ji xwe re li nava bexçe digerin, bala xwe danê ku mêvanê wana ranebû.

Got:

-Gelî cêriyan, jin, mirov çiqasî bi sebir be baş e. Emê ji xwe re saetêke din jî bigerin heta mêvanê me radibe.

Welhasil sê saetên Xerîbo li ser wê birkê rûniştiye, çav li wan her sê qîzan ketiye, ranabe ser xwe. Gewrê bala xwe dayê ku ranabe. Bang li cêriyên xwe kir, got:

-Her, bi zimanekî xweş bêje ya mêvanê delal, ger tu mêvan bî bes e, ger tu

pêxwas bî hew ji pêxwasan pirtir li bajarê Amedê, ger tu axe bî pir in, ger tu aşiq bî pir in, ger tu mitirb bî pirin... Ev der ne cihê te ye. Me bala xwe daye te, tu ji ser vê birkê nema radibî. Ka bê çi bersivê ji te re dibêje, tê ji min re bêjî.

Her du cêriye çûn, gotin:

-Wa mêvanê delal, me bala xwe daye te, ev sê saetên te tu li ser vê birkêyî. Çima tu ranabî ser xwe? Her tu mitirb bî, tu aşiq bî, tu cengene bî, tu axe bî hemû li bajarê Amedê pir in.

Xerîbo lê vegerand got:

-Hûn jin çiqasî bêsebr in. Hema te negota, ez kirî rabama ser xwe. Ez zilamekî aşiq, kêfxweş ji xwe re li dinyayê digirim.

Her du cêriye vegeriyên ji Gewrê re gotin:

-Mêvanê me gotiye, ez zilamekî aşiq, kêfxweş im ji xwe re digirim, hindik mabû rabama we ev galgal da ber min.

Gewrê got:

-Bi xwedê me xera kir. Zilamekî wilo aşiq, kêfxweş ji xwe re li dinyê digere, here ku wê bêje li filan bexçeyî min filan qîz dît û em hetikîn. Ez Gewrê qîza waliyê Amedê me. De rabin emê jê re qehweyekê bikelînin, emê jê re bibin. Li gorî ku zilamekî aşiq e bila ji me re dengekî jî bêje; hûn çi dibêjin gelî cêriyan?

Gotin:

-Wele baş e.

Dema jê re qehwe kelandin li nava bexçe û cêriyan li ser destê xwe kir ji Xerîbo re pêşkêş kir, vexwar. Destê xwe avêt bêrika xwe zêrekî reşadî avêt binê fîncanê. Gewrê li ser hizirî, got:

120

-Bi xwedê ev yan ji maleke gelekî mezin e yan ev zilam gelekî ji xwe hez dike.

Berê xwe dan cem Xerîbo:

Got:

-Wa mêvanê delal.

Got:

-Ha libê!

Got:

-Libê şêrîn, em dixwazin tu ji me re kilamekê bêjî.

Xerîbo li her sêyan nêrî, beşîşt, keniya.

Got:

-Ya mêvanê delal, qey tiştêk di zikê te de heye, bêje.

Got:

-Wele xatûna min, zikê zarokan tije galgal in lê devê wana nagere ku bêjin.

Got:

-Tu azad î, tu çi dibêjî bêj.

-Ez li we her sêyan dinêrim, nizanîm ne hûn qîz in, ne bi mêr in.

Got:

-Em hersê jî qîz in.

Got:

-Ma ne ez nizanim bê hûn qîzên kê ne?

Gewrê got:

-Ez qîza waliyê Amedê me, ev her du jî cêriyên min in.

Xerîbo got:

-Malava tu Gewrê qîza waliyê Amedê, ev qasî bi hisn û cemal û bedew û tu gihayî di mala bavê xwe de yî! Çi ecêb tu bêzewac mayî heta niha?

Got:

-Ya mêvanê delal, nesîb û qeder.

Got:

-Xwedê ji te dilxweş, erê nesîb û qeder e. Kî hat, tê bêjî, `na ez xweşik im, ez bi vî qayil nabim. Ez Gewrê qîza waliyê Amedê me`. Tê pozê xwe hildî, tu bi kesî qayil nabî. Nesîb û qeder; tê di stuyê bavê xwe de bimînî. Na wele yekî wekî min! Ez jî Xerîbo lawê Evdile paşe mîrê Misrê me. Ger min got, `de` û te got, `de`, di nava vî bexçê bavê te de, rab emê hevûdin birevîn, nesîb û qeder ma di destê min û te de.

Got:

-Xerîbo li ser serê min, li ser çavê min, lê weleh ez bi revandin nayê.
-Tu dibêjî bavê min walî ye. Ger ez herim konaxa bavê te, çend galgalên xwe bi min re bike û şeqamên xwe li min bide. Bavê te waliyekî qûn-bi-cilik li cem me tê hesêb, ez jî vê napejirînim. Lê tiştêkî din ji bo xatirê çavên te! Dema tu soza revandinê bi min re bidî, ezê herim, galgalên xwe jî qebûl bikim û şeqamên xwe jî. Ger wî tu neda min, tê bi revandin bi min re werî, ezê herim.

Got:

-Bi soz û qîrar her, ku ez nedam te, ezê bi te re birevim.

Xerîbo nameyek nivîsî, da destê sêlekekî û berê wî da qonaxa walî, got:

-Lawo ezê pênce qirûşî bi te dim.

Walî lê nêrî, yekî nameyek da dest, pêxwas e, mitirb e, cengene ye kes nizane bezê bin guhê bavê wî ji ku ye. Şeqamek dudu li kurik xist, got; ``here te nameya kîjan pêxwasî ji destê wî girtiye, her bideyê.``

121

Lawik digirî tê, got:

-Axe, ev nameya te da destê min, walî bi şeqaman ez kuştim, ev çi name ye?

Rabû pereyên wî danê, ji kêfa pereyan kurik êşa xwe jibîr kir çû. Bang kir

Gewrê, got:

-Tu têyî wer, mebêjî Xerîbo zor li min kiriye! Tu neyê jî bi xatirê te.

Got:

-Em herin.

Got:

-Ez zilamekî xerîb im. Ez ji niha û pê ve nehatime vî welatî. Ez kesî nas nakim.

Got:

-Ez nas dikim. Jê re dibêjin Bedirxan Axe û Hiznî Axe mîrên Cizîra Botan hakimên dadmend in. Emê jî herin, wê doza me safî bikin.

Got:

-Baş e, emê herin wir.

Berê xwe dan mala Bedirxan axa û Hiznî axa.

Mele Bekir heyê; melê wan e, xizmetkarê Bedirxan axa û Hiznî axa ye. Hayê kesî ji fêlên mele Bekir tineye. Dema her du axa diçin seyd û nêçîrê, wê mele Bekir rabe li ser kursiya hakim rûnê, bedlê hakim li xwe ke, çî feqîrekî were ji ahlê wan gundan, wê doza wana safî bike, karê wan bi cih bike, pênc wereqan jî li ser hesabê her du axeyan ji wana bistîne û hayê axeyan jî jê tineye.

Xerîbo nas nake, di hizra wî de ku axe ye. Silavek jê re da got:

-Ez Xerîbo lawê Evdile paşe mîrê Misrê me. Min Gewrê qîza waliyê Amedê revandiye, min xwe li xwedê û li navê we girtiye.

Mele bekir dizane bê axe wê çî çaxî ji nêçîrê werin. Got:

-Lawê min nîvsaeteke din werin ezê mehra we li hev bibirim.

Piştî ku axa, her du hatine, nîv saeta Xerîbo qediya. Çû, nêrî ku va ye her du rûniştine. Got:

-Ez Xerîbo me, lawê Evdile paşe mîrê Misrê me. Min Gewrê qîza waliyê Amedê revandiye, min xwe li xwedê û li navê we girtiye.

Got:

-Lawê min însalah bê mehr e, we bi dilê hev, hev revandiye?

Got:

-Ew qîz e, ez jî xort im, em her du jî bi dilê hev in.

Got:

-Lez, bang li Mele Bekir kin, bila bê, emê mehra we li hevûdin bibirin.

Mele Bekir jî dema derdikeve hewşê, çarşefa Gewrê ji ser ruyê wê dihere, bi heft dilan dil dikeve Gewrê; tu dibêjî ne îsal e, îsal heft salên wî ye li ser Gewrê ruh û can dide.

Qîzek Mele Bekir heyê, temenê wê bîst û pênc-şeş sal e, di stuyê bavê xwe de maye, ne xweşik e, mekroh e, kes wê naxwaze. Navê wê jî ne bi xêr Gewrê ye.

Qîza xwe şîret kiriye berdêla qîza waliyê Amedê û avêtiye paş perdê, wê destûra mehrê mele Bekir jê bixwaze.

Gava destûra mehrê jê dixwazin dibêje:

-Xerîbo li nava bexçê bavê min bela xwe li min xistiye û bi darê kotekê bi zorê anîme hizûra we her du hakimên dadmend. Çilo jina bi mêr mirov li mêran mehr ke di hizûra we de?

Bedirxan axe got:

122

-Qîza min ma tu mehrkiriya kê bû?

Got:

-Jê re digotin Mele Bekir, qehwevanê bavê min bû. Bavê min pir jê hez dikir, hingî zilamekî şareza bû. Temenê min şazdeh sal bû. Ez lê mehr kiribûm, lê ez ne guheztibûm. Qulipî sala şazdehan mele Bekir hat ku min biguhêze, bavê min got, `zaro ye`, ez nedamê û ji qehrê min re ji wê rojê heta roja îroj ez nizamim bê destgirtiyê min mele Bekir li kîjan erda xwedê ye.

Mele Bekir dîrok û hijmarên filan dîrokê li cem waliyê Amedê kar kiriye, ji xwe re avêtine defterê. Dema wilo got, destê xwe avêt bêrika xwe û defter jî li ber Bedirxan axe û Hiznî Axe danî.

Bi sitran û tembûrê:

-Xerîbo, xerîbo, xerîbo de xerîbo xerîbo wey la li malên me xerîban diloyy...
De yabo dilê min dil e, dilekî gelekî dîn e bala xwe bideyê Mamed û Ehmed her du xulamê Bedirxan axe, li nav xulamên wî ne. Gazî kirine, Mamed û Ehmed berê xwe dane hewşê gidvano her yek qeflek darên ter ji axayê xwe re tîne. Lê belê lingê Xerîbo li hewşê avêtine qayîşê, li gor dilê xwe wilo dişidînin. Lê belê ji sibehê heta danê êvarê daran li binê lingê Xerîbo dixin, darekî lê dixin, yekî hiltînin. Cermê binê lingê Xerîbo, li lingê Xerîbo vedigerînin.

Xerîbo di halekî xerab de datînin... Xerîbooo, Xerîbooo, Xerîbooo. Wele serê Gewrê bi qurbana canê te be Xerîbooo!

De yabo dilê min ji dilan dikûte. Lê dînê, piştî Xerîbo di halê xerab de danîne bi teşkên wî digrin diavêjin binê zîndanê, ji xwe re danîne. Soz û qîrar danîne ku zilamê dilopa avê geza nê bide Xerîbo bila di wî halê xerab de bimîne.

Gotiye, yê dilopa avê bideyê gidvano ezê piştî wî bişkînim.

Xerîbo pir di halekî xerab de danîne û hayê Gewrê jê tinîne. Xerîbo, xerîbo, xerîbo ho xerîbo wele serê Gewrê bi qurbana canê te yê nazik be xerîbooooy.

Bi vegotinî:

Xerîbo di wî halê xwe yê xerab de ye, hayê Gewrê jê tineye. Pîreka Bedirxan axe û pîreka Hiznî axe bang kirin Gewrê, gotin, `bila bê emê bi hev re herin himamê`. Gava ev galgal jê re gotin, Gewrê got: `bavo ez nayê himamê, çiqas karê we li malê hebe ezê bikim, heta hûn vegezin`.

Îca ew mifte jî danê, gotin; `dema karê xwe xelas ke ji xwe re li van odeyan bigere, bêhna xwe derxîne`. Gava here mala bavê xwe wê bêje filan ode, bi filan şiklî min dîtine li mala axê û wê ji wana re bipeyive.`

Gava pîrekan berê xwe dan himamê û Gewrê tenê ma, bi qedera xwedê çawa mifteya destpêkê avêt li devê zîndanê xe, bi çavên serê xwe dibîne. Xerîbo li ser milê xwe fitilî, wî jî Gewrê di ser xwe re dît. Her du axe jî li nêçîrêne, tenê Gewrê li malê maye, her du pîrekên wan jî li himamêne û Gewrê û Xerîbo tenê li malê mane.

Bi sitran û tembûrê:

De yabo dilê min dil e dilekî gelekî dîn e, gava çinginiya miftan e, Xerîbo di ser piyê xwe re difitile, Gewrê di ser serê xwe re dibîne. Digot, lê lê Gewrêêêê, lê lê Gewrê bêbavê xwedêteala heqê min ji te re nehêle Gewrêêêê. Tu çawa rabî ji eşq û kêf û riza xwe re bi çepilê Xerîbo bigrî ji nava bexçê bavê birevînî, bînî hizûra Bedirxan axe û Hiznî axa mîrên Cizîra Botan hakimên dadmend. Lê belê tu îfadê li min diqulipînî, lê lê Gewrê bêbavê ma tu bi çavên serê xwe dibînî bê min di çi halê xerab de danîne. Pênc deqe mane ku ruhê şêrîn ji qesefa min bikişînî. Isma halê min tinîne, Gewrê tu bi qedra xwedê kî, toq û benê zîvî, bejna ziravî, çavên reşî belekî mêşînî ji pêşiya çavên xerîbê xwe hilînî. Kul û kederê te li vê dinyayê nemane bera ew hesreta li ser Xerîbo nemîne.

De xerîbooo, xerîboo, xerîboo, xerîbooooy.

Wele serê wî, xatûnê li ser kaba xwe danî. Rûpel rûpel ji xwe re diqulipîne. Ti haya min ji mele Bekir ti mehr û îfada van bêbextiyan tinîne. Ma ev çi bêbextî ne ku di stuyê min û te de danîne? Wele serê Gewrê bi qurbana canê te yê nazik be xerîbooooy.

Lo bavo dema Gewrê diavêje Xerîbo wilo dibêje dilorîne, hayê wê ji Bedirxan axe û Hiznî axa tine ku ji nêçîrê hatine, quranên xwe li ser kabên xwe danîne wê bixwînin. Dema Gewrê wilo dibêje Bedirxan axe destê xwe avêt kêleka xwe debanca xwe dertîne, êrîşî Gewrê dike ku bi derba ewilî bikuje, tamam bike di mala xwe de. Hiznî jî debanca xwe kişand, got: `keko bi qirara xwedê ku tu gavekê biavêjî ezê goştê canê te bi debancê re hilînim`.

Gava ku vê peyvê ji kekê xwe dibihîse, di cihê xwe de hişk û ziwa dimîne. Çûye dest û birayê lingê xwe yê mezin maçî kiriye, digot; `hemû gav û hemû saetan hişê mirov ne li serê mirov e, tu rabî Gewrê di mala me de bikujî, heyvanê nav û deng û heysiyet qet ji me re namîne. Emê rabin îfadeya vê hurmetê bistînin`.

Xerîbooo, xerîboo, xerîboo hoo xerîboo, wele serê Gewrê bi qurbana canê te yê nazik be, xerîbooooy.

Bedirxan axe got birayê xwe:

-Malave, dema çû pişt perdê me destûra mehrê xwest qey tu ne li wir bû, deng nehat te?

Birayê wî Hiznî axa got:

-Malave, mele Bekir dem û dewranên xwe ji min re gotine, tolazî kiriye, aşiqî kiriye, meletî kiriye her dem û dewranên xwe ji min re gotine, felek û dewran li serê ciwanik û camêrên xelkê digere. Emê îfada wê bistînin û car din li ber me ye.

Debancên xwe kişandin û berê xwe dan Gewrê, got:

-Gava li pişt perdê me destûra mehrê ji te xwest, te çi got ji me re û niha tu çi dibêjî ji Xerîbo re. Di hizra te de kes ne li mal e, tê Xerîbo bixapînî. Tu bi du rûyan bi me re dimeşî.

Gewrê di ser serê xwe re fitilî got:

-Heyf li we yê hûn kirine melik, kirine hakim. Top li mala we nekeve. Hûn li xwe nahizirin, ez Gewrê qîza waliyê Amedê, min çardeh salan dibistan xwendiyê û pênuşa min heye. Yê ku bela xwe li min xe, li nava bexçê bavê min, bi zorê min bîne hizûra we hakimên adil hûn li xwe nahizirin.

Got:

-Niha ne tu yî.

Got:

124

-Na.

Man rawestiyayî, gotin:

-Bi xwedê yek li vê navê ma.

Çûn ba pîrekên xwe, gotin:

-Îroj dinya ye sibe axîret e gelî hurman, mebêjin mele Bekir di nava mala me de mezin bûye, emê rabin hema ya mele Bekir bêjin. Hatiye aliyê malê destûra mehrê ji we xwestiyê, Gewrê birine yan nebirine?

Gotin:

-Heyra erê mele Bekir melê me ye em jê hez dikin, lê ev bêbextiyên wilo! Nehatiye bang li vê feqîrê nekiriye, destûra mehrê jê nexwestiyê û lingê vê feqîrê ji malê derneketiyê.

Bang li Mamed û Ehmed kirin, gotin:

-Lez, bila mele Bekir raneweste were.

Mele Bekir hat, gotin:

-Xelkê pîreka te revandibû û sûd û îqbala te çêbû hema di mala me re derxist. De here çiqas hêza te ya heye, kar û karistana xwe bik. Ev îna ku bê, hema sê roj din muhlet ji te re, hefteyekê, were îca emê Gewrê li te mehr kin.

Gava ku ev galgal ji mele Bekir re hat gotin, eşqê li serê wî xist, mala wî bir mîratê. Rast berê xwe da himamê xwe şuşt û ji himamê derket, berê xwe da cem berber, riha xwe da ber gûzanan qut kir, simbêlên xwe ba da, sor kir, hine kir. Ji xwe re çû cem zenetkaran tembûrek çêkir, perdên wê girê da, misk û amber bi ser xwe de rijand. Mele Bekir di jiyana xwe de jî, ti sitranan nizane, hema navê mêkewê bihîstiyê, du galgalan tenê dibêje:

Bi sitran û tembûrê:

Lê dilê lê dilê, lê lê dilê lê dilê eman gidî mêkewê. Lê dilê lê dilê tu mêkewa minî lê, bejinzirava sosinê eman gidî mêkewê...

Bi vegotinî:

Mele Bekir kêf ew kêf e ku tê de ye û reqandiye tembûrê, li ser dilê xwe daniye. Sê rojên wî qediya ye di wê kêfê de, hayê kesî jê tine, li malê ku xum xuma tembûrê ye.

Bedirxan axe bang kir Hiznî, got:

-Nema ne erd min tehmûl dike, ne ezman. Me destûra hefteyekê da vî

segbavî. Saet berya saetê em wî bişînin, zû bikujin ji me re çêtir e. Mamed û Ehmed şandin dû. Gihan ber deriyê hewşê ku xum xuma tembûrê ye.

Gotin:

-Wey law vî malmîratî mitirbên xwe jî anîne kuro!

Deriyê hewşê derbas kirin, ketin devê odê, bêhna misk û mawazê li dev û rûyê Mamed û Ehmed xist, got, `bi xwedê vî îroj qiyamet rakiriye`.

Ketin derî ku li rewşa mele Bekir çî binêrin! Rih tine. Bedlê zavatiyê li xwe kiriye. Simbêlên xwe ba dane. Bêhna misk û mawazê û xum xuma tembûrê mêkewê ha mêkewê...

Mamed û Ehmed herduyan li hev nêrîn, got: `Lawo serê duwazdeh salan me dawet nedîtiye. Ka em ji xwe re têr li ber mêkewê bireqîsin, emê dût jê re bêjin.`

125

Got:

-Wer.

Bi destê hevûdin girtin, mele Bekir serxoş bû li ber wan, xurm û hey xurm, mêkewê û hey mêkewê heya têr reqîsîn, bûn çirav ji xwêhdanê.

Têr reqîsîn şûn re bang kir got:

-Ho mele Bekir.

Got:

-Çi ye?

Got:

-Lawo ti mêkew li vir tinene. Axe gotiye, `bi lez bila raneweste, emê dergistiya wî lê mehr kin`.

Got:

-Yabo destûra hefteyekê dabû min. Îroj sê rojên min qediyane. Lê bi xwedê xebera axe ye, ha sept û ha lehd wek hev e.

Koda tembûrê danî ser dilê xwe, da pêşiya Mamed û Ehmed xum xuma tembûrê, mêkewê ha mêkewê. Bedirxan axe ji dût ve nêrî ku sê kes ji wir ve tên yek li pêşiya wan li tembûrê dixê. Bang kir Hiznî axa got:

-Vî malmîratî mitirb jî anîne mala xwe, bi xwedê wa mitirbên xwe jî şand haya me jê tineye.

Hiznî lê nêrî got:

-Bi qurana te xwendiyê, ew şexsê mele Bekir e.

-Çawa tu wilo dibêjî?

Got:

-Wilo ye.

Ber bi wan ve hatin, bi rastî jî nêrîn ku mele Bekir xwe xistiye çî rewşê!?

Bedilê zavatiyê lê ye. Simbêlên xwe sipsor kirine, ba dane. Xumxuma tembûrê ye. Wek ku tu cerek av pê dakî, ji cihê xwe rabû, got:

-Wer mele Bekir dewsa min.

-Estexfurulah axe, estexfurilah.

Got:

-Lawo çî estexfurilah. Te bi ilmê xwe axîret ji xwe re zept kiriyî û yek wek Gewrê li vê dinyayê ghiştiye te. Wer ji me re mêkewê dewam bik.
Rûniştiye li tenişta her du axan xum xuma tembûrê ye, Mamed û Ehmed li der ve her du tirba wî dikolin. Got:

-Axa, emrê te da me, me tekmîl kir.

Got:

-Mele bekir tiştêkî bi guneh nekiriye, wî û tembûra wî hema.
Rahiştin daxistin tîrbê û çiqas herî merî, xîz derxistin hemû di ber qirika wî de kolan û ferman da gundiyan got:
-Çiqas zarok, yextiyar, pîr û mîrên ku hene bila werin ser serê mele Bekir. Ê ku qetekê jê nerevîne ceza ye. Êrîşî serê mele Bekir kirin, bi erdê re kirin yek ew bi cehnemê şa kirin. Ji nû ve zorî dane derman û melheman, lingê Xerîbo rehet kirin.
Heftayekê daweta wî li dar dan. Xerîbo, pîreka wî lê mehr kirin, ew şandin mala bavê wî û serê guhdaran ji min re sax be...

*****

126

HELÎMA ZÊWO

Bi sitran û di ber tembûrê re tê gotin:

Eliyê dêwanî bang kiriye Mihemedê Remo:

-Axayê mino çima silav li cemaeta xwe nekir, sedemê silava te çî ye?

Mihemedê Remo bang kiriye Elîkê dêwanî:

-Law tu zilamekî fîsad î, gelac î; îşê te ji silava min çî ye?

Wele xêl û bala xwe dayê Mihemedê Remo mad lê nemaye hey la lê wayê.

Mihemedê Remo rabûye ser kabîkê di nava cemaetê de bang kiriye, digot:

-Gelî ehlê cemaetê dilê min lê dixê. Bavo îroj heçê here ji min re kuştina Mûsayê Zeyno ribatê mala zêvo kilê çavê Helîmê, bavê Sebrî, ezê heft salan xizmeta wan bikim bi vî destî.

Ax lê wayê de hey la lêwayê. De bavo sê neqlan di nava civatê de bang kiriye, deng ji cemaetê ji kesî nehatiye.

Lê belê Elîkê dêwanî rabûye digot:

-Axayê mino, ezê herim kuştina ribatê mala Zêwo. Ez nabêjim ezê bikujim, firsenda mêran ji xwedê ye. Lê şeveke din vî çaxî yan ji kuştina min e, yan ji kuştina wî ye. Lê hey la lê wayê.

Eliyê dêwanî kar û karistana xwe kir. Cotê debancê li kêleka xwe edilandiyê. Muxriba tarî lê xistiye. Pîrsa ribatê mala Zêwo kiriye. De çûye li ber qesra Mûsayê Zeyno sekiniye. Nêrdewanek ji xwe re peyde kiriye. Bi banî ketiye holiya joriye, li wê kêlekê ode xalî ye. Çima tu nabê Mûsayê Zeyno bi hurmeta xwe re, berê xwe dane nav xulam û xizmetkaran şevbêrka xwe dîkin.

Eliyê dêwanî berê xwe daye taliya odêye. Xwe xistiye bin mekeba Mûsayê

Zeyno, di bin mekebê de veşartiyê.

Saet çarê şevê û pê de Mûsayê Zeyno dengê bang jina xwe kiriye û berê xwe dane hilkişiyane holiya jorîne. De çira û fenerên odê pêxistiyê. Cotê debanca şeş derbî ji kêleka xwe vekiriyê. Li binê balgîfê daniyê. Car din çir û fenerên odê kor kiriye.

Qeder qedera rebê jorî ye, de hey la lêwayê. De gava çir û fenerên odê kor kiriye, wî teresê Eliyê dêwanî xirpîn ji binê mekebê aniyê.

Mûsayê Zeyno dengê mekebê kiriye. Dengê bang li hurmeya xwe kiriye. Gotiyê hurme ocaxê te korê, warê windayê, ger ez im ez ji bavê xwe me, vê êvarê odeya Mûsayê Zeyno ne xalî ye. Wele hurme deng ji binê mekeba te hatiye.

De hey la lêwayê.

Ma ne hurmeta Mûsayê Zeyno digot: `Axayê mino de raze, qey mîrata kitikê li dora mekeba me, li dora şîrê me diçe û dihatiye.`

Dema hurmeta wî wilo gotiyê bê kul û bê mutal serê xwe avêtiye ser balgîfê raketiyê, heta xirîn ji xewa şêrîn aniyê..

Hey la lê wayê.

127

Eliyê dêwanî xincera xwe bi destê xwe girtiye û hatiye di ser serê mêran re sekiniye. Xincera xwe biriye banî ye. Xincerek avêtiye li ser dilê Mûsayê Zeyno ribatê mala zêwo. Mîrata xincerê çar tiliyan kulava koçerî pê re zept kiriye. Wekî beranekî ji beranê Melazgîrê di nava gola xwînê de xemiliye. Lê belê hurmeta wî lê şiyar bûye firt firta wî ye. De bala xwe bideyê, di wê reşê de destê xwe avêtiye bin balgîfê, debance bi dest xwe girtiye. Derba ewilî bi qedera xwedê re di qemqemê qahfê Eliyê dêwanî de lê xistiye, cenazê wî kişandiye tenişta cenazê zilamê xwe daniye.

Wele bila kesek fesi û pesnê xwe nede, di ser Helîma Zêwo re.

***

DAWÎ

128

BI ZÎMANÊ DAYÏKA XWE

BÎXWÎNE, BÎNÎVÎSÎNE

ZIMANÊ DAYÏKA XWE

FÊR BÎBE, FÊR BÎKE

**

KEN Û GIRÎN

Wênekês: N. Alkurdii

ISBN: 9187730-02-2 APEC TRVCK - FÊRLAG COPYRIGHT: Amed Tîgrîs och Roman Motki

Adress

Box 3318, 163 03 Spanga Sweden

Pêşgotin

Di nav gelên bindest de, kultur û edebiyat bi getempert bi devkî ye. Dt nav gelê Kurd de jî. edebiyata devkî, 11 gor edebiyata nivtî getek ti peş û dewlemend e. Ev edebiyata devkî: Şîretname, gottnên kûrt, pêkenîn, ştran, çîrok û hwd.tn.

Pêkenîn, neynika civat û getan e. Ew, problem, û daxwazên

gel bt aweki kenîn û yari Une ztmên û qerekerêkî netewi didewan. Her civat, komik û get, H gor dema xwe pêkenîn diafirîne. tltrov, kare bêje, pêkenîn rexneyên gel in. Lê, rexneyên ne adeti ne, yên têzêde û mezinkirî ne.

Di pêkentnan de, revşa her netewi ya dîroki, eborl, potîtîkî, civakl, otî û kulturî derdikeve holê. J1 ber ku mijarên pêkenînan ew in. Pê re daxwaz û pêsnîyazyên get diyar dibin. Her netew ti gor qereker û kultura xwe taybetiyekê wê heye. Ji ber vê yekê Jî, pêkenînen me Jf dibe, ku Ji geiên din re bê mane û bê kenîn bèn. Em wan geiên din ti aliyek din bihêtl, di nav van pêkenînen me yên berhevkerf de, mirov, bi awekî getek vekirî du civatên Ji hevdu cûda dibine. Civata Kurdan a mîrîtî (feodali) û ye modern. Problem û dexwazên civatê, di pêkenînan de zelal î diyar dibe. Di nav herdu civatan de guhartinên aborl, civakî. olî û kulturî xweş û baş tèn ditin.

Di vê berhevoka han de, me xwest, ku Ji her perçe û herêmên Kurdistanê pêkenînen kûrdi berhev bikin. Lê belê, me qasl Imkanên xwe berhev kir. Ji xwe mirov, di xwendint wan de navê gelek gund, herêm ê bajar dibine. Di deme berhevkerfê û ntvlsendinê de, me, bi xwe nexwest, ku em naveroka wan biguhurtin û me orjinalên wan xira nekîr. Heta çiqas kême be Jî, me devok û zaravayê herêman bikaranl. Lê, Ji derê, hinekên ku Ji bo biçûkdltina zarava, herêm û eşîran hatibûn çêkirin. Me clh neda yên weha û me d\ wan de piçek guhartin çêkir, an Ji rest kir. Çendên politik jî nivl wan hati bû çêkirin, lê me wan bi ser û goh kir. Me b\ teni ambargo û sansurê li ser ên seksi dent. Me, wan berhevker lê ne nivtsand. Ji bit wan, me. Il gor navarokan, pêkentn berhev ne kir. Me, negot 'ev pêkentna paşverû ye i ev J t ya pêçverû ye." Ji ber vê yekê jt, navaroka wen, mt girê nede. Baş -xirab, ew berhemên gelê me ne.

Dibe ku di van berhevokên me de, çend pêkenînen ku di nav gelên din de jt tê gotin hebin. Ev tiştekt normal e. Ji ber ku gelê Kurd bi salan, di bin zorû tesire dewletên kolontyallsî de meye. Ew, nikarî buye edebiyata xwe ya devkt binivtse. Koloniyellsten, Ji me diziyê û Ji xwe re kirfye mel, mine stren, folklor û erd û axa Kurdistanê.

Di deme berhevkerinê de, gelek kesen, Ji me re altkarl kir Bi taybett hevel, J. Espar, Ş. Şilen, B. Omerl û heval Rêber. Em, Ji van û hemû hevalên din ên altker re spesdar inl

Me navê berhevokê Ken û Girin lêkir. Ji ber ku ne bi tent ken e, girin e jîl

1988 Stockholm Amed Tîgrîs Roman Motkl

Zîyareta Xidir Nebî

Peyayek, ber êvarek 1i deriyê Pîrê dixê û dibe mêvanê wê. Pîra jîr, qedr û qîmetê mêvanê xwe digire. Jê re çîvekê gelek tamdar û xweş çêdike. Mêvan kevçiya xwe digire û li çîvê kar dibe. Xwarinê paqij dike tişteki nahêle. Pîrê, dibîne, ku mêvan têr nebû. Jê re xwarinêkê din jî çêdike. Mêvan ew jî dixwe. Herweha çî di mala Pîrê de heye, tev dide ber mêvan, ew dixwe û radibe ser xwe. Edî zende li Pîrê dikeve.

Evcar Pîrê û mêvanê xwe rûdinin û sohbetê dikin. Pîrê ji mêvan dipirse:

-Di pirsê eyb tune, gelo tu ji ku ve têyî û bi ku ve diçî?

Mêvan zikê xw miz dide û pê re bersiva Pîrê dide:

-Ez ji bajarekê gelek dur têm û diçim ser Zîyareta Xidir Nebî. Ji ber ku piçek madê min vebî.

Ji tirsan çokên Pîrê dilerize û ji mêvanê xwe re dibêje:

-Wey lawo tu diçî, ku hîn madê te vebî! Tu ji vir de herî, lê ji wir de, qet bi ser mala Pîra xwe ve nebî!

Xwuş-xwuş, bil-bil

Qeymeqamekê nû tê Çolemêrgê. Serokê beledîyê xelkê berhev dike û diçe pâşîya qeymeqam. Hemû dikevin rêzê û di serî de jî, serokê beledîyê heye. Ji derî serok, yekî din bi tirkî nizane. Ji serok dipirsin:

-Efendî, em bi tirkî nizanin; gava qeymeqam beg bêt, em dê jê re bêjin çi?

Serok ji wan re dibêje ku:

-Ez li serê rêzê me, min jê re got çi, hûn jî li pey min, wekî min bibêjin.

Qeymeqam tê. Serokê beledîye bi destê wî digire û jê re dibêje:

-Xoş geldin, (bi xêr hatî) !

Dengê serok baş naçe wan û yê rêzê destpêdikin, yeke yek, bi destê qeymeqam digirin û jê re dibêjin:

-Xuş-xuş, bil-bil!

-Xuş-xuş, bil-bil!

-Xuş-xuş, bil-bil!....

Yên dawî heta ku dor tê ser wan "xuç-xusê" jî, ji bîr dikin; bi tenî dibêjin:

-Bil-bil, bil-bil. ..Bi 11111111 !...

Heger benda xwedê bima

Meleyek bi jina cîranê xwe re têkilî datîne. Lawê jînikê bi wan dihesa û diçe ji bavê xwe re dibêje:

-Bavo, mele bi diya min re radibe û rûdine.

Bavê wî dibêje:

-Em çi bikin lawo, ew teslîmê xwedê be!

Cardin lawik, mele li ba diya xwe dibîne. Dîsa lawik diçe ba bavê xwe û jê re dibêje:

-Bavo, mêze dîsa mele li ba diya min bû!

Bavê wî:

-Lawo min ji te re got, ew teslîmê xwedê be!

Lawik mêzedike, ku tû keramet di ba bavê wî de tune. Ew, nîvê şevê diçe, hinek nokên hişk berdide ser nêrdewana minarê. Mele sibehê zû radibe, ku here bang bide; lingên wî di şî mi ti n, dikeve û dimire.

Lawik diçe ba bavê xwe û jê re dibêje:

-Bavo, mele ji nêrdewanê ket û mir.

Bavê wî dikene û dibêje:

-Te dît, xwedê çawa ji heqê wî derket?

Lawik, ji bavê xwe re dibêje:

-Heger benda xwedê bima , dê mele pişt li diya min bişkand!

Nexweşiya nivîskar

Yekî nexweş (nesax) diçe ba duxtor. Duxtor nexweşiya wî dipirse:

-Gelo, tu jî ku yê xwe nesax î?

Ew vveha bersiv di de:

-Ez ji fesadiyê hezdikim û davêjime her kesî! Duxtor lê mêze dike û jê dipirse:

-Tu nivîskar an jî ronakbîr î?

Nexweş:

-Tam te pê girt, bermede...

Duxtor:

-Ev nexweçiyekê nivîskaran ê gelemperî ye. Kaka, ji wê re reçete nîye!

Ker nîne ços bêjim

kûçik nîne hoşt bêjim

Vek li civatê tirekê berdide. Civat pê dikene. Ew, qet sil û belo nabe. Li civatê vedigere:

-Hûn bi çi dikenin? ker nîne, ku ez ços bêjim û kûçik nîne, ku ez hoşt bêjim. Bazda û çû ez çi bêjim.

Donê simbêlan

Yekî feqîr hebuye, ku şîva şevê di mala wî de tune buye. Lê tû kesekî jî bi weziyeta wî û bi ya mala wî nizan buye. Ew, roja ku çuye dîwanan, don (rûn) di simêlê xwe de daye û di dîwanan de simêlê xwe badeye, donê wê paqij kirîye.

Her kes bi dizî ji hevdu re gotiye:

-Looo, ev çi mirovekî dewlemend e. Her roj simêlê wî bi don e.

Rojekê dîsa simbêldonê me, di dîwanê de simbêlê xwe yê bi don badide. Di wê demê de keça wî dikeve hundirê dîwanê û jê re dibêje: -Bavo, bi xwedê pisîkan rûnê simbêlê te xwarin û qedandin.

Ferhenga zer '

Du hevalên kevn, li Stockholmê di sayîyekê de hevdu dibînin. Ew, hal-hewalên hevdu dipirsin. Yek ji yê din di pîrse:

-Nabera te û swêdî çawa ye?

Yê din nav û axa xwe dikişîne û bersiva wî dide:

-Na welle! Ev bûn sê salin, ku ez diçim dibistanê, dîsa jî, ez tişteki fêr nebûm.

Hevalê wî, ew şîret dike:

-Bavo bi dibistan mibistanan mirov swêdî fêr nabe... Ji xwe re ferhengekê zer bibîne, dê tu zû fêr bibî! An jî, ne mumkun e!

Ez ne dûrmûş im

ez kûsî me, hêkê sor dikim

Çar qumandarên Tirkan li Motkan li malekê dibin mêvan. Yek ji wan nîvê çevê radibe, ku dest bavêje keça malê. Keçik hewar dike. Bav û bira pê dihesin. Sisêyan dukujin û yê çaran ji destên wan difilte û bi çiya dikeve. Ji tirsan li çiya dîn dibe. Piştî bîhîstina bûyerê, leşkerên Tirk, tên bi çiya dikevin û li qumandarên xwe diğerin. Li çiya fikîn û gazî dikin:

-Lan Dûrmûş, Dûrmûş!...Dûrr... Dûrrrr

Deng diçe Dûrmûş û ew bersiva wan di de:

-Qiq,qiq, ez ne Dûrmûş im, ez kûsî me. Qiq,qiq... Fişşş...

Jê re dibêjin:

-Tu li çiya çi dikî lan Dûrmûş?

Ew, dibêje:

-Erd germ buye. Ez hêkê sor dikim. Qiq,qiq.. Kufff, kuffff...fişşşş...

Mixdat min kuşt

Du nêçîrvan, di civatekê de pesnê xwe û nêçîra xwe didin. Yek ji wan destpêdike:

-Ez û hevalê xwe rojekê çûn nêçîra kewan. Bi emirê îllahî, me hew dît, ku ji hember ve kewekî derket. Min û hevalê xwe bi hevdu re tufengên xwe teqand. Lê, ez dizanim derbên min vala naçin. Mingot "min lê xist" û hevalê min jî got "min."

Werhesil em çûn ser kewê. Bû qibe qiba kewê û peyivî:

-Qaqibo, qaqibo! Mixdat min kuşt! Mîxdat min kuşt!..

Hevalê min gelek şeqiz bû. Min jî, serê kewa xwe jêkir û hatim malê.

Baş bû ku ez ne li vir bûm

Mirovekî bi du birarzên xwe yên zarok ve daran li kerên xwe dikin û ji gundekî diçin gundekî din. Li ser rê rastî mêrgekê tên. Ew kerên xwe berdidine mêrgê. Ji nîşka ve xwediyê mêrgê wan dibîne û li wan dike qîrîn:

-Kuro xwedê mala bavê we xirabneke, we mêrga min qeland û qedand. De zû kerên xwe ji mêrgê derxin!

Ji kesî deng naye. Mêrik bêtir diqehre û çêran dike:

-Hey ker kurên keran, ma qey hûn ji kerê ketine, ku fêm nakin ha! De bisekinin ez ji we re hatim!

Mêrikê xwediyê keran ji herdu birarziyên xwe yê biçûk re dibêje:

-Birazziyan, hûn keran derxin ser rê, ez digîhême we. Metirsin, ez apê we me!

Xwediyê mêrgê tê dinêre, ku du zarokên biçûk in. Ji wan re dibêje:

-Ka mezinê we. Ez dê di devê bavê mezinê we nim. Ez, di şûna giyayên ku kerên we xwarine de, kerekî we bibim.

Mêrik kerekî wan dide pêçiya xwe û diçe.

Apê zarokan jî, xwe li bin deviyekê veşartîye. Dema dibîne, ku xwediyê mêrgê kerê bir û çû, ew ji bin deviyê derdikeve û tê ba birarzên xwe. U ji birarzên xwe re dibêje:

-Baş bû, ku ez li vir nebûm, dê miheqeq qeza û beleyek ji destên min derketa!

Du Cihu û du Ereba

Du Cihu û du Ereba, dê ji gundê xwe herin bajêr. Herdu Cihu biletêkê dikirin. Ereba li hevdu dinêrin. Yek ji wan, ji yê din re dibêje:

-Ca em li van bê namûsên Cihuyan binêrin, ew çî dikin. Herduyan biletêkê kirî. Ew dê çawa bikarbînin.

Wan jî, her yekî ji xwe re biletêkê, kirîye. -

Siwarê trêne dibin. Lê, çavên Ereban tim û tim li Cihuyan in. Dema qondoktor tê, herdu Cihu bi hevdu re baz didine tuwaletê. Dibêjin, ku qondoktor jî Kurd buye. Qondoktor li deriyê tuwaletê dixê, Cihu bilêta xwe di bin derî de davêjin der. Qondoktor bilêta wan quldike û dîsa di bin derî de dide wan. Ereba li hevdu dinêrin û ji hevdu re dibêjin:

-Binêr çî bi eqil in! Di vegeerê de em jî weha bikin.

Dema vedigerin gund, Ereba biletêkê dikirin û Cihu qet bilêta nakirin. Çavên Ereban tim û tim li Cihuyan in. Qontrola bilêtan destpêdike. Herdu Ereba baz didine tuwaletê. Cihu jî, didine pey wan. Ereba, deriyê tuwaletê li ser xwe digirin. Cihu, li deriyê wan dixê. Ereba di bin derî de bilêta xwe davêjin der. Cihu, bilêta digirin û baz didine tuwaletê din. Qontrol tê, Ereban bê bilêta digire. Cihu, dîsa di bin derî de bilêta davêjin der û qondoktor bilêta wan qui dike û paşve dide wan.

Trêna Karazê

Di derma ku hîn riya trêne mû 1î Tirkîyê çêdikim û trêna tê Tirkîyê, lê hîn li Kurdistamê riya wê çênekirine û ew nehatiye; yekî Karazî (Karaz gundekî Dîyarbekirê ye) diçe esker û li hêla Tirkîyê trêne dibîne. Karazî, dema ji esker vedigere, ku li gundê wî dawet û dîlan e.

Gundî di dawet û şahiyana de, wekî şano (tîyatroyê) gelek lîstikana çêdikin û dilîzin. Di gund de eskerê Karazî tenê trêne dîtîye. Ew jî radibe û dibêje:

-Ca werin, ez dê trênekê çêbikim.

Nîr tîne, dike stuyê çend kesan û wan dike lokomotîf. Qasî 9-10 kesan jî tîne ben dike stuyên wan û wan li dû hevdu rêz dike û wan jî dike wagon. Benê yê pêşî di quia nîr de derbaz dike û baş girê dide. Tûtîkek dike devê xwe û pifdike pê û dibêje:

-Xwe amade bikin, trêna temama e. Em dê birê bikevin.

Makînistê Karazî, li tûtûka xwe dixê û lokomotîf di dema xwe de birê dikeve. Lokomotîf birê dikeve û wagon jî li dû rêz dibin. Trêna hîn çend mîtro diçe, ji wagonan yek dido dibêjin:

-Bisekinin, bisekinin, ben li qirika me teng bû em dê bixinqin. Hewar bisekinin!

Makînîst li tûtuka xwe dixê û pê re diqîre:

-Trên heta stasyonê nasekine. Hûn çî gundiye dinê nedî û trên nedîne. Haydê... tûtut...TûtuUUt!

Trên bi lez û bez, ber bi stasyonê ve dimeşe. Çend wagon dikevin erdê, lê lokomotif bi hêz e. Wan di erdê de jî kaş dîke. Trêna Karazê heta digîhe stasyonê 3 kes dixiniqin. Çend kes jî, ji ber xinaqê difilitin. Gundî, hemû tên stasyonê û şîn û girînê li dardixin. Makînîst, li wan dizivire û dibêje:

-Ma trên, qet bê qeza û bê bela dibe!

Hevdîtinek

Rojek bîhna Kek Şêrgo teng dibe û diçe perqa ba mala xwe. Ew, li parqê rastî Kek Piling tê. Hîn ew li hal û hewalên hevdu napirsin, hew dibînin, ku Kek Gurgo bi zarokên xwe Pirço, hirço, Kewê û Kevokê ve ji wir de tên. Hemû kefxweşiya hevdu dikin û bi hev re digêrin. Bîstekî paşâ, rastî Kek Şivan, Gavan û Qazvan tên. Ew jî li hevdu dipirsin, ji nîşka Xwişka Xezal di wan de derdikeve û ji wan re dibêje:

-Em hemû tamam in, bi tenî ma têtên der-dora perqê!

ıza şuşe

Peyayekî nesax diçe ser duxtor. Duxtor, çûçekê dide pê, wî dişâne tuwletê û jê re dibêje:

-Here nimûna mîza xwe bike şûşâ û bîne!

Peya diçe tuwaletê. Di tuwaletê de şûşek tije mîz dibîne. Mîza xwe nake çûçê, hema ew şûşa tije digire û tîne dide duxtor.

Çendekî paçê, nexweşxane gazî peya dîke. Peya diçe, duxtor jê re dibêje:

-Me tehlîla mîza te kir. Bebiq di zikê te de heye. Divê em te ameliyet bikin!

Peya aman yeman dîke û dibêje:

-Welle, bîlle êw ne mîza mi bû, ya yeka din bû... Pere nake. Peyayê avis, çare di revê de dibîne.

Serê Kurd

Rojek ciwamêrek, bizmaran di diwarê xwe de dikute. Bi çakûç û giranan dîke nake bizmar di dîwar de naçin. Ew, ya xwar dibin, ya dişikîn. Ciwamêr, matmayî dimîne. "Her roj bi hêsanî bizmar di dîwar de diçûn. Gelo çima îro ew di dîwar de naçin? Bizmar, çakûç û dîwar eynî ne! Hîç guhartin nîne... Ev çî ye?"

Jina mêrik dibêje:

-Bi xwedê dibe, ku ew cîranê me yê Kurd ji wê alî de serê xwe bide dîwar. Ev dê ji hişkiya serê wî be. An jî ne mumkun e, bizmar her dem di dîwar de xweş diçikiya.

Li ser gotina jinikê, mêrik û jina xwe bi hevdu re diçin mala cîranê xwe yê Kurd. Dibînin, ku bi rastî jî, Kurd li ba dîwar raketîye û serê wî li ba dîwarê di naberan de ye û ew jî bizmaran di wir de dikutin. Bizmar rastên serê wî tên û xwar dibin.

Iro 7 e te sibehê 8 ê te

Mêrê jinekê dimire. Ew di şeva 7-an de xewek bi rehmetiyê mêrê xwe ve dibîne. Jinik diçe ba çêx û ji çêx re dibêje:

-Ez bi kurban, min îşev xewekê gelek ne baş bi ■ rehmetyê mêrê xwe ve dît. Tu ji kerema xwe re karî li kitêba xwe binêrî, ka tevsîra wê xewê çî ye?

Jinik, xewa xwe ji çêx re dibêje û ew jî diçe kitêba xwe ya reş tîne û lê dinêre. Çêx paçê bi ser jinikê de vedigere:

-Wey xwedê mala te xirabneke, te xêra rehmetyê nedaye û ew jî di nav agirê Cehenemê de ye û diçewite!

Jinik, ji çêx re dibêje:

-Kurban, welle çî di malê de hebû, min hemû xêra rahmetyê da. Min, îsqat û ziqata wî jî da. Çawa dibe?

Çêx, ji jinikê re dibêje:

-Rast e, te ew daye, lê, te xêra wî ya mezin nedaye.

Pêçî Jinik tê nagehê. Paşê şêx jê re vekirî dibêje. Jinik şerm dike û serê xwe dike ber xwe. Di dawî de ew ji şêx re dibêje:

-Kurban, ma ez dê yekî ji te çêti. r li ku bibînim. ! Hema ez xira wî ya mezin bidim te. Qet nebe tu li gor dîn, şertan bi cîh tînî û yê te xwedê qebûl jî dike.

Jinik radibe xêra wî ya mezin dide çêx. Ew, roja din, lê dixê diçe ser mezelê rehmetyê mêrê xwe û li ba kevira ber serê wî rûdine. Digirî û ji rehmetyê re weha dibêje:

-Rehmetyê, îro 7 ê te, sibehê 8 ê te! xêra te ya mezin a ku minda çêx gehêşte te, an negehêşte te?!

Ez ne benîadem Im

kurîkê kerê me

Di Çerê Cîhanê yê Yekemîn de, leçkerên Urus tîne Bedlîsê jî digirin. Ji tîrsa leçkerên Urus, yek direve xwe dixê bin kerekî. Leşkerek, wî di bin kerê de dibîne. U jê re dibêje:

- Ji bin kerê derkeve kuro, tu li wir çî dikî? ” Mêrik ji bin kerê derdikeve û dibêje:

-Mamê Urus, mamê Urus, ez ne benîadem im. Ez kurîkê kerê me, şîrê diya xwe vedixwim.

Eskerê Uris, bi hêrs jê re dibêje:

-Madem ku tu kurîkê kerêyî, tu di bin kerê nêr de çî dikî?

Ew dibêje:

-Mamê Uris, diya min miriye, ez bi bavê xwe re diğirim!

Rêça çêleka xweyxwar

Rojek, yek çêlekekê ji xwe re dikire û tîne malê. Ew xwey dide çêlekê û wê dixê govê (hewçê). Deriyê govê ji bîr dike, ku bigire. Çêleka xerîb ji govê derdikeve û diçe. Xwediyê wê dema sibehê zû tê, li çêlekê dinêre, ku ew tune. Ew, dikeve pey rêça çêlekê. Mixabin çend rêçên dewaran tevlihev bûne. Mêrik dike nakê nikare wan ji navhevdû derxe. Xwediyê çêlekê bi xwe re dipeyve:

-Na bavo, wellahî ku ez bikevim ser rêça wê, ez dê ji çêleka xwe bibim. Baştir ew e, ku ez rêxan tam bikim.

Tiliya xwe ya eçhedê li rêxê dixê, dike devê xwe û tam dike. U Pê re dibêje:

-Ev bê xwey e. Rêxa çêleka min bi xwey e. Ji ber ku min êvarê xwey dabû pê.

Gazî Mehemed bike

Hakimek, ji berdevikê xwe re dibêje:

-Here gazî Mehemed bike, bila were ba min, îçê min pê heye.

Berdevik diçe li nav qesebê çiqas Mehemedhene wan berhevdu dike û tîne. Yekî din jî diçe giliya berdevik ji hakim re dike:

-Hakim Beg, berdevikê te çuye, hemû Mehemedên bajêr berhev kir û anîye vira.

Hakim hêrs dibe, gazî berdevik dike û jê re dibêje:

-Min ji te re got here gazî Mehemed bike, te çuye hemû Mehemedên bajar berhev kirîye û anîye? Tu çi kêm eqil mirovekî!

Berdevik bi awekî hûrmetkar bersiva hakim dide:

-Hakim Beg, di nav wan de kîjan Mehemed ji te re lazim e, ji xwe re gazî wî bike û hi 1 bi b j ère...

Ev şerefa han

ji her kesî re nakeve

U Siwêrekê, aliyekî davêje ser dijaminê xwe, tam 7 kes ji wan dikujin. Mêrkuj direvin û di nabera çend deqîqan de wenda dibin. Herweha mêrkuj ne tîn dîtin û ne jî tîn girtin. Her 7 termên mêran li navê dimîne. Xelkê qezê, polîs û cendirmên dewletê li ser van termên bê xwedî û bê qatîl dicivîn. Xelk ji hevdu dipirse:

-Gelo mêrkuj kî bûn, çend kes bûn, ku 7 kesan li ser hevdu kuştin?

Ciwamêrek dinêre ku yekî mêrxas dernakevê û dest bi xwe ve nade û nabêje; "wele min kuşt." Ew, ji vê rewşa han gelek eciz dibe û ji mirov û nasên der-dora xwe re dibêje:

-Wax lawo ma mêranî qelihiye! 7 mêr ketîye erdê û yek dernakeve û nabêje "min wan kuşt!" Ev şeref û mêrxasiya han ji her kesî re nakeve. Ma mêranî li dinyayê qediya lawo! Xelk ji bo kuştina mêrek canê xwe derdixe, lê yê me 7 mêrên babe-egît jî ketine erdê, dîsa yek dest bi xwe ve danayîne û vê şerefa mezin ji xwe re nake mal!

Ew, hema ber bi cendirme ve diçe û jê re dibêje:

-Wah wah.. ez bavê Berzo û kekê Fatê me! Min herheftî bi derbekî kuşt!

30

Hîn mezin

Kurdek diçe esker û çend meh paçê, namekê ji bavê xwe re dişîne. Bavê wî, ji der û cîranên xwe re dibêje:

-Lawê min, ji min re name şandîye û di nama xwe de dinivîse, ku "bavo, ez bûm mirovekî gelek mezin."

Ji cîranan yek jê di pirse:

-Apo, gelo ew buye onbaşî?

Apo, serê xwe di mana na de dihejîne û pê re dibêje:

-Na, na hîn mezin!

Yekî din, meraq dike û dibêje:

-Qey, ew buye çawîş?

Apo, destê xwe dibe û tine û ji wan re dibêje:

-Tew... Lawo, hîn mezin, hîn mezin! Ew kurê bavê xwe ye! Çû, çû!

Yekî din dibêje:

-Welle rast e. Ew gelek bi eqil bû. Dibe ku ew bibe başçawîş!

Apo, hêrs dibe û dibêje:

-Teres gelek mezin buye. Bi jor ve çuye, lawo!

Dibêjin:

-Welle heye- tune ew buye serbaz!

Apo:

-Na bavo, hîn jî bi jor ve çuye.

Evcar ew ên hezir hem bi kalo dikenin û hem jî lê hêrs dibin:

-Ma ew, bû çî, qey nabe general? Ka debêje navê terfiya wî çî ye?

Apo bîstekî, dide xwe û eqil paçê dikeve bîra wî û dibêje:

-Haa,haa hat bîra min. Ew buye emîrer

Pezê sor

Rojek ji rojan, axayek, ji bo firotinê, çend pezên xwe yen sor digire û diçe bajêr. Şivanê axê jî pê re ye û ew bi xwe li pezan dinêre. Şivanê reben heta wê rojê qet bajêr nedîtîye. Şivan, di ketina nav bajêr de, çî bibîne baş e: Dibîne, ku yekî ser bi şaşik hi 1 kişaye cîhekî

gelek blind (ji ber ku wî minare nedîtîye) û destê xwe kiriye bin guhê xwe û heta jê tê diqîre. Şivan matmayî dimine û xwe bi xwe;

"Gelo çî qewimî ye?"

Şivan bi lez bi ser axayê xwe de vedigere û jê dipirse:

-Ezbenî, gelo ev çî qîrîn û zirêna vî ciwamêrê han e?

Axa dibêje:

-Meleyê bajêr e, bandidê.

Şivan tişteki fêm nake û lê vedigerîne:

-Erê ezbenî, ji bo çî bandidê?

Axa bi hêrs destê xwe li ba dixê û dibêje:

-Dev jê berde li karê xwe binêr ! Tişteki tune.Dibêje "werin nimêjê."

Dilê şivan dîsa nakeve cîh û pîrsa xwe ya dawî ji axayê xwe dike:

-Ezbenî yanî ez dixwazim bêjim, ku zerara bandana wî, ji van pezên me yê sor re heye an na?

Axa hem serê xwe dileqîne û hem jî bi dengê bilind:

-Na lo...çi zerar!

Wê demê dilê şivan dikeve cîh û pê re çoya xwe dihejîne:

-Madem ku zerara wî ji bezê sor re tune, hema çiqas dizire, bila bizire. Xem nîn e.

Deve û kêç

Kurdek, ji eskeriya Tirkan tê îzinê. Gundî, der û cîran hemû diçin bixêhatina wî.

Heta devê derî kulav, pelas û cacîman radixin. Kûfte kufta cigareyên eskeriyê ne. Refek mêr tîn, refek radibin...

Herkes behsa eskeriya xwe dike. Navên bajarên ku tê de eskeriyê kirine û yê qumandar, çavvîş û hevalên xwe dibêjin. En ku 30-40 sal berê jî eskeriya xwe kirine, eskeriya wan dikeve bîra wan û ew jî wekî ku nû ji eskeriyê bîn, kunye û adresên xwe dixwînin. Li ser eskeriyê pirsan ji hevdu dipirsin û hevdu îmtihan dikin. Tirkîya hevdu dicerbînin. Tevlihevî dom dike. Keyayê gund qirika xwe çêdike û hemuyan dide seknandin:

-Gelî civatê, ka piçek dengên xwe bibirin. Bes e, em binêrin ka tirkîya eskerê me çawa ye. U ji yê esker dipirse:

-Esker axa tirkîya te çawa ye?

Esker, bi awekî bawermend:

-Bi îzina xwedê, ez di demekî gelek kurt de baş bi tirkî fêrbûm...

Kalekî paldayî jî, li quncik xwe rast dike û ji esker dipirse: J

-Ka de bêje, bi tirkî navê qazê çî ye?

Esker bi ken:

-Qazlerî ye, apo.

Evcar yekî din ji esker dipirse:

-Lê, navê xanî çî ye?

Esker:

-Malneketji wê hesatir rahma xwedê ye. Navê wî mallerî ye.

Kenîn odê tije dike. Dibêjin "aferîn, wele tu baş bi tirkî fêr bûyî."

Yekî din :

-Ka bizanibe, navê kêçê çî ye?

Esker gelek hêrs dibe û dibêje:

-De di tirkî de navên tiçtên weha yê biçûk tun in!

Xwediyê pirsê xwe eciz nake û pirsêkê din jê dipirse:

-Ka bi tirkî navê devê çî ye?

Esker axa serê xwe dike ber xwe û bersiv dide:

-Bi xwedê, di tirkî de navên heywanên weha yên mezin jî tune ne!

Yek din dibêje:

-De baş e, navên heywanên weha yên mezin û biçûk tun in, lê navê tajîyê çi ye?

Esker bîstekî disekine û paçê:

-Wele heta ez hatim jî, hîn jê re nav nedîti bû. Lê, ez bawer im, ku dê navê tajîlerî lê bikin!...

Du unîversîte û

du lêkolînên zanyarî

Unîversîta bajarê istanbolê ji salal923-an ve, li s er binyata Kurdan lêkolînekê zanyarî (!) dike. Unîversîte, gehîşt armanca xwe. Di dawîya lêkolîna xwe de unîversîtê da îspatkirin (!) ku kelîma Kurd, ji berfa hişk tê. Dibêje ku "li welatê ku îro Kurd li wir dijîn, zivistanan berf gelek dibare. U dema sayî çêdibe berf hişk dibe. Heger mirov di ser berfa hişk de dimeşe, berf dike "kîrt-kirt." Di wextê de ev kirt-kirt bûye kurd. Ji ber wê jî, Kurd ne miletekê serbixwe ne. Tirkên çîya ne. Navên wan ên dîrokî jî ev e."

Ji Aliyê din ve jî, Unîversîta Kurdî ya li Stockholmê ku ji aliyê çend kesên super ve hatiye avakirin, li ser binyata dîroka Tirkan ji sala 1980 î vir ve lêkolînekê zanyarî (!) didomîne. Îsal ew jî gehîşt dawîya xebata xwe. Li gor vê Unîversîta han jî, bi awekî zanyarî navên Tirkan ji vê bûyerê çêbûye:

"Dema Tirk ji Asyaya Navîn ber bi Anatolê ve hatine, hemû siwarî bûne. Bi rojan li ser piştê hespan meşîyane. Dema hesp meşîne tirt-tirt û zirt-zirt kirine. Tirt bûye Tirk. û herweha navên wan Tirk meye.

Şorbe ji qetê çêtir e

Du gundî, radibin diçin gundekê cîran, mala nasên xwe. Dema digîhên perê gund, ji hevdu xatir dixwazin û herkes diçe mala nas û dostê xwe.

Ber êvarê, dîsa xebera çûndina malê didin hevdu, li ser bêderên gund hevdu dibînin û rîya gundê xwe dikudînin.

Yek ji wan, di mala nasê xwe de bi tenî şorbe xwarîye. Ev şorbe, ne bi qîma wî buye. Lê, ew bi hêvîya zîyafetekê gelek xweş û tamdar buye. Di zikê xwe de jî, ji nasê xwe bi taybetî ji kevanîya wî gelek qeherîye. Ew bawer e, ku hevalê wî jî, di mala nasê xwe de zîyafetekî gelek xweş xawrîye. Ji ber vê yekê jî xwe ranegirtiye û ji hevalê xwe dipirse:

-Lo heval, gelo te îro di mala nasê xwe de çi xwar, çi vexwar?

Hevalê wî, wekî ku qet deng neçe pê, dengê xwe nake. Lê, ew dîsa jî, jê dipirse. Heval, serê xwe dike ber xwe û bi mize miz dibêje:

-Qet nepirse 1 o!

Şorbexwar îsrar dike:

-Ma çîma, pirskirin şerm e? Ka bibêje te çi xwar?

Ew carekê din dibêje "qet."

Şorbexwar hema kuma xwe pêçve dikşîne ser çavên xwe û bi ken dibêje:

-De baş e, ku yê te qet e. Min digot qey min zerar kir. Bi Mihemed û Îsa, dîsa şorbe sed carî ji qetê çêtir e!
Ji xwe em jî

li antîyan digeriyan

Di 12 ê Adarê de cendirmeyên Tirk, davêjin ser mala memûrek. Di mala wî de gelek pirtûk dibinin. Pirtûkan berhev dikin û destên memûr jî li darê kelemçan dixin û dixwazin wî bibin qereqolê. Memûr ji qumandar lave- rican dike û dibêje:

-Ez tênağhêm, ku hûn ji bo çi min dibin qereqolê?

Qumandar bi ser de diqîre û dibêje:

-Tu kî dixapînî ulan! Tu Komonîstî. Ka li van pirtûkan binêr. Ji derî komonîstan kî hewqas pirtûk berhev dike û dixwîne hee!..

Memûr dest bi sondan dike:

-Qumandan beg, bi serê Ataturkê mezin, ez ne komonîst im. Ez anti-komonîst im. Ev pirtûk jî hemû yên antî-komonîst in. Ka li pirtûkan baş binêre. U ez bi xwe, bi sîyasetê ve jî mijûl nabim. Ez ji te gelek rica dikim, destên min veke

û carekî din ji serî ve li pirtûkan binêre..

Qumandar, li ser van peyvên memûr çend qundax li ser hevdu li nav piştta memûr dide. Kef û kepûr bi devê wî dikeve û dest bi çêran dike: -Ulan ker kurê kerê!.. Hîn komonîstî bes nîn e, evcar antî-komonîst ha!.. Hîn hûn komonîstîyê jî, ji xwe re biçûk dibînin û dibin antî. Ulan em jî ji xwe li antîyên wekî te diğerin!

Wî digirin û dibin.

Hey Dinyayê

Di çevêkê zivistanê ya tarî û dirêj de, mêrikek û jina xwe li malê, li ba agirê xwe yê gurr û geş rûdinin. Qurm-qot û êzingan davêjin ser agir. Arûna (kuçika) xwe sor û ron dikin. Her yekî di quncikekî de pal dide. Kêf kêfa mêrik e. Guipe gulp ji qelûna wî diçe. Jinik jî goreyên qetandi direfîne.

Mêrik, çend gulpên din jî, li qelûna xwe dixê û li jina xwe dinêre. Paşâ ji cigera xwe axînekê kûr dikişîne:

-Hey dinyayê! Dinya çi bêxêr e! Çi bêbext e! Jinê te dît weha ye, şeva dinê tu li vî quncî bû û ez jî, li quncika te rûniştibûm. Îşev jî, ez li vira me û tu jî li wir î! Mirov teyrê bê pel e/bê pel!

Qançûlvan û zîyareta bavê

Heta 40-50 sal berî jî, li Kurdistanê qançûla (verguya) pez û dewaran hebû. Qançûlvan (tehsîldar), gund bi gund û mal bimal dIgerîya û qançûlê berhev dikir. Gundî xizan bûn. Nikari bûn qançûlê bidin dewletê. Gundîyên ku çend pez, an dewarên wan hebûya û nikaribûya heqê qançûlê bida, qançûlvan radihiştin bi zi n, an çêleka wî û ji ber qançûlê ve dibirin difrotin. Ji ber ku birin û firotina pez û dewaran piçek zehmet bû, eçyayên malê yên bi qîmet hebûya, wan dibirin û difirotin.

Dema qançûlvan dihatin gund, êdi gundîyan çawa firsend bidîta pez û dewarên xwe, an li axuran, an jî li çolê vedişart, heta ku qançûlvan ji gund derketa. Herweha bi çend rojan gundîyan pez û dewarên xwe ji çîya û çolê nedanî malê. Carînan Qançûlvan derdiketin çol û çîyan li dewar û pezan digeriya. Carînan jî, diçûn ser

delavên gund û wan 11 ser delav digirtin. Û herweha ew û gundî kî, kî xapand û kî, kî girt.

Pirê caran gundîyan jî, hevdu gilî dikir û hejmara dewar 0 bizinên gundîyên xwe didan qançûlvan. Bi taybetî ew malbatên ku navbera wan tune bûn, hevdu gilî diki ri n.

U hêla Bîngolê, rojekî qançûlvan diçe gundekî. Xebera hatina qançûlvan tê gund. Gundî dîsa tertî- fertî dibin. Qançûlvan, mal bi mal digêrê û qançûlê berhev dike. Dor tê ser mala gundîyekî xizan. Sê bizin û kerekî wî heye. Ew nikare qançûla wan bide. Difikire çawa fenekê li serê qançûlvan çêke û qançûla kerê nede. Radibe kerê xwe dibe oda rûniçtinê, wî dixê erdê. Herdu lingên wî girê dide û çiqas pot û pertal di mala wî de hene davêje ser. Lê ya herî xirab cîranê wî yê bê bext, bi vî karê wî dihese û bi dizî rewçê jî qançûlvan re bahs dike. Dema Qançûlvan tê axura wî û qançûla hersê bizinê wî dibire, jê dipirse:

-Gelo êdî tiştekî te nema? Hemû heywanên te ev in?

Gundî herdu destên xwe dide ser hevdu û xwe xûz dike:

-Belê efendî, ji xwe ji derî sê bizinan tiştekî min nîn e.

Qançûlvan, diçe odê û ew tiçtê ecêb ku di nav

nivîn û pertalan de ye dibîne û jê dipirse:

-Ka ev çî ye?

Gundî bi awakî reben bersîv dide:

-Wele ew bavê min e û nesax (nexweş) e.

Qançûlvan lê vedigerîne:

-Divê ez pîrsa wî bikim. Em nasên hevdu yê kevî in. Ji xwe salê carek ez tîm, dibe, ku em hevdu carekî din nebînin.

Taya mirinê gundî digire. Dilerize û pê re:

-Efendî, revvîşa wî ne baş e. Tu dizanî ew kal e û nexweş e jî. ez ji te şermî me. Ew binê xwe jî pîs dike. Hêşê wî jî ne li serê wî ye. Tu kesî jî

nasnake. Min zîyareta te temamî qebûl kir, li ser çavên min.

Lê, gundî dike nakê, qançûlvan di zîyarta bavê de israr dike. U ber bi nivînan diçe. Li ba wî disekine û dibêje:

-Selamûaleykum, xalê Hesen tu çawayî? Malxirab ka lehêfê piçek ji ser serê xwe bavêje. Tu çawa nefes digirî lo?

Ji nav nivînan û pertalan hîç deng dernakeve.

Gundî dest davêje milê qançûlvan û jê re lavan dike:

-Efendî ez bi gorî, hêçê wî, ne li serê wî ye. Ka em derkevin der. Qançûlvan, hîn jî nêzîk dibe û dibêje:

-Ka rabe, rabe xalê Hesen!

Qançûlvan, pot û pertalan davêje, davêje û kerê tazî derdikeve ortê. Ew, bi ser gundî ve vedigere: - Malneket tu dê niha ji german û ji bê hewabûnê bavê xwe nekujî? Heyf û heyfa bavê te!! Mêr û ciwamêrekî wekî bavê te, li darê dinê tune lawo!

Kurdê Afrîkayê

Ew kesên bîyanî yên (xerîb) ku nû tèn Swêdê, pêwîst e, ku berî herin fêrê zimenê swêdî bibin. Ji bo fêrbûna zimanê swêdî jî, dibistanên gelêrî hene. Her bîyanî, di van dibistanan de fêrî swêdî dibe. Li Swêdê, di dibistanan de adetek heye, roja destpêkirina dibistanê, di serî de mamoste û bi du re jî, bi dorê her şagirt (xwendevan) xwe dide nasandin. Navê xwe û welatê xwe dibêje.

Piştî 12 ê ilona 1980 î gelek Kurdên polîtîk derketin derî welat. Hinek ji wan jî, hatin Swêdê. Wekî her bîyanî, wan Kurdan jî dest bi dibistanên zimanê swêdî kirin. Rojekê, di destpêka sinifekê de mamosta swêdî dikeve sinifê û navê xwe û welatê xwe dibêje. Paşê bi rêzê re şagirt destpêdikin û xwe didin nasandin. Yê yekem, dibêje "Jag kommer fron Kurdistan i Iran." Yanî ez ji Kurdistanê iranê me. Yê duyemîn

dibêje/"jag kommer fron Kurdistan i Turkiyet." Ez ji Kurdistanê Tirkîyê me. Yê sêyemîn jî Kurd e. Ew jî dibêje/"jag kommer fron Kurdistan i Irak." Tu çima nabêjî yê çaran jî Kurde û ew jî dibêje, "jag kommer fron Kurdistan i Suriyen." Li kêleka wî Kurdî jî, yekî reşîk ê Afrîkî rûniştîye. Reşîk difikire, Kurdistanê iraq, Kurdistanê Iran, Kurdistanê Suriye û Kurdistanê Tirkîye; matmayî dimîne. Evcar nizane ku van her çar dewletan Kurdistanê di nav xwe de parve kirine. Ew dibêje qey mirov dema navê welatê xwe bêje, divê bi swêdî bêja (kelîma) Kurdistanê jî pê re bêje. U ew jî dibêje, "jag kommer fron Kurdistan i Afrîka." Yanî, ez ji Kurdistanê Afrîkayê me.

Errik la wo Licê

ji Pîrik mezintir e

Pîrik li dorhêla Licê gome(meza) gundê Celkê ye. Heye 9-10 mal. Di qontara girekî de ye, ku qet gundekî din jê ve nexuya ye.. Huseynîg jî gundê cîranê wî ye. Ew li gor Pîrikê mezin e. Heye 150-200 mal. Evcar Huseynîg jî, di perpalê cîyayekê din de ye û qet ji pîrik jî nexwuya ye. Heta ku mirov hilnekişe ser çîya, mirov nikare gund bibîne. Yekî Pîrikî heye, wî, heta 17-18 salîya xwe, ji derî Pîrikê gundekî din nedîtîye. Di Piştî 17-18 saliya xwe de, rojekê bi yekî gundiye xwe re diçe gundê cîran Huseynîgê. Dema bi ser çîya dikevin êdî Huseynîg xwuya dike, pîrikî li çokên xwe dixê û pîre heta jê tê diqîre: -Errik lawo, Licê ji Pîrik mezintir e!

Ji ber ku wî,bi tenê navê Licê bîhîstîye. U ji Huseynîg re jî, dibêje qey Licê ye.

Egal namûsa ereb e

Kurdek, bi xencera xwe davêje ser Erebeke çekdar û çekê wî jê digire. Eba wî jê dike. Paşî kiras û derpêyê wî. U herweha bi hêsayî wî tazî dike. Li serê Erebe egal tenê dimîne. Lê Erebe êgalê nade. Kurd xencera xwe lê gij dike û bi ser re diqîre:

-Ka êgalê jî bide, an ez dê te bikujim.

Ereb dibêje:

-Nabe! Egal namûsa min e! destê xwe dirêjî namûsa min meke. Heger tu destê xwe dirêjî êgala min bikî,welle bille ez dê xwîn birjînim!

Ordixanê bextereşê emirqot

Ordixanê Celîl, nivîskarekî Kurd e. Ew, li Sovyetîstênê dijî. Ordixan, di bihara 1988-an de bi mêvanî hate Swêdê. Federasyona Komeleyên Kurdistanê li Swêdê,li ser hatina Ordixan li Bajarê Stockholmê civînekê

pêkanî. Di vê civîna han de, nivîskarê Kurd Ordîxan, li ser Kurdên Sovîyetê agahdariyek da. Di beşa dawiya civînê de Kurdên li Stockholmê çend pirsên sîyasî ji Ordîxan kirin. Li ser van pirsan Ordîxan, bi kurta hî bersivêkê weha da:

-Ma ez pêxember im, Mihemed im, çi me? Ez dê çawa karibim bersiva van pirsan bidim. Ez bi karûbarê sîyasî ve mijûl nabim. Ji ber vê yekê jî pirsên sîyasî ji min nekin. Hûn karin bi pirsin û bibêjin, tu çi dikî, malbata te çi dike? Belê ji min tiçtên weha pirs bikin. Min heta niha gelek tişt nivîsîye. Niha jî, ez bi nifir û duayên kurdî re bimjûl im. Heger hûn çend nifiran li min bikin,

dê zehf baş bibe. Ez jî, dê wan binivîsim. Heger hûn duan jî li min bikin, ew çax mala we û heft bavê we avabe!

Çend roj di ser vê civîna han de derbas dibe. Kurdekî dixwaze, ku ji aliyê berhevkerina nifiran ve alîkariya Ordixan bike û çend nifiran jê re bibêje. Ew, ji Kurdên Stockholmê fêrdibe, ku ew roj Ordîxan li mala kê ye. Radibe telefonê wê malê dike. U ji xwediyê malê rica dike, ku bi Ordîxan re qise bike. Ordixan tê ser telefonê û dibêje:

-Alo!

Kurdê Stockholmê bê ku jê re bêje "rojbaş" û xwe pê bide nasandin û bibêje "min ji te re çend nifiran berhev kirîye," hema bi awakî lez û bez dest bi xwendina lîsta xwe ya nifiran dike:

-Bextê te reş be, emrê te qot be! Hohoyy rebîyo tu bikî nekî, qet têr nexwî! Çûndin hebe, hatin tune be! Tu ji balafirê bikevî perçeyê herî mezin guhên te bin !

Kurdê me yê sor, li xwendinê sor dibe û nifirên xwe dixwîne. Lê, Ordîxan, di telefonê de, lê diqîre:

-Kuro tu kî yî? Tu çi mirovekî bê şerm û bê heya yî? Merî ji mêvanê xera van qeziyan dike?

U bi hêrs telefonê lê digire.

. Xwarina nebiyan

Peyayek diçe gundekî dur. Ji bo çend rojan dibe mêvandarê malbatekê.

Roja peşî sê dan li dû hev, jê re xwarina kundiran (kulind, kudik, kudîyan) çêdikin. Roja duyemîn kundir, roja sêyemîn dîsa kundir... Tu nabêjî bexçeyê wan ê kundiran heye. Hema jê dîkin û xwarinê çêdikin. Mêvan, êdî ji kundiran têr dibe. Heta ji wan nefret dike. Dilê wî diçe goşt. Ji xwe re dibêje/heger sibehê jî ew kundir bînin, ez dê planekê li serê wan çêbikim."

Sibehê dîsa taçtê tê, ew dinêre kundir e! Xwediyê malê çawa sîniya taçtê rast dike, mêvan radibe pîyan, herdu destê xwe wekî ku nimêjê bike dide serhevdu û dest bi tobe û estefurellahan dike.

Xwediyê malê li hember ev revvşa han matmayî dimîne. Paşê ji mêvanê xwe yê hêja dipirse:

-Ev çî ye ezbenî? Tu çima weha dikî?

Mêvanê wî, bi awakî stuxwar bersîva wî dide: -Ezbenî, ez li ku, xwarina kundiran li ku! Li gor ku min xwendiyê û pê dizanim, kundir xwarina nebiyan e. Xwarina ewliyan e. Gunehkar û cahîlê mîna min, kare kundir bixwe! Ev zêdeyê serê min û heftsed bavên min e!. Bi xwedê ez devê xwe nadimê! Qet israr meke û min û xwe tev de jî gunehkar meke!

Xwediyê malê, ji aliyekê ve firaqan berhev dike û ji aliyê din de jî, ji mêvanê xwe dipirse:

-Baş e kurban, tu çi dixwî, ez ji te re bînim.? Li qisûrê me jî menêre! Em vê mesela han jî nizani bûn. Ka de bêje?

Mêvan hêdî di ciyê xwe de rûdine û nerm nerm dibêje:

-Na keko,na! Ez naxwazim we bikim zerarê. Ez ne xerîb im. Ji bo min mesrefekê zêde nekin. Hema hûn

mirîskeke qun bu zêçil (zilq) ser bijêbikin bes e!. Ji xwe mesrefa zêde heram e.

Cigerxwin u dawa namuse

Cigerxwîn, rojekê dinêre, ku peyayekî çekê xwe girtiye û êrîçê ser mala yekî din dike. Hinekê din jî pê girtine û nahêlin, ku ew eriş bibe ser malê.

Cigerxwin dipirse:

-Çi ye lawo, çi buye? Tu çi har buyî û dev li xwe dikî?

Mêrik, bi devekî kef,kepûr û gilêz dibêje:

-Min berdin. Dawe dawa namûsê ye. Pêçberê min nebin. Divê îro ev bê namûsê han bê kuştin.

Demek şûn de piçek hêrsa wî dakeve ,wî ji wir digirin û dibin mala yekî din. Paçê jê dipirsin:

-Bira, ev çi kar û halê te ye? Gelo mêrik destdirêjiya namûsa te kiriye çi ye?

Ew hinek jî hêrs dibe û doqîre:

-Zêdeyî zerê wî heftsed bavê wî ye. Welle ez qapaxa serê wî difrînim. Na,wî çend gotinên nexweç ji jina min re gotiye. Lê, ez sed car

kurbana wî bim, ku jê re bihêlim. Ez dê dîsa wî pêzewengî han bikujim. Daw dawa damûsê ye. Xwîn vê yekê paqij dike.

Cigerxwîn, bi seeten di ber 0 ser de dide mêrik îkna nabe. Dibêje "dawe dawa namûsê ye." Cigerxwîn diqehre û bi ser re diqîre:

-Kuro, te Batmanê û Kerkûkê dîtîye. Li wir bi sed mîtroyan buxî û silindirên Tirkan û Ereban dikevin dê û jina te. Tu wan nabînî û nabêjî "dawe dawa namûsê" ye. Tu hatî du gotinên birayê xwe yê Kurd dikî "dawa namûsê," na! De heyde siktir be ji van deran, bê namûsê netewî gidî welle bîlle!..

Fizîka burjuvazî

Nîyazî westa, li Dîyarbekirê cildirûn(terzî) bû. IO-Sal berî, ew çû ser heqiya xwe. Mirovekî zîrek û sosyalîst bû. Di wê demê de tesîr û fêda wî li ser gelek şoreşger û welatparêzan çêbû. Ji ber vê yekê jî, hemû welatparêz û çoreşgerên derdora Dîyarbekirê, ji Nîyazî Westa hez dikir û hûrmet jê re şandidan. Dikana wî mîna komela şoreşgeran bû. Çend radibûn, pend din rûdiniştin. Guhderiya sohbet û pêkenînên wî dikirin. Sohbeta wî ya herî xweş û çêrin dema ji şoreşgeran eciz dibû, ji wan re çêran dikir û li ser wan pêkenînan çêdikir bû.

Rojekê ez û çend heval çûne dikana wî û rûniştin. Wî ji me re çay îkram kir. dest bi sohbetê kir. Me hewqas dît, ku çend xwendekarên Înstutiya Dîyarbekirê jî hatin dikana wî. Li hal xatirên hevdu pirsîn. Yekî ji xwendekarekî pirsî:

- Niha wexta îmtihanana e, dersên te çawa diçin?

Xwedekar, berî serê xwe bi mana guhnede de hejan û paşê:

-Wele ez di darsa fizîkê de mam. Ufff de fizîka burjuvazi ye, sankî çî jê dertê...

Hin wî dawiya qisekirina xwe ne anîbû, Nîyazî Westa dest avêt cawbira (meqesa) xwe û ber bi xwendekarê instutuyê çû û bi ser re qîriya:

-De rabbbbe, seyê ji seyê k e t î !... We pêxwasiyê jî kirîye şoreşgerî. Pêxwas kurê pêxwas. Ev çî bê namûsî ye. Tarîha burjuvazê dibe, ekonomiyê burjuvazi dibe. Lê fizîk... Ew çax derîyê dibistanan bigirin lawo.. Bêjin cahîlî şoreşgerî ye.. Hîç nebe, em jî bizanibin!

Li gor islamê du dinya hene

Berî 1980 î, li Kurdistana Jorîn Maoîstî û Sovyetî gelek dijberên hevdu bûn. Şoreşger dema diçûn nav gel, berî mînaqêşa Sovyet û Çînê dikirin. Wey li wî ku kî zora yê din bir. Maoîst, heta rengê oda Mao jî dizanibûn. Sovyeti jî her roj rêpêta taptê û şîva Brejnev dihejmardin.

Di wê dema firtone de rojekê grûbek maoîst ji bo propagandayê diçin gundekî. Gundîyan komdikin. Behsa Çîn û Mao dikin. Di wî gundê han de KUKÎ jî heye. Yê KUKÎ bi maoîstan re dikeve mînaqêşa teorîk. Maoîst, didin ser wî. Ji pirtûkên Mao mîsalan didin. Gundî hemû li der-dor wan dicevin û temaşa wan dikin. Her ku diçe Maoîst êrişan teorîk dibin ser ê KUKÎ. Behsa Dinyaya Sêyemîn dikin. KUKÎ dinêre na, maoîst dê wî perşan bikin. Hema bi ser gundîyan ve dizivire û ji wan re dibêje:

-Gelî gundîyan we hemuyan bi xwe bîhîst, ku evana behsa Dinyaya Sêyemîn dikin. Wekî ku em hemû pê dizanin ji gor dîna islamê du dinya hene. Yek ev dinya ye, ku fanî ye û em têdene û ya din jî axret e. Ma dinyaya sêyemîn ji ku derket. Van berazan xwe şaş kirine. Heqê wan lêdan û qotek in...

Gundî dest davêjin daran û maoîst nizanin çî bêjin û çî bikin. Yek ji wan, dema derba yekem dixwe, hiçê wî tê serê wî, baz dide û gazîyê hevalên xwe dike:

-Birevin, ji xwe karê revîzyonîstan ev e!

Binaenaleyh

U gundekî, du malbatên dijminê hevdu hene. Ew di salê de çend car li hevdu dixin. Werhesil weha ji qereqol û mehkeman xalî nabin.

Rojek dîsa ji wan malbatan yek, keriyek pezê wan wenda dibe. Bi rojan digerin-nagerin pez nabînin. Serokê malbatê, berê xwe dide bajêr. Diçe ba arzûhalvan û jê re dibêje:

- Efendî, filan malbatî keriyek pezê me dizî ye. Divê tu arzûhelekê weha binivîsî, ku malbata wan, jin bi mêran ve kêmasî sedûsalek bavêjî hefsê.

Ji arzûhalvan re pariyekî bi don derdikeve. Kêfa wê tê. Kaxizê xwe dike deqtiloyê û berçavika xwe dide ber çavên xwe û bi du tiliyan dikeve ser deqtiloya xwe. Dibe teq û berereqa wî... Çiqas kelîmên erebi yên ku Tirk, di zimanê hiqûqê de bi kar tînin wan li pey hevdu rêz dike. Ew, bi ser xwedîyê pez re vedigere:

-Apo ka li min binêr, ez binaenaleyh

binivîsim?

Xwedîyê pez stuyê xwe xwar dike û bersiv dide:

-Efendî, ez bi kurban, ma ez bi qanûnê çî dizenim ku binê elî-melî jî bizanibim. Tu baş dizanî, çawa li qanûnê baş tê, weha binivîse.

Arzûhalvan berçavikê xwe derdixê, çavê xwe miz dide û dibêje:

-Belê, belê...Ez dibêjim, bi 1 a tu bizanibî, ku binaenaleyh di qanûnê de gelek girîng e. Lê herweha gelek biha ye jî ha!

Xwediyê pez bi heyecan ji arzûhelvan re dibêje:

-Efendî, bila canê te, lawê te û dost û hezir sax bin, pere ne muhîm e. Bes ku tu li qanûnê bîne û di qanûnê de çiqas cezayê giran heye, tu bidî ser piştê wan dizên bê namûs. Ez ji te ev yek rica dikim, ku tu qanûnê li wan dizan bijdîne. Pere, ji apê te re şakîl e !

Arzûhalvan bi kêf vedigere ser deqîloya xwe û dîsa dibe teq û berereqa wî. Dest bi nivîsandina bînaenaleyhan dike. Çend deqîqe paşê, kaxiz ji deqîloyê derdixê û ji bo îmza kirinê berpâşî xwediyê pez dike.

Xwediyê pez xwendin û nivîsandina wî tune, ew nikare bin arzûhalê îmza bike. Di şûna îmzê de tiliya xwe boyax dike û li kaxiz dide. Bi dû re.

destê xwe dibe berîka çalwarê xwe, kîsa peran derdixê û ji arzûhalvan dipirse:

-Efendî, ez bi kurban, dênê me çiqas e?

Arzûhalvan tiliya xwe dide ser kaxiz û pê şan dide:

-100 Lîra heqê arzûhalê ye. Ka bîner, li çar cîyan jî min bînaenaleyh nivîsîye; ew jî her yek 100 lîra ye, hemû dike 500 lîra.

Xwediyê pez 500 lîrayê derdixê dide ser masa wî. Ji regelek spas dike. Arzûhala xwe d i g i re û berê xwe dide qereqolê.

Çiqas polîs hene,

hewqas jî beqî hene

Bêlik Ahmed (Melik Ahmed), sûka kevn û ya herî mezin a Diyarbekirê ye. Herweha ew, cîhê tolaz û pêxwasên Diyarbekirê ye jî. Her qebeday û babe-egît berî, li Bêlik Ahmedê kab û guzên xwe ji hevdu par dîkin.

Rojek, serxweçek ji polîsan gelek eciz dibe û dixwaze dijmînê (çêr bike) wan bide. Ew tê serê suka Bêlik Ahmedê, heta jê tê narekê davêje û pê re dibêje:

-Heeeeyyyyy! ulan, çiqas polîs hene, ez dê û jin.....

Hîn gotina xwe tev nake, hew dibîne, ku ji hember ve polîs tên. Evcar gotina xwe diguhêze û weha dibêje:

-Ulannn, çiqas polîs hene, hewqas jî, beqî hene haaaa! '

Rehmetiya diya wê jî

min kir Çêx

Wextek 1i dorhêlekê Kurdistanê Çêxekî bi nav û deng hebû. Navê wê Şêx, ji Kerkûkê heta Mahabatê, ji Sêwasê heta Afrînê, di nav Kurdên dîndar û bê din belav bû. Ji her aliyê Kurdistanê mirov diçin, wî ziyaret

dikin. Bê hejmar jê re pere û mal dibexşînin. Zikat û fitreyên xwe jê re pâşkâş dikin. Weha dibe, ku êdî kes nikare hesabê malhebûna Şex bike. Ne serî û ne jî binî heye. Xwedê, hîvz û mehavza hebûna wî bike.

Li hêlekê din ê Kurdistanê jî, sofiyekî gelek dîndar û pak hebû. Ji ber ku xelkê gelek behsa wî Çêxê han dike, êdî weha buye, ku ew şev û roj ji xeyal û xewa sofî dernakeve. Di dawî de, sofî, nikare xwe rabigire, ew dikeve rê, ber bi welatê Çêx ve dimeşe. Bi rojan, bi heftan li rê diçe. Bi xêr û xweşî gehêşe dergehê Çêxê xwe.

Sofî, bi evîna dîn, xwe bi dil û can dide xizmeta Çêxê xwe. Wilo dibe, ku êdî ew, nikare şev û roj ji hevdu bike der. Sal diçin û sal hatin. Sofî, mal, jin û zarokên xwe ji evîna dîn, ji bîr ve dike. Tam piştî 7 salan, rojekê, jin û zarokên wî tîn bîra wî. Wekî serxweşê ku bi xwe bihese, hêdî hêdî ew, xwe nas dike. Radibe diçe huzura şêx, jê re secde dibe û rewşa jin û zarokên xwe ji re pêşkêş dike. Şêx, berê guhdariya wî dike û paşê jê re dibêje:

-De baş e, here mala xwe! Lê, te 7 sal ji tariqatê re hizmet kir. Xwedê û dergeh hizmeta te ji bîr nakin. Tu dizanî tiştêkî me tune. Ew çavîka me ya yek salî, ji xwe re bigir û here.

Sofî bedêla xizmeta 7 salan çaşa xwe ya yeksale digire û dikeve riya malê. Piştî 6-7 qonaxan li geliyek, çaşa jar êdî dayaxê rê û birêçûnê nake; dikeve û dimire. Sofî li sing û

çogên xwe dixê û hawar û qîrîn dike:

-Şêxê min çû rexmeta xwedê!

Li kêleka rê, li nav mêrgek, çalek dikole û Çêxê xwe defin dike. Li ser gore şêx, şîr datîne. Karwan û bazirganên ku tîn, xebera wefatkirina şex dibîhîsin; hema di cîh de bar û barxanên xwe datînin û kevir, nihît û kilsê tînin û ziyaretgeha Çêx lêdikin. Bi çûndin û hatina karwan û

bazirganan re, di demekê gelek kin de, navê ziyarete çêx li çar aliyên Kurdistanê belav dibe. Dibe ziyareta, tawî û bawîyan, keç û xort, bî û jinebîyan, bê guneh û gunehkaran... Rojekê deng diçe digehe guhên Çêxê Sofî jî. Çendek paçê êdî yek ber bi Şêx naçe, her kes berê xwe dide tewafiya şaxê Gelî. Şêx, dinêre, jê re nav û namûs nema. Ev çî bela bû bi serde hat. Heta niha çêxekê weha li welat tune bû. Ew ji ku ve derket? Ev çî ye û çî hîkmet e? Radibe, bi çend murûdên xwe ve li hespan siwar dibe û ber bi Ziyareta Şêxê Gelî ve dikeve rê. Piştî çend rojan digîhe meqamê zulcelal! Şax dema ji hespê xwe peya dibe û diçe hundirê ziyaretê, di îdare û xizmeta Şêx de, Sofiyê xwe dibîne. Şaş dibe û dimîne. Şêx, Sofî dikişîne quncikê û secera Şex jê dipirse. Sofî bi şermî jê re dibêje:

-Ezbenî, ev Çêxê navda, ew çaşa ku te dabû min, ew bi xwe ye. Di rê de li vira mir û min jî li ser wê ziyaret çêkir.

Dibe tiqê tiqa Çêx û dikene:

-Bi rastî jî, ew ji cinsê kerekê xanedan bû. Ma diya wê jî, min nekir Şêx!

Dilê mirov li kîjan alî ye

Kurdek, Unîversîta Dîyarbekirê, beşa duxtoriyê teva dike û dibe duxtor. Rojek, nexweşekî tê nexweşxanê ba duxtor. Duxtor, guhdariya gilî û gazindên nexweş dike.

Nexweş;

-Duxtor Beg dilê min dêşe, dibêje.

Duxtor, haletê muayenê dike guhên xwe û destpêdike nexweşe xwe muayene dike. Duxtor dixwaze berê guhderiya lêxistin û xebata dilê wî bike. Lê, ew, haletê xwe dide, ser singa wî ya aliyê restê û guhdarî dike. Berdestikê (xizmetçiyê) wî dibîne, ku duxtor li aliyê restê dil muayene dike. Ew, xwe ranagire û bi awekî tirs û hêdî ji duxtor re dibêje:

-Duxtor Beg ezbenî, gelo dilê mirov li aliyê çepê nîn e? Tu li aliyê restê mueyene dikî!

Duxtor lê gelek hêrs dibe:

-Kurê min rebenê xwedê! Xwendin û nivîsandina te tune lawo.. Tu çî dizanî dil li ku ye he? Ez duxtorim, an tu? Siktir be, here mala xwe, carekê din jî çavên min ,bi te kûçikî nekeve!

Ji ber zimanê xwe yê çepel û dirêj, berdevik ji karê xwe dibe.

Mele û mitrib

Mele û mitrib, tim û tim dijminê hevdu ne. Mele dixwazin her roj mirov bimirin, şîn û girîn be û ew ji malbatên miriyan zekatê, îsqatê, heqê yasîn û xwendinê bigirin. Mitrib jî, dixwazin her roj, şahî û dîlan be. Li def û zirnê bixin. Ji xelkê beşîş û xelatan bigirin. Mitrib, ji ber vê yekê ji melan û mirinê gelek dipelikînin û ditirsin.

Rojek, mitribekî nesax (nexweş), di xwe de diçe. Mirovên wî dilezînin, gazî mele dikin. Mele, li pîş mitrib disekine. Yasînê vedike û bi dengê bilind dixwîne. Bîstekî paçê hiçê mitrib tê serê wî û çavê xwe vedike. Çî bibîne baş e? Ku mele kurşna xwe vekiriye û li ba serê wî yasînê dixwîne. Mitrib, ji tirs mirinê, mîz bi xwe de dike. Ew hewar dike û ji mirovê xwe re dibêje: -Zû zû çend qurîşan bidin vî rezîlê han, bila zû

here; an dê rihê min bizorê ji min bistîne.

Meie dengê xwe hin jî bilind dike:

-Yasîn, Kuranel hekîm...Murselîm...

Mi tri b, li jina xwe hêrs dibe;

-Ma ker bavê, tu jî mirina min dixwazî. Welle,

ew bi zorê rihê min, ji min digire. Ha heta çokê jî hat. Bilezîne zirna min bîne.

jinik zirnê tîne. Mitrib dest bi pifkirina zirnê dike. Mele riya derî digire û direve. Pê re diqîre: -Yasoyê mitrib qûnmilun buye!... Milun buye...Birevin!

Grekî bi zimanê

heywanan baş dizanin

Hemû Evvropayî havînan mehek-du meh diçin semestrê. Ma Kurdên li Ewropayê kinê kêmbêr in. Divê ew jî herin. Sê Kurdên li Swêdê jî, lê dixin qasî 15 rojan diçin Greklandê. Kurdên turîst dinêrin, li cîhê kampîngê goçtê mîh û bizinan tune. Goçtê beraz heye, lê, ew naxwin. Rojek-du roj nan û penîr û frîngî dixwin; na weha nabe. Ew diçin ba loqentevan û jê re dibêjin "em karin li ku goçtê mîh û bizinan bibînin.?" Ew jî dibêje, ku " hûn herin, ji sûkê, ji xwe re bikirin û bînin ez dê ji we re bipêjim."

Hersê Kurdên turîst, diçin nav bajêr, ser û binê bajr li hevdu dixin; di dawî de dikanekê qesab dibînin. Evcar dê çawa û bi kîjan ziman derdên xwe ji qesab re bêjin. Ji wan yek dibêje ;

-Welle, ez qasî 6-7 mehan çûm qursa zimanê

îngilîzî. Ez piçek bi îngilîzî dizanim. Ka ez îngilîzîya xwe bikarbînim.

Bi îngilîzîya xwe ji qesab re dibêje, em li goçtê bizin û mîhan diğerin û dikin ku çend kîlo bikirin. Ew, dike û nake nikare tiştekî bike serê qesabê Grekî. Yê din dibêje;

-Ez jî, hinek bi almanî dizanim, ka ez jî

almaniya xwe bicerbînim.

Ew jî almaniya xwe dicerbîne, lê, almaniya wî

jî berî tiştekî nagire. evcar bi kurdî û tirkî dibêjin, grekî dîsa jî fam nake. Kurdê din 1i herdu hevalê xwe vedigere û ji wan re bi hêrs dibêje:

-Hûn herdu jî, li min binêrin! Hûn dizanin, ez ji derî kurdî bi zimanekê din jî nizanim. Xwendin û nivsandina min jî gelek kêr e. îngilîzî û almaniya we ji tiştekî re nebû. Ez dê niha bi zimanê înternasyonal pê re bipeyivim.

Herdu destên xwe dibe ba guhên xwe û ji qesab re;

- Meeeeeee, meeeee, dibêje.

Bi qesab re, hemû dikenin. Qesab di mana teman de serê xwe dileqîne û diçe ji wan re goştê mîhê tîne. Kurd li herdu hevalên xwe çav dişkîne:

-We ji xwe re dît, grekî, ji îngilîzî û almanî qet fêr nakin. Lê, bi zimanê heywanan baş dizanin, na!

Mamostetiya Mir Ahmed

Mîr Ahmed, kurê mir e. Lê, ne kurê Mîrê Botan; dibe ku kurê Mîrê Çortan be. Ew ji ku dibe bila bibe, lê dîsa jî kurê mîr e. Bejna mîr wekî dara çinar e. Lê, serî wî jî, wekî tar e. Li Kurdistana Bakûr dibistana destpêkê 5 sal e. Mîrê zîrek Mîr Ahmed, bi quweta xwe û mîranîya xwe, bi zor bela di 10 salan de vê dibistana destpêkê teva dike. Evcar ew, dest bi dibistana navîn dike. Dibistana navîn jî, 3 sal e. Mîr, encax di 6 salan de, bi bertîl, mîrîtî û bi mîraniya xwe, wê dîploma xwe jî, dike berîka xwe. Ji wir şûn de ne mîrîtî, ne mîranî û ne jî bertîl êdî pere nake. Herweha dergêhê lîsê li Mîrê zerî û zîrek tê girtin.

Her çiqas pêwestiya Mîr, bi xebatê tune be jî, dîsa dixwaze bi karekî dewletê ve mijûl bibe. Ji xwe re wek wekîl li bajarekî biçûk karê mamostetiye dibîne. Zarok, natebitin. Şûmiyan dikin. Mîr- Mamoste bi darê hinarê li wan dide. Roj tune, ku ew dest û serê çend zarokan neşikîne. Herweha bê qeza û bela Mîr- Mamoste

heta dawiya termîne xwe qaşqaş dike.

Rojekê Mîr-Mamoste, ji mamostekî hevalê xwe dipirse:

-Mamoste tu dizanî, min nû dest bi mamostetiye kirîye. Divê em puwan bidin zarokan, lê di vî wart de tu karî hinek ji min re bibî alîkar.

Mamoste jî:

-Çi puwan muwan in, de wekî toto qarneyên wan têke û here.

Roja din, Mîr-mamoste diçe sinifa xwe. Cotek zarên qumarê ji berîka xwe dertîne, dide ser masê. Heta jê tê çoya xwe bi hêz li masa xwe dixê. Zarok ji tirsan di cîhê xwe de nîv mîtro hildifirin û dadikevin. Yeka din jî li masê dixê û dibêje:

-Kurê keran, niha baş guhên xwe bidin min. Ez dê niha puwan bidim we. Na ez nadim, zar dê bide we. Hûn û şansê xwe. 1,2 û 3 puwanên ne baş in û 4, 5 û 6 ên baş in. Ez dê yek yek navê we bixwînim û zar bavêjim. Caş kurê caşan, hûn jî baş binêrin, ku paşê hûn nebêjin hîle-xurde li serê me kir û heqê me xwar.

Mîr-Mamoste nav dixwîne û zar davêje. Zarok diqîrin. Ew çoyê li masê dixê. Ji çend zarokên herî jîr re 1 û 2 tê. Yê ku hîç nikarin navên xwe binivîsin re jî 5, 6 tên.

Sibehtirê komek dê û bav bi ser dibistanê de digirin. Diçin ba rektorê dibistanê û giliya Mîr-Mamoste dikin, dibêjin; "wî heqê zarokên me xwariye."

Rektor gazî Mîr-Mamoste dike û jê re dibêje:

-Ev dê û bav di derheqê te de şikayetçî ne. idîka dikin, ku te heqê zarokên wan xwarîye.

Mîrmamoste niçe-niç dike û bi ser rektêr re di zi vi re:

-Baş bû ku min, di nav sinifi de, ba çavê her kesî zar avêt û puwan da. Ez dizanibûm, dê derewê me weha 1i min bikin. Sûcê min qet tune, şansên wan tune bû û zarê wan ne baş hat. Heta ji min dixeydin, bila herin ji şansê xwe û zarokên xwe bixeydin lo!..

Di bin DDKD de çî heye

Carek polîsê Tirk, sempatîzaneke DDKDê digire. Tê Ci ti je lê dide û paçê jê dipirse:

-Tu rastiyê bêjî, em dê te berdin, an termê te dê ji vira derkeve! Ka bêje, di bin vê DDKDê de çî heye?

Xort jî yekî ne polîtîk e. Bi tenî çend car bi hinek hevalên DDKD re çuye komelê, hewqas eleqa wî bi DDKDê ve heye. Xortê girtî difikirê di bin komela DDKD a Dîyarbekir de ezirxane heye û ew ji polîs re dibêje:

- Di bin DDKD de ezirxane heye.

Polîs du-sê çeqem din jî lê dide û dom dike:

- Ulan ker kurê kerê, yanî kî li pişt DDKD ye, te evcar fam kir?

Xort piçekî difikirê û dîsa bersîva polîs dide:

- Kekê polîs, bi xwedê diken li pişt wê ye. Tişekî din jî tune.

Ma te tiştekî

ji min re nehişt ku

Du Kurdên dimilî li ser xweşbûn û tamdariya xwarinê sohbet dikin. Yek ji yê din dipirse:

-Gelo heval, ji te re kîjan xwarin xweç û damdar e?

Ew hîn dawiya pirsaxwe nayîne, hevalê wî bersivê dide:

-Bi serê min û bi serê te, ku nadim malê dinê; herçî ji min re, ji nêrika pîvazê xweçtir û tamdartir tû xwarinekê din tune!

Piştî vê bersiva han, herdu jî bîstekî bê deng dimînin. Paşê xwedîyê bersivê ji yê din dipirse: -Ka min a xwe got, ma tu ji kîjan xwarin hez dikî?

Yê' din bi qehr:

-Ma malxirab, te tiştêkî ji min re nehişt, ku ez bêjim!

Herdu jî

Şerabvexwarek û meleyekî oldar (dîndar) li ser helal û heramiya şerabê mînaqêşe dikin. Şerabvexwar, ji mele re dibêje:

-Mele, bi kurana ku te xwendîye şerab ne heram e. Çima şerab dê heram be! Ma ew ji demûşa (şîra) tiriye çêdibe, na? Mîrov tiriye dixwe ne heram e. Dimûşa wê jî vedixwe dîsa ne heram e. Dema tê çerabê, ew dibe heram. Herdu jî, ji tiriye çêdibin. Bi kurana ku te xwendîye ferq nîn e lo!

Mele dike ku dîn bibe. Rû û rehmanê xwe kevd dike û pê re êrîçê şerabvexwer dike:

-Ma zindîq herê welle, dema herdu jî, ji tirî bin, ew bidin yek? Ew çax şîr û mîza dayika te jî, ji dayika te ne. Ka ji min re bêje, tu mîza dayika xwe vedixwî?

Ew Tirk in

Navbera du eçîrên Kurdan xirab dibe. Serokê eşîrek, hemû kesên eşîra xwe berhev dike û ji wan re dibêje:

-Sibehê zû, divê em bi çekan êrîçê eşîra din bikin. Pêwîst e, ku em, yek ji wan nehêlin. Ew dijminên bav û kalên mene.

Biştî hewqas ajîte û fortan, serokeşîr dinêre, ku dilê ferdên eşîra wî tune, ku şer bikin. Hema sibehtirê, serokeşîr çekên xwe girêdide û derdikeve der. Gazî eşîra xwe dike û ji wan re dibêje:

-Ew Tirk in, pêwîst e, ku em ârîş bibin ser wan û yek ji wan nehêlin!

Ji wan yek dikene û jê dipirse:

-Ew kengê bûne Tirk?

Serok, bi tazîl bersiva wî di de:

-Herdu çavê te û bavê te... Ew, îşev bûne Tirk, te fêmkir!

Ji dûrdûroka te nebuya

dê vûrvûroka wî me mahf bikira

Piştî şikestina çerê Çêx Seîd Efendî, Dewleta Tirk li bajaran bi kurdî axaftin qedexeyê (yasax) dike. Kî bi kûrdî bi axîfe, ew hem lêdan dixwe û hem jî ceza digire. Ji ber vê yekê, bi mehan

gundî newêra bû, herin Diyarbekirê.

Çend meh di navê de derbas dibe, 4 Kurdên gundî yê bê kar, dixwazin herin li bajêr, ji xwe re emeletiyê bikin. Lê, bi tirkî jî hîç nizanin. Ew bi şev, bi dizî diçin ser bedena bajêr, xwe di qulikên wê de vedîçêrin.

Guhdidin ku çend dengên tirkî bèn wan û ji xwe re tirkî fêr bibin. Paçê jî, bi wê tirkiya xwe, herin nav bajêr û ji xwe re karekî bibînin. Çend roj weha di qulikên bedenê de dimînin. Lê, di wan çend rojen de, çend dengên tirkî tê guhên wan. Ji her çaran sê kes tirkî fêrdibin. Her yek kelîmeyek. Yê çaran hinek

guhên wî giranbûye û ji ber wê yekê jî hîç fêr nebûye. Di dawî de li hevdu dicivin û dibêjin, ku;

-Em her yek kelîmeyek fêrbûn. Ew jî sê kelîme dike. Em bi van sê kelîmeyên xwe, karin cila xwe ji avê derxin. Têrî me dike lo. Ma ji xwe tirkî jî, hewqas e, çî ye?

Kelîmeyên ku ew, fêrbûne, "îçîn,vûr û dur in." Kurdiya wan; "ji bo, lêde, bisekine" ne.

Ew bi kêf û şayî diçin nav bajêr. Bi rojan di qulikên bedenê de tîh û birçî mane. Ew,diçin dikanekê û dixwazin li wir nan û helaw dixwin. Hîn rûdinin, hew dibînin, ku şerek di nabera dikandar û yekî din de der derket. Dikandar çend kêr di zikê yê din de dike û direve. Vê birîndar, li erdê, di nav xwînê de dixweve diçe. Esker û bekçî bi ser dikan de digirin. Derî wan her çar kesan jî yekî din, di dikanê de nîn e. Esker bi tirkî ji wan dipirsin:

-We kî, ji bo çî ev kêr kir?

Vê ku kelîma îçîn fêr buye, ji hevalê xwe re dibêje ka bisekinin berî ez dê tirkiya xwe bikarbînim. Ew ji eskeran re dibêje:

-Helaw îçîn (ji bo helawê) esker beg...

Esker hema wan digirin û destên wan didin dîwar. Yê din re dibêjin, "zû zû ka evcar tu tirkiya xwe bikarbîne." Yê ku vûr fêrbûye dibêje

dora min e. Ez dê tirkiya xwê bikarbînim û dest pê dike:

-Vûr esker beg! (lêde,lêxe!)

Esker qundaxên tufengan li wan didin û li wan didin. Li ku be dê wan bi qundaxan bikujin. hevalên wan yê çaran yê ku tirkî hîç fêr ne bibû, bi ser yê din re diqîre:

-Ka kuro tu jî tirkiya xwe bikarbîne. Tirkiya wan, cîh negirt, bel kî ya te cîh bigire.

Yê mayî hema tirkiya xwe bikartîne:

-Dûr esker beg! (Bisekine esker beg!)

Esker, dev ji lêdanê berdidin û disekinîn.

Yê ku bi tirkî nizane oxînekê kûr :

-Ez kurbanî te û dûrdûroka te! Heger ji dûrdûroka te nebuya, dê vûrvûroka wî mala me biçewitand lawo. Tirkî, di ser tirkiya te de heram be! Tu ji xwe re bêje, ku "ez bi tirkî dizenim!"

Mîr nahêle berf bibare

Çend sal li pey hevdu gelek berf dibare. Xelk êdî ji berfê eciz dibe. Debr û zeviyên wan baş tene nadln. Rûspiyan derdorê li hevdu kom dibin û dixwazin, ku ji berfê re çarekê bibînin. Bi rojan dikin nakin riyekê jê re nabînin.

Demekê derbaz dibe, ji wan rûspiyan yek dibêje:

-Min riya helkirinê dît.

Ew dibêje:

-Çî ye?

Dibêje ku;

-Em herin ba mîrê Egilê, ew, kare berfê bide seknandin.

Her kes heq dide rûspî. Di nav xwe de, hema ji kê çî diqede pez, rûn, torak, genim, êzing û hwd.. berhev dikin û bi destê xwe re dibin û diçin ba mîrê Egilê. Daxwaza xwe ji mîr re pêşkêş dikin.

Mîr, bi mîrîtî bersiva wan di de:

-Weyyy, malneketan! Min got qey hûn dê çî ji min daxwaz bi ki n. Ew gelek hêsa ye. Çima hûn çend sal berê nehatin. Ew çax we hewqas zirar û zîyan jî ne d i d î t !

Hemû bi dilekî şa diçin malê.

Zivistan tê. Şevê, gundî radibin, ku berf bariye û hem jî daye guliyên daran.

Rûspî dicevin, "ev çî ye" dibêjin. Ew rûspiyê ku goti bû "mîr dikare berfê biseknîne," Dil dide ber ên din û ji wan re dibêje:

-Gelî rûspiyan, muheqeq belayek bi serê mîr de hatiye; an jî mîr xwedi soze xwe ye. Ka em herin mala wî. Ev çî hewal e?

Dema nêzî mala mîr dibin, jina mîr wan di takê (pacê) de dibîne û xeber dide mîr. Mîr, dilezîne dikeve nav ciyan û nivînan davêje ser xwe.. Jina wî, ji wan re derî vedike û bala wan dikêşîne:

-Hişşşş, gelî rûspiyan, mîr razaye, hûn wî ji xew şiyar nekin! Hêdî û bê deng werin hundir!

Rûspî di ser hevalên xwe de vedigere û dipişire:

-Min ji we re negot xebera mîr jê tune. Dêmegê ew raketî bûye.

Bîstekê paçê, mîr radibe û bi wan re dixeyde:

-Ma rexme li dê û bavê we, divê we, min şiyar bikira. Ez dema vezelîyame, kêf û kêsa wê buye û barîye. Welle êdî îsal çû, ma sala bê.

Silo û Sêylemen

Di eskeriya Tirkan de, her beyanî (sibehê) zû, hemû eskeran ji xew radikin û wan di xi n rêzê. Bi rêzê re, her kes nav û kunya xwe dibêje.

Rojek, dîsa refek eskerên nû tên. Di sariya beyanî de wan radikin û dixin rêza jimarê. Ji serî ve destpêdikin û yeko yeko nav û kunya xwe dibêjin. Rêz tê ser Kurdekî û ew bi dengê qebe diqêre:

-Sêylemen.

Qumandar, çend şeqem lê di de û ji serî ve destpêdike. Dîsa dema ku dor tê ser ê Kurd, ew dibêje:

-Sêylemen

Qumandar, ser, pişt û dest pê ve nahêle. wî dide benjop û gundaxên tufengan û bi lêdanê re jî diqêre:

-Tu çî guylî ku navê xwe nabêjî he... Ker kurê kerê!

Piştî lêdanê, cardin dor tê ser ê Kurd, ew dîsa wekî berî

-Sêylemen, dibêje.

Qumandar, evcar lê dide, ku av di bin zikê wî de derbas dike. Wer dibe, ku êdî Kurd nikare li ser lingên xwe bisekine.

Carek din dor tê ser Kurd, eynî tişt dibêje û bêtir lêdan dixwe. Dikin nakin ew navê xwe nabêje. Paçê qumandar bi ser eskeran ve dizivire;

-Yê ku di nav we de bi kurdî dizane heye? dibêje. Heger heye ka jê re bêjin çima ew dibêje "ez navê xwe nabêjim."

Ji ber ku sêylemem bi tirkî tê mana ku ez nabêjim.

Kurdê tercûman, ji Kurdê lêdayî dipirse:

-Heval, çima tu înat dikî û navê xwe nabêjî. Vira eskeri ye, bi 1 a serhiçkiya te, bi te negire.

Welle, bille, ev bê bav mirov dikuje ha, tu dibînî çî anî serê te!

Kurdê lêdayî lê vedigerîne:

-Ma ez ji serî ve navê xwe dibêjim û ew , misêwa (bi dewam) li min dixê.

Yê tercûman jê re dibêje;

-Ma navê te çî ye?

Ew, bersiv dide:

-Silo ye.

-Ma çima tu nabêji "navê min Silo ye."

-Ez çawa nabêjim malneket, tu dibînî, ez ji serî ve dibêjim û ew dîsa li min dixê.

-Ka tu li ku dibêjî. Tu bi tirkî dibêjî, ku ez navê xwe nabêjim.

-Na, na ez dibêjim, ew mexsûs li min dixê. Ma bi tirkî Silo dibe Sêylemen na? Ez çiqas dibêjim navê min Sêylemen e, ew hîn bêtir li min dixê. Tu nizanî, ew çî ker kurê kerê ye!

Heft kir beşte helandî

Axayek xwediyê 7 gundan heye. Her sal di dawiya salê de, her gundekî di nav xwe de 7 kilo rûnê nivîşt (nehelandî) berhevdu dikin û dibin teslîmê axê dikin. Ew beşa axê bi salan dom dike.

Sal tîn û diçin, gundiyeke diçe esker. Di eskeriyê de, ew dibe çawîş. Dema eskeriya xwe teva dike û vedigere gund; ew dinêre, ku gundî rûnê axê yê salewextî berhev dikin. Çavvîş, bi gundiyeke xwe re dixeyide:

-Hûn gelek nezan mane. Ma mirov di vê demê de jî, bertîlan dide axê. Hûn vê karî ji min re bihêlin. Ez hel dikim.

Gundî bi gotina çawîş dikin û raya xwe didin wî. Çawîş, lêdixê diçe qezê ba axa. Çawa çawên wî bi axa dikeve, pê re tirs jî wî digire. Lê, dîsa xwe tije dike û diçe ba axa. Axa, derdê wî dipirse. Ew, bi nîv tirs ji axa re dibêje:

-Axayê min, ez wekîlê gundiyan im. Em, dixwazin, ku ji îro şûn de êdî rûn nedin te. Ma xêr e, em her sal 7 kilo rûnê nivîçtê bidin te?

Axa, hêz dide xwe û radibe pîyan, heta jê tê çend şeşam li çawîç dide û jê re dibêje:

-Madem ku weha ye, evcar dê tu di navbera heftekê de 8 kilo rûnê helandî berhev bikî û bînî.

Çawîş, pişt stuyê xwe miz dide û tê gund. Gundî bi jin û zarokan ve tîn pêçiyê. Bi meraq benda bersiva ,çawîş disekin. Çawîş serê xwe ber dide ber xwe û bi axîn û keser ji wan re dibêje: -Heft bû heçtê helandî!

Dewlet çî ye?

Demek şoreşger, li bajarê Çolemêrgê, li ser dewletê semînerê didin. Dem jî, dema nû geşbûna tov û çandî'na bîrûbaweriyên şoreşgeriyê ye. Munaqeqên tûj û pozbilindî mode ye. Di nav hêzên sîyasî de hemberî mezin e. Di vê semînera han de jî, çend kes ên ji hereketên cûda cûda bi seetan li ser dewletê lec û munaqeqe dikin. Çend gundiyeke welatparêz jî beçdarê civînê dibin. Ew, bê deng guhdariya munaqeqan dikin. Dema semîner belav dibe û her kes derdikeve diçe mal û karê xwe, yekî ku di semînerê de bi xwe munaqeqe dike, ji wan gundiyan yekî dipirse:

-Keko, te ji vê semînera me çî fêma kir?

Ew, serê xwe dibe û tîne:

-Bi rastî min hinek tiştan fêma nekir; lê

ew mesela dewletê bêlasebe, we hewqas dirêj kir û serî li me gêj kir. Ew, tiştêkî bê mane bû. Semîneran ji bo cerbandinê lê vedigerine: -Çawa bê mane bû?

-"Mesela dewlet çî ye!" Hûn bi seetan li ser wê

sekinîn û axifîn. Lê, gotin û axaftinên we hemû vala bûn. Ma ji wê jî hêsatir tiştêkî heye?

Semîneran:

-Çawa hêsa ye? Dewlet tiştêkî girîng û tevlihev e.. Ka bêje çawa hêsa ye?

Gundî:

-Wey malnexirav! Dewlet... ji wê hêsantir! Ew kesê ku çewqeyên stêrk li serê wan, ii her milên wan çend pirpirik, pantorê Romî di lingên wan, cîzmeyên dirêj heta çogê, qayîçekê hesinî li piçtê, di dest de şesderb, an jî tufengek û bi şildim-b ildim biaxife, ew dewlet e! Temam. Ma çî ye hûn hewqas dirêj dikin û tiştên ku hûn dibêjin, bi xwedê elaqe wan û dewletê hîç bi hevdu ve jî nîn e.

Gelo mala ew

bircuvaziyê kûçik 11 ku ye

Berî 1980 î 1i Kurdistanê Bakûr, komelekê Kurdan 11 ser sosyo ekonomiyê Kurdistanê semînerekê çêdike. Semînervan bêtir li ser çîna burjuvaziyê biçûk disekine. Ew dibêje, ku:

- Ji bo şoreşa me, burjuvaziyê biçûk herî xetere (tehlîke) ye. Ew gelek durû, binik û tirsonek e. Di roja teng û giran de, ew ji nîşka ve, dev ji dozê ber dide. Burjuvaziyê biçûk, xwe zû bi zû dispêre hêzên koloniyalîst û bi paş ve 1i hêzên şoreşger dixê. Ew, gelek vîrek û fortanvan e. Bi van vir,fort û halanan çîna karker û gundiyan dixapîne û ji riya çoreçê der tîne. Wan dike xulamokê împeryalîzm û kapîtalîzmê!

Semînervan peyva xwe tev dike û evcar dor tê

ser pirsên guhdaran. Piştî çend kesan yekî gundî

jî destê xwe radike û ji semînervan dipirse:

-Ew burjuvaziyê kûçikê (bi tirkî kûçûk, biçûk e. Ew kûçûk, kûçik fêma dike) ku te behsa wî kir, gelo ew kê ye û mala wî li ku ye? Ew bê namûs poz û tiliya xwe dike her derî. Li gor ku te bahs kir, heger ji wî nebe, her tişt temam e. Di navbera çend rojan de Dewleta Tirk dikeve û şoreş dibe. Wey mala we xirabnebe, ma qey heta îro di nav we de ciwamêrekî tune bû, ku wê caşî han bîne rayê! Ma qey mêranî ketiye bin erdê, çî ye! Bi soz û bi sonda mêrê berê, ew bê namûs li min! Bi tenê bila yek ji xêra xwe re, mala wî bi min şan bide, êdî îçê we pê tune!

Kurd û ehlîyet

Karkerek Kurd, li Almanya Rojava dijî. Ew,

dixwaze ji xwe re ehlîyetekê bigire û otomobîlekê bikire. Lê, bê şansiya wî, yek jê ew e, ku xwendin û nivîsandina wî jî tun e. Çend caran dikeve îmtîhanê, lê polîsên Alman pirsên zor jê dikin û ew jî, nikare ji bin wan derkeve. Ew, rojek dîsa diçe û dikeve îmtîhanê. Polîs jê re dibêje:

-Ka ez dê îro çend pirsên taybetî ji te bipirsim, heger tu bi wan derxî; ez dê îro ehlîyetê bidim te . Ka bêje li Almanyê kê di lambên sor de derbaz dibin?

Kurd bi kenîn bersiv dide"

-Tirk.

Polîs:

-Bravo, te ev derxist. Ma hûn Kurd çî dikin?

-Em kurd jî, lamban dişkînin.

Polîs dikene û jê dipirse:

-Tu dê wekî kê bikî?

-Wekî Alman, bersiv dide.

Polîs ehlîyeta wî berpêçê wî dike û dibêje:

-Bîtte (fermo)!

Ken û girîn

Rojek ji rojan, riya Kurdekî welatparêz bi bajarê Stenbolê dikeve. Ew, cara yekem e, ku tê Stenbolê. Gelek dost û nasên wî li bajarê Stenbolê, hene. Ew dixwaze hemûyan bibîne kêfxweçiya wan bipirse. Dibe, ku carekê din nebe qismet û nikaribe were Stenbolê. Ji ber vê yekê jî, hemû divayiyên (îmkanên) xwe pêktîne, ku dost û nasên xwe dibîne.

Kurdê me yê welatparêz, di nav çend rojan de digêhe armanca xwe; piraniya nas û dostên xwe* dibîne. Evcar dor naye ser vexwendina wî û mêvandarîyê! Ew kes û malbatên ku bi hatina wî ya Stenbolê dihesin, dixwazin wî vexwînin mala xwe. Her hembajar û nas wî, tax bi tax û herêm bi herêm heta kolan bi kolan wî li bajêr digerrînin. Bajarê Stenbolê çanê wî didin. Her yek di dema gerê de, mêvanê xwe yê giranbiha, bi Kurdên din dide naskirin. U herweha bi rojan mêvaniya wî dom dike. Çendek paşê ew dixwaze

vegere mala xwe, here Kurdistanê. Lê dawiya nas û dostan naye. Derdê serê derdan, hin nas û dostên din jî çêdibin... Di deriyê kîjan dikanî de diçin hundir, dinêrin, ku ew jî Kurd e. Gaziyê kîjan hemal û barkêç dikin, ew Kurd derdikeve. Li ba deriyê kîjan xaniyê bilind radiwestin (disekinin), dibînin, ku dergevan jî bi xwe Kurd e. Di ba kîjan şantiye de derbas dibin, dibînsin ku xebatkar bi kurdî dipeyîvin. Ji xwediyê kîjan erebe mêwe û hêçînahî dikirin û di dema bazar û peredayînê de têdigêhîn, ku mêwefroç jî, Kurd e.

Welatparêzê me, matmayî dimîne. Xwe ranagire û ji hevalê xwe dipirse:

- Ma kuro ev Stenbolî tev Kurd in, çî ne?

Hevalê wî, bi ken bersiva wî di de:

- Na keko, ji ber ku em Kurd in, em diçin ba Kurdan. Lê dîsa Kurd, li Stenbolê gelek in.

Welatparêz di cîhê xwe de radiweste û ji hevalê xwe pirsêkî din jî dipirse:

- Tu dibêjî gelo çiqas Kurd li Stenbolê hene?

- Li gor texmînan, ji nîv mîlyonan bêtir Kurd li Stenbolê dijîn.

Welatparêz serê xwe dike ber xwe û bîstekî bê deng dimîne. Paçê ji cigera xwe ve axînekê kûr dikêşîne. Pê re tûk dike erdê. Mûrê wî tal û tirş dibe. Hevalê wî, bi ken lê awir dide:

- Çi bû dîsa, tu xwe diqehrînî?

- Ma bira ez neqehrim, kê biqehre! Nîv mîlyon kes bi dev hindik e, na? Li gor gotinên gotin bêjan, li Ewropayê, ji nîv mîlyonê kêmtir pend dewlet hene. Yê me, li bajarê Stenbolê tenî nîv mîlyon Kurd hene ha! U tû tiştêkî jî nakin! hemû devên xwe dirûtine û dest û lingên xwe jî girê dane! Tenî li kar û pere diğerin...

Hevalê wî, baş bala xwe dide pê û li nav çavên wî mhêre, ji bal û çiqrên eniya wî baş derdixist, ku ew niha çî difikire. Ji ber ku li Kurdistanê, bi salan bi hevdu re mabûn. Bi hevdu re xebitî bûn. Herduyan jî gelek rojên kêf, xweşî, tarî û bi tade dîti bûn. heta hevalên hevdu yê zarokiyê bûn.

Piştî van gotin û galagalan, demek herdu jî bê deng di kêleka hevdu re meşiyên. Ew, ber bi berava deryayê ve diçûn. Ji galegal û ramanan, xwe ji bîr kiri bûn, ku nedizani bûn li ku

dimeşin. Otomobîlek li pey wan, bi dengekî bilind û zîz li klaksiyona xwe xist. Herdu jî ji nîşka ve bilind firîn û bi tirs xwe avêtin qeraxê rê. Şofer bi hêrs li wan qîriya:

-Çavên we kor in lo! Wira gund nîn e, ku hûn di nav,rê de dimeşin. Hevalê wî, milê xwe di milê wî de kir û bi nîv henek:

-Te ji xwe re dît, hindik mabû, kerbavê şofêr

me bike binê erebê. U hemû jî sûcê te bû na? Ez nizanim tu ji me Kurdên Stenbolê çî dixwazî.

- Ma ez dê ji we çî nexwazim, bavo bavoL Hûn qasî nîv mîlyonî hatine vira ji bo kar bikin, bixwin, vexwin û razin. Ji derê wê tu derdê we tune. Stembol xweş e û jîyana wê jî gelek hêja yeL

-Na lo, hewqas jî kevirên giran li me nexe. Em jî li gor xwe hinek kar û xebat dikin. Lê dibe, ku kêr û jar be. Xebata bingeşin li ser mile we ye. Xebat li ser axa xwe dibe, li vir, li bîyanîstanê...

-Na na, bi xwedê hûn tiştêkî jî nakin, derê gotinan. Ka li birayê xwe binêr, hûn nîv mîlyon Kurd li vira ne na? Nîv mîlyon!... Hûn nîv mîlyon Kurdên Stenbolê, karin bi serê xwe di demekê gelek kin de, Dewleta Tirk ji binî ve wêran bikin. Çima tu weha dikenî? Mekene!

-Na, ez nakenim, guhderiya te dikim, fermo bêje!

Kurdê welatparêz, di cîh de radiweste û li der dora xwe nihêre, bi dengekî gelek hêdî:

-Binêr nîv mîlyon kes, her êvar, her kes pir na, 5 kevir bike berîka xwe û...

-Bibore min gotina te birî, 5 çî ,te got?

-Pêne kevir, kevir!

-Eyyy!

-Eyyy, eyyy! Her kes 5 kevirên xwe, têxe berîka

xwe û derbikeve der û here der dora dairên dewletê, van xanî û dikanên mezin û dewlemend, her kevirêkê xwe li camekê bixe û bişikîne. Ka bijmêr di çevê de çend cam dike.

-Du mîlyon û nîv cam tê şikandin.

-De baş e, salek be, çiqas dike? Ka ew jî hesab bike.

Kurdê Stenbolê qasî çend deqîqan hesap dike û encamê (netîcê) jê re dibêje:

-75 mîlyon perçe dike.

-Her perça camê çend lîra ye? Ka wî jî, ji min re bide ser hevdu?

Kurdê Stenbolê, ji cîh hildikişe û dikene;

-De were lo, dev ji van çîrokên berde!

Welatparêz bi hêrs:

-Welle, bille ji te re şerm e. Ez çîrokan nabêjim. Bi te re cidî dipeyvîm. Ji aliyekî ve rast e, heger hûn bibin Stenbolî, dê ew çax gotinên min jî, ji we re wekî çîrokan bîn.

Dîyar bû, ku gotina "dev ji van çîrokan berde," lê nehata bû.

Kurdê Stenbolê berpê çû û destê xwe avêje ser girmilê wî:

-Bibore, ez ji te gelek tîka (rica) dikim, ku tu gotina min çewt û şaş fêm nekî. Mebesta min ew bû, ku tu bi min henekan dikî.

-Heval, em li ser doza cidî û pîroz qisedikin. Wexta min û çîrokan nîn e. Ji xwe me, heta îro ji her tiştî re got çîrok, ku em ketin ev rewşa han. Ma sedemê paştamayîna me çî ye?

Hevalê wî, dixwest di 1 ê wî yê şikestî rabigire û ji ber vî yekê jî dest bi lava û fûrtan kir:

- Bibore, me hevdu çewt fêm kir, ka fermo de mesela xwe ya caman tamam bike!

-Dîyar e, ku li gor te, cam şikestin tiştêkî nehêja û biçûk e!

-Na na, ne karekî biçûk e, perçek cam ji 2000 lîrayî destpêdike heta 20000 lîrayî.

-Tu ji xwe re dibînî/ev cam şikestin salekî bajo, bi xwedê ekonomiyê Tirkîyê îflas dike, ew çax jî, Dewleta Tirk, xwe bi xwe wêran dibe.

Tirkiya Tireloyê

Tirelo, gundekî Dîyarbekirê ye. Li ser riya Dîyarbekirê û Farqînê, 15-20 km ji Dîyarbekirê dûr e.

Rojek, Hisoyê Tireloyî zû radibe berê xwe dide Dîyarbekirê. Dixwaze here bajêr ji zarokên xwe re hinekî alaw û hûr-mûran bikire. Cîranê wî der dikeve der, hew dibîne, ku Hiso li ser riya bajêr hûr buye û diçe. Û ew gelek jî ji gund dûr ketiye. Zû zû herdu destên xwe dibe bin guhên xwe û heya jê tê diqîre:

-Lo, Hisoooo, Hisoooo, haraya gîdîsen. (Bi ku da diçî.)

Di dawî de deng diçe Hiso û ew ji bi eynî qîrîn:

-Bajêreee, bajêreeeee!

Evcar, cîranê Hiso, herdu destên xwe dike wekî kovik, dide ber devê xwe û gazî Hiso dike:

-Ji bîr etmîyesin ha!..(1) Fatêye bîr (2) mîtro bîr linge, bîr mîtro dîger (3) linge û niv mîtro jî, ji bo navlinge bîr tûman(derpê) getiresin(4) ha, Hiso!

1 -Ji bîr meke ha.

2- Mîtroyek

3- Ji bo linga din, mîtroyek din..

4- Bikirî...

Qebûl nakî qet mekelo

Kurdekî di mil î hebu, lê nabera wî û dîn qet tunebu. Wî, heta 70-80 saliya xwe ne nimêj kirî bû û ne jî rojî girtî bû. Rojek der û cîran lê tîn hevdu û jê re lavan dikin:

-Malnexirab, êdî lingên te li çala gorê ye. iro-sibehê dê tu herî huzura Xwedê. Te, di jîyana xwe de heta îro, ne nimêj kir û ne jî rojî girt. Qet nebe ji îro pê de tobe bike. Ji xwe re nimêja xwe bike û rojiya xwe bigir. Xwedê gunahê mirovan diweçîne.

Li dû van gotin û şîretan, xişûş dikeve dilê kaloyê Dimilî. Ew dudil dibe. Rojekê ji nîşka ve radibe û ji nevîyên xwe re dibêje:

-Zarokno, ka herin ji kalê xwe re mesînê bînin. Ez dê herim desmêjê bigirim û nimêjê bikim.

Zarok bazdidin, mesînê tişê av dikan

û tînin, didin kalê xwe. Kalo mesîna xwe digire û ber bi newalê diçe. Talet û destmêja xwe baş digire û tê bin dara pêş malan. Cîhê nimêja xwe çêdike û berê xwe dide kîbla şerîf.

Cîranekî wî yê şûmîkar û şalûz, ji serî heta dawî li kalo dinitrîne. Dema kalo di bin darê de

' cîhê nimêjê ji xwe re çêdike; ew jî bi dizî hêdî hêdî radipelike darê û xwe di nav guliyên darê de vediçêre. Ew, benda kalo û nimêja kalo disekine.

Kalo cîhê xwe baş çêdike. Radibe pîyan û berê xwe dide qîbla şerîf. Bi dengekî bilind dest bi nimêja xwe dike û nîyeta xwe tîne:

-Ya Homa (ya Xwedê), ez di hizûra te de sekinîme û çar qamet nimêja xwe ya nîvroyê dikim, tu qebûl bikî! Amîn!

Yê ser darê, bi dengekî bilind dibêje:

-Na, ez qebûl nakim!

Deng diçe kalo û hinek disekine. Pê re dîsa ji serî ve nîyeta xwe tîne:

-Ya rebbî, ez di huzûra te de sekinî me û çar qamet nimêja nîvroyê dikim; tu qebûl bikî! Amîn! Yê ser darê;

-Na, ez qebûl nakim, dibêje.

Kalo cardin disekine û ji serî ve destpêdike: -Yarebî ez ji te re dibêjim, ez di huzûra te de sekinîme û çar qamet nimêja nîvroyê dikim, tu qebûl bikî! Amîn!

Yê li ser darê;

-Na, ez qebûl nakim.

Hema kalo bi hêrs radibe û dibêje:

-Tu nakî, ji xirê min ve neke lo! Tu divê qey ez mecbûrê te û bavê te me!

Heta jê tê mesînê jî davêje û diçe malê.

Hîç

Kalemêrek ji zarokekî dipirse: ' '

- -Tu niha çi dikî?

Ew, bi şahnazî bersîva wî dide:

-Apo, niha ez diçim dibistanê.

Kalemêr pirsê lê vedigerîne:

-Birazê, bi xêr dê dibislana te çend sal dom bike?

-Niha ez dê 5 sal bixwînim...

Kalemêr, bi meraq jê dipirse:

-Ma hîn piştî 5 salan jî heye?

Evcar lawik bi ken bersiv dide:

-Ma 5 sal jî xwendine! ev hîn destpêk e. Li gor gotinên bavê min, xwendin gelek dûr û dirêj e. Kalemêr dev ji lawik bernade û jê re dibêje: -Eee, piştî 5 salan evcar çi tê?

-3 sal jî dibistan navîn heye apo.

-Tew tew tewww! madem ku ew jî ya navîn e, hîn a dawî nîn e. na?

-Belê, belê di pişt wê re jî, divê mirov 3 sal jî lîseyê bixwine.

Kalemêr:

-Belê kurê min, hîn jî heye?

-Belê, belê apo dibêjin di pê wê de jî 4 çar sal Unîversîte dimîne.

Kalemêr destê xwe dibe devê xwe û dibêje:

-Errrik! Ma êdî ji emrê te çi dimîne lawo. Ma em qebûl bikin te hewqas sal xwen, dê tu bibî çi?

Lawik bi dilekê kovan serê xwe dike ber xwe û dibêje:

-Hîç!

-Te got çi! Tu ji bo hîçê hewqas dixwînî?

Ma ji xwe tu di serê de hîç î! Evcar tu çima hewqas salên xwe bê laheq û bê lasebe wenda dikî kurê min? Hemu ji bo hîçê. Ma tu dîn î, çi yî?

Kî heyîv girt

EW kesên, ku dîtine, baş dizanin, ku li Kurdistanê 11 hêla Çolemêrgê çiyayên Kurdan çiqas bilind û tîj in. Li vê Mirov dibêje, qey çiya ,ji bo berzbûn û tîjbûnê bi hevdu re ketine hemberiyê. Hinek ji wan bê deng in, hinek ji wan singên xwe danîne berhevdu wekî tîr û mertalan. Hinek ji wan jî 100 hezar mêrxasan li ser singên xwe xwedî dikin. Bi serbilindî û serfîraziya xwe dipesnin. Gund û bajar di beralp û berwarên wan de azad dijîn. Heyîv (hîv), roj û stêrk, li vê hêla Çolemêrgê, di pişt çaxên çiyayê de serên xwe bilind dikin. Bi taybetî dema heyîv nû û kevn dibe, mirov dibêje qey, ew li ser çiya digêrê û xwe li pişt tîjikên çiya vediçêre.

Şevêk dîsa weha heyîv şiv dixwe. Gundiyên li beralpê çiyayê Cîlo (Satê), hemû çêwr û miçawra xwe dikin yek, ku bi dizî hilbikşine ser çiyê û hevîyê bigirin û bînin gund. Ka binêrin ew çi hîkmet e, ku hewqas ronî dide û her gav li pişt vî çiyayê bilind derdikeve û xwe li pişt van çiyayê vediçêre. Carînan gilover dibe û carînan jî

zirav dibe. Dibe wekî devê şûr. Lê, çiya jî bi hezar mîtroyan bilind e. Ne rê û ne jî çiverê têde hene. Mêrên gund bi kal û xortan ve şûr û mertalên xwe girêdidin, çekên xwe digirin û êvarê, ber bi çiya ve dikişin. Di

pişt, zinar, dar û deviyar de xwe vediçêrin û ber bi tîjikê çiya ve dimeşin. Di xwehîdanê de şil dibin. Lê dîsa xema wan nîn e. Simêlê xwe yê qeytanî yê palik ber bi jor ve badi di n, dîkin wekî qamçiyên Erzoromê'. Ji kêfa girtina heyîvê, zehmetiya wan jî qet naye bîra wan. Ji xwe çiyayî ne, westan û çûndina rê ji wan re çî ye? Lê, ji heycana nêçîra xwe jî dilên wan dike qute qut.

Berî asoyîya spêdê, digîhîne ser gupkê çiyê. Xwe diçemînin wekî kerr û lalan bê deng dîkin.

Hêdî hêdî serê xwe bilind dîkin, çek û rextên xwe amade dîkin ku ca heyîvê bigirin. Çawa serê xwe bilind dîkin, gelo çî bibînin baş e? Heyîv li ku derê... ew li ku derê... Wey la malxirabo heyîv ne li ser çiya ye? Evcar bi hevdu dikevin... Şêwirmendê wan li wan lome û şîretan dike:

-Ma min ji we re gotîbî! Serê xwe xwar bikin û birêve herin, ku heyîv me nebînît. Dema me bibînît, dê birevît... We kolosên xwe bilind kir û nîşa heyîvê da û simêlên xwe bada. Ewî, hun dîtin û revî.

Qir û cir

Malxoyê malê, dema sibehê seet di 10- an de, ji xewa çêrîn hişyar dibe, ew, dibîne, ku bermalya wî, ji mêj ve rabûye. Wê, dewaran birîye naxirê, derûdorê berhev kirîye, malê malaştîye, dew kilandiye û taçtêya wî jî amade kirîye. Malxo, çend tevzik û mizan dide xwe û bana bermaliyê dike:

-Keçê, ka were vira!

Bermalî, ber pê tê. Malxo bi fên û bi kufên bi ser re diqîre:

-Tu îro kengî ji xewê rabûyî he?

Bermalî bi dengê nerm:

-Ez zû rabûm, 4-5 seet heye.

Bi gotina 4-5 seetan re, malxo dirêjî wê dike û çend sîleyên şor lê dide. Qîrîn û qarênek bi ser bermaliyê dikeve. Cîran bawer dîkin, ku tiçtekî qewimî û di hawariyê de baz didin. Bi zor û bela bermaliyê ji destên malxo dertînin. Malxo êrîçê wê dike û cîran dikevine navberê û nahêlin, ku xwe bigîhêne wê. Cîran sedemên pevçûnê dipirsin. Malxo weha bersiva wan dide:

-Lo cîranino, hûn nizanin, ew çî zikreşa qîza zikreş e ! Ma qet, ew çeyiya yekî dixwaze! Berî her kesî ez mêrê wê me, ya min naxwaze; dê çawa ya xelkê bixwaze. Niha hûn nizanin, dibêjin qey sîcê min e, ez lê didim. Kê di şûna min de be, dê îro wê bikuje. iro ew, 4-5 seet berê min rebuye, lê bana min nekirîye, ku ez jî rabim, heta ew karê nav malê bike, -ez jî, ji xwe re çend

qelûn Metfînm-. Heger bana min jî bikira, min jî dê heta niha ji xwe re, bi kêmasî 4-5 qelûn bikişanda! Bi şerefa xwedê, ev xayîna qîza xayîn e. Heqê wê kuştin e. Ez, îro jî, wê didim xatirê we. Lê, bi xwedê carek din jî, ev yek nûcar bibe, herçî ez dê wê berepaş serjêbikim!

Atatirk bavê kê ye

Tirk, li dibistan, mizgeft, qîşleyên eskeriyê û li her derî dibêjin, ku "Atatirk bavê me tirkan e. Ji xwe mana "Atatirk", bi xwe kaletirk e, yanî bavê Tirkan e.

Dîsa rojek li eskeriyê, qumandarek li ser Atatirk ders dide eskeran. Ew, ji Kurdekî esker dipirse:

-Ka bêje Atatirk kê ye?

Yê Kurd dibêje:

- Welle, min ne wî dîtiye û ne jî nasdikim.

Li ser van gotinan, qumandar dîn dibe. Kurdo dide ber sîle û pînan. Ji Tirkên Konyayê eskerek heyê û navê wî Ahmed e. Qumandar evcar ji wî dipirse:

-Ahmet kurê min, Atatirk kê ye?

Ahmedê Konyayî radibe pîyan, xwe dide hevdu û bi sêlekê eskerî:

-Atatirk bavê me ye, qumandarê min!

Kêfa qumandar tê. Ew, evcar, bi hêrs ji yê Kurd dipirse:

-Ka tu fêrbûyî Atatirk kê ye?

Kurd bi eskerkî radibe û bersiv dide:

-Atatirk, bavê Ahmedê Konyayî ye, qumandarê min.

Esker axa

yeka tanqan bi çî ye

Piştî 12 ê ilonê, cunta Tirk hemû bajarên Kurdistanê bi tanq û topan dagêr (îçxal) kir. Çûndin û hatina bajarên girti bû bin kontrolê.

Li Dîyarbekirê, rojek kalemêrekî welatparêz dema li sûkê diğere u çavên wî bi tanqan

dikevin, cigera wî dipirpîte. Ber bi tanqê diçe û

ji nêz ve lê dinêre.

Kalemêr diqehre û dike, ku xwe di zikê xwe de bixwe. Ji xwe re dibêje:

-Ez ji xwe, bi van daglîrker û tanqên wan nikarim tiştêkî bikim, ma qet nebe bi gotinan be jî ez çend keviran li wan bixim. Ew jî kar e. Ber bi eskerê Tirk diçe û bi tirkiya xwe ya nîvçe jê dipirse:

-Esker axa, gelo yeka van tanqan bi çî ye?

Esker bi ken:

-Xalo tu bi tanqan çî dikî? Tanq nayan firotin, ên dewletê ne.

Kalemêr bi hejandina serê xwe, bersiva eskerê Tirk dide:

-Belê, ez dizanim kirîna tanqan karê dewletan in, 1 ê lawekî min heyê, ew jî dixwaze dewletek çêbike. Ez jî dmvzim, ku ji wî re çend tanq bikirim.

Dev jê berde

ew îşev cûda buye

Du Kurdên penaber (mihacir) li Stockholm[^] li Kurdekî din rast tên. Kurdê me, hema li ser pîyan, destpêdike û behsa pêwestiya yekbûn û hêzbûna rêxistinên kurdan dike. Ji wan herduyên yek, bi mana "pê re mepeyive, em herin" çav li hevalê xwe dike û wî li wir dihêlin û diçin. Dema ji ba wî bi dûr dikevin, yek ji yê din dipirse:

-Te çima nehişt, em pê re bipeyivin?

Hevalê wî:

-Ma te pê dernexist, ew miheqeq îşev ji rêxistina xwe cuda bûye.

Hevalê wî dîsa têngagêhe û jê dipirse:

-Çawa, tu çi dibêjî?

-Ma tu nizanî, heta ku yek ji rêxistina

xwe cuda nebe, yekîtî û hêzbûna rêxistinên Kurdan naxwaze?

Doza dewletê û ya gel

Piştî şoreşa iranê, Dr. Kasumlu bi heyetekê ve diçe ba Îmam Xumeynî. Kasumlu û heyeta xwe, di derheqê doz û mafê kurdan de daxwaz û programa xwe ji Xumeynî re pêçkêç dikin. Xumeynî tisbehên xwe dikşîne û bi silewatan heta dawî guhdariya wan dike. Dora qisekirine tê ser Xumeynî û ew destpêdike:

-Gelî birayên musulman. Ya herî girîng ji bo me îslamî ye. Kurd û Faris birayê hevduyên îslam in.

Kasumlu bersîva wî dide:

-Kek Ayahtullah, ji xwe em Kurd musulman in. Di îslametiye de jî biratî, wekhevî ye. Lê heta niha Ji bo me birayên Kurd hîç wekhevî pêknehatiye. Tim û tim tehde, zilm û zordestî li ser me kurdan buye. Li gor prensibên îslametiye jî, divê ev zilm û zor ji ser me Kurdan rabe û biratiyekî rastî pêkbê. Em jî, hîç nebe, wek birayê xwe yê Faris bigihîne mafê xwe yê netewî û dînî. Biratî, wekhevî û îslamî jî ev e. Lê e....

Xumeynî bi çeqêna' tisbehê xwe yê 99-an qisekirina Kasumlu di dev de digire:

-Na xêr, hûn şaş in! Doz û mafên Kurdan ne karê min û yê îslamiyê ye. Ew karê dewletê ye. Ez lîderekî dînî me. Hûn bi xwe dizanin, ku têkiliyên min û dewletê bi hevdu re nîn e.

Kasumlu jî, peyvê di devê Kak Xumeynî de nîvçe dihêle:

-Baş e, ka tu wekî lîderekî dînî dîyar bike, ku " divê mafên Kurdan bêt dayîn. Yê ku mafên Kurdan înkâr bikin û 1î hember wê şer bikin şeytan in" bêje û tekoşîna wî karî bide, ew çax em jî, dê ji van gotinên te bawer bikin.

Xumeynî rûwê xwe kevd dike:

-Na, na na! Dewletê û dîn tevlihev nekin. Li ser meseleyên weha, organên dewletê biryar didin, ne yê dînî. Tu serekê partiyek î, divê xelkê Kurd li dij dewletê pîj nekî û nekî dijmin. Dijminê şeytanî ye. Kasumlo, her tişt jî, di destê te de

ye.

Kasumlu, bersîva Xumeynî di de:

-Çerê Kurdan jî, şerê netewî ye. Kurd bi xwe Islam in, dê çima li dij dînê îslamê bin. Welle yê Kurdan jî, em biryar nadin, gelê Kurd biryar dide. Partî tişteki ye û gelê Kurd jî tişteki din e. Wekî te, di destê me de jî, hîç tişteki nîn e. Raste, doz di navbera Kurd û dewleta iranê de ye. Ew çax bi 1 a dewlet û Kurd, ji xwe re doza xwe hel bikin.

Hatina ruhstan

Jinekê xizan û nezan, zaroka wê nesax (nexweş) dikeve. Her ku diçe nexweçiya wî xirab û giran dibe. Li herêma wan çiqas çêx, mele û pîrên cadû hene, lawikê nexweş dibin ba wan, lê fêde nake. Nexweşî lê belav dibe û dibe jana zirav. Goçtê lawik diçe û hestiyên wî bi tenê dimînin. Dayika wî, bi şev û bi roj bi wî re dadikeve. Ji nalên û axêna lawê xwe weha dibe, ku êdî cigera dayikê dihele. Di rojekê tarî û şilî de, lawik hîn jî xirab dibe. Edî dilê dayikê dayax

nake û dipûkîne:

-Heyyy Xwedê, Xwedê! Xwedayê min ê mezin û dilovan! Tu an ji kerema xwe re şîfeyekî xêrê bişînî, an jî, tu di şûna yê wî de Ruhistan (Ezraîl) bişînî û ruhê min bigirî! Hoyyy ez bigorî, ka dengê min tê te, an na?

Dayik hîn gotina xwe tev nake, tepe-repek li peyê wê tê. Ew, çawa li pey xwe dizivire, dibîne, ku tiştêkî wekî cinawer û gelek ser mezin bi aliyê wê ve tê hundirê odê. Dayik hema ji cîhê lawê xwe, baz dide û bi quncuka din ve direve. Bi tiliya xwe ya îşaretê lawê xwe bi wî qeretûnê ku tê, şandide û ji re lavan dike:

-Ruhistan, ez bi gorî, nexweş ha ew e, ne ez im! Hereee hereee ! Here, here ew e! Welle ew e, bîlle ew e! Here ruhê wî bigir!

Ew ji odê derdikeve der û hewarê bi der û cîranan dadixe:

-Hewar , ha hewar! Gelfî cîran û gundîno, Ruhistan hatiye mala me û di hundir de ruhê lawê min digire!

Der û cîran di hewariya jinikê de tîn. Ji wan yek-dido dikevin hundir. Çi bibînin baş e? Ku serê gayê wan ketîye dêzikekê mezin û ga pêş xwe rrabîne. Fişên û xirênek bi ser ketiye û li nav odê, wekî dolabekê digêrê.

Tu bimirî jî, ez ji xiçtênê danakevim

Ciwamêrek dibêje:

-Gelfî hevalan, we ji xêra mala xwedê re bidîta, duh di daristanê de 500 gur rastî min hatin. Min halanek di xwe de hi lida, her yek di cîhekê de reviya!

Hevalê wî dikene û jê re dibêje:

-Weyyy malviritiyo! 500 gur hîç bi hev re diğerin?

Ciwamêrbi dengêkê hêdî:

-Dibe ku 500 nebin, lê bi xwedê ji 400 kêmtir jî nebûn.

Hevalê wî:

-Na 1o! Di tevî dinê de 400 gur tunin. Evcar 400 bi hevdu re rastê te bîn! Niç!

Ciwamêrgavek jî paşve davêje:

-Erê dibe ku 400 tune bin, lê bi xwedê û pêxember 300 hebûn.

Hevalê wî:

-De diçavên te de pir bûne 1 o!

Ciwamêrhinek jî sist dibe:

-Dibe, lê ez bawerim, ku 100 hebûn...

Heval derbek din jî lê dide:

-Niç, hewqas gur tune ne.Sawa wan mîratan giran e. Tu tirsayî.

Ciwamêr serê xwe dike ber xwe û:

-Belê, welle min bi çavên serê xwe,10 gur li pey hevdu dît, ma ez direw dikim.

Hevalê wi hinek bi hêrs:

-De here lo, di vê havîna han de, gur li çi diğerin, malxirab!

Ciwamêr pozê xwe dikşîne jor û dike pite-pit:

-Bi İsa û Mihemed min gur dît, lê dibe ku sîya wan be. Ma ez di vî emrê xwe de derew dikim?

Hevalê wî nerm nerm dibêje:

-Na na, tu derew nakî. Lê dibe, ku sîya darê, an ya deviyê be. Evcar di vê havîna germ û rengin de sîya gur li çi digire! Himm!

Ciwamêr, êdî xwe ranagire û bi hêrs li hevalê xwe diqîre:

-Belê, dibe ku sîya gur nebejê xiçtêna wî hâte min. U tu eynî bimirî jî, ez ji xiçtênê danakevim jêri

Duxtorê asprînan

Kurdekî xas çi dike, dike û heta unîversîte şaxa duxtariyê diçe. Lê, di wê derê de lenger dikute. Her rê û metodî dicerbîne, lê dîsa bê fêde ye. Nikare universitê teva bike.

Hevalên wî zanîngêhê teve dikin û dibin duxtor, lê ew, li sinifa xwe radiweste. Herweha 18 salên wî di universitê şaxa duxtoriyê de, tamam dibe. Çend hevalên wî yê sinifê dibin profesor û tên di universitê wî de dibin dersdar.

Ev hevalên wî yê profesor rojekê li hevdu dicivin û dibêjin "em dîplomayek bidin pê, bila bicehme here. Di universitê de kal bû. Niha ew dê bimire."

Gazî wî dikin:

-Were soz bide me,em dê dîplomekê bidin te. Lê, bi şertekî ku tu ji derî asprînê, ji nexweçên xwe re reçete nenivîsî.

ew jî, soz dide, hem jî sozê mêrê berê! Bi rastî jî li ser soza xwe disekine. Lê hezar mixabin, duxtorên bajarên wî, navêkî lê datînin:

Duxtorê Asprînan.

Lê, Duxtorê asprînan jî, tola (heyfa) xwe, ji bavê xwe re nahêle. Hemû duxtorên wî bajarê Kurdistanê bi cahîletiyê îtham dike û dibêje:

-Ew cahîl in, cahîl! Ew, çar sal duxtoriyê xwendine Ci min jî, tam 18 sal. Ew li ku û ez li ku!

Parlementoya Tirk û sê parlementerên Kurd

Rojek Hukumeta Tirk, butça xwe ya nû berpêçî parlamentoyê dike. Her parlementerê ku bixwaze li ser butçê bipeyve divê navê xwe bide nivîsandin û benda dora xwe bisekine. Gelek parlementer dixwazin di derhekê butça nû de bipeyivin, dîtî û pêçnîyariyên xwe pêçkêç bikin.

Sê parlamnterên Kurd (!) jî ji bo peyvê destên xwe bilind dikin û navên xwe didin nivîsandin. Ev yek bala serokwezîr, wezîr û hemû parlementeran dikşîne. Her kes ji yê kêleka xwe dipirse:

-Gelo ev xêr e? Ev Kurd her yekî 10-15 sal in, ku di parlamentoyê de ne, hîç carekî jî destên xwe ranedane û ne peyivîne. Lê îro, hersê jî li pey hevdu heqê peyvê girtin. Ka em binêrin ev çî ye? Karê Kurdan ne dîyar e, dibe ku behsa mafê Kurdan jî bikin! Ka bila zû dora wan bê, em bizanibin.

Her parlementer dike, ku ji meraqan bimire. Bi xêr û xweçî dora axaftina parlementerê Mêrdînê tê. Serekê parlamentoyê navê wî dixwîne û wî

vedixwîne kursiya axaftinê. Lê ew, di cîh de radibe pîyan û dest bi axaftina xwe dike:

-Ez ji Mêrdînê re lîmanekê (benderekê) dixwazim. Bila hukumata me lîmanekê wilo qenc li Mêrdînê çêbike. Hewqas û spas!

Ji çepik û kenînan li ku buya dê xaniyê parlamentoyê, ji binî ve hîlbivveşiya!

Evcar dor dora parlementerê bajarê Wanê ye. Ew, dimeşe ba kursiyê û mîqrefonê dike devê xwe:

-Pêşnîyazî û daxwaza min êver e, ku ji behra Wanê re hukumet qapaxekê çêbike. Çûkan behra me ya servekirî tev bi zîçilên xwe pîs û berbat kir. Pêwîst e, ku jê re qapaxekê baş û mezin bê çêkirin.

Parlamento carekî din, ji ken û çepikan dikele û dihele.

Di dawî de dor tê ser parlementerê peytexç yanî Dîyarbekirê. Pitên û çitên ji yekî dernahê her kes bi meraq benda axaftina wî disekine.

Ew jî di cîh de radibe pîyan. Maşallah wekî şelbeteyê mêran, serê wî li ku biwa digihîşt bin xaniyê parlamentoyê. qirka xwe çêdike û dest bi axaftina xwe dike:

-Serekê Berêz, hewa hundir nebaş e. Bila xedeme pencerên (pacan,şibakan) vekin lo! Ma vira xan e; hemam e, çî ye, birê min!

Nifûsa Licê

Polîsê Alman ê narkotikê dinêre, ku ew çiqas kesên ku bi karûbarê eroyînê ve dadikevin û li Almanyayê tên girtin hemû Licî ne. Polîs matmayî dlmîne. Rojek polîsê Alman ji polîsê Tirk dipirse:

-Gelo, ev nifûsa Licê çiqas e, ku hewqas Licî bi vî karûbarê eroyînê ve mijûl dibin?

Polîsê Tirk dibêje:

-Nifûsa Licê 10 hezar e.

Yê Alman jê bawer nake û dibêje:

-Na, lo tu şaş î! Li Almanyê, bi tenê 20 hezar Licî di dawayên eroyînê de di hefsê de ne. Bi kêmasî divê ew du-sê qat ji Hamburgê mezintir be! Yan jî ne mumkun e.

Polîsê Tirk bersiva wî dide:

-Rast e, Nifûsa wê 10 hezar e. Lê wek tu dibêjî, me bi xwe jî, li Tirkîyê, ji vê dawa han 20-30 hezar Licî avêtîye hefsê. Hîn em li 20-30 hezarê din jî diğerin.

' Polîsê Alman ji polîsê Tirk bawer nake, lê dixê û bi xwe diçe Licê.

Ma sûcê dizî qet tune

Diz dikeve mala yekî, hemû tiştên wî didize. Xwediyê malê dema tê revvşa mala xwe dibîne, hewarî li der û cîranan dadixe. Der û cîran zû di hewariya wî de diçin; lê bê fêde ye. Edî diz bi serketiye û çuye. Hezar çiv û gazan li xwe badaye.

Der û cîranên wî 'wax wax' dikin, li çokên xwe dixin. Paşê bi ser xwediyê malê re vedigerin û yek bi yek gilî û loman jê dikin:

-Malneket, ma te deriyê xwe baş bigirta!

-Pêwist bû, ku tu zimanok û piştaka deriyê xwe paş bida cîh!

-Xwedê ji te razî, divê te pencereyên xwe rind bigirta!

-Weyyy, Xwedê ji te razî, mirov mala xwe weha bi seetan bê xwedî û wekirî nahêle!

U herweha her yek eqil û fikrekî dide xwediyê malê. Xwediyê malê dike ku dîn bibe. Xwe ranagire û di ser der û cîranên xwe de diqîre:

- Ji bo xwedê û pêxember, ma sûcê ew dizê bê namûs qet tune, hemû yê min e, heee?!

Neyse ev revvşa te

ne revvşa qulîwella ye

Ciwamêrekî xwedî du jinan heye. Dema jina dawî tîne, dev ji ya kevn berdide. Ew dike xaltîka xwe.

Rojekê mêrik û jina xwe ya biçûk diçin nav

bîstan. Bîstek paçê mêrik, ji jina xwe re dibêje:

-Min, bêrê li malê bîr kir. Ez herim bînim, coyê vekim û bîstan av bidim.

Mêrik diçe malê.

Jinik, di nav bîstan de gelek benda wî dimîne, lê mêr naye. Paşê bîr pê dibe, ku hewiya wî ya mezin li malê ye. Ew dikeve tatêlê û bi lez û bez riya malê digire. Jinik, digîhe ba derî, dinêre, ku derî dadayî (girtî) ye. Heta jê tê li derî dide. Ji deng û girêna derî herdu jî dizanin, ku ev karê jina biçûk e. Ji tirs û heyecanê, hîn pê nagîhên, ku hemû kincên xwe li xwe bikin. Mêrik ji jina xwe re dibêje:

-Bilezîne ji min re secada nimêjê raxe û pê re jê re derî veke!

Jinik, bi gotina mêrê xwe dike. Berê secadê radixe û paçê derî ji hewiya xwe ya biçûk re vedike. Jinik bi hêrs dikeve hundir. Bi tazîtî li nimêjkirna mêrê xwe matmayî dimîne. Mêrik ji jêr ve tazî û weha li ser nimêjê sekinîye û qulîwella dixwîne. Pê re jî dilerze. Jinik bi dudilî devê xwe dibe ba guhê wî û bi dengekî hêdi:

-Neyse, ev rewşa te, ne rewşa nimêjê û qulîwellayê ye!

Mêrê, wê ji tirsan bi dengekê bilind;

-Allahûekberr! dibêje.

Ew teresê gundê me ye

Yekî Dîyarbekirî, nasekî wê li gunedekî Madenê heye. Carek bi caran riya wî bi Madenê dikeve. Dikeve bîra wî ku mala nasê wî li madenê ye. Ew difikire û ji xwe re dibêje, 'madem ku niha riya min bi van deran ketiye; ez herim gund ê hevalê xwe û wî bibînim.' Ew lêdixe û diçe gundê hevalê xwe.

Ew, çend roj li gund dimîne. Hevalê wî, ew li cîhên şîn û seyrengehên gund diğerine û di dawî de ber êvarekê tîn nav goristana gund. Li nav goristanê jî diğerin. Mêvanê wî yê Dîyarbekirî, dinêre, ku di ber her gorî (mezeli) de darekî hişk

ê dirêj çikandî ye. Ev yek bala wî dikşîne û ji hevalê xwe yê gundî dipirse:

-Di pirsê de eyib tune be, gelo ev darên hişk û dirêj ên ku di ba serên goran çikandîne, çi ne? Heval, bi şanazî bersiva wî di de:

-Ev darên çikandî, nişan û terfiya qehremanî û şehîdi yê ye. Tu dibînî dirêjiya hemuyan jî, ne wekî hevdu ne. Hinek ji wan gelek dirêj û hinek jî kin in. Ka binêr, ev dara herî bilind e. Xwediyê wî, bi çardeh gulan birîndar bû, lê dîsa jî heta dawî nefes li dijminê xwe çikand. Rehmetî, bi mêranî hat kuştin. Ev ê han jî, bi heft fişekên eynelî hat kuştin. Haaaa, ev ê li rex jî, deqê nav çavê neyar bû. Serên 7 kesî bi şûrê xwe ko firand.

Zende li yê Dîyarbekirî dikeve û matmayî li goristanê dinêre. Ew dibîne, ku li dûrê goristan, gorek heye û dar di ba serê wê de tune. Ew bala wî dikşîne û ji hevalê xwe dipirse:

-Ma ew gora han çima bi serê xwe ye û darê hişk jî, li ba wî tune ?

Hevalê wî eniya xwe diçiqirîne û bi madekê tirş dibêje:

-Ew teresê gundê me ye. Mirovekî tirsonek bû û bi emirê xwedê mir. Kesê tirsonek û bê şeref, bi emirê xwedê dimirin û weha bi serê xwe dimînin!

Haydê yabo Mêrdîne!

Erebekî Mêrdîne, ji xwe re qamyonekê dikire û di navbera Dîyarbekirê û Mêrdîne de dixebite. Ereba, baş bi kurdî nizane. Wê demê hîn otobus û bînîbus jî 11 Kurdistanê tune bûn. Xelk giş bi qamyonan diçûn û dihatin.

Ereb bi erebî, tirkî û bi kurdî diqîre û ji xwe re rêwîyan berhev dike. Diçe paş û tê pêçî kamyonê û gazî dike:

-Haydê yabo Mêrdîne, servekirî makîne! Hem dibe û hem jî tîne!

Pîrejinê, bi piştîyê xwe ve ber bi Qamyonê tê. Ereba, berpê diçe û ji re dibêje:

-Haydê Xaltîkê Mêrdîne.

Pîrejinê jê dipirse:

-Lawê min, tu bi çend wereqeyî dibî Mêrdîne?

Ereba:

-Xaltîkê li jor bikim te 2 wereqe, li şofermehlî bikim te 5 wereqe.

Pîrejinê hema piştîyê xwe datîne erdê û dest davêje dar û êrîçê wî dike:

-Bike çiya (diya) xwe, Ereba bê çermê û bê namûs!

Dinya Mermer û Qerenas e

Qerenasî li hevdu dicivin û dest bi galegalan dikin. Galegal digere digere tê ser mezinbûn û biçûkbûna dinyayê. Gundiyên ku çûne esker, dibêjin:

-Li gor gotinên qumandarên me, dinya gelek mezin e. Bê hejmar reşahî û behr hene.

Yek -dîdo jî, li dij van dîtinan derdikevin û dibêjin:

-Na lo, mirov ji qumandarê Tirkan qet bavver dike! Tev virek û çirek in.

Di ser gotinên wan de haltîka Xêlîye dikeve hundir. Yek ji wan jê dipirse:

-Herê haltîka Xêlîye, tu dibêjî ev dinya çiqas mezin e gelo?

Xaltîka Xêlîye berê dawa xwe li nav xwe dipêçe û père:

de jehr di dinyayê de be! Tu çi dikî bi dinyayê. Ser û binê wê Qerenas û Mermer nîn e... Haaa, bira Dîyarbekir jî hebû!

Qerenas û Mermer herdu jî cîranên hev in û gundên Dîyarbekirê ne.

Xwedê ji bo bereketê hatîye

Li Kurdistana Bakûr, Kurdên koçer hene. Ji wan re dibêjin bêrtî. Bêrtî, berî û zozan dikin. Ew biharan diçin zozanên dorhela Xarpêtê, Cebexçûre, Erzeromê, Erzîncanê, Mûçê, Wanê u hwd... Payîzan jî dema hewa sar dibe, bi terş û keriyên xwe ve vedigerin beriyên dorhêla Dîyarbekirê, Mêrdîne û Riha yê.

Bêrtî, di dema koçkirna berî û zozanan de, ji bo malbarkirin û kiçandinê hespan bikar tînin. Ew carînan, bar û barxaneyên xwe, li devan jî dikin û diçin zozanan. Salek, dîsa bihar tê. Bêrtî, bar û barxaneyên xwe li hesp û deveyan dikin û berê xwe didin zozanan. Bi rêçûna dûr û dirêj û zor û zehmet ve mehekê paçê digihêne zozanê Çerabdînê. Li wir konên xwe yê çardeh stûn duktin erdê.

Rojek deveya wan, ji waran dûr dikeve. Ew, diçe nêzî gundekî dikeve nav garisê gundiyan. Garis nû avdane ,deve heta kapikan di çamorê de diçe xwarê. Xwediyê garis hew dibîne,ku tişteki qirase di nav garisê wî de ye. Hema bêra xwe ya çeldûkê digire û ber bi garis dibenze. Dema nêzikayî li deveyê dike, ji tirsan bizdoneka wî diqete. Ew bi paş ve direve û diçe gund. Hewar li gundiyan dadixe û dibêje:

-Gundîno, tişteki di nav garisê min de heye, ku li darê dinyayê tişteki weha mezin û ecayip tune! saw û tirsek li ser e, ku mirov 300-400 mîtro newêre nêzî wî bibe.

Gundî, tîr û kevan, şûr û mertal, tufeng û topên xwe digirin û ber bi deveyê diçin. Xwe li pişt zinar, kevir, kaş û daran vedişêrin. Bi ser zik Cî destan hêdî hêdî xwe bi ber bi deveyê ve dikişînin. Di newalek de dimeşin û piçek nêzî wê dibin. Dinêrin- nanêrin yek nizane ew çî ye. Di dawî de rûspiyê gund tê. Ew, destê xwe dide ser çavên xwe û hûr û kûr lê dinêre. Weyyyy babo! Ev çî ye? Ling, stû, pişt,bejn!

Rûspî, bi ser gundiyan ve dizivire:

-Ev ne mirov e û ne jî heywan e. Ji derê Xwedê yek nîn e. Ev Xwedê ye û ji bo bereketa garis hatîye. Lê, we garis avdaye û buye çamor. Ew jî nikare ji nav derkeve. Ji ber ku hûn wî hêsatî ji nav garis derxin û garis jî zêde zerar nebîne; divê hûn her çar lingên wî bi bend girê bidin û bi erdê re bikişînin! De heydê, Xwedê zû ji vî halî rizgar bikin!

Gundî, herçar lingên xwedê bi hevdu ve girê didin û wî di nav çamorê de dikişînin. Heta Xwedê ji nav zeviya garis dertînin, Xwedê dimire û garis jî, di bin lîngan û kaşêna Xwedê de diçe xwarê!

Merhaba kûçikler

U Kurdîstana Bakûr, heta wan çend salên dawî jî, kêma kes diçûn ji Tirkan re eskeriyê dikir. Niha jî li hin dorhêlên Kurdîstanê naçin û ji Tirkan re eskeriyê nakin. Hinek bertil didin û xwe pûç dertînin, hinek jî, heta 60-70 saliya xwe qaçaxên eskeriyê dimînin. Dema di kalitiya xwe de jî bikevin destê Dewleta Tirk, ew, dîsa wan dibin û bi wan eskeriyê didin kirin. Kal bi tirkî jî nizanin. Ew, heta ji eskeriyê vedigerin, ji destên serbaz, çawîş û onbaşiyên Tirkan gelek dikişînin.

Ji wan kalan yek jî, li hêla Mêrdînê, rojekê bi bê bextî dikeve destê eskerê Tirk. Ew digirin û dibin hêla Tirkiyê, tam 3 sal pê eskeriyê dikin.

Kalemêr, piştî 3 salan bi xêr û xweşî digihe

gundê xwe. Gundî bi hatina wî dihesin, wey li wî ku ji bo serlêdanê, diçin mala Kalemêr. Clvata wan xweş û geş dibe, kalemêrê esker di quncuk de pal dide. Her kes qala xwe û eskeriya xwe dike. Mirov dibêje qey mala kalemêr buye ordigeha Tirkan. Di vê navê de, yek ji kalemêr dipirse:

-Apo, tu teze ji eskeriyê hatî. Divê tu ji me re piçek behsa eskeriyê bikî. Lê deng ji te dernaye. Di şuna te de em behsa eskeriya xwe dikin. Halbû ku ya me kevn bû. Ka ji kerema xwe, ji me re piçek behsa eskeriyê bike? Çi heye, çi tune? We çi dikir?

Kalemêr xwe rast dike û dibêje:

- Ma tu dibêjî dê çi hebe. Bi serê te, guyekê jî tune... Hema her sibehan, me zû radikirin û dibirin, dikirin rêzê. U paşê qumandar dihat li rex me mit dibû û ji me re di got:

-Merhaba kûçikler!

Piçkên û birqên bi civatê dikeve. Ode tije ken dibe.

Xwediyê pirsê li kalemêr vedigerîne:

-Eeee...we çi bersiva qumandar dida.

Kalemêr bi axîn:

-Ma, me dê bigotan çi xwarzê! Dema wî digot "merhaba kûçikler" me jî hemuyan bi devekî digot "hewt,hewt."

Bi mêranî derkev

Dewlemdek Farqînî, bi colan (keriyan) pez dikire. Jan dikev nav pezên wî, hemû dimirin. Ew diçe colekê din jî dikire. Beytar tîne. Ew, hemû pezên wî di kontrolê de derbas dike, çend roj paçê, ji serî ve jan dikeve nav pez. Evcar bana mele dike û bi mele, ji pezê xwe re nivîştan dide çêkirin. Ew soz dide, ku heger pezên wî bifiltin, dê zikat,îsqat û qurbanan zêde bide. Dest bi nimêjkirinê jî dike. Lê mixabin, wekî car din di navbera heftêkê de pezek li ba deriyê wî namîne. Weha dibe, ku goçtên wan jî naye xwarin û termên wan giş davêjin bin sergoya gund.

Qijênek bi cigera xwedî pez dikeve.Radibe çeka xwe girê dide, roja îne di dema belavbûna nimêjê de diçe ser x^nnfê-mrfgefta gund. Çeka xwe dikişîne û gule dide devê wê. Bi behcokî heta jê tê bi xwedê re diqire:

-Bes e! Edî derdê te naye kişandin lawo! Bi duxtor û îlacan ne bû...Bi mêla û nivîştan ne bCL.Bi sozdana zekat û îsqatê ne bû...Derdê serê derdan min heta 40 saliya xwe nimêj ne kiri bû û rojî jî ne girti bû. Ewan

jî min bi cîh anî, dîsa ne bû! Ma tu çî ji min dixwazî. Bi qeleşî nabe. Bi mêranî derkeve meydanê! Ji xwe karê te hemû bi

dizî û binfisî ye. ^

Cerjûrek vala dike D pèrè: „

-Ji te bê minet e! Bi serê min û bi sere te, tu çiqas bikujî, ez jî, de hewqas bikirim! Înat nln e! Înat û xweş >nat.

Yek deqê yekî ye, ne heft

Yekî Boşatî, tê Dîyarbekir û bi hevalên xwe re diçe sînemayê. Cara pêçî ye, ku Boşatî diçe sînemayê. Sînema destpêdike. Boşatî bi rih û can temaşe dike. Kêfa wî tê. Lê bîstekî paşê bergehê kêfa wî direvîne. Tam 7 kes li yekî tèn hevdu û bi gurmik û pênan lêdixin. Wî davêjin erdê. Her cîhên wî di nav xwîna sor de digevzînin. Dev jê bernadin, lê didin û lê didin...U qasî 500 kesî di sînemayê de heye, lê yek ji bo Xwedê ranabe û ew ji destên wan jî dernayîne. Boşatî, êdî nikare xwe zift bike û diore:

-Ev ne mêranî ye. Bê kesî û qeleşî ye... Yek deqê yekî ye,ne heft! Ma dîn û îman jî bi we re tune. Qasî 500 kesî li wan temaşe dikin. Yek ji bo xwedê nabêje bes e û em, ew ji destên van bê baban derînin.

Demaşa xwe dikişîne û fişek dide devê wê. Pê re diqîre:

-Hûn wî berdidin an hûn çûn!

Lê, lêdana artîsan dom dike. Boşatî nîşanê perdê digire û lingê dikişîne. Cerjûra xwe valadike û baz dide der.

Derxe heqê 7 sal şivanî

Pîra Fat û lawê xwe bi serê xwe ne. Ji mêj ve mêrê wê mirî ye û ew bi jinebîtî li ser lawê xwe rûniştîye. Xaniyek û çend bi zi n jî ji mêrê wê yê rehmetî ji wê û ji lawê wê re maye. Lawik biçûk e û Pîra Fat jî wekî ku ji navê wê dîyar e, êdî gelek pîr e. Ew, nikare li wan çend bizinê xwe jî binêre. Mecbûr dimîne, bizinên xwe bi nîvî xwedîkirin dide gundiyan. Gundiyan der û dor jî bi mesela bizinên Pîrê dihesin. Di gundekî cîran de mirovekî gelek binik û fenek heye. Dengên bizinên Pîra Fat digîhêhe guhên wî jî. Radibe tê ba Pîrê û jê re lava û due dike. Di dawî de pîrê razî dike. Ji bo nîvîxwedîkirinê 3 bizinên baş, ji nav bizinên Pîrê hildibjêre. Fenek, bi dilşadî bizinên xwe digire û li riya gundê xwe kardibe.

Dem tê,dewran diçe,Pîra Fat dikeve dimire. Lawê wê êdî mezin dibe, dibe xort. Lawik rojekî difikire,tê bîra wî ku çend sal berî diya wî 3 bizinên hêja bi nîvî dabû wî camêrê ji gundê cîran. Heta niha bizinên wî zêde bûne. Xwedê zane dibe,ku bûne colek bez. 'Ez herim par bikim . Para xwe bînim û ji xwe re bi wan jinekê bixwazim.'

Lawik rojekê berê xwe dide wî gundê cîran. Mala mêrik dipirse û dibîne. Mêrikê fenek ji bo

wî, ji berê ve plana xwe çêkirîye. Dema lawik dibîne, ber pê diçe û jê dipirse:

-Gelo tu lawê Pîra Fat î?

Lawik dibêje:

-î, î welle!

-Way tu bi xêr û xweşî, di ser herdu çavên min re hatî! Ez bawer im, ku tu ji bo wan hersê çanqolên (ji bo ku bizinan biçûk bike navê wan nade û ji wan re çanqolango lexer û kûlek dibêje.) hatî?

Lawik:

-î, î welle...

Fenek dest bi plana xwe dike:

-Ya bel î, me kir qelî.

Ya kolî gur birî.

Ya bela belanî, lotik da çû ser xanî.

Zarkên gundiyan şeytan bûn;

Kevkanik li çavê rastê xistin di yê çepê de deranîn!

Me goştê wê li gundiyan parkir U postê wê jî firot da kêrekê kalanî.

Di ser me de hat salekê giranî.

Gundiyan ji xwe re pê kereng deranî.

Rojekê şilf şikîya ma kalanî.

Şer derket, gundî bûn dubendî.

Me zor bela wan li hevdu anî!

De zû derxe heqê 7 sal şivanî!

va ye heşt kîlo rûnê te û eh deh kîlo jî ebrê te!

Ji niha 40-50 sal berî, hîn di nav Licîyan de qaçaxçîtî destpênekir bû. Ew çax piraniya Licîyan, ji demsala biharê hetanî payîzê diçûn welatê Serhedê, wan Li wir sefartî(qelaçîtî) û çerçîtî dikir. Her sal di destpêka biharê de, ji Dîyarbekirê, tiştên mîtroyê û yên çerçîtîyê bi dên dikrîyan û bi hespan dibirin welatê Serhedê û gund bi gund digeland. Tiştên xwe bi dên didan hetanî payîzê wexta rûn û heriyê. wan, payîzê dest bi berhevdukirina dênên xwe dikirin. Di wê demê de zêde pere tune bû, di şûna dênê xwe de rûn û heriyê, ji gundiyan digirtin. Dîsa di wê dema han de xelk bi nivîsandin û xwendinê jî nizani bû. Bi taybetî jin gelek nezan bûn. Ji xwe çerçiyên Licî, piranî bi jinan re danûstendin dikir. Ji ber ku piraniya mêran li der dixebitiyan. Ji ber vê yekê jî kêf û kêsa çerçiyên Licî bûn.

Yekî bi dehan di f rot i n Serhediyân û dehan bi yek, ji wan digirtin.

Payîzek dîsa dema dên û berhevkirinê ye. Du birayên Licî, li gundê Serhedê dênê xwe berhev dikin. Lê xwe bi xelkê wekî birayan nadin naskirin. Diçin mala xaltîka Hefsed. Xaltîka Hefsed, dêzika(dêna,kûpa) rûnê xwe bi wan şan dide û dibêje:

-Xêr û guneh li stuyên we lawo! De ji xwe re qasî dênê xwe rûn bigirin.

Ew sal, Xaltîka Hefsed, 50 mîhê sor dotîye. Dêzik tije ye û ji cîh naleqe. Kêfa Licîyî tîn. Ji kêfan devê wan ji hevdu dibe, diçe heta bin guhên wan. Ew, mîzîn û qapanên xwe yên xirbelos dertînin. Bi intên û zirtên dêzika rûn bilind dikin û diweznînin. Çerçiyê bi emr bi ser Xaltîka Hefsed ve dizivire û jê re dibêje:

- Mêze, ev ciwamêrê musulman, eleqeta min û wî bi hevdu tune, xerîb e û wekî karkerek li ba min dixebite. Ev şadidâ min , te û xwedê ye. Kîloyê pê şandide û dom dike:

-Li qapanê mêze! Eha xwişka min, gunê min li stuyê te; bi dêzikê ve hemû 18 kîlo rûnê te. 16 kîlo ebrê te, ma 2 kîlo rûnê te! Em fît bûn. Ne te me dît û ne me te! Bereket li dêzik û mala te! De heydê hetanî salekê din xatirê te!

Şerie îslamê çend in

Sofiyek diçe mizgeftê. U ba dergehê (deriyê derve) mizgeftê, rastî sofiyekî din tê. Ew jî ji mizgeftê tê der. Lê, madê wî gelek tirs e. Yê ku diçe mizgeftê, ji yê made tirs dipirse:

-Ma xêr e sofî, çima weha madê te tirs e? Tu bi ku de diçî?

Sofî bi axîn bersiv dide:

-Qet mepirse sofî! Îro ya ku hate serê me, neye serî tu musulmanî xwedê! Tu dizanî îro Çêxê Şemer hatibû mizgeftê. Ji me hemû sofî û dîndarên gund şertân îslamê pirsî. Me yekî jî bersivekê rast neda! Em li huzura Şêx rezîl û

riswa bûn û çûn!

Sofiyê din bi awekî pozbi 1 in û zanatî:

-Waxxx Xwedê îmanê bide we! Xwezî we ji hatina Çêx xebera min jî pêbixista! heger ez bihatam, hingê hûn jî nediketin rewçekê weha yê xerab! Xwedê îmana we sofîyan kamil bike, ma ji vê pirsê hêsatir çi heye! Gelo we îşev nanê bê xwey xwari bûn çi bû! Hûn çawa Sofî ne û çertê îslamê nizanin?

Sofiyê din bi qehr jê dipirse:

Ka de tu bêje, çend in?

-8 in, ya çend in!

Sofiyê din, destê xwe li singa wî dixwe û wî ji nav rîya xwe dide aliyê din û jê re dibêje:

-Here lo! Xwedê îmanê bi te û bavê te de.. Evcar 8 in! Me 13, 14 heta 15 got, dîsa ronîya çavan qebûl nekîr.. Tu hatî dibêjî 8 in! Zû bizivire mala xwe ku hîn ew, te nedîtîye û te rezîl û riswa ne kirîye!..

Li gundê me mêr ji tirs

• a A A • ■ • i A • A

jînen xwe newerin bigirin JI

Rêwiyek, di rê de birçî dibe. Gundekî pîş wî tê. Ew, diçe gund ku hinek xwarin bixwe. Dibîne, ku jinek li mêri xwe daye û mêrik rûniştîye ji ber lêdana jina xwe digirî. Rêwî, hukim û serdestiya jinê dibîne û li mêrik vedigere:

-Bi xwedê jina te gelek baş e. Divê tu dest û lingên wî maç bikî. Li gundê me, dema mêr ji ber jina xwe bigirî; jinik li nav serî dide û nahêle ku çitên pê bikeve! Ma hedî wî merî ye, ku li ba jina xwe bisekine û bigirî!...

Kêfa jinikê tê. Ji rêwî re xwarinekê gelek xweş çêdike. U ji re dibêje:

- Birayê min tu dibînî, ew çi bê hurmetiyê dike. U bi ser re jî, der û cîran dibêjin ,ku "ew li mêrê xwe serdestiyê dike!" Ah, va ye, tu bi çavên serê xwe dibînî!

Rêwî xwarina xwe dixwe, zikê xwe têr dike û radibe ser xwe. Êdî minet û tirsê wî, ji jinikê namîne. Carekê li jinikê û cara din li mêrik dinêre. U pê re ji mêrik re dibêje:

-Lo bê namûs û qebraxê jinê û dînê! Welle; bille, li gundê me, jin li ba mêrê xwe newêrin devê xwe vekin û bêjin çit.

Xelkê qulpê yê hêja!

Di dema hîlbijartina (seçîma) beledîyan de yekî Qulpî jî, xwe ji bo berendametiya seroketiya beledîya Qulpê dîyar dike. Lê hezar mixabin, ew mirovekî nezan e. Rojekê jî ruyê dibistanê nedîtîye. Ji xwe re, di qehwe û sûkan de xwendin û nivîsandinê fêr dibe. Bi tenê tîpan nasdike. Ew, nîçandekên xalçaniyê (wekî, xal, bîhnok, baneşan, îşereta pirsê û hwd..) jî nasnake.

Ew, rojekê diçe ba hevlekî xwe yê avûqat û ji re dibêje:

-Ez, îsal berendamê seroketiya beledîya Qulpê me. Tu dizanî ez baş nizamî binivîsim û ji xwe tirkiya min jî têrnake. Divê tu, ji min re, axaftinekê binivîsî, ku tesîr li ser vîjdan, îman, rih, dil û cigera Qulpîyan bike, ku dengên (reyên) xwe bidin min!

Hevalê wî yê avûqat, jê re axaftinekê gelek polîtîk, tûj û bi tesîr hazir dike û dide pê.

Roja mitîng û axaftina berendam tê. Ew, derdikeve ser mîqrofonê, qirika xwe çêdike û dest bi axaftina xwe ya dîrokî dike. Weha yên ku avuqat nivîsîye yek bi yek dixwîne:

-Xelkê Qulpê yê hêja! çoyek û bin nuxte (" !" ê, çoyekû bin nixte dixwîne.)

Ew, axaftina xwe didomîne:

-Hûn dizanin, çima îro em li wira kombûne? û yek çangil û bin nuxte. (? ê yek çangil û bin nuxte dixwîne.) Em hemû, divê destên xwe bidin hevdu. (Hevokê weha dixwîne; em hemû çalgil divê destên xwe bidin hevdu nuxte.) Gelo em çima nebin yek?! (weha dixwîne; Gelo em çima nebin yek, yek çangil bin nuxte yek sopa û bin nuxte.) Iro em hatine vira ku problemên qeseba xwe ji hevdu re bêjin... (wê hevoka han jî weha dixwîne; iro em hatine vira ku problemên qeseba xwe ji hevdu re bêjin nuxte, nuxte, nuxte.)

Tolgirtin

U herêma Dîyarbekirê, li rex hev, du gundên Kurdan hene. Yek ji wan şaxbizinî û yê din jî gundê kurmancan e. Her tim di nav van herdu gundan de lec, qirên û şer heye. Li ser bergeh, kanî, delav û erdan bi hevdu nakin.

Rojekê dîsa şer di navbera wan de derdikeve. Kurmanc pir in û bi ser şaxbizinîyan de digirin, sê mêrê qirase ji wan dikujin.

Li ser vê bûyerê, şêxbizinî li hevdu dicivin.

A «A a a • i • A A ■ A •

ruspiyen gund dikevin şewr u rmşawren giran. Xweza şewr û mişawire li ser tolgirtinê (heyfgirtinê) ye. Di dawî de rûspî digihên biryarekê gelek girîng. Biryara wan weha ye:

-Hûn dizanin, ku zewiyekê (erdekê) kurmancan li bin gundê me heye. Wan, ew nû cotkirîye. U zevî hemû kereme(gomt,şel) ne. Her keremekê mezin ha qasî serê ga ne. De heydê, bi mêr û zarokan ve, di mala kê de çî tevr,bêr û dar hene bigirin û bi zewiyan wan mêrkujan bikevin. Heta sibehê yek kereme di nav erd de nehêlin. Em tola hersê babe-egîtê xwe û hefsed bavên wan hilînin!

U weha jî dikin. Zewiya şov a kereme, dikin wekî birmûtiya (hûrtitûna) Bedîsê.

Malbata xewar

Li gundekî Rihayê, malbatekê xewar heye. Bi taybetî mêrên wê malbatê, bi hevdu re dikevin hemberiya xewê. Birayekî wan heta seet 11 ê rojê raze, yê din heta 12-an . Bavê wan heta 13-an û apê wan heta 14-an... Ji wan kê pêçî hişyar bibe, derdikeve devê deriyê xwe, destê xwe dike sî û dide ser çavên xwe û gaziya jina yê din dike:

-Bûkê, mêrê te ji xewê rabuye an na?

Dema bersiv "na" be, bi zû paş ve dizivire û diçe dîsa radize. Carînan çend rojan li dû hev ji xewê ranabin.

Ma qey teresan navê

topa Osmanî nebîhistine

Ji Kurdê Mêrdînê, du bira hene.Yek ji wan li Stenbolê û yê din jî li Beyrûtê dijî. Rojekê ji hevdu re telefon dikin û dibêjin, "em 3 hefta paçê li Mêrdînê li mala bapîrê (kalê) xwe hevdu bibînin." Sozên xwe bi cîh tînin û tînin Mêrdînê mala bapîrê xwe.

Ew, êvarekê li televîzyona Tirk, li nûçeyan (deng û bahsan) temaşe dikin. Di nûçeyên televîzyonê de behsa kêmkirina çekên atomî tê kirin.

Bapîr, ji neviyên xwe dipirse:

-Kurên min, ev çî ye, dîsa behsa Amerîka û Uriz (Sovyet) dikin?

Neviyê wî yê Stenbolî dibêje:

-Kalo, Amrîka û Sovyet dixwazin çekên atomî kêmkirin û pê re pê re jî, ji navê rakin.

Bapîr dikene û dibêje:

-Ma qey van teresan navê topa Osmaniya ku li tengava Çaneqelê ye nebîhistine? Heger bibîhîstan mehqeç dê şerm bikira, ku carek din behsa sîlahên xwe bikira.

Welle hûn tun in

Cunta Tirk, bi şoreşgeran re meleyekî Kurd ê gelek dîndar jî digire û tîne davêje girtîgeha (zîndana) Dîyarbekirê. Eçkencevanên faşîst 11 mele didin û êçkencên giran pê dikin. Bi destpêkirina êçkencan re, mele lavayên wan dike û êçkencevanan re behsa Xwedê,pêxember,dîn û îmanê dike. Lê, êçkencevan ji Xwedê, Pêxember û dîn û îman re tiştêkî nahêlin û çêrê (dijmînê,kufirê) wan dikin. Mele cara pêçî, dibîne

û dibîhîse ku memûrên dewletê weha çêrê Xwedê û Pêxember dikin. Li ku be dê ew dîn bibe. Evcar mele dest bi hewar.û gaziyan dike. Gaziya yekem li Ebdulqadirê Gêlanî ye:

-Ya Abdulqadirê Gêlanî!. Dengê van kafir û hinzîran tê te! De were herdu çavên wan derxe. Kafir in nayêne rayê û îmanê..

Eşkencevan lê didin, Lê Abdulqadirê Gêlanî di hewarê de naye.

Demek paçê, mele hêvîya xwe, êdî ji alîkariya Ebdulqadirê Gêlanî dibire. Evcar mele gazî û hewarî li Pêxember dadixe:

-Ya nebiyê Xwedê! Ya ronahiya çavan, de kerem bike! Were can û rihê van zaliman bigire! Dîne te ketîye berlingên van kafirên şewqekirî!

Eşkencevan, lêdan û çêran hîn zêde dikin. Ev revvş bi seetan dom dike. Mele, êdî dikeve halekê gelek xirab. Hêviyekê wî dimîne. Ew jî Xwedê ye. Mele gazî û hewariya dawî li Xwedê dike:

-Ya Xwedanê erd û asîman! Min ji destê van kafiran xilas bike! Kirinên wan êdî navbera erd û asîman tije kir. Haşa suma haşa înkariya te û Pêxemberê te dikin. De xwe bi van zaliman nîşan bide ku eqilê wan bila bê serê wan! Wan helak bike! Çend teyrê Ebabîl bişêne!

Lê, êşkencevan, âşkence û çêrên xwe didomînin. Meie, bi seetan benda Xwedê jî disekine, mixabin ew jî di hewariya wî de naye. Mele êdî dayaxa derb û lêdanê nake û diqîre:

-Tu tune yî, heger tu hebt jî, dîsa ji tiştêkî re nabî! Ev çend tolaz û pêxwasê Tirko, hewkas kufrê te û Pêxemberê te dikin û hûn dengê xwe jî nakin. Ev çi Xwedêti û Pêxemberti ye? U bi ser de jî, ev çi Abdulqadirê te yê Gêlanî ye lo?

Şîreta qîza pîrê

Qîzekê Pîrê heye, ew gelek şerûd û şemûz e. Qîza pîrê, êdî mezin û xama ye. Hatîye ber zewacê. Pîrê çiqas şîretan lê dike, ew jî hewqas şerûd, dîn û har dibe. Pîrê, êdî ji ber wê eman dike. Rojek, Pîrê dest davêje darek û lê dide û lê dide. U weha ew, miramê dilê xwe tê de dihelîne. Paşê jî destpêdike û şîretan li qîza xwe ya xama dike:

-Binêre keça min; êdî tu zarok nîn î! Tu mezin buyî û keçikekê xama yî. Dema te û zewacê ye. Di rojê de çend xwazgînavanê te tên. Divê tu bi eqil û bi terbiye bî! Hevalên te hemû çi bi eqil û şermazar in!.. Ew, ba mezin û bi taybetî li ba mêran napeyvin, ji gotina dê û bavên xwe dernakevin. Karê mala xwe dikin. Binêr min heta niha destê xwe nedida te. Lê ji îro pê de heger tu

dîsa şerûdî, şemûzî û bê şermiyan bikî, bi xwedê ez dê te daqoq û kêtek bîkim. Piçek bi eqilî bisekine û ji derdora xwe şerm bike. Divê tu îro soz bidî min ,ku carekî din bê rêti nekî. An ez te niha bi stuna nav malê ve girê didim, ku heta tu geber bibî. Edî ji derdê te bes e!..

Keçik mecbur dimîne soz dide diya xwe. Hem jî sozê jinaberê..

Ji ber sozdana keça wê, piçek zikê Pîrê da tê. Bextîyar dibe, ku qîza wê guhdariya çîretên wê kir û soz da pê.

Hîn bîstekî di ser şîreta pîrê de derbas nabe, ku

«•I I A AA A A A A «A A A

ji der ve denge qirin u zarîna qîza we te. Pîre ditirse û dikeve tatêlê dibêje, qey bela û qedayek bi serê qîza min hat. Bi awekî gêj bi hewariya qîza xwe de baz dide.

Ew çi bibîne baş e?

Ku qîza wê derketiye ser xanî û li ser kuleka xanî rûniştîye. Qîre-qîra wê ye û gazîyê diya xwe dike. Bi qîrînê re hemû gundî derketine temaşa wê. Kûte kuta dilê Pîre ye û ber bi qîza xwe ve baz dide:

-Ez bi gorî, çi bû? Çi ciriya?

Qîza wê bi fîqe-fîq, destê xwe li qûna xwe dixê û bi ser diya xwe de vedigere:

-Dayê quna min mezin e, an kuleka xaniyê me?

Hogeç çawa bû kerkê şeytan

Dema motorbisqilêt teze tîen Dîyarbekirê, ji qezeyekê wê jî peyayek diçe yekî dikire û tîne qeza xwe. Ew, çendekî li nav qesebê lê siwar dibe û diçe û tê. Paçê, xwediyê motorbisqilêtê, rojekê jî dixwaze here gundekî nêz mala mirovê xwe. Ji bajêr derdikeve û ber bi gund ve, berî xwe dide deşta Gewran. Riya gund a makînan hîn tune. Dikeve riya peya û dewaran. Motorbisqilêta xwe dajo. Tire-tirek bi ser dikeve û toz û dûman li pey xwe dêle...

Ew, nêzîkî li gund dike; hew dibîne ku yek di rêde, ji dûr ve, ber bi wî tê. Dibîne, ku kalemêrek e. Di dest vî de çoyek û li mil wî heqîbek (têrek) heye. Hinek jî nêzîkî hevdu dibin; kalo hema heqîba xwe davêje erdê û radigêhe çoya xwe û êrîçê motorbisqilêtê dike. Motorbisqilêtvan matmayî û şaş dimîne. Ji xwe nizane baş motora xwe bikar jî bîne. Çend car li serhevdu diqîre:

-Xalo, xalo xwe bide alî, xwe bide alî! Tu çi dikî lo!

Qet xema xalo nîn e. Darê xwe bi vird û wir de diweşîne û pê re;

-Duwww,duwww hooo,hoo,oo,dibêje...

Motorbisqilêtvan, berî motora xwe dide alî rastê, ew jî, li peş wî xwe dide alî rastê. Ew, xwe dide alî çepê, xalo jî xwe dide alî çepê. Di dawî de li bin guhên hevdu dikevin. Her yek bi cîyekî ve di pel i ke û li erdê di gin di rin.

Motorbisqilêt jî, ber bi newalê diçe. Xwîn û duxan bi ser van ve digire. Yek-du gundî wan dibînin û bi hewariya wan de baz didin. Dest, ling,laş û serî li wan namîne. Gundî dilezînin, wan li hespan siwar dikin û dibin nexweşxana bajêr. Çendekî li nexweşxanê, dimînin. Piştî derketinê, motorsiqilêtvan li kalo gilî dike û cirm û hesara motorbisqilêta xwe dixwaze.

Herdu jî bi dîtoxen tşamaen; xwe ve dîçin
dadgehê. Dadîmend (hakim) ji kalo dipirse:

-Ka rast bêje, çima te weha kir?

Kalo radibe pîyan. Bi awekî şermî serê xwe
dike ber xwe û weha bersiv dide:

-Hakim beg, bi xwedê ez bê sûc im. Ma min li ku
kerikê şeytan (ji motorbisqilêtê re dibêje) dîti
bû. Min mêze kir ji hember min ve yek li
hogeçekî (beranekî) mezin siwar e û tê. U ew,
hewar û qîrîn dike. Min got qey zarokek li hogeçe
hêç siwar buye û hogeç dê wî li erdê bixe û
qezayek, bi serê wî de bîne. Min jî xwest, ku
hogeç bigirim û zarok ji wê qeza û belayê rizgar
bikim. Min hew dît, ku ew bi quwet qiloc li min
da û min avêt newalê!

Kê vê çêrgeleyê kuşt

Xortekji xwe re jinekê tîne. Ew cara yekem e, ku diçe mala xezûr û xesûwa xwe zeyîyê. Zava dinêre, ku mişk
di mala xezûr de avayî nehîştine. Hemû têt, çewal, tûr û hewanên wan qulkirine, dirandine û kurisandine.
Sibehê dema %ezûr û xesû diçin nav bîstanê xwe; zava û bûk gezik û carokan digirin û bi mişkan dikevin.
Gelek mişk dikujin. Zava cirdonekî (mişkekî) pir mezin dike û termê wî davêje nav çardera deriyê der, ku
dema ew bîn mêraniya zavayên xwe bibînin. Jê re bibêjin "hezâr aferîn" û dibe ku xelatekê jî bide wî.

Ber êvarê dema xezûr û xesû tîn malê, di nav derî de cirdonekî kuştî dibînin. Dilê xezûr diqelibe û pê re
tûkê erdê dike:

-Kê vî cirdonê pîs ê han kuşt û avêtiye vira. Bilezînin termê wî ji vira bavêjin!

Deng ji yekî dernaye. Zava bi ber xwe dikeve. Murê xwe tirş û tal dike. Diçe di quncik de rûdine. Şivê tîninjê
zava naxwe. Qet napeyve jî.

Dê, bi dizî, sedemê xeyda zava ji keça xwe dipirse. Keça wî, bi qehr bersîva di y a xwe di de:

-Ew, ji bavê min qehrî û xeyîdî ye. Ji kuştina cirdon, divê kêfa bavê min bihata. Bavê min baş dizane, ku her
zava nikare cirdon bikuje. Bi rastî bavê min, li mêrê min heqaretê gelek mezin kir. Divê em rabin herin
mala xwe.

Xesû, rewşa qîz û zavê ji mêrê xwe re dibêje.

Xezûr hema radibe, diça ba derî û heta jê tê diqîre:

-Hoyyyy bavo! Kê vî şargeleyî han kuştiye lo!

Zava ji quncik dibeze û dibêje:

-Zavayê te, zavayê te!..

Ev lolo ye, hîn lêlê maye

Rojek Kurdekî rêwî, di rê de rastî şeytan tê. Kurd lê silav dide. Şeytan jê dipirse:

-Tu bi ku de diçî, lo pismam?

Kurd bi axîn û ofînek:

-Qet mepirse! Riya min gelek dur û di rê j e. Ez dê herim hetanî bajarê Erzeromê.

Şeytan dibêje:

-Pismam, em bi hevdu re rast in. Ez jî dişim Erzeromê. Ji xwe li hevlekî wekî te digeriyam.

Kurd û şeytan bi hevdu re dibin hevalê rê û li riya xwe rast dibin. Qonax bi qonax rê li pey xwe dihêlin. Edî gelek diwestin. quwet û jîy di çokên wan de namîne. Li sîya darekê vedizelin. Şeytan şeytaniyek difikire. Di serê xwe de planên dek û fenan çêdike. Dixwaze Kurd bixapîne. Bîstekî paşâ li Kurd vedigere:

-Em gelek westiyan û perîşan bûn. Rê jî naqede. Ji te re pîşniyaziyekê min heye. Were em , bi dor li pişt hevdu siwarbin. Yê siwarbuyê bila stranek bistre. Kengê strana wî dawî hat, bila ew peya bibe, evcar ê din lê siwar be û bistre. Listika me herweha dom bike. Heta ku em bigîhîn Erzeromê.

Kurd dibêje:

-Welle bira ev fikrekê gelek baş e. Hema em ji vira destpêbikin.

Şeytan hêzdide xwe û pê re radibe pîyan:

-Heval stranekê min heye, gelek jî kin e. Ez dixwazim berî, li te siwarbim û ev strana xwe bistrim.

Kurd pîşniyaziya şeytan qebûl dike, Şeytan lê siwar dibe. Qasî çend deqîqan distre. Ji ber ku carekî din li Kurd siwar be û stranekê dur û dirêj bistre, ew dawîya strana xwe tîne û peya dibe. Kurd bi kêf hildikşe ser piştê şeytan. Destekî xwe bi jidî davêje stuyê wî û yê din dibe guhên xwe û dest bi strana xwe dike:

-LO..I00...I 000..1 0000...1 00000...1 000000... Seetek, du, sê çar ,pênc....lê dawîya lolo naye...Pişt û çok li şeytan dişike. Hilke hilkek bi ser dikeve. Şirêna xweydanê jê diniquete...Nefes lê diçike. Di ser milê xwe de li Kurd di zi vi re: -Hevalê malxirab ê bêwijdan, ma dawîya lolo ya te naye? Te pişt li min û befsen bavê min şikand! Te ez kuştim. Dê tu kengê dakevî lawo? Kurd lê hêrs dibe:

-Ma di vî karî de hîle û xurde heye? Hîn strana min a Lolo nivî nebuye. Ev lolo ye. Lêlê jî maye. Wekî mêran bimeşe! Sozê xwe bi cîh bîne. Roja fen û dekan nîn e.

Şeytan dema van gotinan dibîhîse, pê re jî dibizde. Di ser milê xwe de d i z i v i re û jê re lava dike:

-Heval bi biratî ez di heqê xwe de derbaz bûm. Dakeve! Bi sozê mêrê berê ez êdi li te siwarnabim!

Kurd bi hêrs bersiva wî dide:

-Sozê mêran soz e, ne toz e. Ez heta strana xwe tevnêkim, welle tu bimirî jî, ez ji pişt te danakevim jêr. Piçek bîhna xwe fireh bike, çend seet paçê dê Lolo tev bibe, evcar Lêlê destpêdike. Ka di ber xwe de bide lo, kul li te nakeve!

Şeytan dike- nake nikare xwe ji destê Kurde serhişk rizgar bike. Edî pişt li şeytan dişikê. Li ser dest û lingan çarpêkî diçe. Şeytan dikeve ber niqikên mirinê. Lê baş e, ku li pêç wan çemekî dertê. Xuşxuş û gurmurma ava çem e. Av rabuye buhr nade. Şeytan xwe bi carpêkî davêje nav çem. Ew O Kurd bi hevdu re diçin bin avê û dertên. Dema serê Kurd ji avê derdikeve, "Lolo" dibêje. Serê wî diçe bin avê û dike bile-bil. Şeytan û Kurd weha ji hevdu difilitin.

Du pif û sebrek

Yek diçe mêvandariya hevalekî xwe. Xwediyê malê ji mêvanê xwe re kutlikan çêdike. Kutlikan tîne û datîne ber mêvan. Mêvan jî, di jîyana xwe de qet kutlik nexwariye. Ew çawa kutlikê davêje devê xwe û ji german dev û gewrî lê diperte. Dibe kufe kufê wî. Lê, ji şerman kutlik ji devê xwe dernaxe. Serê xwe berjor radike û li kêranê malê dinêre. Lê xwedî xanî, di weziyeta mêvanê xwe de dertîne. Mêvan soro moro dibe û ji xwediyê malê re dibêje:

-Gelo we, van kêranan bi çiqasî kirîye?

Xwediyê malê dikene:

-Me wan bi du pif û sebrekê kiriye.

Hêk û 15 eskerên Tirko

Ji qumandarkî Tirk re hêkekê lazim dibe. Berî radibe gazî eskerekî xwe dike, ku here jê re hêkekê bikire. Paşê baweriya xwe bi esker nayîne. Ew, gaziyê 14 ê din jî dike. Her 15-yan bi hev re dişîne hêkê. Bi ser re jî temî û şîretan 1i wan dike, ku hêkê sax-selîm bînin. Di pey re jî gef û furtan li wan dixwine, ku ew hêk bişkînin....

Her 15, bê qeza û bê bela digîhîn sûkê û hêk dikirin. Carînan wê bi hevdu re digirin û carînan yeko yeko.. Di rê de, yê yekî panforê wî dişimite ji qunê dikeve. Yê yekî postalê wî ji lingê wî dertê. Yê yekî din kepa wî ba lêdixe û diçe. Werhesil 15 eskerên Tirko digîhên 1 iba hêkê, dîsa dibêjin, "wax li me û li bê kesiyê."

Nêzikî li ordigehê dikin, hêk ji destên wan dikeve û dişikê. 5 kes ji tîrsa qumandar dikevin û di cîh de dimirin. 5 kes firar dikin û ji eskeriyê direvin. 5 ên mayî jî, dikevin zîndanê. Li gor gotinên gotinbêjan, yek ji wan jî, nîv Kurd buye.

& 4 I i A A A A ■ A

Ma tu de evare neçî lis

Di dema şerê Şêx Seid Efendî de, Tirkîyê, hîn nû balafir (teyyare) kirî bû. Eskerên Şêx dema dikevin deşta Dîyarbekirê, balafirên Tirk wan bombebaran dikin. Şâx, emîr dide, ku dema balafir bînin, bila her kes xwe veçêre, ku wan nebîne û bomba navêjin. Xeber diçe nav esker dibêjin ku, "dema teyyare ji jor ve bînin pêwîst e, ku hûn xwe veşêrin." Hinek têngîhîn û dibêjin: -Gelo teyyare çî ye?

Berpirsiyar bersiva wan dide;

-EW,wekî teyr û qertan e! Dema tê ser mirov, agir li mirov dibarîne. Ji ber vê yekî jî pêwîst e, ku mirov xwe jê veşêre, heta ku li ezman wenda bibe.

-Ji nav eskeran yek halanan di xwe de hildide: -Weyyyy! Hûn wê ji min re bihêlin! Ma ew bi ku de here, dê êvare bêye lîsê (tarê) xwe. Ez îşev wê li serlîs digirim û dipûrçikînim.

Suphanallah û 1 aîl aheîl 1 el ah

Dikandarekê gelek musulman heye, di dikanê wî de du mêzin hene. Navê mêzinekê wî suphanallah û ya din jî laîlaheîllah e. Suphanallah mêzîna ku rast diweznîne û 1 aîl aheîl 1 el ah jî, çend kîlo kêr diwezinîne. Dema muşteriyân wî yê nas tîn; gazî lawê xwe dike: -Fesuphanallah lawo tu çi ker î! Seetek e, ku musulmanê xwedê benda te ye!

Dema ku muşteriyên xerîb bîn û bixwaze malên wan ji binî bike, gazî lawê xwe dike: -Laîlaheîllelah, kuro tu çi sekinî? De zû karê vî musulmanî han bibîne!

Ji qumandar re boq bîne

Qumandarek Tirk, bi cendirmeyên xwe ve diçe gundekî Kurdan. Ji wan re xwarinê tînin. Xwediyê malê pîvaz ji bîr dike. Ew gazî lawê xwe dike: -Lawo ka ji qumandar efendî re hinek bok bîne. Qumadar, li pey vî gotinê gelek diqehre û ji ser xwarinê radibe û ji xwedîyê malê re dibêje:

-Bok layiqê devê te û bavê te ye!

Xwediyê malê, bi qebhetê xwe dihesê û ji qumandar re dibêje:

-Bibore qumandar Efendî, boqê me, ne boqê we!

Boq: Bi tirkî gû ye û bi kurdî jî navika pîvazê ye.

Hecî Belek

Rojek, cotek legleg bi şaşî ji alê Xerzan tîn û li ser minara mizgefta Şerefxan datînin. Bedlîsî hemû li derdora mizgeftê diçin û tîn. Dibe wile wilê wan û nizanin ew çi mexlûqat in. Ji nav wan yekî rûspî derdikeve û ji hemuyan re dibêje: -Hebe tunebe, ev nêriyên Miheme ye.

Di nav wan de dubendî derdikeve. Hinek ji wan dibêjin "na nerast e!" Yê din jî dibêjin "welle rûspî rast dibêje."

Di dawî de serokê beledîyê tê. U ew ji Bedlîsiyan re dibêje:

-Ev mexlûqatên han, ji bo me Bedlîsiyan gelek xeter (tehlîke) in. Navên wan jî Hecî Belek in. Bila her kes zû here çekê xwe, yê ku çekê wî tune; bila çêleka xwe bifroşe û çek bikire û were.

Kesên wê derê, dev ji gelş koçme yê xwe berdidin û bazdidin malê. Rextan girêdidin û çekên xwe digirin destên xwe û çardor li mizgeftê digirin. Dibe tirqe tirqa çekan. Hecî Belekên belengaz difirin û diçin. Ji wê rojê pê de legleg nayêne Bedlîsê.

Niç

Çêleka yekî wenda dibe. Du birayên malê derdikevin serê çiyê û li çêleka xwe digerin. Ji wan yek diçe serî çiyayekî û yê din jî diçe serî çiyayekî din. Birayê mezin gazî yê biçûk dike û diqîre:

-Hooooo, Hesoooo! Kurooo te çêlekê dîmîtttt?

Biryê biçûk jî, serê xwe dihejîne û pê re dibêje/"niç!"

Ew wezîyet qasî seetekê dom dike. Birayê mezin diqîre deng meng pê re namîne. Yê biçûk jî "niç" dibêje û tişteki din nabêje. Ew li çêleka xwe digerin nagerin nabînin û têne malê. Birayê mezin ji birayê biçûk dipirse:

-Hey malava! Min gewriya xwe çirand û dengbi min ve nema, lê te dîsa bersiva min neda.

Birayê biçûk:

-Ma qey dengê min nedahatin te, min jî tim û tim digot n1ç. Ji niçênê devê min jî zuwa bû!

Ma diya te li wir li çi digeriya

Du kesên samîmî, rojek dîsa hevdu dibînin û sohbetê xweş dikin. Yek ji wan serê xwe dike ber xwe û bi dengekî nizim ji hevalê xwe re dibêje:

-Bu çend roj in, ku ez dixwazin ji te re tişteki bêjim, lê ji şerman ez di te de naqedînim.

Hevalê wî lê dinêre, ku rewşa wî ne adetî ye. Sor û zer buye. Zehf merak dike û jê dipirse:

-Fermo bêje xêr e? Ji bo çi tu şerm dikî? Ka bêje?

Yê din, firek li çaya xwe dixê û di dipozê xwe de:

-Wê rojê diya min, diya te li wir dîtiye!

Hîn dawiya gotina xwe nayîne. Yê din jê tişteki fêma nake û lê vedigerîne:

-Li wir, li ku ye?

-Li cîhê ne baş!

-Ji bo xwedê û pêxember, serê xwe ji ber xwe rake, li nav çavên min binêr û bêje.

-Ma ez dê çawa bêjim.!

-Bêje, bêje! Şerm meke û bêje!

-Lî...lî...

-Li kîjan cehennem lawo?

-Li...lî...kerxanê!

-Belê! yanî tu dixwazî bêjî diya te bê menûsiyê dike, na? Haydê diya min bê namûs; lê çi îş û karê diya te ya bi namûs li wir heye,he?

Şam dûr e, an nêrdewan

Yek diçe hecê. Ew dema ji hecê vedigere, der û cîran diçin ba wî û heca wî pîroz dikin, mêvanek ji hecî dipirse:

-Ey hecî, îsal hec çawa bû? Çi hebû, çi tune bû?

Hecî bersiva pîrsa wî weha dide:

-Di dema vegeerê de, em hatin Şame. Me li wir tişteki gelek eceb dît. Li Çamê kerek di nêrdewana (pêlika,derenca) textik de hi 1 ki şî y a ser xaniyekî heft tebeq.

Li ser gotina heci birqen bi civatê dikeve. Ji nav civatê yek bersiva hecî dide:

-Hecî qurban, te li vira vê gotina xwe got, lê tu li ci yek î din nebêjî ha! Malxirab ker çawa di nêrdewanê de hildikçe ser xanî! Hem jî xaniyê 7 tebek he?

Hecî hêrs dibe û bi heca xwe sond dixê, ku bi çavên serê xwe dîtiye ker derketiye ser xaniyê 7 tebeq. Hem jî, ji keran, kerekî reş buye.

Civat, dike nake hecî gotina xwe paşve nagire.. Di gotina xwe de îsrar dike.

Hema yek ji civatê radibe, diçe kerekî reş û nêrdewanê textik tîne ba mala hecî û gazî wî dike:

-Hecî, rehme li te û li hefsed bavê te! De were ev kerê reş di vê nêrdewana textik de derxîne jor! Şam dûr e, an nêrdewan!

Otobusa mala Bandê

Dema ku otobus nû hatin Kurdistanê, mala Bandê jî, otobusekê xirbelos a Awistin kirî bû. Wê, li ser riya Çungûçê û Dîyarbekirê dixebitandin. Yê ku di wê demê de nav û dengê wê nebîhîstî bû, hema hema tune bû. Otobusekê xirbelos, hem jî tam xirbelos bû...Mezîniya wê li gor 20-25 kesan bû, wan bi kêmasî 50-60 kes lê siwar dikir. Nîvî kursiyên wê tune bû. Rêwî li erdê rûdiniştin. Memûr, xanedan û qebedayên bajêr jî li pêş, li ser wan çend kursiyên rûdiniştin. Carînan hundirê wê ji qîqla qîqla dîkan, rnehe meha mîh û bizinan deng û olan didan. Rêwî li ser pişte hevdu siwar dibûn.

Lingên mirov pirê caran diketln satilên mast, rûn û yê dimsê. Ji jor ve dilop li serê mirov dibû. Ji rêwîyan, deriyên wê nedahtin girtin. Nîvî rêwîyan di nav derî de, li ser pîyan disekiniyan. Şagirt û xwedî lingekî wan li hundir û ya din li derê otobusê bû. Bi kêmasî qasî rêwîyên hundir û bi yê deriyên, hewqas jî li jor, li ser otobusê siwar dikirin.

Nîvê camên wê tune bûn. Bi textikan pîne kiri bûn. Di dema xebtandina wê de qol lê dixist û agir li pot(çapût) didan û davêtin cîhê don. Di dema seknandinê de jî, taqos û kevîran davêtin pêş û paş tekerlekên wê. Deng û dûxana wê ji 10-20 km ve dihatin dîtin.

Xwediyên wê, 7 bira, 9 pismam, 3 xal û hemû gundiyan mala Bandê bûn. Nabera Dîyarbekirê û Çungûçê 120-130 km ye. Otobusa mala Bandê, bi zorbela rojek, ji Çungûçê digihêçtin Dîyarbekirê û roja din jî, vedigeriya Çungûçê.

Ji rojan rojekê payîzê, otobusa mala Bandê ji Dîyarbekirê vedigere Çungûçê. Dîsa rêwî pir in. Di hundir de qet cîh tune. Di nav deriyên wê de wekî dêliya mêçan bi hevdu ve zeliqî ne. Hîn riya dîyarbekirê û Erganiyê nîvî nebuye, li ser rê yek destê xwe bilin dike. Otobus disekine. Şagirt ji rêwî re dibêje:

-Hilkişe ser otobusê, li hundir cîh tune.,

dike... Ew nikare xwe rabigire û ji kewan re dibêje:

-Gidî mîratan!...Hûn qumên devê çeman dixwin û ez jî garisê sor dixwim! Heger hûn karin fir û fico bikin, çima dê ez nikaribim ha? Ji we fir û fie, ji min jî ,hezar car fir û fie! Xwe bigirin ez ji we re hatim. Hûn bi ku de herin, dîsa ji destê min rizgar nabin. haa, axaaaa!

Nêçîrvan, hema herdu milên xwe vedike û dike wek perên kewan û xwe ji rizde ve, li pey kewan davêje jê. Bi ketinê re rih û gîyan jê dikîşe.

Gelekî wext derbas dibe. Hevalê wî gazîyê wî dike û lê digêrê. Ew nabîne. Paçê ew beralp û beralpê çiyê diçe; ku hevalê wî, li nav berfê paldaye. Devê wî vekirî û diranên wî çik spî dikin. Ew, bi hêrs jê re dibêje:

-Lo malviritiyo... Ez ji serê sibehê ve li te diğêrim. Ji gazîkirinê gewrî li min çiriya. Tu nabêjî te kew girtiye û xwe vediçêrî! Heee, heyy ji kêfan diranên te qîç bûne! Ma tu bersiva min bidî, dê ez kewên te ji te bigirim na? Ji şîr û hevaletiya yê wekî te re helal be! Ka rabe em herin malê. Tew êdî ji kêfan ne tu radibî û ne jî devê te tê girtin.. De rabe şev di ser me de hat. Niha dê cinawirên çolê me bixwin! Rabe!

Ew, ber pê diçe, dike nake ranabe. Hinek jî nêzî wî dibe, dinêre, ku ew ji mêj ve mirîye.

Em dixwazin herin buhiçtê

Di şerâ di navbera pêşmergeyên Partiya Demokrat a Kurdistana iranê û Pasdarên Xumeynî de, gelek pasdar ji aliyê pêşmêrgan ve dîl (esîr) tên girtin. Pêşmerge, wan pasdarên dîl digirin û dibin qempên dîl ên partiyê.

Pastarê dîlgirtî, bi rojan tiştêkî naxwin û venaxwin. Her dem "Allahûekber û Xumeynî rêber" dibêjin û diqîrin. Berpîrsîyarên qampê her cara ku diçe ba wan û li derdê wan dipirse, hemû bi devêkî:

-Em dixwazin herin buhiçtê. Me bişînin Buhîştâ (Cenetê).

Berpîrsîyarên qempê ji wan re dibêje ku:

-Buhîştâ me tune, Buhîşt a Xwedê ye. Ma em çawa we bişînin Buhîştê? Hûn dîn in, çi ne!

Lîderê komikan pasdaran bersiva berpîrsîyarê qempê dide:

-Belê, Buhîşt a Xwedê ye. Hûn şeytan, dê dînê îslamê bi me bidin zanîn ha? Li gor dînê

Hezretî Xumeynî, divê mirov dîl nekeve destên

çeytanê wekî we. Heger mirov dîl bikeve, divê kuştina xwe ji şeytan bixwaze. Dema şeytan mirov bikujin mirov raste-rast diçe buhiçtê.

Berpîrsîyarê qempê matmayî dimîne. U ji wan dipirse:

-Niha hûn dixwazin, em we bikujin û hûn herin Buhîştê?

-Belê, dibêjin.

Berpîrsîyarê qampê rewşa wan rapor dike û ji berpîrsîyarên partiyê re birê dike. Lê, pasdar di daxwaza xwe ya çûndina Buhîçtê de gelek îsrar dîkin. Partî, bi rojan di berwan de dide, dike û nake pasdar nayêne rayê. Pê girtine û dê îlahî herin Buhîştâ.

Partî dibêje:

-Em dîlan nakujin. Lê hûn hewqas îsrar dîkin, dilê me bi we dişewite. Em dê we serbest berdin, lê bi sozekî ku hûn dîsa nebin pasdar û neyên Kurdistanê û Kurdan nekujin. Em dê we bişînin mala we.

Pasdarên fanatîk bersiva wan weha didin:

-Serbest berdana şeytan, ji me re nelazim e. Ew ji bo baweriya me lekeyekê reş e. Em dixwazin herin Buhîştâ, ne malê.

Pêşmergekî êdî xwe ranagire û berî kelenşîkofa xwe dide wan û dibêje, "xwehafis."

Ql rai Markts

qiralê kîja welat e

Di dema 12 ê Adarê de, cendirmeyên Tirk davêjin ser mala mamosteyekî Kurd û wî digirin. Pirtûkên wî yê ku hene, yek bi yek navên wan û nivîskarên wan divîsinin û wan ber hev dikin. Di nav wan pirtûkên mamoste de çend pirtûkên Karl Marx jî hene. Eskerek ji qumandarê xwe dipirse:

-Qumandar, ev Qiral Markîs (melîk Markts) qiralê kîja welat e, ku hewqas pirtûk nivîsandîye?

Qumandar serê xwe dileqîne:

-Welle ez dizanibûm, lê min niha naye bîra min. Ji mamoste bipirse, ew, van pirtûkên wî xwendîye. Divê ew baş wî nasbike.

Cendirme ev car ji mamoste di pirsê:

-Lan mamoste, ev Qiral Markîs qiralê kîjan welat e?

Mamoste, lê vedigerîne?

-Te got çî? Qiral?

-Belê, Qiral Markîs?

Mamoste bi nezaniya eskerê Tirko digêhe û bi zanatî bersiva negatîv dide;

-Ez qiralekî weha nas nakim!

-Lan tu çî cahîl mamosteyî! Maden tu têngîhî, çima tu van pirtûkan dikirî? Serê te bi tenî ji tiçtên xirab re dixebite. Ji komonîzmê û kurtçîtiyê (parvekariyê) re he?

Heta ku kirde

kirde be, ez nahê

Piştî 12 ê ilonê, dema hinek Kurdên polîtîk ji Kurdistanê hatin Swêdê, wan firsend û îmkanan dîtin, ku fêrî zimanê xwe yê nivîsê jî bibin. Li gelek taxên Stockholmê, kursên zimanê kurdî vekirin. Ji wan kursan yek jî, li taxekî Stockholmê vedibe. Qasî 20-25 jin û mêr beşdarê kursê dibin. Di kursê de grametîka kurmancî tê dîtin. Sê-çar hefte paşê Kurdekî din jî bi kursê dihese û tê beşdarê kursê dibe. Lê, mixabin ew li welat jî qet neçuye dibistana Tirkî jî. Ji ber vê yekê bi gramera zimanekî din

jî nizane. Lê, ew roja peşî dîsa dengê xwe nake. Roja duyem destpêdike çend pirsan ji mamostê kursê dike.

Ew roj, mamoste li ser cûrên bêjan (kelîman) disekine. Ew, hevokekî (cumlekê) li texte dinivîsîne û analîza wê dike û dibêje, ku:

-Ev kirde ye û ev jî

Ew şagirtê ku di dawî de hati bû, gotinê di devê mamoste de digire:

-Te got navê wê çî ye?

Mamoste;

-Kirde ye. Bi tirkî jê re êzne û bi swêdî jî subjekt dibêjin.

-Te, ew nav derxistiye û lê daniye?

-Na, ji xwe navê wê ji berê ve kirde ye. Ez bawer im ,Celadet ev nav lê kirîye.

-Celadet na, bavê wî be jî, kê dibe bi 1 a bibe, ev nav, ne nav e. Carekî şerm e. Ma mirov, hîç kirde nav lê dike? Ev navekî seksî ye û şerm û eyb e! Divê mirov ji wê re navêkî din bibîne. Lê navekî xweş. Nina naye bîra min jî.

Hema di cîyê xwe de radibe; defter, pênûs û pirtûkên xwe berhev dike. Yek jê dipirse:

-Bi ku de diçî?

-Ez diçim. Heta ku kirde kirdebe, ez nahê kursa kurdî!

Ew derdikeve û diçe.

Ma ez ji ku dizanim

ev welat welatê kê ye

Gerîllayên PKK ê, diçin gundekî Pîranê. Gundiyan bi muxtarê gund ve berhev dikin û ji wan re dibêjin:

-Gelî gundiyan! wekî ku Dewleta Tirk ji we re dibêje, em ne eçqiya ne û ne jî, terêrist in. Em Kurd in. Ji bo Kurd û Kurdistanê canê xwe fîda dikin. Tirkan, bi darê zorê welatê me îçxal kirîye. Hemû heyîyên me yê ser û bin erdê talan kirine û dikin. Welatê me paşve hiştin. Ziman û kultura me yasax kirin. Li welatê me, me ji xwe re kirine kole. Em ji bo serxwebûna welatê xwe şer dikin. Welatê me namus û şerefa me ye. Dewleta Tirk namus û şerefa me herimandine. Ji ber vê yekî jî, şerâ me, şerê namûs û şerefê ye. Divê hûn vê yekî baş bizanibin. Kôykorucutiye (caşî ti y ê) qebûl mekin. Çek û telsizên wan megirin. Muxbîriyê ji wan re mekin. Kê vê yekî,

bike, bi welat û xelkê we re xaynetiyê dike

Heftêkê paşê qeymeqamê Pîranê gazî hemû muxtarê gundên Pîranê dike û wan tîne qezê. Qeymeqam ji muxtaran re weha nutiqek dide: -Gelî muxtaran! Em ji bo huzura xelkê û welat dixebitin. Hinek terorîst û eşqiya peyda bûne. Ew

xelkê dişelhînin û dikujin. Ew terorîst in. Terosist, bê dîn bê îman û bê welat in. Divê em li dij wan ji dewletê re alîkariyê bikin. Ji bo vê yekî jî, dewlet ji we re gelek îmkan çêdike. Maaşekê baş dide, sîleh, dûrbîn û telsizan dide we. Divê em hemû destên xwe bidin hevdu û ji dewletê re bibin alîkar. Welat teslîmê van terêrist û bêlûciyan (parvekar) nekin.

Qeymeqam, paçê listeya xwe tîne. Navê muxtaran dixwîne. Li gor listê dixwaze fêr bibe, ku kîjan muxtar çiq'as sîleh, dûrbîn û telsiz dixwaze, ew binivîsîne. Hinek muxtar ji tirsan newêrane dengê xwe bikin. Ji wan çend jî, ji qeymeqam re dibêjin:

-Na, em tiştêkî nagirin! ihtiyaciya me, ne bi çekan û ne jî bi peran heye!

Qeymeqam bi hêrs ser wan de diqîre:

-Ulan, hûn muxtar in! Divê berî her kesî hûn welat û milletê biparêzin, na?

Vek ji muxtaran, bê tirs ji qeymeqam re dibêje: -Kîjan welat qeymeqam beg! Tu dibêjî welatê min û ew jî dibêjin welatê me ye. Ma ez ji ku dizanim, ev welat welatê kê ye? Welatê kê ye, bila ew ji xwe re sîleh bigirê û xwe biparêze. Ji min re çî? Ma çî bi min ketiye? çima ez dê sîleh bigirim, qurban?

Nê deza hefs heye

lêdan û mirin heye haaa!

Temoyê Siwêrekî di di 1 ê xwe de şoreşgerî dikir. Bi eşkera hîç destê xwe nedida tiştêkî. U pêşkarê karûbarê şoreşgerî ne dibû. Ew bi xwe îllegal bû. Di meş û mitîngan de dema her kes ji bo rêza (hurmeta) şehîdan deqîqekî bê deng li pîyan di seki ni ya j ew xwe vedişart û heta jê dihat diqîriya:

-Ji Kurdan re azadî! Ji Kurdan re azadî! Ji Kurdan re azadî!

U pê re ji bo polîsê Tirk wî nebînin, nasnekin û, negirinji mitîngê derdiket û diçû.

Rojekê çend şoreşger li çayxanekê Siwêrekê rûdinin û behsa şoreşgeriyê dikin. Li ser hinek babetan munaqeşe vedibe. Temo dikeve hundirê çayxanê û tê ba wan. Ew bîstekî guhdariya wan dike. Paşê ew, dest bi qisekirinê dike:

-Nê deza, nê! (Bi dimilî, na pismam,na!) Wekî ku hûn dibêjin nameşe! Kurdistan weha hêsa rizgar nabe. Divê şer çêbe. Hem jî şerekî çawa! Pêwîst e, Kurd hemû hişyar bibin û dest bavêjin çek. Dê Tirk ew çax bi tanq, top û bi sîlehên giran êrîçê Kurdistanê bikin. Şer di nav Kurdan û ordiya Tirk de geş bibe. Gumên û hurmênên tanq û topan here asîman. Wer bibe, ku êdî dayik nikaribe li kurê xwe xwedî derkeve. Pir na, hûn dê çend sal paçê ji xwe re bibînin; heger weha nebû, hûn ji min re çi dibêjin, bibêjin!

Xortek, bi ken ji Temo dipirse:

-Herê dê tu jî di nav wê şerî de bî, an na?

Ew serê . xwe dibe û tîne:

-Nê deza! Ez jî, xwezî ew roj di qefesekê cam de û camê ku gule tê derbaz nabe de bûma. U min li jêr temaşe bikira û halanan di wan pêçmêrgeyên qahreman de hildana!

Hevalekî din ji Temo re dibêje:

-Ma malxirab, tu hewqas şerekî mezin û bê bav çêdikî û bi xwe jî, ji jor danakevî nav şer he? Tu bi tenê temaşe dikî na? Ev sînema ye çi ye? Temo:

-Nê deza,hefs heye, lêdan û mirin heye! Heşt zarok li malê sêwî û bê xwedî dimînin haaa!

Nanê niqirî

Yekî Hezroyî û yekî Bismilî li eskeriyê dibin hevalê hevdu yê canî manî. Dema eskeriya wan tev dibe û tîn welat, encax bi salan hevdu li Dîyarbekirê karin dibînin.

Salek ji salan, rojek ji rojan,êdî çawa dibe, riya yê Bismilî bi Hezro dikeve. Bismilî dibe mêvanê Hezroyan. Ew diçe mala hevalê xwe yê eskeriyê jî. Lê mixabin, hevalê wî, ew roj ne li mala xwe ye! Ew, çuye gundekî din. Jina wî, qedr

û qîmetê hevalê mêrê xwe digire. Xwarinekê xweş, navdar û tamdar jê re çêdike. Werhesil bi ezet û îkram, mêvanê xwe birê dike. Mêvan ji haziran xatir dixwaze û dikeve rê.

Ew, qasî 4-5 seetan li rê diçe û dibîne, ku hevalê wî, ji aliyê din ve tê û diçe malê. Berî bi çavên xwe bawer nake. Paçê hevdu hembêz dikin û hal û hewalên hevdu dipirsin. Yê Hezroyî israr dike ku wî bi paş ve vegeirîne. Lê yê Bismilî dibêje:

-Nabe heval, ez hewqas bi rê hatime û karê min jî li malê gelek e. Ez çûm mala te û min zarokên te jî dît. Bi emrê xwedê wa ye me jî hevdu li wira dît. De bes e. Carekê din, heger xwedê bike qismet ez dê dîsa bi aliyê te de bêm.

Hezroyî jê dipirse:

-Ez li man nebûm, nizanim xwarin marin dan te an na?

-Gelek spas! Welle xwiçka min xwarinekê pir xweş ji min re çêkir. Min zikê xwe jidand.

-Bi xwedê ez dibêjim qey nanê niqirî nedane te, na?

-Bira dev ji xwarin marinê berde. Min xwarin xwariye.

-Na, welle, dê tu ji min re bêjî, te nanê niqirî xwar an na?

-Ufff dev jê berde, ev çî nanê niqirî ye!

-Na, bi serê min û bi serê te, divê tu bêjî. Te xwar an na? Ew kerbava jina min ji ber, ku ji nanê niqirî hez nake, ew nade mêvanan jî.

Bismilî mecbûr dimîne û dibêje:

-Na, min nanê niqirî nexwar.

Hezroyî telaqê xwe davêje:

-Ku tu paşve nayî, em neçin malê û tu nanê niqirî nexwî, ez bigihêm negihêm malê, ya ez jinê dikujim, yan jî berdidim. Lawo çawa dibe tu ji salan mehan carekî hewqas birê bêhî û bibî mêvanê min û nanê niqirî nexwî biçî.

Bismilî, dinêre rewş ne baş e. Bi hevalê xwe re paşve dizivire. Hîn digîhên ba derî, mêrik bi ser jinekê re dike qîrîn û behjîn:

-Ker gidî qîza kerê, çawa hevalê min hewqas birê bê û tu nanê niqirî nedî pê û wî birê bikî he! Tu yê ji xwe re bibînî!

Bismilî jî, gelek meraq dike, dibêje "ka ev nanê niqirî çî ye ku hevalê min, ji bo wê min hewqas çîh bi paş ve anî."

Hezroyî gazî zarokên xwe dike û "dibêje bilezînin çend koyan (hembêzan) êzing bînin". Agir dadin. Argûnê geş dikin û êzingan davên ser. Dibe tiraf û bizot. Nanên tendûrê tînin û davên ser agir. Nan germ dibe û di ni qî re. Wan nanên niqirî yek bi yek davêje ba mêvan û dibêje: -Fermo de bixwe û tama wî bibîne!

Ku kincên te nû bin

êdî dê yên kê kevn bin

Çerçîyek, havînê di dema bêderan de dîçe bajêr,

tiştên mîtroyê dikire û berî xwe dlde ser bêderan, ku bi genim, ceh, nok û nîskan re biguhêre.

Ew ji dur ve dibîne, ku bêdervanek bêdera xwe bi badike. Kêfa çerçî tê û ber pê diçe. Dema nêzikayî li bêdervan dike, dibîne, ku ne kiras û ne jî derpê 1ê heye. Derpê jî tev çirîya ye; bi tenî, doxîn û berdoxîn lê maye. Her derê wî tazî û ji der ve ye. Çerçî dike, ku ji kêfan bifirê. Ji xwe re dibêje;

"Welle ev ciwamêrê han dê hemû caw û qumaçên min bikire. Min îro li karê xist!"

Çerçî, silav li bêdervan dide û çirp û ji hespê xwe peya dibe. Bêdervan silava wî radigre û di nav koma genim de milhêba xwe diçkîne û xwe dispire pê. Çerçî bi dilekî xweş û bi devekî ken: -Bereket li genimê te be apo. Ez tiçtên mîtroyê wekî, caw, kitan, qumaç û herwekî din, bi genimû ceh re diguhêrim. Malên min jî gelek rind û erzan in. Ka were ji xwe re li wan binêre.

Apo xwe di nav koma genim de, piçek dileptîne. Destê xwe ji melhêbê berdide. Ka û kepûra serçavên xwe diweçîne. Q i ri ka xwe çêdike û bersiva çerçî dide:

-Sax be xwarzî! Ma tu dibînî, kincên min îsal nû ne. Ji min re bes in. Here gund. Dibe, ku hinek kes ji xwe re bikin.

Lawo ji diya te re hemû hewş teşt e

Xortekî Siwêrekî yê eraqvexwar heye. Her êvar vedixwe û bi serxweçî tê malê. Edî şîret û lavayên dê û bavê jê re pere nake. Ji lawê xwe gelek eciz dibin û diqehrin. Jê nefret dikin. Ew, bê pere bê pûl dihêlin. Carînan bi şev jê re derî venakin û li der dilerze û diqerise..

Rojekê lawik diçe, çend şûse ereq li ser hevdu dikire û tîne malê. Delîve (firsetê) dibîne, hema ereqê dike nav dew û dide dê û bavê xwe. Paçê, eraqê dide pisîg, kûçik û çêleka xwe jî. Hemû serxweş dikevin, dibin wekî îsot. Orîn û borînek bi çêlekê dikeve û di hewçê de diçe û tê. Hewtên û hustên bi kûçik dikeve û êrîçê zarokên cîranan dike û wan gez dike. Dibe nawa nawa pisîgê ji odek baz dide oda din û dîwaran penc dike. Bav stranan di bê j e û carînan nare li dû nare dikêşîne.

Day i k di hewçê de teşt dantîne û dixwaze ardê xwe bêjik bike. Lê li ser teştê bêjing nake. Di nav hewçê de diçe û tê. Ard dike bêjingê û li nav hewşê bêjing dike. Hewş tev ard dibe...

Der û cîran revvşa wan dibînin, matmayî dimînin û gazî lawê wan ê mezin dikin. Lawik tê û ard bêjingkirina diya xwe dibîne, bi destê diya xwe digire:

-Dayê tu çi dikî? Te ard tev li hewşê belav kir, ev çî ye? Çi halê te ye?

Dayik dibêje:

-Lawo, ji diya te re hemû hewş teşt e.

9999

Li gor meqamên Swêdî, niha li Swêdê 10 hezar Kurd dijîn. Ji vî 10 hezarî 9999 kes ji rêxistinên xwe yê sîyasî cuda bûne. Ew, bi dilekî pak û bi serekî hêsa serbixwe dijîn.

Mixabin di lîteralora sîyasî de bi taybetî di ya Kurdan de gotina "serbixwe" ne qenc e. Ji bo, ji navê rakirina vê gotina ne qenc, ji wan 9999-an yek, hem jî yekekî bi nav û deng, sere, serwext û têgehêctî radibe, ji bo civînekê sergirêdayî ji wan 9998 kesên din re bangewazekê derdixe û birê dike. Lê, ew kesê pêçewa, cîh û dema civînê jî ji bîr nake û li bin bangewazê dinivîsîne. Piçek dereng dikeve. Lê xem nîne. Te dît dibêjin, di karûbarên lez û bez de tilîya şeytan heye. Ji ber vê yekî jî tarîha civînê hinek bi derengî dikeve.

Tam di sala 9999 -an de civîn destpêdike. Bê qeda û bê bela û bê kêmasî tam 9999 kesên serbixwe, beşdarê civînê dibin. Maşallah xwedê hîn jî zêde bike. Ji bo seroketiya civînê 9999 kes xwe pêşnîyaz dikin. U ji bo rojevê 9999 pêşnîyaz tên. Ji 9999 seriyar, 9999 deng derdikeve. Civîn, 9999 roj dom dike. Lê bi saxî û silametî, dîsa wekî berî 9999 kesên di 1 pak û serbixwe bi awekî serfiraz û serketî ji civînê derdikevin û diçin mala xwe.

Baş bû ku solên min

di lingên min de nebûn

Yekî kojo (çikûd, temekar) hebuye. Ji ber kojotiyê gelek jî dewlemend buye. Ji zaroktiya xwe ve heta kaltiya xwe du cot sol nekiriye. Ji ber ku solên wî kevn nebin û neqetin, pêxwas gerîye. •

Rojek, ew dîsa pêxwas diçe ba pezan. Qilekê (kelemekê) darê di bin lingê wî de diçe di ser de der tê. Hewar û zarînek pê dikeve. Ji der û dor kes tên û bi zor qila çilo ji lingê wî dikişînin. Kojo dixwe de diçe. Demek paşê hiçê wî tê serê wî. Oxînek dikşîne û dibêje:

-Baş bû, ku solê min di lingê min de ne bû. Heger ew di lingê min de buya, dê biçirîya û biqetiya!

Voryantekî vê pêkenîna han jî heye, ku dibêjin sol nebuye, şal war buye.

Tu dixwazî ez vereşim na

Yek diçe mala hevalemî xwe mêvandariyê. Xwediyê malê gelek qerd û qîmeta wî digire. Jê re kutlikan çêdike. Hîn li ser sifrê rûnenîştine, xwediyê malê ji mêvan dipirse:

-Kutlik çawan in:

Mêvan zimanê xwe li dor devê xwe dixwe û dibêje:

-Ka min hîn tam nekir, ku ez bêjim.

Mêvan kutlikek, dibe devê xwe, xwediyê malê

benda xwarina wî nasekine û jê dipirse:

-Rast bêje ha, tama wê çawa ye?

Mêvan kutlikê di devê xwe de digerîne. Zû dadiqurtîne û dibêje:

-Gelek xweş e!

Mêvan yek-didoyê din jî digire. Xwediyê malê dîsa jê dipirse:

-Xweş in na?

Mêvan serê xwe bi mana "belê" dilêzîne. Ew çend libên din jî digire. Xwediyê malê dîsa jê dipirse:

-Mesele tama wan in! Ji bo xwedê bibêje, çawa in?

Mêvan êdî eciz dibê:

-Baş in baş...

Mêvan spas dike û ji ser sifrê radibe û dixwaze here destê xwe bişo. Xwediyê malê ji nû ve jê dipirse:

-Te têr xwar, xweş bûn na?

Mêvan:

-Belê, dibêje.

Bîstek paşê, mêvan tê li aliyê odê rûdine. Xwediyê malê dîsa, xweşbûn û nexweşbûna kutlikan jê dipirse. Mêvan êdî ji qehran diteqe:

-Bes e...Bes e lo...Min ziqum bixwara, ji kutlikên te baştir bû! Yanî tu dixwazî ez kutlikên te bikim der! Vereşim ha!

Bi heca te min sifir

ji ba te nekiriye

Piraniya gundiyan di dema zivistan û biharan de li bajarên ji ba dikandaran tişt bi dên (qer,destyaw) dibin. Di dema havîn û payîzan de jî bêderên xwe radikin. Rûn, herî û wekî din tiştên xwe difroşin an jî paleyî û êrxatî dikin û tînin dênê xwe didin.

Rojek gundiyeke tê ba dostê xwe yê dikandar hecî û jê re dibêje:

-Hecî kurban, ka deftera dênê mim bîne, lê binêre çi qas e? Ez pereyê te bidim.

Heciyê dikandar deftera xêr û gunhan tîne û navê wî dibîne. Bihayên tiştên ku birîye li bin hevdu dinivîsîne û dest bi hesabkirinê dike. Hecî

bi dengekî bilind hesab dike:

$2455+3403 + 417+2345=... 10$ -Pênc+sisê kir heşt+heft kir pazdeh û pêne jî kir bîst. Ji bîstê re sifir û yek di dest de...

Gundî nahêle ku hecî hesabê teva bike û gotinê di divê wî de di gire:

-Hecî malnexirab, baş binêre, bi heca te, min ji ba te sifir nebirîye. Tu şaş î bavo. şifirê çi halê çî!

Hiçê hecî ji serê hecî diçe, pênuşê li erdê dixê - û bi ser re diqîre.

-Ma rebenê min ê xwedê, ez dê bi vî hecîtiya

xwe rabim li serê te hîle û dekan çêbikim he! Ev

jî heqê min e. Bû 6 meh e, ku te dênê xwe nedaye.

Gundî xwe dikşîne ser hevdu û bi awekî pûnokî:

-Ez dest û lingên te ramîsim hecî! Na, tişteke weha tune, Lê dibe, ku çewtiyek hebe. Lê ez baş pê dizanim, min ji ba te îsal qet sifir mifir nekiriye.

Hecî ji xwe qet guhderiya wî nake. Diçe pey dikanê bi tiştên din re mijûl dibe û çêran dike. Dîsa ber bi gundî tê û êrîçê wî dike:

-Lawo ji kerê wek te re, çeyî pere nake!

U sîleyek li gundî dide. Gundî jî li wî dide. Camên dikan dişkîn. Serî li wan perçe dibe. Polîs tên wan dibin qereqolê. Li qereqolê dîyar dibe, ku sifira hecî û ya gundî ne yek in.

Sal dizane

Du kes di berpalekî çiyê de dimeşin û kerguhek (kevvroşkek) ji pîş wan radibe û direve. Ew ji paş ve li kerguha revok dinêrin. Kerguh, wekî

gula devê tufengê ber bi çiyê ve direve. Yek ji yekî din dipirse:

-Gelo heval tu dibêjî, ev kerguh hêk dikin, an çêlan dertînin?

Hevalê wî çavên xwe li çiyayê bilind digerîne û bi ken bersiva hevalê xwe dide:

-Sal dizane...

Xwediyê pirsê têngîhê û li hevalê xwe vedigere:

-Çawa sal dizane?

Hevalê wî evcar hîn jî bi awakî cidî:

-Belê sal dizane. Sala ku germ be, çêlan tîne. U sala ku sar be jî hêkan dike û li ser qurp dikeve. -Kîjan baş in? ên hêkê, an jî yê din?

-Na na, ên hêkê ne baş in. Ew, virnî tên, virnî!

Yek ji wan û yek ji me

Li deşta Heranê rojekê havînê û germ e. Ji derdê gundiyên teral û germa havînê ya rengîn axayê gund piçek bîhteng dibe. Kincên xwe dertîne û xwe betana kiras û tûmanê spî û tenik dike. Çend serî di nav malê de pîyase dike. Hinek bîhna wî dadikeve. Gazî xulamê xwe dike, jê re dibêje:

-Lawo Xelê were wira! Ez dê piçekî vezelim. Lê van mêçê genî û gezok nahêlin mirov çavên xwe bide serhevdu û piçek raze. Were li ser min hem bawêşin bike û hem jî mehêla bila mêç min eciz nekin.

Axa vedizele û Xulamê wê bi destmalê li ser bawêşin dike. Bîstekî paçê dibe pixên û piçêna axê û ew dlkeve xewa navrojê. Bi bawêşinê axê hem hênik dibe û hem jî ji mêçan rizgar dibe. Lê mêçekê gelek mezin heye, xulam dike nake ew jî

serçavê axê dur nakeve. Hema di bin bawêşinê de firsend dibîne, li ser laşê axê datîne û derziya xwe têde dadiçikîne û xwîna wî ya şêrîn dimsîne. Xulam çiqas wî diqewtîne ew natirse û cardin tê. Dîyar dibe, ku ew mêça han ji xwîna axê ya çêrîn û bi bakût (vîtamîn) gelek hezdike. Xulam ji vê mêşa genî gelek diqehre û ji şîyarbûna axê jî gelek ditirse. Heger axa ji ber gezkirina mêşê rabe, êdî kuştina xulam e. Ew, dûr û kûr difikire. Mêş tê û dîsa li ser axê digêrê. Xulam hêdî hêdî destê xwe dibe kêleka xwe û şeşderba (demanca) xwe ji ber xwe dertîne. Fişek dide devê wê û li mêşê dinitrîne. Mâşa malmîrat tê, li nav eniya axê vedinişe û derziya xwe derdixe, ku di eniya axê de daçikîne û bi xwîna wî bimije. Lê. xulam evcar xwîna axayê xwe yê dîlbaz pê nade vexwarin. Destê xwe yê bi şeşderb dirêjî nr^ê dike. Çavê xwe yê çepê digire û yê rastê vedike, tam nişanê digire, bi gurmên û hurmêna şeşderbê re, serî li axê perçe perçe dibe. Ew, dibe wekî zebeşa Dîyarbekirê ya ku ji dîyarê Fîsqeyayê bigindire heya berava çemê Dîclê.

Xulam li ber kuştina axayê xwe dikeve. Lê bi kuştina mêşê re jî, kêfa wî tê. Ew li termê axê dinêre û dibêje:

-De tişt nabe lo! Yek ji me û yek ji wan!..

Dev jê berde

bile wekî xwe bimîne

Xortekî dîlbaz û şemlo heye. Ew gelek dewlemend e jî. Lê di bengînî û xortaniya wî de bê şansiyekê pêçkarê wî dibe:

Porên (pirçên) wî zû diweşe. Sê ta por tenê li serê wî dimîne.

Xortê dîlbaz, şemlo û şalûz rojekê radibe diçe dikana berber. Ew dixwaze porê xwe kur bike. Berberê belengaz ji tirs û şerman têde naqedîne, ku jê re bêje; "xorto, porê te ji xwe 3 tane, ez dê çawa buqsînim."

Berber peşî hersê tayên porê wî bi aliyê rastê ve şeh dike. Lê hezar mixabin ji wan hersê tayan yek bi devê şere diçe. Dimîne dido. Berber, evcar bi alyê çepê ve şeh dike. Tayekê din jî diçe. Dimîne yek.

Xort, di neynikê (eynikê) de temaşa berber û porê xwe dike. Dema taya didoyan jî bi devê şeh re diçe, hema bi destê berber digire û radibe pîyan:

-Na, keko! Tu ji berberiyê fêhm nakî. Bila porê min bimîne. Ez traş nabim. Tu dixwazî di serê min de fêrî berberiyê bibî na!

Diran û nifûs

Di dema 12 ê Adarê de, rojekê dîsa eskerên Tirk li Seyrantepa Dîyarbekirê rê digirin. Kes û ereban seh dikin û li nifûsên mirovan dinêrin. Otobusek tê û wê jî didin seknandin. Rêwiyên wê dikin der û yek bi yek li nifûsên wan dinêrin. Di dawiya rêzê de Şâxek jî heye. Lê, ew di eslê xwe de ne Şâx e. Xelk jê re dibêje Çêx. Şâx kal e. 70 salî heye. Diran di dev de nemane. Zarokên wî, jê re diranên taxim dane çêkirin. Şêx difikire, kaxizê wî yê nifûsê pê re nîne. Ew, baş bi tirkî jî nizane. Gelo dê çawa bibe? Esker jî gelek sert û pîs in. Her kes nifûsa xwe derdixe û berpêçî eskeran dike. Her ku diçe, dor ber bi Şêx tê. Şâx taxima diranê xwe ji devê xwe derdixe û dike destê xwe û benda dora xwe disekine. Esker destê xwe dirêjî wî jî dike, ku li nifûsa wî jî binêre, Çêx taxima diranên xwe dirêjî esker dike. Esker çawa diranan dibîne, hema destê xwe paş ve dikişîne. Pê re, wî jî rêzê derdixe der û dide ber qondaxê G-1 ê. Diran ji destê Çêx dikevin erdê. Qumandar tê, esker rewşa Çêx jê re dibêje. Ew jî çend sîle û pîn li Çêx dixê. Bi ser re diqîre:

-Ulan morox, em ji te nifûsa te dixwazin, tu, diranên xwe pêç me dikî! Ez dê-

Ma nalek û çar bizmar

Peyayek di nav çamorê de nalek û çar bizmar dibîne. Wan ji nav çamorê dertîne û paqij dike. Dike ku ji kêfan biteqe. Bi ken, gurr û geşî bi ser hevalê xwe de dizivire:

-Binêr min çi dît? Ji min re ma nalek û çar bizmarên din. Bi razîya xwedê, ez dê di demekê gelek kin de wan jî temîn bikim. Dimîne hesp. Ji wî re jî, xwedê mezin e, lo!

Niha yek bû dido

Ji xortekî re jin dixwazin. jê re dawet û dîlanekê dengdayî û qirase li dardixin. Zava dike, ku ji kêfan bifire. Ew, êvarê diçe aliyê bûkê, ku bizewice, dinêre, ku bûk ne qîz e. Bûk, jin derdikeve. Wekî agirê geçê ku mirov hemû ava çemê Firadê lê bike, zava bi hemû daxwaz, hêvî û çahiyên xwe ve vedimire. Dest û ling lê diqerisin û xwêdanekê sar di ser eniya wî de diniquete. Cixare li cixare dikişîne, heta ku lê dibe sibê.

Sibehê zû berê xwe dide mala xezûrê xwe. Pirsaxezûrê xwe dike. Maliyên wî dibêjin ku, Mew çûye qehwê."

Zavayê dest bi hene, diçe nav deriyê qehwê, dibîne, ku xezûr li quncik paldaye. Qure qura wî ye nêrgela xwe dikişîne. Çend hevalên wî jî li derdora wî rûniştine. Çawa çavên wî, bi zavayê wî yê ter û teze dikeve, bi destê xwe îşereta "were vira" dide. Devê xwe ji ser nêrgelê hildide û dibêje:

-Were lawê min! Were, şerm meke, rûne! û cîhê rûniçtinê bi zavayê xwe yê narîn şandide. Zava rûnane. Bihorandina xwe dixwaze û ji xezûr re, bi hêdî dibêje:

-Ji kerema xwe re tu karî, bîstekî bêyî der.! Ez dê tiştêkî girîng ji te re bêjim.

Xezûr gulpek din li nêrgeka xwe dixwe û di ser zava de dizivire:

-Bêje lawê min, tu çi dixwazî li vira ji min re bêje. Kesekî xerîb li vira tune. Ev jî ne xerîb in hevalên min in.

Zava, mecbûr dimîne, devê xwe dibe ba guhên xezûr û bi dengêkî gelek hêdî di guhên wî de dibêje:

-Welle ruyê min li ber te reş e! Lê, ez çi bikim, ev meselekê mezin û giran e. Yanî mesela namûsê ye. Heger mesela namûsê nebuya, min dê bidan bin lingan. Qîza te ne qîz bû. Jin derket! Min got, ez te agahdar bikim û qîza te paşve bişê

Xezûr gotinê di devê zavê de dihêlê û destê xwe di serê wî de dide û nermik nermik:

-Pir baş bû, ku tu hatî û te vê meselê ji min re got. Qehpika diya wê jî wekî wê bû. Niha yek bû di do ! Tu qet îçê xwe pê meyîn. Xalê te vê mesela han hel dike. Tu rast here malê ba jina xwe. Ez di derheqê wê û diya wê de têm!

Gidî de gidî şûr

Di dema şûr û Şûrkâşan de, 1i çevgerikekê behsa çekên qenc dikin. Di wê demê de jî şûr qenctir çek tunebûne. Di şevgerikê de hemû şûrkâşan qebûl kirine, ku çûrên herî baş li Erzeromê Pênoyê fileh çêdike. Şûrê kirîbê Pêno, di yek derbekî de laş û serê neyar ji hevdu cûda dike.

Yekî xwedî dijmin jî, di çevgerkê de hebue. Ew di nav darê solan de rûniştîye û heta davvî, guhdariya şûrkâşan kirîye. Ji ber ku bav û birayên wî hatine kuştin, baş guhên xwe daye şûrkêşan û şûre Kirîbê Pêno gelek bala wî kişandîye.

Sibehtirê, ew rabuye û berê xwe daye bajarê Erzeromê ba kirîbê Pêno. Çengek zêr dide Kirîbê Pêno û ew jî, jê re şûrekî gelek hêja çêdike. Ew

peyayê han çûrê xwe dike kalanê û tê mala xwe. Roja din taqîba niyarê xwe dike û diçe xwe li ser riya wî vediçêre. Dema neyarê wî di hember de derdikeve, hema çûrê xwe ji kalan dikşîne û avêje nav rê pîş wî û di şûr de halanan di de:

-Şûr ha şûr, ka serê wî jêbike û heyfa bav û birayên min bigire!

Nîyarê wî ji tirsê, bi lez û bez şûr ji erdê digire û ber pê diçe. Ew direve û dijmin dide pey, nêzîkî lê dike û dibêje:

-Mirov dijminê xwe dikuje, şûrnakuje. Ha weha haaaa!

Çingên ji şûr diçe!

Şûjin pere dikin

Çerçîyek, diçe gundekî ji xwe re hûr rûnê bi hêk, gemin, ceh, herî û bi rûn re diguhêze.

Peyayek ji nav gundê wî ji çerçî dipirse:

-Bi te re şûjin hene keko?

-Na bira welle, bi min re şûjin tune ne. Ma ez dê şûjin pê çi bikim? Kesekî şûjin nakirê ku ez bînim!

Peya bi dilekî kovan ji çerçî re dibêje:

-Tehhhhh... xwedê mala te ava bike! Tu nizanî ji xwe re qezenc bikî. Niha tu barek şûjin bînî gund, di navbera 2-3 seetan de tev dibe. Karê te tune tu hêkan berhev bike û bila ew bişikîn.

Çerçî, roja din berê xwe dide bajêr. Li dikanên bajêr yek bi yek diğere. Di tevayiya bajar de bi zor barek şûjin berhev dike.

Çerçî, roja din, bi nêmeja sibehê re berê xwe

di de gundê bê şûjin. Şûjinfroşê me hîn bi perê gund dikeve, dest bi reklama şûjînan dike: -Werne şû j i nan, werne şûjînan.. Nema, nema...Çûjînenê belaş....Ka werin, ka werin binêrin, çi şûjînan in? Wayyyy..wayyy! Hem şûjînan, hem bijûjînan in û hem jî derzî ne!

Kerê wî jî makerekê dibîne û zirênek pê dikeve. Di bin bare şûjînan de êrîşê wê dike. Şûjînfiroş, darek 1i nav guhên kerê xwe dide û ker di bin barê şûjînan de dikeve erdê. U lingên xwe digirgîşîne.

Ker dimire!

Ji derî ew peyayê, ku jê re goti bû "şûjînan pere dikin" yekî din bi alîye şûjînan ve naye. Ew jî tê û bi tenî şûjînek dikire. Şûjînfroj matmayî dimîne bi kelogirî jê dipirse:

-Malneket, te bi min barek şûjînan da kirîn! Te got" şûjînan pere dikin. Di gund de her kes li şûjînan diğere, çend bar hebe di navbera 2-3 seetan de diqede." Ka yek nakire? Te jî yek kirî! Ker cehemî û şûjînan jî li meydana xwedê man. Ker û şûjînan herdu jî bi dên bû. Ez dê çawa dênê wan bidim. .

Peya li şûjînfroş vedigere:

-Ca li zirzop binêrin! Ma qey ez barek şûjînan nakirim. Ji min re yek lazim bû, min ew kirî! Ma min şûjînenê te girtiye stuyê xwe lo!

Ji quia nîr nebuya

kewroşk nikarî bû bireve

Nêçîrvan diçin nêçîrê û kewroçkekê (kerguheke) bi saxîtî digirin. Ew gelek şa dibin, ku wê bi saxîtî girtine. Kewroşka sax tînin dikin hewça pez. Ji ber ku deriyê hewçê tune, nîr tînin didin ba derî. Dibêjin "êdî çahê wê jî bê, nikare ji hewçê derkeve. Me derî lê mehkem girt." Nêçîrvan diçin ba mizgefta gund û behsa nêçîra xwe dikin.

Gelek fortên xwe û kewroçkê dikin. Edî gundiyên li ba mizgeftê nikarin xwe bigirin û dibêjin:

-Ka ew çi kewroçke, ku hûn hewqas behsa wê

dikin? Em herin bibînin!

Ew, tîn ba deriyê hewşa ku kewroçkê kirine pê,

dinêrin, ku kewroçk di hewçê de tune. Wey

xwedêwo tu kewroçkê bidî! Erd û ezman diqeliçe

û kewroçk têde wenda dibe... Dikin, nakin

nedizanin, ku ew di ku de derketiye û çuye.

Radibin gazî eqilmend û çêwirmendê gund mamê

M i ç dikin. . ... „

Mamê Miç tê. Ew baş li hewçe u li qulika mr
dinêre; paçê destê xwe dide nîr û biryar dide.

-Hûn dizanin, ew di vê qulika nîr de derketîye û
çuye!

Mîha Helîmko

Berxekê Helîmko heye. Ew, pir jê hez dike. Helîmko, qaşlê zebeş, betêx û hûrê nan û mewijan li ku bibîne
dide wê. Ji ber vê yekê, berx jî qet ji wî naqete. Dibe bilindir. Dîsa jî Helîmko bi ku de here mîha wî jî li dû
dere. Helîmko dere beşçe ew li dû, dere rezan ew li dû. Bi kurtî mîh qet jê dûrnakeve.

Rojekê, Helîmko ew bi xwe re dibe reza. Mîh di bin siya darekê de mexel dikeve û kayina xwe dike. Dema
Helîmko ji nav rez vedigere siya darê, mîh jê vedicniqe û direve. helîmko matmayî dimîne û ber pê diçe.
Ew hîn jî ditirse û

direve. Helîmko pê re dipeyve:

-Weyyyy, xêr e! Ev çî ye? Ez im, ez! Te min nas nekir?

Dîsa bi aliyê mîhê ve diçe. Mîh, herdu lingên xwe yên pêçî li erd, dixê û hîn jî bi kovîtî direve. Helîmko gelek
hêrs dibe:

-Ev çî qeşmerî ye! Ez im, ez. Ez xwediyê te me... Helîmko me! Çavên te kor bû, çî ye?

Pariyek nan dike destê xwe û ber bi mîhê diçe. Mîh, hîn jî ditirse û lotik dide xwe.

Helîmko, ji hêrsa dike, ku biteqe. Hema ew, herdu destên xwe dibe, ba guhên xwe dike wekî guhên gur û
dibêje:

-Uûûûûû Ez gur im, gur.. Gurê manco. Gurê çol

û çepelan...Ez niha dê te kerî kerî bikim! Tu bi ku de diçî!

Mîh, heta ku jê tê, ber bi çiyê ve direve û

Helîmko dide pey wê. Mîh dipelike û dipelike. Her

cara ku li dar û deviyên dikeve, kuliyên heriyê bi serê wan ve dimîne. Di dawî de mîh ji tîrsa xwe

ji zinarekî bilind de davêje xwarê. Ling lê

dişikîn û êdî nikare bireve. Helîmko, ji paş ve

digehî pê û li erdê cend pînan lê dixê û jê re

çêran dike:

-Te ji xwe re dît, ez kî me... Ez Helîmko me... Ez çî tînim serê mirov! Ji te re qencî û rastî pere nake! Weha
geber bibe!

Gui a kaniyê

Jin û mêrek diçin gundekê cîran û dixwazin ji wir, ji lawê xwe re keçikekê bixwazin. Li gor edetê Kurdan jin diçe aliyê jinan û mêr jî diçe aliyê mêran.

Diya keçikê gazî keça xwe dike:

-Keça min xwazgîniyên te hatine, divê em ji wan re zîyafetekê qenc çêbikin. Zû bimeşe, here satilekê av ji bîrê bîne û were.

Ji kêfan lingê keçikê li erdê nakevin. Kûz li ser mil û satil di dest de, ew ber bi bîra gund dimeşe.

Dayik bi seetan riya keça xwe dipê, lê ew naye. Di dawî de dayik, di riya keçikê de diçe. Dema nêzikayî li bîrê dike; dibîne, ku keça wî por û porçikên xwe dikiçîne. Bi dengekê bilin digirî û hewar dike. Dayik digîhê keça xwe û wê ji erdê radike. Ew egera (sedema) girîn û hewarê jê dipirse. Keçik bi nîşqe-nîşq bersiva diya xwe

dide:

-Îro xwazgîniyên min hatine, dê hûn min bidin. Dê 9 meh paçê lawikek ji min re bibe. Ew dê bibe 7 salî. Dema ez bême mala we zeyî, ew, dê bê ser vê bîrê û dest bavêje ev gula han a ba bîrê û pêre bikeve bîrê û bixiniqe. Wayyy li min lo, çavên diya te kor bel

Dayik jî dibêje :

-Rast e. Wayyyy neviyo!!! Çavê pîrika te kor be lawoooo!

Dê û keç bi hevdu re dest bi girîn û qêrînê dikin.

Yên din li malê benda keç û dê disekin. Evcar birayê keçikê, di gazî û riya wan de diçênin. Ew jî diçe û bi paş ve naye. Dor tê ser bavê keçikê,

ew jî dide rê û diçe. Av li wî jî zelal dibe.

Xwazgînvana, dikevin tatêla bûk û xinamiyên xwe. Ew herdu jî radibin, dikevin nav gund, riya bîra gund dipirdin û diçin ser bîrê. Ew dibînin, ku bûka wan bi dê, bav û birayê xwe ve li der dora bîrê diçin û tîna behre behra wan in, diqîrin û hewar dikin. Hemû der-cîran li wan kom bûne û dixwazin wan aşt û amoş bikin.

Xwazgînvana, bi merak ji wan dipirsin:

-Gelî xinamiyan çi bû, çi cîriya ?

Dê bi hewar û hoy-hoy bersiva wan dide: -Hoyyyy kurban, êdî çi bibe! Ya ku di serê me de hatiye û qewimye, bila neye serên gur û hirçên çol û beyaran! Em dê keça xwe bidin lawê we, hoyyy! Dê jê re lawek bibe, hoyyy ez bi gorî!

I A A A | a A A t

Zenden spî, çav u biruyen reş en qeytan, waxxx, pîrik bi heyran lawooo! Dê 7 saliya xwe tije bike, aman berxikooo! Dê bi diya xwe re bê mala me zeyî, wayyy, çavên min kor be lawooo! Ew dê bi diya xwe re bê

ser vê bîra han û dest bavêje van gulan û bikeve bîrê û bixiniq; heywaxxx mala min çewitiyoooû Mêrikê xwazgînvana, milê jina xwe digire û dikişîne:

-Were, em lingek zû herin mala xwe. Tu nabêjî, em bi ser mala dînan ve bûne! Zaroka ku ji keça wan çêbe, dê ew jî wekî diya xwe dîn be!

Peyê şinik

Gundek salana mîr ji bîr dike û nade. Mîr, ji wan re xeberek dişîne û dibêje:

-Bila zû salana xwe bişînin. An jî ez dê xulamên xwe bişînim, gundê wan tev wêran bikin û wan jî bikin darê cilo û bişewtînin.

Gundî, li hevdu dicivin û salana xwe berhev dikin. Dibêjin "em çawa bikin, ku salanê lingek zû bişînin, ku hîn mîr li me nahatiye xişm û xezebê. Divê em peyayekî şinik (bezok) bibînin, ku di nav çend seetan de salanê bigîhîne destê mîr." Di dawî de biryar didin, ku "ji kewroşkê be?oktir tû mirov û heywan nîne. U ew bi xwe peyayê şinik e."

Gundî diçin kewroşkek digirin û tînin pereyê salana gund dikin nav kîsîkekê û wê li ser piştê kewroşkê girê didin. Jê re dibêjin "peyayê şinik, ha peyayê şinik, zû van peran bigîhîne mîr, ku hîn li me nehatiye xezebê."

Çend hefte di ser xebera mîr de derbas dibe, mîr dinêre, ku gundî salanê neşandin. Ew, gelek hêrs dibe çend xulamên xwe dişeyine gund. Xulam mezinên gund berhev dikin û ji wan re dibêjin ku "çima hûn salana xwe berhev nakin û naşênin?"

Ew dibêjin; "na bavo bi xwedê me salana xwe ji zû ve şandiye."

Xulam ji wan bawer nakin. Wan mezinên gund didin pêsîra hespan û dibin bajêr ba mîr.

Mîr, dema ji wan dipirse, ew dibêjin;

"welle me salana xwe çend hefte berê berhev kir û da peyayê şinik û şand."

Mîr, "Peyayê Şinik kê ye" dipirse ew dibêjin, ku "ew kewroşk e."

Mîr, ji wan gelek diqehre, dibêje, ku van gundiyan bi min henekan dikin. Li hember min serîhildidin. Yek ji xulamên wî dibêje ku "mîrê min, na welle ev ehmeq in. Eqilê wan kê e. Ka wan bicerbîne, binêre ehmeq in, an bi zanabûn vî karê han dikin."

Mîr li ser gotina xulam radibe wan dicerbîne.

E yy ji xulamên xwe re dibêje "herin qasî çend kîloyan kêzikên reş û hewqas jî mewij ji min re bînin." Xulam, daxwazên mîr bi çîh tînin. Mîr, sîniyekê gelek mezin li nav malê rast dike. Wan kêzik û mewijan li nav hevdu dixê û dike ser sîniyê. U ji wan mezinên gundiyan re dibêje:

"Ka de kerem bikin mewijan bixwin."

Serokên gundiyan, dinêrin, ku hinek diçin û hinek li ser sîniyê dimînin. Yek ji wan dibêje: "Berî em ew ên ku diçin bixwin. Ew ên mayî, ji xwe malên me ne."

Ew bi kêzikan dikevin û dixwin. Piştî tevagirina kêzikan ew, evcar vedigerin mewijan.

Wax li min hewar e

Du diz diğêrin, nagerin tiştêkî bi dest naxin. Ew, tên ser çiyayekî, dinêrin, ku li berpalek cotyarekî ji xwe re cot dike û pê re jî distre. Yek ji wan destê xwe dide ser girmilê hevalê xwe:

-Hişşşş, bise! Xwedê da. Em, dekek li serê vî cotyarî çêkin û herdu gayên wî jî bigirin û bibin.

Yê din ji hevalê xwe dipirse:

-Dekekê çawa?

Dizê din rûdine û hevalê xwe jî dide

rûniştandin:

-Tu here haaaa li hember li ser wê bana han xwe bavêj erdê û bi dengekî bilin biqîre û bêje, "wax li min hewar e." Ew çax cotyar dê di hewariya te de bê û ez jî gayan digirim û diçim. Ew dema gehîşt ba te tu ji erdê ranebe û hewara xwe bidomîne.

Ew weha dikin. Cotyar di hewariyê de baz dide û herdu ga jî diçin.

Diz gayan dibin. Cigera cotyar dipirpîte û qijên jê diçe. Ew riya gund digire û diqîre:

-Wax li min hewar e, dizan herdu gayên min jî birin!

Jina cotyar ber bi hewariya wî de baz dide. Ew texmîn dike, ku qeza û belayekê mezin û giran bi serî mêrê wî de hatiye. Ew, destpêdike li çok û jinuyên xwe dixê û hewar dike:

-Wax li min hewar e! Ha hewar e!

Cotyar hema bi herdu destan bi jina xwe digire û:

-Min di gora hefsed bavê te kutayê! Bi xwedê û bi Pêxember hebe-nebe xebera te û dizî yek e. Eynî wî jî wekî te digot; "wax li min hewar e." Dibe ku ew ji mala bavê te be!

Ma êdî cotyar jinê ber dide! Dibêje; "min dizê xwe di mala xwe de girt." Ew, lê dide û wê li erdê dirêj dike.

Ji kerê Meclisê re ka divê

Atatirk û İsmet bi derxistina qanûnekê,

mizgeftan digirin û deriyên wan kilît dikin.. Rojekê, İsmet bi xelkê re dipeyve:

-Partiya me CHP mizgeftan girt û kir kadin.

Ji nav gel yek bi hêrs bersiva wî di de:

-Rast e. Ew kerên ku di Meclisê de ne, ji wan re gelek ka divê!

Ez ji Rohilat im

Girtiyekî Kurd tînin mahkemê. Hakim ji girtî dipirse:

-Rast bêje tu Tirk î, an Kurd î?

Girtiyê Kurd weha bersiva hakim di de:

-Rastî li qanûna we Tirkan naye. Direw jî li ya me naye. Divê mirov navbera wê bibîne. Ez ji Rohilat im.

Mehkeme biryar dide, ku "sûcê wî tune" û wî berdidin.

Eqilê Ereban

Eqilfroçek, eqilê hemû miletan dike kîsan û navên wan li ser dinivîse. Yek tê, ku ji xwe re eqil bikire. Ew, li bihayên eqilan dinêre. Li gor eqilê miletan lîste weha ye:

Eqilê Amerika 80 dolar « Tirk 80 «

« Ermeni 80 «

« Faris 80 «

« C u h i 8 O «

« Kurd 80 «

« Ereb 160 «

Eqilkîrox, dinêre, ku eqilê ereba hem biçûk û hem jî sivik e. Lê, di nav eqilê hewqas miletî de yê Ereb teni 160 dolar e. Ev yek bala wî dikişîne û ji eqilfiroş dipirse:

-Ev bihayê eqilê Ereba, çima weha zêde ye? Eqilfiroş bersiva wî di de:

-Bi şerefa biratiyê, min eqilê van miletan her yek ji seriyekî derxist. Lê, min 130 serên ereban şikand û eqilên wan berhev kir, encax hewqas jê derket.

Faşîstâ me

U Stenbolê, du xendevanên şoreşger ên kurd rastî faşîstekî Siwêrekî tîn û lêdixin. Siwêrekîyekî şoreşger, dibîne, ku herdû kurdên şoreşger, li faşîstâ Siwêrekî dixin.

Bi ser herduyan re diqîre:

-Ulan çima hûn li hembajariyê min dixin? Ji ber ku bi tenê ye, keysa we lê hatiya na?

Yên şoreşger bersiva wî didin:

-Keko, ev faşîst e. Mala şoreşgeran dişewtîne.

Siwêrekî bi hêrs:

-Hîn ku min destê xwe nedaye we bicehimin û ji vir herin! Faşîst be jî, faşîstâ me ye. Ji we re çi?

Ristemê Zal jin an mêr bû

Du heval rûdinin, di derheqê mêr û mêrxasên berî de dipeyvin. Yek ji wan dest bi qala mêr û mêrxasiya Ristemê Zal dike û dibêje:

-Ristemê lawê Zal, çi mêr bû! Mertalê wî 50 kîlo dihat. Çûrê wî dimaniyan marê reş. Wî dema şûrê xwe dihejand, kêmasî 50 kes dizivirande erdê. Laşan wan li erdê digeviziya. Bi gurzekê re

bedena bajarek xira dikir. Hespê wî heta kapika di erdê de diçû xwarê. Tû mêr û pelewani nikari bû, piştî wî bide erdê. Werhesil mêranî û pelewani lê helal be!

Yê din, ji hevalê xwe dipirse:

-Rehme li bavê te, Ristemê Zal, mêr bû, an jin bû?

Biçûkî û mezinayî nemaye

Bav û law siwarê kamyona xwe dibin û diçin. Ji nîşka ve otomobîlek tê û ji wan derbas dibe. Law

ji bavê xwe re dibêje:

-Bavo mêze, ev texsiya biçûk, qamyona me ya mezin derbas kir û çû.

Bav, bersiva lawê dide:

-Lawo, êdî ne biçûkî û ne mezinayî maye û ne jî qedr û qîmet!

Elhemdûlîllah

lawê me cixare nakşîne

Du malbatên xwedî zarok, tên ba hevdu û sohbet dikin. Ji hevdu re gilî û gazindên zarokên xwe dibêjin. Yek ji wan dibêje:

-Lawê me, dest bi kişandina cixarê kirîye. Cixare kişandin ji bo zarokan gelek ne baş e. Lê em dikin- nakin dev jê bernade. Em nizanin çi bikin, çi nekin!

Dora peyvê evcar tê ser mêvana malê: -Elhemdûlîllah, lawê me cixare nakişîne. Derdekî me yî weha jî tune. Lawê me gelek bi eqil e. Gotina min û bavê xwe naşikîne. Lawikekî gelek sernerm e. Ne girîng e, lê di van mehên dawî de carinan eroyîn dikişîne. Lê, ne xem e. Em jê gelek razî ne. Xwedê jî, ji lawê me razî be!

Sêmûrgeci û sûpûrgeci

Şoreşger, li Dîyarbekirê li dij dewleta Tirk û axan mitîng û meşekâ çêdikin. Bi hezaren kes beçdarê meş û mitîngê dibin. Ji her sinif û tebeqeyî di meş û mitîngê de hene. Her kes bi heyecan û bi kêf e. Sloganan diqîrin. Dengê wan wekî zengil derdikeve. Kolan û sûk olan didin. Di nav wan sloganan de, slogana ku pir tê gotin û dema ku tê gotin jî, her kes heta ku jê tê diqîre "kahrolsun sêmûrgeciler" (bimre kolonîyalîzm) e.

Komek karkerên beledîya Dîyarbekirê, di rêza meçê de di nav xwe de lec dikin û bîstek paçê, ji meçê der dikevin û diçin. Ji berpîrsiyarê meçê yek, wan dibîne û li pey wan baz dide û ji wan dipirse:

-Gelî birayan, çi qewimî, we çima dev ji meçê berda?

Ji wan yek:

-De here lo! Çi meş e, çi mitîng e? Me xapandin, gotin, meş û mitîng li dij zilma dewletê û axan e. Halbû ku li dij me ye. Ma me bi we çi kirîye malxiraban!

Berpîrsiyar matmayî jê dipirse:

-Ez tiştêkî ténagihêm! Çima li dij we ye? Kê ji we re çi gotîye?

-Ma di serî de tu bi xwe vê dijîtiyê dikî. Tu dibêjî kahr olsun sûpûrgecîler û hemû ji devê te digirin. Ma me sûpûrgeciyan (paqijvanan) bi we çi kirîye?

Xwedê li mala xwe nîne

Li bajarê Agi ri yê yekî gelek xizan heye û komek jî zarokên wî hene. Ew dixwaze here huzûra xwedê û jê re lava bike, ji bo ku piçek riya qismet û qedera wî veke. Bi şeref û bi namûsa xwe keriyekê nan bixwe û bide zarokên xwe. Ew ciwamêr, rojekê radibe û diçe ba meleyê taxê û ji mele re dibêje:

-Mele ezbenî, gelo mala xwedê li ku ye?

Mele bi awakî tirş:

-Tobe tobe, malneket, tu çawa musulmanî, ku hîn bi mala xwdê nizanî. Mala xwedê mizgeft (camî) e.

Ciwarê xizan tam heftekê li dû hev diçe mizgeftê. Lê Xwdê naye mala xwe. Ew dîsa diçe ba mele:

-Şeyda ez bi qurban, ez tam heftekê li dû hev çûm mala Xwedê, lê ew qet nehat mala xwe. Tu dibêji bi cîhekî ve çuye, çî ye?

Mele lê hêrs dibe:

-Haşa suma haşa, tu gûnahkar dibî lawo. Xwedê tê mizgeftê çî! Gotin weha tê. Xwedê li jor e.

Ciwamêr sibehtirê çend nan li piştta xwe girê dide û berî xwe di de çiyayê Agi ri yê û ber bi jor hildikişe. Di çend rojan de xwe digîhîne gûpika çiyê. Ew li der dora xwe dinêre, ne mal, ne înan ne jî cîn li wir hene. Paçê ji xwe re di f i kire; "bi xwedê ev teresê mele min dixapîne û mala wî ji min re rast nabêje. Ma xwedê li vira çî dike û li çî digêrê. Ji tîh û birçînan dê bimire."

Çawa ji çiya dadike, çoyekî digire û bi ser mele ve diçe:

-Lawo mele bê namûs, ma tu çima mala wî ji min re rast nabêji! Welle, bîlle ez giliya te pê re nakim! içê min pê heye malxirab!

Mirina Mao

Demek li Farqînê navê Mao keti bû nav xelkê. Çaxa ku Mao dimire, dengê mirina wî heta Farqînê jî diçe. Li Farqînê jinek heye û lawê wê jî maoîst buye. Rojekê, lawê wê tê bi dilekî kovan dibêje:

-Serok Mao mir! Wax li min!!!

Jinika Farqînî, dibêje qey Mao hevalê kurê wî ye û ew çend roje ku hatiye kuştin û bê xwedî li erdê maye. Ew jî, bi mirina Mao re dike şî û girîn. Li çokên xwe dixê û dibêje:

-Axxx lawooo, mao! Bê kesooo li erdê mawo! Axxx mao lawo!

Qilêna kûzê

Mêrik, ji jina xwe av dixwaze:

-Keçê, ka zerikek(tasek) av bide min!

Jinik dibêje:

-Mêro, welle dema ez ji kûzê (cerê) av têdikim, dibe qile qila kûzê û ez ji wê qilênê ditirsim.

Rojek, jinên gund tên mala wan û bi dorê destarê dihêrin. Mêrik jî, li odeya xwe ye, 1ê herdu guhên wî li gotin û galegalên jinen e.

Jin di nav xwe de behsa, tirs û netirsandinê dikan. Yek ji wan dibêje, ku:

-Kê natirse û jin e, bila niha di vê şeva tarî de here ser goristana gund, ba wî gora ku nîvçe maye, helawekê biqelîne û bîne. Ez dê van zêrên serê xwe bidime wê.

Jina mêrik a ku ji qilêna kûzê ditirse, dest bi xwe ve dide û dibêje:

-Ez diçim!

Ew radibe, tawe, dims, rûn, ard, ar û dûwên xwe digire û diçe goristana gund. Hîn jinik ji mal birê neketîye, mêrik di pêçiya wê de diçe nav goristanê, ba gora nîvçemayî. Cawekî spî li xwe dilefîne û xwe di çalê de vediçêre. Jina wî tê, li kêleka çalê kuçika (arûna) xwe saz û agirê

xwe geş dike. Ew dest bi qelandina helawê dike. Mêrik destê xwe ji çalê dirêjî wê dikê û dibêje: -Xanim, tu ji bo xêra dê 0 bavê xwe piçek helaw didî min?

Jinik bersiva wî dide:

-Ka sebir bike! Bi 1 a çêbe!

Jinik stranên xwe distre û helawa xwe diqelîne. Çeqe çeq ji tawê diçe. Mêrik dîsa destê xwe dirêjî wê dike û dibêje:

-Piçek helaw',

Jinik, req kevçî li destê wî dixê û bi ser re diqêre:

-Tu çi miriyekî bê nefis û gorenahl î ! Qet sebra te tune! Çawa tu dikarî di gorê de bisekinî?

Helaw diqele, mêrik dîsa destê xwe dirêjî wê dike û helaw jê dixwaze. Jinik kevçiyek bi tenê dide wî û jê re dibêje:

-Bes e! Encax hewqas para te bikeve! Bê nefsiyan neke!

Ew helawa xwe diqelîne û tê gund nav jinan û zêrên xwe digire. Mêrê wê zû diçe mal û xwe dike nav livînan. Dema jin ji destarê diçin, mêrik ji hêla din gaziye wê dike:

-Keçê, ez gelek tîh bûme,ka zerikek av bide min.

Jina wî bi hêrs bersiva wî dide:

-Ma tu nizanî, ku ez ji qilêna kûzê ditirsim!

Ew nadin, di girin

Melekî, dikeve avê û bi melewanî (avjenî) jî nizane. Serê wî diçe bin avê û derdikeve. Av diçe devê wî û dibe bile bila wî. Gundiyek ber bi mele baz dide. Destê xwe dirêjî wî dike û jê re dibêje:

-Mele destê xwe bide min!

Mele destê xwe nade pê û diçe bin avê û dertê. Av diçe devê wî, hindik dimîne, ku bixiniqe. Yekî din ji dûr ve gaziye gundî dike û dibêje:

-Kuro, mele fêrî dayîne nebûne, ew tim digirin. Jê re bêje destê min bigir.

Pisporê Saddam ê muzîkê

Erebek, li Ewropa dibistana muzîkê teva dike û vedigere iraqê. Saddam gazî wî dike û jê re dibêje:

-Tu hunermendekî Ereban ê gelek mezin î. Te, li ser navê Ereban, li Ewropa gelek medalye jî girt. Divê tu mizîkekê çêbikî ,ku heta niha qet li dinyayê nehatiye guhdarî kirin.

Ew hunermendê Ereban, tam 10 sal li ser wê muzîka han dixebite. Di dawiya 10 salan de biserdikeve. Ew mîroyekê (gêrikekê, morîyekê) fêrî dansê dike. Hem jî mîro radibe ser herdu

pîyên xwe yên paşî û dans dike.

Hunermendê Saddam, berî ku muzîk û mîroya xwe şanâ Saddam bide, dixwaze çend hevalên xwe dawet bike û marîfeta xwe û mîroya xwe şanâ wan bide. Ji wan dostên wî yên nêzîk, yek jî Kurd e. Dostên wî tîn û ji wan re muzîka xwe pêşkêş dike. Ew dixwaze di dawî de mîroya xwe jî şanê wan bide. Qutiya ku mîro têdeye datîne ser masê û li hevalên xwe vedigere:

-Hevalno, hûn dê niha herîqekê temaşe bikin. Bû 10 sal in, ku ez bi vê mîroya han re dixebitim. Minwê fêrî dansê kir. Roja îne, ez dê wê derxim huzûra Saddam. Ew dê ji Saddam re dans bike. Dê ew çax, navê min jî li dinyayê belav bibe.

Kurd, bi heyecan jê dipirse:

-Kîjan mîro?

Muzîkvan, mîroya ku di qutiyekî de ye şanâ wî dide.

Kurd diranê xwe dide serhevdu û tiliya xwe ya beranek dide ser mîroyê û dipelixîne û pèrê dibêje:

-Ev haaaaa!

Muzîkvanê Saddam dîn dibe û dikeve kuçe û kolanên Baxdayê. Li der dora xwe dinêre û dibêje: -Kurd û Saddam...Kurd û Saddam...Kurd û Saddam...

Ew ê ku pêlavên xwe nede

mal û canê xwe hayhay nade

Ji Kurdistana Bakûr, kurdekî şoreşger û sosyalist diçe Kurdistana Başûr ba pêçmêrgan. Ew her roj ji pêşmârgan re propaganda sosyalîzmê dike. Pêşmârgê guhdariya wî dikin. Ne li gel û ne jî li dij wî dipeyvin.

Şevêkê, ew dîsa behsa sosyalîzmê dike. Pêşmêrgeyek jê dipirse:

-Kaka, bû çend roj in ,ku tu behsa sosyalîzmê

dikî. Min dibistan mibistan nexwendiyê û ji ber

vê yekê jî baş bi tiştan nizamim. Ka bi kurtî ji min re bêje, ev sosyalîzm çî ye?

Ew bi kêfxweçî bersiva wî dide:

-Sosyalîzm wekhevî ye. Divê xizan tune bin û herweha dewlemend jî tunebin. Mal û milkên şexsî nemîne, ew bibin ên dewletê û yên her kesî. Ji derî namûsê divê her tişt kollektiv be.

Ew dom dike û pêçmêrge difikire. Gotina xwe tev dike. Evcar pêçmêrge jê dipirse:

-Kaka can, bi rastî sosyalîzm tiştêkî zor (gelek) çak e. Tu jî mirovekî sosyalist î. Tu dibînî kine û pêlavên (solên) min diriyane, êdî ez şerm dikim, ku li xwe bikim. Ka berî tu van pêlav û kincên xwe yên nû û çak bide min, ez li xwe bikim û herweha, em ji te dest bi sosyalîzmê bikin.

Ew li ser gotina wî pêçmêrgeyî sor dibe, zer dibe û pê re jî xweydanekê sar dide û li pêçmêrge vedigere:

-Kaka, ev kincên min ên şexsî ne. Çi eleqa wan û sosyalîzmê bi hevdu re hene.

Pêçmêrge dengê xwe piçek bilind dike:

-kaka can, bi rojan e, ku te guhên me bir. Sosyalîzm ji devê te nakeve. U tu dibêjî, ku derî can û namûsê her tişt mişterek e. Yê ku îro pêlavên xwe nede, dê beyanî (Sibehê) çawa mal, ax û canê xwe bide?

Ez 11 ber te

Xwedê li ser te

Ji bo xebata kurdayetiyê, yekî Kurd digirin û dibin dadgehê (mehkemê) ku ceza bidine pê.

Hakim bi ser girtiyê Kurd re diqîre:

-Rast bêje, tu kî yî û sûcê te çi ye?

Girtî radibe piyan û bersiva hakim weha dide: -Ez Kurd im. Welatê min jî Kurdistan e. Sûcê min jî ji ber ku ez Kurd im û ji Kurdistanê me... Ah, ez li ber te, Xwedê li ser te û ceza bi dev û destên te!

Nav û paşnavê gund

U Kurdistanê mamosteyek, ji çagirtên xwe dipirse:

-Zarokno, gelo çima du navên gundê me heye? Hemû şagirt difikirin. Yek ji bo peyvê destê xwe bilind dike:

-Mamoste tu û cendirme ji gundê me re dibêjin

Çağdaş û gundî jî dibêjin Cinezûr.

Evcar şagirtêkî din destê xwe hildide. Mamoste heqê peyvê dide pê:

-Cinezûr, bi tirkî dibe çağdaş.

Mamoste jê dipirse:

-Belê, çima bi tirkî dibe çağdaş?

-Eyy mamoste, qey bi tirkî mirov nikare bêje Cinezûr. Dibe ku dema Tirk bêjin Cinezûr devê wan venabe û nikarin bêjin.

Yekî din destê xwe bilind dike. Mamoste, bi mana "fermo" serê xwe jê re dihejîne. Şagirt: -Mamoste, Cinezûr navê gundê me ye û Çağdaş jî paşnavê wî ye.

Sîyonîstekî bê namûs

Navbera Xalê Mihemedê Dîyarbekirî û dîne qet tune. Lê ew êdî kal jî buye. Hevalên wî, der û dor lê di girin û jê re dibêjin:

-Xalê Mihemed malneket, êdî lingên te 1i hafa gorê ne. Ji xwe re nimêja xwe bike û rojîya xwe bigir. Dawiya rafiziyê tune. Te dît mirov nizana, dibe, ku te serê xwe danî û mirî! Tobe û estefala xwe bîne. Xwedê mirov efû dike! Ew mîhrevan û

dilovan e!

Xalê Mihemed 11 wan hûr û kûr dinêre. Paçê ji wan di pirse:

-Nîha hemû nîmêj û îbadetên we, ji bo çûndina buhiçtê (cenetê) nîne?

Ew dibêjin:

-Belê! Ev tîştêkî ne biçûk e. Mirov heya û heya 11 wir dîmîne!

Xalê Mihemed, serê xwe dileqîne û dîsa ji wan dipirse:

-Dergevanên Buhiçtê dê Erebin an na?

Ew dibêjn:

-Belê dergevanên wê Erebin. U nahêlin kesên gunehkar bi wê de herin. Hem jî di destên wan de qamçiyên pola hene.

Xalê Mihemed, bi ken bersiva wan dide:

-Hema bila di destên Ereben dergeven de qamçiyên pola û agir jî heb in; ez dê sîyonîstekî bê namus şanî wan ereben dergevan bidirn ew dê wî bibînin û birevin. Ez jî dê wê demê serbest destên xwe libaxim û herime buhiçtê!

Ez jî Atatirk û Zubeydê

Şevêkê, çend Kurd dixwazin ji aliyê Kurdistanê Tirkîyê derbasî Kurdistanê Suriyê bibin. Li ser sînor ew û eskerên Tirk li hevdu diteqînin. Kurdek êrîçê ser kemîna eskerê Tirk dike. Esker, ji Tirsan xwe şaş dike û ji kemîne derdikeve û direve. Kurd paşve dide pey pî û dibêje:

-Kero, ez dê niha bikutim Atatirk, Zubeyde, Ankara û Cumhuriyete te. Ma tu êdî ji destê min xilas dibî! De haydê îro, roj roja mêran e!

Eskerê Tirk G-1 a xwe davêje erdê û ew jî destpêdike:

-Keko, tu bi xwedê û bi pêxember dikî, tu dê min nekuji! Ez hezar car bikutim Atatirk, Zubeydê, Ankara û Cumhuriyete wî... Erê, erê... Atatirk û diya wî Zubeyde xanim, peytextê wî Ankara û Cumhuriyete wî ya Tirk. Ma deng naye te, naye te... Ez jî... ez jî, ez jî bi te re haaaa!

Kurd kî ne û çî ne

Di van salên dawî de doza Kurdan li Ewropayê hinek rojane bû. Ev bala hinek sosyologên Ewropayê jî kişand. Ji wan sosyologan yek 3-4 sal li duhev li ser Kurdan lêkolîn û lêgerînek çêdike. Di dema xebata xwe de li her çar perçeyên Kurdistanê jî digêrê û dibîne. Ew piçtî hewqas xebat, rojekê, li Brukselê bi rojnamevan û nûçehîhanên Ewropayê re civînek pêktîne. Rojnamevan û nûçehîhanên Ewropayê bawer in, ku dê civîn bi seetan heta bi roja dom bike. Li gor vê jî herkesî, di derheqê dîrok, sosyo-ekonomî, jeopolîtîk û rewça sîyasiya Kurdistanê de pirsên xwe hezîr dîkin.

Sosyolog, derdikeve pêç mîqrofonê û ev axaftina jêrîn dike û bi lez û bez ji salonê derdikeve û diçe.

Malên wan li ser çiya ne,

Çek li mil û destan e.

Her dem goven û dîlan e Kincên kesk û sor li wan e.

Pîvaz û îsota tûj xwarina wan e. Petrol û maden tev li erdê wan e. Hemû bi qir û cir in.

Ji hevdu re pir mêr in.

Ji xelkê re bikêr in!

Ji hevdu re bê xêr in.

Hemû eqilfroş in:

Ne deyin dîkin U ne jî di kî ri n!

Nexweçiya zik

Peyayek her tim ji zikê xwe nexweçe. Duxtor namîne ku ew diçe balê, lê yek bi nexweşiya wî dernaxe. Her tim bi zikê xwe digire. Ew, rojek dîsa diçe ba duxtorek, zikê wî muayene dike û di dawî de wekî hercar tu nexweçiyekê tespît nake. Ew ji ba wê duxtorî, lê dixê diçe ba yekî din.

Nexweş, ji duxtor re dibêje:

-Ez ji ba filan duxtorî tîm. Ew, min muayene kir û ji min re got "tiştekî di zikê te de tune". Lê, ez dizanim ku tiştekî tê heye. Zik zikê min e, ne yê wî ye, ku ew bizanibe. Lê, ricakê min ji te heye, divê tu baş li min binêrî. Gelo ev çi kul û kotikên di zikê min de?

Duxtor, telefonê ew duxtorê ku nexweş ji ba wî hatiye dike û di derheqê nexweşiya wî de înfomasyon di gire. Duxtorê berî, ji yê din re dibêje ku:

-Tiştekî wî tune. Nexweşiya wî bi tenê psikolojîk e. Min ji bîr kir, ku jê re bêjim; lê tu jê re bêje ku "bebik di zikê te de heye."

Duxtor telefonê digire û gaziye nexweş dike û wî di muayene dibûrîne. Ew jî dinêre, ku bi rastî tû nexweşiyek di zikê wî de tune. Dema muayene diqede, ew, ji nexweş re dibêje:

-Min nexweşiya te dît. Beşik di zikê te de heye. Hem jî beşik 3-4 mehê ye.

Nexweş radibe ser xwe, kincên xwe li xwe dike û ji duxtor re dibêje:

-Welle teşhîsa te rast e. Min digot tiştekî di zikê min de heye, duxtoran digot "na 1 o!" Ez dê di gora hefsed bavê jinikê de birîm. Min jê re çiqas digot "nekeve ser min, ew diket."

pw   A   A   AA   •   •

Ez çeze meze nizam

Bajariyek, di enguriya (tariya) êvarê de, ji xwe re çîçikên kebabê dikire û der dikeve derî bajêr. Li ber çemekî rûdine û bi kêf û xweşî kebaba xwe dixwe. Ew, gepa kebabê ya dawî di g i re destê xwe û dixwaze wê gez bike. Lê goşt ji nav destê wî dikeve avê. Kebabxwar, hema zû bi zû destê xwe dike nav avê û li kebaba xwe digêrê. Destê xwe di nav avê de digêrîne û beqekê dikeve nav destê wî. Ew, beq digire û derdixe. Dema ew beq ji avê derdixe, beq, di nav destê wî de çize çiz û qure qur dike. Kebabxwar, dibêje qey ew kebaba min e û dixwaze bireve. Ji ber vê yekê jî çize çiz dike." Ew, ji çize çiza wê hêrs dibe û diqîre: -Ez çêzê mêzê nizanm, min pereyê xwe daye û ez dê, te dixwim!

Mêrxasê herî mezin

Di civatekê de, behsa mêranî û mêrxasiyê tê kirin. Peyayek, kuma xwe dike nav çavê xwe, qirika xwe çêdike û weha pesn û fortê mêrxasekî herî mezin û navdar dide:

-Mêrxas û gernasê herî baş ji Kurdistanê derdikeve. Di Kurdistanê de jî, ji bajarê me. Di bajarê me de jî, bi tatjbetî qeza me, di qeza me de jî, li gundê me û di gundê me de jî mala me û di mala me de jî, yek heye. Lê ez navê wî nabêjim. Ji xwe hûn wî nas dikin. Di ser wî ciwamêrî de, li darê dinyayê ne mêr û ne jî mêrxas heye. Bi 1 a dayika wî ji xwe re bêje; "welle min egîtek anî" û bavê wî jî, bêje, "lawê min heyê." Ji derî wî, niç.. Hemû faso fiso ne!

Du geveze

Rojekê du geveze, dibin hevalê hevdu yê rê û bi hev re ji gund diçin bajêr. Ji wan yek dest bi qisekirinê dike. Qise dike û qise dike... Qise dike û qise dike. Bi seetan di rê de diçin, ew qise dike. Qet naber nade qiseyên xwe. Gevezeyê din, di zikê xwe de dike, ku bimire. Lê ew jî, firsendekê digêrê, ku hevalê wî, xwe ji bîr bike û bisekine, ku ew destpêbike... Lê eyibe eyib ê din qet dora qisekirinê nade pê. Wekî motorê qise dike. Weha zû zû qise dike, ku êdî mirov qiseyên wî fêm nake.

Werhesil, bi vê wezîyetî tîen ser kaniyekê û dixwazin av vexwin. Gevezeyê din, ji xwe re dibêje, "temam, ew dê niha devê xwe bide ser avê û ez jî, ji vê fersendê dest bi qisekirinê bikim; êdî bavê wî bibe fel ek jî, ew nikare min bide seknandin. Gevezeyê ku qisedike, hem qise dike û hem jî herdu destên xwe dide erdê, xwar dibe û devê xwe dibe ser avê ku bi qurîçan av

vedixwe. Çawa devê xwe dide ser avê, yê din dest bi qisekirinê dike. Gevezeyê qisekirî devê wî tije av e, êdî nikare qise bike. Evcar herdu lingên xwe bi mana ku "min qisekirina xwe tev nekirîye dihejîne. Ez av jî vedixwim dîsa qise dikim. Bi 1 a haya te ji min hebe, ku min naber nedaye qisekirina xwe." Bilqe bilq ji avê tê û ling wekî îşareta nuxta nîzamî, radibine hewa û dileqin!

Pardon tu û bavê xwe ne

Gundiyekek hêkên xwe dike selekekê û tîne bajêr li sûkê datîne û difroşe. Yekî kumlengeriyê bi qirewat di kêleka wî de dimeşe. Ew, seleka hêkan nabîne. Lingê wî li selekê dikeve û selek digindire. Hêk dibin hêkrûn. Hêkek sax namîne. Peyayê kumlengerî di ser hêkfiroç de vedigere û bi dilekî şikestî û berketî:

-Pardon bira!

Yê gundî, ji xwe ji derdê hêkên xwe dike ku bimire. U dema dengê pardonê jî dibihîse dîn û har dibe:

-Kumlengerî kurê serserî! Tu hem hêkên min

dişikîni û hem jî, ji min re dibêjî pardon. Pardon tu û heftsed bavê xwe ne! Te fam kir!

Bi qirewata wî digire û bi erdê re dikişîne.

Şine çend gûrz e

Gundiye Ş i n ê dixwazin herin ba Mîrê Çolemêrgê. Yek ji wan dibêje, ku:

-Em niha herin ba Mîr, dibe, ku bilindiya çiyayê Şinê ji me bipirse. Ew çax em dê çi bersiv bidin Mîr?

Yên din dibêjin:

-Welle rast e. Ka em herin Şi nê bipîvin, ew çend bejin (gûrz) bilind e.

Mêrên gund hemû hildikişin ser çiya. Pelewanê gund bi herdu destên xwe davêje tîjikê çiya û

xwe berjêr berdide. Ew, ji yen din re jî dibêje:

-Bila yek bi lingên min bigire û yê din jî yek bi yek bi lingên hevdu bigirin. Em dê weha bi jor ve berjêr dakevin û bilindiya çiya bipîvin. Weha yek bi yek bi lingên hevdu digirin û xwe bi Şine ve berdidin jêr. Bîstek paçê dest û milên pelewan dêçin û diwestin. Ew ji hevalê xwe re dibêje:

_Hevalno, xwe baş bijdînin ez westiyam û ez dê tûk bikim destên xwe. Destên xwe ji gupkê çiya berdide, hemû bi hev re di çiyayê Şine de gêrdibin û tîen xwarê. Tev hûr û pûr dibin. Laçê hinikan bê serî û yê hinikan jî, bê ling û mil dimîne...

Jin û qîzên wan xwe dixemlînin û ji wan re Gulole çêdikin û dibin. Ew dema digîhên bin qontarê Şinê, dibînin, ku devê yekî vekirî maya û diranên wî qîç dikin. Ew jê re dibêjin:

-Erê, erê! We zû çiya pîva û ji kêfan dikenin na!

Paçê dinêrin, ku giş bûne term. Laçê yekî dibînin, lê serî pê ve tune. Çend jin gaziye jinikekê dikin û jê re dibêjin:

-Ca were, ev ne mêrê te ye? Tê bîra te, dema spê ji malê çû, gelo serî pê ve hebû an na?

Jinik dibêje:

-Welle ez serî nizanim, lê, simêlê wî li ba diket!

Hîn ev lawê wî ye

Li gundek virkerê hebuye. Di ser wî û virên wî de vir heram be! Navê wî li deşt û çijan, bi kurtahî li her derî belav buye.

Dem diçe dewran tê, li gundekî din jî, navê virkerê derdikeve. Roj bi rojê pesnê wî didin. Weha dibe, ku nav ji virkeran re namîne. Ew virekê yekem, rojekê ji xwe re dibêje; "ev ciwamêr ji me re nav û namûs nehişt. Ka ez herim zîyaretiya wî, ew çi kes e. Ez û ew hevdu bicerbînin. Em kî zîrek û hunermend in."

Ew, gund bi gund digêrê. Di dawî de diçe gundê virek. Li mala wî dipirse û diçe ba deriyê wî. Li derî dide, xorlekî derdikeve der û dibêje, ez lawê virekê bi nav û deng im.

Virekê rêwî, ji lawik dipirse:

-Ka bavê te li malê ye? Ez dixwazim pê re qise bikim.

Lawik bi dilekî kovan lê vedigerîne:

-Na apo, bavê min ne li malê ye. Asîman qeliçîye, çuye, ku wê pîne bike. Fermo were malê, ew dê gavakê şûn de bê.

Virek niçe-niç dike û serê xwe dihejîne:

-Na bavo, hîn ev lawê wî ye! Ka dê bav çawa be! Ji ba deriyê virek dizivire û riya mala xwe digire.

Zor spas

Kurdekî kurmanç û yekî soran, li welatekî Ewropayê rastê hevdu tên. U bi trênekê de, bi hevdu re rêwîti dikin. Yê soran barê wî giran e. Çend bawil û çenteyên wî hene. Pereyê wî jî tune. Ziman nizane. Werhesil perîşan e. Çansê wî heye, ku yê kurmanç rastê wî tê. An wî, dê gelek perîşanî bikşand. Heta bajarekî bi hevdu re rêwîti dikin. Paçê riya wan ji hevdu diqete. Destên hevdu digirin û xatir ji hevdu dixwazin. Yê soran piştî hewqas alîkariyê, ji yê kurmanç re dibêje:

-Zor spas kaka!

Yê kurmanç matmayî dimîne. Ji xwe re dibêje; "min hewqas alîkariya wî kir û hîn ew ji min re dibêje ,zor spas. Yanî spaskirin jî jê re zor tê." Li dû zor spasê destê yê soran berdide û:

-Bi xwedê tu kurekî ne qenc î. Piştî hewqas zehmetî dîsa zor spas ha!..

Yê soran şaş dimîne. Nedizane çi bike û çi bêje. Paşê bi milê yê kurmanç digire:

-Kakcan min spas dikem! Tu têngêhêştî.

Yê kurman serê xwe dihejîne:

-Belê, belê ez tê gehêştim, ku tu kê m spas di kî!

Madem ku tu

ji axurê dernayî

Navê yekê ker e.

Her kes jê re dibêje:

-Ker hat.Ker çû. Ker raket. Ker xwar. Ji bavê

xwe yê ker re silavan bikin! V/erhesil, ker ha ker!

Rojekê zarokên wî ji re dibêjin:

-Bavo, ev navê te weha na be. Her kes gazî te dike dibêje "ker û ji me re jî dibêjin, kurên kerê. "Her çiqas ev nav bi te xweş tê jî, lê bi me xweş

naye. Divê tu vî navê xwe biguhêrî.

Bav, bi rojan difikire û ji xwe re navekî nû dibîne. Lê navê xwe yê nû ji kesekî re nabêje. Dixwaze şahîyekî pêkbîne û di çahîyê de navê xwe eşkere bike. Kêfa zarokên wî jî tên, ku êdî kesekî nikaribe ji wan re bêje" kurê kerê."

Roja çahîyê tê. Hemû nas û dost di çahîyê de beşdar dibin.

Dixwin û vedixwin. Paşê dor tê ser dîyarkirina (eşkerikirina) nav. Ker, ji bo dîyarkirina navê xwe yê nû radibe pîyan. Her kes navê wî yê nû merak dike. Bi xêrhatina mêvanan dike û ji wan re navê xwe yê nû weha pêşkêş dike:

-Gelî dost û mêvanan, min navê xwe guhart. Ji vir şûn de, navê min Ga ye.

Lawê wî yê mezin êdî xwe ranagire û bi ser re diqîre:

-Bavo, madem ku tu ji axurê dernayî; navê te yê berê baştir e. Mebe Ga, Ker bimîn. Ker ji Gayî baştir û xwestir e jî!

Data û personnumarên Kurdan

Di sala 1980 î de Kurdan berê xwe da Swêdê. Hatina Kurdan ji swêdiyan re çend problemên mezin derxist. Yek ji wan probleman jî personnumara (tarîha bûyîna, doğum tarîhiya) Kurdan bû. Wekî ku em hemû pê dizanin piraniya tarîha bûyuna Kurdan bi yekê meha yekê(01.01.19...) destpêdike. Ev 01.01 hemû datayên (bilgisayarên) Swêdiyan tevlihev kir. Li Swêdê her tişt bi datayan dibe. Ew jî li gor

hejmarên tarîha bûyîna mirov e. Qeyda her kesî ku li Swêdê ye, li gor hejmara bûyîna mirov li datan tê nivîsandin. Meqamên resmî dema di derheqê kesekî de bixwaze îmfomasyon bigire li hejmarên bûyîna wî/wê dixê,ew çax her tişt derdikeve holê û eşkera dibe. Ji ber ku hejmarên hemû Kurdan 01.01 in,dema yê yekî li datayê dixin, ewçax yên hemû Kurdan tevlihev dibe. U her weha nikarin neticek, bigirin. Pispore (expertên) datayan li ser vê proplema Kurdan gelek serê xwe êçandin. Guhartina sîstema datayan li ser

Swêdiyan bi milyonan rûdinişt. wan Çareya dawî di sîstema hejmaran de dîtin. Li personnumara her kesî 4 numarên din zêde kirin.

Ji aliyê din ve jî, Swêdî, li ser roja bûyîna Kurdan sekinîn. " Çima hemû Kurd di yekê maha yekê de dibin? Gelo Kurd cîns in, çi ne? "Ji bo lêkolîna vê bûyerê, ji bîyolog û doktoran komîtekê çêkirin. Hin jî komîte, li ser cînsbûna Kurdan karûbarê xwe yê lêkolînî didomîne.

Tirkî ji xwe 3 kelîme ye

Nîjadperestên Tirkan dibêjin, ku "Kurd tune ne. Ew, Tirkên çîyayî ne. Zimanê kurdî jî, ji 33 kelîman pêktê. Ji derî 33 kelîman, ên din hemû, ji erebî, farisî, tirkî û ji zimanên gelên din ên Rojhi 1 ata Navin girtine. Ev jî, nabe zimanekê serbixwe." Ev çîroka nîjadperestî çend sal berê li ser navê lêkolînekê zanyarî (ilmî), di kovar û rojnameyên Tirkan de cîh girt û belav bû. Dema nîştîmanpervverekî Kurd, vê çîroka nîjadperest di rojnameyên Tirk de dixwîne, xwe ranagire; rojnamê davêje erdê û pîn dike û dibêje:

-Navê min li navê te û kuma min li serê te. Nîjadperestên virek! Zimanê we, ne 33 kelîme, 3 kelîme ye. Ew jî yox, çox û pox e..(Nîne,gelek û gû ye) . Ma derî van hersê kelîman êdî tirkî heye?

Ma navê te zirzop be

dê tu karibî çi bikî

Rêwîyek li rîya xwe diçe. Rastê rêwîyekî din tê. Hem jî çawa rêwîyek...Bejna wî heye mîtroyek û çend santîm. U weha jar û reben ku heye 30-40 kîlo...Dî nav şal û şapik de wenda dibe. Slav lê dide û navê wî dîpirse. Ew dibêje: -Navê min mulayîm efendî ye.

Rêwî, carekê din baş lê dinêre û bi ken:

-Tew gidî tew, hem Mulahîm û hem jî Efendî. Ma tu bi vî bejin û bala xwe zirzop bî, dê tu karibî çi biki!

Mirov carînan bi gotina

Şeytan bike baş dibe

Dem dema ser bêderan e. Her kes bêderên xwe hiltîne. Keda xwe ya salê berhev dike û dibe malê. Mele jî, di wê kele-kela havînê de,

A A ■ ■ A • A ■ • a A

siwanen wan li ser sere wan in u li hespen xwe

siwarin, li ser bêderan li zikatê diğerin û berhev dikin.

Rojek meleyekî diçe ser bêdera ciwamêrek. Mele dinêre, ku ciwamêr û jina xwe ji hevdu eciz bûne û pev diçin. Ciwamêr gotinên nemayî ji jina xwe re dibêje. Mele dikeve nav wan dixwaze wan piçek nerm bike û li hevdu bîne.Lê bê fêde ye,

mêrik gelek eciz buye û misêwa arîş dibe ser jinikê. Lê, baş e, ku mele nahêle ew xwe bigihêçîne jinikê û lê bide. Evcar mêrik, ber bi mele çend gavan davêje û xwe bi xwe dipeyve: -Ev teresê mele ji ku ve derket! Şeytan ji min re dibêje, de çend daran li mele bide, bila hiçê wî,bê serê wî.

Mele gelek ditirse, paşve vedikişe û silewatan tine:

-Haşa,haşa... lanet li çavê Şeytan bîne!

tobe û estexfurellah yarabî! Tu gunehkar buyî malneket. Mirovê musulman qet xebara Şeytan dike!
Haşasumma, haşa!

Mêrik paşve diçe nav koma genim. Nûcar ve dest bi çêr û gotinên ne baş dike û ji jina xwe re dibêje. Hinek genim bêjîng dike. Paşê di nav koma genim de piştî xwe rast dike û bi ser jina xwe ve dizivire:

-Şeytan ji min re dibêje, hema herdu têrên (çûwalên) mele bide ber koma genim ti je bike û bila here!

Li ser vê gotinê jinik qet lê nanêre û wekî ku hîç ne bîhîse jî. Lê, devê mele di cîh de beş dibe, ji kêfan dike ku bi sîwana xwe ve bifire. Bi lez bersiva mêrik dide:

-Bi xwedê, heger carînan mirov bi gotina Şeytan bike, baş dibe!

Dewlementir dewlementirîn

Li bajarekê Kurdistanê, 3 kesên nas û jêhatî tên ba hevdu. Destên xwe didin hevdu û pereyên xwe dikin yek. Şirketekê ava dikin. Dest bi bazirganiyê (ticaretê) dikin. Çend sal bi dil û can dixebitin. Zora hemû bazirganên bajêr dibin. Dibin xwedî hêz (quwetek) û sermayekê mezin.

Rojek peygi li tifaqa wan dikeve. Ji wê rojê pê de her dem qirên û cirên e û pevdîçin. Her roj dikevin zerarê. Hêz û sermayeyê wan gelek jar (zeyif) û kêmtir dibe. Itîbara wan êdî ne li ba hevalên wan ên bezirgan, ne jî li ba miçteriyên wan dimîne. Di sîkê de serî li hevdu dişikînin, di

mehkemê de serî 11 hevdu digerin. Piştî vê rewşa han, êdî nikarin bi hevdu re kar bikin. Ji hevdu diqetin. Dido bi hev re dimînin, yek ji wan cûda dibe û bi serê xwe dimîne. Evcar bi hevdu re dikevin hemberiyê. Di nav hevalên xwe yê bezirgan û miçteriyên xwe de, destpêdikin li dij hevdu gotinên ne baş dibêjin. Herdu alî jî, navê şirketê bi kar tînin. Dixwazin miçteriyên xwe yê berê ji dest bernedin. Li her derî, ji her kesî re dibêjin "em hîn bi hêztir û dewlementir bun. Tiştên baş û saxlem li ba mene."

Kar nameşe. Çend meh paşê evcar ew herdu heval, xwe bi xwe, bi hevdu dikevin. Hevdu bi dizîtiyê û telariyê suçdar dikin. Bi kêr û xenceran êrîşê hevdu dikin. Ji berî xirabtir tişt tînin serê hevdu. Bê mirin ew jî, ji hevdu diqetin. wekî dema berê dîsa dibin sê kesên bi serê xwe. Yê qels û ji hevketî. Lê tiştêkê bi tenî ji wan re bi kar dimîne: Navê şirketê. Lê, navê şirketê weha tiştekî biçûk nîn e. Ji wan re dibe moral, ji ber vê yekê her yek dibêje, "şirketa me (ne ya min) hêztirîn û dewlementirîn e! Heta ku rojek ji birçînan dimirin!

Ma ji îsotê re jî herê welleh

Di Kurdistanê de Riha, cîhê îsotê ye. Dema Riha dibêjin, cara pêçî îsot dikeve bîra mirov. Her cûrên îsotê li Rihayê tînin çandin. Yê dirêj, zirav, zirav-dirêj, gilover, şîrî kesik, sor, zer ... û hemû jî yê tûj in! Isota ne tûj re, Rihayî nabêjin îsot, dibêjin gîya.. Rihayî ji bo zivistanê jî, bi çewal û telîsan îsot hişk dikin. Nefeqe û xwarina wan ya herî xweş û girîng îsot e. Sibehê zû taştiya xwe bi îsota tûj dikin.

Piştî Şerê Cîhanêyê Duyemîn, Fransiz tînin Rihayê digere. Li dij Fransizan Rihayî qet desthilnayînin. Bê deng Riha dikeve destê Fransizan. Rojekê, paşayê Fransiz li sîka Rihayê digere. Li ser dikanan rastî îsotên cûrbe cûrbe tînin. Bala vî dikîşîne. Yekî digere û dev lê dike. Hoyyyy xwedêwoL Çiqas av û şerbeta bajêr heye didin paşayê Fransiz, karekî nake. Dev û ziman li paşa namîne, perçe perçe dibe û diperite. Ber êvarê

şevvata devê paçê kêmtir dibe. Hiçê wî tînin serî. Paşa dipirse, ku ev îsot ji kîjan welatî tînin. Jê re dibêjin, bexçeyên binya Rihayê, ji derî îsotê tiştekî nîn e. Ew bexçeyên kesik û şîrî hemû îsot in. Paşa, di cîh de emîr dide, ku

heta sibehê di van bexçan de divê yek binî îsot nemîne. Eskerên - Fransiz tev li bexçeyên Rihayê belav dibin. Ta bi ta îsotê dikişînin.

Sibehtirê, Rihayî ji bo taçtê derdikevin sûkê, dinêrin, ku îsot tune. Sedemên wê dipirsin, dibêjin ku emirê paçayê Fransiz weha ye. U behsa hilkişandina îsotê jî, li nav bajar belav dibe. Li ser vê bûyerê, Rihayî bi dizî li hev dicevin û biryarekê weha digirin:

-Van bê namûsên Fransiz Rihayê girtin, me dengê xwe nekir. Me ji wan re got" herê welle." Dest avêtin mal û milkê me, me dîsa gofherê welle." Keç û jinên me yên pak birin, me dîsa gof'erê welle." Ji xwe bi tenî îsot di destên me de mabû. Evcar çav berdane wê jî. isota me jîyan û namûsa me ye. Em ji vê yekê re nabêjin "erê welle!" Xwe ji şer re amade bikin. Çi çek,hesin û dar di destên we de hene bigirin, em dê îşev li Fransiz bixin.

Bi stêrka sibehê re davêjin ser ordiya Fransiz û wê dişikînin. Ordiya Fransiz bê çare dimîne û ji axa Rihayê derdikeve.

Muxtar, bavêje bîrê

U dorhêla bajarê KizîKepê ku girêdayîyê Mêrdînê ye, muxtarê gundekî ji xwe re traktotekê dikire. Cara yekem e, ku traktêr tê gund. Hemû zar û zîç lê kom dibin. Yê ku di gund de zanibe traktorê bajo nîn e. Şoferê muxtar bajêrî ye. Ew dê li mala muxtar be, ku heta wî fêrî şoferîyê bike. Muxtar dema çav bi gundîyan dixê, pişê wî mezin dibe. Quretî wî digire. Ji çoferê xwe re dibêje:

-Ka ez bicerbînim, ez karim bajoman na?

Muxtar li traktora xwe ya sor- qîbar siwar dibe. Şofer, xebtandina motorê pê şan dide û traktêr di serberjêra gund de dimeşe. Her ku mesafe digire hîn jî zû diçe. Muxtar dike -nake

nikare wê bide seknandin. Bâtir gas dide pê û traktêr hîn bêtir bi surhet diçe. Şofer li dû traktorê baz dide û heta jê tê gazî muxtar dike: -Muxtar fitêsê bavêje bîrê, bîrê !

Hewar hewara muxtar û gundiyan digire ser gund.

Şofer hem li pey baz dide û hem jî:

-Bavêje bîrê, bavêje bîrê!

Çawa dibe dengê "bîrê" diçe muxtar. Hema ew berê traktorê dide bîra biniya gund. Çend deqîqe şûnde, muxtar bi traktora xwe ve dikev bîrê û têde de wenda dibe!

Elo çûye Mêrdînê

Yekî Dîyarbekirî, navê lawê wî Elo ye û Elo di postexanê de dixebite. Hingê telefon li Dîyarbekirê, li malan gelek kêr in. Bi tenî di malên memûren mezin û dewlemendên mezin de hene. Elo jî, ji ber ku di postexanê de memûr e, heqê telefonê ya dora pêçî didin wî jî. U herweha Elo jî telefonê tîne malê û dibe xwedî telefonê.

Roja yekem ku telefonê girê didin, Elo jî, ji bo karê postexanê diçe Mêrdînê. Ew roj bavê Elo li malê ye. Zîla telefonê lêdikeve, bavê wî telefonê çawa bilin dike, yek di telefonê de dibêje: "

-Elo!

Bavê wî dibêje:

-Elo ne vira ye çavê min, ew çuye Mêrdînê.

Pê re telefonê digire.

Bîstek paşe dîsa telefon lêdikeve. Ew, çawa bilin dike dîsa dibêje:

-Elo

Ew telefonê radike û dibêje:

-Elo çûye Mêrdînê, Mêrdînê!

Çend seet paçê carekê din dîsa dibe zire-zira telefonê. Evcâr bi hêrs bilind dike û dibêje:

-Çî ye lawo!

Di telefonê deng tê:

-Elo !

Ew:

-Ufff, bû çend car e, ku ez ji te re dibêjim, Elo ne li vira ye. Ew çûye Mêrdînê. Qeda û bela li te û li Elo bikeve. Ev çî Elo, Elo ye lo! Ne hûn bin, ne jî Elo be!

Di tarîtiyê de

tirkî sereder nabe

Heta çend sal berê jî, li gundên Kurdistana Bakûr, kêma kes bi tirkî dizani bû. Ew jî çawa tirkî... Tirkiya ku li eskeriyê fêr dibû. Nîvî bi tirkî û nîvî jî bi kurdî bû.

Di wê dema han de, qoz-qoca li gundê Dêrxustê jî, Xalê Silo, tenî bi tirkî dizane. Di çevêkê şilî-şilape û tarî de cendirme tîn mala muxtar. Muxtar bi xwe jî bi tirkî nizane. Ji lawê xwe yê mezin re dibêje:

-Kurê min, here, gazî Xalê xwe Silo bike. Bi 1 a bê, cendirme hatine; bi wan re bipeyve. Ka derd û karê wan çî ne.

Lawik diçe ba mala Xalê Silo û bang dike:

-Xalê Silo, were cendirme hatine mala me. Bavê min dibêje "bila bê, bi wan re bipeyve, ka derdê wan çî ye."

Xalê Silo, di hundirê malê de, bi dengekê bilind bersiv di de:

rj^iro malxirab, di vê şeva şilî-şilape û tarî de tirkî çawa sereder (fam) dibe. Ka bise bila bibe sibeh û ronî. Ji bavê xwe re bêje, welle tirkiya min têrî ş i 1 î û tarîtiyê nake...

Mîrçawarajê guhart

Di dema mîrîtiyê de, Hêne bi Licê ve girêdayî bû. Hêneyî mecbûr mane, her serê sibehê çûne Licê. Karûbarên xwe tevkirne û ber êvarê vegeyane Hênê. Hêne, Li rojavayê Licê dimîne. Ev yek ji Hêneyîyan re problemekê mezin dertîne. Dema Hêneyî serê sibehê çûne Licê, tîrêjên rojê li nav çavên van xistîye. Heta ku wan, li Licê karûbarên xwe tev kirne, êdî buye ber êvar û berê xwe dane Hênê. Evcâr tavê li nav çavên wan xistiye heta ku çûne Hênê.

ji ber vê yekê, Hêneyî çûne ba mîrê xwe û jê re lava û rica kirine, ku rojê ji ser çavên wan bide alî. Mîrê Hêneyînan, ji wan re gotiye:

-Ev karê xwedê ye. Ji kuweta min der e.

Mîrê Licê, bi vê yekê hesiyaye. Gazî Hêneyîyan kirîye û ji wan re gotiye:

-Heger hûn 20 lîtir rûnê helandî û 20 mêçin

(mîh) bînin, ez dê rojê ji ser çavên we bidin alî.

Hêneyî di navbera çend rojan de 20 lîtir rûn û 20 mêçin ji mîr re dibin.

Mîr ji wan re dibêje:

-Min rojê ji ser çavên we guhart. Weha bikin: Ber êvaran ji Hênê derkevin û werin Licê. Ew ê çevê li vir bimînin. Serê sibehan jî, ji Licê derkevin, herin Hênê. Ew çax tav li ser çavên we naxe.

Em burjûvaziyê mezin in

A A i A A i t A i i

u zedi sere tene ji ha!

Di sala 1978-an de xortekî çend caran diçe ko- mela DDKD ê. Ew, rojekê dîsa di çe komelê, dinêre ku DDKD î li ser komela DHDK (Komela ciwanên Riya azadî) sohbet û muneqeshan dikan. Xort baş goyên xwe dide axaftinan. Axaftvan dibêjin ku "DHKD komela burjûvaziyên biçûk e."

Çend roj paşî ew xort li çayxanekê rastî çend xortên DHDK î tê. Nasên hevdu ne. Li dor masê kom dibin û çay vedixwin. Hêdî hêdî dest bi mu- neqesên polîtîk dikan. Dema hevalê DHKD î dest bi axaftina xwe dike; ew xortê han gotinê di devê wî de digire û bi dengê bilind bi ser yê DHKD î re diqîre:

- Tu dengê xwe meke, hûn DHKD î hemû burjûvaziyê biçûk in.

Yê DHKD î matmayî dimîne. Ji ber ku ew hevdu baş nas dikan; ev heval bi tenê diçe Komela DDKD ê û tê. Mirovekî ne polîtîk e. Ew jî hema xwe ran- agire û ji wî dipirse:

-Na lo, em burjuvaziyê biçûk in, lê hûn çi ne! Hûn DDKD î heta ba Xwedê burjuvaziyê biçûk in. Hem jî hûn hesosî ne lawo!?

Xortê alîgirê DDKD ê di cîh de radibe pîyan û bi ser yê DHKD î re heta jê tê diqîre:

- Tirê he wella billah, devê xwe bi xwe bike! Kî burjûvaziyê biçûk e? Em yê mezin in û hem jî serê te û bavê te jî mezintir in!... Ji me mezintir kîjan burjûvazî û hêz heyê he?

Ez temsîlvane

împeryaliya alemî me

Li Suriyê, kurdekî hemal û endamekê partiya ko-mûnist rojekê li ser meseleyên siyasî munaqeshe dikan. Munaqeshe kur û geş dibe. Yê kurd ji xwe hemal e. Reben û belengaz e. Qet tiştek wî tune ye. Lê yê komûnist hem dewlemend e û hem jî bûrokrat e. Ew li gor revvşa xwe gelek peyvên mezin dike. Hemal Kurd, bi qulpên wî yê zeyîf digire û wî dixwe rewşekê nebaş. Komûnist dinêre ku nikare bi hemal re bi serî serkeve. Ew dixwaze hemal bide seknandin û kozê xweyê dawî bi- kartîne. Ew ji hemal dipirse:

-Keko tu niha dibêjî çî? Ez baş xirab temsîlvane partiyekê komûnist a alemî me. Ma tu kî û çî yî?

Hemal bikenîn bersiva wî dide:

-Keko ez jî temsîlvane împeryaliya alemî me! Te jî fêr kir?

Bi 1 a li çiya buya we dê ji

xwe re derbê mêran bidîta

Çiyayî dibêjin, "deştî nemêr in, tirsonek in. 7 deştî nikarin çiyeyîyek."

Rojekê 3 çiyayî diçin deştê. Çawa dibe din nav wan û deştiyan de şer derdikeve. Deştiyeke ra- dibe li kîjan çiyayî dide ew dikeve erdê. Çiyayî baz didin û li der dora xwe digerin -nagerin ne dar heye û ne jî kevir. Çiqas dest davêjin erdê ax û xwelî dikeve destên wan. Lê deştiyê malwêran bi sile û kulmikan wan ji halek dixe halekî din. Ser û caxvên wan baş çêdike. Gundî tên bi zor bela hersê çiyayîyan ji destê deştî dertînin. Çiyayiyên birîndar dibêjin:

-Bila ç-iya buya we dê jî xwe re derbê mêran bidîta! Ma di nav xweliyê de mêranî dibe? Ev karê jinan e, ne yê mêran e.

NAVEROK

Pêsgotin 4-5

Zîyareta Xidir Nebî 7

Xwuş-xwuş, bil-bil 5

Heger benda xwedê bima 9

Nexweşiya nivîskar 10

Ker nine çoş bêjim kûçik nîne hoşt bêjim 11

Donê simbêlan 12

Ferhenga zer 13

Ez ne Dûrmûş im, ez kûsî me hêkê sor dikim 14

Mixdat min kuşt 15

Baş bû ku ez ne li vir bûm 16-17

Du Cihu û du Ereb 18-19

Trêna Kerazê 20-21

Hevdîtinek 22

Mîza şûşâ 24

Îro 7 ê te sibê 8 te 25- 26

Ez ne ben'adem im, kurikê kerê me 27

Rêça çêleka xweyxwer 28

Gezî Mehemed bike 29 •

Ev şerefa han ji her kesî re nakeve 30 Hîn mezin 31-32 Pezê sor 33 -34 Deve û kêç 35 -36

Du univers'te û du lêkolînên zanyarî 37 Şorbe ji qetê çêtir e 38-39 Ji xwe em jî li antiyan digeriyan 40 - 41
Hey dinyayê 42

Qançûlvana û zîyareta bave 43 - 44 - 45 - 46 Kurde Afrikayê 47 - 48

Errrik lawo Licê ji Pîrik mezintir e 49

Egal namûsa Ereb e 50

Ord'xanê bextereşe emirqot 51-52

Xwarina nebiyan 53 - 54

Cigerxwîn û dawa namûsê 55 - 56

Fizîka burjuvazi 57 - 58

Li gor islemê du dinya hene 59 - 60

Binaenaleyh 61-62-63

Çiqas polis hene, hewqas jî bekçî hene 64

Rehmetiye diya wê jî min kir şêx 65 - 66 - 67

Dilê mirov li kîjan alî ye 68

Mele û mitrib 69 - 70

Grekî bi zimanê heywanen dizanin 71 - 72

Mamostetiya Mîr ahmed 73- 74- 75

Di bin DDKD de çi heye 76

Ma te tiştêkî ji min re nehişt ku 77

Herdu jî 78

EwTirkin 79

Ji dûrdûroka te nebuya dê vûrv»roke wî me mahf bikira 80 - 81- 82

Mîr nahêle berf bibare 83-84 Silo û sêylemen 85 -86 -87 Heft kir heştê helandî 88-89 Dewlet çî ye 90-91

Gelo mala ew bircuvaziyê kûçik li ku ye 92 -93 Kurd û ehliyet 94

Ken û girin 95 - 96 - 97 - 98 99 - 100

Tirkiya Tireloyê 101

Qebûl nakî qet meke lo 102-103

Hîç 104 - 105

Kî heyîv girt 106 - 107

Qir û cir 108 - 109

Atatirk bavê kê ye 110

Esker axa yeka tanqan bi çend e 111

Dev jê berde ew îşev cûda buye 112
Doza dewletê û ya gel 113-114
Hatin8 ruhstan 115-116
Tu bimrî jî, ez ji xiçtênê danakevim 117-118
Duxtorê asprînan 119-120
Perlementoya Tirkan û sê parlementerên Kurd 121- 122
Nifûsa Licê 123
Ma sûcê dizî qet tune 124
Neysel ev rewşa te ne rewsa qulîwella ye 125-126
Ew teres/ gundê me ye 127-128
Haydê yabo Mêrdîne 129
Dinya Mermer û Qerenas e 130
Xwedê ji bo bereketê hatiye 131-132
Merhaba kûçikler 133-134
Bi mêranî derkeve 135-136
Yek deqê yekî ye, ne heft 137
Derxe heqê 7 sal şivanî 138-139
Va ye heşt kîlo rûnê te û eh deh kîlo jî ebrê te 140-141
Şertâ islamîyê çend in 142-143
Li gundê me mêr ji tirsê jinên xwe newêrin bigirin 144
Xelkê Qulpê yê hêja 145 - 146
Tolgirtin 147
Malbata xewar 148
Ma qey teresen navê topa Osmanî nebîhistine 149
Welle hûn tun in 150-151
Şîreta qîza pîrê 152-153
Hogeç çawa bû kerkê şeytan 154 - 155
Kê vê çêrgeleyî kuşt 156-157
Ev lolo ye, hîn lêlê maye 158 -159 -160
Du pif û sebrek 161
Hêk û 15 eskerên Tirkan 162
Ma tu dê êvarê neçî lîs 163

Suphanallah û laîlaheîllah 164

Ji qumandar re boq bîne 165

Hecî belek 166

Nîç 167

Ma diya te li wir li çi digeriya 168 - 169 - 169

Şam dûr e, an nêrdewan 170

Otobusa mala Bandê 171 -172 - 173

Fie û xweş fie 174 - 175

Em dixwazin herin bihiştâ 176 - 177

Qîral Markîs qîralê kîja welat e 178 - 179

Heta ku kirde kirde be, ez nahêm 180 - 181

Ma ez ji ku dizanim ev welat welatê kê ye 182 - 183

Nê deza hefs heye lêdan û mirin heye 184-185

Nanê niqirî 186 -187 -188

Ku kincên te nû bin êdî dê yên kê kevin bin 189 - 190 Lawo ji diya te re hemû hews teşt e 191-192 999 193

Baş bû ku solên min di lingên min de nebûn 194 Tu dixwazî ez vereşim na 195-196 Bi heca te min sifir ji ba te nekirîye 197 - 198 Sal dizane 199

Yek ji wan û yek ji me 200 - 201

Dev jê berde bila wekî xwe bimîne 202

Diran û nifûs 203

Ma nalek û çar bismar 204

Niha yek bû dido 205 - 206

Gidî de gidî şûr 207 - 208

Şûjin pere dikin 209 - 210

Ji quia nîr nebuya kewroşk nikaribû bireve 211

Mîha Helîmko 212-213

Gula kaniyê 214-215-216

Pey, şinik 217-218-219

Wax 1i min hewar e 220 - 221

ji kerê meclis, re ke divê 222

Ez ji Rohilat im 223

Eqilê Ereban 224

Faşîstâ me 225
Ristemê Zal jin an mêr bû 226
Biçûkî û mezinayî nemaye 227
Elhemdûlîlla lawê me cixare nakşîne 228
Sêmûrgeci û sûpûrgeci 229 230
Xwedê li mala xwe nine 231- 232
Mirina Mao 233
Qilêna qûzê 234-235
Ew nadin digirin 236
Pisporê Saddam û muzîkê 237 - 238
Ew ê ku pêlavên xwe nede malê û canê xwe jî nade 239 -240
Ez li ber te Xwed, li ser te 241
Nav û paşnavê gund 242
Siyonisteki bê namûs 243 - 244
Ez jî Atatirk û Zubeydê 245
Kurd kî ne û çi ne 246 - 247
Nexweşiye zfk 248 - 249
Ez çêzê mêzê nizanim 250
Mêrxasê herî mezin 251
Du geveze 252 - 253
Pardon tu û bavê xwe ne 254
Şinâ çend gûrz e 255 - 256
Hîn ev lawê wî ye 257
Zor spas 258
Madem ku tu ji axurê dernayî 259 - 260
Data û personnumereyûn Kurdan 261 - 262
Tirkî ji xwe 3 kelîme ye 263
ha nevê te zirzop-be dê tu karibî çi bikî 264
hirov carînan bi gotina şeytan bike baş e 265 -266
Dewlementir dewlementirîn 267 -268
Ma ji îsotê re jî herê welleh 269 270
Muxtar bavêje bîrê 271- 272

Elo çuye Mêrdînê 273 - 274

Di tarîtiyê de tirkî sereder nabe 275

Mîr çawa rojê guhart 276

Em burjûvaziyê mezin in û z, dî serê te ne jî ha 277 -278

Ez temsîlvanê împeryaliya alemî me 279

Bi 1 a çiya buya we dê ji xwe re derbê mêran bidîta 280

Weşanen Apec-tryck & Fêrlag

**

KLASÎKÊN ME

an şahir û edîbên me ên kevin

Celadet Alî Bedir-Xan

Em dikin qala klasîkên xwe bikin. Lê berî ewilî divêt em li bêjeya »klasîk«ê hûr bibin. Ji ber ko ev bêje bi me ne nas e. Di edebiyata milletên ewropayî de heyamek heye jê re heyama klasîkan dibêjin. Ew heyama ko tê de şahir û edîbên klasîk rabûne. Ji wan edîb û şahiran bi xwe re jî klasîk dibêjin. Ewan edîbên ha teqlîdî edîb û şahirên yewnan û latînî dikirin û li gora isûl û qeydeyan wan dinivîsandin; gelek bala xwe didan wan isûl û qeydan, yani gelek isûl û şikilperest bûn. Ji edebiyatê pê ve ji her tiştî re ko di wextê kevin de û bi islûleke bijarte hate çêkirin klasîk dibêjin. Di warê mûsîqiyê de jî klasîsm heye. Herçi bestekarên wê heyamê ne ji wan re jî klasîk dibêjin. Mîmariya klasîk jî heye. Xulase herçi fen û sinhetên ko bi wê rêzîkê ve çûne ji wan re klasîk dibêjin. Gelo di edebiyatê de klasîkên kurdmanan kî ne? Ew kengê rabûne û bi paş xwe ve çi eser hiştine ?

Bersiva vê pirsariyê ne hêsanî ye û jê re xebateke zor divêtin. Ji xwe ji eserên beriya islamiyetê hesêb tiştêk ne maye. Piştî islamiyetê ji nav kurdan gelek şahir, edîb û peyayên zana rabûne, lê eserên xwe bi piranî bi erebî, bi farisî an bi tirkî nivîsandine; û ji wan millet û edebiyata wan re xizmeteke mezin kirine. Herçî şahirên tirkan ên mezin yê ko serê tirkan bilind dikin Nabî, Nefhî û Fizûlî her sê jî kurdmanan in. Yê ko bi kurdmanî nivîsandine gelek hindik in û wan jî bala xwe ne daye zmên û çêtir kêfa xwe ji pirsên erebî û farisî re anîne.

Digel vê hindê ev çend eserên ko pêşyan ji me re hiştine edebiyata me a klasîk ditînin pê û di nav wan de eserine kûr û hêja hene. Ji xwe herçî folklorê me ye, yanî edebiyata xelkê, di nav folklorên dinyayê de bi bijarteyî dikeve rêza pêşîn. Di rohelatê nîzing de folklorê tu milletî ne gihaştiye dereca folklorê me.

Herçî klasîkên me, herwekî me got ev behseke dirêj û zehmet e, û jê re wextekî fireh divêt. Ev ne îşê bendekê an du bendan e. Heke îro em vê bendê dinivîsinin mexseda me ne ew e ko em li vê behsê hûr bibin û klasîkên xwe bisenifînin. Bi tenê em dixwazin vê behsê vekin; bi hêviya ko hinên din pê mijûl bibin û tiştêkî tekûz bi ser xî.

Di vê bendê de emê bê awerteyî qala hemî şahir û edîbên kurdmanan bikin yê ko bi kurdmanî nivîsandine. Heye ko, hinekê wan bi tenê şahirê dîwanê ne û ne klasîk in. Bila misenifê klasîkan bi wan mijûl bibe û klasîkan ji neklasîkan bibijêre; û heqê herkesî li gora hêjabûna wî bidîyê.

Di vê babetê de di destên me de tu wesîqe nînin. Tiştên ko ez pê dizanim, min pirê wan ji şêxê rehmêtî, Evdirehmanê Garisî bihîstine. Ji milê din di kitêba kurdîzanê ûris Eleksandr Jaba de der heqê edebiyata kurdî hin not hene. Jaba ji melakî kurdmanan re di heqê edebiyata me de bendek da bû nivîsandin. Melayê

kurdmanç, ji xêra Xwedê re, benda xwe ne bi erebî, ne bi farisî û ne jî bi tirkî, lê bi kurdmançî nivîsandiyê. [Mebest ji Melayê kurdmanç Mele Mehmûdê Bayezîdî ye û di wê demê de Celadet-Alî Bedir-Xanî nedizana ka navê wî melayî çî bû. Mele Mehmûdê Bayezîdî gelek destnivîs û belgeyên dî jî dane Alexander Jabayî, ravekirina Arif Zêrevanî.]

Ewî melayî di benda xwe de qala tarîxa bûn û wefata her şahirî jî kiriye. Lê wer dixuye ko mela di van tarîxan de şaş e. Melê ew bêî ko bi rastiya wan bizane, ji ber xwe de û bi texmîn gotine, û li hev siwar kirine. Digel vê hindê em gotinên melayê Jaba weke xwe diguhêzînin stûnên xwe. Di benda melê de tiştine xelet hebin jî ew bend di celebê xwe de esereke yekta ye. Herweki Xanî gotiye: »Kurdmançî ye ew qeder li kar e« .

ELÎ HERÎRÎ – Di nav şahirên kurdmanç de yên ko piştî îslamiyê rabûne û bi kurdmançî nivîsandine; ê pêşîn Elî Herîrî ye. (Xwedê rehmeta xwe lê erzan bike û heke di ser bihuştê re bihuşteke din, bihuşteke bijarte heye cih û meqamê wî tê de çêke). Li gora ko me bihîstiye gundê wî Herîr di welatê Soran de ye û Elî bi xwe sorî ye. Lê Melayê Jaba dibêje ko Herîr di welatê Şemzînan de ye. Me bi xwe tu esera wî ne dîtiye. Dibêjin ko dîwana wî heye.

Melayê Jaba der heqê Elî Herîrî dibêje: »Şahirê berê Elî Herîrî ye. Dîwançeyek heye, şîhir û qesayid. Herîr jî gundek e, di cihê û nehya Şemzînan, di sencaxa hekariyan de, û şîhir û ebyatê di wî jî di nêv Kurdistanê qewî zêde meşhûr û marûf e. Texmîna ko di tarîxa çar sedê hicretê de peyda bûye û di çar sed û heftê û yekê de merhûm bûye û di nav Herîrê de medfûn e« .

MELAYÊ CIZERÎ – Mela li cem hemî kurdmançan, nemaze li cem feqehan ewçend nas e ko ne hewce ye ez wesfê wî bidim. Mela şahirekî mitesewif e, dîwana wî di sala 1919 an de li Stenbolê ketiye çapê. Beriya wê li Petresbûrgê jî hati bû çap kirin. Min ji vê çapê nisxeyek li Şamê di taxa kurdmançan de dîtiye. Çapa Petresbûrgê çapeke lîtografîk e.

Melayê Jaba di heqê Melayê Cizerî de dibêje: »Şahirê diwê Melayê Cizerî ye. Eslê wî ji Cizîra Bihtan e. Navê wî şêx Ehmed e. Di tarîxa pased û çilî de di nêv Cizîrê de peyda bûye. Di wî wextî Mîr Imadedîn li Cizîrê mîr bû û xweheke mîr hebû. Ev şêx Ehmed li xweha mîr aşîq bûye. Xezeliyatine zehf gotiye û diwançeyek tertîb kiriye. Dîwana Melayê Cizerî dibêjin qewî dîwaneke misteleh e, û zehf li nik ekradan meqbûl e. Paşê, Mîr Imadedîn ew şêx Ehmed ceribandiyê ko aşîqê heqîqî ye û xweha xwe da ê. Şêx Ehmed qebûl ne kiriye. Ev şêx Ehmed jî di tarîxa pased û pêncî û şeşê de merhûm bûye û di nêv Cizîrê de medfûn e, û ziyaretgaha xelkê ye« .

Herwekî melayê Jaba gotiye tirba Melayê Cizerî ziyaretgah e. Ji xwe hêj di saxiya wî de welayet bi aliyê wî ve didan. Dibêjin ko mela li Westaniyê, li ber şetê Cizîrê, li ser kuçekî rûdînişt û şîhrên xwe dinivîsandin. Ji cizba wî kuç welê disincirî ko piştî ko mela jê radibû jin diçûn wî kuçî û nanên xwe pê ve didan û dipijandin. Ji dîwana melê me xezala jêrîn bijartiye. Heye ko di dîwana melê de jê spehîtir xezel hene. Lê me kêfa xwe ji ber gotina »Şebçiraxî şebî Kurdistan im« jê re anî.

Pir ji dîna te xerîb im xanim

Ji te ser ta bi qedem heyran im

Her bi can teşnelebî lehlan im

Dil di benda giriha zilfan im

Yûsifî cirhekeşî hicran im

Niqteyî daîreyî rindan im

Lew şebî daîre sergerdan im

Badenûşî qedehî hirman im

Bedel ateş ji ceger biryar im
Lew perîşan im û pir êşan im
Aşiqî nazik û mehbûban im
Tu mebîn bêser û bêsamam im
Gulî baxê iremî Bihtan im
Şebçiraxî şebî Kurdistan im
Çi tebîet beşer û insan im
Lilehil hemd çi alîşan im
Di riya yar li rêza san im
Lew di iqlîmî sixen xaqan im
Sibehî îd e û ez pê zanim
Ko bi kêra te seher qurban im
Xweş birîndarekî bêderman im
Carekê şefeq e rûhim can im
Ji Xwedê re veke benda beriye.
Dînbirê hurmisalê zeriye
Nazikê nîşkerê sirperiyê.

FEQEHÊ TEYRAN – Melayê Jaba di heqê Feqehê Teyran de gotiye: »Şahirê siyê Feqiyê Teyran e ko navê wî Mihemed e. Eslê wî ji qesaba Miksê ye, welatê hekariyan e. Di tarîxa heft sed û diwê peyda bûye. »Hikayeta Şêxê Senhanî« û »Qiseya Bersîsayî« jî mewzûn gotiye û »Qewlê hespê reş« jî wisanî mewzûn gotiye û zehf beyt û eşar jî qewî mileme û rengîn gotine. Û navê wî jî di şihre da »Mîm û Hey« e, û miqdarê heftê û pênc salan emir kiriye û di tarîxa heft sed û heftê û heft da merhûm bûye û li Miksê jî medfûn e« . Gelo Feqehê Teyran kî bû? û navê wî, çi bû? Ji ber ko Feqehê Teyran leqeba şahir e û ne navê wî ye. Ji eserên wî »Wesfê şêxê senhanî« nik min heye.

Yê ko ev nisxe nivîsandiye di dawiya wê de bi erebî gotiye: »Qesîda wesfê şêxê senhanî ya ko Mîr Mihemed nezim kiriye tamam bûye, Ev mîr Mihemed bi navê Feqehê Teyran meşhûr e« . Li gora vê şerhê Feqehê Teyran mîr bû û navê wî Mihemed bû. Lê mîrê kîjan welatî? Heye ko ji mîrekên Miksê bi xwe bû. Ji eserên Feqeh min ji »Wesfê şêxê senhanî« pê ve tu jî ne dîtine. Ji xwe esera »Qiseya Bersîsayî« bi guhê min ve jî ne bûye. Min navê »Qewlê hespê reş« bihîstiye. Bawer bikin jê re »Hikayeta hespê reş« jî dibêjin. Min hin xezel û qesîdeyên wî ên peregende jî dîtine.

Dibêjin ko Feqehê Teyran şagirtê Melayê Cizerî bû û li ber destên wî xwendiyê. Feqeh di wefata Melê de jê re mersiye jî gotiye û li tarîxa wefata Melê tê de bi ebcedê îşaret kiriye. Ew mersiye bi destê min keti bû lê di dema nivîsandina wê bendê de ne bi min re ye.

Lê qenc tete bîra min ko Feqeh di mersiya xwe de dibêje »Heft eyn û lam ji hev bûn cida, şîn û girî dîsa tê da« . Heke mirov ev pirsên ha bi hesabê ebcedê hel kir bawer bikin tarîxa wefata Melê jê xuya bike. Dîsan ji wê qesîdê tete zanîn ko Melayê Cizerî jî gundê Hêşetê ye. Ji ber ko Feqeh dibêje:

Îro werin, lazim werin, cîran û xelkê Hêşetê.

Herçî »eyn û lam« Feqeh qala van her du tîpan di »Wesfê şêxê senhanî« de jî kiriye û gotiye:

Miksî [1] ji wê meymestihê

Tewîl diket hîkayetê
Miksî ji eşqê sihtiye
Ev şihir vi şêx ve nihtiye
Halê xwe tê de guhtiye
ji »eyn û lam« a hicretê

[1] Feqeh qala nefsa xwe bi xwe dike. Herwekî me got Feqeh ji welatê Miksê ye. Lê gelek li Cizîra Botan maye û tê de xwendiyê.

Gelo leqeba Feqehê Teyran çawan bi vî şahirî ve bûye. Dibêjin ko Feqeh bi zimanê teyran dizanî bû ji lewre navê Feqehê Teyran lê kirine. Di vê babetê de min ji şêx Evdirehmanê Garisî çîroka jêrîn bihîstiyê.

Feqehê Teyran diçû Cizîrê. Bi rê ve rastî keşekî hat; pev re hevaltî kirin. Midekî çûn, westiyar, xwe dan ber siha darekê. Bihna xwe didan. Du çûk hatin û veniştin ser darê. Çûk pev re diştexilîn û Feqeh dikenî. Keşê ji Feqeh pirsî û got ê: Ma tu çire dikenî?

Feqeh got: Ev adeta me ye, em feqeh holê dikenin.

Keşe: Divêt jê re sebebê hebe, mirov bê sebeb nakene.

Feqeh: Xebera te ye, lê heke min ji te re got, ditirsim tu bêbextiyê li min bikî û belakê bînî serê min.

Keşe soz da yê ko nabêje tukesî. Feqeh rabû mesela xwe jê re qise kir û got:

– Ez bi zimanê teyran dizanim. Tu van çûkên ser darê dibînî, yekî ji ê din re dibêje, ev feqehê ha diçe Cizîre, lê nizane ko li Cizîrê serê wî dê bête eşandin.

Keşe deyn ne kir. Her diwan da xwe û ji nû ve bi rê ketin. Gava gehiştin Cizîrê Feqeh çû Medresa sor, keşe çû Westaniyê. Li Westaniyê xelk giha bûn hev û wek mirovine ko li tiştêkî digerin diçûn, dihatin û li erdê fedikirîn û dipeyivîn. Keşê sehîrî kir û zanî ko remildarekî gotiyê ko di erdê Westaniyê de xezîneyek heye, lê nikari bû cihê wê şanî bide. Mîrê Cizîrê jî li xezîne digere.

Vê carê, keşe kenî û çû nik mîr; mesela feqeh û çûkan jê re got. Mîr şande pey feqeh. Feqeh gote mîr; belê ezê xezîne derînim, lê para xwe jê dixwazin.

Mîr jî şertê Feqeh pejirand, yanî qebûl kir. Feqeh jî çû hinek zad anî û reşand nava Westaniyê, û xwe li paş kevirêkî veşart. Teyr hatin ser zad, zad xwarin û bi hev re ştexilîn. Teyrekî ji yekî dîtir pirsî:

– Ma kê ev zad reşandiye vê derê?

– Feqehê Teyran ev zad reşandiye, seba xezîne.

– Ma tu nizanî xezîne li kû ye ?

– Belê dizanim, sibehî wextê roj hiltêt kevirê ko tavê berî ewilî lê didit xezîne di bin wî kevirî de ye.

Feqeh zivirî medresê û nivist. Sibe zû rabû çû Westaniyê û piştî ko kevirê xwe nas kir berê xwe da mala mîr û gote wî: Ezbenî min xezîne bi cih kir.

Mîr digel xulaman rabû, hat Westaniyê, erd kolan û xezîne derêxistin. Malekî zehf derket. Mîr ji feqeh pirsî: Para te çi ye bêje...

Feqeh got: Beramberê serê keşê bidin min.

Mîr got: Serê keşê bi laşê wî ve ye, em çawan beramberê wî bidin te.

Feqeh got: Rahet e, serê keşê ji laşê wî vekin.

Anîn serê keşê jê vekirin û danîn ser şehîne û li milê din hêdî hêdî zêrên xezîne êxistin, hetanî ko zêr tamam bûn. Zêr beramberê serê keşê ne hatin.

Mîr enirî û gote feqeh: Te zanî bû ko serê keşê hinde giran e, ji lewre te ev şert bi min re kir.

Feqeh deyn ne kir, zêr ji şehîne rakirin û çend kulm ax avêtine şûnê. Milê axê daket, serê keşê rabû. Hingê Feqeh berê xwe da mîr û got ê:

– Mîr im, min zêr navêt, zêr ji te re divêtin, tu ko xwedî xulam û mêvan î. Mexseda min ew bû ko ez şanî we bidim ji serê insên girantir ax heye, û insan bi tenê bi axê têr dibe.

Ev her sê şahirên ha yanî Elî Herîrî, Melayê cizerî û Feqehê Teyran bivê nevê beriya Ehmedê Xanî ne. Ji ber ko Xanî qala wan dike û dibêje:

Min dê elema kelami mewzûn

Alî bikira li banê gerdûn

Bînave riha Melê Cizêrî

Pê hey bikira Elî Herîrî

Keyfek we bida Feqiyê Teyran

Heta bi ebed bimaye heyran

Çi bikim ko qewî kesad e bazar

Nînin ji qimaş re xerîdar

Ezê niho hin şîhrên Feqehê Teyran bidim zanîn. Ji Wesfê şexê senhanî:

Van qisetan izhar bikim

Behsan kar û bar bikim

Yar û biran hişyar bikim

Da ez ji şêx dim wesfekî

Şêxek hebû çaxê ewil

Nûrha Xwedê hel bû di dil

Sed gumreh û dal û midil

Bi destê wî tîn tobetê

Şêxek hebû sinhaniyan

Serdarê pansed sofiyan

Ji qesîdeke wî:

Bizan ko min yar ti wî

Dil ji birîndar ti wî

Ez kuştim yekcar ti wî

Çi bikim ko min yar ti wî

Bê dest û hem pa ti wî

Pir li min kubar ti wî

Ê b'xezeb xwendî ez im

Di qeyd û bendê ez im

Zencîr bi zendê ez im

Miştaqi rindî ez im

Aşiqê cindî ez im

Perwazi findê ez im

Xweş qed û ehla ti wî

Cama piyala ti wî

Şûx bejn û bala ti wî

Delala mala ti wî

Pir bext û tala ti wî

Nîmeta ala ti wî.

Dûr ji wisalê ez im
Yar di xeyalê ez im
Îsa li erdan ti wî
Bi girt û berdani ti wî.

MELAYÊ BATE – Melayê Jaba der heqê Melayê Bate gotiye: »Şahirê siyê jî Melayê Bate ye. Navê wî jî Mela Ehmed e. Eslê wî ji Bate ye. Bate gundek e, ji gundê di hekariyan. Di tarîxa heşt sed û bîstî da peyda bûye, û zehf şîhir û ebyat gotine. Dîwaneke mexsûs heye, qewî qenc e, û mewlûdeke kurmancî gotiye. Di Kurdistanê de ew meqbûl e; û heştê salî emir kiriye û neh sedê hicrî merhûm bûye. Di nêv gundê Bate de jî medfûn e« .

Li gora tiştê ko min bihîstiye Bate li Behdînan û li nîzingî Amediyê ye.

Ji eserên Batê min bi tenê mewlûda wî dîtiye. Herçî dîwan û şîhirên wî ne, çavên min bi wan ne ketiye. Mewlûda wî di sala 1905 an de li Misrê hate çap kirin. Heke ez ne şaş im ew mewlûd di sala 1919 an de li Stenbolê jî ketiye çapê. Bi min re nisxeke destnivîs heye. Eve çend dûrik ji mewlûda Batê:

Hemdê bêhed bo xudayê alemîn
Wî Xudayî daye me dîne mibîn
Em kirîne imeta xeyrel beşer
Tabihî wî miqtedayê namwer
Wî xudayî malikê milkê ezîm
Daye me mîras qurana kerîm.
Bo cemihî mislimîn û salihe
Bo feqîrê Bate jî el-fatîhe.

AXAYÊ BÊDARÎ – Me tu eserên vî şahirî ne dîtine. Me bi tenê navê wî seh kiriye. Rawiyan gote me ko Axayê bêdarî gelek guh daye zimên û çiqas jê hat ewçend bêjeyên erebî û farisî ne xistine şîhrên xwe. Melayê Jaba qet qala vî şahirî ne kiriye. Dibêjin ko Axa di pey Batê re rabûye. Ji lewra me ew daniye vê derê.

EHMEDÊ XANÎ – Mela Camî di heqê Mewlana Celaledîne Rûmî û kitêba wî »Mesnewî« de gotiye:

Men çi gûyem wesfi an alîcenab
Nîst pêxember welê dared kitab.

Yanî: Ez di heqê wî alîcenabî de çi bibêjim, ne pêxember e, lê kitêba wî heye.

Ev pesnekî bilind û hêja ye û bi her awayî li bejna Mewlana têt.

Di heqê Ehmedê Xanî û kitêba wî »Memozîn« de, bi min be, mirov dikare jê bêtir jî bibêje. Belê Xanî jî xudan kitêb e. Lê Xanî pêxember e jî. Pêxemberê diyaneta me a milî, pêxemberê ola me a nijadîn.

Xanî di wextekî welê de rabû ko - beriya niho bi sê sed û neh salan - ne li cem me, lê li Ewropayê jî xelk hêj li miliyet û li nijadê xwe hişyar ne bû bûn û zelamên ji yek milletî hev û dû ji bo ketolîkî an protestaniyê dikuştin. Di heyameke welê de Ehmedê Xanî bîra miliyeta xwe, bîra kurdaniya xwe biri bû û ji kurdan re goti bû hon berî her tiştî kurd in, rabin ser xwe, dewleteke kurdî çêkin û bindestiya milletên din mekin.

Melayê Jaba der heqê Ehmedê Xanî gotiye: »Şahirê pêncê jî Ehmedê Xanî ye. Eslê wî ji tayifeyê hekariyan ji eşîreta xaniyan e. Bi xwe hatiye Beyazîdê, di tarîxa hezarê da tewetin kiriye. Di zimanê kurmancî de Memozîn nav kitêbek aşiq û maşûqan gotiye û kitêbek lixet jî bi kurmancî û erebî gotiye, navê wê Nûbihar e. Zarokê di Kurdistanê hemû di piştî Quranê dixwînin. Û zehf jî xezeliyat û eşharan û beyt bi zimanê

kurmancî gotiye. Û di zimanê erebî û farisî û tirkî jî qewî mahir û sahibi irfan e. Û ji şerayê di Kurdistanê hemûyan jî meşhûr û faiq e, belkî ji hemû şieran meqbûl û memduh e. Û dii hezar û şêst û sê da jî merhûm bûye û di nêv Beyazîdê da mizgeftêk jî bi navê xwe bîna kiriye. Û bi xwe jî li kenarê mizgeftê medfûn e« .
Xanî herwekî bi xwe dibêje di sala hezar û şêst û yekê hicrî de ji diya xwe bûye.

Lewra ko dema ji xeyb fek bû

Tarîx hezar û şêst û yek bû

Kengê emirê Xwedê kiriye em pê nizanin. Lê gava Memozîna xwe qedandiyê çil û çar salî bû.

Îsal gehiştê çil û çaran

Ev pêşrewê gunahkaran

Xanî ji Memozînê pê ve hin eserên din hene. Nûbihar: ferhengeke menzûm e. Kurdî-erebî. Xanî ji bo Nûbiharê dibêje:

Ji paş hemd û selewatan

Ev çend kelîme ji ji lixetan

Vêk êxistine Ehmedê Xanî

Nav lê Nûbihara biçûkan danî

Ne ji bo sahibi rewacan

Belkî ji bo piçûkê di kurmancan

Ji Eqîda îmanê:

Sifatê di sebhe ji bo zilcelal

Bizan heft in ey arifê pir kemal

Xweşî, şîn û zanîn û vên û kelay

Bihîstin digel dîtî bû tamam

Xanî li Beyazîdê dibistanek jî danîbû û tê de dersa zarokan bi kurdmancî digot. Di pey mirina wî re şagirtê wî Smaîn bîst salên din li wê dibistanê guhdar bû û dersên kurdmancî tê de gotin.

Li gor atîştê ko min bihîstiyê Xanî kitêbeke cexrafayê jî çêkiriye û tê de qala ezman û stêrkan kiriye. Herçend ez gelek lê geriya bim jî ev kitêb neket destên min.

Ehmedê Xanî herwekî bi xwe gotiye Mem û Zîn ji xwe re kirine behane û bi vê hêncetê kula dilê xwe bi der daye, derdê miletê xwe ê ker û lal bi ziman kiriye û ew axivandiyê.

Mem û Zîn ji bo Ehmedê Xanî remzên Kurdistanê, rêzikên welatê wî ne. Xanî dibîne ko ew rêzik winda dibin, kurdmanc bi zimanine din dixwînin û dinivîsinin, bi rêzikên miletên din ve diçin, belgên xwe ên nijadî ji xwe tavêjin, dikevin rengên miletên din û bi vî awayî û bi rêva bindestiya wan dikin. Seyda dibêje:

Sazi dili kul bi zîr û bem bit

Sazendeyê 'eşqi Zîn û Mem bit

Şerha xemi dil bikim fesane

Zînê û Memî bikim behane

Nexmê we li perdeyê derînim

Zînê û Memî ji nû vejînim

Derman bikim ez ewan dewa kim

Wan bê mededan ji nû ve rakim

Meşhûr bikim bi terz û islûb

Mimtaç bikim mihibb û mehbûb

Ewreng bikim ji nû serefraz

Da bêne temaşeyî nezerbaz
 Dilber li Memî bikin girînê
 'Aşiq bikenin bi derdê Zînê
 Ev meywe eger xirab e ger qenc
 Kêşaye digel wê me dused renc
 Ev meywe eger ne avdar e
 Kurmancî ye, ew qeder li kar e
 Ev tîfl e eger ne nazenîn e
 Nûbar e bi min qewî şîrîn e
 Ev meywe eger ne pir lezîz e
 Ev tîfl e bi min qewî 'ezîz e
 Mehbûb û libas û gûşîwar e
 Milkê di min in ne miste'ar e
 Ez pîlewer im ne gewherî me
 Xudreste me ez ne perwerî me
 Kurmancî im û kûhî û kenarî
 Ev çend xeber in di kurdwarî

Memozîna Xanî di sala 1919an de li Stenbolê hatiye çap kirin. Seyda Hemze - îro midirê dibistanên Hesiçê ye - jê re dîbaçeyek nivîsandiye. Tê de dibêje ko Xanî Nûbara xwe di sala 1094ê hicrî de nivîsandiye. Li gora vê tarîxê Beriya qedandina Memozînê bi neh salan. Tirba Xanî li Beyazîdê ziyaretgaha xelkê ye.

SMAÎLÊ BEYAZÎDÎ – Melayê Jaba di heqê vî şairî de gotiye: »Şairê şeşê, j şairê di Kurdistanê Ismaîl e. Eslê wî ji Beyazîdê ye, ji şagirtê di Ehmedê Xanî ye. Di hezar û şêst û pêncê hicretê peyda bûye û di hezar û sed û bîst û yekê de merhûm bûye. Kitêbeke lixetan jî »Gulzar« nav telîf kiriye û bi kurmancî û erebî û farisî, zaro dixwînin. Bi xêrî ji wê jî zehf xezel û eşharan û ebyat bi zimanê kurmancî gotiye. Cehda wî meşhûr û marûf e. Û di nêv Beyazîdê da merhûm û medfûn bûye« .

Me Gulzara Smaîl ne dîtîye; ne jî şîhirên wî. Tiştê ko em di heqê wî de dizanin ew e ko Smaîl daye ser şopa Xanî û di dibistana Beyazîdê de dersên zarokan bi kurdmancî gotiye.

ŞEREF-XAN – Melayê Jaba di heqê Şeref-Xan de gotiye: »Şairê heftê Şeref-Xan e, ji mîrê di hekariyan e, û ji neslê Ebas. Di hezar û sed û yekê da jî li Colemêrgê ko cihê hikûmeta hekariyan e peyda bûye. Eşhar û ebyat bi zimanê kurmancî û farisî zehf gotiye. Di hezar û sed û şêst û yekê da merhûm bûye û di nêv Colemêrgê de medfûn e« .

Me ev Şeref-Xan nas ne kir. Heke jê mexsed xwediyê Şerefnamê Mîr Şeref e, mîr Şeref ji mîrên Bidlîsê ye, û me tu şîhrên wî bi kurdmancî ne dîtine.

MIRAD-XAN – Me navê vî şahirî jî ne bihîstiye. Melayê Jaba qala wî dike û dibêje: »Şahirê heştê Mirad-Xan e ko di tarîxa hezar û sed û pênciyî da li Beyazîdê peyda bûye. Ewî jî miqderekî xezeliyat û eşharan bi zimanê kurmancî gotiye û di hezar û sed û nehê da merhûm bûye û di Beyazîdê da medfûn e û paşî wî ji kurmancan êdî şair peyda ne bûne, heta niha« .

Herwekî me got di heqê Mirad-Xan de em tu tiştî nizanin. Li gora navê wî divêt ew jî ji mîrekên Kurdistanê be.

Melayê Jaba - em wî hergav bi vî navî bi nav dikin ji ber ko bi navê wî nizanin piştî ko heşt şairên jorîn hejmartine benda xwe bi gotinên jêrîn qedandiye:

»Berê zaf medaris di wilayetê di Kurdistanê de hebûn. Dikat, bajar, qeza û qesebe û gundan da ehlê islamê di Kurdistanê da elbete felabid medreseyek û dido û sisê û belko êdî zêde hebûn û bila derece diqet û ihtimam ji kenarê di hakim û ehaliyan der heqê emrê di medaris û islaman hebûn. Li nik mezin û piçûkê di Kurdistanê qedr û rifta ilm û ileman hebû.

Melayê di qewî û zûfinûn di Cizîr, Amedî, Soran û Sêrt û etrafan da zaf bûn. Lakin niha êdî medrese û ilema û xwendin di Kurdistanê de qewî kêr bûye, nadir peyda dibe. Elbetde elametê axirî ye ko ilm ilema niqsan dibin« .

Kitêba kurdîzanê ûris di sala 1860î de ketiye çapê. Li gora vê tarîxê melayê ko em bi navê wî nizanin beriya niho bi 80-90 salî şairên jorîn senifandine û di heqê ilm û zanînê de ev tişt bi dilekî kul gotine.

SIYEHPUŞ – Sed heyf û mixabin ko di heqê vî şairê hêja de em tu tiştî nizanin, ji şihra jêrîn pê ve, ya ko vê paşiyê ketiye destên me.

Dilberek min dî bi çavan

Sed elif pabûsî bû

Agirek berda hinavan

Şemh û der fanûsî bû.

Şemh û rihniya zilamê

Agirek berda di amê

Zilf û xalên û tamamî

Qeyd kirin mehbûs bi damê

Şerbeta şîrînkêlamê

Terkî min nadit midamê

Sed şikir îro selamê

Kir li min taze xulamê

Şerh û teqrîrê Isamê

Fikr û teswîrê kelimê

Reng û elwanê di Camî

Şibhetî tawûsî bû.

Şibhetî çavê duyengê

Qews û ebrûyê du bengê

Mir-reyê tîra xedengê

Zilf û xal û xuncerengê

Kes ne dî qet wî çî rengî

Neqşê maçîn û firengê

Qet ne ma qet wî çî rengî

Hikmeta Têmûr û lengî

Sifdera mêrê du cengê

Şêr û mexmûr û pilingê

Sed hezaran wek bişengê

Hikmekî kawûsî bû.

Min qebûl e hikmê rindan

Serxweş û sûretlewendan

Lê çî bêjim qewl û bendan

Ketme tora lehl û xendan
Zehmetek wan pir bi min dan
Kefşe bim wek gaz û sindan
Dil hedef kir tîr li min dan
Lê ji halê mestemendan
Bê eded cewher bi min dan
Lewmenoşê can bi der dan
Xemzeyê pir mekr û fendan
Lê li min casûsî bû.
Lê li min berda girînê
Mihbeta wê nazenînê
Bê sebeb ketme nivînê
Ax û efxan û enînê
Lê ji ber hisna şerînê
Şeq bû bedra yasemînê
Kanî hûra ser zemînê
Carekê bête girînê
Ev bi xef, hal im bibînê
Merhema bavê birînê
Zilf û xal û xemrevînê
Bo me calînosî bû.
Zilf û xal û mest û naz e
Işweyê wan xemzebaz e
Gerdenê gerdenfiraz e
Lê ji eşqa rûyê faze
Cerd dikin ehlê mecazê
Ta sedî yasî û qaze
Xef dibin esrar û raze
.....
Ez çi kim sewm û nemaz e
Kar û şixl û bê niyaz e
Min ji dest tenbûr û saz e
Dil wekî naqûsî bû.
Dil ebîr û mest û mîrê
Begler û şah û wezîrê
Da li min derbek bi tîrê
Ta li mir' nê min vebîrê
Kirme hib-ba zemherîrê
Sîne kir armanc li tîrê
Kanî mel-layê Cizêrî
Mek-kî û Elyê Herîrî
Xanî, Şêxê Babeşîrê

Bên li dengê min feqîrê
Xemrî û gîs û herîrî
Şev li min kabûsî bû.
Şev dikim nalîn û zarî
Şibhetî teyrê Biharê
Ey Siyehpûş tu xumar î
Sahibê adab û kar î
Çend Siyehpûş tu sitar î
Lê bi eşqa dil nikarî
Dir û yaqût û mirarî
Misk û enber jê dibarî
Hespê şahê şehsiwar î
Angeh ez pabûsî bûm.
Dilberê ehlê dilan bû
Qatilê cergê pijan bû
Qasidê rûh û we can bû.

Dibêjin leqeba Siyehpûş pê ve bûye ji ber ko hewranikî reş bi xwe ve dikir, li hespekî boz siwar dibû û kolosekî spî li serê wî bû; û ew di nav hesp û kolosê spî de reş dikir.

Ji şihra jorîn em dizanin ko Siyehpûş di pişt Xanî re ye. Jû pê ve Siyehpûş bi vê şihirê ji me re du şairên din dide nas kirin: »Mekî« û »Şêxê Babeşîrê« .

AXAYOK – Gelo ev kurdê ko bi zmanê xwe bi qasî Ristemê kurd mêr e kî bû? Belê ew axa an pisaxayek bû. Lê axayê kû derê, navê wî çi ye, û kengê rabûye?

Disan û dîsan em nizanin, em nizanin. Bi tenê çend dûrikên wî ketine destên me û bi vî awayî me zanî şahirek rabûye û leqeba wî Axayok e. Nebe ko ew û Axayê Bêdarê yek hibin. Dîsan em nizanin. Ev in dûrikên Axayok yê ko bi dest me ketine:

Tawûs bi vî şiklê melîh,
Şermendeyê saqê di reş
Ew qijika gûxwer binêr
Qij qij dikit elwan im ez.
Şêrê ji heft bavê xwe şêr,
Dawayî şêrî naketin
Tûlepîsê heft kûçikan
Ewew dikit erslan im ez.
Nanê cehî têr naxwitin
Tişteke di malê da niye
Simbêl û çavan bel dikit
Zobaşiyê qewman in ez.
Fezl û terîqa neqşebend
Ger ew bi şorbe germ biya
Ew dîzika şorbe di nêv
Dê şêxê Bestamî biya
Fezl û terîqa sofîyan

Ger ew bi reh beh'ta wicûd
Ew nêriyê lehyetewîl
Dê bê guman sofî biwa
Fezl û terîqa aliman
Ger ew bi şaşa gir biya
Cismê kulindê ser mezin
Dê qazî beyzawî biwa.
Fezl û terîqa qadirî
Ger teq teq û şeq şeq biya
Ew şeqşeqa asî, yeqîn
Dê qutbê gêlanî biwa.

MEWLANA XALID – Şêx Xalid Ziyaedîn di terîqeta neqşibendî de şihba Xalidî daniye. Mawlana Xalid ji kurdên Silêmaniyê ye. Şêx Xalid berî ewilî li Bexdayê û di pey re li Şamê terîqeta xwe belav kiriye û di sala 1242 an da li Şamê çûye rehmetê. Di çiyayê Çilyaran de veşartî ye. Mawlana Xalid şahirekî mitesewif e; û wî dîwaneke farisî heye. Min bi xwe dîwan ne dîtiye. Dibêjin ko di wê dîwanê de çend qesîdeyên bi kurdî an nîvkurdî hene. Me got nîvkurdî ji ber ko Mawlana di wan qesîdan de kurdî û farisî tevlî hev kirine. Êdî mirov nizane ew qesîde bi kurdî an bi farisî ne. Eve qesîdeyek ji wan qesîdan:

Çi tebdîr ey misilmanan
Kî men xod ra nemîdanem
Ne tersa me yehûdiyem
Ne gebr û ne misilmanem
Ne beriyem, ne behriyem
Ne şerqiyem ne xerbiyem
Ne ez erkanî tebhîyem
Ne ez eflakî gerdan im
Ne ez Çîn im, ne ez Hind im
Ne ez bilxar û maçîn im
Ne ez milkê Iraqê me
Ne ez xakî Xuristan im
Ne ez av im, ne ez ba me
Ne ez xak im ne ez ateş
Ne ez dinya, ne ez iqba
Ne ez firdewsî ridwan im
Nişan im bê nişan başed
Mekan im lamekan başed
Ne ten başed ne can başed
Ne min ez canî canan im
Ne baba me, ne dada me
Ne ema me, ne xala me
Li ser wechê çiraya me
Dikim îro di efxan im
Ji efxana bes e salek

Ji maşûqan bes e yarek

Ji bo mihiban hero carek

Welî bim ez bi çesman im.

MELA YEHYAYÊ MIZÛRÎ – Min bi tenê navê wî bihîstiyê û ji min re gotine ko dîwaneke wî heye. Dîsan rawiyan gote min ko Mela Yehya gelek bala xwe daye zimên û di daira imkanê de, bêjeyên erebî û farisî ne xistine dîwana xwe. Çiyayê mizûriyan di ser Dihokê re ye.

MELA XELÎLÊ SÊRTÎ – Dibêjin ko Mela Xelîl di wextê Mela Yehyayê Mizûrî de rabûye. Evî melayî kitêbek heye hi nrvê »Nehcel Enam« . Beytên jêrîn ji wê kitêbê ne:

Tu guh dêre nitq û beyana fesîh

Ji bo ferz û eynan e merdê melîh

Ko îman û islam û sewm û selat

Li ser malîdaran e hec û zekat

Li ser te ji ferzan e ey nûrî can

Bizanî tu erkan û şertê di wan

Heçî hikmê şerhê tu mihtac dibî

Ji bo zanîna wî tu minqad dibî

We lêken qe yek bê yekî nabitin

Misilmanî bê her diwan nabitin

Tû manayê şehdê ko bawer bike

Telefiz eger qadir î pê beke.

ŞÊX EVDILQADIRÊ GÊLANÎ – Ev kîjan Şêx Evdilqadirê Gêlanî ye? Xwedê pê zane. Yê ko navê wî ji min re gotiye, gote min jî ko dîwana wî di gundê Qelenderan de peyda dibe. Qelenderan di dora Mêrdînê de ye.

HECÎ FETAHÊ HEZROYÎ – Dîsan min bihîstiyê ko dîwaneke wî heye û herwekî ji navê wî dixuye ji Hezroyê ye.

ŞÊX MIHEMEDÊ HADÎ – Rawiyan gote min ko pêşiyên Şêx Hadî ji Rewandizê hatine û di Lîcê de cih bûne. Dibêjin ko dîwana wî heye.

ŞÊX EVDIREHMANÊ TAXÊ – Dibêjin ko Şêx Evdirehman bidlîsî ye. Tax çi ye? Ji gundên Bidlîsê ye, an Şêx ji taxeke Bidlîsê e dûr e, û ji lewre jê re Evdirehmanê Taxê an »taxî« gotine. Me dîsan bihîstiyê ko dîwana wî heye.

NALÎ – Ji şahirên Soran e. Dîwana wî di sala 1931ê de li Bexdayê çap bûye û yê ko dîwan dane çap kirin biserhatiya Nalî jî tê de gotine. Jê dixuye ko Nalî leqeba şahir e navê wî Mela Xidir e, bavê wî Ehmed Şawês e. Nalî di sala 1215ê hicrî de, li Şarezorê, ji diya xwe bûye. Di sala 1255an de çûye Stenbolê û heta dawiya emrê xwe li Stenbolê ma û di sala 1273an de emirê Xwedê kir. Li Stenbolê di gornistana Eba - eyûbê - ensarî de veşartî ye.

ŞÊX RIZA – Şêx Riza jî sorî ye. Ew jî çûye Stenbolê û li Stenbolê di civata şahir û zanan de gelek bi qedr û rûmet bûye. Dersa efendî û beglerên Stenbolê digot, nemaze bi farisî. Şêx Riza hecawekî bêeman bû. Mixabin ko tu şahirên wî bi min re nînin ko ezbelav bikim. Bi tenê çîrokoke wî dizanim.

Herwekî me got Şêx Riza li Stenbolê dersa edebiyatê digot. Wezîrê miarîfê gelek ji Şêx Riza hez dikir. Lê carekê wezîr şêx xeyidand. Di mala wezîrê miarîfê de, li heywanê postê hirçekî hebû; ev post bi kayê dagirtî bûn û li ser lingan sekinandi bûn. Şêx Riza piştî erna wezîr, rojekê, di dersê de qala mecaz û kinayê dikir.

Ji şagirtên xwe re heçko mîsalek anî û got: »Gava hon dikevin xanîkî û li heywanê hirçekî dibînin divêt bizanin ko xwediyê malê qereçî ye« .

HACÎ QADIRÊ KOYÎ – Hacî Qadirê koyî Xaniyê didowan e. Ew jî weke Xanî bi derdê milletê xwe dişewitî. Şahir û qesîdeyên wî tev de li ser millet û welêt in.

Çend şahirên Hacî Qadir di sala 1925an de li Bexdayê di bin navê »komela şahirên Hacî Qadirê Koyî« de çap kirine. Di wê komelê de biserhatiya Hacî jî gotine. Li gora wê komelê Hacî Qadir kurê Mela Ehmed e, di gundê Gorqeraçê de ji diya xwe bûye, û ji eşîra Zengenê ye. Lê ji ber ko di zarotiya xwe de guhastiye Koyê navê »koyî« pê ve bûye.

Hacî jî weke Nalî û Şêx Riza çûye Stenbolê û ketiye civata edîb û şahirên Stenbolê. Ji şahirên wê heyamê pirê wan farisiya xwe li ber destên Hacî xwendine.

Hacî dîwaneke mezin heye an hebû. Min dîwana wî dîtîye; bi destniviseke hûr qedere 800 rûpel hebû. Hacî ji dîwana xwe du nisxe nivîsandî bûn; heke nisxeke wê tirkan şewitandîye heye ko nisxa din rojekê bikeve destên me.

Ezê îro şihreke Hacî e neçapbûyî belav bikim. Herwekî me got Hacî perestişkarê Xanî bû. Hacî li ser Memozîna bavê min a destnivîs şihira jêrîn nivîsandiye.

Zemane resmi caranî ne mawe

Çiraxi nazim û minşî kujawe

Le dewri ême roman û cerîde

Egerçî meqsed e, zanîni baw e

Eman qedrê bizane em kitêbe

Le dinya êstekî hemtay ne maw

Le eyamî heyati şêxi Xanî

Le ser nisxey xet ew nûsirawe

Le layî erbabi xoy bo qedr û qiymet

Xezîney gewher e, û kisey diraw e

Le mecmûhi diwel, Soran û Botan

Le sayey em kitêbe nasirawe

Le kurdan xeyri Hacî û şêxi Xanî

Esasi nezmi kurdî danenawe.

Hacî di sala 1912ê hicrî de li Stenbolê çûye rehmetê. Bi eqlê min li Skûdarê di gornistana Reqece-Ehmed de veşartî ye. Ez dikarim bibêjim min Hacî dîtîye, lê nikarim bibêjim ez Hacî nas dikim. Ji ber ko sala ko Hacî çû rehmetê ez hêj nû keti bûm ser lingan.

ŞÊX NÛREDÎNÊ BIRÎFKÎ – Ji eserên Şêx Nûredînê Birîfkî di destê me de bi tenê Çiroka Siltan Ebûbekrê Şiblî heye. Ji xwe jû pê ve min tu eserên şêx ne dîtine. Ev in çend beyt ji qesîda Ebûbekrê Şiblî:

Ev bendeyî şêxî cîhan

Lazim divî sira nihan

Zahir bikim qutbî zeman

Da hon bizanin qisetê

Şêxek hebû xewsê dinê

Insan hemî jê bûn xenî

Ne d'hate xab û xwarinê

Daîm bi terka lezetê

Navê ewî qutbî şerîf
Şiblî Ebûbekrê zerîf
Yekser dibû wek mû zeîf
Daîm bi tirs û xeşyetê
Eslê terîqa şêx çî ye
Ewil emîrî şahîye
Şêx hakimek farîsî ye
Siltanê mîr û şewketê
Mîr~ê nihawendî bû ew
Şahê semerqendî bû ew.

EVDIREHMANÊ AXTEPÎ – Kitêbeke wî heye bi navê »Rewzel Neîm« tê de qala wesfên pêxember û mîraca wî kiriye. Kitêb mênzûm e, û 360 rûpel in. Kitêb di sala 1302ê hicrî de hatiye nivîsandin. Evdirehman teqlîdî Ehmedê Xanî kiriye û di şihirê de qala kurdmançî û kurdmançan kiriye. Evdirehman di beyteke vê şihirê de dibêje:

Me ev çend lefzi şêrîn çêkirin
Zimanê di tirkan me pê jêkirin.

* * *

Heta niho me behsa wan camêran kir ko bi nezmê nivîsandine û xwediye dîwanê ne. Ji van pê ve çend mirovên din hene ko bi şihirê mijûl ne bûne lê di warên din de bi kurdmançî nivîsandine. Emê niho qala wan bikin.

Kurdfîzan Eleksandr Jaba jî di kitêba xwe de qala wan dike û welê dixuye ko ev tişt jî jê re ewî melayê kurdmanç bi devkî gotine û Jaba ew bi frensizî nivîsandine.

ELÎ TEREMAXÎ – Jaba dibêje ko kurdmançan heta 1000ê hicretê ilmên dîn û şerîetê bi zmanê erebî dixwendin. Piştî 1000î melayek bi navê Elî, ji gundê Teremaxê, ji qeza Miksê rabûye û ji ber xwendinê çû heta Bexdayê. Elî di medresên Bexda, Mûsil, Behdînan û Soran de xwend û di nav alimên heyama xwe de bû bû zanakî serdeste. Evî Eliyê Teremaxî piştî ko vegeriya welatê xwe rabû di gundê xwe de medreseyek ava kir û bi zimanê kurdmançî kitêbeke tesrîfê jî çêkir û dersa feqehên xwe bi kurdmançî got. Hêdî hêdî ew kitêb li Kurdistanê belav bû.

MELA ÛNISÊ ERQETÎNÎ – Jê re Melayê helqetînî jî dibêjin. Xuya ye ko »Erqetin« an »Helqetîn« gundê wî ye.

Vî melayî daye pey Elî Teremaxî û kitebên tesrîf, zirûf û terkîbê bi zmanê kurdmançî nivîsandine. Min ne eserên Elî ne jî yên Ênis dîtine ji lewre min nikari bû ez hin tiştan ji wan belav bikim.

MELAYÊ ERWASÊ – Melayê Erwasê kitêbeke kiçik lê hêja nivîsandiye. Kitêba wî li ser nexweşî û dermanên wan e. Mela tê de qala nexweşîyan dike û dermanê her nexweşiyê û çêkirina dermanên jî dibêje. Min bi xwe kitêb ne dîtîye, ez bi salûxdanê dibêjim. Dîsan rawiyan gote min ko Melayê Erwasî di wextê Ewdil-Xanê bavê Bedir-Xan de rabûye. Li gora vê û bi texmîn Mela beriya niho bi 150 salî emir kiriye. Ji kitêba wî re »Tiba Melayê Erwasê« dibêjin.

KITÊBEKE HISABÎ – Vê paşiyê kitêbeke kiçik ketiye destên min, Kitêbeke mewzûn. Tê de qala hesabî kirine. Ev in çend beytên wê:

Neh caran neh bi xwe hesêb ke biltemam
Heştê û yek in, tu bizan ya ez xulam.
Heşt caran çar çend in eya şîrînbira

Ew sih û dû ne herçî zêde ji te re.
Heft caran pênc çend in eya tîflê piçûk
Ew sih û pênc in da ko pê nebî xudûk.
Şeş caran sê çend in eya sahib meqal
Ew deh û heşt in tu bizan ya pîrê kal.
Pênc caran pênc çend in ey mêrê çak
Ew bîst û pênc in tu bizan ey canê çak.
Çar caran heft çend in tu bêje vê demê
Ew bîst û heşt in da tu hilnegrî xemê.
Sê caran neh bo te beyan kim ya delal
Ew bîst û heft in tu bizane ya heval.
Du caran çar çend in min bo te kirye xet
Ew heşt tamam in der vê nezma pir xelet.
Êk caran êk êk e bizan ya nasiha
Bo feqîrê koyî bêjin fatiha.

Di dawîya vê kitêbokê de bi erebî şerhek heye. Li gora vê şerhê xwedî kitêba xwe di sala 1345ê romî de nezim kiriye; berî hevdeh salan. Gelo li kû derê? Li Tirkîyê, Iraqê an Sûriyê?
Xwendevanên delal. Ev nivîsara ko ji bo kitêbekê hindik lê ji bo bendekê hinek zêde ye, li hire tamam bûye. Herwekî min ji we re got li vê bendê ne wek benedêke tarîxa edebiyatê lê wek lîsteke şahîrên me ên kevin fedkirin. Hingê hon dikarin xwe ji şaşbûnê biparêzin.

Azîzan, Herekol, (1941), »Hawar«, »Klasîkên me«, hjm. 33, rûp. 6

Mela Mehmûd Bayazîdî

Zanyarê kurd û xebatkarê civakê yê bi nav û deng Mela Mehmûd Bayazîdî sala 1797-a li bajarê Bazîdê (Bayazîd) ji diya xwe bûye. Xortanîyê da ewî Quran xwendîye, di nav edebîyata bi zimanên erebî, farisî û tirkî da kûr bûye û zimanên wan bê qisûr zanibûye.
Ewî lêgerînên xwe yên zanyarî pêşî li bajarê xwe kirîye, paşê jî - li Tewrêzê. Dû rêwîtiya xwe ya li Farizistanê ra, ew vedigere Bazîdê, dibe serwêrê medresê û di nav hemwelatîyên xwe da zû tê naskirin. Lê piştî, ku serekê eşîra kurda ya bi nav û deng li Bazîdê ji text tê avîtin, ew cîguhastî Erzurumê dibe û li wira karê mamostatîyê berdewam dike. Bayazîdî xwedî qedîrekî bilind bûye, bona wê yekê ye, ku navê wî li gelek mizgeft û medreseyan bajarên cuda kirine.

Hurmeta wî di nav karmendên dewletê yên Tirkîya Osmanîyê da jî hebû. Hukumdarên sultanîyê çend cara wî wek qasîdê xwe şandine bal serekên serhildanên kurda yên li wilayetên Botanê û Hekarîyê bona ku wan ra bikeve nava peywendîyan. Lê jê ra bingehek heye ku em bêne ser wê bawerîyê, ku pevgerîdanên Mela Mehmûd Bayazîdî yên surî (bi dizî) bi serokên serhildanên kurda ra hebûn. Usa xuya ye, ku ewî hewl dida sipartinên hukûmetê ne ku ji bo berjewendîyên Tirkîya Osmanîyê, lê ji bo kara kurdên têkoşer pêk bîne. Hukûmeta Tirkîyê destpê kir şik bire ser Mela Mehmûd, ku ew bi isyankira ra girêdayî ye. Wî pêşî sirgûnî Wanê dîkin, paşê digrin, davêjine zindanê, lê piştî 15 roja berdidin. Mela Mehmûdê navdar, wek dibêjin, qedirê xwe di destê xwe da digirt û ne dihîşt, ku cezake ji wê zêdetir bidne wî. Lê dîsa jî ew ber çavê hukûmetê ket. Piştî wê di nav bext û qedera Mela Mehmûd da ecêbên giran bûn.

Dema şerê Rûsîyayê-Tirkîyê (salên 1853-1856) birayê wî şehîd ket. Piştî têkçûna Tirkîyê, kar û barê kurên wî, ku bazirganî dikirin, her diçû xirabtir dibû. Wan rojên bona M. M. Bayazîdî giran da, zanyar û dîplomatê rûs A. D. Jaba hewara xwe li wî dadixe û daxwaza alîkarîyê jê dike. Di gulana sala 1856-a da ew dibe konsûlê Erzurumê. Hema wan çaxa jî akadêmîk A. Dornê ji Pêterbûrgê ji A. D. Jaba ra pêşnîyar dike, ku desthilatdarîya xwe bi kar bîne bona berevkirin û lêkolîna materîyalên bi zaravê kurmançî.

Piştî sala 1856-a Mela Mehmûd di hêla lêgerînên ziman, dîrok û çanda kurda da dibe mamosta, ronahîdar û karmendê A. D. Jaba. Ew bi alîkarîya kurdên xwendî û xasma M. M. Bayazîdî, gelek destnivîsarên kurdî berhev dike û ji Akademîya Zanyarî ya Pêterbûrgê ra dişîne. Di nav wan da hinek destnivîsarên Mela Mehmûd jî hebûn, ku derheqa dîrok, êtnografîya û zargotina kurda da bûn. Ji wê demê vir da navên zanyarên rûs û kurd gelek cara bi hev ra tê ser zar-zimana û ew nav yekser bi herfên zêrîn ketine nava dîroka kurdzanîyê.

Di salên 1858-1859-an da M. M. Bayazîdî gramera erebî-farisî-kurdî ya Elî Teremoxî (dawîya sedsala XVî û destpêka sedsala XVîî) ber digre (kopî dike) û jê ra pêşgotinekê dinivîse. Di wê da ew derheqa jînenîgarîya Elî Teremoxî da malûmatîya dinivîse, qala hin zanyarên kurd û nivîskarên gramera kurdî dike, derheqa rola xwendina di dibistana da li nav jîyana çandî ya Kurdistanê da tîne ber çava.

Mela Mehmûd yek ji sê xudanên dîyalogên bi kurdî-fransî ye, ku berhemeke bona hînbûna zimanê kurdî ye. Di wê da weke 3 hezar dîyalog hene, ku çend aliyên jîyan û deba kurdên Tirkîyê di sedsala XIX-a da tînine ber çavan. Di wê da malûmatî hene derbarê erf-edet, rabûn-rûniştina kurda da, îzbatîyên dîrokî yên derheqa eşîretên kurda û tiştên mayîn da hatine destnîşankirinê.

A. D. Jaba, ku sala 1880-yî da karê wergera wan gotûbêja ser zimanê fransî bi serhevda tîne (xilas dike), di pêşgotina wê da dibêje, ku nîyeta wî heye jînenîgarîya alîkarê xwe yê dilsoz Mela Mehmûd Bayazîdî binivîse. Dibe konsûlê rûsa sozê xwe pêk anîbe jî, ji ber ku ew merivekî ciddî bû, lê destxeta derheqa wê yekê da ne gihîştîye destê me.

Hema di wan çaxa da M. M. Bayazîdî bi pêşnîyara A. D. Jaba pirtûkeke hewaskar dinivîse bi sernivîsa "Rabûn-rûniştin û erf-edetên kurda" û wê da derheqa timtêla kurda, dem-dezgê wan, leyîstik û sazbandîya gelêrî, derheqa huner û çanda kurda da radixe ber çavên xwendevana. Ew pirtûk di sala 1963-a bi wergera rûsî ji aliyê kurdzan M. Rûdênkoyê da hatîye çapkirinê.

Ji namên A. D. Jaba, ku ewî şandîye Pêterbûrgê, em pê dihesin, ku bi hîvîkirina wî Mela Mehmûd Bayazîdî wek berdwama xebata dîrokzanê kurda yê bi nav û deng Şerefexanê Bîtîlîsî, xebateke dîrokî "Dîroka kurda ya nû" (weke 1000 rûpel) nivîsîye. Di wê pirtûkê da dîroka weke hevtê sala (ji salên 1785-1786 hetanî salên 1857-1858) ya navçeyên kurda yên sereke dihate ber çava. Mixabin, em nizanin çî hatîye serê wê pirtûkê. Xuya ye, ku destnivîsara wergera nîvcîmayî di arşîva A. D. Jaba ya Smîrnê da maye. Tenê wergera fransî ya "Pêşgotina" wê pirtûkê hatîye parastinê, ku A. D. Jaba kirîye û derheqa vê yekê da kurdzan Y. Ğ. Vasîlyevayê gotareke xwe da nivîsîye.

A. D. Jaba bi Mela Mehmûd Bayazîdî ra tevayî koleksîyona destnivîsarên kurdî yên here tam û mezin (weke 50 heb) yên derheqa folklor, dîrok, êtnografîya, zimanê kurda da berev kirine. Ew kolêksîyon weke 90 sala çap ne bûn, hetanî sala 1957-a M. B. Rûdênkoyê ew di xebatên Pirtûkxana Pêterbûrgê ya bi navê Saltîkov-Şêdrîn da ne da weşandinê û naskirinê, lê sala 1961-ê xebateke wê ya bi navê "Derheqa destnivîsarên kurdî yên li Lênîngradê" ronahî dît.

Para koleksîyonê ya here sereke - ew destnivîsarên helbestvanên kurda yên sedsala navîn yên here bi nav û deng Feqîyê Teyran, Melayê Batê, Melayê Cizîrî, destnivîsarên sertaca helbestvanîya kurda "Mem û Zîn"-a şayîrê bi nav û deng yê sedsala XVî Ahmedê Xanî û yên mayîn in. Di wê koleksîyonê da, ku piranî bi

hereket û hewldayîna Mela Mehmûd Bayazîdî hatîye sazkirinê, destnivîsarên usa degme hene, wek em bêjin yê şayîrên mezin Harîs Bîtlîsî, Selîm Silêman, Durfîşanî, Remedanî, Mûrad-xan Bayazîdî, ku kubarîya edebîyata kurda ya klasîk in. Bi saya ewê koleksiyonê em pê hesîyan, ku vêrsiyonên kurdî yê destanên "Leyl û Mecnûn", "Yûsif û Zelîxe", "Zembîlfiroş" hene.

Bi alîkarîya Mela Mehmûd Bayazîdî A. D. Jaba cara pêşin ferhengên fransî-kurdî û kurdî-fransî û usa jî ferhenga zaravên kurdî yê hekarî-rewandî amade kir.

Mela Mehmûd Bayazîdî di dema karkirina xwe ya here adan da - salên 1858-1859-a bi pêşniyara A. D. Jaba destpê dîke "Şerefnamê" ya Şerefxanê Bîtlîsî ji farisî werdigerîne kurdî, zaravê kurmancî. Ew werger di hêla zanyarîyê da gelekî baldar e. Ya pêşin, ji ber ku ew hetanî niha dîroka bi zimanê kurdî ya tek-tenê ye. Ya dudu, destnivîsara Pirtûkxana Rûsîyayê ya gelî (Pirtûkxana dewletê ya berê) da bi destî Mela Mehmûd Bayazîdî hatîye nivîsandin. Kurdzanên Pêterbûrgê ev yek û herwaha ew jî, ku van dehsalîyên paşin li bal kurda, xwesma ronakbîra, daxaza bi zimanê dayka xwe dîroka gelê xwe bixûnin rû daye, dane ber çava û sala 1986-a ew destnivîsar bi cûrê faksîmilê (teksîr) çap kirin û kirine milkê xwendevanên kurdîxêv. Di hêlekê da jî ew firsendek e, ku mîrata kedkarê kurda yê sedsala XIX a ra nas bin.

Wergera ji rûsî: Têmuûrê Xelîl

**

KÊŞEYA BIKARNEANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ

di perwerdeyê de û serhatiyên xwendekarên

kurd li tirkîyeyê

kula ziman

kula ziman kêşeya bikarneanîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de û serhatiyên xwendekarên kurd li tirkîyeyê

diyarbakir siyasal ve sosyal

araştırmalar enstitüsü

enstituya diyarbakirê bo

lêkolînên siyasî û civakî

diyarbakir institute for political

and social research

Bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de mafekî mirovî ye.

Gelek ji wan deqên ku çarçoweya huqûqa hevçerx diyar dîkin,

perwerdeya bi zimanê zikmakî wekî mafekî destnîşan dîkin ji

bo mirovan; herwiha dabînkirina vî mafî wekî berpirsariyeke

dewletê ya xizmetguzariya yeksan a li hemwelatîyan dibînin.

Lewma, bar û berpirsariya dewletê ye ku hewl bide şert û

tedbîrên ji bo îstifadekirina ji vî mafî teqez û cîbicî bike.

Lê belê, li Tirkîyeyê –ji ber têgihîştina hemwelatîniyê ku

nasname û şêwejiyaneke yekreng ferz dîke li ser herkesê/î– kurd

bêpar in ji mafê bikaranîna zimanê xwe yê dayikê di perwerdeyê

de. Ev bêparî û neheqî hem dibe asteng li ber parastina zimanê

kurdî, ku -ji ber şertên xwe yê civakî û siyasî- her bêtir lawaz

dikeve, hem di dibistanan de tesîreke xerab li serkeftina wan

xwendekaran dike ku zimanê wan ê dayikê kurdî ye, û hem jî zererê digihîne aştîya civakî.

“Kula Ziman”, lêkolînek e ku bi xema van kêşe û kêmasiyên behskirî hatiye amadekirin. Du armancên serekî yên vê lêkolînê hene: Ya yekem ew e ku wan texrîbatên siyasî, civakî, aborî, psîkolojîk, perwerdeyî û zimanî destnîşan bike ku ji ber bikarneanîna kurdîyê di perwerdeyê de qewimîne û diqewimin. Ya duyem jî ew e ku xwedantesîr û piştevan be di pêkanîna wan tedbîran de ku dê van zerer û texrîbatan rakin.

Ji ber vê yekê, “Kula Ziman”, hem aloziya paşxaneya siyasî ya Tirkiyeyê teswîr dike, hem kêşe û kemasiyên ku hîn ji vê paşxaneyê dizên destnîşan dike, û hem jî dane û encamên ku ji lêkolîna meydanî bi dest ketine di nav çarçoweya munaqeseyên teorîk de dinirxîne. Herwiha, nixandineke qiyasî ji tecrûbeyên welatên cihê pêşkêş dike û pêşniyazên çareseriyê rêz dike, ku tê heye hinek ji wan pêşniyazan demûdest pêk bên û pejirandina hinekên din maweyeke dirêj bigire.

“Kula Ziman” hêvîdar e ku piştevan û hander be ji bo berdewambûn û kûrtirbûna nîqaşên ku îro derheqê bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de têne gerandin û, herwiha, li Tirkiyeyê –bikaranîna kurdî di perwerdeyê de jî tê de - têgihîştineke pirzimanî bê pêşxistin di perwerdeyê de.

VAHAP COŞKUN M. ŞERİF DERİNCE NESRİN UÇARLAR

ISBN No: 978-605-5458-01-0

ii

Vahap Coşkun

M. Şerif Derince

Nesrin Uçarlar

ÇIRIYA PÊŞÎN 2010

WEŞANÊN DÎSAyê – 1

iii

KULA ZIMAN:

KÊŞEYA BIKARNEANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI PERWERDEYÊ DE Û SERHATİYÊN XWENDEKARÊN KURD LI TIRKIYEYÊ

ISBN: 978-605-5458-01-0

WEŞANÊN DÎSAyê

Nivîskar: Vahap Coşkun, M. Şerif Derince, Nesrin Uçarlar

Amadekirina Weşanê: DÎSA

Wergera ji tirkî: Elîxan Loran – Ergîn Opengîn

Rastkirin: M. Şerif Derince

Berg: Emre Senan

Rupelsazî: Ö. Dilan Bozgan, DÎSA

Çap: Ege Basım Matbaa ve Reklam Sanatları
ENSTÎTUYA DIYARBEKİRÊ BO LÊKOLÎNÊN SIYASÎ Û CIVAKÎ
Kurt İsmail Paşa 2. Sok. Güneş Plaza No:4 21100
YENİŞEHİR / DİYARBAKIR
Tel: (0412) 228 14 42
Faks: (0412) 224 14 42
www.disa.org.tr
info@disa.org.tr

iv

Copyright © Çiriya Peşîn 2010

Ji xeynî danasînê bêyî destûra Enstîtuya Diyarbekirê Bo Lêkolînên Siyasî û Civakî (DİSA) bi tu awayî (elektronîk û mekanîk- qeyd, fotokopî, hwd.) nayê kopîkirin.

Bîr û rayên kû di vê lêkolîne de cîh girtine dibe kû yekser bi bîr û rayên DİSAyê re ne wek hevdu be.

Bi alîkariya;

v

NAVEROK

PÊŞGOTIN	8
BEŞÊ YEKEM	11
NETEWE-DEWLET, PERWERDE Û ZIMAN	11
A. "NETEWE-DEWLET" Û "NASNAMEYA NETEWEYÎ"	12
B. PERWERDE Û ZIMAN DI PÊVAJOYA NETEWE-AVAKIRINÊ DE	13
1. Ziman	14
2. Perwerde	15
BEŞÊ DUYEM	18
NETEWE-DEWLET, PERWERDE Û ZIMAN LI TIRKIYÊ	18
A. PERWERDE Û ZIMAN DI AVAKIRINA NETEWEYA TIRK DE	20
1. Perwerdeya Neteweyî	22
2. Ziman: Tirkî	25
B. POLÎTİKAYÊN ZIMANÎ YÊN LI TIRKIYÊ HATÎ SEPANDIN	28
1. Heyama 1923-1950	29
vi	
2. Heyama 1950–1980	34
3. 1980 û Heyama Bi Dû Re	35
4. Mewzûata Heyî û Bikaranîna Zimanê Dayikê di Perwerdeyê de	37
BEŞÊ SÊYEM	44
MESELEYA ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI PERWERDEYÊ DE SERHATİYÊN XWENDEKARÊN KURD ÊN DI WARÊ PERWERDEYÊ DE	44
A. XEBATA MEYDANÎ	45
B. NETÎCEYÊN BIDESTKETÎ	45
BEŞÊ ÇAREM	77

NIRXANDINA NETÎCEYAN Û NÎQAŞÊN TEORÎK	77
A. PIRSGIRÊKÊN DESTNÎŞANKIRÎ	78
1. Danûstendin	78
2. Destpêka bi 1-0 Mexlûb	80
3. Derneçûn û Terkkirina Dibistanê	81
4. Demxekirin / Stigma	81
5. Şiddet	82
6. Huşbûn û Li Benda Zengilê Man	83
7. Muxbîrî	83
8. Cudatiya di Navbera Gund/Zorava, Herêm û Bajaran de	85
9. Mamosteyên Ku bi Kurdî Dizanin û Yên Ku bi Kurdî Nizanin	85
10. Rola Dê û Bavan	86
11. Cihguhartin Zimanan	87
B. DI PERWERDEYÊ DE NÊZIKTÊDANA BIKARANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ	88
C. PERWERDEYA ZIMANÎ YA KÊMKER	89
D. NÎQAŞA TEORÎK – ÇARÇOWEYA PSÎKOZIMANÎ Û SOSYOLOJÎK	90
vii	
E. RÊGEZÊN PSÎKOZIMANÎ YÊN PÊŞVEÇÛNA AKADEMÎK A XWENDEKARÊN KÊMAYETIYAN	91
1. Şiyana zimanî û pêşveçûna akademîk	91
2. Hevbesta dualî ya di navbera zimanan de	92
3. Duzimaniya lêzêdeker	92
F. RÊGEZÊN SOSYOLOJÎK ÊN PÊŞVEÇÛNA AKADEMÎK A XWENDEKARÊN KÊMAYETIYAN	93
1. Têkiliyên îktîdara civakî yên tehdekar	93
2. Lihevkirina li ser nasnameyê	94
G. PÊŞNIYAZ	95
1. Pêşniyazên Têkildarî Sistema Perwerdeyê	95
2. Pêşniyazên Civakî û Çandî	98
BEŞÊ PÊNCHEM	99
MAFÊ PERWERDEYA BI ZIMANÊ ZIKMAKÎ – MÎNAKÊN JI WELATAN	99
A. KORSÎ-FRENSA	101
B. BASKÎ-SPANYA	106
C. ÛYGÛRÎ – ÇÎN	111
D. NIRXANDIN	116
ENCAM.....	120
MÎNAKÊN DÎDARAN	124
ÇAVKANÎ	143

8

PÊŞGOTIN

Ji salên 1960'an ve, piştî ku daxwaz û dawakariyên komên siyasî, çandî û aborî yên cihê têtetine nav qada

giştî, siyaseta netewe-dewletan ya tek-parêz û cudatînenas bere bere diheje. Bi taybetî, prêzeyên zordest yên wekî duristkirina nasnameyeke neteweyî ya yekgirtî û pêkanîna yekîtiya zimanî, tûşî dijatiyên ciddî bûne. Kom û cemaetên ku heta niha ji navendê dûr dihatine girtin û ew komên etnîk, zimanî û dînî ku ji cemaeta piranî ya serwer cuda ne, dest pê kirin doz û daxwazên xwe yên ji bo parastina nasname û çandên xwe anîne pêş û xistine nav rojevê.

Pêla van doz û daxwazan li Tirkiyeyê jî karîger bûye. Têgihîştina hemwelatîniyê ya rejîma Komarê, ku nasnameyeke yekpare û şêwejiyaneke standard ferz dikir li ser ew hemû pêkhatayên ku di navbera wan de cudatiyên zimanî, dînî û binyada etnîk hebûn, ji cerga nivê duyem ê salên 1980'yan, bûye armanca gelek rexne û berhelistiyan. Bi taybetî, digel sistbûna qismî ya rewşa zext û tepeseriya piştî derbeya 1980'yan, ew cemaetên etnîk û dînî yên ku wisa dihate girtin ku zerere didin nasnameya neteweyî,

ku li Tirkiyeyê bi destê gotara resmî hatibû destnîşankirin, dest pê kirin ketine nav munaqeseyan û di siyaseta de çalak bûn. Ew komên ku cihê xwe di nava wê nasnameya meqbûl de nedidîtin, ku dewletê terîf kiribû, telebên xwe yên ji bo nasîn û qebûlbûn û parastina cudatiyên xwe di qada giştî de rakêşane nav rojevê. Jin ketine nav çalakvaniyê li hember çanda mêr-serwer, û birreke rêyên têkoşînê ceribandin li dijî cudakariya li ser bingehe cinsiyetê. Homoseksûelan bal kêşa ser zextên ku ji ber meylên wan ên cinsî bi ser

wan dihatin, û tê koşan ku hem di qada taybet de û hem jî di qada giştî de bi nasnameya xwe ya cinsî bikarin wek hemwelatîyekî yeksan bijîn. Aliyên îslamî, bi taybetî bi telebên xwe yên ji bo nehêlana neheqiyên ji ber desmalê li jinê têne kirin û yên ji bo mezinkirina zarokên xwe li gor baweriyên xwe, mudaxil bûn di rojevê de. Elewî, li dijî qerekerê rejîmê yê sunnî derketin û zor dane rêyên siyasî û huqûqî ji bo rakirina dera dînî ya mecbûrî. Xeyrî-muslîman jî, bi rexê xwe ve, xwestin muhasebeya wan neheqî û cudakariyan bê kirin ku çî berê bi ser wan de hatibûn û çî îro hêj li kar bûn; û cext li ser wê hindê kirin ku kêşeyên ku îro ji cudakariyê dizên divê demûdest bêne çareserkin.

Yek ji wan dozên ku xwedanê girîngiyeke diyarker e di nava van doz û daxwazan de, ku bere bere zêde û cihêreng bûn, doza kurdan a nasîna nasnameya wan a etnîk û çandî ye. Daxwaza ku di vê çarçoweyê de herî zêde balê dikêşe û pareke girîng a mafên çandî pêk tîne, bikaranîna zimanê zikmakî –kurdî– ye di perwerdeyê. Kurd telebên xwe yên di vê meseleyê de –bi rengekî giştî– dispêrine sê xalên bingehe:

9

Xala yekem ew e ku bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de mafekî mirovî ye. Gelek ji wan deqên ku çarçoweya huqûqa hevçerx dikêşin, perwerdeya bi zimanê dayikê wekî mafekî destnîşan dikin ji bo mirovan û wekî berpirsariyeke dewletê ya xizmetguzariya yeksan a li hemwelatiyan dibînin. Lewma, barê dewletê ye ku hewl bide şertên vî mafî teqez û cîbicî bike. Heçî li Tirkiyeyê ye, dewletê zimanê kurdî her gav wekî gef û xeterekê dîtiye li ber yekpareyî û tûniya [tûnî: îng. integrity, tr. bütünlük] zimanî û neteweyî û înkâr kiriye. Heke îro hêj kurdî wekî gefekê tê dîtin, ev rewşeke anakronîk e lewre îro modêla netewedewletê

heta vê dereceyê ketiye ber şik û pirsyaran. Êdî ya ku divê bê kirin ew e ku Tirkiye dest ji siyaseta xwe ya berê bikêşe û şertên pêwîst ji bo bikaranîna kurdîyê di perwerdeyê de amade û cîbicî bike.

Ya duyem, bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de şertê herî bingehe ye ji bo muhafizekirin û pêşxistina zimanê kurdî. Ziman ne tenê amrazê ragihandinê ye; hevkat barkêşe çandekê jî ye. Ji ber vê hindê, pêşketin û peresendina çandê rasterast bi bikaranîna zimanî re têkildar e. Zimanê ku di perwerdeyê de tê bikaranîn, tim xwe nû dike, beramber gorrankariyên di hemû qadên jiyane de pêk tîn

xwe verêk dixê, têgehên nû vedibîne, dikeve danûstandinê digel zimanên din û bere bere dibe xwedanê naverokeke dewlemendtir. Lê belê, zimanekî ku bikaranîna wî ya di perwerde û qada giştî de qedexe be, di nava çepera teng a jiyana rojane de hepsî dibe û pê de pê de lawaz û bêşiyar dibe. Îro xeterêke wiha heye li ber zimanê kurdî û berterefkirina vê xeterê, behra pirtir, dê bi bikaranîna kurdîyê ya di perwerdeyê de mumkun bibe.

Xala sêyem, bikaranîna kurdîyê di perwerdeyê de, dê herwiha tevkariyê erênî bike li çareseriyê meseleya kurdî, ku îro yek ji meseleyên herî girîng ên Tirkiyeyê ye. Alî û derdorên cuda yên kurd, xwedanê boçûn û perspektîfên pir cuda ne derheqê çareseriyê pirsê kurd de. Lê belê, diyar e ku girîngiya bikaranîna kurdîyê di perwerdeyê de tenya xal e ku hemû alî û herketên kurd li ser hev bîr û mutabiq in. Ya rast, cîdana kurdîyê di perwerdeyê de meseleyek e ku ne tenê aliyên siyasî û herketên medenî yên kurd, belku hemû kesên ku ji bo pirsê kurd piştgiriya çareseriyêke bi rêyên demokratîk dikin xwedanê heman qenaetê ne. Bi taybetî, encam û qenaetên akademîsyenên ku di warên perwerdenasî, zimannasî, psîkolojiyê de dixebitin îşaretê bi vê pêdiviyê dikin.

Ev xebat ji ber van pêdivî û daxwazên behskirî hatiye amadekirin. Armanç ji vê xebatê ew e ku wan texrîbatên siyasî, civakî, aborî, psîkolojîk, perwerdeyî û zimanî destnîşan bike ku ji ber bikarneanîna kurdîyê di perwerdeyê de rû dane û rû didin, û herwiha xwedantesîr be di pêşxistina wan tedbîran de ku dê van texrîbatan ji beyn bibin.

Her du beşên ewil ên xebatê, paşxaneyê meseleyê ya teorîk û dîrokî dadinin. Pêşiyê, girîngî li ser pêwendiya

di navbera astengkirina bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de û polîtîkayên neteweyî-dewletan ên ziman û perwerdeyê de ye. Dûre, hate tesbîtîkirin ku hêmana eslî ku bû binasê derketin û mezinbûna vê kêşeyê li Tirkiyeyê, polîtîkaya Komara Tirkiyeyê ya duristkirina nasnameyêke neteweyî bû li ser esasê bi tenê nasnameyêke etnîk. Herwiha, hatiye diyarkirin ku dan-qebûlkirina vê nasnameya neteweyî, ku li ser înkara cudatiyan e, bi rêya perwerde û zimanî, û di hengan û encama van hewlan de jibeynbirina mewcudiyeta wan cudatiyan a di qada giştî de, birîn kûrtir kiriye.

Beşên sêyem û çarem ên xebatê hatine terxankirin ji bo lêkolîneke meydani û nixandîneke li ser vê lêkolînê. Hewl ji bo wê hindê ye ku bi rêya xebata meydani bê destnîşankirin ka bikarneanîna kurdîyê texrîbateke çawa pêk aniye di nav xwendekar, mamoste û dayik û bavan de. Di vê çarçoweyê de, dîdarên dîdirêj hatine kirin digel xwendekarên li heyam û cihên cuda dest bi xwendinê kirine, digel mamosteyên kurdîzan û kurdînezan ên ku mamostetîya wan xwendekaran kirine ku gava dest bi dibistanê kirine qet 10

bi tirkî nizanîbûne, û herî dawî jî, digel dayikên xwendekarên kurd. Encamên ku ji wan dîdarên bi dest ketine, di çarçoweya wan lêkolînên herêmî û navneteweyî de yên ku berê li ser mijarên manend hatine kirin, û digel munaqeseyên teorîk, bi berfirehî hatine tehlîlîkirin, û dawiyê pêşniyarên ji bo çareseriyê hatine rêzîkirin.

Ji bo xwendîneke paralel sebarek bi van pêşniyaran, di beşê pêncem de, rewşa zimanên kêmayetiyar [kêmayetî: kêmar, hindikayî, mînorîte; İng. minority; tr. azınlık] li sê welatan hatiye vekolîn. Di vê vekolînê de ku li ser numûneyên korsîka-Frensa, baskî-Spanya û uyuğurî-Çîn bi rê ve çûye, modêlên ji bo bikaranîna zimanên kêmayetiyar di perwerdeyê de, di nava çarçoweyên xwe yên dîrokî û siyasî de hatine tehlîlîkirin. Ev tehlîl û munaqesê, herwiha, hewl dide kêmasî û kêrên van modêlan jî destnîşan bike. Hêvî ew e ku ev tehlîl û tesbît îlhambexş bin ji bo modêlên ku dê ji bo bikaranîna kurdîyê di perwerdeyê de bêne pêşxistin.

BEŞÊ YEKEM

NETEWE-DEWLET, PERWERDE Û ZIMAN

Li cîhana îro, şûnên modernîteyê heta dereceyê bilind beloq in li ser şiklê rêkxistina dewletan. Modernîte, pêvajoyek e ku di navbera sedsalên 16 û 17'an de li Ewrûpayê derhatiye û hema bêje di hemû qadên jiyana civakî de gorrankariyên mezin anîne. Digel kudîna pêvajoya modernîteyê, berbelavbûna endûstriyê û bêhed girînglêhatina mal û metayan di pêwendiyên ekonomîk de bileztir lêhat, ekonomiya kapîtalîst cî bi cî bû, karbeşiya civakî mezintir lêhat, şêweyên hizirîna zanistî bilind bûn, bajarîbûneke bilez pê de çû, û hewlên berev demokratîzebûnê tîrtir û berfirehtir lêhatin. Ev pêvajoya gorrankariyên binyadî bû sebeb ku dezgehên civakî û siyasî sertapê veguherin. Bi vî rengî, ewilî dezgehên civakî û siyasî, êdî hîç dezgehekê şans û îmkana wê hindê nemabû ku şêweyê kevn ê rêxistinê û rewş û payeya xwe ya berî modernîteyê biparêze.¹

Digel pêvajoya modernbûnê, şiklê xwerêkxistina “dewlet”ê jî guherî û kete di rewşeke nû de. Dewletê erdê xwe da bin desthelata bi tenê rêveberiyekê û bi vî rengî şiyana xwe ya îdarî bihêz kir; xelk tevli proseya rêveberiyê kir û sînorên serweriya xwe bi awayekî qetî destnîşan kirin. Di demekê de ku ew hêzên ku xwedanê şiyana û ihtimala bikaranîna şiddetê bûn tesfiye dikirin, dewletê bi xwe şêwaz û mekanîzmayên nû yên şiddetê afirandin. Moderniya dewletê xwe disparte “hêza wê ya navendî”; bi xêra navendîbûna coxrafî, huqûqî û siyasî, dewleta modern, nisbet bi selefên xwe ghişte qudreteke pir karîgertir û paşkezkertir. Vê hêzê kir ku dewleta modern bibe yek ji wan hêman û faktorên ku pêvajoya modernbûnê ya li Ewrûpayê dest pê kirî birin û belav kirine herêmên din ên cîhanê. Herwiha, digel wê pêvajoya ku barkêşiya wê dikir, dewleta modern bi xwe jî bere bere wesfê modêleke gerdûnî/ûnîversel bi dest xist.

2

Dewleta modern ku li ser esasê navendîbûnê radibû û bi bacan dihate finansekirin, pêwîstiyên modernbûna civakî, aborî û çandî, nisbet bi avahiyên siyasî yên berî xwe, bi awayekî karîgertir û kêrhatîtir bi cih dianîn. Avaniyên siyasî yên berê hilkişiyabûne ser sehneya dîrokê, ne bi sînorên

1

Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (London: Yale University Press, 1968), 142. 2
Peter H. Merkl, *Political Continuity and Change* (New York: Harper & Row Publishers, 1972), 55.

12

qetî ji hev cuda dibûn, ne jî yekgirtina navxweyî û pêkhatina homojeniyê han didan. Tevî ku esilên feodal erdekî bêhed berfireh li jêr hukmê xwe radigirtin jî, bi tenê xwedanê hêze-navendiyeke esxerî û şiyaneke berteng a tayînkirina jiyana rojane bûn. Împeratoriyan ew qudret hebû bacê li ser tebaayên xwe ferz bikin, lê belê ne xema wan bû homojeniyaya çandî dabîn bikin.³

Heçî dewleta

modern e, erdê ku vedigirt aşkera, û hakimiyeta wê ya li ser wî erdî jî mutleq bû. Vê rewşê rê da derhatina fikr û temayula ku dibêje divê nasnameya wan kesên ku li ser erd û welatekî dijîn darêjine nav qalibekî û ku bi tenê ew kesên ku wê nasnameya tayînkirî hildigirin xwedanmaf in li ser wan erdên navhatî. Bi vî rengî, dewleta modern digel bitûneke bi navê “netewe” hate yekkirin û “netewe”ya weku teheyyulekê hatî afirandin, bû çavkaniya serweriya dewletê bi xwe. 4

A. “NETEWE-DEWLET” Û “NASNAMEYA NETEWEYÎ”

Hizirîna dewletê digel “netewe”yê, yek ji girîngtirîn guherînên zihnî û avanî ye ku bi rabûn û berbelavbûna dewleta modern rû dane. Bi ya Habermas, peyvên “dewlet” û “netewe”, piştî şoreşên

dawiya sedsala 18'an, wekî "netewe-dewlet" pêkve kelijîn.5

Heater jî diyar dike ku qetandina têgeha

"netewe"yê ji çarçoweya xwe ya lokal û hizirîna wê ya digel "dewletê", pêşhateke piştî sedsala 18'an e.6

Tayînkirina nasnameyekê li neteweyê, pêwîstiyê heyatî ye ji bo netewe-dewletê. Herçend dewlet, digel avabûna dewleta modern, gelek ji berê zêdetir bûne xwediyê tûnî û desthelateke îdarî û coxrafî jî, ev kafî nebû. Pêdivî bi yekîtiyê çandî hebû ku yekîtiya îdarî û coxrafî temam bike û bixe jêr xerantiyê. Lewma, dewletê pareke girîng ji hêz û îmkânên xwe mezaxtin ji bo afirandina sembolên aîdiyeta neteweyî, ku raserî girêdanên cemaetî yên lokal bûn, û ji bo pêkanîna homojeniya çandî bi rêya îstifadekirina ji wan sembolan.

Pêkvegirêdana netewe û dewletê, ew şiyar û desthelat da dewletê ku wê kom an jî cemaetê, ku jê re dibêjin "netewe", têxe nav prosesê avakirinê. Bi vî rengî dewlet di neteweyê dixebite û nasnameyê siyasî dideyê.

Xaye û xeyreta hemû netewe-dewletan, berî her tiştî ew bû ku cudatîyên çandî kêmrang bike, fikra "yekîtiya" etnîk, zimanî û dînî hertim rojevî bike û bi vî rengî civakeke li rûyê çandî ve monolîtîk durist bike. Bîra ku dewlet ji bo duristkirina wê neteweyê îstifadeyê jê dike, ku nasnameyê siyasî ya tayînkirî hildigire, bîra nasyonalîzmê ye. Lewre nasyonalîzm, piştî sedsala 18'an, ku cemaetên li Ewrûpayê dest pê kirin bi şiklê netewe-dewletan xwe bi rêkxistin, wekî îdeolojiyê siyasî derhat. Hinek şert û îdiayên merkezi yên îdeolojiya nasyonalîzmê hene. Bi ya Smith ew îdia çar heb in: Yek, ew îdia ye ku dinya dabeş bûye di nava wan milletan de ku her yek ji wan xwediyê takiya [takî : İng. individuality, tr. bireysellik] xwe, dîrok û qedera xwe ye. Du, millet çavkaniya her cure hêza siyasî û civakî ye, û pabendîya bi milletî sertir e ji hemû pêwendiyên sêdaqetê yên din. Sê, mirovên ku hêviya azadbûnê dikin, mecbûr in cihê xwe di nava milletekê de çêkin û xwe wekî endamekî wî bibînin. û çar, ji bo serdestbûna aştî û asayîşê li dinyayê, pêdivî ye millet azad bin û asayîşa wan berqirar be.7

3

Craig Calhoun, Milliyetçilik, Wergera bo tirkî: Bilgen Sütçüoğlu (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 93-94.

Nasyonalîzma ku ji van fikr û boçûnan bi rê dikeve, çemkên wek "yekîtiya millî, nasnameya millî, bratî" dadirêje û bi rêya berbelavkirina bikaranîna van çemkan di qada giştî [qada

4

Benedict Anderson, Hayalî Cemaatler, Wergera bo tirkî: İskender Savaşır (İstanbul: Metis Yayınları, 1993) Herwiha bnr. Vahap

Coşkun, Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu (Ankara: Liberte Yayınları, 2009), 171-177. 5

Jürgen Habermas, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Wergera bo tirkî: İlknur Aka (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 17-18. 6

Derek Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, Wergera bo tirkî: Meral Delikara Üst (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 134. 7

Antohny D. Smith, Millî Kimlik, Wergera bo tirkî: Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 121.

13

giştî: tr. kamusal alan; İng. public sphere] de, hewl dide cemaetê li dora wan çemkan bigihîne hev û di

navbera endamên cemaetê de awayekî pêwendiyê hevgirtinê durist bike. Armanca îdeolojiya nasyonalîst ew e ku yekîtiya siyasî ya dewletê teqez bike, tûneke yekpare durist bike ji cudatîyan û modernîzasyonê aborî bigihîne encamê. Hemû derfetên dewletê ji bo van armancan têne seferberkirin. Artêşên mezin têne danan û ji bo finanskirina budçeya dewletê, pergala bacwergirtina rasterast tê qebûl kirin. Bi rêya dibistan û binkeyên eskerî, para mezin a civakê têdikeve nav bazîneya sîstemê. Di ziman, dîrok, huner û jiyana rojane de bi tenê tradîsyonek tê diyarkirin an jî afirandin û, beramber tradîsyonên ku berê li wir hebûne, payeyê sertir tê terxankirin ji bo vê tradîsyonê. Dezgehên perwerdeya neteweyî têne damezrandin, zimanên standard têne dasepandin, pêşangeh û mûzexane têne danan û çalakiyên hunerî têne destekkirin, ji bo teqezkirina çêkirina çanda neteweyî ala, sirûd, sembol û tradîsyonên neteweyî têne dahênan.⁸ Di hengama wê pêvajoyê de, pêvajoya avakirina nasnameyê neteweyî ya homojen li ser hemû nasnameyên herêmî, tebeqeya serdest û çand û dezgehên vê tebeqeyê xwedanê girîngiyê diyarker dibin. Hiş û hişyariya neteweyî bi destê elîtan tê duristkirin û bi kanalên cihê tê ragihandin bo kom û birrên civakê. Sîstem li hêviyê ye ku mirovên asayî, çand û dezgehên bi destê zumreyên serdest û perwerî hatî diyarkirin qebûl bikin û xwe di wan de bibînin, an jî qet nebe berhelîstiyê li dijî wan nekin; lewre, netewebûnê pêdivî bi vê yekê heye. Di vê bareyê de, kardaya [karda: îng. function, tr. işlev] nasyonalîzmê ya dîrokî ew e ku rê nede jêr-nasnameyên wekî malbat, cemaet, eşîret, yekîti û tûniya dewletê asteng bikin; bi vê meremê, ji bo nasyonalîzmê şert e ku li ser wan hemû jêr-nasnameyan “ser-nasnameyê neteweyî [nasnameyê neteweyî ya raser]” ava bike û vê ser-nasnameyê bike xala navendî ya pabendî û sêdaqet û hevgirtina mirovan.

9

B. PERWERDE Û ZIMAN DI PÊVAJOYA NETEWE-AVAKIRINÊ DE

Pêvajoya netewebûnê, ku ji salên 1800’an ve bi destê rêxistineke navendî ya xwedanê hêzeke dêwasa ve tê birêvebirin, ku Tilly jê re dibêje “dewleta binecihibûyî/qahîm”,¹⁰ Nasyonalîzm doktrîna netewe-avakirinê ye. Bi pêy nasyonalîzmê, şiklê herî xwezayî û kêrhatî yê rêbaza siyasî netewe ye û her netewe xwedanê mafê destnîşankirina qedera xwe ye. Bi gotîneke din, şewaza îdeal bo rêkeftina siyasî, netewe-dewlet e û şert e ku bi tenê neteweyê dewleta serwer hebe.

Îşaretê bi vê yekê dike

ku netewebûn an jî neteweyatî ne pêkhateke xwezayî ye, belku berevajî vê, avanî an jî avahiyek e ku tê danan û tê dahênan. Pêwîst e ku “netewe” bê teheyyulkirin û avakirin ji bo pêkanîna “yekîtiyekê” di navbera wan cemaetan de ku xwedanê xweserî û cudatîyên xwe ne û bi pêwendiyên sist bi hev ve girêdayî ne.

11

8

Charles Tilly, *Avrupa’da Devrimler 1492-1992*, Wergera bo tirkî: Özden Arıkan (İstanbul: Yeni Binyıl Yayınları), 59-60.

Lewma, her nasyonalîzmekê pêdivî bi terîfeke neteweyê heye. Digel vê hindê jî, gelek zehmet e terîfeke neteweyê bê bidestxistin ku herkes pê razî be û qebûl bike; ji ber ku, tu pîvaneke objektîf nîne ku bikare bi deqîqî û essehî destnîşan bike ka di rastiyê de neteweyek li ku derê û kengî hebûye. Lewma, di îdeolojiya nasyonalîst de netewe, texer bi rêya referansdana bi “çand” û “zimanekî hevbeş” tê terîfkirin. Herwiha, hevbeşbûn û parkirina hêmanên wek dîrok, urf û edet, dîn

û etnîsîte jî dîsa ji îşaretên netewebûnê têne hisêbkinê. Nasyonalîzm, van hêmanan hemûyan wek amrazên ji bo pêkanîna hesteke hevbeş a aîdiyetê dinirxîne û bi xêra alîkariya mekanîzmayên

9

Y. Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2004), 37-38. 10 Tilly, *Avrupa'da Devrimler*, 61. 11 Mustafa Erdoğan, "Milliyetçilik İdeolojisine Dair," *Liberal Düşünce*, Hejmar 15 (Havîn, 1999): 90.

14

dewletî û ne-dewletî, li gor armancê, lêk dide û bi rengêkî hişyarane hewl dide nasnameyên neteweyî biafirîne. Ji vê yekê re dibêjin millet-pêkanîn / netewe-avakirin (nation-building). Bi kurte-vekolînekê me'lûm dibe ku, ji destpêkê heta niha, hemû dewletan ji bo sêwirîn û avakirina neteweyê îstifade ji amrazên wek hev kiriye. Ji wan, ziman û perwerde –ku mijarên vê lêkolînê ne– xwedanê girîngiyeke mezin in.

1. Ziman

Ziman, çî ji rexê ferdî ve çî ji rexê civakê ve, yek ji xalên referansê yên herî girîng, heta belku ya ji hemûyan girîngtir e. Lewre ziman, hem xwedanê roleke pir girîng e di şiklgiirtina nasnameya ferdî de, hem jî di şiklgiirtina yekîtiya civakî de –çî bi neyînî çî bi êrênî– xwedanê karîgeriyeke hesas e. Di dîroka mirovatîyê de bi tenê di heyamên modern de ziman wek amrazê armancên siyasî hatiye bikaranîn. Mijarbûn û armancbûna zimanî bo siyasîyê, hevterîb/paralel e digel derhatin û berbelavbûna rewten nasyonalîzmê.¹²

Nasyonalîzm û modêla wê ya dewletî, netewe-dewlet, girîngiyeke taybet didine yekîtiya zimanî. Berî her tiştî ziman sembolek e; sembola nasnameya hevbeş a di nexşeya millet de ye. Sembola şîûra "em"bûnê ye. Bicîbûna "em" a netewe-dewletê di nav civakê de, bes bi rêya axiftina bi yek zimanî li sertaserê welatî mumkun dibe. Gava mirovên ku bi zimanên "herêmî" yên cuda diaxivin dest pê dikin êdî bi eynî zimanê "neteweyî" diaxivin û têdigihin, slogan û qaîdeyên nasyonalîzmê di nav çîn û texên civakê de zûtir bi cî dibin. Axiftina bi heman zimanî ya elît û xelkê asayî, dike ku ev çîn û texên cuda li dor hest û awatên hevbeş hev bigirin û bêne ba hev û, heke hewce be, berev armancê pêkve hereket bikin. Yekîtiya zimanî bi tenê girîngiyeke siyasî û çandî nîne, di heman demê de beramberî pêdiviyeke aborî û pratîk e jî. Lewre ji bo pêkhatin û berdewamiya aboriyeke neteweyî li welatî, pêdivî ye li sertaserê welatî heman ziman li kar be.

Ji ber girîngiya zimanî, îdeolojiya nasyonalîst, bi armanca destnîşankirina şert û şiklên qada giştî dest di zimanî werdaye.

13

Ya duyem, ziman amrazek/alavek e; amrazê guherîn û veguhartina nufûsa ku xwedanê nasnameyeke etnîk a cuda û zimanekî cuda ye, lê wisa tê girtin ku ji heman "netewe"yê ye. Her ku karîgerî û berbelaviya bikaranîna vî amrazî zêdetir dibe, tengkirin û kêmrengkirina cudatiyan û, beramberî vê, hilberîn (û dîsa-hilberîna) ziman û çandeke yeksan û standard a bi pêy qaîdeyên nasyonalîzmê ava, xwe wek şerteke wazjênehên ferz dike. Di netewe-dewletên heyama ewil de, pêwendiyek hatibû danan di navbera ziman û hemwelatîniyê de. Behseke ron sebarê bi girêdana nasyonalîzm û hemwelatîniyê bi rêya zimanekî hevbeş di nivîsarên John Stuart Mill de berçav e: "Li welatekî ku ji milliyetên cuda pêk tê, îmkana pêkhatina saziyên azad hema bêje qet nîne. Di nav endamên civakê de hesta hemwelatîniyê nebe, bi taybetî jî heke bi zimanên cuda bixwînin û biaxivin, ew raya giştî ya yekpare pêk nayê ku pêwîst e ji bo rabûna hukûmeteke temsîlî."¹⁴

Heyama ku Mill ev gotin lê kirin, li her sê gewre-welatên Ewrûpayê yekîtiyeke zimanî li kar nebû û li sertaserê welatî xelk bi zimanên cuda diaxiftin. Gava Îtalyayê yekîtiya xwe ya siyasî bi rêk xist, bi 12 Özlem Eraydın Virtanen, “Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri”, tê de: Avrupa Birliği Sürecinde Dil

Hakları, amadekirina bo weşanê [ji niha û pê ve a.w.]: Ebru Uzpeder (İstanbul: Weşana Helsinki Yurttaşlar Derneği’yê, 2003),

19.

13 Ji bo tehlîleke berfireh a bikaranîna yekîtiya zimanî di pêkhatina yekîtiya aborî, siyasî û çandî de, bnr. Anderson, Hayali

Cemaatler, 62-63. 14 Bi neqlkirina: Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, 136.

15

tenê qederê sedî 2’yê welatî bi îtalî diaxift. Daneyên heyî nîşan didin, herwiha, ku li Frensayê, di 1789’an de, nivê xelkê welatî xwe peyveke frensî jî nedizanî.15

“Gelfî welatiyan! Zimanê gelekî azad, divê ji bo herkesî yek û eynî be... Wisa diyar e ku lehceyên bi navê bretonî û baskî, û zimanên elmanî û îtalî, hakimiyeta xurafe û cehaletê daîm kiriye... Nehîştine Şoreş têkeve nav neh Wezaretan (province [wîlayet]) û bi vî rengî kêrî îşê dijminên Frensayê hatiye... Zimanê frensî fêrî wan bikin û bi vî rengî vê împeratoriya keşeyan ji beyn rakin... Bêxeber-hîştina welatiyan ji zimanê neteweyî, xiyamet-î weten e.”

Di vê bareyê de, sala 1794’an, Barére,

yek ji endamên Lijneya Asayîşa Giştî, bi van gotinan nerihetîya xwe ji vê rewşê derdibirrî:

16

Her eynî wê heyamê Împeratoriya Elman jî siyaseta elmanîkirina wan tebaayên xwe dikir ku bi zimanên lehî, frensî û danî diaxiftin. Texmîn ew e ku gava Elmanya gihişte yekîtiya xwe, rêjeya kesên ku bi elmanî diaxiftin qederê sedî 17’an bû. Hobsbawm diyar dike ku elman û îtalî, ji netewedewletên

din zêdetir girîngî didane zimanî. Bi ya wî, elman û îtaliyan, girîngiyeke pir zêdetir -bo numûne, nisbet bi girîngiya ku îngilîzîzîmanan didane zimanê xwe- didane zimanê xwe yê neteweyî: “Li ber çavên tebeqeyên navîncî û lîberal ên elman û îtalî, ziman, argumanêke bîngehî bû di duristkirina dewleteke neteweyî û yekgirtî de.”17

Ji ber ku ziman hem simbol û hem jî amrazek e, hemû netewe-dewlet xwe têkel meseleyên zimanî dikin ji bo ku bikarin veguherîna civakî têxine ser risteke tek-parêz û standard, û bigihine civaka armanckirî. Bi vî rengî, rayedar, zimanî bi rê ve dibin, ber û bergehane lê diyar dikin û hetta jinûve diafirînin. Birreke mekanîzmayên cihê têne duristkirin û çalakkirin da ku herkes bi zimanê neteweyî biaxive. Di vê navê de dest pê dikin hemû fealiyetên dewletê bi zimanekî encam didin û zimanê bijartî li ser wan kesan tê ferzkirin yê ku bi zimanekî din diaxivin. Bi rêya “pîlankirina statûyê” pêwendiyên zimanî yê digel zimanên din têne diyarkirin û bi rêya “pîlankirina kulliyatê” sazkarî û pêdaçûnên zimanî jinûve têne kirin.

18

Bi vî rengî, îdeolojiya nasyonalîst her gav dexta li meseleyên zimanî kir da ku şikl û şeweyê daxwazkirî bide qada giştî. Di tesewira neteweyê de ziman, li rexekî, wek nîşane û îsbata nasnameya hevbeş û şûra “em”ê hate hisêbkirin, li rexê din jî, gava ew tesewir li meydana siyasî hate sepandin, wek amrazê eslî hate bikaranîn ji bo veguhartina xelkê netewe-dewletê.

(18) Bi vî rengî, qaîdeyên zimanî têne destnîşankirin, û herwiha çawanî û muhtewayeke neteweyî li peyvên zimanî tê barkirin. Li rexekî, hinek peyv û çemk têne qedexekirin, li rexekî din, ji bo parastin û pêşxistina zimanê bijartî xebatên zanistî têne kirin û dezgeh têne damezrandin. Ev sazkarî û kiryar hemû, hevterîb digel projeya veguhartina xelkê netewe-dewletê derhatine û şikl girtine.

2. Perwerde

Bi ya Tilly, yek ji taybetiyên bingehî ku netewe-dewletê ji modêlên din ên dewletî cuda dike, ew hewlên bêemsal ên netewe-dewletê ne ku bi pênavê ferzkirina çand û zimanekî tek-tîp û pergaleke 15 Bo numûne, Wright diyar dike ku wê çaxê zimanê zikmakî yê bi tenê sê milyon kesan ji nufûsa Frensayê frensî bû, û sê

milyon kesên din kêr bi frensî dizanîn. Sue Wright, Language Policy and Language Planning –From Nationalism to Globalisation

(New York: Palgrave MacMillan, 2004), 31.

16 Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, 136-137. 17 Eric J. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Wergera bo tirkî: Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 127.

18 Ronald Wardhaugh, An Introduction to Sociolinguistics (Blackwell, 2009), 378-383

16

perwerdeyê ya standardkirî dide ber xwe.19(19) Bi rastî jî, tek-tîpkirin û mecbûrîkirina perwerdeyê pêngava herî girîng a netewe-avakirinê ye. Lewre îdiaya bingehî ya netewe-dewletê ew e ku gelê welatekî, li rûyê civakî ve yekgirtî û hevaheng e, herwiha bitûneke xwedanê me'na û mentiqekê ye.20

Perwerdeya mecbûrî, nisbet bi mekanîzmayên din, di pêvajoya netewebûnê de karîgertir e. Bi taybetî, heyamên ewil, nirxên neteweyî yên taze xwedanê wê hêzê nebûn ku reqabetê bikin digel edet û nirxên dînî ku di nav xelkî de xwedan-tesîr û berbelav bûn. Perwerdeya mecbûrî, xizmet li wê hindê kir ku hemwelatî li gor nirx û armancên ku netewe-dewletê diyar kiribûn bêne endoktrînekirin û, bere bere, ew nirx û armanc di nava texên civakê de binecih bibin û bêne xwemalîkirin.

(20) Ev îdia, tenê bi rêya pergaleke karîger a perwerde û dibistanan dikare tezahûra xwe di zemînê civakî de peyda bike.

Ezmûna frensî, numûneyeke baş e ji bo têgihîştina rola merkezî ya dibistan û perwerdeya mecbûrî di pêvajoya netewebûnê de. Du mîsyonên perwerdeya li dibistanê hene li Frensayê: Ya yekem, Komarê li serê dîrokê bi cih dike û hewl dide di teheyûla her hemwelatîyekî de wê qenaetê bi cih bike ku dewleta frensî xwediyê wê şîyanê ye ku zora hemû cudatîyên di rabirdûyê de hebûn bibe. Heçî ya duyem e, ew jî hewla wê hindê ye ku hemwelatî şîyanên hukmdan û biryardana azad bi dest bixin. Bi vî rengî, mirovê ku dikare xwe ji wan girîyên herêmî û dînî rizgar bike, ku wî/wê mehdûd dikin, hem dê biryarên xwe bi xwe wergire, hem jî dê digel welatîyên din ên wekî xwe bide dû îradeya giştî.21

Diyar e li Tirkîyeyê jî perwerdeya li dibistanan tê dabînkirin, xwedanê armancên manend e. Di sîstema perwerdeya tirkî de jî dîroka neteweyî, bi çûna Mustafa Kemal ya Samsunê dest pê dike, her di wê çarçoweyê de bi berfirehî tê behskirin ku Komar piştî derbaskirina gelek asteng û karesatan bi hezar zehmetîyan hatiye avakirin û di serê welatîyan de ew bawerî tê bicihkirin ku ji bo hemû tişt û

nirxên wan ên îro, ew qerzdarê Komar û avakerê Komarê ne. Herwiha, wisa fêrî welatiyan dikin ku sêdaqeta li nirxên Komarê qencî û xasyeta herî bilind e, û lewma ji wan dixwazin ku di rêya îdeolojiya komarperwer de hereket bikin.

Di wê perwerdeya mecbûrî de ku li dibistanan didin, her dîsîplînek barhilgirê hinek nirxan e. Bo numûne, wezîfeya dîrokê ew e ku tevkarîyê bike di avakirina nasnameya neteweyî de ku netewedewletê pêdivî pê heye. Ji bo pêkanîna nasnameya neteweyî, yek ji tiştên ku divê pêşî bê kirin, îmkirina bîreke hevbeş e. Netewe-dewletê pêdivî bi bîreke çawa hebe, fêrkariya dîrokê jî bi pêy wê pêdiviyê tê birêxistin; rûdawên ku tê heye tesîreke xerab li xelkî bikin, an bi kurtebehsên biçûk têne vedizîn, an bi tamamî têne feramoşkirin an jî têne tehrîfkirin. Rûdawên ku diyar e elzem in ji bo bîra neteweyî, bi hemû detayan têne behskirin, heke pêwîst be têne mezinkirin.

Copeaux, ku di lêkolînekê de fêrkariya dîrokê li Tirkiyeyê dixê ber pirsyaran, balê dikêşe ser wê hindê ku hewl û armanca vegotina dîrokê ya resmî ne tenê ew e ku dîrokê bide nasîn, belku herwiha dixwaze li ser çemkên/têgehên wek “ax”, “mîrat” û “şehîd”, pêwendiyê hestî jî durist bike 19 Tilly, Avrupa’da Devrimler, 61-62. 20 Calhoun, Milliyetçilik, 107. 21 Dominique Borne, “Fransız Eğitim Sisteminde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi Tasarımı ve Bu Tasarımın Yurttaş Oluşumuna Katkısı,” tê de: Dersimiz Yurttaşlık, a.w.: Turhan Ilgaz (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998), 158-159.

17

digel rabirdûyê.22

Hinek ji babetên serekî yên vegotina dîroka tirkî ew in: selihandina xurûra tirkbûnê –ku bi xerabûna Împeratoriya Osmaniyan şkestibû–, cexta li ser rabirdûyê hevbeş a pir qedîmî, teswîrên berbelav ên sebaretiya bi hakimiyeta li ser erdekî bêhed berfireh û mezin (“Ji Adriyatikê heta Sedda Çînê”) û terxankirina meyleke taybet bo gelê tirk di bareya dewlet-avakirina de (“Tu neteweyê li ser cîhanê bi qasî tirkan dewlet ava nekirine”). Digel vê hindê jî, dîrok ne tenê çavkaniyê xurûrê ye, belku xwedanê roleke parastina neteweyî ye jî. Lewre dîrok jî bo “baş naskirina dijminî” jî îmkane dide. Gef û dijmin dibe rast be dibe hêmayî be; ya girîng, bi vê cexta li ser dijminî pêkveragirtina cemaetê ye.

Fêrkirina dîrokê bi awayekî dikeve nav pêwendiyê rasterast digel meseleya hemwelatîniyê. Ew têgihiştin li bal şagirtan tê duristkirin ku axa welatî bi bihayê xwîna bapîrên wan hatiye bidestxistin, lewma ew xwedanê mîrat û kelepûreke pir binirx in. Hêviya wê hindê li şagirtan tê kirin ku hem li pêşiyên xwe minetdar bin û hem jî beramber neslên taze xwe berpirsyar bizanin, û ev hêvî û daxwaz, bi wan peyvên ku di kitêbên dîrokê de têne bikaranîn tê bercestekirin.

23

Di mufredata perwerdeya dîrokê de “qehremanên neteweyî” û “çîrokên destanî” pir cî digirin. Ne girîng e ka ew qehreman û çîrok di rastiyê de hebûne an na; ya girîng, pêdiviya netewe-dewletê ya bi wan e. Armanca ji danepêşa qehreman û rûdawan di perwerdeya dîrokê de ne ronkirina heqîqetên dîrokî ye; armanca, çalakkirin û birêxistina neslên taze ye bi pêy nirxên ku dewletê destnîşan kirine. Lewma wezîfeya dîrokê, afirandina wan qehremanan e ku dewletê pêdivî pê heye. Herwekî dîrokê, mufredata dîsîplînen din jî li ser esasê prensîbên dewletê têne amadekirin. Bi vî rengî, dibistan wek bitûn û sistemekê reng û şeweyê mekanekê digire ku tê de sembolên nasnameya neteweyî têne afirandin, axa welat tê pîrozkirin, canfedayiya bo vê axê tê berzkirin, ew çîrokên qehremanîyê ku têne dariştin an jî têne keşfkirin û mezinkirin lê têne belavkirin, û zimanê

resmî tê tek-tîpkirin û berbelavkirin. Di çarçoweyeke wiha de, dibistan û perwerdeya mecbûrî vediguherine amrazên herî karîger di avakirina neteweyê de.

Netewe-dewlet, ji ber vê karîgeriya dibistanê, perwerde û mafê perwerdeyê ji yê din cudatir dinirxîne û bal û girîngiyeke zêdetir terxan dike bo vê meseleyê. Gellner diyar dike ku dewleta ku mafên ferdan ên muxtelif bi firawanî mehdûd û bînpê dike, gava babet mafê perwerdeyê be, berevajî bînpêkirina vî mafî, hewl dide îmkanan dabîn bike ku herkes ji vî mafî îstifade bike.

Dewlet, êdî, weku Weber îdia dike, ne tenê saziyek e ku xwedanê “pavana [monopolî] xuşûneta [şiddet] meşrû” ye, belku di heman demê de dibe “pavana perwerdeya meşrû” jî. Hetta, ji bo dewletê, muhafizekirina pavana perwerdeya meşrû di bin desthelata xwe de, girîngtir û diyarkertir e ji bidestxistina pavana xuşûneta meşrû, ji ber ku karpeyda kirina mirovan, rûmet, asayîş û qedrê wan hemû pê wê perwerdeyê ye ku ew werdigirin.²⁴

22 Etienne Copeaux, “Türkiye’de Tarih Öğretimi ve Yurttaşlık,” tê de: Dersimiz Yurttaşlık, a.w.: Turhan Ilgaz (İstanbul: Kesit

Yayıncılık, 1998), 169 ûd. [ûd.: û dewama wê].

23 “Propagandaya dij-tirk a Ewrûpayê di heyamên dawî Împeretoriya Osmanî de û felaketên eskerî yê bi dû re, bûbûn sebebê

şêlûbêl û trawmayeke wisa xeşîn ku di encama wê de li ber çavên rayedaran şert bû ku wezîfeya hişyariya welatperwer di

sîstem û mufredata perwerdeyê de bi cî bikin. Lewre, hizr û hêviya wan ew e ku zanîna dîrokê wê îmkane bide her tirkekî ku li

dijî wan êrîşan muqawemetê bike.” Copeaux, Türkiye’de Tarih Öğretimi ve Yurttaşlık, 181. 24 Ernest Gellner; Uluslar ve Ulusçuluk, Wergera bo tirkî: Büşra Ersanlı Behar - Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: İnsan Yayınları,

1992), 61-72; Coşkun, Ulus-Devletin Dönüşümü, 247-253.

18

BEŞÊ DUYEM

NETEWE-DEWLET, PERWERDE û ZIMAN LI TIRKIYEYÊ

Gava rewşa ziman û cemaetên zimanî yê di bin rêveberiyeye siyasî de tê vekolîn, pêwîst e ku siyaseta zimanî û mafên zimanî bi hev re werine tehlîl kirin. Lewre ev her du babet, di meydana neteweyî û navneteweyî de di nav pêwendiyekê de ne û herwiha ew tesîrê li refdarên zimanî yê şexsan jî dikin.²⁵

Siyaseta zimanî, wekî tevahiya kiryar [kiryar: sepandin; îng. practice, tr. uygulama/edim], biryar û prensîbên sebare bi zimanên ku di nava çeperên rêveberiyeye siyasî de têne bikaranîn, qad û herêmên wan, geşedan û bikaranîna wan tê terîf kirin.

26

Taybetiyeye ron a polîtîkayên zimanî ew e ku bi awayekî hişyarane û di nav bernameyekê de têne birêvebirin. Dewlet ji bo gihîştina hinek armancan polîtîkayên zimanî didin ber xwe. Tê heye ku dewlet destkariyê di zimanên tebaayan de bikin ji bo zêdekirina desthelata xwe, ji bo handan an jî berbendkirina beşdarîkirinê, ji bo avakirin û peytkirina nasnameyeye neteweyî û herwiha ji bo destnîşankirina belavbûna dahatê. Polîtîkayên zimanî yê ku dewlet dide ber xwe, li jêr tesîra meylên giştî yê siyaseta dewletê ya navxweyî û derekî ne. Bo numûne, tercîhên siyasî yê wekî navneteweyîbûn, vegera bo binyadan, vederî an jî modernbûn tesîrê li polîtîkayên zimanî jî dikin.

Herwiha, şayanî behs e ku divê polîtîkayên zimanî neyêne sînardarkirin tenê bi polîtîkayên li ser Polîtîkayên zimanî tenê ji mewzûata

huqûqî teşkîl nabin. Ji ber vê hindê, divê polîtîkayên zimanî bi tenê bi wan yasayan re sînardar nekin ku mafên zimanî destnîşan dikin. Dibe hinek polîtîka di yasayan de neyêne bicîkirin an jî hinek tetbîq cuda bin ji dustûrên yasayan. Tê heye ku dewlet rasterast bi xwe, saziyên niv-resmî an jî şexsên xwedan-tesîr, yên ku didin dû polîtîkaya dewletê, polîtîkayên zimanî çêkin.

25 Virtanen, Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri, 18. 26 H. F. Schiffman, Linguistic Culture and Language Policy (London: Routledge, 1996), bi neqlkirina Virtanen, Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri, 18.

19

zimanên kêmayetiyan. Pêwendiya zimanê resmî an jî zimanê cemaeta piranî an jî serdest digel meseleya nasnameyê û fêrkariya zimanên biyanî jî dîsa dikevî nav babeta siyasetê zimanî.²⁷ Lîteratûra derbarê siyasetê zimanî de nîşan dide ku siyasetên zimanî yên pir ji hev cuda hene. Diyar e ev yek qewî asayî ye, lewre li her welatekî gelek faktorên diyarker ên cuda hene, wekî nisbeta kêmayetiyan etnîk di nav nufûsa giştî de, taybetiyên wan ên demografîk, dereceya dubendiyên etnîk, ka lêkdaneke etnîk hebûye an nebûye, heke hebûbe xuşûneta wê û ka hêj dewam dike an na, şûra cemaetî an jî etnîk a kêmayetiye, dereceya rêxistîbûna cemaeta etnîk, ka kêmayetiya etnîk li welatekî din jî heye an na. Ev faktor diyar dikin ka siyaseteke zimanî ya çawa dê bê teqîbkirin û lewma boçûna dewletan, çareserî û polîtîkayên wan ên li ser meseleya ziman ji hev cuda dibin. Di nav çarçoweya bernameya MOST (Management of Social Transformation)

28

Koma ewil, ji wan dewletên nadir teşkîl e ku xelkê wê tenê bi zimanekî diaxive. Li van welatan, bo numûne Îzlanda, siyasetê yek-zimanî tê birêvebirin û perwerde jî her bi yek zimanî tê kirin. de, ku UNESCO'yê

encam daye, siyasetên zimanî li jêr şeş komên serekî hatine berhevkerin:

Koma duyem, ew dewlet in ku siyasetê yek zimanî neteweyî disepînin û di perwerdeyê de jî tenê zimanekî bi kar tînin. Lê belê, ferqa vê komê ji koma ewil ew e ku ev kom, zimanên herêmî û zimanên nufûsa koçber, bi dereceyê kêma jî be, nas dikin. Diyar e Frensa û Tirkiye di nava vê komê de cî digirin. Frensa wî mafî dabîn dike ku li wan herêmên ku zimanên herêmî lê hene zarok zimanê xwe yê herêmî fêr bibin û herwiha zarokên koçberan jî fêrî zimanê dayik û bavên xwe bibin. Heçî Tirkiye ye, ew jî bi rexê xwe ve siyasetê yek zimanî neteweyî dide ber xwe, lê belê, wekî şertekî Peymana Lozanê, mafê perwerdeya bi zimanê dayikê dide hemwelatîyên di statûya kêmayetiyan de.

Koma sêyem, ew dewletên mîna Dewletên Yekgirtî yê Emerîkayê ne, ku zimanê cemaeta piranî (îngilîzî) lê serdest e, lê belê ev ziman ne xwediyê statûyê resmî an jî destûrî ye. Li dibistanan, fêrkirina zimanê zîmakî heye lê belê ev bêtir wek alavekê tê bikaranîn da ku zarok di qedemeyên sertir de baştir û hêsantir fêrî zimanê serdest bibin. Bi vî rengî, li dewletên koma sêyem, îmkana perwerdeya duzimanî heye.

Koma çarem, ji wan dewletên wekî Belçîka û Swîsrayê pêk tê, ku di rastiyê de plûralîzm ji xwe re nekirine felsefeya siyaset û rêveberiyê, lê belê di rista sazî û dezgehên resmî de pîrzimaniyê nas dikin. Ev dewletên ku bi sîstemên federal tene rêvebirin, wisa îdia dikin ku bikaranîna zimanên cuda li herêmên bi sînorên diyar, nabe asteng ji bo pêkanîna yekîtiya neteweyî. Li vir herêm û

sînorên wan, li ser esasê zimanan têne destnîşankirin.

Koma pêncem, ji dewletên mîna Kanadayê pêk tê. Li van welatan du zimanên resmî hene, lê îmkân têne dabînkirin ku bi zimanên din jî perwerde bi rê ve biçe.

Koma şeşem, ew dewlet in ku pirzimanîyê qebûl dikin û di rista gotara resmî de jî be hewl didin pirzimanîyê pêş bixin, lê belê rastiya wan ew e ku di meydana resmî û danûstandina di navbera 27 Virtanen, Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri, 19. 28 <http://www.unesco.org/new/index.php?id.191598&L=0>

20

grûban de hewl didin bi tenê zimanek serdest bibe. Diyar e mirov dikare ezmûna kevne Yekîtiya Sovyetan û kevne Yûgoslavyayê ji vê komê binirxîne.²⁹

Gava li welatekî yek ji van siyasetan tê hilbijartin, ev yek eks û tesîra xwe rasterast li ser mafên zimanî yên xelkê wî welatî jî nîşan dide. Siyasetên zimanî, çawa ku mafên zimanî yên şexsan diyar dikin, wisa jî çarçoweya sepandina mafên zimanî jî diyar dikin.

30

A. PERWERDE Û ZIMAN DI AVAKIRINA NETEWEYA TIRK DE

Lewma, tê heye ku carinan siyaseta

zimanî û polîtîkayên zimanî ku li welatekî têne sepandin, di rastiye de çavkaniya rasterast a lêkdan û dubendiyan be, carinan jî bibe amrazekî karîger û kêrhatî ji bo qedandin an jî kêmkirina şer û lêkdanan.

Li Tirkiyeyê rêxistina siyasî ya heyama Komarê, bi destê elîtên bûrokrat ên esker-sîvîl hate diyarkirin. Armanca wê kadroya ku li li wan dibistanên nû xwendibûn ku di Heyama Tenzîmatê de vebûbûn û ku dixwastin berdewam bin di hereketa xerbîbûn û modernbûnê de, ku her roşinbîrên wê heyama navhatî dabûne destpêkirin, avakirina “netewe-dewleteke di asta medeniyeta hevçerx de” bû. Bi tenê modêleke otorîter dê bi kêrî gihîştina bi wê armancê bihata, ji ber ku pêwîst bû civakê bi vîneke dasepîner biguherin û eyareke nû bidinê. Bi vî rengî, kadroya Kemalîst, digel sala 1925’an, yanî piştî binecihrkirina hakimiyeta xwe ya mutleq di qada siyasî de, dest bi sepandina bernameyeke otorîter kir.³¹

Kadroya Kemalîst, heyama xwe wek werçerxeke dîrokî terîf kir, lewma nasnameyeke taze li gelfî fesiland û ev nasnameya nû sparte vederkirina ya berê.

32

Baş e nasnameya vê neteweyê dê çi bûya? Netewe dê li ser kîjan nasnameyê bihata lêkirin? Bo vê pirsê ku ji Tenzîmatê ve dihate munaqesekirin, bersivên cuda yên wekî “Osmanîperwerî” û “Musulmanperwerî” hatibûne duristkirin. Lê belê, avakerên Komarê, bi fikra ku siyasatên Osmanîperwerî û Musulmanperwerî serneketibûn, bo pirsê “Kî ne em?”, bersiva “Tirk in em, neteweya Tirk in em” dabûn.

Ev nasnameya nû, li ser du remzên

bingehî hate avakirin: Ilmaniyet [laîkî-sekûlerî] û Nasyonalîzm. Armanca bi Ilmaniyetê ew bû ku dewlet û xelk ji referansên îslamî bêne paqijkirin, û nirxên xerbî û derveyî dînî li xelkê bêne dasepandin. Nasyonalîzm jî, îdeolojiya avakirina netewe-dewletekê bû ji civakeke bermaya împeratoriye. Elîtên avakerên Komarê, pergala millet û avahiya pir-çandî bi mezintirîn sebebên rûxîna Împeratoriye dizanin. Ji ber vê hindê, ji bo ku dewleta wan a nû careke din nekeve ber xetereya parçebûn û belavbûneke wisa, ketine hewla afirandina neteweyeke nû a li ser esasê bi

tenê nasnameyeke etnîk.

33

29 Süleyman S. Terzioğlu, Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilinde Eğitim Hakkı (Ankara: Alp Yayınevi, 2007), 100-102.

Çendan di gotara komarî de bê derberrîn jî ku ev îbareya “Tirk”, raserî aîdiyetên çandî û etnîk e û bi me’naya ser-nasnameyeke serbixwe ye, di rastiyê de me’naya çemka “Tirk”, dasepandina bi darê zorê ya nasnameyeke etnîkî li ser hemû nasnameyên din bû.

30 Mustafa Koçak, Çokkültürlülük Açısından Dil Hakları (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teza doktorayê ya çapnebûyî, 2010), 153.

31 “Ji ragihandina Qanûna Takrir-i Sükûnê ve di adara 1925’an de, şiklê rêveberiya Tirkiyeyê, rêveberiyeye otorîter a yek-partiyî,

bi gotineke aşkera, dîktatorî bû.” Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Wergera bo tirkî: Yasemin Saner Gönen

(İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 257.

32 Etyen Mahçupyan, Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet, Devlet ve Din (İstanbul: Patika Yayınları, 1998), 296. 33 Engin Işın û Bora İşyar, “Türkiye’de Ulus-Devlet ve Vatandaşlığın Doğuşu,” tê de: Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB

Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Edîtor: Ayhan Kaya û Turgut Tarhanlı (İstanbul: TESEV Yayınları, 2005), 96.

21

Tirkiye li rûyê etnîkî welatekî homojen nebû, lê belê îdeologên Kemalîst pênaseyeke etnîkî-nijadî dane neteweyê. Îdia kirin ku niştcehên Tirkiyeyê hemû, yên rabirdûyê û yên niha, tirk in.³⁴

“Şoreşa tirk, divê di destê tirkên resen de bimîne... Tirkê herî xerab, ji baştirînê yên ne-tirk çêtir e.

Bedbextiya Împeratoriya Osmanîyan di rabirdûyê de ew bûye ku, ekseriyet, şexsên xeyrî tirkan muqeddera wê îdare kiriye.”

Ji bo

bicîkirina vê îdiayê li ser bingehekê jî, dest bi sepandina bernameyeke tirkîkirinê ya kullî kirin û di vê çarçoweyê de ji hunerê bigire heta siyasetê, ji perwerdeyê heta ticaretê, ji çandê heta sportê dest

avêtine hemû qadên jiyana rojane. Mîmarên vê bernameya hêrîşkarane ya tirkîkirinê, hema di her civatê de û bi her helkeftê, “tirkbûn” wekî îmtiyaz û serdestiyekê, û “tirknebûn” jî wekî

kêmasiyekê, wekî bêşansiyekê, hetta wekî rewşeke şermezariyê pêşkêş kirin. Bo numûne, bi ya Mahmut Esat Bozkurt:

35

“Tirkbûn”, şert e ji bo ku yek bikare di rêveberiya dewletê de cî bigire, lewre îtimat nabe bi wanên vê nasnameyê hilnagirin. Wiha pê de diçe Bozkurt: “Em karên dewletî ji bilî Tirkan nedine destên tu kesî. Divê tu kesê xeyrî tirkên resen neçe ser karên dewleta tirkî... Muheqqeq tirk dê li ser karên dewletî yên Komara Tirkiyeyê ya nû bin. Em ji bilî tirkan baweriya xwe bi tu kesî naînin.”³⁶

Bozkurt, piştî têkbirina Serhildana Agiriyê û berî hîlbijartinên 1931’ê, gava li Ödemişa herêma xwe ya hîlbijartinan axiftinek dida hîlbijêrên xwe, bi aşkerayî sebebê endambûna xwe ya di Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) (Partiya Gelperwer a Komarî) de rave dike:

“Vê partiyê, bi kiryarên xwe yên heta îro, payeya milletê tirk, ku di eslê xwe de efendî ye, lê vegeand.

Fikra min, qenaeta min ew e û bila dost û dijmin bibihîzin ku efendiyên vî welatî tirk in. Bi tenê mafekî wanên ku resen tirk nîne heye, ew jî xulamî ye, koletî ye.”³⁷

Li vir, divê binê îbareya “resen-tirk” bê xêzkin. Pênaseya “resen tirk”, hem kêmayetiyên xeyrî-muslîm û hem jî wan cemaetên musulman ku bo binyada xwe ya etnîk xwe wek “tirk” terîf nedikirin –bi taybetî kurd– derveyî xelesa tirkbûnê dihiştin. Sala 1926’an, wezîrê karûbarên derekî Tevfik Rüştü Saraçoğlu, pir bi awayekî ron û zelal rave dikir ka di kabîneya wezîran de fikr û boçûna semîmî ya derheqê kurdan de çi bû:

“Bo doza xwe (doza kurdî) asta wan a çandî pir nizm e, têgihîştina wan pir paşmayî ye, û bi vî halê xwe nikarin di nav avahiya siyasî ya Tirkiyeyê de cî bigirin... Ji ber ku rewşa wan a aborî rê nade reqabetê bikin digel tirkên pêşketî û xwedan ferheng, dê kêmbin û bere bere biqedin... Ewên ku dikarin dê koç bikin Îran û Iraqê, yên mayî jî dê riayetê li qanûna tebîetê ya jibeynçûna zeîfî bikin.”³⁸

“Tirkên resen” ew in yên ku ji cîheta ziman, çand, armanc û xwînê tirk in. Mustafa Kemal jî çemka tirkîniya resen bi kar aniye: Bo numûne, 16’ê adara 1923’yan, gava digel esnafê Edeneyê diaxift, balê dikêşe ser qerekerê tirk ê herêma Edeneyê û tekamûla wî qerekerî, û dibêje ku “sahib-i aslî”yê herêmê tirk in:

34 Soner Çağaptay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, Wegera bo tirkî: Özgür Bircan (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 91.

35 Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 209. 36 Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 210. 37 Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 210. 38 David McDowall, Modern Kürt Tarihi, Wegera bo tirkî: Neşenur Domaniç (İstanbul: Doruk Yayınları, 2004), 277.

22

“Hîç heqekî ermeniyan li ser axa vî welatê adan nîne. Welatê we yê we ye, yê tirkan e. Ev welat di dîrokê de tirk hatiye, lewma tirk e û heta hetayê dê tirk bimîne... Ev deverên adan tîr û resen welatê tirkan e.”³⁹ Rayedarên ji kadroyên avaker, hizrên li ser vê rêçê car ser carê kirine mijara axiftinên xwe. Me’naya van gotinan diyar e: bi tenê tirkên resen xwedanê mafê îstifadekirina ji nimet û îmkanên vî welatî ne. Ewên ku vê nasnameyê hîlnagirin jî an dê lêdin biçin an jî dê bikevine ber çerxa asîmîlasyonê. İsmet İnönü, piştî Serhildana Şêx Seîd, sala 1926’an, di kongreya duyem a Türk Ocakları’yê de, qirardariya xwe ya di vê barê de bi vî rengî pir ron û zelal aşkera kir ku şik tê de nebe:

“Bêguman em nasyonalîst in... û nasyonalîzm tenya hêmana me ya yekîtiyê ye. Di nava ekseriyeta tirkan de hîç hêz û nufûzeke unsurên din (cemaetên etnîk) nîne. Wezîfeya me ew e ku em li ser axa welatê tirkan, wan kesên ku ne tirk in bi her hal û karekê bikin tirk. Em dê wan pêkhatiyên ku muxalefetê li tirkan û tirkîniyê bikin dabirrin û bavêjin. Xasyeta herî girîng ku divê hebe li ba wan kesên ku dixwazin xizmetê li welatî bikin ew e ku tirk bin.”⁴⁰

Diyar e gelek rê û dirb hatine ceribandin ji bo tirkkirina yên ne-tirk, lê belê di vê bernameya asîmîlasyonê de rola kilîl li ser polîtîkayên perwerde û zimanî bû.

1. Perwerdeya Neteweyî

Wallerstein balê dikêşe ser wê hindê ku ji bo afirandina nasnameyên neteweyî û daîmî saxgirtina van nasnameyan, hema hemû netewe-dewlet perwerdeyê mecbûrî dikin û girîngiyêke bingeşî didine yekkirina zimanî. Netewe-dewlet di sefheyên destpêka avabûna xwe de bi tenê li hêviyê ye ku fealiyetên dewletê yên bingeşî, wekî yasadanan, rêveberî û dadgeh, bi zimanê resmî û bi yek zimanî bêne encamdan; lê belê, di heman demê de hewl dide di pêvajoyêke dûdirêj de bi rêya

perwerdeyê wî zimanê bike zimanê hemû danûstandin û pêwendiyên civakî. 41

Bi rengê giştî, di netewe-dewletan de perwerde xwedanê qerekerê "millî/neteweyî" ye û du encam hene ku divê ev perwerdeya neteweyîkirî bide: Ya yekem, avakirina nasnameyê neteweyî ya wisa ye ku raserî têkiliyên deverî, etnîk û çandî be û wek navenda sêdaqeta giştî hatibe teheyyulkirin. Ya duyem jî ew e ku nasnameya millî belav bike nav tevahiya civakê û bike ku herkes wê nasnameyê qebûl û xwemalî bike. Bi vî rengî, perwerdeya neteweyî hem avakerê nasnameya neteweyî ye, hem rêxerê wê û hem jî belavkerê wê ye.

Armanca perwerdeyê ya bingehî ew e ku xort û xamayan bike xwedanê zanyarî û zene'etan û di nav jiyana aborî de wan bike mirovên kêrhatî û pêçêbûyî. Netewe-dewlet, vê kardaya aborî ya perwerdeyê her diparêze, lê belê, li rex vê, armancên din lê bar dike da ku bi rêya neteweyîkirina perwerdeyê hemwelatîyên dahatûyê medenî bike, wan bi şîûra netewe û welatperweriyê têbigihîne û li sertaserê welatî yeksaniyê çandî durist bike.42

Li Tirkiyeyê jî di pêvajoya avakirin û pêkhatina netewe-dewletê de perwerdeyê giraniyê mezîn hebûye. Zürcherê ku balê dikêşe ser hebûna berdehamiyê di navbera heyama dawî ya dewleta Osmanî û heyama ewil a Komarê de, diyar dike ku hem li bal Îttihadiyan [serkêş û îdeologên Îttihad û Terakkîyê] û hem jî li bal Kemalîstan baweriyê xurt hebû ku perwerde hêzeke mezîn e ji bo 39 Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 211. 40 Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 155-156. 41 Immanuel Wallerstein, Liberalizmden Sonra, Wergera bo tirkî: Erol Öz (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 130-131. 42 Birol Caymaz, Türkiye'de Vatandaşlık: Resmî İdeoloji ve Yansımaları (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 12-13.

23

gihiştina bi armanca veguhartina civakî.43

"Gava peyva perwerdeyê bi serê xwe hate gotin, ihtimal e herkesek li gor xwe me'neyê jê derxe. Heke têkevîne nav detayan, armanc û meqsedên perwerdeyê dê cihê reng bin. Bo numûne, perwerdeya dînî, perwerdeya millî û perwerdeya beynelmîlê. Armanc û meqsedên van cureyên perwerdeyê ji hev cuda ne. Lê belê, ez dixwazim li vir bes bi şiklekî qet'î bêjim ku perwerdeya ku Komara Tirkiyeyê ya nû dê bide nêslên xwe yê taze perwerdeya millî ye û her behsa yê din nekim."

Hem Îttihadî hem jî Kemalîst wisa difikirin ku

perwerdeyê, perwerdeya neteweyî, xwedanê roleke kilîl heye di pêkhatina veguherîna civakî de.

Sala 1924'an, di heyama avabûna Komarê de, Mustafa Kemal di axiftineke xwe de digel mamosteyan li Samsunê, bi aşkerayî dibêje ku perwerdeya li Tirkiyeyê dê perwerdeyê "millî" be:

44

Divê bernameyê vê perwerdeya millî hebe. Mebest ji bernameyê, "çandêke dûr ji xurafeyên dewrên berê û wan fikrên xaricî ku hîç pêwendiya wan nîne digel taybetiyên afirîna me, dûr ji hemû tesîrên ku ji xerb û şerqê tîn, çandêke hevaheng digel qerekerê me yê millî û dîrokî. Ji ber ku kemilîn û kawdana birêkûpêk a doza me ya neteweyî bi tenê dê bi çandêke wiha mumkun bibe."45

İsmet İnönü, 25'ê gulana 1925'an, bi wesfê serokwezîr li Yekîtiya Muelliman gotarekê dide mamosteyan. Di wê gotara xwe de, hûrdekariyên bîra perwerdeya neteweyî dide, ku Mustafa Kemalî çarçoweya wê ya giştî destnîşan kiribû, û meyla rejîma Kemalîst bi awayekî aşkera diyar dike:

Ew perwerdeya millî ku

di van gotinan de berceste dibe, bêguman dê xwedanê qerekerê dijî danûstandin û pêwendiya di

navbera çandan de be, lewre bîr û fikran wek “fîkrên millî yên ku hevaheng in digel xisletê me” û “fîkrên xaricî yên berevajî xisletê me” disenîffîne, û bêyî ku çav li naveroka wan bike, beramber fîkrên xaricî parastina fîkrên millî dike.

“Perwerdeya millî dixwazin; ev çi ye? Diyar e em behsa ziddê wê bikin dê rontir be mesele. Bipirsin ka ziddê perwerdeya millî çi ye, em dikarin bêjin belkî perwerdeya dînî ye an jî perwerdeya beynelmîlê e. Perwerdeya ku hûn dê bidin ne dînî lê millî ye, ne beynelmîlê lê millî ye. Sîstem vê...” İnönü piştî ku sîstemê li guhdaran ron dike, dest pê dike behsa hêvî û armanca dike: “Di perwerdeya millî de em dikarin bi du rengan bihezirin; ew jî mahiyeta (çawanî) perwerdeya millî ya siyasî û ya wetenî ye. Milletê tirk heye ku mahiyeteke Tirk dide axa vî welatî hemûyê. Lê belê, ev millet hêj jî wê dîmenê milletê yekpare der nade ku em li hêviyê ne. Heke ev nesl, bi şîûr û bi rêberiya ilm û jiyane hemû temenê xwe bide ser rêya xebatê, milletê tirk ê siyasî, dikare bibe milleteke çandî, fikrî, civakî û rengêkî kamil bigire.”⁴⁶ Hêvî û bendewarî aşkera ye: Hêj ew nasnameya milletê tirk pêk nehate ku layenên çandî, fikrî û civakî di nav xwe de bi awayekî bêkêmasî bihewîne; di nav komelgeyê de birreke cudatî hene. Berpirsiya leşkerê perwerdeyê ew e ku şev û reş xerîkî kar û xebatê be da ku van ferq û cudatiyan ji beyn bibe û milletê tirk biafirîne. İnönü di dewama gotara xwe de diyar dike ka ev yek dê çawa pêk bê:

“Di nava vê milliyeta yekpare de çandên biyanî divê her bihelin. Di nava vê kutleya milliyetê de nabe medeniyetên cuda hebin. Li ser rûyê cîhanê her milletek tegez medeniyetekê temsîl dike. Ev em bi aşkerayî 43 Caymaz, Türkiye’de Vatandaşlık, 11. 44 İsmail Kaplan, “Millî Eğitim İdeolojisi,” tê de: Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce – Cilt 4: Milliyetçilik, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 789.

45 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 789.

46 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 791.

24

pêşniyarê li wan dikin yên ku xwe endamê camieyê li derveyê medeniyeta milletê tirk dibînin: Bila bi medeniyeta tirk re bin. Lê belê, ne bi şîklê halîtayê [têkelaw], ne bi rengê medeniyetên ‘konfedere’, bi rengê

yek medeniyetê. Ev welat aîdî vî milletî û vê milliyetê ye. Ev bes gotineke ji xwe ve nîne, bi niyeta xeml û xêzan nakevine li dû van fikran; ev siyaset hemû jiyana wetenî ye. Heke em yên jiyane bin, hingî em dê wek kutleyê yekpare ya milletî bijîn. Ev e hedefa giştî ya sîstema ku me jê re got perwerdeya millî.”⁴⁷ Kaplan dibêje ku çar encamên girîng derdikevin ji vê gotara ku, ji nezerê dîrokî ve, karîgerî li hemû serhatiya perwerdeya Tirkîyeyê kiriye: Ya yekem, perwerdeya neteweyî ya Tirkîyeyê, tevî ku hem li dijî perwerdeya dînî ye û hem jî li dijî perwerdeya enternasyonal e, ya ku dijatiyê zêdetir lê tê kirin, di rastiyê de, perwerdeya enternasyonal e. Ya duyem, “milletê tirk ê siyasî”, yanî têgihîştina neteweyê ya ku tirk lê serdest in, lê belê xwe dispêre yekîtiya erdê welatî, ne bes e ji bo rejîma nû. Netewe divê bitûneke yekpare be û xwe bispêre bi tenê çand û bîrekê, ne zêdetir ji yek bîr û çandan. Nabe ku li ser axa heman welatî çandên muxtelîf hebin.

48 Ya sêyem jî ew e ku çandên din

mecbûr in xwe înkâr bikin û di nav çanda tirkî de bihelin. Bîreke ku hebûna netewe û zimanên cuda nas bike û wan wek dewlemendiyeke civakî bizane dûr e ji Kemalîzmê. Heçî ya çarem e, ew jî ew e ku “milletê tirk ê siyasî” ku halê hazir heye, bi tenê bi rêya perwerdeya neteweyî dê veguhere û bibe neteweyê kullî û gihiştî. “Armanca giştî ya perwerdeya neteweyî ew e ku çandên biyanî”

bihelîne an jî damêje û bi vî rengî neteweya tirk a yekpare ava bike. Perwerdeya neteweyî, ew amraz e ku dewlet dê ji bo danqebûlkirina siyaseta xwe bi kar bîne û herwiha dê bi saya wê, wê siyaseta û têgihîştinê bike qaîdeyên refdarên rojane.”⁴⁹

Çespandinên Tunçay jî dîsa di heman ristê de ne: Bi ya wî, mirov dikare sê qenaetên pêkve girêdayî pêş bixe sebaretiya bi çawaniya perwerdeyê di serdema yek-partî ya Kemalîst de: Pêşî, elîtên Komarê ku dixwastin bibin xerbî, li hêviyê bûn ku perwerde hem di pakkirina her tiştê bi rabirdûya wan a Osmanî/Îslamî re eleqedar de roleke karîger hilgire, hem jî pêşeng û serkêş be di veguhartina welatî de. Duyem, –bi şiklê ku bikeve nakokiyê digel armancên rastî yê perwerdeyê– wezîfeya propagandaya rejîmê li perwerdeyê hatiye barkirin. “Mamoste, bûne dilsoztirînê propagandakerên Kemal (Ataturk).” Ya sêyem, hewl ji bo wê hindê bûne ku li şûna perwerdeya dînî ya ‘edetî, perwerdeyê neteweyî ya ilmanî bê duristkirin, lê belê, tevî vê hêmaneke girîng a netewatiya tirk di perwerdeyê de bûye nijadperestî.⁵⁰

Di pêvajoya modernbûna tirkî de, ji bilî fêrkariya giştî, wezîfeya perwerdeya siyasî jî li perwerdeya neteweyî hatiye fesilandin, û li hêviyê bûne ku mamoste wekî propagandakerên siyasî yê ku îdealên şoreşê dixine serê kutleyên mirovan hereket bikin. Îdeologên Kemalîst bi aşkerayî behsa vê yekê dikin. Herwiha, ev awayê têgihîştin û rola perwerdeyê hem ji bo xwendina seretayî û hem jî ji bo xwendina bilind hatiye diyarkirin. Bo numûne Kazım Nami Duru fikrên xwe yê wê barê de wiha derdibirre:

“Em ji bîterefiyê fam nakin. Me dil lê ye zarokên xwe li gor rêzik û qaîdeyên serekî yê partî û dewleta xwe mezin bikin. Partiya me milletê tirk bi xwe ye.”⁵¹

47 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 791.

48 “Bîra tirkbûnê, ne tenê îdealeke siyasî, belku di heman demê de navê avahiyeke etnîk e jî.” Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 155.

49 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 791-792.

50 Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 239-240. 51 Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, 240. 25

Nêrîna li zankoyan jî dîsa bi heman rengî bûye. Rejîma Komarê ku armanca giştî ya perwerdeyê wisa destnîşan kiribû ku nesleke ji “zarokên şoreşê yê dilsoz bo Komarê” bigihîne, neslek ku îdeolojiya Komarê ji xwe re qebûl bike û piştewaniyê lê bike, hewl daye zankoyê jî –li bedela ku bike dezgeheke hilberandina zanyariyan û tetbîqkirina zanistê– veguherîne saziyeke endoktrînasyonê ku propagandaya rejîmê bike, piştî rejîmê bigire û neslên ku dê rejîmê biparêzin bigihîne. Jixwe ev bû sebebê rastî yê li pişt “reforma zankoyê” ya sala 1933’yan. Darülfünuna ku bi aşkerayî ew gorrankariyên digel Komarê hatî pesend nedikirin û bi vî rengî, propagandaya rejîmê nedikir, bûbû armanca tîrên kadroyên Kemalîst. Bi ser re jî, gava hinek ji mamosteyên Darülfünunê “Teza Dîrokê ya Tirkî”⁵²

“Em ne bîterefiyê, ne jî bêkîfayetiye qebûl dikin. Meger çî Darülfünun bes muesseseyêke ilmî ye, di heyamên

mustesna yê înkîlabê de mesûliyeta wê ew e ku fedakariyê ji muesseseyiya ilmî bike, xwe bide rêya xizmeta li înkîlabê, û wezîfeya bicîkirina înkîlabê di ruh û mêjiyan de ji hemû îştixalên xwe muhîmtir bibîne.”

qebûl nekirin, êdî esseh bû ku ew dezgeh dê bihata jibeynbin. Çendan dezgeheke zanistê jî be, qebûlnekirina tezên rejîmê qabilî efûkirinê nebû. Wiha dinivîsî Falih Rıfki Atay: 53

Wekî encam mirov dikare bêje ku li Tirkiyeyê perwerdeya neteweyî, bûye amraz û navgînê raguhastina nasnameya “tirk” û nixê ku vê nasnameyê teşkil dikin hem bo zarokên ku hemwelatîyên dahatûyê ne hem jî, bi qasî pêk bê, bo salmezinan.

54

2. Ziman: Tirkî

Sîstema perwerdeya neteweyî bi

temamî di hewl û xebata wê hindê de bûye/dibe ku nasnameyên cuda tesfiye bike, herkesî bîne rêza tabiyeta nasnameya tirk û, bi rêya rêliberdanên îdeolojîk, bike ku xelk bi vê nasnameyê serbilind bin.

Pêwendiyê nêzîk heye di navbera polîtîkayên zimanî li welatekî û şiklê derhatin û pêşketina nasyonalîzmê li wî welatî. Li gor derhatina nasyonalîzmê û binecihbûn û sazîbûna wê, munaqeseyên zimanî jî hatine pêş û hinek polîtîkayên zimanî hatine diyarkirin û sepandin. 55 Li Tirkiyeyê, bi taybetî digel îlana Meşrûtiyeta duyem û desthelatdarbûna Îttîhad û Terakkîyê, beramber bîrên Osmanîperwerî û Îslamperweriyê, rewteke nasyonalîst a li ser bingehê Tirkperweriyê bihêz bûbû. Nasyonalîstên ku wisa pêşdidîtin ku dawiya siyaseta împeratoriye ya Osmaniyan hatiye, li pey pênaseyêke milletî ya bi şiklekî rontir û bercezetir terfîkirî bûn. Ziman, di vê qonaxê de girîng lêdihat.

Lewma, ji bo tehlîlîkirin û têgihiştineke têr û tesel a derbarê polîtîkayên zimanî de li welatekî, divê dîroka nasyonalîzma li wî welatî neyê jibîrkirin. Lewre ev paşxaneyê dîrokî, xwedanê karîgeriyêke serekî ye di destnîşankirina polîtîkayên zimanî de, di şiklîgirtina sepandinan de û herwiha ji bo diyarkirina çarçoweya mafên hemwelatîyan.

56

52 Ji bo pêvajoya pêkhatina teza dîrokê ya resmî bnr.: Büşra Ersanlı Behar, İktidar ve Tarih (İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996).

Lewre di vê heyamê de ku Tirkperwerî reng û rûyê xwe radikêşa

53 Seval Yaman, “Üniversitelerde Tasfiye Geleneği”, Radikal 2, 10.12.2006. 54 “Di vê çarçoweyê de diyar e ku perwerdeya Komarî ji du aliyan re bi rê ve diçe. Di rexekî re hewl didan perwerdeya neteweyî, ku armanca wê zarok bûn, belave û karîger be; di rexê din re kar dikin ku xelkî perwerde bikin û nixê pergala nû di bîr û

jiyana wan de bi cî bikin.” Caymaz, Türkiye’de Vatandaşlık, 13. 55 M. Berk Balçık. “Milliyetçilik ve Dil Politikaları,” tê de: Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce – Cilt 4: Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 777.

56 Hêj di çaxa Ebdulhemîd de elaqeyêke micid hebû li ser aliyên zimanî yê neteweyî û nijadî. Di van gotinên Şemsettin Samî

de ev yek diyar dibe: “Îşareta qewmîyê û nijadî ya ewil, ya bingehî, malê hevbeş ê hemû ferdan, zimanê wan e. Gelê ku bi

zimanekî diaxivin qewmekî an jî nijadekî teşkil dike. Ji ber vê hindê, her qewm û ummetê ku dixwaze hebûna xwe ya nijadî

26

meydanê, nivîskarên wekî Gökalp û Akçura, dest pê kirin behsa qewmîyeta tirk a berî Îslamê kirin. Bi ya wan tirkîtî hingî jî mewcûd bû û baştirîn delîla wê jî zimanê tirkî bû ku karîbû xwe biparêze. “Bi taybetî sergêjiya nasnameyî ku rêveber û roşnîbîran dixiste pêş û pêdiviya ‘em’eke nû, terîfeke nû ya nasnameya sosyo-polîtîk, bi rêya wan formasyonên çandî, ku tê de zimanê roleke serekî hebû, ber bi aliyê çareserî û ronbûnê ve diçûn. Di dewra Îttîhad û Terakkiyê de, pêngavên girîng hatibûne avêtin ji bo sadekirina tirkîyê û ji bo bikaranîna wê ya di nivîsarên resmî yê Împeretoriyê, perwerde û meydana aborî de.”⁵⁷

Ya yekem, ziman, hêmana herî girîng a pêkhatina nasnameyê bû. Bi gotineke rontir, dewlet dê li ser nasnameya “tirk” rûniştaya, û tirkbûn jê dê pê tirkî-axiftinê bûya. Tirkî, alâmet-î farîkaya tirkbûnê bû. Kadroya Kemalîst, heta ku hefsarê desthelatê baş zeft kir, hesasiyeteke mezin dida ser meseleyên dînî û pêwendîya di navbera çanda millî û nasnameya millî de di ser dînî re dadirîşt. Lê belê, gava ku muxalefet tesfiye kir û desthelata xwe qahîm kir, hingî kadroya Kemalîst dest pê kir siyaseteke sekûlerbûneke tund da ber xwe û li şûna dînî ziman îqame kir. Êdî di pêkhatina nasnameyê de ziman, ji wan hêmanên ku dê cihê dînî bigirtana ya herî girîng bû.

Ev siyaseta ku Îttîhad û Terakkiyê da destpêkirin, gihiştê lûtkeyê digel serketina rêveberiya Kemalîst. Di vê çarçoweyê de, ji bo nasyonâlîzma tirkî du girîngiyên zimanê hebûn:

58

Di gotinên Atatürk de bi rengekî gelek zelal xuya dibe ka di pêkhatina nasnameya etnîk a tirk de ziman heta çî radeyekê diyarker e. Bi ya Atatürk, neteweya tirk bitûneke saf û homojen e û zimanê vê neteweyê jî yek e: zimanê tirkî, ku li ser rûyê cîhanê zimanê herî xweş, herî dewlemend û herî hêsan e. “Tirkiya ku dil û zihnê neteweya tirk e, gencîneyeke pîroz e ku exlaqê tirkî, urf û edetên tirkan, bîreweriyên wan, menfaetên wan, bi kurtî hemû wan tiştên ku neteweya tirkî dikin netewe diparêze.” Ji ber ku hemû ew tiştên ku neteweya tirkî dikin neteweyek bi xêra zimanê tirkî têne parastin, şertê yekem û mutleq ê endambûna li vê neteweyê axiftina bi tirkî ye.

59

Gava tê pirsîn ka tirk kî ye, axiftina bi tirkî hêmana herî girîng e di nav bersiva vê pirsyarê de. Bo numûne, Hamdullah Suphiyê yek ji pêşengên bîra Tirkperweriya wê heyamê, di bersiva xwe de bo pirsê “Tirk kî ye?”, sala 1923’yan, wiha dibêje: “Kesê ku bi tirkî diaxive, musulman e û evîna tirkbûnê hildigire tirk e.”⁶⁰ Ali Fuad Başgil, di teblîxa xwe de ku li Duyemîn Kongreya Dîroka Tirk dabû, gava ku “milletê tirk” pênase dikir, axiftina bi tirkî di rêza pêşiyê de bi cî dikir: “Milletê tirk, ji wan hemwelatiyan pêk tê ku bi tirkî diaxivin, di rehên wan de xwîna tirkan digere an jî wisa bawer dikin ku ji esl û nesebên tirk tî, di şexsê bav û kalên xwe de rojên reş û rojên geş ên maziya tirkîniyê tecrûbe kirine, an jî di şexsê xwe de hest bi bîreweriyên wan rojan dikin, bi dil û çanda xwe ve pabendên tirkîniyê ne û tirk im dibêjin.”⁶¹

Boçûn û nirxandina bi şiklê “Tirk ew e yê ku bi tirkî diaxive”, du encaman derdixê ku bi hev ve têkildar in: Yek, ew kesên ku bi tirkî naaxivin, an jî nikarin bi tirkî biaxivin, ne tirk in; ya din jî, divê dewlet bi hemû îmkanên xwe hewl bide û wan bike tirk. Lewre Atatürk diyar dike ku îmkan nîne ku kesên bi tirkî naaxivin xwe tirk hisêb bikin: “Mirovê ku bi tirkî naaxave, rabe îdia bike ku endamê çanda tirkî û endamê civaka tirkî ye, ne rast e ku em jê bawer bikin.” Dûre, telîmata xwe radigihîne teqez bike, mecbûr e ewil zimanê xwe sererast bike, rêyekê jê re diyar bike, pêş bixe...”, Nazan Maksudyan, Türklüğü Ölçmek

(İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 66.

57 Balçık, Milliyetçilik ve Dil Politikaları, 780.

58 Virtanen, Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri, 20. 59 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 790.

60 Hüseyin Sadoğlu, Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 193. 61 Maksudyan, Türklüğü Ölçmek, 55.

27

“Türk Ocakları”yan (Malikên Tirk), ku armanc û xizmeta wan a bingehî avakirina “neteweya tirk” e: “Tekane wezîfeya Malikên Tirk ew e ku hewl bidin pêkhatayên wiha veguherîn tirkên heqîqî ku bi zimanê me biaxivin.”⁶²

Herwiha ziman wekî hêmana herî girîng di hate dîtin ji bo teqezkirina yekîtiya neteweyî.

63

Lewma dane dû siyaseteke du-alî. Li aliyekî, bikaranîna tirkîyê ya di qada giştî de hate berfirehkirin. Polîtîkayên wekî pejirandina tirkîyê wekî zimanê zikmakî, tirkîkirina navên kêmayetîyan, mecbûrîkirina axiftina bi tirkî di qada giştî de, ji wan amrazên siyasî bûn ku dixwastin pê tirkîyê li ser tevahiya gelî ferz bikin û tirkîyê têxine nav war û jiyana wan. Li aliyê din jî, birreke tedbîrên cihê dane ber xwe da ku bikaranîna zimanên xeyrî tirkîyê kê m û sînardar bikin. Çend numûne dê bi kêr bîn ji bo têgihîştina zihniyeta ku di wergirtina wan tedbîran de zal bû:

Avaniya

pir-qewmî ya Tirkîyeyê û hebûn û pêmelbûna gelek zimanan li vî welatî, astengeke mezin bû li ber qebûlbûna nasnameya tirkî wekî girêdaneke hevbeş û kolektîf. Bi taybetî hereketên kurdan ên piştî salên 1925’an, ku kurdan herwiha rik li ser mana bi zimanê xwe ve digirtin, fikarên Kemalîstan zêdetir û kûrtir kirin. Fikra rejîmê ya li ser zimanî aşkera bû: Ji bo pêkhatin û parastina yekîtiya neteweyî û ji bo zerredîtina vê yekîtiya, şert bû ku herkes bi heman zimanî biaxive. Piştî Serhildana Şêx Seîd ya 1925’an, dewletê demûdest li jineyê ava kir û “Şark Islahat Planı” [Pîlana Selihandina Herêmên Rojhilat] amade kir. Di vê pîlanê de, teleba pêşiyê ku ji hukûmeta navendî ya li Enqereyê di hate kirin, qedexekirina kurdîyê ya umumî bû da ku dawî li kurdîbûna li wan herêman bê ku tirk û kurd bi hev re lê dijîn.⁶⁴

Livîn û birêketina kurdan bû binasê wê hindê ku Malikên Tirkan bal û dêhneke taybet bidine ser kurdan û kurdîyê. Di kongreya wê ya sala 1926’an de, rexneyên hişk li “axiftina bi zimanekî din li ser axa tirkan” hatine girtin û li hukûmetê hate daxwazkirin ku “wanên ku rikê li axiftina bi zimanekî xeyrî tirkîyê digirin ceza bike”. Her di vê kongreyê de hate diyarkirin ku kurd bêne asîmîlekirin di nav çand û nasnameya tirk de; dîsa xuya kirin ku ev yek dê bi hêsanî çêbe ji ber ku kurdan ziman û çandeke xwemalî nîne. Lê belê, di civîna 1927’an de, delegeyekî ji Mêrdînê hatî ragehandibû ku bi tu awayî nikarin kurdan qanîh bikin ku bi tirkî biaxivin, piştî vê yekê rêxistina Malikên Tirkan li herêmên Anadoluyê yên tirk û kurd stratejiyên cuda dane ber xwe. “Bi vî rengî Malik dê li wan herêmên derveyî rojhilatê Anadoluyê “hewl bide ji bo pêşketin û kemilîna fikrî û bedenî ya ciwanên tirk”; li herêma rojhilatê jî hewl bide “çanda tirkî belav bike û bi rêya serdestkirina çanda tirkî bigihe îdeala neteweyî”.

65

Biryarnameyeke nihênî ji Wezareta Navxweyî, di sala 1930’an de, berpirsyarî dida waliyan ku zimanê zikmakî yê “wan tirkên bi lehceyên biyanî diaxivin” bikin tirkî, û bi vî rengî wan bikin

endamên civaka tirkî. Dîsa wezîfeya waliyan bû ku rêbaz û amrazan peyda bikin ji bo gihîştina bi wan armancan. Xalên hevbeş ên vê polîtîkayê ev bûn:

Destnîşankirina nav û nufûsên wan gundên bi lehceyên biyanî diaxivin, 62 Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 177. 63 Ji bo girîngiya bikaranîna zimanî wekî amrazê teqezkirina yekîtiya neteweyî û bi taybetî cudabûna zimanê neteweyî ji zimanên welatên cîran bnr.: Wallerstein, Liberalizmden Sonra, 131. 64 Ji bo deqa pîlanê bnr.: Belma Akçura, Devletin Kürt Filmi (Ankara: Ayraç Yayınları, 2008), 42-50. Herwiha bnr.: Çağatay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik:Türk Kimdir?, 36-37. 65 Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, 177-178.

28

Belavkirina gundên wiha yê biçûk û bicîkirina wan di nav gundên tirk ên li wê herêmê, Astengkirina avakirina gund û taxan bo wanên bi lehceyên biyanî diaxivin, Hilbijartina memûrên wan deverên ku xelkê wan bi lehceyeke cuda diaxive ji nav tirkên ku bi wan lehceyan nizanin,

Nîşandana wê hindê ku tirkî axiftin û endambûna civaka “tirkên resen” ne tenê tiştêkî bişeref e, belku karekî biqazanc e jî,

Hewla ji bo duristkirina meylekê di nav keçên tirk de ku bi tirkên tirkînezan re bizewicin, Xerabnîşandana cil û berg, stran, yarî, dawet û edetên din ên wan komên bi lehceyên biyanî diaxivin, tirkîkirina nav û leqebên wan kesan û malbatên wan, tu carî binavnekirina wan wek boşnak, teter, çerkez, laz, kurd, abaza, Gurbî, Turkmen, Pomak hwd., guherîna navên gundan ên bi wan lehceyan, hewldan ji bo ku ew bi kurdî biaxivin û bi vî rengî ji dil bêjin “ez tirk im”.

Bi kurtî, “tirkîkirina zimanê wan, edet û arezûyên wan, girêdana wan bi bext û tarîxa tirkan ve, wezîfeyeke millî û muhîm e ku dikeve ser şaneyên her tirkekî.”⁶⁶

Peyama van polîtîkayan hemûyan ron û aşkera ye: Li Tirkiyeyê kesin hene ku bi tirkî nizanin, lê belê heke ew bi tirkî nezanin nikarin bibin tirk; ji bo ku bibin tirk, divê bikarin bi tirkî biaxivin.

Berevajiyê vê nabe, lewre, “mirovê ku tevî ku di nav me de ye jî nekare bi tirkî biaxive, mirovê baweriyê nîne. Ewên ku zimanê wan ê zikmakî ne tirkî ye, heke bixwazin beşdariyê bikin di jiyana siyasî û civakî de, divê zimanê xwe yê zikmakî berdî û zimanê tirkî hilgirin.”⁶⁷

Weku diyar e, ziman, di avakirina netewe-dewleta tirk de, hem wekî amrazê destnîşankirina şikl û rengê nasnameya neteweyî û hem wekî xerantiya yekîtiya neteweyî hatiye dîtin, herwiha di veguhartina civakê de bi awayekî pir karîger hatiye bikaranîn. Lewma ziman xwedanê girîngiyeke bingehî bûye.

68

B. POLÎTİKAYÊN ZIMANÎ YÊN LI TIRKIYÊ HATÎ SEPANDIN

Yek dikare dîroka Komara Tirkiyeyê, di rexekî re, wekî dîroka polîtîkaya rejîmê ya bi rêya hinek dezgehên resenkirin û standardkirina zimanê tirkî, û di rexê din re, wekî hewla serdestkirina tirkiyê li sertaserê welatî wekî tekane zimanê resmî û fiiliyatê bixwîne. Rejîma Komarê, bi destê yasa, dezgeh û zextên fiîlî pergaleke tek-zimanî ya wisa binet kir û sepand ku wextekî dirêj gava peyvên “zimanê zikmakî” û “perwerdeya bi zimanê zikmakî” dihatin, zimanekî ji bilî zimanê tirkî nedihate bîra tu kesî; ev peyv û çemk, di her hal û karekê de bi mebesta “tirkî” û “perwerdeya bi tirkî” hatine gotin.⁶⁹

66 Bnr: “İskâna Tâbi Tutulanların ‘Türkleştirilmesi’ Uygulamasına İlişkin Gizli Genelge, No. 1/28, Ankara, 1930”, Mehmet Bayrak,

Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar, (Ankara: Özge Yayınları, 1993), 506-509, bi

neqlirina Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 289.

67 Kaplan, Milli Eğitim İdeolojisi, 790.

68 Balçık, Milliyetçilik ve Dil Politikaları, 787.

69 Necmiye Alpay, Anadili, Yabancı Dil ve Eksiltici İkidillilik, Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu –1 (Ankara: EğitimSen

Yayınları, 2010), 83-84.

29

Em dikarin wan polîtîkayên zimanî ku li Tirkiyeyê bi armanca binecihkirina yeksaniya siyasî û çandî hatine sepandin di nav sê heyaman de tehlîl bikin:

1. Heyama 1923-1950

Gelek çaryanên dîrokî hene di polîtîkayên zimanî yên heyama avabûna Komarê de. Pejirandina zimanê tirkî wekî zimanê resmî di Destûra 1924’an de, di radeyeke herî bilind de tescîla wê yekê bû ku zimanê tirkî dê bibûya hêmana eslî di diyarkirina çawanî û naveroka sosyo-çandî ya neteweyê de. Ev yek bû bingeh û palpişta wan polîtîkayan ku armanc jê asîmîlekirin an jî vederkirina kêmayetiyên xeyrî-muslîm û kêmayetiyên ji heman dînî, lê ji qewm û zimanên cuda, bû.70 Qanûna Tevhîd-î Tedrisatê ku di adara 1924’an de hate qebûlkirin, di rexekî re perwerde bi temamî xiste reng û şiklekî laîk,

71 di rexê din re, bû parçeyek ji hewlên tirkirin û homojenkirinê. Bi qanûna navhatî, dezgehên perwerdeyî û zimanê perwerdeyê hatine navendîkirin. Bi vî rengî, xwendengehên kurdî hemû, dezgeh û weşanên kurdan, terîqet, tekke û zaviye hatine qedexekirin. Li aliyekî xwestin bi rêya perwerdeyê reng û şiklekî homojen li gel bikin û xelkekî tek-tîp bi dest bixin, li aliyê din, berevajî wê yekê, li herêmên kurdan, rêjeya xwendewariyê bi qestî nizm hate ragirtin. Diyar e yek ji sebebên van polîtîkayan ew bûye ku rayedarên dewletê tirsiyane ku bi xêra duristkirina perwerdeyeke baş li herêmê, çîneke navînî pêk bê di nav kurdan de û ev çîn û perwerdeya bilind tesîrê li hişyarbûna neteweyî ya kurdan bike. Lewre, yek dikare wê hizra Necip Beyê wezîrê Perwerdeya Neteweyî û wekîlê Mêrdînê di vê çarçoweyê de binirxîne, ku digot, “Ma em dê rabin ew kurdê ku îro destbiçek e bikin roşinbîrekî destbîqelem û li ber ewladên xwe biçeqînin?”.

72

Hemleya herî tûj a rejîmê di warê polîtîkayên zimanî de, pejirandina elifbêya latînî bû. Meseleyeke ewqas aloz bû ku Mustafa Kemal bi xwe pêvajoyê pêngav bi pêngav bi rê ve bir. Havîna 1928’an, li jineyê di bin rêveberiya Mustafa Kemal de raportek amade kir derbarê meseleyê de û 9’ê tebaxê, Serokkomarî bi awayekî resmî ragihand ku li şûna elifbêya osmanî, “herfên tirkî” dê bêne bikaranîn. Seferberiyek hate îlankirin ji bo elifbêyê û di mehên muteakîb de Mustafa Kemal li deverên cihê yên welatî geriya, derbarê herfên nû de beyan dan û pêşniyar li hemû xelkî kir ku xwe fêrî van herfan bikin û fêrî hemwelatîyan bikin. 1’ê çiriya paşî, yasayek li Meclisê hate pejirandin ku, ji destpêka sala 1929’an û pê de, bikaranîna elifbêya nû di beşegîştîyê de û di her cure karên resmî de mecbûrî dikir.

Zahiren hinek sebebên derbasbûna ji elifbêya erebî bo elifbêya latînî yên maqûl hebûn derbarê

bikaranîna zimanî de. Îdia ew bû ku elifbêya latînî munasibtir e ji bo zimanê tirkî, ku bi vê guherînê re xwendin-nivîsandin dê hêsantir be û nisbeta xwendewariyê dê bilindtir be. Lê belê, binasê rastî yê pêkanîne vê guhartinê wiha bi zordestî û bi lez, sebebekî îdeolojîk bû: “Ev guhartin 70 Balçık, Milliyetçilik ve Dil Politikaları, 783.

71 Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 272. “Mustafa Kemal, pir girîngî da perwerdekirina ciwanan bi têgihîştineke laîk. Wî

perwerde wekî amrazekî bihêz dît ji bo veguhartina dil û aqlê xelkekî ku rêjeya xwendewariyê qedere sedî deh bû.” Kemal

Kirişçi û Gareth M. Winrow, Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi, Wergera bo tirkî: Ahmet Fethi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 112.

72 Bahar Şahin, “Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar,” tê de: Türkiye'de

Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, Derleyenler: Ayhan Kaya û Turgut Tarhanlı, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2006), 127.

30

bû rêyeke din û rêbazeke din ji bo dabirrîna civaka tirk ji ‘edet û resmên Osmanî û Rojhilata Navîn û herwiha nêzîkkirina wê ber bi Rojavayê ve.”⁷³

Binecihkirina guherîna elifbêyê wiha bi lez û pejirandina wê di nav xelkî de, destê wanên ku doza nûjenkirina zimanî dikirin xweş kir. Herwiha, seqaya pir-nasyonalîst a salên 1930'î hişt ku nûjenîxwazên zimanî bi rengêkî rihettir hereket bikin û çalakîyên xwe bi rê ve bibin. Hedefa wanên ku hewl didan zimanê tirkî, pêşiyê ji peyvên erebî û farsî, lê bi giştî ji hemû peyvên “biyanî” paqij bikin, ew bû ku zimanekî bi temamî resen-tirkî û ji hemû hêmanên “biyanî” paqijkirî durist bikin. Şûraya Zimanî, ku di çarçoweyeke wiha de berhev bû, xebatên xwe bi Teoriya Roj-Ziman [Güneş-Dil Teorisi] xistine nav çarçoweyeke fikrî.

Ev fikra ku di Şûraya Zimanî ya duyem de resmî bûbû, li ser du fikran ava bû: Yek, di vê teoriyê de, pêwendî bi roja ku destpêka hemû deng û peyvên e dihate girtin û me'nayên wê û dariştinên wê yê di zimanê tirkî de dihatine tehlîlkin. Du, vê teoriyê zimanê tirkî û nijadê tirk wekî çavkaniya ziman û medeniyetên Ewrûpayê destnîşan dikirin, û îdia dikir ku li cîhanê hemû ziman ji zimanê tirkî paş ketine.⁷⁴

Aşkera bû ku vê fikrê Teza Dîrokê tewaw dikir û bi rengêkî ku digel wê hevaheng be hatibû dariştin. Teza Dîrokê ya Tirk, ku sala 1932'an, di yekemîn Kongreya Dîrokê ya Tirk de (ya duyem sala 1937'an berhev bûbû) hatibû aşkerakirin, bi kurtî, hebûna tirkan wek millet vedigerande heyamên ewil ên dîrokê û tirk wek “nijad” berz û biqedr dikirin. Ev teza ku îdiaya wê ew bû ku tirk xwedanê qabiliyeteke zikmakî (irsî) ne di dewlet-avakirin û rêvebirinê de û ku tirkan her gav medeniyetên mezin ava kirine, cext li ser wê hindê dikirin ku tirkan gelek tesîr li medeniyetên mezin ên din jî kiriye. Bi vê tezê re, dîroka Osmaniyan a 600 salan bi qelemekê dihate pakkirin, û li şûna wê, bi gotina Cemil Meriç, xwe dispartine “efsaneyên serdemên tarî” û “palawrayên wekî em berî dîrokê jî hebûn”.

75

Bingehên Teoriya Roj-Ziman jî, bi vê Teza Dîrokê ya Tirk hatibûne danan ku wekî “jinûve peydakirina dîroka xwe ya milletê tirk” dihate terîfkin. Yek ji “rastî”yên ku Tezê dixwest biçespîne îbareyek bû

derheqê zimanî de:

“Zimanê tirkan, tesîr li zimanên din ên cîhanê kiriye. Di kokên/binetarên zimanî de xweza heye. Mirovî hêza xwe ya ewil ji rojê, zimanî jî hêza xwe ya ewil ji rojê wergirtiye. Divê ji erebî û farsiya ku dû re lê hatine zêdekirin bê paqijkirin.” Ev beşê Tezê di Şûraya Zimanê Tirkî de hate pêşxistin û di Şûraya Dîroka Tirkî de ser bi xaneyê dîsîplîna dîrokê hate destnîşankirin.⁷⁶

Bi vî rengî tezên derbarê ziman û dîrokê de bûne tamamkerên hev. Lewre, îdiaya ku tirkî çavkaniya hemû zimanan e, ji bo îsbatkirina berdewamiya ziman û nijadê tirk bû, têkiliya roj-ziman jî, hewlek bû ji bo armanca çareserkirina meseleya zimanî li ser bingehekî laîk û bi rêya esasgirtina hêza

73 Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 275. “... aşkera ye ku armanca vê rastkirina min ew e ku rizgarbûna ji urf û edetên

Osmanî-İslamî û bicîbûna hevçerxiyê bilez bike.” Tunçay, r. 232. “Gelek kesan behsa wan destpêşxeriyên kiribû ku dê bi

guhartinê elifbêyê bihatana, lê belê kêman kesan ihtimal dabû wê hindê ku guhartineke wiha dê bibe mifteya tesfiyekirina

rabirdûyê û nêzîkbûna çandî ya digel Rojavayê... Weku Atatürk teqdîm dikir, şoreşa elifbêyê, şerteke ‘di binî re paqijkirina

xetayên rabirdûyê’ û ‘ligelbûna âlem-i medeniyetê’ bû.” Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 201. 74 *Derbarê Güneş-Dil Teorisi de bnr.:* Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, 246 ûd. 75 Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 168. 76 Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi,” tê de: *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce – Cilt 4: Milliyetçilik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 803.

31

xwedênenas a rojê ya di nav civakên seretayî [prîmîtf; îbtidayî] de. Şemsettin Günaltayê yek ji roşinbîrên girîng ên Komarê, di van gotinên xwe de radigihîne ka teza navhatî xwedanê çî armançekê ye, “Bi teoriya roj-ziman, zimanê tirkî ji bin nîrê İslamê hatiye rizgarkirin.” İdiayên radîkal ên teoriya dîrokê û ya zimanî, piştî salên 1940’î hatine terkkirin, lê belê ji ber du xalan ev teorî pir girîng in: Yek, şûnên van teoriyan hêj jî di kitêbên dersan de mane.⁷⁷ Ya din jî, ev teorî nîşan didin ka nasyonalîzma tirkî di kîjan merheleyên dîrokî re derbas bûye û herwiha dinimîne ka cîhana wê ya têgehî heta kîderê dikare vezele.⁷⁸

Hadîseyeke din ku divê di behsa ser berbelavkirina zimanê tirkî de bê tehlîkirin, kampanyaya “Vatandaş, Türkçe konuş!” [Wetendaş, bi tirkî biaxive!] e. Biryara vê kampanyayê, di kongreya salane ya Cemiyeta Telebeyan a Fakulteya Huqûqê ya Darülfünunê de, ku 13’ê çile 1928’an hate birêvebirin, hate girtin. Li gor beyannameya di kongreyê de hatî qebûlîkirin, “Li Tirkiyeyê axiftina bi zimanekî xeyrî tirkîyê, tê me’naya nasnekirina huqûqa Tirkiyeyê”. Cemiyeta Telebeyan, ku hewl dida di cî de vê biryarê bi rê bixe, piştî ku destûr ji miqamên têkildar wergirtibû, pankartên li ser “Türk Vatanında Yalnız Türkçe Konuşulmalıdır” [“Divê Li Welatê Tirkan Herkes Tenê bi Tirkî biaxive”] û “Vatandaş, Türkçe Konuş” [Wetendaş, bi tirkî biaxive!] nivîsandî, li wapûr, tramway û wesayitên raguhastina giştî ve daliqandibûn. Kampanyayê pêşiyê wekî reaksiyonekê li dijî zimanê zikmakî yê xeyrî-muslîman dest pê kir, pê de pê de cemaeta armanc firehtir lêhat û şiddet û xuşûneta kampanyayê jî pê re zêdetir lêhat.

79

Bi vê kampanyayê, hem xeyrî-muslîm û hem jî cemaetên musulman ên xwedanê zimanekî xeyrî

zimanê tirkî bûn, ketine ber zor û zextan ku di meydana giştî de bi tirkî biaxivin. Di encama vê yekê de, kesên ku kêma bi tirkî dizanîn, bi şiklekî xerab jî be di deverên umumî de hewl dan bi tirkî biaxivin. Kampanyaya ku di meha çileyê de dest pê kiribû, heta nivê nîsanê êdî leza xwe ji dest dabû, lê dîsa jî carinan hewl hebûn ji bo zindîkirina wê; diyar e ku kampanyayê kêmayetî nerihet kirin, lê belê zêde serkeftî nebû ji bo danqebûlkirina tirkîyê di nav wan cemaetan de.

80

Berbelavkirina tirkîyê, pêşiyê pêdivî pê hebû ku zimanên din ji meydana bikaranîna zimanî derxe, êdî kes nema bi wan zimanan biaxe. Lê belê, hindî ku pêkhatyên xwedanê zimanên xeyrî tirkîyê di nav xwe de diman û têkilî bi zimanê serdest re danedinan, îmkan nebû axiftina bi zimanên din bi rêya yasayan bê astengkirin. Çendan Qanûna Îskanê ya bi hejmara 2510 û sala 1934'an, derbarê koçberî û nufûsê de bû jî, yek ji armancên wê duristkirina milletekî yek-zimanî bû. Jixwe Şükrü Kayayê wezîrê karûbarên navxweyî, di axiftina xwe ya di Meclisê de, gava gufûgoyên derbarê qanûnê de berdewam bûn, ev yek bi aşkerayî diyar dikir: "Ev qanûn, dê welatekî wisa ji me re pêk bîne ku gelê wê wekî hev bifikire û xwedanê eynî hestan be."

81

77 Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 278.

Wekîlê Kütahyayê Naşit Hakkı Uluğ jî

78 Balçık, Milliyetçilik ve Dil Politikaları, 785.

79 "Kampanyaya Bi Tirkî Biaxe, li Mêrsîna ku cemaeteke mezin a erebîziman û koçberên rûmîziman ên musulmanên ji Gîrîtê

lê niştecih bûn, pir xurt û xeşîn bû... Li Mêrsînê antîpatî û nerihetîya li hember wanên bi tirkî nedixiftin ewqas bihêz bû ku di

civîna Halkeviyê ya tîrmeha 1934'an, hinek beşdarên ciwan xwestin ku ewên bi tirkî naaxivin bi lêdanê bêne cezakirin û zor lê

bê kirin ku bi tirkî biaxivin." Çağaptay, Türkiye'de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 95. 80 Sadoğlu, Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 283-284; Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 286-288; Çağaptay, Türkiye'de İslâm,

Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 94-100; Şahin, Türkiye'nin Avrupa Birliği Süreci Bağlamında Kürt Sorunu, 127-128. 81 Sadoğlu, Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 287.

32

digot ku "Qanûna Îskanê ku dê şeref û qîmeta tirkbûnê têxe heta nava mêjîyê wanên li ser vê axê dijîn, xwedanê ezîziya yek ji wan qanûnên serekî yê inqilabê ye."

82

Vê qanûnê xelkê li Tirkîyeyê di nav sê koman de dabeş kiribû, wekî, a) Yên bi tirkî diaxivin û ji qewmê tirk in; b) Yên bi tirkî naaxivin, lê ji çanda tirkî dihatine hisêbkirin (Koçberên Balkan û Qefqazan wekî Arnawût, Çerkez, Pomak, Teter); c) Yên bi tirkî naaxivin û ne ji çanda tirkî ne. Qesta koma dawî, bi piranî kurd û ereb bûn. Her vê qanûnê welat jî dikire sê parçe: Herêma yekem, herêma tirkîzimanan û yê ji qewmê tirk, dikarî koçberan wergire ji derve. Herêma duyem, devera wan mirovan e ku diviya hesta wan a tirkbûnê bi rêya polîtîkayên zimanî û çandî bihata qewîkirin. Herêma sêyem, ew der bû ku ji ber sebebên asayîşê hatibû girtin ji bo her çi niştecihbûneke sîvil.

83

Bi ya Beşikçi, hedefa rastî ya Qanûna Îskanê kurd bi xwe bûn; ev qanûn ji bo asîmîlekirina kurdan di

nav nasnameya tirkî de hatibû derxistin.

84 Yeğen jî îdia dike ku Qanûna Îskanê, metneke bêhempa

ye ku nîşan dide ku meseleya kurd a dewletê, bi destê mekanîzmeyeke seh-ziman tê xwendin ku ew mekanîzma bi xwe li jêr tesîra meseleya navendîbûna dewletê şikl digire.⁸⁵ Herwiha Çaçaptay jî dibêje ku di merkeza qanûnê de kurd hebûn. Hukûmet pîlana sê merheleyî dide ber xwe ji bo tirkkirina kurdan. Merheleya yekem, bicîkirina tirkan e li herêma yekem ku lê-bicîbûna kurdan qedexe ye. Vê pêngavê dê îmkân bidaya hukûmetê ku di nava herêma kurdan a li rojhilat, kevaneke tirk bikêşe. Merheleya duyem, bicîkirina kurdan bû li herêma duyem ku kurd û tirk dê bi hev re bijiyana. Bi vî rengî, xelkê kurd dê di nava nufûsa tirk de biheliyana, kurd dê bi tirkan re bibana yek û asîmîle bibana. Lê belê, heke ji van polîtîkayan encamên hêvîkirî bi dest neketana, wezîrê karûbarên navxweyî, dê bikariya tedbîrên wekî neqlkirina bo cihên din an jî derxistina ji hemwelatîniyê bigirtana.⁸⁶

Qanûna Îskanê ku cext li ser qewm û zimanê tirkî dikir, çendan di bingeh de berê xwe dabe ser kurdan jî, derdê rejîma Komarê ne tenê kurd bûn. Gava qanûn di Meclisê de dihate munaqesekirin, yek ji wekîlan, Ruşeni Bey, bêyî ku navê cihûyan bîne, gazind dikirin ku hukûmetê nekarîbû cihûyan asîmîle bike. Ruşeni Bey herwiha pir nerihet bû ku hejmareke mezin a muhacirên ku hêj di dewra Osmaniyan de koç kiribûn û li deverên cuda yên welatî hatibûne bicîhkirin, hêj jî bi tirkî nedixiftin û nasnameya xwe ya etnîk hêj jî muhafîze dikirin. Şükrü Kayayê wezîrê karûbarên navxweyî, bi gotîna ku yek ji armancên vê qanûnê asîmîlekirina wan muhaciran bû, xwest hêrsa Ruşeni Bey bişkîne.

87

Sazkariyeke din a balkêş ku hêsankarî kir di pêvajoya netewe-avakirinê de, Qanûna Paşnavan bû. Girîngiya Qanûna Paşnavan ew bû ku hewl dida bi rêya veşartina cudatîyên ser esasê jêrnasnameyên wekî dîn, mezheb û çîn, bike ku bi tenê nasnameyeke neteweyî bê pejirandin û hilgirtin. Ji ber vê hindê, Qanûna Paşnavan, bi qasî bi şoreşa zimanî re hevaheng bû ewqas jî bi prensîbên Kemalîzmê yên wekî Ilmaniyet, Gelperwerî û Neteweperweriyê hevaheng bû.

88

82 Çaçaptay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 141.

Berî

Qanûna Paşnavan, rojname û govarên wê heyamê, kampanyayeke mezin dane destpêkirin ji bo guhartina nav û paşnavên şexsan û navên cihan. Komarê dixwest ku tirkî/tirkbûn qabilî zanîne,⁸³ Kirişçi û Winrow, Kürt Sorunu, 116-117. ⁸⁴ İsmail Beşikçi, Kürtlerin Mecburî İskânı (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1991). ⁸⁵ Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, 138-139. ⁸⁶ Çaçaptay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 142-144. ⁸⁷ Kirişçi û Winrow, Kürt Sorunu, 117.

⁸⁸ Sadoğlu, Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 256.

33

qabilî dîtinê û bihistîne be; lewma pêwîst bû ku hem xeyrî-muslîm û hem jî ehlê musulman, ji xwe re navên resen-tirkî hilgirtana. Mahmut Esat diyar dikir ku şert bû kêmayetiyên xeyrî-muslîm bêne asîmîlekirin da ku bi tirk bêne hisêbkirin, û ji bo vê yekê jî pêwîst bû ev cemaet êdî bi tirkî biaxivin û paşnavêkî bi tirkî hilgirin. Heke na, tirkîniya van, dê ji “tirkbûna Banka Osmanî” wêdetir neçûya û dê bibana mehkûmê “Kanuni Esasi Türkü”.

89 Bi ya Hüseyin Kazımê ku navê xwe kiribû “Yılmaz”, êdî

wext hatibû ku xwe ji wan navên erebî û farsî rizgar bikin ku bi sedan salan e şîûra tirkbûnê xistibûne nav lepên xwe. “Mexsûsen divê navê bebikên nû têne dinyayê resen-tirkî bin. Gava ku Mehmed û Alî dimirin, divê Bozkurt û Alp bêne dinyayê û zêde bibin.”⁹⁰

Qanûna Paşnavan a bi hejmarê 2471, bi armanca bicihkirina van bendewariyan di sala 1934’an de hate derxistin. Benda yekem a Qanûnê şert dadina ku her tirkek mecbûr e “ji bilî navê xwe, paşnavêkê jî hilgire”, benda sêyem jî diyar dikir ku nabe “nav û paşnavên nijad û milletên biyanî” bêne bikaranîn. Heynê guftûgoyên li Meclisê, Refet Beleyê wekilê Stenbolê li dijî vê bendê rabû:

“Heke mirovek navê nijadeke biyanî hilgire, û eslê wî ji min nebe û bixwaze wî navê aîdî qewmê xwe hilgire, bi ya min munasibtir e ku ez wî bi mohra li eniya wî ve û ew bi xwe çawa be wisa binasim.”

Wezîrê karûbarên navxweyî Şükrü Kaya wiha rave dikir ka çima pêdivî bi vê bendê heye:

“Heçî meseleya navên biyanî ye, wezîfeya herî mezin a welatekî ew e ku wan hemû kesên ku di nav sînorên wî de dijîn têxe nav civaka xwe û wan temsîl bike... Çima hêj jî rabin bêjin Kürt Memet, Çerkes Hasan, Laz Ali? Ev jixwe nîşaneyê kêmasiyê pêkhatiya serdest e... Heke di şexsê mirovekî de hesteke hûrik a cudatîyê hebe, em di dibistan û komeleyan de wê cudatîyê pak bikin, ew mirov hingî dê bi qasî min bibe tirk û xizmetê li welatî bike. Mirovên wiha ji qewmên din gelek in ku xizmetên mezin li welatî kirine. Çima em wan ji xwe cuda bikin? Û wekî mohreke reş di eniya wî de wekî biyanî, biyanî, biyanî ragirin?”⁹¹

Qanûna Paşnavan, amrazekî nû bû ji bo asîmîlekirina xeyrî-muslîm û musulmanên ne-tirk.

Dewreke taze dest pê kir ku nasyonalîzmeke biheraret lê serdest bû derbarê meseleya paşnavan de, Halkevleri [Malên Gel] di vê pêvajoyê pir çalak bûn û kampanyayek dane destpêkirin ji bo handana navên tirkî. Çer ku qanûna ku wergirtina paşnavên tirkî li ser hemwelatiyan ferz dikir bi rê ket, xelkî, ji bo berçavkirina tirkîniya xwe, dest bi qeydkirina paşnavên xwe kir. Di demekê de ku destûr didane hinek kesan da paşnavên xwe ragirin, daîreyên navnivîsînê [qeyd] destûr nedidane wan paşnavên ku ne tirkî bûn an jî rengê tirkî nedidan. Ji bo serûberkirina vê rewşê, hukûmetê Nizamnameyeke Paşnavan (Resmî Gazete, Nr. 2805) belav kir di 20’ê kanûna 1934’an de û nivîsîna navên ku bi “yan, of, ev, viç, is, dis, pulos, aki, zade, mahdumu, veled û bin”ê diqedin qedexe kir. Bi vî rengî, tu rê nehiştin ku paşnavên bi zimanên ermenî, makedonî, boşnakî, sirbî, xirwatî û zimanên din ên slav û herwiha rûmî, gîrîtî, farsî, gurgî û erebî bêne nivîsandin. Qanûnê dixwest ku hemwelatiyên ji hemû binyadên dînî û qewmî bi tenê paşnavên tirkî wergirin. Ev mecbûriyet bû binasê nerihetî û reaksiyona hemwelatiyên musulman û xeyrî-muslîm. Gelek cihû naçar man ne tenê paşnavên xwe, belku navên xwe jî biguherin.

92

89 Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, 210.

90 Sadoğlu, Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 257. 91 Çağaptay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 98. 92 Çağaptay, Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, 98-99.

34

Parçeyên coxrafî jî nesîbê xwe ji polîtîkaya tirkkirina giştî wergirtin. Ya rast, tirkîkirina navê deverên coxrafî yên bi zimanên din, bo cara yekem di dewra İttîhad û Terakkîyê de, bi Nizamnameya Muhacirîn a sala 1913’an ketibû rojevê. Di Nizamnameyê de bi taybetî hatibû diyarkirin ku divê “navên munasib” li wan deverên nû bêne kirin ku ji bo muhaciran têne avadankirin. Şerê cîhanî yê yekem, lez da xebatên ji bo guherîna navên ne-tirkî bi rengekî sîstematîk. Di te’lîmatnameyeke 5’ê çileyê 1919’an de, ku Enver Paşa ji yekîneyan re şandibû, dihate xwestin ku navên wîlayet, qeza,

gund, çiya û rûbarên li ser erdê Osmanî yê bi zimanên ermenî, rûmî û bulxarî bêne “tehvîlîkirin bo tirkîyê”. Xebatên ku li ser esasê vê te’lîmatnameyê dihatine kirin, bi te’lîmatnameyê duyem a 15’ê hezîrana 1916’an hatine rawestandî, lê belê, di vê heyama navberê de navê hejmareke mezin a gund û nehiyeyan bûbû tirkî.⁹³

Piştî salên têkoşîna neteweyî [Millî Mücadele], yekem pêşniyara derheqê millîkirina navên cihan li welat, di danişîna hejmar 117 ya 20’ê kanûna 1920’an de, ji Sırrı Begê wekîlê îzmitê hat ku “gazindekar bû ji xeyrî-millîmana navên cihên li welat”. Di rexekî re navê qehremanên têkoşîna neteweyî li hinek deveran dihate kirin, di rexê din re navê wan kesên bêqîmetketî hatine standî. Sala 1922’an, navê hejmareke deveran guherîn û kirin tirkî.

94

Sala 1925’an, navê gelek deverên meskûn, ku piraniya wan bi gurgî bûn, bi biryara “Meclis-i Umumiyye-i Vilayet” (Encûmenê Giştî yê Wîlayetê) bi yekcarî hatine guhartin. Kiryarên navguherînê, bi biryarnameya hejmar 8589, ku wezaretê karûbarên navxweyî di dawiya sala 1940’an de amade kiribû, gihişte nasnameyê re. Bi vê biryarnameyê re, dest pê kirin “ew navên deverên meskûn û xwezayî yê bi eslê xwe ji ziman û kokên biyanî ne, û ji bo gotin û nivîsandinê zehmet in û lewma dibin sebebê aloziyan, bi navên tirkî re guhartin.” Piştî biryarnameya navhatî, walîtiyan, dosyayên derbarê navên deverên bi zimanên “biyanî” de amade kirin û şandine wezaretê. Lê belê, ev xebat ji ber şerê cihanî yê duyem bo heyamekê hilawistî man û tu kiryarên navguhartinê nehatine encamdan. Bi Qanûna Rêveberiya Wîlayetan a hejmar 5442 ya sala 1949’an, guhartina navên deveran gihişte palpiştê xwe ya yasayî.

95

2. Heyama 1950–1980

Polîtîkayên zimanî yê dewra avabûna Komarê, bi xêra dezgeh û têgihiştina xwe kokên xwe di kûratiyên dewlet û civakê de vedan. Lewma, di dewra û heyamên piştî wê de jî, bingeh û cewherê polîtîkayên zimanî wekî xwe ma, guherîneke zêde tê de pêk nehat. Hetta, li ser hinek xalan, hukûmetên piştî 1950’an avabûyî, di meseleya polîtîkayên zimanî de ji selefên xwe wêdetir jî çûn. Bo numûne, pêngava herî mezin ji bo guhartina navên coxrafî, di dewra wê Demokrat Partiyê (DP) de hate avêtin ku siyaseteke nisbeten “liberal” dida ber xwe. Sala 1956’an jî, dezgehek hate danan bi navê “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” [Lijneya Bisporan ji bo Navguhartinê]. Xebatên vê lijneyê, tevî hinek navber û qutbûnan, heta sala 1978’an dewam kirin. Sala 1978’an jî, bi sebebê ku “navê cihên xwedanê girîngiyeke dîrokî jî guhartine” biryara qedandina xebatên lijneyê hate girtin. Di nav wê heyamê de ku lijne li ser kar bû, nêzîkî 75 hezar deverên meskûn hate vekolîn û navê qederê 28 hezar ji wan hatine guhartin. Lijneya ku di navbera salên 1965-1970’an û 1975-1976’an de xebatên guhartina navên cihên xwezayî jî bi rê ve birin, di encama vê xebatê de navê qederê 2 hezar cihan guhart û ev di kitêbekê de çap û belav kirin. Xebatên lijneyê, piştî navbereke pênc salan, bi 93 Sadoğlu, Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 257-258. 94 Ayşe Hür, “Tez Zamanda Yer isimleri Değiştirile!” Taraf, 01.03.2009. 95 Harun Tunçel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler,” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cild 10, Hejmar 2 (2000): 27.

35

te’lîmatnameyekê, ku di sala 1983’an de hate belavkirin, dîsa dest pê kirin û di vê heyama nû de jî navê 280 gundan hatine guhartin.⁹⁶

Bi ya Tunçel, hejmara gundên ku li Tirkîyeyê nav lê hatine guhartin, ji 12 hezaran zêdetir e. Yanî,

navên nêzîkî sedî 35'ê sercem gundên li Tirkîyeyê hatine guhartin. Gava nav dihatine guhartin, xala ku herî zêde lê hişyar bûn ew bû ku pêşiyê diviya ew navên ne tirkî bûn an jî wisa dihate zanîn ku ne tirkî bûn, û ew navên ku dibûne sebebê aloziyan, bihatana vekolîn û bihatana guhartin.

“... navê wan gundên ku tê de peyvên wekî kızıl [sor], çan[zengil], kilise[dêr] hebûn jî hatine guhartin. Ji bilî van, navê gundên ku tê de peyvên wek kurd, gürçü, teter, çerkez, laz, erreb, muhacir hebûn jî hatine guhartin da ku rê nedin ihtimala cudaxwaziyê... Beşekî din ê navên gundên guhartî ew nav in ku hatine guhartin ji ber ku bi tirkî nebûn. Li Anadoluyê pir asayî ye ku gelek gund û dever hebin ku bi zimanên farsî, kurdî, lazî, rûmî, ermenî, gürçü, çerkezî û hwd. hatibine navkirin... Gava yek bala xwe dide ser wê nexşeya li ser meseleyê hatî amadekirin, xala ku seyr e û balê dikêşe ew e ku gundên navlêguhartin li sertaserê welat belav bûne. Lê belê, ev belavbûn bi rengekî yeksan û bi qasî hev nîne. Bi nihêrîneke giştî, mirov tavilê pê dihesa ku li herêman Qeredeniz, Anadoluya Başûr-Rojhilatê û Anadoluya Rojhilatê zêdeyîyek heye di navguhartinan de.”⁹⁷

Piştî derbeya 1960'an, Saziya Zimanê Tirkî, hinek temîm belav kirin ji bo handana bikaranîna tirkîyeye resen. Lê belê, tiştê ku ev dewr ji dewra avabûna Komarê cuda dixist ew bû ku di vê dewrê de plûralîzma siyasî hebû û vê yekî sirayetî polîtîkayên zimanê jî dikir. Êdî beramber alîgirên eniya tirkîya resen, birreke muxalifan hebû ku, bi îdiaya ku têkghiştin û danûstandina navbera neslan qut kiriye, rexne li reforma zimanê digirtin. Dewra navbera 1960 û 1980'yan, li gor bîr û ramanên koma xwedanê desthelatê hewlên mudaxelekirin û veguhartina zimanê an zêdetir lêhatin an jî hatine astengkirin. Bo numûne, di dewra Partiya Edaletê de (Adalet Partisi: AP) hewlên resenkirina zimanê hatine asêkirin; dewra desthelata Eniya Nasyonalîst de (Milliyetçi Cephe: MC) bikaranîna tirkîya resen di hinek saziyan de hate qedexekirin. Beramber vê, digel dewra desthelata Partiya Komarî ya Gel (Cumhuriyet Halk Partisi: CHP), sala 1977'an, rewş bi temamî berevajî lêhat. Vê heyamê piraniya nivîskarên alîgirên nûjeniya zimanê bûn û roleke wan a mezin hebû di bicihkirina peyvên nû di jiyana rojane de.

98

3. 3. 1980 û Heyama Bi Dû Re

Derbeya 12'ê Îlonê, çawa ku hewl dabe civakê hemûyê bixe jêr zept û reptê, wisa jî ziman û mafên zimanê tengav kirin. Destûra 1982'yan, ku derbekeran amade kiribû, mîna destûrên din zimanê tirkî wekî zimanê resmî qebûl dikir, lê belê, cuda ji destûrên pêştir, diyar dikir ku ev bend nabe bê guhartin û hetta nabe pêşniyara guhartina wê jî bê kirin. Îbareya “zimanê ku bi yasayê hatiye qedexekirin” hebû di benda 26 ya li ser azadiya bîr û derberrînê û di benda 28 ya li ser azadiya çapemeniyê de, û derberrînê û beyankirina bîr û ramanan bi zimanên qedexekirî dixiste ber cezayan. Benda 42 ya Destûrê jî diyar dikir ku “nabe ku tu zimanekî ji bilî zimanê tirkî, di dezgehên perwerde û fêrkariyê de wekî zimanê dayikê yê hemwelatîyên tirk bê bikaranîn û xwendin û fêrkarî pê bê kirin”. Bi vî rengî, rê bi yekcarî dihate asêkirin li ber bikaranîna zimanên xeyrî tirkîyê wekî zimanê dayikê di perwerdeyê de.

96 Tunçel, Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler, 27.

97 Tunçel, Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler, 28-29.

98 Balçık, Milliyetçilik ve Dil Politikaları, 786.

36

Metnê ku têgihîştina zimanê ya piştî salên 1980'yan herî baş teswîr dike, yasaya hejmar 2932 bû ku çiriya pêşî ya 1983'an derketibû. Vê yasayê pêşiyê bikaranîna kurdîyê qedexe dikir. Lê belê, peyva

“Kurd” ji bo derbekeran peyveke ewqas tirsnaq bû ku qedexeya kurdiyê ya di yasaya navborî de bi rengekî hatibû îfadekirin ku peyva kurdî tê de neyê hilaîn. Benda 2 ji yasayê wiha ye:

“Qedexe ye ku bi zimanekî ji bilî yekemîn zimanên resmî yên dewletên ku Dewleta Tirk nas dike, bîr û raman bêne derbirîn, belavkirin û weşandin.” Aşkera ye ku bend pir bi hişyarî û ji bo hinek armancan hatiye dariştin. Oran dibêje ku du armanc û endîşe hene li pişt bi vî rengî nivîsandina bendê:

Armanc ji îbareya “zimanekî ji bilî yekemîn zimanên resmî” di metnê bendê de, berterefkirina kurdiyê ye ku duyemîn zimanê resmî yê Iraqê ye. Îbareya “dewletên ku Dewleta Tirk nas dike” jî, ji bo nasnekirina Kurdistanê, ku tê heye di paşerojê de bê avakirin, û zimanê wê yê resmî kurdiyê, di bendê de hatiye.⁹⁹

Armanca giştî ya yasayê wekî “Parastina dewletê, welat û bitûna nedabeşbar a gelê wê, serxwebûna neteweyî, Komarê, asayîşa neteweyî û nizama giştî” hatibû diyarkirin. Û yasayê, ji bo ghiştina bi vê armanca xwe, her cure çalakiya ku bi kurdî tê kirin qedexe dikir, plak, kaset û hemû materyelên dîtinî-bihîstinî deryasayî îlan dikir.

“Qedexeyeke wiha, pêşiyê tesîr li çinên perwerî û aktîf kir, lê belê, rêveberiya derbeker wêdetir çû û xiste bîra wanên nexwendewar jî ku hemû şûn û şopên nasnameya kurdî hatibûne qedexekirin. Kanûn 1982’an, wezîrê perwerdeyê, ji hemû waliyan re ragihand ku tê heye stranên gelêrî li herêmên Rojhilat û BaşûrRojhilatê

Anadoluyê xizmetê li armancên cudaxwazan bikin, lewma divê ew stran bi tenê bi tirkî bêne gotin. Çendan te’lîmatên wiha bi şikleki asayî dihatine piştguhkirin jî, carinan cezayên numûneyî didane wan kesên ku ev şert û yasa binpê dikirin.”¹⁰⁰

Jiyana rojane jî pîrr bû ji zext û zordariyên li ser kurdiyê. Helwêsta derbekeran a beramber kurdiyê ewqas hişk û req bû ku destûr nedidane girtiyên di hepsxaneyan de ku bi malbatên xwe re jî bi kurdî biaxivin. Dayik û bavên ku bi tirkî nedizanîn gava bi zarokên xwe re bi kurdî diaxiftin lêdan dixwarin, û ji wan re digotin an divê kerr bin an jî bi destan û bi zimanê îşaretan hev bidin famkirin. Herwiha, îmkân û destûra wê hindê nebû ku kurd di mehkemeyan de xwe bi kurdî biparêzin, kurdî di tomarên mehkemeyan de wekî “zimanekî ku nayê famkirin” dihat.

Muhasereya li ser zimanî, ku di dewra avabûna Komarê de dest pê kir û digel derbeya 1980’an ghiştê merheleyeke pir hişktir, piştî salên 1990’an berev sistbûnê ve çû. Diyar e du hoy û sebeb hebûn di vê sistbûnê de: yek, kurdan û komên îslamî, tesewira dewletê ya pêkanîna nasnameyêke millî û homojen, ku pê re herkes dê mîna hev bibûya, qebûl nekir û ev tesewir tengav kirin.

Hevterîb digel berbelavbûna daxwazên nasnameyên pir-çandî li cîhanê, li Tirkiyeyê jî komên cuda dijatîyên xwe yên li hember wê nasnameya bi destê dewletê hatî diyarkirin berpêş kirin û berev van doz û daxwazên xwe dest bi têkoşînê kirin. Vê yekê kir ku polîtîkaya nasnameyê ya zordest qismen sist bibe. Ya duyem, pêwendiyên di navbera Tirkiye û YE [Yekîtiya Ewrûpayê] de ne. Bi taybetî piştî qebûlbûna Tirkiyeyê bo berendamîya ji bo endametiya temamî (kanûn 1999), pêwendiyên navbera Tirkiye û YE’yê tîr û peyrtir bûn, û bi vî rengî, vê qonaxa nû ya digel YE’yê tesîreke erênî kir ji bo paqijkirina –qismen jî be– mewzûata tirk ji wan qedexeyên ku asteng in li ber azadiya nasname û zimanên cuda.

99 Baskin Oran, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye,” Anayasa Yargısı, Cild 20 (2003): 61. 100 McDowall, Modern Kürt Tarihi, 563 üd.

37

Di vê çarçoweyê de hinek guherînen girîng ên yasayî pêk hatin li Tirkiyeyê. Hinek ji wan ev in:

* Tirkîyeyê, ewil, di 1991'ê de, yasaya hejmar 2932 rakir ku kurdî dixiste nav zimanên qedexekirî. Sala 2001'ê, îfadeya “zimanê bi yasayan hatî qedexekirin” ya di bendên 26 û 28 de ji Destûrê hate derxistin.

* Di Pakêta Duyem a Hevahengiyê de, 9'ê nîsana 2002'an, têgeha “zimanê qedexekirî” ya di Qanûna Çapemeniyê de hate rakirin.

* Di Pakêta Sêyem a Hevahengiyê de, 3'yê tebaxa 2002'an, di radyo û televîzyonan de serbestiya weşanên bi zimanên din hate rêkxistin. Digel vê pakêtê, benda 8 ya Qanûna Derheqê Damezrandin û Weşanên Radyo û Televîzyonan de, bi hejmar 3984, hate guhartin û îmkana hate danan ku “bi wan ziman û lehceyên ku hemwelatîyên tirk di jiyana xwe ya rojane de bi rengekî edetî bi kar tînin” weşan bêne kirin û, herwiha, bi guhartina Qanûna Fêrkarî û Perwerdeya Zimanên Biyanî ya bi hejmar 2923, îmkana avakirina qursên taybet hate naskirin ji bo fêrkirina wan zimanên behskirî. 19'ê tîrmeha 2003'yan, weşanên radyo û televîzyonan ên bi ziman û lehceyên cuda kete bin sîwaneke yasayî. (Dema weşana van bernameyan pir kurt bû û naveroka wan wisa hatibû diyarkirin ku ew ziman bi taybetî neyêne fêrkirin û tedbîrên hişk hebûn ku bernameyên ji bo zarokan neyêne çêkirin. Herwiha, di nav şertên vê sazkarîyê de, astengên bûrokratîk ên paşkezker hebûn, wekî şertên wergera sîmûltane û raporkirina rojane.)

* Bi hezîrana 2004'an re, TRT'yê dest bi weşandina bernameyên radyoyî û televîzyonî yên bi zimanên boşnakî, çerkezî, erebî, kurmançî û zazakî kir.101

* 1'ê çileyê 2009'an, TRT 6'ê, ku 24 saetan weşana bi kurdî dike, dest bi weşanê kir. (Lê belê, di TRT 6'ê de çêkirina bernameyên ji bo zarokan dîsa di nav çarçoweya qedexeyê de ne, lewma bernameyên wisa nayêne weşandin.)

* Hezîrana 2009'an, Wezareta Edaletê, bi guhartina “Destûra li ser Rêveberiya Dezgehên Ceza Înfazê û Înfaza Tedbîrên Ewleliyê”, rê vekir ku girtî bikarin ser tîlefona bi kurdî biaxivin.

* Nîsana 2010'an, benda 58 ya Qanûna Hilbijartinan ku “bikaranîna ziman an jî nivîseke xeyrî tirkîyê di weşanên propagandayî yên li ser radyo û televîzyonê de û di propagandayên din ên hilbijartinê de qedexeyê dikir” hate guhartin û kurdî di hilbijartinan de hate serbestkirin. (Lê belê, qedexeya di benda 81/c ya Qanûna Partiyên Siyasî de hêj jî li kar e.102

4. Mewzûata Heyî û Bikaranîna Zimanê Dayikê di Perwerdeyê de

Çendan ev guhartinên van heyamên dawî kiribin ku zext û fişara li ser zimanên xeyrî tirkîyê pîçek jî be bişkê, li Tirkîyeyê di mewzûata heyî de hêj jî gelek şert û bend hene ku îmkane nadine bikaranîna zimanê dayikê di perwerdeyê de. Tirkîye, ji bo astengkirina perwerdeya bi zimanê dayikê sê rêyan teqîb dike: (I) Di metnên huqûqa navxweyî de, hukmên ku asteng in li ber bikaranîna 101 Şahin, Türkiye'nin Avrupa Birliği Süreci Bağlamında Kürt Sorunu, 149-150. 102 Bend 81/c: Partiyên siyasî nikarin ji bilî tirkîyê zimanekî din bi kar bînin di nivîsandin û belavkirina destûr û bernameyên xwe de, di kongre, civînên holên servekirî an jî vegirtî, mîting û propagandayên xwe de; nikarin ji bilî zimanê tirkî bi zimanekî

din pankart, lewhe, plak, bandên deng û dîmenan, namilke û daxwiyaniyan amade bikin, bi kar bînin û belav bikin; nikarin

destûrê bidin encamdana van kiryanan ji aliyê kesên din ve. Lê belê, mumkun e ku destûr û bernameyên wan bêne

wergerandin bo zimanên ji bilî zimanên qedexekirî.

zimanê zikmakî di perwerdeyê de diparêze. (II) Gava wan peymanên navneteweyî îmze dike, ku derbarê maf û azadiyên bingehî ne, rezervan/îhtiraz datîne ser bendên bi taybetî li ser bikaranîna zimanê dayikê di perwerdeyê de. (III) Nabe teref di wan peyman û şertên navneteweyî de ku bi taybetî li ser mafên zimanî ne û cudakariyên zimanî yên di perwerdeyê de qedexeyê dikin.

I. Di destûrên 1924 (bend 80) û 1961'an (bend 21/2) de, azadiya perwerdeyê hatibû rêxistin, lê belê hukmeke aşkera nebû derbarê zimanê perwerdeyê de. Destûra 1982'an jî di benda 42 de, bi giştî mafê perwerdeyê rêxistibû, lê belê, cuda ji destûrên 1924 û 1961'an, qedexeyek anîbû derbarê zimanê perwerdeyê de. Li gor vê, "nabe ku ji bilî tirkîyê tu zimanekî din wekî zimanê dayikê li hemwelatîyên tirk bê fêrkirin". Bi vî rengî, zimanê perwerdeyê yê bingehî tirkî ye. Destûr, di dewama vê bendê de hukmê "zimanên ku di dezgehên perwerdeyê de bêne fêrkirin û şertên ku dibistanên bi zimanên biyanî perwerde û fêrkariyê dikin dê riayetê lê bikin, bi qanûnan têne diyarkirin. Hukmên peymanên navneteweyî parastî ne" aniyê û di vê mijarê de îstisnayek kiriye.¹⁰³ Li gor vê, di wan rewşan de ku ji ber peymanên navneteweyî dikeve ber berpirsariyekê, dê rê hebe ji bo perwerde û fêrkariya bi zimanekî din. Du peyman hene ku Tirkîyeyê dixine bin berpirsariyê di mijara zimanê perwerdeyê de: Peymana Aştiyê ya Lozanê û Peymana Hevalbendiyê ya di navbera Komara Tirkîyeyê û Qraliyeta Bulxaristanê de ku mafê perwerdeya endamên cemaetên kêmayetiyên rêkdixin.¹⁰⁴

Bi kurtî, îro Tirkîye, ji bilî wan kêmayetiyên ku di Peymana Lozanê û Peymana Hevalbendiyê ya Bulxaristanê de hatine hejmartin, qebûl nake ku tu cemaetê kêmayetiyên a din heye li ser axa welat. Li gor peymanên navhatî, kêmayetiyên li Tirkîyeyê, hemwelatîyên tirk ên xeyrî-muslîm in wekî rûm, ermenî, cihû û cemaeta bulxaran e. Ji ber vê hindê, bi tenê van kêmayetiyên mafê perwerdeya bi zimanê dayikê heye, ewên derveyî van nikarin zimanê xwe di perwerdeyê de bi kar bînin.

II. Gelekpeymanên ku Tirkîyeyê de teref e, şert datînin ku zimanê zikmakî di perwerdeyê de were bikaranîn û her ew peyman cudakariyê li ser esasê zimanî di perwerdeyê de qebûl nakin. Tirkîye, gava ku dibe teref ji van peymanan re, bi hinceta mewzûata xwe ya neteweyî, rezervan datîne. Bo 103 Ji bilî hukmên Destûrê, gelek metnên din ên huqûqî hene ku çî bi rasterast çî bi nerasterast têkildarî meseleya bikaranîna

zimanê zikmakî ne di perwerdeyê de. Ji wan yên serekî ev in: Tevhid-i Tedrisat Kanunu [Qanûna Yekkirina Perwerdeyê], Millî

Eğitim Temel Kanunu [Qanûna Perwerdeya Neteweyî ya Bingehî], Özel Öğretim Kurumları Kanunu [Qanûna Dezgehên

Perwerdeya Taybet], Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında

Kanun [Qanûna li ser Perwerde û Fêrkariya Zimanên Biyanî û Fêrbûna Ziman û Lehceyên Cuda yên Hemwelatîyên Tirk],

Azınlık Okulları Türkçe ve Kültür Dersleri Öğretmenleri Hakkında Kanun [Qanûna li ser Mamosteyên Dersên Tirkî û Çandê yên

Dibistanên Kêmayetiyên de], Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği [Te'îmatnameya Dezgehên

Fêrkariya Taybet yên di bin Hukmê Wezareta Perwerdeya Neteweyî de], Özel Ermeni Lise ve Ortaokulları Yönetmeliği

[Te'îmatnameya Lîse û Dibistanên Navînî yên Ermenî], Ermeni İlkokulları Yönetmeliği [Te'îmatnameya Dibistanên Seretayî

yên Ermenî], İstanbul Ermeni Okulları Talimatnamesi [Te'îmatnameya Dibistanên Ermenî yên li Stenbolê], İstanbul Rum

Okulları Talimatnamesi [Te'îmatnameya Dibistanên Rûmî li Stenbolê], Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel

Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik [Te'îmatnameya li ser Fêrkariya Ziman û

Lehceyên ku Hemwelatîyên Tirk di Jiyana Rojane de bi awayekî Edetî Diaxivin], Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Kurumlara Ait

Açma Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliği [Te'îmatnameya li ser Vekirin, Girtin û Navlêkirina Dezgehên bin Hukmê Wezaretê

Perwerdeya Neteweyî], Millî Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Disiplin ve Ödül Yönetmeliği [Te'îmatnameya Wezaretê

Perwerdeya Neteweyî ji bo Meseleya Dîsîplîn û Xelatkirinê di Perwerdeya Navînî de], Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim

Kurumları Yönetmeliği [Te'îmatnameya Dezgehên Xwendina Seretayî yên Wezaretê Perwerdeya Neteweyî], Yabancı Okullar

Yönergesi [Te'îmatnameya Dibistanên Biyanî], Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği

[Te'îmatnameya Wezaretê Perwerdeya Neteweyî bo Kitêbên Dersan û Amrazên Perwerdeyê].

104 Terzioğlu, Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı, 181-182.

39

numûne, Tirkîyeyê ji bo benda 30105

Tirkîyeyê herwiha rezerv danaye ser bend 27

ya Peymana Mafên Zarokan, ku derbarê mafên zarokên

mensûbê kêmayetî û xelkên binkî de ye, rezervê danaye ku mafê şîrovekirina vê bendê li gor

hukm û ruhê destûr û Lozanê li ba xwe diparêze.

106 ya Peymana Neteweyên Yekgirtî ya Mafên Medenî û

Siyasî ku derbarê parastina kêmayetiyên de ye û li gor hukm û usûlên Peymana Lozanê mafê

sepanîna bendê li ba xwe parastîye. Bi vê rezervê tê diyarkirin ku şertên benda 27 ya navhatî, bi

tenê di çarçoweya wan kêmayetiyên de tê naskirin ku di Peymana Lozanê de wek kêmayetî hatine

destnîşankirin.107

III. Ji bilî van peymanên ku Tirkîye rezervê datîne ser hinek bendên wan, hejmareke metnên

huqûqî yên navneteweyî hene ku her bi yekcarî xwe ji pesendkirina wan dûr digire. Ji wan metnên

huqûqî yên serekî ev in: Ya yekem, “Rêkeftina Ewrûpî bo Zimanên Herêmî û Mînorîter” e ku

Konseya Ewrûpayê sala 1992’yan qebûl kiribû. Ev rêkeftin, ji bo zimanên têkildar, mafên bikaranînê

dabîn dike di perwerde, qedemeyên huqûqî, medya, çalakîyên çandî, jiyana aborî û sosyal de.

Ya duyem, “Rêkeftina Çarçowe ji bo Parastina Kêmayetiyên Neteweyî” ye ku dîsa Konseya Ewrûpayê

sala 1995’an qebûl kiribû. Di vê peymanê de ku, ji ber neliheviyê, pênaseyê kêmayetiyê nehatiye

diyarkirin tê de, cudakariya li dijî kêmayetiyên hatiye qedexekirin. Rêkeftin mafên kêmayetiyên ne li

ser esasê grûb an jî cemaetê, lê li ser esasê ferdan nas dike. Meseleya ka kîjan cemaet an jî grûb dê

wekî kêmayetî bê hisêbkinin, maye bin teserûfa dewletên teref. Berpirsariya dewletên teref e ku, gava belgeyên pesendkirinê teslîm dikin, ji Konseya Ewrûpayê re ragihînin ka kîjan bendên di peymanê de ji bo kîjan cemaetên kêmayetî lê ne. Ji ber ku di sepandina peymanê de şert û mercên taybet ên dewletan girîng in, dewletan desthelateke fireh heye ku biryarê pê bidin ka dê çawan bendên peymanê li welatê xwe bisepînin. Lê belê dîsa jî, Rêkeftina Çarçowe xwedanê girîngiyeke mezin e, lewre yekemîn belgeya pir-terefî ye ku bi giştî hatiye terxankirin bo parastina kêmayetiyan neteweyî û berpirsariyên huqûqî dispêre terefên peymanê. Herwiha, bendên 5.1, 6, 9.1, 10, 11, 12 yên peymanê ku derbarê mafên zimanî de ne û bi taybetî benda 14, ku mafê perwerdeya bi zimanê dayikê rêkdxî, girîng in. Tirkiyeyê yek ji van her du peymanan jî îmze nekiriye.

Ya sêyem, “Rêkeftina li Dijî Cudakariya di Perwerdeyê de ye” ku Rêxistina Neteweyên Yekgirtî bo Perwerde û Çandê (UNESCO) girêdaye. Ev rêkeftina ku xwedanê armanca birandina her cure cudakariyekê ye, 14’ê kanûna 1960’an hate pesendkirin û 22’ê gulana 1962’an kete meriyetê. Li gor rêkeftinê, terefên peymanê wê mesûliyetê hildigirin ku hemû hukmên yasayî û biryarnameyên îdarî yên cudakariya perwerdeyî dihewînin betal bikin û dawî li her cure sepandineke îdarî ya cudakar bînin. Rêkeftin wekî prensîbeke bingeşî teqez dike ku zarok divê li gor bîr û baweriyên malbata xwe perwerdeya dîn û exlaqê wergirin û nabe zordarî li tu kes an jî cemaetekê bê kirin da ku perwerdeyê dînî ya bi baweriyên wan re nakok wergirin. Benda 5.1.c ya rêkeftinê wiha ye:

105 Bend 30: Li dewletekî ku kêmayetiyan qewmî, dînî an jî zimanî an jî gelên binkî lê dijîn, nabe ku zarokekî ji kêmayetiyeke

wiha an jî ji gelê binkî bê bêparkirin ji wî mafê xwe ku digel endamên din ên cemaeta xwe îstifadeyê ji çanda xwe bike,

baweriyê bi dînê xwe bîne û bisepîne û bi zimanê xwe biaxive û emel bike.

106 Bend 27: Nabe ku li wan welatên ku kêmayetiyan etnîk, dînî an jî zimanî lê hene, endamên van kêmayetiyan bêne

mehrûmkirin ji mafê, bi endamên din ên cemaeta xwe, îstifadekirina ji çanda xwe, aşkerakirin û axiftina bi zimanê xwe an jî

bikaranîna zimanê xwe.

107 İdil Işıl Gül, “Eğitimde Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği,” tê de: Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, edîtor: Işık

Tüzün, (İstanbul: Weşana Eğitim Reformu Girişimi, Zanîngeha Sabancıyê, 2009), 51-52.

40

“c. Şerteke bingeşî ye ku, rêvebirina dibistanên xwe jî tê de, mafên neteweyên kêmayetî ên wekî bicîkirina çalakiyan xwe yên perwerdeyî û bikaranîna an jî fêrkirina zimanê xwe li gor polîtîkaya dewletê ya perwerdeyê bêne naskirin. Digel vê yekê jî, hukmên li xwarê parastî ne:

i. Nabe ku ev maf bi rengekî bê bikaranîna ku rêya wê hindê li ber endamên kêmayetiya neteweyî bigire ku ziman û çanda cemaeta serdest fam bikin û beşdariyê di çalakiyan giştî de bikin, û herwiha nabe ku bikaranîna vî mafî zererê bigihîne serweriya neteweyî.

ii. Standardên perwerdeyê, nabe ji wan standardên ku rayedaran destnîşan kirine an jî pesend kirine xwartir bin.

iii. Çûn û xwendina li dibistanên wiha hemdî [opsiyonel] ye, dimîne ser daxwaza ferdan.”

Tirkiyeyê, ev rêkeftina ku qedexa dike bendên wê bêne rezervkirin (bend 9), îmze nekiriye.

Ya çarem, Protokola servehî-12 ya Peymana Ewrûpayê bo Mafên Mirovî (PEMM) ye ku bi giştî

cudakariya di îstifadekirina ji mafan qedexê dike. Li gor bend 1 ya vê protokola ji şeş bendan pêk tê, di îstifadekirina ji wan hemû mafan de ku bi yasayê hatine destnîşankirin, nabe ku ji ber cinsiyet, nijad, reng, ziman, dîn, qenaetên siyasî û qenaetên din, binyada neteweyî an jî sosyal, endametiya kêmayetiyeke neteweyî, dewlemendî, cihê jidayikbûnê an jî ji ber her cure statûyeke din cudakarî bê kirin û nabe ku tu meqamekî giştî cudakariyê li tu kesî bike. Ev protokola ku 4'ê çiriya paşî ya 2000'an li Romayê hate dariştin, piştî ku hejmara dewletên pesendkirî gihîşte 10'an, 1'ê nîsana 2005'an kete meriyetê. Tirkiyeyê protokol 18'ê nîsana 2001'ê îmze kiriye, lê belê, ji ber ku karê pesendkirinê negihandiye encamekê, nebûye dewleteke teref ji bo vê peymanê.

Tirkiye mewzûata xwe ji qedexeyên zimanî paqij nake, rezervan datîne ser hinek bendên wan peymanan ku mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî nas dikin û hinek peymanan her bi yekcarî îmze nake; di encama vî awayê rêveçûnê de cudakariya ser esasê ziman her berdewam e. Bi ya paradîgmaya ku niha li Tirkiyeyê serdest e, heke zimanê zikmakî di perwerdeyê de bê bikaranîn hingî nasnameya neteweyî dê zererê bibîne û îmkana parastina tevahiya dewlet û welat namîne. Ji ber vê hindê, daxwaza bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de, hêj jî li bal hukûmetan wek "daxwaza ku qet nabe bê qebûlkirin" tê dîtin û bersivên herî hişk didin van daxwazan. Du rûdawên girîng ên serê salên 2000'an, vê dijberiya dewletê ya li hember zimanê zikmakî –lê bi taybetî li hember kurdîyê– teyîd dikin:

Rûdawa yekem ew bû ku komeke şagirtên zankoya Stenbolê, di meha çiriya paşî ya 2001'ê de, daxwaznameyên ku daxwaza dersên kurdî yên hemdî dikirin di dibistanan de, pêşkêşî rêveberiyên zankoyê kirin. Çalakiya daxwaznameyan li Stenbolê dest pê kir lê li zanko û lîseyên sertaserê welat pir piştgirî berhev kir û bi lez belav bû. Heta 14'ê reşemeya 2002'yan, ji 24 zankoyên li Tirkiyeyê şagirtan 11.837 daxwazname teslîm kirine rêveberiyên zankoyan û bi hezaran şagirtên dibistanên seretayî û lîseyê û malbatên wan, bi daxwaznameyên xwe yên ku daxwaza dersên kurdî dikirin di dibistanên seretayî û lîseyê de, beşdarî kirin di çalakiya şagirtên zankoyan de. Dewletê reaksiyoneke pir hişk da daxwaznameyên ku dersên kurdî yên hemdî dixwastin: 1.359 kes ketine nezaretê, 143 kes

41 hatine şandin bo hepsê da ku bêne mehkemekirin û 46 kes ji dibistan an jî zankoyê hatine avêtin.108

Rûdawa duyem, doza li Eğitim-Senê ye, ku ji ber bicîkirina "mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî" di destûra xwe de lê hatibû vekirin. Eğitim-Senê, di Kongreya xwe ya Destûrê de, îlona 2001'ê, benda hanê bi cî kir di destûrê de: Eğitim-Sen, "mafê hemû ferdên civakê diparêze ku bikarin bi zimanê xwe yê zikmakî, di nav yeksanî û azadiyê de îstifadeyê ji perwerdeyê demokratîk, laîk, zanistî û bêlayan bikin." Walîtiya Enqereyê, ji ber vê bendê hişyarî da sendîkayê û xwest vê bendê biguhere. Piştî ku sendîkayê guhartina daxwazkirî nekir, Walîtiya Enqereyê muracaat kire Serdozgeriya Komarê ya Enqereyê. Li ser vê yekê, Eğitim-Senê îfadeya "bi zimanê xwe yê zikmakî" wek "ku ferd bi zimanê xwe yê zikmakî bixwînin" guhart û bi vî rengî kêşe safî bû. Serdozgeriyê di adara 2002'an de, biryara "nebûna sebebê dewamkirina dozê" da û dûre, Wezareta Kar û Ewleyiya Sosyal nivîsarek şand bo sendîkayê û tê de diyar kir ku "guherîna destûrê hatiye vekolîn û rewşeke li dijî yasayê nehatiye tesbîtkirin" û dosya hate girtin.

Lê belê, dûre Serfermandariya Giştî kete navberê û 27'ê hezîrana 2003'an bi îmzeya Köksal Karabayê Serekê Hereketê yê Serfermandariyê nivîsarek şand bo Wezareta Kar û Ewleyiya Sosyal. Di nivîsarê de hate diyarkirin ku "destûra sendîkayê nakok e digel yasa û Destûra bingehî, divê teşebûsên

pêwîst bêne encamdan ji bo guhartina destûrê". Li ser vê yekê, Wezareta Kar û Ewleyiya Sosyal ya ku berê gotibû "rewşeke li dijî yasayê nîne", muracaatî Walîtiya Eneqereyê kir da ku destûra sendîkayê bê guhartin. Walîtiyê jî "doza girtinê" vekir derbarê sendîkayê de ku guhartina bendê qebûl nedikir. Duyemîn Mehkemeya Mesûl a Eneqereyê ku berê xwe dida dozê, li gor PEMM'yê biryara redkirinê da derbarê doza girtinê de, lê belê, Nehemîn Daîreya Huqûqê ya Yargitayê ev biryar betal kir. Yargitayê sebebên biryara xwe wiha pêşkêş kirin: "Li gor PEMM'yê, azadiya damezrandina komeleyan, bi armanca pêkanîna asayîşa neteweyî, bitûniya welat û nizama giştî dibe were sîno-darkirin; bi pêy mewzûatê, zimanekî ji bilî zimanê tirkî nabe ji hemwelatîyên tirk re bibe zimanê xwendinê."

Weku diyar e, gava mesele dibe bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de, hem siyaset, hem bûrokrasiya eskerî û sîvîl, hem jî meqamên dadî hesasiyeteke bêhed mezin nîşan didin û li dijî wê daxwazê radibin. Ev dijberiya li zimanê zikmakî, îmkana xwepêşvebirina çandên cuda nahêle û wanên ku zimanê wan ê zikmakî ji yê cemaeta piranî cuda ye dixwe rewşeke bidezavantaj. Kêşeyên pir-alî ku xwendekarên kurd di pêvajoyên perwerdeyê tûş dibinê, bi giştî ji du bingehan dizên: Yekem, zêdetiya feqîriyê li herêmê û kêmasiya razemeniyên ku dewlet di warê perwerdeyê de vediqetîne bo herêmê. Ji ber feqîriyê, zarok bi zehmetî dest bi dibistanê dikin û dewamkirina wan jî herwiha bi zehmet dikeve; kêmasiya îmkana û razemeniyan jî, dibe sebebê wê hindê ku zarok bi qasî zarokên herêmên din îstifadeyê ji xizmetên perwerdeyê nekin. Bi pêy daneyên Wezareta Perwerdeya Neteweyî, di sala perwerdeyê ya 2008/2009'de, di demekê de ku li Tirkiyeyê serê sinifê 32 xwendekar, û serê mamosteyekî/ê 23 xwendekar diketinê, li herêma Anadoluya Başûr-Rojhilat 44 xwendekar ber sinifekê, û 30 xwendekar ber mamosteyekî/ê dikevin. Rewşa di qedemeya navîn de kaviltir e. Di qedemeya navîn de li Tirkiyeyê navînî [ing. in average; far. miyanî; tr. ortalama] serê sinifê 29 û serê mamosteyî/ê 18 xwendekar dikevin, lê belê sinifên herî qerebalix ên li welat bi 43 xwendekaran li herêma Anadoluya Başûr-Rojhilat in. Li vê herêmê, 27 xwendekar ber her 108 Ji bo detayên kampanyaya daxwaznameyan bnr.: Kerim Yıldız û Koray Düzgören, Bir Dilin İnkârı: Türkiye'de Kürtçe Hakkı

(Londra: Weşana Kurdish Human Rights Project, 2002).

42

mamosteyekî/ê dikevin. (Li Diyarbekirê serê sinifê 53, serê mamosteyî/ê 28 xwendekar dikevin.)¹⁰⁹ Li herêmê kêmasiyeke ciddî ya mamosteyan heye. Di encama vê yekê de, hinek wîlayetên li herêmê, di îmtihanên giştî û navendî de, hergav li dawiya rêza serkeftinê cih digirin.

"Ev rewş û ev şert û merc, rê nadin ku zarokên kurd ên li van wîlayetan dijîn, û zarokên din ên ku malbatên wan ji ber kar û wezîfeyê hatine van deran, bi qasî zarokên herêmên din par û îstifadeya xwe ji mafê perwerdeyê wergirin, û dibe sebeb ku ew gelek li pişt hevtemenên xwe pêngavan bavêjine serhatiyên

jiyanê. Lê belê aşkera ye ku perwerde, yek ji wan xizmetên giştî yên bingeşî ye ku dewlet divê ji hemû hemwelatîyên xwe re bi îmkana û derfetên wekhev dabîn bike."¹¹⁰

Bingehê duyem, bêparbûna zarokên kurdan e ji mafê zimanê zikmakî di perwerdeyê de. Di xebata meydani de, encamên dîdarên digel wanên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye nîşan didin ku zarokên kurd, ku îmkana wan a bikaranîna zimanê xwe yê zikmakî nîne di perwerdeyê de û têne mecbûrkirin ku bi zimanekî dîtir perwerdeyê wergirin, tûşî gelek kêşeyên cuda dibin. Li ba xwendekarên kurd ên ku bi zehmetî dikevine têkiliyê, hest û fikrên xwe nikarin bi dilê xwe derbibirrin, hest dikin ku ji civakê vederkirî ne, ku nikarin tam şareza bin li ser zimanê ku di serî de

pê nedizanîn û di vê navberê de zimanê xwe yê zikmakî jî bîr dikin an jî nikarin baştir bikin, hergav hesta paşmanekê heye û fikra ku di pêşbirkê de li rêzên dawiyê mane li ba wan pir giran û belave ye.

Ev mexdûriyeta ku bi destê dewletê tê duristkirin, bawerî û pabendiya mirovan a ji bo sîstemê lawaz dixê û zemînê rewşên dijwarî û dubendiyan amade dike. Beramber vê rewşê du helwêst hene ku Tirkiye dikare wergire: Ya yekem ew e ku daxwazên kurdan ên ji bo bikaranîna zimanê xwe yê zikmakî di perwerdeyê de piştguh bike, xwe li nedîtinê dane, û piştî xwe li wan encamên wê yên neyînî bizivîrîne. Tirkiye, her wekî ku ji cerga avabûna Komarê dike, berdewam be di sepandina polîtîkayên bêtir asîmîlasyonîst de û li hêviyê be ku daxwaz û dawakariyên kurdan ên perwerdeya bi zimanê kurdî dê di nav demê de sist û lawaz bibin û bi vî rengî kêşe dê çareser bibin û nemînin. Ev rêyek e, lê belê ne rêya çareseriyê ye. Berevajî vê, rêyêke wiha dê bibe sebeb ku birîn kûrtir bibe û nizam û aramiya civakî bêtir zerere bibîne.

Ya duyem jî ew e ku Tirkiye çavê xwe li cîhanê bike, û tedbîrên ji bo bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de bigire. Dewlet, divê berî kêliyê destan ji qedexekirina kurdî û zimanên din di perwerdeyê de bikêşe; li gor daxwazên heyî, şert û mercên pêwîst bi cî bîne ji bo bi hev re bikaranîna tirkî, ku li tevahiya welat tê bikaranîn, û zimanên din di perwerdeyê de. Dabînkirina aştî û aramiya civakî li Tirkiyeyê, heta dereceyêke bilind vedigere ser veguhartina sîstema perwerdeyê bi şiklekî ku hemû cudatiyan nas bike û hembêz bike. Ji bo sazkarî û veguhartineke wiha, pêngavên pêşîn ku divê di qada yasayî de bêne avêtin ev in:

Tirkiye divê bend 42 ya Destûrê biguhere û bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de bixe bin sîwaneke destûrî.

109 Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2008/2009, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Müdürlüğü (Ankara: 2009), 15-18.

110 Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler, Lêkolîna TESEV'ê (İstanbul: 2008), 32.

43

Sereta Qanûna Bingehî ya Perwerdeya Neteweyî, mewzûata huqûqî ya ku meydana perwerde û fêrkariyê rêkdixe bê guhartin û pêşiya bikaranîna zimanê zikmakî di hemû dezgehên perwerdeyê de bê vekirin.

Tirkiye divê hemû rezervên xwe yên di wan peymanan de ku mafên zimanî û bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de teqez dikin rake.

Tirkiye divê Rêkeftina Çarçowe ji bo Parastina Kêmayetiyan Neteweyî, Rêkeftina Ewrûpayê bo Zimanên Herêmî û Mînorîter, Rêkeftina UNESCO'yê ji bo Birandina Cudakariya di Perwerdeyê de û Protokola PEMM'yê ya servehî no 12'ê, pesend bike.

44

BEŞÊ SÊYEM

MESELEYA ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI PERWERDEYÊ DE SERHATİYÊN XWENDEKARÊN KURD ÊN DI WARÊ PERWERDEYÊ DE

Van heyamên dawiyê, hinek xebatên ku bi taybetî têkildarî zimanê kurdî bûn, hatine kirin li ser bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de. Ji wan xebatan, "Anadilinin Önemi –Anadilinde Eğitim Raporu [Girîngiya Zimanê Zikmakî – Rapora Perwerdeya bi Zimanê Zikmakî]" 111 ya EğitimSen'ê

amade kirî û “Çiftkillik ve Eğitim Raporu [Rapora Duzimanî û Perwerdeyê]” 112 ku li ser navê ERG’yê Ayan Ceyhan û Koçbaşê amade kiriye, zanyarî û tehlîlên girîng pêşkêş dike derheqê rewşa zimanî û perwerdeyî ya wan zarokan de ku zimanê wan ê zikmakî ne tirkî ye, lê bi taybetî derheqê rewşa xwendekarên kurd de. Ev xebat, qenaetên gelek ji wan lêkolîneran dide hev ku li ser rewşa xwendekarên endamên wan cemaetên kêmayetî lêkolîn kirine ku zimanê wan tepeserkirî û zextdîtî ye, û didin xuyakirin ku zimanê zikmakî xwedanê girîngiyeke diyarker e di meseleya rewş û serhatiya wan ferdan a di jiyana perwerdeyê û jiyana civakî de. Herwiha, yek ji wan xebatên kêma, “Rapora Perwerde Wekî Amrazek bo Lihevhatina Civakî” 113

111 Anadilinin Önemi, Anadilinde Eğitim, (Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, 2010), 5-32.

, ku ji aliyê Fırat û Atlı hatiye amadekirin

bo Tarih Vakfı’yê, xebateke girîng e ku xwe dispêre dîdarên digel mirovên ji beş û texên cuda yên civakê û numûneyên cudakariyên di perwerdeyê de, di nav çarçoweya pirsgerêka kurd de vedikole. Lê belê, valahiya li vî warî gelek mezin e û daneyên yekemî ne têra wê hindê ne ku bersivên gelek pirsyarên heyî bê bidestxistin.

112 Müge Ayan Ceyhan û Dilara Koçbaş, “Çiftkillik ve Eğitim” (İstanbul: Eğitim Reform Girişimi, Sabancı Üniversitesi, 2009).

113 Bahar Fırat û Altay Atlı, “Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitim? Alan Araştırmasından Notlar”, Teblîxa ku di Toplumsal Barış

İçin Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Sempozyumu de (19-20 hezîran 2010) hate pêşkêşkirin, (İstanbul: 2010).

45

Lewma, bi armanca dagirtina wê valahiyê û pêşvebirina asta heta niha bidestketî, û bi vî rengî peydakirina bersivên hinek ji wan pirsyarên kel, di vê xebatê de, hewla me vekolîna wê pirsyarê bûye ka bikarênîna kurdîyê û qedexebûna kurdîyê, ji bo xwendekarên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, bûye/dibe sebebê pirsgerêkên psîkolojîk, perwerdeyî, zimanî û civakî yên çawa. Bi gotineke din, hewl ji bo wê hindê bû ku bê tesbîtkirin ka gava zengila dersê lêdide û dikevîne sinifên ku mecbûr in tê de bi tenê bi tirkî biaxivin, çî tê serê zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye. Di vê xebatê de, li şûna “perwerdeya bi zimanê zikmakî”, ku di munaqeseyên giştî û hinek çavkaniyan de pir tê bikaranîn, “bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de” û “perwerdeya duzimanî” hatine bikaranîn. Sebebê bingehî ji bo vê tercîhê ew e ku “perwerdeya bi zimanê zikmakî” bêtir îşaretê bi perwerdeyê yek-zimanî dike û lewma xwedanê potansiyela vegirtina meydanan e, ne vekirina meydanan. Heçî têgehên “bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de” û “perwerdeya du-zimanî” ne, ev rasterast îşaretê bi pirzimanî û plûralîzma/piranîparêziya çandî dike. Bi vî rengî, hêvî ew e ku çemk û têgehên bijartî perspektîfên nû vekin ji bo munaqese û xebatên derbarê meseleyê de.

A. XEBATA MEYDANÎ

Di vê beşê xebatê de, digel 43 kesên ji çar komên cuda dîdar hatine kirin. 114

B. NETÎCEYÊN BIDEKTEKÎ

Ewil, digel wan kesan

dîdar bi rê ve çûn ku li cih û heyamên cuda dest bi dibistana seretayî kirine, zimanê wan ê zikmakî kurdî bûye û lewma li aliyekî xwe fêrî tirkî kirine û li aliyê din hewl dane ku xwendin û nivîsandina bi tirkî fêr bibin. Koma duyem, ji wan mamosteyan pêk tê ku qet bi kurdî nizanin, û li dever û

heyamên cuda mamostetiya wan xwendekarên kurd kirine ku qet bi tirkî nezanîbûne. Di koma sêyem de, ew mamoste hene ku bi xwe kurd in, kurdî dizanin û mamostetiya wan zarokên kurd kirine ku zimanê wan ê zirkmakî kurdî bûye. Koma dawî jî ji wan dayikan pêk tê ku zarokên wan ên dixwînin hene û bi xwe jî bi tenê bi kurdî diaxivin. Li jêrî, pêşiyê netîceyên ji dîdaran bidestketî dê bêne pêşkêşkirin. Piştî vê, netîceyên bidestketî dê bêne tehlîlkirin û munaqêşe dê li ser wê hindê be ka ew netîce û tehlîl çi fêrî me dikin. Di dawîya beşî de, em dê ji netîceyan, lîteratûra cîhanî û ji çarçoweya têgehî ya pêşkêşkirî bi rê bikevin û hinek pêşniyarên derbarê sîstema perwerdeyê û pêşniyarên civakî û çandî de pêşkêş bikin.

Kom 1: Bêyî ku bi tirkî bizane dest bi dibistanê kirin û ders-wergirtina bi zimanekî ku qet pê nizane

Di koma yekem de bi 13 kesan re dîdarên kûr hatine kirin. Wan kesên ku salên 80'yî û 90'î dest bi dibistanê kiriye hemûyan diyar kirin ku bo cara yekem di dibistanê de axiftina bi tirkî bihîstine. Hinek ji van kesan xwendekarên zankoyê ne, karê hinekên din, bi gotina wan, "serbest mesleg" e. Wextê dîdar bi wan re hatine kirin li Diyarbekirê dijîn, lê belê dibistana seretayî li deverên pir cuda xwendine.

Hemû ev kesên mullaqat pê re hatî kirin, diyar kirin ku gava dest bi dibistana seretayî kirin bi tenê "tek tûk" peyvên bi tirkî dizanîn û jixwe zêde hêmin jî nebûn ser me'naya van çend peyvên ku pê dizanîn. Bo numûne, Sebahata ku sala 1985'an li Midyadê dest bi xwendinê kiriye wiha dibêje: 114 Di vê lêkolîna meydanî de, navên beşdarên dîdaran ne navên beşdaran ên rastî ne.

46

... hinek kelîmeyan pê dizanî, lê belê ne bi şiklê ku bikarî pê cumleyan bêjî, bi tenê wek kelîme dinasî. Lê belê, tu bi xwe... çawa bêjim, ji kelîmeyan derdixî me'naya cumleyê. Belkî cumleya tu dibêjî xelet be, lê dîsa jî dixwazî fam bikî.

Ehmed jî cara yekem sala 1995'an li Çêrmûgê di dibistaneke seretayî de tirkî nas kiriye. Ew jî wiha pê de diçe:

Zimanê me kurdî bû. Cara ewil li mektebê me tirkî bihîst. Min digo qey xelkê dinyayê tevde bi kurdî xeber didin, min nizanîbû ka zimanên cuda hene, tune.

Dîsa hemû ew kesên ku dîdar pê re hatine kirin gotin ku di sinifên wan de xwendekar bi piranî kurd bûn, xeynî mamosteyan bi tu kesî re bi tirkî nedipeyivîn. Bo numûne, Rojhat ev tişt gotin:

Me, ji ber cihê ku em lê dijîyan, her bi kurdî xeber dida. Heval jî her bi kurdî dipeyivîn. Hem li dersê hem li derve her kurdî bû xebardana me. Tenê gava me bi mamoste re xeber dida, hingî me zimanê xwe dikir tirkî. Me zor dida xwe ji bo vê, êdî me çend pê çêbûba ewqas...

Rojhat herwiha got ku piraniya hevalên wî yên sinifê bi tenê kurdî dizanîn û ji ber ku kurdî axiftin qedexe bû, gelek kes di sinifê de bi hevalên xwe re qet nedixiftin, çaverê dibûn ji sinifê derkevin da ku bikarin biaxivin. Dîsa bi heman rengî Dilgeş wiha axift:

Em li mektebê bi kurdî nedixiftin. Di sinifan de qet nedixiftin, lê carinan gava li derve em digihîştine hev me dest diavête kurdî-axiftinê. Çunku heta 8-9 saliya xwe jî em bi tirkî nedixiftin, heta hingî me qet bi tirkî nedizanî jixwe...

Gelek kesan diyar kir ku çunku bi tirkî nedizanîn û axiftina bi kurdî jî qedexe bû, mecbûr mane xwe kerr bikin; hinekan got ku bêhn li wan teng dibû ji ber vê kerriyê û lewma hergav xwestine ku berî kêliyê ders biqedin û vegezin malên xwe. Pêşiyê ev bendêman heta zengila tenefûsê bûye, paşê, dibêjin zarok, piştî ku ji sinifê derdikevin bitor digihîştine rihetiyê; lê belê, di heyamên paştir de

gava ku êdî destûr nedidane wan ku di tenefûsan de jî bi kurdî biaxivin, êdî ew bendêman ne 40 deqe bûne, lê heta qediyana roja wan a li mektebê her di wî halî de bûne û herroj rojê pênc-şeş saet “kerr û bêdeng li bendê bûne”. Yek ji beşdarên dîdaran got ku yekem peyva ku fêr bûbû “sus” [hiş be] bû û her cara ku ew peyv dibihîst hest bi sûcdariyê dikir, lewre gava ev peyv dibihîst, ji wî were karekî xerab kiribû. Hinekan jî got ku ji bo pêwendîkirina bi hevalên xwe re rêyên xwemalî peyda kiribûn. Bo numûbe Ehmed wiha axift:

Li mektebê, di tenefûsan de em bi hevalên xwe re bi kurdî dipeyvîn. Dûre, gava em di sinifa duyê de bûn, rêya wê jî zehmet xistin. “Em nikarin bi vî rengî wan fêrî tirkîyê bikin. Divê tirkî li hemû cihan hakim be.” Eger ez xelet nebim sala ‘96’an bû. Gava di tenefûsan de jî zehmet xistin, êdî hema kes bi kesî re nedipeyvî, me hewl dida bi dest û çavan hev bidin famkirin. Wekî zimanekî duyem me zimanê îşaretan danabû di nav xwe de. Kêm zêde em têgihîştin ka me çi digot.

Rewşeke wisa bû. Zimanê me yê muşterek zimanê hereketan, zimanê îşaretan bû. Êdî gava me li ser û çavên hev dinihêrî, me fam dikir ka dixwaze çi bêje an jî çi bike. Jixwe 40 deqeyan bêhna me teng dibû. Berî kêliyê ders biqedin û em derkevin, birevin ji wan deran...

Gelek kesên ku beşdarî di dîdaran de kirin, gava behsa wan tengavî û nexweşiyên dikirin ku ji ber mecbûriyeta fêrbûna xwendin-nivîsandinê ya bi tirkî, ku ji bo wan zimanekî biyanî bû, bi ser wan 47

de hatibûn, giliyên mîna hev hatine pêş. Giliya ku herî zêde pêş hat, zehmetiya têkilîdanana bi mamoste re û derbirrîna derdê xwe bû. Bo numûne Rojhat ev tişt gotin:

Em rûdiniştin û me bes li mamoste dinihêrî. Jixwe me fam nedikir. Min hewl dida tişteki pirs kim, min nedikarî bipirsim. Hevalekî min hebû, min jê re digot tu dikarî vê ji bo min tercume bikî tirkî û bêjî, min wiha dikarî wan tiştên ku min fam nedikirin bipirsim.

Gulbihara ku pirsgirêkên danûstandinê yên mîna van tecrûbe kirine, ragihand ku:

... di navbera me de mesafeyek çêdibû, lewre me nedikarî derdê xwe bêjin. Çi muşkuleyê me heba jî me nedikarî bêjin. Hinek hevalên me hebûn carinan, rewşa wan baş nebû car caran. An berstûka wî diriyayî bû, an gava tişteki diqewimî nedikarî derdê xwe bêje. Mamoste di wir re tê diheyfîne, heçko zarokî şûmtî kiriye an jî bi xemsarî hereket kiriye. Halbukî rewşa wan a aborî xerab e, nikare wê zelal bike, an jî li malê muşkuleyê din heye, derheqê dersan an jî karmalan de, nikare wê bi duristî bêje. Çunku mamoste bi tirkî dibêje, xwendekar fam nake ka divê kîjan karmalî kîjan dersê çêke, lewma gelek caran nikare çêke...

Osman jî wiha pê de çû:

Mamosteyê me bi kurdî nedizanî. Jixwe nerihetiya me ji ber vê yekê bû. Bi tu awayî me nedikarî bikevine têkiliyê. Hema bi çavan jî hev famkirin çênedibû, çunku ew dinyayeke din, em dinyayeke din, êdî me li hev binihêriya jî me hev fam nedikir.

Para pirtir a xwendekarên ku digel mamosteyên kurdî-nezan dest bi xwendinê kirine, gotin ku, ji ber ku danûstandina wan nebû bi mamosteyan re, nedikarî mamosteyên xwe fam bikin û ji ber vê ditirsîn û digirîn. Bo numûne Ruşenê çîroka xwe wiha neql kir:

...gava cara ewil ez çûme mektebê, çunku min nedizanî bi tirkî biaxivim, min dest bi giriyanê kir.

Mamoste bi tirkî diaxive û tu tişteki fam nakî û dest bi giriyê dikî.

Ji bo hinekên din jî, tiştên “komîk” hatine serê wan ji ber ku nekarîne digel mamosteyê xwe bi eynî zimanî biaxivin û lewma nekarîne hev fam bikin. Bo numûne Dilgeş got ku:

...tiştên komîk diqewimin carinan. Niha, piştî ewqas salan nema baş tê bîra min lê, bi taybetî

wextê mekteba seretayî, gelek caran ji ber ku bi tirkî nedizanîn, kelîmeyên bi kurdî derdiketin ji devê xwendekaran. Hetta hinek kelîmeyên ku xwendekaran şerm dikir an jî ditirsiyan bêjin, dibûn sebebê qewimîna tiştên xerab. Numûneyeke xerab e lê, hinek zarok hebûn ku bi xwe de dimîztin bi tenê ji ber ku nedikarîn tengaviya xwe bêjin.

Denîza ku behsa pirsgerîkên wekî van kir, serhatiyeye wiha gêrrawe:

...carekê tiştêkî wiha hate serê me. Hevalên me rakiribûne ser texte. Mamoste pirsî: We xwe paqij kir? We dest û çavên xwe şûştin? Diranên xwe firçe kirin? Hevalan rast got, willahî min nekiriye, bi Quran min nekiriye, bi dîn û îman min nekiriye. Heçko mamoste digot wan xetayek kiriye.

Helbet bi dû re me fam kir rastiya meseleyê.

Hinekan jî diyar kir ku gava dest bi nivîsandinê kirin, gelek caran pê nedihesîn ka çi bû dinivîsîn, lewre me'naya wan peyvên ku dinivîsîn nedizanîn. Bi heman rengî, hinek kesan jî gotin ku gava

48
dest bi xwendinê kirin, gelek caran fam nedikirin ka di wan metnên ku dixwendin de çi dihate gotin.

Hema hemû xwendekaran diyar kir ku helwêsta mamosteyên bi kurdî nedizanîn beramber vê kêşeya hevfamnekirinê neyînî û xerab bû, ji ber ku hewl nedidan derdê wan fam bikin, berevajî vê, mamosteyan qusûr di xwendekaran de dîtine ku nikarin bi tirkî biaxivin. Bo numûne Sîdar wiha dibêje:

Me nikaribû bi kurdî biaxivin di dersên wan mamosteyan de ku bi kurdî nedizanîn. Erza me dişkandin, digotin "qey hûn dicûnan didin"...

Ew jî jixwe li cihekî bû ku ne zimanê wî lê bû ne jî mirovên wî. Ji bo wî jî nexweş bû. Tiştêkî wekî hezkirin an jî kêfpêhatin nebû li ba wî. Ji xwe hergav li me dida. Dersa xwe diqedand, lêdida diçû. Me jî jê re tiştin dibirin. Gulek me dibir jê re. Gava pelên wê gulê diweriyan ew gul dikete çopê, û pê re em jî dihatine avêtin bo nav çopê. Psîkolojiya me ji ber wan hestên me yên hingî wisa bû. Yanî pir xerab bû... Avêtina wê gulê bo nav çopê... Jixwe ziman nîne, me wisa digot derdê xwe... Ehmed jî bi heman rengî ev tişt lê zêde kirin:

...carinan ew jî pir hêrs dibû. "Dibêjim, ji we re dibêjim, qey hûn fam nakin? Heqîqeten me fam nedikir. Em dixiftin lê me berê xwe dida rûyê wî. Li gund ji me re digotin, hurmeta mamosteyê xwe bigirin, ew hatiye vira da ku tiştêkî fêrî we bike, dersa xwe baş bixwînin, vê bikin wê bikin, lê belê ji ber ku me nedizanî ka mêrik [mamoste] çi ye dibêje, me xwe kerr dikir. Vê yekê em kirin xwendekarên pasîf. Me bêtir xwe kerr dikir, me dixwast kerr bin.

Gelekan jî diyar kir ku çunku tiştên dihatine gotin fam nedikirin, mamosteyên wan erza wan dişkand ku kêma-aqil in û dereng têdigihin, lê belê di rastiye de ev pirsgerîkeke zimanî bû. Bo numûne, Sebahat wiha dibêje:

Mamoste ji me re gotibû "çima têgihîştina we ewqas kêma û lawaz e" û erza me şikandibû. Min got ev ne meseleya dereng têgihîştinê ye. Mesela hûn rabin kesekî ku qet bi îngilîzî nizane bişînin derveyî welat, wî têxine nav perwerdeya li wir. Aşkera ye ka çi qas dê bikeve tengasiyê.

Her di rêza van helwêstên neyînî de, gelek caran nasnameya xwendekaran jî bi zimanê wan re tê xerabkirin. Gelek caran mamosteyan gotinên wisa li wan kirine ku nasnameya wan pê hatiye xerabkirin an jî nehesibandin. Bo numûne Lezgîn van tiştan neql dike:

...mamosteyekî me yê ji Îzmîrê hebû, wî digot: "Hûn bi xwe naxwazin fêrî tirkî bibin." Hetta ew mamosteyê sinifa me bû. Hem jî dikete dersên me yên Fenê. Min hergav 2 distand di dersa Fenê

de. Halbukî ez telebeyekî pir serketî bûm, zîrek bûm. Min gelek nerihetî dîtî. Lîseyê jî, bi dersa îngilîziyê ve pir şerpeze bûm. Mamosteya me ya îngilîziyê, jineke Qazaxistanî bû û pir milliyetçî bû. Wê jî gelek nerihetî dane ber me. Li dibistana navînî her dersa Fenê bû ku navîniya dereceyên min daxist; lîseyê jî dersa îngilîziyê navîniya min a giştî daxist. Xoce hergav digot: “Di rastiyê de kurdî nîne, tirkîya bûye kurdî heye.” Yanî digot van mirovên rojhilatî tirkî guhartine û xistine halê kurdîyê. Hingî min reaksiyonek dabû ber wî...

Li aliyê din, piraniya wan kesên ku dîdar pê re hatine kirin gotin ku di xwendina xwe ya seretayî de hinek salan mamosteyên wan ên kurd hebûne, bi wan mamosteyan re pir baştir karîne têkiliyan

49 danên, xwe rihettir dîtine û carinan bi wan re bi kurdî axiftine û bi vî rengî hêsantir fêrî tirkîyê bûne û serketîtir bûne di dersên xwe de. Derbarê vê meseleyê de Lezgîn wiha got:

...piştî ez salekê ketim û min ew sal tekrar kir, mamosteyê min yekî baş bû. Hetta çend caran mamosteyê herî baş ê salê hatibû hilbijartin. Bi xwe jî bi kurdî dizanî. Kurd bû. Gava me bi kurdî digot “nan” ji bo “ekmek”a tirkî, ji me re digot ku “ekmek” bi kurdî “nan” e, yek bi yek em fêr dikirin. Hetta carinan dersa xwe bi kurdî dikir. Bi rastî mirovekî pir cesûr bû. Xêra wî jî gelek tê de heye heke îro ez li vir bim. Ji ber ku ez ji wî fêrî tirkîyê bûm.

Dîsa Cemîl wiha pê de diçe ka gava mamosteyek bi kurdî bizane heta çî dereceyê dikare tesîreke baş li xwendekaran bike:

...ji gundê cîran mamosteyek hat. Wî bi kurdî dizanî. Navê wî R.K. bû. Kete dersên me. Carinan bi me re bi kurdî diaxift. Heynê me bi fûtbolê dilîst dihat dikete nav me, bi kurdî pas dixwast. Xweş bû wiha, em pê kêfxweş dibûn, ji ber ku me derdê xwe rihettir digot.

Lê belê gelek kesan got ku mamosteyên wan ên kurd jî, heta ku ji wan dihat di nav sinifê de bi kurdî nedipeyivîn bi xwendekaran re, bi tenê heke yek ji xwendekaran tiştek fam nekiraya hingî mamoste jê re bi kurdî digot û heke hewce baya kurdî biaxivin, bi giştî li derve diaxiftin.

Rewşeke din jî ku di dîdaran de derket ew e ku xwendekaran, ji ber ku bi zimanekî dest bi xwendinnivîsandinê

kirine ku bi rihetî nikarin derdê xwe pê derbibirrin, hest pê kirine ku zeîf in û baweriya wan a bi xwe şkestiyê, kêmbûye. Herwiha gelek kesan diyar kir ji ber vê rewşê ji zimanê xwe yê zikmakî dûr ketine û hem jî, bi rast û duristî hînî tirkîyê jî nebûne. Sîdarê ku tengaviya vê yekê kêşaye wiha axift:

Ji malbatê dûr dikevî, cihekî nû, zimanekî nû... Helbet her tişt pir zehmet bû. Nikarî derdê xwe bêjî, xwe şkestî û lawaz hîs dikî... Gava me dest bi perwerdeya bi zimanekî din kir, êdî bere bere em ji zimanê xwe dûr ketin... Ne tirkîya me ne jî kurdiya me baş e. Li malê bi zimanekî, li mektebê bi zimanekî din diaxiftin. Qutbûn çêdibû di navberê de. Îro jî ez nerihetî û tengasiyên vê yekê dikêşim.

Li aliyê din, gelek kesan diyar kir ku ew pirsgirêkên ku ji ber perwerdeya bi zimanekî ku pê nedizanîn dihate kirin dihatine serê wan, di merheleyên paştir ên jiyana wan de jî bi wan re mane.

Bo numûne, Ehmed bal kêşa ser wê yekê ku ji ber qedexebûna kurdiyê di heyamên ewil ên xwendina xwe de mecbûr bûye hergav “kerr be” û ev yek di qonaxên paştir ên jiyana wî de jî karîger bûye û ew kiriye yekî pasîf. Wiha pê de çû Ehmed li ser vê meseleyê:

Çunku min di mekteba seretayî de pirs nedikirin, niha li zankoyê gava meseleyek tê munaqêşkirin, heta ku pê li demara min nekin ez dixwazim kerr bimînim. Gava li derve behs li

ser meseleyekê be, heta ji min tê hewl didim kerr bim. Ez dibêjim qey ev xuyê min vedigere salên min ên mekteba seretayî.

Dîsa kêşeya zehmetiya îfadekirina derd û hestên xwe, ku di destpêka xwendinê de gelek caran xwendekar xwe pê re dibînin, di salên paştir de jî her daye dû xwendekaran û daîmî mecbûr mane bi vê kêmasiyê bijîn. bo numûne, Lezgîn wiha pê de diçe:

50

Niha jî li zankoyê carinan nikarim derdê xwe bi tirkî bêjim [derdê xwe gotin: xwe-îfade kirin]. Hinek caran di navbera dersan de, weku heval jî pê dizanin, em bi mamosteyan re bi kurdî xeber didin. Ev kêmasiyek e ku ji ber wê zehmetiya xwe-îfadekirinê tê serê me...

Xaleke din, ku derbarê wê de herkes hebîr bû, ew e ku destpêkirina xwendin-nivîsandinê bi zimanekî ku pê nizanin dibe binas ku xwendekar li mektebê serkeftî nebin. Gelek kesan ragihand ku her ji ber vê yekê li mektebê serkeftî nebûne, tevî ku şiyana wan a çêtirê hebûye ji ber van pirsgerêkan nekarîne bikin. Bo numûne Sîdar dibêje:

Belkî min ê bikariya tiştên pir baştir bikirana. Belkî qabiliyetên min ên din dê hebana...

Lezgîn jî wiha axift li ser meseleya sernekeftina li mektebê:

Hate serê min ku ez di sinifê de mam, ketim, ji ber ku min bi tirkî nedizanî. Mesela cara yekem gava ez ketim, mamosteyê min bi kurdî nedizanî. Muşkule ji wir pêk dihat. Bi tu awayî me ji hev fam nedikir. Ne tenê min, pismam û dotmamên min ên ji gund hatî jî di nav heman muşkuleyan de bûn. Ji ber vê min, bi pismam û dotmamên xwe re, ew sinif careke din xwend.

Herwiha, gelek kesan diyar kir ku destpêkirina xwendin-nivîsandinê bi zimanekî ku pê nedizanî, hesta dereng-ketinê pê re çêkiriye û daîmî bi wê hestê re maye. Bo numûne Sebahatê ev tişt gotin: ...tesîra dereng-ketinê, yanî tesîra ku li min kiriye ev e. Li mektebê pêşî heçko tu perwerdeya zimanfêrbûnê dibînî. Heta fêrî wî zimanî dibî, di rastiyê de tu perwerdeyekê wernagirî. Lewma heke em li tevahiya Tirkîyeyê binihêrin, qet nebe li şûna têgehên kurd-tirk em bi wan kesan muqayese bikin ku bi kurdî nizanin, ez wisa dibînim ku min salekê bi derengî dest bi perwerdeya xwe kiriye.

Bi heman rengî Osman jî wiha axift:

Gava me dest bi mektebê kir me bi tirkî nizanîbû. 12-13 salî bûn gava em baş û xerab pîçek hîn bûn, yanî di 15 saliya xwe de, pir dereng me dest bi jiyana kir... Min li resmên ku zarokên baxçê-zarokên çêkiribûn nihêribû. Ew hêza îfadeyê ya zarokên pênc-şeş salî, ji ber wan kombûna zanyariyan e di serê wî de... Gava ez resmên wan di wî temenî de çêkirî di bîst saliya xwe de dibînim, dikevime heyreta wê yekê ka gelo ma ez niha jî dikarim çêkim.

Dîsa, têkildarî hesta dereng-ketinê, hemû ew kesên beşdarî di dîdaran de kirin, gotin ku, nisbet bi wan kesên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerdeyê dibînin, hest pê dikin ew bi xwe di halekî dezavantajiyê de ne. Bo numûne Ruşenê got:

Jixwe zarokên tirk pêngavekê pêş dest pê dikirin. Gava nivîsarek dixwendin bi temamî têdigihîştin. Şansekî me yê wisa nebû. Gelek caran me fam nedikir.

Bi heman awayî Baran jî wiha pê de çû:

Yên zimanê wan ê zikmakî tirkî bû pêngavekê pêştir dest pê dikirin. Di nav wanên ku kurdî bû zimanê wan ê zikmakî, gava min hêj taze dest bi xwendinê dikir li merkezê, hinek telebe hebûn ku bi tirkî jî dizanîn. Ew zarokên memûran bûn. Min gelek peroşiya wan dikir, jixwe gava zarok î zêde pênahesî ka çî çî ye. Peroşiya zimanê xelkekî din, tiştekî çawa ye? Bi rastî tiştekî pir trajîk e.

Ji xwe re dibêjî xwezî ez jî mîna wan bama, ev zehmetî nehatana serê min. Wisa dizanî ku pir vederkirî yî. Yanî rewş û psîkolojiyeke pir cuda.

Zarokê li Qonyayê û zarokê li qezaya Qulp a Diyarbekirê bi eynî şert û îmkanan dest bi perwerdeyê nakin, ji ber ku rewşa wan a zimanî cuda ye. Zarok zimanekî bi tamamî nû hîn dibe. Û mamoste li bendê ye ku zarok bi wî zimanî jê re şîroveyan bike. Mesela li mektebê dersên kompozîsyonê hebûn. Me nedikarî derdê xwe baş darêjine ser kaxezê. Cumleyên hergav berevajî bûn. Gava nikarî vê pêkbînî, muheqeq tesîrê li matematîk û fenê jî dike.

Denîz jî fikrên xwe yên li ser vê meseleyê wiha rêz dike:

Bi rastî me hesûdiya wan dikir. Ji ber ku wan bi tirkî dizanî wan çêtir fikrên xwe digotin, zêdetir heqê axiftinê dixwastin. Yek jî, pêwendiyên wan ên digel mamosteyên tirk baştir bûn. Çunku hergav heqê axiftinê werdigirtin, êdî te digo qey xwendekarên herî zîrek ew bûn. Ev ji bo me dibû kêmasiyek. Kêmasiya vê yekê hergav bi me re dima.

Osman jî wiha pê de diçe:

...jixwe me 1-0 mexlûb dest pê kir, yanî 10 salan, 15 salan dereng dest pê kir me. Zarokên polîsan, yên memûran û mamosteyan hebûn, wan dikarî bikevine têkiliyê digel mamosteyan. Dersên ku li malê didîtin eynî ew li mektebê jî didîtin. Ew bi rengekî hazir dihatin, hewce nebû hewleke cuda bidin ji bo vê. Em mecbûr bûn gelek hewl bidin û li dû biçin.

Mijareke dîtir heye ku xwendekar xwe derbarê wê de bêşans dibînin, ew jî ew e ku dayik û bavên wan nikarin alî wan bikin di dersên wan de ji ber ku ew bi xwe jî bi tirkî nizanin. Lê belê, diyar kirin ku heke li malê yekî din hebe ku berê çûbe mektebê, tesîreke wî/wê ya baş dibe ji bo têgihîştina dersan. Bo numûne Dilgeş dibêje ku:

... xwendekarin hebûn ku pir zû têdigihîştin û fêr dibûn, ew xwendekarên ku alîkarî ji brayên xwe yên xwendekar werdigirtin zû fêr dibûn. (...) Lê belê heke li malê tenê kesên ku xwendinnivîsandinê nizanin hebin, mesela li ba dayik û bav, xwîşk û bra, piraniya wan xwendinnivîsandinê nizanin, û xwendekarekî ji maleke wiha, gava ji derve alîkariyekê wernegire, jê re pir zehmet dikeve fêrbûna xwendin-nivîsandinê. Û gava di xwendinê de pêş nediket, vê carê jî elaqe û hewesa wî/wê ya bo xwendinê kêmbû, lewma meseleya destek û alîkariyê xerab bû.

Dîsa tengasiyeke din a zarokên kurd li mektebê ew e ku dayik û bavên wan nikarin tevli civînên weliyan bibin ji ber ku bi tirkî nizanin. Hinek xwendekaran jî diyar kir ku bi qestî dayik û bavên xwe gazî wan civînan nedikirin, ji ber ku dê di rewşeke zehmet de bimana. Lê belê, gava gazîkirina wan mecbûrî baya, hingî jî dîsa her nexweş bûye ji wan re. Mesela, Gulbiyar serhatiyeye xwe dibêje: Carekê dayika min hate mektebê, qirar bû ez biçim ser doxtor, û lazim bû ku ji mektebê destûr were girtin. Nekarî biaxive, ji ber ku bi tirkî nedizanî. Min gote dayika xwe, tu were, ez bi xwe dê bi mamosteyan re biaxivim û wan qanîh bikim... Ji bilî vê, qet nehat. (...) Lîseyê jî qeyda xwe min bi xwe çêkir.

Li aliyê din, numûneyeke din ku dişibe nebûna têkiliyê di navbera mamoste-xwendekar de, ku me berê behs lê kir, di merhaleyê paştir a perwerdeyê de tê dîtin gava ku dayik û bav bi tirkî nizanin û ku xwendekar jî êdî nikarin derdê xwe bi kurdî bêjin. Gelek xwendekaran ragihand ku çunku êdî

baş nikarin bi kurdî biaxivin, nema dikarin bi dayik û bavên xwe re biaxivin, fikr û hestên xwe digel wan par bikin. Mesela Sebahatê di vê bareyê de wiha got:

Hindî ku ji kurdîyê dûr ketime, pê emel nakim, êdî bo min zehmet e bi kurdî danûstandinê bikim. Gava tu xama bî, keçeke ciwan bî, dixwazî hinek tiştan bi tenê ji dayika xwe re bêjî. Tu tirkîyeke akademîk hîn dibî, derd û fikrên xwe pê dibêjî, lê belê di kurdîyê de zeîf û bikêmas î. Ew aliyên kêmas nikarî ji dayika xwe re eyan bikî. Ji ber vê, hest bi kêmasiyekê dikî. Mesela rojnivîskekê digirim. Ez nikarim ew nerihetiyên xwe yên li wir dinivîsim pê re bi tirkî behs bikim. Lê bi kurdî jî nikarim, ji ber ku ewqas kurdî jî nizanim. Tengasiyeke wiha heye li ba min. Tiştên di dilê xwe de nikarim bi kurdî ji dayika xwe re bêjim... Bizane ku ez pir zîrek im bo zimanê tirkî, sibe gava zarokeke min çêdibe, ez dê bikarim hinek tiştan digel zaroka xwe par bikim. Ji ber ku ez û ew dê bi eynî zimanî biaxivin. Lê belê, tu carî bi dayika xwe re min ev hest par nekir. Yanî êdî ez û dayika xwe em du mirovên cuda ne. Pîçek jî em herdu dabeş bûn, em wisa bêjin. Her di vê rêzê de, ewên ku berdewam bi kurdî dikarin biaxivin bi dayik û bavên xwe re, diyar dikin ku bi taybetî piştî xwendina lîseyê, êdî zimanê ku digel hevalên xwe pê diaxivin dibe tirkî. Bo numûne, Ehmed wiha dibêje:

Heke niha berê xwe bidime axiftina xwe ya bi tirkî û ya bi kurdî, bi her hal sedî heftê bi tirkî ye, sedî sih bi kurdî ye. Ji ber ku bi tenê nava malê ez bi duristî kurdî xeber didim. Digel xizmên xwe, digel hinek ji hevalên xwe, an jî gava diçime gund bi kurdî diaxivim û dibihîzim. Lê belê, ji bilî vê, di jiyana xwe ya rojane de, li zankoyê, li ser kar, li kolanê her tirkî serdest e. Em axiftina tirkî dibijêrin. Diyar e êdî em elimîne. Berê zêdetir em bi kurdî dipeyvîn, niha bêtir tirkî. Ne tenê ez wiha me, di jiyana herkesî de êdî tirkî heye.

Herwiha, gelek kesan dane xuyakirin ku, pirî caran piştî perwerdeyeke pênc-şeş salan, piştî ku êdî baş fêrî tirkî dibin û tirkî dibe zimanê danûstandinê ji bo wan, êdî dibin xwediyê helwêstên xerab û neyînî li hember kurdî û mirovên kurdîxêv. Ehmed, bo numûne li ser vê meseleyê dibêje ku:

Gava ez gihîştme sewiyeyeke bilind di zanîna tirkîyê de, êdî her ku çu bêtir ez ji derdora xwe û ji gundê xwe sar bûm. Heçko êdî ev kevn bûbûn, dûrî çax û çerxa me bûn. Çunku heçko gava em bi kurdî diaxiftin, em mirovên ji teqebeyeke nizm bûn, gava em bi tirkî diaxiftin êdî xwe-baweriyek bi me re çêdibû. Êdî em bi tirkî diaxiftin. Gava cara yekem min kitêbek xwandibû û fam kiribû gelek kêfa min xweş bûbû, heçko min serkeftineke mezin bi dest xistibû, heçko ez êdî mirovekî nû bûm. Têkiliya te ya bi zimanê xwe re qut dibe êdî hingî. Zimanê me zimanekî sade ye, zimanekî derveyî vê çerxa modern e. Êdî nizanim bi telkîna mamosteyan bû, bi çi sebebekê bû, fikrên min wiha bûn. Min digot qey zimanê min mîna zimanê çûkan e çi ye, zêde me'naya wî nîne, ji ber ku kesek an jî tişteki ku behsa me dike nîne. Çavkaniyeke me nîne, kitêba ku tê bi tirkî ye, kitêba çîrokên ku li me belav dikin bi tirkî ye. Hikayêta ku dibêjin bi tirkî ye. Qehremanên ku behs lê dikin bi tirkî ne. Nizanim em wiha qehreman in, wiha şêr in, filan û bêvan... Meteloka em dixwînin bi tirkî ye... Di demekê de ku her tişt bi tirkî bû, êdî zêde qîmeta kurdîyê nedima. Kurdî ewqas muhîm nîne, em pê nepeyvîn jî xem nîne... Min dît ku êdî bi qasî ji min bihata min hewl dida nava malê jî bi kurdî nepeyivim.

Bi heman rengî, hinek xwendekaran got ku di salên xwe yên dibistana seretayî de, wan şerm li dayik û bavên xwe dikirin ku bi kurdî diaxiftin. Bo numûne, Lezgîn van tiştan dibêje:

53

Mala me li merkezê bû. Mala me di avahiyeke dewletê de bû ku ji ber karê dayika min dabûne me. Em li wir rûdiniştin, dayika min bi kurdî gazî min kiribû. Hevalên min ên yariyê ji min pirsîn “dayika te çi dibêje”. Min jî ji wan re gotibû –hingî di mekteba navînî de bûm: “Dayika min bi

frensî diaxive.” Ew jî çûbûn ji dayikên xwe re gotibûn, “dayê tu dizanî ku dayika hevalê me frensî ye, ji Frensayê hatiye, li vir dijîn”. Paşê dayikên wan ji dayika min re gotine ku min ji zarokên wan re wiha gotiye. Gava dayika min pirsî çima min wer gotibû, min gotê “min şerm kir”. Hingî, zarokên wanên li wir rûdiniştin piranî tirk bûn, bi tirkî xeber didan. Min ev derew kir da ku di na wan de bi tenê nemînim, min li derve nehêlin.

Li aliyê din, şermkirina ji kurdî-axiftinê di nav neslên ciwantir de jî dewam dike. Lezgînê ku behsa vê yekê kir, di ser numûneya brayê xwe re van çavdêriyên xwe radigihîne:

Ez bi brayê xwe re bi tirkî diaxivim. Çunku ji bo wî kurdî-axiftin wekî heqaretekê ye. Gava ez pê re bi kurdî diaxivim, dibêje “keko bi min re bi kurdî neaxive, heval tinazên xwe bi min dikin”. Ji ber ku diçe mekteba taybetî. Têkilî û derdor bi zêdeyî tirkî ye li wir, lewma brayê min vê tengasiyê gelek dikêşe. Herçend ez jê re bêjim jî zimanê me yê zikmakî kurdî ye û nabe şermê jê bike, ew bi têngiştina xwe ya ji ber temenbiçûkiya xwe israrê li ser tirkîyê dike. Bi rastî em difikirin ku ji wê mektebê wergirin wî, neşînin. Ji ber ku tûşî heqaretan dibe kurik; hevalên wî pê re napeyivin. Ev yek xwendekarî jî, malbata wî jî aciz dike.

Li aliyê din, kesên ku piştî emrekî digihine hişyariyêke siyasî û hewce dizanin bi aşkerayî kurdbûna xwe îfade bikin, li mektebê ji aliyê hinek xwendekar û mamosteyan ve hatine vederkirin, navên cuda li wan hatine kirin û tûşî rewşên “demxelênan-stîgmatisasyon”ê bûne. Bo numûne Ruşen serhatiya xwe kat dike:

Helbet ji ber zextên li ser me ye, yanî ji ber wan rûdawên xerab e ku hêj di şeş-heft saliya me de hatine serê me... Li xwendegeha navînî û lîseyê pîçek guherî. Mesela ez bi van tiştan hesiyam êdî. Çima ev tişt hatine serê min, pirsyar min li xwe kirin. Vê carê zêdetir bi kurdbûna xwe hesiyam. Ji ber ku min êdî zêdetir behsa vê yekê dikir, li xwendegeha navînî leqeba “pêşmerge” li min kiribûn. Salên lîseyê leqeba “terorîst” li min kirin.

Herwiha, hema hemû ew kesên beşdarî di dîdaran de kirî diyar kirin ku, an ji ber kurdî axiftinê an jî ber ku kêmbi tirkî dizanîn, an jî ji ber ku kêmbi wan tiştên dihatine gotin fam kiribûn, tûşî xuşûneta fîzîkî bûne. Bo numûne Gulbihar li ser meseleya xuşûnetê wiha pê de çû:

Di xwendegeha seretayî de, ji bo matematîkê ez ew bûm, te dî wekî dibêjin meşhûr bûm... Meşhûr bûm lê gava derket ku min di bin pênçeh kelîmeyan de xwend, hem ez heyîrîm hem jî mamoste şoke bû. Mamoste li wan hemû hevalên ku di bin pênçehê de [kelîme xwendî] xist, lê pîçek zêdetir li min xist. Diyar e nerihet bûbû û digot “çawa nizane”...

Gelek caran tembeliya me, an jî têngiştina me bi xwe re şeqamek an jî lêdanek dianî. Mamoste te radike ber texteyî, tiştinan ji te dipirse, gava tu nekarî bersivê bidiyê, wisa dizane ku tu rikê digel wî digirî. Yanî xelet fam dikir û ev jî dibû sebab ku reaksiyonek pêk bê li ba wî. Di netîceyê de gelek caran xwendekaran lêdan dixwarin. Ev bû pirsgirêk û nexweşiya herî mezin ku di xwendegeha seretayî de dihate serê me hemûyan...

54

Hevalên li taxê, an jî hevalên sinifê yên kurd, em hemû bi hev re bi kurdî dipeyivîn. Her cara ku mamosteyî dibihîst, em diketine ber hutik û lêdanên wî. Halê me ev bû.

Dîsa bi heman rengî Lezgîn jî wiha lê zêde dike:

Çima ez di korîdorê de bi kurdî axiftim, ez û çend hevalên din birine odeya lêpîrsînê. Ew bi xwe vî navî li wê odeyê dikin. Helbet di resmîyetê de tişteki bi navê odeya lêpîrsînê nebû, wan bi xwe ev nav lê dikir. Li wir wisa bênsafane li min dan ku piştî derketinê rojekê serê min êşa. Min ev yek

ji malbata xwe jî vedizî.

Dilgeş jî bi van gotinan serhatiyên xwe pêşkêş dike:

Ji ber ku me bi tirkî nedizanî, zehmet bû ku mamoste me têbigihîne. Ji bo mamoste jî zehmet bû fikrên xwe ji me re îfade bike. Hingî tengasî û nerihetî çêdibûn. Carinan, her ji ber nezanîna zimanî, mamoste li me hêrs dibû, dixeyidî, hetta carinan radibû li xwendekaran dixist.

Lê belê, tevî vê yekê jî, gelek kes diyar dikin ku memnûn in ku bi tirkî dizanin, lê dibêjin heke di şertên baştir de fêr bûbûna, zimanê xwe jî biparastana dê çêtir bûya. Sebahatê li ser vê meseleyê fikrên xwe wiha derbirrîn:

Gelek xweşhal im ku fêrî tirkî bûme. Hesteke cuda ye ku mirov zimanekî wiha bizane. Herwiha hesteke pir xweş e ku îro ez xwe bi tirkî îfade dikim. Lê belê, zimanê ku aîdî min bû li dû min ma. Êşa wê dikêşî. Heçko nikarî di navbera du zarokên xwe de yekê hilbijêrî.

Hema hemû beşdarên dîdaran bal kêşa ser wê hindê ku di dahatûyê de gava zarokên wan çêdibin dixwazin ew bi kurdî dest bi mektebê bikin, li rex wê, ji bo wan girîng e ku tirkî jî fêr bibin. Bo numûne ev in gotinên Ruşenê:

Ez dê hewl bidim kurdiyê pir baş fêrî wan bikim, lê belê di eynî gavê de dê hewl bidim tirkiyê jî pir baş bizanin. Lê belê, muheqeq dê kurdiyê jî baş fêrî wan bikim.

Baran jî wiha lê zêde dike:

[Zarok] ji sinifa yekem heta dawiya perwerdeya xwe dê perwerdeya kurdî wergire. Lê li rex vê yekê helbet tirkî jî dê hebe.

Cemîl jî bi vî rengî diyar dike ku zarokên wî divê bi taybetî xwendin û nivîsandinê bi zimanê xwe baş bizanin:

Di jiyana rojane de bi kurdî diaxivî, lê nikarî binivîsî. Heke destpêkeke wê hebe, divê bi nivîsandina kurdiyê dest pê bikin, êdî paşê xwendin jî divê bigihê. Em hemû dizanin ku va ye em dipeyivin, tiştinan dibêjin, lê nivîsîna wê, xwendina wê nizanin.

Li aliyê din, Ruşenê diyar kir ku divê malbat bi xwe biryarê pê bidin ka kî dê bi kîjan zimanî çend perwerdeyê wergire, û wiha pê de çû:

Ez dibêjim divê kî bi kîjan zimanî çî qas bixwaze ewqas wergire. Îro wisa dizanim ku li Spanyayê modêla Bask heye. Gava qîrarê pê didin ka zarokê wan bi kîjan zimanî perwerdeyê wergire, hinek perwerdeya bi baskî, hinek ya bi spanî û hinek ya bi herdu zimanan dibijêrin. Modêleke 55

wiha dibe bê duristkirin. Bi ya min, yê ku dixwaze divê bikare di asta zankoyê de jî perwerdeyê bi zimanê xwe yê zikmakî wergire.

Herwiha, hema hemû beşdarên dîdaran, ji bo pîrsa “çî faydeya xwendin û perwerdeya bi zimanê dayikê dê hebe ji bo zarokan”, wekî berê jî diyar kiribûn, bal kêşan ser wê hindê ku pîrsgirêkên wekî hevfamnekirina bi mamosteyan re, xwe-îfadenekirin, kêmasiya jixwebaweriyê, hesta nizmiyê û hesta derengmanê dê neqewimin û zarok dê di dersên xwe de serkeftîtir bin. Osman li ser vê meseleyê van tiştan dibêje:

Gava bi zimanê xwe fêrî xwendin-nivîsandinê dibe, jiyana xwe li ser zimanê xwe ava dike, ku jixwe zemînê wê amade ye. Xeyalên wî/wê, kelîmeyên ku jiyana wî/wê pê reng girtiye... Bi vê yekê re xeyalên wî/wê dê ewqas mezin û zêde bin, pêş kevin. Lê gava ji zimanekî diqevêze ser zimanekî din, jiyana wî/wê di nîverêyê de dimîne.

Dîsa bi heman rengî Ehmed wiha pê de diçe:

Ez li wan zehmetî û tengasiyên bi serê min de hatî dinihêrim û ji xwe re dibêjim ku divê kurdî bibe zimanê perwerdeyê, an jî pêşiyê bi kurdî perwerde bê kirin, heta ku aqlê zarokan pîçek dikemile, yanî qet nebe xwendina seretayî bi kurdî be. Jiyana min bi xwe numûneyek e ji bo vê. Ez dibêjim ez dê gelek serkeftîtir bûma. Hem ji bo mektebê, hem jî ji bo şexsiyet û statûya ku mirov gava mezin dibe bi dest dixê. Hêj tu bi duristî fêrî zimanekî nebûyî, derbas dibî dest davêjî zimanekî din, ev yek pir kiryareke xelet e. Ji ber ku gava dest davêjî zimanê duyem, vê carê zimanê ewil ji bîra te diçe.

Baran jî bi rexê xwe ve wiha şîrove kir mesele:

Dê serkeftina wan zêdetir bike. Jixwebaweriya wan dê peyt bibe. Di nava xwe de tûşî nakokî û nerihetiyên nabin, psîkolojiya wan dê rihet be, hesta nizmî û biçûkiyê nakin.

Cemîl jî wiha axift li ser vê meseleyê:

Heke ez li gund darsa kurdî bibînim, ez dê di xwendina navînî de dewamê lê kim. Gava wiha be, kes nikare di ser re li min binihêre. Herkesek dê di şert û îmkanên wekhev de perwerdeyê bigire. Qey jê re dibêjin wekheviya firsendan, di perwerdeyê de ev yek dê hebe. 1-0 mexlûb dest pê nake tu kes.

Hinek ji wan kesên ku digotin perwerdeya bi zimanê zikmakî dê wan tengasiyên behskirî ji beyn rake, herwiha, ji bilî van, bal kêşane ser birreke başiyên din ên bikaranîna zimanê zikmakî. Bo numûne, Lezgînî ev xalên hanê ragihandin:

Xwendekarên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, serê pêşî dê berdeamiya zimanê xwe bînin. Paşê, ji bilî zimanê xwe dê tirkîyê jî fêr bibin. Ev cihêrengiyek e. Yanî te dî em dibênin, zimanek mirovek, du ziman du mirov. Bi rastî, kesê ku zimanê xwe baş fêr bibe, dê fêrî tirkî jî bibe. Ev êdî dibe cudatîyek. Bi taybetî kesê ku fêrî kurdiyê dibe, dê bikare birreke zimanên di nav malbata zimanan a Hind-Ewrûpayî de fêr bibe. Bo numûne, kurdî gelek nêzîkî zimanên spanî û îngilîzî ye. Bi xêra zanîna kurdiyê ew kes dê bikare rihettir wan zimanan têbigihe, hîn bibe.

56

Hinekên ku beşdarî di dîdaran de kirin jî gotin ku lazim e zarokên wan perwerdeya bi kurdî wergirin, lê belê ferq û cudatîyên herêmî hene di navbera deverên ku kurdî lê tê axiftin de û tê heye ku ev yek bibe sebebê hinek astengî û zehmetiyên di meseleya yekîtiya perwerdeyê de.

Gotinên Lezgînî yên ser vê meseleyê wiha ne:

Di zimanê kurdî de, ji herêmê bo herêmê cudatî hene. Ferqeke berçav e ev. Bi taybetî gava ez li zankoyê bûm, ez bi vê yekê hesiyam. Gava yekî ji Şirnexê û yekî ji Diyarbekirê bi kurdî diaxivin, di cî de xuya dibin cudatîyên lehceyî. Helbet dê ji bingehê re, yanî ji elîfbêyê re dest bi kurdiyê bikin. Çawa ku tirkîya Stenbolê heye, kurdiya herêmeke diyar jî dê li herkesî bê fêrkirin. Pêşiyê ew ferqên di kurdiyê de bêne çareserkirin.

Kom 2: Mamosteyên ku qet bi kurdî nizanin, lê tirkî fêrî wan zarokan dikin yên ku bi tenê kurdî dizanin

Di vê komê de, dîdar digel wan mamosteyan hatine kirin ku li xwendegehên seretayî yên li Diyarbekirê mamosteyên sinifên seretayî ne, di cih û heyamên cuda de hewl dane xwendinnivîsandina bi tirkî û zimanê tirkî fêrî zarokên kurdî-axêv bikin û qet bi kurdî nizanin. Mamosteyên dîdar digel hatî kirin, pênc ji deh mamosteyan diyar kirin ku xelkê Diyarbekirê ne û perwerdeya mamostetiyê ji beşekî Zankoya Dîcleyê wergirtine. Mamosteyên din, ji bajarên cuda hatine, wekî Stenbol, Îzmîr, Sêwas, Bursa û Sakarya. Yek ji mamosteyan bi tenê du sal in mamostetiyê dike, yên

din bo maweyên cuda wekî 6, 9, 10, 15 û 26 salan mamostetî kirine.

Hemû mamosteyên beşdar diyar kirin ku di dewra perwerdeya mamostetiyê de li zankoyê, qet tu dersek wernegirtine ji bo fêrkirina xwendin-nivîsandinê bo zarokên ku zimanê wan ê zikmakî cuda ye, û qet behs û guftûgoyên li ser vê meseleyê nebûne û ku wan bi xwe jî tu lêkolînên zanistî nexwendine ser babeta navhatî. Lê belê hinekan gotin ku wan pêşniyarin ji wan mamosteyên xwedan-tecrûbe wergirtine ku berê mamostetiya zarokên kurd kiribûn. Di vê babetê de Melike wiha dibêje:

...derbarê zimanî de, derbarê zimanekî din de qet perwerde nedane me; hetta dikarim bêjim ku ev babet her bi yekcarî hate piştguhkirin.

Ayşegüla ku perwerdeya mamostetiya sinifên seretayî wergirtiye jî wiha dibêje:

...heta niha min qet çavkaniyeke perwerdeyî nedîtiye ku behs bike ka çawa zarokê ku bi zimanekî din diaxive fêrî xwendina kitêban dibe, çawa divê perwerde bikin.

Piraniya mamosteyan, hem mamostetiya xwendekarên kurdî-ziman û hem jî mamostetiya yên tirkî-ziman kiriye. Mesela Bengi dibêje:

Li Sakaryayê zimanê zikmakî yê zarokan tirkî bû. Tu pirsgirêk pêş nehatin. Li vir (Licê), zimanê wan ê zikmakî kurdî ye. Xwendekarin hene ku qet tirkî nizanin, nebihîstine. Zarokên xwendekar, tevî ku bi tirkî dizanin, li malê bi tirkî naaxivin.

Hinek ji mamosteyan bi tenê xwendekarên zaza û ereb hebûne. Ayşegül, gava li Licê mamoste bûye, hemû xwendekarên wê zaza bûne. Wiha dibêje ew:

57

Dewrên pêşiyê me ew xwendekarên ji dûr dihatin didane xwendin. Qet bi tirkî nedizani. Hetta “gel git” [were here] jî nedizani; heta wê dereceyê nezanên tirkîyê bûn. Bêtir zaza bûn. Di malên wan de televîzyon jî nebû. Yanî ne elaqe ne jî têkiliyeke wan hebû bi tirkîyê re. Jixwe dayik û bav nizanin, kes û karên li derdora wan nizanin. Êdî li mektebê çend hîn bibin ew e...

Li ser pirsê ka çi difikirin derbarê wan zarokan de ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û heta niha çi çavdêriyên wan hebûne, mamosteyan rast dest bi vegotina pirsgirêkên hatiye serê xwe kirin. Ji her tiştî zêdetir jî, halê pirsgirêka têkilîdanana bi xwendekaran re û tenegehiştina xwendekaran a behs û gotinan zehmetî daye ber wan. Melike li ser vê babetê wiha diaxive:

...bi rastî ziman kêşeyê mezin e çunku tu tiştî fam nakin, tiştên herî hêsan û sade jî ji wan re zehmet tên. Mesela gava em çalakiyên bi tirkî dikin gelek zehmet e bo me. Em bîzor dikarin hinekî texmîn bikin, peyva “texmîn”ê jî nizane, “texmînkirin” çi ye, an jî çi difikire derheqê vê yekê de. Mesela di kaxezên îmtihanana de bersiv ji peyvekê pêk tên. Ji ber ku axiftin jixwe gelek zehmet e, peyvên hêsan jî ji wan re zehmet in.

Bengiyê jî tiştên mîna yên Melikeyê lê zêde kirin:

Zarok fam bike ez çi dibêjim dê fam bike ez dixwazim çi bêjim. Çunku fam nake, qet tu tiştî fam nake. Bes bi îşaretan pê didim zanî ka divê çi bike. An jî bi wan hevalên wî yên ku bi tirkî dizanin didim gotin.

Di sinifa min de sê xwendekar hêj jî bi tirkî nizanin û tê heye ev xwendekar ji sinifê derneçin [bimînin]. Ji ber ku bi tu terzan em nikarin hev bidin famkirin. Diyar e zarok hewl didin û dixwazin têbigihin, lê nikarin.

Nêrînen Ayşegülê wiha ne:

Fikrên wî jî her bi kurdî ne. Bi tirkî nizane ma dê çi bike! Yanî her tiştê wan bi kurdî ye, xewnên

xwe jî her bi kurdî dibînin. Heta wê dereceyê bêhay û bêelaqe ne bi tirkîyê re. Ji bo wan tirkî bi tenê zimanek e ku li mektebê fêr dibinê. (...) Gava ez mamosteya sinifa yekem bûm, li gundên çiyayî, zarokan pir baştir dixwend. Bêyî ku lê bialiqin her di sinifa yekem de pir baş fêrî xwendinê dibin. Çi dibêjim, “xwe ez nizanîm” dibêje zarok, yanî tiştêkê jê fam nake. Heta carekê min ji wan re got ha vê hikayê bixwînin: Elî hebûye, gopalê bapîrê Elî hebûye... Di sinifa sih kesî de min pirs kir ka “baston” [gopal] çi ye, yek kes jî pê nizane. Tirreq û min kitêb girt. Kes tîna gihe! Heta vê dereceyê tîna gihe!

Bi heman rengî Özlümê jî wiha derbirrîn fikr û serhatiyên xwe:

...di sinifa yekem de, tu herfekê fêr dikî, kîteyekê fêr dikî, kelîmeyan durist dikî bi wan kîteyan. Lê hewce ye pêşî me’ naya wê kelîmeyê bizane da ku herfê nas bike, tiştêkî bîne bîra wî. Mixabin, çunku bi tirkî nizane, pêvajoya xwendinê jî pir hêdî bi rê ve diçe.

Xwendekarên min, tevî ku sinifa çarem in, niha jî hinek caran tiştên ku dixwînin fam nakin; heye ku cumleyên hêsan û sade jî tîna gihe. Weku hûn dizanin, di darsa tirkî de xebata peyvên nenaskirî heye, êdî bi cumlesazkirinê pê de pê de baştir dibe zanyariya wan a peyvên; lê helbet dê çêtir baya heke me ew wextê xwe bidaya zanyariyên dîtir, bi wî rengî dê serkeftîtir bana. Ji bo ku

58

zimanê wan baştir be, em hewl û wextê xwe bêtir didin ser wan xebatên zimanî. Êêê, lewma jî hinekî ji mekteb û xwendekarên din paştir dimînin. Yanî ziman ser bi xwe kêşeyek e.

Sevdayê jî ev nêrînên xwe ragihandin:

Pêşiyê ziman fêrî wan dikî, paşê wan fêrî xwendin-nivîsandinê dikî. Mecbûr î her tiştî ji wan re berceste bikî. Zarok me’ naya kelîmeya tirkî nizane. Nikare şikl û şêweyekê bideyê di serê xwe de. Li rojavayê di nav wextê kurt de dest bi xwendin-nivîsandinê dikin, lê li ba me, berev dawiyê salê em hêdî hêdî dest pê dikin. Di demekê de li rojavayê zarokên ku zû dest bi xwendin-nivîsandinê dikin êdî li ser babetên mufredatê dersê dibînin, ê me, em hema hîç nikarin dest bi babetên mufredatê bikin.

Hinek mamosteyan jî diyar kirin ku, çendan bikarin tîkiliyê danin jî, ji ber lawaziya tirkî zarokan gelek zehmetiyê bi derskirinê ve dibînin, lewre dibêjin zarok tîna gihe ka çi ye dixwînin. Mesela Deryayê got ku:

...axiftin tîrê nedikir. Gava dibû dora derskirinê, tengasî û zehmetî hingî dihatine pêş. Te dî çawa tûtik hinek cumleyan tekrar dike, lê nizane ka çima dibêje û çi ye cumleyên ku dibêje, zarok jî tînedigihîştin ka ew cumleyên ku dixwînin tîne çi me’ nayê. Min gelek îza û zehmetî pê ve didît. Carinan her cumleyeke metnekî min yek bi yek ji wan re rave dikir, me’ naya wê kelîmeyê çi ye, li vê derê çi dixwazin derbirrin, dûr û dirêjî min tekrar dikir...

Li ser pirsê ka ew kêşeya nebûna danûstandinan, an jî halê tînedigihîştina gotin an jî nivîsarên di kitêban de, tesîreke çawa li xwendekaran dikir, gelek ji mamosteyan diyar kir ku xwendekar ji ber vê yekê li paş dimînin û nikarin bi temamî îstifadeyê ji behre û kapasîteya xwe bikin. Derya wiha dibîne vê meseleyê:

...carinan ji xwe re dibêjî ev kur zanyarê dahatûyê ye, lê belê, ji ber ku şareza û hakim nîne di zimanê tirkî de, nikare îstifadeyê tewaw ji zekaya xwe bike, behreyên wî jî veşartî dimînin. Di fikirinê de muşkule jê re pêş tîne.

Bi rengê manend Melikeyê jî wiha got:

...li vir, carinan em mamoste giş dibêjin ka gelo serê van zarokan naxebite? Mumkun nîne ku

zekaya 31 xwendekaran hemûyan kê m be, lê belê bi rastî ez kêfê ji dersên xwe nagirim. Rast e ihtimal e di vê yekê de tesîra xwarina kêmas û bêserûber hebe, pûtepênedana malbatê hebe, lê ez bawer dikim ku para pirsgirêka zimanî jî gelek mezin e.

Wiha ne dîtînen Sevdaya ku dibêje têngîhiştina ji metnên xwendinê heta îmtihanên zankoyê jî bi xwendekaran re dimîne:

Jixwe di îmtihana zankoyê de jî zehmetiya meseleya zimanî dikêşin. Zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, lê dikevîne îmtihaneke bi tirkî. Ji ber şaş-famkirina xwendinên xwe, pirsan jî xelet çêdikin.

Bêşik e ku ev dezavantajek e ji bo wan xwendekaran. Yanî sîstema perwerdeyê ji bo xwendekarên herêmê pêşbirkek e, û bivê ne vê di vê pêşbirkê de dikevîne dawiyê. Zarok nikarin pêş bikevin û bêne rêzên pêşiyê yê vê pêşbirkê; çend xwe fêrî tirkîyê kiribe jî, muheqeq têngîhiştina metnan jê re dibe pirsgirêk. Gelek zehmet e pêkanîna vê.

59

Özlem jî van têbîniyan lê zêde dike:

...berî her tiştî dereng dimînin. Ji her çî cîhetekê re muqayese bikî bi mektebên din re, em li paş in, bi hemû rexan ve em li paş in, di kitêbê de jî di zanyariyan de jî em li paş dimînin.

Her derbarê rewşa "lipaşmanê de, Derya, xwendekarên bi zimanê zikmakî kurdî muqayese dike digel wan xwendekarên ji zimanê zikmakî tirkîyê, ku bi zimanê xwe perwerdeyê werdigirin, û diyar dike ku:

...carinan mirov bêhêvî dibe, dê çî be çawa be halê van zarokan. Têlêfonî xwarzayê xwe an jî pismamê yê li rojavayê dikim, diçe sinifa duyem. Xwendekarên min jî hene ku diçine sinifa duyem. Di navbera wan de ferqeke pir mezin heye. Yanî çend sifir mexlûb dest pê kirine, bi rastî nikarim hejmêrim. Van zarokan mexlûb dest pê kiriye jixwe, di meseleya zimanî, aborî, malbatî de, her mexlûb dest pê kirine. Ez li zoravayên [zorava: îng. suburb; tr. varoş] Îzmîrê mezin bûm, lê ez jî nisbet bi van zarokan xweşbext im.

Bi heman rengî Erhan jî wiha pê de çû:

...ji bo serkeftinê, di navbera xwendekarekî kurdî-ziman û yekî tirkî-ziman de ji erdî heta esman ferq heye. Binêr di rexekî re tu fêrî xwendin-nivîsandinê dikî, di eynî gavê de jî ziman fêr dikî. Hingî pirsgirêka pêkvegîrêdana van herdu tiştan çêdibe. Gava dersê didî zarokekî tirkî-ziman ku baş bi tirkî biaxive, hingî gelek bi rihetî serkeftî dibî di armancên xwe de. Lê belê yê din, fam nake ka ez çî dibêjim, çî jê re bêjî fam nake, ji ber vê xerab dibe.

Nêrînen Mustafa jî wiha ne:

Hergav pêngavekî di paş re tên. Ev yek pir aşkera ye. Nisbet bi zarokên li rojava, 1-0 mexlûb dest pê dikin. Ez wisa difikirim. Muşkuleya me ya herî mezin digel xwendekarên xwe ev e: îfadekirina hest û merema xwe. Dersa zimanê tirkî heye, dersa zanistên sosyal heye, paragraf xwendin û bersivdan heye, ji bo van ders û çalakiyan divê gelek peyvên bizanin. Bi taybetî ewên ku ji gund tên gelek kêmasiyên wan hene... Li ba wan ev pirsgirêk mezintir e. Yanî nedikarin merema xwe bêjin, bizaniyana jî peyv nedihatine bîra wan. Pirsgirêkên wiha hatine serê me helbet.

Nêrînen Bengiyê jî wiha ne:

Danûstandin, famkirina babetê, têngîhiştin, digel xwendekarên ku bi tirkî dizanin hêsantir pêk tê, lê bi xwendekarên vir re min nekarî pêngavekê jî pêş bikevim. Dezavantajên wan hene helbet. Heta sedî 90'ê sernakevin jixwe. Gava zarok di sinifa yekem de dernaçe, hingî psîkolojiya wî dikeve jêr tesîreke neyînî, yanî zarok ji ber vê yekê xwe bêçare û nizm dibîne. Di sinifa min de

zarokin hene ku ji par mane, eynî sinifê dîsa dixwînin. Ez dibêjim sebebê vê yekê ziman e. Zarok di sinifê de mane, derneçûne, ji ber ku bi ziman nizanin.

Yek ji mamosteyan jî bi vî rengî diyar kir ku ev rewş ne tenê ji bo zarokan, lê ji bo wan bi xwe jî pir zivêrker e:

Welleh xwendekar çawa dibin nizanim, ew dîsa baş û xerab fêr dibin, lê em bi rastî gelek zehmetiyan pê ve dibînin. Ez bi xwe şexsen wek mamoste gelek şerpeze bûm. Îro, dîsa hêj jî her bi 60

zehmetiyan ve ne. Nizanim welleh, asta wan pir nizm e, zeîf e. Gelek hêz û hewla xwe didin ser xwendekaran. Ev sîstem me zivêr û şerpeze dike.

Hinek mamosteyan jî got ku ji bo danûstandina bi xwendekarên ku bi tirkî nizanin re alîkariyê ji wanên ku dizanin werdigirin, bi rêya wan hewl didin xwendin-nivîsandinê fêrî zarokan bikin.

...mesela bi xêra zarokên ku bi tirkî dizanin. Carinan kême zêde ji me re terîf dikirin. Weku hûn pê dizanin, zarok di sinifa ewil de hêdî hêdî, pêngav bi pêngav fêr dibe. Zehmetiya herî mezin di sinifa yekem de ye.

Bi heman rengî Tuba jî behs dike ka çawa bi alîkariya xwendekarekî ku bi tirkî dizane û bi xêra çend kelmeyên kurdî ku fêr bûye, hewl dide ji bo xwendekarên xwe sûdmend be:

Di sinifê de bi tenê xwendekarekî kurdî dizanî, êdî bi xêra wî... An jî, min bi xwe, qasî ku fêr bûbûm, me'naya wan a kurdî digot... Hem kurdî hem tirkî, mecbûrî ye... Zarokan me'naya wan nedizanî, bi vî rengî hewl dan fêr bibin.

Gelek mamosteyan jî diyar kir ku li hember namumkuniya fêrkirina xwendin-nivîsandinê bo wan xwendekarên ku bi tirkî nedizanî êdî nema dizanî çî bikin. Bo numûne Mustafa hest bi van kiriye: ...xwendin-nivîsandin bila li aliyê hanê be, em nizanin ka em dê pêşî çawa wan fêrî tirkî bikin. Êrî xwendin-nivîsandin bila carê bimîne, tu fikrek nebû ka em dê çawa ewil tirkî fêrî wan bikin. Hinek mamosteyan jî, gava behsa wan kêşeyan dikirin ku ji ber kêmiya zanyarî û behreyên zarokan ên zimanê tirkî hatine serê wan, dibêjin ku wek mamoste ew bi xwe jî gunehbar in. Bo numûne Ayşegülê wiha got:

...ewqas zehmetiyê pê ve dibînin bêhisab. Tu bi xwe dersê dikî. Pirsyarê tu dikî, bersiva pirsyarê jî her tu didî. Mesela min digot sewiyeya wê sinifa heştam gelek nizm bû. Halbukî ew sinif di dersên fen û matematîkê de pir serkeftî bûn, ji bo darsa tirkî sifir bûn. Tu tişt nîne. Zarok êdî heçko bi kutekan dikevîne dersan, heçko bi zorê dersê bi wan didin kirin. Xwe wisa dibînim heçko bi zorê îşkenceyê li zarokan dikim, ji ber ku tînegihin, naxwazin guh bidine tiştê ku tînegihin.

Hinekan bal kêşa ser wê hindê ku nebûna xwendin-nivîsandina dayik û bavan jî dîsa rewşê xerab û aloztir dike û wisa bawer dikin ku bi taybetî heke dayik xwendin-nivîsandinê bizanin faydeyê wan a mezin dê hebe ji bo fêrbûna zarokan:

...muşkuleyê mezin jî ew e, dayik e, welî ne. Yanî dayik bêtir alî zarok dike, bêtir xêra wê digihê. Eger tu bi dayikê re neaxivî, jixwe bav daîmî li derve ye, xerîkî kar û emelê xwe ye. Me nedikarî zêde diyalogê deynin bi dayikan re, çunku bi tirkî nizanin. Yek jî li ba wan belaya şermkirinê heye. Ji ber urf û edetên xwe nayên nakevine civînan. Ya rast, li merkezê muşkuleyê wisa nîne. Li wan deran, dayik qewî nedihatî, zêdetir bav bûn dihatine civînan. Ji wan re me digot, lê ka çend tesîra bav heye. Zêde xêr û tesîra wî nabe yanî.

Ayşegül jî di vê babetê de wiha dibêje:

Serê ewil divê malbat bêne perwerdekirin. Ji ber malbatê ne ev hemû muşkule. Tirkiya ku li vir

fêr dibe, têt nake, qet nebe divê malbat jî bizane. Yanî li vir her tişt li mamoste hatiye spartin.

61

Her tişt û her berpirsyarî li ser me ye. Dayik em in, bav em. Sê lingên tevahiya perwerdeyê jî em bi rê ve dibin. Gelek biarîşe ye. Nizanim welleh, divê xema dewletê be çareserkirina vê. Tiştêkî ku em bikarin bikin nîne.

Li ser pirsê ka ji bo sivikkirina wan tengasiyan û bi merema baştir têkilîdanan û danûstandina digel xwendekaran çî rê û rêbaz hene ku didin ber xwe, gelek diyar kir ku tu metodeke wisa nîne ku bi rengêkî sistematîk bi kar tînin, lê belê hinekan got ku bêtir metnan bi zarokan didin xwendin, hinek hewl didin her çî zêdetir peyvan fêrî wan bikin û hinek jî hewl didin peyama xwe bi hevokên cuda û bi peyvên cihêreng ragihînin. Bo numûne, Deryayê got ku:

Carina gava peyvekê dixwînim, deh guhartoyên wê dibêjim. Deh cure peyv. Ya rast, gava van hemû guhartoyan dihejmêrim, tirkîya min çêtir dibe. Qasî ku ji min bê, hewl didim daxime sewiyeya zarokan. Ji bo peyvekê car heye deh peyvan dibêjim. Zehmetiyên wiha hene. Çendan gelek wextê me pê ve xerc bibe jî, em dixwazin her zêdetir kitêbxwendin hebe, em hewl didin zêdetir kitêban pê bidin xwendin.

Herwiha hinek mamosteyan jî diyar kir ku gelek caran resm, materyelên dîtbarî, rêbazên bercestekirinê bi kar tînin ji bo fêrkirina tirkîyê.

Hinek mamosteyan got ku heke wan zimanê zarokan kurdî bizaniyana dê bikariyana rihettir danûstandinê bikin bi xwendekaran re û deverên ku zarokan fam nedikirin bi kurdî ji wan re rave bikin. Bo numûne Ayşegül wiha dibêje:

...min gelek êşa nezanîna zimanê wan jî kêşa. Binê ez ji zarok re dibêjim, dizanim ku fam nake, lê ez jî nikarim bi zimanê wî jê re rave bikim. Heke min kurdî bizaniya, min dê car û baran hinek kelmeyên kurdî têxistana û merema xwe bida famkirin, lê ji ber ku ez jî nizanim, dibe muşkuleyeke mezin.

Ji bilî van, mamoste dibêjin ku carinan xwendekar gava bi tirkî diaxivin, hevokên ku di tirkî de ne normal in çêdikin û ev yek ji kurdiyê tê, ji ber ku dibêjin carinan gava zarok bi tirkî diaxivin rasterast ji kurdiyê werdigerînin. Bo numûne Melikeyê di vê bareyê de ev gotin:

...tiştin hebûn ku ji bo me pir seyr bûn. Mesela bizane ku zarok dileyîzîn. Çi dikî? “Kendime oynuyorum.” [“Ji xwe re dileyîzîm”]. An jî “adımı bozuyor” [“Navê min xera dike”]. “Meyve açayım mı size” [“Fêkî vekim ji we re?”]. Tiştên wiha gelek mane di bîra me de...

Ji bo pirsê ka piştî van tecrûbeyan çî difikirin derheqê perwerdeya bi zimanê dayikê de, piraniya wan diyar kir ku tê heye perwerdeya bi zimanê dayikê xêrtir û sûdmendtir be, lewre xwendinnivîsandin herî baş bi wî zimanî tê fêrkirin ku zarok têdigihin. Melike li ser vê babetê wiha axift:

...ne hêsan e mirov rabe bi zimanekî ku pê nizane, ku têngagihe, perwerdeyê wergire. Mesela niha dişeke min li Brîtanyayê ye. Gava tê serê mirov, hingî mirov dikare têngagihe ka tiştên wiha çî qas zehmet in. Bi dilê xwe çû dişê min, ji bo fêrbûna wî zimanî. Hetta bi daxwaza ku fêrî zarokên xwe jî bike rabû çû. Wê zanko qedandiyê, lê belê gava çû wir, fam kir ku ev karekî ewqas hêsan nîne weku em dibînin...

Derya jî wiha pê de çû:

62

...îro li Brîtanyayê tirkek di nav zehmetî û kêşeyan de be, dîsa îro xwendekarên me yên kurd li welatê xwe bi heman kêşeyan dijîn. Yanî ev kêşe û tengasî li her derê dinyayê eynî ye. Divê kes vê

yekê piştguh neke, xwe li nedîtinê danenê. Ya rast, îmkân nîne ku nebîne, aşkera ye, lê belê heke ez, wekî kesekê ku ji karê xwe, ji welatê xwe hez dike, ez van tiştan bibînim, divê herkesek bibîne. Hizrên Özlemê jî pir dişibin yên li jorê:

Divê perwerde bi zimanê dayikê be. Ev mesele pir bi derengî hatiye xistin. Sebebê pašmana herêmen Rojava û Başûr-Rojava her ev e jixwe. Em dikarin behsa bi dehan sebebên din bikin, lê di cewher û bingeş de ev heye.

Ji bo pîrsa ka gelo bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeya zarokên kurdî-ziman de dê xêr û tevkarîyeke çawa li wan bike, hema hemûyan bal kêşa ser xalên wekî hev. Bo numûne Tuba wiha difikire:

Tê heye ku bi xêra perwerdeya bi zimanê xwe zarok hinek tiştan hêsantir têbigihe.

Sevdayê jî li ser vê meseleyê got ku:

Herkesek dikare derd û merema xwe herî baş bi zimanê xwe bêje. Herî baş bi zimanê xwe yê zikmakî dikare hest bi hebûna xwe bike, bifikire, hez û hêviyên xwe bi zimanê xwe bijî. Mirina zimanekî, mirina qewmekî ye. Qewmekî ku ziman lê miriye, dê çawa bikare xwe raguhêze neslên taze, çanda xwe, fikr û cîhanbîniya xwe, stranên xwe, dîroka xwe çawa bigihîne neslên paştir? Dîsa Tuba wiha rave dike fikra xwe ya ku digot kesên bi zimanê xwe perwerde dibin li mektebê serkeftîtir dibin:

Zarok, ciwan hetta kesên salmezin jî van kêşeyan dibînin gava merema xwe dibêjin, gava axiftinekê dibihîzin an jî metnekê dixwînin. Heke ev zarok bi zimanê xwe fêrî xwendinnivîsandinê bûbana, belkî niha zêdetir kitêb dixwandin, fikrên çêtir bi pêş dixistin.

Herwiha Ayşegülê bi vî rengî ron kir ku perwerdeya bi zimanê zikmakî dê ji bo mamosteyan jî gelek baş be:

Welleh ez dibêjim heke herkesek bi zimanê xwe yê zikmakî were perwerdekirin, hingî em jî dê pir kêmtir zehmetiyên bikêşin. Em dê bikarin qet nebe karê xwe baştir bi rê ve bibin. Ez wekî kesekê ku bi tirkî dizane, rabim bi xwendekarên tirk re bixebitim, kêmtir dê zehmetiyên bi wan ve bibînim.

Xaleke din ku ji dîdaran bi dest ket ew e ku, ji ber neliheviya zimanî, mamoste nikarin digel pîraniya weliyan jî danûstandinê bikin, hinek bes bi rêya tercumanîya kesine din dikarin bi wan re biaxivin. Mesela Mustafa wiha dibêje:

...hêj jî hinek weliyên jin hene ku bi tirkî nizanin. Helbet bi wan re zehmet e pêkkirin. Zarok ji me re dibin tercuman, ez dibêjim, ew werdigerînin. Helbet ez nizanim ka gotinên min heta çî dereceyê rast werdigerînin.

63

Mamosteyekî din jî diyar kir ku ji bilî bi wasiteya wergerandinê, hewl dide bi zimanê bedenî weliyan têbigihîne:

...qet nebe axiftinên wan fam dikim, ji bo telafûzkirinê jî, weku min gotî, her gav alîkarên min hebûne. Lewma di axiftinên xwe de, bi xêra alîkaran, min zêde zehmetî pê ve nedîtin. Yek jî, bi xêra zimanê bedenî û zimanê danûstandinê têkiliyên baş pêk hatin...

Herwiha Bengiya ku têkilîdanana bi weliyan re jê re zehmet e wiha dibêje:

Rojekê weliyekî gote min: "Mamoste rojekê ez hatime ba we, we ez ji sinifê qewirandim, min dixwast bi we re xeber dim." Min hingî jê re gotibû ku ez nikarim di dersê de pê re biaxivim, wî wisa fam kiriye ku min ew qewirandiye. Gava welî tîn, mecbûr im sê saetan terxan bikim da ku

hev fam bikin. Tu hewlek nîne ji rexê weliyan. Lê belê, gava me karî têkiliyê deynin bi weliyên wan xwendekarên rewşa wan xerab, hingî çêtir bû.

Xaleke din ku piraniya mamosteyan behs lê dikin ew e ku ji bilî cudatiya zimanan, zarok û malbatên wan di gelek meseleyên wekî aborî, perwerde de bi gelek tengasiyan dijîn. Derya, bo numûne, wiha pê de diçe:

...li vir, li aliyekî tengasiyên aborî, li aliyekî sewiyeya dayik û bavan, li aliyekî zarok li kolanan, yanî li kolanan ku rojê nabînin dijîn, pirsgirêk hindî ku we nevē hene.

Ayşegülê jî wiha derbirrî fikrên xwe:

Tu gazî weliyê zarokî dikî, dê jê re bêjî hewl bide ku zarokê te bêtir guhê xwe bide ser darsa xwe, pê dabikeve dê bêjî. Lê belê, yek welî bi tirkî nizane, yeka duyê jî nizane ka dê çawa bi xwendekarekî dakeve û pê re elaqedar bibe. Yanî bifikire ku mêrik nezanekî tamam e. Bi xwe jî bi xwendin-nivîsandinê nizane. Lê dinêrî, dayik nizane, bav nizane, xwîşk û bra nizanin, kal û pîr nizanin. Yanî bi rastî muşkuleyên mezin in. Mesela mêrik dixwaze kurê wî bixebite, serkeftî be, lê nizane dê çi bike çawa bike. Xwendewarî nîne çunku, tirkî nîne mesela. Tu xwendinê nîşanî zarokê xwe bike jê re, apo ji min re dibêje “ez bi xwe nizanîm, ez çawa rabim xwendinê nîşanî wî bidim”. Yanî me gelek zehmetî dîtin li ser vê meseleyê.

Pêşniyarên cuda hene ji mamosteyan li ser pirska ka gelo halê heyî çî divê bê kirin. Di demekê de ku hinekan diyar kir ku di kreş û baxçeyên zarokan de, yanî berî destpêkirina mektebê, dibe tirkî fêrî zarokan bikin; hinekên din dibêjin ku rewşa zarokên ku çûne baxçeyê zarokan jî her yek e, lewma baxçeyê zarokan nabe çareseriyek. Li aliyê din, hinek pêşniyar dikin ku zarok bi darsên hemdî yên kurdiyê zimanê xwe jî li mektebê fêr bibin; hinek jî diyar dikin ku dibe xwendin-nivîsandina kurdî bê fêrkirin an jî tirkî û kurdî bi hev re bêne fêrkirin.

Bo numûne Deryayê wiha got:

Pêwîst e perwerde, ne wekî meydana ceribandina bîr û boçûnên siyasî, lê bêtir ji bo başiya mirovan bê birêxistin. Ji bo mirovan çî hewce be, kîjan rast be, vê rastiyê herkes dizane. Yê ku li dij radibe jî dizane. Ew divê bê kirin. Em mamoste jî ji vê ezaba wijdanê xelas bin; lê ez careke din dibêjim, ev ne tenê kêşeyeke zimanî ye, gelek tişt hene ku wek kêşe têne ber me. Ziman, yek ji wan kêşeyan e.

64

Hizrên Mustafa li ser vê babetê wiha ne:

Zarok an jî malbatên wan bixwazin zarokên wan kurdiyê bi rengêkî sistematîk fêr bibin, telebeke wisa ya piraniyê hebe, çima nebe? Lê belê, heke em bi hev re bijîn û pêwîst be yek zimanê resmî hebe, li gor wê çareserî dibe bê peydakirin.

Herwiha mamosteyekî/ê jî fikrên xwe wiha derbirrîn li ser babeta pêdiviyên:

...weku min gotî, herkesek bi zimanê xwe. Mamosteyên ku bi kurdî nizanin jî divê li vê herêma mamostetiyê nekin, hem ji bo mamoste hem ji bo şagirtan wiha dê baştir be. Çunku bi rewşa heyî, ne zarok xwe digihîne mamoste ne jî mamoste gotin û merema xwe dide famkirin û danûstandinek çênabe di navbera wan de. Ev jî dibe binasê sernektina perwerdeyê.

Xaleke din ku mamosteyan bal kêşayê ew bû ku bi zêdebûn û berbelavbûna amrazên teknolojîk ên wekî televîzyon û kompûterê, êdî zarok li derveyî xwendegehên jî tirkî dibihîzin û pê emel dikin û lewma li derveyî xwendegehê jî zarokan îmkana heye ku tirkîya xwe pêş bixin.

Herwiha, hinek ji mamosteyan diyar kir ku li gund û nehiyeyan tûşî pirsgirêkên zimanî dibin, li

navendên bajarên ev rewş ji bo wan çêtir e.

Gelek ji mamosteyan jî gotin ku ew mamosteyên ku ji rojava tên û zêde hay û agahiya wan ji herêmê nîne û hevalên wan ên ji herêmê nîne, bêtir dikevine nav kêşeyan. Mamosteyên ku berê li herêmê jiyane, çendan bi kurdî nezanin jî, diyar dikin ku zûtir fêr dibine zarok û malbatan û çanda herêmê. Herwiha gelek kesan diyar kir ku mamosteyên ku bi kurdî dizanin nisbet bi wan gelek xweşbexttir in.

Herwiha gelek mamosteyên beşdarî di dîdraran de kirî, diyar kirin ku zanyariyên wan nîne derheqê zimanê kurdî de, ku nizanin ka ji kîjan malbata zimanan e û dişibe kîjan zimanan, û ka zimanekî çawa ye û çî taybetiyên wî hene. Dîsa piraniya wan ji edebiyata kurdî haydar nînin, lê belê dibêjin ku navê Mehmed Uzun bihîstine, çendek jî fêr bûne ku Ehmedê Xanî şexsiyetekî mezin e di edebiyata kurdî de.

Kom 3: Mamosteyên ku bi kurdî dizanin û tirkî fêrî zarokên ku bi tenê kurdî dizanin dikin Ji bo pêkanîna vê komê, dîdar bi wan mamosteyan re hatine kirin ku li Diyarbekirê mamostetiya sinifên seretayî dikin, zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û xwendin-nivîsandina tirkî fêrî wan zarokan kirine ku di destpêkê de bi tenê kurdî zanîbûne. 12 mamosteyên dîdar pê re hatî kirin hemû jî Diyarbekirî ne. Zimanê zikmakî yê piraniya wan kurdiya kurmancî ye, zimanê çendekan jî zazakî ye lê bi kurmancî jî dizanin. Piraniya wan beşê perwerdeya sinifên seretayî qedandine li fakulteya perwerdeyê ya Zankoya Dicleyê; yên mayîn jî li zankoyên wekî Wan - Yüzüncü Yıl û Qonya – Selçuk perwerdeya lîsansê wergirtine.

Ji beşdarên dîdaran yê ku tecrûbeya wî ya mamostetiye herî kêr e 5 sal in mamoste ye, yên din bi navînî 17-22 sal in mamoste ne. Hinek her li herêmê mamoste bûne, hinekên din carinan li bajarên rojava jî mamostetî kirine.

Dîsa her wekî di koma pêştir de, mamosteyên vê komê jî diyar kirin ku ne di dewra xwendina xwe ya zankoyê de, ne jî dûre, tu kitêb an jî çavkaniyeke dîtir nexwendine li ser fêrkirina xwendin-65

nivîsandinê bo zarokên ku zimanê wan ji zimanê dibistanê cuda ye; herwiha diyar kirin ku mamosteyên wan ên li zankoyê qet behsa van meseleyan nekirine û tu caran meseleyên wiha nebûne mijara munaqeseyan, bes carinan hinek xwendekaran xwestine behs bikin lê mamosteyên wan nehiştiye ku behs li ser bê kirin. Bo numûne Bedirxan wiha dibêje:

Mijarekî tabû ye, nabe bê behskirin. Bi taybetî zankoyên li Tirkiyeyê, jixwe aşkera ye, kes wisa zêde behsa van meseleyan nake. Hetta gava em li zankoyê bûn, carinan me dixwast li ser bi axivîn, lê mamosteyan destûr nedida. Her digotin em nekevîne nav wê meseleyê û di ber re diçûn.

Hinek mamosteyan diyar kir ku gava ew xwendekar bûn li zankoyê, şertên siyasî destxweş nebûn, rê nedidan, lê îro rewş baştir e û xebatên bi vî rengî divê hebin. Bo numûne Ayhan wiha pê de çû: ...hingî ew çax bû ku xuşûnet û lêkdan di asteke herî bilind de bûn. Herwiha, di rojeva Tirkiyeyê de meseleyeke wiha nebû. Gava em li fakulteya perwerdeyê bûn, zimanê zikmakî hema di rojevê de jî nebû, lewma qet nedibû mijara munaqeseyan. Heke îro baya, ev mesele helbet dê bihata munaqesekirin. Muheqeq modêlên perwerdeyê yên wiha divê munaqese li ser bêne kirin, cihê munaqesekirina wan jî heye.

Lê belê, yek ji mamosteyan diyar kir ku bi îmkânên xwe hinek çavkaniyên ser mijarê xwendine û bawer dike ku ew çavkanî pir bi kêrî wî hatine ji bo baştir ji rewş û pêdiviyên xwendekarên xwe fam

bike:

Helbet dikarim bêjim ku gelek faydeya wan çavkaniyan li min çêbû, lewre bi xêra wan asta hişmendiya min bilind bû û çî li rûyê akademîk çî li rûyê rêbazê ve alî min kirin ku baştir fam bikim pêdiviyên zarokan; herwiha gelek tesîra wan li min çêbû ji bo têgihîştina hestên wan, jiyan û paşxaneyê wan, û ji bo muameleya digel zarokan li ser esasê rêzgirtina li mafên wan. Mamosteyan diyar kir ku li herêmê zimanê zikmakî yê xwendekarên wan bi giştî kurmancî bûye, yê hinekan jî zazakî bûye; û bi taybetî li ba zarokên ji herêm, qeza û gundên ku rewşa malî lê xerab e, rêjeya tirkî-zanînê nisbet bi navendê gelek kêmtir e. Bo numûne Cemal dibêje ku:

...mirovê ku li herêmê dijî çak pê dizane ku bi taybetî li mektebên gundan, bi taybetî li mektebên zoravayên bajarên mezin, rêjeya tirkî-zanînê pir kêmtir e. Bi ya min, ew jî ne ew tirkî ye ku dizanin, bi tenê tirkî ye ku jiber kirine. Yek dikare bi rihetî peyva “masa” [mase] bi kar bîne, lê tê heye ku nezane ka “masa” bi xwe çî ye. Lewma, cihên pirsgerêkên zimanî lê hene ev der in.

Herwiha, hinek ji mamosteyan diyar kirin ku xwendekarên wan ên suryanî-ziman û kêmtir jî ermenî-ziman hebûne, û li ba wan jî muşkuleyên wekî yê din dîtine.

Gava pirs fikrên wan hate kirin li ser dersdana zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, fêrkirina xwendin-nivîsandinê, bi giştî behsa heman xalan kirin, lê bi piranî behsa tengasiyên xwendekaran kirin. Tengasiyên ku herî zêde dihatine pêş çavan ew in ku zarok ji ber ku bi tirkî nizanin nikarin axiftinan têbigihin, metnên ku dixwînin û tiştên ku dinivîsin nikarin bi me’na bikin. Lewma gelek ji mamosteyan berî xwendin-nivîsandinê tirkî fêrî zarokan dikin. Bo numûne Yusuf li ser vê meseleyê got ku:

66

Bêtir ji perwerdeyê, em hewl didin ziman fêrî wan bikin. Yek ji mezintirîn zehmetiyên mamosteyê ev e. Min xwendin-nivîsandin daye aliyekî, hewl didim ziman fêrî xwendekaran bikim. Ji bo zarokan jî ev gelek xerab e.

Bi heman rengî Hemdî jî wiha pê deçû:

...bi taybetî gava min li Cizîrê mamostetî dikir, min 118 sinif dane xwendin, ji wan 118 sinifan bes yek hebû ku bi tirkî dizanî, wî jî ji ber ku li derve boyaxkerî kiribû, pîçek bi tirkî dizanî.

Xwendekarên din yekî jî tirkî nedîtiye. Helbet ji ber ku li gundan dijîn zêde digel televîzyonê jî nasyar nebûn, kêmtir ew jî jixwe her stran û kilam bûne, lewma qet nedikarî bi tirkî biaxivin.

Helbet di nav sinifê de heçko tu ji esmanan hatiyî. Kes te fam nake. Paşê rast li navçavên te dinihêrin, nizanin ka çî ye dibêjî, têngagihin, nikarin derdê xwe jî bêjin ewqas.

Samî jî wiha dibêje:

...ne mamoste xwendekarê xwe fam dike, ne xwendekar mamosteyê xwe fam dike, ne jî malbat dexaletê di xwendina zarokê xwe de dikin û jê re hêsankariyê dikin. Gelek zehmetî têne serê wan.

Lê belê, yê ku herî zêde tesîrê ji vê rewşê dibîne, xwendekar bi xwe ye, psîkolojiya wî ye.

Hinekan jî diyar kir ku ew xwendekarên ku di nav du sê salan de nikarin xwe fêrî tirkî bikin, terka dibistanê dikin. Fazîlê mamoste wiha dibêje di vê bareyê de:

...bo numûne gava tiştêkî sê caran bo zarokêkî tirkî tekar dikî, hingî me’na û merema gotina te fam dike û bi vî rengî fêrî dibin. Zehmetî ev bû ku ne sê caran belku me bîst-sih caran ji wan re tekar dikir. Lewma, di demekê de ku zarokêkî normal di nav çar-pênc mehan de dest davête xwendinê, zarokên ku bi tirkî nedizanî di salekê de –ku ew jî heke têra xwe baqil bana– dest bi xwendinê dikirin. Tengasiya mezin ew bû li wir. Ew zarokên ku digel vî zimanî lihev nebûn, gelek

zehmetî pê ve didîtin. Ewên ku bi tirkî re lihev nebûn, qederê çaryekê wan bûn. Ew qismê çaryekê xwendekaran, mixabin, di nav vê sîstema perwerdeyê de şerpeze dibûn; yanî li paş diman, û piraniya wan mecbûr dibûn di sinifa du an sêyê de terka mektebê bidin.

...feqîrî jî sebebeke terkkirina wan bû, bi taybetî keçik ji mektebê hildidan, lê ne bi tenê ev in. Sebebeke din jî ew e ku ewên di sinifa yekem de bi tirkî re nelihew in, yanî ewên ku bi tu awayî nikarin fêr bibin, demxeya tembeliyê dixwin.

Çendek ji mamosteyan jî pê de diçin û dibêjin ku li rex zehmetiyên xwendin-nivîsandinê, carinan çêdibe ku zarok ji ber kurdî-axiftinê dihatine cezakirin:

Gava xwendin-nivîsandinê fêr dibin, serê pêşî zarok hinek dialiqin. Ya duyem, dizanin ku têne biçûkxistin. Ji ber ku mamoste, hemû nebin jî piraniya wan, cezayê didine wan zarokên ku bi zimanê xwe diaxivin. Hetta carinan xelatan didine hinek zarokan da ku muxbîriyê bike ka li malê bi kurdî diaxivin an na. Bizane tu bi xwe di van şertan de xwendekar bî dê çi hest bikî? Mamosteyan, li ser xala dezavantajên destpêkirina dibistanê bi zimanekî ku xwendekar pê nizanin, kêm zêde fikrên wekî hev derbirîn. Bo numûne, mamoste Silêman wiha axift:

...jiyana van zarokan hemûyan tarî dikan. Ji asta seretayî ve wan dixine nav vê çerxa pûçkirinê. Bes dilê min dimîne bi zarokan ve. Binêr zimanê wan ê fikirinê cuda ye. Tu mecbûr î di nav şeş-67

heft mehên ewil de wan fêrî xwendin-nivîsandinê bikî. Ev jî tê wê me'nayê ku tu divê zimanekî fêrî wan bikî. Li Tirkiyeyê çend kes di nav şeş-heft mehan de dest bi axiftina bi îngilîzî dike? Gelek ji mamosteyan gotin ku destpêkirina bi zimanekî ku zarok pê nizanin tê me'naya ku ew di asteke gelek xwartir re dest pê dikan: Yusufê yek ji wan mamosteyan ku wiha difikire dibêje ku: Zarok gelek zehmetiyan pê ve dibînin. Ez dibêjim qey ev wekî 2-0 mexlûb destpêkirinê ye. Ji bo zarokên kurdan pirsgerêkeke pir girîng e.

Ferzan jî wiha dibêje:

...ez wisa difikirim ku zarokêkî kurd, nisbet bi hevtemenên xwe yên tirk, çend salekan paştir dewamê li xwendina xwe dike.

Dîsa bi heman rengî, hizrên Yusuf jî wiha ne:

Fêrbûna zimanekî tiştêkî ewqas hêsan nîne. Digel zarokêkî tirk, tu tirkî fêrî wî nakî, tirkiya wî baştir dikî bi tenê, tiştine din fêrî wî dikî, perwerde dikî, lê ji bo zarokêkî kurd ne wisa ye.

Destkeft ne wekî hev in. Zarokê kurd heta dawiya sala yekem, her hewl dide zimanî fêr bibe. Ji fêrkarî û perwerdeyê bêtir, dersa fêrbûna ziman werdigirî.

Abdullah wiha pê de diçe li ser meseleya tengasiyên zarokan:

Zarok heta emrekî bi zimanekî mezin dibe. Hûn radibin, ew hemû peyvên ku ew fêr bûye diguherin. Cîhaneke wî bi xwe heye di şeş-heft saliya xwe de. Ji ber ku danûstandina wî hebûye digel dayika xwe, bavê xwe, derdora xwe. Hûn radibin wî ji wê cîhanê dûr dixin, bi zimanekî din û di sifirê re didin destpêkirin. Ew cîhana wî ya berê xerab dibe. Li rûyê pedagojîk ve jî zerermend e.

Bedirxan jî ev lê zêde kirin:

Aloziyên şexsiyetê, xwe-biyânîkirin, ji xwe hezkerin... Gava zarok hez ji xwe û ji rewşa xwe neke, di jiyana xwe de jî sernakeve. Di demekê de ku dikare bibe mûzîsyen an jî resamekî pir baş, winda dibe diçe. Bi behre û elaqeyên xwe nahese, qabiliyetên wî têne fetisandin. Xwe di rewşeke tengavkirî, asêkirî de dibîne.

Hemdî jî dibêje ku:

Belkî tiştin hene ku ew pir baş dizane. Mesela li gund û gundewaran zarok bi xwezayê re dijî, û gava ew radibe behsa xwezayê dike, bi zimanê xwe gelek baş teswîr dike, her tiştê xwezayê dizane, çak dinase. Lê gava radibe bi tirkî dixwaze eynî tiştî bêje, ewqas xerab dibe heçko qet haya wî ji xwezayê nîne, her tişt ser û bin dibe. Wiha çêdibe texrîbata mêjîyî.

Li aliyê din, hejmareke mamosteyan diyar kir ku hinek mamoste zarokan ditirsînin ku bi kurdî neaxivin, bi rêya xwendekarên din wanên kurdî diaxivin tesbît dikin û hinek zehmetiyan dixine ber wan. Mesela Abdullah wiha dibêje:

Hinek hevkarên me jî wekî ajanan digotin “qet nabe hûn bi kurdî biaxivin”. Hinek xwendekar mîna sîxûran dişandine nav xwendekarên din da ku bizanin ka kî bi kurdî diaxive û da wan

68

ragihînine mamosteyan. Ev sîxûr heta nav malan jî diçûn. Ev xwendekar diçûn malên xwendekarên din –xaniyên kurdan texer yek-tebeq in– diçûne ser banê xaniyan û di kulengê û bixêriyê re guh didanê ka zarok bi malbata xwe re bi kîjan zimanî dipeyivîn. Mamosteyan dixwast li malê jî bi malbata xwe re bi tirkî biaxivin. Zexteke wiha, ferasetêke wiha jî hebû. Mamosteyêke din ku behsa “sîxûr” kirina xwendekaran dike ji bo peydakirina xwendekarên ku bi kurdî diaxivin, wiha dibêje:

Jixwe em gelek çaran dibihîzin ku sîxûriyê, muxbîriyê bi xwendekaran didin kirin. Çawa? Mesela dibêjinê, “kî li malê kurdî biaxive, werin ji min re bêjin”. Mamoste bi xwe nikare têkeve nav malan. Diyar e bi vî rengî rêbazek durist dikirin ji xwe re. Hinek zarok wiha fêrî muxbîriyê jî dibûn. Zarok rojekê tê, dibê “mamoste, şeva din Hesên bi dayika xwe re bi kurdî peyivî”.

Mamoste çi dike? Tê heye rabe xwendekaran ceza bike, wan biçûk bixe li pêş hevalên wan. Yanî me ev bi çavên xwe dîtine. Herçend me digel hevkarên xwe munaqeseya wê yekê kiribe ku ev rêyêke xelet e, kesek bi tenê nikare tiştan biguhere. Bi giştî wiha dikirin ji ber ku.

Bi heman rengî Fazil jî dibêje ku qedexa û zextên li ser kurdî-axiftina zarokan, bi rêya hejmareke mekanîzmayan li derveyî xwendegehê jî bi rengê zexteke sistematîk tê sepandin:

...ferasetek heye heçko di sinifê de, yanî di çarçoweyêke resmî de ez mecbûr im bi tirkî biaxivim.

Du sebebên vê hebûn: Ez dibêjim ya yekem ji malbatê bû. Çendan li malê bi kurdî biaxive jî, divê tirkî hîn bibe da ku bikare li mektebê fêrî xwendin-nivîsandinê bibe. Lewma malbatan carinan ji zarokên xwe re digotin li mektebê bi kurdî nepeyive, bi tirkî bipeyive. Yanî xema wan ew e ku zarokên wan her çi zûtir fêrî xwendin-nivîsandinê bibin, di perwerdeyê de serkeftî bin. Xala din, wezaretê namilkeyek amade kiriye ji bo fêrkirina zimanê tirkî bo ew kesên ku bi tirkî nizanin.

Gava min hêj nû dest bi kar kir, hingî semînerêk bi mufettişên fêrkariyê didane kirin. Yekem tiştê ku dibêjine mamosteyên ku li herêmê dest bi kar dikin ev e: Nabe ku zarok di navbera xwe de ji bilî tirkî bi zimanekî din biaxivin. Mamoste dê vê telqînê li zarokan bikin: Ne tenê li mektebê, li derve jî, li baxçeyê mektebê, li kolanê, di nava malê de, li her derê muheqeq divê bi tirkî biaxivin. Dîsa Fazil diyar dike ku armanca vê fişar û pêdaçûnê ne tenê zarok bi xwe ne, belku dixwazin herwiha malbatê jî asîmîle bikin:

Hevkariya mamoste-welî ne tenê ew e ku zarok asîmîle bibe, fêrî tirkî bibe, belku ew e ku malbat jî berê xwe bide ser tirkîyê. Mesela di hemû civînên weliyan de ji wan re dibêjin, “hûn jî li malê bi kurdî neaxivin, bi tirkî biaxivin. Heke hûn berdewam bi kurdî biaxivin, zarokên we jî nikarin tirkî hîn bibin, heke hîn nebin vê carê nikarin xwe fêrî xwendin-nivîsandinê bikin, û heke

xwendin-nivîsandinê fêr nebin vê carê xwendina wan bi ser nakeve". Malbat bi vî rengî, û gelek caran bi rêya muxtaran dihatine hişyarkirin. Heke li gund qereqol hebaya, ku li gundê min lê kar dikir hebû, qereqolê jî malbat ber bi tirkî-axiftinê dehf dida. Ku tu bêjî fişareke mezin bû? Nexêr, lê malbat dixistine rewşeke wisa ku êdî li pêş çavên zarok û malbatan tu rê nebûn ji bilî fêrbûna tirkîyê. Yanî bi wan didane famkirin ku heke bixwazin zarok bixwîne û bibe xwediyê karekî, hewce ye di demeke herî kurt de fêrî tirkî bibe.

Li ser pîrsa ka çî dikin ji bo sivikkirina wan tengasiyên xwendekaran yên ji ber nezanîna zimanê tirkî pêş tên, mamosteyan bi giştî gotin ku hewl didin bi wan re bi kurdî biaxivin, bi vî rengî alî wan bikin

69
û tengasiyên wan sivik bikin. Hinek jî dibêjin ku di dersên tirkî de kurdiya peyv û çemkan ji wan re dibêjin û bi vî rengî zanyariyên xwendekaran yên peyvvan hêsantir zêdetir û baştir dibin.

Bo numûne, Silêman dibêje ku:

Heke gundekî kurmanç an jî zazayan be, bi çend henekan dest pê dikim. An jî merema xwe bi kurdî an jî zazakî dibêjim da ku nîşanê wan bidim ku ji wan cuda nînim, bi wan re me; bi vî rengî ew xwe rihettir dizanin, û dûre ders dest pê dikin. Heke na, wekî din ders nabe, dibe perwerdeya eskerî.

Herwiha Derya dibêje ku:

Bi taybetî zarokên dibistana seretayî yên pola yekemîn her du an jî sê hefteyên pêşîn bi tirkî nikarin bipeyivin, an jî hinek ji wan ji ber ku qet bi tirkî nizanin, em mecbûr in bi tirkî bi wan zarokan re dipeyivin, ji ber ku dema tu bi wan re nepeyivî, tu dê zemîna diyalogê jî winda bikî. Qewimiye ku zarok ji dibistanê reviyaye jî. Qet nebe min nehişt ku zarokên pola min ji dibistanê birevin.

Yusuf jî dibêje ku ew hem bi tirkî û hem jî bi kurdî bi wan re dipeyive.

Bi taybetî dema ku ez tişteki ji yên ku bi tirkî nizanin re dibêjim, ez berê bi kurdî dibêjim, dûre jî werdigerînim tirkî. Divê ez wisa bikim, ji bilî vê rêyeke din nîne ku ez wan têbigihînim.

Ya herî hêsan ez dixwazim têgehekê bi wan bidim famkirin, dema ku ez dixwazim peyvekê hîn wan bikim berê bi pîrsan dest pê dikim. Wekî nimûne, ez ê di pola yekemîn de "ot"ê bi wan bidim nivîsandin, ew ê "o" û "t"yê bîne ba hev, zarok tev nizane ew çî ye, ez jê re dibêjim "giya", dibêje "ha, tamam." Bi vî awayî hîn dibe ku "ot" "giya" ye. Bi vî awayî fam dike, bi vî awayî hîn dibe, em jî dixwazin bibin navbeynkar. Zehmet e, pir zehmet e. Mesela, li Rojava xwendekarek bi hêsanî têdigihe ku "ot" çî ye, lê li vir heta ku em têgehekê hîn dikin, gelek wexta me pê ve diçe.

Dîsa mîna yên berê Abdullah dibêje ku:

Xwendekar ji te fam nake. Tu dê diyalogekê saz bikî, lê tu ji zimanê yê/a li hemberî xwe re xerîb î. Hûn ê çawa li hev bibanin? Li vê derê çî û peroşî tune, parvekirina hestan tune û serwextbûn tune. Ji ber vê yekê jî em tûşî gelek astengiyan dibin. Lê ji ber ku ez bi xwe bi kurdî dizanim, min xwe dianî rêz û rista wan û min ew mijar bi wan dida famkirin. Hewce bikira me xalên girîng ên mijarê berê bi kurdî û paşê jî bi tirkî digotin û bi vî awayî me riyeke hînkirinê didît. Ev, hem ji bo mamoste û hem jî ji bo xwendekar hêsankariyek bû. Lê ev tişt, ji bo hevkarên min ku bi kurdî nedizanîn gelek zehmet bû. Hem wan zehmet pê ve dikêşa û hem jî xwendekaran. Heta wextekê ev zehmetî didomiya. Heta ku xwendekar dihat wê asta ku êdî karibe bi tirkî jî xwe derbibire.

Hinek mamosteyan jî gotin ku bi taybetî di dersên muzîkê de dema ku destûr didan ku xwendekar stranên bi kurdî bibêjin, reng û hewayê xwendekaran ber bi aliyêkî pir baş diguherî.

Hin mamosteyên beşdarî di dîdaran de kirin gotin ku çî di dersê de û çî jî derveyî dersê, dema ku ew bi xwendekaran re bi kurdî dipeyivin, bandor û reaksiyoneke erênî li ser xwendekaran çêdibe û bi vî awayî xwendekar rehetir xwe derdibirin. Bo numûne, Silêman wiha axift:

70

Di wê kêlîkê de, em bibêjin di dersê de min tiştêk bi xwendekar neda famkirin, min peyv an jî biwêjek pê neda famkirin. Dema ku ez kurdiya wê dibêjim, xwendekar bi nêrînên ku "çima heta vê gavê min zehmetî dikêşa" li rûyê min dinihêre û dikene. Vê yekê wekî espriyekê fam dike. Dema ku tu tiştêkî di ber guhê wî re diavêjî ew vê yekê wekî espriyekê fam dike û bi awayekî gurrtir tê ser te. Ew li cem xwe dibêje ku "Dema ku wexta wê bê, gelo dê peyvekê bibêje da ku ez zû fam bikim." Min xêra vê jî dît.

Herwiha Cemal wiha pê de çû:

...berî her tiştî rê li ber psikolojiyê dewlemend û bihêz vedike. Bi metodên min, zarokên jixwenebawer û xudîk dernayên. Ez bi vê yekê bawer im. Ev çavdêriya min e. Di warê şûmtiyan de jî, di warê fîzîkî de jî ez têdigihim ku min aciz dikin. Çima ji ber wan dadixwim, çima çavê xwe li wan digirim? Niha divê ez tercîhekê bikim: Ez ê yan zarokêkî/e xamoş, bêdeng û di halê xwe de mezin bikim, ku ev jî zarokêkî/e mirî ye, yan jî ez ê zarokêkî/e mezin bikim ku min aciz bike lê ku dikare xwe derbîbire, ji dil ji xwe re bilîze, karibe cil û bergên xwe qirêjî bike, hewce bike zarokêkî/e ku xisarê bide alavên mamoste jî...

Bîr û baweriyên Yusuf ên li ser mijarê jî wisa ne:

Mesela, ji xwe re hinek kesan wekî modêl hilbijêrin. Mirovekî/e ku bi zimanê wan dipeyive di saziyê hînkirinê de be, ev ji bo wan xalek e ku çavên wan lê nabire, lê dûre bi xweşiya wan jî diçe. Ew jî hîn dibin. Ango baş e. Ez jî ji vê rewşê kêfxweş im.

Hemdî jî van tiştan dibêje:

Xwe wekî yekî/e ji wan dibîne. Beriya wê jî bêtir sar, bêtir dûr, bêtir no, bêtir di nav sînorê hurmetekê de ye, hurmeteke ku tirs jî di hundirê wê de heye. Lê piştî tu ku fam dikin tu yekî ji wan î, yan jî piştî ku dibînin tu bi zimanê wan dipeyivî hal û hereketên wan rihettir dibin, islûba wan nerm dibe, bêtir xwe nêzî mirovan dikin, bêtir dixwazin tiştina hîn bibin... Piştî wê jî bêtir dixwazin dipeyivin, bêyî ku bibêjin şaş e, filan tişt û bêvan tişt, û bêyî fikara ku "ez ê xwe şaş bikim" yan jî "ez ê şaş bibêjim", bi zarokan re têkilî dihat danîn.

Mamosteyan diyar kirin ku dema ku ew bi dayik yan jî bavên zarokan re dipeyivin qet astengî dernayên, piranî dayik yan jî bav bi kîjan zimanî dipeyivin, ew bi wî zimanî dipeyivî lê herî zêde bi kurdî dipeyivin. Li ser vê mijarê Ayhan ev tiştên hanê gotin:

Dê û bavên zarokan bixwazin bi tirkî dipeyivin em jî bi tirkî têkiliyê bi wan re datînin. Heke bi kurdî dipeyivin û ji vê yekê danekevin xwarê em jî bi kurdî bi wan re dipeyivin. Lê ev jî heye ku hin dê û bav bi taybetî dixwazin bi kurdî dipeyivin.

Hin mamosteyan jî gotin ku ew hem bi dê û bavên xwendekarên xwe re bi kurdî dipeyivin û hem jî alîkariyê didin mamosteyên ku bi kurdî nizanin. Li ser meseleyê Cemal got ku:

Bi dê û bavên xwendekarên ku qet bi tirkî nizanin re em bi kurdî dipeyivin. Bi ser de jî gelek hevalan pêşniyarî me kir ku di civînên wan de em alîkariyê bi wan bikin. Em jî heta ji destên me tê alî wan dikin.

71

Mamosteyek jî wiha behs li wê rewşê dike ku hindêk welî diçin dikevîne civînên mamosteyên ku bi

kurdî dizanin, lê hinekên din, naçin civînên mamosteyên ku bi kurdî nizanin ji ber ku nikarin bi wan re têkiliyê daynin:

...civînên bi dê û bavên zarokan, gelek kes beşdarî civîna min dibûn, ji ber ku min û wan me li hev fikir, lê kêma diçûn civînên mamosteyên din, ji ber ku ji zimanê hev fam nedikirin ji ber wê jî diyalogek, danûstandinek durist nedibû di navbera wan de.

Heman mamosteyî/ê diyar kir ku ji ber van sedeman hin mamosteyan nedixwestin civînê bi dê û bavên zarokan re li dar bixin, ji ber ku dê û bavên xwendekaran jî nedipeyivîn û aciz dibûn, dîsa ji ber van sedeman nikaribûn rewşa xwendekaran ji mamoste hîn bibin.

Ji ber van tiştan jî, gelek mamosteyên ku em bi wan re axiftin diyar kirin ku bi xêra kurdiya xwe, hem ji bo têkiliyên bi xwendekaran re û hem jî ji bo têkiliya bi dê û bavên xwendekaran re, ew ji mamosteyên ku bi kurdî nizanin bisiûdtir in. Cemal li ser meseleyê wiha pê de çû:

Ji ber ku em bi kurdî dizanin, di danûstandinên digel zarokan de me zehmetî nekêşan, lê mamosteyên ku bi kurdî nizanin, diketine nav zehmetî û astengên mezin gava tirkî hînî zarokên kurd dikirin, ku ev yek ji bo zarokan jî dibûn kêşeyên mezin.

Hemû mamosteyên ku fikrên xwe ji me re gotin diyar kirin ku, zimanê wan ê zikmakî çî dibe bila bibe, heke zarok bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibe û bi zimanê xwe yê zikmakî hînî xwendin û nivîsandinê bibin ev dê ji bo zarokan gelek baş be û jixwe ev jî mafekî mirovan e. Cemal li ser vê babetê got ku:

...em bawer dikin ku perwerdeya bi zimanê zikmakî ji nêrîneke siyasî wêdetir, mafekî bingehî ê mirovan e û bingeha zanistê ye, me ji ber van sedeman perwerdeya bi zimanê zikmakî parast û hê jî em li ser fikra xwe ne.

Yusuf jî ev tiştên hanê gotin:

Bi ya min mirov bi kîjan zimanî dipeyive, teqez divê bi wî zimanî perwerde bibe. Em li heman welatî dijîn. Tirkî zimanê hevpar ê gelek xelkan e, em vê yekê înkâr nakin. Lê divê li van deran perwerdeya bingehî bi kurdî be. Di tirkî de em jî ditengjîn.

Wekî van tiştan Ayhan jî got:

...ev ne tenê ji bo me, ji bo her mirovî/ê tiştêkî pêwîst e û mafê xwezayî yê/a her mirovî/ê ye. Teqez divê her mirov bi zimanê xwe perwerde bibe. Bi vê re, dê zarok serkeftinê zûtir bi dest bixin.

Abdullah jî ev tiştên hanê gotin:

...bi ya min perwerdeyeke piralî dibe, yanî li her dera ku zimanekî cihê lê heye, wekî nimûne li herêmên ku kurd pir in, bi tirkî re divê bi kurdî jî xwendin bi rê ve biçê. Ez dibêjim ev dê bêtir sûdewar be. Ango xwendina du zimanan dê baştir be.

Perwerdeya bi zimanê zikmakî ji bo mirovan mafekî bingehî ye. Divê ev hebe. Ev mafek e. Ev ji daxwazê wêdetir, mafek e. Îro roj li dinyayê dewletên civakên ku demokrasî nas kirine, vî mafî 72

didin mirovan. Ji ber vê jî perwerdeya bi zimanê zikmakî şert e. Ji bo serkeftina mirovan jî şert e. Di lêkolînan de hatiye aşkerekirin ku di navbera serkeftina xwendekarên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bûne û xwendekarên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nebûne, ferqên mezin hene. Xwendekarên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bûye bivê nevê bêtir serkeftî ye û dê xêra wî bigihîje welat, malbat û civaka wî/ê. Ji ber vê yekê jî perwerdeya bi zimanê zikmakî şert e û divê ev maf were naskirin.

Nûredînê ku bal bir ser heman xalan ev tiştên hanê gotin:

...ji bo ku tu bikarî tiştêkî di mejiyê xwe de bisêwirînê divê tu wî tiştî baş têbigihî, ji bo têgihîştinê jî divê tu wî tiştî bi zimanê têbigihî ku herî baş pê dizanî, zimanê ku tu herî zêde baş dizanî jî zimanê te yê zikmakî ye, dibe ku tirkî be, dibe ku kurdî be, dibe ku suryanî be, dibe ku ermenî be. Axirî, her zarok e ku dikare bi zimanê xwe di mejiyê xwe de tesewir bike û têbigihe, û eger me qebûl be ku perwerde çêtirîn rê ye ji bo pêkanîna wê guherînê di mejiyê zarok de, nexwe riya herî baş a têgihîştin û fêrbûnê perwerdeya bi zimanê zikmakî ye.

Bedirxan jî balê dide ser heman xalan û wiha dibêje li ser pêwîstiya agahdarkirina xwendekarên mamostetiyê ji vê babetê:

Perwerdeya bi zimanê zikmakî mafekî bingehî e. Qet nebe, çendan zimanê perwerdeyê tirkî jî be, divê zarok zimanê xwe yê zikmakî hîn bibe, divê ew jî karibin xwe derbibirin. Li ser babetê divê di fakulteyên perwerdeyê de mamoste jî werin agahdarkirin. Ji ber ku tu dibî mamoste, tu li herêmen cihê ên Tirkiyeyê wezîfeyê dikî û tu mirovên ku çandên wan cihê ne dibî, astengiyên mezin derdikevin pêşiya te. Ango teqez divê wekî dersekê were hînkirin. Hem li zanîngehê û hem jî li dibistanê.

Ji xeynî van tiştan, hemû mamosteyên ku me fikrên wan pirsîn diyar kirin ku berî bibin mamoste jî wan gotiye ku divê perwerde bi zimanê zikmakî be, lê piştî ku rewşa zarokên kurd dîtî ku bêyî bi tirkî bizanin dest bi dibistanê dikan, bêtir baweriya xwe bi perwerdeya bi zimanê zikmakî anîn.

Sermesele Yusuf dibêje:

Berî ku ez dest bi wezîfeyê bikim jî ez alîgirê perwerdeya bi zimanê zikmakî bûm. Lê di mamostetiyê de ev daxwaza min quwettir bû. Tiştêkî wisa ye ku teqez divê pêk were yan na tu girîngiya vê perwerdeya ku em didin tune.

Wekî van tiştan Fazil jî diyar dike ku ew berî ku dest bi mamostetiyê bike fikra wî ya li ser zarokên ku ji perwerdeya bi zimanê zikmakî bûne, tenê li ser kaxizan bû, lê piştî ku rewş ji nêz ve dît bandora rewşê wisa şirove dike:

...serkeftina zarokên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nabin ji sedî pêncî dikeve – li zanîngehê di dersên zanistên perwerdeyê de, li ser kaxizan em hînî van tesbîtan bûn. Bi van serboriyên xwe me ev tişt di pratîkê de jî dîtî. Zarokên herî serkeftî, zarokên herî jîr jî, ji ber ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nebûne, nikarin van pêvajoyên perwerdeyê jî temam bikin, ji perwerdeyê qut dibin, ên bi darê zorê didomînin jî ango yên bi zehmetî lîseyê diqedînin jî di îmtihanên zanîngehê de tûşî gelek astengiyên dibin. Ji ber hindê jî fikira min a bingehî ew e ku divê her zarok bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibe.

73

Di rewşa heyî de dema me behs anî ser pirsên li dor çareserkirina pirsgirêkên ku hem mamoste û hem jî xwendekar dijîn, piraniya wan li ser vê fikrê bûn ku divê pêşiya perwerdeya bi zimanê zikmakî were vekirin û bir û boçûnên wan pir nêzî hev bûn. Bo numûne, Abdullah ev tiştên hanê ji me re gotin:

Divê di qanûnên heyî de guherîn pêk bê. Ev îradeyeke siyasî ye. Tu astengî jî nabin li ber vê. Ango ev welat dê parçe nebe. Dewlet dê hilneweşe. Di avaniya unîter de cihê her du perwerdeyan jî li ba hev heye. Li cihên ku kurd lê zêde dijîn di ber tirkî re kurdî jî dikare bibe zimanê perwerdeyê. Bi ya min divê dewlet pêşiya vê yekê veke, divê qanûn vê yekê amade bike. Û divê vî mafî bide hemwelatîyên xwe. Bi vî awayî dê hemwelatî jî baweriya xwe bi dewletê bînin. Yan na dê hest negihîjin hev, dê dil nebin yek.

Fazil jî ev tişt gotin:

...ji ber ku ev têgeh li Tirkîyeyê zêde tê polîtîzekirin, zêde tê nîqaşkirin jî, lê divê bi çavê perwerdeyê lê were nihêrîn. Ji aliyê zanistên perwerdeyê ve divê were nirxandin, ku jixwe şertên Tirkîyeyê jî ji vê yekê re guncaw in, bi ya min maf û derfet hene ku her mirov bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibe. Dibistanên cihê jî dikarin werin avakirin. Yê bixwazin dikarin bi tirkî perwerde bibin, yê dixwazin dikarin bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibin.

Di hevdîtinan de yek wan xalên ku herî zêde berçav bû ew bû ku dema mamosteyan qala astengî û problemên xwendekarên xwe dikirin, ji demên xwe yê dibistanê referans didan û behs dianîne ser serhatiyên xwe. Bo numûne, Bedirxan, di zarokatiya xwe de bi van gotinan behs li hin mamosteyên xwe kir ku hewl didan xwendekarên ku bi kurdî dibipeyivîn tesbît:

Ez ji xwe mînakê bidim. Min li gund xwend. Mamosteyan sîxurî ew qasî pêş xistibûn... Rojekê sewalên me winda bûn. Ez li ser gir li sewalan digeriyam. Diya min jî gazî min dikir bê ka min dîtî an na. Min jî bi tirkî bersivand, fam nekir. Vê qîrînê belkî qasî saetekê dewam kir. Wê bi tirkî nizanibû.

Dîsa bi heman awayî Nûredîn jî qala dema xwe ya xwendekariyê kir, ev tişt gotin:

Her çi qas min tirkî hînî wan kir jî, ez baş dizanim ew ê di jiyana xwe de bi kurdî bifikirin. Min jî ev tişt dîtî, ez jî hê jî bi zazakî, ku zaravayekî kurdî ye, difikirim û tiştan pê şîrove dikim. Ez hê jî difikirim ku ez ne serwextî tirkî me.

Ji xeynî van tiştan dema me fikrên mamosteyan ên li ser kurdî û wêjeya kurdî wergirtin, hema bibêje hemûyan dizanibûn ku kurdî ji kîjan malbata zimanan e, bi giştî taybetiyên wê çi ne û nêzî kîjan zimanan e. Ji xeynî vê gelek mamosteyan diyar kir ku haya wan ji wêjeya kurdî heye û her ku derfetê dibînin dixwînin jî.

Koma 4'an: Dayikîniya wan zarokên ku zimanê wan ê malê û zimanê dibistanê cihê ne Di vê beşa xebatê de, em û diyên kurd ên ku bi tirkî nizanin û zarokên wan ên diçin dibistanê hene, li hev rûniştin. Ji bo vê komê me hevdîtî bi 8 jinên ku temenê wan li dora 50'ê bûn pêk anîn. Ji xeynî jinekê hemû ji navçeyên Diyarbekirê bûn û di dema hevdîtî de li navenda Diyarbekirê dijiyan. Ji xeynî wê hemû jî bermalî bûn. Dîsa her yekê sê an çar zarokên wê diçûn dibistanê û niha 74

jî zarokên wan an diçin lîseyê an jî zanîngehê hene. Yekê jî diyar kir ku ji zarokên wê yek diçe pola 3'yan û yek jî diçe pola 5'an.

Dema ku me ji wan pirsî bê ka di hundirê malê de bi kîjan zimanî dipeyivin, hema bibêje hemûyan gotin ku zarokên wan li malê bi wan re û bi bavê xwe re bi kurdî dipeyivin, kes bi tirkî napeyive. Bo numûne, Helîma dibêje ku

Di nava malê de bi min û bavê xwe re tu kes bi tirkî naaxive.

Xanimê jî got ku ew û hevserê xwe bi kurdî bi zarokan re dipeyivin, lê zarokên wê yê biçûk çawa bi tirkî dipeyivin, wisa derbirî:

Di malê de hevserê min, kurê min ê mezin, bûka min, em hemû kurdî diaxivin û tu kes bi tirkî xeber nade. Tenê kurê min ê biçûk derdikeve, ew bi tirkî xeber dide.

Dema me pirsî bê ka rewşa zarokan a dibistan û dersan çawa ye, jinên ku zarokên wan diçin lîse û zanîngehê diyar kirin ku rewşa zarokên wan baş e û di dibistanê de serkeftî ne, lê Fatêya ku zarokên wê diçin dibistana seretayî diyar kir ku bala wê zêde ne li ser dersên zarokan e.

Dema me pirsî bê ka dema zarokan dest bi dibistanê kir bi tirkî dizanibûn an na, gelekani ji wan

diyar kir ku di destpêkê de zarokan qet bi tirkî nizanibûn û hem ew û ku hem jî zarok li jêr bandora vê rewşê mane. Bo numûne, Helîma dibêje ku:

...hatin bajêr jî bi tirkî nedizanîn, heta dest bi dibistanê kirin jî bi tirkî nedizanîn. Piştî dest bi dibistanê kirin û hatin malê zehmetî kişandin. Hem min, hem jî wan.

Dema ku me pirsî bê ka zarokên wan di destpêka dibistanê de tûşî astengî û arîşeyan bûn an na, fikrên cihê derketin holê. Gelekan diyar kir ku zarokên wan ji wan re qala tiştê nedikirin û wan jî nizanibûn bê ka di dibistanê de çi dihate serê wan. Bo numûne, Gulê got ku:

Welleh heta niha çi kişandibin ji me re negotîne. Tu tişt ji me re negotîne. Tu alî de tu tişt ji me re negotîne. Ne di aliyê mamosteyên xwe de, ne jî di aliyê dibistanê de tu çaran gilî nekirine.

Nizanim, êdî di nava wan de tiştê çêbûbe jî ji me re nedigotin. Ne ji min re ne jî ji bavê xwe re negotîne.

Hinekan jî diyar kirin, ji ber ku zimanê mal û dibistanê ji hev cihê ne, ev jî dike ku hişê zarokan tevlihev bibe û ev jî rê li ber serkeftina wan digire. Bo numûne, Meryemê got ku:

...di malê de bi kurdî dijîn û li dibistanê jî bi tirkî dijîn. Ji ber vê yekê jî serê wan tevlihev dibe.

Gelek zehmetiyan dikişînin. Heke dersên wan bi kurdî bûna, dê gelek serkeftî bûna.

Dema ku me pirsî, dema dê û bav li ser rewşa xwendekaran digel mamosteyan dicivin, bê kî ji wan beşdar dibe û di civînan de çi tecrûbeyên wan çêdibin, gelekan ji wan diyar kir ku ji ber ku ew bi tirkî nizanin beşdarî van civînan nebûne, yan jî tenê bavê zarokan beşdarî van civînan dibin. Bo numûne, Xanimê ev tiştên hanê got:

Hin caran wexta civîna malbatan, bavê wan diçû ez wekî jina malê nediçûm. Bavê wan diçû.

[Mamoste] digot "Hûn çima di malê de [bi tirkî] xeber nadin. Zarokên we zehmetiyê dikişînin." Wî 75

jî digotê "Zimanê me ev e". Zarokên me bi tirkî dizanîn, heta 5'an xwendine. Ji ber vê zimanê me ev e, em ji gund hatine.

Wekî tiştên li jor Nazê jî wiha axift:

Ji ber ku min bi tirkî nedizanî ez neçûme. Ji ber ku bavê wan tirkî dizanî ew diçû. Piştî zarokên min mezin bûn, ew ji bo zarokên min ên biçûk diçin. Ez qet neçûme, ji ber ku min bi tirkî nedizanî.

Xecê jî van tiştan dibêje:

Ez an carekê çûme an na. Digotin dayê were, xelk tê pirsî zarokên xwe dike. Min digot, ez bi tirkî nizanim, ez nayê. Wê demê me digot eyb e. Yanî me şerm dikir.

Dema me pirsî, bê zarok di amadekirina spartekên xwe de ji te alîkariyê dixwaze yan na, yan jî tu alîkariyê bi zarokê xwe dikî, hema bibêje hemûyan gotin ji ber ku ew bi tirkî nizanin nikarin alîkariyê bi zarokên xwe bikin, lê heke li malê kek an jî xwişkeke wan a xwende hebe, ew alîkariyê bi zarokan dikin. Helîma li ser vê babetê wiha dibêje:

Ji ber ku xwendin û nivîsandina min nebû, di vî alî de ez ji bo wan nedibûm alîkar, ji ber ku tu xwendin û nivîsandina min nebû... Dema ku tiştê ji min dipirsîn min bi kurdî ew tişt zanibûya, min ji wan re digot. Li gorî qaweta xwe ez ji wan re dibûm alîkar. A niha jî ez ji wan re dibim alîkar.

Nazê jî van tiştan dibêje:

Welleh ji ber ku min bi tirkî nizanibû, min nikaribû alîkariya wan bikira. Yanî hin caran digotin ku ew nizanin, lê me nikaribû alîkariya wan bikira. Yê mezin û yê biçûk alîkariya hev dikirin.

Hinekan jî diyar kirin ku dema zarok sparteka xwe werdigerînin kurdî, ew dibin alîkar. Sermesele Meryemê jî ev tiştên hanê gotin:

Ji ber ez bi tirkî nizanîm, ez nikarim alîkariya wan bikim. Hin caran jî dersên xwe werdigerînin kurdî û ji min dipirsin. Ez jî heta ji destê min tê, alîkariya wan dikim.

Dema ku me pirsî "Hûn dixwazin zarokên we di dibistanê de bi kurdî perwerde bibin" fikrên wan bi piranî wekî hev bûn. Sermesele Helîma ev tişt gotin:

Ji bo me, nan û av çî qas ferz be, zimanê kurdî jî ji bo me ew qas ferz e.

Wekî vê Meryemê jî ev tişt gotin:

Daxwaza me perwerdeya bi zimanê zikmakî ye. Daxwaza me ew e ku zimanê me jî wekî zimanên din li dibistanan bê fêrkin. Ez jî dixwazim hem ez û hem jî zarokên min bi kurdî bixwînin û binivîsin. Lê mixabin niha ev derfet nînin.

Dema me pirsî heke di dibistanan de zarokên we bi kurdî perwerde bibin dê xêr û faydeyê çawa jê bibînin, bi giştî gotin ku pîrzimanî ew ê ji wan re bibe dewlemendî. Sermesele Helîma wiha axift: 76

Dema ku tu niha dersên zarokan bi zimanekî bizanibî çawa ye, du zimanan bizanî li ku ye û sê zimanan bizanibî li ku ye! Ew yek dewletmendiya însanan e. Em dikarin bibêjin ev dewlemendî manewî ye. Ev yek bi vî awayî ye. Dema ku tu diçî nav tirkî tenê bi tirkî dizanî lê dema ku tu kurdî, dimilî û zimanekî biyanî jî bizanibî çiqas tiştêkî baş e! Her ziman ji bo mirovan ferz e lê herî zêde zimanê dayîkê.

Ji xeynî van tiştan hinekan jî diyar kirin ku, heke zarokên wan li dibistanan bi kurdî perwerde bibûna dê wan jî sût ji vê wergirtana. Sermesele Nazê ev tiştên hanê gotin:

Heke bi kurdî bûya, ji bo wan hêsantir bûya, dê ji bo min ji baştir bûya û ez jî dê hîn bibûma. Ez jî dê di aliyê xwendin û nivîsandinê ji wan hîn bibûma. Ev yek jî ji min re gelek meraq e.

Yek ji pirsgirêkên ku di hevdîtinan de berçav bû, ew heqaret û belakiriya zarokên dibistanan bûn ku dihatine serê zarokên malbatên ji gund koçî bajêr kiribûn. Sermesele Xanimê ev tiştên hanê gotin:

Dema ku em nû ji gund hatin, zarokên me dihatin digiryan. Digotin "Henekên xwe bi me dikin.

Dema ku mamoste pirsan dike em nizanî. Wê demê hevalên me henekê xwe bi me dikin." Ji ber vê yekê hinekî zêde giraniya xwe dan ser tirkî, ji bo ku di dibistanê de zihmetiyê nekşînin.

Di hevdîtinan de xaleke din jî ev bû ku dayikan xwestiye ku zarokên wan di nav xwe de bi tirkî bipeyivin. Gelek dayikan xwestiye ku zarokên wan bi tirkî bipeyivin û bi vê riyê wan jî hîn tirkî bikin. Sermesele Nazê dibêje ku:

Piştî zarokên min hatin dinê, hemû çûn dibistanê û xwendin. Piştî çûn dibistanê û hatin min digote wan, di navbera xwe de [tirkî] biaxivin da ku ez jî hîn bibim.

Dayikên ku ev tişt xwestine sedema vê yekê jî diyar dikin û dibêjin ku dema em diçûn ser doxoran me nikaribû digel wan biaxivin, lê heke zarok hîn tirkî bibin dê bi hêsanî êşa xwe ji wan re bibêjin.

Li ser vê babetê Nazê dibêje ku:

Digotin "Dayê zimanê te, zimanê te ye. Bo te ne hewce ye." Min jî digotê "Em diçin

nexweşxaneyan, diçin doxoran, em nizanî, em wekî belengazan disekinî." Rastî jî dema em

diçin nexweşxaneyan, em gelek zehmetiyê pê ve dikişînin. Hê jî dema ez diçim nexweşxaneyê ez yekî/ê digel xwe dibim.

Hinek dayikan jî diyar kirin ku piştî ku zarokên wan dest bi dibistanê kirine û hîn tirkî bûne, êdî di têkiliyan de astengî derketine pêşîya wan, wan û zarokên xwe baş ji hev fam nekirine. Sermesele

Meryemê dibêje ku:

Zarokên min ne serdestê kurdî ne. Ji ber vê jî em nikarin têkiliyeke baş saz bikin. Ew hin tiştan bi tirkî dibêjin lê ez bi tirkî nizanîm. Tirkiya min gelek kambax e. Dema ez bi wan re diaxivim, bi tirkiya min dikenin. Têkiliyên me gelek kambax in. Ez û zarokên min, li hev nakin.

Herwiha Helfîmayê jî ev gotin lê zêde kirin:

... di vî alî de em pir zihmetiyan dikişînin, bi taybetî jî keça min a zanîngehê dixwîne, kurdiya wê gelek kêr e. Em kurdî pê re diaxivin ew bersiva me bi tirkî dide. Gelek caran di navbera me de nîqaş derdikevin.

77

Hin ji beşdarên dîdaran behs kirin ku çawa ew tûşî hin pirsgirêkan bûne, bi heman awayî zarokên wan jî di dibistanê de tûşî wan pirsgirêkan bûne. Sermesele Meryemê wiha axift:

Rojekê, ji ber ku keça min li dibistanê bi kurdî axiftiye, mamosteyê/a wê porê wê kişandiye. Wê demê keça min diçû dibistana navîn. Serokwezîr Erdoğan derdikeve televîzyonan û dibêje ku “Kurdî serbest e.” Lê em vê yekê nabînin. Ji ber ku em kurd in, gelek caran rastî cudakariyan tên. Zarokên me jî di dibistanan de rastî cudakariyên mezin tên.

Ji gotin û serhatiyên her çar komên ku beşdarî kirin di dîdaran de tê dîtîn ka ew zarokên ku qet bi tirkî nizanin yan jî pir hindik bi tirkî dizanin, gava dest bi dibistanê dikin û dûre, pêvajoya perwerdeyê çawa bi rê ve diçe. Hema bêje hemû kesên ku me mûlaqat pê re kir, sebarêt bi pêvajoya perwerdeya zarokan, li ser babetên wekî ziman, perwerde, civak, derûn, siyasêt û gelek babetên din daneyên raveker ên van astengiyan pêşkêşî me kirin. Di her komê de gelek xalên hevbeş ên ku gelek kesan bal dibirin ser hebin jî, gelek mînakên şexsî jî hatine pêş. Di beşa tê de, xalên ku gelek kesan bal kêşayê, li ber roniya daneyên xebatên ku berê hatine kirin û nîqaşên teorîk, dîsa têne vekolîn.

BEŞÊ ÇAREM

NIRXANDINA NETÎCEYAN Û NÎQAŞÊN TEORÎK

Di vê xebatê de, wekî ku berê hate destnîşankirin, tecrûbeya zarokan, zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, lê li dibistanên ku tekane zimanê xwendinê tirkî ye perwerde dibin, bi taybetî pêvajoya wan a destpêkirina xwendin û nivîsandinê, li gorî mûlaqatên lêkolînê ên çar koman têne analîzkirin. Mebesta me ji vê xebatê ew e ku derbixin ka ew zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û dema ku dest bi dibistanê dikin qet bi tirkî nizanin yan jî pir hindik bi tirkî dizanin, di destpêka xwendin û nivîsandinê de bikarneanîna zimanê wan ê zikmakî û ev ziman li wan were qedexekirin, dê li ba zarokan pirsgirêkên derûnî, perwerdeyî, civakî û zimanî çawa peyda bibin û herwiha bidestxistina agahiyan li ser taybetiyên serekî yê xwendekarên ku di vê rewşê de ne û pêdiviyên wan ên perwerdeyê.

78

Beşdarên dîdaran ên ji her çar koman gelek agahiyên girîng û raveker pêşkêş kirin li ser pirsgirêkên ku zarokên kurd ên ku bi tirkî nizanin, piştî dest bi dibistanê dikin, tûş dibinê, herwiha di dîdaran de birreke xalên balkêş hatine pêş.

Mirovên ku ji her çar komên ku em û ew em li hev rûniştin, zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û qet bi tirkî nizanin, piştî ku dest bi dibistanê kirin şûnde der barê tûşî pirsgirêkên çawa dibin de agahiyên raveker pêşkêş kirin û di hevdiîtan de gelek xal derketin pêş. Hin xal ji aliyê gelek beşdarên ji komên cihê hatine behskirin, hin xal jî tenê ji aliyê komekê hatine behskirin. Li

jêr, bi taybetî xalên ku herî zêde derketin pêş tên nîqaşkirin. Piştî wê jî, ji bo têgihîştin û şîrovekirina daneyan, bi taybetî girîngiya zimanê zikmakî di perwerdeyê de, çarçoweyeke teorîk a berfireh tê pêşkêşkirin.

A. PIRSGIRÊKÊN DESTNÎŞANKIRÎ

1. Danûstendin

Di dîdarên vê xebatê de, xala ku ji aliyê her kesî ve hate destnîşankirin ew bû ku salên destpêkê ên dibistanê, di navbera xwendekar û mamosteyan de pirsgirêkên danûstendinê gelek in. Hem zarokan, hem mamosteyên ji her du komên cihê, û hem jî dayikan diyar kir ku gava zarok dest bi dibistanê dikin, ji ber ku bi zimanê dibistanê, angû bi tirkî nizanin yan jî pir hindik dizanin, ji mamoste fam nakin û nikarin xwe derbibirin. Zarokan diyar kir ku ji ber ku di dersê de ji mamosteyên xwe fam nakin, tiştên ku divê hîn bibûna hindiktir hîn dibin û ji ber ku bi tirkî nizanin, ji mecbûrî huş dibin, gelek caran jî mamoste hewl nadin ku wan fam bikin, dema ku bi kurdî dipeyivin jî ji mamosteyan ve ye ew çêr û sixêfan dikin û dibêjin qey ew bi taybetî bi kurdî dipeyivin, ji ber van sedeman jî mamoste bi wan dixeyidin. Ji xeynî van tiştan, gelek xwendekaran diyar kir ku nikarin hest û ramanên xwe ji mamosteyên xwe re bibêjin ji ber ku bi tirkî nizanin.

Beşdarên ji komên cihê bal kêşane ser vê yekê ku ji ber nebûna danûstendineke tekûz, xwendekar piştî çend salên dijwar êdî bikarin bixwînin û binivîsin jî, tekstên dixwînin û dinivîsin, heta wextekê, baş têngahin. Di vê babetê de gotina "dubarekirina wekî papaxanan" a mamosteyekî têra xwe raveker e.

Ji aliyê din ve jî, pêknehatina danûstendineke tekûz û famnekirina ji teksta ku xwendekar bi xwe dixwîne, bandoreke çawa dihêle li ser xwendekar, gelek mamoste li ser vê xalê hemfikir in ku xwendekar ji ber van sedeman pir li paş dimînin û nikarin behreya xwe baş bi kar bînin. Gelek mamosteyan diyar kir ku xwendekarên wan dixwazin hîn bibin û ji bo hînbûnê gelek hewl didin, lê ji ber ku têra xwe bi tirkî nizanin ji derfeta "zanyarê/a dahatûyê" bêpar dibin. Têbîniyek jî li ser wê xalê ye ku çunku xwendekar nikarin xwe bi tirkî derbibirin, mamoste wan wekî "kêmaqil", "hişsivik" û "famkor" dibînin.

Bi taybetî mamosteyên ku bi kurdî nizanin, diyar kirin ku pêknehatina danûstendina wan a bi xwendekaran re, ji wan re jî dibe kend û kosp û wan diwestîne.

Li ser vê rewşa pêknehatina danûstendinan, lîteratûra navneteweyî jî destnîşan dike ku gava zarokên kêmayetiyên dest bi dibistanê dikin, piranî hêvî û xeyalên wan dişikên, zarok nikarin jîrîtî, hest, raman û henekên xwe nîşanî mamoste û hevalên xwe bidin. Bi ser de jî mamoste piranî sedema vê yekê wekî kêmasiya zekayê, nexebitîn û bêtaqetîya xwendekaran destnîşan dike. Lê wekî

79

ku Cummins115

Herwiha, hemû mamosteyan diyar kir ku ji bo ku pirsgirêka danûstendinê çareser bikin, berê, zimanê danûstendinê, angû tirkî hînî wan dikin, lê ji bo ku zarok bikarin tiştên ku bi tirkî tên gotin fam bikin, bikarin xwe bi tirkî derbibirin û ji tekstên ku dixwînin fam bikin, kêmanî divê sê an jî çar sal bibuhurin. Gelek mamoste jî dibêjin ku ji ber ku ew dixwazin tirkî hînî zarokan bikin nikarin mufredatê bişopînin. Lê xebatên ji lîteratûra navneteweyî, ferqê dixine navbera zimanê ku zarok pêdiviyên xwe yê rojane pê diqetîne (Behreyên Bingehî yê Danûstendina di Navbera Mirovan de - Basic Interpersonal Communication Skills, Temel Kişilerarası İletişim Becerileri; ji niha û pêve BICS) û zimanê ku zarok ji bo têgihîştina naveroka dersên dibistanê bi kar tîne (Şiyanweriya/Qabiliyeta

Kognîtîf (hişî) a Zimanê Akademîk - Cognitive Academic Language Proficiency, Bilişsel Akademik Dil Yetisi, ji niha û pê ve CALP)

jî dibêje, zarokên kêmayetiyên heke zeka û hêza wan a xeyalkirinê û danheviya wan a ziman werin pesendkirin û teşwîqkirin, eleqedariya wan a dibistan û dersê zêde dibe û encamên gelek serkeftî bi dest dixin.

116

Ji aliyê din ve jî, di salên destpêka dibistanê de, qutbûna ragihandina di navbera mamoste û xwendekaran, piştî wextekê îcar di navbera xwendekar û dê û bavan de pêk tê.

. Li gorî vê ferqê, BICS tekabûlî wê behreya zimanî dike ku gava zarok li dikanê, li sûk û bazarê tiştan dikire û li kolanê bi hevalên xwe re dilîze jê îstifade dike; heçî CALP e, ew qala wê şiyana zimanî dike ku ji bo têgihîştina ders û xwendinê li dibistanê pêwîst e. Cummins dibêje ku ji bo ku zarok bikare li dibistanê ji dersên ku tên xwendin fam bike û bikare naveroka wê dersê hîn bibe divê behreya wî ya zimanî, ya duyem hebe. Daneyên me nîşan didin ku zarokên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, gava dest bi dibistanê dikin, çend salên pêşîn, dêvila ku dersên li dibistanê tên xwendin fam bikin, bêtir hewl didin ku bi tirkî bidin û bistînin. Di vê rewşê de, zarok bikarin bi tirkî bidin û bistînin jî, ji mufredatê dimînin û bo wexteke dirêj nikarin bigihine asta karpêkirina bi zimanê perwerdeyê li dibistanê. Di netîceya vê rewşa berçav de, wekî ku berê jî hate destnîşankirin, gava zarokên kurd dest bi dibistanê dikin dikevî nav çarçoweyeke bi dezavantajên mezin.

Şeweyiyana nû a ku li dibistanan tenê bi zimanê tirkî dest pê dike, piştî çend salan, axiftina bi kurdî wekî paşman, kevneperestî û şermkirinê dibîne û ev yek jî dike ku xwendekar kurdîyê ji bîr bike û êdî bi kar neîne; ji aliyê din ve, têkiliya xwendekar û dê û bavan wan ên ku bi tirkî nizanin an jî pir hindik dizanin qut dibe û di navbera wan de kêşeyên danûstendin û ragihandinê peyda dibin. Wekî ku di daneyan de jî hate destnîşankirin, dayik an qet bi tirkî nizanin an jî hindik dizanin. Lê zarok ji ber dibistanê êdî duçarî tirkî dibin û rêjeya axiftina bi kurdî ya bi dê û bavan re her ku diçe kêmtir dibe. Jê pê ve, mirov dikare bibêje ku amûrên teknolojîk ên wekî televîzyon, telefon û komputerê her ku diçe zêdetir dikevin nav jiyana û ji ber ku zimanê van amûran piranî tirkî ye, dike ku ragihandin û danûstendinê tekûz çênebin. Li gorî van encaman êdî diyar dibe ku zimanekî hevpar ê ku zarok û dê û bav li ser pirsgerêkan karibin bi hev re pê bipeyivin û çareseriyekê jê re bibînin, namîne.

115 Jim Cummins, "Fundamental Psycholinguistic and Sociological Principles Underlying Educational Success for Linguistic

Minority Students," tê de: Social Justice through Multilingual Education, ed: Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Philipson û Tove

Skutnabb-Kangas, (Bristo: Multilingual Matters, 2009), 19-35.

116 Ji bo nîqaşeke berfireh derbarê vê babetê de bnr. Jim Cummins, Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the

Crossfire (Clevedon: Multilingual Matters, 2000), 57-85.

80

2. Destpêka bi 1-0 Mexlûb

Di hevdihtinan de encameke balkêş jî ew bû ku hema bêje ji hemû koman her kesî qala "1-0 destpêkirina mexlûb", "derengman", "ji dawiyê ve destpêkirin"ê kir. Hemû xwendekarên ku me bi wan

re t kil  dan n, diyar kirin ku di perwerdey  de ew xwe li gor  kes n ku bi ziman  xwe y  zikmak  perwerde dibin, bi dezavantaj dib nin, ji ber ku wan "1-0 mexl b dest p  kiriye", "dereng dest p  kiriye"   "ji dawiy  ve dest p  kiriye." Gelek mamostey n ji her du kom n cih , dezavantaja xwendekar n wan  n bi tirk  nizanin an j  pir hindik bi tirk  dizanin, nisbet bi xwendekar n ku ziman  wan   zikmak  tirk  ye, bi gotin n ku di ibin v  yek  diyar kirin. Wek  ku hem  xebat n h nkirina xwendin   niv sandin  destn  an diki, zarok n ku xwendin   niv sandina bi zimanek  ku p  nizanin an j  pir hindik p  dizanin li ser wan t  ferzkirin, ji ber ku qabiliyet n wan axiftin   t gih stin  n ne, nikarin bi awayek  serkeft  dest bi xwendin   niv sandin  bikin.117

Ev destn  ankirin di xebat n li welat n din   di rew a ziman n din de j  heye. L kol neran destn  an kiriye ku xwendekar bi w  ziman  ku her  ba  p  dizanin dikarin ba  bixw nin   biniv sin   herwiha, ew materyal n ders  ku ji  anda xwendekaran re nas in h sankariy  dikin ji bo xwendekaran ku z  dest bi xwendin  bikin.118 Li cih n ku pol tika   prat k n perwerdey  berovaj  v  yek  hatine sepandin, xwendekar li gor  heval n xwe y n ku  ert n wan ba  in, di perwerdey  de li pa  in.

Cummins gava bal  dibe ser rew a "derengman ", wek  sedemeke gir ng, ba p  neketin   nekemil na qabiliyet n ziman  duyem destn  an dike, ku jixwe ev  ertek  cudatiya BICS   CALP'  ye.119 Li gor  xebat n ji Collier   Thomas hatine ragihandin, xwendekar n  ermisp  y n Emer kay , ku ziman  wan   zikmak  ingl z  ye, di 10 mehan de bi qas  ku div  di 10 mehan de p   ve bi in, p   ve di in, l  zarok n k mayetiy n y n ku ingl z  wek  ziman  duyem h n dibin, h nkirina ku div  di 10 mehan de p k b , di 15 mehan de p k t nin.120

D sa t kildar  t gihan n "1-0 mexl b destp kirin" yan j  "ji dawiy  ve destp kirin" , t geheke gir ng ku karibe v  rew   rave bike, di zanist n perwerdey  de wek  "scaffolding" ( skele dan n) t  bikaran n.

Ji ber v  yek , Cummins diyar dike ku zarok n k mayetiy n, bi derengiy ke bi qas  5 salan digih jin cih  ku div  l  bin.

121 Wateya v  t geh  ew e ku di p vajoya p  ve  na hi   ya xwendekaran de, h ndekar, ji bo demeke kurt r  li ber xwendekar dix , al kariy  dide xwendekar   ji xwendekar re dibe modül, bi vî alîkarî   mod lb n  re j , gavekî ber bi p   ve bi xwendekar dide avîtin.122

117 Colin Baker, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (Clevedon: Multilingual Matters, Clevedon, 2006), 316-345.

Li gorî v , dema ku

xwendekar t  dibistan , xwendekar xwediy  xwe û zanîneke diyar   danheviy ke zimanî ye   di  ert n normal de, li dibistan  bi alîkariya mamoste   materyal n ders    carinan j  bi alîkariya hevtemenên xwe, li ser bingeha danheviya xwe hino hino ti tan z de dike   her dem ti t n n  h n dibe. T kildar  v  yek , Cummins j  dib j  ku di pêvajoya h nb na ziman  duyem de, ziman  zikmakî y  xwendekar dikare ji v  re bibe " skele" di çalakiyêke hînkirinê ya di ziman  duyem de, helbet ew j  bi  ert  ku r  li ber bikaranîna ziman  yekem   xwendekar were vekirin   were

118 Diana August   Timothy Shanahan, *Developing Literacy in Second-Language Learners: Report of the National Literacy Panel on*

Language-Minority Children and Youth (Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2006). 119 Cummins, *Fundamental Psycholinguistic*, 19-35.

120 Virginia Collier   Wayne Thomas, "Making U.S. Schools Effective For English Language Learners, Part 2," *TESOL Matters*, 9

(1999): 1-6.

121 Ji bo nîqaşeke berfirehtir derbarê vê babetê de bnr. Lindsay Lipscomb, Janet Swanson û Anne West, "Scaffolding", tê de:

Emerging Perspectives on Learning, Teaching and Technology, ed, Michael Orey, (2004). Herwiha bnr. <http://projects.coe.uga.edu/epltt/>

122 Bnr. nîqaşa Lev Vygostky ya "Zone of Proximal Development": Lev Vygotsky, Mind in Society (Cambridge: Harvard University Press, 1978).

81

teşwîqkirin.123 Lê zarokên kurd ên ku an qet bi tirkî nizanin an jî pir hindik dizanin, ji ber ku ne ji astekê wisa ne ku dikarin pêş ve gavekê biavêjin, berovajî vê, danheviyên wan ên zimanî û zanînen wan ên heyî tune tên hesibandin û bi vî awayî diçin dibistanê, têgihan û dezavantajên wekî "1-0 mexlûb destpêkirin", "dereng destpêkirin" û "ji dawiyê ve destpêkirin", ku gelek kesên ji komên cihê digotin, derdikevin pêşiya mirov. Heke piştgirî yan jî alîkariyek hebe ji bo zarokên kurd hebe, ew jî - wekî ku di hevdiştinan de hatine gotin- bi du awayan dibe: An ji aliyê hevalên wan ên polê yê ku bi tirkî dizanin tê kirin an jî mamosteyên ku bi kurdî dizanin, bi însîyatîfa xwe, babetên ku dixwazin ji xwendekaran re behs bikin werdigerînin kurdî yan jî kurdiya peyvên ku dixwazin hîn xwendekaran bikin ji wan re dibêjin û bi vê re jî "îskeleyekê dadinin".124

3. Derneçûn û Terkkirina Dibistanê

Daneyên lêkolînê nîşan didin ku zarokên ku bi tirkî nizanin an jî pir hindik dizanin, dereng dest bi xwendin û nivîsandinê dikin û dema ku salek derbas dibe hê nû herfan nas dikin; bi vî awayî, nikarin xwendin û nivîsandina xwe pêş ve bibin û ji ber van sedeman nikarin ji polê derbiçin. Zarokên ku nikaribûne ji pola xwe derbiçin, wekî sedem, îşaretê bi mamoste û famnekirina dersan dikin. Wekî ku gelek xwendekaran jî gotiye, dema ku ew nikarin ji pola xwe derbiçin, ev dibe sebeb ku baweriya wan bi xwe bişikê û ji ber hindê jî bandoreke neyînî li ser eleqedariya wan a dibistanê durist dibe. Têkildarî van tiştan, bi taybetî mamosteyên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, diyar kirin ku zarokên ku nikarin ji pola xwe derbiçin û nikarin hîn tirkî bibin, piranî piştî çend salan êdî dev ji dibistanê berdidin.

Ev encama ku di lîteratûra navneteweyî de gelek caran tê rojevê, nîşan dide ku hem li herêmên ku kurdî lê serdest e, rêjeya çûna dibistanê kêm e, herwiha nîşan dide ka çima kesên ku dev ji dibistanê bernadin jî di îmtihanên lîse û zanîngehê de bi ser nakevin. Ji ber ku wekî ku Cummins jî destnîşan dike helwêsta li hember zarokan a wekî "ziman û çanda xwe li ber deriyê dibistanê ji xwe bike, li derve bihêle û dûre têkeve hundir" kiriye ku zarok kesayetî û nasnameya xwe li ber deriyê dibistanê ji xwe bike û wekî encam jî bûye sedema ku ev kes ji mafê perwerdeyê sûdê wernegire.125

4. Demxekirin / Stigma

Bi taybetî ji hevdiştinên bi zarokan re ev yek der bû ku zarokên ku bi kurdî dipeyivin çî li dibistanê û çî jî derveyî dibistanê rastî hin demxe/stigmayan tên. Bi taybetî di salên lîseyê de gava haya xwendekaran ji cihêbûna zimanî çêdibe û di peyivîna bi kurdî de israr dikin, hevalên wan navên wekî "pêşmerge" û "terorîst" li wan dikin. Rewşên wiha ji aliyê Bahar û Atli jî hatine tesbîtîkirin.126

123 Cummins, Fundamental Psycholinguistic, 32.

Lêkolînerên navhatî diyar dikin ku peyva "kurd" wekî çêr û sixêf tê famkirin, ev dibe sedem ku zarokên kurd ên ku bi kurdî dipeyivin bi qasî tepeserî û qedexeyên li ser kurdî, ji vê yekê jî aciz

bibin. Dîsa çawa ku gelek xwendekaran qala kêmbûna jixwebaweriyê kir, wisa diyar e ku sedema vê jixwebawernekirinê ew e ku peyivîna bi kurdî ji aliyê mamoste û xwendekarên din an jî ji aliyê çapemeniya giştî tê demxekirin/stîgmakirin. Li ser vê babetê, Ayan Ceyhan û Koçbaş bal birin ser têgeha "îdeolojiya biçûkdîtinê" ya Nancy Dorian, ku Dorian dibêje, bi mebesta piştguhkirin û tayînkirina statûyeke duhemî bo zimanekî li nav civakekê, kêmasiyên nava zimanî an jî kêmasiyên

124 Di vê xalê de divê mirov hay ji vê yekê hebe ku peyivîna bi kurdî ya ku mamosteyên bi kurdî dizanin însiyatîfên xwe bi kar

tînin, dibe ku ji bo xwendekarên kurd ên ku li herêmen kurd zêde lê najîn netê be.
125 Jim Cummins, "Bilingual Children's Mother Tongue: Why Is It Important for Education?" Sprogforum, 19, (2001): 15-20.

Herwiha bnr. <http://www.iteachilearn.com/cummins/mother.htm>

126 Firat û Atlı, Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitim?

82

din li ziman peyda dikin û wan wekî arguman pêşkêş dikin.¹²⁷ Bi heman awayî, di yek ji nîqaşên li ser governmentality'ê (têb.: têgehek e ku Michel Foucault pêş xistiye û bi rengê giştî tê wateya "hunera birêvebirinê" û an jî: rê û rêbazên ku dewlet bi kar tîne da ku hemwelatîyên li gor polîtîkayên xwe durist bibin.) de, Foucault dibêje ku pratîkên zimanî yên li dibistanan "destnîşan dikin" dikin ka zimanek dê çawa bê bikaranîn, bi vî rengî, di navbera zimanan an jî di navbera şeweyên bikaranîna zimanan de hîyerarşî tînin avakirin û ev jî dibe sedem ku hin ziman li ber hin zimanên din an biqedrtir bibin an jî bêqedr bibin.¹²⁸

5. Şiddet

Dema mirov li daneyên xebatê dinihêre, gava mamoste ji xwendekaran re dibêje "li tu derê bi kurdî nepeyivin", ji aliyê xwendekaran ve wekî ku "kurdî xerab e û li pêşiya we astengî ye" tê famkirin, û kurdiya ku yek ji parçeyên jiyanê wan e li ser milê xwendekaran dibe barekî giran û taybetiyek ku divê mirov jê şerm bike û wê veşêre. Ev numûne wê rewşê bi zelalî ron dike ku diya zarokî bi kurdî pê re dipeyive, lê zarok, ji bo ku tepeserî li ser wî çênebe dibêje "diya min bi frensî dipeyive".

Salmiyê ku li ser şiddetê dixebite dibêje ku çar şiddetên bingehî hene, wekî şiddeta yekser, şiddeta neyekser, şiddeta zextker û şiddeta biyanîker.¹²⁹

Di heman xebata xwe de Salmi dibêje ku perwerde wekî amûreke bihêz dikare were bikaranîn ku ev amûr dikare cureyên tirsê kêmbike û rewşa mafên mirovan baştir bike. Herwiha, Salmi îdia dike ku dibistan di heman katê de tirsê vedihewînin û pêvajoya perwerdeyê an jî kêmasiyên perwerdeyê jî dikarin bibin diyarkerên şiddetê.

Li gorî vê, şiddeta yekser tê wateya mudaxeleiyên fizîkî

yên ku bi zanebûn, ji bo xisarê bide jiyanê mirovan, tîne kirin. Hereketên fiilî yên wekî şer, kuştin, sunneta jinan, îşkence, lêdan numûneyên serekî ne ji bo şiddeta yekser. Şiddeta neyekser jî, bi saya mudaxeleiyên mirovî rê li ber yekserbûna wê hatibe girtin jî, tê wateya rewşên bi xisar û kujende yên ji ber sazî, cemaet an jî mirovan pêk tînin. Li gorî Salmi, du cureyên şiddeta neyekser hene. Yek jê şiddeta ji ber îhmalê (violence by omission), ev dema ku mirov di rewşeke xeternak de bin yan jî derfet hebin ku bandorên bixisar ên li ser mirovan li rûyê teknîkî bêne berbandkirin an jî bêne kontrolkirin, lê ev îmkân neyên bikaranîn, ev şiddeta ji ber îhmalê ye. Parvenekirina çavkaniyan, nexweşî yan jî birçîbûnên ku ji ber mudaxeleiyên leşkerî yan jî sivil pêk tînin, numûne ne ji şiddeta ji

ber îhmalê. Ji aliyê din ve, şiddeta bi riya navbeynkariyê (mediated violence) ew mudaxeleyên însanî ne ku bi zanebûn tesîrên wan ên xirab ên li ser xwezayê an jî li ser derdora civakî, çi di wê demê de û çi jî di dahatûyê de derdikevine meydanê. Xisarên mezin ên ku mirov didin derdorê, di cotkariyê de bikaranîna maddeyên ziraî yên bixisar, numûne ne ji bo vî cûreyê şiddetê. Şiddeta sêyem, ango şiddeta zextker, bînpêkirina mafên mirovan, bînpêkirina azadiya axiftin û ramanê, pêşlêgirtina azadiya dînî, newekheviya li ber qanûnan e. Şiddeta biyanîker jî tê wateya mehrûmbûna kes an jî komekê ji mafên wekî psîkolojî, hest, çandî an jî tenduristiya hişî. Li gorî vê pênaseyê, tenduristiya mirovan tenê bi bicihanîna pêdiviyên maddî pêk nayê, berovajî wê, divê di nav civakê de bêpirsgirêk bikare li ser piyên xwe bisekine, bikare beşdarî çalakiyên afirîner bibe, ji pêdiviyên manewî yên wekî aîdiyeta civakî û çandî nebe. Numûneyên şiddeta tepeser ên herî zêde tînan zanîn neteweperestî, vederbûna civakî, tepisandîna çandî û jiyîna di nav tirsê de ye.

127 Ayan Ceyhan û Koçbaş, Çiftkillilik ve Eğitim, 15.

128 Michael Foucault, "Governmentality," tê de: The Foucault Effect: Studies in Governmentality: With Two Lectures By and An

Interview With Michel Foucault, ed: Graham Burchell, Gordon Colin û Peter Miller, (Chicago: University of Chicago Press, 1991). 129 Jamil Salmi, "Violence, Democracy and Education: An Analytic Framework," tê de: Suffer The Little Children –Advances in

Education in Diverse Communities: Research, Policy and Praxis, 4, ed: Carol Camp-Yeakey, (Emerald Group Publishing Limited, 2004), 207-230.

83

Li gorî pênase û ravekirinên li jor, heke em li mûlaqatên ku bi gelek kesan hatin kirin binihêrin, gelek an jî hemû zarokên kurd ên ku qet bi tirkî nizanin an jî hindikî bi tirkî dizanin, dema dest bi dibistanê dikin tûşî gelek şiddetên li jorê behskirî dibin. Sermesele, lêdanxwarina dema ku zarok fam nakin bê mamoste çi dibêje, an jî lêdanxwarina ji ber zehmetiyên wan ên xwendin û nivîsandinê an jî ji ber peyivîna bi kurdî çi di nava xwe de û çi jî li derveyî dibistanê, dikevin kategoriya şiddeta yekser.

Li aliyê din, texrîbatên perwerdeyî, civakî, zimanî, psîkolojîk û ekonomîk ên ku sedema wan perwerdenebûna bi kurdî ya zarokên kurd e dikevine nav her du kategoriyan şiddeta neyekser. Dîsa bi heman awayî, gava zarok li polê, li baxçeyê dibistanê bi hevalên xwe re û bi dê û bavê xwe re bi kurdî dipeyivin û ev tê qedexekirin, ev jî dikeve kategoriya şiddeta zextker. Gotina dawîn, zordariya ku zarokên kurd bi zimanekî ku nizanin perwerde dibin, nasnameyên wan di sîstema perwerdeyê de, di pratîkên polê de yan jî di kitêbên dersê de werin reşkirin û ji ber van tiştan ew ji zimanê xwe yê zikmakî û çanda xwe şerm bikin, ev jî dikeve kategoriya şiddeta biyanîker. Dîsa bi heman şiklî, mamosteyên ji her du koman û dê û bavên zarokan, di hin rewşan de, dikevine ber tesîra şiddeta biyanîker, di hin rewşan de jî ber tesîra şiddeta zextker.

6. Huşbûn û Li Benda Zengilê Man

Di mûlaqatên bi xwendekaran re hatî kirin de xaleke ku gelek kesan bal kêşa ser ew e ku gelek kes di salên pêşîn ên dibistanê de, ji ber ku bi tirkî nizanin, mecbûrî huş dibin. Gelek kesan diyar kir ku çunku peyivîna bi kurdî qedexe ye û ew jî bi tirkî nizanin û ji ber vê nezanîna tirkî jî bi hev re qet napeyivin û di dersan de ji huşbûnê aciz dibin; ji bo ku bikarin bi hev re bipeyivin li benda zengila navbera bêhnvedanê dimînin û dûre jî bi lêdana zengila belavbûnê re li bendê ne ku biçin malê.

Van kesan diyar kir ku salên paştir jî, ji ber ku baş bi tirkî nizanin nikarin pirsan bikin û dîsa mecbûrî huş dibin û ev huşbûn êdî ji wan re dibe xûyek, di dahatûyê de jî bandorê li ser wan dihêle û wan pasîf dike. Li vir têbînîyeke pir manîdar ew e ku xwendekarekî got ku yekemîn peyva bi tirkî ku ew hîn bûye peyva "sus" [huş be] e.

7. Muxbîrî

Gelek mamosteyên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û me mûlaqat ligel wan pêkanîn diyar kirin ku di salên destpêkê yê dibistanê de, zarok, ji bo ku bi kurdî nepeyivin ji aliyê mamosteyên xwe ve tèn îkazkirin; bi alîkariya xwendekarên din, xwendekarên ku bi kurdî dipeyivin bi riya muxbîrî, îspîyonkarî û sîxuriyê tèn tesbîtkirin û cezayên cihê li xwendekarên ku bi kurdî dipeyivin tèn birîn. Ev têbînî pir dişibe têbînîyên ku berê di lîteratûrê de hatine behskirin. Skutnabb-Kangas, ku ji Clason û Baksi radigihîne, dibêje ku zarokên kurd di nav xwe de û bi dê û bavên xwe re nikarin bi kurdî bipeyivin, yê ku dipeyivin jî ji aliyê mamosteyan ve tèn tesbîtkirin û cezakirin, ji aliyê din ve jî xwendekarên ku muxbîriyê dikin tèn xelatkirin.¹³⁰

Bi heman awayî hin mamosteyên li dibistanan, bi piştgiriya qereqolên gundan, li ser wan ferz dikin ku zarok bi dê û bavên xwe re bi kurdî nepeyivin; an jî bi qewlê gef an jî hişyariyê ji wan re dibêjin ku heke zarokên wan bi kurdî bipeyivin dê nekarin hînî xwendin û nivîsandina bi tirkî bibin û ji ber hindê jî dê nekarin di dibistanê de serkeftî bin.

130 Tove Skutnabb-Kangas, *Bilingualism or Not: The Education of Minorities* (Clevedon: Multilingual Matters, 1984), 309-11.

84

Dema ku nahêlin zarok bi zimanê xwe yê zikmakî bipeyivin û bi vê yekê re dikin ku behremendiya zimanî ya zarokan qels bibe, piranî xwe dispêrin argumana "pêdiviya xwendekaran". Wekî ku di lîteratûra navneteweyî de jî tê dîtin, li gorî vê argumanê, ji bo ku xwendekar bikarin di dibistanê de serkeftî bin, divê zimanê dibistanê gelek zêde bibhîzin û pê biaxivin. Dema ku ji zarokan re dibêjin, hem li dibistanê, hem derveyî dibistanê, li kuçeyê û li malê bi tirkî bipeyivin, dîsa bi heman awayî dema ji dê û bavên zarokan re jî dibêjin bi wan re bi kurdî nepeyivin, ji wan ve ye bi van riyan dê zarok zûtir hînî tirkî bibin. Dîsa di her dersê de, gava berê tirkî hînî zarokên kurd dikin, zarokên kurd jî dibêjin qey kêmasiyên wan hene û ji bo jîholêrakirina van kêmasiyan, zarokên kurd jî li her derê û di her fersendê de bala xwe didin ser tirkî. Ji ber vê jî ev sêdeyên ku dê zarok di perwerdeya bi zimanê xwe yê zikmakî de bi dest bixe piştguh dike, nabîne; herwiha, dêvila ku çareseriyê ji vê perwerdeya ne bi zimanê zikmakî bibînin, dîsa dadigerin ser hînkirina tirkî. Di lîteratûra perwerdeya zimanan de, li gorî hîpoteza "wexta terxankirî" [time on task, ayrılan vakit], di navbera wexta ku ji bo perwerdeya zimanan hatiye terxankirin û serkeftina di dibistanê de eleqeyeke yekser heye û ji bo ku zarok karibin hînî zimanekî duyem bibin, divê yan ji binî ve yan jî heta ji wan tê ji zimanê yekem dûr bikevin. Lê bi ya gelek lêkolîneran, li nav xwendekarên ji wan kêmayetiyên ku bi zimanê xwe perwerde nabin, di navbera wexta ku ji bo dibistanê tê terxankirin û serkeftina li dibistanê eleqeyeke yekser tune, berovajî vê yekê, heke zarok bi her du zimanan perwerde bibe, dê li ser zimanê dibistanê jî bandorên wê yê erênî çêbibin.¹³¹ Li Tirkiyeyê, li gorî polîtîkayên perwerdeyê yê heyî, her wekî rewşa zarokên ji hemû kêmayetiyên zimanî, tê ferzkirin ku zimanê zikmakî yê zarokên kurd tirkî ye; li gorî vê, zarokên ku zimanê wan ê zikmakî tirkî ye çawa û çî qasî bi tirkî perwerde dibin, divê zarokên kurd jî bi heman mufredatê perwerde bibin.¹³² Lê belê, Şahin û Gulmez, dema ku sedemên rewşa serneketinê ya dibistanên herêmê nîqaş dikirin,

digotin ku di vê serneketinê de para polîtîkayên perwerdeya zimanê tirkî heye û tiştê ku divê bê kirin ew e ku hînkirina zimanê tirkî li ser wan bê zêdekirin.¹³³ Dîsa di axiftineke televîzyonê de, Wezîrê berê yê Perwerdeya Neteweyî Hüseyin Çelik gotibû ku divê di mufredatê de hin tişt biguherin da ku zarokên li herêma bêtir hîn tirkî bibin. Lê li gorî mînakên lîteratûra navneteweyî, tu eleqeya zêdekirina saetên dersan ji bo zarokên ji kêmayetiyeke zimanî û bilindbûna rêjeya serkeftinê di dersan de nîne.¹³⁴ Herwiha, lêkolînan nîşan daye ku ne xwendekarên ku bi zimanê dibistanê baş dizanin, belku ew xwendekarên ku hem bi zimanê dibistanê baş dizanin û hem jî bi zimanê xwe yê zikmakî baş diaxivin, hem di pêşveçûna zimanî de û hem jî di dersên dibistanê de bêtir serkeftî ne.¹³⁵ Bi şiklê ku piştgiriyê dide vê fikrê, xebateke ku li Wanê di nav xwendekarên pola 8'an de hatiye kirin nîşan dide ku diyarker a yekemîn a pêşveçûna zimanê tirkî, pêşveçûna zimanê kurdî ye; xwendekarên ku têkiliya wan û kurdî qut nebûye û bi wî zimanî didin û distînin, di dersên wekî tirkî û îngilîzî de bêtir serkeftî ne.¹³⁶

131 Cummins, Language, 174-175. 132 Tenê di Peymana Lozanê de rê li ber perwerdeya bi zimanê zikmakî ya cemaetên xeyrîmuslîm hatibe vekirin jî di pratîkê de tê zanîn ku li van dibistanan gelek pîrsgirêk derketine.

133 İsmet Şahin û Yener Gülmez, "The Efficiency of Education in East and Southeast Turkey," Social Indicators Research, 49 (2000): 213–236.

134 Ji bo mînak û nîqaşeke berfireh a vê babetê bnr., Cummins, Language, 173-200. 135 Cummins, Fundamental Psycholinguistic, 20-21. 136 Mehmet Şerif Derince, The Role of First Language (Kurdish) Development in Acquisition of a Second Language (Turkish) and a Third Language (English) (Teza masterê ya çapnebûyî, Zankoya Boğaziçiyê, 2010).

85

8. Cudatiya di Navbera Gund/Zorava, Herêma û Bajaran de

Gelek mamosteyên ku ji her du koman bûn bal birin ser wê xalê ku, bi taybetî zarokên ku ji gundan, ji navçeyan û ji zoravayan tînin, rêjeya zanîna wan a tirkî pir kêma e. Mamoste diyar dikin ku zarokên li navendên bajaran, berî ku dest bi dibistanê bikin, li gorî salên berê bêtir bi tirkî dizanin; sedema vê yekê jî ew e ku êdî amûrên teknolojîk ên wekî televîzyon, telefon, kompûter di jiyana de bêtir tînin bikaranîn. Hin dê û bavên ku me mûlaqat ligel wan pêkanîn diyar kirin ku piştî ku ji gundan koçî navendên bajaran kirin, zarokên wan di dibistanê de zehmetî dikêşan, zarokên wan ji ber ku pir xweş bi tirkî nikaribûn bipeyivin, hevalên wan ên dibistanê henekên xwe bi wan dikirin.

9. Mamosteyên Ku bi Kurdî Dizanin û Yên Ku bi Kurdî Nizanin

Yek ji encamên ku ji hevdihtinan derket ew e ku di navbera her du komên mamosteyan de cudatiyên girîng hene. Beriya her tiştî, xwendekar bêtir rihet in û rê li ber encamên neyînî tînin girtin heke mamoste kurd be, bi kurdî bizane û carinan bi xwendekaran re bi kurdî bipeyive. Bo numûne, gelek xwendekaran diyar kir ku heke mamosteyê/a wan bi kurdî nezane, di warê têkilîdanî û danûstendinê de ew gelek zehmetiyê dikêşin û ji ber vê jî di navbera wan de dûriyek peyda dibe, lê belê heke mamosteyê/a wan bi kurdî bizane, ew bi awayekî rihet dikarin têkiliyê pê re daynin. Bi heman awayî, mamosteyên ku bi kurdî nizanin diyar kirin ku çunku ew bi kurdî nizanin, ev hem ji bo wan û hem jî ji bo xwendekaran dibe astengî û bandoreke neyînî li ser tecrûbeya perwerde û hînkirinê dike. Nêzî van tiştan, mamosteyên ku bi kurdî dizanin, xwe xweşbext hîs dikin ku bi kurdî dizanin, ji ber ku ew dikarin tiştêkî bi her du zimanan ji xwendekaran re bibêjin, heke tiştêkî bi tirkî

ji xwendekaran re bibêjin û xwendekar fam nekin, ew dikarin heman babetê bi kurdî jî ji xwendekaran re bibêjin û ji ber vê jî xwendekar bi hêsanî ji dersan fam dikin. Bi tabloyeke nêzî van tiştan, dayikan jî diyar kirin ku piranî dema ku mamosteyê/a xwendekaran bi kurdî zanibe, zarokên wan bêtir ji dibistanê hez dikin û di dersên xwe de bêtir serkeftî ne. Li gorî fikrên hin xwendekar û gelek mamosteyên kurd, di nav wan xwendekaran de ku li ber destê mamosteyên kurd dixwînin, di dersan de ketin û derneçûna ji polê gelek kême.

Cudatiyeke din jî ew e ku mamosteyên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye, nisbet bi mamosteyên ku bi kurdî nizanin bêtir dikarin yekser têkiliyê bi dê û bavên zarokan re daynin, dê û bavên zarokan jî bêtir beşdariyê dikin di civînên weliyan ên li dibistanê de û mamosteyên ku bi kurdî nizanin ji ber ku di warê têkilîdanîna bi dê û bavên zarokan re zehmetiyê dikêşin, heta ji wan tê ji civînên weliyan direvin. Di hevdiînan de herwiha diyar bû ku mamosteyên ku bi kurdî dizanin bi hêsanî têkiliyê bi dê û bavê zarokan re datînin û dê û bavê zarokan jî ji vê yekê gelek kêfxweş in. Li aliyê din, mamosteyên ku bi kurdî nizanin jî diyar kirin ku dema ku bi dê û bavên zarokan re li ser rewşa zarokan civînan li dar dixin gelek zehmetiyê dikêşin û piranî an ji mamosteyên ku bi kurdî dizanin an jî ji xwendekaran alîkariyê dixwazin.

Li ser pîrsa "ji ber ku zarok bi tirkî nizanin û ev jî di perwerdeyê de rê li ber pîrsgirêkan vedikin, hûn vê pîrsgirêkê bi metod û materyalên çawa çareser dikin?", di navbera her du komên mamosteyan de cudahî derketin. Di vê babetê de, mamosteyên ku bi kurdî nizanin gotin ku ew materyalên dîtbarî bi kar tînin, babetên dersê bi metodeke çîrokî pêşkêş dikin û carinan jî metodên xêzkirin û dramayê bi kar tînin. Lê hinekan jî diyar kirin ku gava ew dersê didin û xwendekar fam nakin, vê carê ew dersê bi xwendekarekî ku bi tirkî dizane didin kirin. Ji aliyê din ve, mamosteyên ku bi kurdî dizanin jî diyar kirin ku dema ew dersê didin û xwendekar ji ber tirkî dersê fam nakin, vê carê jî ew bi zarokan re bi kurdî dipeyivin û bi vî awayî ji zarokan re dibin alîkar û barê dezavantaja zarokan 86

siviktir dikin. Gelekan ji wan diyar kir ku ew peyv, têgeh û babetên mufredatan bi kurdî rave dikin û bi vî awayî dikin ku peyvdanka zarokan firehtir bibe û zarok tiştên ku tên gotin bi hêsanî fam bikin. Dîsa gelek diyar kir ku dema ew tirkî hîn dikin, metoda qiyaskirina bi kurdî re bi kar tînin. Herwiha, hemû mamosteyên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye diyar kirin ku bi qasî ku ew bi kurdî dizanin hin agahiyên wan hene li ser zimanê kurdî jî, ew dizanin bê zimanê kurdî aîdî kîjan malbata zimanan e, li ser wêjeya kurdî hin agahiyên wan ên bingehî hene û hin berhemên bi kurdî jî xwendine. Lê hemû mamosteyên ku bi kurdî nizanin gotin ku ew derbarê ziman û wêjeya kurdî de tişteki nizanin. Mirov dikare bibêje ku di karên yekzimanî yê heya de jî mirov hay ji avaniya zimanê kurdî hebe, dema ku mirov tirkî hîn zarokan bike, dê gelek bikêr be. Ji ber ku di salên destpêkê yê dibistanê de ji bo hînkirina tirkî mirov dikare kurdî û tirkî bide ber hev û tiştên wan ên ku dişibin hev û naşibin hev diyar bikin. Dîsa mirov dikare bibêje ku heke zanînen mirov li zimanekî û ji wêjeya wî zimanî hebe ev di têkiliyên bi xwendekaran de dê bandorên erênî bike. Heke mirov ji vê panceyê li meseleyê binihêre, mirov dibîne ku di navbera mamosteyên ku bi kurdî dizanin û nizanin de ferqên girîng hene.

Ji xeynî ferqan hin tişt dişibin hev jî. Mesela, mamosteyên her du koman jî diyar kirin ku wan li ser zarokên ku zimanê wan ê dibistanê û zimanê wan ê zikmakî ji hev cihê ne, tu çavkanî nedîtine ku bixwînin. Gelekan jî diyar kirin ku di zanîngehê de mamosteyên wan bi zanebûn qala van tiştan nekirine û heke wan behsa van tiştan kiribin jî mamosteyên wan ji ser mijarê gav kirine û

nexwestine ev rewş were nîqaşkirin. Lê hemû mamosteyan diyar kirin ku heke di fakulteyên perwerdeyê de derseke li ser van tiştan ji xwendekarên beşa mamostetiyê re were dayîn û çavkaniyên li ser vê mijarê bi wan bidin xwendin dê ev hem ji bo wan û hem jî ji bo xwendekaran gelek baş be.

10. Rola Dê û Bavan

Yek ji netîceyên xebatê jî ew e ku kesên ji her çar komên cuda diyar kirin ku di tecrûbeyên pêşîn ên xwendin û nivîsandinê de dê û bav zêde alîkariyê bi wan nakin. Dema ku ev tesbît hat kirin jî hem xwendekar û dê û bavên xwendekaran û hem jî mamosteyên ji her du koman, ji vê yekê ne xweş bûn. Xwendekaran gotin ku ew êdî nikarin têkiliyê bi dê û bavê xwe re deynin çunku ew nema baş bi kurdî dizanin. Hin dayikan jî diyar kirin ku ji ber ku ew baş bi tirkî nizanin, têkiliyên wan û zarokên wan jî sist dibin. Dîsa ji ber vê sedema nas, gelek dayikan gotin ku ew nikarin di ders û spartekên zarokên xwe de alîkariyê bidin wan, li ser vê jî bi taybetî mamosteyên tirk jî diyar kirin ku dê û bav bi ders û rewşa wan a dibistanê eleqedar nabin. Ev notên hevdfîtinê nîşan didin ku astengiyên di ders û spartekan de derdikevin pêşiya zarokan jî tê de, ji ber ku dê û bav bi tirkiya ku zimanê dibistanê ye nizanin, nikarin pirsgerêkên zarokên xwe yê ku di dibistanê de derdikevin çareser bikin.

Lê belê weku tê zanîn, di tecrûbeyên dibistanan de rola dê û bavan gelek girîng e.137

137 Baker, Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, 316.

Gelek

mamosteyên ku me mûlaqat ligel wan pêkanîn jî diyar kirin ku di vê rewşê de gava malbat alîkariyê bi zarokan nekin, rewş kambaxtir dibe; heke dê û bav bi xwendin û nivîsandinê zanibin dê rewşa zarokan jî gelek baş bibe. Gava mirov li lîteratûra navneteweyî dinihêre, di gelek xebatan de ev yek tê destnîşankirin ku di tecrûbeyên pêşîn ên xwendin û nivîsandinê de heke dê û bav alîkariyê bi zarokan bikin, zarok zûtir hîn dibin, bêtir motîve dibin û encamên xwendin û nivîsandinê jî

87

bilindtir dibin. Bi vî awayî, di wan rewşan de ku zarok bi zimanê li malê tê axiftin dest bi xwendin û nivîsandinê bike, çavkanî û piştgiya ku dê ji malê be zêdetir dibe. Li gelek welatan tê dîtin ku piştî zarok bi zimanê xwe yê zikmakî dest bi perwerdeyê dike, dê û bav jî daxwaz dikin ku ew jî bi zimanê xwe yê zikmakî sûdê ji perwerdeya ji bo mezinan werbigirin.138 Û li gorî gelek xebatan, dê û bavên ku bi zimanê kêmayetiyên diaxivin, dixwazin alîkariyê bidin tecrûbeyên dibistanê ya zarokan, lê ji ber sedemên cihê, dibistan û polîtîkayên perwerdeyê alîkariya eleqe û motîvasyon û potansiyela dê û bavan biçûk dîtiye yan jî wekî ku divê sûdê jê were wergirtin, nehatiye bikaranîn. Ji vê wêdetir, di rewşên ku zimanê malê ji tecrûbeyên xwendin û nivîsandinê tê dîrxistin, bivê nevé dê û bav jî di warê alîkarîdayîna ji bo zarokan de hem bêçare dimînin û hem jî bêtaqet dibin û ev rewş îhtîmala ku zarok dikarin perwerdeyê baş wergirin dixê xeterê. Dîsa gelek xebat destnîşan dikin ku digel vê rewşê pirsgerêkên teknîkî û psîkolojîk jî peyda dibin û dikin ku mesele bêtir tevlihev û giran bibe.139

11. Cihuhartina Zimanan

Bi taybetî di mûlaqatên xwendekar û dayikan de ev yek aşkera bû ku di nav nîfşên nû de êdî kurdî cihê xwe dide tirkî. Gelek xwendekaran diyar kirin ku ew bi dê û bavê xwe re bi kurdî bipeyivin jî, bi taybetî bi hevtemenên xwe re bi tirkî dipeyivin. Çawa ku gelek kesan diyar kirin ku, bi taybetî di lîseyê de, zimanê danûstendinê dibe tirkî, gotina xwendekarekî ya ku digot "di jiyana pratîk de, li

zanîngehê, xebatê, kuçeyê tirkî serdest e" gelek raveker e. Di navbera van dane û xebatên berê hatine kirin de paraleliyê heye. Bo numûne, lêkolîneke ku li sê kontekstan -navenda Diyarbekirê, navenda Şemzînanê û sê gundên Şemzînanê- hatiye kirin nîşan da ku axêverên zimanê kurdî hêdî hêdî ber bi tirkî ve diçin; bikaranîna kurdî ji nifşên pîr (40 salî û sertir) ber bi koma navsereyan (kesên ku emrê wan di navbera 20 û 40'î de ye) û ji wê derê jî ber bi nifşên ciwan (20 salî û xwartir) ve her ku diçe kêr dibe.140 Ev netîce, di xebatekê de ku li Wanê di nav xwendekarên pola 8'an de hatibû çêkirin jî hatine dîtin. Xebata navborî nîşan dida ku xwendekar bi dê û bavên xwe re piranî bi kurdî dipeyivin, bi heval û xwîşk û birayên xwe re bi tirkî dipeyivin û di otobûsê de, li kuçeyê, li bazarê bêtir bi tirkî dipeyivin.141

Wekî ku Skutnabb-Kangas, Henrik-Magga û Dunbar jî diyar dikin ziman, çand, dab û nêrît ev tişt in ku mirov di nav wan de tê dinyayê, ji bo ku mirov wan hîn bibe, divê mirov wan bijî, ew di ruhê mirov de bi cih bibin û divê hinek kes van tiştan hînî mirov bikin.142

138 Pamela Mackenzie, "Multilingual Education among Minority Language Communities," *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 12 (2009): 369-385.

Heke li derdora zarokan kes

nebe ku van tiştan hînî zarokan bike, ev tiştên ku hatin hejmartin têra xwe nayên hînkirin. Kesên ku nikaribin ziman û çanda mezinên xwe têra xwe hîn bibin, dê ihtimala ku ev kes karibin van tiştan hînî zarok û nifşên din bikin jî bi awayekî ciddî jî kêr dibe. Bêguman di kêmbûna pratîka axiftina bi kurdî de, bandora van fakteran heye wekî mesajên ku bi taybetî bi riya dibistanê tên dayîn ên wekî "kurdî bêqîmet e" û "dê tu xêra wê negihêje we" û tunebûna piştgiriyeke dezgehî ya axiftina kurdî.

139 Claude Goldenber, Robert S. Rueda û Diane August, "Sociocultural Influences on the Literacy Attainment of Language Minority Children and Youth", *tê de: Developing Literacy in Second-Language Learners: Report of the National Literacy Panel on Language-Minority Children and Youth*, ed: Diane August û Timothy Shanahan, (Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2006), 269-318. 140 Ergin Öpengin, "La situation sociolinguistique de la langue kurde en Turquie" (Teza masterê ya çapnebûyî, Université de Rouen, 2009).

141 Derince, *The Role of First Language (Kurdish)*, 76-78.

142 Tove Skutnabb-Kangas, Ole Henrik-Magga û Robert Dunbar, "Forms of Education of Indigenous Children as Crimes against Humanity," *Permanent Forum on Indigenous Issues Seventh Session*, (New York: 21 Nîsan - 2 Gulan 2008). 88

B. DI PERWERDEYÊ DE NÊZIKTÊDANA BIKARANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ

Xaleke gelek girîng a ku di mûlaqatan de pêş hat ew e ku beşdarên her çar koman diyar kirin ku heke herkes karibe li dibistanan zimanê xwe yê zikmakî hîn bibe, di serî de ji bo zarokan, dê ji bo her kesekî baş be. Mamosteyên ku bi kurdî nizanin, bi taybetî ji nasên xwe yê ku hînî îngilîzî dibin hin mînak dan û gotin ku ji bo zarokên kurd hînîbûna tirkî zehmet e û ji bo çareserkirinê jî divê hin guherîn pêk bînin. Hinekan jî ev parastin ku divê pêşdibistan zêde bibin, hinekan jî gotin ku heke pêşdibistan zêde bibin jî dê rewş neguhere, a baş ew e ku mirov bi zimanê ku herî baş pê dizane

perwerde bibe. Ji xeynî van tiştan, mamosteyên ku bi kurdî nizanin piştî vê tecrûbeyê li herêmen kurdîziman, diyar kirin ku derbarê bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de fikrên wan guherîne û hê nû fam kirine ka ev mijareke çendî girîng e. Hema bibêje hemû mamosteyan diyar kirin ku xwendekar tiştê herî baş bi zimanê xwe yê zikmakî fam dike û ji ber vê jî divê di perwerdeyê de her kes karibe bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibe. Hin mamosteyan jî diyar kirin ku divê li herêma sîstema perwerdeyê duzimanî be, ango hem bi kurdî û hem jî bi tirkî perwerde bi rê ve biçe û ji bo vê jî divê qanûn werin guhartin. Dayikan jî gotin ku "nan û av" çî qasî pêwîst be ji bo mirovan, ji bo zarokên wan jî bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de ew qas pêwîst e û heke zarokên wan bi kurdî werin perwerdekirin ew jî dê bikarin îstifadeyê jê bikin û bi saya vê jî ew jî dê hînî xwendin û nivîsandina bi kurdî bibin. Herwiha, hema hemû beşdarên ji komên cihê diyar kirin ku di perwerdeyê de bikaranîna zimanê zikmakî ji argumaneke siyasî wêdetir divê bi çavê pêdiviya perwerdeyê û zanistê û bi çavê mafekî bingehî yê mirovan were dîtin. Ev netîce dişibin netîceyên xebata Eğitim-Sen'ê ya bi navê Helwêstên li hember Perwerdeya Bi Zimanê Zikmakî [Anadilde Eğitime Karşı Tutum].143

Li aliyê din, li ser meseleya wextê destpêka perwerdeyê, ango heke li dibistanan perwerdeya kurdî hebe divê ji çî salekê dest pê bike, hin kesan got ku çawa zarok dest bi dibistanê dikin divê bi perwerdeya bi zimanê dayikê dest pê bike, hinekan jî diyar kir ku divê zarok hem hînî kurdî bibin û hem jî hînî tirkî bibin ango divê perwerde bi duzimanan dest pê bike. Li ser pîrsa ku heke kurdî baş an jî xerab di pêvajoya perwerdeyê de were bikaranîn dê çî sûda wê ji zarokan re hebe, hemû beşdarên ji her çar koman yekser bal birin ser wê hindê ku dê kêmtekiliya di navbera mamoste û xwendekaran de ji holê rabe. Ji xeynî van tiştan texmînen ku herî zêde hatin gotin ev in:

Di xebata navhatî de, Eğitim-Sen'ê li heft herêmen

Tirkiyeyê û li 26 bajaran bi kesên ji temen, asta perwerdeyê û rewşa sosyoekonomîk ên cihê, sercem bi 781 kesan re dîdar kirine. Ji beşdarên dîdaran, sedî 69'an diyar kiriye ku perwerdeya bi zimanê zikmakî mafek e û divê herkes bi zimanê xwe yê zikmakî karibe perwerde bibe. Ev rêje di nav beşdarên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye digihe sedî 92'an.

Xwendekar dê zû hînî xwendin û nivîsandinê bibin,

Ihtimala serkeftîbûna xwendekaran li dibistanê dê zêde bibe,

Psîkolojiya xwendekaran dê bêtir baş be,

Xwendekar dê bikarin ji behre û qabiliyetên xwe baştir îstifade bikin û wan nîşan bidin,

Xwendekar dê ne bédeng û tiral bin, bêtir çalak bin,

143 Eğitim-Sen, "Anadilde Eğitime Tutum Anketi", (Xebata Eğitim-Sen'ê ya li ber amadekirinê, Ankara: 2010).

89

Jixwebaweriya xwendekaran dê zêde bibe,

Xwendekar dê çanda xwe baştir nas bikin û ragihînin nifşên din.

C. PERWERDEYA ZIMANÎ YA KÊMKER

Hemû netîceyên xebatê nîşan dan ku tecrûbeyên xwendekaran ên li dibistanan, ji aliyê zimanî ve "kêmker" (subtractive, eksiltici) in. Lêkolîner duzimanîya kêmker wiha penase dikin: Di wan rewş û kontekstan de ku îdeolojiyên yekzimanî tên sepanandin û jiyan û perwerdeya yekzimanî xurt û belave ye, piranî, rayedar û sîstem wisa dike ku zarokên ku zimanekî xeyrî zimanê fermî yê dewletê diaxivin dev ji zimanê xwe berdin û zimanê serdest hîn bibin. Piranî bi van pratîkên modêlên

yekzimanîkirinê (submersion)¹⁴⁴, di rewşekê de ku zarokan zimanekî din heye, bi hînkirina zimanê duyem zimanê yekem, ango zimanê zikmakî, ji hiş û bîra zarokan tê derxistin. Ew pratîkên perwerdeyê yên ku nahêlin zarok li ser zimanê xwe yê zikmakî tiştekî zêde bikin û her didin dû îdeolojiyên yekzimanî, kêmker in.¹⁴⁵

Gelek perwerdekar, psîkolog û zimannas dibêjin ku perwerdeya kêmker a duzimanî û ya yekzimanîkirinê rê li ber netîceyên neyînî yên zimanî, perwerdeyî û civakî dikin li ser mirovan. Gelek bîspor dibêjin ku mebesta nêzîktêdayîna vê perwerdeyê asîmîlasyon e, piranî jî li ser hiş, psîkolojî, perwerdeyî, civakî (tenduristî jî tê de) yekser rê li ber xisarên ciddî vedike.¹⁴⁶ Ev rewş li ser pêvajoyên xwendin, nivîsandin û hînbûna zarokan jî dibe binasê pîrsgirêkên ciddî. Gava zarok bi zimanekî dest bi dibistanê dikin ku pê nizanin, ji ber pîrsgirêkên ciddî yên wekî mufredat û modêla perwerdeyê, xwendekar ji aliyekî ve ji zimanê xwe yê zikmakî bi dûr dikevin û ji aliyê din ve jî nikarin di warê ders û xwendina xwe de serkeftineke berkeftî bi dest bixin.¹⁴⁷

Xwendekarên ku binkî û hindikahî ne, li dibistanan ne serkeftî ne, malbatên wan hejar in û bi taybetî di nav koma binkiyên de rêjeyêke mezin a depresyon û xwekuştinê heye.

Di vê bareyê de, Teresa

McCarty di xebateke xwe de li ser zarokên kêmayetiyên li Emerîkayê, dibêje ku:

148

Notên di hevdîtinan de nîşan didin ku gelek kesên ku bi zimanekî ku nizanin, ango bi tirkî, dest bi perwerdeyê dikin, hino hino ji kurdî dûr dikevin, zimanê wan ê zikmakî di jiyana wan de hindik cih digire û ji aliyê din ve jî, bi qasî ku li dibistanê ji wan re hewce be, nikarin tirkîya xwe bi pêş bibin. Gelek xwendekaran diyar kirin ku, ji ber pratîkên perwerdeya kêmker, di rastiyê de ew ne bi kurdî û

144 Ev têrm tekabulî wê modêla Zimannasiya Emelî (Applied Linguistics) dike ku di perwerdeya gelek xwendekarên kêmayetiyên

de tê bikaranîn. Herçiqas ma'neya têrmê ya di ferhengên tirkî de wekî "batırma"-(dewisandin) be jî, bikaranîna têgehê a di

lîteratûra tirkî de ma'neya naveroka van modelên navbihûri tam nadin. Mebesta van modêlan ew e ku zarok zimanê xwe yê

zikmakî ji bîr bikin û hîni zimanê serdest bibin û têkevin rewşa yekzimanî. Ji ber vê jî em dibêjin "modêla yekzimanîkirin"ê. Lê

gava mirov li perwerdeya ziman a van modêlan dinihêre, xwendekarên kêmayetiyên ne tenê piranî zimanê xwe yê zikmakî ji

bîr dikin, lê baş hîni zimanê serdest jî nabin. Ji ber wê jî mirov dikare vê têgehê wekî "bêzimanîkirin"ê jî fam bike. Ji bo

nîqaşeke berfirehtir bnr. Baker, Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, 187-226. 145 Ofelia Garcia, "Education, Multilingualism and Translanguaging in the 21st Century," tê de: Social Justice through Multilingual

Education, ed: Ajit Mohanty, Minata Panda, Robert Philipson û Tove Skutnabb-Kangas, (Bristol: Multilingual Matters, 2009), 140-

158. Herwiha bnr. Tove Skutnabb-Kangas, Bilingualism or Not, 125-135. 146 Tove Skutnabb-Kangas, Linguistic Genocide in Education –Or Worldwide Diversity and Human Rights? (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2000).

147 Ji bo nîqaşên berfireh bnr. Virginia Collier û Wayne Thomas, "A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students Long-Term Academic Achievement" (Center for Research on Education, Diversity & Excellence, 2002),

http://www.crede.ucsc.edu/research/llaa/1.1_final.html; Ajit Mohanty, Minata Panda, Robert Philipson û Tove Skutnabb-Kangas,

Social Justice through Multilingual Education, ed.; (Bristol: Multilingual Matters, 2009). 148 Bi neqlikirina: Tove Skutnabb-Kangas û Robert Dunbar, "Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a Crime Against Humanity? A Global View," Journal of Indigenous Peoples Rights, 1 (2010): 11.

90

ne jî bi tirkî dikarin xwe bi duristî derbibirin; wisa pê hîs dikin ku ew di navbera tirkî û kurdî de asê mane. Ev netîce, di lîteratûrê de wekî nîvzimanî (semilingualism, yarım-dillilik) tê zanîn. Li gorî vê yekê, zarokên kêmayetiyên bi taybetî bi riya dibistanê di nav zimanê serdest de dimînin û tu cih ji zimanê wan ê zikmakî re nayê terxankirin; di maweyeke dirêj de, piranî ne bi zimanê dibistanê û ne jî bi zimanê xwe yê zikmakî dikarin bisteh û bêxem bin û ji ber vê jî nikarin zimanekî wisa pêşve bibin ku ew jî bi wî zimanî karibin xwe baş derbibirin û baş naveroka dersên dibistanê fam bikin. Xebatan nîşan dane ku xisarên ji ber pratîkên perwerdeya kêmkar, tevhahiya jiyana kesê ku bi zimanê kêmayetiyên dipeyive dagîr dike.149 Bi heman rengî, Firat û Atlı jî radigihînin ku gava wan ji bo xebata xwe hevdîtin pêk anîne, gelek kesan diyar kiriye ku di jiyana de sedema têkçûna wan, perwerdenebûna bi zimanê xwe yê zikmakî ye û vî tiştî kesayeta wan kiriye du beş û hemû jiyana, nasname û aîdiyetên wan hincirandiye.150

Heke em ji Skutnabb-Kangas û Dunbar151

Encamên perwerdeyê yên neyînî: Li dibistanê biserneketin, rêjeya hindik a dewama dibistanê, pêşveçûneke qels di zimanê yekem û duyem de;

bi rê bikevin em ê encamên perwerdeyê, civakî, fîzîkî û

psîkolojîk yên ku çî di maweya kurt de û çî jî di maweya dirêj de, ji ber modêlên yekzimanîkirinê û pratîkên perwerdeya zimanî ya kêmkar peyda bûne, bi kurtî wiha pêşkêş bikin:

Encamên fîzîkî yên neyînî: Alkolîzm, meyla bi ser şiddetê û hwd.;

Encamên psîkolojîk ên neyînî: Kêmbûna jixwebaweriyê, civaka xwe bêqîmet û paşvemayî dîtin, pûtepedana bi zimanê xwe yê zikmakî û hwd.;

Windabûna ziman û çanda bav û kalan;

Encamên neyînî yên sosyo-ekonomîk û yên civakî: Rêjeyeke mezin a betaliyê, dahatên kêmkar, vederiya ekonomîk û civakî, biyanîbûn û nesaxiyên ruhî.

Netîceyên vê xebatê digel netîceyên xebatên berê nîşan dide ku ew astengiyên ku derdikevine pêşya wan zarokên ku qet bi tirkî nizanin û dest bi dibistanê dikin, di dahatûya wan de jî dîsa tesîrê li jiyana wan dike; hetta eger hatibin zanîngehê jî, dîsa carinan nikarin xwe derbibirin. Ji hevdîtinê bi koma yekem re aşkera bû ku heke ew bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde bibûna hem li dibistanê û hem jî li dahatûyê de serkeftîr bûna. Hinek kesan jî diyar kir ku heke di perwerdeyê de zimanê wan ê zikmakî hatibûya bikaranîn de jixwebaweriyaya wan ev qasî ne qels bûya, di warê psîkolojîk de ne di vê geremolê de bûne, nakokiyên navxweyî de bi wan re nebûna û wê xwe wekî niha reben hîs nekirana.

D. NÎQAŞA TEORÎK – ÇARÇOWEYA PSÎKOZIMANÎ Û SOSYOLOJÎK

Netîceyên xebata me destnîşan dikin ku, ji bo ku mirov zanibe zarokên kurd ên ku dema dest bi dibistanê dikin an qet bi tirkî nizanin yan jî pir hindik bi tirkî dizanin, di pêvajoya dibistanan de tişteki çawa tecrûbe dikin, divê mirov li gelek parametreyan binihêre. Gelek xebatên ku hewl didin van parametreyan diyar bikin, daqûlî mijarên wekî asta sosyo-ekonomîk a malbatan, kêmbûna 149 Skutnabb-Kangas û Dunbar, "Indigenous Children's Education", 39. 150 Firat û Atli, Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitim? 151 Skutnabb-Kangas û Dunbar, "Indigenous Children's Education", 57-67. 91

kalîteya perwerde û hînkirinê û kêmbûna mamoste-materyalan bûne. Xebatên berfireh ên ku ev çend salên dawîn li welatên cihê tînin kirin, her wekî netîceyên vê lêkolînê, diyar dikin ku zarokên ku ji xeynî zimanê dibistanê bi zimanekî din dipeyivin, piştî ku dest bi dibistanê dikin, parametreyên ziman roleke girîng werdigire di serboriya wan a dibistanê de. Bi giştî perwerde û bi taybetî jî perwerdeya zarokên kêmayetiyên, mirov di perwerdeya wan de li konteksta sosyo-polîtîk bifikire, divê di nav çarçoweyeke berfireh de konteksta wê ya sosyo-polîtîk û parametreyên ziman jî were ravekirin. Cummins yek ji wan lêkolîner e ku çarçoweyeke teorîk pêşniyar dike.152

E. RÊGEZÊN PSÎKOZIMANÎ YÊN PÊŞVEÇÛNA AKADEMÎK A XWENDEKARÊN KÊMAYETIYAN

Li gorî çarçoweya

teorîk a Cummins, çî zarokên ku bi zimanekî xwedî-prestîj dipeyivin û çî jî yên bi zimanekî bêstatû dipeyivin, ji bo ku mirov karibe rewşa van zarokan a dibistanê fam bike, divê mirov hay ji rêgezên psîkozimanî û sosyolojîk hebe. Li gorî vê çarçoweyê, rêgezên psîkozimanî ev in: Şiyana zimanî, Hevbestiya dualî ya di navbera zimanan de û duzimanîya lêzêdeker. Li aliyê din, rêgezên sosyolojîk jî ev in: Famkirina tîkiliyên îktîdara civakî ya zextker û lihevkarîna li ser nasnameyê.

Li gorî çarçoweya teorîk a Cummins pêşniyaz dike, sê rêgezên psîkozimanî hene ku gelek xebatên li kontekstên sosyolinguîstîk ên cihê îşaretê pê dikin. Awayê sepandina van rêgezan, diyar dike ka tecrûbeyên perwerdeya xwendekarên kêmayetiyên dê çawa be.

1. Şiyana zimanî û pêşveçûna akademîk

Yek ji xalên ku Cummins di xebatên berê de pir li ser disekine ew e ku cureyên cihê yên şiyana zimanî û qadên wan ên bikaranînê hene. Weku berê jî hatibû behskirin, şiyana zimanî ya ku mirov karibe di şiyana rojane de pêdiviyên xwe pê biqetîne (BICS), ji şiyana zimanî ya ku mirov pê dersên dibistanê û mijarên akademîk fam dike û wan bi riya hişî û akademîk pê derdibire (CALP), cihê ne. Herwiha, dema ku Cummins di nîqaşên xwe yên dawîn de qala şiyaneke zimanî ya sêyem dike, û dibêje ku ew şiyana zimanî ye gava qaîdeyên deng, gramer û nivîsandina zimanekî, rasterast ji derve û bi riyên xaricî zimanî tîne hînkirin. Bi ya Cummins, girîng e ku mirov fêrî di navbera van şiyanan zimanî de destnîşan bike, ji ber ku her yek bi awayekî cihê kar dike û rola wan di pêşveçûna akademîk de cihê ye. Herwiha, xwendekarên kêmayetiyên û xwendekarên ku zimanê wan xwediyê prestîjê ye, li gorî stratejiyên tîne bikaranîn, encam ji hev cihê dibin. Ji ber vê jî, gelek girîng e bê zanîn ka mirov dê kîjan şiyana zimanî hînkirî bike. Wekî ku berê jî hatibû behskirin, BICS şiyaneke zimanî ya wisa ye ku ji sedî sed di axiftinên rû bi rû de tê bikaranîn û hevokên ku tîne bikaranîn gelek caran kin in, ji aliyê gramerê ve basî in û ew peyv in ku pir tîne bikaranîn. Dîsa jest û mîmîk jî piştgiriya didin axiftinê. Li aliyê din, CALP di warê zimanî de hindik tîne zanîn, ji aliyê morfolojîk ve jî bêtir peyvên kompleks di nava xwe de vedihewîne, ji aliyê avaniya hevokê ve jî dirêj e, bêtir pêdiviya mirovan bi gihanekan çêdike, gelek caran jî ji hevokên pasîf pêk tîne. Şiyaneke zimanî ya wisa ye ku pîranî di ansîklopediyên de, di pirtûkên dersê de û di metnên xwendinê de derdikeve

pêşiya me. Xwendekarên ku bi zimanê serdest diaxivin, gava dest bi dibistanê dikin, gelek caran qonaxên şiyana zimanî ya BICS'ê tamam kirine û bi peyvên nû yên ku li dibistanê hîn bûne, BICS'a xwe bi pêş ve dibin û ji danheviya zimanê heyî re lêzêdekirina şiyana zimanî ya CALP'ê re jî amade ne. Lê belê, xwendekarên ji kêmayetiyeke zimanî, gava dest bi dibistanê dikin, ji ber ku bi zimanê dibistanê nizanin an jî hindik pê dizanin, heta demeke dirêj hewl didin ku şiyana xwe ya BICS'ê bi pêş ve bibin, bi vî awayî jî ji bo pêşveçûna CALP'ê ya bi dereceyeke kafî û karîger dereng dimînin. Weku berê jî hate gotin, ji bo ku xwendekarên ku zimanê wan ne di rewacê de ye, bên asta 152 Cummins, Fundamental Psycholinguistic, 19-35.

92

xwendekarên ku zimanê wan zimanê rewacê ye, kêmanî divê çend sal derbas bibin. Ji ber vê jî, zimanê ku xwendekarên ji zimanê bêrewac pê dest bi dibistanê dikin, meseleyeke ewqas girîng e ku paşeroj û pêşveçûna wan a akademîk bi rengê rasterast diyar dike.

2. Hevbesta dualî ya di navbera zimanan de

Duyemîn rêgeza psîkozimanî, nêzîktêdayîna hevbesta dualî ya di navbera zimanan de ye. Bi pêş ve rêgeza ku li gelek welatên cihê û di nav komên kêmayetî de hatiye ceribandin, li ser zimanê xwendekarên du zimanan bikar tînin mekanîzmeyek heye bi navê "şiyana bingeha kûr ya zimanî ya hevbeş" [ortak dilsel derin altyapı yeterliliği] heye û bi saya vê mekanîzmayê tiştên ku bi zimanekî tînin hînkirin, bi taybetî jî zanînen ku eleqedarî CALP'ê ne, heke şert û şîrûdên lazîm hebin, dikarin derbasî zimanê/zimanên din bibin. Bo numûne, hewce nake ku behreyên famkîrî û nivîsandina metnekê ku bi kurdî de hatibine hînkirin, dîsa di tirkî de jî bide hînkirin; ji ber ku, heke şiyaneke zimanî ya tirkî hatibe pêşvebirin, ev behremendî bi hêsanî dibe bêne veguhastin bo tirkî jî. Bi ya Cummins, ev rêgez di perwerdeya bi duzimanî tê kirin de modêla duzimanîkirinê¹⁵³

3. Duzimaniya lêzêdeker

(çift-dillileştirme

– immersion) û di modêlên perwerdeya duzimanî ya duherî (çift yönlü çift-dilli eğitim modelleri - two way bilingual education) de yê ku modêlên perwerdeyê yê serkeftî ne, tevî ku xwendekar kêmtir marûzî du ziman yan jî ji du zimanan yekî ne jî, dema mirov dide ber hev, perwerdekirina xwendekarên kêmayetîyan yê ku bi modêlên yekzimanîkirinê tînin kirin, tê dîtin ku encamên serkeftî tînin bidestxistin. Weku berê jî me bal biribû ser, di modêlên perwerdeya xwendekarên ji zimanên bêrewac de ya girîng ne ew e ka çend wext marûzî zimanê dibistanê dibin, belku ya girîng ew e ka di kîjan şertan de marûzî zimanê dibistanê dibin, hesabê danheviyên wan ên zimanî yê berê tê kirin an na, ji wê sûtê tê wergirtin an na. Ji ber vê jî, di warê pratîkên perwerde û hînkirinê de, yek ji encamên vê yekê jî ew e ku transferkirina danhevî û behremendiyên zimanî yê xwendekaran divê di nav zimanan de were teşwîqkirin. Mirov ji vî aliyê lê binihêre, danheviyên zimanî yê xwendekarên ku zimanê wan ne di rewacê de ne bi hev re têkiliyê deynin û ji hev re bibin alîkar, bingeha kûr a zimanî ya ku hevpar e were bikaranîn, danhevî û behremendiyên wan di hev de werin ragihandin an jî qismek ji van xalan bêne kirin an jî yek ji wan jî neyê kirin, hemû li ser pêşveçûna zimanî û akademîk a xwendekaran û li ser tecrûbeyên wan ên dibistanê dibin faktor. Duzimaniya lêzêdeker, berovajî pratîkên zimanî yê kêmkirin in. Cummins xwe dispêre xebatên ku di 40 salên dawîn de li gelek herêmên cihê yê dinyayê hatine kirin, bi qasî 200 lêkolînên ampîrîk, û dibêje ku di navbera duzimaniya lêzêdeker û pêşveçûna zimanî, hişî û akademîk a xwendekaran de têkiliyeke pozîtîf heye. Duzimaniya lêzêdeker ew e ku gava xwendekar zimanê duyem dixin ser

hezîneyên xwe yê zimanî, bi vê xistinê re jî zimanê xwe yê yekem jî di warê têgehê û akademîk de 153 Ev têrm di Zimannasiya Emelî de piranî tekabulî modêlên perwerdeya duzimanî ya serkeftî ya ku di perwerdeya xwendekarên duzimanî yan jî tê xwestin ku xwendekar bibin duziman de, tê bikaranîn. Beramberiya têrma "immersion"ê di tirkî de wekî "batırıcı" (noqker) bê bikaranîn jî, di vê bikaranînê de kêmasî hene, ji ber ku peyva "batırıcı" (noqker) tu zelaliyê nayne lîteratûra Zimannasiya Emelî. Ev têrm tê wateya ku di saleke akademîk de perwerde hemû, beşekî zêde yê perwerdeyê yan jî kêmanî nivê wê divê bi zimanê duyem bê kirin. Lê mamosteyên ku li van dibistanên ku ev modêl lê tên sepandin hemû duzimanî ne û zimanê wan ê yekem di sîstema perwerdeyê de wekî tiştekî biqîmet tê qebûl kirin û hedef ew e ku xwendekar bi duzimanî werin gihandin. Ji ber wê jî dêvila "modêla batırıcı" (noqker) em dibêjin "modêla duzimanîkirinê". Piranî di perwerdeya zarokên malbatên ku di civakê de xwedî prestîj in û zimanê wan serdest in ev tê bikaranîn û piranî jî encamên serkeftî tên bidestxistin û nimûneyeke wê ya serekî jî mirov dikare bibêje Kanada ye. Lê belê li hin welatan ev têrm tê bikaranîn lê di esasê xwe de modêlên yekzimanîkirinê tê sepandin jî hene. Bnr. Baker, 187-226. Herwiha bnr. Fred Genesee, Learning Through Two Languages (Cambridge, Mass.: Newbury House Publishers, 1987); Mike Bostwick, "What is Immersion?", <http://www.bi-lingual.com/School/WhatIsImmersion.htm> [19 Tîrmeh 2010].

93

Jî pêşve dibin û piranî di modêlên duzimanîkirinê de tê dîtin. Xebatên ampîrîk, ku Cummins behs dike, destnîşan dikin ku di wan rewşan de ku duzimanîya lêzêdeker tê teşwîq kirin, xwendekarên duzimanî nisbet bi xwendekarên yekzimanî di gelek waran de biavantaj in. Di lîteratûra duzimanîya lêzêdeker de avantajên ku herî zêde tên behskirin ev in: Xwendekarên duzimanî di warên wekî avanî û fonksiyona ziman (zanyariyên metazimanî) de bêtir xwedî agahî ne, zû hînî zimanekî nû dibin. Herwiha, gelek lêkolîn diyar dikin ku duzimanîya lêzêdeker rê li ber vezelendina hişî, behremendiyên xwendinê yê pêşveçûyî, fikirîna cihê û afirîner, hestyariya li hemberî kesê/a ku dipeyive vedike.154

F. RÊGEZÊN SOSYOLOJÎK ÊN PÊŞVEÇÛNA AKADEMÎK A XWENDEKARÊN KÊMAYETIYAN

Ji bo ku mirov rêgezên psîkozimanî yê ku li jor hatin ravekirin di nav komên cihê yê zimanan de bisepîne û fam bike bê ka bandorên wan çawa tên tecrûbekirin, divê mirov li tîkiliyên qada perwerde û hîn kirinê binihêre, bê ka ev tîkilî çawa pêk tên. Lêkolîn diyar dike ku rêgezên navborî li dibistanên xwendekarên ku bi zimanê cemaeta piranî [îng. majority; tr. çoğunluk] dipeyivin, hêzeke wê ya zexmker û dewlemendker heye, lê di dibistanên xwendekarên ku bi zimanê kêmayetiyên dipeyivin, berovajî vê yekê, xwendekaran ji taqetê dixê û pîrî caran jî encamên lawaz dertên. Cummins dibêje ku ji bo fam kirina sedemên van encamên cihê, divê mirov li tîkiliyên hêzê yê komên îktîdaran binihêre û dîsa lê bikole bê ev tîkiliyên hêzê di navbera perwerdekar û

xwendekaran de encamên çawa derdixe. Cummins ji bo famkirina van têtikiliyên ku di pêşveçûna akademîk a xwendekaran de xwediyê rolên girîng in, du rêgezên sosyolojîk destnîşan dike.

1. Têtikiliyên îktîdara civakî yên tehdekar

Cummins dibêje ku gelek sosyolog û antropologên ku li ser etnîsîte û serkeftina li dibistanê dixebitin, diyar dikin ku di tecrûbeyên dibistanê de têtikiliyên hêzê yên civakî jî rolên girîng werdigirin.¹⁵⁵

Di xebateke xwe ya din de jî Cummins dibêje ku hin gel çawa ku ji aliyê civaka serdest hatibine piştguhkirin, di heman katê de xwendekarên kêmayetiyên jî ji aliyê perwerdeyê ve hatine piştguhkirin.

Vê xebatê diyar kiriye ku kêmayetiyên ku demeke dirêj di dibistanan de bi ser neketine, qederê çend nîşan tûşî şiddeta fizîkî û sembolîk a civakên serdest bûne.

156 Cummins dema ku bi marûzbûna şiddeta fizîkî û sembolîk, piştguhkirinê rave dike, balê dibe ser têgehên kêmayetiyên şandilxwazî û kêmayetiyên nejidilî [gönüllü ve gönülsüz azınlık] 157 û

etnîsîteya bertekî.

158

154 Ji bo analîzeke berfireh bnr. Baker, Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, 142-165; û Cummins, Language, 178-182.

Li gorî ve yekê, kêmayetiyên şandilxwazî ji bo şertên ekonomîk ên baş yan jî ji bo derdoreke azad a polîtîk, li ser daxwaza xwe ji welatê xwe koçî welatên din dikin û kesên di vê komê de ne, li hin cihan, rêjeyê baş a serketina dibistanê bi dest dixin û entegreyî welatê ku koçî wê kirine, dibin. Lê belê, kêmayetiyên nejidilî bêyî daxwaza wan ji aliyê hêzên serdest ve hatine

155 Ji bo xebatên ku di Cummins (2009) de hatine ragihandin bnr. Carl Bankston û Min Zhou, "Effects of Minority-Language

Literacy on the Academic Achievement of Vietnamese Youth in New Orleans," Sociology of Education, 68 (1995): 1-17.; Teresa

McCarty, A Place to Be Navajo – Rough Rock and the Struggle for Self Determination in Indigenous Schooling (Mahwah: Lawrence

Erlbaum, 2002); John Ogbu, Minority Education and Caste (New York: Academic Press, 1978); John Ogbu, "Understanding Cultural

Diversity and Learning", Educational Researcher, 21 (1992): 5-14; Tove SkutnabbKangas, Linguistic Genocide in Education - or

Worldwide Diversity and Human Rights? (Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum, 2000); Alejandro Portes û Rubén Rumbaut (ed.),

Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation (Berkeley, CA: University of California Press, 2001). 156 Cummins, Language, 48-49. 157 Gloria Ladson-Billings, "Toward A Theory of Culturally Relevant Pedagogy," American Education Research Journal, 35 (1995):

465-491.

158 Portes û Rumbaut, The Story of the Immigrant Second Generation, 284.

94

kontrolkirin û ji ber derfetên kar, ji ber pêknehatina bidestxistina çavkaniyên maddî yên wekî dibistan û vehewînê û ji ber tepeseriya li ser nasnameya wan, li dibistanê her gav bi serneketinê re

rû bi bû re mane. Bi ser van tiştan, Cummins dibêje ku kêmayetiyên şandilxwazî jî dikarin rastî tepeseriyar werin û piştî nifşê duyem êdî taybetiyên kêmayetiyên nejidilî li ba wan jî peyda bibin. Li aliyê din, etnîsîteya bertekî jî ew rewş e ku li hemberî nasnameyeke serdest ya dij de rewşa defansîf ya nasname û hevgerînan. Li gorî vê yekê hevgerînan û sazîkirina nasnameyî ya ku li hemberî koma serdest hatine avakirin, dikin ku helwêsteke muxalîf li hemberî sazîyên ku ji aliyê serdestan ve tên avakirin peyda bibe, ku jixwe dibistan yek ji wan sazîyan e. Li gorî vê nêzîktêdayînê, serneketinên li dibistanan encama etnîsîteya bertekî û nasnameyên dij in.

2. Lihevgerîna li ser nasnameyê

Cummins ji xebatên li jor dikeve rê û dibêje ku di hevkarîgeriya [etkileşim] çandî ya xwendekarên kêmayetiyar de û di serkeftinên wan ên akademîk ên li dibistanan, rola lihevgerîna li ser nasnameyê gelek girîng e. Li gorî vê yekê, xwendekarên kêmayetiyar bivê nevwê difikirin bê ka ew kî ne û di nav civakê de ew li ku ne û hin pratîkan bi pêş ve dibin. Xebat nîşan didin ku tecrûbeyên hevkarîgerkirina bijartî, yanî rewşên ku xwendekar çand û zimanê ku afdî koma wan e diparêzin û li ser vî tiştî zimanekî nû zêde dikin, bandoreke erênî li ser xwendekaran çêdike û rê li ber serketina li dibistanê vedike. Lê di rewşên cîddî yê asîmîlasyonê de, yanî dema ku xwendekar bi rêjeyê mezî çand û zimanê civaka xwe wînda bikin, di nav xwendekaran de kêmbûna jixwebaweriyê û li dibistanê serneketin tê dîtin.¹⁵⁹

Heke em bi kurtasî qala çarçoweya teorîk a ku Cummins pêşniyaz dike bikin, rêgezên psîkozîmanî û sosyolojîk, ji bo tesbîtan li ser rewşa dibistanê, serketin û serneketinên xwendekarên ji zimanên pîranî û serdestan, ku biprestîj in, û xwendekarên ji zimanê kêmayetiyar, ku xwediyê statuyên nîzm in, netîceyên girîng dabînin dike. Ji van tiştan, rêgezên "şiyana zîmanî", "hevbesta duberî ya di navbera zîmanan de" û "dûzîmaniya lêzêdeker", aliyên psîkolojîk û zîmannasî yê tecrûbeyên perwerdeya zarokan, ronî dikin. Li aliyê din, rêgezên "famkirina tîkîliyên îktîdara civakî yê zextker" û "lihevgerîna li ser nasnameyê" jî awayên tîkîliyên hêzê yê di navbera komên serdest de, rave dikin ka rêgezên psîkozîmanî çawa tîne sepandin û hevkarîgeriya mîkro ya tîkîliyên hêzê, di navbera perwerdekar û xwendekaran de, çawa pêk tên. Li gorî Cummins, ji bo mirov karîbe perwerdeyekê rîk bixe ku tê de xwendekarên kêmayetiyar bi ser bikevin, şert e ku ew modêleke wîsa be ku tîkîliyên hêzê yê zextker bêne jêr pîrs û pîrsyaran, û herwiha hewla modêlê ew jî be ku bi zarokan re li gorî qaîdeyên lihevgerîna li ser nasnameyê hereket bike. Bi vî rengî be, rola perwerdeyê dê hêzê bide zarokan. Li vir, hêz an jî îktîdar divê weku pêvajoyeke wîsa bê famkirin ku di înteraksiyon û hevkarîgeriya mamoste û xwendekaran de taybetiyên çandî, zîmanî û entelektuelî Ji ber wê jî gelek girîng e ka sîstema perwerdeyê û mamoste dê bi xwendekarên kêmayetiyar re tîkîliyên çawa deynin û peyamên çawa bidin wan, ku jixwe ev tişt di avabûna nasnameya xwendekaran de jî xwediyê cîhekî bîngêhî ye. Tîkîliyên hêzê yê civakî bandorê li ser pênasîkirina rolên mamosteyan (nasnameya mamoste) û avaniya perwerdeyê (mufredat, bîdestxistina çavkaniyan, nîrxandin û hwd.) dike û ev jî bandorê li ser awayê tîkîlîdanîna bi xwendekarên kêmayetiyar re dike. Ev hevkarîgerî, meydana kê durîst dike di nav mirovan de ku di vê meydana de hînkirin û lihevgerîna li ser nasnameyê tê pîvan. Vê lihevgerîna li ser nasnameyê dike ku tîkîliyên hêzê yê zextker ji nû ve werin afirandin yan jî tîkîliyên li ser hêzê yê hatine afirandin bi pêş ve biçin.

159 Portes û Rumbaut, *The Story of the Immigrant Second Generation*, 274.

yên her du aliyan jî hatine qebûlîkirin û hêvî û bawerî ew e ku xwendekar dê bi vî rengî serkeftinên mezintir bi dest bînin.

G. PÊŞNIYAZ

Jiholêrakirina texrîbatên cîddî yên wekî zimanî, psîkolojîk, hişî, perwerdeyî, civakî û ekonomîk ên ji ber polîtîkayên perwerdeya kêmkar çêbûne, yekser bi vê yekê girêdayî ne ku zarokên kurd bi kurdî perwerde nebûne û jixwe dîsa eyan e ku ev texrîbat di perwerdeya zarokên kurd de ji ber piştguhkirina kurdîyê qewimîne. Ji ber vê yekê jî, ji bo ku zarokên kurd karibin bi kurdî perwerde bibin, gelek gav hene ku divê werin avêtin. Li ser van esasan heke em ji temayên ku di beşa nîqaşan de hatin rojevê, ji xebatên lîteratûra navneteweyî, ji çarçoweyên teorîk ên hatine nasandin dest pê bikin, ji bo ku xwendekarên ku zimanê wan ê zikmakî kurdî ye û dema dest bi dibistanê dikin qet bi tirkî nizanin yan jî hindik bi tirkî dizanin, di pêvajoyên perwerdekirin û hînkirinê de pirsgrîk dernekevin, li ser sîstema perwerdeya li Tirkiyeyê mirov dikare gelek pêşniyazên zimanî, civakî û çandî bike. Ji bo sepandina van pêşniyazan hem ji ber aliyên konjokturel û hem jî ji bo amadekirina bingehên wê, 5 an jî 10 sal hewce ne. Ji aliyê din ve jî, hin pêşniyaz jî tavilê dikarin werin sepandin. Dîsa ji ber van aliyan li jêr hin pêşniyaz hatine rêzkirin ku ji van pêşniyazan hinek dikarin di maweyeke dirêj de pêk bên û hinek pêşniyaz jî hene ku tavilê dikarin pêk bên. Di her du rewşan de jî, şert e ku raya giştî, saziyên dewletê yên têkildarî vê babetê, saziyên civakî yên sivil û kesên eleqedar bi awayekî cîddî bal û serincê bidine ser van pêşniyazan.

1. Pêşniyazên Têkildarî Sîstema Perwerdeyê

Di perwerdeyê de divê kurdî were bikaranîn û modêlên perwerdeyê yên duzimanî werin pêşvebirin: Weku li jor jî hate gotin, riya herî rast a jiholêrakirina dezavantajên zimanî, psîkolojîk, hişî, perwerdeyî, civakî û ekonomîk ew e ku di perwerdeya van zarokan de kurdî were bikaranîn. Di perwerdeyê de dê kurdî çawa were bikaranîn, bêguman babeteke têra xwe aloz û pîrhêl e. Mirov dikare di lîteratûra navneteweyî de rastî gelek modêlên perwerdekirina bi zimanê kêmayetiyan bê. Ji van modêlan, modêlên yekzimanîkirinê xwedanê armanca asîmîlasyonê ne, modêlên perwerdeya duzimanî û duzimanîkirinê jî dixwazin duzimanîyê bi cih bikin; bi modêlên duzimanîyê, xwendin û nivîsandina bi her du zimanan û pirî caran jî di maweyeke dirêj de rê li ber vedike ku hem serkeftina dibistanê û hem jî zimanên navborî baş werin xwendin.

Di lîteratûra navneteweyî de encamên ku bi awayekî zelal tên rojevê, derfetên ku duzimanîya yeksan û hevseng ava dîke û mirov guh bide pêdivî û daxwazên kesên ku di hevdişinê vê xebatê de pêşkêş kirine, bikaranîna modêlên dibistanan ên ku di perwerdekirina zarokên kurd de duzimanîya kurdî û tirkî, di xwendin û nivîsandinê de duzimanîyê teşwîq dikin, dê rolên girîng werbigirin di jiholêrakirina texrîbat û dezavantajên zimanî, perwerdeyî, psîkolojîk, civakî û ekonomîk de. Di hengama pêşvebirina modêlên perwerdeya duzimanî de, mirov dikare sûtê ji modêlên perwerdeya duzimanî yên ku li gelek welatan tên bikaranîn, werbigire; lê belê, dibe ku modêleke li welatekî serkeftî, nabe rasterast li rewşa zimanekî din bê sepandin, lewre ihtimal e ku ew jî hingî bibe modêleke lawaz a wekî modêlên yekzimanîkirinê. Ji ber vê yekê jî, dema modêl an jî modêlên ku dê di perwerdeya zarokên kurd de werin bikaranîn, werin dariştin û duristkirin, divê hay ji van tesbît û rewşên ku vê xebata me ya berfireh pêşkêş kirine, hebin. Û li gorî van pêdiviyên cihê, divê modêl baş werin pêşvebirin. Ji bo pêşvebirina modêlên ku dê li dahatûyê werin pêşvebirin divê ji niha ve bingeha wê were danîn.

Modêlên duzimaniyê yê dê di perwerdeya zarokên kurd de werin bikaranîn divê hemû pêvajoyên perwerdeyê di nava xwe de vehewînin: Modêlên ku divê piştî diyarkirina şert, pêdivî, armancên nêz û rasteqîne bêne duristkirin, divê bi tenê bi wan salên ku xwendekar hînî xwendin û nivîsandinê dibin ve sînordar nebin, belku divê ew modêl hemû qonaxên seretayî, lîse û zanîngehê jî di nav xwe de bihewîne. Heke na, tu tesîra vê modêlê nabe li ser lîse an jî zanîngehê, ku di perwerdeyê de wekî qonaxên duyem û sêyem tî zanîn; herwiha heke xwendekar di azmûnan de ji hînbûna zimanê yekem ne berpirsyar bin, sebeb û motîvasyon namîne ku xwendekar kurdî hîn bibin û ev modêl hingî dê têk biçe. Ji ber vê yekê jî, modêlên ku dê cî bidine bikaranîna kurdiyê di perwerdeyê de, divê li azmûnên zimanê yekem û perwerdeya qonaxa duyem û sêyem jî bihewîne.

Divê têkiliyên xwendekar-mamoste yê li ser esasê zext û tepeseriyê werin veguhartin: Lêkolîna hazir diyar dîke ku ew peyamên sosyo-çandî xwedanê roleke girîng in ku bi polîtîkayên ziman û perwerdeyê tîne destnîşankirin û bi destê mamosteyan digihine xwendekaran û di tecrûbeyên perwerdeyê yê xwendekaran de xwedanê karîgeriyê mezin in. Weku di çarçoweya teorîk a di beşê nîqaşan de jî hatibû diyarkirin, sedemên bîngehî yê ku li dibistanê dibe sebebê biserneketina xwendekarên kêmayetiyên, di esasên xwe de sosyo-polîtîk in û xwe di hevkarîgeriya mîkro ya xwendekar û mamosteyan de nîşan dide. Ji ber vê yekê jî, weku di çarçoweya teorîk de jî hatibû destnîşankirin, mudaxeleiyên perwerdeyê encax hingî dibe serkeftî bin heke têkiliyên îktîdarê yê zextker bînine jêr pirsyaran. Mirov ji vî aliyê lê binihêre divê kurdî ne bi awayekî sembolîk di perwerdekirina zarokên kurdan de were bicihkirin, berovajî wê, divê bi riya perwerdeya duzimanî û pîrçandiyê xwendekarên kurd û civaka kurd baş were bihêzkirin, neyeksaniyên heyî divê werin çareserkirin û edaleta civakî, wekî hedef û armancekê were diyarkirin. Wekî din, bi awayê herî sade, hînkirina xwendin û nivîsandinê tenê bi zimanê yekem, dê tecrûbeyên perwerdeya zarokên kurd veneguhêre, dê ji bo jîholêrakirina hejarî, neyeksanî û cudakariyê nebe alîkar. Ji ber vê, divê ziman wekî amûrekê were bikaranîn û hem xwendekar û hem jî mamoste di nav hewldana lihevkerina li ser nasnameyê bin, divê dê û bav jî hin rolan werbigirin û li gorî rêgezên ku di çarçoweya teorîk de hatine nîqaşkirin, perwerdeyê veguherîner were armanckirin.

Divê beşên mamostegihandinê yê duzimanî yan jî pîrzimanî werin vekirin: Divê binasaziya gihandina mamosteyên ku bikarin hem bi kurdî û hem jî bi tirkî, angî bi duzimanî perwerdeyê bidin, were amadekirin, ji bo vê jî divê beşên girêdayî fakulteyên perwerdeyê werin vekirin. Divê perwerdeya cudatiya ziman û çandî were dabînkirin ji bo şagirtên mamostetiyê: Divê li fakulteyên perwerdeyê ji şagirtên mamostetiyê re dersên derbarê zarokên ku zimanê wan ê zikmakî û zimanê dibistanê ne yek in, were dan. Di lîteratûra navneteweyî de, dersên gihandina mamosteyan, ku wekî "Perwerdeya Nav-çandî" (Kûltûrlararasi Eđitim - Intercultural Education) tîne nasîn, pîranî wan aliyên perwerdeyê vedihewînin wekî çand û raboriya kêmayetiyên zimanî û çandî yê dîrokî, rêveberina polên xwendekarên ji kêmayetiyên û metodolojiya dersdana ji wan zarokan re. Hin mînakên encamgir yê van dersan li welatên wekî Îtalya, Yewnanîstan, Avûstûrya, Qibrîsa Başûr hene.

Divê mamoste derbarê cihêyiya zimanî û çandî de bi riya perwerdeya navxweyî werin perwerdekirin: Mamosteyên ku li dibistanên zarokên bi kurdî diaxivin dixebitin, bi riya semînerên navxweyî, ji bo mamostetiyên zarokên ku zimanê wan ê zikmakî ji zimanê dibistanê cihê ne, divê perwerdehî were dayîn.

Divê mamosteyên ku bi kurdî dizanin derbarê metod û mînakên hînkirina duzimanî de werin perwerdekirin: Jixwe mamosteyên ku bi kurdî dizanin carinan bi xwendekarên kurd re bi kurdî dipeyivin û bi vê peyivîne hewl didin ku dezavantajên xwendekaran kêmtir bikin; lê belê, dîsa jî divê mamosteyên ku bi kurdî dizanin derbarê metod, stratejî û mînakên hînkirina duzimanî de werin perwerdekirin û amûr û alavên dersê ji wan re werine dabînkirin. Mînakên baş ên heyî an bi nivîskî an jî bi dîtbarî dibe werin qeydkirin û pêşkêşî mamosteyên din jî bêne kirin.

Mamosteyên ku bi kurdî nizanin divê bêne handan da ku kurdî hîn bibin: Me dît ku mamosteyên ku bi kurdî nizanin têkildarî xwendekar, dê û bav û derdorê astengiyan dikêşin. Eşkere ye ku hin astengî ji ber vê ye ku mamoste kurdî û çanda herêmê baş nas nakin. Ji ber vê yekê jî, mamosteyên ku diçin û wê biçin herêmên ku kurd lê zêde dijîn, divê ji bo hînbûna kurdî werin teşwîqkirin, ji bo vê jî şertên lazim werin amadekirin. Li ser vî esasî, ji mamosteyên ku dê bîn li herêmê bixebitin re girîngiya zanîna kurdî were vegotin. Namilkeyên derbarê ziman, çand û wêjeya kurdî werin belavkirin, tenê ji bo van mamosteyan qursên zimanê kurdî ên belaş jî dibe werin vekirin. Bi vê re, mamosteyên ku hînî kurdî bibin, dikarin têkiliyên baştir, dilsoztir û pêşveber deynin û lihevkerina li ser nasnameyê teşwîq bikin û ev rewş dibe ku tesîrên baş bike li ser serketina li dibistanê, entegrasyona civakî û ekonomîk a xwendekarên kurd.

Divê ji bo xwendekarên ku bi kurdî dizanin qursên xwendin û nivîsandina bi kurdî werin vekirin: Heta qonaxa pêşvebirina modêlên perwerdeya duzimanî tê, ku tê de kurdî dibe zimanê perwerdeyê, ji bo jinûve avakirina helwêst û jixwebaweriya xwendekaran, divê behremendiya xwendin û nivîsandina bi kurdî ya xwendekaran were teşwîqkirin û ji bo vê jî divê qursên xwendin û nivîsandina belaş, ku dewlet jî piştgiriya bidiyê, werin vekirin. Heke xwendekar bibînin ku bi zimanê wan ê zikmakî jî berhemên nivîskî hene û karibin van berheman bi kar bînin dê ji bo têkiliyên ku xwendekar hem bi dibistanê û hem jî bi zimanê xwe yê zikmakî re datînin têra xwe kêrhatî û bixêr be. Ji aliyê din ve jî ev qurs dê bibin bingeha modêlên perwerdeya duzimanî. Ji bo dê û bavên divê qursên xwendin û nivîsandina bi kurdî werin vekirin: Dema ku mirov di perwerdebûna zarokan de rola dê û bavên difikire, divê ev yek neyê jibîrkirin ku dê û bav wekî parçeyekî pêvajoya perwerdeyê, pêwîstî ne. Di vî warî de yek ji gavên herî girîng, ji bo dê û bavên ku ne dizanin bi tirkî bixwînin û ne jî binivîsin, qursên xwendin û nivîsandina bi kurdî werin vekirin. Gavên di vî warî de dê bikin ku hem dê û bav xwe bi hêz hîs bikin û hem jî dê karibin di perwerdeya zarokên xwe de alîkariya bidin wan û rê li ber zarokan vebe ku bikarin gelek çavkaniyan bi dest bixin.

Divê navendên pêşvebirina mufredata perwerdeya duzimanî û pîvan-nirxandinê werin vekirin: Duzimanî ne ew e ku du ziman li kêleka hev bisekinin, belku duzimanî ew e ku gava bi kêmkî du ziman werin ba hev bikarin fikirîneke nû, dîtineke nû û nirxandinekê ava bikin ku ev jî pêvajoyeke dînamîk e. Ji ber vê jî, mufredatên perwerdeya ku dê bikare ji vê pêvajoya dînamîk re bibe bersiv, divê bi lihevçivandina mufredatên ku ji bo zimanên cihê hatibin amadekirin were kirin; duzimanî pêş nakeve bi bikaranîna mufredatên cihê bi awayekî serbixwe. Ji ber vê sedemê jî, divê mufredatên wisa bîn amadekirin ku hay ji avaniya dînamîk a duzimanîyê û hay ji hemû pêvajoyên perwerdekirin û hînkirinê hebe û divê navendên perwerdeya ku dê van mufredatan bipîvin û binirxînin hebe.

98

Dem a ku zarokên kurd hînî zimanekî sêyem bibin divê ev yek bi zimanên wan ên yekem, ango bi

kurdî û tirkî re were têkildarkirin: Modêlên perwerdeya duzimanî, di heman demê de ew modêl in ku pirzimanîyê teşwîq dikin. Xebatên lîteratûra herêmî û navneteweyî û rêgeza hevbesta duberî ya di nav zimanan de, nîşan didin ku gava zimanekî nû tê hînbûn, tevkarîya zimanên ku berê tînan zanîn jî gelek e. Ji vî aliyê ve, hem di sîstema perwerdeya heyî û hem jî di modêlên perwerdeya duzimanî ya ku mûhtemel e diyar dike ku, dema îngilîzî yan jî zimanekî sêyem hînî zarokên kurd tînan kirin, divê zimanê xwendekaran ê yekem ango kurdî û zimanê xwendekarên ê duyem ango tirkî, parçeyekî girîng ê hînkirina zimanê sêyem were dîtin û metodên hînkirina li gorî vê yekê û amûr û alavên dersê yê li gorî vê yekê werin amadekirin.

2. Pêşniyazên Civakî û Çandî

Divê di perwerdeyê de hay û baleke bikaranîna zimanê zikmakî û duzimanî were afirandin: Wekî ku berê jî di rapora Duzimanî û Perwerdeyê de, ku ji aliyê Ayan Ceyhan û Koçbaş hatibû amadekirin, hatibû diyarkirin, heke li hemberî zimanekî helwêstên neyînî hebin, di wir de mirov nikare bibêje ku perwerde dê bi ser bikeve. Ji ber vê sedemê jî, carinan di dîskûra/gotara dewletê de, di daxuyanîyên hin siyasetmedaran de, di sazîyên çapemenîyê de axiftina bi zimanê zikmakî, di perwerdeyê de bikaranîna zimanê zikmakî û duzimanî bi pirsgirêkên ewlehiyê vê tînan eleqedar kirin. Ji bo ku hukmên neyînî ji ser van babetan rabe, divê xebat werin kirin û divê derdorên wisa bînan afirandin ku di van derdorên de pirzimanî ji dêvîla astengê wekî nirxekî erênî û mafekî bîngêhî ê mirovan were famkirin. Xebata Eğitim-Senê ya li ser zimanê zikmakî diyar dike ku gelek kes bi çavekî erênî li hînbûn, axiftin û hînkirina zimanê zikmakî dinîhêrin; lê belê, di hevdiînan de hin encam nîşan didin ku hinek mamoste kurdîyê wekî pirsgirêkekê dibînin. Diyar e ku fişara li ser zarok û dê û bavên û di encamên demxekirinan de, ku di hevdiînan de hatin gotin, meseleya bikaranîna kurdîyê di perwerdeyê de li ba hinek kesan wekî tiştê neyînî tînan dîtin û hişê hin alîyan jî pê tevlihev bûye. Lewma, pir girîng e ku planeke zimanî ya tekûz were amadekirin û bi vê planê re helwêsta li ser kurdî were veguhartin û di civakê de wekî tiştê erênî were dîtin. Ji ber vê jî, mamoste, xwendekar, dê û bav, siyasetmedar bi kurtasî raya giştî divê derbarê xisarên polîtîkaya perwerdeyê û pratîkên wê de û ji bo di perwerdeyê de duziman werine bikaranîn û derfetên ku dê ev duzimanî pêşkêşî me bike, bi riyên cihê werin agahdarkirin. Bi vê armancê mirov dikare bernameyên radyo û televizyonê amade bike, semîner, konferans, civînên li taxan li dar bixe, afîş, namilke û filmên reklamê yê pirzimanî amade bike û van xebatan pêşkêşî raya giştî bike. Divê dê û bav derbarê cudatiya zimanî û çandî de werin agahdarkirin: Bi awayekî berfireh divê xebatên cihê bînan encamdan da ku dê û bavên zarokên kêmayetîyan werin agahdarkirin ku pir girîng e ku ew bi zimanê xwe yê zikmakî bi zarokên xwe re bipeyivin, lewre bi vî rengî zimanê xwe yê zikmakî dê bi pêş ve bibin û ew jî dê bike ku duzimanî û pirzimanî bi cih bibe di nav civakê de; di dawiyê de, zarokên wan dê li dibistanan serkeftîtir bin û herwiha dê ji bo entegrasyona wan a civakî jî dê pir kêrhatî be.

Divê ji bo pêşvebirina behremendiyên kurdî yê zarokan bernameyên TV'yê werin çêkirin: Di serkeftina di dibistanê de û di hînbûna zimanekî nû de mirov li girîngiya zimanê zikmakî bifikire, ji bo pêşvebirina zimanê zikmakî ê xwendekaran, heke kanalên ku bi piştgiriya dewletê hatine avakirin û kanalên taybet ji bo pêşvebirina behremendîya zimanî ya zarokan bernameyan amade bikin dê ev pêşveçûneke girîng be. Li ser vê yekê divê qedexeya li ser radyo û televizyonan ku

99 nahêle ew bernameyên zarokan amade bikin, were rakirin, ji bo çêkirina bernameyên bi vî cureyê

divê çavkaniyên pêwîst werin dabînkirin.

Divê gel derbarê bedewî û pêwîstiyên cudatîyên diyalektan de were agahdarkirin: Divê ew fikra kesên ji koma yekem, ango ku cudatîyên diyalektan di navbera herêmên kurdîziman de dê perwerdeya bi kurdî zehmettir bikin, were veguhartin. Ji ber gotara polîtîk ya serdest mirov bêtir baweriyê bi tiştên "yek" û "standard" tînin. Rewşa "yek"nebûn û "standard"nebûna kurdî dikare wekî qelsiya jixwebawerîya hemberî kurdî jî were famkirin, ku vê qelsiya jixwebaweriyê ji ber vê ye ku her tim hêza polîtîk û avantajên ekonomîk ên kurdî û tirkî tînin qiyaskirin. Ji ber vê jî, ji bo têgihana heyî were veguhartin divê xebat li ser cudatîya devokan werin kirin û bê gotin ku ev cudatî di her zimanî de hene û eleqedarîya wê bi bedewî, jidilbûn, xwezayîbûn û dîrokê re heye.

BEŞÊ PÛNCÊM

MAFÊ PERWERDEYA BI ZIMANÊ ZIKMAKÎ – MÎNAKÊN JI WELATAN

Mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî, wekî yek ji hêmanên bingehî yê tîkoşîna mafên zimanî yê kêmayetîyan, di salên dawîn de cihekî girîng bi dest xistiye di rojeva polîtîk a neteweyî û navneteweyî de. Mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî, di qadên qanûn û îdareyê de, ku stûnên qada giştî ne, û wekî pêş-şertekî wekheviya beşdariya di siyasetê de, xwedanê cihekî girîng û bingehî ye, lewre esasê ihtimala bikaranîna zimanê zikmakî di siyaset û mass-mediyayê de û xerantiya çalakkirina mafên zimanî yê di qadên din de ye. Bi taybetî jî piştî salên 1960'î, tîkoşîna ji bo mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî kiriye ku saziyên navneteweyî û Ewrûpa-navendî, piştî salên 1990'î bi awayekî berfireh li meseleyê binihêrin. Piranî di mafên zimanî yê kêmayetîyan de û bi taybetî di mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî de, di tu metnekî hevpar de, dewleta endamê Yekîtiya Ewrûpayê (YE - Avrupa Birliğı AB) wekî berpirsyar nehatibe destnîşankirin jî, di wan metnan de ku ji îmze û pesendkirina dewletan re hatine vekirin, û ji aliyê Neteweyên Yekgirtî (NY- Birleşmiş Milletler BM) û bi taybetî Rêxistina Ewlehî û Hevkariyê ya Ewrûpayê (REHE- Avrupa Güvenlik ve İşbirliğı Teşkilatı – AGİT) û Konseya Ewrûpayê (KE - Avrupa Konseyi AK) hatine amadekirin, li hemû dewletên endam û berendam ên xwedan-kêmayetî, ev metn wekî rêberekê hatine amadekirin û çarçoweya nêzîkedayîna mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî diyar kirine.¹⁶⁰

160 Peymana Navneteweyî ya NY Li Dijî Cudaxwaziyê (1960); Peymana NY bo Mafên Siyasî û Medenî (1966, bend 27); Peymana

NY bo Mafên Zarokan (1990, bend 30); Danezana NY Derbarê Mafên Kêmayetiyên Neteweyî, Etnîk, Dînî an jî Zimanî (1993);

100

Li ser vê yekê, mînakên ku dê karibe li Tirkiyeyê nîqaşa mafê perwerdeya bi kurdî ya kurdan zelal bike, li Ewrûpayê têra xwe hene. Ji aliyê din ve jî li welatên din ên dinyayê, lêgerîn û tecrûbeyên bikaranîna vî mafê perwerdeya bi zimanê zikmakî ê kêmayetiyên ku di nav rejîmên siyasî yê ji demokrasiya lîberal cudatir in û di nav çandên sosyo-polîtîk de dijîn, ji bo dewlemendbûna nîqaşê û bergeheke berfirehtir divê bala mirov li ser be. Gava ku mebesta vê xebatê bi awayekî tevkarîkirinek be, hingî aşkera dibe bê ka çima di vê beşê xebatê de ji xeynî mînakên korsî-Frensa û baskî-Spanya em li mînaka ûygûrî-Çînê jî dinihêrin. Bi dorê, di her numûneyê de, dê paşxaneya wan a siyasî, şertên sosyo-polîtîk û pratîkên bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de werin analîzkirin û rewşa niha û şîroveyan ji bo dahatûyê bîna rojeva xebatê. Ev beş dê bi nixandîneke li ser şîroveyan muhtemel ên ji bo rewşa kurdî-Tirkiyeyê bi dawî bibe.

Dema em li van mînakên ziman û welatan dinihêrin, dê bê dîtin ku di her mînakê de tiştêkî ku

dişibe mînaka li Tirkîyeyê, rewşa kurdî, û tiştêkî ku naşibe vê mînakê heye. Bi taybetî dema mirov analîz dike, tiştên ku li mînaka korsî- Frensa û kurdî-Tirkîyeyê dişibin hev wiha ne :161

Di mînaka Spanyayê de, di navbera rewşa baskî û li Tirkîyeyê rewşa kurdî de tiştên dişibin hev kêmbin jî, di warê şopandina pêvajoyên têkoşînên wan de hin tişt girîng in: Li welatê Baskê jî û li herêmên kurdan jî di welatên wan ên cîran de gelên wan dijîn; tecrûbeya rejîmeke leşkerî ya dişibin hev, berdewambûna têkoşîna çekdarî, tiştên ku dişibin hev in. Li ser kitekitên van tiştên dişibin hev hin cudatî hene, wekî mînak, cudatiya asta dewlemendiya li welatê Baskê û herêma kurdan û berê tevgera koçên navxweyî yên ku vê cudatiyê afirandiye, xebatên ku ji sed salî zêdetir in li ser zimanê baskî tîn kirin û tecrûbeya ku pêwîstiya parastin û pêşvebirina ziman a ji bo zimanê baskîyan tîn kirin, di kurdî de hê tune, nebûna fakterên pêvajoya erênî ya di perwerdeyê de, ku perwerdeya bi baskî ev çil sal in ji aliyê Rêveberiya Xweser a Baskîyan ve hatiye mîsogerkirin, ji bo nîqaşê hêja ye ku mirov dêhn û bala xwe bidiyê.

Taybetiya

zextker û zal a rêveberiya navendî, ku hevterîb in digel avaniya ûnîter a dewletê; demografiyeye pîrziyanî ya li dijî vê taybetiyê; sazkarîyên destûrî yên vê demografiyê piştguh dikin (tenê bi riya perwerdeya bi zimanê fermî/neteweyî meyla astengkirina perwerdeya kêmayetîyan a bi zimanê wan ê zikmakî), dîtina kêmayetîyan wekî xetereyê bo yekîtiya neteweyî; di encama vê yekê de rezervên ku datînine ser peyman û rêkeftinnameyên ku saziyên navneteweyî û Ewrûpa-navendî; bicihkirina nîrxên zimanî û çandî yên kêmayetîyan beramber ziman û nîrxên ku bîngeha rejîma siyasî danîne (dijberiya Komar/şoreş/modernîteyê), pîrsgirêka standarbûna korsî û kurdîyê, di nav korsîkayî û kurdan de hebûna girseyên ku di têkoşînê de çekê bikar tînin, dubendiyên herêmî û siyasî yên ku ji ber rewşa jeopolîtîk a herêmên korsîkayî û kurdan pêk tê. Dema mirov ji nêz ve li van tiştên ku dişibin hev dinihêre, ji xeynî hin tiştên ku naşibin hev, ferqa ku derdibe ew e ku rêveberiya navendî ya Frensayê di demên dawîn de û bi taybetî ji bo Korsîkayê hin qanûnên xwe nerm kirine.

Rêkeftina KE bo Zimanên Kêmayetî û Herêmî yên Ewrûpayê (1992/1998); Peymana Çarçowe ya KE bo Parastina Kêmayetiyên

Neteweyî (1195/1998 - bend 5, 6, -9-12, 14); Pêşniyazên Laheyê Derbarê Mafên Kêmayetiyên Neteweyî yên Teşkilata Hevkarî û

Ewlehiyê ya Ewrûpayê (THEE) (1996), Pêşniyazên Osloyê bo Mafên Kêmayetiyên Neteweyî yên Teşkilata Hevkarî û Ewlehiyê ya

Ewrûpayê (THEE) (1998), Pêşniyazên Lûndê yên THEE'yê bo Beşdariya Çalak a Kêmayetiyên Neteweyî di Jiyana Giştî de (1999)

Rêbera THEE'yê bo Hêsankirina Beşdarbûna Kêmayetiyên Neteweyî di Hilbijartinan de (2001); Rêbera THEE'yê bo Hêsankirina

Bikaranîna Zimanê Kêmayetîyan Di Radyo û Televizyonan de (2003).

161 Dema ku ev manendî (taybetiyên ku dişibin hev) tîn analîzkirin divê neyê jibîrkirin ku pêvajoya netewebûn, berbelavbûna

endûstriyê û afirandina bazareke hevpar li Frensayê nisbet bi Tirkîyeyê pir zû dest pê bûye û li demeke fireh hatiye belavkirin.

Ev ferq îşaretê bi prensîba yeksanî/wekhevîyê jî dike ku di polîtîkaya netewebûnê ya Frensayê de bi reneki "serkeftî" hatiye

sependin. Îşareta derbarê têkiliya netewebûn-wekheviyê de kiriye ku gelên Frensayê bi awayekî wekî hev ji xizmetan sûdê

wergirin û nêrîna Frensayê li ser zemînê wekheviya firsetan erênî ye lê belê ya Tirkiyeyê li ser vê babetê neyînî ye.

101

Nêzîkiya cihêti û manendiyên di navbera mînakên li Çînê rewşa ûygûrî û li Tirkiyeyê rewşa kurdî, berovajî çavdêriyên yekser tên dîtin, tevkariyeke wê li vê xebatê heye. Mirov dikare tiştên dişibin hev wisa rêz bike: rojeva jeostratejîk ya ku Herêma Xweser a Şîncanê, ku gelê ûygûr li wir dijî, wekî herêma kurdan li ser sînoran e, Şîncan û herêma kurdan wekî herêmên din ên welat ji aliyê ekonomiyê ve bêhêz in, berdewambûna têkoşîna çekdarî. Cihêtiyên heyî jî mirov dikare wisa rêz bike: Ferqa di navbera rêveberiya yekpartî û sîstema komunîst a Çînê û rêveberiya otorîter û sîstema nivîlberal/demokratîk a Tirkiyeyê, hebûna rêveberiyeye xweser a Şîncanê -tevî ku çawaniyên wê tên nîqaşkirin- bikaranîna ûygûriyê di perwerdeyê de -tevî ku ne berdewam û kêşedar e- û ku ûygûrî ev serê şêst salan e li jêr rêveberiya Çînê li ser hukmê xwe ne.

Mirov dikare nîqaş bike bê ka ev tiştên dişibin hev û yên naşibin hev derfetekî wisa didin ku mirov karibe analîzeke siyasî ya danberhevî ya yekser û bikitekit bike. Ji aliyê din ve jî mebesta vî beşî ew e ku bergeha nîqaşan fireh bibin û tebeqeyên wê werin dewlemendkirin; ji ber vê jî, ev tiştên dişibin hev û cihêtiyên heyî, bi şertê ku rê nîşanî nirxandinên giştî bidin hatine tehlîlkin. Ev awayê nirxandin û tehlîlê dibe wekî çalakiyeke analîtîk a pirsgerîkê bê famkirin, lewre rehendên meseleyê yên ku berê nehatibûne destnîşankirin bi xêra numûneyên ji welatên din derdixê pêş. Di navenda çalakiyeke wisa de hîpotezeke wisa heye ku, ev hîpotez cihêbûnên di navbera mînakên de jî tê de, nîqaşa li ser mînakeke taybet jî ji hev veçirîne, erênî bike yan jî neyînî bike û bi vî awayî temam bike. Heke na, îdiaya ku dibêje tu mînak naşibe ya din, nedihîşt ev xebata me ji wan xebatan wêdetir biçê ku mebesta wan xizmetkirina li polîtîkayên neteweyî û bi vî rengî, rê nedida pêkhatina teoriyên zanistên civakî û pratîkên siyasî yên xwedanê xasyet û taybetiyên gerdûnî.

A. KORSÎ-FRENSA

Frensiya ku bi fermana sala 1539'an a ji aliyê qraliyeta Frensayê ve wekî zimanê fermî yê huqûq û îdareyê hate destnîşankirin, ketiye bin hîmayeya Akademiya Frensî ya ku di sala 1635'an de hatiye avakirin û di sala 1793'yan de jî bûye zimanê perwerdeya qonaxa yekemîn a ku belaş û mecbûrî. 162 Rêkeftinnameya Zimanên Kêmayetiyên Herêmî ya Ewrûpayê, ku di sala 1999'an de ji aliyê hukûmeta sosyalîst ve hatibû îmzekirin, hêj jî li Parlemena Frensayê li benda pesendkirinê ye. Sîstema perwerdeya neteweyî ku bi taybetî jî ji bo rêjeya bilindbûna xwendin û nivîsandina kesên li gundewaran dijîn û ji bo qebûlkirina têgeha hemwelatiniyê û nixên çandî yên ku şoreş dixwaze binecih bike, ji xeynî perwerdeya bi frensî perwerdeya zimanên din tev hatiye qedexekirin û ev zimanên hanê jî wekî dijberên şoreşê, neyarên dab, nerît û hebûna neteweyî dîtine. Bi saya serê tevgerên ku di sala 1970'an de derketin holê, li Bretonyayê dibistaneke taybet a bi navê Diwan, li welatê Baskê jî dibistaneke taybet a bi navê Ikastola, li Oksîtanyayê dibistaneke taybet a bi navê Calandreta û li Katalonyaya Bakur jî dibistaneke taybet a bi navê Bressola hate avakirin. Ev dibistanên ku pîranî giraniya xwe didin ser perwerdeya bi zimanê kêmayetiyên, ya baskî ji sala 1969'an, ya bretonî ji sala 1977'an, ya alsasî ji sala 1991'ê vir ve hene. Ji aliyê din ve jî, di sala 1992'yan de, bi guhartina xala 2 ya destûrê jî hatiye îlankirin ku frensî zimanê fermî yê Komara Frensayê ye û bi qanûna Toubon a ku di sala 1994'an de hate derxistin, hatiye mîsogerkirin ku frensî

tekane ziman e ku divê di hemû belgeyên fermî de, di sektorên reklamê de, li kargehan, di hemû peymanên bazirganî û di qadên ragihandinê de, di hemû dibistanên dewletî de bê bikaranîn. Ev her du tedbîrên qanûnî, li hemberî serweriya îngilîzî, frensî parastibe jî fonksiyoneke wisa wergirtiye ku ji ber wê nêzîktêdana dewletê ya neyînî li hember zimanên herêmî û kêmayetiyên bêtir bihêz bibe. 162 Alexandre Jaffe, *Ideologies in Action Language Politics on Corsica* (Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1999), 79.

102

Mirov dibêje qey xemên wan kesan hatine pejirandin ku dibêjin heke ev Rêkeftinname were pesendkirin yekîtiya neteweyî ya Frensaya tek û nedabeşbar dê têk biçê, frensiya ku zimanê dewletê ye heke serdestbûna xwe ji dest bide dê îktidara siyasî di nav herêm û navendên din de were parvekirin, van heyamên ku hakimîyeta îngilîzî zêde dibe û ev jî hebûna frensî tehdît dike, heke bi awayekî fermî piştgirî ji zimanên herêmî re bê kirin ev dê bibe xisarkirina çavkaniyên neteweyî. Di warê xeman de ev Rêkeftinname digihîje heta îhlala rêgeza wekhevîyê li hemberî huqûqê, parçenebûna Komarê û yekîtiya gelê Frensayê tehdît dike, dawîya dawîn digihîje heta naskirina mafên taybet ên komên zimanî yê birêxistinbûyî. 163 Pêngava ku serê salên 2001'ê ji aliyê Wezîrê Perwerdeyê Neteweyî yê wê demê Jack Lang ve, ji bo ku dibistanên Diwanê yê ku bi Bretonî perwerdeyê didin bibin parçeyekî sîstema perwerdeya fermî, ji ber dîtina neyînî ya Dadgeha Destûrî, nehat temamkirin. Li gorî rapora EBLUL a sala 2007'an, Frensa, wek dewleteke endamê Konseya Ewrûpayê, Rêkeftinnameya Zimanên Kêmayetiyên Herêmî ya Ewrûpayê di sala 1999'an de îmze kiriye lê di parlemena wê de nehatiye pesendkirin û Frensa israr dike ku şerhên ku xistiye xala 30 ya Peymana Mafên Zarokan a NY û xala 27 ya Peymana Mafên Medenî û Siyasî ya NY raneke û ji ber vê jî îmajê xwe ya derbarê mafên zimanî yê kêmayetiyên de baştir nekiriye. 164

Li Frensayê, 75 zimanên ku ji xeynî frensî tî axiftin, wekî "zimanên herêmî" (bretonî, baskî, katalanî, oksîtanî, korsî, zimanên oîl û hwd), "zimanên biyanî" (îngilîzî, almanî, spanyolî û hwd.) û "zimanên orîjîn" (erebî, tirkî, lehî, portekîzî) hatine kategorîzekirin. Korsîya ku di rewşa zimanê herêmî de ye, li Korsîka û giravên Sardînyayê tê axiftin û zimanekî ji malbata zimanên roman e. Ji ber ku ji aliyê UNESCO'yê ve ne xwediyê rewşeke biprestîj û fermî ye, niha wekî zimanekî metirsîdar tê zanîn û ji aliyê gelê girava Korsîkayê jî tenê ji sedî 10 kes wekî zimanê yekem bikar tîne û nivîyê gel jî di dereceyên cuda de dikarin bi korsî bipeyivin. Tesbîteke ne şaş e ku bête gotin ku xelkê giravê hemû bi frensî dizanin.

Çawa ku di van

xalan de tu pêşveçûn nebe jî, bi guhartineke destûrî ya sala 2008'an, gaveke girîng avêt lewre bi awayekî yasayî "zimanên herêmî" nas kirin.

Di dîroka Korsîkayê de, ku bi qasî çarsed salan di bin rêveberiya Cenova de xwedanê îmtiyaza herêmeke xweser bûye, di navbera salên 1755-1768'an de bi pêşengiya Pasquale Paoli komareke temenkurt a bi navê Komara Korsîkayê ava heye. Heta dawîya sedsala 19'an, li Korsîkayê zimanê jiyana polîtîk û çandî îtalî bûye û zimanê vê komara kurt jî wek îtalî hatiye qebûlkirin û destûra wê bi îtalî hatiye amadekirin. 165 Dema ku di sala 1770'an de girav dikeve bin destê frensiyan, ji ber polîtîkaya rêveberiya navendî ya bihêz a ku piştî şoreşê elîtên Jakobên dane ser riya wê, bi Komarê ve hate girêdan. Qedexbûna belgeyên ku ji xeynî frensî bi zimanekî din werin çapkirin, ji xeynî korsî helwêsteke li hemberî îtaliya Toskanya, ku bi sedan salan li ser hukm maye û ev helwêst bi mentîqa netewe-dewleta ku bi wateya wê ya sedsala 19'an hatiye avakirin, bêtir diyar e. 166

163 The European Charter for Regional or Minority Languages and the French Dilemma: Diversity v. Unicity – Which Language(s) for the Republic? (2004) Council of Europe Publishing, Regional or Minority Languages, 4.

Korsî tu

carî nebûye zimanê perwerdeya fermî, lê belê ev jî heye ku perwerde, wekî dawîya sedsala 19'an, tu carî wekî çawaniyeke belaş û bi darê zorê ya mekanîzmayeke siyasî a ya bihêz nehatiye bikaranîn. Li 164 EBLUL Report on 'Regional and minority languages and cultures in France are outlaws', The French Committee of the

European Bureau for Lesser – used Languages. EBLUL, ji bo parastina cihêbûnên zimanan dixebite û di sala organîzasyonê ku

di 1982'an de derveyî hukûmetan hatiye avakirin.

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/info-ngos/EBLUL.pdf> [2

reşeme 2010]. Ji bo dîtina helwesta der barê Şertên Zimanî yên Ewrûpayê yê welatên ku endamê Konseya Ewrûpayê ne, bnr.

<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=1&DF=&CL=ENG>.

165 Jaffe, Language Politics on Corsica, 72. 166 Jaffe, Language Politics on Corsica, 76-77.

103

ser korsîkayîyan serweriya îtalî bêtir li ser elîtan be, serweriya frensî bêtir şênber û yekser e .167 Ev serwerî, zimanê frensî tîne ba nasnameya "neteweyî", modernbûn û mûteberiyê û korsî jî dixê rewşa cudakar, hemwelatîbûna paşverû û tebeqeya duyem.168 Wekî cihên din Korsîka jî bi gumana ku dijî şoreşê ye, ji ber ewlebûnê rejîma Parîsê hergav bi endîşe nêzikî wê bûye.169 Ji ber vê endîşeyê jî dewletê tenê kesên bi frensî dipeyivin li giravê wekî rêveberê sîstema îdare û qanûnê destnîşan kirine; ev jî diyar dike ku bê çima korsî di qadeke taybet de tê bisînorkirin û ev yek çima bi wateyên siyasî tê famkirin. Ji aliyê din ve jî, ji xeynî van manewrayên polîtîk ên yekser û eşkere, fakterên ekonomîk û civakî jî kirine ku di navbera zimanan de hiyerarşiyek çêbibe, xema kardîtinê ya di sektorên giştî û taybet de, kiriye ku frensî li ser korsîkayîyan serdest be.170 Berî ku têkeve destê Frensayê, li Giravê, duzimanîyek hebû ku (korsî û îtalî) aîdî beşekî biçûk a bajarî û perwerdebûyî bû; vî beşê elît di serweriya frensiyan û di pêvajoya şoreşê de, frensî qebûl kirin û vê jî kir ku ew bibin parçeyekî sîstema neteweyî, leşkerî, ekonomîk û siyasî; û bi vê yekê re jî, duzimanî qediya.171 Li koloniyên Frensayê gelek korsîkayîyan peywir wergirtine, lê belê, piştî ku koloniyên rizgariya xwe bi dest xistin, kesên ku vegeriyan giravê, û bi taybetî jî nîfê duyem, ji ber rewşa qels a ekonomîk û civakî, gotin ku girav koloniyêke navxweyî ye û bûne pêşengên tevgera neteweyî ya Korsîkayê.172 Statuya (Deferre) Korsîkayê ya sala 1982'yan, Korsîka wekî "welatekî hevpar" pênase kiriye û neyekser qebûl kiriye ku Korsîka ji 22 herêmên din cihê ye û di sala 1975'an de wekî Korsîkaya Bakur (Haute Corse) û Korsîkaya Başûr (Corse-du-Sud) kiriye du beş û qebûl kiriye ku ev her du beş bi sîstema hîlbijartina nîsbî dê mecliseke herêmî ava bikin. Meclisa Korsîkayê li bajarê Ajaccio, ango li paytextê Herêma Korsîkayê ye, tevî ku rayeyên wê yên xweseriya malî û qanûndanane nebe jî, wekî saziyeke rêveberiyê, ji meclîsa neteweyî re li ser babetên têkildarî Korsîkayê şewirmendiyê dike. Û konseyeke herêmî jî heye ku karên çand, perwerde û medyayê dike. Statuya Korsîkayê di nav avaniya unîter a dewleta Frensayê de nasîna îdarî û çandî ya Korsîkayê temsîl dike.173 Li aliyê din, gava Hukûmeta Frensayê nehişt ku Meclisa Korsîkayê li ser giravê tu înnîsyatîfan werbigire, tevî ku di hîlbijartinên sala 1984'an de ji sedî 9 deng wergirtibûn û ketibûn Meclîsê jî,

Eniya Azadiya Neteweyî ya Korsîkayê (FLNC), dîsa berê xwe de çalakiyên biçek û vê yekê kir ku Meclis bêfonksiyon bimîne. Vê bêfonksiyoniyê kir ku piştî aloziyên li giravê, Frensa di sala 1988'an de ji bo çareserkirina aloziya li giravê hin gavan biavêje.174

167 Jaffe, Language Politics on Corsica, 77.

Gotina "gelê Korsîkayê" ya ku parlemena

Frensayê di sala 1991'ê de di Peymana Korsîkayê de qebûl kiribû, ji aliyê Dadgeha Destûrê de, bi hinceta ku li Frensayê tenê gelek (gelê frensî) û tenê zimanek (frensî) heye, hate betalkirin. Digel vê yekê, sazkarîya nû ya wekî Statuya Joxe jî tê zanîn, hin rayeyên li ser qadên wekî pêşveçûna ekonomîk, çand, perwerde û rêvebirina herêmî dane Meclisa Korsîkayê. Piştî ku Meclisê ev raye wergirtin êdî korsîkayî jî dikarin ji hînbûna korsî ya ku li ser daxwazê ye, îstifadeyê bikin. Lê belê, Statuya Joxe ji sazkarîyê îdarî ya biadan û berhema nêzîktêdana mirovperweriyê aqilane wêdetir neçû û derfet neda ku nasnameya korsîkayîyan ji aliyê Parîsê ve bi awayekî siyasî were

168 Jaffe, Language Politics on Corsica, 117. 169 Robert J. Blackwood, "The Gallicisation of Corsica: The Imposition of the French Language from 1768 to 1945," Language Policy, 3 (2004): 133–152.

170 Jaffe, Language Politics on Corsica, 81. 171 Donald Reid, "Colonizer and Colonized in the Corsican Political Imagination," Radical History Review, 90 (2004): 116–22. 172 Reid, "Colonizer and Colonized," 119.

173 Ivan S. Balaguer, "The end of the Corsican question?" (paper presented at the Conference on Nations without States in the

Global Age, Association for the Study of Ethnicity and Nationalism and the London School of Economics, at Queen Mary

College, University of London, June 2007), http://works.bepress.com/ivan_serrano/2 [2 reşemê 2010].

174 Balaguer, "The end of the Corsican question?".

104

naskirin.175

Di serê salên 2000'î de, serdema amadekirina Statuyê nû ya Korsîkayê ya ku wekî pêvajoya Matignonê jî tê zanîn, ku serokwezîr Lionel Jospin reşnivîsa qanûnê pêşkêşî Meclisa Frensayê kir û derfeta encamdana perwerdeya bi korsî û rayeya yasadanana qismî û serdemî (ji bo ceribandîna) di Meclisa Korsîkayê de di sala 2001'ê de hate erêkirin; lê belê, îcrakirina qanûnê ji aliyê Dadgeha Destûrê ve hate qedexekirin.

Ji aliyê din ve jî, sûtîkasta ku di sala 1988'an de ji aliyê FLNC'ê ve li waliyê wê wextê hate kirin û toqa ku xistin stûyê walî û gotin ku waliyê nû li hemberî neteweperwerên korsîkayî tedbîrên neqanûnî stendine, kir ku civak êdî ji hev bawer nekin û bêistîkrariyê siyasî çêbibe.

176 Herwiha, pêvajoya Matignonê ji pêvajoyên ji jor ve ber bi jêr ve,

yekalî û ji muzakereyan re girtî û di nava dîtineke îdarî de sînorbûyî, cihê bû, ji ber ku ji aliyê hev dîtineke fermî ya di navbera wekîlên korsîkayî û frensî ye jî, girîng tê dîtin.177

Dema ku pêvajoya Matignonê li gorî hesaban bi encam nebû, dîsa rê li ber hin tiştan vebû ku meseleya Korsîkayê wekî pirsgerêkeke îdarî bê famkirin. Pêşnûmaya xweseriya berfireh a ku digot divê her du beşên îdarî yê giravê bibin yek û ji rêveberiya herêmê re zêdetir hêza siyasî were dan, ku di sala 2003'an de ji aliyê hukûmeta serokwezîr Jean-Pierre Raffarin û Nicolas Sarkozy'yê Wezîrê Karûbarên Navxweyî hatibû amadekirin, di referandûmeke herêmî de, ku kêma kes beşdar bûnê, bi

ferqeke biçûk (ji sedî 50,98 "Na", ji sedî 49.02 "Erê") encameke neyînî wergirt û nehate qebûl kirin. 178 Ev encamên referandûmê nîşan didin ku piraniya gelê li giravê, ne alîgirên serxwebûnê ne û rewşa berfirehkirina xweseriyê jî ne wek vê ye. 179 Yek ji sedema dengê "Na" jî ew e ku hema bêje nivê nifûsa Korsîkayê di qada giştî de û daîreyên dewletî de hatine damezrandin û di rewşa serxwebûnê de, ditirsin ku ji karên xwe bibin. 180 Ji ber vê jî daxwazên alîgirên xweseriyê yên wekî bila korsî were pêşvebirin, zêdetir ray û desthelat ji hukûmeta herêmî re were dan û mûafbûna ji bacên neteweyî, li gorî encamên referandûmê tê dîtin ku hatine taloq kirin. Encama vê referandûmê diyar dike ku FLNC'a ku ji salên 1970'î ve daxwazên wiha bi riya çalakîyên çekdarî radikêşe rojevê, ji aliyê gel têra xwe piştgirî nedîtiye. Ji aliyekî din ve jî tê gotin ku FLNC ne ji mîlîtanên neteweperwer, bêtir ji kesên bi sabiqe pêk tê û metodên ne dûrî faalîyetên mafyawarî yên Sîcîlyayê dipejirînin. 181 Li hemberî îdiaya ku metodên bi vî rengî yên dozên xwînê yên ku li dûrî peravên giravê û li herêmên navîn pêk tên, têkildarî çanda pevçûn û eşqiyabûnê ne, hin îdia jî hene ku dibêjin ev îdia awayekî tahakkumê ava dikin û li dij derdikevin. 182 Herwiha balê didin serê ku ev "eşqîya" bûn di bala dewletê de gelek salan xwediyê îmtîyazan bû û ev hêman, bi modernîteyê dikarin li ser lingan bisekinin, gotina ku ji ser korsîkaya kevnerest-Parîsa modern tê bilev kirin zêde problematîzê dibe. 183

175 Balaguer, "The end of the Corsican question?".

Ji aliyê din ve jî tê tespîtkirin ku şiddeta ku gelek salan li giravê serdest

176 Ji bo analîzeke hûr a li ser pêvajoya Matignonê bnr. Farimah Daftary, "The Matignon Process and Insular Autonomy as a

Response to Self-Determination Claims in Corsica," tê de: European Yearbook of Minority Issues Volume 1, Ed. Arie Bloed, Rainer

Hofmann, Joseph Marko û yên din, European Centre for Minority Issues and European Academy of Bolzano/Bozen (Leiden,

Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2002), 299-326.

177 Balaguer, "The end of the Corsican question?".

178 Alejandro W. Sánchez, "Corsica: France's Petite Security Problem," *Studies in Conflict and Terrorism*, 31 (2008): 655-664. 179 Daftary, "The Matignon Process". 180 Sánchez, "Corsica," 661. 181 Sánchez, "Corsica" 657.

182 Marta Petruszewicz, "Corsica: Old Vendetta and the Modern State," *Journal of Interdisciplinary History* 21: 2 (1990): 295-301;

Stephen Wilson, *Feuding, Conflict and Banditry in Nineteenth Century Corsica* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988). 183 Petruszewicz, "Old Vendetta," 296.

105

bû, dejenerebûna ekonomîk û qutbûneke civakî diafirîne û bandoreke neyînî li ser çanda siyasî dike. 184

Korsî bi awayekî qanûnî û bisînorbûyî cara pêşîn di sala 1975'an de hatibe hînkirin jî piştî sala 1994'an korsî di pêşdibistan, di qonaxên dibistana seretayî û navînî de (hefteyê nêzikî sê saetan) di mufredatê de hatiye bicihkirin. 185. Li Zankoya Korsîkayê, ku di sala 1982'yan de hatiye avakirin, rewş nêzî vê ye; piştî sala 1991'ê, ji bo hîndekarên ku bi korsî dizanin teşwîqek derhat û bi pêngavên li Navenda Xebatên Korsî hatine avêtin hewl didin perwerdeya li vê navendê di asta lîsans û lîsansa bilind de bidomînin. 186 Di sala 1984'an de, radyokeke bi korsî weşanê dike hate avakirin û îstasyona

televîzyoneke herêmî birine bajarê Ajaccio û bi wesîleya van pêşhatan bernamêyên korsî zêde bûne

187 Li dadgeh û karên îdarî, heke memûrên têkildar bi korsî bipeyivin, bikaranîna korsî jî mumkun e. Pêşniyazeke Konseya Çandî ya Meclîsa Korsîkayê jî heye ji bo bikaranîna korsiyê di lewhe û îşaretan de. Ji ber ku korsî ji zaravayên bakur, başûr, Ajaccio û Cenovayê nebûye zimanekî mûteber û standard, hin kes li dij radibin ku korsî li nav gel bêtir bê belavkirin û bi awayekî fermî were bikaranîn. Ji aliyê din ve jî îdiaya ku korsî ji îtalî hatiye û ne diyalekteke xwezayî ye, ji aliyê nêzîktêdana siyasî yê wek mînaka jor, tê pejirandin. Van îdiayan kiriye ku çalakgerên zimanî yê korsîkayî, piştî salên 1980'an, hewl bidin da ku îsbat bikin ku korsî zimanekî cihê ye. 188 Tevergera bi navê Scola Corsa ya ku dixwaze korsî di dibistanan de zêde bibe, pirtûkên zarokan weşandine, ji bo kesên navsere qurs amade kirine, komeleya mamosteyan a bi navê A Caspa jî kampanyayek ji pêşdibistanê heta zankoyê rêk xistiye da ku perwerde bi korsî were dan û statûya wê û frensiyê bibe yek. 189 Scola Corsa di sala 1972'yan de hatiye avakirin û hemû tevgerên korsîkayî li ba xwe vehewandine û ji bo qursên korsî werin vekirin û korsî bi awayekî fermî were naskirin xebitiye. 190 Di navenda van xebatan de, ku hewl didin korsîya ku ji dema serweriya Cenova û vir ve wekî zimanekî devkî hatiye bikaranîn di bin serweriya dewleta Frensayê de veguhere zimanekî nivîskî, çalakiya weşandina pirtûkên bi korsî heye. 191 Rojên Korsî yê ku tevergera Scola Corsa di salên 1970'î de li dar xistiye, bûye wesîle ku gelek çalakgerên korsî bîn ba hev û kiriye ku Qanûna Deixonne ya sala 1951'yan, ku bi tenê derfet dida desrên bijartî yê baskî, bretonî, katalanî û oksîtanî, cih bide korsî jî –ku bi hinceta ku lehceyeke îtalî ye mafê desrên bijartî jê re nehatibû naskirin- û di sala 1982'yan de bûye kampanyayeke neteweyî ya ku encamên wê erênî bûne. 192 Li gorî Qanûna Deixonne li dibistanên dewletê, perwerdeya bi baskî, bretonî, katalanî, oksîtanî, korsî, alsasî, galî, moselî, tahîî, creolî û melaneî hindik be jî digel frensî tê dan. 193

184 Daftary, "The Matignon Process," 309.

Vê sîstema qismî li dibistanên

herêmê yê wekî Alsas, herêmên Baskê, Bretonyayê û Korsîkayê bi daxwaza dê û bavan û herî kêr bi 15 xwendekaran di pratîkê de tê pêkanîn.

185 Françoise Convey, "Teaching the Mother Tongue in France," tê de: *Teaching The Mother Tongue in a Multilingual Europe*, Ed.

Anthony Adams û Witold Tulasiewicz (London: Continuum International Publishing Group, 2005), 121; û bnr. Jaffe, *Language*

Politics on Corsica, 126, 131. 186 Euromosaic, "Corsican in France",

<http://www.uoc.edu/euromosaic/web/document/cors/an/i1/i1.html> [2 reşemê 2010]. 187 Jaffe,

Language Politics on Corsica, 130. 188 Jaffe, *Language Politics on Corsica*, 130. 189 Euromosaic, "Corsican

in France". 190 Jaffe, *Language Politics on Corsica*, 126. 191 Convey, "Teaching the Mother Tongue," 120.

192 Robert J. Blackwood, *The State, the Activists and the Islanders: Language Policy on Corsica* (Amsterdam: Springer, 2008), 60; û

bnr. Jaffe, *Language Politics on Corsica*, 126. 193 Christine Hélot, "Language Policy and the Ideology of Bilingual Education in France," *Language Policy*, 2 (2003): 255–277.

106

Ji ber ku gelê Korsîkayê zêde pûte bi polîtîkayên hişk ên çalakgerên çand û zimanî yê korsî nedan, plandanerên zimanî ên di bin banê Zankoya Korsîkayê de, Konseya Çand Perwerde û Derdorê ya

Meclisa Korsîkayê, ji dêvila argumenên korsî-navend, dij-frensî û yekzimanî, dest pê kirine li ser bingeha pîrzimaniyê li ser statûyeke wekhev a korsî û frensî dixebitin û bi vî rengî ziman ji tîkiliyên teng ên etnîsteyê derxistin.¹⁹⁴ Plana sala 1989'an, ku bi frensî û îngilîzî hate weşandin, dixwest ji dêvila zimanê zikmakî ê Korsîkayê (lingua matema) xwestin zimanê welatê bav û kalan (lingua matria) were bikaranîn. Ji ber çend aliyan ev yek girîng e ji ber ku ev sazkarî tîkiliya di navbera nijad û zimanî de lawaz dike, çemka hemwelatîniya siyasî (civic) li statûya zimanê herêmî zêde dike û hem jî nîşan dide ku herêm ber bi zimanekî navneteweyî yê wêdetir ji frensiyê vedibe.¹⁹⁵

B. BASKÎ-SPANYA

Spanyaya modern, dema şerên Napolyon û Dagîrkirina Frensiyan a sala 1808'an hate avakirin û bi Destûra Cádiz, di sala 1812'yan de, ji monarşiya mutleq ber bi netewe-dewletbûna lîberal gavên xwe yên pêşîn avêtine.¹⁹⁶ Ji ber şerên desthelatê yên di navbera nasyonalîstên lîberal û alîgirên qraliyetê yên katolîk, dîrokeke wê ya aloz heye û di vê pêvajoyê de zindîbûna di bîra siyasî û tîgêha hemwelatîniya Spanyayê, di Serdema Restorasyonê ya di navbera salên 1875-1923/31'ê de dest pê dike.¹⁹⁷ Komara pêşîn, ku bi lîberalîzmeke antî-demokratîk û elîtîst di sala 1873'yan de hatibû avakirin, bi aloziyên navxweyî û serîhildanan bi derbeya leşkerî ya sala 1923'yan dawî bû. Komara duyem ya sala 1931'ê jî, ji ber dijayetiyan li encamên hilbijartinên sala 1936'an, ku bû binasê şerekî navxweyî bo sê salan qut bû. Spanyaya ku di navbera salên 1939-1975'an de ji aliyê General Franco û bi dîktatoriya leşkerî dihat rêvebirin, bi hilbijartinên sala 1977'an dîsa veguherî rejîma komarê. Rejîma Franco wekî dîvîka pêvajoya dawî ya monarşiya mutleq tê dîtin ji ber îdeolojiya wê ya antî-lîberal, nasyonalîst, katolîk û geşedanîperwer ku dişibe ya derbeya leşkerî ya sala 1923'yan, herwiha ji ber îdiayên weku nikarîbûyê xwe ji axayên erdan, artêş û dêrê rizgar bike û rê nedaye pêkhatina çandeke siyasî ya demokratîk û nehiştiye nasyonalîzmeke gel dirûv bigire.¹⁹⁸ Ji aliyê din ve jî, di sala 1898'an de dema ku Spanyayê li hemberî Dewletên Yekgirtî yên Emerîkayê koloniyên xwe yên dawîn jî ji dest dan, rê li ber tevgerên nasyonalîst yên Katalûnya û Baskê vekir û pêvajoya avakirina netewe-dewletê jî di nivî de hişt.¹⁹⁹ "Xurûra Spanyolî" ya ku bi vê tîkçûnê êşa, bi riya bilindkirina çanda kastîlyanî û Kastilyanê xwest were çakkirin.²⁰⁰ Xebat hatine kirin li ser koka kastîlyanî ji bo afirandina îdiayên wekî, ev ziman ji "zimanên Spanyayê" yên din berzti e -ji wan cihê ye, nehatiye çêkirin û resen e-, bingeha çanda spanî ye û ji aliyê gelên bi zimanên din dipeyivin bi awayekî "şandilxwazî" hatiye pejirandin.²⁰¹ Tê dîtin bi van îdiayan xwestine dîroka mêtîngeha herêmên xweser bidin jibîrkirin, bi esasiya "şandilxwazî" asîmîlasyona qismî "bi darê zorê" berovajî bikin û daxwazên wan ên tayînkirina qedera xwe xeyrî-meşrû bikin.²⁰²

194 Jaffe, *Language Politics on Corsica*, 189. 195 Jaffe, *Language Politics on Corsica*, 178. 196 Jesús Millán û María C. Romeo, "Was the liberal revolution important to modern Spain? Political cultures and citizenship in

Spanish history," *Social History*, 29: 3 (2004): 284-300; û bnr. Eduardo M. Moreno û Juan S. P. Garzón, "A Difficult Nation?,"

History and Memory, 14: 1-2 (2002): 259-284. 197 Millán û Romeo, "Political cultures and citizenship,"

292. 198 Millán û Romeo, "Political cultures and citizenship," 293. 199 Millán û Romeo, "Political cultures

and citizenship," 292. 200 Luis López, "The Origins of Spanish Revisited: Linguistic Science, Language Ideology and Nationalism in Contemporary

Spain," *Bulletin of Spanish Studies*, LXXXIV: 3 (2007): 287-313. 201 López, "The Origins of Spanish

Revisited," 302. 202 López, "The Origins of Spanish Revisited," 309.

Ji bo avakirina civaka homojen/yeksan a ku netewe-dewleta Spanyayê wê ferz dike, bi riya li ser çandên ku bi zimanê din diaxivin hegemonyayê çandî ya bingeha wê kastîlyanî ye bê avakirin, dê pêk bê.203 Kastîlyanî wekî dûvikê navendîkirina monarşiya mutleqiyetparêz a ku di sedsala 18'an de desthelatdar bû, cara pêşîn di sala 1716'an de wekî zimanê fermî hate îlankirin.204 Kastîliya ku lehceyêke spanî ye, ji bo vê spaniya taybet ji "zimanên din ên spanî" yên wek baskî, katalanî, galîsyayî, ji spaniya ku li Spanyaya bakur û navendê tê axiftin, ji spaniya ku li Endulusê were veqetandin yan jî ji bo spaniya Spanyayê (Castellano) ji spaniya Emerîkaya Latîn (Español) were veqetandin tê bikaranîn. Digel vê jî, ji bo bilindkirina statûya kastîlyanî ya li hemberî zimanên ku ji ber zimanên Ewrûpî hatine dariştin û bi taybetî jî li hemberî frensî, balkişandine ku kastîlyanî ne tenê li Spanyayê, belku li Emerîkaya Bakur û Başûr jî tê axiftin, di salên avakirina Komaraa Duyem de bûye gotara serdest.205 Statûya "kêm" a kastîlyanî ya li hemberî îngilîzî, frensî, almanî û zimanên din ên Ewrûpî, li hemberî welatên Ewrûpî –li aliyê pêvajoyên endustrî, netewe û demokrasîyê– wekî rewşa Spanyayê ye.206 Ev taybetiya êrîşkar a nasyonalîzma derengketî, dê veguheriyaya siyaseteke dirr û êrîşkar li hember hemwelatîyên Spanyayê yên ne kastîlyanî-ziman. Muadiliya spanî û kastîlyaniyê, ku di sedsala 19'an de pêk hat, di pêvajoyêke dûvedirêj de dê bû bingeha nasyonalîzma spanî, û îmkana wê yekê danî ku nixê çandî yên ne-kastîlyanî ji aliyê dewleta Spanyayê ve heta îro jî werine piştguhkirin.207 Digel vê yekê jî, berovajî welatên Ewrûpayê, pêvajoya avakirina netewe-dewletê li Spanyayê tu carî wateyêke yekpare wernegirt; her gav meylên plûralîzmeke/piranîtiyê çandî û federalîzmeke siyasî li ba wê hebû, nasnameya kastîlyanî a "neteweyî", ku ji aliyê dewletê ve dihate ferzkirin, her gav bi wan nasnameyên herêmî jiya ku têkoşînên alternatîf û gelî didan.208

Welatê Baskê, ku dema Keyîtiya Kastîlyayê û Xanedaniya Bourbonê xweser bû, îro ji herêmên Labourd, Navarreya Jêr û Souleya ku li başûrê rojavayê Frensayê ne û ji herêmên xweser ên Rêveberiya Xweser a Baskê û Navarreya ku li bakurê Spanyayê ne, pêk tê. Rêveberiya Xweser a Baskê ya ku ji vê xebatê re esas e, di bin hukmê wê de wîlayetên Araba (Álava), Bizkaia (Biscay) û Gipuzkoa (Guipúzcoa) heye û li gorî Destûra Spanyayê ya sala 1978'an, yek e ji 17 cemaetên xweser (xala 2), li gorî Statûya Xweseriyê ya 1979'an (Guernica), wekî herêmeke xweser tê birêvebirin.209

3.1. Kastîlyanî zimanê fermî yê dewletê ye: Hemû hemwelatîyên spanî divê bi kastîlyanî bizanin û mafê wan ê bikaranînê heye;

Bi

xala 3 ya Destûrê û bi xala 6 ya Statûya Xweseriyê, li herêmê, wekî zimanên resmî paye û statûya zimanê baskî û zimanê kastîlyanî yek e:

203 Goldie Shabad û Richard Gunther, "Language, Nationalism, and Political Conflict in Spain," *Comparative Politics*, 14: 4 (1982): 443-477.

204 David Lasagabaster, "Bilingualism, Immersion Programmes and Language Learning in the Basque Country," *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 22: 5 (2001): 401-425. 205 Camille Pitolllet, "Spain, the Spanish Language and Its Future," *Hispania*, 13: 5 (1930): 404-412. 206 Javier F. Sebastián û Gonzalo C. De Miguel, "The Notion of Modernity in 19th Century Spain: An Example of Conceptual

History,” *European Journal of Political Theory*, 3 (2004): 393- 410. 207 Moreno û Garzón, “A Difficult Nation?,” 272. 208 Moreno û Garzón, “A Difficult Nation?,” 278. 209 Beşê Baskê ya ku dikeve nav sînorên Frensayê di wateya marûzbûna polîtîkaya frensî ya ku di meseleya korsî de hatibû qalkirin, dîroka wê û korsî wekî hev e û ne xwediyê rêveberiyê xweser e. Ji aliyê din ve jî baskiya ku li herêmê ji sedî 36 tê axiftin, wekî zimanên din ên herêmê di dibistanan de nayê hînkirin. Bnr. Felix Etxeberria, “New Challenges for Bilingual Education in the Basque Country,” *Intercultural Education*, 14: 1 (2003): 93-107.

108

3.2. Zimanên din ên li Spanyayê, li Cemaetên Xweser ên têkildar, li gorî Statûyên Xweseriyê, dê digel kastîlyanî zimanên fermî bin.

3.3. Li Spanyayê, dab û nerîtên zimanî ên cihê, parçeyekî girîng û dewlemendker ê mîrata çandî ya welat e û ji ber vê jî divê werin parastin û rêza wan were girtin.²¹⁰

Nêrîneke rexneyî ya vê xalê ew e ku gava tekane ziman, ango spanî, ji aliyê destûrê ve ji hemwelatîyan hatibe xwestin ku divê bizanin û bikaranîna wê hatibe teqezkirin, ev lasengiyê qanûnî durist dike li hember zimanên kêmayetîyan û bandoreke sosyo-zimanî çêdike li herêmên ku bi zimanê kêmayetîyan lê diaxivin.²¹¹ Ji aliyê din ve, gava statûya zimanên fermî tenê li herêmên zimanê kêmayetîyan hatibe sînorkirin, ev jî dike ku ev zimanên hanê li hemberî kastîlyaniya ku "zimanê neteweyî" ye bên piştguhkirin û nasnameyên kêmayetîyan ên çandî tenê wekî nasnameya erda ku ew li ser dijîn bê famkirin û ev jî dike ku xisarê bide rêgeza wekheviya hemwelatîniyê ku di Destûrê de hatiye destnîşankirin.²¹² Ya girîngtir, bi ya Destûrê, yekî/a baskî ku li Sevilleyê dijî nikare daxwaza perwerdeya bi baskî bike, ku ev jî dike ku polîtîkaya ku li ser navê parastina cihêbûna zimanan hatiye pêşvebirin di pratîkê de dîmenekî wisa diafirîne ku di vî dîmenî de mirov dibîne ku ev tişt herêmên zimanî yên cihê diafirîne û kêmayetiyên bi ser navenda Kastilyanê ve diajo.²¹³ Xalên 148 û 149 yên Destûrê, ku berhemê çandê siyasî ya nû ne ku otorîyeryanîzmê bi navendparêziyê û xweseriyê bi demokrasîyê re girêdide, sê astên bingeşî destnîşan kirine ji bo jîhevcudakirina raye û desthelatên rêveberiya navendî û herêmên xweser: Qadên ku di destê hukûmeta navendî de ne, qadên ku di destê herêma xweser de ne û qadên ku hem hukûmeta herêmî û hem ya jî ya navendî bi hev re bi rê ve dibin.²¹⁴ Perwerde yek ji wan qadan e ku belavkirina desthelatê tê de esas e; rayeya hukûmeta herêmî li gorî wan standard û rêgezan e ku hukûmeta navendî qirarê pê dide.²¹⁵ Bo numûne, li gorî vê xalê, li gorî Qanûna Perwerdeyê ya sala 1990'an, hukûmeta Baskê tenê dikare ji sedî 45'ê bernameyên dersê amade bike û ev sînorkirin, bi taybetî li ser dersên dîrokê dibe pirsgirêk di navbera hukûmeta navendî û hukûmeta herêmî de.²¹⁶ Ji aliyê din ve jî, xala 16 ya Statûya Xweseriyê bi şertê ku ne berovajî rêgeza parvekirina rayeyan be, înfîyatîfa diyarkirina polîtîkayên perwerdeyê bi temamî di destê hukûmeta herêmî de ye.²¹⁷ Serokê Hukûmeta Baskê ku ji aliyê Parlemana Xweser a Baskê tê hilbijartin, ji sependina polîtîkayên parlemenê yên wekî çandinî, endustrî, bac, çand, huner, perwerde, medya û ewlekariyê berspîrsyar e. Di parlamentoyê de partiya herî mezin, partiya herî kevn a Baskê, ango Partiya Nasyonalîst a Baskê (EAJ/PNV) ye, piştî wê Partiya Sosyalîst a Welatê Baskê (PSE-EE/PSOE) tê û piştî wê Partiya Gel (PP) a ku li temamiya Spanyayê siyasetê dike û ya piştî wê jî Partiya Aralar a sosyalîst heye ku ev

Xala 6
ya Statûyê, li welatê baskê, mafê bikaranîn û axiftina (hînbûn) bi baskî û spanî mîsoger dike û

cihêtiya sosyo-zimanî ya Baskê û saziyên hevpar ên Cemaeta Xweser li ber çavan digire û diyar dike ku ji parastina her du zimanan jî berpirsyar e.

210 Ferran Ferrer, "Languages, Minorities and Education in Spain: The Case of Catalonia," *Comparative Education*, 36: 2 (2000): 187-197.

211 Ferrer, "The Case of Catalonia," 189.

212 Clare Mar-Molinero, "The Politics of Language: Spain's Minority Languages," *CLE Working Papers*, 3 (1994): 106-113. 213 Mar-Molinero, "Spain's Minority Languages," 108. 214 Ferrer, "The Case of Catalonia," 188. 215 Ferrer, "The Case of Catalonia," 188. 216 Moreno û Garzón, "A Difficult Nation?," 275. 217 Ji bo Statûya Welatê Baskê bnr.: http://www.basques.euskadi.net/t32-448/en/contenidos/informacion/estatuto_guernica/en_455/adjuntos/estatu_i.pdf [14 adar 2010]. 109

partî, wekî pêleke muxalif û rexneyî ava bû gava di 2003'an de Partiya Yêkîtiya Gel (Herri Batasuna) -partiya ku tê îdiakirin ku nêzî rêxistina ETA'yê ye ku ji bo serbixwebûna welatê Baskê şerê çekdarî daye ber xwe - hate girtin. Ji xeynî wê jî partiyên biçûk ên wekî Partiya Hevgirtinê a Baskê, Partiya Keskperwer a Çepgirîya Yekgirtî, Yekîtiya Pêşveçûn û Demokrasiyê di parlemenê de tîn temsîlkirin. Yek ji polîtîkaya bingehî ya Partiya Nasyonalîst a Baskê ya ku di sala 1895'an de ava bûye, pêngava zindikîrîna zimanê baskî (Euskara) ye û ku ev jî di sala 1918'an de bi avabûna Civaka Xebatên Baskî û Akademiya Zimanê Baskî bi encam bûye. Çalakiyên zimanî yê li akademiya tîn kirin, ji standarbûn an jî plansaziyeke zimanî wêdetir hewl dide ku statûya civakî ya baskiyê were bilindkirin. 218 Ji aliyê din ve jî heta salên 1960'î baskî nebûye yek ji hêmanên neteweperweriya Baskê. 219 Pirtûka yekemîn a bi baskî di sala 1545'an de hatiye nivîsandin û piştî ku di sala 1716'an de kastîlyanî wekî zimanê fermî hatiye îlankirin, baskî her bi paş ve çûye. 220 Faktoreke din ji bo vê paşketina zimanî ew bûye bizava endustriyê ye ku tesîrên wê du-hêlî ne. Koça karkerên ku bi baskî napeyivin ber bi bajarên endustriyel û bajarîbûna nufûsa baskîxêv piştî ku baskîxêv li dora bajarên bi cih bûn, kir ku baskî heta dawîya sedsala 19'an ji qada giştî û ekonomîk vekişe. 221

Ji xeynî van fakterên ekonomîk, pevçûnên navxweyî di sedsala 20'an de, şerên navneteweyî û derdora siyasî ya ku dîktatoriya leşkerî pêk aniye heta dawîya salên 1970'yî dewam kiriye, û dewamkirinê kiriye ku pêşvebirina baskî û axiftina bi baskî derfet nebûne ku ji xwe re rojevekê bi dest bixe. Heta serê sedsala 20'an, ji sedî 83'yê xelkê Rêveberiya Xweser a Baskê bi baskî diaxiftin, lê belê, ev rêje, dawîya sedsalê, heta sedî 24'an daketiye. 222 Akademiya Zimanê Baskî ku dawîya salên 1960'î jinûve dest bi çalakiyên xwe kir, xebatên standardkirina zimanê baskî li ser formeke wê ya bi navê Batuayê kirin û van xebatên wan bingeha perwerdeya bi baskî danî. Li aliyê din, di heman serdemê û di dawîya salên 1960'î û destpêka salên 1970'î de, bi metoda dibistanên şevê yê ku bi awayekî nihênî xwe bi rêk dixistin, perwerdeya bi baskî bi awayekî xeyrî-resmî ketiye nav jiyânê. 223 Perwerdeya van dibistanên nihênî yê bi navê Ikastola, piştî çend salan, statûyeke qanûnî û taybet bi dest dixin û dûre jî hindik be jî dibê parçeyek ji xizmetguzariya qada giştî. 224

Perwerdeya bi baskî, wekî ya katalanî, mirov dikare di sê serdeman de destnîşan bike: "qonaxa mana li jiyânê" ya ku bi rejîma Franco dest pê kir û heta sala 1982'an, heta derketina qanûna bi navê "Qanûna Normalîzekirina Bikaranîna Baskî" (ji niha û şûnde qanûna Normalîzekirinê), ku komeleyên mamosteyan pêşengî lê kir û bi awayekî nihênî xwe bi rêk xist, lê piştî Xweseriyê bû resmî; "qonaxa pratîzekirinê" ya ku modêlên dibistanê yê di perwerdekirin û hînkirina baskî û

rêgezên di qanûna Normalkirinê de hatibû destnîşankirin ketin meriyetê û "qonaxa bihêzkirinê" ya ku piştî kêmasiyên modêlên di qonaxa pratîzekirinê de hatibûn destnîşankirin, hatin rakirin û perwerdeya bi baskî li gelek cihan hate belavkirin, angû xebatên di salên 1990'î de dest pê kirin.²²⁵ Perwerdeya bi baskî ya ku bi awayekî fermî di sala 1976'an de dest pê kir, ji sê sîstemên cihê yê dibistanan pêk tê, van sîsteman jî mirov dikare wiha rêz bike, sektora giştî, sektora taybet (Dêra 218 Jacqueline Urla, "Ethnic Protest and Social Planning: A Look at Basque Language Revival," *Cultural Anthropology*, 3: 4 (1988): 379-394.

219 Mar-Molinero, "Spain's Minority Languages," 110; Shabad û Gunter, "Political Conflict in Spain," 448. 220 Lasagabaster, "Bilingualism," 403. 221 Lasagabaster, "Bilingualism," 403. 222 Lasagabaster, "Bilingualism," 403. 223 Bill Haddican, "Suburbanization and language change in Basque," *Language in Society*, 36 (2007): 677-706. 224 Mar-Molinero, "Spain's Minority Languages," 110. 225 Ferrer, "The Case of Catalonia," 192-194.

110

Katolîk pêşengiya wê dike) û sektora Ikastolayê. Piştî ku qanûna Normalîzekirinê kete meriyetê, ku tê de xalên wekî divê baskî li Rêveberiya Xweser a Baskî zimanê îdare, perwerde û medyayê be û her xwendekar karibe bi baskî û kastîlyanî perwerde bibe, hebûn, ev her sê sektorên hanê bûne sê modêlên perwerdeyê yê cihê.²²⁶ Di wê sîstemê de ku qada giştî pejirandiye û wekî Modêla B'yê tê naskirin, perwerde bi qasî hev bi baskî û kastîlyanî tê dan (partial immersion programme) 227; di wê

sîstemê de ku sektora taybet daye dû û wekî Modêla A'yê tê naskirin, mufredat bi kastîlyanî ye û baskî tenê wekî ders tê xwendin; di wê sîstemê de ku Ikastolayê dariştiye û wekî Modêla D'yê tê naskirin, mufredata serekî bi baskî ye û kastîlyanî tenê wekî ders tê xwendin (total immersion programme).²²⁸

Bernameya Ulibarri, ku ew her sê modêl jî xwe re kirine bingeh ku qanûna Normalîzekirinê ji bo perwerdeya bi baskî destnîşan kirine, ji bo çalakgerî û belavbûna zimanê baskî rolekî gelek mezin wergirtiye.²²⁹

Ev awayên perwerdeyê îro roj jî veqetandineke sektorî bi dûr ketine, rewşên wisa pêk hatine ku wekî mînak, modêla sektora giştî nêzî modêla sektora taybet bûye yan jî modêla sektora giştî nêzî modêla sektora Ikastolayê bûye.²³⁰ Û li herêmên baskî lê tê axiftin, herêmên ku baskî zêde lê nayê axiftin û herêmên taybet ên ku koçber lê dijîn, li her herêmekê modêleke cihê ya perwerdeyê tê sepandin.²³¹ Digel vê, teleba Modêla A'yê, ku bi giştî li dibistanên sektora taybet tê xwendin, her ku diçe kêmbûne, teleba Modêla B'yê û Modêla D'yê zêdetir dibe û ev jî diyar dike ku eleqedariya ji bo baskiyê zêde dibe.²³² Xwendekarên ku bi Modêla D'yê perwerde dibin, haya wan baş ji baskî heye û rewşa wan a behremendiya di her du zimanan de, ku wekî cotiya hevaheng (dengeli çiftlîlîk) tê nasîn jî, nisbet bi xwendekarên modêlên din, pêşvetir e.²³³

Digel van netîceyên erênî yê perwerdeya qonaxa yekem, dê û bavê zarokan û zarok di perwerdeya navincî û lîseyê de berê xwe didin Modêla A'yê ya ku bêtir giraniyê didin ser kastîlyanî. Ev nîşaneyên wê ye ku helwêstên ekonomîk û civakî dikevin pêşiya xemên zimanî.

Ji ber ku ev behremendî hînbûna zimanê sêyem hêsantir dike, avanatajeke wê jî heye.

234 Sedemeke teknîk jî bo zêde

tercîhnekirina Modêla D'yê di dibistana navincî de kêmbûna wan mamosteyan e ku baş bi baskî dizanin.235 Hukûmeta Baskê ji bo mamosteyên ku dixwazin baskiya xwe pêş ve bibin "bernameya gihandina mamosteyan" a bi navê IRALE, ku sê salan perwerdeyê dide, amade dike.236 Ji bo amadekirina materyelên perwerdeyê yê nivîskî û dîtbarî yê bi baskî, ji sala 1982'yan ve di çarçoweya bernameyêke bi navê EIMA'yê de piştgiriyeke aborî tê stendin.237

226 Lasagabaster, "Bilingualism," 410.

Herwiha hukûmet, ji bo baskî di nav jiyana rojane de belav bibe, ji navsereyan re bernameyên perwerdeya bi baskî amade 227 Ji bo agahiyên berfireh ên li ser tîrma Immersionê bnr. beşê duyem. 228 Ji xeynî van modêlan, em dikarin qala Modêla X'yê bikin ku ev modêl ji wan kesan re ku ji bo demek kurt li Rêveberiya Herêma Baskê diman, tenê bi kastîlyanî perwerde dida. Bnr. Etxeberria, "Bilingual Education". 229 Jasone Aldekoa û Nicholas Gardner, "Turning Knowledge of Basque into Use: Normalisation Plans for Schools," International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 5: 6 (2002): 339-354. 230 Etxeberria, "Bilingual Education," 96. 231 Shabad û Gunther, "Political Conflict in Spain," 465. 232 Etxeberria, "Bilingual Education," 96; Aldekoa û Gardner. 233 Lasagabaster, "Bilingualism," 415; herwiha bnr. Josu Sierra, "Assessment of Bilingual Education in the Basque Country," Language, Culture and Curriculum, 21: 1 (2008): 39-47. 234 Lasagabaster, "Bilingualism," 420. 235 Etxeberria, "Bilingual Education," 100. 236 Lasagabaster, "Bilingualism," 408. 237 Lasagabaster, "Bilingualism," 410.

111

dike û ji bo çalakiyên hunerî û çandî yê wekî vekirina qursên şanoyê yê bi baskî, xebatên muzîkê, kampên havînê û pêşandana fîlmên sînemayî bîn amadekirin, wan teşwîq dike.238

Tevî van pêngavên hukûmetê, pirsgirêka ku hê jî didome ew e ku bi salan kastîlyanî li ser medya, raya giştî û perwerdeyê tesîrker bû û vê jî kir ku baskî di plana duyemîn de bimîne. Ev pirsgirêk bergîdaniya xwe di vê yekê de dibîne ku tenê ji sedî 46'ê nifûsa Rêveberiya Xweser a Baskê bi baskî dipeyivin.239 Hiyerarşiya di navbera kastîlyaniya ku zimanê prestîj û destkeftên ekonomîk e û baskiya zimanê hevgerîna civakî û nasnameyê ye, rewş bi ser lehê ya duyem de were şikestin jî, pêavojo li gorî hêviyan bi pêş ve naçe.240 Ji aliyê din ve jî tê dîtin ku heman hiyerarşî di navbera Batuyaya ku forma standarbûyî ya baskî ye û zaravayên din de, bi taybetî jî di navbera wê û Herrikoayê de jî heye.241 Ev hiyerarşî ji ber vê ye ku forma Batuyayê ya ku di sîstema perwerdeya bi baskî de hatiye pejirandin nikare sînore zimanê perwerdeyê derbas bike û bibe zimanê jiyana rojane. Herwiha bi ya îdiayekê jî Batua ketiye pişt siyaseta û mûxalefeta radîkal û nekariye bibe zimanê hevgerîna civakî û nasnameya hevpar, belku bûye zimanê îktîdara nû û çîna xwedanê rewşeke sosyo-ekonomîk a baş.242 Hinek tesbît hene ku îdia dikin ku di nav nîfşê nû yê tevgera zimanê baskî de hewlin hene ji bo pêşxistina boçûn û rêveçûneke li dijî awayên siyaseta kevneperest û sazûmanî yê polîtîkayên zimanî, ango şeweyekî hereketê yê bêtir antî-hegamonîk û antî-hiyerarşik.243

Û îdiayên wekî perwerdeya baskî rê li ber perwerdeya kêmayetiyan din digire dike ku modêlên perwerdeyê yê bi baskî di ber çavan re werin derbaskirin.244 Sedema dezavantajbûna van kêmayetiyan yê di warê ekonomîk, siyasî û civakî de jî wisa tîne destnîşankirin, ev kom ne di warê baskî de û ne jî di warê kastîlyanî de ne serkeftî ne.245

C. ÛYGÛRÎ – ÇÎN

Ji bo rakirina vê dezavantajê aloziya di navbera hukûmeta baskê, ku dixwaze perwerdeya bi baskî bi hêz bike û entegrasyona herêmî bide pêş, û hukûmeta navendî de ku dixwaze perwerdeya bi kastîlyanî û entegrasyona neteweyî bide pêş, didome û ev alozî jî nîşan dide ku çareserkirina vê pirsgerêkê dê zêde bidome.

Xanedaniya Mançu (Qing) ya ku di sedsala 17'an de desthelat ji Xanedaniya Ming stend û heta nêveka sedsala 19'an li ser hukm bû, piştî vê serdemê ji ber şer û serîhildanên hem li welat û hem jî li derveyî welat, serweriya xwe ji dest da.²⁴⁶

238 Lasagabaster, "Bilingualism," 409.

Pêngavên leşkerî û modernbûna îdarî yên ku piştî dawiya sedsala 19'an hatin avêtin, di daxwazên reforma monarşiya destûrê de bi ruh bûye û bicihnehatina vê daxwazê heta serîhildanên girseyî dewam kiriye. Salên destpêkê yên Komara Çînê, ku di sala 1912'yan de ji aliyê Sun Yat-senê pêşengê Partiya Nasyonalîst (Kuomintang) hatibû avakirin, ewqas bêistîkrar bû ku êdî herêmên li ser sînoran serxwebûna xwe îlan dikirin, lê "yekîtiya welatî" ku di bin rêveberiya yekpartiyê de û bi pêşengiya Chiang Kai-shek di salên 1920'î de hat pêkanîn jî nekarî vê şêlûbêl û bêistîkrariyê ji binî ve ji holê rake. Çîn di şerê xwe yê bi Japonyayê yê re di navbera salên 1937-1945'an de bi ser ketibe jî, piştî şerê navxweyî yê di navbera nasyonalîst û komunîstan de, şertên siyasî û ekonomîk ên welat xerabtir lêhatin. Polîtîkaya sosyalîst a Komara Gel a Çînê ya ku bi 239 Shabad û Gunther, "Political Conflict in Spain," 446. 240 Begoña Echeverria, "Language ideologies and practices in (en)gendering the Basque nation," *Language in Society*, 32 (2003): 383-413.

241 Echeverria, "Language ideologies," 396. 242 Haddican, "Language change in Basque," 679. 243 Jacqueline Urla, "Outlaw Language – Creating alternative public spheres in Basque free radio," *Pragmatics*, 5: 2 (1995): 245-61. 244 Etxeberria, "Bilingual Education," 105. 245 Shabad û Gunther, "Political Conflict in Spain," 466. 246 Victor Lieberman, "The Qing Dynasty and Its Neighbors," *Social Science History*, 32: 2 (2008): 281-304.

112

pêşengiya Mao Zedongê serokê Partiya Komunîst a Çînê di sala 1949'an de hatibû avakirin, bi Şoreşa Çandî ya ji salên 1960'an heta 1970'yan dewam kir. Herçend pêşveçûna ekonomîk, ku di salên 1990'î de dest pê kir, bû sebeb ku Çîn bide ser rîya sosyalîzmeke çeperfirehtir jî, meyla jinûve nivîsandina dîrokê ya ku di "Kampanyaya Perwerdeyê a Welatparêz" de pratîze bû, nasyonalîzmek e ku dixwaze "nasnameyêke neteweyî" ya bihêztir û tekmîltir durist bike.²⁴⁷

Tevî ku nifûs zêdetir ji ûygûran pêk hatibe jî, Herêma Xweser a Şîncanê ya ku gelê xan, kazak, hui (Çîna misilman), kirxiz û moxol jî lê dijîn, tekabûlî herêmeke coxrafîk dike ku wextekê navê Turkistana Çînê yan jî Turkistana Rojhilat lê bû.²⁴⁸ Xanedaniya Mançû, piştî ku kontrola wê li ser Huijiangê, ku hêremeke li ser sînoran e (welatekî misilman), û Rûsyayê kêm bû, bi avakirina wilayeta Şîncanê (Xinjiang, Sînorê Nû) di sala 1884'an de dîsa prestîja xwe bi dest xistiye.²⁴⁹ Salên destpêkê yên Komara Çînê bûye şahidê têkoşînên serxwebûn û desthilatdariyê. Komara Turkistana Rojhilat a ku di sala 1933'yan de hatibû îlankirin, îstîkrar neda herêmê, û Çîna ku sala paştir kontrol bi dest xist, hebûna xwe, bi alîkariya derebegekî ku piştgiriya Yekîtiya Sovyetê wergirtibû, bi zor deh salan ragirt.²⁵⁰ Komara Turkistana Rojhilat, ku di sala 1944'an de hatibû avakirin, bi avabûna Komara Gel a Çînê di sala 1949'an de têk çû. Herêma Xweser a Ûygûr-Şîncanê ji dêvila wilayeta nû, di sala 1955'an de hat avakirin. Li gorî şîroveya fermî, Şîncanê bi saya serê tevgera komunîst a Çînê

azadiya xwe bi dest xist û bi vê bidestxistinê re statûya xwe ya herêma xweser baştir kir. Şîroveyeke din jî heye ku dibêje Şîncana ku dixwest li hemberî şoreşa komunîst serî hilde û dewleteke serbixwe ava bike, ji aliyê hêzên şoreşê ve hatiye dagîrkirin.²⁵¹

Aloziya di navbera hêzên mûxalif ên Şîncanê û otorîteyên Çînê di sala 1997'an de mezintir bû, ev bûyer gihiştin heta bombekirin û xwepêşandanên girseyî yên ku wekî sedem tê gotin ku polîs li gorî kêfa xwe mirovan digirin.²⁵²

Nasnameya ûygûrî, ku salên dawîn ên Xanedaniya Mançû û salên destpêkê ên Komara Çînê wekî hêmaneke yekker bi pêş ve diçû, niha di rewşa zemînê tevgereke siyasî û dînî de ye. Dema ku welatên li herêma Turkistana Rojava (Kazakistan, Kirgizistan, Tacikistan, Turkmenistan, Ozbekistan) di sala 1991'ê de serxwebûna xwe bi dest xistin, li Turkistana Rojhilat jî daxwazên wisa bilind bûn.

Çalakiyên şiddetwarî yên wek di Olîmpîyadên Havînê yên Pekînê de, ku di sala 2008'an de bi rê ve çûbûn, piştgirîdana Tîbetê û protestokirina kuştina karsazê ûygûrî Mutallip Hajim di bin nezareta polîsan de kir ku dîsa bala dinyayê biçe ser Şîncanê. Di çalakiya paytextê Şîncanê, li Urumçiyê, ji bo şermekirina kuştina du ûygûrên ku di bûyera Shaoguanê de di havîna 2009'an de jiyana xwe ji dest dabûn, 150 kes ji aliyê Komara Gel a Çînê ve hatine kuştin, û li ser vê hindê bertek zêde bûn, rayedarên Çînê jî diyar kirin ku di vê bûyerê de terefdarên cudabûnê girêdayî Rabiya Kader bûne û yên hatin kuştin jî terorîst bûne. Çînê bi vî awayî xwest ku mirinan meşrû bike.

253

247 Zheng Wang, "National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China," *International Studies Quarterly*, 52: 4 (2008): 783-806.

Komara Gel a Çînê jî dibêje ku ev daxwaz ji bo lawazkirina Çînê ne û ji aliyê hêzên derekî ve têne birêvebirin û fînansekirin û ev daxwaz bi navên wekî mafên mirovan, mafên kêmayetiyên, azadiya 248 Ji bo dîroka Şîncanê bnr. James A. Millward, *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang* (London: Hurst & Company, 2007). 249 Michael Clarke, "The Problematic Progress of 'Integration' in the Chinese State's Approach to Xinjiang, 1759 – 2005," *Asian Ethnicity*, 8: 3 (2007): 261-289. 250 Clarke, "Chinese State's Approach to Xinjiang," 270. 251 Clarke, "Chinese State's Approach to Xinjiang," 278. 252 Eric Hyer, "China's Policy towards Uighur Nationalism," *Journal of Muslim Minority Affairs*, 26: 1 (2006): 75-86; herwiha bnr. Clarke, "Chinese State's Approach to Xinjiang," 284.

253 Hyer, "Uighur Nationalism," 76.

113

dînî, têkoşîna li dijî terorê a Çînê asteng dike.²⁵⁴ Komên ku ji bo serxwebûna Turkistana Rojhilat têdikoşin, bi têtikiliyên xwe yên bi Asyaya Rojhilat, cîhana Îslamî û Rûsyayê ji hev vediqetin. Tevgera Serxwebûna Turkistana Rojhilat, ku meyleke wê ya sekûler heye, nasnameya ûygûrî derdixe pêş; Tevgera Îslamî ya Turkistana Rojhilat, ku daye dû şopa teokrasiya îslamî û li ser modêlên Erebiyê Suûdî an jî Talîbanê ne, nasnameya misilmaniyê esas digire.²⁵⁵ Tevî vê, her du tevger jî nerihet in ji hebûna kêmayetiyên wekî çînen Xanê yên ku ne tirk in û bi taybetî ji kêmayetiyên ne misilman in.²⁵⁶

Herçend ew perwerdeya li ser zimanê xanî (çînî, pûtonghua û mandarîni) û konfûçyûsiyê, ku ji Xanedana Mançû heta Komara Çînê serwer bû û tenê zarokên çînen bilind dikaribûn xwe

bigihandanayê, ji ber polîtîkaya wekhevîna etnîk û zimanî ya Partiya Komunîst, partiya avaker a Komara Gel a Çînê, bi dawî bûbe jî, prensîbên di Şoreşa Çandî de hatibûn diyarkirin nehiştine ku ev polîtîka pêk bê.

Çînen Xanê jî dibêjin ku Komara Çînê bi xatirê ûygûrên Herêma Xweser a Şîncanê dizanin û bi çavekî cudakariya pozîtîf li wan dinihêre û ev jî dike ku li hemberî wan hin acizî çêbibin û li vir ew tûşî cudakariyên negatîf bibin. Lê cudakariya pozîtîf a ku qala wê tê kirin, mirov ji aliyê ûygûrê lê binihêre, dûrî aqilan e.

257 Bi pesendkirina "Rapora Yekemîn Konferansa Neteweyî Li ser Perwerdeya Cemaetên Etnîk" a sala 1951'ê, biryar hat wergirtin ku zimanên xwediyê paşxaneyê nivîskî yên wekî moxolî, koreyî, ûygûrî, qazaxî û tîbetî di dibistanên seretayî û navîncî de bibin zimanên perwerdeyê; zimanên ku ne xwediyê paşxaneyê nivîskî ne jî, divê zimanê xwe yê nivîskî ava bikin û pêş ve bibin û yan xanî yan jî zimanekî herêmî ji bo perwerdeyê bi kar bînin.258 Heman rapor dibêje ku li ser daxwaz û pêdiviya kêmayetiyên li herêmê, di dibistanan de dê qursên xanî jî vebin. Ji 55 komên etnîk ên li Çînê, 10 koman bi saya serê vê polîtîkayê zimanê xwe yê nivîskî ava kiriye û hîn çîniyê bûne, nêzikî 40 koman jî digel zimanê xwe çînî bi kar anîne û hin komên din jî yekser dane ser riya pejirandina çînî.259 Ji bo amadekirina xebatkarên ku dê ziman û wêjeya kêmayetiyên bi pêş ve bibin, Enstîtuya Navendî ya Neteweyan, ku navê wê yê niha Zankoya Navendî ya Neteweyan e, hatiye avakirin.260 Vê nêzîktêdana erênî, bi destûra sala 1952'an, ku "azadiya bikaranîna zimanê xwe yê devkî û nivîskî yê hemû neteweyan" teqez dike, resmîyetek bi dest xistiye û zimanên ku devkî ne ji bo bibin zimanê nivîskî, zimanên ku xwediyê paşxaneyê nivîskî ne jî ji bo zimanê xwe pêş ve bibin, ji dewletê piştgirî wergirtine.261 Ev serdema plûralîst, di heman katê de, ew serdem e ku pêngavên pêşîn hatine avêtin ji bo pêkanîna xweseriyên herêmî.262 Berpirsiyariyê wisa li Destûrê hatiye barkirin ku divê Destûr di organên rêveberiyên xweser de bi zimanê nivîskî yê li herêmê tê bikaranîn xizmetê bike û ziman û çanda neteweyên li herêmê bi pêş ve bibe.263

254 Clarke, "Chinese State's Approach to Xinjiang," 284.

Li gorî van polîtîkayan, ji bo perwerdeya bi ûygûrê bê kirin, di sala 1956'an de

255 Hyer, "Uighur Nationalism," 80. 256 Ji bo analîzeke danberhevî ya di ser mînaka Hîndistanê re ku nîşan dide ku pevçûnên ji ber nasnameya zimanî ên li Şîncanê

pêk tên, nisbet bi pevçûnên ji ber nasnameya olî kêmtir şiddetê dihewînin û kêmtir zerere digihînin îstîkhar û nîzamê, bnr.

Marie-Eve Reny, "The political salience of language and religion: patterns of ethnic mobilization among Uyghurs in Xinjiang

and Sikhs in Punjab," *Ethnic and Racial Studies*, 32: 3 (2009): 490-521. 257 Navên xanî, çînî, putonghuayî û mandarînî, bi armanca sêdaqeta li çavkaniyan, ji bo nîşandana zimanên serdest ên li Çînê li şûna hev hatine bikaranîn.

258 Dai Qingxia û Dong Yan, "The Historical Evolution of Bilingual Education for China's Ethnic Minorities," *Chinese Education and*

Society, 34: 2 (2001): 7-54. 259 Ma Rong, "Bilingual Education for China's Ethnic Minorities," *Chinese Education and Society*, 40: 2 (2007): 9-25. 260 Qingxia û Yan, "China's Ethnic Minorities," 25. 261 Qingxia û Yan, "China's Ethnic Minorities," 21. 262 Linda T. H. Tsung û Ken Cruickshank, "Mother tongue and

bilingual minority education in China," *International Journal of*

Bilingual Education and Bilingualism, 12: 5 (2009): 549-563. 263 Qingxia û Yan, "China's Ethnic Minorities," 21.

114

Weşanxaneyê Perwerdeyê ya Şîncanê hatiye damezirandin, ku peywira wê weşanxaneyê ew e ku materyelan amade bike, materyelan wergerîne û çap bike. Di salên 1954-55'an de, ji bo mamosteyên ziman ên li Monxolya û Şîncanê, polên perwerdeyê yê demkurt hatine vekirin.²⁶⁴

Polîtîkayên di serdema "serweriya çînî" ya navbera salên 1958-1977'an de di warê pêşveçûn û perwerdeya zimanê kêmayetiyên de paşveçûnek heye.²⁶⁵ Di vê serdemê de ku kêmayetiyên etnîk û herêmên xweser wekî kelemekî dihatin dîtin, zextên tund ên ji bo pratîzekirina polîtîkayên sosyalîst ên ku bal dibirin ser giştibûnan, derketin holê.²⁶⁶ Bi taybetî piştî sala 1966'an, ku Şoreşa Çandî dest pê kiribû, ji ber encama polîtîkayên asîmîlasyonê, ku hinekan digotin şovenîzma neteweya serwer e, li ser xala yekîtiya neteweyî zimanê kêmayetiyên wekî tişteki bêkêr û paşvemaî hate qebûl kirin, enstîtuyên ku li ser van zimanan dixebitîn hatin girtin û hinek jî ji binî ve hatin qedexekirin.²⁶⁷ Ji sala 1977'an, ku Şoreşa Çandî bi dawî bû, heta destpêka salên 2000'î, ku wekî serdema "plûralîst" a sêyemîn tê naskirin, bi taybetî piştî salên 1980'î, polîtîkayên perwerdeyê yê ku dixwazin zimanê kêmayetiyên jinûve zindî bibin, hatine sepandin. ²⁶⁸ Du xalên Destûra ku di sala 1982'yan de hate amadekirin, li ser ziman in. Xala 4, azadiya pêşvebirin, bikaranîna sîstemên xwe yê nivîsê yê hemû zimanan teqez dike; xala 19 jî dibêje ku divê hukûmeta neteweyî, zimanê hevpar li seranserê welat bide bikaranîn.²⁶⁹ Xala 6 ya qanûna Perwerdeya Mecbûrî jî diyar dike ku divê dibistan mandarîna ku zimanê hevpar e, li gelek cihan bide belavkirin.²⁷⁰ Li gorî teksta Wezareta Perwerdeyê û Komîsyona Karên Etnîk ên Dewletê, ku di sala 1980'yî de hat pejirandin, her koma etnîk dikare di perwerdeyê de de zimanê xwe bi kar bîne û divê hînî çînî jî bibe.²⁷¹ Vê rêgeza ku di Qanûna Xweseriya Herêmên Kêmayetiyên de di sala 1984'an de hatibû bicihkirin di Çarçoweya Rêbera Reforma Perwerdeya Kêmayetiyên û Pêşvebirina Wê de jî bi destnîşankirina "hemû dibistanên ku bi zimanê kêmayetiyên perwerdeyê didin divê bi du zimanan perwerdeyê bidin û zimanê hevpar ê neteweyî, angî Putonghuayî jî belav bikin" hatiye dubarekirin.²⁷² Û di perwerdeya duzimanî de bernameya lîsansa bilind cara pêşîn di sala 1986'an de, bernameya doktorayê di sala 1994'an de û bernameya lêkolîna piştî doktorayê jî di sala 1996'an de ketiye meriyetê.²⁷³ Tevî ku ev bernameyên perwerdeyê yê duzimanî hewl didin ku zimanê zikmakî û yê fermî wekî hev bi kar binin jî (structured immersion), ji ber ku di pratîkê de çînî girantir e, tê gotin ku ev jî ji asîmîlasyonê re xizmetê dike.²⁷⁴

Piştî ku di salên 2000'î de Çîn derbasî "ekonomiya bazara sosyalîst" bû, ji ber ku xanî di qadên wekî siyasî, ekonomîk û çandî de serwer e, hinek polîtîka hatine rojevê da ku kêmayetî bikarin baş pê biaxivin.²⁷⁵

264 Qingxia û Yan, "China's Ethnic Minorities," 25.

Mijara bingehî ya 5'emîn Konferansa Neteweyî ya Li ser Perwerdeya Kêmayetiyên, ku di

265 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 550. 266 Rong, "Bilingual Education," 14. 267 Rong, "Bilingual Education," 14. 268 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 551. 269 Rong, "Bilingual Education", 15. 270 Rong, "Bilingual Education," 15. 271 Rong, "Bilingual Education," 15.

272 Shuang Zhang, "China's Bilingual Education Policy and Current Use of Miao in Schools," Chinese Education and Society, 41: 6

(2008): 28-36.

273 Qingxia û Yan, "China's Ethnic Minorities," 37. 274 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 550, 561. Ji bo nirxandineke bernamêyên perwerdeyê yê "Immersion"ê bnr. Jim Cummins, "Immersion Education for the Millennium: What We Have Learned from 30 Years of Research on Second Language Immersion," <http://www.iteachilearn.com/cummins/immersion2000.html> [19 tîrmeh 2010]. 275 Eric T. Schlusel, "'Bilingual' education and discontent in Xinjiang," Central Asian Survey, 26: 2 (2007): 251-277.

115

sala 2002'yan de hate lidarxistin, ew bû ku zimanê kêmayetiyên û xanî ji bo ku qonax bi qonax bê hînkirin mufredat werin amadekirin û li herêmên musafîr jî divê zimanekî din ê biyanî were hînkirin.276 Ji aliyê din ve jî nêzîktêdanekê rexneyî heye ku dibêje dêvila ku hukûmet polîtîkaya perwerdeya bi zimanê kêmayetiyên darêje, divê însîyatîfê bide herêmên xweser, wîlayet û şaredariyan da ku ew jî li gorî pêdiviyên herêmên xwe polîtîkayekê diyar bikin û li gorî vê polîtîkayê jî mufredatan amade bikin.277 Ev divêti dîke ku xweserî bêtir were cih û nasnameyên etno-zimanî yê li Şîncanê bêtir werin naskirin û bijartekên perwerdeya ziman ên li dibistanên kêmayetiyên bêtir werin rengînkirin.278

Li herêma Şîncanê 13 komên etnîk dijîn, ji van han, hui ve mançu bi çînî (putonghuayî), komên tirkî jî bi ûygûrî, qazaxî, qirxizî, ozbekî û tatarî dipeyivin, yê mayîn jî bi rûsî û tacîkî dipeyivin. Ûygûrî ji bo hemû komên etnîk zimanekî hevpar e, putonghuayî û qazaxî jî di dereceya duyem de ne. Û hatiye tesbîtkirin ku ji sedî 1'ê kêmtir ûygûrî di putonghuayî de şareza ne. 279 Cihêbûna çandî ya ku qala wê tê kirin di dibistanên seretayî û navincî de derfet daye perwerdeya bi putonghuayî, ûygûrî, qazaxî, monxolî, xiboyî û qirxizî.280 Nîvê xwendekaran diçin dibistanên kêmayetiyên (minzu), yê din jî diçin dibistanên Çînî (hanzu) yê bi putonghuayî perwerdeyê didin.281 Di dibistanên Minzu de perwerde bi zimanê kêmayetiyên e û hefteyê çar saetan mandarînî tê hînkirin, di dibistanên Hanzu de jî perwerde bi mandarînî ye û hefteyê çar saetan jî zimanê kêmayetiyê tê hînkirin.282

Rola wan pêşveçûnên siyasî û ekonomîk ên van deh salên dawî pir girîng bûne di diyarkirina polîtîkaya zimanî de li heyamên dawî li Herêma Xweser a Şîncanê. Rêjeya nifûsa çînîyên han ên li Şîncanê dijîn, di sala 1949'an de sedî 6 bû û ev rêje -bi koça navxweyî ya ku hukûmeta Çînê teşwîq dikir- îro gihiştîye sedî 40'ê.

Hejmara dibistanên Hanzu ku ji salên 1950'î û vir ve hene, ji ber koça hanan piştî salên 1960'î, bêhed zêde bûne, û di van deh salên dawî de bi saya îtibarpêkirina cemaetên kêmayetiyên, şikl û payeyekî serdest bi dest xistiye.

283 Vê zêdebûnê kiriye ku zimanê halxweşiya îktîdar û ekonomiyê bi aleyhê ûygûrî û bi lehê putonghuayî guhartiye, bi taybetî piştî salên 2000'î, zimanê dibistanên ûygûrî bûye putonghuayî.284 Bi vî awayî, mandarînî li Şîncana modern, bûye zimanê elîtên ku di gelek welatên post-kolonyal de mînakên wê hene.285 Ev rewş ji ber aloziyên siyasî yê dema nêz bi polîtîkayên Çînî yê ku dixwaze tevgerên cudaxwaz kontrol bike, kiriye ku dibistanên kêmayetiyên bi dibistanên Hanê re bibin yek û perwerde bi zimanê putonghuayî bê dan. Ev polîtîka di modêla bi navê "perwerdeya yekgirtî" de şênbertir dibe.286

276 Zhang, "Miao in Schools," 29.

Modêla "perwerdeya yekgirtî" (min han haxiao)

dibêje ku li herêmên cihê mufredatên bi hanî hatine amadekirin, bila bi dersên hînkirina zimanê kêmayetiyên werin temamkirin, yan jî mufredatên bi zimanê kêmayetiyên hatine amadekirin bila bi dersên hînkirina zimanê hanî werin temamkirin, yan jî bila hem zimanê kêmayetiyên û hem jî

277 Zhang, Miao in Schools," 34.
278 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 273. 279 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552. 280 Ji bo tesnîfeke cihê ya perwerdeya duzimanî li Çînê bnr. Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 260-261. 281 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552. 282 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 261. 283 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 550. 284 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 550. Ji bo meseleya têtikiliya hîyerarşik ya ji ber ûygûrî û hanî

pêk hatiye, û awayê ku ew têtikilî ji aliyê civakên têtikildar ve têt famkirin, bnr., Xiaowei Zang, "Minority ethnicity, social status and

Uyghur community involvement in urban Xinjiang," Asian Ethnicity, 8: 1(2007): 25-42. 285 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 267. 286 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 551.
116

zimanê hanî digel hev di mufredatan de werin bicihkirin. 287 Ji aliyê din ve jî, ev esas di pratîkê de tenê li ser bijarteka pêşîn têt pêkanîn û rê li ber her du bijartekên din têt girtin. 288 Di sala 2005'an de, li hemû bajarên mezin ên Şîncanê hemû dibistanên Minzu û Hanzû bûne yek, di sala 2006'an de jî li gundan jî alîkariya teşwîqê ji dê û bavên zarokên ku diçin dibistanên bi mandarînî perwerdeyê didin, hate dabînkirin. 289 Polîtîkaya hukûmeta Çînê wisa pêş dîtiye ku heta sala 2008'an hemû dibistanên Hanzû û Minzu derbasî modêla perwerdeya yekgirtî bibin. 290

Hinceta fermî ya ji bo meşrûiyeta vê modêlê ew e ku kalîteya perwerdeya bi zimanê kêmayetiyên têt dan, nisbet bi perwerdeya bi hanî, gelek nizm e. Li hemberî van hincetan jî têt gotin ku ji ber ku têt xwe li ser vê pîrsgirêka kalîteyê nesekinîne û têt xwe lêkolîn nehatine kirin ku perwerdeya yekgirtî, dê vê pîrsgirêkê çawa karibe çareser bike. 291 Ji aliyê din de jî têt gotin ku malîyeta perwerdeya lîseyê gelek giran e û gelê ûygûr nikarin ji bin vî barî rabin û bidawîbûna cihêkariya pozîtîf a ku li ser kesên bi hanî nedipeyivîn di azmûnên zankoyê de li ser wan dihatin sepandin, rê li ber vê pîrsgirêka kalîteyê vedike. 292 Û ji ber ku bi salan perwerde bi zimanê kêmayetiyên têt dan, xwendekar û mamoste di perwerdeya bi hanî de bi ser nakevin û dema ku modêla perwerdeya yekzimanî a "yekgirtî" dihat pêşdîtin, ev tiştên li jor ne li ser bala wan bûne. 293 Di 2002'yan de, dema ku zankoyên li Şîncanê, tevî reaksiyonên mezin, biryara bi tenê bikaranîna mandarîniyê di perwerdeyê de girtin, nîşaneyên guherîneke neyînî ya polîtîkayên zimanî aşkera bû. 294

Bi vê guherîna re jî ji ber ku êdî li dibistanên mandarînî li ser zarokên kêmayetiyên têt ferzkirin, li Çînê bi giştî û bi taybetî jî li Şîncanê têtma "perwerdeya duzimanî", ji aliyê hin lêkolîneran wekî husn-î tabîrekê têt binavkirin. 295 Ferqa têtma "perwerdeya duzimanî" ya li Çînê û ya salên 1950'î ew e ku xwendekar, berî ku derbasî perwerdeya bi mandarînî bibin, ji bo demeke kurt bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde dibin. 296 Têt îdiakirin ku ev polîtîka dibe "perwerdeya tenê bi zimanê mandarînî" û digel tiştên ku wê ji xwe re kiribûn armanc, li pêşiya kêmayetiyên dibe kelem ku dilê kêmayetiyên li dewleta Çînê, civak û ekonomiya wê venabe, reaksiyonek li hemberî mandarînî çêdibe û ev jî dibe sedem ku hem ziman neyê hînbûn û bi giştî motîvasyonê hînbûnê dakeve. 297

D. NIRXANDIN

Îdeolojiya nasyonalîst ku Frensa û Tirkiye ji bo avakirina netewe-dewleteke modern û navendî didin ber xwe, têkiliyeke rasterast ava dike di navbera dewlet û millet de û hewl dide kesên ku ne frensî/tirk in di nav nasnameya frensî/tirkî de werin helandin. Ev îdeoloji bi taybetî li Korsîka û herêmên kurdan, ku li qeraxên dewletê ne û pêwendiyên çandî, ekonomîk û siyasî digel dewletê lawaz in, bi ser neketiye û lewma ev dewlet mecbûr mane polîtîkayên xwe yê li hemberî van herêman di ber çavan re derbas bikin. Frensayê çareserî di modêla rêveberiyên herêmî/xweseriyeke qismî de dîtiye û hefsar zêde bi destê xweseriyê bernedaye, lê belê li Tirkiyeyê ev rê wekî îhtîmal jî

287 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552. 288 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 261. 289 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 258. 290 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552. 291 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552. 292 Tsung û Cruickshank, "Bilingual minority education in China," 552; û bnr., Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 265-269. 293 Guljennet Anaytulla, "Present State and Prospects of Bilingual Education in Xinjiang," Chinese Education and Society, 41: 6

(2008): 37-49.

294 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 257. 295 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 251. 296 Anaytulla, "Bilingual Education in Xinjiang," 38. 297 Schlusssel, "Discontent in Xinjiang," 269.

117

nayê rojevê. Ev yek li aliyekê dibe sebebê pêşlêgirtina çanda siyasî ya demokratîk, li aliyê din jî pêşiya nîqaşeke berfireh a li ser perwerdeya bi zimanê zikmakî jî digire. Ji aliyê din ve jî, xweseriya di nav çarçoweyê sînodar de, rê nade bikaranîna korsiyê di hemû astan de û li her derê. Mumkun e ku mirov sîstema wan ne perwerdeya bi korsî, wekî hînkirina korsî jî pênas bike. Sedema herî girîng ew e ku Meclisa Korsîkayê di warê perwerdeyê de ne zêde xwedan desthelat e, korsî li gorî frensî li paş maye, korsîkayî bi xwe jî carinan xwe wekî antî-komarî û antî-modern dibînin. Ji ber vê yekê jî di diyarkirina polîtîkayên korsî de astengeke du stûnî heye: Dewleta Frensayê û rewşa zimanê korsî. Wisa diyar e ku her pêngava ku Frensa dê ji bo perwerdeya bi korsiyê di dibistanan de bavêje, dê rasterast têkildarî wê me' nayê be ku xelkê Korsîkayê li perwerdeya bi zimanê zikmakî bar dîkin. Wisa dixuye ku têrma perwerdeya duzimanî/pirzimanî ya ku li şûna perwerdeya bi zimanê zikmakî hatiye pejirandin, nikare fikarên gelê Korsîkayê û dewleta Frensayê kêmtir bike.

Mirov dibîne ku fikarên wekî vê li Tirkiyeyê jî hene û bandora tercîha têrmê jî dê di pratîkê de encamên lehê perwerdeya bi zimanê zikmakî bi dest ve bîne; têgehên pirzimanî û perwerdeya bi pirzimanî dê tevkeriyekê bide nîqaşa li Tirkiyeyê û nîqaşê kûrtir û dewlemendtir bike. Tevkeriya muhtemel, dê bi teslîmkirina vê rastiyê mumkun be: Nabe mînaka Frensayê ji bo meşrûkirina rewşa li Tirkiyeyê were bikaranîn. Ji ber ku li Frensayê di perwerdeyê de bikaranîna zimanê zikmakî, di salên cihê de, bi zimanên cihê û bi pratîkên cihê hatibin bikaranîn jî ev serê 40 salan e ku didome. Weku di mînaka Korsîkayê de jî hate dîtin, rayeyeke qismî jî heye. Herwiha, rejîma Komara Frensayê, ku li ser bêlayeniya giştî û hemwelatîniya yeksan hatiye avakirin, di van salên dawîn de bi awayekî rexneyî tê munaqesekirin, ku divê neyê jibîrkirin di navenda van munaqeseyan de meseleya mafên kêmayetiyên herêmî berdewam in.

Spanya û Tirkiyeyê ji bo telafîkirina mîrata împaratoriya tîkçûyî, erdên jidestçûyî û moderniya dereng û ji bo ku karibin kaban bi welatên Ewropayê re biavêjin projeyên yekîtiya neteweyî yê li

dor ziman û çanda serdest dane ber xwe, lê belê, li rex van projeyan, hergav ew têkoşînên kêmayetiyên jî hebûne ku dîrok, ziman, çand û nasnameyan didine pêş. Wek têbîniyekê divê neyê jibîrkirin ku li Baskê, berî ku statûya xweseriyê were bidestxistin, perwerdeya bi baskî di salên dijwar ên rejîma Franco de, bi saya serê toreke perwerdeya baskî ya nihênî pêk hatibû. Faktera ku polîtîkayên fermî yên dewletan netê û bêtesîr dikin, ne tenê têkoşînên siyasî ne, têkoşînên zimanî û çandî jî ne, ji ber wê jî têbîniya li jor têra xwe girîng e. Herwiha, dema ku Rêveberiya Xweser a Baskê di warê perwerdeyê de rayeya xwe bi kar anî û dibistanên ku bi baskî perwerdeyê didin hatin vekirin, bi saya serê têkoşîna xwe daxwazên wan bi cih hatin. Ji sala 1980'an û vir ve li herêmên cihê yên Baskê û di sîstemên cihê yên dibistanan de perwerdeya bi zimanê zikmakî -a rast sîstema duzimanî yan jî pîrzimanî- tê îcrakirin. Astengî û pîrsgirêk ne ji ber perwerdeya pîrzimanî û modêlan e, belku ji ber vê hindê pêwîstiyê ne polîtîkayên perwerdeyê divê li gorî şertên ekonomîk û civakî hergav werin kontrolkirin. Xaleke girîng e ku Herêma Xweser a Baskê bi tenê modêleke perwerdeyê pêş nexistiye, belku li gorî pêdiviyên herêmên cihê sîstemên cihê yên dibistanan ava kirine. Polîtîkayên ku baskiyê di nav dîwarên dibistanê de bi sînor nake û hewl dide di nav zarok û ciwanan de bike zimanê jiyane, wekî riyake din in ji bo teqezkirina bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de. Rexneyên ku perwerdeya bi baskî cemaetên ku bi baskî napeyivin veder dike, divê ji bo astengiyên ku kastîlyanî li ber baskî ava dike, lê baskî ji bo ziman û lehceyên din ava nake wekî hişyariyekê jî were dîtin

118

Dema ku li Tirkiyeyê polîtîkayên perwerdeya bi zimanê zikmakî tîr diyarkirin divê ev xal di bîra rayedaran de bin. Modêla perwerdeya tenê bi zimanekî zikmakî ku li temamê welat an jî li herêma têkildar were sepandin dê di maweyeke dirêj de pîrsgirêkan bi xwe re bîne, mînak Baskê li ber çavan e. Kurdên li Tirkiyeyê ne tenê li herêmekê, li bajarên rojava jî dijîn. Bi heman awayî, li herêmên kurdan ji xeynî kurdî zimanên din jî hene û li van herêman bi lehceyên kurdî jî tê axiftin. Divê neyê jibîrkirin ku di perwerdeya bi kurdî de divê tenê modêlek neyê pêşxistin û modêlên ku hatin destnîşankirin divê hergav bêne nûkirin û adaptekirin.

Di mînak ûygûrî-Çînê de, ku ji mînakên korsî-Frensa û baskî-Spanyayê kevntir e, heman taybetiyên ronker hene. Li gorî polîtîkayên li ser kêmayetiyên dewletên lîberal, nêzîktêdana sosyalîst a ku di salên pêşîn de taybetiyên demokratîk di nava xwe vedihewand, bi polîtîkayên li ser "yekîtiya neteweyî" û otorîter hatibin qutkirin jî, mînakeke şênber e bo nîşandana awayê ku divê dewlet zimanê kêmayetiyên binirxîne. Perwerdeya bi ûygûrî ya ku zimanê çînî veder dike, ji aliyê jîndarî û berdewamiya zimanî ve encamên erênî bîne jî, ji bo sûdwegirtina ji pêşveçûna ekonomîk a çînê, li ber Ûygûran dibe dezavantajek. Çîna ku bêtir guhê wê bi ser afirandina bazareke neteweyî xwar e, dêvila ku polîtîkayên duzimanî yan jî pîrzimanî ji xwe re bike armanc, wisa dixuye hewl dide perwerdeya bi çînî bide ferzkirin. Ev polîtîkaya anakronîst, dema ku li gorî metodên ekonomîya kapîtalîst were nirxandin, tê famkirin ku potansiyela wê ya pîjkirina pîrsgirêkan eşkere ye. Ev polîtîkaya ku dereceya xweserîya Herêma Xweser a Şîncanê radikêşe ser sehneya muneqeşeyan, herwiha ronahiyê dixê ser nîqaşên perwerdeya bi zimanê zikmakî yên li welatên din.

Karîgeriya muhtemel a mînak ûygûrî-Çînê ya li ser li Tirkiyeyê bikaranîna kurdî di perwerdeyê de ew e ku babeta perwerdeya bi zimanê zikmakî li seranserê cîhanê ji zû ve tê nîqaşkirin û her dewletek bi awayekî dixwaze çareser bike. Tirkên ûygûr ên ku ev serê 60 salan e bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde dibin, zimanê çînî xistiye zorê û Çînê jî xwestiyê li ser navê afirandina bazareke

neteweyî vî mafê ûygûran asteng bike, lê belê eşkere ye ku gavên wisa demkurt in. Berovajî vê daxwaza Herêma Xweser a Şîncanê, ku dixwaze rayeya xwe ya rêveberiya herêmî berfirehtir bike, wisa dixuye ku dê bibe wesîleya ku Çîn polîtîkayên xwe yê vê dawiyê di ber çavan re derbas bike. A rast diyar e ku mînaka ûygûrî-çînî dê nîqaşa daxwazên kurdên li Tirkîyeyê yê li ser perwerdeyê zelaltir bike û xala hevpar a ku di her du mînakên de jî girîng e ew e ku meseleya perwerdeya bi zimanê zikmakî nabe ku mirov li wê ho venede û tiştêkî jiyanî ye û ev meseleya jiyanî jî divê bi muxatabên wê bê çareserkirin û pêvajoyeke wisa ye ku divê her gav di ber çavan re were derbas kirin û divê bê dîtîna ku yek jî stûna girîng a qada siyasî ye.

Ji nav şîroveyan taybet mirov bixwaze li ser mînaka kurdî ya li Tirkîyeyê encamên giştî derbixe, têrma perwerdeya duzimanî yan jî pirzimanî nisbet bi têrma perwerdeya bi zimanê zikmakî bêtir erênî ye. Têrma duzimanî yan jî pirzimanî ne pirsgrêka perwerdeya kêmayetîyan e, berovajî vê, di vê serdema ku ragihandin û tevgera global gelek li pêş e û nîşan dide ku di vê serdemê de nêzîktêdaneke nû ya perwerdeyê ye. Têrma perwerdeya duzimanî yan jî pirzimanî potansiyela wê heye ku barê têrma perwerdeya bi zimanê zikmakî yê siyasî û çandî jî siviktir bike.²⁹⁸

Digel vê yekê jî, divê wateya têrma perwerdeya duzimanî, ji wateya teknîk a ku tenê ji mufredata dibistanê pêk tê û behremendiyên zimanî bi pêş ve dibe jî bibore û pêş ve biçe. Duzimanî duçandîtiyê teqez nake, polîtîkayên ku armanca wan afirandina duçandîtiyê be bivê ne vî divê ²⁹⁸ Tê heye ku potansiyeleke wisa di têrma "bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de" de jî hebe, ku di vê xebatê de tê pêşniyazkirin.

119

duzimanîyê ji xwe re bikin armanc. Bi gotineke din, mirov bêyî ku duçandî be dikare bibe duzimanî lê mirov nebe duzimanî nikare bibe duçandî, ya girîng ew e ku duzimanîyê veguhere û bibe duçandî. ²⁹⁹ Veguherîna bi vî rengî, çandên cihê nake neyarên hev, bi feraseteke ku hev du temam bikin wan tîne ba hev û bi mirovên ku ji ceribandina nasnameyan çandî yê cihê re vekirî ne dikare pêk bê. ³⁰⁰ Ji bo mirov karibin vê duzimanîyê bikin duçandîtiyê divê têkiliya di navbera wan zimanan de ne hîyerarşik be, digel cihêtiyên di navbera her du ziman û çandan de jî, divê nixê wan ên hevpar jî werin rojevê û girîng e ku piştî civakîbûna zû êdî derdoreke duçandî jî bê afirandin. ³⁰¹ Bi gotineke din, derdoreke perwerdeyê ya wisa lazim e ku bike ku zarokên ku bi zimanekî din dizanin û bi zimanekî ku nizanin dest bi perwerdeyê dikin nekevîne ber tesîra wê têgihana ku "kêmasiya wan a zimanî/qelsiya zimanî" heye û îmkânê bide ku "danheviya zimanî ya ku zarokan ji derdora xwe ya sosyo-çandî anîne, di xwendin û nivîsandina gelek zimanan de karibin wekî çavkanî bikar bînin".³⁰²

Eşkere ye ku plûralîzmeke siyasî û çandî, bi feraseteke navendparêzî nikare hebûna xwe biparêze. Ji ber vê û mînakên li jor, mirov dikare bibêje ku herêmên xweser ji bo plûralîzmê şertê pêwîst e. Ji aliyê din ve jî, divê herêmên xweser feraseta îktîdara ku ew li hemberî wê têdikoşyan neafirînin. Ji bo di perwerdeyê de şênberbûna vê nêzîktêdanê, mirov dikare ji metafora "ekolojîya ziman" a Haugen sûtê werbigire.

Ev nêzîktêdana veguherîner, wekî parçeyekî plûralîzma siyasî û çandî tê dîtîna.

³⁰³ Di vê metaforê de, bi hevokên Ayan Ceyhan û Koçbaş, "divê mirov berê xwe nede zimanekî, berê xwe bide coğrafyayekê. Bi heman awayî, plansaziya zimanan tenê ji zimanekî pêk nayê, divê haya mirov ji hemû zimanên ku li wê derdorê pê diaxivin hebe".³⁰⁴

Bi kurtî, mirov dikare bibêje ku perwerdeya duzimanî yan jî pirzimanî yan jî bi gotineke din bikaranîna zimanê kêmayetiyên di perwerdeyê de, ji dêvila ku bibe wesîleya zindîbûn û pêşvebirina ziman an jî destkeftiyên polîtîk, ji van tiştan wêdetir wateyên wê yên çandî û siyasî hene û dema modêlên perwerdeya pirzimanî tên amadekirin divê ev xal neyê jibîrkin. Lewre, ev xal îşaretê bi wê nake ku têkoşînên ekonomîk, siyasî û çandî yên ku têkildarî perwerdeyê ne werin piştguhkirin û nedîtin, belku îşaretê bi rê û boçûneke wisa dike ku dixwaze van têkoşînên desthelatê veguherîne û bike ku zimanên kêmayetiyên, bêyî ku bibin tehekkumkar, bibin wek zimanên xwedan qedr û desthelat.

299 Christina B. Paulston, *Sociolinguistic perspectives on bilingual education* (Clevedon: Multilingual Matters, 1992). 300 Anwei Feng, "Identity, 'acting interculturally' and aims for bilingual education: An example from China," *Journal of*

Multilingual and Multicultural Development, 30: 4 (2009): 283-296. 301 Michael Byram, "On being bicultural and intercultural," içinde, *Intercultural experience and education*, Ed. Geof Alred, Michael Byram ve Michael P. Fleming (Clevedon: Multilingual Matters, 2003).

302 Ayan Ceyhan û Koçbaş, *Çiftdillilik ve Eğitim*, 12. 303 Einar Haugen, *The Ecology of Language* (Stanford: Stanford University Press, 1972). 304 Ayan Ceyhan û Koçbaş, *Çiftdillilik ve Eğitim*, 19; Robert B. Kaplan û Richard B. Baldauf Jr., *Language planning from practice to theory* (Clevedon: Multilingual Matters, 2007).

120

ENCAM

Îro roj li dinyayê pirsê bingehî ew e ku pêkvejiyana civakên ji hev cihê di nav aştiyê de pêk were. Li seranserê dinyayê daxwazên wan komên ku xwe ji sîstemê vederkirî dibînin xala serekî ye di rojeva polîtîk û huqûqî de. Li Tirkîyeyê jî, ji mêj ve ye civakên cihê, nemaze kurd, ji bo ku qerekerê zextker û yekdirûvker ê sîstemê dagere ser yeke azadîperwer û plûralîst, di qada giştî de daxwazên xwe derdibirin û berz dikin. Li Tirkîyeyê, binecîhkirina aştiyê, bi helwêstên li hember van daxwazan ve bi nêzîkî eleqedar e. Heke sîstema siyasî, bi xwendiyên van daxwazan re rûnê û hewl bide van daxwazan pêk bîne, ihtimala lihevkerina civakî û pêkhatina aştiyê dê zêde bibe. Lê belê, heke ev daxwaz, çawa ku hatiye heta îro, werin tepeserkin û piştguhkirin, xetên erdhejên civakî dê kûrtir û firehtir bibin û dê rê û îmkân namînin ji bo bidawîkirina lêkdan û dubendiyan.

Sebebekî pêknehatina lihevkerina civakî li Tirkîyeyê nebûna rê û îmkânên bikaranîna zimanê zikmakî û zimanê kurdiyê ye di perwerdeyê de, ku di vê xebatê de hate tehlîlkin. Bikarneanîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de dike ku xwendekarên kurd, ku zimanê wan ê zikmakî cuda ye ji zimanê tirkî, ji perwerdeyê bi regnekî wekhev/yeksan sûdê wernegirin; ev newekhevî jî dibe sedema dubendiyên civakî. Faktoreke din jî pêknehatina danûstendinan e ji ber bend û meseleya zimanî di navbera mamoste û xwendekaran de, di navbera dê û bavên zarokan û mamosteyan de û di navbera çandên cihê yên civakê de. Aştiya civakî, ku xisar û derbên mezin xwariye ji newekhevî û nebûna danûstendinê, li aliyekî, li aliyê din jî bikarneanîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de birreke netîceyên pîrhêlî yên neyînî dihewîne. Diyar e ku, li jêr van mijarên destnîşankirî, tedbîrên ku divê ji bo dabînkirina daxwaza perwerdeya bi zimanê zikmakî bêne girtin dê tedbîrên perwerdeyî, qanûnî, îdarî û çandî bin.

Polîtîka û sepandinên perwerdeyê yên heyî, li rûyê siyasî, zimanî, perwerdeyî û çandî ve qelsker û vederker in. Weku berê jî hatibû diyarkirin, van polîtîka û pratîkan, bi taybetî ji bo xwendekarên

kurd, rê li ber texrîbatên ciddî yê zimanî, perwerdeyî, psîkolojîk, hişî û civakî vekiriye. Bi gotineke 121

din, rê li ber vekiriye ku di navbera xwendekar û mamosteyan de têkiliyên zext û fişarê pêk werin, ku xwendekar bi derengî û li paş dest bi dibistan û xwendinê bikin û ji pola xwe derneçin, dibistanên xwe terk bikin û li dibistanê bi ser nekevin, ku bêne demxekirin ji ber kurdî-axiftinê, ku tûşî şiddetên cihê bibin, ku di dahatûyê de jî her bi pirs û kêşeyên xwederbirînê re bijîn, ku têkiliyên wan ên bi dê û bavên xwe re bihincirin û ji zimanê xwe yê zikmakî bibin. Li aliyê din jî, polîtîkayên perwerdeyê yê heyî, tesîreke neyînî li ser şertên mamosteyên ku dixebitin dike, rê li ber pêvajoyeke perwerde û hînkirineke kêrhatî digire. Ji bo jiholêrakirina van aliyên neyînî, pêdivî bi hin tedbîrên perwerdeyî yê serekî heye. Ev tedbîr li jêr rêzkirî ne:

Ji bo perwerdeya xwendekarên kurd divê modêlên perwerdeya duzimanî kurdî-tirkî werin amadekirin,

Divê perwerde bê birêkxistin ji bo veguhartina têkiliyên tehdekar ên mamosteyan beramber xwendekaran,

Divê beşên mamostegihandinê yê duzimanî werin vekirin,

Divê navendên dariştina mufredata duzimanî û pîvan-nirxandinê werin avakirin,

Divê hewl û xebat hebin da ku bala raya giştî biçe ser bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de û duzimaniyê,

Şagirtên mamostetiyê divê derbarê cihêbûna zimanî û çandî de bêne perwerdekirin; mamoste jî perwerdeyê wekî vê bi riya perwerdeya navxweyî wergirin,

Divê ew mamosteyên ku li herêmen kurdan dixebitin û bi kurdî nizanin bêne teşwîqkirin da hînî kurdî bibin,

Divê ji bo xwendekarên ku bi kurdî dizanin qursên xwendin û nivîsandina bi kurdî werin vekirin,

Divê ji bo dê û bavên qursên xwendin û nivîsandina bi kurdî werin vekirin,

Ji bo ku xwendekar karibin behre û şiyên xwe yê zimanî baştir bikin divê bernameyên televîzyonê werin amadekirin.

Heke ev tedbîrên perwerdeyî werin girtin, berî her tiştî, xwendekar dê karibin duzimaniyê tekûz û hevseng bi dest bixin. Di derdoreke wisa de dê xwendekar hîs bikin ku nasnameya wan tê naskirin/pejirandin û li hemberî dibistanê dê helwêsteke wan a erênî hebe. Ev dê jixwebaweriya zarokan pirtir bike û dê li ser serkeftina wan jî bandorê bike. Xwendekarên ku perwerdeyê wisa bandorker û dewlemendker bistînin dê têkiliya wan bi ziman û çandên din xurttir be û herwiha diyaloga di nav çandan de, ku ji bo aştiya civakî pêwîst e, dê zêdetir bibe. Digel vê, dê pêşveçûna zarokan a di warê ekonomîk û civakî de jî were teqezkirin. Xêr û sûdên ku dê bi van tedbîran bi dest bikevin, di mînakên welatên din de, û bi taybetî di mînaka baskî-Spanyayê de, gelek zelal diyar dibe. Ji aliyê din ve jî, xala hevpar a ku di her sê mînakan de hate analîzkirin ew e ku divê ev tedbîrên perwerdeyî her gav werin kontrolkirin. Ji ber vê yekê jî dema ku li Tirkiyeyê polîtîkayên bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de werin dariştin, teqez divê ev xal neyê jibîrkirin.

122

Li aliyê din, ji bo ku ev tedbîrên perwerdeyî werin girtin divê sîstem bipejirîne ku bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de mafekî mirovî ye û ev maf divê di her qonaxa perwerdeyê de were bikaranîn û herwiha divê sîstem bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de di warê qanûnî

de mîsoger bike û ji aliyê huqûqî ve jî têxe bin temînatê. Ev temînat dikare bi du rîyan were pêkanîn, yek jê ew e ku, di serî de xala 42'emîn a Destûra sala 1982'an, hemû qanûnên ku qada perwerde-fêrkariyê bi rêk dixin divê ji qedexeyên derbarê ziman û perwerdeyê bêne paqijkirin, û mewzûat wan mafan gişan qebûl bike. Ya duyem jî ew e ku mafên ziman û perwerdeyê yên di belgeyên navneteweyî de hene têkevîne nav mewzûata huqûqî û divê dewlet hemû rezervên xwe yên li ser bendên wan belgeyan rake. Weku di mînakên berê de jî hate dîtin, ev cure tedbîrên yasayî û destûrî gavên pêşîn in ji bo teqezkîrin û ewlekîrîna mafê bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdiyê de.

Guherîna paradîgmaya huqûqî dê digel xwe veguherîna çanda siyasî, sîstem û avaniya îdarî jî bîne. Polîtîkaya perwerdeya ku ziman û çandên cihê nabîne, hem aştiya civakî diêşîne û hem jî li ber perwerdeyê karîger û dewlemendker dibin kelem. Perwerdeyê karîger û dewlemendker ferz dike ku sîstemên dibistanan yên cuda hebin ji bo qetandina pêdiviyên cihê yên herêmên cuda. Lewma, ji bo sepandina polîtîkaya perwerdeya duzimanî, ku dixwaze zimanê zikmakî jî bi kar biçe di perwerdeyê de, şert e ku avaniya îdarî de jî sazkarî û guhartinên adem-î merkezî pêk bên. Lewre ev rewş di mînakên korsî, baskî û ûygûrî de, ku berev dawîya xebatê de hatine tehlîlîkirin, bi awayekî zelal hate dîtin. Di her sê mînakên de jî polîtîkayên cihê yên perwerdeyê hatine sepandin, lê belê, bi dereceyên cihê, hergav desthelat ji merkezê ber bi îdareyên herêmî ve hatiye dewrkirin.

Ji bo ku tedbîrên huqûqî û siyasî bikarin karîgeriya xwe nîşan bidin, divê civak jî hest bi wan tedbîran bike. Divê çandek ava bibe ku tê de ew fikrên hane bêne hebandin wekî her çand bi qîmet e, her çandek divê were parastin, divê hîyerarşîya tepeseriyê û vederker nebe di navbera zimanan de, hemû ziman şexs û civakan dewlemend dikin. Lewma hem organên siyasî, hem saziyên civakî yên medenî, zanko û saziyên perwerdeyê divê hewl bidin ji bo pêkhatina wê veguherîna çandî. Bi taybetî, mînaka baskî-Spanyayê nîşan dide ku veguherîneke çandî ya ku piştî xwe dide lihevkerîna civakî, tekane temînat in ji bo demdirêjî û berdewamiya tedbîrên bikaranîna zimanê zikmanî di perwerdeyê de.

Xulase, em dikarin wan tedbîrên qanûnî, îdarî, çandî û perwerdeyî yên hatî behskirin bixîne şiklê xalan û pêşniyarên vê xebatê wiha rêz bikin:

1. Ji bo perwerdeya zarokên kurd divê modêlên perwerdeya duzimanî ango kurdî-tirkî bên pêşvebirin, hevkat digel pêşvebirina van modêlan, divê tedbîrên perwerdeyî yên li jor hatibûn rêzkirin werin pratîzekirin û neyê jibîrkirin ku modêlên perwerdeya pîrziimanî li gorî pêdivî û şertan divê hergav werin kontrolkirin.
2. Di serî de Destûr û qanûn divê hemû mewzûata huqûqî ji qedexeyên li ser mafên ziman û perwerdeyê were pakkirin û mewzûat wan mafan nas bike. Herwiha, şert e ku mafên zimanî û perwerdeyî yên di belgeyên navneteweyî de têkevîne nav mewzûata huqûqî û divê dewlet hemû rezervên/ihtirazên xwe yên li ser bendên wan peymanan rake.
3. Li ser rastiya ku ji bo perwerdeyê karîger û dewlemendker şert e ku sîstemên dibistanan yên cihê û xwemalî hebin da ku bibin bersiv ji bo pêdiviyên cihê yên herêmên cuda, avaniya îdarî bi şiklê ku bêtir adem-î merkezî be were veguhartin.

123

4. Ji bo pêşketina çandê wisa ku qebûl bike ku hîyerarşîyê tepeseriyê û vederker nîne di navbera çand û zimanên cihê de, her ziman û her çandek ji wan hêman û dînamîkan in ku hêz û dewlemendiyê didin şexs û civakan, divê organên siyasî, saziyên civaka medenî,

zanko û saziyên perwerdeyê zend û bendên xwe badin û ji bo pêkhatina vê çandê polîtîka
û pratîkan pêş ve bibin.

Bêguman meseleyên wekî bikaranîna zimanê zirkmakî di perwerdeyê de, duzimanî û plûralîzma
çandî li Tirkiyeyê xwedî mîrateke siyasî û tarîxî ya girîft û biarîşe ne. Ev mîrata aloz û biarîşe bi xwe
nîşan dide ka heta çî dereceyê tiştên divê bîn kirin pêwîst û acîl in û herwiha çend jî zehmet in.
Şert e ku Tirkiye modêla xwe ya xwemalî durist bike ji bo çareserkirina van pirsgirêkan. Gava ew
modêl têne duristkirin divê baş bê famkirin ka pêdivî û daxwazên xwendekaran, mamoste û dê û
bavan çî ne, û herwiha divê ji sûd ji tecrûbeyên wan welatên ku tûşî van pirsgirêkan bûne û dibin,
û ji wan xebatên akademîk û pedagojîk bê wergirtin ku li ser van tecrûbeyên navborî hatine
amadekirin.

Hêvî ew e ku ev xebat dîsa balê bibe ser vê mîrata siyasî û tarîxî ya biarîşe, û bike ku pirs û arîşeyên
ku vê mîratê derxistine û hêj jî derdixe digel muxatabên pirsgirêkan bêne tesbîdkirin û tecrûbeya
welatên xwedanê pirsgirêkên manend têkevîne nav rojevê û, bi vî rengî, tevkariyê bike di dariştin û
amadekirina modêleke muhtemel a perwerdeya bi zimanê zirkmakî de ji bo sepandina li Tirkiyeyê.

124

MÎNAKÊN DÎDARAN

Lezgin

Bize biraz kendinizden ve eğitiminizden bahseder misiniz? Nerelerde nasıl bir eğitim aldınız?
Ben üç kardeşe sahibim. Ailemin ortanca çocuğuyum. Liseye kadar olan eğitimi Ağrı'da gördüm.
Hangi okullarda?

125

İlköğretimimi Fatih Sultan Mehmet Han İlköğretim okulunda okudum. Tabi güzel bir okuldu.

Eğitiminizin hepsini Ağrı merkezde mi aldınız?

Evet, eğitimimin hepsini Ağrı merkezde aldım. Aslında köyden geldikten sonra okula başladım.
Köyden gelir gelmez, okula yazıldık. İyi bir eğitim aldım diye değerlendirilebilir aslında. Özellikle
ilkokulda. Çünkü birçok şeyi ilkokulda öğendim. Özellikle ilkokul hocam çok iyi bir öğretmendi.
Mesela bir sene sınıfta kaldım. Eğitim çok kaliteliydi, çocuklar direkt geçirilmiyordu, sınıf tekrarı
yaptırılabilirdi. Bazı şeyleri öğretebilmek, öğrencilere aşikârlık kazandırmak için ellerinden
geldiğince iyi bir eğitim veriyorlardı. Bu iyi eğitimlerde özellikle sınıf tekrarlarında
görebiliyordunuz. Mesela, öğrencinin iyi eğitim almadığına bakıldığında öğretmen öğrenciyi
bıraktırıyordu

Lise eğitiminizi nerde aldınız?

Liseyi Anadolu lisesinde okudum. İşte Anadolu sınavlarını kazandım. O zaman liseye giriş sınavları
vardı. Çok çalıştım gerçekten, ortaokulda çok çalıştım kazanmak için. Ortaokulun sonlarına doğru
liseye giriş sınavlarının olduğunu öğrendim ve çok çalışmaya başladım. O zamanda maddi durum
biraz iyi olduğu için, ailem dershaneye de gönderebildi. Özel hocaların da yardımıyla Anadolu
lisesine yerleşebildim.

Okula başladığınızda hiç Türkçe konuşabiliyor ya da anlayabiliyor muydunuz? Öğretmeniniz

Kürtçe biliyor muydu?

Okula başladığımda Türkçe bilmiyordum tam konuşamıyordum yani bazı şeyleri anlayabiliyordum
ama sınırlı bir şekilde anlayabiliyordum. Konuşmaya gelince pek o kadar iyi konuşamıyordum.
Başta da söylediğim, dediğim gibi köyden geldiğimiz gibi okula yazıldım. Okulda Türkçe

bilmediğimden dolayı sınıfta kaldığım oldu. Mesela ilk sınıfta kaldığım zaman hocam Kürtçe bilmiyordu. Sorun orda kaynaklanıyordu. Bir türlü anlaşılamıyorduk. Bir tek ben değil köyde gelen kuzenlerim de aynı sıkıntıyı yaşıyordu. Kuzenlerimle birlikte bu yüzden sınıf tekrarı yapmak zorunda kaldık.

Sınıf tekrarı yapmanızı dile bağlıyorsunuz öyle mi?

Tabi, biz bilmiyorduk. Açıkçası hiç Türkçe bilmiyorduk. Anlayabiliyorduk bazı şeyleri ama konuşamıyorduk. Ama sınıfta kalmayı ben bir mağduriyet olarak görmüyorum. Çünkü bir şeyi tam öğrenmeden üst sınıfa geçme imkânı olmuyordu. Sınıf tekrarı yaptım, yararı oldu mu? Oldu. Mesela sınıf tekrarı yaptıktan sonraki hocam çok iyi öğretmendi. Hatta birkaç kez yılın en iyi öğretmeni seçilmişti. Kendisi de Kürtçe biliyordu. Kendisi Kürt idi.

Sizinle Kürtçe konuşuyor muydu?

Evet, ama şöyle, Kürtçe ekmeğe “nan” dediğimiz zaman, bize ekme Kürtçede “nan”dır, Türkçede ekme bir birebir öğretiyordu. Hatta bazen Kürtçe konuşarak öğretiyordu. Geçekten kendisi çok cesur bir insandı. Benim bu noktaya gelmemde kendisinin de büyük katkısı vardır. Çünkü Türkçeyi ben ondan öğrendim.

Okulunuzdaki ve sınıfınızdaki öğrencilerin anadilleri genelde neydi?

126

Küçük bir memlekete sahiptik. Yoğunluklu olarak Kürtler yaşıyordu ve doğal olarak sınıfta en çok Kürtçe bilenler vardı. Ama liseye geçtiğimde inanılmaz bir derece de değişti. İlköğretimde çok rahat bir şekilde sen Kürtçe konuşabiliyordun arkadaşınla. Ama ilköğretimden sonra liseye geçtiğin zaman durum inanılmaz derecede değişti. Liseyi Anadolu lisesinde okudum. Anadolu lisesinde Kürtçe öğrenci sayısı çok azdı. İnanılmaz derecede azdı. Genelde dışarıdan geleni özellikle Türk kardeşlerimizin çocukları okuyordu. Genelde memur ve asker çocuklarıydı hepsi. Lise bir ve lise ikide uyum sağlamakta çok zorluk yaşadık. Pardon, hazırlık ve lise bir’de. Hazırlıkta birbirimizle neredeyse hiç konuşmuyorduk. Ben çoğu kez şahit oldum, Türkçe bilmiyor fazla konuşamıyor, konuşmayalım gibi tepkilere. Önyargılarımız da oldu, olmadı değil. Lise birde bu ön yargı biraz kırıldı. Lise iki de bu önyargı tam kırıldı. Çok rahat sohbet edebildik, çok rahat konuşabildik. İnanır mısınız, lise iki ve lise sonda birbirimize ısınabildik. Hazırlık ve lise bir’de o kadar arkadaşlığımız söz konusu değildi

Anadiliniz Kürtçe olmasına rağmen Türkçe eğitim görmek hakkında ne düşünüyorsunuz? Ne gibi zorluklar yaşadınız?

Tabi ana dilim Kürtçe. Bununla da gurur duyuyorum. Bir insan kendi diliyle vardır, kendi kimliği ile vardır. Başta da söyledim, yaşadığım zorluklar sıkıntılar lise de arkadaşlarla iletişim kuramama, ilköğretimde sınıfta kalma gibi sıkıntılarım oldu. Özellikle ilköğretimde, okula başladığım zaman, ilk hocamın Kürtçe bilmemesinden dolayı çok sıkıntı yaşadım. Lise de hatırlıyorum, çok kötü dayak yemiştım. Hatta lisede, ne mantıksa, sorgu odası denen bir yer yapmışlardı birkaç müdür yardımcısı. İçlerinde Kürt olan hocamız da vardı hatırlıyorum. Üç müdür yardımcımız vardı, bir Kürt ikisi Türk’tü. Koridorda Kürtçe konuştum diye ben ve birkaç arkadaşımı sorgu odasına götürdüler. Kendileri öyle tabir ediyorlar. Resmiyette sorgu odası diye bir şey yoktu tabi, kendileri bu adı kullanıyordu. Ben orada öyle dövüldüm ki çıktıktan sonra bir gün boyunca benim başım ağrıdı. Bunu aileme de söylemedim. Hazırlık ve lise bir de ise arkadaşlar soğuktu, bir dışlanma vardı. İlkokul da ise hocamın Kürtçe bilmemesinden dolayı çok sıkıntı çektim. Hep aileme şunu

derdi “çocuğunuzu alın götürün”. Ama sonraki hocamla her şey değişti. Tekrar yaptığım hoca çok iyiydi.

Ama tekrarı birinci sınıfta mı yaptınız?

Ever, birinci sınıfta yaptım. Ama yine de yararlı oldu. İlk hocam sıkıntı yaşadım.

Peki, hocalarınız size nasıl davranıyordu? Biraz anlatır mısınız?

İlkokulun tekrar ettikten sonraki bölümü çok iyi geçti. Hatta Türkçeye o yıllarda aşına oldum. Tabi ki orta öğretimde durum yine değişti. Çünkü branş hocalarımızın çoğu Türk'tü. Onlarla da sıkıntı yaşamıyorduk desek yalan olur herhalde. Mesela bir İzmirli hocamız vardı, o şunu derdi; “siz Türkçeyi öğrenmek istemeyen insanlarsınız”. Hatta o hocamız sınıf öğretmenizdi. Ve aynı zamanda fen derslerimize de giriyordu. Ben fen bilgisi dersinden hep 2 aldım. Oysa çok başarılı bir öğrenciydim, çok azimli bir öğrenciydim. Çok sıkıntı yaşadım. Lisede de İngilizce dersinde çok sıkıntı yaşadım. İngilizce öğretmenimiz Kazakistanlı milliyetçi bir bayandı. O da bize sıkıntı yaşattırdı. Ortaokulda benim genel ortalamamı hep fen bilgisi düşürdü. Lisede ise İngilizce genel ortalamamı düşürdü. Hoca hep şunu derdi; “Aslında Kürtçe yoktur, Kürtçeleşmiş bir Türkçe vardır”.yani bu doğudaki insanlar Türkçe'yi bir evrimden geçirerek Kürtçe haline getirmişler derdi. O zaman ona karşı bir tepki koymuştum ve ondan sonra İngilizce notlarım epey düşük geldi. Çünkü şunu

127 diyebilirim, ortalamam 4.50'nin üzerinde olan bir öğrenciydim. Yani ortalaması bu kadar yüksek olan bir öğrenci İngilizceyi de hayli hayli yapabilir. Özellikle Anadolu lisesinde İngilizce dersinin kredisi çok yüksekti. Ortalamam düştü ve bunun için bu benim üniversite sınavımı bile etkiledi. İngilizcesi iyi olan arkadaşlar, yani dersleri iyi olan arkadaşlar, benim orta öğretim başarı puanımdan daha üç beş puan fazla aldılar ve böylece istekileri üniversitelere yerleşebildiler. Sınıfta Türkçe konuşurken, kendinizi ifade edemediğiniz zamanlarda Kürtçeye başvurduunuz mu? Örnek hatırlıyor musunuz?

Şu an bile üniversitedeyken bazen kendimi Türkçe olarak ifade edemiyorum. Bazen aralarda bazı arkadaşlarda bilirler, hocalarla Kürtçe konuşuyoruz. Yani bu kendini ifade edememenin getirdiği bir eksiklik olur. Mesela aile içinde yine genellikle Kürtçe konuşuruz. Hatta unutmuyorum lisede sağlık bilgisi diye bir ders vardı. Hoca şunu sormuştu, “bebeklerde ateş nereden ölçülür” diye. Ben belirli yerler vardı, koltuk altıdır, makattır... Ben bunların Türkçesini bilmiyordum. Yazamadım, arkadaşımdan kopya alayım dedim. Yani kopyayı makat diye verdi, ben makas diye yazmıştım. Yani bilmiyordum. Hatta hoca beni çağırmıştı yanına. “Makas nedir? Sen benimle alay mı ediyorsun?” demişti. Bende gerçekten bilmediğimi söylediğim zaman beni çok aşağılamıştı. “Nasıl bilmezsiniz, siz kendinizi ne sanıyorsunuz?” diye aşağılamıştı. Mesela Türkçe ifade edememiştim kendimi sınavda, zorluk olmuştu.

Okul dışında genellikle hangi dilde konuşuyorsunuz?

Okul dışında genellikle Kürtçe konuşuyoruz. Özellikle aile ortamında Kürtçe konuşuyoruz. Ben kardeşimle Türkçe konuşuyorum. Çünkü kendisi Kürtçe konuşmayı bir aşağılanma olarak görüyor. Kendisiyle Kürtçe konuştuğum zaman, “ ağabey benimle Kürtçe konuşma, arkadaşlar dalga geçiyor” diyor. Çünkü kendisi özel okula gidiyor. Genel ortam Türkçe olduğu için o sıkıntıyı kardeşim çok yaşamakta. Ben ona anadilimizin Kürtçe olduğunu, bundan utanmamak gerektiğini söylesem de o yaşın vermiş olduğu psikoloji ile Türkçe konuşmakta çünkü. Gerçekten okuldan almayı bile düşünüyoruz. Çünkü aşağılanma gibi bir durumu söz konusu. Arkadaşları onunla konuşmuyormuş.

Bu kişiyi de ailesini de üzüyor yani.

Az önce de anlattınız başınızdaki geçen bir olayı. Kürtçe konuştuğunuz için öğretmen ve okul idaresi tarafından cezalandırıldınız mı?

Anlattığım olay dışında pek hatırlamıyorum bir ceza aldığımı. Çünkü müdürümüz çok iyi bir insandı. Kendisinde sol görüşlü ve Kürtçe konuşan biriydi. Çoğu kez denk geldim, koridorda Kürtçe konuşuyordu, samimi olduğu hocalarla Kürtçe iletişim kuruyordu. Birkaç kez onun yanında konuştum tepkisi olmadı. Hatta gülümsedi, bana çok iyi davrandı. Yani müdürümüz Kürt olduğu için bir zorluk çekmedik. Hani Kürtçeyi seven bir insandı, bu yönde verilen cezaların önüne geçmeye çalışıyordu.

Ama bireysel olarak başınıza böyle bir şey geldi?

Tabii, biz üç arkadaş koridorda Kürtçe konuştuğumuz için müdür yardımcılarında koridorda dayak yedik. Özellikle benim bir gün boyunca başım ağrıyordu. Çünkü müdür yardımcılarında birinin kolu kafama çarpmıştı, şişmişti. Hatırlıyorum çok kötü de olmuştu.

128

İlkokula gittiğiniz zaman anadili Kürtçe olan çocukların anadili Türkçe olan çocuklarla karşılaştırıldığında şansız olduğunu düşünüyor musunuz?

Ben bunun bir eziklik olduğunu düşünüyordum. Türkçe bilmemenin, Kürtçe bilmenin bir eziklik olduğunu düşünüyordum. Tıpkı şu an kardeşimin düşündüğü gibi düşünüyordum. Ki kardeşim Türkçe biliyor. Onun Türkçe bilmesinin bir avantajı var. Ama benim bilmem benim için büyük bir dezavantajdı. Dışlanıyorduk, ama ilköğretimde değil de bu genellikle lise de olan bir durumdu. Çünkü genellikle ilköğretimde çocukların çoğu aynı çevredendi ve Kürtçe konuşuyordu. Ama hazırlık ve lise bir de bu sorun önemli bir şekilde kendini gösterdi. Ki şunu da diyebilirim, benim çoğu görüşüm lise de oluştu. Hani bunlar beni dışlasa da ben hep Kürtçe konuşacağım. Kürtçeyi öğreneceğim ve yaşatmaya da çalışacağım diyordum. Bu dışlanmanın yarattığı bir etki.

Elinizde olsa çocuklarınızın hangi dile okuma yazmaya başlamasını tercih ederiniz?

Tabii ki kendi anadillerini öncelikle öğrenmelerini isterdim. Ki bu yolda da gerekli olan her şeyi yapacağıma da inanıyorum. Sonuçta ana dilimiz belli, kimliğim, kültürümüz belli. Sonuçta bu topraklarda binlerce yıldır yaşamaktayız, Kürtçe bu topraklarda varlığını binlerce yıldır sürdürmekte. Böyle varlığını sürdüren bir dili, insanın kendi kimliğini çocuklara aktaramaması gerçekten vahim bir durum. Ben her zamanda çocuklarımın ve eşimin Kürtçe konuşmasını, okumasını ve yazmasını isterim. Ki ben şu an akademik Kürtçe öğrenmek için çalışan bir insanım. Gerekli derneklere gidip, belirli saatlerde çalışan bir insanım. Kürtçe eğitim alıp Bu bilgimi de ileride çocuklarıma yansıtacağım.

Sizce bundan sonra öğrencilere Kürtçe ders verilirse bunun hangi aşamada verilmesini doğru bulursunuz?

Özellikle ben şundan taraftarım. Kürtçe dilinde bölgeden bölgeye bir fark var. gözle görülen bir farklılık. Özellikle bunu üniversite de fark ettim. Şırnak'tan gelen biriyle Diyarbakır'dan gelen biri Kürtçe konuştuğu zaman ağız farklılığı hemen dikkat çekiyor. Tabii Kürtçeye temelde alfabeyle başlanacak. Ortak bir dil oluşturacak. Nasıl İstanbul Türkçesi varsa, belirli bölgenin Kürtçesi de herkese öğretilmeli. Öncelikle Kürtçe deki farklılık giderilmeli. Mesele konuştuğumuz kelimelerin çoğu farklı olabilir bir Şırnaklı arkadaşımınla konuştuğum zaman inanılmaz derecede bir uçurum görebiliyorum onlar farklı bir tabir kullanmakta biz farklı bir tabir kullanmaktayız. Özellikle

güneydoğu kısmında Diyarbakırlılar elbise ye “cil” derken biz elbise “kinc” demekteyiz. Kürtçenin alfabe aşamasında başlayarak yavaş yavaş akademik düzeyde yükseltilmesini isterim. Misal alfabe başlayacak anlatmaya, sonra gramer bilgisinden bahsedilmesi daha doğru olur. Çünkü akademik Kürtçe öğrenciye dayatıldığı zaman gerçekten ağır olur. Önce alfabe, son gramer, sonrasında da Kürtçenin kurallarının gösterilmesi doğru olur.

Peki, şu soruda sorulmak istenen şu, bir öğrenciye Kürtçe ders verilirse, hangi aşamada verilmesi doğru olur?

Ben şuna inanıyorum. Alfabetik düzeyde başlanırsa daha iyi olur. Biz okulda gördüğümüz hep Türkçe alfabeydi. Misal Kürtçe alfabede olmayan harfler vardır. Onların önce öğretilmesi, yani temel kavramlardan öğretilmesi daha doğru olur.

Hangi aşamada derken, mesela şu açıdan, ilköğretimde mi yoksa sonra mı?

129

Anladım. Ben aslında lisede değil de ilköğretimde başlatılmasını daha doğru buluyorum. Çünkü biliyorsunuz bir bu konuda akademik düzeye geldik. Biz Kürtçeyi daha rahat konuşabiliriz, daha rahat anlatabiliriz. Ama onların alacağı eğitim kadar sağlam temeller üstüne kurulmaz. Eğer onlara ilköğretimden vermeye başlanırsa bu daha sağlıklı olur. İlkokulda başlanırsa çocuklar kendi dillerine daha aşina olur, kendi dilleriyle daha içli dışlı olur. Kendi dillerini daha iyi bilirler. Belli bir noktadan sonra Kürtçe eğitim aldığımız zaman Türkçe ile inanılmaz derece de karıştırabiliriz. Çünkü belirli bir birikim söz konusu bizde. Ama ilkokulda öğrenmeye başlarsa...

Peki, ne zamana kadar sürmesi gerekir?

Anadil ayrıdır. Resmi dil ayrıdır. Anadilin her zaman verilmesi gerekir. Siz ilkokulda öğrenmeye başlarsınız, ortaokulda biraz geliştirirsiniz, lise de ders olarak görürsünüz, üniversitede de mesleki bir şekilde görürsünüz Kürtçeyi. Kürtçe hayatın her alanında olmalıdır. Sadece ilkokulla sınırlı olacak diye bir şey olamaz. İlköğretimde olacak, ortaokulda, lisede, üniversitede olacak. İş hayatında da olacak. Çünkü işinin gereği Türkçe bilmeyen insanlarla karşılaşabileceksiniz. Onların dertlerini akademik bir düzeyde Türkçeye çevirebilmekte önemlidir. Yani hayatın her safhasında Kürtçe olmalıdır. Eğitim öğretim döneminin içerisinde her zaman Kürtçe olmalıdır.

Peki, anadili Kürtçe olan öğrencilerin Kürtçe okuma-yazma öğrenmelerinin ne gibi faydaları vardır?

Tabi ana dili Kürtçe olan öğrenciler en başta kendi dillerini yaşatacaklar. Daha sonra kendi dilinden ziyade Türkçeyi de öğrenecektir. Bu bir farklılıktır. Yani şunu deriz, bir dil bir insan, iki dil iki insan. Gerçekten kendi anadilini öğrenen insan, Türkçeyi de öğrenecektir. Bu bir farklılık olmaktadır. Özellikle Kürtçeyi öğrenen bir insan Hint-Avrupa dil ailesi grubu içerisinde yer alan birçok dili öğrenebilecektir. Örneğin; Kürtçe İspanyolca ve İngilizceye çok yakın bir dildir. Kürtçe öğrenmiş olmanın verdiği bir avantajla kişi farklı dilleri daha iyi anlayabilecektir. Aynı dil ailesi grubu içerisinde yer alan dilleri öğrenebilecektir. Mesela bir Almanca ya da Fransızca bir kelimeyi gırtlaktan söylediği zaman daha rahat söyleyebilecektir. Başka dilleri öğrenmesine de çok büyük katkısı olacaktır.

Şu andaki yaşamınızda Kürtçe dilinin yeri ve önemi nedir?

Tabi, Kürtçe hayatımızın her alanında var şuan. Anadilimiz Kürtçe ve biz Türkçeyi sonradan öğrendik. Türkçeyi sonradan öğrendiğimiz için Türkçe hayatın bazı alanlarında bize yabancı kalmakta. Kürtçe o alanların eksikliğini gidermektedir. Ben gayet mutluyum, hayatımın her

alanında Kürtçe söz konusu. Özellikle ailemde. Aile içerisinde Kürtçe konuşulur. Ve benim hayatımın büyük bir bölümü de ailemden oluşmaktadır. Bu da ister istemez Kürtçenin benim hayatımdaki rolünü tümünden etkilemektedir. Ayrıca şunu belirtmek istiyorum, unuttuğum yeni aklıma geldi. Biz şehir merkezinde oturuyorduk. Oturduğumuz bina annemin görevinden dolayı devletin bize tahsis etmiş olduğu bir binaydı. Orada oturuyorduk. Annem, bana Kürtçe seslenmişti. Oyun arkadaşlarım “senin annen ne diyor” diye bana sordular. Ben de onlara şunu söylemişim –o zaman ortaokuldaydım- “benim annem Fransızca konuşuyordu”. Onlar da gidip kendi annelerine “anne, biliyor musun bizim arkadaşın annesi Fransız, Fransa’dan gelmiş, burada oturuyorlar” demişler. Daha sonra anneleri anneme sormuşlar “sizin oğlan böyle demiş” diye. Annem bana neden diye sorduğu zaman “ben utandım” diye cevap vermişim. O zaman oturduğumuz binada oturanların

130
çocuklarının çoğu Türk’tü, Türkçe konuşuyorlardı. Dışlanmamak için böyle bir yalan söylemişim. Güzel bir anıydı aslında.

Ayşegül

Bize biraz kendinizden ve eğitiminizden bahsedebilir misiniz? Nerede, nasıl bir eğitim geçmişiniz oldu?

Valla, ben ilk önce ilköğretim, lise Sivas’ta bitirdim. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih mezunuyum. 2003 yılında Diyarbakır Lice’ye tayinim çıktı. 6 sene de orada kaldım.

Kaç yıldır burada görev yapıyorsunuz?

2 de Diyarbakır, 8 senedir Diyarbakır’da çalışıyorum.

Başka nerelerde ve hangi okullarda görev yaptınız?

Lice’de görev yaptım 6 yıl. Sonra yarım dönem Bağlar Atatürk ilköğretimde çalıştım. Geçen yarım dönem de Alparslan ilköğretimde çalıştım. Bu dönem de burada çalışıyorum.

Hangi branşlarda, hangi sınıflara ders veriyorsunuz?

İlk atandığım sene sınıf boşluğu yoktu. Türkçe derslerine girdim ikinci kademe Türkçe derslerine girdim.

Branşınız normalde sınıf öğretmenliği?

Sınıf öğretmeni olarak atandım. Daha sonra bu kezle birlikte dördüncü kez sınıf öğretmenliği okuttum. Son işte ara sınıflarda 3-4 okuttum.

Genel olarak sınıfınızdaki öğrencilerin anadili nedir?

Genelde Lice’de şey okutuk, daha çok taşımali sistemdi. İlk dönemlerden uzaktan gelen öğrencilere okutuk. Hiç Türkçe bilmiyorlardı. Hani ‘gel’, ‘git’i bile bilmiyorlardı. O derece Türkçe’leri yoktu. Yani evlerinde televizyon bile yoktu çocukların. Yani hiç Türkçe ile ilgileri ve bağlantıları yoktu. Zaten anne baba bilmiyor, çevre bilmiyor. İşte okulda ne öğrendilerse.

Peki, merkezde aynı sıkıntılar var mı?

Merkezde biliyor. Türkçe’yi merkez daha iyi biliyor ama Türkçe ders işlese de yine zorlanıyoruz. Anadilleri eğitim dilinden farklı olan öğrenciler için nasıl bir dilsel arka planlarının olduğunu düşünüyorsunuz?

Yani birikim yok. Türkçe’de bir birikimleri yok. Sıfır bir Türkçe ile başlıyor çocuk. Kürtçe biliyor.

Düşünce bazında?

131

Düşündüğünü de Kürtçe düşünüyor. Türkçe bilmiyor ki! Yani her şey Kürtçe, yani rüyaları bile

Kürtçe görüyorlar. Yani o derece Türkçe ile hiçbir bağlantıları yok. Sadece okulda öğrenilen bir dil onlar için.

Eğitim dilinden farklı bir dil konuşan öğrencilere öğretmenlik yapmak veya bu öğrencilerin eğitimleri ile ilgili kitap dergi vb. bilimsel kaynaklar okudunuz mu?

Valla okumadım. Böyle bir kaynağın olduğunu da okumadım. Bilmiyorum yani. Hiç denk de gelmedim. Yani farklı dilde öğrenciye nasıl kitap okutulur, eğitim verilebilir hiç de böyle bir kitap kaynağına rastlamadım şimdiye kadar.

Bunun bir faydası olacağını düşünüyor musunuz?

Yani belki de olabilir de. En azından Kürtçe bilsem de bana çok, yani bunun acısını çok çektim, bilmeyişimin acısını da çok çektim. Yani çocuğa anlatıyorum, biliyorum çocuk anlamıyor ama ben de onun dilinden anlatamıyorum. Aramızda Kürtçe de bilsem arada bir Kürtçe karıştırıp bunu demek istediğimi derim ama ben de bilmediğim için büyük bir sıkıntı oluyor.

Üniversitedeki bölüm hocalarınız, bu konulara derslerde değinirler miydi?

Yok! Zaten ben Tarih bölümü mezunuyum. Ha, sınıf [öğretmenliği] mezunu olsaydım belki değinirlerdi. Ama ben Tarih mezunuydum. Hatta ben ilk Lice'ye geldiğimde Kürtçe konuşulduğunu duyduğumda çok şaşırmıştım. Vay be böylede bir dil var! Yani ben ilk geldiğimde sanki yabancı bir ülkeye gelmiş gibi hissetmiştim kendimi.

Anadili Kürtçe olan öğrencilere ders vermek konusunda ne düşünüyorsunuz? Ne gibi zorluklar ve sıkıntılar yaşamaktasınız?

Bunun zorluğunu en çok Lice'de yaşamıştım. İlk Türkçe derslerinde ve öğretmen olmuşum, yani parçayı okuyoruz. Anlatın diyorum, parçayı anlatan yok. İçinden kelime seçiyorum, en basitinden 'dürmek' kelimesi değil mi? Çocuk 'dürmek' kelimesini bilmiyor. Yani aldım kâğıdı elimle dürdüm, bakın dedim çocuklar işte 'dürmek' budur. Yani o kadar zorlanıyorsun ki sen kendi başına ders çalışıyorsun. Soruyu sen soruyorsun, soruyu sen cevaplıyorsun. Yani ben mesela girdiğim o 8. sınıfın seviyesinin çok düşük olduğunu düşünüyordum. Hâlbuki o sınıf Matematik ve Fen dersinde çok başarılıymış, ama Türkçe'de sıfırlar. Hiçbir şey yok. Yani çocuklar artık sanki böyle zoraki derse giriyorlarmış, zorla işletiyorlarmış, kendimi sanki zorla çocuklara işkence yapıyormuş gibi hissediyordum, çünkü anlamıyorlar, anlamadıkları şeyi dinlemek istemiyorlar.

Dersler arasındaki o farkın olmasını siz dile mi bağlıyorsunuz?

Tabi ki! Çocuk anlamıyor, anlamadığı şey de ona çekici gelmiyor. Mesela 1. sınıf okuttuğumda bu yine dağ köylerinde, çocuk mesela çok daha güzel okuyor. Hiç takılmadan 1. sınıfta çok güzel okuyor. Ne diyor diyorum 'bilmiyorum ki' diyor. Yani hiç bir şey anlamıyor çocuk? Hatta bir seferinde bunlara bir hikâye okuyun dedim işte 'Ali varmış, Ali'nin dedesinin bastonu varmış'. 30 kişilik sınıfa sordum, 'baston' nedir bir tane bilen yok. Kitabı küt diye kapatım. Anlayan yok, bu derece anlayan yok.

132

Bu zorlukları aşmak adına ne gibi metotlar ve stratejiler öğrencilerle ilgili iletişiminizi etkili hale getirir? Yani siz ne gibi metotlar kullandınız, bu iletişim bozukluğunu aradan kaldırmak için?

Yani en azından bazı çocuklar hiç Türkçe bilmiyor, sıfır Kürtçe ile geldim buraya. Biraz önce anlattığım komşu meselesi var, işte onluk bozuyoruz komşuya gittik bir onluk aldık, anlatıyorum, yani biliyorum ki çocuklar zeki, başarılı çocuklar ama bakıyor yani çocuk anlamıyor. Sonra

arkadaşlarına sordum 'komşu' nedir diye Kürtçe, onlar da 'ciran' dediler işte. İşte 'cirana' gittim bir onluk aldım, deyince çocuklar anlamaya başladı. Yani biraz kendim Kürtçe öğrenmeye başladım. Yani kullandığınız metodu o oldu.

Yani orta bir şey bulmaya çalıştım, Kürtçe kelimelerle. Bunu başarmaya çalıştık işte.

Anadili Kürtçe olan çocuklara ders vermek ile ilgili ilk dönemdeki düşünceleriniz ile şimdiki arasında fark var mı?

Yani şimdi ilk dönemde daha çok zorlanıyorduk mesela. Lice'de daha çok zorlanıyordum. Yani şehirde o zorluğu o kadar yaşamıyorum. Biraz daha şehirde çocuklar Türkçe'yi biliyorlar. Aileler ile mesela Lice'de o sıkıntıyı da yaşadım. Mesela veliyi çağırıyorum, konuşuyoruz, ben ne veliyi anlıyorum ne de veli beni anlıyor. Ortak nokta yok. Ama şehirde bu zorluğu daha az yaşıyoruz yani. Burada halk daha iyi Türkçe biliyor. Öğrencilerin Türkçe'si daha iyi. Bu zorluğu Lice'den çıkmak ile atlattım yani.

Kürt öğrencilerinizin velileri ile iletişim kurmakta zorluk yaşadınız?

Tabi ki yaşadım. Veliyi çağırıyorsun, çocuğunu çalıştır diyeceksin, ilgilen diyeceksin. Bir kere veli hem Türkçe bilmiyor, hem öğrenci ile nasıl ilgileceğini bilmiyor. Yani adam sıfır cahil. Kendi de okuma-yazma bilmiyor. Yani evde bakıyorsun anne bilmiyor, baba bilmiyor, kardeş, ağabey bilmiyor, büyük yaşlılar, büyük olanlar... Yani gerçekten büyük sıkıntı oldu. Adam mesela çalıştırmak istiyor, çocuğu başarılı olsun istiyor, ama ne yapacağını bilmiyor. Eğitim yok çünkü Türkçe yok mesela. Çocuğunu diyorum ki sen okuttur, amca diyor 'ben bilmiyorum ben nasıl okutturayım'. Yani bu konuda çok sıkıntı yaşadık.

Sizce eğitim dilini yalnızca Türkçe olmasının bu öğrenciler açısından ne gibi dezavantajları vardır?

Vallahi öğrenciler açısından bilmiyorum, yine onlar iyi kötü öğreniyor da, biz gerçekten çok zorlanıyoruz yani. Öğretmenler olarak ben şahsen çok zorlandım. Hala bugün olmuş yine de zorlanıyoruz. Bilmiyorum yani seviye yok, zayıf öğrenciler ile çok uğraşıyoruz yani. Bayağı yıpratıyor bu sitem bizi yani.

Bir çözüm öneriniz var mı? Sizce neler yapılmalıdır bu sorunların aşılması için?

Bir kere ailelerin eğitilmesi lazım yani. Aileden kaynaklanıyor. Mesela burada öğrendiği Türkçe yetmiyor, yani en azından ailenin de bilmesi lazım. Yani her şey öğretmene atılmış burada. Herşey, her sorumluluk bizde. Anne biziz, baba biziz. Bütün yani eğitimin uçayağını da biz götürüyoruz.

133

Bayağı sıkıntılı oluyor yani. Bilmiyorum artık bu devletin yapacağı bir çözüm. Bizim yapabileceğimiz bir şey yok yani.

Sizce çözüm bunlara ilkokula başlamadan önce Türkçe öğretilmesi midir? Ya da anaokulun erken yaşa mı alınmasıdır?

Yani anaokulu bilmiyorum. Anaokulundan gelen öğrencilerim var daha başarısız. Temelde bilmiyorum. Sorunun neden kaynaklandığını da anlamıyoruz yani. Anasınıfında desek anasınıfına gidip gelen öğrencilerimiz de var. Onlar da başarısız. Yani öyle ki mesela bir kızım var, 1'den 5'e sayamıyor. Anasınıfını bitirmiş bir tane şarkı öğrenmeden gelmiş. Hiçbir şey...

Kürt dili hakkında bilginiz var mı? Hangi dil ailesinden olduğunu, ne gibi özelliklerinin olduğunu, edebiyatı hakkında hiç okuma fırsatı buldunuz mu?

Kürtçe dili bilmiyorum ama Avrupa dil grubundan olduğunu biliyorum sadece. İngilizce gibi devrik

olduğunu biliyorum. Mesela eylemin nesneden önce geldiğini biliyorum. Sadece Türkçe'den farklı olduğunu biliyorum, dil yapısı farklı çünkü.

Edebiyatını takip ettiniz mi hiç?

Bilmiyorum ki.

Son olarak anadilde eğitim hakkında sizin kişisel görüşünüz?

Vallaha en azından herkes anadilinde eğitilse, biz de daha az zorlanırsanız diye düşünüyorum. İşimizi daha rahat yaparız diye düşünüyorum en azından. Ben Türkçe bilerekten Türk öğrenciler ile çalışsam, daha az zorlanırım diye düşünüyorum.

Teşekkürler...

134

Fazıl

Bize biraz kendinizden ve eğitiminizden bahsedebilir misiniz? Nerede nasıl bir eğitim geçmişiniz oldu?

İlkokulu Siverek'te okudum ben. Orta öğretimimi de Urfa'da tamamladım. Ondan sonra Dicle Üniversitesi, Siirt Eğitim Fakültesi'nde 93'te mezun oldum. Aynı yıl Kars'ın Selim ilçesi, Bozkuş köyünde sınıf öğretmeni olarak göreve başladım. O yıldan beri öğretmenim.

Kaç yıl orda çalıştınız?

3 yıl orda çalıştım. Daha sonra Diyarbakır'ın Bismil ilçesine geldim. 4 yıl da orda çalıştıktan sonra Diyarbakır merkezde, şuan çalıştığım 100.Yıl İlköğretim'de çalışmaya devam ediyorum.

Siz okula başladığınızda Türkçe biliyor muydunuz?

Biz okula başladığımızda Türkçe biliyorduk denmez. Tabii zorluklarımız vardı, her ne kadar sokakta televizyon aracılığıyla, ilçe merkezinde biraz büyüdüğümüz için, Türkçe'ye biraz aşinalığımız vardı. O yönden dolayı şahsen ben kendim çok fazla bir sıkıntı çekmesem de fakat okulda bazı Türkçe kelimeleri telaffuz etme noktasında epey bir sıkıntımız vardı. Mesela hiç unutmam 'helikopter' kelimesinde çok sıkıntı çekmiştim bir tülü 'helikopter' diyemiyordum, 'elikopter' diyordum. Öyle unutamadığım bir şey vardı yani.

Genel olarak sınıflarınızdaki öğrencilerin anadili nedir?

Şimdi benim çalıştığım okulların hemen hemen tümünde anadil Kürtçe'ydii. Yani Kars'ta, Bismil'de Diyarbakır merkezde, Şehitlik semti olduğu için... Örneğin ilk göreve başladığım yer de Kürt köyüydü ki orda okul 1925'ten itibaren olmasına rağmen hala köy kendi anadilini, yani Kürtçe'yi konuşuyordu. Çocukların büyük bir kısmı okula geldikleri zaman Türkçe'yi biliyorlardı. Fakat ikinci dil, olarak kendi anadillerinde konuşuyorlardı. Orada çok fazla sıkıntı çekmedik, iki dili birlikte konuşabiliyorduk. Biraz da Kars'ın kozmopolitlik yapısından dolayı. Çünkü orada Türk, Kürt, Ermeni, Arap gibi farklı dil ve kültürler olduğu için bir kaynaşma söz konusuydu. Dolayısıyla genelde biliyorlardı. İşte Azeriler Türkçe biliyordu, Kürtler Türkçe biliyordu; fakat bu Türkçe bilme olgusu o dile hâkim diller anlamında değil, yani günlük konuştukları kelime sayısı 50 ile 100 arası çok az bir Türkçe kelime ile ve tabii bu 50 - 100 arasındaki Türkçe kelime ile siz eğitim sürecini yürütüyorsunuz. Bu sağlıklı olmuyor. Tabii ki asıl benim hiç Türkçe bilmeyen öğrencilerle karşılaşmam Bismil'de oldu. Özellikle 90'lı yıllarda tabii yoğun bir göç almıştı Bismil. Bu yoğun göçten kaynaklı köylerden ilçeye doğru bir göç söz konusuydu. Çalıştığım okul da göç alan mahallenin içinde kurulan yeni bir ilköğretim okuluydu. 58 öğrencim vardı 3 tanesi Arap'tı, Sason'dan gelmişlerdi, diğerleri Kürt çocuklarıydı ve bunların hiçbiri Türkçe bilmiyordu.

Araplar da mı bilmiyordu?

Araplar da bilmiyordu. Hatta ben onların Arap olduğunu ilk etapta çok anlamadım. Kürt çocuklarına benziyordu, fakat Türkçe öğrettikten sonra bu çocukların aksanında farklılık hissettim, farklı bir Türkçe kullanıyordu. Daha sonra, ben doğum yerlerine baktım: Sason. Kürtçe biliyor musunuz? Yok bilmiyoruz. Arap olduklarını söylediler. Fakat bu 3 tane Arap çocuğuyla diğer 55 Kürt çocuğuyla gerçekten çok büyük zorluklarımız söz konusu oldu. En basitinden şöyle bir nokta var, yani çocuklarda hiç anlam ifade etmeyen bu sadece şöyle söyliyim yabancı bir dille karşılaşmış da onlar bir şeyler öğrenmeye çalışıyordan ziyade çocuklarda kendine karşı müthiş bir yabancılaşma da söz konusu; yani Türkçe bilmemenin onların ruhlarında yarattığı travmatik bir duygu vardı.

Bu dışı nasıl yansıyor?

En basitinden aşırı utangaç tavırları ile yansıyor. Kendini ifade edememenin vermiş olduğu eziklikle bazı çocuklarda saldırganlık ve hırçınlık olarak görülüyordu. Dolayısı ile ilginç diyaloglarımız da oluyordu. Tabii ki benim Kürtçe bilmem aslında çok da büyük bir avantaj sağlamıyordu. Dışarıdan avantaj gibi görülse de, sonuçta eğitim-öğretim süreci var ve bu eğitim-öğretim sürecinin dili Türkçe. Ve siz bütün konuları ve tüm müfredatı, Matematik, Fen, Sosyal, Hayat Bilgisi vb. konuların Türkçe eğitimini almışınız. Ve siz de onlara Türkçe ifade etmeye çalışıyorsunuz. Zaten okula gelen çocuk orda ben kendimi ifade ederken dur ben Türkçe bilmiyorum, dur ben öğretmenle okulda Kürtçe konuşayım, kendimi daha rahat ifade edeyim diye bir psikoloji söz konusu değil; çünkü okulda öyle bir ortam yaratılmış ki işte resmi okul, devletin okulu, Türkçe devletin dili. Yani benim Kürtçe konuşmam Kürtçe kendimi ifade etmem çocuklarda şunu yaratıyordu, yani ayıp karşılanır gibi bir duygu vardı. Hatta kendi aralarında bile ilk Türkçe öğrenmeye başladıkları zaman kendi aralarında Türkçe konuşurken çok komik diyaloglarla kendilerini ifade ediyorlardı. Ama biz bu çocukları okul koridorlarında teneffüste okul bahçelerinde gözlemlediğimiz zaman bu sefer tam tersi kendine bir özgüven, daha rahat, oyun oynarken kendi anadilleriyle oyun oynuyorlar. Ve daha bir gözlerinin ışığı parlıyor ama sınıfta bir etkinlik yaptığımız zaman, dil değişince o atılgan o kendine güvenen çocuk gitmiş daha farklı böyle silik, pısrık bir çocuk yerini almış.

Peki, Kürtçe'den utanıyorlar mıydı?

Yani onu demeyelim de, sınıf ortamında yani resmi dil ortamında ben kendimi Türkçe ifade etmek zorundayım gibi bir algı söz konusu. Bunun iki nedeni vardı: bence birincisi aileden dolayı. Aile çocuğunu okula gönderirken her ne kadar aile içerisinde kendi anadillerini, Kürtçe konuşuyor ise de okulda okuma-yazma öğrenebilmeleri için onun Türkçe öğrenmesi lazım. Aile de, okula gittiğin zaman Kürtçe konuşma, Türkçe konuş gibi ifadeleri de söz konusuydu ailenin. Burada bakış açısı, işte bir an önce okuma-yazma öğrensin, eğitimde başarılı olsun yaklaşımı söz konusu. Diğer bir nokta da bakanlığın yayınlamış olduğu bir kılavuz var; Türkçe bilmeyen çocuklara Türkçe öğretilmesi ile ilgili. Ben ilk göreve başladığım zaman öğretim müfettişleri tarafından bu konu ile ilgili bir seminer verdiriyorlar. Göreve ilk başlayan öğretmenlere bizim bölgemizde, orda ilk söylenen temel nokta şu: çocuklar kendi aralarında Türkçe dışında bir dil konuşmayacak. Öğretmenler çocuklara şu telkinde bulunacaklar: sadece okulda değil okul dışında, okul bahçesinde de, sokakta da, aile içerisinde de mutlaka Türkçe konuşulacak. Bu kılavuzda böyle bir belirleme birçok öğretmen tarafından nasıl uygulanıyor. Sonuçta öğretmen de bir an önce bunlar Türkçe

öğrensin, okuma-yazma öğrensin çabası içerisinde. Ancak yürütülen bu asimilasyon politikasının birebir uygulayıcısı olduğunun belki farkında, belki de değil. Yani o kendince ona verilen bir görevi yerine getiriyor. Görev nedir? O çocuğu okuma-yazma öğretmek. Okuma-yazma öğrenebilmesi için de bu çocuğun Türkçe öğrenmesi lazım. Şimdi bu yöntem öğretmene kalmış bir şey. Öğretmen genellikle hangi yöntemi uyguluyor? Çokça kamuoyunda duyduğumuz örneğin, öğrenciler arasında muhbirlik olayını geliştirmeleri. Nasıl? Mesela işte kim evde Kürtçe konuşuyorsa gelin, bana söyleyin. Sonuçta öğretmen evlere gidemez. Şimdi böyle bir yöntem ağırlıklı geliştirme söz konusuydu. Şimdi bu bir kısım çocuk bu şekilde muhbirliğe de alıştırılıyordu. Çocuk bir gün geliyor öğretmenim diyor, geçen akşam işte Hasan Kürtçe konuştu annesi ile. Öğretmen de ne yapıyor? Cezalandırma yöntemlerine girebiliyor, aşağılama yöntemlerine girebiliyor. Yani bunları birebir biz yaşadık. Meslektaşlarımız arasında her ne kadar bunun yanlış olduğunu kendilerine ifade etsek bile yine de uygulama benle sınırlı olan bir şey değil. Genel bir uygulamaydı. Dolayısıyla hızlı bir şekilde çocukların Türkçe öğrenme dönemlerine giriliyordu bu şekilde köylerde. Genellikle okullarda eğitim-öğretim dediğimiz temel olgu nedir? İşte öğretmen-veli işbirliği dediğimiz, Türkçe bilmediğimiz, veli işbirliğimiz sadece çocuğun asimile edilmesi, Türkçe öğrenmesi değil. Aynı zamanda ailenin de Türkçe'ye yöneltilmesidir. Mesela bu şekilde yapılan veli toplantılarının hemen hemen hepsinde siz de evde Kürtçe konuşmayın, Türkçe konuşun, siz Kürtçe konuşmaya devam ederseniz çocuğunuz da Türkçe öğrenemez, öğrenemeyince okuma- yazma öğrenemez, okumayazma öğrenemeyince okul süreci kesintiye uğrar gibi aileler de bu konuda telkin edilirdi ve yine işte muhtarlar üzerinden özellikle telkin edilirdi. Eğer köyde karakol varsa ki benim çalıştığım köyde karakol vardı karakolun da bu yönde ailelere Türkçe konuşulması noktasında aileler telkini vardı. Derseniz aşırı bir baskı zorlama mıydı? Hayır, ama öyle bir sürece sokuluyordu ki çocuklar ve ailelerin Türkçe öğrenmekten başka bir çaresi yoktu. Eğer okumak istiyorsa, bir meslek sahibi olmak istiyorsa onun en kısa zamanda Türkçe'yi öğrenilmesi isteniyordu. Tamam, çocuk bir şekilde okula geliyor, Türkçe okumak zorunda olduğunu fark ediyor. Bir anne-baba özellikle anne başka bir dil bilmiyor. Bildiği tek dil Kürtçe. Anne nasıl yeni bir dil öğrenebilir ki kendi kendine?

Şu şekilde zorlama olmuyordu. Çocuk sonuçta okula başladığı zaman günde bir kelime öğrense öğrendiği bir kelimeyi anneye de taşıyordu. Sonuçta 7 yaşındaki bir çocuk onun psikolojisi sonuçta yabancı bir dille tanışmış ve bu dili hızlı bir şekilde öğrenmeye ihtiyacı hissediyor. Artık konuştuğu anadilinin çok anlam ifade etmediğini düşünüyor. Anlamalı olan dilin Türkçe olduğunu düşünüyor. Böyle bir kavram var, yoksa gerçekten hızlı bir şekilde o dili öğrenmeleri mümkün olmuyor ki hemen hemen hiç Türkçe bilmeyen... Dedim ya benim öğrencilerim vardı, ilk haftalarda kesinlikle tek kelime Türkçe bilmiyorlardı, bu çocuklar 4 ayın sonunda artık kendi aralarında Türkçe konuşabilecek seviyelere ulaştılar çocuklar. Hızlı bir öğrenme sürecine giriliyor, çocukta hızlı öğrenme isteği geliyor. Bu hızlı öğrenme isteği o dili aileye de taşıyor ve genelde okula giden Türkçe'yi öğrenmiş çocukların annelerinin birçoğu Türkçe'yi artık anlamaya başlıyorlar. Çünkü genelde anneler kendilerini Türkçe rahat ifade edemiyorlar ama Türkçe'yi karşıdaki konuştuğu zaman anlıyorlar. Bunun nedeni çocuklardır. Toplumumuzda çok da örneği vardır: biliyorlar, anlıyorlar ama ifade edemiyorlar ve gördüğümüz tanık olduğumuz çocuk Kürtçe bildiği halde Kürtçe konuşmuyor. Okula başladıktan sonra ve diyaloglar şöyle gelişiyor: Anne Kürtçe konuşuyor,

çocuk Türkçe cevap veriyor ve çocuk Türkçe konuşuyor, anne Kürtçe cevap veriyor. Diyaloglar bu 137

şekilde geliyor. Bunun nedeni dediğimiz gibi okul ortamının yaratmış olduğu psikolojik ortam, hava. Sadece çocuğun öğrendiği dili kendi ailesinde taşıma yöntemi olarak kullanıyor Anadili Kürtçe olan çocuklara ders vermek, onlara okuma-yazma öğretmek konusunda neler düşünüyorsunuz? Ne gibi zorluklar, sıkıntılar yaşadınız, yaşamaktasınız?

Şimdi, tabii uyguladığımız yöntem şöyle: Dediğimiz gibi Türkçe bilmeyen çocukların eğitimi ile ilgili bakanlığın kılavuzunda da belirtiliyor kesinlikle ders anlatırken karşınızdaki çocuklar Türkçe'yi biliyor. Ders anlatacağın, yani diyelim ki Türk çocuklarına hangi yöntem uygulanıyorsa, bunlara da aynı yöntem ve metot uygulanıyor. Neydi? O dönem fişler veriliyordu: Ali gel'den başlıyordu. Şimdi değişmiş tabii, yani bir Türk çocuğu da Ali gel'den başlıyordu, Kürt çocuğu da Ali gel'den başlıyordu. Bunların birçoğu resimli ifadeler olduğu için okuma-yazma süreçlerinde mevcut müfredat aynı zamanda Türkçe dilini öğretme, dilini geliştirmedir de, ve resimli ifadelerden dolayı işte artık çocuk da 'Ali top at' resimli ifadeden onun 'top' olduğunu anlıyor, Ali'nin de zaten genel bir isim kavramı olduğu için 'atma' eylemi de resimde ifade edildiği için çocuk oradan başlıyor öğrenmeye ve özellikle bunu yaparken siz bunu diyelim ki bir Türk çocuğuna 3 sefer tekrarladığımız zaman onun anlam ifadesini biliyor ve öğrenme gerçekleşiyor. Zorluk buydu, onu 20-30 sefer tekrarlamak zorunda kalıyorduk. Dolayısıyla normal bir çocuğun 4-5 ayda okuma-yazmaya geçmesi gerekirken Türkçe bilmeyen çocuklar 1 yıl ki bu da biraz belli bir zekâ seviyesi varsa geçiyordu. Asıl sıkıntı işte ordaydı. Bu dille barışık olmayan cocuklarda çok büyük sıkıntılar yaşanıyor. Bunlar da [Türkçe ile barışık olmayan öğrenciler] 4te 1 oranındaydı. Bu 4te 1 oranındaki çocuklarımız da bu eğitim şartı içerisinde maalesef ezilip gidiyorlardı, yani arkada kalıyorlardı ve bu çocuklarımızın birçoğu ikinci ve üçüncü sınıflarda okulu terk etmek zorunda kalıyorlardı. Yani asıl sıkıntı bence buradaydı ki zaten istatistiklere de baktığımız zaman örneğin bir okula 1. sınıf olarak 80 öğrenci başlamışsa 8. yılın sonunda o 80 öğrenciden ancak ve ancak 40 mezun olabiliyordu. Şimdi de bu oran biraz yükselmiş ama özellikle benim çalıştığım dönem içerisinde 93 ile 2000 arasında, yani 7 yıllık süreçte eğitim ve öğretimden başlayışta 8 yıllık süreci tamamlamadan kopan öğrencilerimiz yarısıydı bu. Bölgemizin genelinde yine istatistiklere bakıldığında kesinlikle aynı sonuca varıyoruz. Bunun temel nedeni budur: yani okulu terk etmelerinin nedenleri sadece işte yoksuluk ve özellikle kız çocuklarının okuldan alınması olayı vardı, sadece bunlar değil aynı zamanda 1. sınıfta Türkçe'yle barışık olmayan yani bir türlü onu öğrenemeyen başarısız damgası yemesidir.

Peki, sizin bu anlamda birebir yaşadığınız bir örnek aklınıza geliyor mu?

Bir tane, öyle bir kız çocuğu vardı mesela. Bismil'de 3. sınıfa kadar ne okuma-yazma öğrendi ne Türkçe. Çok içine kapanıktı, yani ilgilenmeme rağmen ilgilenme süreci dediğimiz nedir, grup çalışması yaptırıyorduk, 7 kişydiler. Zaten 1, 2, 3, 4 ben okuttum. Şimdi 2. sınıfın ikinci döneminde, ben artık vazgeçtim. Yani bu kız kesinlikle artık okumaya geçemiyor, okuyamıyor ki bunlarla rehberlik hizmetinin uyguladığı bir takım testler vardı. Şimdi bütün testleri normal çıkıyor, mesela diyelim ki zihinsel engelli, özürlü bir takım şeyler oluyor, onlar zor öğreniyor zaten. Fakat bizim bu çocuklarımızda okuma-yazma öğrenemeyen, Türkçe öğrenemeyen herhangi bir zihinsel zekâ düzeylerinde gerileme gibi bir şey yok. Bütün testleri normal çıkmalarına rağmen fakat o okumayazma öğrenemedi ve ben de artık umudumu kestim. Şimdi nasıl olduysa ikinci dönemin başında bu kız çocuğu ismi de Zelal'dı. Tam hatırlamıyorum, bu aniden okumaya geçti. Mesela meslek

hayatımda çok ilginç olaylardan biriydi. Nasıl geçti, nasıl oldu onu da çözemedim, fakat kendi

138

yorumum yani o süreci kabullenemiyordu gibime geliyordu. Yani dedim ya Türkçe'yle barışık değildi.

Peki, hocam siz onlarla nasıl diyalog kuruyordunuz, Türkçe mi, Kürtçe mi?

Türkçe de Kürtçe de konuşuyordum onlarla. Yani yapı olarak içe kapanık olduğu için çok fazla konuşmuyordu çok fazla ifade etmiyordu ve tabii göç eden ailenin bir çocuğuydu. Tabii göçün de yaratmış olduğu bir takım tahribatlar vardır çocuğun üzerinde. Onlar da sözkonusuydu, fakat dediğim gibi okuma-yazmaya geçti, ondan sonra da çok başarılı bir çocuk oldu yani.

Peki derslerinizde ve ders dışında öğrencilerinizle genel olarak hiç Kürtçe konuşuyor muydunuz?

Okul ortamında yasaklanmıştı. Hâlâ da öyle. Zorlandığımız noktada tabii ki başvuruyorduk. Bu çocuklarda ilginç şeyler oluşuyordu, yarı Türkçe, yarı Kürtçe. Mesela bizim çatı akıyordu öğrenci diyor ki 'dam dılop ediyor' ve dediğim bu örnek gibi bir sürü... Bizim de ifadelerimiz öyle oluyordu; yarı Kürtçe yarı Türkçe. Yani siz her şeyi görsel olarak, elimizde çok fazla teknik imkânlar yoktu. Görsel olarak ifade edemiyorsunuz ama sonuçta yararı oluyor tabii

Peki, öğrencilerin velileri ile genelde hangi dili konuşuyordunuz?

Şimdi öğrencilerin velileri tamamen hiç [Türkçe] bilmiyordu, özellikle anneler geliyordu.

Annelerle Kürtçe konuşuyorduk biz veli toplantılarında. Biz o anda o dil konusu çok sıkıntı olmuyordu ama bizim diğer sınıftaki öğretmen arkadaşlarımız, veli toplantılarını çok sıkıntılı geçiriyordu o yüzden veli toplantısı yapmak istemiyordu. Veliler o öğretmenin sınıflarına gitmek istemiyordu dil bilmediği için mesela veya toplantıya gittikleri için mesela öğretmen, çocukları hakkında bir takım bilgiler verirken onlar sadece izleyici konumundaydılar. Dolayısıyla çok ciddi diyalog ortamları yaşanmıyordu. Bazen biz tercümanlık yapıyorduk, o şekilde biraz yürüyordu veya şöyle veli toplantılarında işte öyle 'okula gel', 'çocuğun durumuyla ilgilen' gibi bir şeyler de söz konusu değildi. Yani işte veli orda öğretmen işte Kürtçe biliyor mu bilmiyor mu diye çok fazla şey değildi. Mesela diyelim ki benim velilerim çok geliyordu çünkü benimle anlaşabiliyordu ama diğer öğretmenlerin velileri çok fazla gelmiyorlardı çünkü geldikleri zaman birbirlerinin dillerinden anlamdıkları için fazla bir diyalog söz konusu değildi yani.

Yıllardır öğretmenlik yapıyorsunuz. Anadili Kürtçe olan çocuklara ders vermekle ilgili ilk dönemdeki düşüncelerinizle şimdi düşünceleriniz arasında fark var mı?

Elbete! Kesinlikle fark var. Yani biz dediğimiz gibi üniversitede eğitim bilimlerinde anadilinde eğitim görmeyen çocukların başarı oranı %50 düşer. Bu bilimsel tespiti sadece kâğıt üzerinde öğrendik bu yaşadıklarımızla bunu pratikte gördük. Kesinlikle çok başarılı, çok zeki çocukların kendi anadillerinde eğitim göremedikleri için bu eğitim süreçlerini de tamamlayamadığını, koptuğunu yani zorla devam ettirenlerin yani liseyi de zar zor bitirenlerin üniversite sınavlarına girdiklerinde çok zorlandıklarını gördüm. Dolayısıyla şuandaki temel fikrim kesinlikle her çocuğun anadilinde eğitim görmesinin zorunlu olduğunu düşünüyorum.

Üniversite eğitiminiz boyunca anadili Türkçe dışında dil olan öğrenciler hakkında çalışmalarınız oldu mu? Ya da hocalarınız derslerinde bu konuya değinirler miydi?

139

Şimdi biz 89 yılında üniversiteye girdik. O yıllarda çok fazla gündemde değildi, yani tabii Türkiye'nin

de gündeminde değildi fakat dönem dönem biz özellikle Türkçe derslerinde hocayla bir şekilde benzer tartışmalarımız oluyordu. Şimdi dediğim gibi yasakçı bir zihniyet vardı ve genellikle bu tartışmalarımız engelleniyordu. Çok fazla bir konu ifade etmiyordu, anadille ilgili çok fazla faaliyet türünde bir şey geliştiremiyorduk.

Eğitim dilinden farklı bir dil konuşan öğrencilere öğretmenlik yapmak veya bu öğrencilerin eğitimi ile ilgili kitap, dergi veya başka bilimsel kaynaklar okudunuz mu?

Tabi onlar ile ilgili araştırma yaptım. Özellikle bu anadil kavramlarıyla ilgili veya dünyada diğer ülkeler bu sorunu nasıl çözmüş yani resmi dil dışında yerel, yöresel, onlarla ilgili de araştırma yaptım. Mesela yaptığım bu araştırmadan bir şey söyleyeyim. Mesela Norveç'te, bu çok ilginçime gitti, Sami dili konuşan bir topluluk... Norveç hükümeti bir araştırma yapıyor özellikle Sami dili konuşan kendi vatandaşlarının suç oranlarının yüksekliği noktasında ciddi anlamda bir toplumun suç oranları çok yüksek ve yaptığı araştırmada Sami dili konuşan kendi vatandaşlarını eğitim süreçlerini birçoğunun yarıda bıraktığı tamamlayamadığı, mesela üniversiteye gidenlerin sayısını Norveç halkına göre çok az olduğunu yapılan bilimsel araştırmalar sonucu Sami dili konuşan topluluğun kendi anadilinde eğitim görmediği için bu süreci yaşadığı sonucuna varıyor. Ve orada Sami diliyle ilgili eğitim programı alınıyor, yani artık orada o çocuklarla Sami dilinde eğitim veriliyor. Hatta Sami dilini bilen öğretmenler arasından seçiliyor ve bu çocuklara Sami dilinde eğitim vermeye başlanıyor. Sorun o şekilde çözülüyor ve yapılan araştırmada şu var: kendi anadilinde eğitim gören bu Sami çocuklarının birçoğunun daha sonra başarılı olduğunu, eğitim süreçlerine devam etmelerine, suç oranlarında ciddi oranda da düşüş sağlandığını ve benzeri tespitler söz konusuydu ve bunu ben gerçekten yaşadığım bölgeye de kıyasladığım zaman Kürt çocuklarına bakıyorsunuz suç oranları çok yüksek. Yine okuma süreçlerinden çok çabuk kopuyorlar, meslek sahibi olma ve benzeri noktalarda ciddi sıkıntılar söz konusu. İşte bunların nedeni de dediğim gibi anadilde eğitim görmemeleri.

Peki, anadilde eğitim hakkında sizin kişisel bir çözüm öneriniz var mı? Sizce neler yapılabilir?

Yani şimdi bence Türkiye gibi bir ülkede anadil siyasallaştırılmış bir kavram. Yani bir insan hakkı, bir temel eğitim hakkı konusu olarak çok fazla değerlendirilmiyor, siyasal bir kavram olarak değerlendiriliyor. Yani anadildeki eğitim siyasallaştırılmamalı. Konuştuğu anadil hangisi ise o konuyla ilgili mutlaka eğitim alması lazım. Aldığın eğitim de günümüzde tartışılan işte seçmeli eğitim olsun, eğitimin bütün süreçlerinde olsun gibi, işte sadece kurslarda mı olsun gibi. Şimdi kesinlikle ne kurslar ne seçmeli ders anadilde eğitimi karşılayacak kadar değil. Bence tamamen ana sınıftan orta öğretimin sonuna kadar veya lisenin sonuna kadar herkesin kendi anadilinde eğitim görmesi kesinlikle şarttır. Dediğim gibi bu çok da siyasallaştırılan bir kavram olduğu için çok tartışılıyor Türkiye'de. Ama eğitim açısından değerlendirilmesi gerekiyor. Eğitim bilimi açısından bu değerlendirilirse ki Türkiye'nin şartları da buna uygundur, yani herkesin kendi anadilinde eğitim alma imkân, olanakları da mevcuttur diye düşünüyorum. Burada şuanda olabilir yani bu konu ile farklı okullar da oluşturulabilir. İsteyen Türkçe eğitim alır, isteyen kendi anadilinde eğitim alır. Son olarak, Kürt dili hakkında nasıl bir bilginiz var? Hangi dil ailesinden olduğu, ne gibi özellikleri olduğu, edebiyatı hakkında hiç okuma fırsatı buldunuz mu?

140

Var. Onunla ilgili bir araştırma yaptım. Tabii şu şekilde, yani kendi kimliğimizi tanımaya başladıktan sonra, yani ben neyim, kimim, ben Türk değilim, annem-babam, ninem-dedem, çevrem, amcam

yani herkes Türkçe dışında farklı bir dil kullanıyor. Yani onun bilincine varıyorsun. Bizim çocukluk ve gençlik dönemimiz işte asimilasyon politikalarının sıkı yönetimlerin çok sert olduğu dönemler çocukluk ve gençlik dönelerimiz, fakat buna rağmen sizin Türk olmadığımız, Kürt olduğunuz arkadaşlar arasında bu dili konuşmaya başlıyorsunuz. Konuştuğunuz dilin ne olduğunu, nereden geldiğini, işte bunun bilimsel olgusunu ister istemez araştırma ihtiyacını hissediyorsunuz. İşte ben de o şekilde araştırdım ve Türkçe dil ailesinin dışında bir dil olduğunu bize hep Türkçe'nin bozulmuş halidir, şöyle böyledir gibisinden hep bunla eğitildik, bununla yetiştirildik. Oysa yaptığımız araştırmalarda Türk dili, Kürt dilinin bırakalım birbirlerinin bozulmuş hali olduğunu, dil ailesi olarak bir birlerinden farklı, iki dil grubu olduğu sonucuna vardık. Tabii ki Kürtçe'nde ayrı bir dil olduğunu öğrenmekte ayrı bir keyif veriyor. Rahmetli Mehmet Uzun sevdirdi, yani ilk okuduğum Kürtçe romanların da biri yani çok güzel bir dili vardı. Onları okudum, onla tanıştıktan sonra da fırsat buldukça da okuyorum.

Benim soracağım sorular bitti, sizin eklemek istediğiniz bir şey varsa?

Şunu belirtmekte yarar var: güncel olaylar olması açısından ben şunu ifade edeyim, örneğin şimdi kurslar var, işte TRT 6 var, Mardin'de açılan Kürt Enstitüsü var, lisanslı öğrenci alan hazırlıkları sözkonusu. Bu kurslar ilk açıldığı zaman gerçekten bir heyecan duymuştuk. Bu heyecanın altında yatan şeydi; yani sonuçta 78 yıllık yasaklanan, olmayan bir dilin, kabul edilmeyen bir dilin birden bire resmi anlamda tanınması bu bir heyecan yaratmıştı ama bu heyecan kısa sürdü. Neden kısa sürdü? Yani şimdi gerçekten siz kendi dilinizi para vererek ücret vererek öğrenme gibi, yani kurs açıldığı zaman siz o kursa para veriyorsunuz dolayısıyla halkımız da çok rağbet etmedi haklı olarak. Çünkü dediğimiz gibi eğitim bir insan hakkıdır devletin bunu kendi vatandaşlarına ücretsiz olarak vermesi gerekiyor. Devletin kendi okullarında bunu vermesi gerekiyor yine TRT 6'nın açılmasıyla birlikte Kürt dili bu noktada önemli bir kazanım elde etti. Her ne kadar devletin dili bile olsa, bu konuda yararlı faydalı buluyorum. Yani onu Mardin'deki adına işte Kürtçe Kürt dili konulmasa dahi Yaşayan Diller Enstitüsü, yani o da çok böyle anlamsız fakat maalesef öyle. Yani dillerle isimler varken veya enstitüler varken, dediğim gibi siyasalaştırılmış kavramlar olduğu için, yani bence bunların da aşılması lazım. Türkiye biraz bu konuda kendine güvenebilirse, adını koyma cesareti olabilirse bugün işte Dicle Üniversitesi'nde, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde, bölgedeki üniversitelerde Kürt Enstitüsü, Kürt edebiyatıyla ilgili bir takım bölümlerin açılması ciddi anlamda kalifiye elamanın da yetişmesi anlamına geliyor. Bazen biz öğretmenler olarak da kendi aramızda tartışıyoruz diyoruz ki arkadaşlar, hadi bu devlet yarın öbür gün bir değişiklik yaptı, okullarda dedi ki eğitim serbest, seçmeli dahi olsa, acaba biz öğretmenler olarak biz buna hazır mıyız, yani son dönemlerde çalışmalar var ise çok da yetersiz. Hazır da değiliz, bence hazır değiliz çünkü bunun bilimsel bir eğitim sürecinden geçmesi lazım. Çünkü bizim aldığımız eğitim tamamıyla Türk dili üzerine verilebilir mi, tabii verilebilir geçiş sürecinde belki ama yeterli olduğunu düşünmüyorum. O açıdan üniversitelerin, Kürt enstitülerinin açılması noktasında bence ciddi anlamda bir hazırlık evresi olduğuna inanıyorum.

Teşekkürler

141

Meyrem

Tu dikarî hinek behsa xwe bikî? Tu ji ku derê yî û tu ji ku hatî?

Wele ez ji Bismila Amedê me. Lê ev 30 sal in ez li bajar im. Dema em hatin bajar, hevserê min

karmendiyê dikir. Me ji ber ziman gelek zehmetiyan kişand.

Zarokên te di dersên xwe de jêhatî ne? Ango dersên xwe bi kêfxweşî çêdikin an na?

Bi rastî, hin dersên xwe bi kêfxweşî çêdikin û hin dersên xwe bi kêfxweşî çênakin. Em wan li malê bi kurdî mezin dikin. Heta ku diçin dibistanê, bi tirkî nizanin. Tirkî di dibistanan de hîn dibin. Ji ber vê yekê jî dema nû diçin dibistanê bi gelek zehmetiyan re rû bi rû dimînin. Di dema hînbûna tirkî de gelek zehmetî dikşînin. Dersên zarokên min bi gelemperî baş in. Bêguman heke bi kurdî perwerdehiyê bidîtana, dê baştir bibûna. Dema em bi kurdî diaxivin, gelek rihet xwe tînin ziman. Lê dema ku em bi tirkî diaxivin, hemû hestên me dişkên.

Tu bi têkiliyên bi zarokên xwe re zehmetiya dikşîni?

Di vê mijarê de zehmetiyên me gelek in. Zarokên min ne serdestê kurdî ne. Ji ber vê jî em nikarin têkiliyek baş saz bikin. Ew hin tiştan bi tirkî dibêjin lê ez bi tirkî nizanim. Tirkiya min gelek kanbax e. Dema ez bi wan re diaxivim, bi tirkiya min dikenin. Têkiliyên me gelek kanbax in. Ez û zarokên min, bi hev nakin.

Zarokên we dersên xwe bi rihetî fêr dibin?

Na, bi rihetî fêr nabin. Çimkî di malê de bi kurdî dijîn û li dibistanê jî bi tirkî dijîn. Ji ber vê yekê jî serê wan tevlihev dibe. Gelek zehmetiyan dikşînin. Heke dersên wan bi kurdî bûna, dê gelek serkeftî bûna.

Zarokên te, ji ber kurd in rastî zehemtiyan tên?

Bêguman. Rojek, ji ber ku keça min li dibistanê bi kurdî axiviye, mamosteyê wê porê wê kişandiye. Wê demê keça min diçû dibistanan navîn. Serokwezîr Erdogan derdikeve televîzyonan û dibêje ku kurdî serbest e. Lê em vê yekê nabînin. Ji ber ku em kurd in, gelek caran rastî cudaxwaziyan tên. Zarokên me jî di dibistanan de rastî cudaxwaziyan mezin tên.

Heta niha te bi mamosteyên zarokên xwe re hevdiîtin kiriye?

142

Ji bo wê bûyera ku porê keça min kişand, ez ê biçûma lê keça min nehişt. Got ku heke ez biçim dê zêdetir bi ser wê de biçe. Ez ji bo rewşa dersên zarokên xwe jî diçim dibistanê. Bi mamosteyên wan re diaxivim. Li wê jî ez bi wan re bi kurdî diaxivim lê ew bi tirkî bersiv didin min. Ji ber vê yekê jî ez hinek gotinên wan fêm dikim û hinek jî fêm nakim.

Zarokên te ji bo dersên xwe ji te alîkarî dixwazin?

Ji ber ez bi tirkî nizanim, ez nikarim alîkariya wan bikim. Hin caran jî dersên xwe werdigerînin kurdî û ji min dipirsin. Ez jî heta ji destê min tê, alîkariya wan dikim.

Tu dixwazî zarokên te bi kurdî perwerdehiyê bigirin?

Ma çawa ez naxwazim? Daxwaza me perwerdehiya bi zimanê zikmakî ye. Daxwaza me ew e ku zimanê me jî wekî zimanên din li dibistanan bê fêrkirin. Ez jî dixwazim hem ez û hem jî zarokên min bi kurdî bixwînin û binivîsin. Lê mixabin niha ev derfet tune ne.

Spas.

143

ÇAVKANÎ

Akçura, Belma. Devletin Kürt Filmi, Ankara, Ayraç Yayınları, 2008.

Aldekoa, Jasone û Nicholas Gardner. "Turning Knowledge of Basque into Use: Normalisation Plans for Schools", International

Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 5: 6, 2002.

- Alpay, Necmiye. "Anadili, Yabancı Dil ve Eksiltici İkidillilik", tê de: Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu –1, Ankara, Eğitim-Sen Yayınları, 2010.
- Anadilde Eğitime Tutum Anketi. Ankara, Xebata Eğitim-Sen'ê ya li ber amadekirinê, 2010.
- Anadilinin Önemi Anadilinde Eğitim. Ankara, Eğitim-Sen Yayınları, 2010.
- Anaytulla, Guljennet. "Present State and Prospects of Bilingual Education in Xinjiang", Chinese Education and Society 41.
- Anderson, Benedict. Hayalî Cemaatler, Çeviri: İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- August, Diana û Timothy Shanahan. "Developing Literacy in Second-Language Learners", Report of the National Literacy Panel on Language-Minority Children and Youth, Mahwah, Lawrence Erlbaum, 2006.
- Ayan, Ceyhan Müge û Dilara Koçbaş. "Çiftidillilik ve Eğitim", İstanbul, Eğitim Reform Girişimi, Sabancı Üniversitesi, 2009.
- Baker, Colin. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, Clevedon, Multilingual Matters, 2006.
- Balaguer, Ivan S. "The end of the Corsican question?", paper presented at the Conference on Nations without States in the Global Age, Association for the Study of Ethnicity and Nationalism and the London School of Economics, at Queen Mary College, University of London, hezîran 2007. http://works.bepress.com/ivan_serrano/2 [Erişim Tarihi: 2 reşemê 2010].
- Balçık, M. Berk. "Milliyetçilik ve Dil Politikaları", içinde: Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce – Cilt 4: Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Bankston, Carl û Min Zhou. "Effects of Minority-Language Literacy on the Academic Achievement of Vietnamese Youth in New Orleans", Sociology of Education 68, 1995.
- Beşikçi, İsmail. Kürtlerin Mecburî İskânı, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 1991.
- Blackwood, Robert J. "The Gallicisation of Corsica: The Imposition of the French Language from 1768 to 1945", Language Policy, 3, 2004.
- Blackwood, Robert J. The State, the Activists and the Islanders: Language Policy on Corsica, Amsterdam, Springer, 2008.
- Borne, Dominique. "Fransız Eğitim Sisteminde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi Tasarımı ve Bu Tasarımın Yurttaş Oluşumuna Katkısı", içinde: Dersimiz Yurttaşlık, Ed: Turhan Ilgaz, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998. 144
- Bostwick, Mike. "What is Immersion?", <http://www.bi-lingual.com/School/WhatIsImmersion.htm> (Erişim Tarihi: 19.07.2010)
- Byram, Michael. "On being bicultural and intercultural", içinde: Intercultural experience and education, Ed. Geof Alred, Michael
- Byram ve Michael P. Fleming, Clevedon, Multilingual Matters, 2003.
- Calhoun, Craig. Milliyetçilik, Çeviri: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Caymaz, Birol. Türkiye’de Vatandaşlık: Resmî İdeoloji ve Yansımaları, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Clarke, Michael. “The Problematic Progress of ‘Integration’ in the Chinese State’s Approach to Xinjiang, 1759 – 2005”, *Asian Ethnicity*, 8: 3, 2007.

Collier, Virginia û Thomas Wayne. “A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students’ Long-Term

Academic Achievement”, (Center for Research on Education, Diversity&Excellence, 2002.

http://www.crede.ucsc.edu/research/llaa/1.1_final.html; (Erişim Tarihi: 21.06.2010)

Collier, Virginia û Thomas Wayne. “Making U.S. Schools Effective For English Language Learners”, Part 2, *TESOL Matters*, 9, 1999.

Convey, Françoise. “Teaching the Mother Tongue in France”, içinde: *Teaching The Mother Tongue in a Multilingual Europe*, Ed.

Anthony Adams û Witold Tulasiewicz, London, Continuum International Publishing Group, 2005.

Copeaux, Etienne. “Türkiye’de Tarih Öğretimi ve Yurttaşlık”, tê de: *Dersimiz Yurttaşlık*, Ed: Turhan Ilgaz, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1998.

Coşkun, Vahap. *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Ankara, Liberte Yayınları, 2009.

Cummins, Jim. “Bilingual Children’s Mother Tongue: Why Is It Important for Education?”, *Sprogforum*, 19, 2001.

Cummins, Jim. “Immersion Education for the Millennium: What We Have Learned from 30 Years of Research on Second

Language Immersion”, <http://www.iteachilearn.com/cummins/immersion2000.html> [Erişim Tarihi: 19 temûz 2010]

Cummins, Jim. *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*, Clevedon, Multilingual Matters, 2000.

Çağaptay, Soner. Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, Wergera bo tirkî: Özgür Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Daftary, Farimah. “The Matignon Process and Insular Autonomy as a Response to Self-Determination Claims in Corsica”,

çinde: *European Yearbook of Minority Issues Volume 1*, Ed. Arie Bloed, Rainer Hofmann, Joseph Marko ûd, European Centre

for Minority Issues and European Academy of Bolzano/Bozen, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2002.

Derince, Mehmet Şerif. “The Role of First Language (Kurdish) Development in Acquisition of a Second Language (Turkish)

and a Third Language (English)”, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, Teza masterê ya çapnebûyî, 2010.

Echeverria, Begoña. “Language ideologies and practices in (en)gendering the Basque nation”, *Language in Society* 32, 2003.

Erdoğan, Mustafa. “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, *Liberal Düşünce*, Hejmar 15, Havîn 1999.

Ersanlı, Büşra. "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", içinde: Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce – Cilt 4: Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Etxeberria, Felix. "New Challenges for Bilingual Education in the Basque Country", Intercultural Education, 14: 1, 2003.

Euromosaic. "Corsican in France", <http://www.uoc.edu/euromosaic/web/document/cors/an/i1/i1.html> [Erişim Tarihi: 2 reşemê 2010]

Feng, Anwei. "Identity, 'acting interculturally' and aims for bilingual education: An example from China", Journal of Multilingual and Multicultural Development, 30: 4, 2009. 145

Ferrer, Ferran. "Languages, Minorities and Education in Spain: The Case of Catalonia", Comparative Education, 36: 2, 2000.

Firat, Bahar û Altay Atlı. "Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitim: Alan Araştırmasından Notlar", Toplumsal Barış İçin Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, İstanbul, 19-20 Haziran 2010.

Foucault, Michael. "Governmentality", içinde: The Foucault Effect: Studies in Governmentality: With Two Lectures By and An Interview With Michel Foucault, Ed: Graham Burchell, Gordon Colin û Peter Miller, Chicago, University of Chicago Press, 1991.

Garcia, Ofelia. "Education, Multilingualism and Translanguaging in the 21st Century", içinde: Social Justice through Multilingual Education, Ed: Ajit Mohanty, Minata Panda, Robert Philipson û Tove Skutnabb-Kangas, Bristol, Multilingual Matters, 2009.

Gellner, Ernest. Uluslar ve Ulusçuluk, Çeviri: Büşra Ersanlı Behar û Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.

Genesee, Fred. Learning Through Two Languages, Cambridge, Mass., Newbury House Publishers, 1987.

Goldenber, Claude, Robert S. Rueda û Diane August. "Sociocultural Influences on the Literacy Attainment of Language Minority Children and Youth", içinde: Developing Literacy in Second-Language Learners: Report of the National Literacy Panel on Language-Minority Children and Youth, Ed: Diane August û Timothy Shanahan, Mahwah, Lawrence Erlbaum, 2006.

Gül, İdil Işıl. "Eğitimde Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği", tê de: Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Derleyen: Işık Tüzün, İstanbul, Eğitim Reformu Girişimi, Sabancı Üniversitesi, 2009.

Habermas, Jürgen. "Öteki" Olmak "Öteki"yle Yaşamak, Çeviri: İlkur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Haddican, Bill. "Suburbanization and language change in Basque", Language in Society, 36, 2007.

Haugen, Einar. The Ecology of Language, Stanford, Stanford University Press, 1972.

- Heater, Derek. *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çeviri: Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Hélot, Christine. "Language Policy and the Ideology of Bilingual Education in France", *Language Policy*, 2, 2003.
- Hobsbawm, Eric J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, Wergera bo tirkî: Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*, London, Yale University Press, 1968.
- Hür, Ayşe. "Tez Zamanda Yer İsimleri Değiştirile!", *Taraf*, 01.03.2009.
- Hyer, Eric. "China's Policy towards Uighur Nationalism," *Journal of Muslim Minority Affairs* 26: 1, 2006.
- Işın, Engin û Bora İşyar, "Türkiye'de Ulus-Devlet ve Vatandaşlığın Doğuşu", içinde: *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları*: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Derleyenler: Ayhan Kaya û Turgut Tarhanlı, İstanbul, TESEV Yayınları, 2005.
- Jaffe, Alexandre. *Ideologies in Action Language Politics on Corsica*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 1999.
- Kaplan, İsmail. "Millî Eğitim İdeolojisi", içinde: *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce – Cild 4: Milliyetçilik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Kaplan, Robert B. û Richard B. Baldauf Jr. *Language planning from practice to theory*, Clevedon, Multilingual Matters, 2007.
- Kirişçi, Kemal û Gareth M. Winrow. *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*, Wergera bo tirkî: Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Koçak, Mustafa. "Çokkültürlülük Açısından Dil Hakları", İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teza doktorayê ya çapnebûyî, 2010. 146
- Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler, TESEV Araştırması, İstanbul, TESEV Yayınları, 2008.
- Ladson-Billings, Gloria. "Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy", *American Education Research Journal*, 35, 1995.
- Lasagabaster, David. "Bilingualism, Immersion Programmes and Language Learning in the Basque Country", *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 22: 5, 2001.
- Lieberman, Victor. "The Qing Dynasty and Its Neighbors", *Social Science History*, 32: 2, 2008.
- Lipscomb, Lindsay, Janet Swanson û Anne West. "Scaffolding", içinde: *Emerging Perspectives on Learning, Teaching and Technology*, Ed: Michael Orey, 2004.
- López, Luis. "The Origins of Spanish Revisited: Linguistic Science, Language Ideology and Nationalism in Contemporary Spain", *Bulletin of Spanish Studies* LXXXIV: 3, 2007.

- Mackenzie, Pamela. "Multilingual Education among Minority Language Communities", *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 12, 2009.
- Maḥçupyan, Etyen. *Türkiye'de Merkezîyetçi Zihniyet, Devlet ve Din*, İstanbul, Patika Yayınları, 1998.
- Maksudyan, Nazan. *Türklüğü Ölçmek*, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.
- Mar-Molinero, Clare. "The Politics of Language: Spain's Minority Languages", *CLE Working Papers*, 3, 1994.
- McCarty, Teresa. *A Place to Be Navajo – Rough Rock and the Struggle for Self Determination in Indigenous Schooling*, Mahwah, Lawrence Erlbaum, 2002.
- McDowall, David. *Modern Kürt Tarihi, Wergera bo tirkî: Neşenur Domaniç*, İstanbul, Doruk Yayınları, 2004.
- Meriç, Cemil. *Sosyoloji Notları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Merkel, Peter H. *Political Continuity and Change*, New York: Harper&Row Publishers, 1972.
- Millán, Jesús û María C. Romeo. "Was the liberal revolution important to modern Spain? Political cultures and citizenship in Spanish history", *Social History* 29: 3, 2004.
- Millward, James A. *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*, London: Hurst & Company, 2007.
- Moreno, Eduardo M. û Juan S. P. Garzón. "A Difficult Nation?", *History and Memory*, 14: 1-2, 2002.
- Ogbu, John. *Minority Education and Caste*, New York, Academic Press, 1978.
- Ogbu, John. "Understanding Cultural Diversity and Learning", *Educational Researcher*, 21, 1992.
- Oran, Baskın. "Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye", içinde: *Anayasa Yargısı*, C.20, 2003.
- Öpengin, Ergin. "La situation sociolinguistique de la langue kurde en Turquie", *Universite de Rouen*, Teza masterê ya çapnebûyî, 2009.
- Paulston, Christina B. *Sociolinguistic perspectives on bilingual education*, Clevedon, Multilingual Matters, 1992.
- Petrusewicz, Marta. "Corsica: Old Vendetta and the Modern State", *Journal of Interdisciplinary History*, 21: 2, 1990.
- Pitollet, Camille. "Spain, the Spanish Language and Its Future", *Hispania*, 13: 5, 1930.
- Portes, Alejandro û Rubén Rumbaut (ed). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*, Berkeley, CA, University of California Press, 2001.
- 147
- Qingxia, Dai û Dong Yan. "The Historical Evolution of Bilingual Education for China's Ethnic Minorities", *Chinese Education and Society*, 34: 2 2001.
- Reid, Donald. "Colonizer and Colonized in the Corsican Political Imagination", *Radical History Review*, 90, 2004.
- Reny, Marie-Eve. "The political salience of language and religion: patterns of ethnic mobilization among Uyghurs in Xinjiang and Sikhs in Punjab", *Ethnic and Racial Studies*, 32: 3, 2009.
- Rong, Ma. "Bilingual Education for China's Ethnic Minorities", *Chinese Education and Society* 40: 2, 2007.

Sadođlu, Hüseyin. Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Salmi, Jamil. “Violence, Democracy and Education: An Analytic Framework”, içinde: Suffer The Little Children –Advances in Education in Diverse Communities: Research, Policy and Praxis, 4, Ed: Carol Camp-Yeakey, Emerald Group Publishing Limited, 2004.

Sánchez, Alejandro W. “Corsica: France’s Petite Security Problem”, Studies in Conflict and Terrorism 31, 2008.

Schlussel, Eric T. “‘Bilingual’ education and discontent in Xinjiang”, Central Asian Survey 26: 2, 2007.

Sebastián, Javier F. û Gonzalo De Miguel C. “The Notion of Modernity in 19th Century Spain: An Example of Conceptual History”, European Journal of Political Theory, 3, 2004.

Shabad, Goldie û Richard Gunther. “Language, Nationalism, and Political Conflict in Spain”, Comparative Politics, 14: 4, 1982.

Sierra, Josu. “Assessment of Bilingual Education in the Basque Country”, Language, Culture and Curriculum 21: 1, 2008.

Skutnabb-Kangas, Tove. Bilingualism or Not: The Education of Minorities, Clevedon, Multilingual Matters, 1984.

Skutnabb-Kangas, Tove û Robert Dunbar. “Indigenous Children’s Education as Linguistic Genocide and a Crime Against Humanity? A Global View”, Journal of Indigenous Peoples Rights, 1, 2010.

Skutnabb-Kangas, Tove, Ole Henrik-Magga û Robert Dunbar. “Forms of Education of Indigenous Children as Crimes against Humanity”, Permanent Forum on Indigenous Issues Seventh Session, New York, 21 nisan - 2 gulan 2008.

Skutnabb-Kangas, Tove. Linguistic Genocide in Education –Or Worldwide Diversity and Human Rights?, Mahwah NJ, Lawrence Erlbaum, 2000.

Smith, Anthony D. Millî Kimlik, Wergera bo tirkî: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Şahin, Bahar. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, tede: Türkiye’de

Çoğunluk ve Azınlık Politikaları, a.w.: Ayhan Kaya û Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, 2006.

Şahin, İsmet û Yener Gülmez. “The Efficiency of Education in East and Southeast Turkey”, Social Indicators Research, 49, 2000.

Şen, Y. Furkan. Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet, Ankara, Yargı Yayınevi, 2004.

Terziođlu, Süleyman S. Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilinde Eğitim Hakkı, Ankara: Alp Yayınevi, 2007.

The European Charter for Regional or Minority Languages and the French Dilemma: Diversity v. Unicity – Which Language(s)

for the Republic?, Council of Europe Publishing, Regional or Minority Languages, 4, 2004.

Tilly, Charles. Avrupa’da Devrimler 1492-1992, Wergera bo tirkî: Özden Arıkan, İstanbul, Yeni Binyıl Yayınları.

Tsung, Linda T. H. û Ken Cruickshank. "Mother tongue and bilingual minority education in China", International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 12: 5, 2009.

Tunçay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

148

Tunçel, Harun. "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cild 10, Hejmar 2, 2000.

Urla, Jacqueline. "Ethnic Protest and Social Planning: A Look at Basque Language Revival", Cultural Anthropology, 3: 4, 1988.

Urla, Jacqueline. "Outlaw Language—Creating alternative public spheres in Basque free radio", Pragmatics 5: 2, 1995.

Virtanen, Özlem Eraydın. "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", tê de: Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları, Ed: Ebru Uzpeder, İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 2003.

Vygotsky, Lev. Mind in Society, Cambridge, Harvard University Press, 1978.

Wallerstein, Immanuel. Liberalizmden Sonra, Wergera bo tirkî: Erol Öz, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Wang, Zheng. "National Humiliation, History Education, and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China", International Studies Quarterly, 52: 4, 2008.

Wardhaugh, Ronald. An Introduction to Sociolinguistics, Blackwell, 2009.

Wilson, Stephen Feuding. Conflict and Banditry in Nineteenth Century Corsica, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

Wright, Sue. Language Policy and Language Planning –From Nationalism to Globalisation, New York, Palgrave MacMillan, 2004.

Yaman, Seval. "Üniversitelerde Tasfiye Geleneği", Radikal 2, 10.12.2006.

Yeğen, Mesut. Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Yıldız, Ahmet. Ne Mutlu Türküm Diyebilene, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Yıldız, Kerim û Koray Düzgören. Bir Dilin İnkârı: Türkiye'de Kürtçe Hakkı, Londra, Kurdish Human Rights Project Yayını, 2002.

Zhang, Shuang. "China's Bilingual Education Policy and Current Use of Miao in Schools", Chinese Education and Society, 41: 6, 2008.

Zürcher, Eric Jan. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul, İletişim yayınları, 2007.

KÊŞEYA BIKARNEANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI
PERWERDEYÊ DE Û SERHATİYÊN XWENDEKARÊN
KURD LI TIRKIYEYÊ
KULA ZIMAN
KULA ZIMAN KÊŞEYA BIKARNEANÎNA ZIMANÊ ZIKMAKÎ DI PERWERDEYÊ DE Û SERHATİYÊN XWENDEKARÊN
KURD LI TIRKIYEYÊ
DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTÎTUYA DIYARBEKIRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SIYASÎ Û CIVAKÎ
DÎYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH

Bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de mafekî mirovî ye. Gelek ji wan deqên ku çarçoweya huqûqa hevçerx diyar dikin, perwerdeya bi zimanê zikmakî wekî mafekî destnîşan dikin ji bo mirovan; herwiha dabînkirina vî mafî wekî berpirsariyeke dewletê ya xizmetguzariya yeksan a li hemwelatiyan dibînin. Lewma, bar û berpirsariya dewletê ye ku hewl bide şert û tedbîrên ji bo îstifadekirina ji vî mafî teqez û cîbicî bike. Lê belê, li Tirkiyeyê –ji ber têgihîştina hemwelatîniyê ku nasname û şêwejiyaneke yekreng ferz dike li ser herkesê/î– kurd bêpar in ji mafê bikaranîna zimanê xwe yê dayikê di perwerdeyê de. Ev bêparî û neheqî hem dibe asteng li ber parastina zimanê kurdî, ku -ji ber şertên xwe yên civakî û siyasî- her bêtir lawaz dikeve, hem di dibistanan de tesîreke xerab li serkeftina wan xwendekaran dike ku zimanê wan ê dayikê kurdî ye, û hem jî zerere digihîne aştîya civakî.

“Kula Ziman”, lêkolînek e ku bi xema van kêşe û kêmasiyên behskirî hatiye amadekirin. Du armancên serekî yên vê lêkolînê hene: Ya yekem ew e ku wan texrîbatên siyasî, civakî, aborî, psîkolojîk, perwerdeyî û zimanî destnîşan bike ku ji ber bikarneanîna kurdî di perwerdeyê de qewimîne û diqewimin. Ya duyem jî ew e ku xwedantesîr û piştevan be di pêkanîna wan tedbîran de ku dê van zerere û texrîbatan rakin.

Ji ber vê yekê, “Kula Ziman”, hem aloziya paşxaneya siyasî ya Tirkiyeyê teswîr dike, hem kêşe û kêmasiyên ku hîn ji vê paşxaneyê dizên destnîşan dike, û hem jî dane û encamên ku ji lêkolîna meydanî bi dest ketine di nav çarçoweya munaqeseyên teorîk de dinirxîne. Herwiha, nirxandineke qiyasî ji tecrûbeyên welatên cihê pêşkêş dike û pêşniyazên çareseriyê rêz dike, ku tê heye hinek ji wan pêşniyazan demûdest pêk bên û pejirandina hinekên din maweyeke dirêj bigire.

“Kula Ziman” hêvîdar e ku piştevan û hander be ji bo berdeambûn û kûrtirbûna nîqaşên ku îro derheqê bikaranîna zimanê zikmakî di perwerdeyê de tene gerandin û, herwiha, li Tirkiyeyê –bikaranîna kurdî di perwerdeyê de jî tê de - têgihîştineke pîrzimanî bê pêşxistin di perwerdeyê de.

VAHAP COŞKUN M. ŞERİF DERİNCE NESRİN UÇARLAR
ISBN No: 978-605-5458-01-0

**

MUSTAFA AYDOGAN

nivîsar

KONFERANSA XEBATÊN KURDÎ

Zanîngeha Bilgiyê ya Stenbolê / Kuştepe BS

25 Gulan 2013

WEQFA ÎSMAÎL BEŞÎKÇÎ

&

CIVATA ÇAND Ê RAMANÊ YA BÎLGIYÊ

***

KÛRT ÇALIŞMALARI KONFERANSI

İstanbul Bilgi Üniversitesi / Kuştepe Kampüsü BS

25 Mayıs 2013

İSMAİL BEŞİKÇİ VAKFI

&

BİLGİ KÜLTÜR VE DÜŞÜNCE TOPLULUĞU

Pirtûka ku di destê we de ye, bi tu awayî nayê firotin.

Elinizdeki kitap, hiç bir surette satılamaz

1

2

Kürt Çalışmaları Konferansı'nı Düzenleyen Kurumlar

İsmail Beşikçi Vakfı & Bilgi Kültür ve Düşünce Topluluğu

Mekan: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Kuştepe Kampüsü BS

Birinci Baskı: İstanbul, Ocak 2014

Organizasyon Ekibi:

Alattin Ayhan, Barış Dikilitaş, Ayhan Işık, Ronayi Önen

Simultane Çeviri: *Veysi Altay, Muhammet Gözütok*

Konferanstaki katkılarından dolayı teşekkür ederiz:

Deniz Ağar, Remziye Alparslan, Hişyar Aydın, Nesim Aygün, Felat Aslan,
Barış Altın, Muhlis Büyükkaya, Şafii Çelik, Dersim Demir, Roje Demir,
Veysi Demirtaş, Hebun Dinçer, Abdurrahim İnan, Kadir Kaçan, İlyas Kaya,
Mustafa Kesici, Şenol Tokman, Muhammet Uğur, Azad Zal

Kitap Ekibi

Editör/Redaksiyon : Muhammet Gözütok, Ayhan Işık

Deşifrasyon : Serhat Bozkurt, Muhammet Gözütok

Çeviri : Muhammet Gözütok

Mizanpaj: Ahmet Önal

Kapak: Mert İnan

İdari Koordinatör: Tülin Dağ

Matbaa Adresi: Davutpaşa Cad. Güven San. Sitesi, C. Blok,

No: 244, Tel: 0212.576 01 36, Topkapı-İstanbul.

Matbaa Sertifikası No:12156

Yayınevi Sertifikası No:25474

ISBN:978-605-84491-04

Yüklenici: **Roni Basın Yayın Tanıtım ve Dış Ticaret Ltd. Şti.**

İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok. No: 21/3

Beyoğlu- İstanbul

Tel:0212 2454381

e-mail: ronyayin@gmail.com

3

KONFERANSA XEBATÊN KURDÎ

Zanîngeha Bilgiyê ya Stenbolê / Kuştepe BS

25 Gulan 2013

WEQFA ÎSMAÎL BEŞİKÇÎ

&

CIVATA ÇAND Ê RAMANÊ YA BİLGİYÊ

***

KÛRT ÇALIŞMALARI KONFERANSI

İstanbul Bilgi Üniversitesi / Kuştepe Kampüsü BS

25 Mayıs 2013

İSMAÎL BEŞİKÇİ VAKFI

&

BİLGİ KÜLTÜR VE DÜŞÜNCE TOPLULUĞU

Elinizdeki kitap, hiç bir surette satılmaz

Pirtûka ku di destê we de ye, bi tu awayî nayê firotin.

Saziyên Ku Bi Rê Ve Dibin

Weqfa Îsmaîl Beşikçi, Zanîngeha İstanbul Bilgi,

Civata Çand Ê Ramanê Ya Bilgi'yê

Cih: Zanîngeha İstanbul Bilgi

Çapa Yekem: Stenbol, Çileyêpaşîn 2014

Koma Organîzasyonê:

Alattin Ayhan, Barış Dikilitaş, Ayhan Işık, Ronayî Önen

Wergera Sîmultane: Veysel Altay, Muhammet Gözütok

Ji ber ku aîkar bûne, em spas dikin. (li gor reza herfan):

Deniz Ağar, Remziye Alparslan, Hişyar Aydın, Nesim Aygün, Felat

Aslan, Barış Altın, Muhlis Büyükkaya, Şafii Çelik, Dersim Demir, Roje

Demir, Veysi Demirtaş, Hebung Dinçer, Abdurrahim İnan, Kadir Kaçan,

İlyas Kaya, Mustafa Kesici, Şenol Tokman, Muhammet Uğur, Azad Zal

Edîtor/Redaksiyon : Muhammet Gözütok, Ayhan Işık

Deşîfrasyon : Serhat Bozkurt, Muhammet Gözütok

Werger: Muhammet Gözütok

Mîzanpaj: Ahmet Önal

Berg: Mert İnan

Koordînatore Îdarî: Tülin Dağ

Navnîşana Matbaaye: Davutpaşa Cad. Güven San. Sitesi,

C. Blok, No: 244, Tel: 0212.576 01 36, Topkapı-İstanbul.

Numara Sertifikaye Matbaaye: :12156

Numara Sertifikaye ya Weşane: :25474

IS B N :9 7 8 - 6 0 5 - 8 4 4 9 1 - 0 4

Karbar: **Roni Basın Yayın Tanıtım ve Dış Ticaret Ltd. Şti**

İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok. No: 21/3

Beyoğlu - İstanbul

Tel:0212 2454381

e-mail: roniyayin@gmail.com

4

“Sivil Düşün sivil toplum örgütleri, aktivistler ve sivil ağılar için Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından yürütülen yenilikçi, esnek ve katılımcı bir Avrupa Birliği Programıdır.”

*“Bu yayın, **Sivil Düşün AB Programı Aktivist Desteği** kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır.”*

“Bu yayının içeriğinin sorumluluğu tamamıyla; yazarın/yüklenicinin/ uygulayıcı ortağın adına aittir ve hiç bir şekilde AB'nin görüşlerini yansıtmaz.”

***

“Sivil Düşün, Bernameyeke nûxwaz, guherbar û beşdarxwaz a Yekîtiya Ewrûpayê ye ku ji bo rêxistinên civaka sîvil, aktîvîstan û torên sîvil ji hêla Delegasyona Tirkîyê Ya Yekîtiya Ewrûpayê ve tê birêvebirin.”

*“Ev pirtûk, di nav çarçoveya **Piştgiyaya Bernameya Aktîvîstan a Yekîtiya Ewrûpayê ya Sivil Düşün**’ê de hatiye amadekirin.”*

“Ji naveroka vê pirtûkê nivîskar/birêvebirê şîrk berpirsiyar e û bi tu awayî ramanên Yekîtiya Ewrûpayê nîşan nade.”

5

Spas

Em wekî Rêveberiya Weqfa Îsmail Beşikci, ji ber ku di amadekirina

vê berhemê de alîkar bûne;

ji amadekarên konferansê re,

ji zanîngeha Bilgi’yê re,

ji Civata Çand û Ramanê Ya Bilgi’yê re,

ji ekîba Piştgiyaya Bernameya Aktîvîstan a Yekîtiya Ewrûpayê ya

Sivil Düşün’ê re,

ji wan akademisyenan re ku ji bo pêkhatina Konferansa Xebatên Kurdî

xebitîne û alîkar bûne,

ji xebatkarên Weqfa Îsmail Beşikci re,

ji dilxwazên weqfa me re ku bi dil û can ji bo serkeftina projeyê hewl

dane, di wergerandin û pêşwazîkirina mêvanan de bi hestiyarî xebitîne, spas

dikin.

Hêvîdar in bi heman heyecanê di projeyên nû de bi hev re bixebitin.

Serokê Desteya Rêveberiya Weqfa Îsmail Beşikci

Îbrahîm Gurbuz

Teşekkür

_____ İsmail Beşikci Vakfı Yönetim Kurulu olarak, bu eserin ortaya çıkmasında katkısı olan değerli;

Konferans düzenleyicilerine,
Bilgi Üniversitesine,
Bilgi Kültür ve Düşünce Topluluğuna,
Sivil Düşün AB Programı ekibine,
Kürt Çalışmaları Konferansı'nın düzenlemesinde emeği geçen
akademisyenlere,
İsmail Beşikci Vakfı Çalışanlarına,
Projenin başarıya ulaşması için çalışan, çeviri ve misafirlerin ağırlanmasında
göstermiş oldukları katkılardan dolayı vakfımızın gönüllülerine
teşekkür ediyoruz.
Yeni projelerde, aynı heyecanla birlikte çalışmak umuduyla...

İsmail Beşikci Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı
İbrahim Gürbüz

6

Naverok(Beşa Kurdî)

-Alattin Ayhan (Destpêk)..... 09

-İsmail Beşikci

(Axaftinvanê vekirinê Ya Konferansa Xebatên Kurdî)..... 11

Rûniştina Yekem: Rojhilata Navîn û Kurd

Moderator: **Gencer Özcan**

-Harun Ercan: Di hev kêşeya Rojhilata Navîn de PKK.....25

-Mesut Yeğen: Pêvajo: Mecburiyet, Derfet, Metirsî.....31

-Abbas Vali: Rêveberiya Heremî ya Kurdistanê, li Rojhilata
Navîn berxwedan û têkoşîna ji bo demokrasiyê.....37

- Seda Altuğ: Ji Binxetê Ber Bi Rojavayê Li Kurdistanê Suriyê
Civak, Siyaset û Dewlet.....43

Rûniştina Duyem: Li ser Xebatên Kurdî

Moderator: **Ayhan Işık**

-Celîlê Celîl: Li Her Sê Komarên Kavkasyayê Perwerdehî
û Weşangeriya Kurdî (1920-1960).....53

- Clemence Scalbert Yücel: Geşbûn û Xweserîbûna Qada
Xebatên Kurdî.....62

-Welat Zeydanlıoğlu: Tor û Rewşa Xebatên Kurdî..... 70

Rûniştina Sêyem: Di Ziman û Wêjeya Kurdî De

Avakirina Nasnameyê.

Moderator: **Ronayi Önen (Zanîngeha Bilgiyê)**

- Ferhat Pirbal (Zanîngeha Selahadinê): Ebdûl Rehîm Rehmî Hekarî
û rola wî ya di peydabûna şano û wêjeya Kurdî ya modern de.....75

-Özlem Galip (Zanîngeha Oxfordê): Rastî an Xeyal?: Di romana
Kurmançî ya li Kurdistan û diasporayê de wêneyê welêt.....81

7

İçindekiler (Türkçe Kısmı)

-Alattin Ayhan (Bilgi Kültür ve Düşünce Topluluğu) (Giriş).....89

-İsmail Beşikci

(Kürt Çalışmaları Konferansı Açılış Konuşması).....91

1. Oturum: Ortadoğu ve Kürtler

Moderatör: **Gencer Özcan (Bilgi Üniversitesi)**

- Harun Ercan (Koç Üniversitesi): Ortadoğu Denklemine PKK..107

- Mesut Yeğen (İstanbul Şehir Üniversitesi)

'Süreç': Mecburiyetler, İmkanlar, Riskler.....113

- Abbas Vali (Boğaziçi Üniversitesi): Kürdistan Yerel Yönetimi,
Ortadoğu'da Demokrasi için Mücadele ve Direniş.....119

- Seda Altuğ (Boğaziçi Üniversitesi): Binzet'ten Rojava'ya

Suriye Kürdistan'ında Toplum, Siyaset ve Devlet.....125

2. Oturum: Kürt Çalışmaları Üzerine

Moderatör: **Ayhan Işık (İsmail Beşikçi Vakfı)**

- Celîle Celîl (Vienna Üniversitesi): Üç Kafkas Cumhuriyeti'nde

Eğitim ve Yayıncılık.....135

- Clemence Scalbert Yücel (Exeter Üniversitesi): Kürt çalışmaları
alanının gelişimi ve özerkleşmesi.....144

- Welat Zeydanlıoğlu (Uppsala Üniversitesi/Kürt Çalışmaları

Ağı): Kürt Çalışmaları Ağı ve Kürt Çalışmalarının Durumu.....153

3. Oturum: Kürt Dili ve Edebiyatında Kimlik İnşası

Moderatör: **Ronay Önen (Bilgi Üniversitesi)**

- Ferhat Pirbal (Selahattin Üniversitesi) Ebdul Rehim Rehmi

Hekarînin Modern Kürt Tiyatrosu ve Şiirinin

Ortaya Çıkışındaki Rolü 157

- Özlem Galip (Oxford Üniversitesi)

Gerçek ya da Hayal; Kürtçe Romanda Vatan Resmi.....162

8

BEŞA KURDÎ

Alattin Ayhan

(Destpêk)

Mêvanên ezîz û bi rûmet, hûn bi xêr û xweşî, li ser seran û li ser çavan hatine. Wekî ku hûn dizanin ev konferans bi tevkeriya Civata Çand û Raman a Bilgîyê û Wekfa Îsmail Beşikçî hate lidarxistin. Wekî xwendewanên Zanîngeha Bilgîyê ev demeke dirêje me dixwest konferansek wî rengî lidar bixin. Ji ber vê yekê armanca me ew bû ku em xebatên di qada kurdolojiyê de tînin kirin nîşan bidin. Li ser vê yekê me ev ramanên xwe bi Weqfa Îsmail Beşikçî ve parve kir. Lewra me wisa bawer dikir ku heke konferansek bi wî rengî pêk were dibê înzeyê Beşikçî dibin de hebûya. Ji ber ku Îsmail Beşikçî di salên ku di aqademyê de peyva Kurd qedexa bû li ser li ser kurdan xebatên zanistî dikir. Wekî tê zanîn kurd û hemû tiştên bi kurdan ve girêdayî bi dehan sal bi zanebûn li derveyî qada zanistî hate hiştin. Ev yek bê gûman ji ber sînorên aqademyê yê teng û polîtîqayên înkarker pêk hat. Lê belê êdî rewş diguhere. Bi taybetî li van salên dawîn de êdî weke her qadê di qada aqademî de jî kurd

heyîna xwe diyar dikin. Bi xebatên ku di qada zanistên civakî, ziman û rojhilata navîn de pêk tê ji bo xebatê kurdî qadeke rexneyî û analîtîk derdikeve pêş. Em hêvî dikin ku ev konferans bigihêje armanca

9

xwe û rê li ber konferansên pêşerojê veke. Berî ku em dest bi konferansa xwe bikin dixwazin ji wan kesan re ku ji bo avakirina vê konferansê ked dane spasiya xwe bikin. Spasî ji Zanîngeha Bilgi ya Stenbolê, mamoste Ronayi Önen, Bariş Dikilitaş û Ayhan Işık re. Belê niha em dest bi konferansa xwe dikin û mamoste Îsmail Beşikçi vedixwînin da ku axaftina xwe bike.

Fermo mamoste!

10

Îsmail Beşikçi

(Axaftina Vekirinê Ya Konferansa Xebatên Kurdî)

Hevalno ez we hemûyan silav dikim.

Hevalno, li gor bîst sal, sîh sal berê îro em rehetir dikarin li ser pirsgerêka Kurd û Kurdistanê bipeyvin û gengeşî bikin. Ev, yek ji serencamên herî girîng ên îro ye. Bêguman ji bo vê yekê heta îro gelek bedel hatin dayîn. Him nivîskaran, him tevgera gerîlla û têkoşîna sext a Kurdan a beriya tevgera gerîlla gelek bedel da û piştî van bedelan îro em bi awayekî rehetir û azadtir li ser vê pirsgerêkê dipeyvin û gengeşî dikin. Bi bawerîya min ev tespîteke girîng e.

Hevalno serokwezîr du sal berî niha di mijara Dersimê de, di mijara jenosîda ku li Dersimê pêk hatiye de bêguman bêyî ku peyva jenosîdê bi lêv bike bi bikaranîna peyva “qetlîamê” lêborîn xwest. Ev, lêborîneke nîvçe bû, lêborîneke tamam nebû. Ev lêborîn bêtir ji bo ku Partiya Gel A Komarê û serokê Partiya Gel A Komarê Kemal Kılıçdaroğlu bikeve tengasiyê hate gotin. Piştî ku serokwezîr qala qetlîamê kir serokê CHP’yê Kılıçdaroğlu wiha got: Tu li Dersimê qala jenosîdê û qetlîamê dikî. Êdî tê ji vê şûnde behsa jenosîda Ermenan jî bikî û tu yê wê jenosîdê jî qebûl bikî. Li ser vê yekê serokwezîr wiha got: “Li Tirkîyê tu siyasetmedarek nakeve rewşeke wiha û bi qasî ku bikeve rewşeke wiha bê şêref nîn e.” Hevalno ez dixwazim li vir vê bibêjim ku bêguman di mijara Kurdan de di mijara Dêrsimê de lêborîneke bi nîv devî tê xwestin. Lê dema ku lêborînê jî dixwaze di mijara gelên otokton ên Rojhilata Nêzik de nêzikatiya serokwezîr xirab e. Ji ber vê çendê divê lêborîna pirsgerêkên van hemû gelan jî di nav xwe de bihewanda.

Bêguman têgeha Rojhilata Nêzik gelek girîng e hevalno!

Rêveberîya Bîzansê rojhilata Stenbolê, ango ji Stenbolê wêdatir Anatolyayê bi vî şiklî dabeş kiriye: Rojhilata Nêzik, Rojhilata Navîn û Rojhilata Dûr. Gelo Rojhilata Nêzik ku derê ye? Wek mînak welatekî bi navê Anatolya heye. Li rojavaya çemê Kizilirmak û Sakaryayê. Beşeke devera Egeya îroyîn Anatolya ye. Li hêla behra Reş Pontus

11

heye. Welatê Pontus, gelê Pontus heye li devera behra Reş. Li rojhilata behra Reş Lazîstan heye. Li rojhilata Lazîstan jî Gurcistan heye. Li başûrê welatê Pontus û Lazîstanê Kurdistan û Ermenîstan heye. Di nav çivdana çemê Kizilirmak de Kapadokya heye. Devera ku îro em jê re dibêjin Çukurova, Kîlîkya, Mezopotamya var. Ji gelên Mezopotamyayê wek mînak Asurî û Suryanî hene... Ango dema ku Rojhilata Nêzik tê gotin ev welat û gelên van welatan, gelên ku di van welatan de dijîn tînan vegotin. Gelên otokton tînan vegotin. Kî ne ev? Rûm, Ermen, Asurî, Suryanî, Kurd, Kurdên Êzîdî... Dema ku Rojhilata Navîn tê gotin herêma ku ji Misrê heta Hindîstanê, ji Behra Cemidî ya Bakur heta Behra Umanê tê vegotin. Îran jî herêmek e ku di navbera Rojhilata Navîn û Rojhilata Nêzik de cih digire. Rojhilata Dûr jî ji Asyaya Navîn, Çîn, Mançûrya, Japonya û Fîlîpînan pêk tê. Hevalno ji ber vê em li ser vê meseleyê dipeyvin: Rojhilata Nêzik hatiye jinavbirin. Gelên otokton ên Rojhilata Nêzik, ango Rûm, Ermen, Kurdên Êzîdî, Suryanî wek mînak hatin jinavbirin. Him welatê wan, him jî gelên ku di van welatan de dijîn hatine jinavbirin. Ev çawa pêk hatiye? Hevalno dixwazim hinek li ser vê yekê rawestim. Fikreke wisa ya Îttîhat û Teraqqî hebû ku dixwest Dewleta Osmanî li ser esasa Tirkbûyînê ji nû ve rêk bixe. Ev dewlet dê ji Behra Adriyatîkê hata Asyaya Navîn û Okyanûsa Mezin bibûya împaratoriyeke mezin. Lê belê ev împaratoriyeke dê bibûya împaratoriyeke Tirk. Ev împaratoriyeke dê bibûya împaratoriyeke ku Tirk lê dijîn. Raman û xwestekeke wisa ya Îttîhat û Teraqqî hebû. Belê hevalno, fikreke din a Îttîhat û Teraqqî hebû: Netewîkirina aboriya Osmanî. Wek mînak, di sala 1915'an de hejmartinek hatiye kirin, hejmartina pîşesaziyê. Li Stenbolê, Egeyê, devera Behra Spî ev hejmartin hatiye kirin. Bi ser navê pîşesaziyê çî hebe hemû li ser Ermen û Rûman bûne. Vêca Îttîhat û Teraqqî xwestiye bi awayekî dest dayne ser malên Ermen û Rûman û van bixe bin destê bazirganên Misilman û Tirk. Daxwaz û planeke wisa ya Îttîhat û Teraqqî hebû. Belê hevalno, îro li Tirkiyê çavkaniya dewlemendiya burjuvaziya mezin malên Rûm û Ermenan e. Li deverên Kurdan jî çavkaniya dewlemendiya şêx û serokeşîrên Kurdan jî dîsa malên Ermen, Asurî û Suryaniyan e.

12

Bêguman Îttîhat û Teraqqî ji bo amadekirin û bicihkirina vê projeyê gelek hewl da. Piştî Şerê Balkan ev hewla Îttîhat û Teraqqî hîn zêde bû. Navenda Giştî ya Îttîhat û Teraqqî de sê kesayetiyên girîng hebûn: Doktor Bahattîn Şakîr, Doktor Nazim û Ziya Gökalp. Ev kes bi taybetî li ser vê mijarê xebitîne. Ango ev, li ser mijara ji nû ve birêxistina Împaratoriya Osmanî ya ser esasa Tirkbûyînê gelek xebitîne. Plan û projeyên kitekit hatine danîn. Ji bo bicihanîna van projeyan li benda firsendan mane. Ev firsend jî Şerê Dinyayê Yê Yekem bû.

Lê belê em vê jî dibînin: Wek mînak tevgera paqijîya etnîkî li hember Rûman, li hember Pontusê û Pontusîyan ta di sala 1911'an de dest pê kiriye. Di nav sînorên Osmanî de tevgera mezîna paqijîya etnîkî hebû. Niha divê em wiha bibêjin: Wek mînak şerê dawîn a sîh salî, salên 1990'î bînin bîra xwe. Qetlîkirina Vedat Aydın, Mehmet Sîncar û Musa Anter... Ev bûyerên han dema ku dihatin rojevê çapemenî, dewlet û hikûmet çawa helwesteke çewt nîşan dide, em ji çapemeniyê hîn dibin. Vedat Aydın di sala 1991'an de hate qetlîkirin. Kê ew kuştibû? Ma MOSAD ew kuştibû? El-Muxaberat ew kuştibû? Gelo di we rewşa aloz de muxaberata Sedam Huseyîn an muxaberata Hafîz Esad an CIA an jî komên di nav PKK'yê de ew kuşt? Bêguman qet qala dewleta kûr û JITEM nedihat kirin. An jî dihat gotin ku bi navê JITEM'ê tu saziyek tune ye. Piştî pêvajoya lêpîrsîna Ergenekonê eşkere bû ku ew kuştin bi destê dewletê, bi destê dewleta kûr hatiye kirin. Lê belê dema ku em li salên 1990'î dinîhêrin ev mesele ewqas zelal nebû. Nedihat qebûl kirin. Ango mirov dihatin kuştin, lê dewlet ev yek qebûl nedikir.

Lê belê di salên 1910'an de angoyên di salên 1911, 1912 û 1913'an de rewş wisa nebû. Wek mînak parêzer, qeymeqamên dewletê, fermandeyên qerekolan bixwe ev paqijîya etnîkî bi rê ve dibir. Wek mînak, diavêtin ser gundekî ku Pontusî lê dijîn, kî derketa pêşîya wan, çî jin, çî zarok, çî mirovên dîni, zilam, dikuştin an jî tacîz dikirin da ku ew ji wan deverên birevin. Piştî wê jî dest datînin ser mal û milkên wan. Tevgera wisa ya paqijîya etnîkî hebû. Ev yek piştî sala 1911'an pêk hatiye. Vaye projeye Îttîhat û Teraqqî ev e hevalno: Rûm dê werin sirgûn kirin, Ermen dê bi navê tehcîrê werin jinavbirin, Kurd dê bi

13

Tirkbûnê, Kumsorî (Kizilbaş) jî dê bi Misilmantîyê werin asîmîlîkirin. Proje ev e û ji bo vê projeyê xebatên kitekit hene. Şerê Dinyayê Yê Yekem ji bo bicihanîna vê projeyê firsendek pêkanî. Hevalno, li vir dixwazim qala du pirtûkan bikim. Ya yekem pirtûka Alexander Papadopoulos e: Di Belgeyên Fermî De Beriya Şerê Ewrûpayê Zilma Li Ser Rûmên Tirkiyeyî: Trajediya Pontus 1914-1922, Pirtûka Reş. Ev pirtûk ji hêla Weşanên Pencereyê ve hate çapkirin û Sait Çetinoğlu jê re pêşekiyek nivîsandîye. Li vir ji sala 1911'an ve paqijîya etnîkî çawa li hember Rûman hatiye birêvebirin, bi awayekî zelal tê dîtin. Pirtûkeke din heye hevalno: Taqîbat, Tehcîr û Îmha: Di Împaratoriyeta Osmanî De, Di Navbera Salên 1912 – 1922 De Bûyerên Ku Hatine Ser Xristîyanan. Ev jî pirtûka Tessa Hofmann e. Pirtûk ji hêla Weşanên Belgeyê ve hatiye çapkirin. Ev pirtûk di salên 1911-1912'an de çawa li hember Rûman paqijîya etnîkî hatiye kirin, nîşan dide. Bêguman hevalno, li vir tiştê girîng heye: Hin bûyer hene ji hêla gelan ve gelek cihê tê dîtin. Wek mînak Lozan. Em ê Lozanê çawa binirxînin? Tirk çawa Lozanê dinirxînin, Kurd çawa Lozanê dinirxînin?

Wek mînak Lozan ji hêla Süleyman Demirel ve ku serokwezîrê û serokkomarî kiriye wiha tê nixandî: Lozan tapuya Tirkîyê ye. Lê belê ji bo Kurdan Lozan çi ye? Ji bo Kurdan jî koletî ye. Pêkhatin û formulekirina koletî ye. An jî 19 Gulan 1919, roja ku Mustafa Kemal çûye Samsunê. Têkoşîna Neteweyî li Anatolyayê ji bo Tirkan têkoşîna neteweyî, ji bo Pontusê têkçûn e. Ji bo Pontusê têkçûm û qetlîam e. Ew qetlîama ku ji salên 1911-1912-1913'an ve dest pê kiriye di sala 1919'an de piştî roja 19 Gulan 1919'an bi awayekî sistematîk hatiye pêkanîn. Hin bûyer ji bo Tirkan cihê û ji bo Kurdan cihê û ji bo Rûman cihê ye. Divê em tespîteke wiha bikin. Heman bûyerê him ji bo Tirkan him ji bo Kurdan, Rûman, Ermenan wekî hev dîtin rast nîn e.

Belê hevalno, niha di vê mijarê de rewşa Kurdan dualî ye. Divê em vê jî bêjin. Kurd heta sala 1919'an an jî heta Têkoşîna Neteweyî li aliyê dewletê ne. Ango dewlet di bicihanîna polîtîkayên xwe yê dij li Ermen, Rûm, Asurî û Suryaniyan alîkarî ji Kurdan digirt. Kurdan alîkariya dewletê kir. Wek mînak ji Erziromê ber bi Halebê qefleyek mirov ku ji 10.000 kesan pêk tê diçe. Di vê qefleyê de jin, zarok, kal û pîr hene. Lê

14
belê di vê qefleyê de bi taybetî jî jin zêr û xişrên xwe jî dibin ne wisa? Bi xwe re zêr û pere dibin. Hêzên ewlekariyê yê ku vê qefleyê dibin, dizanin ku jin zêr û pere bi xwe re dibin û li cihên guncaw, wek mînak li qiraxên çemê Firatê dest datînin ser pereyên wan, wan dikujin û diavêjin çemê Firatê. Ji Erziromê em bêjin deh hezar kes derketiye lê belê sê sed an jî pênc sed kes gêhiştiye Halebê. Yê mayî jî yan ji birsîtî û tîbûnê yan ji nexweşî û sermayê hatine kuştin an jî mirin.

Belê rewşeke wisa qewimiye. Ev, guherîna sermayeyê ye. Hevalno, merhaleya pêşîn a guherîna sermayeyê bi vî şiklî bûye. Di merhaleya duyem de çi bûye? Ermen an jî Rûm û Asurî hatine sirgûnkirin, malên wan û tiştên ku di malên wan de hebûn hatine talankirin. Xaniyên xwe û malên xwe li dû xwe hiştine û ew mal hatine talankirin. Merhaleya duyem a guherîna sermayeyê jî bi vî şiklî pêk hatiye.

Di rojnameya Tarafê de hevpeyvîneke Neşe Tüzel hebû ku bi Nacî Kutlay re kiribû. Di wê hevpeyvîne de Nacî Kutlay wiha digot: Sêniyên ku di xaniyên dewlemendên Amedê de hene malên Ermenan e. Di vê hevpeyvîne de hevokekê wiha ya Nacî Kutlay hebû. Min ji kekê Nacî pirsî gelo mebesta te ew e ku ew sêni ji hêla hosteyên Ermenan hatine çêkirin? Got, na, dibêjim ku ew hatine talankirin. Ango dewlemendên Amedê malên Ermenan, malên ku di xaniyên Ermenan de hebûne, talan kirine. Ev mesele wiha ye hevalno.

Merhaleya sêyem a guherîna sermayeyê wiha ye: Li dû wan xanî, milk, zewî, kargeh û atolye dimînin. Ev jî tên talankirin. Ev jî bi awayekî organîk bi pirsgirêka Kurd re girêdayî ye. Çima? Wek mînak, Ermen, Rûm an jî Asurî hatine sirgûnkirin û hûn jî dest datînin ser malên wan. Ew cîranên we ne, di heman taxê an jî gund de an jî di

gundê cîran de dimîne û hûn dest datînin ser malên wan. Dewlet bi vê yekê dizane û ji we re wiha dibêje: Tu dikarî wan mal û milkên ku ji Ermenan maye, bi kar bînî. Lê belê eger tu wekî min bifikirî, wekî min bikî ez ê bihêlim ku tu van mal û milkan bi kar bînî. Lê eger tu bêjî zimanê min heye, çanda min heye, kal û bavên min wiha ne, ez nahêlim tu van mal û milkan bi kar bînî. Ez çî dibêjim, Kurd tune ye, her kes Tirk e, ji Asyaya Navîn hatiye û bi navî Kurdî tu zimanek tune ye. Salên 1930'i bînin bîra xwe. Dewlet dibêje ku ez wiha dibêjim.

15

Eger tu jî wiha bibêjî û wiha bikî ez ê bihêlim ku tu van mal û milkan bi kar bînî. Heta paşê tapuyên wan jî dibe ku li ser we were qeydkirin. Lê eger tu bêjî zimanê min û çanda min heye, wiha nabe. Hevalno, ji ber vê çendê pirsgirêka Kurd, bi tevî pirsgirêkên Ermen, Asurî û Suryanî bi awayekî xwezayî di nav hev de ye.

Dema ku Rojhilata Nêzik tê gotin, girîng e ku mirov van rastiyan bizane. Gelên otokton ên Rojhilata Nêzik ji hêla yên ku ji dûr ve hatine, hatine jinavbirin. Him welatê wan him jî gelên ku di van welatan de dijîn hatine jinavbirin. Rewşa dualî ya Kurdan jî mirov divê li vir vebêje. Rewşa duyem çî ye? Rewşa duyem a Kurdan ev e: Dawiya sala 1922'yan bînin bîra xwe. Têkoşîna Neteweyî bi ser ket, li ser karên Rojhilata Nêzik Peymana Lozanê hate danîn, dewlet di asta navneteweyî de hate qebûl kirin. Dewlet êdî dewleteke bihêz bû. Piştî ku bi vê hêzbûnê hesiyan, dewlet çawa ku di salên 1910'an de proje danîbû ji bo asîmîlekirina Kurdan ji bo Tirkbûyîna di dawiya sala 1922'an de di salên 1923 û 1924'an de dest bi bicihanîna vê projeyê kir. Vêca hate gotin ku Kurd tune ye, her kes Tirk e, her kes ji Asyaya Navîn hatiye. Bêguman dema ku em li salên 1910'î, heta li sala 1898'an dinîhêrin kovar û rojnameyên Kurdî derdikevin. Her kes vê dizanî. Kuvayî Mîllîye jî dizanî. Lê dema di sala 1923'an de dibêjin Kurd tune ye, Kurdî tune ye, her kes Tirk e. Ev jî îroniya rewşenbîrên Tirk e. Di salên 1910'an de tu dizanî ku kovar û rojnameyên Kurdî derdikevin. Belkî li Cağaloğluyê di ofîsan de te jî ew kovar û rojname dît, li wêneyên wan nihêrî. Lê di salên 1923-24'an de dibêjin Kurd tune ye, Kurdî tune ye. Ango çapemenî, zanîngeh, nivîskar, rewşenbîr, rewşenbîrên Tirk dibin berdevkê îdeolojiya fermî. Di mijara Rojhilata Nêzik de mirov divê van bizane. Dema ku mijar lêborîn be, divê di vê lêborînê de Ermen, Rûm, Asurî, heta Laz, Çerkez cih bigirin. Gava berê min qala Lozanê, 19 Gulan 1919'an kiribû. Min gotibû ku ev ji bo Pontusiyên cihê ye ji bo Tirkan cihê ye. Wek mînak bûyerên sala 1864'an ji bo Çerkezên cihê, ji bo Rûsan cihê ye. Ji bo Çerkezên cihê ye ne wisa? Rûsan li hember Çerkezên serkeftineke mezin bi dest xist. Di sala 1864'an de Împaratoriya Rûs serkeftinek bi dest xist. Lê belê ev, ji bo Çerkezên destpêka bindestiyê ye, ne wisa?

16

Her bûyereke dîrokî ji bo gelan xwedî wateyeke cihê ye. Bi awayekî cihê divê were nirxandin. Hevalno bi vî awayî pêkhatina hiş girîng e. Hevalno pêwîstî bi qalkirina hin aliyên têkoşîna Kurdan dibînim. Kurd di dinyayê de koma herî mezin e ku bê dewlet e. Ez bêjim çil mîlyon, tu bêje pêncî mîlyon Kurd... Du meh berê Abdullah Öcalan wiha digot: Ji bo pêncî mîlyon Kurd di Rojhilata Navîn de nexşerê. Bi dîtina min hejmara Kurdan li Rojhilata Navîn ji pêncî mîlyonî jî zêdetir e. Em bêjin bila çil mîlyon be, lê navê te tune ye. Di asta navneteweyî de navê te tune ye. Navê te tenê dema ku behsa terorê tê kirin, derbas dibe. Dema ku behsa heq, hiqûq û azadî tê kirin, navê te derbas nabe. Belê hejmara Kurdan pêncî mîlyon e, belku jî duyemîn gelê herî mezîn ê ku ne xwedî dewlet e sîh heta bîst mîlyon jî nîn e. Hejmaran wan gelan sê an jî çar mîlyon e. Di navbera yekem û duyem de ferqeke wisa mezin jî heye. Ev tespît girîng e hevalno. Di dinyayê de nufûseke ewqas mezin a bêdewlet... Destnîşankirina vê yekê girîng e.

Aliyê duyem jî ev e ku dema em li lêkolînên li ser Kurdan dinihêrin em vê pîrsê dibînin: Kurd ji ku hatine? Koka Kurdan ji ku tê? Kurd ji Ewrûpayê an ji Asyayê hatine? Hevalno, koka tu gelekî bi qasî ya Kurdan nehatiye lêkolandin. Di dinyayê de koka tu gelekî bi qasî ya Kurdan nehatiye lêkolandin. Çima wisa tê kirin? Ji bo ku Kurdan bi Tirkîtiyê girê bidin... Ramana Tirk wiha dike. Ji bo ku Kurdan bi Tirkîtiyê girê bidin lêkolîneke wisa ya li ser kokê tê kirin. Aliyê sêyem jî ev e hevalno: Kurdistan û Kurd hatine dabeşkirin, parçekirin û parvekirin. Welatê Kurdan hatiye parçekirin, Kurd jî wek gel, wek netewe hatine parçekirin. Kê ev kiriye hevalno? Hêzên emperyal ên wê serdemê ev yek kiriye. Kî ne ev? Îngîltêre û Fransa. Hêzên emperyal ên wê serdemê û du dewletên qewî yên Rojhilata Nêzik: Komara Tirkîyê wek berdewama Împaratoriyeta Osmanî û Şahîtiya Îranê wek berdewama Împaratoriyeta Îranê. Van çar hêzan bi hevkarî Kurd û Kurdistanê dabeş kirine, parçekirine û parve kirine. Îro Kurd, wek mînak Partiya Aştî û Demokrasî, Abdullah Öcalan dibêjin ku em dewletê naxwazin, em sînor û al naxwazin. Wateya vê çi ye hevalno? Wateya vê ev e: Em bi wê statukoya ku Îngîltêre, Fransa û herdu dewletên qewî yên Rojhilata Navîn di salên 1920'an de daniye, razî ne.

17

Ev tê vê maneyê. Hevalno di salên 1920'an de kê ew sînor danîn? Bi hevkarîya rêvebirên Tirk, Fars û Erebiyê Îngîltêre û Fransa... Ev sînor çawa hatin danîn? Kê ew danîn? Îro sînorê Tirkîyê û Îraq, sînorê Tirkîyê û Îraq kê dabeş dike? Ma Erebiyê û Tirkîyê dabeş dike? Na, Kurdan dabeş dike. Sînorê Tirkîyê û Îran kî dabeş kiriye. Ma Tirk û Faris dabeş bûne? Na, vî sînorî Kurd dabeş kirine. Sînorê Tirkîyê û Sûriyê kê dabeş dike? Ma Erebiyê û Tirkîyê dabeş dike? Na, Kurdan dabeş dike. Kî vê dike? Di salên 1920'an de Îngîltêre û Fransa bi hevkarîya rêvebirên Tirk, Erebiyê û Farsîyê kiriye. Eger tu îro fikra sînoran nekî, dewletê nexwazî tê wê maneyê ku

tu vê polîtîkaya salên 1920'an a hêzên emperyal depijirînê. Tu dixwazî vê bêjî. Hevalno parçebûna Kurd û Kurdistanê ya salên 1920'an, parçebûna sêyem e. Vê rewşê ji me re radigihîne ku eger neteweyek serdemekê eger bûbe armanca dabeşbûn, parçebûn û parvekirinê, ey yek xwe didomîne, berfirehtir dike. Em sedsala 16.an bifikirin. Dabeşbûna Kurd û Kurdistanê di navbera Împaratoriyeta Osmanî û Împaratoriyeta Îranê. Di çaryeka pêşîn a sedsala 19.an de di serdema şerên Rûs û Îran de dagîrkirina beşeke herêma Kurdan a li Îranê ji hêla Împaratoriyeta Rûsan ve. Ev jî parvekirina duyem e. Parvekirina salên 1920'an jî dibe parvekirina sêyem.

Bêguman divê ev jî bê gotin ku eger neteweyek bê rawestan bibe armanca dabeşkirin, parçekirin û parvekirinê di wê neteweyê de qelsiyek heye. Qelsiyekê mezin heye. Hêzên dijmin sûd ji vê qelsiya te digirin, te dabeş dikin, parçe dikin û parve dikin. Pêşî divê ew qelsî were zanîn. Ev qelsî çi ye? Îro hevalno di dinyayê de 208 dewlet hene. Hejmara nifûsa herî kêr çil ji van 208 dewletan jêr mîlyonekê ye. Wek mînak Yekîtiya Ewrûpayê ji 27 dewletên endam pêk tê. Wek mînak nufûsa Qîbrîs, Malta an jî Luksemburg çend e? Derûdora nîv mîlyon e. Li Qîbrîsê hejmara Tirk û Rûm pêkve nake mîlyonek. Lê belê dewlet e, endama Neteweyên Yekgirtî, Konseya Ewrûpayê û Yekîtiya Ewrûpayê û Teşkilata Ewlekarî û Hevkarî Ya Ewrûpayê ye. Tu çil mîlyon î, pêncî mîlyon î, lê li tu derê navê te tune ye. Dema ku behsa terorê tê kirin, dibêjin em ê terorê ji nav bibin, em ê terorê têk bibin, em ê nehîlin teror di rojevê de be. Navê te wisa derbas dibe. Divê ev yek, ev prose were zanîn. Ji ber vê hevalno, mijara ku ev dabeşbûn, parçebûn û parvebûn çawa pêk hatiye gelek girîng e.

18

Hevalno, ez dixwazim bi kurtî behsa hin diyardeyan bikim ku têkoşîna Kurdan rave dike. Gora Mele Mustefa Barzanî li Kurdistana Başûr, li devera Barzan e. Ev gor, goreke gelek xwezayî ye. Ne mîna gorên wan serkêşên tevgerên rizgariya neteweyî yên ku hatine kuştin an jî mirine, ne. Gora Mele Mustefa Barzanî goreke gelek xwezayî ye, ax lê ye û li ser axê çîmen heye. Ev, bi dîtina min rewşeke gelek girîng e ku têkoşîna Kurdan nîşan dide. Gora Mele Mustefa Barzanî yek ji wan nîşaneyên herî girîng e ku rewşa Kurdên mezlûm rave dike. Diyardeya duyem jî hevalno gengeşiya hevlekî PKK'yî, ciwanekî PKK'yî û Musa Anter e. Ciwanê PKK'yî ji Kekê Musa re wiha dibêje: We tiştê nekîr, ango nîfşa we tiştê nekîr. Me ji sifirê anî heta îro. Ango ciwanê PKK'yî ji Kekê Musa re wiha dibêje. Bersiva Musa Anter bersiveke gelek balkêş e hevalno. Ew, wiha dibêje: Nîfşa me jî ji dereceya binê sifirê sîh û bîst anî heta dereceya sifirê. Nîfşa me têkoşînê heta dereceya sifirê bilind kir, nîfşa me jî gelek bedel dan. Ev, gengeşiyekê gelek baş e ku rewşa pirsgerêka Kurd û Kurdistanê rave dike. Ya sêyem jî gotineke Ümit Fîrat e. Îdeolojiya fermî çî dibêje: Li

Tirkiyê her kes dikare were her cihî. Vaye, binêrin Kurd dikarin bibin mamoste, fermandeyê cendirme, wezîr, parlamenter û hwd. Ma hûn hîn çi dixwazin? Hûn dikarin werin her cihî, ma hûn hîn çi dixwazin? Hûn dibin general, profesor û hwd. Ümit Firat wiha dibêje: Kurd dikarin bibin serokkomar, lê nikarin bibin Kurd! Kurd dikarin bibin serokwezîr, serokkomar, lê nikarin bibin Kurd! Lê ya girîng ew e ku bibe Kurd. Dewlet, îdeolojiya fermî ji bo ku nehêle Kurd bibin Kurd gelek hewl dide. Tu nasnameya xwe inkar dikî, ji xwe re dibêjî Tirk, Tirk dibî û bi vî şiklî dibî serokkomar. Ümit Firat behsa vê dike hevalno.

Her wisa divê em binêrin ka ev rewş di asta navneteweyî de çawa tê dîtin. 16 Adar 1988 Halebce jenosîdek e, lê belê em di dinyayê de çi dibînin? Li tu dereke dinyayê, ne li Parîsê, ne li Londrayê, ne Moskovê, ne li Waşîntonê dij li vê jenosîde tu reaksiyonek, bertekek, rexneyek pêk nehat. Ev çawa dibe? Jenosîdek pêk tê, lê hûn wekî dewleteke demokratîk a Ewrûpayê an jî em bêjin gelê Ewrûpa an jî Amerîkayê nerazîbûnek dij li vê jenosîde nîşan nadin. Her wisa hevalno, di 18 Adar 1988'an de li Kuweytê Konferansa Îslamê dicive. Di

19 sala 1988'an de Konferansa Îslamê xwedî 53 endam bû, niha hejmara endamên wê hîn zêde ye. Belku jî niha herî kêr xwedî 60 endam e. Konferansa Îslamê ya xwedî 53 endam civiyaye. Serokkomarê heftem Kenan Evren nûneriya Tirkiyê dike û Konferansa Îslamê qet qala vê jenosîde nake hevalno. Di 16'ê Adara 1988'an de dij li Kurdan jenosîdek pêk tê û Konferansa Îslamê qet qala vê nake. Konferansa Îslamê wek mînak nerazîbûna xwe nîşan dide dij li guherandina navên Tirkan ê li Bulgarîstanê ku di navbera salên 1985 û 1988'an de pêk hat. Lê belê qet qala vê jenosîde nayê kirin. Ev, rewşeke gelek balkêş e hevalno. Ango diyardeyê gelek girîng e ku cihê Kurdan ê li dinyayê nîşan dide. Dewleta Amerîkayê di sala 1945'an de bombe avête Hîroşîma û Nagazakî û di van herdu bajarên de sedan hezar mirov mir. Her sal ev qurbanî tînin bibîranîn. Hevalno li Japonyayê, li Nagazakî û Hîroşîmayê jî Kurd nehatin bibîranîn. Qala jenosîda ku dij li Kurdan pêk hatibû, nehate kirin. Ev jî diyardeyê girîng e ku rewşa Kurdan a li Rojhilata Navîn û dinyayê nîşan dide.

Dixwazim behsa diyardeyê din bikim. 13 Tîrmeh 1989. Serokê Partiya Demokrat A Kurdîstana Îranê Abdurrahman Qasimlo li Viyanayê, di otelekê de hate kuştin. Kê dike? Pastar dikujin, endamên Pastaran dikujin. Lê belê ew di dilqê wan kesên ku dê muzakereyan bimeşînin de hatine, angê di dilqê dîplomatan de hatine û li ser Kurdîstana Îranê hev dîtînin nehînin dikin. Di van hev dîtînan de endamên pastaran Qasimlo û du hevalên wî dikujin. Kujer bi awayekî rehet ji otelê derdikevin, bi rehetî ji Viyana û Avusturyayê derdikevin û diçin Îranê. Bêguman li Îranê bi xelatên madî û manewî tînin pêşwazîkirin. Piştî kuştina Abdurrahman Qasimlo, hev jîna wî Helene

Krulich gelek hewl da ku li ser vê bûyerê dozeke cezayê were vekirin. Wê, li Viyanayê gelek hewl da. Lê belê hikumeta Avusturyayê li ser vê bûyerê doza dadê venekir. Li ser hewlên Helene Krulicîh lêpîrsîneke xapînok hate vekirin û ev lêpîrsîn jî bê encam ma û dosye hate girtin. Çima? Lewre gotin ku eger em lêpîrsîneke wisa vekir dê peywendiyên me bi hikumeta Îranê re xirab be. Baş e Kurd? Em jî xwe li nedîtîna daynin. Nêzîkbûna wê hikumetê wiha bû. Lê belê hevalno, Abdurrahman Qasimlo him wekî serokekî tevgera rizgariya neteweyî him jî ji hêla kesayetiyê ve mirovekî gelek girîng bû. Him wek rewşen-

20
bîrek, him wek ramyarek, him wek mamosteyê aboriyê mirovekî gelek hêja bû. Lê belê li cihekî wisa ku demokrasiya Ewrûpayê ewqas pêş ketiye, li cihekî wisa ku ramana mafên mirovan ewqas pêş ketiye li hember Kurdan êrişeke wisa hov diqewime. Gelek girîng e ku Kurd di vê mijarê de hişyar bin.

Em qala qelsiyekê dikin. Kurd di nav qelsiyekê de ne. Hêzên navborî ji vê qelsiyê sûd girtine û Kurd dabeşkirine, parçe kirine û parve kirine. Şerê sîh salî yê dawîn bînin ber çavê xwe. Ev dabeşbûn, parçebûn û parvebûn çawa dibe? Eşîret, malbat dabeş dibin. Heta di nav heman malbatê de tu dibîna birayek bûye cerdevan û birayê din jî bûye gerîlla. Dabeşbûneke wisa, parçebûneke wisa berdewam dike hevalno. Di vê yekê gihîştin gelek girîng e hevalno. Tê çawa ji vê qelsiyê rizgar bî? Çareseriyê vê qelsiyê, tê derxistina vê qelsiyê ye. Pêşî divê em vê qelsiyê baş fam bikin. Wek mînak divê em salên 1920'an baş fam bikin. Di salên 1920'î de gengeşiyên li ser mafê destnîşankirina çareseriyê xwe ya neteweyan pir zêde dihatin kirin, serokê Amerîka, serokên Yekîtiya Sovyetan Lenîn, Troçkî û Stalîn gelek li ser vî mafî dipeyivîn. Di serdemeke wiha de em dibînin Kurd tîna dabeşkirin, parçekirin û parvekirin.

Hevalno bi dîtina min, îro li Almaniyayê ji milyonekî zêdetir Kurd hene. Ji milyonekî jî zêdetir e. Heta milyonek û nîv, du milyon e. Lê belê Almaniyayê Kurdan wek Kurd nas nake. Eger tu ji Tirkiyê çûbî te wek Tirk dinivîsin, eger tu ji Îranê çûbî te wek Fars dinivîsin. Wek mînak serdema Sedam Huseyîn an jî Hafîz Esad bifikirin. Eger tu ji Iraq an jî Sûriyê çûbî te wek Ereb dinivîsin. Niha 47 endamên Konseya Ewrûpayê hene. Ji van 47 endaman wek mînak hejmara nifûsa Andorra, Lîhtenştayn, San Maîno, Monako derûdora 40 an jî 50 hezar e. Hevalno, nifûsa van çar dewletan nagihîje 200 hezarî. Ango nifûsa van çar dewletan nake parek ji pênc parên Kurdên ku li Almaniyayê dijîn. Lê belê ew dewlet in. Endamên Konseya Ewrûpayê ne. Hin ji wan endamê Yekîtiya Ewrûpayê ne. Endamên Neteweyên Yekgirtî û Teşkîlata Ewlekarî û Hevkarî Ya Ewrûpayê ne. Kurd nifûseke 40 milyonî, 50 milyonî pêk tînin, li Almaniyayê ji milyonekî zêdetir Kurd dijî, lê navê Kurdan tune ye, statu û nasnameya Kurdan tune ye. Ev çawa dibe? Helwesteke wisa

ya navneteweyî ku dijminê Kurd e çawa pêk hatiye? Ev rewş çawa gihîştîye heta îro? Divê ev yek were lêkolînkirin. Em tim behsa çareseriyê dikin, beriya çareseriyê devê em pirsgirêkê bixwe fam bikin. Çi ye ev çareserî? Pênci sal e an jî ji salên 1920'î vir ve, ango ev sed sal e çima ev pirsgirêk nehatiye çareserkirin û gihîştîye heta îro? Zanîna vê yekê gelek girîng e hevalno.

Eger em bala xwe bidin arşîvê, em ê bibînin ku heta mehek berê Partiya Aştî û Demokrasiyê wiha digot: Ji Kurdistanê re statu, ji Öcalan re azadî. Diruşmeke wiha hebû. Eger em bala xwe bidin çapemeniyê em ê bi hêsanî bibînin ku Partiya Aştî û Demokrasiyê wiha digot. Êdî Partiya Aştî û Demokrasiyê qala vê nake. Ango qala statuyê nake. Disa qala azadiya Öcalan dikin, balê dikşînin ser wê, lê belê qala statuyê nakin. Bêyî statuyê ne pêkan e ku pirsgirêka Kurd were çareserkirin. Divê statuya te hebe. Qet nebe divê tu xwedî federasyonê bî. Qet nebe federasyon... Hevalno bêyî wê çareserkirina pirsgirêka Kur û pêkhatina aştiyê ne mumkun e.

Mijara duyem ev e hevalno: Serokwezîr dibêje ku gerilla bila here. Pirsgirêkeke bi navê pirsgirêka Kurd tune ye. Tenê grûpên çekdar hene. Eger ew jî herin pirsgirêk namîne. Rêvebir û fermandeyên gerîllayan ên li Qendîlê wiha digot: Ma em ji bo seyranê derketin ser çîyan? Tu here, tu vekişe. Ev der welatê me ye, tu here. Baş e pêvajo çî ye? Pêvajo ev e: Serokwezîrê me dixwaze em vekişin û em jî vedikişin. Fermandeyên gerîllayan jî gotinên xwe yên du meh berê, heta mehek berê ji bîr kirine. Wan, gotina "Ma em ji bo seyranê derketin ser çîyan? Tu here, tu vekişe." ji bîr kiriye û dibêjin "Serokwezîrê me dibêje vekişin" em jî vedikişin.

Mijara sêyem jî ev e: Heta salek berê, dema ku em li çapemeniyê dinihêrin, bi awayekî hêsan dibînin ku di xwepêşandanên ku Partiya Aştî û Demokrasiyê li dar dixist de diruşma herî girîng ev bû: Munafiq Erdogan! Ne wisa? Bi taybetî jin û zarokan li Amedê, Stenbolê, Colemêrgê, Wanê û hwd. ev diruşm digot. Niha jî Partiya Aştî û Demokrasiyê dibêje ku Makezagonê em bi hev re bikin. Ji sîhî zêdetir parlamenterên me hene. Ji 320'î zêdetir jî parlamenterên we hene. Em dikarin bi hev re Makezagonê çê bikin. Çawa ji gotina "munafiq

Erdogan" hatin gotina "Makezagonê em bi hev re bikin"? Çi qewimîn? Ev jî pîrsek e hevalno. Niha Abdullah Öcalan bi MIT'ê re diaxive, peymanek, lihevhatinek heye. Lê em naveroka vê peymanê nizanin. Wiha tê gotin. Hikumet dibêje vekişe, tu jî vedikişî. Rewş ev e. Lê hêviyeke wisa heye: Di destê me de leşkerên girtî hene, me ew serbest berdan. Niha gerîlla vedikişe, mîna ku serokwezîr got, gerîlla vedikişe. Piştî vê hikumet, dewlet dikare hin gavan biavêje. Ango ji bo çareserkirina pirsgirêka Kurd dikare hin gavan biavêje. Ango daxwazeke, hêviyeke

wisa heye. Lê belê gavên wisa dibe ku neyên avêtin jî. Ku gav neavêje tê çi bikî? Dibe ku gav neavêje. Jixwe serokwezîr dibêje bi navê pirsgirêka Kurd, pirsgirêkek tune ye. Di navbera helwesta serokwezîr a li ser pirsgirêka Filîstînê, Misilmanên Bosnayê an jî Komara Tirk A Bakurê Qibrisê û helwesta wî ya li ser Kurdan de cihêtiyeke mezin heye ne wisa? Wek mînak, dema ku li Filîstînê pozê yekî xwîn be serokwezîr hema nerazîbûna xwe li hember Îsraîlê nîşan dide. Lê li Rosobkiyê ewqas Kurd hatin qeltkirin, lê wî xwe li nedîtîna danî. Di vê mijarê de tu helwestek nîşan neda. Wê demê, divê Kurd vê yekê baş fam bikin.

Îro ew dewletên ku nahêlin Kurd bigihîjin heq û hiqûqên xwe hemû dewletên Îslam in. Tirkîyê, Îran, Îraq, Sûriyê hemû hikûmetên Îslam in. Niha diruşmeke wekî biratiya Îslam heye. Lê ji bo biratiya Îslam heta îro nehiştine ku Kurd mafên xwe bi dest bixin. Lê belê di salên 1970'î de têkoşîna gelê Bengal a li hember Pakîstanê heye. Ev jî gelek girîng e hevalno. Gelê Misilman ê Bengal çawa li hember rêveberiya Pakîstana Misilman mafên xwe bi dest xistin? Ev jî girîng e.

Bêguman îro Partiya Aştî û Demokrasiyê dixwaze hîn be ka li Baskê, Îrlandayê û Afrîkaya Başûr pêvajoyê çawa pêşket. Ev, bêguman girîng e. Lê belê, bi dîtina min ev yek girîngtir û rênîşander e: Gelê Misilman ê Bengal çawa li hember rêveberiya Pakîstana Misilman mafên xwe bi dest xistin? Lewre ji salên 1950'yan vir ve, angoyê sala ku dewleta Pakîstan ava bû vir ve Bengal dest bi parastina heq û hiqûqa xwe kir. Rêveberiya Pakîstanê jî ji destpêkê heta serdema Yahya Xan jî ji Bengalê re digot ku em bira ne, em Îslam in, ummeta me yek e û ji ber vê jî daxwazên we dij li Îslam e. Gelê Bengalê jî wiha digot: Bêguman em Misilman in, hemû gelên Misilman ên dinyayê birayên me ne. Lê

23
em we wek bira nabînin. Lewre we mafên me bin pê kirin. Hûn hewl didin ku zarokên me bi zimanê Urdu perwerde bikin. We zimanê me qedexeyê kiriye, zimanê Bengalê qedexeyê kiriye. Ji ber vê jî em we, wek bira qebûl nakin... Ez dixwazim vê bêjim: Biratiya Îslamê diruşmeke wisa ye ku Kurdan dixapîne. Lê belê vû diruşmê nekariyê Bengalîyan bixapîne. Gelê Misilman ê Bengalî bi vê diruşmê nexapiyane, ji bo ku mafên xwe biparêzin hewl dane. Ji ber vê îro bi navê Bengladeş, dewleteke cihê heye. Divê Kurd ji bo ku bizanin ka çawa gelê Misilman ê Bengalê çawa li hember rêveberiya Misilman a Pakîstanê têkoşîyê û mafên xwe bi dest xistine, hewl bidin.

Li vir wek gotinên dawî dixwazim vê bibêjim hevalno. Bi dîtina min, peywira Mirovên Aqilmend gelek girîng e. Ev jî ev e: Bi dîtina min, tiştê ku Mirovên Aqilmend ji Kurdan re bibêje tune ye. Diçin digerin, guh didine Kurdan. Dibe ku ev watedar be. Lê belê hevalno, tiştê heye ku divê Mirovên Aqilmend ji Dewletê re bibêjin. Divê ji dewletê re vê bibêjin: Mafên Kurdan qebûl bike. Peywira Mirovên

Aqilmend ev e. Tiştê ku Mirovên Aqilmen ji PKK'yê re bibêje tune ye. Tiştê ku Mirovên Aqilmend ji Kurdan re bibêje tune ye. Lê belê tiştê gelek girîng heye ku divê ji dewletê re bibêjin. Divê vê bibêjin: Mafên Kurdan qebûl bike.

Hevalno, ji ber ku we guh da gotinên min ez spasiya we dikim.

Her bijîn.

24

Rûniştina Yekem:

Rojhilata Navîn û Kurd

Moderator: **Gencer Özcan**

Harun Ercan:

Di Hevkêşeya Rojhilata Navîn de PKK

Merheba. Gotara min ji ber ku li gor gotarên din bêtir dîrokî ye, wiha biryar hate dayîn ku ewil ez gotara xwe pêşkêş bikim. Ji ber vê jî ez hema dest bi gotarak xwe dikim.

Ez ê analîzeke dîrokî li ser hebûna PKK'yê ya nav pêvajoya Rojhilata Navîn a ji salên 1980'yan heta niha bikim. Ez dibêjim qey eger wiha dest pê bikim dê sûdewar be: Nêzikî salek berê, li Amerîkayê yek ji analîzên trendê yê ku DYA bi berdewamî li ser Rojhilata Navîn dike, hata weşandin. Ev analîza trendê ji bo danîna projeksiyona sala 2030 bû. Di xebatê de analîzeke wisa hebû ku bala min kişand û dixwazim bi wê dest bi axaftina xwe bikim. Li wir pirsike wiha dihat kirin: "Gelo di 16'ê Tebaxa 2016'an de Mesud Barzanî serxwebûnê rabigihîne?" Girîngiyêke din a vê rojê heye: Ev roj him salvegera heftêyan a jidayikbûna Mesud Barzanî ye û him jî salvegera heftêyan a damezrandina PDK'yê ye. Min çima bi vê ve dest pê kir?

Ji ber vê: Ya rastî mîna her kesekî ku rojeva Rojhilata Navîn dişopîne, dibîne ku em di pêvajoyêke wisa re derbas dibin ku di vê pêvajoyê de sînoren netewe-dewletan ku piştî Şerê Yekem Ê Dinyayê dibin mijara pirsên micid, tund û tûjiya polîtîk dîsa dibe rêbaza bingeîn a têkoşînê, ne tenê aktorên derveyî dewletê yê li Rojhilata Navîn, le belê dewlet bi xwe jî ji nû ve milîtarîze dibin. Her k şerê navxweyî yê li Sûriyê dibîne. Ji ber vê jî ez ê wisa girê bidim: Maneya dîrokî ya heyîna PKK'yê, wekî têkoşîna gelê Felestîn ku li

25

Rojhilata Navîn têkoşîna din a rizgariya neteweyî ye, pêkanîna têkoşîneke dirêj a çekdarî ye. Niha ji ber ku ez ê qala tund û tûjiya polîtîk bikim, pêwîst dibînim ku bala we bikînim ser mijarekê. Ya rastî, çend deqîqeyan ez ê bala we bikînim ser pêkhatina meyla şerê çekdarî ya tevgera Kurd a li Tirkiyê.

Ya rastî bi destpêkirina şerê gerîlatî yê PKK'yê tevgera Kurd berê xwe neda têkoşîna çekdarî. Paşxaneyêke wê heye. Tevgera Kurd, piştî ku serhildan û berxwedana ewil a Kurdan hate têkbirin,

di salên dawî yê 1950'yan de ji pêvajoya Mahkemekirina 49'an ve dest bi xwestina mafan kir. Daxwazên wan tim li dîwarên dewletê ket û ji ber vê jî me pêvajoyeke radîkalbûnê dît. Dewlet di înkarkirina heyîna Kurdistan de israr kir. Di salên 1970'an de mobîlîzasyoneke berçav pêk hat. Bi tevî PKK'yê gelek rêxistinên girseyî yê ji hev cihê derketin holê. Di nav van rêxistinên de PKK yek ji wan rêxistinên bû ku şerê çekdarî bi awayekî bernameyî û bingehîn dabû ber xwe. Ango beriya darbeya 1980'an ne tenê PKK, rêxistinên derveyî PKK'yê yê mîna DDKD û yê din bi awayekî pratîk hewl didan ku dest bi têkoşîna çekdarî bikin. Lê belê pêvajoyeke wiha hate dîtin: Piştî 1980'an û piştî şerê navxweyî yê Lubnanê, di sala 1982'an de piştî ku hemû rêyên din hatin girtin, PKK dest bi pêngavekê kir. PKK li Kurdistanê başûr ji bo avakirina kampan hin peymanên siyasî danîn. Di wê demê de eger em hewl bidin PKK û rêxistinên din bi hev re fêhm bikin em dibînin ku di salên 1985 û 1986'an de rêxistinên din ber bi Ewropayê çûne. Di dawiyê de PKK bi taybetî jî li Rojhilata Navîn û Kurdistanê Turkiyê bû rêxistina tekane. Ev pêvajo di heman demê de ji bo PKK'yê bû pêvajoya hînbûnê. Ji bo têkoşîna rizgariya neteweyî dema ku di nav tevgerê de hêza rêxistinekê tekane be, di rastiyê de hêz dide wê tevgerê. Yek ji gavên herî girîng ku PKK'yê di salên 1980'yan de avêtibûn, ev bû. Divê ev yek were gotin.

Ez ê di gotara xwe de sêd ji perspektîfa tevgerên civakî jî bigirim. Ez ê analîza faktorên sazîgerî ku li derveyî îradeye PKK'yê pêk tînin, faktorên ku PKK'yê kariye bi şerê çekdarî pêş bixe, îdeolojî û rêbaza têkoşîna wê ya ku guherîne di çarçoveya têkoşîna aştiyane

26

binirxînim. Hewce ye ku em awirekî bidin dîroka pevçûnên navbera dewleta Tirkiyê û PKK'yê û dîroka heyîna PKK'yê ya li Rojhilata Navîn. Mîna ku em dizanin di navbera salên 1984 û 1990'an de PKK'yê dest bi şer kir û paşê li hember dewletê bi awayekî taktîkî bi ser ket û di vê pêvajoyê de PKK têkoşîna şerê çekdarî bi rêk dixist. Di navbera salên 1991 û 1996'an de pêvajoya şerê qirêj ku her kes kêmkirî dizane, pêk hat. Di vê demê de li Tirkiyê şerekî navxweyî qewimî. Ji hêla din ve di navbera salên 1997 û 1999'an de ji hêla leşkerî ve terazek pêk hat. Em dizanin ku hevdîtîna PKK û dewletê di sala 2009'an de bi awayekî micid dest pê kir. Di rastiyê de ev pêvajo mumkun bû ku hîn zûtir, mesela di dawiya salên 1990'î de, dest pê bikira. Lê belê ev pêvajo bi teslîmkirina Öcalan li Tirkiyê hate têkbirin û girtina Öcalan fikra "ez dikarim tevgera Kurd û tevgera gerilla ji nav bibim" careke din anî bîra dewletê. Belku jî ji perspektîveke din, em dikarin bêjin ku wê yekê pêvajoya çareserîya meseleya Kurd û pêvajoya aştiyê paş xist.

Bi kurtî behsa pêvajoya ku piştî wê pêk hat, bikim. Lewre

dixwazim bêtir behsa Rojhilata Navîn bikim. Ez behsa çend tiştên ku divê werin zanîn û safîkirin, bikim. Dema ku em li tevgerên Kurd ên parçeyên din ên Kurdistanê dinihêrin, em dibînin ku ew tevger li derveyî qadên xwe yê rêxistinê xebatên siyasî nakin. Lê belê PKK'yê di kongreya xwe ya sêyemîn de biryar girt ku ew ê ne tenê li Kurdistanê Tirkiyê, lê belê li parçeyên din ên Kurdistanê jî xwe bi rêk bixe û em dikarin bêjin di destpêka salên 1990'i de PKK ev biryar bi cîh aniye. Di vê çarçoveyê de mirov dikare behsa hin pêşketinên ku li derveyî îradeya PKK'yê derketine û hin dînamîkên ku PKK bi têkoşîna çekdarî afirandine, bike. Li vir pêşketina girîng Şerê Kendavê ye. Vê yekê ji du hêlan ve bandor li ser pêşketina PKK'yê kir. Ya yekem bi vê ve eleqedar e: Taybetmendiyeke hevpar a tevgerên ku le tevahiya dinyayê dûr û dirêjî têkoşîna gerîlatî bi rêk xistine wiha ye: Ev tevger li derveyî sînorên netew-dewletên ku ew pê re şer dikin, xwedî qadên wisa ne ku bi awayekî nîspî ewle ne. Ango di rastiyê de Kurdistanê başûr jî bo PKK'yê qada ewle ye ku ev qad jî bo hemû tevgerên gerîlla yê dinyayê girîng in (mînak

27 berevajî dibe ku Srî Lanka be). Ji ber vê jî di rastiyê de ev dînamîk gelek girîng e û piştî Şerê Kendavê jî hêla PKK'yê ve bidestxistina valatiya otorîteyê faktora yekem e. Faktora duyem jî bêguman bi wê yekê re eleqedar e ku PKK'yê kariye bi erzanî çek bi dest bixe. Dema ku em li dîroka PKK'yê dinihêrin di dawiya salên 1980'yî de digel ku gelek kes tev li gerîllayên PKK'yê bûne em dizanin ku gelek gerîlla bê çek geriyaye.

Welhasil, dînamîka sala 1991'an gelek girîng e. Piştî Şerê Kendavê em vê dibînin. Piştî polîtîkaya DYA'yê ya li hember Îraqê û pêkhatina Rêveberiya Federe Ya Kurd a sala 1991'an PKK'yê karî li Kurdistanê başûr jî xwe re qadeke bibîne, li wir xwe bi rêk bixe. Bi tevî hewlên xwe sazîkirina PKK'yê ve di navbera salên 1992 û 2000'an de şerên kurt lê dijwar ku di nav Kurdan de wekî "birakujî" tê zanîn pêk hatin. Di vê nîqteyê de divê em vê jî safî bikin: Çawa ku PKK niha hewl dide ku li Suriyê heyîna xwe bi rêya PYD'ê ve pêk bîne, di salên 1990'i de jî bi rêya rêxistina xwe ya li Kurdistanê başûr pêk aniye. Ango PKK nexwest ku tenê li Kurdistanê Tirkiyê bimîne, bi heyîna leşkerî û siyasî ya xwe ya li parçeyên din di pêvajoyên piraktorî, pir hesabî û îhtîmalî de ji bo ku di berjewendîya xwe de bi kar bîne û heyîna xwe bidomîne û armancên xwe yê siyasî bi dest bixe, tevgeriya. Ango di vê nîqteyê de mantiqa xwebirêkxistina PKK'yê divê baş were fêmkirin.

Ji hêla din ve, ji sala 1992'an vir ve piştî ku dewleta Tirk li Kurdistanê başûr bi YNK û PDK'yê re hevkarî kir, em dikarin bêjin ku şerê ku li Kurdistanê Tirkiyê heye veguhast Kurdistanê Iraqê. Em dikarin bêjin ku dewleta Tirk ji ofîsên JITEM'ê bigire heta yê din

hemû saziyên xwe yê şerê qirêj çawa ku li Tirkîyê bi rê ve dibir, wisa jî hemû alavên vî şerî li wir jî bi rêk xist. Ez ê analîza vê pêvajoya siyasî bi lez bidomînim. Bêguman divê teslîmkirina Öcalan a li Tirkîyê ya sala 1999'an jî wekî niqteya sereke bi nav bikin. Divê em qala wê jî bikin ka bi vê rewşa nû re analîz, nihêrîn û perspektîfa PKK'yê ya li ser Rojhilata Navîn çawa guheriye. Yek, PKK'yê di pêvajoya 1999'an de bi dengê bilind got ku ew dev ji ramana netew-dewletê berdaye. Digel vê eger em wê rastiyê jî bînin bîra

28

xwe ku dewletên li Rojhilata Navîn piştî Şerê Yekem Ê Dinyayê hatin damezrandin û ew dewlet ne xwedî dîrokeke berbiçav a siyasî an jî yekîtiyeke neteweyî ne; li gor Öcalan li Rojhilata Navîn bi fikreke ademî merkezî modeleke nû divê bihata danîn. Bêguman xebat û kitêbên Öcalan ên li ser vê yekê bê hejmar in. Ji hêla din ve, devjêberdana ramana netew-dewletê, ji bo PKK'yê nermbûnek afirand. Pêvajoya guherîna îdeolojîk û taktîk a PKK'yê ya salên 2000'î û serdema têkoşîna nû ya çekdarî li rastî hev hatin: Piştî paşve vekîşîna gerîllayan a salên 2001 heta 2004'an, ji ber ku dewletê ji bo çareserîya meseleyê tu gaveke micid neavêt, di salên 2004 û 2005'an de PKK'yê dîsa dest bi çalakiyên çekdarî kir.

Di vê pêvajoyê de çend dînamîk hene ku di mijara heyîna PKK'yê ya li Rojhilata Navîn de girîng in û divê werin behskirin. Yek; guherîna polîtîkaya Tirkîyê ya li ser Rojhilata Navîn. Bi taybetî jî piştî sala 2007'an mirov dikare behsa guherîna vê polîtîkayê bike. Mirov dikare wisa vê guherîna salox bide ku nêzikbûna Tirkîyê li Rojhilata Navîn bêtir bi xema parastina berjewendiyên ewlekariya neteweyî bû û ev nêzikbûna klasîk cihê xwe da nêzikbûna dewleta bazirgan. Ango em qala perspektîfeke wisa dikin ku Tirkîyê peywendiyên xwe yê bazirganî bi welatên Rojhilata Navîn re danîn û peywendiyên xwe yê siyasî jî li ser vê yekê bi rêk xist. Çima ez li vir qala vê yekê dikim? Ji ber wê yekê ku ev yek parametreke wisa ya ekonomîk-polîtîk e ku ji hêlekê ve heyîna PKK'yê ya li Rojhilata Navîn bi sînor dike û ji hêla din ve jî firsendên girîng dide destê PKK'yê. Ne hewce ye ku bi dûr û dirêjî behsa îdeolojî û raboriya Maksîst-Lenînîst a PKK'yê were kirin, lê belê PKK qet nebe hîn jî dijberê aboriya bazarê ye, anga ne mîna Rêveberiya Kurd a li başûr e ku kadroyên wê xwedî nêzikbûneke kapîtalîst e. Ev, di rastî de niqteyê girîng e. Heyîna PKK'yê ya li Rojhilata Navîn wek dînamîkeke bi fikra min bandor li ser pêvajoya dawîn aştîyê kir û her wisa wek dînamîkeke ekonomîk-polîtîk were nirxandin. Faktora yekem rêjeya bazirganiya navbera Tirkîyê û Kurdîstana başûr e ku tim zêde dibe. Dinamîka duwem jî bi xeta borîyê ya neftê ku dixwazin pêk bînin re eleqedar e. Di sala 2012'an de bi Hikumeta

29

Herêmî Ya Kurdistana başûr re li Enqereyê peymaneke neftê hate danîn û li gel vê pêwîstî bi qalkirina van herdu dînamîkan heye. Dixwazim grafîkeke wiha nîşan bidim: Rêjeya îxracata Tirkîyê ji bo Iraqê... Li gor van daneyan di sala 2003'yan de bi giştî ev îxracat 820 mîlyon Dolar bûye û sala 2012'an de ev hejmar bûye 10 mîlyar Dolar. Em dikarin bêjin ku zêdebûna vê hejmarê bêtir piştî sala 2008'an pêk hatiye. Ji hêla din ve Tirkîyê di vê serdemê de ango di pêvajoya Bihara Ereban de rêjeya bazirganî ya Tirkîyê bi welatên din Rojhilata Navîn re bi awayekî berçav kêr bûye. Vê yekê wisa kir ku piştî sala 2007'an Tirkîyê û Hikumeta Kurdistana Başûr bêtir nêzikî hev bin.

Li vir, bêyî ku dirêj bikim, ez ê hewl bidim ku gotara xwe biqedînim: PKK, di salên 2000'î de li gel ezmûna têkoşîna çekdarî ya nêzikî sîh salî, di deh salên dawîn de ezmûna têkoşîna aştîyane ku di qadên sîvîl de bi kar anî, bi dest xist. Ez dixwazim tespîteke wiha bikim û biqedînim: Bi baweriya min pêvajoya bê pêvajoyeke tevlihev e û gelek zehmet e ku were pêşbînîkirin. Faktorên ku dê pêk werin û vê pêvajoyê destnîşan bikin, ne tenê dînamîkên siyasî ne. Bi taybetî piştî qeyrana sala 2008'an di asta dinyayê de tengijînek pêk hat. Ango ji ber qeyrana global meyleke berçav heye ber bi çavkaniyên binerd. Di vê çarçoveyê de ji bo derxistin û firotina neftê tekane rêya tevgera Kurdistana başûr di ser Tirkîyê re derbas dibe. Ji ber vê jî xeta boriya neftê gelek girîng e. Girîngiya heyîna PKK'yê ya li Rojhilata Navîn ji wê tê ku PKK tam jî li ser wê xeta boriya neftê disekine. Ji ber vê, heyîna PKK'yê wek gefek tê dîtîn li hember îtîfaqa Kurd û Tirkan ku tê plankirin. Mirov heyîna PKK'yê wekî heyîneke leşkerî bi nav bike ku dikare ji nişkê ve planên sîstemê xirab bike. Ango dema ku mijar pêvajoya aştîyê ye divê mirov van dînamîkan jî ji bîr neke. Spas.

30

Mesut Yeğen:

Pêvajo: Mecburiyet, Derfet, Metirsî

Dewlet û PKK ji nû ve di maseya gotûbêjê de ne. Sedema sereke ya ku berê aliyên siyaseta meseleya Kurd dide maseya gotûbêjê wisa dixuyê ku ew rûtîna ku ev demeke dirêj e em tê de ne. Eşkere ye ku ev demek e, herdu alî ve'dên xwe bi cih neanîn, dewlet nekarî PKK'yê 'têk bibe' û PKK jî nekarî Kurdan bixe serhildanekê. Ev rûtîna ku ji bêçaretîya leşkerî û siyasî pêk dihat, bi modela Srî Lanka bi dawî nehat û Kurdan jî neketin dû Şerê Gel Ê Şoreşgerî. Her çiqas ev rûtîn bibe sedemeke kafî, bi dîtîna min ya ku berê herdu aliyên da maseyê, ji vê rûtînê zêdetir ew rîsk in ku di vê serdema rûtîn de pêk hatine. Dewlet û PKK ne ji ber ku ji rûtîna navborî têr bûne, ji ber ku îhtîmalên nû yên ku di dema vê rûtînê de derketine dê zorê bidin herdu aliyên, berê xwe da maseya gotûbêjê.

Sedema bingehîn a ku rê dide van îhtîmalan bi wê yekê re girêdayî ye ku Kurdistan bi awayekî giştî dibe cografyaya bêistîqrariyeke mezin. Wek tê zanîn, Sûriyê ji binî ve ketiye nav rewşeke bêistîqrar, li Iraqê jî rewşeke bêistîqrar nêz e û Îran jî niha li dorê ye ku para xwe ji vê bêistîqrariyê bigire. Vê rewşê dikarî du stûnênmezin ên çarçoveya ku mesele Kurd a li Tirkiyê tê de ye, aktor û bernameya ku meseleya navborî bi rê ve dibe biguherîne. Wek tê zanîn li Tirkiyê meseleya Kurd nêzikî bîst sal e ji hêla Abdullah Öcalan û PKK û BDB'ya ku girêdayî serokatiya wî ne, tê veguhastin û ev aktor heta niha ji bernameya çareseriyaya nav Tirkiyê re dilsoz bûn. Ew rewşa bêistîqrarî ya ku min gotibû qey dikarî him di aktorên de him jî di bernameyê de guhertinek pêk bianiya. Bi dîtina min îro eger dewlet, Öcalan, PKK û BDP bi dilxwazî li ser maseyê bin ji ber vê îhtîmalê ye.

Metirsiya ku rewşa navborî ji bo Abdullah Öcalan diafirîne li holê ye: Vê rewşê dikarî nehêle ku Öcalan bê raqîb him serokatiya

31 rêxistinê bike him jî ji bo siyaseta Kurd bername biafirîne.

Demeke kurt beriya destpêkirina pêvajoya gotûbejê ji ber wan pirsgerêkên ku ji nebûna peywendiyaya fîzîkî ya Öcalan û rêxistinê ya 14 salan, îhtîmaleke wisa derket ku PKK ji ber bûyerên nû yên li herêmê naçar bimîne ku biryarên radîkal bigire. Her çiqas di vî warî de hîn nîşaneyên eşkere pêk nehatibin jî vê yekê nîşan dida ku dibe ku bêraqîbiya rêberiya siyasî û îdeolojîk a Öcalan ji holê rabike. Di maseya gotûbejê de rûniştin, bi taybetî jî pêkanîna çareseriyaya ku dewlet jî pejirandiye dikarî vê metirsiyê ji holê rabike. Ji ber vê egerê, pêvajoya gotûbejê ji bo Öcalan hilibijartineke maqul bû. Rewşa ku min gotibû herçiqas ji bo PKK'yê derfetên nû diafirand jî astengî jî diafirand. Di serî de ev astengî hebû: Rewşo navborî dibe ku PKK'yê ji bernameya çareseriyaya nav Tirkiye ku heta niha PKK jê re dilsoz bû, dûr bixe, heta wisa bike ku PKK biryarên wisa bigire ku ji rêberiya Öcalan 'azar bibe'. Lê belê her kes dizane ku PKK'ya ku ji rêberiya Öcalan bêpar e hema bêje ne pêkan e ku yekîtiya xwe ya rêxistinî bidomîne. Lewre him 'azadbûn' ji rêberiya Öcalan û him jî dûrketin ji bernameya çareseriyaya nav Tirkiyê ku heta niha PKK jê re dilsoz bû, dikarî piştgiriya girseyî ya comerd ku ji bo PKK'yê dihat dayin, kêmbike.

Her çiqas hinek guherîbe jî diyarde nîşan didin ku beşeke mezin a Kurdên Tirkiyê li gel bernameyê çareseriyaya nav Tirkiyê ye û heta demeke nêz jî de ew rewş bidome. Di vê rewşê de zehmet bû ku Kurdên Tirkiyê werin razîkirin ku dij li Tirkiyê ya ku bi xetê Îran, Irak (Şî) û Sûriyê re tê dikoşe, rawestin. PKK'ya ku ji ber şert û mercan rê û bernameya xwe biguherîne dibe ku piştgiriya girseyî, lojîstîk û manewî wekî caran li pişt xwe nebîne. Di vê rewşê de ji bo PKK'yê jî gotûbejêkirin biryara maqul bû.

Ji hêla dewletê ve jî metirsî qet jî hindik nebûn. Tevgerê Kurd ya ku ji rêberiya Öcalan 'azad be' û ji bernameya çareseriyê nav Tirkîyê dîr keve, her çiqas karên wê hinek zehmet be jî, ne diyar bû ku Kurdên Tirkîyê dê çiqas li pey vê bernameya nû bikevin. Eger PKK ku li Sûriyê û Îranê piştgiriyeke girseyî bi dest xistibû eger ji

32

Kurdên Tirkîyê jî ji bo bernameya nû bixista tevgerê, vê rewşê him serê Tirkîyê him jî hêzên navneteweyî yên li pişt Tirkîyê ne, biêşanda. Ji ber vê yekê ji bo Tirkîyê maqul bû hîn ku rêberiya Öcalan berdewam e û Kurd ji bo bernameya çareseriyê nav Tirkîyê dilsoz in, çareseriyekê were pêkanîn.

Eger ez gotinên xwe hinek sade bikim, divê wiha bibêjim: Rewşa herêmê kir ku Kurd û Tirkîyê biryareke basît bigirin. Ev biryar jî wiha bû: Em ê dost bin an dijmin? Bi dîtina min him dewlet him jî Öcalan û PKK pê hesiyar ku dema girtina biryareke wiha nêz bûye û ji be vê dest bi gotûbêjan kirin.

Destpêkirina gotûbêjê nîşan da ku aliyên meseleyê nexwes ku biryareke wiha bigirin. Ji ber ku têkçûneke PKK'yê tune ye mirov dikare hizir bike ku PKK nexwest bi rewşeke wisa re rû bi rû bimîne. Her çiqas sedema herî giştî ya pêvajoya çareseriyê ya ku em tê de ne bêistiqariya Kurdistanê û guherîna siyasî yên girêdayî vê bêistiqariyê be jî ev sedem sedame tekane nîn e. Ji bo AKP'yê aliyekî rasyonel a destpêkirina pêvajoya çareseriyê hebû. Wek tê zanîn, AKP'yê beriya pêvajoya çareseriyê CHP, MHP, Cemaat û BDP dabû hemberê xwe û wiha siyasî bi rê ve dibir. Ev polarîzasyon herçiqas ji bo hilbijartinên parlamentariyê û bidestxistina piraniya dangan ji bo pêkanîna hikumetê nebe pirsgerêk, ji bo hilbijartina serokkomariyê û referanduma makezagonê ku herdu hilbijartin jî wekî belê û na ji opsiyanan pêk tên, pirsgerêk e. Bi vî şiklî tev li hilbijartina serokkomariyê û referanduma makezagonê bûyîn, bidestxistina pêncî ji sedî dangan, an jî bidestxistina dangan hinek ser pêncî ji sedî dibe ku ji bo AKP'yê pirsgerêk pêk bianiya. Wisa dixuyê destpêkirina pêvajoya çareseriyê ji bo AKP'yê vê metirsiyê ji holê rakirîye. Wisa dixuyê ku AKP dixwaze referanduma makezagonê bihê paş hilbijartina serokkomariyê û bi vî şiklî nehêle wan nerazîbûnên ku ji ber guhertinên makezagonê pêk werin -ihtîmal e ku cemaat jî piştgiriya van nerazîbûnan bike- tesîr li ser hilbijartina serokkomariyê bike.

Eger em werin ser metirsiyan, du komên metirsiyan an jî du

33

zehmetiyên pêvajoyê hene: Yên ku bi PKK û bêçêkbûnê re peywendîdar in û yê ku bi pejrîndina pêvajoya çareseriyê re peywendîdar in. Ya rastî mumkun e ku ev herdu komên metirsiyan li jêr komekî werin bicihkirin: Makezagona nû. Zehmetiya herî bingeşîn a

pêvajoyê qey ev e: Danîna makezagoneke wisa ku PKK dê ji ber wê bêje “Belê ez ê bi vê makezagonê dev ji çekan berdîm” û piraniya gel jî dê ji ber wê bêje “Belê, ev bi dilê min e”. Danîna makezagona ku dê PKK’yê bê çek bike û bi dilê %60-70 yê gel her çiqas zehmetiya herî mezin çareseriyê be jî formula bisêr a çareseriyê ye jî.

Formul basît e, lê belê çî mixabin kar ewqas basît nîn in.

Zehmetî ev e: Qada serbestiya PKK’yê ku di merhaleya vekîşînê de teng e, di merhaleya bêçekbûnê de fireh dibe. Him encamên vê firehbûnê him jî tevgerên dijberên pêvajoyê ku dê rîsk bidin ber çavên xwe, dê dilsoziya raya giştî ya ji bo pêvajoyê kêmtir bike. Ev jî, di rastiya tê vê maneyê: Di nav pêvajoyê de hiştina PKK û raya giştî dê li gor merhaleya berê zehmettir be.

Em bi zehmetiyên PKK’yê dest pê bikin: PKK bi biryara bêçekbûnê, biryareke gelek bingehîn girt. Rêxistineke mezin a sîh û pênc salî ku ji bo armanceke ‘mezin’ dixebite, dê ‘dawî li’ heyîna xwe bîne. Bêguma ev yek dê ji ber ‘tiştêkî’ bibe. Dema ku em ji hêla PKK’yê ve li meseleyê binêrin, dema ku rêxistineke mezin biryareke mezin bigire, divê ew ‘tişt’ hinek watedar û mezin be. Her wisa ev ‘tişt’ ne tenê bi PKK’yê re, bi raya giştî ya Kurdan re jî elaqedar e. Ango raya giştî ya Kurdan jî maqul dibîne ku PKK ji ber vî ‘tiştî’ dev ji çekan berde. Bi kurtî, di merhaleya bêçekbûnê de mezinbûna û girîngbûna tiştê ku ji PKK’yê tê xwestin û heyîna raya giştî ya Kurdan a ku hez ji PKK’yê dike wisa dike ku daxwazên PKK’yê jî dê ‘mezin’ be. Wisa dixuyê ku ji ber ku bêçekbûnê asta herî bilind a vê pêvajoya çareseriyê pêk tîne û tiştên ku ji PKK’yê te xwestin mezin e; qada serbestiya PKK’yê dê firehtir be.

Ji hêla din ve qada serbestiya PKK’yê de ne bê sînor be. Him egerên saziyî û herêmî yê PKK xistin nav pêvajoyê, him mecburiyeta qanekirina raya giştî ya Kurdan a ku hez ji PKK’yê

34
dike, him di nav vê pêvajoyê de cihgirtina PKK’yê û belku jî ji hemûyan girîngtir Öcalan bi xwe dê vê qada serbestî ya PKK’yê teng bike.

Wisa dixuyê ku di merhaleya bêçekbûnê de bingeha esasî ya qada serbestiya PKK’yê ku dê fireh be makezagona nû pêk tîne. Tiştê ku dê PKK ji bo bêçekbûnê razî bike ew makezagona nû ye. Li gor wan xalên ku dê di makezagona nû de cih bigirin yan jî negirin an jî li gor guhertinên nû yê li ser makezagonê, PKK biryara xwe ya çekberdanê bide. Ji ber ku bingeha esasî ya qada serbestiya PKK’yê ku dê fireh be makezagona nû pêk tîne, ji bo pêvajoyê di heman demê de du metirsiyan pêk tîne: Metirsiya pêşîn, bêguman pêknehatina bêçekbûnê ye. Zehmet e, lê belê eger PKK qane bibe ku dê piştgiriya wê ya ku ji girseyên Kurd digire neşkê, dikare bêje tiştê ku me ji makezagona nû hêvî dikir, bi dest nexist û pêvajoyê rawestîne.

Metirsiya duyem ku girêdayî metirsiya yekem e, qet jî ne kême: Makezagona 'legal' ku dikare PKK bê çek bike dibe ku ji hêla piraniya welatiyan ve neyê pejirandin. Ji xwe, pêşniyazên makezagonê ya partiyên ku di parlamentoyê de hene ku ji bo raya giştî ragîhandin, nîşan didin ku ev îhtîmala duyem ne kême. Pêşniyazên ku tîne eşkerekirin ji hev gelek dûr in û ev yek nîşan dide ku danîna makezagonê nû ya ku ji hêla piraniya welatiyan were pejirandin, gelek zehmet e. Pêşniyazên makezagonê nîşan didin îhtîmala wê yekê hema bêje tune ye ku CHP û MHP piştgiriya makezagonê wisa ku dê PKK'yê bê çek bike, bide. Dev ji piştgiriya berdîn, CHP û MHP bi biryarî dij li ji hêla AKP û BDP ve danîna makezagonê nû ya ku dê PKK bê çek bike, rawestin. Di rastiya de girîngiya danîna makezagonê ku dê PKK bê çek bike û piştgiriya raya giştî bigire xwe di nav erka surprîz ku ji bo Komîsyona Mirovên Aqilmend hatiye destnîşankirin de nîşan dide. Peywira komîsyonê ne tenê hakemtî û hêsankariyê di gotûbêjên nebera PKK û dewletê de ye, her wisa zêdekirina piştgiriya ji bo pêvajoyê ye. Ev yek bi xwe jî girîngiya vê meseleyê nîşan dide. Ji ber ku makezagona nû beşa herî girîng a merhaleya piştî vekîşînê

35
pêk tîne, ji komîsyonê tê hêvîkirin ku raya giştî ji bo makezagonê nû ku dê PKK'yê bê çek bike, razî bike.

Ji hêla din ve, peywendîdarbûna pêvajoyê bi pejirandin û piştgiriya raya giştî, ango qada metirsiya duyem a li pêş pêvajoyê ew e ku beriya pejirandina makezagonê ji hêlan welatiyan ve, bi destê hikumetê rawestandina pêvajoyê ye. Eger PKK ji bo bêçekbûnê 'tiştêkî' mezintir ku ji bo raya giştî pir zêde were dîtin, daxwaz bike û hikumet bibîne ku beriya temambûna gotûbêjên pêvajoya danîna makezagona nû piştgiriya raya giştî ya ji bo pêvajoyê gelek kême be, dikare pêvajoyê rawestîne. An jî hikumet dikare pêşniyaz bike ku danîna makezagona nû paş hilbijartinê taloq bike. Her çiqas bibiryarî û wêrekiya serokwezîr ku ew tim qal dike, vê îhtîmalê kême dike, lê dîsa jî bi temamî ji holê ranake.

Wek encam, wisa dixuyê ku aqubeta pêvajoya çareseriyê girêdayî makezagonê nû an jî guherandî ya ku dê PKK'yê bê çek bike, ango girêya peydakirina vê formula bisêr e. Rewş wisa nîşan dide ku ev formula bisêr, berevajiya gotinên oryantalîstên gotûbêjan, hîn nehatiye dîtin, di nav gotûbêjan de, bi raçavkirina hinan û hin tiştan were dîtin. Peydakirina vê formula bisêr wisa hêsan nîn e. Lê belê qey ber bi dawiya pêvajoyê de em ê du dengên bibiryar bibihîsin û ev deng dê vê formula bisêr peyda bike.

Dengê bibiryar ê pêşîn dê yê Öcalan be. Dema ku merhaleya guhertinê makezagonê bi pêvajoyê re were girêdan, îhtîmaleke mezin Abdullah Öcalan derkeve û hinek jî bi jêreke mîna ya

Demîrel ji PKK û Kurdan re bêje ku “Li tiştên biçûk nenihêrin, qîma xwe ya hindik bînin”. Dengê bibiryar ê duyem jî bêguman dê yê Serokwezîr be. Piştî ku gotûbêjên makezagonê tamam bibin, bi ihtîmaleke mezin, Serokwezîr baweriya xwe bi bandora xwe ya bisêr a li ser raya giştî ya netewekar û muxafezakar bîne û kefiliya xwe rabighîne ku ew make-zagona nû ku PKK û Kurd jê razî ne, di berjewendiyê Tirkîyê de ye.

Wek encam, wisa dixuyê ku pêvajoya bêçekbûn û danîna makezagona nû bi îradeya karîzmatîk tê piştgirîkirin, tamam dibe.

36

Abbas Valî:

Rêveberiya Heremî ya Kurdistanê, Li Rojhilata Navîn Berxwedan û Têkoşîna Ji Bo Demokrasiyê

Gelek spas. Beriya ku dest bi axaftina xwe bikim ji ber ku ev civîn li dar xistin û gazî min kirin spasiya Civata Çand û Raman A Bilgiyê û hevala delal Ronayiyê bikim. Ez ê bi Kurdî, bi zaraveya Soranî bipeyvim. Mixabin, nikarim axaftina xwe bi tirkî bikim. Her wisa kurmanciya min jî ewqas qewî nîn e ku bikarim heta bîst an jî sîh deqîqe li ser mijarekê bipeyvim. Ji ber vê ez ê bi Soranî bipeyvim û eger ji ber vê yekê pirsgirêk çêbe li min biborin.

Mijara min li ser mercên siyasî, aborî û çandî yên Kurdistanê Başûr, bi taybetî jî li ser mercên siyasî yên KRG ango Hikûmeta Kurdistanê Başûr e. Em hemû Kurd, Hikûmeta Kurdistanê Başûr wek destkefteke mezin a Kurdan dibînin. Em Kurd divê piştgiriya wê bikin û wê biparêzin. Û em vê jî dikin. Eger ji ber Kurdbûna me êriş bînin ser me, divê em jî wekî Kurd xwe biparêzin. Eger li ser vê destkefta mezin a Kurdan êriş were kirin divê em wê deskeftê biparêzin. Lê belê ev yek nayê wê maneyê ku em rexne li desthilatdariya Kurdî ya li Kurdistanê negirin. Ew nayê wê maneyê ku em bêdeng bimînin û di civînên wiha de qala tiştên ku em dibînin, nekin an jî rexne li wan negirin. Ji ber vê jî ez li vir mafê rexnekirinê didim xwe. Ez ê rexne li hin meseleyan bigirim da ku ji bo çareseriyê wan meseleyan hin encam derkevin.

Bi dîtina min Hikûmeta Kurdistanê Başûr ber bi qeyraneke meşruiyeta siyasî diçe. Ango bi îngîlîzî jî vê qeyranê re dibêjin legitimation crisis. Bi baweriya min ev qeyran her ku diçe pêk tê. Eger hikûmetê wê qeyranê çareser neke dibe ku di nav du sê salan de ji bo hikûmetê pirsgirêkên mezintir derxe. Hikûmeta ku beriya sala 2003'an hebû hikûmeteke xwedî hesta neteweyî û şoreşgerî bû. Tevgera şoreşger ev hikûmetê pêk anîbû. Vê tevgera şoreşgerî û

37

neteweyî ji sala 1946'an belku jî beriya wê dest pê kiribû û di sala 2003'an de bi dawî bû. Lê belê ji 2003'an heta niha şert û merc guherîn. Êdî em ji sala 2003'an heta niha tevgera şoreşgerî neteweyî nabînin.

Ji sala 2003'an vir ve em hikûmeteke wisa dibînin ku dibêje ez ji bo gel dixebitim, dahatên neftê xistiye destê xwe, hêza pêşmergeyan di destê xwe de digire, xwedî hêza parastin û asayîşê ye, xwedî peywendiyên navneteweyî ye. Ango ev hikûmet hikûmeteke wisa ye ku ji bo hikûmetên serbixwe çî pêwîst bin, di destê xwe de digire lê tenê ji hêla zagonên siyasî ve hikûmeteke serbixwe nîn e. Ji ber vê jî ji sala 2003'an vir ve rewşa meşruiyetê bi dîtina min guherî.

Hikûmetek nikare meşruiyeta xwe wiha dayne: "Em xwedî dîrokeke şoreşgerî ne, me ji Kurdewariyê xebat kir û wisa karî ku vê desthilatdariyê damezrînin. Ji ber vê jî meşruiyeta me ya desthilatdariyê heta hetayê ye." Nexêr, wisa nîn e. Ji sala 2003'an vir ve meşruiyeta siyasî ber bi bingehêke din diçe û gelê Kurdistanê jî vê bingehê didin ber pirsan. Ez dibêjim niha rewşeke wisa heye ku siberoj dê qeyraneke meşruiyeta siyasî pêk bîne, lê belê ev yek niha di jiyana rojane de nayê dîtin.

Dema ku em diçin Kurdistanê, em dibînin ku Kurdistan pêş dikeve, rewşa Kurdistanê baş e, pere pir e, sîstema aborî baş dixebite, zanîngeh û dibistan vedibin û rewşa gel baş e. Belê, ev tev rast in. Lê belê ev hemû nayê wê maneyê ku li Kurdistanê em ber bi qeyraneke meşruiyetê naçin. Dema ku li bûyerên Silêmaniyê yên mehên Adar û Nîsan ên sala 2010'an nîşaneyê wê ne. Li Silêmaniyê komek di bin bandora bûyerên sala 2009'an a li Tehrana Îranê, sala 2010'an a Meydana Tehrîrê ya Kahîreyê û Tunusê de man û biryar girt ku dora wê yekê hatiye ku pirsên wekî "Çima rewşa vir wiha ye? Çima hikûmet sozên ku dabûn bi cih neanîn?" Pêkan bû ku encamên van pirsan bigihîjin kolanan û wiha jî bû. Wekî ku em hemû dizanin hikûmet li Silêmaniyê bi bikaranîna şidet û zorê xwenîşander belav kirin û bi vî awayî bêdengiyek pêk hat. Lê belê ev yek nayê wê maneyê ku kriz bi dawî hat. Eger em bi baldarî binêrin, em ê bibînin ku ev qeyran her ku diçe kûrtir dibe. Li Kurdistanê pirsgirêka bingehîn ew e ku muxalefeteke wisa tune ye ku bi rêbazên demokratîk

38

hikûmetê bide ber pirsan û bi awayekî bihêz rexne li hikûmetê bigire.

Ya ku heta niha li Kurdistanê muxalefet kiriye, rexnekirina şêweya karkirina hikûmetê ye. Muxalefet tu car naveroka meşruiyeta siyasî ya desthilatê neaniye pêş. Ew bi xwe, bi tena serê xwe pirsgirêkeke mezin e. Bêguman sedema vê yekê heye:

Muxalefet ji hêla aborî ve bi hikûmetê re girêdayî ye. Her wiha divê em behsa entelijensiyaya Kurdî bikin. Entelijensiyaya Kurdî ya li Kurdistanê Iraqê ji du beşan pêk tê: Yên ku dengê xwe derdixin û rexne li hikûmetê digirin; yên ku dengê xwe dernaxin û bi hikûmetê re kar dikin. Rêjeya yên ku dengê xwe derdixin gelek kêr e û rêjeya yên ku dengê xwe dernaxin gelek bilind e.

Baş e, çima ev rewş wiha ye? Ev yek bi bingeha desthilatdariya

siyasî ya Kurdistanê başûr re girêdayî ye. Desthilatdariya siyasî ya başûr ber bi dereke wiha diçe ku di zanista siyasetê de jê re dibêjin rantier regime. Ev rejîm, rejîmeke wisa ku li ser ranta neftê hatiye avakirin. Peywendiya vê rejîma ku li ser ranta neftê ava dibe qet bi binesaziya aborî û civakî re tune ye. Li Kurdistanê sîstema berhevkirina bacê tune ye. Li Kurdistanê perê neftê heye û ev pere di nav gel de tê belavkirin. Gel girêdayî hikûmetê ye. Encama sereke ya pêkhatina vê rejîma ranta neftê, ango encama sereke ya pêkhatina oil rantier regime'ê ya Kurdistanê Iraqê pêkhatina burjuvaziyeke rantxur pêk hatiye. Ev burjuvazî girêdayî ranta neftê ye. Burjuvaziya ranta neftî ya Kurdistanê Iraqê ji du beşan pêk tê: Burjuvaziya bazirgan ku him ji hêla nirxa perê ve, him ji hêla meblaxê perê ve, him jî ji hêla cureya bazirganiyê ve (destûra îxracat û îthalatê) bi taybetî girêdayî hikûmetê ye. Beşa din a burjuvaziyê burjuvaziya maeşxur pêk tîne. Ev burjuva di saziyên dewletê de kar dikin. Hejmara van kesan du sed û pêncî hezar e. Eger hûn van kesan bi tevî malbata xwe hesab bikin, wê demê hûn ê bibînin ku ev kom beşeke mezin a civaka Kurdistanê ku civakeke pênc mîlyonî ye, pêk tîne. Ev beşa burjuvazî jî girêdayî hikûmetê ye.

Eger em niha vê qeyranê di nav civaka Kurdistanê Iraqê de nabînin, sedema vê ew e ku ew komên ku dikarin deng derxin û

39
protesto bikin ji hêla aborî ve di bin kontrola hikûmetê de ye. Bi dîtina min, eger li Kurdistanê qeyraneke aborî pêk were ev rewş wisa dewam nake. Lê belê ew qeyrana aborî pêk nehatiye. Lewre perê neftê ya Kurdistanê zêde ye. Bêyî ku di ser Bexdayê re perê neftê bigire, ew bixwe neft difroşe. Sedema din jî ew e ku Hikûmeta Herêmî Ya Kurdistanê heta niha kariye peywendiyê stratejîk bi Tirkîyê re, bi taybetî jî bi hikûmeta AKP'yê re dayne. Ev peywendiya stratejîk xwedî bingeheke aborî ye. Di sala 2005'an de rêjeya bazirganiya navbera Tirkîyê û Kurdistanê di navbera çar û pênc mîlyar Dolar de bû. Niha rêjeya bazirganiya navbera Tirkîyê û Kurdistanê di navbera hejde û nozde mîlyar Dolar de ye û ev hejmar ber bi bîst mîlyar Dolar diçe. Ev pere ji bo Tirkîyê gelek girîng e û ji ber vê bazirganiyê, piştgiriya hikûmeta AKP'yê ya li Rojhilata Navîn jî ji bo Kurdistanê gelek girîng e.

Meseleya din jî ew e ku hev kêşeya aborî ya Tirkîyê ji ber wê yekê ne wekhev e ku Tirkîyê ji bo kirîna enerjîyê ango ji bo kirîna neft û gazê gelek pere xerc dike. Eger Tirkîyê neft û gazê bi erzanî ji Kurdistanê Iraqê bikire, hikûmeta AKP'yê dikare di aboriyê de hev kêşeyekê pêk bîne. Ji ber vê yekê ev peywendî ya navbera hikûmeta AKP'yê û hikûmeta Kurdistanê ji bo her du aliyan gelek girîng e. Beriya hikûmeta AKP'yê hikûmetên Tirkîyê di çarçoveya meseleya Kurdî ya li Tirkîyê de nêzikî Kurdistanê başûr dibû. Lê

belê hejdeh meh e, nêzikî du sal e hikûmeta AKP'yê kariye ku ji wê çarçoveyê derkeve. Peywendiya hikûmeta AKP'yê ya bi Kurdistan başûr re serbixwe ye û meseleya PKK li ser peywendiya wê ya bi Kurdistan re tesîr nake.

Ev rewş wê derfetê dide hikûmeta Kurdistan Iraqê ku bikare vê qeyrana heyî binixumîne da heta demeke dirêj dengê nerazîbûnê dernekeve. Lê belê ev rewşa aborî li ser bingeheke sist a siyasî hatiye danîn. Gelo peywendiya hikûmeta Kurdistan Iraqê li gel hikûmeta navendî ya Iraqê dê çawa be? Qeyrana Sûriyê dê çawa bi dawî be? Helwesta Kurdên Sûriyê paş çûna Esed dê çawa be? Piştî hilweşîna hikûmeta Esed bandora Îranê li ser Iraqê dê çawa be? Ev hemû çawa bandor li ser helwesta hikûmeta Tirkîyê dikin? Ji ber wê ye ku ez

40

dibêjim ew rewşa aborî ya ku îro baş dixuyê dibe ku heta demekê wisa berdewam be. Lê belê eger Kurdistan başûr li rastî qeyraneke aborî be ku ev yek îhtîmaleke dûr nîn e, qeyraneke meşruiyeta siyasî jî dê derkeve. Wê demê jî bi baweriya min, ev hikûmet li hember vê qeyranê dê şidet û tund û tijiyê bi kar bîne.

Ew hikûmeta ku deh sal e li Kurdistan Iraqê li ser kar e, îhtîmameke mezin da pêşketina aborî. Projeyên berhemhineriyê hatibin danîn jî bêtir projeyên prestîj yê ku heybet û hêza desthilatdariyê nîşan didin, hatin birêvebirin. Van projeyan îstîhdama welêt pêş nexistiye.

Ew burjuvaziya rantxur ku piştgiriya hikûmetê dike, eger ev qeyrana aborî pêk were, piştgiriya xwe ya ji bo hikûmetê vedikşîne. Wê demê ji xeynî hêzên pêşmerge, parastin û asayîşê hikûmet nikare ji bo çareserkirina vê qeyranê navgîneke din bi kar bîne.

Dema ku tu bi rewşenbîreke/î Kurd re dipeyvî, wiha dibêjin "Bîrayê min, li Kurdistan başûr hesta neteweyî kêm bûye." Hesta neteweperwerîya Kurdî ya li Kurdistan başûr di van deh salen de kêm bûye. Ew hemû nîşanî me didin ku Kurdistan niha di rewşeke gelek hesas de ye. Wek rewşenbîrên Kurd peywira me ew e ku parastin û piştgirîkirina wê hikûmetê ye. Lê ji hêla din ve, bi baweriya min divê em, wekî rewşenbîrên Kurd van rexneyan jî bikin.

Divê em bêjin ku Kurdistan di rewşeke hesas de ye. Eger em niha fikra wê yekê nekin, dibe ku deh sal şûnde gelek dereng be.

Meha Îlonê li Kurdistanê divê him ji bo hîlbijartina serokkomarê Kurdistan ku niha Kek Mesud e, him jî ji bo hîlbijartina serokwezîrê Kurdistan hîlbijartinek were kirin. Ew kesên ku niha li Kurdistanê biryarên siyasî didin divê ji bo çareseriyê vê qeyranê biryareke stratejîk bigirin. Eger ez bi vê qeyranê hesiyabim divê ew jî pê hesiyabin. Hêzên min ên asayîş û parastinê tune ne, lê yê wan hene. Divê ew bizanin ka hizra gel çî ye. Rewşa çînên navendî, çînên jêrîn çî ye, rewşa rêxistinên û muxalefetê çî ye, rewşa întelfjensiya çî ye, divê bizanin. Ew kesên ku di hîlbijartina meha Îlonê de werin

ser kar û bibin xwedî hêza dayîna biryarên siyasî divê desthilatdariya siyasî demokratîk bikin, sîstema rantxur ji nav bibin, proseya

41

dabeşkirina dahata neftê demokratîk bikin. Divê hikûmet ji gel re hesabê bide ka dahatên neftê ji bo çi tînen xerckirin. Divê muxalefet di meha Îlonê de van xalan hizir bike. Divê hikûmet van xalan hizir bike.

Piştî hîlbijartina Îlonê eger rewş her wisa here em ê li rastî nakokî û qeyraneke mezin werin. Eger hikûmetek meşruiyeta desthilatdariyê ji dest bibe, ji xeynî bikaranîna tûnd û tûjî û şidetê nikare bi civaka xwe re danûstandinê bike. Ez hêvîdar im aqlê siyasî li Kurdistanê bi ser keve û hikûmeta Kurdistanê ji bo vê rewşê çareseriyekê bibîne. Hêvîdar im em ê negihîjin rojên wisa ku em hemû xemgîn bin. Zor spas...

42

Seda Altuğ:

Ji Binxetê Ber Bi Rojavayê

Li Kurdistana Suriyê Civak, Siyaset û Dewlet

Berî her tiştî spasiya Koma Çand û Ramanê Ya Bîlgîyê, Weqfa Îsmail Beşikçi û wan hevalan dikim ku di rêxistina vê konferansê de keda wan heye.

Sernavê gotara min “Ji Binxetê ber bi Rojavayê Kurdistana Sûriyê: Peywendiya Civak, Dewlet û Siyasetê”. “Binxet” tê maneya jêr xetê, “Rojava” jî aliyê rojavayê nîşan dide. Armanca danîna vê sernavê ji bo gotara min nîşandana wan pêşketinên siyasî, civakî leşkerî û desthilatdarbûna hêzên herêmî ya di bin pêşengiya PYD’yê ye ku li Kurdistana Sûriyê piştî Tîrmeha 2012’an pêk hatine. Dema ku ez dibêjim ji Binxetê ber bi Rojavayê naxwazim bêjim ku Kurdistana Sûriyê ji hêla civakî û siyasî ve cihekî tenahî bû û piştî Tîrmeha 2012’an bi awayekî radîkal guherî. Berevajî, dixwazim bala bikşînim ser wê ku dema em hewl didin ku rewşa îro ya Rojavayê fêm bikin, divê em dîroka herêmî jî binin ber çav. Ji ber vê jî ez ê di axaftina xwe de behsa dîroka herêmê ya beriya Tîrmeha 2012’an bikim.

Wekî ku hûn jî dizanin piştî Tîrmeha 2012’an medyaya sereke ya li Tirkiyê hêdî hêdî navê bajar û bajarokên Kurdan ên li Sûriyê bi lêv kir û nexşeyên herêmê hêdî hêdî nîşan dan. Dema ku li dewsa Qamişloyê Kumaşli, li dewsa Hasekê Hiseyê digotin li gel vê eleqeyê, nezanîn û cehaleta xwe nîşan didan. Ez wisa hêvî dikim ku daxwaz û têkoşîna gelên bindest ên li Sûriyê û Rojavayê ya ji bo destnîşankirina sibêroja xwe dê zanyariya serdest a ku desthilatdarî pêk aniye, bihejîne.

Rojava ango Kurdistana Rojava ne devereke wisa ye ku ji hêla demografîk û nexşeyê re yekgirtî û homojen be. Em bi awayekî giştî,

dikarin bêjin ku Rojava ji sê beşan pêk tê. Aliyê rojhilatê ango bi Kurdî li Binxetê, bi Erebî wek devera Cezîre tê binavkirin. Ev der başûrê wê xetê ye ku ji Rihayê heta Dêrika Sûriyê diçe, ango başûrê Xeta Trenê Ya Bexdayê ye ku di sînorê Tirkîyê û Sûriyê re diçe.

Devera duyem jî bajarê Kobanî ye ku li başûrê Surûca Rihayê ye, ji hêla firehiyê ve biçûktir e. Devera sêyem jî devera Efrîn e ku li rojavaya Rojavayê ye. Ev devera ku li bakurê Helebê ye quntara çiyayê Kurmênc pêk tîne.

Dema ku em li devere Binxetê, ango li devera Cezîreyê dinihêrin em wêneyekî dînamîkên pêvajoya damezrandina komara Tirkîyê dibînin. Beşeke mezin a nifûsa Binxetê ji wan komên etnîkî, olî û civakî pêk tê ku di dema pêkhatina dewleta Tirk de îdeolojiya fermî ew qebûl nekirine. Piştî serhildana Şêx Seîd a sala 1925'an Kurd û Xristiyan û Cihûyên ku ji deverên Amed, Şirnex, Cizîre, Sêrt û Merdîn koçber bûne, hatine vê deverê. Li gel vê, bi Peymana Ankara ya 1921'an ku sînorê Komara Tirkîyê û Sûriyê qet nebe li ser kaxezê bi awayekî fermî hate danîn, eşîrên Kurd û Ereb ên ku beşeke wan li aliyê bakur beşeke wan jî aliyê başûr man, beşa din a nifûsa devera Cezîre pêk tînin. Li ser sînorê ku heta salên 1950'an bi awayekî fîlî vekeribû ji Kurdistana Tirkîyê ber bi devera Cezîrê bêtir ji Kurd û Suryan ji ber egerên aborî ya bi tamamî yan jî demsalî koç dikir.

Ev dever ya rastî devera dawîn e ku piştî Osmaniyan tev li Sûriyeyê bû ku di bin mandatiya Fransiyan dihat birêvebirin, ango devera dawîn e ku ketiye bin kontrola Fransiyan. Serdemeke din a girîng jî ku di pêkhatina gengeşiyên meseleya kemîneyê ya li Sûriyê de roleke girîng lîstiyê, serdema navbera salên 1936 û 1939'an e. Em dibînin ku bi daxîlbûna Antakya û Îskenderûnê nav sînorên Tirkîyê ku di nivîsandina dîroka fermî ya Tirkîyê de wek meseleya Hatayê tê zanîn li devera Cezîreyê jî bi daxwaza otonomiya deverî tevgereke civakî ya girseyî pêk hatiye. Ev tevgera ku ji Kurdan, Ereban û Xristiyanan pêk dihat, ji hin aliyan ve ber bi xeteke mezhepkar dihat kişandin û doza otonomiyeke îdarî, siyasî û aborî ya deverî dikir û dixwest rêveberiya mandatiya Fransî berdewam be, piştî ku devera

44

Îskenderûn û Antakya ji Tirkîyê re hate dayîn, bi tundî hate têkbirin. Ji ber ku beriya Şerê Duyem Ê Dinyayê Fransiyan bi Tirkîyê re peywendiyêke nêzik danî, Îskenderûn û Antakya ji Tirkîyê re hate dayîn, daxwazên otonomî ya li Cezîrê hate marjînalîzekirin û dever bi tamamî di nav dewleta Sûriyê de ku navenda wê li Şamê bû, hate entegrekirin. Devera Efrîn di vê demê de nebûye parçeyekî organîk a pêşketinên siyasî yên ku li devera Cezîreyê ango li Binxetê qewimîne, di nav xeteke deverî de maye.

Bêtir dema ku pêkhatina meseleya Kurdî ya li Sûriyê tê nirxandin, xaleke girîng te paşguhkirin: Hikûmetên netewkar ên Erebbên Şamê polîtîkaya înkâr û jinavbirina Kurdan bi rê ve birîye, mafê welatîbûnê ji destê wan girtiye, ew bê ax û zevî û bê war hiştine. Ev îdîa bi awayekî tekez rast e. Lê belê xaleke din a vê meseleyê heye ku tê paşguhkirin: Sîstema mezhepkar a Sûriyê û ji ber vê sîstemê mexdûriyeta Kurdan. Sîstema mezhepkar a li devera Cezîreyê bi awayekî veşartî jî be bi awayekî bihêz ketiye nav rêxistin û peywendiyên civakî. Li vê devera ku ji %80 yê Kurdên Sûriyê lê dijî, siyaseta Kurdî zindî ye, xristiyan, Erebbên Kurd bi hev re dijîn, dewletê di navbera gelan de dîwarên hiqûqî, aborî û civakî danine, ji hêla civakî û siyasî ve gel ji hev dûr xistine û di navbera gelan de dijminatîyên çînî û civakî pêk aniye. Di rastiyê de şoreşa Rojavayê xwedî wê şîyanê ye ku van komên olî û civakî yên ku bi polîtîkayên mezhepkar ên rejîma Baasê ji hevûdu re bûne biyan û nekarîne rêxistineke biçûk a berwarî çêbikin, li dora projeyê siyasî kom bike.

Eger em siyaseta mezhepkarî ya ku peywendiyên di navbera komên olî/etnîkî rêk dixin, bidin aliyekî û tenê li Kurdên Sûriyê binihêrin em ê bibînin ku Kurdên li Sûriyê ji %10'ê nifûsa Sûriyê pêk tînin. Ji ber ku li ser etnîsîteyê pênaseyek tune ye û her wisa hejmartina nifûsê jî li ser vê pênaseyê nayê kirin, ev hejmarên ku em dibêjin hejmarên texmînî ne. Li gor dewleta Sûriyê, civak ji komên olî pêk tê. Li Sûriyê takekes ne wek takekes, lê belê wek endamên komên olî tên naskirin. Her wisa birêxistina dewletê û jiyana civakî jî li gor olê pêk tê. Ango, di rastiyê de Beşar el-Esad her çiqas bêje ku “ez temînata laîsîzmê me”, takekesan tenê li gor pênaseya wan a 45

olî nas dike, li gor vê yekê polîtîkayên civakî, siyasî û çandî bi rê ve dibe û di rêveberiyê de ji bo hin komên olî mafên cihêkar dide û newekheviyê mafan pêk tîne. Ji ber vê jî îdîaya laîsîzmê îdîayêke pûç e. Kurd jî di nav nifûsa misilman a sûnnî de tên hejmartin. Dema ku em li tevgerên siyasî yên Kurdan dinihêrin, em dibînin ku him di serdema mandatiya Fransayê de him jî piştî wê parçebûneke siyasî heye. Bi dîtina min ev parçebûn jî xwezayî ye. Lewre mîna her civakekê di nav Kurdan de jî ji ber cihêtiyên çînî, çandî, civakî û deverî rêxistinên siyasî pêk hatine. Di rastiyê de mîna ku di parçeyên din de jî pêk hatiye, Kurdên Sûriyê jî bi muxalefeta Ereban a dijberê Fransiyan û dagirkerî tevgeriyaye. Lê belê piştî ku di sala 1946'an de mandatiya Fransiyan qediya û serxwebûn hate bidestxistin em dibînin ku polîtîkayên netewekar bi hêztir dibin.

Pêşî di sala 1961'an de Sûriyê bi Misirê re yek dibin û piştî vê yekbûnê navê Komara Sûriyê dibe Komara Erebbên Sûriyê. Em dikarin bêjin ku piştî wê salê ji bo Kurdên Sûriyê serdema înkarkirin û asîmilasyonê dest pê kir. Her wisa tevgera siyasî ya Kurdên li

Sûriyê ji tevgera Kurdan a li jêr mandatiya Fransiyayê cihêtir bû. Di vê çarçoveyê de yekemîn partiya siyasî ya ku li Kurdîstanê Sûriyê PDK-S ango Partiya Demokrat A Kurdîstanê Sûriyê (wek el-Partî tê naskirin) ye ku di sala 1957'an de ji hêla Osman Sebrî, Hemid Hecî Derwêş, Nuredîn Zaza, Cigerxwîn ve hate damezrandin. Ev partî di sala 1960'an de tê girtin û rêvebirên vê partiyê naçar dimînin, diçin Iraqê. Her wisa polîtîkaya Kemera Ereb ku li devera Cezîreyê ku di navbera Serêkanî û Dêrikê de ye ji bo bêwarkirin û bêzevîhiştina Kurdan bi desthilatdarbûna partiya Baas a sala 1963'an, dîsa di vê serdemê de dest pê dîke.

Ewil di meha Tebaxê ya sala 1962'an de tenê li vê deverê hejmartineke awarte ya nifûsê tê kirin. Armanca vê hejmartinê destnîşankirina wan Kurdên ku piştî sala 1925'an ketina nav sînorên Sûriyê. Gotin ku ew Kurdên ku piştî sala 1925'an hatine nav Sûriyê ne gelên otoktên ên Sûriyê ne, ango ne unsura eslî ne û ji ber vê divê mafên welatîbûnê ji destê wan were girtin. Pêşî mafê welatîbûna hin

46

Ermen û Suryaniyên ku bi tevî Kurdan ji serxetê hatine binxetê tên girtin, lê em dibînin ku paşê mafê welatîbûnê li wan tê vegerandin. Wekî ku em dizanin di destpêkê de 100 hezar heta 120 hezar Kurd ji welatîbûnê hatine derxistin. Li gor zanyariyên Rêxistina Çavdêriya Mafên Mirovan di sala 2007'an de li Sûriyê 300 hezar ecanîb ango biyanî hene. Her wisa zarokên ku him dê him jî bavê wan ecnebî ne wek maqtum tên binavkirin. Tu qeydên maqtuman tune ne, takebelgeya ku jidayikbûna wan nîşan dide kaxezeke pembe ye ku ji muxtaran tê wergirtin. Ev, ji mafê perwerdehiya bilind, seyahatkirina nav welêt û derveyî welêt, milk girtin û xebitîna di nav sazîyên dewletî de û ji gelek mafên din ên welatîbûnê bêpar in.

Dibe ku hin kesan der heqê vê bêmafiyê wiha bêjin: "Ma ji xwe li Sûriyê rejîmeke dîktator heye, welatîyên fermî ma ji kîjan mafên welatîbûnê sûd digirin ku rewşa Kurdên ku ne welatî ne ji gelên din xirabtir be." Ez dikarim wiha bersiva vê pirsê bidim: Ji mafên ku min niha qal kirin, tenê Kurd bê par in. Her wisa polîtîkayên bêwelathîştin polîtîkayên populîst ên partiya Baas a qaşo sosyalîst ku di sala 1963'an de bû desthilatdar, notralîze dîke. Li Binxetê ku lê ku zeviyên fireh di destê hin dewlemendan de ye, reforma zeviyên bi dilê gundiyên Kurdan bû. Lê belê piştî demeke kurt destkeftên reforma zeviyên bi polîtîkaya Kemera Ereb ku eynî salê hate birêvebirin, ji holê hatin rakirin. Zeviyên Kurdên ku li ser xeta ku firehiya wê panzdeh kîlometre ye û ji Serêkanî heta Dêrikê dirêj dibe li gundiyên Ereb ên ku gundê wan di bin ava Bendava Esad de bimaya (mexmurîn), hate belavkirin. Ango erdên ku ji Kurdan li vê deverê dihatin girtin li gelên din ên Misilman û Xrîstîyan dihatin belavkirin. Her wisa careke din dixwazim bînim bîra we ku ev polîtîka tenê li

vê deverê hatiye birêveberin û li Efrîn û Şamê nehatiye birêveberin. Eger em dîsa werin ser rewşa siyasî ya Rojavayê, beriya ku serhildana dijberê Esad a Adara 2011'an dest pê bike, sêzdeh partiyên siyasî hebûn. Em bi giştî wiha dikarin van partiyên siyasî kategorîze bikin: Partiyên ku di xeta PDK'ê de ne, partiyên ku di xeta YNK'ê de ne û PKK. Piştî ku Abdullah Öcalan di sala 1998'an de ji Sûriyê hate derxistin û bi taybetî jî piştî ku PYD di sala 2003'an de hate

47

damezrandin, em dibînin ku PKK li hember rejîma Sûriyê bi awayekî eşkere muxalefetê dike. Ev muxalefet di serhildana Qamişloyê ya sala 2004'an de xwe nîşan da. PKK'yê, serkêşiya wan komên ku di serhildana Qamişloyê de gel bi rêk xist û daxist kolanan, kir. Piştî ku serhildana Adara 2011'an dest pê kir xewnereşka Tirkîyê dibe rastî. Lewre wekî ku hûn jî dizanin, yek ji xemên herî mezin ên Komara Tirkîyê –ku bi dîtina min yek ji sedema ku Komara Tirkîyê di meseleya Sûriyê de dibe mudaxîl ev e- li Kurdistana Sûriyê pêkhatina federasyon an jî saziyeke ademî merkezî ya Kurdistan a li derveyî kontrola dewlet û hikûmetê ye. Tirkîyê ta di serî de him bi rêya Konseya Neteweyî Ya Sûriyê, him bi rêya Barzanî him jî piştî meha Çiriya Paşîn a sala 2012'an li Serêkaniya binxetê bi derxistina şerekî Erebi û Kurdistan dixwaze wê saziya ku bi pêşengeya PYD'yê piştî Tîrmeha sala 2012'an pêk hatiye, marjînalîze bike û desthilatdariya PYD'yê ya li wê der 3e têk bibe.

Di meha Tîrmehê ya sala 2012'an de çi qewimî? Otonomiyeke çawa hate danîn? Him li devera Cezîreyê him jî li devera Efrînê em dibînin ku hêzên çekdar ên PYD'yê ango YPG asayîşa deverê bi rê ve dibe, PYD erzaq û hewcedariyên xwarinê temîn dike, belavkirina benzîn, elektrîk, av û pêdiviyên tendirustiyê rêk dixê û bi qasî ku pêkan be rêyên demokrasiya rasterast datîne. Piştî demeke kurt ji bidestxistina desthilatdariyê ji hêla Kurdistan ve, di Tebaxa 2012'an de ji bo birêkxistina peywendiyên navbera partiyên cihê yên Kurdistan ên li Sûriyê peyman a Hewlêrê hate danîn û PYD jî ragîhand ku ew ê di bin kontrola Desteya Bilind A Kurdistanê ku bi Peymana Hewlêrê hate damezrandin, tev bigere. Lê çi mixabin ev peyman hîn di fîliyatê de pêk nehatiye. Hêza çekdar tenê di destê YPG'ê de ye û di mijarên şaredariyan de jî PYD îdîa dike ku dê rê li ber beşdariya komên din bide û vê yekê pêk tîne. Çareseriya pirsgirêkên beşdarbûna hêzên din û parvekirina desthilatdariyê tiştêkî hêsan û hazir nîn e û ev mesele bi tecrubeya PYD'yê bi demê re dê çareser bibin. Baş e çi qewimî ku di polîtîkaya Esad ya li hember Kurdistan guherî û Kurdistan karî li Rojavayê desthilatdariyê bi dest xisti? Di

48

rastiyê de di vê mijarê de gelek tişt dihat gotin. Komên ku nêzikî

AKP'yê an jî PDK'yê ne an jî muxalefeta sereke ya Ereb bi dengê bilind îdîa dikir ku PYD bi Esad re li hev kiriye û Esda rêveberiya deverê daye destê PYD'yê. Ev îdîa çiqas rast e, çiqas ne rast e, em tu car nizanin çawa ku em ê nizanibin ka kîjan hêz li paş êrîşa Reyhanliyê heye. Bi dîtina min li dewsa gengeşîkirina van îdîayên spekulatîf eger em dînamîkên siyasî û civakî û pêvajoyê bi awayekî fireh binirxînin, dê baştir be.

Mîna ku min berê niha bi kurtî qal kir, her çiqas qada siyaseta çalak, li Kurdistana Sûriyê girtî be jî dîroka tevgerên siyasî û birêxistinê kevn e û ev tevger her ku diçe bi hêztir dibe. Ango dîroka siyasî ya Rojavayê wexta ku Esad "rêveberiyê ji Kurdan re dihêle" dest pê nake, çawa ku dîroka tu cihekî Sûriyê bi gavên Esad dest pê nekiribe. Esad, piştî ku serhildana Adara 2012'an dest pê kir, stratejiyeke wisa bi rê ve bir ku êrîşî tu deverekê nekir ku kemîneyên olî/etnîkî lê dijîn. Bi vî awayî dixwaze îdîaya xwe ya fermî ku dibêje "ev serhildan li hember Elewîyan serhildaneke îslamparêz a emperyalîst e" rast derxe. Ya ku Kurdan an jî PYD meha Tîrmehê ya sala 2012'an û piştî wê kir tijîkirina valahiya desthilatdariyê bû ku bi vekîşîna desthilatdariya Esad pêk hatibû.

Wekî ku hûn jî dizanin, komên çepgîr ên neteweyî yên li Tirkiyê li bersiva pîrsa "Dostaniya Tayyip Erdoğan û Esad çawa bû dijminatî?" digerin û DYA'yê jî wek berpîrsê vê yekê dibînin. Tenê beşeke vê îdîayê rast e: Piştî girtina Öcalan, di navbera herdu alîyan de di sala 1999'an de Peymana Adanayê û di sala 2009'an de jî Peymana Stratejîk Hevpar A Dij Terorizmê hatin danîn û di navbera her du welatan de nêzîkbûneke aborî, siyasî û stratejîk pek hatibû. Aliyê siyasî ya vê nêzîkbûnê jî helwesta hevpar a li hember pîrsgirêka Kurd, dijberiya PKK'yê, teslîmkirina girtiyan û girtina sînor e. Bi kurtî, beriya serhildanê hikûmeta Beşar Esad bi Tirkiyê re di nav îtîfaqêke micid de bû. Baş e, dema ku polîtîkaya Esad a di asta navneteweyî de û li hember Kurdan guherî û hev kêşeyên Suriyê guherîn, Tirkiyê çawa hewl da muxalefeta Kurd a li Sûriyê kontrol bike? Mîna ku gava berê min got Tirkê sê rêyên cihê dan ber xwe:

49

Ya yekem bi rêya Konseya Neteweyî Ya Sûriyê, ango li dewsa polîtîkayên caran ên înkarkirin û jinavbirina Kurdan, hewl da ku Kurdan bikîşîne nav muxalefeta Sûriyê û bi rêya vê saziya muxalîf rêxistinên Kurdan kontrol bike, daxwazên Kurdan bi vî awayî asteng bike û bixe nav wê çarçoveyê ku wê bi xwe daniye. Tirkiyê, ji bo ku PYD'yê tenê bihêle, hewl da ku komên siyasî yên li derveyî PYD'yê bixe nav Konseya Neteweyî Ya Sûriyê. Lê belê vê hewla wê negêhişt encameke hev girtî. Hîn jî di nav Konseya Neteweyî Ya Sûriyê de ango di nav wê rêxistina ku navê wê yê nû Koalîsyona Hêzên Şoreşger Ên Sûriyê de Kurd bi awayekî hev girtî nayên temsîl kirin.

Her wisa rasthatiniyeke wisa dîrokî jî pêk hat: Dema ku Tirkîyê hewl dida ku komên siyasî yên li derveyî PYD'yê bixe nav muxalefeta Sûriyê, di civîna Çiriya Paşîn a sala 2011'an ku li Qahîreyê hatibû lidarxistin de hemû komên Kurd bi awayekî ji nasnameyên xwe yên polîtîk serbixwe got ku li Kurdîstana Sûriyê federalîzmekê dixwazin û ji ber ku ev daxwaz di peymanê neteweyî ya serdema piştî rejîma Esad de nehate bicihkirin, ew kom ji civînê vekişîn. Ya duyem jî ew e ku Tirkîyê hewl da ku cihêtiyên navbera muxalefeta Kurd a li Sûriyê kûrtir û firehtir bike. Ango bi gotineke din piştgirî da wê têkoşîna desthilatdariyê ku di navbera komên nêzikî PDK (ku ev kom di bin banê Encumena Neteweyî Ya Kurdên Sûriyê – ENSK'yê de cih digirin), PYD Komîteyên Koordinasyonî Yê Deverî (ev kom di Erebî de wek tensiqiyat tê binavkirin, xwedî rameneke Sûriyeyî ne û ji wan civanan pêk tê ku piştî serhildanê polîtîze bûne) de heye.

Ya sêyem jî ew bû ku carna li bilindbûna rêjeya tund û tûjiya şer nihêrî carna jî piştgirî da. Ango li cihên wekî Serêkanî, Hasekê an jî Helebê ku Kurd û Ereb bi hev re dimînin piştgirî da Kurd û Erebên dijberê PYD'yê û komên çekdar îslamparêzên radîkal û bi vî şiklî hewl da ku dor li PYD'yê teng bike. Helwesta Tirkîyê ya li ser mijarên wekî penaberên Kurd an jî alîkariyên mirovî beşeke heman polîtîkayê ye. Dema ku em giranî didin aliyê siyasî, em alîkariya mirovî ku ji bo jiyana mirovan gelek girîng e û li Rojavayê gelek 50

kêm e, paşguh dikin. Eger em bala xwe bidine wê zanyariya ku dibêje di nav Sûriyê de şeş mîlyon koçberên navxweyî hene û hema bêje beşek ji çar beşên van koçberan hatine devera Cezîreyê, em ê giraniya rewşê baştir fêhm bikin.

Ji van tiştên ku hatine gotin, me dît ku polîtîkayên salên 1920'an û polîtîkayên îro yên Tirkîyê yên li hember Kurdîstana Sûriyê çiqas ji hev cihê bin ewqas jî dişibin hev. Qet nebe di polîtîkayên têkbinê yê ji ber tirs û dijminatîyê de cihêtiyeke micid tune ye. Beriya ku ez dawî li gotinên xwe bînim dixwazim bêjim ku şerê li deverê tenê wek dûmahika tirsên caran e. Bi taybetî bi destpêkirina Bihara Erebî û wek kirdeyên siyasî pêşketina Kurdan a li Rojhilata Navîn, anga bi geşbûna têkoşîna nasnameyê ya tevgerên Kurdan, êdî têkoşîn têkoşîneke di navbera texayul û projeyên siyasî de ye. Serhildanên gelan û daxwaza rêveberiyê jî jêr ber bi jor xewnereşka her desthilatdariyê ku dixwaze serdestiya xwe ya emperyal, deverî an jî neteweyî bidomîne. Di bin helwesta ku welatên muhafazakar ên deverê li hember bûyerên ku heta nîveka sala 2011'an qewimîne û pêşketinên niha yên li Rojavayê, nîşan didin de tirsê jî pêvajoya avabûna civakî, siyasî û aborî û xema windakirina hêza desthilatdariyê heye. Her çiqas sibêroja Sûriyê û

Rojavayê girêdayî gêhiştina statukoyekê ya têkoşîna desthilatdariyê ya navbera Qeter, Erebiştana Suudî, DYA, Tirkiyê, Ewrûpaya Rojava û Rûsya, Çîn, Îran, Hîzullahê û vemirîna îslamparêziya radîkal be jî aştîya civakî bi têkoşîna wan kesan pêk were ku dixwazin welatekî demokratîk, piralî, azadîxwaz ava bikin. Spas dikim.

51

52

Rûniştina Duyem:

Li ser Xebatên Kurdî

Moderator: **Ayhan Işık**

Celîlê Celîl:

Li Her Sê Komarên Kavkasyayê Perwerdehî

Û Weşangeriya Kurdî (1920-1960)

Roja we bi xêr, gelek keyfxêş im, bona vê konferansê we gazi min kiriye. Spasdarim jib o Weqfa Îsmail Beşikçi. Axaftina min bi Kurdî ye. Îcar gerek bi Kurdî tercûmeyî Tirkî bikin, zehmet nebe. Rastî pêvajoya ku nû dest pê kiriye divê em binirxînin û hêvîya xwe xurt bikin wekî wê baş be. Ez dixwazim vê yekê rave bikim. Lê nizanim çima, gotineke kal û bavan kete bîra min. Ez kin dixwazim ser vê çîrokê bêjim. Çimkî belki bi pêvajoyê ve jî tê girêdan. Ev zargotin e. Dibê rêwiyek di gundeki re derbas dibe, tê li ber malekê disekine, dergeh dikute parikî nan bixwaze da ku nan bidin. Kulfetek dertê dibê ha. Dibê, dayê, ez birçî me, nanek hebe ez bixwim, rêwî me. Jinik dibêje tune ye, here. Hema deri li wî digre. Feqîr dizîvire ku biçê, dibîne li kêleka malê wa mêrikek rûniştîye digirî. Dibêje xêr e tu rûniştîyî û digrî? Dibê çawa negrîm. Te ne dit ew jina min e ku çî bersiv da te. Wisa tîne serê min, rewşa min ev e. Lawo bavo dibê jina te heyf e! Dibê çawa heyf e! Dibê tu were halê min bipirse. Jina min li min dixê û nahêle bigrîm jî. Ya te baş e! Ya te baş e! Lê dixê û dihêle ku tu bigrî. Ev pêvajo baş e. Niha em dikarin derdê xwe bêjin, daxwazên xwe bêjin. Bawer dikim guhdar ji hene lê guh didin. Fikr hebû ku ez ser Kurdolojiya Rusyayê û Sovyetê biaxivim. Ev mijareke gelek hêja û balkêş e. Lê min pêşniyar kir ku mijara min

53

bibe Perwerde û weşangeriya Kurdî ya li her sê komarên Qafqasyayê di salên 1920 û 1960'an de. Min ev pêvajo girt, lê piştî vê jî pêvajo didome. Piştî şerê cihanê yê pêşîn li Qafqasyayê, di Rojhilata Nêzik de jî, li Tirkiyê jî wêrankarî heye, aborî dikeve, xelk perîşan dibe, her kes bi kuştîyên xwe xemgin dibe. Xelkê me, Kurdên me jî piştî şer gelek zahmetî dîtin, ketnayî dîtin. Û Piştî ku Kars jî ghiştê Tirkiyeyê xelkê wê derê revîn. Gelek sêwitî çêbû, perîşanî çêbû. Ji bo ku hûn bizanin ka Kurdên Qafqasyayê ji ku hatine, ez van dibêjim. Berê jî li Qafqasyayê Kurd hebûn. Bi taybetî jî Kurd li Qarabaxê hebûn ku

em îro dibêjin Kurdistana Sor. Li wê derê, ji sed salên dehan heta diwanzdehan ji mîrnişîna Şêdadiyan hebû, şarîstaniyek li wê derê ava kirin li Gêncê, Anî û Diwînê. Diwîn paytextê wan bû. Û Heta vê axirê jî, li Sovyetê jî Kurd hebûn.

Li Ermenistanê piştî şerê cihanê yê pêşin gelek bûyerên nebaş çêbûn. Kurdên me yê Misilman mecbur bûn, ji tirsaxwe derketin, çûne başûr. Başûr, yani ji Ermenîstana îro derketin. Ê hinekên wan, Kurdên êzîdî jî revîn çûn stara xwe li çiyayê Elegezê dîtin. Gava ku dewleta Sovyetê çêbû, Qarabax di bin bandora Komara Azêrbêycanê de ma. Li Gurcistanê zêde Kurd tune bûn, lê hêsîr û sêwî pir bûn li bajarê Tibilisê. Wexta perîşanî çêdibe xelk xwe diavêje bajaran. Wê derê jî tijî bûn. Çima min ev mijar, ev dirok girte ber çavê xwe, wekî ji we re bêjim, ka ji çî rewşê em gihîştine çî. Ji ber ku, ez niha gelek dibêjim ku kêfa min jî tê bibêjim ku Kurdên Sovyetê xizmetek kirine di meydana rewşenbîrî û zanistîyê de û ji aliyê gelê Kurd ve jî ev yek tê nixandî. Tim navê nivîskar û zanyaran dipirsîn, bêtir ser radyoyê disekinîn, radyoya Kurdî. Ez baş fam dikim girîngiya wê. Ew tecrûbeyek bû ku em gihîştine rewşeke ku îro ez dikarim bêjim me xizmeteke biçûk kiriye ji bo gelê xwe. Ew tecrûbe perwerdehî bû, tecrûbeyê weşangeriyê bû, rewşenbîriyê, pêşxistina çanda xwe, xurtkirina Kurdbûna xwe... Em Kurd man.

Hê salên 1920'î de dewleta Sovyetê gelek pirsên girîng dani pêşiya me ku hemû millet weke hev in, mafê wan heye, navê wan, zimanê wan tê naskirin. Ji xeynê naskirinê diviya bi zimanê wan edebiyat hebûya, weşan hebûya, perwerdehî hebûya. Hetanî komên

54

etnîkî hebûn li jora Sovyetê, ber Behra Spî ya bakur ku buz û berf e. Belku çar sed, pênc sed mal bûn. Ji wan re jî mafê xwendinê çêbû û pirtûkên dersê hatin çapkirin, dibistan vebûn û gelek rewşenbîrên wan çêbûn.

Salên pêşî li Qafqasyayê sê komar çêbûn. Azêrbêycan, Gurcistan û Ermenistan. Çend sal ew, wek federasyon man, heta perê wan jî hebû. Paşê gihîştin hev û ketin nav Yekîtiya Sovyetê. Sala 1920'î de ku Ermenistana nû riya Bolşevîka girt, xwe dabû ser sîstêma nû. Konferans gelek çêdibûn. Ji ber ku Kurdên wê derê pîranî êzîdî bûn di salên 1920'î de çend konferansên rençberên Kurdên êzîdî çêbûn. Elbet dewlet gelek dixwest xelk ku ne xwendewar bû –ne tenê Kurd- xwendinê hîn be û bigihîje mereme ideolojiya wê, îdeolojiya dewra nû û siyaseta dewletê qebûl bike. Ji ber vê jî cihê xwendinê, dewra xwendinê gelek bilind dihat nixandî û dikirin ku her kes xwendewar be. Di sala 1990'an de hate gotin ku li Sovyetê êdî nexwendewarî nemaye. Kesên ku emrê wan pir mezin bû gerek herf bizaniyana û bikariyana mohra destê xwe daniyana, yanî mohra xwe daniyane.

Di sala 1920'an de rewşenbîrekî Ermen ku gelek ji Kurda hez dikir xizmeteke mezin dikir, Hagop Emrazîan elîfbaya Kurdî dinivîse. Navê kitêbê Şems e. Ez ê niha nîşan bidim. Ev, berga Elifbaya Kurdî ye. Şems bi Erebi ye û bi Kurdî maneya wê roj e. Di diyaneta êzidiya de peyva şems gelek bi kar tînin. Hetani şêx hene ji wan re şemsanî dibêjin. Hagop Emrazîan li Tîblîsê bi tevî jina xwe sêwîxaneyek vekiribû. Gelek zarokên Kurdan xwendina xwe li wê derê hîn bûne. Yek ji wan Doktor Çeto ye ku di Kurdolojiyê de kar dikir. Ew şîrên Kurdî ku di wê dibistanê de hîn bûbû di heftê saliya xwe de di bîra wî de bûn û wî tim digot. Ev jî nîşan dide ku zaroyên we gerek Kurdi di piçûktaîyê de bizanibe, dema ku mezin bûn ji bîra wan naçe. Îcar herfên elifbayê herfên Ermenî bûn. Herfên Ermeniyên ne ji bo asimilasyonê bûn, tenê ji bo wê bû ku ji bo xwendinê alfabekek lazim bû.

Ev Îshaq Margulov e, mamosteyê wan e (Bi rêya slaytê wêne-55

yekî nîşan dide). Zarok jî bi cilên Kurdî bûn wî çaxî. Mamosteyên Kurd tune bûn. Du kes hebûn ku wek mamoste dest pê kir. Ew mamoste bûn û wan Kurdî dizanî. Bawer dikim Şems wek pirtûka zimanê dayikê heta 1929'an li Ermenistanê hate bikaranîn. Lê xwendina din Ermenî bû. Çimkî tiştên din hê amade nekiribûn. Di hemû gundan de dibistan hebûn. Ermeniyên ku baş Kurdî dizanîn mamostetî dikir. Van dibistanan heta elifbaya Latinî çêbû, dewam kir. Belê hingê dewlet gundên vala ku em bêjin miletê me, Kurdên misilman hiştibûn û çûbûn Tirkîyê, êzidî bi cih û war kir. Gund, erd dane wan. Lê rewşa nexwendewariyê û tûnebûna elifbayê ne tenê ji bo Kurdan bû. Hin miletên ku berê xwendin û nivîsandina wan hebû jî mabûn bê xwendin. Ji bo miletên ku berê ser elifbaya Erebi bûn, divê elifba bihata danîn. Li Bakuyê komiteyek ji zimanzanan pêk hat. Komiteya çêkirina elifbaya Latinî ji bo miletên Turk ziman e. Ez dibêim miletên Turk ziman, nabêjim Turk. Turk bi xwe zimaneke Tirkî ye. Malbata Turkî Kazak bûn, Qirgiz bûn, Turkmen bûn, Ozbêk bûn. Di nav wan de jî du milet hebûn ku ne Turk bûn: Asûrî û Kurd. Di sala 1929'an de ew elifba bi fermî hate naskirin. Xwediyê wê elifbayê Asurî Îshaq Marogulov bû. Îshaq merîveki pir Kurdhez bû û dilêşê Kurdan bû. Dema ku herêma Qers, Îdir, Qagizman û wan derdorên ketibûn destê Rûsan, li wan herêman di gundên Kurdan de du dibistan çêkiribûn. Yek li gundê Zorê hatibû danîn. Zor hinda Qagizmanê wan deran e, ango li Qersê ye. Yek jî gundê Mileka bû, ew jî li aliyê me ye, nêziki Elegezê ye. Marogulov tê de mamoste bû. Îcar wî beriya şoreşê di rojnameyên Ermenî de nivîsandibû ku ew gelek xem dixwe wekî ji bo Kurdan elifbayek çêke û Kurd bixwînin. Gava ku ji bo miletên Turk ziman ev komîte pêk tê, Îshaq Marogulov lêkolîneke gelekî binirx -bi dîtina min- çap dike. Kovareke vê

komîteyê hebû. Çand û Nivîsandina Gelên Rojhilatê. Navê wê ev bû. Di wê kovarê de ser elifbaya Kurdî ditina xwe, lêkolina xwe û tecrûbeyên xwe yên li ser elifbaya Kurdî nivîsandibû. Piştî lêkolînê elifbayeke Kurdî pêşniyar dike. Tabloyek çêkiriye û li hember Erebbî herfên Kurdî yên wî pêşniyar kiriye, daniye. Çend meh piştî ku bi awayekî fermî ev elifba tê qebûlîkirin du-sê herf lê zêde kirin an jî

56
rast kirin. Ev, bingeheke gelek girîng bû. Ji ber ku pêşveçûna çandî bi alfabe yê dibe. Alfabe bingehe wisa ye ku tu ziman diyar dikî, pirtûk dinivîsî.

Êdî di sala 1929'an de pirtûkên Kurdî çap bûn. Wî çaxî bavê min li dibistana leşkeriyê bû, hê bîst salî jî tûne bû. Wê demê li Bakuyê bi zimanê Ermenî û Rusî rojnamê derdiketin. Bavê min di wan rojnameyan de dixwîne wekî ji Kurdan re elifba çêkiriye û ev elifba bi fermî hatiye naskirin. Adresa Îshaq Marogulov digire û jê re name dişîne. Du pirtûkên dersê ku hatibûn weşandin jê re dişîne. Wî jî ji bavê min re name dişîne û tê de dibêje ku tu vê elifbayê di nav Kurdan ku li derûdora te hene de belav bike, bila hîn bin û bixwînin. Pey vê, dest pê dikin pirtûkên dersê çap dikin. Ew elifba wekî elifbaya hemû Kurdên Sovyetê tê naskirin. Li Azêrbêycanê, Qafqasyayê, Li Turkmênayê, Aşkabatê û li aliyê Xorasanê Kurd hebûn. Xorasana Jor ku perçekî wî ketibû nav sinorên Sovyetê... Yek an du pirtûk li wê derê çap dikin. Pehlewî hebûn wê derê. Li Azêrbêycanê ji dest pê dikin pirtûkên ser axaftina Kurdên Azêrbaycanê çap dikin. Axaftina wan ji axatfina Kurdên Qersê û Ermenistanê hinek cûda bû. Axundov li Bekuyê pirtûka elifbaya bi Kurdî çap dike. Li Ermenistanê ji bo Kurdên Ermenistanê elifbaya Kurdî çap dikin.

Di sala 1930'an de li Ermenistanê Rojnameya Riya Taze çap dibe. Ev, ne resmî bûn, lê dewlet wî çaxî gelek girîngî dida lêkolina jiyana gel, etnolojî, rabûn û rûniştina miletan, taybetmendiyên wan, antropolojî, sosyolojî û orf û adetên wan... Îca dest pê dikin grup çêdikin û diçin nava gel digerin. Û lêkolinan çê dikin. Grup hebûn ku stranên dinivîsî. Grup hebûn wekî lêkolîn li ser çandê dikir. Bi taybetî jî li ser Kurdên Azêrbêycanê du-sê pirtûk hatin nivîsandin. Li Ermenistanê jî çend grup hatine çêkirin. Hejmara wan zêde bûn û tê de Ermen jî hebûn ku baş bi Kurdî dizanin. Di salên sîhî de gelek tiştên baş ji nav gel dicivînin û arşiv dikin. Hinek ji wan wîndî bûne û hinek ji wan çap bûne. Di sala 1930'an de tiştêkî din jî ava bû: Weşanxaneya resmî ya dewletê ji bo edebiyat û çapemeniya Kurdî. Ev derfeteke mezin bû ji bo kun zozana ÷e diçin zozana kin, taybetî

57
nava Kurdigerin. rewşenbîrî û çapemenî di nav Kurdan de belav be. Ez ê ser vê dîsa hinekî bisekinim.

Kurd biharan zû diçûn zozanan. Îca mamoste jî diçûn zozanan. Wêneyek heye ku koma bavê min li zozanan textek danîye li kêleka konan û mamoste jî zarokan hînî xwendinê dike. Zarok bi tevî malbatên xwe, zû diçûn zozanan, dibistan dihiştin û diçûn. Îca ew jî pey diçûn û li wê derê ew, hînî xwendinê dikirin. Gelek ji van xwendekaran nûçenivîsên Rojnameya Riya Taze bûn. Tê bîra min, diya min digot, bavê min hîn di 23 saliya xwe de bûye serokê teknîkomê. Teknikom, dibistana çar salî bû ku tê de xwendevanên ku dibistana navendî diqedand, dixwend. Yên ku teknîkom diqedandin, dibûn pispor û mamosteyên dibistanan. Îca diya min digot şagirtên bavê te ji bavê te mezintir bûn. Digot, dema ku bavê te derbas bûya tev xwe vedikişand û digot, hevalê Celîlo hat. Wî çaxî teknikom ji bo hazirkirina mamosteyan hatiye danîn. Û mamosteyên ku li gundan mamostetî dikirin û perwerdehiya pedagojiyê nedîtibûn, havînê dihatin kursê. Ew grub grub dihatin û hîn dibûn.

Belki ez karibim zêde jî xeber dim. Lê ez dixwazim bêjim ku Kurd li Tirkîyê dive li hêviya destûrê nemînin tiştên ku dixwazin bixwe bikin. Ez ê ser destûrê jî axirê bisekinim û axaftina xwe xilas kim. Pirtûkên ku ji hêla Weşanxaneyê Kurdî ve dihatin çapkirin li ser cansaxiyê, tipê, tenduristiya jinan û hwd. bûn. Pirtûkên piçûk bûn, xelk dixwend. Di wan kitêban de bi zimanê dayikê, destê xwe çawa bişon, mirov ji bo traxomayê dive çî bike û tiştên wisa dihatin nivîsandin. Belkî îro hûn bi van bikenin, lê wê demê xelk ji van tiştan dûr bû. Îcar pê re jî edebiyata bi zimanê Kurdî çêbû. Ev bi bawerîya min ji bo îro girîng e. Îcar rêdaksiyonek jî vekirin ji bo propagandeya siyaseta dewletê û partiya wê. Wê derê li ser jiyana Karl Marx, Lenîn û yê din, li ser kolxozê kitêb hatin çapkirin. Bi saya van pirtûkan mirov dikarî him kurdî bixwîne him jî dîroka derbasbûyî bizane.

Ev pêvajoyê li perçeyekî ji Kurdistanê qetiyayî pêk hatibû. Qet rê, îmkan tune bû ku em bizaniyana li derve di warê edebiyatê de çî tên

58
kirin. Heta klasîkên me ji me re xerîb bûn. Lê di akademiya de di salên sîhî de êdî Ehmedê Xanî û Cizîrî hazir kirin. Ev kar dihatin meşandin. Lê edebiyata Kurdên Sovyetê ser ciyê vala çêbû. Bê tecrûbe bûn. Lê ev destpêk bû. Gava meriv hîma malekê datîne kevrên piçûk diavêje hîmê, paşê kevrên traşkiri yê birî datîne ser wekî xanî xweş were kifşê. Ew bingeh bû ku wî çaxî danin. Çavkanî çî bûn? Çavkanî zimanê dê bû, folklor bû, pîranî jî gûnd bûn, Kurdîzan bûn, zimanê folklorî bû, gelerî bû... Her wisa edebiyata milletên, gelên cînar, taybetî ya Ermen û Rûs bû. Gava tu şîr dixwînî, dibînî ku yan Rusî yan jî Ermenî tercûme kirine. Dema dixwînî tu zani şîrê baş çî ye, helbesta baş çî ye û ya xirab çî ye.

Ev pêşketin heta sala 1938'an domand û wê salê ocaxên kulturî

hatin girtinê. Di wê navberê de, di sala 1934'an de di komarên Sovyetê de çiqas Kurdzan, mamoste, rewşenbîrên Kurd hebûn li Erîvanê civiyan û li ser Kurdî û Kurdolojiyê konferansa pêşin li dar xistin. Li ser gelek mijarên girîng gengeşî hatin kirin. Li ser mijara rastnivîsandinê, termînolojiyê, rewşa edebiyatêyê gengeşî hatin kirin. Berpîrsiyarê Rojnameya Riya Taze, yê Weşanxaneyê Kurdî gotara xwe xwend. Û gelek zanyarên Ermen, Rus û heta Azêrî jî hebûn tev li vê konferansê bûbûn. Vê konferansê dewreke mezin list. Piştî wê weşangeriya Kurdî baştir bû. Wexta şer dest pê bû êdi hemû ocaxên Kurdî hatibûn girtinê. Şerekî wêrankariyê bû ku êdi çî bêjim wexta wê nebû ka weşanên Kurdî hebe an nebe. Êdi jiyana li Sovyetê herimîbû.

Riya Taze hejmara xwe ya pêşin li Ermenîstanê di sala 1930'an de çap kiribû. Rojname gelek deng dabû. Serokatiya Ermenîstanê pîrozbahiyê germ lê kiribû û wî çaxî jî bo ocaxên Kurdî sempatiyek hebû. (Wêneyek nîşan dide) Ev, mamoste û xwendekarên ku di teknîkomê de dixwendin. Yê li ortê, ê bi simbêl û porê wî pir e bavê min e. Dîrektorê teknîkomê bû. Ê jorê jî ku hinekî porê xwe kurt kiriye Heciyê Cindî ye û gelek rewşenbîr hene ku paşê navdar bûn. (Wêneyekî din nîşan dide) Di ortê de xanimek heye hema bin piyê bavê min de rûniştîye, ew jî diya min e ku şagird bûye. Navê wê ji Xanim e. Rastî xanim e.

59

Ev jî, ji wan pirtûkan e ku wî çaxî çap bûne (wêneyên bergên kitêban nîşan dide): Se û Pisik. Îca wî çaxî edebiyata me ya zarokan a bi Kurdî tune bû, helbestvanekî navdar ê Ermenîyan heye: Hovannes Tumanyan. Eger Ermenî hebin bila bêjin ka nasdikin yan na. Erê berhemên Hovannes Tumanyan bi Kurdî hatine çapkirin. Eva ji Xayîn Xulam. Tumanyan ev çîrok nivîsiye, lê di nav me de jî heye. Ev kitêb ji gelekî balkêş e. Îcar wan pirtûkên zarokan ku salên sîhî çap bûne êdi bi dest nakevin. Vê axirê min, hin ji wan hema wekî xwe lê bi herfên Latinî ya îro çap kirin.

Ez tiştêkî din dixwazim bêjim ku ez gelek heyecan dibim ser vê pirsê. Belki ez ê dîsa bikevim ber kela dile xwe û nikaribim gişk bêjim. Lê min çima ev hilbijartin? Ermenîstan ne welatê kal û bavan e, zimanekî, çandekî xerîb lê heye û Kurdên sêwî bi rev û bez erdekî ji xwe re, ji bo edebiyat û çanda xwe wek star dîtine. Îro hêja ye em bipesînin. Lê em li ser erdê xwe, welatê xwe hema her tiştî dispêrin dewlet û dibêjin dewlet nake.

Xwendekar û rewşenbîr li vir in, ne hewce ye bê gotinê ku zimanê me Kurdbûna me ye. Ev çend sal in ku zimanê me li ber çavên me dimire. Ez her cara ku tîm ji zaroyan dipirsim. Lê ew nikarin bersiv bidin, fam nakin. Di dibistanên Kurdîstanê de, di nav Kurdîstanê de, li Diyarbekir û cihên din... Axir ew keçik in sibê du

sibê wê bibin dayik, ew ê bi çi zimani bi zaroyên xwe re xeber bidin? Ez ji mezinan jî dipirsim. Dayika min ez piçûk bûm bi min re difist û digot, “xum xum digot gurzek giya hebû nizam çi pisik hatiye xwariye”. Ji min re digot “hêklê mêklê çalim çêklê”. Heta niha ez pê dijîm. Ka kî ji we bi temamî dizane? Seri dizanin, lê yên mayîn êdi nizanin. Naxwe sibê du sibê hûn ê çawa bi zaroyên xwe re şa bin? Ziman sîyasetê ra girêdayî nîn e, Kurdperweriyê ve girêdaye. Siyaset tim tê guhestin. Sîyaset ji bo wê siyaset e. Pêvajoyek tê pêvajoyek diçe. Lê tiştê ku me doh gerek kiriba, îro jî nekiriye û eger sibê ji nekin, bi hezaran zarok ji ber destê me biçin.

Ez gelek spasdar im ji serokwezîrê Turkiyê re. Du peyama ji min re hiştiye. Yek rast got ku tiştê ne mirovî ye ku gava miletek ango

60
Tirkên li Elmanyayê bi zimanê xwe hîn nebin. Tiştê baş got, got li Elmanyayê ewqas Tirk hene, lê bi zimanê xwe hîn nabin, ev neheqî ye. Mêrik rast gotiye. Neheqî disa heye. Li welatê wî heye. Tiştê din jî got, çawa dibêjin birîn hebû, xençera xwe jî li birînê da. Nizanim we bihîst an na, got ka ji Kurdan çend kes wê bixwazin Kurdî hîn bibin? We bihîstiye? Ew dibêje Kurd êdi ziman nizanin. Belkî êdi naxwazin. Ê ku ziman nizane taze, taze wê çi bike. Ziman jî mîna me zindî ye. Niha li Zanîngeha Artukluyê zimanê Kurdî hîn dibin. Li kêleka zimanên mirî, ew ji hîn dibin. Milet zimanê xwe hîn nabe, zaroyên xwe hîn nake, di Zanîngeha Artukluyê de hîn dibin. Ya bavo ev neheqîya wisa di ser de em bi xwe qebûl dikin. Piraniya we xwendekar e. Xwendekar tim pêşverû bûne li temamiya dinyayê û li Turkiyê û Awrûpayê jî. Hûn xwedî li zimanê xwe derên. Siyaset belkî bîst sal jî dom bike, lê bîst sal şûnde Kurdî namîne. Navê min Kurdo ye, lê ez ne Kurd im!

Spas ji bona guhdariya we. Ez ê kêfxweş bim ku berî mirina xwe bê, bibînim ku kêfa mirovan bi zimanê Kurdî tê û rûnim bi her zarokê re Kurdî xeber dim, ji wan hîn bim. Gava dayik nifir li zaroyê xwe dike ji wê şêrîntir çi heye? “Hey kevir lê qulibî!” Kurd dibêjin “di dilê xwe de fikirî”. Lê hinan wergerandiye gotiye “di zikê xwe fikirî”. Dema ku min xwend, min got ev çi zarave ye di nav Kurdan de pêk hatiye. Paşê derket ku wekî “di îçê de difikire”. Miqate bin ya ku ji ji dilê me hatiye bila neçe “îçê”. De sax bin. Ji ber derfeta xeberdanê ez kêfxweşbûm.

61

Clemence Scalbert Yücel:

Geşbûn û Xweserîbûna Qada Xebatên Kurdî

Michiel Leezenberg, di meqaleya xwe ya bi navê «Kurdolojiya Sovyetê û Oryantalîzma Kurdan» de, nivîsandibû ku Kurdolojî di Împaratoriya Rusyayê ya sedsala 19'an de dibe qadeke serbixwe ya xebatê ku ji qadên Xwendinên Îranê vediqete. Ew jî, encama karê du

akademisyenên Alman Emil Rödiger û August Friedrich Pott e ku li derûdora sala 1840'an nişan danîbû ku zimanê Kurdî, zimanekî serbixwe ye û ji zimanê Farisî cuda ye. Ji ber vê yekê, wê demê, xwendinên Kurdî karîne bibin dîsîplîneke serbixwe.

Kurdolojî, mîna qadeke serbixwe ya xebatê, li Rusyayê û piştî di Yeketiya Sovyetan de, li Petersburgê, li Moscovayê, li Erivanê, di sedsala nozdehan de berdewam dike û tê heta îro. Lê belê, ji ber kevneşopiyên akademyên cuda, ji ber cudatiya zimên, ji ber pirsgerêkên siyasî, tekîliya wê ya bi kevneşopiya akademyên welatên din re û tekîliya wê ya bi tevgera kurdên li welêt re kêmbûn.

Xwendinên Kurdî li Rusyayê bûye qadeke xebatên akademîk. Lê belê di sedsala bîstana de xwendinên li ser Kurdan zede dibin. Di welatên cuda cuda de, bi armancên derveyî akademyê xwendinên li ser Kurdan hêj hene. Di vê sedsalê de, xebatên ku li ser Kurdan tên çêkirin belawela ne, entegre nîn in, diyalog di navbera wan de pir kêmbûn. Di vê pêşkêşkeriya xwe de ez ê li ser geşebûn û xweserîbûna qada xebatên Kurdî rawestim. Qada xwendinên Kurdî çawa ji qada civakî ya siyasî xweser ango otonom dibe?

Civaknasê Fransî, Pierre Bourdieu, teoriya qadan (qadên civakî) geş kiriye. Li gor vê têoriyê, civak ji qadên civakî pêk tê: Qadên civakî ji hev cuda dibin (mîna qadên çandî, zanistî, hiquqî, û hwd.). Her qadeke civakî xwedî zagonên taybet, xwedî hîm û armanc û aktor û sazîyên taybet in û bi vî awayî jî qada civakî ya gelemperî, ji qada siyasî û aborî xweser dibin. Lê belê, xweserîbûn tu caran bi 62

tamamî nabe. Tim tesîra qada civakî ya gelemperî (yanî ya polîtîk û aborî) li ser wan heye, lê tesîra wan carna kêmbûn dibe, carna zedê dibe. Mesela carna bandora rewşa siyasî û aborî li ser qada akademîk pir dibe, carna kem dibe. Ev bandor jî, li gora zanîngehan diguhere. Niha, ez dixwazim nişan bidim çawa qada xwendinên Kurdî (û xwendinên li ser Kurda) hêdî hêdî xweser dibe. Ez ê li ser sê xalan bisekinim:

Hîm û armanca xwendinên Kurdî: Kengê û çawa hîmên xwendinên Kurdî taybet û xweser dibin, yanî bi tenê bi pêşxistina zanîne dibin?

Aktor û sazîyên xwendinên Kurdî: Aktorên xwendinên Kurdî kî ne? Taybetiya wan çi ye? Gelo, ji aktorên qadên din ên civakî cuda ne? Ji aktorên qadên din ên akademîk cuda ne?

Erdnîgarî û entegrasyona qada xwendinên Kurdî. Xwendinên Kurd çawa xwe entegre dikin?

Ji bo ku ez vê armanca xwe pêk bînim, ez teswîreke bikîtekî nakim. Lê ez ê çend nimaneyên temsîlî bidim.

Hîm û armanca bikaranîna xwendinên Kurdî

Sedsala 20'an, li Tirkiyê û welatên cîran, sedsala avakirina

dewlet û neteweyan e. Zanîn jî enstrumaneke van avakirinan e: Him ji bo avakirina dewletê, him ji bo avakirina neteweyan bi kêr tê. Bi sebeba pirsgirêkên siyasî, bi taybetî di sedsala 20an de, di dema dewletên neteweyî de, teşegirtina (configuration) qada xwendinên Kurdî gelek taybet bû û hîn jî taybet e. Hîmên derveyî akademîyê yên xwendinên Kurd an jî li ser Kurdan pir hebûn.

Kontrol

Derveyî xebatên ku li Rusya, Yekîtiya Sovyetan û Ewrûpayê hatine çêkirin, xebata yekemîn ku di vê mijarê de hatiye çêkirin, di sinorên dewleta Osmanî de, lêkolînên dewlêtê yên li ser xelkên cuda

63
û li ser eşîran e. Armanca wan lêkolînan ew e: Xurtkirina kontrola dewlêtê li ser nufûsên xwe û muhendîsiya nufûsa xwe. Karên Fuat Dündar li ser vê mijarê hêja ne. Ew nişan dide ku saziyên İttihat ve Terakkî'yê gelek lêkolîn li ser etnîsîte û eşîran çêkiriye: Zanîn gaveke yekemîn a hikumkirin û kontrolkirinê ye. Bi taybetî, di wê demê de, zanîn dibe navgînek ji bo bicihkirin û şaristanîkirina eşîrên koçber .

Meseleyeke din jî ev e: Di konteksteke gelek cuda de, gelek sal şûnde, lêkolînan ji aliyê akademisyenan ve, di çarçoveya GAPê de, hatin amadekirin. Armanca van lêkolînan ev bû jî: Pêkanîna zanîne ji bo bipêşxistin û guherandina heremê.

Wekî din, Jordi Tejel lêkolîneke hêja li ser dema ku Fransa li Suriye û Lubnanê serdest bû, kiriye. Ew nişan dide ku armanca lêkolînên ku ji aliyê oryantalistên Fransî ve dihatin çêkirin ew bû: Naskirina Kurd û kemneteweyan ji bo kontrolkirina wan .

Du xalên girîng hene ku divê li vir werin nîşankirin:

Di wê demê de, çend oryantalistên Fransayê karekî akademîk dikir. Lê yên din ji derveyî akademîyê bûn: Yanî sinorên qada xwendinên Kurdî di wê demê de ne zelal bûn û îro jî ne zelal in. Oryantalîst, karên xwe, bi alîkariya neteweperestên Kurd amade dikin û her du alî sûd ji vê hevkarîyê distînin: Ji bo Oryantalîstan sûd, naskirina Kurdan e; ji bo neteweperestên Kurd jî ev hevkarî him delîlên hebûna Kurdan dide; him jî bingehên amadekirina nasnameya neteweyî ya Kurdan dide . Mesela, oryantalistên Fransî, mîna yên Rusî û Yekîtiya Sovyetan, li ser zargotinê disekin û encama karê wan, mîna ku Michiel Leezenberg dibêje, «zargotinkirina Kurdan» e . Ew ê bi salan jî berdewam bibe.

Ji ve şûnde, (û bi rastî jî, ji komelên Kurd ên Stenbolê di salên 1910-20'an de), tevgera neteweyî ya Kurdan û qada hilberîna zanîne girêdayî hev dibin; aktorên her du qadan jî ji hev ne pir cuda ne.

64

Avakirina nasnameyê û piştgirtina doza Kurd

Zanîn çend elemanên ji bo avakirina nasnameyê serbixwe ya

neteweyî dide. Lêkolîn pişt didin naskirin, avakirin û pêşxistina zimaneke serbixwe, edebiyata devkî, klasîkên edebiyata niviskî, ol û hwd. Ew çend eleman di her avahiya neteweyî de, dibin bingeha nasnameyê. Dema ku rewşa qada civakî ya gelemperî bi taybetî jî rewşa siyasî musaid dibe Kurdên ku li Kurdistanê an jî li Tirkiyeyê û Iraqê dijîn, zanîna xwe li ser Kurd û Kurdistanê geş dikin. Mesela li Turkiye di salên 1960-1970'an de ev pêvajoyê dest pê dike. Piştî derbeya 1980'an her tişt disekine û ji nû ve di salên 1990'an de dest pê dike.

Zanîna li ser wî tiştê ku wek «pirsgirêka Kurd» tê binavkirin jî geş dibe. Çi li Rojhilata Navîn be, çi li Ewrûpayê be, ji nav lêkolînên yekemîn ku di sedsalê 20'an de li ser Kurdan tîr çêkirin lêkolînên li ser «pirsgirêka Kurd» pir in. Celadet Bedirxan yekem kes e ku di pirtûkekê bi navê «pirsgirêka Kurd» de, di sala 1930'an de «pirsgirêka Kurd» bi nav dike . Piştî di sala 1970'an de Îsmet Şerîf Vanlî teza xwe ya doktorayê li ser «pirsgirêka rizgarkirina neteweyî» çap dike . Lêkolînên ku di vê demê de, li Ewrûpayê û bi taybetî li Fransayê derdikevin holê, giş li ser vê pirsgirêkê ne: Mina yê Joyçe Blau , Jean-Pierre Viennot , Gérard Chaliand , an jî Chris Kutschera . Naskirin û danasîna «pirsgirêka Kurd» pişt jî dide tevgerên rizgarî yê neteweyî.

Tunekirina Kurdan

Ew lêkolînên ku nasnameya Kurd derdixînin holê û pirsgirêka Kurd bi nav dikin û analîze dikin, li hemberê «vegotina» fermî ya dewleta Tirk derdikevin. Ew vegotin, ji aliye Mesut Yeğen ve, bikîtekî hatiye analîzekirin . Nexwe, armanca karên zaningehên Tirkan ji bo demeke dirêj, bi gelemperî, tunekirina an jî Tirkkirina xelkê Kurd bû. Lêkolîna Abdullah Çay a li ser Newrozê «Türk

65

Ergenekon Bayramı Nevruz» di sala 1985'an de tê çapkirin . Karên ku Tuncer Gülensoy li zaningehên Fîrat û Erciyêsê li ser zimên bi rê ve dibe, nimuneyeke din e .

Îro, xwendinên Kurdî hêdî hêdî ji van hîm û armancan xweser dibin. Bandora qada civakî ya giştî ya li ser qada xwendinên Kurdî hîn jî heye, lê kêmtir dibe. Lêkolînên akademîk ên micid jî, zedetir li ser mijara nasname û pirsgirêka Kurd disekiniyan û hîn jî disekînin. Lê êdî, ev mijar kêmtir dibin. Bi kurtî, em dikarin bibêjin ku lêkolîn alînegir dibin û xwendinên Kurd dibin laboratuara zanînan civakî yê mîrovahiyê. Ew jî xweserîbûna xwendinên Kurdî nişan dide.

Aktor û saziyên xwendinên Kurd

Ji ber rewşa taybet a siyasî, saziyên Kurd, ên derveyî akademiyê û zaningehan rola herî mezin lîst.

Rusya û Yekîtiya Sovyetan ne tê da, lêkolînên li ser Kurdan (bi awayekî cidî û eşkerê) li zaningehan gelek hindik bûn û dereng

mabûn. Fransa, ji ber dîroka xwe ya li Lubnan û Sûriyeyê cihêkî taybet digirt: Dersên Kurdî li Dibistana Neteweyî Ji Bo Zimanên Zindî Ên Rojhilat, li Parîsê (Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes; piştê bû Institut National des Langues et Civilisations Orientales), piştî şerê cihanê yê duyemîn, dest pê kir û kursiyêke di sala 1960'an de hatiye vekirin ji bo Kamuran Bedirxan. Xwendekar jî hêdî hêdî di beş û dîsîplînên cuda de tezên xwe çêdikirin: Di beşa tekîliyên navneteweyî de mîna Wadie Jwaideh (1960) ku xwendekarê C. J. Edmonds bû; di beşa sosyolojî de, mîna Îsmail Beşikçi (1969), di beşa antropolojî de mîna Martin Van Bruinessen (1978), di beşa zanistên siyasî de, mîna Hamit Bozarslan û her wekî din... Lê, li Tirkîyê, zaningeh navgîna amadekirin û belavkirina îdeolojiya dewletê bû. Kevaneke pir giring çêbû dema ku Îsmail Beşikçi teza xwe ya bi navê «Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunları (Göçebe Alıkan Aşireti)» di sala 1969ê da pêşkêş kir. Di vê tezê de, bi armanca ravekirina rastiya civakî, ew peyvê Kurd bi kar tîne. Bê 66

guman, ew ji ber evîna mamoste Beşikçi bo zanîne bû û wî di berhema xwe ya bi navê «Doğu Anadolu Düzeni (Sosyo-ekonomik ve etnik temeller)» de, pirsgirêka etnîsîteyê derxist holê. Em giş zanin, piştî derketina vê pirtûkê çî hat serê mamoste Beşikçi.

Niha rewş pir guheriyê: hêdî hêdî, di salên 2000'î de, hêsantir bû ku kes li ser Kurdan bixwîne, lê tenê di çend zanîngehan de. Di gelek zanîngehên Tirkîyê de, hîn jî zehmet e ku mirov li ser Kurdan bixwîne. Di van salên dawî de jî, li çend zanîngehên Kurdistanê, beşên ziman û edebiyata Kurdî hatin vekirin. Ew, karekî hêja didomînin di aliyê perwerdehî, zimên û lêkolînan de, lê dîsa jî, ne bê pirsgirêk û nakokî ye. Li Herêma Kurdistanê Iraqê, zanîngeh geş bûne jî. Piştî ku Hikûmeta Herêmî ya Kurdistanê pêk hat û bi taybetî piştî sala 2003'an, di cihên cuda de mîna Exeter, an jî mîna Krakov li Polonyayê û li Amerîkayê jî beşên Kurdî hatin vekirin.

Ji ber vê yekê em dikarin bêjin ku hêdî hêdî saziyên serbixwe yên zanistî çêbûn, mîna zanîngehan, ji bo xwendinên Kurdî ku xwendinên Kurdî di beşên din (mîna dîrok, antropolojî û hwd.) de hêdî mumkun e. Dîsa, îro, lê zêdetir siberojê, saziyên din, saziyên derve, qada akademîk, roleke mezin lîst û hîn jî dilîzin. Em dikarin wan li gora çend kategoriyan parve bikin : Enstîtû û weqf, şexs an jî lêkolîner û weşanxane.

Enstîtû û Weqfên Kurdî

Mesela yek ji armanca Enstîtûya Kurdî ya Parîsê ku di sala 1983 de hatiye vekirin ew bû: Ziman, mîrata çandî û diroka Kurd bi xelkê Kurd re bidin naskirin û nedin jibîrkirin. Ji bo ku vê armancê bi cih bîne, lêkolîn jî dimeşîne. Bi salan e berhemên rewşenbirên Kurd û akademisyenên ku li ser Kurdan kar dikin berhev dike; kovareke

zanistî jî diweşîne (Etudes Kurdes). Li Almaniyayê, Berliner Gesellschaft zur Forderung der Kurdologie saziyeke serbixwe ye ku roleke mezin list û hîn jî dilîze ji bo geşbûna xwendinên Kurdî. Piştî, li Turkiyê, Enstituyên Kurdî yên Stenbolê û Amedê, 67

roleke mezin lîst (bi taybetî di ware zimên û wêjeya devkî de) û ji sala 2011 vir ve, mesela, Weqfa Îsmâîl Beşîkçî vebû. Ji xeynî van, ji salên 1990'an heta îro jî, saziyên ramyarî (thinktanks) jî roleke mezin delîzin. Mesela Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Helsinki Yurttaşlar Derneği ku di sala 2006'an de konferansa yekemîn a li ser Kurdistan li zaningehê amade kiribû (bi navê "Sivil ve Demokratik Çözüm Arayışları I. Türkiye'nin Kürt Meselesi"). Îro jî, saziyên ramyarî li Kurdistanê hatin vekirin mîna DISA (Enstituya Diyarbakirê bo lêkolînên civakî û siyasî). Ew xebatên zanistî yên hêja didomînin.

Şexs, weşanxane û kovar

Ji xeynî wan saziyan, li Turkiyê, karên şexsî roleke mezin jî list: Dema ku li zanîngehan li ser Kurdistan xebitîn ne mumkun bû an jî tu saziyên Kurdistan tune bû, şexsên Kurd, lêkolînerên serbixwe, bi serê xwe kar dikir: Wan arşiv datinî, zargotina Kurdistan berhev dikir, lêkolînên dirokî bi rê ve dibir. Weşanxaneyên Kurdistan roleke mezin lîst him ji bo belavbûna wan lêkolînan, him ji bo danasîna lêkolînên derveyî welêt. Mesela Weşanên Özge piştî pirtûka Beşîkçî pirtûka duyemîn a akademik di sala 1991'an de ango pirtûka Martin Van Bruinessen a bi navê Ağa, Şeyh ve Devlet derxist. Piştî jî weşanxaneya Avesta roleke mezin dilîze: Lêkolînên ku li derveyî welêt tên amadekirin dide wergerandin û diweşîne. Ew çend salên dawî jî kovarên mîna Toplum ve Kuram an jî Dipnot roleke mezin dilîzin ji bo xwendinên Kurdî yên li Turkiyê: Ev, ne girêdayî tu zaningehê ne, lê edîtorên wan, bi gelemperî, mamoste û xwendekarên zanîngehan in. Zêdebûna û xurtbûna kovar, weqf û saziyan nişan dide ku îro, qada xwendinên Kurdî hêj li ser sinorên qada akademîk in (bi taybetî li Turkiyê, lê ne tene) û parçeyekî vê qadê li derveyî zaningehê tê çêkirin, lê têkiliyên wê bi zaningehan re her roj xurttir dibe. Konferansa îro mîna balkêş e .

68

Rewşa Cografi

Taybetiyeke qada xwendinên Kurdî, parçebuna wê ye. Bi rastî, ji ber pirsgerêkên siyasî û ji ber tunekirina Kurdistan a li Kurdistanê, xwendinên Kurdistan di qada akademîk de li derveyî Kurdistanê geş bûne û li Kurdistanê, pêşi li derve zanîngehan, paşê jî mîna îro, di çend zanîngehan de geş bûne. Lê belê, ji ber vê rewşê, tekîliyên di navbera parçeyên cuda yên xwendinên Kurdî de tunebûn an jî pir

kêm bûn. Mîna ku min berê got, xwendinên Kurdî li Rusya û Yekitiya Sovyetê tim dewlemend û aktif bûn, lê li Tirkiyê an jî li Ewrûpayê kêm dihat naskirin. Xwendinên Kurdî ku li derveyî welêt bûn, li welêt pir kêm dihatin naskirin. Çend cihên mîna Enstîtûya Kurdî ya Parîsê dibûn navend ji bo lêkolînan li ser Kurd û Kurdistanê û ji bo lêkolînerên van lêkolînan, lê li derveyî welêt bûn. Piştî, di salên 1990'an de xwendinên Kurd li Tirkiyê, bi xêra enstîtû, weqf û weşangeran dihatin çêkirin. Lê dîsa jî, qada xwendinên Kurdî bûbûn çend parçe û tekîliyên di navbera wan de qels bûn. Îro, bi guherîna rewşa siyasî, li Tirkiyê û li Iraqê jî, qada xwendinên Kurdî tê guherandin û yek dibe: Mesela di sala 2006'an de, Enstîtûya Kurdî ya Parîsê Kongreya Dunyayê ya Xwendinên Kurdî amade kiribû. Bi ya min Kongreya yekemin bû ku li Kurdistanê, bi saziyên zaningehên herêmî re çêbû. Li wir, pisporên disîplînan li ser Kurd û Kurdistanê hatine cem hev. Di konferansa îro de jî, qada xwendinên Kurdî tê yekkirin û xweser dibe. Îro jî, em li Tirkiyê, li vir an jî li Amedê tîn cem hev. Wekî din, karên mina yên Welat Zeydanlioglu û Lîsta Xwendinên Kurdî navgînên din ên yekkirina qadên xwendinên Kurdî ne .

Bê gûman qada xwendinên Kurdî di bin bandora qada siyasî de bû û têsegirtina wî ya îro encama van bandoran e. Dîsa îro hîm û armanc û sazî û aktorên xweser a qada zanîstî çêdibin. Hevkarî û têkîlî bi awayekî gelek erênî zedê dibin.

69

Welat Zeydanlioglu:

Tor û Rewşa Xebatên Kurdî

Mijara axaftina min li ser Tora Xebatên Kurdî ye ku îngîlîziya wê Kurdish Studies Network (KSN) e. Pêşî ez ê bi kurtî qala pêkhatin û armanca wê bikim û paşê jî ez ê behsa wan projeyên cihê bikim ku em di bin banê wê de bi rê ve dibin. Jixwe Clemence dîroka vê qada navborî kiribû. Dema ku ez ê li ser Kurdish Studies Network bipewim jixwe nexşeyeke vê qadê derkeve holê. Dema ku min di navîna dehsala ewil a salên du hezaran de dest bi xebatên xwe yên doktorayê kir, min bixwe jî dît kesên ku di vê qadê dixebitin çawa bi tena serê xwe lêkolînan dikin. Bêguman ev, him ji hêla hilberîna entelektuelî him jî wek bandoreke xirab a li ser çawaniya zanyariya ku tê hilberandin rewşeke xirab e. Wekî ku tê zanîn hilberîneke temam a zanyariyê û pêkhatena entelektuelî incex dema ku dansûstandina rêkûpêk a zanyariya hilberandî pêk were û ev zanyariya hilberandî bibe armanca rexneyên rêkûpêk û konstruktîf. Çawa tê zanîn, lêkolîn pêvajoyeke wisa ye ku mirov tenê dike. Nivîsandina teza doktorayê dike ku mirov wexteke dirêj bi tena serê bixwîne û binivîse. Ango ev pêvajo dike ku mirov xwe tenê bihêle. Vê rewşê bi taybetî di xebatên Kurdî de dibe ku hinek girantir be.

Bêguman em dikarin bêjin ku ev pirsgirêk di qad û dîsîplînên din de ewqas bi tundî nabe. Lewre fakulte, enstîtu, mamosteyên pispors, konferans, torên lêkolînê, kargehên xebatê, fon û kovarên bihakem ên navneteweyî yên wan qadên lêkolînê hene û ev rewş jîngeheke wisa pêk tîne ku tê de hilberîna rêkûpêk a zanyariyê pêk tê û piştgiriya pêşketina entelektuel dike.

Heta beriya demeke kurt, dema ku mijar dihat ser xebatên Kurdî me qala rewşeke cihê dikir. Heta pênc an deh sal berê ew derfetên ku

70
min li jorê vegotin di qada xebatên Kurdî de hema bêje tune bû û derfet û sazî û çalakîyên heyî jî mayînde nedibûn. Wek mînak di qada xebatên Kurdî de kovarên zanyarî û bihakem ên bi îngîlîzî hema bêje tune bûn û yên heyî jî piştî çend salan naçar diman ku xebatên xwe rawestînin. Li ser dîrok û pêkhatina xebatên Kurdî gotareke gelek xweş a Clemence heye. Em di wê mijarê de jê re spasdar in.

Bi rastî, îro jî di çarçoveyê teorîk de me analîz nekiriye ka em ji xebatên Kurdî çi fêhm dikin. Heta niha me bersîvê tîr û tije nedaye pirsên wekî xebatên Kurdî çi ne, mijarên wê çi ne û çi nîn in. Em di rastiyê de bi tiştê baş dizanin ku ji sosyolojî bigire heta polîtîkayê, ji dîrokê bigire heta arkeolojiyê, ji çandê bigire heta ziman û olên Kurd û Kurdistanê bi taybetî jî ji hêla Kurdan bixwe ve nebûne armanca xebatên sistematîk û zanistî. Divê em vê jî bibêjin ku sedema van pirsgirêkan mêtîngehkirina Kurdistanê ye. Xwe bi xwe birêve nebîrîna Kurdan, destnîşanekirina çarenivîsa xwe, bêderfetiya destnîşankirina çarenivîsa, nebûn û qedexekirina saziyên ku dê zanyariyê hilberînin, ji hêla yên din ve nivîsandina dîroka wan, înkarkirin an jî jixwecihêkirina vê dîroka nivîsandî di vê mijarê de sedemên destnîşanker in. Ji ber vê yekê bîst sal berê xebatên Kurdî ji xebat û berhemên çend kesan pêk dihat. Ji ber vê yekê bû ku deh an jî bîst sal berê pirtûkên îngîlîzî yên li ser Kurdan ji deh an jî bîst derbas nedibû.

Her çi qas ev pirsgirêk îro jî hebin, mîna ku ez ê niha bibêjim di salên dawî de di vê mejarê de gelek pêşketin pêk hatin. Di salên doktorayê de ku ez jî tê de asê bûm, bi tevî wan akademisyenên ku di vê qadê de dixebitîn, me ji xwe pirsî ka em di vê mijarê de çi dikarin bikin û em bi gelek mirovan re peyivîn. Ji bo ku em sîdewariyekê bigihînin çareseriyê van pirsgirêkan me di sala 2009'an de Torak Xebatên Kurdî danî. Armanca vê torê ev e: li kî derê dibin, bila bibin ji hevûdu agahdarkirina akademîsyen û xwendevanên ku di vê qadê de dixebitin, agahdarkirina wan bi xebatên kû tîr birêvebirin, zanyariyên hilberandî û çalakîyan. Me xwest em toreke jihevagahdar-

71

bûnê ya ku dê hesteke endambûna cemaateke akademîk ku tê de

xwendevanên master û doktorayê jî cih digirin, daynin. Ji xeynî vê, ev tora ku dê tu sînor û hiyerarşî nas neke ji bo nîşandana zanyariya objektîf, hevkarî di navbera dîspîlînan de, handana danûstandina xebatên entelektuel ên nû hate danîn.

Li vir em qala komeke e-mail dikin ku ji nêzikî 900 endaman pêk tê. Di koma Facebookê ya vê torê de ji hezarî zêdetir endam hene. Piraniya endaman ekademîsyen in. Di vê komê de rojnamevan, siyasetmedar, çalakvan û hwd. jî hene. Di vê torê de ku li hemû dinyayê belav bûye bêtir kesên ku dixwazin ji xebat û pêşketinên akademîk ên li ser Kurd û Kurdistanê haydar bin, cih digirin.

KSN bi peyameke elektronîk derfeta xwegihandina van hemû endaman pêşkêş dike. Wek mînak, antropologekî ku li Kurdistana Rojhilat dixebite di demeke nêz de e-mailek şandiye û tê de gotiye ku vê torê jê re derfetên mezin pêk anîne. Zimanzanê navdar Michael Chyet di e-mailekê de gotibû ku dema ku wî dest bi xebata li ser Kurdan kiriye tenê bûye lê belê niha bi saya vê torê rewşa xebatên Kurdî guheriye.

Ji bilî vê rêxistinên cihê yên civaka sîvîl, saziyên çapemeniyê an jî saziyên her wekî din bi rêya vê torê ji pisporan li ser Kurdan agahî dixwazin. Cara dawî Wezareta Koçberiyê Ya Kanadayê peywendî danî. Bi taybetî ji bo ku biryarên rêkûpêk bidin ser daxwazên penaberiyê yên Kurdên ku çûne Kanadayê, xwestin li ser rewşa Kurdên ku li rojavaya Tirkiyê dijîn agahî bigirin. Ji ber vê em dikarin bêjin ku Tora Xebatên Kurdî di vê qadê de roleke girîng dilîze. Dema ku em kêmasiyên dîrokî yên ku min qal kiribûn û nebûna saziyan bifikirin, bandora erênî ya saziyeke wekî KSN xwe nîşan dide. Bi ditîna min vê torê dînamîzmek û hesteke kolektîf pêk aniye.

Ez dixwazim hinek behsa wan xebatan bikim ku em di bin banê KSN'yê de bi rê ve dibin. Wek mînak, dema ku min doktora dikir, pêwîstiya min bi bibliyografîkeke wisa hebû ku tê de navê hemû pirtûk û meqaleyên zanistî yên li ser Kurdan hatine nivîsandin, hene. Min dixwest bibliyografyayeke wisa hazir bikim ku di vê mijarê de

72
çî hatibin weşandin bi hêsanî nîşan bide. Piştî ku me malpera torê danî, me ev kar bir serî. Akademîsyenan pir dixwest ku ev yek pêk were. Piraniya wan pirsên ku ji torê dihat kirin li ser berhemên weşandî yên xebatê Kurdî ne. Niha me bêtir bala xwe daye pirtûk û meqaleyên îngîlîzî û paşê eger derfet çêbe em ê bibliyografyayeke wisa bi zimanên din jî amade bikin. Em dikarin bêjin ku îro bibliyografyayeke online ya wisa berfireh tune ye. Dema ku hûn bibliyografyaya xebatên Kurdî ya malpera me binêrin, dikarin li gor salan pirtûk û meqaleyên îngîlîzî yên li ser Kurdan hatine weşandin, bişopînin. Bi taybetî piştî sala 2009'an hejmara berhemên îngîlîzî yên li ser vê mijarê gelek zêde bûne. Di sala 2010'an de weşanxaneyên

navdar ên dinyayê bi îngîlîzî li ser Kurdan 29 kitêb çap kirine. Di sala 2012'an de cara ewil kovareke navneteweyî û bihakem li ser zimanê kurdî hejmareke taybet weşand. International Journal of the Sociology of Language (Kovara Navneteweyî Ya Sosyolojiya Zimên) ev yek pêk anî.

Xebateke me ya din jî danîna katalogekê ye ku ji navê wan kesên ku di vê qadê de dixebitin pêk tê. Di vê katalogê de hûn ê bikarin navên akademîsyenên ku li ser vê qadê dixebitin, mijarên wan, berhemên wan û agahdariyên profîla wan bibînin. Ev katalog jî wekî bîbliyografyaya xebatên Kurdî di malperê de tê rojanekirin. Bi vê projeyê em hewl didin ku di vê qadê de ragîhandin û hevkarîyê pêş bixin.

Em dikarin bêjin ku di çend salên dawî de di qada xebatên Kurdî de pêşketin û kemilîneke berçav tê dîtin. Bi dîtina min bandoreke berçav a Tora Xebatên Kurdî li ser vê yekê heye. Him wek encama vê pêşketin û kemilînê him jî wek berhema rasterast a wan peywendî û sînerjiya ku torê afirandin, me dest bi projeya kovara Xebatên Kurdî kir. Me, kesên ku di vê qadê de nasyar in, xebitîne di bin banekî de kom kir û di meha pêşîn a sala 2013'an de me biryar girt ku bi navê Kurdish Studies (Xebatên Kurdî) kovareke navneteweyî, pirdîsîplînî û bihakem derxin. Ez vê, encameke rasterast a sînerjiya ku KSN pêk anîye, dibînim. Armanca me derx-

73
istina kovareke asta navneteweyî ye ku dê bibe dengê vê qadê.

Hejmara kovara ku dê salê du car derkeve, di meha Cotmeh an jî Sermawezê ya sala 2013'an de bigihîje destê xwendekaran. Em li benda piştgiyaya her kesî ne. Em li benda nivîsên we ne û hêvî dikin ku kes, pirtûkxane û saziyên din bibin aboneyên vê kovarê.

74

Rûniştina Sêyem:

Di Ziman û Wêjeya Kurdî De

Avakirina Nasnameyê

Moderator: **Ronayî Önen**

Ferhad Pîrbal:

Ebdûl Rehîm Rehmî Hekarî û rola wî ya di

peydabûna şano û wêjeya Kurdî ya modern de

Ji ber ku ez li Stenbolê ji gelê xwe re li ser edebiyata Kurdî dipeyvim, gelek kêfxweş im.

Ji sala 1987'an heta niha peywendiya min bi wê edebiyata ku bi zaraveya Kurmancî tê nivîsandin re heye. Qasî ku dizanim ew pêşketina mezin a vê edebiyatê bêtir li derveyî welêt pêk hatiye. Ez wisa difikirim ku eger ev pêşketina edebiyata Kurdî ya ku bi Kurmancî hatiye nivîsandin û ew lêkolînên ku li ser çanda Kurdî û dîroka çand û edebiyata Kurdî û her wisa berhêmen wekî roman,

helbest, çîrok hatine kirin li Tirkîyê were qebûlkirin û bi taybetî jî di zanîngehên Tirkîyê de ev pêşketin were qebûlkirin û berdewamkirin, ew akademîsyen, lêkolîner û nivîskarên li başûr dê ji xwe şerm bikin. Ez li bakur pêşketineke ewqas mezin dibînim.

Ez ê îro li ser rola Stenbolê çend deqîqe bipeyvim. Ji bo ispata axaftina xwe jî ez ê behsa Evdîrehîm Rehmî Hekarî bikim. Dema ku em li ser mijarekê dipeyvin, divê nimuneyek di destê me de hebe. Min Evdîrehîm Rehmî Hekarî wek nimune hilbijart. Min bi zanabûnî rola Stenbolê ya di tazekirina edebiyata Kurdî ya dawîya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de hilbijart. Di dawîya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de çawa ku roleke mezin a Stenbolê di nûjenkirina edebiyat û çanda Kurdî hebû, em dikarin

75

bêjin ku eynî rol di hunera Kurdî de jî lîstibû. Lewre hûn jî dizanin di navbera edebiyat û hunerê de hinek cudahî heye. Lêkolînerên Kurd li ser hunerê kêmtir xebitîne. Lê belê ji hêla hunerî ve jî Stenbol roleke mezin lîstîye.

Min bi zanebûnê Stenbol hilbijart. Lewre eynî bûyerên çandî, dîrokî, edebî ku di dawîya sedsala dozdehan û destpêka sedsala bîstan qewimîbûn bi bawerîya min îro, li vir ku em rûniştine, dubare dibe û em niha tê de dijîn. Ev civîna we, civîneke dîrokî ye.

Armançeke we heye, sedem heye. Ez pê ewle me ku hûn dizanin ka sedem çi ye ku em hemû li vir rûniştine. Û hûn hemû dizanin ka armanc çi ye ku em li vir rûniştine. Di navbera pêvajoya dawîya sedsala nozdehan û destpêka bîstan û îro de şibînek heye. Ew nivîskarên ku ji Mehabadê, Mihemed Mihrî, Mustafa Şewqî Qazîzade; ji Senendjê, nivîskarên din; ji Silêmanî, Towfîq Efendî ku wekî Pîremêrd hatiye naskirin; ji Colemêrg, Evdîrehîm Rehmî Hekarî; ji deşta Rewandîz û Hewlêr, Husên Huznî Mukriyanî; ji Diyarbekir, Îshaq Sikutî; ji devera Cizîrê Dr. Abdullah Cewdet hwd. ango ew nivîskarên ku ji her çar parçeyên Kurdistanê, ji bajar û bajarokên Kurdistanê bakur, rojhilat, başûr nehatibûyana Stenbolê, li vir kom nebûyana û hevdu nasnekirana ew bizav û tevgera çandî, polîtîk, dîrokî –Dr. Celîlê Celîl ku li vir rûniştîye, navê wê pêvajoyê wekî ronesans bi nav kiriye min jî wergerande Erebi got Nehwe- pêk nedihat.

Ango di dawîya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de cihekî wisa hebûye ku Kurdan kariye lê kom bin, werin cem hev, bi hev re tevbigerin. Li Stenbolê Kurd li gel Tirkan mil bi mil bûne. Ev yek şanazî ye. Di Stenbola îro de jî ez heman bizav û tovê dibînim. Îro xweşbextane hêviya Kurdan heye ku dixwazin li bakur wê tovê biçînin û ew tov bibe deriyek ji bo wê ronesansê.

Di dawîya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de Stenbol roleke mezin lîst, lewre Stenbol xwedî cihekî stratejîk bû, nêzikî Ewrûpayê bû û dikarî sûd ji wan pêşveçûnên ku li Ewrûpayê

diqewimîn, bigire. Eger em li rewşa edebîta wê demê ango ya nîveka duwem a sedsala nozdehan binêrin, em ê bizava sembolîstan, sembolîstên Fransîyan bibînin. Eger li Parîsê, Cenevreyê, Brukselê 76

an jî her cihekî din ê Ewrûpayê kovareke sembolîstan an bizakeve din a hunerî derketa du meh şûnde li Stenbolê yan dibû nûçe yan jî ji hêla wan nivîskarên fransîzan ku bixwe li Parîsê dijîn an jî li Stenbolê dijîn ve, li Tirkî dihatin wergerandin. Hûn hemû jî dizanin tesîra edebiyata Fransî li ser Tevfîk Fikret, Rezaizade Mahmut Ekrem, Namîk Kemal hwd. hebû. Berhemên Fransî li Tirkî dihatin wergerandin.

Beşek ji wan nivîskarên Kurd ên ku ji her çar parçeyên Kurdistanê hatibûn yan ji bajarên Kurdistana bakur hatibûn di nav bizava çandî ya Stenbolê de dijîn, wan formên nû yên edebiyata Ewrûpayê bi awayekî rasterast wergirtin. Ew nivîskar du beş bûn: Beşek yekem ji wan kesan pêk dihat ku Fransî dizanîn wekî Abdullah Cewdet û Îshaq Sikutî. Îshaq Sikutî zû wefat dike. Di sala 1902'an de wefat dike. Li gor nivîskarên din bandoreke mezin nekiriye. Her wisa Memduh Selîm, Abdurrahman Bedirxan, Kamuran Bedirxan, Miqdat Mîthat Bedirxan jî di vê beşê de ne. Wan bixwe Fransî dizanî. Dema ku Miqdat Mithat Bedirxan hejmara ewil a rojnameya Kurdistanê derdixê, bi Fransî karteke biçûk di nav oryantalist û rewşenbîrên Fransî de ji bo wergirtina piştgiriye belav dike. Ango bi Fransî nameyek nivîsandîye û bi tevî rojnameyê belav kiriye. Husên Huznî Mukriyanî û gelek nivîskarên din jî Fransî dizanî. Şansa wan hebû, lewre wan him bi xwe Fransî dizanî, bi rêya zimanê Fransî ji çand û edebiyata Fransî sûd girtiye him jî ji formên nû yên edebiyata Ewrûpayê sûd wergirtiye.

Formên nû dibêjim, lewre şano, roman di edebiyata Kurdî de tunebû. Çîroka forma Ewrûpî jî tune bû. Belê Mela Mehmudî Bazîdî 1856'an çîroka yekem nivîsandîye. Çîrok hebûye, lê belê wekî forma Maupassant an jî Çexof nebû. Ew formên nû yên edebî di dawîya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de hatiye nav edebiyata Kurdî. Hêvîdar im bikarim behsa mînaka Evdîrehîm Rehmî Hekarî bikim. Mîna ku min got şansa wan hebû. Lewre, wan bi awayekî rasterast sûd ji zimanê Fransî girtiye û her wisa wan, sûd ji edebiyata Fransî girtiye. Namîk Kemalê, Tevfîk Fikretê, Rezaizade Mahmut Ekremê an jî yekî din di bin bandora çanda 77

Fransî de helbest nivîsandîne. Eger şanseke Tirkan hebûya, du şansên Kurdan hebûye. Lewre wan tenê sûd ji çanda Fransî girtiye, Kurd him rasterast sûd ji Fransî girtiye û sûd ji miletekî din, ango ji Tirkan, ji Namîk Kemal, Tevfîk Fikret, Rezaizade Mahmut Ekrem, ji Servetî Fûnun û ji kovarên mîna Yeni Kalemler û kovarên din girtiye.

Ez wekî Turkmenan telafuz dikim: Yengî Kalemler.

Şansa beşa dîn a wan nivîskarên Kurd ên ku li Stenbolê bûne, kêmtir bûye. Lewre li gor wan nivîskarên ku herdu ziman dizanin, dereceya sûdwegirtina wan kêmtir bûye. Wan tenê kariye sûd ji edebiyata Tirkî ya di bin tesîra edebiyata Fransî de maye, girtiye. Şêx Nurî Şêx Saleh, Cemîl Saîb, Zîwer, Hacî Qadirî Koyî û gelek nivîskarên din wisa ne. Ango du kanalên wan nivîskarên me yên ku di dawiya sedsala nozdehan û destpêka sedsala bîstan de jiyane, hebûye.

Divê girîngî bidin vê rola Stenbolê û divê em li ser wê lêkolîn bikin. Ne tenê warê edebî û çandî, lê belê warê jiyana civakî, rêxistinî, hunerî û qadên din. Niha hin konsept hene ku em li Kurdistanê başûr bi kar tînin, ji me wetrî ev konsept gelek taze ne. Yek ji wan xebata saziyî ye. Şeş heft sal e ku em li Kurdistanê başûr li dewsa karê siyasî û polîtîk, em dikarin karên saziyî bikin da ku barên partiyên siyasî siviktir be. Wek mînak xebata jinan. Yekemîn rêxistina jinên Kurd, Kürt Kadınlar Cemiyeti di sala 1919'an de li Stenbolê hatiye avakirin. Yekîtîy Afratanî Kurdistan ku li başûrê Kurdistanê tê damezrandin nizanim sala 1954 e an 1956 e. Ango piştî navbereke dirêj rêxistineke din a jinan tê avakirin. An jî rêxistina xwendekavanan Cemiyetî Hêvî di sala 1913'an de tê damezrandin.

Em nebêjin ku me beriya Farisan, Ereban an jî Tirkan dest bi çîrok, roman an jî tiyatroyê kiriye. Lê belê qet nebe em bikarin van heqîqetên dîrokî bigihînin nişên nû. Ev peywîr, peywîra zanîngeheke wekî wê zanîngehê ye ku ev konferans amade kiriye. Destê wan û ya weqfa Kurd Weqfa Îsmâil Beşikcî xweş be. Mesela, min nedizaniyê ku Kurdan beriya Tirkan bûye xwedî radyo. Belê, Kurdan beriya Tirkan bû bûne xwedî îzge. Nûjenbûna helbesta Kurdî panzde

78

sal beriya nûjenbûna helbesta Erebi pêk hatiye. Eger helbesta Erebi bi destê Nazik Melaîka û Ebubekir Şakir Seyad di sala 1927'an de helbesta Erebi nûjen bûbe, eger em lêkolîn bikin em ê bibînin ku 1919 bi destê Evdîrehîm Rehmî Hekarî nûjenbûna helbesta Kurdî kiriye. Faris di sala 1923'an de bi destê Nîma Yusîc helbesta xwe nûjen kiriye. Yanî Kurd di gelek waran de, di avakirina qadên ku pêwendiyên wan bi edebiyat û çand û henerê ve heye de beriya milletên cînar pêş ketiye.

Vegotina vê heqîqetê tenê ji bo wê yekê bû ku em behs bikin ku Kurd li Stenbolê xwedî şans bûne ku mil bi milê nivîskarên Tirk li Stenbolê jiyane. Biratiyeke pir qewî di navbera nivîskarên modernxwaz ên Tirk û Kurd de hebûye ku em di bîranînên nivîskarên wekî Pîremêrd de vê yekê dibînin. Pîremêrd vedigere Silêmanî, dibêje ku ew li Stenbolê li qata duwem a apartmanekê jiyaye, Tevfîk Fikret li qata serî jiyaye, Rezaizade Mahmut Ekrem li qata xwarê

bûye. Pîremêrd behsa wê dike ku Namîk Kemal, Tevfik Fikret ji wî re gotine ku were hevalekî Kurd heye, navê wî Abdullah Cewdet e, were wî nas bike. Ew dibêje carna êvarê em bi hev re, kurê min Nejat jî li gel me, diçûn ba wî, me sohbet dikir. Bi rêya Tevfik Fikretê Tirk ve Pîremêrd Abdullah Cewdet nas kiriye û bûne heval. Ev peywendiya van nivîskarên Kurd ku General Şerîf Paşa jî yek ji wan bû gelek girîng bû.

Avdirehîm Rehmî Hekarî ku yek ji wan nivîskaran bûye û Almanî û Rûsî dizanî, di bin tesîra atmosfera çandî ya Ewrûpî ya Stenbolê de maye, dixwaze li ser şanoyê bixebite. Her wisa peyva şano ku em di Soranî de bi kar tînin û wisa dizanim ku di Kurmancî de jî tê bikaranîn, ji peyveke Ewrûpî hatiye. Ez wisa difikirim ku peyva “şano”, ji peyva “scéni” ku di Fransî de wek sên tê telafuzkirin, bi Îtalî wek Şen tê telafuzkirin, tê. Konsulxaneyên pêşîn ên Ewrûpî yên li Stenbolê ya Îtalya û Fransayê ne û di dawiya sedsala 17.an û destpêka sedsala 18.an de hatine vekirin. Ev konsulxaneyên Îtalî û Fransî li Stenbolê kar kiriye, şano pêşkêş kiriye, komên şanoyên Ewrûpî yên van konsulxaneyan hebûye.

79

Evdirehîm Rehmî Hekarî di wê çarçoveyê de jiyaye, yekemîn şanonameya xwe ya bi navê Memê Alan di kovara Jîn de di sala 1919'an de belav kiriye. Pîremêrd hevalê wî bûye. Dema ku Pîremêrd vedigere Silêmaniyê karê yekemîn ku dike nivîsandina çend şanonameyan e. Pîremêrd sê-çar şanoname dinivîse. Evdirehîm Rehmî Hekarî ewil vê formata nû ya edebî dinivîse û Bozarlan dibêje ew şanoname li Stenbolê hatiye nîşandan jî. Pîremêrd jî eynî şeweyê ji 25'an zêdetir gotarên li ser şanoyê û rexneyên şanoyî dinivîse, di rojnameya xwe de belav dike. Ango Evdirehîm Rehmî Hekarî yekemîn şanoya Kurdî dinivîse, Pîremêrd jî li başûr duyemîn şanoya Kurdî dinivîse.

Wexta min nemaye. Ez spasiya we hemûyan dikim.

80

Özlem Galip:

Rastî an Xeyalî? Di romana Kurmancî

ya li Kurdistan û dîasporayê de wêneyê welêt

Di serî de ez dixwazim bînim ziman ku axaftina di nav evqas pisporên li ser xebatên Kurdî de ji bo min hem rûmet e hem jî pir zor e. Bi vîna re bûna panelîsta dawîn ji bo min hîn zortir e. Taybetiyeke din ji bo min ew e ku li ser romana Kurdî cara yekemîn e ku li Stenbolê gotar pêşkêş dikim. Ev îro hate bîra min. Yanî evqas sal in ku ez li Emerîka, li Ewrûpa, Rojhilata Navîn pêşkêşiyên dikim, lê heta niha li Kurdistanê an jî li Tirkiyê min qet pêşkêşî nekirine. Helbet gelek sedemên vê hene. Dem hat derfet çênebû, carinan jî me derfet çênekirin. Ev jî hinekî bi xerîbkirina me, ya bi erdnîgarî û

zimanê me ve girêdeyayî ye. Heta niha axaftinên min tim bi inglîzî bûn. Yanî li ser romana Kurdî tim bi inglîzî axivîm. Zehmetiya axaftina kurdî ya li ser romana kurdî min di amadekirina vê pêşkêşiyê de dît. Halbûkî divê ev yek hesantir bûya. Sedema vê zehmetiyê jî, ew e ku bi salan e ku Kurd bi qedexê û astengiyan re rû bi rûne. Ji niha ve ji bo xeletiyên ku ez ê di nav axaftîna xwe de bikim, lêborîna xwe ji we dixwazim. Lê dizanim ku hûn ê vê hewldana min jî bibin. Ez jî wek gelek ciwanên Kurd ji welatê xwe û zimanê xwe dûr mam. Min wêjeya Înglîzî xwend û mamostiya Înglîzî kir. Yanî tim wêjeya xelkên din û zimanên xelkên din xwend. Biryara min a li ser xebata wêjeya Kurdî ji xebateke akademîk bêhtir vegeftina li ser kokên xwe bû. Îro jî encameke vê xwestekê yanî parçeyek ji doktora xwe pêşkêşî we bikim.

Min doktora xwe li zanîngeha Exeterê qedand. Mijara doktora min romana Kurdî bû. Navê wê Welatê hesret û têkoşînê, Kurdistan bû. Yek ji şewirmenda min Mamoste Clemenc bû, ew jî îro di nav me de ye, bi vê mûnasebetê ez dixwazim careke din ji ber keda wê spasiya wê bikim. Min analîzên xwe li ser sed romanî kirin. Ji van

81
64 ji dîasporayê, 36 jî ji Kurdistanê bûn. Min bi taybetî, zêde roman danîn pêşiya xwe, da ku, encamine rasttir derkevin holê. Min nexwest ku analîzên xwe tenê li ser çend romanên bikim. Ji ber wê yekê min sed roman danîn pêşiya xwe. Armanca min a din jî, ew bû ku, yên ku zêde agahiya wan li ser romana Kurdî tune ye, teza min ji wan re bibe rêber. Min xwest ku, yekê ku teza min bixwîne, hindik zêde romana Kurdî, çî ye bibe xwedî agahî.

Bandora bêdevletbûnê, li ser romana Kurdî di aliyê nasnamê û welat de çî ye? Min xwest di teza xwe ya doxtorayê de li vê jî binêrîm. Yanî hebûn û nebûna li ser axa xwe, an jî em bibêjin li ser nêzîkbûna me ya li hember welat bondoreke xwe, ya çawa heye? Min xwest vê jî bibînim.

Ji bo teza xwe, min gelek metod bi kar anîn. Ya serekê xwendin û şîrovekirina romanê bû. Lê bi vîna ve gîredayî min li ser jiyana nivîskarên romanê bi xwe jî lêkolîn kir. Ji ber ku min xwest bibînim û fam bikim ka jiyana wan çiqas bandor li ser romana wan kiriye. Bi taybetî min nexwest bi wan re biaxivim, ji ber ku min nexwest di bin bandora gotinên wan de bimînim. Helbet, ez gihastim hin romannivîsan, carinan ji bo xwestina pirtûka wan, carinan jî ji bo hînbûna bîyografiya wan. Lê tu carî min di derbarê teza xwe de pirs ji wan nekirin. Wekî min gotî, min xwest wek lêkolînereke serbixwe gîredayî nivîsê bimînim û usa şîrove bikim. Çima min xwest ku jiyana wan binerim? Lewre jiyana nivîskar, bandora xwe li ser romanê wî jî dike. Beriya ku herin Ewrûpayê çî kar kiribûn? Yan jî jiyaneke wan a siyasî hebû yan na. Bersiva van pirsan giring bû. Piştî hînbûna

jiyana wan, min romanên wan baştir fahm dikirin. Gelek nivîskarên dîasporayê ji jiyana xwe îlham girtine û romana xwe wisa nivîsandine. Bi taybetî ji jiyana xwe îlham girtine. Çima? Ji ber ku xwestine, nîfşên nû, êşên hatine kişandin baştir fahm bikin. Mînak, mirovekî ji cûntaya leşkerî ya sala heştêyî pir kişandî û ketî zindanê, di romana xwe de zêde qala dema cûntayê û zîndanê dike. Vêna bi zanebûn dike. Armanca wî, cûntayê û zîdana Amedê bi rêya romanê bigihêjîne nîfşên nû. Ji ber vê yekê zanîbûna çîroka jiyana nivîskar, ji bo teza min pir girîng bû.

82

Dema ku em li aliyê teorîk jî binêrin; Welat, nasname, roman û dîaspora konseptên min a sereke bû. Min teorîya li derdora wê konseptê nihêrî. Teoriyeke bi navê erdnîgariya însanî heye, ango bi Îngîlîzî dibêjin Humanistic Geography, yanî ev teorî li ser pêwendîya hestî, ya kesekî bi axa xwe re disekine. Min ev teorî bi kar anî, ji ber ku min di teza xwe de pêwendîya karakterên romanê bi Kurdîstanê re pirsyarî kir. Yanî karakter li welatê xwe çawa dinêrê? Bo wan Kurdîstan cihekî çawa ye? Warê xwe wek parçayekî Tîrkiye dibinê an jî di çarçoveya Kurdîstaneke serbixwe de dibinê. Min xwest ku bersiva van pirsan bibînim.

Ev teorî berî niha di wêjeya Îngîlîzan de hatiye bi kar anîn. Min bi xwe jî wêjeya Îngîlîzî xwend û mastira xwe li ser wejeyê Îngîlîzî kir. Ji ber vê yekê jî min berê ev teorî xwendibû. Bikaranîna vê teoriyê di romana Kurdî de ez gîhandim gelek encamên balkêş. Tevî vê yekê min, wêjeya civakên din ên koçber jî lêkolîn kirin. Bi taybetî li wêjeya Fîlîstînî û Ermenî nihêrî, ka tu hevşibîn bi romana koçberên Kurd re heye an tune ye.

Di teza xwe de pirsên min a yekemîn cudahiya navbera romanên li Kurdîstanê û romanên li derveyî Kurdîstanê çî bû? Ev pirsên min a yekemîn bû. Dema ku ez dibêjim li derveyî Kurdîstanê, ez dixwazim bi taybetî qala Swed û Elmanyayê bikim. Ji ber ku gelek romanên Kurdî li wan her du welatan hatîne nivîsandin. Mesela, li Brîtanayê bi hezaran Kurd hene, lê mixabin hîna romanek jî nehatîye nivîsandin. Li gelek welatên din jî rewş wisa ye.

Di axaftina xwe ya îro de wekî din ez dixwazim qala, hinek cûdahîya nêrînên li welêt di nav romanên dîaspora û Kurdîstanê de bikim. Ji bo axaftina min baştir were fahm kirin min slaytek jî amade kir. Hêvî dikim ku di dawîya axaftina min de cûdahîya di navbera wan de were fahm kirin. Di tevahiya axaftina xwe de ez dibêjim ku, di romanên nivîskarên li dîasporayê de wêneyê welatekî rastîn heye. Lê di romanên nivîskarên Kurdîstanê de bêhtir wêneyekî sembolîk û xeyalî heye.

Bi giştî romanên Kurdî di formeke birdozî de ne. Yanî peyamên

83

siyasî û birdozî didin. Mînak, di 64 romanên dîasporayê yê ku min lêkolîn li ser wan kirî de tenê çar ji wana qala rewşa civakî û polîtîk ya Kurdistanê nakin. 60ê din bi navên kes û cihên rastîn, bêhtir çêkirnokeke rastîn pêşkêş dikin. Mînak elementên dîrokî, biyografîk, otobiografîk hene.

Bi heman rengî, ji 36 romanên ji Kurdistanê yê ku min li ser wan lêkolîn kirin, tenê sê ji wan derdikevin derveyî cihên rastîn, yanî xeyalî ne. Yê mayîn, yanî 33 roman jî, belkî îfadeyeke sembolîk û hinek din bêhtir wêjeyî bikartîne, lê qala cih û kesên rastîn dike. Lê belê hinek cûdahî jî derdikevin pêşya me. Mînak, di romanên dîasporayê de vegotîneke bêhtir rasterast heye û karakter dişibin karakterên destanan. Lê romanên ji Kurdistanê ji teknîka vegotina kevneşopî bêhtir vegotîneke parçe kirî tercîh dikin. Em dikarin wan romanên ji romanên rastîn, bêhtir bixin kategorîya post modern. Mînak, di romanên wek Rojnivîska Spinoza, Pêşbazîya Çîrokên Neqedîyayî û Nameyek Ji Xwedê Re de teknîkên vegotina rasterast yê kevneşopî nehatine bikaranîn û karakterên wan romanên girover in. Yanî di dawîya romanê de karakterên tîn guhartin û xwendevanan şaş dikin. Di wan romanên de karakter, bi teknîkên post-modern û modern wek herikîna hiş û axaftina hûndirîn(monolog) tîn çêkirin. Dîsa bi heman rengî, di romana Eroglu ya bi navê Otobês de tenê karakterek tune ye, bêhtir em dibin şahidê jiyana hûndirîn ya hemû rêwiyên di otobûsê de. Hin romanên Kurdistanê me ji hesta dem û cihên rastîn dûr dixê. Mînak, di romana Jar lê Sermest û Leyla Fîgaro de, em nizanin bê kengî û li ku derbas dibe. Yanî romannivîs bi tevahî dinyayeke xeyalî ava dikin. Em romana Mîran Janbar ya bi navê Ardûda dixin qategorîya çêkirnoka zanistî, ji ber ku ji me re qala ceribandina profesorekî dîn ê di sala 2050'an de dike.

Ez dixwazim carek din dûbare bikim: Bikaranîna cihên rastîn di romanên Kurdistan û dîasporayê de mijareke hevbeş e. Lê di romanên Kurdistanê de bêhtir karakterên xeyalî bi çêkirnoka sembolîk tê bikaranîn. Lê romannivîsên dîasporayê bêhtir ji jiyana xwe

84
îlham digirin û bêhtir qala birdoziya xwe dikin. Wekî din romanên dîaspora bêhtir qala Kurd û Kurdistanê dikin. Ji xwe hejmara romanên efsanevî, dîrokî û biyografîk zêde ye. Ev jî nîşanê me dide ku romannivîsên dîaspora bi bikaranîna elementên dîrokî, çandî û siyasî, ji xeyalan bêhtir Kurdistanê rastîn ava bikin.

Ji ber ku nivîskarên dîasporayê, bi rêya romangeriya Kurdî dixwazin kêmasiya dîroka Kurdistanê ya fermî ji holê rakin. Bi bûyerên rastîn û jiyana rastîn dixwazin êşên hatine kişandin bigihîjînin nîfşên nû. Yanî romangerî ji bo wan ji xebateke hûnerî bêhtir ji bo têkoşîna natewewî ya Kurd wek alavek e. Nivîskar van nêrînen xwe

her tim tînin ziman. Mînak, Medenî Ferho, yê ku bi salan e li penaberiye dijî, di gotareke xwe de wiha dibejê: “Dema ku alfabeya gelan were înkâr kirin, jiyana gelan jî tê kilîtkirin (...) Di rewşeke wiha de, binbarî û berpirsiyariya roman û çîrok nivîsên kurd, helbet [...] girîng e”.

Romanên biyografîk wek Siya Evînê û Bîra Qederê ji me re qala saxsîyetên navdar ên dîroka Kurdistanê wek malbata Bedîrxan û Memduh Selîm Bey dîkin. Bi vîna re jî ji me re qala encamên cuntaya leşkerî di dema 1980'yan de û rewşa zindana Amedê bi zimanekî rastîn dîkin. Yanî ji jiyana rastîn îlham distînin. Ji 64 romanên 34 jê qala zindana Amedê dîkin. Bi rastî ev hejmar ji xwe zede ye. Romannivîs bi zanebûn qala zindana Amedê dîkin û her car dûbarekirinê hewce dibînin.

Baş tê zanîn ku gelek ji van nivîskarên dîasporayê ew bi xwe di zindana Amedê de mane û rastî gelek îşkenceyan hatine. Jiber vê yekê di karakterên romanê de tim behsa bandora mayîna zîndanê li ser wan kesan hiştin dîkin.

Yanî romannivîsên dîasporayê ji bo pêşxistina zimanê Kurdî romanên xwe dinivîsin. Lê ev rewş di romannivîsên Kurdistanê de cûda ye. Erê behsa dîroka Kurdî û tekoşîna Kurdî dîkin lê bi piranî fikara wan ya wêjeyî heye. Mînak, di romana Hesên Huseyîn Denîz ya bi navê Hêvî Herdem Heye de rasterast behsa giringiya zimanê Kurdî nake, lê karakterê ku gerîlla ye, di xewna xwe de bi Kurdî

85
diaxe û ev yek jî bi rêyeke din giringiya zimanê Kurdî nîşanî me dike. Yeka din jî, Yunus Eroglu di romana xwe ya bi navê Nameyek ji Xwedê re de karakterê sereke xwe wek zimanzanekî dilşikestî bi nav dike. Ev yek jî qutbûna karakter ya bi zimanê kurdî re bi rêyeke din nîşanî me dide. Tiştê ku ez dixwazim li vir bibêjim, ew e ku nivîskarên dîasporayê armanca nivîsandina romanên xwe ji xwendevanan re eşkere dîkin, lê yê Kurdistanê wisa nakin. Li vir em dikarin bibêjin ku, nivîskarên dîasporayê bi fikra xwe mûdaxeleya nivîsê dîkin. Lê yê Kurdistanê bi zimanekî veşartî bi kar tînin. Wekî din, nivîskarên dîasporayê mîsyonek dane hebûna xwe ya li sirgûnê. Bi rola xwe ya ji bo pêşxistina zimanê Kurdî hesiyane. Ji bo vîna jî her rê bi kar anîne. Nivîsandina romanê jî yek ji vana bû. Em dikarin sedemên vê jî wisa bînin ziman. Nivîskarên dîasporayê, bi taybetî jî yê li Swedê ji ber derfetên ji bo wan hatine afirandin zimanê xwe bi awayekî azad bikaranîn. Rewşenbîrên Kurd jî ev fersend baş bikaranîne û romana Kurdî pêşxistinê.

Halbûkî nivîskarên Kurdistanê bi qedexeyên mezin re rû bi rû bûn. Hinek ji wan mecbûr man ku berhemên xwe bi tirkî binivîsin û yê din jî fikrên xwe bi awayekî veşartî anîn ziman.

Min berê jî gotibû ku, li aliyê din di romanên dîasporayê de bêtir

zimanê realîst tê bikaranîn. Bêhtir ji jiyana xwe îlham distînin û romanên wan dişibin romanên otobiyografîk. Ew jî ji nifşa wan, an jî ji dema wan derdîkeve holê. Tevahiya wan nivîskarên di sala heştayan de dema cuntaya lêşkerî de ji Tirkîyê an jî ji Kurdîstanê koçber bûne. Beriya ku herin Ewropayê jî, ji xwe bi rengekî aktîf di nav sîyasetê de bûne. Ji ber ve yekê jî romanên wan jî bi giştî sîyasî ne. Helbet dema ku koçberî Ewropayê dibin pêwendîya wan bi Kurdîstanê re qut nabe. Li dijî vîna, pêwendîyeke xurttir bi nasnameya wan re ava dibe. Li vir, divê mirov qala cûdahîya jenerasyonê jî bike. Nivîskarên li welêt bi giştî ciwan in û tekîliyên wan bi wejeya cîhanî re zêde ye. Nivîskarên li Kurdîstanê ji ceribandina tiştên nû hez dikin.

Helbet, piştî 2002'yan li Tirkîyê qedexeyên li ser zimanê Kurdî 86

bi tevahî xilas nebûbin jî, nermiyek çebû û gelek pirtukên Kurdî hatin çap kirin. Min romanên heta sala 2010'an hatin çap kirin analîz kirin, lê dizanim gelek roman piştî sala 2011'an hatine çap kirin. Niha hema bêje her roj pirtûkek tê çap kirin.

Tiştên ku min îro li vir anîn ziman hinek beşên ji teza min in.

Wekî din di axaftina xwe de min qala hemû romanên nekîr, lê axaftina min nêrîneke giştî dide xûyakirin. Lê bi rastî ji ber rewş û derfetên konferansên wiha tu nikarî qala hemûyan bikî. Min jî li gorî wêna xwe amade kir û tenê ji çend romanên mînak dan.

Helbet ez dizanim ku bi demê re zêdebûna romanên dê rewşê bigûherîne. Di dawiyê de ez dixwazim van jî lê zêde bikim. Her çiqas li herêma zimanê jiyane Kurdî be jî, ev tenê têra pêxistina ziman nake. Heta zimanek nebe zimanê perwerdê em nikarin qala pêxistina wî zimanî jî bikin. Di vî alî de em Kurd di demeke dîrokî re derbas dibin. Hêviya min ew e ku di demeke nêz de em ê zimanê Kurdî di dibistanan de bibînin. Ez hêvî dikim ku pêvajoya niha vê zemînê ava bike.

Careke din ji ber ku we ez bi baldarî guhdarî kirim, yek bi yek spasiya we dikim. Û bi taybetî jî spasiya amadekarên vê konferansa hêja dikim.

87

**

KULTUR Û RAMAN

Şerefxan Cizîrî

Weşanên Nûdemê

Weşanên Nûdem: 24

Kultur û Raman

Çapa Yekem: Stockholm 1996

© Weşanên Nûdem û Şerefican Cizîrî

Pergala bergê û rûpelan: Nûdem

Wêneya bergê: resimê Voltaire

ISBN: 91 88592-24 3

Navnîşan:

Termov. 52, 2tr.

*7<> 77 Jarfalla-Sweden

Tel û Fax: 8-583 564 68

Ji diya min Zînê re ku her tim ji min re digot: "Mirov diçe nav dimîne, ga diçe çerm dimîne"

Ş. Cizîrî

DEWLET, PLATON U ILM

Di vê nivîsarê de, emê li ser filozofê mezin Platon û ditinên wî yên li ser dewletê binivîsîn. Hûn dikarin bipirsin û bibêjin; çima Platon? Û çima dewlet û ilm? Bersiva van pirsyara ne rehet e û mirov nikare bersiveke rind di nivîsareke kurt de jî bide. Lê dîsa jî mirov dikare bibêje ku pêkanîna teoriya kultureke modem pêwîst e ji dîroka ilm, îdeolojî û zanebûna civatên kevnare dest pê bike. Jiyana entellektuelî û kulturî ji kevnar de heye û bi gelek şeklên curecure heta îro hatiye. Pêwîst e, hemû kurdên ku bi xebata entellektûelî dadikevin, bi hemû awayî ilm, kultur û îdeolojiya civatên kevnare ji fêr bibin. Ew encamek e ku em vê nivîsarê dinivîsîn. Encaman dûyemin ji ev e; nivîsarên li ser felsefe, kultur, dîrok û ûhw, bi zimanê kurdî pirr nehatine nivîsandin. Nivîsandin li ser van tiştan, wê bi xwe re bi zimanê kurdî peyvên ilmî û termînolojiya nivîsandinê bi pêş bixîne. Ew jî xebateke girîng e. Encama sêyemîn jî; danûstandinên civatê û ilm bi hev re çî bûne û dikarin çî bibin? Di xebatên ilmî yên modern de gelek munaqêşe li ser rola civat û ilm, ilm û îdeolojî, îdeolojî û civat dibin. Ev munaqêşeyên fikrî jî, divê kurd bala xwe baş bidinê.

Dîroka ilm û pêşketina fikrên ilmî di civateke koledar de û her wûha jî di civateke kapîtalîst de, gelek balkêş û fireh e. Civata Grek ya Antik, civateke koledar bû, lê belê, ji aliyekî de jî vê civatê filozof, ilmzana û nivîskarên mezin û giranbûha derxistin pêş. Vê nakokiyê mirov çawa dikare, bi awayekî ilmî ronî bike? Li aliyekî civateke koledar û li aliyê din jî, ilmekî pêşketî û kultureke fireh.

Weke ku tê zanîn, ji bona mirov bikaribe bi xebatên ilmî û kulturî dakeve, pêwîst e di civatê de "kedeke zêde" hebe. Bi keda zêde re û di civatê de bi pêkhatina kategoriyên sosyal, îmkân ji bo xebata ilmî û kulturî çêdibê. Ji ber vê yekê, encama yekemîn ku rê li pêşketina ilm û kulturê vedikirin, erzanbûna keda mirova (pirbûna kolan) û keda zêde bû. Bi vî awayî mirov dikare bibêje; ku danûstandineke gelek xurt di navbera tîpên civatê û xebata ilmî û kulturî de heye.

Tîpên civatê û xebata ilmi û kulturî di nav danûstandineke diyalektikî de ne û ev danûstandin jî, ji tipên danûstandinek entellektûelî pêk hatine. Bi jiyana xwe, bi dîtin û îdeolojiya xwe ve, mirovên entellektûel ji civatê tîn û tesîr li civatê dikin. Danûstandina di navbera civatê û entellektûelan de, ji aliyê dîrokî ve, gelek danûstandinên curbecur nîşanî mirovan dide. Danûstandina sosyal di civatekê de çiqas dewlemend be, danûstandina entellektûelî jî di wê civatê de ewqas dewlemend e...

Platon li bajarê Atina yê hatiye cihanê. Beriya Miladê(B.M) di salên(427-347) de jiya û ji malbeteke xanedan dihat. Mercên Platon yên maddî û malbata xanedan tesîr li ser fikrên wî yên civakî û ilmî dikirin. Nivîskariya Platon gelek firehe û di nav de biyolojî, matematîk, felsefe û polîtîka heye. Lê, di vê nivîsarê de em ê bes li ser dîtinên Platon yên li ser dewletê bisekinin. Ev dîtin xwediyê fonksiyoneke dîrokî ne. Dewlet, çînên sosyal û kategoriyên sosyal ûhw, hergav xwediyê fonksiyoneke dîrokî û civatî ne.

Xebata Platon li ser dewletê, di pirtûkên "diyalogan"de hatiye formûlekirin. Di van pirtûkan de mamostê Platon, ji Sokrates dixwaze ku ew dîtinên xwe, li ser hinek pirsyan zelal bike û peyvên xwe ronî bike. Ji bona dewleta Platonîk ev peyv û gotinên ku di pirtûkên "diyalogan" de tîne munaqesekirin, dîtinên orjînal in. Ev dîtin bes ji bona vê dewletê derbas dibin. Dewleta Platonîk ne dewleteke ku heye, lê belê dewleteke ku dikare pêk bê. Ji ber ku heta nûha ev dewleta tekûz hîna jî pêk nehatiye; pewîst e Platon dîtinên xwe yên li ser dewleta xwe ya îdeal, baş zelal bike. Encamên "diyadi diyalogan"

jî ew e. Ji bona ku xebata xwe hêsantir bike, Platon beriya hemû tiştî gotina "hemwelatiyek baş", ji pîrr aliyan de analîz dike û li gora qiymetên îdeal "diyalogan" berdewam dike. Ev hemwelatiya ku Platon behsa wan dike, hemwelatiyeke îdeal e. Karektêrên vî hemwelatî bi kurtî ev in; zanebûn, mêrxasî, bi pîvanbûn û bi edaletbûn. Pêwîst e ev sixlatana hemû, li cem dewleteke îdeal û rind jî hebûna. Profesorê felsefê yê Swedî Gunnar Aspelin dibêje ku,"Dewlet bi serokê xwe va zana ye, bi şervanê xwe va mêrxas e, bi pîvanbûn jî ev bû; kategoriyên jêrdest weke bazirgan û sinetkaran, cihê van jî diva bû di bin destê fîlozofan de ba,(r.19)." Li cem dewleta îdeal hîna jî sixleteke kêr heye. Ew jî bi edaletbûn û rastî ye. Li cem dewleta îdeal bi edaletbûn û rastiye divê mirovan wuha fahm bikira; Di civatê de divê hemû kes cihê xwe baş nas bike û jê memnûn be. Mêr, jin, kole, bazirgan, sinetkar ûhw, divê hemû kes cihê xwe baş nasbike û zêde jî gazîna nekin. Ev kategoriyên sosyal divê cihê xwe baş nasbikin û karê xwe jî, ji hevdu neyînin.

Li vir divê mirov îşaretê bi tiştê girîng bike: Dewleta Platonîk ne dewleteke ku mirov dikare bi pîvanên îro baş nasbike. Dewletên îro ji bajarên mezin, ji nifuseke pirr û ji xakekî fireh pêk tê. Dewleta Platon ya îdeal bajar dewlet e, ango ji aliyê cografî de biçûk e. Dewleteke pirr teng e û mirovên vê dewletê jî hevdû baş nasdikin.

Dewleta Platonîk, dewleteke çîneyî ye û di civatên Platon de rola çîn û kategoriyên sosyal pirr mezin e. Di seranserê civatê de pêşiya pêşî filozof, bi du filozofan de leşker, di dawiya hiyerarşiya dewletê de jî bazirgan û sinetkar dihatin. Kole û jin li derveyê dewleta Platonîk dimînin. Platon digot ku, "Kole bê qiymet in û wezîfên wan jî tenê gewdeyî ye". Ji bona van dîtinan, Platon û demokrasiya Atînayê li hevdu nedikirin. Wexta ku mirov dîtinên Platon baş analîz bike, ewê wê çaxê encamên dijayetiya wî bi civata Atîna re baş aşkere bibe. Bi kurtî mirov dikare bibêje ku, Platon li dijî delogan" demokrasîyê bû.

Di dewleta Platonîk de cudayiyek mezin di navbena hemwelatiyan û nehemwelatiyan de heye. Hemwelatî xwediyê hemû heqa bûn, jiyana van baş bû, qiymeta van zêde bû, di civatê de rola van hebû û mirovên din li van guhdarî dikirin. Lê belê kî ku ne hemwelatî bûn jî, ji hemû heqan mehrûm bûn. Platon, demokrasî weke şêklê dewletê, rast û baş nedidît. Ji ber vê yekê jî ew li dijî demokrasiya Atînayê radiwestiya. Wî digot ku; demokrasî mirovan pûç dibe. Yek ji encamên helî mezin ku Platon li ser pirr disekinî, prensîbê dengdanê bûn. Bi mekanîzma demokrasîyê re, diktatoriya piraniyê pêk dihat û ev diktatorî jî ya nezanan bû. Ev netîce ji ne li gora menfeetên dewletê bû. Di vê derbarê de Platon mînakê jêrîn dide; Ku piraniya hemwelatiyan ji dewletê şer bixwazin, pêwîst e dewlet şer bike, an jî ku piranî şer nexwazin, pêwîst e dewlet şer neke. Bi kurtî mirov dikare bibêje ku menfeeta dewletê bi piraniya hemwelatiyan û daxwaziya wan ve tê girêdan. Ew rastiya bi xwe jî, ji dewletê re ne baş e. Ji ber vê yekê jî Platon digot ku, prensîbê azadiya axaftinê bi zerar e, ji ber ku her tişt dikare pêk bê, an jî pêk neyê. Hemû fikrên çewtomewto dikarin bêne gotin û netîca vê yekê jî dibê tofan û qiyamet...

Peyva dewlet û azadiyê ku Platon diparêze; weke ku profesor Gunnar Aspelîn dibêje: "Bi hemû awayî û naveroka xwe ve arîstokrat e.(r.19)". Platon baş dizanîbû ku ew dewleta îdeal, li seranserê cîhanê nikarîbû pêk bihata.

Peyv û naveroka dewleta îdeal, bi awayekî pîralî bi teoriyên Platon li ser zanebûnê û problemên pêşketina zanebûnê ve giredayîne. Teoriya zanebûnê û cîhana fikrî li cem Platon îdealîzm e. Cîhana

maddî û cîhana fikrî ji hevdû cihê ne. Platon vê cihêbûnê di felsefa xwe de pirr îdealîze dike. Ji ber vê yekê jî dewleta Platonîk li seransêre cîhanê tune. Ma evîndariya Platonîk li vê cîhanê hebû? Wexmokrasiyê Wexta

ku ev dewlet li cîhanê tune be, beguman ew dikare li ezmana hebe. Platon jî pirr caran ji xwe re li ezmanan seyrane dike! Lê dîsa jî mirov dikare bibêje ku, li ba Platon realîstî jî pirr hebû. Dewleta ku li vê cîhana me ya îro karîba pêk bihataya, ew ê ne "dewleta helî baş bûya", lê belê dikarîbû" ji hemû dewletan baştir bûya". Hemû dewletên ku li cîhanê pêk hatibûn û hebûn, xwedî kêmanî bûn. Platon çar tîpên dewletê nasdikirin: Yek, Tîmokratî bû; Di vê dewletê de kategoriyên sosyal hebûn. Civat, jiyan, danûstandinên sosyal ûhw, hemû mîlîtarîze bûbûn. Tîmokrati, bi başî li dewleta Spartayê hatibû organîzekirin. Dudu, Oligarşî bû; Di vê tîpa dewletê de kategorî yên hindik û dewlemend, bandora xwe danibûn ser civat û jiyane. Di civatê de hemû tiştên girîng, jî aliyê kategorî yên hindik û dewlemend ve dihate meşandin. Sisê, Demokrasî bû; Di vê dewletê de gotina hemû hemwelatiyan derbas dibû, hemû kes xwediyê heqê dengdan û hilibijartinê bû. Hemwelati bûn bingehê vê dewletê. Weke ku me li jor jî got; Platon li dijî vê tîpê dewletê gelekî radiwestiya. Çar, Tîranî bû; Ev tîpê dewletê dîktatoriya mirovekî ye. Serok, ango dîktator hemû tişt e, heq, huqûq, mirovantî li gora daxwazên serok dimeşin. Heqê tu kesî tune ku li dijî serok bisekine, mirin û jiyana bi serok ve girêdayî ye. Li gora Platon, ev babete dewletê xwe ji hemû babetê zeka, aqil û zanebûnê dûrxistiye. Di praktîkê de, Platon dewleteke pirr bi hêz, bi kategoriyên curbicur û bi çînayetiyeke xurt diparêze. Li cem Platon û dewleta wî elît(kesê xwedîhêz, zana, neqandî) xwediyê cihê helî baş in. Karê wan zanebûn û hunermendî bû, ew di xebata ilmî û leşkerî de hatibûn pijirandin. Ew têgihîştî bûn. Ewana di menfêete xwe ye şexsî de nedifikirin?! Tiştê helî girîng ji bona vî elîtî birêvebirina dewletê bû. Ewana "xweşik bûn", "mêrxas bûn", "mêrd bûn" ûhw. Di serê dewlata Platonîk de elît hebûn, piştî vana siwarî, bazirgan, sinetkar û gundî dihatin. Kole û jin li derveyê birêvebirina dewleta Platonîk diman. Siwariyan alikariya fîlozofan dikir, ji bona ku qanûn û nîzam pêk bê. Bazirgan, sinetkar û gundî jî, bi problemên aborî û şexsî dadiketin. Van mirovan nikarîbûn dewlet birêvebibirana. Birêvebirina dewletê karê fîlozofan bû. Di dewlet û civata Platonîk de, li ser parvekirina dewlemendî ji pîvan hebûn. Profesor S.E.Liedman dibêje ku, "dewlemendî di civatê de, dikare ji yekê heta pêncan be. Ew pêwistiyek e. Di navbera hemwelatiyan de, dewlemendek dikare bêyî belavkirin, tenê pênc

caran ji feqîrekî dewlementir be.(r.29)". Netica vê dîtinê ev e; ji aliyê maddî de, di navbera mirovan de ferqa mezin zerarê bi xwe re çêdike. Newekhevî di navbêna endamên civatê de, problemên sosyal bi xwe re peyda dike, bingehê dewletê xirab dike, li himberî hevdû mirovan tûj dike û bi vî awayî jî hizûr di civatê de namîne. Ji ber van probleman jî, Platon, ji bona dewlemendiya di navbera mirovan de û di civatê de ferqên maddî bi gîştî, hinek tixûbên matematîkî danîbûn. Ev tixûbên matematîkî jî, dikarî bû di navbera hejmara yekê û pêncan de biçûya û bihataya.

Di civata Platonîk de, ferqeke biçûk ya maddî û ferqeke mezin ya manewî heye. Bingehê dewleta Platonîk li ser newekhewiya manewî ava dibe.

Kole û jin di civata Platonîk de xwediyê cihekî taybetî ne. Jin bi giştî - jinên çînên serdest jî tê de - li derveyî jiyana polîtîk in. Li gora Platon jin nezan bûn û kole jî " firaxê bican bûn". Kole pêwîst bû baş bixebitiya û ji jiyana xwe memnûn ba. Heq, huqûq û serbestî ji kolan re ne lazim bû. Baş xuya dike ku bingehê vê dewletê, li ser danûstandinên di navbêna kolan û xwedî kolan de, hatiye avakirin û pêşdaxistin. Di hiyerarşiya civatê de, hemû kategoriyên sosyal, çînên sosyal û kes şûna wan di civatê de baş xuyaye. Hemû mirov divê cihê xwe, qîmete xwe û wezîfa xwe baş nas bike. Platonîzm bi kurtî ev e.

10

Ma hêja ye ku mirov li ser Platon binivîsîne? Bi baweriya min nivîsarên wuha pêwîst e pirr bibin. Teorî, kultur, îdeolojî û zanîn tenê bi ajîstasyonê ve pêk nayê. Em divê piçekî xwe bêşînin û zor bidin rastiya xwe. Mirovatî, entellektuelî û hezjêkirina jiyane, bi naskirina civatên kevnare, bi fêrbûneke nûjen, bi têngiştineke fireh û bi taybetî jî bi xebat ji bona civateke nûh mûmkun dibe û ava dibe.

Em ê fêr bibin û bigûherînin û em ê bigûherînin û fêr bibin!

(1983)

II

XWE NAS BIKJM

Pirr gotin hene ku xwediyên dîrokeke dirêj in. Dîrok di rastiya xwe de dayika civatê û mirovan e. Hemû civat û dîtin xwedî dîrok in. Lê tiştek jî pirr êşkere ye: Dîrok şer nake, malan ava û xeranake, kuştin û xerabiyê nake, mirovan dewlemend û feqîr nake, tarîti û ronahiyê çênake, mirovan naçewsîne û naperçiqîne ûhw. Di dîrokê de xerabî û başî berhemê mirovan bi xwe ne. Bi kurtî mirov dikare bêje; mirov û dîrok yek in. Dîrok û mirov weke şev û rojê bi hevdû ve girêdayî ne. Ji ber vê yekê jî, xwenaskirin dîroknaskirin e û dîroknaskirin jî xwenaskirin e. Mirov dikare bi hêsanî daxwazî bike;

Xwe nas bikin, dîrokê nas bikin û civatê nas bikin! Xwe naskirina kesan û civatan bi awayekî piralî bi hevdu ve girêdayî ye. Daxwaziya xwenaskirinê cara yekemîn ji aliyê Humanîstên navdar Giovanni Pico della Mrandola ve hate parastin. Di pirtûka xwe ya "Li ser qîmeta Mirovan (sal 1488) " ku bi Latînî bi navê "De huminis Dignitate" hatiye çapkirin, Pico li ser problemên xwenaskirinê û humanîzmê disekine. Pico bi eslê xwe Italî bû û li bajarê Florensayê dijiya. Di sedsala 14'an de tevgera Renesanse û Humanîzmê pêşiya pêşî li bajarê Florensayê dest pê kiribû. Ji aliyê mîmariye, lîteratur û huner mercên pêşketinê li vî bajarî pêkhatibû. Vê rastiye pîrr kes dixwazin bi pêşketina kapîtalîzmê ve îzah bikin. Marks Florensa weke dergûşa kapîtalîzmê didît. Malbata Medici ku kapîtalîstên mezin yên demê bi xwe bûn, bi comerdî piştgiirtiya xebata hunerî dikirin. Çînen serdest qîmeta huner û lîteraturê pîrr baş dizanîbûn, hunermendên mezin weke Rafael û Mikelancelo di vê demê de hunerê xwe afirandin. Di vê demê de, pêşketina kapîtalîstî bi

12

xwe re çîneke bê kar (bettal) pêk anîbû. Ev çîna bêkar, ji bo ku wexta xwe ya vala hebû, dikarîbûn bi karê hunerî daketina. Bi awirekî giştî mirov dikare bibêje ku, Dema navin (Feodalizm) weke demeke tarî tê fahmkirin. Li Ewrûpa ev dem weke dema paşketinê tê dîtin. Li hemberî vê tarîtiyê û paşketinê Rcnasans û Humanîzm pêk tê. Mirovê humanîst dixwastin ku li civata Grek (Yunan) û Roma kevnare vegerin û xwe ji nû ve nas bikin. Felsefe û lîteratûra grekiyan û roman bi vî awayî dibû bîngeh ji bo kesê humanîst. Di dema feodalîzmê (dema navîn) de dîtinên li ser mirovan wuha bûn; Beriya hemû tiştî mirov xwedî nijadekî, milletekî, çînekê û bendekê bû. Mirovê dema navîn wuha difikirîn; Em ne bê xwedî ne, gelê me û nijade me xwediyê me ye. Mirov beriya hemû tiştan weke kollektîvîteyekê, dihate dîtin. Stûnên vê kollektîvîte ne li ser fikrên azadiyê lê li ser bîngehên zordariyê ava bûbû. Bi tevgera Renasansê ve mirov berî hemû tiştan, ji nû ve weke kes û mirov hate dîtin. Ev bûyer şoreşeke fikrî bi xwe re pêk tanî.

Jacob Burckhard ku bi navê " Die Cultur der Rcnaissance in Italien (1860) li ser vê demê kitêbek nivîsandibû, behsa Pico Mirandola dike û Pico weke mînak ji bo vê demê derdixiste pêş. Li gor dîtinên humanîstan û Pico, mirov ji dayika xwe azad dihatin cîhanê û bi xwe hildibijartin ku bibin Melek an jî Şeytan! Mirov berî hemû tiştan berpîrsiyarê kirinên xwe bi xwe bû. Li gora dîtinên determînîst sebebên hilbijartina mirovekî diviyabû li derveyî mirovan bihatina dîtin. Li gor astrologan diviyabû mirov sebebên hilbijartina mirovan di tevgera stêrkan de bibîne. Lê kesên humanîst wuha pîrs dikirin:

Ma gelo ne mirov bi xwe ne ku biryar didan ku ew ê bibin tirsonek an jî mêrxas? Humanîzmê mirov teşwîqî aktîvîzmê dikir. Di vê dîtinê de qîmeta mirovan derdiket pêş. Rastî û derew, başî û xerabî, heqî û neheqî ûhw dibû netica praktîka mirovan bi xwe. Ji vir û pêda êdî mirovan nikarîbû kirinên xwe bikin stûyê Xwedê, ci-»3

vatê, dîrokê, qederê û pirr tiştên din. Di vê mijarê de Pico behsa kamilbûna mirovan ji mirovê kamil dikir. Ji ber vê yekê ji humanîstên weke Pico behsa perwerdekirina mirovan û xelkê dikirin û ji aliyekî de jî girînbûna diyalogê azad û gera li rastiyê, weke pêwîstiyê fahm dikirin. Ji ber ku ancax ji xelkekî perwerdekirî dikaribû mirovên kamil derketina û rola xwe di civatê de bileyistina, diviyabû xelk bi awayekî piralî bihata perwerdekirin.

Humanîzm ji hinek sixletan pêk dihat û ev sixlet jî dibûn karakter ji humanîzmê re. Yek ji sixletên humanîzmê fêrbûna zimanê klasîk û kevnare ye. Di dema navîn de pirr kesan felsefa grekî bi riya wergera erebî fêr dibû. Ewrûpayîyan felsefa grekiyan bi alîkariya erebên li Ispanyayê nas dikirin. Lê Pico û pirr humanîstên din rasta rasta zimanê klasîk û kevnare weke grekî û îbranî fêr dibûn û kultur, felsefe û dînê van welatan bi zimanê wan dixwendin. Bi vî awayî jî li şûna wergerên bi zimanên orjînal hebûn û dîroka xelkê Anadolê, mezapotamyayê û rojhilatê hîn dibûn.

Humanîzm ji xwe ji navê Studium Humanitatis (Hînbûna Mirovî) pêk tê. Ji bo humanîzmê zanabûna li ser mirovan, pirr girîng û pêwîst e. Ji loma jî Marks pirr çar digot: Tu çar tiştên mirovî ji min re ne biyanî ne. Divê kesê humanîst hemû kirinên mirovan fêr bibin û vê yekê jî weke neynika mirovatiyê qebûl bikin. Kesê humanîst divê zana be. Zanabûn jî, di xwenaskirinê de pêşde dikeve.

Armanca humanîzmê bedewbûna jiyan û huner e. Di destpêka xwe da humanîzm ne xwediyê felsefeyêke sîstematîk e. Dîtinên humanîst hinekî bela wela ne. Lê dîsa jî di hemû nivîsarên humanîstî de xwenaskirin û evîna mirovatiyê heye. Van sixletên jorîn mirov dikare vê dema li cem Erasmuse Rotterdamî, Phillip Melachot, Nicolaus Copernicus, John Kepler, Giordano Bruno ûhw, bibîne.

Fîlozof û ilmdarên berê bala xwe pirr didan astrolojî, astronomî, matematik, xweza, Xwedê, mîstîzîm ûhw. Li şûna ku mirov fêr bi-

14

bin, enerjîya xwe kanalîzeyî ser fêrbûna matematik û astronomî dikirin.

Lê kesên humanîst digotin: ji xwe ev tiştana hemû ji bo mirovan in! Mirov divê di navendê de bin. An jî wuha bê fahmkirin.

Di dema kevnar de pirr fîlozof û ilmdaran mirov, ji hemû mexlûqatan zanatir qebûl dikirin. Heywanan jî tişt zanîbûn lê ew ê ku pirr

zana bûn, mirov bûn. Li gora Arîstoteles sebebên yekemîn jî ev bû; mirovan dikarîbûn bihejmêrin. Avenzorê Babilî jî wuha digot: Ewê ku dizane bihejmêre, hemû tiştî dizane! Bi vî awayî matematîk dibû bingehê hemû zanebûnê.

Lê kesê humanîst weke Pico ne di vê bahweriyê de bûn. Li gora vana matematîzekirina mirov ne rast bû û kesê matematîkzan jî he- , mû tişt nizanîbûn. Weke mînak jî wuha digotin: Kesekî Bazirgan (tuccar) matematîkê baş dizane lê ma gelo ew hemû tiştî dizanin? Di vê xalê de şupheya humanîstan hebû. . .

Li Kurdistanê jî divê demeke xwenaskirinê ya baş dest pê bike. Kurd di qirnê 20'an jî de hîna xwe nas nakin. Pirr asteng li pêsiya vê xwenaskirinê hene. Mirov dikare li vir gelek probleman bihejmêre, weke problemên alfabê, tunebûna zimaneke standart asîmîlasyon, perçebûna welat, tunebûna dezgehên kulturî, civakî û akademîk, îdealîzekirina nezantîyê û cahiltîyê ûhw. Lê bi raya min tehlûka herî mezin terorîzekirina civatê û militarîzekirina tevgera kurdî ye. Ji sedsalan û vir de civata kurdî terorîze bûye. Mirovên me wextê wan çênebûye ku baş li ser pirsgerêkên civata xwe bifikrin. Her gav lêdan, perçiqandin, kuştin û surgunkirin, bûye weke şûre Demoklas li ser serê mirovê kurd sekiniye. Ev rewşa awerte ku di rastiya xwe da ne awerte ye, di dîrok û civata me de bûye sebebên ku mirove kurd hebûn û jîrbûna xwe kanalîzeyî xweparastin û ewlebûnê bike. Ji ber vê yekê jî kultura milîtarîzmê di civata kurdan de xwedî dîrokeke kûr û dirêj e. Mirov bikaribe ji nêzîkayî de li kultura milîtarîzmê temaşe bike, ew ê vekirî bibîne ku ev kultur li dijî xwe-

15
naskirinê sekiniye. Baş tê zanîn ku milîtarîzm, li şûna ku tiştan ava bike, tiştan xerab dike. Li şûna ku hebûn û enerjî kanalîzeyî xwenaskirinê bike, kultureke bê berhem pêşdixîne. Mirovê tijî his û hezjêkirin dest pê dikin ziwa dibin. Tolerans li cem mirovan kêmbibe. Mirov dikare bi hêsanî jî bibêje ku kesên wuha fahmkor jî dibin. Ji bo ku mirovên me fahmkor nebin, daxwaziya me ev e; Dostan nas bikin, welat nas bikin û dijminê mirovatîyê jî başnas bikin!
(1992)

16

ŞOREŞA ILMÎ

W'exta ku mirov gotina şoreşê dibihîze, polîtîka tê bîra mirovan. Gotina şoreşê gelek caran bi xwîn û tekoşînê hatiye naskirin. Li dijî zordestî û çewsandina mirovan, kesên bindest û zehmetkêş tekoşînên polîtîk dane. Ji ber vê yekê jî gotina şoreşê pir caran, tekoşîn û berxwedanê sembolîzê dike. Bi giştî li ba kurdan, gotina şoreş û polîtîka, di yek manê de tê bikaranîn. Şoreş li ba kurdan

şer e, tekoşîn e, berxwedan e, şehîdbûn e, mahcirî ye, ûhw... Di rastiya xwe de gelek babetên şpreşê hene....

Mirov dikare bipirse; Ma şoreşa ilmî çi ye? Bersiva vê pirsê gelek hêsanî ye. Şoreşa ilmî, beşek ji dîroka ilm e. Bi pêşketina şoreşa ilmî re, kapîtalîzm û civata endûstrî dest pê kiriye. Civat ji wê demê heta îro, ji bingeh de hatiyê guherandin. Mirovati gihaye merhelake nû. Şoresa ilmî bûye sebebê girîng ji bo pêşketina rasyonalîzmê. Ilmê Tebietê bûye bingeh, ji bo dîtinên polîtîk, îdeolojîk, kulturî û ekonomîk. Dîtinên hûmanîstî şax dane. Ewrûpa hêdî hêdî dest pê kiriye, bibe navenda cîhanê. Dewlemendiya cîhanê û bazirganiya navnetewî berê xwe daye Ewrûpa. Di dîroka mirovatiyê de, bi awayekî xurti, kolonyalîzmê dest pê kiriye. Kristof Colombus Emerîka keşf kiriye...

Ji vê dema şoreşa ilmî ku di sed sala 15 û 16'an de dest pê kiriye, mirov dikare navê çend ilmzana û filozofên navdar weke mînak bide; Francois Bacon, René Descartes, John Lock, Thomas Hobbes, û hw. Nivîskarên mezin William Shakespeare û Erasmusê Roterdamî jî, di vê dema de jiyane. Di navbera şpreşa ilmî û renesansê de, danûstandineke piralî heye. Humanîzmê û şpreşa ilmî hevdû timam 17

kirine.

Gelek ilmzan û lêkolinger hene ku pirs şoreşa ilmî analîz kirine. Weke gelek pirsan di lêkolînên ilmî de, ev pirs jî cihê cihê hatiye tercûmekirin. Kesên marksîst û kesên lîberal, li ser şoreşa ilmî weke hevdû nafikirin. Di vî warî de, dîtinên curecur hene. Di bingeha xwe de, sebebên dîtinên curecur, polîtîk û metodolojîk in. Materyalîzm û idealîzm di pirs û problemên weha de jî xwe baş dide xuyakirin. Bi kurtasî mirov dikare bêje ku; bi şoreşa ilmî re dîtinên li ser cîhanê, cîh diguherîn. Felsefa Arîstoteles dawiya vê dihat û li şûna wê, dîtinên matematîkî û mekanîkî bi cih dibûn. Di dîtinên li ser cîhanê yê kevin de, roj weke navenda kozmozê dihate dîtin. Di dîtinên nû de jî, erd dibû navenda kozmozê. Beriya şoreşa ilmî, mirovan bawer dikirin ku roj li dora erdê digere. Lê di rastiya xwe de erd li dora rojê digeriya. Di vê guherandina îdeolojîk de, dîtinên Kopemikos rolek gelek baş leyîst. Şoreşa ilmî ji aliyekî de jî, şoreşa Astronomiyê bû.

Tiştêkî din yê nû ku bi şoreşa ilmî re aktûel bû, gotina fêdê bû.

Beriya şoreşa ilmî, kesî li ser fêda ilm û zaniyariyê, zêde serê xwe nedişand.

Di warê ilmî û zaniyariyê de, hoste û zanayên mezin hebûn.

Van bersiva hemû tiştan didan. Bersivên van jî, her gav rast dihatin dîtin. Ji bo mînak mirov dikare navê ilmzanên weke Arîstoteles, Platon, Thomas Akvîno, Augustinos, û hw bihejmêre. Ev kesana

weke otorîte dihatin qabûlkin. Tiştê ku vana dinivîsîn û digotin,
weke rastiya gişti di hate dîtin. Kesî li vana nikaribû rexne bigirta.
Vana her gav weke mamostê mezin dihatin qabûlkin. Li dervî
wana hemû kes şagirti bû. Ma gelo çêdibû ku şagirt rexne li mamoste
bigrin? Tiştên weha weke rabûna teccal di hate dîtin. Lê bi
şoreşa ilmî re, dawiya vê demê jî hat. Bi rexnegirtina mamostê mezin
re, tu caran teccal ranebû! Di rastiya xwe de, bi rexnegirtinê re
18

teccal hêdî hêdî, ji mejiyê mirovan dûr diket...

Piştî ku şpreşa ilmî dest pê kir, îcar kesên ilmzan jî, dest pê kirin
ku rexnan li rastiyan giştî bigrin. Dîn û dêr rastiyan giştî bûn. Qebûlkirina
koletiyê û çewsandina mirovan jî weke rastiyan giştî dihatin
dîtin. Li ser vana munaqêşe nedihat kirin. Lê bi şoreşa ilmî re,
demeke nû dest pê kiribû. Li şûna ku ilmzan bi carekê re dîtinên
Platon û Aristoteles qebûl bikin, digotin; Fêda van dîtinan ji bo mirovan
çi ye? Ma gelo ev dîtin rast in? Ev dema rexnegiriyê bi xwe
re, mîxasiyeke sosyal derxistibû meydanê. Ilmzanan dest pê kirin
îcar rexnan li dêrê jî bigirin. Dêr, di wê demê de, ji xwe bûbû xulamê
Feodalên. Dêr li dijî ilm û zanabûnê disekinî. Ilmzanan bi awayekî
piralî, dest pê kirin ku şerê dêrê bikin. Evana nema otorîta dêran
qebûl dikirin. Tiştê ku dêran bigota, nema weke berê, bê qayd
û şert dihat qebûlkin. Dîtinên ilmî divabû bîstîpatkirin. Ev dîtinana
bûbûn weke normên giştî. Bi vî awayî ilm, bi şoreşa ilmî re,
bû tecrûbe û rexnegirtinê. Vê yekê ji alîkarî kir ku mejiyê mirovan
di xizmeta mirovatiyê de azad û ronak bibe.

Dîtinên mekanîkî ku hêdî hêdî populer dibûn, kozmoz weke mekîneyeke
pir mezin didîtin. Ev mekîna mezin û bê serî, li gor qanûnên
tebîetê kar dikir. Li gora fîlozofê mezin Descartes her tişt madde
û heraket bû. Di tebiet û civatê de, bûyer li gora prensîbên mekanîkî
çêdibûn. Ji niha û pêve, îcar bûyer ne emrê Xwedê bûn. Bi
şpreşa ilmî re, baweriya bi Xwedê û dîn qels dibû. Otorîteya keşîş û
papazan hêdî hêdî hildiweşiya. Mirovan dest pê dikir ku qedera
xwe bi xwe tayîn bikin.

Çîna bûrjûvazî ku di vê demê de qels û bêhêz bû, vekirî piştgirtiya
fikra şpreşa ilmî dikir. Ji bo wana şoreş dibû menfeeta maddî.

Fikrê şoreşa ilmî, di warê endûstrî de dihat bikaranîn. Bi kurtasî mirov
dikare bêje ku şoreşa ilmî û çîna burjuvazî, bi hev re roleke pêşvêrû
dileyistin. Prensîbê mekanîkî ku ji aliyê Newton de, bi navê
«9

"Principia" hatibû formelekirin, ji aliye burjuvazî de, di praktîka endûstrî
de di hate bikaranîn. Mekînen nûh dihatin îcadkirin. Danûstandinên
kevnar ser û bin dibûn. Pêşketin û dîrok diket merhelayeke

nû. Mirov dikare bi hêsanî bêje ku bûrjûvazî fêde ji şoreşa ilmî didît...

Ev jî, vêna nîşanî mirov dide ku; Şoreş çî ilmî, çî polîtîk, çî jî kulturî be, divê piştî xwe bide çîneke sosyal. Şoreşa ku bêje: Ez ji bo hemû kesa me, di rastiya xwe de ne ji bo tu kesî ye û ne şoreş e jî! Ma gelo mirov dikare bê sextekarî bêje: Ez dixwazim hemû kes dewlemend bibin? Ma ku hemû kes dewlemend bibin, wê demê demê dewlemendî ji bo çî ye ?

Şoreşa kurdan çî polîtîk û çî jî kulturî be, tu cara nikare şoreşa hemû kurdan be. Şoreşa hemû kurdan, di rastiya xwe de ne şoreş e.

Di dema me ya nûjen de, şoreş divê bibe şpreşa zehmetkêşan û mirovan ji egoîzmê, kultura dîktatoriyê û cehaletê azad bike...

(1991)

xo

GUHERANDINA XWEZAYE

Li welatê me xweza (natur, tebiet) bi awayekî bê plan û program tê guherandin. Armanç pirr caran, rasterast çewsandina xwezayê ye. Mirovên me netica vê guherandinê zêde munaqeşe nakin. Ji bo mînak ez bêjim Proja GAPê çiqas hate munaqêşekin? Li ser çiqas lêkolîn hatin kirin? Di vî warî de, bêdengiyê xerab heye. Mirov baş dizane ku xwezaya welatê me, roj bi roj derbên kûr dixwe. Gav û guherandinê îro ew ê bi xwe re problemên ekolojîk peyda bikin. Birînen ekolojîk jî, rehet rehet cebar nabin... Xebata di vî warî de nikare li benda rizgarbûna welat bisekine. Xebat ji bo xwezaya Kurdistanê divê îro dest pê bike. Tiştê ku di şertê îro de mirov karibe bike, divê zû bê kirin. Paraztina xwezayê li welatê me karekî pirr girîng e. Ez dikarim bê mubalexe bêjim ku, ew karê hanê ji pirr karên din girîngtir e û hêjatir e. Ji bo mînak ez bêjim: Lewitandina ava çemên welatê me, ew ê bi xwe re nexweşiyên pirr mezin pêk bîne. Lewitandina di vî warî de, nikare bê paraztin. Ji bo çî em û dewlet di vê pirsê de nezîkî hevdûne? Ma gelo ev tişt mirovên me nade fikirandin? Ma gelo di vir de şeytaniyek tune ye? Ez baş dizanim ku rojekê, ew ê çemê Dicle û çemê Nisebînê li dijî mirovan û lewitandinê serî hildin! Ji ber ku serhildan jiyan e! Munaqêşe û dîtinên li ser xwezayê kûr û bêbinî ne. Di dîroka mirovahiyê de, dîtinên cur be cur hene. Çep û rast, di vê mijarê de jî, weke hevdû nafikirin. Di felsefa çepîtiyê de paraztina xwezayê heye. Marks pirr caran behsa vê yekê kiriyê. Di gelek nivîsên xwe de Marks wûha dibêje: "Mirov divê li gora xwezayê bijîn". Xweza bi xwe xwediyê sistemeke ekolojî ye. Xerabkirin û silûkkirina sistema ekolojî, nikare bibe karê mirovên çep. Ew tişra pirr vekirî ye.

21

Mirov di xwezayê de tekoşîn dide û dijî. Ev nêzîkbûna hanê tesîrekî piraî li mirovan dike. Kes hene ku ji sebebên hissî û argumentên exlakî tevger dikin û bedewbûna xwezayê diparêzin. Di xwezayê de, hunermendîyê dibînin. Kes jî hene ku ji bona mirov û mirovatîyê, bi metodên zanistî li ser giranbûhabûna xwezayê disekinîn. Ew kes û tevgerana dixwazin ku bandora xwe li ser xwezayê û qanûnê xwezayê pêk bînin. Hinek cereyanên fikrî jî hene ku, dixwazin van herdû adetên (tradisyonê) fikrî, bi hevdû ve girê bidin. Ev helwesta jî, ji aliyekî de weke pêwîstiyekê tê dîtin.

Ev dîtinên ku me li jor behsa wana kir, xwedîyê dîrokeke pirr dûr u direj e...

Di civata Antik de, dîtinên mirovan li ser xwezayê, ji dîtinên îro pirr cûda bû. Di sazûmana xwezayê de, ji bo kes û civatan, mirova îdealek pirr bilind didîtin. Fîlozofê Antîk ji vê duzenê re digotin: Kozmoz. Bi zimanekî din mirov dikare bêje; sazûmana bedew û rast. Ew dîtina ji nêzîkayî de, bi dîtinên civata Antîkî û jiyana wê ya kulturî ve giredayî bû. Ilmê dermanan (Tîb) ji vê dîtine re dibû bingeh. Li gora ilmê dermanan, ji bo gewdeyê (laşê) mirovan, sihhet (saxî) rewşa normal bû. Nexweşiya gewde, weke jirêderketinekê, an jî bidûrketinekê, ji çerxa normal ya xwezayê dihat dîtin. Sihhet bi xwe xweza bû û nexweşî jî, dûrketin ji xwezayê bû. Hemû xebata ilmî konsantreyî sebebên nexweşiyê dibûn. Armanca ilmî ya helî mezin, harmonîzekirina mirovan ya ku bi xwe re bû. Pirr caran felsefa Antîk, analojî û teoriyê xwe li ser bingeha gewdeya zindû (bi can) ava dikir. Ji bona mînak ez bêjim; fîlozofê mezin Platon ji dewleta îdeal re digot; polîtîkayeke rewşa xwezayî ye. Em dikarin bi gotinek din bêjin; Gewde, civatek e ku hîna xerab nebûye, ji rewşa xwe ya xwezayî hîna bi dûr neketiye ûhw.

Di dema feodal de, ilmê skolastîk hakimî mentalîta mirovan bûbû.

Filehtiyê û dêrê hemû ilm xistibû bindestê xwe û armanca he-

22

mû ilm jî, bibû Teolojîk (Ilahîyat). Hemû tişt û pirsên civakî bi hinek sebebên din, dihatin ronîkirin. Dîtinên li ser xwezayê ji bona îdeolojîya filehtîye û bi hebûn û tûnebûna Xwedê ve dihatin girêdan. Welatê Xwedê, ku ev di rastiyê de xweza bi xwe bû, bedewbûna Xwedê nîşanî mirovan dida. Evqas bedewbûn û xemilandina xwezayê, weke esera Xwedê dihate dîtin. Xwedê, li hemû deran hazir û nazir bû.

Bi pêşketina kapîtalîzm re, pirr dîtin hatin guherandin. Dîtinên mirovan li ser xwezayê jî hatin guhertin. Menfeeta çînen serdest û pêşketina teknolojî, dest pê kir îcar hevdû timam bikin. Bi şpraşa ilmî re jî, zanebûnê îca destpêkir bi awayekî sistematîk bibe teknolojî.

Ilmê xwezayê kete xizmet û menfeeta çînên serdest. Ji bo çînên serdest, xwe bi hemû awayî dewlemend bikin, ilm û teknoloji girtin himbeza xwe. Li gora felsefa burzuvazî, xweza ji bona mirovan bû. Lê di rastiya xwe de ev yeka, ji bona menfeeta çînên serdest, dihate gotin. Bazirganî di vî warî de, dîtina herî girîng bû. Li gora dîtînen sosyalîstî jî, ku ew bi raya min dîtineke nû ye, mirov bi xwe beşeke ji xwezayê ye. Armanc rehetbûna mirovan e. Kesê ku cihê xwe di xwezayê de baş nas neke, rehetiya xwe jî baş nikare nas bike. Xweza, rastarasta ne ji bona mirovan e. Di nav maxlûqatê xwezayê de, cihekî mirovan yê taybetî heye. Sosyalîzm bi xwe, li ser bingehê xwezaya materyalîstî ava dibe. Lê ev cih bi taybetî tucara heq nade mirovan ku çerxa xwezayê, ji binî de biguherîne. Guherandina xwezayê divê li ser bingeha ekolojî û aqil, bi hevdû ra were damezrandin. Weke ku F. Bacon jî dibêje; "Zanebûn desthilat e". Kesê ku ne bi zanistî nêzîkî xwezayê bibe, ew ê mala xwe, bi destê xwe xera bike. Weke ku tê zanîn sosyalîzm dixwaze, mala ava bike. Lê em baş dizanin ku, di bin navê sosyalîzmê de, pirr mal hatine xerakirin!

Kolonyalîzm xwezaya Kurdistanê bi zanisti xera dike. Di bin navê

23

pêşketinê de, stûnên welatê me têne birîn. Bajarekî wekî Heskîfê, ew ê îro di bin avê de bimîne, ma gelo xema kê ye? Daristan li welatê me têne şewitandin, ma gelo xema kê ye? Teyrik û tulûrên welatê me têne Qelandin, ma gelo xema kê ye? Ava çemê welatê me dibe weke kanalîzasyona bajaran, ma gelo xema kê ye? Mirov dikare ji xwe bipirse, ma gelo em ê çî bikin ji Kurdistaneke rût, gennî, hişk û zûwa? Ji ber vê yekê tekoşîn divê piralî be. Hebûn û dewlemendiya welatê me jî divê bi hemû awayî were parastin.

Heger hemû problem li benda rizgariya welat bimînîn, ew ê roja rizgariyê, welatê me ji mirovên xwe bazde! Welatê me ew ê bi zimanekî xweş ji me re bêje; "Ma hûn evqas bêaqil bûn"!

24

GALILEO GALILEI

Di dîroka ramanî û kulturî de pirr kes û nav hene ku ji bona hinek tiştan bûne simbol. Shakespeare ji bona nivîskarî û edebiyatê, Makyavellî ji bona fen û futên desthilata polîtîk, Descartes ji bona felsefa îdealîst, Völtarie ji bona ronahiyê ûhw. Di gotûbêjan de ev nav û fenomên ji nêzîkayî de bi hevdû ve têne girêdan.

Weke têye zanîn Galileo Galilei jî, ji bona azadiya ilm û lêkolîn bû simbola berxwedanê. Li himberî kevneperestiya dînî û polîtîk, Galileo Galilei(1564-1642) tekoşîn da û rê ji xebata ilmî re vekir. Kalê heftê salî, ji bona hinek dîtînen xwe yên li ser astronomî û gerdûnê,

dihate mehkemekirin. Mehkema engizisyonê ne tenê bi bûyerên dînî lê belê bi bûyerên cîhanî jî dadiket. Otorîta dînî dixwest otorîta cîhanî jî bixe bin bandora xwe û bibe hakimê erd û ezman.

Baş e, problem çi bû?

Beriya Galilei, astronomekî bi navê Kopernikos teoriyek li ser rojê pêşkêş kiribû. Ev teoriya Kopernikos berî Galilei bi bîst salan dihate naskirin û parastin. Grubekî pirr biçûk ev teoriya Kopernikos li ser astronomî û sîstema gerdûnê nas dikir û dipejirand. Li gora vê teoriya nû, roj navenda cîhanê bû û erd jî li hawîrdora wê digeriya.

Teoriya Kopernikos, di ilmê astronomî de di bin navê Heliosentrîzm de dihat binavkirin. Galileo Galilei teoriya Kopernikos ji xwe re kire bingeh û xebat, lêkolînên xwe jî li gora dîtinên Kopernikos berdewam kir.

Li gora teoriya kevn ya Klaudios Ptolemaios jî, erd navenda cîhanê bû û roj jî li hawîrdora wê digeriya. Teoriya Ptolemaios, bi navê geosentrîzm dihat naskirin. Dîtin û teoriya geosentrîzmê li ser hîmê felsefa Aristoteles ava bûbû. Di warê ilmê xweza û civatê de Aristoteles otorîta helî mezin bû. Hemû tevger û xebatên ilmî li ser teorî

*S

û dîtinên Aristoteles, xwe meşrû dikirin. Aristotelîzm bûbû pîvan û nêzîka 2.000 sal hakimiyeta xwe li ser hemû babetên ilm danîbû. Felsefa ilmî ku dixwest cîhan û gerdûnê, avaniya wana û matematîka astronomiyê îzah bike, di du warên cihê de tevger dikir. Warê yekê ya skolastîk û kevnare bû, warê dua jî ya modern bû û li ser bingehê ceribandîna, helwesta xwe digirt. Bi vî awayî jî, du modelên îzahkirinê û têgihîştinê peyda bûbûn. Dîtinên li ser dhanê yê klasîk û yê modern, ji bona hakimiyeta ramanî û serfiraziyên li himberî hevdu, bi hemû awayan têkoşîn didan. Dîtinên klasîk û skolastîk, dîtinên felsefa ilmî ya Aristoteles û teoriya Ptolemaios temsîl dikir û li ser vî bingehî jî, bi rê ve diçûn. Lê dîtinên Kopernikos û Galilei, hîna jî nebûbûn xwediyê felsefeyek ilmî û sîstematîzekirî. Dîtinên wana ji pirr aliyan de ne li ser hevbûn, perçe kirîbûn, ne xwedî otorîte bûn, adetekî wan ya ilmî tunebû, ûhw. Felsefe û dîtinên klasîk, ji aliyê bi hezaran tekstên filozofî, edebî û ilmî de dihatin parastin. Pirr huquqzanan, filozofan û papazan ev sîstema klasîk û skolastîk diparastin. Felsefe û dîtinên nû jî, eşkere ye ku nû bûn û ji ber vê yekê jî ne xwediyê tu îmkanên maddî bûn...

Helwestgirtina Galileo Galilei li ser teoriya heliosentrîzm, li ser hinek hîpotezên matematîk ava dibû û bi pêş diket. Wê çaxê Galileo Galilei Li Universita Padua Profesore Fizîk û Mihendiziya Arteşî bû. Wexta ku Galilei teoriya Kopernikos bihîst mereqa wî şiyar bû. Galilei bala xwe baş da wan dîtinên nû.

Di tevgirêdana ilmî de keşifkirina teleskopan, pirr îmkanên nû çêdikin. Bi Teleskopê re xebata ilmî diket demeke nû. Teleskop û gelek aletên din ku di vê demê de hatin keşifkirin, ilmê xwezayê û zanebûna rastî pêş dixistin. Dema ku nûçeya keşifkirina Teleskopê belav bû, Galilei wê saetê ji xwe re yek ava kir. Piştî çend ceribandinên astronomîk Galilei dikarîbû bi hêsanî bigota: dawîya sîstema Aristotelist hat. Li gora ceribandinên Galilei bi Teleskopê, navenda cîhanê roj bû û planet (gezegen) jî li hawîrdora wê digeriyan. Di 26

van ceribandinan de Galilei hinek planet û stêrkên nû keşif kirin. Ji bona ku karibe wana biparêze jî, navê van stêrk û planetan firotin şah û mîrekên Florens, Fransa, Hollanda û Spaniya. Armanca firotina navan peydakirina parêzgerên xurt bû.

Galileo Galilei dixwast ku tiştê wî ku bi xwe keşif kirine, hêdî hêdî bike malê xelkê. Diviyabû ku ev keşfê ilmî ji malê kesan derkevin û bibin malê giştî. Hinek jî ramanê xwe Galileo Galilei, cara pêşî di sala 1610 de, bi navê Siderius Nuntius (Qasidê ji Stêrka) weşand. Mehkema engisizyonê piştî 24 salan dest pê kir ku Galilei mehkeme bike. Dîtinên Kopernikos jî, jî aliyê mehkema engisizyonê, di sala 1618 de hatibûn qedexekirin.

Ev dîtin û teoriyên nû pirr tişt serûbino kiribûn. Baweriya Aristotelista û parazgerên sîstema kevnare, bi dîtin û teoriyên nû nedihat. Mekanîzma adetî pirr xurt bû. Hemû pirs û bersiv li ba mamostê mezin Aristoteles hebûn. Pirr kesên milîtan yê hevalbendên Aristoteles nedixwastin li teleskopê jî binerin. Digotin ku; "ji bona mirov zanibe li ezmana çî heye, aqilê mirovan besî mirovan bû." Li vir gotina aqil jî, li gora felsefa Aristotelist dihat tarîfkirin. Bi kurti, ji bona rastiya ilmî neyê pejirandin, li mahna digeriyan û ji bo vê yekê jî, ji heft bîran av dikişandin. Hata roja ku ceribandina ilmî û aqil ji hevdû dûrbûn û jiyaneke cihê û serbixwe dijiyan, zêde problemên mezin pêknehatin. Lê wextê ku ceribandinên ilmî û aqil, bi hev re sentezeke mezintir çêkirin, wê çaxê ava Aristotlîzmê û teoriyên wê germ bû.

Ev ceribandinên nû ku di warê astronomî de pêk hatibûn, bi alikariya ilmê matematîkê hêsantir dibûn. Galilei, ji pirr aliyan de dixwast problemên astronomî hêsantir bike, ev yeka jî bi alikariya matematîkê û mekanîkê çareser dikir. Sîstema nû hêdî hêdî dest davête hemû disiplînên ilmî û bi vî awayî jî, sîstema kevnare û sîstema nû şerê hegemonî bi hev re dikirin. Reaksiyon li himberî dîtin û teoriyên nû pirr xurt bû. Kevneperestiyê xwe di pirr aliyan de nîşan dida.

27

Yek ji van hîmê kevneperestîya bingehîn, pirs zimanê ilmî û akademî

bû. Weke tê zanîn zimanê ilmî wê çaxê zimanê Latînî bû. Hemû xebatên ilmî û dînî bi zimanê Latinî dihatin nivîsandin. Çawa di nav misilmanan de zimanê Erebî demeke dûr û dirêj weke zimanê muqaddes dihate pejirandin, Latinî jî ji bona welatên filehan wusa bû. Galilei, ev adete akademîk û dînî şikand û bi zimanê xelkê xwe, yanî bi zimanê Italî pirtûkên xwe weşandin.

Beriya Galileo Galilei, pîrr kesên din teorî û şpreşa Kopernîkos diparaztin û dipesinandin. Di navbera wan de yê bi nav û deng Giordano Bruno û Tommaso Campanella bûn. Ji dîtin û teoriyên Kopernîkos, mirovan dikaribûn pîrr neticeyan derxînin. Giordano Bruno û Tommaso Campanella jî, ji teoriyên Kopernîkos helwestên dînî, exlaqî û siyasî derxistin. Dewlet, dêr û dewlemend rexne kirin. Ji bona dîtinên xwe Giordano Bruno hate îzolekirin û şewitandin. Giordano Bruno bû şehîdê azadiya ilmî yê yekemîn. Di nav agirê daran de laşê Giordano Bruno dişewitî û bi laşê wî re jî azadiya ilmî gazî mirovantiyê dikir. Tommaso Campanella, xwediyê pirtûka bi nav û deng "Dewleta Rojê" jî, ji bona dîtinên xwe yên li ser wekhevîyê, dewletê û civatê dihate îzolekirin û otorîteya dînî Campanella jî davêtin zîndan.

Ji aliyê din ve mirov dikare bêje ku rewşa Galileo Galilei hinekî cihê bû. Galilei xwedî prestijeke ilmî bû. Galilei profesor bû. Dostê wî yê xurt û navdar hebûn. Tu kesî nikaribû şuphe ji Katolîkbûn û dîndariya Galilei bikira.

Hîn di sala 1616'an da mehkema engizisyonê biryar dabû ku dîtinên Galileo Galilei qedexe bike. Li gora biryara mehkema engizisyonê, Galileo Galilei nikaribû teorî û dîtinên Kopernîkos biparaze, fêr bike û behs bike. Argumentên xwe yên helî xurt Galilei di sala 1632'an de, di pirtûka bi navê "Diyalog li ser du sîstemên cîhanê" kom kiribûn. Pirtûk zû populer bû û gelekî dihate firotin. Lê serokatiya dînî li Vatikan jî, bi carekê re biryar da ku belavkirin û

28
weşana pirtûkê bide sekinandin. Pirtûkên mayî jî dest danîne ser wan. Dûra bangkirin Galileo Galilei ku zû were Romayê. Galilei dê li mehkemê guneh derxista. Biryar jî hatibû dan ku protokolên mehkemê bi dizî bimîne. Ji ber ku hakimê mehkemê ji xelkê ditirsiyan. Hakim ditirsiyan ku xelk ji wan re bibêje; we cezayekî nerm daye Galilei!

Li gora tekstên Teolojiyê dîtinên Galilei çewt bûn. Ev yeka jî wezîfa mehkemê bû ku îspat bike. Di mehkemê de heqê Galilei tunebû ku xwe biparaze. Mehkemê emir dikir ku, Galilei dev ji dîtinên xwe yên "çewt" berde, wana fêrî kesî neke, neparêze û wana bi kesî re guftûgo jî neke. Heger Galilei li gora biryarên mehkemê nemeşiya,

dê ew bavêrina zîndanê. Galilei weke tê zanîn cezê zîndanê negirt, lê belê mehkemê cezayekî din dabû Galilei: Li gora biryara mehkemê ew ê Galilei di sê salan de, her roj heft duayên efukirinê bixwendina! Xwedeyo min efu bike!

Galileo Galilei bi xwe dibêje ku "ez li mehkemê ditirsiyam ku dîtînen xwe vekirî bêjim". Galileo Galilei wê çaxê kalekî heftê salî bû.

Ji aliyê fizîkî de Galilei zêde nikarîbû li ber xwe bidaya. Mercên zîndanê pirr giran bûn û mehkema engizisyonê jî pirr zalim bû. Ji ber vê yekê jî Galileo Galilei sûcê xwe li mehkemê pejirand. Sûc hatibû pejirandin, lê belê rastî dîsa weke pirr caran li cem kesên sûcdar bû.

Ma îro jî rewş ne wuha ye?

Galileo Galilei ne tenê li ser ilmê xwezayê xebat dikir. Galilei ji nêzîkayî de bi muzîk, edebiyat û helbestê jî dadiket. Pirr nivîskar û helbestvanên klasîk weke Virgilius, Ovidius, Horatios, Petrarca û gelekên din dixwendin. Li gora pirr dostên wî yê wê demê, Galilei helbest bi keyf û eşq dixwendin. Dîsa li gora dostên wî Galilei xwediyê zekayekî mezin û fantaziyeke dewlemend bû. Ji aliyekî de jî Galilei xwediyê zanyariyeke piralî bû û dikarîbû sentezên pirr kûr û hêja pêk bîne. Bi hemû awayî Galilei, tîpîk mirovê renesansê bû...

29

FRANCIS BACON

Di dîroka ilm de pirr nav hene ku bûne sembola ji bona hinek tiştan. Ji bona mînak mirov dikare bêje; Galileu bûye sembola azadiyê. Ilmzanê îngilîz Francis Bacon (1561-1626) li miqabil spekulasyon û îdealîzma felsefî, bûye sembola ilmên praktik. Organîzekirina xebata ilmî û damezrandina akademiyên ilmî jî dîsa bi xebata Francis Bacon ve ji nêzîkayî de girêdayî ye. Bacon ji pirr aliya ve, di warê ilm û felsefê de pêşengî ji dema xwe re dikir. Di xebata xwe ya ilmî û felsefî de, wî pirr behsa menfeeta civatî dikir. Ilm û teknolojiyê divabû mercên ku mirov têde dijiyan, bi hemû awayî baş kiribana. Ilm û teknolojiyê divabû di xizmeta mirovatîyê de bihatina bikaranîn. Ev yeka daxwaziyek pirr bedew bû lê mixabin kapîtalîzmê dema îro ilm û teknolojiyê xistiye menfeeta kesên. Ilm û teknolojiyê ji pirr aliyan ve îro alîkariya mirovkujîyê jî dikin. Heger îro Francis Bacon sax bûya gelo ewê çî bigota? Ez bawer im ku ewê bûyera Helepçe, bazirganiya çek, bombên atomê û teknolojiya kuştinê, hinekî alîkariya wî kiribaya!

Ji destpêka 1580 û pêş de Francis Bacon dest bi xebata ilmî kir.

Pirtûka pêşî ku tecrûbe û dîtînen Bacon bi awayekî giştî tanîn ziman pirtûka Essays bû. Essays dihat mana kurtenivîs û li ser jiyane tijî zanebûn bû. Di felsefa ilmî ya Bacon de mesaja helî girîng ewê; menfeet û mana zanyariyê ji bona mirovên modem û di civata pêşerojê

de girîngbûna ilmê xwezayê. Mirovê modern mirovê zana bû. Zanebûn divabû ji bo menfeeta mirovatîyê bihata bikaranîn. Di warê felsefe û ilm de Bacon metodê ampîrik (ceribandî) bi pêş dixistin. Di metodê xwe yê ilmî da Bacon bi awayekî pirr xurt li himberî Felsefa Aristoteles û ilmê skolastîk (Felsefa mekteba) derdiket û

30
îdea dikir ku ev felsefeyê bê fêde ye. Pirs û bersivê ku felsefa skolastîk pê dadikeve zingar girtiye û bêber e. Li himberî vê felsefa mektebî Bacon felsefa Petrus Ramus diparast. Petrus Ramus ilmzanekî Fransî bû û di warê felsefê de, berî hemû tiştî giranbûhabûna praktîkê derdixist pêş.

Di sedsalên 15 û 16'an de şoreşa ilmî li dar ket. Bi şpresa ilmî re dîtînen mirovan li ser civatê, xwezayê, gerdûnê, dîn û îdeolojiyê ji binî de hate guherandin. Ev dema nû ku bi awayekî giştî dibû destpêka kapîtalîzmê, di sê tiştên nû de xwe dida xuyanîkirin; hunera çapkirina pirtûkan, barût û pisûle. Ev her se keşfê nû tesîrên pirr mezin li literatûr, huner, şîr û navigasyon (hunera gemiya, trafîka behrê) dikir. Di netîca van hersê riştan de pirr tişt li cîhanê hatin guherandin. Di warê li pêşîya pêşketina civatê û ilm, yek bi yek dihatin xerakirin. Bi pêşketina kapîtalîzmê re danûsatandina sosyâlî, kulturî, politikî û îdeolojîkî jî dihatin guherandin. Akademî û sazgehên ilmî dihatin avakirin. Li Ewropayê akademiya pêşî li Ingilîstanê ava bû. Di sale 1660'î de bi navê Royal Society akademiya ilmî dihat damezrandin û li gora program, felsefe û dîtînen Francis Bacon xebat dihat meşandin. Wê ilmê xwezayê civat biguheranda. Di dibistan û perwerdekirinê de, ji bo huner û bazirganiyê, ji bo esilzadeyan û xelkê, erê, ji bo hemû kesan ewê ilmê xwezayê kar bikira. Baş e, ev Francis Baconê ku ilmzanan wî ji xwe re dikin serokê manewî kî ye?

Francis Bacon ji malbatek arîstokrat û nêzîkî mala şahê Ingilîstanê dihat. Bavê wî di xizmeta Elizabeth I de li serayê kar dikir. Bacon çend salan li Cambridge kolej û unîversîta xwend. Di salên (1576-1579) çû Parîsê ders dît û danûstandinên xwe bi entellektulên Fransî re bi pêş xist. Di vê demê de felsefa Pierre de La Ramêe (Petrus Ramus) pirr populer bû û di civata Fransî de di serê rojeve de cih digirt. Bacon baş di bin tesîra felsefa Petrus Ramus de ma.

3i
Felsefa Petrus Ramus ku giranbûhabûna felsefe û zaniyariya praktik derdixist pêş, ewê di pêşerojê de bibana bîngeh ji bo felsefa Bacon. Piştî ku ji Fransayê vegeriya Ingilîstanê, Bacon dest bi xwendina hiqûqê kir. Bacon karê polîtîk jî dikir. Di sala 1584'an de bû endamê me parlamentoya Ingilîstanê. Di 1613'an de Bacon bû wezîrê hiqûqê

û di 1617'an jî de ew bû Lord Chancellor. Di dema xwe de Lord Chancellor wezîfa serok wezîrê îro dikirin.

Ji xwe aliyê Francis Bacon ku bala mirovan pirr dikisîne ev yeka ye. Francis Bacon him ilmzana bû û him ji polîtîkvan bû. Wî ilm û polîtîka bi hev re dimeşand. Pirr caran mirov dikare dibihîze ku ilm û polîtîka du xebatên dûrî hev in. Bi taybetî çîna burjuvazî, entellektulê nîvçe û sermayedarên sergêj dixwazin dîwarekî qalind di navbêna ilm û polîtîka de ava bikin. Li gora vê dîtine ilm objektîf û bê alî ye. Polîtîka jî karekî subjektîf û alîgir e. Ev dîtina ne tenê ji bona ilm û politikayê tê gotin. Lê belê bi hêsanî burjuvazî dikare bêje ku; divê danûstandina huner, edebiyat û ekonomî û politikayê jî bi hev re tunebe. Lê em baş dizanin ku di rastiya xwe de ev xebat bi hev re di danûstandineke pirr xurt û diyalektîkî de ne. Ma polîtîka ku dîtînen ilmî têde tunebe bi kêrî çî tê? Ma hunereke ku ilm têde tunebe, gelo ew çî huner e? Ilm divê di vê hevgerîdanê de bi awayekî fireh bê fahmkirin.

Burjuvazî û sermayedar çî dibêjin bila bibêjin, dîroka ilm û huner baş nîşanî mirovan dide ku civat têkilhev e. Babetê xebatê ne ji hevdû dikarin bêne îzolekirin ne jî dikarin weke yekgirtî bêne dîtin.

Pirr caran mirov dibihîze ku hemû tişt politika ye, an jî ilm e, an jî kultur e, an jî huner e, an jî şer e ûhw. Mirov pirr caran dixwazin ku bi awayekî mekanîkî hinek tişt û bûyeran daxînin tenê tiştêkî. Ev metod dikare hêsanîbûnekê bi xwe re çêke. Lê bi raya min yek jî ji van dîtînen jor bi awayekî berbiçav ne rast in. Tiştên ku bi hev re hemû tişt bi carekê be, di rastiya xwe de ne tiştêk e. Çawa hemû

32
tişt ne pêre be, polîtîka jî ne hemû tişt e. Çawa hemû tişt ne huner be, ilm jî ne hemû tişt e. Çawa hemû tişt ne xebata eskerî be, xebata sivil jî ne hemû tişt e ûhw. Hemû babetên xebatê li gora merc û armancên xwe pêwîst in û hevdû timam dikin. Zelalbûna dîtina di vî warî de tevliheviyê ji navê radike. Tevlihevî bi xwe re oportunizmê peyda dike. Di atmosfereke wuha de jî kesên tirsonek, xwedî maneviyateke zêif û nekirkêr derdikevin pêş. Wê çaxê kar dibe karê qeşmeran. Ev yeka di xwezayê de û bi giştî di civatê de jî wuha bi rê ve dire. Ma di deme tevlihev de roviyê fenek dernakeve meydane? Di dîroka ilm de pirr caran wexta ku xebata ilmî qels ketiye şarletanî derketiye pêş. Ev rastiya dîrokî ji bo nivîskar û hunermendan jî derbas dibe. Mînak di vî warî de pirr in.

Pirtûka Francis Bacon ya dawî bi navê New Atlantis (Atlantisa nû) çap bû. Ev pirtûk di dîroka ilm de bûye klasîkek. Atlantis li cem filozofê mezin Platon giraveke xeyalî bû. Bacon û hinek hevalê xwe di behra mezin de rastî giraveke nû dihatin. Navê vê giravê Bensalem

bû. Di pirr waran de organîzekirina girava civata Bensalem îdeal bû. Di vê civatê de heq û hiqûq hebû. Qiymeta ilm û zaniyariyê hebû. Ji pirr aliyan de mirov û civata Bensalem, ji civatê derûdora xwe pêşketitir û medenîtir bû. Sazgeha helî girîng li vê giravê Mala Salomon bû. Weke tê zanîn Salomon di mishefa fileha de - di Incilê de- sembola zaniyariyê ye. Di dezgeha Mala Salomon de pirr mekîne, halet û tişt hebûn ku bala mirovên mêvan dikişandin. Mala Salomon laboratuwareke modern bû. Bacon û hevalê xwe li hember pêşketina teknoloji û ilm, li girava Bensalem şaş diman. Bacon li vê derê bi awayekî îdealîzerî mizgîna civata pêşerojê dida. Ev pirtûk di sedsala 16'an de hatiye nivîsandin. Pirr tişt û mekinên ku Bacon bi awayekî îdealîzerî bahs dikir, îro di civara kapîtalîst de bûne haletê rojane. Di rastiya xwe de evqas tişt û haletên ku Bacon û hevalên wî şaş dikirin, li ser dîtin, ceribandin û zanebûna Bacon bi x-

33

we ava dibûn. Mirov dikare bi hêsanî bêje ku Bacon ji aliyê ilm û teknoloji de bi çend sedsalan berî civata xwe bû. Li gora dîtina Bacon hemû keşfê nû ewê alîkariya mirovan bikirana ku xwezayê fahm bikin û bandora xwe li ser deynin. Di dîroka ilm de Bacon demeke nû dest pê dikir. Zanebûn divabû di xizmeta mirovatiyê de bûya. Zanebûn dikaribû bihata fahmkirin, bikaranîn, komkirin, belavkirin û dezgehkirin. Ne bi tenê Xwedê tişt dizanibûn. Mirov jî dikaribûn bibin xwedî zanebûn. Ji ber vê yekê jî Bacon digot "zanebûn desthilat e". Ma gelo polîtîka bê zanebûn dibe? Di dema me ya modern de polîtîkayeke ku rehê xwe ji zanebûnê negire, ewê çiqasî biserketi be? Bacon polîtîkvan û ilmzana bû. Xebata polîtîk û xebata ilmî bi hev re dimeşand. Ji ber vê yekê jî Bacon îro ji her gav aktueltir e.

34

EZ DIFIKIRIM LOMA EZ HEME

Cogito, Ergo sum" ango " Ez difikirim, loma Ez heme", ji pirr aliyan de bûye weke simbol di dîroka felsefê de. Rene Descartes ji hemû tiştan şik dikir û ev yeka jî weke metodekî ilmî diparast. Şika Descartes şika metodolojîk bû. Li gora Descartes mirovan dikaribû ji hemû tiştan şik bikira. Lê belê ji fikirandinê, mirovan tu cara nikaribûn şik bikirana. Tenê fikirandin rast bû, tiştên din dikaribûn çewt an jî derew bûna. Wexta ku fîlozofê mezin Rene Descartes (1596-1650) ev dîtin pêşkêş kirin, wê çaxê pelekî nû di dîroka felsefê û ramanweriyê de dest pê dikir. Li gora fîlozofê navdar Bertrand Russell (1872-1970) felsefa Rene Descartes destpêka felsefeyê nû bû. Felsefa skolastîk ya ku bingehê xwe ji otorîteyê kevnare digirt, bi felsefeya Descartes re dawiya wê hat û vê felsefê desthilata

xwe gav bi gav winda kir. Beriya Descartes dîtînên nû li ser ilmê xwezayê ji aliyê Kepler û Galîleo ve hatibûn pêşkêşkirin. Descartes di bin tesîra fizîk û astronomiya çaxê xwe de mabû. Ilmê xwezayê di vê demê de şpreş kiribû. Fikir û dîtînên kapîtalîstî hêdî hêdî di civatê de cih girtibûn. Di pîrr warên civatî de dîtînên Humanizmê, Ronensansê û reformîzekirina tevgera dîni pêsde diçûn...

Rene Descartes jî weke pîrr kesên demê, li Ewrûpayê, ji ber fikrên xwe yê felsefî pîrr caran penaber bû. Ew li Ingîlistanê, li Hollandayê, li Almanyayê, li Îtalyayê û di dawiyê jî de li Swêdê qismek ji jiyana xwe derbas kiriye. Li cem Kralîçeya Swêdiyan Kristina ew jiyaye, demekê Kralîçe perwerde kiriye û di dawiyê de jî li Stockholmê wefat kiriye. Bi kurti mirov dikare bêje; ji bona ku azadiya fikrî li Ewrûpayê neticeyên baş karibe bigre, gelek bedêl û tekoşîn hatine dayîn. Kes tu heqqan belaş nade hevdû, ji bo bidestxistina heqqên

35
sosyal û mirovî her gav tekoşîn lazim e. Di vî warî de dîroka felsefê û ramanweriyê tijî mînakên baş in.

Felsefa Renê Descartes her gav hatiye munaqêşkirin. Ji ber vê yekê jî li ser felsefa Descartes pîrr dîtînên cur be cur hene. Pîrraniya caran, dîrokvanên felsefê ji bona ku karibin felsefa Descartes baş fahm bikin û wê rast tercûme bikin, zehmetiyên mezin dikişînin. Felsefa wî bi xwe jî pîrr têkilhev e. Weke tê zanîn, Descartes her gav ji aqilê xwe dest pê dike, xwedî dîtînên xwe ye, bûyeran li gora xwe tercûme dike û bersivên wî yê bi taybeti jî hene. Ev jî tê vê manê ku di felsefa Descartes de "Ezîti" dikeva objeya navendî û hemû xweza, civat û bûyer li gora vê "Ezîti" yê têne tercûmekirin. Netica vê yekê jî ji aliyê dîrokî de dibe metodekî nû ku divê bi hemû awayan were hûnandin, necirandin, rastkirin, avakirin û parastin.

Di felsefa Descartes de gervanî roleke girîng digire. Weke ku me li jor jî bahs kir ew li gelek welatên Ewrûpa geriyaye û pîrr tişt bi çavên xwe dîtine. Bi alîkariya gera xwe wî mirovên nû, derdor û îmkanên nû dîtine. Ger, dîtîn û tecrûbeyên nû alîkarî dikirin ku ew bi dîtînên nû li pîrsgirêkên civatî û felsefî binêre. Ji bo ku dîtîn û metodên xwe yê nû biparêze ew hinek avanî û hosteyê wan mînak dide. Descartes dibêje; Avanî û berhemên mezin her gav ji aliyê yek mîmarî hatine plankirin û avakirin. Ev avanî pîrraniya caran bedew û hevgirtin e. Lê belê avanî û berhemên ku ji aliyê çend hosteyan bi hev re hatine avakirin, pîrr caran dikarin mekroh û tevlihev bin. Bi kurtî mirov dikare bêje ku pîrr dengî, diyalog û demokrasî li ba Descartes zêde ne girîng e. "Ezîti" dermanê hemû derdan e.

Beriya felsefa Descartes, metodên ilmî ji aliye otorîteyên mezin weke Aristoteles, Platon, Thomas Auqwîno û ji aliyê otorîteyên

derve hatibûn tespîtkirin. Hemû tişt û dîtînen girîng, van otorîteyên ku me li jor behs kirin, ji xwe ji kevnare de gotibûn. Xebata ilmî di rastiyê de dubarekirina van dîtînan bû. Ji aliyê metod de hemû kesan behsa hinek otorîteyan dikirin. Ma Galîleo ne ji bona wi-
36

lo hate mehkemekirin? Ma Giordiano Bruno ne ji bona wilo hate şewitandin? Kesên ku otorîteyên kevnare di warê ilmî de nedipejirandin, zû dihatin mehkûmkirin û ricimandin. Lê bi destpêka şpreşa ilmî re, bi keşîfkirinên cografî re, bi xebatên ilmî yê xwezayî û rasyonelîzma felsefî re demeke nû dest pê dikir...

Ji ber hinek problemên metodolojîk, Descartes nedixwast ku felsefa xwe li ser adetên dîrokî ava bike. Wî dixwast ku ew bi xwe ji nû ve û ji binî ve felsefa xwe dest pê bike. Descartes destpêkir pêşî xwe îzole bike û dûre jî bi aqilî bifikire. Bi vî awayî mehkemekirina ramanî hatibû lidarxistin. Danûstandin ji hebûna objektîf pêşî hatin qetandin. Izolekirin ne tenê bi mana fizîkî bû. Mirov dikare bi hêsanî bêje; ev îzolekirin îzolekirineke felsefî jî bû. Beriya ku Descartes kesên din îkna bike wî ji xwe dest pê kir û pirsgerêkên felsefî, problemên ramanî û di ilm de pirsê metod, pêşîya pêşî ji xwe re zelal kir. Yanî Descartes di xebata metodê ilmî de ez ezîti diparast. Di normên ramanî û avakirina dîtînen xwe de, wî neticên xwe li gora prensîbên ez ezîtiyê derdixistin pêş. Pirsê ez ezîtiyê li Ewrûpayê cara yekemîn bi xurti di qimê 15 û 16'an de derkete rojeva civatê. Weke tê zanîn bi tevgera ronîsîzasyonê û humanîzîmê jî ev rojev pirr xurt bû. Wexta ku mirov metodên ezîtiyê ji xwe re bike armanc, wê çaxê divê Emerîka her gav ji nû ve bêje keşîfkirin. Descartes jî di felsefa xwe de weha kir. Hemû tişt ji nû ve dest pê kir. Hemû pirtûkên ku li dibistanan dihatin xwendin, bi rexnegirîyeke bi aqil di ber çavan re hatin derbaskirin. Ev pirtûkê jî aliyê pirr kesan de hatibûn afirandin û diviyabû ji aliyê kesekî de bihatina rexnekirin û kontrolkirin. Metodê "Ezîtiyê" weha emir dikir. Lê Descartes jî, ji aliyekî de fîlozof bû û ne bêaqil bû. Ji ber vê yekê jî wî nikarîbû bigota ku bila hemû pirtûkên kevnare, bajar, kuçe û avaniyên kevin, yê ku bi bêaqilî hatibûn afirandin hemû ji navê bênerîyê rakirin. Bîaqilbûn û bêaqilbûn li gora Descartes tiştêk bû, lê li gora pirr kesên din jî ev yek tiştêkî din bû.

37

Descartes digot ku divê mirovên bîaqil, li şûna ku tiştê kevin û bêaqil xerab bikin, ew dikarin tiştên ji van baştir têxin dewsa vana. Ew bi xwe weha dibêje; "Armanca min ew e ku ez ramanên xwe bi xwe reformîze bikin û li ser bîngê xwe ava bikim". Ji vê dîtîne mirov dikare tevger bike û bibêje ku rexnegirîya Descartes heta derçakê

hinekî luxs e. Madem ku Descartes ji hemû hebûn û dîtinan şik dike, wê çaxê aqilê selîm jî dibêje ku "ezê çima bi riya te de bimeşim"! Descartes ji metodê xwe pirr memnûn e. Ji ber vê yekê jî ew dixwaze ku hinek şîretan li ilmzanan bike. Şîretên wî weha ne; 1) Ilmzan divê tu caran bê îspat, tu rastiyê nepejîrînin. Bi wî awayî mirov dikare têkeve pêşiya dîtîna û bûyerên şaş. 2) Ji bona mirov karibe lêkolînên baş bike, divê mirov probleman ji hevdu veqetîne û hata îmkân hebe beşê biçûk pêk bîne. Ev sîstem alîkarî dike ku mirov karibe probleman baş analîz bike. 3) Wexta ku mirov bixwaze sîstemeke rast pêk bîne, divê mirov pêşî ji tiştên ku bi hêsanî û zû dikarin bêne fahmkirin dest pê bike. Paşre jî gav bi gav divê mirov derbasî zanyariya têkilhev û giran bibe. Yanî bi kurtî divê mirov pêşî herfan (ABC) fêr bibe û dûre jî dest bi alfabê bike. 4) Di hemû waran de hesab û kîtabê xwe pirr baş bike. Weha bike ku tu tiştên girîng, problemên heja û dîtînen kûr neyên jibîrkirin û li derve nemînin. Ev şîretên Descartes tiştên bi giştî ne. Di hemû warên berhema zanyariyê de ev şîret derbas dibin. Hemû cûre ilm di xebata xwe de ev şîret baş bikamanîne. Li gora Descartes, ilmzanayê ku heta niha baş li rastiyê geriyane matematikvan in. Ji ber vê yekê jî Descartes dixwaze ku bi awayekî metodîk ji cihê ku matematikvanan destpêkiribûn, lêkolînên xwe berdewam bike. Ew destpêdike ku di navbera fenomenên cihê cihê de, danûstandina mitqalên helî biçûk bikole û hevgerêdana wan derxîne ser rûwe rojê. Ji bona ku ilmzan mitqalên helî biçûk ji bîr nekin, ew dikarin li şûna wana îşaretên Cebîr û Ge-

3»
ometrî deynin. Armanc bi îşaretên Cebîr û Geometrî ev e ku problem hêsanî bibin. Ji bona mînak mirov dikare bibêje ku zarokê du salî dikare matematika hêsanî baş bikarbîne. Du caran dudu 2×2 dike çar. Profesorê matematikê jî van hejmaran bîne cem hev, netice dibe çar û zarokê jî van hejmaran bîne cem hev, dîsa netice dibe çar. Bi kurtî matematika ku hêsanî ye, ji profesorekî matematikê û ji zarokêkî biçûk re jî weke hevdu ye. Heger mirov bi metodekî baş dest bi lêkolînê bike, riya zanyariya rasti pirr hêsanî dibe. Mirov wê çaxê bi yek zimanî bi hevdu re didin û distinin. Rasyonalizma felsefî ku hemû krîtera li dora aqil kom dike, bi vî awayî dibe dermanê hemû derdan. Aqil kilîta hemû deriyên bû.

Ev şîretên ku me li jor behs kirin, di danûstandinên normal de derbas dibûn. Di danûstandinên normal de hemû tişt zelal bûn. Lê wexta ku di civatê de azadî tunebûya, diviyabû ilmzanan jî li gora rewşa rojane tevger bikirana. Li gora rewşa rojane ilmzanan karibûn hinek normên muwaqqet ji xwe re çekiribana. Wexta ku ilmzanan nikaribûn metodekî helî baş di civatê de bi kar bînin, an jî mecal ji

bo vê yekê tunebûya, wê çaxê ew dikarîbûn hinek normên muwaqqet ji xwe re çêkin. Li gora Descartes ew normên muwaqqet diviyabû ev bin: 1) Hirmet û îtîatkirin ji qanûn û adetên welatan re. Hergav parastina dînê fermî. Ji aliyê din jî de divê ilmzanan her gav li gora dîtinên ku normal têne pejirandin, dîtinên ku bê mubalexe bin û ji aliyê piraniya kesên ku weke mirovên zekî têne pejirandin, tevger bikin. Xwe li gora van dîtinan tekûz bikin. Yanî bi kurtî, ba ji kuderê bê, divê ilmzan berê xwe bide wê derê! 2) Di kirinên xwe de divê mirov xwedî biryar û bawerî be. Li aliyê din jî, lazim e ku mirov bide pey ew dîtinên ku helî bişjk in. Heger mirov biryar da ji bona van dîtinên helî bişik, wê çaxê pêwîst e mirov tu cara gava xwe paşde neavêje. Descartes vî normî ji bona çî diparêze? Ev bi vê normê dixwaze têkeve pêşiya bêbiryarîbûnê û problemên wijdanî. 3) Hergav bixwaze, li şûna ku zora qedere bibe, pêşî zora xwe bibe.

39

Li şûna ku bixwaze sîstema cîhanê bigûherîne, pêşî bixwaze ku daxwaziyên xwe bigûhere. Di dawiya dawî de jî, bixwaze xwe li ber bixîne ku mirov tenê dikare hakimî ramanên xwe be û tenê dikare wan kontrol bike.

Li gora van şîretan û norman, mirov bi hêsanî dikare bibêje ku Descartes oppotûnistekî baş e. Lê weke ku pirr baş tê zanîn, etiket piraniya caran probleman çareser nakin. Ji bona mirov bikaribe Descartes baş têbigihê, tenê etiket têra mirovan nakin. Beriya hemû tiştî, civata ku Descartes tê de dijiya civateke hov bû. Dêr û dewletê, li himber kesên muxalif pirr bi zalimî tevger dikirin. Di vê demê de kesên weke Galîleu hatibûn mehkemerin û Giordan Bruno jî hatibû şewitandin. Ji aliyê din de jî Descartes, metodekî pirr zêde rasyonalistî hilbijartibû. Ev herdu encam, wexta ku li hev siwar dibûn, netîca vê yekê bê ku mirov baş hesab bike, dibû oppotûnîzm. Metodê rasyonalistî, divê her gav alternatîfên cur be cur bide ber hevdû. Ev rastiya hanê divê ji bona hemû kesan baş zelal be. Lê ev rastiya hanê bi xwe, tehlûkekî mezin bi xwe re peyda dike. Wexta ku mirov alternatîfa xwe tenê li gora daxwaziyên civatê hilbijêre û li gora wê tevger bike, wê çaxê xebata ilmî û rûmeta karê entellektûeliyê, pirr bê mane dibe. Pîvan, nikarin tenê daxwaziyên civatê an jî daxwaziyên desthilata polîtîk bin. Li gora pîvanên ilmî çî rast be, divê ilmzana jî, pêşiya pêşî li gora pîvanê ilmî tevger bikin. Ew ê ku tenê li gora daxwaziyên civatê û desthilata polîtîk tevger bikin, ew kesên oppotûnist in.

Li aliyê din şîret û pîvanên Descartes, di rastiya xwe de pîvanên arîstokratî e. Ji bona ku mirov karibe li gora van şîretan tevger bike, divê berî hemû tiştî mirov bettal (bêkar) be. Mirov dikare bipirse;

ma gelo îmkân û wextê kê heye ku karibe evqas tiştan fêr bibe?

Ji bona ku mirov karibin jiyana xwe bidomînin, divê ew kar bikin.

Tenê kesên dewlemend û halxweş ji vê yekê mehrûm in. Mirovên normal û kedkar tenê nikarin bifikirin, lê belê divê ew tevger jî bikin.

Weke ku em hemû dizanin, tevger jî praktik e û tecrûbe ye. Lê metodê rasyonelîstî bêtê tecrûbe û praktik, di rastiya xwe de zêde bikêr nayên. Aqilekî ku ji praktîk û jiyane dûr be, di rastiya xwe de ne tu aqil e. Wexta ku praktik, tecrûbe û aqil bi hev re tevger bikin, wê çaxê aqil dibê aqil! Metodê rasyonelîstî divê bi metodê ampirî re yekîtiyekê pêk bînin. Yanî bi kurtî divê tecrûbe û aqil hevdu timam bikin.

Ji aliyê din de jî, mirov dikare bibêje ku; felsefa Descartes problemên di navbera raman û hebûnê de tîne ziman. "Ez difikirim, loma ez heme" felsefa îdealîstiyê derdixîne pêş. Bi kurtî ev dîtina dixwazê bêtê ku hebûna fikrî, hebûna mirovan ya gewdeyî tayîn dike. Ew dîtina di dîroka felsefê û ramanweriyê de, bi pirr babetan ve hatiye formulêkirin.

Ji xwe weke ku Fredrich Engels jî gotiye, hemû munaqeseya felsefî û ramanî li ser vî binge hî dimeşin. Di dawiya hemû munaqesayan de pirs, li gora bersivên metodîk tîne danîn. Îca wexta ku Descartes dibêje; "Ez difikirim, loma ez heme", ew di rastiya xwe de dixwazê bibêje ku ruh heye, Xwedê heye, manewiyat heye û hêzên ku ji mirovan mezintir in hene. Ev hêz û gewdê mirovan ji hevdu cihê ne. Li gora Descartes, di jiyane de dualîzm heye; yanî gewde û ruh heye. Em hemû dizanin ka gewde çî ye. Lê ruhê ku Descartes behs dike weke objeya geometrî ye. Weke tê zanîn, di geometrî de dawî tune. Bi kurtî mirov dikare bibêje ku ruh, yanî Xwedê bêtê dawî ye. Ji vê "rastiya" han jî tu kesî şik nedikir.

Di dema ku Descartes jiyaye, ev dîtina û şika felsefî, ji aliyê dêr û dewletê ve pirr caran hatine mahkûmkirin. Ji bona dîtinên xwe Descartes mahcîr bûye. Divê mirov vê yekê tu carî ji bîr neke. Lê bi dîtina min, heger ew îro bijiya, wê dîtina xwe weha biguheran da: "Ez heme, loma ez difikirim!". Ewê îro Descartes ne li ser serê xwe, lê belê li ser ligên xwe bisekîniya û felsefe bikira.

4i

THOMAS HOBBS

Dîroka felsefê û ramanweriyê renga reng e. Pirr caran mirov dikare li hemberî vê keskesora ramanî bêçare bimîne. Pirsiyar roj bi roj zêde dibin û civat jî têkilhev dibin. Rasti çî ye û çewti çî ye? Sînorê zanebûn û cehaletê li kûderê ji hev vediqetin? Mirov wê çawa karibin genim, ceh û zîwanê ji hev veqetinin?

Carna pîrskirin destpêka alametên başiyê ne. Bersiva pîrsan pirr

caran di dîroka felsefê û ramanweriyê de heye. Heye û weke şeraba salan jî tahm girtiye. Lê mixabin piraniya caran haya mirovan ji vê yekê tûneye. Bi taybetî civat û entellektûelên Kurdan, bi sedsalan ketine nav zexeliyeke kûr û dûr. Ewê dawiya vê zexeliya salan û xewa şêrîn kengî bê? Ez nizanîm. Lê ez tiştê baş dizanim, divê entellektuelên Kurdan bi hemû awayî li fêrbûn û zanebûnê vegerin.

HETta ku entellektuelên Kurdan kultur, ilm û felsefê baş fêr nebin, ewê nikaribin xizmetên baş ji xelkê xwe re pêkêş bikin. Divê Kurd sifra welatê xwe ya zanyariyê û kulturê bi destê xwe raxînin! Di dîroka felsefê û ramanweriyê de cih û dema filozofê mezin Thomas Hobbes zêde girîng e. Thomas Hobbes di navbera salên (1588 - 1679) da jiyaye. Di xebata xwe ya ilmî de ew di bin tesîra Galîle û Kepler de maye. Thomas Hobbes di dîtina xwe ya felsefî de ampirist e, lê dîsa jî enteresa wî li hember ilmê matematikê pirr xurt e. Di qirnê 15 û 16'an de filozof û ilmdarê navdar ku fikirandina matematikî û rasyonelîzma ilmî diparastin, pirr dûrî metodên ampîrîk bûn. Matematik û rasyonelîzma ilmî karê aqil bû û ampîrîzm jî bi tecrûbe û praktika mirovan ve girêdayî bû. Thomas Hobbes daxwaz dikir ku rasyonelîzma ilmî û felsefa ampîrîzmê bi hevdu ve girê bide. Di pirraniya xebatên xwe de Hobbes, gotina rasyona-

4*
lîstî, matematikî û geometrî bi felsefeyek cîvati ve dihûnand. Di wî warî de pirtûka Hobbes ya bi nav û deng "Leviathan"e (1651). Thomas Hobbes di zimanê klasîk de xwedî zanyariyeke pirr fireh bû. Di çardeh (14) saliya xwe de Hobbes dest bi wergerê kiribû û paşê jî wî Homeros werdigerand zimanê îngilîzî. Li universîta Oxforde wî mantiqê skolastîk û felsefa Aristoteles dixwend. Di dîtîna xwe yê polîtîk de ew Monarşîst bû. Thomas Hobbes bi xurti behsa zerar û tehlûkeyên demokrasîyê ji bona civatê dikir. Li gora dîtina wî demokrasîyê civat pûç dikirin. Lê di eynî wexti de Hobbes filozofekî materyalîst e û di pirsên felsefî de ew helwestekî radîkal digre. Di dîroka felsefê, kultur û ilm de, mirov dikare piraniya cara li vê nakokiyê rast bê. Helwestê felsefî û edebî yê radîkal otomatikman tu cara nabin encamê helwestên polîtîk yê radîkal. Ma felsefa Hegel jî ne weha bû? Em dikarin vî mantiqê berdewam bikin û weha bibêjin; helwestên polîtîk yê radîkal jî tu caran tenê bi serê xwe nikarin bibin encamê ku mirov felsefe û edebiyateke radîkal û baş. biparêze.

Hemû felsefa Thomas Hobbes li ser pirsgerêka desthilat û bêdesthilatbûna mirovan ava dibe. Dema ku mirov di qonaxa xwezayê de dijîn, wê gavê bêdesthilati hakim e. Di qonaxa xwezayê de ne mîr û ne jî şah hebûn. Dewlet, ji xwe ji binî de tunebû. Mirovê ku di qonaxa

xwezayê de dijiyan, ji hevdu neditirsiyan. Ji ber vê yekê hewcedarî bi dewletê tunebû. Tirsî mirovan ji şer û nemanê bû û ev jî bû encamê ku mirov desthilatiyekê ava bikin. Li gora felsefa Hobbes ev desthilat ewê mal û canê xelkê bihimanda. Di qonaxa xwezayê de hemû kesan dikarîbûn bi hevdu re şer bikin. Kes û hêzên ku bikarîbana navçîti bikirana tunebûn. Ji ber van encaman jî mirovan li hevdu kirin, bi hev re peyman çêkirin û bi vî awayî jî dewlet ava kirin.

Li gora vê felsefa jorîn mirovan ji ber encamên tirsê, egoizmê, ez
43

eztîyê û uaxwaziya desthilatê li hevdu kirine. Li gora vê felsefê mirov bi giştî xweparêz û egoîst in. Hobbes dibêje ku mirov ji ber tirsî kuştinê li hevdu dikin. Encamên nakokiyên di navbera mirovan de bi giştî bingeheên xwe ji psikolojiyê çewt digre; bi hevdu re qayîş kişandin, namûs û şeref parastin, bi xwe ne bahwerkirin dibin encamê ku mirov bi hevdu re şer bikin. Mirovê ku dixwaze tiştêkî qezenc bike, êrîşî mirovê din dike. Mirovê ku bi xwe bahwer neke, hewcedarê xweparastinê ye. Mirovê ku daye dû şeref û namûsê li dengê xwe digere, ûhw. Piraniya caran ev praktika han dibe encamê ku mirov zorê li hemberî hevdu bi kar bînin...

Felsefa ku Hobbes li vir behs dike, di dîroka felsefê û dîroka ramanî de, di bin navê "felsefa peymanê" de tê naskirin. Îngilîzekî din yê bi nav û deng John Locke û li aliyê din Jean Jack Rousseau jî ev felsefa peymanê diparastin. Rousseau bi navê "Contrat social" ango "peymana sosyal" pirtûk jî çap kiribû. Bi kurtî ev felsefa han vê yekê diparêze; bi peymana civatî re mirovan heqqê desthilatiya xwe dewrî dewletê, şah an jî xweserekî (egemen) kirine.

Mirov rasterasta nikare ji felsefa Hobbes hereket bike û navekî baş lê bike. Ma gelo Hobbes bi derd û kul e, sînîk e (Cyniker) an jî îronîk e (qerfok e)? Bahweriya xwe bi mirovan nayîne? Hobbes bi xwe ne di wê bahweriyê de ye. Ew bahwer dike ku rastiya civatî û psikolojiya mirovan weha ye. Li gora Hobbes mirov egoist in û ev jî rastiyeke dîrokî ye.

Lê bi bahweriya min mirov tu cara nikare felsefa Hobbes ji civata Ewropayî ya ku di qirnê 15 û 16 hebû îzole bike. Di vê demê de mutlaqiyeteke pirr xurt li Ewropa heye. Hobbes dixwaze ku ji aliyê îdeolojî de vê mutlaqiyeta polîtîk meşrû bike. Dîtin û felsefa wî bersiva rewşa polîtîk û ekonomiya Ewropa dide. Civat û Felsefa ji hevdu nikarin bêne cihêkirin. Çînen serdest yê Îngilîstanê teorî û îdeolojiya Hobbes bi kar tanîn. Dîtinên Hobbes li ser dewlet û desthi-

44

latê dikevin nava tevgerêdanê civatî. Wexta ku Hobbes Şahîtiya

îngîlîztanê diparêze, ev yeka ne bûyereke tesadûffî ye.

Hobbes bi qederê bahwer dike û determînîst e. Ji xwe felsefa wî jî li ser vê yekê ava dibe. Lê di teoriya li ser zanebûnê de Hobbes materyalîst e. Li gora wî zanebûna mirovan ne ji ba Xwedê tê. Zanebûn ji tecrûbê tê. Ma ku ne weha ba, ewê çima mirovan peyman bi hevdu re çêkirina?

Dîtinên Hobbes yên li ser mirovan qet naşibin dîtinên Platon û Aristoteles. Dîtinên Hobbes ji xwe tu caran naşibin yê încîl û Fileha jî. Platon û Aristoteles behsa hewcedariyên cîvati dikirin, lê belê Hobbes behsa psikolojî û tirsê dike. Platon û Aristoteles di avakirina dewletê û beşkirina kar de, behsa hewcedariyên spsyal dikirin. Ji bona mînak mirov dikare bêje ku parêzgerê dewletê li ba Platon, ji bona dewletê baş bikin, dikarin xwe feda bikin. Parêzgerê dewletê nikaribûn berjewendiyên şexsî an jî qezenca şexsî biparêzin. Lê piraniya felsefa Hobbes li ser hîmê tirsê û berjewendiyên şexsî ava dibe. Li gora Hobbes tevgera şexsan binhegê xwe ji egoîzmê digire. Encama ku mirovan dixin hereketê, encama xweparaztinê û tirsê ye.

Li gora Aristoteles mirov heywanê sosyal in. Hobbes bi xwe li dijî vê yekê jî radiweste. Ji ber ku li gora Hobbes, heywan nikarin ji bona şeref û namûsê bi hevdu re qayîşê bikişînin. Heywan dîsa nikarin ferqê bixin navbera berjewendiyên giştî û yê şexsî. Heywan ji aqil jî mehrûm in. Ji ber vê yekê jî ew nikarin tiştan kategorîze bikin. Heywan, ji hunera peyvê jî bêparbûn, ew nikarinbûn heqaretê li hevalbendê xwe bikin. Di dawîya dawî de alîkarî û hevgirtina heywanan tişteki xwezayî bû, lê belê alîkarî û hevgirtina mirovan jî bi riya peymanan pêk dihat.

Ferqeke mezin di navbera dîtinên Hobbes û îdeolojiya Filehtiyê A de ji heye. Li ba Filehtiya ku xwin û koka xwe ji Hz. Isa digre, mi-45

rovanti û şîrîkanti heye, lê li ba Hobbes egoîzm û materyalîzm hakim e. Dîtina filehtiyê li ser mirovan dîrineke manewî ye, lê belê Hobbes xwedî dîtineke mekanîk e. Di filehtiyê de armancên manewî hene û tevgera mirovan jî li gora van armancan dimeşe.

Di dema ku Thomas Hobbes dijiya, ramanên hakim di civatê de dîtinên Platon û Aristoteles, an jî dîtinên filehtiyê bûn. Di jiyana polîtîk û ilmî de ev herdu xetên ramanê hegemonya xwe li ser hemû xalên civatê danîbûn. Felsefa Thomas Hobbes bi van her du xetên ramanê re dikete nakokiyê.

Baş e, mirov dikare dîtinên Hobbes çawa şîrove bike?

Li ser dîtinên Hobbes yê teoriya polîtîkayê pirr tişt hatine nivîsandin.

Civara ku Hobbes behs dike ne civata antik an jî civata feodal

e. Hebe hebe ev civat, civateke kapîtalîstî ya qels e. Danûstandinên bazarê li vê civatê baş pêş neketine. Di sedsala 15 û 16'an de li Ewropa Şahên mutlaqiyetî hakimî civatê bûn. Yekî ji van Şahên xweecibandî digot ku, "dewlet ez im!"

Dîtin û felsefa Hobbes li ser tirsî demokrasîyê û parastina Şahên mutlaqiyetî ava dibe. Ji pîrr aliyên de dîtinên Hobbes û Makyavellî dişibin hevdu. Armanc, parastina desthilata polîtîk e. Makyavellî dixwaze vê yekê bi fen û fûtan bi cih bîne û Hobbes jî behsa tirs û anarşîyê dike. Dîtinên her du ramanweran, di pîrr aliyên de bûne mertal ji bona dewlet, Şah û dîktatoriya polîtîk. Di van dîtinan de durûtiya polîtîk bûye pîvana bingehîn.

Ma di warê polîtîkayê de durûtiya polîtîk, îro jî ne problemeke pîrr girîng e?

46

DEMA RONAHIYE

Di van deh salên dawî de, hemû cure entellektûelên Kurdan ketine nava munaqeseyêke pîralî. Mirovên me ji pîrr aliyên de, pîrr tiştan û pîrsan bi awayekî pîrr tevlihev bi hev re munaqesê dikin. Carna jê jî munaqesê mirovên me ne bi hev re ye, lê di ber hev re ye. Li şûna diyalogê monolog pêş ketiye. Em tenê ji xwe re dibêjin û dibîlînin. Lê divê mirov ji hev re bibêje. Heger komunikasyon di navbera me de tunebe, wê çaxê mirov nikare bibêje ku danûstandin heye. Ji bona komunikasyonek baş azadiya fikrî lazim e.

Li ser rola entellektûelan û nivîskaran, li ser huner û kultur, li ser edebiyat û ilm dîtinên curbecur têne pêşkêşkirin. Danûstandina entellektûelan û munaqesê li ser pîrsgirêkên ramanî, erzana bûne. Gelek tiştên girîng hatine qurmiçandin. Kalîta ramanî û ideolojî baş ketiye xwarê. Kî çi tê ber devê wî dibêje. Peyva vala zêde bûye lê fikirandin qels e. Heger di nav gotin û ramanê mirovan de, cama gotinên nû û biyanî jî hebin, wê çaxê tê gotin ku entellektûeliya te gihaye ezmanê heftan. Lê em baş dizanin ku entellektûeliya rasti ne di van sixletan de ye. Entellektûelî divê ji hemû alî de li ser zanebûna ilmî, li ser helwestgirtina ramanî û durustiya şexsî ava bibe. Divê kesê entellektûel zanibin çi dibêjin. Zelaliya ramanî, yek ji sixletê entellektûeliyê yê helî baş e.

Di warê ramanî de îro hinek gotin bûne mode. Mirovên me bêî fikirandin û tevgerêdana dîrokî, behsa Ronesansekê û Ronahiyeke Kurdî bi hev re dikin. Ev gotin dikarin xweş bîne guhên mirovan. Lê mirovên entellektûel divê ji xwe bipirsîn; Ma gelo civat bi hevdû re dikare him Ronesanê û him jî Ronahiye bijîn? Beriya hemû tiştî

47

ev her du demên dîrokî, navê du tevgerên ramanî, hunerî û sosyal in. Ronesans li Îtaliyayê û Ronahî jî li Fransayê dest pê kiriyê. Ji aliyê dirokî de di navbera van her du deman de, nêzîkayî sêsed sal wext derbas bûye. Ronesansê daxwaz dikir ku klasîkên Grekî û hinek pitoriteyên mezin ji nû ve bîne rojevê. Li hember vê, Ronahiyê daxwaz dikir ku li pêşberî ilmê klasîk û otoriteyên entellektûelî, serîhildanê organîze bike. Tevgera Ronesansê li ser hîmê zanebûna klasîk ava dibû û tevgera Ronahiyê jî, bi taybeti li ser zanebûna ilmê xwezayê bilind dibû. Dema Ronesansê bi giştî ramanên idealîstî rol dilistin, lê dema Ronahiyê dema materyalîzmê bû. Ronesans bi giştî di bin tesîra dîn de bû, Ronahiyê jî daxwaz dikir ku jiyana civati ji bin tesîra dîn azad bike û hew. Bi kurtî ferqeke mezin di navbera Ronesansê û dema Ronahiyê de heye. Ji ber vê yekê jî yên ku behsa Ronahiya Kurdî dikin, di rastiya xwe de haya wan ji tevgera Ronahiyê tune ye.

Ji bona civata Kurdistanê bikaribe behsa dema Ronahiyê bike, hîna gelek tenûrên nan ji me re lazim in. Dema Ronahiyê bi hemû awayî demeke nû ya ilmî, kulturî, felsefî, sosyal, polîtîk, ekonomîk, mirovî, û hew ye. Berî hemû tiştî jî ev dem dema aqilmendiyê ye. Ma gelo di navbera kurdan de, ji aliyê politik, entellektûelî û sosyal de aqil îro çiqasî rol dilîze? Ma civateke birakuj dikare behsa Ronahiyê bike? Ma civateke ku ji sedî 95'ê wê nikaribe bi zimanê xwe binivisîne û bixwîne, dikare behsa Ronahiyê bike? Weke tê zanîn mirovên ku di civata me de tiştan jiber dibêjin pirr in. Ev rastiya hanê tenê bi serê xwe bi Ronahiyê re dikeve nakokiyê. Tevgera Ronahiyê, weke tê zanîn bi zanebûn tiştan dibêje û diparêze. Ev zanebûn zanebûneke ilmî û praktik e...

Baş e, dema Ronahiyê bi rasti demeke çawa bû? Mirovan ji Ronahiyê çî fahm dikirin?

Li gora Moses Mendelshson (1729 -1786) perwerdekirina miro-
48

van xwedî du aliyan bû; aliyekî praktik û aliyek jî teorîk bû. Jî aliyê praktik re Mendelshson digot kultur û ji aliyê teorîk re digot Ronahî. Ronahî, ji zanebûneke ku timam bû, bêh kêmanî bû, pêwîst bû, di pirr waran de karîbû derbas biba û ji zanebûneke ku alîkariya mirovan dikir pêk dihat. Lê li ba filozofê mezin Emmanuel Kant, Ronahî helwestgirtinek exlaqî bû. Ronahî, li gora Kant stewardin bû, kamilbûna mirovan û bikaranîna aqil bû.

Kultur bi taybeti li ser normên praktik ava dibû. Di warê sineet de kalîte û xweşikbûn, huner û danûstandinên sosyal, ji aliyekî de kabîliyet û hostetî û ji aliyekî de pîvanên jiyane, hemûyan bi hev re naveroka kultur pêk tanîn. Li hember vê jî Ronahî, ji referensên teorîk,

ji zanebûna aqilmendî û qabiliyata bikaranîna pîvanê aqilmendiyê
ava dibû. Bi kurtî Ronahî dihat mana ku mirov karibe li ser
pirsgirêkên mirovatiyê û jiyane, reaksiyonên aqilmendî nîşan bide.
Di warê Ronahiyê de rola ziman pirr mezin dihatê ditîn. Mendehlson
digot ku zimanek digehê Ronahiyê, bi alîkariya ilm û kultur, bi
alîkariya danûstandinên sosyal, bi riya gotinê û bi xwendina helbestan
re. Ilm, bikaranîna kabîliyeta mirovan ya teorik û kultur ji ya
praktik pêş dixîne. Ev her du bi hev re jî bingehê perwerdekirina
mirovan pêk tanîn...

Tevgera Ronahiyê bingehê xwe ji şpreşa xwezayî ya ilmî digirt.
Ya ku di sedsala 16'an de pêş ketibû. Mana gotina Ronahiyê jî ji vê
dîtinê pêk dihat: Mirov dikarin bi alîkariya kultur û perwerdekirinê
ronak bibin û aqilê xwe bi kar binin. Malzeme û dîtinên dema Ronahiyê,
ji felsefe û ilmê xwezayê yê modern pêk dihatin. Entellektûelên
ku hevalbendê Ronahiyê bûn, hewil didan ku vî malzemî popularîze
bikin û bi vî awayî jî wîna bikin malê xelkê xwe. Entellektûel
divabûn him perwerdekar bin û him jî mamoste biri.

Ronahîkirina xelkê ew e hemû zanebûna mirovayî bigirtana hundirê
xwe. Di hemû warê jiyane de ew ê zanebûna Ronahiyê, bi za-
49

nebûna kevnare re têteta têtosinê. Ji ber vê yekê jî entellektûelên
dema Ronahiyê piralî bûn. Ji bona mînak mirov dikare xebata Voltaire
nîşan bide; Ew dramatisyen bû, helbestvan bû, dîrokvan bû û
filozof bû. Helbet hemû kes ne weke Voltaire bû. Lê cehdek hebû
ku mirovan teşwîqî ser fêrbûnê dikir.

Mirovê ku di sedsala 16'an de li Ewrûpa dijiyan, zanebûna xwe ji
du çavkaniyên girîng yên kulturî digirtin. Ev çavkanî klasîkên antik
û bi taybetî jî Incil bû. Dema Antîk weke deme zêrîn ya mironvantiyê
dihate pejirandin. Ji bona piraniya entellektuelên Ewrûpayî, dema
Antîk demeke îdeal bû. Tevgera nû weke Reformasyon û Ronesansê
jî ev dîtinana û helwestana xurrtir kirin.

Dema Ronahiyê ji aliye ziman de hinek fenomenê nû bi xwe re
anîbûn. Zimane fransî bûbû zimane sereke. Pirr kesan zû dev ji zimane
latinî an jî zimane dayîka xwe berdidan û bi zimane Fransî dinivîsandin.
Yek ji van entellektûelan, dîrokan Gibbon bû. Wexta
ku Gibbon xwest dîroka Swîsra binivîsine, ew bi fransî nivîsand.
Gibbon encamê vê yekê jî wuha îzah dike." Ji ber ku ez bi fransî
difikirim, çiqas ecêb be jî, zehmet e ku ez bi zimane dayîka xwe binivîsînim."

Mirov bi kîjan zimane bifikire, ew zimane bi hêsane dibe
zimane nivîsandinê. Her çiqas zimane îngilizî û fransî, di dema Ronahiyê
de du zimane sereke bûn jî, dîsa Gibbon xebatên xwe bi
Fransî nivîsand. Ji ber ku Gibbon bi fransî difikirî. Weke ku tê zanîn

piraniya xebat û tekstên Ronahiyê, jî aliyê nivîskarên fransî dihatin afirandin. Lê pîrr caran xebatên girîng weke pirtûka Montesquieus ku li ser qanûnan hatiye nivîsandin, hema pêre piştî çapkirinê dihate wergerandin. Pirtûka Montesquieus di hundirê 25 salan de 10 caran wergerandin îngilîzî. Wergerandin û belavkirina pirtûk û ramanên bûha, ji hêla tevgera Ronahiyê de weke xebateke entellektûelî û hêja dihate pejirandin.

Di qirnê 17. de zanebûn hemû xalên zanyariyê digirt nav xwe. Ji 50

ber vê helwestê jî tevgera Ronahiyê dest pê kirin Ansîklopediyên biweşînin. Ji bona tevgera Ronahiyê weşandina Ansîklopediyên û komkirina zanyariyê tiştêkî taybetî û xas bû. Entellektûelên bi nav û deng Denis Diderot hemû jiyana xwe dabû ser komkirina zanyariyê. Diderot di Ansîklopediyên de pîrr zaniyarî afirand. Entellektûelê weke D'Alembert jî alîkariya wî dikir. Tenê Ansîklopediya ku Dennîs Diderot jê berpirsiyar bû, ji 17 cild tekst û ji 7 cild sûret pêk dihat. Belavkirina vê Ansîklopediyê bi xwe, li dijî cehaletê êrîşek mezin bû. Ew Ansîklopedî di warê polîtîka, felsefe û dîn de weke antolojiyek ramanê ronahiyê bû. Her Ansîklopedî 4. hezar dihat çapkirin û bi 280 livre fransî dihate firotin. Di vê demê de 280 Livre bûhayekî pîrr bilind bû û ev yeka jî dibû encamekî ku Ansîklopedî di nav halxweşan de jî baş belav nebe. Le dîsa jî Ansîklopediyên dema Ronahiyê 4. hezar dihat firotin.

Eşkere ye ku hemû pirtûk weke hevdu nedihatin firotin. Pirtûka Montesquies "Li Ser Qanûna" û ya Buffbn li ser dîroka xwezayê "Histoire naturelle" pirtûkên "bestseller" bûn. Ev pirtûkên Montesquies û Buffon pîrr dihatin firotin û di hemû pirtûkxanên baş de peyda dibûn. Di hundirê 18 mehan de pirtûka Montesquies 22 caran hate çapkirin. Ev jî tê vê manê ku ji vê pirtûkê 35 hezar hatin firotin. Di sala 1759'an de bi tenê pirtûka Voltaire "Candide" 8 caran hate çapkirin.

Li gora dîrokzan Norman Hampson, belavbûna sosyal ya ramanên Ronahiyê, berî hemû tiştî girêdayî buhayê pirtûkan bû. Pîrr kes hebûn ku nikaribûn pirtûk bikiriyana. Bi taybetî tenê burjuvazî û halxweşê civata Fransî karibûn van pirtûkan bikin. Me got ku belavbûna pirtûkan ya sosyal girêdayî buhayê pirtûkan bû. Di vê hevgerêdanê de mînakeke baş pirtûka Rousseau ye. Pirtûka Rousseau "Li Ser Emîle" di destpêka dema çapa xwe de, di navbera 15 heta 18 Livres dihate firotin. Ev buha ji bona pîrr pirtûkên wê çaxê nor-5i

mal bû. Lê wexta ku pirtûka Jean Jack Rousseau bi nave "Li Ser Emîle."(pirtûk di derheqa perwerdekirin û edeba zarokan de hatiye

nivîsandin) hate qedexekirin, wê çaxê buhayê pirtûkê 4-5 caran bilindtir bû! Yanî pirtûk bi tenê li bazara reş dikarîbû bihatana dîtin.

Dîsa li gora dîrokzan Hampson, di vê demê de xelkê pirr dixwend.

Li gora gerokekî Alman ku serek dabû Parisê, her kesî tiştêk dixwend. Ew kesê ku gerokê Alman li wan rast hatibû, ji sedî sed tistek dixwendin. Pîrekan dixwend, zarokan dixwend, karkeran dixwend, ûhw. Gerokê Alman dibêje ku berdestkê di dikanan de, xulamên di paytonan de, siwarên paytonê, karmendên postexanê, keçên Aristokratan, erê, hemûya pirtûk dixwendin. Yekî weke General Hoche Voltaire dixwend û lawikekî gavan yê 17 salî jî dîsa Voltaire dixwend.

Di sala 1750'an de di warê edebiyatê de kovarên demane hatin çapkirin. Rojnamên rojane hatin wesandin. Rojname îngilîzî "The Spectator" di destpêka weşana xwe de 20-30 hezar rojname difirotin.

Di navbera salên 1753 heta 1775 li îngilîzîtanê firotina rojnaman duqat bû. Mirov dikare pêşketin û mezinbûneke wuha di warê rojnamevaniyê de li Fransa, Rûsya û li Spanyayê jî bibîne.

Mirov dikare dema Ronahiyê bi pir nav û bûyeran ve girê bide.

Divê ji bona hemû kesan tiştêk pirr eşkere be; pêşketina kapîtalîzmê û civata Ewrûpayî zor da ser avaniya jorî ku ideolojîya xwe li gora felsefa kapîtalîzmê biguherîne. Encamên maddî yê bingeha civatê guherandinên sosyal û kulturî bi xwe re tanîn. Di îdeolojî û felsefa kapîtalîzmê de zaniyarî diket şûna bahweriyê, demokrasî diket şûna aristokratîzmê, danûstandînen kapîtalîstî diket şûna esaletê, ûhw. Yanî weke ku Marksîstan hergav gotiye; ekonomîya kapîtalîstî hewcedarê guherandina avaniya jorî bû. Çîna burjuvazî hewcedarê ideolojîyek nû bû. Norm û pîvanê vê ideolojîya hanê jî ji pirr aliya de, ji aliya tevgera Ronahiyê de hatibûn formûlekirin. Lê tevgera

5*
Ronahiyê bi giştî, weke ku baş tê zanîn ne tenê ji burjuvazî re, lê belê ji hemû mirovantiyê re xizmet kir. Burjuvazî jî di kamilbûna xwe de, ji bona hemû mirovantiyê xizmeteke baş kiribû. Marks tu caran ev xizmeta burjuvazî înkâr nedikir, lê digot îro burjuvazî rola xwe tije kiriye û ji hemû aliya de bûye xweparêz û egoîst.

Tevgera Ronahiyê ji bona mirovantiyê pirr qîmetê hêja derxistine pêş. Di dema Ronahiyê de bi sedan nivîskar, ramanwer, filozof, zanyar, ekonom bi çalakî kar kirine. Tenê nivîskar û ramanwerê ku min tiştêk jê xwendiyê an jî min li ser tiştin xwendine avana ne; Locke, Leibniz, Newton, Pope, Vico, Montesquieus, Voltaire, Linnaeus, Buffon, La Matrie, Hume, Rousseau, Diderot, Helvetuis, Condillac, D'Holbach, Adam Smith, Emmanuell Kant, Lessing, Condercet, Herder, Goethe. Her navek di warê xwe de otorite ye.

Tevgera Ronahiyê dikare di çend xalan de were komkirin. Yek ji vana xebara li ser ilmê xwezayê ye. Di vê hevgerêdanê de Fizîka Newton ya nû, teoriya li ser elektrîkê yê ku Galvanî û Voltas pêş xistibûn bi xwe re pirr guhertinên praktîk anîn meydana. Dîtinên Newton, Galvanî, Voltas û pirr ilmzanên din, kombinezonên nû pêk anîn û rê ji tevgera Ronahiyê re baş vedikirin. Ji ber ku ilmê xwezayê, di rastiya xwe de zanyariyek pirr bi rêk û pêk afirandibû. Li şûna daxwazên subjektîf zanebûna objektîf derdiket pêş. Ji bona mînak; teoriya Voltas li ser elektrîkê ne tenê daxwazek an jî dîtinek bû, lê belê ew zanyarî bû û rastî bû. Ji xwe civata kapitalîstî jî hewcedarê zanyariyeke praktîk bû. Bi keşfkirina elektrîkê, di civatê de kaniyên enerjîyê kûr û fireh dibûn. Bi kurtî, wexta ku pêşketina ilmê xwezayê û daxwaziyên burjuvazî yê îdeolojîk bûn yek, wê çaxê dema Ronahiyê dest pê kiribû.

Di dema destpekê de Voltaire xwest ku dîtinên Newton li ser Fizîkê popularîze bike. Bi zimanê ku piraniya xelkê jê fehm dikir, Voltaire pirtûka Newton weke "Principia" û "Optik" dane nasan-53

din. Piştî popularîzekirina van pirtûkan, alaqa xelkê li himber dîtinên Newton û ilmê xwezayê pirr zêde dibû. Weke tê zanîn Newton propaganda ji bona metodên ampirîk(ceribandî), azadiya politik û toleransa dînî dikir.

Tevgera Ronahiyê li dijî hegemoniya dîn û desthilata dêrê disekinî. Ronahiyê bi xurtî propaganda li dijî bahweriya bi pîraboka, sihirbaziyê, tirsê û dêhnîtiyê dikir. Exlaqê ku tevgera Ronahiyê derdixist pêş, exlaqêkî berbiçav(konkret) û mirovî bû. Ev exlaq, ne li ser tirsê Xwedê lê belê li ser zanebûn di derheqa mirovan de ava dibû. Cewherê vî exlaqî jî ev bû; dilsakirina mirovan û feyda mirovantiyê. Xala duduya ya tevgera Ronahiyê dikeve warê ilmê beşerî. Ji aliyê huqûqî û sosyolojîk de, nivîskarên weke Montesqueis, Thomas Jeffersson û Jean Jack Rousseau ji bona azadiya politîk û demokrasîyê xebatên pirr heja kirine. Li gora dîtinên Montesquies qanûn, ne li gora daxwaziya Xwedê lê li gora encamên materyalîst divabû bihatina nivîsandin. Li gora Rousseau xweserbûn(egemenlik, suverenîte) bingehê xwe divabû ji xelkê bigirra. Ji aliyekî de jî Thomas Jeffersson behsa demokratîzekirina zagona esasî (Anayasa) dikir. Hemû kesên tevgera Ronahiyê, di warê şeklê dewletê de komar diparaztin û dipesinandin. Evana ji bona heqê dengdana giştî, ji bona toleransê, ji bona daxwaziya xelkê û ji bona civateke wekhevî têkoşîn didan. Xala sisiyan ya tevgera Ronahiyê dikeve warê ilmê ekonomî. Di warê ilmê ekonomî de teorî û praktîka merkantilîstî dihate terikandin. Li gora teoriya merkantilîzmê; welatan danûstandinên xwe yê

bazirganiyê li gora hinek pîvanan dimeşandin. Pîvana bingehîn jî ev bû; Welatek hetta karîbaya pêwîst bû exporta(ixracata) xwe zêde bike û importa(ithalata) xwe kêmkir. Bi awayekî din mirov dikare vê yekê wuha bibêje; mal ji welatê biyanî kêmkir û malê xwe jî zêde bifiroşe wan. Ji bona ku dewlet karibe vê sîstemê li ser lingan

54
bihêle, gumrik dihatin bilindkirin, kontrola tixûban dihat zêdekirin, normên pîrrecêb ji bona tevgera ekonomî dihatin peydekirin, ûhw. Di destpêka dema Ronahiyê de merkantîlizmê nema karibû bersiva rewşa ekonomiya kapîtalîstî bidaya.

Di warê ekonomî de teoriyeke din ya girîng hebû ku bi navê Fîzyokratizmê dihat binavkirin. Bi kurtî Fîzyokratizmê îddîa dikir ku hemû dewlemendî bingeha xwe ji xwezayê û axê digire.

Wek perçeyekî ji tevgera Ronahiyê, ilmê ekonomiyê jî dîtin û teoriyên nû pêş xistin. Di bin navê ekonomiya polîtîk de Adam Smith û ekonomên din, ilm û teoriya ekonomî pêş de birin. Bi xebat û dîtinên xwe ekonomên modern ilmê ekonomî di bêjingê re derbas kirin. Pirtûka Adam Smith bi navê "Wealt of Nation(1776)", yanî "Refaha Netewa" bû pirtûka bingehîn ji bona vê ekola nû. Weke tê zanîn Marks bi xwe pîrrecêb xwe ji Adam Smith û ekola ekonomî ya Ingîlîstanê girtibûn. Li gora Adam Smith û ekola wî bingehê ekonomiya cîhanê ew e bibaya bazîrganiya azad. Dîsa li gora vê ekolê bingehê dewlemendiya mirovan ne weke ku fîzyokratistan digot; yanî tenê ax û xweza bû. Bingehê dewlemendiya mirovan di rastiya xwe de keda mirovan bi xwe bû. Marks paşê pîraniya dîtinên xwe yê ekonomî li ser vê teoriya ekola îngilîstanê ava dikir. Dewlemendiya maddî bingehê xwe ji çewsandina hêza zehmetkêş digirt...

Weke ku li jor jî baş hate xuyanîkirin, tevgera Ronahiyê dewlemend û pîralî ye. Ji ekonomî bigire heta felsefe û kulturê dîtinên cur be cur di bin navê vê tevgerê de hatine nivîsandin. Di vî warê de aqilê ronak ketiye navenda xebata ramanî û kulturî. Tevgera Ronahiyê li ser bingehên maddî yê kapîtalîstî û li gora jiyana felsefa burjuvazî hatiye formulekirin. Ji bona hemû xebatên ramanî û kulturî, aqilê rasyonel di dema Ronahiyê de bûbû weke moxilekê. Bê ku aqilê rasyonel wezîfa moxilê bibîne, felsefa Ronahiyê nikare baş bi

55
cih bibe û pêş bikeve. Aqilê betal (bêkar) alîkariya tevgera Ronahiyê nake.

Vêca, rastiya ramanî û felsefî li derekê ye û em jî li dereke din in. Ji ber vê yekê jî, ez ne bahwer im ku mirov bikaribe îro behsa Ronahiyeke Kurdî bikir û dilc xwe pê xweş bike. Rastbûn û çewtbûna vê dîtinê bi serê xwe problemek c û dikare her gav pîralî û ilmî were

munaqeşekirin.

Lê ji pirr aliyc din vc gotina "Ronahiya Kurdî"?! nc gotineke realîste.

Dîsa jî ez bi wijdanekî rehet dibêjim; Xwezî!

Lê belê weke tê zanîn; bav û kalên me ji bcrê dc gotine;

"Bi xwezî mirov nagire baqê kezî"

56

DOSTANIYA TARI U RONIYE

Hinek gotin hene ku hin mirov wana gelekî bi kar tinin. Di danûstandinên

rojane de, di bîrûbahweriya polîtîk de, di jiyana

civatê de, li welat û li derveyî welat ûhw, ev gotin hergav têne bikaranîn.

Ne pêwîst e ku mirov zêde li ser wan gotinan bisekine û lêbikole.

Gotin û bikaranîna wan diçe, derbas dibe û dibe adet. Mirov

gelek caran naveroka wan gotinan, li gora bahwerî û fentaziyên

xwe dadigire. Tecrûbe û dîtînen mirovan, di ziman de bi pijandineke

kulturî û civakî, bi van gotinan ve tê girêdan. Li gora kesan û

grûbên sosyal, li gund û bajaran, li civînên cihê cihê ev gotin naveroka

xwe kom dikin. Bi dûvra vê naverokê bi ser hev de dihesirînin,

girêdidin, diqusînin, didirûn û naverokek nû pêktînin. Ew rastiya

hanê jî, gelek caran di danûstandinên mirovan de dibe problem.

Yek gotin dikare bê pirr maneyan, mirov wê wextê jî dikarin hevdu

baş tenegehên û di ser re derbas bibin.

Ev problemên ziman û kultur, bi taybetî li welatekî weke Kurdistanê

gelek zêde ne. Kurdan heta niha baş îmkan nedîtine ku hevdu

bi awayekî baş û piralî nas bikin. Dewletên kolonyalîst nahêlin ku

kurd bi zimanê xwe bipeyîvin, pirtûkan çap bikin, bi riya radyo, televizyon

û rojnaman, ji aliyê kulturî û civakî de ber bi hev bîn û

hevdu nas bikin. Li welatê ku medya lê pêşkêtiye, problemên danûstandinên

mirovanî, ji aliyê kultur û civatê de ne evqas mezin in.

Lê li Kurdistanê ev problem weke çiyakî mezin e. Ji ber ku zimanê

me qedexe ye. Dûra em dizanin ku bi zimanê me, li ser hemû cûre

bûyer nivîs nayêne nivîsandin û raberzîn çênabin. Lê belê pirr gelê

cihanê, li ser hemû babet û peyvan, bê hejmar nivîsaran dinivîsînin

û raberzînan çêdikin. Ziman û edebiyat bi vî awayî di nava gel de

57

belav dibe û bi pêş dikvc. Peyva dostaniyê, di vî warî de peyveke

biçûk e. Lê dîsa jî gelcz azad li scr vc peyvc, bi hezaran nivîs û pirtûk

çap kirine. Dîsa bi hezaran semîner û konferans pêk anîne...

Wekc mc li jor jî got, pcyva dost û dostaniyê yek ji van peyvan e.

Mirov gelek caran li ser dostaniyê dîtîne xwc dibêjin û bi vê yekê re

jî îdeolojiyekê ava dikin. Mînak; "Heval Kurdo dostekî gelek baş

e", "Gelê Kurd û gelê X dostê hev in", "Dostekî baş wuha nake!",

"Dost û hevalên Kurdan tunene", ûhw... Mirov hergav dikare pirsên

wuha kê m an jî zcdc bikc. Lê ji bo ku mirov bikaribc bûyerê ji hevdu derxîne, divê mirov bcrî hemû tiştî van pirsan bike; "Dost kî ye?", û "Dostanî çi ye?". Em nûha li ser van pirsan hinekî serê xwe biêşînin.

Di dîroka felsefê û ramanweriyê de, gelek kesan li ser dost û dostaniyê bahweriyê xwe gotine û ramanên xwe jî nivîsandine. Fîlozof û nivîskarê mezin Konfeciûs (B.M.500), li ser danûstandinê mirovan û dostaniyê pirr tişt gotinc. Konfeciûs di navbera mirovan dc, pênc şiklên danustandinc dibîne; 1) Danûstandin di navbera şah û xulamên wî dc, yanî danustandincn dewlet û mirovan. 2) Danûstandinên bav û law. 3) Danûstandincn jin û mêr. 4) Danûstandinên zarokcn mezin û yê biçûk. 5) Danûstandinên di navbera dostan de.

Her çar danûstanên pêşiyê li ser newekheviya mirovan ava dibin û di van danûstandinan de jî qata jêr û jor heye. Ew danûstandin li ser bingehê azad û ji dil nehatiye avakirin. Weke baş tê zanîn, dostanî divê li ser bingêhe wekheviyê û azadiyê ava bibe. Zor di dostaniyê dc tune.

Nivîskar, filozof û polîtikvanê Romî Marcus Tullius Cicero (B.M.106 - 143) jî li ser dostaniyê pirtûk nivîsandiyê. Li gora Cicero ruhê dostaniyê ji daxwaz, bahwerî û şêwrê ava dibe. Dostanî, tenê dikare di nava mirovên baş de pêk bê. Di xerabiyê de dostanî 5»

tune. Xerabî bi xwe li dijî bingeha dostaniyê radiweste. Mirovên xerab bi hev re nikarin dostaniyê ava bikin. Li gora Cicero mirovên baş xwcdî bawerî ne, merd in, hakimî xwe ne, dilsoz in ûhw... Naveroka dost û dostaniyê li ser bingehc rastî û dilsoziyê bilind dibe. Bi darê zorê, bi devê tifingan dostanî ava nabe. Pir pir dikare bi vê yekê koletî ava bibe! Li ser bêgumanîyê, li ser zikreşiyê, li ser sextekariyê, li ser derewan, li ser fort û zirtan tucara dostanî nikare ava bibe. Cîhê ku lê menfaet hebe, dostanî lê tuncye. Cicero dibêje ku; "Heger dostanî û menfaet bi hev du re hatibin girêdan, bi rabûna menfaetê dostanî jî ji navê radibe."

Di danûstandinên dostanî de, serfirazî her gav ji bona exlaqê baş e. Bêkarakterbûn dijminê dostaniyê ye. Ji bona ku dostaniyek kûr bibe û bistewe, divê mirov bi hev re bi tenûran nê bixwin û bi kûzan jî avê vexwin. Polîtikvan û nivîskarê Romî Marcus Cato (B.M.234 - 149) dibêje ku; " dijmin carna rastiye dibêjin lê dost qet nabêjin." Pêwist e ku dostek her gav rastiye bibêje. Ew dostê ku rastiye nebêje, ne dostekî rast e. Dostekî baş ji dostê xwe re her gav nabêje; " Tu çiqasî başî! Kesî weke te tune, tu çiqasî hêja yî, mêrxasekî wekî te tune! ", ûhw.

Di sarayên Osmanî de gelek helbestvan û nivîskar hebûn ku wesf û pesnê padîşahan didan. Lê mirov baş dizane ku ew danûstandin ne li ser hîmê dostaniyê ava bûbûn. Eşkere ye ku ew danûstandin li ser hîmê sextekariyê û durûtiyê dimêşyan. Di navbera dostan de divê tekiliyên wuha qet tunebin. Dost, divê rastarasta rexna li hev bigirin û daxwaz bikin ku hevdu bi pêş de bibin. Dost, divê ji başî û pêşveçûna hevdu re, riya vekin...

Gelek danûstandinên mirovan hene ku nêzîkî dostaniyê rie; Lê ev ne danûstandinên dōstaniyê ne. Pir cara mirov dibêjin; " filan dost e", lê di rastiya xwe de, mirov dixwaze bêje ku, " filan kes mirovekî baş e, ari jî nasekî baş e, an jî têkoşerekî baş e", ûhw.

59

Professorê îtalî Francesko Alberonî jî li ser dostaniyê, bi navê dostanî, pirtûkek nivîsandiye. Di vê pirtûka xwe de Alberonî, li ser naveroka dostaniyê, bi zimanekî pirr hêsan û piralî sekiniyê. Ew dibêje ku; " Mirov gelek caran ji yekî/ycke nas re dibêje dost, lê yekî nas ne dost e, mirov baş dizane ku yekî nas çî difikire û çî dixwaze û çî problemên wî hene. Mirov dizane ku di navbera mirovan de, aliyên şîrîkatiyê hene, mirov dikare alîkarî ji hev du bixwazc. Danûstandincn mirovan gelek baş in, lê belê mirov baweriyêke kûr û dirêj bi hev du nayîne. Mirov tiştên ku dizane, hemûya vekirî baş ji hev re nabêje. Divê mirov nas û dostan ji hev du baş cihê bike. Alberonî dibêje ku; "Dostanî û hevkarî jî ne cynî tişt in". Di hcvkariyê de, mirov dostên hev yên şer in û li dijî dijminan mirov hêzên xwe dike yek. Li aliyekî dost û li aliyekî jî dijmin hene. Çek û kincên mirovan, di vî babetê danûstandinê de weke hev in(Leşker, Polîs, Pçsmcrge), ûhw. Mirovcn olperest, ji hev re dibêjin "bira" û mirovcn çep û sosyalîst jî ji hev re dibêjin "hevrê". Di van danûstandinên ku me li jor behs kir, danûstandinên mirovan bi werîsên qalind bi hevdu ve giredayî ne. Ev danûstandin kolektif in û ne şexsîne. Di karûbarên rojane de, têkiliyên piralî hene. Ew têkilî li ser rola mirovan ava dibin. Weke şîrîkatiya bazirganiyê, têkiliyên cîranan û danûstandinên li ser menfactê... Dcma ku menfaet xelas dibe, têkiliyên dostanî jî wê çaxê ji navc radibin. Gclek mirov jî hcne ku, sempatiya wan ji hev re heye, heyranê hevdu ne û ji danûstandina hevdu zewqç distînin. Ev danûstandin jî babetên têkiliyên baş in û mirovî ne, lê belê ne têkiliyên dostanî ne.

Dostanî hergav li ser diyalogan pêk tê. Mirovên dost hevdu timam dikin. Tiştan wekc hev an jî pirr ncîkî hevdu dibînin û li dijî dijmin bi hevdu re şer dikin. Ev kes, mirovên hevalên hev yê çek û nêçîrê ne... Alberonî dibêje ku; "Ez ji dostekî hêvî dikim ku min

60

çewt fam neke. Kescn din dikarin min çewt fam bikin, lê belê dostê min nikare min çewt fam bike. Heger dostekî min, min çewt têbighê, wê çaxê dostanî diqede.

Dostanî di rojên dijwar de, divê gelekî xurt be. Dost ew e ku her gav alîkariya min bike ku ez pêşda biçim. Armancên min, ji bona min zelal dike. Heger pêwîst be, bi min re hinek rê jî dimeşe. Ew deriyê ku ez dixwazim vekim, dostê min ji min re vedike û ji danûstandina dostekî, ez her gav rastiye fêr dibim. Dostê mirovan ne mamostê mirovan e, lê belê mirov mamostên hev in. Alberonî dibêje ku; "Dostanî weke paqijiyê ye, bi hinek qirrêj dikare xerab bibe û naveroka xwe jî winda bike. Dostanî, li ser duristiyê û paqijiyê zelal dibe û şax û rehê xwe berdide. Mirov gelek çaran dibêjin ku; vDe ka ji min re bêje ku ka dostên te kî ne, ez e wê çaxê ji te re bêjim katukîT.

Kesên derewîn hevalên derewînan in, kesên sadîst hevalên sadîstan in, kesên diz hevalên dizan in, kurdperwer hevalên sosyalîstan in... Mirov, heval û dostên xwe, bi xwe hildibijêre. Di vê têkiliyê de azadî û serbesti heye, bingehê vê têkiliyê jî li ser hîmê wekhevîyê bilind dibe.

Komikên ilmî û teknîkî bi hev re xebatê dikin û ilm û teknîk, bi vî awayî pêşve dibin. Di xebata xwe ya esasî de pirr nivîskar, ilmzan, hunermend dost û hevalên hev in. Her çiqasî nakokî jî hebe, di hundirê welatekî de pirr çaran nivîskar û ilmzan dost û hevalên hev in. Di dema Antîk de li Greklandê, pirr fîlîzof û nivîskar dostên hev bûn. Piştgirti û alîkariya hev dikirin. Li Fransayê, di dema Ronahiye de, dîsa gelek nivîskar û filozof dostên hev bûn. Mirov dikare ji bona mînak navê Voltaire, Rousseau, Grinin, Diderot ûhw...bide. Li Germanîstanê, di dema Romatik de, di warê felsefe û nivîskariyê de, kesên weke Goethe û Schiller bi hevdu re dostanî dikirin...

Gelek dostanî hene ku, tesîr li dîroka cîhanê kirine. Van dostani-

61

yan di ilm de şpreş çêkirîne. Vana di polîtîka û dirokê de demên modern destpêkirine. Kesên wekc Marks û Engels û weke sosyologên Gcrmanî Max Horkheimer û Theodor Adorna, di xebatên ilmî de pirr xebatên hêja kirine. Van kesan di dîroka ilm de, ekolên nû afirandine...

Marks û Engels cara yekemîn hevdu di sala 1844'an de nas kirin. Marks wê demê 26 û Engels jî 24 salî bû. Di demeke gelek kurt de, wana hevdu li Koline (Germanîstan) û li Parîs (Fransa) dîtî û dest bi xebata xwe ya kolektîfî kirin. Di wê dema kurt de, dest bi xebata li ser îdeolojiya Gcrmanî û nivîsandina Manîfestoya Komunîst kirin. Nêzîka 19 salan Engels alîkariya malbata Marks kir, bê ku

li menfaetên şexsî bifikire. Pişti mirina Marks (1883), Engels xebata wî berdewam kir. Ji xebatên muşterek pirtûk çap kirin, benda 3 ya Kapîtalê pişti mirina Marks timam kir. Xebatên Marks û Engels hergav hevdu timam dikirin û dostaniya wan her dem xurttir dibû. Vê dostaniyc rehên xwe davêtin. Di navbera van herdu dostan de, hesûdî û qayîş kişandin tune bû. Wana bi vê dostaniyc, dîroka cîhanê guherandin...

Weke gelek tiştên din dostanî jî, li gora rewşa dîrokî, ekonomî û kulturî dikare şiklên xwe biguhêrîne. Dostanî di civatên paşmayî de, di civatên kapîtalîst û sosyalîst de, nikare weke hev be. Babetên dostaniyê li gora babetên civatê pêş dikeve û dimeşe. Têkiliyên mirovan yên civakî, li gora netewan jî dikarin bêne guhertin. Dostaniya du kesên swêdî û du kesên kurd, di gelek tiştan de ji hevdu cihê ye. Lê di bingehê xwc de, ev dostanî wekhev in jî... Dost dost e, çi li Çinê, çi li Swêdê û çi li Maçinê. Dijmin jî her dijmin e, çi li derve û çi jî li hundir!

(1985)

62

JEAN JACK ROUSSEAU U LIHEVHATINA MIROVAN

Di qirnê 17'an de gelek dîtînên cur be cur dihatin munaqêşekirin. Fîlozofan dîtînên xwe bi sîstem dikirin. Hinek dîtînên sîstemkirî winda dibûn û li cihê wan sîstemên nû pêk dihatin. Di wê wextê de bi piranî li ser felsefa ronahiyê dihatê sekinandin. Li dij ditinên ronahiyê, an jî li gel dîtînên ronahiyê komik çêdibûn. Ronakbîran û ilmzanan di van munaqêşeyan de cihê xwe digirtin. Munaqêşe li ser ramanên pêşketinê, naverok û nctîca civateke ronak de kom dibûn. Fîlozofên ronahiyê, fikrê pêşketina civatê diparastin. Civat û dîrok her pêş de diçû. Mantiqê fikrên pêşketinê, ev yeka vekirî nîşanî mirova didan.

Yek ji fîlozofên vê wextê, ku ew bawerî qebûl nedikir, J. J. Rousseau bû. Rousseau piştî xwe dabû hemû fikir û baweriyên pêşketinê û civateke medenî. Bi baweriyê Rousseau medeniyet û pêşketinê gelek zirar dabû mirovaniyê. Weke pîrr kesan digot; medeniyet û pêşketin mirovan azad û dilxweş nekiribû. Her tişt bi çewti pêş de çûbû. Mişkuleyên mirovan zêdetir bibûn. Mirovan bi hevdû re şer kiribûn. Li ber vê yekê ji Rousseau; mirovên primitiv (cahil) diparast. Li gora Rousseau şivan û gavan bê derd û xem bûn. Serazad û bidilxweşî jiyana xwe derbas dikirin. Lê, mirovên medenî û pêşketi ne seraza û dilşad bûn. Her weke ku di zîndanê de dijiyan.

Di atmosferê wuha da, ku hemû hêjayî û qîmet ser û bino bibûn, Rousseau dîtînên xwe li ser civatê, heq û huqûqa mirovan bi sîstem dikir. Ji bona Rousseau "vegerin tebiyete" bûbû parloyeke

bingehîn. Jiyana mirovan pêwîst bû ku li gor tebîetê pêş de biçûya. Mirov bi xwe ji tebîete çêbibûn û divabû paşde vegeyriyana koka xwe jî. Tebîet û mirov ewê bi hev re pêşda biçûna û bibana yek û bi vî awayî jî, dijayetiya di navbera civat û tebîetê de ewê rabibûya. Lê

63
belê pêşketin çewt bûbû, civat û tebîet li dijî hevdu diherikîn. Çewti di vir de bû.

Li gora fîlozofên ekola heqê tebîeti, mirovan di civatê de baweriyaya xwe bi serokan anî bûn û desthilatiya polîtîk teslimî wan kiribûn. Mirov dikare bêje ku li gora vê baweriyê, gel, heq û desthilatiya polîtîk dabûn serokê xwe. Gel, pêwîst bû ku bidc dû serokê xwe, bi a wî bikc û ji riya wî vcnegere.

Rousseau li dijî van dîtînan û bahweriyan rawestiyaya û rexne girt. Rousseau digot ku ev prosesa bê lihcvhatinek civatê (kontrakta sosyal) ne bûye. Ev lihevhatina sosyal bi hinek şert û daxwazan hatiye meydanc. Scrok û gcl, li hcv hatine. Daxwazî û wezîfeyê herdû aliyan jî li himber hev hene. Gel pêwîst nabe bê heq bibe; Serok nabe ku hcr tiştî li gora daxwaziya xwe bike. Li gora kontrakta sosyal serok; ewc li gora gel biçûya û ne ku gel li gora serok biçe. Bingeha lihevhatinê ew bû. Gcl dikarîbû serokê xwe biguherîne û mirovê nû li dewsa wî deyne. Lê serokan nikarîbû gelc xwe biguherînin. Mirov dikare bibcje ku, general bê leşker nabe, lê belê leşker bê general dibe. Di merhela dawî de herdu pêwîst e bi hcv re hebin. Herdu li cem hev in, ji bona armanceke polîtîk û civatî. Rastî ev e û divê wuha werc fahmkirin.

Grotius digot; desthilatiya polîtîk tenê ji bo serbazan (karbidestan) e. Li gora Grotius Mirovanti ya sed (100) mêt an jî egîtên hilibijarte bû. Li miqabil vê dîtînc Rousseau digot ku; mirov tu caran nikare bersiva pirsyarên jêrîn bide; ma gelo mirovanti ya çend egîtên hilibijarte ye, an jî çcnd egîtên hilibijarte yê mirovantiyê ne? Fîlozofê navdar Thomas Hobbs jî cv pirsyar ji xwe dipirsîn. Li gora Hobbes; di tebîetê de her kesî li dijî hevdu şer dikirin. Bi lihevhatina mirovan re, di dîrokê de merheleyeke nû dest pê kiribû. Mirovantiyê qedera xwe teslîmî serokê xwe kiribû. Ji ber vî encamî divc gel tu caran li dijî serokê xwe serî hilnede. Serhildan ne heq e. Ji ber ku bi rakirina rewşa tebîetî, serîhildan jî hatibû rakirin û merheleyek

64
civatî ya nû dest pêkiribû.

Rousseau bi mêrxasî li dijî vê dîtînan û polîtîka çewt radiwestiya. Li gor heq û huqûqê mirovan, qet tu kes nikaribû heqê mirovan ku di peymanan de nivîsandiye, ji navê rakin. Heqê tu mirovî tune ye ku mirovekî din bike kolê xwe. Heq û koletî tu cara li hev nakin. Eşkere

ye ku ev herdu tişt li dijî hev in. Ev dîtina exlakî bingehê xwe ji teoriya li ser mirovantiyê ku dibêje; " Her mirov ji dayîka xwe azad hatiye cîhanê" digre. Di civata kevnare(prîmitîf) de mirov ji dayika xwe azad hatine cîhanê, lê belê bi pêşketina medeniyetê (sivîlîsazyonê) û civatê ra, azadiya mirovan ji destê wan hatiye girtin. Bi lihevhatina mirovan, azadiya mirovan jî, ji meydana rabû û teslîmî serokan bû.

Şeklê (formê) lihevhatina yekemîn di civata prîmîtîf de, li gora Rousseau malbat e. Malbat bes bi lihevhatinê dikare hebûn û jiyana xwe bidomîne. Hemû endamên malbatê xwedî azadî ne. Di teoriya xwe ya li ser sivîlîzasyonê de, Rousseau ji xwe re malbat weke bingehê xebatê digirt. Malbat lihevhatineke tebîî bû. Di malbatekê de kole tunebûn. Tu mirov kolê nehatibû cîhanê, lê belê mirov bi destê hinekan hatibûn kolekirin. Ji ber vê yekê jî divê mirovantiyê li dijî koletiyê serî hilda. Mirovên ku azadiya xwe neparastana, di rastiya xwe de nikaribû wezîfeyên xwe yê mirovanti jî biparastana. Rakirina azadiyê ji meydana, rakirina mirovantiyê ye jî. Rousseau digot ku; Lihevhatineke ku li ser bingehê azadiyê ji aliyekî re û koletiyê jî ji aliyê din re hatibê avakirin, di rastiya xwe de avaniyeke vala ye. Ewana lihevnehatin e. Di bingehê lihevhatinê de neheqî heye. Ji ber vê rastiye jî, mirov nikare bêje ku ew li hev hatine.

Gelek mirovan û bi wan re jî Grotius digot ku; koletiyê ji netîca şerkinê derketiye meydana. Lê belê Rousseau digot ku, ev dîtina hanê çewtiyeke dîrokî ye. Ji bona şaşiya vê dîtinê mirov dikare tenê li dewletekê meyze bike. Dijminayeti ne di nav şexsan de ye, lê belê di nav dewletan de ye. Şerê navbera dewleta ji bo hebûn, desthilati, 65

mal û dewlemendiya cîhanê ye. Weke mînak mirov dikare bibêje ku ewê dewlet ji navê rabe, lê belê heq û huqûqê mirovan kes nikare ji meydana rake. Mirov û mirovanti li ser vê yekê jî li hev hatine. Bê daxwazî û niyet ev lihevhatin nameşe. Daxwaziya mirovan bi giştî, di teoriya Rousseau ya ku li ser civatê hatiye formûlekirin, cihekî navendî digre. Daxwazî bingeh e. Ji vê felsefê re volontarizm tê gotin. Divê mirov lihevhatinê ji aliyê exlaqî de têbigîhê. Serok çiqas têgihîştî, zana û mezin be jî, tenê li gora daxwaziyên xwe nikare tevger bike. Di vir de peyman û daxwaziyên gisti hene, çîn û xelk hene, bingeha tevgerkirinê divê li gora daxwaziya kategoriyên sosyal bi rê ve biçê. Heger tevger ne li gora vê daxwaziyc be, ewc dîktatoriya şexsan pêk bê.

Li gora dema xwe, dîtinek pirr orjînal li cem Rousseau heye; ev dîtin dîtina wekhevîyê ye. Li gora vê felsefê heqê tu civatan tune ye ku, barê civatê bide ser milê endamê xwe. Ji bo dayîna biryara di civatê

de, metode tiştên polîtîk û sosyal hene, organê biryardanê hene. Biryara ku van organ û metoda nede xebitandin, ne biryarek meşrû ye. Ev organên biryarê bi daxwaziya xelkê hatine hilbijartin. Organên ku em li vir behsa wan dikin dikarin parlamento bin, dikare şahek be, dikare komên biryardanê bin ûhw. Tiştê girîng di rastiya xwc de ne ew e. Girîngiya meselê di karkirina organan de ye. Organên ku li gora daxwaziya giştî û başiya xelkê bixebitin, ew organên meşrû ne.

Daxwaziya giştî li cem Rousseau, gelek hatiye munaqêşekirin. Naveroka daxwaziya giştî pirr caran ne vekirî ye. gelek maneyên xwe hene, lê belê mirov dikare bibêje ku daxwaziya giştî; babetê dangdanê û nctica wê ye. Di vê dengdanê de divê hemû endamê civatê beşdarî dangdanê bibin. Hemû kes divê weke şexsekî xebat bikin. Kes tu cara divê nûneriya tu fraksiyona, grupa û komika, ûhw, nekc. Mirov tcnê dikarin nûnerê xwe bin. Temsîlkarî di felsefa daxwaziya giştî de tune ye. Daxwaziya giştî; ne daxwaziya hemû kesan

66

e, lê belê başî û berjewendiyên hemû kesan digre ber çavên xwe. Daxwaziya giştî; bi daxwaziya şexsî û berjewendiyê kesan re li hev nake. Ev herdu babetên daxwazî û berjewendiyê li dijî hev in û cihê ku yek ji van dest pê dike, ya din dawiya wê tê û xelas dibe. Li ser problemên civatê, beriya dengdana giştî, divê endamê civatê baş bêne agahdar kirin. Divê hemû dîtin zelal bibin, hemû xet xuyanî bibin û hemû rê ji ronî bibin. Beriya ku biryar bêne dayîn, pêwîst e hemû kes xwe îzole bikin û tenê bi serê xwe bibin xwedî biryar. Di çareserkirina problemên civatê de, divê kes bi xwe, xwedî biryar û dîtin bin. Divê kes tesîrê li hev nekin. Mirov divê li dengê wijdanê xwe guhdarî bike û bi pey kesî de jî neçe. Cihê pêxemberan li vir nîne. Ji ber ku hemû şexs ne weke hev in, ji ber encamê vê newekhwiyê, daxwaziya giştî bi awayekî rasti derdikeve meydana.

Paşê ku biryar hate dayin, divê hemû mirov hurmet ji daxwaziya giştî re bikin. Metod wuha ye. Ji ber ku ji aliyekî de, piraniyê biryara xwe daye û ji aliyekî de jî, dîtinên şexsî yên muxalif xuyaye ku çewt in. Mirov dikare bibêje ku daxwaziya giştî, ji aliyekî de dîktatoriya piraniyê ye. Hez di destê piraniyê de ye. Ev netice ji bo Rousseau bûbû problemeke pirr mezin. Ji ber ku, ji aliyekî de Roussaueu daxwaziya şexsan û azadiya mirovan diparêze û ji aliyê din ve jî dibêje; şexs pêwîst e bi dû piraniyê de biçe. Di paşiya biryardanê de, azadiya mirovan û daxwaziya şexsî di rastiya xwe de rolekî mezin naleyize. Xeta rastî ji bo hemû kesî ye. Gel divê li ser vê riyê bimeşe. Mirov dikare bibêje ku daxwaziya giştî tu cara xelatîyan nake. Dijayetî di navbera kolektivite û şexsan de; dikare di dengdanê

de, dikare di dewlemendiyê de û dikare di daxwaziya gişti de derkeve
meydanê. Di hemû dijayetiyên de divê şexs bi ya kolektivite bikin.
Li gora Rousseau, di merhela dawiyê de mirov dikare zorê jî bi
kar bîne. Lê ew zor bi xwe re, aşkerî ye ku zordariyê pê knayîne. Di
rastiya xwe de ew zor ne zor e jî. Lê mirov dikare vekirî bibîne ku
cih û azadiya şexsan tene di civatê û kolektivîte de, dikare realîze bi-

67
be û bibe xwedî qîmet. Ji ber vê yekê jî, şexs divê cihê xwe baş nas
bikin û di meselên giran de jî, bê şik bidin ser riya piraniye...
Piştî hinek fikirandinan mirov dikare bi hêsanî bibêje ku, gotina
zor û azadiyê nikarê ji hevdu bîne qetandin. Hemû gotinên li ser
azadiyê, bi zanistî an jî ne bi zanistî dîtinên li ser zorê jî, bi xwc re
derdixine rojeva felsefî. Pirr cara ew danûstandina diyalektîkê tê jibîrakirin.
Rousseau her gav di bîra mirovan de tîne ku problemên civatî,
felsefî, sosyal ûhw nikarin ji hevdu bîne îzolekirin. Di merhela
dawî de problem her gav bi hevdu ve girêdayî ne. Ev problem di
polîtîka yê de dikare pirtir ronîkirî xuya bike.

Rousseau dikare alîkariya mirovan bike ku em problemên civatê
bikarin baştir tê bigihên. Lê belê mirov dikare bi hêsanî bibêje ku
dîtinên Rousseau pirr caran ne zelal in. Avahiya dîtinên Rousseau
tevlîhev e. Di maneya ku Rousseau dibêje; îro li cîhanê ne wekhevîyek
duruşt û ne jî dîmokrasiyê rastî heta niha pêk nehatiye. Li
cîhanê îro hinek civat ji hinek civatan dikarin baştir û demokratîk in,
lê belê problemên wekhevî û demokrasîyê hîna jî çareser nebûye...
Civata Rousseau ya îdeal dikare xweş û sêmatîk xuya bike, ew dikare
bala pirr mirovan jî bikişîne ser xwe. Mirov dikare li ser civatê
wuha utopîk her gav munaqesê jî bike. Ev munaqesê bêguman her
gav bi fêde ne. Lê divê mirov baş zanibe ku pêkanîna utopyayê gelek
caran hêsan e. Di pratîkê de realîzekirina utopya qet ne hêsanî
ye. Wek em hemû baş dizanin civat pîralî ye, gelek şax û perên wê
hene. Civat ne weke ku mirov wê daxwaz dike ye. Civat beriya me
heye û pêk hatiye. Civat weke xwe ye. Lê di vê tevgerdanê de tiştek
jî pirr eşkere ye; civat dikare bê guherandin, bê xweştîrîkirin, bê demokratîzîtkirin
û ronaktîrîkirin. Di civateke wuha de mirov dikarin
hevdu baştir fahm bikin û jiyanêke dilxweş bi hevdu re ava bikin.

(1984)

68

TOLERANS, BAWERÎ U RONAHI

Li Ewrûpayê, di sedsala 17' an de, dêr û dewlet li himber ramahê
demokrasî û ronahiyê radiwestiyên. Bêyî şik burjuwaziyên
Ewrûpa, wê wextê tekoşîn li dijî feodalîzm û kevneperestiyê jî didan.
Ev dem bi navê felsefa demokrasîyê tê naskirin. Ol û dewlet

divabû ji hevdu cûda biba, ilm û zeka hakimê jiyane biba. Heta wê wextê, di warê rewşenbîriyê de, di felsefe û ilm de, metod û gotûbêjên skolastik cihê girîng û giran digirtin. Lê bi felsefa ronahiyê re zimanê ilmî, bû zimanê matematîkê î ilm bû beşekî ji birêvebirina civatê. Perwerde û exlaqekî nû pêk hat. Fikrên rasyonel û xebata praktik, weke çêkirina ansîklopediyên, komkirina zanistiyê, her gav pêşda çû. Fikrê demokrasî, wekhevî, biratî, azadî û toleransî belav bû û hate serûber kirin.

Xweza, welat û mirovên me di vê demê de, ji mercên rêzanî, aborî û civakî, ji wê pêşketin û pêşveçûna hanê bêpar man. Weke di her babetî de, di vê babetê de jî, di civata me de munaqêşe nehatin kirin. Civata me jî di vê yekê de ne gelekî dilxwaz bû. Dewlet û hêzên kolonyalîst, mecal nedan ku li Kurdistanê xebateke wuha pêk bê. Ji ber vê yekê jî, heta îro jî li ser gelek dijayeti û nelihvehatîyên biçûk, bûyerên gelek mezin çêbûn. Hêzên welatparêz û netewî li ser pirsên rojane û pîr biçûk, hevdu gelek êşandin û hîn jî diêşînin. Hinek bûyeran, birînen mezin û giran di civata kurdan de vekirin. Ji bona dermankirin û xweşkirina wan birînan, bi salan wext ji me re pêwîst e. Weke ku hemû kes dizanin, sedema vê yekê pîr vekirî ye: îdeolojî û polîtîka cihê cihê bûye encame dijminatîyê. Kes û hêzên ku ne weke hevdu difikirin, ji hev re qet tolerans û demokrasîyê nîşan nadin.

69

Filozofê fransî Francios Marie Arauet De Voltaire (1694- 1778) heta roja îro jî, ji bo ramanên toleransê bûye weke semboleke navnetewî. Voltaire di dema xwe de, li dijî dewlet û dêrê şerekî dijwar da. Voltaire ji bo azadiya weşan, azadiya rêxistinî, azadiya bawerî û ya ramanê, xebateke gelek hêja kir. Voltaire li dijî fanatîzmê û dîktatorîyê, şerc demokrasî û toleransê li dar xist. Li gora vî filozofê mezin, divabû ilm û rasyonelîzm, kultur û sîvîlayetî ji bona fikrê tolcransê xebat bikirana. Şer û barbarî, durûtî û derew di bingehe xwe de, hevalcn bêyî toleransiyê ne. Mirovê bêyî tolerans, daxwaz dike ku herdem, hemû kes weke wî bifikire. An jî mafê wî yê jiyane nîne. Mirovê bêyî tolerans dibêje; "Weke min bifikire, ya na ezê te bikujim".

Mirov dikare li dîrokê meyzeke; di dema me de û dema bihurî de, gelo mirov û polîtîkvanên bêyî tolerans kî ne? Helbet mirov dikare gelek bihejmêre, lê ji bona kurdan hovîti û terorîzma serdestên moxolan, ereban û farisan tu caran nayê jîbirakarin. Padîşahên Osmaniyan, faşîstên har wcke Hîtler û Mussolînî, Atatiirk û Kenan Evren jî ne hevalbendên, fikrên cihê cihê bûn. Ramanê toleransê, ne li cîhanê û ne jî li tu civatan nebûne sedemê şer û mêrkujîyê.

Hergav mirovê bêyî tolerans, dest bi derxistina şer û pevçûnê kirine. Ewana hergav xwîn rijandine. Cîhana me ya delal kirine gola xwînê...

Gelek caran dikare bahweriya du kesên hevrê an jî du kesên welatparêz, ne weke hev be. Lê mirov li dîrok û civatê baş meyzeye, bi hêsanî mirov dikare pîr mînakên ku ne mantiqî ne bibîne. Kesên hevrê û welatparêz çima hev du dikujin? Bi dîtina min, di vî warî de bêyî tolerans encama helî girîng e. Fanatîzm evqasî xerab e ku du bira dikarin mezêlê hevdu bikolin, bav û law hevdu bikujin ûhw. Ji ber ku mirov bas dizane ku, mirovên fanatik dixwaze hemû kes weke wî/wê bifikire. Kesê fanatik di bingehe xwe de egoîst e. Bêyî to-
70

leransî, hergav hevaltiya bi bêyî bextî, duruti ye, derew û sextekarî ye, koleti ye.

Mirovê ku li dijî ramanên toleransê ne, mirovên derewîn in. Wezîrê Hîtlerê faşîst Goebel digot ku; "Derewekc ku têra xwe were tekrarkirin, dibe rasti." Mirov dikare ji vê hevoka wî van neticêyan derxîne; Ferqa rasti û derewan tune! Rast dikare bibe derew û derew jî dikare bibe rast! Spî dikare bibe reş. Elî dikare bibe Welfî. Sextekarî û xwefiroşî dikare bibe welatparêzî... Nîhîlîzm û bêyî toleransî, herdu hevalcn hev in û hevdu xurt dikin.

Voltaire, bahweriya xwe bi metodê qanîkirin, yanî bi îknakirinê danî. Mirovan nikarîbû bi darê zorê, dîtina xwe bi kesc din bide qebûlîkirin. Bawerî, ancax dikarîbû bi riya qanîkirinê pêk bihata. Voltaire dibêje ku, "Tiştên ku tu dibêjî ez qet naecibînim, lê belê heta mirinê jî, ezê mafê xweparaztinê bidim te." Voltaire di praktîk û teoriya xwe de, gelek rast û durist bû. Tiştên ku wî digotin û tiştên wî dikirin, hevdu digirtin û hev du timam dikirin. Di wê demê de, xebat û dîtînen Voltaire, ji bona ilm û kulturê bûne mînak û rênas. Helbet her demekê norm û pîvanên xwe yê bi taybetî hene. Ji bona Dema Ronahiye û Voltaire jî, divê mirov bi wî çavî nêzîkî bûyeran bibe.

Her dîtîna bi xwe re hinek pîvanan peyda dike. Ev pîvan hinek bîr û bahweriyên rojane dike. Tolerans jî dikare li gora rewşa civatî û polîtîk were guhertin. Tolerans ne sistî ye û ne jî lîberalizmeke bi zorê ye. Ji ber vê yekê jî mirov dikare pîrs bike; "Tolerans di civata kurdan de ji bona kê ye?" Em dizanin ku hinek bîr û bawerî hene ku, zerarê didin bahweriya toleransê, mirovahiyê, demokrasiyê, welatpareziyê û sosyalîzmê. Di civata kurdan de divê tolerans ji bona kes û hêzên welatparêz, demokrat, çep û îberal hebe. Ew kes û hêzên ku li dijî polîtîka dewletê û kolonyalîzmê tekoşîn didin, divê karibin metodê toleransê di nav xwe de pêş bixînin. Eniya anti - ko-

lonyalîst divê di nav xwe de, bi babetekî azad ramanên xwe bibêjin, binivîsînîn û bifikirin. Munaqêşe di nava van hêz û kesan de divê serbest be. Heger armanca mirovên kurd, doza gelê Kurdistanê be, heger xebat ji bona azadî, demokrasî û serbixwebûna welat be, wê çaxê divê em toleranseke pirr fireh di nav xwe de bidine xebitandin. Bê guman divc munaqêşe bêne kirin ku, çewtî û rasti ji nav hev derkevin, doz baş bê vekirin û raman jî zelal bibin. Reş û spî ji hevdu bêne cûdakirin, da ku riya tekoşînê ronî bibe.

Sosyologên germanî Max Horkheimer û Theodor. W. Adoma, di pirtûka xwe ya li ser ronahiyê de dibêjin ku, armanca xebata ronahîkirinê azadkirina civatê ye. Li gora van herdu nivîskaran gotina ronahiyê û ya rastiye, pirr nêzîkî hev in. Armanç; pêkanîna mirovên azad, xweser û ronak e. Divê beriya hemû tiştî, mirov bibe xwediyê xwe û bibe mirov. Ev herdu sosyologên germanî wuha dibêjin;" Programa felsefa ronahîkirinê, paqijkirin û zelalkirina cîhanê bû. Wan dixwestin ku, mîtolojî ji hev belav bibe û li şûna xapandinê zanyarî pêşda biçe".

Zanisti û nezani, bihuşt û cehenem e, havîn û zivistan, jiyân û mirin her gav bi hevdu ve girêdayî ne. Hergav di navbera wan de tekoşîn û tevger heye. Ji ber vê yekê jî, pêwîst e ku mirov bi awayekî azad karibe bi hevdu re, bîr û bahweriyên hevdu munaqêşe bike. Hinek kes hene ku gelek caran dixwazin rê li munaqêşên polîtîk û îdeolojîk bigrin. Di destê van kesan de, pirr caran tu sedemên girîng jî tunene. Bersiv her dem amade ye; "Serên kesan tevlihev dibe!". Di binhega xwe de, propaganda dewlet û partiyên kolonyalîst, serê tevgera çep û kesên welatparêz tevlihev kirine. Tevgera kurd divê ji azadiya fikrî netirse. Divê mirovcn durist karibin, bi hêsanî ev herdu babetên munaqêşe û tevliheviyan ji hevdu cûda bikin. Munaqêşe û dîtînen cûr be cûr, di civatekc weke Kurdîstanê de gelek normal e. Divê wclatparêz, lîberal û sosyalîstên kurdan, hinek me-

72
tod û pîvanên munaqêşê û danûstandinên ramanî û îdeolojî ji hevdu baş bêne vckirin û zelal kirin. Di vê yekê de fêda gelê Kurdîstanê heye.

Dewlet û hêzên kolonyalîst, di bingeh û koka xwe de, li dijî demokrasî û azadiyê ne. Îro li Kurdîstanê jî, bi hemû awayî ev yeka wuha ye. Dema munaqêşa demokrasî û azadiyê bibe, ew ê bingehê kolonyalîzmê hilweşe. Ji ber vê yekê jî hêzên kolonyalîst hebûna netewa kurd înkâr dikin. Mirovekî xwedî mantiq û rewşenbîr nikare hebûna netewa kurd înkâr bike. Zimanê kurdî qedexe bike, mirovan ji bo dîtîna û xebata wan ya polîtîk bigrc û bavêje zîndan.

Dewletên kolonyalîst ji îdeolojiya welatparêziyê ditirse û nikarin netewa kurd, di vî warî de qanî bikin. Welarparezekî kurd di çavê dewletên kolonyalîst de nijadperest e, parvekarê û xulamê emperyalîzmê ye! Lê di vî warî de gotineke kurdî heye ku, ji pîrr aliyan de vê rewşa têkilhev baş zelal dike; "Heko meko navê xwe li hevalê xwe ko"

Ev ji mesela dewletên kolonyalîst e. Dewletên kolonyalîst nav û sixletên xwe li welatparezên kurdan dikin. Ji xwe kes ji dewletên kolonyalîst toleransê daxwaz nake. Armanca min li vir ew e; di bin zulm û zordariya hêzên kolonyalîst de, ewê hêzên welatperwer li himber hevdu çiqasî xwedî tolerans bin. Ewê ji hevdu re çawa toleransê nîşan bidin. Ewê bi hevdu re, li dijî hêzên kolonyalîst, di çarçovake netewî û demokratîk de, çawa karibin hêzên xwe bikin yek.

Mesela girîng di warê toleransê de li welat, ev pîrsgirêka ne.

Di civata Kurdistanê de, heta niha tu tiştêkî rewşenbîrî, bi rêk û pêk baş nehatiye munaqêşekirin û vekirin. Li gora dîtina min, civata kurdan niha di destpêka munaqêşên polîtîk, zanyarî, kulturî û edebî re derbas dibe. Li welatên pêşketî ev pêvajoka, bi sedsalan berdewam e. Li wan welatan, li welatên serbixwe û azad, bi hezaran pirtûk, lêkolîn, lçgerin, kovar, rojname, broşûr hene. Li aliyê din bi

73

hezaran nivîskar, rojnamevan, dîrokzan, zimanzan, teknîker, ekonomîst, hozan, muzisyen û govendger hene. Ma gelo di wan wara de çend kurd henc? An jî yên ku hene, çiqasî ji wan xwe kurd dihesibînin û di vî warî de xebatê dikin? Ji bona ku mirov karibe mirovên welatparêz, di warê zanisti, kulturî, polîtîk û civati de bigihîne, ji wan re rê û hinek îmkanan çêbike; Divê beriya hemû tiştî, em di nav xwe de fikrên toleransê pêşxînin. Lê em hemû baş dizanin ku, li şûna alîkarî û hevkarîyê, kurd piraniya caran lingên hevdu dişemitînin.

Ma gelo feyda kê di vê yekê de heye? Mirov bi wijdanekî rehet dikare bibêje ku, di vê yekê de zerara welat û gelê kurd heye.

Dewletên kolonyalîst di her warî de, di her alî de û di her babeti de, derûdor li kurdan tcng kiriye. Wana riyên demokratîk sinc û stîrî kirine. Ev dewletên xwînxwar û xwînmij, dixwazin tevgera gelê kurd bidin rawestandî. Heger ji bona firotin û bazirganiyê be jî, tu cara mirov nikare pirtûk, kovar, rojname û kasetên kurdî li Kurdistanê belav bike. Li Kurdistanê hebûn û jiyana kurdan bi xwe bûye bûyereke polîtîk. Dîrok, ilm û zimanê kurdî bûne polîtîka. Evana têne qedexekirin.

Di bin hewqas mercên hov û dijwar de, divê kesên kurd û hêzên welatparêz ji hev re bi tolerans bin û ji hev re bi alîkar bin. Di warê polîtîk de, di warê zanyarî de, di warê kulturî de, di warê ziman de,

di warê edebiyatê de ûhw, divê kurd dest bidin hevdu. Civata kurdan îro hewcedarê tolerans, demokrasî û danûstandinê bi bîr û bahweriyê ye. Civata kurdan hêdî-hêdî, giran-giran ji xewa malkambaxî şiyar dibe. Di vê şiyarbûna netewî de, divê kurd alîkariya hevdu bikin. Divê kurd karibin tahamula fikrên cûr be cûr bikin. Bi hemû awayan divê bêhna xwe fireh bikin û kesên welatparêz, bi tiştên biçûk û erzan hevdu mehkûm nekin.

Xebata ronahîkirina fikrî û polîtîk divê di civata kurda de şax bide, ber bide, mezin bibe û bibe mal û hebûna gelê Kurdistanê. Kurdîs-74

tan bila di vî warî de ronahî bide, deng bide û bibe mînak ji bona tekoşîna gelên bindest. Divê bi zanyarî kurd pêş de herin û bikcvin nava koma gelên cîhanê û cihê xwe li wir bigrin. Hozanê kurd Cigerxwînê mezin wuha dibêje;

"Welatê Kurdan hemû çîmen e
Egît û şêr û piling lê hene
Hemû bira û pismamên me ne
Ey felek felek, ey zalim felek
Kanî Kurdistan, ka Birca Belek".

Seydayê Cigerxwîn li vê derê, bi hebûnên Kurdistanê hisê xwe tine ziman û dilê xwe dibijîne demên derbasbûyî. Birca Belek weke sembola pêşketin û medeniyeta Kurdistanê, têye bîranin. Wexta ku Cigerxwîn dibêje; Em hemû bira û pismamên hev in, armanca wî ne biyolojiye, lê bêle danûstandinên netewî û sosyal in. Li hemû cîhanê û li Kurdistanê mirov weke hebûn, pismam û birayê hev in.

Di nav hemû nakokiyên polîtîk û fikrî de, divê mirov tu caran mirovahiya xwe, ji destê xwe bernede...

(1986)

75

ŞOREŞA SOSYAL

Gotûbêjên ramanî li welatê me ne zêde pêşketi ne. Hinek gotinên polîtîk û felsefî hene ku bi awayekî baş tu caran nehatine munaqesekirin. Me bi giştî ev gotin û raman ji zimanên biyanî girtine. Ji pîrr aliyên de mana wan gotinan ji bo me ne zelal e. Di zimanê me yê polîtîk û ramanî de pîrr mij û dûman heye. Ji bo mînak mirov dikare bêjê ku di dawiya salên 1970'yan de gotina kontras (li dijî şoreşê) pîrr dihate bikaranîn. Hemû rêxistinên me yên polîtîk li gora hinekan kontras bûn. Rêxistina ku mirovan polîtîka wan bi awayekî baş nediecibandin, bi carekê re navê "li dij şpreş" li wan dihat kirin. Yanî bi kurtî polîtîka ku hinek mirov hez jê nedikirin, dibû "li dij şpreşê". Bi vî awayî jî di zimanê polîtîk û felsefî de subjektîvîzm pêşda diçû. Me hevdu baş fahm nedikir. Ewê ku ji hev diqehêrîn

ji hev re digotin "reformîst", "revîziyonîst", "oportunîst",
ûhw. Lê di rastiya xwe de ev gotin tucara baş nehatibûn zelalkirin.
Ev gotinên "negatif" pirr caran ne di cihê xwe de dihatin bikaranîn.
Yek ji van gotinên ku li welatê me çewt dihate bikaranîn gotina
"şpreşa sosyal" bû. Ez dixwazim di vê nivîsarê de hinekî ramana li
ser gotina "şoreşa sosyal" bînim ziman. Ma gelo şoreşa sosyal çiyê
û pêwîst e çawa were fahmkirin?

Mirov dikare di vî warî de pirr tiştan bibêje. Lê belê ez dixwazim
di vê nivîsarê de li ser dîtinên du ramanweran bisekinim. Yek ji van
ramanweran Otto Bauer e (1881-1938). Otto Bauer yek ji teorîsyen
û pçşkêsê ekola "Austro-marksizmê" bû. Ev ekol bi taybetî li
Austuryayê bi pêş ket û navê xwe jî ji vî welati girt. Ekola "Austromarksizm"
û Otto Bauer li welatê me hema hema nayêne naskirin.

Ramanwerê duduya ku Karl Kautsky ye, li welatê me "baş" tê
76

naskirin. Ji pirr kesê çep û sosyalîst re ew weke xaînê sosyalîzmê hatiye
nîşandan. Me pirr caran navê "Kautsky yê xaîn" bihîstiyê. Navên
weke Kautsky, Pleachanov û Roza Luxemburg di nav sosyalîstan
de bi "rûyekî tîrş" hatine bibîranîn. Şpreşgeran her gav ew ricimandine.
Lê divê mirov ji bîr neke ku ev ramanwer, ji aliyê ramanî
û teorî de ne kêmkî Lenîn bûn. Divê hemû kes bizanibe ku Kautsky
û Pleachanov mamosteti ji Lenîn re kirine. Ji bo mînak mirov dikare
bibêje ku Lenîn li pirr cihan wuha gotiye "Kesê ku hemû xebatên
Pleachanov baş nexwîne, nikare bibe komunîstekî baş". Lc em
dizanin ku îro Pleachanov hatiye jibîrakirin. Ma gelo ku mirov mamostekî
baş nas neke, mirov dê çawa bikaribe şagirtê wî baş fahm
bike? Eşkere ye ku me şagirt xwendin û pesinandin, lê belê mamostên
wan hatin jibîrkirin!

Otto Bauer di pirtûka xwe ya li ser problemên şpreşa sosyal de,
ya ku bi navê "Riya ku diçe sosyalîzmê" hatiye weşandin wuha dibêje;
şpreşa polîtîk dikare di rojekê de an jî bi derbekê re biserkeve.
Ma hemû şoreşên mezin sal û rojên wan ne diyar in? Mirov dikare
li şûna sîstema monarşiyê di rojekê de komarê îlan bike. Lê ma gelo
şoreşeke sosyal jî dikare di rojekê de bi ser bikeve? Bersiva vê
pîrsyarê bê şik divê negatîf be!

Otto Bauer dibêje ku mirov bi carekê re nikarin dezgehên dewletê,
ekonomî, perwerdekirinê û bazirganiyê têxin destê xwe. Hegemonya
îdeolojî û civatî gav bi gav ava dibe. Ji bo ku ev yeka baş bi
cih bê, pêwîst e bi sala xebatên sîstematîk bêne kirin û di vî warî de
zanebûn jî bêne komkirin. Mercên maddî di civatê de divê baş bistewin.
Ji bo mînak mirov dikare bibêje ku ekonomek, mamosteyek,
akademîsyenek, teknîsyenek, mûhendîsek, doktorek, nivîskarek,

karmendek û îdarevanekî baş, tenê bi gotinan û talîmatan çênabin. Ji xwe bi zorê ev tiştana qet nabin. Ma doktorek bi zorê çêdibe? Şoreşa Oktober di vî warî de pirr qolincên dijwar kişandin...

77

Desthilatiya çînayeti otorîta xwe ya civati ji du faktorên bingehîn digire; faktorên sosyal û faktorên maddî. Faktorên sosyal berî hemû tiştî ji hejmara endamên çînekî, ji kabîliyeta karkirinê, ji çalakiyên polîtîk, ji pozisyona di berhem û belavkirina berhemana de, ji sewiya perwerdebûnê di nav endamên çîneke sosyal de, ji manewiyata ku li cem endamên çîneke sosyal heye û pirr tiştên din pêk tê. Faktorên maddî jî ji îmkanên leşkerî pêk tên, weke hejmara leşkeran, weke çekên ku tên bikaranîn, weke kabîliyeta serokatiya leşkerî, ûhw. Di civatên demokratîk û sosyalîst de desthilatiya polîtîk û belavkirina desthilatê tenê ji faktorên sosyal pêk tê. Ev faktorên sosyal gav bi gav û bi plankirineke sosyal ava dibin û cihê xwe di civatê de digirin. Yanî problem û kêmasiyên şoreşê îro dest pê dikin, nabe ku mirov van probleman hewaleyî piştî şoreşê bike. Civata pêşerojê divê mirov îro dest pê bike ava bike. Azadî, demokrasî, wekhewî, kultur, zanîn, qîmeta mirovan divê bi hemû awayî îro jî û sibe jî bêne parastin. Qîmete ku tevgera sosyalîstî sibe biparêze, divê îro jî bêne parastin. Qîmete sosyalîstî divê, îro di danûstandinên rêxistinî jî de derbas bibin. Pêşeroj di praktîk û danûstandinan de divê îro dest pê bike...

Marksîstê hêja Antonio Gramscî jî, di ramane xwe ya li ser problemên hegemonya de, eynî dîtin diparastin. Xebata ji bona civateke sosyalîst niha dest pê dikir û riya vê yeke jî di hegemonya îdeolojiya sosyalîst re derbas dibû. Ev îdeolojî li ser mîraseke dewlemend û kûr hatibû avakirin û divabû cihê xwe îro di civatê de bigre.

Başê Karl Kautsky çi digot?

Kautsky di vî warî de dîtinên xwe di pirtûka xwe ya bi navê "Şoreşa sosyal" de kom kirinc. Kautsky di despêka pirtûka xwe de li ser problemên metodolojî disekine. Divê mirov berî hemû tiştî bikaribe gotina "şpreşa sosyal" zelal bike. Ev yeka ji aliyê semantîk û polîtîk de pirr girîng e. Bi manayeke giştî şoreşa sosyal ji pir aliyên

78

de cihê cihê tê fahmkirin. Di hişmendiya xelkê de gotina "şoreşa sosyal" ne zelal e. Pirr kes wextê ku behsa şoreşê dikin; di bîra wan de barîkad hene, agir û pêt hene, qesir û qonaxên ku dişewitin hene, gilyotin heye û şerê çekdarî heye. Hinek jî hene "şpreşa sosyal" weke xebata reformîst û aşîxwaz dibînin...

Li gora Marks şpreşa sosyal netica xebateke sistematîk e. Ev xebat dikare zû an jî bi giranî avaniya jorî ya civatê biguherîne. Guherandina

avaniya jorî ya civatê girêdayî guherandina bingeha ekonomî ye. Şoreşa sosyal divê danûstandinên berhem biguherînin. Ya na şpreş ne şoreş e. Ma mirov dikare ji desthilata melan re ya li îranê bêje şpreşa sosyal? Kîjan danûstandin li îranê hatin guherandin? Darbeyeke polîtîk nikare bibe şpreşeke sosyal. Kautsky bi xwe dibêje ku şoreşa sosyal divê bi manayeke teng neyê fahmkirin. Şoreşa sosyal divê fireh û kûr be.

Pirr kes dikarin bûyeran wuha fahm bikin: Şoreş zor û çekdariyê û reform jî aşîxwazî ye. Kesên reformîst weke aşîxwaz têne naskirin û kesên şoreşger jî weke şervan têne nasandin. Lê li gora Karl Kautsky problem ne evqasî hêsanî ye. Ferqa helî mezin di navbera şoreş û reformê de, di warê desthilata polîtîk de ye. Di civatê de çîna serdest ya ku desthilata polîtîk kontrol dike, dikare bi guherandina bingeha ekonomî re, reformên civatî pêk bîne. Ev tiştêkî pirr normal e û dîrokî ye. Dîroka çînên serdest tijî mînakên wuha ne. Wexta ku guherandina civatê bi destê çînên serdest pêk bê, wê çaxê mirov dikare behsa reformîzmê bike. Lê heger ev guhertin bi destê çîneke çewsandî bibe, rewş ji pirr aliyan de têtê guhertin. Wexta ku çîna zehmetkêş desthilata polîtîk digre destê xwe û guherandinan pêk tîne, wê çaxê guherandin karakterekî şpreşger digrin. Ji ber ku armanca van guherandinan wekhevî ye, civateke azad e, pêşxistina danûstandinên sosyal in û li dijî tade û çewsandina mirovantiye bi xwe ye...

79

Tekoşînek polîtîk di nava hundirê çîna serdest de, çiqasî bi zor û çekdarî jî bibe bila bibe, tu caran nikare bibe şpreşgerî. Karakterê şpreşa sosyal bi taybetî girêdayî çîncn sosyal e. Ji pirr aliyan de reformên sosyal dikarin bcrsiva bcrjewendiya çîna serdest bidin. Lê tu caran şpreşên sosyal nikarin ji aliyê ekonomî û polîtîk de bersiva berjewendiyên çîna serdest bidin. Şoreşa sosyal di rastiya xwe ya dîrokî de, şoreşa çîna zehmetkêş e!

Ji bo ku Karl Kautsky dîtînen xwe bi ruh û bi goşt bike, ew carakc din vedigere dewlcmendiya dîrokê. Di dîroka Ewrûpa de gotinên şpreş û reform xwcdiyê derbasbûnek dûr û kûr in. Di îdeolojiya burjuwaziya Ewrûpa de gotina pêşketin û keşfên ilmê xwezayî roleke mezin dileyîztin. Li gora Karl Kautsky danûstaneke germ di navbera civat û ilm de hebû. Ilmê ku bi civata kapîtalîstî re bi pcş ket, li Ewrûpa pirr vekirî pişgirtiya desthilara burjuwazî dikir. Umê ku pirr vekirî piştgirtiya burjuwazî dikir, bi taybetî ilmê "evolusiyoner" (evrimci) bû. Li gora ilmê evolusiyoneriyê, pêşketina civatê û xwezayê gav bi gav pêk dihat. Evolusiyonizm ji bo ilmê burjuwazî dibû îdealeke ilmî. Evolusiyonizmê bahwerî bi guhertinên zû û mezin

nedikir. Lc li gora Karl Kautsky di vir de şaşiyek mezin hebû. Mirovan nikarîbû qanûnên xwezayê derbasî jiyana civatê bikirana. Karl Kautsky îdia dikir ku ilm bi taybeti, divabû karibe ferqa di navbera materyayê mirî û materyayê bijiyana de bibîne. Ji bo ku dîtinên xwe li ser şoreşê zelal bike, Kautsky analojîyeke dûr û dirêj di navbera gotina şoreş û welidandinê de dikir. Welidandin bi taybetî pêvajoyek dirêj û tijî qolinc e. Destpêk heye, stewardin û gihandin heye û di dawiyê de jî welidandin heye. Welidandin gaveke pirr mezin e. Pêvajoya destpêk, stewardin, gihandin û welidandin e, pêwîstiya şoreşê nîşanî mirovan dide. Evolusiyon û Revolusiyon (şpreş) bi hemû awayî hevdu timam dikin.

Ji hêla dîrokî de şpreşa sosyal di hemû deman de ne weke hevdu

80

ye. Di dema Antîk û Feodal de karakterê heremîtiyê li ba şpreşê pirr bi pêş de ye. Bûyerên girîng yê polîtîk û ekonomî li hereman cihê cihê kom dibin. Dewlet, qanûn û zikat ji hemû mirovên welatckî ne weke hevdu ne. Tenê bi pêşketina kapîtalîzmê re polîtîka û ekonomî dikve mustewayek "netewî". Wê çaxê dewlet, qanûn, zikat û îdarekirin dibe yên hemû mirovên ku li welatekî bi hev re dijîn. Kapîtalîzm serbixebûna hercma ji hêla "netewî" de ji navê radike. Di dema antîk û feodal de, li gora dîtinên Kautsky, çîna serdest him civat bi rê ve dibir û him jî li civatê hukum dikir. Lê bi pêşketina kapîtalîzmê re çîna serdest tenc civatc îdare dike, lê li civatê hukum nake. Li gora Kautsky karmendê xwedî mîaş, desthilata hukumkirinê bi rê ve dibin. Yanî dewlemendekî navdar ne pewîst e ku di hukûmetê de cîh bigre, karmendên wan dikarin vê wezîfê baş bimeşînin. Ev yeka li hemû welatên kapitalîstî wuha ye.

Di destpêka sedsala me de, pirr kes û rêxistin hebûn ku digotin; pêşketina demokrasî xebata şoreşgerî bêfonksiyon kiriye. Vana behsa îmkanên avakirina sendîkayên karkeran, avakirina komeleyên sosyal û ekonomî, xebata belediyên û parlamentoyc dikirin. Pirr karcn fermî hebûn ku riya xebatê ji bo sosyalîzmê hêsantir kiribûn. Tcvgera karkeran karîbûn bi riya aşîtiyê dcsthilata polîtîk bigrin destê xwe. Kautsky bi awayekî xurt û bi prensîbî li dijî van ditinan derdiket. Li gora wî ev dîtin pirr formalîst bûn. Ji ber ku van mirovan behsa gavên biçûk dikirin, lê pirsên mezin û giran jî dihatin jibîrkirin. Plan û perspektivên dirêjayî nedihatîn munaqesekirin. Bê şik gavên biçûk, rewşa tevgera karkeran baştir û hêsantir dikir. Lc mirovan divabû xwe nexapanda. Çîna serdest ya ku desthilata ekonomî di destê xwe de kom dike li aliyekî ye û li aliyekî din jî avaniya dewlcta burjuwazî heye. Ev herdu hêz tu cara rê nadin ku tevgera karkeran hemû programa xwe, li gora dawaza xwe bixe praktikê.

Li aliyê din Kautsky li dijî şcrê çekdarî jî radiweste. Li gora bah-
81

wcriya Kautsky ew ê di civata kapîtalîstî de şoreşa sosyal neşibe şoreşên sosyal yên civatên kevnare. Di form û çekên xwe de wê şoreşên sosyal ne weke hevdu bin. Sosyalîzmeke ku ji ber krîz û sebebên ekonomîk li benda hilwçandina kapîtalîzmê bisekine jî, dîtînen çewt in. Ji ber xwe ve kapîtalîzm tu cara hilnaweşe. Ev dîtîni bi xwe sexte ye. Tu civat ji ber xwe ve hilnaweşe. Dîtînen anarşîstan ku dibêjin ew ê kapîtalîzmê bi riya greva giştî hilweşe, Kautsky dîsa rast nabîne. Heger hemû kes bigihe hîsmendî û pêwîstiya greva giştî, wê çaxê grev bi xwe bêmane dimîne.

Ew çeka ku di xebata şpreşgerî de were bikaranîn, divê greva polîtîk be. Bi taybetî di demên şcr de greva polîtîk dikare rê li sosyalîzmê veke. Demên şer dikare îmkanan ji karkeran re çêke ku desthilata polîtîk bigrin destê xwe. Kautsky bi xwe li dijî şer e. Lê li gora nakokiyên di navbera kapîtalîstan de şer, neticayeke mantiqî ya kapîtalîzmê ye. Pîştî ku Kautsky ev dîtîni nivîsandin, cîhana me bi sedan şer yên heremî û du şerên cîhanî derbas kirin. Ji bo van dîtînen ku Kautsky pêşkêş dike pêxembertî ne lazim e. Kesê ku mantiqê kapîtalîzmê baş fahm kiribe, dizane ku di karakterê kapîtalîzmê de şer heye! Ev şer dikare netewî be û dikare jî navnetewî be. Sosyalîst di prensîban de divê li dijî şer rawestin, lê wexta ku şer derket jî, divê pirsê desthilata polîtîk were aktualîzekirin. Di rewşa wuha de divê greva polîtîk li dijî hemû civata burjuwazî were bikaranîn. Li gora Kautsky greva polîtîk metoda helî şpreşger e.

Desthilata sosyalîst divê beri hemû tiştî, civata xwe ji bermayê civata feodal baş paqij bike. Divê heqê dengdana gîstî ji bo hemû kesan were garantîkirin. Heqê komele avakirin û azadiya press divê bibin heqqê zagona esasî, karê dîn û dewletê divê ji hevdu bêne cihêkirin. Artêşa milîtarîst divê bêye belavkirin û li şûna wê Artêşa xelkê bê avakirin. Desthilata sosyalîst divê zikatên neheq ji navê rakc, zikateke adil bavêje ser mîrasê û sîstemeke zikata peşverû orga-
82

nîze bike. Bi kurtî hemû kes li gora qeweta xwe karibe zikatê bide civatê. Sîstema dibistanan ku li gora berjewendiyê çînayeti hatiye organîzekirin, divê ji navê rabe û li şûna wê sîstemeke wekhev ava bibe. Bi kurtî divê dibistanekc wekhev ji bo hemû xelkê bê organîzekirin. Li gora Kautsky ew daxwazî hemû burjuwa-demokratîk bûn. Şoreş divê li ser riya sosyalîzmê xebatê berdewam bike. Divê pirsê bêkariyê bi carekê re were çareserkin. Piraniya mal û milk divê derbasî destê civatê an jî yê kooperatîfan bibe. Ewê kooperatîf ji aliyê tevgera karkeran bêne birêvebirin. Kautsky dixwazc balê bikîşîne

ser mijarekê: Di belavkirin mal û milk de divê mêzîneke di navbera dewlet, beledî, kooperatif û şîrketên xelkê de çêbibe. Berhema civati divc berdewam be. Bê bilindkirina refaha çîna zehmetkêş sosyalîzm nikare baş bêye rûniştandin. Ji bo bilindkirina refaha çîna karker, zêdekirina berhemê lazim e. Ev yek jî bi karkirinê pêk tê. Civata sosyalîst divê baş kar bike. Jiyanê kar divê ne otorîter lê demokratîk be, karker û zehmetkêş divê xwe weke xwediyê dozê bibînin. Divê desthilata sosyalîst tu cara berhema manewî ji bîr neke. Li gora Kautsky berhema manewî dibistan in, lêkolîn e, huner e, ilm û press e. Ev xebat hcmû divê ji prensîbê kapîtalîstî bîr dîrxistin û azadkirin. Qezenca şexsî divê tu cara nebe bingeş ji bo van xebatên manewî. Xebata maddî û manewî divê bi awayekî piralî bi hevdu ve bînc girêdan. Xebatên manewî dikare pirr baş ji hêla komelên azad were meşandin. Hata ku ev komele xwediyê karakterekî civati û sosyal bin, divê heqê vana yê birêvebirin û meşandina berhemên manewî hebe. Kautsky bi xwe hevalbendê berhemên mancwiyata azad e. Li ser berhema maddî û manewî Kautsky dîtincn xwe wuha kom dîke: "Di berhema maddî de komunîzm û di berhema manewî de jî anarşîzm, tipê şiklê berhema sosyalîstî bi xwe pêk tînin". Di maddiyate de komunîzm û di manewiyate de jî anarşîzm

83

vckîrî tc paraztin.

Di berhema manewî de anarşîzm?!

Yek ji tcorîsyenê Marksîzmê yê mezin vekirî dibêje ku di civateke sosyalîstî de divê berhema manewî li gora dîtînen anarşîzmê bêne paraztin. Li vir behsa dewlet û partiyê qet nayê kirin. Di berhema manewî de rola dewlet û partiyê dikare hebe. Ev yeka pirr eşkere ye. Lê belê ew rola hanê divc tu cara nebe rola serokatiya fîlî ya huner, edebiyat, ilm, press û lêkolîngeryê. Ev jî dîtina min e!

Ji van herdu ramawercn ku me li jor behs kir, mirovên sosyalîst dikarin pirr tccrûbên baş derxînin. Dîroka marksîzmê û sosyalîzmê tijî ramanweriyên wuha ne. Bi taybetî Marksîzm û Sosyalîzma ku li welatên Ewrûpa û Emerîka heyc, li wlatê me qet nayê naskirin. Çawa kopyakirin ji Çîn û Sovyetê çewt bû, kopyakirin ji Ewrûpa û Emerîka jî çewt e. Ev divê wuha were zanîn. Lê ji bo sosyalîzmeke azad, tije mirovahî û radîkal karibe li welatê me kok bigire, divê em hemû cûre ramanên marksîstî baş nas bikin û li gora vê zaniyariyê jî polîtîka biafirînin.

(1995)

84

METODEKE ZANYARI YA EDEBIYATE

Li ser edebiyat û metodên edebî, em gotûbêjcn zanyarî û kûr

hakin. Sohbet û gotûbejên me, bi pîranî li ser tiştên şeklî û biçûk kom dibin. Di warê edebiyatê de ev biçûkbûn û bişeklîbûn, piraniya caran probleman bêtir tevlihev dike. Li şûna ku em ê pêşde biçin, em di eynî warî de derziyan dihejmêrin. Li şûna ku em bedewbûna daristanê bibînin, em yeko yeko li ser bedewbûna darekê diaxivin. Di warê zanyarî û gotûbêjiyê de problemên me yê metodîk hene. Gotûbêjên me weke zilindarê ne. Hûn dizanin zilindar çi ye? Zilindar tiştêkî ji tehlîyê tehlîtir e! Ev rastiya tiştêkî pirr zelal e ji bona me.

Li aliyê din; pirr gotinên pêşiyê kurdan hene ku, mirov dikare di warê metodolojîk de, ji wana tecrûbeyên pirr baş derxîne. Ez dixwazim li vir du gotinên bav û kalan weke mînak bidim; "Ji libek tirî mahserak nayê lidarxistin", "Ji şcliman mirov nikare peqlawê çêke". Di van gotinan de problemên metodolojî tenê ziman. Heger firaxê ku mirov pê kar dike çewt bin, mirov nikare bigihîje armancên xwe. Bi rasti û bi kurti; Ji şelima peqlawe çênabe, ji libek tirî jî mahserek li dar nakeve. Bi kurti mirov dikare bîne ziman ku, di civata kurdan de pirr mirov, ji libek tirî mahserayekê li dar dixin û bi kûzan (kûpan) jî, jê dîmsê derdixînin! Ji xwc ewê ku, ji şeliman peqlawê jî çêkirine, di civata me ya îro de pirr baş dewlemend bûne! Divê civata kurdan bi hemû awayî hewl bidc ku, ew bibc xwediyê kultura avakirina zanyarî û teorî. Dema ku avakirina zanyarî û teorî, ne bi metodên hostan û materyalên rast bimeşe, wê çaxê civata kurdan dibe xwediyê bingehê xerabe. Di warê zanyariyê de divê akûmûlasyona me roj bi roj zêdetir bibe. Yanî bi kurtî û bixweşî,

85
hegr kurdan di warê zanyarî û teorî de kevîrek danîn derekê, divê hemû entellectûlên kurdan daxwaz bikin ku ew jî kevîrekî deynin ser vî kevîrê. Lc mixabin, piraniya caran kevîrê ku li ser hev in jî, ji aliyê hinek mirovan de tênc hilweşandin û li şûna van jî tiştêkî nû nayê avakirin.

Bi vê bîmetodiyê û bi vê zcxcliya manewî, tucaran avakirina teorî, metod û rexnekirina tekstên edebî, bi awayekî baş nikare pêşda biçê. Ji bo ku nivîskarên kurd bikaribin rexneyên zanyarî û edebî li hevdu bigirin, divê beriya hemû tiştî ev rexneyan, bingehên xwe ji êkolên zanyarî û edebî bigirin. Gotin, mînak, raman û aletên analîzkirina tekstên edebî, divê piştê xwc bidc zanyariya edebiyatê, dîroka edebiyatê û zanyariya lengûvîstîkî. Dîroka edebiyata cîhanê di vî warî de tije lêkolîn û xebat e. Ji aliyekî de ev sifre tekûzkirî û amadekirî ye. Karê kurdan di vir de, pirr hêsanî bûye. Mirov dikare vê zanyarî û edebiyatê, bi awayekî berbiçav bixê xizmeta edebiyat, kultur û zanyariya kurdî. Lê piraniya entellektuelên kurdan bûne

weke tiralên Baxdayê, ew êdî bi xwe re nabinîn ku xwarinê jî bixwin. Ew ji rexne û gazinan re pirr xurt in. Ew ji gemarê bi taybeti gazinan dikin, lê belê devê deriyên xwe jî paqij nakin. Li şûna ku mirov hergav gazinan ji tarîtiyê bike, divê ji îro û pc de mirov hewl bide ku îcar mûmekê pêxîne...

Di dîroka edebiyatê de, metodên edcbî xwcdiyê derbasbûneke zanyarî û pirr dewlemend in. Mirov ji bo mînak dikare li vir çend metodan bihejmcre; Pozîtîvîzîm, marksîzm, formalîzm, strukturalîzm, modernîzm, psîkoanalîzm, hermenevtik, humanîzm ûhw.

Hemû metod xwcdiyê dîtinên bi taybetî ne. Bi hezaran berhem di warê nakokiyên metodîk de hatine nivîsandin. Hinek metod pirr dûrî hev in, hinek jî pirr nczîkî hevdû ne. Hinek metod raste rast li dijî hevdû nc, hinek jî hevdû timam dikin û li hev siwar dibin. Ji bo mînak cz bêjim; mirov bi hêsani dikare behsa marksîzmeke struk-

86 turalîst, humanîzmeke modern, formalîzmeke pozîtîvîst, û hw. bike. Yanî bi pirranî metodên edebî û zanyarî, dikarin bibin alîkarc hevdû, dikarin dîtin û ramanên nû li hevdû zêde bikin û dikarin, ji sedî sed jî li dijî hevdû bin.

Ez di vê nivîsarê de dixwazim behsa strukturalîzmê, an jî strukturalîzmeke marksîstî bikim. Helbct metodc strukturalîstî, metodên pirr fireh in. Mirov nikarc di nivîseke wuha de bi kurti, hemû babetên strukturalîstiyê bi başî bîne ziman. Lê ez li vir daxwaz dikim ku di vê kurtenivîsê de, strukturalîzma ku li Ewropa Rojhilat hatiye formûlekirin, bidim nasandin. Cewhera ku di pirr aliyan de di vê metoda strukturalîstî de hatiye ziman, ez di vê kurtenivîsê de dixwazim raxînim ber çavên xwendevanan.

Baş e, strukturalîzm çi ye?

Li gora profesorê Zanyariya edebiyatê Kurt Aspelin, mirov bi kurti dikare strukturalîzmê wuha îzah bike; "di bin navê strukturalîzmê de, zanyaran heta îro behsa gelek babetên xebatan kirine".

Mirov dikare dibin vî navî de zanyariya sosyalantropolojî mînak bide.

Di vî beşê zanyarî de li ser mîtolojiyê lêkolîn hatine kirin û navê helî naskirî jî di vê xeta zanyariyê de ne derketine meydanê. Di vê xebatê de nivîskarê pirr bi nav û deng Claude Levî- Strauss e. Pirr caran felsefeya Louis Alltusser ya marksîstî jî, bi navê strukturalîzmê hatiye binavkirin. Xebata Fredinand de Saussura ya ku li ser ziman û lengûvîstik hatiye kirin, ev jî bi navê strukturalîzmê hatiye nasandin. Her wuha li Sovyetistana kevn, bi navê "Tîpolojîya Modela Kulturî", dîsa ji hêla metodên zanyariyê de xebatên strukturalîstî hatine çêkirin. Dîsa li Germanîstanê, grûbeke zanyar xebat li ser "gramera helbestan" çêkirine û daxwaz kirine ku vê teorî û xebatê

formalîze bikin. Ev xebat jî bi navê strukturalîzmê tc binavkirin. Di warê zanyariya teorî de, pirr çaran gotina strukturalistî weke ideolojiyeke giştî tê bikaranîn. Mirov dikare bêje ku, li Frensa jî

87
strukturalîzm her gav weke îdeolojîk li himberî marksîzm û eksîstensîalîzmê hatiye bibîranin...

Pirr hewldan hatine kirin ku strukturalîzmê weke zanyariya tekstên cdebiyatê bidin rûnstandin. Beriya hemû tiştî strukturalîstan daxwaz kirine ku hunera edebiyatê derxînin pêş û cihekî bi taybetî bidin tekstên edebî û hunerî. Wan helwdanên ku bersîva vê pirsê jêrîn bidin; Çima hinck tekst dibin tekstên edebî? Wekc tê zanîn rapora li ser çalakîyên komelayekê jî, weke tekst têne binavkirin. Lê em hemû baş dizanin ku rapora çalakîyên komelayekê nabe tekstên edebî. Yanî bi kurtî mirov divc karibe pirr bi hêsanî, bersîva pirsê edebiyat û huner çi ye? bide.

Ji bona ku zanyar karibin bersîva vê pirsê bidin, li Rûsyayê ekola formalîst hewlda ku metodên formalîst û referansên sosyolojîk bi hevdu re bidin hûnandin. Ekola formalîst beriya hemû tiştan giraniya xwe da ser teknolojiya huner û edebiyatê. Wan daxwaz dikirin ku hunera huner, yanî babetê ku nivîskar û hunermend pê karê xwe dimeşand, derxînin meydan. Dîsa wan li ser fabrîkasyona huner, yanî huner weke pêvajoya maddî analîz dikirin. Li aliyê din jî, ekola formalîst behsa tesîrên ku bi hişmendî di huner de hene, derxîne pêş û van qiymetan şirove dikirin. Ev metodê formalîst, dixwest ku di bingehê xwe de, çarçuvakê ji xebata edebî û hunerî re bibînin. Ji ber vê yekê jî wan digotin "berhema estetîk", "avaniya tekstên cdebi" û "teknolojiya naveroka tekstên edebî" ûhw. Armanca bi kurtî ev bû; paqijkirina tckstên edebî ji derdora xweyî sosyolojîk û avakirina (îzolckirina) "edebiyateke paqij" e.

Yek ji van edebiyatzanê rusî ku di vî warî de xebatên balkeş kirine Roman Jakobsson e. Roman Jakobsson li ser hîmê ekola formalîst, daxwaz kir ku hinek tiştên nû biafirîne. Armanca wî ew bû ku; formalîzm û strukturalîzmê nêzîkî hevdu bike. Di xebata xwe ya bi navê Helbest û Lengûvîstîk (Poetik û lingivîstîk) de, Jakobsson behsa

88
zimanê helbestan û zimanê komunîkasyonê dikc. Zimanê komunîkasyonê, yanî zimanê rojane û zimanê helbestan nikare bibe weke hevdu. Divê di zimanê helbestê de, agahdarî û mane her gav ji zimanê rojane bêtir be. Jakobson pirsê wuha dike; "Ya ku mesajeke bi gotinî dike huner, çi ye?" Ji bo mirov bikaribe bcrsiveke baş bide, divê cudabûna zimanc helbestan û zimanê rojane gelekî zelal bibe. Di zimanê rojane de danûstandin wuha dimeşe; cwc ku mesajê

bi rê dike (xwedî mesaj) - mesaj bi xwe- û ewê ku mcsajê digre (mesajgir). Di danûstandinên rojane de ev her sê xal wê hevdû girîng in. Lê di zimanê helbestvanîyê de mesaj, her gav dibe navenda komunîkasyonê. Di tekstên helbestan de, her gav pirbinbûn û piralîbûn heye. Helbest nikare tenê li ser biniyekê ava bibe. Di helbestê de agahdarî û mane piralî ne. Pirr mirov divê karibe xwe di helbestan de, di tekstên edebî de, di stranekê de nas bike, xwe bibîne û xwe bi mesaja tekstê re bike yek. Di mesaja ku di helbestan û tekstên edebî de hene, her gav divê piralîbûn hebe. Bi kurtî mirov dikare bejê ku tekstên ku ji hêla mesaj de hêsanî be, nikare bibe hunereke pêşketî.

Di xebata strukturalîstî de navê Mikael Bachtin jî gelek derbas dibe. Bachtin beriya hemû tiştan rexne li formalîzmê girt û got ku avaniya hunerî, nikare ji derdora xwe were îzolekirin. Li gora Mikael Bachtin divê huner weke diyalogekê û komunîkasyonê were pejirandin. Di pêvajoya dîrokî de her gav mesajek heye, ev mesaj nikare ji derdora xwe ya îdeolojîk û sosyal were qetandin. Bachtin dibêje ku formalîst dixwazin hunerê bikin "weke tiştê bêmane, yanî weke tiştên ku di fetişîzma mal de heye". Lê belê edebiyat û huner ne weke malekî ku li bazareke kapîtalîstî tê kirin û firotin e. Weke tê zanîn malekî li bazareke kapîtalîstî, malekî serbbcwe ye. Ev mal bi xwe, bi malên din re xwe dide terenpekirin. Lc di rastiya xwe de ewê ku mal bi hevdû re didin guherandin, mirov bi xwe ne. Mirov 89

bi mirovan ve têne guherandin, lê ev yeka ji me re weke ku mal bi mal tê guherandin xuya dike. Mirov tu caran nikare huner û edebiyatê, bi vî awayî fahm bike.

Li gora Bachtin divê metodên cdebiyatê li ser bingehên Fahmkirinê - Tercûmekirinê - îzahkirinê bêne rûnistan. Mirov divê him tekst û him jî kontekstê (tevgirêdanê) baş fahmbike û wan analîz bike. Bi kurtî civatê di cdebiyatê û hunerê de, huner û edebiyatê jî di civatê de, mirov divê karibe nas bike. Bi vî metodê zanyarî Bachtin, xebateke pirr hêja li ser nivîskariya Dostoyevskî kiriye.

Yek ji van navên ku dibin ekola strukturalîstî de, pirr caran derbas dibe zanyar Jurij Lotman e. Lotman ku zanyarê edebiyatê ye, bingehê xwe li ser hîmc formalîzma rusî ku 1910 -1920 hatibû pêşdexistin ava dike û pirr caran wê pirsê ji xwe dike; Çima hewcedarî bi huner hêye? Wê ku tê zanîn hemû civat xwediyê huner in. Ev huner dikare pirr pêşketî be û ev dikare jî pirr lipaşmayî be. Lê tu civatên bê huner, heta nuha peyda nebûne. Hemû civat xwediyê huner in. Tenê ev tiştê han yê berçav nîşanî mirovan dide ku di civatê de pirs û hewcedariya huner ne problemeke hêsanî ye. Lotman di

pirtûka xwe ya ku bi navê "Teksta Helbestî" de hatiye nivisandin wuha pirs dike; Çima helbestek tenê dikare ji pirtûkek prosa bêtir, îfade û manê bînc ziman? Huner divê karibe pirr mana li piştta xwe bike û ji aliyê manan de jî dewlemend be. Weke tê zanîn; tekstên hunerî di avaniya xwe de dikarin gelek înfomasyona temor bikin û bi xwe re vê yekê hilînin.

Mirov dikare wuha bibejê; tu tekst, tu gotin û tu huner nikare tenê weke tekst, tenê weke gotin û tenê weke huner bê fahmkirin.

Pirr caran di felsefa Emmanuell Kant de behsa " tişt di xwe de " tê kirin. Yanî, "tekst di xwe de", an jî "gotin di xwe de" dikare pirr caran bê mana îdealîzm û mîsrîsîzm bi hevdu re. Em vîna baş dizanin.

Tekst û gotin bi vî metodî, ji mercên xwe yê civakî, kulturî û

90

polîtîk tene îzolekirin. Lê di rastiya xwe de hemû tişt di nava danûstandike pirr berbiçav de derdikevin meydana. Mirov dikare pirr bi hêsanî tiştan bi awayekî giştî, bi dijayetiya van û bi danûstandinên van re nas bike. Li vê derê mirov dikare wuha bibêje, di huner û edebiyatê de realîzm divê hîn bêtir bê firehkirin û tixûbên wê hîna mezintir bibin. Huner û edebiyat tenê nikare bibe "mirêka rastiyc". Mirêk nikare hemû maneyên ku huner û edebiyat dixwaze îfade bike, bîne ziman û ronahî bike. Heger ev yeka ewqas hêsanî ba, ewc fotografî hunera helî mezin û realîst ba. Lê em hemû baş dizanin ku huner û edebiyat di derheqa rastiye de, xwe tenê karc îfade bike, di derheqa rastiye de, ew tenê mirovan dikare agahdar dike û dixwaze ku rastiye bîne ziman.

Huner û edebiyat divê him bişibe û him jî neşibe objeya xwe. Ew divê objeya xwe bi xwe re hilîne, lc nabe ku ew bibe objeya xwe bi xwe. Huner û edebiyat divê bibe modela rastiye, lê ew nikare bibe rasti bi xwe. Em hemû dizanin ku rastî tişteke û modela rastiye jî tişteki din e...

(1996)

91

KULTURA QEHEMANMEYE

Di lîteratur, dîrok, kultur û polîtîka welatekî de, îdeolojiya qehremantiye xwcdî cihckî giştî ye. Kesên qehreman mirovên îdealîzekirî ne, jiyan û praktîka wan naşibe ya tu kesan. Di îdeolojiya xelkeki de tiştên helî pozîtîf di şexsê qehremanan de xwe dide xuyanîkirin. Qehremanê hemû welatan di jiyan û praktîka xwe de, hinek sixletan dicivînin. Sixletên qahremantiye li cem hemû xelkên cîhanê ne wek hevdu ne. Li gora rewşa dîrokî sixletên qehremanan li cem xelk û çînen cûrbecur, tê guhertin û bi awayekî berbiçav karakterê netewî digre. Qehremanî ji aliyekî de gerdûnî ye û ji aliyekî

de netewî ye. Robin Hood weke tê zanîn qehremanekî îngilîz e, lê ji aliyekî ji de Robin Hood malê hemû xelkên cîhanê ye. Naveroka qehremantiya Robin Hood navnetewî ye û şiklê wî jî netewî ye. Nivîskarê îngilîz Thomas Carlyle (1795-1881) li ser qehremanan û ji qehremanan re îbadetkirin pirtûkek nivîsandiye. Di vê mijarê de Thomas Carlyle dîtinên xwe bi awayekî dîrokî sistematize dîke û ji sifra amadekirî çend qehremanan dineqîne. Di lîsta Thomas Carlyle de Qahremanên curbecur hene. Qehreman hene xwede ne, qehreman hene pêxember in, qehreman hene hozan û nivîskar in, qehreman hene papaz in, qehreman hene polîtîkvan in ûhw. Li gora Carlyle dîroka mirovatiyê dîroka qehremanan e. Kesê ku dîrokê dîke dîrok, zîlamên mezinin. Zîlamên mezin jî qehreman in. Di pirtûka xwe de nivîskar behsa jinên qehreman, ji xwe ji binî de nake! Mirov carna meraq dîke; ma gelo di dîroka mirovatiyê de jineke qehreman tunebû ku nivîskar pêşkêşî xwendevanan bike? Na! qehremanên Carlyle hemû zîlam in, hemû arîstokrat inji çînen serdest in û esil in. Carlyle ji herêm û demên curbecur qehremanan dineqî-

92

ne û bi zîmanekî werimandî (nepixandî) li ser pirsgerêka qehrcmanan disekine. Ev zîmanê werimandî ku li cem Carlyle heye tijî gotinên vela ye û ji realîta dîrokî pirr dûr e. Hemû qehreman bi zîmanekî werimandî û sixletên bedew têne pesinandin. Di cîhana Carlyle de cih ji xelk û çînen zehmctkçş re tuneye. Xelk û çînen zchmetkêş di dîrokê de fîguran in û bi awayekî pasîv daxwaziya qehremanan bi cih tinin. Qehreman hemû tiştan bi xwe diafirînin. Merccn civatî û sosyal, îmkanên ekonomîk, wext û stewardîna rêxistinî tcsîr li qehremanê Carlyle nake. Qehreman bi hemû awayan mirovên azad û serbixwe ne!

Carlyle qehremanê yekemîn ji nav xelkê Skandinaviya dineqîne. Qehreman û Xwedayê Skandinavî Tor temsîlî dema kafiristaniyê dîke. Tor û qehremantiya wî li welatên Skandinavî pirr bi nav û deng e. Di hemû hêzên xwezayî de Tor derdikeve pêşiya mirovan. Di rojê de, di brûskê de, di firtonê dc, di hêz û mêraniyc de Tor heye. Tor hût e bi çakûç e û li hemû dcran hazir û nazir e. . .

Ji nav pêxemberan Mihemed, ji nav hozanan Dante û Shakespeare, ji nav papazan Luther û Knox, ji nav nivîskaran Johnsson, Rousseau û Brons û ji nav polîtîkvanan jî Cromvell û Napoleon tenc neqandin û pcsinandin. Li ser qehremanên Carlyle mirov dikare pirr bêje û munaqaşe bike. Lê ez vê yekê li vir pêwîst nabînim. Tiştê pewîst ev e; rexnegirtin li felsefa Carlyle û kultura qehremantiyê ye. Ji ber ku di nav xelkê rojhilata navîn û li Kurdistanê, kultura qehrcmantiyê bê munaqaşe hatiye qabûlîkirin. Bi awayekî gişti û vekirî li

ser teoriya qehremantiyê lêkolînên ilmî nehatine kirin. Lc di jiyana praktîk de qehreman û qehremanti bi awayekî nazik û parzûnandî ketiye nav jiyana xclê. Qehreman bedcw in, qehreman mêr in, qehreman hêja ne, qehreman qehreman in û pirr sixletên din yên başiyê li cem xwe dicivînin. Ma xwendevan ji kerama xwe re dikarin sixletên Kawayê hesinger bihejmêrin!

Li ser pirtûka Carlyle Mark û Engels, di sala 1850' de danasînek
93

nivîsandine. Li gora wan aliyê Carlyle yê helî baş ev e; di dema ku burjuvaziyeê İngîlîstanê bi hemû awayî hakimiyeta xwe li ser kultura civatê saz kiribû, Carlyle li dijî çîna serdest helwest digirt. Helwestgirtina Carlyle edcbî û kulturî bû. Di warc edebî de Carlyle stilekî nû pêş dixist. Gotincn Kevin yên ku nema dihatin bikaranîn û winda bûbûn didîtin û ji nû ve aktuel dikirin. Wî gotinên nû çêdikirin. Srîla Carlyle hergav orjînal û zekî bû lê belê bêtahm bû û dixwast ku hicûmî ezmanan bike. Ji aliyê polîtîk ve Carlyle kevneperest bû û li dijî fikrcn wekhevî û demokrasîyê jî derdiket. Ew felsefa ku wî li ser qehremanan pêş xistibû, Marks û Engels weke "dînekî (oleke) nû" didîtin. Qehremanên Carlyle esil bûn û esalet jî, di hemû îdeolojî û fikrên wî de cihekî taybetî digirt. Esil hebûn û esilê esilan jî hebûn û serkêşîya hemû esilan jî Carlyle dikir!

Baş e rewşa qehremanan li Rojhilata navîn çawa ye?

Di nav xelkê Rojhilata navîn de, qehreman û qehremantî xwediyê cihekî taybetî ne. Hemû xelkê Rojhilata navîn xwediyê qahremanên bi nav û deng in. Li cem Kurd û farisan Kawayê hesinger û Rustemê Zal qehremanên navdar in. Li ser Kawa ez pêwîst nabînim tiştêkî zêde li vir bêjim. Kawa sembola pirr tiştê ye. Kawa hesinger e, Kawa sembola berxwedanê ye, Kawa zehmetkêş e, Kawa serok e, Kawa govendgêr e, Kawa bav e û Kawa zilame!

Di nav xelkê Kurd de efsane li ser Rustemê Zal pirr in. Li ser hêz û gurzê Rustem, li ser mêranî û qêrîna Rustem gelek tişt hatine gotin. Li Nisêbînê li gundê Xirbezilê kalekî Kurd wuha behsa Rustemê Zal dikir; heft berberan bi hev re porê Rustem diqusandin, lê wan hevdû ncdidîtin! Serê Rustemê Zal pirr mezin bû û dema ku Rustem mir heft kerî pez bi hev re di serê wî de cih digirtin.... Ew aliyê meselê yê mîtolojî ne. Di rastiya xwe de Rustemê Zal rast e û dîrokî ye. Rustemê Zal li Kurdistana Rojhilat serokê Zerdeştîya bû. Dema ku erebên musulman Kurdistan dagir kirin (pm 700), Rustemê Zalê serkêşîya berxwedanê dikir. Qehremaniya Rustemê Zal bi vê yekê li

94

ba kurdan deng dida.

Dema ku Moxolan Ecemîstan û Kurdistan dagir kirin (pm 1 100),

Rustemê Zal vê carê bi awayê efsanewî derdiket pêş. Nivîskarê farisî Firdewsî li hember dagirkirina Moxolan, qehremanî û mêraniya Rustemê Zalê weke mîtolojî pêşkêş dikir. Rustem li hemberî dagirkirina Moxolan bû qehremanekî mîtolojîk û ji rastiya xwe ya dîrokî hêdî hêdî bi dûr ket. Pirr caran kurd dibêjin; "Ez weke Rustem didim dcng", deng û qêrîna Rustem li ba kurd û farisan bûye sembola liberxwedanê.

Di nav ereban de Anterê Şeddadî (Anter Ibn Şedad) jî bi nav û deng e. Anter qehremanê dema berî îslamê ye.

Di nav tirkên de qehreman pirr in! Malkoçoğlu heye, Tarkan heye, Kara Murat heye, Köroğlu heye, Hakan û Mekanên wan pirr hene! Di vî warî de qehremanê helî girîng Mehmetçik e. Ma ew hergav ne qehreman e!?

Di felsefa qehremantiyê de Narsisizm (jixwehezkirin) heye. Weke tê zanîn tixûbên jixwehezkirinê hene. Heqê hemû mirovan heye ku hez ji xwe bike. Lê ev bi xwe re tehlûkekê jî çêdike. Jixwehezkirin dikare bi awayekî hêsanî bibe nexweşî. Narsîsizm nexweşî ye û ezezî ye. Bi kultur û felsefa qehremantiyê re nexweşiyên pirr mezin çêdibin.

Di dema kapîtalîzmê de zanyarî, ronahî, ilm û rasyonîzm pirr girîng in. Di dema me de gurz û qêrîna Rustemê Zal alîkariya mirovan nake. Dema me ya nûjen dema hesab û kitêban e, li şûna gurzê Rustemê Zal îro fax û komputer hene. Li şûna mîtolojiyê rastî ji me re lazim e. Li hemberî roviyê fenek û qert kesên bîaqil û bi tecrûbe pêwîst in. Li şûna edebiyat û kultureke romantîk, kurd hewcedarê realîzmê ne. Ji ber ku realîzm zanebûn e. Li şûna qehremanên nepixandî û ji realîta civakî dûr, em weke xelk hewcedarê perwerdebûn û azadiyê ne. Me ronahî divê.

(1993)

95

ÇEND GOTIN LI SER ZERDEŞT

Baş bifikire, rind bibêjc û qencîyc bikel

Gelên îndo - Ewropayî, beriya Miladê (B.M.) 3000 sal, ji warên xwe bar kirin û li cîhanê belav bûn. Li gora pirr dîrokzanan, warê gelên îndo - Ewropayî li Rojhilata Ewropa bû. Lê belê heta îro jî, bi başî mirov nikare warê wan gelan lokalîze bike (cîhê rasti bibinê). Gelên îndo - Ewropayî, di dema xwe de koçer bûn û ji eşîrên mezin pêk dihatin. Ew xwedî pez û dewar bûn û li cih bi cih digeriyan. Armanca wan ya yekemîn, girtina warên şînahî û avî bûn.

Gelên îndo - Ewropayî, bi sê beşan li cîhanê belav dibûn. Beşa A yekem, xwe li Italya û Greklandê bi war kirin; beşa duwem berê xwe dan Skandînavyayê û navenda Ewropa û beşa sîsyan ber bi

Îran û Hindîstanê, Mezopotamya û Anadolê de meşîya. Ewê ku beşa sisiyan pêk tanîn, ji xwe re digotin Ariya, an jî Arî, yanî kesên paqij û esîl. Gelên îndo - Ewrûpayî, heta roja îro jî, di hinek meselan de, weke avahî û gramatika ziman, nêzîkbûna xwe parastine. Gelek peyv û mîsal, çîrok û çîvanok di zimanê îndo - Ewrûpayî de nêzîkî hev in. Mirov dikare bêje ku ew ziman pirr caran weke hev in. Di aliye mîtolojî de gelê Greklandî, îtalî, îranî, Kurd, Hindî, Belucî û Afganî motifên nêzîkî hevdu bi kar anîne. Dîrok û zimanên van gelan tesîr li hev kiriye û hinek ziman di merhela dîrokî de jî, ji meydane rabûne û nemane. Hinek ziman jî dewlemend bûne û bûne cîhanî...

Dîroka ola Zerdeşt, bi koçkirina gelên îndo - îranî ve dest pê dîke. Ewana Berî Miladê (B.M.) di 2000 salî de, li îran û Hindîstan, li Mezopotamya û Anadolê bi war bûn û dewlet ava kirin. Van ge-96

lan kultur û sivilîyati ava kirin. Bi navê Hîtti, Mîtanî (Metînî) Skyti (Sîti), Madî, Farisî, Elamî, Sasanî ûhw, dewlet û hebûn çêkirin. Ewana berî Zerdeşt jî xwedî ol bûn. Ew ola îndo - îraniya xwezayî bû û nehatibû nivîsandin. Pirr caran îbadet li serê çîyan dihate kirin (rewşa koçeriyê). Wc gavê warên rûniştî hîna tunebûn. Ola îndo - îraniya demeke dirêj ne tekûz kirî û ne sistematîzekirî ma. Zerdeşt, di vê rewşa dîrokî û kulturî de, ji ola îndo - îraniyan îlham girt û li ser olek nû xebat kir. Zerdeşt, gelck nav û gotinc xwe ji olen Indo - Iraniya girtiye, weke Mitra, Ahura Mazda, Angra Manyu ûhw... Zerdeşt, ji eşîreke Madî bi navê Spitama ve tê. Ew, ji malbeteke aristokrat, xwedî pez û erd bû. Bi kultura pez, şivantî û gavantiyê, Zerdeşt hate xwedîkirin. Ewîna kultura koçertiyê girt. Weke tê zanîn û gelek kesan qebûl jî kiriye; mirovê koçer bi piranî aştiwxaz e. Ne barbar e. Ew, şînayî, dar û ber, avê û axê diparêze. Ji yana koçeran li gora sîrkulasyona (gerîneka) xwezayê tê organîzekirin. Xelkê koçer, jiyanê û hebûnê diparêze, pez û dewaran zêde dîke. Hevalê jiyanê ye û dijminê mirinê ye. Lê belê kesc barbar û zordest, hevalê mirinê û dijminê jiyanê ye. Zerdeşt, felsefê û exlaqê xwe li gora vê rastiyê durust dîkir. Çandinî û koçerti dibûn du bingeheên esasî ji bona felsefê û îdeolojiya Zerdeştî.

Li ser çêbûn û xebata Zerdeşt, dîtinên cûr be cûr hene. Li gora fîlozofê Grekî Platon û akademiya wî, Zerdeşt, Berî Miladê di navbera 6.000 - 5.000 salîya de xebat kiriye û jiya ye. Pirr nivîskar û ramanwerê Grekî dibêjin ku Zerdeşt, berîya Platon bi 6.000 sal jiya ye. Platon bi xwe jî, Berî Miladê di sedsala 4.00 de jiya ye. Li gora dîrokzanê Swêdî H. S. Nyberg jî, Zerdeşt, berîya Şerê Truva bi 5.000 sal heye... Ew dîtinên cûr be cûr sebebên xwe henc; Ola

Zerdeşt di destpêka xwe de nehatiye nivîsandin û ji ber vê yeke jî, li ser Ola Zerdeşt pirr texrîbat û spekulasyon hatine kirin.

Li aliyê din, mirov dikare dîroka Ola Zerdeşt, ji xebata kronolojî-97

ya gelcn îndo - îranî derxînc. Weke tê zanîn; zimanê Ola Zerdeşt, zimanê Indo - Ewrûpayî ye. Di Zend - Avesta de hinek nav û war, serdar û dewlct têne gotin. Ji wan kaniyan mirov dikare netîca dîrokê û kronolojîyê rast derxîne. Heger mirov bi vî metodî ve pêş de here, wê çaxc mirov bi hêsanî dikare bêje ku; Zerdeşt beriya dewleta Akamenî (5.50 - 3.20. B.M.) hebû. Li gora texmînên îro, ku li ba dîrokzanên weke Petcrsson û Parinder heye, Zerdeşt di navbera (1.500 - 8.00. B.M.) jiya ye. îro, mirov baş dizane ku Ola îndo - îranî, jî Ola Zerdeşt re bûbû bingeh. Weke tê zanîn Ola Israîlî bûbû bingeh ji bo Ola Filehtiyê. Filehti, berdewama Ola îsraîlî ye û A A Ola Zerdeştî jî berdewama Ola Indo - Iraru ye. Li ser ve yekê pirr dîrokzanan dîtînen xwe kirine yek.

Dewletên Madî, Akemenî, Farisî û Sasanî di bin tesîra Ola Zerdeşt dc mabûn. Lê belê, bes Sasaniyan xebateke baş li ser Ola Zerdeşt kirin. Ne dewleta (împaratoriya) Madî, ne ya Akemenî, ne jî ya Farisî Ola Zerdeşt ji xwe re kirin Ola fermî (resmî). Gava ku împaratoriya Roma, Ola Filehtiyê ji xwe re kirin Ola fermî, wê çaxê Sasaniyan jî dest avêtin Ola Zerdestiyê. Mirov dikare bêje ku Sasanî mecbûr mabûn. Di vê dema dirokî de, bi û siyaset bûbûn yek. Ol bûbûn hêzeke maddî ku dikarîbû împaratoriyan li ser lingan bihêle û îdeolojîyên ku bi şîrîkatî biafirîne. Wê çaxê dijmin ji hundirê împaratoriye radibû û dibû hêzeke li derve û biyanî. Dewleta Sasanî (226 - 650. Piştî Mîladê), cara yekemîn mecbûr man ku nivîsaran û gotinên Zerdeşt bidin ser hev û pirtûkekê ji van pêk bînin. Ji ber ku olên bê pirtûk, qîmeta wan gelek tunebû. Ew bes bi gotina dev bûn. Mellan (Magan) dîtînen Zerdeşt, dua û îbadetên xwe, ji ber dixwendin. Di wexta xwc de Zerdeşt, mella bû, yanî mag bû. Di nav pêxemberê mezin de, tenê Zerdeşt, di destpêke de mella bû. Ji ber vê yekê jî, rola mellan di Ola Zerdeşt de cihekî mezin digire. Wexta ku Eskenderê Mezin (Eskenderê Zilqimeyn) zora dewleta 98

Farisî bir, dixwest ku kultureke bi şîrîkayetî ji nav gelên îndo - îranî û Grekî pêk bîne. Ola Zerdeşt di vê demê de pirr pêş de çûbû. Eskenderê Mezin bajarê Persepolis şewitand û ji ber vê yekê jî, gelek belge, nivîs û dokuman winda bûn. Li gora dîrokzanan, Avesta wê çaxê li ser çermê 12.000 ga, bi tipên zêr hatibû nivîsandin. Li gora oryantalistê Swcdî Nyberg; Avesta ji ber vê yekê jî winda nebû. Di sala 650 (P.M.) de, dora xerakinê hate ser erebên musulman.

Erebên musliman, zora dewleta Sasanî birin. Careke din hebûn û qîmetên welat, rakirin û şewitandin. Gurzê lawc Rustcmê Zalê, wê carê nikarîbû zora erebên musliman bibe. Bi erebên musliman re dîsa dema zordariyê dest pê kir, mecal ji mellan, zanyaran û hevalbendên Zerdeşt re nemabû. Mirovê Zerdeşti bi darê zorê hatin muslimankirin û yê ku muslimantî jî qebûl nekirin, bar kirin û çûne Hindistanê. Di dema îro de, nêzîkî 200.000 mirov li Hindistanê baweriya xwe bi Ola Zerdeşt tinin.

Ew dema dîrokî, di dîroka mirovahiyê de gelek dijwar derbas bûbû. Dewletên bi hêz û xwedî hebûnên nûjen, her gav bi ser diketin û dibûn dewlemend. Civatên ku ji aliyên aborî û leşkerî de pêşketî bûn, zora dewletên din dibirin. Bi darê zorê û bi serê rimê, qedera civatan tayin dikirin. Dîroka Mezopotamya û Anadolê, dîroka avakirin û xerakarina dewlemendî, sivilayeti û pêşketinê ye. Hinekan avakirine û hinekan jî xera kirine. Lê hinekan jî herdu tişt bi hevdu re kirine. Hin hêz û dewletan mirovahî û kultur pêş vc birine û hinekan jî şewitandine û xera kirine. Lê dîrok bi sebir, bi dilşewati, bi kul û keser pêş de çûye û heta îro hatiye. Di vî warî de, kes tu cara nehatiye jibîrkirin. Dijmin û dostên mirovahiyê, hevalbendên pêşketinc îro pirr baş xuyanî dikin. Dewlet û mirovên barbar, zulmkar û kedxur îro jî hene û hevalbendên mirovahiyê jî li miqabil wan têkoşîn didin. Dîroka civatên çîneyetî bi vî babeti pêş diket û diherikî.

Di ola Zerdeşt de du hêzên esasî hene ku hergav li dijî hcvdu şer 99

dikin. Çerxa cîhanê li gora şerê wan herdu hêzan pêş ve diçe. Xerabî û rastî, di dîroka mirovahiyê de bi vî awayî zelal dibe. Ahûra Mazda temsîla rastiyê, başiyê, rohahiyê, jiyanê û mirovahiyê dike. Ahûra Mazda, xwcdiyê zanîn û pêşketinc, hakimê başî û ronahiyê ye. Serdarê Madî û Farisî Darius û Kyrius, mezintî û desthilata xwe, bi daxwaziya Ahûra Mazda ve girê didan. Bi vî awayî îdeolojiya teokrasiyê û desthilata polîtîk tesîr li hev dikir. Li bajarê Persepolîs li ser Nexşe- Rustem, Darîus wuha dibêje; "Ahûra Mazda bike ku ew welat ji êrîşên dijminan, birçîbûnê û ji derewan jî were parastin! Ne êrîşên dijminan, ne birçîbûn û ne jî derew neyên ser vî welatî". Encamcn ku Darius, ji aliyê Ahûra Mazda ve layiqê serdariyê hatibû dît in:

Darius ne xerab û ne jî derewîn bû, ne barbar û ne jî zulmkar bû. Li hember başan nerm, li hember xeraban jî dijwar bû. Darius, polîtîka xwe bi alîkarî û şîrkatiya Ahûra Mazda ve îzah dikir. Li hemberî Ahûra Mazda ku sembola başî û rastiyê ye, dijminê derewan û tarîtiyê ye, sembola xerabiyê Angre Manyu heye. Mirov dikare ji Angre Manyu re bibêje; Agirê Manco. Weke tê zanîn li

nav gelê Kurdistan îro jî, ji Angre Manyu re dibqin; Agirê Manco an jî Gurê Mancq. Gurê Manco temsîlî xerabî, tarîtî, nexweşî, birçîbûn, stûxwarî û derewa ye. Li her aliyê cîhanê, di civatê de, di exlaq û îdeolojiya mirovan de, ev herdu hêz li hember hevdu şer dikin. Tekoşîna van herdu hêzan xwe di van rik û baweriyên de dide nîsan; başî - xerabî, ronahî - rarîtî, mirin - nemirin, jiyandarî - nexweşî, dewlemendî - belangazî, rasti - derew, şahiti - şîn ûhw... Avaniya ola Zerdeşt, li ser dualîtiyê ava bûye. Di merhela dawî de ev dualîti ew ê rabe û başî - ronahî ew ê zora xerabî - tarîtiyê bibe! Derew ew ê ji nav mirovan rabin û mirov dilşad bibin. Ji bo Zerdeşt rasti baş e, dercw jî xerab in! Mirov dikare bêje ku ew yeka îro jî wuha ye. Gotinên beriya 3 an jî 4.000 sal hatine gotin, îro jî aktuioo elin. Em niha guh bidin Zerdeşt "Mirov, ji bo ku xerabî û başiyê ji hev cihê bike, bi îradeyeke serbixwe hatiye cîhanê. Kirinên mirovan, hemû raman û tiştên ku wan kirine û gotinc, li pirtûka wan ya jiyane tê nivîsandin. Fikrên baş, gotin û kirinên baş li aliyekî, fikrên xerab, gotin û kirinên xerab jî li aliyekî tene nivîsandin û qeyd kirin. Wexta ku mirov dimire, ruhê mirovan dcdikeve miqabil mirovan û di pirtûka jiyana xwe de hesab dide. Heger fikrên baş, gotin û kirinên baş ji yê xerab zdetir bin, mirov wê çaxê diçe bihuştê, na, heger xerabî zcde bc mirov wê çaxê diçe dogehê. Her kes ji kirin û dîtînen xwc berpirsyar e û tu kes nikare bibe wekîlê tu kesî. Mirov bi hev re ne, le bclê hcr kes berpirsyarê xwe ye. Berpirsariya kesîtiyê di felsefê û ola Zerdeşt de, xwediyê cihekî mezin û girîng e. Avesta, ji stranên Gatha pêk tê. Zerdeşt, bi xwe wana gotiye û nivîsandiye. Dîtin û baweriya Zerdeşt, bi kurti di van stranên de heye. Avesta, tê mana zanyariyê. Şahê Sasaniyan Xusrev, hemû nivîs û gotinên ku li ser Avesta hatibûn gotin, dane ser hevdû û kirine pirtûkek. Wexta ku musilmanti li cîhanê belav bû, gelek zulm li xelkên bê kitcb hatin kirin. Lê li Ahl Al Kitêb, yani li xelkê xwediyê kitêban zêde zulm û zordarî nedihat kirin. Cihû, Fileh û Musilman xwediyê kitêban bûn. Lê ji ber ku ola Zerdeşt bi dev dihate gotin û stran, ereban navê wê yekê kiribû zamzama. Mirov dikare bê guman bibêje ku, Zerdeştiyan pirtûka xwe nivîsandin, bi taybctî ji bo ku ji zulm û zordariya creban rizgar bibin. Pirtûka Avesta ku heta roja îro jî hatiye, ji aliyê Sasaniyan (B. M. di salên 560) de hatibû komkirin û nivîsandin. Beriya ku Avesta bê nivîsandin naveroka wê jî, ji qîman derbasî qîman bûye, hatiye belavkirin, xwendin û propaganda kirin. Ji ber vê rastiya dîrokî, mirov nikare bê guman û bi bawerî bêje ku, Avesta ku îro di destê me de heye, tenê ne dîtin û gotinên Zerdeşt in. Li

101

bawerî û ramanên Zerdeşt, gelek tişt hatine zêdekirin, an jî gelek tişt jê hatine derxistin. Pirtûkan ku Sasaniyan çêkiribûn, yanî Zend - Avesta, bi rasti pirtûkeke kolektîv e. Mirov dikare bêje ku, gelek mellayan, ango Magoyan, ilmdaran, serdaran û împaratoran, alîkariya afirandina vê pirtûkê kirine. Piştî xebata kûr û dûr, bi rojan û bi salan, Avesta şiklê xwe yê dawî girt û bi navê Zend - Avesta derkete holê. Bi kurtî mirov dikare bibêje ku, pirtûka Zend - Avesta ku îro heye ne rasta rasta pirtûka Zerdeşt e. Ew pirtûka ku Sasaniyan piştî mirina Zerdeşt bi 1.000 - 1.500 salî derxistîya, îro bi navê pirtûka Zerdeşt bi nav dibe?!

Li gora rewşa dîrokî exlaqê Zerdeşt, di dema xwe de aştiwaz û pêşketa bû. Di vê dema dîrokî de hemû dewlet û eşîran, mîr û mîrekan li hember hevdu şer dikirin. Zulm û zordarî bûbû jiyana rojane. Mirovên belengaz û jar di bin lingan de diçûn.

Di demê wuha diyar de, Zerdeşt exlaq û îdeolojiya xwe pêş da bir. Li gora Zerdcşt, divê mirov di jiyana xwe de hevalê rastiye be! Li hember mirovan nerm û dost be, ji dostan re alîkar û mêvanperwer be. Mirovên Zerdeştî pêwîst e, li hember xerabiyê, derewan û zordariyê têkoşîn bide. Dev ji tişt û kirinên xerabî û nebaşiyê berde. Divê mirovên Zerdeştî li ser rîya başî û rastiye bimeşe. Mirov divê ji jiyane hez bikin, zarokan çêkin, pez û dewaran xwedî bikin, kultur û çandiniyê bi pêş bixînin. Mirovên Zerdeştî divê di hemû waran de piştgiyariya avakirinê bike û li hemberî xerakirinê raweste. Zerdeşt wuha dibêje; "Di dîtin, kirin ûgotinên xwe de mirov divê paqij Hn. Xwediyê merhamet û alîkariyê bin. Erdê bajon û daran bibirin, pez û dewaran xwedî bikin. Li teba û heywanan xwedî derkevin û kar û barên baş bikin".

Zerdeşt, di navbera mirovan de dostanî û evîntiyê diparêze. Dost ew e ku destên xwe dirêjî dostan dike. Çaxa ku başî zora xerabiyê bibe, wê çaxê di navbera mirovan de dostanî pêk tê. Di dostaniyê

102
de başî zora xerabiyê dibe. Zerdeşt di îdeolojiya xwe de, fêrê mezin naxe navbera jin û mêran. Zerdeşt, hevalbendiya jiyaneke aktif û bi mana dike. Ew her gav li hember neheqiyê disekine. Zerdeşt wuha dibêje; "Ez Zerdeşt, Ez Pêxember, Ez her dem hvalê edaktê me".

Di destpêka nivîsara xwe de, min got ku başî bifikire, rind bibêje û qenciye bike! Fîzofê mezin Frcdrik Nietzsche li ser Zerdeşt û fclsefa wî pirtûkek nivîsandîye. Navê pirtûkê, "Zerdeşt Wuha Dibêje" ye. Lê di vê pirtûkê de, mixabin Fredrik Nietzsche zêde cih nedaye îdeolojiya Zerdeşt û Zerdeştîyê. Lê Fredrik Nietzsche bi vê pirtûkê, ji

xwe re îdeolojiyck nû afirandiye. Danûstandina îdeolojiya Fredrîk Nietzsche û îdeolojiya Zerdeşt qet bi hevdu re nîne. Zerdeşt dibêjê ku, destên xwe bide dostan û li hember neyaran be! Hevalê rastiye û dijminê derewan be! Ez bahwer im ku, heger mirovaniyê heta roja îro guh bidaya banga Zerdeşt, ew ê cîhana me îro di rewşeke din de bûya... Em kurd jî divê îro guh bidin gotinên Zerdeşt û hinek tecrûban jê derxînin. Em divê baş bifikirin ku, em ê çawa karibin gelê xwe ji bin destên kolonyalîstan rizgar bikin. Em divê rind bibêjin ku, ji bona ku gelê me baş guh bide me. Em divê di kar û barê xwe de bibin mînak ku, ji bona ku em karibin civatek serbixwe, azad û mirovanî avabikin...

(1985)

103

HOZANE GEL ŞIVAN

Em dibêjin muzîka gel. Erê, muzîka gel ji nav gel derdikeve, gel wê guhdar dike û jiyana xwe tê de dibîne. Hêvî, derd, evîn û kula xelkê di vê muzîkê de heye. Di hemû muzîk, stran û helbestên gel de, jiyana civati heye, xebat heye, danûstandinên sosyal hene, kcf û şayî heye. Yên ku van stranên, helbestan û serpehatiyên gel dibêjin, ji wan re hozanêngel tê gotin. Kêm an jî zêde ev tişt tene zanîn, lê belê divê mirov bersîveke baş ji van pirsyarên jêrîn re karibe bibîne; fcrqa muzîka gel û babetên din yê muzîkê çi ne? Wezîfa muzîka gelerî çi ye û divê çawa be? Di nav gelê kurd de cihê muzîkê çi ye? Ji bona mirov bikaribe bersîveke bi giştî baş ji bona van pirsyaran bigre, cw ê pirr baş be ku em li dîtinên kesekî pispor binêrin: Profesorê ilmê muzîkê û Marksîstê Swêdî Jan Ling, di pirtûka xwe ya bi navê "Mûzika Gelê Swêd" de, li ser vê mijarê wuha dibêje "Prcnsibên bingehîn yê muzîka gelerî ev in; beriya hemû tiştî, bê ku ev muzîk bê nivîsandin û çapkirin, ew dikare jiyana xwe bidomîne. Stranên enstrumental û stranên gelerî, tenê ji bona enteresa muzîkê tene fêrbûn û bi vî awayî jî muzîka gelerî belav dibe. Ev muzîk roj bi roj firehtir dibe, ji nislekî derbasî nislê din dibe û jiyana xwe didomîne. Ji vê muzîkê re dibêjin; muzîka bi dangan û muzika bi gotin.(r.9)".

Welatekî ku muzîka bi dangan lê pirr xurt e, Kurdistan e. Berî nûha bi sed salan, gelek hozanê kurd yê gelî, adete muzîka kurd ya bi dangan, ku di rastiya xwe de pirr dewlemend û hêja ye, zêde kirine û alîkarî kirine ku ev babetê muzîkê li welatê me nemire û wunda nebe. Encamên ku mûzîka gelerî li welatê me xurt e û xwediyê dîrokeke dewlemend e, pir in; Yekemîn, li welatê kurdan hej-

104

mara mirovên xwendevan û nivîsevana heta nûha pirr kêm e. Duwemîn,

zimanê me qedexc ye. Sêyemîn, welatê me di bin zulmeke barbar de ye. Çaremîn, îmkanên maddî yên welatparezên kurdan, heta nûha gelek kêmbûne, ûhw. Bi kurti mirov dikare bibêje; encam pirr in. Ji bcr van encaman jî muzîka gelê kurd ya gelerî, heta nûha di çarçeveke teng de maye û di hinek wext û rojan de hatiye guhdarkirin. Qet nebe burjuwaziyc xclê, ji bona bazirganiyê be jî, muzîka welatc xwe belav kirine. Lê sed mixabin burjuwaziyên kurd, ev wezîfa xwe ya bazirganî jî, bi cih neaniye. Ev aliyekî meselê ye. Li aliyê din bi pêşketina teknoloji re, bi milyonan mirovên kurd bûne xwedî radyo, teyp û tv. Bi alîkariya vê teknolojiya berbiçav û modem, mirov dikare bibêje ku, li Kurdistanê muzîka gel bûye hêzeke maddî û kulturî.

Hegcr em dengbêjên eşretên kurd nehejmêrin, mirov dikare bibêje ku di van salên dawî de, pirr hozanên welatparêz derketine meydanê. Her yekî ji van hozanan, bi babetê xwe stran û helbestên xwe dibêje û bi vî awayî jî alîkariya mûzîka gelê kurd ya dewlemend dike. Cihê her hozanî cihê ye. Her kes li gora giranî û praktika xwe ye.

Em ê di vê nivîsara xwe de li ser welatparêz, çep, hunermend, dostê gel û dengê kurdan li derveyî û li welêt, Şivan Perwer bisekinin. Hozan Şivan ne bes di nav gelê kurd de tê naskirin, lê belê ereb, ecem û tirk jî wî baş dinasin. Em ê nûha meyze bikin, ka cihê Şivan Perwer li ku derê ye.

Weke me li jor jî got, ev salên dawî gelek hozanên giranbuha derketin piyasê. Ji vana nesilê kevn yên naskirî weke M. Arif, H. Cizrawî, îsa. Berwarî, Meyremxan ûhw, ji zaniyariya ilmî muzîkê mehrûm bûn. Ewana muzik lêdixistin, digotin, digeriyan û gel jî hez ji wan dikir, lê belê van hozanan bi xwe, rola hunera muzîkê ya dîrokî-kulturî zêde baş fahm nekiribûn. Ew ji hişmendiya muzîkê

105
bê par bûn. Ev rastiyeke civata me ye. Ji ber vê rastiye jî, problemên van hunermendan yên naverokî hebûn. Em baş bala xwe bidin muzîka kurdî ya kevnare (hozanên ku me li jor behsa wan kir), bi piranî stranên mîstîk, dînî û girêdayî qedere dibêjin. Di vî warî de dîtinên wan li scr evîne jî çewt in û qurmiçî ne. Ev raman û qîmetên ku stranên mîstîk û dînî belav dikirin, di rastiya xwe de alîkariya şexsiyct û tégistinekc şaş dikir. Bi raman û qîmetên ku ji realîtê dûr in, pirr mirov îdeolojiya xwe dixemilînin û jiyana xwe jî li gora vê xemilandinê bi rcve dibirin. Li gora pirr raman û teoriyên pedagojîk, di terbiye û edeba mirovan de, muzîk yek ji wan hêjajiyên ku rolek baş dileyîze û alîkarî dike ku mirov mentalîta civata xwe baştir nas bike. Ji ber vê yekê naveroka muzîkê pirr girîng e. Li cem

hozanên kurdan yê kevnare, têgihîştina welatpareziyê pirr qels e. Muzîk, bi taybeti tenê weke kêfê û ji bona jibîrkirina derdê rojane têye dîtin. Xeta ku bandora xwe li ser vê muzîkê daniye ev e; mirov divê kêf bikin, cîhan vala ye, ax û off, derd û kul ûhw. Hilbet ev babet jî ji civata kurdan re lazim e. Lê belê ji bona ku mirovên kurd bikaribin muzîka baş çêbikin, divê ew babete muzîkê were parastin, himandin û modernîzekirin. Ev muzîk mîrîsa gelê kurd e û divê wûha were fahmkirin...

Li gora vê çarçewa ku me li jor çêkir û bi kurtî behs kir, pêwîst e mirov alîkariya guhertin û xwenûhkirina ku hozan Şivan dest pê kiriye baş têbigihê. Şivan, meyleke nûh di muzika kurdî ya gelerî de pêk aniyê û bi xwe hîna jî serokatiya vê meylê dike. Sixletên vê muzîka gelerî ku li ser bingehên welatparezî û berjewendiyên gel ava dibe, ji sixletên muzîka gelerî ya kevnare cihê ye. Ev meyla muzîkê ku em li vir behs dikin, beriya hemû tiştî çep e, welatparêz c û bi rîtm û mclodiyeke pirr xweş tê gotin. Di muzika Şivan de, sixleteke din ya pirr girîng heye; ew jî tekoşerî ye. Ev muzîk nc pasîf e lê belê aktif e, ne razayî ye lê belê şiyar e, dost û dijminan ji hev baş cihê

106
dike. Li cem gelên kedkar û belengaz cihê xwe digre. Di vî warî de, ev muzîk ya kevnare derbas dike û xebatên nuh pêk tîne. Weke tê zanîn bi awayekî gişti, muzîka gel ya kevnarc li ser jiyan, evîn, zewq û kêfa çîna serdest disekine. Bi taybeti ji bona axan, began, şêxan, dewlet û dewlemendan pesnê bê pîvan didin. Şivan Perwer di nakokiya civatî de li dijî serdestan cih digre û hemû muzîka xwe li ser vê rastiyê ava dike. Gelê xwe di vî warî de ronî dike. Muzîk li ccm Şivan dibe enstrûment ji bona ronîkirina gclc belengaz.

Bi taybeti perçayekî muzîkê ji çend tiştan ava dibê û ewana avaniya (struktura) muzîkê pêk tihin. Weke mînak, em dikarin bibêjin ku perçayekî muzîkê ji melodî, rîtm, aheng, deng û navcrokê pêk tê û ewana hemû bi hev re jî karakterê muzîk nîşanî mirova didin. Hemû tiştên ku di perçayekc muzîkê de têne bikaranîn girîng in. Perçayê muzîkê hemû bi hev re, xebatê piralî dikin, gur dikin, xweş dikin û hunermendiya mirova nîşan didin. Weke mînak, mirov nikare bibêje ku melodî ji rîtm girîngtir e, an jî rîtm' ji ahengc girîngtir e. Hemû perçeycn muzîkê rola wan cihê cihê ye. Em ê di vê nivîsarê de li ser naveroka muzîkê bisekinin. Li Kurdîstanê rola danûstandina bi devkî pirr mezin e û ji bav û kalan de, ev babete danûstandinê di nav gelê kurd de baş runiştîye. Gotinên ku ji guh diçin guh, li welatên weke Kurdîstanê roleke mezin dileyizin. Li welatên ku hejmara xwendevan û nivîsevanan lê kême, komunîkasyona bi devkî xwediyê cihekî taybetî ye. Ji bcr vê yeke jî, muzîk weke

huner di Kurdîstanê de, xwediyê rolekc civatî-kulturî ye. Ev pozîsyon divê tu caran neyê jibîrakirin.

Di muzîka gelê kurd de, Şivan bi guhertina naverokê ve, dest bi xebata muzîkê kiriye. Ev guhertina naverokê, weke me li jor got, xwediyê bingeheke radîkal û welatparez buye. Di stran û helbestên xwe de, Şivan li ser kolonîzekirina Kurdistanê, li ser liberxwedana gelê kurd, li ser ronîkirina belengazan, li ser tekoşerîya û qehre-

107
mantiya gelê Kurdistanê disekine. Ev helbcst û stranên welatparêz, bi rîtm û melodiyên xwçş û bi zimanekî rehet tenc xwendin. Nexweşiyên ku di civata kurdan de hene, bi babeteke ku guhdaran zêde aciz neke û bala wan zêde belav neke, tenc gotin û strandin.

Ew guhertina naverokê, bi xebata rizgarîxwaziya gel û bi xurtbûna hêzên welatparêz re raser dimeşe. Stran û helbestên ku tenc gotin, gel wana qcbûl dike û wana dike yê xwe. Şivan bi zimanê gel dibêje û gel jî dibêje ku; "Ew yê me ye, qala me dike".

Di navbera vê muzîka welatparêz û gelê Kurdîstanê de, bi vî awayî danûstandineke pirr xurt pêk tê. Kategoriyên sosyal li Kurdîstanê weke xwendevanan, gundiyan û ronakbîran, ew muzîka welatparêz girtine hembêza xwe.

Ji bona em bikaribin vê yekê berbiçav bikin, emê nuha jî li hinek mînakên meyze bikin; di salên 1960 - 1970'an de li Kurdistanê bi hezaran xort çûbûn bajarên mezin û li dibistanên bilind dixwendin. Piraniya van xwendevanan, ji bona armanceke baş û xizmeta welat çûbûn xwendinê. Li dibistanên bilind li ba pirr xwendevanan hîsên welatparezî şiyar dibûn. Ew ê ku bcrê welatparêz bûn hîsên wan xurttir dibûn. Ewana, bi zaniştî li dijî zulm û barbarîya ku li Kurdistanê hebû derdiketin.

Di kasete xwe ya yekemîn de Şivan, bi xortekî ji van xwendevanan re dikeve diyalogê. Li ser bûyerên welat, rola xwendevanan û ronakbîran, xwendevan û Şivan bi hev re stranekê dibêjin. (Di kasete de herdu kes jî Şivan e). Naveroke stranê bi kurtî wuha ye; Xortê kurdan divê bixwînin, xwe bigihînin, gelê xwe têbigihînin û ji bona rizgarkirina gelê Kurdîstanê xebat bikin. Bi kurtî xort vana ji Hozan Şivan re dibêje û Şivan jî bersiva xort weke nûnercke xwendevanê kurd bersiva wî dide. Perçayek jî stranê wuha ye;

108

Waji Kurdistanê ez tēm

Geli xort û keçên rind,

Mîn silavên dê û bavên

Bo we anînejigund.

Dibêjin me hun şiyandin,

Bo dibistanên bilind

Da bixwînin bo welatê xwe

Bibin çira ûfind.

Bi wari gotinan xortê qasid dest bi strana xwe dike. Şivan jî bi dengê xwe yê şewati û zirav bersiva qasidê Kurdîstanê bi vî awayê jêrîn dide;

Ew silavê dê û bava

Li ser ser û çavê me hat

Li dibistana em dixwinin

Tim dikin doza welat.

Ji bo Kurdîstana rengin

Em dikin cehd û xebat.

Da ku kurdên me yên hêja

bibinin roja Felat.

Gelê Kurdistanê hêviyên pirr mezin ji xwendevan û xortên xwe dikirin. Gel, bi riya qasideke hunermend, hêviyên xwe ji xwendevan û ronabîrên kurd re dibêje. Heger em li naveroka vê stranê baş meyrê bikin, emê bikaribin hinek tespîtcn kulturî û civatî li ser Kurdistanê bikin. Civata Kurdistanê di nav guhertineke sosyal û kulturî de diherike... Hejmara kesên xwendevan zêde dibe... Bi vê zêdebûna hejmara xwendevanan re, hêviya gelê Kurdistan jî bilind dibe... Em li vir dikarin baş bibînin ku welatparezên Kurdistanê ji bo xela-
109

siya gelê xwe cehdê dikin û di vê xebatê de jî xwedî bîr û bawerî ne.

Ew jî îşaretên guhertincn dîrokî - kulturî yên civata Kurdistanê ne.

Şivan ev guhertin û nuhbûna dîrokî - kulturî di wextê wê de dît û li ser vê yekê jî bi ciwamêrî sekinî. Em dikarin bibêjin ku yek ji wan sebebên mezin ku Şivan li Kurdistanê hatiye naskirin û bûye hozanê netewçya Kurdistanê, ev rastiya civatî û kulturî ya ku li welatê me heye. Li derveyî wê yekê jî, deng û babetê muzîkê, Şivan kireye hozanekî naskirî û hezkirî.

Şivan di muzîka xwe de li ser gelek meselên kulturî, sosyal, evînî ûhw disekine. Yek ji wan meselên ku pirr tê bikaranîn, mesela li berxwcdana gelê Kurdisranê ye. Di dîroka me ya modern de gelê Kurdistanê, li dijî dijmin pirr caran serî hildaye. Her çiqas ev li berxwedanên gelî, bi awayekî barbar jî hatibin şikenandin, gelê Kurdistanê dîsa serê xwe ji kôlonyalîstan re dananiye. Gelê kurd bi mêr û jinên xwe, bi keç û xortên xwe, bi pîr û zarokên xwe li ber xwe daye, perîşan bûye, hatiye kuştin, bê xanî û nan maye, lê belê zindrê koletiyê qebûl nekiriye. Li Qoçgirî, li Agirî, li Dêrsimê, li Sasonê, li Omeriya ûhw, adetên kurdan yên liberxwedanê bi alîkariya stran û helbestan, xwe bi zimanekî hîsî û dilşewatî berdewam

kiriye. Ev helbest û stranan ji bona şexsiyeta netewa kurd, pîrr girîng in. Perçayek ji hebûna gelê Kurdistanê, stranên wî bi xwe ne. Stranên li ser Dêrsimê, li ser Sasonê, li ser Agirî ûhw, têkoşîna welatparêzan germ dike, moralê milîtanên polîtîk bilind dike û rojên tarî jî mirovan ronî dikin.

Li ser liberxwedana gelê kurd pîrr stranên hêja hene. Bi awayekî giştî ev stranana mîraseke qehremantiya gelê Kurdistanê.ne. Ji aliyekî de cv stranên liberxwedanê, şexsiyet û pisîkolojiya kurdan ya netewî, bi awayekî edebî şanî mirovan didin. Mentalîta kurdan di van stranên de gelekî zelal tê xûyanîkirin. Weke mînak mirov dikare kaseta Gulîstan ya sisiyan bide. Di vê kasetê de Hozan Şivan stranên

no
pîrr bi dilşewatî li ser Dêrsimê dibêje. Em nûha guhê xwe bidin ser van rêzcn jêrîn.

Bûka delal, bûka me

Bûka Kurdîstan,

Destê xwe dide çiyar

Dide tîfing û rextan

Destê xwe nade neyaran.

Melodî, harmonî û rîtmê vê stranê bi awayekî dilşewati û mirovati, bi barbartî û zilma ku dewleta tirk li Dêrsimê kiriye, tê girêdan.

Mesela bîngêhîn di vê stranê de; liberxwedana gelê kurd e. Bûka kurdan di vc stranc de, divê wê sembolekê bêye fahmkirin. Li vir Bûka Kurdan, mirovê ku li ber xwc dide û teslîmî dijminê xwe nabe, sembolîze dike. Di vê derê de, mirov dikare baş bibîne ku namûsa mirovan di dîrokê de, pîrr caran bûye welatê mirovan û serbixwebûna welatê mirovan. Mirovê ku ne welatperwer be, namûsê weke mal, milk û jinê dibîne, lê belê mirovê welatperwer dibêje ku namûs; mal e, milk c, jin e, welat e û serbixwebûna welat e! Di pîrr stranên xwe de Şivan namûsê bi mesela serbixwebûnê, azadiyê, bi mesela welat û xelasbûna welat ve girê dide. Bi baweriya min, ji ber vê yekê jî Şivan bûye hozanê gelê kurd yê netewî. Mirov hêvîdar e ku Şivan vê pozisyona xwe tu caran ji bîra neke!

(1983)

lii

EDEBIYATA MITIRBAN

Mirov dikare ji xwe bipirse; ma mirirb û edebiyat? Bi awayekî giştî mirov dikare bêje ku mitirbên Kurdistanê ji aliyê dîrokî ve baş nayêne naskirin. Gotina mitirbî bi şeklekî negatîf ketiye nav zimanê kurdî. Ji mirovekî re "mitirb" gotin weke heqaret tê qebûlkin. Ji mirovkî re "artist" gotin jî wuha tê fahmkirin. "Art" bi zimanê îngilîzî huner e û "artist" hunermend e. Him artisti û him ji

mitirbî di realîtc de hunermendî ye, lê di zimanê xelkê de cv gotin, dîsa jî weke heqarct hatine qebûlîkirin. Ev yeka exlaqê feodalîzmê nîşanî mirovan dide. Kurdan hêdî hêdî dest pê kirine mitirbên xwe ji bîra bikin. Pîrr caran dîtina rewşcnbîran û tevgera polîtîk li ser mitirban li Kurdistanê, weke dîdina eşîr û feodalên kurd bûye. Ji vê yekê re pîrr şahid ne lazîmin. Mitirb weke beşekî ji kevneperestiya kurdî tenc dîtin. Ev yeka ji aliyê şiklî de dikare wuha bê fahmkirin. Lê di rastiya me ya kulturî de, mitirbî tenê bi serê xwe nabin kevneperesti. Kultura mitirban beşekî ji kultura xelkê kurd e. Mitirbê kurdan ji pîrr alîyan de Homerosê modernin. Mitirb, li ser civata kurda yan kevn, kaniya zanebûnê ne. Mîtolojî û dîroka me, bi alîkariya mitirban hatiye parastin û dewlemendkirin. Di dema kevnare de, feodal û eşîrên kurdan yên ku ji xwe hez dikirin xwediyê mitirban bûn. Mitirb, di civata eşîrtî de xwediyê cihekî taybetî ne. Mitirb dîrokzana bûn, çîrokvan û muzîkvan bûn. Mitirb pirtûkxane û şanogerî bûn. Tiştên ku eşîr û civat li hev radigirtin û îdeolojiya kolektîf pêk tanîn, li cem mitirban peyda dibû. Mitirb kesnama eşîran jî bûn. Esil û fcsîlê eşîrê, dijmin û dostên çşîrê jî dîsa bi awayekî dîrokî li cem mitirban hebû. Mitirb hişê eşîran bûn. Bûyer û serpehatiyên eşîrtî, dîsa bi awayekî dewlemend li cem mitirban hebû.

112

Govendgerî, stranbêjî, şayî, evîndarî û şer jî li cem mitirban hebû.

Mitirbî, jiyan bi xwe bûn. . .

Sir Walter Scott (1771-1832) nivîskarekî Skotlandî ye. Walter Scott di nivîskariya xwe de romana dîrokî ya modern pêş xistiye. Di nivîskariya xwe de Walter Scott pîrr caran serpehatî û mîtolojiya ku li Îngîlîstanê û Skotlandê hebû kom kirine. Çîrokên ku di nav xelkê de dihatin gotin bi awayekî nû Walter Scott modermîze dikirin. Pîrraniya nivîskariya Walter Scott li ser bûyerên kevnare ava dibe. Romanên weke "Ivanhoe" û "The Talisman" li ser bûyerên mîtolojîk û dîrokî tene avakirin. "Ivanhoe" cama bi navê "Siwariyê Reş" jî hatiye çapkirin. "Ivanhoc" bûye film jî. Bê mubalexe mirov dikare bêje; "Ivanhoe" di edcbiyata cîhanê de romana siwarî ya helî naskirî ye.

Romana "The Talisman" cama bi navê "Reşadê Dilşêr" jî hatiye çapkirin. Reşadê Dilşêr weke tê zanîn serok û şahê Xaçiyên bû. Şahê Îngîlîstanê Reşadê Dilşêr ku dibû serokê hemû xaçiyên li Ewrûpa, daxwaz dikir ku bajarê Qudsê ji musulmanan bistine. Di vê demê de serokê musulmanan Selaheddînê Eyyûbî bû. Roman li ser danûstandinên xaçiyên û musulmanan û danûstandinên xaçiyên bi xwe bi xwe ava dibe. Walter Scott bi awayekî pîrr îdealîzekirî behsa Selaheddînê Eyyûbî dike û Selaheddîn li cem nivîskar dibe sembola

siwarîtiyê di dema navîn de. Walter Scott pîrr bi heyranî behsa esalet, adelet, mêrxasî û comerdiya Selaheddînê Eyyûbî dike. Selaheddînê Eyyûbî di vê romanc de dikeve pîrr şiklan; bi navê Şêrko dibe siwariyekî ji xelkc, bi navê El Hekim dibe Hekimê Loqman û dikeve pîrr şiklên din jî. Selaheddînê Eyyûbî bi şiklê curbicur danûstandinan bi Reşadê Dilşêr re datine. Reşadê Dilşêr bi xwe heyranê Selaheddînê Eyyûbî ye.

Di vê romanê de tiştê bala mirovan pîrr dikişîne. Walter Scott li ser kurdan baş tiştan dizane. Li ser mîtolojiya Newrozê, li ser prob-113

lemên kurdan Yezîdî, li ser baweriya bi Şeytên, li ser Ahriman û li ser eslê kurdan di romanê de pîrr tiştê tenc gotin. Bi taybetî siwariyên xelkê Şêrko ku Selaheddîn bi xwe ye, bi awayekî edebî û mîtolojî behsa van mijaran dike. Çiqasî cama di romanê de tiştên çewt jî hebin, dîsa jî mirov li miqabil zanebûna Sir Walter Scott ya li ser kurda şaş dimîne. Beriya dused salî evqas zanebûn li ser kurda, li cem nivîskarekî Skotlandî çawa peyda bûye? Kaniya vê zaniyariyê çi ye? Ez pîrr dixwazim bersiva van pirsan bizanibim, lê mixabin ez nizanîm! Li ser dema eşîrtî û feodalîzmê di hunerên cîhanê de pîrr roman, çîrok û fîlm hene. Di edebiyata hemû netewan de dem hene ku behsa bûyer, mîtolojî û serpehatiya xelkekî bi awayê edebî tê kirin. Japonî behsa Samurayên xwe dikin, li ser Samurayan û dema wan roman hatine nivîsandin û fîlm hatine çêkirin. Rejîsorê navdar yê Japonî Akîro Kurasawa pîrr çar xelatên navnetewî ji bo fîlmên xwe yê li ser jiyana û dema Samurayan girtine. Weke mînak mirov dikare fîlmê "Ran" û "Heft Samuray" bide. Weke min li jor jî qal kir "Ivanhoe" û "Robin Hood" bûne fîlm û xelat girtine. Fîlmê "Robin Hood" dibe ku bîst çar hatibe çêkirin. Fîlmê "Robin Hood" hemû çar ji cara berî xwe aktueltir bûye. Li Amerîka bi hezaran roman û fîlm li ser Kovboyan, ango "Gavanan" hatine nivîsandin û çêkirin. Ev beşekî ji dewlemendiya kultura Amerîkanî ye.

Mirov di vî warî de dikare mînakên pîrr bike, lê ez vê yekê hewce nabînim. Lê di vê mijarê de tiştê pîrr vekirî heye; heqqê hemû xelk û netewan heye ku di edebiyat û hunerê xwe de behsa dîrok û jiyana xwe bikin. Kesên Marksîst divê ji vê yekê netirsîn. Mijara edebiyat, fîlm û stranên heger kevna be, ev yeka rasta rasta nabe kevneperestî. Roman û fîlmên ku mijara wan li ser Kawayê Hesinger be otomatîk nabe paşverûti an jî kevneperestî. Kevneperestbûn û paşverûtiya edebiyat û fîlm ne di mijarê de ye, lê belê di alîgirtin, 114

dilxwazî, naverok û xetê de ye. Di metodên gotin û nivîsandinê de ye. Pîrr çar Marks û Engels behsa vî problemî dikin û dibêjin ku

pêşverûti di xeta realîsti de ye. Divê nivîskar û filmçêkir di hunerê xwe de bîhîsa "karekterê tipîk di mercên tipîk de" bikin. Ev yek ji bo Marks û Engels di huûnermendiyê de sixletên bîngêhîn pêk tinin. Ma mirov dikare di dema eşîrti de behsa febrîkan û proleterya bike? Febrîkê û proleterya di kapîtalîzmê de hene. Di civata eşîrti de axa û mîr henc, xulam û rençber hene, nakokiyên çêrti hene, lê proletarya tune ye. Pêşverûti di edebiyat û fîlm de realîzme, rasti gotin û parastin e. . .

Bi awayekî gîsti mirov dikare bibêje ku, di civata kurdî de hejmarê kesên ku dikarin bixwînin û binivîsinin pîrê kêman in. Ev rastiyeke dîrokî ye li Kurdistanê. Li şûna nivîsandinê kurdan bêtir hêz ji gotin û guhdarkirinê kiriye. Ev yekê îro jî problemeke kulturî ye. Her çiqasî gotin û guhdarkirinê weke fenomeneke kulturî, hêdî hêdî li paş jî mabîna, dîsa jî mekanîzma û berhem di vî warî de pîrê xurt in. Mirovên kurdî disiplin û pîrwerdêbûna xwe ne li gora qaîda kultura nivîsandinê girtinc. Ji ber vê yekê jî berhemên nivîsandî zêde li Kurdistanê tune ne. Ku di vî warî de mirov muqayesê di navbera kurd û netewên din de bike, ew ê ferqê pîrê eşkere were xuyandîkirin. Li şûna nivîsandinê li welatê me gotin bêtir pêşketî ye. U ji ber vê yekê jî mitirbî ji aliyê hunerê de li Kurdistanê pîrê xurt bûye. Hebûn û hunermendîya kurdan li cem mitirban kom bûye. Mitirbaniya hunerê in û kurdî divê vê kaniyê gelekî baş bi kar bînin.

Mitirbên ku çê jî nêzîkê de nas dikim sê kes in; Mihemed Eliyê Kercosî, Reşîtê Omcrî û Miradê Kinê. Reperetûara van hêrê mitirbanî him jî epîkên kevnare û him jî jî bûyerên modêrn pêk tên. Kêman jî zêde hêrê mitirbaniya eynî stran û bûyeran dibêjin. Ferqa di navbera gotin û stranê van de ne bîngêhîn e lê belê şexsî ne. Bûyer û epîkên ku stran li ser ava dibîna pîrê çaran li nav kurdan baş tînc nas-

kirin. Weke mînak mirov dikare bêje, şerê li ser berxwedana Omeriya (mala Eliyê Ehmed li çiyayê Merzeqa û berxwedana Tinatê ku gundekî Omeriya ye) jî aliyê xelkê hercîmê de baş tînc naskirin. Di şerê li ser Tinatê de Elîkê Batê jî beşdarî dibe. Li hemberî leşkercî tirkî Elîk hatibû hewara Omeriya. Elîk bi Şemûnê Henna Heydo û sed û pênc peyan re beşdarî şerê dibe. Di şerê Tinatê de hêza Elîkê Batê pîrê hindik e. Min ev tişt jî mirovên ku beşdarî şerê bûbûn bîhîstîye. Şerê li ser mala Eliyê Unis (li berxwedana Sasonê) jî, dîsa jî aliyê xelkê kurdî ve pîrê baş tînc naskirin ûhw.

Reşît, Mirad û Mihemed Elî pîrê şerê û stranên dibêjin. Ev berhemên devkî bi hêsanî dikarin bibîna fîlm û romanên pîrê hêja. Heger Yaşar Kemal jî devê Evdalê Zeynîkê tiştan digire û dinivîsîne, gelo çima edebiyatvanên me yê kurdan berhemên Reşît, Mihemed Elî û

Mirad nanivîsînî? Li ser Evdalê Zeynikê bi xwe, her çiqas nivîskarên kurd Mihemed Uzun romanek jî nivîsîbe, divê edebiyatvanên kurd bi sedan û bi hezaran berhemên wuha biafirînin. Ji ber vê rastiye min li jor behsa nivîskarê Skotlandî Sir Walter Scott û rejîsorê Japonî Akiro Kurasawa kir. Li vir ez dixwazim, weke kû tirk dibêjin anti parantez tişteki bêjim: Marks bi kêf û evînî Sir Walter Scott û bi taybeti romanên wî yên li ser dvata kevnare dixwendin. Ev stran û bûyerên ku mitirbên me dibêjin û dibilînin, ji aliyê mijar, hunermendî û edebî de, ne kêmi xebata Walter Scott û Akiro Kurasawa ne. Ji van çîk û stranên ez dixwazim navê hinekan li vir binivîsînim. Weke mînak "Segvanê Xurrikî", "Niho", "Evderehmanê Zprbaşî" ji aliyê hûnandin û huner de, ne kêmi "Ivanhoe" an jî "Rpbîn Hood" in. Di zalimkarî û çavsoriyê de "Sadûn Axayê Omerî" dikare bibe sembol di edebiyata kurdî de. Sadûn Axa di herêma xwe de bi nav û deng û berdevkê mîrê Botan bû. Di mijara hczkirinê de "Seyrê Xatûn" û "Cembeliyê Mîrê Hekariya" dikarin bibin klasikên kurdî. Di mêrxasiyê de "Musko" di nakokiya dînî de

116
"Qûlik" ku behsa şerê navbera Yezidxan û Şikakiya dike ûhw. Ji bo ku mirov bikaribe bibe xwediyê dîtineke li ser mitirba, ez ê hinck pcrça ji huncre van li vir binivîsînim. Di pirr stran û epîkên kurdan de bchsa bedewbûna zilaman û xweşikbûna jinan, bi awayekî îdealîzekirî tê kirin. Li gora exlaqê eşîrtî û feodalî ev bcdewbûn û xweşikbûn ne berbiçav e lê abstrakt e (soyut). Xweşikbûn û bedewbûna abstrak ji bo hemû kese "xweşik" û "bedew" derbas dibe. Ev dîtina îdeolojîk ji bo şer jî wuha ye. Şerê abstrakt hergav dikeve şûna şerê berbiçav (somut). Praktîka eşîrti berbiçav e lê îdeolojiya van jîabstrakte.

Li ser bedewbûna zilaman, di pirr epîk û stranên de mirov rasti tarîfeke standart dibe. Wuha tê gotin:

Ev çî xort in bi çî terzî ne,
Xortne baq bigulî ne
Bi çefî û egalên înizi ne
Bi sal û şapê Botanî ne
Hin devrût in keçkanî ne
Bipêpelûk e tirkanî ne
Qirrikjjazekîji mila kisandî ne
Tu dibêjî; yarabbî xwedo!
Ez bixum û vexum û
Li van xortan iri meyzînim!

Standartkirin û îdealîzekirina xweşikbûnê ji bo jinan jî derbas dibe. îdealîzekirin ji berhem û dîtînen salan pêk tc. Çîkaq sixletên bedewbûnê

ku di dvata kurdan de ji bo jinan hebûn û normên xweşikbûna jinan pêk tanîn, li cem xweşika abstrakt peyda dibûn. Xweşik di dvata eşîrtî û feodal de weke "Zîn" bûn, weke "Seyrê" bûn û "Fatima Salih Axa" bûn. Mitirbê me wuha dibêje:

"7

Yeke bi çi awayî bi çi terziye

Teke ani bi deqe u poz çelake

Teke xemil dîtine

Pasil tûstire û kemal keroşk e

Bisk bi têt e û pêşmal sîne

Ser bi zêr e û diran sedefe

Kesî mirovê wilo nedîtiye

Zendik zer e koçeriye

Diran hûr in birincîye

Tu dibêji; weke qeşa di qirka wê de daniye

Nava serê wê çil û şeş kezî ye

Tiliyên wêji mûm û simayê birîye

Sibhanji Xwedê re

Tu dibêji; newqa xweji keroskê û çavên xweji xezalê dizîye

Xurmîn dikeve tok û benîye

Şewq û şemala vê xezalê davêje çol û çiya

Davêje ser behra pistagamsiya

Tu dibêji; yarabbi xwedo!

Ez bixum û vexum û li vêxibşa xezala bi meyzinim!

Di stran û epîkên curbecur de ev tarîfa standart hergav heye. Jina bedew bejinzirav e û weke tayê rihanê ye, bejna wê weke dara rimmê ye, weke kara xezala ye, ûhw.

Di van tarîfan de tişteke bala min dikişîne; Li Ewrûpa di dema feodal de jinên xweşik wêke kesê qelew dihatin pêşkeşkirin. Jina îdeal li cem Ewrûpayiyên feodal jina dagirti bû. Dagirtirtibûn û qelewbûna jinan îşareta bêkariye (betalî) bû. Pîrr wêneçêkeran di dema feodal de, di tabloyên xwe da jinên qelew ji xwe re dikirin model. Lê li cem kurdên eşîr û feodal bejinziravî û dirêjbûn, weke normên

118

xweşikbûna jinan dihatin qebûlkirin. Ev rastiya kulturî bala min pîrr dikişîne. Gelo li cem kurdên eşîr û feodal çima bejinziravî û dirêjbûn model e? Ji bo ku mirov bikaribe bersiveke baş li ser vê yekê bide, divê mirov lêkolînên pîralî bike...

Mitirban ne tenê bes xweşikbûn îdealîzêc dikirin, lê di hinek cihan de şer jî dihat îdealîzêkirin. Li gora vê îdclîzckirinê û standartkirinc, şerê di navbera eşîrcn kurdan de, şerckî bê navd ye. Tu hêz, herdu aliyên ku şer dikin, ji hevdu cihê nakin. Kuştin û xwînrijandin bêşnor

e. Di pirr şeran de jin û zarok jî tîn kuştin. Şer, bi şûr û rimman,
bi gurz û mertalan, bi dar û keviran û destlepkê jî berdewam
dike. Cîhan bi vî şerî dihesa û di dawî de şer dibe efsane û bi awayê
curbecur li nav xelkê belav dibe. Mitirb wuha dibêje;

Hineka digot; Eliyê Şêr e

avetiye sergeliyê Qulbe

aniye qira kûfara

Hineka digot; Dengê bilûra

Memêşivane

Hineka digot; gamasiye çelq

li behre dane

Hineka digot; Gakûvîne li çiyayê Torosê

quloçê xwe li hev dane

Hineka digot; Milyaket in li ezmana

rahiştine şiva pola û ketine pist ewra ne

li wan dikin dawa barana!

Di van xettên jorîn de mirov dikare bi hêsanî fantaziyeke xurt bibîne.

Ji aliyekî de şer bi hemû realîzma xwe ve li ber çavê mirovan

tê raxistin û ji aliyê din ve jî bi fantaziyeke xurt şer tê tarîfkirin. Her

çiqaş ev şer şerê bixwe bixwe be jî, dîsa mirov dikare sixletên şerê

119

giştî weke zalimkarî, çavsorî, sadîzm û xerabkirinê bi hemû awayî di

van şeran de bibînc. Pirr caran sebebcn şerên nav bixwe, tiştên pirr

basît û biçûk in. Şerê navbera eşîrên kurdan cama jê pirr bê mane

ye û carna jî pirr bi mane ye. Ma gelo şer bi giştî hemû ne wuha ne?

Bi manebûn û bêmanebûna şer li gora dema tê guhertin. Ma ev

rasti ji bona hemû tiştan derbas nabe?

Mitirbê me hêja ne. Divê em li wan û berhemên wan xwedî derkevin.

Xebata mitirbên me perçayek ji dewlemendiya edebiyata kurdî

ne. Em hêvî dikin ku nivîskarên kurd xwedî li xebata mitirbên

welatê me derkevin. Pirr xebatên mitirbên welat li miqabil windabûnê

nc. Ji bo ev berhem winda nebin, divê mirovên me bilezînin

û xebata mitirbên welat kom bikin. Beriya hemû kesan ev kar karê

dezgehên kulturî ne. Enstîtu û komelên me divê zû ji bo vc yekê ji

xwe re programan çêkin. Ew c ku di vê xebatê de teksîr bike nekirkêre!

(1993)

120

NIVISKAR U NIVISANDIN

Hçjmara kesên nivîskar li welatê me pirr kêm in. Kesê ku bi

karê nivîskariyê dadikevin dikarin bi tiliyên destan bêne

hejmartin. Weke meslck nivîskarî li Kurdistanê pçş neketiyc. Ev realîta

dvatî bi xwe re pirsgirêkên kulturî û polîtik peyda dike. Weke

tê zanîn nivîskar û nivîsandin yekbûna ziman û ruşmendiyeke kulturî çêdikin û alîkarî dike ku mirov hevdu baş fahm bikin. Nivîsandin karekî praktik e. Praktika nivîsandinê alîkariya mirovan dike ku xwe û xelkê xwe nas bikin. Bi naskirinê hişmendî pêş dikeve û hişmendî jî alîkarî dike ku, mirov xwe nas bikin. Danûstandinên bi rêk û pêk, bi alîkariya nivîsandinê pêş dikevin. Bi qurqura beqan û qebqeba kewan danûstandinên kûr û bi mana pêk nayên. Ji ber vê yekê jî divê nivîskarî û nivîsandin li Kurdistanê maddî û manewî bê teşwiqirin. Mirovê me divê ji hev re alîkar bin. Bi hesûdiyê û zikreşiyê mirov nagihê tu armancan. Di roja îro de divê kurd, ji hemû netewan zêdetir, hevkarî û dilpaqijiyê di navbera xwe de bidin rûniştandin. Weke helbestvanê mezin Ehmedê Xanî dibêje "heger hebûna me ittifeqek", ew ê rewşa xelkê kurd ne hevqasî tehl û dramatik ba...

Kêmbûna hejmara nivîskaran li welatê me bi xwe re hinek tehlûkan jî derdixe pêş. Ev tiştêkî pirr vekirî ye. Tunebûna an jî kêmbûna hinek tiştan û meslekan dikare bi xwe re hinek nexweşiyên peyda bike. Ev nexweşî dikarin bi hêsanî bibin alîkar ji bo pêkhatina berhemên nizm û qelsiya nivîskar û nivîsandinê. Ev rastiya sosyolojîk di hemû rewşên dvatî de weha ye. Pêkhatina kategoriyên meslekî bi awayekî sosyolojîk bi tevayî bi dvatê ve girçdayî ye. Ji xwe yek ji hîmê medeniyetê ew e ku hejmara mesleka zêde bibe û profesiyon-»21

nalîzm di dvatekê de belav bibe. Bi gotineke din: heger hemû kes karc xwc baş bizanibe, ew ê tevlihevî û sergêjekî jî kêmbin. Di meha nîsanê de bi navê "Rola edebiyatê di pêşketina civatê de çi ye?", panelêk (dvînek) li ser rewşa nivîskariyê û edebiyata kurdî, ji aliyê Yekîtiya Rewşenbîrên Welatpazên Kurdistanê li Swêd, li Stockholmê hatibû organîzekirin. Di panelê de lêkolînger Rohat, nivîskar û berpirsiyarê kovara Nûdemê Firat Cewerî, helbestvan Mahfuz Mayî û nivîskar Mihemed Uzun beşdar bûn. Şerefxan Cizîrî jî dvîn îdare dikir. Di dvînê de hinek pirs û pirsgerêkên bi giştî li scr cdebiyat û taybeti cdebiyata kurdî, hatin munaqesekirin û ji ber vê yekê jî ez dixwazim hinek dîtinan li vir ronî bikim: Edcbiyata ku bi zimanc Ewrûpayî jê re tê gotin literatur, gotineke latînî ye û tê mana tiştên nivîsandî. Ji nama bigire heta bîranînan û ji romanên bigire heta çîrokan, hemû tiştên ku nivîsandî ye, dibe literatur. Di literaturê de xalên pirr girîng ziman c û mijar e. Ez li vir naxwazim munaqasê li scr tixûbên di navbera lîteratur û sosyolojî an jî lîteratur û xcbatên ilmî yên curbecur de bikim. Ev mijareke pirr fireh û kûr e. Lê li vê de ez ê lîteratur di mana klasîk de bi kar bînin. Formên vê lîteraturê çîrok, roman, helbest, gotinên pêşiyên,

bîranin, biyografi û jiyana nivîskaran bi xwe ye. Evana jî, weke tê zanîn tenê beşêkî literatûê pêk tînin.

Di nav van formên lîteraturê de ew ê hclî pêşketi li Kurdistanê hclbcst c. Di vî warî de lîteratureke dewlemend û klasîk li Kurdistanê heye. Kultura dîni tesîreke mezin li helbestvaniya kurdî kiriye. Piraniya helbestan, di dîroka helbestvaniya kurdî de bi awayê qasîde hatine nivîsandin. Qesîde jî weke tê zanîn ji ereban derbasî nav kurdan bû. Di dema xwe de qesîde di lîteratura me de, xwediyê cihekl taybeti bû. Mijara qesîda evîna dîni yc û dîni jî di xizmeta serdestan de ye. Nivîskarên qesîdan jî mella bûn. Di qesîdê de pîrr fikrên dîni hebûn û ev qesîde dikarin weke kaniya dîrokî ya fikrî li welatê me jî

122
bên bikaranîn. Form û naveroka qesîde bi awayekî pîralî hevdû timam dikirin. Ma gelo mirov îro dikare, bê qerf qesîdc li ser proleterya bibqe? Lîteratura ku proleterya û sosyalîzmê ji xwe re bike mijar, divê dev ji qesîde berde! Formên qesîdeyan dema xwe tamam kirine. Ji helbestvaniya kurdî re formên nû pêwîst in. Dîroka roman û çîroka kurdî pîrr kin e. Berhem jî di vî warî de pîrr hindik in. Hema hema mirov dikare bêje ku berhem di vî warî de tunene. Hebûna hinek roman û çîrokan vê rastiya kulturî zêde naguherîne. Weke bav û kalê me jî dibêjin; bi çend gulan bihar nabe. Ev valayiya ku heye zû bi zû jî nayê dagirtin. Ji ber vê yekê jî divê kurd mirovên xwe bi hemû awayan teşwîqî ser nivîsandinê bikin. Ev pêwîstbûneke dîrokî ye. Heta ku di warê lîteratur de lehî li welatê me rancbe, ew c berhemên bi rêk û pêk çênebin. Di vê mijarê de rastiyeke dîrokî jî heye: Di navbera lehiyê de zibil, qirş, kerş û merş pîrr hene. Ev rastiya hanê di pîrr ware din ji de wûsa ye. Ma gelo di navbera polîtîkvanên kurdan de, zibil, qirş, kerş û merş tunene? Di jiyana polîtîk ya dvata kurdî de, hejmare polîtîkvanên nckirkêr û zibil, ji hejmara nivîskarên nekirkêr û zibil sedqat zêdetir e! Ma gelo hewce ye ku mirov di vî warî de li halê muzîka kurdî bipirse? ûhw.

Di van demên dawî de tiştek bala min pîrr dikişîne. Kurdan îcar dest pêkiriye sûc û qelsiyên xwe, dîkin malê Marksîzmê. Ev îddeayeke pûç û vala ye. Wexta ku nivîskar û rewşenbîrên me qelsî û kêmasiyên lîteratura kurdî li welat, bi hebûn û xurtbûria Marksîzmê ve girê bidin, ew ê nehaqiyeke pîrr mezin bikin. Li gora van kesan Marksîzm di welat de li dijî pêşketina kultur û lîteratûê sekiniye. Parti û rêxistinên me hergav dawxaz kirine ku nivîskar û rewşenbîrê welat karên polîtîk bikin. Ji ber vê yekê jî nivîskarî û rewşcnbîrî li Kurdistanê mecal nedîtiye ku berhemêh hêja biafirînc ûhw. Bcriya hemû tiştan ez dixwazim bêjim ku ev dîtin jî bîngeh de çewt û vêl

in. Di rastiya xwe da pîrr nivîskar û rewşenbîrên dema me di dibistana Marksîzmê re derbas bûne. Ev bi xêra Marksîzm û kultura sosyalîstî bûne xwedî tiştêkî. Netewepcrestiya kurdî û lîberalîzma tçqlît di vî warî de ne xwediyê tu berhemên xuyayî ye. Ma kanîn ew lîberalên pîrhê! û neteweperestên kurdî ku kultur û lîteratura kurdî li cîhanê danc nasandin?! Ma gelo heta niha nivîskarên kevneperest weke Alexander Solsjenitstîn di nav kurdan da hebûne ku marksîst li dijî wan derketine? Hegcr marksîstên kurdan bi rastî hindik qîmet dabin lîteratur û kultura kurdî, an jî têra xwe alîkarî nekiribin ku pêşvc biçe, ji xwe burjuvazî û feodalên kurdan ji binê de, di vê xalê de zcdc tiştêk nekirine. Burjuvazî û feodalên kurd ji yana xwe ne li gora daxwaziya dema ku em tê de dijîn meşandine. Çend libên ku belawela li vî alî û wî alî hebin jî, vê rastiya dîrokî zêde naguherîne. Ev sêsed-çarsed sal in ku helbestvanekî wekc Ehmedê Xanî, ne li Kurdistan û ne jî li dhanê, bi awayekî kûr û modem baş nehatiye pêşkêşkirin. Ma ev sîcê marksîzmê ye? Carna jî qelsiya polîtîk û kulturî em daxwaz dikin ku Unesco Ehmedê Xanî bide nasandin. Ma kurdan ji bo nasandina Ehmedê Xanî çi kirin e ku, îro vê yekê ji Unesco dixwazin? Ji bo Ehmedê Xanî baş bê nasandin kê rê li pêşiya nivîskar û rewşenbîrên me girtiye? Mirov dikare bi pîrr mînaka nekirkêriya feodal û burjuvaziyên kurdan, bi hêsanî û bi statistîkan jî îspat bike. Ev aliyekî meselê ye. Aliyê din ê helî girîng ev c ku marksîzm li welatê me çwt hatiye pêşkêşkirin û nasandin. Kurdan marksîzm ji tirkan, creban û farisan girtine. Bi kurti marksîza welatê me, ji destê dudan hatiye girtin. Pîrr caran bi zanisti van kesan, marksîzmeke ku bi kêrî armanccn vana yên polîtîk tîn, pirtûkên marksîstî çap kirine. Beşek an jî kesek ji marksîzmê weke marksîzma rastî hatiye pêşkêşkirin. Di pirtûkên wergerê de ku li ser pîrsa rêxistinê hatibûn çapkirin, ev yeka baş tê xuyanîkirin. Li gora vê baweriyê heqê kurdan tunebû ku rêxistinên xwe bi xwe saz bikin....

Ççpên xelkê serdest dixwastin ku mamostetiyê ji çepê kurdan re bikin. Lê mixabin mamostên me hewcedarê mamostan bûn! Kesên ku dixwastin kurdan perwcrde bikin, ew bi xwe hewcedarê perwerdekirinê bûn! Lc çepên kurd bi vê yekê pîrr zû hesiyan. Em baş dizanin ku Stalînîzm li Kurdistanê ketibû şûna marksîzma ilmî. Stalînîzm li welatc me alîkariya çepên serdest dikir. Ev yeka pîrr vekirî ye. Şovenîzma rûsî ku li ba Stalîn hebû, li Kurdistanê kirasê şpenîzma ereb, tirk û farisan li xwe dikir. Dogmatizma Stalînîst û fetîşîzekirina polîtîkayê bi hevdu re, pîrr tişt xerab kiribûn. Ev yeka pîrr eşkare ye. Weke baş tê zanîn polîtîka divê li ser kulturê ava bibe.

Kultur divê bibe bingehê polîtîkayê. Ji ber ku kultur bcrî polîtîkayê heye. Mirov dikare bc mubalexe bêje; polîtîkayekc bê kultur wcke xwarineke bê tahm c û kultureke bê polîtîka jî weke zadekî neçandî ye. Bi kurtasî divê kultur û polîtîka bi hev re bimeşin.

Mirov dikare vê yekê di jiyana Marks de bi hêsanî bibîne. Marks ji nêzîkayî de bi problemên kultur û edebiyatê dadiket. Li gora zavayê wî Paul Lafargue Marks pirr caran di sohbetê xwe de ji xebata hozan û nivîskaran mînak didan. Ji hemû lîteratura Ewrûpayî Marks roman, çîrok û helbest dixwendin. Her zimanekî biyanî weke çekekî di xizmeta jiyane de didît. Bi hemû zimanên Ewrûpayî dikaribû bixwenda û bi almanî, îngilîzî û bi fransî jî dikaribû binivîsanda. Hozanê grekiyê mezin Aiskylos, Marks bi zimanê orginal her sal dixwend. Hozanê mezin Goethe û nivîskarê navdar Shakespeare jî jiber zanîbû. Ifadên tipîk ku di dramên Shakcspeare de hebûn Marks hergav bi kar tanîn. Nivîskarên hemdcm weke Alexander Dumas, Walter Scott û Balzak û gclekên din, Marks ew hergav bi evîn û kêf dixwendin, ûhw. Dibe wexta ku ji Marks dipirsîn; Tu zêde hêz ji çi dikî? Wî digot xwendin... Lîstc me di vî warî de dikarc pirr pirr dirêj bibe lê armanca min li vir ne ev e. Armanca min li vir ev e ku ez dixwazim bidim nasandin ku Marks û Marksîzm ne li dijî 125

xebata edebî û kulturî ne. Marksîzm bi xwe tijî kultur û edebiyat e. Kesên ku Marksîzmê li hemberî pêşketina kultur û edebiyatê bibîne û wisa bifikirc, agahdarî û zancbûna wan li ser Marksîzm û kultura sosyalîstî, ji binî de tune. Heger agadariya mirovan piçikekî li ser xebata Pleckhanov, Franz Mehring, Bertolt Brecht, George Lukacs, Raymond Williams û pirr kesên din hebc, mirov nikarin bi ncheqî wisa bêje. Marksîsra bi awayekî piraî li hemû cîhanê ilmc edebiyat û kulturê pêş de xistine. Problem di vir de ne problemên Marksîzmê ye, problem zexeliya nivîskar û rewşenbîrên kurda ye. Kesê ku wextc xwe vala derbas dikin û weke kewê ribat li vî alî û wî alî dixwînin, bila bi xêra xwe û ji kerema xwe re gazina ji Marksîzmê nckin! Bcriya hemû tiştî divê gazina mirovan ji mirovan bi xwe be. Ji bcr vc yekê jî ez pirr caran dibêjim; xwe nas bikin! Kurd divê xwe nas bikin da ku em bikaribin problemên xwe nas bikin û problemên xwe jî nas bikin da ku em bikaribin wan çareser bikin! Em di vê xebatê de nikarin li benda Godot bisekinin! (1993)

vu6

MEEZIYA AŞTLXWAZ

Parlamentere kurd û mirovperwer Mihemed Sincar bi destên hêzên tarî li bajarê Batmanê hate kuştin. Kuştina Mihemed

Sincar ne tenê ji bona malbata wî, lê belê ji bona xelkê kurd û tevgera demokrasî li Tirkiyê jî derbeyek mezin bû. Mihemed Sincar baweriya xwe bi demokrasî û aştîyê anîbû. Mihemed Sincar bi dil û can ji bona xelkê kurd û biratiya gclên herêmê kar dikir. Her çiqas ku du birayên Mihemed di refê gerîla de jî şehîd ketibûn, Mihemed Sincar dev ji riya demokrasî û mirovperweriyê bemedada. Ew her gav dihat nav xelkê xwe û li derd û kulên wan guhdar dikir. Wî dawxaz dikir ku gel bawcriya xwe ji parlamentêrên xwe qut neke. Di dema tarî de xwe di nav xelkê de nîşandan jî, bi serê xwe mêraniyek bû. Pîrr kesên parlamentêr ku li Enqerê, di bîstîkekê de kelehek ava dikirin û yek jî xera dikirin, newêrîbûn bihatana nav gelê xwe. Gelê ku deng dabûn wan û ew şandibûn parlamento, daxwaz dikirin ku parlamentêr hinek tiştan biparêzin. Xelkê xwe, di rojên giran de tenê nehêlin. Daxwaziya xelkê kurd ev bû. Mihemed weke hinek mirovên parlamentêr tenê li Enqerc rûnedinişt. Wexta ku pêwîst bû ew he rgav li Kurdistanê li nav gelê xwe bû. Ji pîrr aliyan de jê re tehdît dihatin, lê Mihemed guhnedida wan tehdîtan. Wî baş dizanîbû ku tirs alîkariya mirovperweran nake. Tirs, dikare pîrr caran mirovan ji mirovperweriyê dûr bixîne. Ev rastî ji bona Mihemed pîrr zelal bû. Mihemed ji jiyanê pîrr hez dikir lê ew tu caran ji zirtan û tehdîtan netirsiya. Mihemed bi hişmendî tevger dikir, lê mixabin gulleke xayin li bajarê Batmanê bi xafilî ew ji nav me bir. Roja ku min xebera reş û nexweş bihîst, hema bi carekê ev gotinên jêrî hatin bîra min û min ji xwe re hêdî hêdî nihurand;

127

Bejna Mihemedê minji dara serê çiya

Xwedê agir têxe mala van Romiya.

Çawa derbek lêdane li bejn û bala Mihemedê min

Bi xafilîtiya, deloy lo deloy lo....

Çîçeka cimaetano deloy lo

Desmala destê xortano deloy lo

Kelemêçavêdijminanodeloylo....

Gelê Kurdistanê ji bona pîrr Mihemedan wuha gotiye. Mihemed, li Kurdistanê îro bi rastî gelek bûne û ew yê me hemû kurdan e. Lc Mihemed Sincar ji bona tevgera welatperweriya kurd, ji bona Cîhan Sincar û zarokên wê, ji bona Apê min Tewfiq û Eliyê bira, yckî bi tcnê bû. Ew, ji bona van mirovên delal, Mihemed bû. Ew bavê Felat, Ferhat û Kamiran bû. Ji bona van mirovên dclal, cihê Mihemed tu caran nayê dagirtin. Em vê baş dizanin. Ev tiştêkî pîrr eşkere ye û mirovî ye. Ji ber vc yekê jî ez naxwazim gotinên pûç û vala li vir tekrar bikim... Lê ez dixwazim tiştêk baş zelal bibe, ew jî ev e; ew ê Mihemedê pismam bi xebat û mirovatiya xwe, her gav di

bîr û dilê me de be. Lc di vir de tişteki hîn girîngtir heye ku divê tu caran neyê jibîrakerin.

Ew jî ev e; riya ku Mihemedc pismam dabû ser divê ji mirovên aştîxwaz û mirovperwer tu caran xalî nebe û barê ku Mihemedê pismam dabû ser milê xwe, em hevî dikin ku tu caran li erdê nemîne... Piştî kustina Mihemedê pismam, em bûn şahidê pîr tiştan û me pîr tişt bihîstin: Hinckan digot qçder e, hineka digot şchîdê welat e, hineka digot ji kîsc xwe çûye, hinekan digot dewlet qesas e, hinekan digot bi destê sofîyên kafir hatiyc kuştin, hinekan behsa Omerîtiyê û eşîrtiyê dikirin, hinekan wcke berê nûtûk davêtin... ûhw. Bazara fikran gelekî fireh bû û hemû kesan li gora xwe
128

sing dikutan. Lê di vir de tişteki heye; qesasê Mihcmed Sincar ne şexs in. Qesasê Mihemed Sincar dewlata tirk bi xwe ye. Dewleta biraziyê Moxolan, lewiti û hov. Dewlcta dijminê mirovatiyê û ji serî heta binî xwefiroş...

Li mecziya Mihemed Sincar li Kiziltepe, li mala Apê min Tewfiq, ez li ser kuştin û mirinê gelekî fikirîm...Babetê mirin û kuştinê curbicur in. Kuştin jî li gora welatan û mcrcan cihê cihê pck te. Li Kurdistanê kuştina mirovan pîr erzan hatiye lidarxistin. Ji aliyekî de dijminê me bi xwe kurd kuştine û ji aliyekî de jî kurdan bi hêsanî hevdu kuştîyc. Kuştin weke xelasî hatiye dîtin. Ji ber vê yckê, çiya û deştên Kurdistanê heta niha bi xwînc hatine avdan. Mirov dikare bêje, heger bi riya kuştinê problem çareser bibûna, ew ê îro welatê me bê problem ba. Lê mixabin, problemên welatê me îro ji hergav bêtir û mestir in. Her ku dvat pçş de diçe birînen sosyal û mirovî kûrtir û xurtir dibin. Ji destpêkc û vir dc, di mirin û kuştinê de mirov tu caran nebûne weke hevdu. Kuştin heye eşkare ye, kuştin heye bi dizî ye, kuştin heye bi bêbextî ye û kuştin jî heye bi mêranî ye. Kuştin weke mirovan bi xwe ye, mirov çawa bê kuştin jî weha ye. Di kuştina bi dizî û bêbextî de hergav armancên tarî hene. Kesê ku ne xwediyê armancên tarî be, kuştinê bi dizî û bi bêbextî nake. Kesê ku armancên wî vekirî bin, vekirî kuştinê dike. Ma gelo kesê ku armance wî ronahî be ew ê çima kuştina bi dizî û bêbextî bike? Di kuştina mirovan de hergav neheqiyên dvakî hene. Bi kuştina mirova re dawiya neheqiya tu caran nayê. Mixabin, di vî warî de neheqî û çewtiyên ku hene kê mabin, lê roj bi roj zêdetir dibin. Bi kuştina mirovan tu caran problemên dvakî çareser nebûne. Bila dijminê mirovatiyê baş zanibin, li şûna Mihemedê şehîd ew ê bi hezaran Mihemedên nû bigihên. Ev rastiyeke dîrokî ye.

Mirin heye xwezayî ye. Ji mirina xwezayî re newekheviyên biyo-
129

lojîk dibin bingeh. Mirina xwezayî ji aliyê dvatê de, heta derecayekê hatiye "qebûlîkirin". Ev "qebûlîkirin" herçiqas ne ji dil bc jî, ji aliyê sosyal de weke bûyerek meşrû tê dîtin. Ev mesrûtiyeta nejidil, li cem xelkê weha hatiye îfadekirin; "Mrin cmrê Xwedê ye ", " Qeder weha ye", "Em ê hcmû bimirin" ûhw. Ev babetên mirinê wcke beşekî ji jiyanê tê qebûlîkirin. Ji bcr ku jiyan bc mirin nabe. Cihê ku jiyan lê hebe mirin jî lê hcyê.

Lê kuştina mirovan bi destê "mirovan" tiştêkî pîrr mekrûh û hovîtiyeke mezin e. Hovîti bi çî motîfî bibe bila bibe û ji bo çî armancan pêk bê bila pêk bê, ew tu caran nikare bibe karê mirovperweriyê û pêşketinê. Ji bo çareserîkirina problemên polîtîk û sosyal, bi çî encamî bibe bila bibe, kuştina mirovan weke prensîp, pêwîst e tu caran meşrû neyê dîtin. Qebûlîkirina vê yckê ji binî de çewt e. Ez li vir naxwazim li ser îstisnayan binivîsinim. Ev meselak din e. Weke tê zanîn, di hemû norman de îsrîsna hene. Le kuştin weke prensîp tiştêkî xerab û pîrmîtiv e. Ji ber ku kuştin kuştinê tine meydanc û problemên polîtîk û sosyal bi xwe re zêdetir dike. Bi dû kesên kuştî de pîrr caran mirovên dilşikîstî li paş dimînin. Baş e, ma sûcê van mirovan çî ye? Serdestên civata tirk pîrr caran xwestine ku bandora xwe bi kuştinê, zorbetiyê, çavsoriyê û tirsandinê pek bînin. Lê ew di vê yekê de tu caran nikarin bi ser bikevin. Ma kî bi ser ketiye ku ew bi ser kevin? Tirs û zor alîkariya tu kesî nake. Ji bona kelepûrê û mergê, mirovên delal didin kuştin, di nav gelan de şer û dijminatîyê li dar dixin û bi navê "welat û dcwlet" qurqurê dikin. Lê di rastiya xwe de jî, ew ji zû de "welat û dewlet", herdu ji bin de firotine. Ji xwarina wan û pêve îro tiştêkî nayê bîra wan. Ma gçlo ew c ku hergav ji bona xwarina xwe mirovan dide kuştin ne heywan e? Ne hov e? Şikil çiqas însan bc jî fcrqa wan "mirovan" û heywanan ji hev qet nîne. Ew heywanê bê tcrî ne, li dvtan diçêrin û ketine şiklê însana... Lê xelkê kurd îca van heywanên ku ketine şiklê însa-

130
nan baş baş nas dikc.

Mihemedê pismam, erc, ez li meeziya te li Kiziltepe, li mala Apê min Tewfiq weha difikirîm. Ma gelo tu çî dibêjî? Ji ber ku ez te baş dinasim, ez zanim ku tu jî weha difikirî. Mhemedê pismam, ez baş dizanim ku tc hez ji mirovatîyê û jiyanê dikir. Çavê mino, heger ku zeman zemanc berê ba, minê qcsasê tc bi destc xwe bikuştî û heyfa tc hilaniya. Min ê şerefa mala Mihemed Cizîrî û eşîra Omerya li erdê nehiştî çavê mino. Lc wcke ku tu jî baş dizanî, dem îro hatiye guhertin û qesasê me îca dewlet e. Mirov dikare bipirse; Ma dewlet kî ye? Dewlet, ne weke ku hinek dibêjin eskerck e, polîsek e, karmendek e, an jî siyasetvanek e. Heger weha ba min ê heyfa te zû

hilaniya çavê mino. Ez zanim ku yeko yeko gunehê van mirovan jî qet tune. Ev dewleta zorkar, divê bi hemû dezgeh û danustadinên xwc ve were hilweşandin û guherandin. Ev dewleta hov û biraziyê Moxolan, divê zahmetkeşên kurd û tirk bi hev re wê bavêjin ser sergo. Ji ber ku dhê wc yê rasti li scr sergo ye. Ji ber ku roj bi roj genîbûna vê dewletê zêde dibe. Ne ji bo mc kurdan tenê, lê ma gelo vê dewleta hov, ka ji gelê tirk re çi kiriye? Ev dewleta neqnc, mirovên tirk jî bi hovîti dîkuje, çavê mino. Hela em bêjin ku em kurd bûn, ma ev tirkên ku têne kuştin çi ne? Ji bo nave "welat û dewletê" pir pir zahmetkêş û şpreşgerên tirk jî hatin kuştin. Ma gelo ew ne ji wî netewî bûn? Çîrokên ji xelk re dibejin, çavê mino, çîrokên! Lê em heval û hogirên te naxwazin mirovan bikujin, em têkoşîn didin ku mirov serbest û azad bijîn, çavê mino. Lê me ahd û soz daye ku, em heval û hogirên te vê dewleta hov û biraziyê Moxolan bigûherînin. Li şûna vê hovîtiyê, em ê biratiya gelan ava bikin. Ez baş dizanim ku dilê te tijî mirovati bû û tu jî di vê meselê de weha difikirî. Ji ber ku ez baş dizanim, tu ji aliyê mirovatiyê ve ne xcsîs bû. Tu merd bû, çavê mino, merd...

Ha, tiştêkî din jî heye, çavê mino. Ez dixwazim ku tu vê yekê baş
131

zanibî; piştî kuştina te Apê min Tcwfiq, Xanima tc Cîhan û birayê te Elî, şerefa te hîn bilindtir kirin. Ewana li hemberê dewleta çavsor, bi scrbilindî li ber xwe dan, çavê mino. Ev mirovên delal û serbilind, wczîfên xwe bi cih anîn û rûwê hemû kurdên welatperwer spî kirin. Min xwest ku ru vc yekê jî baş zanibî, çavê mino. Silav li te û dawa tc be!

(1993)

132

KULTUR U RAMAN

Ji pîrr aliyên de û bi taybetî jî ji aliyê îdeolojî û kulturî de Tavgcra Rizgariya Kurdistanê, di nav tevlihevbûneke mezin de ye. Pîvana îdeolojî û kulturî bûne pîvane rojane. Qîmet û normên ku bi scdsalan hatine afirandin, dikarin di bin destê nezanan de, bi qelemeke tûj bi carekê re bêne xerakirin. Înkarkirina keda mirovan weke merîfeteke pîrr mezin û kûr tê nîşandan. Ev dîtin jî pîrr aliyên de dişibe kultur û îdeolojiya kolonyalîstên heremî. Yariî bi kurtî metodên ku kurd li dij radiwestin, ew bi xwe ji bo dvata xwe bi kartînin. Ji ber ku ya helî hêsanî ew e. Di rewşekê wuha de mirov ne hewcedar in bifikirin û mejiyê xwe bi kar bînin. Em hemû dizanin ku ba ji kuderê bê piraniya mirovan dixwazin berê xwe bidin wc dcrê. Di vê tehliheviya îdeolojî û kulturî de kî zêde dengê xwe bilind bike, ew derdikeve pêş. Qurreti dikeve şûna mirovahiyê. Lê divê mirov baş zanibe

ku stêrka ku zû derdikeve peş zû jî winda dibe. Dîsa em dizanin ku agirê ku zû pêdikeve zû jî vedimire...

Li ser gotina kulturê dîtînen cur be cur hene. Di munaqesên de gotina kultur, pirr caran weke kulturê neqandî an jî kulturê bedew têtê bikaranin. Lê ev dîtineke pirr teng e. Berhema pirtûkan, film, wêne, şano û muzîk weke babete kultur yê bilind têtê pejirandin. Mirov divê baş zanibe ku normên berhemî ji bona jiyana kulturî jî derbas dibin. Ma kultur bê ekonomî dibe? Pirr eşkere ye ku normên ekonomî ji bona berhema kultur roleke mezin dileyîze. Her çiqaşî kultur beşeke ji avaniya jorî be jî, mirov nikare kulturê ji avaniya jêrî ya dvatê îzole bike. Danûstandînen jor û jêr bi hevdu re, hergav, diyalektîkî bûne. Ev rastiya bi giştî divê ji bona jiyana kulturî jî wuha were fahmkirin û pejirandin.

133

Piraniya caran gotina kultur û gotina huner, di eynî manê de têtê bikaranîn. Lê bi raya min ew dîtînen jî çewt e. Dîtineke rast di warê kulturê de divê wuha bê formûlekirin; kultur ne tenê kultura bedew, teng û neqandî ye. Kultur bi mana fireh divê wuha bêye fahmkirin; kultura bedew, yanî muzîk, film, şano, edebiyat li aliyekî. Li aliyê din ilm bi mana fireh, yanî matematik, biyolojî, fizîk, kîmya, sosyolojî, dîrok, felsefe, bi kurtî ilmê civatî û xwezayî. Li aliyê din jî îdeolojiya çîneyetî, yanî çînen sosyal ku di jiyana dvatî de xwediyê hebûnên maddî û manevî ne...

Ev hersê babetên kulturê ku me li jor behs kir, kulturê bi mana fireh pêk tînin. Wexta ku ev hersê xalên kulturê bi hevdu re neyêne hûnandin, wê çaxê avaniya me baş nikare bêye avakirin. Ji ber ku gotina kultur, di rastiya xwe de divê weke îfadeyê ji bona keda mirovan, tecrûbe û teoriyên ku hene û jiyana mirovan bi giştî bêye pejirandin. Kultur koka xwe ji xebata civatî digre û di bin mercên dirokî yê berbiçav de têtê afirandin. Meşrûkînen an jî mehkûmkirina kulturekê, her gav di destê çînen serdest de ye. Di dîroka feodalîzm û kapîtalîzmê de, bi sedan hunerên hêja, ji bona ku bersiva exqlak û îdeolojiya çînen sedest nedane, hatine mahkûmkirin û qcdexekirin.

Lê paşre ev berhemên hunerî bûne klasîk. Tenê ev rastiya hanê nîşanî miravan dide ku kultur nikare ji tevgirêdana xwe ya çîneyetî bê îzolekirin. Di praktîka xwe de kultur tu caran nikare, di ser serê çînen sosyal re bê dîtînen. Lê divê mirov vê yekê jî baş zanibe ku kultura liserxwe, xurt û realîst, ya hemû babetên çînen sosyal e. Ma matematîka rast dikare tcnê ji bona burjuwazî be!? Kultura ku li ser hîmên rastiyan ava bibe, ji bona hemû mirovantiyê û ji bona hemû çînen sosyal derbas dibe. Kultura ku li scr hîmên rastiye ava bibe jî, di dawî dawî de kultureke radîkal û realîst e. Kultureke sosyalîst

jî divê di vê çarçewê de bê pejirandin û nasandin.

Wexta ku mercên dîrokî û bingehên ekonomîk têne guherandin,
134

wê çaxê kultur jî îmkanên xweguherandinê peyda dike. Bi kurtî her dvata ku ji aliyê dîrokî de peyda bûye, xwediyê kultureke binhgehî ye. Ev kultura ku bi scdsalan pêk hatiye mîrasa hemû mirovên dvatê ye. Mirov tu caran nikarin vê mîrasa kulturî bi timamî ji binî de, ne înkâr bikin û ne jî, ji binî de wê bipejirînin. Di nav kultura kevn û nû de, realîst û ne realîst de, baş û xerab de, radîkal û kevnepereşt de her gav, danûustandineke diyalektîkî heye. Li gora dvata berbiçav, îdeolojiya serdest û çînên sosyal, ev mîrasa kulturî dikare bêye paqijkirin, hûnandin, nedrandin û guherandin.

Zanebûn, raman û kultur, ji pîrr nêzîkayî de bi hevdû ve girêdayî ne. Zanebûneke bê raman û kultur, ne zanebûn e. Kultureke bê raman û zanebûn jî ne kultur e. Ma yê ku kultur, raman û zanebûnê meşrû dike jî, dîsa ne felsefe ye? Bi kurtî berhema ramana, berhema kultur û berhema zanebûnê, ji hevdû nikare bêye qetandin. Rola ramanan di dvatê de, xeyalên mirovan, polîtîka praktîk, xebata hunerî û teoriya zanebûnê hemû bi hevdû ve girêdayî ne. Ji ber vê yekê jî ez dibêjim ku munaqçe li ser kultur, bi mana fireh, divê bi dîroka ramanî ve paralel bimeşe. Ma kesc ku hayê wî ji ramanên li ser edebiyat, dîrok, ilm, fîlm, şano, ûhw tunebe, ew ê çawa karibe dîtînen baş di warê kultur de biafirine?

Di dîroka ramanên sosyalîstî de pîrsa kultur pîrr caran hatiye munaqêşekirin.

Nivîskar û hunermendên hêja, di vî warî de pîrr berhemên bi kalîte afirandine. Pîrsên ku civata kurdî di warê kultur û huncr de îro munaqêşe dike, beriya bi sed salan hatine munaqêşekirin. Bi taybetî di mîrasa Marksîstî de teorîsyenên hêja weke Marks, Engels, Lenîn, Pleckhanov, Lunaçarskî, Gramscî, Mehrîng, Brecht, Lukacs ûhw li aliyekî û dîroka ramanî û hunerî bi giştî jî li aliyekî, li Kurdîstanê baş nayêne naskirin. Lê li ser navê van kesan û xebatan pîrr mirov, bê ku hayê van ji tiştêkî hebe, gotînen pûç û vala dibêjin. Di vî warî de cehaleteke pîrr mezin heye. Nîsk, genim, ceh, zî-

135

wan û qirşik hemû tevlihev in. Kesê ku behsa çepîtiyê dike hayê wî ji Marksîzmê tune, kesê ku behsa nctewcbûnê dike hayê wî ji kultura kurdan tune, kesê ku behsa edebiyatê dike hayê wî ji edebiyat û hunera cîhanê tuncye, bi kurtî li Kurdîstanê nezanî ketiye şûna zanetiyê. Çi sosyalîst û çî jî lîberal, hemû kes divê baş zanibin ku ji bona dvat û kultura kurdan cehelat malkambaxiya helî mezin e. Divê sosyalîst û lîberalên kurdan, hemû bi hev re li hember cehaletê têkoşîne bidin. Ma mirov tenê bi qerewatê mcdenî û nûjen dibe?

Ma mirov dikare tenc bi lixwekirina şal û şapik bibe kurd? Ma bi tenê bi karanîna gotincn çep mirov dikarin bibin sosyalîst? Na û sed carî jî na! Cehalet ji bona dvata kurdan bûye weke birîna reş. Dermanê vê yekê jî kultur e, ronahî ye, raman in û zanîri e...

Ji bona ku munaqêşe li ser raman û kultur, bigîhên armancên xwe divê mirov danûstandinê di navbera kultur û polîtîkayê de baş zelal bike. Desthilata polîtîk û dewlet divê tenê îmkanan ji xebata kultur û hunerê re çêbikin. Hunereke ku ji desthilata polîtîk û dewletê, ji aliyê ramanê de ne azad be, ew huner tenê dikare bibe propagandayekc baş an jî pirr xerab. Lê huner bi mana huner, ji daxwaziyên propagandîst û polîtîka rojane divc dûr bikeve. Ez carake din dixwazim li vir dubare bikim ku dûrketin ji polîtîka rojane ne apolîtîk bûne. Polîtîka rojane berjwendiyên rojane diparezê lê polîtîka bi giştî, polîtîka pêşerojê û berjwendiyên giştî divê di xcbatên ramanî û kulturî dc vekîrî bênc paraztin. Raman û kultur ji vî alî de çiqasî azad bin, ew ê karibin biqasî azadiya xwe berhemên hêja biafirînin. Welatekî ku azadî û otonomiya raman û kulturê lê tunebe, fantaziya mirovan têye fetisandin. Desthilatcn polîtîk û partiyên polîtîk hilbet dikarin bîr û baweriyên xwe di programeke li ser kulturê de kom bikin. Ew heqê wan e. Di vir de xet û daxwaziyên giştî dikarin bênc ziman. Lê mudaxelekirina li jiyana kulturî bi xwe, ji pirr aliyan de durûtîyê peyde dike. Wê çaxê pesinandina desthilata polî-
136

tik dikeve şûna kultureke bi kalîte. Di huner de pesinandan jî, weke baş tê zanîn hergav helbestvanên Osmaniyan û Kemalîstan tînin bîra mirovan. Ma ew kesên ku şahê Osmaniyan û Mistefa Kemal dibirin ba perê ezmanan hunermend bûn? Ew helbcstvanên ku ji hemû aliyan de durû bûn, derewîn bûn, xwefirotî bûn û qelemşprên dewletê bûn, ma rastî ew hunermend bûn? Li ba wana mekrûhî xweşik bûn bû, durûtî duristi bû, dercwînti rastî bû, propaganda jî huner bû. Ma huner di rastiya xwe de, ji aliyê dîrokî û dvatî dc dikarc ewqasî erzan bc? Divê mirov baş zanibe ku erzanbûna anjî bûhabûna hunerê di helwestgirtina çîneyetî û dîtinên sosyal de baş xûyanî dike. Wexta ku pesinandina şahekî zalîm anjî serokekî qurre bikeve şûna problem û realîtên xelkê, wê çaxê huner, bi hemû awayê xwe erzan dibe. Li gora pîvanên rojane ev huner çiqasî bûha be jî, li gora pîvanên çîneyetî û dîrokî jî ev huner ewqasî erzan e. Ma Nazim Hikmet ji Kemal re digot; hûtê çavşîn û porzer. Di rastiya xwe de Kemal ne hût bû lê hunermendê durû û derewîn, di çavê xelkê û xwe de ew kirin hût. Ji dîroka huner û polîtîkayê mirov baş dizane ku ew ê ku zû bilind dibin zû jî nizm dibin.

Di civata kurdan ya feodal û eşîretî de, hunermendên dvatê piraniya

caran pesnê began, axan, şêxan û mîrekan didan. Ev rastî encamê xwe ji danûstandinên civakî û girêdana ekonomiya huner digirt. Hunermendê ku pesinandina şêx û began ji xwe re dikar kir, ji aliyê ekonomî de zêde zehmetî nedikişandin. Pesindan dikarîbû ji bona hunermenda biba halxweşî. Hinek hunermend ev kar tenê ji bona problemên ekonomî dikirin û hinekan jî baweriya xwe bi şêx û began dianîn. Li ba hinekan jî ev herdu encam bi hev re hebûn. Di hunerê ku pesinandina beg û şcxan pîrr zcde tê de hebû, tenê ji bona berjewcndiyên ekonomî dihat kirin. Di vî hunerî de aliyê hunerî qels bû û mubalexe jî pîrr zêde bû. Şêx û beg bi serê xwe û weke kes dihatin pesinandin. Di vê tevgerêdanê de jî derew û sextekarî,

137
însiyatîf digirtin destê xwe û huner jî dibû weke reklama Coca Cola! Ji bcr ku reklam ji bona berjewendiyên şexsî dihat kirin, ew dikarîbû biba dermanê hemû dcrdan. Lc di rastiya xwe de û di ilmê dermanan de, dermanekî ku karibe ji bona hemû derdan be, heta niha nehatibû peydakirin. Hekîmê Loqman jî ev derman peyda nekiribû. Bi kurtî derman hemû derdan jiyan bû lê belê jiyan jî ne derman bû!

Mixabin pîrr kesên çep û neteweperest vê modela hunerî ya ku di dvata feodal-eşîretî de derbas dibû, îro ji xwe re kirine mctod û modela xebatc. Yek ji problemcn dvata kurdan ya bingchîn di warc huner û kulturê de, çewtî û hebûna vê mctodê ye. Ev metod û babetên xebatê divê bi hemû awayî bêne mehkûmkirin. Pîrr pîrsgirêkên hunerî, kulturî û ramanî di vê rastiye de difetisin û pîrsgirêkên îdeolojîk jî girikî dibin. Di ava girikî de pîrr kes dikarin bifetisin. Ew ê ku bixwaze têkeve avê divê avjeniyê fêr bibe. Jiyan çawa be jî, divê sosyalîst û marksîstên kurdan hewl bidin ku nefetisin. Ji bona ku em nefetisin, rewş çawa be jî divê em avjeniyê fêr bibin. Ji bona ku marksîzmeke ilmî li Kurdistanê bi cih bibe û xelkê me jî di bin derewan de nefetise, dîsa avjenî ji me re lazim e. Ew sosyalîst û welatparêzên ku riya fetisandinê (bi zanîsti anjî bê zanisti) biparêzin û di vê riyê dc israr bikin, divê bi awayekî tûj bêne rexnekirin. Bi taybetî sosyalîst û marksîstên kurdan, divê pêşkêşiya vî tiştî bikin. Weke baş tê zanîn, li ser navê sosyalîzmê û marksîzmê li welatê mc pîrr çewti hatine kirin. Veşartina van çewtiyan, ji bona civata kurdan xerabiya helî mezin c. Divê em bi xwe, berî hemû kesan û pêşiya pêşî rexne li van çewtiyan bigrin.

Di warê huncr û kulturê de, îro tehlûka helî mezin ji bona dvata kurdan Nîhîlîzma kulturî û felsefî ye. Nîhîlîzm tê mana înkarkirinc. Ev înkarkirin di hcmû warcn xebatê de sîstematik têye bikaranîn. Nîhîlîzm weke prensîb kultur û felsefa kevnare înkâr dike, mehkûm

dike, biçûk dike û hemû xcbatên kulturî û felsefî ya giranbûha bi derketina xwe re dide destpekirin. Nîhîlîzm heta dcrecakê bêdîrokîti ye, bêtecrûbeti ye, û ez ezîtî ye. Divê mirov baş zanibe ku Nîhîlîzm li derekê ye û kultur û ilm jî li dereke din e.

Li şûna felsefa Nîhîlîzmê divê mirovên me metodên rcxnegiriya modern fêr bibin. Di rcxnegiriya modern de zanîn û aqil heye. Rcxnegiriya bêaqil û bêzanîn ne rexnegirî ye. Ma mirovê ku ilmê tîbbê nizanibe ew ê çawa karibe rexnen baş li dermanan bigre? Huner û kultura kurdî ya kevnare divê bê rcxnekirin. Ev yek ji bona hemû kesan divê zelal be. Lê rexnekirin divê bi zanisti were kirin û tu caran jî nêye mana înkarkirinê. Di huner û kultura kurdan ya kevnare de pîrr pîrs û bersivên mirovî, welatparêzî û kedparêzî hene. Divê dvata kurdan li van qîmetan xwedî derkcve. Di vê mîrasa kevnare de qîmet û normên hêja bi sedhezaran hene. Ji bona mînak mirov dikare bêje; her çiqasî edebiyata nivîsandî qels be jî, edebiyata kurdan ya devkî pîrr xurt û hêja ye. Em baş dizanin ku muzîka kurdan, ji aliyê tekst, harmonî, reng, rîtm û folklor de pîrr bi nav û deng e. Lê dîsa jî em baş dizanin ku xwediyê vê muzîkê tune ye. Ma heta niha çend stranên me yên klasîk bûne xwediyê nota? Çend klasîken kurdî heta niha bûne şano anjî muzîkal?

Di civata kurdan de her demeke nû, li gora hinek daxwaziyên polîtîk, ji nişkekê ve tiştin dikarin bibin mode. Niha di dvata kurdan de mode; bûye moda Ehmedê Xanî. Wexta ku bûyerên wuha kulturî û edebî bibin aletc moda rojane, divê wê çaxê mirovê durust baş hay ji xwe bikin. Di van tevgirêdanên wuha de ez tişteki baş dizanim; Qîmet û kalîta tiştên hêja dikare bikeve nav lingan. Mirovên entellektuel divê destûr nedin ku hebûn û kultura kurdan, ji bona hinek berjewendiyên rojane erzan bibin. Ji bona mînak mirov dikare bibêje ku; ev salên dawî li ser Ehmedê Xanî hemû kes dipeyivin, dinivîsinîni û dibêjin. Ev sixletekê başiyê ye, lê ev yeka dikare hinek

139
tehlûkcyan jî bi xwe re peyde bike. Ev tehlûke dikare bibe encamên deformckirina Ehmedê Xanî. Wexta ku Ehmedê Xanî bi vî awayî ji pîvan û qîmctên xwe dûr bikevc, wê çaxê ew nikare rola xwe di civata kurdan de baş bileyîzc.

Di derbara Ehmedê Xanî de şaşiyê mezin heye. Ev şaşî, şaşiyêke metodolojîk e. Pêşiya pêşî di hemû tevgiradanan de nave Ehmedê Xanî tîye gotin û dûra jî hezar pîne pê tîye vekirin. Rebenc Ehmedê Xanî di mczelê xwe de, li gora vê şaşiya metodolojîk dibe filozof, gcrîlla, helbestvan, welatparêz, zanyar, astronom ûhw. Hemû kes li gora daxwaziyên xwe yên şexsî û polîtîk, jî xwe re Ehmedê Xaniyekî

pcyde dikin û li gora vê daxwaziya xwe Ehmedê Xanî dipesinînin!
Mirovekî ku ji xwe re li serokekî polîtîk bigere, dibêje Ehmedê Xanî
li serokekî geryaye! Di vê mijarê de hemû kes serokê xwe yc polîtîk,
wcke ew serokê ku Ehmedê Xanî lê geriyaye dipejirîne. Lê di rastiya
xwe dc mirovcn kurd Ehmedc Xanî hîna jî zcdc baş nas nakin.
Xwezî kurdan ehmedê Xanî, Şerefxanê Bedlîsî, Mîr Celadct û pîrr
entellektuelên din, di wexta xwe de baş naskiribana. Ma di dîrok û
kultura xwe de kûrdan heta niha çî xwe baş nas kirine? Dijminê
xwe? Dîroka xwe? Zimanê xwe? Yanî bi kurtî li ser Ehmedê Xanî
xilbexilbek heyc, gotinek heyc û mubalexayek jî pîrr zêde heye. Lê
tiştêk jî di vê mijarê de pîrr eşkere ye ku; di derheqa Ehmedê Xanî
de zanîn û lêkolînên hêja û kûr hîna jî pîrr kêmin.
Divê dvata kurdan bi hemû awayî xwe baş nas bike. Entellektuelên
kurdan divê hcmû babetên huner û kultura heremî, eşîrti, malbati,
çînayeti, netewî baş nas bikin. Ev mîrasa kulturî divc bêye zelalkirin,
analîzkirin û fahmkirin. Ji bona ku ev yeka pêk bê, divê hemû
danûstandinên kulturî û sosyal bênc teşwîq kirin. Sempozyûm,
dvîn, lêkolîn, sohbc, qayîş, konferans û program ji bona vê armancê
bêne organîzekirin. Di vê mijarê de weke grekî dibêjin ji kurdan
re Katarsis lazim e. Divê dvata kurdan bêye şuştin û paqijkirin.

140

Derbasbûn û hebûna civata kurdan divê ji hevdu cuda bibe û carake
din ji nû de li hevdu suwar bibe. Muzîkkarcn ku Derwêşê Evdî,
Besna Xelîl, Medîna Mala Mellê ji aliyê awaz, bûyer û stil de baş nas
neke, nikare muzîka modem ya kurdî biafirînc. Naskirina dvata
kurdan ya kevnare û modern divê bi hev re bimeşc...

Li aliyê din divê Tevera Rizgariya Kurdistanê xwe ji bandora kolonyalîst
azad bike. Divê xebat û polîtîka li ser hîmên civata kurdan
ava bibe. Li ser rastiyan civata kurdan divc xebat bcne kirin. Ew ê
çima entellektuelên kurdan 24 saetan Nazim Hikmet an jî Orhan
Pamuk munaqêşe bikin? Ma Hêmin, Goran, Cigcrxwin û pîrr helbestvan
û nivîskarên kurdan ne weke wan in? Kolonyalîzmê bi zorc
hinek mînak, qîymet û formên hunerî û kulturî xistine nava civata
kurdan. Bi riya weşanxanan, bi riya dibistanan, bi riya medya ew tişt
li ser kurdan hatine ferz kirin. Bi awayekî ruşmendî û aqilmendî divê
entellektuelên kurdan xwe ji van tiştên "xerib" dûr bixînin û alternatîvên
xwe ava bikin. Divê mirov ji bîr neke ku xwe ji van "tiştan"
dûrxistin tu caran ne dijminayeti ye.

Ji bona ku dvata kurdan bikaribe di van warên jorîn de bi ser bikeve,
divê kurd di nav xwe de kar ji nû de par bikin. Di dema îro de
di nav kurdan de, divê pisporî pêş keve. Hozan divê hozan be û nivîskar
jî divê nivîskar be. Hemû kes divê kabîliyet û zanîna xwe di

warê ku ew tê de xurt e bi kar bîne. Ji bona vê yekê avakirina dezgehên entellektuelî karekî pcwîstî ye. Heger kurd bi rasti bixwazin karê entellektueliyê hqa bikin, divê xebata entellektuelî û polîtîka rojane ji hevdu bêne cudakirin. Ez li vir dixwazim dubara bikim ku xebata entellektuelî ji xebata gişti ya polîtîk nikare bêyc cudakirin. Cudakirin di vî warî de divê bi mana rojane bêye fahmkirin. Ez tu caran ne hevalbenda ji hevdu qutkirina xebata entellektuelî û polîtîk im. Lê belê heger gotin di cih de be, mirov dikare bibêje ku xebata kulturî, hunerî û entellektuelî divê bibe xwediyê azadiyek û otono-

141 miyeke pejirandî. Ez di vî warî de dawa serbixwebûnê nakim...

Ji bona ku xebata kulturî, hunerî û entellektuelî di nava kurdan de geş bibe, divê civata kurdan sîstemeke hevkarîyc ava bike. Ev sîstema hevkarîyê, dîsa divê dûrî polîtîka rojane be. Avakirina weşanxanên modern, rojname û kovarên bi kalîtc, danasandina berheman û pirtûkan, divê li gora normên demokratîk pêş de biçin. Ji ber polîtîka rojane, îzolekirin û boykotkirina hunermcndan û entellektuelan, xebateke pirr şaş û xerab e. Di vî warê hanê de, divê entellektuel û hunermendên kurd pêşengiya vî karî bi xwe bikin û dijminatîya tevgerên polîtîk nekin. Têvgerên polîtîk jî, divê ji bona berjewendiyên rojane tu caran zikreşî, hesûdî û dijminatîya entellektuel û hunermendên welatê xwe nekin.

(1994)

142

JTNENIGARIYA CEGERXWIN

Nivîskarên kurdan li ser jiyana xwe ya şexsî, pirr caran bedeng dimînin. Wan her dem ji xwe pirsîne û gotine; Ma qîmeta jiyana min çîye? Ne tenê nivîskar, lê belê siyatsetvan, hunermend û pirr kategoriyên sosyal yên din li ser jiyana xwe bi nivîsandin nasekinin. Hegcr di vî warî de xebatên libo libo jî hebin, ev yeka vê rastiye ji bona civata kurdan naguherîne. Weke beşekî ji edebiyata kurdan, nivîsandina jiyana û bîraninên nivîskaran û siyasetvanan, pcwîstîyeke sosyal û kulturî ye. Civata kurdan divê bi hemû awayî hewl bide ku nivîskar û siyasetvanê xwe baş nas bikc û ji scrpêhatiyên wan bikaribin neticeyên hêja derxînin. Ne tenê bi tiştên fermî û qalibkirî, lê belê ji pirr aliyên de mirovên kurd divê hevdû nas bikin û xwc bidin nasandin. Bi kurtî divê mirovê kurd, îcar weke mirov hevdû nas bikin.

Seydayê Cegerxwîn di nav tevgera edebiyat û siyaseta kurdan de, navekî mezin e. Kesê ku ew ji nêzîkayî de nas dikirin, dizanin ku ew ne ditineke pûç û vala ye. Cegerxwîn ji bo dvata kurdan mezin bû. Ev tiştêkî pirr eşkere ye. Pirr kes cama dixwazin ku Gegerxwîn bidin

berberê hinek nivîskarên cihanê û wî bi vî awayî biçûk bixînin.
Lê bi raya min ev metodeke saş e. Helbet wekc hcmû kesan, divê
Cegcrxwîn jî weke hemû nivîskar û cdebiyatvanên welêt, bi pîvanên
edebî û zanyarî were analîzkirin û fahmkirin. Di analîzkirin û fahmkirina
Cegerxwîn de, wê kurd dvata xwe bi xwe nas bikin. Di dvata
kurdan de ku tijî cehalet, xizanî, dijminayetî, dagirkerî ûhw bû, ancax
Cegerxwînek dikaribû derkcta pêş. Mezinbûna Seydayê Cegerxwîn
di vê rastiya dvata kurda de razayiyê. Yanî ku mirov bixwaze
nivîskar bi hemû awayî, ji mercên dvakî û entellektuelî îzole bi-
143

ke, wê çaxê wê şaşiyên mezin çêbibin. Nivîskarê welatekî jî, beşek ji
jiyana dvata xwe bi xwe ne. Ew bi zembîlan ji ba Xwedê nehatine.
Hegcr ku nivîskar karibin ji aliyê sosyal, îdeolojî, kulturî û exlaqî de
bi gavekê li peşiya xclê xwe bimeşin, wê çaxê ji pîrr aliyan de nivîskarî
weke biserketincke werc pejirandin...

Di jînenîgariya Cegerxwîn de pîrr bûyer hene. Mirovên dcrdora
berriya Mêrdînê û Kurdistana Suriyê wc gelek tiştan, di derheqa civata
xwe de, hinek tiştên pîrr girîng ji pirtûka Cegerxwîn, cara yekemîn
bibihîzin û fêr bibin. Ew ê mirov û malbatên xwe, çşîr û warên
xwe, şer û pevçûnên xwe, mîr û mîrekên xwe, kescn navdar û tevgera
siyasî, di vê Jînenîgariya Cegerxwîn de bibînin û nas bikin. Gelek
tişt ji vana, ev cara yekem e ku tê nivîsandin. Ji ber vê yekê jî, divê
li scr Jînenîgariya Cegerxwîn gelek were nivîsandin û munaqeşekirin.
Ez bi xwe bawer dikim ku, wê Jinenîgariya Cegerxwîn bibe
çavkaniyeke baş ji bo hemû kurdan...

Wcke ku niha îcar baş diyar bûye, Weşanxana Apec li Swedê di
sala 1996'an de Jînenîgariya Cegcrxwîn weşandiye. Weşanxana
Apec di vî warî de xebateke hêja kiriye. Ji pîrr aliyan de ev pirtûkên
han valahiyeke mezin dadigire. Cegerxwîn di vê pirtûkê de qala gelek
tiştan, bûyeran, kesan, serpêhatiyan û tevgeran dike. Min bi xwe
gelek caran, ew tiştên ku Cegerxwîn behs dike, di zarotiya xwe de
bihîstibûn. Lê pîrr tişt di hişmendiya min de, ji bo min xûmamî
mabûn. Ji ber ku ew tişt, weke ku tc zanîn heta niha nehatibûn nivîsandin.
Bi xwendina pirtûka Cegerxwîn xûmam û mija salan, ji bo
min belav bû û hemû tişt bi navê xwe û bi şaşiyên xwe li rastê man.
Tevde bi hev re wcke masiyên ku av li ser wan biçike, yeko yeko
derkctin ser rûwê erdê... Lc ji aliyekî de jî, mirov bala xwe baş didc
ku Scydayê Cegerxwîn di warê metod de, hinck şaşiyên mezin jî kirine.
li ser wan şaşiyên metodîk ez dikarim wuha bibêjim; Bcriya
hemû tiştî divê nivîskarek li çavkaniyên xwe, bi çavekî rexnegirî bi-
144

nêre. Bêyî rexnegirî li çavkaniyan, rastî ji baş dernakeve meydane.

Divê weke nivîskar mirov bikaribe, tiştên ku ji mirovan re têne gotin, ji hewedariyê û ji çewtiyê karibe paqij bike. Em hemû dizanin ku hewedarî, hergav dixwaze hinek tiştan veşêre û hinekan jî derxîne pêş. Bi raya min Seydaye Cegerxwîn di vî warî de, ne gelekî bi serketi ye. Kê je re çî gotibe, wî ji ew nivîsiyê. Cegerxwîn, li ser rasti û çewtiya van tiştên hanê baş nesekiniye.

Ji ber vê yeke jî, ez dixwazim hinekî bi kurti û bi taybeti li ser hinek agahdariyên ku Seydayê Cegerxwîn li ser eşîra Omerya dinivîsîne rawestim. Pirr tiştên ku Seydayê Cegerxwîn li ser eşîra Omerya dinivîsîne rast in, lê belê gelek tiştên çewt jî, di pirtûka wî de hene. Ew jî bi kurti ev in; Seyda dibêje ku Eşîra Omerya li hember dewletê tucara şer nekiriye. Ev dîtîna şaş e û bêbingeh e. Sadûn Axayê Omerî ku seyda jî, pirr behsa zalimî û dijawariya wî dike, heta niha pirr caran çewt hatiye fahmkirin. Rast e, Sadûn Axayê Omerî, ku lawê Mihemedê Cizîrî ye, axayekî pirr zalim bû. Li ser zalimiya wî, li herêma Omerya pirr tişt têne gotin. Li ser rastiya wan gotinan mirov dikare ji hêla metod de pirr tiştan binivîsîne. Lê belê aliyekî wî mirovî din jî heye ku, heta niha veşarti maye. Sadûn Axayê Omerî berî hemû tiştî wezîr an jî berdevkê Mîrê Botanê bû. Ji herêma Cizîrê û ber bi Rojava de, heta bigihîje herêma Gerger ya Adiyemanê, di bin berpîrsiyariya Sadûn Axayê Omerî û Sadûnê Nuhê Gergerî de bû. Ev herdu axa bi şêwr û raya Mîrê Botanê dimeşîyan.

Mîrê Botan jî wê çaxê zalimên zaliman bû. Lê tu kesan heta niha behsa zalimiya Mîrê Botan nekiriye. Ji ber ku Mîr Bedirxan Paşayê Botan, wexta ku li hemberî împaratoriya Osmanî, ala serbixwebûnê bilind kir, xelkê Kurdistanê xwestin aliyên Mîrekan yên ne baş, bixin bin hesîran. Lê zalimiya Sadûn Axa li herêma Omeryan bû weke tişteki mîtolojîk. Ewê ku li ser Sadûn Axa sê gotin zanîbûn, ji aliyê xwe de sisê jî li ser zêde kirin. Sadûn axayê Omerî di şerê dijî Os-

145
maniya de, yek ji serleşkerên Mîrê Botan yên neqandî bû. Hilbet wexta ku Sadûn Axa beşdarî serhildana Mîrê Botan Bedirxan Paşa dibe, ji nav Omerya jî gelek peyayên Omerî bi xwe re dibe nav serhildanê.

Piştî şikestina serhildana Mîrê Botan, Sadûn axayê Omerî jî, bi malbata Mîrê Botan re sirgûnî bajarê Stenbolê dibe...

Ez niha li vir dixwazim bi kurti hinek agahdarî li ser eşîra Omerya bidin: Eşîra Omerya di dcstpêka xwe de, bi taybeti piştî ku Mala Atman axa (ku bavc Mihemedê Cizîrî ye) bûne axayê Omerya, heta ku Mîrekiya Botan hebûn jî, danûstandina Mîrc Botan û eşîra Omerya bi awayekî rêzanî berdewam dikir. Ji xwe Mîrekiya Botan bingehê xwe ji sistema eşîrtî digirt. Qedir û qîmetê eşîr û serekeşîra di nava Mîrekiya Botan de, li gora mezinbûna eşîran bû. Eşîra

Omerya li herêma Mêrdînê him ji aliyê hejmar de him jî ji aliyê
cografya de eşîra hclî mezin bû. Dirêjbûn û firehbûna navça Omerya
nêzîka 70 -80 Km2 heye. Ji Nisêbînê bigrin heta nêzîka Midyadê,
ji Midyadê heta Mahsertê û ji wir jî heta ku bigîhê bajarê Mêrdînê
dikeve navça Omerya. Ji xwe qeza Mahsertê berê gundekî
Omerya bû. Min bi xwc gundê Omerya nehejmartine, lê belê tê
gotin ku, di navça Omerya de nêzîkî 90 an jî 100 gundî heye...
Em niha dîsa vegehin ser pirtûka seydayê Cegerxwîn.
Seyda dibêje ku, kes li herêma Mêrdînê di hewera Şêx Seîd de neçûbû.
Ev dîtî jî ne rast e. Li gora Mele Hesenê Kurd ku bi xwe
beşdarî serhildana Şêx Seîd bûbû, Brahîmê Osman ku yek ji Axayê
Omerya bû (neviyê Sadûn Axayê Omerî ye), ji Omerya û derûdora
Omerya nêzîka Pêncsed (ev hejmar tê gotin, dikare kêmtir an jî zêdctir
be) peyan bi xwe re kar dik û diçe hcwara Şêx Seîdê Pîranê.
Di navbera Mêrdînê û Diyerbckirê dc, li ba Siltan Şêxmûs, ji vê
grûbê re xeber tê ku serhildana Şêx Scîd têk çûye. Ev grûba hanê jî,
ji vir û şûnda bi paş ve vedigrcin. Ew bûyer ji aliyê mirovckî Çalî ve
(gundê ku jê re paytextê Omerya dibêjin) ku navê vî Çeçanê Delalê
146

ye jî, hatiye gotin. Çeçanê Delalê yek ji wan kesên Omerî ye ku beşdarî
grûba Brahîmê Osman bûyc û bi xwe çûye hewara Şêx Seîd. Ji
aliyê din Mala Ehmedê Smaîl, ku ew ji beşckî ji malbata axaye
Omerya ne, dîsa li hemberî dewleta Komarê şer kirine. Di vî şerî de
serê panzdeh kesên ku beşdarî şer bûbûn hatine jêkirin. Serê van
kesên ku beşdarî serhildanc bûbûn, leşkerên Komara Tirkiyeyê, ew
serê jêkirî xistibûn çawalan û bi xwe re li gelek gundên Omeryan
digerandin. Eliyê Ehmed, Qcnco, Şêxmûs, Dêqik û hevalên van,
heta dawî li hemberî leşkerê Komara Tirkan şer kirin û li ber xwe
dan. Dara mirada, Şikefta Rûte û Nawala Merzeka ku şer lê bûye, ji
pirr aliyan de bûye weke sembolekê li hercma Omcrya. Li ser vê
bûyerê jî pirr tişt têne gotin. Ez naxwazim li vir bi dirêjayî behsa şerê
Mala Eliyê Ehmed bikim. Tenê ez dikarim wuha bibêjim; şerç
wan di sala 1930'î de bûye.

Çewtiyeke din ya mezin di pirtûka Cegerxwîn de jî ew e ku, Seydayê
Cegerxwîn di derbara şerê Tinatê û Elîkc Batê de agahdariyên
ne rast dide xwendevanan. Seydayê Cegerxwîn dibêje ku, "Şcrê Tinatê
ji nişkê ve derket". Ez bi xwe baş dizanim ku şcrê Tinatê ji nişkê
ve derneketiye. Şahidê wî şerî pirr kes hene. Encamên şerê Tinatê
bi kurtaî ev e; Brahîmê Osman li ba gundê Sada ku gundekî
Omerya ye, dikeve kemîna leşkerê dewletê û heşt kesan ji wan dikuje.
Piştî vê bûyerê leşkerêkî pirr giran dikişe ser Tinatê û herêma
Omerya. Wê çaxê Mala Osman di Tinatê de ne. Mala Osman li ser

axatiya Omerya, bi pismamên xwe re li hevdû nakin. Pismamên wan yê Mala Ehmedê Smaîl li gundê Qurdîsê ne û Mala Silêman jî li gundc Çalê ne. Bi vî leşkerê giran re pismamên Mala Osman jî têne şerê van û tevlî şerê Tinatê dibin. Di vî şerî de Îzedînê Temo Gewre, ku axayê eşîra Hebizbiniya ye, weke alîgirê dewletê beşdar dibe.

Rola Elîkê Batê di şerê Tinatê de tişteki din e. Wexta ku şer li ser
147

Tinatê derdikeve, wê çaxc Elîk bi xwc li ba Mala Haco li binya xetê ye. Mala Osmani axê xeberê ji Elîk re dişînin ku, da ew werc hcwara wan. Elîkê Batê xbcrcê digire û bi derdora sed peyayî re, ew pêşiya pêşî tê bajarê Nisêbînê. Li Nisêbînê ew pêşî dire qeymekamê bajêr dibînê. Wcxta ku Elîk li ba qeymekamê Nisêbînê rûniştiye, pîrekeke Torî tê ba Elîk û di nav sed zilamî de jê re dibêje; "Lawê min di hepsa Nisêbînê dc ye, ez bi tenc me û perîşan im. Heger tu lawc min ji zîndanê bemedî, çariya min li serê te be!" Piştî vê gotinê Elîk hêrs dibe û digire ser hepsa Nisêbînê, girtiyan berdide û pişt re jî bcrê xwe didc nav Omerya. Wê çaxê Şemonê Hennê Heydo, ku filchckî bi nav û deng e bi Eîik re diçe hcwara Mala Osman li Tinatc. Bi vê grûba mêrxasên mezin re mitirb jî hene. Ewê ku bi xwe di nav şcrê Tinatê de bûn ji min re gotin ku, peyayên Elîk her yekî du pakêt fîşck bi wan rc hebûn. Ew jî ji bona şerekî mezin ne tişteki zêde bû. Fîşekên wan jî di şer de zû xelas bûn. Di wê navê de Usivê Osman, ji embarên xwe bi sindoqan ji wan re fîşek derdixistin. Lê dawiya van fîşekan jî hat. Şerc Tinatê panzdeh rojan berdewam kiribû. Piştî panzdeh rojan fîşek xelas bûn. Bi hewqas leşker re mirov nikarîbû bêyî fîşek şer berdewam bikira. Ji ber vê yekê jî Mala Osman û şêst malên Tinatiyan bar kirin û çûn nêzîka Midyadê û dûra jî derbasî Geliyê Marinê bûn. Di dawiya dawî de jî, wana xwe gihandin binya xetê. Di vê navberê de jî, Elîk li herema Torê hate kuştin...

Ma gelo çima hewar ji Elîkê Batê re diçe? Encamên vê yekê jî pîrr hesanî ne; Mala Osman li Omerya û Mala Batê jî li Hevêrka bi hevdû re bcnd ava kiribûn. Li gora vê bendê; kî ji van malbatan biketa tengasiyê, malbata din mecbûr bû ku di hewara wan de biçe. Mala Osman jî, ji aliyê xwc de beriya şerê Tinatê, gelek caran alîkariya Mala Batê li nav Hevcrka kiribûn. Heta wan her du malbatan bi hevrc carekê Mizîzexê ji mala Batê re safî kiribûn. Di vê demê de
148

axayê Omerya Hesênê Osmanê, ku Seydaye Cegcrxwîn jî li çend dyan behsa wî dike. Elîkê Batê jî gelek caran, di nav malbata wî bi xwe de, problemên wî bi pismamên wî rc hebûn. Yanî bi kurti Mala

Osman û Mala Batê bi hevdu re sozdayî bûn. Elikê Batc wxta ku çû hewara Omerya, soza xwc bi dh dianî û mêrxasî dikir. Ez dixwazim wuha bibejim; Şerê Tinatê ne şerê Elîkê Batê ye. Elîk tenê çûye hewara şerê Omerya. Helbet ev jî mêrxasiyeke mezin e. Lê heger Elîkê Batê bixwesta serhildanê li hemberî dewletê organîze bike, ew ê çima ev serhildan li herêma Omerya destpêkîra? Ma gelo hcrêma Hevêrka ji bona Elîk ne baştir bû? Her çiqasî navê vê liberxwcdanê weke "Serhildana Elîkê Batê" tê binavkirin jî, ev serhildan bi rasti ne bi vekirina hepsa Nisêbînê destpêdikê. Serhildan pêşî li Omerya destpêdike. Lê ji ber ku vekirina hepsê ji bona dewletê tiştê berbiçav bû, bi taybetî dewletê navê vê berxwedanê kirin "Serhildana Elîkê Batê".

Yekî ku şerê Tinatê bi çavê xwe dîtibû, îzzedînê Osman e. Min ji îzzedînê Osman pirsî; Çima navê Elîk wuha zêde derkete pêş? Wî got ku, encamê vê yekê pirr in. Lê bi kurtî mirov dikare wuha bibêje; Mitirbê Elîk hebûn û wana jî hergav li odên cuwamêra wesfê Elîk didan!

Li aliyê din Seydayê Cegerxwîn dibêje; Hesênê Osman mezinê eşîra Koçekan û Bûblana bi bêbextî kuştine. Ew yeka jî, ji binî de ne rast e: Hesênê Osman Axayê Bûblana bi bêbextî ne kuştine. Ewê ku yek ji axayê Bûblana kuştibû, Sadûn axayê Omerî bû. Ev kesê Bûblanî bi xwe jî, zaveyê Sadûn Axa bû û di mala wî de altaxî lê kiribû. Sadûn Axa ew kesê Bûblanî eşkere, li ser serê Qesra xwe kuşt. Mesela Koçeka meseleyeke din e. Koçekî li derdora Nisêbînê ne eşîr bûn, lê belê malbateke xuyayî bûn. Ew li herêmê wekc Mala Hemo têne naskirin. Bi eslê xwe cw ne ji herêma Nisêbinê ne. Mala Hemo weke koçer dihatin û diçûn derdora Nisêbînê. Wan bi riya Axayên 149

Omerya îcaz girtin ku, li herêmê bi dh bibin. Demeke dûr û dirêj Mala Hemo bac didan Axayên Omerya. Hesênê Osman ew bi bêbextî nekuştine. Hemo ku mezinê vê malbatê bû, carekê hinek gotin di derbarê Axayên Omerya de kiribûn ku, Hesênê Osman ev tiştan wcke heqaret qebûl kir. Yê ku Hemo eskere ji mala wî bir û kuşt, Hesenê Osman bû. Di vê bûyerê de jî tu bêbextî tune. Ez dikarim ji pirr aliyan de bibêjim ku, nivîsandina Jînenîgariya Cegerxwîn, dikaribû bi metodên zanyarî hîn baştir bihata nivîsandin. Em hemû hewcedarê vê yekê bûn. Lê mixabin seydayê hêja em xwendevancn xwc, ji vê yekê bê par hiştin û ji nav me bar kir...

(1996)

150

NAVEROK

Dewlet, Platon û ilm 5

Xwe nas bikin! 12
 Şoresailmî 17
 Guherandina xwezayê 21
 Galîleo Galîleî 25
 Frands Bacon 30
 Ez difikirim loma ez heme 35
 Thomas Hobbes 42
 Dema Ronahiyê 47
 Dostaniya tarî û roniyê 57
 J. J. Rousseu 63
 Tolerans, bawerî û ronahî 69
 Şoreşasosyal 76
 Metodeke zanyarî ya edebiyatê 85
 Kultura qehremantiyê 92
 Çend gotin li ser Zerdeşt 96
 Hozanê gel Şivan 104
 Edebiyata mitirban 112
 Nivîskar û nivîsandin 121
 Meeziyê astîxwaz 127
 Kultur û raman 133
 Jînenîgariya Cegerxwîn 143
WEŞANÊN NÛDEMÊ
BINGEHÊN GRAMERA KURDMANÇÎ Cdadet AB Bedir-Xan / Grarner
DÊ O DÊMARÎ Egîdê Xudo / Roman
KESKESOR Nûredîn Zaza / Çîrok
DI FOLKLORA KURDÎ DE SERDESTIYEKE JINAN Rohat / Lekolîn
HEZ O BEDEWIYA PENÛSÊ Mehmed Uzun / Ceribandin
MÎRZA MEHEMED Medenî Ferho I Roman
MILKÊ EVINÊ Rojen Bamas / Şiîr
ZAROKA ŞEVÊ Jack London Werger Mustafa Aydogan / Çîrok
BIYANÎ Albert Camus Werger Fawaz Husên / Roman
MÎRZAYE BIÇOK A. de Saint-Eksupeiy Wergcn Fawai Husên / Çîtok
GOTIN Vasar Kaya / Ceribandin
ANTOLOJIYA OROKA NO YA KURMANCEEN BAŞORXelfi Dubokî
ŞEVEN SPÎ Dostoyevskî Wergen Firat Cewerî / Roman
MIŞK O MIROV John Steinbeck Werger. Firat Cewerî / Roman
BEXÇEYÊ VÎŞNE Çexov Werger Firat Cewerî / Piyas
LI BENDA GODOT Samuel Becket Wergen Firat Cewerî / Piyas
GOTINÊN NAVDARAN Amadekan Ftrat Ceweri / Aforîsma
GIRTÎ Firat Cewerî / Çîrok
KEVOKA SPÎ Firat Cewerî / Çîrok
KULTUR, HUNER O EDEBIYAT Firat Cewerî / Ceribandin, hevpeyvîn

XEZAL Sîma Semend / Çîrok
EVINA REBEN Derwês M. Ferho / Şiîr
BANGA HAWARÊ Medenî Ferho / Şiîr
KULTUR O RAMAN Şerefcan Ckîî / Ceribandin
KURÊ ZINARÊ SERBIUND Sidqî Hîrorî / Roman
DERWARÎ Yusufê Cerihî / Şiîr
Şerefxan Ciziri di sala 1955'an de li
Qamişloke hatiye dinyayê. Piştî xwendina
li Mêrdîn û Nisêbînê, di sala 1975'an de
koçî Swêdê dike û li unîversîteyên Uppsala
û Stockholmê dixwîne. Ew di sala
1986'an de li ser dîroka ramanê mastera
xwe dinivîsîne û ji sala 1985'an û vir ve
di nav Partiya Çep ya Swêdê de siyasetvaniya
profesyonel dike. Ş. Cizîrî di ber
karê siyasetvan iya profesyonel de heta
niha bi navê Tarih pe Uygarlýk bi tirkî du
cîld nivîsandîye û dîsa bi tirkî Yazarlýk pe
Ideolojî pirtûkek çap kiriye. Bi kurdî
Kultur û Raman pirtûka Cizîrî ya pêşî
ye. Nivîskar di vê pirtûka xwe de bêtir li
ser mijarên întelektuelî radiweste, behsa
problemên bingehîn yên dîroka ramanê
dike, bi analîz û perspektîveke cûda
nêzikî pirsgerêkan dibe.
Weşanên Nûdemê
**

MIŞTAXA ÇIYA

Mele Mehmûd Dêrşewî

Ji GOTINÊN PÊŞIYA

Stockholm 1989

"Miştaxa Çîya Ji Gotinên Pêşîya" yekemîn car di
sala 1979-an da pirtûkeka ji gotinên pêşîya bi şirovekirin
hatîye çapkirin. Herweha eve yekem car e ku bi latînî bêt
çapkirin . Ev pirtûk e, ne tenê berevokeka nimûneyên folklorâ
(zargotina) kurdî ya rengîn e, lê herweha xezîneyek
dewlemend ya peyv û deranîyên (idiom) kurdî ye. Ev jî
bi saya pêşîyên neteweyên me ne, ku çî nemaye ji me ra
negotin e! Hemû gotinên wan serhatî û nimûneyên
jîyana wan bûne. Ev nimûne wekî kurtegotin û çîrok
mane û di hemû kar û jîyana gelê me da bûne şîret. Ev

şîret di warê welatperwerî, mîletparêzî, civakî, aborî, ziman,
çand, têkilî û helbijartinê, dînî û hekîmîyê ve jî derbaz
dibe. Wek gotine:

"Ez çîya û to çîya kî ji golik ra herit gîya."

"Se be ji qewmê xwe be!"

"Bila şêr pişta mirov bişkênit, ne rûvî devê
mirov balîsit."

"Serê xwe her bide dîwarên kevin!"

"Bila mirov dîkê rojkê bit, ne mirîşka sê sala
bit!"

"Dorê bide dornasa!"

"Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te"

Seydayê mezin Mele Mehmûd Dêrşewî di vê pirtûka
xwe da piranîya gotinan şirovekirine û gelek ji wan bi
çîroktî û nimûne efrandine.

Yahê Seydayê Dêrşewî Yahê

Wergêr

"Miştaxa Çîya Ji Gotinên Pêşîya" yekemîn car di
sala 1979-an da pirtûkeka ji gotinên pêşîya bi şirovekirin
hatîye çapkirin. Herweha eve yekem car e ku bi latînî bêt
çapkirin . Ev pirtûk e, ne tenê berevokeka nimûneyên folklor
(zargotina) kurdî ya rengîn e, lê herweha xezîneyek
dewlemend ya peyv û deranîyên (idiom) kurdî ye. Ev jî
bi saya pêşîyên neteweyên me ne, ku çi nemaye ji me ra
negotin e! Hemû gotinên wan serhatî û nimûneyên
jîyana wan bûne. Ev nimûne wekî kurtegotin û çîrok
mane û di hemû kar û jîyana gelê me da bûne şîret. Ev
şîret di warê welatperwerî, mîletparêzî, civakî, aborî, ziman,
çand, têkilî û helbijartinê, dînî û hekîmîyê ve jî derbaz
dibe. Wek gotine:

"Ez çîya û to çîya kî ji golik ra herit gîya."

"Se be ji qewmê xwe be!"

"Bila şêr pişta mirov bişkênit, ne rûvî devê
mirov balîsit."

"Serê xwe her bide dîwarên kevin!"

"Bila mirov dîkê rojkê bit, ne mirîşka sê sala
bit!"

"Dorê bide dornasa!"

"Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te"

Seydayê mezin Mele Mehmûd Dêrşewî di vê pirtûka
xwe da piranîya gotinan şirovekirine û gelek ji wan bi
çîroktî û nimûne efrandine.

Yahê Seydayê Dêrşewî Yahê

Wergêr

NAVEROK

Pêşgotina wergerî 3

pêşgotina nivîkarî g

Tîpa A 1 4

Tîpa B 2 0

Tîpa C 4 0

Tîpa Ç 4 1

Tîpa D 4 7

Tîpa E 67

Tîpa E g 0

Tîpa F g 3

Tîpa G g 5

Tîpa H 9 1

Tîpa 1 1 17

Tîpa J 118 K 15g

Tîpa L ! 74

Tîpa

M ! g5

Tîpa N 199

Tîpa P 206

Tîpa Q 211

Tîpa R 2 1 4

Tîpa S 2 1 8

Tîpa Ş 228

Tîpa T 234

Tîpa V 249

Tîpa

W 250

Tîpa X 252

Tîpa Y 260

TîPa z 262

Ferhegok 267

275

NAVEROK

Pêşgotina wergerî 3

pêşgotina nivîkarî g

Tîpa A 1 4

Tîpa B 2 0

Tîpa C 4 0

Tîpa Ç 4 1

Tîpa D 4 7
Tîpa E 67
Tîpa E g 0
Tîpa F g 3
Tîpa G g 5
Tîpa H 9 1
Tîpa 1 1 17
Tîpa J 118 K 15g
Tîpa L ! 74
Tîpa
M ! g5
Tîpa N 199
Tîpa P 206
Tîpa Q 211
Tîpa R 2 1 4
Tîpa S 2 1 8
Tîpa Ş 228
Tîpa T 234
Tîpa V 249
Tîpa
W 250
Tîpa X 252
Tîpa Y 260
TîPa z 262
Ferhegok 267

275

Mele Mehmûd Dêrşewî

MIŞTAXA ÇIYA

/s /v

Jl GOTINEN PEŞIYA

wergerandin ji tîpên erebî

Serbest Zaxoyî

Stockholm 1989

Mele Mehmûd Dêrşewî

MIŞTAXA ÇIYA

/s /v

Jl GOTINEN PEŞIYA

wergerandin ji tîpên erebî

Serbest Zaxoyî

Stockholm 1989

Çapa vekem (bi tîpên latînî)

Ji çapên wergerî

1-Şîn û Şadî - Dilistan (Dîwana 1 û 2) Sabrî Botanî 1988

Navnîşan:

Rasheed. M. AB

BERGENGATAN 12. 2 TR.

164 35Kista/Sweden

Tel: 08- 750 49 55

Postgiro: 4210972-8

ISBN: 91-7970-535-9

Çapa vekem (bi tîpên latînî)

Ji çapên wergerî

1-Şîn û Şadî - Dilistan (Dîwana 1 û 2) Sabrî Botanî 1988

Navnîşan:

Rasheed. M. AB

BERGENGATAN 12. 2 TR.

164 35Kista/Sweden

Tel: 08- 750 49 55

Postgiro: 4210972-8

ISBN: 91-7970-535-9

PEŞGOTIN

Seydayê mezin Mela Mehmûd Findî Abdullah Dêrşewî,
ji xelkê gundê Dêrşwê ye. Dêrşew, li aliyê Botan nêzîkî bajarê
Şirnexê ye. Ew ji malbateka dîndar û welatparêz tê.
Wek piraniya gundiyên Kurdistanê malbata wî jî, malbatekê
hejar e.

Bi rastî ez ji nêzîk ve nivîskarê hêja M. mehmûd Dêrşewî
nasdikim û hinek ji jîyana wî jî dizanim. Min xwest, tiştên
ku ez dizanibûm binivîsim, lê ji ber ku wî bi xwe di
pêşgotina xwe da li xala (D) da weha dibêje:

"Bi rastî min xwest, ez bi kurtî jîna xwe bikim du berper
li vê nivîsoka xwe da, belê min pê çênebî ji ber hindêk
tişta!..." Vêca ez neçar bîm ku bi kurtî behs bikim.

Nivîskarê giranbûha ji ber zulma dewleta Tirkan çû Kurdistanê
îraqê, li hêla Behdînan cîwar bû û li wir karê welatparêziyê
berdewam kir. Piştî Peymana 11 Adarê 1970-a
dîrokî, ew çû medresa (dibistana) dîni li bajarê Amedîyê û
di sala 73-74 - an da qedand û îcaza melatîyê wergirt. Û pişt
ra hat bajarê Zaxo û li wir dest bi melatîya xwe kir. Ew û
melayekî welatparêzê dî Mela Ahmedê Barzaneyî bi hev ra
li mizgefta Mezin li Zaxo dixebitîn. Hîngê Mele Mehmûd
tenê weviz dida. Di hişyarkirin û têgehandina siyasî da
tesîreke baş li ser xelkê çêdikirin. Piştî ku Mele Ahmed
Barzaneyî kal bû, Mele Mehmûd di şûna wî da li Mizgefta

Mezin bû melayê resmî.

Di sal 1979-an da ji aliyê hukümetê ve hate girtin û ew birin zîndana Kerkûkê. Û li wê derê îzayek giran kişand, piştî çend meheka bi nîvmirovî hate berdan!

Wek ew di pêşgotina xwe da dibêjit, ku gelek zahmet dîtîye, heta karîye di nav gundîyan da û li civatan van gotinên pêşîya kom bike.

Nivîskar, çawa diaxive welê dinivîse. Çawa ku bala

PEŞGOTIN

Seydayê mezin Mela Mehmûd Findî Abdullah Dêrşewî, ji xelkê gundê Dêrşwê ye. Dêrşew, li aliyê Botan nêzîkî bajarê Şirnexê ye. Ew ji malbateka dîndar û welatparêz tê.

Wek piraniya gundiyên Kurdistanê malbata wî jî, malbatekê hejar e.

Bi rastî ez ji nêzîk ve nivîskarê hêja M. mehmûd Dêrşewî nasdikim û hinek ji jîyana wî jî dizanim. Min xwest, tiştên ku ez dizanibûm binivîsim, lê ji ber ku wî bi xwe di pêşgotina xwe da li xala (D) da weha dibêje:

"Bi rastî min xwest, ez bi kurtî jîna xwe bikim du berper li vê nivîsoka xwe da, belê min pê çênebî ji ber hindêk tiştê!..." Vêca ez neçar bîm ku bi kurtî behs bikim.

Nivîskarê giranbuha ji ber zulma dewleta Tirkan çû Kurdistanê îraqê, li hêla Behdînan cîwar bû û li wir karê welatparêziyê berdewam kir. Piştî Peymana 11 Adarê 1970-a dîrokî, ew çû medresa (dibistana) dînî li bajarê Amedîyê û di sala 73-74 - an da qedand û îcaza melatîyê wergirt. Û piştî ra hat bajarê Zaxo û li wir dest bi melatîya xwe kir. Ew û melayekî welatparêzê dî Mela Ahmedê Barzaneyî bi hev ra li mizgefta Mezin li Zaxo dixebitîn. Hîngê Mele Mehmûd tenê weviz dida. Di hişyarkirin û têgehandina sîyasî da tesîreke baş li ser xelkê çêdikirin. Piştî ku Mele Ahmed Barzaneyî kal bû, Mele Mehmûd di şûna wî da li Mizgefta Mezin bû melayê resmî.

Di sal 1979-an da ji aliyê hukümetê ve hate girtin û ew birin zîndana Kerkûkê. Û li wê derê îzayek giran kişand, piştî çend meheka bi nîvmirovî hate berdan!

Wek ew di pêşgotina xwe da dibêjit, ku gelek zahmet dîtîye, heta karîye di nav gundîyan da û li civatan van gotinên pêşîya kom bike.

Nivîskar, çawa diaxive welê dinivîse. Çawa ku bala

xwendevan jî wê bikîşîne, zimanê nivîskar devoka herêma

Botan û Behdînan e. Wî, zêde giringatîya gramatikî wernegirtîye.

Pêwîst bû, ku pirtûk li gor qaldên gramaökî ji nû ve hatiba serrastkirin. Lê, ji ber ku destê min ji nivîskarê hêja Dêrşewî nedigirt, ku gelek tişta jê bixwazim, vêca ez neçar bûm ku wek wî wergerînim.

Herweha têkilî devoka nivîskarjî nebûm. Lê, ev pirtûk bi xwe ji 871 gotinan hatibû sazkirin. Lê bi tîpên latînîji 867 gotin bi jimare hatîne rêzkirin. Ji wan çar gotin di nav tîpa (B), (Ç) û (G) da bi jimara (A) û (B) hatine nivîsîn. Ew jî ji ber hindê sedemên teknîkî bûn.

Eger rastî be, kurdîya nivîskarê giranbuha Mele Mehmûd Dêrşewî, kurdîyeka petî ye, weha nazik û zelal e, ji peyvên bîyanîyan.

Ji ber hindê xwendevanan min ferhengokek ji hindê gotinan çêkir da ku ew baştir têbigihin.

Nivîskar di pêşgotina xwe da li ser hindê şeweyî nivîsîna kurdî bi tîpên erebî behs kiribû û wek şîret dida. Lê, min ew çend gotin jê derxistin. Çunkî şeweyî nivîsînê bi öpên latînî û ya erebî nabe yek û ew daxwazên nivîskar di vê pirtûkê da, ji boy şeweyê latînî derbaz nabe.

Seydayê Mele Mahmûd, di pirtûka xwe da, gotinên pêşîya li gor rêza elfabaya erebî îî dûv êk rêzkirîbûn û yek jimar daye wan. Lê min ew li gor elfabaya latînî bi cih Jirine û ji lewma jimara gotinan jî haöye guhartin. Lê, ev guhartin ji alîyê teknîkî da ye, tesîrê li mebesta nuvîskar û gotinê nake.

Ez wê gelek şa û keyfxweş bibim, eger min di vî karê xwe da xizmetek ji bo ziman û çanda kurdî kiribe û vê pirtûkê pêşkêşî xwendevanan dikim û hêvîdar im, ku bi dilê wan be!

Serbest Zaxoyî

xwendevan jî wê bikşîne, zimanê nivîskar devoka herêma Botan û Behdînan e. Wî, zêde giringatîya gramatikî wernegirtîye.

Pêwîst bû, ku pirtûk li gor qaldên gramaökî ji nû ve hatiba serrastkirin. Lê, ji ber ku destê min ji nivîskarê hêja Dêrşewî nedigirt, ku gelek tişta jê bixwazim, vêca ez neçar bûm ku wek wî wergerînim.

Herweha têkilî devoka nivîskarjî nebûm. Lê, ev pirtûk bi xwe ji 871 gotinan hatibû sazkirin. Lê bi tîpên latînîji 867 gotin bi jimare hatîne rêzkirin. Ji wan çar gotin di nav tîpa (B), (Ç) û (G) da bi jimara (A) û (B) hatine nivîsîn. Ew jî ji ber hindê sedemên teknîkî bûn.

Eger rastî be, kurdîya nivîskarê giranbuha Mele Mehmûd

Dêrşewî, kurdîyeka petî ye, weha nazik û zelal e, ji peyvên bîyanîyan.

Ji ber hindêk xwendevanan min ferhengokek ji hindêk gotinan çêkir da ku ew baştir têbigehin.

Nivîskar di pêşgotina xwe da li ser hindêk şeweyî nivîsîna kurdî bi tîpên erebî behs kiribû û wek şîret dida.

Lê, min ew çend gotin jê derxistin. Çunkî şeweyî nivîsînê bi öpên latînî û ya erebî nabe yek û ew daxwazên nivîskar di vê pirtûkê da, ji boy şeweyê latînî derbaz nabe.

Seydayê Mele Mahmûd, di pirtûka xwe da, gotinên pêşîya li gor rêza elfabaya erebî îî dûv êk rêzkirîbûn û yek jimar daye wan. Lê min ew li gor elfabaya latînî bi cih Jirine û ji lewma jimara gotinan jî haöye guhartin. Lê, ev guhartin ji alîyê teknîkî da ye, tesîrê li mebesta nuvîskar û gotinê nake.

Ez wê gelek şa û keyfxweş bibim, eger min di vî karê xwe da xizmetek ji bo ziman û çanda kurdî kiribe û vê pirtûkê pêşkêşî xwendevanan dikim û hêvîdar im, ku bi dilê wan be!

Serbest Zaxoyî

Mele Mehmûd Dêrşewî

SPAS

Ji bo wan dost û hevalên ku destê harîkarîyê ji "Miştaxa Çîya" ra dirêj kirin!

Herweha ji bo biraderê hêja Mecîdê îbramîmê Xaniqînî Seydayê xwendegeha Navincîya Bedirxan U Zaxo, ew ê ku tibabek ji wextê xwe bi nivîsandina wê ve bûrandî.

Herweha divê ez qencîya lawên zîrek Mehemedê Hacî Yonis suxtê xwendegeha Navcî, SeMullahê Berwarî suxtê xwendegeha Navcî û Mehemedê Osmanê Halo suxtê zanîngeha Mosilê ji bîr nekim û spasekê ji kûratîya dilê xwe pêşkêşî hevalê Şîn û Şadî ya me Sebrî Botanî dikim. Herwelê bo xudanê çapxana Şefîk ji ber xemxwarina wî bo vê pirtûkê... Û dîsa herweha ji min û ji dilxwazan spasîyan ji nava dilê xwe pêşkêşî heval Serbest Zaxoyî dikim ku bi dilbêşî û evîndarî berê xwe da ye vê reşbelekê û wergerandîye tîpên laönî da ku zêdetir di nav miletê me da belaw bibe û biçîne!

1989

Mele Mehmûdê Dêrşewî

SPAS

Ji bo wan dost û hevalên ku destê harîkarîyê ji "Miştaxa Çîya" ra dirêj kirin!

Herweha ji bo biraderê hêja Mecîdê îbramîmê Xaniqînî
Seydayê xwendegeha Navincîya Bedirxan U Zaxo, ew ê ku
tibabek ji wextê xwe bi nivîsandina wê ve bûrandî.
Herweha divê ez qencîya lawên zîrek Mehemedê Hacî
Yonis suxtê xwendegeha Navcî, SeMullahê Berwarî suxtê
xwendegeha Navcî û Mehemedê Osmanê Halo suxtê
zanîngeha Mosilê ji bîr nekim û spasekê ji kûratîya dilê xwe
pêşkêşî hevalê Şîn û Şadî ya me Sebrî Botanî dikim. Herwelê
bo xudanê çapxana Şefîk ji ber xemxwarina wî bo vê
pirtûkê... Û dîsa herweha ji min û ji dilxwazan spasîyan ji nava dilê
xwe pêşkêşî heval Serbest Zaxoyî dikim ku bi dilbêşî û
evîndarî berê xwe da ye vê reşbelekê û wergerandîye tîpên
laönî da ku zêdetir di nav miletê me da belaw bibe û biçîne!
1989

Mele Mehmûdê Dêrşewî

PEŞGOTIN

Bê guman e, ku miletê Kurd êk ji wan miletan e ew ên
xwey nav û deng, nexasim ji alîyê ezmanê (zimanê) xwe ve
belê heyf û mixabin ev ezmanê he bi rengê dilxwaz nehafîye
nivîsandin; heta hemî zanîna vî miletî li ber çav bit ku
hemî xwendevanên Kurd bikarbin karjê bînin, tenha zanîna
vî miletî û aqildarîya wî maye li nav çêrok û serhatî û gotinên
pêşîyên wî da heta miorv dikarit bêjit [felekîyat] û
[hekîmîya] wî jî veşartîye li nav kurte mesel û serhatî û
pêgotinên wî da. her wekî gotinek wî heye dibêjin: [li 13 ê
.Huzêranê xema teyrânê dibêjin: Berê me ket çilê zivistanê û
li 13 kanûnê li teyra keyf û şahî ye. Dibêjin; berê me ket susin
û beybûnê] eha holê mirov dibînit li 13 ê huzêranê roj
kurt dibit û şev dirêj dibit. - Her li 13 ê meha kanûna êkê
roj dirêj dibit û şev kurt dibit - Ji alîyê hekîmîyê ve Kurda
wê gotin [seda bide û xwîna xwe bernede, belê heke te berda
seda bide û berdanê bernede.] ji alîyê şîret karîyê ve wê
gotin: [Serê xwe her bide dîwarên kevin] yanî pirsyar kerbe
ji miorvên pîremêr û serhatî. Ji alîyê hîlbijartinê ve wê gotin:
[Nankê bide nanpêja bila nanek zêdebet] yanî bila hostayê te
zana û şehreza bit. Bila to heqek zêde li karê xwe bidî. Ji
alîyê têkilî û miletperwerîyê ve wê gotin: [Bila şêr pişta mirov
bişkênit, ne rûvî devê miorv bikujit." " Sebe ji qewmê
xwe be. "] Her welê ji alîyê mêranîyê ve wê gotin: [bila mirov
dîkê rojekê bit, ne mirîşka sê sala bit.] Eha holê mirov
berê xwe diditê hemî zanîna miletê me veşartîye li nav gotinên
wî da de çî ji alîyê jîyanê ve yan ji aliyê rexê emborî ve

ji kenarê mîletperwerî ve. Heta mirov dikarit bêjit bîr û bawerîyên wî bi Xudayê wî ew jî dîyar dikit li nav gotinên pêşîyên wî da wekî çaxê dibêjin: [Bila Xudê yarbit, dinya hemî bila neyarbit] li gotinek dî da dibêjin: [Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te] bi kurtî hemî rêkên jîyana vî mîletî nepenî ye li nay gotinên pêşîyên wî da, nexasim zarê

8

PEŞGOTIN

Bê guman e, ku mîletê Kurd êk ji wan mîletan e ew ên xwey nav û deng, nexasim ji alîyê ezmanê (zimanê) xwe ve belê heyf û mixabin ev ezmanê he bi regekî dilxwaz nehafîye nivîsandin; heta hemî zanîna vî mîletî li ber çav bit ku hemî xwendevanên Kurd bikarbin karjê bînin, tenha zanîna vî mîletî û aqildarîya wî maye li nav çêrok û serhatî û gotinên pêşîyên wî da heta miorv dikarit bêjit [felekîyat] û [hekîmîya] wî jî veşartîye li nav kurte mesel û serhatî û pêgotinên wî da. her wekî gotinek wî heye dibêjin: [li 13 ê .Huzêranê xema teyrânê dibêjin: Berê me ket çilê zivistanê û li 13 kanûnê li teyra keyf û şahî ye. Dibêjin; berê me ket susin û beybûnê] eha holê mirov dibînit li 13 ê huzêranê roj kurt dibit û şev dirêj dibit. - Her li 13 ê meha kanûna êkê roj dirêj dibit û şev kurt dibit - Ji alîyê hekîmîyê ve Kurda wê gotin [seda bide û xwîna xwe bernede, belê heke te berda seda bide û berdanê bernede.] ji alîyê şîret karîyê ve wê gotin: [Serê xwe her bide dîwarên kevin] yanî pirsyar kerbe ji miorvên pîremêr û serhatî. Ji alîyê hilbijartinê ve wê gotin: [Nankê bide nanpêja bila nanek zêdebit] yanî bila hostayê te zana û şehreza bit. Bila to heqek zêde li karê xwe bidî. Ji alîyê têkilî û mîletperwerîyê ve wê gotin: [Bila şêr pişta mirov bişkênit, ne rûvî devê miorv bikujit." " Sebe ji qewmê xwe be. "] Her welê ji alîyê mêranîyê ve wê gotin: [bila mirov dîkê rojekê bit, ne mirîşka sê sala bit.] Eha holê mirov berê xwe diditê hemî zanîna mîletê me veşartîye li nav gotinên wî da de çî ji alîyê jîyanê ve yan ji aliyê rexê emborî ve ji kenarê mîletperwerî ve. Heta mirov dikarit bêjit bîr û bawerîyên wî bi Xudayê wî ew jî dîyar dikit li nav gotinên pêşîyên wî da wekî çaxê dibêjin: [Bila Xudê yarbit, dinya hemî bila neyarbit] li gotinek dî da dibêjin: [Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te] bi kurtî hemî rêkên jîyana vî mîletî nepenî ye li nay gotinên pêşîyên wî da, nexasim zarê

8

kurmancî. Çenda ku hindêk hozanvan û edîba agahdarkirine

bi vê êş û elema mezin û mereq jê xwarne to çend
 nivîsandinek wê binvîse wek seydayê bi nav û deng xemxwarê
 milletê xwe [E'hmedê Xanê] çaxê dibêjit:
 îna me nizam û intîzamê...
 Kêşa me cefaji bo wê amê
 Yanîneji qabil û xebîri
 Belkî bi te esb û eşîri
 Da xelik ne bêjtin ku Ekrad
 Bê marifet in bê esl û binyad
 Enwaê millet xudan kitêb in
 Kurmanc tinê di bê hisêbin...
 Piştî wî dilovanê milletê xwe Celadetê bedirxan Begê. û
 piştî wan hate meydanê Cigerxwînê milletê xwe, bi rastî Cigerxwîn
 pêngavek mezin û hêja li vî babetî avêt geh bi
 şTrînî wekî çaxê dibêjit:
 Niffnekêji yezdan dikim to bêje amîn
 Şêx û melayên Kurda belengaz û geda bin
 Lewra yekêji wana qanûn bizarêkurdî
 Ji bo me çênekir qetji ber vê em nezanîn
 Xwe pîr dikin di wez"ê hem serfû neho û mentiq
 Bê zar û xet û xwendin îî nav xelkê dewarin
 Dibên eger bi kurdîilm ku pête xwendin
 Em dê bibin qizilbaş Kurd û bixar û maçîn
 Payîz û hem zivistan her sê mihên biharê
 Her dikin mitala daxwazji wan ra havîn
 Her dem dibên em in yê ku warisê Nebîne
 Lêdevû çarx û guvend wan kirne ayîna dîn
 Feqî bi xwe nezane seyda dinêriqamos
 Heryek bi dil dibêjin em miftiyên zamanîn
 Egerkurdî bixwînî bi renc û bi geranî
 Bê qeyd û şerh û haşî cahîl bi xwe dizanin
 Dîne me têne zanîn bi herzeman û herxet
 Bi kurdîyan frinkîya xud bi xetê latih
 kurmancî. Çenda ku hindek hozanvan û edîba agahdarkirine
 bi vê êş û elema mezin û mereq jê xwarne to çend
 nivîsandinek wê binvîse wek seydayê bi nav û deng xemxwarê
 milletê xwe [E'hmedê Xanê] çaxê dibêjit:
 îna me nizam û intîzamê...
 Kêşa me cefaji bo wê amê
 Yanîneji qabil û xebîri
 Belkî bi te esb û eşîri
 Da xelik ne bêjtin ku Ekrad

Bê marifet in bê esl û binyad
 Enwaê millet xudan kitêb in
 Kurmanc tinê di bê hisêbin...
 Piştî wî dilovanê milletê xwe Celadetê bedirxan Begê. û
 piştî wan hate meydanê Cigerxwînê milletê xwe, bi rastî Cigerxwîn
 pêngavek mezin û hêja li vî babetî avêt geh bi
 ŞTrînî wekî çaxê dibêjit:
 Niffnekêji yezdan dikim to bêje amîn
 Şêx û melayên Kurda belengaz û geda bin
 Lewra yekêji wana qanûn bizarêkurdî
 Ji bo me çênekir qetji ber vê em nezanîn
 Xwe pîr dikin di wez"ê hem serfû neho û mentiq
 Bê zar û xet û xwendin îî nav xelkê dewarin
 Dibên eger bi kurdîilm ku pête xwendin
 Em dê bibin qizilbaş Kurd û bixar û maçîn
 Payîz û hem zivistan her sê mihên biharê
 Her dikin mitala daxwazji wan ra havîn
 Her dem dibên em in yê ku warisê Nebîne
 Lêdevû çarx û guvend wan kirne ayîna dîn
 Feqî bi xwe nezane seyda dinêriqamos
 Heryek bi dil dibêjin em miftiyên zemanîn
 Egerkurdî bixwînî bi renc û bi geranî
 Bê qeyd û şerh û haşî cahîl bi xwe dizanin
 Dîne me tene zanîn bi herzeman û herxet
 Bi kurdîyan frinkîya xud bi xetê latih
 Willah bûm cigerxwînji derdê şêx û seyda
 Qelem di gel ziman im her dem bi ax û nalîn.
 Bi rasö Cigerxwîn ka çawa bi şfrînî xebat û kefteleft kir
 her welê bi çêrokê jî teqsîr nekir, wek çîroka Reşowê Darî û
 gotinên pêşîya, belê heyf û mixabin pêngava wî û hevalên
 wî - Reşîd Kurd xweyê Rêzimana Zimanê kurdî Ūsman
 Sebrî û Nuredîn Zaza û ji bilî wan ev pêngava wan li demek
 berteng dabî ji ber vê êkê nivîsandinên wa li nav millet da
 belav nebîn û hemî destekên millet karjê nanîn çunkî:
 1- Ev nivîsandinên he bi kurdîya latînî bîn û xwendewarên
 Kurda ji deha êkê latînî nedizanî.
 2- Her gava ev nivîsandinên he dihatin çapkirin biyanîya
 bi leztirîn çax ji nav millet ra dikirin nedihîştin kes bibînit. Li
 dûmahîka seyda Ezîz Ekrehî qamosek kurdî çêdikir, belê ez
 tiştekekê jê nizamim, çunkî heta vê gavê jî min ne dîtîye.
 Bi rastî ev nivîsandinên he hem jî kê m in heger em berê
 xwe bidin milletê xwe ji aliyê ezmanê wî ve lewma hemî

gava kul û meraq û keser û keder bî li ser dilê min ku ez pişkdarîyê li vî ezmanî da bikim bi çî rengê heybit baş e. Çunkî wekî dibêjin "hindik ji neyîne çêtir e" û min hizrên xwe kirin ka ez çî xizmetê ji vî ezmanî ra bikim? Piştî wekî dibêjin "Mam hemdan me çêl û gul li derdan mane em û ev xeberdan." Piştî min tibabekê hizrên xwe kirin min berê xwe dayê tişteke wekî gotinên pêşîya hêja nîne çunkî:

1- her gotinek pêşîya teji li binda zanîn û tê gihandin e.

2- Tişteke wek gotinên pêşîya li ser rêka windabîne nîne, çunkî heta vê gavê jî hemî gotinên pêşîya ne hatine nivîsandin - nexwasim bi zarê kurmancî - belkî piranîya van gotinan mane li gel pîremêr û pîrejinan kurd. Û her gava êk dimrit millet bi tebabekê xusaret dibit.

3- Bê guman e min xwe didît mereqa min ji her tiştî pêtir li ser gotinên pêşîya hebî û heye, ji ber van tiştên ez rabîm ev çend gotin min kom kirin li sala 1964 ê û daxwaza min ew bî ku ez li ser her gotimekê birekê baxivim, li gur karîna xwe ka daxwaz ji vê gotinê çî ye? Û çî aqildarî têda heye? Bi rastî min xwe gelek kêmtir dît û xwe kêmtir dibînim, bi-10

Willah bûm cigerxwînji derdê şêx û seyda

Qelem di gel ziman im her dem bi ax û nalîn.

Bi rasö Cigerxwîn ka çawa bi şfrînî xebat û kefteleft kir her welê bi çêrokê jî teqsîr nekir, wek çîroka Reşowê Darî û gotinên pêşîya, belê heyf û mixabin pêngava wî û hevalên wî - Reşîd Kurd xweyê Rêzimana Zimanê kurdî Ûsman Sebrî û Nuredîn Zaza û ji bilî wan ev pêngava wan li demek berteng dabî ji ber vê êkê nivîsandinên wa li nav millet da belav nebîn û hemî destekên millet karjê nanîn çunkî:

1- Ev nivîsandinên he bi kurdîya latînî bîn û xwendewarên Kurda ji deha êkê latînî nedizanî.

2- Her gava ev nivîsandinên he dihatin çapkirin biyanîya bi leztirîn çax ji nav millet ra dikirin nedihîştin kes bibînit. Li dûmahîka seyda Ezîz Ekrehî qamosek kurdî çêdikir, belê ez tişteke jê nizanim, çunkî heta vê gavê jî min ne dîtîye.

Bi rastî ev nivîsandinên he hem jî kê in heger em berê xwe bidin milletê xwe ji aliyê ezmanê wî ve lewma hemî gava kul û meraq û keser û keder bî li ser dilê min ku ez pişkdarîyê li vî ezmanî da bikim bi çî rengê heybit baş e. Çunkî wekî dibêjin "hindik ji neyîne çêtir e" û min hizrên xwe kirin ka ez çî xizmetê ji vî ezmanî ra bikim? Piştî wekî dibêjin "Mam hemdan me çêl û gul li derdan mane em û ev

xeberdan." Piştî min tibabekê hizrên xwe kirin min berê
xwe dayê tiştekek wekî gotinên pêşîya hêja nîne çunkî:

1- her gotineke pêşîya teji li binda zanîn û tê gihandin e.

2- Tiştekek wek gotinên pêşîya li ser rêka windabîne nîne,
çunkî heta vê gavê jî hemî gotinên pêşîya ne hatine
nivîsandin - nexwasim bi zarê kurmancî - belkî piraniya van
gotinan mane li gel pîremêr û pîrejinan kurd. Û her gava êk
dimrit mîlet bi tebabekê xusaret dibit.

3- Bê guman e min xwe didît mereqa min ji her tiştî pêtir
li ser gotinên pêşîya hebî û heye, ji ber van tiştên ez rabîm ev
çend gotin min kom kirin li sala 1964 ê û daxwaza min ew
bî ku ez li ser her gotimekê birekê baxivim, li gur karîna xwe
ka daxwaz ji vê gotinê çî ye? Û çî aqildarî têda heye? Bi
rastî min xwe gelek kêmtir dît û xwe kêmtir dibînim, bi-

10
rabîna karek holê, çunkî ez baş dizanim ev ne çepera mirovên
çek nexweş e û ev meydana he ne ya siwarê hespê

kulek e. Nexasim mirovên tirsûnek. Belê ji ber pêve mana
hindek hevalên giranbiha li ba min, li pêşîya wan hevalên
dilbêj û dilovan mela Mehmod Gezney û nama wan bi min

ve çunkî wan hizrek mezin ji min dikirin, ji dilpakîya xwe - ne ku ez li wê rêzî bîm - û ji ber nexwestina min
ez hizrên

wan beyhude nekim, nexasim piştî wan zanîn min gotin
kom kirne belê min dirust ne kirine û dil firjandina min li
ser vî ezmanî - nexasim zarê kurmancî - ez xizmetekê jê ra
bikim û îşk dana wan bo min, min xwe bivê-nevê dît. Ez
cilên sist û xavîyê ji ber xwe bikim. Û min zend û bendê
xwe hildan û hêz û quwet ji Xudayê mezin û bê heval
xwest û ew çend gotinên min kom kfrin min dirust kirin li
ser öpên "hicaî" e li ser her gotina ez bikarim birekê ez axivtirri

û pêşkêşîyê xwendewarê Kurd dikim. Hîvîdar im ji
Xudayê bê heval ku karek hêja û berkeö jê bibînim!

Vêca hîvîya min ji xwendewarê Kurd ew ku bila bi dilekê
evîndarî vê reşbelekê bixwînin û heke kêmatîyek tê da
dibînin bila li min bibûrin, êunkî eve cara yekem e, ku ez
xwe bidin vî karî û wekî dibêjin: "Pehlewan bi carekê naçit
li ser şelîtê", eve ji alekê ve ji alek dî ve min arîkarî nînim li
vî çaxê ez dest binivîsandina vê reşbelekê dikim. ji bilî ax û
keser û kovanên li ser vî ezmanî. her welê hîvîya min ji
xwendewarên Kurd ew e, hişyarîyê li nav xalên xarê bikin.

A- Hîvîdar im, ku cirvekêşî ne êt kirin, bo çî bi zarê filan
cihê ye ne bi zarê filan cihê ye? Çunkî bi rastî daxwaza min

ew e, tenha bi zarê kurmancî bit eve ji rexeke ve û ji rexeke
dî ve piraniya van gotinan min ji awayê Botanî wergirtine
ewjîjiberdu tiştâ:

1- Ez li awayê Botanî da melevantir im.

2- Ez li ser rêka celadetê bedirxan Begê çû me, çaxê
dibêjit: Heçî kurmancîyek ji peyvên bîyanya bivêt bila biçit
li nav sera çîyayê Bota li gel pîremêr û pîrejinên wan baxivit,
nexasim desteka şivan û gavana.

3- Çend öp hene hindêk ji Kurda wan tîpa bikartînin, û

11

rabîna karek holê, çunkî ez baş dizanim ev ne çepera mirovên
çek nexweş e û ev meydana he ne ya siwarê hespê
kulek e. Nexasim mirovên tirsûnek. Belê ji ber pêve mana
hindêk hevalên giranbiha li ba min, li pêşîya wan hevalên
dîlbêj û dilovan mela Mehmod Gezney û nama wan bi min
ve çunkî wan hizrek mezin ji min dikirin, ji dilpakîya xwe - ne ku ez li wê rêzî bîm - û ji ber nexwestina min
ez hizrên

wan beyhude nekim, nexasim piştî wan zanîn min gotin
kom kirne belê min dirust ne kirine û dil firjandina min li
ser vî ezmanî - nexasim zarê kurmancî - ez xizmetekê jê ra
bikim û îşk dana wan bo min, min xwe bivê-nevê dît. Ez
cilên sist û xavîyê ji ber xwe bikim. Û min zend û bendê
xwe hildan û hêz û quwet ji Xudayê mezin û bê heval
xwest û ew çend gotinên min kom kfrin min dirust kirin li
ser öpên "hicaî" e li ser her gotina ez bikarim birekê ez axivtirri

û pêşkêşîyê xwendewarê Kurd dikim. Hîvîdar im ji
Xudayê bê heval ku karek hêja û berkeö jê bibînim!

Vêca hîvîya min ji xwendewarê Kurd ew ku bila bi dilekê
evîndarî vê reşbelekê bixwînin û heke kêmatîyek tê da
dibînin bila li min bibûrin, êunkî eve cara yekem e, ku ez
xwe bidin vî karî û wekî dibêjin: "Pehlewan bi carekê naçit
li ser şelîtê", eve ji alekê ve ji alek dî ve min arîkarî nînim li
vî çaxê ez dest binivîsandina vê reşbelekê dikim. ji bilî ax û
keser û kovanên li ser vî ezmanî. her welê hîvîya min ji
xwendewarên Kurd ew e, hişyarîyê li nav xalên xarê bikin.

A- Hîvîdar im, ku cirvekêşî ne êt kirin, bo çî bi zarê filan
cihê ye ne bi zarê filan cihê ye? Çunkî bi rastî daxwaza min
ew e, tenha bi zarê kurmancî bit eve ji rexeke ve û ji rexeke
dî ve piraniya van gotinan min ji awayê Botanî wergirtine
ewjîjiberdu tiştâ:

1- Ez li awayê Botanî da melevantir im.

2- Ez li ser rêka celadetê bedirxan Begê çû me, çaxê

dibêjit: Heçî kurmancîyek ji peyvên bîyanya bivêt bila biçit li nav sera çîyayê Bota li gel pîremêr û pîrejinên wan baxivit, nexasim desteka şivan û gavana.

3- Çend öp hene hindek ji Kurda wan tîpa bikartînin, û
11

hindek bikartînin, min ew tîp bikaranîne, çunkî piranîya van gotina min ji bo wan kom kirne, şêwên wan tîpa bikartînin, wek tîpa:

4- Tîpa "e" Çaxê dibêjin; "Elo Elo were milê babê xwe." Yan Nêl, mevne, "ewil.. hwd..Me gelek cara ev Ç) bi kar ne anîye.

Eve jî min kir çunkî ez ne çar bîm saxlemîtîya li wan gotina de bikim ka min çawa sehkime, ez welê binvîsim.

B- Hîvîdar im, ji xwendewarên Kurd ku xwe gelek tengav nekin gava li vê reşbeleka min da hindek peyv dîtînin ku li ezmanê bîyanîya da jî ew peyv bikartên, bêjin bo çî peyvên bîyanî dane bikaranîn? Çunkî daxwaza min ewe gava ev reşbeleka min bêt xwendin li nav desteka şivan û gavana da ewên ne xwendewar bi xwe tê bigehin ne hewcey çî seyda bin, wek Cigerxwîn dibêjit: " Eger kurdî bixwînî bi renc û bigiranî Bê qeyd û şerh û haşî cahil bi xwe dizanin " Eve ji layekê ve û ji layek dî ve ez dibêjim wan hevalên xwendewar ewên hinde xwe tengav dikin li ser peyveka hevpişkî li nav hezar peyvên xumalî da, gelî hevala tengavîya hewe wek wê gotina pêşîya çaxê dibêjin:

"Aş çûwe to pisyara çeçeqokê dikî!" Piştî vê jî ka qaqañiyên hewe hûn ji me ra dîyar bikin. Ev peyvên hevpişkî li navbera Kurda û hevtuxûyên wan da ne kurdî ne! Ji wan peyvên wekîpeyva "heq", "helal", "heram", "zehmet", "tenwîr" û ji bilî van jî çunkî em dibînin ka çawa ne xwendewarê hev behrê Kurda tê digehê welê ne xwendewarê Kurda jî tê digehin zêdetir ji vî qasî jî heta eger li danîna xwe ya yekem ne kurdî bin jî madem ne xwendewarên Kurda tê digehin em ê bêjin:

Ev peyvên he herdo millet bikar tînin bê ku em girêbidin bi êkê ji her duwa ve; çunJrî em dibînin heta milletên jêk dût jî hindek millet hene herdu millet bikar tînin. Wek peyva "nû" li kurdî da û li îngilîzî da her êk mane ye. Aya bila êk ji her du mileta bihêlit, çunkî miletek dîjî wê peyvê bikar önit!Ez
12

hindek bikartînin, min ew tîp bikaranîne, çunkî piranîya van gotina min ji bo wan kom kirne, şêwên wan tîpa bikartînin, wek tîpa:

4- Tîpa "e" Çaxê dibêjin; "Elo Elo were milê babê xwe." Yan Nêl, mevne, "ewil.. hwd..Me gelek cara ev Ç) bi kar ne anîye.

Eve jî min kir çunkî ez ne çar bîm saxlemîtîya li wan gotina de bikim ka min çawa sehkime, ez welê binvîsim.

B- Hîvîdar im, ji xwendewarên Kurd ku xwe gelek tengav nekin gava li vê reşbeleka min da hindek peyv dîtîn ku li ezmanê bîyanîya da jî ew peyv bikartên, bêjin bo çî peyvên bîyanî dane bikaranîn? Çunkî daxwaza min ewe gava ev reşbeleka min bêt xwendin li nav desteka şivan û gavana da ewên ne xwendewar bi xwe tê bigehin ne hewcey çî seyda bin, wek Cigerxwîn dibêjit: " Eger kurdî bixwînî bi renc û bigiranî Bê qeyd û şerh û haşî cahil bi xwe dizanin " Eve ji layekê ve û ji layek dî ve ez dibêjim wan hevalên xwendewar ewên hinde xwe tengav dikin li ser peyveka hevpişkî li nav hezar peyvên xumalî da, gelî hevala tengavîya hewe wek wê gotina pêşîya çaxê dibêjin:

"Aş çûwe to pisyara çeççeçokê dikî!" Piştî vê jî ka qaqañiyên hewe hûn ji me ra dîyar bikin. Ev peyvên hevpişkî li navbera Kurda û hevtuxûyên wan da ne kurdî ne! Ji wan peyvan wekîpeyva "heq", "helal", "heram", "zehmet", "tenwîr" û ji bilî van jî çunkî em dibînin ka çawa ne xwendewarê hev behrê Kurda tê digehê welê ne xwendewarê Kurda jî tê digehin zêdetir ji vî qasî jî heta eger li danîna xwe ya yekem ne kurdî bin jî madem ne xwendewarên Kurda tê digehin em ê bêjin:

Ev peyvên he herdo millet bikar tînin bê ku em girêbidin bi êkê ji her duwa ve; çunJrî em dibînin heta milletên jêk dût jî hindek millet hene herdu millet bikar tînin. Wek peyva "nû" li kurdî da û li îngilîzî da her êk mane ye. Aya bila êk ji her du mileta bihêlit, çunkî miletek dîjî wê peyvê bikar önit!Ez 12

welê hizir dikim aqilvanek wenabêjit

Hîvîdar im, ji xwendewarên Kurd xwe tengav nekin gava hindek gotinên pêşîya li ser destekeka taybetî hat wek çaxê dibêjin:

"Mela gû tê eşa zû tê" yan wekî dibêjin:

"Mela hergotiye elîfû bê"yanjî wekîdibêjin >

"ne dostê file û ne hespê qule." Yan çaxê dibêjin:

"Ji sed fila êk sere ew jî ker e." Û ji bilî van jî çunkî - wek min bûrandî - saxlemîtî li gotina da min çawa seh kirne ez welê binvîsim.

Hîvîya min ji xwendewarê Kurd ewe li ser min hesab nekit nezanîn, ku li gelek delîva da minê girêdayê bi

çaxê bûrî ve çunkt girêdanek li navbeyna wan da heye...

C- her welê hîvî dikim ji xwendewarên Kurd gazinda nekin heke bibînin hindêk ji wan kurte çêroka li cihek dî hatibîn çapkirin, çunkî bi rasfî ev çêrok û serhaöyên min li ser gotinê dirêj kirî hemî ew in. Min ji devê ne xwendewara wergirtin...

D- Bi rastî min xwest ez bi kurtî jîna xwe bikim du berper li vê nivîsoka xwe da, belê min pê çênebî ji ber hindêk tişta...

Dîmahîk ez hîvîdar im ji xwendewarên mezin û mehreban ku arîkarîya me teva bit û başî û çakî û her ewe piştevanê tamam tişta bivêr dikarit bikit û navê reşbeleka xwe min danî:

"Miştaxa Çîya ji Gotinên Pêşîya." Hîvîdar im, ku her xwendewarek barê dewara xwe bi dilê xwe dagirt!

13.01.1977

Du gêsni: 15.02.1978

Tovreşin: 16.04.1979

Zaxo

1979/5/3

Mele Mehmûd Dêrşewî

13

welê hizir dikim aqilvanek wenabêjit

Hîvîdar im, ji xwendewarên Kurd xwe tengav nekin gava hindêk gotinên pêşîya li ser destekeka taybetî hat wek çaxê dibêjin:

"Mela gû tê eşa zû tê" yan wekî dibêjin:

"Mela hergotiye elîfû bê"yanjî wekî dibêjin >

"ne dostê file û ne hespê qule." Yan çaxê dibêjin:

"Ji sed fila êk sere ew jî ker e." Û ji bilî van jî çunkî - wek min bûrandî - saxlemîti li gotina da min çawa seh kirne ez welê binvîsim.

Hîvîya min ji xwendewarê Kurd ewe li ser min hisab nekit nezanîn, ku li gelek delîva da minê girêdayê bi çaxê bûrî ve çunkt girêdanek li navbeyna wan da heye...

C- her welê hîvî dikim ji xwendewarên Kurd gazinda nekin heke bibînin hindêk ji wan kurte çêroka li cihek dî hatibîn çapkirin, çunkî bi rasfî ev çêrok û serhaöyên min li ser gotinê dirêj kirî hemî ew in. Min ji devê ne xwendewara wergirtin...

D- Bi rastî min xwest ez bi kurtî jîna xwe bikim du berper li vê nivîsoka xwe da, belê min pê çênebî ji ber hindêk tişta...

Dîmahîk ez hîvîdar im ji xwendewarên mezin û mehreban
ku arîkarîya me teva bit û başî û çakî û her ewe
piştevanê tamam tiştê bivê dikarit bikit û navê reşbeleka
xwe min danî:

"Mîştaxa Çîya ji Gotinên Pêşîya." Hîvîdar im, ku her
xwendewarek barê dewara xwe bi dilê xwe dagirt!

13.01.1977

Du gêsni: 15.02.1978

Tovreşin: 16.04.1979

Zaxo

1979/5/3

Mele Mehmûd Dêrşewî

13

(1) Aş çûwe to pirsyara çeqçeqokê dikî!

Ev gotina he tê gotin gava li malê da, yan li gundî da
xemxwarinek mezin û zêde ji tiştên kêr û bê xêr bêt kirin, û
tiştên hêja û berkeo li ber linga biçin û pirsyar lê neyêt kirin,
wê bê gotin: "Aş çuwe to pirsyara çeqçeqoyê dikî!" Dibê-
jin: Carek êkê li Mekehê pirsyara mala qazî kir. Xweyê
xêrekê mala wî nîşê kir, çaxê çû li ba qazî; qazî pirsyar jê
kir: Te xêr e? Got: Qazî xweş bit, ez li Ahrama da û li
Mekehê da min mêşek reş kuştîye ka cezayê min çî ye?
Belê qazî hind ecîb mayî ma got: Baş e cenabê te xelkê
kûdê ye?! Got: Ez îraqî me, qazî got: Ji kî rexê îraqê? Got:
Ji xara îraqê, qazî got: Nekû xelkê Kerbelayî? Got: Belê,
qazî got: De rabe derkeve hêj min devê xwe li te nevekirî,
pirsyara xwîna mêşa reş dikî?! Belê pirsyara xwîna neviyê
pêxemberê Xudê nakî! ! De rabe derkeve hêj zû, hey ne ez ê
wê li te bikim tu hêdî rê bidergehî nebî.

(2) Agirî girte mala derewîna kesê bawer ne kir.

Bê guman e derew tişteke gelek pîs û zerarak mezin jê peyda
dibit û her cihê derew lê peyda bibit bi piranî ew cih wê
wêran bibit; çûnkî bîr û bawer li nav parçên wê komkê da
namînit, ji bilî wî qasî mirovê virker derewîn biha û rûmet jê
ra namînit.

Dibêjin: Carekê mirovekê kolê xwe bir sûkê bifroşît bi bihayekê
kêr. Pirsyarjê hat kirin: Çima vî kolê hinde hêja tu
bi erzanî difroşî? Got: Çûnkî derewîn e, êkê got koley "ma
tu çend virkerî malwêrano?! Koley got: Ez salê vir û nîv dikim.
Mirovekê got: Min to qebûl kirî bi vir û nîva te ve.

Rabî bir malê û guhê wî ma li ser ka wê kengî vir û nîva

14

(1) Aş çûwe to pirsyara çeççeçokê dikî!

Ev gotina he tê gotin gava li malê da, yan li gundî da xemxwarinek mezin û zêde ji tiştên kêr û bê xêr bê kirin, û tiştên hêja û berkeö li ber linga biçin û pirsyar lê neyêt kirin, wê bê gotin: "Aş çuwe to pirsyara çeççeçoyê dikî!" Dibêjin: Carek êkê li Mekehê pirsyara mala qazî kir. Xweyê xêrekê mala wî nîşê kir, çaxê çû li ba qazî; qazî pirsyar jê kir: Te xêr e? Got: Qazî xweş bit, ez li Ahrama da û li Mekehê da min mêşek reş kuştîye ka cezayê min çî ye? Belê qazî hind ecîb mayî ma got: Baş e cenabê te xelkê kûdê ye?! Got: Ez îraqî me, qazî got: Ji kî rexê îraqê? Got: Ji xara îraqê, qazî got: Nekû xelkê Kerbelayî? Got: Belê, qazî got: De rabe derkeve hêj min devê xwe li te nevekirî, pirsyara xwîna mêşa reş dikî?! Belê pirsyara xwîna neviyê pêxemberê Xudê nakî! ! De rabe derkeve hêj zû, hey ne ez ê wê li te bikim tu hêdî rê bidergehî nebî.

(2) Agirî girte mala derewîna kesê bawer ne kir.

Bê guman e derew tişteke gelek pîs û zerarak mezin jê peyda dibit û her cihê derew lê peyda bibit bi piranî ew cih wê wêran bibit; çunkî bîr û bawer li nav parçên wê komkê da namînit, ji bilî wî qasî mirovê virker derewîn biha û rûmet jê ra namînit.

Dibêjin: Carekê mirovekê kolê xwe bir sûkê bifroşît bi bihayekê kêr. Pirsyarjê hat kirin: Çima vî kolê hinde hêja tu bi erzanî difroşî? Got: Çunkî derewîn e, êkê got koley "ma tu çend virkerî malwêrano?! Koley got: Ez salê vir û nîv dikim. Mirovekê got: Min to qebûl kirî bi vir û nîva te ve.

Rabî bir malê û guhê wî ma li ser ka wê kengî vir û nîva 14

xwe bikit? Belê koley çî vir nekirin, heta meznê wî jê pişt rast bî bi temamî bawerî pê hat û kole bi xwe jî xweş xizmetçî bî. Heta carekê meznê wî çend girgire xwestin firavîne li nav baxekê da, gote kolê xwe "here xwarinê, ji me ra bîne vêdê . Kole rabî çû mal, belê çawa giha malê kire qîr û hawar, şî û girî, serê xwe da ber tep û mista : Wey baboo ez kovandarê meznê xwe me, xwezî ez mirbîma û min ev kes nedîtîya he ne dîtîbîya! Xatona wî lê derket: Te çî ye kuro? Kole got: Min çî ye?! Mezinê, min li ber siha dîwarê filan kesê rûniştîbî xarê, diwar bi serda hat perçiqand, mejî li guhê wî ra derket. Gava we got dinya li çavê xatonê tarî bî, ser û sîngê xwe da ber tep û mista pora xwe veçirand, xwelî li malê da çû bi zêrekê, bi xwe û zarokên xwe ve qesta

wî dîwarî kirin. Kole bi şûnda zivirî bi bez û şîn û girî ve qesta meznê xwe kir wê dikit hawar û fixan: Wey bavooo vê kes ne dîtîye?! Mezin hatin pêşîyê, kuro te xêr e? Kole got: Min çi xêr e? Xêr maye? Ulya te helweşîya xatona te bi zarokên xwe ve mane li binda. Gava we got meznî ji binê linga kir qîrîn: Wey babooo ev çi ecêb bî?! Ser rot û pêxwas û bihin bizday qesta mal kir. Ewê dikit qîrîn: Ez rebenê zarokên xwe me. Zarok wê dibêjin: Wey babo em kovandarê te ne. Kole dikit hawar: Ez kovandarê hewe cûna me heta nîva rê gihan êk meznî got: Babo elhemdolilah maden hon sax in bila mal hemî gorî hewe bibit. Ewa got: Wey babo vê carê jî to paristî gihay me û me to bi saxîti dîsa dîtî?! Heta pêk hatin der, berê xwe danê tîqtîqa koley wê dikenit, her wekî tişteke ne qewmî; meznî got: Kuro ev çi bî te ho kir mal bab wêrano?! Got: Ezbenî ev nîv derewa min bî.

Aha mirov holê berê xwe diditê derew bela û nexweşîya bi ser mal û mirova da tînit ji lewma hatîye gotin "Agirî girte mala derewînî kesê bawer nekir." Çunkî baweriya kesê pê nayêt...

(3) Aqlê sivik barê giran.

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî rûhintire axivtin li ser bêt kirin.

15

xwe bikit? Belê koley çi vir nekirin, heta meznê wî jê pişt rast bî bi temamî bawerî pê hat û kole bi xwe jî xweş xizmetçî bî. Heta carekê meznê wî çend girgire xwestin firavîne li nav baxekê da, gote kolê xwe "here xwarinê, ji me ra bîne vêdê . Kole rabî çû mal, belê çawa giha malê kire qîr û hawar, şîn û girî, serê xwe da ber tep û mista : Wey babooo ez kovandarê meznê xwe me, xwezî ez mirbîma û min ev kes nedîtîya he ne dîtîbîya! Xatona wî lê derket: Te çi ye kuro? Kole got: Min çi ye?! Mezinê, min li ber siha dîwarê filan kesê rûniştîbî xarê, diwar bi serda hat perçiqand, mejî li guhê wî ra derket. Gava we got dinya li çavê xatonê tarî bî, ser û sîngê xwe da ber tep û mista pora xwe veçirand, xwelî li malê da çû bi zêrekê, bi xwe û zarokên xwe ve qesta wî dîwarî kirin. Kole bi şûnda zivirî bi bez û şîn û girî ve qesta meznê xwe kir wê dikit hawar û fixan: Wey bavooo vê kes ne dîtîye?! Mezin hatin pêşîyê, kuro te xêr e? Kole got: Min çi xêr e? Xêr maye? Ulya te helweşîya xatona te bi zarokên xwe ve mane li binda. Gava we got meznî ji binê linga kir qîrîn: Wey babooo ev çi ecêb bî?! Ser rot û pêxwas

û bihin bizday qesta mal kir. Ewê dîkî qîrîn: Ez rebenê zarokên xwe me. Zarok wê dibêjin: Wey babo em kovandarê te ne. Kole dîkî hawar: Ez kovandarê hewe cûna me heta nîva rê gihan êk meznî got: Babo elhemdolillah maden hon sax in bila mal hemî gorî hewe bibit. Ewa got: Wey babo vê carê jî to paristî gihay me û me to bi saxîtî dîsa dîtî?! Heta pêk hatin der, berê xwe danê tîqtîqa koley wê dikenit, her wekî tiştê ne qewmî; meznî got: Kuro ev çi bî te ho kir mal bab wêrano?! Got: Ezbenî ev nîv derewa min bî.

Aha mirov holê berê xwe diditê derew bela û nexweşîya bi ser mal û mirova da tînit ji lewma hatîye gotin "Agirî girte mala derewînê kesê bawer nekir." Çunkî bawerîya kesê pê nayêt...

(3) Aqlê sivik barê giran.

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî rûhintire axivtin li ser bêt kirin.

15

(4) Ava xurta serervaz jî diçit.

(5) Ahên vî destî namînin li vî destî.

(6) Aqlê kurî bi teyra ra firî.

Bê guman e mirovê xurt ne wek mirovê pîremêr û serhaöye, ku kûr binêrit û dûr binêrit, çunkî xwîna wî germ e ageh ji dinê nîne ji bilî wê gava têda, li ba wî dinya hemî li bin sima hespa wî daye û mirov hemî li gustîlka wî danîn, hêdî nikarît hizrên xwe kûr bikî, vêca wê hindêk pêngava bavêjit ku ser û ser li tehtekê bikevit ji lewma hatîye gotin:

(7) Aqlê kurî se tê birî.

U ne ji xweda hatîye gotin: "Serê xwe her bide dîwarên kevn" yanî pirsyarker be ji mirovên pîremêr û serhatî.

(8) Aqil tacek zêrîne belê li serê hemî kesê nîn e.

(9) Agrî girte mala êkê şewitî yê dî digot: To xudê ne vemirîne da kewên xwe bibrêjim!

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek bikevit tengavîyek mezin da yan xusaretek qebe da û êk dî bêt li ser halê wî ra û li ser xusareta wî ra bêjit: Ka bo min filan karî bike- karek kêma û bê xêr- wê jê ra bêjit: "Eve ye li agirî girte mala êkê şewitî," yê dî got: To Xudê ne vemirîne da kewên xwe bibrêjim.

(10) Agirî girte mala êkê şewitî, got: Ne her ew tîr ji kêçana ra nema!

16

(4) Ava xurta serervaz jî diçit.

(5) Ahên vî destî namînin li vî destî.

(6) Aqlê kurî bi teyra ra firî.

Bê guman e mirovê xurt ne wek mirovê pîremêr û serhaöye,
ku kûr binêrit û dûr binêrit, çunkî xwîna wî germ e
ageh ji dinê nîne ji bilî wê gava têda, li ba wî dinya hemî li
bin sima hespa wî daye û mirov hemî li gustîlka wî danîn,
hêdî nikarî hizrên xwe kûr bikî, vêca wê hindêk pêngava
bavêjît ku ser û ser li tehtekê bikevit ji lewma hatîye gotin:

(7) Aqlê kurî se tê birî.

U ne ji xweda hatîye gotin: "Serê xwe her bide dîwarên
kevn" yanî pirsyarker be ji mirovên pîremêr û serhatî.

(8) Aqil tacek zêrîne belê li serê hemî kesê nîn e.

(9) Agrî girte mala êkê şewitî yê dî digot: To
xudê ne vemirîne da kewên xwe bibrêjim!

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek bikevit tengavîyek
mezin da yan xusaretek qebe da û êk dî bêt li ser halê wî ra
û li ser xusareta wî ra bêjît: Ka bo min filan karî bike- karek
kêm û bê xêr- wê jê ra bêjît: "Eve ye li agirî girte mala êkê
şewitî," yê dî got: To Xudê ne vemirîne da kewên xwe bibrêjim.

(10) Agirî girte mala êkê şewitî, got: Ne her ew tîr
ji kêçana ra nema!

16

(11) Aşvanê aşê mîra bi xulame!

Yanî mirovên xurt û mezin heta bi dest û pê n wa jî bi
çavên meznahîyê xelik berê xwe didinê.

(12) Asin qotê bê heqe.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek îzayek û tengavîyek
mezin bidit ber xwe û bê tiştêk li ser bêjînga wî bikevit, wê
bê gotin: "Asin gotê bê heq e." Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin "pale pûş e."

(13) Astenga mezin li derê mala mirovî ye

Bê guman e, ku mala mirov yan gundê mirov pêtivêtir e
bo xizmeta mirovî, çunkî mirov piranîya jî û jîyana xwe li
nav wan da dibûrînit ji ber vê êkê mirov bivê-nevê ye li gel
wan toşî, nexweşîyê û bela û têkvedanê bibit,. Vêca eger
rhirov ne jîr û jêhatî bit, ne zana û tê pir bit bê guman e
dûmahîka mirov li gel wan dûmahîyek reş û xirabe û bi çî
awa mirov nikarî xwe jê qurtal bikî. Çunkî kes nikarî bi
tenêtî bijît. Nexwe gelek rast e çaxê dibêjin: "Astenga mezin.
li derê mala mirovî ye.."

(14) Av li dora kîr û gunên wî jî geraye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav nerm û tenabit
piştî hingê hin kiryar û pîlan ji bin derkevin, mirov qet

hizir nakit ew kiryar û pîlanên wî ne, nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Te got mirî tixa nakin?!"

(15) Av li gola da bimînit wê genî bibit.

Bê guman e av bista jîyanê ye bo her tiştî çunkî wekî zîtirê piştê ye bo jîyanê. Belê çî gava av li cihê xwe da ma kar pê nehat kirin û nû nehat li ser wê genî dibit. Hêdî kêr tişteke 17

(11) Aşvanê aşê mîra bi xulame!

Yanî mirovên xurt û mezin heta bi dest û pê n wa jî bi çavên meznahîyê xelik berê xwe didinê.

(12) Asin qotê bê heqe.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek îzayek û tengavîyek mezin bidit ber xwe û bê tişteke li ser bêjînga wî bikevit, wê bê gotin:" Asin gotê bê heq e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "pale pûş e."

(13) Astenga mezin li derê mala mirovî ye

Bê guman e, ku mala mirov yan gundê mirov pêtivêtir e bo xizmeta mirovî, çunkî mirov piranîya jî û jîyana xwe li nav wan da dibûrînit ji ber vê êkê mirov bivê-nevê ye li gel wan toşî, nexweşîyê û bela û têkvedanê bibit,. Vêca eger rhirov ne jîr û jêhatî bit, ne zana û tê pir bit bê guman e dûmahîka mirov li gel wan dûmahîyek reş û xirabe û bi çî awa mirov nikarit xwe jê qurtal bikit. Çunkî kes nikarit bi tenêti bijît. Nexwe gelek rast e çaxê dibêjin: "Astenga mezin. li derê mala mirovî ye.."

(14) Av li dora kîr û gunên wî jî geraye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav nerm û tenabit piştî hingê hin kiryar û pîlan ji bin derkevin, mirov qet hizir nakit ew kiryar û pîlanên wî ne, nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Te got mirî tixa nakin?!"

(15) Av li gola da bimînit wê genî bibit.

Bê guman e av bista jîyanê ye bo her tiştî çunkî wekî zîtirê piştê ye bo jîyanê. Belê çî gava av li cihê xwe da ma kar pê nehat kirin û nû nehat li ser wê genî dibit. Hêdî kêr tişteke 17

nayêt. Vêca ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundî da axiftin û behis û xeberên ne şêrîn binve binve bèn kirin û kes pirsyarê lê nekit wî çaxî wê bibit sebebê peqndinê her wekî gotinek heye dibêjin: Dîzik pir bit û agir xweş bit, wê biforit." Vêca gerek mezin û malxê malê nehêlin muşkule (problem) li nav malê da bimînin heyne paşê wê sergêjî çêbit ka çawa "eger av li gola da bimînit wê genî bibit."

(16) Av ji Nêrwanê û feyde li Taqyanê!

Nêrwan û Taqyan du gund in. Li nav ruwa Silopîya li Kurdistanê Tirkîya û her du gund tuxûbên êk in. Avek boş li nav tuxûbê Nêrwanê derdikevit bo Taqyanê diçit gava te berê xwe dabîya Taqyanê te gund didît, ji ber dar û barê bax û bûstana û Nêrwan bi xwe jî lalaka wê ye ji têhna. Vêca ev gotin tê gotin. çaxê mirovek yan malek yan gundek nexweşî û kêferatî bibînin û berê zehmeta wa bo hindêk dî biçit her wekî gelek cara çêbîye, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Rezê Melkê nav yê min e û ber yê xelkê..."

(17) Agir bigrit rêlê ter û hişk wê pêkve bişewitin...

Bê guman e gava li malê da, yan li gundî da, yan li êlê da, destekê rabin bi îş û karên xirab û ne baş û pîs û vêca nexweşî û bela bo teva bêt, wê bêt gotin: "Agir bigrit rêlê ter û hişk wê pêkve bişewitin." Her wekî Xudê - pak û paqijbit - ferman dicit: " « *!»!*» f^> 'j*^ öj^ û*.-^V <h» lj2ij» Ji ber vê êkê karbistên wî - menva pîs û xerab bikin ji pîsîtiya wan, da nexweşî û tengavî li ser hemya da ne yêt..

(18) Agrî bi darên hûr hilke...

Bê guman li her dem û gava desteka lawa û xurta li pêşîya îş û karandin, heta hawarçî jî gava hawar dicit dibêjit : "He 18

nayêt. Vêca ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundî da axiftin û behis û xeberên ne şêrîn binve binve bîn kirin û kes pirsyarê lê nekit wî çaxî wê bibit sebebê peqndinê her wekî gotinek heye dibêjin: Dîzik pir bit û agir xweş bit, wê biforit." Vêca gerek mezin û malxê malê nehêlin muşkule (problem) li nav malê da bimînin heyne paşê wê sergêjî çêbit ka çawa "eger av li gola da bimînit wê genî bibit."

(16) Av ji Nêrwanê û feyde li Taqyanê!

Nêrwan û Taqyan du gund in. Li nav ruwa Silopîya li Kurdistanê Tirkîya û her du gund tuxûbên êk in. Avek boş li nav tuxûbê Nêrwanê derdikevit bo Taqyanê diçit gava te berê xwe dabîya Taqyanê te gund didît, ji ber dar û barê bax û bûstana û Nêrwan bi xwe jî lalaka wê ye ji têhna. Vêca ev gotin tê gotin. çaxê mirovek yan malek yan gundek nexweşî û kêferatî bibînin û berê zehmeta wa bo hindêk dî biçit her wekî gelek cara çêbîye, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Rezê Melkê nav yê min e û ber yê xelkê..."

(17) Agir bigrit rêlê ter û hişk wê pêkve bişewitin...

Bê guman e gava li malê da, yan li gundî da, yan li êlê da, destekê rabin bi îş û karên xirab û ne baş û pîs û vêca nexweşî û bela bo teva bêt, wê bêt gotin: "Agir bigrit rêlê ter û hişk wê pêkve bişewitin." Her wekî Xudê - pak û paqijbit - ferman dicit: " «*»!*» f^> 'j*^ öj^ û*.-^V <h» lj2ij» Ji ber vê êkê karbistên wî - menva pîs û xerab bikin ji pîsîtiya wan, da nexweşî û tengavî li ser hemya da ne yêt.. (18) Agrî bi darên hûr hilke...

Bê guman li her dem û gava desteka lawa û xurta li pêşîya îş û karanin, heta hawarçî jî gava hawar dicit dibêjit : "He 18

law..." Vêca eger mirovekî xwest bi karekê rabin divîya piştî xwe bi pîra girênedît, çunkî pîr davdoz in belê xurt xwîn germ in, wek kela nîskê ne zû difûrin xweyê wê seeta têdane, tiştî ji wan ra bêt gotin zû bi serê wan dikevit sernermin, vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit bi karekê mezin rabin wê jêra bêt gotin: "Agrî bi darên hûr û hilke" çunkî darên hûr pejink "tirrk" agir zû pê dikevit. Belê ev agirê he heke darê stûr li ser nebit xwe nagirit ji lewma hatiye gotin:

(19) Agrî li qurma dimînit..

Ew agirê gurm li ser nebit xwe nagirit wê zû bivemirit; ji ber vê êkê hatiye gotin: "Gêre bi golika nabit" belkî - bi kêmahî- bingêre divêt gayê pîr bit heta golik xwe pê bigrit..

(20) Axa kendala dibit tazehîya mala..

Bê guman ax êk ji wan tiştên pîr û mişe ye çunkî to bi kûve biçî tê li ser axê bi rêve biçî! Vêca ev axa hinde gelek û zehif li ber linga diçit gava xem jê xwarin û hat ket li malê, bêgumane wê bibit rewş û tazehîya malê çunkî xem jê hat xwarin, pa vêca eger tiştên berketî û hêja xem jê bêt xwarin wê çend bi nav û deng bit!..

(21) Aşê nezana Xudê digerînit...

(22) Asteng bê derece nabin.

Ev gotina he tê gotin gava li ser mirovekê da yan malekê da yan gundekê da tengavîyek mezin bêt, welê bîn ku hêdî ne ber hîvîyê firehîyê bin jê qurtal bibin bê hîvî bibin wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Ervazî bê nişûvî nînin."

19

law..." Vêca eger mirovekî xwest bi karekê rabin divîya piştî xwe bi pîra girênedît, çunkî pîr davdoz in belê xurt xwîn germ in, wek kela nîskê ne zû difûrin xweyê wê seeta têdane, tiştî ji wan ra bêt gotin zû bi serê wan dikevit sernermin, vêca

ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit bi
karek mezin rabit wê jêra bêt gotin: "Agrî bi darên hûr û
hilke" çunkî darên hûr pejink "tirrk" agir zû pê dikevit. Belê
ev agirê he heke darê stûr li ser nebit xwe nagirit ji lewma
hatîye gotin:

(19) Agir li qurma dimînit..

Ew agirê gurm li ser nebit xwe negirit wê zû bivemirit; ji
ber vê êkê hatîye gotin: "Gêre bi golika nabit" belkî - bi kê-
mahî- bingêre divêt gayê pîr bit heta golik xwe pê bigrit..

(20) Axa kendala dibit tazehiya mala..

Bê guman ax êk ji wan tiştên pîr û mişe ye çunkî to bi
kûve biçî tê li ser axê bi rêve biçî! Vêca ev axa hinde gelek
û zehif li ber linga diçit gava xem jê xwarin û hat ket li malê,
bêgumane wê bibit rewş û tazehiya malê çunkî xem jê hat
xwarin, pa vêca eger tiştên berketî û hêja xem jê bêt xwarin
wê çend bi nav û deng bit!..

(21) Aşê nezana Xudê digerînit...

(22) Asteng bê derece nabin.

Ev gotina he tê gotin gava li ser mirovekê da yan malekê
da yan gundekê da tengavîyek mezin bêt, welê bîn ku hêdî
ne ber hîvîyê firehîyê bin jê qurtal bibin bê hîvî bibin wekî
vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Ervazî bê nişûvî nînin."

19

B

(23) Bê himhim çênabit!

Binyata vê gotinê, dibêjin carekê mirovekê got: "Rêncberîyek
heye dibêjinê nan û zik - yanî karê û zik êkê bikit li
ser nanê zikê xwe- çima ez naçim rêncberîyê ji Xudê ra nakim
hema bila ew jî nanê zikê min bidit min! Tişteke dî min
jê navêt, rabî çû paşîya şikeftê da û dûr avahî û tarî û dest
bi nivêja kir. Rojekê duwa ma tişteke jê ra nehat, birsî bi zik
ma bi piştê ve, gav lê sist bîn, çav lê tarî bîn, li nîva rojê stêr
lê bîn xelek, ket hizir û mitala ka ez çi bikim? Ez ji nêza (birsî)
mirim! Li wa hizra da dengê karwanekê li deryê şikeftê
sehkîr, hema xwe li paşîya çikeftê mitkir. Karwanî hatin li
deryê şikeftê danîn. Firavîna xwe xwarin, ji bermayê xwe
lêk dan, êkê got: " De jê bigere em gihan mal, belê serkarwançî
got: "Ne. Nanê xwe ne hêlin, zad xweş hevale."

Rêncberê me yê bi nan û zik li paşîya şikeftê berê xwe
daye wê xwarina xwe bibin. Li dilê wxe da got: Pa bi Xudê
ew biçin û ez holê bimînim, ez ê ji nêza bimrin! Rabî li
paşîya şikeftê pêjin ji xwe anî û got: "Ihim ihim!" Ekê ji

karwanîya got : Kuro ew kî ye li paşîya vê şikeftê û to çi dikî li wêdê?! Ewî got: Ezbenî ez feqîrek im. Karwanî got: De bila bi xêra hewe bit wê çend xwarinê bidnê. Zadê xwe xwar û da xwe û rabî û ji xwe ra got: "Bê him him çênabit." çunkî "nanê nekara nîne." Wê hêj axivtin li vê babetê bêt kirin li tîpa "H."

(24) Berê havînê bavêje kulînê

Bê guman hizirkirina paşrojê tiştekek bivê-nevê ye nesaxim ji alîyê embûriyê ve, çunkî ew mirovê bê hizir bit ew bê kêre û rojek wê bi ser da bêt ,ew xwe bi her du dest û linga qurtal nekit. Divîya mirov ne wek wê gotina pêşîya bit çaxê dibêjin:"Hingî heye şilk û milk dema xilasbî keser û kulik" belkî divêt mirov wek wê gotina kevin çaxê tê gotin: "Dira-20

B

(23) Bê himhim çênabit!

Binyata vê gotinê, dibêjin carekê mirovekê got: "Rêncberîyek heye dibêjinê nan û zik - yanî karê û zik êkê bikit li ser nanê zikê xwe- çima ez naçim rêncberîyê ji Xudê ra nakim hema bila ew jî nanê zikê min bidit min! Tiştekek dî min jê navêt, rabî çû paşîya şikeftê da û dûr avahî û tarî û dest bi nivêja kir. Rojekê duwa ma tiştekek jê ra nehat, birsî bi zik ma bi piştê ve, gav lê sist bîn, çav lê tarî bîn, li nîva rojê stêr lê bîn xelek, ket hizir û mitala ka ez çi bikim? Ez ji nêza (birsî) mirim! Li wa hizra da dengê karwanekê li deryê şikeftê sehkir, hema xwe li paşîya çikeftê mitkir. Karwanî hatin li deryê şikeftê danîn. Firavîna xwe xwarin, ji bermayê xwe lêk dan, êkê got: " De jê bigere em gihan mal, belê serkarwançî got: "Ne. Nanê xwe ne hêlin, zad xweş hevale."

Rêncberê me yê bi nan û zik li paşîya şikeftê berê xwe daye wê xwarina xwe bibin. Li dilê wxe da got: Pa bi Xudê ew biçin û ez holê bimînim, ez ê ji nêza bimrin! Rabî li paşîya şikeftê pêjin ji xwe anî û got: "Ihim ihim!" Ekê ji karwanîya got : Kuro ew kî ye li paşîya vê şikeftê û to çi dikî li wêdê?! Ewî got: Ezbenî ez feqîrek im. Karwanî got: De bila bi xêra hewe bit wê çend xwarinê bidnê. Zadê xwe xwar û da xwe û rabî û ji xwe ra got: "Bê him him çênabit." çunkî "nanê nekara nîne." Wê hêj axivtin li vê babetê bêt kirin li tîpa "H."

(24) Berê havînê bavêje kulînê

Bê guman hizirkirina paşrojê tiştekek bivê-nevê ye nesaxim ji alîyê embûriyê ve, çunkî ew mirovê bê hizir bit ew bê

kêre û rojek wê bi ser da bê ,ew xwe bi her du dest û linga qurtal nekit. Divîya mirov ne wek wê gotina pêşîya bit çaxê dibêjin:"Hingî heye şilk û milk dema xilasbî keser û kulik" belkî divêt mirov wek wê gotina kevin çaxê tê gotin: "Dira-20

vê spî bo roja reş baş e."

(25) Birayek dîn û êk hişyar dan mûyekê neqe tandin!

Binêre li gotina (210)

(26) Bi fîta Hesnê Hewêrî

Hewêrî babkekin ji Ezîdîya, binciha wan li quntara çîyayê Spî li Zaxoka Behdîna, meznê wan li çaxekê Hesin bî, dibêjin: Hesin mirovekî dinyayî bî û bi têbîr bî binyata vê gotinê dibêjin carekê Hesnê Hewêrî li koçka xwe da rûniştî bî, birek miorvên wî li dorê rûniştine û şevbûrka xwe dikan. Dinya zivistan e. Ba û bahoz e, mû ji mara vedikit. Li ber tifika -koçka - agirî lerzînok girgirank mirova digirin û bernadin, Hesin ji tinaze ve -tirane- got: Çi kesê îşev ji der ve bisekinit heta ez sê fîta bidim ez ê keça xwe lê mehir bikim. Êkê ji wan xurtên mejî - eqil û sivik xilxilok û bê hîvî ji jinanîne got: Ez ê biseldnim. Rabî çû ji der ve li ber wê sir û seqemê. Birekê ma ji der ve Hesin got: "Fît" fîtek veda. Xurto got eve êk, demek dî pê ve ne çû dîsa Hesin got:"Fît." Xurto got: Eve dudu û ma... Koçk feşkilî her kes çû mala xwe; bî çaxê xewê Hesin jî rabî da biçit li ser cihê xwe, xurto got: Hesno pa te fîta sisê neda? Hesin law fîta mine û ez bi keyfa xwe me nihû ez didim yan Deh sal dî yan qet û qet ez nadim! Vêca ev bî pê gotin çî gava êk sozekê yan gotinekê bi êkê ra bidit û ber hîvî bikit û paşê piştî xwe biditê, ne bê hîvî bikit û ne pêk binit, wê bê gotin:"Bî fîta Hesnê Hewêrî" wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(27) BîdîzkaBehlûl.

Binyata vê gotinê dibêjin mirovekê got êkê: Heke to îşev li vê gola avê da bimînî heta siharê ez ê keça xwe bidim te; belê bi şertê to neçî li ber çî agira û çî agira jî ne îîn ber xwe. 21

vê spî bo roja reş baş e."

(25) Birayek dîn û êk hişyar dan mûyekê neqe tandin!

Binêre li gotina (210)

(26) Bi fîta Hesnê Hewêrî

Hewêrî babkekin ji Ezîdîya, binciha wan li quntara çîyayê

Spî li Zaxoka Behdîna, meznê wan li çaxekê Hesin bî, dibê-
jin: Hesin mirovekî dinyayî bî û bi têbîr bî binyata vê gotinê
dibêjin carekê Hesnê Hewêrî li koçka xwe da rûnişti bî, birek
miorvên wî li dorê rûniştine û şevbûrka xwe dikin. Dinya
zivistan e. Ba û bahoz e, mû ji mara vedikit. Li ber tifika
-koçka - agirî lerzînok girgirank mirova digirin û bernadin,
Hesin ji tinaze ve -tirane- got: Çi kesê îşev ji der ve bisekinit
heta ez sê fîta bidim ez ê keça xwe lê mehir bikim. Êkê ji
wan xurtên mejî - eqil û sivik xilxilok û bê hîvî ji jinanîne
got: Ez ê biseldnim. Rabî çû ji der ve li ber wê sir û seqemê.
Birekê ma ji der ve Hesin got: "Fît" fîtek veda. Xurto got
eve êk, demek dî pê ve ne çû dîsa Hesin got:"Fît." Xurto
got: Eve dudu û ma... Koçk feşkilî her kes çû mala xwe; bî
çaxê xewê Hesin jî rabî da biçit li ser cihê xwe, xurto got:
Hesno pa te fîta sisê neda? Hesin law fîta mine û ez bi keyfa
xwe me nihû ez didim yan Deh sal dî yan qet û qet ez nadim!
Vêca ev bî pê gotin çî gava êk sozekê yan gotinekê bi
êkê ra bidit û ber hîvî bikit û paşê piştî xwe biditê, ne bê
hîvî bikit û ne pêk binit, wê bê gotin:"Bî fîta Hesnê Hewêrî"
wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(27) BîdîzkaBehlûl.

Binyata vê gotinê dibêjin mirovekê got êkê: Heke to îşev li
vê gola avê da bimînî heta siharê ez ê keça xwe bidim te;
belê bi şertê to neçî li ber çî agira û çî agira jî ne îni ber xwe.
21

Mêrik li gola avê da ma. Ji nîva şevê pêda av lê bî qeşa û
qerisî. Roja paşî heta nêzîkî nîvro bi kotekî jê derket;pişfî hat
der got babê keçê: "De vêca keça xwe li min mehir bike."
Babê keçê got: Baş e, belê tê sond bixûy to şevê dî ne çûyî li
ber çî agira û yan çî agir te ne anîne li ba xwe? Mêrikê li
golê da sond xwar ez şevê dî ji gola avê da derneketime û
min çî agirjî nanîne li ba xwe û te bi xwe dît çawa ew av li
min bibî qeşa heta nêzîkî nîvro. Min ne karî ez jê derkevim!
Bavê keçê got: De sond bixwe te şevê dî agir bi çavê xwe
ne dîtîye? Mêrik sond xwar min şevê dî agir bi çavê xwe ne
dîoye, ji bilî agrê şivana li quntara çîyayî bi qonaxekê ji min
dûr. Babê keçê got: Ez qebûlnakim to bi wî agirî germ dibî.
Mêrik got: Em ê rabin li ba Behlul şerTet, çaxê çûn doza
xwe gotin; Behlul got: Ez ê firavîne ji hewe ra çêkim, firavîna
xwe bixwim paşî ez ê doza hewe safî bikim. Behlul
rabî dîzik danî li ser devê rojnê -rojin ew kuna li ser banî ye
li semta tifika agirî, çunkî berê sope pirêmez nebîn agir li tîfkê

da xweş kir, rûniştin xwarê - paşê çendekê babê keçikê
got: Li me^dereng e, em ê rabin. Behlul got: Bila firavîn
çêbit paşî. Û dîsa xwe kerrkirin. Bî nêzîkî nîvro bavê keçikê
got: Em ê rabin çaxê me nema! Behlul got: Heta hon firavînê
nexwin hon ranabin. Bavê keçikê got: Pa ne em
nîşanê firavînê nabînin? Behlul got: Belêêê.. wa dîzik li ser
devê rojnê ye û eve ez ê agirî xweş dikim, heta firavîn çêbît.
Babê keçikê got : De mal ava xelik dibêjin behlul dîne, em
dibêjin herê çima hon we dibêjin! Deka to bi Xuda dînatî ji
vê mezintir heye? Dîzik li ser devê rojnê û agir li tifikê da
wê ji me ra firavînê çêkit! Behlul got: Çima ma agir nexweş
e? Babê keçê got: Tiredîno dîzik dûr e agir têhnê lê nakit.
Behlul got: Baş e, pa ya wijdan madem to dizanî agir têhnê
li dîzika li ser banî nakit û hemî dîzik deh pîyajî agir ne dûr
e, pa şawa agirê şivana bi şevê têhîn daye mirovê li gola avê
û qunaxekê jê dûr? De rabe here keça xwe bidê heyne ez ê
senî menîya bi serê te bînim.

(28) Barê hêceta kes nikarî rast bikî.

22

Mêrik li gola avê da ma. Ji nîva şevê pêda av lê bî qeşa û
qerisî. Roja paşî heta nêzîkî nîvro bi kotekî jê derket; pişfî hat
der got babê keçê: "De vêca keça xwe li min mehir bike."
Babê keçê got: Baş e, belê tê sond bixûy to şevê dî ne çûyî li
ber çî agira û yan çî agir te ne anîne li ba xwe? Mêrikê li
golê da sond xwar ez şevê dî ji gola avê da derneketime û
min çî agirjî nanîne li ba xwe û te bi xwe dît çawa ew av li
min bibî qeşa heta nêzîkî nîvro. Min ne karî ez jê derkevim!
Bavê keçê got: De sond bixwe te şevê dî agir bi çavê xwe
ne dîtîye? Mêrik sond xwar min şevê dî agir bi çavê xwe
ne dîöye, ji bilî agrê şivana li quntara çîyayî bi qonaxekê ji min
dûr. Babê keçê got: Ez qebûlnakim to bi wî agirî germ dibî.
Mêrik got: Em ê rabin li ba Behlul şerTet, çaxê çûn doza
xwe gotin; Behlul got: Ez ê firavînê ji hewe ra çêkim, firavîna
xwe bixwim paşî ez ê doza hewe safî bikim. Behlul
rabî dîzik danî li ser devê rojnê -rojin ew kuna li ser banî ye
li semta tifika agirî, çunkî berê sope pirêmiz nebîn agir li tifikê
da xweş kir, rûniştin xwarê - paşê çendekê babê keçikê
got: Li me^dereng e, em ê rabin. Behlul got: Bila firavîn
çêbit paşî. Û dîsa xwe kerrkirin. Bî nêzîkî nîvro bavê keçikê
got: Em ê rabin çaxê me nema! Behlul got: Heta hon firavînê
nexwin hon ranabin. Bavê keçikê got: Pa ne em
nîşanê firavînê nabînin? Behlul got: Belêêê.. wa dîzik li ser

devê rojnê ye û eve ez ê agirî xweş dikim, heta firavîn çêbît. Babê keçikê got : De mal ava xelik dibêjin behlul dîne, em dibêjin herê çima hon we dibêjin! Deka to bi Xuda dînatî ji vê mezintir heye? Dîzik li ser devê rojnê û agir li tifikê da wê ji me ra firavînê çêkit! Behlul got: Çima ma agir nexweş e? Babê keçê got: Tiredîno dîzik dûr e agir têhnê lê nakit. Behlul got: Baş e, pa ya wijdan madem to dizanî agir têhnê li dîzika li ser banî nakit û hemî dîzik deh pîyajî agir ne dûr e, pa şawa agirê şivana bi şevê têhîn daye mirovê li gola avê û qunaxekê jê dûr? De rabe here keça xwe bidê heyne ez ê senî menîya bi serê te bînim.

(28) Barê hêceta kes nikarî rast bikit.

22

Temaşe bike li gotina (252) ê!

(29) Bî mesela xal û xuharzî.

Mesela xal û huharzî; dibêjin carekê xal çû aşê xuharzîyê xwe, dema çavên wan bi êk ketin, xalê li dil, xwe da got: Eve aşê xuharzîyê min e û ew aşvanê wê arvanê min bê miz bihêrit. Xuharzî li dilê xwe da got: Eve xalê min hat aşî wê mizek zêde bidit min û em ê têr kurora ji arvanê wî bixûn. Vêca ev gotin tê gotin li çaxê du mirov her êk ber hîvî bit ji yê dî bixût wê bê gotin: "Bî mesela xal û xuharzî."

(30) Bî nivîştîya melê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê kurê pîrejinekê her şev bi xwe ve dimîst. Pîrejî çû li ba melê got: Seyda li bextê te to nivîştîyekê ji kurê min ra çêke ka bela mîzê wî ji min venabit. Bila bi xêra te bit; melê got: Li ser çava, şeva paşî piştî melê nivîşö çêkirî kurkî rît bi xwe ve.

Vêca ev bî pê gotin çî gava êk çara kêmahîyekê bikit piştî wê çarekirinê xirabtir bibit wê bê gotin: "Bî nivîştîya melê."

(31) Berû ya ji ber qelpuçka xwe dere!

Bê guman e gelek cara hindê reng mirov hene gava rû ji wan ra çêbî wê zû ji ser xwe çûn û binyata xwe ji bîr kirin bi xwe hêdî babê xwe nasakin. Nexasim heke babê wî piçek belengaz bit, yan binyata wî ne hinde li pêş bit li çaxê xwe da.

Carekê li va nêzîka, yanî li dora 1925 ê mirovek jina wî bi zarokê mir û zarok ma sax. Babê belengaz ji wê jinê pê ve kesê xwe nebî. Tifal ma li desta da û xweyî kir, belê bi çî halî xweyî kir? Bi halê sa! Hingê êkê didît ew kur wê li ber singa ye li derê wê malê û mala dî heta çirek şîr bi desta diket bo kurê wî, bi vî awayî heta kur fêhma bî rêkir dibistanê

- medresê- û kurê senewî xilaskir, bab, wî got: Kurê min
23

Temaşe bike li gotina (252) ê!

(29) Bî mesela xal û xuharzî.

Mesela xal û huharzî; dibêjin carekê xal çû aşê xuharzîyê
xwe, dema çavên wan bi êk ketin, xalê li dil, xwe da got:
Eve aşê xuharzîyê min e û ew aşvanê wê arvanê min bê miz
bihêrit. Xuharzî li dilê xwe da got: Eve xalê min hat aşî wê
mizek zêde bidit min û em ê têr kurora ji arvanê wî bixûn.
Vêca ev gotin tê gotin li çaxê du mirov her êk ber hîvî bit
ji yê dî bixût wê bê gotin: "Bî mesela xal û xuharzî."

(30) Bî nivîştîya melê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê kurê pîrejinekê her şev bi
xwe ve dimîst. Pîrejî çû li ba melê got: Seyda li bextê te to
nivîştîyekê ji kurê min ra çêke ka bela mîzê wî ji min venabit.
Bila bi xêra te bit; melê got: Li ser çava, şeva paşî piştî
melê nivîşö çêkirî kurkî rît bi xwe ve.

Vêca ev bî pê gotin çî gava êk çara kêmahîyekê bikit piştî
wê çarekirinê xirabtir bibit wê bê gotin: "Bî nivîştîya melê."

(31) Berû ya ji ber qelpuçka xwe dere!

Bê guman e gelek cara hindê reng mirov hene gava rû ji
wan ra çêbî wê zû ji ser xwe çûn û binyata xwe ji bîr kirin
bi xwe hêdî babê xwe nasnakin. Nexasim heke babê wî
piçek belengaz bit, yan binyata wî ne hinde li pêş bit li çaxê
xwe da.

Carekê li va nêzîka, yanî li dora 1925 ê mirovek jina wî bi
zarokê mir û zarok ma sax. Babê belengaz ji wê jinê pê ve
kesê xwe nebî. Tifal ma li desta da û xweyî kir, belê bi çî
halî xweyî kir? Bi halê sa! Hingê êkê didît ew kur wê li ber
singa ye li derê wê malê û mala dî heta çîrek şîr bi desta diket
bo kurê wî, bi vî awayî heta kur fêhma bî rêkir dibistanê
- medresê- û kurê senewî xilaskir, bab, wî got: Kurê min

23

here xwe binivîse serbaz- esker- kur çû eskerîyê, babê
nehîşt derkevê, kur ma têda heta bî (Nayîp zabit) li vî demî
hemîyê babê rençberî dikir û pare ji kurê xwe ra rêdikir.
Bab pîr bî hêdî ne karî kargerîyê bikit; kurê jî pare jê ra rê
ne dikir, gelek şepirze bî. Rabî qesta kurê xwe kir - kurê wî
li Mosil bî û ez dizanim ka li kîjan "fewcê" bî û karê wî çî
bî? - heta çû li ber deryê (mueskerî) inzîbat pirsyarjê kirin:
Te çî ye mam? Got: Min divêt ez filan kesê bibînim. Behsa
kurê xwe rabî birin, çaxê kurê bab dît bi rengê ne mirovatîli

gel babê xwe axivt; zabit pirsyar jê kirin: Ev çîyê te ye? Got ev xulamê babê min e - li xwe negirt bêjît ev babê min e Çunkî bab jar û belengaz bî. Babê çawa gotina wî sehkir, dinya li çavê wî tarî bî. Bûrîyên wî hemî hat li ber çava ka bi çî halî xweyî kirye û çawa jî û jîyana xwe hemî danî li ser jîyana wî! Ev hemî li bîst xebera da hat li ber çavên wî, ho li kurê xwe zivirî û got: Kuro pêtote ez xulamê babê te me? Kurê got: E, babê devê xwe tijî tiv kir û avêt ser û çavên wî û li xwe zivirî berê xwe da Amir Fewcî û gotê: Bawer bike kurê min e û jîyana xwe hemî ji Amir Fewcî ra gêra û riya xwe girt û çû qesta kolkê xwe bi wî ser û dilî ve. Ez welê hizir dikim gelek piştî hingê nema çû li ber rehma Xudê ef û azad bikit. Tola wî li bin dinyayê jî ji kurê wî bisönit her wekî li ser dinyayê jê standî, çunkî wekî min sehkirî Amir Fewc gelek bi gotina wî êşîha - heta girî - û dumahîk gazî kurê Irir û (meclis Eskerî) li ser girêda û (terd) kir.

Vêca ev gotina he tê gotin gava êk wek vî (xweş xurtê me) ne xwazit kurê babê xwe bit û li xwe ne girit ji binyata xwe bit wê bê gotin. "Berû ya ji ber qelpûçka xwe dere.."

(32) Bi desta bide û bi linga pê bikeve!

Ev gotina he tê gotin gava êk qencîyek bi êkê ra bikit bi deynekê yan qerekê û paşî ew derkevit nexweş mirov û piştî xwe bidit xweyê qencîyê, wê bê gotin: Eve ye; " bi desta bide û bi linga pê bikeve!"

24

here xwe binivîse serbaz- esker- kur çû eskerîyê, babê nehîşt derkevê, kur ma têda heta bî (Nayîp zabit) li vî demî hemîyê babê rençberî dikir û pare ji kurê xwe ra rêdikir. Bab pîr bî hêdî ne karî kargerîyê bikit; kurê jî pare jê ra rê ne dikir, gelek şepirze bî. Rabî qesta kurê xwe kir - kurê wî li Mosil bî û ez dizanim ka li kîjan "fewcê" bî û karê wî çî bî? - heta çû li ber deryê (mueskerî) inzîbat pirsyarjê kirin: Te çî ye mam? Got: Min divêt ez filan kesê bibînim. Behsa kurê xwe rabîn birin, çaxê kurê bab dît bi rengê ne mirovatîli gel babê xwe axivt; zabit pirsyar jê kirin: Ev çîyê te ye? Got ev xulamê babê min e - li xwe negirt bêjît ev babê min e Çunkî bab jar û belengaz bî. Babê çawa gotina wî sehkir, dinya li çavê wî tarî bî. Bûrîyên wî hemî hat li ber çava ka bi çî halî xweyî kirye û çawa jî û jîyana xwe hemî danî li ser jîyana wî! Ev hemî li bîst xebera da hat li ber çavên wî, ho li kurê xwe zivirî û got: Kuro pêtote ez xulamê

babê te me? Kurê got: E, babê devê xwe tijî tiv kir û avêt ser
û çavên wî û li xwe zivirî berê xwe da Amir Fewcî û gotê:
Bawer bike kurê min e û jîyana xwe hemî ji Amir Fewcî ra
gêra û riya xwe girt û çû qesta kolkê xwe bi wî ser û dilî ve.
Ez welê hizir dikim gelek piştî hingê nema çû li ber rehma
Xudê ef û azad bikit. Tola wî li bin dinyayê jî ji kurê wî
bisönit her wekî li ser dinyayê jê standî, çunkî wekî min
sehkirî Amir Fewc gelek bi gotina wî êşîha - heta girî - û
dumahîk gazî kurê Irir û (meclis Eskerî) li ser girêda û (terd)
kir.

Vêca ev gotina he tê gotin gava êk wek vî (xweş xurtê me)
ne xwazit kurê babê xwe bit û li xwe ne girit ji binyata xwe
bit wê bê gotin. "Berû ya ji ber qelpûçka xwe dere.."

(32) Bi desta bide û bi linga pê bikeve!

Ev gotina he tê gotin gava êk qencîyek bi êkê ra bikit bi
deyneke yan qerekê û paşî ew derkevit nexweş mirov û
pišta xwe bidit xweyê qencîyê, wê bê gotin: Eve ye; " bi desta
bide û bi linga pê bikeve!"

24

(33) Bi golkînî hatîye tirsandin.

Binyata vê gotinê dibêjin êk ji mêrikên Kurda adetê wî bî
her sal li çaxê biharê rojek xas kiri bî bo şere ga. Dinya bî
bihar ew roj hat hingî gayên li bajêr da heyîn komkirin û du
du berdan êk ,belê gayekê karî hemîya û zora teva bir û revandin.

Mîr got kuro ev çi ga neman vî gayê he birevînin?

Tevan gotin: Ne xêr ga neman. Mirovekê got: Mîrim min
gayek lahor û lawaz maye û gelek pîr û bê çare ye. Mîr got:
De herin wî jî bînin. Gava çûn lahor anîn û lahor hat meydanê
û çavên wî bi wî gayê boxe ket, hema ji cih kûr vekirê
û rahêlayê wî gayê boxe bazda û lahor ket li ser piştê da,
heta ji wara rateqand! Mîr got: Ev çi ecêb e, çawa ev gayê
boxe ji ber vî lahorê lawaz direvit? Pa ne heke li xwe ziviribûya
û li gel yek boç lêdabîya wê li cih da kuştibîya!

Xweyê lahorî got: Mîrê min lahorê min ew " bi golkînî tirsandî
ye." Vêca ev bî pê got gava êk bidit li ser êkê û bê
çare bikit û ewê dî li xwe nezivirit û bersiva wî bidit, ew li
ber çav ji yê dî xurtire wê bê gotin; " bi golkînî hatîye tirsandin."

(34) Bo çî ne heqe xwe li ser kefa destê xwe
dibînit?!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê deyneke ji êkê
kir û pišta xwe dayê hindî xweyî çû xwest wî hêcet girtin.
Dûmahîkê xweyê deyn got: Eve çî ye? An bêje deynê te nadim,

yan jî taze bide da ez bes bêm biçim tena bibim. Deyndarî
got: Çawa ez nadim? Te qencî li gel min kirîye, ez
qencîya te çi cara ji bîr nakim. Belê bêhna xwe fireh bike; vê . gavê dinya zivistane bila bibit bihar, pezê
koçera biçit zozana

wê qelew bibit hirya wî /wê dirêj bibit, demê pahîzê
koçerji jûr da hatin xarê li deştê pezê herit li nav ximifa bigerit
hirya wî/ wê bimînit bi xirnîfa ve jinka min wê biçit wê
hiryê ji xirnîfa vekit û bişût û birêsit, bikit berr û mehfûr, ez
25

(33) Bi golkînî hatîye tirsandin.

Binyata vê gotinê dibêjin êk ji mêrikên Kurda adetê wî bî
her sal li çaxê biharê rojek xas kiri bî bo şere ga. Dinya bî
bihar ew roj hat hingî gayên li bajêr da heyîn komkirin û du
du berdan êk ,belê gayekê karî hemîya û zora teva bir û revandin.

Mîr got kuro ev çi ga neman vî gayê he birevînin?

Tevan gotin: Ne xêr ga neman. Mirovekê got: Mîrim min
gayek lahor û lawaz maye û gelek pîr û bê çare ye. Mîr got:
De herin wî jî bînin. Gava çûn lahor anîn û lahor hat meydanê
û çavên wî bi wî gayê boxe ket, hema ji cih kûr vekirê
û rahêlayê wî gayê boxe bazda û lahor ket li ser piştê da,
heta ji wara rateqand! Mîr got: Ev çi ecêb e, çawa ev gayê
boxe ji ber vî lahorê lawaz direvit? Pa ne heke li xwe ziviribûya
û li gel yek boç lêdabîya wê li cih da kuştibîya!

Xweyê lahorî got: Mîrê min lahorê min ew " bi golkînî tirsandî
ye." Vêca ev bî pê got gava êk bidit li ser êkê û bê
çare bikit û ewê dî li xwe nezivirit û bersiva wî bidit, ew li
ber çav ji yê dî xurtire wê bê gotin; " bi golkînî hatîye tirsandin."

(34) Bo çî ne heqe xwe li ser kefa destê xwe
dibînit?!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê deynek ji êkê
kir û pišta xwe dayê hindî xweyî çû xwest wî hêcet girtin.
Dûmahîkê xweyê deyn got: Eve çî ye? An bêje deynê te nadim,

yan jî taze bide da ez bes bêm biçim tena bibim. Deyndarî
got: Çawa ez nadim? Te qencî li gel min kirîye, ez
qencîya te çi cara ji bîr nakim. Belê bêhna xwe fireh bike; vê . gavê dinya zivistane bila bibit bihar, pezê
koçera biçit zozana

wê qelew bibit hirya wî /wê dirêj bibit, demê pahîzê
koçerji jûr da hatin xarê li deştê pezê herit li nav ximifa bigerit
hirya wî/ wê bimînit bi xirnîfa ve jinka min wê biçit wê
hiryê ji xirnîfa vekit û bişût û birêsit, bikit berr û mehfûr, ez
25

ê wan berr û mehfûra bifroşim û paşê to neqelqe heta to

qurşê paşî wergirî. Çaxê we got xweyê deynî ji tengavîya xwe kir tîq tîq kenî dilê xwe xirab kir. Deyndarî got: "Bo çî nekenit heqê xwe li ser kefa destê xwe dibînit! Vêca ev bî pê gotin gava êk êkê dilxweş bikit bi xeyala û nefelê jê ra bînit li çokê û çar bost berf li erdê ne, ew ê dî pê bikenit: Xweyê xweşkirinê tinazê xwe pê bikit wê bêjit: "Bo çî ne heqê xwe li ser kefa destê xwe dibînit!"

(35) Behir bi devê sey nalewîtit.

Ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundekê da mirovek baş, zîrek, kêrhatî û zana hebit belê hindêk xirab û pîs û bêtûne bela xwe jê ve nekin û behsê wî bi xirabî û ne başî bikin. Wê bê gotin: "Behir bi devê sey nalewîtit." Yanî mirovên baş û hêja bi avêtina pîsa nepak nabin.

(36) Behra şîn e û av tê nîn e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zirtker bit û bi xwe jî êk car ne tişteke bit; wê bê gotin: "Behra şînê û av tê nîn e." Yanî wekî leylana li binê beruyê ji dûrve mirov dibêjit qey ave gava mirov nêzîk bî tişteke li wê dê nabînit, ev mirovê holê heçî nasnekit wê bêjit ka çî şêrgele! Belê gava naskir wê bizanî ku ji axivtinê pê ve tişteke dî nîne.

(37) Bi rojê ronahîye li ber min ne êx e.

Bê guman e, ku gund û êl û millet hene da arîkarî êk bikin û li xêra hevda bin. Gava êk kete li tengavîyekê da yê dî tev arîkarîya wî bikin. Vêca ev gotina he tê gotin li demê mirovek li tengavîya xwe li mirovên xwe ne yê pêş û xwe ji wan dûr bigrit, belê gava li wan bî firehî vêca ji nû wê çû ezman hilîtî û dev nermî ji wan ra kirin: Ez hazirim...û ew bi xwe êdî ne hewceyê wî ne; wê bê gotin: "Bi rojê ronahîye li ber min ne êx e."

26

ê wan berr û mehfûra bifroşim û paşê to neqelqe heta to qurşê paşî wergirî. Çaxê we got xweyê deynî ji tengavîya xwe kir tîq tîq kenî dilê xwe xirab kir. Deyndarî got: "Bo çî nekenit heqê xwe li ser kefa destê xwe dibînit! Vêca ev bî pê gotin gava êk êkê dilxweş bikit bi xeyala û nefelê jê ra bînit li çokê û çar bost berf li erdê ne, ew ê dî pê bikenit: Xweyê xweşkirinê tinazê xwe pê bikit wê bêjit: "Bo çî ne heqê xwe li ser kefa destê xwe dibînit!"

(35) Behir bi devê sey nalewîtit.

Ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundekê da mirovek baş, zîrek, kêrhatî û zana hebit belê hindêk xirab û pîs û bêtûne bela xwe jê ve nekin û behsê wî bi xirabî û ne

başî bikin. Wê bê gotin: "Behir bi devê sey nalewitit." Yanî mirovên baş û hêja bi avêtina pîsa nepak nabin.

(36) Behra şîn e û av tê nîn e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zirtker bit û bi xwe jî êk car ne tişteke bit; wê bê gotin: "Behra şînê û av tê nîn e." Yanî wekî leylana li binê beruyê ji dûrve mirov dibêjit qey ave gava mirov nêzîk bî tişteke li wê dê nabînit, ev mirovê holê heçî nasnekit wê bêjit ka çî şêrgele! Belê gava naskir wê bizanît ku ji axivtinê pê ve tişteke dî nîne.

(37) Bi rojê ronahîye li ber min ne êx e.

Bê guman e, ku gund û êl û millet hene da arîkarî êk bikin û li xêra hevda bin. Gava êk kete li tengavîyekê da yên dî tev arîkarîya wî bikin. Vêca ev gotina he tê gotin li demê mirovek li tengavîya xwe li mirovên xwe ne yê pês û xwe ji wan dûr bigrit, belê gava li wan bî firehî vêca ji nû wê çû ezman hilftî û dev nermî ji wan ra kirin: Ez hazirim...û ew bi xwe êdî ne hewceyê wî ne; wê bê gotin: "Bi rojê ronahîye li ber min ne êx e."

26

(38) Bostek bê xemî gezek xusaret e.

Bê guman her mirovekê çend salên bi jimare li jîyê xwe da hene; û li hemî jîyê xwe da ka carekê yan du cara fîrset jê ra tê yan ne; bivê-nevê ye, ku venandî bit li ber firseta xwe da dema firseta wî hat ew sistahîye nekit, çunkî ew ne karê mirova ne ku xemsarîyê li firseta xwe da bikit, heta ji desta

derkevit. Her wekî Meleyê Cizîrî dibêjit:

Tal'îku bête firset muhletli nik herame

Mîn umrê Nohînîne saqî were bilez xweş

Her welê Cigerxwînî dibêjit:

Eger dem dîji bo min yek du firset

ku Grset bê heramejêra muhlet

Ne raste em hemî bimrin bizillet

şev û roja seraser ev sîtem tê

Nebî bawer bikîku nahesim pê.

Vêca ew gotina he tê gotin gava mirovek firset jê ra hilkeft, belê xemsarîyê bikit heta ew firsetji desta derkevit vêca

ji nûka qurta li gewrîya xwe bidit!

Wê jê ra bê gotin: "Bostek bê xemî gezek xusaret e."

(39) Bertîl bera nerim dîkit.

(40) Bê ziravo û emir dirêjo.

(41) Biçit li ser kanîyê wê zuwa bibit

(42) Birayê ne ji makê nabit pîsê mêlakê.

(43) Bira bira ye bazar cuda ye.

(44) Bî mêvanîya quling û rûvî.

27

(38) Bostek bê xemî gezek xusaret e.

Bê guman her mirovekê çend salên bi jimare li jîyê xwe da hene; û li hemî jîyê xwe da ka carekê yan du cara fîrset jê ra tê yan ne; bivê-nevê ye, ku venandî bit li ber firseta xwe da dema firseta wî hat ew sistahîyê nekit, çunkî ew ne karê mirova ne ku xemsarîyê li firseta xwe da bikit, heta ji desta derkevit. Her wekî Meleyê Cizîrî dibêjit:

Tal'îku bête firset muhletli nik herame

Mîn umrê Nohînîne saqî were bilez xweş

Her welê Cigerxwînî dibêjit:

Eger dem dîji bo min yek du firset

ku Grset bê heramejêra muhlet

Ne raste em hemî bimrin bizillet

şev û roja seraser ev sîtem tê

Nebî bawer bikîku nahesim pê.

Vêca ew gotina he tê gotin gava mirovek firset jê ra hilkeft, belê xemsarîyê bikit heta ew firsetji desta derkevit vêca ji nûka qurta li gewrîya xwe bidit!

Wê jê ra bê gotin: "Bostek bê xemî gezek xusaret e."

(39) Bertîl bera nerim dikit.

(40) Bê ziravo û emir dirêjo.

(41) Biçit li ser kanîyê wê zuwa bibit

(42) Birayê ne ji makê nabit pîsê mêlakê.

(43) Bira bira ye bazar cuda ye.

(44) Bî mêvanîya quling û rûvî.

27

Binyata vê gotinê dibêjin carekê quling û rûvî bîn dostên êk. Rojekê rûvî got qulingî: Mal ava em hevqas dostên êkin êkê ji me her duka carekê dostê xwe ne bir li ba xwe bi mêvanî! Vêca sibehê me firavînek xweş heye divîya to keremkî mala me firavînê. Quling got: Li ser çava. Roja paşî quling çû li ba rûvî. Nîvro firavîn anî. Belê firavîn çî firavîne! Hewdelek rûhin bi kotekî xwe li firaxa -amana- kûr da digrit! Rûvî ew hewdel vala kir li ser berekê hulî û serjêr û gote qulingî: Keremke dostê hêja firavîna xwe bixwe, du car niklê xwe li wê tehta hişik û hola da mejî lê reş bî, serî lê arha, xwe da paş. Rûvî got: De ka bixwe, te nexwar? Quling got: Ma ez ê şerm bikim? Min têr xwar û min gelek xwar. Rûvî her carekê wê ezmanê xwe li bin bidit wê

mirçênî ji devê xwe bînit û wê bêjit: Heh pa ev hewdela he xweş e û ji xwe da diçit xwarê! Bi vî awayî heta hewdela xwe xilaskir, dev û lêvên xwe jî alistin. Quling got: Firavkna sibe li ba me ye. Rûvî got: Li ser çava. Roja paştir rûvî çû li ser firavînê. Quling firavîn anî, belê pa çawa anî? Kulmek-mistek-noka wê berdane li binê meqewrk-kulindokê avê- gewrî dirêj da û danî li navbeyna xwe û rûvî da û gotê: Keremke mam rûvî. Rûvî hindî hat û çû devê wî negiha binê meqewr livek noka jê derînit û tam bikit. Quling her car wê niklê xwe binê meqewr bidit wê livek nok jê derxit û bêjit;" pa çawan e tama wan noka pa ne gelek xweş in?" Rûvî her neqil wê milê xwe bihejînit.

Vêca ev gotina he tê gotin gava du mirov bi serve serve dostên êk bin, belê her êk li ber ya xwe bit û agah ji dostê xwe nebit wê bê gotin dostahîya wan " bi mêvanîya quling û rûvî."

(45) Bî kulîlka li derê kanîyê!

Binyata vê gotinê dibêjin mirovekê du keç hebîn, gote keça xwe ya mezin; "here cerek av bîne." Keç rabî çû li ser kehnîyê berê xwe daye kulîlkek wa li ser devê kehnîyê hişîn bîye, hema rûnişt û ket hizir, mitale û got: Babê min wê min 28

Binyata vê gotinê dibêjin carekê quling û rûvî bîn dostên êk. Rojekê rûvî got qulingî: Mal ava em hevqas dostên êkin êkê ji me her duka carekê dostê xwe ne bir li ba xwe bi mêvanî! Vêca sibehê me firavînek xweş heye divîya to keremkî mala me firavînê. Quling got: Li ser çava. Roja paşî quling çû li ba rûvî. Nîvro firavîn anî. Belê firavîn çi firavîne! Hewdelek rûhin bi kotekî xwe li firaxa -amana- kûr da digrit! Rûvî ew hewdel vala kir li ser berekê hulî û serjêr û gote qulingî: Keremke dostê hêja firavîna xwe bixwe, du car niklê xwe li wê tehta hişik û hola da mejî lê reş bî, serî lê arha, xwe da paş. Rûvî got: De ka bixwe, te nexwar? Quling got: Ma ez ê şerm bikim? Min têr xwar û min gelek xwar. Rûvî her carekê wê ezmanê xwe li bin bidit wê mirçênî ji devê xwe bînit û wê bêjit: Heh pa ev hewdela he xweş e û ji xwe da diçit xwarê! Bi vî awayî heta hewdela xwe xilaskir, dev û lêvên xwe jî alistin. Quling got: Firavkna sibe li ba me ye. Rûvî got: Li ser çava. Roja paştir rûvî çû li ser firavînê. Quling firavîn anî, belê pa çawa anî? Kulmek-mistek-noka wê berdane li binê meqewrk-kulindokê avê- gewrî dirêj da û danî li navbeyna xwe û rûvî da û gotê:

Keremke mam rûvî. Rûvî hindî hat û çû devê wî negiha binê meqewr livek noka jê derînit û tam bikit. Quling her car wê niklê xwe binê meqewr bidit wê livek nok jê derxit û bêjit;" pa çawan e tama wan noka pa ne gelek xweş in?" Rûvî her neqil wê milê xwe bihejînit.

Vêca ev gotina he tê gotin gava du mirov bi serve serve dostên êk bin, belê her êk li ber ya xwe bit û agah ji dostê xwe nebit wê bê gotin dostahîya wan " bi mêvanîya quling û rûvî."

(45) Bî kulîlka li derê kanîyê!

Binyata vê gotinê dibêjin mirovekê du keç hebîn, gote keça xwe ya mezin; "here cerek av bîne." Keç rabî çû li ser kehnîyê berê xwe daye kulîlkek wa li ser devê kehnîyê hişîn bîye, hema rûnişt û ket hizir, mitale û got: Babê min wê min 28

bidit şû ez ê kurekê bînim, kurê min dê mezin bibit; wê bê li ser kanîyê û çavên wî bi vê kulîlkê bikevit wê bi vê biçit da ji xwe ra bînit. Belê wê bikevit li kehnîyê da wê bixeniqit: Wey babooo ez rebena kurê xwe me û danî ser û singê xwe, bi tep û bista û pora xwe vegizgizand û veçirand!! Bab hingê ma...keç nehat. Got keça xwe ya dî: Ka rabe bi xuha xwe ve here eve nehat! Rabî çû çaxê giha li ser avê berê xwe dayê xuha wê wa li ser û sîngê xwe didit û axa bi serê xwe da dikit! Gotê; te xêr e? Çi li te qewimîye to ho dikî xuşka min? Xuşkê çîroka xwe û ya kurê xwe yê hizra jê ra got. Hema wê jî wek xuha xwe ser û sîngê xwe da ber tep û kulma: Ez rebena xuharziyê xwe me de bila xaleta te mirbîya, kor bibîya ho li te nehatibîya!! Bab ma..Ekê her du keça dîyar nebî. Rabî ew bi xwe çû çawa çû giha wêdê berê xwe dayê hema her du keçên wê pora xwe vediçirin! Pirsyarji wan kir: Hewe çî ye babo? Keça çîroka xwe jê ra gotin. Babê rahişt berçîtekê û ket li ber laşê wan heta birin malê.

Vêca ev gotin tê gotin çaxê mirovek xem û mereqa ji xwe ra çêkit bi hizir û mitala wê bê gotin: "Bî kulîlka derê kehnîyê!" Wekî vê gotinê ye - belê li dil xweşiyê da - çaxê dibêjin: "Elo Elo were milê babê xwe!" Binyata vê gotinê jî dibêjin carekê belengazek hebî, xwarna wî ji kîs çaka bî rojekê êkê hêkek dayê, wî jî hêka xwe bir û bi rê veket hizrên xweş, ji xwe ra got: Ez vê hêkê naxwim, ez ê bibim bêxim li bin mirîşka cîranê xwe da wa bîye qup - kurk - hêka min wê bibit mamirk û wê paşî hêka bikit û ez hêkên wê naxwim

heta ew jî bibit qup, ez ê hêkên wê bêxim li bin da wê hemîya derînit wê bibin gelek, ez ê dîka bifrûşim û mirîşka bihêlim, paşî ew mirîşk jî wê hêka bikin û bibin qup. Ez ê her dîka bifrûşim mirîşka xweyî bikim heta min pare hebin ez ê pezî bikrim û ew pez wê bizêt. Ez ê berx û rûn û hirya wî bifrûşim. Ez ê zengîn bibim. Ez ê ji xwe ra erdê bikrim, ulya çêkim, wê axa û maqûl û girgire qesta koşka min bikin. Wê hîvîya ji min bikin, heta ez bibim zavayê wan, belê ez ê keça filan axayî ji xwe ra bînim,. Wê kurkê ji min ra bînit, gava li ber mil bî ez ê bêjim: "Elo Elo were milê babê xwe! " 29 bidit şû ez ê kurekê bînim, kurê min dê mezin bibit; wê bê li ser kanîyê û çavên wî bi vê kulîlkê bikevit wê bi vê biçit da ji xwe ra bînit. Belê wê bikevit li kehnîyê da wê bixeniqit: Wey babooo ez rebena kurê xwe me û danî ser û singê xwe, bi tep û bista û pora xwe vegizgizand û veçirand!! Bab hingê ma...keç nehat. Got keça xwe ya dî: Ka rabe bi xuha xwe ve here eve nehat! Rabî çû çaxê giha li ser avê berê xwe dayê xuha wê wa li ser û sîngê xwe didit û axa bi serê xwe da dikit! Gotê; te xêr e? Çi li te qewimîye to ho dikî xuşka min? Xuşkê çîroka xwe û ya kurê xwe yê hizra jê ra got. Hema wê jî wek xuha xwe ser û sîngê xwe da ber tep û kulma: Ez rebena xuharziyê xwe me de bila xaleta te mirbîya, kor bibîya ho li te nehatibîya!! Bab ma..Ekê her du keça dîyar nebî. Rabî ew bi xwe çû çawa çû giha wêdê berê xwe dayê hema her du keçên wê pora xwe vediçirin! Pirsyarji wan kir: Hewe çî ye babo? Keça çîroka xwe jê ra gotin. Babê rahişt berçîtekê û ket li ber laşê wan heta birin malê.

Vêca ev gotin tê gotin çaxê mirovek xem û mereqa ji xwe ra çêkit bi hizir û mitala wê bê gotin: "Bî kulîlka derê kehnîyê!" Wekî vê gotinê ye - belê li dil xweşiyê da - çaxê dibêjin: "Elo Elo were milê babê xwe!" Binyata vê gotinê jî dibêjin carekê belengazek hebî, xwarna wî ji kîs çaka bî rojekê êkê hêkek dayê, wî jî hêka xwe bir û bi rê veket hizrên xweş, ji xwe ra got: Ez vê hêkê naxwim, ez ê bibim bêxim li bin mirîşka cîranê xwe da wa bîye qup - kurk - hêka min wê bibit mamirk û wê paşî hêka bikit û ez hêkên wê naxwim heta ew jî bibit qup, ez ê hêkên wê bêxim li bin da wê hemîya derînit wê bibin gelek, ez ê dîka bifrûşim û mirîşka bihêlim, paşî ew mirîşk jî wê hêka bikin û bibin qup. Ez ê her dîka bifrûşim mirîşka xweyî bikim heta min pare hebin ez ê pezî bikrim û ew pez wê bizêt. Ez ê berx û rûn û hirya

wî bifrûşim. Ez ê zengîn bibim. Ez ê ji xwe ra erdê bikrim,
ulya çêkim, wê axa û maqûl û girgire qesta koşka min bikin.
Wê hîvîya ji min bikin, heta ez bibim zavayê wan, belê ez ê
keça filan axayî ji xwe ra bînim,. Wê kurkê ji min ra bînit,
gava li ber mil bî ez ê bêjim: "Elo Elo were milê babê xwe! " 29

Bi wê gotinê ra her du destên xwe vekirin û dirêjkerin - hêka wî ji desta ket û şikest - Vêca gelek mirov
jîyana xwe

ne avêjit li ser hizir û xiyala ewê jîyana xwe bavêjit li ser hizir
û mitala û xeyal û xwezîya bêgumane wê bişepit, çunkî
wekî dibêjin: "Tovê xwezîyê çandin lahwle wela li şûnê
hişîn bî."(2)

(46) Belayê newe newe, dema to hatî li ser sera û
li ser her du çava.

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek ji ber bela û teşqela
birevit û xwe biparêzit, belê hingê bikit û nekit ji bela û bêlakira
qurtal nebit, wê bêjit: Eve ye "belayê newe newe dema
to harî li ser sera û li ser her du çava." Yanî min bela navêt,
belê heke bela ji min venebit ez jî xweyê wê me.

(47) Berê giran li cihê xwe da "giran e" gava qe
liqî ne bi du pera ne.

Yanî çî mal bit, yan gund bit yan êl bit hingê biha û giranî
jê ra heye hingê li cihê xwe da bit û li ser şûn û warê xwe bit
belê gava mişext bî û bi kolana ket û bî jarê li berê gundê
xelkê bihayê wî namînit.

(48) Bexê nêr her bo kêrê ye!

(49) Berffriaxwenahêlit.

Yanî mirovê tebîetê wî bi awakê bit, ew wî tebîetê nahêlit,
ka çawa berf sarîtîya xwe nahêlit! Li hemî çaxê salê da her
wekî gotinek heye dibêjin: "Qûna elimî tira û devê elimî vira
çênabit heta kure kura" û axivtin li vê babetê wê bê kirin li
tîpa (D) heke Xudê hez bikit.

(50) Bi xatrê xatira xelk diçin li ser dînê kafira!

30

Bi wê gotinê ra her du destên xwe vekirin û dirêjkerin - hêka wî ji desta ket û şikest - Vêca gelek mirov
jîyana xwe

ne avêjit li ser hizir û xiyala ewê jîyana xwe bavêjit li ser hizir
û mitala û xeyal û xwezîya bêgumane wê bişepit, çunkî
wekî dibêjin: "Tovê xwezîyê çandin lahwle wela li şûnê
hişîn bî."(2)

(46) Belayê newe newe, dema to hatî li ser sera û
li ser her du çava.

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek ji ber bela û teşqela

birevit û xwe biparêzit, belê hingê bikit û nekit ji bela û bêlakira qurtal nebit, wê bêjît: Eve ye "belayê newe newe dema to harî li ser sera û li ser her du çawa." Yanî min bela navêt, belê heke bela ji min venebit ez jî xweyê wê me.

(47) Berê giran li cihê xwe da "giran e" gava qe liqî ne bi du pera ne.

Yanî çî mal bit, yan gund bit yan êl bit hingê biha û giranî jê ra heye hingê li cihê xwe da bit û li ser şûn û warê xwe bit belê gava mişext bî û bi kolana ket û bî jarê li berê gundê xelkê bihayê wî namînit.

(48) Bexê nêr her bo kêrê ye!

(49) Berffriaxwenahêlit.

Yanî mirovê tebîetê wî bi awakê bit, ew wî tebîetê nahêlit, ka çawa berf sarîtîya xwe nahêlit! Li hemî çaxê salê da her wekî gotinek heye dibêjin: "Qûna elimî tira û devê elimî vira çênabit heta kure kura" û axivtin li vê babetê wê bê kirin li tîpa (D) heke Xudê hez bikit.

(50) Bi xatrê xatira xelk diçin li ser dînê kafira!

30

(51) Berjibestaxilasnabin.

Yanî binemala bi xwendan û rêber, wê kurên hêja û zana jê derkevin, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "şêrji bîşîya xilas nabin."

(52) Bêş hat li ser maldara avêtin li ser feqîr û jara.

(53) Ber li serî yan ser li berî her serî wê bişkêt.

(54) Bilûla li ber ga ye!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek zana li ber êkê da rûnit xarê her şîreta lê bikit, belê ew ê dî pûtê pê nekit û her karji wa şîreta nebînit, wê bê gotin: "Bilûla li ber gaye!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Çira li ber kora ye."

(55) Ba çawa tê benderê welê bide bayê..

Yanî gava karek te kete li ber te çawa keysê te jê tê bi wê awayî rahêlê, çunkî hemî gava keysê mirova ji karê wan neyên.

(56) Barek dirav yan barek derew!

Ev gotina he bi mirova didit zanîn heta mirov bikaribit li nav wê komka ku li nav da dijît taze bibûrînit, divîya mirovî malek pir hebit da deh çakîya bi deha ra bikit, yan jî ezmanek xweş û şîrîn hebit xelkê ji xwe ne direvînit û kûvî nekit, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Yan nanê te genim, yan zarê te genim."

31

(51) Berjibestaxilasnabin.

Yanî binemala bi xwendan û rêber, wê kurên hêja û zana jê derkevin, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "şêrji bîşîya xilas nabin."

(52) Bêş hat li ser maldara avêtin li ser feqîr û jara.

(53) Ber li serî yan ser li berî her serî wê bişkêt.

(54) Bilûla li ber ga ye!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek zana li ber êkê da rûnit xarê her şîreta lê bikit, belê ew ê dî pûtê pê nekit û her karji wa şîreta nebînit, wê bê gotin: "Bilûla li ber gaye!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Çira li ber kora ye."

(55) Ba çawa tê benderê welê bide bayê..

Yanî gava karek te kete li ber te çawa keysê te jê tê bi wê awayî rahêlê, çunkî hemî gava keysê mirova ji karê wan neyên.

(56) Berek dirav yan barek derew!

Ev gotina he bi mirova didit zanîn heta mirov bikaribit li nav wê komka ku li nav da dijît taze bibûrînit, divîya mirovî malek pir hebit da deh çakîya bi deha ra bikit, yan jî ezmanek xweş û şîrîn hebit xelkê ji xwe ne direvînit û kûvî nekit, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Yan nanê te genim, yan zarê te genim."

31

(57) Belê çavên reş û belek min ji te ra kildane!

Ev gotina he tê gotin li gava mirovek tişteke xas (taybefî) ji xwe ra bikit, êk dî biçit xwe lê bînit pêş, ew ê dî wê bêjît: "Belê çavên reş û belek min ji te ra kildane!"

(58) Bar naçit li ber kerî ker diçit li ber barî!

Ev gotina he tê gava karek asê bibit ji alekê ve û ji alek dî ve sanahî bit wê bê gotin: "Bar naçit li ber kerî, ker diçit li ber barî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Çîya naçit derwêş diçit." Eve jî dibêjin carekê babederwêşek çû gundekê, dinya zivistan e, bostek erd reş dîyar nakit ji ber berfê, gundî bi xwe jî wê li pişt çîyakê da bi rojê hemîyê seetek tav lê nadit. Derwêş got gundîya: Çima hon vî çîyayî ji ber singê gundê xwe ranakin û nakin deşt? De hema hêşku hon têr rojê bibînin! Gundîyan gotin: Mal bab wêrano em ê çawa bikaribin vî çîyayê hinde mezin rakin?! Derwêş got: Tişteke ji rakirna vî çîyayî sanahîtir nîne, heke hewe bivêt! Vê zivistanê min xweyî bikin heta biharê dinya germ û

nerm bibit, rê û rêbar vebin, ez ê bo hewe vî çîyayî ji vêdê
rakim û li ber sîngê gundî bikim deşt. Gundîyên nezan û belengaz
bawer kirih û derwêşê xwe wê zivistanê li ser dilê
xwe xweyî kirin bi parîyên xweş...cihê germ û nerm heta zivistan
bi dawayî hat. Gundîyan got: De rabe derwêşê delal
eve çaxê te hat ku to bela vî çîyayî ji me vekî. Derwêş got:
Li ser serê xwe, ha eha niho ez ê rakim û rabî li ser xwe û
gundî tev ketin li dûf, ka derwêş wê çawa çîyayî rakit! Derwêş
çû li ber çîyayî sekinî û gotê çîyawo here ji vêrê... Belê
çîya ji cih nelivî hindî gote here çîya neqeliqî. Gundîyan got:
Xilxiloko tê holê û bi vê gotinê vî zire çîyayî ji vêdê rakî?
Derwêş got "çîya naçit derwêş diçit!"

(59) Bila mirov dîkê rojekê bit ne mirişka sê sala
bit!

32

(57) Belê çavên reş û belek min ji te ra kildane!
Ev gotina he tê gotin li gava mirovek tişteke xas (taybefî) ji
xwe ra bikit, êk dî biçit xwe lê bînit pêş, ew ê dî wê bêjît:
"Belê çavên reş û belek min ji te ra kildane!"

(58) Bar naçit li ber kerî ker diçit li ber barî!
Ev gotina he tê gava karek asê bibit ji alekê ve û ji alek dî
ve sanahî bit wê bê gotin: "Bar naçit li ber kerî, ker diçit li
ber barî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Çîya naçit derwêş
diçit." Eve jî dibêjin carekê babederwêşek çû gundekê,
dinya zivistan e, bostek erd reş dîyar nakit ji ber berfê,
gundî bi xwe jî wê li pişt çîyakê da bi rojê hemîyê seetek tav
lê nadit. Derwêş got gundîya: Çima hon vî çîyayî ji ber
sîngê gundê xwe ranakin û nakin deşt? De hema hêşku hon
têr rojê bibînin! Gundîyan gotin: Mal bab wêrano em ê
çawa bikaribin vî çîyayê hinde mezin rakin?! Derwêş got:
Tişteke ji rakirna vî çîyayî sanahîtir nîne, heke hewe bivêt!
Vê zivistanê min xweyî bikin heta biharê dinya germ û
nerm bibit, rê û rêbar vebin, ez ê bo hewe vî çîyayî ji vêdê
rakim û li ber sîngê gundî bikim deşt. Gundîyên nezan û belengaz
bawer kirih û derwêşê xwe wê zivistanê li ser dilê
xwe xweyî kirin bi parîyên xweş...cihê germ û nerm heta zivistan
bi dawayî hat. Gundîyan got: De rabe derwêşê delal
eve çaxê te hat ku to bela vî çîyayî ji me vekî. Derwêş got:
Li ser serê xwe, ha eha niho ez ê rakim û rabî li ser xwe û
gundî tev ketin li dûf, ka derwêş wê çawa çîyayî rakit! Derwêş
çû li ber çîyayî sekinî û gotê çîyawo here ji vêrê... Belê
çîya ji cih nelivî hindî gote here çîya neqeliqî. Gundîyan got:

Xilxiloko tê holê û bi vê gotinê vî zire çîyayî ji vêdê rakî?

Derwêş got "çîya naçit derwêş diçit!"

(59) Bila mirov dîkê rojekê bit ne mirîşka sê sala

bit!

32

Bê guman ku bindesö û koletî pir nexwş e û qet tişteke nîne ku bivêti bi dîlî bijît. Çunkî mirovê jêrdest wekî mirîşka hêkere ji hindekara. Vêca bivê nevê ye mirov daxwaza mêranîyê bikit da ji bindestîyê derkevit û qurtal bibit heta eger wekî dîka bêti serjêkirin. çunkî serjêkirina bi dîkatî xweşiktir û tazetir e ji mana bi mirîşkatî..

(60) Bîye xûya hemî girara.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mayê xwe li hemî kara bidit, wê bêti gotin: "Bîye xûya hemî girara."

(61) Bi dizê sola - pêlava - xwe..

(62) Beqal wê difroşit tiştê li ba hey...

(63) Bi xeberdana nerm marji kunê tê der.

(64) Bihar bi kulîlkê çênabit.

Ev gotina he tê gotin gava êk karek mezin û giran bidit dîyarkirin bi sanahî. Çunkî kore rîyek li ber çava dikevit, wek leylana li binê berûyê, yan stêra li nav ewrên şevên çille da ku gelek namînit dîsa ewr bi serda digrin û winda dikin. Vêca ew bi wê kore rêkê rabbit li ser hêl û pepana û nefelê bînit li çokê. Wê jê ra bêti gotin: "Bihar bi kulîlkê çênabit."

(65) Bizin bizin e, mexelê xwe yê seetekê dest û

pîyê xwe xweş dikit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xemsariyê û tembelîyê bikit û ji karê mala xwe birevit û ne kêr xwe û ne kêr kesê bêti wê jê ra bêti gotin: "Bizin bizin e, mexelê xwe yê seetekê bi dest û pîyê xwe xweş dikit."

33

Bê guman ku bindesö û koletî pir nexwş e û qet tişteke nîne ku bivêti bi dîlî bijît. Çunkî mirovê jêrdest wekî mirîşka hêkere ji hindekara. Vêca bivê nevê ye mirov daxwaza mêranîyê bikit da ji bindestîyê derkevit û qurtal bibit heta eger wekî dîka bêti serjêkirin. çunkî serjêkirina bi dîkatî xweşiktir û tazetir e ji mana bi mirîşkatî..

(60) Bîye xûya hemî girara.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mayê xwe li hemî kara bidit, wê bêti gotin: "Bîye xûya hemî girara."

(61) Bi dizê sola - pêlava - xwe..

(62) Beqal wê difroşit tiştê li ba hey...

(63) Bi xeberdana nerm marji kunê tê der.

(64) Bihar bi kulîlkê çênabit.

Ev gotina he tê gotin gava êk karek mezin û giran bidit dîyarkirin bi sanahî. Çunkî kore rîyek li ber çava dikevit, wek leylana li binê berûyê, yan stêra li nav ewrên şevên çille da ku gelek namînit dîsa ewr bi serda digrin û winda dikin. Vêca ew bi wê kore rêkê rabbit li ser hêl û pepana û nefelê bînit li çokê. Wê jê ra bê gotin: "Bihar bi kulîlkê çênabit."

(65) Bizin bizin e, mexelê xwe yê seetekê dest û pîyê xwe xweş dikit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xemsariyê û tembeliyê bikit û ji karê mala xwe birevit û ne kêr xwe û ne kêr kesê bê wê jê ra bê gotin: "Bizin bizin e, mexelê xwe yê seetekê bi dest û pîyê xwe xweş dikit."

33

(66) Bi min xurto û li min xurto!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mêranîya xwe û pehlewaniya xwe li ser wan bidit dîyarkirin, ewên mêranîya wî her bi wa bit. Wê jê ra bê gotin: "Bi min xurto û li min xurto."

(67) Borîya xurta zor bore lê bidî wê te bibit, lê nedî to mayî!

(68) Bî mala li malxweyê hermandinî.

(69) BiçitBidlîswêbêlîs.

(70) Bila çê bit, bila keça sê bit!

Bê guman e, ku mêr û jin ji her parçên millet nêzîktirî êkin, raçandina wan li gel êk wec û karên wan bi êk ra pêtîre ji ya hemî kesên dî. Vêca egerjin baş bit, xemxwe ra mal û mêrê xwe bit, ji gotina mêrê xwe dernekevit, parazkera şeref û namosa wî bit ewî çî jê ye ku keça kê ye? Rast e, hatîye gotin:

"Dêhlên tirek jê çênabin seyên bejek." Belê ev gotina he li ser jinê bi xwe ye, ewa ji nijandê - unsurê - xwe pîs bit.

Çunkî her wekî haöye gotin: "Jina ne bijêre esil xêr e."

Çenda haöye gotin: "Jina bîne ji mala da xuharzî bidin bi

xala." Belê pa egerjinê binyata xwe hêla û xwe pêtûte kir - nexasim piştîji mala babê xwe derket û çû - bab nikarî rast

bikit, çunkî babê li mala xwe û ewa li mala mêrê xwe. Ka çawa eger jin xwe baş bikit bo mala xwe heskê bila bab çawa bit xirabîya wî zererê lê nakit, çunkî her êk wê li mala xwe, vêca egerjin (çê) bit heskî bila keça (sê) bit merî çî jê ye. Axiftin li ser jinê maye dê hêj axiftin li ser êt kirin bi

arîkarîya Xudê li tîpa (J) da...

34

(66) Bi min xurto û li min xurto!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mêranîya xwe û pehlewanîya xwe li ser wan bidit dîyarkirin, ewên mêranîya wî her bi wa bit. Wê jêra bê gotin: "Bi min xurto û li min xurto."

(67) Borîya xurta zor bore lê bidî wê te bibit, lê nedî to mayî!

(68) Bî mala li malxweyê hermandinî.

(69) Biçit Bidlîswêbêlîs.

(70) Bila çê bit, bila keça sê bit!

Bê guman e, ku mêr û jin ji her parçên millet nêzîktirî êkin, raçandina wan li gel êk wec û karên wan bi êk ra pêtîre ji ya hemî kesên dî. Vêca egerjin baş bit, xemxwe ra mal û mêrê xwe bit, ji gotina mêrê xwe dernekevit, parazkera şeref û namosa wî bit ewî çî jê ye ku keça kê ye? Rast e, hatîye gotin:

"Dêhlên tirek jê çênabin seyên bejek." Belê ev gotina he li ser jinê bi xwe ye, ewa ji nijandê - unsurê - xwe pîs bit.

Çunkî her wekî haöye gotin: "Jina ne bijêre esil xêr e."

Çenda haöye gotin: "Jina bîne ji mala da xuharzî bidin bi xala."

Belê pa egerjinê binyata xwe hêla û xwe pêtûte kir - nexasim piştîji mala babê xwe derket û çû - bab nikarî rast

bikit, çunkî babê li mala xwe û ewa li mala mêrê xwe. Ka çawa eger jin xwe baş bikit bo mala xwe heskê bila bab çawa bit xirabîya wî zererê lê nakit, çunkî her êk wê li mala xwe, vêca egerjin (çê) bit heskî bila keça (sê) bit merî çî jê ye. Axiftin li ser jinê maye dê hêj axiftin li ser êt kirin bi arîkarîya Xudê li tîpa (J) da...

34

(71) Biyanî bidê goştîyê ranî wê li ser te da bêt pûşpanî..

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî rûntir e ku axaftin li ser bê kirin, belê pa em ê her piçekê li ser baxivîn, here berê xwe bide gotina ku dibêjin: "Xwelî li wî bit ew ê mirovê xwe bit bi yê bîyanî."

(72) Bizna bi şonda bimînit behra gure.

Bê guman e hey male, yan gunde, serketin û pêşketina wan li yekîti û hevgerîni da ye li bin tevgîra rêberek zana û dilbês û dilsojê xwe da bin. Ka çawa pez li binçav dêrîya şivanê xwe da tê û diçit. Vêca ev gotin tê gotin gava êk xwe ji kes û karên xwe varî bikit û serbixwe bijît, wê bê gotin:

"Bizna bi şonda binînit behra gur e."

(73) Bê mêrekê neçe dîwana mîrekê.

Bê guman e tenêo buhayê mirov gelek kêd dîkî. Çunkî ne rast e mirovek bikaribit bi tenêtî bijît heta eger kar û barê jîyanê ji êkê ra pêk bên jî welê jî wê nekarbit bijît.

Eve wê baş bo me dîyar bibit gava em berê xwe bidin wê gotina kevin çaxê dibêjin: "Destê tenê naçit li ser xwarinê" çunkî mirovê bi tenê bê rûmet e, keskî bila şêr gel bit nikarî çî kiryara bikî, her wekî hatîye gotin: "Destê tenê deng jê nayêt." û heçî gava qesta cihekê bikî wê bi êkê bê hesab kirin, belê heke bîn dudu li wê gavê wê bi yazdeha bên hesab kirin, neku wê bi du yeka bin. Ka çawa gava to jimare

(1) danî li ser kaxezê êke, belê heka te du yek danî li ber tenîştê êk bi vî miqamî (1 1) wê bibin yazdeh neku du yekin. aha mirov jî wê welê bên hijmartin - û ji berê da hatîye gotin : "Teyr bi çenga difrin mêr bi mêra dixurin." Çunkî wekî dibêjin : "Hespê bi tenê tozê nakit"

(74) Bi minê minê demakevit ji ber hukmê jinê.

35

(71) Biyanî bidê goştîyê ranî wê li ser te da bê pûşpanî..

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî rûntir e ku axaftin li ser bê kirin, belê pa em ê her piçekê li ser baxivîn, here berê xwe bide gotina ku dibêjin: "Xwelî li wî bit ew ê mirovê xwe bit bi yê bîyanî."

(72) Bizna bi şonda bimînit behra gure.

Bê guman e hey male, yan gunde, serketin û pêşketina wan li yekîtî û hevgerîniyê da ye li bin tevgîra rêberek zana û dilbêş û dilsojê xwe da bin. Ka çawa pez li binçav dêrîya şivanê xwe da tê û diçit. Vêca ev gotin tê gotin gava êk xwe ji kes û karên xwe varî bikî û serbixwe bijît, wê bê gotin: "Bizna bi şonda binînit behra gur e."

(73) Bê mêrekê neçe dîwana mîrekê.

Bê guman e tenêo buhayê mirov gelek kêd dîkî. Çunkî ne rast e mirovek bikaribit bi tenêtî bijît heta eger kar û barê jîyanê ji êkê ra pêk bên jî welê jî wê nekarbit bijît.

Eve wê baş bo me dîyar bibit gava em berê xwe bidin wê gotina kevin çaxê dibêjin: "Destê tenê naçit li ser xwarinê" çunkî mirovê bi tenê bê rûmet e, keskî bila şêr gel bit nikarî çî kiryara bikî, her wekî hatîye gotin: "Destê tenê deng jê nayêt." û heçî gava qesta cihekê bikî wê bi êkê bê hesab kirin, belê heke bîn dudu li wê gavê wê bi yazdeha bên hesab kirin, neku wê bi du yeka bin. Ka çawa gava to jimare

(1) danî li ser kaxezê êke, belê heka te du yek danîn li ber
teništa êk bi vî miqamî (1 1) wê bibin yazdeh neku du yekin.
aha mirov jî wê welê bîn hijmartin - û ji berê da hatîye gotin
: "Teyr bi çenga difrin mêr bi mêra dixurin." Çunkî wekî
dibêjin : "Hespê bi tenê tozê nakit"

(74) Bi minê minê demakevit ji ber hukmê jinê.

35

Bê guman e, ku mirovê daxwaza tişteke hêja û berkefî bikit
divêt xwe mêrxwaz û çeleng û jîr û jêhaö bikit, ne tirsînûk
bê zirav bit, çunkî bi bê ziravî kes naghêt doza xwe. Her
wekî Cigerxwîn li parçe şîrek xwe da dibêjit:

"Xurto eger to rabî

Wek başûka heri çok

Ne wek şêr û gura bî

To nistinîjî min mok

Ne xurt şehreza bî

Bûkê didî bi totok

Kubêtacû sera bî

Dê çawa min bikî bûk. " Belkî divêt xwe pêk bînit bo gorî kirina doza xwe bi mê-
ranî hey ne kes "bi min ê minê demakevit ji ber hukmê
dinê" heta bighêt hindek dî vêca..

(75) Bila şêr pišta mirov bişkênit ne rûvî devê
mirov balîsit!

Gelek mirov li rêka jiyana xwe da rîyek taze ji xwe ra bigrit,
çenda ku nexweşî û tengavî bêne li pêşîya mirovî. Her
welê hevalîya mirovên baş û jêhaö û merdemêr û mêrxas bikit,
bila nequlî û ne rehetî bit Neku hevalîya pîs pêtûta û bê
kêra bikit êk car mirov jî bi wan ve pîs bibit û kûö û merdal
bibit. Yanî bila mirov jîyanek berz bijît li rêza piling û şêra û
li gel wan bi ceng û şer bit, bila pišta mirov bişkênit neku
mirov li jîyanek pîs û bindest da bit hevalê rûvîya û rûvî
devê mirov balîsit, çunkî wekî hatiye gotin: "Tovî li jîna dibindesta
merge qarun û haman bit."

Dibêjin carekê baz û qijak gihan êk qijakî gote bazî: Erê to
çend sala jî -emîr- dikî? Bazî got: Bawerke kê m baz deh sala
jî bikit, çunkî hingî to dibînî wê bi serê kêzim kelema ve ne
li dûv nêçîra xwe ve. Qijakê got: mal ava ma ne heyfe to ev
teyrê hinde ciwan û mêrxas, to xwe bidî kuştin, hêj dinya ne
36

Bê guman e, ku mirovê daxwaza tişteke hêja û berkefî bikit
divêt xwe mêrxwaz û çeleng û jîr û jêhaö bikit, ne tirsînûk
bê zirav bit, çunkî bi bê ziravî kes naghêt doza xwe. Her

wekî Cigerxwîn li parçe şîrek xwe da dibêjit:

"Xurto eger to rabî

Wek başûka heri çok

Ne wek şêr û gura bî

To nastinîjî min mok

Ne xurt şehreza bî

Bûkê didî bi totok

Kubêtacû sera bî

Dê çawa min bikî bûk. " Belkî divêt xwe pêk bînit bo gorî kirina doza xwe bi mê-
ranî hey ne kes "bi min ê minê demakevit ji ber hukmê
dinê" heta bighêt hindek dî vêca..

(75) Bila şêr pişta mirov bişkênit ne rûvî devê
mirov balîsit!

Gelek mirov li rêka jiyana xwe da rîyek taze ji xwe ra bigrit,
çenda ku nexweşî û tengavî bêne li pêşîya mirovî. Her
welê hevalîya mirovên baş û jêhaö û merdemêr û mêrxas bikit,
bila nequlî û ne rehetî bit Neku hevalîya pîs pêtûta û bê
kêra bikit êk car mirov jî bi wan ve pîs bibit û kûö û merdal
bibit. Yanî bila mirov jîyanek berz bijît li rêza piling û şêra û
li gel wan bi ceng û şer bit, bila pişta mirov bişkênit neku
mirov li jîyanek pîs û bindest da bit hevalê rûvîya û rûvî
devê mirov balîsit, çunkî wekî hatiye gotin: "Tovî li jîna dibindesta
merge qarun û haman bit."

Dibêjin carekê baz û qijak gihan êk qijakî gote bazî: Erê to
çend sala jî -emîr- dikî? Bazî got: Bawerke kêma baz deh sala
jî bikit, çunkî hingî to dibînî wê bi serê kêzim kelema ve ne
li dûv nêçîra xwe ve. Qijakê got: mal ava ma ne heyfe to ev
teyrê hinde ciwan û mêrxas, to xwe bidî kuştin, hêj dinya ne
36

dîtî bi ser parîyê zikê xwe? De were bibe hevalê min ji xwe
ra tena bibe da to bi rehetî bijî, ne bîst sala belkî bi kêmahî
sed sala. Bazî got: De bi keyfa te ye. Qijakê got: De rabe da
biçin taştê bixûn. Her du rabîn çûn li perê gundekê kerek
mirrarbîyî û sa kavola wî dirandibî, qijakê got bazî: Keremke
taştê bixwe. Bazî got: Ez vê gavê ne bîrsîme. Qijakê serê
xwe xiste li ûr gûşê kerê da heta têr xwar derket û xwe
daweşand, gote bazî: Te çima taşta xwe ne xwar? Bazî got:
Ez nikarim bixûm. Her du ketin li dûv êk û çûn. Bêhnek
pêve çû bazî qebqeba kewa sehkir gote qijakê: Li vir be ez ê
taştê ji xwe ra bînim û nihû bêm, rabî çû berê xwe dayê refek
kewa wê girtin pesarekê û wê diçêrin. Nêrekewek wê
çûwe li ser berekê li bin hervistekê da û qebqeba wî ye.

Bazî ji kerb û kîn xwe dadayê,kewî fişêna çengê kewî sehkir xwe avêt li bin hervistê da, bazî ser û ser xwe li nav guhê hervistê da singê wî li serê kêzmekê ket, serê kêzim li pişta wî ra da der û ma pêve. Qijak hat li ber sekinî û got: Mal wêran hewqa min gote te vî karî bihêle, ji xwe ra tena bibe,te guhê xwe ne da min, de ka bî çî? Û te çî ji xwe kir? Bazî got: "Destebira bila mirina li rêka taze da bit,ne jîyana li nav ûrê kuşê kerê mirrar da bit."

(76) Bila xudê yar bit, dinya hemî bila neyarbit!

(77) Bizna kol hîbi danîyên şor..

Ev gotin he tê gotin gava mirovek fêrî cihekê bî û hîyê xwe dayê û tam ji wê dê sehkir, hêdî bela xwe ji wê dê venekit û ber hîvî hêj bit wê bê gotin: " Bizna kol hîbî danîyên şor." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin;"Hî kera hî nekin, paşî hûn ji xwe venakin!"

(78) Bûk li ser pişta hespê ye hej kes nizanit ka qismetê kîye!

37

dîtî bi ser parîyê zikê xwe? De were bibe hevalê min ji xwe ra tena bibe da to bi rehetî bijî, ne bîst sala belkî bi kêmahî sed sala. Bazî got: De bi keyfa te ye. Qijakê got: De rabe da biçin taştê bixûn. Her du rabîn çûn li perê gundekê kerek mirrarbîyî û sa kavola wî dirandibî, qijakê got bazî: Keremke taştê bixwe. Bazî got: Ez vê gavê ne birsîme. Qijakê serê xwe xiste li ûr gûşê kerê da heta têr xwar derket û xwe dawêşand, gote bazî: Te çima taşta xwe ne xwar? Bazî got: Ez nikarim bixûm. Her du ketin li dûv êk û çûn. Bêhnek pêve çû bazî qebqeba kewa sehkir gote qijakê: Li vir be ez ê taştê ji xwe ra bînim û nihû bêm, rabî çû berê xwe dayê refek kewa wê girtî pesarekê û wê diçêrin. Nêrekewek wê çûwe li ser berekê li bin hervistekê da û qebqeba wî ye. Bazî ji kerb û kîn xwe dadayê,kewî fişêna çengê kewî sehkir xwe avêt li bin hervistê da, bazî ser û ser xwe li nav guhê hervistê da singê wî li serê kêzmekê ket, serê kêzim li pişta wî ra da der û ma pêve. Qijak hat li ber sekinî û got: Mal wêran hewqa min gote te vî karî bihêle, ji xwe ra tena bibe,te guhê xwe ne da min, de ka bî çî? Û te çî ji xwe kir? Bazî got: "Destebira bila mirina li rêka taze da bit,ne jîyana li nav ûrê kuşê kerê mirrar da bit."

(76) Bila xudê yar bit, dinya hemî bila neyarbit!

(77) Bizna kol hîbi danîyên şor..

Ev gotin he tê gotin gava mirovek fêrî cihekê bî û hîyê

xwe dayê û tam ji wê dê sehkir, hêdî bela xwe ji wê dê venekit
û ber hîvî hêj bit wê bê gotin: " Bizna kol hîbî danîyên
şor." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin;"Hî kera hî nekin, paşî
hûn ji xwe venakin!"

(78) Bûk li ser pişta hespê ye hej kes nizanî ka
qismetê kîye!

37

(79) Bûk bi dilê zavê ye.

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek ji xwe ra rêkekê yan
bazarekê, yan hizrekê hîlbijêrit, hindek dî bixwazin wî ji
wan biguhurin ew ê bêjît: "Bûk bi dilê zavê ye û ya hewe çî
ye?"

(80) Bi çav givaştinê....teng nabit.

Eger mirovekê xemsarî û bê xemî kir heta hevsarê wî ji
destê wî derket, çû û bî rû reşê gundî û cîranê xwe û qebahata
wî hind lê hat ku êdî vegirtina şikestekên wî nebit, ji nû
pêve pare nakit xwe tengav bikit û xwe xemxwer bikit wekî
wê keça paristina şerefa xwe nekit heta şerefa wê ji desta
derkevit ji nû pêve çavên-ranên- xwe bigvêşit da quz lê teng
bibit, pa " bi çav givaştinê .... teng nabit."

(81) Bi hêçeta kurkê dixut virkê!

(82) Bî çêleka Silowê mitirb..

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek navê wî Silo bî, û Silo
bi xwe begzade - Mitirbî - . Carekê êkê çêlek da Silo. Berê
xwe da çêlê wa ji ûzra birhaye, ne cihê zan û şîr tê maye û
ne cihê guşt tê maye. Silo rabî çêla xwe bir bajêr da bifroşit. Êkê hat pêşîya Silo: Mamê Silo ew çî çêlek e?
Silo got: Ya

firotinê ye. Got mamê Silo; Jîyê wê çend e? Got: Bawerke
ez nizamim, eve to û eve çêl, ji xwe ra berê xwe bide devê
wê. Mêrkê bikir berê xwe da devê çêlê got: Hoo mamê
Silo çêleka te ji ûzra birhaye! Ew çû êk dî hat, bi wî awayî
heta bî nîvro bîsta devê çêlê jêk vekir. Dûmahîkê çêl welê hî
bî hingî êk hatibîya li ba Silo axiftbîya - Heskî bila behsê çî
bîya. Hema çêlê devê xwe jêk vedikir, li nik wê ewe behsa
wê ye ka jîyê wê çend e!

38

(79) Bûk bi dilê zavê ye.

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek ji xwe ra rêkekê yan
bazarekê, yan hizrekê hîlbijêrit, hindek dî bixwazin wî ji
wan biguhurin ew ê bêjît: "Bûk bi dilê zavê ye û ya hewe çî
ye?"

(80) Bi çav givaştinê....teng nabit.

Eger mirovekê xemsarî û bê xemî kir heta hevsarê wî ji destê wî derket, çû û bî rû reşê gundî û cîranê xwe û qebahata wî hind lê hat ku êdî vegirtina şikestekên wî nebit, ji nû pêve pare nakit xwe tengav bikit û xwe xemxwer bikit wekî wê keça paristina şerefa xwe nekit heta şerefa wê ji desta derkevit ji nû pêve çavên-ranên- xwe bigvêşit da quz lê teng bibit, pa " bi çav givaştinê .... teng nabit."

(81) Bi hêçeta kurkê dixut virkê!

(82) Bî çêleka Silowê mitirb..

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek navê wî Silo bî, û Silo bi xwe begzade - Mitirbî - . Carekê êkê çêlek da Silo. Berê xwe da çêlê wa ji ûzra birhaye, ne cihê zan û şîr tê maye û ne cihê guşt tê maye. Silo rabî çêla xwe bir bajêr da bifroşit. Êkê hat pêşîya Silo: Mamê Silo ew çi çêlek e? Silo got: Ya

firotinê ye. Got mamê Silo; Jîyê wê çend e? Got: Bawerke ez nizanim, eve to û eve çêl, ji xwe ra berê xwe bide devê wê. Mêrkê bikir berê xwe da devê çêlê got: Hoo mamê Silo çêleka te ji ûzra birhaye! Ew çû êk dî hat, bi wî awayî heta bî nîvro bîsta devê çêlê jêk vekir. Dûmahîkê çêl welê hî bî hingî êk hatibîya li ba Silo axiftbîya - Heskî bila behsê çi bîya. Hema çêlê devê xwe jêk vedikir, li nik wê ewe behsa wê ye ka jîyê wê çend e!

38

(83) Bî xesasîya sa.

Dibêjin carekê êkê xwe kir xesasê sa, yanî se dicesandin. Rabî bi gunda ket û se dicesandin û her seyek bi du çerxîya, belê du çerxî didan bi sabûn çerxîyek dida êkê li destê wî av dikir, yanî heta ji xesandina her seyekê xilas dibî sê çerxî li xwe didan. Wî bi xwe jî du çerxî distandin! Vêca ev bî pê gotin li ser her mirovê ku carekê bikit çûn ji hatinê pêtir bit û ji bilî ne paqijîya wî karî. Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Palê poş e."

(A) Bi bêhna fireh bêsuûre dibit doşav

Bê guman divê mirov xemgîr bit û bêhn fireh bit li îş û karê xwe da, çunkî wekî dibêjin: "Xweyê sebrê dibit milkê Mîsrê." Vêca divîya mirov li ser doza xwe û daxwaza xwe bêhn fireh bit û nebêhn teng bit, belkî divêt wekî dibêjin;" pîr bike û ji bîr bike! "

39

(83) Bî xesasîya sa.

Dibêjin carekê êkê xwe kir xesasê sa, yanî se dicesandin. Rabî bi gunda ket û se dicesandin û her seyek bi du çerxîya,

belê du çerxî didan bi sabûn çerxîyek dida êkê li destê wî av dikir, yanî heta ji xesandina her seyekê xilas dibî sê çerxî li xwe didan. Wî bi xwe jî du çerxî distandin! Vêca ev bî pê gotin li ser her mirovê ku karekê bikit çûn ji hatinê pêtir bit û ji bilî ne paqijîya wî karî. Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Palê poş e."

(A) Bi bêhna fireh bêsuûre dibit doşav

Bê guman divê mirov xemgîr bit û bêhn fireh bit li îş û karê xwe da, çunkî wekî dibêjin: "Xweyê sebrê dibit milkê Misrê." Vêca divîya mirov li ser doza xwe û daxwaza xwe bêhn fireh bit û nebêhn teng bit, belkî divêt wekî dibêjin;" pîr bike û ji bîr bike! "

39

(84) Car heye rew ji desthilanînê çêtir bit...

Bê guman e, ku hemî çaxê mirova ne yê mêrxasîyê ne, çunkî wekî dibêjin: "Te derbek danî û êk mezintir hilanî te kar nanî." Vêca gelek mirov berê xwe bidit jêhatina xwe, çunkî ne ji xwe da hatîye gotin : "Heye bêjî yarê dîya xwe yabo." Ne hemî çaxa mirov xweyê çûvê stûr bit belkî " cara heye rev ji dest hilanînê çêtir bit." Çunkî ji berê da hatîye gotin : "Destê nekarî gez bidî tê maçî bikî!"

(85) Cotyaro ewe çîye to diçînî? Got: Dema hişîn bî tê bibînî!

Ev gitina he tê gotin gava mirovek xeberdanekê bikit ji berî çaxê wê - De vêca gev bit yan zirt bit, yan pesn bit - û li beramberî wîjê qebûl nekit wê bêjît: Mal ava got; " Cotyaro ewe çî ye to diçînî? Got: Dema hişîn bî tê bibînî!"

(86) Cwan mişene, belê xwîn şîrîn kit kite ne...

(87) Cer bi riya avê ve dişkêt..

(88) Cuhî da te bibim bihiştê! Got: Ne îro şenbîye kêr nayê..

40

(84) Car heye rew ji desthilanînê çêtir bit...

Bê guman e, ku hemî çaxê mirova ne yê mêrxasîyê ne, çunkî wekî dibêjin: "Te derbek danî û êk mezintir hilanî te kar nanî." Vêca gelek mirov berê xwe bidit jêhatina xwe, çunkî ne ji xwe da hatîye gotin : "Heye bêjî yarê dîya xwe yabo." Ne hemî çaxa mirov xweyê çûvê stûr bit belkî " cara heye rev ji dest hilanînê çêtir bit." Çunkî ji berê da hatîye gotin : "Destê nekarî gez bidî tê maçî bikî!"

(85) Cotyaro ewe çîye to diçînî? Got: Dema hişîn bî tê bibînî!

Ev gitina he tê gotin gava mirovek xeberdanekê bikit ji berî çaxê wê - De vêca gev bit yan zirt bit, yan pesn bit - û li beramberî wîjê qebûl nekit wê bêjit: Mal ava got; " Cotyaro ewe çî ye to diçînî? Got: Dema hişîn bî tê bibînî!"

(86) Cwan mişene, belê xwîn şîrîn kit kite ne...

(87) Cer bi riya avê ve dişkêt..

(88) Cuhî da te bibim bihiştê! Got: Ne îro şenbîye kêr nayê..

40

ç

(A) Çavên zil li bin kayê da dîtîn.

(B) Çolek bela vegêre.

(89) Çavê kêr neyê tilya xwe li bin bide û derîne..

Bê gumane, ku Xudê - pak û paqij bit- gelek hekîme ku her tiştêk danîye li cihê wî da û bo wê dê çêkirye! Êk ji wan tiştan mirov e. Ev mirovê he daye dinyayê da di harîkarîya êk da û pêkve bijîn bi jîyanek serbilind û serfirazî bê bindest kirin û zordarî. Her welê her mirovek dest û guh û aqil dayîne da bikarbit feydê li xwe û hevalên xwe bikit, vêca heçî gava mirov welê hat ku ji xirabîya pêve kêr tiştêk dî ne yê bivê-nevê ye mirovên dî nehêlin ew li nav mirova da bijît. Da agirê xirabîya wî neçit wan jî ka çawa mirovek eger xweşîyê ji parçek laşê xwe nebînit, ji"bilî zererê pêve wê parçê jêkit da jehra wê neçit parçên dîjî, vêca ev gotin tê gotin gava mirovek nexêrxwaz û ji xirabîyê pêve jê çênebit li nav malê da yan li nav gund da wê bê gotin: " Çavê kêr neyê tilya xwe li bin bide û derîne." Dibêjin carekê mirovek ne misilman pirsyar ji zanayekê yê misilmana kir: Ere ev çî qanûne hewe hey! Ew destê^xwîna wî (25) deve bin li bihayê (5) derhema bêt kirîn! Ê hêj hon dibêjin ev qanûna he adile!" Zanaî bersiva wî da: " Dest giran bihabî, hingî emîn û dilbêş bî, çaxê xîyanet kir sivik biha bî. "

(90) Çêlekek rîxo garanekê dilewitînit...

Ev gotina he tê gotin gava li malê da, yan li gundî da miro-
41

ç

(A) Çavên zil li bin kayê da dîtîn.

(B) Çolek bela vegêre.

(89) Çavê kêr neyê tilya xwe li bin bide û derîne..

Bê gumane, ku Xudê - pak û paqij bit- gelek hekîme ku her tiştêk danîye li cihê wî da û bo wê dê çêkirye! Êk ji wan tiştan mirov e. Ev mirovê he daye dinyayê da di harîkarîya

êk da û pêkve bijîn bi jîyanek serbilind û serfîrazî bê bindest kirin û zordarî. Her welê her mirovek dest û guh û aqil dayîne da bikarbit feydê li xwe û hevalên xwe bikit, vêca heçî gava mirov welê hat ku ji xirabîya pêve kêr tiştek dî ne yê bivê-nevê ye mirovên dî nehêlin ew li nav mirova da bijît. Da agirê xirabîya wî neçit wan jî ka çawa mirovek eger xweşîyê ji parçek laşê xwe nebînit, ji'bilî zererê pêve wê parçê jêkit da jehra wê neçit parçên dîjî, vêca ev gotin tê gotin gava mirovek nexêrxwaz û ji xirabîyê pêve jê çênebit li nav malê da yan li nav gund da wê bê gotin: " Çavê kêr neyê tilya xwe li bin bide û derîne." Dibêjin carekê mirovek ne misilman pirsyar ji zanayekê yê misilmana kir: Ere ev çî qanûne hewe hey! Ew destê xwîna wî (25) deve bin li bihayê (5) derhema bêt kirîn! Ê hêj hon dibêjin ev qanûna he adile!" Zanaî bersiva wî da: " Dest giran bihabî, hingê emîn û dilbêş bî, çaxê xîyanet kir sivik biha bî. "

(90) Çêlekek rîxo garanekê dilewitînit...

Ev gotina he tê gotin gava li malê da, yan li gundî da miro-
41

vek xirab û pîs û bê kêr hebît, vêca xirabîya wî û ne başîya wî bighêt kes û karên û bi wan ve bigerhit wê bê gotin : " Çêlekek rîxo garanekê dilewitînit." Dibêjin carekê li koçka

mezinkê da êkê got: Guyê hişk namînit bi mirovî ve, xweyê koçkê got: Belê mam benî nexweş mirovek wekî te wê bêxit li devê xwe da û bicû heta rûhn bibit,paşî wê piç bikit mirova, wê bimînit bi wan ve. Vêca bivê-nevê ye li ser zana û rêberên mileta nehêlin pîsek û xirab serê xwe hildin û pîsaöyê bikin, heyne paşê ew jî wê bi guyê wî ve bilewitin, çunkî wekî tê gotin " çêlekek rîxo garanekê dilewitînit."

(91) Çav li derîya xwelî li serîya !

Ev mirovê hind bê xêr û bê kêr bit heta her û her çavên wî li destê xelkê bin ka wê kengî êk çakîyekê vêra bikit? Xwelî li serê wî bit bila bimrit hezar cara jê ra çêtir e! Her wekî haöyê gotin: " Serê li ber mineta bila biçit h' nav zîyareta."

(92) Çîya naçit derwêş diçit!

(93) Çaroxa ji sara çêkin wê çaroxên xwe bixûn.

Çarox - yanî kalka ji çermê xav - vêca ev gotina he tê gotin gava tiştek bikevit bi destê êkê da û ew bi xwe ne bi serve bit, her wekî êk doşekên hiriyê ji kera ra danit, yan (xirpo) bibit rêberê gund! Pa ne ker wê birît li ser wê doşekê û xirpo wê wî gundî wêran bikit. Li vê menayê gotinek ya pêxemberê Xudê- selat û silavên li ser bit- heye çaxê ferman

dikit «îcLjî^kuU<Ul jjt^l j-VI xuy lii»

yanî gava rêberî ket li destê yê ne bi serve li ber hîvîyê dinya
wêran bînê be.

(94) Çavek kor bibit mirov destê xwe didit li ber
yê dî!

42

vek xirab û pîs û bê kêr hebît, vêca xirabîya wî û ne başîya
wî bighêt kes û karên û bi wan ve bigerhit wê bê gotin : " Çêlekek rîxo garanekê dilewitînit." Dibêjin
carekê li koçka

mezinkê da êkê got: Guyê hişk namînit bi mirovî ve, xweyê
koçkê got: Belê mam benî nexweş mirovek wekî te wê bêxit
li devê xwe da û bicû heta rûhn bibit,paşî wê piç bikit mirova,
wê bimînit bi wan ve. Vêca bivê-nevê ye li ser zana û
rêberên mileta nehêlin pîsek û xirab serê xwe hildin û
pîsaöyê bikin, heyne paşê ew jî wê bi guyê wî ve bilewitin,
çunkî wekî tê gotin " çêlekek rîxo garanekê dilewitînit."

(91) Çav li derîya xwelî li serîya !

Ev mirovê hind bê xêr û bê kêr bit heta her û her çavên wî
li destê xelkê bin ka wê kengî êk çakîyekê vêra bikit? Xwelî
li serê wî bit bila bimrit hezar cara jê ra çêtir e! Her wekî
haöye gotin: " Serê li ber mineta bila biçit h' nav zîyareta."

(92) Çîya naçit derwêş diçit!

(93) Çaroxa ji sara çêkin wê çaroxên xwe bixûn.

Çarox - yanî kalka ji çermê xav - vêca ev gotina he tê gotin
gava tişteke bikevit bi destê êkê da û ew bi xwe ne bi serve
bit, her wekî êk doşekên hirîyê ji kera ra danit, yan (xirpo)
bibit rêberê gund! Pa ne ker wê birît li ser wê doşekê û xirpo
wê wî gundî wêran bikit. Li vê menayê gotinek ya
pêxemberê Xudê- selat û silavên li ser bit- heye çaxê ferman
dikit «îcLjî^kuU<Ul jjt^l j-VI xuy lii»

yanî gava rêberî ket li destê yê ne bi serve li ber hîvîyê dinya
wêran bînê be.

(94) Çavek kor bibit mirov destê xwe didit li ber
yê dî!

42

Ev gotina he tê gotin gava li ser malekê da yan li ser gundekê
da belayek bêt û bixwazin û lê bigerin belayê mezintir
bikin wê bê gotin : " Çavek kor bibit mirov destê xwe didit li
beryêdî!"

(96) Çiraliberkoraye!

(97) Çêl û dotin kezwan û kelotin ne vêk ketîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek dest bavêjit du kara

pêkve bikit kî ji her du kara bikit karê dî pê çênabit! Vêca geh dest bavêjit vî karî û geh yê dî û êkê ji herduka jî pêk neyînit wê bê gotin:"Çêl û dotin kezwan û kelotin ne vêk ketîye."

(98) Çi bikî kuwarê ew ê bê xwarê.

Here temşa bike li gotina (777)

(99) Çaxê nêçêr tê guhê tajî tê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kovendarê tişteke bit û xwe li her venit heta firset jê ra hilkevit, carê gava firset hat xemsarîyê û xavîtyê bikit heta ew firset ji desta derkevit, wê jê ra bê gotin:"Çaxê nêçêr tê guhê tajî tê:" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(100) Çaxê maza bivo raza!

Vêca gelek mirov xwe xemsar nekit li ser firseta xwe here li gotina (650,651,652,653) ê binêre, em tibabekê li ser axiftine.

(101) Çima rihê kurnakî? Got:Dilê min bi qûnê

43

Ev gotina he tê gotin gava li ser malekê da yan li ser gundekê da belayek bê û bixwazin û lê bigerin belayê mezintir bikin wê bê gotin : " Çavek kor bibit mirov destê xwe didit li beryêdî!"

(96) Çiraliberkoraye!

(97) Çêl û dotin kezwan û kelotin ne vêk ketîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek dest bavêjit du kara pêkve bikit kî ji her du kara bikit karê dî pê çênabit! Vêca geh dest bavêjit vî karî û geh yê dî û êkê ji herduka jî pêk neyînit wê bê gotin:"Çêl û dotin kezwan û kelotin ne vêk ketîye."

(98) Çi bikî kuwarê ew ê bê xwarê.

Here temşa bike li gotina (777)

(99) Çaxê nêçêr tê guhê tajî tê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kovendarê tişteke bit û xwe li her venit heta firset jê ra hilkevit, carê gava firset hat xemsarîyê û xavîtyê bikit heta ew firset ji desta derkevit, wê jê ra bê gotin:"Çaxê nêçêr tê guhê tajî tê:" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(100) Çaxê maza bivo raza!

Vêca gelek mirov xwe xemsar nekit li ser firseta xwe here li gotina (650,651,652,653) ê binêre, em tibabekê li ser axiftine.

(101) Çima rihê kurnakî? Got:Dilê min bi qûnê

43

ne xweş e...

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mala xwe yan gundê
xwe bihêlit û jê bigerit ji ber alozîya, vêca êk pirsyarê jê bikit
"bo çi to ho dikî?" Ew ê bêjit: "De mal ava êkê got êkê " çima to rihê kurnakî?; got dilê min bi qûnê ne
xweş e."

(102) Çiwîka li pizîyê çêtire ji beranê berûyî..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişteke misogerji destê
xwe berdit bi tişteke ehit û behit û ne misoger, wê bê gotin:"Çiwîka
li pizîyê çêtir e, ji beranê li berûyê." Vêca gelek
her mirovek hizirker bit li roja têda da ne şepilit.

(103) Çîya li çîya nakevin, belê çav li çava dike
vin..

(104) Çîyayên bilind bê mij nabin û niwalên kûr
bê av nabin.

(105) Çîya ji ber çîya bilind bîne!

(106) Çûçik çûçik e niklê xwe li avê didit, li ser
xwe ra li Xudêdinêrit!

Ev gotin he tê gotin gava mirov ji ber pêvehatina xwe ji
ser xwe biçit û zîrekîyê û zordarîyê li mirova bikit wê jê ra
bê gotin:"Çûçik çûçike niklê xwe li avê didit li ser xwe ra li
Xudê dinêrit." Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Şûrê qetlê
li destê te, rehma Xudê li dilê te." Yanî to çend xurt û pêve
hatî bî, belê divîya to rehma Xudê ji dilê xwe ne avêjî, çunkî
eger to çend xurtî, bizane Xudê ji te xurtir e.

(107) Çawa dirîsit welê ba bide..

44

ne xweş e...

Ev gotina he tê gotin gava mirovek mala xwe yan gundê
xwe bihêlit û jê bigerit ji ber alozîya, vêca êk pirsyarê jê bikit
"bo çi to ho dikî?" Ew ê bêjit: "De mal ava êkê got êkê " çima to rihê kurnakî?; got dilê min bi qûnê ne
xweş e."

(102) Çiwîka li pizîyê çêtire ji beranê berûyî..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişteke misogerji destê
xwe berdit bi tişteke ehit û behit û ne misoger, wê bê gotin:"Çiwîka
li pizîyê çêtir e, ji beranê li berûyê." Vêca gelek
her mirovek hizirker bit li roja têda da ne şepilit.

(103) Çîya li çîya nakevin, belê çav li çava dike
vin..

(104) Çîyayên bilind bê mij nabin û niwalên kûr
bê av nabin.

(105) Çîya ji ber çîya bilind bîne!

(106) Çûçik çûçik e niklê xwe li avê didit, li ser
xwe ra li Xudêdinêrit!

Ev gotin he tê gotin gava mirov ji ber pêvehatina xwe ji ser xwe biçit û zîrekîyê û zordarîyê li mirova bikit wê jê ra bê gotin:"Çûçik çûçike nîklê xwe li avê didit li ser xwe ra li Xudê dinêrit." Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te." Yanî to çend xurt û pêve hatî bî, belê divîya to rehma Xudê ji dilê xwe ne avêjî,çunkî eger to çend xurtî, bizane Xudê ji te xurtir e.

(107) Çawa dirîsit welê ba bide..

44

(108) Çirhaye û dirhaye ma kî wê çi jê bikit!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mêrkek û jina xwe bîn her şev dimîstin bi xwe ve, mêrkî gote jinkê: Malbab wêranê holê çênabit her şev em bimîzin bi xwe ve, me cilkên xwe rizandin! Jinkê got: Ma ez çi bikim, ma çi ji min tê? Mêrkî got: Divê em her şev nobetê li xwe bigrîn, ez ê razim to hişyar be çi gava te dît kîrê min livlivî bizanibe mîzê min tê, hişyar bike û paşî ez ê hişyar bim to binve. Mêrik nivist û jinik ma hişyar çaxekê berê xwe dayê kîrê mêrik livlivî -hema ne merdî nekir bi nîqra wî ra girt û dengê xwe li mêrê xwe kir û hişyar kir: "Rabe here bimîze." Mênk rabî çû mîst û hat li ser cihê xwe. Jinik vêca nivist û ew ma hişyar li çaxekê hind pê hesha lehî da der, destê xwe danî li ser laşê jinkê belê bê pare! Çunkî li nav tilyên wî ra xwe ne girt; jinik bi ser xwe ve hat û got: "Ev çi bî?" Mêrik got: "Kezya te kurt bit çi bî?! Çirha ye û dirha ye, ma kî wê çi jê bikit! " Vêca ew gotina he tê gotin gava karek li destê mirovekê da bifiştîqit û bi çi awa nekaribit bi ser êk ve bînit.

(109) Çavê kor rondikek jî jê bêt baş e!

(110) Çûv stûr e tuxûb zor e, çûv zirav e tuxûb av e..

(111) Çûvê stûrji behîstê hatîye..

(1 12) Çêlekê rîtîye bi destîyê bivir ve..

Binyatan vê gotinê dibêjin mirovek çû li ba melayekê got: Seyda ez û filan kes wê bêne ba te şerîetê, heke to bo min bêxî min bivrek gelek taze heye ez ê bidim te. Melê got: Baş e. Yê dî çû li dev melê got: Seyda heke to şerîetê bo min bêxî ez ê çêlekê bidim te. Melê got wî jî : Baş e. Roja paşî

45

(108) Çirhaye û dirhaye ma kî wê çi jê bikit!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mêrkek û jina xwe bîn her şev dimîstin bi xwe ve, mêrkî gote jinkê: Malbab wêranê holê çênabit her şev em bimîzin bi xwe ve, me cilkên xwe

rizandin! Jinkê got: Ma ez çi bikim, ma çi ji min tê? Mêrkî
got: Divê em her şev nobetê li xwe bigrîn, ez ê razim to
hişyar be çi gava te dît kîrê min livlivî bizanibe mîzê min tê,
hişyar bike û paşî ez ê hişyar bim to binve. Mêrik nivist û
jinik ma hişyar çaxekê berê xwe dayê kîrê mêrik livlivî
-hema ne merdî nekir bi nîqra wî ra girt û dengê xwe li mêrê
xwe kir û hişyar kir: "Rabe here bimîze." Mênk rabî çû mîst
û hat li ser cihê xwe. Jinik vêca nivist û ew ma hişyar li
çaxekê hind pê hesha lehî da der, destê xwe danî li ser laşê
jinkê belê bê pare! Çunkî li nav tilyên wî ra xwe ne girt; jinik
bi ser xwe ve hat û got: "Ev çi bî?" Mêrik got: "Kezya
te kurt bit çi bî?! Çirha ye û dirha ye, ma kî wê çi jê bikit! " Vêca ew gotina he tê gotin gava karek li destê
mirovêkê da

bifiştîqit û bi çi awa nekaribit bi ser êk ve bînit.

(109) Çavê kor rondikek jî jê bêt baş e!

(110) Çûv stûr e tuxûb zor e, çûv zirav e tuxûb
av e..

(111) Çûvê stûrji behîştê hatîye..

(1 12) Çêlekê rîfîye bi destîyê bivir ve..

Binyatan vê gotinê dibêjin mirovek çû li ba melayekê got:
Seyda ez û filan kes wê bêne ba te şerîetê, heke to bo min
bêxî min bivrek gelek taze heye ez ê bidim te. Melê got: Baş
e. Yê dî çû li dev melê got: Seyda heke to şerîetê bo min
bêxî ez ê çêlekê bidim te. Melê got wî jî : Baş e. Roja paşî
45

her du çûn li ba melê û her êk ber hîvîye li dilê xwe da yê bi
serketî ewe. Mela jî rawesta û ne axift, xweyî bivir got: Ya
allah seyda şerîetê bibre ka çawa bivir dara dibrit? Melê got:
Rast e belê "çêlekê rîfîye bi desöyê bivir ve."

46

her du çûn li ba melê û her êk ber hîvîye li dilê xwe da yê bi
serketî ewe. Mela jî rawesta û ne axift, xweyî bivir got: Ya
allah seyda şerîetê bibre ka çawa bivir dara dibrit? Melê got:
Rast e belê "çêlekê rîfîye bi desöyê bivir ve."

46

D

(113) Devê wî ji girarê dişwîtit pif dîkit kefçîk

Ev gotina he tê gotin gava êk tengavîyek yan nexweşîyek
bi ser da bêt, ji rexekê ve ew rabbit pirsyar û xemxwarinê ji
rexek dîve bixût, wê jê ra bêt gotin: "Devê wî ji girarê
dişewîtit pif dîkit kefçîk!" Wekî vê gotinê ye deq û deq çaxê
dibêjin: "Kojîyê têrê dirha, destîyê pûş êxist li qûna kerê

da."

(1 14) Darkê têxit qûna wî gulkê didit li ber bêhna wî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li dostaniya êkê bînit pêş û li dil da jî neyarek durist bit heta piçek feyde lê bikit zerereka (16) cara temet wî feydey lê bikit. Ewên welê ne jê ra tê gotin:"Darkê têxit qûna wî, gulkê didit li ber bêhna wî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(115) Dujminê xwe bi esîdê kuşt.

Binyata vê gotinê jî dibêjin êk neyarê êkê bî bi çi renga nekarî derbekê li neyarê xwe bidit, bê ku nexweşîyek mezintir bibînit. Rabî çû xwe kir dostê wî û xwest bo şîvê, çaxa bire malê rabî esîdek- esîde danhêrke li ber rûn û şîranîyê tê çêkirin. Şîrîn û têr rûn jê ra çêkir û her dayê.. Hingî bes dikir xweyê malê digot: Bi seb xatrê min vê çendê jî. Heta welê hat hêdî nekarî bilepît û şeva wî ne bûrî û mir. Vêca bî pê gotin : "Dujminê xwe bi esîdê kuşt!"

(1 16) Dikana Beko di qalib sabûn!

47

D

(113) Devê wî ji girarê dişwît pif dîkî kefçîk

Ev gotina he tê gotin gava êk tengavîyek yan nexweşîyek bi ser da bêt, ji rexekê ve ew rabit pirsyar û xemxwarinê ji rexek dîve bixût, wê jê ra bêt gotin: "Devê wî ji girarê dişewît pif dîkî kefçîk!" Wekî vê gotinê ye deq û deq çaxê dibêjin:"Kojîyê têrê dirha, destîyê pûş êxist li qûna kerê da."

(1 14) Darkê têxit qûna wî gulkê didit li ber bêhna wî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li dostaniya êkê bînit pêş û li dil da jî neyarek durist bit heta piçek feyde lê bikit zerereka (16) cara temet wî feydey lê bikit. Ewên welê ne jê ra tê gotin:"Darkê têxit qûna wî, gulkê didit li ber bêhna wî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(115) Dujminê xwe bi esîdê kuşt.

Binyata vê gotinê jî dibêjin êk neyarê êkê bî bi çi renga nekarî derbekê li neyarê xwe bidit, bê ku nexweşîyek mezintir bibînit. Rabî çû xwe kir dostê wî û xwest bo şîvê, çaxa bire malê rabî esîdek- esîde danhêrke li ber rûn û şîranîyê tê çêkirin. Şîrîn û têr rûn jê ra çêkir û her dayê.. Hingî bes dikir xweyê malê digot: Bi seb xatrê min vê çendê jî. Heta welê hat hêdî nekarî bilepît û şeva wî ne bûrî

û mir. Vêca bî pê gotin : "Dujminê xwe bi esîdê kuşt!"

(1 16) Dikana Beko di qalib sabûn!

47

(1 17) Dema siêd hat serî, bila bizirit wekî kerî
xelkê bêjit aferî..

(118) Dilê nazik nagehit çî mirada!

(119) Devê pîvazê nexût bihên jê nayêt.

Ew gotina he tê gotin gava ku mirovek hindê gotin û hizir
û miqam jê bîn kirin, ew li ber çav jê berî bit, belê binve
binve wî jî tilî û penç li nav da hebin, wê bê gotin: "Devê
pîvazê nexût bihên jê nayêt." Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin: "Wî jî tam li tirşikê heye!" Nîzîkî van gotina ye çaxê
dibêjin: "Filan kes nermikê li bin kayê da ye!"

(120) Dinê bi dinê ve Mendo bi qûna jinê ve...

Ev gotina he tê gotin gava tengavîyek mezin yan belayek
giran bi ser malekê da yan gundekê da bêt, rê û rêbar li wan
winda bibin, dinya li wan bighêt êk wey tarê bêjingê kunmişk
li wan bibin sûk û qeyserî, nezanbin û ne karibin xwe
bi çî awa qurtal bikin, vêca li wan tengavîya da bê xêrên
wan bi tiştê kêr û bê xêr ve mijûl bikin, her yek car man
tengavîya ne înin bîra xwe - wey Hecîyê Mekehê me
bûrandî li gotina (1) ê da- wê jê ra bê gotin: "Dinê bi dinê ve
Mendo bi qûna jinê ve." Yanî dinya hemî maye pêkve û ser
û bin bîye, Mendo ji qûna jina xwe pêve ageh ji tiştê
nîne! Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(121) Deh bi duwa ne Hirmiz xudanê gulolan e.

Yanî her deh mirova du jê namînin Hirmiz ji çalê û şalê û
kirinê pêve ageh ji tiştê nîne! Bi dirustî wekî van her du
gotinan e, çaxê dibêjin: "Mêra mêt dikuştin Cibo ûr
dişûştin!"

48

(1 17) Dema siêd hat serî, bila bizirit wekî kerî
xelkê bêjit aferî..

(118) Dilê nazik nagehit çî mirada!

(119) Devê pîvazê nexût bihên jê nayêt.

Ew gotina he tê gotin gava ku mirovek hindê gotin û hizir
û miqam jê bîn kirin, ew li ber çav jê berî bit, belê binve
binve wî jî tilî û penç li nav da hebin, wê bê gotin: "Devê
pîvazê nexût bihên jê nayêt." Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin: "Wî jî tam li tirşikê heye!" Nîzîkî van gotina ye çaxê
dibêjin: "Filan kes nermikê li bin kayê da ye!"

(120) Dinê bi dinê ve Mendo bi qûna jinê ve...

Ev gotina he tê gotin gava tengavîyek mezin yan belayek giran bi ser malekê da yan gundekê da bê, rê û rêbar li wan winda bibin, dinya li wan bighêt êk wey tarê bêjingê kunmişk li wan bibin sûk û qeyserî, nezanbin û ne karibin xwe bi çi awa qurtal bikin, vêca li wan tengavîya da bê xêrên wan bi tiştê kê m û bê xêr ve mijûl bikin, her yek car man tengavîya ne înin bîra xwe - wey Hecîyê Mekehê me bûrandî li gotina (1) ê da- wê jê ra bê gotin: "Dinê bi dinê ve Mendo bi qûna jinê ve." Yanî dinya hemî maye pêkve û ser û bin bîye, Mendo ji qûna jina xwe pêve ageh ji tiştê nîne! Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(121) Deh bi duwa ne Hirmiz xudanê gulolan e.

Yanî her deh mirova du jê namînin Hirmiz ji çalê û şalê û kirinê pêve ageh ji tiştê nîne! Bi dirustî wekî van her du gotinan e, çaxê dibêjin: "Mêra mêr dikuştin Cibo ûr dişûstin!"

48

(122) Dowsên kerê ne filên perê ne!

Li vê gotinê binêre "xeta xwehin ji bin gayê pîr e."

(123) Destê li ser gozekê ye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zelamek û jinek pêkve li rêkê diçûn. Piştî demekê çûn, rûniştin da bêhna xwe vekin. Dilê mêrik pîs bî, belê ne wêra yekser daxwaza xwe ji jinkê bikit. Rabî destê xwe danîn li ser tilyên lingê wê û got: "Ev tilyên te çawan in? Hindek kurtin û hindek sitûr in û hindek zirav in!! Jinkê got: "Ma tilyên hemî jina ne welê ne? Mêrik got: "Bawerke ez nizanim çunkî min hinde berê xwe ne daye tilyên çi jina! Birekê ma welê destên xwe evraztir bir gihand guzeka wê û got: "Bawerke guzekên te seyr in! Çi her du li semta êkin!" Demek dî ma, destê xwe bilintir bir danî li ser teşka wê û got: "Babo teşkên te gelek tazen e, hinde sor û spî ne! Min teşkên ho ciwan ne dîtine!" Çendek dî ma destê xwe gihand li ser çoka wê û piç piç bir heta gihand ranê wê. Bi wan fêlbazîya heta karî daxwaza xwe ya pîs bi cih bînit. Vêca ev bî pê gotin çi gava mirovek daxwazek nepenî hebit û nexwzit daxwaza xwe yekser bidit dîyar kirin çunkî jê ra naserifit rabbit piç piç bi daxwaza xwe rabbit bi rengê veşarfî û fêlbazî, heta bigehêt armanca xwe. Belê heke mirovên zana û şehreza û zîrek hebin wê bizanin ev teşqelene her ewil wê bêjin: "Mesela vî mirovî destê li ser guzikê ye!" Ageh ji xwe hebin.

(124) Dîzik tejjî bit û agir xweş bit wê bifûrit!

Temaşa gotina (15) ê bike.

(125) Dîzkê got;ez tejî zêrim,heskûwê got; min to hemî sehkirî!

49

(122) Dowsên kerê ne filên perê ne!

Li vê gotinê binêre"xeta xwehin ji bin gayê pîr e."

(123) Destê li ser gozekê ye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zelamek û jinek pêkve li rêkê diçûn. Piştî demekê çûn, rûniştin da bêhna xwe vekin. Dilê mêrik pîs bî, belê ne wêra yekser daxwaza xwe ji jinkê bikit. Rabî destê xwe danîn li ser tilyên lingê wê û got:"Ev tilyên te çawan in? Hindek kurtin û hindek sitûr in û hindek zirav in!! Jinkê got:"Ma tilyên hemî jina ne welê ne? Mêrik got: "Bawerke ez nizanîm çunkî min hinde berê xwe ne daye tilyên çî jina! Birekê ma welê destên xwe evraztir bir gihand guzeka wê û got:" Bawerke guzekên te seyr in! Çî her du li semta êkin!" Demek dî ma, destê xwe bilintir bir danî li ser teşka wê û got:"Babo teşkên te gelek tazen e, hinde sor û spî ne! Min teşkên ho ciwan ne dîtine!" Çendek dî ma destê xwe gihand li ser çoka wê û piç piç bir heta gihand ranê wê. Bi wan fêlbazîya heta karî daxwaza xwe ya pîs bi cih bînit. Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek daxwazek nepenî hebit û nexwzit daxwaza xwe yekser bidit dîyar kirin çunkî jê ra naserifit rabit piç piç bi daxwaza xwe rabit bi rengêkê veşarfî û fêlbazî, heta bigehêt armanca xwe. Belê heke mirovên zana û şehreza û zîrek hebin wê bizanin ev teşqelene her ewil wê bêjin:" Mesela vî mirovî destê li ser guzikê ye!" Ageh ji xwe hebin.

(124) Dîzik tejî bit û agir xweş bit wê bifûrit!

Temaşa gotina (15) ê bike.

(125) Dîzkê got;ez tejî zêrim,heskûwê got; min to hemî sehkirî!

49

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zirt û pesnê xwe bidit û newe (nerast), hebin wî baş nasbikin ka çî male! Dê jê ra bê gotin:"Dîzkê got ez tejî zêrim, heskuwê got; min to hemî sehkirî!"

(126) Destê li bin derî daye,bikêşî wê bimeritit, nekêşî wê biherişit.

(127) Dest tavêjt kevçik û niza mala dawetê li kûdê ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bêxit li nav karekê

da bê ku bizanît ka ew kar çî ye û yan çawan e û eger êk pirsyar jê bikît "tê çî bikî?" we bimînit sekinî tiştêkê jê nizanît. Ewê welê ye wê jê ra bê gotin:"Ezîzo to dest tavêjî kevçik û nizanî mala dawetê li kûdê ye!"

(128) Dîwaro min ji te ra got pişt dîwaro to guhê xwe bidê...

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû malekê bi mêvanî, piştî şîva xwe xwrin mêvanî got malxwê malê:"Da biçin şevbûrka xwe li koçka paşayî bikin. Malxwê got:"Mêvanê delal wekî dibêjin koUcê pîrê xweştir e ji burca Mîrê Cizîrê." Bila ji bîra te neçît wekî dibêjin ;" borîyê xurta zor bore to lê bidî wê te li ber xwe bibit û to lê nedî na serifit."

Da li malka xwe rûnin ji me ra çêtir e. Mêvanî got; bawerke tebata min bê koçk û dîwan nayêt, her divêt em bêhnekê biçin koçkê. Malxwê got:"Baş e em ê biçin, belê bi şert heke em çûn koçkê çihê to ewil rûniştî ji wêdê nelivî û tiştê ji te neyê xwestin to xwe lê neynî der te heye. Rabûn çûn hêj zû, hêj kes nehatî koçkê her du rûniştin li serê dîwanê piştî hingê xelkê dîwanê kit kite hatin. Heçî hat mêvanî cihê xwe dayê, li çaxekê xwe li nav cihê pêlava da dît! Xelkê dîwanê tev rûniştine, gundorek bo paşayî hat, li 50

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zirt û pesnê xwe bidit û newe (nerast), hebin wî baş nasbikin ka çî male! Dê jê ra bê gotin:"Dîzkê got ez teji zêrim, heskuwê got; min to hemî sehkirî!"

(126) Destê li bin derî daye,bikêşî wê bimeritit, nekêşî wê biherişit.

(127) Dest tavêjt kevçik û niza mala dawetê li kûdê ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bêxit li nav karekê da bê ku bizanît ka ew kar çî ye û yan çawan e û eger êk pirsyar jê bikît "tê çî bikî?" we bimînit sekinî tiştêkê jê nizanît. Ewê welê ye wê jê ra bê gotin:"Ezîzo to dest tavêjî kevçik û nizanî mala dawetê li kûdê ye!"

(128) Dîwaro min ji te ra got pişt dîwaro to guhê xwe bidê...

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû malekê bi mêvanî, piştî şîva xwe xwrin mêvanî got malxwê malê:"Da biçin şevbûrka xwe li koçka paşayî bikin. Malxwê got:"Mêvanê delal wekî dibêjin koUcê pîrê xweştir e ji burca Mîrê Cizîrê." Bila ji bîra te neçît wekî dibêjin ;" borîyê xurta

zor bore to lê bidî wê te li ber xwe bibit û to lê nedî na serifit."

Da li malka xwe rûnin ji me ra çêtir e. Mêvanî got;
bawerke tebata min bê koçk û dîwan nayêt, her divêt em
bêhnekê biçin koçkê. Malxwê got:"Baş e em ê biçin, belê bi
şert heke em çûn koçkê çihê to ewil rûniştî ji wêdê nelivî û
tiştê ji te neyê xwestin to xwe lê neynî der te heye. Rabûn
çûn hêj zû, hêj kes nehatî koçkê her du rûniştin li serê
dîwanê piştî hingê xelkê dîwanê kit kite hatin. Heçî hat
mêvanî cihê xwe dayê, li çaxekê xwe li nav cihê pêlava da
dît! Xelkê dîwanê tev rûniştine, gundorek bo paşayî hat, li
50

dil da ne divîya wî gundorî bişkênit, belê got:"Kê kêr
heye?" Kesî deynekir mêvanî got:" Min kêr heye û kêra
xwe deranî û raberî paşeyî kir. Gava paşayî kêr dît bi destê
mêvanî girt û got:"Ev kêra he ji xezna min hatiye dizîn li gel
hinde zêra!" Ha iha wan zêra to bînî. Hingî mêvanî xwe vequta
belê pare nekir, ji destê paşê qurtal nebî. Paşê gazî kir
êlçîya û got:"Werin vî dizî bigrin." Malxwê neçar bî got:
"Babo eve mêvanê min e, îşev berdin heta seharê sozbit ez
dîsa bînim. Paşayî got:" Em bernadin çunkî tê rêka axiftinê
nîşê bikî; malxwê soz da çî rêka nîşê nekit, rabîn her du
pêkve çûn malê, her yek li rexe yê dîwarî rûniştin. Malxwê
got:"Dîwaro ez ji te ra dibêjim, piştîdîwaro to guhê xwe bide
min. Dîwaro heke to sibehê çûyî dîwana paşayî û paşayî got
te ka zêra bîne; to bêje; " ezbenî ev kêra he min li ser termê
babê xwe dîtiye, yani babê min bi vê kêrê hatiye kuştin.
Vêca ez li doza babê xwe digirim. Minê ev kêr ya kê ye; wî
babê min kuştîye." Dîwaro min ji te ra got piştî dîwaro to
guhê xwe bide min." Vêca ev gotin tê gotin gava êk bixwazit
şîretêkê bi nepenî li êkê bikit, ji ber newêrana xwe wê
bêjit:"Dîwaro min ji te ra got piştî dîwaro guhê xwe bidê..."

(129) Dilê êkê diçû goştê kerê digot: Guhê wî
wek yê kêvroşka ne!

Ev gotin tê he gotin gava mirovek karek bê xêr û ne baş
bikit, bi hêcetêk bê xêrtir; wê jê ra bê gotin:" Dilê êkê diçû
goştê kerê digot; guhê wî wek yê kêvroşka ne!"

(130) Dinya bi tira bîya hemî wê behra kera bîya!

Bê guman e, ku derew tişteke gelek pîs û xerabe, nexasim li
nav milletê Kurd da heta Kurda derewker hesab kirne bikirê
tirker. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bi vir û
derewa bînit li pêş bêjit:" Ez ho bîm û min ho dikir û hemîjî
derew bin wê jê ra bê gotin:" Dinya bi tira bîya hemî wê

behra kera bîya !"

51

dil da ne divîya wî gundorî bişkênit, belê got:"Kê kêr heye?" Kesî deynekir mêvanî got:" Min kêr heye û kêra xwe deranî û raberî paşeyî kir. Gava paşayî kêr dît bi destê mêvanî girt û got:"Ev kêra he ji xezna min hatiye dizîn li gel hinde zêra!" Ha iha wan zêra to bînî. Hingî mêvanî xwe vequta belê pare nekir, ji destê paşê qurtal nebî. Paşê gazî kir êlçîya û got:"Werin vî dizî bigrin." Malxwê neçar bî got:"Babo eve mêvanê min e, îşev berdin heta seharê sozbit ez dîsa bînim. Paşayî got:" Em bernadin çunkî tê rêka axiftinê nîşê bikî; malxwê soz da çî rêka nîşê nekit, rabîn her du pêkve çûn malê, her yek li rexe yê dîwarî rûniştin. Malxwê got:"Dîwaro ez ji te ra dibêjim, pişt dîwaro to guhê xwe bide min. Dîwaro heke to sibehê çûyî dîwana paşayî û paşayî got te ka zêra bîne; to bêje; " ezbenî ev kêra he min li ser termê babê xwe dîtîye, yani babê min bi vê kêrê hatîye kuştin. Vêca ez li doza babê xwe digirim. Minê ev kêr ya kê ye; wî babê min kuştîye." Dîwaro min ji te ra got pişt dîwaro to guhê xwe bide min." Vêca ev gotin tê gotin gava êk bixwazit şîretekê bi nepenî li êkê bikit, ji ber newêrana xwe wê bêjit:"Dîwaro min ji te ra got pişt dîwaro guhê xwe bidê..."

(129) Dilê êkê diçû goştê kerê digot: Guhê wî wek yê kêvroşka ne!

Ev gotin tê he gotin gava mirovek karek bê xêr û ne baş bikit, bi hêcetek bê xêrtir; wê jê ra bê gotin:" Dilê êkê diçû goştê kerê digot; guhê wî wek yê kêvroşka ne!"

(130) Dinya bi tira bîya hemî wê behra kera bîya!

Bê guman e, ku derew tişteke gelek pîs û xerabe, nexasim li nav miletê Kurd da heta Kurda derewker hesab kirne bikirê tirkê. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bi vir û derewa bînit li pêş bêjit:" Ez ho bîm û min ho dikir û hemîjî derew bin wê jê ra bê gotin:" Dinya bi tira bîya hemî wê behra kera bîya !"

51

(131) Dujminê babê nabit dostê kurî..

Bê guman e, ku neyareö û dubendî hingî kevintir bibit, êş û nexweşîya wê dê zêdetir bibit. Çunkî wekî dibêjin, "xwîn nabit av." Yanî ew ê xwîna wî û ya mirovî têkil êk bî de çî bi mirovatîyê yan bi neyartiyê, hêdî nayê ji bîr kirin û bê biha nabit ji ber vê êkê hinde xem xwarin ji dostanîya kevin hatîye xwarin heta Kurda wê gotin:

(132) Dostanîya dostê xwe berde belê dostanîya
dostê babê xwe bernede.

Çunkî hingî dostê babê, bi xwe dostê kurî ye, belê heye
dostê kurê ji dostanîya wî bikevit. Ka çawa dujminê babê
nabit dostê kurî? Eve ji layekê ve ji layek dî ve jî dostê babê
cerbandîye û pê gotiye:

(133) Dewê cerbandî çêtir e ji mastê ne cerbandî.

Yanî eger dewê cerbandî çêtir bit ji mastê ne cerbandî? Pa
bê gumane ku mastê cerbandî çêtir e , ji mast û dewê ne cerbandî!

(134) Dûpişk to zivistanê nedîyarî! got pane

havîne min gelek rû li ba hewe heye..

(135) Divêt mirov ne bêjit Ereba merheba heyne

wê birîn li ser kurk û eba..

(136) Dil şûşe ye heke şikest nacebirit..

Binyata vê gotinê dibêjin carekê şivanekê pezê xwe bir
çolê bo çêrandinê, rojekê li semta darek mezin û sîbera wê
52

(131) Dujminê babê nabit dostê kurî..

Bê guman e, ku neyareö û dubendî hingî kevintir bibit, êş
û nexweşîya wê dê zêdetir bibit. Çunkî wekî dibêjin, "xwîn
nabit av." Yanî ew ê xwîna wî û ya mirovî têkil êk bî de çî
bi mirovatîyê yan bi neyartiyê, hêdî nayê ji bîr kirin û bê
biha nabit ji ber vê êkê hinde xem xwarin ji dostanîya kevin
hatîye xwarin heta Kurda wê gotin:

(132) Dostanîya dostê xwe berde belê dostanîya
dostê babê xwe bernede.

Çunkî hingî dostê babê, bi xwe dostê kurî ye, belê heye
dostê kurê ji dostanîya wî bikevit. Ka çawa dujminê babê
nabit dostê kurî? Eve ji layekê ve ji layek dî ve jî dostê babê
cerbandîye û pê gotiye:

(133) Dewê cerbandî çêtir e ji mastê ne cerbandî.

Yanî eger dewê cerbandî çêtir bit ji mastê ne cerbandî? Pa
bê gumane ku mastê cerbandî çêtir e , ji mast û dewê ne cerbandî!

(134) Dûpişk to zivistanê nedîyarî! got pane

havîne min gelek rû li ba hewe heye..

(135) Divêt mirov ne bêjit Ereba merheba heyne

wê birîn li ser kurk û eba..

(136) Dil şûşe ye heke şikest nacebirit..

Binyata vê gotinê dibêjin carekê şivanekê pezê xwe bir
çolê bo çêrandinê, rojekê li semta darek mezin û sîbera wê
52

xweş hat pezî jî wê têr xwarî hema qesta sîbera darê kir û

mexel hat. Şivanî jî dest avêt bilûla xwe û pif kirê. "Seyê reş li pişt gîşîyê konê" berê xwe dayê marekê serê xwe wê li bin berekê ra deranî û guhdarî wî dikit. Şivên jî çavê xwe li pelên darekê gerand da tê werkit. Belê çawa wî bilûl danî marî got gişt û çû dibin berî da demek kêma ma û serê xwe deranî û zêrek avêt li ber şivan. Şivan û mar ji wê rojê bîn dostên êk herû şivanê biçit bêhnekê li bilûlê bidit û mar wê zêrekê bidite ewê pezê xwe bînit û bê. Rojekê berê şivan ket li rêbarekê, bakir kurê xwe û qewîtîyên marî lê kirin û got: "Lawê min emanet bila timahî te ne girit, çunkî wekî dibêjin; temahî fenahî ye; roja paşî bab çû rêbera xwe û kur jî pezê xwe bir wêdê û dest avêt bilûla xwe û pif kirê. Marî serê xwe derxist pirsyar jê kir: "Ka babê te? Got, "babê min çû rêbarê." Marî got; "ferq nîne to yan babê te." Kurik pif kir bilûlê û marî guhê xwe dayê, heta got "bes e" û xwe berda di kunêda da zêrekê bînit. Belê ji berî bizivrit kurî li dilê xwe da got: "Bavê min nezan e bo çi ez marî nakujim û ka çî zêr hene hemîya bi êk carî naînim û xwe tena nakim!" Çavê xwe li pelendarekê gerand û hazir kir, çaxê mar derket û zêr avêt li ber û zivirî, kurî ew pelendar tê werkir. Temet çar tilya ji serê tilya wî qutkir. Marjî hema lê zivirî û gotê. "Hey bê tûyte ma tu nizanî "temahî fenahî ye!"

Û ji cih kur vekirê bi gozekê veda li cih da tamam kir, ne hişt ji cih bilivî. Bab hingî ma û ma kur nehat. Dilê babê bi xîşxîş ket û li ba wî misoger bi ku tiştêk wê bi serê wî hatî. Ji xwe ra got: "Habit-nebit kurê min ji timahiyê karê kuştina marî kirye û wî jî wê pêve daye, hey babooo. Aklê kurî se tê birî, nezanî ku çawa lê bî sihar yekser qesta cihê marî kir, berê xwe dayê cendekê kurê wî li wê erdê ye, hinde werimî ye! Serê xwê hejand û got: "Lao min to ji vî qasî tirsandî, belê te guhê xwe neda min, çunkî pê gotîye:" Aqlê kurî bi teyr ra firî" paşî çû li ser devê kuna marî bakirê: "Destebira... de rabe were em dostanîya xwe nûjen bikin. Marî lê zivirand û Got: "Destebira bawerke cihê dostanîyê nema ye, li navbeyna me da! Babê got: "Bo çî? Marî got: "Çunkî hingî to li dora xwe binêrî to kurê xwe ne bînin û ez ber xwe binêrim.

53

xweş hat pezî jî wê têr xwarî hema qesta sîbera darê kir û mexel hat. Şivanî jî dest avêt bilûla xwe û pif kirê. "Seyê reş li pişt gîşîyê konê" berê xwe dayê marekê serê xwe wê li bin berekê ra deranî û guhdarî wî dikit. Şivên jî çavê xwe li pelên darekê gerand da tê werkit. Belê çawa wî bilûl danî

marî got gişt û çû dibin berî da demek kêma ma û serê xwe deranî û zêrek avêt li ber şivan. Şivan û mar ji wê rojê bîn dostên êk herû şivanê biçit bêhnekê li bilûlê bidit û mar wê zêrekê bidite ewê pezê xwe bînit û bê. Rojekê berê şivan ket li rêbarekê, bakir kurê xwe û qewîtîyên marî lê kirin û got: "Lawê min emanet bila timahî te ne girit, çunkî wekî dibêjin; temahî fenahî ye; roja paşî bab çû rêbera xwe û kur jî pezê xwe bir wêdê û dest avêt bilûla xwe û pif kirê. Marî serê xwe derxist pirsyar jê kir: "Ka babê te? Got, "babê min çû rêbarê." Marî got; "ferq nîne to yan babê te." Kurik pif kir bilûlê û marî guhê xwe dayê, heta got "bes e" û xwe berda di kunêda da zêrekê bînit. Belê ji berî bizivrit kurî li dilê xwe da got: "Bavê min nezan e bo çi ez marî nakujim û ka çi zêr hene hemîya bi êk carî naînim û xwe tena nakim!" Çavê xwe li pelendarekê gerand û hazir kir, çaxê mar derket û zêr avêt li ber û zivirî, kurî ew pelendar tê werkir. Temet çar tilya ji serê tilya wî qutkir. Marjî hema lê zivirî û gotê. "Hey bê tûyte ma tu nizanî "temahî fenahî ye!"

Û ji cih kur vekirê bi gozekê veda li cih da tamam kir, ne hişt ji cih bilivîl. Bab hingî ma û ma kur nehat. Dilê babê bi xîşxîş ket û li ba wî misoger bi ku tişteke wê bi serê wî hatî. Ji xwe ra got: "Habit-nebit kurê min ji timahiyê karê kuştina marî kirye û wî jî wê pêve daye, hey babooo. Aklê kurî se tê birî, nezanî ku çawa lê bî sihar yekser qesta cihê marî kir, berê xwe dayê cendekê kurê wî li wê erdê ye, hinde werimî ye! Serê xwê hejand û got: "Lao min to ji vî qasî tirsandî, belê te guhê xwe neda min, çunkî pê gotîye." Aqlê kurî bi teyr ra firî" paşî çû li ser devê kuna marî bakirê: "Destebira... de rabe were em dostanîya xwe nûjen bikin. Marî lê zivirand û Got: "Destebira bawerke cihê dostanîyê nema ye, li navbeyna me da! Babê got: "Bo çi? Marî got: "Çunkî hingî to li dora xwe binêrî to kurê xwe ne bînit û ez ber xwe binêrim.

53

Serê dûvê xwe ne bînim, kerb û kîna me ji dilê êk demakevit çunkî pê gotîye: "Dil şûşe ye, heke şikest hêdî naceribit! Vêca to bi xêr û ez bi selamet... Vêca ev bî pê gotin, çi gava li navbeyna du mirovan da yan du mala da yan du gunda da neyartî û dilreşî û kerb û kîn zêde bibit heta bighit wî qasî hestî li navbeyna wan da bişkêt û hindek bixwazin li navbeyna wan da xweş bikin, belê bê pare. Wê bê gotin;" Dil şûşe ye heke şikest hêdî naceribit!"

(137) Dil dila dihebînit...

(138) Dil dilekê dihebînit...

(139) Deve- hêştir- hat bi pûlekê pûl nebî.

(140) Duhnê li eyarî sa de ye!

Ev gotina he tê gotin gava başmîrovek û hêja li nav mirovên xwe yên xirab û pîs da bit, ji pîsîya wan başîya wî jî pûç û winda dibit- wê bê gotin:"duhnê li eyarê sa de ye!"

(141) Dayê ew to dibêjî min li der daye!

Binyata wê gotinê dibêjin carekê pîrejinek û keça xwe bîn. Keç mezin bî, dayê gote: Keça min bi tenê şev negerhe tolaz û xurt hene, newek te bê ser û ber bikin? Keçê got: "Dayê ewa to dibêjî min li der daye?" vêca bî pêgotin çî gava mirovek şîreta li êkê bikit û ji tiştê bitirsînit û bêjtê xwe ji filan tiştî biparêze û bi xwe jî ew tişt bi ser hatibit wê bê gotin:"Dayê ewa to dibêjî min li der daye! "

(142) Da kes dî wekî wê bi şev li kerê xwe ne gerhit!

Binyata vê gotinê êkê bi şev gote keça xwe:"Rabe here li 54

Serê dûvê xwe ne bînim, kerb û kîna me ji dilê êk demakevit çunkîpê gotîye:"Dil şûşe ye, heke şikest hêdî naceribit! Vêca to bi xêr û ez bi selamet... Vêca ev bî pê gotin, çî gava li navbeyna du mirovan da yan du mala da yan du gunda da neyartî û dilreşî û kerb û kîn zêde bibit heta bighit wî qasî hestî li navbeyna wan da bişkêt û hindêk bixwazin li navbeyna wan da xweş bikin, belê bê pare. Wê bê gotin;"Dil şûşe ye heke şikest hêdî naceribit!"

(137) Dil dila dihebînit...

(138) Dil dilekê dihebînit...

(139) Deve- hêştir- hat bi pûlekê pûl nebî.

(140) Duhnê li eyarî sa de ye!

Ev gotina he tê gotin gava başmîrovek û hêja li nav mirovên xwe yên xirab û pîs da bit, ji pîsîya wan başîya wî jî pûç û winda dibit- wê bê gotin:"duhnê li eyarê sa de ye!"

(141) Dayê ew to dibêjî min li der daye!

Binyata wê gotinê dibêjin carekê pîrejinek û keça xwe bîn. Keç mezin bî, dayê gote: Keça min bi tenê şev negerhe tolaz û xurt hene, newek te bê ser û ber bikin? Keçê got: "Dayê ewa to dibêjî min li der daye?" vêca bî pêgotin çî gava mirovek şîreta li êkê bikit û ji tiştê bitirsînit û bêjtê xwe ji filan tiştî biparêze û bi xwe jî ew tişt bi ser hatibit wê bê gotin:"Dayê ewa to dibêjî min li der daye! "

(142) Da kes dî wekî wê bi şev li kerê xwe ne

gerhit!

Binyata vê gotinê êkê bi şev gote keça xwe:"Rabe here li

54

kerê xwe bigerhe da to bibînê neku tişteke bi ser bê!" Keç
rabî çû da li kerê xwe bigerhit belê ji dervey gund êk li semta
wê hat û xirab kir. Rabî hat malê dilnexweş û serî şor
babê pirsyar jê kir: "Te çî ye keça min, te kerê xwe nedît?
Keçê got: " Min çî ye? Da kes dî wek wê bi şev li kerê xwe
negerhit!" Vêca bi pê gotin çî gava mirovek xwe li tişteke
kêm xemxwer bikit belê belayekê mezintir bi ser da bê wê
jê ra bê gotin : " Da kes dî wek wê bi şev li kerê xwe negerhêt!"

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Li xwîna babê

xwe gerha qûna xwe jî li ser danî! "

(143) Destê tinê neçit li ser xwarinê..

(144) Destê tinê deng jê nayê..

Temaşe bike li gotina (73) ê tê bizanbî ka mana van gotina
çî ye!

(145) Destê rehet li ser zikê birçî ye..

Temaşe bike li gotina (305,306,307,308) an em birekê wê
li ser biaxivîn.

(146) Destê ne karî gez bikî tê maçî bikî.

Temaşe bike li gotina (84) ê bizanî ka mana vê gotinê çî
ye!

(147) Deve li kûdkê nayê avdan.

(148) Du hesp li ser afirekê naçêrin.

Temaşe li gotina (210) ê bike!

(149) Dûvê sey sê sala bêxin li bilûlê da sala çarê

55

kerê xwe bigerhe da to bibînê neku tişteke bi ser bê!" Keç
rabî çû da li kerê xwe bigerhit belê ji dervey gund êk li semta
wê hat û xirab kir. Rabî hat malê dilnexweş û serî şor
babê pirsyar jê kir: "Te çî ye keça min, te kerê xwe nedît?
Keçê got: " Min çî ye? Da kes dî wek wê bi şev li kerê xwe
negerhit!" Vêca bi pê gotin çî gava mirovek xwe li tişteke
kêm xemxwer bikit belê belayekê mezintir bi ser da bê wê
jê ra bê gotin : " Da kes dî wek wê bi şev li kerê xwe negerhêt!"

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Li xwîna babê

xwe gerha qûna xwe jî li ser danî! "

(143) Destê tinê neçit li ser xwarinê..

(144) Destê tinê deng jê nayê..

Temaşe bike li gotina (73) ê tê bizanbî ka mana van gotina
çî ye!

(145) Destê rehet li ser zikê birçî ye..

Temaşe bike li gotina (305,306,307,308) an em birekê wê li ser biaxivîn.

(146) Destê ne karî gez bikî tê maçî bikî.

Temaşe bike li gotina (84) ê bizanî ka mana vê gotinê çî ye!

(147) Deve li kûdkê nayê avdan.

(148) Du hesp li ser afirekê naçêrin.

Temaşe li gotina (210) ê bike!

(149) Dûvê sey sê sala bêxin li bilûlê da sala çarê

55

derxin her xwehre!

Bê guman e, mirovê firşikê wî ji xirabî û pîseyê bit feyde nakit li gel wî zanîn û aqil, çunkî wê zanîna xwe li gor vîna dilê xwe bi rêve bibit "tebiet"ê wî wê ser ji zanîna wî bistînit. Wekî dibêjin, carekê paşayekê got aqildarê xwe : Tebiet xurtir e, yan fêrkirin? Aqildarî got: Tebiet. Paşayî

got: Ne. Fêrkirin xurtir e. Ma to nabînî vê kitka me çawa çaxê xwarinê tê ew dest tavêjit momê û li ber xwe disekinit heta em xwarina xwe dixûn. Ma ev hemî ne derbên fêrkirinê ne! Dîyar bî to ne gelek bi aqil î. Belê aqildar xwest bidit dîyarkirin ku ew rast e û paşa xelet e. Rabî çû malê got berdestiyê xwe: Ka mişkekê ji min ra bigre û sax bîne. Aqildarî rabî - piştî berdestkî jê ra mişk anî - davek ta - dezî - avêt lingê wî mişkî û serê tayê bi singê xwe ve girêda û mişk berda li çengê ebayê xwe da, webit kes ne bînit û çû dîwanê ma heta xwarin hat kitkê dîsa wey adetê xwe rahişt moma xwe û li ser dûvê xwe sekinî. Paşayî û desteka xwe rahiştin xwarina xwe, aqildarî ji nişka ve tayê lingê mişkî qetand, mişkî kir kişt û xwe avêt li ber geşa xwarinê da, çavê kitkê hu bi mişkî ket, hema got, "nir" û xwe li nav guhê mişkî werkir! Bergeş ser û bin kir lalîksinîk-têkil êk bîn. Paşayî hu ber xwe da aqildarê xwe û got : Hey nezan ev çî bî te ho kir? Aqildarî got : Te dît ka çawa tebiyet serî ji fêrkirinê stand! Da to bizanî "Tebîetê şîrî li siwarê tê hêlan" yanî eger êkê tebietek girt heta mirinê ew tebiyet vêra dimînit, zanîn û fêrkirin hêdî wîji wî tebiyetî navegerînin. Wekî dibêjin carekê mirovekê ne pak hebî bela xwe ji jina ne vedikir. Yanî jinkên gund ji tirsên wî da kit kite ne diwêran ji gund derkevin. Wî ne pakî got: Babo ez ê rabim herim heçî û hemî gerdana min azad bikin û ket li ser rîya hecê û çû li wî çend çaxî da jinik pişt rast hatin û çûn

piştî mêrik zivirîji hecê jinik tev civîn ji êk dura gotin : Em çî bikin? Aya em wekî berê xwe biparêzin? yan jî xwe bi xema heca wî ve bihêlîn? Jinkek li nav wan da hebî jîr û şehreza, gote wan: Hûn li vêdê bin ez ê rabim biçim berê xwe bidim heçî, ez ê tiştêkî jê bizanim; rabî çû mala hecî û 56

derxin her xwehre!

Bê guman e, mirovê firşikê wî ji xirabî û pîseyê bit feyde nakit li gel wî zanîn û aqil, çunkî wê zanîna xwe li gor vîna dilê xwe bi rêve bibit "tebiet"ê wî wê ser ji zanîna wî bistînit. Wekî dibêjin, carekê paşayekê got aqildarê xwe : Tebiet xurtir e, yan fêrkin? Aqildarî got: Tebiet. Paşayî

got: Ne. Fêrkin xurtir e. Ma to nabînî vê kitka me çawa çaxê xwarin tê ew dest tavêjit momê û li ber xwe disekinit heta em xwarina xwe dixûn. Ma ev hemî ne derbên fêrkinê ne! Dîyar bî to ne gelek bi aqil î. Belê aqildar xwest bidit dîyarkirin ku ew rast e û paşa xelet e. Rabî çû malê got berdestiyê xwe: Ka mişkekê ji min ra bigre û sax bîne. Aqildarî rabî - piştî berdestkî jê ra mişk anî - davek ta - dezî - avêt lingê wî mişkî û serê tayê bi singê xwe ve girêda û mişk berda li çengê ebayê xwe da, webit kes ne bînit û çû dîwanê ma heta xwarin hat kitkê dîsa wey adetê xwe rahişt moma xwe û li ser dûvê xwe sekinî. Paşayî û desteka xwe rahiştin xwarna xwe, aqildarî ji nişka ve tayê lingê mişkî qetand, mişkî kir kişt û xwe avêt li ber geşa xwarinê da, çavê kitkê hu bi mişkî ket, hema got, "nir" û xwe li nav guhê mişkî werkir! Bergeş ser û bin kir lalîksinîk-têkil êk bîn. Paşayî hu ber xwe da aqildarê xwe û got : Hey nezan ev çî bî te ho kir? Aqildarî got : Te dît ka çawa tebiet serî ji fêrkinê stand! Da to bizanî "Tebietê şîrî li siwarê tê hêlan" yanî eger êkê tebietek girt heta mirinê ew tebiet vêra dimînit, zanîn û fêrkin hêdî wîji wî tebietî navegerînin. Wekî dibêjin carekê mirovekê ne pak hebî bela xwe ji jina ne vedikir. Yanî jinkên gund ji tirsên wî da kit kite ne diwêran ji gund derkevin. Wî ne pakî got: Babo ez ê rabim herim heçî û hemî gerdana min azad bikin û ket li ser rîya hecê û çû li wî çend çaxî da jinik pişt rast hatin û çûn piştî mêrik zivirîji hecê jinik tev civîn ji êk dura gotin : Em çî bikin? Aya em wekî berê xwe biparêzin? yan jî xwe bi xema heca wî ve bihêlîn? Jinkek li nav wan da hebî jîr û şehreza, gote wan: Hûn li vêdê bin ez ê rabim biçim berê xwe bidim heçî, ez ê tiştêkî jê bizanim; rabî çû mala hecî û

xêrhatin pê kir bêhnekê ma li wê dê û zivirî. Jinik tev lê bîne kom: Te çi kir, çî jê zanî? Jinikê got: Da ji hewe ra bêjim bext ne ji hewe ra bit xwe biparêzin, wekî berê û hêj pêtir bi Xudê çav û birhên wî yê berê ne bes şaşka xwe zer kirye. Vêca paşayê min baş bizane tebiet xurtir e ji fêrkinê, ew kesê ji zikmakî dilpîs û xirab bê guman e, zanîn û fêrkin wî naguhûrin

Wekî dibêjin carekê êkê têşkek gurga girt hêj şîrê maka xwe ne xwarî rabî anî malê bi şerê bizna xwe firşik kir û xweyî kir heta mezin bî, rojekê hajê ma zikê biznê berda erdê û bizin kuşt û ket. Li ser kuştinê wê û xwar, mêrik hat li ser serê wî sekinî got hey nan heram, min to ji çolê anî hêj te çavê xwe ne vekirî û to bi şîrê maka xwe firşik ne bîyî! Min to li ber çîçkê wê belengazê xweyî kirî heta to mezin bîyî! Vêca te zikê wê dirand û to guştê wê dixûy! Hey dûvê sey.

Vêca ev gotina em li ser taxivîn tê gotin gava mirovek xwe gelek bi êkê ve biêşînet li zanîn û fêrakirina wî da. Belê pare nekit, wê bê gotin: "Rast e dûvê sey sê sala êxisntin li bilûlê da sala çarê derxistin her xwehre!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "mêr heft sala çû seferê zivirî her kerê berê!"

(150) Devî-teraş- jî dibin dar.

(151) Derdûwî pîrbêj dibin, evîndar dengbêj di bin..

(152) Dilê xweş her lê bihar e.

(153) Duhnê ji axê girtîye.

(154) Dinxe gana dikit sûlaqe dibêjit him him

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe nav bidit bi kiryara êk dî wê jê ra bê gotin: "Dinxe gana dikit sûlaqe dibêjit

xêrhatin pê kir bêhnekê ma li wê dê û zivirî. Jinik tev lê bîne kom: Te çi kir, çî jê zanî? Jinikê got: Da ji hewe ra bêjim bext ne ji hewe ra bit xwe biparêzin, wekî berê û hêj pêtir bi Xudê çav û birhên wî yê berê ne bes şaşka xwe zer kirye. Vêca paşayê min baş bizane tebiet xurtir e ji fêrkinê, ew kesê ji zikmakî dilpîs û xirab bê guman e, zanîn û fêrkin wî naguhûrin

Wekî dibêjin carekê êkê têşkek gurga girt hêj şîrê maka xwe ne xwarî rabî anî malê bi şerê bizna xwe firşik kir û xweyî kir heta mezin bî, rojekê hajê ma zikê biznê berda erdê û bizin kuşt û ket. Li ser kuştinê wê û xwar, mêrik hat

li ser serê wî sekinî got hey nan heram, min to ji çolê anî hêj
te çavê xwe ne vekirî û to bi şîrê maka xwe firşik ne bîyî!
Min to li ber çîçkê wê belengazê xweyî kirî heta to mezin
bîyî! Vêca te zikê wê dirand û to guştê wê dixûy! Hey dûvê
sey.

Vêca ev gotina em li ser taxivîn tê gotin gava mirovek xwe
gelek bi êkê ve biêşînet li zanîn û fêrakirina wî da. Belê pare
nekit, wê bê gotin: "Rast e dûvê sey sê sala êxisntin li bilûlê
da sala çarê derxistin her xwehre!" Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin "mêr heft sala çû seferê zivirî her kerê berê!"

(150) Devî-teraş- jî dibin dar.

(151) Derdûwî pîrbêj dibin, evîndar dengbêj di
bin..

(152) Dilê xweş her lê bihar e.

(153) Duhnê ji axê girtîye.

(154) Dinxe gana dîkit sûlaqe dibêjit him him

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe nav bidit bi kiryara
êk dî wê jê ra bê gotin: "Dinxe gana dîkit sûlaqe dibêjit
57

him him.." Wekî vê gotinê ye hindek mirov ji Kurd da xwe
dighînin Ereba - bi gihandinek dûr û bê binyat - vêca gava
Ereba kiryarek kirin ew xwe pê nav didin vêca mirovên li
dora wan kirne pê gotin: "Ereb li binê tîra berûyê talana
vedgêrîn filan kes- behsên wan ewên xwe pê nav didindibêjin:
Leh...leh"

(155) Devê rûvî ne digiha tirî got, ev tiryê he tîrş
e!

(156) Deyîndara deyîndar xwrina...

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek ket li çalekê da,
hingî hat ne karî derkevit. Got: Xuda heke to min ji vê çalê
derêxê ez ê 20 elbên noka bi xêra te bidin belengaza. Carekê
hêza xwe hemî kir yek û xwe givaşt derê çalê bi çî kul û
halê heyî derket. Piştî derket derê û ji çalê xwe dûr girt, got:
Xuda ez ne elafim û ne cotyarim û ne ji wan zengîna me bikirim
pa ez ê 20 elbên noka ji kûdê bînim! Bi Xwedê min
nîne û ez nadim dûvê xwe hejand û çû. Ew çend roj e, tişteke
ne xwarî dilê wî ji birsa têşê. qesta binê guhûjekê kir, çû tîr
guhûj xwarin heta mest bî. Xewê xwe avêt dilê wî û nivist.
Ewê li xewda hure bayek rabî û berek ji nav guhûjê verest û
jûr da li kurtka binê çengê wî ket. Bostekê hilceniqî li dûra
xwe nêrî kes ne dît! Zanî ev ber jûr da hatîye, jêlîl nêrî û
got: "Deyîndara deyîndar xwarine." Vêca ev gotina he tê gotin

gava êk sozekê bi mirovekê ra bidit û piştî hingê li soza xwe vebit, belê ewê soz bo hafî dayîn bela xwe jê ve nekit û tengav bikit û ne hêlit bilivî, xweyê sozî bêjit : "Deyîndara xwarine!"

(157) Dinya rêle ji her tiştî tê da heye..

(158) Dinya dihejit belê xirab nabit!

58

him him.." Wekî vê gotinê ye hindek mirov ji Kurd da xwe dighînin Ereba - bi gihandinek dûr û bê binyat - vêca gava Ereba kiryarek kirin ew xwe pê nav didin vêca mirovên li dora wan kirne pê gotin: "Ereb li binê tîra berûyê talana vedgêrîn filan kes- behsên wan ewên xwe pê nav didindibêjin: Leh...leh"

(155) Devê rûvî ne digiha tirî got, ev tiryê he tirs e!

(156) Deyîndara deyîndar xwrina...

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek ket li çalekê da, hingî hat ne karî derkevit. Got: Xuda heke to min ji vê çalê derêxê ez ê 20 elbên noka bi xêra te bidin belengaza. Carekê hêza xwe hemî kir yek û xwe givaşt derê çalê bi çî kul û halê heyî derket. Piştî derket derê û ji çalê xwe dûr girt, got: Xuda ez ne elafim û ne cotyarim û ne ji wan zengîna me bikirim pa ez ê 20 elbên noka ji kûdê bînim! Bi Xwedê min nîne û ez nadim dîvê xwe hejand û çû. Ew çend roj e, tişteke ne xwarî dilê wî ji birsa têşê. qesta binê guhûjekê kir, çû têr guhûj xwarin heta mest bî. Xewê xwe avêt dilê wî û nivist. Ewê li xewda hure bayek rabî û berek ji nav guhûjê verest û jûr da li kurtka binê çengê wî ket. Bostekê hilceniqî li dûra xwe nêrî kes ne dît! Zanî ev ber jûr da hatîye, jêlîl nêrî û got: "Deyîndara deyîndar xwarine." Vêca ev gotina he tê gotin gava êk sozekê bi mirovekê ra bidit û piştî hingê li soza xwe vebit, belê ewê soz bo hafî dayîn bela xwe jê ve nekit û tengav bikit û ne hêlit bilivî, xweyê sozî bêjit : "Deyîndara xwarine!"

(157) Dinya rêle ji her tiştî tê da heye..

(158) Dinya dihejit belê xirab nabit!

58

(159) Du berû barê kerî!

Ev gotina he tê gotin gava tengavîyek mezin bi ser malekê da yan gundekê da yan êlekê da bêt rê û rêbar li wan bibin qûna gurî dinya li wan bêt êk wey tarê bêjingê, vêca hindek ji wana her xwe pê gulê nekin wê tengavîyê her pûte û hesab

nekin! Wî çaxî wê bê gotin:" Babo.. filan kes du berû
barê kerî.."

(160) Dîya kurabe, lê ne bindara kurabe.

(161) Dar nîne ba lê nedit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek baş û kêrhatî bit bo
mal û mirovên xwe hindê mirovên wî yên ne baş û pîs
behsên wî bi xirabî û ne pakî bikin. Vêca dilê wî sar bibit
hêdî ne karibit xizmetên hêja bo kes û karên xwe bikit. Wê
jê ra bê gotin:"Te çî ye to hinde dilsar û dilteng bîyî? Ma to
nizanî dar nîne ba lê ne dit." Malxirab wekî dibêjin:

(162) Devê xelkê qûna mirovîye gava mirov
xwest bidit êk!

(163) Dar dikevit berê wê bi kûve!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek gef û zirta li êkê bikit
bitirsînit û wan gef û zirta girê bidit bi çaxekê ve ewê dî wê
jê ra bêjît: "De malava heta hingê jî dar dikevit berê wê bi
kûve!"

Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin "hosta necar were binve
wek her car, şev yeke dergeh hezar." Binyata vê gotinê
dibêjin carekê paşayek zordar hebî carekê li nava bajarê xwe
digerha çavê wî bi jinekê ket, ji dilkê heyne ji hezar dila dilê
wî ketê zivirî çû mal got aqildarê xwe: Jinek li filan taxê min
dîtiye divê to ji min ra bînî. Aqildar çû sehkir û hat got;
59

(159) Du berû barê kerî!

Ev gotina he tê gotin gava tengavîyek mezin bi ser malekê
da yan gundekê da yan êlekê da bê rê û rêbar li wan bibin
qûna gurî dinya li wan bê êk wey tarê bêjingê, vêca hindê
ji wana her xwe pê gulê nekin wê tengavîyê her pûte û hesab
nekin! Wî çaxî wê bê gotin:" Babo.. filan kes du berû
barê kerî.."

(160) Dîya kurabe, lê ne bindara kurabe.

(161) Dar nîne ba lê nedit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek baş û kêrhatî bit bo
mal û mirovên xwe hindê mirovên wî yên ne baş û pîs
behsên wî bi xirabî û ne pakî bikin. Vêca dilê wî sar bibit
hêdî ne karibit xizmetên hêja bo kes û karên xwe bikit. Wê
jê ra bê gotin:"Te çî ye to hinde dilsar û dilteng bîyî? Ma to
nizanî dar nîne ba lê ne dit." Malxirab wekî dibêjin:

(162) Devê xelkê qûna mirovîye gava mirov
xwest bidit êk!

(163) Dar dikevit berê wê bi kûve!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek gef û zirta li êkê bikit bitirsînit û wan gef û zirta girê bidit bi çaxekê ve ewê dî wê jê ra bêjit: "De malava heta hingê jî dar dikevit berê wê bi kûve!"

Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin "hosta necar were binve wek her car, şev yeke dergeh hezar." Binyata vê gotinê dibêjin carekê paşayek zordar hebî carekê li nava bajarê xwe digerha çavê wî bi jinekê ket, ji dilê heyne ji hezar dila dilê wî ketê zivirî çû mal got aqildarê xwe: Jinek li filan taxê min dîtiye divê to ji min ra bînî. Aqildar çû sehkir û hat got;

59

paşayê min ew jinik bi mêr e! Û mêrê wê necar e. Paşayî got: Ez nizanim çawa bit divê to wê ji min ra bînî. aqildarê wî neçar bî rêkir li dûv mêrê jinekê ve anî dîwanê û gotê: Bi fermana paşê ji îşev heta siharê tobarek arê dara bînî heynê wê paşa serê te lê bikit. Mêrik got: Hema bila niha paşa serê min lê bidit, eve ez nikarim barek arê dara bînim! Paşê got: Ez zordarîyê nakim, muhlet ji te ra heta siharê. Necar zivirî malê dilkul, sernixûm, pûm kirî. Jinka wî gotê; te xêre, dilê te nexwş e? Serê xwe lê bada. Çine jinikê bela xwe jêve nekir her gotê: Te çî ye? Ka bêje to çima pûm kirî? Merik got: Min çî ye? Dilê paşê wê ketî te divêt min bikujit da te ji xwe ra bînit. Çi hêcet nîn in, ji bilî wî qasî yan ez ê jê ra barek arê dara çêkim; yan jî wê serê min jêkit. Pa ez malwêranê Xudê barek arê dara ji kûve çêkim, heta siharê! Ax babooo! Rast e çaxê dibêjin:

"Xezala min delala min konê babê te li baye

Xezala min delala min li serra koçk û sara ye

Xezala min delala minjina spehî bela ye. " Çî gava mirov jinek spehî yan ûlyek spehî yan zevîyek

spehî hebit, mirovên xurt û zordar çavên wan pê ranabin

heta ji mirov nestînin; çavê wî li te ketîye dilê wî ketîye te

dixwazin min bikujit te ji xwe ra bibit, ji vê pêve tiştêk dî

nîn e. Karê mirovên zordar eve ye! Vêca ya ji hemîyê

temaşatir ewe ku digot: "Ez zordarîyê nakim" her wekê zordarî

bi stru we. Jinikê got: Hosta necar we binve wekî "her

car şev yeke dergeh hezar" were binve soz û peyman bit li

ser canê min, ez hevalfîya te nahêlim hema piştrast be! Were

binve Bela xwe ji xwe jêve ne kir heta bire li ser cihê wî û

her du ka xwe pêkve nûsandin. Çaxekê necar hişyar bî li ser

dengê dergehê xwe bezî çû dergeh vekir dil bi tirs û den- . gekê şikestî got: Ma haware babo babo de bila dinya runahî

bibit paşî min bibin! Belê wan lê vegerand û gotin: Zûbe

tabûtekê ji paşê ra çêke paşa mir!

60

paşayê min ew jinik bi mêr e! Û mêrê wê necar e. Paşayî got: Ez nizamim çawa bit divê to wê ji min ra bînî. aqildarê wî neçar bî rêkir li dûv mêrê jinkê ve anî dîwanê û gotê: Bi fermana paşê ji îşev heta siharê to barek arê dara bînî heynê wê paşa serê te lê bikit. Mêrik got: Hema bila niha paşa serê min lê bidit, eve ez nikarim barek arê dara bînim! Paşê got: Ez zordarîyê nakim, muhlet ji te ra heta siharê. Necar zivirî malê dilkul, sernixûm, pûm kirî. Jinka wî gotê; te xêre, dilê te nexwê e? Serê xwe lê bada. Çine jinikê bela xwe jêve nekir her gotê: Te çî ye? Ka bêje to çima pûm kirî? Merik got: Min çî ye? Dilê paşê wê ketî te divêt min bikujit da te ji xwe ra bînit. Çi hêcet nîn in, ji bilî wî qasî yan ez ê jê ra barek arê dara çêkim; yan jî wê serê min jêkit. Pa ez malwêranê Xudê barek arê dara ji kûve çêkim, heta siharê! Ax babooo! Rast e çaxê dibêjin:

"Xezala min delala min konê babê te li baye

Xezala min delala min li serra koçk û sara ye

Xezala min delala minjina spehî bela ye. " Çî gava mirov jinek spehî yan ûlyek spehî yan zevîyek

spehî hebit, mirovên xurt û zordar çavên wan pê ranabin

heta ji mirov nestînin; çavê wî li te ketîye dilê wî ketîye te

dixwazin min bikujit te ji xwe ra bibit, ji vê pêve tiştêk dî

nîn e. Karê mirovên zordar eve ye! Vêca ya ji hemîyê

temaşatir ewe ku digot: "Ez zordarîyê nakim" her wekê zordarî

bi stru we. Jinikê got: Hosta necar we binve wekî "her

car şev yeke dergeh hezar" were binve soz û peyman bit li

ser canê min, ez hevalfîya te nahêlim hema piştrast be! Were

binve Bela xwe ji xwe jêve ne kir heta bire li ser cihê wî û

her du ka xwe pêkve nûsandin. Çaxekê necar hişyar bî li ser

dengê dergehê xwe bezî çû dergeh vekir dil bi tirs û den- . gekê şikestî got: Ma haware babo babo de bila

dinya runahî

bibit paşî min bibin! Belê wan lê vegerand û gotin: Zûbe

tabûtekê ji paşê ra çêke paşa mir!

60

(164) Derwêş dizanit çî li hebana derwêş da

heye!

(165) Daweta mitirba bit û mitirb lê bidin!

(166) Dîtina deyindarî ne xeştire ji pêvedana

kore marî.

(167) Duhin li çirê ke û seyra melê ke..

(178) Dayê to çima min dihejînî? got êk dayê jî

dihejînit!

(169) Du tişt mirov didin ezabê, jinbab û dengê dolabê.

(170) Dixûn nan û avê min mineta kesê navê.

(171) Diz xwe li male dergeh girtin betale.

(172) Diz xweyê malê girt û du tirjî jê berdan!

(173) Deh siwar çûn pêşîya rûtekê bi silamet ji nav lepê wan derket!

(174) Dermanê her tiştî xuyê ye, belê heke xuyê bi xwe xirab bî derman nîn e.

(175) Diza ji diza dizîn erd û esman lerizîn.

61

(1 64) Derwêş dizanî çî li hebana derwêş da heye!

(165) Daweta mitirba bit û mitirb lê bidin!

(166) Dîtina deyindarî ne xeştire ji pêvedana kore marî.

(167) Duhin li çirê ke û seyra melê ke..

(178) Dayê to çima min dihejîni? got êk dayê jî dihejînit!

(169) Du tişt mirov didin ezabê, jinbab û dengê dolabê.

(170) Dixûn nan û avê min mineta kesê navê.

(171) Diz xwe li male dergeh girtin betale.

(172) Diz xweyê malê girt û du tirjî jê berdan!

(173) Deh siwar çûn pêşîya rûtekê bi silamet ji nav lepê wan derket!

(174) Dermanê her tiştî xuyê ye, belê heke xuyê bi xwe xirab bî derman nîn e.

(175) Diza ji diza dizîn erd û esman lerizîn.

61

(176) Dergehê xwe bigre cîranê xwe diz neke!

(177) Dilo bixwaze te boq yan te pîvaz!

(178) Dewara ne kire li nîsanê û jina ne bijîre li dîlanê.

(179) Derpê jinê sor e mîrî kor e!

(180) Dew li mitirba nayê.

(181) Destê vala ne ehlen û ne sehlen.

(182) Durrê bide durnasa!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê suxtekê melakê çû germavê xwe germavê bikit, piştî serê xwe şûst derket germavê got: Ka heqê min? Suxte destê xwe bire berûka xwe

belê pare li gel nebîn. Gote germavçî ", pere li gel min nîn in, ez ê nihû biçim mizgeftê pare ji te ra bînim." Germavçî got: To ji vêdê nalivî yan pare yan şaşka te gerewe heta to parê min bînî. Suxte got: Heke to şaşka min ji serê min nekî ez ê te bikim şîrîkê xwendina xwe li ser 4 /1 germavçî qebûl nekî, suxte got: To li ser 1/ 2 ê wê Germavçî qebûl nekî. Suxte got: 2 / 3 ya bo te bes, to bihêlî ez biçim mizgeftê nihû ez ê parê te bînim. Germavçî qebûl nekî. Suxte got: Babo hingî ez bixwînim xêra xwendina min bo te, bes to şaşka min ji serê min nekî ku ez şermîzar bibim, hevalên min henekên xwe bi min bikin. Germavçî got: Ez van çîroka nizamî to ji vêdê nalivî yan şaşka te! Û dest avêt şaşka wî ji serî kir û got: Eve gerewa heqê min. Suxte bê şaşik çû mizgeftê parên germavçî jê ra bir û çû şaşka xwe anî û dest

62
(176) Dergehê xwe bigre cîranê xwe diz neke!

(177) Dilo bixwaze te boq yan te pîvaz!

(178) Dewara ne kire li nîsanê û jina ne bijêre li dîlanê.

(179) Derpê jinê sor e mêrî kor e!

(180) Dew li mitirba nayê.

(181) Destê vala ne ehlen û ne sehlen.

(182) Durrê bide durnasa!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê suxtekê melakê çû germavê xwe germavê bikî, piştî serê xwe şûşt derket germavçî got: Ka heqê min? Suxte destê xwe bire berûka xwe belê pare li gel nebîn. Gote germavçî ", pere li gel min nîn in, ez ê nihû biçim mizgeftê pare ji te ra bînim." Germavçî got: To ji vêdê nalivî yan pare yan şaşka te gerewe heta to parê min bînî. Suxte got: Heke to şaşka min ji serê min nekî ez ê te bikim şîrîkê xwendina xwe li ser 4 /1 germavçî qebûl nekî, suxte got: To li ser 1/ 2 ê wê Germavçî qebûl nekî. Suxte got: 2 / 3 ya bo te bes, to bihêlî ez biçim mizgeftê nihû ez ê parê te bînim. Germavçî qebûl nekî. Suxte got: Babo hingî ez bixwînim xêra xwendina min bo te, bes to şaşka min ji serê min nekî ku ez şermîzar bibim, hevalên min henekên xwe bi min bikin. Germavçî got: Ez van çîroka nizamî to ji vêdê nalivî yan şaşka te! Û dest avêt şaşka wî ji serî kir û got: Eve gerewa heqê min. Suxte bê şaşik çû mizgeftê parên germavçî jê ra bir û çû şaşka xwe anî û dest

62
bi firotina kitêbên xwe kir. Hevalên wî gotinê: Te xêr bit to

kitêbên xwe difroşî? Got: Ez hew dixwînim. Ek çu got seydayî
suxte filan kes kitêbên xwe hemî firotin û hêdî
naxwînit. Seyda bilez hat mizgeftê pirsyar jê kir: Çî ye?
Suxte got: Seyda ez hêdî naxwînim. Seyda got: Baş e
nexwîne bes bêje egera te çî ye? Suxte got seyda: Ew xwendina
bi polekê neyînit ez jîyê xwe pê xilas nakim! Û serhatîya
xwe û germavçî ji seydayê xwe ra gêra seyda destê
xwe bir berûka xwe tiştekan jê deranî û da suxte û gotê: Here
bibe li ba hêsinger-hedad- biha bike û paşî bibe li ba etarî û
paşî bibe li ba durrfiroşî bizane ka her êk wê çî pê bidit?
Belê nefroşe bîne û were. Suxte rabî tiştê xwe bir û çû li ba
hesinger gotê: To vî tiştî nakirî? Hesenger got: Ne. - piştî
berê xwe dayê- heke to bidî min pênc pera min navêt, çunkî
kê min nayêt ez ê çî jê bikim? Ji wêdê rabî çû li ba etarî, wî
jî berê xwe dayê got: Tiştekan taze ye heke to bidî min ez ê
deh pera bidim te. Suxte got: Ez nadim û çû qesta durfroşî
kir û nîşa wî da û got: To vê nakirî? Durrfroşî berê xwe
dayê- hêj li desta - got : Bi sed zêra, got : Ez nadim, durfroşî
got: Mam benî bihayê wê 1 10 zêrin, belê 10 zêr kara min e.
Suxte zivirî hat mizgeftê seydayê wî pirsyarjê kir: Te çawa
dît? Suxte got: Hesingerî 5 pare jî pê ne da û etarî 10 pare
pê dan û durrfroş 100 zêr pê dan. Seydayî got: Lawê min
durre bide durnasa, pa to durê bidî hêsinger û etarî wê çî bihayê
durê bizanin; germavçî wê çî bihayê îlmî û zanîne bizanin,
taze runê xarê û xwendina xwe xilas bike wekî berê
bila dilê te sar ne bit xwendina te vêca ev bî pê gotin, çî
gava tiştekan giranbiha bikevit bi destê êkê da û ew pûte pê
nekit çunkî bihayê wê nizanin. Wê bê gotin: "Durrê bide
durnasa" zêrî bibe li ba zêringera.

(183) Dîyarî qesp e şon dîyarî hesp e..

(184) Diz û malxwê bîn êk ga di bixêlîyê ra
derêxistin!

63

bi firotina kitêbên xwe kir. Hevalên wî gotinê: Te xêr bit to
kitêbên xwe difroşî? Got: Ez hew dixwînim. Ek çu got seydayî
suxte filan kes kitêbên xwe hemî firotin û hêdî
naxwînit. Seyda bilez hat mizgeftê pirsyar jê kir: Çî ye?
Suxte got: Seyda ez hêdî naxwînim. Seyda got: Baş e
nexwîne bes bêje egera te çî ye? Suxte got seyda: Ew xwendina
bi polekê neyînit ez jîyê xwe pê xilas nakim! Û serhatîya
xwe û germavçî ji seydayê xwe ra gêra seyda destê
xwe bir berûka xwe tiştekan jê deranî û da suxte û gotê: Here

bibe li ba hêsinger-hedad- biha bike û paşî bibe li ba etarî û paşî bibe li ba durrfiroşî bizane ka her êk wê çî pê bidit? Belê nefroşe bîne û were. Suxte rabî tiştî xwe bir û çû li ba hesinger gotê: To vî tiştî nakirî? Hesenger got: Ne. - piştî berê xwe dayê- heke to bidî min pênc pera min navêt, çunkî kêr min nayêt ez ê çî jê bikim? Ji wêdê rabî çû li ba etarî, wî jî berê xwe dayê got: Tiştîk taze ye heke to bidî min ez ê deh pera bidim te . Suxte got: Ez nadim û çû qesta durfroşî kir û nîşa wî da û got: To vê nakirî? Durrfroşî berê xwe dayê- hêj li desta - got : Bi sed zêra, got : Ez nadim, durfroşî got: Mam benî bihayê wê 1 10 zêrin, belê 10 zêr kara min e. Suxte zivirî hat mizgeftê seydayê wî pirsyarjê kir: Te çawa dît? Suxte got: Hesingerî 5 pare jî pê ne da û etarî 10 pare pê dan û durfroş 100 zêr pê dan. Seydayî got: Lawê min durre bide durnasa, pa to durê bidî hêsinger û etarî wê çî bihayê durê bizanin; germavçî wê çî bihayê îlmî û zanînê bizanin, taze runê xarê û xwendina xwe xilas bike wekî berê bila dilê te sar ne bit xwendina te vêca ev bî pê gotin, çî gava tiştîk giranbiha bikevit bi destê êkê da û ew pûte pê nekit çunkî bihayê wê nizanin. Wê bê gotin:"Durrê bide durnasa" zêrî bibe li ba zêringera.

(183) Dîyarî qesp e şon dîyarî hesp e..

(184) Diz û malxwê bîn êk ga di bixêlîyê ra derêxistin!

63

(185) Dîzka kevanî bişkênit bê deng e..

(186) dinya ma bi du pîra wan jî pêk nekir.

Bi rastî çaxê min ewil car ev gotin ji berî 25 sala ji hingê heta van pêla ez mabîm di hizra da çî gava ev gotin dihat bîra min, miri hizrê xwe dikir, çawa dinya hemî bimînit ji da pîra ra ew jî li hev nekin! Heta min bi çavê du dît û min bi guhê xwe seh kir, hey hoo pa bi Xudê rast e, berê xwe bidin vê zire stêra dinyayê ji du dewleta pêve nîn in Rusya Sor û Emerika Polperist ew jî hingê to dibînî wê dinyayê vediceqceqînin! Vêca min baş zanî çaxê dibêjin:" Gotinên mezina neqşên beran e."

(1 87) Dê bî jinbab bab ji xwe bî zirbab!

(188)Dest li ser desta heta esmanê hefta.

(189) Dengê duvê ji dur ve xweş tê!

(190) dinya war e, ne mal e.

(191) Darê stûr nabit gupal.

(192) Da to bizanî dew birayê mastî ye.

(193) Dermanê xwestinê dane.

(194) Dihlên tirek jê çênabin seyên bezek.

(195) Dermanê her tiştî zêr e, belê ji zêr xurtir zore.

64

(185) Dîzka kevanî bişkênit bê deng e..

(186) dinya ma bi du pîra wan jî pêk nekir.

Bi rastî çaxê min ewil car ev gotin ji berî 25 sala ji hingê heta van pêla ez mabîm di hizra da çî gava ev gotin dihat bîra min, miri hizrê xwe dikir, çawa dinya hemî bimînit ji da pîra ra ew jî li hev nekin! Heta min bi çavê du dît û min bi guhê xwe seh kir, hey hooo pa bi Xudê rast e, berê xwe bidin vê zire stêra dinyayê ji du dewleta pêve nîn in Rusya Sor û Emerika Polperist ew jî hingî to dibînî wê dinyayê vediceqceqînin! Vêca min baş zanî çaxê dibêjin:" Gotinên mezina neqşên beran e."

(1 87) Dê bî jinbab bab ji xwe bî zirbab!

(188)Dest li ser desta heta esmanê hefta.

(189) Dengê duvê ji dur ve xweş tê!

(190) dinya war e, ne mal e.

(191) Darê stûr nabit gupal.

(192) Da to bizanî dew birayê mastî ye.

(193) Dermanê xwestinê dane.

(194) Dihlên tirek jê çênabin seyên bezek.

(195) Dermanê her tiştî zêr e, belê ji zêr xurtir zore.

64

(196) Darê li ser xwera ne bire!

(197) Dayê bibîne dotê bistîne.

(198) dinya tejî kîr bit bostekê ji mirov dur bit ma mirov çî jê heye.

(199) Dayka du dota li xwe didim du lota ne li here li Cizîra Bota.

(200) Deng ji hevdu vedidin.

(201) Dibêjin belê napêjin.

(202) Dîya diza du tira dîkî êkê ji keyfa û êkê ji tîrsa.

(203) Daweta mîra û gir li feqîra!

(204) Devê te ne yê zîma zerk e!

Binyata vê gotinê dibêjin kurê mitirbekê got: Ez ê biçim li ber feqîtîyê bixwînim. Babê wî got: Law min nehêle bê dihol li qut, *daweta li pêşîya me heye. Belê kurî guhê xwe ne

dayê her got: Ez ê biçim. Babê got: Kuro law heke to neçî ez ê zirna xwe ya zerik bidim te, belê her kur qani nebî-babê got de here..."Devê te neyê zirna zerk e. To yê wî qasî bibî feqe? Mişk guhê te li mizgefta bixwûn. Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek li ber êkê bidit rêkek taze nîşê bikit, belê ew guhê xwe neditê! Ew ji fikra xwe ne yê xwarê wê bê gotin: "Devê te ne yê zirna zerk e."

65

(196) Darê li ser xwera ne bire!

(197) Dayê bibîne dotê bistîne.

(198) dinya teji kîr bit bostekê ji mirov dur bit ma mirov çî jê heye.

(199) Dayka du dota li xwe didim du lota ne li here li Cizîra Bota.

(200) Deng ji hevdu vedidin.

(201) Dibêjin belê napêjin.

(202) Dîya diza du tira dikit êkê ji keyfa û êkê ji tîrsa.

(203) Daweta mîra û gir li feqîra!

(204) Devê te ne yê zima zerk e!

Binyata vê gotinê dibêjin kurê mitirbekê got: Ez ê biçim li ber feqîtîyê bixwînim. Babê wî got: Law min nehêle bê dihol li qut, *daweta li pêşîya me heye. Belê kurî guhê xwe ne dayê her got: Ez ê biçim. Babê got: Kuro law heke to neçî ez ê zirna xwe ya zerik bidim te, belê her kur qani nebî-babê got de here..."Devê te neyê zirna zerk e. To yê wî qasî bibî feqe? Mişk guhê te li mizgefta bixwûn. Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek li ber êkê bidit rêkek taze nîşê bikit, belê ew guhê xwe neditê! Ew ji fikra xwe ne yê xwarê wê bê gotin: "Devê te ne yê zirna zerk e."

65

(205) Dest desta nasdikit.

(206) Dinya hemî neyarê kewî ye kew jî neyarê xwe ye!

(207) Du zebeş- şiftî- bi destekê nayên girtin!

(208) Dara xwezîyê kes li ber siha wê ne rûniştîye xarê..

(209) Dara sihê li binê xwe nekit biha jêra nîn e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bibînit êk kêr mala xwe û kes û karê n xwe nayê û diçit xizmetê bo malek dî dikit û mala wî bi xwe pêtivê karkeran e. Bê gumane ew ê welê bê bihayê wekî wê dara sihê li binê xwe nekit. Ji yên

welê va tê gotin: "To benkê sor û zer bîyayî? Te bi derê hebana xwe ve bîyayî." here li gotina (152) ê binêre em tibabekê li vî axiftine.

66

(205) Dest desta nasdikit.

(206) Dinya hemî neyarê kewî ye kew jî neyarê xwe ye!

(207) Du zebeş- şiftî- bi destekê nayên girtin!

(208) Dara xwezîyê kes li ber siha wê ne rûniştîye xarê..

(209) Dara sihê li binê xwe nekit biha jêra nîn e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bibînit êk kêr mala xwe û kes û karê n xwe nayê û diçit xizmetê bo malek dî dîkit û mala wî bi xwe pêtivê karkeran e. Bê gumane ew ê welê bê bihayê wekî wê dara sihê li binê xwe nekit. Ji yê welê va tê gotin: "To benkê sor û zer bîyayî? Te bi derê hebana xwe ve bîyayî." here li gotina (152) ê binêre em tibabekê li vî axiftine.

66

E

(210) Ez çîya û to çîya kî ji golik ra herit giya.

Ev gotina he tê gotin çaxê li malê da yan li gundî da yan li êlê da du pêkve daxwaza serokatîyê û meznahîyê bikin û êk bo êkê kêmahîyê nekit, bê guman e li wê gavê nexweşî û dubendî û lêdan wê li nav da peyda bibit û dûmahîk li şûna avakirinê wê bibit xirabkirin û wêrankirin. Ka çawa golik bê gîya wê bimînit welê ew şonwar wê bê semyan bimînit! Deqû deq wekî vê gotinê ye çaxê Kurd dibêjin: "Serê du berana li dîzekê nayên kelandin." Yanî du malxwê li malekê da nabin. Bi dirustî eve mena gotina Xudê ye - pak û paqij bit- çaxê ferman dîkit: « c. -^ e^ -^ ^VT W?f ö/ £ " yanî heke li erd û esmana ji bilî Xudê yek dî jî hebya erd û esmaft da bûç bin. Vêca bivê-nevê ye li ser hemî destekên millet û zanayên wî vê baş bizanin û hemî bibin wek wê gotina kurdî kevin çaxê dibêjin: "Birayek dîn û êk hişyar dan mûyekê neqedandin." Çunkî gava yê dîn dikêşa yê hişyar sist dikir û gava yê dîn sist dikir yê hişyar dikêşa. Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Du hesp li ser afirkê naçêrin."

(21 1) Ez dizanim av li ser çira diçit belê nabêjim.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê ji kurê xwe pirsî: "Erê lawê min te çend dost hene?" Kurî got: Bi Xedê

babo min gelek hene. Babê got: Yanî çend in? Kurî Got : Bê jimar in. Babê got: Kurê min ez welê hizir dikim dostên

te yên berûkê ne, yanî hingî berûka te tejî be dostên te pir in, belê gava berûka te vala bî to bê dostî, Çunkî babê te li hemî jîyê xwe da dost û niv ji xwe ra girtine, pa te çawa karîye hinde dosta bigrî? De ka rabe îşev çend dostên te hene bicerbîne û paşê emê nivdostê min bicerbînin. Kurî got: Li ser
67

E

(210) Ez çîya û to çîya kî ji golik ra herit giya.

Ev gotina he tê gotin çaxê li malê da yan li gundî da yan li êlê da du pêkve daxwaza serokatîyê û meznahîyê bikin û êk bo êkê kêmahîyê nekit, bê guman e li wê gavê nexweşî û dubendî û lêdan wê li nav da peyda bibit û dûmahîk li şûna avakirinê wê bibit xirabkirin û wêrankirin. Ka çawa golik bê gîya wê bimînit welê ew şonwar wê bê semyan bimînit! Deqû deq wekî vê gotinê ye çaxê Kurd dibêjin: "Serê du berana li dîzekê nayên kelandin." Yanî du malxwê li malekê da nabin. Bi dirustî eve mena gotina Xudê ye - pak û paqij bit- çaxê ferman dicit: « c. -^ e^ -^ ^VT W?f ö\ £ " yanî heke li erd û esmana ji bilî Xudê yek dî jî hebya erd û esmaft da bûç bin. Vêca bivê-nevê ye li ser hemî destekên millet û zanayên wî vê baş bizanin û hemî bibin wek wê gotina kurdî kevin çaxê dibêjin: "Birayek dîn û êk hişyar dan mûyekê neqedandin." Çunkî gava yê dîn dikêşa yê hişyar sist fikir û gava yê dîn sist fikir yê hişyar dikêşa. Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Du hesp li ser afirkê naçêrin."

(21 1) Ez dizanim av li ser çira diçit belê nabêjim.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê ji kurê xwe pirsî: "Erê lawê min te çend dost hene?" Kurî got: Bi Xedê babo min gelek hene. Babê got: Yanî çend in? Kurî Got : Bê jimar in. Babê got: Kurê min ez welê hizir dikim dostên

te yên berûkê ne, yanî hingî berûka te tejî be dostên te pir in, belê gava berûka te vala bî to bê dostî, Çunkî babê te li hemî jîyê xwe da dost û niv ji xwe ra girtine, pa te çawa karîye hinde dosta bigrî? De ka rabe îşev çend dostên te hene bicerbîne û paşê emê nivdostê min bicerbînin. Kurî got: Li ser
67

çavên min hecî dostê ez bêjme ka canê xwe bide min nabêjît ne. ma min hindik qencî û çakî bi wan ra kirîye!? Babê got: Lawê min dostên te yên xwarinê ne û pê gotîye " hevalê parî naçit arî." De rabê îşev yek û yek here li derê mala wan

dosta bêje :Paşa wê ji min kerb girtî bîye wê min bixeniqînit, hema bes îşev min bihewîne. Ka bersiva wan wê bibit çî?

Kur rabî çû dostên xwe kit kit sehkirin heçîya çû li derê malê gotê; "ez revîyê paşê me wê min bixeniqînit bes îşev min bihewîne." Bersiva teva bi yek gotin "ev barek girane, ez nikarim. Paşê ji xwe kîno wî bikim." Kur zivirî hat mal babê got: Ha dostên te bîn çî? Kurî got; Bi Xudê hemî jî wek gotina te derketin, bes hevalên berûkêne. Babê got: De rabe em ê vêca nîvdostê min bicerbînin. Rabîn beranek anîn ser jêkirin û sax sor kirin û li nav darbestê da pêçan. Babê got kurê: De rabe here mala filan kesê- nîvdostê babê- bêje " babê min gotîye bila bighêt mala me piçek karê min bi wî heye. Kurî rabî wê niv şevê çû dergehê nîvdostê babê xwe quta. Mêrik ji xew rabî hat li ber derî berê xwe dayê eve kurê dostê wî ye. Jê pirsî: Te xêr bit? Kurî got: Mam babê min gofiye bila bighêt mala me karek wî heye. Dosfî got: Li ser çava, nelive nihû ez ê bêm. Çû cilên xwe guhurîn û bi lez qesta mala babê kurkî kirin, heta gihan wêdê mêrik pirsyar ji babê kurkî kir: " Te xêr bit vê niv şevê? Babê got:"Xêr e! Ev darbesfîya he ya kurê paşê ye, kurê min wê kuştiye. Ka em çî jê bikin? Piştî tibabekê hizrên xwe kirin dostî got:" Min rêk dît aşê gund sekinîye, em ê rabin herin cowa aşî bikolin termê xwe tê da veşêrin û dîsa wek berê lê bikin. Sibehî aşvan wê avê berdit ser aşî, kî dizanit ku tiştêk li bin cowa aşî da heye? Rabîn çûn wê niv şevê co kolan darbestîya xwe tê da bin ax kirin û co wekî berê lê kirin û her yek zivirî mala xwe. Babê roja paşî got kurê xwe: "De rabe here dikana nîvdostê min yê şevê dî bêje babê min gotîye, "bila topek qimaşê taze û giranbiha ji min ra rêkit." Kur çû topek qimaşê wek babê wî gotî anî. Bab rabî ew toba qimaşî zîvar kir xiste li çiwalekê da gote kurê xwe; de rabe vî çewalî bibe li ber derê dikana wî vale bike birek

68
çavên min hecî dostê ez bêjme ka canê xwe bide min nabêjît ne. ma min hindik qencî û çakî bi wan ra kirîye!? Babê got: Lawê min dostên te yên xwarinê ne û pê gotîye " hevalê parî naçit arî." De rabê îşev yek û yek here li derê mala wan dosta bêje :Paşa wê ji min kerb girtî bîye wê min bixeniqînit, hema bes îşev min bihewîne. Ka bersiva wan wê bibit çî?

Kur rabî çû dostên xwe kit kit sehkirin heçîya çû li derê

malê gotê; "ez revîyê paşê me wê min bixeniqînit bes îşev min bihewîne." Bersiva teva bi yek gotin "ev barek girane, ez nikarim. Paşê ji xwe kîno wî bikim." Kurî zivirî hat mal babê got: Ha dostên te bîn çî? Kurî got; Bi Xudê hemî jî wek gotina te derketin, bes hevalên berûkêne. Babê got: De rabe em ê vêca nîvdostê min bicerbînin. Rabîn beranek anîn ser jêkirin û sax sor kirin û li nav darbestê da pêçan. Babê got kurê: De rabe here mala filan kesê- nîvdostê babê- bêje " babê min gotîye bila bighêt mala me piçek karê min bi wî heye. Kurî rabî wê niv şevê çû dergehê nîvdostê babê xwe quta. Mêrik ji xew rabî hat li ber derî berê xwe dayê eve kurê dostê wî ye. Jê pirsî: Te xêr bit? Kurî got: Mam babê min gofiye bila bighêt mala me karek wî heye. Dosfî got: Li ser çava, nelive nihû ez ê bê. Çû cilên xwe guhurîn û bi lez qesta mala babê kurkî kirin, heta gihan wêdê mêrik pirsyar ji babê kurkî kir: " Te xêr bit vê niv şevê? Babê got:"Xêr e! Ev darbesfiya he ya kurê paşê ye, kurê min wê kuştiye. Ka em çî jê bikin? Piştî tibabekê hizrên xwe kirin dostî got:" Min rêk dît aşê gund sekinîye, em ê rabin herin cowa aşî bikolin termê xwe tê da veşêrin û dîsa wek berê lê bikin. Sibehî aşvan wê avê berdit ser aşî, kî dizanit ku tiştêk li bin cowa aşî da heye? Rabîn çûn wê niv şevê co kolan darbestîya xwe tê da bin ax kirin û co wekî berê lê kirin û her yek zivirî mala xwe. Babê roja paşî got kurê xwe: "De rabe here dikana nîvdostê min yê şevê dî bêje babê min gotîye, "bila topek qimaşê taze û giranbiha ji min ra rêkit." Kur çû topek qimaşê wek babê wî gotî anî. Bab rabî ew toba qimaşî zîvar kir xiste li çiwalekê da gote kurê xwe; de rabe vî çewalî bibe li ber derê dikana wî vale bike birek

68

dujûn û kêsxwerî bike û berê xwe bidê ka wê çî bêjit! Kur rabî wek babê gotî kir. Nîvdost berê xwe dayê û serê xwe hejand û got : Dê here mam benî , ez dizanim av li ser çî ra diçit, belê ez nabêjim. Kur zivirî hate malê, babê got: Ha.. te çawa nîvdostê min dît û çî li te vegerand? Kurî got: Li min vegeran û got; "ez dizanim av li ser çî ra diçit, belê ez nabêjim. " Babê got "kurê min te zanî yanî çî? Kurî got: Ne! Babê got: Yanî got ez dizanim av li ser termê kurê paşê ra diçit, belê ez nabêjim. De rabe, here bêje babê min gofiye bila bêt mala me. Got li ser çawa, piştî çûn babê got: Em biçin wî termî derxin. Gava term anîn mal berê xwe dayê eve ne term e belkî beranek sor kirye. Dosti pirsyarji bavê kurkî kir: Ev çî bî? Te çima ho kir? Babê got: Min xwest ez dostaniyê nîşa

kurê xwe bikim. Ka dostanî çawa ne! Ne hema heçî got mirov merhebe ew doste, yanî jî melaqî ji mirov ra bikit - çunkî daxwazek ya wî li ba mirov heye.- Firavîna xwe xwarin û rabî çû mala xwe. Babê got kurî: Te nîvdostê babê xwe dît? dostahî holê ye, kurê min.

Vêca gerek li navbeyna dosta da holê bit. Ne xasim dostê babê mirovî çunkî hafîye gotin : "Dostahîya dostê xwe berde belê dostahîya dostê babê xwe bernede." îha holê heçî gava millet hemî pêkve bibin dost û heval bê guman e wê xweşî û şahî ji teva ra bit, heke ne hinek wê pê bimrin û hinê jê ra bimrin.

(212) Ewê deva - hêştira - bigrit divê serdera xanîyê xwe bilind bikit

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek xwe li kiryarek giran û mezin bikit û ew kar li nav desta da asê bibit û bialiqit, çunkî wî li pêşîyê pêkhatina xwe nekir bî wê jê ra bê gotin : "Ewê deva bigrit divê serdera xanîyê xwe bilind bikit.." Vêca bivê-nevê ye li ser her mirovên bi karên giran û mezin radibin ji berî her tiştî pêkhatina xwe taze bikit, da deva wî nemînit ji derve, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Heman bi tir û fisa germ nabit, belkî divêt ewê bi karê mezin û berketî rabit hizir û hesabê xwe baş bikit, çunkî wekî dibêjin: "Heçî dîtina tawis bivêt divê germa hindê qebûl bikit." yanî karê baş û taze bi sanahî û xemsarî pêk nayêt.

69

dujûn û kêsxwerî bike û berê xwe bidê ka wê çî bêjit! Kur rabî wek babê gotî kir. Nîvdost berê xwe dayê û serê xwe hejand û got : Dê here mam benî , ez dizanim av li ser çî ra diçit, belê ez nabêjim. Kur zivîrî hate malê, babê got: Ha.. te çawa nîvdostê min dît û çî li te vegerand? Kurî got: Li min vegeran û got; "ez dizanim av li ser çî ra diçit, belê ez nabêjim. " Babê got "kurê min te zanî yanî çî? Kurî got: Ne! Babê got: Yanî got ez dizanim av li ser termê kurê paşê ra diçit, belê ez nabêjim. De rabe, here bêje babê min gofiye bila bêt mala me. Got li ser çawa, piştî çûn babê got: Em biçin wî termî derxin. Gava term anîn mal berê xwe dayê eve ne term e belkî beranek sor kirye. Dosti pirsyarji bavê kurkî kir: Ev çî bî? Te çima ho kir? Babê got: Min xwest ez dostanîyê nîşa kurê xwe bikim. Ka dostanî çawa ne! Ne hema heçî got mirov merhebe ew doste, yanî jî melaqî ji mirov ra bikit - çunkî daxwazek ya wî li ba mirov heye.- Firavîna xwe xwarin û rabî çû mala xwe. Babê got kurî: Te nîvdostê babê xwe dît? dostahî holê ye, kurê min.

Vêca gerek li navbeyna dosta da holê bit. Ne xasim dostê babê mirovî çunkî hafîye gotin : "Dostahîya dostê xwe berde belê dostahîya

dostê babê xwe bernede." îha holê heçî gava millet hemî pêkve bibin dost û heval bê guman e wê xweşî û şahî ji teva ra bit, heke ne hinek wê pê bimrin û hinê jê ra bimrin.

(212) Ewê deva - hêştira - bigrit divê serdera xanîyê xwe bilind bikit

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek xwe li kiryarek giran û mezin bikit û ew kar li nav desta da asê bibit û bialiqit, çunkî wî li pêşîyê pêkhatina xwe nekir bî wê jê ra bê gotin : "Ewê deva bigrit divê serdera xanîyê xwe bilind bikit.." Vêca bivê-nevê ye li ser her mirovên bi karên giran û mezin radibin ji berî her tiştî pêkhatina xwe taze bikit, da deva wî nemînit ji derve, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Heman bi tir û fisa germ nabit, belkî divêt ewê bi karê mezin û berketî rabit hizir û hesabê xwe baş bikit, çunkî wekî dibêjin: "Heçî dîtina tawis bivêt divê germa hindê qebûl bikit." yanî karê baş û taze bi sanahî û xemsarî pêk nayêt.

69

Ji lewma hatiye gotin, "xew kew her du nagihên êk." Çunkî kewgir yan wê têşte xewa bikit kewgirtin wê ji desta derkevit yan jî li berê sibî wê biçit li ber kewa xew çû. Wekî van gotina ye çaxê dibêjin ; "deve li kûdkê nayê avdan."

(213) Ev ne cihê dewara êk sim e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek qesta cihek ji xwe bilintir bikit, yan destê xwe bavêjit karek ji xwe mezintir û bi desta ve ne yêt, çunkî ew ne li wê rêzê ye wê jê ra bê gotin . "Ev ne cihê dewara êk simê." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "lingê xwe li gur berka xwe bavêje;" çunkî bê guman e wekî dibêjin: " Heçî nezani quweta xwe ew dûre ji dewleta xwe vêca bivê-nevê ye her kes xwe nas bikit ka li kî rêzê ye?"

(214) Ez Timînî ji te ra dibêjim, to Yarhezokê li min vedgêrî!

Tirnînî û Yarhezok du çîrokên dîlanê ne, belê her êk awayê wê başqe ye. Vêca gava li malê da yan li gundekî da yan li êlê da mezin yan şîretkar xizmetekê yan şirketekê li êkê bikit ew rabit awayek di bersiva wî bidit, wê jê ra bêt gotin: " Ez Tirnînî ji te ra dibêjim, to Yarhezokê li min vedgêrî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Me çî got û tembûra me çî got!"

(215) Ez dibêjim nêr e, to dibêjî bidoşe!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek daxwazekê ji êkê bikit yê dî hingî "uzrê" xwe vexwazit nîşê bidit, ku ev xizmet min pê çênabit belê yê dî jê ve nebit ka ji min ra bike; wê jê

ra bêl gotin: "Malava ez dibêjim nêr e to dibêjî bidoşe."

(216) Eger axiftin zîv bit ne axiftin zêr e!

70

Ji lewma hatîye gotin, "xew kew her du nagihên êk." Çunkî kewgir yan wê têşte xewa bikit kewgirtin wê ji desta derkevit yan jî li berê sibî wê biçit li ber kewa xew çû. Wekî van gotina ye çaxê dibêjin ; "deve li kûdkê nayê avdan."

(213) Ev ne cihê dewara êk sim e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek qesta cihek ji xwe bilintir bikit, yan destê xwe bavêjit karek ji xwe mezintir û bi desta ve ne yêt, çunkî ew ne li wê rêzê ye wê jê ra bê gotin . "Ev ne cihê dewara êk simê." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin "lingê xwe li gur berka xwe bavêje;" çunkî bê guman e wekî dibêjin: " Heçî nezanit quweta xwe ew dûre ji dewleta xwe vêca bivê-nevê ye her kes xwe nas bikit ka li kî rêzê ye?"

(214) Ez Timînî ji te ra dibêjim, to Yarhezokê li min vedgêrî!

Tirnînî û Yarhezok du çîrokên dîlanê ne, belê her êk awayê wê başqe ye. Vêca gava li malê da yan li gundekî da yan li êlê da mezin yan şîretkar xizmetekê yan şirketekê li êkê bikit ew rabit awayek di bersiva wî bidit, wê jê ra bêl gotin: " Ez Tirnînî ji te ra dibêjim, to Yarhezokê li min vedgêrî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Me çî got û tembûra me çî got!"

(215) Ez dibêjim nêr e, to dibêjî bidoşe!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek daxwazekê ji êkê bikit yê dî hingî "uzrê" xwe vexwazit nîşê bidit, ku ev xizmet min pê çênabit belê yê dî jê ve nebit ka ji min ra bike; wê jê ra bêl gotin: "Malava ez dibêjim nêr e to dibêjî bidoşe."

(216) Eger axiftin zîv bit ne axiftin zêr e!

70

Bê guman pîrbêjî û ezman ji bela û nexweşîya pê ve bi ser xweyê xwe da nayînit, vêca çî gava belayek bêl serê mirovekê ji ber esman dirêjîya wî û bi xwe jî ne hewcey wê axiftinê bî, tenha eger ne ji pîrbêjîya wî bîya ji lewma hatîye gotin: "Esmanê dirêj bela serê xweyê xwe ye." Vêca bivê-nevê ye ku her kes xwe biparêzit ji pîrbêjîyê; çunkî wek dibêjin: "Ezmano kurto sero vehesao."

Dibêjin îmamê Elî-Xudê jê razî bit- gotîye: "Xwezî stuyê min wek yê devê bîya da çaxê gotina min hatibîya, min hizrên xwe tê da kirbîya eger baş e min gotibîya û eger ne

başêşe minm vegeranda." vegeranaa.

(217) Ev lêlê ye hêj lolo maye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê du mirovên teşqelçî û fêlbaze bîn hevalên êk li rêbarekê, belê êk ji yê dî fêlbaztir bî got hevalê xwe: Yan ez ê te bikim piştî xwe û tê bo min bistirî, yan tê min bikî piştî xwe ez ê ji te ra strana bêjim. Hevalê wî got: Ka to ewil were piştî min. Rabî çû piştî wî û dest bi sfranê kir, her got "were lêlê..." Ne carekê û ne duduwa û ne deha û ne bîsta... her got "were lêlê.." Hevalê wî got "baş e malbab wêrano ma were lêlê xilas nabit!" Wî got: "ka xilas bîn? Ev lêlê ye hêj lolo maye!"

Vêca ev bî pê gotin gava mirovek bikevit li belakê da û li ser dirêj bibit, hevalê wî bizanît ku hêj bela maye û ya mayî mezintir e, wê jê ra bêjît : "Ev lêlê ye, lolo hêj maye." Yanî eve ji nû desfpêkirin e, ya ûr û giran hêj maye.

(218) Ev ne gûyê henekan e..

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek li nav rêlekê da bî berê xwe dayê hirçek wa ji wêve tê, ageh ji xwe nîn e, wî hirç dît û hirçê ew nedît. Rabî xwe li nav devîkê da- teraşekê da- veşart, heta hirç hat li semta wî, li hirçî kire pixk hirç nîv
71

Bê guman pîrbêjî û ezman ji bela û nexweşîya pê ve bi ser xweyê xwe da nayînit, vêca çî gava belayek bêt serê mirovekê ji ber esman dirêjîya wî û bi xwe jî ne hewcey wê axiftinê bî, tenha eger ne ji pîrbêjîya wî bîya ji lewma hatîye gotin:"Esmanê dirêj bela serê xweyê xwe ye." Vêca bivê-nevê ye ku her kes xwe biparêzît ji pîrbêjîyê; çunkî wek dibêjin: "Ezmano kurto sero vehesao."

Dibêjin îmamê Elî-Xudê jê razî bit- gotîye: "Xwezî stuyê min wek yê devê bîya da çaxê gotina min hatibîya, min hizrên xwe tê da kirbîya eger baş e min gotibîya û eger ne başêşe minm vegeranda." vegeranaa.

(217) Ev lêlê ye hêj lolo maye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê du mirovên teşqelçî û fêlbaze bîn hevalên êk li rêbarekê, belê êk ji yê dî fêlbaztir bî got hevalê xwe: Yan ez ê te bikim piştî xwe û tê bo min bistirî, yan tê min bikî piştî xwe ez ê ji te ra strana bêjim. Hevalê wî got: Ka to ewil were piştî min. Rabî çû piştî wî û dest bi sfranê kir, her got "were lêlê..." Ne carekê û ne duduwa û ne deha û ne bîsta... her got "were lêlê.." Hevalê wî got "baş e malbab wêrano ma were lêlê xilas nabit!" Wî got: "ka xilas bîn? Ev lêlê ye hêj lolo maye!"

Vêca ev bî pê gotin gava mirovek bikevit li belakê da û li ser dirêj bibit, hevalê wî bizanît ku hêj bela maye û ya mayî mezintir e, wê jê ra bêjît : "Ev lêlê ye, lolo hêj maye." Yanî eve ji nû desfpêkirin e, ya ûr û giran hêj maye.

(218) Ev ne gûyê henekan e..

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek li nav rêlekê da bî berê xwe dayê hirçek wa ji wêve tê, ageh ji xwe nîn e, wî hirç dît û hirçê ew nedît. Rabî xwe li nav devîkê da- teraşekê da- veşart, heta hirç hat li semta wî, li hirçî kire pixk hirç nîv 71

gazê ji axê bilind bî û bî çirçira qûna wê û bazda heta ji wêdê dûrket, piştî hingê hizrên xwe kirin û got:" Niho ev ne dengê wî pêzevengê rûvîya bit? Rabî li dewsa xwe zivirî, berê xwe dayê rûvî li wêdê ji kêfê pêve nakit, hema hirçê ji cih kûr vekirê, rûvî hind dît lepên hirçê ketin li ser patka wî û gotê ha... Ew te we kir? Rûvî got : Mala te min henek kirin, te ho xwe bizdand! Hirçê bi patka wî girt û bir difna wî danî li ser gûye xwe û got : " Ev ne gûyê heneka ye."

Vêca ev bî pê gotin çî gava êk bi hêceta yarîya û tirana derbên boke û qelew danit neyarê xwe û eger êkê gazindek kir ew bêjît:" Min henek dikim," wê lê bêt veğerandin "ev ne gûyê henekan e."

(219) Ew sal e belê ne ew bihar e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek carekê li cihekê xweşîyekê bibînit, vêca dîsa qesta wî cihî bikit, belê ew xweşî li wêdê ne mabit wê bê gotin : "Ew sale belê ne ew bihar e." Wekî vê gotinê ye çaxê mirovekê yan şonekê bibînit bi Kok û rewş û taze piştî hingê mirov bibînit bê ser û ber wê bê gotin:

(220) Ew hewş e, belê ne ew rewş e..

Yanî şon ew şone belê lêkdan û kokîtî ne ya berê ye.

(221) Ez ho dikim dê dimrit ez ho dikim bab dimrit!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek bikevit li navbeyna du tengavîyên mezin, kîjan ji her du wa bi serda bêt wê derbek giran lê bikevit li wî çaxî wê bê gotin." Ez ho dikim dê dimrit, ez ho dikim bab dimrit."

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; " destê li bin derî da ye bikêşî wê bimeritit û ne kêşî wê biherişit!" Axiftin wê hêj li 72

gazê ji axê bilind bî û bî çirçira qûna wê û bazda heta ji wêdê dûrket, piştî hingê hizrên xwe kirin û got:" Niho ev ne

dengê wî pêzevengê rûvîya bit? Rabî li dewsa xwe zivirî,
berê xwe dayê rûvî li wêdê ji kêfê pêve nakit, hema hirçê ji
cih kûr vekirê, rûvî hind dît lepên hirçê ketin li ser patka wî
û gotê ha... Ew te we kir? Rûvî got : Mala te min henek kirin,
te ho xwe bizdand! Hirçê bi patka wî girt û bir difna wî
danî li ser gûye xwe û got : " Ev ne gûyê heneka ye."
Vêca ev bî pê gotin çî gava êk bi hêceta yarîya û tirana
derbên boke û qelew danit neyarê xwe û eger êkê gazindek
kir ew bêjit:" Min henek dikim," wê lê bêt vegerandin "ev
ne gûyê henekan e."

(219) Ew sal e belê ne ew bihar e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek carekê li cihekê
xweşîyekê bibînit, vêca dîsa qesta wî cihî bikit, belê ew
xweşî li wêdê ne mabit wê bê gotin : "Ew sale belê ne ew
bihar e." Wekî vê gotinê ye çaxê mirovekê yan şonekê
bibînit bi Kok û rewş û taze piştî hingê mirov bibînit bê ser
û ber wê bê gotin:

(220) Ew hewş e, belê ne ew rewş e..

Yanî şon ew şone belê lêkdan û kokîti ne ya berê ye.

(221) Ez ho dikim dê dimrit ez ho dikim bab
dimrit!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek bikevit li navbeyna
du tengavîyên mezin, kîjan ji her du wa bi serda bêt wê derbek
giran lê bikevit li wî çaxî wê bê gotin." Ez ho dikim dê
dimrit, ez ho dikim bab dimrit."

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; " destê li bin derî da ye
bikêşî wê bimeritit û ne kêşî wê biherişit!" Axiftin wê hêj li
72

vî babetî bê kirin li tipa (q) ê.

(222) Ez dibêjim bira, to dibêjî kirîv!

Gava mirovek bi dilbêşî û saxlemîti biçit êkê ew vêra ne
welê bit, wê bê gotin : "Ez dibêjim bira to dibêjî kirîv!"

(223) Ez dibêjim ve hirç to dibêjî ve dewsa!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi binyata tiştê bikevit
bi dirustî êk dî bêt şûp û nîşana nîşê bikit, higê wê bê
gotin : "Ez dibêjim ve hirç to dibêjî ve dewsa!"

(224) Ew malxirab bibit ewa jin tê da bibit
malxwê..

Bê guman mêr û jin hev nîrên êkin li avakirina malê da û
barê li ser milê jinê ne kêmtir e ji barê li ser milê mêrî - eger
ne mezintir bit - belê her êk barê wî ji babetêkê ye li gor
lêkdana laşê wa û nîjadê - ûnsirê - wan, barê jinê eve bîna

zaroka û xweykirina wan zaroka bi dirostî û sexbêrî çunkî mêr nikarî wî barê giran hilgirit û pê rabit, ne li bînê da û ne li xwey kîrnê da bi awayî jin wa xwey dîkit, çunkî ew dil nermî û dil firjandina li ba jinê heyî li ba mêrî kêmtir e; bi gelekê, ji ber vê êkê mêr nikarî kur binêrit û dûr binêrit. Eve ji rexeke ve, ji rexeke dî ve heçî gava jinê karê xwe yê jinîti hişt û çû bi karê mêrî rabî meina wê ewe zarokên xwe ser beredayîkirin, aya xweyîkirina wan zaroka bê dê wê çawa bit û dûmahîkê wa zaroka wê bibit çî? Bê guman e li wî çaxî dûmahîka wê malê wêran bîn û herifandine û herifandina malê helweşandina millet tev e. Çunkî mal kelpûçê ewile ji danîna mileta ra. Eger em hizrên xwe li gotina pêxemberê Xudê da - selewat û Xudê li ser bit - bikin, em ê bizanin ka gotina wî çend taze ye û cwan e, çaxê ferman dîkit; It s^y rf>/\ £ £>i ^> c*~r->, yanîwê

73

vî babetî bê kirin li tipa (q) ê.

(222) Ez dibêjim bira, to dibêjî kirîv!

Gava mirovek bi dilbêşî û saxlemîti biçit êkê ew vêra ne welê bit, wê bê gotin : "Ez dibêjim bira to dibêjî kirîv!"

(223) Ez dibêjim ve hirç to dibêjî ve dewe!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi binyata tiştê bikevit bi dirustî êk dî bêt şûp û nîşana nîşê bikî, higê wê bê gotin : "Ez dibêjim ve hirç to dibêjî ve dewe!"

(224) Ew malxirab bibit ewa jin tê da bibit malxwê..

Bê guman mêr û jin hev nîrên êkin li avakirina malê da û barê li ser milê jinê ne kêmtir e ji barê li ser milê mêrî - eger ne mezintir bit - belê her êk barê wî ji babetêkê ye li gor lêkdana laşê wa û nîjadê - ûnsirê - wan, barê jinê ewe bîna zaroka û xweykirina wan zaroka bi dirostî û sexbêrî çunkî mêr nikarî wî barê giran hilgirit û pê rabit, ne li bînê da û ne li xwey kîrnê da bi awayî jin wa xwey dîkit, çunkî ew dil nermî û dil firjandina li ba jinê heyî li ba mêrî kêmtir e; bi gelekê, ji ber vê êkê mêr nikarî kur binêrit û dûr binêrit. Eve ji rexeke ve, ji rexeke dî ve heçî gava jinê karê xwe yê jinîti hişt û çû bi karê mêrî rabî meina wê ewe zarokên xwe ser beredayîkirin, aya xweyîkirina wan zaroka bê dê wê çawa bit û dûmahîkê wa zaroka wê bibit çî? Bê guman e li wî çaxî dûmahîka wê malê wêran bîn û herifandine û herifandina malê helweşandina millet tev e. Çunkî mal kelpûçê ewile ji danîna mileta ra. Eger em hizrên xwe li gotina

pêxemberê Xudê da - selewat û Xudê li ser bit - bikin, em ê bizanin ka gotina wî çend taze ye û cwan e, çaxê ferman dikit; It s^y rf>\ £ £>i ^> c*~r->, yanîwê

73

çawa biserkevit miletek jinek kirin rêberê xwe...

(225) Ew ê dîzkê çêkit dizanît çembil jî pêva bi kit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ji xwe pişt rast bit, bi karekê ku pê rabit dirust bikit bes tiştêk kêr û bê xêr bimînit êk dî bêt bêjît : " Pa filan tişt?" Wê bersiva wî bidit û bêjît : " Ewê dîzkê çêkit dizanît çembil jî pêva bikit:" Wekî vê gotine ye çaxê dibêjin:

(226) Ew ê tilya xwe bêxit guhê xwe dizanît ka wê çî bêjît!

Yanî ewê hosta û şehreza bit gava dest avêt karekê dizanît ka wê çawa dest bavêjtê wê çawa pêk bînit.

(227) Erzan kiro heban diro!

Bê guman e, mirovên geda û belengaz nikarin tiştên taze û mukum bikrin, çunkî hemî gava destê wa vala ye, ji lewma hingî mirov wa dibînit cilên wan qerpel in, pêlavên dirya ne, çunkî her tiştên bêxêr û erzan dikrin û pê gotîye : "Erzan kiro, heban diro.."

(228) Ez ne kewên davên te me.

Ev gotina he tê gotin gava êk mirovekê vexwerînit heta xapekê lê bikit, belê ewê dî mirovek hişyar bit, dav-doş bit ji nav lepên wî qurtal bibit, wê jê ra bêjît: "Ez ne kewên davên te me." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Heta to çûyî hîla ez ji wêve hatim."

(229) Ew mirî nakevit li ber wî girî..

74

çawa biserkevit miletek jinek kirin rêberê xwe...

(225) Ew ê dîzkê çêkit dizanît çembil jî pêva bi kit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ji xwe pişt rast bit, bi karekê ku pê rabit dirust bikit bes tiştêk kêr û bê xêr bimînit êk dî bêt bêjît : " Pa filan tişt?" Wê bersiva wî bidit û bêjît : " Ewê dîzkê çêkit dizanît çembil jî pêva bikit:" Wekî vê gotine ye çaxê dibêjin:

(226) Ew ê tilya xwe bêxit guhê xwe dizanît ka wê çî bêjît!

Yanî ewê hosta û şehreza bit gava dest avêt karekê dizanît ka wê çawa dest bavêjtê wê çawa pêk bînit.

(227) Erzan kiro heban diro!

Bê guman e, mirovên geda û belengaz nikarin tiştên taze
û mukum bikrin, çunkî hemî gava destê wa vala ye, ji lewma
hingî mirov wa dibînit cilên wan qerpal in, pêlavên dirya
ne, çunkî her tiştên bêxêr û erzan dikrin û pê gotîye : "Erzan
kiro, heban diro.."

(228) Ez ne kewên davên te me.

Ev gotina he tê gotin gava êk mirovekê vexwerînit heta
xapekê lê bikit, belê ewê dî mirovek hişyar bit, dav-doz bit
ji nav lepên wî qurtal bibit, wê jê ra bêjît: "Ez ne kewên
davên te me." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Heta to çûyî
hîla ez ji wêve hatim."

(229) Ew mirî nakevit li ber wî girî..

74

Ev gotina he tê gotin gava xem xwarinek mezin û zêde ji
tiştên kêr û bê xêr bêt xwarin wê bê gotin. " Ew mirî nakevit
li ber wî girî.."

(230) Ev eve te divêt li ber be û te divêt ji ber
be!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirov bê pakî û bê minerî li gel
mirovekê kêr û ne çar baxivit..

(231) Ez ê biçim hey got kî ye? Ez im, hey nedît
ji xwe dizim..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi serve xwe bi
dîlbêşî û bistehî bînit pêş, belê gava keysê wî jê hat wek
marê li tûr da wê jehra xwe berda, evên hone dev dostin û
bi dil dijminin, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Gptinên wî
yên misilmana ne û kirinên wî yên zaliman e." Û gotinek
heye dibêjin: "Serve Allah Allah û binve neûzu bîllah." Bê
guman e dujminahîya van tuxman pîstir e ji dujminahîya dijminê
êşkere..

(232) Eger ez bîm keç-kiç- ez dizanim ka ez ê
doxîna xwe çend cara girê bidim!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek sistahî û xavîtî û
xemsaîyê û bê pûtehîyê li karê xwe da bikit - Ew kar mezin
bit - heta ew karji desta derkevit û pûç bibit û êdî nekaribit
vegêrit, ji nû poşman bibit û bidit bîra xwe. Heylo çend nezanîn
û xemsaî û xeletî min kir! Ew mirov wek wê keça
nezan û aqil sivik ewa tê xapandin bi gotina wan guryên li
kevlên mirova da, radibit namûsa xwe bi dest wan ve berdit
heta jê têr dibin û hemî pişta xwe bidine û ew dimînit bi
tenê, ne şîrîn û serşor li nav mala xwe û kes û karên xwe

75

Ev gotina he tê gotin gava xem xwarinek mezin û zêde ji tiştên kêr û bê xêr bê xwarin wê bê gotin. " Ew mirî nakevit li ber wî girî.."

(230) Ev eve te divêt li ber be û te divêt ji ber be!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirov bê pakî û bê minerî li gel mirovekê kêr û ne çar baxivit..

(231) Ez ê biçim hey got kî ye? Ez im, hey nedît ji xwe dizim..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi serve xwe bi dilbêşî û bistehî bînit pêş, belê gava keysê wî jê hat wek marê li tûr da wê jehra xwe berda, evên hone dev dostin û bi dil dijminin, wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Gptinên wî yên misilmana ne û kirinên wî yên zaliman e." Û gotinek heye dibêjin:"Serve Allah Allah û binve neûzu billah." Bê guman e dujminahîya van tuxman pîstir e ji dujminahîya dijminê êşkere..

(232) Eger ez bîm keç-kiç- ez dizanim ka ez ê doxîna xwe çend cara girê bidim!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek sistahî û xavîtî û xemsarîyê û bê pûtehîyê li karê xwe da bikit - Ew kar mezin bit - heta ew karji desta derkevit û pûç bibit û êdî nekaribit vegêrit, ji nû poşman bibit û bidit bîra xwe. Heylo çend nezanîn û xemsarî û xeletî min kir! Ew mirov wek wê keça nezan û aqil sivik ewa tê xapandin bi gotina wan guryên li kevlên mirova da, radibit namûsa xwe bi dest wan ve berdit heta jê têr dibin û hemî pişta xwe bidine û ew dimînit bi tenê, ne şîrîn û serşor li nav mala xwe û kes û karên xwe

75

da, bê biha, rûsar kes berê xwe naditê û çar para pê nadit; dibit merarê li ber devê hemî tole û tajîya. Ji nûka wê hat bîra wê ku wê bi destê xwe ev anî serê xwe ax û ûxînek hilkêşan xwezî xwarin, bi kovan û kul wê got: "Eger ez bîm keç ez dizanim ez ê doxîna xwe çend cara girê bidim." Belê pa piştî çî? Wekî dibêjin "pişfî tirê nûka kezî kurê." Çû burî ji desta derket, ji ber vê êkê bivê.nevê ye ku mirov agahdar bit li xwe hêj çaxê mirov ne bûrî, da paşî ax û kovanên mirov nebin wek "gazîya li dûv gurî."

(233) Ew jî elimî tirên bin çenga...

Yanî ev mirov ewil baş bî, tenabî belê dûmahikê wî jî xwe fêrî tevdanê kir.

(234) Ervazî bê nişûvî nînin.

Deq û deq wekî van her du gofinan e, gofina xelîfê misilmana

Umerê kurê Xetab - Xudê jê razî bit - çaxê dibêjit: " yanî gava dinya li te tengav bî to hizrên

xwe li soretê da bike gava te hizrên xwe tê

da kirin tê kefxweş û tena bî, çunkî her tengavîyek li navbeyna

du firehîya da ye, çend taze ne ev her du malkên xarê

ji şîra şaîrek Erebe çaxê, dibêit : , , l|x- 1<J jiy|j l|*- I4J £jiU LS^LoijJujMtlUIJl. « l|tat ifji Lyjj ljj-j tfjJ Ujji îjja^.

<|l*jll i-LjLaJ' <jU

Yanî eger li çaxê te da rojek tengav hat bi ser te da to

singê xwe jê ra pehin bike û bihna xwe fireh bike; çunkî kar

û barê zemanî gelek temaşa ne to berê xwe didîyê rojek berfireh

û rojek tengavîyê - vêca mirov xwe li ber her du roja

bigrit. Roja firehîyê ji ser xwe neçit û roja tengavîyê bê hîvî

nebit; çunkî wekî dibêjin:" Dinya dihejit belê xirab nabit."

Her welê hatîye gotin; " xweyê sebrê dibit melekê Misrê."

(235) Ez goşt naxûm belê ez ê nanê xwe bi ackê

76

da, bê biha, rûsar kes berê xwe naditê û çar para pê nadit;

dibit merarê li ber devê hemî tole û tajîya. Ji nûka wê hat

bîra wê ku wê bi destê xwe ev anî serê xwe ax û ûxînek

hilkêşan xwezî xwarin, bi kovan û kul wê got: "Eger ez bîm

keç ez dizanim ez ê doxîna xwe çend cara girê bidim." Belê

pa piştî çî? Wekî dibêjin "pişfî tirê nûka kezî kurê." Çû burî

ji desta derket, ji ber vê êkê bivê. nevê ye ku mirov agahdar

bit li xwe hêj çaxê mirov ne bûrî, da paşî ax û kovanên mirov

nebin wek "gazîya li dûv gurî."

(233) Ew jî elimî tirên bin çenga...

Yanî ev mirov ewil baş bî, tenabî belê dûmahikê wî jî

xwe fêrî tevdanê kir.

(234) Ervazî bê nişûvî nînin.

Deq û deq wekî van her du gofinan e, gofina xelîfê misilmana

Umerê kurê Xetab - Xudê jê razî bit - çaxê dibêjit: " yanî gava dinya li te tengav bî to hizrên

xwe li soretê da bike gava te hizrên xwe tê

da kirin tê kefxweş û tena bî, çunkî her tengavîyek li navbeyna

du firehîya da ye, çend taze ne ev her du malkên xarê

ji şîra şaîrek Erebe çaxê, dibêit : , , l|x- 1<J jiy|j l|*- I4J £jiU LS^LoijJujMtlUIJl. « l|tat ifji Lyjj ljj-j tfjJ Ujji îjja^.

<|l*jll i-LjLaJ' <jU

Yanî eger li çaxê te da rojek tengav hat bi ser te da to

singê xwe jê ra pehin bike û bihna xwe fireh bike; çunkî kar

û barê zemanî gelek temaşa ne to berê xwe didîyê rojek berfireh

û rojek tengavîyê - vêca mirov xwe li ber her du roja

bigrit. Roja firehîyê ji ser xwe neçit û roja tengavîyê bê hîvî

nebit; çunkî wekî dibêjin:" Dinya dihejit belê xirab nabit."
Her welê hatiye gotin; " xweyê sebrê dibit melekê Misrê."

(235) Ez goşt naxûm belê ez ê nanê xwe bi ackê

76

bixûm.

(236) Ez çotkê dixrînim da lezetek holê bibînim!

Binyata vê gotinê dibêjin; carekê mirovek çû bajêr, wê li nav sûkê digêhit berê xwe dayê mirovek çû li ber dikanekê, got : " Ka kêlok pîvazên tûj bide min, ew jî çû got xweyê dikanê ; " ka kêlok pîvazên tûj bide min." Pîvazên xwe birin û çû berê xwe dayê êkê got dikandarekê " ka kêlok hîçharên - filfilên - tûj bide min." Ew jî çû got xweyê dikanê " ka kêlok hîçhar bide min." Pîvaz û hîçharên xwe birin û çû li ber dîwarekî rûnişt, nanê xwe deranî, pîvaz û hîçharên xwe danîn li ser, dest avêt pîvaza xwe kulmek - mistek - li difna wê da perçiqand hiçhara xwe kir du -sê qet

û dest avêt nanê xwe û qetek ji wê pîvaza tûj êxist li nav da û avêt devê xwe û qetek ji wê hiçhara wek agirî li dûv wê pîvaza tûj da rêkir, çawa du car devê xwe li êk da dev lê periffî hêstra - rondika - da çava û bi hinarkên rûyê da hatin xarê, hêstir û çilm û gilêz bîn şirik bi jûr da bi erzinkê da hatin xarê. Camêrek li bera bûrî gotê: Malbab wêrano ma Xudê ji te standîye ! Nanê xwe ziwa bixwe çêtire ji wî halî. Wî lê vegerand û got: De here here.... "ez cotkê dixrînim da lezetek holê bibînim.."

(237) Ew ê bilind bifrit wê nizim bikevit..

(238) Ew ê ditirsit ew dipirsit..

(239) Ew ê dixwazit rûyek reş e, ewê nedit her du rû reş in.

(240) Ew ê ney hinava nayêt pêş çava.

77

bixûm.

(236) Ez çotkê dixrînim da lezetek holê bibînim!

Binyata vê gotinê dibêjin; carekê mirovek çû bajêr, wê li nav sûkê digêhit berê xwe dayê mirovek çû li ber dikanekê, got : " Ka kêlok pîvazên tûj bide min, ew jî çû got xweyê dikanê ; " ka kêlok pîvazên tûj bide min." Pîvazên xwe birin û çû berê xwe dayê êkê got dikandarekê " ka kêlok hîçharên - filfilên - tûj bide min." Ew jî çû got xweyê dikanê " ka kêlok hîçhar bide min." Pîvaz û hîçharên xwe birin û çû li ber dîwarekî rûnişt, nanê xwe deranî, pîvaz û

hîçharên xwe danîn li ser, dest avêt pîvaza xwe kulmek - mistek - li difna wê da perçiqand hiçhara xwe kir du -sê qet

û dest avêt nanê xwe û qetek ji wê pîvaza tûj êxist li nav da
û avêt devê xwe û qetek ji wê hiçhara wek agirî li dûv wê
pîvaza tûj da rêkir, çawa du car devê xwe li êk da dev lê
perifî hêstra - rondika - da çava û bi hinarkên rûyê da hatin
xarê, hêstir û çilm û gilêz bîn şirik bi jûr da bi erzinkê da
hatin xarê. Camêrek li bera bûrî gotê: Malbab wêrano ma
Xudê ji te standîye ! Nanê xwe ziwa bixwe çêtire ji wî halî.
Wî lê vegerand û got: De here here.... "ez cotkê dixrînim da
lezetek holê bibînim.."

(237) Ew ê bilind bifrit wê nizim bikevit..

(238) Ew ê ditirsit ew dipirsit..

(239) Ew ê dixwazit rûyek reş e, ewê nedit her
du rû reş in.

(240) Ew ê ney hinava nayêt pêş çava.

77

(241) Ez li esmana li te digirim to li erdê dest
min ketî!

(242) Ew xem bila bo wî demî bit..

Ev gotina he tê gotin gava êk zirt û gefa li êkê bikit, ez ê
ho li te bikim, yan bêjit wê holê çêbit û bibit ber yana rê û
rêbarî lê teng bikit û ewê dî hingî bêtê xwe jê xilas nekit,
wê bêjit : " Malava ew xem bila bo wî demî bit!"

(243) Elo Elo were milê babê xwe.

Temaşe bike li gotina (45) ê!

(244) Ecelê biznê tê diçit nanê şivên dixût.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek nekaribit êkê û rabit
biçit bela xwe lê bidit û jê venebit, wê jê ra bêjin: "Ecelê
biznê diçit nanê şivên dixût." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin
: Keleka xwe bê tû jê xilas nakit nexasim çar liv tû jî bêxit
têda " Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Mêrûyê ecel tê,
çend û per tê."

(245) Eslê jinê jin e..

Temaşa bike li gotina (427,428,429) ê.

(246) Esmanê dirêj bela serê xweyê xwe ye.

(247) Esmano birîyo sero vehesawo.

Li gotina (216) ê temaşe bike.

78

(241) Ez li esmana li te digirim to li erdê dest
min ketî!

(242) Ew xem bila bo wî demî bit..

Ev gotina he tê gotin gava êk zirt û gefa li êkê bikit, ez ê ho li te bikim, yan bêjit wê holê çêbit û bibit ber yana rê û rêbarî lê teng bikit û ewê dî hingî bêtê xwe jê xilas nekit, wê bêjit : " Malava ew xem bila bo wî demî bit!"

(243) Elo Elo were milê babê xwe.

Temaşe bike li gotina (45) ê!

(244) Ecelê biznê tê diçit nanê şivên dixût.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek nekaribit êkê û rabbit biçit bela xwe lê bidit û jê venebit, wê jê ra bêjin: "Ecelê biznê diçit nanê şivên dixût." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : Keleka xwe bê tû jê xilas nakit nexasim çar liv tû jî bêxit têda " Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Mêrûyê ecel tê, çend û per tê."

(245) Eslê jinê jin e..

Temaşa bike li gotina (427,428,429) ê.

(246) Esmanê dirêj bela serê xweyê xwe ye.

(247) Esmano birîyo sero vehesawo.

Li gotina (216) ê temaşe bike.

78

(248) Ereb... çav bi gulîlê ketîye!

Ev gotina he tê gotin gava êk hema ser û ser xwe li nav guhê tişteke bidit bê ku bizanît ka ew çî ye û dûmahîka wê bit çî!

(249) Esil ne çeltê neqşîn e esil firavîn e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li ber çav bidit keşxekirin û fort û pesin û zirtên xwe bidit, wê jê ra bê gotin " esil ne çeltê neqşîn e, esil firavîn e."

(250) Erebê qûna te reş e, got malê min ev e.

79

(248) Ereb... çav bi gulîlê ketîye!

Ev gotina he tê gotin gava êk hema ser û ser xwe li nav guhê tişteke bidit bê ku bizanît ka ew çî ye û dûmahîka wê bit çî!

(249) Esil ne çeltê neqşîn e esil firavîn e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li ber çav bidit keşxekirin û fort û pesin û zirtên xwe bidit, wê jê ra bê gotin " esil ne çeltê neqşîn e, esil firavîn e."

(250) Erebê qûna te reş e, got malê min ev e.

79

(251) Êşa tilyê êşa laşî hemîyê ye.

Daxwaz ji vê gotinê ev e, yanî mirov hemî wekî laşekêne çî gava belak yan nexweşîyek bi ser êkê da hat tev arîkarîya

wî bikin heta wî jî ji wê tengavîyê qurtal bikin û derkevit, ka çawa gava tilya mirovekê tarhêt laşê wî giş ji ber nesax e û ne tena ye. Û bê guman e çî gava mîlet pêkve holê zanîn û bîn xweyê vê êkê wê xweşî û şahî li nav da belav bibit ne wek wê pêgotîya dibêjit; " biharê li gunda zarok diçin pîvoka çaxê ji gund derketin neçare êkê bibit serkêş, dema gihan cihê pîvoka ewê serkêş wê ho berê xwe dayê wê got eve min pîvokek. Ewa he jî ya min e û ez dîya wî bigêm heçî biçit wê ya ... he jî,"

(252) Êkê danî jina xwe, got to çima salek dî naçî kerenga.

Bê guman e, divîya jîyan çî li navbeyna dosta da yan mirovên malekê da, yan gundekê da bi şîranî û dilxweşî bit, bi dilfirehî û camêrî bit ji her du lave; ne li ber êk du sekinî bin bi hêceta, çunkî gava têkilî ket li ser hêceta " barê hêceta kes nikarî rast bikit." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; " gurg û mîh li ser kelekê dilê wî çû guştê wê got: To çima diîrî toz? Baş e, ew çî toz e li nîva avê? Belê pa hêcet in wekî dibêjin: Gurg û berx li semta êk hatin gurî xwest berxê bixût got: Kuro te çima par av li ser min şêlo dikir? Berxê got mam jîyê min hemî sê meh in, par ez ji kûve hebîm? Gurg got: Belê an to bî an bira yê tê bî yan pismamê te bî yan êk ji binemala hewe bî. Deq û deq wekî vê ye dibêjin carekê du Romî li semta Kurdekê hatin pirsyar jê kirin. Kuro to ji kû yî? Got ez xelkê filan gundî me. Gotin tê biçî kû? Got ez ê 80

(251) Êşa tilyê êşa laşî hemîyê ye.

Daxwaz ji vê gotinê ev e, yanî mirov hemî wekî laşekêne çî gava belak yan nexweşîyek bi ser êkê da hat tev arîkarîya wî bikin heta wî jî ji wê tengavîyê qurtal bikin û derkevit, ka çawa gava tilya mirovekê tarhêt laşê wî giş ji ber nesax e û ne tena ye. Û bê guman e çî gava mîlet pêkve holê zanîn û bîn xweyê vê êkê wê xweşî û şahî li nav da belav bibit ne wek wê pêgotîya dibêjit; " biharê li gunda zarok diçin pîvoka çaxê ji gund derketin neçare êkê bibit serkêş, dema gihan cihê pîvoka ewê serkêş wê ho berê xwe dayê wê got eve min pîvokek. Ewa he jî ya min e û ez dîya wî bigêm heçî biçit wê ya ... he jî,"

(252) Êkê danî jina xwe, got to çima salek dî naçî kerenga.

Bê guman e, divîya jîyan çî li navbeyna dosta da yan mirovên malekê da, yan gundekê da bi şîranî û dilxweşî bit, bi

dilfirehî û camêrî bit ji her du lave; ne li ber êk du sekinî bin bi hêceta, çunkî gava têkilî ket li ser hêceta " barê hêceta kes nikarî rast bikî." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; " gurg û mîh li ser kelekê dilê wî çû guştê wê got: To çima diîrî toz? Baş e, ew çî toz e li nîva avê? Belê pa hêcet in wekî dibêjin: Gurg û berx li semta êk hatin gurî xwest berxê bixût got: Kuro te çima par av li ser min şêlo dikir? Berxê got mam jîyê min hemî sê meh in, par ez ji kûve hebîm? Gurg got: Belê an to bî an bira yê tê bî yan pismamê te bî yan êk ji binemala hewe bî. Deq û deq wekî vê ye dibêjin carekê du Romî li semta Kurdekê hatin pirsyar jê kirin. Kuro to ji kû yî? Got ez xelkê filan gundî me. Gotin tê biçî kû? Got ez ê 80

biçim filan gundî. Barê te çî ye? Got filan tişt e. tişte ne qaçax e. Te eskerî kirîye? Got: Belê. Ka nifosa te? Eve nifosa min - nifosa xwe da dest. - Yê Romî got: Te eskerî li kû kirîye û li kî salê te teskere wergitîye û navên zabîten te çî bîn? Bersiva hemî pirsyarên wan da. Romî ma sekinî hêcetek nedît pê bihingêvit, dûmahîkê destê xwe bire paş û got zirr li binê guhê mêrkî da: " Kerê kurê kerê te çima barê kerê giran kirîye?" Vêca divîya jîyana mirov li gel êk ne bi hêceta bit û li dûv êk bigerhit bi hêceta, heta eger êk çakîyê jî bikî lê bibit xirabî, wek gotinek kevin heye dibêjin: Li jina xwe hêcete dibêjit. To çima qûna xwe li ber bêjîngê ra dihejînî. Carekê li nav êlekê da bî dubendî, qûpe silhek kirin belê pa hêj dilê wan pêk xweş ne bibî taze zelamek ji her du benda çû mizgeftê nivêjê bikî dema rûnişt li tehîyatê - ezmê wî tew tewî bî - dest bi Tehîyatê kir her got: "Ett t..t..yat" li wê gavê da zelamek ji benda dî hat mizgeftê, çaxê berê xwe dayê ewê ji benda dî hinde tehîyatê dişidînit û du se car dikî, wî welê hizir kir ku ji kerbê wî da wedikî, hema êk derb rûnişt xarê û got: " Kuro sebab el zire eltehîyat." Çunkî li êk bi hêcet bîn, vêca divîya mirov li gel êk ne bi hêcet bin da taze bijîn..

(253) Êk toto bit êk boto bit halê me dê ho bit.

Ev gotina he tê gotin, gava li malê da yan li gundî da meznahî bikevit destê yên ne bi ser ve, bê guman e mala malxwêyê bê xêr û kêrhatî bit wê mal li ber linga biçit çunkî wekî dibêjin: "Malxwêyê malê bî belo xwarina eyalî bî sor çilo. Dibêjin carekê jinekê şû kir, piştî çend sala mirovek ji mala babê wê çû wêdê jinkê pirsyara mala babê xwe kir. Kî saxe, kî mirîye.. Mêvanî got: Mizgînîya min li te birayê

te "Xirpo" bî meznê gund. Jinkê hema ser û singê xwe da ber tep û mista mêrkê got: Xuşka min ez dibêjim birayê te "Xirpo" bîye meznê gund to şînê datînî? Jinkê got: Ne ez dizanim kes ji mala babê min ne maye ji lewma "Xirpo" bîye meznê gund, ne bes mala babê min, belkî gund wêran

81

biçim filan gundî. Barê te çî ye? Got filan tişt e. tişte ne qaçax e. Te eskerî kirîye? Got: Belê. Ka nifosa te? Eve nifosa min - nifosa xwe da dest. - Yê Romî got: Te eskerî li kû kirîye û li kî salê te teskere wergitîye û navên zabitên te çî bîn? Bersiva hemî piryarên wan da. Romî ma sekinê hêcetek nedît pê bihingêvit, dûmahîkê destê xwe bire paş û got zirr li binê guhê mêrkî da: " Kerê kurê kerê te çima barê kerê giran kirîye?" Vêca divîya jîyana mirov li gel êk ne bi hêceta bit û li dûv êk bigerhit bi hêceta, heta eger êk çakîyê jî bikit lê bibit xirabî, wek gotinek kevin heye dibêjin: Li jina xwe hêcete dibêjit. To çima qûna xwe li ber bêjingê ra dihejinî. Carekê li nav êlekê da bî dubendî, qûpe silhek kirin belê pa hêj dilê wan pêk xweş ne bibî taze zelamek ji her du benda çû mizgeftê nivêjê bikit dema rûnişt li tehîyatê - ezmê wî tew tewî bî - dest bi Tehîyatê kir her got: "Ett t..t..yat" li wê gavê da zelamek ji benda dî hat mizgeftê, çaxê berê xwe dayê ewê ji benda dî hinde tehîyatê dişidînit û du se car dikit, wî welê hizir kir ku ji kerbê wî da wedikit, hema êk derb rûnişt xarê û got: " Kuro sebab el zire eltehîyat." Çunkî li êk bi hêcet bîn, vêca divîya mirov li gel êk ne bi hêcet bin da taze bijîn..

(253) Êk toto bit êk boto bit halê me dê ho bit.

Ev gotina he tê gotin, gava li malê da yan li gundî da meznahî bikevit destê yên ne bi ser ve, bê guman e mala malxwêyê bê xêr û kêrhatî bit wê mal li ber linga biçit çunkî wekî dibêjin: "Malxweyê malê bî belo xwarina eyalî bî sor çilo. Dibêjin carekê jinekê şû kir, piştî çend sala mirovek ji mala babê wê çû wêdê jinkê pirsyara mala babê xwe kir. Kî saxe, kî mirîye.. Mêvanî got: Mizgînîya min li te birayê te "Xirpo" bî meznê gund. Jinkê hema ser û singê xwe da ber tep û mista mêrkê got: Xuşka min ez dibêjim birayê te "Xirpo" bîye meznê gund to şînê datînî? Jinkê got: Ne ez dizanim kes ji mala babê min ne maye ji lewma "Xirpo" bîye meznê gund, ne bes mala babê min, belkî gund wêran

81

bîye, heta "Xirpo" bibe malxwê! Nîzîkî vê gotinê ye çaxê

dibêjin. "Xwelî li axê çû bişkul bi malxwê."

(254) Êkê şalê xwe da êkê gotê; belê pêve neçî li ser gû.

(255) Ekê bi seda, sed bi êkê.

(256) Êkê digot; mala min e, yê dî got; warê min e..

(257) Êlê xwe li pîrê girt, pîrê xwe li êlê ne girt.

Ev gotin he tê gotin li çaxê mezin û behra boş hizir û hisabê ji yê biçûk û hindek ra bikin, biçûk û behra hindik hizir û hisaba ji wan nekin, dê bê gotin "eve ye got, êlê xwe li pîrê girt, pîrê xwe li êlê ne girt."

82

bîye, heta "Xirpo" bibe malxwê! Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin. "Xwelî li axê çû bişkul bi malxwê."

(254) Êkê şalê xwe da êkê gotê; belê pêve neçî li ser gû.

(255) Ekê bi seda, sed bi êkê.

(256) Êkê digot; mala min e, yê dî got; warê min e..

(257) Êlê xwe li pîrê girt, pîrê xwe li êlê ne girt.

Ev gotin he tê gotin li çaxê mezin û behra boş hizir û hisabê ji yê biçûk û hindek ra bikin, biçûk û behra hindik hizir û hisaba ji wan nekin, dê bê gotin "eve ye got, êlê xwe li pîrê girt, pîrê xwe li êlê ne girt."

82

(258) Fatromê agir berda zomê û çû rûnişt li serê komê!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek têkvedanê û dilnexweşiyê li navbeyna hindeka da peyda bikit û ew bi xwe jî xwe jê dur bigrit û ew bimînin pêkve ew tena runit xarê, wê jê ra bê gotin : " Fatromê agir berda zomê û çû rûnişt li ser komê."

(259) Fît mane bi xema yê bê lêv.

Ev gotin he tê gotin gava li malê da yan li gundî da xizmet û şol û kar bimînin bi xema yê bê xêrê hemya wê bê gotin; " fît mane bi xema yê bê lêv."

(260) Feqîr û jar wekî par û pêrar.

(261) Fira mişkê kadîn e.

(262) Feqîr li şovê çû dar totin li qûnê çû!

(263) Feyda gavana siwarbîna kera ye.

(264) Feqîro te ji kûbî ked xudao pîroz bit.

83

(258) Fatromê agir berda zomê û çû rûnişt li serê komê!

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek têkvedanê û dilnexweşiyê li navbeyna hindeka da peyda bikit û ew bi xwe jî xwe jê dur bigrit û ew bimînin pêkve ew tena runit xarê, wê jê ra bê gotin : " Fatromê agir berda zomê û çû rûnişt li ser komê."

(259) Fît mane bi xema yê bê lêv.

Ev gotin he tê gotin gava li malê da yan li gundî da xizmet û şol û kar bimînin bi xema yê bê xêrê hemya wê bê gotin; " fît mane bi xema yê bê lêv."

(260) Feqîr û jar wekî par û pêrar.

(261) Fira mişkê kadîn e.

(262) Feqîr li şovê çû dar totin li qûnê çû!

(263) Feyda gavana siwarbîna kera ye.

(264) Feqîro te ji kûbî ked xudao pîroz bit.

83

(265) Feqîrji lewma jar e çunkî hizretê wî av û dare.

(266) Fermana deva hat rûvî bazda.

84

(265) Feqîrji lewma jar e çunkî hizretê wî av û dare.

(266) Fermana deva hat rûvî bazda.

84

(A) Gurgê li kevlê mihê da ye.

Temaşa bike li gotina (717) ê!

(267) Ga dimrit çerm dimînit, mêr dimrit nav dimînit.

(268) Girêka xwe bi destê xwe venekî kes ji te ra venakit.

Û bê guman e wekî me bûrandî ku dilê kesê wek yê te ne bi te ve ye belkî divêt to bi xwe zîrek û çeleng bî, çunkî wek dibêjin: "Ker dikevit bivih bi xweyî dikevit!

(269) Got kitkê guyê te derman e dema rît ax da ser!

Ev gotina he tê gotin çaxê pesnê êkê bêt dan ji ber çakîyek ya wî vêca ew ji ser xwe biçit û wê çakîyê bikit xirabî bilewitinit û berze bikit, wê bê gotin:"Got kitkê guyê te derman e dema rît ax da ser!"

(270) Gêre bi gulka nabit.

Temaşa bike li gotina (18) û(19) -an

(271) Girara pir kevanî yan şor e nayê xwarin
yan kelî ye - bê xwê ye - nayê xwarin..

85

(A) Gurgê li kevlê mihê da ye.

Temaşa bike li gotina (717) ê!

(267) Ga dimrit çerm dimînit, mêr dimrit nav
dimînit.

(268) Girêka xwe bi destê xwe venekî kes ji te
ra venakit.

Û bê guman e wekî me bûrandî ku dilê kesê wek yê te ne
bi te ve ye belkî divêt to bi xwe zîrek û çeleng bî, çunkî wek
dibêjin: "Ker dikevit bivih bi xweyî dikevit!

(269) Got kitkê guyê te derman e dema rît ax da
ser!

Ev gotina he tê gotin çaxê pesnê êkê bê dan ji ber
çakîyek ya wî vêca ew ji ser xwe biçit û wê çakîyê bikit xirabî
bilewitinit û berze bikit, wê bê gotin: "Got kitkê gûyê te
derman e dema rît ax da ser!"

(270) Gêre bi gulka nabit.

Temaşa bike li gotina (18) û (19) -an

(271) Girara pir kevanî yan şor e nayê xwarin
yan kelî ye - bê xwê ye - nayê xwarin..

85

(272) Gîyayê hewşê tehl e!

(273) Gêsnê li çavê xwe da nabînit, belê derzîya
hûr li çavê hevalê xwe da dibînit!

Ev gotina he tê gotin gava êk hemî gava kêmahîyên hevalê
xwe bînit ber çava û yê wî bi xwe pitir û mezintir bin,
wê bê gotin: "Gêsnê li çavê xwe da nabînit, belê derzîya hûr
li çavê hevalê xwe da dibînit!"

(274) Gula corî wêvde torî!

(275) Gurgî pût e, ji baranê hebîya, wê kom
tîlkek ji xwe ra çêkirbîya!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê bitirsînit bi gevekê
yan tiştekekê û ewî pakî ji wê gevê yan ji wî tiştî ne bit wê lê
vegerînit : "Gurgî pût e, ji baranê hebîya, wê kom tilkek ji
xwe ra çêkirbîya! "

(276) Gîskê par hevûrî ye!

Hevûrî nêrîyêk salî ye. Ev gotina he tê gotin çaxê êk li
bûrîyê xwe da baş û çak bit, belê hingî roja paşîyê xirabtir û
nezantir û ne baştir bibit, wê bê gotin: "Gîskê par hevûrî
ye!"

(277) Gund bê sergûf nîn e!

Ev gotina he tê gotin gava ji malekê yan ji gundekê mirovek pûç û ne baş bit û mirov kêmahîya wî bidin kes û karê wî, wê bê gotin: "Gund bê sergûf nîn e."

86

(272) Gîyayê hewşê tehl e!

(273) Gêsnê li çavê xwe da nabînit, belê derzîya hûr li çavê hevalê xwe da dibînit!

Ev gotina he tê gotin gava êk hemî gava kêmahîyên hevalê xwe bînit ber çava û yê wî bi xwe pitir û mezintir bin, wê bê gotin: "Gêsnê li çavê xwe da nabînit, belê derzîya hûr li çavê hevalê xwe da dibînit!"

(274) Gula corî wêvde torî!

(275) Gurgî pût e, ji baranê hebîya, wê kom tîlkek ji xwe ra çêkirbîya!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê bitirsînit bi gevekê yan tiştêkê û ewî pakî ji wê gevê yan ji wî tiştî ne bit wê lê vegeînit : "Gurgî pût e, ji baranê hebîya, wê kom tilkek ji xwe ra çêkirbîya! "

(276) Gîskê par hevûrî ye!

Hevûrî nêrîyêk salî ye. Ev gotina he tê gotin çaxê êk li bûrîyê xwe da baş û çak bit, belê hingî roja paşîyê xirabtir û nezantir û ne baştir bibit, wê bê gotin: "Gîskê par hevûrî ye!"

(277) Gund bê sergûf nîn e!

Ev gotina he tê gotin gava ji malekê yan ji gundekê mirovek pûç û ne baş bit û mirov kêmahîya wî bidin kes û karê wî, wê bê gotin: "Gund bê sergûf nîn e."

86

(278) Girya bi desta ve bit hewcey didana neke!

Temaşa bike li gotina (718) ê.

(279) Girara ruhî ji kêmanî ye.

(280) Gir be da to giravî bî.

(281) Gurgê betal çû ma bi kerê şuxul ve!

(282) Gurî pir dibit, dibit pêlêhvokê sa!

(283) guhê wî hêj li ser çingêna şûjinê ye!

(284) Gû bi fisa na mehilit!

(285) Garan hat zevîyê jina gavan ji nû bezî

teşîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li ser êş û karê xwe hîn mînin bikit û wî karê xwe bihêlit li cih da heta ew kar bibûrit, yan karek bivê-nevê tir bikevit berahîya wî ji nûka

xwe bi lez bikit û qesta wî karê berê bikit! Li wî çaxî wê bê
gotin: " Garan hat zevîyê, jina gavan ji nû bezî teşîyê!

(286) Gîya li ser repnê xwe hişîn dibit.

(287) Gotina siba û êvara nabit êk..

Ev gotina he tê gotin li ser wî mirovê ne xwe girbit û ne

87

(278) Girya bi desta ve bit hewcey didana neke!

Temaşa bike li gotina (718) ê.

(279) Girara ruhin ji kêr danî ye.

(280) Gir be da to giravî bî.

(281) Gurgê betal çû ma bi kerê şuxul ve!

(282) Gurî pir dibit, dibit pêlêhvokê sa!

(283) guhê wî hêj li ser çingêna şûjinê ye!

(284) Gû bi fisa na mehilit!

(285) Garan hat zevîyê jina gavan ji nû bezî

teşîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li ser êş û karê
xwe hîn mîn bikit û wî karê xwe bihêlit li cih da heta ew kar
bibûrit, yan karek bivê-nevê tir bikevit berahîya wî ji nûka
xwe bi lez bikit û qesta wî karê berê bikit! Li wî çaxî wê bê
gotin: " Garan hat zevîyê, jina gavan ji nû bezî teşîyê!

(286) Gîya li ser repnê xwe hişîn dibit.

(287) Gotina siba û êvara nabit êk..

Ev gotina he tê gotin li ser wî mirovê ne xwe girbit û ne

87

xweyê gotina xwe bit, her gav tişteke bêjit, ewê holê jê ra tê
gotin: "Gotina siba û êvara nabit êk."

(288) Gurgî xwarî pûrt jî bimînit baş e.

(289) Garis gul bî tevîk baran jî lê hat yekcar bî
şil û mil.

Ev gotina he tê gotin gava tişteke bi xwe bê xêr û bê ser û
ber bit, vêca hema hêcetokek bê xêr lê peyda bibit yekcar bibit
şil û mil û têk biçit.

(290) Gurî bi du parîya namirit!

(291) Giv giv ji pêvedanê nexweştir e.

(292) Gurg û mih li ser kelekê dilê wî çû guştê
wê got to çima dikî toz?

temaşa bike li gotina (252) ê.

(293) Gan li Gewro û curm li îso!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne başîyekê bikit û
bela û nexweşî û tengî ji hindek dî ra biçin, wê bê gotin:
"Gan li gewro û curm li îshaq!" Wekî vê gotinê ye çaxê

dibêjin : "Hin hingivî bixûn û mêş bi hindeka ve bidin!"

(294) Gana bi kîrê xelkê bê pare ye.

Ev gotina he ji wî qasî ruhintire axiftin li ser bêt kirin.

(295) Gazîya li dûv girî ye .

88

xweyê gotina xwe bit, her gav tişteke bêjit, ewê holê jê ra tê
gotin: "Gotina siba û êvara nabit êk."

(288) Gurgî xwarî pûrt jî bimînit baş e.

(289) Garis gul bî tevîk baran jî lê hat yekcar bî
şil û mil.

Ev gotina he tê gotin gava tişteke bi xwe bê xêr û bê ser û
ber bit, vêca hema hêcetokek bê xêr lê peyda bibit yekcar bibit
şil û mil û têk biçit.

(290) Gurî bi du parîya namirit!

(291) Giv giv ji pêvedanê nexweştir e.

(292) Gurg û mih li ser kelekê dilê wî çû guştê
wê got to çima dikî toz?

temaşaya bike li gotina (252) ê.

(293) Gan li Gewro û curm li îso!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne başyêkê bikit û
bela û nexweşî û tengî ji hindek dî ra biçin, wê bê gotin:
"Gan li gewro û curm li îshaq!" Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin : "Hin hingivî bixûn û mêş bi hindeka ve bidin!"

(294) Gana bi kîrê xelkê bê pare ye.

Ev gotina he ji wî qasî ruhintire axiftin li ser bêt kirin.

(295) Gazîya li dûv girî ye .

88

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xurt û çeleng û zîrek
kiryarekê bi êk ji xwe kêmtir ra bikit û yê dî por porê û gazinda
bikin wê jê ra bê gotin : "Gazîya li dûv gurî ye. Por
porê neke."

(296) Gotinên mezina neqşên li beran e.

Temaşaya bike li gotina (334) ê.

(297) Guzên pûç li ser serê wî dişkên.

(298) Got xuşkê to bi Xudê kî, ka ji xwe derxe,
bixe di min da!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek bi xwe neçar bit bo
tişteke û êk dî bê pêtûrîyê lê bikit û jê bixwazit û bela xwe
jê venekit, wê bê gotin got: "Xuşkê to bi Xudêkî ka ji xwe
derxe û bêxe di min da."

(299) Gêre ji navê kurê çêkir vêca dora navê
babê ye.

Binyata vê gotinê mirovek ezman (fis) bî pirsyar ji êkê kir: Navê te Çî ye? Got: Navê min Ezîz e. Got: De baş e. Fizîzê min pa navê babê te çî ye? Got te gêre ji navê kurê çêkir. Vêca dora navê babê ye. Vêca bî pê gotin çaxê mirovek xwe li karek sivik bidit û çî jê çênekit rabbit xwe li karek mezintir û girantir bidit, wê bê gotin :Gêre ji navê kurê çêkir. Vêca dora navê babê ye." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "me şem kirine mane şembelûlk."

(300) Got ez ê sihkê çêkim bî ereq.

89

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xurt û çeleng û zîrek kiryarekê bî êk ji xwe kêmtir ra bikit û yê dî por porê û gazinda bikin wê jê ra bê gotin : "Gazîya li dûv gurî ye. Por porê neke."

(296) Gotinên mezina neqşên li beran e.

Temaşe bike li gotina (334) ê.

(297) Guzên pûç li ser serê wî dişkên.

(298) Got xuşkê to bi Xudê kî, ka ji xwe derxe, bixe di min da!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek bi xwe neçar bit bo tiştêkê û êk dî bêt pêstûrîyê lê bikit û jê bixwazit û bela xwe jê venekit, wê bê gotin got: " Xuşkê to bi Xudêkî ka ji xwe derxe û bêxe di min da."

(299) Gêre ji navê kurê çêkir vêca dora navê babê ye.

Binyata vê gotinê mirovek ezman (fis) bî pirsyar ji êkê kir: Navê te Çî ye? Got: Navê min Ezîz e. Got: De baş e. Fizîzê min pa navê babê te çî ye? Got te gêre ji navê kurê çêkir. Vêca dora navê babê ye. Vêca bî pê gotin çaxê mirovek xwe li karek sivik bidit û çî jê çênekit rabbit xwe li karek mezintir û girantir bidit, wê bê gotin :Gêre ji navê kurê çêkir. Vêca dora navê babê ye." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "me şem kirine mane şembelûlk."

(300) Got ez ê sihkê çêkim bî ereq.

89

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû bajarekî de heke li malekê yan li gundekê sihik li gel xwarinê danîn li ber wî jî xwar belê tama sihkê lê xweş hat. Pirsyar kir: Eve çî ye û çawa çêdikin? Gotin: Eve sihke û holê çêdikin. Rêka çêkirina wî nîşe kirin. Ew jî rabî hat malê got: Ez ê sihke çêkim. Wî jî sUika xwe êxist di bin erdê da û çend roja xwe lê girt belê çaxê wî bi serve bûrî, deranî xurt û lawên gund

lê kom bîn. Filan kesê sihik çêkirîye, werin vexwûn, heçî perdaxek vexwar serxweş bî wek kera lê hat. Piryar hat kirin eve çî ye? hinde zarok serxweş dibin, paşî zanîn wa bîye ereq ne sihke. Gazind ji xweyî hat kirin. Malwêran te ereq çêkirîye ev çî ye? Te ho kir. Got ez ê sihkê çêkim bî ereq. Vêca ev bî pê gotin çî gava êk xwe li karekê baş bidit û paşî ew kar bibit nebaşî wê bêjit wek wî li min hat ewê gotî min, got " ez ê sihkê çêkim, bî ereq."

(301) Gayê cot ne dikir, mirîbayê minê minê di kir

(302) Kes naçit di gora kesê da.

90

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû bajarekî de heke li malekê yan li gundekê sihik li gel xwarinê danîn li ber wî jî xwar belê tama sihkê lê xweş hat. Pirsyar kir: Eve çî ye û çawa çêdikin? Gotin: Eve sihke û holê çêdikin. Rêka çêkirina wî nîşe kirin. Ew jî rabî hat malê got: Ez ê sihke çêkim. Wî jî sUika xwe êxist di bin erdê da û çend roja xwe lê girt belê çaxê wî bi serve bûrî, deranî xurt û lawên gund lê kom bîn. Filan kesê sihik çêkirîye, werin vexwûn, heçî perdaxek vexwar serxweş bî wek kera lê hat. Piryar hat kirin eve çî ye? hinde zarok serxweş dibin, paşî zanîn wa bîye ereq ne sihke. Gazind ji xweyî hat kirin. Malwêran te ereq çêkirîye ev çî ye? Te ho kir. Got ez ê sihkê çêkim bî ereq. Vêca ev bî pê gotin çî gava êk xwe li karekê baş bidit û paşî ew kar bibit nebaşî wê bêjit wek wî li min hat ewê gotî min, got " ez ê sihkê çêkim, bî ereq."

(301) Gayê cot ne dikir, mirîbayê minê minê di kir

(302) Kes naçit di gora kesê da.

90

H

(303) heçî ne li guvendê xweş dawetî ye.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek karekê bikit belê ew kar li desta de aloz bibit, çunkî ew kar asê ye. Vêca êk dî bêjit: Ka rabe rabe... da ez ji te ra çêkim, belê gava wî xwe pê kir êk car li nav lepa da bişextit û ne karbit lot bidit wê bê gotin: "Mam benî heçî ne li guvendê xweş dawetî ye."

(304) heçî dizanit ji xwe dizanit heçî nezanit dibêjit baqa nîskan e.

Gotina (788) ê bixwîne!

(305) Heçî nebînit zehmet, naxût neimet.

Bê guman e, ku mirov divê li rêka xwe da xemxwer û dilbêş û bi kiryar bit, ne mirovek tembel û tiral bit; çunkî wekê dibêjin:

(306) heta kefa destê reş nebit tama devî xweş nabit.

U her li ser vê menayê ye gotina Xudê - pak û paqij bit-çaxê ferman bikit «ty-«' <- VI^U^Uo-jJû'j* yanî mirov bes xweyê xebata xwe ye. Tişteki dî jê ra nîn e. Nexwe bivê-nevê ye ku mirov zend û bêndên xwe hildit û zehmet bikêşit da Xudê jî harîkarîya mirov bikit. Çunkî wekê dibêjin: "Bê him him çênabit" Wekî me bûrandî her welê gotinek heye, tê gotin "nanê ne kera nîn e û rûvî gêrûk çêtir e, ji şêrê wek.

91

H

(303) heçî ne li guvendê xweş dawetî ye.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek karekê bikit belê ew kar li desta de aloz bibit, çunkî ew kar asê ye. Vêca êk dî bêjit: Ka rabe rabe... da ez ji te ra çêkim, belê gava wî xwe pê kir êk car li nav lepa da bişextit û ne karbit lot bidit wê bê gotin: "Mam benî heçî ne li guvendê xweş dawetî ye."

(304) heçî dizanit ji xwe dizanit heçî nezanit dibêjit baqa nîskan e.

Gotina (788) ê bixwîne!

(305) Heçî nebînit zehmet, naxût neimet.

Bê guman e, ku mirov divê li rêka xwe da xemxwer û dilbêş û bi kiryar bit, ne mirovek tembel û tiral bit; çunkî wekê dibêjin:

(306) heta kefa destê reş nebit tama devî xweş nabit.

U her li ser vê menayê ye gotina Xudê - pak û paqij bit-çaxê ferman bikit «ty-«' <- VI^U^Uo-jJû'j* yanî mirov bes xweyê xebata xwe ye. Tişteki dî jê ra nîn e. Nexwe bivê-nevê ye ku mirov zend û bêndên xwe hildit û zehmet bikêşit da Xudê jî harîkarîya mirov bikit. Çunkî wekê dibêjin: "Bê him him çênabit" Wekî me bûrandî her welê gotinek heye, tê gotin "nanê ne kera nîn e û rûvî gêrûk çêtir e, ji şêrê wek.

91

Yanî rizqê bê xebat û tevger nîn e. Çend taze ye ew gotina kevin çaxê bibêjin, "destê rehet li ser zikê birçî ye." Ew mirovê tembel û tiral bê guman e hemî gava wê parsek û çav li derîyê xelkê bit, ka wê kengê êk çakîyekê li gel bikit û bê guman e, ku çav li derî ser şorî û kêmasî ye û li ber minet e

û pê gotîye "çav li derya xwellî li serîya û serê li ber mineta bila biçit li nav zîyareta, " belê eger mirovek xebatker û rencberê mala xwe bit, wî çaxî wê deh qencîya bi xelkê ra bikit. Ji lewma hatîye gotin: "Rencberê mala xwe be, xweştivîyê gundî û cîranê xwe be, çunkî mirovê neker û bê kar bit, ew bê zaxe û hemî gava dilkeser e. Wekî hatî gotin; " ne kero" dilkesero û hemî gava wê li rêza paşî bit her wekî

gotinek Kurda kevin heye dibêjin:

(307) Holî got, golî heke em milên xwe nedin li ber şolî kulkê me nabit ûlî.

Vêca li ser mirova bivê-nevê ye hingî hêz li gel wan maye bo kes û karên xwe karbikin. Çunkî wekî dibêjin:

(308) Heta mirênê kirine..

Yanî divîya mirov bikit heta mirov bibit yê mirênê. Çend taze ye ew gotina erebî çaxê dibêiin:

.ljt c«j-3 >&& d:>V J-tlj 1 jljt^ && ^Lijl ^"

yanî kar bike her wek to bêjî ez ê her û her sax bim û kar bike bo bindinya xwe her wekî to bêjî ez ê sibehê birnrim.

(309) Heta li ser testa negerî qedrê linga nizanî.

Ev gotina he tê gotin gava malxweyê malekê yan rêberê gundekê pûtê bi mirovê xwe nekit, heta bi tenê bimînit û hemî hizmetên wî hûr û gir bi xema wî ve bimînin serê wî bikevit çaxên giran av bidit li bin, ji nûka bi xwe bihesit û bizanî ku gelek xelat û nezan bi ku hinde mirovên xwe hinde bê pûte dikirin. Belê çû ji dest derket ling lê hat birîn
92

Yanî rizqê bê xebat û tevger nîn e. Çend taze ye ew gotina kevin çaxê bibêjin, "destê rehet li ser zikê birçî ye." Ew mirovê

tembel û tiral bê guman e hemî gava wê parsek û çav li deriyê xelkê bit, ka wê kengê êk çakîyekê li gel bikit û bê guman e, ku çav li derî ser şorî û kêmasî ye û li ber minet e û pê gotîye "çav li derya xwellî li serîya û serê li ber mineta bila biçit li nav zîyareta, " belê eger mirovek xebatker û rencberê mala xwe bit, wî çaxî wê deh qencîya bi xelkê ra bikit. Ji lewma hatîye gotin: "Rencberê mala xwe be, xweştivîyê gundî û cîranê xwe be, çunkî mirovê neker û bê kar bit, ew bê zaxe û hemî gava dilkeser e. Wekî hatî gotin; " ne kero" dilkesero û hemî gava wê li rêza paşî bit her wekî

gotinek Kurda kevin heye dibêjin:

(307) Holî got, golî heke em milên xwe nedin li ber şolî kulkê me nabit ûlî.

Vêca li ser mirova bivê-nevê ye hingî hêz li gel wan

maye bo kes û karên xwe karbikin. Çunkî wekî dibêjin:
(308) Heta mirênê kirine..

Yanî divîya mirov bikit heta mirov bibit yê mirênê. Çend taze ye ew gotina erebî çaxê dibêin:

.ljt c«j-3 >&& d:>V J-tlj 1 jjJt^ && ^Lijl ^"

yanî kar bike her wek to bêjî ez ê her û her sax bim û kar bike bo bindinya xwe her wekî to bêjî ez ê sibehê birnrim.
(309) Heta li ser testa negerî qedrê linga nizanî.

Ev gotina he tê gotin gava malxweyê malekê yan rêberê gundekê pûtê bi mirovê xwe nekit, heta bi tenê bimînit û hemî hizmetên wî hûr û gir bi xema wî ve bimînin serê wî bikevit çaxên giran av bidit li bin, ji nûka bi xwe bihesit û bizanî ku gelek xelat û nezan bi ku hinde mirovên xwe hinde bê pûte dikirin. Belê çû ji dest derket ling lê hat birîn
92

û ket li ser kefa destê xwe nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:
(310) Heçî qedrê tula negrit wê bi destê xwe li pura bigirit.

Çunkî bê guman e ku her mirovek parçeyek ji wê komka ku li nav da dijît û her yek dikarit xizmetekê bikit. Bo wê komka xwe li gor karîna xwe ji bilî tiral û tembela û ew komik pê tivîyê xizmeta tevaye. Vêca bivê-nevê ye ku meznêt komkê çî mal yan ji malê mezintir xizmeta mirova bê pûte nekit. Çend ew xizmet kême û hindik bit madem tiştê jê hatî dexesîyê tê da nakit, çunkî wekî dibêjin ;"ya rûvî kevla ya eve ji layekê ve û ji layekê ve jî heye ew xizmeta kêmmezin bixwe nekaribit, bikit." Vêca ev gotin tê gotin gava mezinê malê yan rêberê gundî bê dest û pê yanî xizmetkerên kême bimînit ji ber bê pûtê kirina wî vêca ew bi xwe bi wan xizmeta rabit wê jê ra bê gotin; "heçî qedrê tula negrit wê bê bi destê xwe li pura bigirit."

(311) Heçî ne got û kir ew şêr e yê got û kir ew mêr e, yê got û ne kir ew kere mêr e.

Bê guman e ku mirov ji bin wan her sê desteka dernakevin:

1- Ewê xweyê kirinê bê ku pê bi xavit hind mirova ageh jê bî kiryara xwe kir. Ew mirov şêre mirov e.

2- Ew ê xweyê gotina xwe bit û ji gotina xwe dernekevit, bê guman e, ewe zelamê mirov xwe pê bigrin.

3- Ew ê gotina xwe ber dibit bê ku xwe lê bikit xweyê ew wekî bizna ye. Çaxê dibêjin filan kesê ber avêt, yanî gotina xwe got û bi cih nanî. Bê guman e, ew ê welê bela ye li sfiwê mirova da û çî cara kes feydê jê nabînit. Ji zerarê

pêve.

(312) Heçî dergehê êkê biqutit dergehê wî jî wê

93

û ket li ser kefa destê xwe nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(310) Heçî qedrê tula negirit wê bi destê xwe li

pura bigirit.

Çunkî bê guman e ku her mirovek parçeyek ji wê komka ku li nav da dijît û her yek dikarit xizmetekê bikit. Bo wê komka xwe li gor karîna xwe ji bilî tiral û tembela û ew komik pê tivîyê xizmeta tevaye. Vêca bivê-nevê ye ku meznêt komkê çî mal yan ji malê mezintir xizmeta mirova bê pûte nekit. Çend ew xizmet kê m û hindik bit madem tiştê jê hatî dexesîyê tê da nakit, çunkî wekî dibêjin ;"ya rûvî kevla ya eve ji layekê ve û ji layê dî ve jî heye ew xizmeta kêmmezin bixwe nekaribit, bikit." Vêca ev gotin tê gotin gava mezinê malê yan rêberê gundî bê dest û pê yanî xizmetkerên kê m bimînit ji ber bê pûtê kirina wî vêca ew bi xwe bi wan xizmeta rabit wê jê ra bê gotin; "heçî qedrê tula negrit wê bê bi destê xwe li pura bigrit."

(311) Heçî ne got û kir ew şêr e yê got û kir ew

mêr e, yê got û ne kir ew kere mêr e.

Bê guman e ku mirov ji bin wan her sê desteka dernakevin:

1- Ewê xweyê kirinê bê ku pê bi axivît hind mirova ageh

jê bî kirîyara xwe kir. Ew mirov şêre mirov e.

2- Ew ê xweyê gotina xwe bit û ji gotina xwe dernekevit,

bê guman e, ewe zelamê mirov xwe pê bigrin.

3- Ew ê gotina xwe ber dibit bê ku xwe lê bikit xweyê ew

wekî bizna ye. Çaxê dibêjin filan kesê ber avêt, yanî gotina

xwe got û bi cih nanî. Bê guman e, ew ê welê bela ye li

sfiwê mirova da û çî cara kes feydê jê nabînit. Ji zerarê

pêve.

(312) Heçî dergehê êkê biqutit dergehê wî jî wê

93

bê qutan.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek û jina xwe bîn, karê wî zêrînerê bî ew di dikana xwe bî û jinik li mala xwe bî - belê jinik wekî wê hêja û taze û berketî û ji xwe şerm û ji Xudê tirs gelek kê m bîn - avkêşek wan hebî ew 30 sal bîn li malê da axiftina wî li gel jinkê xûşka min û dîya min, carekê bi tenê jî wî bi çavek ne başî berê xwe nedabî wê jinê, bibî wekî kurê malê. Rojekê jinik wa li devê derî da seknîye berê xwe dayê avkêş ava xwe anî û bilez bir vala kir û li

jinkê zivirî û dest avêt zendê wê rût kir û gemirand û givaşt çû! Jinik ma. Hizrên xwe kir. Baş e, vî teres babî carekê tenê jî min ev hizirjê ne kirine, evî çî bî? Û ket hizir û mitala, ji kul û xem û meraqa da hêdî ne xwar, ne vexwar. Heta lê bî êvar mêrê wê hat berê xwe dayê jinik bê mirûte û dil nexweş e û tengav e. Pirsyar jê kir: "Te xêr bit kiça qenc? Jinkê got: "Carê rûne xarê em ê paşê li gel êk du gotina baxivîn. Mêrik rûnişt xarê bihên bizday çav û dev û guhên wî mane li jinkê, ka wê çî bêjit! Jinik hat li beramberî wî rûnişt bi nermî gotê: "Lawê baş ez ê pirsyarna ji te bikim, belê bi rastî bersiva min bide!" ..Mêrik got: "Belê ez na axivim ji bilî rasfîyê." Jinkê gotê: "Rast bo min bêje ka te îro çî bê namûsî kirye? Bi Xudê to rast ji min ra ne bêjî ez hêdî nabim malkîyê te û em pêkve narûnîn xarê; vêca ka bêje te çî kirîye?"

Mêrik berê xwe dayê çare nîne her divêt bêjit, rabî got: "Keça qenc ez çî ji te veşêrim, to dizanî ez zêrîngerim û karên min çekên jina ne - bazin, guhar, hicol û gustîl - îro keçek hat dikana min got, ji min ra bazinekê çêke, belê keç çî keç bî! Agirê Helebê li mala babê wê bikevit, bejna wê wey tîrka esmênê bî dêm wekî heyva li çardehê ji berî roj derketinê bi seetekê li ser çîyayên Kuristanê li meha îlonê mirov dikarit xwe li ber rûyê wê pêk bînit û kok bikit, du çavên reş û belek li ser ra du birhên kevanî gava tirjê vedresin li çî erda nasekinin heta ne gihên perê dil, hinarkên rûya! Ma ez çî bêjim keça hêja? Esmânê min sist bî didanê min resisîn, devê min qerisî ez nizamim ez çî bêjim? Heta bêje

94

bê qutan.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek û jina xwe bîn, karê wî zêrînerî bî ew di dikana xwe bî û jinik li mala xwe bî - belê jinik wekî wê hêja û taze û berketî û ji xwe şerm û ji Xudê tirs gelek kê mîn - avkêşek wan hebî ew 30 sal bîn li malê da axiftina wî li gel jinkê xûşka min û dîya min, carekê bi tenê jî wî bî çavek ne başî berê xwe nedabî wê jinê, bibî wekî kurê malê. Rojekê jinik wa li devê derî da seknîye berê xwe dayê avkêş ava xwe anî û bilez bir vala kir û li jinkê zivirî û dest avêt zendê wê rût kir û gemirand û givaşt çû! Jinik ma. Hizrên xwe kir. Baş e, vî teres babî carekê tenê jî min ev hizirjê ne kirine, evî çî bî? Û ket hizir û mitala, ji kul û xem û meraqa da hêdî ne xwar, ne vexwar. Heta lê bî êvar mêrê wê hat berê xwe dayê jinik bê mirûte û dil

nexweş e û tengav e. Pirsyar jê kir: "Te xêr bit kiça qenc?
Jinkê got: "Carê rûne xarê em ê paşê li gel êk du gotina baxivîn.
Mêrik rûnişt xarê bihên bizday çav û dev û guhên wî
mane li jinkê, ka wê çî bêjit! Jinik hat li beramberî wî rûnişt
bi nermî gotê: "Lawê baş ez ê pirsyarna ji te bikim, belê bi
rastî bersiva min bide!" ..Mêrik got: "Belê ez na axivim ji
bilî rasfîyê." Jinkê gotê: "Rast bo min bêje ka te îro çî bê
namûsî kirye? Bi Xudê to rast ji min ra ne bêjî ez hêdî nabim
malkîyê te û em pêkve narûnîn xarê; vêca ka bêje te çî
kirîye?"

Mêrik berê xwe dayê çare nîne her divêt bêjit, rabî got:
"Keça qenc ez çî ji te veşêrim, to dizanî ez zêrîngerim û
karên min çekên jina ne - bazin, guhar, hicol û gustîl - îro
keçek hat dikana min got, ji min ra bazinekê çêke, belê keç
çî keç bî! Agirê Helebê li mala babê wê bikevit, bejna wê
wey tîrka esmênê bî dêm wekî heyva li çardehê ji berî roj
derketinê bi seetekê li ser çîyayên Kuristanê li meha îlonê
mirov dikarit xwe li ber rûyê wê pêk bînit û kok bikit, du
çavên reş û belek li ser ra du birhên kevanî gava tirjê vedresin
li çî erda nasekinin heta ne gihên perê dil, hinarkên rûya!
Ma ez çî bêjim keça hêja? Esmânê min sist bî didanê min resisîn,
devê min qerisî ez nizanim ez çî bêjim? Heta bêje

94

wekî îlozê. Oooh keça qenc to bi Xudê kî dilê xwe nehêle
ez nizanim min bê tam kir, belê te got rastî bêje; wê keçê
qeysa zendê xwe da min û li beramberî min rûnişt xarê heta
min baznê wê çêkir. Min bazin dayê gava zendê xwe rût kir,
zend çî zend bîn! Te digot qey berfa çîyayê Melezgirê ye û
xwîna pêda rijandîye! Hewqa sor û spî ye, bazinê xwe kire
zendê xwe, gava zendê xwe li bazinê xwe da liv livand got:
Bazinê min teng e, belê pa min zanî vira dikit. Min dest avêt
bazinê wê li zendê wê da bir û anî, bazin dirust e, muyekê
ne teng e û êkê ne firehe. Bi Xudê min jî dest avêt zendê wê
gemirand û givaşt, ew jî kenî û çû."

Gava mêrik we got, jinkê got: "Da ji te ra bêjim bi Xudê
wê gava destê te bi destê wê keçê ve, te destê wê digemirand
digivaşt, destê êkê bi destê jina te ve bîn digemirand û
digivaşt, çunkî wekî dibêjin : "Ahên vî destî namînin li vî
destî." Vêca to bi keyfa xweyî? Yan tê tobe bikî hêdî van
xirabîya nekî, yan jî bi Xudê ez hêdî heval behrîya te li vê
malê nakim."

Mêrik got: "Keça qenc min tobeye, hêdî ez van xirabîya

nekim."

Roja paşî avkêş çû xwe avêt li ber lingê jinkê: "Xûşka min, dîya min destê wî li piştta sey ket, ez li bextê te û li bextê Xudê, to li min bibûrî! Jinkê got : "Rabe braw soç ne yên te ne, soç yên mêrê wê jinê ne. Vêca ev bî pê gotin çî gava êk xirabîyekê bikit, xirabîyek wek ya wî bêt serê wî, wê jê ra bê gotin ; "heçîya dergehê êkê biqutit dergehê wî jî wê bê qutan." Çend taze ye ew gotina tê gotin:

(313) Heçî bimîzit bi dergehê êkê ve, êk wê bimîzit bi dergehê wî ve.

Binyata vê gotinê jî dibêjin şevêkê nijdekê bi ser gundekê da girtin û li gund da bî qir û hawar, êkê got babê xwe : "Babo ka rabe gund talankirin! Bi Xudê nihû êkê bêt kirt û

pertalkên me jî wê bibit." Babê got: "Kurê min xema nexwe kes bi ser me ve nayê." Kurî got: "Bo çî? Ma to hindeka ji 95

wekî filozê. Oooh keça qenc to bi Xudê kî dilê xwe nehêle ez nizanim min bê tam kir, belê te got rastî bêje; wê keçê qeysa zendê xwe da min û li beramberî min rûnişt xarê heta min baznê wê çêkir. Min bazin dayê gava zendê xwe rût kir, zend çî zend bîn! Te digot qey berfa çîyayê Melezgirê ye û xwîna pêda rijandîye! Hewqa sor û spî ye, bazinê xwe kire zendê xwe, gava zendê xwe li bazinê xwe da liv livand got: Bazinê min teng e, belê pa min zanî vira dikit. Min dest avêt bazinê wê li zendê wê da bir û anî, bazin dirust e, muyekê ne teng e û êkê ne firehe. Bi Xudê min jî dest avêt zendê wê gemirand û givaşt, ew jî kenî û çû."

Gava mêrik we got, jinkê got: "Da ji te ra bêjim bi Xudê wê gava destê te bi destê wê keçê ve, te destê wê digemirand digivaşt, destê êkê bi destê jina te ve bîn digemirand û digivaşt, çunkî wekî dibêjin : "Ahên vî destî namînin li vî destî." Vêca to bi keyfa xweyî? Yan tê tobe bikî hêdî van xirabîya nekî, yan jî bi Xudê ez hêdî heval behrîya te li vê malê nakim."

Mêrik got: "Keça qenc min tobeye, hêdî ez van xirabîya nekim."

Roja paşî avkêş çû xwe avêt li ber lingê jinkê: "Xûşka min, dîya min destê wî li piştta sey ket, ez li bextê te û li bextê Xudê, to li min bibûrî! Jinkê got : "Rabe braw soç ne yên te ne, soç yên mêrê wê jinê ne. Vêca ev bî pê gotin çî gava êk xirabîyekê bikit, xirabîyek wek ya wî bêt serê wî, wê jê ra bê gotin ; "heçîya dergehê êkê biqutit dergehê wî jî

wê bê qutan." Çend taze ye ew gotina tê gotin:

(313) Heçî bimîzit bi dergehê êkê ve, êk wê
bimîzit bi dergehê wî ve.

Binyata vê gotinê jî dibêjin şevêkê nijdekê bi ser gundekê
da girtin û li gund da bî qir û hawar, êkê got babê xwe : "Babo ka rabe gund talankirin! Bi Xudê nihû êkê
bêt kirt û

pertalkên me jî wê bibit." Babê got: "Kurê min xema nexwe
kes bi ser me ve nayê." Kurî got: "Bo çî? Ma to hindeka ji
95

wan nasdikî?" Babê got: " Ne. Ez kesê ji wan nasnakim,
belê babê te li jîyê xwe da derzîyek ya êkê nebirîye, ma ew ê
bo çî bên tiştên me bibin." Babê we got û serê xwe danî li
ser balîfkê xwe û lihêfa xwe kişand li ser serê xwe û ket
xewa xwe. Belê tebata kurî nehat çû li pişt dergehê xwe
rawesta, hingî babê got : "Were lawê min pişt rast be, belê
kur nezivirî. Demekê babê gule bî ku kurê wî wê bêjit wey
la seyê min di jina babê te gayî û ber ra tîqfîqa wî ye wê dikenit!
babê got . "Ew çî ye kurê min?" Kurî got : "Êkê mîst
bi dergehê me ve!" Babê got: " Him... ev tola filan kesê ye,
bavê te jî carekê bi dergehê wî ve mîstibî."

(314) Heta te dêrek avakir te mizgeftê xirabkir.

Ev gotin tê gotin gava mirovek çakîyekê bikit, belê li beramberî
çakîya xwe xirabîyek mezintir bikit wekî vê gotinê
ye deq û deq, ev gotina kevin çaxê dibêjin:

(315) Heta te malek avakir te şarek wêrankir!

(316) Heçî ne li malkê niza hewalkê.

(317) Heta min xwe naskir min emrê xwe xilas
kir.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek lawînîya xwe hemîyê
ne li cihê wê da bibûrînit, heta çaxek bi serda bêt paşî bi
xwe bihesit ku jîyê xwe beyhode burand. Belê ji desta derket
wê jê ra bê gotin: " Heta min xwe naskir, min emrê xwe
xilaskir," Vêca divê mirov hişyarîyê li jîyê xwe bikit, hêj
pêşîmayî bi ser mirov da nehatî.

(3 1 8) Heçî nezani qiweta xwe ew dûr e ji dew
leta xwe..

96

wan nasdikî?" Babê got: " Ne. Ez kesê ji wan nasnakim,
belê babê te li jîyê xwe da derzîyek ya êkê nebirîye, ma ew ê
bo çî bên tiştên me bibin." Babê we got û serê xwe danî li
ser balîfkê xwe û lihêfa xwe kişand li ser serê xwe û ket
xewa xwe. Belê tebata kurî nehat çû li pişt dergehê xwe

rawesta, hingî babê got : "Were lawê min pişt rast be, belê kur nezivîrî. Demekê babê gule bî ku kurê wî wê bêjit wey la seyê min di jina babê te gayî û ber ra tîqfîqa wî ye wê dikenit! babê got . "Ew çî ye kurê min?" Kurî got : "Êkê mîst bi dergehê me ve!" Babê got: " Him... ev tola filan kesê ye, bavê te jî carekê bi dergehê wî ve mîstibî."

(314) Heta te dêrek avakir te mizgeftek xirabkir.

Ev gotin tê gotin gava mirovek çakîyekê bikit, belê li beramberî çakîya xwe xirabîyek mezintir bikit wekî vê gotinê ye deq û deq, ev gotina kevin çaxê dibêjin:

(315) Heta te malek avakir te şarek wêrankir!

(316) Heçî ne li malkê niza hewalkê.

(317) Heta min xwe naskir min emrê xwe xilas kir.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek lawînîya xwe hemîyê ne li cihê wê da bibûrînit, heta çaxek bi serda bêt paşî bi xwe bihesit ku jîyê xwe beyhode burand. Belê ji desta derket wê jê ra bê gotin: " Heta min xwe naskir, min emrê xwe xilaskir," Vêca divê mirov hişyarîyê li jîyê xwe bikit, hêj pêşîmayî bi ser mirov da nehatî.

(3 1 8) Heçî nezani qiweta xwe ew dûr e ji dew leta xwe..

96

(319) Heçî li ser sê singa bileyizit êkê herit têda

Ev gotina he tê gotin bo wî mirovê du -sê rû bit û li gel her destekê bi renekê baxivit û bêjit ez rast û rast hevalê hewe me, ew mirovê welê her carekê serşor û şermazar bit çunkî wê her dîyar bibit ka ew mirovek nerast e û hemî jî wê wî hesab bikin dijminê xwe ewê welê ye dibêjin: "Wey liba nîskê ye, ne bere û ne pişt e."

(320) Hîlevan çî cara têr naxût.

Bê guman e ew mirovê xapînok û fêlbaz ne dostê kesê ye û ji kesê ra na bit mal, ji ber vê êkê hemî gava ne şîrîn e li nav komka ew têda dijît, çunkî hemî kes nasdikin karê wî tev teşqele û hîle ne. Vêca hemî gava her kes xwe jê dûr digirin û gizê xwe jê dikin, heta ewê nasnekin jî gelek pêve naçit wê li ba wî jî eşkere bibit ji lewma hatîye gotin: " Lawê derewîn dixût carek firavîn."

(321) Heta to çûyî hîla ez ji wê ve hatim.

Ev gotina he tê gotin li ser wan kesên dev nerm û ezmanxweş û ne rast. Belkî devnermîya wan ji ber wê êkê ye da xafekê li mirovan bikin, neku hind xweş mirov in û xêrxwaz û camêr in. Vêca heke li beramberî wan hişyar û

ageh ji xwe heye wê li wan vejerit: "Mam benî heta to çûyî ez ji wê ve hatim." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(322) Heta te tirş kir, min ji keva pêvedanî.

Yanî heta te xwest to wê teşqela xwe li min bikî min kir hêj te desfpê nekirîye.

(323) Hemam bi tir û fisa germ nabit.

97

(319) Heçî li ser sê singa bileyizit êkê herit têda

Ev gotina he tê gotin bo wî mirovê du -sê rû bit û li gel her destekê bi regekê baxivit û bêjit ez rast û rast hevalê hewe me, ew mirovê welê her carekê serşor û şermazar bit çunkî wê her dîyar bibit ka ew mirovek nerast e û hemî jî wê wî hesab bikin dijminê xwe ewê welê ye dibêjin: "Wey liba nîskê ye, ne bere û ne pişt e."

(320) Hîlevan çî cara têr naxût.

Bê guman e ew mirovê xapînok û fêlbaz ne dostê kesê ye û ji kesê ra na bit mal, ji ber vê êkê hemî gava ne şîrîn e li nav komka ew têda dijît, çunkî hemî kes nasdikin karê wî tev teşqe û hîle ne. Vêca hemî gava her kes xwe jê dîr digirin û gizê xwe jê dîkin, heta ewê nasnekin jî gelek pêve naçit wê li ba wî jî eşkere bibit ji lewma hatîye gotin: "Lawê derewîn dixût carek firavîn."

(321) Heta to çûyî hîla ez ji wê ve hatim.

Ev gotina he tê gotin li ser wan kesên dev nerm û ezmanxweş û ne rast. Belkî devnermîya wan ji ber wê êkê ye

da xafekê li mirovan bikin, neku hind xweş mirov in û

xêrxwaz û camêr in. Vêca heke li beramberî wan hişyar û

ageh ji xwe heye wê li wan vejerit: "Mam benî heta to çûyî ez ji wê ve hatim." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(322) Heta te tirş kir, min ji keva pêvedanî.

Yanî heta te xwest to wê teşqela xwe li min bikî min kir hêj te desfpê nekirîye.

(323) Hemam bi tir û fisa germ nabit.

97

(324) Heçî dîtina Tawis bivêt divê germa Hîndê

qebûl bikit.

Temaşe bike li gotina (212) ê, em li ser van her du gotinên

he axiftin her welê nîzîkî van gotina ye çaxê dibêjin:

(325) Heçî herit masîya qûna wî / wê şil bibit.

(326) Heke mar xwe rastnekit naçit di kunê da.

Bê guman e, ku rastî û êk rûyî bingehê kom û miletan e û

her komka xwehrî û çep û çûr li nav parçên wî da peyda bibit,

dûmahîka wê komkê şikestin û herifandine, her wekî

hafîye gotin "rasto dirusto xwehra şikesto." Vêca bivê-nevê ye, ku her mirovek li gel mala xwe û kes û karên xwe rabit û rûnit da bikarin pêkve bijîn çunkî wekî dibêjin. "Heta mar xwe rastnekit naçit di kunê da." Vêca rastî bo mirova hêj feriztir e.

(327) Heta stûr zirav bibit ziravê biqethit!

(328) Heçî şeqî eve şihîn û weqî!

(329) Heçî bivêt mala xwe bi destê xwe xirabik it, bila du jina bînit

(330) Heçî ne li nav hesêba ew tebayê ecêba.

(33 1) Heta mirov li ber pîyê xwe nebînit, gelek gava xwe ne avêjit!

Ev gotina he tê gotin li ser wî mirovê hizir û tevgera xwe
98

(324) Heçî dîtina Tawis bivêt divê germa Hîndê qebûl bikit.

Temaşe bike li gotina (212) ê, em li ser van her du gotinên he axiftin her welê nîzîkî van gotina ye çaxê dibêjin:

(325) Heçî herit masîya qûna wî / wê şil bibit.

(326) Heke mar xwe rastnekit naçit di kunê da.

Bê guman e, ku rastî û êk rûyî bingehê kom û miletan e û her komka xwehrî û çep û çûr li nav parçên wî da peyda bibit, dûmahîka wê komkê şikestin û herifandine, her wekî hafîye gotin "rasto dirusto xwehra şikesto." Vêca bivê-nevê ye, ku her mirovek li gel mala xwe û kes û karên xwe rabit û rûnit da bikarin pêkve bijîn çunkî wekî dibêjin. "Heta mar xwe rastnekit naçit di kunê da." Vêca rastî bo mirova hêj feriztir e.

(327) Heta stûr zirav bibit ziravê biqethit!

(328) Heçî şeqî eve şihîn û weqî!

(329) Heçî bivêt mala xwe bi destê xwe xirabik it, bila du jina bînit

(330) Heçî ne li nav hesêba ew tebayê ecêba.

(33 1) Heta mirov li ber pîyê xwe nebînit, gelek gava xwe ne avêjit!

Ev gotina he tê gotin li ser wî mirovê hizir û tevgera xwe
98

li karekê mezin bidit û li dûmahîka wî karê wî li nav lepa da bişepilit û bişepilit, hêdî bi her du dest û linga wê ne karbit xwe jê quital bikit, ew mirovê bê hizir bit wê hemî gava şepilî û bê ser û berbit. Bivê-nevê ye li ser her kesê dixwazit xwe li bazeberên giran bavêjit,

hûr û dûr binêrit heyne wê ser û ser li tehtekê bikevit.
Ne ji xwe da hatîye gotin; " wekî me bûrandî - heçî
nezan bit qiweta xwe ew dûr e ji dewleta xwe." Çunkî
mirovê xemsar bit wê bi xemsarî herit. Vêca bivê-
nevê ye, ku her mirovek; "heta li ber pîyê xwe nebînit
gelek gava xwe ne avêjit!"

(232) Heqî mabîya Emer Bendê mehir nedi
kir!

Binyata vê gotinê dibêjin du mirov birayên êk bîn
navê êkê Emer bî, navê yê dî Heqî bî . Heqî, xweyî jin
bî û navê jina wî Bendê bî û Emer bê jin bî. Demekê
Heqî mir.Emer rabî jinbira xwe mehir kir. Vêca bî pê
gotin çî gava li civatekê bibit pê axiftin û behis û xeberdan
li ser heqîyê " ev ne heqî ye ka heqî , ma heqî
holê ye? Êkê li wan vegerand: Heqî mabîya Emer
Bendê mehir ne dikir? Ka heqî? Heqî mir û çû .. oooo!"

(333) hesabê cerî min hêj nekiryê

(334) heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva
bên du şaxên bizina..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zana û têbir
şîretên xêrxwazîyê li mirovekê bikit, belê ew guhê
xwe neditê heta ser û ser li tehtekê bikevit. Wê jê ra
bêt gotin . " Heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva bên
du şaxên bizina." Çunkî wekî dibêjin : "Gotinên mezi-
99

li karekê mezin bidit û li dûmahîka wî karê wî li nav
lepa da bişepilit û bişepilit, hêdî bi her du dest û linga
wê ne karbit xwe jê qital bikit, ew mirovê bê hizir bit
wê hemî gava şepilî û bê ser û berbit. Bivê-nevê ye li
ser her kesê dixwazit xwe li bazeberên giran bavêjit,
hûr û dûr binêrit heyne wê ser û ser li tehtekê bikevit.
Ne ji xwe da hatîye gotin; " wekî me bûrandî - heçî
nezan bit qiweta xwe ew dûr e ji dewleta xwe." Çunkî
mirovê xemsar bit wê bi xemsarî herit. Vêca bivê-
nevê ye, ku her mirovek; "heta li ber pîyê xwe nebînit
gelek gava xwe ne avêjit!"

(232) Heqî mabîya Emer Bendê mehir nedi
kir!

Binyata vê gotinê dibêjin du mirov birayên êk bîn
navê êkê Emer bî, navê yê dî Heqî bî . Heqî, xweyî jin
bî û navê jina wî Bendê bî û Emer bê jin bî. Demekê
Heqî mir.Emer rabî jinbira xwe mehir kir. Vêca bî pê

gotin çî gava li civatekê bibit pê axiftin û behis û xeberdan
li ser heqîyê " ev ne heqî ye ka heqî , ma heqî
holê ye? Êkê li wan vegerand: Heqî mabîya Emer
Bendê mehir ne dikir? Ka heqî? Heqî mir û çû .. oooo!"

(333) hesabê cerî min hêj nekiryê

(334) heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva
bên du şaxên bizina..

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zana û têbir
şîretên xêrxwazîyê li mirovekê bikit, belê ew guhê
xwe neditê heta ser û ser li tehtekê bikevit. Wê jê ra
bêt gotin . " Heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva bên
du şaxên bizina." Çunkî wekî dibêjin : "Gotinên mezi-
99

na neqşên li beran e." Ji lewma hafîye gotin; "serê xwe bide
dîwarên kevin."

(335) Heçî bi kotekî herit mazî nanêrit ervazî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi kotekî û zorî karekê
yan hizrekê bi êkê bidit kirin; bê guman e, li wî çaxî ew mirov
wî karî bi dilxwşî û dirustî nakit. heta heke bikit jî wê ne
bî dilbêşî û dilovanî bikit. Ka çawa mirovê bi xurtî biçit
mazîya serê xwe serervaz nakit! Wekî vê gotinê ye çaxê
dibêjin; "tajî bi kotekî nêçîrê nakit."

(336) halê me ne besî me ye, yê te serbar e.

Ev gotina he tê gotin gava mirov li tengavîyek mezin da
bit, hingî bêtê nekeribit karê xwe bi ser êk ve bînit û maye
şepilî rê û rêbar bi dest nakevit, dinya lê bîye kona gurî. Ew
bi xwe hewcey arîkaran e. Vêca li wê tengavîyê da êk dî bêt
bêjin: "To bi serê xwekî ka hema li ber karê xwe ra filan
xizmetekê bike; ew vêca lê vegêrit: "Halê me nebesî me ye,
yê te serbarê jûr da li ser e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:
"Xemên me ne besî me ne, yên te tireka yarê serbar in jûr da
li ser in!"

(337) Heta Kuror talan ne kirin ne revîn

Kuror gundekê li Kurdistana Turkîyê ye. Talanker hatin
da talan bikin, vêca gundî ji cih nelivîn heta talan kirin! Pişfî
talan kirin ji nûka gundî revîn. Vêca ev bî pê gotin çî gava li
ser malekê da, yan gundekê da belayek yan rirsek bêt _xwe li
ber bigrin heta ew bela yan ew tirsî bibûrit û biçit, ji nûka li
xwe biciqciqin karê revê bikin, yan karê desthilanînê bikin;
wê bê gotin," heta Kuror talan nekirin ne revin!"

(338) Heta struyên kerî neyên ma her ceşîk e?

100

na neqşên li beran e." Ji lewma hafîye gotin; "serê xwe bide dîwarên kevin."

(335) Heçî bi kotekî herit mazî nanêrit ervazî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi kotekî û zorî karekê yan hizrekê bi êkê bidit kirin; bê guman e, li wî çaxî ew mirov wî karî bi dilxwşî û dirustî nakit. heta heke bikit jî wê ne bî dilbêşî û dilovanî bikit. Ka çawa mirovê bi xurtî biçit mazîya serê xwe serervaz nakit! Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "tajî bi kotekî nêçîrê nakit."

(336) halê me ne besî me ye, yê te serbar e.

Ev gotina he tê gotin gava mirov li tengavîyek mezin da bit, hingî bêtê nekeribit karê xwe bi ser êk ve bînit û maye şepilî rê û rêbar bi dest nakevit, dinya lê bîye kona gurî. Ew bi xwe hewcey arîkaran e. Vêca li wê tengavîyê da êk dî bêt bêjin: "To bi serê xwekî ka hema li ber karê xwe ra filan xizmetekê bike; ew vêca lê vegêrit: "Halê me nebesî me ye, yê te serbarê jûr da li ser e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Xemên me ne besî me ne, yên te tireka yarê serbar in jûr da li ser in!"

(337) Heta Kuror talan ne kirin ne revîn

Kuror gundekê li Kurdîstana Turkîyê ye. Talanker hatin da talan bikin, vêca gundî ji cih nelivîn heta talan kirin! Pişfî talan kirin ji nûka gundî revîn. Vêca ev bî pê gotin çî gava li ser malekê da, yan gundekê da belayek yan rirsek bêt _xwe li ber bigrin heta ew bela yan ew tirsî bibûrit û biçit, ji nûka li xwe biciqciqin karê revê bikin, yan karê desthîlanînê bikin; wê bê gotin," heta Kuror talan nekirin ne revin!"

(338) Heta struyên kerî neyên ma her ceşîk e?

100

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi karên kê m û bê xêriyê rabit bi hêceta nezanînê û zarokîyê û ew bi xwe jî ne heqê wî ye welê çêbit wê bê gotin; " heta struyên kerî neyên ma her her ceşîk e?"

(339) Hemî heywan goşt dixûn belê navê gurî bi ecêbî belav bîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek navê wî lî gundekê da bi xirabî û ne başî belav bikit, wekî wî û ji wî xirabtir hebin û kes behsa wan nekit wê bê gotin: "Hemî heywan goşt dixûn, belê navê navê gurî bi ecêbî belav bîye!

(340) Heçîya to bêjî li bêjna heyrên tê!

(341) Hesabê li malê û yê bajêr nabin êk.

Ev gotina he tê gotin gava malxwê malê, yan rêberê gundî

li rêka jina xwe da ne çeleng û jêhatî bit. Li hizra xwe da û li xîyala xwe da rêkekê ji xwe ra danit li ba wî ew ê bi wê rêkê qurtal bibit ji tengavîyên xwe û paşî welê dernekevit. Wê jê ra bê gotin: "Hesabê li malê û li bajêr nabit êk!"

(342) henek dibin genek.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi ne başîyekê rabit û hindek mirov gazinda jê bikin: "Çima to van kêmahîyan dikî?" Ew bersiva wan bidit: "Ez heneka dikin." Wê jê ra bê gotin: "Henek dibin genek." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Yarî bê micdahî nabin."

(343) Heftîyaro li ber çava dîyaro

101

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi karên kêr û bê xêrîyê rabit bi hêceta nezanîyê û zarokîyê û ew bi xwe jî ne heqê wî ye welê çêbit wê bê gotin; "heta struyên kerî neyên ma her her ceşîk e?"

(339) Hemî heywan goşt dixûn belê navê gurî bi ecêbî belav bîye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek navê wî lî gundekê da bi xirabî û ne başî belav bikit, wekî wî û ji wî xirabtir hebin û kes behsa wan nekit wê bê gotin: "Hemî heywan goşt dixûn, belê navê navê gurî bi ecêbî belav bîye!"

(340) Heçîya to bêjî li bêjna heyrên tê!

(341) Hesabê li malê û yê bajêr nabin êk.

Ev gotina he tê gotin gava malxwê malê, yan rêberê gundî li rêka jina xwe da ne çeleng û jêhatî bit. Li hizra xwe da û li xîyala xwe da rêkekê ji xwe ra danit li ba wî ew ê bi wê rêkê qurtal bibit ji tengavîyên xwe û paşî welê dernekevit. Wê jê ra bê gotin: "Hesabê li malê û li bajêr nabit êk!"

(342) henek dibin genek.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi ne başîyekê rabit û hindek mirov gazinda jê bikin: "Çima to van kêmahîyan dikî?" Ew bersiva wan bidit: "Ez heneka dikin." Wê jê ra bê gotin: "Henek dibin genek." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Yarî bê micdahî nabin."

(343) Heftîyaro li ber çava dîyaro

101

Ev gotina he tê gotin gava mirovek furt û pesin û zirtên xwe bidit, bêjit: Ez berê ho bîm.. û min filan tişt hebî. Min ho fikir, wek penda strana kurdî çaxê tê gotin: Ez li çaxê xwe da lawkê madenî bîm, xweyê rêz û peza bîm." Wê jê ra bê gotin "heftîyaro li ber çava dîyaro." Wekî vê gotinê ye

çaxê dibêjin; "Şam dûr e ma mişarjî dûr e?" Binyata vê gotinê jî dibêjin; mirovek çûbîya Kûdê wê zirtên xwe û kerê xwe dabîya: Kerê min li Şamê xwe li ser 7 mişara diavêjit! - kerê wî kerek guşor û bêxêr - êkê got: De malava, Şam

dur e, ma mişarjî dûr e? Eve mişar" Vêca gelek mirov xwe nasbîkit li wê roja mirov têda.

Dibêjin carekê mirovek li ervazîyekê diçû - dinya havîn bî tehra rojê û roj li qunca wî xuhdanê sing û pişt û her du tenişt girtin. Bizîtirê biştê da bî çî paşîya wî sist bî û şil - terbî tirek kir, ji xwe tirsana neku hindek li dûv bîn - ji berî li xwe bizivirit - got: Ax pîrfîyê! to çîji kurê babê dikî? Demê ez xurt, ez li van jêlîya diçûm her min nedizanî ji xwe eve ervazîne!" Paşî li xwe zivirî berê xwe dayê kes li dora xwe nedît, got "ne bi Xudê to li xurtanîya xwe da jî ev se bî. Vêca gelek mirov ne zirtkerbit, çunkî mirovên zirtek bê rû ne..

(344) Her kezî zerek simbêlsorek li ber.

Binyata vê gotinê dibêjin Mîrê Hekarê eskerê xwe girt û hat li ser Mîrê Bota da dagîrbikit. Piştî çendjoja bî şer, eskerê Mîrê Hekarê şikest û Bota ketin li dûv. Êk Botî giha tolazekî Hekarî şurê xwe lê bir paş da danit serê wî. Tolazê Hekarî got: Ay dayê... yê botî got: "Heylê qedav li te ketî to şerm nakî dibêjî ay dayê kuro! Belê dîyar e te babê xwe ne dîfîye!" Tolazê Hekarî got: "Bi Xudê mam ez kurê bîjinê me. Gotina dîya min hat li bîra min, heke ne ji ber peşkek xwîne ku min ji tirsana got. Belkî min bîya dîya xwe nekir min ji bîra xwe bir. Ew gotina Kurda ya kevin çaxê dibêjin: "Heçî nekit bi xeberê mezina wê bi serê wî ve bîn du şaxên wekî bizina." Min guhê xwe ne da dîya xwe. Min guhê xwe da tolazên wekî xwe û min pûte bi wê gotina Kurda nekir, 102

Ev gotina he tê gotin gava mirovek furt û pesin û zirtên xwe bidit, bêjit: Ez berê ho bîm.. û min filan tişt hebî. Min ho fikir, wek penda strana kurdî çaxê tê gotin: Ez li çaxê xwe da lawkê madenî bîm, xweyê rêz û peza bîm." Wê jê ra bê gotin "heftîyaro li ber çava dîyaro." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "Şam dûr e ma mişarjî dûr e?" Binyata vê gotinê jî dibêjin; mirovek çûbîya Kûdê wê zirtên xwe û kerê xwe dabîya: Kerê min li Şamê xwe li ser 7 mişara diavêjit! - kerê wî kerek guşor û bêxêr - êkê got: De malava, Şam

dur e, ma mişarjî dûr e? Eve mişar" Vêca gelek mirov xwe nasbîkit li wê roja mirov têda.

Dibêjin carekê mirovek li ervazîyekê diçû - dinya havîn bî
tehra rojê û roj li qunca wî xuhdanê sing û pişt û her du
tenîşt girtin. Bizîtirê biştê da bî çî paşîya wî sist bî û şil - terbî
tîrek kir, ji xwe tîrsa neku hindek li dûv bîn - ji berî li
xwe bizivirit - got: Ax pîrfîyê! to çîji kurê babê dikî? Demê
ez xurt, ez li van jêlîya diçûm her min nedizanî ji xwe eve
ervazîne!" Paşî li xwe zivirî berê xwe dayê kes li dora xwe
nedît, got "ne bi Xudê to li xurtanîya xwe da jî ev se bî.
Vêca gelek mirov ne zirtkerbit, çunkî mirovên zirtek bê rû
ne..

(344) Her kezî zerek simbêlsorek li ber.

Binyata vê gotinê dibêjin Mîrê Hekarê eskerê xwe girt û
hat li ser Mîrê Bota da dagîrbikit. Piştî çendjoja bî şer, eskerê
Mîrê Hekarê şikest û Bota ketin li dûv. Êk Botî giha tolazekî
Hekarî şurê xwe lê bir paş da danit serê wî. Tolazê
Hekarî got: Ay dayê... yê botî got: "Heylê qedav li te ketî to
şerm nakî dibêji ay dayê kuro! Belê dîyar e te babê xwe ne
dîfîye!" Tolazê Hekarî got: "Bi Xudê mam ez kurê bîjinê
me. Gotina dîya min hat li bîra min, heke ne ji ber peşkek
xwîne ku min ji tîrsa got. Belkî min bîya dîya xwe nekir
min ji bîra xwe bir. Ew gotina Kurda ya kevin çaxê dibêjin:
"Heçî nekit bi xeberê mezina wê bi serê wî ve bîn du şaxên
wekî bizina." Min guhê xwe ne da dîya xwe. Min guhê xwe
da tolazên wekî xwe û min pûte bi wê gotina Kurda nekir,
102

çaxê dibêjin:

(345) Here li ba wî yê te bigrînit neçe li ba wî yê
te bikenînit.

Yê Botî got: Ma dîya te çî got kuro? Got: Dîya min gote
min - piştî min gotê dayê ez ê herim kezîzerek Bota ji xwe
ra bînim - neçe dayê gorî. Min gotê: Ez ê bi eskerê Mîrê
Hekarî ra biçim û kezîzerek Botanî ji xwe ra bînim û bêm.
Got: "Dayê gorî her kezîzerek simbêlzerek li ber e." Belê
min guhê xwe neda yê, çunkî wekî dibêjin: "Aqlê kurî se tê
birî" û ez hatim û haîê me jî bî ev yê to dibînî! Yê Bofî got:
Here min to dayê bi xatrê dîya te, çunkî jinek hêja ye. Dizanit
hizrên xwe li dinyayê da bikit, bikêşit û bipîvit.
Vêca ev gotina he tê gotin gava êk bi hizir û xîyala
xweşîyê ji xwe ra bêjit bê ku hizrên nexweşîyê bikit, seda
sed ne xweşî ne ji xweşîyê kêmtir e.

Dibêjin carekê Bedirxan Begê Bofî bivê-nevê bî berambarîyê
li gel Turka bikit. Pirsyarji aqildarê xwe kir: Hizra te

li vî şerê me da çî ye? Got: Mîrê min ez wekî xwe bêjim yan wekî te bêjim? Got: De ka ewil wekî min bêje. Aqildarê wî got: Mîrê min ev Romîn e xweyê pantorên qûn teng in. Her mêrek Kurda wê zora sed Romîya bibit! Bi salekê to Romîyekê li cihê Kurda da nahêlî. Bedirxan begê got: Bi Xudê te xweş got. ka vêca wekî xwe bêje.

Aqildarê wî got: Mîro, Rom dewlet e! Kom e û dom e. Ev Kurdên wekî nanê garis in. Ne hevgerin her parîyek ji xwe ra diçit! Fûrandina wan wek kela nîskê ye! Zû difûrin û zû dadimrin! Bi Xudê wê ji mala te beramberîyê bi te ra bikin û wê li te rabin wekî nivîsvan dibêjit:

(Heçî gavaji wan ra bête fitekan... ew ê her tiştî bidine bi yek dînari). Vêca piştî xwe bi wan girênedê û serê xwe ne êxe xaxên giran. Bedirxan Begê got û serê xwe hejand: "Bi ehnîya xwe kin to rast dibêjî, belê pa ez ne çarim ez ê her rabim wê ew bit ya Xudê hez kirî.

Vêca gerek gava mirov bi karekê rabin kar û xusaretê
103

çaxê dibêjin:

(345) Here li ba wî yê te bigrînit neçe li ba wî yê te bikenînit.

Yê Botî got: Ma dîya te çî got kuro? Got: Dîya min gote min - piştî min gotê dayê ez ê herim kezîzerek Bota ji xwe ra bînim - neçe dayê gorî. Min gotê: Ez ê bi eskerê Mîrê Hekarî ra biçim û kezîzerek Botanî ji xwe ra bînim û bêim. Got: "Dayê gorî her kezîzerek simbêlzerek li ber e." Belê min guhê xwe neda yê, çunkî wekî dibêjin: "Aqlê kurî se tê birî" û ez hatim û haîê me jî bî ev yê to dibîni! Yê Bofî got: Here min to dayê bi xatrê dîya te, çunkî jinek hêja ye. Dizanit hizrên xwe li dinyayê da bikit, bikêşit û bipîvit.

Vêca ev gotina he tê gotin gava êk bi hizir û xîyala xweşîyê ji xwe ra bêjit bê ku hizrên nexweşîyê bikit, seda sed ne xweşî ne ji xweşîyê kêmtir e.

Dibêjin carekê Bedirxan Begê Bofî bivê-nevê bî berambarîyê li gel Turka bikit. Pirsyarji aqildarê xwe kir: Hizra te

li vî şerê me da çî ye? Got: Mîrê min ez wekî xwe bêjim yan wekî te bêjim? Got: De ka ewil wekî min bêje. Aqildarê wî got: Mîrê min ev Romîn e xweyê pantorên qûn teng in. Her mêrek Kurda wê zora sed Romîya bibit! Bi salekê to Romîyekê li cihê Kurda da nahêlî. Bedirxan begê got: Bi Xudê te xweş got. ka vêca wekî xwe bêje.

Aqildarê wî got: Mîro, Rom dewlet e! Kom e û dom e.

Ev Kurdên wekî nanê garis in. Ne hevgerin her parîyek ji xwe ra diçit! Fûrandina wan wek kela nîskê ye! Zû difûrin û zû dadimrin! Bi Xudê wê ji mala te beramberîyê bi te ra bikin û wê li te rabin wekî nivîsvan dibêjît:

(Heçî gavaji wan ra bête fîtek... ew ê her tiştî bidine bi yek dînari). Vêca pişta xwe bi wan girênedê û serê xwe ne êxe xaxên giran. Bedirxan Begê got û serê xwe hejand: "Bi ehnîya xwe kin to rast dibêjî, belê pa ez ne çarim ez ê her rabim wê ew bit ya Xudê hez kirî.

Vêca gerek gava mirov bi karekê rabin kar û xusaretê

103

xweşî û nexweşîyê, serketin û binketinê hemîya beramberî êk bikit paşî dest bavêjît wî karî da mirov têda ne şepilit!

(346) Hemî fele ne îşo ne!

(347) Her kes berê tefşo didit xwe.

Temaşe bike li gotina (496) ê!

(348) Hemî teyîr nêçîrê nakin.

(349) Heke qûn bi qûnê bit, bila qûn li cihê xwe bit!

(350) Heye terrk nîne berrk.

(351) Hirç û govend, rûvî û seyran!

Here temaşe bike li gotina (A li pişfî gotina 560) ê!

(352) Heye bêjî yarê dîya xwe babo.

Here temaşe bike li gotina (84) ê!

(353) Hin hingivî dixûn û mêş bi hindeka ve di din!

Temaşe bike li gotina (603) ê!

(354) Hevalê parî naçit arî!

(355) Here nav mileta bigre edeta.

104

xweşî û nexweşîyê, serketin û binketinê hemîya beramberî êk bikit paşî dest bavêjît wî karî da mirov têda ne şepilit!

(346) Hemî fele ne îşo ne!

(347) Her kes berê tefşo didit xwe.

Temaşe bike li gotina (496) ê!

(348) Hemî teyîr nêçîrê nakin.

(349) Heke qûn bi qûnê bit, bila qûn li cihê xwe bit!

(350) Heye terrk nîne berrk.

(351) Hirç û govend, rûvî û seyran!

Here temaşe bike li gotina (A li pişfî gotina 560) ê!

(352) Heye bêjî yarê dîya xwe babo.

Here temaşe bike li gotina (84) ê!

(353) Hin hingivî dixûn û mêş bi hindeka ve di din!

Temaşe bike li gotina (603) ê!

(354) Hevalê parî naçit arî!

(355) Here nav mileta bigre edeta.

104

(356) Her kes dîna nasdikît bê cil, esil ew e dîn bîn naskirin bi cila ve!

Bê guman e, gava tişt ronahî bî û dîyar bî, her kes dikarît bizanît ka baş e yan xirab e! belê mirovê şehreza ew e bizanît ji berî ruhî bibît.

(357) Hingî kêrvoşk bimelîsit gavek zêde wê lê bikevît!

Here li gotina (477) ê binêre!

(358) Her şerekê betleşêrek heye!

(359) Her dînsîzkê îmansîzek jê ra divêt!

(360) Heke te girt bernede, heke te berda pênekeve!

Temaşa bike li gotina (795) ê!

(361) Her kes dike li ser govê xwe ye!

(362) Her serîkî aqlek têda heye.

(363) Heyî be kurrê seyî be.

(364) Hingî ez singekê diqutim to çeltekê pêve dikî!

Temaşe bike li gotina (466) ê!

105

(356) Her kes dîna nasdikît bê cil, esil ew e dîn bîn naskirin bi cila ve!

Bê guman e, gava tişt ronahî bî û dîyar bî, her kes dikarît bizanît ka baş e yan xirab e! belê mirovê şehreza ew e bizanît ji berî ruhî bibît.

(357) Hingî kêrvoşk bimelîsit gavek zêde wê lê bikevît!

Here li gotina (477) ê binêre!

(358) Her şerekê betleşêrek heye!

(359) Her dînsîzkê îmansîzek jê ra divêt!

(360) Heke te girt bernede, heke te berda pênekeve!

Temaşa bike li gotina (795) ê!

(361) Her kes dike li ser govê xwe ye!

(362) Her serîkî aqlek têda heye.

(363) Heyî be kurrê seyî be.

(364) Hingî ez singekê diqutim to çeltekê pêve dikî!

Temaşe bike li gotina (466) ê!

105

(365) Hespê (çê) alîka xwe zêde dikit.

(366) Hestîyê sto we ne li xêran e, ne li şerran e.

Li gotina (714) ê binêre!

(367) Hêlûna teyrê korjî Xudê çêdikit.

(368) Hey beq ne wêrit wê bipeqit!

Ev gotina tê gotin gava mirovek axavtinên xwe daqûrit, heta êdî tebata wî neyê û hew bikaribit debar bikit?

Vêca hema gotinên xwe bi êk carê bidit der! Hindek jê ra dibêjin: Kuro ev çi axivtinin malwêran? Xwe kerrke ma te divêt to stwê xwe li kêrê bidî? Ew bêjit malava ne wekî dibêjin : "Heke beq ne wêrit wê bipeqit!"

(369) Hemî kon ne yên wê êkê ne mirov tilya xwe bêxit têda!

(370) Hindek bide li ber dasê da to ne mînî asê.

Temaşe bike li gotina (666) ê!

(371) Hingî min kir û got çemê sa ma firot

Ûsman û Qemrî min ne kir çot.

(372) Heke avê da bi ser te ra bostek û çar tilî ferq nîn in.

Temaşe bike li gotina (659) ê!

106

(365) Hespê (çê) alîka xwe zêde dikit.

(366) Hestîyê sto we ne li xêran e, ne li şerran e.

Li gotina (714) ê binêre!

(367) Hêlûna teyrê korjî Xudê çêdikit.

(368) Hey beq ne wêrit wê bipeqit!

Ev gotina tê gotin gava mirovek axavtinên xwe daqûrit, heta êdî tebata wî neyê û hew bikaribit debar bikit?

Vêca hema gotinên xwe bi êk carê bidit der! Hindek jê ra dibêjin: Kuro ev çi axivtinin malwêran? Xwe kerrke ma te divêt to stwê xwe li kêrê bidî? Ew bêjit malava ne wekî dibêjin : "Heke beq ne wêrit wê bipeqit!"

(369) Hemî kon ne yên wê êkê ne mirov tilya xwe bêxit têda!

(370) Hindek bide li ber dasê da to ne mînî asê.

Temaşe bike li gotina (666) ê!

(371) Hingî min kir û got çemê sa ma firot

Ûsman û Qemrî min ne kir çot.

(372) Heke avê da bi ser te ra bostek û çar tilî
ferq nîn in.

Temaşe bike li gotina (659) ê!

106

(373) Hey deşt e hey zozan e esil Xudan e.

(374) Hey teqdîrbarî feyde nakit hişyarî

(375) Hey deşta Moşê û hey darê dergûşê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zilamek û jina xwe bîn,
Xudê kurek da wan. Jinkê dergûşa - landika - xwe êxist li
navbeyna xwe û mêrê xwe da. Mêrkî keser kêşa û got: Hey
xerîbîyê hey xerîbîyê! Jinkê got: Mal bab ne wêrano hemî
dergûş e li navbeyna min û te da!! Mêrkê got: Keça qenc
hey deşta Moşê û hey darê dergûşê.

(376) Her teyrekê li gel refa xwe.

(377) Heke êkê got: Ez xulamê tema tê misasê
bêxî li desta da.

(378) Hingî li pîrê bêt nedit li ser pira Cizîrê!

(379) Hemî kera bi wişkê ne ajo!

(380) Heke nedît hakimê Hey, xwelî li serê Ha
timê Tey.

Binyata vê gotinê dibêjin du bira bîn, êk zengîn bî û êk
hejar bî, kes û karên wan her gazind ji birayê zengîn kirin:
To destê birayê xwe nagirî, to qencîya vêra nakî. Wijdan
qebûl nakit çawa bit her birayê te ye! Ew ê arîkarîya birayê
xwe nekit, gelo wê arîkarîya kê bikit? Ew ê arîkarîya birayê
xwe nekit û ya kes û karên xwe nekit ew ne mirov e. Ew ê
destê çakîyê nedît birayê xwe û mirov û xizmên xwe êl û binemala
xwe, bila bimrit hêj caw û erzan! Ew pûlperest e, ne

107

(373) Hey deşt e hey zozan e esil Xudan e.

(374) Hey teqdîrbarî feyde nakit hişyarî

(375) Hey deşta Moşê û hey darê dergûşê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zilamek û jina xwe bîn,
Xudê kurek da wan. Jinkê dergûşa - landika - xwe êxist li
navbeyna xwe û mêrê xwe da. Mêrkî keser kêşa û got: Hey
xerîbîyê hey xerîbîyê! Jinkê got: Mal bab ne wêrano hemî
dergûş e li navbeyna min û te da!! Mêrkê got: Keça qenc
hey deşta Moşê û hey darê dergûşê.

(376) Her teyrekê li gel refa xwe.

(377) Heke êkê got: Ez xulamê tema tê misasê
bêxî li desta da.

(378) Hingî li pîrê bêt nedit li ser pira Cizîrê!

(379) Hemî kera bi wişkê ne ajo!

(380) Heke nedît hakimê Hey, xwelî li serê Ha timê Tey.

Binyata vê gotinê dibêjin du bira bîn, êk zengîn bî û êk hejar bî, kes û karên wan her gazind ji birayê zengîn kirin: To destê birayê xwe nagirî, to qencîya vêra nakî. Wijdan qebûl nakit çawa bit her birayê te ye! Ew ê arîkarîya birayê xwe nekit, gelo wê arîkarîya kê bikit? Ew ê arîkarîya birayê xwe nekit û ya kes û karên xwe nekit ew ne mirov e. Ew ê destê çakîyê nedît birayê xwe û mirov û xizmên xwe êl û binemala xwe, bila bimrit hêj caw û erzan! Ew pûlperest e, ne
107

hêja ye, wî qasî ew li nav mirova da bijît bila biçit bi gurk û hirça ra bijît - li vî babetî da Cigerxwîn jî dibêjit:

Ey dewlemendê bê şerefçidkîji van koma pera Sedhezarmilyonê zêra têxe kurtanê kera.

-Yanî eger pare ne ji qencîya li gel xweyî û kes û kar û êl û millet ra bit, bihayê pera çî ye? Biha jê ra nîn e. Ji van tuxmê gazinda serê birayê zengîn hêr û gêj kirin. Birayê zengîn got: Gelfî mirova hewe gelek da ser min û ez gelek pê xweş im, bi gazindên hewe, çunkî ew zengînê malê xwe di rîya mirov û milletê xwe ra nedit, gûyê kerî li ser wî malî bit. Çunkî bi rastî mal ji wî qasî ra baş e. Mirov rumet û serbilindî û serfirazyê pê bikrit, belê çî gava welê hat, mirov rûmeta xwe û mirovatîya xwe bifroşit da malî pê peyda bikit û bikirit, hingê mirov ji rêza mirovên camêr û aza derdikevit û dibit kolê malî û kolê wî cihê mal jê tê. Belê baş bawer bikin ez ne ji wî tuxmî me birayê min ne ew biray e. Belkî birayê min wekî dibêjin; "heke nedit Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey!" Mirovên wî gotin ev çî gotine û çîroka wê çî ye? Birayê zengîn got: Dibêjin carekê Hatimê Tey li derê mala xwe sekinîbî, berê xwe dayê mirovek jar û belengaz ji wê ve hat. Hatim berê xwe dayê û hizrên xwe kirin ji xwe ra got: De bi Xudê ne ji wijdanê ye, Hatim hero nan û goşt bixût û ev hejarê he nan bi dest nekevit bidit zarokên xwe, rabî bakir hejarê xwe: Hejaro...ka were. Hejarê xwe bire malê û gazî kolê xwe kir: Here qazekê serjêbike û zikê wê bidrîne û deh zêra bêxe têda û dîsa bidirû û sax bikelfîne û deh nana jî vêra bîne, min wec pê heye. Kole çû gotina Hatim bi cih anî. Hatim got hejarî: Rabe vê qazê bibe mal to û zarokên xwe bixûn. Hejar rabî qaza xwe bir û çû, ji berî

bighêt malê mirovek li semtê hat, got: Ew çî ye? Hejar got: Qazek e, Hatim dayî min ez ji zarokên xwe ra bibim. Got: Hejar min mêvan hene û kevanîya min ne li mal e û ez gelek ji mêvanên xwe şerm dikim. To wê qazê nadî min, ez ji wan ra bibim. Ez ê 10 mecîdîya bidim te? Hejarî ji xwe ra got: Hema min ev qaz nexwarîye jî wê bibit çî? Deh mecîdî wê 108

hêja ye, wî qasî ew li nav mirova da bijît bila biçit bi gurb û hirça ra bijît - li vî babetî da Cigerxwîn jî dibêjît:

Ey dewlemendê bê şerefçidkîji van koma pera Sedhezarmilyonê zêra têxe kurtanê kera.

-Yanî eger pare ne ji qencîya li gel xweyî û kes û kar û êl û milet ra bit, bihayê pera çî ye? Biha jê ra nîn e. Ji van tuxmê gazinda serê birayê zengîn hêr û gêj kirin. Birayê zengîn got: Gelî mirova hewe gelek da ser min û ez gelek pê xweş im, bi gazindên hewe, çunkî ew zengînê malê xwe di rîya mirov û miletê xwe ra nedit, gûyê kerî li ser wî malî bit. Çunkî bi rastî mal ji wî qasî ra baş e. Mirov rumet û serbilindî û serfirazyê pê bikrit, belê çî gava welê hat, mirov rûmeta xwe û mirovatîya xwe bifroşit da malî pê peyda bikit û bikirit, hingê mirov ji rêza mirovên camêr û aza derdikevit û dibit kolê malî û kolê wî cihê mal jê tê. Belê baş bawer bikin ez ne ji wî tuxmî me birayê min ne ew biray e. Belkî birayê min wekî dibêjin; "heke nedit Hakimê Hey, xwelî li serê Hatimê Tey!" Mirovên wî gotin ev çî gotine û çîroka wê çî ye? Birayê zengîn got: Dibêjin carekê Hatimê Tey li derê mala xwe sekinîbî, berê xwe dayê mirovek jar û belengaz ji wê ve hat. Hatim berê xwe dayê û hizrên xwe kirin ji xwe ra got: De bi Xudê ne ji wijdanê ye, Hatim hero nan û goşt bixût û ev hejarê he nan bi dest nekevit bidit zarokên xwe, rabî bakir hejarê xwe: Hejaro...ka were. Hejarê xwe bire malê û gazî kolê xwe kir: Here qazekê serjêbike û zikê wê bidrîne û deh zêra bêxe têda û dîsa bidirû û sax bikelîne û deh nana jî vêra bîne, min wec pê heye. Kole çû gotina Hatim bi cih anî. Hatim got hejarî: Rabe vê qazê bibe mal to û zarokên xwe bixûn. Hejar rabî qaza xwe bir û çû, ji berî bighêt malê mirovek li semtê hat, got: Ew çî ye? Hejar got: Qazek e, Hatim dayî min ez ji zarokên xwe ra bibim. Got: Hejar min mêvan hene û kevanîya min ne li mal e û ez gelek ji mêvanên xwe şerm dikim. To wê qazê nadî min, ez ji wan ra bibim. Ez ê 10 mecîdîya bidim te? Hejarî ji xwe ra got: Hema min ev qaz nexwarîye jî wê bibit çî? Deh mecîdî wê

108

deh kona bigrin, bi Xudê deh mecîdî ji min ra çêtir in qaz hemî danek e! Got ezbenî ev e, ji te ra , ka deh mecîdîyê min bide min. Deh mecîdîyên wî danê û qaza xwe bir. Piştî çend roja çavê Hatim bi hejarê wî ket, berê xwe dayê her zelumê berê ye! Hatim ji xwe ra got: Belkî wan çend zêra têrê nekir bit! Belkî deyindar bit. Rabî dîsa bakir kolê xwe got: Here qazek dî jî serjêbike wek ya berê deh zêra bêxe di zikê wê da û sax bikelîne û deh nana vêra bîne were vêrê. Kole çû qazek anî û hat, hatim ew qaz jî da hejarî û got here bibe ji zarokên xwe ra. Hejarî bir û çû, dîsa ew zelum li semtê hat berê xwe dayê qazek wê desta da - pane tomik jê xwaribî - dîsa gotê: To vê qazê nadî min ez deh mecîdîy bidime te.

Hejar hema bê rawestan got, "belê" û qaz dayê. Wî jî deh mecîdî danê. Piştî çend roja Hatim berê xwe dayê hejarê wî her zelumê berê ye! Bakir kolê xwe: Kuro here qazek dî jî serjêbike, belê zikê wê baş dagire ji zêra. Kole çû qazek pêk anî. Hatim ew jî da hejarê xwe. Belê ew qaz jî bi rîya her dukên dî ve çû, çunkî ew zelumê dî hî bibî hejarê xwe. Hatim berê xwe dayê hejarê wî hema her xurtê berê ye! Rabî gazî kirê: Ka were malbabwêran, ew her sê qazên min dayîne te, te çi jêkir? Hejarî got: Ezbenî bi Xudê her sê jî camêrek li semta min dihat bi xêra xwe ji min dikrî, her êk bi deh medîciya. Hatim got: Kurro ew kî ye? Got: Filan kes bî. Hatim rêkir li dûv ra anî û gotê: "Lawoo ew tiştê li nav zikê qaza da bîne û to dizanî çendin û ez jî dizanim çend in?" Hatim gote hejarê xwe here tûrekê bîne û were. Hejar çû çiwalek anî û hat. Hatim got xeznedarê xwe li gel hejarî here hingî bivêt bila ji xwe ra zêra bêxit li tûrkê xwe da. Her du çûn. Xeznedarî derê zêra vekir û gotê: Here ji xwe ra dagire, çaxê to xilas bibî bake min ez ê bêm bibim pişta te û derî jî bigrim. Hejar çû jor ve berê xwe da koma zêra! Ji xwe ra got: Hero ji min ra ne îde da ez çiwale xwe taze dagirim. Paşî xeznadar bila bêt derî bigrit! Çiwale xwe da ber koma zêr û dagirt wekî wî bivêt. Kar kir da bidit pişta xwe belê ne karî! Rabî çokdan erdê û çival qulipand ser pişta xwe! Belê çival giran bî ne karî rakit. Çival ket li ser serê wî û ma li binda demeket, heta welê fetisî!

109

deh kona bigrin, bi Xudê deh mecîdî ji min ra çêtir in qaz hemî danek e! Got ezbenî ev e, ji te ra , ka deh mecîdîyê min bide min. Deh mecîdîyên wî danê û qaza xwe bir. Piştî çend

roja çavê Hatim bi hejarê wî ket, berê xwe dayê her zelumê berê ye! Hatim ji xwe ra got: Belkî wan çend zêra têrê nekir bit! Belkî deyindar bit. Rabî dîsa bakir kolê xwe got: Here qazek dî jî serjêbike wek ya berê deh zêra bêxe di zikê wê da û sax bikelîne û deh nana vêra bîne were vêrê. Kole çû qazek anî û hat, hatim ew qaz jî da hejarî û got here bibe ji zarokên xwe ra. Hejarî bir û çû, dîsa ew zelum li semtê hat berê xwe dayê qazek wê desta da - pane tomik jê xwaribî - dîsa gotê: To vê qazê nadî min ez deh mecîdîy bidime te.

Hejar hema bê rawestan got, "belê" û qaz dayê. Wî jî deh mecîdî danê. Piştî çend roja Hatim berê xwe dayê hejarê wî her zelumê berê ye! Bakir kolê xwe: Kuro here qazek dî jî serjêbike, belê zikê wê baş dagire ji zêra. Kole çû qazek pêk anî. Hatim ew jî da hejarê xwe. Belê ew qaz jî bi rîya her dukên dî ve çû, çunkî ew zelumê dî hî bibî hejarê xwe. Hatim berê xwe dayê hejarê wî hema her xurtê berê ye! Rabî gazî kirê: Ka were malbabwêran, ew her sê qazên min dayîne te, te çi jêkir? Hejarî got: Ezbenî bi Xudê her sê jî camêrek li semta min dihat bi xêra xwe ji min dikrî, her êk bi deh medîcîya. Hatim got: Kurro ew kî ye? Got: Filan kes bî. Hatim rêkir li dûv ra anî û gotê: "Lawoo ew tiştê li nav zikê qaza da bîne û to dizanî çendin û ez jî dizanim çend in?" Hatim gote hejarê xwe here tûrekê bîne û were. Hejar çû çiwalek anî û hat. Hatim got xeznedarê xwe li gel hejarî here hingî bivêt bila ji xwe ra zêra bêxit li tûrkê xwe da. Her du çûn. Xeznedarî derê zêra vekir û gotê: Here ji xwe ra dagire, çaxê to xilas bibî bake min ez ê bêm bibim pišta te û derî jî bigrim. Hejar çû jor ve berê xwe da koma zêra! Ji xwe ra got: Hero ji min ra ne îde da ez çivalê xwe taze dagirim. Paşî xeznadar bila bêt derî bigrit! Çivalê xwe da ber koma zêr û dagirt wekî wî bivêt. Kar kir da bidit pišta xwe belê ne karî! Rabî çokdan erdê û çival qulipand ser pišta xwe! Belê çival giran bî ne karî rakit. Çival ket li ser serê wî û ma li binda demeket, heta welê fetisî!

109

Xeznedar hingî ma... Hejar dîyar nebî! Çû berê xwe dayê wê bi wî awayî! Rabî çû bakir Hatim: Were berê xwe bide wî ew ê te xwestî to wî zengîn bikî? Hatim çû berê xwe dayê serê xwe hejand û got: "Heke nedît Hakimê Hey xwelî li serê Hatimê Tey!"

Vêca gelî mirova bi Xudê birayê min jî wekî wî hejarê Hatim e, heke hûn ji min bawer nekin rabin da bicerbînîn!

Rabîn tibabek zêr kirin li nav patekê da û birin danîn li ser derê rîyekê gazî birayê wî kirin, "were here filan derê." - Ew rîya zêr danîn li ser - Bira çû û çavê teva ma lê, heta ji

patê zêra bûrî û xwe ne tewandê! Ew rabîn çûn zêrên xwe anîn û hatin. Bira zivirî gişa - hemya - pirsyarjê kirin: To li filan semtê çawa çûyî - cihê zêr tê? Got: Bi Xudê min ji xwe ra got :Erê pa kor çawa bi rêve diçin? Pa hema min girrî ez korim! Û min çavê xwe niqandin û ez çûm. Birayê zengîn got yanî hind çavê xwe neqand heta ji zêra borî da zêra nebînit! Vêca da hûn bizanin ne ku ez li gel ne başim, belkî wekî dibêjin:"Heke nedit Hakimê hey xwelî li serê Hatimê Tey!

(381) Hûr binêre û kûr binêre û dûr binêre.

(382) Heke teyrukê tergê - quta rezê min bila liv bîn temet serê min!

(383) Hespê bi tenê tozê nakit.

Temaşe bike li gotina (73) ê, em li vî babefî birekê axivtine.

(384) Hundir qurbana ji der ve bibit!

(385) Himeta pêjanî çêtir e ji hukmê Xudanî.

110

Xeznedar hingî ma... Hejar dîyar nebî! Çû berê xwe dayê wê bi wî awayî! Rabî çû bakir Hatim: Were berê xwe bide wî ew ê te xwestî to wî zengîn bikî? Hatim çû berê xwe dayê serê xwe hejand û got: "Heke nedît Hakimê Hey xwelî li serê Hatimê Tey!"

Vêca gelfî mirova bi Xudê birayê min jî wekî wî hejarê Hatim e, heke hûn ji min bawer nekin rabin da bicerbînîn!

Rabîn tibabek zêr kirin li nav patekê da û birin danîn li ser derê rîyekê gazî birayê wî kirin, "were here filan derê." - Ew rîya zêr danîn li ser - Bira çû û çavê teva ma lê, heta ji

patê zêra bûrî û xwe ne tewandê! Ew rabîn çûn zêrên xwe anîn û hatin. Bira zivirî gişa - hemya - pirsyarjê kirin: To li filan semtê çawa çûyî - cihê zêr tê? Got: Bi Xudê min ji xwe ra got :Erê pa kor çawa bi rêve diçin? Pa hema min girrî ez korim! Û min çavê xwe niqandin û ez çûm. Birayê zengîn got yanî hind çavê xwe neqand heta ji zêra borî da zêra nebînit! Vêca da hûn bizanin ne ku ez li gel ne başim, belkî wekî dibêjin:"Heke nedit Hakimê hey xwelî li serê Hatimê Tey!

(381) Hûr binêre û kûr binêre û dûr binêre.

(382) Heke teyrukê tergê - quta rezê min bila liv bîn temet serê min!

(383) Hespê bi tenê tozê nakit.

Temaşê bike li gotina (73) ê, em li vî babefî birekê axivtine.

(384) Hundir qurbana ji der ve bibit!

(385) Himeta pêjanî çêtir e ji hukmê Xudanî.

110

(386) Havîna Mîr şeref e!

(387) Hemî ewir baran jê nayê.

(388) Hêstirê navê babê te çî ye? Got navê diya min mehîn e.

Temaşae bike li gotina (447) ê!

(389) Hey lê hat bazirgan e û hey lê nehat xweyî nayî - gayî - wêran e.

(390) Hosta necar were binve wekî her car şev yeke û dergeh hezar

Temaşê bike li gotina (163) ê!

(391) Heke xîyar e ji tûtik ve dîyar e.

(392) Hêceta ne nivêjkerî pêxas bîne.

(393) Hemî çûka hêjîr bixwarana, liv ji şaxû heblerîya ra namana!

(394) Hirç hat ve rez, diz hat ve ez..

(395) Heke êkê got mala min ya te ye ma tê agirî berdîyê!

(396) Hingî gû bê tevdan bêhnê jê bêt!

111

(386) Havîna Mîr şeref e!

(387) Hemî ewir baran jê nayê.

(388) Hêstirê navê babê te çî ye? Got navê diya min mehîn e.

Temaşae bike li gotina (447) ê!

(389) Hey lê hat bazirgan e û hey lê nehat xweyî nayî - gayî - wêran e.

(390) Hosta necar were binve wekî her car şev yeke û dergeh hezar

Temaşê bike li gotina (163) ê!

(391) Heke xîyar e ji tûtik ve dîyar e.

(392) Hêceta ne nivêjkerî pêxas bîne.

(393) Hemî çûka hêjîr bixwarana, liv ji şaxû heblerîya ra namana!

(394) Hirç hat ve rez, diz hat ve ez..

(395) Heke êkê got mala min ya te ye ma tê agirî berdîyê!

(396) Hingî gû bê tevdan bêhnê jê bêt!

111

(397) Hervoşka ji min ra bi avê çêneke!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek ji êkê ra birek teklîfên rijî bikit, gotinên bê kiryar bêjît, wê ji ra bê gotin: De ka bi xêra xwe "hervoşka ji min ra bi avê çêneke."

(398) Hingî heye şilk û milk çaxê nebit keser û kulik.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne destgir bit ji malê xwe ra û jê nexût û pûte pê nekit heta pûç û belav bikit û dest lê bimînit vala û çavên wî bimînit li destê xelkê! Ji nûka bibit xweyê axên û kovana penc para, belê bê pare. Divîya bî wî destê xwe li ber girtîbîya ji berî rût bibit. Li vî babefî Xudê - pak û paqij - ferman dikit:

, « l> U>L oûli jV»j1l JS t^ku^tfj .JSj* J\ îl>- 4*J*~VJ*

Yanî to destê xwe ne êxe gewrîya xwe ku carekê çakîyek ji te çê ne bit - wek em bi kurdî dibêjin filan kes garisji desta nakevit - û ne welê jî bit ku bi rengêkî welê to destê xwe bi êcarî vekî ka tiştêk xwe lê negirit. Belkî divîya mirov navîncî bit da karê mirov rast bi rêva biçit.

(399) Her tiştêkî belayek heye, paş êxistinê ge lekbelahene.

(400) Hevalê qirê nikil bi gû ye.

Bê guman e, mirovek bi rêka jîna xwe da destekek heval û hogir hildibjêrit wekî xwe, ka ew çawan eji çi male ew jî wekî wî ne? Heke baş e wê başa hilbijêrit. Û heke ne baş e wê ne başa hilbijêrit Vêca ew mirovê hevalfiya bê xêra bikit bê guman û misoger e, ew jî wê xirab bibit. Çunkî wekî wê malka şîira erebî dibêjît:

112

(397) Hervoşka ji min ra bi avê çêneke!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek ji êkê ra birek teklîfên rijî bikit, gotinên bê kiryar bêjît, wê ji ra bê gotin: De ka bi xêra xwe "hervoşka ji min ra bi avê çêneke."

(398) Hingî heye şilk û milk çaxê nebit keser û kulik.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne destgir bit ji malê xwe ra û jê nexût û pûte pê nekit heta pûç û belav bikit û dest lê bimînit vala û çavên wî bimînit li destê xelkê! Ji nûka bibit xweyê axên û kovana penc para, belê bê pare. Divîya bî wî destê xwe li ber girtîbîya ji berî rût bibit. Li vî babefî Xudê - pak û paqij - ferman dikit:

, « l> U>L oûli jV»j1l JS t^ku^tfj .JSj* J\ îl>- 4*J*~VJ*

Yanî to destê xwe ne êxe gewrîya xwe ku carekê çakîyek ji te çê ne bit - wek em bi kurdî dibêjin filan kes garisji desta nakevit - û ne welê jî bit ku bi rengekî welê to destê xwe bi êkcarî vekî ka tişteke xwe lê negirit. Belkî divîya mirov navîncî bit da karê mirov rast bi rêva biçit.

(399) Her tişteki belayek heye, paş êxistinê ge lekbelahene.

(400) Hevalê qirê nikil bi gû ye.

Bê guman e, mirovek bi rêka jîna xwe da destekek heval û hogir hildibjêrit wekî xwe, ka ew çawan eji çî male ew jî wekî wî ne? Heke baş e wê başa hilbijêrit. Û heke ne baş e wê ne başa hilbijêrit Vêca ew mirovê hevalfîya bê xêra bikit bê guman û misoger e, ew jî wê xirab bibit. Çunkî wekî wê malka şîira erebî dibêjit:

112

^jjlL Jjlitlj (jjji JÊi <ujî ,jÊ Ja>u JLuûV cjtI ,jc»

Yanî pirsyara mirovekê ji wî bi xwe neke ka baş e, yan ne! Belkî to pirsyara hevalên wî bike ka ew çî mal in! Çunkî her mirovek li dûv yên wekî xwe diçit. Wekî me bûrandî; " her teyrekê li gel refa xwe." Her li vî babetî pêxemberê

Xudê jî - selat û silavên Xudê li ser bit - ferman dikit:

iuAaJI ... liLJLI Jyalaj jjÊII Jilj Jxo£<>juill (jiulajlj fjluall (jnjUII Jja»

Yanî hevalê baş û hevalê xirab

wekî mesela kûrevanî û xweyê miskê ye! Kûrevanî gava to çûyî li dev rûniştî yan dê cilên te bişewtî yan dê pîs bikit yan tê bêhna xweş jê sehbikî. Xweyê miskê yan tê jê bikrî yan dê belaş bidit te, yan tê behna xweş sehbikî! Vêca nexwe gelek rast e: "Hevalê qirê nikil bi gû ye!"

(401) Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tinê naçin!

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê zelamek navê wî Ahmed Beg bî li semta desfpêçek - biçûkê hêj çav ne bişkivî - hat, dilê wî ma pêve! Rabî peyabî û destpêça xwe hilgirt û bire malê û qewîffî li kevanîya xwe kir: To vî kurkî wekî kurê xwe xweyî bike. Zalam bi xwe jî begê cihê xwe bî jêve hati bî. Kurik xweyî kirin. Perweste bî yanî li ber mil bî. xelkê got: Baş e beg navê vî kurkî çî ye? Got; çî gava mezin bibit ew bi xwe wê navê xwe danit li xwe. Kurik mezin bî, bî şeş-heft salî heçî karê avêtin li ber, got: Ez nikarim bikim! Dûmahîkê gotinê, " babo nanê nekera nîne!" Ma to nikarî li ber sêlê agirî ji jinkara bikî da nanî bipêjin? Got : Ezbenî hema Xudê ji wî qasî ra ez dame! karê kurkî bî rûniştina li

ber sêlê û agirî xweş bikit û jînik nanî bipêjin, hema gotinê
Bersêl Begê- bo tiran e - û navê wî bî Bersêl Beg!
Bersêl Beg mezin bî, bî zelum. Ahmed Beg wî hesab dîkit
wekî kurê xwe. Rojekê ferman ji xunkarî hat ji Ahmed
Begê ra to bi 500 siwarên xwe ve li ba min hazir bibin me
şer e bi kafira ra! Ahmed Beg rabî 500 siwarên hêja li ba
113

^jjlL Jjlitlj (jjji J£i <ujî ,j£ Ja>u JLuûV cjtI ,jc>

Yanî pirsyara mirovekê ji wî bi xwe neke ka baş e, yan
ne! Belkî to pirsyara hevalên wî bike ka ew çî mal in! Çunkî
her mirovek li dûv yê wê wekî xwe diçit. Wekî me bûrandî; " her teyrekê li gel refa xwe." Her li vî babetî
pêxemberê

Xudê jî - selat û silavên Xudê li ser bit - ferman dîkit:

iuAaJI ... liLJLI Jyalaj jj£II Jilj Jxo£<>j<uill (jiulajlj fjluall (jnjUII Jja»

Yanî hevalê baş û hevalê xirab

wekî mesela kûrevanî û xweyê miskê ye! Kûrevanî gava
to çûyî li dev rûniştî yan dê cilên te bişewtî yan dê pîs bikit
yan tê bêhna xweş jê sehbikî. Xweyê miskê yan tê jê
bikrî yan dê belaş bidit te, yan tê behna xweş sehbikî!
Vêca nexwe gelek rast e: "Hevalê qirê nikil bi gû ye!"
(401) Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tinê
naçin!

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê zelamek navê wî Ahmed
Beg bî li semta desfpêçekê - biçûkê hêj çav ne bişkivî - hat,
dilê wî ma pêve! Rabî peyabî û destpêça xwe hilgirt û bire
malê û qewîfî li kevanîya xwe kir: To vî kurkî wekî kurê
xwe xweyî bike. Zelum bi xwe jî begê cihê xwe bî jêve hati
bî. Kurik xweyî kirin. Perweste bî yanî li ber mil bî. xelkê
got: Baş e beg navê wî kurkî çî ye? Got; çî gava mezin bibit
ew bi xwe wê navê xwe danit li xwe. Kurik mezin bî, bî
şerş-heft salî heçî karê avêtin li ber, got: Ez nikarim bikim!
Dûmahîkê gotinê," babo nanê nekera nîne!" Ma to nikarî li
ber sêlê agirî ji jinkara bikî da nanî bipêjin? Got : Ezbenî
hema Xudê ji wî qasî ra ez dame! karê kurkî bî rûniştina li
ber sêlê û agirî xweş bikit û jînik nanî bipêjin, hema gotinê
Bersêl Begê- bo tiran e - û navê wî bî Bersêl Beg!
Bersêl Beg mezin bî, bî zelum. Ahmed Beg wî hesab dîkit
wekî kurê xwe. Rojekê ferman ji xunkarî hat ji Ahmed
Begê ra to bi 500 siwarên xwe ve li ba min hazir bibin me
şer e bi kafira ra! Ahmed Beg rabî 500 siwarên hêja li ba
113

xwe komkirin, êvarê xelkê êlê tev li ba xwe civandin û gote

wan: Ev ez ê biçim qewîtîya min li hewe ew e hûn bê dilya Bersêl Begî nekin. Ez bêm û Bersêl Beg gazinda ji êkê bikit ez ê hestîyê pişta wî bişkênim! Ahmed Beg he çû Bersêl Beg bû ternalê êlê bi kûve biçit û çî bikit kes nabêjit ev çî ye? Seb xatrê Ahmed begê! Bersêl Beg rabî destekê tolazên wekî xwe ji xwe ra komkirin û kirin zelumê xwe. Tevgera xwe li nav xwe da kirin gîgirên êlê hemî koştin û Bersêl Beg bî beg û li şona Ahmed Begê û her sê jinên Ahmed Begê anîn li xwe mehir kirin û rûnişte xwarê. Ahmed Beg çû heft sala ne zivirî! Bersêl Begê hinde zordarîyê li ser êlê dikin, êk nikarî çavê xwe vekit! Begzadeyek yê Ahmed begê hebî ji xwe ra got: De bi Xudê min gelek nanê Ahmed Begê xwarîye. Ev e ez nikarim çî qencîya li Ahmed begê bikim, ji bilî wî qasî ez rabim hawarê bighînimê, belkî bikarbit çarekê ji xwe ra bikit! Begzade rabî li qorre bergêrê xwe siwar bî û qesta Ahmed begê kir. Şev kire roj û roj kire şev ne sekinî heta giha Ahmed begê! Çaxê çavê Ahmed Begê lê ket her wekî birayê xwe dîtî! "Wey to gelek bi xêr hatî begzadê delal. Babo bawer bike to ji hemî êl û eşîra min bi sozrîr derketî de ka bêja halê êlê çî ye? Û Bersêl Beg çawa ye? Ev e, ji mêj e ez gelek xewnên nexweş dibînim! Begzadê min to bi serê min kî rast bêje ka çî heye û hûn hemî çawan in? Begzade got: Bawerke Ahmed Beg heke te ne gotibîya to bi serê mih kî ka rasfî bêje, min ne digot, çunkî serê te gelek li ba min şîrîn û delal e! Ma ez çî bêjim! To pirsyara êl û eşîrê dikî, êl û eşîr gelek baş in(!) Bersêl Beg bi dirustî biye begê êlê û her sê jinên Ahmed Begê li xwe mehir kirne û ev e, biskên her sê xatûna ji te ra dîyarî û ez tiştêk dî jî nizanim. Gava Ahmed Begê welê zanî hiş û hedam li serê wî da nema, hema bê hemdê xwe kire hawar û qîrîn: Wey babo hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tenê naçin." Rabî destur ji xunkarî xwest û siwarên xwe dan li dûv xwe û êkser qesta cihê xwe kir. Nese kinî heta giha mal. Berê xwe dayê mal çî mal e! Her sê xatûn her êk wa bi stûnekê ve girêdaye bi tayê kezîya wê û Bersêl Beg wê bi şivkên hinara dikevit ser laşê wan: Bila Ahmed Beg yê hewe ji destê min qurtal bikit!

114

xwe komkirin, êvarê xelkê êlê tev li ba xwe civandin û gote wan: Ev ez ê biçim qewîtîya min li hewe ew e hûn bê dilya Bersêl Begî nekin. Ez bêm û Bersêl Beg gazinda ji êkê bikit ez ê hestîyê pişta wî bişkênim! Ahmed Beg he çû Bersêl Beg bû ternalê êlê bi kûve biçit û çî bikit kes nabêjit ev çî

ye? Seb xatrê Ahmed begê! Bersêl Beg rabî destekek tolazên
 wekî xwe ji xwe ra komkirin û kirin zelumê xwe. Tevgera
 xwe li nav xwe da kirin gigirên êlê hemî koştin û
 Bersêl Beg bî beg û li şona Ahmed Begê û her sê jinên Ahmed
 Begê anîn li xwe mehir kirin û rûnişte xwarê. Ahmed
 Beg çû heft sala ne zivirî! Bersêl Begê hinde zordariyê li ser
 êlê dikin, êk nikarî çavê xwe vekit! Begzadeyek yê Ahmed
 begê hebî ji xwe ra got: De bi Xudê min gelek nanê Ahmed
 Begê xwarîye. Ev e ez nikarim çî qencîya li Ahmed begê bikim,
 ji bilî wî qasî ez rabim hawarê bighînimê, belkî bikarbit
 çarekê ji xwe ra bikit! Begzade rabî li qorre bergêrê xwe siwar
 bî û qesta Ahmed begê kir. Şev kire roj û roj kire şev
 ne sekinî heta giha Ahmed begê! Çaxê çavê Ahmed Begê lê
 ket her wekî birayê xwe dîtî! "Wey to gelek bi xêr hatî begzadê
 delal. Babo bawer bike to ji hemî êl û eşîra min bi sozrîr
 derketî de ka bêja halê êlê çî ye? Ê Bersêl Beg çawa ye?
 Ev e, ji mêj e ez gelek xewnên nexweş dibînim! Begzadê
 min to bi serê min kî rast bêje ka çî heye û hûn hemî çawan
 in? Begzade got: Bawerke Ahmed Beg heke te ne gotibîya
 to bi serê mih kî ka rasfî bêje, min ne digot, çunkî serê te gelek
 li ba min şîrîn û delal e! Ma ez çî bêjim! To pirsyara êl û
 eşîrê dikî, êl û eşîr gelek baş in(!) Bersêl Beg bi dirustî bîye
 begê êlê û her sê jinên Ahmed Begê li xwe mehir kirne û
 ev e, biskên her sê xatûna ji te ra dîyarî û ez tiştêk dî jî nizanîm.
 Gava Ahmed Begê welê zanî hiş û hedam li serê wî da
 nema, hema bê hemdê xwe kire hawar û qîrîn: Wey babo
 hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tenê naçin." Rabî destur
 ji xunkarî xwest û siwarên xwe dan li dûv xwe û êkser qesta
 cihê xwe kir. Nesekinî heta giha mal. Berê xwe dayê mal
 çî mal e! Her sê xatûn her êk wa bi stûnekê ve girêdaye bi
 tayê kezîya wê û Bersêl Beg wê bi şivkên hinara dikevit ser
 laşê wan: Bila Ahmed Beg yê hewe ji destê min qurtal bikit!
 114

Çi gava bêt ez ji yek gonerumê pêve lê nadim. Çaxê çavê
 Ahmed begê bi wî halî ket û dengê wî bihîst çav li serî sor
 bîn muyê serê wî gijbîn! Gazî kirê: Teres lawê teresa ev e,
 ez hatim. Eve ye li şona qencîya min û van jinka li gel te!
 Belê rast e, çaxê dibêjin : Qencîya ne li cihê xwe da bela ye!
 "Ew şûrji kezeb şewitî veweşand serê Bersêl Begê, serî lê
 pil kir, avêt wê derê! Belê dilê wî tena nebî, hingî rabîya û
 rûništa wê gotibîya: "Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi
 tenê naçin!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek çakîyê û qencîyê li êkê bikit, ji ber hejarî û belengazîya wî, ew rabbit hindek kiryarên ji xwe mezintir li gel bikit, wê bê gotin rast e, wekî dibêjin: " Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tenê naçin." (402) Hingî dîk mîr bit û tajî gizîr bit mêvana li derê mala xwe nabînin!

Binyata vê gotinê wek Osman Sebrî li Elîf Bêtka Kurdî da dibêjit: Carekê rûvîyek li ber xirabe gundekê ra borî, berê xwe dayê dîkek wê li ser kavlekê sekinî! Rûvî xwest wî dîkî bi xapa daxit jêr û bixût. Rabî gazî kirê: Roja te xweş paşa to mêvana nahewînî? Dîk daxwaza rûvî zanî, gotê: Ya te xweştir, keremke here li nav mala. Gizîrê gund li xizmeta te da rawestayê! Rûvî welê hizir kir ku gizîrê gund jî dîkek wekî wî ye wê her duka bixût: Ji xwe ra got: Ev e, taştê û firavîn her duk pêk hatin! Rûvî qesta nav xirbeyî kir, belê gava dîwar li xwe bada çî bibînit! Berê xwe dayê tajîyek evên fêris, devbeş, zik birsî, newq zirav, ling dirêj lê peyda bî! Rûvî bazda û tajî ket ser piştê da! Firtê feltê rûvî ji lepên tajî qurtal bî. Piştî hingî bi çend roja dîsa rîya rûvî bi wî xirbe gundî ket. Çavê dîk pê ket û bakire: Ho apê - mamê - rûvî... Rûvî du sê gavên mezin avêtin û li xwe zivirî û gotê: Te çî ye? Dîk gotê: Hey mala te Xudê avakirî! Ma dostayî û hevaltî holê ye?! To li ser me ra û li ber me ra têtî û diçî, ne silav û ne kilam... De keremke were nav mala şevêkê bi mêvanî bibûrine û paşî to bi xêr biçî. Rûvî got: Da ji te ra 115

Çî gava bêt ez ji yek gonerumê pêve lê nadim. Çaxê çavê Ahmed begê bi wî halî ket û dengê wî bihîst çav li serî sor bîn muyê serê wî gijbîn! Gazî kirê: Teres lawê teresa ev e, ez hatim. Eve ye li şona qencîya min û van jinka li gel te! Belê rast e, çaxê dibêjin : Qencîya ne li cihê xwe da bela ye! "Ew şûrji kezeb şewitî veweşand serê Bersêl Begê, serî lê pil kir, avêt wê derê! Belê dilê wî tena nebî, hingî rabîya û rûništa wê gotibîya: "Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tenê naçin!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek çakîyê û qencîyê li êkê bikit, ji ber hejarî û belengazîya wî, ew rabbit hindek kiryarên ji xwe mezintir li gel bikit, wê bê gotin rast e, wekî dibêjin: " Hemî kul diçin, kulê Bersêl Begê bi tenê naçin." (402) Hingî dîk mîr bit û tajî gizîr bit mêvana li derê mala xwe nabînin!

Binyata vê gotinê wek Osman Sebrî li Elîf Bêtka Kurdî

da dibêjit: Carekê rûvîyek li ber xirabe gundekê ra borî, berê xwe dayê dîkek wê li ser kavlekê sekinî! Rûvî xwest wî dîkî bi xapa daxit jêr û bixût. Rabî gazî kirê: Roja te xweş paşa to mêvana nahewînî? Dîk daxwaza rûvî zanî, gotê: Ya te xweştir, keremke here li nav mala. Gizîrê gund li xizmeta te da rawestayê! Rûvî welê hizir kir ku gizîrê gund jî dîkek wekî wî ye wê her duka bixût: Ji xwe ra got: Ev e, taştê û firavîn her duk pêk hatin! Rûvî qesta nav xirbeyî kir, belê gava dîwar li xwe bada çî bibînit! Berê xwe dayê tajîyek evên fêris, devbeş, zik birsî, newq zirav, ling dirêj lê peyda bî! Rûvî bazda û tajî ket ser piştê da! Firtê feltê rûvî ji lepên tajî qurtal bî. Piştî hingî bi çend roja dîsa rîya rûvî bi wî xirbe gundî ket. Çavê dîk pê ket û bakire: Ho apê - mamê - rûvî... Rûvî du sê gavên mezin avêtin û li xwe zivirî û gotê: Te çî ye? Dîk gotê: Hey mala te Xudê avakirî! Ma dostayî û hevaltî holê ye?! To li ser me ra û li ber me ra têyî û diçî, ne silav û ne kilam... De keremke were nav mala şevêkê bi mêvanî bibûrine û paşî to bi xêr biçî. Rûvî got: Da ji te ra

115

bêjim, bi Xudê; hingî to mîr bî û tajî gizîr bit hûn mêvana li ber derê mala xwe nabînin!"

116

bêjim, bi Xudê; hingî to mîr bî û tajî gizîr bit hûn mêvana li ber derê mala xwe nabînin!"

116

I

(I-A) Irk min li kûda û babê li kûda!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê kurê xwe bi jin kir. Piştî zava çû li ser cihê xwe - we dîyar e hind nezan bî - bi navka bûkê mijûl bî, belê tişteke bi ser bêjînga wî neket.

Çû got babê xwe : Eve çî jina mismide hewe ji min ra anîye? Û ez ê çî jê bikim? Heke ne kune! Bavê kurê xwe nasdikir, çunkî wekî dibêjin; "xweyê xanî ji hemî kesê pêtir dizanît ka çî di xanîyê wî da heye! Pirsyar ji kurê xwe kir: To bi kûdê mijul dibî? Kurê destê xwe danî li ser navka xwe got: Li vêdê. Babê hind tengav bî bakir dîya wî : ka were çaxê day hat babê day danî erdê û got kurê xwe: Hey kurê birayê makerê ha iha li vêdê bide. Dema kurê dît babê li kudê got: Irk min li kûda û babê li kûda!

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovekê karekê yan xizmetekê bihêlit bi xewa êkê ve û ew çî jê çênekît û çî jê nezanibit.

117

I

(I-A) Irk min li kûda û babê li kûda!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê kurê xwe bi jin kir. Piştî zava çû li ser cihê xwe - we dîyar e hind nezan bî - bi navka bûkê mijûl bî, belê tişteke bi ser bêjînga wî neket.

Çû got babê xwe : Eve çî jina mismide hewe ji min ra anîye? Û ez ê çî jê bikim? Heke ne kune! Bavê kurê xwe nasdikir, çunkî wekî dibêjin; "xweyê xanî ji hemî kesê pêtir dizanî ka çî di xanîyê wî da heye! Pirsyar ji kurê xwe kir: To bi kûdê mijul dibî? Kurê destê xwe danî li ser navka xwe got: Li vêdê. Babê hind tengav bî bakir dîya wî : ka were çaxê day hat babê day danî erdê û got kurê xwe: Hey kurê birayê makerê ha iha li vêdê bide. Dema kurê dît babê li kudê got: Irk min li kûda û babê li kûda!

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek karekê yan xizmetekê bihêlit bi xewa êkê ve û ew çî jê çênekir û çî jê nezanibit.

117

(403) Ji dûrve di keça mîr ve.

(404) Ji welîya dibin xwelî û ji xwelîya dibin welî.

(405) Ji dêrê bî û ne giha mizgeftê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê filek misilman bî û gelek nema mir. Dîya wî rabî pê got: Wey dawo rebeno ji dêrê bî û ne giha mizgeftê. Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(406) Ji têştî rûbarîya bî û ne giha kelehîya

Ev her du gotin tên gotin çaxê mirovek karek ji destê xwe bikir bo xatrê karek dî û dûmahîk êk ji her du kara bi desta nekevit, wê bê gotin: Ji dêrê bî û ne giha mizgeftê!

(407) Ji tazîtî çûwe di Kuwarî da dibêjit kirasê min ne dîlan dîlan bit min navêt!

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek hebî tişteke xwe nebî bikir li ber xwe ji tazîtî çûbî di kuwarê da - kuwara dexlî - camêrekê ji qencîya xwe çar gaz çabon - cang- danê ku jinkek

ji cîrana jêra bidûrit. Jinkê dest avêtê da jêra bikir kirasek dirêj. Çunkî kiras û derpê tê ne bin. Ewî li binê kuwarê da gazî dilrîr: Heke kirasê min ne dîlan dîlan bit ez navergirim!

Jinkê lê vegerand û got: De malava ji tazîtî çûwe di

118

(403) Ji dûrve di keça mîr ve.

(404) Ji welîya dibin xwelî û ji xwelîya dibin welî.

(405) Ji dêrê bî û ne giha mizgeftê.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê filek misilman bî û gelek nema mir. Dîya wî rabî pê got: Wey dawo rebeno ji dêrê bî û ne giha mizgeftê. Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(406) Ji têştâ rûbarîya bî û ne giha kelehîya

Ev her du gotin tên gotin çaxê mirovek karek ji destê xwe bikit bo xatrê karek dî û dûmahîk êk ji her du kara bi desta nekevit, wê bê gotin: Ji dêrê bî û ne giha mizgeftê!

(407) Ji tazîtî çûwe di Kuwarî da dibêjit kirasê

min ne dîlan dîlan bit min navêt!

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek hebî tişteke xwe nebî bikit

li ber xwe ji tazîtî çûbî di kuwarê da - kuwara dexlî - camêrekê ji qencîya xwe çar gaz çabon - cang- danê ku jinkek

ji cîrana jêra bidûrit. Jinkê dest avêtê da jêra bikit kirasek dirêj. Çunkî kiras û derpê tê ne bin. Ewî li binê kuwarê da gazî dilrîr: Heke kirasê min ne dîlan dîlan bit ez navergirim!

Jinkê lê veğerand û got: De malava ji tazîtî çûwe di

118

kuwarê da dibêjit kirasê min ne dîlan dîlan bit min navêt.

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek tişteke hindik bi desta bikevit bêjit min navêt û daxwaza tişteke mezintir bikit.

Nîzîkî vê gotinê dibêjin: Pîrê bawer nekir şû bikit dema şû kir dawa mehir û heşteka kir.

(408) Ji betalî kêrê babê xwe da li ber dasa.

Ev gotina he herji wî qasî rohintire ku mirov li ser baxivit.

(409) Ji qelsemêra ewe laşê egît û pehlewana na êşit!

(410) Ji ber sa bimînit hestîyên kewa!

(411) Ji gû ne şû û bidî ber dû.

(412) Ji nanê genim ra zikê pûlayî divêt.

Bê gumane ku zengînî barek giran e. Hemî kes nikarî xwe li ber bigrit her wekî Xudê- pak û paqij bit- ferman dikit .^jjU-.Uijö't^Mu^^u1^9

yanî bê guman e çî gava mirov têt bî wê ji ser xwe biçit. Ji lewma hatîye gotin: "Mêrkê Kurmanc gava têt xwar wê mêrekê bikujit, yan dê jinekê birevînit!" Vêca ev gotin têt gotin gava mirovekê têt xwar û xwe li ber negirt û ji ser xwe çû wê jêra bêt gotin: "Ji nanê genim ra zikê pûlayî divêt."

(413) Ji kerê weye maker horî ye.

(414) Ji keyfa mehûja dil çû guhûja.

119

kuwarê da dibêjit kirasê min ne dîlan dîlan bit min navêt.

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek tişteke hindik bi desta bikevit bêjit min navêt û daxwaza tişteke mezintir bikit. Nîzikî vê gotinê dibêjin: Pîrê bawer nekir şû bikit dema şû kir dawa mehir û heşteka kir.

(408) Ji betalî kêrê babê xwe da li ber dasa.

Ev gotina he herji wî qasî rohintire ku mirov li ser baxivit.

(409) Ji qelsemêra ewe laşê egît û pehlewana na êşit!

(410) Ji ber sa bimînit hestîyên kewa!

(411) Ji gû ne şû û bidî ber dû.

(412) Ji nanê genim ra zikê pûlayî divêt.

Bê gumane ku zengînî barek giran e. Hemî kes nikarî xwe li ber bigrit her wekî Xudê- pak û paqij bit- ferman dicit .^jjU-.Uijö't^Mu^^'u1^9

yanî bê guman e çî gava mirov têr bî wê ji ser xwe biçit. Ji lewma hatîye gotin: "Mêrkê Kurmanc gava têr xwar wê mêrekê bikujit, yan dê jinekê birevînit!" Vêca ev gotin tê gotin gava mirovekê têr xwar û xwe li ber negirt û ji ser xwe çû wê jêra bêt gotin: "Ji nanê genim ra zikê pûlayî divêt."

(413) Ji kerê weye maker horî ye.

(414) Ji keyfa mehûja dil çû guhûja.

119

(415) Jijo jî destê xwe bi ser têjkên xwe da tînit dibêjitçînerme!

(416) Ji garanê hemî yê li gor makera xwe zivirî.

Ev gotina he tê gotin bo kesî ewê pê çênabit kiryara bi kesê ra bikit ji bilî mirovên xwe pêve. Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin ; "teyrek heye hemî teyr wî didin li ber linga, ew jî têjkên xwe didit li ber nikla."

(417) Ji sed fila êk sere ew jî ker e.

(418) Ji tehma mirov xwe diavêjit behra.

(419) Ji lew befîr tê da dest û pê bitezin.

(420) Jin drêsit belê nizanit hember êk bikit.

(421) Ji Mêmê weye sala pare!

(422) Ji devê werbîye hêjî hop hop e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kêr bikevit û bê rû bibit, belê hêj necirhit xwe û li ser neh û dehên xwe bit, wê jêra bê gotin; "ji devê werbîye hêj hop hop e!"

(423) Ji hindik heta bighêt gundik.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit daxwazên xwe hemya bi carekê bi cih bînit, belê nekarbit û paşî sist û

xav û sar bibit, dûmahîkê jê bigerhit. Wê jêra bê gotin "ji
120

(415) Jijo jî destê xwe bi ser têjkên xwe da tînit
dibêjitçînerme!

(416) Ji garanê hemî yê li gor makera xwe zivîrî.

Ev gotina he tê gotin bo kesî ewê pê çênabit kiryara bi
kesê ra bikit ji bilî mirovên xwe pêve. Wekî vê gotinê ye
çaxê dibêjin ; "teyrek heye hemî teyr wî didin li ber linga,
ew jî têjkên xwe didit li ber nikla."

(417) Ji sed fila êk sere ew jî ker e.

(418) Ji tehna mirov xwe diavêjit behra.

(419) Ji lew befîr tê da dest û pê bitezin.

(420) Jin drêsit belê nizanit hember êk bikit.

(421) Ji Mêmê weye sala pare!

(422) Ji devê werbîye hêjî hop hop e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kêmbikevit û bê rû
bibit, belê hêj necirhit xwe û li ser neh û dehên xwe bit, wê
jêra bê gotin; "ji devê werbîye hêj hop hop e!"

(423) Ji hindik heta bighêt gundik.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit daxwazên
xwe hemya bi carekê bi cih bînit, belê nekarbit û paşî sist û
xav û sar bibit, dûmahîkê jê bigerhit. Wê jêra bê gotin "ji
120

hindik heta bighêt gunduk." Çunkî wekî dibêjin "pehlewana
bi carekê naçit li ser şelîtê."

(424) Ji hêlûnê çû kulînê.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ba xwe, xwe biparêzit
ji bela û tengavîya, belê ew parastina wî kêmbikevit û ne
temam bit, wê bê gotin; "ji hêlûnê çû kulînê."

(425) Ji ava pêl pêlo netirse ji ava sekinî bitirse.

(426) Ji ber şirkê çû li ber mezirbê.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bizaftin û kefteleftê
bikit heta xwe ji tengavîyekê qurtal bikit, belê bi wê bizaftinê
bikevit li tengavîyek mezintir da, wê jêra bê gotin: "Ji
ber şirkê çû ber mezirbê."

(427) Jin jî hene jinkok jî hene!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê li zivistanê qirek reş çû
ber derê hêlûna kevokê gazî kirê: To min îşev nahewînî?
Dilê kevokê pê şewitî derê hêlûnê lê vekir, qir çû di mal da.
Şevêk bûrî û roj bi serda hat, ne kevokê got here û ne qirê
got ezê biçim. Man li gel êk heta dinya li wan bî bihar. Her
duka êk û duwa xwe lorin xwe li êk û du aliqandin. Kevoka

gewir dest bi hêka kir û bî qop - qurt - çêlkên xwe deranî.
Qirê got: Ez babim û çêlik çêlikên min in, ezê li gel xwe bibim.
Kevokê got ne çêlikên min in û min îzayê xwe pêve
bûrandîye û ji nav hinavên min derketine. To bi tenê hatî û
bi zigurdî tê welê biçî jî. Her du pêk nehatin. Rabîn çûn li ba
mîrê teyra da wan ji êk safî bikit. Qirê got: Mîrê min ev kevoka
he hevala min e û me jîna xwe pêkve bûrandîye, heta
îro jî, vê gavê dixwazit min bihêlit û biçit û zarokên min jî bi
xwe ra bibit. Ez hîvî dikim to zarokên min jê bistîni. Çunkî
121

hindik heta bighêt gunduk." Çunkî wekî dibêjin "pehewan
bi carekê naçit li ser şelfîtê."

(424) Ji hêlûnê çû kulînê.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ba xwe, xwe biparêzit
ji bela û tengavîya, belê ew parastina wî kêr û ne
temam bit, wê bê gotin; "ji hêlûnê çû kulînê."

(425) Ji ava pêl pêlo netirse ji ava sekinî bitirse.

(426) Ji ber şirkê çû li ber mezirbê.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bizaftin û kefteleftê
bikit heta xwe ji tengavîyekê qurtal bikit, belê bi wê bizaftinê
bikevit li tengavîyek mezintir da, wê jêra bê gotin: "Ji
ber şirkê çû ber mezirbê."

(427) Jin jî hene jinkok jî hene!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê li zivistanê qirek reş çû
ber derê hêlûna kevokê gazî kirê: To min îşev nahewîni?
Dilê kevokê pê şewitî derê helûnê lê vekir, qir çû di mal da.
Şevêk bûrî û roj bi serda hat, ne kevokê got here û ne qirê
got ezê biçim. Man li gel êk heta dinya li wan bî bihar. Her
duka êk û duwa xwe lorin xwe li êk û du aliqandin. Kevoka
gewir dest bi hêka kir û bî qop - qurt - çêlkên xwe deranî.
Qirê got: Ez babim û çêlik çêlikên min in, ezê li gel xwe bibim.
Kevokê got ne çêlikên min in û min îzayê xwe pêve
bûrandîye û ji nav hinavên min derketine. To bi tenê hatî û
bi zigurdî tê welê biçî jî. Her du pêk nehatin. Rabîn çûn li ba
mîrê teyra da wan ji êk safî bikit. Qirê got: Mîrê min ev kevoka
he hevala min e û me jîna xwe pêkve bûrandîye, heta
îro jî, vê gavê dixwazit min bihêlit û biçit û zarokên min jî bi
xwe ra bibit. Ez hîvî dikim to zarokên min jê bistîni. Çunkî
121

tuxmê jina bê tûte ne û guhê xwe bide vê ser pê götiyê da to
ji xwe ra hunerê jina bibîni û çî cara bawerîya te bi wan
neyêt. Mîr got: Ka ew çî serpehatiye? Qirê got mîrê min carekê

dotmam û pismamê êk bîn hez êk kirin û bi êk kirin;
hezkirina wan webî tebata wan bê êk û du nedihat. Rojekê
pismamê gotê dotmamê : Gelo heke ez bimrim tê piştî min çi
bikî? yan tê şû bikî? Dotmamê xwe giryand û lorand; "çawa
to behasa şû dikî? Bila ez pişfî te - nê ne bi Xudê ji berî mirina
te - bila ez bimrim, nemînim. Nexweşîyek bi ser te da
bêt, Her du mane li gel êk çend demekê piştî hingê dotmam
mir. Pismam rabî gora wê bi tenê çêkir û rûnişt li ber gorê.
Ne xwarin ne vexwarin bî komek hestî. Mirovek çakê Xudê
li ber ra bûrî berê xwe dayê dilê wî pê şewitî pirsyar jê kir:
Te çî ye û ev gora kî ye? Got: Qurban gora jina min e, dotmama
min e. Got : baş e. Te pê xweş e ew sax bibit li ser
nîvê jiyê te? Mêrik got: Qurban bila sax bibit li ser du behra.
Çakî daxwaz ji Xudê kir ku jinik sax bibit, mêrik li wan hizra
û texmîna da hind dît gor qelişî û jinik ji nav derket û rabî
rûnişt. Pismamê wê xwe avêt stuwê wê. "Wey dofman ev
xewne yan bi rast to sax bîyî? Pa ne pismam du behrê jiyê
wî yê mayî gihan jinkê, her yekser bî kalemêr, serê wî poş
bî. jinkê ho berê xwe dayê difna xwe lê bada serê xwe lê hejand,
rûyê xwe jê zivirand û got : Dê here pîremêrê dev bi
tot ji xwe hema ez ev nazik û nazdara he babetê dev û lêvên
te me! Li wan axiftina da karwanek li wêdê ra burî hema jinik
ket li nav karwanî da û çû. Ew pis mamê evîndar û dil bi
kul hişt li wan kovanan da. Vêca Mîrê min bawerîya te bi
bextê jina neyê. Her bi dirusfî wekî vê pê gorinê ye, dîsa jin
û mêrê êk bîn soz û bext dane êk ku kes piştî hevalê xwe şû
nekit, carekê mêr çû rêbarekê dûr û çend demekê ma zivirî
hat nîzîkî malê hindeka gotê : Serê te xweş bit jinka te mir.
Gava mêrik ev gotin sehkîr ket hizir û texmîna, soza wî hat
bîrê aya ez çibikim? Ez bimînim holê ez ditirsim ez soza
xwe bişkênim! Nexêr baştir ewe ez kîr û gunê xwe jê bikim
da ez bê hîvî bimînim ji jin anînî; hema rabî xwe varî kir û
çeçoka xwe deranî û avêt kîr û gunê xwe li binî ra jê kirin û
xwe kewand û hat li nav hevalê xwe da, dil bi kul birîndar,
122

tuxmê jina bê tûte ne û guhê xwe bide vê ser pê götiyê da to
ji xwe ra hunerê jina bibînî û çî cara bawerîya te bi wan
neyêt. Mîr got: Ka ew çî serpêhatiye? Qirê got mîrê min carekê
dotmam û pismamê êk bîn hez êk kirin û bi êk kirin;
hezkirina wan webî tebata wan bê êk û du nedihat. Rojekê
pismamê gotê dotmamê : Gelo heke ez bimrim tê piştî min çi
bikî? yan tê şû bikî? Dotmamê xwe giryand û lorand; "çawa

to behasa şû dikî? Bila ez pişfî te - nê ne bi Xudê ji berî mirina te - bila ez bimrim, nemînim. Nexweşîyek bi ser te da bêt, Her du mane li gel êk çend demekê piştî hingê dotmam mir. Pismam rabî gora wê bi tenê çêkir û rûnişt li ber gorê. Ne xwarin ne vexwarin bî komek hestî. Mirovek çakê Xudê li ber ra bûrî berê xwe dayê dilê wî pê şewitî pirsyar jê kir: Te çi ye û ev gora kî ye? Got: Qurban gora jina min e, dotmama min e. Got : baş e. Te pê xweş e ew sax bibit li ser nivê jiyê te? Mêrik got: Qurban bila sax bibit li ser du behra. Çakî daxwaz ji Xudê kir ku jinik sax bibit, mêrik li wan hizra û texmîna da hind dît gor qelişî û jinik ji nav derket û rabî rûnişt. Pismamê wê xwe avêt stuwê wê. "Wey dofman ev xewne yan bi rast to sax bîyî? Pa ne pismam du behrê jiyê wî yê mayî gihan jinkê, her yekser bî kalemêr, serê wî poş bî. jinkê ho berê xwe dayê difna xwe lê bada serê xwe lê hejand, rûyê xwe jê zivirand û got : Dê here pîremêrê dev bi tot ji xwe hema ez ev nazik û nazdara he babetê dev û lêvên te me! Li wan axiftina da karwanek li wêdê ra burî hema jinik ket li nav karwanî da û çû. Ew pis mamê evîndar û dil bi kul hişt li wan kovanan da. Vêca Mîrê min bawerîya te bi bextê jina neyê. Her bi dirusfî wekî vê pê gorinê ye, dîsa jin û mêrê êk bîn soz û bext dane êk ku kes piştî hevalê xwe şû nekit, carekê mêr çû rêbarekê dûr û çend demekê ma zivirî hat nîzîkî malê hindeka gotê : Serê te xweş bit jinka te mir. Gava mêrik ev gotin sehkir ket hizir û texmîna, soza wî hat bîrê aya ez çibikim? Ez bimînim holê ez ditirsim ez soza xwe bişkênim! Nexêr baştir ewe ez kîr û gunê xwe jê bikim da ez bê hîvî bimînim ji jin anîni; hema rabî xwe varî kir û çeçoka xwe deranî û avêt kîr û gunê xwe li binê ra jê kirin û xwe kewand û hat li nav hevalê xwe da, dil bi kul birîndar, 122

çûn gihan malê berê xwe dayê jina wî wa li devê derî rawestayê. Çavên xwe kildayê, biskên xwe badane, xwe kirîye şorba nexweşa, bezî pêşîyê. Wey to bi xêr hatî , to çawanî? Mêrik got ez başim, belê to çawanî? Panê êkê mala xwe xirab kir behsa te kir got: Mirîye! Ev çi ye? Raste dilê min xirab bî û ez bê hiş bîm, belê ez dîsa sax bîm! Her du çûne jorê, bî çaxê xewê merik karê xwe kir, jinkê hingî nev da merik got ez nexweşim û roja paştirjinkê bela xwe jêve nekir, merik zanî ji xwe ye, wekî dibêjin: "Rim di tirê da nayê veşartin." Rabî li ser xwe û got jinkê: " Keça qenc soza te tê bîra te ku ez piştî te çi jina neyînim û to piştî min çi mêra

nekî! " Jinkê got: "Belê li bîra minê ew soz. " Mêrik got:
"Baş e, hêj to li ser wê sozêyî?" Jinkê got: "Belê, ew soza
mine û ez xweyî wê gotinê me heta li ser singê min bê
xirêna tevir û bêra." Mêrik hema derpêyê xwe êxist! Jinkê
ho... berê berê xwe dayê! Got: "Kuro ev çi ye?" Mêrik got:
"Ev cewaba mirna te ye hatî min. Min kêr û gunê xwe
jêkirin. da piştî te ez çi jina neyînim..."

Mîrê min deh roj pêva neçûn jinkê serê xwe hilda, pozê - kepûyê - xwe bilind kir. Bî por pora wê: "Ev çi
hale? Ma

nanê min li mala babê min ne bû? Ma xune ez berdestika
malê me. Ez hew ho dimînim." Dûmahîkê rû bi rû gote
mêrê xwe: "Ez êdî holê namînim, yan tê min berdî, yan ezê
te fihêtkar bikim. Mêrik hingî soza wê da bîrê, belê pare nekir.
Mêrik hizrek rakir û deh danîn, ez çi bikim? Ez berdim
xelik bêjin çima jina xwe berda? Dîyare pîsatî lê dît! Ez bikujim
kembaxtir e! Ez xwe kerr bikim xopantir e."

Dûmahîkê ew û jin gihan biryarekê, ku li mal da berdit kes
pê nezaniyê û li koleyek yê mehir kir, şev bo koleyî bit û bi
roj li ser navê wî bit ev bî karê wê her şev li ber çavê merik
wê gotibîya koleyî: Rabe da biçin li ser cihê xwe.

Vêca ez hîvî dÛrim mîrê min to guhê xwe nedî vê kevokê,
çunkî fêl û fenan jina qencên Xudê dîn dîkin! Mîrê teyra
got: " Wekî çi?" Qirê got: "Mîrê min carekê zelamekê û jina
xwe bîn, mêrik ji qencên Xudê bî. Hingî destê xwe rabe
Xudê fikir jê dixwest ku Xudê wî biparêzît ji nexweşyên
gorê û dojah. Carekê jinkê got; "erê zelamo ez nabînim to
123

çûn gihan malê berê xwe dayê jina wî wa li devê derî rawestayê.

Çavên xwe kildayê, biskên xwe badane, xwe kirîye
şorba nexweşa, bezî pêşîyê. Wey to bi xêr hatî , to çawanî?
Mêrik got ez başim, belê to çawanî? Panê êkê mala xwe xirab
kir behsa te kir got: Mirîye! Ev çi ye? Raste dilê min xirab
bî û ez bê hiş bîm, belê ez dîsa sax bîm! Her du çûne
jorê, bî çaxê xewê merik karê xwe kir, jinkê hingî nev da
merik got ez nexweşim û roja paştirjinkê bela xwe jêve nekir,
merik zanî ji xwe ye, wekî dibêjin: "Rim di tirê da nayê
veşartin." Rabî li ser xwe û got jinkê: " Keça qenc soza te tê
bîra te ku ez piştî te çi jina neyînim û to piştî min çi mêra
nekî! " Jinkê got: "Belê li bîra minê ew soz. " Mêrik got:
"Baş e, hêj to li ser wê sozêyî?" Jinkê got: "Belê, ew soza
mine û ez xweyî wê gotinê me heta li ser singê min bê
xirêna tevir û bêra." Mêrik hema derpêyê xwe êxist! Jinkê

ho... berê berê xwe dayê! Got: "Kuro ev çî ye?" Mêrik got:

"Ev cewaba mirna te ye hatî min. Min kîr û gunê xwe jêkirin. da piştî te ez çî jina neyînim..."

Mîrê min deh roj pêva neçûn jinkê serê xwe hilda, pozê - kepûyê - xwe bilind kir. Bî por pora wê: "Ev çî hale? Ma

nanê min li mala babê min ne bû? Ma xune ez berdestika malê me. Ez hew ho dimînim." Dûmahîkê rû bi rû gote mîrê xwe: "Ez êdî holê namînim, yan tê min berdî, yan ezê te fihêtkar bikim. Mêrik hingî soza wê da bîrê, belê pare nekir. Mêrik hizrek rakir û deh danîn, ez çî bikim? Ez berdim xelik bêjin çima jina xwe berda? Dîyare pîsatî lê dît! Ez bikujim kembaxtir e! Ez xwe kerr bikim xopantir e."

Dûmahîkê ew û jin gihan biryarekê, ku li mal da berdit kes pê nezanit û li koleyek yê mehir kir, şev bo koleyî bit û bi roj li ser navê wî bit ev bî karê wê her şev li ber çavê merik wê gotibîya koley: Rabe da biçin li ser cihê xwe.

Vêca ez hîvî dÛrim mîrê min to guhê xwe nedî vê kevokê, çunkî fêl û fenan jina qencên Xudê dîn dikin! Mîrê teyra got: "Wekî çî?" Qirê got: "Mîrê min carekê zelamekê û jina xwe bîn, mîrik ji qencên Xudê bî. Hingî destê xwe raberî Xudê dikir jê dixwest ku Xudê wî biparêzit ji nexweşîyên gorê û dojah. Carekê jinkê got; "erê zelamo ez nabînim to 123

xwe diparêzî ji xap û telhên jina! To ji nezanîna xwe neparêzî yan jî ji bê pakî?" Mêrik got : "Jin çîne xwelî li serê wan û tepik û xapên wan? " Jinkê got: "De xem nakit. Jinik rabî çû ba masîgîrekê çend masîyek anîn û ji dizîve birin li ser cotê mîrê xwe li nav rêza cotê wî da li pêşîya gêsne wî veşartin. Roja paşî mîrik çû li ser cotê xwe dewarên xwe girêdan, çar gava neçû berê xwe dayê masîyek ji ber serê gêsne wî ser ax bî! Mêrik mendehoş ma... Ev çî kes ne dîtîye û ne bihîstîye?! Xelkê tiştên holê dîtine yan bihîstine?! Berê xwe diditê masîyê! Hizrê xwe dikit baş e, masî û li bin erdê da?! Dûmahîkê masîyê xwe rakir û dest avêthevcarê xwe, dîsa çar gava ne çû berê xwe dayê masîyek dî jî ji ber serê gêsne wî ser ax bî, heta çû serê xeta xwe ew masîyên jinê vaşartin hemî dîtî û hilgirtin, heta nivro jina wî taştê jê ra anî, Xudê qewetê lê da û rûnişte xarê, mîrik got: "Ka keça qenc to zanî min îro ecêbbîyek dîtîye?" Jinkê got: "Xêr bit camêro?" Got: "Bi Xudê min hindek masî ji bin erdê da derêxistine!" Jinkê xwe xeşîm kir: "Weyla kezî kurê masî û li bin erdê da?" Mêrik got: "Keça qenc bi Xudê

ez bi xwe jî mendehoş mame, belê ez li ber çavên xwe dibînim!" Jinkê got: "Camêro hemî ji Xudê tê!" Mêrik got: "Gelek rast e. Çawa bit şîva me îşev masîne, şîva me xweş e. Here taze biqelîne û here bêje birayê xwe û babê min û pismamê te û dostê min filan kes, bila ew jî bîn li gel me bixûn." Jinik rabî hat mal, belê masî çenekirin. Maşik çêkirin û got wan mirova û xwestin li ser şîvê, êvarî mêrik hat got: "Te şîv çêkirye?" Jinkê got: "Belê." Got: "Te ew mirov xwestine? Got: "Belê." Bî çaxê şîvê hemî rûniştin, jinkê şîv anî. Merik berê xwe dayê şîv maşê, ne goştê masîye! Got: "Keçê ka masî?" Jinkê got: "Weyla ser bi reşê, bê lome, masîyê çî, ma to çûbî masîya?" Mêrik got: "Ew masîên min li ber cot girtin û dayîn te, ewên min ji bin erdê da derxistin?" Jinkê got: "Weyla kezî kurê xelkê masî li bin erdê da sehkirine? To dîn bîyî malwêran?! Mirik da gopale xwe dadnit jinkê, mirov ketin li navbeynê da : Te çî ye malxopano? Mêrik got: Ezbenî hindê masî min ji bin erdê da derxistin min gotê here bike şîv, ewa tiranê xwe li min 124

xwe diparêzî ji xap û telhên jina! To ji nezanîna xwe neparêzî yan jî ji bê pakî?" Mêrik got : "Jin çîne xwelî li serê wan û tepik û xapên wan? " Jinkê got: "De xem nakit. Jinik rabî çû ba masîgîrekê çend masîyek anîn û ji dizîve birin li ser cotê mêrê xwe li nav rêza cotê wî da li pêşîya gêsne wî veşartin. Roja paşî mêrik çû li ser cotê xwe dewarên xwe girêdan, çar gava neçû berê xwe dayê masîyek ji ber serê gêsne wî ser ax bî! Mêrik mendehoş ma... Ev çî kes ne dîtîye û ne bihîstîye?! Xelkê tiştên holê dîtine yan bihîstine?! Berê xwe diditê masîyê! Hizrê xwe dîkit baş e, masî û li bin erdê da?! Dûmahîkê masîyê xwe rakir û dest avêthevcarê xwe, dîsa çar gava ne çû berê xwe dayê masîyek dî jî ji ber serê gêsne wî ser ax bî, heta çû serê xeta xwe ew masîyên jinê vaşartin hemî dîtin û hilgirtin, heta nivro jina wî taştê jê ra anî, Xudê qewetê lê da û rûnişte xarê, mêrik got: "Ka keça qenc to zanî min îro ecêbbîyek dîtîye?" Jinkê got: "Xêr bit camêro?" Got: "Bi Xudê min hindê masî ji bin erdê da derêxistine!" Jinkê xwe xeşîm kir: "Weyla kezî kurê masî û li bin erdê da?" Mêrik got: "Keça qenc bi Xudê ez bi xwe jî mendehoş mame, belê ez li ber çavên xwe dibînim!" Jinkê got: "Camêro hemî ji Xudê tê!" Mêrik got: "Gelek rast e. Çawa bit şîva me îşev masîne, şîva me xweş e. Here taze biqelîne û here bêje birayê xwe û babê min û

pismamê te û dostê min filan kes, bila ew jî bên li gel me bixûn." Jinik rabî hat mal, belê masî çênekirin. Maşîk çêkîrin û got wan mirova û xwestin li ser şîvê, êvarî mêrik hat got: "Te şîv çêkirye?" Jinkê got: "Belê." Got: "Te ew mirov xwestine? Got: "Belê." Bî çaxê şîvê hemî rûniştin, jinkê şîv anî. Merik berê xwe dayê şîv maşe, ne goştê masîye! Got: "Keçê ka masî?" Jinkê got: "Weyla ser bi reşê, bê lome, masîyê çî, ma to çûbî masîya?" Mêrik got: "Ew masîên min li ber cot girtin û dayî te, ewên min ji bin erdê da derxistin?" Jinkê got: "Weyla kezî kurê xelkê masî li bin erdê da sehkirine? To dîn bîyî malwêran?! Mirik da gopale xwe dadnit jinkê, mirov ketin li navbeynê da : Te çî ye malxopano? Mêrik got: Ezbenî hindê masî min ji bin erdê da derxistin min gotê here bike şîv, ewa tiranê xwe li min

124 dîkit. Soz bit ez wê bê kepû û lêv bikim. Jinkê kir hawar li bextê hewe mêrê min bigrin dîn bîye wê min bikujit. Gundî û cîran hemî kombîn mêrik bi stûnê ve girêdan hişk û hişk nekarî xwe bilivînit. Jinkê ji dizî ve masîyek nîşê mêrik kir wî ji binê linga kir hawar bi Xudê vê he masîye. Mirovan gotin: Çavên wî girê bidin, çavên wî jî girêdan. Mêrik ma li wî awayî heta nîva şevê. her kes vetevizî ji nûka jinik çû li ber sekinî û got: To çawanî ez qurban bi xwe û fêl û fenên jina xwe ve? Mêrik got: Li min tobe bit ji îro pê ve ez ewil xwe ji fen û xapên jina biparêzim. Vêca mîrê min ez hîvî dikim to çêlikên min bidî min guhê xwe nedî vê kevoka fêlbaz û fenker.

Kevokê got: Mîrê min, ez hîvî ji te dikim to guhê xwe nedî vî qîrê reş, evî gelek ezman dirêjî li civata te kir hemî jin bi rêzekê ajotin ka bêhnekî guhê xwe bide xadima xwe jî da ji xwe ra jina bibîn!

Dibêjin carekê paşeyek hebî li ser rûyê erdê kurek hebî kurê wî mezin bî û bî ye jina, babê gotê, lawê min to gihayî jina min divê ez te bi jin bikim hêj ez ne mirim. Vêca ka çavê xwe bigerîne li bajêr da ka te kî divê da ji te ra bînim. Kurkî got: Babo, min hêj kes bi dilê xwe ji xwe ra ne dîtîye. Rojekê kurê paşê wê li ser banê Ûlya xwe ye, berê xwe dayê keçek belengaz kodka wê li destê wê da ye wa ji xwe ra parsê dîkit. Livek sêva xelatî wa li destê kurê paşê da, hema nemerdî nekîr, ew sêv veweşand bin çengê keçkê, dev û dev li erdê da. Keçîk rabî li ser xwe dilkul, çav bi girî bi ser mal da çû. Dîya wê pirsyar jê kir: Te xêr bit keça min?

Got: Dayê malwêrankê berek li bin çengê min da perasûyên min şikênanand û kodka min rijand. Keçkê destê xwe bir bin keşşa xwe û got: Eve hêj berê wî li pizya - paxila - min da ye. Dayê destê xwe bir berî da derînit bêre xwe dayê eve ne ber e sêv e. Got: Keça min xema nexwe eve Xudê nesîbê te anî, dilê êk mezin ketîye te, divêt te bixwazit. Ka van roja neçe parsê heta ka Xudê wê çawa çêkit? Keçik ma li mal. Kurê paşê hat xarê piştî zanî ka mala babê keçkê li kûdêyê? Got dîya xwe herin keça filan belengazî ji min ra bixwazin. Dayê gôt: Kurê min ava çavê te rijyaye!? To kurê paşayî em 125

dikit. Soz bit ez wê bê kepû û lêv bikim. Jinkê kir hawar li bextê hewe mêrê min bigrin dîn bîye wê min bikujit. Gundî û cîran hemî kombîn mêrik bi stûnê ve girêdan hişk û hişk nekarî xwe bilivînit. Jinkê ji dizî ve masîyek nîşê mêrik kir wî ji binê linga kir hawar bi Xudê vê he masîye. Mirovan gotin: Çavên wî girê bidin, çavên wî jî girêdan. Mêrik ma li wî awayî heta nîva şevê. her kes vetevizî ji nûka jinik çû li ber sekinî û got: To çawanî ez qurban bi xwe û fêl û fenên jina xwe ve? Mêrik got: Li min tobe bit ji îro pê ve ez ewil xwe ji fen û xapên jina biparêzim. Vêca mîrê min ez hîvî dikim to çêlikên min bidî min guhê xwe nedî vê kevoka fêlbaz û fenker.

Kevokê got: Mîrê min, ez hîvî ji te dikim to guhê xwe nedî vî qîrê reş, evî gelek ezman dirêjî li civata te kir hemî jin bi rêzekê ajotin ka bêhnekî guhê xwe bide xadima xwe jî da ji xwe ra jina bibîn!

Dibêjin carekê paşeyek hebî li ser rûyê erdê kurek hebî kurê wî mezin bî û bî ye jina, babê gotê, lawê min to gihayî jina min divê ez te bi jin bikim hêj ez ne mirim. Vêca ka çavê xwe bigerîne li bajêr da ka te kî divêt da ji te ra bînim. Kurkî got: Babo, min hêj kes bi dilê xwe ji xwe ra ne dîtîye. Rojekê kurê paşê wê li ser banê Ûlya xwe ye, berê xwe dayê keçek belengaz kodka wê li destê wê da ye wa ji xwe ra parsê dikit. Livek sêva xelatî wa li destê kurê paşê da, hema nemerdî nekir, ew sêv veweşand bin çengê keçkê, dev û dev li erdê da. Keçik rabî li ser xwe dilkul, çav bi girî bi ser mal da çû. Dîya wê pirsyar jê kir: Te xêr bit keça min? Got: Dayê malwêrankê berek li bin çengê min da perasûyên min şikênanand û kodka min rijand. Keçkê destê xwe bir bin keşşa xwe û got: Eve hêj berê wî li pizya - paxila - min da ye. Dayê destê xwe bir berî da derînit bêre xwe dayê eve ne

ber e sêv e. Got: Keça min xema nexwe eve Xudê nesîbê te anî, dilê êk mezin ketîye te, divêt te bixwazit. Ka van roja neçe parsê heta ka Xudê wê çawa çêkit? Keçik ma li mal. Kurê paşê hat xarê piştî zanî ka mala babê keçkê li kûdêyê? Got dîya xwe herin keça filan belengazî ji min ra bixwazin. Dayê got: Kurê min ava çavê te rijyaye!? To kurê paşayî em 125

ê çawa xwe bikin hevalê belengaza. Eve hemî keçên mal meznane, ka te kî divêt da rabin ji te ra bixwazin? Kurkî got: Dayê çêroka ji min ra nebêje, soz û peyman bit li ser min ne ew keçik bit min serê xwe nedanî li ser palenîşkê çi jina! Dayê neçar bî. Piştî bab jî pê agehdar kirî rabîn çûn mala babê keçkê bi xwazgînî. Babê keçe qelenê xwe bi paşakî xwest û stand. Keçik piştî çend roja veguhastin. Mane li ser keyf û xweşîyên xwe. Pişfî çendekê dê û babê kurkî mirin û kurk li şona babê xwe bî paşa. Adetê wî bajarî ew bî her çend sala carekê diçûn karwan û karwanîya wan dirêj bî. Paşayî nû rabî wî jî xwe lêk da ew jî bi nav karwên ket jina xwe hişt bi tenê, bê kes û bê kus, çunkî dê û babê wê jî mirbîn. Kesek li ber destê nema ji bilî xadima wê bê xercî man li jor ve, qûtek kê. Jinkê por pora halê xwe ji mêrê xwe ra kir belê bê par e. Paşa her çû û jinik ma li jor ve, li çaxekê destê xwe kir li binê berûka xwe da du mecîdî wê li binê berûka wê dane. Her du mecîdî derxistin da xadima xwe û gotê here sûkê bi mecîdîkê hervişme bi reng û taw û dezî bikre û mecîdîkê jî bide bi xwarin. Xadim çû gotina wê bi cih anî û hat, keçik ket li ber wê şevê desmalek çêkir. Mirov dil nahêlit lê binêrit û got xadima xwe rabe bibe sûkê bifroşe belê hişyar bî nedî mirovên kose. Xadim rabî bir li bazara ewil çar mecîdî pê hatin heta serê sûkê bîr 15 mecîdî êk kose gazî xadimê kir : Li ser min bi 20 mecîdîya da xadimê da yê kose. Kose heqê wê dayê û dest avêt gustîlkek zêrjî dayê got: Vê gusfîlkê bide xweyê vê desmalkê. Xadim hat 20 mecîdî dan xatûnê belê gustîlk nîşe nekir, xatûn rabî 10 mecîdî dan xadimê û got bibe bide bi hevrişmê bi reng û 10 mecîdîya jî bide navmalî. Xadim çû gotina xatûnê bi cê anî tiştên gotî hemî kirin û anîn. Xatûn wê şevê ne nivist heta seharê perde çêkir. Mirov her divêt berê xwe bidadê, rabî pêça û danî li ser milê xadimê û got: Bibe bifroşe, belê hişyar be nedî kosa. Xadimê perde bir li bazara ewil 50 mecîdî pê hatin heta giha yê kose bîn 100 mecîdî. Kose got: Li ser min bi 200 mecîdîya, perê xadimê danê û dest avêt

cotek guhara got van jî bide xweyê vê perdê û silavên min jî lê bike. Xadimê pare anîn û dan xatûnê, belê guhar nîşê ne-126

ê çawa xwe bikin hevalê belengaza. Eve hemî keçên mal meznane, ka te kî divêt da rabin ji te ra bixwazin? Kurkî got: Dayê çêroka ji min ra nebêje, soz û peyman bit li ser min ne ew keçik bit min serê xwe nedanî li ser palenîşkê çi jina! Dayê neçar bî. Piştî bab jî pê agehdar kirî rabîn çûn mala babê keçkê bi xwazgînî. Babê keçê qelenê xwe bi paşakî xwest û stand. Keçik piştî çend roja veguhastin. Mane li ser keyf û xweşiyên xwe. Pişfî çendekê dê û babê kurkî mirin û kurk li şona babê xwe bî paşa. Adetê wî bajarî ew bî her çend sala carekê diçûn karwan û karwanîya wan dirêj bî. Paşayî nû rabî wî jî xwe lêk da ew jî bi nav karwên ket jina xwe hişt bi tenê, bê kes û bê kus, çunkî dê û babê wê jî mirbîn. Kesek li ber destê nema ji bilî xadima wê bê xercî man li jor ve, qûtek kê. Jinkê por pora halê xwe ji mêrê xwe ra kir belê bê par e. Paşa her çû û jinik ma li jor ve, li çaxekê destê xwe kir li binê berûka xwe da du mecîdî wê li binê berûka wê dane. Her du mecîdî derxistin da xadima xwe û gotê here sûkê bi mecîdîkê hervişme bi reng û taw û dezî bikre û mecîdîkê jî bide bi xwarin. Xadim çû gotina wê bi cih anî û hat, keçik ket li ber wê şevê desmalek çêkir. Mirov dil nahêlit lê binêrit û got xadima xwe rabe bibe sûkê bifroşe belê hişyar bî nedî mirovên kose. Xadim rabî bir li bazara ewil çar mecîdî pê hatin heta serê sûkê bîr 15 mecîdî êk kose gazî xadimê kir : Li ser min bi 20 mecîdîya da xadimê da yê kose. Kose heqê wê dayê û dest avêt gustîlkek zêrjî dayê got: Vê gusfîlkê bide xweyê vê desmalkê. Xadim hat 20 mecîdî dan xatûnê belê gustîlk nîşe nekir, xatûn rabî 10 mecîdî dan xadimê û got bibe bide bi hevrişmê bi reng û 10 mecîdîya jî bide navmalî. Xadim çû gotina xatûnê bi cê anî tiştên gotî hemî kirin û anîn. Xatûn wê şevê ne nivist heta seharê perdek çêkir. Mirov her divêt berê xwe biditê, rabî pêça û danî li ser milê xadimê û got: Bibe bifroşe, belê hişyar be nedî kosa. Xadimê perde bir li bazara ewil 50 mecîdî pê hatin heta giha yê kose bîn 100 mecîdî. Kose got: Li ser min bi 200 mecîdîya, perê xadimê danê û dest avêt cotek guhara got van jî bide xweyê vê perdê û silavên min jî lê bike. Xadimê pare anîn û dan xatûnê, belê guhar nîşê ne-126

kir. Xatûnê rabî wê şevê yek dî çêkir mezintir û ciwantir.

Seharê da xadimê û got -bibe bifroşe ageh ji xwe û kosa hebe nedîyê. Xadimê bir heta giha koseyî bihayê wê bî 500 mecîdî. Kose got li ser min bi 600 mecîdîya, parê wê danê û got: Evî cotê bazina ji xatûna xwe ra bibe. Xadimê pare anîn, belê bazin jî nîşê wê nekir. Şeva paşî xatûnê yek dî çêkir, ji dilê xwe ra û seharê da xadimê û gotê: Evê bibe û kêmi hezar mecîdîya nede. Xadimê bir heta giha koseyî bi bihayê wê bi hezar mecîdî. Kose got li ser min bi 1200 mecîdîya. Parê xadimê dayê û dest avêt kemberek zêrîn û got : Vê jî bide xatûna xwe, xadimê pare anîn dan xatûnê wekî her car kember danî li ba wa tiştên dî. Xatûnê got: Xadimê Xadimê got: Belê. Got Min îşev bêhin vekirine, here dergêhê xwe baş asê bike û here li û da xwe bin ve da ez jî îşev binvim, çunkî ez gelek westame. Xadim çû nivist. Xatûnê jî serê xwe danî û ket xewa şîrîn. Çaxê bi xwe hesha textê wê hat û çû bi ser xwe ve hat çavên xwe gemirandin, berê xwe da li dora xwe kes nedît. Dîsa serê xwe danî xewê dilê wê girt berê xwe dayê dîsa textê wê hat û çû! Ho bi ser xwe ve hat, berê xwe dayê kose hat nîva malê! Kose got: Çima xatûna min çaxê min gusfîlk û bazin û guhar û kember rê fikir te ne got ev çî ne? Çîrok pê nevên to bibî teyir to ji destê min qurtal nabî. Heke to bawer nakî gazî xadima xwe bike. Xatûn gazî xadimê kir û hat, got: Rast e, kose ev tiştên he dane te? Got: Belê. Got: Baş e, pa çima te nîşanî min ne fikir? Got: Min nediwêrî. Xatûnê got kose: Vêca to çi dixwazî? Kose got: Bi dilê te ye, to dixwazî emê mala te bibîn li ser ya min û te divêt emê ya min bînîn li ser ya te? Xafûnê got: Emê her duka sehkin, kîjik siviktire emê wê bîn li ser ya dî? Belê pa to li kûra hatî mala min û dergêh girtî? Kose got: Min lexmek ji xanîyê xwe lêdaye yekser bo ûda te. Xatûnê got: Pa ber min bikeve da biçin ewil mala te sehbikîn. Kose ket li berahîyê û xatûn ket li pey û xadim ket li pey xatûnê û jor da xwe berdand li lexmê da carekê berê xwe danê li hewşa kose ra derkefin. Kose dest avêt klîlkên xwe der anîn û derên ûdên xwe êk êk vekir û xatûnê berê xwe dayê, her ûdek pire ji texlîtek malî, ûdak pire ji zêr û

127

kir. Xatûnê rabî wê şevê yek dî çêkir mezintir û ciwantir. Seharê da xadimê û got -bibe bifroşe ageh ji xwe û kosa hebe nedîyê. Xadimê bir heta giha koseyî bihayê wê bî 500 mecîdî. Kose got li ser min bi 600 mecîdîya, parê wê danê û got: Evî cotê bazina ji xatûna xwe ra bibe. Xadimê pare

anîn, belê bazin jî nîşê wê nekir. Şeva paşî xatûnê yek dî çêkir, ji dilê xwe ra û seharê da xadimê û gotê: Evê bibe û kêmi hezar mecîdîya nede. Xadimê bir heta giha koseyî bi bihayê wê bi hezar mecîdî. Kose got li ser min bi 1200 mecîdîya. Parê xadimê dayê û dest avêt kemberek zêrîn û got : Vê jî bide xatûna xwe, xadimê pare anîn dan xatûnê wekî her car kember danî li ba wa tiştên dî. Xatûnê got: Xadimê Xadimê got: Belê. Got Min îşev bêhin vekirine, here dergehê xwe baş asê bike û here li û da xwe bin ve da ez jî îşev binvim, çunkî ez gelek westame. Xadim çû nivist. Xatûnê jî serê xwe danî û ket xewa şîrîn. Çaxê bi xwe hesha textê wê hat û çû bi ser xwe ve hat çavên xwe gemirandin, berê xwe da li dora xwe kes nedît. Dîsa serê xwe danî xewê dilê wê girt berê xwe dayê dîsa textê wê hat û çû! Ho bi ser xwe ve hat, berê xwe dayê kose hat nîva malê! Kose got: Çima xatûna min çaxê min gusfîlk û bazin û guhar û kember rê dikir te ne got ev çî ne? Çîrok pê nevên to bibî teyir to ji destê min qurtal nabî. Heke to bawer nakî gazî xadima xwe bike. Xatûn gazî xadimê kir û hat, got: Rast e, kose ev tiştên he dane te? Got: Belê. Got: Baş e, pa çima te nîşanî min ne dikir? Got: Min nediwêrî. Xatûnê got kose: Vêca to çi dixwazî? Kose got: Bi dilê te ye, to dixwazî emê mala te bibîn li ser ya min û te divêt emê ya min bînîn li ser ya te? Xafûnê got: Emê her duka sehkin, kîjik siviktire emê wê bîn li ser ya dî? Belê pa to li kûra hatî mala min û dergeh girtî? Kose got: Min lexmek ji xanîyê xwe lêdaye yekser bo ûda te. Xatûnê got: Pa ber min bikeve da biçin ewil mala te sehbikîn. Kose ket li berahîyê û xatûn ket li pey û xadim ket li pey xatûnê û jor da xwe berdand li lexmê da carekê berê xwe danê li hewşa kose ra derkefin. Kose dest avêt klîlkên xwe der anîn û derên ûdên xwe êk êk vekir û xatûnê berê xwe dayê, her ûdek pire ji texlîtek malî, ûdak pire ji zêr û

127
 êk ji zîv û êk ji qumaş û êk ji dirr û yaqota. Carekê berê xwe dayê xencerek kalan zêr wa li ser wêdê ye ji dizî ve êxist li pizya xwe da, got kose: Da biçin vêca ya min seh bikîn. Kose dîsa ket berahîyê û xatûn ket li pey û xadim li dûv xatûnê. Xatûnê zanîn nêzikî mala wê bîn, ew xencer deranî û hingî hêz û quwet hebî jorda danî qolinca kose. Serê xencerê li berê dilê kose ra derket û got: Teres lawê teresa ma keçên baba welê hawante ne, ku to qesta cihê wan bikî!? Berê xwe da xadima xwe û got: Keçê xwe datewîne bide

pişta xwe da bibîn veşêrîn. Xadimê xwe tewand da laşê wî rakit xatûnê ew xencer jorda veweşand rayê qolinca wê jî: Hey çi min bi serê wî li nav teşka te dayî roja ewil min gote te desmalên min nefroşe kosa; heke dîya te jî ho ne kirbîya te jî ho ne dikir! Hey çi min difna te û kose li derqûna kurê paşê dayî heke ew jî ne bênamusek wekî te û kose bîya, wî ez bi tenê bê kes û kûs ne dihiştin! Her du term hinc hinc kirin û bin ax kirin û çû malê destek cilên mêra kirin li ber xwe û çend hemal anîn malê kose hemî kişand li ser mala xwe û koçk û dîwana xwe vekir û xwe bi danê û qencîyê anî pêş, heta dûmahîkê nehişt kes xwarnê jî li mala xwe bixût, divîya hemî li ba wî bixûn û vexûn - û kes nizanit jin e - dûmahîkê xelkê bajêr hemî bîne êk û ew kirin paşa. Û gotin: Paşayê me yê berê kêr nayê eve baştir e! Man bi wî miqamî heta karwanî hatin ji karwanê xwe, bersiv gehiştê bajêr eve karwanî hatin li teniştê bajêr, zarokên bajêr her kes bezî li pêşîya mirovên xwe, kurê paşê jî dest avêt hindêk şekrok û şîranî raberî zaroka kir, belê kesê ji desta newergirt û teva gotin: Xwelî li te bit ma em li ber minetê te ne? Ji dewlet serê paşayê me tiştêk ji me kêm nîn e, çunkî nahêlit li ber destê me kêm bit. Tiştên me pêtivê bit li ber me hazir e. Kurê paşê got: Em navê paşayê xwe nizanin, belê tilya wî bine mala te tînit, were here lê bibe mêvan da to ji xwe ra merdemêra bibînî? Kurê paşê ne got pa ne ez xweyî koçk û dîwan bîm, hema yekser got: Pa êk min bibin wêdê, hindêk ketin li berahîyê heta birin dîwanê, ew jî li wêdê rûnişt heta hemîya şîva xwe xwarin û qehwa xwe vexwarin, şevbûrka xwe bûrandin. Her kes rabî da biçit mala xwe. Paşê got - 128 êk ji zîv û êk ji qumaş û êk ji dirr û yaqota. Carekê berê xwe dayê xencerek kalan zêr wa li ser wêdê ye ji dizî ve êxist li pizya xwe da, got kose: Da biçîn vêca ya min seh bikîn. Kose dîsa ket berahîyê û xatûn ket li pey û xadim li dûv xatûnê. Xatûnê zanîn nêzikî mala wê bîn, ew xencer deranî û hingî hêz û quwet hebî jorda danî qolinca kose. Serê xencerê li berê dilê kose ra derket û got: Teres lawê teresa ma keçên baba welê hawante ne, ku to qesta cihê wan bikî!? Berê xwe da xadima xwe û got: Keçê xwe datewîne bide pişta xwe da bibîn veşêrîn. Xadimê xwe tewand da laşê wî rakit xatûnê ew xencer jorda veweşand rayê qolinca wê jî: Hey çi min bi serê wî li nav teşka te dayî roja ewil min gote te desmalên min nefroşe kosa; heke dîya te jî ho ne kirbîya te jî ho ne dikir! Hey çi min difna te û kose li derqûna kurê

paşê dayî heke ew jî ne bênamusek wekî te û kose bîya, wî ez bi tenê bê kes û kûs ne dihiştin! Her du term hinc hinc kirin û bin ax kirin û çû malê destek cilên mêra kirin li ber xwe û çend hemal anîn malê kose hemî kişand li ser mala xwe û koçk û dîwana xwe vekir û xwe bi danê û qencîyê anî pêş, heta dûmahîkê nehişt kes xwarnê jî li mala xwe bixût, divîya hemî li ba wî bixûn û vexûn - û kes nizanit jin e - dûmahîkê xelkê bajêr hemî bîne êk û ew kirin paşa. Û gotin: Paşayê me yê berê kêr nayê eve baştir e! Man bi wî miqamî heta karwanî hatin ji karwanê xwe, bersiv gehişt bajêr eve karwanî hatin li tenişt bajêr, zarokên bajêr her kes bezî li pêşîya mirovên xwe, kurê paşê jî dest avêt hindêk şekrok û şîranî raberî zaroka kir, belê kesê ji desta newergirt û teva gotin: Xwelî li te bit ma em li ber minetê te ne? Ji dewlet serê paşayê me tiştêk ji me kêm nîn e, çunkî nahêlit li ber destê me kêm bit. Tiştên me pêtivê bit li ber me hazir e. Kurê paşê got: Em navê paşayê xwe nizanin, belê tilya wî bine mala te tînit, were here lê bibe mêvan da to ji xwe ra merdemêra bibînî? Kurê paşê ne got pa ne ez xweyî koçk û dîwan bîm, hema yekser got: Pa êk min bibin wêdê, hindêk ketin li berahîyê heta birin dîwanê, ew jî li wêdê rûnişt heta hemîya şîva xwe xwarin û qehwa xwe vexwarin, şevbûrka xwe bûrandin. Her kes rabî da biçit mala xwe. Paşê got - 128 jinkê - gote kurê paşê (mêrê xwe): To neçe li vir be... Dîwan vale bî, nema ji bilî paşê û kurê paşê - Pa ne kurê paşê, paşayî nasnakit ku jina wî ye - paşê got: Lawê qenc rabe da biçîn cihê nivistinê vêdê nexweş e. Kurê paşê got: Ez kolê te me vêdê ji min û babê min zêde ye, belê bela xwe jê venekir, heta bire jor. Jinkê ji mala kosey lalîkek zêr mirîşkek zêr çûçekek hemî zêr anîbî danîbî li pencera xwe da; çaxê çavê kurê paşê ho... bi mirîşkê ket mendehoş bî. Ageh ji xwe nema, çavê wî êdî ji lalîkê û mirîşkê vebî. Hingî paşa li gel axift: To ji kûyî û hûn bi kûve çûn, hewe gelek îza kêşa? Ew nikarî du peyva li gel paşê baxivit, çavên wî ji lalîkê venabin. Paşê got: Lao her wekî dilê te gelek ketî vê lalîkê û mirîşkê? Kurê paşê got: Belê ezbenî çunkî kesê tiştên holê ne dîtîye! Paşê got: Heke to bihêlî ez destekê bême li ser te ez ê çûçekê bidim te? Kurê paşê bawer nekir. Paşê wegot hema derpê xwe êxist nav teşkên xwe û got: Keremke... Gava wekirjinkê tiv kirê û got: Kurê dihlê bawerke te gelek car dî derpê xwe ji gelek dî ra êxisîye? Heke ne bi xatrê dîya xwe û babê xwe bîya minê

Îşev to zîvar zîvar kirbîyay, ey bê bûte ez jina te me! Te dît çawa te ez bê kes û bê kûs hiştim û to çûyî têra çar roja xwarin te ji min ra nehişt û paşê çêroka xwe hemî jê ra got: Vêca mîrê min "jin jî hene û jinkok jî hene." Ne ji vê kêmtir e çêroka Elaedînê dirrfiroş mîrê min.. Mîrê teyra got: Ew çawa bî?

Kevoke got: Mîrê min dibêjin carekê paşayek û her du aqildarên xwe derketin da seh û sûya xelkên bajarê xwe bikin - piştî xwe guherîn bi rengekê derwêşa - berê xwe danê carekê siwarek ji wê ve tê, belê siwarek kok û lêkdayî, mirov dil nahêlit li bejin bala wî binêrit. Tekbera wî çavên mirov jê teji dibit. Her sêka ji xwe ra gotin ev siwarê he gelek koke, belê em nizanin ka merdemêra wî çawa ne? Bawerkin emê vî siwarî bicerbînin ka ji merdîya xwe ve çawan e? Siwar hat li semta wan silav kire wan, her sêka pêkve gotin: Ellah dost û keşola xwe li ber vegirtin; sûr li lihafa hespê xwe û sekinî û got: Bawer bikin gelî babderwêşa hewe li cihek xirab li min hilêxist, belê hûn û şansê xwe, destê xwe

129
jinkê - gote kurê paşê (mêrê xwe): To neçe li vir be...
Dîwan vale bî, nema ji bilî paşê û kurê paşê - Pa ne kurê paşê, paşayî nasnakit ku jina wî ye - paşê got: Lawê qenc rabe da biçîn cihê nivistinê vêdê nexweş e. Kurê paşê got: Ez kolê te me vêdê ji min û babê min zêde ye, belê bela xwe jê venekir, heta bire jor. Jinkê ji mala kosey lalîkek zêr mirîşkek zêr çûçekek hemî zêr anîbî danîbî li pencera xwe da; çaxê çavê kurê paşê ho... bi mirîşkê ket mendehoş bî. Ageh ji xwe nema, çavê wî êdî ji lalîkê û mirîşkê venebî. Hingî paşa li gel axift: To ji kûyî û hûn bi kûve çûn, hewe gelek îza kêşa? Ew nikarî du peyva li gel paşê baxivit, çavên wî ji lalîkê venabin. Paşê got: Lao her wekî dilê te gelek ketî vê lalîkê û mirîşkê? Kurê paşê got: Belê ezbenî çunkî kesê tiştên holê ne dîtîye! Paşê got: Heke to bihêlî ez destekê bême li ser te ez ê çûçekê bidim te? Kurê paşê bawer nekir. Paşê wegote hema derpê xwe êxist nav teşkên xwe û got: Keremke... Gava wekirjinkê tiv kirê û got: Kurê dihlê bawerke te gelek car dî derpê xwe ji gelek dî ra êxisfîye? Heke ne bi xatrê dîya xwe û babê xwe bîya minê îşev to zîvar zîvar kirbîyay, ey bê bûte ez jina te me! Te dît çawa te ez bê kes û bê kûs hiştim û to çûyî têra çar roja xwarin te ji min ra nehişt û paşê çêroka xwe hemî jê ra got: Vêca mîrê min "jin jî hene û jinkok jî hene." Ne ji vê kêmtir

e çêroka Elaedînê dirrfiroş mîrê min.. Mîrê teyra got: Ew çawa bî?

Kevokê got: Mîrê min dibêjin carekê paşayek û her du aqildarên xwe derketin da seh û sûya xelkên bajarê xwe bikin - piştî xwe guherîn bi rengê derwêşa - berê xwe danê carekê siwarek ji wê ve tê, belê siwarek kok û lêkdayî, mirov dil nahêlit li bejin bala wî binêrit. Tekbera wî çavên mirov jê teji dibit. Her sêka ji xwe ra gotin ev siwarê he gelek koke, belê em nizanin ka merdemêra wî çawa ne? Bawerkin emê vî siwarî bicerbînin ka ji merdîya xwe ve çawan e? Siwar hat li semta wan silav kire wan, her sêka pêkve gotin: Ellah dost û keşola xwe li ber vegirtin; sûr li lihafa hespê xwe û sekinî û got: Bawer bikin gelî babderwêşa hewe li cihek xirab li min hilêxist, belê hûn û şansê xwe, destê xwe

129
bire berûka xwe û derêxist raberî yê nivê kîr û got: Eve şansê te ye. Ka şansê hevalên te çawan e? Û dê bibit çî? Destê xwe kire berûka xwe deanî raberî yê milê çepê kir û paşî raberî yê li milê rastê kir û rîya xwe girt û çû. Her sêka berê xwe dane keşkola xwe nêrîn her êk durrek li keşkola wî daye şansê aqildarê milê rastê durra wî ji ya her sêka biçûktir bî! Paşê got: Dana vî mirovî mîr û paşa nadin belê pa şansê aqildarê milê rastê durra wî biçûktir hat! Ev rnirov her wekî em naskirin, bêhnekê henek - tirane - bi aqildarê milê rastê kirin û kar kirin da biçin, belê kerba aqildarê milê rastê jêve bî, rast: Çawa em nasnekirin? Pa min nasnakit ku ez yarê jina wî me û her şev ez li berê jina wî da dinivim! Gava we got çavên paşayî sor bîn got: Kuro binêre to çi dibêji? Got: Bi serê paşayî we ye her wekî ez dibêjim, paşê got: Bi tac û textê xwe kim to dîyar nekî ezê serê te lê bidim! Got: Li ser çava bes muhletê bide min, paşê got: Muhlet ji te ra heta çil roj dî û vegerîyan hatin malê, aqildarê milê rastê çû mal dil bi kul û dil bi tirs, zarokên wî pirsyarjê kirin: To çima dil nexweş î? Aqildarî çêroka xwe ji wan ra got û paşê gote wan ez nizanim ew mirov ji kûye û navê wî çî ye? U hekê ez dîyar nekim wê paşa serê min lê bit. Keça wî got: Babo xema nexwe ev sanahiye! Min dapîrek sihirbendek heye garsî bi sê rêzî bi stûnê ve dibit! Bi xwe ew siwar di binê heft behran da bit dê wî derxit. Rêkirin li dûv pîrê ra anîn. Aqildarî çîroka xwe ji pîrê ra got: Pîrê kenî û got: Krê heyran ev sanahiye, to wekî dibêjin: "Rohin li çirê û seyra melekê aqildarî got: Ka pencek zêra bidin pîrê! Pîrê

zêrên xwe birin û rabî çû - piştî saloqdanê siwarî ji aqildarî wergirtin - zanî ka ew kî ye? Zanî ji Elaedîn pêve kes dî wê merdemêrîyê nakit. Pîrê rabî destek cilên ehlê Xudê kirin ber xwe û yekser qesta mala Elaedînê dirrfiroş kir, çû nîzîkê mala wî nobedara lê heytand: De here pîra pitot her muyek yê te ewanek wê li bin da ye! Belê pîrê xwe ne veda heta Elaedîn hat; pîrê bezî pêşîyê. Elaedîn got: Te xêr bit pîrê? Pîrê got: Pîrê qurban pîra te hecî ye û bi şon hecîya ve maye, divêt van çend roja li ba hewe bit heta heval jê ra peyda bibin. Elaedîn ji dilpakîya xwe got: Keremke pîrê, 130

bire berûka xwe û derêxist raberî yê nivê kjr û got: Eve şansê te ye. Ka şansê hevalên te çawan e? Û dê bibit çî? Destê xwe kire berûka xwe deanî raberî yê milê çepê kir û paşî raberî yê li milê rastê kir û rîya xwe girt û çû. Her sêka berê xwe dane keşkola xwe nêrîn her êk durrek li keşkola wî daye şansê aqildarê milê rastê durra wî ji ya her sêka biçûktir bî! Paşê got: Dana vî mirovî mîr û paşa nadin belê pa şansê aqildarê milê rastê durra wî biçûktir hat! Ev rnirov her wekî em naskirin, bêhnekê henek - tirane - bi aqildarê milê rastê kirin û kar kirin da biçin, belê kerba aqildarê milê rastê jêve bî, rast: Çawa em nasnekirin? Pa min nasnakit ku ez yarê jina wî me û her şev ez li berê jina wî da dinivim! Gava we got çavên paşayî sor bîn got: Kuro binêre to çi dibêjî? Got: Bi serê paşayî we ye her wekî ez dibêjim, paşê got: Bi tac û textê xwe kim to dîyar nekî ezê serê te lê bidim! Got: Li ser çava bes muhletê bide min, paşê got: Muhlet ji te ra heta çil roj dî û vegeyîyan hatin malê, aqildarê milê rastê çû mal dil bi kul û dil bi tirs, zarokên wî pirsyarjê kirin: To çima dil nexweş î? Aqildarî çêroka xwe ji wan ra got û paşê gote wan ez nizanim ew mirov ji kûye û navê wî çî ye? U hekê ez dîyar nekim wê paşa serê min lê bit. Keça wî got: Babo xema nexwe ev sanahiye! Min dapîrek sihibendek heye garsî bi sê rêzî bi stûnê ve dibit! Bi xwe ew siwar di binê heft behran da bit dê wî derxit. Rêkirin li dûv pîrê ra anîn. Aqildarî çîroka xwe ji pîrê ra got: Pîrê kenî û got: Krê heyran ev sanahiye, to wekî dibêjin: "Rohin li çirê û seyra melekê aqildarî got: Ka pencek zêra bidin pîrê! Pîrê zêrên xwe birin û rabî çû - piştî saloqdanê siwarî ji aqildarî wergirtin - zanî ka ew kî ye? Zanî ji Elaedîn pêve kes dî wê merdemêrîyê nakit. Pîrê rabî destek cilên ehlê Xudê kirin ber xwe û yekser qesta mala Elaedînê dirrfiroş kir, çû nîzîkê

mala wî nobedara lê heyband: De here pîra pitot her muyek
yê te ewanek wê li bin da ye! Belê pîrê xwe ne veda heta
Elaedîn hat; pîrê bezî pêşîyê. Elaedîn got: Te xêr bit pîrê?
Pîrê got: Pîrê qurban pîra te hecî ye û bi şon hecîya ve
maye, divêt van çend roja li ba hewe bit heta heval jê ra
peyda bibin. Elaedîn ji dilpakîya xwe got: Keremke pîrê,
130

pîrê ket pêşîyê û Elaedîn ket dûv. Çaxê çûn malê, jina wî
gotê: Elaedîn ez hîvî dikim to vê pîrê neyînî mala me, pîrên
holê "dixapanda dused ders dane îblîs." Elaedîn gotê: Hey
mala te çawa to we dibêjî! Pîrên holê tiberkin, bi dest kesê
nakevin! Xudê ji me ra rêkirîye! "Here pîrê here jor Xudê
me bidit xatrê te!" Pîrê çû jorê. Zend û baskên xwe hildan,
her wekî ne pîra 70 salî, belkî wekî keça 14 salî... Ho bi lez
û bez firaxên - aman - xwe şuştin cih rast kirin, şîv danî ber
wan; her wekî ew kevanîya malê! Pîrê xwe xweş xizmet
kir, heta wan jî hîyê xwe dayê, pîrê biste bî, mal û navmal
nas kirin... Çend rojeka ma pîrê got jina Elaedîn; pîrê heyran
serê min gelek rêvîn bîye! Heke me balav kirbîya gelek baş
bî? Jina Elaedîn got: De here balava xwe bike pîrê, eve ji te
ra cil û tekbera balvê here serê xwe bişû. Pîrê got: Keça min
ez dixwazim to jî bi min ra bêy da pê vî destê pîroz ev destê
min danîye li ser berê reş li mala Xudê, pê vî destî serê te
bişûm, bela xwe jê ve nekir heta ew jî li ber serşuştinê ra
kir. Pîrê serê wê şuşt. Nîşan û saloqdanên wê bi dirostî hilanîn,
hindek ji mûyê wê jî hilgirtin bê ku ew pê bihesit.
Piştî pîrê daxwaza xwe bi cih anî; du roja piştî hingê got:
Eve heval ji min ra çêbîn, em ê pêkve biçîn hecê. Vêca ez
hîvî dikim hûn gerdana min aza bikin û da bêm serê hewe.
Çû serê her duka. Gote jina Elaedîn: Ez gelek hez dikim
heke to destek cilên xwe bidî min, ez bibim ji nevîka xwe ra
û her û her to li ber çavên min bî û ez te ji bîr nekim û dua ji
te ra bikim. Jina Elaedîn rabî destek cilên xwe danê. Pîrê
cilên xwe pêçan û dan li bin keşê xwe û derket û çû yekser
bo mala aqildarî û cilik danîn li ber û pora jina Elaedîn jî
dayê û nîşan û saloqdanên wê jî bo gotin. Êk ji wan saloqdana
xalek reş wa li navbeyna her du memkên wê da "kesê
ne dîtîye ji bilî min û mêrê wê." Wê rojê qewlê aqildarî û
paşa ye. Rabî çû dîwana paşê û ew tişt bi xwe ra birin,
paşayî got: Eve çi ne? Aqildarî got: Ev nîşanên yara min in,
jina merdemê te xweyî durra paşê got: Navê wî çî ye? Got
navê wî Elaedînê durrfiroş e. Li ba te misoger bit wî ew mal

bi jina xwe kom kirîye! Paşê got: Gelî êlçîya herin Elaedînê
durrfiroş kelemçe bikin û pêş û paş li kerê bikin û bo min
131

pîrê ket pêşîyê û Elaedîn ket dûv. Çaxê çûn malê, jina wî
gotê: Elaedîn ez hîvî dikim to vê pîrê neyînî mala me, pîrên
holê "dixapanda dused ders dane îblîs." Elaedîn gotê: Hey
mala te çawa to we dibêjî! Pîrên holê tiberkin, bi dest kesê
nakevin! Xudê ji me ra rêkirîye! "Here pîrê here jor Xudê
me bidit xatrê te!" Pîrê çû jorê. Zend û baskên xwe hildan,
her wekî ne pîra 70 salî, belkî wekî keça 14 salî... Ho bi lez
û bez firaxên - aman - xwe şûştin cih rast kirin, şîv danî ber
wan; her wekî ew kevanîya malê! Pîrê xwe xweş xizmet
kir, heta wan jî hîyê xwe dayê, pîrê biste bî, mal û navmal
nas kirin... Çend rojeka ma pîrê got jina Elaedîn; pîrê heyran
serê min gelek rêvîn bîye! Heke me balav kirbîya gelek baş
bî? Jina Elaedîn got: De here balava xwe bike pîrê, eve ji te
ra cil û tekbera balvê here serê xwe bişû. Pîrê got: Keça min
ez dixwazim to jî bi min ra bêy da pê vî destê pîroz ev destê
min danîye li ser berê reş li mala Xudê, pê vî destî serê te
bişûm, bela xwe jê ve nekir heta ew jî li ber serşûştinê ra
kir. Pîrê serê wê şûşt. Nîşan û saloqdanên wê bi dirostî hilanîn,
hindek ji mûyê wê jî hilgirtin bê ku ew pê bihesit.

Piştî pîrê daxwaza xwe bi cih anî; du roja piştî hingê got:
Eve heval ji min ra çêbîn, em ê pêkve biçîn hecê. Vêca ez
hîvî dikim hûn gerdana min aza bikin û da bêm serê hewe.
Çû serê her duka. Gote jina Elaedîn: Ez gelek hez dikim
heke to destek cilên xwe bidî min, ez bibim ji nevîka xwe ra
û her û her to li ber çavên min bî û ez te ji bîr nekim û dua ji
te ra bikim. Jina Elaedîn rabî destek cilên xwe danê. Pîrê
cilên xwe pêçan û dan li bin kefşê xwe û derket û çû yekser
bo mala aqildarî û cilik danîn li ber û pora jina Elaedîn jî
dayê û nîşan û saloqdanên wê jî bo gotin. Êk ji wan saloqdana
xalek reş wa li navbeyna her du memkên wê da "kesê
ne dîtîye ji bilî min û mêrê wê." Wê rojê qewlê aqildarî û
paşa ye. Rabî çû dîwana paşê û ew tişt bi xwe ra birin,
paşayî got: Eve çi ne? Aqildarî got: Ev nîşanên yara min in,
jina merdemê te xweyî durra paşê got: Navê wî çî ye? Got
navê wî Elaedînê durrfiroş e. Li ba te misoger bit wî ew mal
bi jina xwe kom kirîye! Paşê got: Gelî êlçîya herin Elaedînê
durrfiroş kelemçe bikin û pêş û paş li kerê bikin û bo min
131

bînin. Êlçî yûn Elaedîn anîn dîwana paşê. Çaxê silav kire

paşê, paşê tif kirê. Elaedîn got: Paşa xweş bit, serê min
 bibre û min kirêt neke, ez ne zelumê kirêtkirinê me. Baş bizane
 te xelet li ser min sehkirîye! Paşê got: Teres lawê teresa
 çawa min xelet li ser te sehkirîye û zanîye! Her şev êk dikevit
 li berê jina te da û to çorê xwe pehn dikî mîna beraza!
 Aqildarê milê rastê got: Weye paşa xweş bit, heke hûn bawer
 nakin eve saloqên jina wî ne û dest avêt cilên jina Elaedîn
 danîn li ber paşê û destê xwe bire li berûka xwe pirça wê
 deranî û got: Eve jî dîyarî ya wê ye ji min ra rêkirî û ji bilî
 van hemîya jî nîşana reş wa li navbeyna her du memkên wê
 da. Gava we got, xuhdanek sar xwe avêt Elaedîn, rengê wî
 zer bî, ezmanê wî şikest axiftin jê nehat, paşê got: Celad
 serê Elaedîn bibre. Celadî Elaedîn bir li ser sînîya xwînê da
 serê wî bi şonda bizivrin li mala Elaedîn; Elaedîn çaxê her
 sê durrdayîn derwêşa û zivirî li malê gotibî jina xwe îro sê
 derwêş hatin pêşîya min û her êkê min durrek dayê belê ez
 welê hizir dikim ew ne derwêş bîn, belkî paşa û her du aqildarên
 wî bîn, bes tiştê mayî li dilê min da - ew jî bê hemdê
 min - durra aqildarê milê rastê biçûktir hat ji ya aqildarê milê
 çepê gelek durra nivê ji eqildarê milê rastê ra bîya, belê pa
 welê çêbî. Vêca gava Elaedîn welê bê serû ber anîn dîwana
 paşê! Hejarek hebî jîyana wî li ser mala Elaedîn bî, gava hejarî
 Elaedîn dît welê bê ser û ber anîn dîwana paşê ew kete li
 dûv heta zanî dûmahîka wî bî çî? Ji wêdê zivirî û bi bez qesta
 mala Elaedîn kir bi şîn û girî, bi qîr û hawar! Jina Elaedîn
 lê derket, pirsyarjê kir: Te çî ye hejarê min? Got Elaedîn birin
 celadxanê wê serê wî bibrin! Jinik hema rabî, serqot û bi
 kitek şimik qesta dîwana paşê kir, giha derê dîwanê, guhê
 xwe dayê celadê dikit gazî: Hêêê paşa wê bi Elaedînê durrfiroş
 bi kerb û kîn ketî kî heye mehdera wî bikit? Heye ezê
 serê wî bibrim, paşî kes gazinda ji min nekin! Jinik giha celadî:
 Celad bisekine heta ez bigehim dîwana paşê, ez du gotina
 bêjmê. Celad sekinî. Jinik çû jor berê xwe dayê paşa
 rûniştîye, dîwana wî girtîye û her du aqildar her êk wê li
 cihê xwe da ye. Aqildarê milê rastê bi keyf û dil xweş e.
 Çunkî wê Elaedîn bikujin û aqildarê milê çepê bi xem e ji

132

bînin. Êlçî yûn Elaedîn anîn dîwana paşê. Çaxê silav kire
 paşê, paşê tif kirê. Elaedîn got: Paşa xweş bit, serê min
 bibre û min kirêt neke, ez ne zelumê kirêtkirinê me. Baş bizane
 te xelet li ser min sehkirîye! Paşê got: Teres lawê teresa
 çawa min xelet li ser te sehkirîye û zanîye! Her şev êk dikevit

li berê jina te da û to çorê xwe pehn dikî mîna beraza!
Aqildarê milê rastê got: Weye paşa xweş bit, heke hûn bawer
nakin eve saloqên jina wî ne û dest avêt cilên jina Elaedîn
danîn li ber paşê û destê xwe bire li berûka xwe pirça wê
deranî û got: Eve jî dîyarî ya wê ye ji min ra rêkirî û ji bilî
van hemîya jî nîşana reş wa li navbeyna her du memkên wê
da. Gava we got, xuhdanek sar xwe avêt Elaedîn, rengê wî
zer bî, ezmanê wî şikest axiftin jê nehat, paşê got: Celad
serê Elaedîn bibre. Celadî Elaedîn bir li ser sînîya xwînê da
serê wî bi şonda bizivrin li mala Elaedîn; Elaedîn çaxê her
sê durrdayîn derwêşa û zivirî li malê gotibî jina xwe îro sê
derwêş hatin pêşîya min û her êkê min durrek dayê belê ez
welê hizir dikim ew ne derwêş bîn, belkî paşa û her du aqildarên
wî bîn, bes tiştê mayî li dilê min da - ew jî bê hemdê
min - durra aqildarê milê rastê biçûktir hat ji ya aqildarê milê
çepê gelek durra nivê ji eqildarê milê rastê ra bîya, belê pa
welê çêbî. Vêca gava Elaedîn welê bê serû ber anîn dîwana
paşê! Hejarek hebî jîyana wî li ser mala Elaedîn bî, gava hejarî
Elaedîn dît welê bê ser û ber anîn dîwana paşê ew kete li
dûv heta zanî dûmahîka wî bî çî? Ji wêdê zivirî û bi bez qesta
mala Elaedîn kir bi şîn û girî, bi qîr û hawar! Jina Elaedîn
lê derket, pirsyarjê kir: Te çî ye hejarê min? Got Elaedîn birin
celadxanê wê serê wî bibrin! Jinik hema rabî, serqot û bi
kitek şimik qesta dîwana paşê kir, giha derê dîwanê, guhê
xwe dayê celadê dikit gazî: Hêêê paşa wê bi Elaedînê durrfiroş
bi kerb û kîn ketî kî heye mehdera wî bikit? Heye ezê
serê wî bibrim, paşî kes gazinda ji min nekin! Jinik giha celadî:
Celad bisekine heta ez bigehim dîwana paşê, ez du gotina
bêjmê. Celad sekinî. Jinik çû jor berê xwe dayê paşa
rûniştîye, dîwana wî girtîye û her du aqildar her êk wê li
cihê xwe da ye. Aqildarê milê rastê bi keyf û dil xweş e.
Çunkî wê Elaedîn bikujin û aqildarê milê çepê bi xem e ji
132

ber kuştina wî, çaxê jinkê ser da jorê çavên teva ma lê, ka ev
çi jinik e û hatîye çî wê çi bikit! Berê hemîya ma lê, hema
wê jî ji nîşka ve kita şimka xwe êxist ji lingê xwe û ji cih
kur vekir aqildarê milê rastê û serê wî da ber şimka. Aqildarê
milê rastê bi ser xwe ve hat: Te xêr bit xuşka min, keça
min to çî dixwazî? Belê jinkê muhlet nedayê, bi dev û dest:
Kûçik lawê kûçika to her şev têy li berê min da vêca şevê dî
kita şimka min te dizî? Ha iha vê gavê kita şimka min yan ez
ê kita şimka xwe ji devê te û wî paşayî û aqildarê wî çêkim.

Bi şev hîz û dizî û bi roj aqildarê paşayî? Û li bera şimka wê ji ser serê wî rabbit. Aqildarî got: Xuşka min, dîya min bi Xudê min di saxîya xwe da nedîtîyî ev çî bê bexfî ye? Jinkê got: Teres lawê teresa şevê dî jî to li berê min da bî heta vê siharê, vê gavê to bîyî çûçka behîştê. De bîne şimka min yan ez ê te bikim şimik. Paşê got: Aqildarê bê namus min welê hizir dikir to mirovekê pakî, belê dîyar bî, to selafî û bê tûte yî! Dê şimka wê bidê yan bi serê te, kûçik lawê kûçka. Aqildarî got: Paşa xweş bit bi tac û textê te kim ez vê jinkê nasnakim û min li jîyê xwe da nedîtîye û ev sor û sor bê bextî ye ev jinka he li min dikit. Û ez ji paşê dixwazim van dêhlên holê ji nav millet rakit da şerma kurên baba nebin. Paşê berê xwe da jinkê; jinkê got: Paşa xweş bit, bi tac û textê te kim şimka min neînit ezê wî bikim şimik û to jî li gel wî! Paşê berê xwe da aqildarî, aqildar got: Bi serê paşayî kim ez vê jinkê nasnakim-û min nedîtîye, ev jinka he ji bê bextîya pê ve li min nakit! Jinkê çaxê baş zanî, paşê û xelkên dîwana wî hemîya zanîn aqildarê jinkê nasnakit; ji nûka berê xwe da aqildarê milê rastê û got: Pa baş e, hey teres lawê teresa madem to min nasnakî - û weye to min nasnakî - pa ev çî gûxwarine to li cifta kurên camêra dibêjî ez yara jina Elaedîn im? Heta to namusa kurê baba rûsar bikî û serê wî lê bidî! Hey kûçik lawê kûçka, pa ez jina Elaedîn im. Ka li jîyê xwe da te ez dîtîme? Gava paşê dengê jinkê sehkir got: Kuro bibeze celadî nehêlin serê Elaedîn bibrin! Çûn Elaedîn anîn. Ji nûka aqildarî biryar li ser xwe da û çêroka xwe û pîra sihibend ji paşê ra gêra. Paşê got: Bibeze pîrê jî bînin. Çûn pîr jî anîn. Pîr û aqildar her du

133
ber kuştina wî, çaxê jinkê ser da jorê çavên teva ma lê, ka ev çî jinik e û hatîye çî wê çî bikit! Berê hemîya ma lê, hema wê jî ji nîşka ve kita şimka xwe êxist ji lingê xwe û ji cih kur vekir aqildarê milê rastê û serê wî da ber şimka. Aqildarê milê rastê bi ser xwe ve hat: Te xêr bit xuşka min, keça min to çî dixwazî? Belê jinkê muhlet nedayê, bi dev û dest: Kûçik lawê kûçika to her şev têy li berê min da vêca şevê dî kita şimka min te dizî? Ha iha vê gavê kita şimka min yan ez ê kita şimka xwe ji devê te û wî paşayî û aqildarê wî çêkim. Bi şev hîz û dizî û bi roj aqildarê paşayî? Û li bera şimka wê ji ser serê wî rabbit. Aqildarî got: Xuşka min, dîya min bi Xudê min di saxîya xwe da nedîtîyî ev çî bê bexfî ye? Jinkê got: Teres lawê teresa şevê dî jî to li berê min da bî heta vê

siharê, vê gavê to bîyê çûçka behîştê. De bîne şimka min yan ez ê te bikim şimik. Paşê got: Aqildarê bê namus min welê hizir dikir to mirovekê pakî, belê dîyar bî, to selafî û bê tûte yî! Dê şimka wê bidê yan bi serê te, kûçik lawê kûçka. Aqildarî got: Paşa xweş bit bi tac û textê te kim ez vê jinkê nasnakim û min li jîyê xwe da nedîtîye û ev sor û sor bê bextî ye ev jinka he li min dikit. Û ez ji paşê dixwazim van dêhlên holê ji nav millet rakit da şerma kurên baba nebin. Paşê berê xwe da jinkê; jinkê got: Paşa xweş bit, bi tac û textê te kim şimka min neînit ezê wî bikim şimik û to jî li gel wî! Paşê berê xwe da aqildarî, aqildar got: Bi serê paşayî kim ez vê jinkê nasnakim-û min nedîtîye, ev jinka he ji bê bextîya pê ve li min nakit! Jinkê çaxê baş zanî, paşê û xelkên dîwana wî hemîya zanîn aqildar vê jinkê nasnakit; ji nûka berê xwe da aqildarê milê rastê û got: Pa baş e, hey teres lawê teresa madem to min nasnakî - û weye to min nasnakî - pa ev çi gûxwarine to li cifta kurên camêra dibêjî ez yara jina Elaedîn im? Heta to namusa kurê baba rûsar bikî û serê wî lê bidî! Hey kûçik lawê kûçka, pa ez jina Elaedîn im. Ka li jîyê xwe da te ez dîtîme? Gava paşê dengê jinkê sehkir got: Kuro bibezin celadî nehêlin serê Elaedîn bibrin! Çûn Elaedîn anîn. Ji nûka aqildarî biryar li ser xwe da û çêroka xwe û pîra sihirbend ji paşê ra gêra. Paşê got: Bibezin pîrê jî bînin. Çûn pîr jî anîn. Pîr û aqildar her du

133
hinc kirin û bi şûr û xenceran. Elaedîn û jina xwe jî çûn mala xwe.

Vêca bi rastî " jin jî hene û jinkok jî hene." Çunkî wekî dibêjin:" Eslê jinê jin e." Çunkî bê guman e, ku jin êk ji her du êsîlên mirovatîyê ne, ka çawa mêrên çak û xirab hene, welê jin jî - mirov dikarit bêjit - sê destên her weku hatîye gotin : "Hin jin in û hin jan in û hin xelîmê kulûran in."

Yanî eger guhdarê meznê xwe ye û xem xwe ra mala xwe ye û parazkera şerefa xwe ye, bê guman e ew jina wê malê ye, ewa ew tê da. Û eger ne guhdar û bê şerm û rû reşa mala xwe bit bê guman e, ew jana wê malê ye, ewa ew tê da.

Dibêjin: Carekê mirovek li rêbarekê çû, lê bî êvar li semta melekê hat, wî jî qesta wê malê kir û çû jorê silav kir.

Malxwê malê pêşve hat cihê wî çêkir û xêr hatin lê da û kevanî ji cih nelivî! Mêvanî berê xwe da malxwê malê kalemêrekê ser û rih poş bîne! Piştî şîva xwe xwarin, malxwê got kevanîyê: Erê to zerzewatekê ji me ra nayînî, em xwe pê

mijûl bikin? Kevanîyê lê vegerand û got: Ezê qurederê ji te ra bînim; te çî kerafî li xopana xwe de heye? Her şev mêvan û mêvan.... Ez bi van ve beicim! Xudê wêran kirî. Malxwê xwe kerr kir. Piştî xuhdanek sar xwe avêt ehnîya wî.

Mêvanî got: Erê mam jîyê - emrê - te çend sal e? Malxwê got 40 sal e. Mêvanî got: Baş e, pa bo çî hinde poş bî û pišta te qos bîye û hinde bê çare yî? Malxwê got: Heke to subehê çûyî filan derê birayê min yê nîvê, mala wî li wêdê ye tê bizanî ka ez çima pîr bîme ! Roja paşî mêvan çû heta giha mala birayê nîvê, qesta mala wî kir û çû jor ve, berê xwe dayê malxwê malê mirovek qerte mêr e. Serê wî nîv nîv bîye, şîva xwe xwarin. Malxwê got kevanîyê: De ka rabe tiştê ji me ra bîne, em xwe pê mijûl bikin? Kevanîyê got: De ka emê rabin Xudê wêrankirî, to nahêlî miorv cihê xwe germ bikit? Ka ho bike û ka ho bike!... Welê got û rabî çû pêjengek kûz û legenek hêjîr û êk hinar anîn! Yanî malxwê çî gotibîya heta por por nekirbîya ranedibî! Piştî şîva xwe xwarin, şevbûrka xwe bûrandin mêvanî got: Erê jîyê te çend e? Malxwê got: Jîyê min 50 sal e. Mêvan got: Eve çî ye birayê te 10 sala ji te 134

hinc kirin û bi şûr û xenceran. Elaedîn û jina xwe jî çûn mala xwe.

Vêca bi rastî " jin jî hene û jinkok jî hene." Çunkî wekî dibêjin:" Eslê jinê jin e." Çunkî bê guman e, ku jin êk ji her du êsîlên mirovatîyê ne, ka çawa mêrên çak û xirab hene, welê jin jî - mirov dikarit bêjit - sê destên her weku hatîye gotin : "Hin jin in û hin jan in û hin xelîmê kulûran in."

Yanî eger guhdarê meznê xwe ye û xem xwe ra mala xwe ye û parazkera şerefa xwe ye, bê guman e ew jina wê malê ye, ewa ew tê da. Û eger ne guhdar û bê şerm û rû reşa mala xwe bit bê guman e, ew jana wê malê ye, ewa ew tê da.

Dibêjin: Carekê mirovek li rêbarekê çû, lê bî êvar li semta melekê hat, wî jî qesta wê malê kir û çû jorê silav kir.

Malxwê malê pêşve hat cihê wî çêkir û xêr hatin lê da û kevanî ji cih nelivî! Mêvanî berê xwe da malxwê malê kalemêrekê ser û rih poş bîne! Piştî şîva xwe xwarin, malxwê got kevanîyê: Erê to zerzewatekê ji me ra nayînî, em xwe pê mijûl bikin? Kevanîyê lê vegerand û got: Ezê qurederê ji te ra bînim; te çî kerafî li xopana xwe de heye? Her şev mêvan û mêvan.... Ez bi van ve beicim! Xudê wêran kirî. Malxwê xwe kerr kir. Piştî xuhdanek sar xwe avêt ehnîya wî.

Mêvanî got: Erê mam jîyê - emrê - te çend sal e? Malxwê

got 40 sal e. Mêvanî got: Baş e, pa bo çî hinde poş bî û pişta te qos bîye û hinde bê çare yî? Malxwê got: Heke to subehê çûyî filan derê birayê min yê nîvê, mala wî li wêdê ye tê bizanî ka ez çima pîr bîme ! Roja paşî mêvan çû heta giha mala birayê nîvê, qesta mala wî kir û çû jor ve, berê xwe dayê malxwê malê mirovek qerte mêr e. Serê wî nîv nîv bîye, şîva xwe xwarin. Malxwê got kevanîyê: De ka rabe tişteke ji me ra bîne, em xwe pê mijûl bikin? Kevanîyê got: De ka emê rabin Xudê wêrankirî, to nahêlî miorv cihê xwe germ bikit? Ka ho bike û ka ho bike!... Welê got û rabî çû pêjengek kûz û legenek hêjîr û êk hinar anîn! Yanî malxwê çî gotibîya heta por por nekirbîya ranedibî! Piştî şîva xwe xwarin, şevbûrka xwe bûrandin mêvanî got: Erê jîyê te çend e? Malxwê got: Jîyê min 50 sal e. Mêvan got: Eve çî ye birayê te 10 sala ji te 134

biçûktir e û to li ber çava 20 sal ji wî biçûktirî? Malxwê got: Heke to sibehî bi xêrji vêrê çûyî gihayî filan derê mala birayê min yê mezin li wêdê ye, tê hingê bizanî ka ev çî ye? Poja paşî mêvan evarî giha mala birayê mezin berê xwe dayê zelamek tamam e hêj deh mûyên spî nebîne ser û rihên wî, mêvan rûnişte xarê belê tebata wî nehat, çunkî berê xwe dayê birayê mezin hêj xurtir e! Rabî pirsyarjêkir: Erê jiyê te çend e? malxwê got: Jîyê min 60 sal e. Mêvanî got: Erê to ji min ra dîyarnakî eve çî ye to ji her du birayên xwe mezintir i û li ber çav to ji her duka xurtir î? Û birayê te yê biçûk li ber çav ew bi gelekê ji te mezintir e! Malxwê got: De rûne û bêhna xwe fireh bike tê bizanî, li wan gotina da kevanî hat xêrhatinê li mêvanî kir û keyf xweşî lê da her weku ew ji mêje êk û du nasdikin û paşî gote malxwê: Ez xadim ka hûnê çî bixûn û dilê hewe diçit çî? Malxwê got: Keça qenc ma me çî heye em jar û feqîrin hema çî hebit bîne? Kevanî got: To bi Xudê wene bêje ma min to nînî? Madem min to heyî ez ne belengaz im. Ez hemî malê dinyayê dikim gorî nenyoka te! Paşî şîva xwe xwarin, malxwê got: Erê keça qenc to ji me ra fêqîyekê nayînî em xwe pê mijûl bikin? Kevanîyê got: Li ser serê xwe ezê ji te ra bînim. Ka dilê hewe çî dixwazit da ji hewe ra bînim? Malxwê got: Zebeşekê ji me ra bîne, kevanî çû zebeşek anî. Malxwê pila xwe lê da got: Bawerke zebeşê me kal e - sor nebîye - kevanîyê got: Ez xadim da wî bibim, yek dî bînim. Ew bir çû yek dî anî. Malxwê pila xwe li wî jî da got: Eve jî kal e! Ev hema to zebeşên kal tînî! kevanîyê got: Ez xadim bawerke ez

zebeşên sor nasnakim, hema min yê ji komê rakirî û anî. Ka ez wî bibim yek dî bînim. Rabî ew bir û çû yek dî anî. Malxwê pila xwe li wî jî da û got : Bawerke zebeşê me ev jî ne gelek sor e, belê pa to westayî hema bila ev bit. Kevanîyê got: De ka ez bibim yek dî bînim, belkî ew sortir bit. Malxwê got: Ne ev baş e, to westayî, hema bila ev bit. Pişfî bî çaxê nivistinê malxwê got: Keça qenc heke cihnivîn me kêmbin here mala cîrana destekê ji me ra bîne? Kevanîyê got: Camêro to ji min ra sax bî tiştek ji me kêmbîne, eve destek bo mêvanî û êk bo min û te. To bi xwe dizanî ez çar til-

135

biçûktir e û to li ber çava 20 sal ji wî biçûktirî? Malxwê got: Heke to sibehî bi xêrji vêrê çûyî gihayî filan derê mala birayê min yê mezin li wêdê ye, tê hingê bizanî ka ev çî ye? Poja paşî mêvan evarî giha mala birayê mezin berê xwe dayê zelamek tamam e hêj deh mûyên spî nebîne ser û rihên wî, mêvan rûnişte xarê belê tebata wî nehat, çunkî berê xwe dayê birayê mezin hêj xurtir e! Rabî pirsyarjêkir: Erê jiyê te çend e? malxwê got: Jiyê min 60 sal e. Mêvanî got: Erê to ji min ra dîyarnakî eve çî ye to ji her du birayên xwe mezintir i û li ber çav to ji her duka xurtir î? Ê birayê te yê biçûk li ber çav ew bi gelekê ji te mezintir e! Malxwê got: De rûne û bêhna xwe fireh bike tê bizanî, li wan gotina da kevanî hat xêrhatinê li mêvanî kir û keyf xweşî lê da her weku ew ji mêje êk û du nasdikin û paşî gote malxwê: Ez xadim ka hûnê çî bixûn û dilê hewe diçit çî? Malxwê got: Keça qenc ma me çî heye em jar û feqîrin hema çî hebit bîne? Kevanî got: To bi Xudê wene bêje ma min to nînî? Madem min to heyî ez ne belengaz im. Ez hemî malê dinyayê dikim gorî nenyoka te! Paşî şîva xwe xwarin, malxwê got: Erê keça qenc to ji me ra fêqîyekê nayînî em xwe pê mijûl bikin? Kevanîyê got: Li ser serê xwe ezê ji te ra bînim. Ka dilê hewe çî dixwazit da ji hewe ra bînim? Malxwê got: Zebeşekê ji me ra bîne, kevanî çû zebeşek anî. Malxwê pila xwe lê da got: Bawerke zebeşê me kal e - sor nebîye - kevanîyê got: Ez xadim da wî bibim, yek dî bînim. Ew bir çû yek dî anî. Malxwê pila xwe li wî jî da got: Eve jî kal e! Ev hema to zebeşên kal tînî! kevanîyê got: Ez xadim bawerke ez zebeşên sor nasnakim, hema min yê ji komê rakirî û anî. Ka ez wî bibim yek dî bînim. Rabî ew bir û çû yek dî anî. Malxwê pila xwe li wî jî da û got : Bawerke zebeşê me ev jî ne gelek sor e, belê pa to westayî hema bila ev bit. Kevanîyê

got: De ka ez bibim yek dî bînim, belkî ew sortir bit.
Malxwê got: Ne ev baş e, to westayî, hema bila ev bit. Pişfî
bî çaxê nivistinê malxwê got: Keça qenc heke cihnivîn me
kêm bin here mala cîrana destekê ji me ra bîne? Kevanîyê
got: Camêro to ji min ra sax bî tiştê ji me kêm nîne, eve destek
bo mêvanî û êk bo min û te. To bi xwe dizanî ez çar til-
135

ya ji te dûr bim tebata min nayê! Pişfî şeva xwe derbas kirin,
malxwê got: Mêvanê delal te zanî ka çima ez her du birayên
xwe xurtir im? Mêvanî got : Belê jina te ye û jina birayê
biçûk jana wî ye! Malxwê got: Belê, rast e. Jina min jîna
min e, çunkî serbilindîya min hemî bi wê ye, ew zebeşê dî te
dîtî ku sê cara birî û guharfî li ba te dîyar bit me ji wî zebeşî
pêve nebî û ew jî kevin bî!

Iha holê mîrê min em berê xwe didin peyva jinê kurt
kirîyê ji peyva jînê ye heke baş bit û xem xwera mala xwe
bit û li gotina meznê xwe da bit yan jî kurt kirîyê ji peyva
jînê ye, heke ne baş û ne guhdar û ezman dirêj û cir nexweş
bit. Rast e, wa hafîye gotin.

(428) Jin bîne ji mala da xuharzî bidin bi xala.

Belê pa hatiye gotin.

(429) Jina ne bijêre esil xêr e.

Yanî eslê jinê jin e. Bi rastî xeberê kovekê ye "eslê jinê jin
e" û ne ji xwe da pêxemberê Xudê - selat û selavên Xudê li
ser bin - ferman kirîye:

(dliljj OJJ (>Jl C>llj jitti l+JJJ 1+lLaj l|. ""U l<""~t î»Jjtf »îjll Ç^""»

Yanî jin tê mehir kirin bo çar tiştê bo tazehiya wê yan binemalîya
wê yan jî bo malê wê yan jî bo dîne wê. Vêca xwe
bi ya xweyê dîn ra bighîne hey destê te bi taxê ketîyo - vêca
rnîrê min ne ewe hemî jin xirab in û hemî mîr baş in; belkî
baş û xirab ji her du cûna heye.

Dibêjin carekê paşeyek û aqildarekê xwe derketin piştî
cilên xwe guherîn li nav bajarê xwe bigeherin ka çî heye û çî
nîn e. Miletê wan tenaye yan li îza da ye! Çunkî hêrê herê
dest û piyên paşa û beglera rastîya miletê wan ji wan ra bînit
û ber vê êkê xwe guherîn û ew bi xwe derketin da bi çavên
xwe miletê xwe bibînin. Li çaxekê berê xwe danê kelekelek
wa li ber lêva avê ye hema her du nimerdî ne kirin li keleka
xwe siwarbîn bi avê da çûn, heta li çaxekê dîtin li semta bur-
136

ya ji te dûr bim tebata min nayê! Pişfî şeva xwe derbas kirin,
malxwê got: Mêvanê delal te zanî ka çima ez her du birayên

xwe xurtir im? Mêvanî got : Belê jina te ye û jina birayê
biçûk jana wî ye! Malxwê got: Belê, rast e. Jina min jîna
min e, çunkî serbilindîya min hemî bi wê ye, ew zebeşê dî te
dîtî ku sê cara birî û guharfî li ba te dîyar bit me ji wî zebeşî
pêve nebî û ew jî kevin bî!

Iha holê mîrê min em berê xwe didin peyva jinê kurt
kirîyê ji peyva jînê ye heke baş bit û xem xwera mala xwe
bit û li gotina meznê xwe da bit yan jî kurt kirîyê ji peyva
jînê ye, heke ne baş û ne guhdar û ezman dirêj û cir nexweş
bit. Rast e, wa hafiye gotin.

(428) Jin bîne ji mala da xuharzî bidin bi xala.

Belê pa hatiye gotin.

(429) Jina ne bijêre esil xêr e.

Yanî eslê jinê jin e. Bi rastî xeberê kovekê ye"eslê jinê jin
e" û ne ji xwe da pêxemberê Xudê - selat û selavên Xudê li
ser bin - ferman kirîye:

(dlilj OJJ (>JI C>JJ jitti l+JJJ 1+lLaj l|. ""U l<""~'t î»Jjtf »îjll Ç^""»

Yanî jin tê mehir kirin bo çar tişt bo tazehîya wê yan binemalîya
wê yan jî bo malê wê yan jî bo dîne wê. Vêca xwe
bi ya xweyê dîn ra bighîne hey destê te bi taxê ketîyo - vêca
rnîrê min ne ewe hemî jin xirab in û hemî mêr baş in; belkî
baş û xirab ji her du cûna heye.

Dibêjin carekê paşeyek û aqildarekê xwe derketin piştî
cilên xwe guherîn li nav bajarê xwe bigeherin ka çî heye û çî
nîn e. Miletê wan tenaye yan li îza da ye! Çunkî hêrê herê
dest û piyên paşa û beglera rastîya miletê wan ji wan ra bînit
û ber vê êkê xwe guherîn û ew bi xwe derketin da bi çavên
xwe miletê xwe bibînin. Li çaxekê berê xwe danê kelekelek
wa li ber lêva avê ye hema her du nemerdî ne kirin li keleka
xwe siwarbîn bi avê da çûn, heta li çaxekê dîtin li semta bur-
136

cekê hatin li nîva avê da! Paşê got aqildarê xwe: Ev çî burc
e û ya kê ye? Aqildarî got. Paşa xweş bit, bawerke ez jî nizanîm!

Çûn li ber pencera burcê berê xwe danê jin û mêrek
wê jor ve ne, mirov dibêjit we dîyar e liva sêvê kêrkirine û
her yek kerîya wê sêvê ye! Her du bi stoyê êk da hatin heta
ji kar ketin. Ronîştin xarê mêrik got : We heye carekê to li
min biqulipî û min bihêlî yan pişfî min şû bikî! Jinkê got: Ez
hemî mirovê dînyayê gorî neynoka te dikim û bab û birayên
min jî bi wan ra, mêrik got jinkê: Ka ranê xwe ji min
ra dane ez serê xwe danim li ser û jêlîl temaşeyî çavên te
yên reş û belek, demê te yê sorgulî, biskên te yê xelek,

ehîna te ya keverî, birhên te yên kevanî, kepuyê te - difna -
te ya elmasî, gerdena te ya zer bikim. Heta ez welê bi xew
va biçim, belkî agrê li dilê min da - ewê ji derdê evîna te - biçekê daxumt çunkî dilê min hema bi tirs e, ez
dibêjim, ez ê

bimrim hêj pirinkê - piloxê agirî - li dilê min da ne vemirîye!

Jinkê got: Bila rewş û rûşa min, xemil û xêza min,

çav û laşê min hemî bibin gorî kitek simbêla te ya sor sosinî.

We got û ranê xwe danî û mêrik serê xwe danî li ser û

jêlîl berê xwe da sing û berê wê û ev benda strana kurdî hat

li ser devê wî " Sînem delalê çaxê min û te li çemê mîra seyran

kir. Minê serê xwe danî bû li ser çoka jêlîl temaşeyî xalan

û biska kir. Demê çavê min li sing û berê Sînema min

diketin Misir û Beyrût û Şamê têra xuya kir."

Çaxê wî benda xwe xilas kir. Mîrê min jinkê jor da devê

xwe danî li ser devê wî simbêl û zulva bi hevra kirin ceng û

şer her çar lêva êk û du mêhtin heta mêrik welê bi xwe ve

çû. Paşa ho li aqildarê xwe zivirî û got: Heye ev jinik li soza

xwe bigûrit û bextê xwe li gel vî mêrî bişkênit! Aqildarî got:

Paşa xweş bit bextê jina heye! Bextê jina "wey liva nîskê ye

ne ber e û ne pişt e." Bi serê paşê ez dikarim we çêkim, ev

jinka he vî mêrkî îşev bikujit! Paşê got: Malbab wêran to

kenî dikarî dilê van her duka ji hev reş bikî vêca heta dor

bêt bighêt kuştinê? Aqildarî got: Weye her wekî ez dibêjim,

to xwe li paşîya gemîyê da - kelekê - veşêre û kerrke û guhê

xwe bide min û wê! Da to ji xwe ra hunerê jina bibînî û

bextê wan bibînî! Paşê xwe kerr kir, aqildarî pila xwe li

137

cekê hatin li nîva avê da! Paşê got aqildarê xwe: Ev çî burc

e û ya kê ye? Aqildarî got. Paşa xweş bit, bawerke ez jî nizanîm!

Çûn li ber pencera burcê berê xwe danê jin û mêrek

wê jor ve ne, mirov dibêjit we dîyar e liva sêvê kêrkirine û

her yek kerîya wê sêvê ye! Her du bi stoyê êk da hatin heta

ji kar ketin. Ronîştin xarê mêrik got : We heye carekê to li

min biqulipî û min bihêlî yan pişfî min şû bikî! Jinkê got: Ez

hemî mirovêtin dinyayê gorî neynoka te dikim û bab û birayên

min jî bi wan ra, mêrik got jinkê: Ka ranê xwe ji min

ra dane ez serê xwe danim li ser û jêlîl temaşeyî çavên te

yên reş û belek, demê te yê sorgulî, biskên te yên xelek,

ehîna te ya keverî, birhên te yên kevanî, kepuyê te - difna -

te ya elmasî, gerdena te ya zer bikim. Heta ez welê bi xew

va biçim, belkî agrê li dilê min da - ewê ji derdê evîna te - biçekê daxumt çunkî dilê min hema bi tirs e, ez

dibêjim, ez ê

bimrim hêj pirinkê - piloxê agirî - li dilê min da ne vemirîye!
Jinkê got: Bila rewş û rûşa min, xemil û xêza min,
çav û laşê min hemî bibin gorî kitek simbêla te ya sor sosinî.
We got û ranê xwe danî û mêrik serê xwe danî li ser û
jêlil berê xwe da sing û berê wê û ev benda strana kurdî hat
li ser devê wî " Sînem delalê çaxê min û te li çemê mîra seyran
kir. Minê serê xwe danî bû li ser çoka jêlîl temaşeyî xalan
û biska kir. Demê çavê min li sing û berê Sînema min
diketin Misir û Beyrût û Şamê têra xuya kir."

Çaxê wî benda xwe xilas kir. Mîrê min jinkê jor da devê
xwe danî li ser devê wî simbêl û zulva bi hevra kirin ceng û
şer her çar lêva êk û du mêhtin heta mêrik welê bi xwe ve
çû. Paşa ho li aqildarê xwe zivirî û got: Heye ev jinik li soza
xwe bigûrit û bextê xwe li gel vî mêrî bişkênit! Aqildarî got:
Paşa xweş bit bextê jina heye! Bextê jina "wey liva nîskê ye
ne ber e û ne pişt e." Bi serê paşê ez dikarim we çêkim, ev
jinka he vî mêrkî îşev bikujit! Paşê got: Malbab wêran to
kengî dikarî dilê van her duka ji hev reş bikî vêca heta dor
bêt bighêt kuştinê? Aqildarî got: Weye her wekî ez dibêjim,
to xwe li paşîya gemîyê da - kelekê - veşêre û kerrke û guhê
xwe bide min û wê! Da to ji xwe ra hunerê jina bibînî û
bextê wan bibînî! Paşê xwe kerr kir, aqildarî pila xwe li
137

pencerê da, jinik lê zivirî.ewî îşaret dayê: Ka were, jinkê
serê mêrik danî li ser balîfkê û hat li ber pencerê, aqildarî
got: Kezîkurê to çi dikî li vêdê wek dîne li dêra da? Jinkê
got: Ev burca min e û ewê he mêrê min e; ji xatrê min ev
burca he ava kirye da hema ez û ew bi tenê li vêdê bin kes
me nebînit û em kesê nebînîn. Pa to ji kûve hatî vêrê? Aqildarî
got: Malbab wêranê, ez fetisim hewqa ez li te digirim!
Jinkê got: Pa to kî yî ne ez te nasnakim? U te ez ne dîme, pa
çawa to li dûv min digerî? Got: rast e, to min nasnakî û min
jî to ne dîtî, belê malbab wêranê paşê carekê li ber derê mala
babê te ra bûribî, to li pencerê da çavê wî bi te ketibî, ew roj
êk û îro du dilê wî ji mal û ji jinên wî reş bîye û ji hingê
ketîye li pey saloqdanên te heta îro bi te hesba, rêkirîye li
dûv min ez hatime ba wî çîroka xwe ji min ra gotîye û eve
ez rêkirme li ba te ka xweya çî û tê çî bêjî? Jinkê got: Ez jina
mêr im, ma paşa li xew da bî hinde sala heta ji berî deh roja
min şû kirji nûka li dûv min dikevit? Aqildarî got: Eve meheke
paşê to dîtî heta îro zanî cihê to li kûye. Jinkê got: Ê
min şû kir ma paşê wê ji nû çî ji min bikit? Aqildarî got: Te

deh kur hebin, ji deh mêra û paşê deh jin hebin wê hemîya bikit gorî awra çavên te, to çi dibêjî mala te?.. Jinkê got: Pa mêrê min? Aqildarî got: Xwe jê xilas bike, heke to bi gumanî ku ez ne rast dibêjim, eve nîşana ji te ra û dest avêt gustilka paşê nîşa wê kir. Çaxê jinkê çav bi gustîlkê ket dilê wê mizmizî û got: Nexwe rast e, paşa hinde evîndarê min e! Aqildarî got: Agir bi dilê wî kefîye ne bi şev ne bi roj tebati* lê nakevit. Weye her wekî nivîsvan li şîra xwe da dibêjit ;" Sondê dixûrn bi zulfên xelek... Sê car bi wan çavên belek çar car bi dêmê sorgulî... Her dem li ber Gkrê min î." Jinkê got: Pa ez bi çi awa ji vî mêrî xilasnabim ji bilî ez wî bikujim. Aqildarî got: Bila. Ma heke to gihay paşê, kî heye berê xwe bidit te? Jinkê got: Baş e, û pencere gut û çû... Paşê got aqildarî: Malbab wêran te çi kir? Bighê bi Xudê kuşt! Her duka bilez xwe ji gemîyê avêtin û qesta derî kirin, heta çûn li jor ve jinik ji wê ve hat; berê xwe dayê du ne! Got: Hevalê te kî ye? Aqildarî got: Hevalê min paşa ye. Jinkê got: Ez gorî min ew kir qurbana simêla te. Paşê got: Dêhla keça 138

pencerê da, jinik lê zivirî.ewî îşaret dayê: Ka were, jinkê serê mêrik danî li ser balîfkê û hat li ber pencerê, aqildarî got: Kezîkurê to çi dikî li vêdê wek dînê li dêra da? Jinkê got: Ev burca min e û ewê he mêrê min e; ji xatrê min ev burca he ava kirye da hema ez û ew bi tenê li vêdê bin kes me nebînit û em kesê nebînîn. Pa to ji kûve hatî vêrê? Aqildarî got: Malbab wêranê, ez fetisim hewqa ez li te digirim! Jinkê got: Pa to kî yî ne ez te nasnakim? U te ez ne dîme, pa çawa to li dûv min digerî? Got: rast e, to min nasnakî û min jî to ne dîtî, belê malbab wêranê paşê carekê li ber derê mala babê te ra bûribî, to li pencerê da çavê wî bi te ketibî, ew roj êk û îro du dilê wî ji mal û ji jinên wî reş bîye û ji hingê ketîye li pey saloqdanên te heta îro bi te hesba, rêkirîye li dûv min ez hatime ba wî çîroka xwe ji min ra gotîye û eve ez rêkirme li ba te ka xweya çî û tê çî bêjî? Jinkê got: Ez jina mêr im, ma paşa li xew da bî hinde sala heta ji berî deh roja min şû kirji nûka li dûv min dikevit? Aqildarî got: Eve meheke paşê to dîtî heta îro zanî cihê to li kûye. Jinkê got: Ê min şû kir ma paşê wê ji nû çî ji min bikit? Aqildarî got: Te deh kur hebin, ji deh mêra û paşê deh jin hebin wê hemîya bikit gorî awra çavên te, to çi dibêjî mala te?.. Jinkê got: Pa mêrê min? Aqildarî got: Xwe jê xilas bike, heke to bi gumanî ku ez ne rast dibêjim, eve nîşana ji te ra û dest avêt

gustilka paşê nîşa wê kir. Çaxê jinkê çav bi gustîlkê ket dilê wê mizmizî û got: Nexwe rast e, paşa hinde evîndarê min e! Aqildarî got: Agir bi dilê wî kefiye ne bi şev ne bi roj tebatî* lê nakevit. Weye her wekî nivîsvan li şîra xwe da dibêjit ;" Sondê dixûrn bi zulfên xelex... Sê car bi wan çavên belex çar car bi dêmê sorgulî... Her dem li ber Gkrê min î." Jinkê got: Pa ez bi çi awa ji vî mêrî xilasnabim ji bilî ez wî bikujim. Aqildarî got: Bila. Ma heke to gihay paşê, kî heye berê xwe bidit te? Jinkê got: Baş e, û pencere gut û çû... Paşê got aqildarî: Malbab wêran te çi kir? Bighê bi Xudê kuşt! Her duka bilez xwe ji gemîyê avêtin û qesta derî kirin, heta çûn li jor ve jinek ji wê ve hat; berê xwe dayê du ne! Got: Hevalê te kî ye? Aqildarî got: Hevalê min paşa ye. Jinkê got: Ez gorî min ew kir qurbana simêla te. Paşê got: Dêhla keça

138
dêhla tê min jî bikî qurbana simêla êk dî! Pa ne te nihû dinya hemî û li gel bab û birayên xwe kir gorî kitek simbêla mêrê xwe û dest avêt şûrê xwe jinek li ber devê şûr hinc hinc kir û got aqildarê xwe da bizivîrn mal. Gihan malê û wê niv şevê ferman li jina rakir, hingî to bêjî ev fuxmê jina ye ji êk rojî û heta sed salî yek ne hişt hemî komkirin û li xanîyekê civandin, got: Ev tuxmê pîs bila ne mînit li nav mirovan da.

Mirov mane bi tenê zelum li rexekê û jin li rexekê, her du cûn jî gelek bê ser û ber bîn, mane bi wî awayî bi demekî dirêj, ne kes diwêrit wî behsî bikir û ne xwe bi ser ve lê bidit.

Mirovek kalemêr hebî li çaxê xwe da aqildarê bapîrê paşê bî. Çend girgira xwe gihandin kalemêrî: Ka to çarekê nakî qedrê te li ba paşê gelek heye, mirov qelhan, nebîye û nabit ku mêr bê jin bijîn, yan jin bê mêr bijîn; çunkî Xudê - pak û paqij bit - jîyana mirovafîyê li navbeyna her du cûna

da çêkirîye, kalemêrî got: Baş e, hûn nizanin ka ji çî paşê ew pêngav avêtîye? Gotin: Wer dîyar e, pûçatiyek ji jinkek dîfîye. Aqildarê paşê got: Mam çîroka min û paşê eve bî, û çîroka xwe hemî ji kalemêrî ra got. Kalemerî got: Baş e, bila paşî kurê min[^]bi şev min bibit li dîwana paşayî û hûn hemîjî li wêdê bin. Êvarî hemî çûn dîwanê kalemêrî got kurê xwe: Ka rabe min bigihîne dîwana paşê kurî got: Babo tê xwe li belakê bidî rûne xarê bela xwe ji xwe vêke! Babê got: Lawê min babê te ji sed sala pêtirjîyan bûrandîye, çi cara ji çakîyê û ji qencîyê û başîyê li gel kes û karên xwe û mirov û miletê xwe sistahî nekirîye û piştî hingê eger mirov ji gundîyê xwe û miletê xwe ra karên hêja û berketî nekit nexasim li tengavîya

wan da gelo ma mirovatîya miorv bo çî ye? Û çî cudahî
li navbeyna mirov û dewara da heye? Vê gavê bajarê
me wê ketî tengîyê bivê nevê ye li ser her miorvekî merdemêr
xîretê bikêşit li gor karîna xwe vî bajarî ji vê tengiyê
qurtal bikit. Piştî vê jî eger paşa min bikujit jî xelkê bajarê
min wê bizanin ku min canê xwe kire gorî xweşîya wan û
belkî ez bibim rêber bo hindek dî li dûv rîya min bên heta
xwe qurtal bikin, çunkî ne weye ew qas mirov holê her û
her bimînin li vê tengîyê da û kes pirsyar lê nekit - bi rastî
gotina kalemêrî li cihê xwe da ye, wekî wî Cigerxwîn jî

139

dêhla tê min jî bikî qurbana simêla êk dî! Pa ne te nihû dinya
hemî û li gel bab û birayên xwe kir gorî kitek simbêla mêrê
xwe û dest avêt şûrê xwe jinik li ber devê şûr hinc hinc kir û
got aqildarê xwe da bizivîrîn mal. Gihan malê û wê nîv şevê
ferman li jina rakir, hingî to bêjî ev fuxmê jina ye ji êk rojî û
heta sed salî yek ne hişt hemî komkirin û li xanîyekê civandin,
got: Ev tuxmê pîs bila ne mînit li nav mirovan da.

Mirov mane bi tenê zelum li rexekê û jin li rexekê, her du
cûn jî gelek bê ser û ber bîn, mane bi wî awayî bi demekî
dirêj, ne kes diwêrit wî behsî bikit û ne xwe bi ser ve lê bidit.

Mirovek kalemêr hebî li çaxê xwe da aqildarê bapîrê
paşê bî. Çend girgira xwe gihandin kalemêrî: Ka to çarekê
nakî qedrê te li ba paşê gelek heye, mirov qelhan, nebîye û
nabit ku mêr bê jin bijîn, yan jin bê mêr bijîn; çunkî Xudê - pak û paqij bit - jîyana mirovafîyê li navbeyna
her du cûna

da çêkirîye, kalemêrî got: Baş e, hûn nizanin ka ji çî paşê ew
pêngav avêtîye? Gotin: Wer dîyar e, pûçatiyek ji jinkek
dîfîye. Aqildarê paşê got: Mam çîroka min û paşê eve bî, û
çîroka xwe hemî ji kalemêrî ra got. Kalemerî got: Baş e, bila
paşî kurê min^bi şev min bibit li dîwana paşayî û hûn hemîjî
li wêdê bin. Êvarî hemî çûn dîwanê kalemêrî got kurê xwe:
Ka rabe min bigihîne dîwana paşê kurî got: Babo tê xwe li
belakê bidî rûne xarê bela xwe ji xwe vêke! Babê got: Lawê
min babê te ji sed sala pêtirjîyan bûrandîye, çî cara ji çakîyê
û ji qencîyê û başîyê li gel kes û karên xwe û mirov û miletê
xwe sistahî nekirîye û piştî hingê eger mirov ji gundîyê xwe
û miletê xwe ra karên hêja û berketî nekit nexasim li tengavîya
wan da gelo ma mirovatîya miorv bo çî ye? Û çî cudahî
li navbeyna mirov û dewara da heye? Vê gavê bajarê
me wê ketî tengîyê bivê nevê ye li ser her miorvekî merdemêr
xîretê bikêşit li gor karîna xwe vî bajarî ji vê tengiyê

qurtal bikit. Piştî vê jî eger paşa min bikujit jî xelkê bajarê min wê bizanin ku min canê xwe kire gorî xweşîya wan û belkî ez bibim rêber bo hindek dî li dûv rîya min bîn heta xwe qurtal bikin, çunkî ne weye ew qas mirov holê her û her bimînin li vê tengîyê da û kes pirsyar lê nekit - bi rastî gotina kalemêrî li cihê xwe da ye, wekî wî Cigerxwîn jî

139

dibêjit:

Eger dem dîji bo min yek du firset

Ku firset bê heram ejê ra muhlet

Ne rast e em hemî bimrin bi zillet.

Hilo law min bibe dîwana paşê ka Xudê wê çawa çêkit?

Kurê bab hilgirt bire dîwanê çaxê gihan dîwanê kurê got:

Babo eve dîwana paşê ye û eve paşa bi xwe jî rûniştîye, kalemêrî li pişt kurê xwe silav kire li ser paşê û xelkê dîwanê.

Paşê got: Kuro ew kî ye? Kalemêrî got: Paşayê min ez filan

kes im. Aqildarê bapîrê te me! Paşa ji ber ve rabî û got ka

bîne li ba min; kurê bab bir danî li nik paşê, xelkê dîwanê

teva xêrhatîni lê da, paşê got: Mam te xêr bit te ev îza kêşa

heta to hatî vêdê; xizmetek ya te heye em ji te ra biqedînin?

Kalemêrî got: Xizmet û daxwaza min ewe paşa kêfxweş û

tena bit, dil bê kul û meraq bit. Min daxwazek dî nîn e ji bilî

wî qasî ku ez jî bêhnekî li civata paşayî rûnim; çunkîji mêj

ve min kuç û dîwan nedîtine. Paşê got: To gelek bi xêr

hatî, bes agahdar bî behsa wî tuxmê pîs nekî! Kalemêr got:

Tuxmê pîs kîjke? Paşê got: madem te tişte sehnekirîye dilê

wê ye! Dîwan kerr bî û bê pêjin û deng man. Paşê got: Ma

we dîyar e xelkê dîwanê ji ber te kerr bîn, de ka bêhnekê ji

me ra bipeyîve. Kalemêrî got: Paşayê min te çî axivtin divêt

ji bihîstîyên xwe yan ji serpehatîyên xwe ji te ra baxivim?

Paşê got: Mam dîtin ne wek bihîstinê ye, ne dîtin bit derdê

dîtinê derman nakit! Kalemêrî got: Weye her wekî paşê ferman

kirî, de guh bide min da bo te serhatîyek ya xwe bêjin

ku ez bi xwe li nav da bîm heta dûmahîkê. Paşê got: De keremke

mam ez hemî guhim ji te ra. Kalemêrî got: Paşayê

min ez di lawîniya xwe da tuzek geveze bîm û ne rawestayî

bîm; ji berî ez bibim aqildarê bapîrê te. Karê min dizî û

şelandin bî, min pûte bi nêra ne dikir, ez we bîm her wekî

dibêjin: "Te hêj gunek reş li ser xwe ra ne dîtine." Min ne

dîtîbî êkê pişt min li axê dayî. Şevêkê wek adetê xwe ez

derketim ka şelandinekê nakim! Ez çûm li gelîyek tarî rawestam

li ser devê sêrîyanekê heta êk li semta min bêt.

140

dibêjit:

Eger dem dîji bo min yek du firset

Ku firset bê heram ejê ra muhlet

Ne rast e em hemî bimrin bi zillet.

Hilo law min bibe dîwana paşê ka Xudê wê çawa çêkit?

Kurê bab hilgirt bire dîwanê çaxê gihan dîwanê kurê got:

Babo eve dîwana paşê ye û eve paşa bi xwe jî rûniştîye, kalemêrî
li pişta kurê xwe silav kire li ser paşê û xelkê dîwanê.

Paşê got: Kuro ew kî ye? Kalemêrî got: Paşayê min ez filan
kes im. Aqildarê bapîrê te me! Paşa ji ber ve rabî û got ka
bîne li ba min; kurê bab bir danî li nik paşê, xelkê dîwanê
teva xêrhatinî lê da, paşê got: Mam te xêr bit te ev îza kêşa
heta to hatî vêdê; xizmetek ya te heye em ji te ra biqedînin?

Kalemêrî got: Xizmet û daxwaza min ewe paşa kêfxweş û
tena bit, dil bê kul û meraq bit. Min daxwazek dî nîn e ji bilî
wî qasî ku ez jî bêhnekî li civata paşayî rûnim; çunkîji mêj
ve min kuçk û dîwan nedîtine. Paşê got: To gelek bi xêr

hatî, bes agahdar bî behsa wî tuxmê pîs nekî! Kalemêr got:
Tuxmê pîs kîjke? Paşê got: madem te tişteq sehnekirîye dilê
wê ye! Dîwan kerr bî û bê pêjin û deng man. Paşê got: Ma
we dîyar e xelkê dîwanê ji ber te kerr bîn, de ka bêhnekê ji
me ra bipeyîve. Kalemêrî got: Paşayê min te çî axivtin divêt
ji bihîstîyên xwe yan ji serpêhatîyên xwe ji te ra baxivim?

Paşê got: Mam dîtîne ne wek bihîstinê ye, ne dîtîne bit derdê
dîtîne derman nakit! Kalemêrî got: Weye her wekî paşê ferman
kirî, de guh bide min da bo te serhatîyek ya xwe bêjin
ku ez bi xwe li nav da bîm heta dûmahîkê. Paşê got: De keremke
mam ez hemî guhim ji te ra. Kalemêrî got: Paşayê
min ez di lawîniya xwe da tuzek geveze bîm û ne rawestayî
bîm; ji berî ez bibim aqildarê bapîrê te. Karê min dizî û
şelandin bî, min pûte bi nêra ne dikir, ez we bîm her wekî
dibêjin: "Te hêj gunek reş li ser xwe ra ne dîtine." Min ne
dîtîbî êkê pişta min li axê dayî. Şevêkê wek adetê xwe ez
derketim ka şelandinekê nakim! Ez çûm li gelîyek tarî rawestam
li ser devê sêrîyanekê heta êk li semta min bêt.

140

Çaxekê derengê şev min dît tep repa siwarekê têt min xwe li
ber çêkir heta hat nêzîkî min, min dengê xwe lê kir: Kuro
raweste bê bêbextî to ne bêjî min ageh ji xwe nebî. Belê siwar
hat li ber min ra borî min berê xwe dayê siwarek li hespek
reş tekbara wî hemî reş wekî şeva reş hat li ber min ra

borî, her pûte bi min nekir û nezanî ka ez mirov im ya çûk
 im! Çaxê ji min raborî kerb û kîna min vebîn ez lê xurîm:
 Kera di jin û makê te gaw! ma to hizra zelama ji min nakî?
 Yan dê û babên te nifrîn li te kirne? Ha ji xwe ra vî derbî
 wergire û min ew gurz lê veweşand, belê min ageh ji xwe
 nema, min hind dît gurzê min wekî piringekê sor e li erdê û
 riya xwe girt û çû. Ez mam mendehoş. Tibabekê paşî min
 rahişte şûrê xwe û min ji cih kur vekirê! "Hey min gora
 babê te şewitandîyo ma tê bi kuve qurtal bibî ji destê min."
 Û min ew şûr lê veweşand, belê min berê xwe dayê şûrê
 min bî du ker e û siwar çû û ez mam şermezar, min hizrên
 xwe kirin, dilê min ji min sar bî, zelumîya min êdî nehat ber
 çavê min. Min rahişte kurterima xwe û min ji cih kur vekirê
 ez nêzîk bîm min ew kurterim ji kerkî ve lê werkir; belê min
 berê xwe dayê rima min du ker e û siwar li min zivirî û got:
 Hey çûçka bê çeng û per ez naxwazim şûrê xwe bi te pîs bikim,
 we got û min hew dît destê xwe avêt min her wekû
 gurgê heft salî dev bavêjit berxekî heft rojî ez rakirim li bin
 qelbûçka zînê xwe danîm û ranê xwe jor da danî li ser kef û
 kinc bi ser devê min ket, çavên min zil bîn, min ageh ji xwe
 nema heta carekê ranê xwe sist kir, tim û ez jor da bi axê ketim.
 Çing û ew jî peya bî, ez ji xwe bê hîvî bim! Got min:
 Lawo min gotê belê lixaba hespê min bigre û li ber derê vê
 ûlîyê raweste ez herim jor heta seetekê xwe bigre heke ez
 hatim ji xwe hatim û heîce ez nehatim hema li hespê min siwar
 bibe û here mala xwe li te fiêl bit - li gerdana te aza
 wekî şîrê maka te. Hefsarê hespê ma li destê min da û ew çû
 jor ve û ez mam li ber derî. Min guhê xwe dayê - çaxek
 dirêj pêve neçû - min sehkir li jor ve bî qelebalix min zanî
 dengê şerî ye, ez li wan hizra da min berê xwe dayê termek
 ket li ber min û dengê şerî ne vemirî. Pêvetir neçû min berê
 xwe dayê termek dî jî ket li ber min û hêj şer e. Bîst xeberek
 141

Çaxekê derengê şev min dît tep repa siwarekê têt min xwe li
 ber çêkir heta hat nêzîkî min, min dengê xwe lê kir: Kuro
 raweste bê bêbextî to ne bêjî min ageh ji xwe nebî. Belê siwar
 hat li ber min ra borî min berê xwe dayê siwarek li hespek
 reş tekbara wî hemî reş wekî şeva reş hat li ber min ra
 borî, her pûte bi min nekir û nezanî ka ez mirov im ya çûk
 im! Çaxê ji min raborî kerb û kîna min vebîn ez lê xurîm:
 Kera di jin û makê te gaw! ma to hizra zelama ji min nakî?
 Yan dê û babên te nifrîn li te kirne? Ha ji xwe ra vî derbî

wergire û min ew gurz lê veweşand, belê min ageh ji xwe nema, min hind dît gurzê min wekî piringekê sor e li erdê û riya xwe girt û çû. Ez mam mendehoş. Tibabekê paşî min rahişte şûrê xwe û min ji cih kur vekirê! "Hey min gora babê te şewitandîyo ma tê bi kuve qurtal bibî ji destê min."

Û min ew şûr lê veweşand, belê min berê xwe dayê şûrê min bî du ker e û siwar çû û ez mam şermezar, min hizrên xwe kirin, dilê min ji min sar bî, zelumîya min êdî nehat ber çavê min. Min rahişte kurterima xwe û min ji cih kur vekirê ez nêzik bîm min ew kurterim ji kerkî ve lê werkir; belê min berê xwe dayê rima min du ker e û siwar li min zivirî û got: Hey çûçka bê çeng û per ez naxwazim şûrê xwe bi te pîs bikim, we got û min hew dît destê xwe avêt min her wekû gurgê heft salî dev bavêjit berxekî heft rojî ez rakirim li bin qelbûçka zînê xwe danîm û ranê xwe jor da danî li ser kef û kinc bi ser devê min ket, çavên min zil bîn, min ageh ji xwe nema heta carekê ranê xwe sist kir, tim û ez jor da bi axê ketim. Çing û ew jî peya bî, ez ji xwe bê hîvî bim! Got min: Lawo min gotê belê lixaba hespê min bigre û li ber derê vê ûlîyê raweste ez herim jor heta seetekê xwe bigre heke ez hatim ji xwe hatim û heîce ez nehatim hema li hespê min siwar bibe û here mala xwe li te fiêl bit - li gerdana te aza wekî şîrê maka te. Hefsarê hespê ma li destê min da û ew çû jor ve û ez mam li ber derî. Min guhê xwe dayê - çaxek dirêj pêve neçû - min sehkir li jor ve bî qelebalix min zanî dengê şerî ye, ez li wan hizra da min berê xwe dayê termek ket li ber min û dengê şerî ne vemirî. Pêvetir neçû min berê xwe dayê termek dî jî ket li ber min û hêj şer e. Bîst xeberek

141

man li qewlê siwarê min, min hind dît termek dî jî hat xarê û dûv da siwarê min jî li ber singê min rawesta û got: Hêj to li vêrê yî? Min got belê pa ne ji nû qewlê me bi duwayî hat. Paşayê min siwarê min siwar bî û dîsa dest avêt min û ez rakrim wek berx virnîyekê û ez êxistim li bin qelpûça zînê xwe da û ranê xwe danî ser û bi rê ket û çû, min li ba xwe hizir kir ku eve dûmahîka jîna min e! Ez man li wî halî da. Li çaxekê ranê xwe sist kir û min got tim û ez li erdê kefim min çavê xwe vekir eve goristan e! Li ba min misoger bî wê min bikujit û li nav wê goristanê veşêrit. Ew jî çing û peya bî dest avêt xurcezîna xwe tevir û bêrek deranî gote min: "Li ber teniştê vê gorê tirbekê bikole." Min tirb kola û dirost kir, gote min: "Xwe têda dirêj bike! Turb li qeyda min e, got:

Derkeve ez derketim wî jî xwe tê da dirêj kir. Got dirust e. Destê xwe avêt şûrê xwe da min: Were min bikuje, li vê gurê da veşêre, li ber teniştê vê tirbê; min got: Bawerke to min parçe parçe bikî ez destê xwe dirêj nakim te heta ez serpêhariya te nezanim? Ne heyîf û mixabin to ev şenge siwarê he ez te bikujim? Dest avêt serpûşa xwe ji serê xwe rakir, ez berê xwe didimê eve jin e ne mêt e! Min xwe avêt ber lingê wê çîroka xwe ji min ra bêje, ka ev çi bî? Got: Ez ji te ra bêjim da to jî ji mirova ra bêjî heta bizanin jin hemî ne jin in, belkî wekî dibêjin: Jin jî hene û jinkok jî hene."

Min got: Soz bit ez jî wekî dibêjin:

"Liser herkavîrûnim qîrin heta herkes

Ji temara xewê rabin, bibin hozan û hişyar e. " Got: Eve tirba mêtê min e û pismamê min e. Ew her sêkên te dîtî min kuştî li wê ûlya da wan hez ji min dikir û min ne diviya ez mêtê xwe pê bihesînim. Her sê carekê pêkve diçin li berahiya wî li xew da dikujin û ciwabê ji min ra rêdikin: Eve me mêtê te kuşt ez rabîm min veşart û eve min tola wî bi destê xwe vekir û pişfî wî jî jîyan li min heram bit. Min hew dît: Mîrê min serê şûrê xwe danî li ser perê dilê xwe û binî danî li ser erdê û xwe bi ser da berda heta min xwe avêtê serê şûr li zînê yê piştê ra derket, min ho

142
man li qewlê siwarê min, min hind dît termek dî jî hat xarê û dûv da siwarê min jî li ber singê min rawesta û got: Hêj to li vêtê yî? Min got belê pa ne ji nû qewlê me bi duwayî hat. Paşayê min siwarê min siwar bî û dîsa dest avêt min û ez rakrim wek berx virnîyekê û ez êxistim li bin qelpûşa zînê xwe da û ranê xwe danî ser û bi rê ket û çû, min li ba xwe hizir kir ku eve dûmahîka jîna min e! Ez man li wî halî da. Li çaxekê ranê xwe sist kir û min got tim û ez li erdê kefim min çavê xwe vekir eve goristan e! Li ba min misoger bî wê min bikujit û li nav wê goristanê veşêrit. Ew jî çing û peya bî dest avêt xurcezîna xwe tevir û bêrek deranî gote min: "Li ber teniştê vê gorê tirbekê bikole." Min tirb kola û dirost kir, gote min: "Xwe têda dirêj bike! Turb li qeyda min e, got: Derkeve ez derketim wî jî xwe tê da dirêj kir. Got dirust e. Destê xwe avêt şûrê xwe da min: Were min bikuje, li vê gurê da veşêre, li ber teniştê vê tirbê; min got: Bawerke to min parçe parçe bikî ez destê xwe dirêj nakim te heta ez serpêhariya te nezanim? Ne heyîf û mixabin to ev şenge siwarê he ez te bikujim? Dest avêt serpûşa xwe ji serê xwe rakir, ez berê xwe didimê eve jin e ne mêt e! Min xwe avêt

ber lingê wê çîroka xwe ji min ra bêje, ka ev çi bî? Got: Ez ji te ra bêjim da to jî ji mirova ra bêjî heta bizanin jin hemî ne jin in, belkî wekî dibêjin: Jin jî hene û jinkok jî hene."

Min got: Soz bit ez jî wekî dibêjin:

"Liser her kavîrûnim qîrin heta herkes

Ji temara xewê rabin, bibin hozan û hişyar e." Got: Eve tirba mêrê min e û pismamê min e. Ew her sêkên te dîtî min kuştin li wê ûlya da wan hez ji min dikir û min ne diviya ez mêrê xwe pê bihesînim. Her sê carekê pêkve diçin li berahîya wî li xew da dikujin û ciwabê ji min ra rêdikin: Eve me mêrê te kuşt ez rabîm min veşart û eve min tola wî bi destê xwe vekir û pişfî wî jîyan li min heram bit. Min hew dît: Mîrê min serê şûrê xwe danî li ser perê dilê xwe û binê danî li ser erdê û xwe bi ser da berda heta min xwe avêtê serê şûr li zînê yê piştê ra derket, min ho

142
destê xwe dayê wa sar bîye! Ez rabîm min ew jî li wê tirbê da li ber teniştê mêrê wê veşart - piştî min şûrê xwe jî danî li ber kêleka wê da kes dî pişfî wê dest ne avêt şûrê wê! - Min hespê wê anî û ez hatim mal û min soz da ku ez hêdî şelandinê nekim. Piştî wê jinê ez hinde bê ser û ber kirim! Eger paşa hez bikir ez ê gora wê nîşa wî bidim! Paşê got: Ev serhatîya te gelek xweş bî û ez gelek pesindarim ji te ra ku to ev kalemêrê he, te xwe kire qurban ji kes û karên xwe ra bê ku karek li te bibit ev nîşanên mirovatîya te ne ku to mirovî, çunkî min soz dabî ewê behsa jina bi qencî bikir ez ê serê wî lê bidim. Belê min to dayî bi xatrê başî û mirovatîya te û min. Jin jî dane xatrê wê jinê û dîyar bî li ba min ku "jin jî hene û jinkok jî hene."

Vêca mîrê min rast e "jin jî hene û jinkok jî hene." Heke te destûra xadima xwe dabîya ev çîroka he ji te ra gotibîya, te yê bihayê keçen baba zanî bîya! Mîrê teyra got: Ew çi çîrok e, kevoka delal? Kevokê got: Mîrê min dibêjin carekê paşayek hebî sê kurên wî hebîn, paşa nexweş bî nêzîkî xirêna mirnê bî, gazî her sê kurên xwe kir; her sê li ba xwe danî got: Lawê min qewîtîya min li hewe bit, gava ez mirim, her êkî ji hewe şevê nobetê li min bigrin, li gorê da û çi kara bê aqîldarê babê xwe nekin çunkî mirovek dilbêş û evîndar e û ji berê da hatîye gotin: " Serê xwe her bide dîwarên kevin" û birayê hewe yê mezin li şona babê hewe ye û emanet ew û birayên xwe gelek pêve neçû paşa gorî hazra bî serê hewe xweş paşa mir. Birayê mezin bî paşa. Evarê birayê biçûk got birayê mezin: Kî ji me her sê ka wê

Îşev bibit nobedarê babê xwe? Birayê mezin got: Kî ji me wê herit bibit nobedar li torba? Ma piştî mirina wî jî em ji wî tena nabin? Ne to behsa wî li nik min bikî! Birayê biçûk çû nik birayê nivê wî jî wek birayê mezin got û lêvegerand, rabî çû mala aqildarê babê xwe pirsyar pê kir: Mam babê me ev qewîfî li me kirbî her sê şevên ewil nobetê lê bigrin û her du birayên min xwe li bera nekirin, ka to çi dibêjî? Aqildarî got: To here belê siharê were vêdê paşî here mal. Birayê biçûk rabî êvarê çû nêzîkî tirba babê xwe cihê xwe çêkir û xwe tê da veşart û ma hişyar heta piştî nivê şevê

143
destê xwe dayê wa sar bîye! Ez rabîm min ew jî li wê tirbê da li ber tenişta mêrê wê veşart - piştî min şûrê xwe jî danî li ber kêleka wê da kes dî pişfî wê dest ne avêt şûrê wê! - Min hespê wê anî û ez hatim mal û min soz da ku ez hêdî şelandinê nekim. Piştî wê jinê ez hinde bê ser û ber kirim! Eger paşa hez bikit ez ê gora wê nîşa wî bidim! Paşê got: Ev serhatîya te gelek xweş bî û ez gelek pesindarim ji te ra ku to ev kalemêrê he, te xwe kire qurban ji kes û karên xwe ra bê ku karek li te bibit ev nîşanên mirovatîya te ne ku to mirovî, çunkî min soz dabî ewê behsa jina bi qencî bikit ez ê serê wî lê bidim. Belê min to dayî bi xatrê başî û mirovatîya te û min. Jin jî dane xatrê wê jinê û dîyar bî li ba min ku "jin jî hene û jinkok jî hene."

Vêca mîrê min rast e "jin jî hene û jinkok jî hene." Heke te destûra xadima xwe dabîya ev çîroka he ji te ra gotibîya, te yê bihayê keçen baba zanî bîya! Mîrê teyra got: Ew çi çîrok e, kevoka delal? Kevokê got: Mîrê min dibêjin carekê paşayek hebî sê kurên wî hebîn, paşa nexweş bî nêzîkî xirêna mirnê bî, gazî her sê kurên xwe kir; her sê li ba xwe danî got: Lawê min qewîfîya min li hewe bit, gava ez mirim, her êkî ji hewe şevê nobetê li min bigrin, li gorê da û çi kara bê aqildarê babê xwe nekin çunkî mirovek dilbêş û evîndar e û ji berê da hatîye gotin: " Serê xwe her bide dîwarên kevin" û birayê hewe yê mezin li şona babê hewe ye û emanet ew û birayên xwe gelek pêve neçû paşa gorî hazra bî serê hewe xweş paşa mir. Birayê mezin bî paşa. Evarê birayê biçûk got birayê mezin: Kî ji me her sê ka wê îşev bibit nobedarê babê xwe? Birayê mezin got: Kî ji me wê herit bibit nobedar li torba? Ma piştî mirina wî jî em ji wî tena nabin? Ne to behsa wî li nik min bikî! Birayê biçûk çû nik birayê nivê wî jî wek birayê mezin got û lêvegerand,

rabî çû mala aqildarê babê xwe pirsyar pê kir: Mam babê
me ev qewîfî li me kirbî her sê şevên ewil nobetê lê bigrin û
her du birayên min xwe li bera nekirin, ka to çi dibêjî? Aqildarî
got: To here belê siharê were vêdê paşî here mal. Birayê
biçûk rabî êvarê çû nêzîkî tirba babê xwe cihê xwe
çêkir û xwe tê da veşart û ma hişyar heta piştî nivê şevê
143

berê xwe dayê siwarek sor siwarê tekbera wî hemî sor e,
mirov dibêjit qey parçek xwîn e! Hat çing û li ser tirba babê
peya bî. Dest avêt tevî û bêrek ji xorcezîna hespê xwe deranî
û ket ser tirba babê û kola û li bera wê dibêjit: Hey min
gora babê te kola û ma bi saxî min ne karî te, ma bi mirî jî ez
nikarim te? Wê li bera firbê jî dikolit guhê kurî ma li ser heta
zanî xirîna ferşê li ser gorê hat, hema da xwe rabî ew şor li
kezîya stiwê wî da serê lê pil kir û cilên wî ji ber êxistin û
tekbera wî û hespê wî anî bir mala aqildarê babê xwe. Şeva
paşî çû siwarek li hespê spî û tekbera wî spî kuşt û tekbera
wî û hespê wî bir mala aqildarê babê xwe. Şeva paşî çû siwarek
li hespek reş û tekbera wî jî reş kuşt û taxima wî jî
bir mala aqildarê babê xwe got: Mam ev qewlê min xilas bî.
Aqildarî got: Belê qewlê te xilas, belê newebit to bêjî birayên
xwe heta ez nebêjim te.. Got belê ez ji gotina te dernakevim
û çû mala xwe û xwe kerr kir. Rûniştin li ser keda
xwe, dibêjin carekê mirovek hat wî bajarî sê keçên vêra
wekî sê peryan in mirov dixwazit ne bixwût û ne vexût bes
li bejn û bala wan binêrit. Qewlê mêrkî ewe wê çalekê bikolit,
heçî siwarê bi siwarî bêt xwe li se ra bavêjit wê
keçekê ji xwe ra bibit, ewê ne karibit wê sed mecîdîya bidit
babê keça. Delal li nava bajêr ketin, roja paştir heçî kerek jî
heyî kerê xwe bir û çû. Her du bira jî her êkê hespek ji tewilxanê
deranî û her êk li hespê xwe siwar bî û qesta meydanê
kirin, belê heçî çû nekarî xwe li ser ra bavêjit. Birayê
biçûk çû li ba aqildarê babê xwe got mam: Çîrok eve ka to
çî ferman dikî? Aqildarî got: Rabe li hespê spî siwar be û
tekbera wî wergire û here ez welê ber hîvî me tê bikarî xwe
li ser ra bavêjit. Kurik rabî li hespê spî siwar bî tekbera wî
kire ber xwe çû ji serê meydanê ve hat. Gava çavê mirova
vêket hindeka got ji bin axê derketin! Hindeka got eve meleke
ji esmana hat xarê! Hemî şaqis man, kesji cihê xwe ne
livî çavê tevan ma lê, ka wê bikaribit xwe li sera bavêjit yan
ne? Ew hat hema yekser bê hespê xwe germ bikit xwe li ser
çalê ra avêt û temet devê çalê jî da ser û li xwe zivirî, dest

avêt çeplê kaça mezin li pişt xwe siwar kir. To çavê xwe
hilnî û danî xwe rakir kesê nizanî bi kûve çû! Ewî yekser
144

berê xwe dayê siwarek sor siwarê tekbera wî hemî sor e,
mirov dibêjit qey parçek xwîn e! Hat çing û li ser tirba babê
peya bî. Dest avêt tevî û bêrek ji xorcezîna hespê xwe deranî
û ket ser tirba babê û kola û li bera wê dibêjit: Hey min
gora babê te kola û ma bi saxî min ne karî te, ma bi mirî jî ez
nikarim te? Wê li bera firbê jî dikolit guhê kurî ma li ser heta
zanî xirîna ferşê li ser gorê hat, hema da xwe rabî ew şor li
kezîya stiwê wî da serê lê pil kir û cilên wî ji ber êxistin û
tekbera wî û hespê wî anî bir mala aqildarê babê xwe. Şeva
paşî çû siwarek li hespê spî û tekbera wî spî kuşt û tekbera
wî û hespê wî bir mala aqildarê babê xwe. Şeva paşî çû siwarek
li hespek reş û tekbera wî jî reş kuşt û taxima wî jî
bir mala aqildarê babê xwe got: Mam ev qewlê min xilas bî.
Aqildarî got: Belê qewlê te xilas, belê newebit to bêjî birayên
xwe heta ez nebêjim te.. Got belê ez ji gotina te dernakevim
û çû mala xwe û xwe kerr kir. Rûniştin li ser keda
xwe, dibêjin carekê mirovek hat wî bajarî sê keçên vêra
wekî sê peryan in mirov dixwazit ne bixwût û ne vexût bes
li bejn û bala wan binêrit. Qewlê mêrkî ewe wê çalekê bikolit,
heçî siwarê bi siwarî bêt xwe li se ra bavêjit wê
keçekê ji xwe ra bibit, ewê ne karibit wê sed mecîdîya bidit
babê keça. Delal li nava bajêr ketin, roja paştir heçî kerek jî
heyî kerê xwe bir û çû. Her du bira jî her êkê hespek ji tewilxanê
deranî û her êk li hespê xwe siwar bî û qesta meydanê
kirin, belê heçî çû nekarî xwe li ser ra bavêjit. Birayê
biçûk çû li ba aqildarê babê xwe got mam: Çîrok eve ka to
çî ferman dikî? Aqildarî got: Rabe li hespê spî siwar be û
tekbera wî wergire û here ez welê ber hîvî me tê bikarî xwe
li ser ra bavêjî. Kurik rabî li hespê spî siwar bî tekbera wî
kire ber xwe çû ji serê meydanê ve hat. Gava çavê mirova
vêket hindeka got ji bin axê derketin! Hindeka got eve meleke
ji esmana hat xarê! Hemî şaqis man, kesji cihê xwe ne
livî çavê tevan ma lê, ka wê bikaribit xwe li sera bavêjit yan
ne? Ew hat hema yekser bê hespê xwe germ bikit xwe li ser
çalê ra avêt û temet devê çalê jî da ser û li xwe zivirî, dest
avêt çeplê kaça mezin li pişt xwe siwar kir. To çavê xwe
hilnî û danî xwe rakir kesê nizanî bi kûve çû! Ewî yekser
144

keçik bir mala aqildarê babê xwe. Aqildarî got: Rabe li

hespê sor siwar bibe tekbera wî wergire û here ya dî jî bîne.
Ew rabî li hespê sor siwar bî û tekbera wî wergirt û qesta
meydanê kir. Xelkê li hizir û mitala li hespê spî da ne hind
berê xwe danê siwarek li hespek sor siwar e û tekbera wî
hemî sor e! Jor da xwe ji serê meydanê ve berda û hat hema
dîsa yekser hat û xwe îî ser çalê ra havêt û li xwe zivirî û
dest avêt çeplê keça nîvê li pişt xwe siwar kir, to çavê xwe
rakî û danî xwe hilanî kesê nezanî ka ji kûve hat û bi kûve
çû! Ew jî bir mala aqildarê babê xwe. Wî got: Rabe li hespê
reş siwar bibe xwe bigûre bi tekbera wî û here ya dî jî bîne;
hêj kes ji meydanê ne zivirî da kes te nebînit to têy vêdê!
Ew rabî li ser hespê reş siwar bî û qesta meydanê kir. Mirov
hindek mendehoş in û hindek wê karê xwe dikin da bizivirin
malê. Hind berê xwe danê siwarek li hespek reş siwar
wekî bayê birûskê wê tê meydanê. Hat û bê rawestan
xwe li ser çalê ra avêt û li xwe zivirî û dest avêt çeplê keça
biçûk jî rakir li pişt xwe siwar kir, bê kû êk bizanit bi kûve
bir! Her kes zivirî hat mala xwe û her du bira jî hatin malê
dil bi kul û keser ji ber wan perîya û wan hespa. Birayê
biçûk hat mal pişfî xwe guhirî û xwe bi ser tiştêkî ve lînedu.
Çend roj man welê mat û gêj, belê roj bi roj her du bira li
kêmê dan! Birayê biçûk got aqildarê babê xwe: Birayên min
gelek xemê dixûn û dilê min gelek bi wan ve ye. Ez ditirsim
derdek wan bigrit piştî wan min dinya bo çî ye! Aqildarî
got: Baş e, xwe bi wan bihesîne. Birayê biçûk rabî hat malê
got her du birayên xwe: Erê bira hûn çima hinde bi xem in û
xema hewe çî ye? Birayê mezin got: Kuro to jî kerek wekî
babê xwe yî, ewî gotî pişfî mirna min werin sê şeva nobetê
li gora min bigrin!! Ma te çî ha ji dinyayê heye ma te ew ew
her sê perî ne dîtî û ew her sê siwar? Birayê biçûk got:
Ewe xema hewe? Min got, ka xema hewe çî ye? Bira xemê
nexûn, her sê perî li ba min in û li gel her sê hespa û siwarjî
birayê hewe bî û kerem kin da biçin mala aqildarê xwe da
bibînin! Rabî pêkve çûn mala aqildarî û rêve çîroka xwe
hemî ji wan ra got heta gihan mala wî. Rabî keça mezin li
gel hespê spî da birayê mezin û keça nîvê li gel hespê sor da

145
keçik bir mala aqildarê babê xwe. Aqildarî got: Rabe li
hespê sor siwar bibe tekbera wî wergire û here ya dî jî bîne.
Ew rabî li hespê sor siwar bî û tekbera wî wergirt û qesta
meydanê kir. Xelkê li hizir û mitala li hespê spî da ne hind
berê xwe danê siwarek li hespek sor siwar e û tekbera wî

hemî sor e! Jor da xwe ji serê meydanê ve berda û hat hema dîsa yekser hat û xwe î ser çalê ra havêt û li xwe zivirî û dest avêt çeplê keça nîvê li pişt xwe siwar kir, to çavê xwe rakî û danî xwe hilanî kesê nezanî ka ji kûve hat û bi kûve çû! Ew jî bir mala aqildarê babê xwe. Wî got: Rabe li hespê reş siwar bibe xwe bigûre bi tekbera wî û here ya dî jî bîne; hêj kes ji meydanê ne zivirî da kes te nebînit to têt vêdê! Ew rabî li ser hespê reş siwar bî û qesta meydanê kir. Mirov hindek mendehoş in û hindek wê karê xwe dikin da bizivirin malê. Hind berê xwe danê siwarek li hespek reş siwar wekî bayê birûskê wê tê meydanê. Hat û bê rawestan xwe li ser çalê ra avêt û li xwe zivirî û dest avêt çeplê keça biçûk jî rakir li pişt xwe siwar kir, bê kû êk bizanit bi kûve bir! Her kes zivirî hat mala xwe û her du bira jî hatin malê dil bi kul û keser ji ber wan perîya û wan hespa. Birayê biçûk hat mal pişfî xwe guhirî û xwe bi ser tiştêkî ve lênda. Çend roj man welê mat û gêj, belê roj bi roj her du bira li kêmê dan! Birayê biçûk got aqildarê babê xwe: Birayên min gelek xemê dixûn û dilê min gelek bi wan ve ye. Ez ditirsim derdek wan bigrit piştî wan min dinya bo çî ye! Aqildarî got: Baş e, xwe bi wan bihesîne. Birayê biçûk rabî hat malê got her du birayên xwe: Erê bira hûn çima hinde bi xem in û xema hewe çî ye? Birayê mezin got: Kuro to jî kerek wekî babê xwe yî, ewî gotî pişfî mirna min werin sê şeva nobetê li gora min bigrin!! Ma te çî ha ji dinyayê heye ma te ew ew her sê perî ne dîtin û ew her sê siwar? Birayê biçûk got: Ewe xema hewe? Min got, ka xema hewe çî ye? Bira xemê nexûn, her sê perî li ba min in û li gel her sê hespa û siwarjî birayê hewe bî û kerem kin da biçin mala aqildarê xwe da bibînin! Rabîn pêkve çûn mala aqildarî û rêve çîroka xwe hemî ji wan ra got heta gihan mala wî. Rabî keça mezin li gel hespê spî da birayê mezin û keça nîvê li gel hespê sor da

145

birayê nivê û >a dî jî ii gel hespê reş ma ji wî ra, man li ser keyf û xweşîya xwe.

Çend demek pêve çû her du bira kerb û kîn ji birayê biçûk vebîn, ji xwe ra gotin : Rojkê evê paşatîyê ji me bistînit! Baştir ewe em wî bikujin, belê emê çawa bikujin? Çunkî sing û sing em nikarîn bikujin, divê em wî bixapînin! Evarê her duka gotin: Bira xwe lêk bide sibehî emê biçin nêçîrê, ew rabî çû got aqildarê babê xwe: Birayên min ho dibêjin ka to çî dibêjî? Aqildarî got: Bawerke çavên wan birayên

te xirab in, belê here û ageh ji xwe hebe. Çunkî heke to neçî wê neyartîya hewe eşkera bibit, paşî wê gelek nexweştir bibit; belê hişyar bî wa ne kujî û ageh ji xwe hebe ew jî te nekujin. Roja paşî her sê pêkve çûn nêçîrê her duka got birayê biçûk: Hey fêlbazê fenker te hespê baş û taze ji xwe ra hişt her dukên bêxêr dane me? Birayê biçûk got: bawerkin her sê hespên makekê ne û hespekê ne! Ew hizrên hûn dikin di dilê min da nînin! Her duka gotin: Pa heke to rast dibêjî bi çar gava pêşîya me here ka yên me bi yê te ra bighên? Wî hespê xwe rakir çargava û her duka rahiştinê, çaxekê zanîn nêzîk bîn berê xwe dayê her duka şûrên xwe tazî kirne û wê ji kerb û kîn radihêlinê! Ew kenî û got: Hewe xêr bit? Her duka gotin: Teres lawê teresa canê te bibit gîyayê biharê to îro ji destê me qurtal nabî! Hingî li ber dilê wa da: Gelî bira ava çavê hewe rijyaye! Xudê ji hewe standîye malwêranîno ez birayê hewe me hûnê çawa min bikujin? Xelkê çî ji hewe ra bêjit? Her duka gotin: Kûçik bab to bi yan gotina xwe ji destê ne qurtal nakî! Berê xwe dayê wê wî bikujin. Got: madem hûnê min bikujin, ma çima ez hewe nakujim? Hema nemerdî nekir dest avêt şûrê xwe û ji cih kur vekir wan wekî gurgê sibatê dev bi xwîn her êk şûrek li stuwê wan da serî li wan hilfirand û zivirî qesta mala aqildarê xwe kir. Gava wî berê xwe dayê zanî ne dirust e gotê: Te birayên xwe kuşt? Got: Belê, heker min ew nekuştibîna dê ez bikuştima! Aqildarî got: Esil xêr e. Birayê biçûk bî paşa, belê çend roj pêve ne çû bêhrîya bira lêda, poşman bî li kuştina wan xemê girt, kul û derd û meraq li ser pir bîn! Lê bî wek jana zirav! Got aqildarê babê xwe

146
birayê nivê û >a dî jî ii gel hespê reş ma ji wî ra, man li ser keyf û xweşîya xwe.

Çend demek pêve çû her du bira kerb û kîn ji birayê biçûk vebîn, ji xwe ra gotin : Rojkê evê paşatîyê ji me bistînit! Baştir ewe em wî bikujin, belê emê çawa bikujin? Çunkî sing û sing em nikarîn bikujin, divê em wî bixapînin! Evarê her duka gotin: Bira xwe lêk bide sibehî emê biçin nêçîrê, ew rabî çû got aqildarê babê xwe: Birayên min ho dibêjin ka to çî dibêjî? Aqildarî got: Bawerke çavên wan birayên te xirab in, belê here û ageh ji xwe hebe. Çunkî heke to neçî wê neyartîya hewe eşkera bibit, paşî wê gelek nexweştir bibit; belê hişyar bî wa ne kujî û ageh ji xwe hebe ew jî te nekujin. Roja paşî her sê pêkve çûn nêçîrê her duka got

birayê biçûk: Hey fêlbazê fenker te hespê baş û taze ji xwe
 ra hişt her dukên bêxêr dane me? Birayê biçûk got: bawerkin
 her sê hespên makekê ne û hespekê ne! Ew hizrên hûn
 dikin di dilê min da nînin! Her duka gotin: Pa heke to rast
 dibêjî bi çar gava pêşîya me here ka yên me bi yê te ra
 bighên? Wî hespê xwe rakir çargava û her duka rahiştinê,
 çaxekê zanîn nêzîk bîn berê xwe dayê her duka şûrên xwe
 tazî kirne û wê ji kerb û kîn radihêlinê! Ew kenî û got:
 Hewe xêr bit? Her duka gotin: Teres lawê teresa canê te bibit
 gîyayê biharê to îro ji destê me qurtal nabî! Hingî li ber
 dilê wa da: Gelî bira ava çavê hewe rijyaye! Xudê ji hewe
 standîye malwêranîno ez birayê hewe me hûnê çawa min bikujin?
 Xelkê çî ji hewe ra bêjit? Her duka gotin: Kûçik bab
 to bi yan gotina xwe ji destê ne qurtal nakî! Berê xwe dayê
 wê wî bikujin. Got: madem hûnê min bikujin, ma çima ez
 hewe nakujim? Hema nemerdî nekir dest avêt şûrê xwe û ji
 cih kur vekir wan wekî gurgê sibatê dev bi xwîn her êk
 şûrek li stuwê wan da serî li wan hilfirand û zivirî qesta
 mala aqildarê xwe kir. Gava wî berê xwe dayê zanî ne dirust
 e gotê: Te birayên xwe kuşt? Got: Belê, heker min ew
 nekuştibîna dê ez bikuştima! Aqildarî got: Esil xêr e. Birayê
 biçûk bî paşa, belê çend roj pêve ne çû bêhrîya bira lêda,
 poşman bî li kuştina wan xemê girt, kul û derd û meraq li
 ser pir bîn! Lê bî wek jana zirav! Got aqildarê babê xwe
 146

çarekê li min bike yan ezê bimrim! Aqildar mirovek hosfa û
 şareza bî rabî jêra balefirek dar çêkir got: Hero siwar bibe ji
 xwe ra bigerhe heta êvarî û êvarî bizvire were mala xwe.
 Kur hero wê li balefira xwe siwar bibîya û çûbîya ji xwe ra
 gerhatîya û êvarê wê hatibîya mala xwe. Welê şareza bî li
 balafira xwe da, dikarî bi çav neqandî jêk bikit û têk bidit!
 Mîrê min rojekê karê xwe yê çend roja kir û got aqildarê
 babê xwe: To li şona min paşa be heta ez vegehim! û li
 balafira xwe siwar bî û çû heta lê bî êvar, li semta bajarekê
 hat ne ser lê dîyare ne bin! Bajarjî li ber lêva behrê ye. Berê
 xwe dayê û lîyek wa li behrê da ye! Ma hizrên xwe kirin ev
 çî bajar e û çî û lî ye li behrê da? Bi Xudê divêt ez bizanim?
 Belê ewil ezê biçim li bajêr, piştî hingê ezê pîryara xwe lê
 bikim, rabî balefira xwe jêk kir û xiste li çeltikê xwe da û
 milê xwe û çû li nav bajarî de li vê malê ne li mala he heta
 bajar xilas kir! Li semta kolkê pîrejinekê hat : Pîrê to
 mêhvana nahewîni? Pîrê got: Pîrê qurban mala pîrê ne mala

mêhvana ye, ez mirovekê bi tenê me û belengaz im, here mala beg û beglera, mal zengîn û kedxweda; pîrê qurban pa ma pîrê çî heye danit ber te? Got pîrê: Ez jî mirovek belengaz im wekî dibêjin" Her teyrekê li gel refa xwe." Min jî qesta te kirîye divêt to îsev min bihewînî. Ka destê te pîrê? Pîrê destê xwe deranî wî jî pencek zêr berda destê pîrê da! Pîrê destê xwe bir berê xwe dayê eve zêr in! Pîrê dergeh lê vekir: Wey to li ser serê pîrka xwe da hatî, de keremke were jor. Kurik çû jor dest avêt zêrekê û da pîrê û gotê de here destek nivînên pak ji min ra bîne û xwarnekê jî bi xwe ra bîne. Pîrê rabî wek keça çardeh salî bezî çû destek cihnivîn anîn û xwarnek xweş û hêja danî li ber: Wey to li ser serê pîrka xwe hafî ev to ji kûve têyî û tê bi kûve biçî? Got: Pîrê ez falvekirim û fala vedikim, pîrê got ev bajare gelek hez li falvekera dikin. Heke bi te bihesin tê bi rojê gelek kar bikî! Got: Pîrê hindî ez li vêdê kar bikim karê min li min û te bi nivî! Rûniştin şîva xwe xwarin, vexwarina xwe vexwarin, şevbûrka xwe bûrandin kurik got: Pîrê. Pîrê got : Babê pîrê! Got : Pîrê ew ûlîya li behrê da ya kê ye? Pîrê bostek ji erdê bilind bî destê xwe danî ser devê kunk: Hişşş...hişşşş.. kerr 147

çarekê li min bike yan ezê bimrim! Aqildar mirovek hosfa û şareza bî rabî jêra balefirek dar çêkir got: Hero siwar bibe ji xwe ra bigerhe heta êvarî û êvarî bizvire were mala xwe. Kur hero wê li balefira xwe siwar bibîya û çûbîya ji xwe ra gerhatîya û êvarê wê hatibîya mala xwe. Welê şareza bî li balafira xwe da, dikarî bi çav neqandî jêk bikî û têk bidit! Mîrê min rojekê karê xwe yê çend roja kir û got aqildarê babê xwe: To li şona min paşa be heta ez vegehim! û li balafira xwe siwar bî û çû heta lê bî êvar, li semta bajarekê hat ne ser lê dîyare ne bin! Bajarjî li ber lêva behrê ye. Berê xwe dayê ûlîyek wa li behrê da ye! Ma hizrên xwe kirin ev çî bajar e û çî ûlî ye li behrê da? Bi Xudê divêt ez bizanim? Belê ewil ezê biçim li bajêr, piştî hingê ezê pîryara xwe lê bikim, rabî balefira xwe jêk kir û xiste li çeltikê xwe da û milê xwe û çû li nav bajarî de li vê malê ne li mala he heta bajar xilas kir! Li semta kolkê pîrejinekê hat : Pîrê to mêhvana nahewînî? Pîrê got: Pîrê qurban mala pîrê ne mala mêhvana ye, ez mirovekê bi tenê me û belengaz im, here mala beg û beglera, mal zengîn û kedxweda; pîrê qurban pa ma pîrê çî heye danit ber te? Got pîrê: Ez jî mirovek belengaz im wekî dibêjin" Her teyrekê li gel refa xwe." Min jî

qesta te kirîye divêt to îşev min bihewînî. Ka destê te pîrê?
Pîrê destê xwe deranî wî jî pencek zêr berda destê pîrê da!
Pîrê destê xwe bir berê xwe dayê eve zêr in! Pîrê dergeh lê
vekir: Wey to li ser serê pîrka xwe da hatî, de keremke were
jor. Kurik çû jor dest avêt zêrekê û da pîrê û gotê de here
destek nivînên pak ji min ra bîne û xwarnekê jî bi xwe ra
bîne. Pîrê rabî wek keça çardeh salî bezî çû destek cihnivîn
anîn û xwarnek xweş û hêja danî li ber: Wey to li ser serê
pîrka xwe hafî ev to ji kûve têyî û tê bi kûve biçî? Got: Pîrê
ez falvekirim û fala vedikim, pîrê got ev bajare gelek hez li
falvekera dikin. Heke bi te bihesin tê bi rojê gelek kar bikî!
Got: Pîrê hindî ez li vêdê kar bikim karê min li min û te bi
nîvî! Rûniştin şîva xwe xwarin, vexwarina xwe vexwarin,
şevbûrka xwe bûrandin kurik got: Pîrê. Pîrê got : Babê pîrê!
Got : Pîrê ew ûlîya li behrê da ya kê ye? Pîrê bostek ji erdê
bilind bî destê xwe danî ser devê kunk: Hişşş...hişşşş.. kerr
147

be malbab weran te divêt to warê me korbikî? Kurik xwe
kerr kir, belê tebata wî ne hat, dîsa got: pîrê li bextê te ew
ûlivîya kê ye? Dîsa pîrê destê xwe danî li ser devê wî: Lawê
min kerr be, nihû hindek li van dera ra bibûrin dengê te seh
bikin, wê warê me korr bikin! Kurik bihnek dî ma, hew
xwe girt hema dest avêt xencerê û got: Pîrê bêje ew ûliya kê
ye, yan jî ez ê te bikujim, çîrok pê nevêt. Pîrê ne çar bî devê
xwe kire dibin guhê wî û got: Lawê min ew ûlîya keça qirêl
e, ji tazehî û ciwanîya wê birîye wêdê da kes nebînit. Kurik
got: Baş e malbab wêran eve me zanî ûlîya kê ye? Û ew
xem ji ser dilê me rabî ma dinya xirabî? Ne kesê dengê me
sehkir û ne em ji kesê ra dibêjin. Pîrikê got: Ne webit lawê
min to wan behsa li derekê bikî wê di cih da te bikujin. Wê
şevê nivistin, belê xew bi çavê kurkî neket heta siharê! Aya
ev keç hind taze ye heta babê birî wê derê yan çunkî keça
qirêl e! Li van hizir û gumana da ma heta tîyê sibê lê derket.
Pîrê ji keyfa para da zû rabî qehwe jê ra çêkir û gazî kirê ma
to qehwe navexûy? Got pîrê xewa vêdê gelek giran e çavê
min jêk venabin ezê vexûm belê dîsa ezê xwe dirêjkim. Gazî
min neke heta ez bi xwe rabim. Pîrê got: Ji xwe ra binve
pîrê heyran. Kurik ma li xew da heta lê bî êvar, rabî zadê
xwe xwar û got pîrê ka çeltê min bide min da ez rabim herim
bajêr ka ez hindek fala venakim! Çeltê xwe da milê xwe
derket heta çû rexê bajêr balefira xwe lêkda û lê siwar bî
yekser bo ûlîya keça qirêl... çîrp û danî li ser banê ûlîyê

balefira xwe hişt li cih da û bi jor da xwe berda xarê bi
pêstirkê da derê ûdekê vekir berê xwe dayê zanî ew ûda xadimê
ye, zivirî çû ûda dî berê xwe dayê êka li ser textekê
nivisfî perdek wa avêtî li ser çavên xwe rûnahîya rûyê wê li
perdê da didit zikê ûdê mirov dixwazit ne bixût û ne vexût,
bes li bejn û bala wê û wî dêmê sorgulî mîna kulîlka hinarê
bikit. Berê xwe dayê lalîyek - sênîyek - tejî pirinc, qazek
sorkirî jor da li sere şerbikek tejî ave libek sora xelatî li devê
wê da ye, li wî jî nemerdî nekir dest avêt kevçik û lalîya birincê
xirand li ber xwe, ji birincê livên dora lalîkê hişt û ji
guşt hesfî, dest avêt sêva xwe xwar, şerbik danî li ser devê
xwe ew jî nîç kir! Rabî perde ji ser rûyê wê hilanî û maçek li
148

be malbab weran te divêt to warê me korbikî? Kurik xwe
kerr kir, belê tebata wî ne hat, dîsa got: pîrê li bextê te ew
ûlivîya kê ye? Dîsa pîrê destê xwe danî li ser devê wî: Lawê
min kerr be, nihû hindek li van dera ra bibûrin dengê te seh
bikin, wê warê me korr bikin! Kurik bihnek dî ma, hew
xwe girt hema dest avêt xencerê û got: Pîrê bêje ew ûliya kê
ye, yan jî ez ê te bikujim, çîrok pê nevêt. Pîrê ne çar bî devê
xwe kire dibin guhê wî û got: Lawê min ew ûliya keça qirêl
e, ji tazehî û ciwanîya wê birîye wêdê da kes nebînit. Kurik
got: Baş e malbab wêran eve me zanî ûliya kê ye? Û ew
xem ji ser dilê me rabî ma dinya xirabî? Ne kesê dengê me
sehkir û ne em ji kesê ra dibêjin. Pîrikê got: Ne webit lawê
min to wan behsa li derekê bikî wê di cih da te bikujin. Wê
şevê nivistin, belê xew bi çavê kurkî neket heta siharê! Aya
ev keç hind taze ye heta babê birî wê derê yan çunkî keça
qirêl e! Li van hizir û gumana da ma heta tîyê sibê lê derket.
Pîrê ji keyfa para da zû rabî qehwe jê ra çêkir û gazî kirê ma
to qehwe navexûy? Got pîrê xewa vêdê gelek giran e çavê
min jêk venabin ezê vexûm belê dîsa ezê xwe dirêjkim. Gazî
min neke heta ez bi xwe rabim. Pîrê got: Ji xwe ra binve
pîrê heyran. Kurik ma li xew da heta lê bî êvar, rabî zadê
xwe xwar û got pîrê ka çeltê min bide min da ez rabim herim
bajêr ka ez hindek fala venakim! Çeltê xwe da milê xwe
derket heta çû rexê bajêr balefira xwe lêkda û lê siwar bî
yekser bo ûliya keça qirêl... çirp û danî li ser banê ûliyê
balefira xwe hişt li cih da û bi jor da xwe berda xarê bi
pêstirkê da derê ûdekê vekir berê xwe dayê zanî ew ûda xadimê
ye, zivirî çû ûda dî berê xwe dayê êka li ser textekê
nivisfî perdek wa avêtî li ser çavên xwe rûnahîya rûyê wê li

perdê da didit zikê ûdê mirov dixwazit ne bixût û ne vexût,
bes li bejn û bala wê û wî dêmê sorgulî mîna kulîlka hinarê
bikit. Berê xwe dayê lalîyek - sênîyek - tejî pirinc, qazek
sorkirî jor da li sere şerbikek tejî ave libek sora xelatî li devê
wê da ye, li wî jî nemerdî nekir dest avêt kevçik û lalîya birincê
xirand li ber xwe, ji birincê livên dora lalîkê hişt û ji
guşt hesfî, dest avêt sêva xwe xwar, şerbik danî li ser devê
xwe ew jî nîç kir! Rabî perde ji ser rûyê wê hilanî û maçek li
148

wî rûyê sorgulî da û dîsa perde pêda kir û hewa ket li ser
banî li balefira xwe siwar bî yekser qesta mala pîrê kir û
balefira xwe jêk kir û da milê xwe û çû dî mal da, pencê
xwe tijî mecîdî kir, got: Pîrê eve behra te! Roja paşî keça
qirêl ji xew rabî bi ser xwe ve hat, berê xwe dayê xwarna
wê hatîye xwarin! Bakir xadimê. Xadimê got: Belê xatûna
min. Got xadimê: Ma xwrin ji ber destê te kême? Got
nexêr, babê te ji me ra sax bit mirna Xudê ji me kême! Got
pa nexwe te çima xwarna min bi destê xwe ji xwe ra çêkirî
te ew xwarîye? Xadima xwelfiser hindî bi sonda ve çû belê
pare nekir. Xatûnê got xadimê ez vê carê jî çî nabêjim te,
belê bi soz bit carek dî to çilekîyek holê bikî ezê we li te bikim
navê xwe ji bîr bikî! Xadimê got: Belê xatûna min.

Şeva paşî dîsa kurik rabî li wî çaxî li balefira xwe siwar
bî, yekser li ser banê ûlîyê keça qirêl danî! Pa ne rêka xwe
naskir bî hema êkcar bo ûda keça qirêl. dîsa guşt û birinca
xwe xwar, ava xwe vexwar, sêva xwe xwar dest avêt perdê
ji ser rûyê wê hilanî maçek li rûyê wê da û perda wê pêda
kir û rîya xwe girt û çû. Keçik siharê rabî berê xwe dayê
dîsa xwarna wê hatîye xwarin! Hema dest avêt ber çîtekê û
ji cih kur vekir xadimê: Kera hoo li te kirîye we dîyar e to
pakîyê ji min nakî duh min gote te carek dî to çilekîyên holê
nekî hey ne ezê pozê - kepû - te li nav teşka dîya te bidim!
Tim û hey tim li dor axretê xadimê ket kerê reş ka kûda te
têşit we li xadimê kir ji wî eyarî kire li eyarek dî da! xadim
hindî dikit qîr û hawar û bext min ageh jê nîne! Ew dibêjit
tiryatok kî ye? Pa ne cin û efrît û perî ne hatine bixûn û ne
xwarine, yan ez im yan to yî? Li demekê çavê xadimê li
rûyê xatûnê ket berê xwe dayê reş û şîn bîye! Got: Xatûnê
raweste da ez ji te ra bêjim, başe min xwarna te xwarîye ma
min rûyê te jî maç kirîye? Pa ne ez jin im û to jin î! Xatûn çû
li ber eynê sekinî berê xwe da lama xwe: Hey hoooo lamên
wê bi girover wey mohra qirêl lê hatîye, ji şona devê kurkî!

Xatûn xwe kerr kir li ûda xwe û xadim jî ma li ûda xwe,
heta êvarî xatûn rabî ji dilê xwe ra birincek çêkir wek her
car danî li cihê wê û xwe li ser textê xwe ra dirêj kir û guhê
wê ma li dinyayê! Heta carekê berê xwe dayê tirpên ji ser
149

wî rûyê sorgulî da û dîsa perde pêda kir û hewa ket li ser
banî li balefira xwe siwar bî yekser qesta mala pîrê kir û
balefira xwe jêk kir û da milê xwe û çû di mal da, pencê
xwe tijî mecîdî kir, got: Pîrê eve behra te! Roja paşî keça
qirêl ji xew rabî bi ser xwe ve hat, berê xwe dayê xwarna
wê hatîye xwarin! Bakir xadimê. Xadimê got: Belê xatûna
min. Got xadimê: Ma xwrin ji ber destê te kêma e? Got
nexêr, babê te ji me ra sax bit mirna Xudê ji me kêma e! Got
pa nexwe te çima xwarna min bi destê xwe ji xwe ra çêkirî
te ew xwarîye? Xadima xwelîser hindî bi sonda ve çû belê
pare nekir. Xatûnê got xadimê ez vê carê jî çî nabêjim te,
belê bi soz bit carek dî to çilekîyek holê bikî ezê we li te bikim
navê xwe ji bîr bikî! Xadimê got: Belê xatûna min.

Şeva paşî dîsa kurik rabî li wî çaxî li balefira xwe siwar
bî, yekser li ser banê ûlîyê keça qirêl danî! Pa ne rêka xwe
naskir bî hema êkcar bo ûda keça qirêl. dîsa guşt û birinca
xwe xwar, ava xwe vexwar, sêva xwe xwar dest avêt perdê
ji ser rûyê wê hîlanî maçek li rûyê wê da û perda wê pêda
kir û rîya xwe girt û çû. Keçik siharê rabî berê xwe dayê
dîsa xwarna wê hatîye xwarin! Hema dest avêt ber çîtekê û
ji cih kur vekir xadimê: Kera hoo li te kirîye we dîyar e to
pakîyê ji min nakî duh min gote te carek dî to çilekîyên holê
nekî hey ne ezê pozê - kepû - te li nav teşka dîya te bidim!
Tim û hey tim li dor axretê xadimê ket kerê reş ka kûda te
têşit we li xadimê kir ji wî eyarî kire li eyarek dî da! xadim
hindî dîkî qîr û hawar û bext min ageh jê nîne! Ew dibêjit
tiryatok kî ye? Pa ne cin û efrît û perî ne hatine bixûn û ne
xwarine, yan ez im yan to yî? Li demekê çavê xadimê li
rûyê xatûnê ket berê xwe dayê reş û şîn bîye! Got: Xatûnê
raweste da ez ji te ra bêjim, başe min xwarna te xwarîye ma
min rûyê te jî maç kirîye? Pa ne ez jin im û to jin î! Xatûn çû
li ber eynê sekinî berê xwe da lama xwe: Hey hoooo lamên
wê bi girover wey mohra qirêl lê hatîye, ji şona devê kurkî!
Xatûn xwe kerr kir li ûda xwe û xadim jî ma li ûda xwe,
heta êvarî xatûn rabî ji dilê xwe ra birincek çêkir wek her
car danî li cihê wê û xwe li ser textê xwe ra dirêj kir û guhê
wê ma li dinyayê! Heta carekê berê xwe dayê tirpên ji ser

149

banî hat! Xwe kerr kir; berê xwe dayê xurtek hat jor ve mirov
her dixwazit bejn û bala wî binêrit. Hat ket li ser birinca
xwe heta têr xwar ava xwe vexwar, piştî sêva xwe xwar,
dest avêt perdê ji ser rûyê wê hilanî û ramûsanek li rûyê wê
da perde pêda kir û rîya xwe girt û çû. Xatûn li dûv derket
layîtek evên dijwar xiste balefira wî û ewî ageh jê nîne heta
çû, li derê mala pîrê. Keçkê zanî hijmara xanî çend e! hat
xwe bê deng kir heta siharê li tîyê tavê ciwab rêkirji babê
xwe ra! Bab hat bi lez û bez û bihên bizdîhayî: Te xêr bit
keça min? Ji te ra dinyayê xirab bikim yan ava bikim?
Keçkê got: Ne xirab bike û ne ava bike, rêke kurê pîrê û li
ber çavê min agrî berdê! Got : Ih keça min. Qîral rabî ferman
da xelkê mal û barek dar bînit vê gavê, dar hatin êlçî
çûn kurê pîrê anîn danîn li ser koma dara û agir berdanê! Bî
dûkel û reş û tarî bilindahîya çîyakê. Mirov miroa nabînit!
Kurik li nav wê dûkelê da balefira xwe lêk da û siwar bî li
nav dûkelê da bilind bî û çû, kesê nedît! heta ew dar hemî
şewitîn qirêl got keça xwe: De vêca pişt rast be de here bê
dilnexweşî binve. Keçik çû wê şêvê pişt rast nivist, ket
xewka şîrîn, çunkî şeva ji berî wê ne nivistibî. Kurik jî serê
çîyakî bilind guhdarîya wan dikir heta her kes çû mala xwe
wî jî xwe kerr kir heta bî demê nivistina dereng rabî li balefira
xwe siwar bî û yekser li ser banê keçkê danî û balefira
xwe hişt wêdê û hat têr guşt û birinca xwe xwar û hêdîka
destek kire li bin serê keçkê da û êk jî da li bin ranê wê û rakir
bir danî li ser balefira xwe û siwar bî, here wekî to diçî!
Li demekê bayek sar li keçkê da veciniqî! Kurkî got: Xwe
ne livîne tê li ser pişt balefirê dê to bikevî, mirine û tişteki dî
nîne! Keçkê got : Ev xewne ya ez hişyar im? Kurkî got: ne
xewne, ez xweyê balefirê me, ewê te û babê te xwe agir berdayê!
Keçkê xwe kerr kir. Ew jî nese kinî heta lê bî sihar li
semta çîyayekê hat çû danî li nav serê çîyayî berê xwe dayê
şikeftê xweş her wekî bi dest çêkirî û kehnîyek avê li ber
derê wê got: Bawerke ji vêdê xweştir em nabînin! Her du
rûniştin li şikeftê, kurik rabî çû bajarekê xwarin û hewcehiyên
malê anîn.

Mane li wêdê mîrê min heta neh mihên keçkê dirost bîn,
150

banî hat! Xwe kerr kir; berê xwe dayê xurtek hat jor ve mirov
her dixwazit bejn û bala wî binêrit. Hat ket li ser birinca
xwe heta têr xwar ava xwe vexwar, piştî sêva xwe xwar,

dest avêt perdê ji ser rûyê wê hilanî û ramûsanek li rûyê wê da perde pêda kir û rîya xwe girt û çû. Xatûn li dûv derket layîtek evên dijwar xiste balefira wî û ewî ageh jê nîne heta çû, li derê mala pîrê. Keçkê zanî hijmara xanî çend e! hat xwe bê deng kir heta siharê li tîyê tavê ciwab rêkirji babê xwe ra! Bab hat bi lez û bez û bihên bizdîhayî: Te xêr bit keça min? Ji te ra dinyayê xirab bikim yan ava bikim? Keçkê got: Ne xirab bike û ne ava bike, rêke kurê pîrê û li ber çavê min agrî berdê! Got : Ih keça min. Qiral rabî ferman da xelkê mal û barek dar bînit vê gavê, dar hatin êlçî çûn kurê pîrê anîn danîn li ser koma dara û agir berdanê! Bî dûkel û reş û tarî bilindahîya çîyakê. Mirov miroa nabînit! Kurik li nav wê dûkelê da balefira xwe lêk da û siwar bî li nav dûkelê da bilind bî û çû, kesê nedît! heta ew dar hemî şewitîn qirêl got keça xwe: De vêca pişt rast be de here bê dilnexweşî binve. Keçik çû wê şêvê pişt rast nivist, ket xewka şîrîn, çunkî şeva ji berî wê ne nivistibî. Kurik jî serê çîyakî bilind guhdarîya wan dikir heta her kes çû mala xwe wî jî xwe kerr kir heta bî demê nivistina dereng rabî li balefira xwe siwar bî û yekser li ser banê keçkê danî û balefira xwe hişt wêdê û hat têr guşt û birinca xwe xwar û hêdîka destek kire li bin serê keçkê da û êk jî da li bin ranê wê û rakir bir danî li ser balefira xwe û siwar bî, here wekî to diçî! Li demekê bayek sar li keçkê da veciniqî! Kurkî got: Xwe ne livîne tê li ser pişt balefirê dê to bikevî, mirine û tişteke dî nîne! Keçkê got : Ev xewne ya ez hişyar im? Kurkî got: ne xewne, ez xweyê balefirê me, ewê te û babê te xwe agir berdayê! Keçkê xwe kerr kir. Ew jî nesekinî heta lê bî sihar li semta çîyayekê hat çû danî li nav serê çîyayî berê xwe dayê şikefteke xweş her wekî bi dest çêkirî û kehnîyek avê li ber derê wê got: Bawerke ji vêdê xweştir em nabînin! Her du rûniştin li şikeftê, kurik rabî çû bajarekê xwarin û hewcehiyên malê anîn.

Mane li wêdê mîrê min heta neh mihên keçkê dirost bîn,
150

kete li ser destê pîrka li piştî çaxê xewê! Keçik bi ser xwe ve hat got: Lawê qenc min sar e û ez nexweş im, gava we got kîrên ji kezeba kurik hat xwest hema ew bi xwe bibîya agir ne ew gotin ji wê sehkirbîya. Derket ji derve berê xwe dayê ji dûr ve agirek wê diteyîsit, hema rabî wek mendehoşa li balefira xwe siwar bî û qesta wî agirî kir, çû li ber agirî berê xwe dayê agirek xweş e, teji pîrnîkin - pel in - hingê

li dora xwe gerha tiştekek nedît piringek agir danit li ser,
hema dest avêt piringekê danî li ser balefira xwe û siwar bî,
bi rê ket, belê çawa bilind bî, bayê lêda agirî girt balefira wî
çunkî piring geş bî, zanî nema hêdî dighêt şikefta xwe, tišta
li desta ma hema balefira xwe danî erdê bi zorî xwe bi erdê
ra gihand, balefira wî bi êk carî şewifî! Ma li wêdê heta lê bî
siher li dinyayê da nizanit ka ji kûve hatîye û wê bi kûve
biçit! Hingî berê xwe diditê berûyek bê dê û bab e hingî
çavê wî difirin bi xwe girkek dîyar nakit! Ew jî ket li wa çol
û beyara, wekî hova rojekê li vêdê û êkê li dera he. Bila ew
li wêdê bit mîrê min da biçîn qesta şikeftê bikin. Keçik ma li
wî halî da heta lê bî sihar! Xudê lê hat rahmê kurek dayê.
Hingî ma û ma... Hevalê wê dîyar nebî, wê rojê ma û ya
paşî ma nehat! Rabî kurê xwe pêça da li ber milê xwe û jor
da xwe ji çîyayî berda û hat xarê, berê xwe dayê ket li ser
rîyekê, ew jî demekê li wê sekinî berê xwe dayê karwanek ji
wêve hat ne ser dîyarê û ne bin, karwan hat li semtê serkarwançî
berê xwe dayê jinek li wêdê rûniştîye, zarokek li ber
singa ye dixwazit ne bixût ne vexût, bes berê xwe bidit her
duka! Gotê: Keça min to ji kûyî û ji kûve têyî û tê kûve biçî,
ho bi tenê? Keçê gotê: Mam hema min li vêdê bibîne.
Gotê: To niho nayê bibî keça min û ez bibim babê te? Min li
ser darê dinyayê kes nîne, hema her ez û pîrejina min e.
Keçê gotê: Ez ê bibim bi qewlekê. Got: Qewlê te çî ye,
keça min? Got: Qewlê min to pisyara ji min nekî ez kî me û
ez ji kûve dihatim û ezê bi kûve çûbîyama! Serkarwanî got:
Min qewlê te qebûl e. Rabî li mehînekê siwar kir û ket ber
tiništa wê heta bire mal.. Heft sala keçik ma li wêdê ew
dibêjit "babo" û ew dibêjit "keça min." Heta pirsyara navê
wê jî nekir. Heft salê wê tamam bîn, rojekê serkarwançî got:

151

kete li ser destê pîrka li piştî çaxê xewê! Keçik bi ser xwe
ve hat got: Lawê qenc min sar e û ez nexweş im, gava we
got kîrrên ji kezeba kurik hat xwest hema ew bi xwe bibîya
agir ne ew gotin ji wê sehkirbîya. Derket ji derve berê xwe
dayê ji dûr ve agirek wê diteyîsit, hema rabî wek mendehoşa
li balefira xwe siwar bî û qesta wî agirî kir, çû li ber
agirî berê xwe dayê agirek xweş e, tejî pîrnîkin - pel in - hingê
li dora xwe gerha tiştekek nedît piringek agir danit li ser,
hema dest avêt piringekê danî li ser balefira xwe û siwar bî,
bi rê ket, belê çawa bilind bî, bayê lêda agirî girt balefira wî
çunkî piring geş bî, zanî nema hêdî dighêt şikefta xwe, tišta

li desta ma hema balefira xwe danî erdê bi zorî xwe bi erdê ra gihand, balefira wî bi êk carî şewifî! Ma li wêdê heta lê bî siher li dinyayê da nizanit ka ji kûve hatîye û wê bi kûve biçit! Hingî berê xwe diditê berûyek bê dê û bab e hingî çavê wî difirin bi xwe girkek dîyar nakit! Ew jî ket li wa çol û beyara, wekî hova rojekê li vêdê û êkê li dera he. Bila ew li wêdê bit mîrê min da biçîn qesta şikeftê bikin. Keçik ma li wî halî da heta lê bî sihar! Xudê lê hat rahmê kurek dayê. Hingî ma û ma... Hevalê wê dîyar nebî, wê rojê ma û ya paşî ma nehat! Rabî kurê xwe pêça da li ber milê xwe û jor da xwe ji çîyayî berda û hat xarê, berê xwe dayê ket li ser rîyekê, ew jî demekê li wê sekinî berê xwe dayê karwanek ji wêve hat ne ser dîyarê û ne bin, karwan hat li semtê serkarwançî berê xwe dayê jinek li wêdê rûniştîye, zarokek li ber singa ye dixwazit ne bixût ne vexût, bes berê xwe bidit her duka! Gotê: Keça min to ji kûyî û ji kûve têtî û tê kûve biçî, ho bi tenê? Keçkê gotê: Mam hema min li vêdê bibîne. Gotê: To niho nayê bibî keça min û ez bibim babê te? Min li ser darê dinyayê kes nîne, hema her ez û pîrejina min e. Keçkê gotê: Ez ê bibim bi qewlekê. Got: Qewlê te çî ye, keça min? Got: Qewlê min to pisyara ji min nekî ez kî me û ez ji kûve dihatim û ezê bi kûve çûbîyama! Serkarwanî got: Min qewlê te qebûl e. Rabî li mehînekê siwar kir û ket ber tînîştê wê heta bire mal.. Heft sala keçik ma li wêdê ew dibêjit "babo" û ew dibêjit "keça min." Heta pirsyara navê wê jî nekîr. Heft salê wê tamam bîn, rojekê serkarwancî got: 151

Erê eve heft sale ev malbabwêran li ba min e heta min pirsyara navê wê jî nekîrîye! Bawerke ez ê rabim pirsyara esil û fislê wê bikim. Nihû wê ew qewlê xwe ji bîrkirye! Rabî çû ûda keçkê got: "Keça min," got, "belê bab." Eve çend e to li vêdê? got: Eve heft sal e. Got: Te carekê nexweşîyek ji destê min dîtîye? Got: nexêr, manê ez keça te me, ma keç nexweşîya ji destê babê xwe dibînin? Got: Keça min, ez hîvîji te dikim navê te çî ye û ji kûve dihafî? Keçkê got: Bab bi xatrê te eve ez çûm, çunkî qewlê me ev bî! Rabî gazî kurê xwe kir û xatrê xwe ji babê xwe xwest derket û çû! Hingî bab ma pêve: Keça min bibûre bi soz û peyman ez hêdî pirsyarek ho nakim, belê keçik ne sekinî û ne zivirî û her got "babo ez hîvî dikim to ji min begerî dilê xwe ji min ne girî, nema ez vegerim û gerdana min aza bike, Xudê kerîm e."

Mîrê min keçik çû hey rojekê pêtir, carekê li semta birkek avê hat rabî got kurê xwe: Lawê min bêhnekê xwe varî bike ezê noqekê li xwe bidim li vê birkê da çunkî ez gelek qirêj bîme! Kurkî xwe varî kir, jinkê xwe tazî kir û berda li birkê da wa li birkê da eşmet tazî ye hind berê xwe dayê Romîyek li ser serê wê sekinîye! Romî çing peyabî! Jinkê lê kir qîr: Teres lawê kûçka xwe bide alîkî ma to nabînî ez jin û hirmetim bê sitar im! Romî got: Ez van çîroka nizamim, to bibî teyr to îro ji destê min dernakevî! Hema derkeve da xwe bi te tena bikim. Jinkê berê xwe dayê Romî bela xwe jê venakit. Li ba xwe hizir kir heke kurê min bê belkî Romî jê şerm bikim, biçit bela xwe ji min vekit! Rabî gazî kurê xwe kir, çaxê kurik hat ho berê xwe dayê ew Romî wê raserî dîya wî sekinîye! Hema nemerdi nekir dest avêt berekê li Romî veweşand serê wî şikand! Romî wekî gurgê dev bi xwîn dest avêt şûrê xwe û ji cih kûr vekir kurkî ew şûr li kezîya sitwê wî da serê wî pilkir. Li jinkê zivirî: Hey dê derkeve! Jinkê gotê: Kûçik lawê teresa eve te kurkê min jî kuşt, heke to parçên laşê min wekî guhê min lê bikî ezê derkevîm? Belê pa Xudê kerîm e. Ev sêrîyan e te hind dît kurê babek li vêdê ra derket! Romî ma hizrên xwe kir: Rast e eve sêrîyan e û min kurê wê kuşt û ez doza namosa wê dikim. heke vê

152

Erê eve heft sale ev malbabwêran li ba min e heta min pirsyara navê wê jî nekirîye! Bawerke ez ê rabim pirsyara esil û fislê wê bikim. Nihû wê ew qewlê xwe ji bîrkirye! Rabî çû ûda keçkê got: "Keça min," got, "belê bab." Eve çend e to li vêdê? got: Eve heft sal e. Got: Te carekê nexweşîyek ji destê min dîtîye? Got: nexêr, manê ez keça te me, ma keç nexweşîya ji destê babê xwe dibînin? Got: Keça min, ez hîvîji te dikim navê te çî ye û ji kûve dihafî? Keçkê got: Bab bi xatrê te eve ez çûm, çunkî qewlê me ev bî! Rabî gazî kurê xwe kir û xatrê xwe ji babê xwe xwest derket û çû! Hingî bab ma pêve: Keça min bibûre bi soz û peyman ez hêdî pirsyarek ho nakim, belê keçik ne sekinî û ne zivirî û her got "babo ez hîvî dikim to ji min begerî dilê xwe ji min ne girî, nema ez vegerim û gerdana min aza bike, Xudê kerîm e."

Mîrê min keçik çû hey rojekê pêtir, carekê li semta birkek avê hat rabî got kurê xwe: Lawê min bêhnekê xwe varî bike ezê noqekê li xwe bidim li vê birkê da çunkî ez gelek qirêj bîme! Kurkî xwe varî kir, jinkê xwe tazî kir û berda li birkê

da wa li birkê da eşmet tazî ye hind berê xwe dayê Romîyek
li ser serê wê sekinîye! Romî çing peyabî! Jinkê lê kir qîr:
Teres lawê kûçka xwe bide alîkî ma to nabînê ez jin û hirmetim
bê sitar im! Romî got: Ez van çîroka nizamim, to bibî
teyr to îro ji destê min dernakevî! Hema derkeve da xwe bi
te tena bikim. Jinkê berê xwe dayê Romî bela xwe jê venakit.
Li ba xwe hizir kir heke kurê min bê belkî Romî jê şerm
bikit, biçit bela xwe ji min vekit! Rabî gazî kurê xwe kir,
çaxê kurik hat ho berê xwe dayê ew Romî wê raserî dîya wî
sekinîye! Hema nemerdî nekir dest avêt berekê li Romî
veweşand serê wî şikand! Romî wekî gurgê dev bi xwîn
dest avêt şûrê xwe û ji cih kûr vekir kurkî ew şûr li kezîya
sitwê wî da serê wî pilkir. Li jinkê zivirî: Hey dê derkeve!
Jinkê gotê: Kûçik lawê teresa eve te kurkê min jî kuşt, heke
to parçên laşê min wekî guhê min lê bikî ezê derkevîm?
Belê pa Xudê kerîm e. Ev sêrîyan e te hind dît kurê babek li
vêdê ra derket! Romî ma hizrên xwe kir: Rast e eve sêrîyan
e û min kurê wê kuşt û ez doza namosa wê dikim. heke vê
152

gavê êk li vê ra bê guman vê koka min bibit, hema baştir
ewe ez biçim, hêj kesê ez nedîtîm! Romî hema li hespê xwe
siwar bî, li keçkê zivirand: " Ellah bîn bela versin" yanî
Xudê hezar bela bidit te û bi rê ket û çû. Keçik derket çalek
ji kurê xwe ra kola û têda veşart. Dest avêt destek cilên
mêrên xwe kirne ber xwe û bi zelumê xwe pêça û ket li ser
rê û çû, heta nêzîkî êvarî li semta bajarekê hat, berê xwe
dayê xelkên bajarî hûr û gir, keç û kur, jin u mêr tev wê
derketine li rexê bajêr! Hema wê jî qesta wan kir û bê êk bizanî
ku jin e! Çaxê giha li nav komê berê xwe dayê teyrêk
hat li ser serê wê sekinî! Pirsyar kir: Ev çi teyr e? Hindeka
got: Ew teyrê dewletê ye. Paşayê me îro sê roj e mirî û bê
dûndeye vêca xelkê bajêr vî teyrî hiltavêjin, ka li ser serê kê
sekinî ew paşa ye! Li wan gotina da jgîrgîrên bajêr hemî
bezîna desta û bi paşatî gazî kirnê! U birin li ser textê
paşatîyê danîn û bî paşa!

Roja paşî rabî ser xwe li nav bajêr gerha ka çî kêş û kas
hene! Ferman da hemî bîna dirost kirin. Ê zanî sê dergeh tên
bajêr rabî sê şiklên xwe girtin bi jinanî û her şiklê xwe bi
dergehêkê vekir û her dergehek denek avê danî tê da û çend
nobedar danîn û ferman da heçî ji vê avê vexwar û berê xwe
da vî şiklî û keser hatinê wî bigrin ji min ra bînin.
Ew ma li ser paşatîya xwe, pa ne keça qîrala ne, dizanî ka

paşatî çawan e? Ser û berê wê çî ne? Xelkên bajêr jê behitîn!
Zanîn eve ji binemala paşa ne. Rojek ji rojên Xudê serkarwancîyê
xwe kirî babê wê rî ya wî li wêdê ket. Dinya
havîne! Germa rojê ye, qic qica bi hinavê wî kefî! Hind berê
xwe dayê denek avê li wêdê ye! hema dest avêt pîyana - tirara
- avê û danî li ser devê xwe, serê wî ser evraz ket çavê
wî bi şiklî ket keserek hatê ava xwe xilas nekir hêstira - rundika
- da çava! hema êlçîya rahişt milê wî û birin li ba paşê,
gava paşê dît li cihda naskir, belê xwe pê nanî der.. Piştî
hingê Romî li wêdê ra dibûrit ho berê xwe diditê ew denê
avê li wêdê ye hema ji cih kur vediket denî, çaxê avê vedixût,
serê wî bilind dibit, çavê wî bi şiklî dikevit keser tênê
û serê xwe lê dihejînit. Nobedar dest avêjin milê wî wî jî dibin
li dev paşê, paşa serê xwe lê hejand û dibêjit: Wî dakin
153

gavê êk li vê ra bêt bê guman vê koka min bibit, hema baştir
ewe ez biçim, hêj kesê ez nedîtîm! Romî hema li hespê xwe
siwar bî, li keçkê zivirand: " Ellah bîn bela versin" yanî
Xudê hezar bela bidit te û bi rê ket û çû. Keçik derket çalek
ji kurê xwe ra kola û têda veşart. Dest avêt destek cilên
mêrên xwe kirne ber xwe û bi zelumê xwe pêça û ket li ser
rê û çû, heta nêzîkî êvarî li semta bajarekê hat, berê xwe
dayê xelkên bajarî hûr û gir, keç û kur, jin u mêr tev wê
derketine li rexê bajêr! Hema wê jî qesta wan kir û bê êk bizanît
ku jin e! Çaxê giha li nav komê berê xwe dayê teyrek
hat li ser serê wê sekinî! Pirsyar kir: Ev çî teyr e? Hindeka
got: Ew teyrê dewletê ye. Paşayê me îro sê roj e mirî û bê
dûndeye vêca xelkê bajêr vî teyrî hiltavêjin, ka li ser serê kê
sekinî ew paşa ye! Li wan gotina da jgîrgîrên bajêr hemî
bezîn desta û bi paşatî gazî kirnê! U birin li ser textê
paşatîyê danîn û bî paşa!

Roja paşî rabî ser xwe li nav bajêr gerha ka çî kêr û kas
hene! Ferman da hemî bîst dîrost kirin. Ê zanî sê dergeh tîn
bajêr rabî sê şiklên xwe girtin bi jinanî û her şiklekê xwe bi
dergehêkê vekir û her dergehek denek avê danî tê da û çend
nobedar danîn û ferman da heçî ji vê avê vexwar û berê xwe
da vî şiklî û keser hatinê wî bigrin ji min ra bînîn.

Ew ma li ser paşatîya xwe, pa ne keça qirala ne, dizanît ka
paşatî çawan e? Ser û berê wê çî ne? Xelkên bajêr jê behitîn!
Zanîn eve ji binemala paşa ne. Rojek ji rojên Xudê serkarwancîyê
xwe kirî babê wê rî ya wî li wêdê ket. Dinya
havîne! Germa rojê ye, qic qica bi hinavê wî kefî! Hind berê

xwe dayê denek avê li wêdê ye! hema dest avêt pîyana - tirara
- avê û danî li ser devê xwe, serê wî ser evraz ket çavê
wî bi şiklî ket keserek hatê ava xwe xilas nekir hêstira - rundika
- da çava! hema êlçîya rahişt milê wî û birin li ba paşê,
gava paşê dît li cihda naskir, belê xwe pê nanî der.. Piştî
hingê Romî li wêdê ra dibûrit ho berê xwe diditê ew denê
avê li wêdê ye hema ji cih kur vediket denî, çaxê avê vedixût,
serê wî bilind dibit, çavê wî bi şiklî dikevit keser tênê
û serê xwe lê dihejînit. Nobedar dest avêjin milê wî wî jî dibin
li dev paşê, paşa serê xwe lê hejand û dibêjit: Wî dakin

153

li ûdekê dî ne li ba yê dî.

Piştî hingê çendekê mêrê wê riya wî li wêdê ket, çaxê avê
vedixût ho çavên wî bi şiklî dikevin! Av li gewrîya wî da
dimînit asê axîn û nalîn lê dikevin qor û qor digrî û dibêjit,:
Xwezî wê rojê em her du mirbîna em ne ketibîna li vî halî!
Nobedar ew jî girtin û birin û birin li ba paşê, paşê got: gelek
baş e. Roja paşî paşê girgirên dîwana xwe hemî komkirin
û her sê gazî kirin. Berê xwe da serkarwançî û got: Serkarwançî
te çi bî çavên te bi wî şiklî ketin te keser xwarin?
Ma xudana wî şiklî çî ya te ye? Serkarwançî got: Bawerke
paşayê mezin ne tişteke ya min e, belê çîroka min û wê eve bî
û çîroka xwe bi dirustî jê ra got û mêrê wê jî hema hêstira ji
çavên xwe dibarînit! Paşa got: Baş e serkarwançî ew keça
hinde ter û tol, nazik û nazdar, taze û ciwan heft sala ma li
mala te da! Malwêrano ma carekê te maçek lê ne da, xwelfî
bi sero! Yan mêranî bi te ra nebî? Serkarwançî got: Ya
paşayê ker dibêjim te keça min bî? Li dinyayê heye êk berê
xwe bi xirabî bidit keça xwe? Belê hûn mirovên mezin
dîlpîs û xirab in, hewe ne bext e û ne bawer e! Ji lewma to
van gotina dibêjî! heke min pê çêbîya minê to zîvar zîvar
kirbîya! Paşê berê xwe da Romî got: Baş e, te çi bî te keser
li ser wî şiklî kêşand? Me zanî ev serkarwançîyê he xwe
kirbî babê wê û heft sala mabî li mala wî da? belê te çî ye?
Romî jî çîroka xwe bi dirostî jê ra got, Paşê got: Romî malbabwêran
ev xifşexezala he te çawa ji destê xwe kir? Ma
hema te ramosanek lê ne dida? Romî got: Paşa xweş bit,
bawerke ez tirsam ji mirova çunkî sêrîyan bî, nexasim piştî
min kurê wê kuştî..
Piştî hingê paşê xwe da mêrê xwe: ha lawê koçer te çi bî
li gel wî şiklî te keser hilkişa? Wî jî çîroka xwe hemî bi dirostîjê
ra got: Paşê berê xwe da girgirên dîwana xwe: Hûn

çi dibêjin gelî girgirên dîwanê? Hemîya pêkve gotin: Ma emê çi bêjin xoştivî madem jinik bi xwe ne hazir e! Hema paşa serpoşa xwe ji ser xwe rakir û xwe da dîyar kirin ku jin e ne mêre! Û got: Eve mêre min e û destê xwe bi nik serkarwançî ve kir evî heft sal ez bi keçî û babîfi xweyî kirme! Û evî Romîyê he kurê min kuştîye û doza min kirîye! Vêca
154

li ûdekê dî ne li ba yê dî.

Piştî hingê çendekê mêre wê riya wî li wêdê ket, çaxê avê vedixût ho çavên wî bi şiklî dikevin! Av li gewrîya wî da dimînit asê axîn û nalîn lê dikevin qor û qor digrî û dibêjit,: Xwezî wê rojê em her du mirbîna em ne ketibîna li vî halî! Nobedar ew jî girtin û birin û birin li ba paşê, paşê got: gelek baş e. Roja paşî paşê girgirên dîwana xwe hemî komkirin û her sê gazî kirin. Berê xwe da serkarwançî û got: Serkarwançî te çi bî çavên te bi wî şiklî ketin te keser xwarin? Ma xudana wî şiklî çî ya te ye? Serkarwançî got: Bawerke paşayê mezin ne tişteke ya min e, belê çîroka min û wê eve bî û çîroka xwe bi dirustî jê ra got û mêre wê jî hema hêstira ji çavên xwe dibarînit! Paşa got: Baş e serkarwançî ew keça hinde ter û tol, nazik û nazdar, taze û ciwan heft sala ma li mala te da! Malwêrano ma carekê te maçek lê ne da, xwelî bi sero! Yan mêranî bi te ra nebî? Serkarwançî got: Ya paşayê ker dibêjim te keça min bî? Li dinyayê heye êk berê xwe bi xirabî bidit keça xwe? Belê hûn mirovên mezin dilpîs û xirab in, hewe ne bext e û ne bawer e! Ji lewma to van gotina dibêjî! heke min pê çêbîya minê to zîvar zîvar kirbîya! Paşê berê xwe da Romî got: Baş e, te çi bî te keser li ser wî şiklî kêşand? Me zanî ev serkarwançîyê he xwe kirbî babê wê û heft sala mabî li mala wî da? belê te çî ye? Romî jî çîroka xwe bi dirostî jê ra got, Paşê got: Romî malbabwêran ev xifşexezala he te çawa ji destê xwe kir? Ma hema te ramosanek lê ne dida? Romî got: Paşa xweş bit, bawerke ez tirsam ji mirova çunkî sêrîyan bî, nexasim piştî min kurê wê kuştî..

Piştî hingê paşê xwe da mêre xwe: ha lawê koçer te çi bî li gel wî şiklî te keser hilkişa? Wî jî çîroka xwe hemî bi dirostîjê ra got: Paşê berê xwe da girgirên dîwana xwe: Hûn çi dibêjin gelî girgirên dîwanê? Hemîya pêkve gotin: Ma emê çi bêjin xoştivî madem jinik bi xwe ne hazir e! Hema paşa serpoşa xwe ji ser xwe rakir û xwe da dîyar kirin ku jin e ne mêre! Û got: Eve mêre min e û destê xwe bi nik serkarwançî

ve kir evî heft sal ez bi keçî û babîfî xweyî kirme!
Û evî Romîyê he kurê min kuştîye û doza min kirîye! Vêca
154

ka fermana hewe çî ye? hemîya pêkve destên xwe li singa
xwe dan û gotin: Em biryar didin to keçe babî û ev serkerwancî
ye. merdemêr e! Û ev Romî ye he jî divêt bighêt heqê
xwe. Rabîn du hesp anîn êk têhn û êk birsî, Romî li ser
pišta her duka siwar kirin hişk û hişk girêdan, her hespek
berê wî dan daxwaza Romî welê kirin du qet. Piştê hingê
serkarwancî xelat kirin wek wan bivêt, giregire li şûna xwe
kir paşa û çûn mala xwe - bajarê mêrê wê. - Vêca mîrê min ne ew e, ku hemî jin xirabin û hemî mêr
baş in; belkî baş û xirab li nav her du cûna da hene. Çunkî
wekî dibêjin: "Şêr şêr e, çî jin e, çî mêr e!" Xwezî mîrê min
hema te pirsyarji nivîsvanî bi xwe kirbîya wî ew serhatiya
kes ne bihîstî ji te ra gotibîya, da te jin dîtibîna û mêrkok jî
dîtibîna! Mîrê teyra berê xwe da nivîsvanî û got: Ew çî serhatîye
nivîsvanê hêja? Ez berê xwe didimê vê kevoka he
gelek fuxmê jina bi buha kir! Nivîsvanî got: Mîrê min êkê ji
min ra got - û ez baş jê bawer dikim - got ez carekê li mala
xwe bîm min berê xwe dayê sê zelum û du jin hatin jorê.
Min jî got wan: Keremkin, belê êkê got : Ezbenî ev birayê
min dixwazit jina xwe berdit, min jî gotê: Law tê çima jina
xwe berdî? berdan karekî giran e û ne baş e.? Yanî ji van
şîreta, belê tîyê - birayê mêrê jinkê - got ezbenî bela xwe ji
vî bênamûsî veke pare nakit. Bi rastî ez tibabekê guhşîm - ev çî ye, bira dixwazit bira jina xwe berdit?
Dîyar e tiştêk li

binda heye? Birayê jinkê dibêjit : Pismam bela xwe jê veke
xema nexwe dinya ho namînit, wekî dibêjin: "Dinya dihejit
belê xirab nabit!" Û mêrê jinkê çorrê xwe pehin kirîye, ne
didit ne distinit. Min jî got: Erê hûn nabêjin ka ev çî ye? Jinka
biçûk got: Belê ez xadim ez ê bêjim. Tîyê wê got. Pismam
xilam bela xwe ji vî bênamûsî veke bila te berdit Xudê
kerîm e! Jinka pîr got: Bi Xudê bila bêjit. Mêrê jinka biçûk
got: De hema bila bêjit... Birayê wî tif kirê, berê xwe da birayê
jinkê - pismamê jinkê - û got: Bila bêjit dinya ye û heyha
ye carekê keysê min ji vî pismamî bêt ez bikujim da kes
ne bêjit bê bextî birayê xwe kuşt.

Birayê jinkê got: Ezbenî, ev bênamûsê he pismamê min û
birayê vî zelumî ye. Mirovek şelatî û zigurt bî, min got bi-
155

ka fermana hewe çî ye? hemîya pêkve destên xwe li singa
xwe dan û gotin: Em biryar didin to keçe babî û ev serkerwancî

ye. merdemêr e! Û ev Romî ye he jî divêt bighêt heqê xwe. Rabîn du hesp anîn êk têhn û êk birsî, Romî li ser pişta her duka siwar kirin hişk û hişk girêdan, her hespek berê wî dan daxwaza Romî welê kirin du qet. Piştê hingê serkarwancî xelat kirin wek wan bivêt, giregire li şûna xwe kir paşa û çûn mala xwe - bajarê mêrê wê. - Vêca mîrê min ne ew e, ku hemî jin xirabin û hemî mêr baş in; belkî baş û xirab li nav her du cûna da hene. Çunkî wekî dibêjin: "Şêr şêr e, çi jin e, çi mêr e!" Xwezî mîrê min hema te pirsyarji nivîsvanî bi xwe kirbîya wî ew serhatiya kes ne bihîstî ji te ra gotibîya, da te jin dîtibîna û mêrkok jî dîtibîna! Mîrê teyra berê xwe da nivîsvanî û got: Ew çi serhatîye nivîsvanê hêja? Ez berê xwe didimê vê kevoka he gelek fuxmê jina bi buha kir! Nivîsvanî got: Mîrê min êkê ji min ra got - û ez baş jê bawer dikim - got ez carekê li mala xwe bîm min berê xwe dayê sê zelum û du jin hatin jorê. Min jî got wan: Keremkin, belê êkê got : Ezbenî ev birayê min dixwazit jina xwe berdit, min jî gotê: Law tê çima jina xwe berdî? berdan karekî giran e û ne baş e.? Yanî ji van şîreta, belê tîyê - birayê mêrê jinkê - got ezbenî bela xwe ji vî bênamûsî veke pare nakit. Bi rastî ez tibabekê guhşîm - ev çi ye, bira dixwazit bira jina xwe berdit? Dîyar e tiştek li binda heye? Birayê jinkê dibêjit : Pismam bela xwe jê veke xema nexwe dinya ho namînit, wekî dibêjin: "Dinya dihejit belê xirab nabit!" Û mêrê jinkê çorrê xwe pehin kirîye, ne didit ne distinit. Min jî got: Erê hûn nabêjin ka ev çi ye? Jinka biçûk got: Belê ez xadim ez ê bêjim. Tîyê wê got. Pismam xilam bela xwe ji vî bênamûsî veke bila te berdit Xudê kerîm e! Jinka pîr got: Bi Xudê bila bêjit. Mêrê jinka biçûk got: De hema bila bêjit... Birayê wî tif kirê, berê xwe da birayê jinkê - pismamê jinkê - û got: Bila bêjit dinya ye û heyha ye carekê keysê min ji vî pismamî bêt ez bikujim da kes ne bêjit bê bextî birayê xwe kuşt.

Birayê jinkê got: Ezbenî, ev bênamûsê he pismamê min û birayê vî zelumî ye. Mirovek şelatî û zigurt bî, min got bi-

155

rayê wî yê mezin - evê he - da birayê te bi jin bikîn belkî bibit mirov! Got pismam bela xwe ji birayê min veke, wekî dibêjim: "Xweyê xanî ji hemî kes pêtir dizanit ka çi di xaniyê wî da heye! Birayê min şelafî ye keça çi camêra neke li dereka wî da. Min got pismam : Ev e, dotmama wî ye, wek sêvek sora xelatî ye! Heke em bi jin bikin belkî bibit mirov. Ez mam pêve heta min ew li berra kir. Vêca ez mam

bi vê xûşka xwe ve heta min ew jî li berra kir ku şû pê bikit.
Min xûşka xwe dayê bi yadîgar heta çekên wî jî min ji ba
xwe çêkir û xanî min dayê û min têda Jrir zava ne li ser xêrê
bit. Ji vêdê pêve bila xûşka min çîroka xwe tamam bikit.
Got ez xadim: Ez birim sê mih pêve ne çûn min carekê deng
û pêjnek li devê derî sehkir, min we zanî dengê wî ye - mêrê
min - paşî min dît zelamekê derê hewşê vekir û hate jor!
Min pirsyar jê kir: Te xêr bit bira? Pa ne malxwê min ne li
mal e! Mêrik got: Malxwê te ez anîme li derê hewşê û zivirî,
ma min çi ji malxwê te ye? Min pênc dînar dane malxwê te
li şûna ez îşev li dev te bim. Çaxê min ev xeber sehkir, dinya
li çavên min tarî bî min rahişte xebera - çekên jina - hema here wî bigê. Bi çî kul û hala min bela wîji xwe
vekir.

Ez mam min hizrên xwe kir, ez pê baxivim şerm e û ne axivim
kesê ev bênamûsî ne kirîye û sehnekirîye, were were
mêr qewadîyê li serjina xwe bikit! Êvarî mêrê min hat min
gotê, law ma te hizir kirbî ku min li mala babê xwe da pîsarî
dikir heta to li vêdê zelama rêkî ûda min? Min tibabekê pûr
û gazind kirin û paşî min got careka dî tişte holê ji te
çênebit ez ê bêjim birayê te û pismamê te da te bikujin! Wî jî
got : Min tobeye. belê wekî dibêjin: "Qûna hîbî tira û devê
hîbî vira çênabit heta kurê kura." Ez mam welê dil bi tirs û
dil bi xem! Heta duhî, min berê xwe dayê dîsa zelamek hate
jorê, wî jî wek yê dî (5) dînar dane mêrê min ku mala min
nîşe bikit. Tişt li destê min da ma herna ez revîm mala tîyê
xwe. Eve, çîroka min û wî ez xidam . Û bi Xudê min parçe
parçe bikin hêdî ez û ew pêkve nabin malek!

Hema min jî tif kirê û siktir kirê û deranî min got jinkê:

Hema to bi xwe berdayî keça min here mala xwe.

çaxê mîrê teyra ev çîrok hemî zanîn berê xwe da qirê: Ez

156

rayê wî yê mezin - evê he - da birayê te bi jin bikin belkî bibit
mirov! Got pismam bela xwe ji birayê min veke, wekî
dibêjim: "Xweyê xanî ji hemî kes pêtir dizanît ka çî di
xanîyê wî da heye! Birayê min şelafî ye keça çi camêra neke
li dereka wî da. Min got pismam : Ev e, dotmama wî ye,
wek sêvek sora xelatî ye! Heke em bi jin bikin belkî bibit
mirov. Ez mam pêve heta min ew li berra kir. Vêca ez mam
bi vê xûşka xwe ve heta min ew jî li berra kir ku şû pê bikit.
Min xûşka xwe dayê bi yadîgar heta çekên wî jî min ji ba
xwe çêkir û xanî min dayê û min têda Jrir zava ne li ser xêrê
bit. Ji vêdê pêve bila xûşka min çîroka xwe tamam bikit.

Got ez xadim: Ez birim sê mih pêve ne çûn min carekê deng
û pêjneq li devê derî sehkir, min we zanî dengê wî ye - mêrê
min - paşî min dît zelamekê derê hewşê vekir û hate jor!
Min pirsyar jê kir: Te xêr bit bira? Pa ne malxwê min ne li
mal e! Mêrik got: Malxwê te ez anîme li derê hewşê û zivirî,
ma min çî ji malxwê te ye? Min pênc dînar dane malxwê te
li şûna ez îşev li dev te bim. Çaxê min ev xeber sehkir, dinya
li çavên min tarî bî min rahişte xebera - çekên jina - hema here wî bigê. Bi çî kul û hala min bela wîji xwe
vekir.

Ez mam min hizrên xwe kir, ez pê baxivim şerm e û ne axivim
kesê ev bênamûsî ne kirîye û sehnekirîye, were were
mêr qewadîye li serjina xwe bikit! Êvarî mêrê min hat min
gotê, law ma te hizir kirbî ku min li mala babê xwe da pîsarî
dikir heta to li vêdê zelama rêkî ûda min? Min tibabekê pûr
û gazind kirin û paşî min got careka dî tişteq holê ji te
çênebit ez ê bêjim birayê te û pismamê te da te bikujin! Wî jî
got : Min tobeye. belê wekî dibêjin: "Qûna hîbî tira û devê
hîbî vira çênabit heta kurê kura." Ez mam welê dil bi tirs û
dil bi xem! Heta duhî, min berê xwe dayê dîsa zelamek hate
jorê, wî jî wek yê dî (5) dînar dane mêrê min ku mala min
nîşe bikit. Tiştê li destê min da ma herna ez revîm mala tîyê
xwe. Eve, çîroka min û wî ez xidam . Û bi Xudê min parçe
parçe bikin hêdî ez û ew pêkve nabin malek!

Hema min jî tif kirê û siktir kirê û deranî min got jinkê:

Hema to bi xwe berdayî keça min here mala xwe.

çaxê mîrê teyra ev çîrok hemî zanîn berê xwe da qirê: Ez
156

we hizir dikim te bê bextî li gel vê kevokê kirîye here kevoka
min hingî to li ser ferxên xwe bî yê te ne ne yê kesî ne.

(430) Jina bê heya wek girara bê xwê ye.

Bi rasfî em gelek li serjinê axivtin, bi kurtî tê peyva jinê
yan kurt kirîye ji peyva jîne ye, eger baş û ji xwe şerm bit,
yan kurt kirîye ji peyva janê ye, eger xirab û bê fihêt bit.

(431) Ji bivê nevē mirov guştê kewa jî dixût.

Bi rasti" çaxê min ev gotin sehkirî ez tibabekê li ser rawestam,
min ne zanî ka daxwaz ji vê gotinê çî ye? Min pir
hizrên xwe kirin, ez we têgeham ev gotin hatîye guhartin.
Yanî binyata wê "ji bivê nevē mirov guştê kera jî dixût" û
ez mam li ser wa hizra heta min bi çavê xwe dît, min zanî ez
bi daxwaza vê gotinê ne ketime û tê negihame! Belkî ew gotin
dirost e, çaxê dibêjin; "bivê nevē mirov guştê kewa jî
dixût." Yanî mirov gelek cara hindek kar û pêngava tavêjit ji

xwe zêdetir û hemî kes jî dizanin ew kar ji mirov zêde ye,
belê pa mirov ne çare bikit. Vêca hindêk bêjin ev çî ye vî
karê ji xwe zêde dikî? Ew nizanim ka halê mirov çî ye? Mirov
bêjit: de babo bi Xudê "ji bivê nevé mirov guştê kewa jî
dixût."

(432) Ji bangurê girantir bi ser çûka da nayêt!

Here li gotina (659) temaşe bike!

157

we hizir dikim te bê bextî li gel vê kevokê kirîye here kevoka
min hingî to li ser ferxên xwe bî yên te ne ne yên kesî ne.

(430) Jina bê heya wek girara bê xwê ye.

Bi rasfî em gelek li serjinê axivtin, bi kurtî tê peyva jinê
yan kurt kirîye ji peyva jînê ye, eger baş û ji xwe şerm bit,
yan kurt kirîye ji peyva janê ye, eger xirab û bê fihêt bit.

(431) Ji bivê nevé mirov guştê kewa jî dixût.

Bi rasti" çaxê min ev gotin sehkirî ez tibabekê li ser rawestam,
min ne zanî ka daxwaz ji vê gotinê çî ye? Min pir
hizrên xwe kirin, ez we têgeham ev gotin hatîye guhartin.
Yanî binyata wê "ji bivê nevé mirov guştê kera jî dixût" û
ez mam li ser wa hizra heta min bi çavê xwe dît, min zanî ez
bi daxwaza vê gotinê ne ketime û tê negihame! Belkî ew gotin
dirost e, çaxê dibêjin; "bivê nevé mirov guştê kewa jî
dixût." Yanî mirov gelek cara hindêk kar û pêngava tavêjit ji
xwe zêdetir û hemî kes jî dizanin ew kar ji mirov zêde ye,
belê pa mirov ne çare bikit. Vêca hindêk bêjin ev çî ye vî
karê ji xwe zêde dikî? Ew nizanim ka halê mirov çî ye? Mirov
bêjit: de babo bi Xudê "ji bivê nevé mirov guştê kewa jî
dixût."

(432) Ji bangurê girantir bi ser çûka da nayêt!

Here li gotina (659) temaşe bike!

157

K

(433) Kaxeza gurî ye ne kes dixwînit û ne kes
guhê xwe diditê!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê gurgek li semta rûvîyekê
hat û rûvî ageh ji xwe nebî! Hind dît difna wî ma bi ya gurî
ve! Gurî kenî û got: Bi xudê to xweş firavînî, ev e du roj in
min xwarin tam nekirî. Rûvî got: - Ho bi cers û bê pakî wek
pûte pê nekit - lê vegerand dê were min bixwe loooo! Min ji
vê zoqaratê qurtal bike. Ez ne hêja me bû jîyanê û ez bo kê
dikim û wê bibit çî! De were, were min bixwe, da ez tena
bibim; bila her se bi dûv qûna hewe ve bin! Hûn carekê

xwarinekê bi tenahî nexûn. Gurî ho ji xwe şerm kir, got te çî ye Xudê kujtîyo? Rûvî got: hezar cara Xudê min bikujit û jiyê min nemînit û ew karê ez bi dûv ketim! Ka were min bixwe bila bi xêra te bit da ez tena bibim, vê çend qencîyê to li min bike, were min bixwe! Gurî got: Baş e ma to nabêjî te çî ye? Rûvî got: Eve, sê meh in ez bi rêka Stenbûl ve li ba Sultên guftûgo me bi hev ra kir, min gotê; to sultanî û xelîfeyî ne bes yê mirovanî! Belkî her welê yê heywana jî. Wijdan qebûlnakit hinde neyartî û dubendî û berberî, xwînreîn li ser axa te bêt kirin û te li Stembûl xwe li pişt heft dergeha da veşartîye, ne xwînxwer bit nagehêt te! Bo çî gurî wê neyarê pezî bit û se dijminê gurî bit, yanî miletê te hemî bi hevra neyarbin, sê pişkên wê bi zordariyê û ne wek hevîyê ye! Çima to edaletê li nav wan da nakî û qûtê teva misoger nakî? Heta tev wekî bira pêkve bijîn, bê lêdan û ceng û sotin û kujtin û talankirin. Li şûna wî qasî ku her yek bigerhit da keysê xwe ji hevalê xwe bînit da derbekê lê bidit, ya tişteke jê biçelqînit, bo çî to wenakî vêkra êk bin û bira û avakirine bigerhin? Heta xweşî û tenahî li hemî rex û rûyê welêt belav bibit û hindek hindeka biparêzin! Ma to ji Xudê natirsî? Tê sibê bimirî û to berpîrsîyarê vî miletî, bersiva te li ba Xudayê te wî çî bibit? To çima wenakî, gurîjî bi-

158

K

(433) Kaxeza gurî ye ne kes dixwînit û ne kes guhê xwe diditê!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê gurgek li semta rûvîyekê hat û rûvî ageh ji xwe nebî! Hind dît difna wî ma bi ya gurî ve! Gurî kenî û got: Bi xudê to xweş firavînî, ev e du roj in min xwarin tam nekirî. Rûvî got: - Ho bi cers û bê pakî wek pûte pê nekit - lê vegerand dê were min bixwe loooo! Min ji vê zoqaratê qurtal bike. Ez ne hêja me bû jîyanê û ez bo kê dikim û wê bibit çî! De were, were min bixwe, da ez tena bibim; bila her se bi dûv qûna hewe ve bin! Hûn carekê xwarinekê bi tenahî nexûn. Gurî ho ji xwe şerm kir, got te çî ye Xudê kujtîyo? Rûvî got: hezar cara Xudê min bikujit û jiyê min nemînit û ew karê ez bi dûv ketim! Ka were min bixwe bila bi xêra te bit da ez tena bibim, vê çend qencîyê to li min bike, were min bixwe! Gurî got: Baş e ma to nabêjî te çî ye? Rûvî got: Eve, sê meh in ez bi rêka Stenbûl ve li ba Sultên guftûgo me bi hev ra kir, min gotê; to sultanî û xelîfeyî ne bes yê mirovanî! Belkî her welê yê heywana jî.

Wijdan qebûlnakit hinde neyartî û dubendî û berberî,
xwînretin li ser axa te bêt kirin û te li Stembûl xwe li pişt
heft dergeha da veşartîye, ne xwînxwer bit nagehêt te! Bo çî
gurî wê neyarê pezî bit û se dijminê gurî bit, yanî miletê te
hemî bi hevra neyarbin, sê pişkên wê bi zordariyê û ne wek
hevîyê ye! Çima to edaletê li nav wan da nakî û qûtê teva
misoger nakî? Heta tev wekî bira pêkve bijîn, bê lêdan û
ceng û sotin û kujtin û talankirin. Li şûna wî qasî ku her yek
bigerhit da keysê xwe ji hevalê xwe bînit da derbekê lê bidit,
ya tişteke jê biçelqînit, bo çî to wenakî vêkra êk bin û
bira û avakirîne bigerhin? Heta xweşî û tenahî li hemî rex û
rûyê welêt belav bibit û hindêk hindêka biparêzin! Ma to ji
Xudê natirsî? Tê sibê bimrî û to berpîrsîyarê vî miletî, bersiva
te li ba Xudayê te wî çî bibit? To çima wenakî, gurîjî bi-

158
bit parêzkerê mihê li şûna dijminahîya wê bikit? Eger gurî
pişt rast bit ji êmê xwe wê çima hinde çavbîrsî bit? Heta
eger keysê wî jê bê wê hezar miha li ser êk bikujit û bi xwe
jî êkê xilas nakit! Êk mirov wê hezar du hezar pez bêxit li
gova xwe da û çend sa wê lê bikit nobedar bi çar parîyên
nanî bi xwe carekê hestîyek bi çar tilya ji derê mala wî dur
nakevit! Wê guşt xwar û hestîyên rût avêt li ber sa! Û gurî li
çolê bila êşka bikit zikê xwe! Gava ji ji neçarî û bivê-nevê
bê li dora mala belkî merarekê yan tişteke bibînit debara
xwe pê bikit. Hemîya pêkve - mirov û se - wê ketin li dûv:
Hey gurî ye û hey hey gurî ye... Wernê nehêlin qurtal bibit.
Heke ne çeleng û jîr û jêhatî bit wê bibit lêvokê sa. Pa ew jî
ji (tengîya xwe û ji kul û mereq û keser û derdên xwe çî
tişta bikevit berjê nabûrit. Se bit yan mirov bit yan pez bit.
heta heke sê hezar pez jî bikevit li ber singê wî êkê bi sax
nahêlit! Çunkî dizanit herjê bê behr e. Ev e, bo çî? Çunkî to
wek heyva meha zivistanê li bin ewrê da nayê dîtin, te xwe
li pişt heft dergeh û perda da asê kirîye û pişta xwe daye êl
û miletê xwe û te ageh ji wan nîne ka halê wan çî ye û çawa
dijîn û çawa bi hev ra derbas dikin? Eger Sultanê holê bit ez
rûvîyek im. Ez nikarim sultanîyê li dinyayê hemîyê bikim,
ne bês li ser misulmana bi tenê! Gurî got: Bi Xudê te gêre jê
çêkir! Belê pa bersiva Sultanî çî bî? Rûvî got: Mîn li bera
kir ka biryarek Sultanî deranî ku hêdî kes neyartîyê bi kesî
ra nekit û qûtê her kesê bê misoger kirin û tev wekî bira bin
da bikarin welatê xwe ava bikin û biparêzin ji destê
bîyanîya. Heywanên guştxwer her biznek bo deh kesa û mihek

bo pazdek kesa û gîskek bo pênc, ev e, kaxezek jî min ji bawerîya anîye da ez vê fermana wî li nav heywana hemîya belav bikim. Û Sultan jî wê ji layê xwe ve vê fermanê li nav mirova da belav bikit. Gurî got: De Xudê ev e, pênc roj in min tiştê ne xwarîye! De ka rabe çarekê bike nîzîke ez ji birsa birnim! Rûvî got: Wê he kerîyek pez here vê kaxezê bide şivên bêje "babo em du ne ka gîskekê bide mebila hûr bit ji sê roja ra. Belê kaxezê ne hêlî li ba wî! Heke to çûyî çêdibit hêj fermana Sultanî ji wan ra ne hatibit! belê xwe ne tirsînî û guhê xwe nedî sa êkser here li ba şivên. Gurî kax-159

bit parêzkerê mihê li şûna dijminahîya wê bikit? Eger gurî pişt rast bit ji êmê xwe wê çima hinde çavbirsî bit? Heta eger keysê wî jê bêt wê hezar miha li ser êk bikujit û bi xwe jî êkê xilas nakit! Êk mirov wê hezar du hezar pez bêxit li gova xwe da û çend sa wê lê bikit nobedar bi çar parîyên nanî bi xwe carekê hestîyek bi çar tilya ji derê mala wî dur nakevit! Wê guşt xwar û hestîyên rût avêt li ber sa! Û gurî li çolê bila êşka bikit zikê xwe! Gava ji ji neçarî û bivê-nevê bêt li dora mala belkî merarekê yan tiştê bibînit debara xwe pê bikit. Hemîya pêkve - mirov û se - wê ketin li dûv: Hey gurî ye û hey hey gurî ye... Wernê nehêlin qurtal bibit. Heke ne çeleng û jîr û jêhatî bit wê bibit lêvokê sa. Pa ew jî ji (tengîya xwe û ji kul û mereq û keser û derdên xwe çî tiştê bikevit berjê nabûrit. Se bit yan mirov bit yan pez bit. heta heke sê hezar pez jî bikevit li ber singê wî êkê bi sax nahêlit! Çunkî dizanit herjê bê behr e. Ev e, bo çî? Çunkî to wek heyva meha zivistanê li bin ewrê da nayê dîtin, te xwe li pişt heft dergê û perda da asê kirîye û piştê xwe daye êl û milletê xwe û te ageh ji wan nîne ka halê wan çî ye û çawa dijîn û çawa bi hev ra derbas dikin? Eger Sultanê holê bit ez rûvîyek im. Ez nikarim sultanîyê li dinyayê hemîyê bikim, ne bês li ser misulmana bi tenê! Gurî got: Bi Xudê te gêre jê çêkir! Belê pa bersiva Sultanî çî bî? Rûvî got: Min li bera kir ka biryarek Sultanî deranî ku hêdî kes neyartîyê bi kesî ra nekit û qûtê her kesê bêt misoger kirin û tev wekî bira bin da bikarin welatê xwe ava bikin û biparêzin ji destê bîyanîya. Heywanên guştxwer her biznek bo deh kesa û mihek bo pazdek kesa û gîskek bo pênc, ev e, kaxezek jî min ji bawerîya anîye da ez vê fermana wî li nav heywana hemîya belav bikim. Û Sultan jî wê ji layê xwe ve vê fermanê li nav mirova da belav bikit. Gurî got: De Xudê ev e, pênc roj in

min tiştê ne xwarîye! De ka rabe çarekê bike nîzîke ez ji
birsî birnrim! Rûvî got: Wê he kerîyek pez here vê kaxezê
bide şivên bêje "babo em du ne ka gîskekê bide mebîla hûr
bit ji sê roja ra. Belê kaxezê ne hêlî li ba wî! Heke to çûyî
çêdîbit hêj fermana Sultanî ji wan ra ne hatîbit! belê xwe ne
tirsînî û guhê xwe nedî sa êkser here li ba şivên. Gurî kax-
159

ez bir û çû qesta şivên kir! Çaxê şivên ho berê xwe dayê şiv
şivek gurya wê ji wê ve têt û bê pakî! Nav li sa da: Wişt
Qero û Hirço!.... û sa ji cih kurvekirin gurî û girtin û vegijjandin.
Gurî li xwe zivirî berê xwe da rûvî! Rûvî gotê:

here qesta şivên bike guhê xwe nede sa. Kaxez bide şivên.
Gurî got: Mala babê te wêran bibit; "kaxeza gurî ye, ne kes
dixwînit û ne kes guhê xwe diditê!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek bixwazit bi êş û derd
û birînên xwe bidit dîyar kirin û kes pûtê pê nekit wê bê gotin
"kaxeza gurî ye, ne kes dixwînit û ne kes guhê xwe diditê."

(434) Kesê ji testa xwe têr ne bit ji mala xelkê
têr nabit.

Axaftin li vê babetê hatîye kirin li gelek ciha da û here li
gotina (91) ê binêre!

(435) Ker jî dibit qurban.

(436) Ker îblîs e, derman werîs e.

(437) Kes nabêjit dewê min tirş e.

(438) Kew kûder xweş e? Got; erdê ez lê bîm
ferx!

here li gotina (3 81) temaşe bike!

(439) Kengî bibarî hingê zivistan e!

(440) Kê tir kir? Xerîbî gund kir!

(441) Kenê bê ara tê ji qulên dîwara!

160

ez bir û çû qesta şivên kir! Çaxê şivên ho berê xwe dayê şiv
şivek gurya wê ji wê ve têt û bê pakî! Nav li sa da: Wişt
Qero û Hirço!.... û sa ji cih kurvekirin gurî û girtin û vegijjandin.
Gurî li xwe zivirî berê xwe da rûvî! Rûvî gotê:

here qesta şivên bike guhê xwe nede sa. Kaxez bide şivên.
Gurî got: Mala babê te wêran bibit; "kaxeza gurî ye, ne kes
dixwînit û ne kes guhê xwe diditê!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek bixwazit bi êş û derd
û birînên xwe bidit dîyar kirin û kes pûtê pê nekit wê bê gotin
"kaxeza gurî ye, ne kes dixwînit û ne kes guhê xwe diditê."

(434) Kesê ji testa xwe têr ne bit ji mala xelkê

têr nabit.

Axaftin li vê babetê hatîye kirin li gelek ciha da û here li gotina (91) ê binêre!

(435) Ker jî dibit qurban.

(436) Ker îblîs e, derman werîs e.

(437) Kes nabêjit dewê min tirş e.

(438) Kew kûder xweş e? Got; erdê ez lê bîm ferx!

here li gotina (3 81) temaşe bike!

(439) Kengî bibarî hingê zivistan e!

(440) Kê tir kir? Xerîbî gund kir!

(441) Kenê bê ara tê ji qulên dîwara!

160

(442) Keça qereç nabit xatûn.

Binyata vê gotina dibêjin carekê paşayek li nav bajarê xwe digerha berê xwe dayê qîzek belengaz û geda wa ji xwe ra parsîyê dikit. Gava çavê paşayî lê ket ji dilekî heyne ji hezar dila dilê wî ketê! Rabî gazî kirê û bire malê û li xwe mehir kir. Bê ku bizanît ev e, keça kê ye û ji kû ye! Demekê dirêj pêkve bûrandin daxwaza paşayî bî ew ku carekê her du bi hev ra xwamê bixûn, belê herjinkê hêcet digirtin û ne dihat. Paşayî ji xwe ra got dîyar e egerek ya vê jinkê heye ji lewma xwarnê bi min ra naxût! Divêt ez hişyarîyê lê bikim ka ez wê egerê dîyar nakim. Rabî siharîyekê derket ji dizî ve xwe kire nobedar ka jinik wê çi bikit! Berê xwe dayê jinik rabî ser xwe çû hindek nan anî kire parî parî û her parîyek êxiste li pencerekê da û tûrê xwe da milê xwe û çû li ber wan pencera û li gel pencerê axift û got: Xatûna min mala ava bit bi xanadan bit zadekê bide şaqolî ev çende em birçîne begzade li hundur da maye ji nêza nikarît derkevit; bila sedeqa serê paşê bit parîyek nan bit, piçek rûn bit, hinek sabûn bit, mecîdîyek pere bit, kevne cilek bit, hema çî bit? Ev gotin got û destê xwe bire pencerê parîyek nanî deranî, kire tûrê xwe û çû li ber pencera dî heta ew xwarina li pencera da hemî kom kir û rûnişt xarê û xwar. Paşa wê ji derve guhdarî dikit. Serê xwe hejand û got: "Rast e, keça qereç nabit xatûn."

Vêca ev gotina he tê gotin çaxê mirovek xwe bi êkê ve xemxwer bikit û xwe pêve bi êşinit da wî ji kêmahî û pûçatîya qurtal bikit, belê ew dilvirjiyê wan kêmahîya bit! Wê jê ra bê gotin : " Keça qereç nabit xatûn."

(443) Kesê dî û bab çênakit çaxê wî çêkit.

(444) Kewên lîsandinî wekî kelandinî.

161

(442) Keça qereç nabit xatûn.

Binyata vê gotina dibêjin carekê paşayek li nav bajarê xwe digerha berê xwe dayê qîzek belengaz û geda wa ji xwe ra parsîyê dikit. Gava çavê paşayî lê ket ji dilekî heyne ji hezar dila dilê wî ketê! Rabî gazî kirê û bire malê û li xwe mehir kir. Bê ku bizanît ev e, keça kê ye û ji kû ye! Demekê dirêj pêkve bûrandin daxwaza paşayî bî ew ku carekê her du bi hev ra xwamê bixûn, belê herjinkê hêcet digirtin û ne dihat. Paşayî ji xwe ra got dîyar e egerek ya vê jinkê heye ji lewma xwarnê bi min ra naxût! Divêt ez hişyarîyê lê bikim ka ez wê egerê dîyar nakim. Rabî siharîyekê derket ji dizî ve xwe kire nobedar ka jinik wê çi bikit! Berê xwe dayê jinik rabî ser xwe çû hindek nan anî kire parî parî û her parîyek êxiste li pencerekê da û tûrê xwe da milê xwe û çû li ber wan pencera û li gel pencerê axift û got: Xatûna min mala ava bit bi xanadan bit zadekê bide şaqolî ev çende em birçîne begzade li hundur da maye ji nêza nikarît derkevit; bila sedeqa serê paşê bit parîyek nan bit, piçek rûn bit, hinek sabûn bit, mecîdîyek pere bit, kevne cilek bit, hema çî bit? Ev gotin got û destê xwe bire pencerê parîyek nanî deranî, kire tûrê xwe û çû li ber pencera dî heta ew xwarina li pencera da hemî kom kir û rûnişt xarê û xwar. Paşa wê ji derve guhdarî dikit. Serê xwe hejand û got: "Rast e, keça qereç nabit xatûn."

Vêca ev gotina he tê gotin çaxê mirovek xwe bi êkê ve xemxwer bikit û xwe pêve bi êşinit da wî ji kêmahî û pûçatîya qurtal bikit, belê ew dilvirjîyê wan kêmahîya bit! Wê jê ra bê gotin : " Keça qereç nabit xatûn."

(443) Kesê dî û bab çenekit çaxê wî çêkit.

(444) Kewên lîsandinî wekî kelandinî.

161

(445) Kurê ji nêza mirî! Got ma hebî ne keriff!

(446) Kerî kurtan jê dimînit û zelumî nav jê dimînit.

(447) Kerê pîrpêja gurga xwar.

(448) Keyfa me bi Xunavê xweş bî Xunavê jî kurek mirî anî.

Ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundî da mirov hemî hizir û guman û hîvîyên xwe bavêjin li ser mirovekê û çavên wan ji wî tejjî bibin û piştta xwe bi wî girêdin û

germ bikin, paşî ew jî derkevit pûçek bêxêr dê bê gotin:

"Keyfa me bi Xunavê xweş bî, Xunavê jî kurek mirî anî."

(449) Keçelo mû bi serê te ve nîn in! Got

kezîyên xaleta min li qûnê dikevin!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek fort û pesnê xwe bi

hindek dî bidit û ew bi xwe bê xêr û bê kêr bit û wê bê gotin:

" Keçelo mû bi serê te ve nîn in! Got; kezîyên xaleta

min li qûnê dikevin! " Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin: "Hêstirê navê babê te çî ye? Got navê dîya min mehîn e."

162

(445) Kurê ji nêza mirî! Got ma hebî ne keriff!

(446) Kerî kurtan jê dimînit û zelumî nav jê dimînit.

(447) Kerê pîrpêja gurga xwar.

(448) Keyfa me bi Xunavê xweş bî Xunavê jî kurek mirî anî.

Ev gotina he tê gotin gava li malê da yan li gundî da mirov

hemî hizir û guman û hîvîyên xwe bavêjin li ser mirovekê

û çavên wan ji wî teji bibin û piştî xwe bi wî girêdin û

germ bikin, paşî ew jî derkevit pûçek bêxêr dê bê gotin:

"Keyfa me bi Xunavê xweş bî, Xunavê jî kurek mirî anî."

(449) Keçelo mû bi serê te ve nîn in! Got

kezîyên xaleta min li qûnê dikevin!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek fort û pesnê xwe bi

hindek dî bidit û ew bi xwe bê xêr û bê kêr bit û wê bê gotin:

" Keçelo mû bi serê te ve nîn in! Got; kezîyên xaleta

min li qûnê dikevin! " Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin: "Hêstirê navê babê te çî ye? Got navê dîya min mehîn e."

162

(450) Ka ya te ye, ma kadîn jî ya te ye?

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişteke bidit êkê, vêca

ew rabit wî tiştî bê xweyî bikit wê bê gotin; "kaya te ye ma

kadîn jî ya te ye?"

(451) Kurmê darê ne ji darê bit, zewala darê nîn

e!

Ev gotina hê her ji wî qasî rûhintire ku axiftin li ser bêt

kirin.

(452) Kolkê pîrê xweştir e ji burca mîrê Cizîrê.

Temaşa bike li gotina (772) ê, em tibabekê li vî babetê axiftine.

(453) Kesê mino destê mino.

Bê guman e, ku divêt mirov li hemî îş û karê xwe da xwe

ne hêlit bi xema xelkê ve çunkî xelik ne wek mirov xemxwerrê

karê mirovî ye dibêjin carekê çûkek ji çêrê zivirî berê
xwe dayê çêlkên wê gelek bê ser û ber in. Dil bitirsîn, bihên
bizdane! Makê got: hewe xêr e dayê qurban? Gotin: Dayê
îro xweyê vî dextî û kurê xwe hatibîn li nav dextê gerhan,
babê got kurê xwe: Lawê min genmê me wê zerbî ye, divêt
em bidrûn. Subehî here li ba xizmên xwe bila bên arî me da
em bikin danek rojê. Vêca em tirsan me got neku bên
bidûrin hêj to ne hatî wê me bi desta bigrin. Makê got: Xwe
netirsînin hingî wî xwe bi xema xizma û dosta hişt ve hîç
pûte pê nekin. Roja paşî bab û kur hatin, belê hingî man li
jivana xizim û dosta kes dîyar nebî! Babê got: Lawê min
kes ne hat! To sibehî here ba pismamên xwe bila ew bên arî
me. Mak zivirî li ser hêlûnê berê xwe dayê çêlkên wê ji tirsî
dîsa wê dilerizin! Makê got: Dîsa hewe çî ye? Gotin bab û
163

(450) Ka ya te ye, ma kadîn jî ya te ye?

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tiştê bidit êkê, vêca
ew rabit wî tiştî bê xweyî bikit wê bê gotin; "kaya te ye ma
kadîn jî ya te ye?"

(451) Kurmê darê ne ji darê bit, zewala darê nîn
e!

Ev gotina hê her ji wî qasî rûhintire ku axiftin li ser bêt
kirin.

(452) Kolkê pîrê xweştir e ji burca mîrê Cizîrê.

Temaşa bike li gotina (772) ê, em tibabekê li vî babetê axiftine.

(453) Kesê mino destê mino.

Bê guman e, ku divêt mirov li hemî îş û karê xwe da xwe
ne hêlit bi xema xelkê ve çunkî xelik ne wek mirov xemxwerrê
karê mirovî ye dibêjin carekê çûkek ji çêrê zivirî berê
xwe dayê çêlkên wê gelek bê ser û ber in. Dil bitirsîn, bihên
bizdane! Makê got: hewe xêr e dayê qurban? Gotin: Dayê
îro xweyê vî dextî û kurê xwe hatibîn li nav dextê gerhan,
babê got kurê xwe: Lawê min genmê me wê zerbî ye, divêt
em bidrûn. Subehî here li ba xizmên xwe bila bên arî me da
em bikin danek rojê. Vêca em tirsan me got neku bên
bidûrin hêj to ne hatî wê me bi desta bigrin. Makê got: Xwe
netirsînin hingî wî xwe bi xema xizma û dosta hişt ve hîç
pûte pê nekin. Roja paşî bab û kur hatin, belê hingî man li
jivana xizim û dosta kes dîyar nebî! Babê got: Lawê min
kes ne hat! To sibehî here ba pismamên xwe bila ew bên arî
me. Mak zivirî li ser hêlûnê berê xwe dayê çêlkên wê ji tirsî
dîsa wê dilerizin! Makê got: Dîsa hewe çî ye? Gotin bab û

kur hatibîn belê kes ji xizma ne hatin. Babê got kurê xwe:
 Here li ba pismamê xwe ew bên arî me. Vêca me got: Misoger
 e wê bên û to ne li vêdêyî me ji destê wan qurtal bikî!
 Makê got: Ne tirsin, belê sibehî guhê hewe lê bit ka wê çî
 bêjin hev. Roja paşî bab û kur her du hatin belê hindî mam
 kes dîyar nebî! Babê got kurî: Ji xwe ye lawê min wekî
 dibêjin; "li hîvîya yarê dimînit bê dûndan." Rabe da biçîn
 malê, her mane em her du. Sibehî zû dasa xwe hilgire da
 bên kenmokê xwe bidrûn hêj pûç nebîyî! Mak hat li ser
 hêlûnê pirsyar kin Guftogoya babê û kurî bî çî? Çêlkan gotin:
 Ho got... Makê got: Rabin da hewe birevînim hêj heyîv
 neçûyî ava, dinya tarî nebîyî. Çêlikan gotin: Baş e, to çima
 duhî û pêr ne tirsayî wekî îro? Makê got: Hingî duhî û pêr
 bî babê xwe bi xema xelkê ve hêlabî min zanîji xwe ye karê
 wî dê bimînit li cihda, belê madem zanî kesê wî destê wî ye,
 bî cihê tirsê û divîya ez îşev hewe rizgar bikim çunkî bi rastî
 ji kevinda hatîye gotin; "kesê mino destê mino." Û ji ber vê
 êkê hatîye gotin: "melevan û basik û milên xwe." çunkî gelek
 di cihê xwe da ye çaxê dibêjim:

(454) Girêka xwe bi destê xwe venekî kes ji te ra
 venakit.

. Û bê guman e, wekî me burandî ku dilç kesê wek yê te ne
 bi te ve ye, belkî divêt to bi xwe zîrek û çeleng bî çunkî
 wekî dibêjin:

(455) Ker dikevit birih bi xweyî dikevit!

Heke xweyî bi xwe xwe li berda ne êşînit kes ne bivê-
 nevê ye xwe bi êşînit.

(456) Kehrê guhî berxê girt û kehrê kir qarîn!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek teşqelek û nexweşî û

kur hatibîn belê kes ji xizma ne hatin. Babê got kurê xwe:
 Here li ba pismamê xwe ew bên arî me. Vêca me got: Misoger
 e wê bên û to ne li vêdêyî me ji destê wan qurtal bikî!
 Makê got: Ne tirsin, belê sibehî guhê hewe lê bit ka wê çî
 bêjin hev. Roja paşî bab û kur her du hatin belê hindî mam
 kes dîyar nebî! Babê got kurî: Ji xwe ye lawê min wekî
 dibêjin; "li hîvîya yarê dimînit bê dûndan." Rabe da biçîn
 malê, her mane em her du. Sibehî zû dasa xwe hilgire da
 bên kenmokê xwe bidrûn hêj pûç nebîyî! Mak hat li ser
 hêlûnê pirsyar kin Guftogoya babê û kurî bî çî? Çêlkan gotin:
 Ho got... Makê got: Rabin da hewe birevînim hêj heyîv

neçûyî ava, dinya tarî nebîyî. Çêlikan gotin: Baş e, to çima duhî û pêr ne tirsayî wekî îro? Makê got: Hingî duhî û pêr bî babê xwe bi xema xelkê ve hêlabî min zanîji xwe ye karê wî dê bimînit li cihda, belê madem zanî kesê wî destê wî ye, bî cihê tirsê û divîya ez îşev hewe rizgar bikim çunkî bi rastî ji kevinda hatîye gotin; "kesê mino destê mino." Û ji ber vê êkê hatîye gotin: "melevan û basik û milên xwe." çunkî gelek di cihê xwe da ye çaxê dibêjim:

(454) Girêka xwe bi destê xwe venekî kes ji te ra venakit.

. Û bê guman e, wekî me burandî ku dilç kesê wek yê te ne bi te ve ye, belkî divêt to bi xwe zîrek û çeleng bî çunkî wekî dibêjin:

(455) Ker dikevit birih bi xweyî dikevit!

Heke xweyî bi xwe xwe li berda ne êşînit kes ne bivê-nevê ye xwe bi êşînit.

(456) Kehrê guhî berxê girt û kehrê kir qarîn!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek teşqelek û nexweşî û 164

bela ji hindeka ra çêkit û ew gazinda bikit wê bê gotin:

"Kehrê guhî berxê girt û kehrê kir qarîn." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Wî li min da ye û ew digrî!"

(457) Ker bêhna buha sehnakit!

Li gotina (54) ê temaşe bike!

(458) Keçel Hesên yan Hesên keçel!

(459) Kêrvoşka nêr û mê xurtek ji êk başqe dik it!

(460) Ker ve best xem verest.

(461) Kutilka min jî ji Berfo ra.

Binyata vê gotinê, dibêjin carekê jina mirovek geda çû

mala zengînekê bi xadimî kar bikit. demek kê m pêve ne çû

zivirî, belê dilteng û keyf nexweş, mêrê wê pirsyarjê kir: Te

çî ye? Jinkê got: Min çî ye? Bila filan kes - behsê zengînî - ho li te bikit, heke to kiryarekê li gel nekî? Mêrik got: Baş e,

da ez bizanim ka çî kirîye? Heta ez bizanim ka ez ê çawa

biçim? Jinkê got: Bi Xudê doza şerma min kirîye ez bi rev

revîme heta ez qurtal bîme! Mêrik got: Baş e, ev e ez çûm bi

xartrê te û zûka pirsyara min neke. Mêrik rabî xwe bi jinanî

xemîland çû qesta mala wî zengînî kir. malxwê malê pirsyar

jê kir: To li çî digêrhî? Jinkê got: Ez ji xwe ra li xadimî

digerhim. Mêrik got: gelek baş e, hema were li nav mala

min da kar bike û bixwe û vexwe. navê te çî ye? Got: Xadima

te navê wê Berfo ye. Malxwê got: To gelek bi xêr hatî
Berfîn. Çend rojeka ma jinaxa berfo got: Berfo rabe malê
lêk bide em ê biçin balavê. Got: Belê xatûna min. Rabî bi lez
û bez mal lêkda û teşt û sîtla - mencela balavê - xwe da pişta
165

bela ji hindeka ra çêkit û ew gazinda bikit wê bê gotin:

"Kehrê guhî berxê girt û kehrê kir qarîn." Wekî vê gotinê ye
çaxê dibêjin: " Wî li min da ye û ew digrî!"

(457) Ker bêhna buha sehnakit!

Li gotina (54) ê temaşe bike!

(458) Keçel Hesên yan Hesên keçel!

(459) Kêrvoşka nêr û mê xurtek ji êk başqe dik
it!

(460) Ker ve best xem verest.

(461) Kutilka min jî ji Berfo ra.

Binyata vê gotinê, dibêjin carekê jina mirovek geda çû
mala zengînekê bi xadimî kar bikit. demek kêr pêve ne çû
zivirî, belê dilteng û keyf nexweş, mêrê wê pirsyarjê kir: Te
çî ye? Jinkê got: Min çî ye? Bila filan kes - behsê zengînî - ho li te bikit, heke to kiryarekê li gel nekî? Mêrik
got: Baş e,

da ez bizanim ka çî kirîye? Heta ez bizanim ka ez ê çawa
biçim? Jinkê got: Bi Xudê doza şerma min kirîye ez bi rev
revîme heta ez qurtal bîme! Mêrik got: Baş e, ev e ez çûm bi
xartrê te û zûka pirsyara min neke. Mêrik rabî xwe bi jinanî
xemîland çû qesta mala wî zengînî kir. malxwê malê pirsyar
jê kir: To li çî digêrhî? Jinkê got: Ez ji xwe ra li xadimî
digerhim. Mêrik got: gelek baş e, hema were li nav mala
min da kar bike û bixwe û vexwe. navê te çî ye? Got: Xadima
te navê wê Berfo ye. Malxwê got: To gelek bi xêr hatî
Berfîn. Çend rojeka ma jinaxa berfo got: Berfo rabe malê
lêk bide em ê biçin balavê. Got: Belê xatûna min. Rabî bi lez
û bez mal lêkda û teşt û sîtla - mencela balavê - xwe da pişta
165

xwe ew û xatûn û her sê keçên xatûnê li dûv hev ketin çûn
li ser avê. Berfo agir xweş kir û sîtla xwe siwar kir û teji av
kir. xatûn rûnişt li ber balavê û keça girte heneka - yarîya - Berfo bi hêceta pejiinka keça mezin varî kir û
ketin gotin û

çîroka. Berfo got: De ji Xudê bixwaze belkî te bikit zelum.

Keçkê got: Ez zanim daxwaza min bi cih nayêt, belê to jar û
belengaz î, to ji Xudê bixwaze te bikit zelum. Her duka
pêkve destên xwe ervazî kirin û ji Xudê xwestin Berfo bibit
zelam. Berfo carekê destê xwe bire li nav teşka xwe, xwe

giryand û lorand: Weyla kezî kurê Berfo pa bi Xudê ez bîm zelum! Keçkê got: To rast dibêjî? Berfo got: Çawa ez rast nabêjim, destê xwe bidê rebenê? Keçkê destê xwe bir li nav teşka Berfo berê xwe dayê ew singê li nav teşka da wekî darkê wê lê hafî! Berfo li wêdê neh û dehên keçkê dirost kirin û her duka sond xwarin ku kes pê ne axivit. Zivîrî li ba xatunê. Berfo keça nivê varî kir bi wî awayî ew jî kire hevala xûşka mezin, zivîrî Berfo keça biçûk bir ew jî wek her du xûşka... Heta hatin dayê balav xilas kir û serê her sê keça şoşt û her sê ka xwe varî kirin, her êk çû bêzaneke xwe da tavê. Man Berfo û xatûn. Berfo û xatûn jî bi riya keça ve rêkir! Xatûnê got: Here cijên axayê xwe bîne nihû hatîye malê! Berfo rabî çû mal gote axayî: Ez xadim ka cilên xwe bide xadima xwe da ez bibim. Belê Berfo dilê axê mizmizand! Axê got: Berfo were jorê. Berfo çû jorê axa rabî dergeh girt û rahêla Berfo. Berfo hindî xwe ji ber axê revand. Axê got: Ne reve to qurtal nabî! Berfo got: Ez xadim, ez ditirsim niho jinaxa min yan mirovek dî bêt! Axê got: Kes vê gavê nayêt! Berfo got: Cilên xwe bêxe û xwe pêkbîne. Axê xwe rût kir. Berfo got: De ka serê xwe li wê kulekê ra derxe kes nayê? Axê serê xwe li kulekê ra deranî! Hema Berfo şonve axa girt û singê xwe liJculeka axê ra kir heta ew jî kir hevalê xatûnê û her sê keça. Êvarê tev rûniştin, li ser şivê bê ku êk li gel êkê baxivit - şiva malê kutilkin - keça biçûk got: Ez bi xwe têr im, kutilka min ji Berfo ra bit, ya nivê got: Mîn jî navêt bila ya min jî ji Berfo ra bit. Keça mezin got: Ez jî naxûm ya min jî bila ji Berfo ra bit, wê jî xwe da paş û dayê got: Bi Xudê ez jî westa me û ne rehetim. Ya min jî bi-

166

xwe ew û xatûn û her sê keçên xatûnê li dûv hev ketin çûn li ser avê. Berfo agir xweş kir û sîtla xwe siwar kir û teji av kir. xatûn rûnişt li ber balavê û keça girte heneka - yarîya - Berfo bi hêceta pejiinka keça mezin varî kir û ketin gotin û

çîroka. Berfo got: De ji Xudê bixwaze belkî te bikit zelum. Keçkê got: Ez zanim daxwaza min bi cih nayêt, belê to jar û belengaz î, to ji Xudê bixwaze te bikit zelum. Her duka pêkve destên xwe ervazî kirin û ji Xudê xwestin Berfo bibit zelum. Berfo carekê destê xwe bire li nav teşka xwe, xwe giryand û lorand: Weyla kezî kurê Berfo pa bi Xudê ez bîm zelum! Keçkê got: To rast dibêjî? Berfo got: Çawa ez rast nabêjim, destê xwe bidê rebenê? Keçkê destê xwe bir li nav teşka Berfo berê xwe dayê ew singê li nav teşka da wekî

darkê wê lê hafî! Berfo li wêdê neh û dehên keçkê dirost kirin
 û her duka sond xwarin ku kes pê ne axivit. Zivirî li ba
 xatunê. Berfo keça nivê varî kir bi wî awayî ew jî kire hevala
 xûşka mezin, zivirî Berfo keça biçûk bir ew jî wek her du
 xûşka... Heta hatin dayê balav xilas kir û serê her sê keça
 şoşt û her sê ka xwe varî kirin, her êk çû bêzaneke xwe da
 tavê. Man Berfo û xatûn. Berfo û xatûn jî bi riya keça ve
 rêkir! Xatûnê got: Here cijên axayê xwe bîne nihû hatîye
 malê! Berfo rabî çû mal gote axayî: Ez xadim ka cilên xwe
 bide xadima xwe da ez bibim. Belê Berfo dilê axê mizmizand!
 Axê got: Berfo were jorê. Berfo çû jorê axa rabî dergeh
 girt û rahêla Berfo. Berfo hindî xwe ji ber axê revand.
 Axê got: Ne reve to qurtal nabî! Berfo got: Ez xadim, ez ditirsim
 niho jinaxa min yan mirovek dî bêt! Axê got: Kes vê
 gavê nayêt! Berfo got: Cilên xwe bêxe û xwe pêkbîne. Axê
 xwe rût kir. Berfo got: De ka serê xwe li wê kulekê ra derxe
 kes nayê? Axê serê xwe li kulekê ra deranî! Hema Berfo
 şonve axa girt û singê xwe liJculeka axê ra kir heta ew jî kir
 hevalê xatûnê û her sê keça. Êvarê tev rûniştin, li ser şivê bê
 ku êk li gel êkê baxivit - şiva malê kutilkin - keça biçûk got:
 Ez bi xwe têr im, kutilka min ji Berfo ra bit, ya nivê got:
 Min jî navêt bila ya min jî ji Berfo ra bit. Keça mezin got:
 Ez jî naxûm ya min jî bila ji Berfo ra bit, wê jî xwe da paş û
 dayê got: Bi Xudê ez jî westa me û ne rehetim. Ya min jî bi-

166
 din Berfo. Babê got: Bi Xudê ji xwe yê westayî ez im, kutilka
 min jî ji Berfo ra!

(462) Kero ne mire heta qîvar hişîn bibit.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li rêbarekê diçû
 kerê wî li pêşiyê bî bi rêva alîka kerê wî nema û ne giha çî
 avahîya, ker qerimî ji birsa êdî nekarî gavê bavêjit, xweyî
 hat û çû nezanî ka çî bikit? Hema ji mereq û kul û derdên
 xwe çû nezanî ka çî bikit? hema ji mereq, kul û xem û
 derdên xwe da çû li ber serê kerê sekinî û got: "Kero ne
 mire heta qîvar hişîn bibit!" Belê didanê kerê qîç bibîn û ker
 mir. Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek êkê dilxweş bikit û
 ser girêdayî bikit bi tiştê ve û ew tişt dût bit û ew êk li wê
 gavê li tengîyek mezin da bit û ne ber hîvîye jê qurtal bibit,
 wê bê gotin : "Kero ne mir heta qîvar hişîn bibit!"

(463) Koro te çî divêt? Got: Çavek rûhin û girarek
 têr rûn.

Ev gotina he tê gotin gava êk bo mirovek tiştê xweş

bêjit, ez ê ji te ra ho bokim yan dê ho çêbit! Ew mirov bawer nekit, belê ew li ser gotina xwe mukum e, wê bê gotin:
"Koro te çî divêt? Got: Çavek rûhin û girarek rûn!" Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Xweş xeber e, belê min ne bawer e!"

(464) Got kitkê guyê te derman e dema rît ax da ser!

Ev gotina he tê gotin çaxê pesnê êkê bê dan ji ber çakîyekê ya wî vêca ew ji ser xwe biçit û wê çakîyê bikit xirabî bilewînit û berze bikit, wê bê gotin: "Got kitkê guyê te derman e, dema rît ax da ser!"

167

din Berfo. Babê got: Bi Xudê ji xwe yê westayî ez im, kutilka min jî ji Berfo ra!

(462) Kero ne mire heta qîvar hişîn bibit.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li rêbarekê diçû kerê wî li pêşîyê bî bi rêva alîka kerê wî nema û ne giha çî avahîya, ker qerimî ji birsa êdî nekarî gavê bavêjit, xweyî hat û çû nezanî ka çî bikit? Hema ji mereq û kul û derdên xwe çû nezanî ka çî bikit? hema ji mereq, kul û xem û derdên xwe da çû li ber serê kerê sekinî û got: "Kero ne mire heta qîvar hişîn bibit!" Belê didanê kerê qîç bibîn û ker mir. Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek êkê dilxweş bikit û ser girêdayî bikit bi tiştê ve û ew tişt dûr bit û ew êk li wê gavê li tengîyek mezin da bit û ne ber hîvîye jê qurtal bibit, wê bê gotin : "Kero ne mir heta qîvar hişîn bibit!"

(463) Koro te çî divêt? Got: Çavek rûhin û girarek têt rûn.

Ev gotina he tê gotin gava êk bo mirovek tiştê xweş bêjit, ez ê ji te ra ho bokim yan dê ho çêbit! Ew mirov bawer nekit, belê ew li ser gotina xwe mukum e, wê bê gotin:
"Koro te çî divêt? Got: Çavek rûhin û girarek rûn!" Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Xweş xeber e, belê min ne bawer e!"

(464) Got kitkê guyê te derman e dema rît ax da ser!

Ev gotina he tê gotin çaxê pesnê êkê bê dan ji ber çakîyekê ya wî vêca ew ji ser xwe biçit û wê çakîyê bikit xirabî bilewînit û berze bikit, wê bê gotin: "Got kitkê guyê te derman e, dema rît ax da ser!"

167

(465) Kike ne li mal e, navê mişk Ebdilrehman

e.

Ev gotian he tê gotin gava malxwê malê yan meznê gond ne hazirbit vêca pûçek û bê xêrên wan ji ser xwe biçin wê bê gotin: "Kitik ne li mal e, navê mişk Ebdilrehman e."

Nîzîkî vê gotinê ye, çaxê dibêjin: "Nêrî nemînit dibêjin gîska belo belo!"

(466) Kitkê hingî hilavêjî wê li ser lingê xwe bi seknit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ser hizrekê bit û jê ve nebit û neyêt xarê û hingî mirov rîya çakîyê nîşê bikit, her ew li ser hizra mukum û asê bibit wê bê gotin: "Kitke hingî hilavêjî wê li ser lingê xwe biseknit!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Meqewrê -kulindokê - der nevekirî ye hingî avê pêda bikî nav nakevit!" Yan çaxê dibêjin: "Hingî ez singekê biqutim to çeltekê pêva dikî!"

(467) Kitkên zemîn dûngên qelew dixûn!

Ev gotina he tê gotin bo wî kesê ku bi nermî û binvebinve û dev xweşîyê bikit heta ahên xwe bi cih bînit bê ku weçêbikit zêrevanî lê bêt kirin, wê bê gotin: "Kitkên zemîn dûngên qelew dixûn!"

(468) Kula Mendo kulor in.

(469) Kula aşvanî aş e.

Ev her du gotinên he tèn gotin gava li malê da yan li gundî da xem û xiyalên mezin hebin vêca bê xêrên wa mereq mezin ji tiştêk bê biha bixûn, we bê gotin: "Kula Mendo 168

(465) Kike ne li mal e, navê mişk Ebdilrehman

e.

Ev gotian he tê gotin gava malxwê malê yan meznê gond ne hazirbit vêca pûçek û bê xêrên wan ji ser xwe biçin wê bê gotin: "Kitik ne li mal e, navê mişk Ebdilrehman e."

Nîzîkî vê gotinê ye, çaxê dibêjin: "Nêrî nemînit dibêjin gîska belo belo!"

(466) Kitkê hingî hilavêjî wê li ser lingê xwe bi seknit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ser hizrekê bit û jê ve nebit û neyêt xarê û hingî mirov rîya çakîyê nîşê bikit, her ew li ser hizra mukum û asê bibit wê bê gotin: "Kitke hingî hilavêjî wê li ser lingê xwe biseknit!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Meqewrê -kulindokê - der nevekirî ye hingî avê pêda bikî nav nakevit!" Yan çaxê dibêjin: "Hingî ez singekê biqutim to çeltekê pêva dikî!"

(467) Kitkên zemîn dûngên qelew dixûn!

Ev gotina he tê gotin bo wî kesê ku bi nermî û binvebinve
û dev xweşiyê bikit heta ahên xwe bi cih bînit bê ku
weçêbikit zêrevanî lê bêt kirin, wê bê gotin:"Kitkên zemîn
dûngên qelew dixûn!"

(468) Kula Mendo kulor in.

(469) Kula aşvanî aş e.

Ev her du gotinên he tên gotin gava li malê da yan li
gundî da xem û xiyalên mezin hebin vêca bê xêrên wa mereq
mezin ji tiştek bê biha bixûn, we bê gotin:"Kula Mendo
168

:ulor in.Kula aşvanî aş e:" Here li gotina (119 û 120) an binêre!

(470) Karite ji kifra ranabin!

Kifir darek e li ber avên boş hişîn dibin - nexasim li ber ava
Cabûr li Zaxo - û bê bejnê û têr ta ye (çiq e).

Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek ji êkê ber hîvî bit bi
iştêkê û ne adetê wê bit wec - hew - cehî - girtina mirovan û ew
îvî bi cih neyê wê bê gotin:"Karîte ji kifra ranabin!" Wekî vê
;otinê ye çaxê dibêjin:

(471) Ka kevin dan jê nakevin.

Yanî ewê ne yê çakîyê bit bawer neke qencî jê çêbit, çunkî
vekî dibêjin:"Dihlên tirek jê çênabin seyên bezek."

(472) Kulka qonê ye ne zer e û ne dere!

Her temaşake li gotina (788) ê bike em tibabekê li vî babetê axvtîne.

(473) Kes wek destê te nizanit kûda te dixwerit!

(474) Kûçkatîya sa ne biçûkatîya bira!

(475) Karê demekê çêtir e ji axivtinê salekê.

(476) Kêvjâl nikarin bifrin.

Ev gotina he tê gotin gava êk lingê xwe ji berka xwe dirêjtir bidt
û xwe li pêngavên mezin û xwe mezintir bidit, wê jê ra bê goin:"Kêvjâl
nikarin bifrin."

(477) Kurmanc kere hingî rûnit ew rê li ber e!

169

:ulor in.Kula aşvanî aş e:" Here li gotina (119 û 120) an binêre!

(470) Karite ji kifra ranabin!

Kifir darek e li ber avên boş hişîn dibin - nexasim li ber ava
Cabûr li Zaxo - û bê bejnê û têr ta ye (çiq e).

Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek ji êkê ber hîvî bit bi
iştêkê û ne adetê wê bit wec - hew - cehî - girtina mirovan û ew
îvî bi cih neyê wê bê gotin:"Karîte ji kifra ranabin!" Wekî vê
;otinê ye çaxê dibêjin:

(471) Ka kevin dan jê nakevin.

Yanî ewê ne ye çakîyê bit bawer neke qencî jê çêbit, çunkî vekî dibêjin:"Dihlên tirek jê çênabin seyên bezek."

(472) Kulka qonê ye ne zer e û ne dere!

Her temaşake li gotina (788) ê bike em tibabekê li vî babetê axvtîne.

(473) Kes wek destê te nizanit kûda te dixwerit!

(474) Kûçkatîya sa ne biçûkatîya bira!

(475) Karê demekê çêtir e ji axivtinê salekê.

(47 6) Kêvjâl nikarin bifrin.

Ev gotina he tê gotin gava êk lingê xwe ji berka xwe dirêjtir bidit û xwe li pêngavên mezin û xwe mezintir bidit, wê jê ra bê goin:"Kêvjâl nikarin bifrin."

(477) Kurmanc kere hingî rûnit ew rê li ber e!

169

Ev gotina he tê gotin gava mirov karek li nav desta de bit û ew xwe sist bikit û hîn û mîn bikit wê jê ra bê gotin:"Kurmanc kere hingî rûnit ew rê li ber e." Nîzîkî vê gotinê ye, çaxê dibêjin:"Hingî kêrvoşk bimelsit gavek zêde wê lê bikevit!"

(478) Kodka teji li ya vala ne de!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek heyî û kedxwar bit, rabit bela xwe li rûtekekê bidit, wê jê ra bê gotin:" Kodka teji li ya vala ne de." Çunkî rûtek bi xwe kodka wî tişteke têda nîne, hema li erdê jê bikevit tişteke jê narijit, belê ya teji hema bilivî pêl wê bi ser da biçin.

(479) Kes bê sela nabit mela.

Bi rastî ez daxwaza vê gotinê bi dirostî nizanîm, çunkî ewe ê min ev gotin jê sehkîrî min pirsyarji wî jî kir wî jî nezanî. Belê ez welê hizir dikim daxwaz ji vê gotinê ew e, yanî kes bi tenahî û sanahî nakevit, belkî wekî me bûrandî; "heta kefa desrî reş nebit tama devî xweş nabit." û "Heçî nebînit zehmet naxût nevmet"

(480) Kevjalê to çima xwehir rêva diçî? Got

keysê min hew jê têt.

Ev gotina he tê gotin gava mirov bibînit êk pêngavên ne dirost tavêjit mirov çî ji halê wî nizanî, vêca gazinda jê bikit. To çima ho dikî û ho nakî? Ew bersiva wî bidit bêjit: De mal ava got: "Kevjalê to çima xwehir rêva diçî? Got: Keysê min hew jê têt." Nîzîkî vê gotinê ye gava dibêjin:"Kurê ji nêza mirî! Got ma hebî û ne kerîfî!"

170

Ev gotina he tê gotin gava mirov karek li nav desta de bit û ew xwe sist bikit û hîn û mîn bikit wê jê ra bê gotin:"Kurmanc

kere hingî rûnit ew rê li ber e." Nîzîkî vê gotinê
ye, çaxê dibêjin:"Hingî kêrvoşk bimelsit gavek zêde wê
lê bikevit!"

(478) Kodka tejî li ya vala ne de!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek heyî û kedxwar bit,
rabit bela xwe li rûtekekê bidit, wê jê ra bê gotin:" Kodka
tejî li ya vala ne de." Çunkî rûtek bi xwe kodka wî tişteke
têda nîne, hema li erdê jê bikevit tişteke jê narijît, belê ya tejî
hema bilivît pêl wê bi ser da biçin.

(479) Kes bê sela nabit mela.

Bi rastî ez daxwaza vê gotinê bi dirostî nizanim, çunkî
ewe ê min ev gotin jê sehkirî min pirsyarji wî jî kir wî jî nezanî.
Belê ez welê hizir dikim daxwaz ji vê gotinê ew e, yanî
kes bi tenahî û sanahî nakevit, belkî wekî me bûrandî; "heta
kefa desrî reş nebit tama devî xweş nabit." û "Heçî nebînit
zehmet naxût nevmet"

(480) Kevjalê to çima xwehir rêva diçî? Got
keysê min hew jê têt.

Ev gotina he tê gotin gava mirov bibînit êk pêngavên ne
dirost tavêjît mirov çî ji halê wî nizanît, vêca gazinda jê bikît.
To çima ho dikî û ho nakî? Ew bersiva wî bidit bêjît: De
mal ava got: "Kevjalê to çima xwehir rêva diçî? Got: Keysê
min hew jê têt." Nîzîkî vê gotinê ye gava dibêjin:"Kurê ji
nêza mirî! Got ma hebî û ne kerifî!"

170

(481) Kero mêvanê hero.

(482) Kî yê bixût û kî yê li xwe bidit!

(483) Keçê gan nîşa dayê didan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zana bit li tişteke da û
êk nezan bêt her wî tiştî nîşê bidit û jê venebit û bela xwe jê
venekît wê bê gotin : "Keçê gan nîşa dayê didan!"

(484) Ker bi karwana qelew nabin!

(485) Kera ne bin li ba kera, heyne wê ji hev
du bigrin fis û tira.

(486) Komê Xiço li serê Piço heçî hat û heçî
çu!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li karekê da hingî hizir
û tevgêra xwe bikît, belê tişteke jê nebit der û her bivê-nevê
ye wî karî bikît, wê bêjît de bi Xudê ez ê rabim bikim
"Kumê Xiço li serê Piço heçî hat û heçî çû! "

(487) Kî wefa ye, ew bira ye!

(488) Kew ezmanê kewî dizanît.

(489) Kûder xwar e, ew der war e.

Yanî ka jîna mirov kûda ye û li ser kîj erdê ye? Ew der cih û warê mirovî ye. Divîya mirov hemî hêz u karîna xwe li wêrê xerc bikit. Ne welê bit wekî dibêjin: "Nanê îsa dixût 171

(481) Kero mêvanê hero.

(482) Kî yê bixût û kî yê li xwe bidit!

(483) Keçê gan nîşa dayê didan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek zana bit li tiştê da û êk nezan bêt her wî tiştî nîşê bidit û jê venebit û bela xwe jê venekit wê bê gotin : "Keçê gan nîşa dayê didan!"

(484) Ker bi karwana qelew nabin!

(485) Kera ne bin li ba kera, heyne wê ji hev du bigrin fis û tira.

(486) Komê Xiço li serê Piço heçî hat û heçî çu!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li karekê da hingî hizir û tevgêra xwe bikit, belê tiştê jê nebit der û her bivê-nevê ye wî karî bikit, wê bêjit de bi Xudê ez ê rabim bikim "Kumê Xiço li serê Piço heçî hat û heçî çû! "

(487) Kî wefa ye, ew bira ye!

(488) Kew ezmanê kewî dizanit.

(489) Kûder xwar e, ew der war e.

Yanî ka jîna mirov kûda ye û li ser kîj erdê ye? Ew der cih û warê mirovî ye. Divîya mirov hemî hêz u karîna xwe li wêrê xerc bikit. Ne welê bit wekî dibêjin: "Nanê îsa dixût 171

û selawata li ser Mosa didit."

(490) Kelemperê cihê te li kûdê ye? Got: Ba di zanit!

kelemper kerenga hişk e. Wekî ez daxwaza vê gotinê tê digihêm, yanî mirovê hatin û çûna wî ne bi wî bit, belkî bi êk ji wî xurtirbit, ew wî bibit û bînit, gava pirsyar bêt kirin: Filan kes li kûdê ye? Wê bê gotin: De mal ava gotin;"kelemper cihê te li kûdê ye? Got: Ba dizanit!"

(491) Kujîyê têrê dirha destîyê pûş xiste di qûna kerê da.

here li gotina (1 13) ê binêre!

(492) Kîştên bê fiştên nîne!

(493) Gêre bi gulka nabit

Here li gotinên (18-19) an temaşe bike!

(494) Karê îro ne hêle ji bo sube ra.

Bi rastî ev gotina he ji wî qasî ruhintir e, ku axivtin li ser bêt kirin, çunkî wekî dibêjin: Her tiştekê belayek heye, belê baş êxistinê gelek bela hene."

(495) Kêlka xwe - sêlka xwe tû jê xilas nakit ne saxim çar liv tû jî bêxit têda.

Li gotiana (244) ê temaşe bike!

(496) Kes nabêjit ka babê te, her kes dibêjit ka 172

û selawata li ser Mosa didit."

(490) Kelempêrê cihê te li kûdê ye? Got: Ba di zanit!

kelempêr kerenga hişk e. Wekî ez daxwaza vê gotinê tê digihê, yanî mirovê hatin û çûna wî ne bi wî bit, belkî bi êk ji wî xurtirbit, ew wî bibit û bînit, gava pirsyar bêt kirin: Filan kes li kûdê ye? Wê bê gotin: De mal ava gotin;"kelempêr cihê te li kûdê ye? Got: Ba dizanit!"

(491) Kujîyê têrê dirha destîyê pûş xiste di qûna kerê da.

here li gotina (1 13) ê binêre!

(492) Kîştên bê fiştên nîne!

(493) Gêre bi gulka nabit

Here li gotinên (18-19) an temaşe bike!

(494) Karê îro ne hêle ji bo sube ra.

Bi rastî ev gotina he ji wî qasî ruhintir e, ku axivtin li ser bêt kirin, çunkî wekî dibêjin: Her tiştekê belayek heye, belê baş êxistinê gelek bela hene."

(495) Kêlka xwe - sêlka xwe tû jê xilas nakit ne saxim çar liv tû jî bêxit têda.

Li gotiana (244) ê temaşe bike!

(496) Kes nabêjit ka babê te, her kes dibêjit ka 172

dîya te...

Ev gotina he tê gotin gava êk li dûr êkê bêt û biçit û her berê wî li daxwaza xwe bit! Carekê berê xwe nedit daxwaza hevalê xwe, wî çaxê wê bê gotin : "Kes nabêjit ka babê te, her kes dibêjit ka diya te!" Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Her kes berê tefşo didin xwe!"

(497) Koro li vir be ez ê bigerim heke min ji

kurê xwe çêtir dît baş e, heyne ez ê li kurê

xwe vegerim.

173

dîya te...

Ev gotina he tê gotin gava êk li dûr êkê bêêt û biçit û her berê wî li daxwaza xwe bit! Carekê berê xwe nedit daxwaza hevalê xwe, wî çaxê wê bê gotin : "Kes nabêjit ka babê te, her kes dibêjit ka diya te!" Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Her kes berê tefşo didin xwe!"

(497) Koro li vir be ez ê bigerim heke min ji kurê xwe çêtir dît baş e, heyne ez ê li kurê xwe vegerim.

173

(498) Li rîya here bila dûr bit, li borîya here bila kûr bit, keça bîne bila pîr bit.

Bê guman e gava mirov, kete li ser rîyekê û gava rê berda û kete li ser kore rêka ew mirov ji nexweşî û tirsê qurtal nabit, çunkî windabîn, asêbîn li pêşîya wî da heye, vêca ev gotina he bi mirova didit zanîn berdana rêya rast û dirost û girtina kore rêka ne baş e û xirab e. Her wekî rêbarîya borîyê avê, divêt mirov li borîya derbas bibit, ne qesta cihê kûr û bê qam bikit. Her welê ew ê jinê bînit, bila keç bit bila mezin bit! Çunkî hingî keça fêlbaz û davdoz nebîye. Belê heke bî jinûbî wekî rûvîyê feltînok lê tê. Dibêjin carekê êkê pirsyar ji êkê serhatî kir û got : Mam jina min mirîye û ez xweyî zarok im, divê ez jinkê ji xwe ra bînim ka ez êk çawa bînim? Got: Hey keçe ez û to dizanim, heke bîjine û bê zarok e to dizanî heke bi zarok e ne ez dizanim ne to! De vêca here, yanî heke keç e te çawa divêt tê welê rakî? heke bîjine bê zarok e to dizanî ma h' ser zanîna te ku to bikarî mêrê wê yê berê ji bîrê bibî! heke bi zarok e, to nikarî bi çî miqama gel derbas bikî.

(499) Li jina xwe hêcete dibêjit: To çima qûna xwe li ber bêjîngêra dihejîn!

Li gotina (252) ê binêre!

(500) Lawê derewîn dixût carek fîravîn.

(501) Lêhatin ji jêhatinê çêtir e.

174

(498) Li rîya here bila dûr bit, li borîya here bila kûr bit, keça bîne bila pîr bit.

Bê guman e gava mirov, kete li ser rîyekê û gava rê berda û kete li ser kore rêka ew mirov ji nexweşî û tirsê qurtal nabit, çunkî windabîn, asêbîn li pêşîya wî da heye, vêca ev gotina he bi mirova didit zanîn berdana rêya rast û dirost û girtina kore rêka ne baş e û xirab e. Her wekî rêbarîya borîyê avê, divêt mirov li borîya derbas bibit, ne qesta cihê

kûr û bê çam bikit. Her welê ew ê jinê bînit, bila keç bit bila mezin bit! Çunkî hingî keça fêlbaz û davdoz nebîye. Belê heke bî jinûbî wekî rûvîyê feltînok lê tê. Dibêjin carekê êkê pirsyar ji êkê serhatî kir û got : Mam jina min mirîye û ez xweyî zarok im, divê ez jinkê ji xwe ra bînim ka ez êk çawa bînim? Got: Hey keçez ez û to dizanim, heke bîjine û bê zarok e to dizanî heke bi zarok e ne ez dizanim ne to! De vêca here, yanî heke keç e te çawa divêt tê welê rakî? heke bîjine bê zarok e to dizanî ma h' ser zanîna te ku to bikarî mêrê wê yê berê ji bîrê bibî! heke bi zarok e, to nikarî bi çî miqama gel derbas bikî.

(499) Li jina xwe hêcete dibêjit: To çima qûna xwe li ber bêjîngêra dihejînî!

Li gotina (252) ê binêre!

(500) Lawê derewîn dixût carek fîravîn.

(501) Lêhatin ji jêhatinê çêtir e.

174

Bê guman lêhatin ji jêhatinê çêtir e bo mirovan. Dibêjin carekê belengazek li gundekê hebî gelek jar û geda bî, çaxê jina wî çûbîya balavê ew ê ma bîya li hundurê xanîyê xwe heta jin ji balavê dizivîrî! Çunkî ji destek cil pêve nebî! Carekê jina wî çû balavê ew dîsa ma li jûrve, jinka li ber kuçka balavê, berê xwe dayê xafûnek hat ser avê û xadimek wa li dûv û cilên xatûnê hilgirtine. Zîq zîqa şimka xatûnê ji dur ve mirov sehdkir! Çekê xatûnê jinekê tînit! Xatûn rûnişt û xadimê serê wê şuşt û destê xwe hejand û zivîrî mala xwe.

Xadim ket li ber balavê. Jinka belengaz pirsyar ji xadimê kir: Erê ev jina kî axayî bî? Xadimê got: Ev e, jina seydayê gund e. Jinkê got: Ev e, jinka mele bî? Xadimê got "belê." Got: To çî ya wê yî? Xadimê got: Ez xadima wê me. Jinka belengaz hema serê xwe hejand... û rabî cilên xwe şil lêkdan û testik û sîtla xwe da piştê xwe û çû mal. Cilkên mêrê xwe avêtin ber hêj şil! Mêrik got: keçez ev cilik şil û pilîn! Çima te zuha ne kuin? Jinkê got: Ez nizamim, rabe ser xwe here bibe mela heke bi Xudê ez û to pêkve narûnîn xarê û ez ê rabim ji xwe ra biçim! Mêrik got: Malbab wêranê jîyê min bîye 70 ê hêj ez nizamim destnivîj bişom ez ê çawa bibim mela? jinkê got: Ez van çîroka nizamim yan tê rabî biçî bibî mela yan jî ez ê rabim ji xwe bi erdêkêve biçim. Mêrik berê xwe dayê jinik li ser gotina xwe binecih e. Hizrên xwe kirin, ji xwe ra gotin: Ez ê rabim bêhnekê xwe varî bikim heta piçkê bêhna wê fireh bibit! Rabî çû ji gund varî bî, qesta

şikêftê kir da agrekê ji xwe ra bikit belkî cilkên xwe zuha bikit. Rûnişte xarê û agrê xwe xweş kir û cilên xwe zuha kirin ho berê xwe dayê ferşikek tenik wê li wê erdê ye. Wîjî dest avêt piçek rejû û bi ser wî berî ve bir û anî hing xîçik lê kirin berê xwe dayî ji xwe ra got: Ez gunehê Xudê ez ê çawa bibim mela? Ne ez dizanim bixwînim û ne ez dizanim binvîsim, li wan hizran da berê xwe dayê çar zelama da li serê şikeftê û her çara xwe avêtin lingê wî û gotin: Seyda li bextê te û bextê Xudê ev e hefteyeke (12) hêstirên me winda bîne ka to ji me ra berê xwe nadî kitêbê ka dewarên me li kûdê ne, em te ji bîr nakin. Wî jî bela wan ji xwe vekir û

175

Bê guman lêhatin ji jêhatinê çêtir e bo mirovan. Dibêjin carekê belengazek li gundekê hebî gelek jar û geda bî, çaxê jina wî çûbîya balavê ew ê ma bîya li hundurê xanîyê xwe heta jin ji balavê dizivîrî! Çunkî ji destek cil pêve nebî! Carekê jina wî çû balavê ew dîsa ma li jûrve, jinka li ber kuçka balavê, berê xwe dayê xafûnek hat ser avê û xadimek wa li dûv û cilên xatûnê hilgirtine. Zîq zîqa şimka xatûnê ji dur ve mirov sehdkir! Çekê xatûnê jinekê tînit! Xatûn rûnişt û xadimê serê wê şûşt û destê xwe hejand û zivîrî mala xwe.

Xadim ket li ber balavê. Jinka belengaz pirsyar ji xadimê kir: Erê ev jina kî axayî bî? Xadimê got: Ev e, jina seydayê gund e. Jinkê got: Ev e, jinka mele bî? Xadimê got "belê." Got: To çî ya wê yî? Xadimê got: Ez xadima wê me. Jinka belengaz hema serê xwe hejand... û rabî cilên xwe şil lêkdan û testik û sîtla xwe da piştê xwe û çû mal. Cilkên mêrê xwe avêtin ber hêj şil! Mêrik got: keçe ev cilik şil û pilîn! Çima te zuha ne kuin? Jinkê got: Ez nizanim, rabe ser xwe here bibe mela heke bi Xudê ez û to pêkve narûnîn xarê û ez ê rabim ji xwe ra biçim! Mêrik got: Malbab wêranê jîyê min bîye 70 ê hêj ez nizanim destnivîj bişom ez ê çawa bibim mela? jinkê got: Ez van çîroka nizanim yan tê rabî biçî bibî mela yan jî ez ê rabim ji xwe bi erdêkêve biçim. Mêrik berê xwe dayê jinik li ser gotina xwe binecih e. Hizrên xwe kirin, ji xwe ra gotin: Ez ê rabim bêhnekê xwe varî bikim heta piçkê bêhna wê fireh bibit! Rabî çû ji gund varî bî, qesta şikeftê kir da agrekê ji xwe ra bikit belkî cilkên xwe zuha bikit. Rûnişte xarê û agrê xwe xweş kir û cilên xwe zuha kirin ho berê xwe dayê ferşikek tenik wê li wê erdê ye. Wîjî dest avêt piçek rejû û bi ser wî berî ve bir û anî hing xîçik lê kirin berê xwe dayî ji xwe ra got: Ez gunehê Xudê ez ê

çawa bibim mela? Ne ez dizanim bixwînim û ne ez dizanim
binvîsim, li wan hizran da berê xwe dayê çar zelama da li
serê şikeftê û her çara xwe avêtin lingê wî û gotin: Seyda li
bextê te û bextê Xudê ev e hefteyeke (12) hêstirên me winda
bîne ka to ji me ra berê xwe nadî kitêbê ka dewarên me li
kûdê ne, em te ji bîr nakin. Wî jî bela wan ji xwe vekir û
175

got: herin hêstirên hewe li wê newala he da ne. Her çar bi
bez qesta newalê hemîya kir êk giha newalekê berê xwe
dayê her (12) hêstir li wê newalê da diçêrin! Hêstirên xwe
anîn û gazî hevalên xwe kir û hemî çûn li derê şikeftê gotin:
Seyda heta em saxîn em qencîya te ji bîr nakin û destên xwe
birin berûka xwe heşt zêr daranîn raberî melê kirin û gotin:
Seyda bi Xudê ev e, hindik e, belê pa çi bikîn tiştek dî bi me
ra nîne! Melê zêrên xwe wergirtin. Ew çûn û hêstirên xwe
birin. Mela jî hat mal zêr raberî jina xwe Gulê kir. Gulê got:
Ma min ne got te: Here bibe mela! de rabe here destek cilên
mela ji xwe ra bikre û xwe taze lêkbide, bila xelk bizanin to
mela yî! Melayê Gulê bî mela û bi nav û deng ket û berê
xelkê ketê heçî tiştek ya wî ji berî deh sala winda bî qesta
melê kir û wî çi gotibîya wesa derdiket! Carekê gusfîlka jina
paşê winda bî û dilê wê gelek ma pêve çunkî gustîlka wê
hêja bî. Rabî xadima xwe rêkir mala melê ka gustîlka wê li
kûdê ye? Melê jî hema got: Herin wê li kunê dayê! Xadim
zivirî xatûnê pirsyar jê kir: Melê çi got? Xadimê got: Mele
got wê li kunê daye! Xadim rabî bi wan kuna ket. Carekê
ho berê xwe dayê wê bi kuna derpîyê wê ve asê bîye! Bakir
xadima xwe kezîkurê te şerma me bir pa bi Xudê melê dizanî
bi kuna derpê min ve ye. Ji lewma hema got wê li kunê
dayê. Wî jî şerm kirîye bêjit wê di kuna derpê wê daye.
Rabî şîvek xweş beranek qelew ji qelya wî ra û sê çar zêr
bo melê rêkirin. Nav û dengê melê êkcar belav bî. Carekê sê
diz ketin xezîna paşê û vala kirin. Paşa melûl bî, çunkî çî
malê heyî diza hemî bir. hindeka got: Paşa to çima mereqê
dixuyî rêke dûv melê - meleyê Gulê - heke diz di binê
behrê da bin wê derxit! Paşê rêkir dûv melê got: Seyda
şevê dî diza xezna min vala kirîye, divêt to van diza dîyar
bikî. Mela jî ma hizrên xwe kir...Got: Paşa sax bit, divê to
muhletê bidî min heta sê şev dî. Paşê got bila û ev e, ji te ra
sê qaz bo sê şîva. Qazên mela rêkirin mal pişfî hingê mela jî
çû. Got jina xwe: Divêt em piştî sê şev dî ji xwe ra birevin!
Çunkî ez nizamim diz kî ne! Gulê got: gelek baş e, de ka

rabe qazekê serjêbike da şîva xwe çêkin... Şîva xwe xwarin
ji xwe ra rûniştin xwarê. Her sê dîza yek û duwa xwe kirin
176

got: herin hêstirên hewe li wê newala he da ne. Her çar bi
bez qesta newalê hemîya kir êk giha newalekê berê xwe
dayê her (12) hêstir li wê newalê da diçêrin! Hêstirên xwe
anîn û gazî hevalên xwe kir û hemî çûn li derê şikeftê gotin:
Seyda heta em saxîn em qencîya te ji bîr nakin û destên xwe
birin berûka xwe heşt zêr deranîn raberî melê kirin û gotin:
Seyda bi Xudê ev e, hindik e, belê pa çi bikîn tiştêk dî bi me
ra nîne! Melê zêrên xwe wergirtin. Ew çûn û hêstirên xwe
birin. Mela jî hat mal zêr raberî jina xwe Gulê kir. Gulê got:
Ma min ne got te: Here bibe mela! de rabe here destek cilên
mela ji xwe ra bikre û xwe taze lêkbide, bila xelk bizanin to
mela yî! Melayê Gulê bî mela û bi nav û deng ket û berê
xelkê ketê heçî tiştêk ya wî ji berî deh sala winda bî qesta
melê kir û wî çi gotibîya wesa derdiket! Carekê gusfîlka jina
paşê winda bî û dilê wê gelek ma pêve çunkî gustîlka wê
hêja bî. Rabî xadima xwe rêkir mala melê ka gustîlka wê li
kûdê ye? Melê jî hema got: Herin wê li kunê dayê! Xadim
zivirî xatûnê pirsyar jê kir: Melê çi got? Xadimê got: Mele
got wê li kunê daye! Xadim rabî bi wan kuna ket. Carekê
ho berê xwe dayê wê bi kuna derpîyê wê ve asê bîye! Bakir
xadima xwe kezîkurê te şerma me bir pa bi Xudê melê dizanî
bi kuna derpê min ve ye. Ji lewma hema got wê li kunê
dayê. Wî jî şerm kirîye bêjit wê di kuna derpê wê daye.
Rabî şîvek xweş beranek qelew ji qelya wî ra û sê çar zêr
bo melê rêkirin. Nav û dengê melê êkcar belav bî. Carekê sê
diz ketin xezîna paşê û vala kirin. Paşa melûl bî, çunkî çî
malê heyî dîza hemî bir. hindeka got: Paşa to çima mereqê
dixuyî rêke dûv melê - meleyê Gulê - heke diz di binê
behrê da bin wê derxit! Paşê rêkir dûv melê got: Seyda
şevê dî dîza xezna min vala kirîye, divêt to van dîza dîyar
bikî. Mela jî ma hizrên xwe kir...Got: Paşa sax bit, divê to
muhletê bidî min heta sê şev dî. Paşê got bila û ev e, ji te ra
sê qaz bo sê şîva. Qazên mela rêkirin mal pişfî hingê mela jî
çû. Got jina xwe: Divêt em piştî sê şev dî ji xwe ra birevin!
Çunkî ez nizamî diz kî ne! Gulê got: gelek baş e, de ka
rabe qazekê serjêbike da şîva xwe çêkin... Şîva xwe xwarin
ji xwe ra rûniştin xwarê. Her sê dîza yek û duwa xwe kirin
176

gotin êkê de ka rabe here li ber derê pencera melê ka çi dikit

û çî dibêjit! Dizek hat li ber derîyê pencerç guhê xwe da li ser li melê... Berê xwe dayê melê got Gulê: Gulê got: Belê ez xadim. Melê got ev e êk mane du, mela li ba xwe behsa qaza dikit yanî va me êk xwar mane didu, belê yê diz lêva xwe gez girt û xwe ne girt ho bilez qesta hevalên xwe kir û gote wan : Da ji hewe ra bêjim, bi Xudê me her sêka nasdikit! belê hema me dîyar nakit, her du hevala bawer nekir. Şeva paşî melê qaza dî jî serjêkir û xwarin, du diz wê bîne zêrevan guhê xwe dane ser melê ka wê çî bêjit! berê xwe danê melê got: Gulê. Gulê got: Belê ez xadim. Got: Ev e du ma êk mane we ye? Gulê got: We ye, ez xadim. melê dîsa behsa qaza kir, bêlê her du diza li êk du nêrin, hema hêdîka zivirîn qunaxa xwe hevalê wa pirsyar kir: mela li mal bî? Her duka gotin: Erê bi Xudê li mal bî û dizanit ku em in. hema de rabin zêra bibîn mala wî belkî paşa jî me nebînit! Belê hevalê wan got: Maxan e, mela xêfzaneke heta bizanit ka em kî ne? Man şeva paşî. Her sê pêkve li ber pencera melê û zêrevanî li melê kirin, ka mela wê çî bikit û çî bêjit! Mele şîva xwe xwar û destê xwe şûşt. Bakir: Gulê! Gulê got: belê melê. Got ev e sê - hizra wî ew e bêjit : Ev e her sê qaz me xwarin rabe da xwe lêk bidîn birevin - belê diza xwe negirt, her sêka hev nêrin û gotin bi Xudê camêrî me nasdikit! Hema her sêka ji cih kurvekirin jûre xwe avêtin li ser destê û linga û bezîn lingê melê maç kirin: Seyda em ketîn li ser bextê Xudê û yê te. To me eşkera nekî! Melê got: Babo ma ne min ewil dizanî belê min digot bila ew bi xwe bîn da riswa nebin. De rabin herin zêra bi dirostî bînin. Rabîn çûn zêr hemî anîn mala melê û çûn mala xwe. Roja paşî mela bi dilê xwe ji xew rabî, qasidê paşê ew du sê care hatî ber derê mala melê, belê bi xwe ra nedîtî gazî biknê. Melê rabî bi dilê xwe çû dîwanê, paşê û girgirên xwe jipêş ve rabîn, mela çû serê dîwanê rûnişt Çavên teva ma lê ka dê kengê gotinkê bêjit. melê berê xwe da paşayî û xwe kenand û got: Ez welê hizir dikim hûn gelek tengav in? Paşayî got: Seyda bawerke ev her sê rojê bûrî li min bibîn sê sal, belê pa ez ji te berhîvî bîm to dîyar bikî! Vêca heke 177

gotin êkê de ka rabe here li ber derê pencera melê ka çî dikit û çî dibêjit! Dizek hat li ber derîyê pencerç guhê xwe da li ser li melê... Berê xwe dayê melê got Gulê: Gulê got: Belê ez xadim. Melê got ev e êk mane du, mela li ba xwe behsa qaza dikit yanî va me êk xwar mane didu, belê yê diz lêva

xwe gez girt û xwe ne girt ho bilez qesta hevalên xwe kir û gote wan : Da ji hewe ra bêjim, bi Xudê me her sêka nasdikît! belê hema me dîyar nakit, her du hevala bawer nekir. Şeva paşî melê qaza dî jî serjêkir û xwarin, du diz wê bîne zêrevan guhê xwe dane ser melê ka wê çî bêjit! berê xwe danê melê got: Gulê. Gulê got: Belê ez xadim. Got: Ev e du ma êk mane we ye? Gulê got: We ye, ez xadim. melê dîsa behsa qaza kir, bêlê her du diza li êk du nêrin, hema hêdîka zivirîn qunaxa xwe hevalê wa pirsyar kir: mela li mal bî? Her duka gotin: Erê bi Xudê li mal bî û dizanit ku em in. hema de rabin zêra bibîn mala wî belkî paşa jî me nebînit! Belê hevalê wan got: Maxan e, mela xêfzaneke heta bizanit ka em kî ne? Man şeva paşî. Her sê pêkve li ber pencera melê û zêrevanî li melê kirin, ka mela wê çî bikît û çî bêjit! Mele şîva xwe xwar û destê xwe şûşt. Bakir: Gulê! Gulê got: belê melê. Got ev e sê - hizra wî ew e bêjit : Ev e her sê qaz me xwarin rabe da xwe lêk bidîn birevin - belê diza xwe negirt, her sêka hev nêrin û gotin bi Xudê camêrî me nasdikît! Hema her sêka ji cih kurvekirin jûre xwe avêtin li ser destê û linga û bezîn lingê melê maç kirin: Seyda em ketîn li ser bextê Xudê û yê te. To me eşkera nekî! Melê got: Babo ma ne min ewil dizanî belê min digot bila ew bi xwe bên da riswa nebin. De rabin herin zêra bi dirostî bînin. Rabîn çûn zêr hemî anîn mala melê û çûn mala xwe. Roja paşî mela bi dilê xwe ji xew rabî, qasidê paşê ew du sê care hatî ber derê mala melê, belê bi xwe ra nedîtin gazî biknê. Melê rabî bi dilê xwe çû dîwanê, paşê û girgirên xwe jipêş ve rabîn, mela çû serê dîwanê rûnişt Çavên teva ma lê ka dê kengê gotinkê bêjit. melê berê xwe da paşayî û xwe kenand û got: Ez welê hizir dikim hûn gelek tengav in? Paşayî got: Seyda bawerke ev her sê rojê bûrî li min bibîn sê sal, belê pa ez ji te berhîvî bîm to dîyar bikî! Vêca heke 177

Xudê hez bikît pa ne xêr e? melê got: Ji bilî xêrê tiştêk dî nîne. Xulama rêke mala me da telîsên zêra bînin. gava melê we got, ji keyfa devê paşê ma beş. Xulam çûn zêr anîn. Paşê birek pencên zêra gurkirin ber melê: Seyda ev heq westihana te. Li bajêr da bî behsên melê tiştêk dî ne. Çend mela xwe lêkdan çûn li ba paşê û gotinê: Ev çî fêlbaz e to hinde pesnê wî dikî? Me ev mirov heta niho navê wî sehnekirye û me ne bihîstîye li xwendengehekê da xwendîye! Em qebûl nakin to hind birha xwe bidî ser vî nezane fêlbaz.

Paşê got : Ez hîvî dikim hûn behsa melayê min nekin, çunkî melayê min dizanit ka çî li erd û esman heye! Belê wan mela bela xwe ji paşê venekirin. Paşê got: Ma îro gul li van cihû wara peyda dibin? hemîyan gotin: Nexêr peydanabin. Paşê rabî çû alîyê malê gulek anî û xiste di bin lîva doşka xwe û got melaikê: To rabe here bêje meleyê min bila bê vêdê. heke zanî ev e gulê di bin doşeka min da hûn bizanin melayê min ne vala ye! Û heke nezanîji xwe rast e mirovek fêlbaz e. Ez ê serê wî lê bidim. Melayek rabî çû gote meleyê Gulê: Were dîwanê paşa te dixwazit. Mela rabî qesta dîwanê kir. Hêj taze ne gihayî ber derê dîwanê, paşê got: Seyda ev çî ye di bin lêva doşeka min da? Mele berê xwe da dîwanê çend mela dîtin zanî ev e, wê hatine wî bicerbînin! Melayê Gulê serê xwe hejand û got: Ax Gulê, belê ji berî gotina xwe temam bikit, bêjit ax Gulê te çî anî serê min, te got min here bibe mela! Ji berî vê gotina xwe bêjit hema paşê dest avêt gulê ji bin lêva doşeka xwe deranî û got: Ma min ne got hewe melayê min dizanit, ka li erd û esmana çî heye? Nav û dengê melê hêj pêtir belav bî! Du sê melayên zana xwe lêkdan çûn li ba paşê da melayê wî bicerbînin, meleyê Gulê jî wê li dîwanê ye, êkê ji wan mela got: Paşa em hez dikin em û meleyê te behnekê ji xwe ra baxivin. Paşê got: Keremkin. Êkê ji wan tilya xwe bi nik melayê Gulê ve kir, hesabê melayê Gulê da ew e, dibêjit: Ez ê çavê te derxim hema melayê Gulê jî nemerdî nekir du tilyên xwe kirin cot û destê xwe bi nik wî meleyê ve dirêj kir, yanî ez ê her du çavên te derxim. Xweyê tilyê got: Bi Xudê rast e, mêrik mela ye! melayek dî destê xwe avêt yê dî

178

Xudê hez bikit pa ne xêr e? melê got: Ji bilî xêrê tiştek dî nîne. Xulama rêke mala me da telîsên zêra bînin. gava melê we got, ji keyfa devê paşê ma beş. Xulam çûn zêr anîn. Paşê birek pencên zêra gurkirin ber melê: Seyda ev heq westihana te. Li bajêr da bî behsên melê tiştek dî ne. Çend mela xwe lêkdan çûn li ba paşê û gotinê: Ev çî fêlbaz e to hinde pesnê wî dikî? Me ev mirov heta niho navê wî sehnekirye û me ne bihîstîye li xwendengehekê da xwendîye! Em qebûl nakin to hind birha xwe bidî ser vî nezanê fêlbaz. Paşê got : Ez hîvî dikim hûn behsa melayê min nekin, çunkî melayê min dizanit ka çî li erd û esman heye! Belê wan mela bela xwe ji paşê venekirin. Paşê got: Ma îro gul li van cihû wara peyda dibin? hemîyan gotin: Nexêr peydanabin.

Paşê rabî çû alîyê malê gulek anî û xiste di bin lîva doşka xwe û got melaikê: To rabe here bêje meleyê min bila bêt vêdê. heke zanî ev e gulê di bin doşeka min da hûn bizanin melayê min ne vala ye! Û heke nezanîji xwe rast e mirovek fêlbaz e. Ez ê serê wî lê bidim. Melayek rabî çû gote meleyê Gulê: Were dîwanê paşa te dixwazit. Mela rabî qesta dîwanê kir. Hêj taze ne gihayî ber derê dîwanê, paşê got: Seyda ev çî ye di bin lêva doşeka min da? Mele berê xwe da dîwanê çend mela dîtin zanî ev e, wê hatine wî bicerbînin! Melayê Gulê serê xwe hejand û got: Ax Gulê, belê ji berî gotina xwe tamam bikit, bêjit ax Gulê te çî anî serê min, te got min here bibe mela! Ji berî vê gotina xwe bêjit hema paşê dest avêt gulê ji bin lêva doşeka xwe deranî û got: Ma min ne got hewe melayê min dizanit, ka li erd û esmana çî heye? Nav û dengê melê hêj pêtir belav bî! Du sê melayên zana xwe lêkdan çûn li ba paşê da melayê wî bicerbînin, meleyê Gulê jî wê li dîwanê ye, êkê ji wan mela got: Paşa em hez dikin em û meleyê te behnekê ji xwe ra baxivin. Paşê got: Keremkin. Êkê ji wan tilya xwe bi nik melayê Gulê ve kir, hesabê melayê Gulê da ew e, dibêjit: Ez ê çavê te derxim hema melayê Gulê jî nemerdî nekir du tilyên xwe kirin cot û destê xwe bi nik wî meleyê ve dirêj kir, yanî ez ê her du çavên te derxim. Xweyê tilyê got: Bi Xudê rast e, mêrik mela ye! melayek dî destê xwe avêt yê dî

178
 û destên xwe giruver kir, hesabê melayê Gulê da ew e, dibêjit nanek holê giruver, melayê Gulê jî nemerdî nekir, destekê xwe pencên wî vekirin li semta destên wî melayî girt. Meleyê got: Babo bi Xudê mêrik zana ye, bi dirostî ne hewce ye! Berê xwe dan paşê û gotin : Paşa Hevalê meleyê te zana gelek kêmin in! Paşê got: Baş e, pa ne me çî ji hewe û civata hewe nezanî de ka ji me ra jî bêjin ka ew çî îşaret bî? Xweyê tilyê got: Min gote Xudê êke, ewî gote min ; pêxember qasdê wê ye. Melayê dî got: Min gotê dinya holê giruver e! Wî gote min roj holê li semta wê ye! Vêca rast dibêjit û camêrê mela ye. Bî çaxê nimêjê hemî wê li ser banê ûlya paşê ne û xwe dirost kirin bo nivêjê, belê teva gotin melayê Gulê: Seyda keremke here li beraberiya me, xwelfî serî hingî xwe vegirt û xwe da paş belê her dan li pêş, divênevê bî çû berahîyê! Belê nezanî ka wê çî bêjit, çunkî ne mela ye. Her hizrên xwe kirin: Li dilê xwe da got: Hema ya baş ewe ez xwe û paşê ji vê ûliyê da bavêjim, hema li xwe

zivirî dest avêt bin çengê paşê û xwe bi paşê ve li wê uliyê bilind da avêt! Li ser lingên xwe sekinîn! Paşê kar kir da bêjit: Mele eve çi bî? belê hind dît ûliya wî helweşa ber li ser berî nema hingî êk li ser banî bîn tev mirin, hema paşa li ser çelepka xwe avêt lingê melayê Gulê "wey seyda te ez ji mirinê xelas kirim. Hingî malê min heyî li min û te bi nivî ." Mela zivirî malê, Gulê got: Mela malbab wêrano, te çawa zanî ûliya paşê wê bi herifit heta te xwe û paşa xelas kir? Mele got: Keça qenc wekî dibêjin:"Lê hat ji jêhatinê çêtir e!"

(502) Liva xwazî liva reş divêt!

(503) Leyistin li gayê pîr nayê.

(504) Li ser xwe û van riha ra.

(505) Lomên xelkê ji ezabê gorê nexweştir e.

(506) Li behna kebaba çû li ser daxdana kera

179

û destên xwe giruver kir, hesabê melayê Gulê da ew e, dibêjit nanek holê giruver, melayê Gulê jî nemerdi nekir, destekê xwe pencên wî vekirin li semta destên wî melayî girt.

Meleyî got: Babo bi Xudê mêrik zana ye, bi dirostî ne hewce ye! Berê xwe dan paşê û gotin : Paşa Hevalê meleyê te zana gelek kêmin! Paşê got: Baş e, pa ne me çi ji hewe û civata hewe nezanî de ka ji me ra jî bêjin ka ew çi îşaret bî?

Xweyê tilyê got: Min gote Xudê êke, ewî gote min ; pêxember qasdê wê ye. Melayê dî got: Min gotê dinya holê giruver e! Wî gote min roj holê li semta wê ye! Vêca rast dibêjit û camêrê mela ye. Bî çaxê nimêjê hemî wê li ser banê ûliya paşê ne û xwe dirost kirin bo nivêjê, belê teva gotin meleyê Gulê: Seyda keremke here li beraberiya me, xwefî serî hingî xwe vegirt û xwe da paş belê her dan li pêş, divênevê bî çû berahîyê! Belê nezanî ka wê çi bêjit, çunkî ne mela ye. Her hizrên xwe kirin: Li dilê xwe da got: Hema ya baş ewe ez xwe û paşê ji vê ûliyê da bavêjim, hema li xwe zivirî dest avêt bin çengê paşê û xwe bi paşê ve li wê uliyê bilind da avêt! Li ser lingên xwe sekinîn! Paşê kar kir da bêjit: Mele eve çi bî? belê hind dît ûliya wî helweşa ber li ser berî nema hingî êk li ser banî bîn tev mirin, hema paşa li ser çelepka xwe avêt lingê melayê Gulê "wey seyda te ez ji mirinê xelas kirim. Hingî malê min heyî li min û te bi nivî ." Mela zivirî malê, Gulê got: Mela malbab wêrano, te çawa zanî ûliya paşê wê bi herifit heta te xwe û paşa xelas kir? Mele got: Keça qenc wekî dibêjin:"Lê hat ji jêhatinê çêtir

e!"

(502) Liva xwazî liva reş divêt!

(503) Leyistin li gayê pîr nayê.

(504) Li ser xwe û van riha ra.

(505) Lomên xelkê ji ezabê gorê nexweştir e.

(506) Li behna kebaba çû li ser daxdana kera

179

vebî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi hizrek mezin û xweşîyê qesta cihkê bikit, paşî derdikevit ne welê, belkî bibit nexweşî û pîsarî wê çaxî wê bê gotin: "Li bêhna kebaba çû bi ser daxdana kera ve bî!"

Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Me got emê herin li ber siha kîrê wî paşî ew hat li ber siha quzê me!" Eve jî dibêjin carekê malek qereç çûn gundekê da xwe bidin xweyî kirin, belê çawa gihan gund hej çadirka xwe nevedayîn axayê gund nevyê xwe rêkir mala qereçê got: Here bêje ka du sê hêka ji bapîrê min ra, kurik çû wekî papîrê wî gotê: Jinka qereç got: Ez bi qurban bi xwedê me hêk nînin. Kurik zivîrî papîrê wî got: Here bêje ka hindêk birinc heke go "nîne" bêje: Biçek rûn, heke got "nîne": Ka lihek sabûn. Ji wêdê ne yê heta to tiştêkê ji wan çenekî! Kurik çû û daxwazên papîrê xwe kit kit xwestin. Herjinkê got: Nîne belê dûmahîkê hew debar kir got mêrê xwe: Rabe da barbikin; " me got em ê herin li ber siha kîrê axê paşî axa hat li ber siha quzê me!"

(507) Li xwîna babê xwe gerha qûna xwe jî li ser danî!

' Ev gotina he tê gotin gava êk li toleka xwe bigerhit, belê tola xwe ne vekit û zîyanek mezintir bi ser da bêt wê bêt gotin

: Li xwîna babê xwe gerha qûna xwe jî li ser danî! Wekî vê gotinê ye ev malka şîrê ya nivîsvanî çaxê dibêjit:

Me go emê bistihin deşt û çîya bi carek

Ala kurdî bihejînin paşê me zozan li der dan!

(508) Li şûna şêra rûvî dîkin gêre!

Ev gotina he tê gotin gava li malekê da yan li gundekî da zana û têpir û şehreza nemînin! Bçxêr û nekêrhatî û (xirpo)

180

vebî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi hizrek mezin û xweşîyê qesta cihkê bikit, paşî derdikevit ne welê, belkî bibit nexweşî û pîsarî wê çaxî wê bê gotin: "Li bêhna kebaba çû bi ser daxdana kera ve bî!"

Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Me got emê herin li ber siha kêrê wî paşî ew hat li ber siha quzê me!" Eve jî dibêjin carekê malek qereç çûn gundekê da xwe bidin xweyî kirin, belê çawa gihan gund hej çadirka xwe nevedayîn axayê gund nevyê xwe rêkir mala qereçê got: Here bêje ka du sê hêka ji bapîrê min ra, kurik çû wekî papîrê wî gotê: Jinka qereç got: Ez bi qurban bi xwedê me hêk nînin. Kurik zivirî papîrê wî got: Here bêje ka hindêk birinc heke go "nîne" bêje: Biçek rûn, heke got "nîne": Ka lihek sabûn. Ji wêdê ne yê heta to tiştêkê ji wan çenekî! Kurik çû û daxwazên papîrê xwe kit kit xwestin. Herjinkê got: Nîne belê dûmahîkê hew debar kir got mêrê xwe: Rabe da barbikin; " me got em ê herin li ber siha kêrê axê paşî axa hat li ber siha quzê me!" (507) Li xwîna babê xwe gerha qûna xwe jî li ser danî!

' Ev gotina he tê gotin gava êk li toleka xwe bigerhit, belê tola xwe ne vekit û zîyanek mezintir bi ser da bêt wê bêt gotin : Li xwîna babê xwe gerha qûna xwe jî li ser danî! Wekî vê gotinê ye ev malka şîrê ya nivîsvanî çaxê dibêjit: Me go emê bistihin deşt û çîya bi carek Ala kurdî bihejînin paşê me zozan li der dan! (508) Li şûna şêra rûvî dîkin gêre!

Ev gotina he tê gotin gava li malekê da yan li gundekî da zana û tîpir û şehreza nemînin! Bçxêr û nekêrhatî û (xirpo) 180

bikevin li şûna wan wê bê gotin: Li şûna şêra rûvî dîkin gêra! Her wê daxwazê didit ew gotina tê gotin: "Nêrê nemînin dibêjin gîska belo belo!"

(509) Li ber mimê radikit, da li ber tayê ra biçit!

(510) Layiqê nîskê nanê ce ye.

(51 1) Li her sûkekê bazarek e.

(512) Li nalê jî didit û li bizmarê jî didit!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek durû bit û dilê kesê ji xwe nehêlit heçî li nik bit bidit dîyarkirin hevalê wî ye! Ewê welê wê jê ra bê gotin : Li nalê jî didit î li bizmarê jî didit!

(513) Lêva devê - hêştirê - kule nikarit bidit avê!

Ev gotina he tê gotin gava êk karekê li êkê hay bidit ew hindêk hêcetên bê ser û ber nebî serve bigrit! Wê bê gotin: Eve ye lêva devê kule nikarit bidit avê! Wekî vê gotinê çaxê dibêjin; " mitirbo bistire, got tilya min kul e!"

(514) Lawkê qureyşî kes nîne pişt ne êşî belê xîret namûsê dikêşî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe ji çakîyê û qencîyê bidit paş ji tirsên xwe da yan ji ber hindex daxwazên xwe, yan ji ber xusareta mala xwe, bê guman ew ê welê bit ew ne li rêza mirova ne wê jê ra bê gotin : "lawkê qureşî kes nîne pişt ne êşî xiret namûse dikêşî!"

(515) Li nav me da Bîlal sax e, ew jî dir bit

181

bikevin li şûna wan wê bê gotin: Li şûna şêra rûvî dîkin gêra! Her wê daxwazê didit ew gotina tê gotin: "Nêrê nemînin dibêjin gîska belo belo!"

(509) Li ber mimê radikit, da li ber tayê ra biçit!

(510) Layiqê nîskê nanê ce ye.

(51 1) Li her sûkekê bazarek e.

(512) Li nalê jî didit û li bizmarê jî didit!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek durû bit û dilê kesê ji xwe nehêlit heçî li nik bit bidit dîyarkirin hevalê wî ye! Ewê welê wê jê ra bê gotin : Li nalê jî didit î li bizmarê jî didit!

(513) Lêva devê - hêştirê - kule nikarit bidit avê!

Ev gotina he tê gotin gava êk karekê li êkê hay bidit ew hindex hêcetên bê ser û ber nebî serve bigrit! Wê bê gotin: Eve ye lêva devê kule nikarit bidit avê! Wekî vê gotinê çaxê dibêjin; " mitirbo bistire, got tilya min kul e!"

(514) Lawkê qureşî kes nîne pişt ne êşî belê xîret namûsê dikêşî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe ji çakîyê û qencîyê bidit paş ji tirsên xwe da yan ji ber hindex daxwazên xwe, yan ji ber xusareta mala xwe, bê guman ew ê welê bit ew ne li rêza mirova ne wê jê ra bê gotin : "lawkê qureşî kes nîne pişt ne êşî xiret namûse dikêşî!"

(515) Li nav me da Bîlal sax e, ew jî dir bit

181

xwîn!

(516) Li xwe da dibînit û nasedqînit!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek hîbî kuna hirçekê hingî hirç derketbîya; rûvî wê çûbîya li ber derê kunê, wê gotibîya têjkên hirçê: Hînî mînî hûn ji serê kîrê mînî... Ne carek û ne du car... Herû ev karê rûvî bî. Têjkên hirçê gotin maka xwe; "erê to nabêjî ev çî ye herû vê gotinê dibêjit me. Hirçê xwe li rûvî kire zêrevan, berê xwe dayê rûvî hat li ber derê kuna wê dîsa ew gotin got. Hirç lê derket: Rûvî eve to yî? Pa ne canê te bibit gîyayê biharê to ji destê min xilas nabî.... Rûvî bazda û rûvî rahêlayê rûvî bi

filtê xwe bi kuna xwe ra gihand! Hirç çû ber derê kuna wî belê ne karî biçit jûrve! Tibabekê ma! Belê rûvî derneket hirç rabî miqewirek anî û çend maşên hingivî kirin têda û bi derê kuna rûvî ve kir. Pa ne ez ji vêrê naçim heta to dernekevî! Û rîya xwe girt û çû. Û bî bive biva mêşa rûvî welê hizir kir ku hirçê li ber derê kuna wî rawestaye. Rûvî her xwe girt... Bivêna mêşa ne birha! Dûmahîk tengav bî hew tebaba wî hat rabî bi tirs û hişyarî derket berê xwe dayê hirç ne li wêdê ye û ew biv biva ya mêşa ye ne ya hirçê ye. Rabî dîsa çû ber kuna hirçê û gottina xwe Got. Têjkên hirçê dîsa gotin dîya xwe! Li zivrandinê çavê hirçê pê ket: Hey serserî ev dîsa to hatî vêdê sozbit to vêcarê xelas nabî û kete pey rûvî. Rûvî bazda. Ne li vêdê li dera he çaxekê du darên nîzîkî êk rûvî li semtê hat, rûvî got: Fişt xwe li nav herdu dara da û derbas bî. Hirçê jî hema xwe li cihê rûvî ra kir. belê ser û her du ling man. Hirç ma asê, nekarî ne bêt û ne biçit! Rûvî hema lê zivirî û da li ber paşîya hirçê û ewa asê. Piştî xwe bi hirçê tena kir, gotê: "Di xwe da dibînit û nasediqînit!" Vêca bî pê gotin çî gava mirovek kêmtin û nexweşîya xwe li ser xwe qebûl nekir, wê jê ra bê gotin: "Di xwe da dibînit û nasediqînit!"

(517) Li navbeyna mêranî û qelsemêranîyê da
182

xwîn!

(516) Li xwe da dibînit û nasediqînit!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê rûvîyek hîbî kuna hirçekê hingî hirç derketbîya; rûvî wê çûbîya li ber derê kunê, wê gotibîya têjkên hirçê: Hînî minî hûn ji serê kîrê minî... Ne carek û ne du car... Herû ev karê rûvî bî. Têjkên hirçê gotin maka xwe; "erê to nabêjî ev çî ye herû vê gotinê dibêjit me. Hirçê xwe li rûvî kire zêrevan, berê xwe dayê rûvî hat li ber derê kuna wê dîsa ew gotin got. Hirç lê derket: Rûvî eve to yî? Pa ne canê te bibit gîyayê biharê to ji destê min xilas nabî... Rûvî bazda û rûvî rahêlayê rûvî bi filtê xwe bi kuna xwe ra gihand! Hirç çû ber derê kuna wî belê ne karî biçit jûrve! Tibabekê ma! Belê rûvî derneket hirç rabî miqewirek anî û çend maşên hingivî kirin têda û bi derê kuna rûvî ve kir. Pa ne ez ji vêrê naçim heta to dernekevî! Û rîya xwe girt û çû. Û bî bive biva mêşa rûvî welê hizir kir ku hirçê li ber derê kuna wî rawestaye. Rûvî her xwe girt... Bivêna mêşa ne birha! Dûmahîk tengav bî hew tebaba wî hat rabî bi tirs û hişyarî derket berê xwe dayê hirç

ne li wêdê ye û ew biv biva ya mêşa ye ne ya hirçê ye. Rabî dîsa çû ber kuna hirçê û gottina xwe Got. Têjkên hirçê dîsa gotin dîya xwe! Li zivrandinê çavê hirçê pê ket: Hey serserî ev dîsa to hatî vêdê sozbit to vêcarê xelas nabî û kete pey rûvî. Rûvî bazda. Ne li vêdê li dera he çaxekê du darên nîzîkî êk rûvî li semtê hat, rûvî got: Fişt xwe li nav herdu dara da û derbas bî. Hirçê jî hema xwe li cihê rûvî ra kir. belê ser û her du ling man. Hirç ma asê, nekarî ne bêt û ne biçit! Rûvî hema lê zivirî û da li ber paşîya hirçê û ewa asê. Piştî xwe bi hirçê tena kir, gotê: "Di xwe da dibînit û nasediqînit!" Vêca bî pê gotin çî gava mirovek kêk ketin û nexweşîya xwe li ser xwe qebûl nekit, wê jê ra bê gotin:"Di xwe da dibînit û nasediqînit!"

(517) Li navbeyna mêranî û qelsemêranîyê da
182

mûyek e.

(518) Lêv ji didana pêştir in.

Tamaşa bike li gotina (774) ê!

(519) Li cem bê ara her bihar e!

(520) Li qunca germ didit xeberdanên nerm.

(521) Li te xweş e, li min bîstûşeş e!

(522) Li te xweş tê û li min xweş tê ev çî ade li
teştê!

Binyata vê gotinê dibêjin jinkekê hindêk ar ji zelamekê
xwest, mêrkî got: Heke to bihêlî ew mêr - behsa xwe kir - xwe bi te tena bikit, ez ê teji teştêkê ar bidim
te. Jinik li ber

hat, belê gotê." De ka arê min bêxe li teştê paşî karê xwe
bike. Mêrik rabî hingî ar biçit teştê wî êxistê. Piştî hingê
rahişt jinkê, nehên xwe kirin deh. Axayê Miksê wê êxistin
hefsê û

tîq fîq û şep şepa herdu xulamane ji derê hefsê pêdatir!

Mêrik gotê: Li te xweş tê? Jinkê got: Ma ji vê xweştir heye!

Mêrik got: "Li te xweş tê û li min xweş tê ev çî are li teştê?"

Pa bi Xudê to yek pila ar nabî. Vêca ev bî pê gotin, çî
gava êk sozekê bi êkê ra bidit heta daxwaza xwe bi cih bînit
paşî lê bikit fêl û teşqe.

(523) Li zikê wî dida digot: Ay piştî min.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê êk rabî êkê û her darê
xwe li zikê wî ra dikir. Yê dî her digot: Ay piştî min.

183

mûyek e.

(518) Lêv ji didana pêştir in.

Tamaşa bike li gotina (774) ê!

(5 1 9) Li cem bê ara her bihar e!

(520) Li qunca germ didit xeberdanên nerm.

(521) Li te xweş e, li min bîstûşeş e!

(522) Li te xweş tê û li min xweş tê ev çî ade li
teştê!

Binyata vê gotinê dibêjin jinkekê hindê ar ji zelamekê
xwest, mênkî got: Heke to bihêlî ew mên - behsa xwe kir - xwe bi te tena bikit, ez ê teji teştê ar bidim
te. Jinik li ber

hat, belê gotê." De ka arê min bêxe li teştê paşî karê xwe
bike. Mênkî rabî hingî ar biçit teştê wî êxistê. Piştî hingê
rahişt jinkê, nehên xwe kirin deh. Axayê Miksê wê êxistin
hefsê û

tîq fîq û şep şepa herdu xulamane ji derê hefsê pêdatir!

Mênkî gotê: Li te xweş tê? Jinkê got: Ma ji vê xweştir heye!

Mênkî got: "Li te xweş tê û li min xweş tê ev çî are li teştê?"

Pa bi Xudê to yek pila ar nabî. Vêca ev bî pê gotin, çî
gava êk sozekê bi êkê ra bidit heta daxwaza xwe bi cih bînit
paşî lê bikit fêl û teşqe.

(523) Li zikê wî dida digot: Ay piştî min.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê êk rabî êkê û her darê
xwe li zikê wî ra dikir. Yê dî her digot: Ay piştî min.

183

Xweyî darî got, "ez dara li zikê te ra dikim to dibêji ay piştî
mino... ev çî ye?" Got: Heke li piştî min hebîna te nedikarî
darê xwe li zikê min bidî!"

(524) Lalîka - sênika - şikestî çêtir e ji ya xuw
estî.

Bê guman ku parsekî karekê gelek kêr û bê xêrî ye, ji
lewma hinde behsê wê bi xirabî û pîsî hatîye kirin li ser ezmanê
pêxembera - selat û silavên Xudê li ser wan bit - û li
ser ezmanê hemî zana û hozanvanên mileta ji gotina
pêxemberê Xudê - selat û silavên Xudê li ser bit - ferman
dikit. "f* ' *">* *i*±& ^Jt L^ L.L21l ^ JîLull ^L*

Yanî parsek wê li roja qîyametê bêt û piçek goşt li ser hinarkên
rûyê wî nîne! Çunkî mirovê parsek hemî dema çav li
der û destê xelkê ye. Ka wê kengê êk qencîyekê vêra bikit!
Bê guman e "çavê li derîya xwelî li serîya," wekî dibêjin her
welê hatîye gotin: "Serê li ber mineta bila biçit zîyareta."
Çunkî wek dibêjin "dixwin nan û avê min mineta kesê
navê." Vêca bê guman ewê mirov bit xwe li ber mineta kesê
nakit, dê debara xwe bi heyîna xwe bikit. Çêtir û zêdetir û

herji lewra hatîye gotin " lalîka şikestî çêtir e ji ya xwesrî."

184

Xweyî darî got, "ez dara li zikê te ra dikim to dibêjî ay pişta mino... ev çî ye?" Got: Heke li pişta min hebîna te nedikarî darê xwe li zikê min bidî!"

(524) Lalîka - sênika - şikestî çêtir e ji ya xuw estî.

Bê guman ku parsekî karekê gelek kêma û bê xêrî ye, ji lewma hinde behsê wê bi xirabî û pîsî hatîye kirin li ser ezmanê pêxembera - selat û silavên Xudê li ser wan bit - û li ser ezmanê hemî zana û hozanvanên mileta ji gotina pêxemberê Xudê - selat û silavên Xudê li ser bit - ferman dicit. "f* ' *">* *j*±& ^Jt L^ L.L21l ^ JîLull ^L*

Yanî parsek wê li roja qiyametê bêt û piçek goşt li ser hinarkên rûyê wî nîne! Çunkî mirovê parsek hemî dema çav li der û destê xelkê ye. Ka wê kengê êk qencîyekê vêra bikit! Bê guman e "çavê li derîya xwelî li serîya," wekî dibêjin her welê hatîye gotin: "Serê li ber mineta bila biçit zîyareta." Çunkî wek dibêjin "dixwin nan û avê min mineta kesê navê." Vêca bê guman ewê mirov bit xwe li ber mineta kesê nakit, dê debara xwe bi heyîna xwe bikit. Çêtir û zêdetir û herji lewra hatîye gotin " lalîka şikestî çêtir e ji ya xwesrî."

184

M

(525) Min hesab kir to hişyarî ez nivistim!

Binyata vê gotinê dibêjin li çaxê Xesro Şah da diz ketin mala pîrejinekê tiştê jê ra nehiştin! Pîrê rabî berê xwe da mala xwe wa welê hatîye gotin:

(526) Ma ji mişka rû reş e.

Pîrê deling hilgirtin yekser qesta " sera Xesro kir û bêhin bizdayî gotê: Xesro to şah bî û diz bikevin mala min? Xesro got: Pîrê we dîyar e to ketibî xeweka giran heta diz hatin ketin mala te û tiştê ji te ra nehiştin û to bê agahdar nebîyî? Pîrê got: Rast e ez pişt rast nivistim çunkî min hesab kir to hişyarî ez nivistim!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava meznê gund yan meznê êlê xemsarî û tembelîyê bikit heta kêmahî li nav êla wî da peyda bibit! Mirov wê kêmahîyê bêxit li ser sitowê wî, çunkî hişyarî li êlê behra wî ye.

(527) melevan û bask û milên xwe.

Temaşa bike li gotina (453) ê em ber fireh li ser axivtine.

(528) Melevane dixeniqit.

(529) Mirî ne melvûn bit gor lê teng nabit.

(530) Mirîbixêrbitmirîşobixwetê!

(531) Mih bîn kavirr kavirrjî bîn virr!

185

M

(525) Min hesab kir to hişyarî ez nivistim!

Binyata vê gotinê dibêjin li çaxê Xesro Şah da diz ketin mala pîrejinekê tiştek jê ra nehiştin! Pîrê rabî berê xwe da mala xwe wa welê hatîye gotin:

(526) Ma ji mişka rû reş e.

Pîrê deling hilgirtin yekser qesta " sera Xesro kir û bêhin bizdayî gotê: Xesro to şah bî û diz bikevin mala min? Xesro got: Pîrê we dîyar e to ketibî xeweka giran heta diz hatin ketin mala te û tiştek ji te ra nehiştin û to bê agahdar nebîyî? Pîrê got: Rast e ez pişt rast nivistim çunkî min hesab kir to hişyarî ez nivistim!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava meznê gund yan meznê êlê xemsarî û tembelîyê bikit heta kêmahî li nav êla wî da peyda bibit! Mirov wê kêmahîyê bêxit li ser sitowê wî, çunkî hişyarî li êlê behra wî ye.

(527) melevan û bask û milên xwe.

Temaşa bike li gotina (453) ê em ber fireh li ser axivtine.

(528) Melevane dixeniqit.

(529) Mirî ne melvûn bit gor lê teng nabit.

(530) Mirîbixêrbitmirîşobixwetê!

(531) Mih bîn kavirr kavirrjî bîn virr!

185

Ev gotina he tê gotin gava êk bo mirovekê gerim bikit û xweş bikit û nefelê bînit li çokê û teklîfên giran û mezin bikit û paşî hin hin ji sozên xwe bêt xwarê û kê m bikit heta yê dî bê hîvî bibit. Çaxê pirsyar jê bêt kirin: Sozên filan kesê bîn çî? Wê bêjit: "Mih bîn kavirr û kavirrjî bîn virr!"

(532) meymûn li çavê dîya xwe da xifş e!

(533) Mar bê jehrî nîn e.

(534) Mirtibo bistire got: Tilya min kul e.

Li gotina (5 1 3) ê temaşa bike!

(535) Marnabityar!

(536) Mar gestî ji werîsî ditirsit!

(537) Malka mefûna ji ber a zordara wêran dibit.

Ev gotina he tê gotin çaxê êk xwe hîn û mîn bikit li karê xwe da û xwe sist û xav bikit, wê jê ra bê gotin : "Xal benî xwe bişîdîne, malka mefûna ji ber a zordara wêran dibit!"

(538) Mîro heliz firî!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mîrê Botan êk girte zindanê
li kanûna du wê girt, got: Mîrê min ez hîvî dikim min
berde terşê min ma bê alaf! Mîr got: Malwêran ev ji nû
kanûna du wê ye! Dinya berf e. Got: Mîrê min karê min li
sala min lêkve kirîye, eger ez li kanûnê ne yêm berdan, wê
karê wê biçit bo sibatê û karê sibatê bo adarê, holê heta bibit
çaxê heliz dirûnê ez ê bi karek dive bim û helza min wê
bifrit û pûç bibit û terşê min wê bimînit bê alav! Belê mîr
186

Ev gotina he tê gotin gava êk bo mirovekê gerim bikit û
xweş bikit û nefelê bînit li çokê û tekîfên giran û mezin bikit
û paşî hin hin ji sozên xwe bêt xwarê û kêmbikî heta yê
dî bê hîvî bibit. Çaxê pirsyar jê bêt kirin: Sozên filan kesê
bîn çî? Wê bêjit: "Mih bîn kavirr û kavirrî bîn virr!"

(532) meymûn li çavê dîya xwe da xifş e!

(533) Mar bê jehrî nîn e.

(534) Mirtibo bistire got: Tilya min kul e.

Li gotina (5 1 3) ê temaşa bike!

(535) Marnabityar!

(536) Mar gestî ji werîsî ditirsit!

(537) Malka mefûna ji ber a zordara wêran dibit.

Ev gotina he tê gotin çaxê êk xwe hîn û mîn bikit li karê
xwe da û xwe sist û xav bikit, wê jê ra bê gotin : "Xal benî
xwe bişîdîne, malka mefûna ji ber a zordara wêran dibit!"

(538) Mîro heliz firî!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mîrê Botan êk girte zindanê
li kanûna du wê girt, got: Mîrê min ez hîvî dikim min
berde terşê min ma bê alaf! Mîr got: Malwêran ev ji nû
kanûna du wê ye! Dinya berf e. Got: Mîrê min karê min li
sala min lêkve kirîye, eger ez li kanûnê ne yêm berdan, wê
karê wê biçit bo sibatê û karê sibatê bo adarê, holê heta bibit
çaxê heliz dirûnê ez ê bi karek dive bim û helza min wê
bifrit û pûç bibit û terşê min wê bimînit bê alav! Belê mîr
186

guhê xwe nedayê heta sê meha ma li zîndanê da, piştî hingê
mîrî got: Kuro ma to nabêjî ka min berde? Got: "Mîro heliz
firî" biha hêdî ji berdana min ra nîne.

(539) Me bûk anî bi lez û bez, me lêda rez û bez,
sivka malê her bîm ez.

(540) Me bûk anî ji Êşkilê, me got: Libê, dema
hat rît mezêlê.

(541) Makerê mizgînî li te, te cemşek bî! Got:

Barê min her li min e.

(542) Mêvano to têrî yan to birçîyî!

(543) Mêra mêr dikuştin Cibo ûr dişûştin.

Temaşa bike li gotina (120) ê.

(544) Min got fis e bî gû.

Ev gotina he tê gotin gava êk xemsarî û bê pûte kirinê bikit heta hind pê agehdar bibit xirabî û kêmahî ya hindik û piçek. Gelek û mezin bibit li nav lepa da wek wî yê hizir bikit fis e li derê paşiya wî sekinî hind ageh ji xwe bibit derpê xwe pîs bikit.

(546) Mam hemdan me çêl û gul li der dan,
mane em û ev xeberdan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişte li desta da
187

guhê xwe nedayê heta sê meha ma li zîndanê da, piştî hingê mîrî got: Kuro ma to nabêjî ka min berde? Got: "Mîro heliz firî" biha hêdî ji berdana min ra nîne.

(539) Me bûk anî bi lez û bez, me lêda rez û bez,
sivka malê her bîm ez.

(540) Me bûk anî ji Êşkilê, me got: Libê, dema
hat rît mezêlê.

(541) Makerê mizgînî li te, te cemşek bî! Got:

Barê min her li min e.

(542) Mêvano to têrî yan to birçîyî!

(543) Mêra mêr dikuştin Cibo ûr dişûştin.

Temaşa bike li gotina (120) ê.

(544) Min got fis e bî gû.

Ev gotina he tê gotin gava êk xemsarî û bê pûte kirinê bikit heta hind pê agehdar bibit xirabî û kêmahî ya hindik û piçek. Gelek û mezin bibit li nav lepa da wek wî yê hizir bikit fis e li derê paşiya wî sekinî hind ageh ji xwe bibit derpê xwe pîs bikit.

(546) Mam hemdan me çêl û gul li der dan,
mane em û ev xeberdan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişte li desta da
187

nemînit ji bilî axivtinê.

(547) Mirîşkê to kedî kûvîyî, got: Ez hevala xwe
bi serê bistikê ve dibînim!

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek xwe ji cihekê vedit û biparêzit û hişyarîyê li xwe bikit! Çunkî dibînit desteka wî

hemî li nexweşîyê û tengavîyê danîn. Vêca jê bêst pirskirin
çima to xwe vedidî? Pane halê hevalê min gelek xweş e! Ez
jî wekî pisyarji mirîşkê hat kirin " mirîşkê to kadî kûvîyî?"

Got: " Ez hevala xwe bi serê bistikê ve dibînim! "

(548) Milek serê sed newala dibirit!

Ev gotina he tê gotin gava li civatekê axivtin li ser tiştêkî
hêja bêst kirin û her êk hizra xwe û ya dilê xwe bidit
dîyarkirin û êk li dûv êkê neçit, jê ji hewîya xurtir bêjît: Wê
ho bit, kes ne karbit ji gotina wî derkevit wê bê gotin: "Milek
serê sed newala dibirit!"

(549) Mal li Hemka Banehî li Çemka!

(550) Mertalê wî rûyê wî ye.

(551) Mastê se bileqînin her ji sa ra baş e.

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek pîs xwe tevil tiştêkî
bikit û wî tiştî wek xwe pîs bikit - nexasim di biwara jînê da
çaxê têt revandin - dê bê gotin: "Mastê se bileqînin herji sa
ra baş e.

(552) Me çî got û tembûra çigot!

Temaşa bike li gotina (214) ê.

188

nemînit ji bilî axivtinê.

(547) Mirîşkê to kedî kûvîyî, got: Ez hevala xwe
bi serê bistikê ve dibînim!

Ev gotina he tê gotin li çaxê mirovek xwe ji cihekê vedit û
biparêzit û hişyarîyê li xwe bikit! Çunkî dibînit desteka wî
hemî li nexweşîyê û tengavîyê danîn. Vêca jê bêst pirskirin
çima to xwe vedidî? Pane halê hevalê min gelek xweş e! Ez
jî wekî pisyarji mirîşkê hat kirin " mirîşkê to kadî kûvîyî?"

Got: " Ez hevala xwe bi serê bistikê ve dibînim! "

(548) Milek serê sed newala dibirit!

Ev gotina he tê gotin gava li civatekê axivtin li ser tiştêkî
hêja bêst kirin û her êk hizra xwe û ya dilê xwe bidit
dîyarkirin û êk li dûv êkê neçit, jê ji hewîya xurtir bêjît: Wê
ho bit, kes ne karbit ji gotina wî derkevit wê bê gotin: "Milek
serê sed newala dibirit!"

(549) Mal li Hemka Banehî li Çemka!

(550) Mertalê wî rûyê wî ye.

(551) Mastê se bileqînin her ji sa ra baş e.

Ev gotina he tê gotin li demê mirovek pîs xwe tevil tiştêkî
bikit û wî tiştî wek xwe pîs bikit - nexasim di biwara jînê da
çaxê têt revandin - dê bê gotin: "Mastê se bileqînin herji sa
ra baş e.

(552) Me çî got û tembûra çigot!

Temaşa bike li gotina (214) ê.

188

(553) Ma heta sitrowê - şaxê - ker neyên her
cehşek e.

Ev gotina he tê gotin gava êk ne başî û kêmahîyê bikit bi
heceta zarokîyê û xeşîmîyê ew bi xwe ne zarok û nezan e!
Wê bê gotin: "Ma heta sitrowê kerê neyên her ceşşik e!"

(554) Mala Şêref bi xwe hindik bîn! Ew jî hin
kuro hin şilo hin seqet bîn!

(555) Me şem kime mane şembelûlk!

Temaşa bike li gotina (299) ê.

(556) Mêvan ji berî rûnit mîr e, gava rûnişt êsîr
e. demê rabî begzade ye!

Yanî mêvan ji berî biçit malekê mîrê bi dilê xwe ye biçit
kîj malê. Heke çû malekê dîlê - êsîrê - malxwê malê ye!
Gava rabî, an wê pesindarê malê bit : Malê to avabî û xanedan
bî, te rû spî bit malxwê malê mirov dizanî ji binemala
ye û dergehê wan her vekirîye ji mêvanan ra û an jî wê bêjit
êk (1) binekamî malê to setemî û li ser mala belav bibî te rû
ne spî bit malxwê malê ji bav û kalên xwe da û kunujin,
garî ji destê wan dernakevit û narjêt. Gava çacê wan bi
mêvana dikevt mêvan li ber wan dibit; "melkemut" wê bilez
gotin jin û zarowên xwe rabin bimîzin bi agrî ve.

(557) Marî ji pîjanê nexweş bî, li ber derê kuna
wi şin bî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê ji tiştê yan jî mirovekê
nexweş bit û ew tişt yan ew mirov pêve binûsit û

189

(553) Ma heta sitrowê - şaxê - ker neyên her
cehşek e.

Ev gotina he tê gotin gava êk ne başî û kêmahîyê bikit bi
heceta zarokîyê û xeşîmîyê ew bi xwe ne zarok û nezan e!
Wê bê gotin: "Ma heta sitrowê kerê neyên her ceşşik e!"

(554) Mala Şêref bi xwe hindik bîn! Ew jî hin
kuro hin şilo hin seqet bîn!

(555) Me şem kime mane şembelûlk!

Temaşa bike li gotina (299) ê.

(556) Mêvan ji berî rûnit mîr e, gava rûnişt êsîr
e. demê rabî begzade ye!

Yanî mêvan ji berî biçit malekê mîrê bi dilê xwe ye biçit
kîj malê. Heke çû malekê dîlê - êsîrê - malxwê malê ye!

Gava rabî, an wê pesindarê malê bit : Malê to avabî û xanedan bî, te rû spî bit malxwê malê mirov dizanit ji binemala ye û dergehê wan her vekirîye ji mêvanan ra û an jî wê bêjit êk (1) binekamî malê to setemî û li ser mala belav bibî te rû ne spî bit malxwê malê ji bav û kalên xwe da û kunujin, garis ji destê wan dernakevit û narjêt. Gava çacê wan bi mêvana dikevt mêvan li ber wan dibit; "melkemut" wê bilez gotin jin û zarowên xwe rabin bimîzin bi agrî ve.

(557) Marî ji pîjanê nexweş bî, li ber derê kuna wi şin bî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê ji tiştê yan jî mirovekê nexweş bit û ew tişt yan ew mirov pêve binûsit û

189

bimînit û jê ve nebit wê bê gotin : Marî ji pîjanê nexweş bî li ber derê kuna wî şin bî.

(558) Mitirbê zir e ne li devîyê ye û ne li zimê ye.

Temaşa bike li gotina (721) ê!

(559) Mominê were to yê şimî!

(560) Malxwê malê bî pelo û xwama eyal bî sor çilo.

Temaşa bike li gotina (253) ê!

(A) Mitrib û cot .... û lakot

Ev gotina he tê gotin gava êk xwe li karekê bidit bizanîn û ew kar ne karê wî bit wê bê gotin: Mitirb û cot û lakot.

Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "hirç û govend, rûvî û seyran te û vankara."

(561) Mêvanî ji mêvanî nexweş e, malxwê malê ji her duka nexweş e!

(562) Mih û pêyê xwe û bizin û pêyê xwe her êk mêvanê emelê xwe.

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek ji Xudê tirs birayê êk

zordar bî. Vêca hemî gava ji ber

gunehê birayê xwe dil bi tirs bî û çî cara ne dikenî û

kêfxweş ne dibî! Ditirsa ku ew jî ji gunehê birayê xwe bi

agirê dogehê bişewitit. Rqjekê çû dikana goştfroşa berê xwe

dayê her pezek wa hafî hilawîstin bi pê xwe hizrên xwe kirin

û got Xudê mirov jî hone êk wê bi gunehê xwe

bişewitit. Kenî.. Belê kenî! Ek çû got birayê.wî: Mizgînîya

190

bimînit û jê ve nebit wê bê gotin : Marî ji pîjanê nexweş bî li ber derê kuna wî şin bî.

(558) Mitirbê zir e ne li devîyê ye û ne li zimê
ye.

Temaşa bike li gotina (721) ê!

(559) Mominê were to yê şimî!

(560) Malxwê malê bî pelo û xwama eyal bî sor
çilo.

Temaşa bike li gotina (253) ê!

(A) Mitrib û cot .... û lakot

Ev gotina he tê gotin gava êk xwe li karekê bidit bizanîn û
ew kar ne karê wî bit wê bê gotin: Mitirb û cot û lakot.

Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin; "hirç û govend, rûvî û seyran
te û vankara."

(561) Mêvanî ji mêvanî nexweş e, malxwê malê
ji her duka nexweş e!

(562) Mih û pêyê xwe û bizin û pêyê xwe her
êk mêvanê emelê xwe.

Binyata vê gotinê dibêjin mirovek ji Xudê tirs birayê êk
zordar bî. Vêca hemî gava ji ber
gunehekê birayê xwe dil bi tirs bî û çî cara ne dikenî û
kêfxweş ne dibî! Ditirsa ku ew jî ji gunehê birayê xwe bi
agirê dojhê bişewitit. Rqjekê çû dikana goştfroşa berê xwe
dayê her pezek wa hafî hilawîstin bi pê xwe hizrên xwe kirin
û got Xudê mirov jî hone êk wê bi gunehê xwe
bişewitit. Kenî.. Belê kenî! Ek çû got birayê.wî: Mizgînîya
190

min li te birayê te îro kenî! Rêkir li dûv anî, pirsyar jê kir:
Çawa to kenî? Pa ne hingî min to dîtî to digiryayî! Got: Bira
ez ditirsam gunehên te li ser min bar bibin belê îro min dît li
ba koştros her pezek hatî hilawîstin bi pê xwe, min zanî
Xudê jî - pak û paqij bit - wê her mirovekê bi gunehê wî
biêşînit çunkî wekî dibêjin : " Kes naçit di gora kesê."

(563) Mela gû tê îşa zo tê!

Yanî mirovên karbidest kengî bixwazit wê bêjit eve çaxê
wî kariye?

(564) Mihtacê elbê li elbê digerhit.

Yanî ewê pêtivî karekê bit, ew neçare li dûv wî karî bigerhit.

(565) Ma ga dikit û ga dixût!

(566) Mirîşk hêka dikit û birih bi dîk dikevit!

Ev gotina he tê gotin gava êk karekê bikit û pêve bifelişit
êk li dera han ew xwe tengav bikit, dê bê gotin: Mirîşk hêka
dikit û birih bi dîk dikevit!

(567) Malê nexwarî behra zordaran e.

(568) Malxwêti ket di destê kurî kîskê salê sê
car birî.

Temaşe bike li gotina (6 û 7) ê.

(569) Malxwêti ket di dest jinê da kehrik birî û
191

min li te birayê te îro kenî! Rêkir li dûv anî, pirsyar jê kir:
Çawa to kenî? Pa ne hingî min to dîtî to digiryayî! Got: Bira
ez ditirsam gunehên te li ser min bar bibin belê îro min dît li
ba koştfroş her pezek hatî hilawîstin bi pê xwe, min zanî
Xudê jî - pak û paqij bit - wê her mirovekê bi gunehê wî
biêşînit çunkî wekî dibêjin : " Kes naçit di gora kesê."

(563) Mela gû tê îşa zo tê!

Yanî mirovên karbidest kengî bixwazit wê bêjit eve çaxê
wî kariye?

(564) Mihtacê elbê li elbê digerhit.

Yanî ewê pêtivî karekê bit, ew neçare li dûv wî karî bigerhit.

(565) Ma ga dikit û ga dixût!

(566) Mirîşk hêka dikit û birih bi dîk dikevit!

Ev gotina he tê gotin gava êk karekê bikit û pêve bifelişit
êk li dera han ew xwe tengav bikit, dê bê gotin: Mirîşk hêka
dikit û birih bi dîk dikevit!

(567) Malê nexwarî behra zordanan e.

(568) Malxwêti ket di destê kurî kîskê salê sê
car birî.

Temaşe bike li gotina (6 û 7) ê.

(569) Malxwêti ket di dest jinê da kehrik birî û
191

berxik hîşt li bin livayê da!

Temaşe bike li gotina (224) ê.

(570) Malê bi tirê bit, wê bi fisê biçit!

(571) Metê du gun pêva hebîna wê bigotanê
mamo!

Ev gotina he tê gotin gava êk karê xwe bavijit li ser
hêceta: Heker ho bîya ho nedibî! Û heker ho bîya holê
çenedibî! Wê ji ra bê gotin: Heke metê du gun pêva hebîna
wê bigotanê mamo!

(572) Mirov hingî mûyekê ji beraz hilînit xêr e.

(573) Mela her gotîye (elîf û bê)

(574) Miqewrê - kulindê avê - dernevekirîye
hingî avê pêda bikî bi nav nakevit!

Temaşa bike li gotina (466) ê.

(575) Mişkê kor hingê axê bikolit bi serê xwe da

dikit.

(576) Mirovê poşman ji nîva rê jî bizivrît ne xir
abe.

(577) Mirîşkê çav li betê kir bostekê qûna wê
kişa.

192

berxik hîşt li bin livayê da!

Temaşe bike li gotina (224) ê.

(570) Malê bi tirê bit, wê bi fisê biçit!

(571) Metê du gun pêva hebîna wê bigotanê
mamo!

Ev gotina he tê gotin gava êk karê xwe bavijit li ser
hêceta: Heker ho bîya ho nedibî! Û heker ho bîya holê
çenedibî! Wê ji ra bê gotin: Heke metê du gun pêva hebîna
wê bigotanê mamo!

(572) Mirov hingî mûyekê ji beraz hilînit xêr e.

(573) Mela her gotîye (elîf û bê)

(574) Miqewrê - kulindê avê - dernevekirîye
hingî avê pêda bikî bi nav nakevit!

Temaşa bike li gotina (466) ê.

(575) Mişkê kor hingê axê bikolit bi serê xwe da
dikit.

(576) Mirovê poşman ji nîva rê jî bizivrît ne xir
abe.

(577) Mirîşkê çav li betê kir bostekê qûna wê
kişa.

192

Ev gofina he tê gotinin gava êk çav li êkê ji xwe mezintir
bikit û pêngavek ji xwe bilintir bavêjit û nebit serî û îzayek
giran lê bikevit, wê bê gotin: "Mirîşkê çav li betê kir bostekê
qûna wê kişa."

(578) Malê neke ne ji ji kurê qenc ra û ne jî kurê
xirab ra.

(579) Me ev pez serjêkirîye bo wê mêlakê.

(580) Mir kerê qazî xelk çûn tazî. Qazî bi xwe
mir kesê pirsyar nekir!

(581) Merdê ji kîs malê xelîfe ye.

Ev gotina he tê gotin gava êk çakîyê û qencîyê bikit, belê
ne ji malê xwe û zehmetê xwe. Belkî ji malê xelkê wê bê
gotin; "merdê ji kîs malê xelîfe ye."

(582) Ma ez her nanê xwe bixwim û şîreta li te
bikim.

(583) Mêrûyê ecel tê çeng û perrtê.

Temaşa bike li gotina (244) ê.

(584) Mefeka bê lixab serê xweyê xwe lê didit.

(585) Mirov bi xurtî distînit, bi xurtî nadit.

(586) Mehwerê mehîrê - dewînê - ji nav bike

193

Ev gofina he tê gotinin gava êk çav li êkê ji xwe mezintir bikit û pêngavek ji xwe bilintir bavêjit û nebit serî û îzayek giran lê bikevit, wê bê gotin: "Mirîşkê çav li betê kir bostekê qûna wê kişa."

(578) Malê neke ne ji ji kurê qenc ra û ne jî kurê

xirab ra.

(579) Me ev pez serjêkirîye bo wê mêlakê.

(580) Mir kerê qazî xelk çûn tazî. Qazî bi xwe

mir kesê pirsyar nekir!

(581) Merdê ji kîs malê xelîfe ye.

Ev gotina he tê gotin gava êk çakîyê û qencîyê bikit, belê ne ji malê xwe û zehmetê xwe. Belkî ji malê xelkê wê bê gotin; "merdê ji kîs malê xelîfe ye."

(582) Ma ez her nanê xwe bixwim û şîreta li te

bikim.

(583) Mêrûyê ecel tê çeng û perrtê.

Temaşa bike li gotina (244) ê.

(584) Mefeka bê lixab serê xweyê xwe lê didit.

(585) Mirov bi xurtî distînit, bi xurtî nadit.

(586) Mehwerê mehîrê - dewînê - ji nav bike

193

dere eve di heçî bet ere.

Ev gotina he tê gotin gava êk karekî bi êkê hay bidit, û wî ew kar pê çênebit ewê dî tim gazinda jê bikit: Te ji min ra çî nekir? Ka bo min karekî bike, û her bahsa karê ewil dikit wê lê vegêrit: "Mehwerê mehîrê ji nav bike derê evê dî hêçî bêt erê." Nêzikî vê gotinê ye dibêjin salek giranî bi ser millet da hat, kurkek û xwişka xwe bîn, hingî xwarnek bi kurkî ket da xwişka xwe. Duway kurkî xwe li ser lingan negirt. Û ket, xwişk çû li ber serî wî sekinî û gotê: "Hemedko lawo malbab wêrano de ka çavê xwe veke, xwarinkê bixwe. Kurkî çavê xwe vekir û got: Çî heye? Xwişkê got: berûyek qeşarfî, êk kelandî, êk qelandî, de bi Xudê fu bimirî, fu ne ji nêza - birsa - dimrî! Kurkî got: Kezîya te kurt bit, de ka ji berûyê derkeve wek dî heçî tu bînî bîne!

(587) Masî li golan da nabin hût.

(588) Mêro bi xwe kêro.

(589) Mêr heft sala çû seferê zivirî her kerê berê.

Temaşa bike li gotina (149) ê. Em tibabekê li vî babefî axivtîne.

(590) Mitirb birçî - birsî - dibin bîra wan dawet tîn.

(591) Mehîna çînê min xezal e dev li çîrêye û guh li hawarê ye!

(592) Mîr dimrit evdal dijît.

194

dere eve di heçî bet ere.

Ev gotina he tê gotin gava êk karekî bi êkê hay bidit, û wî ew kar pê çênebit ewê dî tim gazinda jê bikit: Te ji min ra çi nekîr? Ka bo min karekî bike, û her bahsa karê ewil dikit wê lê vegêrit: "Mehwerê mehîrê ji nav bike derê evê dî hêçî bêt erê." Nêzikî vê gotinê ye dibêjin salek giranî bi ser mîlet da hat, kurkek û xwişka xwe bîn, hingî xwarnek bi kurkî ket da xwişka xwe. Duway kurkî xwe li ser lingan negirt. Û ket, xwişk çû li ber serî wî sekinî û gotê: "Hemedko lawo malbab wêrano de ka çavê xwe veke, xwarinkê bixwe. Kurkî çavê xwe vekir û got: Çi heye? Xwişkê got: berûyek qeşarfî, êk kelandî, êk qelandî, _de bi Xudê fu bimirî, fu ne ji nêza - bîrsa - dimrî! Kurkî got: Kezîya te kurt bit, de ka ji berûyê derkeve wek dî heçî tu bînî bîne!

(587) Masî li golan da nabin hût.

(588) Mêro bi xwe kêro.

(589) Mêr heft sala çû seferê zivirî her kerê berê.

Temaşa bike li gotina (149) ê. Em tibabekê li vî babefî axivtîne.

(590) Mitirb birçî - birsî - dibin bîra wan dawet tîn.

(591) Mehîna çînê min xezal e dev li çîrêye û guh li hawarê ye!

(592) Mîr dimrit evdal dijît.

194

(593) mezin bibit ker, gerek mirov nedit ser!

(594) Mirov bimrit û deyîn namirit.

(595) Mirovekhîzbitjîgereknebidîyaxweû xuha ra!

(596) Mal têr e, kevanî Şêr e.

(597) Mêrkê kurmanc gava têr xwar wê mêrkê

bikujit yan jinkê birevînit!

(598) Mîro borî!

Binyata vê gotinê dibêjin paşayê Behdîna nivistîbî û nobedarê wî hişyarî lê dikir. Berê xwe dayê dûpişkek ji kunê derket û qesta mîr kir wî got: Heke ez şekalekê tê werkim mîrê hişyar bibit hema baştir ewe ez serê xencera xwe li dûpişkê bidim û bavêjim. Belê çawa dest avêt xencerê ji kalên kêşa, bi zîqêna xencerê mîr çavê xwe vekir û dûpişk çû di kuna xwe da! Mîr got: Kuro ew tê çî bikî? Got: Mîro borî! Yanî dûpişk borî çû di kunê da, ez çend bêjim dilê te xiş xiş ket.

Vêca ev pê gotin çî gava karek ji destê êkê derkevit kes pê nezaniyê û welê hizir bikin ji bê xêrîya wî ye yan ne ji dil paqijîya wî ye! Ewê bêjit; "mîro borî!"

(599) Mast sed cara mast.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li ber sê kesa ra borî silav kire wan û çû her sê mane pêkve her êkê got silav kirîye min. Her sê ka gazî kirnê "herê zelum te silav kire
195

(593) mezin bibit ker, gerek mirov nedit ser!

(594) Mirov bimrit û deyîn namirit.

(595) Mirovekhîzbitîjgereknebidîyaxweû
xuha ra!

(596) Mal têr e, kevanî Şêr e.

(597) Mêrkê kurmanc gava têr xwar wê mêrkê

bikujit yan jinkê birevînit!

(598) Mîro borî!

Binyata vê gotinê dibêjin paşayê Behdîna nivistîbî û nobedarê wî hişyarî lê dikir. Berê xwe dayê dûpişkek ji kunê derket û qesta mîr kir wî got: Heke ez şekalekê tê werkim mîrê hişyar bibit hema baştir ewe ez serê xencera xwe li dûpişkê bidim û bavêjim. Belê çawa dest avêt xencerê ji kalên kêşa, bi zîqêna xencerê mîr çavê xwe vekir û dûpişk çû di kuna xwe da! Mîr got: Kuro ew tê çî bikî? Got: Mîro borî! Yanî dûpişk borî çû di kunê da, ez çend bêjim dilê te xiş xiş ket.

Vêca ev pê gotin çî gava karek ji destê êkê derkevit kes pê nezaniyê û welê hizir bikin ji bê xêrîya wî ye yan ne ji dil paqijîya wî ye! Ewê bêjit; "mîro borî!"

(599) Mast sed cara mast.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li ber sê kesa ra

borî silav kire wan û çû her sê mane pêkve her êkê got silav kirîye min. Her sê ka gazî kîrnê "herê zelum te silav kire 195

kê?" Ew li xwe zivirî her wekî tiştêk ji wan zanî; got: Heçî pêtirji jina xwe bitirsit min silav kirîye wî! Yê ewil got: Baş e, pa guh bigre li ser pêhafiya min û jina min. Hingî ez bîm min çend pezek hebîn û birek mirîşka, xelkê digot: Hêkrûn gelek xweş e, belê min ne dizanî ka tawa wê çama ne? Çunkî jina min ne dihişt ez bixûm, rojekê jina min çû bi gundî ve, kirmê serê min liv livî! Min got: Çima ez ranabim hêkrûnekê çênakim û naxwûm, hêj jina min nehatî. Ez rabîm tepek rûn min ji hîz deranî û ez çûm kadîne çar hêk jî min anî û min tawik - exlewîk - anî û min kar kir da ez agrî xweş bikim min hind dît dengê jina min li derê malê hat! Ya ji min hatî min rûnê xwe kir li pizya - paxila - xwe û hêkên xwe min kirne li komê - kulavê - xwe û danîji ser serê xwe. Jina min hat jorva "to çi dikî?" Min got: Êinne ez li ber malê me! Çû berê xwe da hevîrê xwe, got: Wê tirş bîye here agirî xweşke da nanî bipêjim. Ez rûniştim li ber tîfkê - kuçkê - û min agir xweş kir. Wê nan beht, hind pê agahdar

bî lehîya rûn da bin teştê wê, hizir kir û jorda li nava serê min da : hey nema ev ne te mîzt bi xwe ve? Belê gava destê wê li serê min ket her çar hêk şikestin û pêlên hêkê bi serê min da hatin! Got: Kuro ev çî ye? Ez rabîm revîm û ji hingê were min ne wêraye ez herim mal.

Yê duyem got: De ka guh bide min. Min ji xelkê dibihîst digotin kutilkên qelîyê xweş in. Ji min ra bî daxwaz ez carekê tam bikim. Belê pa jina min nedihîst ez bixwûm û min jê nediwêra. Wê bi xwe her gav ji xwe ra kutilkên qelîyê çêdikirin û ji min ra jî yên arxafkê çêdikirin! Rojekê jina min çû ser avê ez li kolanê bîm, min ji xwe ra got: Pa bi Xudê ez ê rabîm biçim hindek kutilkên wê bixwûm! Ez bi lez rabîm çûm mal û rûniştim li ser legena kutilka û min avêtin devê xwe û cara dumahîkê min sê kirin li devê xwe da! Êk li vî rexî êk li rexê dî û êk li navbeyna her duka da û ez rabîm da derkevîm. Belê hêj min devê xwe lêknadayî, min hind dît jina min ji wêva hat jorva! Ya li destê min da mayî hema min devê xwe miçand û her sê kutilk li devê da... Lama iriin pif bî! Berê xwe dayê got : Kuro te çî ye? Pa ne ez newêrim devê xwe vekim... Min got: Immm... Hat 196

kê?" Ew li xwe zivirî her wekî tiştêk ji wan zanî; got: Heçî

pêtirji jina xwe bitirsit min silav kirîye wî! Yê ewil got: Baş e, pa guh bigre li ser pêhaffiya min û jina min. Hingî ez bîm min çend pezek hebîn û birek mirîşka, xelkê digot: Hêkrûn gelek xweş e, belê min ne dizanî ka tawa wê çama ne? Çunkî jina min ne dihişt ez bixûm, rojekê jina min çû bi gundî ve, kirmê serê min liv livî! Min got: Çima ez ranabim hêkrûnekê çênakim û naxwûm, hêj jina min nehatî. Ez rabîm tepek rûn min ji hîz deranî û ez çûm kadîne çar hêk jî min anî û min tawik - exlewîk - anî û min kar kir da ez agrî xweş bikim min hind dît dengê jina min li derê malê hat! Ya ji min hatî min rûnê xwe kir li pizya - paxila - xwe û hêkên xwe min kirne li komê - kulavê - xwe û danîji ser serê xwe. Jina min hat jorva "to çi dikî?" Min got: Êinne ez li ber malê me! Çû berê xwe da hevîrê xwe, got: Wê tirş bîye here agirî xweşke da nanî bipêjim. Ez rûniştim li ber tîfkê - kuçkê - û min agir xweş kir. Wê nan beht, hind pê agahdar

bî lehîya rûn da bin teştê wê, hizir kir û jorda li nava serê min da : hey nema ev ne te mîzt bi xwe ve? Belê gava destê wê li serê min ket her çar hêk şikestin û pêlên hêkê bi serê min da hatin! Got: Kuro ev çî ye? Ez rabîm revîm û ji hingê were min ne wêraye ez herim mal.

Yê duyem got: De ka guh bide min. Min ji xelkê dibihîst digotin kutilkên qelîyê xweş in. Ji min ra bî daxwaz ez carekê tam bikim. Belê pa jina min nedihîst ez bixwûm û min jê nediwêra. Wê bi xwe her gav ji xwe ra kutilkên qelîyê çêdikirin û ji min ra jî yên arxafkê çêdikirin! Rojekê jina min çû ser avê ez li kolanê bîm, min ji xwe ra got: Pa bi Xudê ez ê rabîm biçim hindek kutilkên wê bixwûm! Ez bi lez rabîm çûm mal û rûniştim li ser legena kutilka û min avêtin devê xwe û cara dumahîkê min sê kirin li devê xwe da! Êk li vî rexî êk li rexê dî û êk li navbeyna her duka da û ez rabîm da derkevîm. Belê hêj min devê xwe lêknadayî, min hind dît jina min ji wêva hat jorva! Ya li destê min da mayî hema min devê xwe miçand û her sê kutilk li devê da... Lama iriî pif bî! Berê xwe dayê got : Kuro te çî ye? Pa ne ez newêrim devê xwe vekim... Min got: Immm... Hat 196

destê xwe da lama min hişk e wek berî ye. "Kuro kengî ho li devê te haffîye?" Her min got: Immm... Bi destê min girt û ez birme li ba hekîmê gund. Hekîm got: Te çî ye? Her min got: Immm.... Destê xwe da lama min ji berê hişkîr e! Hekîm got : Baş e, ez çî jê bikim xuşka min? Jina min got:

Ez xadim pê neşterê derbike. hekîm çû neşterek bînit û destê min di destê jina min da, ez nikarim birevim û ne dest hilanîn ji min têt! Hekîm neştera xwe anî û li lama min da, gava neşter gîha lama min qetên kutilka li gel piçên qelîyê hatin xarê! Min destê xwe ji destêjina xwe anî der û min bazda heta ez li vêdê ra derketim. U heke hûn bawer nekin şona neşterê ye hêj saxnebîye.

Yê sisîya got: Babo ez bi xwe ne wekî hewe bê zirav im! Hingî ez bîm min kerîk pez hebî; kul û meraq û keser û kedera li ser dilê min ew bî ez firek mast bixwûm! Vê keça neçî kesa nedihîşt ez nanekê bi firek mast bixwûm! Min ji xwe ra got: Niha to bi Xudê jiyana min bo çî ye? Ev jîna jêr desfî û serşorî û çav behnî! De qedav û sêsed bela li vê jîna holê bikevit. "Bila mirov dîkê rojekê bit ne mirîşka sê sala bit." Bi Xudê ji koletîyê nexweştir û pîstir nîne. Her wekî hatîye gotin : " Tiffî li jîna di bin desta: Meger Qaron û Hamam bit."

Min bes e ji vê jîne û ji vê kolefîyê. Were pezê min û mala min û ez bi tengavî û ne xweş; jarî û jûrî, bi sirr û serma xweyî bikim û ez jê bê behir bim! Peşkek mast li min heş û hezret bit, Wek xwîna Sîyahoç lê bê! Yanî jîna min bo çî ye? Bila kutîyê wek min bimrin hêj caw erzan! Mirdalên wekî min jî xwe hesab dikin zelum! Ev jîna holê bindestî bi hezar cara ji mirnê nexweştir e. Her wekî kurê Xanê Dimdim gofî babê xwe: "Da biçînê, Da biêînê : Misrîya şil bikin ji xwîne: Mirin xweştir e ji vê jîne." Eva hizra li min da û hêrsên min rabîn! Kerba min vebî, ez rabîm serxwe, seharê zû min kalik û gorên xwe kirin lingê xwe û min xwe kok lêkda û pêk anî! Jina min berê xwe da min û got, "ew tê çî bikî?" Min ne xwest ez ya dilê xwe bi êk carê derînim, çunkî ne rast e mirov wek kela nîskê bit zû bifûrit û zû danit. Divîya mirov xwe girbit, wekî dibêjin: " Yan bike û ne-
197

destê xwe da lama min hişk e wek berî ye. "Kuro kengî ho li devê te hafîye?" Her min got: Immm... Bi destê min girt û ez birme li ba hekîmê gund. Hekîm got: Te çî ye? Her min got: Immm.... Destê xwe da lama min ji berê hişkîr e! Hekîm got : Baş e, ez çî jê bikim xuşka min? Jina min got: Ez xadim pê neşterê derbike. hekîm çû neşterek bînit û destê min di destê jina min da, ez nikarim birevim û ne dest hilanîn ji min têt! Hekîm neştera xwe anî û li lama min da, gava neşter gîha lama min qetên kutilka li gel piçên qelîyê

hatin xarê! Min destê xwe ji destêjina xwe anî der û min bazda heta ez li vêdê ra derketim. U heke hûn bawer nekin şona neşterê ye hêj saxnebîye.

Yê sisîya got: Babo ez bi xwe ne wekî hewe bê zirav im! Hingî ez bîm min kerîk pez hebî; kul û meraq û keser û kedera li ser dilê min ew bî ez firek mast bixwûm! Vê keça neçî kesa nedihîşt ez nanekê bi firek mast bixwûm! Min ji xwe ra got: Niha to bi Xudê jiyana min bo çî ye? Ev jîna jêr desfî û serşorî û çav behnî! De qedav û sêsed bela li vê jîna holê bikevit. "Bila mirov dîkê rojekê bit ne mirişka sê sala bit." Bi Xudê ji koletîyê nexweştir û pîstir nîne. Her wekî hatîye gotin : " Tiffî li jîna di bin desta: Meger Qaron û Hamam bit."

Min bes e ji vê jînê û ji vê kolefîyê. Were pezê min û mala min û ez bi tengavî û ne xweş; jarî û jûrî, bi sirr û serma xweyî bikim û ez jê bê behir bim! Peşkek mast li min heş û hezret bit, Wek xwîna Sîyahoç lê bê! Yanî jîna min bo çî ye? Bila kutîyê wek min bimrin hêj caw erzan! Mirdalên wekî min jî xwe hesab dikin zelum! Ev jîna holê bindestî bi hezar cara ji mirnê nexweştir e. Her wekî kurê Xanê Dimdim gofî babê xwe: "Da biçînê, Da biêînê : Misrîya şil bikin ji xwînê: Mirin xweştir e ji vê jînê." Eva hizra li min da û hêrsên min rabîn! Kerba min vebî, ez rabîm serxwe, seharê zû min kalik û gorên xwe kirin lingê xwe û min xwe kok lêkda û pêk anî! Jina min berê xwe da min û got, "ew tê çî bikî?" Min ne xwest ez ya dilê xwe bi êk carê derînim, çunkî ne rast e mirov wek kela nîskê bit zû bifûrit û zû danit. Divîya mirov xwe girbit, wekî dibêjin: " Yan bike û ne-
197

lerize, eger bilerizî neke. Ez ê dîsa bi tenahî li gel baxivim ka xweya çî ye?

Jina min dîsa wekî her roj çû tûk ji ser mastî rakir danî li ser nanekê û xwar û bi kevçika ket wî mastê serve firikir. Çû meşka xwe anî gurru û mastê xwe berda têda û meşka xwe da li ber keya û keyand. Min jî hêdîka li bin lêva xwe da got: Ka firek mast... Dengê min sehkir belê bi dengekî bilind û bi cers got: Çî? Min got: Çî ne min deng nekirîye! Ez bêhnek dî mam, min dîsa got: Firek mast... Berê xwe da min bi çavekê sor û bi awirek dijwar û bi dengek cers û bilind û serê xwe li min hejand û got: Ew niho to çî dibêjî gin gina te ye? Min jê ra son xwar û got: Pêjin ji ne hatîye û min deng nekirîye, malbab wêran, ba li ber guhê te ketîye

vê seharê. Ez mam min hizrên xwe kirin, min ji xwe ra got:
De rabe bes e evê kêr gihand hestî ma ne bes e! Mêranî ji
kij rojê ra ye! Ez hêdîka rabîm ser xwe, min kopalê xwe kir
zendê xwe lingegê xwe avêt ji derve û êk ma di jorva! Ez lê
zivirîm min berê xwe dayê û min got: Da ji te ra bêjim. - Ew sekinê ka ez ê çi bêjim? - Min bi dengekê
bilind got:

Mast û sed cara mast û bi Xudê her du carên dî jî min gotibî
: Mast. De here vêca bila ji te ra bit û min nevêt û guyê sey
bila li ser vê mala ez jê bê behirbim. Ev jîna bi koletî min ne
hevêt û min bazda û ez li vêderê derketim.

vêca ev bî pê gotin gava mirovek ya dilê xwe derxit pişrî
gelek li dila bimînit û nekaribit bidit der û eşkera bikit û li
bera bi mirî pûte pê nekit ew deq û deq gotina xwe bêjit.
Vêca hingê wê bêjit: "Mast û sed cara mast!"

198

lerize, eger bilerizî neke. Ez ê dîsa bi tenahî li gel baxivim
ka xweya çî ye?

Jina min dîsa wekî her roj çû tûk ji ser mastî rakir danî li
ser nanekê û xwar û bi kevçika ket wî mastê serve firikir.
Çû meşka xwe anî gurru û mastê xwe berda têda û meşka
xwe da li ber keya û keyand. Min jî hêdîka li bin lêva xwe
da got: Ka firek mast... Dengê min sehkir belê bi dengekê
bilind û bi cers got: Çî? Min got: Çi ne min deng nekirîye!
Ez bêhnek dî mam, min dîsa got: Firek mast... Berê xwe da
min bi çavekê sor û bi awirek dijwar û bi dengek cers û bilind
û serê xwe li min hejand û got: Ew niho to çi dibêjî gin
gina te ye? Min jê ra son xwar û got: Pêjin ji ne hatîye û
min deng nekirîye, malbab wêran, ba li ber guhê te ketîye
vê seharê. Ez mam min hizrên xwe kirin, min ji xwe ra got:
De rabe bes e evê kêr gihand hestî ma ne bes e! Mêranî ji
kij rojê ra ye! Ez hêdîka rabîm ser xwe, min kopalê xwe kir
zendê xwe lingegê xwe avêt ji derve û êk ma di jorva! Ez lê
zivirîm min berê xwe dayê û min got: Da ji te ra bêjim. - Ew sekinê ka ez ê çi bêjim? - Min bi dengekê
bilind got:

Mast û sed cara mast û bi Xudê her du carên dî jî min gotibî
: Mast. De here vêca bila ji te ra bit û min nevêt û guyê sey
bila li ser vê mala ez jê bê behirbim. Ev jîna bi koletî min ne
hevêt û min bazda û ez li vêderê derketim.

vêca ev bî pê gotin gava mirovek ya dilê xwe derxit pişrî
gelek li dila bimînit û nekaribit bidit der û eşkera bikit û li
bera bi mirî pûte pê nekit ew deq û deq gotina xwe bêjit.
Vêca hingê wê bêjit: "Mast û sed cara mast!"

198

N

(600) nankê bide nanpêja bila nanek zêde bit.

.Yanî bila karkerê te zana bit bila to heqek zêde lê bidî, ne mirovek nezan bit hemîyê pîç bikit!

(601) Ne li newalê kûr binve û ne xewnê xirab bibîne!

(602) Nikarit kerê dikarit kurtanê!

Ev gotina he tê gotin li çaxê êk zordarîyê li êkê bikit û ew ne karibit tola xwe li wî vekit, vêca rabit biçit bi nav guhê belengazekê da bê wê bê gotin:"Nikarit kerê dikarit kurtanê!"

(603) Ne xwarî bi simbêla ve mayî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê ageh ji tiştekekê nebit, bela û nexweşî bi serda bîn bi gunehê hindêk dî wê bê gotin:" Ne xwarî bi simbêla ve mayî!" Wekî vê gotinê ye dibêjin carekê du kes.pêkve çûn aşî. Bi roj dor ne giha wan. Bi şev mane li aşî. Êkê ji her duka guhê xwe dayê aşvan dibêjit jina xwe: Işev xwe ji min ra pêkbîne. Ez îşev mêvanê te me. Ew jî piştî xwe diditê heta dibit derengî şev aşvan û hevalê wî dinivin. Ew diçit qesta jinkê dikit. Xwe pê tena dikit û dizivirit xwe dirêj dikit. Aşvan hişyar dibit qesta jinka xwe dikit. Radhêltê jinik pê dikenit: Ma to têt nebî?

Aşvan lêva xwe gez dikit û dibêjit: Ne, zû dizivirit qesta her duka dikit. Her du dirêj kirîne! Aşvan çû destê xwe danî li

199

N

(600) nankê bide nanpêja bila nanek zêde bit.

.Yanî bila karkerê te zana bit bila to heqek zêde lê bidî, ne mirovek nezan bit hemîyê pîç bikit!

(601) Ne li newalê kûr binve û ne xewnê xirab bibîne!

(602) Nikarit kerê dikarit kurtanê!

Ev gotina he tê gotin li çaxê êk zordarîyê li êkê bikit û ew ne karibit tola xwe li wî vekit, vêca rabit biçit bi nav guhê belengazekê da bê wê bê gotin:"Nikarit kerê dikarit kurtanê!"

(603) Ne xwarî bi simbêla ve mayî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovekê ageh ji tiştekekê nebit, bela û nexweşî bi serda bîn bi gunehê hindêk dî wê bê gotin:" Ne xwarî bi simbêla ve mayî!" Wekî vê gotinê ye dibêjin carekê du kes.pêkve çûn aşî. Bi roj dor ne giha wan. Bi şev mane li aşî. Êkê ji her duka guhê xwe dayê aşvan dibêjit jina xwe: Işev xwe ji min ra pêkbîne. Ez îşev mêvanê

te me. Ew jî pişta xwe diditê heta dibit derengî şev aşvan û hevalê wî dinivin. Ew diçit qesta jinkê dikit. Xwe pê tena dikit û dizivirit xwe dirêj dikit. Aşvan hişyar dibit qesta jinka xwe dikit. Radhêltê jinik pê dikenit: Ma to têr nebî? Aşvan lêva xwe gez dikit û dibêjit: Ne, zû dizivirit qesta her duka dikit. Her du dirêj kirîne! Aşvan çû destê xwe danî li 199

ser dilê êkê, zanî nivisfîye çû yê dî destê xwe danî li ser dilê wî berê xwe dayê rep repa dilê wî ye. Hema dest avêt kita pêlava xwe danî li ser singê wî û çû da darekê ji xwe ra bînit. Xweyê dil hema dest avêt pêlavê danî li ser singê hevalê xwe û xwe kerr kir! Aşvan hat darê wî li desta da ye!

Destê xwe peland xweyê pêlavê - ewê ageh ji tişteke nebî - ew dar jorda li nav guhê wî da : Kerê min di jina bab û

kalên te gaw! Mêrik ji cih hilbeliqî: Kuro te çî ye teres babo? Belê aşvanî muhlet ne dayê tepe û rep hevalê wî xwe hişyar kir. "kuro hewe xêr e?" Aşvanî got: Ez dizanim û ew dizanit! Teres lawê teresa tep û rep... Wî çû xwe êxist li navbeyna navcîtî kir jêkve kirin. Piştî her du çûn yê qutan lêkefî, her wê ji xwe ra dibêjit:"Ez nizamim vî sebebê aşvanî çî bû? Hevalî wî kenî û got: Ez jî nizamim û got : Xudê to pîçî rast bêje ka ev çî bî? Got: Çîrok eve bî û çîrok hemî jê ra got. Wî lê vegêra û got: Eve ye dibêjin:"Ne xwarî bi simbêla ve mayî!" Bi Xudê hema dirust e wekî dibêjin:"Gan li gewro û curim li îshaq."

(604) Nezanê ne guhdar derdê wî ye derdek bê derman!

(605) Nezanî binêre cîranî!

Ev gotina he tê gotin demê mirovek li karê xwe da bişexitit û bi ser êkve neyêt, wê jê ra bête gotin: "Law nezanî binêre cîranî." Vêca bivê-nevê ye li ser her kesê ji berî dest bavêjit karê xwe pirsyar kerbit da karê wî li nav lepa da ne şextit.

(606) Nîv mela dîn winda kir, nîv hekîma can winda kir.

(607) Nanê êkê bi avê da çû, got: Bila xêra babê min bit.

200

ser dilê êkê, zanî nivisfîye çû yê dî destê xwe danî li ser dilê wî berê xwe dayê rep repa dilê wî ye. Hema dest avêt kita pêlava xwe danî li ser singê wî û çû da darekê ji xwe ra bînit. Xweyê dil hema dest avêt pêlavê danî li ser singê hevalê

xwe û xwe kerr kir! Aşvan hat darê wî li desta da ye!
Destê xwe peland xweyê pêlavê - ewê ageh ji tiştê nebî - ew dar jorda li nav guhê wî da : Kerê min di jina bab û

kalên te gaw! Mêrik ji cih hilbeliqî: Kuro te çî ye teres babo? Belê aşvanî muhlet ne dayê tepe û rep hevalê wî xwe hişyar kir. "kuro hewe xêr e?" Aşvanî got: Ez dizanim û ew dizanit! Teres lawê teresa tep û rep... Wî çû xwe êxist li navbeyna navcîtî kir jêkve kirin. Piştî her du çûn yê qutan lêkefî, her wê ji xwe ra dibêjit:"Ez nizanim vî sebebê aşvanî çî bû? Hevalî wî kenî û got: Ez jî nizanim û got : Xudê to pîçî rast bêje ka ev çî bî? Got: Çîrok eve bî û çîrok hemî jê ra got. Wî lê vegêra û got: Eve ye dibêjin:"Ne xwarî bi simbêla ve mayî!" Bi Xudê hema dirust e wekî dibêjin:"Gan li gewro û curim li îshaq."

(604) Nezanê ne guhdar derdê wî ye derdek bê derman!

(605) Nezanî binêre cîranî!

Ev gotina he tê gotin demê mirovek li karê xwe da bişexitit û bi ser êkve neyêt, wê jê ra bête gotin: "Law nezanî binêre cîranî." Vêca bivê-nevê ye li ser her kesê ji berî dest bavêjit karê xwe pirsyar kerbit da karê wî li nav lepa da ne şextit.

(606) Nîv mela dîn winda kir, nîv hekîma can winda kir.

(607) Nanê êkê bi avê da çû, got: Bila xêra babê min bit.

200

Temaşa bike li gotina (A piştî gotina 808) ê.

(608) Nalbenda kihêl nal dikirin, kêvjalê got: Eve lingê min jî!

Ev gotina he tê gotin çaxê li koç û civata da behs û gotina kiryarên giranbiha bêne kirin êk pependê tiştê kêr û ne berketî bînit li nav behs û gotina da! Wê bê gotin: "Nalbenda kihêl nal dikir, kêvjalê got: Eve lingê min jî!"

(609) Nan bi xuwê xuwê bi mene!

Temaşa bike li gotina (720) ê!

(610) Ne hoye lê bila ho bit!

(611) Nîşanê baranê bane û nîşanê mirinê tane.

(613) Nîşanê mirinê bi xwe ve rîtine!

(614) Nerimkê li bin kayê daye!

Temaşa bike li gotina (717) ê!

(615) Neyîn jiberîhişkîre

(616) Nanê Isa dixût selawata li ser Mosa didit.
Ev gotina he tê gotin gava mirovek çakî û qencîyêbi êkê ra bikit
ew rabit pesnê êk dî bikit! Wê jê ra bê gotin: "Nanê Isa dixût û selaweta
li ser Mosa didit!"

201

Temaşa bike li gotina (A piştî gotina 808) ê.

(608) Nalbenda kihêl nal dikirin, kêvjalê got: Eve
lingê min jî!

Ev gotina he tê gotin çaxê li koç û civata da behs û gotina kiryarên
giranbiha bêne kirin êk pependê tiştekan kêm û ne berketî
bînit li nav behs û gotina da! Wê bê gotin: "Nalbenda kihêl nal dikir,
kêvjalê got: Eve lingê min jî!"

(609) Nan bi xuwê xuwê bi mene!

Temaşa bike li gotina (720) ê!

(610) Ne hoye lê bila ho bit!

(611) Nîşanê baranê bane û nîşanê mirinê tane.

(613) Nîşanê mirinê bi xwe ve rîtine!

(614) Nerimkê li bin kayê daye!

Temaşa bike li gotina (717) ê!

(615) Neyînjiberîhiştire

(616) Nanê Isa dixût selawata li ser Mosa didit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek çakî û qencîyêbi êkê ra bikit
ew rabit pesnê êk dî bikit! Wê jê ra bê gotin: "Nanê Isa dixût û selaweta
li ser Mosa didit!"

201

(617) Nanê Romîya li ser çukê ye.

(618) Ne bêje xweş şitte, bêje xweş xweyî ye.

(619) Ne nêre rengê tutinê û ne nêre rengê zela
ma!

(620) Nezanî rehetîya canî.

(621) Ne feqîr bi tîrr ne ked xudayî bi hîrr.

(622) Ne kerê min e û ne gayê te ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek pesnê mirovekê xwe
yan tiştekan xwe bikit û yê hevalê xwe bişkînit û her du cûn
ji êkudu kembaxtir bin wê jê ra bê gotin: Bi serê te "ne kerê
min e û ne gayê te ye!"

(623) neha nedî deha naxûy.

(624) Nêrî bi sekwata ji tehta nakevin.

(625) Nêrî nemînin dibêjin gîska belo belo...

Temaşa bike li gotina (508) ê!

(626) Ne şeytanî bibîne û ne lenetê lê bibarîne.

Yanî ew wechê te nevê bit, yan ew mirovê te ne nevêt,

qesta wî cihî neke heta to pê tengav bibî.

102

(617) Nanê Romîya li ser çukê ye.

(618) Ne bêje xweş şitte, bêje xweş xweyî ye.

(619) Ne nêre rengê tutinê û ne nêre rengê zela
ma!

(620) Nezanî rehetîya canî.

(621) Ne feqîr bi tîrr ne ked xudayî bi hîrr.

(622) Ne kerê min e û ne gayê te ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek pesnê mirovekê xwe
yan tişteke xwe bikit û yê hevalê xwe bişkînit û her du cûn
ji êkudu kembaxtir bin wê jê ra bê gotin: Bi serê te "ne kerê
min e û ne gayê te ye!"

(623) neha nedî deha naxûy.

(624) Nêrî bi sekwata ji tehta nakevin.

(625) Nêrî nemînin dibêjin gîska belo belo...

Temaşa bike li gotina (508) ê!

(626) Ne şeytanî bibîne û ne lenetê lê bibarîne.

Yanî ew wechê te nevê bit, yan ew mirovê te ne nevêt,
qesta wî cihî neke heta to pê tengav bibî.

102

(627) Nekero dil kesero.

(628) Nanê nekera nîne.

Li gotina (305,306,307,308) ê binêre. Em tibabekê li vê
babetî axivtine.

(629) Nanê genim li Feqîra nayê.

(630) Nemîne li hêviya firwê gayê.

(631) Nikarit êkê dibêjit du werin min!

(632) Ne li wê hêkê û ne li wê qedqidê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek qope qencîyekê bikit
û xwe bi wê qenciye gelek difre - kibar - bikit û pesnê xwe
pê bidit û hêdî nevebirit! Wê bê gotin: Wey babo "ne li wê
hêkê û ne li wê qidqidê!"

(633) Navek giran û gundek wêran!

(634) Ne bîst bişewitê û kebab.

(635) Neçî wî erdê te kesê xwe lê nebit.

(636) Nav pale ye û das lê şikestî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li karekê bidit bê
pergal, wê jê ra bê gotin:"Nav pale ye û das lê şikestî!"

(637) Ne kif kifa nefsî û ne çip çipa dolabê.

203

(627) Nekero dil kesero.

(628) Nanê nekera nîne.

Li gotina (305,306,307,308) ê binêre. Em tibabekê li vê babetî axivtine.

(629) Nanê genim li Feqîra nayê.

(630) Nemîne li hêviya firwê gayê.

(631) Nikarit êkê dibêjit du werin min!

(632) Ne li wê hêkê û ne li wê qedqidê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek qope qencîyekê bikit û xwe bi wê qenciye gelek difre - kibar - bikit û pesnê xwe pê bidit û hêdî nevebirit! Wê bê gotin: Wey babo "ne li wê hêkê û ne li wê qidqidê!"

(633) Navek giran û gundek wêran!

(634) Ne bîst bişewitê û kebab.

(635) Neçî wî erdê te kesê xwe lê nebit.

(636) Nav pale ye û das lê şikestî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe li karekê bidit bê pergal, wê jê ra bê gotin: "Nav pale ye û das lê şikestî!"

(637) Ne kif kifa nefîsî û ne çip çipa dolabê.

203

(638) Nû hatin kevin çûn.

(639) Nevlet li wî tiştî ewa ne bi ser xweyê xwe ve bit.

(640) Ne feqîrê bi tîrr, ne zengîne diz, ne maqûlê derewîn.

(641) Nanê cehî dixût, tirên pûlayî dikit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li halê xwe da gelek kêmbit, pêngavên ne bi ser xwe ve û ji xwe mezintir bavêjit, wê bê gotin: "Nanê cehî dixût, tirên pûlayî dikit!"

(642) Ne dostê file û ne hespê qule.

(643) Ne ker li garanê û ne pirsyar li gavanê!

(644) Ne bi golkînî têt gîya xwar û ne bi gayînî têt kizin xwar!

(645) Ne ji manva bîya rûvî wê li sûka gerh abîya!

(646) Ne bera gêrke û ne berana xêrke!

Ev gotina he tê gotin gava êk bi destê xwe, xwe bavêjit cihê tivsê û bela û nexweşîya, pişti hingê bibit lav lav û daxwaz û keser ku ji bela qurtal bibit û bê der wê jê ra bê gotin: "Ne bera gêrke û ne berana xêrke! " 204

(638) Nû hatin kevin çûn.

(639) Nevlet li wî tiştî ewa ne bi ser xweyê xwe ve bit.

(640) Ne feqîrê bi tîrr, ne zengînê diz, ne maqûlê derewîn.

(641) Nanê cehî dixût, tirên pûlayî dîkit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li halê xwe da gelek kêmbit, pêngavên ne bi ser xwe ve û ji xwe mezintir bavêjit, wê bê gotin: "Nanê cehî dixût, tirên pûlayî dîkit!"

(642) Ne dostê file û ne hespê qule.

(643) Ne ker li garanê û ne pirsyar li gavanê!

(644) Ne bi golkînî têr gîya xwar û ne bi gayînî têr kizin xwar!

(645) Ne ji manva bîya rûvî wê li sûka gerh abîya!

(646) Ne bera gêrke û ne berana xêrke!

Ev gotina he tê gotin gava êk bi destê xwe, xwe bavêjit cihê tivsê û bela û nexweşîya, pişti hingê bibit lav lav û daxwaz û keser ku ji bela qurtal bibit û bê der wê jê ra bê gotin: "Ne bera gêrke û ne berana xêrke! " 204

(647) Nebêje Ereba merheba, heyne wê birrîn li ser kurk û eba!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rû zêde bidit êkê bê tûte, vêca ew ji ser xwe biçit hêdfî pûte bi wî nekit! Wê bê gotin: "Nebêje Ereba merheba, heyne wê birrîn li ser kurk û eba!"

(648) Ne pîrê qenc kir bi agirê ve mîzt û ne agirî qenc kir pîr sot.

Ev gotina he tê gotin, gava du mirov li gel êk û du ne başîya bikin, ne ji rengê wan bit ew nebaşî, wê bê gotin: "Ne pîrê qenc kir bi agirî ve mîzt û ne agirî qenc kir pîr sot." 205

(647) Nebêje Ereba merheba, heyne wê birrîn li ser kurk û eba!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rû zêde bidit êkê bê tûte, vêca ew ji ser xwe biçit hêdfî pûte bi wî nekit! Wê bê gotin: "Nebêje Ereba merheba, heyne wê birrîn li ser kurk û eba!"

(648) Ne pîrê qenc kir bi agirê ve mîzt û ne agirî qenc kir pîr sot.

Ev gotina he tê gotin, gava du mirov li gel êk û du ne başîya bikin, ne ji rengê wan bit ew nebaşî, wê bê gotin: "Ne pîrê qenc kir bi agirî ve mîzt û ne agirî qenc kir pîr sot." 205

(649) Pîr bike û jibîr neke.

Yanî ahên xwe bila to kevin bikî, belê to jibîr nekî, çunkî eger hemî gava ahên te li bîra te bin, heye ku carekê firset ji te ra hilkevit; hema to lê nabûrî wek nêçîrvanê tifenga wî fişek têda bit û li ber nêçîra xwe venandinî bit.

(650) Piştîtirênûkakezîkurê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xemsarîyê û bê pûtekirinê li karê xwe da bikit heta belayek mezin, şermkarîyek bête serî, ji nûla xemxwer bikit dilbêş bikit wê bê gotin;"piştî tirê nûka kezî kurê!" Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin:

(651) Piştî tirê qûnmiçandin pê nevêt.

Belkî divîya qûnmiçandin hebit ji berî tirkirinê çunkî wekî dibêjin :

(652) Piştî baranê kerê cil neke!

Çunkî heke baran hat û ker şil bî û qerisî, qeselî bî, bî yê mirinê cilkirin bê pare ye. Vêca divîya mirov ageh ji xwe hebit hêj şermezarî û tengavî nehatin li pêşîya mirovî, mirov pêkhatina xwe bikit. Çunkî piştî nexweşî hat, rê û rêbar li mirov hatin girtin, dinya li mirovî bî kuna gurîji nûka wê çî bikit, wekî pîra subatê çaxê dibêjin:

206

(649) Pîr bike û jibîr neke.

Yanî ahên xwe bila to kevin bikî, belê to jibîr nekî, çunkî eger hemî gava ahên te li bîra te bin, heye ku carekê firset ji te ra hilkevit; hema to lê nabûrî wek nêçîrvanê tifenga wî fişek têda bit û li ber nêçîra xwe venandinî bit.

(650) Piştîtirênûkakezîkurê!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xemsarîyê û bê pûtekirinê li karê xwe da bikit heta belayek mezin, şermkarîyek bête serî, ji nûla xemxwer bikit dilbêş bikit wê bê gotin;"piştî tirê nûka kezî kurê!" Wekî vê gotinê ye, çaxê dibêjin:

(651) Piştî tirê qûnmiçandin pê nevêt.

Belkî divîya qûnmiçandin hebit ji berî tirkirinê çunkî wekî dibêjin :

(652) Piştî baranê kerê cil neke!

Çunkî heke baran hat û ker şil bî û qerisî, qeselî bî, bî yê mirinê cilkirin bê pare ye. Vêca divîya mirov ageh ji xwe hebit hêj şermezarî û tengavî nehatin li pêşîya mirovî, mirov pêkhatina xwe bikit. Çunkî piştî nexweşî hat, rê û rêbar li mirov hatin girtin, dinya li mirovî bî kuna gurîji nûka wê çî bikit, wekî pîra subatê çaxê dibêjin:

206

(653) Pîra subatê wê ji nû biçit liqatê!

Binyata vê gotinê jî pîrejinek bê kes û kar bî li çaxê havînê, pîrê li bin sîberê dera li ser avên sar û tezî serêlî digotin, heta lê bî zivistan û çille û kanûn bi ser da hatin û pîrê ma xirînî li mal da. Nan bi dest neket û çav lê tarî bîn ji nêza pîrê berê xwe dayê cotyarekê dewarên xwe berdan da biçit cotê xwe girê bidit li ser pirêza xwe. Pîrê jî ket li dûv çû li nav pirazê gerha! Cotyarî gotê: Pîrê ew to li çi digerhî? Pîrê got: Pîrê qurban pîra te hatîye ji xwe ra liqatê. Cotyarî got: "Pîra subatê wê ji nû biçit liqatê:" Tirekê hingî dinya havîn bî çaxê liqatê bî te serêlî li ser avên sar digotin bî zivistan tê ji nû biçit liqatê! Wekî dibêjin:"Çaxê maza pivo raza:"

(654) Pîra Şamê tibayî amê.

Ev gotina hê tê gotin gava mirovek xwe ji kes û karên xwe bikit û li ser xwe biçit û hevalîya wan bihêlit wê jê ra bê gotin:"Pîra Şamê tibayî amê."

(655) Pîrê tîrr kirîye û pîr ne razî ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xirabîyekê bikit, yan bi qebahetekê rabit û ew xwe ne razî bikit, wê jê ra bê gotin:"Pîrê fîrr kirîye û pîr ne razî ye."

(656) Pelendarê feqîra li binê guh e.

Ev gotina he jî wek wê gotina ku tê gotin:"Feqîr li şovê çû dar tutin li qûnê çû!"

(657) Pûlajipûlanagirit.

(658) Palepûşe.

207

(653) Pîra subatê wê ji nû biçit liqatê!

Binyata vê gotinê jî pîrejinek bê kes û kar bî li çaxê havînê, pîrê li bin sîberê dera li ser avên sar û tezî serêlî digotin, heta lê bî zivistan û çille û kanûn bi ser da hatin û pîrê ma xirînî li mal da. Nan bi dest neket û çav lê tarî bîn ji nêza pîrê berê xwe dayê cotyarekê dewarên xwe berdan da biçit cotê xwe girê bidit li ser pirêza xwe. Pîrê jî ket li dûv çû li nav pirazê gerha! Cotyarî gotê: Pîrê ew to li çi digerhî? Pîrê got: Pîrê qurban pîra te hatîye ji xwe ra liqatê. Cotyarî got: "Pîra subatê wê ji nû biçit liqatê:" Tirekê hingî dinya havîn bî çaxê liqatê bî te serêlî li ser avên sar digotin bî zivistan tê ji nû biçit liqatê! Wekî dibêjin:"Çaxê maza pivo raza:"

(654) Pîra Şamê tibayî amê.

Ev gotina hê tê gotin gava mirovek xwe ji kes û karên xwe bikit û li ser xwe biçit û hevalîya wan bihêlit wê jê ra

bê gotin: "Pîra Şamê tibayî amê."

(655) Pîrê tîrr kirîye û pîr ne razî ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xirabîyekê bikit, yan bi qebahetekê rabit û ew xwe ne razî bikit, wê jê ra bê gotin: "Pîrê fîrr kirîye û pîr ne razî ye."

(656) Pelendarê feqîra li binê guh e.

Ev gotina he jî wek wê gotina ku tê gotin: "Feqîr li şovê çû dar tutin li qûnê çû!"

(657) Pûlajipûlanagirit.

(658) Palepûşe.

207

Yan jî çaxê dibêjin: "Asin qutê bê heqe."

(659) Piştî mirnê çav kulî nîne.

Ev gotina he tê gotin gava ku belayek mezin bi ser êkê da bêt hindek dî wî bitirsîn ji baleyek kêmtir û nebereketî wê bê gotin: Piştî mirnê çav kulî nîne." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjit: "Ji bangerî mezintir bi ser çûkê da nayê." Çunkî wekî dibêjin: "Heke avê da bi ser mirovî ra bostek û çar tilî ferq nîne."

(660) Pare para dikin xweş mêr geza li bera di din.

(661) Pare hebin helaw mişe ye.

(662) Parîyek xweş hêja ye gayek reş.

Bê guman e, ku xweşî xweş e çend kêr û hindik bit û nexweşê nexweş e heskê bila behra mirov temet gayek reş bit. Yek parî li xweşîyê hêja ye gayek li reşîyê.

(663) Paşî to bo min sera bi simota vedikî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rahêlit êkê bi axivtina û kêr bikit û ew bi xwe jî çî nebit wê bê gotin: "Paşî to bo min sera bi simota dikî." Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(664) Paşî to kûşê bi ser Moşê da tînî xarê.

(665) Par mirdî pêrar mirdî kifin zerdî ji nû îsal dibêjî şîrdî birdî!

208

Yan jî çaxê dibêjin: "Asin qutê bê heqe."

(659) Piştî mirnê çav kulî nîne.

Ev gotina he tê gotin gava ku belayek mezin bi ser êkê da bêt hindek dî wî bitirsîn ji baleyek kêmtir û nebereketî wê bê gotin: Piştî mirnê çav kulî nîne." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjit: "Ji bangerî mezintir bi ser çûkê da nayê." Çunkî wekî dibêjin: "Heke avê da bi ser mirovî ra bostek û çar tilî ferq nîne."

(660) Pare para dîkin xweş mêr geza li bera di din.

(661) Pare hebin helaw mişe ye.

(662) Parîyek xweş hêja ye gayek reş.

Bê guman e, ku xweşî xweş e çend kê m û hindik bit û nexweşê nexweş e heskê bila behra mirov temet gayek reş bit. Yek parî li xweşîyê hêja ye gayek li reşîyê.

(663) Paşî to bo min sera bi simota vedîkî!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rahêlit êkê bi axivtina û kê m bîkit û ew bi xwe jî çî nebit wê bê gotin: "Paşî to bo min sera bi simota dikî." Nêzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(664) Paşî to kûşê bi ser Moşê da tî nî xarê.

(665) Par mirdî pêrar mirdî kifin zerdî ji nû îsal dibêjî şîrdî birdî!

208

Binyata vê gotinê dibêjin pîrejinek hebî gelek ji ezabê gurê ditirsa. Rabî ji berî bimrit çend gaz çapon - cang - bi ser tifka agirê xwe ve kir heta ew çapon li dûkêlê da zer bî.

Kir qewyatî çî gava ez mirim vî çaponî bikin kifnê min.

Dema mir, kifin kirin bi wî çaponê dûkêl girfî veşartin. Li gurê da (munkir û nekîr) hatin pirsyarji pîrê kirin:

(Men Rebek) pîrê bersiva wan da û got: Pîrê heyran par mirdî pêrar mirdî kifin zerdî to ji nû îsal hatîyê dibêjî "şîrdî birdî!" Vêca ev gotina tê gotin gava êk pirsyara tişteke kevin û bûrî bîkit!

(666) Parîyê mezin gewrî dirîne.

Bê guman e, ku divêt mirov gava xwe li gor qumet û karîna xwe bavêjit çunkî ewê gava xwe ji qumeta xwe bavêjit, wê pîs bikevit! Ka çawa eger êk parîyê xwe ji gewrîya xwe mezintir çêkit, parîyê wî wê gewrîya wî bidirînit! Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Hindik bide li ber dasê da to nemînê asê."

(667) Pehlewan bi rojekê naçit li ser şelîtê.

(668) Piranî mêranîyê wînda dîkit.

(669) Pale qels e, hêcet das e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi xwe bê xêr û bê kêr bit, vêca hêcetên sist û xav ji xwe ra peyda bîkit. Wê jê ra bê gotin: "Pale qels e, hêcet das e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Hêceta ne nivêjkerî pêxas bîne!"

(670) Pîrê bawer ne dikir şû bîkit dema şû kir devwa mehir û heşteka kir.

209

Binyata vê gotinê dibêjin pîrejinek hebî gelek ji ezabê gurê ditirsa. Rabî ji berî bimrit çend gaz çapon - cang - bi ser tifka agirê xwe ve kir heta ew çapon li dûkêlê da zer bî. Kir qewyatî çî gava ez mirim vî çaponî bikin kifnê min. Dema mir, kifin kirin bi wî çaponê dûkêl girfî veşartin. Li gurê da (munkir û nekîr) hatin pirsyarji pîrê kirin: (Men Rebek) pîrê bersiva wan da û got: Pîrê heyran par mirdî pêrar mirdî kifin zerdî to ji nû îsal hatîyê dibêjî "şirdî birdî!" Vêca ev gotina tê gotin gava êk pirsyara tişteke kevin û bûrî bikit!

(666) Parîyê mezin gewrî dirîne.

Bê guman e, ku divêt mirov gava xwe li gor qumet û karîna xwe bavêjit çunkî ewê gava xwe ji qumeta xwe bavêjit, wê pîs bikevit! Ka çawa eger êk parîyê xwe ji gewrîya xwe mezintir çêkit, parîyê wî wê gewrîya wî bidirînit! Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Hindik bide li ber dasê da to nemînî asê."

(667) Pehlewan bi rojekê naçit li ser şelîtê.

(668) Piranî mêranîyê winda dikit.

(669) Pale qels e, hêcet das e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi xwe bê xêr û bê kêr bit, vêca hêcetên sist û xav ji xwe ra peyda bikit. Wê jê ra bê gotin: "Pale qels e, hêcet das e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Hêceta ne nivêjkerî pêxas bîne!"

(670) Pîrê bawer ne dikir şû bikit dema şû kir devwa mehir û heşteka kir.

209

Ev gotina he tê gotin gava mirovek, ji mirovekê yan ji cihekê teberhîvî bit, bi daxwazekê pîştî ew daxwaz jê ra pêk hat rabbit doza daxwazek mezintir bikit, wê jê ra bê gotin: "Eve ye pîrê bawer ne dikir şû bikit, deNma şû kir dewa mehir û heşteka kir."

(671) Pîr bi ganekê qehib nabit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kêmahîyek jê peyda bibit û ji berî hingê kêmahîyên wî nebin, vêca mirov her kêmanîya wî bikin, wê bê gotin: "Pîr bi ganekê qehib nabit."

(672) Pîr xêrker bit êvarên îna zehfîn.

Yanî eger mirov yê çakîyê û qenciyê bit, çaxê qenciyê mişe ne. Deverek bi ser da bûrî, deh deverên dî wê li pêşiyê ne.

210

Ev gotina he tê gotin gava mirovek, ji mirovekê yan ji cihekê teberhîvî bit, bi daxwazekê pîştî ew daxwaz jê ra pêk

hat rabit doza daxwazek mezintir bikit, wê jê ra bê gotin:"
Eve ye pîrê bawer ne dikir şû bikit, deNma şû kir dewa mehir
û heşteka kir."

(671) Pîr bi ganekê qehib nabit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek kêmahîyek jê peyda
bibit û ji berî hingê kêmahîyên wî nebin, vêca mirov her
kêmanîya wî bikin, wê bê gotin:"Pîr bi ganekê qehib nabit."

(672) Pîr xêrker bit êvarên îna zehfîn.

Yanî eger mirov yê çakîyê û qencîyê bit, çaxê qencîyê
mişe ne. Deverek bi ser da bûrî, deh deverên dî wê li pêşîyê ne.

210

(673) Qencîya ne li cihê xwe da bela ye!

Bê guman e, ku mirov hemî ne destekin û nîjadê wan ne
êk e û başqe ne ji êk û du. Hindek dermanê wan başî û
qencî û çakî ye. Hindek ji başî û çakî li gel wan dibit derdu
elem û jan û xem û meraq. Ewê nîjadê wî ne pak û firîşkê
wî ji ne başîyê bit gava te çakî li gel kir wê lê bigerhit li
şona çakî û qencîyê xirabîyê li te bikit. Ewê welê divîya to
xwe jê biparêzî çunkî ew ne hêja ye çakîyê ye.

Daxwaz ji vê gotinê ne ew e, ku mirov xwe ji çakîyê bidit
paş û hêdî qencîyê li gel kesê nekit. Her wekî hatî gotin
«<jloi«a.lö*>Aj!l» . yanîxwejiwî

biparêze ewê to çakîyê li gel bikî! Çunkî li gor vê gotinê
divê mirov xwe bi êkcarê ji qencîyê bidit paş bi xwe hêdî
çakîyê bi kesê ra nekit. Ev awayê he paşî wê bibit egera
windabîna terazuya çak û xirab jêknayên başqe kirin. Eve ji
layekî ve û ji layekî dî ve ji ne hemî çakî xirab e, belkî gelek
cara çakî dibit egera mumkunkirina hevalînê û dostahîyê;
mirovafîyê binecih dibit. Her wekî Xudê - pak û paqij bit -
fermandikit: . Yanî to li şona xirabîya baştir bike tê bibînî neyarê te wê
bibit destek dilovan. Belkî ew çakî xirab e ewa ne li cihê
xwe da heke mirovê çak gava te çakî li gel kir te ew jêr
destê xwe kir wekî şairê erebî dibêjit

.lj^pjUJlo-sjSlcûlöb 4j£L| »jjSlllcl«jS!loil ljl»

(674) Qûna reş û spî wê li ber borr jêk dîyarbin.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek he pesn û fortên xwe
211

(673) Qencîya ne li cihê xwe da bela ye!

Bê guman e, ku mirov hemî ne destekin û nîjadê wan ne
êk e û başqe ne ji êk û du. Hindek dermanê wan başî û
qencî û çakî ye. Hindek ji başî û çakî li gel wan dibit derdu
elem û jan û xem û meraq. Ewê nîjadê wî ne pak û firîşkê

wî ji ne başîyê bit gava te çakî li gel kir wê lê bigerhit li şona çakî û qencîyê xirabîyê li te bikit. Ewê welê divîya to xwe jê biparêzî çunkî ew ne hêja ye çakîyê ye.

Daxwaz ji vê gotinê ne ew e, ku mirov xwe ji çakîyê bidit paş û hêdfî qencîyê li gel kesê nekit. Her wekî hatî gotin «<jloi«a.lö*>Aj!!» . yanîxwejiwî

biparêze ewê to çakîyê li gel bikî! Çunkî li gor vê gotinê divê mirov xwe bi êkcarê ji qencîyê bidit paş bi xwe hêdfî çakîyê bi kesê ra nekit. Ev awayê he paşî wê bibit egera windabîna terazuya çak û xirab jêknayên başqe kirin. Eve ji layekî ve û ji layekî dî ve ji ne hemî çakî xirab e, belkî gelek cara çakî dibit egera mumkunkirina hevalînî û dostahîyê; mirovafîyê binecih dibit. Her wekî Xudê - pak û paqij bit - femandikit: . Yanî to li şona xirabîya baştir bike tê bibînî neyarê te wê bibit destek dilovan. Belkî ew çakî xirab e ewa ne li cihê xwe da heke mirovê çak gava te çakî li gel kir te ew jêr destê xwe kir wekî şairê erebî dibêjit

.lj^pjUJlo-sjSlcûlôb 4j£L| »jjSlllcL«jS!loil ljl»

(674) Qûna reş û spî wê li ber borr jêk dîyarbin.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek he pesn û fortên xwe 211

bidit û yê li beramberî wî xwe kerr bikit, çunkî taze wî nasnakit Wê jê ra bê gotin: "De malava qûna reş û spî wê li ber borr jêk dîyarbin."

(675) Qûna tazî temburê dixwazî.

(676) Quwet iletê dibrit.

(677) Qûna hîbî tira û devê hîbî virra çênabit heta kurê kura.

Temaşa bike li gotina (49) ê!

(678) Qazî bi xwe çû xizmeta xwe pêk neanî, rabî mûyek ji riha xwe rêkir!

(679) Qûna xwe nîşa zaroka bike belê devê xwe nîşa zaroka neke.

Bê guman e, gava mirov devê xwe nîşa zaroka kir û hîbîne mirovî bi zehmet hêdfî mirov bikarit we çêkit ku sehma mirov li ser wan bimînit, vêca divîya mirov xwe gelek biparêzit ji wî qasî li nav mirovên bêxêr xwe bê sîyanet nekit da sema mirov li ser wan bimînit.

(680) Qûn bî qûn jî çû.

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê qijakê û tivilkê yeka xwe kirin gotin emê herin li pêşîya koçera çaxê ji zozana da tèn em ê ji xwe ra ezmana ji wan bigirin û pê baxivin. Rabîn

çûn li riya wan da sekinîn, demekê man tivêlkê got: Xewa min tê. Qijakê got: Raze gava koçer hatin ez ê te hişyar bikim. Tivêlk nivist û qijak ma hişyar. Koçer harin belê qijakê tivêlk hişyar nekir!

212

bidit û yê li beramberî wî xwe kerr bikit, çunkî taze wî nasnakit Wê jê ra bê gotin:"De malava qûna reş û spî wê li ber borr jêk dîyarbin."

(675) Qûna tazî temburê dixwazî.

(676) Quwet iletê dibrit.

(677) Qûna hîbî tira û devê hîbî virra çênabit heta kurê kura.

Temaşa bike li gotina (49) ê!

(678) Qazî bi xwe çû xizmeta xwe pêk neanî, rabî mûyek ji riha xwe rêkir!

(679) Qûna xwe nîşa zaroka bike belê devê xwe nîşa zaroka neke.

Bê guman e, gava mirov devê xwe nîşa zaroka kir û hîbîne mirovî bi zehmet hêdî mirov bikarit we çêkit ku sehma mirov li ser wan bimînit,vêca divîya mirov xwe gelek biparêzit ji wî qasî li nav mirovên bêxêr xwe bê sîyanet nekit da sema mirov li ser wan bimînit.

(680) Qûn bî qûn jî çû.

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê qijakê û tivilkê yeka xwe kirin gotin emê herin li pêşîya koçera çaxê ji zozana da tên em ê ji xwe ra ezmana ji wan bigirin û pê baxivin. Rabîn çûn li riya wan da sekinîn, demekê man tivêlkê got: Xewa min tê. Qijakê got: Raze gava koçer hatin ez ê te hişyar bikim. Tivêlk nivist û qijak ma hişyar. Koçer harin belê qijakê tivêlk hişyar nekir!

212

Piştî tivêlk hişyar bî, pirsyarji qijakê kir: Ma hêj mal ne hatine? Qijakê got: Hatin û çûûûn... to ji xew ranebî. Çaxê tivêlkê zanî qijakê teşqele û fêlbazî vê ra kirîye, têkçû... Dilê wê ne xweş bî, melûl û damayî bî ageh ji xwe nema! Hind dît qijakê xwe avêt li ser piştê û fisand hema bi desta nema ji bilî wî qasî bêjit: "Qo..qo.. qo..." Yanî qûn bî qûn jî çû." Vêca ev gotina he bî pê gotin çî gava mirovek xebatê û kefte-leftê bikit da zêde bibit, vêca paşî xusaretî ji ba xwe danit li ser. Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Rih jî danîn li ser simbêla."

(681) Qer qede û minet li ser e.

(682) Qalibê mêşa ye û dengê şeşa ye!

(683) Qelîjiserêçûkaçênabit!

(684) Qehbê to çima ber nagirî? Got: Heta êk çêdikit dek xirab dikit.

213

Piştî tivêlk hişyar bî, pirsyarji qijakê kir: Ma hêj mal ne hatine? Qijakê got: Hatin û çûûûn... to ji xew ranebî. Çaxê tivêlkê zanî qijakê teşqele û fêlbazî vê ra kirîye, têkçû... Dilê wê ne xweş bî, melûl û damayî bî ageh ji xwe nema! Hind dît qijakê xwe avêt li ser piştê û fisand hema bi desta nema ji bilî wî qasî bêjit: "Qo..qo.. qo..." Yanî qûn bî qûn jî çû."

Vêca ev gotina he bî pê gotin çî gava mirovek xebatê û kefte-leftê bikit da zêde bibit, vêca paşî xusaretî ji ba xwe danit li ser. Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Rih jî danîn li ser simbêla."

(681) Qer qede û minet li ser e.

(682) Qalibê mêşa ye û dengê şeşa ye!

(683) Qelîjiserêçûkaçênabit!

(684) Qehbê to çima ber nagirî? Got: Heta êk çêdikit dek xirab dikit.

213

R

(685) Rehmet li gora kifmdiz.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê kifin didizî, yanî jîyana xwe êxistbî li wî qasî. Piştî kifindiz mir, heçî rabî û rûnişt got: Nelet li gora kifindiz. Kifindiz kurek hebî, perweste bî got dîya xwe: Erê dayê karê babê min çî bî? Dê got: Lawê min babê te cotyar bî, Kurik rabî çû cot heta nîvro zivirî hat mal got: Dayê babê min ne cotyar bî? Ka bêje karê wî çî bî? Dê got: Lawê min rast e, ne cotyar bî, belê min xwest to ji xwe ra bibî cotyar, heke babê te pale bî. Roja paşî çû bî palê. Camêrekê bi kotekî kire êvar pişfî hat mal; got dîya xwe: Bes min bixapîne, rast bêje min ka karê babê min çî bî? Hey ne bi Xudê ji êk kopalî pêve ez li kezya stewê te nadim! Dê hema lê vegerand û got: Dayê qurban hema guhê xwe bide xelkê tê bizanî ka karê babê te çî bî! Baş bizane ev mirovên hinde neleta dibarînin ew li babê te dibarînin! Kurê serê xwe hejand û got: Dêmek babê min kifindiz bî? Dê got: Erê, bi serê te lawê min... Kurê got: De soz bit li ser min ez ji îro pêve welê çêkim, heçî rabit û rûnit bêjit: "Rehme li gora kifindiz." Ew çend demek bî xelik ji dizîna kifnê mirîya tena bibîn, kesê êdî nobedarî li miryên

xwe ne digirtin. Kurê kifindiz jî hişyarî kir heta êk mir rabî
çû mirî deranî û kifin jêvekir û mirî sernişov dahewand li
gorê da û darek kir qûna wî da û hat.

Sibehî xweyî mirî çûn ser gorê berê xwe danê mirîyê wan
wê bîye teşabet! Êkê ji wan got: "Babo rehme li gora kifindiz."
Kifindizê belengaz bes kifin didizîya! Belê ev koçik
qulipîyê he mirî dikit teşabet! Vêca ev bî pê gotin çî gava
mirovek xirabîyek mezintirji yê berîya xwe bikit wê bê gotin
:"Rehmet li kifindiz!"

214

R

(685) Rehmet li gora kifmdiz.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê kifin didizî,
yanî jîyana xwe êxistbî li wî qasî. Piştî kifindiz mir, heçî
rabî û rûnişt got: Nelet li gora kifindiz. Kifindiz kurek hebî,
perweste bî got dîya xwe: Erê dayê karê babê min çî bî? Dê
got: Lawê min babê te cotyar bî, Kurik rabî çû cot heta
nîvro zivirî hat mal got: Dayê babê min ne cotyar bî? Ka
bêje karê wî çî bî? Dê got: Lawê min rast e, ne cotyar bî,
belê min xwest to ji xwe ra bibî cotyar, heke babê te pale bî.
Roja paşî çû bî palê. Camêrekê bi kotekî kire êvar pişfî hat
mal; got dîya xwe: Bes min bixapîne, rast bêje min ka karê
babê min çî bî? Hey ne bi Xudê ji êk kopalî pêve ez li kezya
stewê te nadim! Dê hema lê vegerand û got: Dayê qurban
hema guhê xwe bide xelkê tê bizanî ka karê babê te çî bî!
Baş bizane ev mirovên hinde neleta dibarînin ew li babê te
dibarînin! Kurê serê xwe hejand û got: Dêmek babê min kifindiz
bî? Dê got: Erê, bi serê te lawê min... Kurê got: De
soz bit li ser min ez ji îro pêve welê çêkim, heçî rabit û rûnit
bêjit: "Rehme li gora kifindiz." Ew çend demek bî xelik ji
dizîna kifnê mirîya tena bibîn, kesê êdî nobedarî li miryên
xwe ne digirtin. Kurê kifindiz jî hişyarî kir heta êk mir rabî
çû mirî deranî û kifin jêvekir û mirî sernişov dahewand li
gorê da û darek kir qûna wî da û hat.

Sibehî xweyî mirî çûn ser gorê berê xwe danê mirîyê wan
wê bîye teşabet! Êkê ji wan got: "Babo rehme li gora kifindiz."
Kifindizê belengaz bes kifin didizîya! Belê ev koçik
qulipîyê he mirî dikit teşabet! Vêca ev bî pê gotin çî gava
mirovek xirabîyek mezintirji yê berîya xwe bikit wê bê gotin
:"Rehmet li kifindiz!"

214

(686) Rih dibin bost belê neyar nabin dost.

Temaşa bike li gotina (131,132,133) ê! Tê baş bizanî ka mevna wê çî ye.

(687) Rasto dirusto xwehro şikesto.

(688) Rûn li cem Ereba zehif dibit li dora kîr û gunê xwe didin.

(689) Rûvî ne diçû di kunê ve hejk bi serê dûvê xwe ve kir!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne karibit karekê bikit, rabbit xwe li karek ji wî mezintir bidit û li nav desta da bimînit asê wê bê gotin:"Rûvî ne diçû di kunê ve hejk bi serê dûvê xwe ve kir!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Nikarit êkê dibêjit didu werin min!"

(690) Rim li tûr da nayê veşartin.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek hizrekê yan gotinekê li ba xwe veşêrit belê hew rê biçit veşartinê, wê bê gotin:"Rim li tûr da nayê veşartin."

(691) Rêkaezmênberware!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek pir bêjbit û bê kiryar bit û çî karê giran û asê bit bi dev sanahî bikit, belê bê kiryar bit. Ewê welê wê jê ra bê gotin:"Rêka ezmên berwar e." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Dibêjit belê napêjit." 215

(686) Rih dibin bost belê neyar nabin dost.

Temaşa bike li gotina (131,132,133) ê! Tê baş bizanî ka mevna wê çî ye.

(687) Rasto dirusto xwehro şikesto.

(688) Rûn li cem Ereba zehif dibit li dora kîr û gunê xwe didin.

(689) Rûvî ne diçû di kunê ve hejk bi serê dûvê xwe ve kir!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne karibit karekê bikit, rabbit xwe li karek ji wî mezintir bidit û li nav desta da bimînit asê wê bê gotin:"Rûvî ne diçû di kunê ve hejk bi serê dûvê xwe ve kir!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Nikarit êkê dibêjit didu werin min!"

(690) Rim li tûr da nayê veşartin.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek hizrekê yan gotinekê li ba xwe veşêrit belê hew rê biçit veşartinê, wê bê gotin:"Rim li tûr da nayê veşartin."

(691) Rêkaezmênberware!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek pir bêjbit û bê kiryar bit û çî karê giran û asê bit bi dev sanahî bikit, belê bê kiryar

bit. Ewê welê wê jê ra bê gotin: "Rêka ezmên berwar e."

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Dibêjit belê napêjit."

215

(692) Rûyê reş ne hewce ye tenîyê lê bidî!

Ev gotina he ji wî qasî rûhintire ku axivtin li ser bê kirin.

Çunkî mirovê şerm û fihêt nekit çî bê serê wî ageh jê nîne.

(693) Rûyê qayîm ji berê cotê ga çêtir e.

(694) Rûvî têr e, tirî tirş e.

(695) Rû ji lew pêşin da bi êşin.

(696) Rizqê hara li dîna ye.

(697) Roj diçit bela naçit.

(698) Rûvîyê feltînok nakevit çî telha.

(699) Rûto xeber pûto.

(700) Rûvîyê gerok çêtir e, ji şêrê xewûk.

Temaşa bike li gotina (305,306,307,308) ê. Em birekê li vî babetê axivtine.

(701) Rêncberê xwe be, axayê mala xelkê be.

(702) Rezê melkê nav yê min e ber yê xelkê.

Here temaşa bike li gotina (16) ê.

(703) Rûvî got: Min nebin li nav mirîşka, wek

216

(692) Rûyê reş ne hewce ye tenîyê lê bidî!

Ev gotina he ji wî qasî rûhintire ku axivtin li ser bê kirin.

Çunkî mirovê şerm û fihêt nekit çî bê serê wî ageh jê nîne.

(693) Rûyê qayîm ji berê cotê ga çêtir e.

(694) Rûvî têr e, tirî tirş e.

(695) Rû ji lew pêşin da bi êşin.

(696) Rizqê hara li dîna ye.

(697) Roj diçit bela naçit.

(698) Rûvîyê feltînok nakevit çî telha.

(699) Rûto xeber pûto.

(700) Rûvîyê gerok çêtir e, ji şêrê xewûk.

Temaşa bike li gotina (305,306,307,308) ê. Em birekê li vî babetê axivtine.

(701) Rêncberê xwe be, axayê mala xelkê be.

(702) Rezê melkê nav yê min e ber yê xelkê.

Here temaşa bike li gotina (16) ê.

(703) Rûvî got: Min nebin li nav mirîşka, wek

216

dî hûn çî ji min bikin bi dilê hewe ye!

(704) Rih jî danîn ser simbêla.

(705) Rizqê gurî bi xema şivanê bêxêr e.

(706) Rûvî to çima xwe dihejînî? Got: Li min tê
û ji min tê.

(708) Rastî serî şikêne.

(709) Rencberê xwe be xweştivîyê cîrana be.

217

dî hûn çî ji min bikin bi dilê hewe ye!

(704) Rih jî danîn ser simbêla.

(705) Rizqê gurî bi xema şivanê bêxêr e.

(706) Rûvî to çima xwe dihejînî? Got: Li min tê
û ji min tê.

(708) Rastî serî şikêne.

(709) Rencberê xwe be xweştivîyê cîrana be.

217

(710) Serê du berana li dîzekê nayê kelandin!

Temaşa bike li gotina (210) ê.

(711) Sax dibit şona xencera belê sax nabit şona
xebera!

Bê guman e, tişka ezman dikit tiştekan dî nikarî wan kiryara
bikit û ew birîna ezman li dil dikit, xencer wê birînê li laşî
nakit çunkî birîna xencerê heye goşt bigrit û sax bibit belê
birîna ezmên li dil sax nabit. Dibêjin carekê meznê got
kurê xwe "here ji min ra baştir goşt bikre." Kur rabî çû ezman
kirî, babê got : Eve ye baştir parçe ye? Kurî got: Belê..

Roja paşî babê got: here pîstir parçe bikre. Kurê çû her dîsa
ezman kirî. Babê bot: Baş e min duhî got: Here baştir parçe
bikre to çûyî te ezman ji min ra anî û îro min got here pîstir
parçe goşt bikre to çûyî te her ezman anî, ev çî ye? Kurî
got: Babo ji ezmanî baştir nîne gava li başîyê da bit û çakîyê
bêjit belê gava karê wî bî ne başî û xirabî ji wî pîstir nîne.
Dibêjin carekê mirovekê sê jin hebîn û her sê jinên wî êk
hîz û ya dî diz bî û ya dî ezman pîs bî. Ji lewma hemî çaxa
mêrê wa mirûto bî rû gevz bî û dilnexweş bî, carekê dostekê
wî pirsyar jê kir: Erê destbira çima to hinde bi xem û
derdî? Got: Destbira halê min û her sê jinên min eve ye.
Dostê wî got: Baş e, bira to bi xwe dizanî jinka min gelek
baş û xweşerm e; belê pa to jî gelek dostê min î vêca heke te
bivêt her sê jinên xwe bide min ez ê ya xwe bidime te?
Xweyê her sê jina got: Xwezî bela her sê jina ji min vebîya
heke bimirna min jî bîya min pê xweş bî; her duka bi êk guhurîn
wî her sêkên xwe danê ewî jî jina xwe dayê. Xweyê
her sêka rabî mala xwe ji gundî barkir û hersê jinên xwe

218

(710) Serê du berana li dîzekê nayê kelandin!

Temaşa bike li gotina (210) ê.

(711) Sax dibit şona xencera belê sax nabit şona xebera!

Bê guman e, tişka ezman dikit tiştekan dî nikarî wan kiryara bikî û ew birîna ezman li dil dikit, xencer wê birînê li laşî nakî çunkî birîna xencerê heye goşt bigrit û sax bibit belê birîna ezmên li dil sax nabit. Dibêjin carekê meznê got kurê xwe "here ji min ra baştir goşt bikre." Kur rabî çû ezman kirî, babê got : Eve ye baştir parçe ye? Kurî got: Belê..

Roja paşî babê got: here pîstir parçe bikre. Kurê çû her dîsa ezman kirî. Babê bot: Baş e min duhî got: Here baştir parçe bikre to çûyî te ezman ji min ra anî û îro min got here pîstir parçe goşt bikre to çûyî te her ezman anî, ev çî ye? Kurî got: Babo ji ezmanî baştir nîne gava li başiyê da bit û çakîyê bêjit belê gava karê wî bî ne başî û xirabî ji wî pîstir nîne. Dibêjin carekê mirovekê sê jin hebîn û her sê jinên wî êk hîz û ya dî diz bî û ya dî ezman pîs bî. Ji lewma hemî çaxa mêrê wa mirûto bî rû gevz bî û dilnexweş bî, carekê dostekê wî pirsyar jê kir: Erê destbira çima to hinde bi xem û derdî? Got: Destbira halê min û her sê jinên min eve ye. Dostê wî got: Baş e, bira to bi xwe dizanî jinka min gelek baş û xweşerm e; belê pa to jî gelek dostê min î vêca heke te bivêt her sê jinên xwe bide min ez ê ya xwe bidime te? Xweyê her sê jina got: Xwezî bela her sê jina ji min vebîya heke bimirna min jî bîya min pê xweş bî; her duka bi êk guhurîn wî her sêkên xwe danê ewî jî jina xwe dayê. Xweyê her sêka rabî mala xwe ji gundî barkir û hersê jinên xwe

218
dan li dûv xwe û çû, li çaxekê li semta avek boş hat, rabî jina xwe ya diz da piştî xwe derbazkir û zivirî hat ya hîz jî derbazkir û zivirî ya ezmandirêj jî da piştî xwe çû nîva avê her du lingên xwe ji ber xwe kirin û destên wê ji destê xwe vekirin û berda li avê da. Ji qestika bi dûv da bezî belê pa xwe ne gihandê heta xeniqî û çû. Piştî hingê rabî ya diz kir kevanîya malê û ya hîz kir li ûdak du dergeh da! Ya diz dest avêt dizîya xwe ji vê qurnetê dizî bir bo qurneta dî ji vê hebanê bo hebanê dî! Dûmahîkê ji xwe ra got: Pa bi Xudê dîn jî ne wek min in, baş e ez ji kê didizim? Heta niho min dizî ji hewya xwe ya kevana malê dikir, vê gavê ez bi xwe kevanî me. Pa soz bit ez êdî dizîyê nekim. Ya hîz got: Baş e, min hîzî dikirji kerbê mêrê xwe da çunkî hinde nobedarî û

hişyarî li min fikir min jî ji kerbê wî da hîzî fikir da bizanî ew bi min ra serder nabit. Baş e, vê gavê vî camêrê he ez ê kirme li ûdek du dergeh da, da gava ew hat heke yarê min li jor ve bit li dergeh dî ra derdikevit, yanî ez hîştîme li ser bextê min pa soz bit ez hêdî hîzîyê nekim. Her duka tobe kir, tobeka ji dil û bîn jinên bijare û dil daxwaz. Pişfî hingê zivirî gundê xwe yê berê, çaxê dostê wî yê - mêra jina yê berê - her du jinên wî dîtî û zanî ka bîne çî şengejin! ma guhişî û pirsyar jê kir: Baş e, te çawa ev jin ho rastkirin? Ew çîroka xwe jê ra got. Got: Pa ka ya dî? Got: Min bi avê da berda bela wê ji xwe vekir. Got Bo çî te ew jî rast nekir wek hewyên wê? Got: Min nekarî û ez ê nekaribim, çunkî hîz hîzayetîya xwe dihêlit, diz dizîya xwe dihêlit, belê ezmanê pîs pîsîfîya xwe nahêlit. Wekî vê gotina em li ser taxivin şîra şairê erebî çaxê dibêjit: »Li| lfl (jli^jli oLJj^»

(712) Sivorî û ber û minê xwe!

Binyata vê gotinê dibêjin sivorîyek ji darekê ket got bawer bikin "minek," bez ji min helîya! Jê ra hat gotin: Malbabwêrano to hemî weqîyek tênîni! Got: Malava "sivorî û

219

dan li dûv xwe û çû, li çaxekê li semta avek boş hat, rabî jina xwe ya diz da pişta xwe derbazkir û zivirî hat ya hîz jî derbazkir û zivirî ya ezmandirêj jî da pişta xwe çû nîva avê her du lingên xwe ji ber xwe kirin û destên wê ji destê xwe vekirin û berda li avê da. Ji qestika bi dûv da bezî belê pa xwe ne gihandê heta xeniqî û çû. Piştî hingê rabî ya diz kir kevanîya malê û ya hîz kir li ûdak du dergeh da! Ya diz dest avêt dizîya xwe ji vê qurnetê dizî bir bo qurneta dî ji vê hebanê bo hebana dî! Dûmahîkê ji xwe ra got: Pa bi Xudê dîn jî ne wek min in, baş e ez ji kê didizim? Heta niho min dizî ji hewya xwe ya kevana malê fikir, vê gavê ez bi xwe kevanî me. Pa soz bit ez êdî dizîyê nekim. Ya hîz got: Baş e, min hîzî fikirji kerbê mêrê xwe da çunkî hinde nobedarî û hişyarî li min fikir min jî ji kerbê wî da hîzî fikir da bizanî ew bi min ra serder nabit. Baş e, vê gavê vî camêrê he ez ê kirme li ûdek du dergeh da, da gava ew hat heke yarê min li jor ve bit li dergeh dî ra derdikevit, yanî ez hîştîme li ser bextê min pa soz bit ez hêdî hîzîyê nekim. Her duka tobe kir, tobeka ji dil û bîn jinên bijare û dil daxwaz. Pişfî hingê zivirî gundê xwe yê berê, çaxê dostê wî yê - mêra jina yê berê - her du jinên wî dîtî û zanî ka bîne çî şengejin! ma guhişî û pirsyar jê kir: Baş e, te çawa ev jin ho rastkirin?

Ew çîroka xwe jê ra got. Got: Pa ka ya dî? Got: Min bi avê da berda bela wê ji xwe vekir. Got Bo çî te ew jî rast nekir wek hewyên wê? Got: Min nekarî û ez ê nekaribim, çunkî hîz hîzayetîya xwe dihêlit, diz dizîya xwe dihêlit, belê ezmanê pîs pîsîfiya xwe nahêlit. Wekî vê gotina em li ser taxivin şîra şairê erebî çaxê dibêjit: »Li| lfl (jli^jJl oLj^»

(712) Sivorî û ber û minê xwe!

Binyata vê gotinê dibêjin sivorîyek ji darekê ket got bawer bikin "minek," bez ji min helîya! Jê ra hat gotin: Malbabwêrano to hemî weqîyek tênînî! Got: Malava "sivorî û

219

berû mînê xwe!"

(713) Serê xwe her bide dîwarên kevin!

Yanî pirsyar kerbe ji mirovên kalemêr û serhatî...

Temaşa bike li gotina (6)û(7)ê!

(714) Serê li ber mineta bila biçit li nav zîyareta.

Dibêjin carekê maqûlek û xulamê xwe hatin girtin fermana axê bi xenqandinê hat û gotinê qewîtîyê xwe bike pişfî sê roj dî em ê te bixeniqîn. Ji ber vê êkê hemî dema dilê wî nexweş bî ne dikarî ne bixût û ne vexût. Xulamê wî got: Erê axa çima to hinde dil nexweşî û me'îdê te kirîye? Axê got: Malbabwêrano wê min bixeniqîn piştî du roj dî! Xulamî got: Ma te divêt ez te birevînim û qurtal bikim? Axê got: Xwezî min dîtî vê carê jî ez ji destê mirnê verestîm, ji vê zîndanê qurtal bîm, lingên min jî ketin li ser çîya û axa Kurdistanê delal... Xulamî got: Qurtalbîn gelek bi sanahîye.

Berê te îşev li min bit, xulamê te dê çî bikit! Xulam bi hêz û quwet bî heke xwe li dîwara dabîya wê felîşandibîya. Piştî nîva şevê xulam rabî destên xwe avêtin şîşîkên pencera zîndanê hemî hilkkirin axayê xwe têra qurtal kir û ew jî kete dûv û revîn û bi êk katê xwe bi çîya ra gihandin. Piştî hingê gava axa û xulam rûniştîbîyana li civatekê xulam wê gotibîya: Te dît heke ne ji min bîya niho to xeniqandibîn! Belê min hêsînen zîndanê hilkkirin û min to revandin. Ne carekê û ne deha û ne bîsta.. Hema hingê li civatê rûniştîbîna xulêm wê behsa qurtalbîna axê û mineta xwe kirbîya. Dûmahîkê hew debar kir, got: Kuro de qedav li vî canê te qurtal kirî bikevit bi Xudê rastê çaxê dibêjin : "Serê li ber mineta bila herit zîyareta" û temaşa bike li gotina (91) ê.

(715) Siqa li gora heke.

220

berû mînê xwe!"

(713) Serê xwe her bide dîwarên kevin!

Yanî pirsyar kerbe ji mirovên kalemêr û serhatî...

Temaşa bike li gotina (6)û(7)ê!

(714) Serê li ber mineta bila biçit li nav zîyareta.

Dibêjin carekê maqûlek û xulamê xwe hatin girtin fermana axê bi xenqandinê hat û gotinê qewîtîyê xwe bike pişfî sê roj dî em ê te bixeniqînin. Ji ber vê êkê hemî dema dilê wî nexweş bî ne dikarî ne bixût û ne vexût. Xulamê wî got: Erê axa çima to hinde dil nexweşî û me'îdê te kirîye? Axê got: Malbabwêrano wê min bixeniqînin piştî du roj dî! Xulamî got: Ma te divêt ez te birevînim û qurtal bikim? Axê got: Xwezî min dîtî vê carê jî ez ji destê mirnê verestîm, ji vê zîndanê qurtal bîm, lingên min jî ketin li ser çîya û axa Kurdistanê delal... Xulamî got: Qurtalbîn gelek bi sanahîye.

Berê te îşev li min bit, xulamê te dê çi bikit! Xulam bi hêz û quwet bî heke xwe li dîwara dabîya wê felîşandibîya. Piştî nîva şevê xulam rabî destên xwe avêtin şîşikên pencera zîndanê hemî hilkkirin axayê xwe têra qurtal kir û ew jî kete dûv û revîn û bi êk katê xwe bi çîya ra gihandin. Piştî hingê gava axa û xulam rûniştîbîyana li civatekê xulam wê gotibîya: Te dît heke ne ji min bîya niho to xeniqandibîn! Belê min hêsînên zîndanê hilkkirin û min to revandin. Ne carekê û ne deha û ne bîsta.. Hema hingî li civatê rûniştîbîna xulêm wê behsa qurtalbîna axê û mineta xwe kirbîya. Dûmahîkê hew debar kir, got: Kuro de qedav li vî canê te qurtal kirî bikevit bi Xudê rastê çaxê dibêjin : "Serê li ber mineta bila herit zîyareta" û temaşa bike li gotina (91) ê.

(715) Siqa li gora heke.

220

(716) Serî hingî bimînit qûnê ecêba bibînit.

(717) Serve Allah û binve ne ûzû billah.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav xwe bînit li pêş ku mirovek baş û ji Xudê tirse û ji xwe şerm e. Belê gava nepenî bî wan kiryara bikit erd û esman ji ber bilerizin.

Wê bê gotin: " Serve Allah Allah li binve ne ûzû billah."

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin;"gorgê li kevnê mihê daye!"

Yan jî çaxê dibêjin;"nermikê li bin kayê da ye!"

(718) Serê ne êşit ne hewce ye girê bidî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi destê xwe bela û nexweşîya ji xwe ra çêkit wê jê ra bê gotin:"Serê ne êşit ne hewce ye girê bidî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Girêka bi desta vebit hewcey didana neke!"

(719) Silav li sifra hazir e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit bi karek baş
rabit, belê ew kar gelek cara li destê gelek mirova da şepilî
bit. Vêca ew mirov hindê bixwazin wî sist û xav bikin
bêjnê ji berî te gelek xwe li vî karî da ye , belê nebîye çî. Ew
ê bêjit" malava heçî çûyî çû silav li sifra hazir e." Hozanvanê
Kurd bi nav û deng Cigerxwîn dibêjit li vî babetî:
Ey suxteyê bênavû deng dijmin li ser balefir e
Pirleşker ûtopû tifeng seyda ew e ew mahire
Sed sal e, ev zêde û emir ceng e di gelriya melê
mortal di dest wan da bihuşit gurzê di dest wan agire
Ewşêxê tac û teylesan wergirtiye rengîXidir
Rûniştiye H burca belek şahê Ecem şah Nadir e
Ew sofîyê dîl û reben serqot û xas û tazîye
Digri bi hawar û fîgan şêxê min ebid û li qadir e
221

(716) Serî hingî bimînit qûnê ecêba bibînit.

(717) Serve Ellah û binve ne ûzû billah.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav xwe bînit li
pêş ku mirovek baş û ji Xudê tirse û ji xwe şerm e. Belê
gava nepenî bî wan kiryara bikit erd û esman ji ber bilerizin.
Wê bê gotin:" Serve Ellah Ellah li binve ne ûzû billah."
Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin;"gorgê li kevnê mihê daye!"
Yan jî çaxê dibêjin;"nermikê li bin kayê da ye!"

(718) Serê ne êşit ne hewce ye girê bidî.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi destê xwe bela û
nexweşîya ji xwe ra çêkit wê jê ra bê gotin:"Serê ne êşit ne
hewce ye girê bidî!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Girêka
bi desta vebit hewcey didana neke!"

(719) Silav li sifra hazir e!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bixwazit bi karek baş
rabit, belê ew kar gelek cara li destê gelek mirova da şepilî
bit. Vêca ew mirov hindê bixwazin wî sist û xav bikin
bêjnê ji berî te gelek xwe li vî karî da ye , belê nebîye çî. Ew
ê bêjit" malava heçî çûyî çû silav li sifra hazir e." Hozanvanê
Kurd bi nav û deng Cigerxwîn dibêjit li vî babetî:
Ey suxteyê bênavû deng dijmin li ser balefir e
Pirleşker ûtopû tifeng seyda ew e ew mahire
Sed sal e, ev zêde û emir ceng e di gelriya melê
mortal di dest wan da bihuşit gurzê di dest wan agire
Ewşêxê tac û teylesan wergirtiye rengîXidir
Rûniştiye H burca belek şahê Ecem şah Nadir e

Ew sofîyê dîl û reben serqot û xas û tazîye
Digri bi hawar û fîgan şêxê min ebid û li qadir e
221

Carek li şêx ew nabêjit da zanibitrast û derew e
Kincê lişêx şal û qumaş kincê H sofî çadir e!
Axa bi deh gundê xwe ve bawer dikit Keyxusrew e
Talanker û diz û keleş wî daye serpêça gur e
Halê me Kurmanca ev e em dê çawa serbest bibîn!
Her çîku çûye guh medê "silav li sifra hazir e. " Seydayê rast û ronîye lewra "çigerxwîn " namîdar e
Zana dizanin ewkîye, yên ker dibêjin "kafir e. "

(720) Sunet sunet e, lê ne li qurm ra!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bi karek ne bi ser
ve girê bidit û hêdî ne hêlit û dev jê bernedit û tam sar bikit
wê jê ra bê gotin: "Sunet sunet e, lê ne li qurm ra!" Wekî vê
gotinê ye çaxê dibêjin: " Nan bi xuwê û xuwê bi me'ina!

(721) Siha pelkê ye ne li xwe ye û ne li xelkê ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne kêr xwe û ne jî kêr
kes û karên xwe bêt, ew ê welê jê ra bê gotin : "Siha pelkê
ye ne li xwe ye û ne li xelkê ye." Nîzîkî vê gotinê ye çaxê
dibêjin: "Mitirbê zer ne li devê ye û ne li zirnê ye!" Dibêjin
carekê mirovek mir xelik çûn azahîya kurê wî, hemî welî wê
rûniştine, kurê mirî got: Bavê min -Xudê jê xweş bit - mirovek
gelek baş bî (70) salî bî borandî dilê mirovekî jê nema!
Êkî ji dîwanê got: Kuro de ez li gora wî babî da birîm ew ê
li saxîya wî da kesê gazindek jê nekirbit û dilê êkê jê nemabit!
Yanî ew hinde ne çî tişt bî ne kêr xwe dihat û ne jî kêr
kesê dihat; ji lewma kesê gazindek carekê jê nekir heta mir û
çû.

(722) Serê keçel li bin kum da qenc e.

Ev gotina he tê gotin gava êkê hindê kêmahî hebin belê li
xwe bileyîzît heta kêmahîyên wî dîyar bibin û rûsar bibit wê
222

Carek li şêx ew nabêjit da zanibitrast û derew e
Kincê lişêx şal û qumaş kincê H sofî çadir e!
Axa bi deh gundê xwe ve bawer dikit Keyxusrew e
Talanker û diz û keleş wî daye serpêça gur e
Halê me Kurmanca ev e em dê çawa serbest bibîn!
Her çîku çûye guh medê "silav li sifra hazir e. " Seydayê rast û ronîye lewra "çigerxwîn " namîdar e
Zana dizanin ewkîye, yên ker dibêjin "kafir e. "

(720) Sunet sunet e, lê ne li qurm ra!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bi karek ne bi ser
ve girê bidit û hêdî ne hêlit û dev jê bernedit û tam sar bikit

wê jê ra bê gotin: "Sunet sunet e, lê ne li qurm ra!" Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: " Nan bi xuwê û xuwê bi me'ina!

(721) Siha pelkê ye ne li xwe ye û ne li xelkê ye!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek ne kêr xwe û ne jî kêr kes û karên xwe bêt, ew ê welê jê ra bê gotin : "Siha pelkê ye ne li xwe ye û ne li xelkê ye." Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Mitirbê zer ne li devê ye û ne li zirnê ye!" Dibêjin carekê mirovek mir xelik çûn azahîya kurê wî, hemî welî wê rûniştine, kurê mirî got: Bavê min -Xudê jê xweş bit - mirovek gelek baş bî (70) salî bî borandî dilê mirovekî jê nema!

Êkî ji dîwanê got: Kuro de ez li gora wî babî da birîm ew ê li saxîya wî da kesê gazindek jê nekirbit û dilê êkê jê nemabit! Yanî ew hinde ne çî tişt bî ne kêr xwe dihat û ne jî kêr kesê dihat; ji lewma kesê gazindek carekê jê nekir heta mir û çû.

(722) Serê keçel li bin kum da qenc e.

Ev gotina he tê gotin gava êkê hindek kêmahî hebin belê li xwe bileyîzît heta kêmahîyên wî dîyar bibin û rûsar bibit wê
222

jê ra bêt gotin "xalbenî serê keçel li bin kum da qenc e!"

(723) Ser av dizanit bin av çî kirîye!

(724) Serên ne bi ser êkve naçin dev êkve.

Bê guman e, ku her mirovek qesta yê wekî xwe dikit.

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : " Her teyrek li gel refa xwe."

(725) Sibha li qerpala xeber - pir gotin - li xirab mala.

(726) Sibhanjiheyîne!

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Mal têr e kevanî şêr e."

(727) Sibhan ji wî xalqî didu li hevdu aliqîn êk kor û êk çav şeliqî.

(728) Serê sing du çiqe ji lewma li axê naçit!

(729) Serve têt û mît e û binve qûna rût e!

(730) Sed gez werîs esil heçk e.

Heçik: Ew darê du taye bi serê werîsî ve girêdidin, da bar pê bêt şidandin. Vêca çî tiştê hebit mal bit, yan gund bit yan êl bit çend boş û têr û mêrxas bit, eger sergîr ne bit buha jê ra nîne û başî jê çênabit; ka çawa werîs çend dirêj bit, heke heçk pêva nebit bar nayê girêdan asê nabit.

223

jê ra bêt gotin "xalbenî serê keçel li bin kum da qenc e!"

(723) Ser av dizanit bin av çî kirîye!

(724) Serên ne bi ser êkve naçin dev êkve.
Bê guman e, ku her mirovek qesta yê wekî xwe dikit.
Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : " Her teyrek li gel refa xwe."

(725) Sibha li qerpala xeber - pir gotin - li xirab mala.

(726) Sibhanjiheyînêye!
Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin : "Mal têr e kevanî şêr e."

(727) Sibhan ji wî xalqî didu li hevdu aliqîn êk kor û êk çav şeliqî.

(728) Serê sing du çiqe ji lewma li axê naçit!

(729) Serve têt û mît e û binve qûna rût e!

(730) Sed gez werîs esil heçk e.

Heçik: Ew darê du taye bi serê werîsî ve girêdidin, da bar pê bêt şidandin. Vêca çî tiştê hebit mal bit, yan gund bit yan êl bit çend boş û têr û mêrxas bit, eger sergîr ne bit buha jê ra nîne û başî jê çênabit; ka çawa werîs çend dirêj bit, heke heçk pêva nebit bar nayê girêdan asê nabit.

223

(73 1) Sed tirr li ba tirkera bi êkê hesabî.
Bê guman e, mirovê hîbî pîsatîyê û nebaşîyê hêdî wî ageh ji xirabîya xwe nîne, her wekî hîç tiştê nekirî; ka çawa mirovê tirkera li ba wî tirr ne bi tiştê ye! Eger sed tirra bikit her wekî tirre kirî, ji lewma hafîye gotin: "Qûna hîbî tirra û devê hîbî virra çêbit heta kurê kura."

(732) Sed çakûç û êk sindan!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek ser hişk û nezan bit hingî miorv bîn wî zana bikin û bînin li ser rêka rast û dirust, belê ew ji ya xwe neyêt xarê. wê jê ra bê gotin: " Sed çakûç û êk sindan." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Miqewrê - kilindokê avê - demevêkirî ye hingî avê pêda bikî bi nav nakevit:"

(733) Seyî mirov didit bi xatrê xweyî.

(734) Sor kir û zer kir her da bi heqê xwe. > (735) Sed sal û seetek, seetek û sed sal got rast e, got piştî du kur û keçekê!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek ji çakên Xudê li civatekê got: Sed sal seetek û seetek û sed sal li ba Xudê wek êk in, meznê civatê got: Malwêrano ev çî derewek mezin e, çawa seetek û sed sal wekî êkin! Piştî hingê mezin hewcey avê bî ew û kolê xwe çûn li ser avê, cilên xwe danîn û xwe noqî kir. Berê xwe dayê wê li bajarekê ye ne li ser dîyar e ne binî! Ew bi xwe jî jin e û bê star e. Hema

rûnişte xarê zelamek li semtê hat kurkê - ebeyê - xwe lê pêça û da li dûv xwe bir malê û li xwe mehir kir. Ma li nik heta du kur û keçek jê çêbîn. Rojekê dîsa çû li ser avê da xwe bêxit av, xwe noqî kir û serê xwe deranî berê xwe da 224

(731) Sed tirr li ba tirkera bi êkê hesabin.

Bê guman e, mirovê hîbî pîsatîyê û nebaşîyê hêdî wî ageh ji xirabîya xwe nîne, her wekî hîç tişte nekirî; ka çawa mirovê tirkera li ba wî tirr ne bi tişte ye! Eger sed tirra bikit her wekî tirre kirî, ji lewma hafîye gotin: "Qûna hîbî tirra û devê hîbî virra çêbit heta kurê kura."

(732) Sed çakûç û êk sindan!

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek ser hişk û nezan bit hingî miorv bîn wî zana bikin û bînin li ser rêka rast û dirust, belê ew ji ya xwe neyê xarê. wê jê ra bê gotin: "Sed çakûç û êk sindan." Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Miqewrê - kilindokê avê - demevêkirî ye hingî avê pêda bikî bi nav nakevit:"

(733) Seyî mirov didit bi xatrê xweyî.

(734) Sor kir û zer kir her da bi heqê xwe. > (735) Sed sal û seetek, seetek û sed sal got rast e, got piştî du kur û keçekê!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek ji çakên Xudê li civatekê got: Sed sal seetek û seetek û sed sal li ba Xudê wekî in, meznê civatê got: Malwêrano ev çî derewek mezin e, çawa seetek û sed sal wekî êkin! Piştî hingê mezin hewcey avê bî ew û kolê xwe çûn li ser avê, cilên xwe danîn û xwe noqî kir. Berê xwe dayê wê li bajarekê ye ne li ser dîyar e ne binî! Ew bi xwe jî jin e û bê star e. Hema rûnişte xarê zelamek li semtê hat kurkê - ebeyê - xwe lê pêça û da li dûv xwe bir malê û li xwe mehir kir. Ma li nik heta du kur û keçek jê çêbîn. Rojekê dîsa çû li ser avê da xwe bêxit av, xwe noqî kir û serê xwe deranî berê xwe da 224

xwe zalam e ne jin e! Kirasê xwe kir ber xwe û got kolê xwe: ma ez gelek li avê da mijûl bîm? Kole got: Nexêr vê gavê te xwe noqî kir û derketî. Wî jî xwe kerrkir û çû ne mal. Piştî hingê dîsa ew çakîyê Xudê hat dîwanê û li wê civatê got: Sed û seetek, seetek û sed sal li ba Xudê wekî êkin." Meznê got: Rast e.. Çakî got: "Piştî du kur û keçekê." Vêca bî pê gotin, çî gava mirovek zana û şehreza şîret li êkê bikit û ew pûtê pê nekit û bawer jê nekit heta bi serda bêt wê jê ra bê gotin Eve ye got " sed sal û seetek, seetek û sed

sal, got rast e... Got pişfî du kur û keçekê!"

(736) Singê bêxit li xwe da nikarî ji xwe derxit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi destê xwe bela û nexweşîya bi ser xwe da bînit û hêdî ne karbit xwe ji wan bela û tengîya xelas bikit wê bê gotin: "Singê bêxit li xwe da nikarî ji xwe derxit,"

(737) Sing ji ber mêqut diçit.

(738) Sofiyê remezanê wey kerê li garanê!

Bê guman e ew mirovê ji salê hemîye carekê çakîyek jê çêbit wekî dî her û her karê wî xirabî bit, ew ne li rêza mirovan ne belkî ew li rêza keran e. Çunkî ker jî salê carekê lê dibit buhar serê xwe dixût. Wekî dî heke to guhê wî bikêşî xwe naqeliqînit!

(739) Siwarê hespê hevala her peya ye.

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî ruhintir e, ku mirov li ser baxivî.

(740) Sed gulî zîwan mirov gorî ûşîyek genim dikit.

225

xwe zalam e ne jin e!Kirasê xwe kir ber xwe û got kolê xwe: ma ez gelek li avê da mijûl bîm? Kole got: Nexêr vê gavê te xwe noqî kir û derketî. Wî jî xwe kerrkir û çû ne mal. Pişfî hingê dîsa ew çakîyê Xudê hat dîwanê û li wê civatê got: Sed û seetek, seetek û sed sal li ba Xudê wekî êkin." Meznî got: Rast e.. Çakî got: "Pişfî du kur û keçekê." Vêca bî pê gotin, çî gava mirovek zana û şehreza şîret li êkê bikit û ew pûtê pê nekit û bawer jê nekit heta bi serda bêt wê jê ra bê gotin Eve ye got " sed sal û seetek, seetek û sed sal, got rast e... Got pişfî du kur û keçekê!"

(736) Singê bêxit li xwe da nikarî ji xwe derxit.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek bi destê xwe bela û nexweşîya bi ser xwe da bînit û hêdî ne karbit xwe ji wan bela û tengîya xelas bikit wê bê gotin: "Singê bêxit li xwe da nikarî ji xwe derxit,"

(737) Sing ji ber mêqut diçit.

(738) Sofiyê remezanê wey kerê li garanê!

Bê guman e ew mirovê ji salê hemîye carekê çakîyek jê çêbit wekî dî her û her karê wî xirabî bit, ew ne li rêza mirovan ne belkî ew li rêza keran e. Çunkî ker jî salê carekê lê dibit buhar serê xwe dixût. Wekî dî heke to guhê wî bikêşî xwe naqeliqînit!

(739) Siwarê hespê hevala her peya ye.

Ez welê hizir dikim ev gotina he ji wî qasî ruhintir e, ku mirov li ser baxivî.

(740) Sed gulî zîwan mirov gorî ûşîyek genim dikit.

225

(741) Se se ye hestîya dikojit, hesabê qûna xwe dikit

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek rabbit bi karekê û hesaba dûmahîka xwe nekit û paşî hingê bêt ne karbit xwe xelas bikit wê bê gotin:" Se se ye hestîya dikojit, hesabê qûna xwe dikit!"

(742) Se direvit û karwan dibûrit.

Ev gotina he tê gotin li demê ku li malê da yan gundî da mirovek baş û bi kiryar bit û xwe li kiryarên hêja û baş bînit pêş, belê hindekên xirab û pîsjê ve nebin û her behsê wî bi xirabî bikin. Vêca ew ji ber wan xavîtiyê û sistahîyê bikit û dilsar bibit wê bê gotin : "Se direvit karwan dibûrit." Yanî pûte bi axivtinên xiraba neke û li ser başîya xwe be.

(743) Se be ji qewmê xwe be!

Bê guman ev gotina he gelek ji wî qasî ruhintir e, ku axivtin li ser bêt kirin çunkî li vî babetî me gelek axivtin kirîye li gotina (837, 835) ê da.

(744) Seû ne bîne û ne rewe!

(745) Stirwê - şaxê - poşmana hatibya yên wî dê gîhabîya esmana!

(746) Seyê xwe xweyî nekî wê bi qetek nan biçit li ber derê malek dî!

Bê guman e, eger malxwê malê bit yan koxê gundî bit
226

(741) Se se ye hestîya dikojit, hesabê qûna xwe dikit

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek rabbit bi karekê û hesaba dûmahîka xwe nekit û paşî hingê bêt ne karbit xwe xelas bikit wê bê gotin:" Se se ye hestîya dikojit, hesabê qûna xwe dikit!"

(742) Se direvit û karwan dibûrit.

Ev gotina he tê gotin li demê ku li malê da yan gundî da mirovek baş û bi kiryar bit û xwe li kiryarên hêja û baş bînit pêş, belê hindekên xirab û pîsjê ve nebin û her behsê wî bi xirabî bikin. Vêca ew ji ber wan xavîtiyê û sistahîyê bikit û dilsar bibit wê bê gotin : "Se direvit karwan dibûrit." Yanî pûte bi axivtinên xiraba neke û li ser başîya xwe be.

(743) Se be ji qewmê xwe be!

Bê guman ev gotina he gelek ji wî qasî ruhintir e, ku axivtin li ser bêt kirin çunkî li vî babetî me gelek axivtin kirîye li gotina (837, 835) ê da.

(744) Seû ne bîne û ne rewe!

(745) Stirwê - şaxê - poşmana hatibya yên wî dê gîhabîya esmana!

(746) Seyê xwe xweyî nekî wê bi qetek nan biçit li ber derê malek dî!

Bê guman e, eger malxwê malê bit yan koxê gundî bit
226

yan rêberê êlê bit, xwe li miorvên xwe nekit xweyî û kes û karên xwe li der dora xwe kom nekit neçare dê wî bihêlin û biçin qesta dujminê wî bikin çunkî wekî dibêjin:

(747) Seyê xweyî çixrandî xelkê ber tê firandî.

Vêca bivê-nevê ye, rêber û meznên mal û gunda mirovên xwe wekî mirîşka kurk xwe li mirovên xwe bikin xweyê da pêkve bi rûmet bibin.

(748) Siwaro Xudê rikêba te dirêj bikit. Got : Bi destê min e!

(749) Stirwê gayî li mihê bîya wê dinya xirab kirbîya.

227

yan rêberê êlê bit, xwe li miorvên xwe nekit xweyî û kes û karên xwe li der dora xwe kom nekit neçare dê wî bihêlin û biçin qesta dujminê wî bikin çunkî wekî dibêjin:

(747) Seyê xweyî çixrandî xelkê ber tê firandî.

Vêca bivê-nevê ye, rêber û meznên mal û gunda mirovên xwe wekî mirîşka kurk xwe li mirovên xwe bikin xweyê da pêkve bi rûmet bibin.

(748) Siwaro Xudê rikêba te dirêj bikit. Got : Bi destê min e!

(749) Stirwê gayî li mihê bîya wê dinya xirab kirbîya.

227

(750) Şîreta kîrê kerê ye!

Binyata vê gotinê dibêjin xesuyek li ber bûka xwe da rûnişt û şîret lê kirin heta ezmanê wê req bî, li wî demî da kerekê li derê malê kîrê xwe deranî, bûkê ho bi lez got: Jinmamê...

jinmamê.. berê xwe bide kîrê kerê me çend pêşîya da yî yê? Jinmamê - xexuyê - serê xwe hejand û got: "Şîreta kîrê kerê ye!" Vêca bî pê gotin gava mirovek şîreta li êkê bikit

ew ê dî pûte pê nekit û xwe bi tiştekek bêxer ve mijûl bikit
wê bê gotin: "Şîreta kîrê kerê ye!"

(751) Şamdûremamişarjîdûre?

Binyata vê gotinê dibêjin carekê êkê li civatekî her fort û
pest û zirtên kerê xwe kirin. Kerê min ho zîrek e, li Şamê
xwe li ser heft mişra ra tavêt. Mirovekî ji civatê got: Malava
"Şam dûr e ma mişar jî dûr e?" Vêca bî pê gotin li ser her
kkesê pesn û zirtên xwe bi borîyê xwe bidit wê bê gotin: "Şam
dûr e, ma mişarjî dûr e!"

(752) Şêr şêr e, çi jin e û çi mêr e!

Bê guman e, Xudê - pak û paqijbit - jîyan daye mirova û
ew jîyan gerandîye li navbeyna mêr û jinê da bi renekî
welê yek bê yê dî nijît û her êk ji wan rexe yê jîyanê ye û
her êk ji wan hindêk kar bi destê bî xas hene. Mêr bi hizir
û hêza xwe û jin bi dilnêrmî û dilfirjandina xwe û her du
pêkve didin, bîgehê malê û êlê û mîlet. Çî gava kî ji wan
her duka kar û barên xwe bihêlit û dest bavêjit kar û barên
hevalê xwe û tebîetê xwe bigurit, bê guman e ew ê bîgehê
malê têk bidit û dûmahîkê mîletê pê sist û xav bibit. Vêca ji
ber ku jîngelek dilnêrmî û dilpaqij e û ji berî mêrî tê xapan-
228

(750) Şîreta kîrê kerê ye!

Binyata vê gotinê dibêjin xesuyek li ber bûka xwe da
rûnişt û şîret lê kirin heta ezmanê wê req bî, li wî demî da
kereke li derê malê kîrê xwe deranî, bûkê ho bi lez got: Jinmamê...
jinmamê.. berê xwe bide kîrê kerê me çend pêşîya
da yî yê? Jinmamê - xexuyê - serê xwe hejand û got: "Şîreta
kîrê kerê ye!" Vêca bî pê gotin gava mirovek şîreta li êkê bikit
ew ê dî pûte pê nekit û xwe bi tiştekek bêxer ve mijûl bikit
wê bê gotin: "Şîreta kîrê kerê ye!"

(751) Şamdûremamişarjîdûre?

Binyata vê gotinê dibêjin carekê êkê li civatekî her fort û
pest û zirtên kerê xwe kirin. Kerê min ho zîrek e, li Şamê
xwe li ser heft mişra ra tavêt. Mirovekî ji civatê got: Malava
"Şam dûr e ma mişar jî dûr e?" Vêca bî pê gotin li ser her
kkesê pesn û zirtên xwe bi borîyê xwe bidit wê bê gotin: "Şam
dûr e, ma mişarjî dûr e!"

(752) Şêr şêr e, çi jin e û çi mêr e!

Bê guman e, Xudê - pak û paqijbit - jîyan daye mirova û
ew jîyan gerandîye li navbeyna mêr û jinê da bi renekî
welê yek bê yê dî nijît û her êk ji wan rexe yê jîyanê ye û
her êk ji wan hindêk kar bi destê bî xas hene. Mêr bi hizir

û hêza xwe û jin bi dilnêrmî û dîlfirjandina xwe û her du pêkve didin, bîngê malê û êlê û mîlet. Çî gava kî ji wan her duka kar û barên xwe bîhêlit û dest bavêjit kar û barên hevalê xwe û tebîetê xwe bigurit, bê guman e ew ê bîngê malê têk bidit û dûmahîkê mîletê pê sist û xav bibit. Vêca ji ber ku jîngelek dîlnêrmî û dîlpaqij e û ji berî mêrî tê xapan-228

din bi gotina mêrî, eve ji layekê ve û ji layekî ve derketina wê ji ûl û bext û rêka xwe zerara wê ji ya mêrî pêtir e. Çunkî hingîjinê bi rastî - neku ez dilê wê xweş dikim belkî biryara bi rastîyê ye - zîtirê piştê ye bo malê - Nexasim li fêrkirin û xweyakirina zarokan da - vêca xirabîya wê xirabîya zarokan e; çunkî wekî dibêjin: "Dayê bibîne û dotê bistîne." Her welê hatîye gotin; "keç teşîya dayê badidit." Yanî ka rêzka dayê çî ye, ya keçê jî ew e. Ji ber van tiştan hemîya kêmasîya mezintir tê li ber çavên wê û bihayê wê kêmbit. Belê wekî dî" şêr şêr e çî jin e, û çî mêr e!"

(753) Şêr got rûvî: Te ev zanîna he ji kûve anîye? Got: Bi xwîna li teşka gurî da.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê şêr û gur û rûvî pêkve çûn nêçîrê. Xezalek û kêvroşkek û kerek girtin. Şêr got gurî: Nêçîra me li me lêkve bike, gurî got. Sahanîye mîrê min. Şêr got: Çawa? Gurî got: kerji te ra û xezal ji min ra û kêvroşk jî ji rûvî ra. Şêr destê xwe rakir û veweşand nav çavê gurî wî xwe ji ber da rexekê penca şêr ji kemaxa wî girt, çermê kemaxê li teşkê sekinand û berê xwe da rûvî û got: Hevalê te çîqa nezan e! Rûvî got: Mîrê min ehmeqê hevalê wî nîne! Tiştêkê ji dinyayê nizanit. Şêr got: Baş e pa tê çawa lêkve bikî? Rûvî got: Ji wê sanahîtir nîne, şêr got: Çawa? Rûvî got: ker ji tiştan te ra û xezal ji şîva te ra û kêvroşk jî li bera xwe pê mijûl bikî. Şêr got: Hay hay kuro te ev zanîna he ji kûve anîye? Rûvî got: Mîrê min, min bi xwîna li teşka gurî va. Vêca bî pê gotin çaxê mirovek xwe melaq û dev nêrm û ziman xweş bikit li dûv dilê xurtî baxivit çunkî hevalê xwe dibînit ka halê wî çî ye! Nîzîkî vê gotine ye çaxê dibêjin: "Çavên zil li bin kayê da dîtin! "

(754) Şov reş kir dilê xweyî xweş kir

Ev gotina he tê gotin çaxê êk karekê ji êkê ra bikit, belê ne bi dil bêşî û xemxwerî û taze. Belkî hema xwe jê xilax 229

din bi gotina mêrî, eve ji layekê ve û ji layekî ve derketina wê ji ûl û bext û rêka xwe zerara wê ji ya mêrî pêtir e.

Çunkî hingîjinê bi rastî - neku ez dilê wê xweş dikim belkî
biryara bi rastîyê ye - zîtirê piştê ye bo malê - Nexasim li
fêrkirin û xweyakirina zarokan da - vêca xirabîya wê xirabîya
zarokan e; çunkî wekî dibêjin: "Dayê bibîne û dotê
bistîne:" Her welê hatîye gotin; "keç teşîya dayê badidit."
Yanî ka rêzka dayê çî ye, ya keçê jî ew e. Ji ber van tiştan
hemîya kêmasîya mezintir tê li ber çavên wê û bihayê wê
kêm dibit. Belê wekî dî" şêr şêr e çî jin e, û çî mêr e!"

(753) Şêr got rûvî: Te ev zanîna he ji kûve
anîye? Got: Bi xwîna li teşka gurî da.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê şêr û gur û rûvî pêkve
çûn nêçirê. Xezalek û kêvroşkek û kerek girtin. Şer got
gurî: Nêçîra me li me lêkve bike, gurî got. Sahanîye mîrê
min. Şêr got: Çawa? Gurî got: kerji te ra û xezal ji min ra û
kêvroşk jî ji rûvî ra. Şêr destê xwe rakir û veweşand nav
çavê gurî wî xwe ji ber da rexekê penca şêr ji kemaxa wî
girt, çermê kemaxê li teşkê sekinand û berê xwe da rûvî û
got: Hevalê te çîqa nezan e! Rûvî got: Mîrê min ehmeqê hevalê
wî nîne! Tiştêkê ji dinyayê nizanit. Şêr got: Baş e pa tê
çawa lêkve bikî? Rûvî got: Ji wê sanahîtir nîne, şêr got:
Çawa? Rûvî got: ker ji tiştan te ra û xezal ji şîva te ra û
kêvroşk jî li bera xwe pê mijûl bikî. Şêr got: Hay hay kuro
te ev zanîna he ji kûve anîye? Rûvî got: Mîrê min, min bi
xwîna li teşka gurî va. Vêca bî pê gotin çaxê mirovek xwe
melaq û dev nerm û ziman xweş bikit li dûv dilê xurtî baxivit
çunkî hevalê xwe dibînit ka halê wî çî ye! Nîzîkî vê gotine
ye çaxê dibêjin: "Çavên zil li bin kayê da dîtin! "

(754) Şov reş kir dilê xweyî xweş kir

Ev gotina he tê gotin çaxê êk karekê ji êkê ra bikit, belê
ne bi dil bêşî û xemxwerî û taze. Belkî hema xwe jê xilax
229

bikit wê jê ra bê gotin: "Şov reş kir dilê xweyî xweş kir."

(755) Şûrê hêsin to heft sala bi pesn wê her
biçit li ser guhê gêsî!

Bê guman e, ku mirovê bê tûte û bê binyat bit çare nîne
ne wê her bizivirit li ser bê tûteyîya xwe çend xem xwarin jê
bê xwarin çunkî wekî dibêjin: "Keça qereç nabit xatûn."

Temaşa bike li gotina (149) ê tê baştir daxwaza vê gotinê bizanî.

(756) Şaqolî ne peya bit bila li çêlekê siwar bit!

(757) Şuxla bike bi esas da dilê te nekit waswas.

(758) Şer û niv şer hevalên êkin.

(759) Şuxul şêr e belê gava mirov dest avêtê

dibit rûvî.

(760) Şûrê qetlê li destê te belê rehma Xudê li dilê te.

Bivê-nevê ye, li ser her mirovekî çend xurt û pêve hatî bit, bizanî ji wî xurtir hene. Vêca gerek mirov navbeyna xwe û Xudê yekcar xirab nekit. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek dest bavêjit zordariyê, ter û hişka bidit êk wê bê gotin;"şûrê qetlê U destê te belê rehma Xudê li dilê te!"

(761) Şêx ne batine belê şuxul bi ser hatine.

(762) Şerê li şovê ne qerqêşa benderê.

230

bikit wê jê ra bê gotin:"Şov reş kir dilê xweyî xweş kir."

(755) Şûrê hêsî to heft sala bi pesn wê her biçit li ser guhê gêsî!

Bê guman e, ku mirovê bê tûte û bê binyat bit çare nîne ne wê her bizivirî li ser bê tûteyîya xwe çend xem xwarin jê bê xwarin çunkî wekî dibêjin:"Keça qereç nabit xatûn."

Temaşa bike li gotina (149) ê tê baştir daxwaza vê gotinê bizanî.

(756) Şaqolî ne peya bit bila li çêlekê siwar bit!

(757) Şuxla bike bi esas da dilê te nekit waswas.

(758) Şer û nîv şer hevalên êkin.

(759) Şuxul şê e belê gava mirov dest avêtê dibit rûvî.

(760) Şûrê qetlê li destê te belê rehma Xudê li dilê te.

Bivê-nevê ye, li ser her mirovekî çend xurt û pêve hatî bit, bizanî ji wî xurtir hene. Vêca gerek mirov navbeyna xwe û Xudê yekcar xirab nekit. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek dest bavêjit zordariyê, ter û hişka bidit êk wê bê gotin;"şûrê qetlê U destê te belê rehma Xudê li dilê te!"

(761) Şêx ne batine belê şuxul bi ser hatine.

(762) Şerê li şovê ne qerqêşa benderê.

230

(763) Şilêr şilêr e, ma dê serê xwe bixût.

(764) Şana hingivî ye belê ne şîrîn kirîye!

(765) Şîrîn e dil nahêlim bavêjim û reqe ez nika rim bikojim.

(766) Şûrşam xencer amjin dotmam.

(767) Şert ne hilê hilê ye şert gêre gêre ye.

(768) Şert ne toz e, şert li bin ber gûz e.

Ev her du gotinên he tînin gotin gava mirovek xwe bidit dîyarkirin bi awakê û ew bi xwe ne bi wî awayî bit, belkî

xirabtir û kêmtir bit.

(769) Şêx şaf bit û xilwe ava bit û keçik û kurik
aza bin pa eve nabit.

(770) Şêrjipêşîyaxilasnabin.

Temaşa bike li gotina (51) ê!

(771) Şuxla biçûk mezin neke.

(772) Şam şeker e welat şîrîn e.

Tiştêkî bê guman e, ku welatê mirov li nik mirovî xweştir
ji dinyayê hemî yê wek (Cigerxwîn) li şîra xwe da dibêjit:
231

(763) Şilêr şilêr e, ma dê serê xwe bixût.

(764) Şana hingivî ye belê ne şîrîn kirîye!

(765) Şîrîn e dil nahêlim bavêjim û reqe ez nika
rim bikojim.

(766) Şûrşam xencer amjin dotmam.

(767) Şert ne hilê hilê ye şert gêre gêre ye.

(768) Şert ne toz e, şert li bin ber gûz e.

Ev her du gotinên he tîn gotin gava mirovek xwe bidit
dîyarkirin bi awakê û ew bi xwe ne bi wî awayî bit, belkî
xirabtir û kêmtir bit.

(769) Şêx şaf bit û xilwe ava bit û keçik û kurik
aza bin pa eve nabit.

(770) Şêrjipêşîyaxilasnabin.

Temaşa bike li gotina (51) ê!

(771) Şuxla biçûk mezin neke.

(772) Şam şeker e welat şîrîn e.

Tiştêkî bê guman e, ku welatê mirov li nik mirovî xweştir
ji dinyayê hemî yê wek (Cigerxwîn) li şîra xwe da dibêjit:
231

Welatê me ye xweş Kurdistan

Zozan û deşt e tev bax û bîstan

Qence xirab e welatê me ye

Li me xweş e wek biloyê Êrdim.

Welatê mirovê hind bi mirovî şîrîn e heta hindeka derew

li ser devê pêxemberê Xudê - selat û silavên Xudê li ser bit - kirîne gotine: «<jL«j>i(>j>L<>iitria.» Yanî
evîndarîya welêt ji bawerîya bi Xudê ye.

Li ser vî babetî dibêjin carekê êk ji mîrên Botan keçek li
kolanên Cizîrê dît ji dilkê heyîne ji hezar dila dilê wî ketê!

Rabî ji xwe ra anî û li xwe mehir kir. Hingî ew û mîr
rûniştibîya xarê pêkve keçkê wê gotibîya " Ax şêrbînê neynika
dinê şîrîna li ber dilê min ê." Ne rojekê û ne deha û ne
bîsta... Carekê mîr got:Erê keça qenc to nabêjî şêrbîn çî ye?

Hingî em pêkve rûnin tê bêjî " şêrbînê neynika dinê şîrîna li ber dilê min ê." Ev çi şêrbîn e? Keçikê got: Mîrê min şêrbîn gundê babê min e û ez têda rabîme û mezin bîme. Mîr got: Baş e. Şêrbîn dûr e? Got: Mîrê min ne dûr e wa li nav batûya ye, li navbeyna Şîrnex û Dêrgulê da. Mîr got: Bi tac û textê xwe kim, divêt êm biçin wê Şêrbînê bibînin, ewa hinde ji te ra bîye daxwaz. Keçkê got: Xwezî mîrê min carekê dî li saxîya xwe da min Şêrbîn dîtîbîya paşî bila ez li wêdê bimram. Mîr got: îşev xwe lêk bide sibehî em ê biçin Şêrbînê. Roja paşî her du siwar bîn û jêlil berê xwe dan li nav Batûya li qesirka gelîyê Cizîrê ra çûn. Ji dûrva ulîyên Dêrgulê dîtî, mîr got: Eve Şêrbîn? Keçkê got: Mîrê min eve Dêrgul e, mîr berê xwe da dûrtir hindek ulîyên spî dîtî got: Ewa heye Şêrbîn ? Keçkê got: Mîrê min ew Şîrnex e... Mîr got: pa ka Şêrbîn keça qenc? Got: Mîrê min em nîzîk bîne. Çûn serê milekê. keçkê got: Mîrê min eve ye Şêrbîn. Mîr berê xwe da dûr... Tiştek ne dît; keçkê got: Mîro berê xwe bide nîzîk, li bin xwe ra. Mîrê berê xwe da binê newalê çî berê xwe bidetê! Çar kolk in taqê singî ji bejna zelama ne bilintir e û li ser stûna û taqê piştê li axê ra ye. Ava wan bi qonaxa du seeta dûr heke ne li ser piştê kera bit wê ji

232
 Welatê me ye xweş Kurdistan
 Zozan û deşt e tev bax û bîstan
 Qence xirab e welatê me ye
 Li me xweş e wek biloyê Êrdim.

Welatê mirovê hind bi mirovî şîrîn e heta hindeka derew li ser devê pêxemberê Xudê - selat û silavên Xudê li ser bit - kirîne gotine: «<jL«j>i(>j>L<>iitria.» Yanî evîndarîya welêt ji bawerîya bi Xudê ye.

Li ser vî babetî dibêjin carekê êk ji mîrên Botan keçek li kolanên Cizîrê dît ji dîlkê heyîne ji hezar dila dilê wî ketê! Rabî ji xwe ra anî û li xwe mehir kir. Hingî ew û mîr rûniştîbîya xarê pêkve keçkê wê gotîbîya " Ax şêrbînê neynika dinê şîrîna li ber dilê min ê." Ne rojekê û ne deha û ne bîsta... Carekê mîr got:Erê keça qenc to nabêjî şêrbîn çî ye? Hingî em pêkve rûnin tê bêjî " şêrbînê neynika dinê şîrîna li ber dilê min ê." Ev çi şêrbîn e? Keçikê got: Mîrê min şêrbîn gundê babê min e û ez têda rabîme û mezin bîme. Mîr got: Baş e. Şêrbîn dûr e? Got: Mîrê min ne dûr e wa li nav batûya ye, li navbeyna Şîrnex û Dêrgulê da. Mîr got: Bi tac û textê xwe kim, divêt êm biçin wê Şêrbînê bibînin, ewa hinde ji te ra bîye daxwaz. Keçkê got: Xwezî mîrê min carekê

dî li saxîya xwe da min Şêrbîn dîtîbîya paşî bila ez li wêdê bimram. Mîr got: îşev xwe lêk bide sibehî em ê biçin Şêrbînê. Roja paşî her du siwar bîn û jêlil berê xwe dan li nav Batûya li qesirka gelîyê Cizîrê ra çûn. Ji dûrva ulîyên Dêrgulê dîtî, mîr got: Eve Şêrbîn? Keçkê got: Mîrê min eve Dêrgul e, mîr berê xwe da dûrtir hindêk ulîyên spî dîtî got: Ewa heye Şêrbîn ? Keçkê got: Mîrê min ew Şîrnex e... Mîr got: pa ka Şêrbîn keça qenc? Got: Mîrê min em nîzîk bîne. Çûn serê milekê. keçkê got: Mîrê min eve ye Şêrbîn. Mîr berê xwe da dûr... Tişteke ne dît; keçkê got: Mîro berê xwe bide nîzîk, li bin xwe ra. Mîrê berê xwe da binê newalê çî berê xwe bidetê! Çar kolk in taqê singî ji bejna zelama ne bilintir e û li ser stûna û taqê piştê li axê ra ye. Ava wan bi qonaxa du seeta dûr heke ne li ser piştê kera bit wê ji 232

tehma bimrin. Çilê zivistanê ji ber pêşûya mirov nadebirit heta dor bighêt havînê!

Mîr got: Eve ye Şêrbîn? Keçkê got: Belê mîrê min. Got: Eve ye Şêrbîn, eve ye neynika dînê, eve ye şîrîna li ber dilê min ê? Her keçkê got: Belê mîrê min! Got: Bawerke heke mirov xweyê vî gundî bit mirov nabêjit mirov xweyî cihûwar e. Keçkê got: Mîro xwezî te bi çavê min berê xwe dabîya pê û bi hizra min te temaşa kirbîya. Her wekî te sehnekirî çaxê dibêjin: "Kew kûde xweş e? Got: Erdê ez lê bîm ferx." Mîrê min ji berê da hatîye gotin: " Şam şekir e, welat şîrîntir e." Bîra te xadima mala babê te nayê? Mîr got: Kîj xadim? Got: Mîrê min pîrejinek hebî li nav mala - Xudê jê xweş bit - babê te xizmeta wan dikir. Herû êvarî da bêjnê pîrê heyran" kolkê pîrê xweştir e ji burca mîrê Cizîrê!" Ne rojekê û ne deha carekê babê te got: Erê hûn naçin - ji dizîve - çaxê pîrê diçit mala xwe ka çî dikit?

Carekê pîrê çû mal û nobedar çûne xwe li ber veşartine pîrê cihê xwe danî û xwe li ser vezeland lingê xwe rakir û bayê li hinavê xwe da hemî berda û têna bî. Bi ser xwe ve hat û got: Xwelî li serê mîrê Cizîrê û burca wî kengê ez dikarim li wêdê ho bikim!

Vêca mîrê min welatê mirovî bi mirov diparêzit ji kêm û kasa, belê heke mirov yê welatê xwe bit welatê miorv yê mirov bit, mirov têda ne rênçberê xelkê bit. Mîr got; Bawerke to rast dibêjî keça pak. Ez bi xwe jî berek ji Cizîra Botan nadim bi Misir û Hind û Şamê. belê min welê hizir dikir ku ez bi tinê welê me.

keçkê got: Mîrê min ne to bi tinê welêyî belkî heçî kesê
hej welatê xwe bikit welê ye!

(773) Şeva tarî li êvarî dîyar e

233

tehma bimrin. Çilê zivistanê ji ber pêşûya mirov nadebirit
heta dor bighêt havînê!

Mîr got: Eve ye Şêrbîn? Keçkê got: Belê mîrê min.

Got: Eve ye Şêrbîn, eve ye neynika dinê, eve ye şîrîna li ber
dilê min ê? Her keçkê got: Belê mîrê min! Got: Bawerke
heke mirov xweyê vî gundî bit mirov nabêjit mirov xweyî
cihûwar e. Keçkê got: Mîro xwezî te bi çavê min berê xwe
dabîya pê û bi hizra min te temaşa kirbîya. Her wekî te sehnekirî
çaxê dibêjin: "Kew kûde xweş e? Got: Erdê ez lê bîm
ferx." Mîrê min ji berê da hatîye gotin: "Şam şekir e, welat
şîrîntir e." Bîra te xadima mala babê te nayê? Mîr got: Kîj
xadim? Got: Mîrê min pîrejinek hebî li nav mala - Xudê jê
xweş bit - babê te xizmeta wan dikir. Herû êvarî da bêjnê
pîrê heyran" kolkê pîrê xweştir e ji burca mîrê Cizîrê!" Ne
rojekê û ne deha carekê babê te got: Erê hûn naçin - ji dizîve
- çaxê pîrê diçit mala xwe ka çî dikit?

Carekê pîrê çû mal û nobedar çûne xwe li ber veşartine
pîrê cihê xwe danî û xwe li ser vezeland lingê xwe rakir û
bayê li hinavê xwe da hemî berda û têna bî. Bi ser xwe ve
hat û got: Xwelî li serê mîrê Cizîrê û burca wî kengê ez dikarim
li wêdê ho bikim!

Vêca mîrê min welatê mirovî bi mirov diparêzit ji kêma û
kasa, belê heke mirov yê welatê xwe bit welatê mirov yê
mirov bit, mirov têda ne rênçberê xelkê bit. Mîr got; Bawerke
to rast dibêjî keça pak. Ez bi xwe jî berek ji Cizîra Botan
nadim bi Misir û Hind û Şamê. belê min welê hizir dikir
ku ez bi tinê welê me.

keçkê got: Mîrê min ne to bi tinê welêyî belkî heçî kesê
hej welatê xwe bikit welê ye!

(773) Şeva tarî li êvarî dîyar e

233

(774) To benkê sor û zerbîyayî tê bi derê hebana
xwe ve bîyayî.

Ev gotina he tê gotin gava mirov bibînit êk kêr mala xwe
û gundê xwe nayê û diçit xwe li xizmeta hindek dî bînit pêş
û mala wî bi xwe pêtivîyê karkeran e. Bê guman e ew ê kêr
kes û karên xwe neyê ew kêr tiştêkî nayê û ji yên welê ra
dibêjin: "Dara sihê li binê xwe nekit buha jê ra nîne." Vêca

heke rast ew mirovek jîr û jêhatî ye bila xizmeta^mala xwe bikit; çunkî wekî dibêjin;"lêv ji didana pêştirîn." Û her welê gotinek ya pêxemberê Xudê jî heye - selat û silavên Xudê li serbit- çaxê ferman dicit: .J^^îjjj* yanîli danê da ewil dest bi zarokên xwe bike. Vêca bila ew berahîyê zarokên xwe têr bikit û paşî pirsyara zarokên cîranan bikit.

(775) Te derbek danî û êk mezintir hilanî te kar nanî.

776) Te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne!

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê miorvek bî hingî çûbîya aşî zû vedigerîya mal, qet rojekê mijûl nedibî, carekê babê wî pirsyar jê ktr: Erê kurê min to nabêjî min ev çî ye hingî to diçî aşî to mijûl nabî û to zûka vedigerLEv ma carekê mirovek li pêşîya te naçit aşî? Kurê got: Çima? Heçî gava ez çûm min ê arvanê xwe hêra û ez ê hatim, heta hindek cara gava ez diçim arvan li mizaxa aşî da hebit jî aşvanî wê ew arvan deranî wê yê min lêkir. Babê got: Ji ber çî? To hind camêr î, tev qedrê te digrin yan jî çî ye? Kurî got: Ne tev gizê xwe ji min dikin. Babê serê xwe hejand û got: "Te hêj 234

(774) To benkê sor û zerbîyayî tê bi derê hebana xwe ve bîyayî.

Ev gotina he tê gotin gava mirov bibînit êk kêr mala xwe û gundê xwe nayê û diçit xwe li xizmeta hindek dî bînit pêş û mala wî bi xwe pêtivîyê karkeran e. Bê guman e ew ê kêr kes û karên xwe neyê ew kêr tiştekî nayê û ji yên welê ra dibêjin:"Dara sihê li binê xwe nekit buha jê ra nîne." Vêca heke rast ew mirovek jîr û jêhatî ye bila xizmeta^mala xwe bikit; çunkî wekî dibêjin;"lêv ji didana pêştirîn." Û her welê gotinek ya pêxemberê Xudê jî heye - selat û silavên Xudê li serbit- çaxê ferman dicit: .J^^îjjj* yanîli danê da ewil dest bi zarokên xwe bike. Vêca bila ew berahîyê zarokên xwe têr bikit û paşî pirsyara zarokên cîranan bikit.

(775) Te derbek danî û êk mezintir hilanî te kar nanî.

776) Te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne!

Binyata vê gotinê dibêjin, carekê miorvek bî hingî çûbîya aşî zû vedigerîya mal, qet rojekê mijûl nedibî, carekê babê wî pirsyar jê ktr: Erê kurê min to nabêjî min ev çî ye hingî to diçî aşî to mijûl nabî û to zûka vedigerLEv ma carekê mirovek

li pêşîya te naçit aşî? Kurê got: Çima? Heçî gava ez çûm min ê arvanê xwe hêra û ez ê hatim, heta hindek cara gava ez diçim arvan li mizaxa aşî da hebit jî aşvanî wê ew arvan deranî wê yê min lêkir. Babê got: Ji ber çî? To hind camêr î, tev qedrê te digrin yan jî çî ye? Kurî got: Ne tev gizê xwe ji min dikin. Babê serê xwe hejand û got: "Te hêj 234

gunik reş li ser xwe ra nedîne." Belê kur gotina babê xwe têngiha û pûtê pê nekir û pê kenî. Bab ma heta carekê kurî arvanê xwe dagirt û çû aşî. Babê rabî bilez û bez biluvek ji xwe ra dagirt û da milê xwe û li rê bir ku qesta aşî kir. Welê çû ku ji berî kurê xwe, xwe gihand aşî. Çû ji der ve û berê xwe dayê aş valaye kes têve nîne ji bilî aşvanî, wî jî xwe mijûl kir heta zanî nêzîkî kurê wî wê bigehit aşî. Rabî derê biluvê xwe vekir da li aşî bikit berê xwe dayê kurê wî li derê aşî got: Şoş û hêstira xwe anî di jor ve, aşvanî got: Piştî dengî kurî naskir - mam raweste bila ev camêrê he arvanê xwe bihêrit paşî bi dilê xwe to biluvê xwe bihêre. Babê got: Bo çî? Ma ne dora min e? Kurê dengê êkê sehkir behsa dorê dikit - nezani dengê babê wî ye - çunkî babê karê xwe bi dirostî guhurîbî - got: Dor çî ye? babê got: Mam benî dor ew e ez ji berî te hatime aşî; ez ê ji berî te bihêrim. Kurî got: De biqeste heke ez ê dev û lêvên te tijî xwîn bikim. Dor... dor çî ye? Ez nizanim dor çî ye? heydê ji ber çavên min, here hêj min to bê kepî û lêv nekirî! Babê lê vegerand û got: Yên diqestî wek te û babê te ne! Teres lawê teres û ji cih kûr vekirê - çunkî bi hêcet bî - çaxê kurî pîremêr bi wî miqamî dît çav li serî sor bî hema wî jî ji cih kûr vekir babê! Wa her duka wek du gayên boxe êk û du birin anî. Babê nemerdfî nekir kurê xwe ji erdê bilindkir û jûrda li axê da û rûnişt li ser singê wî, destê xwe kime li xenaqa wî da heta bê ser û ber kir, da xwe rabî ji qesta dawa kirasê xwe bilind kir û her du gunên xwe birin li semta çavên kurê xwe vehejandin - çunkî xwe bê derpê kirbî ji wî qasî ra - çavên kurî bi her du

gunên wî ketin, bîra gotina babê wî hat bîrê "te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne." Hema çavên wî pêlbîn û destê wî sistbîn û got: To bi Xudê mam h" min bibûre ez xeletbîm rast e " heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva bîn du şaxên bizina." Mam hêdî rabî li ser xwe çû biluvê xwe hêra û da milê xwe û çû mal. Xwe guhurî û rûnişt mal heta kurê wî hat. Çaxê kurê wî hat, sernizim çavpêl, rûgevez, kêfnexweş, babê got: Te xêr e kurê min, to bo çî zûka ne hatî? Çima

kêfa te nexweş e ? Kurî got: Babo min dît. Babê got: - Her wekî tişteq nezanî - te çi dît lawê min? Kurî got: Min gunik 235

gunik reş li ser xwe ra nedîne." Belê kur gotina babê xwe teneqîha û pûte pê nekir û pê kenî. Bab ma heta carekê kurî arvanê xwe dagirt û çû aşî. Babê rabî bilez û bez biluvek ji xwe ra dagirt û da milê xwe û li rê bir ku qesta aşî kir. Welê çû ku ji berî kurê xwe, xwe gihand aşî. Çû ji der ve û berê xwe dayê aş valaye kes têve nîne ji bilî aşvanî, wî jî xwe mijûl kir heta zanî nêzîkî kurê wî wê bigehit aşî. Rabî derê biluvê xwe vekir da li aşî bikir berê xwe dayê kurê wî li derê aşî got: Şoş û hêstira xwe anî di jor ve, aşvanî got: Piştî dengî kurî naskir - mam raweste bila ev camêrê he arvanê xwe bihêrit paşî bi dilê xwe to biluvê xwe bihêre. Babê got: Bo çî? Ma ne dora min e? Kurê dengê êkê sehkîr behsa dorê dikir - nezanî dengê babê wî ye - çunkî babê karê xwe bi dirostî guhurîbî - got: Dor çî ye? babê got: Mam benî dor ew e ez ji berî te hatime aşî; ez ê ji berî te bihêrim. Kurî got: De biqeşte heke ez ê dev û lêvên te tijî xwîn bikim. Dor... dor çî ye? Ez nizanim dor çî ye? heydê ji ber çavên min, here hêj min to bê kepî û lêv nekirî! Babê lê veqerand û got: Yên diqeştin wek te û babê te ne! Teres lawê teres û ji cih kûr vekirê - çunkî bi hêcet bî - çaxê kurî pîremêr bi wî miqamî dît çav li serî sor bî hema wî jî ji cih kûr vekir babê! Wa her duka wek du gayên boxe êk û du birin anî. Babê nemerdfî nekir kurê xwe ji erdê bilindkir û jûrda li axê da û rûnişt li ser singê wî, destê xwe kime li xenaqa wî da heta bê ser û ber kir, da xwe rabî ji qesta dawa kirasê xwe bilind kir û her du gunên xwe birin li semta çavên kurê xwe vehejandin - çunkî xwe bê derpê kirbî ji wî qasî ra - çavên kurî bi her du

gunên wî ketin, bîra gotina babê wî hat bîrê "te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne." Hema çavên wî pêlbîn û destê wî sistbîn û got: To bi Xudê mam h" min bibûre ez xeletbîm rast e " heçî nekit bi xeberê mezina wê pêva bên du şaxên bizina." Mam hêdfî rabî li ser xwe çû biluvê xwe hêra û da milê xwe û çû mal. Xwe guhurî û rûnişt mal heta kurê wî hat. Çaxê kurê wî hat, sernizim çavpêl, rûgevez, kêfnexweş, babê got: Te xêr e kurê min, to bo çî zûka ne hatî? Çima kêfa te nexweş e ? Kurî got: Babo min dît. Babê got: - Her wekî tişteq nezanî - te çi dît lawê min? Kurî got: Min gunik 235

reş li ser xwe ra dît û çîroka xwe hemî bi dirostî ji babê xwe

ra got û got: Babo min tobe ye. Babê got: Te tobe kir? Kurê got: Belê. Babê got: De baş e, belê bizane ew gunik reş babê te bî, çunkî dilê min ma bi te ve; min got: Heke ez welê nekim yek dê wî welê bikit. Paşê wê şêrma wî gelek biçit vêca ev bî pê gotin çî gava êk xwe di zirtekê bînit pêş û kesê bi tiştêkê hesab nekit wê bê gotin: "Te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne."

Vêca divêt mirov xwe ji zirtekê, cîrnexweşîyê dûr bigrit, çunkî divê mirov baş bizanî ka mirov çend mêr e! Ji mirov mêtir hene, mirov çend zanaye ji mirov zanatir hene, mirov çend fêlbaz e, ji mirov fêlbaztir hene. Mirov çend bi quwete, ji mirov quwetir hene; Xudê - pak û paqij bit - gelek rast dibêjî çaxê ferman dikî: «ajc Jc tfj js: jjij.

Yanî li ser her zanayekê ra, zanayektir heye. Gotinek Kurdan heye dibêjin: "Dest li ser desta heta esmanê hefta." Vêca divîya mirov bi quweta xwe yan bi malê xwe germ nabit û li ser xwe neçit. Wekî dibêjin carekê mirovek hebî navê wî "Mihamed Tahir" bî. Pehlewanek gelek bi hêz û quwet bî belê - mixabin - mirovek cîrnexweş bî, ji ber zîreka xwe hemî gava li zîndana Mîsil da bî li ser tiştêkê kêr û bêxêr. Carekê rêberek - xelkê Sulêmanîyê - hat bo zîndana Mîsil nobedarên zîndanê xwestin bidin kirêt kirin bi destê Mihamed Tahir. Rabîn çûn li ba rêberî gotin: Girfîyek heye xwe li zîrekîyê dînit pêş û cîrnexweş e - ne gotin pehlewan e li zorxanê rabîye - rêberî jî got: Herin bêjinê biêa bêt vêrê, Çaxê Mihamed Tahir çû ba rêberî wî jî gotê bi nermî : Bo çî to xwe cîrnexweş dikî xizmeta zîndanê nakî, wek hevalên xwe? Mihamed tahir got: Ez nakim çunkî ez girtîyê bi dilê xwe me! Rêber got: Girfîyê bi dilê xwe nînin divîya to jî xizmeta zîndanê jî bikî. Mihamed Tahir got: Ez nakim û ezmanê xwe bes dirêj bike û bizane ez kî me! Rêberî hêdî bi ser xwe hat bi nermî li gel axivt heta çû nêzîk Mihamed Tahir hind xwe dît û haj ji xwe nema rêberî destek yê xwe avêt xavka zîkê wî wek berx virnîyekî ji erdê bilinkir û got: Ez te bipeqînim! Hey teres heke to bi quwetî

236
reş li ser xwe ra dît û çîroka xwe hemî bi dirostî ji babê xwe ra got û got: Babo min tobe ye. Babê got: Te tobe kir? Kurê got: Belê. Babê got: De baş e, belê bizane ew gunik reş babê te bî, çunkî dilê min ma bi te ve; min got: Heke ez welê nekim yek dê wî welê bikit. Paşê wê şêrma wî gelek biçit vêca ev bî pê gotin çî gava êk xwe di zirtekê bînit pêş û kesê

bi tiştekekê hesab nekit wê bê gotin: "Te hêj gunik reş li ser xwe ra nedîne."

Vêca divêt mirov xwe ji zirtekê, cirnexweşiyê dûr bigrit, çunkî divê mirov baş bizanî ka mirov çend mêr e! Ji mirov mêtir hene, mirov çend zanaye ji mirov zanatir hene, mirov çend fêlbaz e, ji mirov fêlbaztir hene. Mirov çend bi quwete, ji mirov quwetir hene; Xudê - pak û paqij bit - gelek rast dibêjî çaxê ferman diki: «ajc Jc tfj js: jjij.

Yanî li ser her zanayekê ra, zanayektir heye. Gotinek Kurdan heye dibêjin: "Dest li ser desta heta esmanê hefta."

Vêca divîya mirov bi quweta xwe yan bi malê xwe germ nabit û li ser xwe neçit. Wekî dibêjin carekê mirovek hebî navê wî "Mihamed Tahir" bî. Pehlewanek gelek bi hêz û quwet bî belê - mixabin - mirovek cirnexweş bî, ji ber zîreka xwe hemî gava li zîndana Mîsil da bî li ser tişteên kêr û bêxêr. Carekê rêberek - xelkê Sulêmanîyê - hat bo zîndana Mîsil nobedarên zîndanê xwestin bidin kirêt kirin bi destê Mihamed Tahir. Rabîn çûn li ba rêberî gotin: Girfîyek heye xwe li zîrekîyê dînit pêş û cirnexweş e - ne gotin pehlewan e li zorxanê rabîye - rêberî jî got: Herin bêjinê biêa bêt vêrê, Çaxê Mihamed Tahir çû ba rêberî wî jî gotê bi nermî : Bo çî to xwe cirnexweş dikî xizmeta zîndanê nakî, wek hevalên xwe? Mihamed tahir got: Ez nakim çunkî ez girtîyê bi dilê xwe me! Rêber got: Girfîyê bi dilê xwe nînin divîya to jî xizmeta zîndanê jî bikî. Mihamed Tahir got: Ez nakim û ezmanê xwe bes dirêj bike û bizane ez kî me! Rêberî hêdî bi ser xwe hat bi nermî li gel axivt heta çû nêzîk Mihamed Tahir hind xwe dît û haj ji xwe nema rêberî destek yê xwe avêt xavka zikê wî wek berx virnîyekî ji erdê bilinkir û got: Ez te bipeqînim! Hey teres heke to bi quwetî

236
ji te bi quwetir hene. Mihamed Tahir li nav lepên wî da bî por tirek jê hat.

Eha holê mirov dibînit dûmahîka zîrekîyê û zordarîyê serşorî û sernizmîyê. Gotinek erebî jî heye; çaxê dibêjin: «^j Jj^ijjjutf jJLkJ» yanî zordarî ne domkêş e, eger kêşa wê xweyê têbibbit.

(777) To çî biçînî to wê hilînî.

Bê guman e, ku her mirovek li rêka jîna xwe da wekî cofyarê li ser zevîyê ye ka çawa cotyar çî biçînit dê wê bidrû û hilînit; her welê mirov jî li jîna xwe da welê ye. Çakîyê bikit wê çak bit û pîsîyê bikit wê pîs bit de vêca hey nîzîk û hey

dûr. Dibêjin carekê zelamek û jina xwe û dîya xwe bîn, dîya wî kor bî. Karê wî rênçberî bî herû siharê gava derketibîya wê gotibîya jina xwe "to bi Xudê kî du sê pîşkên goşt ji dîya min ra bide bistikê, belê jinik pêtûtebî ew goşt diçû ji xeswa xwe ra tiştên pîs didan bistikê - wek beqa û tiştên welê - gava mêr digot jina xwe : Te ew goşt bo dîya min çêkir? Jinkê digot: Belê diçû pirsyarji dîya xwe dikir: Çawa ne li gel te? Dê pesnê wê dikir û digot: Gelek baş e li gel min Xudê jê razîbit herû têr goştê bistikê didin min ew goştê terr û nazik... Jin pîr bî û kor bî wekî xesya xwe lê hat. Ew jî bî xesû halê kurê wê xweş bî. herû bûka wê dê gotibîya mêrê xwe to bi Xudêkî hindek goştê taze û nazik bîne ez ê ji dîya te ra bidim bisikç. Gava ew goştê ter dida bistikê û dibir datanî li ber xesûya xwe ew goşt li lalêkê da dibî beq û ew tiştên xesûyê didan xesûya xwe. Bûk ma heybet girfî ev çî ye? Ev çî ecêb e? Bûk ji xwe tirsîha û şerm dikir ji mêrê xwe, nekû hizir bikir ew wa tiştê datînit li ber xesûya xwe rabî çû bi dizî ve got mêrê xwe: Ka were li ber xwarna dîya xwe bisekine. gava mêr hat wê jî wek adetê xwe goştê xwe taze şoşt û da bistikê heta taze sorbî; bir danî li ber xesûya xwe. Çawa xesû dest avêt pista goşt li desta bî beq, beqa xwe kire li nav parîyê xwe da û got: De were "hey çandîye min, min to bi destê xwe ji xwe ra çandî. Kurê 237

ji te bi quwetir hene. Mihamed Tahir li nav lepên wî da bî por tirek jê hat.

Eha holê miorv dibînit dûmahîka zîrekîyê û zordarîyê serşorî û sernizmîyê. Gotinek erebî jî heye; çaxê dibêjin: «^j Jj^ijfjutf jLkLl» yanî zordarî ne domkêş e, eger kêşa wê xweyê têbibbit.

(777) To çî biçînî to wê hilînî.

Bê guman e, ku her miorvek li rêka jîna xwe da wekî cofyarê li ser zevîyê ye ka çawa cotyar çî biçînit dê wê bidrû û hilînit; her welê mirov jî li jîna xwe da welê ye. Çakîyê bikir wê çak bit û pîsîyê bikir wê pîs bit de vêca hey nîzik û hey dûr. Dibêjin carekê zelamek û jina xwe û dîya xwe bîn, dîya wî kor bî. Karê wî rênçberî bî herû siharê gava derketibîya wê gotibîya jina xwe "to bi Xudê kî du sê pîşkên goşt ji dîya min ra bide bistikê, belê jinik pêtûtebî ew goşt diçû ji xeswa xwe ra tiştên pîs didan bistikê - wek beqa û tiştên welê - gava mêr digot jina xwe : Te ew goşt bo dîya min çêkir? Jinkê digot: Belê diçû pirsyarji dîya xwe dikir: Çawa

ne li gel te? Dê pesnê wê fikir û digot: Gelek baş e li gel min Xudê jê razîbit herû têr goştê bistikê didin min ew goştê terr û nazik... Jin pîr bî û kor bî wekî xesya xwe lê hat. Ew jî bî xesû halê kurê wê xweş bî. herû bûka wê dê gotibîya mêrê xwe to bi Xudêkî hindek goştê taze û nazik bîne ez ê ji dîya te ra bidim bisikç. Gava ew goştê ter dida bistikê û dibir datanî li ber xesûya xwe ew goşt li lalêkê da dibî beq û ew tiştên xesûyê didan xesûya xwe. Bûk ma heybet girfî ev çî ye? Ev çî ecêb e? Bûk ji xwe tirsîha û şerm dikir ji mêrê xwe, nekû hizir bikir ew wa tiştê datînit li ber xesûya xwe rabî çû bi dizî ve got mêrê xwe: Ka were li ber xwarna dîya xwe bisekine. gava mêr hat wê jî wek adetê xwe goştê xwe taze şoşt û da bistikê heta taze sorbî; bir danî li ber xesûya xwe. Çawa xesû dest avêt pista goşt li desta bî beq, beqa xwe kire li nav parîyê xwe da û got: De were "hey çandîye min, min to bi destê xwe ji xwe ra çandî. Kurê 237

û bûkê her duka pêkve gotin: Ev çî ye? Xesûyê got: Dayê heyran ev ahên pîra te ne, tèn li pêşîya min û çîroka xwe û xesûya xwe hemî ji wan ra got.

Vêca bivê. nevê ye, ku her mirovek çakîyê û başîyê ji xwe ra hilbijêrit çunkî wekî dibêjin: "Çî bikî kuwarê ew ê bêt xwarê."

(778) Tîrka nanî bide li ber karîtî xanî.

Bê guman e, ku xwehrî tişteke pîs û bêxêr û xwe negire, mirovên xwehir ne kêr mala xwe û ne kêr mala kes û karên xwe tê, wê her ser û ser li tehtekê bikevit, çend xurt û bi quwet bit; her welê mirovên rast û dirost wê her rû spî bit.

çend bê pişt û mirov bit û her welê miorvên rast wê bikarbin xwe li ber barê mala xwe bigrin heskî bila barê risas bit; ka çawa tîrka nanî to bikî rik li karîtê xanî wê xwe li ber bigrit, çunkî rast e ji berê da hatîye gotin: Rasto dirusto xwehro şikesto." Vêca gerek miorv hemî gava rastîyê hilbijêrit bo rêka xwe da dilê miorv tena bit û hemî gava serbilind û serfiraz bit çunkî wekî dibêjin: "Heta mar xwe rast nekirî naçit di kunê ve" û ez welê hizir dikim gotina pêxemberê Xudê ye - selat û silavên Xudê li ser bit - çaxê ferman dikir: «Jj-»JI ^jsUUJ Yanî serketin û xelasbîn li rastîyê da ye.

(779) To ji hirve çûyî gizim û ji wêve hatî nizam!

Ev gotina he tê gotin gava miorvek bi germ û gur qesta cihkê bikir, belê gava giha wêdê berê xwe dayê ne ew tas û

ne ew hemam e. Ew tişteke pê çûyî bi cih nekir û aloztir kir
dê bê gotin:" To ji hirve çûyî gizim û ji wêvê hafî nizimî"
(780) Te li sera û sosina û li desta û bazina Xudê
ji hindeka distînit didit hina.

238

û bûkê her duka pêkve gotin: Ev çî ye? Xesûyê got: Dayê
heyran ev ahên pîra te ne, tên li pêşîya min û çîroka xwe û
xesûya xwe hemî ji wan ra got.

Vêca bivê. nevê ye, ku her mirovek çakîyê û başîyê ji
xwe ra hîlbijêrit çunkî wekî dibêjin:"Çî bikî kuwarê ew ê
bêt xwarê."

(778) Tîrka nanî bide li ber karîtî xanî.

Bê guman e, ku xwehrî tişteke pîs û bêxêr û xwe negire,
miovên xwehir ne kêr mala xwe û ne kêr mala kes û karên
xwe tê, wê her ser û ser li tehtekê bikevit, çend xurt û bi quwet
bit; her welê mirovên rast û dirost wê her rû spî bit.
çend bê pişt û mirov bit û her welê miorvên rast wê bikarbin
xwe li ber barê mala xwe bigrin heskî bila barê risas bit;
ka çawa tîrka nanî to bikî rik li karîtê xanî wê xwe li ber
bigrit, çunkî rast e ji berê da hatîye gotin: Rasto dirusto
xwehro şikesto:" Vêca gerek miorv hemî gava rastîyê hîlbijêrit
bo rêka xwe da dilê miorv tena bit û hemî gava serbilind
û serfiraz bit çunkî wekî dibêjin:"Heta mar xwe rast
nekit naçit di kunê ve" û ez welê hizir dikim gotina
pêxemberê Xudê ye - selat û silavên Xudê li ser bit - çaxê
ferman dicit: «Jj-»JI ^jsUUJ Yanî serketin û xelasbîn
li rastîyê da ye.

(779) To ji hirve çûyî gizim û ji wêve hatî nizim!

Ev gotina he tê gotin gava miorvek bi germ û gur qesta
cihkê bikit, belê gava giha wêdê berê xwe dayê ne ew tas û
ne ew hemam e. Ew tişteke pê çûyî bi cih nekir û aloztir kir
dê bê gotin:" To ji hirve çûyî gizim û ji wêvê hafî nizimî"

(780) Te li sera û sosina û li desta û bazina Xudê
ji hindeka distînit didit hina.

238

(781) Toba darkutînekê ye!

Darkutîkek ew teyirke ku dara dikutinit ji siharê heta rojava
dema lê bî êvar wê çû li ser cihê xwe dibêjin lê dibit serjan,
heta siharê xew bi çava nakevit. Wê her şev tobekir ku
êdî niklê xwe li dara nedit, belê gava dinya lê bî roj wê bezî
li ser karê xwe yê heroj.

Vêca ev gotin tê gotin li ser wan mirovên ku ji karekê

tobe bikit ji ber zerrarên wî karî, paşî xwe li ser gotina xwe negirt zû li wî karî bizivirit wê jê ra bê gotin: " Toba dara kutînekê ye!"

(782) Têr ne dixwar nan û jaji radikirin tole û taji.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirövek gava xwe ji xwe mezintir bavêjit û ew bi xwe çinebit û xwe li karê ji xwe mezintir bînit li pêş. Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:" Nanê cehî dixût û tirên pûlayî dikit! "

(783) Tilyên desta ne wek êkin.

(784) Tifa li ser evraz e.

Ev gotina he tê gotin gava li malekê da yan li gundekê da mirovek ne baş û xirab hebit hingî ew behsa nebaşîya wî bikin wê pêtir pê kirêt bibin û bihetikin. Wê bê gotin:" Tifa li ser evraz e." Yanî ka çawa gava mirovek devê xwe li ser evraz bikit û tif bikit wî li wî veqerit. Her welê heke mirov kêmahîya mirovê xwe bidit dîyarkirin mirov bi xwe jî bi nekamîya wî kûtî û kirêt dibit..

(785) Tunedîtîya çi nedît dema dît bi xwe ve rit!

239

(781) Toba darkutînekê ye!

Darkutîkek ew teyirke ku dara dikutinit ji siharê heta rojava dema lê bî êvar wê çû li ser cihê xwe dibêjin lê dibit serjan, heta siharê xew bi çava nakevit. Wê her şev tobekir ku êdî niklê xwe li dara nedit, belê gava dinya lê bî roj wê bezî li ser karê xwe yê heroj.

Vêca ev gotin tê gotin li ser wan mirovên ku ji karekê tobe bikit ji ber zerrarên wî karî, paşî xwe li ser gotina xwe negirt zû li wî karî bizivirit wê jê ra bê gotin: " Toba dara kutînekê ye!"

(782) Têr ne dixwar nan û jaji radikirin tole û taji.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirövek gava xwe ji xwe mezintir bavêjit û ew bi xwe çinebit û xwe li karê ji xwe mezintir bînit li pêş. Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin:" Nanê cehî dixût û tirên pûlayî dikit! "

(783) Tilyên desta ne wek êkin.

(784) Tifa li ser evraz e.

Ev gotina he tê gotin gava li malekê da yan li gundekê da mirovek ne baş û xirab hebit hingî ew behsa nebaşîya wî bikin wê pêtir pê kirêt bibin û bihetikin. Wê bê gotin:" Tifa li ser evraz e." Yanî ka çawa gava mirovek devê xwe li ser

evraz bikit û tif bikit wî li wî vejerit. Her welê heke mirov kêmahîya mirovê xwe bidit dîyarkirin mirov bi xwe jî bi nekamîya wî kûtî û kirêt dibit..

(785) Tunedîtîya çî nedît dema dît bi xwe ve rit!

239

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav camêr bit û xoşmîrov û baş û dilovan e bo mala xwe û kes û karên xwe, çunkî ew bi xwe belengaz û perîşan e, belê gava têr xwar wê har hêç bî êdî babê xwe nasnakit. Wê bê gotin:" Tu nedîtîya çî nedît dema dît bi xwe va rît!" Ew mirovê welê divîya mirov rê nedinê, çunkî wekî dibêjin:" Divîya mirov nebêjin Ereba merheba heyne wê birîn li ser kurk û eba!"

(786) Tunedîtîya danhêrk lê îd e

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tişteke bê xêr û kêr bi dest bikevit vêca ew xwe gelek qebe û mezin bikit, li nik wî ewe hema wî bi tinê ew tişt heye! Nîzîkî vê gotinê vê ye çaxê dibêjin:" Ji kerê we ye maker horî ye!"

(787) Te got mirî tira nakin!

Here temaşa bike li gotina (14) ê.

(788) Tê sotin û nayê gotin.

Ev gotina he tê gotin gava li ser dilê êkê ah û keser û keder û derd û jan û êş û kovan hebin; heke pê baxivî belayek mezintir wê bê serê wî û yan jî wê pê şermezar bibit. Ji ber wê êkê xwe kerr dikit li ser wan kul û derda, belê li rûyê wî dîyar dikit, vêca heke êk jê bipirsit, te çî ye to hinde dawîyî bersiva wî: " Tê sotin nayê gotin." Li vî babefî kurte çîrokek ya pîrejina heye dibêjin : " Eskenderê Zîlqerneyîn du stirwê wî hebîn hingî serteraşek tanî serê xwe dida kurkirin serê serteraşî dibirî - da behsa stirwên wî nekirbîya - heta ji sertiraşekê pêve nema li desta da . çunkî rêkir li dûv wî ra jî anî, gotê " ka serê min kurke. Serê wî kurkir. Eskender gotê:"

Im... yan hîm" yanî destê xwe danî li ser devê xwe û gotê : Him... yanî tê xwe kerkî ew tiştê te dîtî to pê ne axivî yan

him... Bi destê xwe jê ra kir îşaret ez ê serê te jêkim. Sertiraş

240

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav camêr bit û xoşmîrov û baş û dilovan e bo mala xwe û kes û karên xwe, çunkî ew bi xwe belengaz û perîşan e, belê gava têr xwar wê har hêç bî êdî babê xwe nasnakit. Wê bê gotin:" Tu nedîtîya çî nedît dema dît bi xwe va rît!" Ew mirovê welê divîya mirov rê nedinê, çunkî wekî dibêjin:" Divîya mirov nebêjin Ereba merheba heyne wê birîn li ser kurk û eba!"

(786) Tunedîtîya danhêrk lê îd e

Ev gotina he tê gotin gava mirovek tiştekekê bê xêr û kêr
bi dest bikevit vêca ew xwe gelek qebe û mezin bikit, li nik
wî ewe hema wî bi tinê ew tişt heye! Nîzîkî vê gotinê vê ye
çaxê dibêjin: " Ji kerê we ye maker horî ye!"

(787) Te got mirî tira nakin!

Here temaşa bike li gotina (14) ê.

(788) Tê sotin û nayê gotin.

Ev gotina he tê gotin gava li ser dilê êkê ah û keser û keder
û derd û jan û êş û kovan hebin; heke pê baxivit belayek
mezintir wê bê serê wî û yan jî wê pê şermezar bibit. Ji ber
wê êkê xwe kerr dikit li ser wan kul û derda, belê li rûyê wî
dîyar dikit, vêca heke êk jê bipirsit, te çî ye to hinde dawîyî
bersiva wî: " Tê sotin nayê gotin." Li vî babefî kurte çîrokek
ya pîrejina heye dibêjin : " Eskenderê Zîlqerneyîn du stirwê
wî hebîn hingî serteraşek tanî serê xwe dida kurkirin serê
serteraşî dibirî - da behsa stirwên wî nekirbîya - heta ji sertiraşekê
pêve nema li desta da . çunkî rêkir li dûv wî ra jî anî,
gotê " ka serê min kurke. Serê wî kurkir. Eskender gotê:"

Im... yan hîm" yanî destê xwe danî li ser devê xwe û gotê : Him... yanî tê xwe kerkî ew tiştê te dîtî to pê
ne axivî yan

him... Bi destê xwe jê ra kir îşaret ez ê serê te jêkim. Sertiraş
240

got: Im Sertiraş çû malê belê dilkul û dil bitirs pûmkirî,
tirmûz nexweş, zarokên wî û kes û karên wî pirsyarjê kirin:
Te xêr e? Bersiva wî - تنها bi dev - Im... yan him Sertiraş
lê bî jana zirav roj bi roj li kêrê da hingî qesta hekîma
dikit belê kesê çî ji derdê wî nezanî.

Rojekê çû li ba hekîmek zana û şehreza û têbîr. Hekîmî
pirsyar jê kir: Te çî ye û to ji kûda xwe tengavî û kûda te
diêşit? Bersiva wî bî "im..."yan "him.."

Ne.lhim hekîm got: Hindî ke ez im ûda bê kilîlim bo axivtinên
xelkê, "bêje û pişt rast ka te çî ye?" Gotina te bereke
te avêt li binê serhincê da! Sertiraş got: "Mala te wêran bibit
ez bêjim ez ê bimrim., ez ne bêjim ez ê bimrim! Tê sotin
nayê gotin." Ez çî bêjim? Hey hekîmê delal wekî dibêjin:"
Heçî ne li malekê nizane hewalekê!" Hekîm got: madem
welê ye here li ser avek boş li erdekê ku kes li wada nebit
devê xwe dane li ser avê û hingî ji te bêt bi dengekî bilind
bike qîr ew tiştê li dilê te da bike der. hey ne bi Xudê tê
bimrî. Rabî çû wek hekîm gotê welê çêkir û hate malê tena û

rehet. Dibêjin li şona devê wî du levên - çîq - yan - çît - hişîn bî. Rqjekê şivanek li wêderê ra borî ew her du leven

kirin û anîn mal û kire bilûl - bilûla şivanan - çawa pif kirê
deng jê hat: Eskender du stirwên wî hene... Eskender du
stirwên wî hene.. Wekî vê gotinê ye deq û deq - belê ji layê
şermê ve - çaxê dibêjin:" Heçî dizanît ji xwe dizanît heçî nizanît
dibêjin baqa nîska ye! " Binyata vê gotinê jî dibêjin carekê
êkê êk li serjina xwe da dît, hema ji cih kurvekirê û yê
dî bazda. De li vêrê û li dera he demekê yê pîs li ber paçek
nîsk ra borî û di rîya xwe da paçek nîsk hilgirt û bi dest
xwe girt. Mêrê jinkê wê li dûvê heta gihand gund, mirov
hatin ketin li navbeyna wan da kuro hewe xêr e? Mêrkê pîs
got: Min ev baqa nîska ji nîskên wî kirne û dixwazît min li
ser vê baqa nîska bikujît! Teva pêkve gotin: Malwêrano ma
te dinya ne dîtîye? Te çawa zelamekê bikujî li ser baçek
nîska? Mêrê jinkê ma sekinî nezanî êdî çêbikit? Bi dirostî
bêjît wê şermezartir bibit, ne bêjît hinav lê sotin! Hema ji
tengavîya halê xwe got: " Heçî dizanît ji xwe dizanît heçî nizanît
dibêjin baqa nîska ye!" Eve ye wekî dibêjin:" Tê sotin

241

got: Im Sertiraş çû malê belê dilkul û dil bitirs pûmkirî,
tirmûz nexweş, zarokên wî û kes û karên wî pirsyarjê kirin:
Te xêr e? Bersiva wî - tenha bi dev - Im... yan him Sertiraş
lê bî jana zirav roj bi roj li kêmê da hingî qesta hekîma
dikit belê kesê çî ji derdê wî nezanî.

Rojekê çû li ba hekîmek zana û şehreza û têbîr. Hekîmî
pirsyar jê kir: Te çî ye û to ji kûda xwe tengavî û kûda te
diêşît? Bersiva wî bî "im..."yan "him.."

Ne. Ihim hekîm got: Hindî ke ez im ûda bê kilîlim bo axivtinên
xelkê, "bêje û pişt rast ka te çî ye?" Gotina te bereke
te avêt li binê serhincê da! Sertiraş got: "Mala te wêran bibit
ez bêjim ez ê bimrim., ez ne bêjim ez ê bimrim! Tê sotin
nayê gotin." Ez çî bêjim? Hey hekîmê delal wekî dibêjin:"
Heçî ne li malekê nizane hewalekê!" Hekîm got: madem
welê ye here li ser avek boş li erdekê ku kes li wada nebit
devê xwe dane li ser avê û hingî ji te bêt bi dengekî bilind
bike qîr ew tiştê li dilê te da bike der. hey ne bi Xudê tê
bimrî. Rabî çû wek hekîm gotê welê çêkir û hate malê tena û
rehet. Dibêjin li şona devê wî du levên - çîq - yan - çît - hişîn bî. Rqjekê şivanek li wêderê ra borî ew her du leven

kirin û anîn mal û kire bilûl - bilûla şivanan - çawa pif kirê
deng jê hat: Eskender du stirwên wî hene... Eskender du

stirwên wî hene.. Wekî vê gotinê ye deq û deq - belê ji layê şermê ve - çaxê dibêjin:" Heçî dizanît ji xwe dizanît heçî nizanît dibêjin baqa nîska ye! " Binyata vê gotinê jî dibêjin carekê êkê êk li serjina xwe da dît, hema ji cih kurvekirê û yê dî bazda. De li vêrê û li dera he demekê yê pîs li ber parçek nîsk ra borî û di rîya xwe da paqek nîsk hilgirt û bi dest xwe girt. Mêrê jinkê wê li dûvê heta gihand gund, mirov hatin ketin li navbeyna wan da kuro hewe xêr e? Mêrkê pîs got: Min ev baqa nîska ji nîskên wî kirne û dixwazît min li ser vê baqa nîska bikujît! Teva pêkve gotin: Malwêrano ma te dinya ne dîtîye? Te çawa zelamekê bikujî li ser baqek nîska? Mêrê jinkê ma sekinî nezanî êdî çêbikit? Bi dirostî bêjît wê şermezartir bibit, ne bêjît hinav lê sotin! Hema ji tengavîya halê xwe got: " Heçî dizanît ji xwe dizanît heçî nizanît dibêjin baqa nîska ye!" Eve ye wekî dibêjin:" Tê sotin

241

nayê gotin!" Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin " kulka qûnê ye ne zer e û ne dere! "

(789) Tirba siwara her kola ye.

Bê guman e, ku mirovên daxwaza tiştên taze û hêja û spehî û berketî bikît û xwe bi kêştê, bivê-nevê ye wê asêtî û tengavî û nexweşî bêne pêşîyê, çunkî wekî dibêjin:" Heçî dîtina Taws bivêt, divêt germa Hindê qebûl bikît." Her wekî mirovê siwar ka çawa hemî gava ketina wî li ber çavên wî ye û çaxê ket jî ka wê stiwê wî bişkêt, yan pişta wî! Belê madem keşxê û taze hî divêt divîya xwe li ber bigrit. Çunkî tiştên taze bi tenahî û sanahî nîne, vêca bila baş bizanît "terba siwara her kola ye!"

(790) Tu nemaye pêşîya negotî.

(791) Tişta ne bi serve wey qûna jiderve.

(792) To bibî Gerdî to nabînî wî erdî.

(793) Te silk jî divêt û te kutilk jî divêt!

(794) Têrî çî haj bîrsî heye!

Wekî vê gotinê ye ew gotina şairê kurdî Cigerxwîn dibêjît:

Herkes nizanithal çîye

Têrî çî haj yê bîrsîye

Pîrsê bikinjiyê dîtiye

hawarji destê dûriyê...

(795) Tişta aqil qebûl nekit bawer neke.

242

nayê gotin!" Nîzîkî vê gotinê ye çaxê dibêjin " kulka qûnê

ye ne zer e û ne dere! "

(789) Tirba siwara her kola ye.

Bê guman e, ku mirovên daxwaza tiştên taze û hêja û spehî û berketî bikî û xwe bi kêştê, bivê-nevê ye wê asêtî û tengavî û nexweşî bêne pêşîyê, çunkî wekî dibêjin: " Heçî dîtina Taws bivêt, divêt germa Hindê qebûl bikî." Her wekî mirovê siwar ka çawa hemî gava ketina wî li ber çavên wî ye û çaxê ket jî ka wê stiwê wî bişkêt, yan piştî wî! Belê madem keşxê û tazehî divêt divîya xwe li ber bigrit. Çunkî tiştên taze bi tenahî û sanahî nîne, vêca bila baş bizanî "terba siwara her kola ye!"

(790) Tu nemaye pêşîya negotî.

(791) Tiştî ne bi serve wey qûna jiderve.

(792) To bibî Gerdî to nabînî wî erdî.

(793) Te silk jî divêt û te kutilk jî divêt!

(794) Têrî çî haj bîrsî heye!

Wekî vê gotinê ye ew gotina şairê kurdî Cigerxwîn dibêjit:

Herkes nizanîthal çîye

Têrî çî haj yê bîrsîye

Pîrsê bikinjîyê dîtîye

hawarjî destê dûriyê...

(795) Tiştî aqil qebûl nekit bawer neke.

242

Binyata vê gofinê dibêjin carekê êkê çûkek girt, çûkê got: Tê çî ji min bikî? Wî got: Ez ê te serjê bikim û bixwûm. Çûkê got: malava ez parîyek tînînim! Wî got: Bila, çawa bit parîyek xweş xweş e û pê gotîye: " Parîyek xweş hêja ye gayek reş." Çûkê got: Hek to min berdî ez ê sê şîreta li te bikim hingî to wan şîreta bi cih bînî xem ji te ra çênabin, wî jî ji xwe ra got: Bi Xudê ez wek "xemgirê kankame." - xemgirê kanka mirovek bî xem ji bê xemî dixwarin rojekê miorvên wî gotinê xemgîr mala babê te wêrano ma ev to bi tinê li dinê dayî? Ev çî ye de bes e te xwe bi van xem û meraqa û kul û derda kuşt! Bela xwe ji xwe veke, ma heta kengî! Bela xwe ji xemgîr venekirin heta xemgîr tobekirji xema û xwarinê rabî çû malê gazî kevanîya xwe kir. Rabe ji min ra firavînek çêke belê firavînek xweş çêke; çunkî min ji xema tobe kirîye ku ez êdî xem nexwûm. Jinkê got babo şukur ji Xuda ra; bes to ji van xema xelas bibe te çî divêt ez ê ji te ra çêkim. Xemgîr got: Ji min ra hêk û rûnê çêke, jinik rabî bi lez û bez hêk û rûn çêkir û danî li ber xemgîr parîyê

xwe bir li ber devê xwe êkê li ser devê bixêlîyê, bakir..
Xemgîr got te çî ye? Got: Xemgîr pa to dizanî çî qewimîye?
Xemgîr got: Çî qewimîye? Got: Pa ne makera filankesê
cehşek qut bîye! Xemgîr hema parî avêt - ji desta ket - bi
hizir û mitala çû ji kul û meraqa ageh ji xwe nema. Parîyê
wî şep û ket li tawka hêk û rûnê da. dûmahîkê got: Derew e
, xemgîr malbabwêrano xema nexwe! Pa ma ceşîkê belengazê
pa tê salek dî yan du salê dî tê çibikî? Balîva te wê xwe
bi çî bigrit? Yan kermoza û mêşa pê çî ji xwe birevînî?
Were keçê xwarna xwe rake, ez nikarim bixwûm. Mêrkê
çûk girtî holê hizrên xwe di xemgîr da kirin û paşî got bi
Xudê ez jî wek wî me, heyne xemgîr ne ji min xemgîrtir û
têr xemtir, bila ev çûka he wan her sê şîreta li min bikir, ez
bes van xema bixwûm, ev ji min ra ji hemîyê çêtir e! Rabî
got çûkê: Baş e ez ê te berdim to jî her sê şîreta li min bike.
Çîkê got: Ez ê êkê bêjim ez li destê te da û ya du wê ez ê
bêjim piştî ez biçim li ser wê devîya - teraşa - he ya sisê ez ê
bêjim. Piştî ez biçim li ser wê dara... Mêrik got: Baş e
243

Binyata vê gofinê dibêjin carekê êkê çûkek girt, çûkê got:
Tê çî ji min bikir? Wî got: Ez ê te serjê bikim û bixwûm.
Çûkê got: malava ez parîyek tînînim! Wî got: Bila, çawa bit
parîyek xweş xweş e û pê gotîye:" Parîyek xweş hêja ye
gayek reş." Çûkê got: Hek to min berdî ez ê sê şîreta li te bikim
hingî to wan şîreta bi cih bînî xem ji te ra çênabin, wî jî
ji xwe ra got: Bi Xudê ez wek "xemgîrê kankame." - xemgîrê
kanka mirovek bî xem ji bê xemî dixwarin rojekê miorvên
wî gotinê xemgîr mala babê te wêrano ma ev to bi
tinê li dinê dayî? Ev çî ye de bes e te xwe bi van xem û meraqa
û kul û derda kuşt! Bela xwe ji xwe veke, ma heta
kengî! Bela xwe ji xemgîr venekirin heta xemgîr tobekirji
xema û xwarinê rabî çû malê gazî kevanîya xwe kir. Rabe ji
min ra firavîne çêke belê firavînek xweş çêke; çunkî min ji
xema tobe kirîye ku ez êdî xem nexwûm. Jinkê got babo
şukur ji Xuda ra; bes to ji van xema xelas bibe te çî divêt ez
ê ji te ra çêkim. Xemgîr got: Ji min ra hêk û rûnê çêke, jinik
rabî bi lez û bez hêk û rûn çêkir û danî li ber xemgîr parîyê
xwe bir li ber devê xwe êkê li ser devê bixêlîyê, bakir..
Xemgîr got te çî ye? Got: Xemgîr pa to dizanî çî qewimîye?
Xemgîr got: Çî qewimîye? Got: Pa ne makera filankesê
cehşek qut bîye! Xemgîr hema parî avêt - ji desta ket - bi
hizir û mitala çû ji kul û meraqa ageh ji xwe nema. Parîyê

wî şep û ket li tawka hêk û rûnê da. dûmahîkê got: Derew e , xemgîr malbabwêrano xema nexwe! Pa ma cehşîkê belengazê pa tê salek dî yan du salê dî tê çibikî? Balîva te wê xwe bi çî bigrit? Yan kermoza û mêşa pê çî ji xwe birevînî? Were keçê xwarna xwe rake, ez nikarim bixwûm. Mêrkê çûk girtî holê hizrên xwe di xemgîr da kirin û paşî got bi Xudê ez jî wek wî me, heyne xemgîr ne ji min xemgîrtir û têr xemtir, bila ev çûka he wan her sê şîreta li min bikit, ez bes van xema bixwûm, ev ji min ra ji hemîyê çêtir e! Rabî got çûkê: Baş e ez ê te berdim to jî her sê şîreta li min bike. Çîkê got: Ez ê êkê bêjim ez li destê te da û ya du wê ez ê bêjim piştî ez biçim li ser wê devîya - teraşa - he ya sisê ez ê bêjim. Piştî ez biçim li ser wê dara... Mêrik got: Baş e 243

dibêje, çûkê got: Belê bi soz tê min berdî? Got: Bi soz ez ê te berdim. Çûkê got: "Tişt aqil qebûl nekit bawer neke." Mêrik berda çûk çû li ser devîyê û got: "Hey te girt bernede û hey te berda pê nekeve" û çûk çû li ser dara dûr û got: Xwelî li te werkir, heke te ez serjêkirbîma livek - dur - eve li ber çûka min da hing hêka beta tê heye têra te û kurê te hebî. Çaxê we got mêrik gezek - leqek - li tilya xwe da li ser hesfî sekinan û gotê pa şîreta sê ka? Çûkê got; "hey nezan vê gavê min didu ji te ra gotin te êk ji her duka pêk nanî. Pa bi Xudê to bîmrî ya sisîya min negot.

Vêca gerek mirov ne hinde mejî xixilok bit kî çî bêjit miorv bawer bikit û li dûv gotina her kesê bibezi, bê mirov aqilê xwe têda bi kar bînit ka ev gotin rast e yan ne. Her welê mirov ne xemsar bit heta ji destê mirov derkevit ji nû mirov xwe xemxer bikit û ah kovana bikêşit. Divîya miorv li karê xwe da firsetê ji destê xwe nekit heke firseta mirov hat û miorv berda jî êdî pê nekevit çunkî miorv bi xwe ew firset ji destê xwe berdaye wek wî mirovê xwe kerr û mit bikit heta bar bê li ser şaxê gayî ji nû xwe biciq ciqînit da barî rast bikit.

(796) Têjkên şêra şêr in.

(797) Talanê mêrûyê liva cehî ye.

(798) Teyrikê wît wîtanî te mala xwe xirab kir te ya min jî li ser danî!

Binyata vê gotina he dibêjin carekê mirovek xweyî terş û sawal bî her sal alifê terşê xwe li havînê kom dikir. Salekê zivistan bi zûwayî hefa çile jî li ber xilasbîn bî hêj alifê wî gelek mayî. Rojekê çû li serê avê berê xwe dayê çûkek

hêlîna xwe çêdikit. Wî jî got we dîyare zivistan xilas bî ji
lewma çûçik hêlûna çêdikin! Wî jî êdî pûte bi alifê kewalê
xwe nekir û destê xwe li ber negirt... Hind bi xwe hesa ku
244

dibêje, çûkê got: Belê bi soz tê min berdî? Got: Bi soz ez ê
te berdim. Çûkê got: "Tiştê aqil qebûl nekit bawer neke."
Mêrik berda çûk çû li ser devîyê û got: "Hey te girt bernede
û hey te berda pê nekeve" û çûk çû li ser dara dûr û got:
Xwelî li te werkir, heke te ez serjêkirbîma livek - dur - eve
li ber çûka min da hing hêka beta tê heye têra te û kurê te
hebî. Çaxê we got mêrik gezek - leqek - li tilya xwe da li ser
hesfî sekinan û gotê pa şîreta sê ka? Çûkê got; "hey nezan vê
gavê min didu ji te ra gotin te êk ji her duka pêk nanî. Pa bi
Xudê to bimirî ya sisîya min negot.

Vêca gerek mirov ne hinde mejî xixilok bit kî çî bêjît miorv
bawer bikît û li dûv gotina her kesê bibezit, bê mirov
aqilê xwe têda bi kar bînit ka ev gotin rast e yan ne. Her
welê mirov ne xemsar bit heta ji destê mirov derkevit ji nû
miorv xwe xemxer bikît û ah kovana bikêşit. Divîya miorv
li karê xwe da firsetê ji destê xwe nekit heke firseta mirov
hat û miorv berda jî êdî pê nekevit çunkî miorv bi xwe ew
firset ji destê xwe berdaye wek wî mirovê xwe kerr û mit
bikît heta bar bêt li ser şaxê gayî ji nû xwe biciq ciqînit da
barî rast bikît.

(796) Têjkên şêra şêr in.

(797) Talanê mêrûyê liva cehî ye.

(798) Teyrikê wît wîtanî te mala xwe xirab kir te
ya min jî li ser danî!

Binyata vê gotina he dibêjin carekê mirovek xweyî terş û
sawal bî her sal alifê terşê xwe li havînê kom dikir. Salekê
zivistan bi zûwayî hefa çile jî li ber xilasbîn bî hêj alifê wî
gelek mayî. Rojekê çû li serê avê berê xwe dayê çûkek
hêlîna xwe çêdikit. Wî jî got we dîyare zivistan xilas bî ji
lewma çûçik hêlûna çêdikin! Wî jî êdî pûte bi alifê kewalê
xwe nekir û destê xwe li ber negirt... Hind bi xwe hesa ku
244

alif xilasbî! Şevêkê ji berî çaxê nivistinê berfê dayê belê
dayê!.. Û venekir heta roja paşî piştî nîvro. Erd û çîya dar û
ber pêkve bîn êk. Çar tilî reşatî nema û sewal ma bê alif li
jorve agir bi dilê xweyî ket! Rabî çû ser avê berê xwe dayê
çûçka li ser hêlûnê hişk bîye. Dest avêt lingê wê û got
:"Teyrikê wit wîtanî te mala xwe xirab kir, te ya min jî li ser

danî!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek çav li êkê bikit li karekê da û her du pêkve tê biçin wê bê gotin:" Teyrikê wit witanî te mala xwe xirab kir te ya min jî li ser danî! "

(799) Tirs mergê rûvî ye

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe ji karekê bidit paş çunkî eger ew wî karî bikit nexweşî û belayên mezintir wê bîn serê wî ku ew ji pakî û başîya xwe, xwe ji wî karî didit paş û nakit, belkî ji tirsê bela. Vêca wê hingê jê ra bê gotin:" Tirs mergê rûvî ye."

Dibêjin carekê kerek ji zordarîya xweyê xwe revî bi çolê ket û çû. Li rexê gund berê xwe dayê seyêkî wê xwe kirî li nav teraşekî da kerî got seyî: To çî dikî li vêdê bi tinê? seyî got: Bawerke ez ji ber zordarîya xweyê xwe revîme! Kerî got: Pa ne hema ez jî ji ber zordarîyê revîme, hingî kar bi min dida kirin û têr ne dida min ez ji xwe ra revîm. Vêca em çî bikin, em ê xwe ji vê zordarîyê xelas bikin? Seyî got: Rabe da xwe bi asê gehîkêra bigihînin, kerê got: Malava em ê bi kûve biçîn, çî mala em li ber derê wê bin yan divêt em jê ra bibin dest û pê yan jî bi Xudê me nahewînit, dê me bêxî li destê xwey me yê ewil da. Seyî got: Em ê xwe bi çîya ra bigihîniin hemî mêrg û çîmen in, tê ji xwe ra biçêrî li ser wî gîyayî xweş û wê ava sar ez jî ji xwe ra li wada nêçîrê bikim. Her du ketin ber tenîştê êk û çûn li nav sera çîyê, li derê şikeftê, seyî got: Eve xweş bingehê ji me ra, av nêzîke û çêre pir e. To ji xwe ra li wêrê biçêre û ez jî ji xwe ra li vî çîyayî li nêçîrê bigerim û carna biçim li perê gund belkî zarok marok qet û metên nanî bidin min, belê agahdar bî û hişyar bî ne zirî çunkî gurî dê dengê te sehbikin wê ka-245

alif xilasbî! Şevêkê ji berî çaxê nivistinê berfê dayê belê dayê!.. Û venekir heta roja paşî piştî nîvro. Erd û çîya dar û ber pêkve bîn êk. Çar tilî reşatî nema û sewal ma bê alif li jorve agir bi dilê xweyî ket! Rabî çû ser avê berê xwe dayê çûçka li ser hêlûnê hişk bîye. Dest avêt lingê wê û got : "Teyrikê wit witanî te mala xwe xirab kir, te ya min jî li ser danî!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek çav li êkê bikit li karekê da û her du pêkve tê biçin wê bê gotin:" Teyrikê wit witanî te mala xwe xirab kir te ya min jî li ser danî! "

(799) Tirs mergê rûvî ye

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe ji karekê bidit

paş çunkî eger ew wî karî bikit nexweşî û belayên mezintir wê bên serê wî ku ew ji pakî û başîya xwe, xwe ji wî karî didit paş û nakit, belkî ji tirsê bela. Vêca wê hingê jê ra bê gotin:" Tirs mergê rûvî ye."

Dibêjin carekê kerek ji zordarîya xweyê xwe revî bi çolê ket û çû. Li rexê gund berê xwe dayê seyêkî wê xwe kirî li nav teraşekî da kerî got seyî: To çi dikî li vêdê bi tinê? seyî got: Bawerke ez ji ber zordarîya xweyê xwe revîme! Kerî got: Pa ne hema ez jî ji ber zordarîyê revîme, hingî kar bi min dida kirin û têr ne dida min ez ji xwe ra revîm. Vêca em çi bikin, em ê xwe ji vê zordarîyê xelas bikin? Seyî got: Rabe da xwe bi asê gehîkêra bigihînin, kerê got: Malava em ê bi kûve biçîn, çi mala em li ber derê wê bin yan divêt em jê ra bibin dest û pê yan jî bi Xudê me nahewînit, dê me bêxî li destê xwey me yê ewil da. Seyî got: Em ê xwe bi çîya ra bigihînin hemî mêrg û çîmen in, tê ji xwe ra biçêrî li ser wî gîyayî xweş û wê ava sar ez jî ji xwe ra li wada nêçîrê bikim. Her du ketin ber tenîştê êk û çûn li nav sera çîyê, li derê şikeftê, seyî got: Eve xweş bingehe ji me ra, av nêzîke û çêre pir e. To ji xwe ra li wêrê biçêre û ez jî ji xwe ra li vî çîyayî li nêçîrê bigerim û carna biçim li perê gund belkî zarok marok qet û metên nanî bidin min, belê agahdar bî û hişyar bî ne zirî çunkî gurî dê dengê te sehbikin wê ka-245

vola te berdî erdê. Çend demekê man ker li ser wê nefela xweş û ter û ava sar qelew bî piştê wî holî bî! Rojekê se ne li wêdê wî jî têr xwar û vexwar, ji binê linga got: Zir .... û zirî, berê xwe dayê guhê gurî li pê milê ra derketin! Wî bazda çû paşîya şikeftê da, gurî got: Kuro to çima hatî li ser koz û pawanê min bê pirsyar? Ma to nizanî ev koza he ne bê xweyî ye? Kerê got: Ma kengî ev koza te ye û te çî pê heye? Gurî got: Koza min e û min qaqañiyên reş pê hene û xelkê vî cihê tev dizanin ji bab û kala da ev koza he ya me ye, me demana li ser standî! Kerê got: Qaqañiya ez qebûlnakim, çunkî te qaqañî bi fêl û fena çêkhne, belê heke te şahid hene here şahidê xwe bîne. Gurî got: Li ser çava xelkê vî welatî dizanin eve koza me ye... Gurî zivirî çû da şahidkê ji xwe ra bînit. Ker ma li jorve ne wêra hêdî derkevit welê ma mit û gêj guh şor, berê xwe dayê se hat. Gava se hat jor berê xwe da kerê û got: Te çî ye, to hinde damayî? kerê got: Ma çî ji te veşêrim; bi Xudê zira wî mêrî hat û zirî! Seyî got: Yanî gurî li te peyda bî? Got: Belê û çêroka xwe û gurî jê ra got.

Se got: Rabe zû da çalekê bikolîn û ez ê xwe tê da veşêrim, çaxê gurî hat bêje: Ez şahida qebûl nakim, çunkî dinya gelek bê bext bîye to wê çûyî te êk bertîl kirîye, heta ji te şehdekîyê bidit. Vêca were ji min ra bi vî zîyaretê he sond bixwe, çî gava hat li jorve da sond bixut ez ê rabim xwe li qirkê- hefkê - bidim û to bide ber pehîna heta ez wî bikujim. Rabîn çala xwe kolan û seyî xwe têda veşart û tejjî li ser gelgele - belgên çilo - kir û ker ma li şikeftê da. Gurî çû da gurîyek dî ka nabînit da bînit arî xwe. Ho çû û ho hat gurgek nedît, çavê wî bi rûvî ket. Bakirê "ka were eve xenîmetek wa ji me ra keffî were ji min ra bibe şadîh ku li ser koza min e. Em ê bikujin, were goştê qelew!" Rûvî ket li dûv gurî û qesta derê şikeftê kirin, çaxê gihan derê şikeftê rûvî bêhna seyî kir! Hingê berê xwe dayê tiştê nedît. Çunkî li ber derî gurî got kerî: Eve şahidê min ku ev koza he ji bab û kalda ya me ye. Kerî got: Mam rûvî ka were to şahidê çî yî û çawa şahidî? Rûvî zanî se wê li wa duru piştta, paş paşkî çû û got: Bawerke ez pîr bîme û çavê min tarî bîne ez baş nizanim ka tûxubê gurî ev pêmil e yan ewa.. he! Nik-246

vola te berdî erdê. Çend demekê man ker li ser wê nefela xweş û ter û ava sar qelew bî piştta wî holî bî! Rojekê se ne li wêdê wî jî tîr xwar û vexwar, ji binê linga got: Zir .... û zirî, berê xwe dayê guhê gurî li pê milê ra derketin! Wî bazda çû paşîya şikeftê da, gurî got: Kuro to çima hatî li ser koz û pawanê min bê pirsyar? Ma to nizanî ev koza he ne bê xweyî ye? Kerê got: Ma kengî ev koza te ye û te çî pê heye? Gurî got: Koza min e û min qaqañîyên reş pê hene û xelkê vî cihê tev dizanin ji bab û kala da ev koza he ya me ye, me demana li ser standî! Kerê got: Qaqañîya ez qebûlnakim, çunkî te qaqañî bi fêl û fena çêkhne, belê heke te şahid hene here şahidê xwe bîne. Gurî got: Li ser çava xelkê vî welatî dizanin eve koza me ye... Gurî zivirî çû da şahidkê ji xwe ra bînit. Ker ma li jorve ne wêra hêdî derkevit welê ma mit û gêj guh şor, berê xwe dayê se hat. Gava se hat jor berê xwe da kerê û got: Te çî ye, to hinde damayî? kerê got: Ma çî ji te veşêrim; bi Xudê zira wî mîrî hat û zirî! Seyî got: Yanî gurî li te peyda bî? Got: Belê û çêroka xwe û gurî jê ra got. Se got: Rabe zû da çalekê bikolîn û ez ê xwe tê da veşêrim, çaxê gurî hat bêje: Ez şahida qebûl nakim, çunkî dinya gelek bê bext bîye to wê çûyî te êk bertîl kirîye, heta ji te şehdekîyê bidit. Vêca were ji min ra bi vî zîyaretê he sond

bixwe, çi gava hat li jorve da sond bixut ez ê rabim xwe li qirkê- hefkê - bidim û to bide ber pehîna heta ez wî bikujim. Rabîn çala xwe kolan û seyî xwe têda veşart û teji li ser gelgele - belgên çilo - kir û ker ma li şikeftê da. Gurî çû da gurîyek dî ka nabînit da bînit arî xwe. Ho çû û ho hat gurgek nedît, çavê wî bi rûvî ket. Bakirê "ka were eve xenîmetek wa ji me ra kefi were ji min ra bibe şadih ku li ser koza min e. Em ê bikujin, were goştê qelew!" Rûvî ket li dûv gurî û qesta derê şikeftê kirin, çaxê gihan derê şikeftê rûvî bêhna seyî kir! Hingê berê xwe dayê tiştê nedît. Çunkî li ber derî gurî got kerî: Eve şahidê min ku ev koza he ji bab û kalda ya me ye. Kerî got: Mam rûvî ka were to şahidê çi yî û çawa şahidî? Rûvî zanî se wê li wa duru pişt, paş paşki çû û got: Bawerke ez pîr bîme û çavê min tarî bîne ez baş nizanîm ka tûxubê gurî ev pêmil e yan ewa.. he! Nik-246

arim xwe ji Xudê bikim îro ronahîye û sibê tarî ye. Zarokên min hûr in, ez nikarim şehdekîyê bidim û ji wêdê zivirî. Kerê got gurî: Dinya sond e yan şahidê eve te şahid nîne, were ji min ra sond bixwe ku ev koza te ye. Gurî got: Ez ji te ra bi çi sond bixwûm? Kerê got: Were bi vê zîyaretê bin gelgele sond bi xwe. Gurî hema pişt rast bezî çû li ser çalê û got" bi vê zîyaretê bin gelgelek eve ku.... û tamam nekir seyî jêlîl xwe li nîqra wî da û kerî da ber pehîna heta gurîyê xwe kuştin û xwe jê tena kirin.

(800) Tajî dibêjit ya Ellah û kêrvoşk jî dibêjit ya Ellah.

(801) Teyîr bi çenga difrin û mêr bi mêra dixurin.

Temaşa bike li gotina (73) ê.

(802) Timahî fenahî ye.

Temaşa bike li gotina (136) ê.

(803) Tîr li hemama û direw li xerîbiya.

(804) Trên xelkê neke di şalê xwe da.

(805) Teyîr biçit erş wê her danit li ser axa reş.

(806) Tirrikûûdaslikû.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê jinkekê li ber hevîrê xwe ra tirek kir! Mêrê wê gotê: Bê fihêtê to şerm nakî tira dikî? Jinkê got: Te çima wê salê li çiyayî dasa xwe şikand? mêrik 247

arim xwe ji Xudê bikim îro ronahîye û sibê tarî ye. Zarokên min hûr in, ez nikarim şehdekîyê bidim û ji wêdê zivirî. Kerê got gurî: Dinya sond e yan şahidê eve te şahid nîne,

were ji min ra sond bixwe ku ev koza te ye. Gurî got: Ez ji te ra bi çî sond bixwûm? Kerê got: Were bi vê zîyaretê bin gelgele sond bi xwe. Gurî hema pişt rast bezî çû li ser çalê û got" bi vê zîyaretê bin gelgelek eve ku.... û tamam nekir seyî jêlîl xwe li nîqra wî da û kerî da ber pehîna heta gurîyê xwe kuştin û xwe jê tena kirin.

(800) Tajî dibêjit ya Ellah û kêrvoşk jî dibêjit ya Ellah.

(801) Teyîr bi çenga difrin û mêr bi mêra dixurin.

Temaşa bike li gotina (73) ê.

(802) Timahî fenahî ye.

Temaşa bike li gotina (136) ê.

(803) Tirr li hemama û direw li xerîbiya.

(804) Trên xelkê neke di şalê xwe da.

(805) Teyîr biçit erş wê her danit li ser axa reş.

(806) Tirrlîkûûdaslikû.

Binyata vê gotinê dibêjin carekê jinkekê li ber hevîrê xwe ra tirek kir! Mêrê wê gotê: Bê fihêtê to şerm nakî tira dikî? Jinkê got: Te çima wê salê li çîyayî dasa xwe şikand? mêrik 247

got: Bê tûta bê binyat; " tirr li kû û das li kû!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava êk kêmanîyek bikit hindex mirov gazinda jê bikin: Te çima ew kêmahî kir? Ew belayek yan wan bidit li ber rûyê xwe û bêjit:Çima ew nexweşî li filan salê hat li serê hewe? Wê bê gotin "eve ye dibêjin tirr li kû û das likû!"

(807) Tovê xwezîyê çandin lahewle wela li şonê hişîn bî!

Li gotina (45) ê binêre!

(808) Tajî bi kotekî nêçîrê nakit.

Temaşa bike li gotina (335) ê.

(A) Tujêne hatin şukur ji Xudê ra.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bidit dîyarkirin, ku bêhin fireye, belê ew bi xwe hew jê tê û ne bêhna wî fire ye, belkî çî jê nayê vêca hema nerm û tena dîyar dikit...

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Nanê êkê bi avê da çû got:" De bila bi xêra babê min bit."

(809) Tebîetê bi şîrî li şîwarê tê hêlan.

Temaşabikeligotina(149) ê!

(810) Tava sibeha pare nekit tava êvara pare nakit.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek li ewilê karê xwe çijê

çenekit û dûmahîkê ji nûka xwe bêxit li kêferatê da wê jê ra
bê gotin: "Tava sibeha pare nekit, tava êvara pare nakit!"

248

got: Bê tûta bê binyat; " tirr li kû û das li kû!"

Vêca ev bî pê gotin çî gava êk kêmanîyek bikit hindex
mirov gazinda jê bikin: Te çima ew kêmahî kir? Ew belayek
yan wan bidit li ber rûyê xwe û bêjit:Çima ew nexweşî li filan
salê hat li serê hewe? Wê bê gotin "eve ye dibêjin tirr li
kû û das likû!"

(807) Tovê xwezîyê çandin lahwle wela li şonê
hişîn bî!

Li gotina (45) ê binêre!

(808) Tajî bi kotekî nêçîrê nakit.

Temaşa bike li gotina (335) ê.

(A) Tujêne hatin şukur ji Xudê ra.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek xwe bidit dîyarkirin,
ku bêhin fireye, belê ew bi xwe hew jê tê û ne bêhna wî fire
ye, belkî çî jê nayê vêca hema nerm û tena dîyar dikit...

Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin: "Nanê êkê bi avê da çû
got:" De bila bi xêra babê min bit."

(809) Tebîetê bi şîrî li şîwarê tê hêlan.

Temaşabikeligotina(149) ê!

(810) Tava sibeha pare nekit tava êvara pare
nakit.

Ev gotina he tê gotin çaxê mirovek li ewilê karê xwe çijê
çenekit û dûmahîkê ji nûka xwe bêxit li kêferatê da wê jê ra
bê gotin: "Tava sibeha pare nekit, tava êvara pare nakit!"

248

V

(811) Vîna dila bi dana desta dîyar e.

(812) Vê navê vê gavê mehemed givê ganek
divê.

Ev gotma he tê gotin gava mirovek li xemeka mezin da
bit yan belayek mezin bi ser da bêt; vêca êk dî bêt û bê muhlet
daxwaza tiştêk bêxêr bikit û jê ve nebit wê bê gotin: " Vê
navê vê gavê mehemed givê ganek divê!"

249

V

(811) Vîna dila bi dana desta dîyar e.

(812) Vê navê vê gavê mehemed givê ganek
divê.

Ev gotma he tê gotin gava mirovek li xemeka mezin da

bit yan belayek mezin bi ser da bê; vêca êk dî bê û bê muhlet
daxwaza tiştekek bêxêr bikir û jê ve nebit wê bê gotin: " Vê
navê vê gavê mehemed givê ganek divê!"

249

w

(813) Wey li qûnê, wey li meşka doşavê
Binyata vê gotinê dibêjin carekê êkê hindek doşav kire li
du meşka da da bibit bifroşit. Miorvek li semtê hat, pirsyar
jê kir: Barê dewara te çî ye? Got: Doşav e. Got: De ka dane
da tam bikimê hek xweş û taze bit ez ê hemîyê bikrim. Wîjî
doşava xwe danî erdê û derê meşkekê vekir mêrik firek lê
da vexwar got: Eve baş e! De ka ya dî veke da tam bikim
wê. Xweyê doşavê derê meşka dî jî vekir! Her du meşk
dervekirî her êk ma li destekê da! Mêrkê dî hema lê zivirî û
da li ber hinga! Xweyê doşavê ma sekinî û tirek jê hat!
Destê xwe ji meşka berdit doşeva wî wê birijit! Destê xwe
ne berdit, qûn li nav lepada tir û virto bibê! Hema ji tengavîya
halê xwe da got: "Wey li qûnê wey li meşka doşavê.
Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek bikevit li navbeyna
du tengavîyên mezin da her êk ji ya dî neçaretir bit; wê bê
gotin: " Wey li qûnê, wey li meşka doşavê!"

(814) Wî li min daye û ew digrî.

Temaşa bike li gotina (456) ê.

(815) Wek êtîmê hêka sor dîtî!

(816) Wî jî tam li tiştekekê heyê!

Temaşa bike li gotina (1 19) ê!

(817) Werîs kurt bî ne giha te!

(818) Wey liva nîskê ye, ne bere û ne pişt e!

250

w

(813) Wey li qûnê, wey li meşka doşavê
Binyata vê gotinê dibêjin carekê êkê hindek doşav kire li
du meşka da da bibit bifroşit. Miorvek li semtê hat, pirsyar
jê kir: Barê dewara te çî ye? Got: Doşav e. Got: De ka dane
da tam bikimê hek xweş û taze bit ez ê hemîyê bikrim. Wîjî
doşava xwe danî erdê û derê meşkekê vekir mêrik firek lê
da vexwar got: Eve baş e! De ka ya dî veke da tam bikim
wê. Xweyê doşavê derê meşka dî jî vekir! Her du meşk
dervekirî her êk ma li destekê da! Mêrkê dî hema lê zivirî û
da li ber hinga! Xweyê doşavê ma sekinî û tirek jê hat!
Destê xwe ji meşka berdit doşeva wî wê birijit! Destê xwe
ne berdit, qûn li nav lepada tir û virto bibê! Hema ji tengavîya

halê xwe da got: "Wey li qûnê wey li meşka doşavê.
Vêca ev bî pê gotin çî gava mirovek bikevit li navbeyna
du tengavîyên mezin da her êk ji ya dî neçaretir bit; wê bê
gotin: " Wey li qûnê, wey li meşka doşavê!"

(814) Wî li min daye û ew digrî.

Temaşa bike li gotina (456) ê.

(815) Wek êtîmê hêka sor dîtî!

(816) Wî jî tam li tiştê heye!

Temaşa bike li gotina (1 19) ê!

(817) Werîs kurt bî ne giha te!

(818) Wey liva nîskê ye, ne bere û ne pişt e!

250

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li semta êk bêbext û
bê war û durû bit , gava li nik mirov bit bi renekî bit û
gava pişt mirov ketê bi renekî dî bit. Ev ê welê wê jê ra bê
gotin: "Wek liva nîskê ye û ne bere û ne pişt e!"

251

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li semta êk bêbext û
bê war û durû bit , gava li nik mirov bit bi renekî bit û
gava pişt mirov ketê bi renekî dî bit. Ev ê welê wê jê ra bê
gotin: "Wek liva nîskê ye û ne bere û ne pişt e!"

251

X

(819) Xezalê ji ber şikêvlatokê zozan lixwe

heram kir!

Binyata vê gotinê dibêjin; xezal li zozana dijîya, rojekê
nêçîrvanekê rahêla xezalekê heta xezal ji nav lepên nêçîrvanî
xelas bî bostekê ezmanê wê hilkişa. Çû xwe li nav devîkê
veşart berê xwe dayî şikêvlatokek - kûselek - wa li nav wê
devîyê da ye, şikêvlatokê got: Te xêr bit to hinde westayî? Û hinde hilk hilk bi ser te ketîye! Xezalê got:
Deyneke

şikêvlatok nêçîrvanek ewe ji tîyê tavê wê radihêlit min, heta
min xwe xelas kir nîva canê min derket. Şikêvlatokê got:

Hey babo me kûvîya çî tira reş kirîye dinya hemî neyarê me
ye? Xezalê got: De bi Xudê madem to jî ji kûvîyanî hêdî
min ev şon navê û ev cihê he li min heram bit heke ez hêdî
lê bimînim.

Vêca ev pê gotin çî gava mirovek karek hêja yan tiştê
berketî bi şon da bihêlit û jê bigerit, ji ber hindek mirovên
bêxêr; wê bê gotin"Xezalê ji ber şikêvlatokê zozan li xwe
heram kir! "

(820) Xwe mezin neke da to ne şikê!

Bê guman e, ku mezenahîya bê me'na . nexasim li ser kes
û karên xwe - êk ji egerên xupankirin û wêrankirina mal û
miletan e. Vêca bivê-nevê ye li ser rêberên şon û wara xwe
li ser êl û eşîrên xwe mezin nekin çunkî paşî wê wî bihêlin
û pûte pê nekin. Û dûmahîk wê bê rûmet bibit çunkî wekî
dibêjin:" Beg yeman êl yeman:" Yan ne begê bê êl û ne êla
bê beg."

252

X

(819) Xezalê ji ber şikêvlatokê zozan lixwe

heram kir!

Binyata vê gotinê dibêjin; xezal li zozana dijîya, rojekê
nêçîrvanekê rahêla xezalekê heta xezal ji nav lepên nêçîrvanî
xelas bî bostekê ezmanê wê hilkişa. Çû xwe li nav devîkê
veşart berê xwe dayî şikêvlatokek - kûselek - wa li nav wê
devîyê da ye, şikêvlatokê got: Te xêr bit to hinde westayî? Û hinde hilk hilk bi ser te ketîye! Xezalê got:
Deyneke

şikêvlatok nêçîrvanek ewe ji tîyê tavê wê radihêlit min, heta
min xwe xelas kir nîva canê min derket. Şikêvlatokê got:
Hey babo me kûvîya çî tira reş kirîye dinya hemî neyarê me
ye? Xezalê got: De bi Xudê madem to jî ji kûvîyanî hêdî
min ev şon navê û ev cihê he li min heram bit heke ez hêdî
lê bimînim.

Vêca ev pê gotin çî gava mirovek karek hêja yan tişteke
berketî bi şon da bihêlit û jê bigerit, ji ber hindêk mirovên
bêxêr; wê bê gotin"Xezalê ji ber şikêvlatokê zozan li xwe
heram kir! "

(820) Xwe mezin neke da to ne şikê!

Bê guman e, ku mezenahîya bê me'na . nexasim li ser kes
û karên xwe - êk ji egerên xupankirin û wêrankirina mal û
miletan e. Vêca bivê-nevê ye li ser rêberên şon û wara xwe
li ser êl û eşîrên xwe mezin nekin çunkî paşî wê wî bihêlin
û pûte pê nekin. Û dûmahîk wê bê rûmet bibit çunkî wekî
dibêjin:" Beg yeman êl yeman:" Yan ne begê bê êl û ne êla
bê beg."

252

(821) Xwelî li wî serî ew ê ga da bi kerî.

(822) Xwezîya bi aqlê paşî.

(823) Xwestin xîret e, te hey neda mevro ne xu
saret e.

(824) Xala xuharî rakirin, mama birazî winda
kirin.

(825) Xwe bi miqewrçekê - kulendekê avê - melevan neke.
Bê guman e, ku divê mirov li rêka jîna xwe da zana û tê
birbit, hişyar û şehreza bit. îş û karê xwe bi bine cih bigrit û
bi miçdahî temaşa lê bikit. Ne hema çî bêjit bawer bikit, hey
ne wê hemî gava şepilî û bê ser û ber bit.

Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek bi gotinek bê binyat
bivêt rabit li ser hêl û pepana û xwe li karek giran bidit
û dûmahîkê jî têda bikevit şeh û gorên xwe û bi her du dest
û linga ne karibit xwe xelas bikit wê jê ra bê gotin : "Xwe bi
miqewrekê melevan neke ! "

(826) Xweyê sebrê dibit melkê Misrê.

Temaşe bike (649) û gotina (A) li tîpa "B" da .

(827) Xweyê hîvîya her rûvî ye.

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov dane dinê
da bijîn bi jîyanek serfiraz û serbestî û rêka dayê ku serbestîya
xwe biparêzit. Neku dev xwehrî û lavlavê ji beram-
253

(821) Xwelî li wî serî ew ê ga da bi kerî.

(822) Xwezîya bi aqlê paşî.

(823) Xwestin xîret e, te hey neda mevro ne xu
saret e.

(824) Xala xuharzî rakirin, mama birazî winda
kirin.

(825) Xwe bi miqewrçekê - kulendekê avê - melevan neke.
Bê guman e, ku divê mirov li rêka jîna xwe da zana û tê
birbit, hişyar û şehreza bit. îş û karê xwe bi bine cih bigrit û
bi miçdahî temaşa lê bikit. Ne hema çî bêjit bawer bikit, hey
ne wê hemî gava şepilî û bê ser û ber bit.

Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek bi gotinek bê binyat
bivêt rabit li ser hêl û pepana û xwe li karek giran bidit
û dûmahîkê jî têda bikevit şeh û gorên xwe û bi her du dest
û linga ne karibit xwe xelas bikit wê jê ra bê gotin : "Xwe bi
miqewrekê melevan neke ! "

(826) Xweyê sebrê dibit melkê Misrê.

Temaşe bike (649) û gotina (A) li tîpa "B" da .

(827) Xweyê hîvîya her rûvî ye.

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov dane dinê
da bijîn bi jîyanek serfiraz û serbestî û rêka dayê ku serbestîya
xwe biparêzit. Neku dev xwehrî û lavlavê ji beram-
253

berî xwe bikit. Belkî divêt rizgar bit da ew bi rast û dirust li
gel hemî mirova pêşve herit. Çunkî mirovên kole û bindest

hemî gava karê wan bi çep û çûrin li gel mirova. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek her çav li dere û dev xwestok û çav zil û dil bi fêl bit. Wê bê gotin:"Xweyê hîvîya her ruyi ye!

(828) Xewa bab kuştîya tê xewa zikbirçîya neyê.

(829) Xemên me ne besî me ne yên tireka yarê serbar in, jorda li ser in.

830) Xweyê pendê dikevit kendê.

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov çêkime da weku pêkve bijîn bi jîyanek taze û ciwan. Û êk ji rêkên jîyana wan ew e ku li gel êk rast û dirust bin, bi hev ra xêrxwaz bin, ne her êk teşo wê berê xwe bit û ji xwe pêve kes dî nevê bit. Çî gava bibînit mirovek wê nanekê dixût her wekî wî nanî ji goştê laşê wî bixût. Vêca ji zikreşîya xwe rabbit li dor bigerhit tevin û tepek û dava li rîya wî da vedit heta bêxit şeh û gorên wî, belkî wê xweşîya wî lê bikit reşî û ne xweşî. Ev mirovê holê ne xêrxwaz bê guman ew çî cara berê xwe nadit rêkeka jîyanê. Belkî hemî gava berê wî li rêka mima hevalê wî ye. Ji lewma her û her karê wî tevin û tepik û davin. Bê guman e wê ew bi xwe bikevit êk ji wan tepka çunkî pêxemberê Xudê - selat û selavên Xudê li ser bit - ferman dikit: '^th*^ L* >*<>»

Yanî ew ê çalekê ji birayê xwe ra bikolit ew ê bikevit têda. Vêca ev gotin tê gotin gava mirovek nexweşî û bela bi ser da bîn çunkî ew lê digerha ku wê nexweşîyê bi ser hevalê xwe da bînit; wê bê gotin:"Xweyê pendê dikevit kendê!"

(831) Xudê fêla marî dizanit ji lewma dest û pê 254

berî xwe bikit. Belkî divêt rizgar bit da ew bi rast û dirust li gel hemî mirova pêşve herit. Çunkî mirovên kole û bindest hemî gava karê wan bi çep û çûrin li gel mirova. Vêca ev gotina he tê gotin gava mirovek her çav li dere û dev xwestok û çav zil û dil bi fêl bit. Wê bê gotin:"Xweyê hîvîya her ruyi ye!

(828) Xewa bab kuştîya tê xewa zikbirçîya neyê.

(829) Xemên me ne besî me ne yên tireka yarê serbar in, jorda li ser in.

830) Xweyê pendê dikevit kendê.

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov çêkime da weku pêkve bijîn bi jîyanek taze û ciwan. Û êk ji rêkên

jîyana wan ew e ku li gel êk rast û dirust bin, bi hev ra xêrxwaz bin, ne her êk teşo wê berê xwe bit û ji xwe pêve kes dî nevê bit. Çî gava bibînit mirovek wê nanekê dixût her wekî wî nanî ji goştê laşê wî bixût. Vêca ji zikreşîya xwe rabbit li dor bigerhit tevin û tepek û dava li rîya wî da vedit heta bêxit şeh û gorên wî, belkî wê xweşîya wî lê bikit reşî û ne xweşî. Ev mirovê holê ne xêrxwaz bê guman ew çî cara berê xwe nadit rêkeka jîyanê. Belkî hemî gava berê wî li rêka mima hevalê wî ye. Ji lewma her û her karê wî tevin û tepik û davin. Bê guman e wê ew bi xwe bikevit êk ji wan tepka çunkî pêxemberê Xudê - selat û selavên Xudê li ser bit - ferman dikit: '^th*^ L* >*<>»

Yanî ew ê çalekê ji birayê xwe ra bikolit ew ê bikevit têda. Vêca ev gotin tê gotin gava mirovek nexweşî û bela bi ser da bîn çunkî ew lê digerha ku wê nexweşîyê bi ser hevalê xwe da bînit; wê bê gotin:"Xweyê pendê dikevit kendê!"
(831) Xudê fêla marî dizanit ji lewma dest û pê
254

kime di zik da.

Bê guman e, ku mar heywanek dijminahî û neyartîya wî gelek pir e. Heta dujminahîyê bi tuxmê xwe ra dikit. Vêca ev gotina he tê gotin bo wî kesê kîn û kerba wî ji dijminahîya wî pêtir bit û mezintir bit wê jê ra bê gotin:" Xudê fêla marî dizanit ji lewma dest û pê kirne di zik da! " Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Stirwên - şaxên - gayî li mihê bîyan wê dinya xirab kirbîya! "
(832) Xweyê mirya kor e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek karê wî pûç bibit û şonwarjî bo nemînit, belê ew li ser hizir û xwezîya dilê xwe xweş bikit wê bê gotin:"Xweyê mirya kor e."
(833) Xudê goşt didit mirovê bê didan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek jê ra firset hilkevit belê ew mirov qîmet û bihayê wê firsetê nezanit û pûte pê nekit. Wê jê ra bê gotin:" Xudê goşt didit mirovê bê didan!"
(834) Xwelî li wî bit ew ê mirovên xwe bidit bi xelkê bîyanî.

Bi rastî ev gotina he ji wî qasî rûntir e ku mirov li ser baxivit, çunkî mirovê mirov çend bo mirovî xirab bit. Her wê ji xelkê bîyanî çêtir bit û dilovantir bit. Ji lewma hatîye gotin: Mirovên te heke te bikujin jî hestîyên te naşkênin û wê te veşêrin û wê xwe li zarokên te bikin xweyî.
Vêca ew ê mirovên xwe bidit bi xelkên bîyanî bê guman

e, ew miorv gelek nezan e! Wê her rojekê danit bi ranê xwe tepe wê baş bizanit ku ne ji xwe da hatîye gotin:" Bîyanî bidê goştê ranî wê her bi ser te da bêt poşmanî! " Çunkî 255

kime di zik da.

Bê guman e, ku mar heywanek dijminahî û neyartîya wî gelek pir e. Heta dujminahîyê bi tuxmê xwe ra dikit. Vêca ev gotina he tê gotin bo wî kesê kîn û kerba wî ji dijminahîya wî pêtir bit û mezintir bit wê jê ra bê gotin:" Xudê fêla marî dizanit ji lewma dest û pê kirne di zik da! " Wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:"Stirwên - şaxên - gayî li mihê bîyan wê dinya xirab kirbîya! "

(832) Xweyê mirya kor e.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek karê wî pûç bibit û şonwarjî bo nemînit, belê ew li ser hizir û xwezîya dilê xwe xweş bikit wê bê gotin:"Xweyê mirya kor e."

(833) Xudê goşt didit mirovê bê didan!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek jê ra firset hilkevî belê ew mirov qîmet û bihayê wê firsetê nezanit û pûte pê nekit. Wê jê ra bê gotin:" Xudê goşt didit mirovê bê didan!"

(834) Xwelî li wî bit ew ê mirovên xwe bidit bi xelkê bîyanî.

Bi rastî ev gotina he ji wî qasî rûntir e ku mirov li ser baxivî, çunkî mirovê mirov çend bo mirovî xirab bit. Her wê ji xelkê bîyanî çêtir bit û dilovantir bit. Ji lewma hatîye gotin: Mirovên te heke te bikujin jî hestîyên te naşkênin û wê te veşêrin û wê xwe li zarokên te bikin xweyî.

Vêca ew ê mirovên xwe bidit bi xelkên bîyanî bê guman e, ew miorv gelek nezan e! Wê her rojekê danit bi ranê xwe tepe wê baş bizanit ku ne ji xwe da hatîye gotin:" Bîyanî bidê goştê ranî wê her bi ser te da bêt poşmanî! " Çunkî 255

wekî dibêjin:

(835) Xwîn nabit av.

yanî mirovê mirov çend mirov nevêt jî, belê xwîna mirov li ba wî wek avê biha nabit, ku hema ji xwe da bêt rijandin.

(836) Xwelî li axê çaxê pişkul bî malxwê.

Temaşa bike li gotina (253) ê.

(837) Xetaxwehirjibingayêpîr e!

Ev gotina he tê gotin gava ku li malê da, yan li gundî da mirovek neqolî û ne ser rasfîya bit û hingî bîne ne karbin wî dirust bikin; çunkî wî yek dî heye wan rêka nîşê dikit; wê jê

ra bê gotin:" Xeta xwerji bin gayê pîr e!" Wekî vê gotinê ye bi dirustî çaxê dibêjin:"Dewsê kerê ne û fiêlên yê perê ne!" Binyata vê gotinê jî dibêjin bûkek xesûya wê li gel nebaş bî. Tiştên xwarnê dibrin paşîya xanî û li ber derê xanî herî dLkdr da bûk neçit jorve nehînit. Belê bûk rabî çû kerek anî û lê siwar bî , çû ji xwe ra tişt ji paşîya xanî deranî gava xesû hat malê berê xwe dayê dewsên kerê li xanî hatine û çûne. Çû berê xwe da tišta ku hindek tişt wê çûne serê xwe hejand û got:" Dewsên kerê ne û fêlên Perê ne!"

(838) Xweş xeber e, belê min ne bawer e.

(839) Xudê hind baranê didit hindî erd ragirit.

Ev gotina he tê gotin gava ser malekê da yan gundekê da tengavîyek mezin bêt û ew hê ji wî qasî ditirsin ku tengavîyek mezintir wa maye; vêca hêdî ji wî tirsê da tebafî bi wan nekevit wê bê gotin:" De malava Xudê hind baranê didit hingî erd ragirit."

256

wekî dibêjin:

(835) Xwîn nabit av.

yanî mirovê mirov çend mirov nevêt jî, belê xwîna mirov li ba wî wek avê biha nabit, ku hema ji xwe da bêt rijandin.

(836) Xwelî li axê çaxê pişkûl bî malxwê.

Temaşa bike li gotina (253) ê.

(837) Xetaxwehirjibingayêpîr e!

Ev gotina he tê gotin gava ku li malê da, yan li gundî da mirovek neqolî û ne ser rasfîya bit û hingî bênê ne karbin wî dirust bikin; çunkî wî yek dî heye wan rêka nîşê dikit; wê jê ra bê gotin:" Xeta xwerji bin gayê pîr e!" Wekî vê gotinê ye bi dirustî çaxê dibêjin:"Dewsê kerê ne û fiêlên yê perê ne!" Binyata vê gotinê jî dibêjin bûkek xesûya wê li gel nebaş bî. Tiştên xwarnê dibrin paşîya xanî û li ber derê xanî herî dLkdr da bûk neçit jorve nehînit. Belê bûk rabî çû kerek anî û lê siwar bî , çû ji xwe ra tişt ji paşîya xanî deranî gava xesû hat malê berê xwe dayê dewsên kerê li xanî hatine û çûne. Çû berê xwe da tišta ku hindek tişt wê çûne serê xwe hejand û got:" Dewsên kerê ne û fêlên Perê ne!"

(838) Xweş xeber e, belê min ne bawer e.

(839) Xudê hind baranê didit hindî erd ragirit.

Ev gotina he tê gotin gava ser malekê da yan gundekê da tengavîyek mezin bêt û ew hê ji wî qasî ditirsin ku tengavîyek mezintir wa maye; vêca hêdî ji wî tirsê da tebafî bi wan nekevit wê bê gotin:" De malava Xudê hind baranê

didit hingê erd ragirit."

256

(840) Xaniyê xwe xirab neke heta to êk dî
çenekî!

(841) Xîret zêr e ji bilî namûsa vêre.

(842) Xwestî birîne û hatî çûne.

(843) Xemgirê kanika ye!

Temaşa bike li gotina (795) ê, me tibabekê axivtine.

(844) Xwelî li wî bit ew ê pişta xwe bi mirovê
maqûl girê bidit.

Bê guman e, ku mirovên maqûl û mezin - de vêca çî desteka
heyî bit û kîj tuxmê heyî bit - bi rastî û dirustî ne
dostên kesê ne; ji bilî rêvebirina karên xwe, ji lewma to
dibînî wê zûka dostên xwe berdan yan guharfin bi hindêk dî
û gelek cara jî wê dostên xwe yên kevin, kirin reşê xwe wê
nexweşî gihandin wan. Ji ber vê êkê hatîye gotin:" Borîyê
maqûla zor bor e! To bidî wê te li ber xwe bibit û lê nedî tê
bimînî! Vêca ew kesê bawerîya xwe bi miorvên maqûl bînit
dêpoşmanbibit."

(845) Xudê serî dibînit, paşî şaşê tê dialînit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav dîyarbit ku
hêja ye gelekê belê bi xwe jî her û her li paş e, çunkî bêxêr
e; wê bê gotin:"Xudê serî dibînit, paşî şaşê tê dialînit!"

(846) Xewna gayî li kerê ye!

257

(840) Xaniyê xwe xirab neke heta to êk dî
çenekî!

(841) Xîret zêr e ji bilî namûsa vêre.

(842) Xwestî birîne û hatî çûne.

(843) Xemgirê kanika ye!

Temaşa bike li gotina (795) ê, me tibabekê axivtine.

(844) Xwelî li wî bit ew ê pişta xwe bi mirovê
maqûl girê bidit.

Bê guman e, ku mirovên maqûl û mezin - de vêca çî desteka
heyî bit û kîj tuxmê heyî bit - bi rastî û dirustî ne
dostên kesê ne; ji bilî rêvebirina karên xwe, ji lewma to
dibînî wê zûka dostên xwe berdan yan guharfin bi hindêk dî
û gelek cara jî wê dostên xwe yên kevin, kirin reşê xwe wê
nexweşî gihandin wan. Ji ber vê êkê hatîye gotin:" Borîyê
maqûla zor bor e! To bidî wê te li ber xwe bibit û lê nedî tê
bimînî! Vêca ew kesê bawerîya xwe bi miorvên maqûl bînit
dêpoşmanbibit."

(845) Xudê serî dibînit, paşî şaşê tê dialînit!

Ev gotina he tê gotin gava mirovek li ber çav dîyarbit ku hêja ye gelekê belê bi xwe jî her û her li paş e, çunkî bêxêr e; wê bê gotin: "Xudê serî dibînit, paşî şaşê tê dialînit!"

(846) Xewna gayî li kerê ye!

257

Ev gotina he tê gotin gava ku êk nepakîyekê bikit û paşî wê nepakîyê bihêlit bi êk ji xwe kêmtir ve wê bê gotin: "Xewna gayî li kerê ye!"

(847) Xeletî ji kiçka-biçûka-efo kirin ji mezina

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov kirne gund û babik û eşîr da arîkarîya êk bikin û li xêra hev da bin, mezin destê xwe bi serê biçûka da bînit û biçûk qedrê mezin bigrit, ne li ber êk û du wekî gurg û mîha bin. belkî divêt bi êk du ra dilpak û paqij bin. Vêca eger biçûkekê xelerîyek kir û mezinê xwest ji wê xeletîyê pêtir biêşînit. Wê bê gotin: "Xeletî ji kiçka û Efo kirin ji mezina!"

(848) Xweyê xanî ji hemî kesî pêtir dizanît ka çî di xanîyê wî da heye.

(849) Xew û kew her du nagihên êk.

Bê guman e her karek heyî bit çend kêmtir û hur bit divêt xweyî xwe pêve biêşînit û ne xweşîyê bibûrînit heta ber xwe ra wî karî bixût ka çawa kewgîr divêt xewa sibeha li xwe bibûrihit belkî goştê kewa bixût. Çunkî kewvedan li çaxê siharîyê ye. Wekî vê gotinê ye deq û deq wekî gotina (305,306,307,308) ê here temaşa bike tê baş bizanî!

(850) Xweyê şerefa kîr û xelega qûnê ye.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rûtek bibit egerê belayek mezin bi ser malekê da yan gundekê da û ew bi xwe bi tiştêkê xusaret nebit, çunkî wî tiştêk nîne û nexwazît ew mal yan ew gund tena bibit. Wê jê ra bê gotin: Ma wî çî jê ye? Ew bi xwe "xweyê şerefa kîr û xelega qûnê ye!"

258

Ev gotina he tê gotin gava ku êk nepakîyekê bikit û paşî wê nepakîyê bihêlit bi êk ji xwe kêmtir ve wê bê gotin: "Xewna gayî li kerê ye!"

(847) Xeletî ji kiçka-biçûka-efo kirin ji mezina

Bê guman e, ku Xudê - pak û paqij bit - mirov kirne gund û babik û eşîr da arîkarîya êk bikin û li xêra hev da bin, mezin destê xwe bi serê biçûka da bînit û biçûk qedrê mezin bigrit, ne li ber êk û du wekî gurg û mîha bin. belkî divêt bi êk du ra dilpak û paqij bin. Vêca eger biçûkekê xelerîyek kir

û mezinê xwest ji wê xeletîyê pêtir biêşînit. Wê bê gotin:"Xelefî ji kiçka û Efo kirin ji mezina!"

(848) Xweyê xanî ji hemî kesî pêtir dizanît ka çî di xanîyê wî da heye.

(849) Xew û kew her du nagihên êk.

Bê guman e her karek heyî bit çend kê m û hur bit divêt xweyê xwe pêve biêşînit û ne xweşîyê bibûrînit heta ber xwe ra wî karî bixût ka çawa kewgîr divêt xewa sibeha li xwe bibûrihit belkî goştê kewa bixût. Çunkî kewvedan li çaxê siharîyê ye. Wekî vê gotinê ye deq û deq wekî gotina (305,306,307,308) ê here temaşa bike tê baş bizanî!

(850) Xweyê şerefa kîr û xelega qûnê ye.

Ev gotina he tê gotin gava mirovek rûtek bibit egerê belayek mezin bi ser malekê da yan gundekê da û ew bi xwe bi tiştekekê xusaret nebit, çunkî wî tiştekek nîne û nexwazît ew mal yan ew gund tena bibit. Wê jê ra bê gotin: Ma wî çî jê ye? Ew bi xwe"xweyê şerefa kîr û xelega qûnê ye!"

258

(850) Xweyê doxîne ye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li ber du jinka ra borî wê pereçonkê - bin çenganê - dîkin. Ekê ji ya dî ra got: Kîj me her duka bikevit wê gankê bidit vî zelumê he. Mêrik hema doxîna xwe vekir. Jinka gotin: Hêdî raweste me ne hêj kes ji me neketîye to ho bezî doxîne? Mêrik got : Mane her wê êk ji hewe bikevit. ya min ez her xweyê doxîne me! Vêca ev bî pê gotin çî gava du çûn tev danekê bikin û her kar ne ji êkê ji her duka rabbit; beÛa kar bighêt yek dî wê jê ra bê gotin:" Xweyê doxîne ye!"

259

(850) Xweyê doxîne ye!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek li ber du jinka ra borî wê pereçonkê - bin çenganê - dîkin. Ekê ji ya dî ra got: Kîj me her duka bikevit wê gankê bidit vî zelumê he. Mêrik hema doxîna xwe vekir. Jinka gotin: Hêdî raweste me ne hêj kes ji me neketîye to ho bezî doxîne? Mêrik got : Mane her wê êk ji hewe bikevit. ya min ez her xweyê doxîne me! Vêca ev bî pê gotin çî gava du çûn tev danekê bikin û her kar ne ji êkê ji her duka rabbit; beÛa kar bighêt yek dî wê jê ra bê gotin:" Xweyê doxîne ye!"

259

Y

(851) Ya mêra lê hatine.

(852) Ya zêr dizanit yan zor!

Bê guman e gava mirovekê xwe li kiryarek mezin da yan divêt xurtî û quwet hebit; yan jî malek mişe û pir hebit, heyne kiryarjê çênabit.

(853) Ya mela bangdan e!

(854) Yarî bê micdahî nabin!

(855) Yan eşhedo yan nan û tû!

Binyata vê gotinê dibêjin kurê pîrejinek file hero hêcet li dîya xwe digirtin;"yan tê tokê - sertûka mastî - hemîyê bidî min yan jî ez ê şehde bidim! " Vêca bî pê gotin: Çî gava mirovek bi hêcet bit li gel miorvekê;" yan tê filan karî bo min bikî yan jî ez ê kiryarek mezintir bikim." Deq û deq wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(856) Yan naçim aşî yan ez ê aşvanî bikujim!

(857) Yan nanê te genim yan zarê te genim!

Bê guman e divîya her miorvek li rêka xwe da li gel mirova yan bi zarekê xweş û ezman şîrîn derbas bikit, heta dilê wan ji mirov bit yan jî daneka taze li gel kes û karên xwe û

260

Y

(851) Ya mêra lê hatine.

(852) Ya zêr dizanit yan zor!

Bê guman e gava mirovekê xwe li kiryarek mezin da yan divêt xurtî û quwet hebit; yan jî malek mişe û pir hebit, heyne kiryarjê çênabit.

(853) Ya mela bangdan e!

(854) Yarî bê micdahî nabin!

(855) Yan eşhedo yan nan û tû!

Binyata vê gotinê dibêjin kurê pîrejinek file hero hêcet li dîya xwe digirtin;"yan tê tokê - sertûka mastî - hemîyê bidî min yan jî ez ê şehde bidim! " Vêca bî pê gotin: Çî gava mirovek bi hêcet bit li gel miorvekê;" yan tê filan karî bo min bikî yan jî ez ê kiryarek mezintir bikim." Deq û deq wekî vê gotinê ye çaxê dibêjin:

(856) Yan naçim aşî yan ez ê aşvanî bikujim!

(857) Yan nanê te genim yan zarê te genim!

Bê guman e divîya her miorvek li rêka xwe da li gel mirova yan bi zarekê xweş û ezman şîrîn derbas bikit, heta dilê wan ji mirov bit yan jî daneka taze li gel kes û karên xwe û

260

gundî û cîranê xwe bikit heta dilê wan ji mirov xweş bit.

(858) Yê ne ji hinava nayê pêş çava!

(859) Yarûvîkeve.

(860) Yê baştir Behdîn e ew jî hîz e û diz e û

derewîn e!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû gundekî, êk ji wî gundî pirsyarjê kir " to xelkê kûdê yî?" Got: Ez ji filan gundî me. - navê gundê xwe got - Ewî gotê : Wey to gelek bi xêr hatî xudêkî dostê min filan kes çawa ye? Got: Serê te xweş nemaye, jîyê wî jî ji te ra bit. Ew çûye ber rehma Xudê... Got: Hey mala min ê Xudêkî çi dunde bi şon xwe ve hiştine? Got: Sê kurên zelum hene. Got Xudêkî kî ji hemya çêtir e? Got: Ma ez çi bêjim! "Yê baştir behdîn e, ew jî hîz û diz û derewîn e! " Vêca ev bî pê gotin çi gava malek yan gundek hemî bêxêr û ne baş û kêrnehatî bin wê bê gotin:"Eve ye malava wekî dibêjin; yê baştir Behdîn e, ew jî hîz û diz û derewîn e!"

261

gundî û cîranê xwe bikit heta dilê wan ji mirov xweş bit.

(858) Yê ne ji hinava nayê pêş çava!

(859) Yarûvîkevlê.

(860) Yê baştir Behdîn e ew jî hîz e û diz e û

derewîn e!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovek çû gundekî, êk ji wî gundî pirsyarjê kir " to xelkê kûdê yî?" Got: Ez ji filan gundî me. - navê gundê xwe got - Ewî gotê : Wey to gelek bi xêr hatî xudêkî dostê min filan kes çawa ye? Got: Serê te xweş nemaye, jîyê wî jî ji te ra bit. Ew çûye ber rehma Xudê... Got: Hey mala min ê Xudêkî çi dunde bi şon xwe ve hiştine? Got: Sê kurên zelum hene. Got Xudêkî kî ji hemya çêtir e? Got: Ma ez çi bêjim! "Yê baştir behdîn e, ew jî hîz û diz û derewîn e! " Vêca ev bî pê gotin çi gava malek yan gundek hemî bêxêr û ne baş û kêrnehatî bin wê bê gotin:"Eve ye malava wekî dibêjin; yê baştir Behdîn e, ew jî hîz û diz û derewîn e!"

261

(861) Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!

Binyata vê gotinê dibêjin, li rexê Bota ava Bota nîzîkî Sêrtê ye li ber Batmanê ra dibûrit - du bajarên li Kurdîstana Tirkîyê - cihê avê hemî çîya û dar in. Erdê wê nêr e û gelî ye, pêl dikevinê li bejna xanîya bilind dibin - nexasim cihek tê da heye dibêjin pêlên Meraqo - ev pêlên he heke derfên bîqdayî bikevin tê da wê bipeqin; çunkî av li wêdê dibit şîp û jor da tê xarê. Li bejna spîndara bilind dibin û jor da li navguhê tehta dikevit, bi xwe heke kelemper bit wê hûr bibit! Vêca carekê miorvek li ser wan pêla ra ket li avê da û miorv li berda bîn rêz li her du rexa, belê kes newêrit û nikarit xwe bavêjit avê, çunkî av wa rabîye fûrek dikevinê pêl li êk

û du siwar dibin. hemya dest rahêlan û temaşay wî kirin ew ê kefi li avê da û ew bi xwe wê ji nav guhê vê tehtê vedirest li nav guhê tehta dî dikevit. îro mirîyê hey ne ev e, deh roj mirî! Li wê navbeynê da pîrejîk got:" Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!"

' Vêca ev bî pê gotin çî gava tengavîyek bi ser êkê da bêt û seda sed jê xelas nabit û li berahîya wî tengavîyek mezintir heye wê bê gotin:" Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!"

(862) Zana ji Bexda tê malxwê malê ya xwe çêtir dizanit.

(863) Zik têr bit hezkî bila ji tovlê dêr bit!

Çunkî wek dibêjin:"Şaqolî bila ne peya bit heskî bila li cêlekê siwar bit!"

262

(861) Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!

Binyata vê gotinê dibêjin, li rexê Bota ava Bota nîzîkî Sêrtê ye li ber Batmanê ra dibûrit - du bajarên li Kurdistanê Tirkîyê - cihê avê hemî çîya û dar in. Erdê wê nêr e û gelî ye, pêl dikevinê li bejna xanîya bilind dibin - nexasim cihek tê da heye dibêjin pêlên Meraqo - ev pêlên he heke derfên bîqdayî bikevin tê da wê bipeqin; çunkî av li wêdê dibit şîp û jor da tê xarê. Li bejna spîndara bilind dibin û jor da li nav guhê tehta dikevit, bi xwe heke kelemper bit wê hûr bibit! Vêca carekê miorvek li ser wan pêla ra ket li avê da û miorv li berda bîn rêz li her du rexa, belê kes newêrit û nikarit xwe bavêjit avê, çunkî av wa rabîye fûrek dikevinê pêl li êk û du siwar dibin. hemya dest rahêlan û temaşay wî kirin ew ê kefi li avê da û ew bi xwe wê ji nav guhê vê tehtê vedirest li nav guhê tehta dî dikevit. îro mirîyê hey ne ev e, deh roj mirî! Li wê navbeynê da pîrejîk got:" Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!"

' Vêca ev bî pê gotin çî gava tengavîyek bi ser êkê da bêt û seda sed jê xelas nabit û li berahîya wî tengavîyek mezintir heye wê bê gotin:" Zehmetê Aqo mane pêlên Meraqo!"

(862) Zana ji Bexda tê malxwê malê ya xwe çêtir dizanit.

(863) Zik têr bit hezkî bila ji tovlê dêr bit!

Çunkî wek dibêjin:"Şaqolî bila ne peya bit heskî bila li cêlekê siwar bit!"

262

(864) Zik birçî têr dibin, belê çavbirçî tēmabin.

Çunkî wekî dibêjin;"kesê ji testa xwe têr nebit ji mala

xelkê têr nabit" û here li gotina (91) ê binêre, tê baş mena
vê gotinê bizanî!

(865) Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te ne
bi hîle ne!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zelamekê gotê jinkekê:

Filan kes zikê min gelek tarhêt ka zikê xwe rût bike da zikê
xwe bi yê te ve bînim, belkî tena bibit? Jinkê lê vegerand û

got: " Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te ne bi hîle ne! " Vêca ev gotin tê gotin gava miorvek xizmetek
sivik li êkê

hay bidit belê li dilê wî da xizmetek mezintir heye û yê dî tê
bighêt wê jê ra bêjit:"Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te
ne bihîtene!"

(866) Zêrî bide zêringera.

Here li gotina (182) ê temaşa bike!

(867) Zad zadê mirîyan e û goşt goştê san e; got
xêvzank bi xwe jî ji kêrê filan e!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê sê kur hebîn û
navê wan her sêka Elî bîn. Li ber mirnê babê got: Elî

mîratxwer, Elî mîratxwer, Elî û ne mîratxwer û bab mir. Her
sê Elîya her êkê got yê dî:To ne mîratxwer î! Bivê-nevê bîn

her sêka gotin:Em ê herin li ba xêfzankî, ka kî ji me ne
mîratxwer e û her sê rabîn çûn qesta xêfzanekê bi nav û

deng kirin. Bi rêve birayê mezin got: Ev dewsa hêstêrekê

ye! Birayê navê got: Ev hêstira he bi çavekê ye, birayê

biçûk got: Ev hêstra he barê wê cemek rûne û êk şîranî ye! Û çûn. Zelamek ji pişt ve hat giha wan pirsyar
ji wan kir:

263

(864) Zik birçî têr dibin, belê çavbirçî tēmabin.

Çunkî wekî dibêjin;"kesê ji testa xwe têr nebit ji mala

xelkê têr nabit" û here li gotina (91) ê binêre, tê baş mena
vê gotinê bizanî!

(865) Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te ne
bi hîle ne!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê zelamekê gotê jinkekê:

Filan kes zikê min gelek tarhêt ka zikê xwe rût bike da zikê
xwe bi yê te ve bînim, belkî tena bibit? Jinkê lê vegerand û

got: " Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te ne bi hîle ne! " Vêca ev gotin tê gotin gava miorvek xizmetek
sivik li êkê

hay bidit belê li dilê wî da xizmetek mezintir heye û yê dî tê
bighêt wê jê ra bêjit:"Zikê xwe bi berî ve bîne heke çavên te
ne bihîtene!"

(866) Zêrî bide zêringera.

Here li gotina (182) ê temaşa bike!

(867) Zad zadê mirîyan e û goşt goştê san e; got xêvzank bi xwe jî ji kîrê filan e!

Binyata vê gotinê dibêjin carekê mirovekê sê kur hebîn û navê wan her sêka Elî bîn. Li ber mirnê babê got: Elî mîratxwer, Elî mîratxwer, Elî û ne mîratxwer û bab mir. Her sê Elîya her êkê got yê dî: To ne mîratxwer î! Bivê-nevê bîn her sêka gotin: Em ê herin li ba xêfzankî, ka kî ji me ne mîratxwer e û her sê rabîn çûn qesta xêfzanekê bi nav û deng kirin. Bi rêve birayê mezin got: Ev dewsa hêstêrekê ye! Birayê navê got: Ev hêstira he bi çavekê ye, birayê biçûk got: Ev hêstra he barê wê cemek rûne û êk şîranî ye! Ê çûn. Zelamek ji pişt ve hat giha wan pirsyar ji wan kir:

263

Hewe çi dewar nedîtine? Birayê mezin got: Dewara te ne hêstir e? Got: Belê ezbenî. Birayê nîvê got: Hêstira te ne bi çavekê kor e? Got Belê, bi Xudê her ew bi xwe ye. Birayê biçûk got: Hêstira te barê wê ne cemek rûn e û êk şîranî ye? Xweyî xwe avêt destê wan: Li bextê hewe û yê Xudê ka hêstra min? Her sêka pêkve gotin: Bawerke me ne dîtîye! Xweyê hêsrê serê xwe hejand û got: Ez van gotina nizamim ev salûqdanên hûn didin yê hêsrira min in! Yan hêstira min yan jî ez ê hewe bibim li ba xêvzankî. Wan got: Bi xwe em ê herin li ba zêvzankî. Her çar ketin li ser rê û çûn. Demekê çûn birayê mezin got: Eve dewsa jinekê ye! Yê nîvê got: Ev jinka he zîz bîye! Yê biçûk got: Ev jinka bi zaro we. Çûn êk ji pişt ve hat giha wan: Erê hewe kes nedîfiye li vê rê bûrî? Birayê Mezin got: Ne jinek e, to lê pisyar dikî? Got: Belê ezbenî. Yê nîvê got: Ew jinik ne zîz bîye? Mêrik got : Bi Xudê hema ew e. Yê biçûk got: Ew jinik ne bi zaro we?

Mêrik got: Pa kanê? Her sêka gotin: Bawerke me nedîfiye. Mêrik xwe girt û li erdê da: Yan jina min, yan ez ê hewe bibim li cem xêvzanî? her pênc pêkve çûn li ba xêvezankî, xêvezankî pirsyarji wan kir: Doza hewe çî ye? Çunkî doza hewe her pênc ne êk e. Birayê mezin got: Belê doza me hemîya ne êk e, ka to carê bela van her duka ji me veke. Xweyê hêstirê mesela wan û salûqnanê hêstirê xwe got. Xêvezankê berê xwe da birayê mazin û got: Te çawa zanî dewsa hêstirê ye? Birayê mezin got: Dewsa hêstirê dîyar e, ji dewsa kerê mezintir e û ji ya hespa biçûktir e. Gote birayê navê: Pa te çawa zanî hêstir bi çavekê kor e? Birayê nîvê got: Çunkî li rexekê rê çêrî bî, min zanî ev hêstira he bi

çavekê ye, çunM li rexê dî çêrî nabînit heta bixût! Got birayê
biçûk: Pa te çawa zanî barê wê cemek rûn e û êk şîranî ye?
Got: çunkî her du rexa rîjhabî, li rexê rûn mêrûya dabîyê û li
rexê dî şîranî bî mêşa dabîyê. Xêvzankê got xweyê hêstirê:
Here li hêstira xwe bigerhe.

Xweyê jinkê rabî mesela xwe û wan û salûqdanê jinkê
got: Xêvzankî berê xwe da birayê mezin û got: Te çawa zanî
dewsên jinkê ne? Birayê mezin got: Çunkî jinik pêxas bî û
lingê jina nerm e gava ket li erdê valehî li navbeyna pêhnîyê
264

Hewe çî dewar nedîtine? Birayê mezin got: Dewara te ne
hêstir e? Got: Belê ezbenî. Birayê nivê got: Hêstira te ne bi
çavekê kor e? Got Belê, bi Xudê her ew bi xwe ye. Birayê
biçûk got: Hêstira te barê wê ne cemek rûn e û êk şîranî ye?
Xweyî xwe avêt destê wan: Li bextê hewe û yê Xudê ka
hêstra min? Her sêka pêkve gotin: Bawerke me ne dîtîye!
Xweyê hêsrê serê xwe hejand û got: Ez van gotina nizamim
ev salûqdanên hûn didin yên hêsrira min in! Yan hêstira
min yan jî ez ê hewe bibim li ba xêvzankî. Wan got: Bi xwe
em ê herin li ba zêvzankî. Her çar ketin li ser rê û çûn. Demekê
çûn birayê mezin got: Eve dewsa jinekê ye! Yê nivê
got: Ev jinka he zîz bîye! Yê biçûk got: Ev jinka bi zaro we.
Çûn êk ji pişt ve hat giha wan: Erê hewe kes nedîfîye li vê rê
bûrî? Birayê Mezin got: Ne jinek e, to lê pisyar dikî? Got:
Belê ezbenî. Yê nivê got: Ew jinik ne zîz bîye? Mêrik got : Bi Xudê hema ew e. Yê biçûk got: Ew jinik ne bi
zaro we?

Mêrik got: Pa kanê? Her sêka gotin: Bawerke me nedîfîye.
Mêrik xwe girt û li erdê da: Yan jina min, yan ez ê hewe bibim
li cem xêvzanî? her pênc pêkve çûn li ba xêvezankî,
xêvezankî pirsyarji wan kir: Doza hewe çî ye? Çunkî doza
hewe her pênc ne êk e. Birayê mezin got: Belê doza me
hemîya ne êk e, ka to carê bela van her duka ji me veke.
Xweyê hêstirê mesela wan û salûqnanê hêstirê xwe got.
Xêvezankê berê xwe da birayê mazin û got: Te çawa zanî
dewsa hêstirê ye? Birayê mezin got: Dewsa hêstirê dîyar e,
ji dewsa kerê mezintir e û ji ya hespa biçûktir e. Gote birayê
navê: Pa te çawa zanî hêstir bi çavekê kor e? Birayê nivê
got: Çunkî li rexekê rê çêrî bî, min zanî ev hêstira he bi
çavekê ye, çunM li rexê dî çêrî nabînit heta bixût! Got birayê
biçûk: Pa te çawa zanî barê wê cemek rûn e û êk şîranî ye?
Got: çunkî her du rexa rîjhabî, li rexê rûn mêrûya dabîyê û li
rexê dî şîranî bî mêşa dabîyê. Xêvzankê got xweyê hêstirê:

Here li hêstira xwe bigerhe.

Xweyê jinkê rabî mesela xwe û wan û salûqdanê jinkê
got: Xêvzankî berê xwe da birayê mezin û got: Te çawa zanî
dewsên jinkê ne? Birayê mezin got: Çunkî jinik pêxas bî û
lingê jina nerm e gava ket li erdê valehî li navbeyna pêhnîyê
264

û sertilîya da namînit. Got birayê nivê: Pa te çawa zanî jinik
zîz bî ye? Got: Çunkî her du sê gava çûbî û li xwe zivirî bî,
ka kes li dûv neketîye! Got birayê biçûk: Pa te çawa zanî jinik
bi zaro we? Got: Çunkî her demekê çûbî û rûniştibî;
çaxê rabîye nekarbîye yekser rabbit, her du destên xwe dabîn
li pêşîya xwe li erdê heta rabîye. Xêvzankî gote xweyê jinkê
jî: Rabe here li jinka xwe bipirse!

Bî êvar çaxê şivê, şiv anîn ji wan ra, xêvzankî li ber kolekekê
ye, sehJrir birayê mezin got: "Zad zadê mirîya ne" yê dî
got: "Goşt goştê sa ne," û yê biçûk got "xêvzank bi xwe jî
ji kîrê filan e." Xêvzank hema ji wêrê zivirî çû mal got cotyarê
xwe: Filan genimê me yê kîj zevî ye? Got: Bawerke
evarekê erdê me xilas bî û roj hêj zû bî û tavo min mabî ez li
ber zîyaretê ra bûrîm min berê xwe dayê latek baş bê gor
heye, hema min dewarên xwe li ser girêdan û ew çend genim
min avêt wê latê; xêvzankî ew hêla û çû li ba şivên,
gote şivên: Ew berxê me îşev serjêkirî ye kîj mihê û kîj beranî
ye û te çawa xweyî kirîye? Şivên got: Bawerke berx yê
filan mihê û filan beranî ye; belê bi şîrê maka xwe firîşk
nebîye! Çunkî li ser zayîne maka wî mir, dêhlele ya me zabî
hema min berxik avêt ber dêhlele û min bi şîrî wê xweyî kir.
Xêvzankî serê xwe hejand û got: Eve didu.

Bê guman e ya sisîya jî wek wan e. Bes ez ê biçim wê jî
pirsyar bikim. Rabî çû mal şûrê xwe hilgirt û qesta dîya
xwe kir: Dayê dayê... Rast bêje ez kurê kê me û babê min kî
ye? hey ne bi Xudê ji êk şûrê pêve ez li gezîya stuwê te nadim.
Dayik berê xwe dayê dît ji dil e û bi çi rêka nikarî xwe
ji lepa xilas bikî; got: Dayê qurban çi ji Xudê, çi ji benya,
babê te carekê çû karwan û gelek ma. û dîya te çaxê
guhnela wê hat û tebata wê nehat. hema rabî xulamê babê te
ew ê file avêt ser xwe û to yê wê şevêyî... Xêvzank hat li ba
her sê mêvanên xwe, pirsyar ji birayê mezin kir: Te çawa
zanî zad zadê mirîyan e? Got: Ev savara hinde têr rûn û qelî
tam gilîz bî min zanî wê li nav mirîya hişîn bîye. Got birayê
navê: Pa te çawa zanî goşt goştê sa ne? Got: Min zanî çunkî
rûnê wî xwe berda bî ser hestî. Got birayê biçûk: Te çawa

û sertilîya da namînit. Got birayê nivê: Pa te çawa zanî jînik zîz bî ye? Got: Çunkî her du sê gava çûbî û li xwe zivirî bî, ka kes li dûv neketîye! Got birayê biçûk: Pa te çawa zanîjînik bi zaro we? Got: Çunkî her demekê çûbî û rûniştibî; çaxê rabîye nekarbîye yekser rabit, her du destên xwe dabîn li pêşîya xwe li erdê heta rabîye. Xêvzankî gote xweyê jînkê jî: Rabe here li jînkê xwe bipirse!

Bî êvar çaxê şivê, şiv anîn ji wan ra, xêvzankî li ber kolekekê ye, sehJrir birayê mezin got: "Zad zadê mirîya ne" yê dî got: "Goşt goştê sa ne," û yê biçûk got "xêvzank bi xwe jî ji kîrê filan e." Xêvzank hema ji wêrê zivirî çû mal got cotyarê xwe: Filan genimê me yê kîj zevî ye? Got: Bawerke evarekê erdê me xilas bî û roj hêj zû bî û tavo min mabî ez li ber zîyaretê ra bûrîm min berê xwe dayê latek baş bê gor heye, hema min dewarên xwe li ser girêdan û ew çend genim min avêt wê latê; xêvzankî ew hêla û çû li ba şivên, gote şivên: Ew berxê me îşev serjêkirî ye kîj mihê û kîj beranî ye û te çawa xweyî kirîye? Şivên got: Bawerke berx yê filan mihê û filan beranî ye; belê bi şîrê maka xwe firîşk nebîye! Çunkî li ser zayîne maka wî mir, dêhlek ya me zabî hema min berxik avêt ber dêhlê û min bi şîrî wê xweyî kir. Xêvzankî serê xwe hejand û got: Eve didu.

Bê guman e ya sisîya jî wek wan e. Bes ez ê biçim wê jî pirsyar bikim. Rabî çû mal şûrê xwe hilgirt û qesta dîya xwe kir: Dayê dayê... Rast bêje ez kurê kê me û babê min kî ye? hey ne bi Xudê ji êk şûrê pêve ez li gezîya stuwê te nadim. Dayik berê xwe dayê dît ji dil e û bi çî rêka nikarî xwe ji lepa xilas bikim; got: Dayê qurban çî ji Xudê, çî ji benya, babê te carekê çû karwan û gelek ma. û dîya te çaxê guhnêla wê hat û tebata wê nehat. hema rabî xulamê babê te ew ê file avêt ser xwe û to yê wê şevêyî... Xêvzank hat li ba her sê mêvanên xwe, pirsyar ji birayê mezin kir: Te çawa zanî zad zadê mirîyan e? Got: Ev savara hinde têr rûn û qelî tam gilîz bî min zanî wê li nav mirîya hişîn bîye. Got birayê navê: Pa te çawa zanî goşt goştê sa ne? Got: Min zanî çunkî rûnê wî xwe berda bî ser hestî. Got birayê biçûk: Te çawa

zanî xêvzank ji kîrê filan e? Got: Min to dîfî patka te gelek pehne û serê te şor e, min zanî ev dirovê filan e. Vêca ev gotina he sêka bî gotin çî gava mirovek hindek kême û kasên êkê bizanî û wan kême û kasa pê baxivî û êk

dî hindek kê m û kasên mezintir bizanit wê bêjît: Malava digot"
zad zadê mirîyan e, goşt goştê san e, xêvzank bi xwe ji
kîrêfilane!"

266

zanî xêvzank ji kîrê filan e? Got: Min to dîfî patka te gelek
pehne û serê te şor e, min zanî ev dirovê filan e.

Vêca ev gotina he sêka bî gotin çî gava mirovek hindek
kê m û kasên êkê bizanit û wan kê m û kasa pê baxivît û êk
dî hindek kê m û kasên mezintir bizanit wê bêjît: Malava digot"
zad zadê mirîyan e, goşt goştê san e, xêvzank bi xwe ji
kîrêfilane!"

266

FERHENGOK

Wergêr

Arxafk: Xwarinek e; ji rûn û ardê qelandî tê çêkirin.

Aqo: Navê filan e.

B

Berçît: Şiv,darê zirav

Bê tûte: Bê hesab

Bêsûre: Talikatirî

Biqeşte: Biteqize,siktir be

Bixêrî: Quladûkelê

Berahî: Pêşî

Birha: Qeda, qirbî

Binûsît: Pêve mayî,leziqî

Berra kir: Anî rê, razî kir

Bêrzan: Meydan, cihê vala

bazeber: Karê giran

Bînê: Behn

Berze bî: Winda bî

Behdîn: Navê mêran e

Behir: Pare

Bor: Avek şirkê ya xurt,çemekê teng

267

FERHENGOK

Wergêr

Arxafk: Xwarinek e; ji rûn û ardê qelandî tê çêkirin.

Aqo: Navê filan e.

B

Berçît: Şiv,darê zirav

Bê tûte: Bê hesab

Bêsûre: Talikatirî

Biqeşte: Biteqize,siktir be
Bixêrî: Quladûkelê
Berahî: Pêşî
Birha: Qeda, qirbî
Binûsît: Pêve mayî,leziqî
Berra kir: Anî rê, razî kir
Bêrzan: Meydan, cihê vala
bazeber: Karê giran
Bînê: Behn
Berze bî: Winda bî
Behdîn: Navê mêran e
Behir: Pare
Bor: Avek şirkê ya xurt,çemekê teng
267
Cers: Bê minet, ji xwe razî.
Cûn: Tuxmê jin û mêran re tê gotin.
Çepil: Çeplêdesta
Çilekî: Bê nefîsî
Çêrê: Çerandin
Çeqok: şilfik, kêra biçûk
D
Debar: Tehemul, îdare
Doşav: Dims,divs,dibis
Dûnde: Xelifandin, zaroyên malê
Dergûş: Landik,bêşig
Daxit: Bînit xwarê
Dev te: Cem te, ba te
Dûv: Pey, du, paş
Datewand: Niviskir
Dexil: Genim
Deve: Hêştir
Dojeh: Cehenem
Dujûn: Sixêf, xeber
Dexesî: Hesîdî
Deq û deq: Bizzat, eynî bi xwe
Diwêr: Jêhatî, netirsonek
Derak: Bela
Daxumt: Nixavt
Durre : Elmas
268
Cers: Bê minet, ji xwe razî.
Cûn: Tuxmê jin û mêran re tê gotin.

Çepil: Çeplêdesta

Çilekî: Bê nefîs

Çêrê: Çerandin

Çeqok: şilfik, kêra biçûk

D

Debar: Tehemul, îdare

Doşav: Dims,divs,dibis

Dûnde: Xelifandin, zaroyên malê

Dergûş: Landik,bêşig

Daxit: Bînit xwarê

Dev te: Cem te, ba te

Dûv: Pey, du, paş

Datewand: Niviskir

Dexil: Genim

Deve: Hêştir

Dojeh: Cehenem

Dujûn: Sixêf, xeber

Dexesî: Hesîdî

Deq û deq: Bizzat, eynî bi xwe

Diwêr: Jêhatî, netirsonak

Derak: Bela

Daxumt: Nixavt

Durre : Elmas

268

Ewan: Fenek, fesai,çira

Fûrek: Gerînek.zivranoka avê

Furt: Fort,pesn

Firtir: Hêjatir.baştir, çêtir

G

Guhişî: Mat mayî,heyret mayî

Guhnêl: Çaxê jin lê tengavbit û bixwazit

Garsî: Garis

Guhişî: Hizir, mitale

Geda: Parsek

Gundik: Gundekî li bajarê Şirnexê

Giz: Nefret

Gerew: Rehîm

H

Hay: Agahdarî

Hervîşme: Tayê neqşê

Hone: Weha ye, wesa ye

heyil: Quwet, taqet

Havroşk: Tawaş,hevrîşk,nan û rûnê helandî

Hemka: Eşîretek li hêla Hekarî

Hing: Qasî

269

Ewan: Fenek, fesað,çira

Fûrek: Gerînek.zivranoka avê

Furt: Fort,pesn

Firtir: Hêjatir.baştir, çêtir

G

Guhişî: Mat mayî,heyret mayî

Guhnêl: Çaxê jin lê tengavbit û bixwazit

Garsî: Garis

Guhşî: Hizir, mitale

Geda: Parsek

Gundik: Gundekî li bajarê Şirnexê

Giz: Nefret

Gerew: Rehîm

H

Hay: Agahdarî

Hervîşme: Tayê neqşê

Hone: Weha ye, wesa ye

heyil: Quwet, taqet

Havroşk: Tawaş,hevrîşk,nan û rûnê helandî

Hemka: Eşîretek li hêla Hekarî

Hing: Qasî

269

Heçik: Noçik, qurînek.gurmik

Hîbî: Hînbî, fêrbî

Hîz: Qûnek,qehpe

Jajî: torak,penîrê hûr

Jêlîl: Arvazî

Jinûbî: Jinebîjjina ji mêrê xwe berdayî

Jana zirav: Nexweşîyek

Jî : Jîyan (li gelek ciha hatîye bi karanîn)

K

Kermoz: Kermêş.Stêng

Kulek: Qula pencere ûdê

Kalan: Qabê şûr û xencerê

Keşol: Keşkol.turkê parsê yê derwêşan

Kewand: Şarand

Kelehî: Taxek li bajarê Cizîrê

Kelpûç: Bilûk, taboq

Karîte: Kêran,meşt
Keser: Hesret, kovan
Lehî :Laser, av rabîn
Liqat: Avaz,teqlîd
Leven: Qamîşk
Libek: Hebek.tene
Lexim: Qenal
Lalîlk: Teyfik,tebeq
Livlivî: Hereketkir
270
Heçik: Noçik, qurînek.gurmik
Hîbî: Hînbî, fêrbî
Hîz: Qûnek,qehpe
Jajî: torak,penîrê hûr
Jêlîl: Arvazî
Jinûbî: Jinebîjina ji mêrê xwe berdayî
Jana zirav: Nexweşîyek
Jî : Jîyan (li gelek ciha hatîye bi karanîn)
K
Kermoz: Kermêş.Stêng
Kulek: Qula pencere ûdê
Kalan: Qabê şûr û xencerê
Keşol: Keşkol.turkê parsê yê derwêşan
Kewand: Şarand
Kelehî: Taxek li bajarê Cizîrê
Kelpûç: Bilûk, taboq
Karîte: Kêran,meşt
Keser: Hesret, kovan
Lehî :Laser, av rabîn
Liqat: Avaz,teqlîd
Leven: Qamîşk
Libek: Hebek.tene
Lexim: Qenal
Lalîlk: Teyfik,tebeq
Livlivî: Hereketkir
270
Layît: Elekfrîka parrîya
Lîloz: Navê gulek
M
Mişext: Derbider
Misk: Gulav,qolonya
Misase: Emiskê zaroka

Miqewir: Kuhara mêşa, cihê mişa
Maxane: Cizîrî di şûna Malxirab de bikartînin.
Miqam: Hal, serûber
Mukum: Bi bawer, tund
Mirût: Melûl
Maşik: Xwarinekê (mîna nîskê ye)
Mereke: Şer, ceng (erebî ye)
Mehder: Mefer, mufe
Munker û neker: Ezrail, ewlîyayên Xudê
Mismit: Bê deng
Mezrîbe: Şirkabaranê
mayê xwe: Eleqedera xwe
Melaqî: Nermîfî, nazdarî
Mirîşo: Yê mirya dişot
Mişe: Gelek, pir
Men Rebuke: Xudayê ye kî ye
Meraqo: Navê filan e.
N

Neşter: Kêrka dokroran
Nependî: Veşartî, îllegal
Neqolî: Dedîqodû, fesadî
Newq: Hefk, qirik
Nivist: Raza, raket, vezelîya
Neker: Neîşker
Nijadker : Yê şelandinê dikan
Nekamî : Gilî, fesadî

271

Layît: Elekfrîka parrîya
Lîloz: Navê gulek

M

Mişext: Derbider
Misk: Gulav, qolonya
Misase: Emiskê zaroka
Miqewir: Kuhara mêşa, cihê mişa
Maxane: Cizîrî di şûna Malxirab de bikartînin.
Miqam: Hal, serûber
Mukum: Bi bawer, tund
Mirût: Melûl
Maşik: Xwarinekê (mîna nîskê ye)
Mereke: Şer, ceng (erebî ye)
Mehder: Mefer, mufe
Munker û neker: Ezrail, ewlîyayên Xudê

Mismit: Bê deng
Mezrîbe: Şirkabaranê
mayê xwe: Eleqedera xwe
Melaqî: Nermîffî, nazdarî
Mirîşo: Yê mirya dişot
Mişe: Gelek, pir
Men Rebuke: Xudayê ye kî ye
Meraqo: Navê filan e.
N
Neşter: Kêrka dokroran
Nependî: Veşartî, îllegal
Neqolî: Dedîqodû, fesadî
Newq: Hefk, qirik
Nivist: Raza, raket, vezelîya
Neker: Neîşker
Nijadker : Yê şelandinê dikin
Nekamî : Gilî, fesadî
271
Petî: Saf, zelal
Perweste: Zarokê gihayî, mezin
Pêlbîn: Berbîn, zîqbîn
Pîjan: Ping (zebzeyek)
Pûte: Qîmet, rûmet
Peşkek: Hebek
Patek: paçek, kincikek
Pêstirk: Pêlik,nerdewan, silim
Pêtive: Pêwiste
Pepan: Gotinek ji bo zarokan (ji pêr ve)
Pencek: Kulmek, lepek
Porpor: Gevezetî
Piring: Pêlê agirî
Qutan: Kutan,lêdan,lêxistin
Qeselî: Qesirî, qufilî
Qelhan: Qirkirin
Qam: Bejin, dirêjahî
Qurebergêr: Kerêbegzade
Qaqanî: Tapû, qalçûl
Qureder: Zeqnebût,quzilqurt
Qoran û Haman: Ev wekî Nemrod
û Fîrewn in, ku xwe bi Xudê dan naskirin
Qurnet :Koşekê malê an ûdê
Qewyatî : Wesîyet

272

Petî: Saf, zelal

Perweste: Zarokê gihayî, mezin

Pêlbîn: Berbîn, zîqbîn

Pîjan: Ping (zebzeyek)

Pûte: Qîmet, rûmet

Peşkek: Hebek

Patek: paçek, kincikek

Pêstirk: Pêlik,nerdewan, silim

Pêtive: Pêwiste

Pepan: Gotinek ji bo zarokan (ji pêr ve)

Pencek: Kulmek, lepek

Porpor: Gevezetî

Piring: Pêlê agirî

Qutan: Kutan,lêdan,lêxistin

Qesêlî: Qesirî, qufilî

Qelhan: Qirkirin

Qam: Bejin, dirêjahî

Qurebergêr: Kerêbegzade

Qaqanî: Tapû, qalçûl

Qureder: Zeqnebût,quzilqurt

Qoran û Haman: Ev wekî Nemrod

û Fîrewn in, ku xwe bi Xudê dan naskirin

Qurnet :Koşekê malê an ûdê

Qewyatî : Wesîyet

272

R

Rijî: Poş, bêrûn

Rêhdên rihên mirovî

Sehim: Tirş,sêw

Sîyanet: Qedir

Serêlî: Şewekê sfranan e

Sekwet: hereketên pezî

Sera: Serayî, koşk

Sotin: Şewtandin

Seharê: Berbangê, sibê zû

Suxte :Feqê mela

Şiware: Ava mirîya pê dişûn

Şimik: Terlik

Şol: Kar, îş,şixul

Şepilî: Şepirze (şerpeze) bû

Şêvbûrk: Şevgêrik, mêvaniya şevê

Şelatî: Serserî
Şaqis:Şeqiz, ecêbmayî
Şû kir: Zewicî (tenê ji bo jinan tê bikaranîn)
Şon: Şûn, cih
Şekî : Qebdayî
Şikêvlatok: Kûsî,kûsele, kîso
Şax û Hebler: Du gundên li bajarê Cizîrê ne
T

Terd kirin: Ji sinifê avêtin

Teşabet: Bê serûber

273

R

Rijî: Poş, bêrûn

Rêhdên rihên mirovî

Sehim: Tirş,sêw

Sîyanet: Qedir

Serêlî: Şewekê sfranan e

Sekwet: hereketên pezî

Sera: Serayî, koşk

Sotin: Şewtandin

Seharê: Berbangê, sibê zû

Suxte :Feqê mela

Şiware: Ava mirîya pê dişûn

Şimik: Terlik

Şol: Kar, îş,şixul

Şepilî: Şepirze (şerpeze) bû

Şêvbûrk: Şevgêrik, mêvanîya şevê

Şelatî: Serserî

Şaqis:Şeqiz, ecêbmayî

Şû kir: Zewicî (tenê ji bo jinan tê bikaranîn)

Şon: Şûn, cih

Şekî : Qebdayî

Şikêvlatok: Kûsî,kûsele, kîso

Şax û Hebler: Du gundên li bajarê Cizîrê ne
T

T

Terd kirin: Ji sinifê avêtin

Teşabet: Bê serûber

273

Tezî: Cemidî

Tekber: Qîyafet

Tozek: Hebek

Tena: Hêsa, rehetî

Tibil: Tilî
Tû: To, qeymaxa mast
Tîyê tavê: Tîrê tavê
Tehre: Germatîya havînê
Tehin: Gazind, gotinên şifre
u
Ulî: Koşk, qesir
Varî: Alîkî
X
Xavik: Kemkê sera, tulbend
Xirinî: Xwirînî, (xwarina sibê nexwarîye)
Xurîn: Lêhaytin, dengê bilind
Xuh: Xwişk
Xal: Nîşan, deq
Xirên: dengê tiştan
Xunkar : Mezinê dewletê.
Xavek: Hîlek
Zîz: Xeyîdî, enirî, dilmayî
Zîvar zîvar: Qet qet, parçe parçe
Zigurt: Bêkar, ezeb
Zaxe: Bêmoral
274
Tezî: Cemidî
Tekber: Qîyafet
Tozek: Hebek
Tena: Hêsa, rehetî
Tibil: Tilî
Tû: To, qeymaxa mast
Tîyê tavê: Tîrê tavê
Tehre: Germatîya havînê
Tehin: Gazind, gotinên şifre
u
Ulî: Koşk, qesir
Varî: Alîkî
X
Xavik: Kemkê sera, tulbend
Xirinî: Xwirînî, (xwarina sibê nexwarîye)
Xurîn: Lêhaytin, dengê bilind
Xuh: Xwişk
Xal: Nîşan, deq
Xirên: dengê tiştan
Xunkar : Mezinê dewletê.

Xavek: Hîlek

Zîz: Xeyîdî, enirî, dilmayî

Zîvar zîvar: Qet qet, parçe parçe

Zigurt: Bêkar, ezeb

Zaxe: Bêmoral

274

"Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya" yekemîn car di sala 1979-an da pinûkeka ji gotinên pêşîya bi şirovekirin haûye çapkirin. Herweha eve yekem car e ku bi latîni bêt çapkirin .

Ev pinûk e, ne tenê berevokêka nimûneyên folklor (zargotina) kurdî ya rengîn e, lê herweha xezîneyek dewlemend ya peyv û deranîyên (idiom) kurdî ye. Ev jî bi saya pêşîyên neteweyên me ne, ku çi nemaye ji me ra negotin el Hemû gotinên wan serhatî û nimûneyên jîyana wan bûne. Ev nimûne wekî kurte gotin û çîrok mane û di hemû kar û jîyana gelê me da bûne şîret. Ev şîret di warê welatperwerî, milletparêzî, civakî, aborî, ziman, çand, têkilî û helbijartinê, dîni û hekimîyê ve jî derbaz dibe. Wek gotine:

"Ez çiya û to çiya ki ji golik ra herit giya."

"Se be ji qewmê xwe bel"

"Bila şêr piştta mirov bişkênit, ne rûvi devê mirov balisit."

"Serê xwe her bide diwarên kevinl"

"Bila mirov dîkê rojkê bit, ne mirişka sê sala bit!"

"Dorê bide dornasal"

"Şûrê qetlê li destê te, rehma Xudê li dilê te"

Seydayê mezin Mele Mehmûd Dêrşewî di vê pirtûka xwe da piranîya gotinan şirovekirine û gelek ji wan bi çîrok û nimûne efrandine.

Yahê Seydayê Dêrşewî Yahê Wergêr

**

MOTÎVÊN KURDÎ

ROHAT

DI ÇAVKANÎYÊN SWÊDÎ DE

ROHAT

Di Çavkanîyên Swêdî De

MOTÎVÊN KURDÎ

WEŞANXANA VEJÎN * VEJIN FÖRLAGET * VEJIN YAYINEVÎ

Box 39122,

100 54 Stockholm / Sweden

Çapa Yekem: 15.12.1991

Wênê qapaxê :Wilh.Sarwe, Bland Rysslands Folk,Stockholm, 1 92"

Wênê qapaxa paş: A. v.Schweiger-Lerchenfeld,Stockholm, 1 883 .

ÎSBN 91-87808 03 X

Copyright ROHAT

Pergala Rûpelan: Bûbê

Printed in Sweden

Stockholm-1991.

WEŞANXANA VEJÎN * VEJIN FÖRLAGET * VEJIN YAYINEVÎ

Box 39122,

100 54 Stockholm / Sweden

Çapa Yekem: 15.12.1991

Wênê qapaxê :Wilh.Sarwe, Bland Rysslands Folk,Stockholm, 1 92"

Wênê qapaxa paş: A. v.Schweiger-Lerchenfeld,Stockholm, 1 883 .

ÎSBN 91-87808 03 X

Copyright ROHAT

Pergala Rûpelan: Bûbê

Printed in Sweden

Stockholm-1991.

ROHAT

A. A. A A

DI ÇAVKANIYEN SWEDI DE

MOTÎVÊN KURDÎ

ROHAT

A. A. A A

DI ÇAVKANIYEN SWEDI DE

MOTÎVÊN KURDÎ

NAVEROK

Destpêk 7

Kurdên Swêdê 10

Aktîvîten Mîsyonerên Swêdî 25

Dîtin û Bîranînên Gerokên Swêdî li ser Kurdan 40

Çend Kontaktên Edebî 61

Li Ser Helbestvaniya "Mîrê Kurd" Gunnar Ekelöf. 75

Duelloya Hêzên Pro-kurd û Kontra-Kurd 95

Di Nav "Edebîyata Olof Palme"de Nêçîra Kurdan 134

Bîbloya 157

NAVEROK

Destpêk 7

Kurdên Swêdê 10

Aktîvîten Mîsyonerên Swêdî 25

Dîtin û Bîranînên Gerokên Swêdî li ser Kurdan 40

Çend Kontaktên Edebî 61

Li Ser Helbestvanîya "Mîrê Kurd" Gunnar Ekelöf. 75

Duelloya Hêzên Pro-kurd û Kontra-Kurd 95

Di Nav "Edebîyata Olof Palme"de Nêçîra Kurdan 134

Bîbloya 157

DESTPEK

Pêwendîyên Kurdan û welatên Ewrûpî ji gelek alîyan ve çawa em dibînin pir kevn in. Li ser dîrok, ziman, edebîyat, çand, jîyîna civakî û etnografya Kurdan cara pêşîn Ewrûpîyan dest bi lêkolînan kirine. Ji wan gelek kes çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Di nav van kesan de de mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas û pisporên stratejîyê hebûne. Di dawîya van gerên xwe de, wan mîrateke ji dokumentên cuda pêkhatî ji me re hîştine. Îro Kurdnas, rohilatnas û lêkolînavanên mayîn dema h' ser Kurdan kar dikin, ew, van dokumentên kêrhatî bi firehî bi kar tînin. Di sedsalên kevn de ji ber tunebûna dewleteke Kurd, bi destê Kurdan tunebûna îmkana nivîsîna dîroka Kurdan îro çawa em dibînin çend dijwarî û serêşîyan bona lêkolînavan peyda dike. Lê belê ev dokument, çavkanîyên Ewrûpî tînin hawarîya me, alîkarîya me dikin, rûpelên tarî ronî dikin.

Mixabin, çavkanî û dokumentên ku bi destê Ewrûpîyan li ser Kurdan di salên cuda-cuda amade bûne, piranîya wan îro nehatine lêkolandin, li ser wan kêmtir tiştên zanînê. Roj bi roj tiştên nûh derdikevin ronahîyê, di dîroka Kurdan de pencere û derîyên nûh vedibin. Di çend babetan de îmkana tê de kûrbûnê digihêje destê dîroknas û lêkolînavan. Ristina dîroka Kurdan jî bi bawerîya me bi saya van defînan dikare tenê pêk bê.

Heta niha li ser pêwendî û kontaktên di navbera Swêdî-Kurdan de lêkolîneke zanistî, fireh nehatîye çêkirin. Bêguman ev kara bi serê xwe îmkana û wext dixwaze. Swêd her çiqas welatekî piçûk û ji Kurdistanê bi hezaran km. dûr be jî, lê belê çawa em dibînin dîroka pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan diçe digihêje dewrên berî sed salan. Gelek Swêdî di van salan de çûne Kurdistanê, ji nêzîk ve nasîya xwe dane Kurdan. Paşê wan ev nêrîn û tespîten xwe derbasî li ser kaxiz kirine. Lê belê ev çavkanî û dokumentan derheqa Kurdan û Kurdistanê bona kişandina xetên tabloyeke gîştî tenê çend tiştan pêşkêşî me dikin, hemû îmkanan li ber me ranaxin.

DESTPEK

Pêwendîyên Kurdan û welatên Ewrûpî ji gelek alîyan ve çawa em dibînin pir kevn in. Li ser dîrok, ziman, edebîyat, çand, jîyîna civakî û etnografya Kurdan cara pêşîn Ewrûpîyan dest bi lêkolînan kirine. Ji wan gelek kes çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Di nav van kesan de de mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas û pisporên stratejîyê hebûne. Di dawîya van gerên xwe de, wan mîrateke ji dokumentên cuda pêkhatî ji me re hîştine. Îro Kurdnas, rohilatnas û lêkolînavanên mayîn dema h' ser Kurdan kar dikin, ew, van dokumentên kêrhatî bi firehî bi kar tînin. Di sedsalên kevn de ji ber tunebûna dewleteke Kurd, bi destê Kurdan tunebûna îmkana nivîsîna dîroka Kurdan îro çawa em dibînin

çend dijwarî û serêşîyan bona lêkolînvanan peyda dike. Lê belê ev dokument, çavkanîyên Ewrûpî tî hawarîya me, alîkarîya me dikin, rûpelên tarî ronî dikin.

Mixabin, çavkanî û dokumentên ku bi destê Ewrûpîyan li ser Kurdistan di salên cuda-cuda amade bûne, pîranîya wan îro nehatine lêkolandin, li ser wan kêmtir tişt tî zanîn. Roj bi roj tiştên nû derdikevin ronahîyê, di dîroka Kurdistan de pencere û derîyên nû vedibin. Di çend babetan de îmkana tî de kûrbûnê digihêje destê dîrokas û lêkolînvanan. Ristina dîroka Kurdistan jî bi bawerîya me bi saya van defînan dikare tenê pêk bê.

Heta niha li ser pêwendî û kontaktên di navbera Swêdî-Kurdan de lêkolîneke zanistî, fireh nehatîye çêkirin. Bêguman ev kara bi serê xwe îmkana û wext dixwaze. Swêd her çiqas welatekî piçûk û jî Kurdistanê bi hezaran km. dûr be jî, lê belê çawa em dibînin dîroka pêwendîyên Kurdistan-Swêdîyan diçe digihêje dewrên berî sed salan. Gelek Swêdî di van salan de çûne Kurdistanê, ji nêzîk ve nasîya xwe dane Kurdistan. Paşê wan ev nêrîn û tespîtên xwe derbasî li ser kaxiz kirine. Lê belê ev çavkanî û dokumentan derheqa Kurdistan û Kurdistanê bona kişandina xetên tabloyeke giştî tenê çend tiştan pêşkêşî me dikin, hemû îmkanan li ber me ranaxin.

Ev lêkolîna me ya ku jî çend beşan pêk tî, di vî babetê de tenê wek gavekê dikare bê hesabandin. Ev pirtûk, dîroka pêwendîyên Kurdistan û Swêdîyan nîne, pirtûk li ser sistemeke wusan amade nebûye. Lê belê jî bo zanîn û fêrbûna van pêwendîyan çawa me li jor jî got tenê gavek e, destpêk û alîkarîk e. Di rûpelên vî pirtûkê yê pêşîn de çawa xwendevan dibînin wek destpêk nivîseke li ser rewşa Kurdên ku îro î Swêdê dimînin, cîh girtîye. Ji bo baş tîgîhiştina pêwendîyên Kurd-Swêdîyan yê dîrokî me ev destpêka kêrhatî û pêwîst dît. Ji alîyê din xwendevanên ku dixwazin U ser rewşa Kurdên Swêdê çend tiştan fêr bibin, ev destpêk bona wan dikare bibe alîkar. Xwendevanên ku dixwazin salên bihurî û salên nêzîk rûberî hev bikin, bo vî yekê jî ew zanîyarîyên kurt ku vî destpêkê de cîh girine, dikarin alîkarîya wan bikin.

Di beşa yekemîn de dîtînen çend mîsyonerên Swêdî U ser Kurdistan cîh girtîye.

Di nav Kurdistan de kar û xebatên wan, nêrînen wan bi kurtî tî pêşkêş kirin. Mîsyonerên Swêdî di hindava dîn de li rewşa Kurdistan nihêrîne, ji ber vî yekê jî wan nikaribû xwe bigîhanda çend realîteyên Kurdistanê, janên wan yê mezin bidîtan.

Di beşa duwemîn de jî der mîsyoneran tenê çend gerokên ku çûne Kurdistanê, dîtînen wan cîh girtine. Di nav van gerokan de kesên nivîskar, rojnamevan, zabit, karmend ,rohilatnas û gerokên mayîn hebûne. Angorî mîsyoneran van kesan zanîyarîyên fireh û herafî derheqa Kurdistan ji xwe re peyda kirine û di gernameyên

xwe de cîh dane van dîtînen xwe: Di beşeke mayîn de li ser çend kontaktên edebî hatîye sekinîn. Bi kurtî di edebîyata

Swêdî de tema Kurdistan çawa cîh girtîye, derheqa vî yekê de zanîyarîyên kurt tî dayîn. Di vî beşê de ne tenê berhemên nivîskarên Swêdî, ji alîyê din çend berhemên ku bi zimanekî mayîn hatine nivîsîn, paşê bi Swêdî derketine li ser wan jî hatîye sekinandin.

Di vî çarçeva edebî de helbestvanê Swêdî Gunnar Ekelöf (1907-1968) bûye

babeta lêkolîneke bi serê xwe. Ji ber ku di berhemên Ekelöf de tema Kurdan cî-
hekî bingeîn digre, me ev tema hêjayî lêkolîneke mayîn dît.

Di navbera salên 1960-1980'an di nav weşanên perîyodîk yê Swêdî de bi taybetî
tekoşîna gelê Kurd U Iraqê çawa cîh girtîye, ev beşê lêkolîna me derheqa vê
yekê de zanîyarîyên fireh pêşkêş dike. Derheqa pirsra Kurdan de nivîskar û rojnamevanên
Swêdî çawa em dibînin bûne du beşan, U pêşberî hev sekinîne, ketine
nav polemîkên tûj.

Di beşa vê pirtûkê ya dawîn de bi taybetî di sala 1986 'an piştî kuştina serokwezîrê
Swêdê Olof Palme, peydabûna nêçîra Kurdan angorî zanîyarîyên çend
pirtûkan tê analîz kirin. Çawa di vê analîzê de jî tê dîyar krrin, bi rastî ev nêçîra
Kurdan berî kuştina Palme, ji ber çend bûyerên mayîn ji mêjve dest pê kiribû. Piş-
tî kuştina Palme U ser vê bûyerê U dora 20 pirtûkan çavkanîyên ji hev cuda hatin
weşandin. Di nav van pirtûkan de rapor, xebatên rojnamevanan, romanên dedektîf
û çend xebatên din jî hene.

Ev şeş lêkolînên ku wek beş-beş di vê pirtûkê de cîh girtine, me wusan U du
hev rêz krr ku derheqa pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de ji salên kevn heta rojên
îroyîn xwendevan, global û gilover be jî bigihêje çend zanîyarîyên dîrokî yê giştî U
ser Kurdan.

Di dawîya pirtûkê de bîbloyafîyêke fireh U ser Kurdan cîh girtîye. Ev bîbloyafîya
bêguman ne rêk û pêk e, hemû çavkanîyên Swêdî U ser Kurdan tê de cîh
negirtine. Lê belê heta niha U ser Kurdan bi zimanê Swêdî çî derketîye, em dikarin
bêjin piraniya van çavkanîyan di vê bîbloyafîyê de cîh girtine. Di nav vê Ustê
de zêdetir pirtûkên ku bi temamî bi zimanê Swêdî U Kurdan hatine nivîsîn, hene.

-8-

Ev lêkolîna me ya ku ji çend beşan pêk tê, di vê babetê de tenê wek gavekê dikare
bê hesibandin. Ev pirtûk, dîroka pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan nîne, pirtûk
li ser sîstemeke wusan amade nebûye. Lê belê ji bo zanîn û fêrbûna van
pêwendîyan çawa me li jor jî got tenê gavek e, destpêk û alîkarîk e. Di rûpelên vê pirtûkê yê pêşîn de
çawa xwendevan dibînin wek destpêk nivî-

seke li ser rewşa Kurdên ku îro îî Swêdê dimînin, cîh girtîye. Ji bo baş têngîştina
pêwendîyên Kurd-Swêdîyan yê dîrokî me ev destpêka kêrhatî û pêwîst dît. Ji
alîyê din xwendevanên ku dixwazin U ser rewşa Kurdên Swêdê çend tiştan fêr bibin,
ev destpêk bona wan dikare bibe alîkar. Xwendevanên ku dixwazin salên bihurî
û salên nêzîk rûberî hev bikin, bo vê yekê jî ew zanîyarîyên kurt ku vê
destpêkê de cîh girine, dikarin alîkarîya wan bikin.

Di beşa yekemîn de dîtînen çend mîsyonerên Swêdî U ser Kurdan cîh girtîye.

Di nav Kurdan de kar û xebatên wan, nêrînen wan bi kurtî tînen pêşkêş kirin. Mî-
syonerên Swêdî di hindava dîn de li rewşa Kurdan nihêrine, ji ber vê yekê jî wan
nikaribû xwe bigîhande çend realîteyên Kurdistanê, janên wan yê mezînan bidîtan.

Di beşa duwemîn de ji der mîsyoneran tenê çend gerokên ku çûne Kurdistanê,
dîtînen wan cîh girtine. Di nav van gerokan de kesên nivîskar, rojnamevan, zabit,
karmend ,rohilatnas û gerokên mayîn hebûne. Angorî mîsyoneran van kesan zanîyarîyên

fireh û heralî derheqa Kurdan ji xwe re peyda kirine û di gernameyên xwe de cîh dane van dîtînên xwe: Di beşeke mayîn de li ser çend kontaktên edebî hatîye sekinîn. Bi kurtî di edebîyata

Swêdî de tema Kurdan çawa cîh girtîye, derheqa vê yekê de zanîyarîyên kurt tîn dayîn. Di vê beşê de ne tenê berhemên nivîskarên Swêdî, ji aliyê din çend berhemên ku bi zimanekî mayîn hatine nivîsîn, paşê bi Swêdî derketine li ser wan jî hatîye sekinandin.

Di vê çarçeva edebî de helbestvanê Swêdî Gunnar Ekelöf (1907-1968) bûye babeta lêkolîneke bi serê xwe. Ji ber ku di berhemên Ekelöf de tema Kurdan cîhekî bingeşîn digre, me ev tema hêjayî lêkolîneke mayîn dît.

Di navbera salên 1960-1980'an di nav weşanên perîyodîk yên Swêdî de bi taybetî tekoşîna gelê Kurd U Iraqê çawa cîh girtîye, ev beşê lêkolîna me derheqa vê yekê de zanîyarîyên fireh pêşkêş dike. Derheqa pirsê Kurdan de nivîskar û rojnamevanên Swêdî çawa em dibînin bûne du beşan, U pêşberî hev sekinîne, ketine nav polemîkên tûj.

Di beşa vê pirtûkê ya dawîn de bi taybetî di sala 1986 'an piştî kuştina serokwezîrê Swêdê Olof Palme, peydabûna nêçîra Kurdan angorî zanîyarîyên çend pirtûkan tê analîz kirin. Çawa di vê analîzê de jî tê dîyar krrin, bi rastî ev nêçîra Kurdan berî kuştina Palme, ji ber çend bûyerên mayîn ji mêjve dest pê kiribû. Piştî kuştina Palme U ser vê bûyerê U dora 20 pirtûkan çavkanîyên ji hev cuda hatin weşandin. Di nav van pirtûkan de rapor, xebatên rojnamevanan, romanên dedektîf û çend xebatên din jî hene.

Ev şeş lêkolînen ku wek beş-beş di vê pirtûkê de cîh girtine, me wusan U du hev rêz krr ku derheqa pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de ji salên kevn heta rojên îroyîn xwendevan, global û gilover be jî bigihêje çend zanîyarîyên dîrokî yên giştî U ser Kurdan.

Di dawîya pirtûkê de bîbloyafîyeke fireh U ser Kurdan cîh girtîye. Ev bîbloyafîya bêguman ne rêk û pêk e, hemû çavkanîyên Swêdî U ser Kurdan tê de cîh negirtine. Lê belê heta niha U ser Kurdan bi zimanê Swêdî çî derketîye, em dikarin bêjin pîranîya van çavkanîyan di vê bîbloyafîyê de cîh girtine. Di nav vê Ustê de zêdetir pirtûkên ku bi temamî bi zimanê Swêdî U Kurdan hatine nivîsîn, hene.

-8-

Di çend çavkanîyan de jî tenê tema Kurdan beşeke naveroka van berheman pêk anîye. Çend çavkanî jî, çawa em dibînin ji broşur, rapor û ji tezên ku U unîversîtan de amadbûyî pêk tîn. Hemû ev materîyal angorî salên derketinê rêz bûne û hejmara wan gîhîştîye 168 Uban.

Di çavkanîyên Swêdî de malzemekî fireh jî li ser Kurdan , ji wêne, sûret, nîgar, nexşan pêk tê. Ne tenê wek foto hinek kesan jî, bi destê xwe çend berhem wek tabloyan çêkirine.

Ez hêvî dikim ku ev lêkolîna me, ji bo nasîna pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan, Kurdan û welatên Ewropî yên mayîn bibe gavek û alîkarîke piçûk.

ROHAT

1.11.1991 Stockholm

Di çend çavkanîyan de jî tenê tema Kurdan beşeke naveroka van berheman pêk anîye. Çend çavkanî jî, çawa em dibînin ji broşur, rapor û ji tezên ku U unîversîtan de amadbûyî pêk tên. Hemû ev materîyal angorî salên derketinê rêz bûne û hejmara wan gîhîştîye 168 Uban.

Di çavkanîyên Swêdî de malzemekî fireh jî li ser Kurdan , ji wêne, sûret, nîgar, nexşan pêk tê. Ne tenê wek foto hinek kesan jî, bi destê xwe çend berhem wek tabloyan çêkirine.

Ez hêvî dikim ku ev lêkolîna me, ji bo nasîna pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan, Kurdan û welatên Ewrûpî yê mayîn bibe gavek û alîkarîke piçûk.

ROHAT

1.11.1991 Stockholm

A. A

KURDEN SWEDE

(Sverige-Kûfder)

Îro li Ewrûpê bi sed hezaran Kurd dijîn. Sedemên hatina van Kurdan ji hev gelek cudatir e. Piştî salên 1960'an ji ber hewcedarîya valahîya hêza kar li Ewrûpê piranîya Kurdan wek karker hatin derketine van welatên biyanî. Beşek ji wan jî çawa em dibînin wek xwendekar hatine, êdî şunda venegeryane. Ji ber zordestî û lêdanên polîtîk li welatên ku Kurd lê dimînin, gelek Kurd piştî bûyer û guhartinên polîtîk mecbur mane, derketine dervayî welat, ji wan gelek hatine welatên Ewrûpê. Îro çiqas Kurd li Ewrûpê hene, çî dikin, rewşa wan çî ye, ji kîjan beşên Kurdistanê tên di vê babetê de heta niha tu xebateke fireh nehatîye çêkirin, zanîyarî û agahdarîyên ku mirov têr dikin gelek kêr in. Ev yeka ji bo hejmara Kurdên ku li dervayî welat dijîn jî derbas dibe. Di çavkanî û pirtûkan de gelek zanîyarîyên ku bi hev nagrin, hene. Di vî warî de dijwarîke mezin jî, Kurd li welatê Ewrûpê li ser hev welatîyê wan welatên ku Kurd jê tên, hatine hesibandin, wek Kurdên Tirkîyê di qeydan de "Tirk" hatine nîşandin. Lê belê hejmara Kurdên li welatê Ewrûpê dimînin îro kêr-zêde tê zanîn, hejmarên gulover ber destê me hene. Angorî materîyaleke ku îsal çapbûyî (Kurden im Exii, Beriin, 1991) belavbûna Kurdan li welatên Ewrûpê wek tabloya jêr e:

Almanya

Fransa

Holanda

Awusturya

Îsvîçre

Swêd

Danmark

Belçîka

Ingîltere

Norweç

300.000

30.000

20.000

20.000

15.000

10.000

9.000

9.000

4.000

1.000

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

500.000

40.000

30.000

25.000

18.000

12.000

11.000

10.000

5.000

2.000

Angorî Kurdên Swêdê û hin çavkanîyên mayîn hejmara Kurdên ku li Swêdê dimînin îro ji 15 hezaran derbas dibe. Piştî salên 1960-10-

A. A

KURDEN SWEDE

(Sverige-Kûfder)

Îro li Ewrûpê bi sed hezaran Kurd dijîn. Sedemên hatina van Kurdan ji hev gelek cudatir e. Piştî salên 1960'an ji ber hewcedariya valahiya hêza kar li Ewrûpê piraniya Kurdan wek karker hatin derketine van welatên biyanî. Beşek ji wan jî çawa em dibînin wek

xwendekar hatine, êdî şunda venegeryane. Ji ber zordestî û lêdanên polîtîk li welatên ku Kurd lê dimînin, gelek Kurd piştî bûyer û guhartinên polîtîk mecbur mane, derketine dervayî welat, ji wan gelek hatine welatên Ewrûpê. Îro çiqas Kurd li Ewrûpê hene, çi dikin, rewşa wan çî ye, ji kîjan beşên Kurdistanê tên di vê babetê de heta niha tu xebateke fireh nehatîye çêkirin, zanîyarî û agahdarîyên ku mirov têr dikin gelek kê in. Ev yeka ji bo hejmara Kurdên ku li dervayî welat dijîn jî derbas dibe. Di çavkanî û pirtûkan de gelek zanîyarîyên ku bi hev nagrin, hene. Di vî warî de dijwarîke mezin jî, Kurd li welatê Ewrûpê li ser hevvelatîyê wan welatên ku Kurd jê tên, hatine hesibandin, wek Kurdên Tirkîyê di qeydan de "Tirk" hatine nîşandin. Lê belê hejmara Kurdên li welatê Ewrûpê dimînin îro kê-m-zêde tê zanîn, hejmarên gulover ber destê me hene. Angorî materîyaleke ku îsal çapbûyî (Kurden im Exii, Beriin, 1991) belavbûna Kurdan li welatên Ewrûpê wek tabloya jêr e:

Almanya

Fransa

Holanda

Awusturya

Îsvîçre

Swêd

Danmark

Belçîka

Ingîltêre

Norweç

300.000

30.000

20.000

20.000

15.000

10.000

9.000

9.000

4.000

1.000

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

heta

500.000

40.000

30.000

25.000

18.000

12.000

11.000

10.000

5.000

2.000

Angorî Kurdên Swêdê û hin çavkanîyên mayîn hejmara Kurdên ku li Swêdê dimînin îro ji 15 hezaran derbas dibe. Piştî salên 1960-10-

an çawa em dibînin gelek Kurd wek karker hatine Swêdê. Piranîya wan ji Kurdistana Tirkîyê hatine. Berî salên 1960'an em tek-tek rastî navên çend Kurdan tên ku cara pêşîn hatine Swêdê, wek Mirze Seîd, Şerîf Paşa, Silêman (Alexander), Selhattîn RastgeldL.Derheqa van herçar Kurdan de agahdarîyên fireh di beşên vê pirtûkê yên mayîn de cîh girtine.

Ku

GaLaLa

XUHaiJTAS

IHAVJ

Dear ^lr ,

tfe

rdistcm L

«reul« lUi t«

fer yeur ;eraeaal efferta

aualaltartaa

tae existeae yeur ael? aaa

emocratic

ex?res» *ur

Party

thaaka ani 1k tr^aalsim^ the tiaja

aae aeaioal ai* t* eur ve ry naety j«

NoDate 4 July 1973

^ratitutie

tch »f

jla auriafi

f the war ia eur oeuatry A'e aaare y»u that
aentritute*

i-leaae aooe^t eur

t» tha oause

ioejp thanka

f «ur ?« i>la's surTival . »

Y«ura aincerely , "^^

Muata^ha 3arzani

Mustafa Barzanî ji ber alîkariyên Komîta Kurd Li Swêdê

bi nameyekê ve spasiyên xwe dîyar dike.

Piştî salên 1960'an hejmara Kurdan her çûye zêde bûye. Piraniya

Kurdên ku hatine Swêdê ji ber zordestiyên politîk û tunebûna

cîhên kar careke din venegerîyane, li Swêdê mane. Ji van Kurdan

-11-

an çawa em dibînin gelek Kurd wek karker hatine Swêdê. Piraniya

wan ji Kurdistana Tirkîyê hatine. Berî salên 1960'an em tek-tek

rastî navên çend Kurdan tên ku cara pêşîn hatine Swêdê, wek Mirze

Seîd, Şerîf Paşa, Silêman (Alexander), Selhattîn RastgeldL.Derheqa

van herçar Kurdan de agahdarîyên fireh di beşên vê

pirtûkê yên mayîn de cîh girtine.

Ku

GaLaLa

XUHaiJTAS

IHA vJ

Dear ^lr ,

tfe

rdistcm L

«reul« lUi t«

fer yeur ;eraeaaal efferta

aualaltartaa

tae existeaeae yeur ael? aaa

emocratic

ex?res» *ur

Party

thaaka ani 1k tr^aalsim^ the tiaja

aae aeaioal ai* t* eur ve ry naety j«

NoDate 4 July 1973

^ratitutie

tch »f

jla auriafi

f the war ia eur oeuatry A'e aaare y»u that

aentritute*

i-leaae aooe^t eur

t» tha oause

ioejp thanka

f «ur ?« i>la's surTival . »

Y«ura aincerely , "^^

Muata^ha 3arzani

Mustafa Barzanî ji ber alîkariyên Komîta Kurd Li Swêdê

bi nameyekê ve spasîyên xwe dîyar dike.

Piştî salên 1960'an hejmara Kurdan her çûye zêde bûye. Piranîya

Kurdên ku hatine Swêdê ji ber zordestîyên polîtîk û tunebûna

cîhên kar careke din venegerîyane, li Swêdê mane. Ji van Kurdan

-11-

beşek bûne hevvelatîyê Swêdî, hinek jî bûne mafê du-hevvelatîyê.

Bi taybetî Kurdên ku ji ber sedemên aborî hatine Swêdê ji bo ku

hatin-çûyîna wan li welêt hêsa bibe, bendên wan neqetin an jî hê-

zên resmî şikê nebin li ser wan, derbasî hevvelatîya Swêdê nebûne.

Lê belê lingê wan jî, ji Swêdê nabe. Ji ber başbûna rewş û mercên

aborî ew li Swêdê xwe di nav "emnîyetê" de dibînin.

Kurdên ku ji ber sedemên aborî qelfe-qelfe hatine Swêdê çawa

em dibînin piranîya wan Kurdên Qonyayê pêk tînin û di gelek çavkanîyan

de "Kurdên Qonyayê" (Konya-Kurder) tên nasîn. Kurdên

Qonyayê angorî Kurdên ku ji beşên Kurdistanê tên her çiqas keş

nama xwe ya etnîkî diparêzin jî, ji alîyê din ji bo pêştabirina vê keş

namêzêde xwe naêşînin an jî naxwazin rîskên hatin-çûyîna wan li

Tirkîyê ji ber sedemên polîtîk peyda bibin. Lê belê ji nav Kurdên

Qonyayê gelek Kurd bi taybetî nifşa nûh ji bo kesnama (huvîyeta)

xwe ya etnîkî pêşta bibin, tevî gelek aktîvîtan dibin, pirsra azadîya

Kurdan wek pirseke xwe dibînin.

Bi taybetî piştî hatina cuntayên leşkerî li Tirkîyê di salên 1970 û

1980'an vê carê gelek penaberên (multecî) polîtîk ji Kurdistana

Tirkîyê hatin Swêdê. Ji alîyê din bûyerên li îranê wek hatina Xumeynî,

destpêkirina Şerê fran-Iraqê û zêdebûna zordestîyên li ser

Kurdan li Iraqê çawa em dibînin li dor salên 1980'an hejmara Kurdên

li Swêdê ji yekten gelek zêde kir. Di destpêkê de mêr hatin,

piştî hatina mêran vê carê zarok û jinên wan jî hatin Swêdê. Bi vî

tehrî gelek malbatên belav-belav bûyî, malbatên ku endamên wan

bi salan hev nedîtîbûn gîhiştin hev, careke din dest pê kirin ji xwe

re jîyîneke nûh ava kirin. Lê bêguman jan-êşên wan hertim ajot.

Angorî koçerên aborî, rewşa van koçerên polîtîk gelek cuda bû.

Mercên vegera wan ewqas hêsa nîn bû.

Ji der Kurdên Tirkîyê, fran û Iraqê çend malbatên Kurdên Surîyê

û Lublanê jî li Swêdê dimînin. Mirov dikare bêje ji her beşên

Kurdistanê û cîhên mayîn bi hezaran Kurd hatin Swêdê kolonîke Kurdan pêk anîn, îro di nav Swêdîyan de wek kêmanîyekê dijîn û ji niha ve di çavkanîyan de navê Kurdên Swêdê (Sverige-Kurder) ji wan re hatîye dayîn. Ev cara pêşîn bû ku ewqas Kurdên beşên ji hev cuda dihatin cîhekî, nasîya xwe didan hev, hewl didan wekî hev têbigihên, zimanê hev bipeyîvin.

Îro gelek malbatên Kurd hene, ev 10-20 sal in li Swêdê dimînin, cîhê bûyîna zarokên wan îro di gelek dokumentan de wek Swêd tê nîşan din, pasaportê wan yên Swêdî hene, me çawa li jorê jî got gelek Kurd bûne bajarvanê Swêdî. Gelek zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, wek welatekî biyanî, dûr û xerîb dizanin. Mercên

-12-

beşek bûne hevvelatîyê Swêdî, hinek jî bûne mafê du-hevvelatîyê. Bi taybetî Kurdên ku ji ber sedemên aborî hatine Swêdê ji bo ku hatin-çûyîna wan li welêt hêsa bibe, bendên wan neqetin an jî hêzên resmî şikê nebin li ser wan, derbasî hevvelatîya Swêdê nebûne. Lê belê lingê wan jî, ji Swêdê nabe. Ji ber başbûna rewş û mercên aborî ew li Swêdê xwe di nav "emniyetê" de dibînin.

Kurdên ku ji ber sedemên aborî qelfe-qelfe hatine Swêdê çawa em dibînin piranîya wan Kurdên Qonyayê pêk tînin û di gelek çavkanîyan de "Kurdên Qonyayê" (Konya-Kurder) tên nasîn. Kurdên Qonyayê angorî Kurdên ku ji beşên Kurdistanê tên her çiqas keş nama xwe ya etnîkî diparêzin jî, ji alîyê din ji bo pêştabirina vê keş namêzêde xwe naêşînin an jî naxwazin rîskên hatin-çûyîna wan li Tirkîyê ji ber sedemên polîtîk peyda bibin. Lê belê ji nav Kurdên Qonyayê gelek Kurd bi taybetî nifşa nûh ji bo kesnama (huvîyeta) xwe ya etnîkî pêsta bibin, tevî gelek aktîvîtan dibin, pirsra azadîya Kurdan wek pirseke xwe dibînin.

Bi taybetî piştî hatina cuntayên leşkerî li Tirkîyê di salên 1970 û 1980'an vê carê gelek penaberên (multecî) polîtîk ji Kurdistana Tirkîyê hatin Swêdê. Ji alîyê din bûyerên li Îranê wek hatina Xumeynî, destpêkirina Şerê fran-Iraqê û zêdebûna zordestîyên li ser Kurdan li Iraqê çawa em dibînin li dor salên 1980'an hejmara Kurdên li Swêdê ji yekten gelek zêde kir. Di destpêkê de mêr hatin, piştî hatina mêran vê carê zarok û jinên wan jî hatin Swêdê. Bi vî tehrî gelek malbatên belav-belav bûyî, malbatên ku endamên wan bi salan hev nedîtibûn gîhiştin hev, careke din dest pê kirin ji xwe re jîyîneke nûh ava kirin. Lê bêguman jan-êşên wan hertim ajot. Angorî koçerên aborî, rewşa van koçerên polîtîk gelek cuda bû. Mercên vegera wan ewqas hêsa nîn bû.

Ji der Kurdên Tirkîyê, fran û Iraqê çend malbatên Kurdên Surîyê û Lublanê jî li Swêdê dimînin. Mirov dikare bêje ji her beşên

Kurdistanê û cîhên mayîn bi hezaran Kurd hatin Swêdê kolonîke Kurdan pêk anîn, îro di nav Swêdîyan de wek kêmanîyekê dijîn û ji niha ve di çavkanîyan de navê Kurdên Swêdê (Sverige-Kurder) ji wan re hatîye dayîn. Ev cara pêşîn bû ku ewqas Kurdên beşên ji hev cuda dihatin cîhekî, nasîya xwe didan hev, hewl didan wekî hev têbigihên, zimanê hev bipeyîvin.

Îro gelek malbatên Kurd hene, ev 10-20 sal in li Swêdê dimînin, cîhê bûyîna zarokên wan îro di gelek dokumentan de wek Swêd tê nîşan din, pasaportê wan yên Swêdî hene, me çawa li jorê jî got gelek Kurd bûne bajarvanê Swêdî. Gelek zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, wek welatekî biyanî, dûr û xerîb dizanin. Mercên

-12-

aborî, polîtîk û rewşa zarokên wan, van Kurdan her diçe bi Swêdê re girê dide, ji alîkî de jî beşeke wan di nav xwe de dihelîne. Îro bi Nivîskarên Kurd M.Emîn Bozarslan û Cîgerxwm bi wezîra karên biyanîyan Anita Gradin tevayî di civînekê de...

hezaran zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, çavên xwe li Swêdê vekirine. Dema mirov pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan mêze dike, wek hertim bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan gelek zelal e. Swêd, bivê-nevê Kurdan bi xwe ve girê dide. Ji alîyê din xwe xweyî derketin, hişyarbûn û serwestbûna netewî li dijî rîskê "Swêdbûnê" Kurdan gelekî diparêze. Kurd dixwazin wek Kurd bimînin.

Lê belê bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan bivê-nevê hebûna xwe nîşan dide, ev yeka piçekê jî bi rewşa "wî" Kurdî ve girêdayî ye. Di zimanê Kurdî de mirov rastî çend peyvên Swêdî jî tê, wek dagis (hêlîna zarokan), fritids (cîhgeha dema vala), arbetsförmedling (sazgeha kardîtînê), bostadsförmedling (sazgeha malditinê), tunnelbana (rîya binerdîn), godis (şîrînayê), saft (şerbet), fest (şahî), filmjölk (cureyek mast)...

Rewşa Kurdên Swêdê angorî welatên Ewrûpî yên mayîn ji çend alîyan ve cudatir e. Berî her tiştî hukmeta Swêdê wek kêmanîyên mayîn Kurd bi tehrekî resmî nas kirîye. Ji bo pêşketina çanda Kurdî îmkan-mecalên mezin pêk anîye. Kurdên li Swêdê di her warî de xwedî maf in.

-13-

aborî, polîtîk û rewşa zarokên wan, van Kurdan her diçe bi Swêdê re girê dide, ji alîkî de jî beşeke wan di nav xwe de dihelîne. Îro bi Nivîskarên Kurd M.Emîn Bozarslan û Cîgerxwm bi wezîra karên biyanîyan Anita Gradin tevayî di civînekê de...

hezaran zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, çavên xwe li Swêdê vekirine. Dema mirov pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan mêze dike, wek hertim bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan gelek zelal

e. Swêd, bivê-nevê Kurdan bi xwe ve girê dide. Ji alîyê din xwe xweyî derketin, hişyarbûn û serwextbûna netewî li dijî rîskê "Swêdbûnê" Kurdan gelekî diparêze. Kurd dixwazin wek Kurd bimînin.

Lê belê bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan bivê-nevê hebûna xwe nîşan dide, ev yeka piçekê jî bi rewşa "wî" Kurdî ve girêdayî ye. Di zimanê Kurdî de mirov rastî çend peyvên Swêdî jî tê, wek dagis (hêlîna zarokan), fritids (cîhgeha dema vala), arbetsförmedling (sazgeha kardîtînê), bostadsförmedling (sazgeha malditinê), tunnelbana (rîya binerdîn), godis (şîrînayê), saft (şerbet), fest (şahî), filmjolk (cureyek mast)...

Rewşa Kurdên Swêdê angorî welatên Ewrûpî yên mayîn ji çend alîyan ve cudatir e. Berî her tiştî hukmeta Swêdê wek kêmanîyên mayîn Kurd bi tehrekî resmî nas kirîye. Ji bo pêşketina çanda Kurdî îmkan-mecalên mezin pêk anîye. Kurdên li Swêdê di her warî de xwedî maf in.

-13-

Piranîya Kurdên Swêdê li bajarên mezin dimînin, wek Stockholm, Göteborg, Uppsala...Mirov îro li her quncikekî Swêdê dikare rastî Kurdan bê, ew li her alîyên Swêdê belav bûne. Li her bajarên mezin komelên Kurdan hene, pêwendîyên di navbera wan roj bi roj pêşta diçin.

Her çiqas di sala 1965'an de bi pêşengîya mîmar Cemal Alemdar grupeke ni navê "Penaberên Kurd" (Kurdiska flyktingar) tê saz kirin jî, komela pêşîn ya Kurdan di sala 1976'an li Stockholmê tê ava kirin. Çara pêşîn karkerên Kurd di bin baskê vê komelê de tèn bal hev, rêxistineke demokratîk bi dar dixin û navê wê datînin "Komela Karkerên Kurd li Swêdê" (Svenska Kurdiska Arbetarfö reningen).

Piştî vê komelê li cîhê mayîn jî komelên Kurdî hatin vekirin. Paşê hemû komelên Kurd di sala 1980'an de gîhiştine hev, di bin banê "Federasyona Komelên Kurdistanê" (Kurdiska Riksförbundet) de cîh girtin. Îro hejmara komelên ku di nav federasyonê de cîh girtine, gîhiştîye 30'an. Di nav van komelan de Komela Cîwanên Kurd, Komela Jinên Kurd, Komela Doxtorên Kurd, Yekitiya Nivîskarên Kurd û gelek komelên çandî hene. Federasyona Kurdî di sala 1982'an de dest pê kir kovareke bi navê Berbang derxist, heta niha di nav neh salan de 75 hejmarên wê çap bûne, vê gavê bi sê zaravayê Kurdî tê weşîn. Federasyona Kurdî ji hemû hêzên politîk re vekirîye, herkes dikare di nav de kar bike. Bi taybetî berî her tiştî federasyon di warê karên çandî û civakî de mafê hemû Kurdên Swêdê diparêze, ji alîyê din ji bo mafên gelê Kurd yên demokratîk li Swêdê angorî îmkanên xwe kar dike, pêşgirtîya xwe ji bo tekoşîna

gelê Kurd li her çar beşên Kurdistanê nîşan dide.

Federasyona Kurdî li Swêdê ji bo yekîtîya rêxistin û komelên li welatên mayîn jî bûye modeleke baş, îro çawa em dibînin mîsal li Almanyê federasyoneke ku hemû rixistinên Kurdan yê demokratîk di bin baskê xwe de berev kirîye, tune ye.

Cara pêşîn di sala 1966'an de bi alîkarîya Swêdîyan komîteke bi navê "Komîta Kurdan ya Swêdê" (Svenska Kurdkommiten) li Stockholmê tê saz kirin. Seroktîya vê komîtê Marta Hansson kirîye. Ew jina Kurdekî bi navê Muammed Amin bûye. Wan li Misirê hev nas kirîye, mêrê wê wek zabit tevî Şerê Trablusgarpê bûye. Piştî mirina mêrê xwe sempatîya wê li ser Kurdan wunda nebûye, pêşengîya sazkirina vê komîtê kirîye. Di nav vê komîtê de wek Kurd Selhattîn Rastgeldî, Cemal Alemdar, wek Swêdî jî Olof Tandberg û Jan A. Norlander aktîf kar kirine. Vê komîtê li ser Kurdan pirtûkeke bi navê "Şerê Ji Bîrkirî" amade kirîye. Beşê

-14-

Piranîya Kurdên Swêdê li bajarên mezin dimînin, wek Stockholm, Göteborg, Uppsala...Mirov îro li her quncikekî Swêdê dikare rastî Kurdan bê, ew li her aliyên Swêdê belav bûne. Li her bajarên mezin komelên Kurdan hene, pêwendîyên di navbera wan roj bi roj pêşta diçin.

Her çiqas di sala 1965'an de bi pêşengîya mîmar Cemal Alemdar grupeke ni navê "Penaberên Kurd" (Kurdiska flyktingar) tê saz kirin jî, komela pêşîn ya Kurdan di sala 1976'an li Stockholmê tê ava kirin. Çara pêşîn karkerên Kurd di bin baskê vê komelê de tên bal hev, rêxistineke demokratîk bi dar dixin û navê wê datînin "Komela Karkerên Kurd li Swêdê" (Svenska Kurdiska Arbetarfö reningen).

Piştî vê komelê li cîhê mayîn jî komelên Kurdî hatin vekirin. Paşê hemû komelên Kurd di sala 1980'an de gîhiştine hev, di bin banê "Federasyona Komelên Kurdistanê" (Kurdiska Riksförbundet) de cîh girtin. Îro hejmara komelên ku di nav federasyonê de cîh girtine, gîhiştîye 30'an. Di nav van komelan de Komela Cîwanên Kurd, Komela Jinên Kurd, Komela Doxtorên Kurd, Yekîtîya Nivîskarên Kurd û gelek komelên çandî hene. Federasyona Kurdî di sala 1982'an de dest pê kir kovareke bi navê Berbang derxist, heta niha di nav neh salan de 75 hejmarên wê çap bûne, vê gavê bi sê zaravayê Kurdî tê weşîn. Federasyona Kurdî ji hemû hêzên politîk re vekirîye, herkes dikare di nav de kar bike. Bi taybetî berî her tiştî federasyon di warê karên çandî û civakî de mafê hemû Kurdên Swêdê diparêze, ji aliyê din ji bo mafên gelê Kurd yê demokratîk li Swêdê angorî îmkanên xwe kar dike, pêşgirtîya xwe ji bo tekoşîna

gelê Kurd li her çar beşên Kurdistanê nîşan dide.

Federasyona Kurdî li Swêdê ji bo yekîtîya rêxistin û komelên li welatên mayîn jî bûye modeleke baş, îro çawa em dibînin mîsal li Almanyê federasyoneke ku hemû rixistinên Kurdan yê demokratîk di bin baskê xwe de berev kirîye, tune ye.

Cara pêşîn di sala 1966'an de bi alîkarîya Swêdîyan komîteke bi navê "Komîta Kurdan ya Swêdê" (Svenska Kurdkommiten) li Stockholmê tê saz kirin. Seroktîya vê komîtê Marta Hansson kirîye. Ew jina Kurdekî bi navê Muammed Amin bûye. Wan li Misirê hev nas kirîye, mêrê wê wek zabit tevî Şerê Trablusgarpê bûye. Piştî mirina mêrê xwe sêmpatîya wê li ser Kurdan wunda nebûye, pêşengîya sazkirina vê komîtê kirîye. Di nav vê komîtê de wek Kurd Selhattîn Rastgeldî, Cemal Alemdar, wek Swêdî jî Olof Tandberg û Jan A. Norlander aktîf kar kirine. Vê komîtê li ser Kurdan pirtûkeke bi navê "Şerê Ji Bîrkirî" amade kirîye. Beşê

-14-

Zarokxana Kurdî ya ku di sala 1984-an de hatiye vekirin bingehîn ji alîyê Selhattîn Rastgeldî hatîye nivîsîn, Olof Tandberg li ser dîroka Kurdistanê beşek nivîsîye. Di dawîya pirtûkê de bîbloyafyeye fireh cara pêşîn li ser Kurdan ji alîyê Jan A. Norlander de hatîye amade kirin. Wî li di wan salan "Instûtîya Polîtîkaya Der" kar kirîye, niha jî li Urdirê dimîne. Selhattîn Rastgeldî li bajarê Ruhayê hatîye dinê, paşê li îstebolê Robert Kolejî xwendîye. Ew di sala 1947'an de tê Swêdê di nexaxana Karolinskayê kar dike. Di sal 1958'an de jî dibe doxtor. Rastgeldî piştî salên 1960'an aktîf tevî piştgirtîya doza Kurdan dibe. Ew, di di sala 1986'an de li Stockholmê wefat dike.

Li Swêdê tiştê ku bala mirovan zêdetir dikşîne, pêşketina çanda Kurdî ye. Ev gulvedan, pêşketin û serfirazîya çanda Kurdî ji alîyê sazgehên dewletê alîkarîke mezin dibîne.

Li Swêdê di van salên dawîn de gelek rojname û kovarên Kurdî derketine. Ev pêşketina weşanên perîyodîk îro jî dajo. Ev organa di jîyîna civakî û çandî de bêguman roleke mezin dilîzin. Ji vana çend heb bi du zimanan mîsal Kurdî-Tirkî derdikevin. Hinek jî bi çend zaravên Kurdî tînen weşîn. Çend weşan seranser bi Kurdî derdikevin. Di navbera salên 1978- 199 l'an de ev rojname û kovarên Kurdî hatine weşîn:

15-

Zarokxana Kurdî ya ku di sala 1984-an de hatiye vekirin bingehîn ji alîyê Selhattîn Rastgeldî hatîye nivîsîn, Olof Tandberg li ser dîroka Kurdistanê beşek nivîsîye. Di dawîya pirtûkê de bîbloyafyeye fireh cara pêşîn li ser Kurdan ji alîyê Jan A. Norlander de

hatîye amade kirin. Wî li di wan salan "Instûtîya Polîtîkaya Der" kar kirîye, niha jî li Urdinê dimîne. Selhattîn Rastgeldî li bajarê Ruhayê hatîye dinê, paşê li îstenbolê Robert Kolejî xwendîye. Ew di sala 1947'an de tê Swêdê di nexaşxana Karolinskayê kar dike. Di sal 1958'an de jî dibe doxtor. Rastgeldî piştî salên 1960'an aktîf tevî piştgirtîya doza Kurdan dibe. Ew, di di sala 1986'an de li Stockholmê wefat dike.

Li Swêdê tiştê ku bala mirovan zêdetir dikê, pêşketina çanda Kurdî ye. Ev gulvedan, pêşketin û serfirazîya çanda Kurdî ji aliyê sazgehên dewletê alîkarîke mezin dibîne.

Li Swêdê di van salên dawîn de gelek rojname û kovarên Kurdî derketine. Ev pêşketina weşanên perîyodîk îro jî dajo. Ev organa di jîyîna civakî û çandî de bêguman roleke mezin dilîzin. Ji vana çend heb bi du zimanan mîsal Kurdî-Tirkî derdikevin. Hinek jî bi çend zaravên Kurdî tên weşîn. Çend weşan seranser bi Kurdî derdikevin. Di navbera salên 1978- 199 l'an de ev rojname û kovarên Kurdî hatine weşîn:

15-

Armanc (1979, di destpêkê de Kurdî-Tirkî, paşê tenê Kurdî).

Ayre (1985, Kurdî-zaravê zazakî û Tirkî derketîye).

Berbang (1982, Bi hersê zaravên Kurdî tê weşîn).

Berbanga Kurdistan (1984, tenê hejmarek bi Tirkî)

Berhem (1988, Kurdî-Tirkî).

Bergeh (1989, Kurdî-Tirkî)

Berxwedan (1983, Kurdî, paşê li Almanyê çap bû).

Çarçira (1986, tenê bi Kurdî derketîye).

Hêlîn (1982, kovara zarokan tenê bi Kurdî).

Hêvî (1981, kovara zarokan tenê bi Kurdî).

Hêvîya Gel (1986, Kurdî-Tirkî)

Îsot (1985, kovara mîzahî).

Koçer (1988, kovara zarokan, Kurdî-tenê bi zaravê Soranî).

Kulîlk (1980, kovara zarokan, bi Kurdî).

Kurdistan Press (1986, Kurdî-Tirkî).

Mamosteyê Kurd (1985, Kurdî,tenê bi zaravê Soranî).

Mirkut (1985, kovara mîzahî).

Niştiman (1983, Kurdî-Tirkî).

Pale (1978, Kurdî-Tirkî).

Pêşeng (1983, Kurdî-Tirkî).

Rênasî (1988, tenê Kurdî)

Rizgarîya Kurdistan (1979, Kurdî-Tirkî).

Roja Nû (1979, pêşîyê Kurdî-Tirkî, paşê tenê bi Kurdî).

Rojev (199 1, Kurdî-Tirkî)

Serdemên Nûh (1986, Kurdî-bi zaravê soranî, hin hejmaran de nivîsarên Kurmancî).

Yekitîya Sosyalîst (1984, Kurdî-Tirkî).

Ji alîyê din ji bo xwendevanên Swêdî çend kovarên Swêdî jî li ser Kurdan li Swêdê hatine çap kirin wek Information om Kurder (1980), Svensk-Kurdisk Journal (1986), Kurdistan Info (1986), Kurdistan Bulletin (1988), Kurdiska Vdner (1988), Budskap (1989).

Ji der weşanên perîyodîk li Swêdê heta niha bi sedan pirtûkên Kurdî hatine çap kirin. Swêd di warê çapkirina pirtûkên Kurdî de li Ewrûpê cîhê yekemîn digre. Sedemên vê pêşketinê yek li Swêdê zêdebûna hejmara nivîskar û ronakbîrên Kurd e, sedemekî mayîn jî ji bo çapa pirtûkan dewlet alîkarîke peran dide. Heta niha ji bo çapa van pirtûkên Kurdî sazgeha Şêwra Çandî (Kulturradet) bi milyonan Kron pere di navbera van deh salên dawîn de ji bo pêşketina edebîyata Kurdî alîkarî nîşan daye. Ev alîkarî tu welatekî Ewrûpê ji der Swêdê ji nivîskarên Kurd re nayê dayîn.

16-

Armanc (1979, di destpêkê de Kurdî-Tirkî, paşê tenê Kurdî).

Ayre (1985, Kurdî-zaravê zazakî û Tirkî derketîye).

Berbang (1982, Bi hersê zaravên Kurdî tê weşîn).

Berbang Kurdistan (1984, tenê hejmarek bi Tirkî)

Berhem (1988, Kurdî-Tirkî).

Bergeh (1989, Kurdî-Tirkî)

Berxwedan (1983, Kurdî, paşê li Almanyê çap bû).

Çarçira (1986, tenê bi Kurdî derketîye).

Hêlîn (1982, kovara zarokan tenê bi Kurdî).

Hêvî (1981, kovara zarokan tenê bi Kurdî).

Hêvîya Gel (1986, Kurdî-Tirkî)

Îsot (1985, kovara mîzahî).

Koçer (1988, kovara zarokan, Kurdî-tenê bi zaravê Soranî).

Kulîlk (1980, kovara zarokan, bi Kurdî).

Kurdistan Press (1986, Kurdî-Tirkî).

Mamosteyê Kurd (1985, Kurdî,tenê bi zaravê Soranî).

Mirkut (1985, kovara mîzahî).

Nîştîman (1983, Kurdî-Tirkî).

Pale (1978, Kurdî-Tirkî).

Pêşeng (1983, Kurdî-Tirkî).

Rênasî (1988, tenê Kurdî)

Rizgarîya Kurdîstan (1979, Kurdî-Tirkî).

Roja Nû (1979, pêşîyê Kurdî-Tirkî, paşê tenê bi Kurdî).

Rojev (1991, Kurdî-Tirkî)

Serdemên Nûh (1986, Kurdî-bi zaravê soranî, hin hejmaran de

nivîsarên Kurmancî).

Yekitîya Sosyalîst (1984, Kurdî-Tirkî).

Ji alîyê din ji bo xwendevanên Swêdî çend kovarên Swêdî jî li ser Kurdan li Swêdê hatine çap kirin wek Information om Kurder (1980), Svensk-Kurdisk Journal (1986), Kurdistan Info (1986), Kurdistan Bulletinen (1988), Kurdiska Vdner (1988), Budskap (1989).

Ji der weşanên perîyodîk li Swêdê heta niha bi sedan pirtûkên Kurdî hatine çap kirin. Swêd di warê çapkirina pirtûkên Kurdî de li Ewrûpê cîhê yekemîn digre. Sedemên vê pêşketinê yek li Swêdê zêdebûna hejmara nivîskar û ronakbîrên Kurd e, sedemekî mayîn jî ji bo çapa pirtûkan dewlet alîkarîke peran dide. Heta niha ji bo çapa van pirtûkên Kurdî sazgeha Şêwra Çandî (Kulturradet) bi milyonan Kron pere di navbera van deh salên dawîn de ji bo pêşketina edebîyata Kurdî alîkarî nîşan daye. Ev alîkarî tu welatekî Ewrûpê ji der Swêdê ji nivîskarên Kurd re nayê dayîn.

16-

Hejmara weşanxanên Kurd roj bi roj zêtir dibin, vê gavê nêzkaya deh weşanxanên Kurd li Swêdê hene, wek Weşanxana Jîna Nû, Weşanxana Welat, Weşanxana Deng, Weşanxana Vejîn, Weşanxana Orfeus, Weşanxana Kurdistan, Weşanxana Roja Nû, WeNivîskarê Kurd Şêrko Bêkes dema "xelata Tucholsky" ji destê serok wezîrê Swêdê Ingvar Carlsson digre şanxana Haykurd, Weşanxana Apec-Tryck, Weşanxana Sara, Weşanxana Azad...

Çawa me li jor jî got îro gelek nivîskarên Kurd li Swêdê dimînin. Pirañiya wan endamê Yekitîya Nivîskarên Kurd e. Çend nivîskarên

-17-

Hejmara weşanxanên Kurd roj bi roj zêtir dibin, vê gavê nêzkaya deh weşanxanên Kurd li Swêdê hene, wek Weşanxana Jîna Nû, Weşanxana Welat, Weşanxana Deng, Weşanxana Vejîn, Weşanxana Orfeus, Weşanxana Kurdistan, Weşanxana Roja Nû, WeNivîskarê Kurd Şêrko Bêkes dema "xelata Tucholsky" ji destê serok wezîrê Swêdê Ingvar Carlsson digre şanxana Haykurd, Weşanxana Apec-Tryck, Weşanxana Sara, Weşanxana Azad...

Çawa me li jor jî got îro gelek nivîskarên Kurd li Swêdê dimînin. Pirañiya wan endamê Yekitîya Nivîskarên Kurd e. Çend nivîskarên

-17-

Kurd jî endamê Komela Nivîskarên Swêdî, Komela Nivîskarên Biyanî û endamê PEN'a Swêdê ne. Nivîskarên Kurd yên ku Swêdê dimînin hejmara wan li dora 30 kesa ne : Şêrko Bêkes, Mehmet Emîn Bozarşan, Ferhat Şakelî, Mahmut Baksî, Nacî Kutlay, Orhan

Kotan, Kemal Burkay, Reşo Zîlan, Malmîsanij, Mahvuz Mayî, Memed Uzun.Firat Cewerî, Xelîl Dihokî, Kerîm Husamî, Cemşîd Haydarî, Mustafa Dûzgûn, Moayed Teyib, Zinarê Xemo, Mahmut Lewendî, Xabat Arif, Zeynelabidin Zinar, Hesenê Metê, Bavê Nazê ,Aso Germîyanî, Salah Rebwar, Refiq Sabir, Nasir Razzazî, Hama Saîd Hassan...

Helbestvanê Kurd yê navdar Cîgerxwîn (1903-1984) salên xwe yên dawin li Swêdê derbas kir. Din nav çend salan de li Swêdê çar dîwanên wî û çend pirtûkên wî yên li ser dîrok, folklorê Kurdî hatin weşîn. Ew di sal 1979'an de hate Swêdê, li bajarê Uppsalayê ma, paşê li paytextê Swêdê Stockholmê cîwar bû. Di sala 1984'an li Stockholmê çû li ser heqîya xwe. Cîgerxwîn di helbesteke xwe ya bi navê "Ahî Obsala" (Uppsala) de tiştêk wunda kirîye û li pey ketîye:

Çiman tu nayê?

Çiman tu nayê?

Tu nizanî bê te nayê

Sebra min nayê

Ahî Obsala

Ahî Obsala

Ka ew hevala

Min pir delala

Min, ka li kuye

Di helbesteke'mayin de Cigerxwin vê carê bi Swêdî bangî keçên Swêdî dike û dibêje "Keçê, keçê werê bai min" (Flicka, flicka kom till mig)...

Cigerxwin dema di nav wan pênc salên ku li Swêdê ma, di nav Kurdên Swêdê de bû nîşana hevgirtin û yekbûnê. Ji bo nasandina edebîyata Kurdî li derwayê welat wî roleke mezin lîst.

Di sala 1987'an de helbestvanê Kurd Şêrko Bêkes xelateke edebî ya Swêdê bi navê "Xelata Tucholsky" wergirt. Piştî vê xelatê helbestên Şêrko Bêkes bi gelek zimanên Ewrûpî hatin wergerandin.

Piştîjiatina xwe li Swêdê Mehmed Emin Bozarslan ji hemû zordestîyan dûr/di nav mercên azad de li ser edebîyata Kurdî firsendeke xebatê dît, gelek pirtûk pêşkêşî xwendevanan kir.

-18-

Kurd jî endamê Komela Nivîskarên Swêdî, Komela Nivîskarên Biyanî û endamê PEN'a Swêdê ne. Nivîskarên Kurd yên ku Swêdê dimînin hejmara wan li dora 30 kesa ne : Şêrko Bêkes, Mehmet Emîn Bozarslan, Ferhat Şakelî, Mahmut Baksî, Nacî Kutlay, Orhan Kotan, Kemal Burkay, Reşo Zîlan, Malmîsanij, Mahvuz Mayî, Memed Uzun.Firat Cewerî, Xelîl Dihokî, Kerîm Husamî, Cemşîd Haydarî, Mustafa Dûzgûn, Moayed Teyib, Zinarê Xemo, Mahmut

Lewendî, Xabat Arif, Zeynelabidin Zinar, Hesenê Metê, Bavê Nazê ,Aso Germîyanî, Salah Rebwar, Refiq Sabir, Nasir Razzazî, Hama Saîd Hassan...

Helbestvanê Kurd yê navdar Cîgerxwîn (1903-1984) salên xwe yên dawin li Swêdê derbas kir. Din nav çend salan de li Swêdê çar dîwanên wî û çend pirtûkên wî yên li ser dîrok, folklorê Kurdî hatin weşîn. Ew di sal 1979'an de hate Swêdê, li bajarê Uppsalayê ma, paşê li paytextê Swêdê Stockholmê cîwar bû. Di sala 1984'an li Stockholmê çû li ser heqîya xwe. Cîgerxwîn di helbesteke xwe ya bi navê "Ahî Obsala" (Uppsala) de tiştê wunda kirîye û li pey ketîye:

Çiman tu nayê?

Çiman tu nayê?

Tu nizanî bê te nayê

Sebra min nayê

Ahî Obsala

Ahî Obsala

Ka ew hevala

Min pir delala

Min, ka li kuye

Di helbesteke'mayin de Cigerxwin vê carê bi Swêdî bangî keçên Swêdî dike û dibêje "Keçê, keçê werê bai min" (Flicka, flicka kom till mig)...

Cigerxwin dema di nav wan pênc salên ku li Swêdê ma, di nav Kurdên Swêdê de bû nîşana hevgirtin û yekbûnê. Ji bo nasandina edebîyata Kurdî li derwayî welat wî roleke mezin lîst.

Di sala 1987'an de helbestvanê Kurd Şêrko Bêkes xelateke edebî ya Swêdê bi navê "Xelata Tucholsky" wergirt. Piştî vê xelatê helbestên Şêrko Bêkes bi gelek zimanên Ewrûpî hatin wergerandin.

Piştîjiatina xwe li Swêdê Mehmed Emin Bozarslan ji hemû zordestîyan dûr/di nav mercên azad de li ser edebîyata Kurdî firsendeke xebatê dît, gelek pirtûk pêşkêşî xwendevanan kir.

-18-

Di navbera salên 1980-1990'an de edebîyata Kurdî li Swêdê gelekî pêşda çû, bi sedan berhemên edebî hatin weşandin. Di nav van berhemên de roman, kurteçîrok, helbest, lêkolîn, rexnên edebî, berhemên pêkenîyê, efrandinên tîyatroyê bi kurtî di her her curê edebî de berhem hatin amade kirin. Îro di her pirtûkxaneke Swêdî de xwendevan bi hêsanî dikarin pirtûkên bi zimanê Kurdî dest bixin, deyn bikin. Di pirtûkxanan de cîhê ku pirtûkên zimanê Kurdî biyanî hatine cîwar kirin, quncik û beşên pirtûkên zimanê Kurdî hene, li ser van beşan bi Kurdî û Swêdî nivîsên "Pirtûkên Kurdî" (Böcker pa UTBILDNINGSBÆVIS HEMSPRAKSLARARLINJEN

rnn.m- iqfl7-nfi.na

;prak: kurdtsl<a

Immistranl lanpiage: tturkish

:nib(nimninE: Högskoleexamen pa hemspraksrartinjén Univerity Certifcaie (U.C.) in Immigram Languages Educatioi har genomgiti följande kurs/kurser och/eller utbildningsmoment, enligt högskoleförortintngen. inom grundla'ggande högskoieutbildning pa hemspraksrartinjén. Uibildningslinjén omraitar 80 poang. Kurs/utbildningsmoment PQ.-\NG

1. Introdukionskurs - Narsamhalle och skolan i? -E---' ' ; 2. Grundläggande kurs - Allman lingvistik y Kuliur, uppfostran, sprak I 4. Föidjupning i svensfca och hemspræk 5. Siudiehandledning gg-t*''''- --3 6. Kultur, uppfostran, sprik II 7. Kultur, uppfostran, sprak III 8. Invandrarbamet och sprlken ^8^' '''' 9. Invandtaren och det svenska samhället EaS, '-'' ' 10. PraktikantjänstgÖring E^tcv'- "- J Samtllga kurser ír godkanda. För Godkiind utbildning ges endast betyget GODKaND. Följande utbildningsmomenti tillgodoraknas inom ramen for uibiidningslinjéns poangul med

anledning av tidigare genomrörda studier Fordringama fôt högskoleexamen pa hemspraksrartinjén, hemsprak lturdisL-a

ar djjjjntij uppfvllda. y^y E<'' ' /' <^i, -^ . ^ Per-Olof Rehnquist, utbildningsledan Uibildningsbeviset ar uifa'rtat i enighet med (breskrifter i UHA-FS 1980:41. Detta bevis iir raststallt av rektorsimbeiei vid Högskolan fbr lararutöildning i Stockhoim. Deita e.iemplar har kontrollnummer 63/B7 HÖGSK«LA» FfíR LAR.\filTDILDM>G tSTOCKHOLU Bo\«HJJ. 11)0:6 STOCKHOL.M. T«l<f"« i Dîploma xwendekarekî Kurd ku di sala 1987-an de beşa zimanê

kurdî qedandî ye.

-19-

Di navbera salên 1980-1990'an de edebîyata Kurdî li Swêdê gelekî pêşda çû, bi sedan berhemên edebî hatin weşandin. Di nav van berheman de roman, kurteçîrok, helbest, lêkolîn, rexnên edebî, berhemên pêkeniyê, efrandinên tîyatroyê bi kurtî di her her curê edebî de berhem hatin amade kirin. îro di her pirtûkxaneke Swêdî de xwendevan bi hêsanî dikarin pirtûkên bi zimanê Kurdî dest bixin, deyn bikin. Di pirtûkxanan de cîhê ku pirtûkên zimanên biyanî hatine cîwar kirin, quncik û beşên pirtûkên zimanê Kurdî hene, li ser van beşan bi Kurdî û Swêdî nivîsên "Pirtûkên Kurdî" (Böcker pa UTBILDNINGSBEVIS HEMSPRAKSLARARLINJEN

rnn.m- iqfl7-nfi.na

;prak: kurdtsl<a

Immistranl lanpiage: tturkish

:nib(nimninE: Högskoleexamen pa hemspraksrartinjén Univerity Certifcaie (U.C.) in Immigram Languages Educatioi har genomgiti följande kurs/kurser och/eller utbildningsmoment, enligt högskoleförortintngen. inom grundla'ggande högskoieutbildning pa hemspraksrartinjén. Uibildningslinjén omraitar 80 poang. Kurs/utbildningsmoment PQ.-\NG

1. Introdukionskurs - Narsamhalle och skolan i? -E---' ' ; 2. Grundläggande kurs - Allman lingvistik y Kuliur, uppfostran, sprak I 4. Föidjupning i svensfca och hemspræk 5. Siudiehandledning gg-t*''''- --3

6. Kultur, uppfostran, språk II 7. Kultur, uppfostran, språk III 8. Invandrarbarnet och språket 9. Invandret och det svenska samhället EAS, ' - ' 10. Praktikantjämningsöring E^tcv' - " - J Samtliga kurser är godkända. För Godkänd utbildning ges endast betyget GODKÄND. Följande utbildningsmoment tillgodoräknas inom ramen för utbildningslinjens poäng med anledning av tidigare genomförda studier. Förordningarna för högskoleexamen på hemspråkslinjen, hemspråkstudier - a ar djungeltid uppfyller. γ^y £<" '/' <^i, -^ . ^ Per-Olof Rehnquist, utbildningsledare. Utbildningsbeviset är utifrån i enlighet med (broschyrer i UHA-FS 1980:41. Detta bevis är restat av rektorsämnet vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Detta exemplar har kontrollnummer 63/B7 HÖGSKOLA> FÖR LÄR.\fildildm>g tstockholu Bo\«HJJ. 11)0:6 STOCKHOLM. T«<f" « i Diploma xwendekareki Kurd ku di sala 1987-an de beşa zimanê kurdî qedandî ye.

-19-

Kurdiska) hatine darda kirin ji bo ku xwendevan bi hêsanî çîhê wan bikaribin bibînin. Li Swêdê heta pirtûk ji çapê derdikeve, digihêje destê xwendevanan sistemeke gelek baş hatîye amade kirin. Pirtûkên ku derdikevin ji sazgeha kirîn - firotina pirtûkan re çend heb wek nimûne tên şandin. Paşê ev sazgeha li ser van pirtûkan bi zimanê Swêdî pirtûknasîyeke kurt amade dike, ji hemû pirtûkxanên Swêdî re dişîne. Piştî ku pirtûkxanên ev katalogan li ber çav re derbas kirin, ji van pirtûkan çend heban dixwazin, angorî vê yekê daxwazname xwe ji vê sazgehê re bi rê dikin. Piştî çendekî ev pirtûkên nûh tên digihêjne pirtûkxanên.

Ji der pêşketina edebiyata Kurdî li Swêdê, pêşketineke mayîn jî di warê hindekarî û perwerdekarîyê de tê xuyanê. Li Swêdê îro bi sedan zarokên Kurd gihîştine mafê hînbûna zimanê Kurdî. Ev mafa ji der Swêdê tu welatekî Ewropê ji zarokên Kurdan re nehatîye dayîn. Ne tenê maf bi xwe, ji bo ev mafa di pratîkê de bê bi kar anîn hemû merc-hoyên hewcedar hatine amade kirin an jî tên kirin. Ji bo vê yekê jî materiyalên bi zimanê Kurdî, mamosteyên Kurd tên amade kirin û îriformasîyoneke baş bi zimanê Swêdî, bi zimanê Kurdî tê dayîn.

Cara pêşîn hela hê sala di 1977'an de ji bo zarokên Kurdî ev maf hatîye qebûl kirin. Ji ber kêmbûna pirtûk û materiyalê bi zimanê Kurdî û ji ber tunebûna mamosteyên Kurdî ev xebatana di destpêkê de perçekî sist meşîyan. Ji aliyê din berî salên 1980'an hejroara zarokên Kurd jî çawa tê zanîn li Swêdê gelek kêmbûn.

Di warê hindekarîya zimanê Kurdî de gavên girîng bi taybetî di sala 1984'an de hatin avêtin. Di sala 1984 an bi însiyatîfa Sazgeha Karubarên Biyanîyan Ya Dewletê (Statens Invandrarverk) civîneke fireh li bajarê Sigtuna hate pêk anîn. Cara pêşîn bû ku civîneke ewqas fireh li ser rewşa Kurdên Swêdê ji aliyê dewletê de dihate

amade kirin. Di vê civînê de qasî 65 kesan beşdar bûn. Di nav van kesan de mamoste, nivîskar, rojnamevan, pedagog û lêkolînvanên Kurd hebûn. Ji aliyê din ji gelek berpîrsîyarên daîreyên Swêdî ku bi biyanîyan re kontak û pêwendîyên wan hebûn, ew jî tevî vê civînê bûn. Di vê civîna ku sê rojan ajot, tê de li ser revyşa Kurdan bi firehî hat sekinîn, daxwazên Kurdan hatin guhdar kirin. Sazgeha Karubarê Biyanîyan ya dewletê di vê salê de li ser Kurdan lêkolînek wek pirtûk bi zimanê Swêdî da amade kir û pirtûk di sala 1984'an de bi navê "Li ser Kurdan" (Om Kurder) der çû. Pêkhatina civîna li ser Kurdan çawa em dibînin rastî derketina vê pirtûkê hatibû. Bi kurtî di sala 1984'an de daxwaz û hewcedarîyên Kurdên li

-20-
Kurdî) hatine darda kirin ji bo ku xwendevan bi hêsanî cîhê wan bikaribin bibînin. Li Swêdê heta pirtûk ji çapê derdikeve, digihêje destê xwendevanan sistemeke gelek baş hatîye amade kirin. Pirtûkên ku derdikevin ji sazgeha kirîn - firotina pirtûkan re çend heb wek nimûne tên şandin. Paşê ev sazgeha li ser van pirtûkan bi zimanê Swêdî pirtûknasîyeke kurt amade dike, ji hemû pirtûkxanên Swêdî re dişîne. Piştî ku pirtûkxanan ev katalogan li ber çav re derbas kirin, ji van pirtûkan çend heban dixwazin, angorî vê yekê daxwazname xwe ji vê sazgehê re bi rê dikin. Piştî çendekî ev pirtûkên nûh tên digihêjne pirtûkxanan.

Ji der pêşketina edebiyata Kurdî li Swêdê, pêşketineke mayîn jî di warê hindekarî û perwerdekarîyê de tê xuyanê. Li Swêdê îro bi sedan zarokên Kurd gihîştine mafê hînbûna zimanê Kurdî. Ev mafa ji der Swêdê tu welatekî Ewrûpê ji zarokên Kurdan re nehatîye dayîn. Ne tenê maf bi xwe, ji bo ev mafa di pratîkê de bê bi kar anîn hemû merc-hoyên hewcedar hatine amade kirin an jî tên kirin. Ji bo vê yekê jî materîyalên bi zimanê Kurdî, mamosteyên Kurd tên amade kirin û îriformasîyoneke baş bi zimanê Swêdî, bi zimanê Kurdî tê dayîn.

Cara pêşîn hela hê sala di 1977'an de ji bo zarokên Kurdî ev maf hatîye qebûl kirin. Ji ber kêmbûna pirtûk û materîyalê bi zimanê Kurdî û ji ber tunebûna mamosteyên Kurdî ev xebatana di destpêkê de perçekî sist meşîyan. Ji aliyê din berî salên 1980'an hejroara zarokên Kurd jî çawa tê zanîn li Swêdê gelek kêmbûn.

Di warê hindekarîya zimanê Kurdî de gavên giring bi taybetî di sala 1984'an de hatin avîtin. Di sala 1984 an bi însiyatîfa Sazgeha Karubarên Biyanîyan Ya Dewletê (Statens Invandrarverk) civîneke fireh li bajarê Sigtuna hate pêk anîn. Cara pêşîn bû ku civîneke ewqas fireh li ser rewşa Kurdên Swêdê ji aliyê dewletê de dihate amade kirin. Di vê civînê de qasî 65 kesan beşdar bûn. Di nav van

kesan de mamoste, nivîskar, rojnamevan, pedagog û lêkolînvanên Kurd hebûn. Ji alîyê din ji gelek berpîrsîyarên daîreyên Swêdî ku bi biyanîyan re kontak û pêwendîyên wan hebûn, ew jî tevî vê civî-nê bûn. Di vê civîna ku sê rojan ajot, tê de li ser revyşa Kurdan bi firehî hat sekinîn, daxwazên Kurdan hatin guhdar kirin. Sazgeha Karubarê Biyanîyan ya dewletê di vê salê de li ser Kurdan lêkolî-nek wek pirtûk bi zimanê Swêdî da amade kir û pirtûk di sala 1984'an de bi navê "Li ser Kurdan" (Om Kurder) der çû. Pêkhatina civîna li ser Kurdan çawa em dibînin rastî derketina vê pirtûkê hatibû. Bi kurtî di sala 1984'an de daxwaz û hewcedarîyên Kurdên li

-20-
Swêdê kê-m-zêde dîyar bibûn, dor êdî hatibû gavên pratîk. Daxwaza here mezin başkirina hîndekarîya zimanê Kurdî bû.

Di vê hindavê (tang) de gava pêşîn vekirina zarokxana Kurdî Dîtemek ji konferansa Stockholmê (Ji milê çepê: C.H Hermansson, Mahmûd Osman, Thomas Hammarberg). (Kurdiska Daghem) bû. Ev sazgeha ji bo zarokên Kurd yê berî-dibistanê hate vekirin ango zarokên ku hela hê neketibûn heft salîya xwe, dest bi dibistanê nekiribûn. Ev zarokxana ku di sala 1984'an de hate vekirin, îsal dikeve 7 salîya xwe. Heta niha nêzkaya bi sedan zarokên Kurd yê 1,5-6 salî çûne vê zarokxanê. Ne tenê li Swê-dê, ev cara pêşîn bû ku li Ewrûpaya Rojava zarokxaneke Kurdî dihate vekirin. Piştî ku vê zarokxanê dest bi xebata xwe kir, berpîrsîyarên balyozxana Tirkîyê ev biryarê Swêdê potesto kir, wan dîyar kir ku li Tirkîyê Kurd tunin, ev zarokan jî zarokên "Tirkan"e. Di vê zarokxana Kurdî de ne tenê zarokên Kurdên Tirkîyê, zarokên Kurdên Iraq û Iranê jî hebûn. Di zarokxana Kurdî ji der serok, mamosteyên zimanê Kurdî, nêrînkârên zarokan, mamosteyên berî-dibistanê dest bi kar kirin. Di nav van heft salan de kar-xebatên zarokxanê her çûn cîhê xwe de rûnişt, bû tecrubeyeke giring ji bo malbatên Kurdî. Vekirina vê zarokxana Kurd ji bo gelek welatên ku Kurd li dimînin, bû model û mîsaleke gelek balkêş.

Di sala 1984'an di nav Xwendegeha Bilind Ya Mamosteyan li Stockholmê de beşa mamosteyên zimanê Kurdî vebû. Di warê hîndekarîya zimanê Kurdî de vekirina vê beşê bûyereke giring bû. Ji ber ku ev cara pêşîn bû ji bo mamosteyên zimanê Kurdî li Ewrû-

-21-
Swêdê kê-m-zêde dîyar bibûn, dor êdî hatibû gavên pratîk. Daxwaza here mezin başkirina hîndekarîya zimanê Kurdî bû. Di vê hindavê (tang) de gava pêşîn vekirina zarokxana Kurdî Dîtemek ji konferansa Stockholmê (Ji milê çepê: C.H Hermansson, Mahmûd Osman, Thomas Hammarberg).

(Kurdiska Daghem) bû. Ev sazgeha ji bo zarokên Kurd yê berî-dibistanê hate vekirin ango zarokên ku hela hê neketibûn heft salîya xwe, dest bi dibistanê nekiribûn. Ev zarokxana ku di sala 1984'an de hate vekirin, îsal dikeve 7 salîya xwe. Heta niha nêzkaya bi sedan zarokên Kurd yê 1,5-6 salî çûne vê zarokxanê. Ne tenê li Swêdê, ev cara pêşîn bû ku li Ewrûpaya Rojava zarokxaneke Kurdî dihate vekirin. Piştî ku vê zarokxanê dest bi xebata xwe kir, berpîrsîyarên balyozxana Tirkîyê ev biryarê Swêdê potesto kir, wan dîyar kir ku li Tirkîyê Kurd tunin, ev zarokan jî zarokên "Tirkan"e. Di vê zarokxana Kurdî de ne tenê zarokên Kurdên Tirkîyê, zarokên Kurdên Iraq û Iranê jî hebûn. Di zarokxana Kurdî ji der serok, mamosteyên zimanê Kurdî, nêrînkaran zarokan, mamosteyên berî-dibistanê dest bi kar kirin. Di nav van heft salan de kar-xebatên zarokxanê her çûn cîhê xwe de rûnişt, bû tecrubeyeke giring ji bo malbatên Kurdî. Vekirina vê zarokxana Kurd ji bo gelek welatên ku Kurd li dimînin, bû model û mîsaleke gelek balkêş.

Di sala 1984'an di nav Xwendegeha Bilind Ya Mamosteyan li Stockholmê de beşa mamosteyên zimanê Kurdî vebû. Di warê hindekarîya zimanê Kurdî de vekirina vê beşê bûyereke giring bû. Ji ber ku ev cara pêşîn bû ji bo mamosteyên zimanê Kurdî li Ewrû-

-21-
pê xwendina bilind dest pê dikir. Sala pêşîn 9 xwendekar hatin qebûl kirin. Piştî du salan di sala 1986'an de mamosteyên pêşîn dîplomayên xwe girtin û dest bi karê xwe kirin. Bi vî tehrî kêmasîya mamosteyên xwedî hindekarî ji holê rabû. Di vê xwendegeha bilind de ji der zaravên Kurmancî û Soranî, dersên pedagojîyê, metod, psîkoljîyê jî hatin dayîn. Ji aliyê din ji bo ku xwendekar zanîn, dîtî û ceribandînan xwe pêşta bibin ew çend çarçûnên nav Kurdên Sovyet, sîstema hindekarîya zimanê Kurdî li Sovyet bi çavên xwe dîtî, van geran pêwendîyên mamosteyên Kurd hin jî pêşta bir. Di salên pêşîn de ji aliyê vê beşa mamosteyên Kurdî de kovareke ku temamî bi zimanê Kurdî bû jî bi navê Mamosteyê Kurd der çû. Di nav çend salan de hejmara mamosteyên Kurd li Swêdêher çûn zêde bûn. Paşê ev mamosteyên Kurd gîhiştin hev, di nav xwe de ko meleke mamosteyên Kurd saz kirin.

Ji bo amadekirina pirtûkên dersan û materîyalê mayîn ji bo zarokên Kurd înstûtîya Dewletê Ya Materîyalên Hînkirinê (Statens Institut för laromedelsinformation) berpîrsîyarîke giring hilda li ser xwe. Derheqa hewcedarîya pirtûk û materîyalê bi zimanê Kurdî di sala 1984 an de raporek amade kir. Angorîvê raporê çend gavên pratîk hatin avîtin. Di sala 1985'an de pirtûka pêşîn ya xwendina Kurdî hate weşandin. Di navbera salên 1985-1991'an de heta niha

qasî deh pirtûkên dersan û pirtûkên alîkarîya dersan ji alîyê vê instutîyê hatine çap kirin. Di nav van pirtûkan de Alfebaya Kurdî, pirtûkên xwendin û nivîsandinê, pirtûkên dîrok, coğrafya û ferhengeke Swêdî-Kurdî hatin weşandin.

Ji der van pirtûk û materîyalên ku ji alîyê Enstûtîya Hîndekarîyê de amade bûne, çawa em dibînin gelek pirtûk û materîyalê din jî nivîskar û mamosteyên Kurd angorî îmkanên xwe amade kirine, ev berhem ji alîyê weşanxanên Kurdan hatine derxistin. Mirov dikare bêje îro li Swêdê hîm û bingehê edebîyateke zarokan bi zimanê Kurdî ji zûva hatîye avîtin. Derxistina pirtûkên Kurdî ji bo zarokan berî deh salan dest pê kirîye. Berhemên gelek nivîskarên Swêdî îro zarokên Kurd dikarin bi Kurdî bi dest xin. Çend kovarên zarokan jî li Swêdê derdikevin, wek Kulîlk û Koçer, berî çend salan jî du kovarên mayin bi navê Hêvî, Hêlîn derketibûn.

Ji bo pêwendîyên zarokên Kurd, malbat û sazgehên resmî baş bimeşin li Swêdê çend xebat û projeyên pedagojîya malbatê jî hatine bi dar xistin. Ji van xebatan yek li bajarên Uppsala û Stockholmê çend pedagogên malbatî yên Kurd dest bi kar kirin, van kesan di navbera malbatên Kurd û sazgehên resmî de wek pirekê kontak

-22-

pê xwendina bilind dest pê dikir. Sala pêşîn 9 xwendekar hatin qebûl kirin. Piştî du salan di sala 1986'an de mamosteyên pêşîn dîplomayên xwe girtin û dest bi karê xwe kirin. Bi vî tehrî kêmasîya mamosteyên xwedî hîndekarî ji holê rabû. Di vê xwendegeha bilind de ji der zaravên Kurmancî û Soranî, dersên pedagojîyê, metod, psîkoljîyê jî hatin dayîn. Ji alîyê din ji bo ku xwendekar zanîn, dîtin û ceribandinên xwe pêşta bibin ew çend çarvan çûne nav Kurdên Sovyet, sîstema hîndekarîya zimanê Kurdî li Sovyet bi çavên xwe dîtin, van geran pêwendîyên mamosteyên Kurd hin jî pêşta bir. Di salên pêşîn de ji alîyê vê beşa mamosteyên Kurdî de kovareke ku temamî bi zimanê Kurdî bû jî bi navê Mamosteyê Kurd der çû. Di nav çend salan de hejmara mamosteyên Kurd li Swêdêher çûn zêde bûn. Paşê ev mamosteyên Kurd gîhiştin hev, di nav xwe de ko meleke mamosteyên Kurd saz kirin.

Ji bo amadekirina pirtûkên dersan û materîyalê mayîn ji bo zarokên Kurd înstûtîya Dewletê Ya Materîyalên Hînkirinê (Statens Institut för laromedelsinformation) berpîrsîyarîke giring hilda li ser xwe. Derheqa hewcedarîya pirtûk û materîyalê bi zimanê Kurdî di sala 1984 an de raporek amade kir. Angorîvê raporê çend gavên pratîk hatin avîtin. Di sala 1985'an de pirtûka pêşîn ya xwendina Kurdî hate weşandin. Di navbera salên 1985-1991'an de heta niha qasî deh pirtûkên dersan û pirtûkên alîkarîya dersan ji alîyê vê instutîyê

hatine çap kirin. Di nav van pirtûkan de Alfebaya Kurdî, pir tûkên xwendin û nivîsandinê, pirtûkên dîrok, coğrafya û ferhengeke Swêdî-Kurdî hatin weşandin.

Ji der van pirtûk û materîyalên ku ji alîyê Enstûtîya Hîndekarîyê de amade bûne, çawa em dibînin gelek pirtûk û materîyalê din jî nivîskar û mamosteyên Kurd angorî îmkanên xwe amade kirine, ev berhem ji alîyê weşanxanên Kurdan hatine derxistin. Mirov dikare bêje îro li Swêdê hîm û bingehê edebîyateke zarokan bi zimanê Kurdî ji zûva hatîye avîtin. Derxistina pirtûkên Kurdî ji bo zarokan berî deh salan dest pê kirîye. Berhemên gelek nivîskarên Swêdî îro zarokên Kurd dikarin bi Kurdî bi dest xin. Çend kovarên zarokan jî li Swêdê derdikevin, wek Kulîlk û Koçer, berî çend salan jî du kovarên mayîn bi navê Hêvî, Hêlîn derketibûn.

Ji bo pêwendîyên zarokên Kurd, malbat û sazgehên resmî baş bimeşin li Swêdê çend xebat û projeyên pedagojîya malbatê jî hatine bi dar xistin. Ji van xebatan yek li bajarên Uppsala û Stockholmê çend pedagogên malbatî yên Kurd dest bi kar kirin, van kesan di navbera malbatên Kurd û sazgehên resmî de wek pirekê kontak

-22-

û pêwendîyên cuda-cuda pêk anîn, alîkarîya malbatên Kurd kirin, karên wan yê rojane re alîkarî nîşan dan.

Di vê babetê de xebateke mayîn jî li Stockholmê di taxên Tensta û Rinkeby de dest pê kir , vê xebata bi navê Proja Kurdî (Kurdiska Projektet) di navbera 1984-1990'an de heft salan domand. Armanca vê projeyê ya here mezin di karê pratîk de alîkarîya penaberên Kurd bû. Vê proja Kurd ji alîyê din bi zimanê Kurdî wek bulteneke înfôrmasîyonê kovareke bi navê Rênasî û ji bo pêştabirina çanda Kurdî jî kovareke bi navê Çarçira weşand. Projê jî bo ku Swêdîyan derheqa kar û barê xwe de agahdar bike, çend broşur jî bi zimanê Swêdî amade kir.

Çawa em dibînin li dor sala 1984'an ji bo başkirina rewşa Kurdên Swêdê xebateke pîralî û fireh dest pê dike, gelek gav tèn avîtin, Kurd dibin xweyê gelek mafan. Dema mirov welatên Ewrûpê yê mayîn wek Almanyê, Fransê bi Swêdê rûberî hev dike, di navbera polîtîkaya van welatan û Swêdê ya derheqa Kurdan de cudatî-ke mezin dibîne.

Di van salên dawîn de bûyereke here giring bêguman di sala 1989'an de sazkirina "Komîta Swêdî Ji Bo Mafên Kurdan Yê Mirovî" (Svenska Kommitten för Kurdernas manskliga rättigheter) bû. Piştî bûyera Halepçê ne tenê li Swêdê li hemû cîhanê ji bo Kurdan sempatîke mezin hat nîşandin. Ji ber vê bûyerê û kuştina Olof Palme gelek kesan xwestin piştgirtî û alîkarîya Kurdan bikin. Di dawiyê

de ev komîte hate saz kirin. Di nav hîmdar û avakarê komîtê de gelek Swêdîyên navdar cîh girtin. Nûnerên hemû partîyên Swêdî, nivîskar, rojnamevan, hunermend, sendîqekar û çend karmendên dewletê, nûnerên rêxistinên mirovî cara pêşîn hatin hilbijartin:

Leif Blomberg, Thomas Hammarberg, Arne Eriksson, Gösta Ekman, Karl Axel Elmquist, Berith Eriksson, Lars - Gunnar Eriksson, Hans Göran Franck, Viola Furubjelke, Eva Hedas, C H Hermansson, Inger Koch, Hakan Landelius, Maria Leissner, Sture Linner, Maria Munter, Ragnhild Pohanka, Margareta Ringström, Margareta Strömstedt, Oswald Söderquist, Karin Söder, Olof Tandberg, Thomas von Vegesack, Anders Wijman.

Di nav sê salan de (1989-1991) vê komîtê kar û aktîvîteyên giranbiha û hêja pêk anîn. Gelek civîn, meş, pêşangeh û karên çapemenîyê bi dar xist. Bi navê komîtê kovareke bi zimanê Swêdî (Kurdistan Bulletinen) li ser Kurdan weşand, heta niha çend hejmarên wê derketine. Vê komîta piştgirtîya Kurdan di bahara sala 1991'an de konferanseke navnetewî li ser Kurdan li bajarê Stockholmê amade kir, konferans di rojên 15-17 meha Adarê çêbû. Ji -23-

û pêwendîyên cuda-cuda pêk anîn, alîkarîya malbatên Kurd kirin, karên wan yê rojane re alîkarî nîşan dan.

Di vê babetê de xebateke mayîn jî li Stockholmê di taxên Tensta û Rinkeby de dest pê kir, vê xebata bi navê Proja Kurdî (Kurdiska Projektet) di navbera 1984-1990'an de heft salan domand. Armanca vê projeyê ya here mezin di karê pratîk de alîkarîya penaberên Kurd bû. Vê projaya Kurd ji alîyê din bi zimanê Kurdî wek bulteneke înfôrmasîyonê kovareke bi navê Rênasî û ji bo pêştabirina çanda Kurdî jî kovareke bi navê Çarçira weşand. Projê ji bo ku Swêdîyan derheqa kar û barê xwe de agahdar bike, çend broşur jî bi zimanê Swêdî amade kir.

Çawa em dibînin li dor sala 1984'an ji bo başkirina rewşa Kurdên Swêdê xebateke pîralî û fireh dest pê dike, gelek gav tînin avîtin, Kurd dibin xweyê gelek mafan. Dema mirov welatên Ewrûpê yê mayîn wek Almanyê, Fransê bi Swêdê rûberî hev dike, di navbera polîtîkaya van welatan û Swêdê ya derheqa Kurdan de cudatîke mezin dibîne.

Di van salên dawîn de bûyereke here giring bêguman di sala 1989'an de saz kirina "Komîta Swêdî Ji Bo Mafên Kurdan Yê Mirovî" (Svenska Kommitten för Kurdernas mänskliga rättigheter) bû. Piştî bûyera Halepçê ne tenê li Swêdê li hemû cîhanê ji bo Kurdan sempatîke mezin hat nîşandin. Ji ber vê bûyerê û kuştina Olof Palme gelek kesan xwestin piştgirtî û alîkarîya Kurdan bikin. Di dawiyê

de ev komîte hate saz kirin. Di nav hîmdar û avakarê komîtê de gelek Swêdîyên navdar cîh girtin. Nûnerên hemû partîyên Swêdî, nivîskar, rojnamevan, hunermend, sendîqekar û çend karmendên dewletê, nûnerên rêxistinên mirovî cara pêşîn hatin hilbijartin:

Leif Blomberg, Thomas Hammarberg, Arne Eriksson, Gösta Ekman, Karl Axel Elmquist, Berith Eriksson, Lars - Gunnar Eriksson, Hans Göran Franck, Viola Furubjelke, Eva Hedas, C H Hermansson, Inger Koch, Hakan Landelius, Maria Leissner, Sture Linner, Maria Munter, Ragnhild Pohanka, Margareta Ringström, Margareta Strömstedt, Oswald Söderquist, Karin Söder, Olof Tandberg, Thomas von Vegesack, Anders Wijman.

Di nav sê salan de (1989-1991) vê komîtê kar û aktîvîteyên giranbiha û hêja pêk anîn. Gelek civîn, meş, pêşangeh û karên çapemenîyê bi dar xist. Bi navê komîtê kovareke bi zimanê Swêdî (Kurdistan Bulletinen) li ser Kurdan weşand, heta niha çend hejmarên wê derketine. Vê komîta piştgirtîya Kurdan di bahara sala 1991'an de konferanseke navnetewî li ser Kurdan li bajarê Stockholmê amade kir, konferans di rojên 15-17 meha Adarê çêbû. Ji -23-

gelek welatan kesên naskirî tevî konferansê bûn. Her çiqas konferans bi navê "Recognition of kurdish rights" hate bi nav kirin jî lê belê zêdetir bi navê "Konferansa Stockholmê" hate nasîn. Konferans bi axaftinên serokê komîtê C M Hermansson û wezîra karên biyanîyan Maj-Lis Lööv hate vekirin. Ev cara pêşîn bû ku konferanseke ewqas fireh û giring li Swêdê li ser Kurdan dihate vekirin. Dema Konferansa Stockholmê dihate çêkirin, çawa tê zanîn dengên şahîyê ji Kurdistanê Iraqê dihat, konferans di van rojên giring de dihate çêkirin. Piştî çend heftan ev şahîya Kurdan bû şîneke mezin û vê trajedîya Kurdan cîhan rakir ser pîyan. Komîta Swêdî ya mafên Kurdan ji bo Kurdên Iraqê alîkarîya xwe nîşan bide, li Swêdê dest bi xebateke fireh kir. Ji van xebatan ya here mezin programeke hunermendên Swêdî bû, ya ku bi navê "// bo Kurdistanê Gala Artîstan" (Artistgala för Kurdistan) di roja 26.5.1991'an de li Stockholmê hate pêk anîn. Wê rojê dilê bajarê Stockholmê ji bo Kurdistanê davît, her alîyên bajêr bi afîşên vê galayê ve hatibûn xemilandin. Bi hezaran kes ji bo ku dilgermîya xwe ji Kurdan re nîşan bidin, çûn cîhê galayê, Di dawîya vê şahîya muzîk û tîyatroyê de ji 200.000 kronî zêdetir alîkarîke maddî jî hate berev kirin. Hem wek avakarekî komîtê, hem jî wek amadekarekî vê galayê xebateke aktîf bêguman artîst û rejîsorê Swêdê yê navdar Gösta Ekman pêk anî. Gösta Ekman piştgirtîke germîn ji bo Kurdan nîşan da. Ji der Gösta Ekman ev hunermendên jêrîn tevî Galaya

Kurdistanê bûn: Max von Sydow, Lill Lindfors, Eldkvarn, Hasse Alfredson, Jonas Gardell, Margaretha Krook, Lasse Branddeby, Bengt Ernyd, Olof Buckard, Margaretha Kjellberg, JanOlof Strandberg, Tommy Körberg, Nils Landgren, Anita Björk, Kristina Adolphson, Jarl Kulle, Benny Andersson & Kalle Moraeus, Stina Ekblad, Peder Falk, Börje Ahlstedt, Margaretha Byström, Anders Glenmark, Claes Malberg, Göran Fristorp, Owe Thörnqvist, Helge Skoog, Irena Lindh, Stefan Nilsson, Adde Malmberg, Björn Granath, Niklas Strömstedt, Jörgen Lantz, Johan Rabaeus, Beatrice Jaras, Lasse Aberg & Vasteras Low Budget Band, Sven Wollter.

Bi kurtî piştî avakirina vê Komîta Swêdê ji bo Kurdan, pirsas Kurdan li Swêdê cara pêşîn ewqas bi tehrêkî baştir û firehtir dihate nas kirin.

Dema em dîroka pêwendî û kontaktên navbera Swêdî-Kurdan dinêrin, em dibînin ku piştî salên 1960'an heta niha rêhildaneke mezin peyda bûye. Di nav biyanîyên ku îro li Swêdê dimînin Kurd di nav wan de bûne komeke aktîf û naskirî.

-24-

gelek welatan kesên naskirî tevî konferansê bûn. Her çiqas konferans bi navê "Recognition of kurdish rights" hate bi nav kirin jî lê belê zêdetir bi navê "Konferansa Stockholmê" hate nasîn. Konferans bi axaftinên serokê komîtê C M Hermansson û wezîra karên biyanîyan Maj-Lis Lööv hate vekirin. Ev cara pêşîn bû ku konferanseke ewqas fireh û giring li Swêdê li ser Kurdan dihate vekirin.

Dema Konferansa Stockholmê dihate çêkirin, çawa tê zanîn dengên şahîyê ji Kurdistanê Iraqê dihat, konferans di van rojên giring de dihate çêkirin. Piştî çend heftan ev şahîya Kurdan bû şîneke mezin û vê trajedîya Kurdan cîhan rakir ser pêyan. Komîta Swêdî ya mafên Kurdan ji bo Kurdên Iraqê alîkarîya xwe nîşan bide, li Swêdê dest bi xebateke fireh kir. Ji van xebatan ya here mezin programeke hunermendên Swêdî bû, ya ku bi navê "// bo Kurdistanê Gala Artîstan" (Artistgala för Kurdistan) di roja 26.5.1991'an de li Stockholmê hate pêk anîn. Wê rojê dilê bajarê Stockholmê ji bo Kurdistanê davît, her alîyên bajêr bi afîşên vê galayê ve hatibûn xemilandin. Bi hezaran kes ji bo ku dilgermîya xwe ji Kurdan re nîşan bidin, çûn cîhê galayê, Di dawîya vê şahîya muzîk û tîyatroyê de ji 200.000 kronî zêdetir alîkarîke maddî jî hate berev kirin. Hem wek avakarekî komîtê, hem jî wek amadekarekî vê galayê xebateke aktîf bêguman artîst û rejîsorê Swêdê yê navdar Gösta Ekman pêk anî. Gösta Ekman piştgirtîke germîn ji bo Kurdan nîşan da. Ji der Gösta Ekman ev hunermendên jêrîn tevî Galaya

Kurdistanê bûn: Max von Sydow, Lill Lindfors, Eldkvarn, Hasse Alfredson, Jonas Gardell, Margaretha Krook, Lasse Branddeby, Bengt Ernyd, Olof Buckard, Margaretha Kjellberg, JanOlof Strandberg, Tommy Körberg, Nils Landgren, Anita Björk, Kristina Adolphson, Jarl Kulle, Benny Andersson & Kalle Moraeus, Stina Ekblad, Peder Falk, Börje Ahlstedt, Margaretha Byström, Anders Glenmark, Claes Malberg, Göran Fristorp, Owe Thörnqvist, Helge Skoog, Irena Lindh, Stefan Nilsson, Adde Malmberg, Björn Granath, Niklas Strömstedt, Jörgen Lantz, Johan Rabaeus, Beatrice Jaras, Lasse Aberg & Vasteras Low Budget Band, Sven Wollter.

Bi kurtî piştî avakirina vê Komîta Swêdê ji bo Kurdan, pirsas Kurdan li Swêdê cara pêşîn ewqas bi tehrêkî baştir û firehtir dihate nas kirin.

Dema em dîroka pêwendî û kontaktên navbera Swêdî-Kurdan dinêrin, em dibînin ku piştî salên 1960'an heta niha rêhildaneke mezin peyda bûye. Di nav biyanîyên ku îro li Swêdê dimînin Kurd di nav wan de bûne komeke aktîf û naskirî.

-24-

AKTIVR TEN MISIONEREN SWEDI

Dema em pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan mêze dikin, di navbera van herdu gelan de pêwendîyên cure-cure peyda bûne. Aktîvî-tên mîsyonerên Swêdî di dawîya sedsala 19'an de li welatên rohilatê her çûne pêş ketine. Gelek mîsyonerên Swêdî çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Kar-xebatên wan, bîr-bawerî û dîtinên wan li Kurdistanê bi rastî hêjayî lêkolînên fireh in.

Yekitîya Mîsyonerên Swêdî (Svenska Missionsförbundet) di sala 1878'an de hate saz kirin. Piştî vê yekê mîsyonerên Swêdî li gelek welatên cîhanê belav bûn, ji xwe re warên kar û xebatê peyda kirin. Ji wan beşek jî çû derketin Qafqasyê, Iran û li dorberê sînorê Osmanî û Urisetê, sînorên ku gelek caran dest diguhirandin. Mîsyonerên ku dihatine van herêman, ji bo dîne xiristyanî li van deran belav bikin, şev-roj kar dikirin. Ji bo karên wan pêşta here, ew pê-wîst bûn dorberê xwe, çandên (kultur) mayîn nas bikin, bi wan re dostanetîyê dayînin. Dema van mîsyoneran dît ku li van deran bi sedan gel (xelq) dijî, wan bi taybetî çîyayên Qafqasyê "Çîyayên zimanan û gelan" (Folkens och sprakens land) bi nav kirin. Di nav van gelan de Kurd jî hebûn. Ji alîyê din li dorberê çîyayê Araratê ji alîyê mîsyoneran de wek zîyaretgehekê hatîye hesibandin. Angorî încîlê ev çîya wek çîyakî bi rûmet û serbilind tê zanîn. Serpêhatîya Nuh pêxember, cîhê tofanê (syndaflo den), cîhê cenneta wundabuyî,

çar çemên cennetê: Dicle, Fırat, Kura, Aras, Welatên Încîlê , hêlekana mirovatîyê û welatê gelan wek van îfadan gelek îfadên

unîversal yên mayîn mîsyonerên cîhanê berbi xwe, berbi Kurdistanê kişandine. Mîsyonerên Swêdî weşandina Încîlê bi zimanê Kurdî wek pêwîstîke mezin dîtine û li ser vê pirsê jî sekinîne(l).

Mîsyonerên Swêdî hertim serfiraz nedibûn, bi hêsanî ser nediketin.

Dijwarîya here mezin li pêşîya wan zordestîyên polîsîyê yên ku li Urisetê dajon, bû. Li Tirkîyê jî şikeke mezin li ser mîsyonerên welatên nedost hebû. Ji ber vê yekê mîsyonerên Swêdî, Norveçî û

-25-

AKTIVR TEN MISYONEREN SWEDI

Dema em pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan mêze dikin, di navbera van herdu gelan de pêwendîyên cure-cure peyda bûne. Aktîvî-tên mîsyonerên Swêdî di dawîya sedsala 19'an de li welatên rohilatê her çûne pêş ketine. Gelek mîsyonerên Swêdî çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Kar-xebatên wan, bîr-bawerî û dîtinên wan li Kurdistanê bi rastî hêjayî lêkolînên fireh in.

Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî (Svenska Missionsförbundet) di sala 1878'an de hate saz kirin. Piştî vê yekê mîsyonerên Swêdî li gelek welatên cîhanê belav bûn, ji xwe re warên kar û xebatê peyda kirin. Ji wan beşek jî çû derketin Qafqasyê, Iran û li dorberê sînorê Osmanî û Urisetê, sînorên ku gelek caran dest diguhirandin. Mîsyonerên ku dihatine van herêman, ji bo dîne xiristyanî li van deran belav bikin, şev-roj kar dikirin. Ji bo karên wan pêşta here, ew pê-wîst bûn dorberê xwe, çandên (kultur) mayîn nas bikin, bi wan re dostanetîyê dayînin. Dema van mîsyoneran dît ku li van deran bi sedan gel (xelq) dijî, wan bi taybetî çîyayên Qafqasyê "Çîyayên zimanan û gelan" (Folkens och sprakens land) bi nav kirin. Di nav van gelan de Kurd jî hebûn. Ji alîyê din li dorberê çîyayê Araratê ji alîyê mîsyoneran de wek zîyaretgehekê hatîye hesabandin. Angorî Încîlê ev çîya wek çîyakî bi rûmet û serbilind tê zanîn. Serpêhatîya Nuh pêxember, cîhê tofanê (syndaflo den), cîhê cenneta wundabuyî, çar çemên cennetê: Dicle, Fırat, Kura, Aras, Welatên Încîlê , hêlekana mirovatîyê û welatê gelan wek van îfadan gelek îfadên

unîversal yên mayîn mîsyonerên cîhanê berbi xwe, berbi Kurdistanê kişandine. Mîsyonerên Swêdî weşandina Încîlê bi zimanê Kurdî wek pêwîstîke mezin dîtine û li ser vê pirsê jî sekinîne(l).

Mîsyonerên Swêdî hertim serfiraz nedibûn, bi hêsanî ser nediketin.

Dijwarîya here mezin li pêşîya wan zordestîyên polîsîyê yên ku li Urisetê dajon, bû. Li Tirkîyê jî şikeke mezin li ser mîsyonerên welatên nedost hebû. Ji ber vê yekê mîsyonerên Swêdî, Norveçî û

Danîmarkî di nav rêxistinên mîsyonerên Amerîkî û Almanî de kar kirine, wek American Board , Deutscher Hülfsbunds ...Van mîsyoneran bi taybetî li Xarputê, Malatyê, Wanê û Muşê kar kirine (2).

Ji aliyê din gelên musliman bi çavekî mayîn li biyanîyan dinêrîn, şika li ser wan zêde bû. Ji ber van dijarîyan mîsyonerên Swêdî karên xwe bi piranî barî navçên musayît û bêdeng dikirin, wek Tebrîz, Erîvan, Tîflîs... Wekî din tu rêke xelasîyê nedidîtin, berê pêşîn ew pêwîst bûn ji xwe re starekê an jî navçekê bibînin. Piştî peydakirina van navçan birêvabirina karên wan her diçû hêsa dibû, aktîvîtên wan hêdî hêdî li ser erdekî fireh belav dibûn. Bi avîtina vê gavê îmkânên wan yê xebatê zêtir dibûn, gelek mirov di bin bandûra xwe de dihîştin, di nav wan de Kurd jî hebûn. Ev kontakt û pêwendî, di navbera Kurdan û mîsyonerên Swêdî cara pêşîn dihatin pêk anîn. Kontaktên di navbera Swêdî û Kurdan li dorberê sala 1897'an dest pê kirine, heta sala 1923'an berdewam kirine.

Di warê pêkanîna kontaktên Kurdan û Swêdîyan de çend dijarî û tengasî hebûn, ji ber vê yekê pêkanîna van kontaktan di destpêkê de gelekî wext digirt. Dijarîya here mezin di warê hevfamkirin û zimîn de dihate xuyan. Mîsyonerên Swêdî ji ber van dijarîyan bi taybetî ji hevalbendên xwe yê Ermenî, Suryanî û kesên ku Kurdî dizanibûn, alîkarî digirtin. Di destpêkê de mîsyonerên Swêdî ji ber bawerîyê dînî, Kurdên êzîdî ji xwe re gelek nêzîk dîtin, bi wan re pêwendî, kontakt pêk anîn. Bi Kurdên ku bi bawerîya xwe ne êzîdî bûn, musulman bûn, bi wan re pêwendî pêkanîn wext girtîye. Mîsyonerên Swêdî hertim xwestine herin nav Kurdan, lê belê ji çete, rêbir û cerdên Kurdan tirsîne. Carina jî mîsyoneran ev kesên "serê çîyan" bi hemû gelê Kurd ve kirine tayekî terazîyê, ew û Kurd wek hev dîtin. Vê yekê di nav wan de derheqa Kurdan îmajeke xirab peyda kirîye. Şkandina van bawerîyên pêşîn ewqas ne hêsa bûye, çend mîsyonerên ku bawerîya xwe bi vê tirs-xofa Kurdan ne anîne, bêtirs çûne nav Kurdan, ew di destpêkê de rastî mêvanhezîya Kurdan hatine, vê yekê ew şaş-metel hîştîye, di dawîyê de van kesan bawerîyên xwe yê derheqa Kurdan de gihurandine. Îfada "Kurdên hov" (vilda kurder) bi taybetî berpîrsîyarên resmî yê hêzên ku Kurdistan bindest kirine, ji aliyê wan de bi zanetî hatîye efirandin. Vê yekê îmkana destxistina îmajeke baş derheqa Kurdan ji aliyê mîsyoneran de dijarî dikir an jî, bi giştî ji ortê radikir. Di sal 1914'an konferanseke jinên mîsyoner yê Swêdî li Stockholmê pêk tê, li wir keşîş Ernst Kohmann dipeyive, di nav dengkirina wî de ev beşa jêrîn di vê babetê de gelek balkêş û giring

Danîmarkî di nav rêxistinên mîsyonerên Amerîkî û Almanî de kar kirine, wek American Board , Deutscher Hülfsbunds ...Van mîsyoneran bi taybetî li Xarputê, Malatyê, Wanê û Muşê kar kirine (2).

Ji alîyê din gelên musliman bi çavekî mayîn li biyanîyan dinêrîn, şika li ser wan zêde bû. Ji ber van dijarîyan mîsyonerên Swêdî karên xwe bi piranî barî navçên musayît û bêdeng dikirin, wek Tebrîz, Erîvan, Tîflîs... Wekî din tu rêke xelasîyê nedidîtin, berê pêşîn ew pêwîst bûn ji xwe re starekê an jî navçekê bibînin. Piştî peydakirina van navçan birêvabirina karên wan her diçû hêsa dibû, aktîvîten wan hêdî hêdî li ser erdekî fireh belav dibûn. Bi avîtina vê gavê îmkânên wan yê xebatê zêtir dibûn, gelek mirov di bin bandûra xwe de dihiştin, di nav wan de Kurd jî hebûn. Ev kontakt û pêwendî, di navbera Kurdan û mîsyonerên Swêdî cara pêşîn dihatin pêk anîn. Kontaktên di navbera Swêdî û Kurdan li dorberê sala 1897'an dest pê kirine, heta sala 1923'an berdewam kirine.

Di warê pêkanîna kontaktên Kurdan û Swêdîyan de çend dijarî û tengasî hebûn, ji ber vê yekê pêkanîna van kontaktan di destpêkê de gelekî wext digirt. Dijarîya here mezin di warê hevfamkirin û zimîn de dihat xuyan. Mîsyonerên Swêdî ji ber van dijarîyan bi taybetî ji hevalbendên xwe yê Ermenî, Suryanî û kesên ku Kurdî dizanibûn, alîkarî digirtin. Di destpêkê de mîsyonerên Swêdî ji ber bawerîyê dînî, Kurdên êzîdî ji xwe re gelek nêzîk dîtin, bi wan re pêwendî, kontakt pêk anîn. Bi Kurdên ku bi bawerîya xwe ne êzîdî bûn, musliman bûn, bi wan re pêwendî pêkanîn wext girtiye. Mîsyonerên Swêdî hertim xwestine herin nav Kurdan, lê belê ji çete, rêbir û cerdên Kurdan tirsîne. Carina jî mîsyoneran ev kesên "serê çîyan" bi hemû gelê Kurd ve kirine tayekî terazîyê, ew û Kurd wek hev dîtin. Vê yekê di nav wan de derheqa Kurdan îmajeke xirab peyda kirîye. Şkandina van bawerîyên pêşîn ewqas ne hêsa bûye, çend mîsyonerên ku bawerîya xwe bi vê tirs-xofa Kurdan ne anîne, bêtirs çûne nav Kurdan, ew di destpêkê de rastî mêvanhezîya Kurdan hatine, vê yekê ew şaş-metel hiştîye, di dawîyê de van kesan bawerîyên xwe yê derheqa Kurdan de gihurandine. Îfada "Kurdên hov" (vilda kurder) bi taybetî berpirsîyarên resmî yê hêzên ku Kurdistan bindest kirine, ji alîyê wan de bi zanetî hatîye efirandin. Vê yekê îmkana destxistina îmajeke baş derheqa Kurdan ji alîyê mîsyoneran de diwartir dikir an jî, bi giştî ji ortê radikir. Di sal 1914'an konferanseke jinên mîsyoner yê Swêdî li Stockholmê pêk tê, li wir keşîş Ernst Kohmann dipeyive, di nav dengkirina wî de ev beşa jêrîn di vê babetê de gelek balkêş û giring

-26-

e: " ...Ez dixwazim bi kurtî li ser Kurdan bisekinim. Bêşik hûn wan kêmasî nas

dikin, lê belê hûn di dewra xwe de- Abdulhamîd ji bo êrîşên xwe yên bi xun bibe sêri ew çawa bi kar anîne û ew çawa ji çeteyên hov yên xundar pêk hatine hûn sedî sed dizanin. îro ez dixwazin ji alîkî din de wan bidim nas kirin. Ev demeke dirêj e wekî min dixwast ez carekê tevî wan bim, wan nas bikim, lê belê ev tiştêkî hêsa nîne. Cara pêşîn berî neh sala min hewl da ku herim, dema ez hatim li dor sînora walîyê Tirk ji min tika (rîca) kir wekî ez dest ji vî karî berdim. Walî ji min re got ku: " Hûnê sedî sedî canê xwe wunda bikin lê dîsa jî hûn dizanin. Eger hûn vira bîn kuştin, serê minê têkeve belayê". Ji ber ku ew hevalê min bû, min ew bi hurmet guhdar kir. Bi vî tehrî ez neçûme nav Kurdistan. Lê belê vê carê, ez her çi qas dijwar bibe jî, ez ji alîkî sînora yê mayîn re derbaz bûm. Kes li van deran tune bûn. Ji bo rê nîşanî min bide, min sûbayîkî rutbe nimz hilda bal xwe. Dema me rêwîti dikir, min derheqê ew dorberê xwe nas dike an na ji pirsîyar dikir, wî gote min "Belê ez wan nas dikim, berî çendekî me bi wan re şer kir". Wî di vî şerî de ew çawa fend-fêlan û bi dek-dolavan ve ser ketine, hemû tişt ji min re got. Wî: "Me tiştêkî baş ne kir" digot, dema me bîhîst ewê bi v- "" ,-" '* nî^ v fr " »* ~ *JÖ

' *j|
 ia| *!^^^K fLR
 *\ ^H
 ** -yS^^f|
 |«jagfc5fc. HgHpr ;,* "
 f 3|^H
 ^Sai^H
 -rt
 iv:f: \$ ^' * ^' ?
 I & ^: .i. ff
 II' -t. 'KM' -f VR.
 r . \ < BH^^^?t| ^p -'S'^&' ^K. j, £[
 S SÊkfiÊ^ wp. ^p ^^1 £^|
 B -X rf\$ v'^^B
 '-' öbIISw^' *' '-' -" «KpşS£r
 . -" * ^ . yfjljwgl -
 ÎB' *i^8»»« *fi-"
 S" ^Y^
 ** «. *'' ?"
 .4X
 * V
 1 W . ' *
 I * a , _ % "" M & y * - apiv ; HHfe & '4* Hk ^^^^Ep
 ^^^^Hm' . *e*
 "T^fT^mW jllIM
 '*5j5JHEe| " ' "" "" ^Sn "" "" ^H jj^gi "' . '* "" ^x' *t& . '* . ' *v
 i *i s' * i -?!"**

f-1

£os K ^

tM" «^w- î> s -* -

-f- -c -9 JF*

KVINNLIGA MISSIONS ARBETARES FÛRLAG

LXXXVIII

JESIDERNA

(DJAKVUI.SDYRKAKE) MARIA ANHOLIW

Jf STOCKIOLM

IOOJ

Ida Oberg, xwuşka Maria Anholmê

ya ku cara pêşîn bala misyonerên swê-

dî kişandiye li ser belengaziya Kurdên

êzîdî.

Pirtûkeke Maria Anholmê li ser

Kurdên êzîdî (1902).

-27-

e: " ...Ez dixwazim bi kurtî li ser Kurdan bisekinim. Bêşik hûn wan kêman nas dikin, lê belê hûn di dewra xwe de- Abdulhamîd ji bo êrîşên xwe yên bi xun bibe sêri ew çawa bi kar anîne û ew çawa ji çeteyên hov yên xundar pêk hatine hûn sedî sed dizanin. Îro ez dixwazim ji alîkî din de wan bidim nas kirin. Ev demeke dirêj e wekî min dixwast ez carekê tevî wan bim, wan nas bikim, lê belê ev tiştêkî hêsa nîne. Cara pêşîn berî neh sala min hewl da ku herim, dema ez hatim li dor sînor walîyê Tirk ji min tika (rîca) kir wekî ez dest ji vî karî berdim. Walî ji min re got ku: " Hûnê sedî sedî canê xwe wunda bikin lê dîsa jî hûn dizanin. Eger hûn vira bên kuştin, serê minê têkeve belayê". Ji ber ku ew hevalê min bû, min ew bi hurmet guhdar kir. Bi vî tehrî ez neçûme nav Kurdan. Lê belê vê carê, ez her çiqas dijwar bibe jî, ez ji alîkî sînor yê mayîn re derbaz bûm. Kes li van deran tune bûn. Ji bo rê nîşanî min bide, min sûbayîkî rutbe nimz hilda bal xwe. Dema me rêwîti dikir, min derheqê ew dorberê xwe nas dika an na ji pirsîyar dikir, wî gote min "Belê ez wan nas dikim, berî çendekî me bi wan re şer kir". Wî di vî şerî de ew çawa fend-fêlan û bi dek-dolavan ve ser ketine, hemû tişt ji min re got. Wî: "Me tiştêkî baş ne kir" digot, dema me bîhîst ewê bi v- "" ,-" '* nî^ v fr " »* ~ *JÖ

' *j|

ia| *!^^^K flR

*\ ^H

** -yS^^fl

|«jagfc5fc. HgHpr ;,* "

f 3|^H

^Sai^H

-rt

iv:f: \$ ^'*^' ?

I &^:.i.ff
II-'t.'KM'-f VR.
r . \ < BH^^^?t| ^p -'S'^&' ^K. j, £[
S SÊKfiÊ^ wp. ^p ^^1 £^|
B -X rfŞv'^^B
'-' öblISw^'^' '- '-' «KpŞS£r
. -"* ^.yfjJwgl -
ÎB'^i^8»»«*fi-"
S" ^Y^
**«.*"?"
.4X
* V
1 W .' *
I*a.,_ % "~ M&y * - apiv ; HHfe&'4* Hk ^^^^Ep
^^^^Hm'. *e*
"T^fT^mW jllIM
'*5j5JHEe| "' "" ^^Sn ""^^H jj^gi "'.'* "x' *t&. '.*' *v
i *i s' * i -?!""**
f-1
£os K ^
tM" «^w- î> s -* -
-f -c -9 JF*

KVINNLIGA MISSIONS ARBETARES FÛRLAG
LXXXVIII
JESIDERNA
(DJAKVUI.SDYRKAKE) MARIA ANHOLIW
Jf STOCKIOLM
IOOJ

Ida Oberg, xwuşka Maria Anholmê
ya ku cara pêşîn bala misyonerên swê-
dî kişandîye li ser belengaziya Kurdên
êzîdî.
Pirtûkeke Maria Anholmê li ser
Kurdên êzîdî (1902).

-27-

hevra herin cîhekî, me xwe veşart, ketin taldekî dema ew derketin me ew bi se- dan kes dane ber gullan ,raxistin erdê. Wekî din me nikaribû koka van Kurdan bianîya". Keşîş di vê xeberdana xwe de dîyar dike wekî paşê wan xwe gîhandîye cîhê ku Kurd lê dimînin, rastî serokekî wan hatine û Kurdan wek melekekê ew hembêz kirine. Keşîş Ernst Kohmann di beşeke xeberdana xwe de jî, bi giştî janên Kurdan awa tîne zimîn: "Rast e ew hov in, lê belê eger em rastîyê bigerin pêşerojê mezin li ber vî gelê

bi rûmet heye, bifikirin ev gelê bi hejmara xwe digihêje bi mîlyonan, tenê dibistaneke wan tune ye"(3). Ev peyvên vî keşîşî bawerîya "Kurdên hov" çiqasî bêbingeh e gelekî baş radixe li ber çavan. Ernst Kohmann di salên dawîya şerê Balkan de li Tirkîyê maye.

Di nav mîsyonerên Swêdî de sedemê belavbûna van bawerîyên şaş û xelet yek jî, di navbera salên 1894-1897'an de bi destê Abdulhamîr pêkhatina zordestîyên li dijî Ermenîyan û di vî şerê kokanîna Ermenîyan de cîhgirina çend begên Kurdan e. Ev yeka di şirovekirin û nivîsarên mîsyonerên Swêdî de gelek zelal tê xuyanê. Aktuelbûna pîrsa Ermenîyan gelek çawan pêwendîyên Kurdan-Ermenîyan jî aktuel kirîye. Di kovar, rojname û pirtûkên ku di van salan de hatine weşandin ev yeka gelek eşkere tê xuyanê, wek mîsal di pirtûkeke ku di sala 1917'an de hatîye weşandin, tê de Kurdekî bi navê Alî Axazade Faro gelê Ermenî li Erzurmê çawa hatîye qir kirin, dîtîyên xwe derheqa van lêdanan de pêşkêş dîke û ji alîyê din tê de daxuyanîke Şerîf Paşa li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan cîh girtîye(4).

Di van bûyerên tîrş û tal de hemû mîsyonerên Swêdî wek hev nefikirîne û Kurd wek gelekî nexwestine rûreş bikin. Mîsyoner E.J. Larsson yê ku bi salan li rohilatê kar kirîye di pirtûkeke xwe de dîyar dîke wekî: "Kurd jî wek xirîstyanan mirovên qenc in, lê belê di nav wan de tu xebateke rastîn ya mîsyonerîyê hê tune ye" (Sasom kristna ar dem utmarkta manniskor, men ingen elegantlig mission finnes bland Kurderna annu), Larsson paşê cîh dide gazin û lomamên mîsyonereke Amerîkî-Easton ku tunebûna aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de rexne dîke(5). Alma Johansson ya ku di navbera salên 1910-1915'an li bajarê Muşê di nav Ermenîyan de kar kirîye û bûye nasê rewşa Kurdan, ew dide kivşê dema li dijî Ermenîyan zordestîyên Tirkan dest pê kirin, Tirkan dixwast Kurd jin, zarok û kal - pîrên Ermenîyan bikujin, dema wan dît Kurdan ev yeka qebûl nekirin, vê carê wan bi xwe ew dikuştin (6). Misyoner Maria Anholm Kurd û Vikingan wek hev dibîne û paşê dibêje ku: "...Ew (Kurd) wek Tirkan li dijî xirîstyanan bawerîyên wan yên fanatîk tunin, -28-

hevra herin cîhekî, me xwe veşart, ketin taldekî dema ew derketin me ew bi se- dan kes dane ber gullan ,raxistin erdê. Wekî din me nikaribû koka van Kurdan bianîya". Keşîş di vê xebardana xwe de dîyar dîke wekî paşê wan xwe gîhandîye cîhê ku Kurd lê dimînin, rastî serokekî wan hatine û Kurdan wek melekekê ew hembêz kirine. Keşîş Ernst Kohmann di beşeke xebardana xwe de jî, bi giştî janên Kurdan awa tîne zimîn: "Rast e ew hov in, lê belê eger em rastîyê bigerin pêşerojeke mezin li ber vî gelê bi rûmet heye, bifikirin ev gelê bi hejmara xwe digihêje bi mîlyonan, tenê dibistaneke

wan tune ye"(3). Ev peyvên vî keşîşî bawerîya "Kurdên hov" çiqasî bêbingeh e gelekî baş radixe li ber çavan. Ernst Kohmann di salên dawîya şerê Balkan de li Tirkîyê maye.

Di nav mîsyonerên Swêdî de sedemê belavbûna van bawerîyên şaş û xelet yek jî, di navbera salên 1894-1897'an de bi destê Abdulhamît pêkhatina zordestîyên li dijî Ermenîyan û di vî şerê kokanîna Ermenîyan de cîhgirina çend begên Kurdan e. Ev yeka di şirovekirin û nivîsarên mîsyonerên Swêdî de gelek zelal tê xuyanê. Aktuelbûna pîrsa Ermenîyan gelek caran pêwendîyên Kurdan-Ermenîyan jî aktuel kirîye. Di kovar, rojname û pirtûkên ku di van salan de hatine weşandin ev yeka gelek êşkere tê xuyanê, wek mîsal di pirtûkeke ku di sala 1917'an de hatîye weşandin, tê de Kurdekî bi navê Alî Axazade Faro gelê Ermenî li Erzurmê çawa hatîye qir kirin, dîtînen xwe derheqa van lêdanan de pêşkêş dîke û ji alîyê din tê de daxuyanîke Şerîf Paşa li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan cîh girtîye(4).

Di van bûyerên tîrş û tal de hemû mîsyonerên Swêdî wek hev nefikirîne û Kurd wek gelekî nexwestine rûreş bikin. Mîsyoner E.J. Larsson yê ku bi salan li rohilatê kar kirîye di pirtûkeke xwe de dîyar dîke wekî: " Kurd jî wek xirîstyanan mirovên qenc in, lê belê di nav wan de tu xebateke rastîn ya mîsyonerîyê hê tune ye" (Sasom kristna ar dem utmarkta manniskor, men ingen elegantlig mission finnes bland Kurderna annu), Larsson paşê cîh dide gazin û lomamên mîsyonereke Amerîkî-Easton ku tunebûna aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de rexne dîke(5). Alma Johansson ya ku di navbera salên 1910-1915'an li bajarê Muşê di nav Ermenîyan de kar kirîye û bûye nasê rewşa Kurdan, ew dide kivşê dema li dijî Ermenîyan zordestîyên Tirkan dest pê kirin, Tirkan dixwast Kurd jin, zarok û kal - pîrên Ermenîyan bikujin, dema wan dît Kurdan ev yeka qebûl nekirin, vê carê wan bi xwe ew dikuştin (6). Misyoner Maria Anholm Kurd û Vikingan wek hev dibîne û paşê dibêje ku: "...Ew (Kurd) wek Tirkan li dijî xirîstyanan bawerîyên wan yên fanatîk tunin, -28-

li dijî Ermenîyan wek Tirkan rik-hêrseke mezin ve tijî nînin. Xunxarîya wan tune ye. Qenc-xirab wek Vikingên me dijîn"(7).

Li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan di nav rêxistinên mîsyonerên Swêdî de bi salan xebatên gelek fireh hatine pêk anîn. Di vî warî de gelek tişt jî hatine nivîsîn, di kovar, rojname, pirtûk û broşurên cuda-cuda de vê pîrsê cîhekî sereke girtîye. Di vê çarçevê de bixwazî-nexwazî li ser Kurdan jî sekinîne, pêwendîyên Kurdan-Ermenîyan raçav kirine. Ev pevgerîdanên Ermenî û Kurdan di nav salan de ji bo pêkhatina pêwendîyên Swêdî-Kurdan zemînek amaKURDERNA.

En lafla fran paradisets bygder.

>:^^ en trakt af jorden. der kurderna talrikast bo,
iir efter dem beniïmd Kurdistan oeh ar belagen
i Asien. med ej fullt bestiimda griinser.

Beliiget som Kardistan iir mellan 3-1° oeb 30° n. br. och vexlande i böjd fran ett tusen
till tiotusen fot öfver bafvet. erbjuder det ett ölikartadt klimat öch den mest omvexlande
viixtlighet samt ntgör en af jordens vackraste trakter. Landet
genomskiires af flere bergskedjor. mellan hvilka iiro beliigna
vidstriickta högsliitter. I allmiinhet iir jorden viil vatt- nad. hvilket bidrager till den yppïga viixtligheten.
Kurderna iiro frïhetsiilskande. tappra. flinka. o-iistviinliga
och ej utau en vi^s hederskiinsla. men ock i bögsta grad
krigiska, hiimdgiriga och lystna pa rof. Det bör sitgas om
dem. att de iiro biittre iin sitt rykte. Till det otroliga griinsa
dock de illgerningar. som de bedrifva under sina ströftag
och plundringsfarder. hvarför de iiro pa det bögsta fruktade
af sina fredligare grannar. De skona inubamedaner lika
litet som de kristna. Ofta hafva regerïngarna sökt tukta
dem. men alltid utan nagot iiiiitnnviirdt resultat. Trupperna
Nivïseke N.F.Höijer ya ku di 1889-an de çap bûye.

-29-

li dijî Ermenîyan wek Tirkan rik-hêrseke mezin ve tijî nînin. Xunxarîya wan tune
ye. Qenc-xirab wek Vikingên me dijîn"(7).

Li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan di nav rêxistinên mîsyonerên
Swêdî de bi salan xebatên gelek fireh hatine pêk anîn. Di vî
warî de gelek tişt jî hatine nivîsîn, di kovar, rojname, pirtûk û bro-
şurên cuda-cuda de vê pirsê cîhekî sereke girtîye. Di vê çarçevê de
bixwazî-nexwazî li ser Kurdan jî sekinîne, pêwendîyên Kurdan-Ermenîyan
raçav kirine. Ev pevgirêdanên Ermenî û Kurdan di nav
salan de ji bo pêkhatina pêwendîyên Swêdî-Kurdan zemînek amaKURDERNA.

En lafla fran paradisets bygder.

>:^^ en trakt af jorden. der kurderna talrikast bo,
iir efter dem beniïmd Kurdistan oeh ar belagen
i Asien. med ej fullt bestiimda griinser.

Beliiget som Kardistan iir mellan 3-1° oeb 30° n. br. och vexlande i böjd fran ett tusen
till tiotusen fot öfver bafvet. erbjuder det ett ölikartadt klimat öch den mest omvexlande
viixtlighet samt ntgör en af jordens vackraste trakter. Landet
genomskiires af flere bergskedjor. mellan hvilka iiro beliigna
vidstriickta högsliitter. I allmiinhet iir jorden viil vatt- nad. hvilket bidrager till den yppïga viixtligheten.
Kurderna iiro frïhetsiilskande. tappra. flinka. o-iistviinliga
och ej utau en vi^s hederskiinsla. men ock i bögsta grad
krigiska, hiimdgiriga och lystna pa rof. Det bör sitgas om
dem. att de iiro biittre iin sitt rykte. Till det otroliga griinsa

dock de illgernerar. som de bedrifva under sina ströftag och plundringsfarder. hvarför de iiro pa det bögsta fruktade af sina fredligare grannar. De skona inubamedaner lika litet som de kristna. Ofta hafva regeringarna sökt tukta dem. men alltid utan nagot iitnviirdt resultat. Trupperna Niviseke N.F.Höijer ya ku di 1889-an de çap bûye.

-29-

de kirîye. Mîsyonerên Swêdî cîhê ku Ermenî lê diman wek: "Welatê hêsrân û xunê" û "Gola xunê" bi nav dikirin. Bala wan, guhdarîya wan ya li ser Ermenîyan carina dişikîti li ser Kurdan, ji ber ku Kurd û Ermenî di nav hev de dijîyan û gelek pêwendîyên wan bi hev re hebûn.

Di dawîya sedsala 19'an û di destpêka sedsala 20'an de mîsyonerên ku li ser Kurdan bawerîyên xwe dîyar kirine, di nav Kurdan de mane û bi Kurdan re pêwendî pêk anîne ev kesan in: N.F. Höijer, L.E. Högberg, Wilhm. Sarwe, E.J. Larson, Elin Sundvall, Maria Anholm, Olga Moberg, Alma Johansson...Mîsyonerên Swêdî ji ber dijwarî, tengasîyên zimîn pêwendîyên xwe bi Kurdan re bi destê çend alîgirên xwe berdewam kirine, wek Kascha Ibrahim Temos û Margara Ter Asaturianz...

Yekitîya Mîsyonerên Swêdî di sala 1882'an de biryarekî digre wekî N.F. Höijer bişîne hêla Qafqasyê. Höijer nêzkaya 25 salan di nav gelên rohilatê de kar kirîye, di nav Kurdan de maye, bi wan re bûye nas. Di nav nivîsarên ku Höijer piştî mirina xwe ji me re hîştîye, tê de derheqa Kiirdan de zanîyarî û agahdarîyên gelek balkêş hene. Höijer di sala 1887'an de bi Högberg ve tevayî diçine îranê, di nav Kurdan de dimînin, gelek pêwendîyên wan û Kurdan pêk tên û dibine mêvanê, Kurdan(8). Ji alîkî de ev gera van herdu mîsyoneran li Kurdistanê, ji alîvê din li Tiblîsê derheqa Kurdên êzîdî de hevdu dîtina Sarwe û Ida Öberg derheqa Kurdan de kontaktên pêşîn pêk anîne û wek d'êstpêkekê, gavekê dikare bê hesibandin. Höijer dema diçe îranê, li wira rastî gelek Kurdan tê, li ser Kurdan lêkolînên kêrkatî pêk tîne. Ew cara pêşîn dema diçe nav Kurdan rastî se-kuçikên Kurdan tê, ew wek guran êrîşî Höijer dîkin. Ne tenê ev mîsyoneran, kuçikên Kurdan bala gelek gerok û mîsyonerên biyanî jî kişandine li ser xwe. Höijer û hevalên xwe paşê diçin mala mezinekî Kurd dibin mêvan, di nivîsareke xwe de ew gelekî li ser mêvanhezîya Kurdan disekine.

Di sala 1889'an de lêkolîneke Höijer li ser Kurdan tê weşandin, ev lêkolîna ku bi navê "Kurd-Tabloyekji Cennetê" (Kurderna-En tafla fran paradisets bygder) çap bûye, tê de derheqa çand, folklor û etnografya Kurdan zanîyarîyên gelek balkêş cîh girtine û Kurd baş

tên nasîn. Höijer di destpêka vê lêkolîna xwe de dîyar dike ku hêzên ku xwestine hertim li Kurdan zordestîyê bikin, ceza bidin wan tu, wext serneketine, ne gîhîştine armanca xwe. Ji alîyê din ew dibêje ku Kûrd gelekî azadîxwaz, mêrxas, zîrek û mêvanhez in. Di wan salan de hejmara Kurdan wek çar mîlyonan nîşan dide. Dema ew li ser folklorê Kurdan disekine, ew dibêje ku di nav Kurdan de her

-30-

de kirîye. Mîsyonerên Swêdî cîhê ku Ermenî lê diman wek: "Welatê hêsrên û xunê" û "Gola xunê" bi nav dikirin. Bala wan, guhdarîya wan ya li ser Ermenîyan carina dişiqitî li ser Kurdan, ji ber ku Kurd û Ermenî di nav hev de dijîyan û gelek pêwendîyên wan bi hev re hebûn.

Di dawîya sedsala 19'an û di destpêka sedsala 20'an de mîsyonerên ku li ser Kurdan bawerîyên xwe dîyar kirine, di nav Kurdan de mane û bi Kurdan re pêwendî pêk anîne ev kesan in: N.F. Höijer, L.E. Högberg, Wilhm. Sarwe, E.J. Larson, Elin Sundvall, Maria Anholm, Olga Moberg, Alma Johansson...Mîsyonerên Swêdî ji ber dijwarî, tengasîyên zimîn pêwendîyên xwe bi Kurdan re bi destê çend alîgirên xwe berdewam kirine, wek Kascha Ibrahim Temos û Margara Ter Asaturianz...

Yekitîya Mîsyonerên Swêdî di sala 1882'an de biryarekî digre wekî N.F. Höijer bişîne hêla Qafqasyê. Höijer nêzkaya 25 salan di nav gelên rohilatê de kar kirîye, di nav Kurdan de maye, bi wan re bûye nas. Di nav nivîsarên ku Höijer piştî mirina xwe ji me re hîştîye, tê de derheqa Kiirdan de zanîyarî û agahdarîyên gelek balkêş hene. Höijer di sala 1887'an de bi Högberg ve tevayî diçine îranê, di nav Kurdan de dimînin, gelek pêwendîyên wan û Kurdan pêk tên û dibine mêvanê, Kurdan(8). Ji alîkî de ev gera van herdu mîsyoneran li Kurdistanê, ji alîvê din li Tiblîsê derheqa Kurdên êzîdî de hevdu dîtina Sarwe û Ida Öberg derheqa Kurdan de kontaktên pêşîn pêk anîne û wek d'estpêkekê, gavekê dikare bê hesabandin. Höijer dema diçe îranê, li wira rastî gelek Kurdan tê, li ser Kurdan lêkolînên kêrkatî pêk tîne. Ew cara pêşîn dema diçe nav Kurdan rastî se-kuçikên Kurdan tê, ew wek guran êrîşî Höijer dikan. Ne tenê ev mîsyoneran, kuçikên Kurdan bala gelek gerok û mîsyonerên biyanî jî kişandine li ser xwe. Höijer û hevalên xwe paşê diçin mala mezinekî Kurd dibin mêvan, di nivîsareke xwe de ew gelekî li ser mêvanhezîya Kurdan disekine.

Di sala 1889'an de lêkolîneke Höijer li ser Kurdan tê weşandin, ev lêkolîna ku bi navê "Kurd-Tabloyekji Cennetê" (Kurderna-En tafla fran paradisets bygder) çap bûye, tê de derheqa çand, folklor û etnografîya Kurdan zanîyarîyên gelek balkêş cîh girtine û Kurd baş

tên nasîn. Höijer di destpêka vê lêkolîna xwe de dîyar dike ku hêzên ku xwestine hertim li Kurdan zordestîyê bikin, ceza bidin wan tu, wext serneketine, ne gîhîştine armanca xwe. Ji alîyê din ew dibêje ku Kûrd gelekî azadîxwaz, mêrxas, zîrek û mêvanhez in. Di wan salan de hejmara Kurdan wek çar mîlyonan nîşan dide. Dema ew li ser folklorê Kurdan disekine, ew dibêje ku di nav Kurdan de her

-30-
gol, robar, çem, bajar, gund, zinar û çîya efsaneke xwe heye. Paşê ew derheqa "Efsana Bingolê" de zaniyarîyên fireh dide û li ser çavkanîyên vê efsanê disekine. Höijer derheqa rabûn-rûniştina Kurdan de jî bawerîyên xwe awa pêşkêş dike : "Kurd evîndarê çayê ne" , Cîhekî mayîn de jî vî tiştî dibêje : "Kesin ku nikarin ji xwe re paltokî bibînin, tu dinêrî dîsa jî çek-sîlahan li ser xwe digerin" (^^). Tiştî ku vê lêkolîna Höijer ji lêkolînên mayîn yê mîsyonerên Swêdî cuda dike, li vîra Kurd bi giştî bi gelek alîyan ve hatine nasîn.

Angorî agahdarîyên Höijer ji ber tunebûna aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî biryar girtîye wekî li dorberê Karadaxê îstasyoneke mîsyonerîyê ji bo Kurdan ve Elin Sundvall dema sala 1913-an de diçe bajarê Wanê di nav gundekî kurdan re derbas dibe.

ke, dîsa çawa ew dide kivşê bajarê Bazîdî jî bona van aktîvîtan gelek musayît e. Mirov ji vê nivîsar û gera Höijer derdixe ku di nav Kurdan de hewcedarîya xebatê ji alîyê mîsyonerên Swêdî de rastî sala 1887'an tê.

Höijer di nivîsareke xwe ya mayîn de besa gereke xwe li dorberê Qerekilîsê (Ararat) dike, ew diçe gundekî Kurdan zîyaret dike, çawa li îranê vîra jî kuçikên Kurdan êrîşî Höijer dikin. Kurd li dora wî berev dibin û di nav xwe de deng dikin : "Hespê wî yê Kurdan e, zîne

-31-
gol, robar, çem, bajar, gund, zinar û çîya efsaneke xwe heye. Paşê ew derheqa "Efsana Bingolê" de zaniyarîyên fireh dide û li ser çavkanîyên vê efsanê disekine. Höijer derheqa rabûn-rûniştina Kurdan de jî bawerîyên xwe awa pêşkêş dike : "Kurd evîndarê çayê ne" , Cîhekî mayîn de jî vî tiştî dibêje : "Kesin ku nikarin ji xwe re paltokî bibînin, tu dinêrî dîsa jî çek-sîlahan li ser xwe digerin" (^^). Tiştî ku vê lêkolîna Höijer ji lêkolînên mayîn yê mîsyonerên Swêdî cuda dike, li vîra Kurd bi giştî bi gelek alîyan ve hatine nasîn.

Angorî agahdarîyên Höijer ji ber tunebûna aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî biryar girtîye wekî li dorberê Karadaxê îstasyoneke mîsyonerîyê ji bo Kurdan ve Elin Sundvall dema sala 1913-an de diçe bajarê Wanê di nav gundekî kurdan re derbas dibe.

ke, dîsa çawa ew dide kivşê bajarê Bazîdî jî bona van aktîvîtan gelek musayît e. Mirov ji vê nivîsar û gera Höijer derdixe ku di nav Kurdan de hewcedarîya xebatê ji alîyê mîsyonerên Swêdî de rastî sala 1887'an tê.

Höijer di nivîsareke xwe ya mayîn de besa gereke xwe li dorberê Qerekilîsê (Ararat) dike, ew diçe gundekî Kurdan zîyaret dike, çawa li îranê vira jî kuçikên Kurdan êrîşî Höijer dikin. Kurd li dora wî berev dibin û di nav xwe de deng dikin : "Hespê wî yê Kurdan e, zînê -31-

wî yê Kurdan e, lê gelo ew bi xwe kî ye?". Dema Höijer dibêje "Ez Swêdî me " (Jag ar svensk), Kurdan jî ev peyva "svek, svesk, svinsk" bi vî tehrî duçar kirine. Angorî agahdarîyên Höijer dema ew li vî gundê Kurdan maye, adresa xwe daye Kurdekî, piştî çend mehan ev Kurd hatîye li bajarê Tiblîsê ew zîyaret kirîye(İO).

Mîsyonerekî mayîn yê ku li ser Kurdên îranê dîtînen xwe pêşkeş dike Lars Erik Högberg e. Ew di sala 1889'an de ji Qafqasyê tê Iranê û li vira çar salan kar dike. Di nav van salan de ew rastî gelek Kurdan tê, cîhê ku Kurd lê dimînin digere û dibe şahîdê gelek bûyeran. Wî hemû bîranîn, dîtînen û xebatên xwe di pirtûkeke bi navê Di nav Musilmanên Faris de berev kirîye. Ji alîyê din name û nivîsarên wî yê mayîn de jî mirov rastî tiştên li ser Kurdan tê.

Högberg dema diçe devera Qaradaxê ji alîyê rêberê xwe de fêr dibe wekî Kurd li pey wan ketine, tirs-xofeke mezin li wan peyda dibe, piştî demekê wextê ew lê dinêrin tu tiştek nehate serê wan, Högberg ji rêberê xwe dipirse: "Çima zirareke wan ne gîhîşte me?". Rêberê wî vê bersîvê dide: "Ev yeka bi mercên taybetî ve girêdayî ye. Dema mirov bi Kurdekî re dibe nas, ew gelek mêvanhez e, ew di maia xwe de timê nermoke û alîkar e".

Högberg dema li ser pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan disekine jî van tiştan dibêje: " Kurdan bi zordestîyên li dijî Ermenîyan û Asurîyan ve navê xwe xirab derxistin, navdar bûn. Peyva "Tirk" angorî peyva "Kurd" kêmtir tirs-xofekê belav dike".

Ev mîsyonerê Swêdî dema li îranê dîmîne, dibe şahîdê mîrxasîya Kurdekî bi navê Hesu : " Dema ez li îranê dimam Kurdekî bi navê Hesu hebû. Wî sê salan li dijî leşkerên îranê yê bi rêz şer kir. Wî stuyê xwe xar nekir. Şah dema dît bi zorê ve wî nikare bîne rê, bi wî ve hev hat, rutba wî heta genaralîyê bilind kir û erdekî mezin da wî".

Bawerîyên L.E. Högberg derheqa Kurdan de îmajê neçê dj afrîne û bi îmaja Kurdan ku li wan salan li hemû Ewrûpê xirab peyda bûbû, bi giştî hev tê. Högberg di warê keç revandinê de bingehên aborî û civakî davêje cîhekî, ji alîyê Kurdekî de revandina keçeke Cihud wek zorbetîke mezin dibîne û vê yekê bi "Şurê Demokles

yê Kurdan" (Kurdernas damokles sward) nav dike. Ew,vê bûyerê wek nîşana dijminatîya di navbera muslimanan û xirîstîyanan dibîne û di derheqa Kurdan de xwe digihîne hin bawerîyên giştî (umumî) yê şaş.

Ev bûyerên yek-yek di babeta belavbûna navê "Kurdên hov" (Vilda Kurder) de roleke berbiçav di nav mîsyonerên Swêdî de listine û wan ji xwe re xistine malzeme.

-32-

wî yê Kurdan e, lê gelo ew bi xwe kî ye?". Dema Höijer dibêje "Ez Swêdî me" (Jag ar svensk), Kurdan jî ev peyva "svek, svesk, svinsk" bi vî tehrî ducar kirine. Angorî agahdarîyên Höijer dema ew li vî gundê Kurdan maye, adresa xwe daye Kurdekî, piştî çend mehan ev Kurd hatîye li bajarê Tîblîsê ew zîyaret kirîye(10).

Mîsyonerekî mayîn yê ku li ser Kurdên îranê dîtînin xwe pêşkeş dike Lars Erik Högberg e. Ew di sala 1889'an de ji Qafqasyê tê Iranê û li vira çar salan kar dike. Di nav van salan de ew rastî gelek Kurdan tê, cîhê ku Kurd lê dimînin digere û dibe şahîdê gelek bûyeran. Wî hemû bîranîn, dîtînin û xebatên xwe di pirtûkeke bi navê Di nav Musilmanên Faris de berev kirîye. Ji alîyê din name û nivîsarên wî yê mayîn de jî mirov rastî tiştên li ser Kurdan tê.

Högberg dema diçe devera Qaradaxê ji alîyê rêberê xwe de fêr dibe wekî Kurd li pey wan ketine, tirs-xofeke mezin li wan peyda dibe, piştî demekê wextê ew lê dinêrin tu tiştê nehate serê wan, Högberg ji rêberê xwe dipirse: "Çima zirareke wan ne gîhîşte me?". Rêberê wî vê bersîvê dide: "Ev yeka bi mercên taybetî ve girêdayî ye. Dema mirov bi Kurdekî re dibe nas, ew gelek mêvanhez e, ew di maia xwe de timê nermoke û alîkar e".

Högberg dema li ser pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan disekine jî van tiştan dibêje: "Kurdan bi zordestîyên li dijî Ermenîyan û Asurîyan ve navê xwe xirab derxistin, navdar bûn. Peyva "Tirk" angorî peyva "Kurd" kêmtir tirs-xofekê belav dike".

Ev mîsyonerê Swêdî dema li îranê dîmîne, dibe şahîdê mîrxasîya Kurdekî bi navê Hesu : " Dema ez li îranê dimam Kurdekî bi navê Hesu hebû. Wî sê salan li dijî leşkerên îranê yê bi rêz şer kir. Wî stuyê xwe xar nekir. Şah dema dît bi zorê ve wî nikare bîne rê, bi wî ve hev hat, rutba wî heta genaralîyê bilind kir û erdekî mezin da wî".

Bawerîyên L.E. Högberg derheqa Kurdan de îmajê neçê dij afrîne û bi îmaja Kurdan ku li wan salan li hemû Ewrûpê xirab peyda bûbû, bi giştî hev tê. Högberg di warê keç revandinê de bingehên aborî û civakî davêje cîhekî, ji alîyê Kurdekî de revandina keçeke Cihud wek zorbetîke mezin dibîne û vê yekê bi "Şurê Demokles yê Kurdan" (Kurdernas damokles sward) nav dike. Ew,vê bûyerê

wek nîşana dijminatîya di navbera muslimanan û xirîstîyanan dibîne û di derheqa Kurdan de xwe digihîne hin bawerîyên giştî (umumî) yê şaş.

Ev bûyerên yek-yek di babeta belavbûna navê "Kurdên hov" (Vilda Kurder) de roleke berbiçav di nav mîsyonerên Swêdî de listine û wan ji xwe re xistine malzeme.

-32-

Olga Moberg di nav Kurdan de

Högberg dema di sala 1893 vedigere Swêdê, doxtorê Kurd bi navê Mîrze Seîd jî, bi wî re hevaltîyê dike, tê Swêdê. Ev doxtorê Kurd, Kurdê pêşîn e ku hatîye Swêdê, ev welat zîyaret kirîye. An gorî Högberg ev doxtor kurê mellakî Kurd e ku ji Tirkîyê hatîye, derbasî Iranê bûye, navê bavê wî Resul e. Malbata Seîd li bajarê Sinne cîwar dibe, paşê Seîd derbasî dîne xirîstîyanî dibe, pêwendîyên wî û mîsyonerên biyanî xurt dibin. Alîkî dersên dînî, ji alîkî de jî dersên tipê wergirtîye. Paşê bi keça xebatkarekî mîsyonona Amerîkî ve zewicîye, mal xwe birîye bajarê Hamedanê. Li vira li bal doxtorê Amerîkî di warê tipê de perwerdegarîke teorîk û pratîk dîtîye. Di sala 1893'an de Mîrze Seîd tê Swêdê, li ser vê gerê Högberg van tiştên jêrîn dinivîse: "Di sala 1893'an de dema ez vegeerîyame Swêdê, ji bo doxtorîya xwe pêşta bibe, Seîd jî bi min re derkete gerê. Li Swêdê em pi caran bi hevra gerîyan û tevî çend civînên hertimî bûn. Wî ji dil deng dikir, gelek bi zelal, bi baldarî li ser evîna ku di hezretî îsa'de berevbûyî, dipeyivî. Min gotinên wî werdigerand. Gelek sal derbaz bûn. Lê belê ez wusan bawer dikim, tu kesekî di sala 1893'an di civîna komela Dalarna Ansgari li Malungê beşdar bûye û kesên ku peyvên wî guhdar kirine, tu wext wî û tiştê ku wî di dilê me de bi cîh kirîye, ji bîr nake. Ew dema nayê ji bîr kirin"(I 1).

-33-

Olga Moberg di nav Kurdan de

Högberg dema di sala 1893 vedigere Swêdê, doxtorê Kurd bi navê Mîrze Seîd jî, bi wî re hevaltîyê dike, tê Swêdê. Ev doxtorê Kurd, Kurdê pêşîn e ku hatîye Swêdê, ev welat zîyaret kirîye. An gorî Högberg ev doxtor kurê mellakî Kurd e ku ji Tirkîyê hatîye, derbasî Iranê bûye, navê bavê wî Resul e. Malbata Seîd li bajarê Sinne cîwar dibe, paşê Seîd derbasî dîne xirîstîyanî dibe, pêwendîyên wî û mîsyonerên biyanî xurt dibin. Alîkî dersên dînî, ji alîkî de jî dersên tipê wergirtîye. Paşê bi keça xebatkarekî mîsyonona Amerîkî ve zewicîye, mal xwe birîye bajarê Hamedanê. Li vira li bal doxtorê Amerîkî di warê tipê de perwerdegarîke teorîk û pratîk dîtîye. Di sala 1893'an de Mîrze Seîd tê Swêdê, li ser vê gerê Högberg van tiştên jêrîn dinivîse: "Di sala 1893'an de dema ez vegeerîyame Swêdê, ji bo doxtorîya xwe pêşta bibe, Seîd jî bi min re derkete gerê. Li Swêdê

em pi caran bi hevra gerîyan û tevî çend civînên hertimî bûn. Wî ji dil deng dikir, gelek bi zelal, bi baldarî li ser evîna ku di hezretî îsa'de berevbûyî, dipeyvî. Min gotinên wî werdigerand. Gelek sal derbaz bûn. Lê belê ez wusan bawer dikim, tu kesekî di sala 1893'an di civîna komela Dalarna Ansgari li Malungê beşdar bûye û kesên ku peyvên wî guhdar kirine, tu wext wî û tiştê ku wî di dilê me de bi cîh kirîye, ji bîr nake. Ew dema nayê ji bîr kirin"(I 1).

-33-

Dema di sala 1893 'an de Högberg vegeerîya Swêdê li şuna wî mîsyoner E.J. Larsson li Tiblîsê hatîye li ser kar . Ew çûye Iranê û Tirkîyê, li bajarê Erzurmê tevî konferanseke mîsyonerîyê bûye.

Larsson li ser 35 salîya kar û xebatên Yekîtîya mîsyonerên Swêdî li Qafqasyê pirtûkeke bi navê Li binatara çîyayê Araratê (Vid Ararats fot) nivîsî. Li ser rewşa Kurdên êzîdî benedekê mîsyoner Olga Moberg jî di vê pirtûkê de cîh girtîye(12).

Mîsyonereke mayîn ku bi Kurdan ve pêwendî danîye Elin Sundvall e. Ev mîsyonera di nav Kurdên ku dorberê sînorên Tirkîyê, îran û Urisetê dijîyan, gelek ger pêk anîne, rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye. Di sala 1913'an de diçe li dorberê Wanê, ew dibêje ku di van salan de li Wanê nêzkaya 110 000 Kurd diman(13), ew wusan jî çûye nav Kurdên îranê. Di dawîya vê gera îranê de wê benedekê bi navê Di nav Kurdên îranê de gerek, nivîsî. Derheqa gera îranê de ew dinivîse wekî rewşa Kurdan qet nebaş bûye. Kesên ku naxwaş bûne, derman li wan belav kirîye, birînên hinekan pêçyaye. Çawa ew dide kivşê sê salan alîkarîya mellekî Kurd kirîye. Wek dîyarî vî mellî jê re dîkek anîye, eger baş bibe, gotîye ezê hespekî jî bime te, Elin Sundvall dibêje paşê ez li bajarê Dillema rastî vî Kurdî hatime, ew baş bûbû, lê belê "çîroka hespê" ji bîr kiribû... Ji alîyê din ev mîsyonera dema li îranê dimîne rastî begekî Kurd tê, navê wî Tîmur beg bûye, dema ew ji vî begî dipirse gelo mîsyonerên Swêdî dikarin li vira dibistanekê vekin? Li hemberî vê pirsê TîmûrBeg vê bersîvê dide: "Ezê wek çavên xwe we biparêzim"(14).

Elin Sundvall di nivîsareke xwe ya mayîn de dîyar dîke ku li Erîvanê bi Usif begê re li ser vekirina dibistanekê ji bo zarokên Kurd deng kirîye(15). Sundvall di nameke ku ji Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî re şandîye, tê de dinivîse wekî ew hewl didin li îdirê maleke zarokan vekin û ew hêvîya destûra hukmetê ne(16). Elin Sundvall heta sala 1921'an li dorberê Qafqasyê maye û li wira jî mirîye. Piştî şerê cîhanê yê yekemîn êdî mîsyonerên Swêdî li hêla Qafqasyê û li îranê namînin vedigerin welatê xwe, li şuna Swêdîyan wek Ermenî, Suryanî û Gurcîyan wekîlên wan kar kirine.

Rêxistinên mîsyonerên Swêdî bi taybetî giranîya xwe dane li ser başkirina rewşa Kurdên êzîdî. Mîsyoner Wilhelm Sarwe bi salan li

deverên Uralê kar kirîye, paşê di sala 1896'an de hate Qafqasyê li vira karên xwe yên mîsyonerîyê berdewam kir. Sarwe ji bo Kurdên êzîdî destpêkirina xebateke mîsyonerîyê gelek pêwîst didît. Di pirtûkeke xwe ya ku ji du cilda pêk hatî de ew vê xebatê " Çiqlekî Mîsyonerîyê yê nûh" bi nav kirîye. Çawa Sarwe dide kivşê di sala 1898'an de xebatkareke bi navê Ida Öberg wî li bajarê Tîblîsê zîyaret dike, -34-

Dema di sala 1893 'an de Högberg vegeerîya Swêdê li şuna wî mîsyoner E.J. Larsson li Tîblîsê hatîye li ser kar . Ew çûye Iranê û Tirkîyê, li bajarê Erzurmê tevî konferanseke mîsyonerîyê bûye.

Larsson li ser 35 salîya kar û xebatên Yekîtîya mîsyonerên Swêdî li Qafkasyê pirtûkeke bi navê Li binatara çîyayê Araratê (Vid Ararats fot) nivîsî. Li ser rewşa Kurdên êzîdî benedekê mîsyoner Olga Moberg jî di vê pirtûkê de cîh girtîye(12).

Mîsyonereke mayîn ku bi Kurdan ve pêwendî danîye Elin Sundvall e. Ev mîsyonera di nav Kurdên ku dorberê sînorên Tirkîyê, îran û Urîsetê dijîyan, gelek ger pêk anîne, rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye. Di sala 1913'an de diçe li dorberê Wanê, ew dibêje ku di van salan de li Wanê nêzkaya 110 000 Kurd diman(13), ew wusan jî çûye nav Kurdên îranê. Di dawîya vê gera îranê de wê benedekê bi navê Di nav Kurdên îranê de gerek, nivîsî. Derheqa gera îranê de ew dinivîse wekî rewşa Kurdan qet nebaş bûye. Kesên ku naxwaş bûne, derman li wan belav kirîye, birînên hinekan pêçyaye. Çawa ew dide kivşê sê salan alîkarîya mellekî Kurd kirîye. Wek dîyarî vî mellî jê re dîkek anîye, eger baş bibe, gotîye ezê hespekî jî bime te, Elin Sundvall dibêje paşê ez li bajarê Dillema rastî vî Kurdî hatime, ew baş bûbû, lê belê "çîroka hespê" ji bîr kiribû... Ji alîyê din ev mîsyonera dema li îranê dimîne rastî begekî Kurd tê, navê wî Tîmur beg bûye, dema ew ji vî begî dipirse gelo mîsyonerên Swêdî dikarin li vira dibistanekê vekin? Li hemberî vê pirsê TîmûrBeg vê bersîvê dide: "Ezê wek çavên xwe we biparêzim"(14).

Elin Sundvall di nivîsareke xwe ya mayîn de dîyar dike ku li Erîvanê bi Usif begê re li ser vekirina dibistanekê ji bo zarokên Kurd deng kirîye(15). Sundvall di nameke ku ji Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî re şandîye, tê de dinivîse wekî ew hewl didin li îdirê maleke zarokan vekin û ew hêvîya destûra hukmetê ne(16). Elin Sundvall heta sala 1921'an li dorberê Qafqasyê maye û li wira jî mirîye. Piştî şerê cîhanê yê yekemîn êdî mîsyonerên Swêdî li hêla Qafqasyê û li îranê namînin vedigerin welatê xwe, li şuna Swêdîyan wek Ermenî, Suryanî û Gurcîyan wekîlên wan kar kirine.

Rêxistinên mîsyonerên Swêdî bi taybetî giranîya xwe dane li ser başkirina rewşa Kurdên êzîdî. Mîsyoner Wilhelm Sarwe bi salan li

deverên Uralê kar kirîye, paşê di sala 1896'an de hate Qafqasyê li vira karên xwe yên mîsyonerîyê berdewam kir. Sarwe ji bo Kurdên êzîdî destpêkirina xebateke mîsyonerîyê gelek pêwîst didît. Di pirtûkeke xwe ya ku ji du cilda pêk hatî de ew vê xebatê " Çiqlekî Mîsyonerîyê yê nûh" bi nav kirîye. Çawa Sarwe dide kivşê di sala 1898'an de xebatkareke bi navê Ida Öberg wî li bajarê Tîblîsê zîyaret dike,
-34-

hewcedarîya aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de ji wî re dîyar dike, angorî agahdarîyên Sarwe di van salan de piştî vê hevududîtîne çend gav hatine avîtin. Di vî warî de cara pêşîn ji bo hevnasîne ji bo Kurdan "şevên çayê" û "civînên çayê" hatine amade kirin(17). Sarwe di dawîya cildê duwemîn ya vê pirtûka xwe de bi kurtî cîh dide serpêhatîya Kurdekî ku ji ber xelayê hatîye Sovyet, Almanan ev Kurda ji îranê anîne û di nav Swêdîyên ku li Sovyet diman di nav wan de cîwar kirine , malbateke Swêdî lê dibe xweyî û ji xwe re dikin zarok. Paşê ev Swêdî dema vedigerine Swêdê vî Kurdî jî di sala Mîsyoner Lars Erik Högberg dema 1893-an de vedigere Swêdê doxtorekî Kurd bi navê Mîrze Seîd jî bi wî re hevaltî dike tê Swêdê. Silêman (Alexander) -Kurdê ku Swêdîyan sala 1929-an de bi xwe re anîne Swêdê.

1929'an de bi xwe re tînin û navê Alexander lê dikin, ew gelek salan li Swêdê maye, li wir jî mirîye, navê wî yê berê Silêman bûye(18). Li ser vî Kurdî zanîyarîyên fireh di pirtûkeke nûh çapkirî de cîh girtîye(19).

Di destpêka sedsala 20'an de di nav Kurdên Qafqasyê de kar û barên mîsyonerên Swêdî her diçin tîr û fireh dibin. Hîmdarên vê xebatê Ida Öberg û xuşka wê Maria Anholm e. Ji vana Maria Anholm bi salan ji bo Kurdan kar kirîye, gelek nivîsar û du pirtûkên piçûk jî, li ser Kurdên êzîdî amade kirîye. Ida Öberg nêzkaya 15 sa-
-35-

hewcedarîya aktîvîtên mîsyonerîyê di nav Kurdan de ji wî re dîyar dike, angorî agahdarîyên Sarwe di van salan de piştî vê hevududîtîne çend gav hatine avîtin. Di vî warî de cara pêşîn ji bo hevnasîne ji bo Kurdan "şevên çayê" û "civînên çayê" hatine amade kirin(17). Sarwe di dawîya cildê duwemîn ya vê pirtûka xwe de bi kurtî cîh dide serpêhatîya Kurdekî ku ji ber xelayê hatîye Sovyet, Almanan ev Kurda ji îranê anîne û di nav Swêdîyên ku li Sovyet diman di nav wan de cîwar kirine , malbateke Swêdî lê dibe xweyî û ji xwe re dikin zarok. Paşê ev Swêdî dema vedigerine Swêdê vî Kurdî jî di sala

Misyoner Lars Erik Högberg dema
1893-an de vedigere Swêdê doxtorekî
Kurd bi navê Mîrze Seîd jî bi wî re
hevaltî dike tê Swêdê.

Silêman (Alexander) -Kurdê ku
Swêdîyan sala 1929-an de bi xwe re
anîne Swêdê.

1929'an de bi xwe re tînin û navê Alexander lê dikan, ew gelek salan
li Swêdê maye, li wir jî mirîye, navê wî yê berê Silêman
bûye(18). Li ser vî Kurdî zanîyarîyên fireh di pirtûkeke nûh çapkirî
de cîh girtîye(19).

Di destpêka sedsala 20'an de di nav Kurdên Qafqasyê de kar û
barên mîsyonerên Swêdî her diçin tîr û fireh dibin. Hîmdarên vê
xebatê Ida Öberg û xuşka wê Maria Anholm e. Ji vana Maria Anholm
bi salan ji bo Kurdan kar kirîye, gelek nivîsar û du pirtûkên
piçûk jî, li ser Kurdên Êzîdî amade kirîye. Ida Öberg nêzkaya 15 sa-
-35-

lan li Tîblîsê maye, bi taybetî belengazîya Kurdên li Tîblîsê dimî-
nin, gelek bala wê kişandîye û hertim xwestîye alîkarîya wan bike.
Di sala 1905'an de piştî mirina wê Sarwe awa gotîye: "Mîsyonerîya di
nav Êzîdîyan û Êzîdîyan bi xwe dosteke dilovan wunda kir"(20).
Maria Anholm cara pêşîn di sala 1893'an de çûye hêla Qafqasyê,
li vira çend lêkolîn pêk anîne. Di dawîya vê gera xwe wê pirtûkeke
mezin nivîsî, di beşeke vê pirtûkê de Anholm dibêje, Kurdên ku
ji Tirkîyê revîne hatine Tîblîsê, ew ji ber belengazîya xwe ji alîyê
ahalîyê Tîblîsê de "mirovên qilêr" (smutsfolket) dihatin bi nav kirin.
Di cîhekî mayîn de jî ew dibêje ku: "Ordîyên Tirk di saia 1838'an li
Kurdistanê wek heywanên hov li pey nêçîra Êzîdîyan ketibûn". Anholm angorî
îstatîstîkên wan salan dîyar dike ku li wira 60000 Kurd diman(21).

Di destpêka sedsala 20'an de çawa em dibînin xebatên mîsyonerên
Swêdî bi rêz û plan li ser bingehê programekê dimeşin, serobino
nînin. Bi taybetî Koma Mîsyonerîya Jinan (Kvinnliga missions
arbetare) hem li Swêdê û hem jî di nav Kurdan de bi aktîfî kar kirîye.
Ev rêxistina di sala 1894'an de hatîye saz kirin, di sala 1904'an
de dest bi weşandina kovareke bi navê Nar och Fjarran kirîye, di
nav rûpelên vê kovarê de çend nivîsarên derheqa Kurdan de jî hatine
weşandin. Di nav vê rêxistina jinan de ji alîyê din komîteke
Misyona Kurdên Êzîdî jî saz bûye, gelek kampanyên alîkarîyê li
Swêdê pêk anîye, wek mîsal di sala 1923'an de 5785 kron pere ji bo
alîkarîya Kurdan hatîye berev kirin(22)

Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî di sala 1908'an de biryareke giring
distîne, mamosteke bi navê Olga Moberg dişîne Qafqasyê wekî bi

taybetî tenê di nav Kurdên Êzîdî de kar bike. Olga Moberg çawa di nivîsareke xwe de dîyar dike, berê bi alîkarîya civînên çay ve Kurd hatine berev kirin û bi wan re kontakt hatine danîn. Di sal 1908'an de biryarek hatîye girtin wekî maleke zarokan bê vekirin, armanca wan ya mezin ew bûye. Lê belê berpîrsîyarên hukmeta Urisetê rê nade vê yekê, tengasî derxistine li pêşîya wan. Angorî agahdarîyên wê, li şuna vê planê cara pêşîn ji bo mêran, paşê jî, ji bo jin û zarokan biryarê amadekirina civînan hatîye girtin. Piştî ku Olga Moberg di nav Kurdan de dest bi karê xwe kir, dij\^arîya here mezin ziman bû. Bo vê yekê jî kesekî Kurdî zanibûye - Kascha Ibrahim Temros hildane li ser kar. Ji ber bawerîyên xwe yê dînî û ji ber zordestîyên polîtîk di van salan de gelek Kurd revîne hatine Urisetê, li bajarê Erîvanê, li Tîblîsê cîwar bûne. Kurdên ku çûne Tîblîsê di taxa Avlabar û taxên xizanan de ji xwe re starek dîtine. Kurdan li vira parsekî, karên paqijîyê û hemmalî kirine, rewşa wan angorî -36-

lan li Tîblîsê maye, bi taybetî belengazîya Kurdên li Tîblîsê dimînin, gelek bala wê kişandîye û hertim xwestîye alîkarîya wan bike. Di sala 1905'an de piştî mirina wê Sarwe awa gotîye: "Mîsyonerîya di nav Êzîdîyan û Êzîdîyan bi xwe dosteke dilovan wunda kir"(20). Maria Anholm cara pêşîn di sala 1893'an de çûye hêla Qafqasyê, li vira çend lêkolîn pêk anîne. Di dawîya vê gera xwe wê pirtûkeke mezin nivîsî, di beşeke vê pirtûkê de Anholm dibêje, Kurdên ku ji Tirkîyê revîne hatine Tîblîsê, ew ji ber belengazîya xwe ji alîyê ahalîyê Tîblîsê de "mirovên qîlêr" (smutsfolket) dihatin bi nav kirin. Di cîhekî mayîn de jî ew dibêje ku: "Ordîyên Tirk di saia 1838'an li Kurdistanê wek heywanên hov li pey nêçîra Êzîdîyan ketibûn". Anholm angorî îstatîstîkên wan salan dîyar dike ku li wira 60000 Kurd diman(21). Di destpêka sedsala 20'an de çawa em dibînin xebatên mîsyonerên Swêdî bi rêz û plan li ser bingehê programekê dimeşin, serobino nînin. Bi taybetî Koma Mîsyonerîya Jinan (Kvinnliga missions arbetare) hem li Swêdê û hem jî di nav Kurdan de bi aktîffî kar kirîye. Ev rêxistina di sala 1894'an de hatîye saz kirin, di sala 1904'an de dest bi weşandina kovareke bi navê Nar och Fjarran kirîye, di nav rûpelên vê kovarê de çend nivîsarên derheqa Kurdan de jî hatine weşandin. Di nav vê rêxistina jinan de ji alîyê din komîteke Mîsyona Kurdên Êzîdî jî saz bûye, gelek kampanyên alîkarîyê li Swêdê pêk anîye, wek mîsal di sala 1923'an de 5785 kron pere ji bo alîkarîya Kurdan hatîye berev kirin(22) Yekitîya Mîsyonerên Swêdî di sala 1908'an de biryareke giring distîne, mamosteke bi navê Olga Moberg dişîne Qafqasyê wekî bi taybetî tenê di nav Kurdên Êzîdî de kar bike. Olga Moberg çawa di

nivîsareke xwe de dîyar dike, berê bi alîkarîya civînên çay ve Kurd hatine berev kirin û bi wan re kontakt hatine danîn. Di sal 1908'an de biryarek hatîye girtin wekî maleke zarokan bê vekirin, armanca wan ya mezin ew bûye. Lê belê berpîrsîyarên hukmeta Urisetê rê nade vê yekê, tengasî derxistine li pêşîya wan. Angorî agahdarîyên wê, li şuna vê planê cara pêşîn ji bo mêran, paşê jî, ji bo jin û zarokan biryarê amadekirina civînan hatîye girtin. Piştî ku Olga Moberg di nav Kurdan de dest bi karê xwe kir, dij\^arîya here mezin ziman bû. Bo vê yekê jî kesekî Kurdî zanibûye - Kascha Ibrahim Temros hildane li ser kar. Ji ber bawerîyên xwe yê dînî û ji ber zordestîyên polîtîk di van salan de gelek Kurd revîne hatine Urisetê, li bajarê Erîvanê, li Tîblîsê cîwar bûne. Kurdên ku çûne Tîblîsê di taxa Avlabar û taxên xizanan de ji xwe re starek dîtine. Kurdan li vira parsekî, karên paqijîyê û hemmalî kirine, rewşa wan angorî -36-

van mîsyoneran qet nebaş bûye. Ji ber vê yekê jî wan di civatê de komeke zêtir belangaz û zêtir zêrandî temsîl kirine û mîsyoneran navê "pariaclass" li wan danîne. Maria Anholm dema diçe di nav van Kurdên belengaz de digere, dîtînen xwe waha tîne zimîn : "Min di jîyîna xwe de komeke awa pirtî-pirtî bûyî , rûyên ku barê jîyîne awa

kûr û bi tirs îfade dikin, nedîtîye. Ji ber tengasîyê xortekî cîwan ku di suretê wî de xet peyda bibûn wek kalan nîşan dida. Dema duayên Noelê bi zimanên wan, bi Kurdî hate xwendin teyê binêrîya, rûyên wan yê ku di nav tarîyê de bûn, dest pê kiribûn ronî dibûn, di nêrînen wan de çirûskên nermîn dibiriqîn"(23).

Olga Moberg çawa dide kivşê cara pêşîn ji bo jinan civînek hatîye bi dar xistin, di civîne de qasî 50 kesî beşdar bûne, lê belê di civîne de gelek qîrîn-qîjîn çê bûye, ji ber vê yekê jî, mîsyonerên Swêdî li şuna civînan bi xwe çûne malan serîk dane wan. Di cejna Noelê de Kurd gazî xwarinê kirine, xelat belav kirine, mîltanek dane her kesî, çawa ew dinivîse Kurd gelekî hesreta van şahîya mane (24). Olga Moberg di sala 1916'an de vegerya Swêdê.

Çawa me li jor jî got ji bo vekirina maleke zarokan hukmeta Uris destûr nedaye, li şuna maleke wusan mîsyonerên Swêdî saloneke Molokanan bi 15 rubla kirê kirine. Di nivîsareke mayîn de jî tê gotin ku maleke ji du odan pêk hatî ji bo civînan hatîye dîtin. Di sala 1909'an de di konferanseke ku ji bo mîsyoneran pêkhatî de rewşa Kurdên Qafqasyê jî hatîye rojevê. Nûnerên mîsyonerên deverên Qersê û Qerekilîsê jî, di vê konferansê de amade bûne. Mîsyonerên Swêdî gelek hewl dane (cadandine) wekî kesên dî-nê wan cuda nin derbasî li ser dîne wan bin. Zarokekî Kurd bi navê Mîrze ku ji bajarê Wanê hatîye Tîblîsê derbasî li ser dîne wan dibe û navê Mîrza Isasevan werdigre. Çawa me berê jî gotibû li îranê jî

Kurdekî bi navê Seîd dîn diguhirîne. Ji der vanan angorî agahdarîyên Sarwe Kurdekî bi navê Josef, angorî Maria Anholmê jî Kurdekî bi navê Otman li Kurdistana Iraqê derbasî li ser dîne mîsyoneran bûne.

Li rex Yekitîya Mîsyonerên Swêdî, Rêxistina Xebatkarên Mîsyonerên Jin gelek salan di nav Kurdistan de kar kir, heta sala 1923'an van karan bînavbirî berdewam kirîye. Paşê bi pêşengîya Maria Anholmê komîteke bi serê xwe ji bo Kurdistan hatîye saz kirin. Vê komîtê ji Kurdên Qafqasyê zêdetir tenê di nav Kurdên Iraqê de karê xwe pêk anîye. Vê etapa xebatê heta sala 1945'an ajotîye. Piştî ku êdî Maria Anholm pîr dibe, vê mîsyonê komîteke mayîn hildide li ser milên xwe. Li Iraqê di gundekî ji bajarê Musilê 15 km. dûr, gundekî bi navê Bashiqa van karan ajotîye. Maria Anholm di broşureke ku li ser van xebatan nivîsîye, tê de tika dike ku kesên ku

-37-
van mîsyoneran qet nebaş bûye. Ji ber vê yekê jî wan di civatê de komeke zêtir belangaz û zêtir zêrandî temsîl kirine û mîsyoneran navê "pariakklass" li wan danîne. Maria Anholm dema diçe di nav van Kurdên belengaz de digere, dîtînen xwe waha tîne zimîn : "Min di jîyîna xwe de komeke awa pirtî-pirtî bûyî , rûyên ku barê jîyîne awa

kûr û bi tirs îfade dikin, nedîtîye. Ji ber tengasîyê xortekî cîwan ku di suretê wî de xet peyda bibûn wek kalan nîşan dida. Dema duayên Noelê bi zimanên wan, bi Kurdî hate xwendin teyê binêrîya, rûyên wan yên ku di nav tarîyê de bûn, dest pê kiribûn ronî dibûn, di nêrînen wan de çirûskên nermîn dibiriqîn"(23).

Olga Moberg çawa dide kivşê cara pêşîn ji bo jinan civînek hatîye bi dar xistin, di civîne de qasî 50 kesî beşdar bûne, lê belê di civîne de gelek qîrîn-qîjîn çê bûye, ji ber vê yekê jî, mîsyonerên Swêdî li şuna civînan bi xwe çûne malan serîk dane wan. Di cejna Noelê de Kurd gazî xwarinê kirine, xelat belav kirine, mîltanek dane her kesî, çawa ew dinivîse Kurd gelekî hesreta van şahîya mane (24). Olga Moberg di sala 1916'an de vegerya Swêdê.

Çawa me li jor jî got ji bo vekirina maleke zarokan hukmeta Uris destûr nedaye, li şuna maleke wusan mîsyonerên Swêdî saloneke Molokanan bi 15 rubla kirê kirine. Di nivîsareke mayîn de jî tê gotin ku maleke ji du odan pêk hatî ji bo civînan hatîye dîtin. Di sala 1909'an de di konferanseke ku ji bo mîsyoneran pêkhatî de rewşa Kurdên Qafqasyê jî hatîye rojevê. Nûnerên mîsyonerên deverên Qersê û Qerekilîsê jî, di vê konferansê de amade bûne. Mîsyonerên Swêdî gelek hewl dane (cadandine) wekî kesên dîne wan cuda nin derbasî li ser dîne wan bin. Zarokekî Kurd bi navê Mîrze ku ji bajarê Wanê hatîye Tîblîsê derbasî li ser dîne wan dibe û navê Mîrza Isasevan werdigre. Çawa me berê jî gotibû li îranê jî

Kurdekî bi navê Seîd dîn diguhirîne. Ji der vanan angorî agahdarîyên Sarwe Kurdekî bi navê Josef, angorî Maria Anholmê jî Kurdekî bi navê Otman li Kurdistana Iraqê derbasî li ser dîne mîsyoneran bûne.

Li rex Yekitîya Mîsyonerên Swêdî, Rêxistina Xebatkarên Mîsyonerên Jin gelek salan di nav Kurdan de kar kir, heta sala 1923'an van karan bînavbirî berdewam kirîye. Paşê bi pêşengîya Maria Anholmê komîteke bi serê xwe ji bo Kurdan hatîye saz kirin. Vê komîtê ji Kurdên Qafqasyê zêdetir tenê di nav Kurdên Iraqê de karê xwe pêk anîye. Vê etapa xebatê heta sala 1945'an ajotîye. Piştî ku êdî Maria Anholm pîr dibe, vê mîsyonê komîteke mayîn hildide li ser milên xwe. Li Iraqê di gundekî ji bajarê Musilê 15 km. dûr, gundekî bi navê Bashiqa van karan ajotîye. Maria Anholm di broşureke ku li ser van xebatan nivîsîye, tê de tika dike ku kesên ku

-37-
dixwazin alîkarîya Kurdan bikin, pêşkêşên xwe dikarin li ser vê adrêsê bi rê bikin: Margrit Stenberg, K.F.U.K. Brunnsgatan 3, Stockholm(25). Maria Anholm nêzkaya 45 salan bi pîrsa Kurdên êzîdî ve mijûl bû, derheqa wan de du pirtûkên piçûk bi zimanê Swêdî di salên 1902 û 1930 weşandine. Ew hem hîmdar û hem jî bûye pêşenga karên mîsyonerîyê di nav Kurdên êzîdî de. Lê belê cara pêşîn înterensa li ser Kurdên êzîdî ji aliyê xuşka wê îda Öberg de dest pê kirîye, Maria Anholm di rîya wê de meşîyaye.

Mîsyonerên Swêdî yê ku xwe gîhandibûn li dorberê sînorên Osmanî, îran Urisetê wusan jî bûne şahîdê belengazî, xizanî û zordestîya li ser Kurdan. Kurd çawa di nav eniyên şeran de bêgav mane, ketine nav agirê şeran, perîşan bûne, wan ev yeka jî bi çavên xwe dîtine. Lê belê ji wana beşek tu wext îmaj "Kurdên hov" û "Kurdên bêqelb" ne şkandine, ev bawerîyên xwe yê şaş û xelet ne guhirandine, di dawîya şerê cîhanê yê yekemîn de ew vegeryane welatê xwe. Wan, jan û derdên Kurdan yê netewî, pîrsên wan yê etnîkî zêde nikaribûn bidîtana, tenedighîştin. Wan ji pencera û hindava dîni de li her tiştî dinêrîn. Wan di despêka sedsala me de Kurdistana çawa beş-beş bû, sînorên nûh, zordestî û lêdanên nûh çawa zêtir bûn, wan ev yeka jî nedîtîn, vegeryane welatê xwe. Eger wan ev rewşa nûh ya gelê Kurd bi çavên xwe bidîtana, bivê-nevê gelek tiştên wan yê gotinê dê hebûna. Ji aliyê din dîtina çend realîteyan di van salan de ewqas hêsa nîn bû, tevlihevbûna rewş û mercên polîtîk li van deveran ji zanîn û fêrbûnê re zêtir dest ne didan. Di van salan de gelek bûyerên dîrokî bi lez diqewimîn û hatin-çûyîna înfomasyonê gelek dereng dimeşîya. Lê dîsa jî hin realîteyên vekirî, tazî û berçavan di derheqa Kurdan

de li ser wan tesîreke fireh dihîşt û mîsyoner bi xwe di hembêz
û zikê lêgerîn, şik , meraqên mezin de bûn, wek mîsal dema Elin
Sundvall li îranê dima, rastî begekî Kurdan yekî bi navê Tîmur Beg
hatîye, ew hertim di nav nerehetîyê de bûye, dema ew ji vî begê
Kurdan dipirse : " Çima hûn darekê li van deran naçikînin?", vê bersîvê
digre: "Kêrî tiştêkî nayê, îro em vira ne, te nihêrî gundên me sibê sero-bino bû-
ne, hatine hiiweşandinê". Ev peyvane ez bawer dikim trajedîya Kurdan
ya bi salan gelek vekirî û zelal tîne zimîn. Vê realîtê dibê ji bo mî-
syonerên Swêdî jî tiştêk îfade kiribe. Ji ber ku hemû mîsyonerên ku
Kurd ji nêzik ve nas kirine pêwîstîya alîkarî û piştgirtîya Kurdan
daxwaz kirine. Mîsyoner Höijer dema qalik û kirasê li ser rûyê rastîyê
radike, kesnama (huvîyet) Kurdan gelekî zelal dibe : "ew (Kurd)
angorî ji tiştên ku li pişt wan tîne gotinê baştir in" (De ar battre an sitt rykte)...

-38-

dixwazin alîkarîya Kurdan bikin, pêşkêşên xwe dikarin li ser vê adrêsê
bi rê bikin: Margrit Stenberg, K.F.U.K. Brunnsgatan 3, Stockholm(25).
Maria Anholm nêzkaya 45 salan bi pirsra Kurdên êzîdî
ve mijûl bû, derheqa wan de du pirtûkên piçûk bi zimanê Swêdî di
salên 1902 û 1930 weşandine. Ew hem hîmdar û hem jî bûye pêşenga
karên mîsyonerîyê di nav Kurdên êzîdî de. Lê belê cara pêşîn
înterensa li ser Kurdên êzîdî ji alîyê xuşka wê îda Öberg de dest pê
kirîye, Maria Anholm di rîya wê de meşîyaye.

Mîsyonerên Swêdî yê ku xwe gîhandibûn li dorberê sînorên
Osmanî, îran Urisetê wusan jî bûne şahîdê belengazî, xizanî û zordestîya
li ser Kurdan. Kurd çawa di nav enîyên şeran de bêgav mane,
ketine nav agirê şeran, perîşan bûne, wan ev yeka jî bi çavên
xwe dîtine. Lê belê ji wana beşek tu wext îmajê "Kurdên hov" û
"Kurdên bêqelb" ne şandine, ev bawerîyên xwe yê şaş û xelet ne
guhîrandine, di dawîya şerê cîhanê yê yekemîn de ew vegeryane
welatê xwe. Wan, jan û derdên Kurdan yê netewî, pirsên wan yê
etnîkî zêde nikaribûn bidîtana, tînedighîştin. Wan ji pencera û
hindava dîni de li her tiştî dinêrîn. Wan di despêka sedsala me de
Kurdistan çawa beş-beş bû, sînorên nûh, zordestî û lêdanên nûh
çawa zêtir bûn, wan ev yeka jî nedîtin, vegeryane welatê xwe. Eger
wan ev rewşa nûh ya gelê Kurd bi çavên xwe bidîtana, bivê-nevê
gelek tiştên wan yê gotinê dê hebûna. Ji alîyê din dîtina çend realîteyan
di van salan de ewqas hêsa nîn bû, tevlihevbûna rewş û
mercên polîtîk li van deveran ji zanîn û fêrbûnê re zêtir dest ne didan.
Di van salan de gelek bûyerên dîrokî bi lez diqewimîn û hatin-
çûyîna înfomasyonê gelek dereng dimeşîya.
Lê dîsa jî hin realîteyên vekirî, tazî û berçavan di derheqa Kurdan
de li ser wan tesîreke fireh dihîşt û mîsyoner bi xwe di hembêz

û zîkê lêgerîn, şik , meraqên mezin de bûn, wek mîsal dema Elin Sundvall li îranê dima, rastî begekî Kurdan yekî bi navê Tîmur Beg hatîye, ew hertim di nav nerehetîyê de bûye, dema ew ji vî begê Kurdan dipirse : " Çima hûn darekê li van deran naçikînin?", vê bersîvê digre: "Kêrî tiştêkî nayê, îro em vira ne, te nihêrî gundên me sibê sero-bino bûne, hatine hiiweşandinê". Ev peyvan ez bawer dikim trajedîya Kurdan ya bi salan gelek vekirî û zelal tîne zimîn. Vê realîtê dibê ji bo mîsyonerên Swêdî jî tiştêk îfade kiribe. Ji ber ku hemû mîsyonerên ku Kurd ji nêzîk ve nas kirine pêwîstîya alîkarî û piştgirtîya Kurdan daxwaz kirine. Mîsyoner Höijer dema qalik û kirasê li ser rûyê rastîyê radike, kesnama (huvîyet) Kurdan gelekî zelal dibe : "ew (Kurd) angorî ji tiştên ku li pişt wan tîn gotinê baştir in" (De ar battre an sitt rykte)...

-38-

ÇAVKANI:

- 1) E.J. Larsson, Bibelns spridning i Orienten, Ansgarius, 1911.
- 2) Amalia Lange, Ett blad ur Armeniens historia, Stockholm, 1920.
- 3) Föredrag av pastor Ernst Lohmann vid K.M.A.S arshögtid, Nar och Fjarran, Nr.5, 1914.
- 4) M. Piranjan, Blod och tarar-Armeniernas lidande i Turkiet, Stockholm, 1917.
- 5) E.J. Larsson, Förföljelserna och blodbadet i Armenien-Sarskild fran ar 1894 till ar 1897, Helsinborg, 1897, rûp.25.
- 6) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930, rûp.37.
- 7) Maria Anholm, Det dödsdömda folkets saga, Stockholm, 1906, rûp.20.
- 8) A.P. Larsson, Tjugufem ar i Ryssland: Missionar N.F. Höijer, Stockholm, 1906.
- 9) N.F. Höijer, Kurderna - En tafla fran Paradisets bygder, Ansgarius, 1889.
- 10) N.F. Höijer, Bland Jesiderna, Missionsförbundet, Nr.3, 1898.
- 11) L.E. Högberg, Bland Persiens Muhammedaner, Stockholm, 1920.
- 12) Vid Ararats fod, Skildringar fran Svenska Missionsförbundet 35-Ariga verksamhet i Kaukasien av E.J. Larson med bidrag av Olga Moberg och Theod.Anderson, Stockholm, 1919.
- 13) Brev fran Elin Sundvall Missionsförbundet, Nr.31, 1913.
- 14) Elin Sundvall, En resa bland Kurderna, Ansgarius, 1908.
- 15) Elin Sundvall, Fran Kaukasien-Nöden bland Jesiderna, Missionsförbundet, Nr.2, 1920.
- 16) Barnhemmet bland Jesiderna i Kaukasien, Missionsförbundet, Nr.8, 1910.
- 17) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, första delen, Stockholm, 1927.
- 18) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, andra delen, rûp.359.
- 19) Anders Runwall-Bertil Hagert, Svenskarna fran Ukraina, 1981.
- 20) Wilh. Sarwe, Jesiderna, Nar och Fjarran, No:3, 1905.

21) Maria Anholm, I Gogs och och Mogos Land-Skildringar och studier fran en resa i Kaukasien, Stockholm, 1895, rûp.441.

22) Nar och Fjarran, No:24, 1924.

23) Maria Anholm, Jesiderna (Djavulsdyrkare), Stockholm, 1902.

24) Vid Ararats Fot, rûp.108.

25) Maria Anholm, Jesiderna-Ett folk i mörker, Stockholm, 1930.

-39-

ÇAVKANI:

1) E.J. Larsson, Bibelns spridning i Orienten, Ansgarius, 1911.

2) Amalia Lange, Ett blad ur Armeniens historia, Stockholm, 1920.

3) Föredrag av pastor Ernst Lohmann vid K.M.A.S arshögtid, Nar och Fjarran, Nr.5, 1914.

4) M. Piranjan, Blod och tarar-Armeniernas lidande i Turkiet, Stockholm, 1917.

5) E.J. Larsson, Förföljelserna och blodbadet i Armenien-Sarskild fran ar 1894 till ar 1897, Helsingborg, 1897, rûp.25.

6) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930, rûp.37.

7) Maria Anholm, Det dödsdömda folkets saga, Stockholm, 1906, rûp.20.

8) A.P. Larsson, Tjugufem ar i Ryssland: Missionar N.F. Höijer, Stockholm, 1906.

9) N.F. Höijer, Kurderna - En tafla fran Paradisets bygder, Ansgarius, 1889.

10) N.F. Höijer, Bland Jesiderna, Missionsförbundet, Nr.3, 1898.

11) L.E. Höjberg, Bland Persiens Muhammedaner, Stockholm, 1920.

12) Vid Ararats fod, Skildringar fran Svenska Missionsförbundet 35-Ariga verksamhet i Kaukasien av E.J. Larson med bidrag av Olga Moberg och Theod.Anderson, Stockholm, 1919.

13) Brev fran Elin Sundvall Missionsförbundet, Nr.31, 1913.

14) Elin Sundvall, En resa bland Kurderna, Ansgarius, 1908.

15) Elin Sundvall, Fran Kaukasien-Nöden bland Jesiderna, Missionsförbundet, Nr.2, 1920.

16) Barnhemmet bland Jesiderna i Kaukasien, Missionsförbundet, Nr.8, 1910.

17) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, första delen, Stockholm, 1927.

18) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, andra delen, rûp.359.

19) Anders Runwall-Bertil Hagert, Svenskarna fran Ukraina, 1981.

20) Wilh. Sarwe, Jesiderna, Nar och Fjarran, No:3, 1905.

21) Maria Anholm, I Gogs och och Mogos Land-Skildringar och studier fran en resa i Kaukasien, Stockholm, 1895, rûp.441.

22) Nar och Fjarran, No:24, 1924.

23) Maria Anholm, Jesiderna (Djavulsdyrkare), Stockholm, 1902.

24) Vid Ararats Fot, rûp.108.

25) Maria Anholm, Jesiderna-Ett folk i mörker, Stockholm, 1930.

DITEN U BIRANINEN GEROKEN SWEDI LI SER
KURDAN

Di dawîya sedsala nozdeh û despêka sedsala bîstan de baldarî û guhdarîya Swêdîyan li ser Rohilatê û welatên vê navçê her çûye zê-tîr bûye. Gelek mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas, karmend û kesên mayîn di navbera van salan de berê xwe dane rohilatê, bi taybetî rohilata nêzîk û rohilata navîn. Di dawîyê de van kesan dîtî, tecrube û bîranînên xwe derbasî li ser kaxizan kirine. Beşek ji van li Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan zevt kirine, li van deran mane. Li ser mîsyonerên Swêdî, yên ku bi Kurdan re pêwendî pêk anîne, li ser xebatên wan lêkolîneke me di kovara Bergeh de bi zimanê Tirkî hat weşandin(1). Di vê lêkolînê de bi taybetî çalakîyên çend mîsyonerên Swêdî û dîtînan wan li ser Kurdan hatine pêşkêş kirin. Di nav van mîsyoneran de bi taybetî N.F. Höijer, W. Sarwe, E.J. Larsson, LE. Högberg, Maria Anholm, Alma Johansson, Elin Sundvall û Olga Moberg gelek tiştine balkêş nivîsîne.

Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin ji der mîsyoneran, tenê li ser çend gerokên mayîn bisekinin. Gerokên Swêdî yên here pêşîn, di sedsala 16-18'an de çûne, derketine welatên Osmanî û îranî, wek Bengt Oxenstierna, Truls Kahre, Edward Gyldenstolpe, Nils Matson Kiöping, Johan Otter...

Ji vana yê herî pêşîn Bengt Oxenstierna hê di sala 1616'an de dest bi gera xwe ya rohilatê kirîye. Li îstenbol, Konya, Şam, Baxdat û îsfehanê gerîyaye, di şerê dijî Tirkan de, li bal hêzên Şah Abbasê Mezin cîh girtîye. Li ser vî gerokê nav û deng lêkolîneke gelek fireh bi destê Sven Hedin, bi navê Gerok Bengt hatîye amade kirin. Di vê lêkolînê de, salên ku Kurdistan di navbera Tirkan û Farisan de tê dabeş kirin, baş tê analîz kirin. Kurd çawa di navbera du agiran de mane? Gerokên mayîn yên Ewrûpî ji Kurdistanê derbas bûne, li ser Kurdan çi gotine? Di derheqa van pîrsan de zanîyarîyên kêrhatî û balkêş di vê pirtûk de hene. Ji alîyê din tebîyet û geografiya Kurdistanê jî di pirtûkê de tê nasîn(2).

DITEN U BIRANINEN GEROKEN SWEDI LI SER
KURDAN

Di dawîya sedsala nozdeh û despêka sedsala bîstan de baldarî û guhdarîya Swêdîyan li ser Rohilatê û welatên vê navçê her çûye zê-tîr bûye. Gelek mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas, karmend û kesên mayîn di navbera van salan de berê xwe dane rohilatê, bi taybetî rohilata nêzîk û rohilata navîn. Di dawîyê de

van kesan dîtin, tecrube û bîranînên xwe derbasî li ser kaxizan kirine. Beşek ji van li Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan zevt kirine, li van deran mane. Li ser mîsyonerên Swêdî, yên ku bi Kurdan re pêwendî pêk anîne, li ser xebatên wan lêkolîneke me di kovara Bergeh de bi zimanê Tirkî hat weşandin(l). Di vê lêkolînê de bi taybetî çalakîyên çend mîsyonerên Swêdî û dîtinên wan li ser Kurdan hatine pêşkêş kirin. Di nav van mîsyoneran de bi taybetî N.F. Höijer, W. Sarwe, E.J. Larsson, LE. Högberg, Maria Anholm, Alma Johansson, Elin Sundvall û Olga Moberg gelek tiştine balkêş nivîsîne.

Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin ji der mîsyoneran, tenê li ser çend gerokên mayîn bisekinin. Gerokên Swêdî yên here pêşîn, di sedsala 16-18'an de çûne, derketine welatên Osmanî û îranî, wek Bengt Oxenstierna, Truls Kahre, Edward Gyldenstolpe, Nils Matson Kiöping, Johan Otter...

Ji vana yê herî pêşîn Bengt Oxenstierna hê di sala 1616'an de dest bi gera xwe ya rohilatê kirîye. Li îstenbol, Konya, Şam, Baxdat û îsfehanê gerîyaye, di şerê dijî Tirkan de, li bal hêzên Şah Abbasê Mezin cîh girtîye. Li ser vî gerokê nav û deng lêkolîneke gelek fireh bi destê Sven Hedin, bi navê Gerok Bengt hatîye amade kirin. Di vê lêkolînê de, salên ku Kurdistan di navbera Tirkan û Farisan de tê dabeş kirin, baş tê analîz kirin. Kurd çawa di navbera du agiran de mane? Gerokên mayîn yên Ewrûpî ji Kurdistanê derbas bûne, li ser Kurdan çi gotine? Di derheqa van pirsan de zanîyarîyên kêrhatî û balkêş di vê pirtûk de hene. Ji aliyê din tebîyet û geografiya Kurdistanê jî di pirtûkê de tê nasîn(2).

-40-

Li ser Kurdistanê agahdarîyên here fireh bêguman di gernama Johan Otter (1707-1749) de cîh girtîye. Otter ji bajarê Lundê bi rê dikeve, diçe Parisê. Ew li Fransê zanîyarîyên xwe li ser rohilatê pêşta dibe, di dawîyê de wek rohilatnasekî navdar tê nasîn. Ji bo bazirganîya Fransê li rohilatê ji nû ve jîndar bike û zimanên xwe yên rohilatê pêşta bibe, ew diçe welatên rohilatê. Ew di navbera salên 1736-1743'an de li van deran dimîne. Piştî ku ew vedigere

V O Y A G E

E N

T U R Q U I E

E T E N P E R S E .

Avcc une Relation des cspddiiions

de Talimas Kouli Klian.

Tat M. O T T E R , JI T A C n i . 'mie Hoj.tte

tte hfctifiion/ & Bcllts-Utttes.

TOME PREMIER. _ CatWltmn

A F A R I S , Clicz lcsFrercj Gitmn, rne S.iint Jacqucs» » Saint Tlinmns d'Aquin.

M. OCC. _XI.VI II.

Avtc Aj'prcf-aiiott & rtivile&e du Rein Gernama Johan Otter ya ku di sala 1748-an de li Parîsê hatiye çap kirin.

Fransê dest pê dike gernama xwe dinivîse, ev efrandina ji du cilda pêk hatî (415 + 338) di sala 1748'an de li Parîsê bi navê Gera li Tirkîyê û îranê tê çap kirin(3). Di dema xwe de zanîyarîyên here fireh û giranbiha li ser Kurdan û Kurdistanê di gernama Johan Otter de cîh digrin. Bi rastî ev gernama bi serê xwe hêjayî lêgerîneke mayîn e. Di navbera salên 1761-1767'an de ekîpeke ji pênc kesan pêk hatî ji bo karên zanistî xwe amade dikin wekî herin rohilatê, Erebista-41-

Li ser Kurdistanê agahdarîyên here fireh bêguman di gernama Johan Otter (1707-1749) de cîh girtîye. Otter ji bajarê Lundê bi rê dikeve, diçe Parisê. Ew li Fransê zanîyarîyên xwe li ser rohilatê pêşta dibe, di dawîyê de wek rohilatnasekî navdar tê nasîn. Ji bo bazirganîya Fransê li rohilatê ji nû ve jîndar bike û zimanên xwe yên rohilatê pêşta bibe, ew diçe welatên rohilatê. Ew di navbera salên 1736-1743'an de li van deran dimîne. Piştî ku ew vedigere

V O Y A G E

E N

T U R Q U I E

ET EN PERSE.

Avcc une Relation dcs cspddiiions de Talimas Kouli Klian.

Tat M. O T T E R , JI TACni.'mie Hoj.tte tte hfctifiion/ & Bcllts-Utttes.

TOME PREMIER. _ CatWltmn

A F A R I S , Clicz lcsFrercj Gitmn, rne S.iint Jacqucs» » Saint Tlinmns d'Aquin.

M. OCC. _XI.VI II.

Avtc Aj'prcf-aiiott & rtivile&e du Rein Gernama Johan Otter ya ku di sala 1748-an de li Parîsê hatiye çap kirin.

Fransê dest pê dike gernama xwe dinivîse, ev efrandina ji du cilda pêk hatî (415 + 338) di sala 1748'an de li Parîsê bi navê Gera li Tirkîyê û îranê tê çap kirin(3). Di dema xwe de zanîyarîyên here fireh û giranbiha li ser Kurdan û Kurdistanê di gernama Johan Otter de cîh digrin. Bi rastî ev gernama bi serê xwe hêjayî lêgerîneke mayîn e. Di navbera salên 1761-1767'an de ekîpeke ji pênc kesan pêk hatî ji bo karên zanistî xwe amade dikin wekî herin rohilatê, Erebista-41-

nê û welatên li vê navçê. Di nav van de du kes Alman, du kes Danmarkî

û yek jî Swêdî ye. Ev Swêdîyê bi navê Peter Forsskal, tevî sê kesên mayîn berî ku bighêjin armanca xwe di rê de dimirin, tenê ji vana matematikvan û astronon Carsten Niebuhr sax dimîne û vê gerê bi serê xwe dajo, ew diçe nav Kurdistan de jî digere, di gernama xwe de li ser Kurdistan agahdarîyan dide. Ev proja zanistî ya welatên Bakurê, di wê demê li ser welatên rohilatê xebata here mezintirîn dihate zanîn(4).

Gelek caran zabîten Swêdî di nav ordîyên Osmanî û îranî de kar kirine û pêwendîyên leşkerî pêk anîne. Ji vana yek jî Karl Peter von Heidenstam e. Vî zabîte Swêdî di navbera salên 1815-1817'an de, di nav ordîyên îranê de kar kirîye, di şkandin û fetisandina serhildaneke Kurdistan de, ew jî beşdar bûye. Ji aliyê din ew di gernama xwe de li ser Kurdistan, jîyîna wan, zordestîyên li dijî wan û li ser jinên Kurd agahdarîyên kurt jî dide. Heidenstam derheqa êrîşên ordîyên îranê li dijî Kurdistan van tiştan dibêje: "Ew hertim ii hemberî hukmetê serî hildidin, piştî serhildanê ew bi hevra derbasî navçeyên Tirkîyê dibin. Paşayên Tirk yê hêla Wanê û Qersê wan dixapînin wekî ewê angorî îranê kêmtir bacê ji wan bistînin. Abbas Mîrza-kurê Şah yê ku ev navçe di bin destûra wî de ye, vê carê leşkerên xwe li ser wan de dişîne wekî ew veşerin, lê belê ev yeka gelek zehmet e û gelek şer derdikevin. Ez bi xwe carekê di van şera de beşdar bûm, ku gelek tehluke ne ji bo zabitan yê ku Kurd hesreta kuştina wan in"(5).

Derheqa vê beşdarbûna Heidenstam li dijî Kurdistan zêde agahdarî di gernama wî de tune ne. Lê belê ew, di rapora xwe ya ku li mînistîr Palin re şandîye, tê de dûr û dirêj li ser vî şerî disekine. Ew di vê raporê de dide kivşê, ku li dijî Kurdistan ordîke ji çar alayan pêk hatî şer kirîye, di vî şerî de 1300 Kurd hatine kuştin an jî birîndar kirin. Serokê wan îsyan Axa tê girtin, serdarê ordîyê dixwaze serê wî jê bike, angorî agahdarîyên Heidenstam, zabîte îngîlîz yê ku wek wî di vî şerî de cîh girtîye, li pêşberî vê yekê disekine û nahêle ev serokê Kurdistan bê kuştinê(6).

Etnolog û arkeolog Prof. T.J.Arne di lêkolîneke xwe ya li ser rohilatê de dide kivşê ku ev sefera li dijî Kurdistan, çend beşên romana nivîskarê îngîlîz James Morier ya bi navê Hecî Baba Ji Isfahanê tî-ne bîra mirovan. Ev romana ku Arne navê wê dide, ango Hecî Baba Ji Isfahanê di sala 1824'an çap dibe, salekê şunda jî bi zimanê Swêdî der diçe(7). Di romanê de beşa ku vê sefera li dijî Kurdistan tî-ne bîra mirovan, beşa bi navê Çîroka li ser Zeyno, Kurdeke Kole (Historien om Zeenab, en Kurdisk slavinna). Zeyno keça serokeşî-rekî Kurd e. Bavê wê sîyarekî bi nav deng e, bi mêrxasîya xwe tê

-42-

nê û welatên li vê navçê. Di nav van de du kes Alman, du kes Danmarkî

û yek jî Swêdî ye. Ev Swêdîyê bi navê Peter Forsskal, tevî sê kesên mayîn berî ku bighêjin armanca xwe di rê de dimirin, tenê ji vana matematikvan û astronon Carsten Niebuhr sax dimîne û vê gerê bi serê xwe dajo, ew diçe nav Kurdistan de jî digere, di gernama xwe de li ser Kurdistan agahdarîyan dide. Ev proja zanistî ya welatên Bakurê, di wê demê li ser welatên rohilatê xebata here mezintirîn dihate zanîn(4).

Gelek caran zabîten Swêdî di nav ordîyên Osmanî û îranî de kar kirine û pêwendîyên leşkerî pêk anîne. Ji vana yek jî Karl Peter von Heidenstam e. Vî zabîte Swêdî di navbera salên 1815-1817'an de, di nav ordîyên îranê de kar kirîye, di şkandin û fetisandina serhildaneke Kurdistan de, ew jî beşdar bûye. Ji aliyê din ew di gernama xwe de li ser Kurdistan, jîyîna wan, zordestîyên li dijî wan û li ser jinên Kurd agadarîyên kurt jî dide. Heidenstam derheqa êrîşên ordîyên îranê li dijî Kurdistan van tiştan dibêje: "Ew hertim ii hemberî hukmetê serî hildidin, piştî serhildanê ew bi hevra derbasî navçeyên Tirkîyê dibin. Paşayên Tirk yê hêla Wanê û Qersê wan dixapînin wekî ewê angorî îranê kêmtir bacê ji wan bistînin. Abbas Mîrza-kurê Şah yê ku ev navçe di bin destûra wî de ye, vê carê leşkerên xwe li ser wan de dişîne wekî ew veşerin, lê belê ev yeka gelek zehmet e û gelek şer derdikevin. Ez bi xwe carekê di van şera de beşdar bûm, ku gelek tehluke ne ji bo zabitan yê ku Kurd hesreta kuştina wan in"(5).

Derheqa vê beşdarbûna Heidenstam li dijî Kurdistan zêde agahdarî di gernama wî de tune ne. Lê belê ew, di rapora xwe ya ku li mînistir Palin re şandîye, tê de dûr û dirêj li ser vî şerî disekine. Ew di vê raporê de dide kivşê, ku li dijî Kurdistan ordîke ji çar alayan pêk hatî şer kirîye, di vî şerî de 1300 Kurd hatine kuştin an jî birîndar kirin. Serokê wan îsyan Axa tê girtin, serdarê ordîyê dixwaze serê wî jê bike, angorî agahdarîyên Heidenstam, zabîte îngîlîz yê ku wek wî di vî şerî de cîh girtîye, li pêşberî vê yekê disekine û nahêle ev serokê Kurdistan bê kuştinê(6).

Etnolog û arkeolog Prof. T.J.Arne di lêkolîneke xwe ya li ser rohilatê de dide kivşê ku ev sefera li dijî Kurdistan, çend beşên romana nivîskarê îngîlîz James Morier ya bi navê Hecî Baba Ji Isfahanê tî-ne bîra mirovan. Ev romana ku Arne navê wê dide, ango Hecî Baba Ji Isfahanê di sala 1824'an çap dibe, salekê şunda jî bi zimanê Swêdî der diçe(7). Di romanê de beşa ku vê sefera li dijî Kurdistan tî-ne bîra mirovan, beşa bi navê Çîroka li ser Zeyno, Kurdeke Kole (Historien om Zeenab, en Kurdisk slavinna). Zeyno keça serokeşî-rekî Kurd e. Bavê wê sîyarekî bi nav deng e, bi mêrxasîya xwe tê

-42-

nas kirin. Di vê beşê romanê de Zeyno, qala fend-fêl û dek-dolavên

Farisan, Tirkan û Ereban dike. Bi taybetî li ser canbazî û xayîntîya Farisan disekine. Dema malbata vê keçika Kurd ji Tirkîyê derdikeve, derbasî îranê dibe, bavê wê bi destê Farisan tê kuştin, Zeyno jî dibe kole. Bi rastî jî, ew şerê ku Heidenstam li ser disekine, gelekî nêzîkî bûyerên vê romanê ne.

Di deşpêka sedsala bîstan de gelek zabitên cendirman yê Swêdî çûne Iranê di navbera salên 1900-1915'an de li dijî kêmanîyên ku li Iranê dimînin û li dijî "nerehetîyan" şer kirine. Bi taybetî van zabitên li dijî Bahtîyar, Kaşkar, Luri û Kurdan gelek sefer pêk anîne. Hejmara van gîhîştîye 60 kesî. P. Nyström wek zabitê cendirman pênc sala li Iranê kar kirîye. Piştî ew vedigere li Swêdê pirtûkê li ser van salên xwe yê li îranê bihurî, dinivîse, di beşeke pirtûkê de wek mîsal Lurîstanê "koşekî nerehetîyê" bi nav dike û li dijî wan qala şerê xwe dike(8). Zabitekî mayîn H.J. Pravitz di bîranînên xwe de dema li ser Kurdan disekine, zêdetir mêvanhezîya Kurdan bala wî dikşîne. Ew dema li ser Iraqê re derbasî îranê dibe, walîyê Qasrîşîrînê çar Kurdan wek parêzkar dide wî, bi wan re heta KermanSuwariyên Kurd di dema salên şerê Balkanê de li îstanbolê (Philip von Schwerin, 1913).

-43-

nas kirin. Di vê beşê romanê de Zeyno, qala fend-fêl û dek-dolavên Farisan, Tirkan û Ereban dike. Bi taybetî li ser canbazî û xayîntîya Farisan disekine. Dema malbata vê keçika Kurd ji Tirkîyê derdikeve, derbasî îranê dibe, bavê wê bi destê Farisan tê kuştin, Zeyno jî dibe kole. Bi rastî jî, ew şerê ku Heidenstam li ser disekine, gelekî nêzîkî bûyerên vê romanê ne.

Di deşpêka sedsala bîstan de gelek zabitên cendirman yê Swêdî çûne Iranê di navbera salên 1900-1915'an de li dijî kêmanîyên ku li Iranê dimînin û li dijî "nerehetîyan" şer kirine. Bi taybetî van zabitên li dijî Bahtîyar, Kaşkar, Luri û Kurdan gelek sefer pêk anîne. Hejmara van gîhîştîye 60 kesî. P. Nyström wek zabitê cendirman pênc sala li Iranê kar kirîye. Piştî ew vedigere li Swêdê pirtûkê li ser van salên xwe yê li îranê bihurî, dinivîse, di beşeke pirtûkê de wek mîsal Lurîstanê "koşekî nerehetîyê" bi nav dike û li dijî wan qala şerê xwe dike(8). Zabitekî mayîn H.J. Pravitz di bîranînên xwe de dema li ser Kurdan disekine, zêdetir mêvanhezîya Kurdan bala wî dikşîne. Ew dema li ser Iraqê re derbasî îranê dibe, walîyê Qasrîşîrînê çar Kurdan wek parêzkar dide wî, bi wan re heta KermanSuwariyên Kurd di dema salên şerê Balkanê de li îstanbolê (Philip von Schwerin, 1913).

-43-

şahê hevaltîyê dike. Pravitz di beşeke pirtûka xwe de dibêje ku, heta

pênc rojan li Kermanshahê bi pêşengîya Almanan "Şêwreke Şer" dê pêk bê, di vê civînê de serokeşîrên Kurd û Lurî jî dê beşdar bin û Pravitz dilezîne wekî tevî vê civînê bibe(9). Çawa tê xuyanê di nav van salan de, wek kêmanîyên mayîn Kurd ji bo îranê bûne "serêşîke mezin", bi kurtî îranê xwastîye ku bi alîkarîya van zabitin Swêdî problemên xwe yên hundurîn û etnîkî bi destê zorê çareser bike.

Gerokê Swêdî yê herî bi nav û deng Sven Hedin (1865-1952), di dawîya sedsala 19 û di destpêka sedsala 20'an de li gelek welatên Asyayê gerîya, gernameyên mezin nivîsîne. Hedin ji alîyê din çûye deverên ku Kurd lê dimînin, li van deran lêkolînên etnografîk û geografîk pêk anîne.

Hedin di sala 1885'an de dest bi gereke mezin kir, çû derkete îranê, dîtînen xwe di sala 1887'an de wek pirtûkekê çap kir. Di dawîya vê berhema xwe de Hedin li ser Kurdan zanîyarîyên kurt dide, koka Kurdan, kal-bavên wan wek "jêderxistinokeke etnografîk" bi nav dike. Di beşeke vê pirtûka xwe de jî Hedin dûr û dirêj li ser peydabûna mitolojîya cejna Newrozê disekine. Angorî Firdevsi û berhema wî ya bi nav deng Şehname belavbûna Kurdan li ser rûyê dinê çawa pêk hatîye? Di vê babetê de Hedin dixwaze xwe bigihîne bersîvekê(10).

Sven Hedin di gereke xwe ya mayîn de, li ser bajarê Trabzonê re diçe bajarên Erzurmê û Bazîdê, ji wir jî lê dixê diçe Hîndîstanê. Hedin dema ji nav van herêmên Kurdan re derbas dibe, van cîhan "Navçên bê emnîyet" bi nav dike, paşê ew li ser mîlîsên Hamîdîyê disekine. Sven Hedin ji bo xwe ji êrîşên Kurdan biparêze, ji walîyê Erzurmê parêzkaran hêvî dike, walî Nazim paşa 6 kesan dide bal wî. Hedin ji Erzurmê derdikeve tê bajarê Bazîdê, angorî zanîyarîyên wî di van salan de li vira 300 malbatên Kurd û 250 malbatên Ermenî diman(11). Di cîhekî mayîn de Hedin dîyar dike ku, dema ew diçe bajarê Tebrîzê, ew çend nîşanên bîranînê li ser dergehê bajêr dibîne, ew dibêje ku ev nîşanan ji salên ku Kurdan bi pêşengîya Şêx Ubeydullah di sala 1882'an de êrîşî Tebrîzê kirin û Urmîye zevt kirin, ji van salan mane.

Sven Hedin di sala 1916'an de li ser îstenbolê û Helebê re diçe Iraqê. Ew ji herêmên Mêrdîn, Nisebînê re derbas dibe. Hedin dema tê bajarên Baxdat û Musilê, li vira rastî gelek Kurdan tê. Hedin di pirtûka xwe ya ku li ser vê gera xwe nivîsîye tê de cîh dide şahîke Kurdan. Di vê şahîyê de çawa ew dide kîvê qasî 50 kes, jin û mêr tevî govendê bûne. Ew dibêje ku, Kurdan wusan dilîst "Rûyê Kurdan -44-

şahê hevaltîyê dike. Pravitz di beşeke pirtûka xwe de dibêje ku, heta pênc rojan li Kermanshahê bi pêşengîya Almanan "Şêwreke Şer"

dê pêk bê, di vê civînê de serokeşîrên Kurd û Lurî jî dê beşdar bin û Pravitz dilezîne wekî tevî vê civînê bibe(9). Çawa tê xuyanê di nav van salan de, wek kêmanîyên mayîn Kurd ji bo îranê bûne "serêşîke mezin", bi kurtî îranê xwastîye ku bi alîkarîya van zabitin Swêdî problemên xwe yê hundurîn û etnîkî bi destê zorê çareser bike.

Gerokê Swêdî yê herî bi nav û deng Sven Hedin (1865-1952), di dawîya sedsala 19 û di destpêka sedsala 20'an de li gelek welatên Asyayê gerîya, gernameyên mezin nivîsîne. Hedin ji alîyê din çûye deverên ku Kurd lê dimînin, li van deran lêkolînên etnografîk û geografîk pêk anîne.

Hedin di sala 1885'an de dest bi gereke mezin kir, çû derkete îranê, dîtînen xwe di sala 1887'an de wek pirtûkekê çap kir. Di dawîya vê berhema xwe de Hedin li ser Kurdan zanîyarîyên kurt dide, koka Kurdan, kal-bavên wan wek "jêderxistinokeke etnografîk" bi nav dike. Di beşeke vê pirtûka xwe de jî Hedin dîr û dirêj li ser peydabûna mitolojîya cejna Newrozê disekine. Angorî Firdevsî û berhema wî ya bi nav deng Şehname belavbûna Kurdan li ser rûyê dinê çawa pêk hatîye? Di vê babetê de Hedin dixwaze xwe bigihîne bersîvekê(10).

Sven Hedin di gereke xwe ya mayîn de, li ser bajarê Trabzonê re diçe bajarên Erzurmê û Bazîdê, ji wir jî lê dixê diçe Hîndîstanê. Hedin dema ji nav van herêmên Kurdan re derbas dibe, van cîhan "Navçên bê emnîyet" bi nav dike, paşê ew li ser mîlîsên Hamîdîyê disekine. Sven Hedin ji bo xwe ji êrîşên Kurdan biparêze, ji walîyê Erzurmê parêzkaran hêvî dike, walî Nazim paşa 6 kesan dide bal wî. Hedin ji Erzurmê derdikeve tê bajarê Bazîdê, angorî zanîyarîyên wî di van salan de li vira 300 malbatên Kurd û 250 malbatên Ermenî diman(11). Di cîhekî mayîn de Hedin dîyar dike ku, dema ew diçe bajarê Tebrîzê, ew çend nîşanên bîranînê li ser dergehê bajêr dibîne, ew dibêje ku ev nîşanan ji salên ku Kurdan bi pêşengîya Şêx Ubeydullah di sala 1882'an de êrîşî Tebrîzê kirin û Urmîye zevt kirin, ji van salan mane.

Sven Hedin di sala 1916'an de li ser îstenbolê û Helebê re diçe Iraqê. Ew ji herêmên Mêrdîn, Nisebînê re derbas dibe. Hedin dema tê bajarên Baxdat û Musilê, li vira rastî gelek Kurdan tê. Hedin di pirtûka xwe ya ku li ser vê gera xwe nivîsîye tê de cîh dide şahîke Kurdan. Di vê şahîyê de çawa ew dide kîvşê qasî 50 kes, jin û mêr tevî govendê bûne. Ew dibêje ku, Kurdan wusan dilîst "Rûyê Kurdan -44-

"Jin tevî govendê dibin" (Sven Hedin, 1917).

di nav xudanê de mabû" (Svetten lackade fran Kurdernas ansikten).

Hedin ji alîyê din gelek suretên cîwan ji vê govendê kişandîye. Li

Iraqê dema Hedin vedigere Helebê, ew di nav Mêrdînê re derbas dibe. Dema ew vedigere li gundekî Kurdan de rastî jinên Kurd tê, Hedin dibîne ku jineke Kurd li ber xolika xwe digirî, girî û qîjîna vê jina Kurd erd û ezman tevlihev kirîye, paşê ew fêr dibe ku kurê wê ji bo şer birine leşkerîyê(12). Sven Hedin bi xwe di warê xetkêşî û wêneçikirinê de hunermendekî jêhati bûye. Wêneyên wî yên bi "Lîstikvana Kurd li Baxdayê" û "Kurdê 80 salî Selman Petto" bi rastî gelek cîwan in.

Gerok û rojnemevan Alexis Kuylenstierna di navbera salên 1894-1902'an li gelek welatên Rojhilatê gerîya. Ew ji alîyê din bûye nûçegîhanê rojname Swêdî Dagens Nyheter (Nûçeyên Rojê). Ew di navbera salên 1895-1898 li Tirkîyê maye, gelek nûçe li ser bûyerên ku di van salan de pêkhatî, gîhandîye Swêdê, bi taybetî li ser jenosîta Ermenîyan, nebaşbûna pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan û derheqa Alayên Hamîdîyê de. Ew li bajarê Maraşê bûye şahîdê kokanîn û qirkirina Ermenîyan, di pirtûka xwe ya bi navê Gerên Min Li Rojhilatê de nivîskar dûr û dirêj li ser van bûyeran disekine(13). Alayên Hamîdîyê çawa tê zanîn ji Kurdan pêk hatibûn, bi taybetî li dijî Ermenîyan ji alîyê hukmetê de dihatin seferber kirin. Ji bo vê yekê jî gelek serokeşîrên Kurd ji alîyê dewleta Osmanî de hati-

-45-
"Jin tevî govendê dibin" (Sven Hedin, 1917).

di nav xudanê de mabû" (Svetten lackade fran Kurdernas ansikten). Hedin ji alîyê din gelek suretên cîwan ji vê govendê kişandîye. Li Iraqê dema Hedin vedigere Helebê, ew di nav Mêrdînê re derbas dibe. Dema ew vedigere li gundekî Kurdan de rastî jinên Kurd tê, Hedin dibîne ku jineke Kurd li ber xolika xwe digirî, girî û qîjîna vê jina Kurd erd û ezman tevlihev kirîye, paşê ew fêr dibe ku kurê wê ji bo şer birine leşkerîyê(12). Sven Hedin bi xwe di warê xetkêşî û wêneçikirinê de hunermendekî jêhati bûye. Wêneyên wî yên bi "Lîstikvana Kurd li Baxdayê" û "Kurdê 80 salî Selman Petto" bi rastî gelek cîwan in.

Gerok û rojnemevan Alexis Kuylenstierna di navbera salên 1894-1902'an li gelek welatên Rojhilatê gerîya. Ew ji alîyê din bûye nûçegîhanê rojname Swêdî Dagens Nyheter (Nûçeyên Rojê). Ew di navbera salên 1895-1898 li Tirkîyê maye, gelek nûçe li ser bûyerên ku di van salan de pêkhatî, gîhandîye Swêdê, bi taybetî li ser jenosîta Ermenîyan, nebaşbûna pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan û derheqa Alayên Hamîdîyê de. Ew li bajarê Maraşê bûye şahîdê kokanîn û qirkirina Ermenîyan, di pirtûka xwe ya bi navê Gerên Min Li Rojhilatê de nivîskar dûr û dirêj li ser van bûyeran disekine(13). Alayên Hamîdîyê çawa tê zanîn ji Kurdan pêk hatibûn, bi taybetî

li dijî Ermenîyan ji alîyê hukmetê de dihatin seferber kirin. Ji bo vê yekê jî gelek serokeşîrên Kurd ji alîyê dewleta Osmanî de hati-
-45-

bûn xapandin. Yek ji vana jî îbrahîm Paşa bû, li dorberê Wîranşehîrê xistibû li bin bandûra xwe. Alexis Kuylenstierna dema ji Musilê vedigere, dixwaze here qonaxa îbrahîm Paşa wekî wî zîyaret bike. Ew heta diçe qonaxa îbrahîm Paşa rastî gelek dijwarîyan tê, di dawîyê de dibe mêvanê wî, bi hevra dixwin-vedixwin û sohbet dikin. Alexis Kuylenstierna çawa dide kivşê malbata îbrahîm Paşa bi xulam û berdestîyan ve tevayî ji 50 kesî pêk hatîye, malbateke mezin bûye. Kuylenstierna û îbrahîm Paşa her çiqas bi hevra rûşîrî-nîyê nîşan didin jî, lê belê zêde bawerîya xwe bi hev neanîne. Alexis Kuylenstierna rojnamevanekî pêşîn e ku di wê demê de çûye li bal îbrahîm Paşa. Wî ev gera xwe bi Kurdên îbrahîm Paşa (Ibrahim Paschas Kurder) nav kirîye û ji nêzkaya 25 rûpelan pêk tê. Dema Kuylenstierna dixwaze vegere îbrahîm Paşa kaxizekî binî îmza dike, dide dêst wekî tişteyê serê wî(14).

Kuylenstierna di beşeke mayîn ya vê pirtûka xwe de qala bûyereke gelek balkêş dike û xwe jî bûye şahîdê bûyerê. Ew çawa dide kivşê di navbera Kayserî û Yozgatê de Kurdan bi pêşengîya îsmail Paşa li dijî hêzên hukmetê dest bi şer kirine. Hukmetê biryar girtîye wekî koka van Kurdan bîne, vê tehluke bertaraf bike. Mehemed Emîn Paşa bi çar tabur leşker û çar topên çîyan û ji 2000 zêdetir leşker ve êrîşê dibe li ser mirovên îsmail Paşa. Kurd bi mêrxasî li ber xwe didin. Di dawîyê de hêzên hukmetê zora Kurdan dibin. Dema ev şer diqede Kuylenstierna bi Mehemed Emîn Paşa ve tevayî diçe Qayserîyê. Êrîşên Alayên Hamîdîyê li dijî Ermenîyan bala gelek gerokên Swêdî kişandine ser xwe. Di vê perspektîfê de cîhê Kurdan di van salan de çawa em dibînin her çûye aktuel bûye. Lê belê nebaşîya rewşa Kurdan û zordestîya li ser wan di bin sîya vê tabloya xirab de maye, ketîye plana duwemîn. Van gerokan Alayên Hamîdîyê û gelê Kurd wek hev dîtine, bi vî tehrî bi çavekî nebaş li Kurdan nêhê-rîne. Carl Ramberg di beşeke pirtûka xwe ya bi navê Lawên Pêxember de li ser çend bûyerên ku li dorberên Adanê pêkhatî, disekine. Ji bo bawerîyên xwe xurt bike, ew cîh dide dîtînen jineke Alman ya ku êrîşên Kurdan li dijî Ermenîyan bi çavê xwe dîtine(15). Tenê beşeke Kurdan (Alayên Hamîdîyê yên ku ji Kurdan pêk hatibûn) tevî van bûyeran bûne. Ev sîyaseta ya dewleta Tirk bûye, ne sîyaseta gelê Kurd. Vê kêmasîya înforsiyonê navê Kurdan gelek xirab derxistîye. Lê belê bawerîyên hemû gerokên Swêdî ne wek hev in. Alma Johansson ya ku bi salan li bajarê Muşê maye, di bîranînen xwe de çawa dide kivşê dema ku bûyerên li dijî Ermenîyan

li Muşê dest pê kirin, Kurdan kuştina jin, zarok, kal-pîrên

-46-

bûn xapandin. Yek ji vana jî îbrahîm Paşa bû, li dorberê Wîranşehîrê xistibû li bin bandûra xwe. Alexis Kuylenstierna dema ji Musilê vedigere, dixwaze here qonaxa îbrahîm Paşa wekî wî zîyaret bike. Ew heta diçe qonaxa îbrahîm Paşa rastî gelek dijwarîyan tê, di dawîyê de dibe mêvanê wî, bi hevra dixwin-vedixwin û sohbet dikin.

Alexis Kuylenstierna çawa dide kivşê malbata îbrahîm Paşa bi xulam û berdestîyan ve tevayî ji 50 kesî pêk hatîye, malbateke mezin bûye. Kuylenstierna û îbrahîm Paşa her çiqas bi hevra rûşîrî-nîyê nîşan didin jî, lê belê zêde bawerîya xwe bi hev neanîne.

Alexis Kuylenstierna rojnamevanekî pêşîn e ku di wê demê de çûye li bal îbrahîm Paşa. Wî ev gera xwe bi Kurdên îbrahîm Paşa (Ibrahim Paschas Kurder) nav kirîye û ji nêzkaya 25 rûpelan pêk tê. Dema Kuylenstierna dixwaze vegere îbrahîm Paşa kaxizekî binî îmza dike, dide dêst wekî tiştê neyê serê wî(14).

Kuylenstierna di beşeke mayîn ya vê pirtûka xwe de qala bûyereke gelek balkêş dike û xwe jî bûye şahîdê bûyerê. Ew çawa dide kivşê di navbera Kayserî û Yozgatê de Kurdan bi pêşengîya îsmâîl Paşa li dijî hêzên hukmetê dest bi şer kirine. Hukmetê biryar girtîye wekî koka van Kurdan bîne, vê tehlukê bertaraf bike. Mehemed Emîn Paşa bi çar tabur leşker û çar topên çîyan û ji 2000 zêdetir leşker ve êrîşê dibe li ser mirovên îsmâîl Paşa. Kurd bi mêrxasî li ber xwe didin. Di dawîyê de hêzên hukmetê zora Kurdan dibin. Dema ev şer diqede Kuylenstierna bi Mehemed Emîn Paşa ve tevayî diçe Qayserîyê. Êrîşên Alayên Hamîdîyê li dijî Ermenîyan bala gelek gerokên Swêdî kişandine ser xwe. Di vê perspektîfê de cîhê Kurdan di van salan de çawa em dibînin her çûye aktuel bûye. Lê belê nebaşîya rewşa Kurdan û zordestîya li ser wan di bin sîya vê tabloya xirab de maye, ketîye plana duwemîn. Van gerokan Alayên Hamîdîyê û gelê Kurd wek hev dîtine, bi vî tehrî bi çavekî nebaş li Kurdan nêhêrîne. Carl Ramberg di beşeke pirtûka xwe ya bi navê Lawên Pêxember de li ser çend bûyerên ku li dorberên Adanê pêkhatî, disekine. Ji bo bawerîyên xwe xurt bike, ew cîh dide dîtînen jineke Alman ya ku êrîşên Kurdan li dijî Ermenîyan bi çavê xwe dîtine(15). Tenê beşeke Kurdan (Alayên Hamîdîyê yê ku ji Kurdan pêk hatibûn) tevî van bûyeran bûne. Ev sîyaseta ya dewleta Tirk bûye, ne sîyaseta gelê Kurd. Vê kêmasîya înforsasyonê navê Kurdan gelek xirab derxistîye. Lê belê bawerîyên hemû gerokên Swêdî ne wek hev in. Alma Johansson ya ku bi salan li bajarê Muşê maye, di bîranînen xwe de çawa dide kivşê dema ku bûyerên li dijî Ermenîyan li Muşê dest pê kirin, Kurdan kuştina jin, zarok, kal-pîrên

Ermenîyan qebûl nekirin, vê carê Tirkan bi xwe ev yeka birin sê-
rî(16).

Dema şerê Balkanê dest pê dike, di navbera Swêdê û dewleta
Osmanî de hatin-çûyînek peyda dibe. Di vî şerî de çend zabit û rojnemevanên
Swêdî jî beşdar bûne. Bi taybetî di vî şerî de cîhgirtina
Kurdan gelek bala Swêdîyan kişandîye. Di van salan de Philip von
Schwerin bi navê rojnema Nya Dagligt Allehanda wek nûçegîhanê
şer diçe îstenbolê. Ew di bîranînên xwe xwe de qala leşkerên Kurd
yên ku bi hespên xwe hatine îstenbolê, dike. Ew dide kivşê rojekê
1000 suwarîyên Kurd di mevzîyên Hademköyê re derbas bûne, bi
kincên xwe ve tesîreke biyanî (exotisk) li ser mirovan dîhiştin. Di
pirtûka wî de wusan jî çend wêneyên leşkerên Kurd cîh girtine(17).
Li ser Şerê Balkanê çavkanîke mayîn jî bîranînên ateşeyê leşkerî
yê Swêdî W.Unander e. Di pirtûka wî de çawa tê xuyanê hevaltîya
wî bi Philip von Schwerin ve hebûye. W. Unander berî çûyîna xwe
li îstenbolê, ew dide kivşê ku di mala Şerîf Paşa de ya ku di Linnegatan
bûye, civînek li ser pêwendîyên Swêdî û Tirkan pêk hatîye. Ji
alîyê din ew di pirtûka xwe de dide kivşê, ew hêzên Kurd yên ku
hukmetê anîne îstenbolê, wek hêzên alîkar û cîgir dikarin bînin hesabandin.
Di pirtûka W. Unander de jî wêneyekî leşkerên Kurd cîh
girtîye(18).

Nivîskarê Swêdî Birger Mörner, di despêka sedsala bîstan de di-
çe îstenbolê digere, li vira ew rastî nebaşîya rewşa hammalên Kurd
tê, ji alîyê din di govendeke wan de beşdar dibe, ew van lîstikên
Kurdan wek lîstika Katalonan li îspanîyê ya bi navê "Zardanas" gelek
nêzîkî hev dibîne(19). Ew bi xwe di navbera salên 1903-1906 li
îstenbolê maye, li wira kar kirîye. Ji ber bûyerên van salan çand,
edebîyat û tradîsyonên Kurdan yê netewî li Swêdê zêde nehatine
nasîn û zanîn, Kurd wek civateke prîmîtîf, jihevçûyî û paştamayî
hatîye bi nav kirin. Di sala 1908'an de li Stockolmê pêşangehek li
Muzeya Etnografyê tê vekirin, di vê pêşengehê de çend tiştên Kurdan
jî tên pêşkêş kirin wek kinc û figûrên netewî...Ev tiştan di sala
1907'an de ji alîyê Prof. T.J. Arne de hatine berev kirin, ew di van
salan de Ruha (Urfa) û Bîrecîkê maye, lêkolînên arkelojîk û etnografîk
pêk anîne(20). Dîsa ji alîyê Elin Sundvallê jî çend tiştên Kurdên
îranê jî, ji Muzeya Etnografyê re hatine pêşkêş kirin.

Di warê kontakt û pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de mîsaleke
balkêş jî, gera serokê Komîsyona Musilê- Carl Einer Thure af Wirsen
(1875-1946) e. Ji bo komîsyon lêkolînên xwe li dorberê Musilê
pêk bînin, ew bi peyatî, carina bi sîyarî û carina jî bi alîkarîya otomobîl
û balafiran gerên xwe ajotine. Ji ber dijwarîyên hukmetên

Ermenîyan qebûl nekirin, vê carê Tirkan bi xwe ev yeka birin sê-
rî(16).

Dema şerê Balkanê dest pê dike, di navbera Swêdê û dewleta
Osmanî de hatin-çûyînek peyda dibe. Di vî şerî de çend zabit û rojnemevanên
Swêdî jî beşdar bûne. Bi taybetî di vî şerî de cîhgirtina
Kurdan gelek bala Swêdîyan kişandîye. Di van salan de Philip von
Schwerin bi navê rojnema Nya Dagligt Allehanda wek nûçegîhanê
şer diçe îstenbolê. Ew di bîranînên xwe xwe de qala leşkerên Kurd
yên ku bi hespên xwe hatine îstenbolê, dike. Ew dide kivişê rojekê
1000 suwarîyên Kurd di mevzîyên Hademköyê re derbas bûne, bi
kincên xwe ve tesîreke biyanî (exotisk) li ser mirovan dîhiştin. Di
pirtûka wî de wusan jî çend wêneyên leşkerên Kurd cîh girtine(17).
Li ser Şerê Balkanê çavkanîke mayîn jî bîranînên ateseyê leşkerî
yê Swêdî W.Unander e. Di pirtûka wî de çawa tê xuyanê hevaltîya
wî bi Philip von Schwerin ve hebûye. W. Unander berî çûyîna xwe
li îstenbolê, ew dide kivişê ku di mala Şerîf Paşa de ya ku di Linnegatan
bûye, civînek li ser pêwendîyên Swêdî û Tirkan pêk hatîye. Ji
alîyê din ew di pirtûka xwe de dide kivişê, ew hêzên Kurd yên ku
hukmetê anîne îstenbolê, wek hêzên alîkar û cîgir dikarin bînin hesabandin.
Di pirtûka W. Unander de jî wêneyekî leşkerên Kurd cîh
girtîye(18).

Nivîskarê Swêdî Birger Mörner, di despêka sedsala bîstan de di-
çe îstenbolê digere, li vira ew rastî nebaşîya rewşa hammalên Kurd
tê, ji alîyê din di govendeke wan de beşdar dibe, ew van lîstikên
Kurdan wek lîstika Katalonan li îspanîyê ya bi navê "Zardanas" gelek
nêzîkî hev dibîne(19). Ew bi xwe di navbera salên 1903-1906 li
îstenbolê maye, li wira kar kirîye. Ji ber bûyerên van salan çand,
edebîyat û tradîsyonên Kurdan yê netewî li Swêdê zêde nehatine
nasîn û zanîn, Kurd wek civateke prîmîtîf, jihevçûyî û paştamayî
hatîye bi nav kirin. Di sala 1908'an de li Stockolmê pêşangehek li
Muzeya Etnografyê tê vekirin, di vê pêşengehê de çend tiştên Kurdan
jî tên pêşkêş kirin wek kinc û fiğurên netewî...Ev tiştan di sala
1907'an de ji alîyê Prof. T.J. Arne de hatine berev kirin, ew di van
salan de Ruha (Urfa) û Bîrecîkê maye, lêkolînên arkelojîk û etnografîk
pêk anîne(20). Dîsa ji alîyê Elin Sundvallê jî çend tiştên Kurdên
îranê jî, ji Muzeya Etnografyê re hatine pêşkêş kirin.
Di warê kontakt û pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de mîsaleke
balkêş jî, gera serokê Komîsyona Musilê- Carl Einer Thure af Wirsen
(1875-1946) e. Ji bo komîsyon lêkolînên xwe li dorberê Musilê
pêk bînin, ew bi peyatî, carina bi sîyarî û carina jî bi alîkarîya otomobîl
û balafiran gerên xwe ajotine. Ji ber dijwarîyên hukmetên

Tirkîyê û Iraqê ev gera lêkolînê ya komîsyona Musilê çend rojan dereng dikeve, komîsyon di roja 5-2-1925 bi resmî dest bi karê xwe dike, di dawîya meha Gulanê de ew karê xwe li Musilê diqedîne, ji bo bawerîyên xwe amade bikin endamên komîsyon diçin Cenevrê. Ji ber ku serokê vê komîsyonê Swêdîk bû, rola Swêdê jî, di pirsra Musilê de li Swêdê hatîye munaqaşe kirin(21).

Di warê çêkirina rîyên hesin de, di sala 1927'an de projek ji alîyê firmayên Swêdî û Danmarkî dest pê dike, ev proje 8 salan dajo. Proje ji xeta çemê Filyoz û Fevzipaşa-Dîyarbekir pêk hatîye. Li ser vê projê di sala 1937'an de pirtûkeke projeyên teknîkî bi zimanê Fransî û Danmarkî çap bû(22). Di derheqa vê rîya hesin de zanyarî û danasînên fireh ji bo xwendevanên Swêdî ji alîyê nivîskar Ludvik Nordström de tê amadekirin. Ludvik Nordström bi însîyatîfa berbirsîyarê balyozxana Swêdî G.O.Wallanberg diçe Anadolîyê, li dorberê rîya hesin lêgerînan pêk tîne, ni navê Swêda Cîhanî paşê pirtûkekê dinivîse, ew di vê xebata xwe ew li ser rewşa Tirkîyê gelek agahdarîyên dîrokî û civakî pêşkêş dike . Di beşeke vê pirtûka xwe de Nordström ji bo serhildana Şêx Seîd tiştine neçê dibêje, vê serhildanê angorî "Zîhnîyeta Ewrûpî" ya ku bi pêşengîya Ataturk dest pê kirîye, wek "Zîhnîyeteke Asyayî" dibîne, vê serhildana Kurdan bi çend serhildanên Swêdî yên ku di dewra Gustaf Vasa de pêk hatine, rûberî hev dike, wek serhildanên "Klockuppror" û "Dackfejd". Ji van serhildanan ya Klockuppror (Serhildana Zengilan) di sala 1531'an de ji ber hatina bacên ji bo zengilên dêran dest pê kirîye. Çawa tê xuyanê Nordström di derheqa serhildana Kurdan de bingehên etnîk zêde giring nedîtîye, tenê xêra Tirkîyê daye ber çavên xwe. Bo vê yekê jî ew Ataturk wek "Gustaf Vasayê Tirkîyê" bi nav dike(23).

Dirêjkirina rîya hesin heta Dîyarbekirê, piştî şkandina serhildana Şêx Seîd wek armanceke stratejîk ji alîyê hukmeta Tirkîyê de hatîye qebûl kirin. 70 kilometreyên dawîn ya rîya Dîyarbekirê bi destê Tirkan tê çêkirin. Wusan tê xuyanê Swêdî û Danmarkîyan nexwestine di navçeyên ku Kurd têda zêde ne, kar bikin. Wan ev navçana "Navçeyên bê emnîyet" bi nav kirine. Swêdîyekî di sala 1930'an de raporekê li ser van karên xwe ji Swêdê re dişîne, li ser hin dijwarîyan disekine. Di vê raporê de îfadeyeke gelek balkêş çîh girtîye, tê gOtin ku: "Gundên Kurdan yên piçûk wek hêlînên dumeqeskan li ser kendaian de darda dibin". Ji bo Kurdistanê bikaranîna îfadeya "Herêmên Bê Emnîyet" tenê di çavkanîyên Swêdî de derbas nabin, ev îfada ji alîyê piranîya gerokên Ewrûpî de hatîye bi kar anîn. Nivîskara Swêdî ya bi navdar Fredrika Bremer (1801-1865) dema li

Tirkîyê û Iraqê ev gera lêkolînê ya komîsyona Musilê çend rojan dereng dikeve, komîsyon di roja 5-2-1925 bi resmî dest bi karê xwe dike, di dawîya meha Gulanê de ew karê xwe li Musilê diqedîne, ji bo bawerîyên xwe amade bikin endamên komîsyon diçin Cenevrê. Ji ber ku serokê vê komîsyonê Swêdîk bû, rola Swêdê jî, di pirsra Musilê de li Swêdê hatîye munaqaşe kirin(21).

Di warê çêkirina rîyên hesin de, di sala 1927'an de projek ji alîyê firmayên Swêdî û Danmarkî dest pê dike, ev proje 8 salan dajo. Proje ji xeta çemê Filyoz û Fevzipaşa-Dîyarbekir pêk hatîye. Li ser vê projê di sala 1937'an de pirtûkeke projeyên teknîkî bi zimanê Fransî û Danmarkî çap bû(22). Di derheqa vê rîya hesin de zanyarî û danasînên fireh ji bo xwendevanên Swêdî ji alîyê nivîskar Ludvik Nordström de tê amadekirin. Ludvik Nordström bi însîyatîfa berbirsîyarê balyozxana Swêdî G.O.Wallanberg diçe Anadolîyê, li dorberê rîya hesin lêgerînan pêk tîne, ni navê Swêda Cîhanî paşê pirtûkekê dinivîse, ew di vê xebata xwe ew li ser rewşa Tirkîyê gelek agahdarîyên dîrokî û civakî pêşkêş dike . Di beşeke vê pirtûka xwe de Nordström ji bo serhildana Şêx Seîd tiştine neçê dibêje, vê serhildanê angorî "Zîhnîyeta Ewrûpî" ya ku bi pêşengîya Ataturk dest pê kirîye, wek "Zîhnîyeteke Asyayî" dibîne, vê serhildana Kurdan bi çend serhildanên Swêdî yên ku di dewra Gustaf Vasa de pêk hatine, rûberî hev dike, wek serhildanên "Klockuppror" û "Dackfejd". Ji van serhildanan ya Klockuppror (Serhildana Zengilan) di sala 1531'an de ji ber hatina bacên ji bo zengilên dêran dest pê kirîye. Çawa tê xuyanê Nordström di derheqa serhildana Kurdan de bingehên etnîk zêde giring nedîtîye, tenê xêra Tirkîyê daye ber çavên xwe. Bo vê yekê jî ew Ataturk wek "Gustaf Vasayê Tirkîyê" bi nav dike(23).

Dirêjkirina rîya hesin heta Dîyarbekirê, piştî şkandina serhildana Şêx Seîd wek armanceke stratejîk ji alîyê hukmeta Tirkîyê de hatîye qebûl kirin. 70 kilometreyên dawîn ya rîya Dîyarbekirê bi destê Tirkan tê çêkirin. Wusan tê xuyanê Swêdî û Danmarkîyan nexwestine di navçeyên ku Kurd têda zêde ne, kar bikin. Wan ev navçana "Navçeyên bê emnîyet" bi nav kirine. Swêdîyekî di sala 1930'an de raporekê li ser van karên xwe ji Swêdê re dişîne, li ser hin dijwarîyan disekine. Di vê raporê de îfadeyeke gelek balkêş çîh girtîye, tê gOtin ku: "Gundên Kurdan yên piçûk wek hêlînên dumeqeskan li ser kendaian de darda dibin". Ji bo Kurdistanê bikaranîna îfadeya "Herêmên Bê Emnîyet" tenê di çavkanîyên Swêdî de derbas nabin, ev îfada ji alîyê piranîya gerokên Ewrûpî de hatîye bi kar anîn. Nivîskara Swêdî ya bi navdar Fredrika Bremer (1801-1865) dema li

-48-

f)l

V1

""^A

^^^B

W ""^S^S^S^S^S^S^L. 1 .-:^^B

L^aSlu'Jil. *-«-» *^iHHHHHHH7

__.' **y^fefe^^^n.,. »HBHjHHM""fc^

«*** lhhH

«" *HI

Serokê "Komîsyona Mûsilê" E.af Wirsen

Anadolîyê dimîne dixwaze here li dorberê çîyayê Araratê, lê belê ji ber "Xofa Kurdan" di namekê de nerehetîya xwe dîyar dike û ji vê yekê ditirse(24).

Bi taybetî li ser geografîya Kurdistanê Tirkîyê xebat û lêkolînên zanistî ji aliyê Prof. John Frödin de hatine pêk anîn. Ew di sala 1927'an de dil dike here Kurdistanê, lê belê hukmeta Tirkîyê ji ber serhildana Şêx Seîd çûyîna biyanîyan li Kurdistanê qedexe dike, bi vî tehrî Frödin vê gera xwe bi şunda dixwe. Ew sê sala divedine (hewl dide) wekî here Kurdistanê. Di despêka sala 1930'an destûr jê re derdikeve ku here Kurdistanê xebatên xwe pêk bîne. Dema ew tê Enqerê, vê carê ew dibihîse wekî Kurdan li cîhekî mayîn ango li hêla Qerekilîsê (Ararat) serî hildane, hemû planên wî tevlihev dibin, jê re dibêjin pêwîst e ku tu ji çemê Firatê zêdetir neçî. Frödin ji bo vê gera bi wezîrê karê hundir Şukrî Kaya Bey û mufetişê giştî li Dîyarbekirê-îbrahîm Talî re pêwendîyan datîne, lê belê karên wî naçin sêrî, tenê li Tirkîyê digere(25). Çawa ew dide kîvşê di meha Gulanê hukmetê 6 mezinên Kurdan girtine, paşê ew anîne Enqerê ji ber xayîntî wan mehkeme bikin. Dîsa ew dide kîvşê tir-

-49-

f)l

V1

""^A

^^^B

W ""^S^S^S^S^S^S^L. 1 .-:^^B

L^aSlu'Jil. *-«-» *^iHHHHHHH7

__.' **y^fefe^^^n.,. »HBHjHHM""fc^

«*** lhhH

«" *HI

Serokê "Komîsyona Mûsilê" E.af Wirsen

Anadolîyê dimîne dixwaze here li dorberê çîyayê Araratê, lê belê ji ber "Xofa Kurdan" di namekê de nerehetîya xwe dîyar dike û ji vê

yekê ditirse(24).

Bi taybetî li ser geografîya Kurdistanê Tirkîyê xebat û lêkolînên zanistî ji alîyê Prof. John Frödin de hatine pêk anîn. Ew di sala 1927'an de dike here Kurdistanê, lê belê hukmeta Tirkîyê ji ber serhildana Şêx Seîd çûyîna biyanîyan li Kurdistanê qedexe dike, bi vî tehrî Frödin vê gera xwe bi şunda dixê. Ew sê sala divedine (hewl dide) wekî here Kurdistanê. Di despêka sala 1930'an destûr jê re derdikeve ku here Kurdistanê xebatên xwe pêk bîne. Dema ew tê Enqerê, vê carê ew dibihîse wekî Kurdan li cîhekî mayîn ango li hêla Qerekilîsê (Ararat) serî hildane, hemû planên wî tevlihev dibin, jê re dibêjin pêwîst e ku tu ji çemê Firatê zêdetir neçî.

Frödin ji bo vê gera bi wezîrê karê hundir Şukrî Kaya Bey û mufetîşê giştî li Dîyarbekirê-îbrahîm Talî re pêwendîyan datîne, lê belê karên wî naçin sêrî, tenê li Tirkîyê digere(25). Çawa ew dide kivşê di meha Gulanê hukmetê 6 mezinên Kurdan girtine, paşê ew anîne Enqerê ji ber xayîntî wan mehkeme bikin. Dîsa ew dide kivşê tir-

-49-

sek li Enqerê peyda bûye, wekî Kurd me biyanîyan bigrin heta ku serokên wan bên berdanê. Ji alîyê din Frödin dibêje ku erdê Kurdistanê ji alîyê hebûnên binerdîn û sererdîn de gelek dewlemend e, ev cara pêşîn e ku di dîroka cîhanê de li ser van erdan dewleteke nasyonalistê ava kirin. Frödin dibêje ji ber van nerehetîyên li Kurdistanê, Kurdistan ji lêkolînvanên Ewrûpî re di van salên dawîn de girtî maye, zêde tişt li ser Kurdistanê nayên zanîn. Angorî Frödin ji ber qalikê rûyê erdê, axa Kurdistanê gelek balkêş e. Frödin piştî 6 salan êdî dikare here Kurdistanê, ew di sala 1936 û 1939'an de du cara diçe Kurdistanê, li gelek navçe û herêmên Kurdistanê dimîne, materyalên fireh bi xwe re tîne, li Swêdê li ser kar dike. Ev herdu gerên wî ji Dîyarbekirê dest pê kirine, Kurdekî bi Tirkî zanibûye jî, bi wî re hevaltî kirîye. Frödin paşê li ser van gerên xwe û materîyalê li Kurdistanê berevkirî bi zimanê Swêdî(26), Fransî(27) û Almanî(28) gelek lêkolîn weşandine. Wî ji alîyê din beşek materîyalê ku Kurdistanê berev kirîye, teslîmî Muzeya Tebîyetê Ya Vîyanayê kirîye. Li ser van materîyalan Dr. K.H. Reçinger kar kir, paşê wek du lêkolînên cuda bi Almanî weşand(29). Ji alîyê din H. Fröderström di bendeke xwe de li ser hêşnayêke bi navê Sedum Kurdistanicum Fröd. disekine, ya ku ji alîyê John Frödin de hatîye keşf kirin(30).

Hebûn, hêz û berxwedana Kurdan ji bo rizgarîyê wek faktorekî dînamîk zêde bala gerokên Swêdî nekişandîye li ser xwe. Wan zê-tir bi berçavkên Tirkîyê, Iraq û îranê ve rewşa Kurdan nêhêrîne. Sempatîyên ji bo Kurdan ji salên 1960'an şunda xwe bi firehî nîşan

didin. Rutger Essen di gernama xwe dema qala Kurdan dike, di pêwendîyên rohilata nêzîk de Kurdan ji bo van welatên jorîn wek "elementekî nerehetîyê" (ett besvarlig element) dibîne. Paşê ew Kurdan bi Vî tehrî bi nav dike: "Yekemîn ew rêbir in, duemîn ew şivanê bizin û mîyan in, sêwemîn ew leşkerê kirêkirî ne, wekî din tu tiştêk nînin"(31). Gerokeke mayîn Elly Jannes bi çavekî din ve li van dînamîkên nerehetîya Kurdan dinêre û dibêje ku Kurd heta dewleta xwe saz nekin, bêguman çiyayên Kurdistanê dê bibin "navendeke nerehetîyê" (ett orocentrum). Ji alîyê din Elly Jannes di gernama xwe de li ser Kurdên Yêzîdî zanîyarîyên fireh dide(32). Çend gerokên Swêdî her çiqas çûne li welatên ku Kurdistan bindest kirine jî, di gernamê xwe de kêma li ser Kurdistanê disekin. Sven Auren wek gerokekî di sala 1934'an de çûye Tirkîyê, di beşeke pirtûka xwe de ew tenê li ser Kurdekî ango li ser mirina Zaro Axa disekine, zanîyarîyên destê dudan pêşkêş dike. Zaro Axa angorî agahdarîyên rojnaman di sala 1774'an hatîye dinê û di 157 salîya xwe de mirîye. Zaro Axa li

-50-
sek li Enqerê peyda bûye, wekî Kurd me biyanîyan bigrin heta ku serokên wan bên berdanê. Ji alîyê din Frödin dibêje ku erdê Kurdistanê ji alîyê hebûnên binerdîn û sererdîn de gelek dewlemend e, ev cara pêşîn e ku di dîroka cîhanê de li ser van erdan dewleteke nasyonalist tê ava kirin. Frödin dibêje ji ber van nerehetîyên li Kurdistanê, Kurdistan ji lêkolînvanên Ewrûpî re di van salên dawîn de girtî maye, zêde tişt li ser Kurdistanê nayên zanîn. Angorî Frödin ji ber qalîkê rûyê erdê, axa Kurdistanê gelek balkêş e. Frödin piştî 6 salan êdî dikare here Kurdistanê, ew di sala 1936 û 1939'an de du cara diçe Kurdistanê, li gelek navçe û herêmên Kurdistanê dimîne, materyalên fireh bi xwe re tîne, li Swêdê li ser kar dike. Ev herdu gerên wî ji Dîyarbekirê dest pê kirine, Kurdekî bi Tirkî zanibûye jî, bi wî re hevaltî kirîye. Frödin paşê li ser van gerên xwe û materîyalê li Kurdistanê berevkirî bi zimanê Swêdî(26), Fransî(27) û Almanî(28) gelek lêkolîn weşandine. Wî ji alîyê din beşek materîyalê ku Kurdistanê berev kirîye, teslîmî Muzeya Tebîyetê Ya Vîyanayê kirîye. Li ser van materîyalan Dr. K.H. Reching kar kir, paşê wek du lêkolînên cuda bi Almanî weşand(29). Ji alîyê din H. Fröderström di bendeke xwe de li ser hêşnayêke bi navê Sedum Kurdistanicum Fröd. disekine, ya ku ji alîyê John Frödin de hatîye keşf kirin(30).

Hebûn, hêz û berxwedana Kurdan ji bo rizgarîyê wek faktorekî dînamîk zêde bala gerokên Swêdî nekişandîye li ser xwe. Wan zêtir bi berçavkên Tirkîyê, Iraq û Îranê ve rewşa Kurdan nêhêrîne. Sempatîyên ji bo Kurdan ji salên 1960'an şunda xwe bi firehî nîşan

didin. Rutger Essen di gernama xwe dema qala Kurdan dike, di pêwendîyên rohilata nêzîk de Kurdan ji bo van welatên jorîn wek "elementekî nerehetîyê" (ett besvarlig element) dibîne. Paşê ew Kurdan bi Vî tehrî bi nav dike: "Yekemîn ew rêbir in, duemîn ew şivanê bizin û mîyan in, sêwemîn ew leşkerê kirêkirî ne, wekî din tu tiştêk nînin"(31). Gerokeke mayîn Elly Jannes bi çavekî din ve li van dînamîkên nerehetîya Kurdan dinêre û dibêje ku Kurd heta dewleta xwe saz nekin, bêguman çiyayên Kurdistanê dê bibin "navendeke nerehetîyê" (ett orocentrum). Ji alîyê din Elly Jannes di gernama xwe de li ser Kurdên Yêzîdî zanîyarîyên fireh dide(32). Çend gerokên Swêdî her çiqas çûne li welatên ku Kurdistan bindest kirine jî, di gernamê xwe de kêma li ser Kurdistanê disekin. Sven Auren wek gerokekî di sala 1934'an de çûye Tirkîyê, di beşeke pirtûka xwe de ew tenê li ser Kurdekî angî li ser mirina Zaro Axa disekine, zanîyarîyên destê dudan pêşkêş dike. Zaro Axa angorî agahdarîyên rojnaman di sala 1774'an hatîye dinê û di 157 salîya xwe de mirîye. Zaro Axa li

-50-
Bitlîsê hatîye dinê, ew tevê 6 şeran bûye, li rûyê dinyayê mirovê herî kal ew bûye, çawa nivîskar dide kivşê sê gurçikên wî hebûne(33).

Gerokekî mayîn yê ku bi salan di nexweşxanên Tirkîyê de kar kirîye, li gelek navçên welêt geryaye, bi Kurdan re bûye nas, Davit Norlin e. Norlin di sala 1930'an li bajarê Adanayê maye. Wî li ser Tirkîyê du pirtûk nivîsîne, pirtûka xwe ya pêşîn Welatê di navbera Rohilat û Rojavayê de bi nav kirîye, di vê pirtûkê de beşek li ser Kurdan e, nivîskar bi taybetî li ser Kurdekî bi navê Alî disekine, angorî nivîskar ev Kurda nexwaş bûye, agirê wî gîhîştîye 42 derecan, dîya wî, ev Kurda anîye nexweşxanê, paşê ew hîştîye çûye. Piştî ku ew silamet dibe, demekê lê dinêrin Alî wunda bûye, bi alîkarîya dîya xwe ji nexweşxanê revîye. Dîya wî bi dizîka ve ji ber ku mesrePERSIEIN

H

OCLi

I 8 &

KI'RDERiVAS IAND. MOBITZ WAGNÊR.

:)i Mr»

«N sK.

fffr ^êrt n 4s. ;N JXLEDXIXG:

'(uiir.inio,

nosronny

* RIKSKUSELiB s: '^OOKHO>v'

Gernama Moritz Wagner ya ku di sala

1853-an de li bajarêörebroyê bi Swêdî der

çûye.

fê ji wan nestînin, îhtîmale e, ev rê hîlbijartîye. Alî bi xwe nêzkaya 2 mehan di nexwaşxanê de maye. Çîroka vî Kurdî gelek bala Swêdîyan kişandîye(34). Norlin di pirtûka xwe ya duwemîn de beşek li ser Kurdan veqetandîye, ev beş Gelekî Xwedê ji bîr kirîye (ett folk som Gud glömt) hatîye bi nav kirin. Norlin li vira bi taybetî li ser

-51-
Bitlîsê hatîye dinê, ew tevê 6 şeran bûye, li rûyê dinyayê mirovê herî kal ew bûye, çawa nivîskar dide kivşê sê gurçikên wî hebûne(33).

Gerokê mayîn yê ku bi salan di nexweşxanên Tirkîyê de kar kirîye, li gelek navçên welêt geryaye, bi Kurdan re bûye nas, Davit Norlin e. Norlin di sala 1930'an li bajarê Adanayê maye. Wî li ser Tirkîyê du pirtûk nivîsîne, pirtûka xwe ya pêşîn Welatê di navbera Rohilat û Rojavayê de bi nav kirîye, di vî pirtûkê de beşek li ser Kurdan e, nivîskar bi taybetî li ser Kurdekî bi navê Alî disekine, angorî nivîskar ev Kurda nexwaş bûye, agirê wî gîhîştîye 42 derecan, dîya wî, ev Kurda anîye nexwaşxanê, paşê ew hîştîye çûye. Piştî ku ew silamet dibe, demekê lê dinêrin Alî wunda bûye, bi alîkarîya dîya xwe ji nexwaşxanê revîye. Dîya wî bi dizîka ve ji ber ku mesrePERSIEIN

H

OCLi

I 8 &

;)i Mr»

«N sK.

fffr ^êrt n 4s. ;N JXLEDXIXG:

'(uiiir.inio,

nosronny

* RIKSKUSELiB s: '^OOkHO>v'

Gernama Moritz Wagner ya ku di sala 1853-an de li bajarêörebroyê bi Swêdî der çûye.

fê ji wan nestînin, îhtîmale e, ev rê hîlbijartîye. Alî bi xwe nêzkaya 2 mehan di nexwaşxanê de maye. Çîroka vî Kurdî gelek bala Swêdîyan kişandîye(34). Norlin di pirtûka xwe ya duwemîn de beşek li ser Kurdan veqetandîye, ev beş Gelekî Xwedê ji bîr kirîye (ett folk som Gud glömt) hatîye bi nav kirin. Norlin li vira bi taybetî li ser

-51-
rewşa Kurdan ya aborî û civakî disekine, başî-nebaşî, qencî-neqencîya Kurdan ji hev cuda dike, herdu karakterên Kurdan rûberî hev dike û gelek mîsalan dide(35).

Gunnar Jarring wek Turkologekî li Unîversîta bajarê Lundê de kar kirîye, li ser gelên rohilatê zanîyarîyên wî yê fireh hene. Li rex yî karê xwe, ew di navbera salên 1940 û 1945 li Tirkîyê, îraq û li îranê di gelek karên dîplomatîk jî beşdar bûye, bi Kurdan re bûye nas. Di bîranîn xwe de ew car-caran li ser jîyîna rojane ya Kurdan disekine. Demaew diçe Baxdayê li wira C.J. Edmonds dibîne, çawa tê zanîn vî îngîlîzê li ser Kurdan gelek salan kar kirîye wek Kurdnasekî hatîye nasîn. Dema Jarring qala pirtûkxana wî dike, ew dibêje pirtûkxaneke Edmonds ya şexsî heye ku li ser Kurdan pêk hatîye û gelek bi rêk û pêk e. Jarring dema li îranê jî maye bi Alî Gholi Ardalan re bûye nas, wek şefê pêwendîyên Ewrûpî di wezîreta karên der de xebitîye, bi xwe Kurd bûye, angorî agahdarîyên Jarring ew gelek jêhatî bûye, paşê wan bi hevra li Waşîntonê kar kirine(36). Di navbera salên 1947-1948'an de wênekêşekî Swêdî Ragner Alyre diçe li Tirkîyê dimîne. Gelek wêneyên cîwan li ser babeta Tirkîyê ne. Di tabloyeke xwe de jî cîh daye jineke gundî li Kurdistanê. Piştî ku ew vegeyî Swêdê çend pêşengehên wî li bajarên cuda hatîye vekirin, wusan jî wêna wî ya bi navê "Kurdisk bondkvinna" hatîye nîşandin.

Nivîskarê Swêdî Jan Myrdal dema di sala 1958'an diçe Kurdistanê Tirkîyê, ew rastî tişteki ecêb tê û vê gera xwe "Bûyera nehêvîkirî ya Anadolîyê" (Anatoliskt Intermezzo) bi nav dike. Myrdal diçe kîderê, rastî leşkeran tê, ew dibêje hemû Anadolîya Rojhilat navçeke leşkerî ye. Li dorberê Erzurmê dema polês wî digre dibe polêxanê ew dibîne ku li jor masa polês afîşek heye, li ser afîş hatîye nivîsandin: "Tirko! Tirkî deng bike" (Turk tala Turkiska). Çawa Myrdal di pirtûka xwe de dinivîse, polêsê Tirk ji der Tirkî tu zimanek nizanibûye, wan hev fam nekirîye. Ev peyvana bêşik polîtîkaya Tirkîyê li ser Kurdan û zimanê Kurdî nîşan didin. Paşê Myrdal li ser Qerekilîsê re derbasî îranî dibe(37).

îranîst û rohilatnasê Swêdî H.S. Nyberg (1889-1974) çend caran çûye Kurdistanê Iraqê, li wira xwastîye Kurdî fêr bibe û rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye, ji alîyê din bûye dostekî Kurdan. Di sala 1960'an de li Baxdayê li ser zimanê Kurdî konferansê ji bo xwendekarên Kurd pêşkêş kirîye. Li ser babeta pêwendîyên H.S. Nyberg û Kurdan keça wî Sigrid Nyberg Kahle piştî mirina bavê xwe bîografîke gelek fireh amade kir(38).

-52-

rewşa Kurdan ya aborî û civakî disekine, başî-nebaşî, qencî-neqencîya Kurdan ji hev cuda dike, herdu karakterên Kurdan rûberî hev dike û gelek mîsalan dide(35).

Gunnar Jarring wek Turkologekî li Unîversîta bajarê Lundê de

kar kirîye, li ser gelên rohilatê zanîyarîyên wî yên fireh hene. Li rex yî karê xwe, ew di navbera salên 1940 û 1945 li Tirkîyê, îraq û li îranê di gelek karên dîplomatîk jî beşdar bûye, bi Kurdan re bûye nas. Di bîranîn xwe de ew car-caran li ser jîyîna rojane ya Kurdan disekine. Demaew diçe Baxdayê li wira C.J. Edmonds dibîne, çawa tê zanîn vî îngîlîzê li ser Kurdan gelek salan kar kirîye wek Kurdnasekî hatîye nasîn. Dema Jarring qala pirtûkxana wî dike, ew dibêje pirtûkxaneke Edmonds ya şexsî heye ku li ser Kurdan pêk hatîye û gelek bi rêk û pêk e. Jarring dema li îranê jî maye bi Alî Gholi Ardalan re bûye nas, wek şefê pêwendîyên Ewrûpî di wezîreta karên der de xebitîye, bi xwe Kurd bûye, angorî agahdarîyên Jarring ew gelek jêhatî bûye, paşê wan bi hevra li Waşîntonê kar kirine(36). Di navbera salên 1947-1948'an de wênekêşekî Swêdî Ragner Alyre diçe li Tirkîyê dimîne. Gelek wêneyên cîwan li ser babeta Tirkîyê ne. Di tabloyeke xwe de jî cîh daye jineke gundî li Kurdistanê. Piştî ku ew vegeerîya Swêdê çend pêşengehên wî li bajarên cuda hatîye vekirin, wusan jî wêna wî ya bi navê "Kurdisk bondkvinna" hatîye nîşandin.

Nivîskarê Swêdî Jan Myrdal dema di sala 1958'an diçe Kurdistan Tirkîyê, ew rastî tişteki ecêb tê û vê gera xwe "Bûyera nehêvîkirî ya Anadolîyê" (Anatoliskt Intermezzo) bi nav dike. Myrdal diçe kîderê, rastî leşkeran tê, ew dibêje hemû Anadolîya Rojhilat navçeke leşkerî ye. Li dorberê Erzurmê dema polês wî digre dibe polêsxanê ew dibîne ku li jor masa polês afîşek heye, li ser afîş hatîye nivîsandin: "Tirko! Tirkî deng bike" (Turk tala Turkiska). Çawa Myrdal di pirtûka xwe de dinivîse, polêsê Tirk ji der Tirkî tu zimanek nizanibûye, wan hev fam nekirîye. Ev peyvana bêşik polîtîkaya Tirkîyê li ser Kurdan û zimanê Kurdî nîşan didin. Paşê Myrdal li ser Qerekilîsê re derbasî îranî dibe(37).

Îranîst û rohilatnasê Swêdî H.S. Nyberg (1889-1974) çend caran çûye Kurdistan Iraqê, li wira xwastîye Kurdî fêr bibe û rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye, ji aliyê din bûye dostekî Kurdan. Di sala 1960'an de li Baxdayê li ser zimanê Kurdî konferanseki ji bo xwendekarên Kurd pêşkêş kirîye. Li ser babeta pêwendîyên H.S. Nyberg û Kurdan keça wî Sigrid Nyberg Kahle piştî mirina bavê xwe bîografîke gelek fireh amade kir(38).

-52-

Rohilatnas, îranîst, zimanzan û etnografên Swêdî bi çand û edebîyata gelên rohilatê ve hertim mijûl bûne, di vî warî de lêkolîn û xebatên bêhempa pêk anîne. Ji bo van xebatan mîsalekî mayîn jî, di sala 1962 'an de vekirina Enstutîya Lêkolînê ya Swêdî li îstenbolê ye (Svenska Forskingsinstitutet i Istanbul). Alîkarê vê zanîngehê

çend caran gerên Kurdistanê amade kirine, çûne Kurdistanê Tirkîyê(39).
Lîstikvana Kurd (Sven Hedin, 1917).

Angorî sedsalên kevn, di sedsalan bîstan de hejmara gerokên ku çûne Kurdistanê sal bi sal zêtir bûne. Lê belê dîtin, bawerî û zaniyarîyên van gerokên nûh û gerokên kevn ji hin waran de ji hev cuda ne. Bi taybetî gerokên kevn zêdetir li ser erdê Kurdistanê, sî-nor, çîya- robar wek van babetên geografîk sekinîne. Yên ku zêtir li ser rewşa Kurdan bi xwe nivîsîne, gerokên nûh in. Wan serêşî û janên Kurdan raberî xwendevanên xwe kirine an jî giranî dane vê babetê. Li Swêdê cara pêşîn agadarîyên fireh li ser Kurdan di ger-

-53-
Rohilatnas, îranîst, zimanzan û etnografên Swêdî bi çand û edebîyata gelên rohilatê ve hertim mijûl bûne, di vî warî de lêkolîn û xebatên bêhempa pêk anîne. Ji bo van xebatan mîsalekî mayîn jî, di sala 1962 'an de vekirina Enstutîya Lêkolînê ya Swêdî li îstenbolê ye (Svenska Forskingsinstitutet i Istanbul). Alîkarê vê zanîngehê çend caran gerên Kurdistanê amade kirine, çûne Kurdistanê Tirkîyê(39).
Lîstikvana Kurd (Sven Hedin, 1917).

Angorî sedsalên kevn, di sedsalan bîstan de hejmara gerokên ku çûne Kurdistanê sal bi sal zêtir bûne. Lê belê dîtin, bawerî û zaniyarîyên van gerokên nûh û gerokên kevn ji hin waran de ji hev cuda ne. Bi taybetî gerokên kevn zêdetir li ser erdê Kurdistanê, sî-nor, çîya- robar wek van babetên geografîk sekinîne. Yên ku zêtir li ser rewşa Kurdan bi xwe nivîsîne, gerokên nûh in. Wan serêşî û janên Kurdan raberî xwendevanên xwe kirine an jî giranî dane vê babetê. Li Swêdê cara pêşîn agadarîyên fireh li ser Kurdan di ger-

-53-
namên Barbro Karabuda de cîh girtin. Ew di sala 1959'an de çûye Kurdistanê Tirkîyê û ev gera xwe "Li bal Kurdan" bi nav kirîye(40).
Lê belê xebateke wê ya fireh di sala 1960'an de bi navê Li alîyê rohilata Firatê-Li welatê Kurdan (Öster om Eufrat-i Kurdernas Land) hat weşandin. Ev berhema dikare berhemeke pêşîn jî bê hesibandin ku li ser Kurdan li Swêdê ji alîyê Swêdîkî de wek pirtûkeke bi serê xwe derketîye. Di vê xebatê de dîtinên wê li Kurdistanê û zaniyarîyên li ser Kurdan ketine nav hev, pirtûk bi melumetîyên dîrokî û civakî ve hatîye dewlemend kirin. Di sala 1966'an de vê carê pirtûkeke mayîn ya Karabuda tê weşandin, di rûpelên destpêka pirtûkê de Kurdistanê Tirkîyê çawa paşt ketîye, mirov çawa belengaz ketine li ser vê pirsê disekine. Barbro Karabuda ji ber van xebatên xwe, dema di sala 1967'an de diçe Tirkîyê tê firtin(41).
Piştî salên 1960'an li Swêdê bi taybetî rewşa Kurdên Iraqê bala çend Swêdîyan kişandîye. Ji wanan çend kes çûne vî perçê Kurdistanê

bûne şahîdê tekoşîna gelê Kurd ji bo azadî û rizgarîyê, wek gerên Tord Wallström(42) û Jan Guillo/Marina Stagt(43). Wallström gernama xwe bi Dostên me tenê çîya ne (Bergen ar vara enda vanner) bi nav kirîye, di vê gernamê de piştî şkestina şoreşa Iraqê tenêmayîna Kurdan û zordestîyên li ser wan tîn zimîn û pirtûk di sala 1975'an de hat weşandin. Ji der vê pirtûka xwe çend beşên vê gera wî jî di hin kovar û rojnamên Swêdî de derketin. Bi çapbûna vê pirtûkê ve cara pêşîn bi firehî êş û janên Kurdan yê netewî li Swêd hatin zanîn. Lê belê ji ber xurtbûna sempatîya Jan Guillou derheqa Gelê Felestinî û Ereban, di pirtûka wî ya ku di sala 1977'an bi navê Iraq-Erebîstana Nû çapkirî de bawerîyên proerebî analîzkirina rewşa Kurdan diwarttir dike. Derheqa rewşa Kurdên îranê de gernameyên Swêdî gelek kêr in an jî di van salên dawîn de kesên ku çûne îranê rîya wan berbi vî beşê Kurdistanê neketîye. Nivîskarê Swêdî Sven Delblanc di pirtûka xwe ya ku bi Zahak navkirî de ketîye dilqê turîstekî, derheqa îrana salên 1971'an de dîtinên xwe li ser rewşa welêt de bi çavekî rexnekiri pêşkêş dike. Ew civata îranê di hundirê tekoşîna navbera Zahak (Dehaq) û Kawe dibîne, kûrbûn û tujbûna problemên îranê bi giştî pêşkêş dike. Delblanc di beşekî vê pirtûka xwe de nêrîna Tehranê derheqa gelên mayîn de jî awa pêşkêş dike : " Turkmen hov û zaiim in, Belucîn tembel û paşketî ne, Kurd nepaqij û serhişk in, rûniştvanên Tebrîzê qure û xemgîn in..."(44). Piranîya gerokên ku çûne îranê, naveroka mîtolojîya Newroz gelek bala wan kişandîye û gernamên xwe da li ser cejna Newrozê sekinîne.

-54-

namên Barbro Karabuda de cîh girtin. Ew di sala 1959'an de çûye Kurdistanê Tirkîyê û ev gera xwe "Li bal Kurdan" bi nav kirîye(40). Lê belê xebateke wê ya fireh di sala 1960'an de bi navê Li alîyê rohilata Firatê-Li welatê Kurdan (Öster om Eufrat-i Kurdernas Land) hat weşandin. Ev berhema dikare berhemeke pêşîn jî bê hesibandin ku li ser Kurdan li Swêdê ji alîyê Swêdîkî de wek pirtûkeke bi serê xwe derketîye. Di vê xebatê de dîtinên wê li Kurdistanê û zanyarîyên li ser Kurdan ketine nav hev, pirtûk bi melumetîyên dîrokî û civakî ve hatîye dewlemend kirin. Di sala 1966'an de vê carê pirtûkeke mayîn ya Karabuda tê weşandin, di rûpelên destpêka pirtûkê de Kurdistanê Tirkîyê çawa paştî ketîye, mirov çawa belengaz ketine li ser vê pirsê disekine. Barbro Karabuda ji ber van xebatên xwe, dema di sala 1967'an de diçe Tirkîyê tê firtin(41). Piştî salên 1960'an li Swêdê bi taybetî rewşa Kurdên Iraqê bala çend Swêdîyan kişandîye. Ji wanan çend kes çûne vî perçê Kurdistanê bûne şahîdê tekoşîna gelê Kurd ji bo azadî û rizgarîyê, wek

gerên Tord Wallström(42) û Jan Guillo/Marina Stagt(43). Wallström gernama xwe bi Dostên me tenê çîya ne (Bergen ar vara enda vanner) bi nav kirîye, di vê gernamê de piştî şkestina şoreşa Iraqê tenêmayîna Kurdan û zordestîyên li ser wan tîn zimîn û pirtûk di sala 1975'an de hat weşandin. Ji der vê pirtûka xwe çend beşên vê gera wî jî di hin kovar û rojnamên Swêdî de derketin. Bi çapbûna vê pirtûkê ve cara pêşîn bi firehî êş û janên Kurdan yên netewî li Swêd hatin zanîn. Lê belê ji ber xurtbûna sempatîya Jan Guillou derheqa Gelê Felestinî û Ereban, di pirtûka wî ya ku di sala 1977'an bi navê Iraq-Erebîstana Nû çapkirî de bawerîyên proerebî analîzkirina rewşa Kurdan diwarttir dike. Derheqa rewşa Kurdên îranê de gernameyên Swêdî gelek kêr in an jî di van salên dawîn de kesên ku çûne Iranê rîya wan berbi vî beşê Kurdistanê neketîye. Nivîskarê Swêdî Sven Delblanc di pirtûka xwe ya ku bi Zahak navkirî de ketîye dilqê turîstekî, derheqa îrana salên 1971'an de dîtîyên xwe li ser rewşa welêt de bi çavekî rexnekirî pêşkêş dike. Ew civata îranê di hundirê tekoşîna navbera Zahak (Dehaq) û Kawe dibîne, kûrbûn û tujbûna problemên îranê bi giştî pêşkêş dike. Delblanc di beşekî vê pirtûka xwe de nêrîna Tehranê derheqa gelên mayî de jî awa pêşkêş dike : " Turkmen hov û zaiim in, Belucîn tembêl û paşketî ne, Kurd nepaqij û serhişk in, rûniştvanên Tebrîzê qure û xemgîn in..."(44). Piraniya gerokên ku çûne îranê, naveroka mîtolojîya Newroz gelek bala wan kişandîye û gernamên xwe da li ser cejna Newrozê sekinîne.

-54-

Ji alîyê din bala gelek Swêdîyan li ser hebûna heywan û hêşnayên (Fauna-Flora) ku li Kurdistanê peyda dibin, berev bûye. Di warê "heywanên xwe kaş dikin" wek mar, beq, dumeqesk ...di van salên dawîn de çend Swêdî çûne derketine dorberê çîyayê Araratê, li wira lêkolînên cuda-cuda pêk anîne, wek mîsal Mikael Norström çar cara çûye Kurdisanê(45). Dîsa lêkolîneke Börje Flardh jî, di sala 1983'an de li ser van heywanan di kovareke Swêdî hatîye weşandin(46). Em ji nivîseke Leander Tell derdixin ku du hevalên wî ji bajarê Lundê çûne nav Kurdan (47). Li Kurdistanê çend lêkolîn pêk anîne. Yek ji vana doktor Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê ye, yek jî doktor K. Lindberg ye ku heta Kurdistana îranê çûye, dîtîyên xwe yên li ser Kurdan di pirtûkeke xwe de şiro vedike (48).

Di sedşala 19'an de çawa em dibînin bi sedan gerokên Alman, Fransî û Îngîlîzî çûne welatên rohilatê, li ser van welatan gernamên fireh nivîsîne. Hejmara gerokên Swêdî û van welatan dema mirov rûberî hev dike, hejmara gerokên Swêdî rastî kêr in. Li

Swêdê ji bo derheqa rohilatê de vê valahîya hînbûn û zanîne tijî bikin, di sedsala 19'an de çend gername bi taybetî ji zimanê Almanî hatine wergerandin. Ji alîkî de dûrbûna navbera Swêdê û welatên rohilatê, ji alîyê din angorî welatên mayîn kêmbûna pêwendiyên Swêdî bi rohilatê re û wek dewletekê piçûkbûna wê bêşik li ser hatin-çûyina Swêdîyan berbi rohilatê bandûreke mezin hîştîye.

Di vê babetê de çawa em dibînin di sala 1853'an de li bajarê Örebroyê wek du cildan gernameke mezin li ser îranê û Kurdistanê

bi Swêdî hatîye weşandin, gername ji alîyê gerokê Almanî Moritz Wagner de di salên 1851-1852'an de hatîye nivîsîn, piştî vê çapa Alman ji ber giranbihabûna xwe bi çend zimanên mayîn jî wek Fransî, Îngîlîzî û Swêdî hatîye çap kirin. Çapa Swêdî ni navê Berbi îranê û welatê Kurdan (Resa till Persien û Kurderns Land) der çûye û tê de pêşgotineke Swêdî jî cîh girtîye. Ev cara pêşîn bû li Swêdê berhemê ewqas fireh di van salan de li ser Kurdan dihate weşandin. Di vê pêşgotina Swêdî de bi kurtî li ser vê gernamê û nivîskarê wê Moritz Wagner zanîyarîyên kurt tên dayîn. Di cîhekî vê pêşgotinê de wergervanê Swêdî dibêje ku eşîrên Kurdan yên li serê çîyan gelek bi tehlûke ne, gelek zaneyên Alman û Îngîlîz wek Schultz, Browne, Darfurz bi destê Kurdan hatine kuştin. Ji alîyê din ew dibêje ku Moritz Wagner nikaribûye here zikê Kurdistanê û Çûlemêrgê, ji bo Kurdistanê jî îfada "Hêlîna rêbiran" (Röfverenastet Kurdistan) bi kar tîne.

-55-

Ji alîyê din bala gelek Swêdîyan li ser hebûna heywan û hêşnay-ên (Fauna-Flora) ku li Kurdistanê peyda dibin, berev bûye. Di warê "heywanên xwe kaş dikin" wek mar, beq, dumeqesk ...di van salên dawîn de çend Swêdî çûne derketine dorberê çîyayê Araratê, li wira lêkolînên cuda-cuda pêk anîne, wek mîsal Mikael Norström çar cara çûye Kurdistanê(45). Dîsa lêkolîneke Börje Flardh jî, di sala 1983'an de li ser van heywanan di kovareke Swêdî hatîye weşandin(46).

Em ji nivîseke Leander Tell derdixin ku du hevalên wî ji bajarê Lundê çûne nav Kurdan (47). Li Kurdistanê çend lêkolîn pêk anîne. Yek ji vana doktor Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê ye, yek jî doktor K. Lindberg ye ku heta Kurdistana îranê çûye, dîtînen xwe yên li ser Kurdan di pirtûkeke xwe de şîro vedike (48).

Di sedsala 19'an de çawa em dibînin bi sedan gerokên Alman, Fransî û Îngîlîzî çûne welatên rohilatê, li ser van welatan gernamên fireh nivîsîne. Hejmara gerokên Swêdî û van welatan dema mirov rûberî hev dike, hejmara gerokên Swêdî rastî kêm in. Li Swêdê ji bo derheqa rohilatê de vê valahîya hînbûn û zanîne tijî bikin,

di sedsala 19'an de çend gername bi taybetî ji zimanê Almanî hatine wergerandin. Ji alîkî de dûrbûna navbera Swêdê û welatên rohilatê, ji alîyê din angorî welatên mayîn kêmbûna pêwendîyên Swêdî bi rohilatê re û wek dewletekê piçûkbûna wê bêşik li ser hatin-çûyina Swêdîyan berbi rohilatê bandûreke mezin hîştîye.

Di vê babetê de çawa em dibînin di sala 1853'an de li bajarê Örebroyê wek du cildan gernameke mezin li ser îranê û Kurdistanê

bi Swêdî hatîye weşandin, gername ji alîyê gerokê Almanî Moritz Wagner de di salên 1851-1852'an de hatîye nivîsîn, piştî vê çapa Alman ji ber giranbihabûna xwe bi çend zimanên mayîn jî wek Fransî, Îngîlîzî û Swêdî hatîye çap kirin. Çapa Swêdî ni navê Berbi îranê û welatê Kurdan (Resa till Persien û Kurderns Land) der çûye û tê de pêşgotineke Swêdî jî cîh girtîye. Ev cara pêşîn bû li Swêdê berhemeke ewqas fireh di van salan de li ser Kurdan dihate weşandin. Di vê pêşgotina Swêdî de bi kurtî li ser vê gernamê û nivîskarê wê Moritz Wagner zanîyarîyên kurt tên dayîn. Di cîhekî vê pêşgotinê de wergervanê Swêdî dibêje ku eşîrên Kurdan yên li serê çîyan gelek bi tehlûke ne, gelek zaneyên Alman û Îngîlîz wek Schultz, Browne, Darfurz bi destê Kurdan hatine kuştin. Ji alîyê din ew dibêje ku Moritz Wagner nikaribûye here zikê Kurdistanê û Çûlemêrgê, ji bo Kurdistanê jî îfada "Hêlîna rêbiran" (Röfvarenastet Kurdistan) bi kar tîne.

-55-

Di gernama Moritz Wagner de hem li ser Kurdistanê, hem jî li ser Kurdan zanîyarîyên fireh hene. Ji alîyê din di dawîya cildê duwemîn de serdazêdekirinek an jî pêvakirineke etnografîk li ser Kurdan cîh girtîye, di vê beşa înfomatîk de Kurd ji her alî ve tên nasandin , wek koka Kurdan, ziman, belavbûna geografîk, sazgehên civakî, tehrê jîyînê, edet, rabûn-rûniştinên Kurdan, rûçikên karakterê wan. Ew çawa di beşê de dîyar dike ku, derheqa Kurdan de alîkarîke mezin ji hevalê xwe Xaçatur Abovyan dîtîye, wan li Erîvanê hev nas kirîye. Abovyan destnivîsarên xebata xwe ya li ser Kurdan ji bo agahdarîyê daye Moritz Wagner. Wî ev xebata ji xwe re bingeh girtîye, ji alîyê din çawa di pirtûkê de tê xuyanê haya wî ji lêkolîn û xebatên Ewrûpî yên mayîn jî hebûye, wek Garzoni, Rich, Ainsworth, Rödiger, Pott, Hörnle...Ev beşê pirtûkê ji gernameke zêdetir bîna lêkolîneke zanistî pê tê. Ji alîyê din di beşê de derheqa Kurdan de tiştên balkêşî cîh girtine. Dema Moritz Wagner qala jinên Kurd dike, ew dibêje ku jina kolonîstekî Alman bi navê Eichele li bal jina mezinekî Kurd berdestî bûye, navê vî Kurdî Huseyîn-Xan bûye(49).

Gernameke mayîn jî li ser rohilatê di sala 1883'an de ji zimanê

Almanî tê wergerandin û bi navê Rohilat (Orienten) tê weşandin. Di vê pirtûkê de beşeke bi serê xwe li ser Kurdistanê ye û qasî 80 rûpelî ye. Ji alîyê din beşa li ser Mezopotamyê û Ermenîstanê de jî mirov derheqa Kurdan de rastî zanîyarîn belav-belav bûyî têt(50). Di sedsala 19'an de berhemeke fireh jî li Stockholmê li ser dewleta Osmanî di sala 1878'an de bi navê Di rojên me de- Tirkîye (Turkiet i vara dagar) hatîye weşandin, ew jî werger e. Di vê pirtûkê de zêdetir li ser geografîya Kurdistanê hatîye sekinandin(51). Ev hersê pirtûkên li jor nav gotî di sedsala 19'an de li Swêdê derheqa Kurdan de wek sê çavkanîyên here fireh têt zanîn, hersê jî werger in û hersê jî, ji zimanê Almanî hatine wergerandin. Di gelek gernamên ku bi Swêdî çap bûne, di nav rûpelên wan de li ser Kurdan beşine fireh hene. Yek ji vana gernama gerokê Finlandî Georg August Wallin e ku di navbera salên 1843-1849'an çûye welatê Rohilatê, li ser vê gera berhemeke ji çar cilda pêkhatî amade kirîye. Di cildê çaremîn de dema ew ji Iraqê derbasî îranê dibe ji nav gundên Kurdan re derbas dibe, Kurdan re dibe nas. Dema ew berî ku dest vê gera xwe bike, ji Kurdan sê qantira wek barkêş deyn dike û çend Kurdan jî wek rêber hildide bal xwe. Angorî zanîyarîyên wî ev Kurdan, Kurdên Kermansahê bûne. Di vê beşê pirtûkê der Wallin dûr û dirêj qala Kurdan dike, Kurdan bi xwendevan dide nasîn. Tiştên ku li serê wî re derbas bûne nîşan didin ku

-56-

Di gernama Moritz Wagner de hem li ser Kurdistanê, hem jî li ser Kurdan zanîyarîyên fireh hene. Ji alîyê din di dawîya cildê duwemîn de serdazêdekirinek an jî pêvakirineke etnografîk li ser Kurdan cîh girtîye, di vê beşa înfomatîk de Kurd ji her alî ve têt nasandin , wek koka Kurdan, ziman, belavbûna geografîk, sazgehên civakî, tehrê jîyînê, edet, rabûn-rûniştinên Kurdan, rûçikên karakterê wan. Ew çawa di beşê de dîyar dike ku, derheqa Kurdan de alîkarîke mezin ji hevalê xwe Xaçatur Abovyan dîtîye, wan li Erîvanê hev nas kirîye. Abovyan destnivîsarên xebata xwe ya li ser Kurdan ji bo agahdarîyê daye Moritz Wagner. Wî ev xebata ji xwe re bingeh girtîye, ji alîyê din çawa di pirtûkê de têt xuyanê haya wî ji lêkolîn û xebatên Ewrûpî yên mayîn jî hebûye, wek Garzoni, Rich, Ainsworth, Rödiger, Pott, Hörnle...Ev beşê pirtûkê ji gernameke zêdetir bîna lêkolîneke zanistî pê têt. Ji alîyê din di beşê de derheqa Kurdan de tiştên balkêşjî cîh girtine. Dema Moritz Wagner qala jinên Kurd dike, ew dibêje ku jina kolonîstekî Alman bi navê Eichele li bal jina mezinekî Kurd berdestî bûye, navê vî Kurdî Huseyîn-Xan bûye(49).

Gernameke mayîn jî li ser rohilatê di sala 1883'an de ji zimanê

Almanî tê wergerandin û bi navê Rohilat (Orienten) tê weşandin. Di vê pirtûkê de beşeke bi serê xwe li ser Kurdistanê ye û qasî 80 rûpelî ye. Ji alîyê din beşa li ser Mezopaotamyê û Ermenîstanê de jî mirov derheqa Kurdan de rastî zanîyarîn belav-belav bûyî tê(50). Di sedsala 19'an de berhemeke fireh jî li Stockholmê li ser dewleta Osmanî di sala 1878'an de bi navê Di rojên me de- Tirkîye (Turkiet i vara dagar) hatîye weşandin, ew jî werger e. Di vê pirtûkê de zêdetir li ser geografîya Kurdistanê hatîye sekinandin(51). Ev hersê pirtûkên li jor nav gotî di sedsala 19'an de li Swêdê derheqa Kurdan de wek sê çavkanîyên here fireh tî zanîn, hersê jî werger in û hersê jî, ji zimanê Almanî hatine wergerandin. Di gelek gernamên ku bi Swêdî çap bûne, di nav rûpelên wan de li ser Kurdan beşine fireh hene. Yek ji vana gernama gerokê Finlandî Georg August Wallin e ku di navbera salên 1843-1849'an çûye welatê Rohilatê, li ser vê gera berhemeke ji çar cilda pêkhatî amade kirîye. Di cildê çaremîn de dema ew ji Iraqê derbasî îranê dibe ji nav gundên Kurdan re derbas dibe, Kurdan re dibe nas. Dema ew berî ku dest vê gera xwe bike, ji Kurdan sê qantira wek barkêş deyn dike û çend Kurdan jî wek rêber hildide bal xwe. Angorî zanîyarîyên wî ev Kurdan, Kurdên Kermansahê bûne. Di vê beşê pirtûkê der Wallin dûr û dirêj qala Kurdan dike, Kurdan bi xwendevan dide nasîn. Tiştên ku li serê wî re derbas bûne nîşan didin ku

-56-

Tabloyeke Ragnar Alyre: "Gundiyeke Kurd" (1954)

hakîmîyeta van herêman di van salan de di destê Kurdan de bûye. Wallin di cîhekî mayîn de jî Kurdan û koçerên Ereban hemberî hev dike. Wallin li bajareki bi navê Khanikan ku Kurd tê de zêdebûne, maye. Paşê çûye cîhekî bi navê Patak li vira rastî belengazî û perîşanîke mezin hatîye, ew çawa dîyar dike li vira leşkerên Kurd hebûne ku di bin destûra Khosrew Khan de kar dikirin, ev Kurdan kontrola li ser sînor mijûl bûne, baca rîyê ji kesên ku ji vê herêmê re derbas dibûn, distendin. Wallin bi xwe jî, ji alîyê Kurdan de hatîye kontrol kirin(52).

-57-

Tabloyeke Ragnar Alyre: "Gundiyeke Kurd" (1954)

hakîmîyeta van herêman di van salan de di destê Kurdan de bûye. Wallin di cîhekî mayîn de jî Kurdan û koçerên Ereban hemberî hev dike. Wallin li bajareki bi navê Khanikan ku Kurd tê de zêdebûne, maye. Paşê çûye cîhekî bi navê Patak li vira rastî belengazî û perîşanîke mezin hatîye, ew çawa dîyar dike li vira leşkerên Kurd hebûne ku di bin destûra Khosrew Khan de kar dikirin, ev Kurdan kontrola li ser sînor mijûl bûne, baca rîyê ji kesên ku ji vê herêmê

re derbas dibûn, distendin. Wallin bi xwe jî, ji alîyê Kurdan de hatîye kontrol kirin(52).

-57-

Derheqa van gernamên ku bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, gernameke balkêşjî ya nivîskara îngîlîz Rosita Forbes e, ew bi xwe bûye şahîdê serhildana çîyayê Girîdaxê(53). Freya Stark jî, dema diçe Iraqê rastî Şêx Mehmud tê, bi wî re demekê dipeyîve, li ser rojên bihurî disekin. Ew di sala 1942'an de li van deran gerîyaye(54).

ÇAVKANÎ:

- 1) Rohat, îsveç Misyoner Birligi'nin Kûrtler Arasindaki İlk Etkinlikleri, Bergeh dergisi No:3, Stockholm, 1990.
- 2) Sven Hedin, Resare-Bengt, Stockholm, 1921.
- 3) Johan Otter, Voyage en Turquie et en Perse, Paris, 1746.
- 4) Thorkild Hansen, Det lyckliga Arabien-En forskningsfard 1761-1767, Stockholm, 1964.
- 5) C.P. von Heidenstam, Nagra underrattelser samlade under resa ifran Turkiet till Persien, Uppsala, 1825, rûp.57
- 6) T.J. Arne, Svenskarna och Österlandet, Stockholm, 1952, rûp.121.
- 7) James Morier, Haji Baba fran Ispahan, andra delen, Stockholm, 1825, rûp.1-25.
- 8) P. Nyström, Fem ar i Persien som gendarmofficer, Stocholm, 1925, rûp.214.
- 9) H.J. Pravitz, Fran Persien-I stilje och storm, Stockholm, 1918, rûp.264.
- 10) Sven Hedin, Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien, Stockholm, 1887, rûp.308.
- 11) Sven Hedin, Öfver land till Indien, genom Persien, Seistan och Belurjistan, Stockholm, 1910, rûp.165.
- 12) Sven Hedin, Bagdad-Babylon-Ninive, Stockholm, 1917, rûp. 786.
- 13) Alexis Kuylenstierna, Mina resor i Orienten, Stockholm, 1900, rûp. 25.
- 14) Alexis Kuylenstierna, Turkar och Araber, Stockholm, 1912, rûp.83.
- 15) Carl Ramberg, Profetens sönnar, Göteborg, 1912, rûp. 111.
- 16) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930, rûp.37.
- 17) Philip von Schwerin, I falt med Turkarna-Minnen fran Balkankriget, Stockholm, 1913.
- 18) W. Unander, Pa farofyllda uppdrag i Österled, Mahnö, 1947, rûp.189.
- 19) Birger Mörner, Under Halfmanen, Stockholm, 1906, rûp.79.
- 20) Katalog-Utstalning af arkeologjska och etnografiska föremal fran Asiatiska Turkiet, Nordiska museets tillfalliga utstalning No:V, Stockholm, 1908.
- 21) Musulkommissionens betankande, Sverige och Musul: Svensk Tidskrift, femtonde argangen, Stockholm, 1925.
- 22) Konstruktion des linges de chemins de fer Irmak Filyoz(et) Fefzi PaşaDiyarbekir, Göteborg-Copenhague, 1937.

Derheqa van gernamên ku bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, gernameke balkêşî ya nivîskara îngîlîz Rosita Forbes e, ew bi xwe bûye şahîdê serhildana çîyayê Girîdaxê(53). Freya Stark jî, dema diçe Iraqê rastî Şêx Mehmud tê, bi wî re demekê dipeyîve, li ser rojên bihurî disekinîn. Ew di sala 1942'an de li van deran gerîyaye(54).

ÇAVKANÎ:

- 1) Rohat, îsveç Misyoner Birligi'nin Kûrtler Arasindaki İlk Etkinlikleri, Bergeh dergisi No:3, Stockholm, 1990.
- 2) Sven Hedin, Resare-Bengt, Stockholm, 1921.
- 3) Johan Otter, Voyage en Turquie et en Perse, Paris, 1746.
- 4) Thorkild Hansen, Det lyckliga Arabien-En forskningsfard 1761-1767, Stockholm, 1964.
- 5) C.P. von Heidenstam, Nagra underrattelser samlade under resa ifran Turkiet till Persien, Uppsala, 1825, rûp.57
- 6) T.J. Arne, Svenskarna och Österlandet, Stockholm, 1952, rûp.121.
- 7) James Morier, Haji Baba fran Ispahan, andra delen, Stockholm, 1825, rûp.1-25.
- 8) P. Nyström, Fem ar i Persien som gendarmofficer, Stocholm, 1925, rûp.214.
- 9) H.J. Pravitz, Fran Persien-I stilje och storm, Stockholm, 1918, rûp.264.
- 10) Sven Hedin, Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien, Stockholm, 1887, rûp.308.
- 11) Sven Hedin, Öfver land till Indien, genom Persien, Seistan och Belurjistan, Stockholm, 1910, rûp.165.
- 12) Sven Hedin, Bagdad-Babylon-Ninive, Stockholm, 1917, rûp. 786.
- 13) Alexis Kuylenstierna, Mina resor i Orienten, Stockholm, 1900, rûp. 25.
- 14) Alexis Kuylenstierna, Turkar och Araber, Stockholm, 1912, rûp.83.
- 15) Carl Ramberg, Profetens sönnar, Göteborg, 1912, rûp. 111.
- 16) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930, rûp.37.
- 17) Philip von Schwerin, I falt med Turkarna-Minnen fran Balkankriget, Stockholm, 1913.
- 18) W. Unander, Pa farofyllda uppdrag i Österled, Mahnö, 1947, rûp.189.
- 19) Birger Mörner, Under Halfmanen, Stockholm, 1906, rûp.79.
- 20) Katalog-Utstalning af arkeologjska och etnografiska föremal fran Asiatiska Turkiet, Nordiska museets tillfalliga utstalning No:V, Stockholm, 1908.
- 21) Musulkommissionens betankande, Sverige och Musul: Svensk Tidskrift, femtonde argangen, Stockholm, 1925.
- 22) Konstruktion des linges de chemins de fer Irmak Filyoz(et) Fefzi PaşaDiyarbakir, Göteborg-Copenhague, 1937.

- 23) Ludvik Nordström, Varld-Sverige, Stockholm, 1928, rûp. 202.

- 24) Fredrika Bremer, Lifvet i gamla världen. Dagsboks anteckningar under resor i söder och Österlandet, andra delen, Stockholm, 1862.
- 25) John Frödin, En resa genom Turkiet-1930, Uppsala, 1931.
- 26) John Frödin, En resa genom östra Turkiet,Uppsala,1939. Turkiska Armenien och Kurdistan, Uppsala, 1948.
- 27) John Frödin, La morphologie de la Turquie sud-est, Uppsala, 1937. La Turki orientale.Etude de geographie regionale (Bulletin de l'Association de Geographes Français, No.190-191, 1948
- 28) John Frödin, Neue kulturgeographische Wandlungen in der östlichen Tiirkei, Zeitschrift der Gesellschaft fur Erdkunde zu Berlin, 1944.
- 29) K.H. Reching, Pflanzen aus Kurdistan und Armenien gesammelt von Prof. John Frödin, Uppsala,1952. Zur Flora von Armenien und Kurdistan(Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien), cild:49, 1939.
- 30) H. Fröderström, Sedum Kurdistanicum Fröd. N. SP., Svensk Botanisk Tidskrift, tild:33, 1939.
- 31) Rûtger Essen, Bakom Asiens portar, Stockholm, 1931, rûp.170
- 32) Elly Jannes, Österlandet, Stockholm, 1949, rûp.177.
- 33) Sven Auren, Kemal slar naven i bordet, Stocholm, 1949, rûp. 143.
- 34) David Norlin, Landet mellan öst och vast, Stockholm, 1942.
- 35) David Norlin, Under halvmanens skugga, Stockholm, 1958.
- 36) Gunnar Jarring, Memoarer, Stockholm, 1981.
- 37) Jan Myrdal, Brev fran en turist, Stockholm, 1987.
- 38) Sigrid Kahle, H.S. Nyberg, Stockholm, 1991
- 39) Ulla Ehrensvard, En resa i östra Turkiet, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, meddellanden No:7, 1982., Göran Börge, Till Harran No:II, 1986.
- 40) Barbro Karabuda, Turkiet mitt andra hemland, Stockholm, 1959, rûp.182.
- 41) Barbro Karabuda, Öster om Eufrat-I Kurdernas land, Stockholm, 1960.
- 42) Tord Wallström, Bergen ar vara enda vanner, Stockholm, 1975.
- 43) Jan Guillou/Marina Stagh, Irak- Det nya Arabien, Stockholm, 1977.
- 44) Sven Delblanc, Zahak, Stockholm, 1971.
- 45) Mikaël Norström, Kral och groddjur pa Ararat, Fauna och Flora, No:I-1990.
- 46) Börje Flardh, Herpetofaunan pa Maunt Ararat, Snoken, No:2, argang:12 (1983) Stockholm, 1981, rûp.36.
- 47) Leander Tell, Fragan om Kurderna, Österjötlands Folkblad, 17.7.1963.
- 48) K. Lindberg, Voyage dans le sud de L'Iran, Lund, 1955, rûp.122.
- 49) Moritz Wagner, Resa till Persien och Kurdernas land, Örebro, 1853, senare bandet, rûp.184.
- 50) A. v. Schweiger Lerchenfeld, Orienten, Stockholm, 1883.
- 59-
- 23) Ludvik Nordström, Varld-Sverige, Stockholm, 1928, rûp. 202.

- 24) Fredrika Bremer, Lifvet i gamla verlden. Dagsboks anteckningar under resor i söder och Österlandet, andra delen, Stockholm, 1862.
- 25) John Frödin, En resa genom Turkiet-1930, Uppsala, 1931.
- 26) John Frödin, En resa genom östra Turkiet,Uppsala,1939. Turkiska Armenien och Kurdistan, Uppsala, 1948.
- 27) John Frödin, La morphologie de la Turquie sud-est, Uppsala, 1937. La Turki orientale.Etude de geographie regionale (Bulletin de l'Association de Geographes Français, No.190-191, 1948
- 28) John Frödin, Neue kulturgeographische Wandlungen in der östlichen Tiirkei, Zeitschrift der Gesellschaft fur Erdkunde zu Berlin, 1944.
- 29) K.H. Reching, Pflanzen aus Kurdistan und Armenien gesammelt von Prof. John Frödin, Uppsala,1952. Zur Flora von Armenien und Kurdistan(Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien), cild:49, 1939.
- 30) H. Fröderström, Sedum Kurdistanicum Fröd. N. SP., Svensk Botanisk Tidskrift, tild:33, 1939.
- 31) Rûtger Essen, Bakom Asiens portar, Stockholm, 1931, rûp.170
- 32) Elly Jannes, Österlandet, Stockholm, 1949, rûp.177.
- 33) Sven Auren, Kemal slar naven i bordet, Stocholm, 1949, rûp. 143.
- 34) David Norlin, Landet mellan öst och vast, Stockholm, 1942.
- 35) David Norlin, Under halvmanens skugga, Stockholm, 1958.
- 36) Gunnar Jarring, Memoarer, Stockholm, 1981.
- 37) Jan Myrdal, Brev fran en turist, Stockholm, 1987.
- 38) Sigrid Kahle, H.S. Nyberg, Stockholm, 1991
- 39) Ulla Ehrensvard, En resa i östra Turkiet, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, meddellanden No:7, 1982., Göran Börge, Till Harran No:II, 1986.
- 40) Barbro Karabuda, Turkiet mitt andra hemland, Stockholm, 1959, rûp.182.
- 41) Barbro Karabuda, Öster om Eufrat-I Kurdernas land, Stockholm, 1960.
- 42) Tord Wallström, Bergen ar vara enda vanner, Stockholm, 1975.
- 43) Jan Guillou/Marina Stagh, Irak- Det nya Arabien, Stockholm, 1977.
- 44) Sven Delblanc, Zahak, Stockholm, 1971.
- 45) Mikaël Norström, Kral och groddjur pa Ararat, Fauna och Flora, No:I-1990.
- 46) Börje Flardh, Herpetofaunan pa Maunt Ararat, Snoken, No:2, argang:12 (1983) Stockholm, 1981, rûp.36.
- 47) Leander Tell, Fragan om Kurderna, Österjötlands Folkblad, 17.7.1963.
- 48) K. Lindberg, Voyage dans le sud de L'Iran, Lund, 1955, rûp.122.
- 49) Moritz Wagner, Resa till Persien och Kurdernas land, Örebro, 1853, senare bandet, rûp.184.
- 50) A. v. Schweiger Lerchenfeld, Orienten, Stockholm, 1883.
- 51) Fr. von Hellwald -L.C. Beck, Turkiet i vara dagar. Skildringar af det

-59-

Osmaniska Riket, Stockholm, förra delen, 1878.

52) Georg August Wallins Reseanteckningar fran orienten. Aren 1843-1849, Helsingfors, 1866, fjerde bandet, rûp.136.

53) Rosita Forbes, Kvinnor som kallas vilda, Stockholm, 1935. rûp.105-124.

54) Freya Stark, Öst och vast, Stockholm, 1946, rûp.201.

-60-

51) Fr. von Hellwald -L.C. Beck, Turkiet i vara dagar. Skildringar af det Osmaniska Riket, Stockholm, förra delen, 1878.

52) Georg August Wallins Reseanteckningar fran orienten. Aren 1843-1849, Helsingfors, 1866, fjerde bandet, rûp.136.

53) Rosita Forbes, Kvinnor som kallas vilda, Stockholm, 1935. rûp.105-124.

54) Freya Stark, Öst och vast, Stockholm, 1946, rûp.201.

-60-

ÇEND KONTAKTÊN EDEBÎ

Her çiqas Swêd ji welatên rohilatê dûr dikeve jî, di nav edebîyata Swêdî de tema rohilatê cîhekî berbiçav werdigre. Gelek nivîskarên Swêdî di berhem û efrandinên xwe de motîfên rohilati (Orient, levant, şark) bi hostatî bi kar anîne. Ji alîyê din gelek berhemên biyanî bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, bi vî tehrî nivîskar û wergervanên Swêdî edebîyata xwe dewlemend kirine, gelek kontakt û pêwendîyên edebî pêk anîne, wek mîsal nivîskar Isaac A.

Börk di sala 1688-an di şanoyeke xwe de cîh dide serpêhatîya patî-şahê îranê Darius. Iskenderê Mezin çawa zora Darius birîye pîyes li ser vê temayê ava dibe .Ew çîrokên ku bi "hebû-tunebû carekê..." (det var en gang...) dest pê dikirin an jî bi "çîrokên hezar û yek şevan" (tusen och en natt) li hemû cîhanê dihatin nas kirin, cara pêşîn ji alîyê Hinrick Sandström (1836-1851) de li Swêdê hatin wergerandin û rohilat kete nav xewnên zarokên Swêdî.

Dema mirov tema Kurdan di çavkanîyên edebî de raçav dike, ev çavkanîyên edebî li ser sê beşan berev dibin : a) Berhemên ku ji alîyê nivîskarên Swêdî de hatine nivîsîn, b) Berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin, c) Berhemên ku ji alîyê nivîskarên Kurd hatine nivîsîn û bi zimanê Swêdî der çûne. Van kontaktên edebî bêguman li ser hev bandûrek hîştine, bi kêmanî hev dewlemend kirine, di dawîyê de bi zimanê Swêdî edebîyateke li ser Kurdan hatîye pêk anîn. Ev analîza me di vî warî de gaveke pêşîn e ku tema Kurdan di nav edebîyata Swêdî de raçav dike, nêrîneke giştî pêşkêş dike.

Di sedsala 19'an de hejmara nivîskarên Swêdî yê ku tema rohilatê di efrandinên xwe de bi cîh kirine, her şûne zêde bûne. Ji vana yek Victor Rydberg (1828-1895) e. Ew, di helbesteke xwe de dixwaze here rohilatê:

Çi ye ev kesera ku
di dilê min de tê-diçe?
Ez dixwazim herim rohilatê
berbi; ji hemûyan xweşiktira min.

-61-

ÇEND KONTAKTÊN EDEBÎ

Her çiqas Swêd ji welatên rohilatê dûr dikeve jî, di nav edebîyata Swêdî de tema rohilatê cîhekî berbiçav werdigre. Gelek nivîskarên Swêdî di berhem û efrandinên xwe de motifên rohilati (Orient, levant, şark) bi hostatî bi kar anîne. Ji aliyê din gelek berhemên biyanî bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, bi vî tehrî nivîskar û wergervanên Swêdî edebîyata xwe dewlemend kirine, gelek kontakt û pêwendîyên edebî pêk anîne, wek mîsal nivîskar Isaac A.

Börk di sala 1688-an di şanoyeke xwe de cîh dide serpêhatîya patî-şahê îranê Darius. Iskenderê Mezin çawa zora Darius birîye pîyes li ser vê temayê ava dibe .Ew çîrokên ku bi "hebû-tunebû carekê..." (det var en gang...) dest pê dikirin an jî bi "çîrokên hezar û yek şevan" (tusen och en natt) li hemû cîhanê dihatin nas kirin, cara pêşîn ji aliyê Hinrick Sandström (1836-1851) de li Swêdê hatin wergerandin û rohilat kete nav xewnên zarokên Swêdî.

Dema mirov tema Kurdan di çavkanîyên edebî de raçav dike, ev çavkanîyên edebî li ser sê beşan berev dibin : a) Berhemên ku ji aliyê nivîskarên Swêdî de hatine nivîsîn, b) Berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin, c) Berhemên ku ji aliyê nivîskarên Kurd hatine nivîsîn û bi zimanê Swêdî der çûne. Van kontaktên edebî bêguman li ser hev bandûrek hîştine, bi kêmanî hev dewlemend kirine, di dawîyê de bi zimanê Swêdî edebîyateke li ser Kurdan hatîye pêk anîn. Ev analîza me di vî warî de gaveke pêşîn e ku tema Kurdan di nav edebîyata Swêdî de raçav dike, nêrîneke giştî pêşkêş dike.

Di sedsala 19'an de hejmara nivîskarên Swêdî yê ku tema rohilatê di efrandinên xwe de bi cîh kirine, her şûne zêde bûne. Ji vana yek Victor Rydberg (1828-1895) e. Ew, di helbesteke xwe de dixwaze here rohilatê:

Çi ye ev kesera ku
di dilê min de tê-diçe?
Ez dixwazim herim rohilatê
berbi; ji hemûyan xweşiktira min.

-61-

Rydberg di cîhekî mayîn de behsa gerên Ausverus dike, Ausverus angorî mîtologîyê hatîye mehkûm kirin ku heta-hetayê betal û berêdayî bigere. Ew ji nav Kurdistanê re jî derbas dibe: "Di dawîyê de

ew hate çîyayê Elbrusê, ew ji başurê ji nav welatê Kurdan û Gurcîyan derbas bû. Dema ew hate pêş, çivîkan dengê xwe birîn, kulîlkan xwe vekişandin qalikê xwe, dilên mirovan yên germ sar bûn û dilê mirovan yên hişk bi hesreta ezîyet û lêdanan man"(1).

Nivîskara Swêdî ya bi nav û deng Fredrika Bremer (1801-1864) di sedsala 19'an de çûye Felestînê û Tirkîyê, gelek rojên xwe li welatên rohilatê derbas kirîye. Wê xwestîye here nav Kurdan jî, lê belê ew çawa di pirtûkeke xwe de dîyar dike ku, di van salan de derheqa Kurdan de tirs-xofeke mezin hebûye, kesî cesaret nekirîye here nav van herêmên "bê emnîyet"(2).

Nivîsarekî mayîn yê ku gelek di bin bandûra tema rohilatê de maye Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866) e. Di nav çend berhemên wî de bi taybetî mîtolojîya îranê û hebûna çanda rohilatê cîhekî girin werdigre. Almqvist berî ku li ser rohilatê binivîse, bi saya lêkolîneke Prof. P.W. Palmblad ku li ser kevneşopî û edetên gelên îranê hatibû amade kirin, bi çanda van gelên vê heremê re dibe nas(3). Di vê lêkolînê de derheqa kok û bingeha çanda gelên îranî wek Faris, Kurd, Afgan... zaniyarîyên balkêş hene, bi saya vê lêkolînê ew bi Şahmane û mîtolojîya cejna Newrozê re dibe nas. Piştî vê hevnasîyê Almqvist berhema xwe ya bi navê Ormus û Ahrîman dinivîse, li ser tekoşîna pakî-nepakîyê, rindî-nerindîyê û ronahî-tariyê sekinîye. Di çîrokeke bi navê Semiramis de jî ew fîgureke çîrokî ya Asurîyan dide nasîn(4).

Ji alîyê din Almqvist di helbestên xwe yên muzîkal de jî cîh dide tema rohilatê. Di helbesta bi navê Isfendiyar de ew bi Rustemê Zal re deng dike û dibêje ku: " Vexwe Rustem! vexwe! berî ku tekoşîna me careke din dest pê bike...". Di helbesteke mayîn de jî em Almqvist li ber qeraxê çemê Firatê dibînin:

Çima?

Çima ez li qeraxê avê rûnîstîme?

Nouronnihar nayê!

Pêlên Firatê li min dikenin

Kulîlkên gullalan li min dikenin

Çavên Nouronnihar li min dikenin.

Çima ez li qeraxê avê rûniştî mame?

Dîyar e, hembêza çem li min xuyî derdikeve (5).

-62-

Rydberg di cîhekî mayîn de behsa gerên Ausverus dike, Ausverus angorî mîtologîyê hatîye mehkûm kirin ku heta-hetayê betal û berêdayî bigere. Ew ji nav Kurdistanê re jî derbas dibe: "Di dawîyê de ew hate çîyayê Elbrusê, ew ji başurê ji nav welatê Kurdan û Gurcîyan derbas bû. Dema ew hate pêş, çivîkan dengê xwe birîn, kulîlkan xwe vekişandin qalikê

xwe, dilên mirovan yê germ sar bûn û dilê mirovan yê hişk bi hesreta ezîyet û lêdanan man"(1).

Nivîskara Swêdî ya bi nav û deng Fredrika Bremer (1801-1864) di sedsala 19'an de çûye Felestînê û Tirkîyê, gelek rojên xwe li welatên rohilatê derbas kirîye. Wê xwestîye here nav Kurdan jî, lê belê ew çawa di pirtûkeke xwe de dîyar dike ku, di van salan de derheqa Kurdan de tirs-xofeke mezin hebûye, kesî cesaret nekirîye here nav van herêmên "bê emnîyet"(2).

Nivîsarekî mayîn yê ku gelek di bin bandûra tema rohilatê de maye Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866) e. Di nav çend berhemên wî de bi taybetî mîtolojîya îranê û hebûna çanda rohilatê cîhekî girin werdigre. Almqvist berî ku li ser rohilatê binivîse, bi saya lêkolîneke Prof. P.W. Palmblad ku li ser kevneşopî û edetên gelên îranê hatibû amade kirin, bi çanda van gelên vê heremê re dibe nas(3). Di vê lêkolînê de derheqa kok û bingeha çanda gelên îranî wek Faris, Kurd, Afgan... zaniyarîyên balkêş hene, bi saya vê lêkolînê ew bi Şahmane û mîtolojîya cejna Newrozê re dibe nas. Piştî vê hevnasîyê Almqvist berhema xwe ya bi navê Ormus û Ahrîman dinivîse, li ser tekoşîna pakî-nepakîyê, rindî-nerindîyê û ronahî-tariyê sekinîye. Di çîrokeke bi navê Semiramis de jî ew fîgureke çîrokî ya Asurîyan dide nasîn(4).

Ji alîyê din Almqvist di helbestên xwe yê muzîkal de jî cîh dide tema rohilatê. Di helbesta bi navê Isfendiyar de ew bi Rustemê Zal re deng dike û dibêje ku: " Vexwe Rustem! vexwe! berî ku tekoşîna me careke din dest pê bike...". Di helbesteke mayîn de jî em Almqvist li ber qeraxê çemê Firatê dibînin:

Çima?

Çima ez li qeraxê avê rûnîstîme?

Nouronnihar nayê!

Pêlên Firatê li min dikenin

Kulîlkên gullalan li min dikenin

Çavên Nouronnihar li min dikenin.

Çima ez li qeraxê avê rûniştî mame?

Dîyar e, hembêza çem li min xuyî derdikeve (5).

-62-

Verner von Heidenstam (1859-1940) gelek salan çûye walatên Erebia wek Misir, Lublan û Surîyê, rohilat bûye semboleke fantazîyê, xewnerojan di efrandinên wî de. Di helbesta xwe ya bi navê Şam (Damaskus) de Heidenstam cîh dide Saladin Eyubî, vî bajarî wek bajarê Saladin bi nav dike(6). Ew di romana xwe Endymoin de dîsa navê vî patîşahê Kurd dide, li ser mirovhezî û aşîtxwazîya wî disekine(7). Ev romana li Swêdê wek romana pêşîn ya şêxan tê zanîn.

Heidenstam çawa tê zanîn di sala 1916'an de Xelata Nobelê ya edebîyatê wergirtîye.

Di nêveke sedsala 19'an de çawa em dibînin du romanên J. Morier ji zimanê îngîlîzî tî wêgerandin û li Stockholmê bi zimanê Swêdî tî weşandin. Ev cara pêşîn e ku li Swêdê tema Kurdan beşeke du romanên nûjen pêk tîne. Di sala 1825'an de romana bi navê Hecî Baba Ji Îsfahanê (Haji Baba fran Ispahan) bi Swêdî der diçe. Di vê romanê de fênd-fêl û dek-dolavên Farisan cîhekî giring digre. Beşeke here balkêş, beşa li ser keçeke Kurd e. Ev keça bi navê Zeyno (Zeynep) di vê beşê de çî hatîye serê malbata wê û qala zordestîyên Tirkan, Ereban û Farisan dike, wek keçeke dîlgirtî, kole û berdestî li ser enînivîsa xwe disekine. Nivîskar enînivîsa Zeyno û rewşa gelê Kurd wek hev dibîne, nêzîkî hev dike(8). Romana Morier ya duwemîn jî, di sala 1836'an de wek du beşan li Stockholmê çap bûye, navê romanê Eyşo-an jî keça bedew ji Qersê (Ayesha eler den sköna flickan i Kars) e. Romanê li ser pêwendîyên Kurdan û gelên mayî li herêma Qersê hatîye nivîsîn. Morier dema li ser mîrxasîya Kurdan disekine, ew dibêje ne siltanên Tirkîyê, ne jî şahên îranê karibûne zora Kurdan bibin. Morier di pêşgotina vê romanê de navê Garzonî û berhema wî ya ku di sala 1787'an li ser zimanê Kurdî li Îtalyê çapbûyî, dide(9). Wusan tê xuyanê Mprier ev çavkanîya bi kêrhatî dîtîye û jê^ behre girêdaye. Morier li îranê kar kirîye, di navbera 1810-1816 li îranê maye. Li Swêdê cara pêşîn efrandîneke bi temamî li ser Kurdan e, di sala 1906'an de tê weşandin, ev romana nivîskarê Alman ji zimanê Almanî hatîye wêgerandin û bi navê Ji Nav Kurdistana Hov re Derbasbûn (Genom vilda Kurdistan) hatîye weşandin. Ev romana cara pêşîn li Almanyê di sala 1892'an de çap bûye, paşê roman bi 20 zimanan biyanî hatîye weşandin, Kurd bi saya vê romanê li Ewrûpê gelek hatine nas kirin. Bêguman navê romanê bandûreke neçê û negatîf derheqa Kurdan de li ser xwendevanan hîştîye. Ji alîyê din dîsa di sala 1906'an de beşê vê pirtûkê yê yekemîn wek pirtûkeke din hatîye weşandin, bi navê "// Nav Çolê re Derbasbûn (Genom öknen) hatîye çap kirin. Di vî beşê yekemîn de mîrxasê romanê yê

-63-
Verner von Heidenstam (1859-1940) gelek salan çûye walatên Erebi wek Misir, Lublan û Surîyê, rohilat bûye semboleke fantazîyê, xewnerojan di efrandinên wî de. Di helbesta xwe ya bi navê Şam (Damaskus) de Heidenstam cîh dide Saladîn Eyubî, vî bajarî wek bajarê Saladîn bi nav dike(6). Ew di romana xwe Endymoin de dîsa navê vî patîşahê Kurd dide, li ser mirovhezî û aşîtxwazîya wî disekine(7). Ev romana li Swêdê wek romana pêşîn ya şêxan tê zanîn.

Heidenstam çawa tê zanîn di sala 1916'an de Xelata Nobelê ya edebîyatê wergirtîye.

Di nêveke sedsala 19'an de çawa em dibînin du romanên J. Morier ji zimanê îngîlîzî tî wêgerandin û li Stockholmê bi zimanê Swêdî tî weşandin. Ev cara pêşîn e ku li Swêdê tema Kurdan beşeke du romanên nûjen pêk tîne. Di sala 1825'an de romana bi navê Hecî Baba Ji Îsfahanê (Haji Baba fran Ispahan) bi Swêdî der diçe. Di vê romanê de fênd-fêl û dek-dolavên Farisan cîhekî giring digre. Beşeke here balkêş, beşa li ser keçeke Kurd e. Ev keça bi navê Zeyno (Zeynep) di vê beşê de çî hatîye serê malbata wê û qala zordestîyên Tirkan, Ereban û Farisan dike, wek keçeke dîlgirtî, kole û berdestî li ser enînivîsa xwe disekine. Nivîskar enînivîsa Zeyno û rewşa gelê Kurd wek hev dibîne, nêzîkî hev dike(8). Romana Morier ya duwemîn jî, di sala 1836'an de wek du beşan li Stockholmê çap bûye, navê romanê Eyşo-an jî keça bedew ji Qersê (Ayesha eler den sköna flickan i Kars) e. Romanê li ser pêwendîyên Kurdan û gelên mayî li herêma Qersê hatîye nivîsîn. Morier dema li ser mîrxasîya Kurdan disekine, ew dibêje ne siltanên Tirkîyê, ne jî şahên îranê karibûne zora Kurdan bibin. Morier di pêşgotina vê romanê de navê Garzonî û berhema wî ya ku di sala 1787'an li ser zimanê Kurdî li îtalyê çapbûyî, dide(9). Wusan tê xuyanê Mprier ev çavkanîya bi kêrhatî dîtîye û jê^ behre girêdaye. Morier li îranê kar kirîye, di navbera 1810-1816 li îranê maye. Li Swêdê cara pêşîn efrandîneke bi temamî li ser Kurdan e, di sala 1906'an de tê weşandin, ev romana nivîskarê Alman ji zimanê Almanî hatîye wêgerandin û bi navê Ji Nav Kurdistana Hov re Derbasbûn (Genom vilda Kurdistan) hatîye weşandin. Ev romana cara pêşîn li Almanyê di sala 1892'an de çap bûye, paşê roman bi 20 zimanan biyanî hatîye weşandin, Kurd bi saya vê romanê li Ewrûpê gelek hatine nas kirin. Bêguman navê romanê bandûreke neçê û negatîf derheqa Kurdan de li ser xwendevanan hîştîye. Ji alîyê din dîsa di sala 1906'an de beşê vê pirtûkê yê yekemîn wek pirtûkeke din hatîye weşandin, bi navê "// Nav Çolê re Derbasbûn (Genom öknen) hatîye çap kirin. Di vî beşê yekemîn de mîrxasê romanê yê

-63-
bi nav û deng Kara Ben Nemsî, bi navekî mayî Old Shatterland pey îz-şopa Erebeke ketîye ku bi destê Tirkan li çîyayên Kurdistanê li herêma Amadîyê hatîye girtinê(10). Di beşê duwemîn de angî Ji Kurdistana Hov re Derbasbûn de rizgarkirina vî Erebe û macarên li serê Kara Ben Nemsî qewimîne, cîh girtine(11).

Di sala 1928'an de vê carê çapên nûh yê pirtûkên Karl May li Swêdê bi navên mayî tî weşandin, wek Di Nav Rêbirên Kurd de

(Bland kurdiska rövare) û Di Nav Dizên Kurd (Bland kurdiska tjuvar). Bîna krîmînalîtê gelekî ji navên van herdu romanên dawîn têt(12). Di van salan de bi saya Karl May Kurd bi sê peyvên negatîv li Swêdê hatine nas kirin: hov, rêbir, diz. Dema mirov di van salan de ji ber rewşa Ermenîyan îddayên "Kurdên mirovkuj" jî li ser van hersê îfadan de zêde dike, mirov wê çaxê baş jê derdixe ku îmajê derheqa Kurdan de li Swêdê van salan de çiqas neçê, nebaş bûye.

Di van salan de derheqa Kurdan de du nivîskarên Swêdî yên ku bîr û bawerîyên xirab dîyar kirine, yek Ludvik Nordström (1882-1942) e, yek jî Marika Stiernstedt (1875-1954) e. Her çiqas derheqa Kurdan de bawerîyên wan yek bin jî, lê belê derheqa Ermenîyan de bawerîyên wan cuda dibin. Ev herdu nivîskar di navbera salên 1909-1938 bi hevra zewicîne. Ji vanan Ludvik Nordström demekê diçe Tirkîyê , dibe heyranê Kemal Atatürk û di pirtûkeke ku li ser Tirkîyê nivîsî de serhildana Şêx Seid wek gaveke kevnepereş û paşverû dibîne(13). Ji alîyê din jina wî Marika Stiernstedt ji bo Ermenîyan sempatîke mezin nîşan dide, ji ber zordestîyên li ser Ermenîyan, ew Kurdan şîrîk û hevparê vê zordestîyê dibîne û Kurdan gelekî koçer-eşqîya bi nav dike (...nomadiserande rövarfolket Kurderna...). Ew, van peyvên di konferanseke ku di roja 27-3-1917'an li Stockholmê pêkhatî de bi kar tîne (14). Ew û mêrê xwe derheqa polîtîkaya Tirkîyê ya kêmanîyan de wek hev nefikirîne, ji ber ku mêrê wê ji Atatürk û Tirkîyê gelek hez kirîye, jina wî Marika bi xwe jî, li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan bûne yên ku ji alîyê Tirkan de hatine pêk anîn, derketîye(15). Marika Stiernstedt di salên 1931-1936'an de seroktîya komela nivîskarên Swêdî kirîye.

Di van salan de tema Kurdan di efrandinê Swêdî de, di çarçeve û sînorên pirsê Ermenîyan de cîh girtîye. Di sala 1935'an de romaneke gelek mezin hatîye weşandin (605 rûpel), ev romana bi navê Çil Roj Li Serê Çiyayê Musadaxî (De fyrtio dagarna pa" Musa Dagh) ji alîyê Franz Werfel de hatîye nivîsîn. Nivîskar dema sala 1929'an de li Şamê dimîne, wî rewşa zarokên Ermenî, trajedîya wan bi çavên xwe dîtîye, vê yekê bandûreke gelek mezin li ser nivîsîna vê romanê hîştîye. Di romanê de zordestî û belangazîya gelê

-64-

bi nav û deng Kara Ben Nemsî, bi navekî mayîn Old Shatterland pey îz-şopa Erebeke ketîye ku bi destê Tirkan li çiyayên Kurdistanê li herêma Amadîyê hatîye girtinê(10). Di beşê duwemîn de ango Ji Kurdistanê Hov re Derbasbûn de rizgarkirina vî Erebe û macarên li serê Kara Ben Nemsî qewimîne, cîh girtine(11).

Di sala 1928'an de vê carê çapên nûh yên pirtûkên Karl May li Swêdê bi navên mayîn tên weşandin, wek Di Nav Rêbirên Kurd de

(Bland kurdiska rövare) û Di Nav Dizên Kurd (Bland kurdiska tjuvar). Bîna krîmînalîtê gelekî ji navên van herdu romanên dawîn têt(12). Di van salan de bi saya Karl May Kurd bi sê peyvên negatîv li Swêdê hatine nas kirin: hov, rêbir, diz. Dema mirov di van salan de ji ber rewşa Ermenîyan îddayên "Kurdên mirovkuj" jî li ser van hersê îfadan de zêde dike, mirov wê çaxê baş jê derdixe ku îmajê derheqa Kurdan de li Swêdê van salan de çiqas neçê, nebaş bûye.

Di van salan de derheqa Kurdan de du nivîskarên Swêdî yên ku bîr û bawerîyên xirab dîyar kirine, yek Ludvik Nordström (1882-1942) e, yek jî Marika Stiernstedt (1875-1954) e. Her çiqas derheqa Kurdan de bawerîyên wan yek bin jî, lê belê derheqa Ermenîyan de bawerîyên wan cuda dibin. Ev herdu nivîskar di navbera salên 1909-1938 bi hevra zewicîne. Ji vanan Ludvik Nordström demekê diçe Tirkîyê, dibe heyranê Kemal Atatürk û di pirtûkeke ku li ser Tirkîyê nivîsî de serhildana Şêx Seid wek gaveke kevnepêrest û paşverû dibîne(13). Ji alîyê din jina wî Marika Stiernstedt ji bo Ermenîyan sêmpatîke mezin nîşan dide, ji ber zordestîyên li ser Ermenîyan, ew Kurdan şîrîk û hevparê vê zordestîyê dibîne û Kurdan gelekî koçer-eşqîya bi nav dike (...nomadiserande rövarfolket Kurderna...). Ew, van peyvên di konferanseke ku di roja 27-3-1917'an li Stockholmê pêkhatî de bi kar tîne (14). Ew û mêrê xwe derheqa polîtîkaya Tirkîyê ya kêmanîyan de wek hev nefikirîne, ji ber ku mêrê wê ji Atatürk û Tirkîyê gelek hez kirîye, jina wî Marika bi xwe jî, li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan bûne yên ku ji alîyê Tirkan de hatine pêk anîn, derketîye(15). Marika Stiernstedt di salên 1931-1936'an de seroktîya komela nivîskarên Swêdî kirîye.

Di van salan de tema Kurdan di efrandinê Swêdî de, di çarçeve û sînorên pirsê Ermenîyan de cîh girtîye. Di sala 1935'an de romaneke gelek mezin hatîye weşandin (605 rûpel), ev romana bi navê Çil Roj Li Serê Çîyayê Musadaxî (De fyrtio dagarna på" Musa Dag) ji alîyê Franz Werfel de hatîye nivîsîn. Nivîskar dema sala 1929'an de li Şamê dimîne, wî rewşa zarokên Ermenî, trajedîya wan bi çavên xwe dîtîye, vê yekê bandûreke gelek mezin li ser nivîsîna vê romanê hîştîye. Di romanê de zordestî û belangazîya gelê

-64-

Ermenî di salên şerê cihanî yê yekemîn de têt zimîn, nivîskar carina jî, li ser pêwendîyên Kurd û Ermenîyan jî disekine(lö). Romaneke ewqas fireh jî (509 rûpel), di sala 1940'an de bi navê Girîdax (Ararat) têt weşandin, roman ji zimanê îngîlîzî hatîye wergerandin, di romanê de nivîskar dorberê çîyayê Girîdaxê wek cenneteke wundabûyî dibîne, dîrok û tebîyetê di nav hev de dikelîne. Ev çîyayê bi rûmet, di romanê de bi robarê Erez re deng dike(17).

Herêma Qafqasyê timê bala nivîskar, gerok û mîsyonerên Swêdî kişandîye li ser xwe. Swêdîyan Qafqasya wek defîna "Ziman û gelan" bi nav kirine. Ne tenê ji aliyê etnografîk de, ji ber hurmeta wan ji bo çîyayê Araratê û bedewîya tebîyeta li Qafqasyê ew gelek di bin bandûra xwe de hîştîye. Irmelin Sandman Lilius di romana xwe Kaptan Grunnstedt de xwendevanan dibe vê navça ziman û gelan. Di vê berhemê de mêrxasê romanê Grunnstedt behsa serpêhatîyên xwe li Qafqasyê dike. Ew di sala 1850'an de tevî şerekî Qafqasyê dibe û wan deran baş nas dike. Di beşekî romanê de ew dibêje dema mirov li kuçên Tiflîsê digere, ji 50 zêdetir ziman tên deng kirin, wek Gurcî, Kurdî, Tatarî, Ermenî, Osetî, Avarî, Çeçenî..(18). Di romanê de nivîskar xetên portreke kesekî bi navê Kerîm dikşîne, li ser strana dilorîne, Kerîm trajedîya gelên rohilatê gelek baş temsîl dike. Ew, heft sal e ji mal dûr ketîye, piştî vê xerîbîya dirêj dema ew vedigere welatê xwe, ew lê dinêre çavên dîya wî kor bûne û dergistîya wî dane yekî din, roj roja dîlan-dewatê ye. Dengbêjekî bi navê Djalik li ser Kerîm vê stranê dilorîne:

L bajarê Kalaf min şerefa sor vexwar
lê belê Xwedê per-bask dane min
di roja sisîyan de ez firîyam hatim vir.

Min nimêja xwe ya sibê
li newala kêleka Erzîncanê kir.

Ya nîvro li Erzurmê kir
dema ro diçû ava li Qersê.

Lê belê li Tiblîsê min kir nimêja êvarê.

Beşê duwemîn yê vê romana ku di sala 1974'an de çap bûye, di sala 1990'an de hat weşandin, di vê romana bi navê Xalîçê Qersê (Mattan fran Kars) de jî serpêhatîyên Grunnstedt hene(19).

Di romana Alî û Nîno de jî tema Qafqasyê cîhekî fireh werdigre.

Nîno keçeke Gurcî ye, ne musulman e, dilê wê dikeve lawikekî musulman-Ali, ew li Bakuyê hev dibînin . jLê belê li pêşberî wan gelek serêşî û dijwarî peyda dibin. Di beşeke vê romanê de jî em rastî Kurdên bajarê Tiblîsê tînin. Vê carê jinên Kurd yê ku felan dinêrin

-65-

Ermenî di salên şerê cihanî yê yekemîn de tê zimîn, nivîskar carina jî, li ser pêwendîyên Kurd û Ermenîyan jî disekine(lö). Romaneke ewqas fireh jî (509 rûpel), di sala 1940'an de bi navê Girîdax (Ararat) tê weşandin, roman ji zimanê înglîzî hatîye wergerandin, di romanê de nivîskar dorberê çîyayê Girîdaxê wek cenneteke wundabûyî dibîne, dîrok û tebîyetê di nav hev de dikelîne. Ev çîyayê bi rûmet, di romanê de bi robarê Erez re deng dike(17).

Herêma Qafqasyê timê bala nivîskar, gerok û mîsyonerên Swêdî

kişandîye li ser xwe. Swêdîyan Qafqasya wek defîna "Ziman û gelan" bi nav kirine. Ne tenê ji aliyê etnografîk de, ji ber hurmeta wan ji bo çîyayê Araratê û bedewîya tebîyeta li Qafqasyê ew gelek di bin bandûra xwe de hîştîye. Irmelin Sandman Lilius di romana xwe Kaptan Grunnstedt de xwendevanan dibe vê navça ziman û gelan. Di vê berhemê de mêrxasê romanê Grunnstedt behsa serpêhatîyên xwe li Qafqasyê dike. Ew di sala 1850'an de tevî şerekî Qafqasyê dibe û wan deran baş nas dike. Di beşekî romanê de ew dibêje dema mirov li kuçên Tiflîsê digere, ji 50 zêdetir ziman tên deng kirin, wek Gurcî, Kurdî, Tatarî, Ermenî, Osetî, Avarî, Çeçenî..(18). Di romanê de nivîskar xetên portreke kesekî bi navê Kerîm dikîne, li ser strana dilorîne, Kerîm trajedîya gelên rohilatê gelek baş temsîl dike. Ew, heft sal e ji mal dûr ketîye, piştî vê xerîbîya dirêj dema ew vedigere welatê xwe, ew lê dinêre çavên dîya wî kor bûne û dergistîya wî dane yekî din, roj roja dîlan-dewatê ye. Dengbêjekî bi navê Djalik li ser Kerîm vê stranê dilorîne:

L bajarê Kalaf min şerefa sor vexwar
lê belê Xwedê per-bask dane min
di roja sisîyan de ez firîyam hatim vir.

Min nimêja xwe ya sibê
li newala kêleka Erzîncanê kir.

Ya nîvro li Erzurmê kir
dema ro diçû ava li Qersê.

Lê belê li Tîblîsê min kir nimêja êvarê.

Beşê duwemîn yê vê romana ku di sala 1974'an de çap bûye, di sala 1990'an de hat weşandin, di vê romana bi navê Xalîçê Qersê (Mattan fran Kars) de jî serpêhatîyên Grunnstedt hene(19).

Di romana Alî û Nîno de jî tema Qafqasyê cîhekî fireh werdigre.

Nîno keçeke Gurcî ye, ne musulman e, dilê wê dikeve lawikekî musulman-Ali, ew li Bakuyê hev dibînin . jLê belê li pêşberî wan gelek serêşî û dijwarî peyda dibin. Di beşeke vê romanê de jî em rastî Kurdên bajarê Tîblîsê tînin. Vê carê jinên Kurd yê ku felan dinêrin -65-

û nivîsên enîya mirovan dixwînin, devê rîyên bajarê Tîblîsê girtine(20).

Di sala 1945'an de li Stockholmê bi zimanê Swêdî berevokê çîrokên gelên Qafqasyê der çûye, di vê pirtûka ku bi navê Çîrokên Gelerî Yê Qafqasyê (Kaukasiska Folksagor) hatîye weşandin, tê de 17 çîrokan cîh girtîye, yek ji van çîrokeke Kurdî ye. Di vê çîrokê de serpêhatîya sê birayên Kurd heye. Navê yê mezin Hacî, yê piçûk jî Nadir û Bedir in. Piştî mirina bavên wan ji wan re xolikek û bizinek wek mîrate dimîne. Herdu birayên piçûk dema lê dinêrin ew nikarin aborîya xwe bikin, ew lê dixin diçin xerîbîstanê. Lê belê

piştî demekê ew poşman dibin vedigerin tîn gundê xwe, ew pey şop-rêça birayê mezin dikevin wekî para mîrata bavê xwe jê bistînin. Çîrok ji vir şûn de li ser şer-dewê hersê biran ava dibe. Ev çîroka wek çîroka Kurdî ya pêşîn tê zanîn ku bi zimanê Swêdî hatîye weşandin(21).

Di van salan de li Swêdê çand, folklor û edebîyata Kurdî zêde nehatîye zanîn û nas kirin. îranîst û rohilatnasê Swêdî Prof. Stig Vikander (1908-1984) bi çand û edebîyata Kurdî re timê mijûl bûye.

Di sala 1959'an de di nav weşanên unîversîta Uppsalayê berevokê Wikander li ser folklor û edebîyata Kurdî hate weşandin. Pirtûk bi pêşgotîneke Fransî dest pê dîke û ji çend beşan pêk hatîye. Di vê pirtûka bi navê Berevoka Textên Kurmancî de (Recueil de textes Kourmandji) ev nimunên folklor û edebîyata Kurdî cîh wergirtine:

- 1) Fabil û pêkenî
- 2) Çîrokên gelerî
- 3) Jîyîn û edetên Kurdan
- 4) Poezîya gelerî
- 5) Poezîya Nûjen
- 6) Werger
- 7) Rêziman

Ji ber ku ev berhemên Kurdî yên ku vê berevokê de cîh wergirtine tenê Kurdî hatine weşandin, edebîyata Kurdî ji aliyê Swêdîyan de bi saya vê pirtûkê zêde nehate nas kirin, pirtûk tenê di nav komeke îranîst, rohilatzan û filologan de belav bû. Lê belê ev cara pêşîn bû ku li Swêdê li ser edebîyat û folklorê Kurdî pirtûkek dihate weşandin (22). Ji aliyê din Wikander di lêkolîneke xwe de cejneke Kurdan ango beran berdanê angorî zanîyarîyên pirtûka Avesta analîz dîke(23). Wikander bi helbestvanê Kurd Osman Sebrî ve tevayî li ser Kurdên êzîdî lêkolîneke mayîn amade ki-

-66-
û nivîsên enîya mirovan dixwînin, devê rîyên bajarê Tiblîsê girtine(20).

Di sala 1945'an de li Stockholmê bi zimanê Swêdî berevokê çîrokên gelên Qafqasyê der çûye, di vê pirtûka ku bi navê Çîrokên Gelerî Yên Qafqasyê (Kaukasiska Folksagor) hatîye weşandin, tê de 17 çîrokan cîh girtîye, yek ji van çîrokeke Kurdî ye. Di vê çîrokê de serpehatîya sê birayên Kurd heye. Navê yê mezin Hacî, yê piçûk jî Nadir û Bedir in. Piştî mirina bavên wan ji wan re xolîkek û bizînek wek mîrate dimîne. Herdu birayên piçûk dema lê dinêrin ew nikarin aborîya xwe bikin, ew lê dixin diçin xerîbîstanê. Lê belê piştî demekê ew poşman dibin vedigerin tîn gundê xwe, ew pey şop-rêça birayê mezin dikevin wekî para mîrata bavê xwe jê bistînin. Çîrok ji vir şûn de li ser şer-dewê hersê biran ava dibe. Ev çî-

roka wek çîroka Kurdî ya pêşîn tê zanîn ku bi zimanê Swêdî hatîye weşandin(21).

Di van salan de li Swêdê çand, folklor û edebîyata Kurdî zêde nehatîye zanîn û nas kirin. Îranîst û rohilatnasê Swêdî Prof. Stig Wikander (1908-1984) bi çand û edebîyata Kurdî re timê mijûl bûye.

Di sala 1959'an de di nav weşanên unîversîta Uppsalayê berevokê Wikander li ser folklor û edebîyata Kurdî hate weşandin. Pirtûk bi pêşgotineke Fransî dest pê dîke û ji çend beşan pêk hatîye. Di vê pirtûka bi navê Berevoka Textên Kurmancî de (Recueil de textes Kourmandji) ev nimunên folklor û edebîyata Kurdî cîh wergirtine:

- 1) Fabil û pêkenî
- 2) Çîrokên gelerî
- 3) Jîyîn û edetên Kurdan
- 4) Poezîya gelerî
- 5) Poezîya Nûjen
- 6) Werger
- 7) Rêziman

Ji ber ku ev berhemên Kurdî yê ku vê berevokê de cîh wergirtine tenê Kurdî hatine weşandin , edebîyata Kurdî ji alîyê Swêdîyan de bi saya vê pirtûkê zêde nehate nas kirin, pirtûk tenê di nav komeke îranîst, rohilatnan û filologan de belav bû. Lê belê ev cara pêşîn bû ku li Swêdê li ser edebîyat û folklorê Kurdî pirtûkek dihate weşandin (22). Ji alîyê din Wikander di lêkolîneke xwe de cejneke Kurdan ango beran berdanê angorî zanîyarîyên pirtûka Avesta analîz dîke(23). Wikander bi helbestvanê Kurd Osman Sebrî ve tevayî li ser Kurdên êzîdî lêkolîneke mayîn amade kirin(24).

Ev herdu lêkolîn jî bi zimanên Almanî û Fransî li Swêdê der çûne. Ji ber ku ev zimanan, zimanên înternasyonal in, Wikander xebatên xwe pîranî bi Swêdî nenivîsîye. Ji der Stik Wikander rohilatnas û îranîstên Swêdî yê mayîn jî derheqa Kurdan de întereseke nîşan dane, wek H.S. Nyberg(25) û Bo Utas(26)..

Destana Kurdî ya netewî Mem û Zîn an jî bi navekî mayîn Memê Alan wek çavkanîke çanda Kurdî piştî gelek salan cara pêşîn ji alîyê xwendevanên Swêdî de hate nas kirin, Robert Alftan ev berhema giranbiha wergerande zimanê Swêdî û bi pêşgotineke Jisbert Janicke hate weşandin. Di vê pêşgotinê de ev destana, bi destanên gelên mayîn tê rûberî hev kirin û li ser nêzîkî - wekhevîyên di navbera wan de tê sekinandin. Jisbert Janicke di naveroka wê destanê de çend alî û rûçikên civata Kurd jî nîşan dide(27). Mem û Zîn di nav gel de çawa tê zanîn bi devkî gelek hatîye belav kirin. Ji alîyê din li ser varîyanta vê destanê ya ku ji alîyê Ahmedê Xanê de hatîye

nivîsîn, lêkolîneke edebî ji alîyê Ferhad Shakelî de hate amade kirin û bi Swêdî der çû(28).

Angorî Kurdên musulman, rewşa Kurdên êzîdî bala Swêdîyan zêtir kişandîye li ser xwe. Di çavkanîyên Swêdî de ev yeka gelek bi zelal tê xuyanê. Romana Astrid Estberg ya bi navê Mariarme Li Mezopotamyê (Marianne i Mesopotamien) bi temamî li ser Kurdên êzîdî li Iraqê hatîye nivîsîn. Marianne bi xwe keçeke Swêdî ye. Ev keçika 19 salî cara pêşîn diçe Misirê, paşê li Iraqê dorberê bajarê Musilê li bal zanayekî Amerîkî, profesorekî arkeolojîyê wek sekreter kar dike. Di romanê de carina êrîşên li dijî biyanîyên arkeolog ku li vê navçê kar dikin, zêtir dibin, Kurdên êzîdî li hemberî van êrîşan biyanîyan diparêzin. Dilpakî û mirovhezîya Kurdên êzîdî di romanê de cîhekî taybetî digire. Ji alîyê din di romanê de bîrbawerî û edetên Kurdên êzîdî yên dînî jî tên nasîn(29). Ev nivîskara Swêdî bi xwe çûye Iraqê, cîhên ku bûyerên romanê lê derbas bûne, zîyaret kirîye. Roman bi avabûna bûyerên xwe ve gelek nêzîkî romanên Agatha Christie ya bi navê Keçek Hate Baxdayê (En Flicka kom till Bagdad) û Kuştin Li Mesopotamyê (Mord i Mesopotamien) ye(30). Ban û avahîya bûyerên van romanên gelek hêsa ye: li alîkî Ewrûpî, bi taybetî keç û jinek diçe rohilatê, li alîyê din bi hemû hovîtîya xwe ve rohilat û bûyerên nedîtî wek kuştin, êrîş, lêdan, talan, dizî, hovîtî, neyartî, rêbirî, qilêr-gemar, belengazî, parsekarî... Di van romanên polîsî, macera û sansasyonel de figur û tîp gelek caran kincên Kurdan xwe dikin, ji jan û êşên Kurdan yên bingehîn dûr dikevin. Di van salên dawîn de di çend romanên ku bi Swêdî çapbûyî de em rastî Kurdên li dor sînoran

-67-
rîye(24). Ev herdu lêkolîn jî bi zimanên Almanî û Fransî li Swêdê der çûne. Ji ber ku ev zimanan, zimanên înternasyonal in, Wikander xebatên xwe pîranî bi Swêdî nenivîsîye. Ji der Stik Wikander rohilatnas û îranîstên Swêdî yên mayîn jî derheqa Kurdan de înte resek nîşan dane, wek H.S. Nyberg(25) û Bo Utas(26)..

Destana Kurdî ya netewî Mem û Zîn an jî bi navekî mayîn Memê Alan wek çavkanîke çanda Kurdî piştî gelek salan cara pêşîn ji alîyê xwendevanên Swêdî de hate nas kirin, Robert Alftan ev berhema giranbiha wergerande zimanê Swêdî û bi pêşgotineke Jisbert Janicke hate weşandin. Di vê pêşgotinê de ev destana, bi destanên gelên mayîn tê rûberî hev kirin û li ser nêzîkî - wekhevîyên di navbera wan de tê sekinandin. Jisbert Janicke di naveroka wê destanê de çend alî û rûçikên civata Kurd jî nîşan dide(27). Mem û Zîn di nav gel de çawa tê zanîn bi devkî gelek hatîye belav kirin. Ji alîyê din li ser varîyanta vê destanê ya ku ji alîyê Ahmedê Xanê de hatîye

nivîsîn, lêkolîneke edebî ji alîyê Ferhad Shakelî de hate amade kirin û bi Swêdî der çû(28).

Angorî Kurdên musulman, rewşa Kurdên êzîdî bala Swêdîyan zêtir kişandîye li ser xwe. Di çavkanîyên Swêdî de ev yeka gelek bi zelal tê xuyanê. Romana Astrid Estberg ya bi navê Mariarme Li Mezopotamyê (Marianne i Mesopotamien) bi temamî li ser Kurdên êzîdî li Iraqê hatîye nivîsîn. Marianne bi xwe keçeke Swêdî ye. Ev keçika 19 salî cara pêşîn diçe Misirê, paşê li Iraqê dorberê bajarê Musilê li bal zanayekî Amerîkî, profesorekî arkeolojîyê wek sekreter kar dike. Di romanê de carina êrîşên li dijî biyanîyên arkeolog ku li vê navçê kar dikin, zêtir dibin, Kurdên êzîdî li hemberî van êrîşan biyanîyan diparêzin. Dilpakî û mirovhezîya Kurdên êzîdî di romanê de cîhekî taybetî digire. Ji alîyê din di romanê de bîrbawerî û edetên Kurdên êzîdî yên dînî jî tên nasîn(29). Ev nivîskara Swêdî bi xwe çûye Iraqê, cîhên ku bûyerên romanê lê derbas bûne, zîyaret kirîye. Roman bi avabûna bûyerên xwe ve gelek nêzîkî romanên Agatha Christie ya bi navê Keçek Hate Baxdayê (En Flicka kom till Bagdad) û Kuştin Li Mesopotamyê (Mord i Mesopotamien) ye(30). Ban û avahîya bûyerên van romanên gelek hêsa ye: li alîkî Ewrûpî, bi taybetî keç û jinek diçe rohilatê, li alîyê din bi hemû hovîtîya xwe ve rohilat û bûyerên nedîtî wek kuştin, êrîş, lêdan, talan, dizî, hovîtî, neyartî, rêbirî, qilêr-gemar, belengazî, parsekarî... Di van romanên polîsî, macera û sansasyonel de figur û tîp gelek caran kincên Kurdan xwe dikin, ji jan û êşên Kurdan yên bingehîn dûr dikevin. Di van salên dawîn de di çend romanên ku bi Swêdî çapbûyî de em rastî Kurdên li dor sînoran

-67-
tên. Di navbera sînorên Sovyet, îran, Iraq û Tirkîyê de pêwendîyên Kurdan û biyanîyan beşeke vê edebîyata li dor sînoran pêk tîne. Di romana George Halban ya bi navê Malikê Gur (Malik, Vargen) de berpîrsîyarên îstîhbarata Amerîkî û Sovyet li dijî hev şerekî bêhempa dajon. Di romanê de senatorekî Amerîkî li îstenbolê wek şefê delegasyonê ji nişkê ve bê îz wunda dibe. Malîk an jî bi navekî mayîn Van Holden zabitekî îstîhbarata leşkerî vê carê ji xwe re çend hevalên Kurd peyda dike, li pey îz-şopa vî şefê wundabûyî dikeve. Ji alîyê din nivîskar Kurdan wek gorîyên (qurban) polîtîkaya hezên mezin-super dibîne, nivîskar ev bawerîya xwe di rûpelê dawîn yê romanê de bi cîh kirîye(31). Dîsa di despêka romanê de nivîskar spasdarîyên xwe digihîne hevalên xwe yên Kurd yên ku alîkarîya wî kirine. Ev romana ji alîkî de nêzîkî romana Gerard Setmour dibe, di vê romana bi navê Menzîla Nedîyar (Rörligt mal) de vê carê îstîhbarata îngîlîz derheqa îranê de pey înforsasyonê

ketîye, çawa tê zanîn piştî şoreşa îranê destxistina înfòmasyonê ji bo hêzên biyanî diwartir dibe. Di çend beşên romanê de li ser Kurdên li dorberê sînora wek Kurdên Bazîdê û Çolemergê agahdarîyên kurt tînan dayîn (32). Mêrxasê vê romanê Mattie Furniss wek mêrxasê romana Malikê Gur ji nav çîyayên Kurdistanê re derbas dibe. Çawa tê zanîn piştî şoreşa îranê, jîyîna biyanîyan, bi taybetî rewşa jinan li îranê gelek diguhire, berbi xirabîyê diçe, jîyîna civakî sero-bino dibe. Serpêhatîya jineke Amerîkî ya ku êdî di van salan de nikare li îranê bimîne, dibe babeta romana Bê keça Min Nabe (Inte utan min dotter). Jineke Amerîkî ku bi doxtqrekî îranî ve zewicîye hewl dide bi keça xwe ve tevayî bi dizîka ji îranê bireve, here Amerîkayê. Lê belê ev yeka ewqas ne hêsa ye. Ew û keça xwe li ser sînora Tirkîyê-îranê re bi dizîka bi peyatî direvin, li dor sînora Kurd alîkarîya wan dikin wekî ew derbasî alîyê sînora yê mayînan bibin û dê-keç di maleke Kurdan de dibin mêvan. Ev jina di nav Kurdan de xwe rehet nahesibîne, şikeke mezin dibe li ser Kurdan, rewşa Kurdan gelek pîrîmîtiv dibîne, lê belê ji bo Kurdan vê îfade jî bi kar tîne: "Em wek kesine bêhêvî di vî welatê dûr de asê bibûn, wek hacetêke bêdev di destê wan mirovan de bûn, yê ku bi xwe jî li welatê xwe di bin zorê de mabûn"(33). Ev romana paşê bû babeta filmekî jî, hem roman ,hem jî film rekoreke firotinê li Swêdê şand. Di nav çar dewletan de zordestîya li Kurdan dibe, zêdebûna ewqas sînora bi dewletên cuda-cuda re, rewşa Kurdan ya nebaş û tebîyeta Kurdistanê ya asê ji bo gelek nivîskaran bûye çavkanî û bingehekî romantîk. Ji ber van sedemên cuda Kurdistanê wek hêzeke xurt gelek nivîskarên cihanê berbi xwe kişandîye.

-68-

tên. Di navbera sînora Sovyet, îran, Iraq û Tirkîyê de pêwendîyên Kurdan û biyanîyan beşeke vê edebîyata li dor sînora pêk tîne. Di romana George Halban ya bi navê Malikê Gur (Malik, Vargen) de berpirsîyarên îstîhbarata Amerîkî û Sovyet li dijî hev şerekî bê-hempa dajon. Di romanê de senatorekî Amerîkî li îstîhbarata wek şefê delegasyonê ji nişkê ve bê îz wunda dibe. Malîk an jî bi navekî mayînan Van Holden zabîtekî îstîhbarata leşkerî vê carê ji xwe re çend hevalên Kurd peyda dike, li pey îz-şopa vî şefê wundabûyî dikeve. Ji alîyê din nivîskar Kurdan wek gorîyên (qurban) polîtîkaya hezên mezin-super dibîne, nivîskar ev bawerîya xwe di rûpelê dawîna yê romanê de bi cîh kirîye(31). Dîsa di despêka romanê de nivîskar spasdarîyên xwe digihîne hevalên xwe yê Kurd yê ku alîkarîya wî kirine. Ev romana ji alîkî de nêzîkî romana Gerard Setmour dibe, di vê romana bi navê Menzîla Nedîyar (Rörligt mal) de vê carê îstîhbarata îngîlîz derheqa îranê de pey înfòmasyonê

ketîye, çawa tê zanîn piştî şoreşa îranê destxistina înfòmasyonê ji bo hêzên biyanî diwartir dibe. Di çend beşên romanê de li ser Kurdên li dorberê sînor wek Kurdên Bazîdê û Çolemergê agahdarîyên kurt tên dayîn (32). Mêrxasê vê romanê Mattie Furniss wek mêrxasê romana Malikê Gur ji nav çîyayên Kurdistanê re derbas dibe. Çawa tê zanîn piştî şoreşa îranê, jîyîna biyanîyan, bi taybetî rewşa jinan li îranê gelek diguhire, berbi xirabîyê diçe, jîyîna civakî sero-bino dibe. Serpêhatîya jineke Amerîkî ya ku êdî di van salan de nikare li îranê bimîne, dibe babeta romana Bê keça Min Nabe (Inte utan min dotter). Jineke Amerîkî ku bi doxtqrekî îranî ve zewicîye hewl dide bi keça xwe ve tevayî bi dizîka ji îranê bireve, here Amerîkayê. Lê belê ev yeka ewqas ne hêsa ye. Ew û keça xwe li ser sînorê Tirkîyê-îranê re bi dizîka bi peyatî direvin, li dor sînoran Kurd alîkarîya wan dikin wekî ew derbasî alîyê sînor yê mayîn bibin û dê-keç di maleke Kurdan de dibin mêvan. Ev jina di nav Kurdan de xwe rehet nahesibîne, şikeke mezin dibe li ser Kurdan, rewşa Kurdan gelek pîrîmîtv dibîne, lê belê ji bo Kurdan vê îfadê jî bi kar tîne: "Em wek kesine bêhêvî di vî welatê dûr de asê bibûn, wek haceteke bêdev di destê wan mirovan de bûn, yên ku bi xwe jî li welatê xwe di bin zorê de mabûn"(33). Ev romana paşê bû babeta filmekî jî, hem roman ,hem jî film rekoreke firotinê li Swêdê şkand. Di nav çar dewletan de zordesiya li Kurdan dibe, zêdebûna evqas sînoran bi dewletên cuda-cuda re, rewşa Kurdan ya nebaş û tebîyeta Kurdistanê ya asê ji bo gelek nivîskaran bûye çavkanî û bingehekî romantîk. Ji ber van sedemên cuda Kurdistanê wek hêzeke xurt gelek nivîskarên cîhanê berbi xwe kişandîye.

-68-

Hem di edebîyata Swêdî de, hem jî, di berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin de pirsên "Kurd çi dixwazin?" û "Problemên wan yên etnîkî çi ne?" hertim bê bersiv mane. Daxwazên wan yên netewî zêde di van efrandinan de heta van salan dawîn cîh negirtine. Tenê romana nivîskarê îngîlîz James Aldridge ya ku di sala 1950'an de li Stockholmê der çûye, rewşa Kurdên Iranê û polîtîkaya hêzên mezin, bi taybetî polîtîkaya îngîlîz li îranê bi vekirî radixe li ber çavan. Çawa zanîn di salê şerê cîhanê yê duwemîn de li îranê gelên Azerî û Kurd ji bo azadîyê serî rakirin. Lê belê hêzên ku di vê bawerîyê de nîn in, bala wan zêtir li ser bawerîya "Tilîya Sovyetê" ye. Di romana Dîplomat de van herdu tezên cuda du kesên li dijî hev in, temsîl dikin. Yek ji vanan Lord Essex e, yek jî MacGregor e. Lord Essex tam dîplomatekî îngîlîz e, kincên dîplomasîya Ingilîz ya dîrokî li xwe kirîye, serhildanên gelên Azerî û Kurd wek du tevgerên demokratîk nabîne, van şerên azadîyê bi

teorîya "Tilîya Sovyetê" ve îzah dike û di rîya xwe dedimeşe. Lê belê MacGregor mirovekî zane ye, bi xwe geolog e, li îranê maye, zimanê Farisî zane, civata îranê, problemên wî welatî, daxwazên Azerî û Kurdan baş dinase. Ew jî di rîya xwe de dimeşe. Her çiqas ev herdu kes bi hevra kar dikin jî du kesine dijî hev in, dinya wan jî hev cuda ye. MacGregor bi çavên realîst, ne bi çavên dîplomatan li bûyeran dinêre. Essex di romanê de pey serokeşîrên Kurdan dikeve, dixwaze wan bikêşîne li bal xwe, pasîvîze bike, li ser Kurdan kontrola îngîlîz xurt bike(34). Essex polîtîkaya îngîlîz ya klasîk, ya zordest û firehbûnê temsîl dike, ew wek Rîşarê Dilbihesin dixwaze seferên rohilatê pêk bîne, polîtîkayê li ser hîm û bingeheên zorê ava dike. Romana Dîplomat û mîrxasê wê Essex, romana Walter Scott ya bi navê Rîşarê Dilbihesin tîne bîra mirovan. Ev romana jî bi Swêdî çap bûye, ne tenê Swêdî bi gelek zimanên mayîn jî hatîye waşandin. Di romanê de polîtîkaya îngîlîz ya rohilatê îflas dike, can dide. Patîşahê Kurd Saladîn Eyubî bi mîrxasî û aşîwazîya xwe ve zora vê polîtîkayê dibê. Di rûpelên despêka romanê de peydabûna heft eşîrên Kurd û mîrxasîya wan li dinê-alemê wek çîrokekê cîh girtîye, nivîskar vê despêkê ve dixwaze mesajekê derheqa kal-bavên Saladîn Eyubî de bigihîne xwendevanan(35).

Tema Kurdan di hunera helbestvanîya Swêdî de cara pêşîn bi saya nivîskar Gunnar Ekelöf (1907-1968) de cîh werdigre. Di destana wî Dîwana Mîrê Emgionê (Diwan över fursten av Emgion) û dumahîka wê Partitur de serpêhatîya mîrekî Kurd heye. Ev mîr angorî Ekelöf bi destê Bîzansîyan hatîye girtin, paşê ew birine îstenbolê, li wira girtî maye, çavên wî derxistine. Ev mîrê Kurd dema -69-

Hem di edebîyata Swêdî de, hem jî, di berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin de pirsên "Kurd çi dixwazin?" û "Problemên wan yê etnîkî çi ne?" hertim bê bersiv mane. Daxwazên wan yê netewî zêde di van efrandinan de heta van salan dawîn cîh negirtine. Tenê romana nivîskarê îngîlîz James Aldridge ya ku di sala 1950'an de li Stockholmê der çûye, rewşa Kurdên Iranê û polîtîkaya hêzên mezin, bi taybetî polîtîkaya îngîlîz li îranê bi vekirî radixe li ber çavan. Çawa zanîn di salê şerê cîhanê yê duwemîn de li îranê gelên Azerî û Kurd ji bo azadîyê serî rakirin. Lê belê hêzên ku di vê bawerîyê de nîn in, bala wan zêtir li ser bawerîya "Tilîya Sovyetê" ye. Di romana Dîplomat de van herdu tezên cuda du kesên li dijî hev in, temsîl dikin. Yek ji vanan Lord Essex e, yek jî MacGregor e. Lord Essex tam dîplomatekî îngîlîz e, kincên dîplomasiya Ingilîz ya dîrokî li xwe kirîye, serhildanên gelên Azerî û Kurd wek du tevgerên demokratîk nabîne, van şerên azadîyê bi

teorîya "Tilîya Sovyetê" ve îzah dike û di rîya xwe dedimeşe. Lê belê MacGregor mirovekî zane ye, bi xwe geolog e, li îranê maye, zimanê Farisî zane, civata îranê, problemê wî welatî, daxwazên Azerî û Kurdan baş dinase. Ew jî di rîya xwe de dimeşe. Her çiqas ev herdu kes bi hevra kar dikin jî du kesine dijî hev in, dinya wan jî hev cuda ye. MacGregor bi çavên realîst, ne bi çavên dîplomatan li bûyeran dinêre. Essex di romanê de pey serokeşîrên Kurdan dikeve, dixwaze wan bikêşîne li bal xwe, pasîvîze bike, li ser Kurdan kontrola îngîlîz xurt bike(34). Essex polîtîkaya îngîlîz ya klasîk, ya zordest û firehbûnê temsîl dike, ew wek Rîşarê Dilbihesin dixwaze seferên rohilatê pêk bîne, polîtîkayê li ser hîm û bingehên zorê ava dike. Romana Dîplomat û mêrxasê wê Essex, romana Walter Scott ya bi navê Rîşarê Dilbihesin tîne bîra mirovan. Ev romana jî bi Swêdî çap bûye, ne tenê Swêdî bi gelek zimanên mayîn jî hatîye waşandin. Di romanê de polîtîkaya îngîlîz ya rohilatê îflas dike, can dide. Patîşahê Kurd Saladîn Eyubî bi mêrxasî û aşîwazîya xwe ve zora vê polîtîkayê dibe. Di rûpelên despêka romanê de peydabûna heft eşîrên Kurd û mêrxasîya wan li dinê-alemê wek çîrokekê cîh girtîye, nivîskar vê despêkê ve dixwaze mesajekê derheqa kal-bavên Saladîn Eyubî de bigihîne xwendevanan(35).

Tema Kurdan di hunera helbestvanîya Swêdî de cara pêşîn bi saya nivîskar Gunnar Ekelöf (1907-1968) de cîh werdigre. Di destana wî Dîwana Mîrê Emgionê (Diwan över fursten av Emgion) û dumahîka wê Partitur de serpêhatîya mîrekî Kurd heye. Ev mîr angorî Ekelöf bi destê Bîzansîyan hatîye girtin, paşê ew birine îstenbolê, li wira girtî maye, çavên wî derxistine. Ev mîrê Kurd dema

-69-

ji girtîgehê derdikeve bi alîkarîya dosteke dilovan rê dikeve, berbi Kurdistanê dimeşe, berî gavekê dixwaze here welatê xwe(36). Li ser Ekelöf, helbestên wî, rexneyên derheqa hunera wî û çavkanîyên mayîn de, di ronahîya zaniyarîyên dîrokî û civakî di lêkolîneke me ya mayîn de bi firehî wek beşeke bi serê xwe hatîye amade kirin(37). Romana ku Kurdan rûsipî dike, hêzên ku li dijî Kurdan rûreş dike, romana Mêrkujê Rûmetbilind (Den hedervarde mördaren) e, ya ku ji alîyê nivîskar Jan Guillou de hatîye nivîsîn. Di vê romanê de du zabitên Swêdî yê salbihurî du bajarên cuda li ser hev tên kuştin. Polês şikê dibe li ser çend Kurdan. Lê belê mêrxasê romanê yê bi navê deng Carl Gustaf Gilbert Hamilton ne di vê bawerîyê de ye. Ew li pey kesine din dikeve. Piştî xebat û lêkolîneke dûr û dirêj tê dîtîne ku ev zabitên ji alîyê kesên ku li dijî-nasîstan in, hatine kuştin, serborîya van zabitên diçe digihêje salên şerê cîhanê yê duwemîn. Di romanê de pêwendîyên Swêdîyên ku bi faşîstan ve

hevkarî kirine, bi van kuştinan ve tê mehkum kirin. Roman di van salên bihurî de vê polîtîkaya pro-Almanî rexne dike, ji alîyê din, di salên nêzik de jî êrîşên polêsê Swêdî yên îstîhbaratê li dijî "porreş an" jî rûreş dike(38). Nivîskarê vê berhemê Jan Guillou di romanên xwe yên mayîn de jî vê temayê bi firehî bi kar tîne. Li ser vê romanê agahdarîyên fireh di beşa Edebîyata Olof Palme de cîh girtîye(39). Ev romana ji alîyê pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de jî gelek balkêş e, cara pêşîn e ku ev pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan di nav berhemeke edebî de cîh digrin. Di van salên dawîn de çawa em dibînin ev pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan di edebîyata Kurdî de jî tê zimin. Ev bandûrhîştina bi taybetî piştî hatina Kurdan li Swêdê li dor salên 1980'an de dest pê kirîye, pêşta çûye. Piranîya berhemên ku li ser Kurdan bi zimanê biyanî hatine nivîsîn, paşê bi zimanê Swêdî der çûne bi taybetî ji zimanên îngîlîzî û Almanî hatine wergerandin. Çawa em dibînin berhemên çend nivîskarên Tirk û Kurd jî di van salên dawîn de cara pêşîn bi zimanê Swêdî hatine weşandin.

Ji salên 1970'an virda li Swêdê gelek efrandinên nivîskarê Tirk Yaşar Kemal bi zimanê Swêdî hatine weşandin. Di nav çend heban de tema Kurdan beşeke bingehîn pê tîne. Yaşar Kemal çawa li Frensê, wusan jî, li Swêdê baş tê nas kirin, qasî deh romanên wî bi zimanê Swêdî çap bûne. Ji vana Efsana Çîyayê Girîdaxê (Ararats Bergets Legend) di sala 1974'an li Stockholmê hatîye weşandin. Ev efrandina her çiqas wek efsaneke evîne tê zanîn jî, têda tekoşîna gundîyên belengaz li dijî hêzên hukumdar û motîfa Kurdan cîhekî -70-

ji girtîgehê derdikeve bi alîkarîya dosteke dilovan rê dikeve, berbi Kurdistanê dimeşe, berî gavekê dixwaze here welatê xwe(36). Li ser Ekelöf, helbestên wî, rexneyên derheqa hunera wî û çavkanîyên mayîn de, di ronahîya zaniyarîyên dîrokî û civakî di lêkolîneke me ya mayîn de bi firehî wek beşeke bi serê xwe hatîye amade kirin(37). Romana ku Kurdan rûsipî dike, hêzên ku li dijî Kurdan rûreş dike, romana Mêrkujê Rûmetbilind (Den hederverde mördaren) e, ya ku ji alîyê nivîskar Jan Guillou de hatîye nivîsîn. Di vê romanê de du zabitên Swêdî yên salbihurî du bajarên cuda li ser hev tînin kuştin. Polês şikê dibe li ser çend Kurdan. Lê belê mêrxasê romanê yê bi nav û deng Carl Gustaf Gilbert Hamilton ne di vê bawerîyê de ye. Ew li pey kesine din dikeve. Piştî xebat û lêkolîneke dûr û dirêj tê dîtîne ku ev zabitan ji alîyê kesên ku li dijî-nasîstan in, hatine kuştin, serborîya van zabitan diçe digihêje salên şerê cîhanê yê duwemîn. Di romanê de pêwendîyên Swêdîyên ku bi faşîstan ve hevkarî kirine, bi van kuştinan ve tê mehkum kirin. Roman di van

salên bihurî de vê polîtîkaya pro-Almanî rexne dike, ji alîyê din, di salên nêzîk de jî êrîşên polêsê Swêdî yê îstîhbaratê li dijî "porreş an" jî rûreş dike(38). Nivîskarê vê berhemê Jan Guillou di romanên xwe yê mayîn de jî vê temayê bi firehî bi kar tîne. Li ser vê romanê agahdarîyên fireh di beşa Edebîyata Olof Palme de cîh girtîye(39). Ev romana ji alîyê pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de jî gelek balkêş e, cara pêşîn e ku ev pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan di nav berhemê edebî de cîh digrin. Di van salên dawîn de çawa em dibînin ev pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan di edebîyata Kurdî de jî tê zimîn. Ev bandûrhîştina bi taybetî piştî hatina Kurdan li Swêdê li dor salên 1980'an de dest pê kirîye, pêşta çûye. Piraniya berhemên ku li ser Kurdan bi zimanê biyanî hatine nivîsîn, paşê bi zimanê Swêdî der çûne bi taybetî ji zimanên îngîlîzî û Almanî hatine wergerandin. Çawa em dibînin berhemên çend nivîskarên Tirk û Kurd jî di van salên dawîn de cara pêşîn bi zimanê Swêdî hatine weşandin.

Ji salên 1970'an virda li Swêdê gelek efrandinên nivîskarê Tirk Yaşar Kemal bi zimanê Swêdî hatine weşandin. Di nav çend heban de tema Kurdan beşeke bingehîn pê tîne. Yaşar Kemal çawa li Frensê, wusan jî, li Swêdê baş tê nas kirin, qasî deh romanên wî bi zimanê Swêdî çap bûne. Ji vana Efsana Çîyayê Girîdaxê (Ararats Bergets Legend) di sala 1974'an li Stockholmê hatîye weşandin. Ev efrandina her çiqas wek efsaneke evîne tê zanîn jî, têda tekoşîna gundîyên belengaz li dijî hêzên hukumdar û motîfa Kurdan cîhekî -70-

berbiçav werdigre(40). Herdu romanên wî yê ku dumahîka hev in ango Kuştina li Çarsîya Hesinkaran (Mordet pa smedemas torg) û Usiv-Usivok (Yusuf, lille Yusuf) de perîşanî û belengazîya malbateke Kurd heye. Di romana pêşîn de bav Memudê Kurd bi destê hukmetê tê kuştin(41), di romana duwemîn de jî lawê wî Usiv bi destê axakî can dide(42), ev malbata Kurd tu rehetîkê di romanê de nabîne. Meyro, jina Memud an jî dîya Usif jî piştî van bûyerên tîrş û tal pey belengazîya xwe dikeve. Di van herdu romanên de feodalîzm wek sîstemekê can dide, kuştina van herdu Kurdan di romanê de dibe nîşana hilweşîna feodalîzmê. Di sala 1984'an de romaneke Yaşar Kemal yeke mayîn bi navê Behra Hêrsketî (Vred gat hav) bi Swêdî tê weşandin. Di vê romanê de mêrxasê pêşîn masîvan Selîm e, ew gelekî ji tebîyetê hez dike. Selîmê tebîyethêz, Selîm leşkerîya xwe li Kurdistanê kirîye û tevî serhildana çîyayê Girîdaxê (1930) bûye. Di romanê de masîvan Selîm car-caran li ser van rojên bihurî disekine, van rojên tîrş û tal bîr tîne, wek leşkerên Tirk çawa li dijî Kurdan şer kirine behsa zordestîyên hukmeta Tirk

dike. Lê belê wek leşkerekî bi serê xwe wî rîya dilsozî û pakîyê hîlbijartîye, ew kesekî mirovhez û gelekî nêzîkî tebîyetê bûye, evîndarê behr û masîyan bûye(43). Xwendevanên Swêdî bi saya van çar romanên Yaşar Kemal, ji nêzîk ve bûne şahîdê nebaşîya rewşa Kurdên li Tirkîyê.

Nivîskarekî Tirk ku berhemên wî bi zimanê Swêdî hatine weşandin Osman Şahin e. Di çîrok û serpehatîyên wî de rewşa gundî û belengazên Kurd motifêke bingehîn pêk tîne. Pirtûka wî ya ku di sala 1983'an de bi navê Bayê Sor li Stockholmê çap bûye , babet û naveroka pirtûkê li ser Kurdan e. Di pirtûkê de bi zimanê Swêdî pêşgotîneke nivîskar jî cîh girtîye, ya ku di çapên Tirkî em rastî wê nayên. Di vê pêşgotinê de Osman Şahîn, rewşa Kurdên li deverên Dîyarbekirê û Rihayê çawa bandûrek li ser wî hîştîye, bi vekirî qala vê yekê dike. Nivîskar bi xwe li Dîyarbekirê xwendîye, li Rihayê jî, di nav Kurdan de mamostetî kirîye, gelek salên xwe di nav Kurdan de derbas kirîye(44).

Bi taybetî piştî salên 1980 dema bi hezaran Kurd hatin Swêdê çavkanîyên bi zimanê Swêdî li ser Kurdan her çûn zêde bûn. Berhemên nivîskarên Kurd bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, Xwendevanên Swêdî bi edebîyata Kurdî re bûne nas, kontaktên nivîskarên Kurd-Swêdî pêşta çûn, hejmara çavkanîyên li ser Kurdan ji nişkê ve zêde bûn. Pirtûkên zarokan yê Mahmut bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, wek Zarokên Îhsan (Ihsans barn) û Zozan-Keçeke Kurd (Zozan-En kurdisk flicka) di sala 1983 'an de jî

-71-

berbiçav werdigre(40). Herdu romanên wî yê ku dumahîka hev in ango Kuştina li Çarsîya Hesinkaran (Mordet pa smedemas torg) û Usiv-Usivok (Yusuf, lille Yusuf) de perîşanî û belengazîya malbateke Kurd heye. Di romana pêşîn de bav Memudê Kurd bi destê hukmetê tê kuştin(41), di romana duwemîn de jî lawê wî Usiv bi destê axakî can dide(42), ev malbata Kurd tu rehetîkê di romanê de nabîne. Meyro, jina Memud an jî dîya Usif jî piştî van bûyerên tîrş û tal pey belengazîya xwe dikeve. Di van herdu romanên de feodalîzm wek sîstemekê can dide, kuştina van herdu Kurdan di romanê de dibe nîşana hilweşîna feodalîzmê. Di sala 1984'an de romaneke Yaşar Kemal yeke mayîn bi navê Behra Hêrsketî (Vred gat hav) bi Swêdî tê weşandin. Di vê romanê de mêrxasê pêşîn masîvan Selîm e, ew gelekî jî tebîyetê hez dike. Selîmê tebîyethêz, Selîm leşkerîya xwe li Kurdistanê kirîye û tevî serhildana çîyayê Girîdaxê (1930) bûye. Di romanê de masîvan Selîm car-caran li ser van rojên bihurî disekine, van rojên tîrş û tal bîr tîne, wek leşkerên Tirk çawa li dijî Kurdan şer kirine behsa zordestîyên hukmeta Tirk

dike. Lê belê wek leşkerekî bi serê xwe wî rîya dilsozî û pakîyê hîlbijartîye, ew kesekî mirovhez û gelekî nêzîkî tebîyetê bûye, evîndarê behr û masîyan bûye(43). Xwendevanên Swêdî bi saya van çar romanên Yaşar Kemal, ji nêzîk ve bûne şahîdê nebaşîya rewşa Kurdên li Tirkîyê.

Nivîskarekî Tirk ku berhemên wî bi zimanê Swêdî hatine weşandin Osman Şahin e. Di çîrok û serpêhatîyên wî de rewşa gundî û belengazên Kurd motifêke bingehîn pêk tîne. Pirtûka wî ya ku di sala 1983'an de bi navê Bayê Sor li Stockholmê çap bûye , babet û naveroka pirtûkê li ser Kurdan e. Di pirtûkê de bi zimanê Swêdî pêşgotîneke nivîskar jî cîh girtîye, ya ku di çapên Tirkî em rastî wê nayên. Di vê pêşgotinê de Osman Şahîn, rewşa Kurdên li deverên Dîyarbekirê û Rihayê çawa bandûrek li ser wî hîştîye, bi vekirî qala vê yekê dike. Nivîskar bi xwe li Dîyarbekirê xwendîye, li Rihayê jî, di nav Kurdan de mamostetî kirîye, gelek salên xwe di nav Kurdan de derbas kirîye(44).

Bi taybetî piştî salên 1980 dema bi hezaran Kurd hatin Swêdê çavkanîyên bi zimanê Swêdî li ser Kurdan her çûn zêde bûn. Berhemên nivîskarên Kurd bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, Xwendevanên Swêdî bi edebîyata Kurdî re bûne nas, kontaktên nivîskarên Kurd-Swêdî pêşta çûn, hejmara çavkanîyên li ser Kurdan ji nişkê ve zêde bûn. Pirtûkên zarokan yê Mahmut bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, wek Zarokên Îhsan (Ihsans barn) û Zozan-Keçeke Kurd (Zozan-En kurdisk flicka) di sala 1983 'an de jî

-71-

romana wî Hêlîn bi zimanê Swêdî der çû(45).Di van berhemên Mahmut Baksî de tema pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan beşeke naverokê pêk tînin.

Mahmut Baksî pirtûka xwe Hana jî, li ser keşeke Asurî nivîsîye, ev keçîka ji Kurdistanê hatîye Swêdê. Pêwendîyên Kurd-Asurî û Swêdîyan di vê pirtûkê de ketine li nav hev (46).Di vî warî de naveroka vê pirtûkê û pirtûka Tomas Lagerstrom ya bi navê Reva ji Kerboranê (Flykten fran Kerboran) gelek nêzîkê hev in(47). Piranîya Asurîyên ku li Swêdê ne, ji deverên Merdînê, Kerboran, TurAbîdînê hatine û li Swêdê grûpeke mezin ya biyanîyan pêk anîne.

Di van salên dawîn de çawa em dibînin gelek berhemên helbestvanên Kurd bi zimanê zimanê Swêdî hatine çap kirin, wek berevoka helbestên Goran(48) û Şêrko Bêkes(49), ev herdu berhem jî wek du pirtûkên bi serê xwe hatine weşandin. Di sala 1991'an de jî nimûnên helbestên gelek nivîskarên Kurd di berevokê de bi hevra cîh girtin(50). Di warê nasandina edebîyata Kurdî ji bo Swêdîyan roleke gelek mezin jî kovara Svensk-Kurdisk Journal lîst, ku

bi temamî li ser Kurdan derketîye, di navbera salên 1985-1989'an de tam 16 hejmarê wê hatine weşandin. Ev kovara wek kovareke çandî, hunerî û edebî derketîye. Ji bo kovarê wek Göte Ask, Christian Raberg, Margareta Nordin-Brage, Rolf Hansson, Birgitta Östlund, Bengt Nordling û gelek Swêdîyên mayîn alîkarî kirine.

ÇAVKANÎ:

- 1) Skrifter av Victor Rydberg -Dikter, Stockholm, 1923, rûp.127.
- 2) Fredrika Bremer, Lifvet i Gamla Verlden under resor i söder och Österland, fjerde delen, Palestina och Turkiet, Stockholm, 1862, rûp.237.
- 3) V.F. Palmblad, Om persernas fornhavder,, Hermes,1821.
- 4) C.J.L. Almqvist, Törnrosens bok, Stockholm, 1858
- 5) C.J.L Almqvist, rûp.210
- 6) Verner von Heidenstams Dikter, Stockholm, 1947, rûp.81.
- 7) Verner von Heidenstam, Endymion, Stockholm,1894, rûp.72.
- 8) J. Morier, Haji Baba fran Ispahan, Stocholm, 1825, andra delen, rûp.1-28.
- 9) J. Morier, Ayesha eller den sköna flickan i Kars, Stockholm, 1936,rûp.7.
- 10) Karl May, Genom öknerna, Stockholm, 1906.
- 11) Karl May, Genom vilda Kurdistan, Stockholm, 1906.
- 12) Karl May, Bland kurdiska rövare, Stockholm,1928. Karl May, Bland kurdiska sjuvar, Stockholm,1928.
- 13) Ludvik Nordström, Varld-Sverige, Stockholm, 1928, rûp.202.

-72-

romana wî Hêlîn bi zimanê Swêdî der çû(45).Di van berhemên Mahmut Baksî de tema pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan beşeke naverokê pêk tînin.

Mahmut Baksî pirtûka xwe Hana jî, li ser keşeke Asurî nivîsîye, ev keçika ji Kurdistanê hatîye Swêdê. Pêwendîyên Kurd-Asurî û Swêdîyan di vê pirtûkê de ketine li nav hev (46).Di vî warê de naveroka vê pirtûkê û pirtûka Tomas Lagerstrom ya bi navê Reva ji Kerboranê (Flykten fran Kerboran) gelek nêzîkê hev in(47). Piranîya Asurîyên ku li Swêdê ne, ji deverên Merdînê, Kerboran, TurAbîdînê hatine û li Swêdê grûpeke mezin ya biyanîyan pêk anîne.

Di van salên dawîn de çawa em dibînin gelek berhemên helbestvanên Kurd bi zimanê zimanê Swêdî hatine çap kirin, wek berevoka helbestên Goran(48) û Şêrko Bêkes(49), ev herdu berhem jî wek du pirtûkên bi serê xwe hatine weşandin. Di sala 1991'an de jî nimûnên helbestên gelek nivîskarên Kurd di berevokê de bi hevra cîh girtin(50). Di warê nasandina edebîyata Kurdî ji bo Swêdîyan roleke gelek mezin jî kovara Svensk-Kurdisk Journal lîst, ku bi temamî li ser Kurdan derketîye, di navbera salên 1985-1989'an de tam 16 hejmarê wê hatine weşandin. Ev kovara wek kovareke çandî, hunerî û edebî derketîye. Ji bo kovarê wek Göte Ask, Christian

Raberg, Margareta Nordin-Brage ,Rolf Hansson, Birgitta Östlund,
Bengt Nordling û gelek Swêdîyên mayîn alîkarî kirine.

ÇAVKANÎ:

- 1) Skrifter av Victor Rydberg -Dikter, Stockholm, 1923, rûp.127.
  - 2) Fredrika Bremer, Lifvet i Gamla Verlden under resor i söder och Österland, fjerde delen, Palestina och Turkiet, Stockholm, 1862, rûp.237.
  - 3) V.F. Palmblad, Om persernas fornhavder,, Hermes,1821.
  - 4) C.J.L. Almqvist, Törnrosens bok, Stockholm, 1858
  - 5) C.J.L Almqvist, rûp.210
  - 6) Verner von Heidenstams Dikter, Stockholm, 1947, rûp.81.
  - 7) Verner von Heidenstam, Endymion, Stockholm,1894, rûp.72.
  - 8) J. Morier, Haji Baba fran Ispahan, Stocholm, 1825, andra delen, rûp.1-28.
  - 9) J. Morier, Ayesha eller den sköna flickan i Kars, Stockholm, 1936,rûp.7.
  - 10) Karl May, Genom öknen, Stockholm, 1906.
  - 11) Karl May, Genom vilda Kurdistan ,Stockholm, 1906.
  - 12) Karl May, Bland kurdiska rövare, Stockholm,1928. Karl May, Bland kurdiska sjuvar, Stockholm,1928.
  - 13) Ludvik Nordström, Varld-Sverige, Stockholm, 1928, rûp.202.
- 72-
- 14) Marika Stjernstedt, Armeniernas fruktansvarda lage, Stockholm, 1917,rûp.l4.
  - 15) Marika Stjernstedt, Kring ett aktenskap, Stockholm, 1953, rûp.441.
  - 16) Franz Werfel, De fyrtio dagarna pa Musa Dagh, Stockholm, 1935.
  - 17) Elgin Grosecloce, Ararat, Stockholm, 1940.
  - 18) Irmelin Sandman Lilius, Kapten Grunnstedt, Stockholm, 1974, rûp.43.
  - 19) Irmelin Sandman Lilius, Mattan fran Kars, Stockholm, 1990.
  - 20) Kurban Said, Ali och Nino, Stockholm, 1973, rûp.114.
  - 21) Imam Raguza, Kaukasiska Folk-sagor, Stockholm, 1943, Kurdisk saga,rûp.l68-171.
  - 22) Stik Wikander, Recueil de textes Kourmandji, Uppsala-Wiesbaden, 1959.
  - 23) Stik Wikander, Ein Fest bei den Kurden und Avesta, Orientalia Suecana, Uppsala, vol.IX (1960).
  - 24) Stig Wikander-Osman Sebri, Un temoignage curde sur les Yezidis du Djebel Sindjar, Orientalia Suecana, Uppsala, vol.II 1953).
  - 25) Sigrid Nyberg Kahle, H.S. Nyberg i Kurdistan, Svensk-Kurdisk Journal, Nr:l-2 (1986).
  - 26) Bo Utas, Kurdiska dialekter och skriftsprak, Svensk-Kurdisk Journal, Nr: 1-(1986).
  - 27) Mem och Zin, översattning fran engelska av Robert Alftan, Helsingfors, 1980.
  - 28) Ferhat Shakely, Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani, Stockholm,1985.

- 29) Astrid Estberg, Marianne i Mesopotamien, Stockholm, 1954.
- 30) Agatha Christie Mord i Mesopotamien, Stockholm, 1988. En flicka kom tiil Bagdad, Stockholm, 1976.
- 31) George Halban, Malik-Vargen, Stockholm,1976, rûp.298.
- 32) Gerald Seymour, Rörligt mal, Stockholm, 1990, rûp.281.
- 33) Betty Mahmoody, Inte utan min dotter, Stockholm, 1988, rûp.407.
- 34) James Aldridge, Diplomaten, Stockholm, 1951, rûp.581.
- 35) Walter Scott, Rickard Lejonharta, Uddevalla, 1988, rûp. 32.
- 36) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965 Partitur, Stockholm, 1969.
- 37) Rohat, Bagerên Bîzansî û Tradejîya "Welatê Dengbêjên Kor"- Gunnar Ekelöf (1907-1968), Bergeh, Nr:5/1990, Stockholm
- 38) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990.
- 39) Rohat, Di nav "Edebîyata Olof Palme" de Nêçîra Kurdan, Bergeh, Nr.6/1991, Stockholm,
- 40) Yaşar Kemal, Ararat bergets legend, Ösrevala, 1974.
- 41) Yaşar Kemal, Mordet pa smedernas torg, Avesta, 1977.
- 73-
- 14) Marika Stjernstedt, Armeniernas fruktansvarda lage, Stockholm, 1917,rûp.l4.
- 15) Marika Stjernstedt, Kring ett aktenskap, Stockholm, 1953, rûp.441.
- 16) Franz Werfel, De fyrtio dagarna pa Musa Dagh, Stockholm, 1935.
- 17) Elgin Grosecloce, Ararat, Stockholm, 1940.
- 18) Irmelin Sandman Lilius, Kaptan Grunnstedt, Stockholm, 1974, rûp.43.
- 19) Irmelin Sandman Lilius, Mattan fran Kars, Stockholm, 1990.
- 20) Kurban Said, Ali och Nino, Stockholm, 1973, rûp.114.
- 21) Imam Raguza, Kaukasiska Folk-sagor, Stockholm, 1943, Kurdisk saga,rûp.l68-171.
- 22) Stik Wikander, Recueil de textes Kourmandji, Uppsala-Wiesbaden, 1959.
- 23) Stik Wikander, Ein Fest bei den Kurden und Avesta, Orientalia Suecana, Uppsala, vol.IX (1960).
- 24) Stig Wikander-Osman Sebri, Un temoignage curde sur les Yezidis du Djebel Sindjar, Orientalia Suecana, Uppsala, vol.II 1953).
- 25) Sigrid Nyberg Kahle, H.S. Nyberg i Kurdistan, Svensk-Kurdisk Journal, Nr:l-2 (1986).
- 26) Bo Utas, Kurdiska dialekter och skriftsprak, Svensk-Kurdisk Journal, Nr: 1-(1986).
- 27) Mem och Zin, översattning fran engelska av Robert Alftan, Helsingfors, 1980.
- 28) Ferhat Shakely, Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani, Stockholm,1985.
- 29) Astrid Estberg, Marianne i Mesopotamien, Stockholm, 1954.

- 30) Agatha Christie Mord i Mesopotamien, Stockholm, 1988. En flicka kom till Bagdad, Stockholm, 1976.
- 31) George Halban, Malik-Vargen, Stockholm, 1976, rûp.298.
- 32) Gerald Seymour, Rörligt mal, Stockholm, 1990, rûp.281.
- 33) Betty Mahmoody, Inte utan min dotter, Stockholm, 1988, rûp.407.
- 34) James Aldridge, Diplomaten, Stockholm, 1951, rûp.581.
- 35) Walter Scott, Rickard Lejonharta, Uddevalla, 1988, rûp. 32.
- 36) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965 Partitur, Stockholm, 1969.
- 37) Rohat, Bagerên Bîzansî û Tradejîya "Welatê Dengbêjên Kor"- Gunnar Ekelöf (1907-1968), Bergeh, Nr:5/1990, Stockholm
- 38) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990.
- 39) Rohat, Di nav "Edebîyata Olof Palme" de Nêçîra Kurdan, Bergeh, Nr.6/1991, Stockholm,
- 40) Yaşar Kemal, Ararat bergets legend, Ösrevala, 1974.
- 41) Yaşar Kemal, Mordet på smedernas torg, Avesta, 1977.

-73-

- 42) Yaşar Kemal, Yusuf, lille Yusuf, Malmö, 1983.
- 43) Yaşar KemaLVredgat hav.Stockholm, 1985.
- 44) Osman Şahin, Den röda vinden, Stockholm, 1983.
- 45) Mahmut Baksi-Elin Clason, Helin, Stockholm,1983.
- 46) Mahmut Baksi, Hana, Stockhohn,1981
- 47) Tomas Lagerström, Flykten från Kerboran, Stockholm, 1980.
- 48) Goran, Tarar och konst,dikter, Stockholm, 1986.
- 49) Sherko Bekes, Sma speglar (Dikter 1978-1989), Stockholm, 1989.
- 50) Doften av mitt lands moln- Modern Kurdisk lyrik, Stockholm, 1991.

-74-

- 42) Yaşar Kemal, Yusuf, lille Yusuf, Malmö, 1983.
- 43) Yaşar KemaLVredgat hav.Stockholm, 1985.
- 44) Osman Şahin, Den röda vinden, Stockholm, 1983.
- 45) Mahmut Baksi-Elin Clason, Helin, Stockholm,1983.
- 46) Mahmut Baksi, Hana, Stockhohn,1981
- 47) Tomas Lagerström, Flykten från Kerboran, Stockholm, 1980.
- 48) Goran, Tarar och konst,dikter, Stockholm, 1986.
- 49) Sherko Bekes, Sma speglar (Dikter 1978-1989), Stockholm, 1989.
- 50) Doften av mitt lands moln- Modern Kurdisk lyrik, Stockholm, 1991.

-74-

A A

LI SER HELBESTVANIYA "MIRE KURD" :

GUNNAREKELÖF

(1907-1968)

Dema min di çavkanîyê Swêdî de pêwendîyên Kurdan û Swê-

dîyan bi çavekî dîrokî raçav dikir, dikoland, çend pêwendîyên edebî û hunerî gelek bala min kişand. Bi taybetî nûnerê edebîyata Swêdî ya nûjen Gunnar Ekelöf (1907-1968), tema rohilatê di nav helbestvanîya wî de zêdetir ez di bin bandûra xwe de hîştim, çawa pirsê Rohilatê, Bîzansê û Kurdan li ser Ekelöf bandûreke bingehîn hîştîye.

Di navbera salên 1965-1968'an de, piştî helbestên wî yên ku bi tema Kurdî ve xemilîne hatin weşandin, di nav nivîskar û rexnevan, lêkolînevan û muhîtên edebî de bi van helbestan ve girêdayî gelek raberzîn (muneqaşeyên) bi kêrhatî derheqa Kurdan de pêk hatin, rewşa Kurdan bala gelek Swêdîyan kişand. Lê belê qasî Swêdîyan, Ekelöf bala Kurdan ewqas nekişandîye li ser xwe, ne herdu pirtûkên wî yên li ser Kurdan bi zimanê Kurdî der çûne, ne li ser nivîskar lêkolînek hatîye çê kirin, ne jî helbesteke wî wek em pê dizanin bi zimanê Kurdî hatîye weşandin.

Bi taybetî tema Kurdan sê salên wî yên dawîn de çawa dibêjin wek birûskeke îlhamê di huner û helbestvanîya Ekelöf de peyda bûye. Êş-jana Kurdan çima ewqas ew êşandîye? Bersîva vê pirsê ewqas ne hêsa ye, ev yeka bi çend faktorên ve girêdayîye, bersîv tenê bi alîkarîya pêlekaneke (derince) çar gavên ve dikare zelal bibe: a) Zanebûna wî ya li ser welatên rohilatê, b) Dîroka Bîzansê, c) Şerê Kurda yê jibîrkirî di salên şêstî de, d) Faktorê tenêmayîna di jîyîna Ekelöf de. Guhdarî, bal û evîna wî li ser rohilatê di çend berhemên wî de, li dora Kurdan berev bûye, tîr bûye û formeke berbiçav, konkret wergirtîye. Bi taybetî rewşa Kurdan, xwexwetîya vê rewşê ya balkêş û jîyîna Ekelöf dema mirov dide ber hev gelek wekhevî û nêzîkayî di navbera wan de hene.

-75-

A A

LI SER HELBESTVANIYA "MIRE KURD" :

GUNNAREKELÖF

(1907-1968)

Dema min di çavkanîyê Swêdî de pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan bi çavekî dîrokî raçav dikir, dikoland, çend pêwendîyên edebî û hunerî gelek bala min kişand. Bi taybetî nûnerê edebîyata Swêdî ya nûjen Gunnar Ekelöf (1907-1968), tema rohilatê di nav helbestvanîya wî de zêdetir ez di bin bandûra xwe de hîştim, çawa pirsê Rohilatê, Bîzansê û Kurdan li ser Ekelöf bandûreke bingehîn hîştîye.

Di navbera salên 1965-1968'an de, piştî helbestên wî yên ku bi tema Kurdî ve xemilîne hatin weşandin, di nav nivîskar û rexnevan, lêkolînevan û muhîtên edebî de bi van helbestan ve girêdayî gelek

raberzîn (muneqaşeyên) bi kêrhatî derheqa Kurdan de pêk hatin, rewşa Kurdan bala gelek Swêdîyan kişand. Lê belê qasî Swêdîyan, Ekelöf bala Kurdan ewqas nekişandîye li ser xwe, ne herdu pirtûkên wî yên li ser Kurdan bi zimanê Kurdî der çûne, ne li ser nivîskar lêkolînek hatîye çê kirin, ne jî helbesteke wî wek em pê dizanin bi zimanê Kurdî hatîye weşandin.

Bi taybetî tema Kurdan sê salên wî yên dawîn de çawa dibêjin wek birûskeke îlhamê di huner û helbestvanîya Ekelöf de peyda bûye. Êş-jana Kurdan çima ewqas ew êşandîye? Bersîva vê pirsê ewqas ne hêsa ye, ev yeka bi çend faktorên ve girêdayîye, bersîv tenê bi alîkarîya pêlekaneke (derince) çar gavên ve dikare zelal bibe:

a) Zanebûna wî ya li ser welatên rohilatê, b) Dîroka Bîsansê, c) Şerê Kurda yê jibîrkirî di salên şêstî de, d) Faktorê tenêmayînê di jîyîna Ekelöf de. Guhdarî, bal û evîna wî li ser rohilatê di çend berhemên wî de, li dora Kurdan berev bûye, tîr bûye û formeke berbiçav, konkret wergirtîye. Bi taybetî rewşa Kurdan, xwexwetîya vê rewşê ya balkêş û jîyîna Ekelöf dema mirov dide ber hev gelek wekhevî û nêzîkayî di navbera wan de hene.

-75-

BI KURDAN VE IDENTIFIKASYON

Ekelöf di sala 1907'an de tê dinê, di sala 1916'an bavê xwe wunda dike, havîna wê salê jî dîya wî bi "bavekî mayîn" re dibe nas, dema ev cotê teze dixwaze here Norveçê ji bo gerê, Ekelöfê heyşt salî jî, di oteleke zarokan de dihêlin. Ev motîva tenêmayînê, bêgavîyê, wek tenêmayîna Kurdan, bi netewekî di nav çar agirên de maye, dibe yek. Ekelöf di çarçeveke edebî û hunerî de kincên Kurdan xwe dike û dibe mîrekî Kurd xwe digihîne kûraya sedsalîya yanzdan. Ev identifîkasyona bala çend kesên ku li ser efirandinê Ekelöf kar kirine, kêmhîndîk kişandîye. Carl Olof Sommar yê ku li ser jîyîna Ekelöf bîografîke here mezin amade kirîye, ew tê de dibêje ku: "Dîwana Mîrê Emgionê ya ku di dawîya meha Oktobra sala 1965'an de der çû, bûyerên xortanîya Ekelöf û salên paş bi hevra girê dide"(1). Derheqa motîva tenêmayînê de, em dikarin bêjin ku, ew di gelek berhemên xwe de bi jana tenêmayînê ve şer dike. Di helbesteke xwe de wek Kurdên koçer bêstar maye, cîhê wî ne li erdê, ne jî li ezmanan heye:

Gunnar Ekelöf

-76-

BI KURDAN VE IDENTIFIKASYON

Ekelöf di sala 1907'an de tê dinê, di sala 1916'an bavê xwe wunda dike, havîna wê salê jî dîya wî bi "bavekî mayîn" re dibe nas, dema ev cotê teze dixwaze here Norveçê ji bo gerê, Ekelöfê heyşt salî

jî, di oteleke zarokan de dihêlin. Ev motîva tenêmayînê, bêgavîyê, wek tenêmayîna Kurdan, bi netewekî di nav çar agirana de maye, dibe yek. Ekelöf di çarçeveke edebî û hunerî de kincên Kurdan xwe dike û dibe mîrekî Kurd xwe digihîne kûraya sedsalîya yanzdan. Ev identîfikasyona bala çend kesên ku li ser efirandinên Ekelöf kar kirine, kêmhindîk kişandîye. Carl Olof Sommar yê ku li ser jîyîna Ekelöf bîografîke here mezin amade kirîye, ew tê de dibêje ku: "Dîwana Mîrê Emgionê ya ku di dawîya meha Oktobra sala 1965'an de der çû, bûyerên xortanîya Ekelöf û salên paş bi hevra girê dide"(1). Derheqa motîva tenêmayînê de, em dikarin bêjin ku, ew di gelek berhemên xwe de bi jana tenêmayînê ve şer dike. Di helbesteke xwe de wek Kurdên koçer bêstar maye, cîhê wî ne li erdê, ne jî li ezmanan heye:

Gunnar Ekelöf

-76-

Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
dibêje helbestvan
ew di navbera Achriat Busrayê dimîne
du cîhên ku tune ne
tu çemên ku bi hevra nakişin.
Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
li tu welatekî namîne
ne li ber aveke ji du çeman pêk tê
ne li vê cîhanê
ne li vî ezmanî.
Belkî di navbera
ban û kubeyê.
Li qelîşteka
Rohilatê û rojavayê.

Ji ber vê yekê ez parçekî gelê koçer im.

Derheqa vê tenêmayînê de, di lêkolîneke xwe de Anders Olsson wuhan dibêje: "Ew kesê tenêmayî ku bêkok- awa deng dike, bi hêsanî Kurdên bindest û koçer ve xwe dike yek"(2). Lêkolînavanekî mayîn Bengt Landgren yê ku li ser huner û efirandinên Ekelöf de xebateke doktorayê pêk anîye, di warê pîrsa tenêmayînê de bi Olsson ve hemfikir e: "Tenêmayîn wek rêvaçûyîneke jîyînê li bal Ekelöf bêşik roleke gelek mezin îstîye"(3). Ekelöf di helbesteke xwe de vê tenêmayînê awa tîne zimîn: "Ez li vî welatî xerîb im, lê ev welata di hundirê min de xerîbek nîne"(4).

Ev xetan gelek manekûr û rênîşandar in. Motiva "Welatê Xalîbûyî" di realîta Kurdistanê de îfadeke zor giring e. Welatê ku bi hêzên dijmin, neyar û biyanî ve tijî be, an jî pêwendîyên nemirovî, sar, nepak li wî welatî bejn bidin, wê çaxê mana peyva "xerîbîyê" bi xwe

zelal dibe.

Çawa emê paşê jî bibînin, bi taybetî efrandinên wî yên bi navê
Dîwana Mîrê Emgion, Partitur û helbestên wî yên din de, bi Kurdan
ve idenifikasyona wî xurttir dibe, ew dibe mîrekî Kurd, tê girtin,
di girtîgehê de bi salan dimîne, ezîyetekî mezin lê dibe, çavên
wî tên derxistin û paşê jî îstenbolê rê dikeve, berê xwe dide Kurdistanê.

-77-

Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
dibêje helbestvan
ew di navbera Achriat Busrayê dimîne
du cîhên ku tune ne
tu çemên ku bi hevra nakişin.
Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
li tu welatekî namîne
ne li ber aveke ji du çeman pêk tê
ne li vê cîhanê
ne li vî ezmanî.
Belkî di navbera
ban û kubeyê.
Li qelîşteka
Rohilatê û rojavayê.

Ji ber vê yekê ez parçekî gelê koçer im.
Derheqa vê tenêmayîne de, di lêkolîneke xwe de Anders Olsson
wuhan dibêje: "Ew kesê tenêmayî ku bêkok- awa deng dike, bi hêsanî Kurdên
bindest û koçer ve xwe dike yek"(2). Lêkolînavanekî mayîn Bengt Landgren
yê ku li ser huner û efrandinên Ekelöf de xebateke doktorayê
pêk anîye, di warê pirsê tenêmayîne de bi Olsson ve hemfikir e:
"Tenêmayîn wek rêvaçûyîneke jîyîne li bal Ekelöf bêşik roleke gelek mezin
îstîye"(3). Ekelöf di helbesteke xwe de vê tenêmayîne awa tîne zimîn:
"Ez li vî welatî xerîb im, lê ev welata di hundirê min de xerîbek nîne"(4).
Ev xetan gelek manekûr û rênîşandar in. Motiva "Welatê Xalîbûyî"
di realîta Kurdistanê de îfadeke zor giring e. Welatê ku bi hêzên
dijmin, neyar û biyanî ve tijî be, an jî pêwendîyên nemirovî, sar, nepak
li wî welatî bejn bidin, wê çaxê mana peyva "xerîbîyê" bi xwe
zelal dibe.

Çawa emê paşê jî bibînin, bi taybetî efrandinên wî yên bi navê
Dîwana Mîrê Emgion, Partitur û helbestên wî yên din de, bi Kurdan
ve idenifikasyona wî xurttir dibe, ew dibe mîrekî Kurd, tê girtin,
di girtîgehê de bi salan dimîne, ezîyetekî mezin lê dibe, çavên
wî tên derxistin û paşê jî îstenbolê rê dikeve, berê xwe dide Kurdistanê.

-77-

EVINAROHILATE

Her çiqas îlhama li ser Kurdan li bal Ekelöf pîştî gera wî ya Istenbolê di sala 1965'na de teqîyabûye jî, welatên rohilatê, zimanedebîyat, çand û dîroka wan di xortanîya wî de, di sala 1926'an de Ekelöf berbi xwe kişandîye. Di sala 1926 ew diçe Îngîlterê wekî rohilatnasîyê di xwendegêha School of Oriental Studies de bixwîne, ew li wira termînekê berdeyam dike, paşê tê Universîta Uppsala di beşê Zimanên Rohilatê de fêrî zimanê Farisî dibe. Ew li ber destê rohilatnasê navdar H.S.Nyberg derheqa rohilatê de zanîyarîyên xwe pêşta dibe, ew wusan jî diçe Parîsê. Di nameke xwe de ew vê destpêkê wek "Evîna min ya rohiyatê" (min karlek till Österlandet) bi nav dike(5). Li salên pêş ev evîna rohilatê, li ser hunera helbestvanîya wî de bandûreke fireh dihêle.

Piştî xwendina xwe ya rohilatnasîyê, ew bi taybetî li ser edebîyata rohilatê bala xwe gelek kûr dike. Di vî warî de pirtûka Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi (1165-1240) ya bi navê Tarjuman El-Aswhaq (Tercumanê Daxwaziyê) bandûreke gelek mezin li ser wî dihêle û jê îstîfade dike(6). Ekelöf dema dîwana xwe ya li ser mîrê Kurd di sala 1965 'an diweşîne, çend xetên vê pirtûkê jî, di rûpelê pêşîn de cîwar dike wek prologeke Al-Arabî:

Ev helbestê min bê kafîye ye
ez tenê dîyarî Wê dikim.

Peyva "Wê" armanca min e û naxwazim qebûl bikim pevguhastineke din ji "Bide" û "Bistîne" zêdetir.

Ji alîyê din Ekelöf di rêça resamê Swêdî Ivan Augeli (1869-1917) de meşîyaye, ew gelek ecibandîye. Ji ber ku Augeli tema rohilatê di hunerê xwe de xistîye babeteke balkêş, Erebi baş zanibîye, gelek salan li Misirê û li welatên mayîna maye. Çawa N.S.Nyberg di lêkolîneke xwe ya li ser wî de dîyar dike ku, Augeli, Al-Arabi ji xwe re "şêxekî mezin" hesab kirîye(7). Bi kurtî Ekelöf bi alîkarîya Ivan Augeli, Al-Arabi ji xwe re kirîye mamoste, bi vî tehrî Ekelöf bûye peyketîyê Ivan Augeli(8) û Al-Arabi. Lêkolîneke mayîn ku Ekelöf bêtir jê hez kirîye, ji xwe re çavkanîke giring hesibandîye, derheqa rohilatê de, jê re derîkî nûh vekirîye, lêkolîna Prof. Karl Krumbacher(9) ya bi navê Dîroka Edebîyata Bîzansî ye (Geschichte der byzantischen Litteratur). Bi taybetî destana Digenis Basileios Akratis gelek bala Ekelöf kişandîye. Bûyerên ku di vê de-

EVINAROHILATE

Her çiqas îlhama li ser Kurdan li bal Ekelöf pîştî gera wî ya Istenbolê di sala 1965'na de teqîyabûye jî, welatên rohilatê, zimanedebîyat, çand û dîroka wan di xortanîya wî de, di sala 1926'an de Ekelöf berbi xwe kişandîye. Di sala 1926 ew diçe Îngîlterê wekî rohilatnasîyê

di xwendegeha School of Oriental Studies de bixwîne, ew li wira termînekê berdewam dike, paşê tê Universîta Uppsala di beşê Zimanên Rohilatê de fêrî zimanê Farisî dibe. Ew li ber destê rohilatnasê navdar H.S.Nyberg derheqa rohilatê de zanîyarîyên xwe pêşta dibe, ew wusan jî diçe Parîsê. Di nameke xwe de ew vê destpêkê wek "Evîna min ya rohiatê" (min karlek till Österlandet) bi nav dike(5). Li salên pêş ev evîna rohilatê, li ser hunera helbestvanîya wî de bandûreke fireh dihêle.

Piştî xwendina xwe ya rohilatnasîyê, ew bi taybetî li ser edebîyata rohilatê bala xwe gelek kûr dike. Di vî warî de pirtûka Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi (1165-1240) ya bi navê Tarjuman El-Aswhaq (Tercumanê Daxwaziye) bandûreke gelek mezin li ser wî dihêle û jê îstîfade dike(6). Ekelöf dema dîwana xwe ya li ser mîrê Kurd di sala 1965 'an diweşîne, çend xetên vê pirtûkê jî, di rûpelê pêşîn de cîwar dike wek prologeke Al-Arabî:

Ev helbestê min bê kafîye ye
ez tenê dîyarî Wê dikim.

Peyva "Wê" armanca min e û naxwazim qebûl bikim pevguhastineke din ji "Bide" û "Bistîne" zêdetir.

Ji alîyê din Ekelöf di rêça resamê Swêdî Ivan Augeli (1869-1917) de meşîyaye, ew gelek ecibandîye. Ji ber ku Augeli tema rohilatê di hunerê xwe de xistîye babeteke balkêş, Erebi baş zanibîye, gelek salan li Misirê û li welatên mayîna maye. Çawa N.S.Nyberg di lêkolîneke xwe ya li ser wî de dîyar dike ku, Augeli, Al-Arabi ji xwe re "şêxekî mezin" hesab kirîye(7). Bi kurtî Ekelöf bi alîkarîya Ivan Augeli, Al-Arabi ji xwe re kirîye mamoste, bi vî tehrî Ekelöf bûye peyketîyê Ivan Augeli(8) û Al-Arabi. Lêkolîneke mayîn ku Ekelöf bêtir jê hez kirîye, ji xwe re çavkanîke giring hesibandîye, derheqa rohilatê de, jê re derîkî nûh vekirîye, lêkolîna Prof. Karl Krumbacher(9) ya bi navê Dîroka Edebîyata Bîzansî ye (Geschichte der byzantischen Litteratur). Bi taybetî destana Digenis Basileios Akritis gelek bala Ekelöf kişandîye. Bûyerên ku di vê de-78-

stana mêrxasîyê de cîh girtine di dewra Bizansî de li dorberê çemê Dicle û Firatê derbaz dibin, li ser mêranîya Digenis Akritis de hatîye gotin, ev efrandîneke folklorîk tê hesibandin(10). Ekelöf dema dîwana li ser mîrê Kurd nivîsîye, gelek tişt ji vê destanê wergirtîye. Digenis Akritis bi xwe Yunan (gerek) bûye, ji bo parastina sînorên Bizansê li rohilatê li hemberî muslimanan şer kirîye. Ew ji alîyê bav de Erebi bûye, bav dîn guhirandîye, dîya wî Yunan bûye. Destana Digenis Akritis wek Stranên Roland li Frensê, Helbestên El Cid li Ispanyê, Nibelungenlieds li Almanyê bi motivên mêrxasîyê û

li dijî musulmanan ve xemilîye.

Çawa tê xuyanê Ekelöf, ev destana Bizansî ji bo berhemên xwe yê li ser Kurdan wek bingeh û çavkanîke îlhamê wergirtîye. Bi taybetî dîwana Ekelöf, berhemên berdewama wê û destana Digenis Akritas, ji alîyê cîh, dem û tehrê bûyeran de gelek nêzikî hev in. Ekelöf, di noteke xwe de behşa îfadekê dike: "çanda tevlihevbûyî" (bland kultur). Ew dibêje dê û bavê gelek sînorparêzan ji netewên cuda bûn, ew di navbera înteresên polîtîk yê nelihevhatî de westîyabûn. Ekelöf derheqa Mîrê Emgionê de dibêje ku, di giyanê wî de ramanên Yunanî, Erebi û îranî digihêjin hev, ew nîv-xiristîyan bûye. Ekelöf çend cîhên mayîn de dîyar dike ku, di nav filozofîya jîyîna Mîrî Emgionê de ekletîzma bawerîyên dînê cuda de roleke mezin jî, dînê Manî (Manîşeîzm, bi Swêdî: manikeîsmen) lîstîye. Kurdan serdemên kevn de gelekî bawerîya xwe vî dînî anîne. Ji alîyê din Ekelöf xwastîye mêrxasekî wek Mîrê Emgionê ji fanatîzmê dûr bimîne. Van bîr û bawerîyên humanîter, ev Mîrê Kurd ji ramanên pro-îslamî dûr hîştîye, nêzikî tekoşîna navbera Ormus û Ahrîman, pakî-nepakî, ronahî-tarîyê kirîye, ew li dijî ejderha bûye şovalyekî.

Ji alîyê mêrxasîyê de, Ekelöf di Divana Mîrê Emgionê de van herdu mêrxasan - Mîrê Kurd û Digenis Akritas- bi hev dide nasîn, mîrê Kurd silavên germîn dibarîne:

Ji pişt ve, dizîka ve kuştin

karê min nîne, bi min nake.

Ez bi xwe ji pişt ve hatim girtin

û min hêdî-hêdî

gelek giran dikujin.

Eger ez rastî te bihatama Digenis

meyê çek-sîlah danîya erdê

û hev hemêz bikira

û hevra dûr-dirêj deng bikira

li ser vî tiştê ku meyê îro li ser şer derxista

û ji bo xatirxwestinê meyê hev hemêz bikira.

-79-

stana mêrxasîyê de cîh girtine di dewra Bizansî de li dorberê çemê Dicle û Firatê derbaz dibin, li ser mêranîya Digenis Akritas de hatîye gotin, ev efrandineke folklorîk tê hesabandin (IO). Ekelöf dema dîwana li ser mîrê Kurd nivîsîye, gelek tişt ji vê destanê wergirtîye. Digenis Akritas bi xwe Yunan (grek) bûye, ji bo parastina sînorên Bizansê li rohilatê li hemberî musulmanan şer kirîye. Ew ji alîyê bav de Erebi bûye, bav dîn guhirandîye, dîya wî Yunan bûye. Destana Digenis Akritas wek Stranên Roland li Frensê, Helbestên El

Cid li Ispanyê, Nibelungenlieds li Almanyê bi motivên mêrxasîyê û li dijî musulmanan ve xemilîye.

Çawa tê xuyanê Ekelöf, ev destana Bizansî ji bo berhemên xwe yê li ser Kurdan wek bingeh û çavkanîke îlhamê wergirtîye. Bi taybetî dîwana Ekelöf, berhemên berdewama wê û destana Digenis Akritas, ji alîyê cîh, dem û tehrê bûyeran de gelek nêzikî hev in. Ekelöf, di noteke xwe de behşa îfadekê dike: "çanda tevlihevbûyî " (bland kultur). Ew dibêje dê û bavê gelek sînorparêzan ji netewên cuda bûn, ew di navbera înteresên polîtîk yê nelihevhatî de westîyabûn. Ekelöf derheqa Mîrê Emgionê de dibêje ku, di giyanê wî de ramanên Yunanî, Erebi û îranî digihêjin hev, ew nîv-xiristîyan bûye. Ekelöf çend cîhên mayîn de dîyar dike ku, di nav filozofîya jîyîna Mîrî Emgionê de ekletîzma bawerîyên dînê cuda de roleke mezin jî, dînê Manî (Manîşeîzm, bi Swêdî:manikeismen) lîstîye. Kurdan serdemên kevn de gelekî bawerîya xwe vî dînê anîne. Ji alîyê din Ekelöf xwastîye mêrxasekî wek Mîrê Emgionê ji fanatîzmê dûr bimîne. Van bîr û bawerîyên humanîter, ev Mîrê Kurd ji ramanên pro-îslamî dûr hîştîye, nêzikî tekoşîna navbera Ormus û Ahrîman, pakî-nepakî, ronahî-tarîyê kirîye, ew li dijî ejderha bûye şovalyekî.

Ji alîyê mêrxasîyê de, Ekelöf di Divana Mîrê Emgionê de van herdu mêrxasan - Mîrê Kurd û Digenis Akritas- bi hev dide nasîn, mîrê Kurd silavên germîn dibarîne:

Ji pişt ve, dizîka ve kuştin

karê min nîne, bi min nake.

Ez bi xwe ji pişt ve hatim girtin

û min hêdî-hêdî

gelek giran dikujin.

Eger ez rastî te bihatama Digenis

meyê çek-sîlah danîya erdê

û hev hemêz bikira

û hevra dûr-dirêj deng bikira

li ser vî tiştê ku meyê îro li ser şer derxista

û ji bo xatirxwestinê meyê hev hemêz bikira.

-79-

Ekelöf heyfa xwe ya tenêmayînê di zaroktîya xwe de, di salên dawîn de ji gerên rohilatê wek Tunis, Tirkîye û welatên Ewrûpî yê ku bi rohilatê ve pêwendîyên dîrokî pêk anîne, wek îtalya, Yunanîstanê ji van welatan derxistîye. Ekelöf çûye welatên mayîn jî.

Ev koçerî û rêwîtî di jîyîna wî de bûye karê rojê, vî faktorî di helbestvanîya wî de pêkhatina motîva bêkesîyê, belengazîyê û li dijî vê jîyîna tal-tirş zemîneke serhildanê amadekirîye. Ji bo nivîsîna helbestên

protestoyê pey rêça rastîyê ketîye. Bi taybetî gerên wî yên li Îtalyê (1952) û Yunanîstanê (1960) zaniyarîyên wî li ser Împaratorîya Romayê, nemaze jî zanîyarîyên li ser sînorên vê Împaratorîyê li rohilatê yên ku ji Kurdan re tenê êş û jan peyda kirine, gelek fireh kirîye. Ekelöfji bo ku van zanîyarîyên xwe hin jî pêşta bibe, di sala 1965'an de çû Tirkîyê, paytextê vê Împaratorîya kevn Konstantînopelê (Îstenbul). Wî, rewşa rohilatê bi çavên xwe ve dît(11).

Bi taybetî êrîşên Romanîyan di sedsalîyên kevn de li rohilatê gelekî hêrsa Ekelöf anîye. Derheqa mijûlîya xwe ya li ser dîroka Bîzansê WUSan dibêje: "Ji bo wê, mijûlîya min gelekî întensîv e, ji ber ku ez ji wê nefret dikim. Ji metodên Yunanî nefret dikim, yên Bîzansî nefret dikim. Dixwazim seri hildim. Lê belê tu hilibijartinek tune ye, dewlet hertim Bîzansî ye, dixwaze sazumanê-qaydeyan li ser pîyan bigre"(12).

" BELÊ EZ NIHA LI VIRA KURDISTANÊ ME"

Hêrs, rik, kîn û nefreta Ekelöf gelekî mezin e. Lê belê ji destê wî tiştek nayê. Tenê hundirê xwe li ser rûpelên sipî dirêje û di sala 1965'an de pirtûka xwe ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê (Diwan över Fursten av Emgion) dinivîse(13). Ev gera Îstenbolê çawa em dibînin dibe kakil û bingehê vê dîwanê, ya ku li ser jîyîna mîrekî Kurd hatîye însa kirin. Mîr, di sala 1071'an de tê girtin, Bîzansî wî dibin Îstenbolê dixin girtîgehê, ezîyetan lê dikin, paşê jî çavên wî derdixin. Berî ku Ekelöf vê dîwanê çap bike, derheqa karê xwe de, ji weşanxana Albert Bonnier Förlag AB re namekê dinivîse, name ji bo Georg Svennson hatîye şandin, di namê de tê gotin ku ew jo amadekirina "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî" (Tortyren av den kurdiske fursten) hewcedarî sê hefta ye. Ekelöf bi van peyvan ve naveroka pirtûka xwe jî eşkere dike. Wî îfada "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî ji bo pirtûka xwe ya hela hê wan rojan çapnebûyî bi kar anîye. Pirtûk piştî çend mehan, çawa me berê jî gotibû, bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê der çû. Derheqa vê babetê de ew wusan kûr û konsantre

-80-

Ekelöf heyfa xwe ya tenêmayînê di zaroktîya xwe de, di salên dawîn de ji gerên rohilatê wek Tunis, Tirkîye û welatên Ewrûpî yên ku bi rohilatê ve pêwendîyên dîrokî pêk anîne, wek Îtalya, Yunanîstanê ji van welatan derxistîye. Ekelöf çûye welatên mayîn jî.

Ev koçerî û rêwîti di jîyîna wî de bûye karê rojê, vî faktorî di helbestvanîya wî de pêkhatina motîva bêkesîyê, belengazîyê û li dijî vê jîyîna tal-tirş zemîneke serhildanê amadekirîye. Ji bo nivîsîna helbestên protestoyê pey rêça rastîyê ketîye. Bi taybetî gerên wî yên li Îtalyê (1952) û Yunanîstanê (1960) zaniyarîyên wî li ser Împaratorîya Romayê, nemaze jî zanîyarîyên li ser sînorên vê Împaratorîyê li rohilatê yên ku ji Kurdan re tenê êş û jan peyda kirine, gelek fireh

kirîye. Ekelöfji bo ku van zanîyarîyên xwe hin jî pêsta bibe, di sala 1965'an de çû Tirkîyê, paytextê vê împaratorîya kevn Konstantînopelê (îstenbul). Wî, rewşa rohilatê bi çavên xwe ve dît(11).

Bi taybetî êrîşên Romanîyan di sedsalîyên kevn de li rohilatê gelekî hêrsa Ekelöf anîye. Derheqa mijûlîya xwe ya li ser dîroka Bîzansê WUSan dibêje: "Ji bo wê, mijûlîya min gelekî întensîv e, ji ber ku ez ji wê nefret dikim. Ji metodên Yunanî nefret dikim, yên Bîzansî nefret dikim. Dixwazim seri hildim. Lê belê tu hilibijartinek tune ye, dewlet hertim Bîzansî ye, dixwaze sazumanê-qaydeyan li ser pîyan bigre"(12).

" BELÊ EZ NIHA LI VIRA KURDISTANÊ ME"

Hêrs, rik, kîn û nefreta Ekelöf gelekî mezin e. Lê belê ji destê wî tiştêk nayê. Tenê hundirê xwe li ser rûpelên sipî dirêje û di sala 1965'an de pirtûka xwe ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê (Diwan över Fursten av Emgion) dinivîse(13). Ev gera îstenbolê çawa em dibînin dibe kakil û bingehe vê dîwanê, ya ku li ser jîyîna mîrekî Kurd hatîye însa kirin. Mîr, di sala 1071'an de tê girtin, Bîzansî wî dibin îstenbolê dixin girtîgehê, ezîyetan lê dikin, paşê jî çavên wî derdixin. Berî ku Ekelöf vê dîwanê çap bike, derheqa karê xwe de, ji weşanxana Albert Bonnier Förlag AB re namekê dinivîse, name ji bo Georg Svennson hatîye şandin, di namê de tê gotin ku ew jo amadekirina "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî" (Tortyren av den kurdiske fursten) hewcedarî sê hefta ye. Ekelöf bi van peyvan ve naveroka pirtûka xwe jî eşkere dike. Wî îfada "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî ji bo pirtûka xwe ya hela hê wan rojan çapnebûyî bi kar anîye. Pirtûk piştî çend mehan, çawa me berê jî gotibû, bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê der çû. Derheqa vê babetê de ew wusan kûr û konsantre -80-

dibe ku, di beşeke vê nama xwe de dibêje ku; " Belê, ez niha li vira Kurdistanê me"(14). Ev nama 26.7.1965 ji Karlstorpê (bajarekî Swêdê) hatîye şandin^

Piştî gera Ekelöf li îstenbolê, tema rohilatê û Kurdistanê bandûreke xurt li ser wî nîşan da. Di dawîya meha dehan di sala 1965'an, pirtûka wî ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê, li Stockholmê der çû. Di pirtûkê de 58 helbest hene. Di dawîya pirtûkê de jî çend peyvên biyanî hatine şirovekirin. Di beşê dîwanê yê yekemîn de helbest ji devê mîrê Kurd derdikevin, beşê duwemîn de bi taybetî stranên şînê û çend destanên ku li ser vî mîrê Kurd hatine gotin, cîh girtine. Di navbera van herdu beşên bingehe de jî, helbesteke ku ji devê wezîrekî Bîzansî derketî heye, helbest li ser enînivîsa mîrê Kurd e, wek beyaneke resmî tê xuyan:

Mîrê Emgion

li vira çar an jî pênc sala ma.

Ew mîrekî sînorparêz bû
wusan jî bawerî pê nedihat.
Şik dihate kirin wekî sempatîya wî hebû
bi partîya Vasilevs Romanosê mehkûmbûyî re.
Jina wî an jî dibe keça wî be rica kir
bi dil û can.
Di nav nerehetîya berî ketina Nikiforos Votaniates ew berdan
piştî ku çavên wî derxistin cara pêşîn.
Ew bû gorîyê (qurban) xeletîya zîhnîyeta dîne Manî.
Ekelöf bi hunerî îmkaneke mezin dide mîrê Kurd, ji bo ku mîr
jan û êşên xwe, hêvî û daxwazîyên xwe ji dil, ji hundir ve, bi şewat
bîne zimîn. Dest, guh, poz û ziman li şuna çav digrin, gelekî xurttir
dibin, pencereyên nûh di alîkî gezeb, mêjû û dilê mîr de peyda dibin
an jî Ekelöf peyda dike:
Mîrê Emgionê
mîrekî Kurd
li Vlacherne girtî ye.
Agirê te dide vê xeberdanê:
Keçika bakîre ya ku xwedîyê wê tune
ya ku xwedîyê tiştêkî nîne.
Dilê min got ku
ez li dijî wan serî rakim!
Herçiqas niha kelê min
li ser mixekî derge be jî.

-81-

dibe ku, di beşeke vê nama xwe de dibêje ku; " Belê, ez niha li vira
Kurdistanê me"(14). Ev nama 26.7.1965 ji Karlstorpê (bajarekî
Swêdê) hatîye şandin^

Piştî gera Ekelöf li îstebolê, tema rohilatê û Kurdistanê bandû-
reke xurt li ser wî nîşan da. Di dawîya meha dehan di sala 1965'an,
pirtûka wî ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê, li Stockholmê der
çû. Di pirtûkê de 58 helbest hene. Di dawîya pirtûkê de jî çend
peyvên biyanî hatine şirovekirin. Di beşê dîwanê yê yekemîn de
helbest ji devê mîrê Kurd derdikevin, beşê duwemîn de bi taybetî
stranên şîne û çend destanên ku li ser vî mîrê Kurd hatine gotin,
cîh girtine. Di navbera van herdu beşên bingehîn de jî, helbesteke
ku ji devê wezîrekî Bîzansî derketî heye, helbest li ser enînivîsa mî-
rê Kurd e, wek beyaneke resmî tê xuyan:

Mîrê Emgion
li vira çar an jî pênc sala ma.
Ew mîrekî sînorparêz bû
wusan jî bawerî pê nedihat.

Şik dihate kirin wekî sempatîya wî hebû
bi partîya Vasilevs Romanosê mehkûmbûyî re.
Jina wî an jî dibe keça wî be rica kir
bi dil û can.

Di nav nerehetîya berî ketina Nikiforos Votaniates ew berdan
piştî ku çavên wî derxistin cara pêşîn.

Ew bû gorîyê (qurban) xeletîya zîhnîyeta dîne Manî.
Ekelöf bi hunerî îmkaneke mezin dide mîrê Kurd, ji bo ku mîr
jan û êşên xwe, hêvî û daxwazîyên xwe ji dil, ji hundir ve, bi şewat
bîne zimîn. Dest, guh, poz û ziman li şuna çav digrin, gelekî xurttir
dibin, pencereyên nûh di alîkî gezeb, mêjû û dilê mîr de peyda dibin
an jî Ekelöf peyda dike:

Mîrê Emgionê

mîrekî Kurd

li Vlacherne girtî ye.

Agirê te dide vê xeberdanê:

Keçika bakîre ya ku xwedîyê wê tune

ya ku xwedîyê tişteki nîne.

Dilê min got ku

ez li dijî wan serî rakim!

Herçiqas niha kelê min

li ser mixekî derge be jî.

-81-

Di dîwanê de dostanîyetî, hevaltî û motîvên alîkarîyê bê sînor in.

Vê keçika bakîre, emê çawa paşê jî bibînin wek "dayîka herkesî" bi

mîrê Kurd ve tevayî ava kanîya "çîyayên merhametê" vexwarîye . Tema dîwanê ya bingehîn li ser vê
hevaltîya bêmişal e. Derheqa vê

yekê de nivîskar Björn Julen di rojnama Svenska Dagbladet de

awa dibêje: "Dîwana Ekelöf payê pirîn li ser vê hevdudîtinê ye, wusan jê li ser

wî ye, dema ew paltoyê bê mil yê mîrê Kurd xwe dike, paltoyê ku ji alîyê din de
xemil-bedewîya wî hêjayî payedanîyê ye"(15).

Di helbestvanîya Ekelöf de, motîva çav, korbûnê, nedîtinê, tarîyê,

tîrêj, ronahî û nêrîne cîhekî taybetî digre. Her çiqas Bîzansîyan

herdu çavên mîr derxistine jî, Ekelöf îmkaneke nêrîne, dîtinê ji

mîr re peyda kirîye: angî nêrîneke li hundir zivirî (introvert). Ev

nêrîna hundirî, nêrîna zelal, paqij û dewlemend mîrê Kurd kirîye

dengbêjekî bi dil şewat. Ekelöf bi rastî di vê babetê de helbestvanîya

xwe gîhandîye dereceke gelek bilind:

Dema wan pûşî ji serê te rakir

çi çavên te yê delal hebûn dîlbera min.

Ew reş bûn yê lap reşik

lê belê dema wan puşî ji serê te rakir

li wir zêr hebû di yê reşik de.

Wê çirûska nas

ez tu wext ji bîr nakim

her çiqas ez niha nikarim bibînim jî.

Çavên te yên reş hene hevala min.

Çavên reş, çavên here xweşik

yên bi çirûskek agir ve ne

yên hela hê ez dikarîm bibînim.

Di dîwanê de, ev hovîtî û lêdanên li mîrê Kurd dibin cîhekî fireh digre, ji ber vê zulmê bi devê Mîrê Kurd, Ekelöf Kurdistanê "welatê dengbêjên kor" (de blinda sangarnas land) bi nav dike:

Barbar ez berdama wekî jê bikim bavêjim

ji çavên min çî ber maye

û bişewitînim kêma birînê

bi hesinê sorkirî.

Eva welatê dengbêjên kor e. Ji yên wusan gelek hebûn.

Di dîwanê mîr gelek bedhal e, çawa tê xuyanê ew gelek êşandine:

"celat xwîn ji min berda, min jê dernexist", "Romanîyan, Selçukîyan ez bi sekbav nav kirim" û "min hêdî-hêdî dikujin"...

-82-

Di dîwanê de dostanîyetî, hevaltî û motîvên alîkarîyê bê sînor in.

Vê keçika bakîre, emê çawa paşê jî bibînin wek "dayîka herkesî" bi

mîrê Kurd ve tevayî ava kanîya "çîyayên merhametê" vexwarîye . Tema dîwanê ya bingehîn li ser vê hevaltîya bêmîsal e. Derheqa vê

yekê de nivîskar Björn Julen di rojnama Svenska Dagbladet de

awa dibêje: "Dîwana Ekelöf payê pirîn li ser vê hevdudîtîne ye, wusan jê li ser wî ye, dema ew paltoyê bê mil yê mîrê Kurd xwe dike, paltoyê ku ji alîyê din de xemil-bedewîya wî hêjayî payedanîyê ye"(15).

Di helbestvanîya Ekelöf de, motîva çav, korbûnê, nedîtîne, tarîyê,

tîrêj, ronahî û nêrîne cîhekî taybetî digre. Her çiqas Bîzansîyan

herdu çavên mîr derxistine jî, Ekelöf îmkaneke nêrîne, dîtîne ji

mîr re peyda kirîye: ango nêrîneke li hundir zivirî (introvert). Ev

nêrîna hundirî, nêrîna zelal, paqij û dewlemend mîrê Kurd kirîye dengbêjekî bi dil şewat. Ekelöf bi rastî di vê babetê de helbestvanîya

xwe gîhandîye dereceke gelek bilind:

Dema wan pûşî ji serê te rakir

çî çavên te yên delal hebûn dîlbera min.

Ew reş bûn yên lap reşik

lê belê dema wan puşî ji serê te rakir

li wir zêr hebû di yê reşik de.

Wê çirûska nas

ez tu wext ji bîr nakim

her çiqas ez niha nikarim bibînim jî.

Çavên te yên reş hene hevala min.

Çavên reş, çavên here xweşik

yên bi çirûskek agir ve ne

yên hela hê ez dikarîm bibînim.

Di dîwanê de, ev hovîtî û lêdanên li mîrê Kurd dibin cîhekî fireh

digre, ji ber vê zulmê bi devê Mîrê Kurd, Ekelöf Kurdistanê "welatê dengbêjên kor" (de blinda sangarnas land) bi nav dike:

Barbar ez berdama wekî jê bikim bavêjim

ji çavên min çî ber maye

û bişewitînim kêma birînê

bi hesinê sorkirî.

Eva welatê dengbêjên kor e. Ji yên wusan gelek hebûn.

Di dîwanê mîr gelek bedhal e, çawa tê xuyanê ew gelek êşandine:

"celat xwîn ji min berda, min jê dernexist", "Romanîyan, Selçukîyan ez bi sekbav nav kirim" û "min hêdî-hêdî dikujin"...

-82-

Mîr naxwaze zêde li van deran bimîne, ji îstenbolê nefret dike,

sond dixwe wekî careke din pîyê xwe nevéje îstenbola "ji binî ve şewitî"

û dixwaze zûtirekê here welatê xwe (...hem, aldrig till Constantiniya)...

EVÎNABÊSÎNOR

Li xerîbîyê derdê tenêmayînê vî mîrê Kurd ji gezebê birîndar dike,

lê belê ew xwe dispêre fîlozofîya evînê, derya bê sero-bino:

Ez zanim ev yeka rast e wekî bedewî çek-sîlahek e ya ku mîran li erdê dixê.

Tevizandinê çiqasî bajo?

Carina jî ev hezkirin, evîn û dilovanî di helbestên Ekelöf de wek

kêrek an jî xençereke tûj e:

Evîn cerrahek e

ew dikare te qut-qutî bike wek kêrekê.

Çawa di helbestên Ekelöf de tê xuyanê vî mîrê Kurd gelek ji tebîyeta

Kurdistanê hez kirîye, evîna çîya-banîyan, deşt, zozanan û

çayîran, robar û çeman ew gêj kirîye. Ji alîyê din maşoqê heywanên

Kurdistanê bûye, wek çivîkan, hespan, bizin û nêrîyan ...Göran O.

Eriksson derheqa wî de dibêje ku (16) : " ew dînekî hespan, Kurdekî mî-

rê sînoran bûye "(han var en hastgalen kurdisk gransfurste..). Nivîskarekî

mayîn Lasse Söderberg awa bawerîyên li ser vî mîrê Kurd

dîyar dike(17): "ew Kurdekî li ser hespan û çayîran evîndar bûye - patîşahê

şivanan bûye "(han var en Kurd med karlek till hastar betesmarker - en konung över herdar). Lê derdê wî

yê herî mezin ew e wekî careke

din nikare vê bihuşta (cermet) bêhempa bibîne. Di straneke ku

li ser wî hatîye lorandin - şewitandin wek şîna wî ye, tê de ev hesreta

wî gelek xurt e:

Destana li ser evîna kesê korbûyî:

Ew mîrek bû

gelek tiştan hez dikir.

Lê belê zêtir wî ji hespan hez dikir.

Bi vî tehrî çavên wî hatin derxistin

bi derzîyên sorkiri.

Wî got: min tu caran ronahîke wusan mezin nedît

ji vê sorayê mezintir.

-83-

Mîr naxwaze zêde li van deran bimîne, ji îstenbolê nefret dike,

sond dixwe wekî careke din pîyê xwe nevêje îstenbola "ji binî ve şewitî"

û dixwaze zûtirekê here welatê xwe (...hem, aldrig till Constantiniya)...

EVÎNABÊSÎNOR

Li xerîbîyê derdê tenêmayînê vî mîrê Kurd ji gezebê birîndar dike,

lê belê ew xwe dispêre filozofîya evînê, derya bê sero-bino:

Ez zanim ev yeka rast e wekî bedewî çek-sîlahek e ya ku mîran li erdê dixê.

Tevizandinê çiqasî bajo?

Carina jî ev hezkirin, evîn û dilovanî di helbestên Ekelöf de wek

kêrek an jî xençereke tûj e:

Evîn cerrahek e

ew dikare te qut-qutî bike wek kêrekê.

Çawa di helbestên Ekelöf de tê xuyanê vî mîrê Kurd gelek ji tebîyeta

Kurdistanê hez kirîye, evîna çîya-banîyan, deşt, zozanan û

çayîran, robar û çeman ew gêj kirîye. Ji alîyê din maşoqê heywanên

Kurdistanê bûye, wek çivîkan, hespan, bizin û nêrîyan ...Göran O.

Eriksson derheqa wî de dibêje ku (16) : " ew dînekî hespan, Kurdekî mî-

rê sînoran bûye "(han var en hastgalen kurdisk gransfurste..). Nivîskarekî

mayîn Lasse Söderberg awa bawerîyên li ser vî mîrê Kurd

dîyar dike(17): "ew Kurdekî li ser hespan û çayîran evîndar bûye - patîşahê

şivanan bûye "(han var en Kurd med karlek till hastar betesmarker - en konung över herdar). Lê derdê wî yê herî mezin ew e wekî careke

din nikare vê bihuşta (cermet) bêhempa bibîne. Di straneke ku

li ser wî hatîye lorandin - şewitandin wek şîna wî ye, tê de ev hesreta

wî gelek xurt e:

Destana li ser evîna kesê korbûyî:

Ew mîrek bû

gelek tiştan hez dikir.

Lê belê zêtir wî ji hespan hez dikir.

Bi vî tehrî çavên wî hatin derxistin

bi derzîyên sorkiri.

Wî got: min tu caran ronahîke wusan mezin nedît

ji vê sorayê mezintir.

-83-

Di helbesteke mayîn de jî, çayîr-çîmenên Kurdistanê dibe sembola jîyîna Kurdan:

Ez niha hela hê li Konstantinija dijîm
eger mirov vê yekê jîyîn bi nav bike.

Ji mîrên Kurdan

yekî eşîra wî li dora Wanê
çayîr-çîmenên wan hene.

Gunnar Ekelöf, deftereke xwe ya destnivîsarên helbestan " Kesê
ku bizin hatîye dinê" (Kurdisk getaboren, Geta-boren) bi nav kirîye(18).

Çima bizinên Kurdan? Çawa me berê jî gotibû, îdentîfî-
kasyona Ekelöf bi mîrê Kurd û bi giştî Kurdan ve gelek xurt bûye.
Bizîn çawa tê zanîn ji serbestîyê hez dike, li vira bûye nîşana azadîyê,
Ekelöf xwe wek bizinekê dihesibîne. Di helbestên wî yê
mayîn de mirov wek mîsal rastî nêrîyan (getabock) jî tê. Çawa tê
zanîn nêrî bi xurtbûna xwe ve tekoşerîyê temsîl dikin, tirsê nizanin.
Derheqa vê yekê de dema me bi jina wî Ingrid Ekelöf re sohbet dikir,
wê got ku, mêrê min wek nêrîyan bû, neditirsîya. Di dawîyê de
wê bi serbilindî got ku: "Ew wek Kurdan mêrxas bû" (han var tapper
som en Kurd).

Hemû helbestên ku di vê dîwanê de cîh girtine, bi naverok bi
hevra girêdayîne. Dîwan bi tevayî li ser jîyîna Mîrê Kurd e, wek
efrandineke bîyografîk dikare bê hesibandin. Bi mercên dîrokî ve
hunandî, nitirandî wek tabloyeke sedsalîya yanzdan li hêla gola
Wanê, dorberê robarên Dicle û Firat û Kurdistanê ku wê demê
meydana şer bû, tîne li ber çavan.

KÎ YE EV MÎRÊ EMGIONÊ?

Ekelöf çawa di noteke dawîya pirtûkê de dide kivşê wekî Mîrê
Emgion ji eşîreke Kurdên îranê tê: "Ji ber hin sedeman, ez dikarim tevî
wê bawerîyê bim wekî Mîrê E. ji nav eşîreke îrana bakur tê, eşîrên Kurd li gelek
alîyên împaratorîya Bîzansî hebûn, lê belê berî her tîştî li deverên çîyayên li
dorberê Gola Wanê, ew bi Ermenîyan ve tevayî dijîyan". Çawa emê paşê jî
bibînin, ev mîr Ekelöf bi xwe ye, tenê wî di helbestên xwe de cilên
Kurdan yê rengîn xwe kirîye. Ji ber vê yekê jî, ewî li vira nîşana
"Mîrê E." bi kar anîye, E. kî ye gelo, Ekelöf e, an Emgion e?

Di çend helbestên ku berî 1965'an de çapbûne jî em rastî mîrê
bi navê Mîrê Emgionê tên, wek pirtûka Non Serviam de (1945)
helbestê Havstema û di pirtûka Impos Incertum (1959) de helbestê

-84-

Di helbesteke mayîn de jî, çayîr-çîmenên Kurdistanê dibe sembola jîyîna Kurdan:

Ez niha hela hê li Konstantinija dijîm

eger mirov vê yekê jîyîn bi nav bike.

Ji mîrên Kurdan

yekî eşîra wî li dora Wanê

çayîr-çîmenên wan hene.

Gunnar Ekelöf, deftereke xwe ya destnivîsarên helbestan " Kesê ku bizin hatîye dinê" (Kurdisk getaboren, Geta-boren) bi nav kirîye(18).

Çima bizinên Kurdan? Çawa me berê jî gotibû, îdentîfî-

kasyona Ekelöf bi mîrê Kurd û bi giştî Kurdan ve gelek xurt bûye.

Bizin çawa tê zanîn ji serbestîyê hez dike, li vira bûye nîşana azadîyê,

Ekelöf xwe wek bizinekê dihesibîne. Di helbestên wî yê

mayîn de mirov wek mîsal rastî nêrîyan (getabock) jî tê. Çawa tê

zanîn nêrî bi xurtbûna xwe ve tekoşerîyê temsîl dikin, tirsê nizanin.

Derheqa vê yekê de dema me bi jina wî Ingrid Ekelöf re sohbet dikir,

wê got ku, mêrê min wek nêrîyan bû, neditirsîya. Di dawîyê de

wê bi serbilindî got ku: "Ew wek Kurdan mêrxas bû" (han var tapper

som en Kurd).

Hemû helbestên ku di vê dîwanê de cîh girtine, bi naverok bi

hevra girêdayîne. Dîwan bi tevayî li ser jîyîna Mîrê Kurd e, wek

efrandineke bîyografîk dikare bê hesibandin. Bi mercên dîrokî ve

hunandî, nitirandî wek tabloyeke sedsalîya yanzdan li hêla gola

Wanê, dorberê robarên Dicle û Firat û Kurdistan ku wê demê

meydana şer bû, tîne li ber çavan.

KÎ YE EV MÎRÊ EMGIONÊ?

Ekelöf çawa di noteke dawîya pirtûkê de dide kivşê wekî Mîrê

Emgion ji eşîreke Kurdên îranê tê: "Ji ber hin sedeman, ez dikarim tevî

wê bawerîyê bim wekî Mîrê E. ji nav eşîreke îrana bakur tê, eşîrên Kurd li gelek

alîyên împaratorîya Bîzansî hebûn, lê belê berî her tîştî li deverên çîyayên li

dorberê Gola Wanê, ew bi Ermenîyan ve tevayî dijîyan". Çawa emê paşê jî

bibînin, ev mîr Ekelöf bi xwe ye, tenê wî di helbestên xwe de cilên

Kurdan yê rengîn xwe kirîye. Ji ber vê yekê jî, ewî li vira nîşana

"Mîrê E." bi kar anîye, E. kî ye gelo, Ekelöf e, an Emgion e?

Di çend helbestên ku berî 1965'an de çapbûne jî em rastî mîrê

bi navê Mîrê Emgionê tên, wek pirtûka Non Serviam de (1945)

helbestê Havstema û di pirtûka Impos Incertum (1959) de helbestê

-84-

Ensam,Ensam . Ev nava çawa jina wî dide kivşê wek tesadufekê di

xortanîya wî de peyda bûye. Ev nav maneke wê ya dîrokî tune ye,

wek realîteke zimanî û edebî Ekelöfji ber xew derxistîye, efiradîye,

wek fictionekê bi kar anîye. Lê belê van xemn-xeyal û xewnerojan

pişta xwe spartine çend realîtan, ew kî dibe bira bibe, ew kes ji êş û

janên Kurdan re hevkar e, derman e. Bi kurtî Ekelöf rewşa Bîzansê,

Kurdan û perîşanîya xwe ya zarotîyê daye ber çavên xwe, ji xwe

re mêrxasekî dilpaqîş efirandîye , dema ew gazî hevala xwe dike wekî here welatê xwe Kurdistanê, ev paqijî kakilê hêvîya aşîtîyê pêk tîne: 'Tu kes me birîndar nake û em tu kesî birîndar nakin". Ekelöf, berî ku dîwana xwe çap bike, ji bo sernivîsara pirtûkê çend pêşneyar fikirîye, di nav destnivîsarên wî de pêşnîyarên balkêş hene. Çawa tê xuyanê Ekelöf ev efrandina wek efrandineke Kurdî hesibandîye, bi xwe jî tercumeyî zimanê Swêdî kirîye. Ji van pêşneyaran yek awa e: "Helbest ji Dîwana Mîrê Emgionê- Ji Kurdî. Ji aliyê G.E"(19). Dîsa di nivîsareke neçapûyî de dibêje ku, ji der vê dîwanê, baqêke (demet) stranên jî li ser vî mêrxasê Kurd yê berxwedanê heye. Rastîya van peyvan li alîkî ,bi fantazî û xewnerojên xwe ve Ekelöf hertim li ser "şêmîga rastîyê" dihat-diçû. Ekelöf bi van peyvan ve çî xwestîye bêje? Dema min ev yeka ji jina wî îngrit Ekelöf pirsî, wê got ku Ekelöf bi van peyvan ve xwestîye bibe "tercumanê rastîyê", nêzîkî pirsî Kurdan be, ji êşa wan re re bibe hevkar, bibe tercuman... Wî wek formeke metaforê dil kirîye bi van îfadan ve tazîbûna realîta Kurdistanê nîşan bide, ne wek efrandineke "Ekelöf" . Ji aliyê din çawa me berê jî gotibû Ekelöfji efrandina Al-Arabi ya bi navê Tercumanê Daxwazîyê gelek hez kirîye, ihtîmal e ku, Ekelöf di bin bandûra vî navî de jî mabe. Ekelöf bi xwe Kurdî nizanibûye.

BAGERÊN BÎZANSÎ

Her çiqas ev deverên (herêm, navçe) di dedsalîya II'an de, di bin êrîşên Bîzans, Ereb û Tirkan de bin jî, mîrên Kurd bi eşîrên xwe ve tevayî angorî îro bi nîspî serbest bûn, lê belê li van deveran hertim şer-dew hebû, welat "welatê bêkes", " welatê bêxwedî" bû. Mîrên Kurd di navbera çar agirên de mabûn, carina jî, ji ber ku xwe biparêzin, tevî ordîyên alîkî dibûn, xwe dispartine hêzên wan, li hemberî ordîke mayîn mecbûr bûn şer bikirana wek rojên îroyîn. Ew dibûne parêzkarên sînoran. Mîrê Emgionê jî bûye gorîyê vê trajedîya Kurdan.

-85-

Ensam,Ensam . Ev nava çawa jina wî dide kivşê wek tesadufekê di xortanîya wî de peyda bûye. Ev nav maneke wê ya dîrokî tune ye, wek realîteke zimanî û edebî Ekelöfji ber xew derxistîye, efirandîye, wek fictionekê bi kar anîye. Lê belê van xemn-xeyal û xewnerojan piştî xwe spartine çend realîtan, ew kî dibe bira bibe, ew kes ji êş û janên Kurdan re hevkar e, derman e. Bi kurtî Ekelöf rewşa Bîzansê, Kurdan û perîşanîya xwe ya zarotîyê daye ber çavên xwe, ji xwe re mêrxasekî dilpaqîş efirandîye , dema ew gazî hevala xwe dike wekî here welatê xwe Kurdistanê, ev paqijî kakilê hêvîya aşîtîyê pêk tîne: 'Tu kes me birîndar nake û em tu kesî birîndar nakin".

Ekelöf, berî ku dîwana xwe çap bike, ji bo sernivîsara pirtûkê çend pêşneyar fikirîye, di nav destnivîsarên wî de pêşniyarên balkêş hene. Çawa tê xuyanê Ekelöf ev efrandina wek efrandineke Kurdî hesibandîye, bi xwe jî tercumeyî zimanê Swêdî kirîye. Ji van pêşneyaran yek awa e: "Helbest ji Dîwana Mîrê Emgionê- Ji Kurdî. Ji alîyê G.E"(19). Dîsa di nivîsareke neçapûyî de dibêje ku, ji der vê dîwanê, baqêke (demet) stranan jî li ser vî mêrxasê Kurd yê berxwedanê heye. Rastîya van peyvan li alîkî ,bi fantazî û xewnerojên xwe ve Ekelöf hertim li ser "şêmîga rastîyê" dihat-diçû. Ekelöf bi van peyvan ve çi xwestîye bêje? Dema min ev yeka ji jina wî îngrit Ekelöf pirsî, wê got ku Ekelöf bi van peyvan ve xwestîye bibe "tercumanê rastîyê", nêzîkî pirsî Kurdan be, ji êşa wan re re bibe hevkar, bibe tercuman... Wî wek formeke metaforê dil kirîye bi van îfadan ve tazîbûna realîta Kurdistanê nîşan bide, ne wek efrandineke "Ekelöf" . Ji alîyê din çawa me berê jî gotibû Ekelöfji efrandina Al-Arabi ya bi navê Tercumanê Daxwazîyê gelek hez kirîye, îhtîmal e ku, Ekelöf di bin bandûra vî navî de jî mabe. Ekelöf bi xwe Kurdî nizanibûye.

BAGERÊN BÎZANSÎ

Her çiqas ev deverên (herêm, navçe) di dedsalîya II'an de, di bin êrîşên Bîzans, Ereb û Tirkan de bin jî, mîrên Kurd bi eşîrên xwe ve tevayî angorî îro bi nîspî serbest bûn, lê belê li van deveran hertim şer-dew hebû, welat "welatê bêkes", " welatê bêxwedî" bû. Mîrên Kurd di navbera çar agirana de mabûn, carina jî, ji ber ku xwe biparêzin, tevî ordîyên alîkî dibûn, xwe dispartine hêzên wan, li hemberî ordîke mayîn mecbûr bûn şer bikirana wek rojên îroyîn. Ew dibûne parêzkarên sînoran. Mîrê Emgionê jî bûye gorîyê vê trajedîya Kurdan.

-85-

Berî hatina Tirkan li Anadolîyê, Kurd bi nîspî di nav aşîtîyê de, bi gelên mayîn re hevra dijîyan(20). Di sala 1071'an de li deşta Malazgîrtê (nehîya Muşê) di navbera ordîyên Bîzansî û Selçûkî de şerekî mezin teqîya, serokê ordîyên Bîzansî Romanos IV. Diogenesji alîyê Alpaslan de tê dil (esîr) kirin. Alpaslan wî nakuje, angorî peymanekê wî serbest ber dide, ew lê dixê diçe paytextê welatê xwe Istenbolê. Ev zanîyarîyên dîrokî li alîkî, çawa Ekelöf di dîwana xwe dîyar dîke sempatîyên mîrê Kurd, derheqê Romanqs Diogenes de hebûye. Mîrê Kurd di vî şerî de tê girtin, wî dibin îstenbolê dixin girtîgehê. Ew deh sala li wir dimîne, piştî text guhastinê ew sala 1081'an de ji girtîgehê derdikeve, berî ku serbest dibe herdu çavên wî tîn derxistin, kor dibe.

Di van salan de, li paytextê Bîzansê darbe, kontra-darbe, şerê

hundir, dek-dolav, fend-fêl û lîstikên gelek mezin pêk dihatin. Li dor sînorên welêt yên dûr xayîntî, xwefiroşî û nepakîyên bêhempa her berdewam bûn. Bi kurtî Bîzans "serîkî bê beden" bû. Prof. Alf Henrikson, di xebateke xwe ya li ser dîroka Bizansê de, tabloyeke gelek balkêş radixe pêşîya xwendevanan, ew dibêje ku: "Ji 107 hukumdarên împaratorîya Romaya Rohilat tenê 34 kes bi ecelê xwe mirine. Kesê ku înterensa wî li ser reqaman heye, dikare hesab bike wekî 65 şoreş di demê cure-cure de çê bûne û ji patriarkên cîh bilind yên Konstantinopolê 140 kes bi zor hatine belav kirin, 41 kes bi daxwaza xwe kar berdane, 3 kes bi jehrê hatine kuştin, du kes bi xençerê, yek stû hatîye jêkirin, yek hatîye kor kirin, yek hatîye darda kirin û yek jî hatîye xeniqandin"(21).

MOTÎVA " DAYÎKA HERKESÎ"

Çawa çavên Romanos Diogenes tên derxistin, çi hatibe serê wî, tê serê mîrê Kurd, Mîrê Emgionê jî, enînivîsa wan wek hev e. Angorî Ekelöf dema çavên mîrê Kurd tê derxistin, piştî vê yekê ew ji girtîgehê derdikeve, bi hesret, şewateke kûr dixwaze here welatê xwe Kurdîstanê. Lê belê Ekelöf ji vî mîrê kor re hevalekê peyda dike. Ev hevala keçek e, dilketî, xwîşk, dayîk û dostek e. Her çiqas ew bi keçikeye bakîre-azep (jungfru) tê nav kirin jî, Ekelöf bi vî navî ve dixwaze, bilindîya paqijîyê, paqijîya dil, hundir nîşan bide, ew dosteke dilovan e, "dayîka herkesîye, destê tu kesî, destê pîs vê xwedaya mezin neketîye. Ji alîyê din ew tekoşer, alîkar û dosteke Kurd e ku bi alîkarîya tenikîya filozofîya jîyîna Ekelöf ve hatîye rûbarê vê dinyayê, ew tarîya ber çavên mîrê Kurd belav dike, destê wî digre, wî berbi Kurdîstanê bi rê dixê û dibe "dayîka -86-

Berî hatina Tirkan li Anadolîyê, Kurd bi nîspî di nav aşîtîyê de, bi gelên mayîn re hevra dijîyan(20). Di sala 1071'an de li deşta Malazgîrtê (nehîya Muşê) di navbera ordîyên Bîzansî û Selçûkî de şerekî mezin teqîya, serokê ordîyên Bîzansî Romanos IV. Diogenesji alîyê Alpaslan de tê dîl (esîr) kirin. Alpaslan wî nakuje, angorî peymanekê wî serbest ber dide, ew lê dixê diçe paytextê welatê xwe Istenbolê. Ev zanîyarîyên dîrokî li alîkî, çawa Ekelöf di dîwana xwe dîyar dike sempatîyên mîrê Kurd, derheqa Romanos Diogenes de hebûye. Mîrê Kurd di vî şerî de tê girtin, wî dibin îstenbolê dixin girtîgehê. Ew deh sala li wir dimîne, piştî text guhastinê ew sala 1081'an de ji girtîgehê derdikeve, berî ku serbest dibe herdu çavên wî tên derxistin, kor dibe.

Di van salan de, li paytextê Bîzansê darbe, kontra-darbe, şerê hundir, dek-dolav, fend-fêl û lîstikên gelek mezin pêk dihatin. Li dor sînorên welêt yên dûr xayîntî, xwefiroşî û nepakîyên bêhempa her berdewam bûn. Bi kurtî Bîzans "serîkî bê beden" bû. Prof. Alf

Henrikson, di xebateke xwe ya li ser dîroka Bizansê de, tabloyeke gelek balkêş radixe pêşîya xwendevanan, ew dibêje ku: "Ji 107 hukumdarên împaratorîya Romaya Rohilat tenê 34 kes bi ecelê xwe mirine. Kesê ku înterensa wî li ser reqaman heye, dikare hesab bike wekî 65 şoreş di demê cure-cure de çê bûne û ji patriarkên cîh bilind yê Konstantinopolê 140 kes bi zor hatine belav kirin, 41 kes bi daxwaza xwe kar berdane, 3 kes bi jehrê hatine kuştin, du kes bi xençerê, yek stû hatîye jêkirin, yek hatîye kor kirin, yek hatîye darda kirin û yek jî hatîye xeniqandin"(21).

MOTÎVA " DAYÎKA HERKESÎ"*

Çawa çavên Romanos Diogenes tên derxistin, çî hatibe serê wî, tê serê mîrê Kurd, Mîrê Emgionê jî, enînivîsa wan wek hev e. Angorî Ekelöf dema çavên mîrê Kurd tê derxistin, piştî vê yekê ew ji girtîgehê derdikeve, bi hesret, şewateke kûr dixwaze here welatê xwe Kurdîstanê. Lê belê Ekelöf ji vî mîrê kor re hevalekê peyda dike. Ev hevala keçek e, dilketî, xwîşk, dayîk û destek e. Her çiqas ew bi keçikeke bakîre-azep (jungfru) tê nav kirin jî, Ekelöf bi vî navî ve dixwaze, bilindîya paqijiyê, paqijîya dil, hundir nîşan bide, ew dosteke dilovan e, "dayîka herkesfye, destê tu kesî, destê pîs vê xwedaya mezin neketîye. Ji alîyê din ew tekoşer, alîkar û dosteke Kurd e ku bi alîkarîya tenikîya filozofîya jîyîna Ekelöf ve hatîye rûbarê vê dinyayê, ew tarîya ber çavên mîrê Kurd belav dike, destê wî digre, wî berbi Kurdistanê bi rê dixê û dibe "dayîka -86-

herkesî" (modern at alla). Derheqa vê dayîkê de, Doç. Reidar Ekner yê ku di warê huner û efrandinên Gunnar Ekelöf de gelek lêkolîn û xebat pêk anîye, bawerîyên xwe wusan dîyar dike: "Di helbestan de tê gotin ku mîr ji eşîreke Kurdan, ji nav eşîreke serîhildayî tê. Paşnivîs û gelek cîhên mayîn de Ekelöf rola wî wek tekoşerekî li dijî rejîma jihevçûyî tîne ber çavan. Lê belê ev motîva sembolîk, ya ku enînivîsa mîr pêk anîye, zêde nêzik di berevokê de nehatîye nîşandin. Ew ronahîya muhteşem ku li dora şahsiyeta xweda-keçikê heye, ezîyet, hovîtîya mezin, tevkuştina (jenosît) dewra hilweşîna patîşahê Bîzansê û tarîya ku parçekî jîyîna mîr pêk tîne, belav dike(22). Cara pêşîn Ekelöf dema di sala 1965 'an li îstenbolê digere, rastî sûreteke Hezretî Meryem (Vlacherne-madonna) tê, ya ku di hemêza wê de zarokek heye, Ekelöf gelek jê hez kirîye, ev sûreta paşê bûye kakil û bingehê efrandina dost û hevala mîrê Kurd, ew li îstenbolê di qesra Vlacherne de rastî kopya vê suretê hatîye. Hunera îkonan gelek bala Ekelöf kişandîye, jê hez kirîye. Çawa di dîwanê de tê xuyanê ev dosta mîrê Kurd, destê wî digre ji îstenbolê wî dibe îzmirê, Manîsayê, bajarekî kevnare Sardesê û heta Qonyayê bi wî re hevaltîyê dike. (wek navçeyên ku Ekelöf di sala 1965'an lê gerîyaye). Mîr, ji wira rê dikeve berbi Kurdistanê

dimeşe. Dema ji Qonyayê derbaz dibe, ji dûr ve tenê bîna Kurdistanê
tê vî mîrê çavnabîne:

ji wira dîsa berbi jor

li welatê min, berbi Stêrka li ezmin

di nav zivistaneke nû de.

Ez dixwazim li wir çem bêdeng bin

çemên çîyan

tenê ji bo ku careke din leme-lema wan bê guhê min.

Ev stêrka ku Ekelöf "stêrka li ezmîn" (stjarnan som finns bagen) û

"stêrka u paş çîyan" (stjarnan pa andra sidan bergen) bi nav dike ,di

helbestên wî de wek nîşana Kurdistanê hatîye bi kar anîn.

ZORDESTÎYÊN BÎZANSÎ LI KURDISTANA ÎROYÎN

Gunnar Ekelöf piştî çapbûna dîwana xwe, bi Swen Thiessen re li

ser naveroka vê efrandinê û li ser rewşa Kurdan hevpeyvînekê çê

dike. Di vê hevpeyvînê de Ekelöf dibêje: "Mîr ez w xwe me, mîrê împa-

-87-

herkesî" (modern at alla). Derheqa vê dayîkê de, Doç. Reidar Ekner

yê ku di warê huner û efrandinên Gunnar Ekelöf de gelek lê-

kolîn û xebat pêk anîye, bawerîyên xwe wusan dîyar dike: "Di

helbestan de tê gotin ku mîr ji eşîreke Kurdan, ji nav eşîreke serîhildayî tê.

Paşnivîs û gelek cîhên mayîn de Ekelöf rola wî wek tekoşerekî li dijî rejîma jihevçûyî

tîne ber çavan. Lê belê ev motîva sembolîk, ya ku enînivîsa mîr pêk

anîye, zêde nêzik di berevokê de nehatîye nîşandin. Ew ronahîya muhteşem ku

li dora şahsiyeta xweda-keçikê heye, ezîyet, hovîtîya mezin, tevkuştina (jenosît)

dewra hilweşîna patîşahê Bîzansê û tarîya ku parçekî jîyîna mîr pêk tîne, belav

dike(22). Cara pêşîn Ekelöf dema di sala 1965 'an li îstenbolê digere,

rastî sûreteke Hezretî Meryem (Vlacherne-madonna) tê, ya

ku di hemêza wê de zarokek heye, Ekelöf gelek jê hez kirîye, ev

sûreta paşê bûye kakil û bingehê efrandina dost û hevala mîrê

Kurd, ew li îstenbolê di qesra Vlacherne de rastî kopya vê suretê

hatîye. Hunera îkonan gelek bala Ekelöf kişandîye, jê hez kirîye.

Çawa di dîwanê de tê xuyanê ev dosta mîrê Kurd, destê wî digre

ji îstenbolê wî dibe îzmirê, Manîsayê, bajarekî kevnare Sardesê û

heta Qonyayê bi wî re hevaltîyê dike. (wek navçeyên ku Ekelöf di

sala 1965'an lê gerîyaye). Mîr, ji wira rê dikeve berbi Kurdistanê

dimeşe. Dema ji Qonyayê derbaz dibe, ji dûr ve tenê bîna Kurdistanê

tê vî mîrê çavnabîne:

ji wira dîsa berbi jor

li welatê min, berbi Stêrka li ezmin

di nav zivistaneke nû de.

Ez dixwazim li wir çem bêdeng bin

çemên çîyan

tenê ji bo ku careke din leme-lema wan bê guhê min.

Ev stêrka ku Ekelöf "stêrka li ezmîn" (stjarnan som finns bagen) û "stêrka u paş çîyan" (stjarnan pa andra sidan bergen) bi nav dike ,di helbestên wî de wek nîşana Kurdistanê hatîye bi kar anîn.

ZORDESTÎYÊN BÎZANSÎ LI KURDISTANA ÎROYÎN

Gunnar Ekelöf piştî çapbûna dîwana xwe, bi Swen Thiessen re li ser naveroka vê efrandinê û li ser rewşa Kurdan hevpeyvînekê çê dike. Di vê hevpeyvînê de Ekelöf dibêje: "Mîr ez w xwe me, mîrê împa-
-87-

ratorîya rîzyayî, jihevçûyî. Pirtûk ji bo formdayîna enînivîsareke Bîzansî ye û heibestvanîya berxwedanê ye". Derheqa Kurda de jî, di beşeke vê hevpeyvînê de dîyar dike ku: " Wan hertim li hemberî hêzên îktîdarê serî hildane, ew serhildana ji salên 1000 vir de berdewam e"(23). Çawa me destpêkê de jî gotibû, Ekelöf xwe ji parçekî Kurdên tekoşer hesab kirîye. Ev îdentîfikasyona di navbera salên 1965-1968 hertim bê navbirî ajotîye. Ji ber vê yekê jî gelek rexnevan û nivîskaran navê pirtûkê yê orjînal Dîwana Mîrê Emgionê kirine "Dîwana Gunnar Ekelöfê Emgionê". Bi vî tehrî Ekelöf bûye mîr, bûye Kurd û alîyê Bîzansîyan de ezîyetekî mezin dîtîye. Evert Taube dengbêj û nivîskarê Swêdî yê populer wî "Ekelöfê Emgionê" bi nav dike û dema dixwaze spasî dîwana Ekelöf bike, ew bi serbilindî: "Spas ji bo mîrê ku hêjayî poezîke awa giranbiha ye" (24) dibêje.

Armanca nivîsandina Dîwanê û helbestên mayîn ji bo Ekelöf ne tenê nîşandina rojê bihurî û zordestîyên Bîzansî ne. Ji alîyê din ew bi alîkarîya dîroka van rojên tarî, dixwaze rewşa mirovatîyê ya îroyîn rexne bike, bala xwendevanan bikşîne li ser problemên îroyîn , zordestî, lêdan, kuştin û îşkenceyê hevdem û nûjen. Ulf Thomas

Moberg di lêkolîneke xwe de Ekelöf "mirovekî berxwedanê" bi nav dike û dibêje ku: "Bîzans wek neynikeke li jor girtî ye derheqa jîyana me xwe ya civakî û polîtîkî de"(25).

Dîwana Mîrê Emgionê di sala 1966'an de xelata here mezin ya edebî li îskandinavyê wergirt (Nordiska Radets Litteratur Pris).

Gunnar Ekelöf gelek xelatên mayîn jî wergirtine wek xelatên Bellman, Fröding, xelata mezin ya Akedemîya Danimarkî. Ekelöf, ji alîyê din, doktorê hurmetê yê Akedemîya Swêdî bû. Piştî wergirtina vê xelata dawî, di nameke xwe ya spasdarîyê de ew êrîşî zordestî, lêdan û neheqîya rojên îroyîn dike û xelatê wek xelateke ku ji mîrê Kurd re hatîye dayîn, hesab dike: "Ev xelata para min ket ji bo Dîwana Mîrê Emgionê ye. Ew û berdewama wê, serhildana li dijî îktîdarê, berxwedan, evîn, canfedayî, ezîyet û hêdî-hêdî mirinê dide nasîn", berde, wambûna neguhastina êş-jana mirovatîyê jî, awa tîne zimîm.jieheqîke bêtedavî pêk hat, hertim pêk tê, hema niha pêk tê, dê pêk bê jî"
Bi rastî Gurmar Ekelöf di warê edebîyata ezîyet û zordestîya li

ser Kurdan efrandineke naverok têt-tijî pêşkêşî xwendevanan kir. Ji sala 1071'an vir de heta sala 1965'an gelê Kurd di navbera nêzkaya van hezar salan de çî ezîyet û zordestî dîtîye, wî serpêhatîya vê dîroka reş nivîsîye .Ew dixwaze, Bîzansê, bi taybetî lîstikên Bîzansî, yên ku îro dest guhirandine, ji alîyê Tirk, Erebb û Farisan de tèn ajotin rûreş û mehkum bike. Di vê çarçevê de nivîskarê Swêdî Göran Palm naxwaxe zincîrên duh-îro biqetîne, ew di nivîsa-

-88- ratorîya rîzyayî, jihevçûyî. Pirtûk ji bo formdayîna enînivîsareke Bîzansî ye û heibestvanîya berxwedanê ye". Derheqa Kurda de jî, di beşeke vê heypeyvînê de dîyar dike ku: " Wan hertim li hemberî hêzên îktîdarê serî hildane, ew serhildana ji salên 1000 vir de berdewam e"(23). Çawa me destpêkê de jî gotibû, Ekelöf xwe ji parçekî Kurdên tekoşer hesab kirîye. Ev îdentîfikasyona di navbera salên 1965-1968 hertim bê navbirî ajotîye. Ji ber vê yekê jî gelek rexnevan û nivîskaran navê pirtûkê yê orjînal Dîwana Mîrê Emgionê kirine "Dîwana Gunnar Ekelöfê Emgionê". Bi vî tehrî Ekelöf bûye mîr, bûye Kurd û alîyê Bîzansîyan de ezîyetekî mezin dîtîye. Evert Taube dengbêj û nivîskarê Swêdî yê populer wî "Ekelöfê Emgionê" bi nav dike û dema dixwaze spasî dîwana Ekelöf bike, ew bi serbilindî: "Spas ji bo mîrê ku hêjayî poezîke awa giranbiha ye" (24) dibêje.

Armanca nivîsandina Dîwanê û helbestên mayîn ji bo Ekelöf ne tenê nîşandina rojê bihurî û zordestiyên Bîzansî ne. Ji alîyê din ew bi alîkarîya dîroka van rojên tarî, dixwaze rewşa mirovatîyê ya îroyîn rexne bike, bala xwendevanan bixşîne li ser problemên îroyîn , zordestî, lêdan, kuştin û îşkenceyê hevdem û nûjen. Ulf Thomas

Moberg di lêkolîneke xwe de Ekelöf "mirovêkî berxwedanê" bi nav dike û dibêje ku: "Bîzans wek neynikeke li jor girtî ye derheqa jîyana me xwe ya civakî û polîtîkî de"(25).

Dîwana Mîrê Emgionê di sala 1966'an de xelata here mezin ya edebî li îskandinavyê wergirt (Nordiska Radets Litteratur Pris).

Gunnar Ekelöf gelek xelatên mayîn jî wergirtine wek xelatên Bellman, Fröding, xelata mezin ya Akedemîya Danimarkî. Ekelöf, ji alîyê din, doktorê hurmetê yê Akedemîya Swêdî bû. Piştî wergirtina vê xelata dawî, di nameke xwe ya spasdarîyê de ew êrîşî zordestî, lêdan û neheqîya rojên îroyîn dike û xelatê wek xelateke ku ji mîrê Kurd re hatîye dayîn, hesab dike: "Ev xelata para min ket ji bo Dîwana Mîrê Emgionê ye. Ew û berdewama wê, serhildana li dijî îktîdarê, berxwedan, evîn, canfedayî, ezîyet û hêdî-hêdî mirinê dide nasîn", berde, wambûna neguhastina êş-jana mirovatîyê jî, awa tîne zimîm.jieheqîke bêtedavî pêk hat, hertim pêk tê, hema niha pêk tê, dê pêk bê jî"

Bi rastî Gurmar Ekelöf di warê edebîyata ezîyet û zordestîya li ser Kurdan efrandineke naverok têt-tijî pêşkêşî xwendevanan kir.

Ji sala 1071'an vir de heta sala 1965'an gelê Kurd di navbera nêzkaya van hezar salan de çî ezîyet û zordestî dîtîye, wî serpehatîya vê dîroka reş nivîsîye .Ew dixwaze, Bîzansê, bi taybetî lîstikên Bîzansî, yên ku îro dest guhirandine, ji alîyê Tirk, Erebo û Farisan de tîn ajotin rûreş û mehkum bike. Di vê çarçevê de nivîskarê Swêdî Görân Palm naxwaxe zincîrên duh-îro biqetîne, ew di nivîsa-

-88-
reke xwe de Tirkîya îroyîn û Rohilata Bîzansê ji bo Kurdan wek hev dibîne (26). Wek Görân Palm çawa difikire, bi rastî piştî van hezar salan di warê zordestîya li ser Kurdan de tu guhartinek tune ye. Her çiqas niha çavên mîrê Kurd nayên derxistin jî, lê belê canê wan tê derxistin. Derheqê dîwana Ekelöf de, dema Êvald Palmund bawerîyên xwe eşkere dike, ew dibêje ku ev zordestîyên li mîrê ett ensamt barn (langbent) och det ar nog nyttigt för henne att träffa folk.

Jag kommer att ha 3 veckor till förfogande för tortyren av den kurdiske fursten, fa se hur det gar. Har annu inte traffat Olof men pa hans intresse och högaktning verkar det som om Nelly Sachs skulle bli en liten (?) bok pa W&W. Det ar krafter i rörelse med ett lotteri, pa grund av de senila.

Na, nu ar jag har i Kurdistan. Vad jag far fardigt aterstar att se. Konvalescent fortfarande, men dessutom behövs nervkrafter att mota karingar (bland vilka inte min akta halft, som faktiskt ar halva jag) i grinden! Jag vet inte om jag i ett tidigare brev beskrev den som jag tycker vackraste vagen.

Men jag later höra av mig pr Box 161 senast den 20 aug. Var inte radd: allt gar lugnt till: en sup, ett glas punsch, kraftor ur Slafsan, som ar den friskaste backen har. Hals alla jag kanner, dock utan adress.
Till. G.

Originalet i Albert Bonniers förlags arkiv

Brevet skrivet fran garden Karlstorp i Vastergötland, som Ekelöfs 1965 för- varvat som sommarstalle tortyren av den kurdiske fursten, syftar pa fardigstallandet av diktsamlingen DTwan över fursten av Emgiön

Olof, Olof Lagercrantz

Nama ku Ekelöf xwe U Kurdistanê dihesibîne.

Kurd dibin, zordestîyên li zîndanên Nazîyan û girtîgehên Fransî li Cezayîrê tîne bîra mirovan(27).

Piştî ku dîwana Ekelöf hate weşandin, gelek nivîskarên Swêdî di rojname, kovar û lêkolînên xwe de bîr û bawerîyên xwe jî li ser Kurdan gotine. Ji vana yek jî Gösta Agren e, ew di nivîseke xwe de, zêdetir bala xwendevanan dikşîne li ser rewşa îroyîn li Kurdistanê . Ew, tekoşîna gelê Kurd ji bo serxwebûnê: "şerê jibîrkirî" (det glömda

kriget) bi nav dike û navê pirtûka Ekelöfjî, ji nû ve datîne: "Mî-
rê Kurdê Emgionê" (Kurdiske fursten av Emgion". Ew di vê
nivîsara xwe de bala xwendevanan dikşîne şerê Kurdan li Iraqê û
-89-

reke xwe de Tirkîya îroyîn û Rohilata Bîzansê ji bo Kurdan wek
hev dibîne (26). Wek Göran Palm çawa difikire, bi rastî piştî van
hezar salan di warê zordestîya li ser Kurdan de tu guhartinek tune
ye. Her çiqas niha çavên mîrê Kurd nayên derxistin jî, lê belê canê
wan tê derxistin. Derheqa dîwana Ekelöf de, dema Êvald Palmund
bauerîyên xwe eşkere dike, ew dibêje ku ev zordestîyên li mîrê
ett ensamt barn (langbent) och det ar nog nyttigt för henne att traffa
folk.

Jag kommer att ha 3 veckor till förfogande för tortyren av den
kurdiske fursten, fa se hur det gar. Har annu inte traffat Olof men pa
hans intresse och högaktning verkar det som om Nelly Sachs skulle bli en liten (?) bok pa W&W. Det ar
krafter i rörelse med ett lotteri, pa
grund av de senila.

Na, nu ar jag har i Kurdistan. Vad jag far fardigt aterstar att se. Konvalescent fortfarande, men dessutom
behövs nervkrafter att mota

karingar (bland vilka inte min akta halft, som faktiskt ar halva jag) i grinden!

Jag vet inte om jag i ett tidigare brev beskrev den som jag tycker
vackraste vagen.

Men jag later höra av mig pr Box 161 senast den 20 aug. Var inte
radd: allt gar lugnt till: en sup, ett glas punsch, kraftor ur Slafsan, som
ar den friskaste backen har. Hals alla jag kanner, dock utan adress.

Till. G.

Originallet i Albert Bonniers förlags arkiv

Brevet skrivet fran garden Karlstorp i Vastergötland, som Ekelöfs 1965 för- varvat som sommarstalle
tortyren av den kurdiske fursten, syftar pa fardigstallandet av diktsamlingen DTwan över fursten av
Emgiön

Olof, Olof Lagercrantz

Nama ku Ekelöf xwe U Kurdistanê dihesibîne.

Kurd dibin, zordestîyên li zîndanên Nazîyan û girtîgehên Fransî li
Cezayîrê tîne bîra mirovan(27).

Piştî ku dîwana Ekelöf hate weşandin, gelek nivîskarên Swêdî di
rojname, kovar û lêkolînên xwe de bîr û bauerîyên xwe jî li ser
Kurdan gotine. Ji vana yek jî Gösta Agren e, ew di nivîseke xwe de,
zêdetir bala xwendevanan dikşîne li ser rewşa îroyîn li Kurdistanê . Ew, tekoşîna gelê Kurd ji bo
serxwebûnê: "şerê jibîrkirî" (det glömda

kriget) bi nav dike û navê pirtûka Ekelöfjî, ji nû ve datîne: "Mî-
rê Kurdê Emgionê" (Kurdiske fursten av Emgion". Ew di vê
nivîsara xwe de bala xwendevanan dikşîne şerê Kurdan li Iraqê û

-89-

pirtûka Ekelöf di nav vî "Şere Jibîrkirî" de wek mudahaleke aktuel dibîne(28).

Di sala 1966'an de pirtûka Ekelöf ya ku li ser tema rohilatê şax vedaye, bi navê Çîroka Li Ser Fato (Sagan om Fatumeh) çap bû(29). Ev pirtûka wek berdewama Dîwana Mîrê Emgionê tê xuyanê. Her çiqas navê mîr dîrek nayê dayîn jî, gelek parellelî, nê-zîkî navbera herdu efrandinan de heye, vê carê li şuna Mîrê Emgionê, Fato di haremekê de tê girtin. Tema girtin-lêdanê wek sarbûna pêwendîyên nemirovî di van herdu pirtûkan de jî hev-naverok e. Berî mirina xwe, di sala di sala 1967'an de pirtûka sêwemîn(30) Ekelöf di vê rêzê de bi navê Rehberê Binê Erdê (Vagvisare till Underjorden) weşand. Bi vî tehrî ev hersê pirtûkên Gunnar Ekelöf wek sê beşên dîwanekê jî dikarin bê hesibandin, carina ev hersê efrandin bi dîwana sêserî (diwantrilogi û akritcykel) tên nasîn, lê belê her yek ji alîkî de bi naveroka xwe ve ji hev cuda dibin.

MIRE KURD DI NAV ERD U EZMIN DE STAREKE DIGERE

Ew helbestên ku berî mirina Ekelöf li tu cîhekî çap nebibûn, piştî mirina wî, di sala 1969'an de ji alîyê jina wî de, bi navê Partitur wek pirtûkeke bi serê xwe hatin weşandin(31). Di vê berevokê de çawa em dibînin ku, Mîrê Emgionê ango mîrê Kurd jîndar e, li dijî zordestî, nepakî û rûreşîyê bi xurtî radiweste, berxwe dide. Di destpêka Partitur de dengê qîrîn û qîjîna wezîran û berdevkên wan li Kurdistanana şewitî bilind dibin:

Ez niha li welatê xwe me.

Her çiqas ez zêde nikarim çîyayên xwe bibînim jî ez dibihêm

xeberên ku wekîlên tataran tînin:

-Xwelîya Kurdistanana şewitî bidin min
xwelîya Bexdayê.

Bidin min xwina Ermenîstanê.

Ji ortê rakin gola Wanê.

Xwelîya Peloponessosê bidin min.

Gunnar Ekelöf van cellatan bi "seqetên tirsonek" (fega krymplingar) û "pasayên sêboçik" "(paschor av trenne svansar) nav dike, lê belê mîrê Kurd hêvîdar û bînfirah e, ew optîmîzmê dibarîne:

-90-

pirtûka Ekelöf di nav vî "Şere Jibîrkirî" de wek mudahaleke aktuel dibîne(28).

Di sala 1966'an de pirtûka Ekelöf ya ku li ser tema rohilatê şax vedaye, bi navê Çîroka Li Ser Fato (Sagan om Fatumeh) çap

bû(29). Ev pirtûka wek berdewama Dîwana Mîrê Emgionê tê xuyanê. Her çiqas navê mîr dîrek nayê dayîn jî, gelek pallelî, nê-zîkî navbera herdu efrandinan de heye, vê carê li şuna Mîrê Emgionê, Fato di haremekê de tê girtin. Tema girtin-lêdanê wek sarbûna pêwendiyên nemirovî di van herdu pirtûkan de jî hev-naverok e. Berî mirina xwe, di sala di sala 1967'an de pirtûka sêwemîn(30) Ekelöf di vê rêzê de bi navê Rehberê Binê Erdê (Vagvisare till Underjorden) weşand. Bi vî tehrî ev hersê pirtûkên Gunnar Ekelöf wek sê beşên dîwanekê jî dikarin bê hesibandin, carina ev hersê efrandin bi dîwana sêserî (diwantrilogi û akriticysel) tên nasîn, lê belê her yek ji alîkî de bi naveroka xwe ve ji hev cuda dibin.

MIRE KURD DI NAV ERD U EZMIN DE STAREKE DIGERE

Ew helbestên ku berî mirina Ekelöf li tu cîhekî çap nebibûn, piştî mirina wî, di sala 1969'an de ji alîyê jina wî de, bi navê Partitur wek pirtûkeke bi serê xwe hatin weşandin(31). Di vê berevokê de çawa em dibînin ku, Mîrê Emgionê ango mîrê Kurd jîndar e, li dijî zordestî, nepakî û rûreşîyê bi xurtî radiweste, berxwe dide. Di destpêka Partitur de dengê qîrîn û qîjîna wezîran û berdevkên wan li Kurdistana şewitî bilind dibin:

Ez niha li welatê xwe me.

Her çiqas ez zêde nikarim çîyayên xwe bibînim jî ez dibihêm

xeberên ku wekîlên tataran tînin:

-Xwelîya Kurdistana şewitî bidin min
xwelîya Bexdayê.

Bidin min xwina Ermenîstanê.

Ji ortê rakin gola Wanê.

Xwelîya Peloponessosê bidin min.

Gunnar Ekelöf van cellatan bi "seqetên tirsonek" (fega krymplingar) û "pasayên sêboçik" "(paschor av trenne svansar) nav dike, lê belê mîrê Kurd hêvîdar û bînfirê e, ew optîmîzmê dibarîne:
-90-

Lê belê keça min dijî

ûkeçikênwêjî,

dê zarokan bînin.

Ûkeçikên wêjî

dê hev hez bikin hev binêrin

birinên birindaran bipêçin

û destê koran bigrin bibin mal.

Pirtûka Partitur wek Dîwana Mîrê Emgionê bi evîneke germîn ve tijî ye, Ekelöf di vê pirtûkê de li Kurdistanê ye, di hemêza tebîyetê

de ,ji xwe re starek dîtiye.
 O! îşqa çavê min
 berde wê çaxê ez razê m
 di hemêza te de.
 Ji bîr neke kerîyên min
 heywanên min.
 Berde bira ew biçêrin
 li çîyayên te de.
 Avê bide wan
 di çemên te de.
 Ev xewa kûr wek nefretkirinekê , hêrseke ji vi cîhanê dikare bê
 hesibandin. Hêrsa wî bê sînor e. Ji ber vê yekê jî dixwaze ji vê "cîhana
 pîs" bar bike. Ekelöf li ser koç, barkirina vî mîrê qencîyê straneke
 şî nê jî nivîsîye:
 Fîrara mîrê Emgionê:
 Dema sala pêncî tijî bû
 li çîyakî Kurd mîr rabû . Derheqa korbûna patîşah de westîya bû
 ji hundir ve têr bû
 bi alîkarîya xizanekî
 wî xwe avîte derva nav erş-ezmîn.
 Tu kesî piyên wî nedît.
 Tenê sîsarkê keçekek
 Ji ber ku cîh awa hatibû hilbijartin.
 Bengt Holmqvist vê pirtûka bi navê Partitur wek kurtenivîsareke
 li ser mîrê Kurd û rojên wî yê dawîn dihesibîne. Di Dîwana
 Mîrê Emgionê de mîr ji îstebolê rê dikeve, di Partitur de ew li
 Kurdistanê ye. Holmqvist dibêje ku ev mîrê korbûyî per-baskê wî
 şkestî dema tê Kurdistanê, di vê bawerîyê de ye: "Ew hêvîya ketina
 -91-
 Lê belê keça min dijî
 ûkeçikênwêjî,
 dê zarokan bînin.
 Êkeçikên wêjî
 dê hev hez bikin hev binêrin
 birinên birindaran bipêçin
 û destê koran bigrin bibin mal.
 Pirtûka Partitur wek Dîwana Mîrê Emgionê bi evîneke germîn
 ve tijî ye, Ekelöf di vê pirtûkê de li Kurdistanê ye, di hemêza tebîyetê
 de ,ji xwe re starek dîtiye.
 O! îşqa çavê min
 berde wê çaxê ez razê m
 di hemêza te de.

Ji bîr neke kerîyên min

heywanên min.

Berde bira ew biçêrin

li çîyayên te de.

Avê bide wan

di çemên te de.

Ev xewa kûr wek nefretkirinekê , hêrseke ji vi cîhanê dikare bê hesibandin. Hêrsa wî bêsinor e. Ji ber vê yekê jî dixwaze ji vê "cîhana pîs" bar bike. Ekelöf li ser koç, barkirina vî mîrê qencîyê straneke şînê jî nivîsîye:

Fîrara mîrê Emgionê:

Dema sala pêncî tijî bû

li çîyakî Kurd mîr rabû . Derheqa korbûna patîşah de westîya bû

ji hundir ve têr bû

bi alîkarîya xizanekî

wî xwe avîte derva nav erş-ezmîn.

Tu kesî piyên wî nedît.

Tenê sîsarkê keçelek

Ji ber ku cîh awa hatibû hilbijartin.

Bengt Holmqvist vê pirtûka bi navê Partitur wek kurtenivîsareke

li ser mîrê Kurd û rojên wî yê dawîn dihesibîne. Di Dîwana

Mîrê Emgionê de mîr ji îstebolê rê dikeve, di Partitur de ew li

Kurdistanê ye. Holmqvist dibêje ku ev mîrê korbûyî per-baskê wî

şkestî dema tê Kurdistanê, di vê bawerîyê de ye: "Ew hêvîya ketina

-91-

Konstantinopoles û qezayên mayîn e. Ew li ser hemû zordestan nefreta xwe dibarîne.

Ew bi navê hemû kole-belengazan û kesên ezîyet dibînin, li dijî vê " dî-roka" rezîl, kepaze deng dike"(32).

Ji der pirtûkên Ekelöf, di helbestên wî yê tu pirtûkeke wî de

çapnebûyî de jî em rastî tema Kurdan tî. Di helbesta bi navê

"Lettres Suedoises" de bi tevî kêmanîyên mayîn, belengazîya Kurdan

li meydana Tehranê tê zimîn(33). Ekelöf navê pirtûka Montesquieu

"Nameyên îranê" (Lettres Persanes) anîye guhirandîye,

xistîye navê vê helbesta xwe.

Gunnar Ekelöf, di van efrandinên xwe de bi çavê mîrekî Kurd

li rewşa cîhanê nihêrîye. Wî motîva Bîzansê wek nîşana zordestîyê

di berhemên xwe de cîh kirîye, ev nîşana ku Kurdan hertim jê nefret

kirîye , îro jî dikin. Eva-Lisa Lennartsson di lêkolîneke xwe ya

ku li ser hunervanîya Ekelöf de pêk anîye, li wir dibêje ku : " Mîrê

Kurd yê Emgionê , welatê xwe yê ku di nav çîyan, sînoran de ye, li dijî zordestan

diparêze" û paşê ew ser da zêde dike, dibêje ku , mîrê Kurd nîşana

berxwedana li dijî van rojên ku îro em di nav de nin, van rojên

xirab e(34).

Dîwana Gunnar Ekelöf ya li ser mirê Kurd heta niha bi çend zimanên Ewrûpî der çûye, wek Fransî, îngîlîzî, Spanî û Hollandî. Lêkolîn û xebatên ku li ser huner û helbestvanîya wî tên pêk anîn, tema Kurdan di nav van berheman de bivê-nevê cîhekî taybetî digre. Ji aliyê din çawa em pê dihesin gelek destnivîsarên Gunnar Ekelöf hene ku berî mirina xwe pê re negîhandîye biweşîne, di payîza sala 1991'an de ev helbestên wî wek pirtûkên cuda dê derkevin. Di nav van xebatên ku ji bo çapê amade dibin berhemeke bi navê "Dîwan 2" jî heye. Ev berhema ku ji du beşan pêk tê wek orjî-nala 1965'an li ser mîrekî Kurd hatîye nivîsîn, wek dumahîka Dîwana li ser Mîrê Emgionê dikare bê hesibandin(35).

ÇAVKANÎ:

- 1) Gunnar Ekelöf: En biografi av Carl Olof Sommar, Stockholm, 1989, rûp.572.
- 2) Anders Olsson, Ekelöfs Nej, Stockholm,1983, rûp.276.
- 3) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, 1971, rûp.II.
- 4) Gunnar Ekelöf, Non Serviam, Stockholm, 1945, rûp.27.
- 5) Gunnar Ekelöf, En självbiografi - Efterlamnade brev och anteckningar, Stockholm, 1971, rûp.51.
- 6) Tarjuman Al-Ashwaq by Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi, London, 1911.

-92-

Konstantinopoles û qezayên mayîn e. Ew li ser hemû zordestan nefreta xwe dibarîne. Ew bi navê hemû kole-belengazan û kesên ezîyet dibînin, li dijî vê "dî-roka" rezîl, kepaze deng dike"(32).

Ji der pirtûkên Ekelöf, di helbestên wî yê tu pirtûkeke wî de çapnebûyî de jî em rastî tema Kurdan tên. Di helbesta bi navê "Lettres Suedoises" de bi tevî kêmanîyên mayîn, belengazîya Kurdan li meydana Tehranê tê zimîn(33). Ekelöf navê pirtûka Montesquieu "Nameyên îranê" (Lettres Persanes) anîye guhirandîye, xistîye navê vê helbesta xwe.

Gunnar Ekelöf, di van efrandinên xwe de bi çavê mîrekî Kurd li rewşa cîhanê nihêrîye. Wî motîva Bîzansê wek nîşana zordestiyê di berhemên xwe de cîh kirîye, ev nîşana ku Kurdan hertim jê nefret kirîye , îro jî dikin. Eva-Lisa Lennartsson di lêkolîneke xwe ya ku li ser hunervanîya Ekelöf de pêk anîye, li wir dibêje ku : " Mîrê Kurd yê Emgionê , welatê xwe yê ku di nav çîyan, sînoran de ye, li dijî zordestan diparêze" û paşê ew ser da zêde dike, dibêje ku , mîrê Kurd nîşana berxwedana li dijî van rojên ku îro em di nav de nin, van rojên xirab e(34).

Dîwana Gunnar Ekelöf ya li ser mirê Kurd heta niha bi çend zimanên Ewrûpî der çûye, wek Fransî, îngîlîzî, Spanî û Hollandî. Lê-

kolîn û xebatên ku li ser huner û helbestvanîya wî tîn pêk anîn,
tema Kurdan di nav van berheman de bivê-nevê cîhekî taybetî digre.
Ji alîyê din çawa em pê dihesin gelek destnivîsarên Gunnar
Ekelöf hene ku berî mirina xwe pê re negîhandîye biweşîne, di
payîza sala 1991'an de ev helbestên wî wek pirtûkên cuda dê derkevin.
Di nav van xebatên ku ji bo çapê amade dibin berhemeke bi
navê "Dîwan 2" jî heye. Ev berhema ku ji du beşan pêk tê wek orjî-
nala 1965'an li ser mîrekî Kurd hatîye nivîsîn, wek dumahîka Dîwana
li ser Mîrê Emgionê dikare bê hesibandin(35).

ÇAVKANÎ:

- 1) Gunnar Ekelöf: En biografi av Carl Olof Sommar, Stockholm, 1989, rûp.572.
- 2) Anders Olsson, Ekelöfs Nej, Stockholm,1983, rûp.276.
- 3) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, 1971, rûp.II.
- 4) Gunnar Ekelöf, Non Serviam, Stockholm, 1945, rûp.27.
- 5) Gunnar Ekelöf, En självbiografi - Efterlamnade brev och anteckningar, Stockholm, 1971, rûp.51.
- 6) Tarjuman Al-Ashwaq by Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi, London, 1911.
-92-
- 7) Ivan Agueli av Axel Gauffm, Stockholm, 1940.
- 8) Sören Lindgren ,Svensk Orientalism, Norrbottens-Kuriren 2.7. .1969.
- 9) Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453), 2.Aufl. Miinchen, 1897.
- 10) Det Bysantinska Eposet om Digenis Basileios Akritas, översattning jamte en inledning av S. Lindgren, Göteborg,1940.
- 11) Ulf-Thomas Moberg, Gunnar Ekelöfs turkisk resa 1965, Svenska Forskingsinstituet i Istanbul Meddelanden 7/1982.
- 12) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, rûp.192.
- 13) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965.
- 14) Gunnar Ekelöfs brev 1916-1968 , Stockholm, 1989, rûp.197
- 15) Björn Julen, Som ikonernas hemlighet, Svenska Dagbaladet 22.10.1965
- 16) Göran O Eriksson, Till jungfrun av elden och intet, Stockholms-Tidningen 22.10.1965
- 17) Lasse Söderberg, Ekelöfs Diwan, Arbetet 26.10.1965
- 18) "Kurdisk getaboren, Kladd Bok 4, UUB.
- 19) Diwan,Partitur Kladd Bok 4, rûp.159, 160. UUB.
- 20) Elzbieta Swiecicka, Turkarnas erövring av Anatolien,Ur Anatoliens historia, Skrifter utgivna av Sällskapet för asienstudier, Uppsala, 1987, rûp.42.
- 21) Alf Henrikson, Byzantinsk historia ar 326 till ar 1453, Stockholm, 1988, rûp.398.
- 22) Reidar Ekner, I den havandes liv, Atta kapitel om Gunnar Ekelöfs liv, Stockholm, 1967, rûp.137.

- 23) Ekelöf och Fursten, Göteborgs Handels Sjöfart-Tidning 23.11.1965
- 24) Evert Taube, Ode till Ekelöf, Expressen 13.2.1966
- 25) Gunnar Ekelöf, en motstandsman, Marginalteckning av Ulf Thomas Moberg, Stockholm, 1986, rûp.II.
- 26) Göran Pahn, Vem har skrivit Gunnar Ekelöfs nya dikter, Expressen 22.10.1965
- 27) Evalt Palm Lund, Tröst för en furste och oss, Kvallsposten 22.10.1965
- 28) Gösta Agren, Dig i mitt hjarta, Vasabladd 30.1.1966
- 29) Gunnar Ekelöf, Sagan om Fatumah, Stockhohn, 1966.
- 30) Gunnar Ekelöf, Vagvisare till underjorden, Stockhohn, 1967.
- 31) Gunnar Ekelöf, Partitur, Stockholm, 1969.
- 32) Bengt Holmqvist, Gunnar Ekelöfs efterlamnade dikter, Sanningens ögonbhck, Dagens Nyheter 17.1.1969
- 33) Gunnar Ekelöf ."Lettres suedoises" Dagens Nyheter 6.11.1966
- 34) Eva-Lisa Lennartsson, Ögat i Gunnar Ekelöfs diktning, Horizont No:3, 1977.
- 35) Reidar Ekner, Blandad furste -nya dikter i Gunnar Ekelöfs Diwantrilogi, Dagens Nyheter 15.9.1991.
- 93-
- 7) Ivan Agueli av Axel Gauffm, Stockholm, 1940.
- 8) Sören Lindgren ,Svensk Orientalism, Norrbottens-Kuriren 2.7. .1969.
- 9) Karl Krumbacher, Geshichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453), 2.Aufl. Miinchen, 1897.
- 10) Det Bysantinska Eposet om Digenis Basileios Akritas, översattning jamte en inledning av S. Lindgren, Göteborg,1940.
- 11) Ulf-Thomas Moberg, Gunnar Ekelöfs turkisk resa 1965, Svenska Forskingsinstiutet i Istanbul Meddelanden 7/1982.
- 12) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, rûp.192.
- 13) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965.
- 14) Gunnar Ekelöfs brev 1916-1968 , Stockholm, 1989, rûp.197
- 15) Björn Julen, Som ikonernas hemlighet, Svenska Dagbaladet 22.10.1965
- 16) Göran O Eriksson, Till jungfrun av elden och intet, Stockholms-Tidningen 22.10.1965
- 17) Lasse Söderberg, Ekelöfs Diwan, Arbetet 26.10.1965
- 18) "Kurdisk getaboren, Kladd Bok 4, UUB.
- 19) Diwan,Partitur Kladd Bok 4, rûp.159, 160. UUB.
- 20) Elzbieta Swiecicka, Turkarnas erövring av Anatolien,Ur Anatoliens historia, Skrifter utgivna av Sallskapet för asienstudier, Uppsala, 1987, rûp.42.
- 21) Alf Henrikson, Byzantinsk historia ar 326 till ar 1453, Stockholm, 1988, rûp.398.
- 22) Reidar Ekner, I den havandes liv, Atta kapitel om Gunnar Ekelöfs liv, Stockholm, 1967, rûp.137.

- 23) Ekelöf och Fursten, Göteborgs Handels Sjöfart-Tidning 23.11.1965
- 24) Evert Taube, Ode till Ekelöf, Expressen 13.2.1966
- 25) Gunnar Ekelöf, en motstandsman, Marginalteckning av Ulf Thomas Moberg, Stockholm, 1986, rûp.II.
- 26) Göran Pahn, Vem har skrivit Gunnar Ekelöfs nya dikter, Expressen 22.10.1965
- 27) Evalt Palm Lund, Tröst för en furste och oss, Kvallsposten 22.10.1965
- 28) Gösta Agren, Dig i mitt hjarta, Vasabladd 30.1.1966
- 29) Gunnar Ekelöf, Sagan om Fatumah, Stockhohn, 1966.
- 30) Gunnar Ekelöf, Vagvisare till underjorden, Stockhohn, 1967.
- 31) Gunnar Ekelöf, Partitur, Stockholm, 1969.
- 32) Bengt Holmqvist, Gunnar Ekelöfs efterlamnade dikter, Sanningens ögonbäck, Dagens Nyheter 17.1.1969
- 33) Gunnar Ekelöf . "Lettres suedoises" Dagens Nyheter 6.11.1966
- 34) Eva-Lisa Lennartsson, Ögat i Gunnar Ekelöfs diktning, Horizont No:3, 1977.
- 35) Reidar Ekner, Blandad furste -nya dikter i Gunnar Ekelöfs Diwantrilogi, Dagens Nyheter 15.9.1991.

-93-

DIWEŞANÊN PERİYODÎKYÊN SWÊDÎDE
 DUELLOYA HÊZÊN PRO-KURD Û KONTRA-KURD
 (1960-1980)

Di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de her çiqas gelek nivîs, şirovekirin, daxuyanî û wêne ji bo hewcedarîya xwendevanên Swêdî derheqa pîrsa Kurdan hatine amade kirin jî, ji aliyê din ev materîyal û malzeme wek neynika pêwendîyên Kurd û Swêdîyan jî dikare bê hesibandin. Di nav rûpelên van weşanan de ji bo lêkolînan gelek babetên giranbiha û hêja hene. Di medya cîhanê de (rojname, kovar, radîyo-televîzyon) çawa em dibînin di van salên dawîn de pîrsa Kurdan cîhekî giring û fireh digire. Ji bo baş naskirina vê çexsîlahê, bêguman zanîna tecrube û ceribandînan salên bihurî ji bo pêşketina tekoşîna gelê Kurd gelek giring e.

Di navbera salên 1960 û 1980'an de di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de li ser Kurdan çî hatine nivîsîn, kê çî gotîye, Swêdîyan bi çavekî çawan li Kurdan mêze kirine? Di vê lêkolîna xwe de heta ji destê me tê, em dixwazin bi çavekî sistematîk bersîva van pîrsan bidin.

Di vê lêkolînê de me tenê periyoda 1960-1980 hilbijart. Sedemên hilbijartina vê periyodê em dikarin awa şiro vekin:

- a) Ev periyoda destpêka şkandîna bêdengî û nenasîya li ser Kurdan e. Heta van salan di weşanên periyodîk yê Swêdî de Kurd hatine ji bîr kirin. Di salên berî vê periyodê yê bihurî de tenê dîtînen

çend gerok û mîsyonerên Kurdî, çend nûçeyên li ser nebaşbûna pêwendîyên Ermenî-Kurdan, piştî avakirina komara Tirkîye bi çend bûyeran ve girêdayî navê Kurdan di nav weşanan de derbas dibe, wek pirsê Musilê -ji ber ku serokê komîsyona Musilê Swêdî bû û -94-

DIWEŞANÊN PERİYODÎKYÊN SWÊDÎDE DUELLOYA HÊZÊN PRO-KURD Û KONTRA-KURD (1960-1980)

Di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de her çiqas gelek nivîs, şirovekirin, daxuyanî û wêne ji bo hewcedarîya xwendevanên Swêdî derheqa pirsê Kurdan hatine amade kirin jî, ji aliyê din ev materiyal û malzeme wek neynika pêwendîyên Kurd û Swêdîyan jî dikare bê hesabandin. Di nav rûpelên van weşanan de ji bo lêkolînan gelek babetên giranbiha û hêja hene. Di medya cîhanê de (rojname, kovar, radîyo-televîzyon) çawa em dibînin di van salên dawîn de pirsê Kurdan cîhekî giring û fireh digire. Ji bo baş naskirina vê çexsîlahê, bêguman zanîna tecrube û ceribandînan salên bihurî ji bo pêşketina tekoşîna gelê Kurd gelek giring e.

Di navbera salên 1960 û 1980'an de di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de li ser Kurdan çî hatine nivîsîn, kê çî gotîye, Swêdîyan bi çavekî çawan li Kurdan mêze kirine? Di vê lêkolîna xwe de heta ji destê me tê, em dixwazin bi çavekî sistematîk bersîva van pirsan bidin.

Di vê lêkolînê de me tenê periyoda 1960-1980 hilbijart. Sedemên hilbijartina vê periyodê em dikarin awa şiro vekin:

a) Ev periyoda destpêka şandîna bîdengî û nenasîya li ser Kurdan e. Heta van salan di weşanên periyodîk yê Swêdî de Kurd hatine ji bîr kirin. Di salên berî vê periyodê yê bihurî de tenê dîtînan çend gerok û mîsyonerên Kurdî, çend nûçeyên li ser nebaşbûna pêwendîyên Ermenî-Kurdan, piştî avakirina komara Tirkîye bi çend bûyeran ve girêdayî navê Kurdan di nav weşanan de derbas dibe, wek pirsê Musilê -ji ber ku serokê komîsyona Musilê Swêdî bû û -94-

wek serhildana Şêx Seîd... Vê bîdengîyê û balnekişandinê heta 1960'an berdewam kirîye.

b) Di navbera van bîst salan de weşanên periyodîk giranîya xwe zêdetir dane tenê li ser beşekî Kurdistanê ango Kurdistana Iraqê. Ji ber vê yekê jî di babeteke bi sînor de îmkana kûrbûna lêkolînê ji bo me peyda bûye.

c) Di nav van bîst salan li ser rûpelên weşanên periyodîk çawa em dibînin ne tenê çend nivîs, nûçe û şirovekirin hatine weşîn, ji aliyê din di navbera rojnemevanên Swêdî de li ser pirsê Kurdan tekoşîneke

îdeolojîk-polîtîk jî dest pê kirîye. Hêdî-hêdî bi taybetî piş-tî sala 1974'an rojnamevan û nivîskarên Swêdî di nav xwe de bûne du beşan û du hêzên li dijî hev peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra-Kurd. Armanc û hedefa vê lêkolîna me ya bingeşîn ku daye pêşîya xwe ronahîkirina vî şerî ye. Ji ber vê yekê ji me lêkolîna xwe li ser du beşan pare vekir: Bilindbûna dengên pro-Kurd (1960-1974), destpêka peydabûna hêzên kontra-Kurd, bi zimanekî mayîn pro-Iraq (1974-1980).

d) Bi saya weşanên perîyodîk zanîn û nasîna dîroka pêwendîyên Kurd û Swêdîyan di salên dawîn de ji bo me hêsantir bûye, di temambûna vê pirtûkê de valahîke mezin tijî kirîye. Ji aliyê din ji der pirtûkan wek çavkanî materîyalekî tenê ji nivîsên rojnama û kovaran pêkhatî cara pêşîn ji bo xwendevanan, lêkolînkaran tê pêşkêş kirin.

Di vê lêkolîna xwe de me bi taybetî materîyalê çar rojnamên Swêdî, du hebên danê sibê (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet) û du hebên danê êvarê (Aftonbladet, Expressen) dane ber çavan, ev hercar rojname bi tîrajên xwe ve, rojnamên Swêdê yên here mezin îro tên hesabandin. Lê belê çend rojnamên herêmî û çend kovarên Swêdî jî gelek kêrî me hatin. Di nav vî materîyalî de nûçeyên li ser Kurdan me zêde neda li ber çavan, tenê nivîsên ku ji analîzan pêk tên, babetên giring şiro vedikin û nivîskarên wan kiviş in me hilbijart. Piranîya van nivîsan bi destê Swêdîyan hatine nivîsîn, çend nivîs jî, ji aliyê rojnamevan, nivîskar, xwendevan û rêxistinên Kurdan de hatine amade kirin. Hejmara rojnamevan û nivîskarên ku li ser Kurdan di navbera van bîst salan de nivîsîne digihêje dora 40 kesan. Piranîya van ji du nivîsaran zêdetir nivîs amade kirine, çend kes jî çawa emê bibînin di pîrsa Kurdî de gelek kûr bûne, hejmara nivîsên wan gelek zêde ne. Ji van rojnamevanan gelek îro jî bi pîrsa Kurdî re mijûl dibin, pêwendîyên wan û Kurdan qut nebûne. Hinek ev 20-30 sal e, bi pîrsa Kurdan ve mijûl dibin. Ji aliyê din piranîya wan çûne Kurdistanê, bi taybetî Kurdîstana Iraqê, hinek jî

-95-

wek serhildana Şêx Seîd... Vê bêdengîyê û balnekişandinê heta 1960'an berdewam kirîye.

b) Di navbera van bîst salan de weşanên perîyodîk giranîya xwe zêdetir dane tenê li ser beşekî Kurdîstana ango Kurdîstana Iraqê. Ji ber vê yekê jî di babeteke bi sînor de îmkana kûrbûna lêkolînê ji bo me peyda bûye.

c) Di nav van bîst salan li ser rûpelên weşanên perîyodîk çawa em dibînin ne tenê çend nivîs, nûçe û şirovekirin hatine weşîn, ji aliyê din di navbera rojnamevanên Swêdî de li ser pîrsa Kurdan tekoşîneke

îdeolojîk-polîtîk jî dest pê kirîye. Hêdî-hêdî bi taybetî piş-tî sala 1974'an rojnamevan û nivîskarên Swêdî di nav xwe de bûne du beşan û du hêzên li dijî hev peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra-Kurd. Armanc û hedefa vê lêkolîna me ya bingehîn ku daye pêşîya xwe ronahîkirina vî şerî ye. Ji ber vê yekê ji me lêkolîna xwe li ser du beşan pare vekir: Bilindbûna dengên pro-Kurd (1960-1974), destpêka peydabûna hêzên kontra-Kurd, bi zimanekî mayîn pro-Iraq (1974-1980).

d) Bi saya weşanên perîyodîk zanîn û nasîna dîroka pêwendîyên Kurd û Swêdîyan di salên dawîn de ji bo me hêsantir bûye, di temambûna vê pirtûkê de valahîke mezin tijî kirîye. Ji aliyê din jî der pirtûkan wek çavkanî materîyalekî tenê ji nivîsên rojnama û kovaran pêkhatî cara pêşîn ji bo xwendevanan, lêkolînkaran tê pêşkêş kirin.

Di vê lêkolîna xwe de me bi taybetî materîyalê çar rojnamên Swêdî, du hebên danê sibê (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet) û du hebên danê êvarê (Aftonbladet, Expressen) dane ber çavan, ev hercar rojname bi tîrajên xwe ve, rojnamên Swêdê yên here mezin îro tên hesabandin. Lê belê çend rojnamên herêmî û çend kovarên Swêdî jî gelek kêrî me hatin. Di nav vî materîyalî de nûçeyên li ser Kurdan me zêde neda li ber çavan, tenê nivîsên ku ji analîzan pêk tên, babetên giring şiro vedikin û nivîskarên wan kiviş in me hilbijart. Piranîya van nivîsan bi destê Swêdîyan hatine nivîsîn, çend nivîs jî, ji aliyê rojnamevan, nivîskar, xwendevan û rêxistinên Kurdan de hatine amade kirin. Hejmara rojnamevan û nivîskarên ku li ser Kurdan di navbera van bîst salan de nivîsîne digihêje dora 40 kesan. Piranîya van ji du nivîsaran zêdetir nivîs amade kirine, çend kes jî çawa emê bibînin di pîrsa Kurdî de gelek kûr bûne, hejmara nivîsên wan gelek zêde ne. Ji van rojnamevanan gelek îro jî bi pîrsa Kurdî re mijûl dibin, pêwendîyên wan û Kurdan qut nebûne. Hinek ev 20-30 sal e, bi pîrsa Kurdan ve mijûl dibin. Ji aliyê din piranîya wan çûne Kurdistanê, bi taybetî Kurdîstana Iraqê, hinek jî

-95-
du-sê caran çûne. Ew kesên ku çûne vî beşê Kurdistanê gelek ji wan Barzanî bi xwe jî dîtine, pê re hevpeyvîn çêkirine. Beşek ji wan bi dizîka, ne rîyên resmî, beşek jî bi rîyên resmî, li ser gazîkirina hukmetên Iraqê wek mêvan çûne. Bêguman ev tehrê çûyîna wan li ser raporkirina nûçeyan bandûreke mezin hîştîye. Hinek ji M|jy| | | | Bevkîlten i Kur- P» ionu allt'Imt distao. mjctet tpariam- na meddol»nden» em ^evolten t KurdiaUn ge »id hao- dtok Argii iugtt kirnls vLUi tt i itsgta ellvt

ret, arr'bflrjat kbiiuu »l)tför tryckan- de. Som pretidoot i den torkitk*
republiken h»r Kemal b*billit"ordfö-
i :urkî»k» reBerîogen î bñirjan »
ued ;o. FÖrst sökte msn baffntellit
i. och botecknade den »om
lo1i.il revolt, an.tlftad'av en kur- che'k 1 ctt dUtrikt »v vila'etct. «n».!. Dot upply«l« ock»* »'*
lît atc^tfilltt. Ti miudagen ortellertid
promiirminitter Fe- bej înför nationalfÖniacringcn 1 Argora att rcvolten var av gamla
ltvaraam kBroklor. Den omf»ttar murct-el-Am
30nj och vimr tcnderm'ntl «pri- >ri| c. In
n|er * eîn iJaiJa îtt man visste atl volt planeradcs i, ilo". östligo »il»JQi.bu'
fOr nista nianad, men atl hilftiingen bv ott par av lcilBrna kom- mit i.go att utbryta ti^isoro. I Kon-
Unllnopeltidningarna, forklora* att revohcn le.lei bv »<-ho|k Said, .oro i w.ni:oit till befolkninpon kriiver
bil- dand. »v en kurdi.k refjerinK och ktcr- nppr lUnda-av kolifal^t. Drpgifton att rovolten hBr en reli- giö»
btkgruDd fir a.rsjkilt ignad att vicki upptniirksBm)ict. | Om Jcn bo- kriptu. .kulle man ilkurdena. ro- voh b»
dot för.la fbreuket i itörro
etil att reagcra ron' dcn radikalo
repuI likanika regim »pm tinder Mti- Ktafa Kemala ledning .liker alt av Jr-t caml., Turkiet göra r-a modcrn
atm. KcnjlU' "vkriilnino'l-politik senum
ketifrijteU »v»k«ffan.lc har inlo kuiiia: undgl »lt vScl:a l.etimklii*nr<er hf»
îcu 'u : "...-;- . ;r
iiginn att rriinskn Tujkieti prcsligc
i dcn Ulm.itiskn liîrl.lcn. Det liç-
laannlikt i 'att kurdcrrn, örut prövt aina 'niordvapen ni' arjmcoiska krislno. jiiia loi-ka ,(i(-
t mot nranurtiiiiij-im.innni i AngOfa. Ett ltr.irrcir>!c«ram fraU
ntinopl! mo.lldclar nli il« upp- prida flycU
el'icttoi muhoi . kan
i utnn knlifntct. Siimiionc:. An(-r>ra.tf.-fiiiinil» '.i ollvarlin
igrincsi'll-iond proklnnicrnta i -tliKft vilajctcn 'nidrt
itinail oeli fcm Ankliu^cr n:s.-tvi-
.bili-Tftln i disiriktt-n eom
lill Ki l'fcl «in« .J(. WtAlTi.tisk. rcomcii fian.etL mim
lftll. ll'huntaB bil.Inde. eit njlt purt det .rcpnblikan»k» framM<iKM'aMie
i.iro Ulanil annnt krnver iippr'ittnn. v en |pir|>mrnir'i*-k .:vr-!-r-. Keina n.aktflul!komlic!.-i. "*"ei ivivr!6l,m
ode«k»pet i d
parttet, och hti ("enh'at aft î tii b»n bade i nat kabinettet. Hb
kit under .tol rr
ligt han. iigt för
turkare politi.k. h»r undanbett »i
lango rcpubliken
dga. Dct oidentlig uppmiirk
dîktator roû.to fijni geringen l.mcd p»

ipnblik»n.k» folkger
doBautom' befolda
f.II för* klublfor.amtingen
och
ar iogalooda atncied
*tt foltpartlot. «n-
..g Ir aldelea tillrieV- Hf'redMtilW illa god»
*erk»amhet och han »11» parti.trider »1
nte vnonit tiltrack- Hckto dirför utom
hct di donna
:h» falla
' förr. &ret. tillbaka xî etraktadc*
v folkpart
lîcringcn î'cthi bai
[»med pa.cha mi^te ntligen dirför Blt om poraoDifikatir)-
t. ofördrag.amhct,
.v en:icke(obctydrriet.
Dcn nj» te-
,«»110. v.
'rlit >ek«a unJfti nt n
' rcprc ,Ur.- v folkpartictj mon rogcringB»l|iflct
innccbar icko ficcc miadre cd fill- varlig pftminncfso för Kemal. Hot revolten i Kur.listan
untioiiilfiiManinnpen
girdn anslagen til) de« undcrtrh
kan.le ha bcviljaU enhalligt och ftii samlingcn har avalalt frin att diil'i mellerkid De hc- Eherts förbattring
fortskridcr.
NSgon stallcreladare kommer e] ntt utses. t'rdit Dagn, TyrWfen BtrUn- koTrtip'indcnt. IIKKLIN, frr.Inj.-.
Und.'rriitl.'1'cmn frf.n rikspresidfnlcn
Klhtl* s"juklii(*er »ro i dnj; p>0n- Hflirniinre. \"id luknmns JIverl.ipBninf*
i kv.il! fcl. O fiist.-d-illdr:. nlt fiirbii.ltriiiL-L-n
i palii-nlenfl lillstftnd fortsk;rirrr.
Den RJuke har, cnlipt irikarnos Uji | ilaltnii'C koinniit ûvcr .lct varsan, orh ni*ij:ni fnrlit'noi- f".r hans liv nntes
«u i.'kc laii'.-rf f..reli'n,(i. Vh jrrund ar 1.3tiffiilei« nllttiinlilUtunil misle iitnn
.mrlUrli.l r..kn:i ioe.1 nlt ill rrcifliv
kon ûurnfl'n. rj>i.L.-iflrr tm sj.rilti om nlt li.knrnn
i (ttir skiilli- tui r.'.rctncil en un.lrft op.-- nitioii. li.'iin-i ujiiiv'ft i.r irke rikdc. Kn sadnn hnr v.irkrri vnrit pithnkt
!- W I.I.^it ntfi'.r.I. I jxi'iiiMU kr.'lrfnr ili>kntcrns frfi- K»ii huruvida iniiii toistc rakna nicd L-n
bi l:injrt rekonvnrircniililil för nkrtprc-
!i.!ntctn alt det blîr nödvandigl att ot- se en Bliillförr-lrh dare fur hnnom. lEnli'.-t
vnii K-ipe'n^ Nvhetera borreaponiTnt
.-rf.irit frin iodnndc hftll, plaricrnr
irkc rrcfriiccn frnlnll(r^T''''1,' ftv

SCHEJK AGHMED

TILLFANGATAGEN.

CHARPUTUTRYMT KNGORATIEGERINGEK INKALLAR

FEM AR8KLASSER. hmet pawha erhlfler SvrtKtftlet över

trupperni. r*>-(Iri Deyeni Kyhetert korretpndml. KONSTANTIXOPEL, fi»d»c- Refrertrncen i Anjforo har inkallat fom

Araklaaser, reserofricerarna och de *v- skedado fririlli{ra officerara*, aom kkm- pnde under oavbrinffigheUkrijfeL De upproriskn kurderna ha bcaatt Malatia, Mucmiiret-jû-Atii och hir\uddeL_en av den efter denno ort upjikallade provin- sen. .Sannolikt kommer Ismet pascba

att erhfilln iiverbefalct 5ver tmppeVna. Mao dinkuterar fiven tnöjli(;hten Jall kalla h m ajnhaa.-adören i lliTiia,' (ffnerIK,U

/Lnlijc; dM, la.

npr

nl.trU-In-Samj. mml.lcelanden frin jtridsomrif*iiij{na

uj>j>rorifcka a« befnni

î beittlnint; av vijieii och wnt\v

ntlundak tillverkning. In- ma nprida flyjrhlad, vari fÖrtt

miiham-nerianisnirn omfljli(rt (tra utan kalifatet. De iipiirorisk.a rctirera i oordning. ANOORA, frodrLg. frin llavns. De vapnade banJ, snll Chnrpnt, ha alafrits lillbokn

ist ulrymma stndcu. . Insurj*en-] plirr-rn i c.ordnir.j* och fiJrfuljos hnr lillfingntngili. ikala hrfolkncinen deltaper I för- el. vilkct cncrpskt hcdrivcs i be-

-(.r.--nmriidet. Natioiinlför.sahilingen bc- viljar slriiUau^ltrg. ASGORA, fredaB. T.T. fr.in llvn-. Nat islfSr

..n hur t-n!i.iiii-t heviltnt av reRerinpi

..p-.r.lu ansln- t.II hefcanjptinilf ov re

iiicon i Knrdi^iin. I-oh.lkiiniîi-n hrtr jn-.'at burt rphellr n frfin Kl-Aiii. t'[ij>i:iften all Ui«

fkir ^kullc hn in

"Tyskland viintar att N, F. erkanner Versailles." Tyska regçrlngens nol om Irupperna I * Saar. Di rojnama Dagens Nyheter de cîhgirtiiia nûçeya derheqa serhildana Şêx Seîd (28.02.1925).

-96-

du-sê caran çûne. Ew kesên ku çûne vî beşê Kurdistanê gelek ji

wan Barzanî bi xwe jî dîtine, pê re hevpeyvîn çêkirine. Beşek ji

wan bi dizîka, ne rîyên resmî, beşek jî bi rîyên resmî, li ser gazîkirina

hukmetên Iraqê wek mêvan çûne. Bêguman ev tehrê çûyîna

wan li ser raporkirina nûçeyan bandûreke mezin hîştîye. Hinek ji

M|jy| | | | Bevkîlten i Kur- P» ionu allt'Imt distao. mjctet tpariam- na meddol»nden»

em ^evolten t KurdiaUn ge »id hao- dtok Argii

iugtt kirnls vLUi

tt i itsgta ellvt

ret, arr'bflrjat kbiiuu »l)tför tryckan- de. Som pretidoot i den torkitk*

republiken h»r Kemal b*billit" ordfö-

i :urkî»k» reBerîogen î bfirjan »

ued ;o. FÖrst sökte msn baffntellit
i. och botecknade den »om
lo1i.il revolt, an.tftad'av en kur- che'k 1 ctt dUtrikt »v vila'etct. «n».!. Dot upply«l« ock»* »'*
lît atc^tfilltt. Ti miudagen ortellertid
promiirminitter Fe- bej inför nationalfÖniacrilingcn 1 Argora att rcvolten var av gamla
ltvaraam kBroklir. Den omf»ttar murct-el-Am
30nj och vimr tcnderm'ntl «pri- >rli| c. In
n|er * eîn iJaiJa îtt man visste atl volt planeradcs i, ilo". östligo »il»JQi.bu'
fOr nista nianad, men atl hilftiingen bv ott par av lcilBrna kom- mit i.go att utbryta ti^isoro. I Kon-
Unllnopeltidningarna, forklora* att revohcn le.lei bv »<-ho|k Said, .oro i w.ni:oit till befolkningon kriiver
bil- dand. »v en kurdi.k refjerinK och ktcr- nppr lUnda-av kolifal^t. Drpgiften att rovolten hBr en reli- giö»
btkgruDd fir a.rsjkilt ignad att vicki upptniirksBm)ict. | Om Jcn bo- kriftu. .kulle man ilkurderna. ro- voh b»
dot för.la fbreuket i itörro
etil att reagcra ron' dcn radikalo
repuI likanika regim »pm tinder Mti- Ktafa Kemala ledning .liker alt av Jr-t caml., Turkiet göra r-a modcrn
atm. KcnjIU' "vkriilnino'l-politik senum
ketifrijteU R»v»k«ffan.lc har inlo kuiiia: undgl »lt vScl:a l.etimklii*nr<er hf»
îcu 'u : "...-;- . ;r
iiggn att rriinskn Tujkieti prcsligc
i dcn UlIn.itiskn liîrl.lcn. Det liç-
laannlikt i 'att kurdcrrn, örut prövt aina 'niordvapen ni' arjmcoiska krislno. jiiia loi-ka (,i(-
t mot nranurtiiiiij-im.innni i AngOfa. Ett ltr.ircri>!c«ram fraU
ntinopc! mo.lclclar nli il« upp- prida flycU
el'icttoi muhoi . kan
i utnn knlifntct. Siimiionc:. An(-r>ra.tf.-fiiiinil» '.i ollvarlin
igrincsi'll-iond proklnnicrnta i -tliKft vilajctcn 'nidrt
itinail oeli fcm Ankliu^cr n:s.-tvi-
.bili-Tftln i disiriktt-n eom
lill Ki l'fcl «in« J(. WtAlTi.tisk. rcomcii fian.etL mim
lftll. ll'huntaB bil.Inde. eit njlt purt det .rcpnblikan»k» framM<iKM'aMie
i.iro Ulanil annnt krnver iippr'ittnn. v en |pir|>mrnir'i*-k .:vr-!-r-. Keina n.aktflul!komlic!..-i. "*/ei ivivr!6l,m
ode«k»pet i d
parttet, och hti ("enh'at aft î tii b»n bade i nat kabinettet. Hb
kit under .tol rr
ligt han. iigt för
turkare politi.k. h»r undanbett »i
lango rcpubliken
dga. Dct oidentlig uppmiirk
dîktator roû.to fijni geringen l.mcd p»
ipnblik»n.k» folkIger
doBautom' befolda
f.ll för* klubIfor.amtingen

och
ar iogalooda atncied
*tt foltpartlot. «n-
..g Ir alldlea tlllrieV- Hf'redMtilW illa god»
*erk»amhet och han »11» parti.trider »1
nte vnosit tiltrack- Hckto dirför utom
hct di donna
:h» falla
' förr. &ret. tillbaka xî etraktadc*
v folkpart
lîcringcn î'cthi bai
[»med pa.cha mi^te ntligen dirför Blt om poraoDifikatir)-
t. ofördrag.amhct,
.v en:icke(obctydr̄tiet.
Dcn nj» te-
,«»110. v.
'rlit >ek«a unJfti nt n
' rcprc ,Ur.- v folkpartictj mon rogcringB»||iflct
innccbar icko ficss miadre cd fll- varlig pftminncfso för Kemal. Hot revolten i Kur.listan
untioiiifiiManinpen
girdn anslagen til) de« undcrtrh
kan.le ha bcviljaU enhalligt och ftii samlingcn har avalalt frin att diil'i mellerkid De hc- Eherts förbattring
fortskridcr.
NSgon stallcreladare kommer e] ntt utses. t'rdit Dagtn, TyrWfen BtrUn- koTrtip'indcnt. IIKKLIN, frr.Inj.-.
Und.'rriitl.'1'cmn frf.n rikspresidfnlcn
Klhtl* s"juklii(*er »ro i dnj; p>0n- Hflirniinre. \"id luknmns JIverl.ipBninf*
i kv.il! fcl. O fiist.-d-illdr:. nlt fiirbii.ltriiil-L-n
i palii-nlenfl lillstftnd fortsk;rirrr.
Den RJuke har, cnlipt irikarnos Uji | ilaltnii'C koinniit ûvcr .lct varsan, orh ni*ij:ni fnrlit'nroi- f".r hans liv nntes
«u i.'kc laii'-.rf f..reli'n,(i. Vh jrrund ar 1.3tiffilei« nlltitiinlilUtunil misle iitnn
.mrlUrli.l r..kn:i ioe.1 nlt ill rrcifliv
kon ûurnfl'n. rj>i.L.-iflrr tm sj.rilti om nlt li.knrnn
i (ttir skiilli- tui r.'.rctncil en un.lrft op.-- nitioii. li.'iin-i ujiv'ft i.r irke rikdc. Kn sadnn hnr v.irkr̄ti vnrit pithnkt
!- W l.l.^it ntfi'.r.l. I jxi'iiiiMU kr.'lrfnr ili>kntcrns frfi- K»ii huruvida iniiii toistc rakna nicd L-n
bi l:inj̄t rekonvnrircniiilil för nkr̄tprc-
!i.lntnctn alt det bl̄r nödvandigl att ot- se en Bliillförr-lrhdare fur hnnom. lEnli'-.t
vnii K-ipe'n^ Nvhetera borreaponiTnt
.-rf.irit frin iodnndc hftll, plaricrn
irkc rrcfriiccnc frnlnll(r^T''''1,' ftv
SCHEJK AGHMED
TILLFANGATAGEN.
CHARPUTUTRYMT KNGORATIEGERINGEK INKALLAR

FEM AR8KLASSER. hmet pawha erhfler SvrtKtftlet över
trupperni. r*>-(Iri Deyeni Kyhetert korretpondml. KONSTANTIXOPEL, fi»d»c- Refrertrncen i Anjforo har
inkallat fom

Araklaaser, reserrofricerarna och de *v- skedado fririlli{ra officerara*, aom kkm- pnde under
oavbrinffigheUkrijfeL De upproriskn kurderna ha bcaatt Malatia, Mucmiiret-jû-Atii och hir\uddeI_en av
den efter denno ort upjikallade provin- sen. .Sannolikt kommer Ismet pascba
att erhfilln iiverbefalct 5ver tmppeVna. Mao dinkuterar fiven tnöjli(;hten Jall kalla h m ajnhaa.-adören i
lliTiia,' (ffnerIK,U
/Lnlijc; dM, la.

npr

nl.trU-In-Samj. mml.lcelanden frin jtridsomrif*iiij{na

uj>j>rorifcka a« befnni

î beittlnint; av vijieii och wnt\v

ntlundak tillverkning. In- ma nprida flyjrhlad, vari förtt

miiham-nerianisnirn omfljli(rt (tra utan kalifatet. De iipiirorisk.a rctirera i oordning. ANOORA, frodrLg. frin

llavns. De vapnade banJ, snll Chnrpnt, ha alafrits lillbokn

ist ulrymma stndcu. . Insurj*en-] plirr-rn i c.ordnir.j* och fîJrfuljos hnr lillfingntngili. ikala hrfolkncncn

deltaper I för- el. vilkct cncrpskt hcdrivcs i be-

-(.r.--nmriidet. Natioiinlför.sahilingen bc- viljar slriiUau^ltrg. ASGORA, fredaB. T.T. fr.in llvn-. Nat islfSr

..n hur t-n!i.iiii-t heviltnt av reRerinpi

..p-.r.lu ansln- t.II hefcanjptinilf ov re

iiicon i Knrdi^iin. I-oh.lkiiniîi-n hrtr jn-. 'at burt rphellr n frin Kl-Aiii. t'[ij>i:iften all Ui«

fkir ^kullc hn in

"Tyskland viintar att N, F. erkanner Versailles." Tyska regçrlngens nol om Irupperna I * Saar. Di rojnama

Dagens Nyheter de cîhgirtiiia nûçeya derheqa serhildana

Şêx Seid (28.02.1925).

-96-

wan di nav Kurdan de bi mehan mane. Ji alîyê din li Kurdistanê karê

rojnamekarîyê çawa tê xuyanê ewqas hêsa nebûye. Hinek hatine

girtin, birîndar bûne, hinek ji welêt hatine bi dûr xistin.

Ew rojnamevan û nivîskarên ku di navbera van bîst salan de

(1960-1980) li ser Kurdan di weşanên perîyodîk de ji nivîsekê zê-

detir nivîs weşandine, ev kes in: Barbro Karabuda, Agne Hamrin,

Lennart Ljunglöf, Anders Kûng, Per Wastberg, Gösta Agren,

Thommas Hammarberg, Jan Guillou, Marina Stagh, Tord Wallström,

Eivor Samuelsson, Per Gahrton, Göran Lundin, Lars Hesselmark,

Staffan Heimersson, Per Forslin, Ulla Lundström, Caleb

J. Anderson, Sture Karlsson, Johnny Flodman, Richard Haas, Johan

Almqvist, Martin Dyfverman, Herman Lundqvist, Aino Heimersson,

Sigrid Kahle, Elin Clason, Lars Holmberg, Peter Bratt,

Ake Ringberg, Olof G Tandberg, Peter Stjarnberg, Gunnar Helander,

Anders Mellbourn...

Ji der rojnamevanên Swêdî, di navbera van salan de çend nivîs jî, ji aliyê Kurdan de hatine nivîsîn, wek Cemal Alemdar, Selhattin Rastgeldi, Memo Yetkin, Bedirxan Anter, Mahmut Baksi...Çend nivîs jî, ji aliyê Komela xwendekarên Ewrûpê-beşê Swêd, Bahoz, Partîya Demokrat ya Kurdistanê Iraq-beşê Ewrûpê wek van rêxistinên Kurdan hatine amade kirin û di rojnamamên cuda de weşîne. Çawa em dibînin hinek rojnaman jî nivîsarên ku bi zimanekî mayî li ser Kurdan hatine weşîn, wergerandine zimanê Swêdî. Dema mirov li weşanên destpêka salên 1960'an mêze dike, ziman, uslup û îfadeyên derheqa Kurdan de hatine bi kar anîn, nêrînen berî sed salî tînin bîra mirovan. Lê belê ev stîla piştî çend salan ji ortê hêdî-hêdî radibe. Di gelek weşanan de çawa em dibînin Kurd wek gelekî (xelq) hela hê nayê nav kirin, Kurd wek "bergsfolk" (gelê çîyan), "nomadfolk" (gelê koçer), "herdefolk" (gelê şivan) tên bi nav kirin. Carina jî ev peyvan ji bo Kurdan hatine bi kar anîn: "banditer" (cerd,eşqîya), "rövare" (şêlankar,rêbir), "vildar" (hov, beyani), "smygglare" (qaçaxçî)...Carina jî îfada "obandiga Kurder" (Kurdên serhişk) di rojnaman de derbas dibin. Bi giştî Kurd "gelekî nenas" (ett okant folk) tên nasîn. Ji ber perçebûna Kurdistanê û şerê eşîran di nav xwe de hinek nivîskaran navê Kurdan danîne "gelê perçebûyî" (det splittrade folket). Ji ber êrîş û zordestiyên li ser Kurdan jî navê "gelekî ku bûye nêçîr" (ett jagat folk) li Kurdan kirine. Piştî ku navê Kurdan hinekî di weşanên periyodîk de derbas dibe, ew perçekî ji aliyê Swêdîyan de tên nas kirin û êşên wan tên zanîn êdî zimanê derheqa Kurdan jî diguhire. Ji bo tekoşîna gelê Kurd îfada "şerê jibîrkirî" (det glömda kriget) -97-

wan di nav Kurdan de bi mehan mane. Ji aliyê din li Kurdistanê karê rojnamekarîyê çawa tê xuyanê ewqas hêsa nebûye. Hinek hatine girtin, birîndar bûne, hinek ji welêt hatine bi dûr xistin. Ew rojnamevan û nivîskarên ku di navbera van bîst salan de (1960-1980) li ser Kurdan di weşanên periyodîk de ji nivîsekê zêdetir nivîs weşandine, ev kes in: Barbro Karabuda, Agne Hamrin, Lennart Ljunglöf, Anders Kûng, Per Wastberg, Gösta Agren, Thommas Hammarberg, Jan Guillou, Marina Stagh, Tord Wallström, Eivor Samuelsson, Per Gahrton, Göran Lundin, Lars Hesselmark, Staffan Heimersson, Per Forslin, Ulla Lundström, Caleb J. Anderson, Sture Karlsson, Johnny Flodman, Richard Haas, Johan Almqvist, Martin Dyfverman, Herman Lundqvist, Aino Heimersson, Sigrid Kahle, Elin Clason, Lars Holmberg, Peter Bratt, Ake Ringberg, Olof G Tandberg, Peter Stjarnberg, Gunnar Helander, Anders Mellbourn...

Ji der rojnamevanên Swêdî, di navbera van salan de çend nivîs jî, ji alîyê Kurdan de hatine nivîsîn, wek Cemal Alemdar, Selhattin Rastgeldi, Memo Yetkin, Bedirxan Anter, Mahmut Baksi...Çend nivîs jî, ji alîyê Komela xwendekarên Ewrûpê-beşê Swêd, Bahoz, Partîya Demokrat ya Kurdistanê Iraq-beşê Ewrûpê wek van rêxistinên Kurdan hatine amade kirin û di rojnamamên cuda de weşîne. Çawa em dibînin hinek rojnaman jî nivîsarên ku bi zimanekî mayîn li ser Kurdan hatine weşîn, wergerandine zimanê Swêdî. Dema mirov li weşanên destpêka salên 1960'an mêze dike, ziman, uslup û îfadeyên derheqa Kurdan de hatine bi kar anîn, nêrînen berî sed salî tînin bîra mirovan. Lê belê ev stîla piştî çend salan ji ortê hêdî-hêdî radibe. Di gelek weşanan de çawa em dibînin Kurd wek gelekî (xelq) hela hê nayê nav kirin, Kurd wek "bergsfolk" (gelê çîyan), "nomadfolk" (gelê koçer), "herdefolk" (gelê şivan) tên bi nav kirin. Carina jî ev peyvên ji bo Kurdan hatine bi kar anîn: "banditer" (cerd,eşqîya), "rövare" (şêlankar,rêbir), "vildar" (hov, beyani), "smygglare" (qaçaxçî)...Carina jî îfada "obandiga Kurder" (Kurdên serhişk) di rojnaman de derbas dibin. Bi giştî Kurd "gelekî nenas" (ett okant folk) tên nasîn. Ji ber perçebûna Kurdistanê û şerê eşîran di nav xwe de hinek nivîskaran navê Kurdan danîne "gelê perçebûyî" (det splittrade folket). Ji ber êrîş û zordestiyên li ser Kurdan jî navê "gelekî ku bûye nêçîr" (ett jagat folk) li Kurdan kirine. Piştî ku navê Kurdan hinekî di weşanên periyodîk de derbas dibe, ew perçekî ji alîyê Swêdîyan de tên nas kirin û êşên wan tên zanîn êdî zimanê derheqa Kurdan jî diguhire. Ji bo tekoşîna gelê Kurd îfada "şerê jibîrkirî" (det glömda kriget) -97-

an jî "şerê bêdeng" (det tysta kriget) hatîye bi kar anîn. Ji bo tekoşîna gelê Kurd li Iraqê, di nav rûpelên rojnaman de ji tekoşîna zêtir peyva "şer" (krig) hatîye bi kar anîn. Di van salên pêşîn de nezanîna li ser tekoşîna Kurdan û zêdebûna serhildanan li ser hev, pîrsa Kurdan wek "pîrsa esrarengîz" (den mystiska fragan), Kurdistan bi xwe jî "herêmên dûr, mirov xwe nikare bighîne" (otillgangliga trakter) hatine bi nav kirin. Ji ber înkarkirina hebûna gelê Kurd li Tirkîyê, qedexebûnên li ser Kurdan, em rastî îfada " bortcensurerade folket" (gelekî ku ji ber sansurê wunda bûye) tên. Pêştayaçûyîna bûyeran û ji alîyê Swêdîyan de nasîna Kurdan çawa mirov dibîne li ser zimanê Swêdî di vê babetê de bandûreke mezin hîştîye.

I

BILINDBÛNA DENGÊN PRO-KURD (1960-1974)

Dem a mirov rojname û kovarên dora sala 1960 mêze dike du

faktor derheqa Kurdan de bala me dikşîne. Yek piştî şoreşa Iraqê di sala 1958'an bilindbûna dengdayîna tekoşîna gelê Kurd û di sala 1960'an de li Tirkîyê pêkhatina guhartinên polîtîk, hişyarbûna gelê li vî beşê Kurdistanê.

Piştî ku general Qasim li Iraqê hate li ser text, çawa tê zanîn rewşa Kurdan ji yekten, nişkê ve guhirî, Barzanî ji Sovyet vegeerîya hate Kurdistanê, ji bo Kurdan efû hate derxistin. Kurd li Iraqê bi kurtî bûne faktorekî giring. Rojnamevan Lennart Ljunglöf di sala 1958'an di nivîseke xwe de Nasirîyan, komînîst û Kurdan wek sê faktorên nerehetîyê dibîne û ew Barzanî wek "hespekî Truvayê" (en trojansk hast) bi nav dike. Piştî yanzdeh salan vê hatina wî ji Sovyet, wek tehlukeke Sovyet û "perda hesin" dihesibîne (1). Paşê jî çawa emê bibînin di weşanên perîyodîk yê Swêdî de pêwendîyên Sovyet-Kurd bûne babeteke giring. Bi taybetî di salên 1974-1975'an de raberzînên (muneqaşe) Göran Lundin bi Caleb J Anderson û bi Sture Karlsson re di vê çarçevê de hatine pêk anîn. Di sala 1959'an cara pêşîn li ser mafên Kurdan yê siyasî û rewşa Kurdistanê lêkolîneke Erik Nyblom di kovareke Swêdî de tê weşandin. Ev lêkolîna dirêj di rohilata navîn de cîhê tekoşîna gelê Kurd di bin sîya çend faktoran de analîz dike, piştî peymanê Sewrê, şoreşa Iraqê ya sala 1958'an wek hêvîke nûh û aktuel dibîne. Lêkolîn bi çavekî akademîk hatîye amade kirin(2).

-98-

an jî "şerê bêdeng" (det tysta kriget) hatîye bi kar anîn. Ji bo tekoşîna gelê Kurd li Iraqê, di nav rûpelên rojnaman de ji tekoşîna zêtir peyva "şer" (krig) hatîye bi kar anîn. Di van salên pêşîn de nezanîna li ser tekoşîna Kurdan û zêdebûna serhildanan li ser hev, pirsê Kurdan wek "pirsa esrarengîz" (den mystiska fragan), Kurdistan bi xwe jî "herêmên dûr, mirov xwe nikare bighîne" (otillgangliga trakter) hatine bi nav kirin. Ji ber înkarkirina hebûna gelê Kurd li Tirkîyê, qedexebûnên li ser Kurdan, em rastî îfada "bortcensurerade folket" (gelekî ku ji ber sansurê wunda bûye) tên.

Pêştaçûyîna bûyeran û ji aliyê Swêdîyan de nasîna Kurdan çawa mirov dibîne li ser zimanê Swêdî di vê babetê de bandûreke mezin hîştîye.

I

BILINDBÛNA DENGÊN PRO-KURD (1960-1974)

Dema mirov rojname û kovarên dora sala 1960 mêze dike du faktor derheqa Kurdan de bala me dikşîne. Yek piştî şoreşa Iraqê di sala 1958'an bilindbûna dengdayîna tekoşîna gelê Kurd û di sala 1960'an de li Tirkîyê pêkhatina guhartinên polîtîk, hişyarbûna gelê li vî beşê Kurdistanê.

Piştî ku general Qasim li Iraqê hate li ser text, çawa tê zanîn rewşa Kurdan ji yekten, nişkê ve guhirî, Barzanî ji Sovyet vegeerîya hate Kurdistanê, ji bo Kurdan efû hate derxistin. Kurd li Iraqê bi kurtî bûne faktorekî giring. Rojnamevan Lennart Ljunglöf di sala 1958'an di nivîseke xwe de Nasirîyan, komînîst û Kurdan wek sê faktorên nerehetîyê dibîne û ew Barzanî wek "hespekî Truvayê" (en trojansk hast) bi nav dike. Piştî yanzdeh salan vê hatina wî ji Sovyet, wek tehlukeke Sovyet û "perda hesin" dihesibîne (1). Paşê jî çawa emê bibînin di weşanên periyodîk yê Swêdî de pêwendîyên Sovyet-Kurd bûne babeteke giring. Bi taybetî di salên 1974-1975'an de raberzînên (muneqaşe) Göran Lundin bi Caleb J Anderson û bi Sture Karlsson re di vê çarçevê de hatine pêk anîn. Di sala 1959'an cara pêşîn li ser mafên Kurdan yê siyasî û rewşa Kurdistanê lêkolîneke Erik Nyblom di kovareke Swêdî de tê weşandin. Ev lêkolîna dirêj di rohilata navîn de cîhê tekoşîna gelê Kurd di bin sîya çend faktorên de analîz dike, piştî peymanê Sewrê, şoreşa Iraqê ya sala 1958'an wek hêvîke nûh û aktuel dibîne. Lêkolîn bi çavekî akademîk hatîye amade kirin(2).

-98-

Bêdengîya li ser Kurdan li Swêdê cara pêşîn bi weşîna pirtûk û çend nivîsên Barbro Karabuda tê belav kirin. Di salên nêzîk de vê rojnamevana Swêdî şaş-rast Kurd li Swêdê dane nas kirin, wê pêşengîya vê yekê kirîye. Cara pêşîn pirtûkeke Barbro Karabuda bi navê Rohilata Firatê-Li welatê Kurdan di sala 1960'an tê weşîn. Ev berhema monografiya pêşîn e ku li Swêdê li ser Kurdan hatîye nivîsîn. Piştî derketina vê pirtûkê bi dehan pirtûknasî (reception) di weşanên periyodîk de li ser pirtûkê, wusan jî li ser Kurdan hatine weşandin. Di hemû van pirtûknasîyan de li ser kêmbûn û tunebûna materiyalên bi Swêdî derheqa Kurdan tê sekinandin, hemû xweyê van nivîsan hêvî dikin ku ev pirtûk piçek be jî vê valahîyê tijî bike. Di nav van nivîsên A.J. Smalan, Sven Nordvall, Kjell Ronnelid, Bertil Hanström, G.J. Wahlberg, Harry Didmar tiştên kurt û balkêş li ser Kurdan cîh girtine(3). Di nav van de A.J. Smalan bi zimanekî hişk Barbro Karabuda rexne dike, kêmasî-şaşîyên wê derheqa Kurdan nîşan dide. A.J. Smalan derheqa serhildana Şêx Seid de bawerîyên Karabuda cîh de nabîne, di pirtûkê de Karabuda pêkhatina vê serhildanê bi tevbûna çend "polîtîkvanan" û "kesên xwewnerojan dibînin" ve girê dide. Paşê Smalan dibêje ku di salên kevn li Swêdê serhildana gundîyên Dalarna de li dijî tehsîldarên biyanî tevbûna Gustav Vasa mirov nikare xelet bibîne. Serhildana Kurd û vê serhildana gundîyên Swêdî wek hev dibîne, Ji alîyê din de Barbro Karabuda angorî wî keçeke cîwan e (bîst pênc salî) nikare

li ser Kurdan analizên sosyo-ekonomîk binivîse û dersa bide Kurdan. Ji der vê pirtûkê Barbro Karabuda çend nivîsên wê jî di rojnaman de hatine weşandin(4).

Ji ber ku mêrê wê Tirk bû, pasaporta wê ya Tirkîyê hebû, ew bi hêsanî dikaribû biçûya Tirkîyê û nav Kurdan. Di van salan de çûyîna rojnamevanên biyanî li Kurdistanê qedexe û gelek dijwar bû. Barbro Karabuda di sala 1966'an de dema di pirtûkeke (Rosenkullen) xwe ya mayîn de bi çavekî- nêrîneke çep li pirsên Kurdan nihêrî, piştî çûyîna wê li Tirkîyê ew ji alîyê polês de hate girtin.

Di sala 1960'an de çawa tê zanîn li Tirkîyê darbeke leşkerî tê bi dar xistin, guhartinên mezin diqewimin. Kurdên Tirkîyê di navbera salên 1940-1960'an bi darê zorê bêdeng hatibûn hîştin, zordestîke mezin li ser Kurdan hatibû pêk anîn. Nûçehîhanê rojnama Dagens Nyheter Agne Hamrin ji îstenbolê li ser Kurdan nivîseke dirêj ji rojnamê re dişîne, tê de zordestîyên li ser Kurdan û belengazîya wan cîh girtîye, derheqa Kurdan de polîtîkaya resnî ya dewletê tê rexne kirin. Ji alîyê din rojnamevan rewşa Kurdên îstenbolê jî, di nivîsa xwe de radixe li ber çavan, bi taybetî xizanî belengazîya bar-

-99-
Bêdengîya li ser Kurdan li Swêdê cara pêşîn bi weşîna pirtûk û çend nivîsên Barbro Karabuda tê belav kirin. Di salên nêzîk de vê rojnamevana Swêdî şaş-rast Kurd li Swêdê dane nas kirin, wê pêşengîya vê yekê kirîye. Cara pêşîn pirtûkeke Barbro Karabuda bi navê Rohilata Firatê-Li welatê Kurdan di sala 1960'an tê weşîn. Ev berhema monografiya pêşîn e ku li Swêdê li ser Kurdan hatîye nivîsîn. Piştî derketina vê pirtûkê bi dehan pirtûknasî (reception) di weşanên periyodîk de li ser pirtûkê, wusan jî li ser Kurdan hatine weşandin. Di hemû van pirtûknasîyan de li ser kêmbûn û tunebûna materiyalên bi Swêdî derheqa Kurdan tê sekinandin, hemû xweyê van nivîsan hêvî dikin ku ev pirtûk piçek be jî vê valahîyê tijî bike. Di nav van nivîsên A.J. Smalan, Sven Nordvall, Kjell Ronnelid, Bertil Hanström, G.J. Wahlberg, Harry Didmar tiştên kurt û balkêş li ser Kurdan cîh girtine(3). Di nav van de A.J. Smalan bi zimanekî hişk Barbro Karabuda rexne dike, kêmasî-şaşîyên wê derheqa Kurdan nîşan dide. A.J. Smalan derheqa serhildana Şêx Seid de bawerîyên Karabuda cîh de nabîne, di pirtûkê de Karabuda pêkhatina vê serhildanê bi tevbûna çend "polîtîkvanan" û "kesên xwewnerojan dibînin" ve girê dide. Paşê Smalan dibêje ku di salên kevn li Swêdê serhildana gundîyên Dalarna de li dijî tehsîldarên biyanî tevbûna Gustav Vasa mirov nikare xelet bibîne. Serhildana Kurd û vê serhildana gundîyên Swêdî wek hev dibîne, Ji alîyê din de Barbro Karabuda angorî wî keçeke cîwan e (bîst pênc salî) nikare

li ser Kurdan analizên sosyo-ekonomîk binivîse û dersa bide Kurdan. Ji der vê pirtûkê Barbro Karabuda çend nivîsên wê jî di rojnaman de hatine weşandin(4).

Ji ber ku mêrê wê Tirk bû, pasaporta wê ya Tirkîyê hebû, ew bi hêsanî dikaribû biçûya Tirkîyê û nav Kurdan. Di van salan de çûyîna rojnamevanên biyanî li Kurdistanê qedexe û gelek dijwar bû. Barbro Karabuda di sala 1966'an de dema di pirtûkeke (Rosenkullen) xwe ya mayîn de bi çavekî- nêrîneke çep li pirsên Kurdan nihêrî, piştî çûyîna wê li Tirkîyê ew ji alîyê polês de hate girtin.

Di sala 1960'an de çawa tê zanîn li Tirkîyê darbeke leşkerî tê bi dar xistin, guhartinên mezin diqewimin. Kurdên Tirkîyê di navbera salên 1940-1960'an bi darê zorê bêdeng hatibûn hîştin, zordestîke mezin li ser Kurdan hatibû pêk anîn. Nûçehîhanê rojname Dagens Nyheter Agne Hamrin ji îstenbolê li ser Kurdan nivîseke dirêj ji rojnamê re dişîne, tê de zordestîyên li ser Kurdan û belengazîya wan cîh girtîye, derheqa Kurdan de polîtîkaya resnî ya dewletê tê rexne kirin. Ji alîyê din rojnamevan rewşa Kurdên îstenbolê jî, di nivîsa xwe de radixe li ber çavan, bi taybetî xizanî belengazîya bar-

-99-
kêşên (hammal) Kurd gelek bala wî dikşîne û wan "kerên dupê yên çarsîyan" (basarernas tvabenta lastasnor) bi nav dike. Di bin barên giran de piştî wan çawa xar dibe, ew dibêje ev rewşa wan dibe babeteke "rengin" ji bo turistan. Dîsa ew dîyar dike ku ev piştixarbûna van barkêşan enînivîsa gelê Kurd ya tirs-tal gelek baş sembolîze dike(5).

Agne Hamrin di pirtûkeke xwe ya bi navê Gera di nav îsyankaran (Resa blandjebeller) ku di sala 1954'an de çapbûyî de jî bi kurtî qala Kurdên îranê dike.

Di sala 1961'an du nivîsên Barbro Karabuda wek du beşên nivîsekê dirêj di rojnamekê de tên weşandin. Beşa yekemîn bi sernivîsara "Serokeşîrên Kurd ji bo aşîtiya Tirkîyê tehluka ne" hatîye nav kirin, tê de li ser girtina 189 serokeşîrên Kurd hatîye sekinîn. Çawa tê zanîn piştî darbeya leşkerî di sala 1960'an ev kesan bi hevra hatine girtin, di girtîgeha bajarî Siwasê de bi mehan girtî mane. Di destpêka nivîsa xwe de ew dibêje dîroka Kurdan bi xwinê ve hatîye boyax kirin, ew bi sedan salan ji bo xwe û bi bo hesabê hêzên mayBarbro Karabuda

în şer dikin. Beşa duwemîn de jî li ser rola Kurdan li Rohilata Navîn disekine û bi van peyvên dest bi nivîsa xwe dike: "Kurd wek haydutan û şerkarên hov hatine nas kirin". Di cîhekî mayîn de jî dibêje: "Her Kurdek hertim bi çek-sîlah e"(6). Di van herdu nivîsên xwe de jî ew di rohilata navîn û li Tirkîyê Kurdan wek elementekî negatîf dibîne. Ev tabloya reş li ser rojnamevanên mayîn jî bêguman

bandûrek hîştîye. Lennart Ljunglöf di nivîsareke xwe de Kurdan "Gelê çîya yê serhişk" û "koçerên hov" bi nav dike(7).

-100-

kêşên (hammal) Kurd gelek bala wî dikşîne û wan "kerên dupê yên çarsîyan" (basarernas tvabenta lastasnor) bi nav dike. Di bin barên giran de piştî wan çawa xar dibe, ew dibêje ev rewşa wan dibe babeteke "rengin" ji bo turistan. Dîsa ew dîyar dike ku ev piştixarbûna van barkêşan enînivîsa gelê Kurd ya tirş-tal gelek baş simbolîze dike(5). Agne Hamrin di pirtûkeke xwe ya bi navê Gera di nav îsyankaran (Resa blandjebeller) ku di sala 1954'an de çapbûyî de jî bi kurtî qala Kurdên îranê dike.

Di sala 1961'an du nivîsên Barbro Karabuda wek du beşên nivîsekê dirêj di rojnamekê de tên weşandin. Beşa yekemîn bi sernivîsara "Serokeşîrên Kurd ji bo aşîtiya Tirkîyê tehluke ne" hatîye nav kirin, tê de li ser girtina 189 serokeşîrên Kurd hatîye sekinîn. Çawa tê zanîn piştî darbeya leşkerî di sala 1960'an ev kesan bi hevra hatine girtin, di girtîgeha bajarî Siwasê de bi mehan girtî mane. Di destpêka nivîsa xwe de ew dibêje dîroka Kurdan bi xwinê ve hatîye boyax kirin, ew bi sedan salan ji bo xwe û bi bo hesabê hêzên mayBarbro Karabuda

în şer dikin. Beşa duwemîn de jî li ser rola Kurdan li Rohilata Navîn disekine û bi van peyvên dest bi nivîsa xwe dike: "Kurd wek haydutan û şerkarên hov hatine nas kirin". Di cîhekî mayîn de jî dibêje: "Her Kurdek hertim bi çek-sîlah e"(6). Di van herdu nivîsên xwe de jî ew di rohilata navîn û li Tirkîyê Kurdan wek elementekî negatîf dibîne. Ev tabloya reş li ser rojnamevanên mayîn jî bêguman bandûrek hîştîye. Lennart Ljunglöf di nivîsareke xwe de Kurdan "Gelê çîya yê serhişk" û "koçerên hov" bi nav dike(7).

-100-

Lê belê derketina vê pirtûka Karabuda piştî salekê dikeve bin sîya şerê Kurdên Iraqê, nûçe û nivîsên derheqa şer ji pirtûkê aktuelttir dibin.

Di sala 1962'an de pêwendiyên general Qasim û Kurdan li Iraqê her diçin sar dibin, navbera Kurdan û hukmeta Iraqê vedibe û hevalbendîya Iraq-Sovyetê jî berbî nebaşîyê diçe. Du nivîsên ku di vê demê de hatine weşîn dîyar dikin ku "rojên kêfê" ji bo Barzanî ewqas dirêj nînin û Qasim jî, ji bo nêçîrê tivdarekê xwe dibîne. Lennart Ljunglöf(8) û John Myron(9) di van herdu nivîsên xwe de neamadebûna hezên mezin ji bo dewleteke Kurd bawerîyên xwe jî pêşkêş dikin.

Di sala 1963'an de zordestî, lêdan û êrîşên hukmeta Iraqê li dijî Kurdan her diçin hişk dibin. Sovyet bi navê Moxolîstanê vê yekê di

koma Yekitîya Netewan de protesto dike. Ev etapa di weşanên perîyodîk yê Swêdî de destpêka bilindbûna dengên pro-Kurd dikare bê hesibandin. Bûyerên van salan bala rojnamevanên Swêdî gelek kişandîye li ser xwe. Rojname Swêdî ya here mezin Dagens Nyheter van êrîşên dijî Kurdan "seferên cezayî" (straffexpeditioner) bi nav dike, paşê cîh daye gazîya hukmeta Iraqê ku ki Barzanî bikuje, ji wî re mîlyon nîvek kron pere heye(10). Rojnamevanekî mayîn Bruno Eneberg tekoşîna Kurdan "tekoşîneke ebedî" (Kurdernas eviga kamp), Kurdan jî "gelê ku tevayî wek dînan bûye evîndarê azadîyê" (ett helt folk med desperat frihetslangtan) bi nav dike(11).

Di sala 1963'an de li ser pîrsa Kurdan êdî di platform û çarçeviyên navnetewî de raberzîn tîne pêk anîn. Çawa Leander Tell di nivîseke xwe de dîyar dike ku nûçeyên li ser Kurdan her çûne zêde bûne. Leander Tell ji bo Kurdan di vê nivîsa xwe de dibêje ku: "Hertim heyranîke min ya şexsî ji bo Kurdan peyda bûye". Paşê ew cîh dide navê du hevalên xwe yê ku çûne Kurdistanê, di nav Kurdan de mane, yek ji wan dok. Lars Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê, yek jî dok. Kurt Lindberg ye, yê pêşîn çûye nav Kurdên Tirkîyê, yê din jî çûye nav Kurdên Îranê. Çawa Leander dide kivşê wî zanîyarîyên xwe derheqa Kurdan de ji van herdu hevalên xwe wergirtîye(12).

Di sala 1964'an di kovareke Swêdî de nivîsareke Carl-Elof Svenning bi navê "Netewetîya Kurdan" (Kurdisk nationalism) hatîye weşîn. Piştî şerê cîhanê yê yekemîn di nav Kurdan de belavbûn û şaxvedana bîr-bawerîyên netewî de rola zimîn wek çek-sîlaheke teîcoşîna azadîyê dibîne, ew piçekê jî wek du zimanên Hîndî-Ewrûpî li ser nêzîkîya navbera zimanê Kurdî û Swêdî disekine. Paşê ew bi kurtî bingeş û hîmên netewetîya Kurdî dikolîne. Ji alîyê din ni-

-101-
Lê belê derketina vê pirtûka Karabuda piştî salekê dikeve bin sîya şerê Kurdên Iraqê, nûçe û nivîsên derheqa şer ji pirtûkê aktuelttir dibin.

Di sala 1962'an de pêwendîyên general Qasim û Kurdan li Iraqê her diçin sar dibin, navbera Kurdan û hukmeta Iraqê vedibe û hevalbendîya Iraq-Sovyetê jî berbî nebaşîyê diçe. Du nivîsên ku di vê demê de hatine weşîn dîyar dikin ku "rojên kêfê" ji bo Barzanî ewqas dirêj nînin û Qasim jî, ji bo nêçîrê tivdarekê xwe dibîne. Lennart Ljunglöf(8) û John Myron(9) di van herdu nivîsên xwe de neamadebûna hezên mezin ji bo dewleteke Kurd bawerîyên xwe jî pêşkêş dikin.

Di sala 1963'an de zordestî, lêdan û êrîşên hukmeta Iraqê li dijî Kurdan her diçin hişk dibin. Sovyet bi navê Moxolîstanê vê yekê di

koma Yekitîya Netewan de protesto dike. Ev etapa di weşanên perîyodîk yê Swêdî de destpêka bilindbûna dengên pro-Kurd dikare bê hesabandin. Bûyerên van salan bala rojnamevanên Swêdî gelek kişandîye li ser xwe. Rojname Swêdî ya here mezin Dagens Nyheter van êrîşên dijî Kurdan "seferên cezayî" (straffexpeditioner) bi nav dike, paşê cîh daye gazîya hukmeta Iraqê ku ki Barzanî bikuje, ji wî re mîlyon nîvek kron pere heye(10). Rojnamevanekî mayîn Bruno Eneberg tekoşîna Kurdan "tekoşîneke ebedî" (Kurdernas eviga kamp), Kurdan jî "gelê ku tevayî wek dînan bûye evîndarê azadîyê" (ett helt folk med desperat frihetslangtan) bi nav dike(11).

Di sala 1963'an de li ser pîrsa Kurdan êdî di platform û çarçeviyên navnetewî de raberzîna tîna pêk anîn. Çawa Leander Tell di nivîseke xwe de dîyar dike ku nûçeyên li ser Kurdan her çûne zêde bûne. Leander Tell ji bo Kurdan di vê nivîsa xwe de dibêje ku: "Hertim heyranîke min ya şexsî ji bo Kurdan peyda bûye". Paşê ew cîh dide navê du hevalên xwe yê ku çûne Kurdistanê, di nav Kurdan de mane, yek ji wan dok. Lars Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê, yek jî dok. Kurt Lindberg ye, yê pêşîn çûye nav Kurdên Tirkîyê, yê din jî çûye nav Kurdên Îranê. Çawa Leander dide kivşê wî zanîyarîyên xwe derheqa Kurdan de ji van herdu hevalên xwe wergirtîye(12).

Di sala 1964'an di kovareke Swêdî de nivîsareke Carl-Elof Svenning bi navê "Netewetîya Kurdan" (Kurdisk nationalism) hatîye weşîn. Piştî şerê cihanê yê yekemîn di nav Kurdan de belavbûn û şaxvedana bîr-bawerîyên netewî de rola zimîn wek çek-sîlaheke teîcoşîna azadîyê dibîne, ew piçekê jî wek du zimanên Hîndî-Ewrûpî li ser nêzîkîya navbera zimanê Kurdî û Swêdî disekine. Paşê ew bi kurtî bingeş û hîmên netewetîya Kurdî dikolîne. Ji alîyê din ni-

-101-
vîskar bi taybetî di warê pêşketina aborîya rohilata navîn de, çend bawerîyên xwe dibêje, di warê firotina hirî û goştê pêz, xweyîkirina hespan de bala xwendevanan dikşîne li ser rola Kurdan. Di salên kevn de ji bo sedemên tunebuna mercên avakirina dewleteke Kurdî ew van herdu faktoran nîşan dide: pêknehatina enerjîke mezin û pêknehatina zimanekî netewî (li ser zaravan). Ev lêkolîna CarlElof Svenning ji gelek alîyan ve înfomatîk û rênîşandar e(13).

Li tenîştaya bilindbûna tekoşîna gelê Kurd, wusan jî serokê vê tekoşînê Mustafa Barzanî cîhekî fireh di weşanên perîyodîk girtîye.

Ji alîkî de mîxasîya wî, şaxsîyeta wî ya karîzmatîk û rengîn, ji alîkî de serokeşîrtîya wî, di nav partîyê de bêdeng hîştina hêzên mayîn bala gelek rojnamevanan kişandîye. Eivor Samuelsson di nivîseke xwe de qala "dîsîplîna eşîrtîyê" dike, vê tabîrê ji bo Barzani bi kar

tîne(14). Di nivîseke mayîn de ku tê de xetên portreke Barzanî dik-
şîne ew van tiştan derheqa Barzanî de dibêje: " Barzanî li dijî hêzên
Rojavayê û Yekitîya netewan tekoşîneke hişk û tûj dajo, ev yeka kêmasîke femdarîyê
pêk tîne, angorî rojnamevanên Rojavayê ev kêmasî li ser bingehên dinê-
nasîya wî ya kalvenîst, esrarengîz-dînî ava dibe. Ew ji mefhûma rastîke asmanî
(abstrak) bi rê dikeve û tiştên ku rast dibîne, bi wan re hev nayê. Ew , polîtîkaya
Ereban ya xwe ba dike-oportînîst e ya ku ji her tiştî re rêke revê-xelasîyê
dibîne, jê gelek nefret dike"(15). Ev tiştan ji bo Barzanî di sala 1966'an
de hatine gotin. Çawa emê paşê jî bibînin di weşanên Swêdî de bawerîyên
pro-Barzanî di salên 1974-1975'an gelek kêr dibin, li dijî
Barzanî rexneyên mezin tên kirin. Îfada "Barzanîyê nemir" (den
odödliga Barzanî) û "Barzanîyê efsanevT (Den legendariska Barzani)
êdî piştî van salan kêr tên bi kar anîn.

Di sala 1966'an li Swêdê komîteke piştgirtîyê ji bo Kurdan tê saz
kirin (Svenska Kurdkommitten). Piştî sazkirina vê komîtê di nav
rûpelên weşanên perîyodîk de pirsra Kurdan gelek aktuel dibe, hejmara
nivîsên ku li ser Kurdan hatine amade kirin bilind dibin. Li
hemberî zordestî û lêdanên Iraqê êdî gazin li hukmeta Swêdê tên
kirin , gelek kes dixwazin Swêd wek dewletekê li pirsra Kurdan
xweyî derkeve, vê pirsê bibe rojeva Yekitîya Netewan. Çawa M.K.
di nivîseke xwe de dîyar dike îmkanên Swêdê bi formel hene wekî
pirsra Kurdan bibe nav koma Yekitîya Netewan(lö). Rojnamevanekî
mayîn Johan Almqvist çawa di Göteborg Posten de dinivîse polî-
tîkaya hêzên mezin rê nade vê yekê. Dîsa ew dinivîse Kurdistan ji
alîyê hebûnên binerdîn û sererdîn welatekî dewlemend e, eger rojekê
aşîtê bê Kurdistanê, ev herêma dikare bibe cîhekî gelek xwe-
şik ji bo turîstan. Di dawîya nivîsa xwe de ew dibêje eger ev pirsra
-102-

vîskar bi taybetî di warê pêşketina aborîya rohilata navîn de, çend
bawerîyên xwe dibêje, di warê firotina hirî û goştê pêz, xweyîkirina
hespan de bala xwendevanan dikşîne li ser rola Kurdan. Di salên
kevn de ji bo sedemên tunebuna mercên avakirina dewleteke Kurdî
ew van herdu faktoran nîşan dide: pêknehatina enerjîke mezin û
pêknehatina zimanekî netewî (li ser zaravan). Ev lêkolîna CarlElof
Svenning ji gelek alîyan ve înfomatîk û rênîşandar e(13).

Li teniştê bilindbûna tekoşîna gelê Kurd, wusan jî serokê vê tekoşînê
Mustafa Barzanî cîhekî fireh di weşanên perîyodîk girtîye.

Ji alîkî de mêrxasîya wî, şaxsîyeta wî ya karîzmatîk û rengîn, ji alîkî
de serokeşîrtîya wî, di nav partîyê de bêdeng hîştina hêzên mayîn
bala gelek rojnamevanan kişandîye. Eivor Samuelsson di nivîseke
xwe de qala "dîsîplîna eşîrtîyê " dike, vê tabîrê ji bo Barzani bi kar
tîne(14). Di nivîseke mayîn de ku tê de xetên portreke Barzanî dik-

şîne ew van tiştan derheqa Barzanî de dibêje: " Barzanî li dijî hêzên Rojavayê û Yekitîya netewan tekoşîneke hişk û tûj dajo, ev yeka kêmasîke femdarîyê pêk tîne, angorî rojnamevanên Rojavayê ev kêmasî li ser bingehên dinên nasîya wî ya kalvenîst, esrarenîz-dînî ava dibe. Ew ji mefhûma rastîke asmanî (abstrak) bi rê dikeve û tiştên ku rast dibîne, bi wan re hev nayê. Ew , polîtikaya Ereban ya xwe ba dike-oportînîst e ya ku ji her tiştî re rêke revê-xelasîyê dibîne, jê gelek nefret dike"(15). Ev tiştan ji bo Barzanî di sala 1966'an de hatine gotin. Çawa emê paşê jî bibînin di weşanên Swêdî de bawerîyên pro-Barzanî di salên 1974-1975'an gelek kêmbûn, li dijî Barzanî rexneyên mezin tên kirin. Îfada "Barzanîyê nemir" (den odödliga Barzanî) û "Barzanîyê efsanevî (Den legendariska Barzani) êdî piştî van salan kêmbûnê bi kar anîn.

Di sala 1966'an li Swêdê komîteke piştgirtîyê ji bo Kurdan tê saz kirin (Svenska Kurdkommitten). Piştî sazkirina vê komîtê di nav rûpelên weşanên perîyodîk de pirsê Kurdan gelek aktuel dibe, hejmara nivîsên ku li ser Kurdan hatine amade kirin bilind dibin. Li hemberî zordestî û lêdanên Iraqê êdî gaza li hukmeta Swêdê tên kirin , gelek kes dixwazin Swêd wek dewletekê li pirsê Kurdan xweyî derkeve, vê pirsê bibe rojê Yekitîya Netewan. Çawa M.K. di nivîseke xwe de dîyar dike îmkânên Swêdê bi formel hene wekî pirsê Kurdan bibe nav koma Yekitîya Netewan(lö). Rojnamevanekî mayîn Johan Almqvist çawa di Göteborg Posten de dinivîse polîtîkaya hêzên mezin rê nade vê yekê. Dîsa ew dinivîse Kurdistan ji alîyê hebûnên binerdîn û sererdîn welatekî dewlemend e, eger rojekê aşîtê bê Kurdistanê, ev herêma dikare bibe cîhekî gelek xweşik ji bo turîstan. Di dawîya nivîsa xwe de ew dibêje eger ev pirsê -102-

çareser nebe piştî çend salan Vîetnameke nûh dikare peyda bibe(17). Çawa me li jor jî got piştî sazkirina Komîta Kurdî, li Swêdê sempatîke mezin ji bo Kurdan peyda dibe. Nêzkaya 800 000 hezar Kronî alîkarî bi destê Komîtê wek alîkarî tê berev kirin. Ev alîkarî piştî gelek dijwarîyan ji Kurdên Iraq re tê şandin. Li ser şandina vê alîkarîyê çawa rojname Sydsvenska Dagbladet dinivîse çend şerêşî derketine meydanê. Ew perê ku wek alîkarî hatine şandin, li îranê ketîye berîka "çend Kurdan". Lars Holmberg dîsa di vê nivîsa xwe de derheqa pirsê Kurdan cîh dide bîdengîya hukmeta Swêdê. Çawa ew dide kîvêşê serokwezîr Erlander û wezîrê karê der Torsten Nilsson nexwestine berpîrsîyarên Kurdan qebûl bikin û li ser rewşa Kurdan bipeyîvin. Hukmeta Swêdê beyan kirîye ku Swêd naxwaze tevî karên hundur yê welatekî mayîn bibe(18). Di nav Komîta Kurdî de kesekî aktîf kar kirîye, heta niha jî piştgirtîya tekoşîna gelê Kurd kirîye Olof G Tandberg ye. Ew bi xwe geolog e, li ser Afrî-

kayê pispor e, derheqa gelên bindest û kêmanîyên etnîkî gelek nivîsên wi di rojname û kovaran de derketine. Di sala 1966'an de bi stîla çîrokan nivîseke wî di kovarekê de li ser Kurdan hatîye weşandin. Di ve nivîsê de rola petrolê ya mîstîk çawa koka Kurdan anîye Olof G Tandberg li ser vê pirsê disekine(19).

Di sala 1967'an raporeke Komîta Kurdî wek pirtûkekê tê weşandin. Pirtûk ji alîyê sê kesan de hatîye amade kirin: Selhattîn Rastgeldî, Olof G Tandberg û A. Norlander. Piştî çapbûna vê berhemê di weşanên periyodîk de jan û êşa Kurdên Iraqê cîhekî fireh girtîye. Ev cara pêşîn bû ku materîyaleke rewşa Kurdan rast eşkere dike, digihîşte destê xwendevanên Swêdî. Hem li ser pirtûkê, hem li ser rewşa Kurdan û hem jî li ser pêwendîyên Kurd-Swêdîyan gelek nivîs piştî çapa vê pirtûkê di rojname û kovaran de derketin(20). Nivîskarê Swêdî Per Wastberg di rojnama Dagens Nyheter gazî Swêdîyan dike(21) û navê nivîsa xwe datîne: "Kurdan ji bîr neke" (Glöm inte Kurderna), di rojnama Svenska Dagbladet de nivîsa L. Carlsson bi navê "Hawara Rohilatê" (Nödrop fran Orienten) tê weşandin(22), di van herdu pirtûknasîyan de tekoşîna Kurdan wek ya Vietnamîyan tê dîtin, herdu nivîskar jî gazî Swêdîyan dikin wekî alîkarî û piştgirtîya doza Kurdan bikin.

Di rojnama Kvalsposten de Johan Almqvist zordestîyên li ser Kurdan disekine, Kurdan gelekî mêrxas û tenêmayî bi nav dike, ji ber vê yekê navê nivîsa xwe datîne: Şerê ji bîr kirî(23).

Wek Kurd di nav rûpelên weşanên periyodîk de em carina rastî navê çend Kurdan jî tên, bi taybetî navê dok. Selhattîn Rastgeldî di -103-

çareser nebe piştî çend salan Vîetnameke nûh dikare peyda bibe(17). Çawa me li jor jî got piştî sazkirina Komîta Kurdî, li Swêdê sempatîke mezin ji bo Kurdan peyda dibe. Nêzkaya 800 000 hezar Kronî alîkarî bi destê Komîtê wek alîkarî tê berev kirin. Ev alîkarî piştî gelek dijwarîyan ji Kurdên Iraq re tê şandin. Li ser şandina vê alîkarîyê çawa rojnama Sydsvenska Dagbladet dinivîse çend şerêşî derketine meydanê. Ew perê ku wek alîkarî hatine şandin, li îranê ketîye berîka "çend Kurdan". Lars Holmberg dîsa di vê nivîsa xwe de derheqa pîrsa Kurdan cîh dide bêdengîya hukmeta Swêdê. Çawa ew dide kivşê serokwezîr Erlander û wezîrê karê der Torsten Nilsson nexwestine berpîrsîyarên Kurdan qebûl bikin û li ser rewşa Kurdan bipeyîvin. Hukmeta Swêdê beyan kirîye ku Swêd naxwaze tevî karên hundur yê welatekî mayîn bibe(18). Di nav Komîta Kurdî de kesekî aktîf kar kirîye, heta niha jî piştgirtîya tekoşîna gelê Kurd kirîye Olof G Tandberg ye. Ew bi xwe geolog e, li ser Afrîkayê pispor e, derheqa gelên bindest û kêmanîyên etnîkî gelek nivîsên

wi di rojname û kovaran de derketine. Di sala 1966'an de bi stîla çîrokan nivîseke wî di kovarekê de li ser Kurdan hatîye weşandin. Di ve nivîsê de rola petrolê ya mîstîk çawa koka Kurdan anîye Olof G Tandberg li ser vê pirsê disekine(19).

Di sala 1967'an raporeke Komîta Kurdî wek pirtûkekê tê weşandin. Pirtûk ji alîyê sê kesan de hatîye amade kirin: Selhattîn Rastgeldî, Olof G Tandberg û A. Norlander. Piştî çapbûna vê berhemê di weşanên perîyodîk de jan û êşa Kurdên Iraqê cîhekî fireh girtîye. Ev cara pêşîn bû ku materîyaleke rewşa Kurdan rast eşkere dike, digihîşte destê xwendevanên Swêdî. Hem li ser pirtûkê, hem li ser rewşa Kurdan û hem jî li ser pêwendîyên Kurd-Swêdîyan gelek nivîs piştî çapa vê pirtûkê di rojname û kovaran de derketin(20).

Nivîskarê Swêdî Per Wastberg di rojnama Dagens Nyheter gazî Swêdîyan dike(21) û navê nivîsa xwe datîne: "Kurdan ji bîr neke" (Glöm inte Kurderna), di rojnama Svenska Dagbladet de nivîsa L. Carlsson bi navê "Hawara Rohilatê" (Nödrot fran Orienten) tê weşandin(22), di van herdu pirtûknasîyan de tekoşîna Kurdan wek ya Vietnamîyan tê dîtin, herdu nivîskar jî gazî Swêdîyan dikin wekî alîkarî û piştgirtîya doza Kurdan bikin.

Di rojnama Kvallsposten de Johan Almqvist zordestîyên li ser Kurdan disekine, Kurdan gelekî mêrxas û tenêmayî bi nav dike, ji ber vê yekê navê nivîsa xwe datîne: Şerê ji bîr kirî(23).

Wek Kurd di nav rûpelên weşanên perîyodîk de em carina rastî navê çend Kurdan jî tên, bi taybetî navê dok. Selhattîn Rastgeldî di -103-

CARL-ELOF SVENNING Kurdisk nationalism

En av första världskrigets manga

följder var att tva av datidens största

statsbildningar utplanades fran

den politiska kartan. I Europa var det habsburgarnas gamla kejsardöme

Österrike Ungern och i Framre

Asien var det de osmanska sultaner- nas storturkiska rike som pa sa satt

skattade at förgangelsen. Atminstone

i Europa kan val denna omvalvning

betecknas som en framgang för nationalitetsprincipen

enligt vilken folkgrupper

som talar ett eget sprak och

har en egen historia ocksa ager ratt

att styra sig sjalva i ett eget land.

Det var ju enligt denna princip som

det uppstod en rad nya stater i Östeuropa

pa ruinerna efter habsburgar- nas valde. Men aven om England och

Frankrike under kriget vadjat till
nationalistiska stamningar inom det
gamla osmanska Storturkiet sa blev
fredsaret 1918 knappast nagot mar- kesar för nationalismen i Framre
Asien. Nar det kom till kritan rakade
den i konflikt med de vasterlandska
kolonialmakternas intressen. I stallet
för att beakta inhemska nationalitetskrav
skapade de europeiska stormakterna
en rad mandatomraden
som knappast avgransades mot var- andra efter nagra nationella principer,
och inom dessa mandatomraden, var för sig, började nastan genast
den inhemska befolkningen en bitter
nationell befrielsekamp, nu inte mot
turkarna, utan mot europêerna. Nar
denna kamp sa. smaningom gav resulNivîseke
bi navê "Netewetiya Kurdan" (Politisk Tidskrift, Januari - 1964)
gelek weşanan de derbas dibe. Çawa em dibînin di rojnama Uppsala
Nya Tidning de nivîseke Bedirhan Anter bi navê Tehdît û terora
li dijî Kurdan hatîye weşandin(24). Di van salan de hejmara xwendekarên
Kurd li Swêdê gelek kême bûye, lê belê bi aktîfî tevî karên
piştgiirtîya gelê Kurd bûne.
Rojnamevan Caleb J Andersson ku di salên 1974- 1975 'an de li
ser Kurdan gelek tişt nivîsîne, cara pêşîn di sala 1967'an derheqa
Kurdên Iraqê em rastî nivîseke wî tên(25).
Di sala 1968'an ji ber guhartinên polîtîk li Iraqê, hatina hukmetên
nûh, bi Kurdan re dan û standinên hertimi wek van faktoran
gelek faktorên mayîn bûye sedemê bêdengîke li ser Kurdan di vê
-104-

CARL-ELOF SVENNING Kurdisk nationalism

En av första världskrigets manga
följder var att tva av datidens största
statsbildningar utplanades fran
den politiska kartan. I Europa var det habsburgarnas gamla kejsardöme
Österrike Ungern och i Framre
Asien var det de osmanska sultaner- nas storturkiska rike som pa sa satt
skattade at förgangelsen. Atminstone
i Europa kan val denna omvalvning
betecknas som en framgang för nationalitetsprincipen
enligt vilken folkgrupper
som talar ett eget sprak och
har en egen historia också ager ratt

att styra sig sjalva i ett eget land.
 Det var ju enligt denna princip som
 det uppstod en rad nya stater i Östeuropa
 pa ruinerna efter habsburgar- nas valde. Men aven om England och
 Frankrike under kriget vadjat till
 nationalistiska stamningar inom det
 gamla osmanska Storturkiet sa blev
 fredsalet 1918 knappast nagot mar- kesar för nationalismen i Framre
 Asien. Nar det kom till kritan rakade
 den i konflikt med de vasterlandska
 kolonialmakternas intressen. I stallet
 för att beakta inhemska nationalitetskrav
 skapade de europeiska stormakterna
 en rad mandatomraden
 som knappast avgransades mot var- andra efter nagra nationella principer,
 och inom dessa mandatomraden, var för sig, började nastan genast
 den inhemska befolkningen en bitter
 nationell befrielsekamp, nu inte mot
 turkarna, utan mot europêerna. Nar
 denna kamp sa. smaningom gav resulNivîseke
 bi navê "Netewetiya Kurdan" (Politisk Tidskrift, Januari - 1964)
 gelek weşanan de derbas dibe. Çawa em dibînin di rojnama Uppsala
 Nya Tidning de nivîseke Bedirhan Anter bi navê Tehdît û terora
 li dijî Kurdan hatîye weşandin(24). Di van salan de hejmara xwendekarên
 Kurd li Swêdê gelek kêr bûye, lê belê bi aktîfî tevî karên
 piştgirtîya gelê Kurd bûne.
 Rojnamevan Caleb J Andersson ku di salên 1974- 1975 'an de li
 ser Kurdan gelek tişt nivîsîne, cara pêşîn di sala 1967'an derheqa
 Kurdên Iraqê em rastî nivîseke wî tên(25).
 Di sala 1968'an ji ber guhartinên polîtîk li Iraqê, hatina hukmetên
 nûh, bi Kurdan re dan û standinên hertimi wek van faktoran
 gelek faktorên mayîn bûye sedemê bêdengîke li ser Kurdan di vê
 -104-
 salê. Ji ber vê yekê di weşanên perîyodîk de li ser Kurdan kêr tişt
 hatine nivîsîn.
 Di sala 1969'an de zordestî êrîşên hukmete Iraqê li dijî Kurdan
 ji yekten zêtir dibin. Nivîskarê Swêdî Gösta Agren ji ber van erîşan
 gazî Swêdîyan dike wekî alîkarî û piştgirtîya xwe nîşan bidin. Ew
 dîyar dike ku rewşa Kurdistanê ji Biafrayê jî xirabtir e. Çawa tê zanîn
 di van salan de pirsra Biafrayê gelek aktuel bû(26). Olof G
 Tandberg jî di nivîseke xwe ya mayîn de pêwîst dibîne wekî Yekîtîya
 Netewan grupeke lînêrîne, yeke nealîgir bişîne Iraqê ji bo

rewşa Kurdan di cîh de bibîne(27). Ev dengên nûh çawa em dibî-
nin bûne kakilê pêkhatineke raya giştî li Swêdê. Nivîsên di van salan
de hatine weşandin çawa em dibînin bi îfada "şerê jibîrkirî" (det
glömda kriget) dest pê dikin, ev peyvên di gelek rojname û kovaran
de derbas dibin. Ev îfada her çiqas navê pirtûka Komîta Kurdî li
ser Kurdan tîne bîra mirovan jî, zêtir nenasî û bêdengîya tekoşîna
Kurdan li Iraqê tîne zimîn. Ingvar Laxvik navê nivîseke xwe di vê
çarçevê de danîye: "Şerê jibîrkirî li Iraqa Kurdistanê" û van peyvên
general El Bekir ve dest pê dike : "Ez bi navê xwedê sond dixwim. Eger ez
koka elementên ne-Ereb neyînim, ez ne Ereb im, ne ji dîne Muhammed im".
Paşê ew cîh dide dîtinên berpîrsiyarê PDK li Iskandinavyê mîmar
Cemal Alemdar(28).

Di sala 1969'an di rojnama Svenska Dagbladet de em rasti du
nivîsên dirêj yê Anders Kiing tên. Ew di nivîsa pêşîn de cîhê Kurdistanê
di nav sîyaseta cîhanê nîşan dide, li ser rewşa çar beşên
Kurdistanê yek-yek disekine, rewşa Kurdistanê bi Cezayîr, Angola
û Afrîka Başur re rûberî hev dike. Ew ji aliyê din Yekitîya Netewan
rexne dike ji ber ku pîrsa Kurdan piçûk dibîne. Ew derheqa Kurdan
de pasîvîta Swêdê nîşan dide, ji bo Vîetnamê çî sempatî hatîye
nîşandin, ew dibêje ji bo Kurdan jî divê bê nîşandin. Di dawîya nivîsa
xwe de ew bala xwendevanan dikşîne li ser tunebûna piştgirtîya
"çepên nûh" ji bo Kurdan (29). Di nivîsa duwemîn de Anders
Kûng tenê li ser rewşa Kurdistana Iraqê disekine. Nivîskar zêtir li
ser avabûna tevgera Kurd, hêzên nav tevgerê û rola Barzanî raçav
dike. Barzanî çima ewqas şikê dibe hukumetên Iraqê, bawerîya
xwe zêde Ereban nayîne? Nivîskar derheqa bersîva vê pîrsê li Iraqê
de tunebûna îstîkrarekê nîşan dide. Modelê agirbirîyan, hevhatin,
şêwr û peymanan wek hev in, angorî nivîskar ev bûyeran
nîşanên bêbawerîya hukumetên Iraqê pêk tînin, yê ku zû-zû cîhê
hev digrin(30). Anders Kiing derheqa Kurdan de tiştine mayîn nivîsîne,
wek beşa Kurdistan ya pirtûka bi navê Bîndestên cîhanê-
Kêmanîyên etnîkî li rûyê dinê (1970).

-105-

salê. Ji ber vê yekê di weşanên periyodîk de li ser Kurdan kêmtir
hatine nivîsîn.

Di sala 1969'an de zordestî êrîşên hukumetê Iraqê li dijî Kurdan
ji yekten zêtir dibin. Nivîskarê Swêdî Gösta Agren ji ber van erîşan
gazî Swêdîyan dike wekî alîkarî û piştgirtîya xwe nîşan bidin. Ew
dîyar dike ku rewşa Kurdistanê ji Biafrayê jî xirabtir e. Çawa tê zanîn
di van salan de pîrsa Biafrayê gelek aktuel bû(26). Olof G
Tandberg jî di nivîseke xwe ya mayîn de pêwîst dibîne wekî Yekitîya
Netewan grupeke lînêrîne, yeke nealîgir bişîne Iraqê ji bo

rewşa Kurdan di cîh de bibîne(27). Ev dengên nûh çawa em dibî-
nin bûne kakilê pêkhatineke raya giştî li Swêdê. Nivîsên di van salan
de hatine weşandin çawa em dibînin bi îfada "şerê jibîrkirî" (det
glömda kriget) dest pê dikan, ev peyvên di gelek rojname û kovaran
de derbas dibin. Ev îfada her çiqas navê pirtûka Komîta Kurdî li
ser Kurdan tîne bîra mirovan jî, zêtir nenasî û bêdengîya tekoşîna
Kurdan li Iraqê tîne zimîn. Ingvar Laxvik navê nivîseke xwe di vê
çarçevê de danîye: "Şerê jibîrkirî li Iraqa Kurdistanê" û van peyvên
general El Bekir ve dest pê dikan : "Ez bi navê xwedê sond dixwim. Eger ez
koka elementên ne-Ereb neyînim, ez ne Ereb im, ne ji dîna Muhammed im".
Paşê ew cîh dide dîtinên berpîrsîyarê PDK li Iskandinavyê mîmar
Cemal Alemdar(28).

Di sala 1969'an di rojname Svenska Dagbladet de em rasti du
nivîsên dirêj yê Anders Kiing tên. Ew di nivîsa pêşîn de cîhê Kurdistanê
di nav sîyaseta cîhanê nîşan dide, li ser rewşa çar beşên
Kurdistanê yek-yek disekine, rewşa Kurdistanê bi Cezayîr, Angola
û Afrîka Başur re rûberî hev dikan. Ew ji aliyê din Yekitiya Netewan
rexne dikan ji ber ku pîrsa Kurdan piçûk dibîne. Ew derheqa Kurdan
de pasîvîta Swêdê nîşan dide, ji bo Vîetnamê çî sempatî hatîye
nîşandin, ew dibêje ji bo Kurdan jî divê bê nîşandin. Di dawîya nivîsa
xwe de ew bala xwendevanan dikşîne li ser tunebûna piştgirtîya
"çepên nûh" ji bo Kurdan (29). Di nivîsa duwemîn de Anders
Kûng tenê li ser rewşa Kurdistana Iraqê disekine. Nivîskar zêtir li
ser avabûna tevgera Kurd, hêzên nav tevgerê û rola Barzanî raçav
dikan. Barzanî çima ewqas şikê dibe hukûmetên Iraqê, bawerîya
xwe zêde Ereban nayîne? Nivîskar derheqa bersîva vê pîrsê li Iraqê
de tunebûna îstîkrarekê nîşan dide. Modelê agirbirîyan, hevhatin,
şêwr û peymanan wek hev in, angorî nivîskar ev bûyeran
nîşanên bêbawerîya hukûmetên Iraqê pêk tînin, yê ku zû-zû cîhê
hev digrin(30). Anders Kiing derheqa Kurdan de tiştine mayîna nivîsîna,
wek beşa Kurdistan ya pirtûka bi navê Bîndestên cîhanê-
Kêmanîyên etnîkî li rûyê dinê (1970).

-105-

Di sala 1969'an de lêkolîneke Memo Yetkin û Ann Marie Freding
li ser Kurdistanê di kovareke Swêdî de hatîye weşandin, derheqa
Kurdan de zaniyarîyên giştî tê de cîh girtine(31).

Piştî peymana 11 Adarê-1970 weşanên perîyodîk cîhekî mezin
wek nûçe dane vê hevhatina Kurdan û Iraqê. Her çiqas hêvîya aşî-
tîyê zêde bûye jî, rojname derheqa Iraqê de îfadên nîşanên bêbawerîyê,
şikbirîyê jî bi kar anîne, rojnamevanan ev bawerîyê xwe li
ser tecrubeyên deh salan ava kirine (32). Nûçegîhanê rojname Aftonbladet
di meha îlonê de diçe Barzanî dibîne, di beşekî vê hevpeyvînê

de Barzanî şika xwe raste-rast dîyar nekiribe jî, lê belê rojnamevan ev şika tespît kirîye: "-Armanca me li Iraqê aşîti û otonomî ye- Lê belê ew ji bin lêvan ve dikene û destê xwe dirêj dike, dibêje Inşallah ku tê wê menê - eger Xwedê bixwaze"(33).

Cara pêşîn em di rojnaman de nivîseke li ser rewşa Kurdên Suriyê dibînin (34).

Di sala 1971'an piştî hevhatina Kurdan û hukumeta Iraqê, nivîsên li ser vî beşê Kurdistanê di rojnaman de kêmbûn. Di van salan de çawa tê zanîn rewşa Tirkîyê û Kurdistanê Tirkîyê her diçe berbi nebaşî û xirabîyê diçe. Derheqê Kurdên Tirkîyê de Thomas Hammarberg di rojnama Expressen de nêrehetîya xwe dîyar dike(35).

liir mitt modcrsmii]

EnJn liten sirlig fnrbror kom till Stockholm haromdagen. Mnn

kunde knppast tro honoin om

ntt göra revolution. Mon han var har för att revolutionera. Han ;ir

grammatiktarare och kom för aft undervisa en handfull landsmnn

om deras eget språk; människor som flytt hit uiulan politiskt förtryck

fran en halvt bortgiömd clcl nv vîirflon. i vîistrn Asirn. l'cl I U I * r kuiiiff-l. Sm nm

dossa kuiHlistui ryltt inf*;ir sum

tilllorsakrats en fristad har inlû

beliarskade sitt modersmal. Men

sa. ungefiir, :ir det: kurdcrna i Turkiet rir förbjudna att tala sifet eget språk. att undervisa i doss

grammtik, att Över huvud tngt

imlla sin kultur vid dcsc rnttn 1 Klinn ru litr

rrvotutionar.

"separatism", nan ?;ik. Fn

som îir en helt an-

' l'örstn gangcn pa

pandc repen mcit maiincn eftcr sig.

P\ andra man slct soldatnr- na av mustasclierna . . . f-êdir Khan börjar omedvctet siio nmd ett fingei' i sin

kortstubb;ute

mustasrh. Han tystnar, ler

litet i pausen, nastan ursaktande, och hans följeslagare passar pa

att inlrda on snahl) konversntion

|.:'i ltni'flislui. Df-n _i*iiinli* b-ijiT sii;

h; ,n, m-h ly; ; -iinr nu; ;. u.'l. n; \Kvy ClI.'l' rll t; i!*: Uct har visserligen luûvdnts av journalister i Turkint. hör

jag

iiii. nft inyndigheterna sprider

l:i)lerasmi(t;i i Kui'disUin. Alltsa

i' |(. bnkteriotogiskt Urig, mcu clet

iiurde jag aidrig talas om niir jag
v.-ii' cliir nch .ing stöttc intc heller
p:i nagra Itolerasmittîde. Vî ve.t Nivîseke li ser hatine Kamuran Bedirxan li Swêdê
(Dagens Nyheter 28.08.1971)

-106-

Di sala 1969'an de lêkolîneke Memo Yetkin û Ann Marie Freding
li ser Kurdistanê di kovareke Swêdî de hatîye weşandin, derheqa
Kurdan de zaniyarîyên giştî tê de cîh girtine(31).

Piştî peymanê 11 Adarê-1970 weşanên perîyodîk cîhekî mezin
wek nûçe dane vê hevhatina Kurdan û Iraqê. Her çiqas hêvîya aşî-
tîyê zêde bûye jî, rojnameyan derheqa Iraqê de îfadên nîşanên bêbawerîyê,
şikbirîyê jî bi kar anîne, rojnamevanan ev bawerîyê xwe li
ser tecrubeyên deh salan ava kirine (32). Nûçegîhanê rojnama Aftonbladet
di meha îlonê de diçe Barzanî dibîne, di beşekî vê hevpeyvînê
de Barzanî şika xwe raste-rast dîyar nekiribe jî, lê belê
rojnamevan ev şika tespît kirîye: "-Armanca me li Iraqê aşîtî û otonomî
ye- Lê belê ew ji bin lêvan ve dikene û destê xwe dirêj dike, dibêje Inşallah ku tê
wê menê - eger Xwedê bixwaze"(33).

Cara pêşîn em di rojnaman de nivîseke li ser rewşa Kurdên Suriyê
dibînin (34).

Di sala 1971'an piştî hevhatina Kurdan û hukumeta Iraqê, nivî-
sên li ser vî beşê Kurdistanê di rojnaman de kêmbûn. Di van salan
de çawa tê zanîn rewşa Tirkîyê û Kurdistanê Tirkîyê her diçe
berbi nebaşî û xirabîyê diçe. Derheqa Kurdên Tirkîyê de Thomas
Hammarberg di rojnama Expressen de nerehetîya xwe dîyar dike(35
) . Rojnama Dagens Nyheter cîh dide hatina Kamuran BedirKurdcr
I Svcrigc

liir mitt modcrsmii]

EnJn liten sirlig fnrbror kom till Stockholm haromdagen. Mnn
kunde knnpast tro honoin om
ntt göra revolution. Mon han var har för att revolutionera. Han ;ir
grammatiktare och kom för aft undervisa en handfull landsmnn
om deras eget sprak; manniskor som flytt hit uiulan politiskt förtryck
fran en halvt bortgiömd clcl nv vîirflon. i vîistrn Asirn. l'cl I U I * r kuiiiff-I. Snn nm
dossa kuiHlistui ryltt inf*;ir sum
tilllorsakrats en fristad har inlû
beliarskade sitt modersmal. Men
sa. ungefiir, :ir det: kurdcrna i Turkiet rir förbudna att tala sift eget sprak. att undervisa i doss
grammtik, att Över huvud tngt
imlla sin kultur vid dcsc rnttn 1 Klinn ru litr
rrvotutionar.
"separatism", nan ?;ik. Fn

som îir en helt an-

' l'örstn gangcn pa

pandc repen mcit maiincn eftcr sig.

P\ anclra man slct soldatnr- na av mustasclierna . . . f-fedir Khan börjar omedvctet siio nmd ett fingei' i sin kortstubb;ute

mustasrh. Han tystnar, ler

litet i pausen, nastan ursaktande, och hans följeslagare passar pa

att inlrda on snahl) konversntion

|.:i ltni'flislui. Df-n _i*iiinli* b-ijiT sii;

h;;n, m-h ly;;-i:inr nuj;;. u.'l. n;\Kvy ClI.'l' rll t;!*: Uct har visserligen luüvdnts av journalister i Turkint. hör jag

iiii. nft inyndigheterna sprider

l:i)lerasmi(t;i i Kui'disUin. Alltsa

i'|(. bnkteriotogiskt Urig, mcu clet

iiurde jag aidrig talas om niir jag

v.-ii' cliir nch .ing stöttc intc heller

p:i nagra Itolerasmittide. Vî ve.t Nivîseke li ser hatine Kamuran Bedirxan li Swêdê

(Dagens Nyheterr 28.08.1971)

-106-

xan li Swêdê, Bedirxan li ser rewşa Kurdên Tirkîyê dîtinên xwe ji

rojnamevanan re gotine(36).

Di sala 1971'an di rojnamên Expressen(37) û Dagens Nyheter(38)

de du nivîsên Peter Stjarnberg li ser Kurdên Iraqê cîh girtine.

Ew bi xwe gelek caran çûye Kurdistana Iraqê û Kurdistana

Tirkîyê. Ew li bajarê Uppsalayê xwendekar bûye. Di van herdu nivîsên

xwe de ew bêhêvîya xwe derheqa aşîtîke rastîn li Iraqê dîyar

dike.

Rojnama xwendekarên bajarê Uppsalayê-Ergo de beşa yekemîn

ya nivîseke bi serî li ser rewşa Kurdan hatîye weşandin, nivîsê di

çend hejmaran de beş-beş berdewam kirîye û ji alîyê Komela

xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê de hatîye amade kirin(39).

Nuçegîhanên rojnamên Dagens Nyheter-Richard Hass(40) û

Svenska Dagbladet-Johnny Flodman(41) di nivîsên xwe de cîh dane

hewldayîna ajanên Iraqê ji bo Barzanî bikujin, paşê jî dijwarî û

tengasîyên li pêşîya aşîtîyê analîz dikin. Barzanî ji Johnny Flodman

re ev tiştan gotine : "Min tu wext bawerîya xwe bi hukumeta Iraqê neanîye,

ne jî niha pê tînim".

Di sala 1972'an de babeta nivîsên ku hatin weşandin ji hev cuda

ne. Richard Hass di nivîseke xwe de hatina du Kurdên Iraqê li

Swêdê ji xwe re kirîye babet(42). Ev babeta bi taybetî piştî salên

1980'an di weşanên perîyodîk de gelek aktuel dibe. Di van salan de

hejmara penaberên Kurd li Swêdê kêmtir in. Rojnamevan bi gotinên

Îrlandîkî bi navê Lord Kilbracken dest bi nivîsa xwe dike, yê ku ji Kurdan hez kirîye, janên Kurdan û Irlandîyan wek hev dîtîye. Di rojnama Göteborgs Handels och Sjöfartstidning de nivîseke ku bi giştî li ser Kurdan hatîye nivîsîn de tê gotin ku tenê di welatekî demokratîk de mercên bawerîanîna peyman û lihevhatinan hene(43).

Di nivîseke ku di Dagens Nyheter de çap bûye, tê de nivîsîn ku ajanên Iraqê careke din hewl dane wekî Barzanî bikujin(44). Di rojnama Ergo de vê carê nivîseke ku ji alîyê Bahoz de hatîye amade kirin, der çûye(45). Peter Sjarnberg di nivîseke xwe ya mayîn de bi çavekî dîrokî rewşa Kurdên Tirkîyê raçav dike(46).

Di hejmareke Svenska Dagbladet di sala 1973'an vê carê nivîseke li ser Kurdistanê îranê hatîye weşandin, tê de meşeke Kurdan li dijî sefareta îranê cîh girtîye û bi kurtî rewşa vî beşê Kurdistanê tê nasandin(47). Çawa em pê dizanin angorî beşên Iraq û Tirkîyê, li ser beşên Kurdistanê yên îran û Surîyê kêma nivîs di weşanên perîyodîk de derketine.

107-

xan li Swêdê, Bedirxan li ser rewşa Kurdên Tirkîyê dîtînen xwe ji rojnamevanan re gotine(36).

Di sala 1971'an di rojnamên Expressen(37) û Dagens Nyheter(38) de du nivîsên Peter Stjarnberg li ser Kurdên Iraqê cîh girtine.

Ew bi xwe gelek caran çûye Kurdistanê Iraqê û Kurdistanê Tirkîyê. Ew li bajarê Uppsalayê xwendekar bûye. Di van herdu nivîsên xwe de ew bêhêvîya xwe derheqa aşîtîke rastîn li Iraqê dîyar dike.

Rojnama xwendekarên bajarê Uppsalayê-Ergo de beşa yekemîn ya nivîseke bi serî li ser rewşa Kurdan hatîye weşandin, nivîsê di çend hejmaran de beş-beş berdewam kirîye û ji alîyê Komela xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê de hatîye amade kirin(39).

Nuçegîhanên rojnamên Dagens Nyheter-Richard Hass(40) û Svenska Dagbladet-Johnny Flodman(41) di nivîsên xwe de cîh dane hewldayîna ajanên Iraqê ji bo Barzanî bikujin, paşê jî dijwarî û tengasîyên li pêşîya aşîtîyê analîz dikin. Barzanî ji Johnny Flodman re ev tiştan gotine : "Min tu wext bawerîya xwe bi hukumeta Iraqê neanîye, ne jî niha pê tînim".

Di sala 1972'an de babeta nivîsên ku hatin weşandin ji hev cuda ne. Richard Hass di nivîseke xwe de hatina du Kurdên Iraqê li Swêdê ji xwe re kirîye babet(42). Ev babeta bi taybetî piştî salên 1980'an di weşanên perîyodîk de gelek aktuel dibe. Di van salan de hejmara penaberên Kurd li Swêdê kêma in. Rojnamevan bi gotînen Îrlandîkî bi navê Lord Kilbracken dest bi nivîsa xwe dike, yê ku ji Kurdan hez kirîye, janên Kurdan û Irlandîyan wek hev dîtîye. Di

rojnama Göteborgs Handels och Sjöfartstidning de nivîseke ku bi giştî li ser Kurdan hatîye nivîsîn de tê gotin ku tenê di welatekî demokratîk de mercên bawerîanîna peyman û lihevhatinan hene(43).

Di nivîseke ku di Dagens Nyheter de çap bûye, tê de nivîsîn ku ajanên Iraqê careke din hewl dane wekî Barzanî bikujin(44). Di rojnama Ergo de vê carê nivîseke ku ji aliyê Bahoz de hatîye amade kirin, der çûye(45). Peter Sjarnberg di nivîseke xwe ya mayîn de bi çavekî dîrokî rewşa Kurdên Tirkîyê raçav dike(46).

Di hejmareke Svenska Dagbladet di sala 1973'an vê carê nivîseke li ser Kurdistanê îranê hatîye weşandin, tê de meşeke Kurdan li dijî sefareta îranê cîh girtîye û bi kurtî rewşa vî beşê Kurdistanê tê nasandin(47). Çawa em pê dizanin angorî beşên Iraq û Tirkîyê, li ser beşên Kurdistanê yên îran û Surîyê kêm nivîs di weşanên perîyodîk de derketine.

107-

Serokê Xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê Salîh al-Jadery çawa di rojnama Uppsala Nya Tidning de daye kivşê Iraq xwe amade dike wekî çek-sîlahên kîmyayî li dijî Kurdan bi kar bîne(48). Çawa tê zanîn sîgnalên van nûçe û nivîsan piştî çend salan di bûyera Halepçê de bûne realîte. Herdu rojnamên mezin yên Swêdî Dagens Nyheter(49) û Svenska Dagbladet (50) jî derheqa bikaranîna çekên kîmyayî de nûçe weşandine. Di van herdu nûçeyan de raporeke PDK cîh girtîye, dîsa herdu rojnaman ji aliyê din cîh dane dîtînen Olof G Tandberg-pisporê Swêdî yê ku di komîta mafên mirovî ya Yekîtîya Netewan de kar kirîye.

-IIPERÎYODA

TEKOŞÎNA PRO-KURD Û KONTRA-KURD

(1974-1980)

Heta sala 1974'an di weşanên perîyodîk çî rojname, çî kovaran de nivîsên ku li ser Kurdan derketine, bi taybetî yên ku li ser tevgera Kurd li Iraqê hatine nivîsîn dema em naveroka wan dinêrin, piranîya wan li dijî sîyeseta Iraqê ne, tê de sempatîya ji bo Kurdan gelek zelal tê xuyanê.

Lê belê dema 11 Adarê 1974'an de bi destê hukmeta Iraqê otonomîke din hate îlan kirin û Kurd li dijî derketin, careke din Kurdan dest bi şer kirin çawa em dibînin vê carê di weşanên Swêdî de li dijî tevgera Kurd dengên nûh bilind dibin, rexneyên li dijî Kurdan zêde dibin. Şerê Kurdan heta ku di navbera îran û Iraqê de peymanek di sala 1975'an hate girê dan, berdewam kir, paşê jî çawa tê zanîn Kurd tenê man, binketin, tevgera Kurd belav bû û Barzanî jî dest ji şer berda, derbasî îranê bû. Di sala 1974'an de bi destpêkirina vê rewşa nûh ve rexneyên li dijî tevgera Kurd û Barzanî

jî her çûn tûj û hişk bûn.. Di nav weşanên perîyodîk yê Swêdî de çawa em dibînin piştî van bûyeran, ew zîhnîyeta pro-Kurd, yekgirtî û heta sala 1974'an ajotîye, belav dibe, dengên li dijî tevgerê û Barzanî zêde dibin. Di nav rûpelên rojname û kovaran de rexne û raberzînen (muneqaşe) fireh hatine pêk anîn. Di dawîyê de di nav rojnamevanan de du ekîp peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra Kurd. Çawa em dibînin bîr û bawerîyên van herdu hêzan derheqa sîyaseta cîhanê, tevgera Kurd û derheqa Barzanî de ji hev gelek cuda ne.

Hêzên ku li dijî tevgera Kurd derketine, tehlûka Sovyet zêde mezin nekirine, derheqa pêwendîyên Sovyet-Iraqê de bédeng ma-
-108-

Serokê Xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê Salîh al-Jadery çawa di rojnama Uppsala Nya Tidning de daye kîvşê Iraq xwe amade dike wekî çek-sîlahên kîmyayî li dijî Kurdan bi kar bîne(48). Çawa tê zanîn sîgnalên van nûçe û nivîsan piştî çend salan di bûyera Halepçê de bûne realîte. Herdu rojnamên mezin yê Swêdî Dagens Nyheter(49) û Svenska Dagbladet (50) jî derheqa bikaranîna çekên kîmyayî de nûçe weşandine. Di van herdu nûçeyan de raporeke PDK cîh girtîye, dîsa herdu rojnaman ji alîyê din cîh dane dîtinên Olof G Tandberg-pisporê Swêdî yê ku di komîta mafên mirovî ya Yekîtîya Netewan de kar kirîye.

-IIPERÎYODA

TEKOŞÎNA PRO-KURD Û KONTRA-KURD

(1974-1980)

Heta sala 1974'an di weşanên perîyodîk çî rojname, çî kovaran de nivîsên ku li ser Kurdan derketine, bi taybetî yê ku li ser tevgera Kurd li Iraqê hatine nivîsîn dema em naveroka wan dinêrin, piranîya wan li dijî sîyeseta Iraqê ne, tê de sempatîya ji bo Kurdan gelek zelal tê xuyanê.

Lê belê dema 11 Adarê 1974'an de bi destê hukmeta Iraqê otonomîke din hate îlan kirin û Kurd li dijî derketin, careke din Kurdan dest bi şer kirin çawa em dibînin vê carê di weşanên Swêdî de li dijî tevgera Kurd dengên nûh bilind dibin, rexneyên li dijî Kurdan zêde dibin. Şerê Kurdan heta ku di navbera îran û Iraqê de peymanek di sala 1975'an hate girê dan, berdewam kir, paşê jî çawa tê zanîn Kurd tenê man, binketin, tevgera Kurd belav bû û Barzanî jî dest ji şer berda, derbasî îranê bû. Di sala 1974'an de bi destpêkirina vê rewşa nûh ve rexneyên li dijî tevgera Kurd û Barzanî jî her çûn tûj û hişk bûn.. Di nav weşanên perîyodîk yê Swêdî de çawa em dibînin piştî van bûyeran, ew zîhnîyeta pro-Kurd, yekgirtî û heta sala 1974'an ajotîye, belav dibe, dengên li dijî tevgerê û

Barzanî zêde dibin. Di nav rûpelên rojname û kovaran de rexne û raberzînên (muneqaşe) fireh hatine pêk anîn. Di dawîyê de di nav rojnamevanan de du ekîp peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra Kurd. Çawa em dibînên bîr û bawerîyên van herdu hêzan derheqa sîyaseta cîhanê, tevgera Kurd û derheqa Barzanî de ji hev gelek cuda ne.

Hêzên ku li dijî tevgera Kurd derketine, tehlûka Sovyet zêde mezin nekirine, derheqa pêwendîyên Sovyet-Iraqê de bêdeng ma-
-108-

ne, li dijî emperyalîzm û sîyonîzmê derketine. Mafên welatên Erebb, bi taybetî mafên gelê Felestînî ji ser her tiştî re girtine. Di vê babetê de hevkarî û dostanetîya Iraq-Felestînê kirine, wek serêşîke mezin li pêşîya vê dostanetîyê tevgera Kurd jî rûreş kirine. Iraq wek welatekî demokratîk, reformên mezin pêkanî hesibandine, van rojnamevanan angorî Tirkîyê, îran û Surîyê sîyaseta Iraqê derheqa Kurdan gelek baş û demokratîk dîtine, angorî wan mafên Kurdan yê etnîkî tenê Iraqê debi resmî hatine nas kirin...Barzanî kesekî feodal, salbihurî, dostê îran û Amerîkayê hatîye nîşandin. Wek van rexneyan gelek rexneyên mayîn jî li tevgera Kurd hatine kirin, di dawîyê de di navbera hêz û dengên pro- û kontra Kurda raberzînên fireh û tûj hatine pêk anîn.

Di destpêka sala 1974'an de pêwendîyên Kurdan-Iraqê angorî rojnameyan berbi nebaşbûnê diçin. Kurd li dijî planên otonomîyê derdikevin ji ber ku petrola bajarê Kerkukê ji der kontrola Kurdan dimîne, sîyaseta asîmîlasyon, sirgun û "Erebkirinê" di nav çar salan de ji hêza xwe tu tiştek wunda nekiriye. Rewşa Kurdan baştir nebûye. Nûçegîhanê Dagens Nyheter îhtîmala ji nûh ve despêkirina şer gelek nêzîk dibîne(51). Bengt Nordell jî dîsa di vê rojnamê de pêwendîyên Kurd-Sovyet, Iraq-Sovyet raçav dike(52). Thomas Hammarberg di rojnama Expressen de bala xwendevanan dikşîne li ser pirsê neamadebûna Irakê wekî mafên Kurdan bîne cîh û nerehetîya xwe derheqa şerekî nûh de tîne zimîn(53).

Rojnemevan Lennart Ljunglöf di rojnama Aftonbladet de tekoşîna Kurdan ji bo mafên netewî gelek rast û cîh de dibîne. Ew dîyar dike Iraq li ser doza gelê Felestînê ewqas dişewat e, lê belê di erdê xwe de mafê Kurdan naparêze, vê yekê wek paradoksekê dibîne(54). Nivîskar dixwaze dilnepakîya Iraqê nîşan bide. Ev nivîsa Lennart Ljunglöf angorî çend nivîsên wî yê berê pozîtîftir e.

Sigrid Kahle nivîseke dirêj bi navê "Welatê ku petrol lê heye nikare di nav aşîtiyê de be" li ser Iraqê di rojnama Svenska Dagbladet de dinivîse. Sigrid Kahle çawa dinivîse wek mêvanê hukmetê çûye Iraqê, li Iraqê gerîyaye. Di nivîsara xwe de ew rewşa Kurdan

baş dibîne, hêzên emperyalîst rexne dike ku tevî karê Iraqê yê hundir dibin, nahêlin ev welat di nav aşîtiyê de bijî, dibin sedemê kuştina leşkerên Iraq û Kurdan, wan berî hev didin. Sigrid Kahle her çiqas Kurdan raste-rast nade ber xwe jî, lê belê Kurdan gunehkar dibîne, Iraqê rûsipî derdixe, ji sîyaseta hukmeta Iraqê zêtir ew hebûna petrolê li Iraqê wek belake giran dibîne(55). Sigrid Kahle keça rohilatnasê Swêdî yê navdar H S Nyberg ye, cara pêşîn li dor şoreşa 1958'an de bi bavê xwe ve tevayî çûye Iraqê û Kurdi-

-109-

ne, li dijî emperyalîzm û sîyonîzmê derketine. Mafên welatên Erebb, bi taybetî mafên gelê Felestînî ji ser her tiştî re girtine. Di vê babetê de hevkarî û dostanetîya Iraq-Felestînê kirine, wek serêşîke mezin li pêşîya vê dostanetîyê tevgera Kurd jî rûreş kirine. Iraq wek welatekî demokratîk, reformên mezin pêkanî hesibandine, van rojnamevanan angorî Tirkîyê, îran û Surîyê sîyaseta Iraqê derheq Kurdan gelek baş û demokratîk dîtine, angorî wan mafên Kurdan yê etnîkî tenê Iraqê debi resmî hatine nas kirin...Barzanî kesekî feodal, salbihurî, dostê îran û Amerîkayê hatîye nîşandin. Wek van rexneyan gelek rexneyên mayîn jî li tevgera Kurd hatine kirin, di dawiyê de di navbera hêz û dengên pro- û kontra Kurda raberzînen fireh û tûj hatine pêk anîn.

Di destpêka sala 1974'an de pêwendîyên Kurdan-Iraqê angorî rojnameyan berbi nebaşbûnê diçin. Kurd li dijî planên otonomîyê derdikevin ji ber ku petrola bajarê Kerkukê ji der kontrola Kurdan dimîne, sîyaseta asîmîlasyon, sirgun û "Erebkirinê" di nav çar salan de ji hêza xwe tu tiştê wunda nekiriye. Rewşa Kurdan baştir nebûye. Nûçegîhanê Dagens Nyheter îhtîmala ji nûh ve despêkirina şer gelek nêzîk dibîne(51). Bengt Nordell jî dîsa di vê rojnamê de pêwendîyên Kurd-Sovyet, Iraq-Sovyet raçav dike(52). Thomas Hammarberg di rojnama Expressen de bala xwendevanan dikşîne li ser pirsê neamadebûna Irakê wekî mafên Kurdan bîne cîh û nerehetîya xwe derheq şerekî nûh de tîne zimîn(53).

Rojnemevan Lennart Ljunglöf di rojnama Aftonbladet de tekoşîna Kurdan ji bo mafên netewî gelek rast û cîh de dibîne. Ew dîyar dike Iraq li ser doza gelê Felestînê ewqas dilşewat e, lê belê di erdê xwe de mafê Kurdan naparêze, vê yekê wek paradoksekê dibîne(54). Nivîskar dixwaze dilnepakîya Iraqê nîşan bide. Ev nivîsa Lennart Ljunglöf angorî çend nivîsên wî yê berê pozîtîftir e. Sigrid Kahle nivîseke dirêj bi navê "Welatê ku petrol lê heye nikare di nav aşîtiyê de be" li ser Iraqê di rojnama Svenska Dagbladet de dinivîse. Sigrid Kahle çawa dinivîse wek mêvanê hukmetê çûye Iraqê, li Iraqê gerîyaye. Di nivîsara xwe de ew rewşa Kurdan

baş dibîne, hêzên emperyalîst rexne dike ku tevî karê Iraqê yê hundir dibin, nahêlin ev welat di nav aşîtiyê de bijî, dibin sedemê kuştina leşkerên Iraq û Kurdistan, wan berî hev didin. Sigrid Kahle her çiqas Kurdistan raste-rast nade ber xwe jî, lê belê Kurdistan gunehkar dibîne, Iraqê rûsipî derdixe, ji siyaseta hukmeta Iraqê zêtir ew hebûna petrolê li Iraqê wek belake giran dibîne(55). Sigrid Kahle keça rohilatnasê Swêdî yê navdar H S Nyberg ye, cara pêşîn li dor şoreşa 1958'an de bi bavê xwe ve tevayî çûye Iraqê û Kurdi-

-109-
Peter Sturkin - Rojnamevanê ku di şerê Kurdistan de hatîye birîndar kirin. (Expressen 13.04.1975)

stanê. Ev nivîsa wê yek ji wan nivîsên ku li dijî Kurdistan di van salan cara pêşîn hatîye nivîsîn dikare bê hesibandin. Bîna pro-Arabîzmê ji nivîsê tê.

Vê carê Gudrun Hjelte di rojnama Aftonbladet de li dijî tevgera Kurd û Barzanî nivîseke hişk dinivîse, cîh dide dîtînen Aziz Akrawî yê ku xeletî, şaşî û metodên nedemokratîk yê xebata Barzanî nîşan dide. Gudrun Hjelte di vê nivîsa xwe ya bi "Kurd piştî xwe li Barzanî vedigerînin" de derheqa Barzanî de van tiştan dibêje : "Ew kesê ku demekê wek mîrxasê azadîyê dihate hesibandin, niha dijminê gel tê bi nav kirin" (56). Ew çûye Iraqê, li ser Iraqê nivîsên mayîn jî nivîsîne. Piştî vê nivîsa Gudrun Hjelt çend kesan li ser nivîsê bawerîyê xwe dîyar kirine, nivîsê ji raberzînen nûh re îmkân û rê vekirîye. Rexna pêşîn ji aliyê Kurdekî bi navê O.S. Shweish hatîye nivîsîn, ew van rexneyên derheqa Barzanî rast nabîne, li dijî derdikeve(57). Vê carê li dijî nivîsa vî Kurdî rojnamevanekî Irakî ku li Swêdê dimîne Samir Boutani nivîsekê amade dike, wek bersîv ji rojnama Aftonbladet re dişîne. Ew di nivîsa xwe de Kurdistan gunekar dike, pîrsa Kurdistan piçûk dibîne, civata Kurd ji ber struktura eşîrtîyê civateke jihevçûyî-şerut bi nav dike(58). Ew ji bo Kurdistan alîkarîya

-110-

Peter Sturkin - Rojnamevanê ku di şerê Kurdistan de hatîye birîndar kirin. (Expressen 13.04.1975)

stanê. Ev nivîsa wê yek ji wan nivîsên ku li dijî Kurdistan di van salan cara pêşîn hatîye nivîsîn dikare bê hesibandin. Bîna pro-Arabîzmê ji nivîsê tê.

Vê carê Gudrun Hjelte di rojnama Aftonbladet de li dijî tevgera Kurd û Barzanî nivîseke hişk dinivîse, cîh dide dîtînen Aziz Akrawî yê ku xeletî, şaşî û metodên nedemokratîk yê xebata Barzanî nîşan dide. Gudrun Hjelte di vê nivîsa xwe ya bi "Kurd piştî xwe li Barzanî vedigerînin" de derheqa Barzanî de van tiştan dibêje : "Ew kesê ku demekê wek mîrxasê azadîyê dihate hesibandin, niha dijminê gel tê bi

nav kirin" (56). Ew çûye Iraqê, li ser Iraqê nivîsên mayîn jî nivîsîne. Piştî vê nivîsa Gudrun Hjelt çend kesan li ser nivîsê bawerîyê xwe dîyar kirine, nivîsê ji raberzînên nûh re îmkân û rê vekirîye. Rexna pêşîn ji alîyê Kurdekî bi navê O.S. Shweish hatîye nivîsîn, ew van rexneyên derheqa Barzanî rast nabîne, li dijî derdikeve(57). Vê carê li dijî nivîsa vî Kurdî rojnamevanekî Irakî ku li Swêdê dimîne Samir Boutani nivîsekê amade dike, wek bersîv ji rojnama Aftonbladet re dişîne. Ew di nivîsa xwe de Kurdan gunekar dike, pirsra Kurdan piçûk dibîne, civata Kurd ji ber struktura eşîrtîyê civateke jihevçûyî-şerut bi nav dike(58). Ew ji bo Kurdan alîkarîya

-110-

Iranê wek mudahaleke karên hundir yê Iraqê dibîne, wek delîlê vê alîkarîyê jî nivîsên van rojnamevanên cîhanê nîşan dide: Davit Hirts (Guardien), Gwynne Roberts (Financial Times), Rosy Rouleau (Gama Press). Olle Engkvist jî di nivîsareke xwe de van bawerîyên Samir Boutani derheqa pirsra Kurdan de "nêrîneke alternatîv" bi nav dike, nêrîneke şaş û nerast dibîne. Olle Engkvist van nêrîn û bawerîyên vî rojnamevanê Erebb qebûl nake, li dijî derdikeve. Ew van nêrînan wek ducarkirina bawerîyên Vanna Beckman dibîne, ya ku di sala 1970'an de di televîzyona swêdî de li ser pirsra Kurdan şirovekirinek amade kirîye(59).

Bi kurtî di navbera Gudrun Hjelte, O.S. Sheweish, Samir Boutani û Olle Engkvist çêbûna van dan-standina bawerîyên cuda em dikarin bêjin destpêka raberzîn û rexneyên li ser Kurdan pêk anîne. Piştî vê yekê şerê pro-Kurd û kontra -Kurd her çûye tûj bûye. Di sala 1974'an de rojnamevanekî ku rewşa Kurdên Iraqê baş pêkol kirîye, hevkarê rojnama Expressen Herman Lindqvist e. Ew ev 25 sal e bi destxistina nûçeyên derwayî welat re rnişûl dibe, di vî warî de xweyê tecrubeyên mezin e. Cara pêşîn em rastî du hevpeyvînên wî ku bi Barzanî û pêşmergeyan re hatine çêkirin, tên. Çawa emê paşê jî li ser bisekinin, vê carê pênc nivîsên wî yê ku beşên serîke li ser Kurdan pêk anîne di rojnama Expressen de dor bi dor tên weşandin. Dema ew bi Barzanî re dipeyîve, ew jê dipirse: "Çima Kurd şer dikin?", Barzanî vê bersîva jêrîn dide: "ji ber ku rejîma Baxdayê dixwaze me qir bike. Bi sîstematîk hewl dide koka çanda Kurdî bîne. Ji alîyê din ji bo Iraqê demokrasîyê dest bi xin, em şer dikin". Di destpêka vê hevpeyvînê de dema ew qala Barzanî dike, ew dibêje Barzanî gelek berî Mao û Ho Chi Minh dest bi şerê xwe yê gerîllayê kirîye. Amerikayîyan dema ew li Sovyet dima navê wî danibûn "melayê sor" (den röda mullan), îro jî rojnameyên Sovyet wî "ajanê rojavayê yê faşîst" (fascistisk vasteragent) bi nav dikin. Derheqa Barzanî de zaniyarîyên bîyografîk yê gelek balkêş di destpêka vê hevpeyvînê de

hene, wek mîsal ew dibêje ji ber sedemê kuştinekê di yek salîya xwe de Barzanî bi dîya xwe ve tevayî hatîye girtin. Herman Lindqvîst di sala 1977'an de jî çûye Kurdistanê(öO).

Di sala 1974'an de sekreterê giştî yê Partîya Demokrat ya Kurdistanê îranê Abdurahman Qasimlo tê Swêdê. Hevkarê rojname Dagens Nyheter Martin Dyfverman di nivîsa xwe de cîh dide bawerîyên Qasimlo li ser rewşa Kurdistanê îranê(61).

Hem Martin Dyfverman ,hem jî Herman Lindqvist di van salan de di nivîsên xwe de piştî Kurdan digrin, mafên wan diparêzin.

-111-

Iranê wek mudahaleke karên hundir yên Iraqê dibîne, wek delîlê vê alîkarîyê jî nivîsên van rojnamevanên cîhanê nîşan dide: Davit Hirts (Guardien), Gwynne Roberts (Financial Times), Rosy Rouleau (Gama Press). Olle Engkvist jî di nivîsareke xwe de van bawerîyên Samir Boutani derheqa pîrsa Kurdan de "nêrîneke alternatîv" bi nav dike, nêrîneke şaş û nerast dibîne. Olle Engkvist van nêrîn û bawerîyên vî rojnamevanê Erebb qebûl nake, li dijî derdikeve. Ew van nêrînan wek ducarkirina bawerîyên Vanna Beckman dibîne, ya ku di sala 1970'an de di televîzyona swêdî de li ser pîrsa Kurdan şirovekirinek amade kirîye(59).

Bi kurtî di navbera Gudrun Hjelte, O.S. Sheweish, Samir Boutani û Olle Engkvist çêbûna van dan-standina bawerîyên cuda em dikarin bêjin destpêka raberzîn û rexneyên li ser Kurdan pêk anîne.

Piştî vê yekê şerê pro-Kurd û kontra -Kurd her çûye tûj bûye.

Di sala 1974'an de rojnamevanekî ku rewşa Kurdên Iraqê baş pêkol kirîye, hevkarê rojname Expressen Herman Lindqvist e. Ew ev 25 sal e bi destxistina nûçeyên derwayî welat re rnişûl dibe, di vî warî de xweyê tecrubeyên mezîn e. Cara pêşîn em rastî du hevpeyvînên wî ku bi Barzanî û pêşmergeyan re hatine çêkirin, tên. Çawa emê paşê jî li ser bisekinin, vê carê pênc nivîsên wî yên ku beşên serîke li ser Kurdan pêk anîne di rojname Expressen de dor bi dor tên weşandin. Dema ew bi Barzanî re dipeyîve, ew jê dipirse : "Çima Kurd şer dikin?", Barzanî vê bersîva jêrîn dide : "ji ber ku rejîma Baxdayê dixwaze me qir bike. Bi sîstematîk hewl dide koka çanda Kurdî bîne. Ji alîyê din jî bo Iraqê demokrasîyê dest bi xin, em şer dikin". Di destpêka vê hevpeyvînê de dema ew qala Barzanî dike, ew dibêje Barzanî gelek berî Mao û Ho Chi Minh dest bi şerê xwe yê gerîllayê kirîye. Amerikayîyan dema ew li Sovyet dima navê wî danibûn "melayê sor"

(den röda mullan) , îro jî rojnameyên Sovyet wî "ajanê rojavayê yê faşîst" (fascistisk vasteragent) bi nav dikin. Derheqa Barzanî de zaniyarîyên bîyografîk yên gelek balkêş di destpêka vê hevpeyvînê de hene, wek mîsal ew dibêje ji ber sedemê kuştinekê di yek salîya

xwe de Barzanî bi dîya xwe ve tevayî hatîye girtin. Herman Lindqvîst di sala 1977'an de jî çûye Kurdistanê(ÖO).

Di sala 1974'an de sekreterê giştî yê Partîya Demokrat ya Kurdistanê Îranê Abdurahman Qasimlo tê Swêdê. Hevkarê rojnama Dagens Nyheter Martin Dyfverman di nivîsa xwe de cîh dide bawerîyên Qasimlo li ser rewşa Kurdistanê Îranê(61).

Hem Martin Dyfverman ,hem jî Herman Lindqvist di van salan de di nivîsên xwe de piştî Kurdan digrin, mafên wan diparêzin.

-111-

Di havîna sala 1974'an dema programeke li ser Kurdan di televîzyona Swêdê de tê nîşandin, li ser programê çend nivîsên rexnegiri di rojnaman de tîne weşandin. Ev fîlmê ku di roja 13-8-1974'an hatîye nîşandin, bi navê televîzyona Swêdî qanalê duwemîn "Rapport"ê li Kurdistanê Iraqê hatîye kişandin, ev kara Nikola Maystrovic û Lasse Söderberg hildane ser milên xwe. Nikola Maystrovic di sala 1968'an de jî programeke li ser Kurdan amade kirîye. Çend heftan ew di nav Kurdan de mane, tekoşîna Kurdan hildane fîlm.

Roja fîlmê bê nîşandin di rojnama Dagens Nyheter de nivîseke kurt li ser fîlm ji bo danasînê bi navê "TV îro tekoşîna azadîya KurGöran Lundin û Lars Hesselmark dema li Kurdistanê Iraqê ne.

dan nîşan dide" hatîye weşandin(62). Di vê nivîsê de fîlmçêkir Lasse Söderberg dîyar dike ku Kurdên bêşik rojekê serkevin û bigihêjin azadîya xwe. Per Gahrton û Björn Ahren piştî nîşandina fîlm çawa di nivîsên wan de tîne xuyanê gelek azadî û eşîyane. Per Gahrton piştî heftekî hem li dijî fîlm û hem jî li dijî vê nivîsa ku li ser fîlm di Dagens Nyheter de çap bûye, derdikeve, fîlm û vi kurtenivîsê rexne dike. Gahrton, tekoşîna gelê Kurd çawa fîlm de hatîye

112-

Di havîna sala 1974'an dema programeke li ser Kurdan di televîzyona Swêdê de tîne nîşandin, li ser programê çend nivîsên rexnegiri di rojnaman de tîne weşandin. Ev fîlmê ku di roja 13-8-1974'an hatîye nîşandin, bi navê televîzyona Swêdî qanalê duwemîn "Rapport"ê li Kurdistanê Iraqê hatîye kişandin, ev kara Nikola Maystrovic û Lasse Söderberg hildane ser milên xwe. Nikola Maystrovic di sala 1968'an de jî programeke li ser Kurdan amade kirîye. Çend heftan ew di nav Kurdan de mane, tekoşîna Kurdan hildane fîlm.

Roja fîlmê bê nîşandin di rojnama Dagens Nyheter de nivîseke kurt li ser fîlm ji bo danasînê bi navê "TV îro tekoşîna azadîya KurGöran Lundin û Lars Hesselmark dema li Kurdistanê Iraqê ne.

dan nîşan dide" hatîye weşandin(62). Di vê nivîsê de fîlmçêkir Lasse Söderberg dîyar dike ku Kurdên bêşik rojekê serkevin û bigihêjin azadîya xwe. Per Gahrton û Björn Ahren piştî nîşandina fîlm

çawa di nivîsên wan de tê xuyanê gelek azic bûne û eşîyane. Per Gahrton piştî heftekî hem li dijî fîlm û hem jî li dijî vê nivîsa ku li ser fîlm di Dagens Nyheter de çap bûye, derdikeve, fîlm û vi kurtenivîsê rexne dike. Gahrton, tekoşîna gelê Kurd çawa fîlm de hatîye 112-

pêşkêş kirin, rast nabîne, Barzanî bi zimanekî hişk rexne dike û Barzanî "hukumdarekî feodal-kal" (en gammal feodal harskare) û "serokeşîrekî kal" (en gammal stamhövding) bi nav dike(63). Di roja ku ev nivîsa Per Gahrton di rojnama Dagens Nyheter de çap dibe, di binê de nivîseke Martin Dyfverman jî wek bersîv tê weşandin û bi navê "Iraqê li Kurdan xayîntî kir" di rojnamê de cîh digre, li dijî dîtînen Gahrton derdike. Martin Dyfverman li ser çend xalên giring disekine, ew dibêje ku temsîlîya Kurdan di hukmetê de hatîye qebûl kirin, lê belê di organên li ser hukmetê mîsal di "şêwra şoreşê" de hemû hêz di destê Baasê de ne, ji aliyê din mafê vetoyê (dijî derketin) derheqa planên otonomîyê de Baas xwedî maf e, Kurd ji gelek organ, hêzên bingehîn bêpar mane, ew destgirêdayî ne. Piştî vê raberzîna Per Gahrton û Martîn Dyfverman, vê carê Björn Ahren li dijî vî fîlmê li ser Kurdan derdikeve, wek Gahrton li dijî naveroka fîlm rexneyên xwe dinivîse, wî nivîsa xwe bi "Barzanî Kurdan di rêke şaş de dibe" nav kirîye. Ew dide kivşê doza Kurdan wek fîlm de cîh girtîye ewqas ne bi rûmet û hurmet e. Barzanî kesekî kevneperest, li dijî Sovyet, Partîya Komînistên Iraq dibîne(64). Ew, bi xwe jî çûye Iraqê.

Çawa em ji nivîseke Martin Dyfverman fêr dibin di sala 1974'an de heyeteke Iraqê ji bo propagandayê tê Swêdê. Di nav vê hêyetê de kurê Barzanî - Obeydullah jî cîh girtîye. Ew, çawa Martin Dyfverman dinivîse li dijî sîyaseta bavê xwe derketîye, angorî wî Barzanî xayîntî li gelê Kurd kirîye, bûye berdestîyê emperyalîzm, sîyonîzm û hêzên kevneperest(65).

Di van salan de hatina van heyetan li Swêdê û bi rîyên resmî wek mêvanên hukmetê çûyîna rojnamevanên Swêdî li Iraqê gelek zêde bûye. Ev hatin-çûyîna ji bo şkandina rûmeta tevgera Kurd û serokatîya Barzani bandûreke negatîf li dervayî welat pêk anîye. Ew yekdengîya salên bihurî di van salan de bûye pirdengîke belavbûyî û qels. Dengên li dijî tevgera Kurd her çûne zêde bûne, vê yekê sefera li dijî Kurdan li Swêdê xurt kirîye.

Di dawîya sala 1974'an nûçegîhanê rojnama Expressen Herman Lindqvist derheqa Kurdan de pênc nivîsan li ser hev beş-beş di vê rojnamê de weşandiye, di van nivîsan de ew cîh dide dîtînen xwe li Kurdistanê. Çawa rojnamê de tê nivîsîn ew sê cara çûye Kurdistanê. Ew di nivîseke xwe de ji bo pêşmergeên Kurd van tiştên jêrîn dibêje

. 'Min wek rojnamevan di 14 şer û konfliktên çekdarî de leşker dîtin, berî hemûyan li Biafra, Vietnam û Filipinê. Lê belê min kêman caran leşkerên awa rehet û bawermend dîtin". Nivîseke mayîn de jî dibêje ku : "Di kêman şeran de leşkerên dîlgirtî (esîr) wek Kurdistanê muameleke mirovî dibînin". Di van -113-

pêşkêş kirin, rast nabîne, Barzanî bi zimanekî hişk rexne dike û Barzanî "hukumdarekî feodal-kal" (en gammal feodal harskare) û "serokeşîrekî kal" (en gammal stamhövding) bi nav dike(63). Di roja ku ev nivîsa Per Gahrton di rojnama Dagens Nyheter de çap dibe, di binê de nivîseke Martin Dyfverman jî wek bersîv tê weşandin û bi navê "Iraqê li Kurdan xayîntî kir" di rojnamê de cîh digre, li dijî dîtinên Gahrton derdike. Martin Dyfverman li ser çend xalên giring disekine, ew dibêje ku temsîlîya Kurdan di hukmetê de hatîye qebûl kirin, lê belê di organên li ser hukmetê mîsal di "şêwra şoreşê" de hemû hêz di destê Baasê de ne, ji aliyê din mafê vetoyê (dijî derketin) derheqa planên otonomîyê de Baas xwedî maf e, Kurd ji gelek organ, hêzên bingehîn bêpar mane, ew destgirêdayî ne. Piştî vê raberzîna Per Gahrton û Martîn Dyfverman, vê carê Björn Ahren li dijî vî filmê li ser Kurdan derdikeve, wek Gahrton li dijî naveroka film rexneyên xwe dinivîse, wî nivîsa xwe bi "Barzanî Kurdan di rêke şaş de dibe" nav kirîye. Ew dide kivşê doza Kurdan wek film de cîh girtîye ewqas ne bi rûmet û hurmet e. Barzanî kesekî kevneperest, li dijî Sovyet, Partîya Komînistên Iraq dibîne(64). Ew, bi xwe jî çûye Iraqê.

Çawa em ji nivîseke Martin Dyfverman fêr dibin di sala 1974'an de heyeteke Iraqê ji bo propagandayê tê Swêdê. Di nav vê hêyetê de kurê Barzanî - Obeydullah jî cîh girtîye. Ew, çawa Martin Dyfverman dinivîse li dijî siyaseta bavê xwe derketîye, angorî wî Barzanî xayîntî li gelê Kurd kirîye, bûye berdestîyê emperyalîzm, sîyonîzm û hêzên kevneperest(65).

Di van salan de hatina van heyetan li Swêdê û bi rîyên resmî wek mêvanên hukmetê çûyîna rojnamevanên Swêdî li Iraqê gelek zêde bûye. Ev hatin-çûyîna ji bo şkandina rûmeta tevgera Kurd û serokatîya Barzani bandûreke negatîf li dervayî welat pêk anîye. Ew yekdengîya salên bihurî di van salan de bûye pirdengîke belavbûyî û qels. Dengên li dijî tevgera Kurd her çûne zêde bûne, vê yekê sefera li dijî Kurdan li Swêdê xurt kirîye.

Di dawîya sala 1974'an nûçegîhanê rojnama Expressen Herman Lindqvist derheqa Kurdan de pênc nivîsan li ser hev beş-beş di vê rojnamê de weşandiye, di van nivîsan de ew cîh dide dîtinên xwe li Kurdistanê. Çawa rojnamê de tê nivîsîn ew sê cara çûye Kurdistanê. Ew di nivîseke xwe de ji bo pêşmergek Kurd van tiştên jêrîn dibêje

. 'Min wek rojnamevan di 14 şer û konfliktên çekdarî de leşker dîtin, berî hemûyan li Biafra, Vietnam û Filipinê. Lê belê min kêman çawan leşkerên awa rehet û bawermend dîtin". Nivîseke mayîn de jî dibêje ku : "Di kêman şeran de leşkerên dîlgirtî (esîr) wek Kurdistanê muameleke mirovî dibînin". Di van -113-

herpênc nivîsên Herman Lundqvist tu polemîkan cîh negirtîye. Tenê zordestî û lêdanên li ser gelê Kurd tînin rapor kirin(66). Wek Herman Lundqvist rojnamevanekî ku besnê pêşmergên Kurdan dide Louis Malke ye, ew Kurdan "leşkerên here baş ii cîhanê" (basta soldater i hela varlden) ni nav dike(67).

Duello û "şerê" di navbera hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd di dawîya sala 1974'an û destpêka sal 1975'an de çawa em dibînin her diçe tûj dibe, dikeve qonaxeke nûh, cîhê her kesî kiviş dibe. Di vê demê de tevgera Kurd jî çawa tê zanîn di rewşeke krîtîk de ye. Di vê duelloyê de rojnamevanekî ku aktîf li bal tevgera Kurd, li dijî hukmeta Iraqê cîh girtîye Göran Lundin e, bi gelek kesan re ketîye polemîkan, wî jî hemûyan zêtir nivîs li ser Kurdan nivîsîye, bi wênekêş Lars Hesselmark ve tevayî kar kirîye.

Di dawîya sala 1974'an Göran Lundin bi Sture Karlsson re dikeve polemîkan, derheqê rewşa Kurdan de li dijî bawerîyên wî derdikeve.

Sture Karlsson di nivîseke xwe de çawa dinivîse, binketina tevgera Kurd li Iraqê nêzîk dibe, angorî wî Kurd erdekî gelek piçûk kontrol dikin. Vê serhildana Barzanî ya çaremîn wek ya dawî dibîne, rojên wî "serokeşîrê Kurd yê kal" (den gammala kurdisk stamhövdningen) êdî bi hejmar in (68). Li dijî van bawerîyên Sture Karlsson piştî çend rojan nivîseke Göran Lundin û Lars Hesselmark tê weşandin. Ev herdu rojnamevan pêşta dikşînin ku Sture Karlsson di gelek xalan de ji alîyê hukmeta Iraqê de şaş û xelet hatîye înhorme-agahdar kirin, dîtinên wî yek-yek pûç dikin(69). Piştî van rexneyan Sture Karlsson careke din nivîseke piçûk wek bersîv amade dike, ew dinêre analîza pîrsa Kurdan ewqas hêsa nîne, ji bo vê yekê jî navê nivîsa xwe datîne "şerê tevlihev" (krangligt krig). Di dawîya vê nivîsa xwe de hêvî dike ku li ser rewşa Kurdistanê ew herdu bigihêjin analîzeke tevayî(70). Piştî çend heftan bi alîkarî û destê rojnamevan Gnista hevra rûdinên, dîtinên xwe pêşkêşî hev dikin. Di çend babetan de kûr dibin, wek hebûna feodalîzmê li Kurdistanê, bandûra hêzên feodal li ser pêşketina tevgera Kurd û rola hêzên super...Vê carê di gelek xalan de ew wek hev difikirin, wek mîsal di rohilata navîn de ji bo xêra xwe, mafên xwe şerkirina Amerîka û Sovyetê. Lê belê Sture Karlsson di wî şerî de rola Sovyet wek Göran Lundin ewqas mezin nake, rola Sovyet piçûk dibîne(71).

Hem Göran Lundin, hem jî Sture Karlsson di payîza sala

1974'an di eynî demê de li Iraqê bûne. Sture Karlson paşê di sala 1975'an de di kovara Internationella Studier de lêkolîneke dirêj diweşîne, tekoşîna gelê Kurd hem rast dibîne, hem jî dibêje ev tekoşîna ji alîyê hêzên mayîn de tê bi kar anîn, kêrî wan tê. Ji alîyê din -114-

herpênc nivîsên Herman Lundqvist tu polemîkan cîh negirtîye. Tenê zordestî û lêdanên li ser gelê Kurd tînin rapor kirin(66). Wek Herman Lundqvist rojnamevanekî ku besnê pêşmergekî Kurdan dide Louis Malke ye, ew Kurdan "îşkêrên here baş ii cîhanê" (basta soldater i hela varlden) ni nav dike(67).

Duello û "şerê" di navbera hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd di dawîya sala 1974'an û destpêka sal 1975'an de çawa em dibînin her diçe tûj dibe, dikeve qonaxeke nûh, cîhê her kesî kiviş dibe. Di vê demê de tevgera Kurd jî çawa tê zanîn di rewşeke krîtîk de ye. Di vê duelloyê de rojnamevanekî ku aktîf li bal tevgera Kurd, li dijî hukmeta Iraqê cîh girtîye Göran Lundin e, bi gelek kesan re ketîye polemîkan, wî ji hemûyan zêtir nivîs li ser Kurdan nivîsîye, bi wênekêş Lars Hesselmark ve tevayî kar kirîye.

Di dawîya sala 1974'an Göran Lundin bi Sture Karlsson re dikeve polemîkan, derheqê rewşa Kurdan de li dijî bawerîyên wî derdikeve. Sture Karlsson di nivîseke xwe de çawa dinivîse, binketina tevgera Kurd li Iraqê nêzîk dibe, angorî wî Kurd erdekî gelek piçûk kontrol dikin. Vê serhildana Barzanî ya çaremîn wek ya dawî dibîne, rojên wî "serokeşîrê Kurd yê kal" (den gammala kurdisk stamhövdingen) êdî bi hejmar in (68). Li dijî van bawerîyên Sture Karlsson piştî çend rojan nivîseke Göran Lundin û Lars Hesselmark tê weşandin. Ev herdu rojnamevan pêşta dikşînin ku Sture Karlsson di gelek xalan de ji alîyê hukmeta Iraqê de şaş û xelet hatîye înhorme-agahdar kirin, dîtînen wî yek-yek pûç dikin(69). Piştî van rexneyan Sture Karlsson careke din nivîseke piçûk wek bersîv amade dike, ew dinêre analîza pîrsa Kurdan ewqas hêsa nîne, ji bo vê yekê jî navê nivîsa xwe datîne "şerê tevlihev" (krangligt krig). Di dawîya vê nivîsa xwe de hêvî dike ku li ser rewşa Kurdistanê ew herdu bigihêjin analîzeke tevayî(70). Piştî çend heftan bi alîkarî û destê rojnamevan Gnista hevra rûdinên, dîtînen xwe pêşkêşî hev dikin. Di çend babetan de kûr dibin, wek hebûna feodalîzmê li Kurdistanê, bandûra hêzên feodal li ser pêşketina tevgera Kurd û rola hêzên super...Vê carê di gelek xalan de ew wek hev difikirin, wek mîsal di rohilata navîn de ji bo xêra xwe, mafên xwe şerkirina Amerîka û Sovyetê. Lê belê Sture Karlsson di wî şerî de rola Sovyet wek Göran Lundin ewqas mezin nake, rola Sovyet piçûk dibîne(71). Hem Göran Lundin, hem jî Sture Karlsson di payîza sala

1974'an di eynî demê de li Iraqê bûne. Sture Karlson paşê di sala 1975'an de di kovara Internationella Studier de lêkolîneke dirêj diweşîne, tekoşîna gelê Kurd hem rast dibîne, hem jî dibêje ev tekoşîna ji alîyê hêzên mayîn de tê bi kar anîn, kêrî wan tê. Ji alîyê din

-114-

di destpêka vê lêkolîna xwe de zordestiyên Iraqê li dijî Kurdan û ,pêşketina tevgera Kurdan çanda wan tenê li Iraqê wek du tiştê dijî hev- paradoksekê dibîne(72).

Di sala 1975'an çawa tê zanîn piştî peymanê li Cezayîrê di navbera Iraq- îranê di 6 Adarê tevgera Kurd ji yekten belav bû, gelek Kurd derbasî îranê bûn, hinek çûne welatên dereke û hinek jî teslîmî hukmeta Iraqê bûn. Di weşanên periyodîk de ev tabloya nebaş çîhekî fireh digre, li ser bingehe û sedemên binketin, têkçûna tevgerê rexneyên gelek ji hev cuda tên kirin, raberzînan mezîna peyda dibin. Di weşanên Swêdî de dîtîna û baweriyên li dijî hev şerê xwe berdewam dikin. Rojnamevanên nûh jî tevî van raberzînan dibin, wek Tord Wallström, Jan Guillou...Ji alîyê din her çiqas di sala 1967'an nivîseke wî cara pêçîn li ser Kurdan der çûbe jî, di sala 1975'an de rojnamevanekî aktîf tevî vî şerî dibe jî Caleb J Anders- sone.Di destpêka sala 1975'an de di kovareke Swêdî, yeke gelek populer

"Kovara Malê" (Hemmets Journal) bi wêneyên rengîn çîh dide rewşa Kurdên Iraqê û tekoşîna wan(73). Ev nivîsa ku ji alîyê Tord Wallström de hatîye amade kirin wek beş-beş di çend hejmaran de hatîye weşandin. Paşê van nivîsan çend beşên pirtûkeke wî ya li ser Kurdan pêk anîye (Dostên me tenê çîya ne).

Çawa emê paşê jî bibînin Tord Wallström çend nivîsên mayîn jî li ser Kurdan nivîsîye, piştî çapbûna pirtûka wî vê carê li ser pirûkê dan-standinên fireh di rojnaman de hatine pêk anîn.

Göran Lundin di sala 1975 'an de li Swêdê doza Kurdan bi aktîfî di weşanên periyodîk de parastîye, gelek nivîs di rojname û kovarên cuda-cuda weşandîye(74). Li ser Kurdan bûye xwedîyê zaniyarîyên fireh, di nav Kurdan de mehekê maye, Kurd ji nêzîk ve nas kirîye, sêmatîke mezîna ji bo tekoşîna Kurdan nîşan daye. Ew di nivîseke xwe ya bi navê "Barzanîyê nemir" (den "odödlige Barzani) de, wî "gerîia-şervanê herî kevn îî cîhanê" (Varldens aldsta grilla-krigare) bi nav dike(75). Göran Lundin bi baweriyên xwe yê li dijî Sovyet di van salan de hatîye nasîn. Di destpêka sala 1975'an de navbera Göran Lundin û Caleb J Andersson de çend polemîk derheqa Kurdan de derbas dibin. Göran Lundin li dijî dîtîna Caleb J Andersson derdikeve. Andersson di rojnama Aftonbladet de du raporên li ser rewşa Kurdan diweşîne, ew çûye Iraqê, hêzên resmî dîtîne, bi wan re li ser pirsê Kurdi peyivîye wek Tarik Aziz (di wan

salan de wezîrê înfomasîyonê bûye). Di nivîsên xwe de ew otonomîya sala 1974'an wek pêşketinekê dibîne û çavekî nebaş li tevgera Kurd dinêre(76). Ew, hevkarê rojname Aftonbladet bûye, bi xwe -115-

di destpêka vê lêkolîna xwe de zordestiyên Iraqê li dijî Kurdan û ,pêşketina tevgera Kurdan çanda wan tenê li Iraqê wek du tiştê dijî hev- paradoksekê dibîne(72).

Di sala 1975'an çawa tê zanîn piştî peymanê li Cezayîrê di navbera Iraq- îranê di 6 Adarê tevgera Kurd ji yekten belav bû, gelek Kurd derbasî îranê bûn, hinek çûne welatên dereke û hinek jî teslîmî hukmeta Iraqê bûn. Di weşanên perîyodîk de ev tabloya nebaş cîhekî fireh digre, li ser bingeh û sedemên binketin, têkçûna tevgerê rexneyên gelek ji hev cuda tên kirin, raberzînan mezîna peyda dibin.

Di weşanên Swêdî de dîtîna û baweriyên li dijî hev şerê xwe berdewam dikin. Rojnamevanên nûh jî tevî van raberzînan dibin, wek Tord Wallström, Jan Guillou...Ji alîyê din her çiqas di sala 1967'an nivîseke wî cara pêçîn li ser Kurdan der çûbe jî, di sala 1975'an de rojnamevanekî aktîf tevî vî şerî dibe jî Caleb J Anders- sone.Di destpêka sala 1975'an de di kovareke Swêdî, yeke gelek populer

"Kovara Malê" (Hemmets Journal) bi wêneyên rengîn cîh dide rewşa Kurdên Iraqê û tekoşîna wan(73). Ev nivîsa ku ji alîyê Tord Wallström de hatîye amade kirin wek beş-beş di çend hejmaran de hatîye weşandin. Paşê van nivîsan çend beşên pirtûkeke wî ya li ser Kurdan pêk anîye (Dostên me tenê çîya ne).

Çawa emê paşê jî bibînin Tord Wallström çend nivîsên mayî jî li ser Kurdan nivîsiye, piştî çapbûna pirtûka wî vê carê li ser pirûkê dan-standinên fireh di rojname de hatine pêk anîn.

Göran Lundin di sala 1975 'an de li Swêdê doza Kurdan bi aktîfî di weşanên perîyodîk de parastîye, gelek nivîs di rojname û kovarên cuda-cuda weşandîye(74). Li ser Kurdan bûye xwedîyê zaniyarîyên fireh, di nav Kurdan de mehekê maye, Kurd ji nêzîk ve nas kirîye, sêpatîke mezîna ji bo tekoşîna Kurdan nîşan daye. Ew di nivîseke xwe ya bi navê "Barzanîyê nemir" (den "odödlige Barzani) de, wî "geriia-şervanê herî kevn îî cîhanê" (Varldens aldsta grilla-krigare) bi nav dîke(75). Göran Lundin bi baweriyên xwe yê li dijî Sovyet di van salan de hatîye nasîn. Di destpêka sala 1975'an de navbera Göran Lundin û Caleb J Andersson de çend polemîk derheqa Kurdan de derbas dibin. Göran Lundin li dijî dîtînan Caleb J Andersson derdikeve. Andersson di rojname Aftonbladet de du raporên li ser rewşa Kurdan diweşîne, ew çûye Iraqê, hêzên resmî dîtîne, bi wan re li ser pîrsa Kurdi peyivîye wek Tarik Aziz (di wan salan de wezîrê înfomasîyonê bûye). Di nivîsên xwe de ew otonomîya

sala 1974'an wek pêşketinekê dibîne û çavekî nebaş li tevgera Kurd dinêre(76). Ew, hevkarê rojname Aftonbladê bûye, bi xwe -115-

Tord Wallström li Kurdistanê li gel du pêşmêrgan sempatiya wî ji sosyal-demokratan re hebûye. Roja din derheq van raporên Andersson , Göran Lundin di Aftonbladê de bersîveke vekirî diweşîne, baweriyên Andersson xelet û şaş dibîne,. Angorî Lundin Baasê hertim xwestîye weki tevgera Kurd bê bingeheke polîtîk û leşkerî bihêle, kontrola tevgerê di destê Baasê de be. Ji aliyê din angorî wî Baasê hertim hewl daye wekî tevgerê bê Barzanî û bê partî li Iraqê hebe, wek delîl hewldayîna ajanên Baasê nîşan dide wan çawa xwestîye du caran Barzanî bikujin. Ev yekan çawa ew dibêje ji bo xêra Kurdan nîne(77). Piştî vê nivîsa Lundin, Andersson bersîvekê dide wî. Andersson di nivîsa xwe de ji ber sempatiyên Lundin derheq Çîn û Mao wî rexne dike. Ew dîyar dike ku Çînê tu wext piştgirtîya gelên cîhana sêwemîn nekirîye, nêzkaya bîst salan e bultenên Ajansa Nûçeyan ya Çîna Nûh (Hsinhua News Agency) xwendîye, rojekê rastî xetêke derheq şerê Kurdistanê nehatîye(78). Caleb J Andersson di sala 1975'an de analîzeke dûr-dirêj li ser pîrsa Kurdan amade dike û hêvîya xwe ji Kurdan dibire, tekoşîna Kurdan,tekoşîneke bêhêvî dibîne(79). Faktorê Sovyet, wek faktorê Îran-Amerîkayê di rexne, raberzîn û nivîsên di van salan de dibe babeteke giring. Dijmîntîya Kurdan li dijî Iraqê ji aliyê gelek rojnamevanan de wek dijmîntîya Sovyet -116-

Tord Wallström li Kurdistanê li gel du pêşmêrgan sempatiya wî ji sosyal-demokratan re hebûye. Roja din derheq van raporên Andersson , Göran Lundin di Aftonbladê de bersîveke vekirî diweşîne, baweriyên Andersson xelet û şaş dibîne,. Angorî Lundin Baasê hertim xwestîye weki tevgera Kurd bê bingeheke polîtîk û leşkerî bihêle, kontrola tevgerê di destê Baasê de be. Ji aliyê din angorî wî Baasê hertim hewl daye wekî tevgerê bê Barzanî û bê partî li Iraqê hebe, wek delîl hewldayîna ajanên Baasê nîşan dide wan çawa xwestîye du caran Barzanî bikujin. Ev yekan çawa ew dibêje ji bo xêra Kurdan nîne(77). Piştî vê nivîsa Lundin, Andersson bersîvekê dide wî. Andersson di nivîsa xwe de ji ber sempatiyên Lundin derheq Çîn û Mao wî rexne dike. Ew dîyar dike ku Çînê tu wext piştgirtîya gelên cîhana sêwemîn nekirîye, nêzkaya bîst salan e bultenên Ajansa Nûçeyan ya Çîna Nûh (Hsinhua News Agency) xwendîye, rojekê rastî xetêke derheq şerê Kurdistanê nehatîye(78). Caleb J Andersson di sala 1975'an de analîzeke dûr-dirêj li ser pîrsa Kurdan amade dike û hêvîya xwe ji

Kurdan dibire, tekoşîna Kurdan, tekoşîneke bêhêvî dibîne(79).

Faktorê Sovyet, wek faktorê Îran-Amerîkayê di rexne, raberzîn û nivîsên di van salan de dibe babeteke giring. Dijmintîya Kurdan li dijî Iraqê ji aliyê gelek rojnamevanan de wek dijmintîya Sovyet -116-

hatîye hesabandin heta sînorekî wek dijmintîya gelê Felistînê hatîye dîtin. Ji ber ku du di van salan de di navbera Sovyet-Iraq-Hêzên Felestînî de pêwendîyên nêzîk û germ hatine pêk anîn. Gelek rojnamevanên Swêdî jî li bal vê eniyê cîh girtine. Ji ber alîkarî û pişgirtîya gelê Felestînî zêde nexwestine Iraqê biêşînin. Vî faktorî derheqa pişgirtîya tekoşîna gelê Kurd de roleke negatîf lîstîye. Di van salan de hêzên li dijî Sovyet, ji ber germbûna pêwendîyên Iraq-Sovyet pirsra Kurdan ji xwe re nêzîk dîtine, dijmintîya wan ya Sovyetê di dawîyê da bûye dostanetîya Kurdan. Ji ber vê yekê wek mîsal Göran Lundin nivîseke xwe "Em ji aliyê balafirên Sovyet de hatin gullebaran kirin" bi nav kirîye. Di vê nivîsa xwe de ew derheqa Çînê de cîh dide çend baweriyên îdrîs Barzanî. Angorî îdrîs Kurdan ji Çînê alîkarî xwestîye, lê belê hela hê tu bersîvek nahatîye, wî Çîn wek hêzên mezin yê mayîn nedîtîye(80).

Di meha Adarê sala 1975'an de gelek rojnamevan cîh dane Peymana Cezayîrê, hevhatina Îran û Iraqê, zêdebûna êrîşên hukmeta Iraqê, trajedîya belavbûn, rev û teslîmîyeta Kurdan(81).

Rojnamevan Tord Wallström di nivîseke xwe cîh dide perîşanî, tî-birçîbûn, rût-tezîbûn û neçarî-bêgavîya 350 hezar Kurdên ku li dor sînoran berev bûne. Wî ji hukmeta Swêdê hêvî kirîye wekî alîkarîya Kurdan bike, telefon li ser telefonan vekirîye, lê daxwazên wî bê bersîv mane, telefon çawa li ser rûyê wî hatîye girtin di vê nivîsa xwe de li ser vê bêgavîya xwe disekine(82).

Di vê dema krîtîk de gelek rojnamevanên Swêdî çûne Tirkîyê û Îranê rewşa Kurdên Iraqê ji paş sînor de rapor kirine. Çawa rojnama Aftonbladet diyar dike tenê du nûçegîhanê cîhanê cara pêşîn karibûna derbasî li dor sînorê Iraq û Îranê bin, yek ji van nûçegîhanê Aftonbladetê Staffan Heimerson bûye(83).

Çawa rojnama Expressen dinivîse nûçegîhanekî televîzyona Swêdê bi navê Peter Sturkin di nav şerê Kurdan de hatîye birîndar kirin, di rojnamê de li ser wî nivîsekê cîh girtîye(84).

Jan Guillou û Marina Staggh wek du rojnamevanan di sala 1975'an piştî têkçûna tevgera Kurd wek mêvanê hukmetê diçin Iraqê, li ser vê gerê dîtinên xwe di rojnama Dagens Nyheter diweşînin. Di nivîsê de Kurd neheq tên derxistin, Iraq jî wek welatekî pêşketî, dewlemend û demokratîk tê nîşandin. Piştî belavbûna tevgera Kurd angorî van herdu nivîskaran êdî aştî tê Iraqê, Kurd ji

rewşa xwe gelek dilşa ne. Ew, vê yekê wek serketinek û serfirazikê ji bo dewleta Iraqê dibînin(85). Jan Guillou û Marina Stagh piştî demekê li ser bingehe van dîtînen xwe û gera sala 1975'an di sala 1977'an de pirtûkekê amade dikin. Li dijî vê pirtûkê çawa paşê jî -117-

hatîye hesabandin heta sînorekî wek dijmintîya gelê Felistînê hatîye dîtin. Ji ber ku du di van salan de di navbera Sovyet-Iraq-Hêzên Felestînî de pêwendîyên nêzîk û germ hatine pêk anîn. Gelek rojnamevanên Swêdî jî li bal vê enîyê cîh girtine. Ji ber alîkarî û pişgirtîya gelê Felestînî zêde nexwestine Iraqê biêşînin. Vî faktorî derheqa pişgirtîya tekoşîna gelê Kurd de roleke negatîf lîstîye. Di van salan de hêzên li dijî Sovyet, ji ber germbûna pêwendîyên Iraq-Sovyet pirsra Kurdan ji xwe re nêzîk dîtine, dijmintaya wan ya Sovyetê di dawîyê da bûye dostanetîya Kurdan. Ji ber vê yekê wek mîsal Göran Lundin nivîseke xwe "Em ji alîyê balafirên Sovyet de hatin gullebaran kirin" bi nav kirîye. Di vê nivîsa xwe de ew derheqa Çînê de cîh dide çend bawerîyên îdrîs Barzanî. Angorî îdrîs Kurdan ji Çînê alîkarî xwestîye, lê belê hela hê tu bersîvek nahatîye, wî Çîn wek hêzên mezin yê mayîn nedîtîye(80).

Di meha Adarê sala 1975'an de gelek rojnamevan cîh dane Peymana Cezayîrê, hevhatina îran û Iraqê, zêdebûna êrîşên hukmeta Iraqê, trajedîya belavbûn, rev û teslîmîyeta Kurdan(81).

Rojnamevan Tord Wallström di nivîseke xwe cîh dide perîşanî, tî-birçîbûn, rût-tezîbûn û neçarî-bêgavîya 350 hezar Kurdên ku li dor sînoran berev bûne. Wî ji hukmeta Swêdê hêvî kirîye wekî alîkarîya Kurdan bike, telefon li ser telefonan vekirîye, lê daxwazên wî bê bersîv mane, telefon çawa li ser rûyê wî hatîye girtin di vê nivîsa xwe de li ser vê bêgavîya xwe disekine(82).

Di vê dema krîtîk de gelek rojnamevanên Swêdî çûne Tirkîyê û îranê rewşa Kurdên Iraqê ji paş sînora de rapor kirine. Çawa rojnama Aftonbladet dîyar dike tenê du nûçegîhanê cîhanê cara pêşîn karibûna derbasî li dor sînore Iraq û îranê bin, yek ji van nûçegîhanê Aftonbladetê Staffan Heimerson bûye(83).

Çawa rojnama Expressen dinivîse nûçegîhanekî televîzyona Swêdê bi navê Peter Sturkin di nav şerê Kurdan de hatîye birîndar kirin, di rojnamê de li ser wî nivîsekê cîh girtîye(84).

Jan Guillou û Marina Stagh wek du rojnamevanan di sala 1975'an piştî têkçûna tevgera Kurd wek mêvanê hukmetê diçin Iraqê, li ser vê gerê dîtînen xwe di rojnama Dagens Nyheter diweşînin. Di nivîsê de Kurd neheq tên derxistin, Iraq jî wek welatekî pêşketî, dewlemend û demokratîk tê nîşandin. Piştî belavbûna tevgera Kurd angorî van herdu nivîskaran êdî aşîtî tê Iraqê, Kurd ji

rewşa xwe gelek dilşa ne. Ew, vê yekê wek serketinek û serfirazikê ji bo dewleta Iraqê dibînin(85). Jan Guillou û Marina Stagh piştî demekê li ser bingehe van dîtînen xwe û gera sala 1975'an di sala 1977'an de pirtûkekê amade dikin. Li dijî vê pirtûkê çawa paşê jî -117-

emê li ser bisekinin rexneyên cuda-cuda di rojnameyan de hatine weşandin.

Piştî binketina tevgera Kurd li Iraqê, li ser dostî, hevkarî, hevaltî û dostanetîyê gelek analîz û nivîsên giranbiha tên amade kirin, di weşanên perîyodîk de çap dibin. Hêzên dost û dijmin ne tenê ji alîyê Kurdan de, ji alîyê gelek rojnamevan, nivîskaran de ji tê raberzîn kirin. Tord Wallström di nivîseke xwe de Barzanî gelek dilpak, saf(naîf) dibîne. Di vê nivîsa xwe de ew li ser kuştina hevaleyê xwe bi navê dr.Alexander disekine. Ji ber ku di nexaşaneke Kurdan de kar kirîye, ew ji alîyê rejîma Iraqê de hatîye kuştin(86).

Hukmeta Iraqê ji bo propagandaya xwe bike, li ber çavê cîhanê xwe şîrîn bide nîşandin, gazî gelek rojnamevanan kirîye, xistîye mêvanên xwe. Per Gahrton dema ji bo gereke deh rojan diçe Iraqê, piştî vegeerê angorî agahdarîyên wî dema ew li bajar û gundên Kurdan gerîyaye rastî tu lêdan û zordestîkê nehatîye. Tu tevkuştinek pêk nehatîye. Ew çûye Galala jî zîyaret kirîye, cîhê ku wextekê textê Barzanî bû(87).

Per Gahrton rojnamevanê ku herî zêde rexne li tevgera Kurd kirine dikare bê hesabandin, derheqa Kurdên Iraqê de gelek nivîsên wî der çûne. Ew çawa rojnamê van salan dîyar dikin sê cara çûye Kurdistanê.

Piştî ku di sala 1975'an pirtûkeke Tord Wallström li ser Kurdên Iraqê hat weşandin, li dijî vê berhemê ji alîyê Per Gahrton rexneyên tûj hem li pirtûkê û hem jî li nivîskarê pirtûkê hatin kirin. Tord Wallström ji alîyê Per Gahrton de "Swêdîyê dostê Kurdan" (Kurdernas svenske van) hate bi nav kirin, li dijî vê nivîsêrê vê carê Tord Wallström jî ew "Swêdîyê dostê Baasîyan" (Baathisternas svenske van) ni nav kir, di navbera wan de li ser rûpelên Sydsvenska Dagbladet Snällposten de şerekî nivîskî dest pê kir. Çend kesên mayîn jî tevî vî şerî bûn.

Per Gahrton pirtûka Tord Wallström wek berhemeke bê bingehe dibîne, angorî wî pirtûk bi çavekî hatîye nivîsîn, tenê xêra Kurdan diparêze. Ew dibêje pirtûk di dîroka rojnamegerîyê de wek mîsalekî mirovan ditirsîne, dikare bê hesabandin. Per Gahrton vê yekbûna (îdentîfikasyon) Tord Wallström bi Kurdan re rast nabîne, sêmpatîyên wî ji bo Kurdan derheqa analîzkirina rewşa Iraqê de wek rîskêkî lêkolînê dihesibîne(88). Li dijî van rexneyên Per

Gahrton vê carê Tord Wallström nivîseke bi navê "Swêdîyê dostê Baasîyan" dinivîse û bersîva wî dide, di cîhekî de jî navê "Swêdîyê dostê zordestan" (Förtryckernas svenske van) ji bo Per Gahrton bi kar tîne. Paşê ew lêdan û ezîyetên ku li Kurdan dibin bê emsal di-

-118-
emê li ser bisekinin rexneyên cuda-cuda di rojnaman de hatine weşandin.

Piştî binketina tevgera Kurd li Iraqê, li ser dostî, hevkarî, hevaltî û dostanetîyê gelek analîz û nivîsên giranbiha tînin amade kirin, di weşanên perîyodîk de çap dibin. Hêzên dost û dijmin ne tenê ji alîyê Kurdan de, ji alîyê gelek rojnamevan, nivîskarên de ji tê raberzîn kirin. Tord Wallström di nivîseke xwe de Barzanî gelek dilpak, saf(naîf) dibîne. Di vê nivîsa xwe de ew li ser kuştina hevaleyê xwe bi navê dr.Alexander disekine. Ji ber ku di nexaşaneke Kurdan de kar kirîye, ew ji alîyê rejîma Iraqê de hatîye kuştin(86).

Hukmeta Iraqê ji bo propagandaya xwe bike, li ber çavê cîhanê xwe şîrîn bide nîşandin, gazî gelek rojnamevanan kirîye, xistîye mêvanên xwe. Per Gahrton dema ji bo gereke deh rojan diçe Iraqê, piştî vegerê angorî agahdarîyên wî dema ew li bajar û gundên Kurdan gerîyaye rastî tu lêdan û zordestîkê nehatîye. Tu tevkuştinek pêk nehatîye. Ew çûye Galala jî zîyaret kirîye, cîhê ku wextekê textê Barzanî bû(87).

Per Gahrton rojnamevanê ku herî zêde rexne li tevgera Kurd kirine dikare bê hesabandin, derheqa Kurdên Iraqê de gelek nivîsên wî der çûne. Ew çawa rojnamê van salan dîyar dikan sê cara çûye Kurdistanê.

Piştî ku di sala 1975'an pirtûkeke Tord Wallström li ser Kurdên Iraqê hat weşandin, li dijî vê berhemê ji alîyê Per Gahrton rexneyên tûj hem li pirtûkê û hem jî li nivîskarê pirtûkê hatin kirin. Tord Wallström ji alîyê Per Gahrton de "Swêdîyê dostê Kurdan" (Kurdernas svenske van) hate bi nav kirin, li dijî vê nivîsêrê vê carê Tord Wallström jî ew "Swêdîyê dostê Baasîyan" (Baathisternas svenske van) ni nav kir, di navbera wan de li ser rûpelên Sydsvenska Dagbladet Snallposten de şerekî nivîskî dest pê kir. Çend kesên mayîn jî tevî vî şerî bûn.

Per Gahrton pirtûka Tord Wallström wek berhemeke bê bingeş dibîne, angorî wî pirtûk bi çavekî hatîye nivîsîn, tenê xêra Kurdan diparêze. Ew dibêje pirtûk di dîroka rojnamegerîyê de wek mîsalekî mirovan ditirsîne, dikare bê hesabandin. Per Gahrton vê yekbûna (îdentîfikasyon) Tord Wallström bi Kurdan re rast nabîne, sempatîyên wî ji bo Kurdan derheqa analîzkirina rewşa Iraqê de wek rîskêkî lêkolînê dihesibîne(88). Li dijî van rexneyên Per

Gahrton vê carê Tord Wallström nivîseke bi navê "Swêdîyê dostê Baasîyan" dinivîse û bersîva wî dide, di cîhekî de jî navê "Swêdîyê dostê zordestan" (Förtryckernas svenske van) ji bo Per Gahrton bi kar tîne. Paşê ew lêdan û ezîyetên ku li Kurdan dibin bê emsal di-

-118-
bîne û Kurdan "gelê ku bombe li serî de dibarin" (folk som far bomber i huvudet) bi nav dike(89). Rojnamevanekî bi navê Gunnar Helander jî wek Tord Wallström dijî Per Gahrton derdikeve, wî derheqê Kurdan de neheq dibîne(90). Piştî van herdu rexneyan li dijî xwe, Per Gahrton mecbur dibe nivîseke mayîn dinivîse, bersîva van rexneyan dide(91). Rojnama Sydsvenska Dagbladet lê dinêre wekî ev şerê dirêj bajo, weşandina van nivîsên li dijî hev xelas dike, di dawîyê de bi kurti hem cîh dide Per Gahrton, hem jî Tord Wallström(92). Lê belê çawa em dibînin payîza sala 1975'an vê carê Kurdekî bi navê J. Ali (berpîrsîyarê PDK) li ser van hercar rexneyên li ser Kurdan dîtînen xwe ji vê rojnamê re dişîne, rojname jî çap dike. Bi taybetî ew li dijî dîtînen Per Gahrton derdikeve, şaşbûna avakirina dewleteke netewî ya ku bawerîya Per Gahrton e, cîh de nabîne, wek mîsal jî piştî sala 1945'an zedebûna dewletên endamên Yekîtiya Netewan nîşan dide yê ku hejmara wan ji 51'an bilindî 138'an bûne. Ji alîyê din ew di nivîsa xwe de dîyar dike ku ne partîyê, ne jî tevgerê daxwazeke avakirina dewletekê nekirîye(93). Ji der van herpênc nivîsarên ku di rojnama Sydsvenska Dagbladet de derheqa pirtûka Tord Wallström de çap bûne, di çend rojnamên mayîn de jî hin nivîs li ser vê pirtûkê û rewşa Kurdan hatine weşandin. Ji vana yek ji alîyê nivîskarê Swêdî yê navdar Per Wastberg de hatîye nivîsîn. Ew di vi nivîsa xwe de her çiqas diji zordestîyên li ser gelê Kurd derdikeve jî, wek Per Gahrton dijî vê pirtûkê derdikeve, rewşa Kurdên Iraqê angorî beşên mayîn wek Tirkîye û Îranê ronahîtir dibîne. Angorî Per Wastberg gelê Kurd ezîyet, bewermendî û mêrxasîyê sembolîze dike. Lê belê derheqa sîyaseta Iraqê de wek Tord Wallström nafikire, dudil e. Vê dudilî, şik û nenasîyê li ser gelek rojnamevanan bandûreke negatîf hîştîye .Di dawîya nivîsa xwe de Wastberg gazî hukmeta Iraqê dike ku destûrê bide rojnamevanên cîhanê wekî van gazînen derheqa Iraq û Kurdan de cîh de bibînin, lêkolînan pêk bînin, rastîya vê propagandaya dijî Iraqê çî ye bi çavê xwe bibînin(94). Wek Per Wastberg di sala 1975'an gelek rojnamevanan bawerîya xwe bi zordestîyên li ser Kurdan neanîne. Di sala 1967'an de çawa me di çend rûpelên pêşîn de gotibû Per Wastberg bi zimanekî gelek hişk zordestîyên li ser Kurdan protesto kiribû û gazî Swêdîyan kiribû: "Kurdan ji bîr nekin!". Di nivîseke mayîn de jî Gunnar Andersson enînivîsa Kurdan

analîz dike û li ser naveroka pirtûka Tord Wallström disekine(95).
Bi kurtî weşandina pirtûka Tord Wallström bi serê xwe bûye babeteke
giring ji bo gelek nivîsan, wek bûyerekê hatîye hesibandin.

-119-

bîne û Kurdan "gelê ku bombe li serî de dibarin" (folk som far
bomber i huvudet) bi nav dike(89). Rojnamevanekî bi navê Gunnar
Helander jî wek Tord Wallström dijî Per Gahrton derdikeve,
wî derheqê Kurdan de neheq dibîne(90). Piştî van herdu rexneyan
li dijî xwe, Per Gahrton mecbur dibe nivîseke mayîn dinivîse, bersî-
va van rexneyan dide(91). Rojnama Sydsvenska Dagbladet lê dinê-
re wekî ev şerê dirêj bajo, weşandina van nivîsên li dijî hev xelas
dike, di dawîyê de bi kurtî hem cîh dide Per Gahrton, hem jî Tord
Wallström(92). Lê belê çawa em dibînin payîza sala 1975'an vê carê
Kurdekî bi navê J. Ali (berpîrsîyarê PDK) li ser van hercar rexneyên
li ser Kurdan dîtînin xwe ji vê rojnamê re dişîne, rojname jî
çap dike. Bi taybetî ew li dijî dîtînin Per Gahrton derdikeve, şaş-
bûna avakirina dewleteke netewî ya ku bawerîya Per Gahrton e,
cîh de nabîne, wek mîsal jî piştî sala 1945'an zedebûna dewletên
endamên Yekitîya Netewan nîşan dide yên ku hejmara wan ji 51'an
bilindî 138'an bûne. Ji alîyê din ew di nivîsa xwe de dîyar dike ku
ne partîyê, ne jî tevgerê daxwazeke avakirina dewletekê nekirîye(93).
Ji der van herpênc nivîsarên ku di rojnama Sydsvenska Dagbladet
de derheqa pirtûka Tord Wallström de çap bûne, di çend rojnamên
mayîn de jî hin nivîs li ser vê pirtûkê û rewşa Kurdan hatine
weşandin. Ji vana yek ji alîyê nivîskarê Swêdî yê navdar Per Wastberg
de hatîye nivîsîn. Ew di vi nivîsa xwe de her çiqas diji zordestîyên
li ser gelê Kurd derdikeve jî, wek Per Gahrton dijî vê pirtûkê
derdikeve, rewşa Kurdên Iraqê angorî beşên mayîn wek Tirkîye û
Îranê ronahîtir dibîne. Angorî Per Wastberg gelê Kurd ezîyet, bewermendî
û mêrxasîyê sembolîze dike. Lê belê derheqa sîyaseta
Iraqê de wek Tord Wallström nafikire, dudil e. Vê dudilî, şik û nenasîyê
li ser gelek rojnamevanan bandûreke negatîf hîştîye .Di dawîya
nivîsa xwe de Wastberg gazî hukmeta Iraqê dike ku destûrê
bide rojnamevanên cîhanê wekî van gazine derheqa Iraq û Kurdan
de cîh de bibînin, lêkolînan pêk bînin, rastîya vê propagandaya
dijî Iraqê çî ye bi çavê xwe bibînin(94). Wek Per Wastberg di sala
1975'an gelek rojnamevanan bawerîya xwe bi zordestîyên li ser
Kurdan neanîne. Di sala 1967'an de çawa me di çend rûpelên pêşîn
de gotibû Per Wastberg bi zimanekî gelek hişk zordestîyên li ser
Kurdan protesto kiribû û gazî Swêdîyan kiribû: "Kurdan ji bîr nekin!".
Di nivîseke mayîn de jî Gunnar Andersson enînivîsa Kurdan
analîz dike û li ser naveroka pirtûka Tord Wallström disekine(95).

Bi kurtî weşandina pirtûka Tord Wallström bi serê xwe bûye babeteke giring ji bo gelek nivîsan, wek bûyerekê hatîye hesibandin.

-119-

Piştî bûyerên salên 1974-1975'an çawa em dibînin di weşanên periyodîk yê Swêdî de hejmara nûçe, nivîs, lêkolîn û şirovekirinên li ser Kurdistanê kêmbûne.

Rojname Dagens Nyheter wek rojnameke here mezin li Swêdê di navbera van bîst salan de (1960-1980) hertim cîhekî fireh daye pirsê Kurdistanê. Nivîs û nûçeyên bêbingeh, nerast û xelat tu wext neweşandîye.

Bawerîya xwendevanên xwe derheqa vê yekê de wunda nekirîye. Di roja 2-8-1976'an de di rojname Dagens Nyheter de bi navê "Enînivîsa Kurdistan" şirovekirinek ji aliyê Anders Mellbourn Sture Karlsson û Göran Lundin li ser pirsê Kurdistanê diaxifin. de bi îmza A.M. di rûpelê duwemin de wek rûpelê bawerîyên rojnamê tê weşandin. Ev nivîsa balkêş çawa em dibînin bûye babeta rexnan. Di vi nivîsê de tê gotin ku piştî belavbûna tevgera Kurd li Iraqê 150 serokên Kurd hatine kuştin, bi hezaran kes li Îranê di nav belengazîyê de dijîn, 50 hezar kes bi darê zorê ji cîhên xwe hatine bi dûr xistin û Iraqê ew şandine aliyê Iraqê başur. Di dawîya nivîsa xwe de Anders Mellbourn dîyar dike ku gelek kêmbûnên penaberên Kurd ji Îranê hatine Amerîka başur û Ewropa Rojava, 15 kes jî hatine Swêdê, angorî wî pêwîst e hejmara wan zêde be(96). Li dijî vê nivîsê hêrsa dr. Bertil Persson tê, vê nivîsê, nivîseke şaş û xelet dibîne. Ew bi xwe çûye Iraqê, angorî gotinên wî ew rastî tu zordestî û lêdaneke li ser Kurdistanê nehatîye. Bertil Persson di nivîsa xwe de li ser başbûna rewşa Kurdên Iraqê disekine, wek mîsal pêşketina

-120-

Piştî bûyerên salên 1974-1975'an çawa em dibînin di weşanên periyodîk yê Swêdî de hejmara nûçe, nivîs, lêkolîn û şirovekirinên li ser Kurdistanê kêmbûne.

Rojname Dagens Nyheter wek rojnameke here mezin li Swêdê di navbera van bîst salan de (1960-1980) hertim cîhekî fireh daye pirsê Kurdistanê. Nivîs û nûçeyên bêbingeh, nerast û xelat tu wext neweşandîye.

Bawerîya xwendevanên xwe derheqa vê yekê de wunda nekirîye. Di roja 2-8-1976'an de di rojname Dagens Nyheter de bi navê "Enînivîsa Kurdistan" şirovekirinek ji aliyê Anders Mellbourn Sture Karlsson û Göran Lundin li ser pirsê Kurdistanê diaxifin. de bi îmza A.M. di rûpelê duwemin de wek rûpelê bawerîyên rojnamê tê weşandin. Ev nivîsa balkêş çawa em dibînin bûye babeta rexnan. Di vi nivîsê de tê gotin ku piştî belavbûna tevgera Kurd li Iraqê 150 serokên Kurd hatine kuştin, bi hezaran kes li Îranê di nav belengazîyê de dijîn, 50 hezar kes bi darê zorê ji cîhên xwe hatine

bi dûr xistin û Iraqê ew şandine alîyê Iraça başur. Di dawîya nivîsa xwe de Anders Mellbourn dîyar dike ku gelek kêman penaberên Kurd ji îranê hatine Amerîka başur û Ewrûpa Rojava, 15 kes jî hatine Swêdê, angorî wî pêwîst e hejmara wan zêde be(96). Li dijî vê nivîsê hêrsa dr. Bertil Persson tê, vê nivîsê, nivîseke şaş û xelet dibîne. Ew bi xwe çûye Iraqê, angorî gotinên wî ew rastî tu zordestî û lêdaneke li ser Kurdan nehatîye . Bertil Persson di nivîsa xwe de li ser başbûna rewşa Kurdên Iraqê disekine, wek mîsal pêşketina

-120-
zimanê Kurdî wek zimanê Erebi serfirazîke mezin dihesibîne, ew dibêje ku wî bi xwe re çend pirtûkên Kurdî jî anîye ku wek delîl rastîya dîtinên xwe nîşan bide(97). Rojname Dagens Nyheter jî di bin vê nivîsê de derheqa raporkirina pirsê Kurdan de wek rojname sîyaseta xwe dîyar kirîye. Dagens Nyheter dîyar dike ku wek rojname wê tu wext başbûna rewşa Kurdên Iraqê angorî Tirkîyê û îranê înkâr nekirîye. Paşê rojname cîh dide agadarîyên rojnamên Guardian û Timesê wekî nîşanên kêmbûna zordestîyên li ser Kurdan qet nayên xuyanê. Anders Mellbourn derheqa pirsê Kurdan de timê di xetêke dijî Iraqê de meşîyaye(98).

Di rojname Dagens Nyheter de, di roja 28-4-1976'an de "nameke vekirî" ya Per Gahrton tê weşandin ku li ser navê sefareta Iraqê hatîye şandin(99). Di vê namê de Gahrton li ser sirgûnkirin, dardakirina Kurdan li Iraqê disekine, di vê babetê de nerehetîya xwe eşkere dike. Ew bi zimanekî nerm angorî nûçeyên rojnaman rewşa Kurdan di vê namê de pêşkêş dike, derheqa rastîya van gilî-gotinên ku li ser zar-zimanan digerin, agahdarîkê ji balyozxanê hêvî dike. Gahrton nerehetîyên xwe yê li ser Kurdan bi zanîyarîyên nivîseke Gerard Chaliand ya ku li Mondê (18-3-1976) derketî ve girê dide, ev nivîs daye ber çavan. Ew, nama xwe bi van peyvên ve diqedîne: "Sempatîke kûr ji bo welatê Iraqê û gelê Iraq" (med djup Sympati för Iraks land och Iraks folk). Çawa tê xuyanê Per Gahrton wek gelekên mayîn derheqa van nûçeyan de dikeve şikê, yek çep, yek rast lêdixe, di navbera du avan de dimîne. Di roja 6-7-1976'an da sefareta Iraqê bi nivîseke dirêj bersîva Per Gahrton dide, bersîv di rojname Dagens Nyheter de çap dibe. Ji sefaretê kesekî bi navê Burhan Ghazal ev bersîv amade kirîye, di bersîva xwe de ew zordestî û lêdanên li ser Kurdan qebûl nake, hemû van nûçeyan vir-derew dibîne. Di dawîya vê bersîvê de ew vê tikayê (rîca) ji Per Gahrton dike : "Bi rastî Iraq ji herkesî re vekirîye. Kîjan rojnamevanê objektîv dibe bira bibe dikare serîkî bide Iraqê û rastîyê bi çavê xwe bibîne. Per Gahrton, hûn wek mêvanê hukmetê xêr tîne Iraqê, bi vî tehrî hûn li ser pêwendîyên rastîn li wir dikarin bigihêjin bawerîkê"(100) . Piştî vê dazanîna sefareta

Iraqê Per Gahrton nivîseke nûh amade dike, ji ber ku ev bersîv wî têr nake, ew dîsa dikeve şikê. Ya baş dibêje rojnamevanên Swêdî divê bi xwe herin Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe bibînin"(101).

Vê carê berpîrsîyarê Partîya Demokrat ya Kurdistanê li dijî van nivîsan derdikeve, ew dîyar dike ku piştî Adara sala 1975 'an 300 hezar Kurd ji cîhê xwe bi zorê hatine dûr xistin, 200 kes hatîye darda kirin, navê 6 kesan jî dinivîse(102).

-121-

zimanê Kurdî wek zimanê Erebî serfirazîke mezin dihesibîne, ew dibêje ku wî bi xwe re çend pirtûkên Kurdî jî anîye ku wek delîl rastîya dîtînen xwe nîşan bide(97). Rojnama Dagens Nyheter jî di bin vê nivîsê de derheqa raporkirina pîrsa Kurdan de wek rojname sîyaseta xwe dîyar kirîye. Dagens Nyheter dîyar dike ku wek rojname wê tu wext başbûna rewşa Kurdên Iraqê angorî Tirkîyê û Îranê înkâr nekirîye. Paşê rojname cîh dide agadarîyên rojnamên Guardian û Timesê wekî nîşanên kêmbûna zordestîyên li ser Kurdan qet nayên xuyanê. Anders Mellbourn derheqa pîrsa Kurdan de timê di xeteke dijî Iraqê de meşîyaye(98).

Di rojnama Dagens Nyheter de, di roja 28-4-1976'an de "nameke vekirî" ya Per Gahrton tê weşandin ku li ser navê sefaretê Iraqê hatîye şandin(99). Di vê namê de Gahrton li ser sirgûnkirin, dardakirina Kurdan li Iraqê disekine, di vê babetê de nerehetîya xwe eşkere dike. Ew bi zimanekî nerm angorî nûçeyên rojnaman rewşa Kurdan di vê namê de pêşkêş dike, derheqa rastîya van gilî-gotinên ku li ser zar-zimanan digerin, agahdarîkê ji balyozxanê hêvî dike. Gahrton nerehetîyên xwe yê li ser Kurdan bi zanîyarîyên nivîseke Gerard Chaliand ya ku li Mondê (18-3-1976) derketî ve girê dide, ev nivîs daye ber çavan. Ew, nama xwe bi van peyvên ve diqedîne: "Sempatîke kûr ji bo welatê Iraqê û gelê Iraq" (med djup Sympati för Iraks land och Iraks folk). Çawa tê xuyanê Per Gahrton wek gelekên mayî derheqa van nûçeyan de dikeve şikê, yek çep, yek rast lêdixe, di navbera du avan de dimîne. Di roja 6-7-1976'an da sefaretê Iraqê bi nivîseke dirêj bersîva Per Gahrton dide, bersîv di rojnama Dagens Nyheter de çap dibe. Ji sefaretê kesekî bi navê Burhan Ghazal ev bersîv amade kirîye, di bersîva xwe de ew zordestî û lêdanên li ser Kurdan qebûl nake, hemû van nûçeyan vir-derew dibîne. Di dawîya vê bersîvê de ew vê tikayê (rîca) ji Per Gahrton dike : "Bi rastî Iraq ji herkesî re vekirîye. Kîjan rojnamevanê objektîv dibe bira bibe dikare serîkî bide Iraqê û rastîyê bi çavê xwe bibîne. Per Gahrton, hûn wek mêvanê hukmetê xêr tên Iraqê, bi vî tehrî hûn li ser pêwendîyên rastîn li wir dikarin bigihêjin bawerîkê"(100). Piştî vê dazanîna sefaretê Iraqê Per Gahrton nivîseke nûh amade dike, ji ber ku ev

bersîv wî têr nake, ew dîsa dikeve şikê. Ya baş dibêje rojnamevanên Swêdî divê bi xwe herin Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe bibînin"(101). Vê carê berpîrsîyarê Partîya Demoqrat ya Kurdistanê li dijî van nivîsan derdikeve, ew dîyar dike ku piştî Adara sala 1975 'an 300 hezar Kurd ji cîhê xwe bi zorê hatine dûr xistin, 200 kes hatîye darda kirin, navê 6 kesan jî dinivîse(102).

-121-

Kurdên Swêdê zordestiyên li ser Kurdên îranê protesto dikin. Di meşê de Cigerxwîn jî cih girtiye (Svenska Dagbladet 21.8.1979). Sefareta Iraqê di van salan de pêwendîyên xwe yên bi der, bi taybetî pêwendîyên bi rojnaman re xurt dike, pêşta dibe. Vê carê di roja 24-10-1976'an de daxuyanîke kurt di rojnama Svenska Dagbladet de belav dike. Di vê daxuyanîyê de tê gotin ku heta niha 391 malbatên Kurd ketine ber efuyê. Wextê efuyê heta roja 15-11-1976 hatîye dirêj kirin. Çawa tê xuyanê ev dazanîna ji bo Kurdên ku li Swêdê dimînin hatîye nivîsîn(103). Lê belê Kurdên li Swêdê dimînin bawerîya xwe bi vê efûyê naynin, ew vê efûyê wek mirin û girtîgehê dibînin(104).

Di çend rojnaman de tê xuyanê tekoşîna gelê Kurd ji nûh ve dest pê kirîye(105).

Di sala 1977'an di weşanên perîyodîk de nivîsên li ser Kurdan her çûne kêmbûne. Vê bêdengîyê bi taybetî bi têkçûna tevgera Kurd li Iraqê ve girêdayî demekê ajotîye. Di sala 1977'an de tenê rojnamevanekî Swêdî Herman Lindqvist bi navê rojnama Expressen xwe gîhandîye li nav Kurdên Iraqê, heta Rewanduzê û Hewlêrê (Erbîl) çûye. Ew di beşeke nivîsa xwe de dibe şahîdê ajotina tekoşî-

-122-

Kurdên Swêdê zordestiyên li ser Kurdên îranê protesto dikin. Di meşê de Cigerxwîn jî cih girtiye (Svenska Dagbladet 21.8.1979). Sefareta Iraqê di van salan de pêwendîyên xwe yên bi der, bi taybetî pêwendîyên bi rojnaman re xurt dike, pêşta dibe. Vê carê di roja 24-10-1976'an de daxuyanîke kurt di rojnama Svenska Dagbladet de belav dike. Di vê daxuyanîyê de tê gotin ku heta niha 391 malbatên Kurd ketine ber efuyê. Wextê efuyê heta roja 15-11-1976 hatîye dirêj kirin. Çawa tê xuyanê ev dazanîna ji bo Kurdên ku li Swêdê dimînin hatîye nivîsîn(103). Lê belê Kurdên li Swêdê dimînin bawerîya xwe bi vê efûyê naynin, ew vê efûyê wek mirin û girtîgehê dibînin(104).

Di çend rojnaman de tê xuyanê tekoşîna gelê Kurd ji nûh ve dest pê kirîye(105).

Di sala 1977'an di weşanên perîyodîk de nivîsên li ser Kurdan her çûne kêmbûne. Vê bêdengîyê bi taybetî bi têkçûna tevgera

Kurd li Iraqê ve girêdayî demekê ajotîye. Di sala 1977'an de tenê rojnamevanekî Swêdî Herman Lindqvist bi navê rojname Expressen xwe gîhandîye li nav Kurdên Iraqê, heta Rewanduzê û Hewlêrê (Erbîl) çûye. Ew di beşeke nivîsa xwe de dibe şahîdê ajotina tekoşî-

-122-
na Kurdan, ew dema dîwarên otêla ku lê dimîne mêze dike, ew rastî îz û qulên gullan tê, ew dibêje ev nîşan didin ku şerê Kurdan neqedîyaye. Ew dîsa dibêje li bajarê Hewlêrê ez fam dikim ku tekoşîna Kurdan nasekine(106). Herman Lindqvist di sala 1974'an çawa me berê jî gotibû gelek nûçe ji Kurdistana Iraqê rapor kirine. Dema sala 1977'an de pirtûka Jan Guillou û Marina Stagh bi navê "Iraq-Erebîstana Nûh" hat weşandin li dijî pirtûkê gelek rexne di rojnaman de derketin. Çawa tê zanîn di pirtûkê de sîyaseta Hukmeta Iraqê tê rûsipî kirin, Kurd neheq tên dîtin. Herman Lindqvist(107), Sigrid Kahle(108), Wilhelm Agrell(109) di nivîsên xwe de pirtûk rexne kirine, derheqa Kurdan de bawerî û dîtinên Jan Guillou-Marina Saght çewt û xelet dîtine. Sture Karlsson di nivîseke xwe ya li ser pirtûkê de wek berê sîyaseta Iraqê parastîye û besnê pirtûkê daye(HO). Per Gahrton jî dema li ser naveroka pirtûkê disekine, Iraqê wek welatekî pêşketî dibîne û di warê kirîn-firotinê de ew çawa dîyar dike di navbera Iraq-Swêdê pêwîst e êdî pêwendîyên xurt bên pêk anîn, Swêd petrolê ji Iraqê bistîne. Ji bo ku hukumdarîya monopolên petrolê yên cîhanê qels bibe, ew vê polîtîkayê kêrhatî dibîne(III). Dema mirov ji vê nivîsa Per Gahrton bi rê dikeve, tê xuyanê ku wî heta van salan jî polîtîkaya Iraqê ya der û hundir rast dîtîye.

Wek Sigrid Kahle, Marina Stagh ji sala 1978'an şunda hejmara rojnamevanên jin ku çûne Kurdistana çawa em dinêrin zêde bûne, wek mîsal Elin Clason, Ann Erikson, Aino Heimerson...

Di navbera salên 1978'an de rojnamevana Swêdî Elin Clason diçe Kurdistana ,li herçar beşên Kurdistana mehekê di nav Kurdan de dimîne. Di nav van salan de gelek nivîsên wê di rojnamên cudacuda tên weşandin. Di sala 1978 nivîseke wê ya dirêj li ser Kurdên Tirkîyê di rojnama Ny Dag de der çûye(112). Carina bi serê xwe, carina jî bi Mahmut Baksî ve tevayî nivîsên li ser Kurdan amade kirîye. Di van salan de Mahmut Baksî jî wek rojnamevan gelek nivîs li ser Kurdan nivîsîne. Bi taybetî wek warê xebatê van herdu rojnamevanan ji xwe re Kurdistana Tirkîyê hîlbijartine. Di van salan de êdî nivîsên li ser Kurdistana Tirkîyê û Îranê zêtir dibin, Kurdistana Iraqê dikeve cîhê duwemîn. Piştî hatina helbestvanê Kurd yê navdar Cigerxwin li Swêdê çawa em dibînin di weşanên perîyodîk de li ser wî gelek tişt hatine nivîsîn(113).

Di sala 1979'an de giştî şoreşa îranê bala rojnamevanên cîhanê li ser tekoşîna Kurdên îranê berev dibe. Di van salan de ji alîkî de hêvîyên Kurdan mezin dibin, ji alîkî de zordestîyên nûh li ser Kurdan tên pêk anîn. Di weşanên perîyodîk de ev şahî û şîna Kurdan, ji -123-

na Kurdan, ew dema dîwarên otêla ku lê dimîne mêze dike, ew rastî îz û qulên gullan tê, ew dibêje ev nîşan didin ku şerê Kurdan neqedîyaye. Ew dîsa dibêje li bajarê Hewlêrê ez fam dikim ku tekoşîna Kurdan nasekine(106). Herman Lindqvist di sala 1974'an çawa me berê jî gotibû gelek nûçe ji Kurdistana Iraqê rapor kirine. Dema sala 1977'an de pirtûka Jan Guillou û Marina Stagh bi navê "Iraq-Erebîstana Nûh" hat weşandin li dijî pirtûkê gelek rexne di rojnaman de derketin. Çawa tê zanîn di pirtûkê de sîyaseta Hukmeta Iraqê tê rûsipî kirin, Kurd neheq tên dîtin. Herman Lindqvist(107), Sigrid Kahle(108), Wilhelm Agrell(109) di nivîsên xwe de pirtûk rexne kirine, derheqa Kurdan de bawerî û dîtinên Jan Guillou-Marina Saght çewt û xelet dîtine. Sture Karlsson di nivîseke xwe ya li ser pirtûkê de wek berê sîyaseta Iraqê parastîye û besnê pirtûkê daye(HO). Per Gahrton jî dema li ser naveroka pirtûkê disekine, Iraqê wek welatekî pêşketî dibîne û di warê kirîn-firotinê de ew çawa dîyar dike di navbera Iraq-Swêdê pêwîst e êdî pêwendîyên xurt bên pêk anîn, Swêd petrolê ji Iraqê bistîne. Ji bo ku hukumdarîya monopolên petrolê yên cîhanê qels bibe, ew vê polîtîkayê kêrhatî dibîne(III). Dema mirov ji vê nivîsa Per Gahrton bi rê dikeve, tê xuyanê ku wî heta van salan jî polîtîkaya Iraqê ya der û hundir rast dîtîye.

Wek Sigrid Kahle, Marina Stagh ji sala 1978'an şunda hejmara rojnamevanên jin ku çûne Kurdistanê çawa em dinêrin zêde bûne, wek mîsal Elin Clason, Ann Erikson, Aino Heimerson...

Di navbera salên 1978'an de rojnamevana Swêdî Elin Clason diçe Kurdistanê ,li herçar beşên Kurdistanê mehekê di nav Kurdan de dimîne. Di nav van salan de gelek nivîsên wê di rojnamên cudacuda tên weşandin. Di sala 1978 nivîseke wê ya dirêj li ser Kurdên Tirkîyê di rojnama Ny Dag de der çûye(112). Carina bi serê xwe, carina jî bi Mahmut Baksî ve tevayî nivîsên li ser Kurdan amade kirîye. Di van salan de Mahmut Baksî jî wek rojnamevan gelek nivîs li ser Kurdan nivîsîne. Bi taybetî wek warê xebatê van herdu rojnamevanan ji xwe re Kurdistana Tirkîyê hîlbijartine. Di van salan de êdî nivîsên li ser Kurdistana Tirkîyê û îranê zêtir dibin, Kurdistana Iraqê dikeve cîhê duwemîn. Piştî hatina helbestvanê Kurd yê navdar Cigerxwin li Swêdê çawa em dibînin di weşanên perîyodîk de li ser wî gelek tişt hatine nivîsîn(113).

Di sala 1979'an de giştî şoreşa îranê bala rojnamevanên cîhanê li ser tekoşîna Kurdên îranê berev dibe. Di van salan de ji alîkî de hêvîyên Kurdan mezin dibin, ji alîkî de zordestîyên nûh li ser Kurdan tên pêk anîn. Di weşanên perîyodîk de ev şahî û şîna Kurdan, ji -123-

Rojnamevan Ann Eriksson piştî gereke xwe sûretên ku li Kurdistanê kişandiye, li Swêdê nişan dide.

ber bi lez pêşketina bûyeran çawa em dibînin ketine zikê hev. Di weşanên perîyodîk de ew sûretên ku hovîtiya nedîtî nişan didan, yên ku tê de dihate xuyanê leşkerên Xumeynî çawa li ber dîwaran Kurdên çav û destgirêdayî didin ber gullan. Ev suretan ji gelek nivîsan zêtir bala xwendevanan kişandine ser xwe. Ev tabloyên hov di rojnamên Swêdî, yên van salan de bi firehî cîh girtine(114).

Di sala 1979'an de babeta çend nivîsan dîsa Kurdîstana Iraqê pêk anîye. Ann Erikson di sala 1979'an de li ser sînorê Tirkîyê re derbasî Kurdîstana Iraqê dibe. Piştî sala 1975'an Kurdistan çawa kavi-xopan bûye, hatîye vala kirin ,li vê herêma xalî ew dibe şahîdê belengazî û perîşaniya Kurdan. Angorî agahdarîyên wê wek zanîyarîyên berê 250 hezar Kurd bi zorê ji cîhên xwe hatine bi dûr xistin(115).

Ann Erikson ne tenê wek rojnamevan, ew wek wênekêşî hatîye nas kirin, gelek wêneyên wê di rojname, kovar û pêşgegehên cuda-cuda de hatine nişandin. Ann Erikson, di sala 1975'an de bi du hevalên xwe ve teyayî li ser gereke xwe li Kurdîstana Tirkîyê nivîseke dirêj di rojname Dagens Nyheter de weşandibûn(116).

Di van salan de rojnamevaneke jin li ser Kurdan çend nivîs amade kirîye, Aino Heimerson e. Ew çûye Iraqê, Iraqê welatekî wek jêderxistinokê dibîne, sîyaseta Iraqê derheqê Kurdan de zêde baş nabîne(117). Paşê ew derbasî Kurdîstana îranê dibe(HŞ).

Di sala 1979'an de çawa me li jor jî gotibû Kurdîstana îranê di weşanên perîyodîk de cîhekî berbiçav digire. Piştî destpêka şerê -124-

Rojnamevan Ann Eriksson piştî gereke xwe sûretên ku li Kurdistanê kişandiye, li Swêdê nişan dide.

ber bi lez pêşketina bûyeran çawa em dibînin ketine zikê hev. Di weşanên perîyodîk de ew sûretên ku hovîtiya nedîtî nişan didan, yên ku tê de dihate xuyanê leşkerên Xumeynî çawa li ber dîwaran Kurdên çav û destgirêdayî didin ber gullan. Ev suretan ji gelek nivîsan zêtir bala xwendevanan kişandine ser xwe. Ev tabloyên hov di rojnamên Swêdî, yên van salan de bi firehî cîh girtine(114).

Di sala 1979'an de babeta çend nivîsan dîsa Kurdîstana Iraqê pêk anîye. Ann Erikson di sala 1979'an de li ser sînorê Tirkîyê re derbasî Kurdîstana Iraqê dibe. Piştî sala 1975'an Kurdistan çawa

kavil-xopan bûye, hatîye vala kirin ,li vê herêma xalî ew dibe şahîdê belengazî û perîşaniya Kurdan. Angorî agahdarîyên wê wek zanîyarîyên berê 250 hezar Kurd bi zorê ji cîhên xwe hatine bi dûr xistin(115).

Ann Erikson ne tenê wek rojnamevan, ew wek wênekêşjî hatîye nas kirin, gelek wêneyên wê di rojname, kovar û pêşgegehên cuda-cuda de hatine nîşandin. Ann Erikson, di sala 1975'an de bi du hevalên xwe ve teyayî li ser gereke xwe li Kurdistana Tirkîyê nivîseke dirêj di rojnama Dagens Nyheter de weşandibûn(116).

Di van salan de rojnamevaneke jin li ser Kurdan çend nivîs amade kirîye, Aino Heimerson e. Ew çûye Iraqê, Iraqê welatekî wek jêderxistinokê dibîne, sîyaseta Iraqê derheqê Kurdan de zêde baş nabîne(117). Paşê ew derbasî Kurdistana îranê dibe(HŞ).

Di sala 1979'an de çawa me li jor jî gotibû Kurdistana îranê di weşanên perîyodîk de cîhekî berbiçav digire. Piştî destpêka şerê -124-

Iraq-îranê, di nav du agir û du enîyan de mayîna Kurdan, ji ber vê yekê babeta gelek nivîsan rewşa van herdu beşên Kurdistanê pêk tîne, nûçeyên derheqa îran û Iraqê de dikevin nav hev.

Li dijî zordestîyên rejîma îranê li dervayî welat gelek dengên protestoyê tên. Weşanên roja 21.8.1979 cîh dane meşeke protestoyê li dijî êrîşên îranê, Kurd li bajarê Stockholmê heta avaya hukmetê dimeşin. Di nav wan de helbestvanê Kurd Cigerxwin jî tê xuyanê, berpîrsîyarên ku ev meş amade kirine, çawa em ji rojnamên vê rojê fêr dibin bi serokwezîr Olla Ullsten re rûniştine, li ser rewşa Kurdan peyivîne. Herdu rojnamên mezin hem Dagens Nyheter(119), hem jî Svenska Dagbladet(120) cîh daye vê bûyerê. Di sala 1980'an di rojnamên Swêdî de em daxuyanîke sefareta Iraqê dîsa dibînin. Bi taybetî sefaretê çawa me berê jî gotibû navên nivîsarên xwe danîye daxuyanî(annons). Di vê nivîsê de AJ.Haddavî li dijî pîrsên Oswald Söderqvist û bersîvên serokwezîr Ola Ullsten derdikeve, ev pîrs û bersîv derheqa Kurdan de li parlamentoya Swêdê de hatine raberzîn kirin. Ev daxuyanîya sefareta Iraqê hem ji aliyê Kurdan, hem ji aliyê Swêdîyan de tê rexne kirin(121). Di sala 1979'an de cara pêşîn di parlamentoya Swêdê de bi alîkarîya Partîya Çep pîrsa Kurdan tê rojevê. Ev bûyera di pêwendîyên Kurd û Swêdîyan de wek pêşketineke giring dikare bê hesibandin. Di sala 1980'an wek tê zanîn zordestî, êrîş û lêdanên dijî Kurdên îranê ji yekten zêde dibin. Nivîskara Swêdî Britt Arenander, ji bo bala xwendevan ûhevvelatîyêSwêdî bikşîne li ser vê pîrsê, di nivîsa xwe de bêdengîya hukmeta Swêdê protesto dike, navê nivîsa xwe datîne "Gelo Olof Palme li ser Kurdan tişteki nizane?"(122). Parleментарê Swêdî Bertil Mabring jî piştî vê nivîsê dîsa ji xwendevanan dipirse:

"Çima hemû kes derheqa Kurdan de bêdeng dimînin?"(123). Ji alîkî de zêdebûna rexne û dengên protestoyê H dijî hukmeta Swêdê, ji alîkî de nebaşbûna rewşa Kurdên Îranê, di roja 12.8.1980'an de Olof Palme mecbur dimîne baweriyên xwe derheqa Kurdan de bi hevpeyvînekê pêşkêş dike. Di vê hevpeyvîne de Palme ji bo çareserkirina pirsê Kurdan li şuna zorê rêke aşîyîyê pêwîst dibîne, êş-janên Kurdan qebûl kirîye, li dijî pêpeskirina mafên mirovî li Kurdistanê derketîye, zêtir li ser rewşa Kurdên Tirkîyê û Îranê sekîniye. Palme di vê hevpeyvîne de, li van herçar welatan Kurd wek kêmanîkê (minoritet) hesibandîye, ji bo Kurdan di nav sînorên van çar dewletan de otonomîya Kurdan wek rîya xelasîyê nîşan daye, avakirina dewleteke serbixwe realîst nedîtîye. Ev hevpeyvîn di rojnama Aftonbladet de derketîye(124). Di dîroka pêwendîyên Kurd û Swêdîyan de ev cara pêşîn e ku serokwezîrekî

-125-
Iraq-Îranê, di nav du agir û du enîyan de mayîna Kurdan, ji ber vê yekê babeta gelek nivîsan rewşa van herdu beşên Kurdistanê pêk tîne, nûçeyên derheqa Îran û Iraqê de dikevin nav hev. Li dijî zordestiyên rejîma Îranê li dervayî welat gelek dengên protestoyê tên. Weşanên roja 21.8.1979 cîh dane meşeke protestoyê li dijî êrîşên Îranê, Kurd li bajarê Stockholmê heta avaya hukmetê dimeşin. Di nav wan de helbestvanê Kurd Cigerxwin jî tê xuyanê, berpîrsiyarên ku ev meş amade kirine, çawa em ji rojnamên vê rojê fêr dibin bi serokwezîr Olla Ullsten re rûniştine, li ser rewşa Kurdan peyivîne. Herdu rojnamên mezin hem Dagens Nyheter(119), hem jî Svenska Dagbladet(120) cîh daye vê bûyerê. Di sala 1980'an di rojnamên Swêdî de em daxuyanîke sefareta Iraqê dîsa dibînin. Bi taybetî sefaretê çawa me berê jî gotibû navên nivîsarên xwe danîye daxuyanî(annons). Di vê nivîsê de AJ.Haddavî li dijî pîrsên Oswald Söderqvist û bersîvên serokwezîr Ola Ullsten derdikeve, ev pîrs û bersîv derheqa Kurdan de li parlamentoya Swêdê de hatine raberzîn kirin. Ev daxuyanîya sefareta Iraqê hem ji aliyê Kurdan, hem ji aliyê Swêdîyan de tê rexne kirin(121). Di sala 1979'an de cara pêşîn di parlamentoya Swêdê de bi alîkarîya Partîya Çep pîrsê Kurdan tê rojevê. Ev bûyera di pêwendîyên Kurd û Swêdîyan de wek pêşketineke giring dikare bê hesibandin. Di sala 1980'an wek tê zanîn zordestî, êrîş û lêdanên dijî Kurdên Îranê ji yekten zêde dibin. Nivîskara Swêdî Britt Arenander, ji bo bala xwendevan ûhevvelatîyêSwêdî bikşîne li ser vê pîrsê, di nivîsa xwe de bêdengîya hukmeta Swêdê protesto dike, navê nivîsa xwe datîne "Gelo Olof Palme li ser Kurdan tiştêkî nizane?"(122). Parlementerê Swêdî Bertil Mabrîng jî piştî vê nivîsê dîsa ji xwendevanan dipirse:

"Çima hemû kes derheqa Kurdan de bêdeng dimînin?" (123). Ji alîkî de zêdebûna rexne û dengên protestoyê H dijî hukmeta Swêdê, ji alîkî de nebaşbûna rewşa Kurdên Îranê, di roja 12.8.1980'an de Olof Palme mecbur dimîne baweriyên xwe derheqa Kurdan de bi hevpeyvînekê pêşkêş dike. Di vê hevpeyvîne de Palme ji bo çareserkirina pirsê Kurdan li şuna zorê rêke aşîyîyê pêwîst dibîne, êş-janên Kurdan qebûl kirîye, li dijî pêpeskirina mafên mirovî li Kurdistanê derketîye, zêtir li ser rewşa Kurdên Tirkîyê û Îranê sekîniye. Palme di vê hevpeyvîne de, li van herçar welatan Kurd wek kêmanîkê (minoritet) hesibandîye, ji bo Kurdan di nav sînorên van çar dewletan de otonomîya Kurdan wek rîya xelasîyê nîşan daye, avakirina dewleteke serbixwe realîst nedîtîye. Ev hevpeyvîn di rojname Aftonbladet de derketîye (124). Di dîroka pêwendîyên Kurd û Swêdîyan de ev cara pêşîn e ku serokwezîrekî

-125-
Swêdî derheqa Kurdan de bi tehrêkî vekirî awa fireh baweriyên xwe pêşkêş kirîye.

Di nav van bîst salan de çawa çawa em berê jî li ser sekînbûn, derheqa çend pirtûkên ku li ser Kurdan hatine weşandin, gelek pirtûknasî (recension) ji aliyê rojnamevan û nivîskaran de hatine nivîsîn, di dawîyê de ev nivîs bûne bingehên rexneyên fireh li ser Kurdan, forum û platformên kêrhatî pêk anîne. Di vî warî de Per Wastberg, Sigrid Kahle û Per Gahrton sê kesên ku pirtûknasîyên here zêde nivîsîne, dikarin bînin hesibandin. Di vî warî de pirtûkek ku zêde rexne lê bûne, nivîs li ser hatine nivîsîn, pirtûka Mahmut Baksî û Elin Clason e ya ku di sala 1980'an de bi navê "Kurdistanli ser zordestî û tekoşîna rizgarîyê" der çûye. Rexneya pêşîn li ser pirtûkê ji aliyê Per Gahrton hatîye nivîsîn, ew çend kêmasîyên pirtûkê nîşan dide. Nivîskarên pirtûkê di beşekê pirtûkê de li dijî nivîskarê Tirk Yaşar Kemal derdikevin, derheqa Kurdbûna wî, şaşîyên wî derheqa Kurdan de rexne dikin, ew Yaşar Kemal îtham dikin wekî wî folklorê Kurdî wek ya Tirkî nîşan daye, bêbextî li Kurdan kirîye. Derheqa Yaşar Kemal de, Per Gahrton di nivîsa xwe de wek Baksî û Clasonê nîn be jî, peyvên "bêbext" (svikare) û "xwefiroş" (quisling) bi kar tîne (125). Berpîrsîyarê weşanxana ku pirtûkên Yaşar Kemal wergerandine zimanê Swêdî - Kristen Gidlund di nivîseke xwe de van îfadeyên Gahrton şaş û xelet dibîne. Ew dîyar dike ku Yaşar Kemal ne bi nivîskî, ne bi devkî Kurdî dizane. Yaşar Kemal tu wext xwe nefirotiye dewleta Tirkîyê, Yaşar Kemal cara pêşîn zordestîyên li ser Kurdan eşkere kirîye (126). Paşê nivîseke Siwe Raadik tê weşandin, ew jî wek Baksî û Clasonê difikire, wekî Yaşar Kemal çanda Kurdî kirîye Çanda Tirkî ew vê

yekê ji bo Yaşar Kemal şermekê dibîne(127). Piştî çendekî Baksî bersîva Kristen Gidlung dide, ew dîyar dike ku Yaşar Kemal Kurdî zane pipeyîve û destana Çîyayê Araratê ji devê gundîyên Kurd wergirtîye(128). Pişî van rexneyan dor tê Yaşar Kemal, di rojname Expressen de nivîseke wî wek bersîva Gahrton, Baksî û Raadik tê weşandin. Di vê nivîsa xwe de Yaşar Kemal van rexneyên li dijî xwe qebûl nake, di cîhekî de dinivîse tenê carekê wî li ser "perçê rohilata Tirkîyê" nivîsîye ew jî Destana Çîyayê Araratê ye(129). Sigrid Kahle jî nivîseke dirêj li ser pirûkê dinivîse, lê belê tevî raberzînên derheqa Yaşar Kemal nabe(130). Mahmut Baksî di dawîya meha heyştan vê carê bersîva Yaşar Kemal dide, dijî gotinên wî derdikeve(131). Çawa tê zanîn di van mehan de Yaşar Kemal li Swêdê dima, paşê vegerîya Tirkîyê.

-126-

Swêdî derheqa Kurdan de bi tehrekî vekirî awa fireh bawerîyên xwe pêşkêş kirîye.

Di nav van bîst salan de çawa çawa em berê jî li ser sekinîbûn, derheqa çend pirtûkên ku li ser Kurdan hatine weşandin, gelek pirtûknasî (recension) ji alîyê rojnamevan û nivîskaran de hatine nivîsîn, di dawîyê de ev nivîs bûne bingehên rexneyên fireh li ser Kurdan, forum û platformên kêrhatî pêk anîne. Di vî warî de Per Wastberg, Sigrid Kahle û Per Gahrton sê kesên ku pirtûknasîyên here zêde nivîsîne, dikarin bên hesibandin. Di vî warî de pirtûkek ku zêde rexne lê bûne, nivîs li ser hatine nivîsîn, pirtûka Mahmut Baksî û Elin Clason e ya ku di sala 1980'an de bi navê "Kurdistanli ser zordestî û tekoşîna rizgarîyê" der çûye. Rexneya pêşîn li ser pirtûkê ji alîyê Per Gahrton hatîye nivîsîn, ew çend kêmasîyên pirtûkê nîşan dide. Nivîskarên pirtûkê di beşekê pirtûkê de li dijî nivîskarê Tirk Yaşar Kemal derdikevin, derheqa Kurdbûna wî, şaşîyên wî derheqa Kurdan de rexne dikin, ew Yaşar Kemal îtham dikin wekî wî folklorî Kurdî wek ya Tirkî nîşan daye, bêbextî li Kurdan kirîye. Derheqa Yaşar Kemal de, Per Gahrton di nivîsa xwe de wek Baksî û Clasonê nîn be jî, peyvên "bêbext" (svikare) û "xwefiroş" (quisling) bi kar tîne(125). Berpîrsîyarê weşanxana ku pirtûkên Yaşar Kemal wergerandine zimanê Swêdî - Kristen Gidlung di nivîseke xwe de van îfadeyên Gahrton şaş û xelet dibîne. Ew dîyar dike ku Yaşar Kemal ne bi nivîskî, ne bi devkî Kurdî dizane. Yaşar Kemal tu wext xwe nefiroşî dewleta Tirkîyê, Yaşar Kemal cara pêşîn zordestîyên li ser Kurdan eşkere kirîye(126). Paşê nivîseke Siwe Raadik tê weşandin, ew jî wek Baksî û Clasonê difikire, weki Yaşar Kemal çanda Kurdî kirîye Çanda Tirkî ew vê yekê ji bo Yaşar Kemal şermekê dibîne(127). Piştî çendekî Baksî

bersîva Kristen Gidlung dide, ew dîyar dike ku Yaşar Kemal Kurdî zane pipeyîve û destana Çîyayê Araratê ji devê gundîyên Kurd wergirtîye(128). Pişî van rexneyan dor tê Yaşar Kemal, di rojname Expressen de nivîseke wî wek bersîva Gahrton, Baksî û Raadik tê weşandin. Di vê nivîsa xwe de Yaşar Kemal van rexneyên li dijî xwe qebûl nake, di cîhekî de dinivîse tenê carekê wî li ser "perçê rohilata Tirkîyê" nivîsiye ew jî Destana Çîyayê Araratê ye(129). Sigrid Kahle jî nivîseke dirêj li ser pirûkê dinivîse, lê belê tevî raberzînên derheqa Yaşar Kemal nabe(130). Mahmut Baksî di dawîya meha heyştan vê carê bersîva Yaşar Kemal dide, dijî gotinên wî derdikeve(131). Çawa tê zanîn di van mehan de Yaşar Kemal li Swêdê dima, paşê vegerîya Tirkîyê.

-126-

Heta sala 1980'an jî nêrîna bingehîn ya ku derheqa Kurdên Iraqê de di weşanên perîyodîk de peyda bûye, teza "başbûna rewşa Kurdên Iraqê" ye. Rastîya vê başbûnê angorî rewşa Kurdên Tirkîyê û îranê hatîye pîvandî, bûye krîterekî mezin. Piranîya rojnamevanên Swêdî ji nav welatên ku Kurd lê dijîn, wek welatê baştirîn Iraq hîlbijartine. Svante Löfgren û Claes Löfgren piştî gereke dirêj li Iraqê ew jî vê bawerîyê parve dikin. Di nivîsa xwe ya ku di sala 1980'an de bi navê "Gîlêya Kurd" (den Kurdiska knuten) hatîye weşandin, tê de cîh dane van bawerî û dîtinên xwe, di dawîya nivîsa xwe de dibêjin ku : "Rewşa Kurdan ji der Iraqê tu cîhekî mayîn baştir nîne"(132).

Lê belê piştî şerê Iraq-îranê dest pê kir, ev herdu welat ketin pêşîra hev, qirika hev girtin, vê "başbûna'Iraqê reng û tehr guhirand, bûyerên dawîn wek bûyera Halepcê, Trajedîya Kurdan gelek tişt sero-bino kirin. Rûyê Iraqê yê rastîn vê carê li hemû cîhanê baş hate xuyanê, êdî ji hêzên ku bawerîya "Iraqa baş" diparastin tu dengek dernediket. Gelek rojnamevanên Swêdî piştî bîst salan êdî dikaribûn şovenîzma Baasê hêdî hêdî nas bikin, wan vê carê cîhê xwe li bal Kurdan girtin, wek Per Gahrton derbasî alîyê Kurdan bûn. Tekoşîna hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd piştî gelek salan bi vî tehrî diqedîya. Rê careke din ji hev dahatin veqetandin wek sala 1974...

ÇAVKANÎ:

- 1) Lennart Ljunglöf, Nasseriter, kommunister, kurder farlig treklöver för general Kassem, Kvallsposten 12.12.1958.
- 2) Erik Nyblom, Kurdistan-Trumfkort eller hjarnspöke i Mellersta Östern, Svensk Tidskrift nr.4, 1959.
- 3) Bertil Hanström, Det splittrade folket, Sydsvenska Dagbladet Snallposten, 11.11.1960. G. J., Intressant om Kurdistan, Folket 22.11.1960. Sven Wahlberg, I

kurdernas oroliga hörn av världen, Norrlandska Socialdemokraten 1.11.1960.

A.J. Smalan, Folket som FN glömt, Ny Dag, 19.11.1960. Kjell Rönnelid, Kurderna-okant bergsfolk, Dala Demokraten, 7.12.1960. Sven Nordvall, Kurdisk kontakt, Sundsvall Tidning 7.12.1960.

4) Barbro Karabuda, Hos kurderna 1-2, Vecko-Journalen, nr.42, 43, 1960.

5) Agne Hamrin, Kurderna-det glömda folket som vadjar förgaves, Dagens Nyheter 26.11.1960.

-127-

Heta sala 1980'an jî nêrîna bingehîn ya ku derheqa Kurdên Iraqê de di weşanên perîyodîk de peyda bûye, teza "başbûna rewşa Kurdên Iraqê" ye. Rastîya vê başbûnê angorî rewşa Kurdên Tirkîyê û îranê hatîye pîvandî, bûye krîterekî mezin. Pîranîya rojnamevanên Swêdî ji nav welatên ku Kurd lê dijîn, wek welatê baştirîn Iraq hilbijartine. Svante Löfgren û Claes Löfgren piştî gereke dirêj li Iraqê ew jî vê bawerîyê parve dikin. Di nivîsa xwe ya ku di sala 1980'an de bi navê "Gilêya Kurd" (den Kurdiska knuten) hatîye weşandin, tê de cîh dane van bawerî û dîtînan xwe, di dawîya nivîsa xwe de dibêjin ku : "Rewşa Kurdan ji der Iraqê tu cîhekî mayîn baştir nîne"(132).

Lê belê piştî şerê Iraq-îranê dest pê kir, ev herdu welat ketin pêşîra hev, qirika hev girtin, vê "başbûna'Iraqê reng û tehr guhirand, bûyerên dawîn wek bûyera Halepcê, Trajedîya Kurdan gelek tişt sero-bino kirin. Rûyê Iraqê yê rastîn vê carê li hemû cîhanê baş hate xuyanê, êdî ji hêzên ku bawerîya "Iraqa baş" diparastin tu dengê dernediket. Gelek rojnamevanên Swêdî piştî bîst salan êdî dikaribûn şovenîzma Baasê hêdî hêdî nas bikin, wan vê carê cîhê xwe li bal Kurdan girtin, wek Per Gahrton derbasî alîyê Kurdan bûn. Tekoşîna hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd piştî gelek salan bi vî tehrî diqedîya. Rê careke din ji hev dahatin veqetandin wek sala 1974...

ÇAVKANÎ:

1) Lennart Ljunglöf, Nasseriter, kommunister, kurder farlig treklöver för general Kassem, Kvallsposten 12.12.1958.

2) Erik Nyblom, Kurdistan-Trumfkort eller hjarnspöke i Mellersta Östern, Svensk Tidskrift nr.4, 1959.

3) Bertil Hanström, Det splittrade folket, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, 11.11.1960. G. J., Intressant om Kurdistan, Folket 22.11.1960. Sven Wahlberg, I kurdernas oroliga hörn av världen, Norrlandska Socialdemokraten 1.11.1960.

A.J. Smalan, Folket som FN glömt, Ny Dag, 19.11.1960. Kjell Rönnelid, Kurderna-okant bergsfolk, Dala Demokraten, 7.12.1960. Sven Nordvall, Kurdisk kontakt, Sundsvall Tidning 7.12.1960.

4) Barbro Karabuda, Hos kurderna 1-2, Vecko-Journalen, nr.42, 43, 1960.

5) Agne Hamrin, Kurderna-det glömda folket som vadjar förgaves, Dagens Nyheter 26.11.1960.

-127-

6) Barbro Karabuda, Kurdiska stamhövdningar fara för Turkiets lugn, Östergötlands Folkblad 4.1.1961. Barbro Karabuda, Kurdproblemet i Mellersta Östern II, Östergötlands Folkblad 7.1.1961.

7) Lennart Ljunglöf, Kurderna i Mellersta Östern, Kvallsposten 31.1.1961.

8) Lennart Ljunglöf, Kassems trupper och upproriska kurder bekämpar varandra med Öststatsvapen, Kvallsposten 17.7.1962.

9) John Myron, Kurderna på offensiven, Nya Norrland 27.8.1962.

10) Lars B Svedgard, "Arabernas plaga", Dagens Nyheter 24.7.1963.

11) Bruno Eneberg, Kurdernas eviga kamp, Barometern 25.6.1963.

12) Leander Tell, Fragan om Kurderna, Östergötlands Folkblad 17.7.1963.

13) Carl-Elof Svenning, Kurdisk nationalism, Politisk Tidskrift, Januari-1964.

14) Eivor Samuelsson, Kurderna och Irak, Ny Tid 12.5.1965.

15) Eivor Samuelsson, Porträttet: Mustafa Barzani, Världshorizont nr.5, 1966.

16) M.K., Begar Irak Folkmord?, Bohuslaningen 3.6.1966.

17) Johan Almqvist, Kurdistan - Partisaner eller storpolitisk tandhatt, Göteborgs-Tidningen 25.9.1966.

18) Lars Holmberg, Penninghjälp till fattiga kurder borta i korrumpierades fickor?, Sydsvenska Dagbladet Snällposten 31.12.1966.

19) Olof G Tandberg, Sagan om den magiska oljan som trollade bort ett folk, Fönstret nr.9, 1966.

20) Anders Johansson, Ett folk som saknar nation .Svensk anklagar Irak - Folkmord på Kurder, Dagens Nyheter 15.2.1967. Anders Beijbom, Är det "glömda kriget" i Irak folkmord? - Ja säger observatör från kurdkommittén, Var Kyrka nr.33, 1967.

21) Per Wastberg, Glöm inte kurderna, Dagens Nyheter 4.3.1967.

22) L. Carlsson, Nödop från Örienten, Svenska Dagbladet 15.2.1967.

23) Johan Almqvist, Det glömda kriget - 1 snart fyrtio år har kurder kämpat för sin frihet, Kvallsposten 23.7.1967.

24) Bedirhan Anter, Hot och terror mot kurderna, Uppsala Nya Tidning 29.11.1967.

25) Caleb J Andersson, Rebellerna i bitter strid - regeringen: 25 miljoner för ledarens huvud, Vi nr.I, 1967.

26) Gösta Agren, Irak mördar kurderna, Expressen 22.3.1969.

27) Olof G Tandberg, Det glömda kriget - en sak för FN, Göteborgs-Posten 11.6.1969.

28) Ingvar Laxvik, Det "glömda" kriget i kurdiska Irak, Lanstidningen-Östersund 3.9.1969.

- 29) Anders Kûng, Kurdistan i varispolitiken, Svenska Dagbladet 30.10.1969.
- 30) Anders Kûng, Kurdistan - ett glömt krig, Svenska Dagbladet 4.11.1969.
- 128-
- 6) Barbro Karabuda, Kurdiska stamhövdingar fara för Turkiets lugn, Östergötlands Folkblad 4.1.1961. Barbro Karabuda, Kurdproblemet i Mellersta Östern II, Östergötlands Folkblad 7.1.1961.
- 7) Lennart Ljunglöf, Kurderna i Mellersta Östern, Kvallsposten 31.1.1961.
- 8) Lennart Ljunglöf, Kassems trupper och upproriska kurder bekämpar varandra med Öststatsvapen, Kvallsposten 17.7.1962.
- 9) John Myron, Kurderna på offensiven, Nya Norrland 27.8.1962.
- 10) Lars B Svedgard, "Arabernas plaga", Dagens Nyheter 24.7.1963.
- 11) Bruno Eneberg, Kurdernas eviga kamp, Barometern 25.6.1963.
- 12) Leander Tell, Fragan om Kurderna, Östergötlands Folkblad 17.7.1963.
- 13) Carl-Elof Svenning, Kurdisk nationalism, Politisk Tidskrift, Januari-1964.
- 14) Eivor Samuelsson, Kurderna och Irak, Ny Tid 12.5.1965.
- 15) Eivor Samuelsson, Porträttet: Mustafa Barzani, Världshorizont nr.5, 1966.
- 16) M.K., Begar Irak Folkmord?, Bohuslaningen 3.6.1966.
- 17) Johan Almqvist, Kurdistan - Partisaner eller storpolitisk tandhatt, Göteborgs-Tidningen 25.9.1966.
- 18) Lars Holmberg, Penninghjälpen till fattiga kurder borta i korrumpierades fickor?, Sydsvenska Dagbladet Snällposten 31.12.1966.
- 19) Olof G Tandberg, Sagan om den magiska oljan som trollade bort ett folk, Fönstret nr.9, 1966.
- 20) Anders Johansson, Ett folk som saknar nation. Svensk anklagar Irak - Folkmord på Kurder, Dagens Nyheter 15.2.1967. Anders Beijbom, Är det "glömda kriget" i Irak folkmord? - Ja säger observatör från kurdkommittén, Var Kyrka nr.33, 1967.
- 21) Per Wastberg, Glöm inte kurderna, Dagens Nyheter 4.3.1967.
- 22) L. Carlsson, Nöd från Örienten, Svenska Dagbladet 15.2.1967.
- 23) Johan Almqvist, Det glömda kriget - 1 snart fyrtio år har kurder kämpat för sin frihet, Kvallsposten 23.7.1967.
- 24) Bedirhan Anter, Hot och terror mot kurderna, Uppsala Nya Tidning 29.11.1967.
- 25) Caleb J Andersson, Rebellerna i bitter strid - regeringen: 25 miljoner för ledarens huvud, Vi nr.1, 1967.
- 26) Gösta Agren, Irak mördar kurderna, Expressen 22.3.1969.
- 27) Olof G Tandberg, Det glömda kriget - en sak för FN, Göteborgs-Posten 11.6.1969.
- 28) Ingvar Laxvik, Det "glömda" kriget i kurdiska Irak, Lanstidningen-Östersund 3.9.1969.

- 29) Anders Kûng, Kurdistan i varispolitiken, Svenska Dagbladet 30.10.1969.
- 30) Anders Kûng, Kurdistan - ett glömt krig, Svenska Dagbladet 4.11.1969.
-128-
- 31) Memo Yetkin-Ann Marie Freding, Kurdistan - Landet som inte ar,
Kommentar nr.3, 1969.
- 32) Johnny Flodman, Ökad inrikes oro bakom eld - upphör, Svenska Dagbladet
12.3.1970. Bagdad lovar kurderna sjalvstyre inom Irak -Inte första gangen,
Dagens Nyheter 12.3.1970. Bo Ture Larsson, Kurdistan blir till, Barometern
20.3.1970.
- 33) Aftonbladet hos frihetsledaren som segrat efter 9 ar, Aftonbladet
24.4.1970.
- 34) Bitte Lundbrog, Syrien tvangsflyttar 400 000 kurder, Svenska Dagbladet
16.1.1970.
- 35) Thomas Hammarberg, Det nya regeringen i Turkiet..., Expressen
28.7.1971.
- 36) Richard Haas, Kurder i Sverige lar sitt modersmal, Dagens Nyheter
28.8.1971.
- 37) Peter Stjarnberg, I elva ar var det krig, Expressen 25.8.1971.
- 38) Peter Stjarnberg, Ingen riktig fred för kurderna, Dagens Nyheter
9.9.1971.
- 39) Kurderna ett glömt folk, Ergo 15.10.1971.
- 40) Richard Haas, Hur Barzani undgick det gröna mordbaltet, Dagens Nyheter
9.10.1971.
- 41) Johnny Flodman, Johnny Flodman hos kurdernas ledare: "Litar ej pa
Bagdad -fredsavtalet krankt", Svenska dagbladet 29.11.1971.
- 42) Rickard Haas, Undkom andstationen i Irak till polisstationen i Sverige,
Dagens Nyheter 14.1.1972.
- 43) Birger Stolpe, Kurderna illa ute - begar demokrati, Göteborgs Handelsoch
Sjöfartstidning 21.1.1972.
- 44) Rickard Haas, Nytt försök mörda kurdledare med bomb, Dagens Nyheter
8.8.1972.
- 45) Kampen mot förtrycket, Ergo 17.8.1972.
- 46) Peter Stjarnberg, Kurderna i Turkiet, Liberal Debatt nr.3, 1972.
- 47) Bo Kage Carlson, Kurdiskt protesttag, Svenska dagbladet 6.5.1973.
- 48) Kurder fruktar krig: "Irak har BC-vapen", Uppsala Nya Tidning
19.9.1973.
- 49) Kurdisk larmrapport -Irak redo för gaskrig, Dagens Nyheter 1.12.1973.
- 50) Kurderna fruktar gaskrig, Svenska Dagbladet 1.12.1973.
- 51) Nytt krigshot i Irak -dödlage om Kurdistan, Dagens Nyheter 28.9.1973.
Rickard Haas, Ingen gladje i Kurdistan -Bagdat bröt alla löften, Dagens Nyheter
11.3.1974.
- 52) Bengt Nordell, "Sovyet vill pressa kurderna till lugn", Dagens Nyheter

24.3.1974.

-129-

- 31) Memo Yetkin-Ann Marie Freding, Kurdistan - Landet som inte ar, Kommentar nr.3, 1969.
- 32) Johnny Flodman, Ökad inrikes oro bakom eld - upphör, Svenska Dagbladet 12.3.1970. Bagdad lovar kurderna självstyre inom Irak -Inte första gangen, Dagens Nyheter 12.3.1970. Bo Ture Larsson, Kurdistan blir till, Barometern 20.3.1970.
- 33) Aftonbladet hos frihetsledaren som segrat efter 9 ar, Aftonbladet 24.4.1970.
- 34) Bitte Lundbrog, Syrien tvangsflyttar 400 000 kurder, Svenska Dagbladet 16.1.1970.
- 35) Thomas Hammarberg, Det nya regeringen i Turkiet..., Expressen 28.7.1971.
- 36) Richard Haas, Kurder i Sverige lar sitt modersmal, Dagens Nyheter 28.8.1971.
- 37) Peter Stjarnberg, I elva ar var det krig, Expressen 25.8.1971.
- 38) Peter Stjarnberg, Ingen riktig fred för kurderna, Dagens Nyheter 9.9.1971.
- 39) Kurderna ett glömt folk, Ergo 15.10.1971.
- 40) Richard Haas, Hur Barzani undgick det gröna mordbaltet, Dagens Nyheter 9.10.1971.
- 41) Johnny Flodman, Johnny Flodman hos kurdernas ledare: "Litar ej pa Bagdad -fredsavtalet krankt", Svenska dagbladet 29.11.1971.
- 42) Rickard Haas, Undkom andstationen i Irak till polisstationen i Sverige, Dagens Nyheter 14.1.1972.
- 43) Birger Stolpe, Kurderna illa ute - begar demokrati, Göteborgs Handelsoch Sjöfartstidning 21.1.1972.
- 44) Rickard Haas, Nytt försök mörda kurdledare med bomb, Dagens Nyheter 8.8.1972.
- 45) Kampen mot förtrycket, Ergo 17.8.1972.
- 46) Peter Stjarnberg, Kurderna i Turkiet, Liberal Debatt nr.3, 1972.
- 47) Bo Kage Carlson, Kurdiskt protesttag, Svenska dagbladet 6.5.1973.
- 48) Kurder fruktar krig: "Irak har BC-vapen", Uppsala Nya Tidning 19.9.1973.
- 49) Kurdisk larmrapport -Irak redo för gaskrig, Dagens Nyheter 1.12.1973.
- 50) Kurderna fruktar gaskrig, Svenska Dagbladet 1.12.1973.
- 51) Nytt krigshot i Irak -dödlage om Kurdistan, Dagens Nyheter 28.9.1973. Rickard Haas, Ingen gladje i Kurdistan -Bagdat bröt alla löften, Dagens Nyheter 11.3.1974.
- 52) Bengt Nordell, "Sovyet vill pressa kurderna till lugn", Dagens Nyheter 24.3.1974.

- 53) Thomas Hammarberg, Han laddar upp för ett nytt krig, Expressen 31.3.1974.
- 54) Lennart Ljunglöf, I skuggan av..., Aftonbladet 18.4.1974.
- 55) Sigrid Kahle, Ett land med olja far inte vara i fred, Svenska Dagbladet 8.5.1974.
- 56) Gudrun Hjelte, Kurderna vander sig mot Barzani, Aftonbladet 21.5.1974.
- 57) O.S.Shweish, Kurdernas kamp ar rattvis, Aftonbladet 4.6.1974.
- 58) Samir Boutani, "Först ska Bagdad kuvas ner sen ar det kurdernas tur", Aftonbladet 10.6.1974.
- 59) Olle Engkvist, Kurdistan, Liberal Debatt nr.4, 1974.
- 60) Herman Lindqvist, Expressen mitt inne i kurdernas krig - ett land utan granser, Expressen 2.7.1974. Herman Lindqvist, Kurdisk brigad anföll - och Expressen var dar!, Expressen 3.7.1974.
- 61) Martin Dyfverman, Irans Kurder hoppas ocksa pa frihetskamp, Dagens Nyheter 6.8.1974.
- 62) TV visar idag kurdernas frihetskamp, Dagens Nyheter 13.8.1974.
- 63) Per Gahrton, Iran, USA med i kampen om Kurdistan, Dagens Nyheter 18.8.1974. Martin Dyfverman, Irak svek kurderna, Dagens Nyheter 18.8.1974.
- 64) Björn Ahren, Barzani leder Iraks kurder pa fel vag, Ny Borg, nr.53, 1974.
- 65) Martin Dyfverman, Irakisk delegation -Stridande kurder allt mer isolerade, Dagens Nyheter, 27.8.1974.
- 66) Herman Lindqvist, Expressen har traffat kurdernas ledare Barzani : "Vi ger oss inte förran vi besegrat Iraks arme", Expressen 15.11.1974. Herman Lindqvist, Irakiska soldater levande maltavlor. Expressen 17.6.1974. Herman Lindqvist, De kurdiska fangarna ville kurderna inte visa mig, Expressen 19.11.1974. Herman Lindqvist, Varldens tuffaste soldat kan inte ga i takt, Expressen 21.11.1974. Herman Lindqvist, En natt frös 31 barn ihjal, Expressen 22.11.1974.
- 67) Luis Malka, Kurderna ar varldens basta soldater, FIB-Aktuellt nr.20, 1974.
- 68) Sture Karlsson, Sista striden för kurderna?, Dagens Nyheter 7.12.1974.
- 69) Göran Lundin-Lars Hesselmark, "Kurdiska gerillan langt ifran slagen", Dagens Nyheter 10.12.1974.
- 70) Sture Karlsson , Krankligt krig i Kurdistan, Dagens Nyheter 11.12.1974.
- 71) Kurdistan - en rattvis frihetskamp eller i USA's intresse?, Sture Karlsson och Göran Lundin diskuterar ett okant krig, Gnista nr.I, 10/16.1.1975.
- 72) Sture Karlsson, Kurdernas sjalvstandighetskamp berättigad och utnyttjad, Kommentar, nr.5-6, 1975.

- 53) Thomas Hammarberg, Han laddar upp för ett nytt krig, Expressen 31.3.1974.
- 54) Lennart Ljunglöf, I skuggan av..., Aftonbladet 18.4.1974.
- 55) Sigrid Kahle, Ett land med olja far inte vara i fred, Svenska Dagbladet 8.5.1974.
- 56) Gudrun Hjelte, Kurderna vander sig mot Barzani, Aftonbladet 21.5.1974.
- 57) O.S.Shweish, Kurdernas kamp ar rattvis, Aftonbladet 4.6.1974.
- 58) Samir Boutani, "Först ska Bagdad kuvas ner sen ar det kurdernas tur", Aftonbladet 10.6.1974.
- 59) Olle Engkvist, Kurdistan, Liberal Debatt nr.4, 1974.
- 60) Herman Lindqvist, Expressen mitt inne i kurdernas krig - ett land utan granser, Expressen 2.7.1974. Herman Lindqvist, Kurdisk brigad anföll - och Expressen var dar!, Expressen 3.7.1974.
- 61) Martin Dyfverman, Irans Kurder hoppas ocksa pa frihetskamp, Dagens Nyheter 6.8.1974.
- 62) TV visar idag kurdernas frihetskamp, Dagens Nyheter 13.8.1974.
- 63) Per Gahrton, Iran, USA med i kampen om Kurdistan, Dagens Nyheter 18.8.1974. Martin Dyfverman, Irak svek kurderna, Dagens Nyheter 18.8.1974.
- 64) Björn Ahren, Barzani leder Iraks kurder pa fel vag, Ny Borg, nr.53, 1974.
- 65) Martin Dyfverman, Irakisk delegation -Stridande kurder allt mer isolerade, Dagens Nyheter, 27.8.1974.
- 66) Herman Lindqvist, Expressen har traffat kurdernas ledare Barzani : "Vi ger oss inte förran vi besegrat Iraks arme", Expressen 15.11.1974. Herman Lindqvist, Irakiska soldater levande maltavlor. Expressen 17.6.1974. Herman Lindqvist, De kurdiska fangarna ville kurderna inte visa mig, Expressen 19.11.1974. Herman Lindqvist, Varldens tuffaste soldat kan inte ga i takt, Expressen 21.11.1974. Herman Lindqvist, En natt frös 31 barn ihjal, Expressen 22.11.1974.
- 67) Luis Malka, Kurderna ar varldens basta soldater, FIB-Aktuellt nr.20, 1974.
- 68) Sture Karlsson, Sista striden för kurderna?, Dagens Nyheter 7.12.1974.
- 69) Göran Lundin-Lars Hesselmark, "Kurdiska gerillan langt ifran slagen", Dagens Nyheter 10.12.1974.
- 70) Sture Karlsson , Krankligt krig i Kurdistan, Dagens Nyheter 11.12.1974.
- 71) Kurdistan - en rattvis frihetskamp eller i USA's intresse?, Sture Karlsson och Göran Lundin diskuterar ett okant krig, Gnista nr.I, 10/16.1.1975.
- 72) Sture Karlsson, Kurdernas sjalvstandighetskamp berättigad och utnyttjad, Kommentar, nr.5-6, 1975.
- 130-
- 73) Tord Wallström, "Bergen ar vara enda vanner..." - HJ:s Tord Wallström

- bland frihetskamparna som världen glömt, Hemmets Journal nr.I, 1975.
- 74) Göran Lundin - Lars Hesselmark, Vi körde mjöl och granatar, FIB-Aktuellt, 8.4.1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Rapport från kurdkriget: 50 000 strider för självstyrelse, Statsanställda nr.3, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Det tysta kriget i Kurdistan rasar vidare, Fabriksarbetaren.nr.I, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Frontrapport från Kurdistan, Rapport från SIDA :1, Januari-Februari 1975. Gerillan i Kurdistan: 'Vi sloss för vår självständighet', Bilder Lars Hesselmark SAFTRA, Aktuell Fotografi nr.3, 1975.
- 75) Göran Lundin, Den "odödliga" Barzani - Världens äldsta gerilla-krigare, Aftonbladet 6.1.1975.
- 76) Caleb J Anderson, Kriget mellan Bagdadregeringen och kurderna blir inte långvarigt, Aftonbladet 21.1.1975. Caleb J Anderson, Tiden arbetar för regeringen inte för kurderna, Aftonbladet 22.1.1975.
- 77) Göran Lundin, Om kurderna i Irak, Aftonbladet 30.1.1975.
- 78) Caleb J Anderson svarar, Aftonbladet 31.1.1975.
- 79) Caleb J Anderson, Kurderns kamp på upphälningen, Internationella Studier nr.3, 1975.
- 80) Göran Lundin-Lars Hesselmark, 'Vi blev bombade av sovjetiska plan', Clarte nr.47, 1974.
- 81) Leslie H. Gelb, Efter avtalet Irak-Iran: Storoffensiv mot kurderna, Svenska Dagbladet 11.3.1975. Per Forslin, Grannsamja kurdernas olycka, Svenska Dagbladet 14.3.1975. Ake Ringberg, Kurder betalar fred Irak-Iran, Dagens Nyheter 20.3.1975. Staffan Heimerson, Kurderns ledare flyr till USA, Aftonbladet 23.3.1975. A.M., Kurder kapitulerar, Dagens Nyheter 19.3.1975. Ulla Lundström, Turkisk press: Massjålmord bland kurder, Dagens Nyheter 30.3.1975. Staffan Heimerson, Hundratusentals kurder når inte fram till friheten, Aftonbladet 31.3.1975. Per Forslin, Ett folk på flykt...Svenska Dagbladet 6.4.1975. Ulla Lundström, Kurder i desperat flykt mot stängda gränspass, Dagens Nyheter 6.4.1975. Ake Ringberg, Kurderns frihetskamp är slut, Dagens Nyheter 4.5.1975.
- 82) Tord Wallström, I Kurdistan hotas nu 350 000 människor av svaltdöden...Men UD vill inte höra på, Expressen 24.3.1975.
- 83) Staffan Heimerson, Ett helt folk sopas bort i oljans heliga namn, Aftonbladet 6.4.1975.
- 84) Calle Hard, TV-fotograf sårad i kurderns krig, Expressen 13.4.1975.
- 85) Jan Guillou & Marina Stagh, Kurder laggar ner vapnen - Forna fiender försonas, Dagens Nyheter 6.5.1975.
- 86) Tord Wallström, När kurderna övergavs av USA och Iran, Sydsvenska Dagbladet 11.5.1975.
- 131-
- 73) Tord Wallström, "Bergen är våra enda vänner..." - HJ:s Tord Wallström bland frihetskamparna som världen glömt, Hemmets Journal nr.I, 1975.

- 74) Göran Lundin - Lars Hesselmark, Vi körde mjöl och granatar, FIB-Aktuellt, 8.4.1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Rapport fran kurdkriget: 50 000 strider för självstyre, Statsanstallda nr.3, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Det tysta kriget i Kurdistan rasar vidare, Fabriksarbetaren.nr.I, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, Frontrapport fran Kurdistan, Rapport fran SIDA :1, Januari-Februari 1975. Gerillan i Kurdistan: 'Vi slass för var självständighet', Bilder Lars Hesselmark SAFTRA, Aktuell Fotografi nr.3, 1975.
- 75) Göran Lundin, Den "odödlige" Barzani - Varldens äldste gerilla-krigare, Aftonbladet 6.1.1975.
- 76) Caleb J Anderson, Kriget mellan Bagdadregeringen och kurderna blir inte langvarigt, Aftonbladet 21.1.1975. Caleb J Anderson, Tiden arbetar för regeringen inte för kurderna, Aftonbladet 22.1.1975.
- 77) Göran Lundin, Om kurderna i Irak, Aftonbladet 30.1.1975.
- 78) Caleb J Anderson svarar, Aftonbladet 31.1.1975.
- 79) Caleb J Anderson, Kurdernas kamp pa upphalningen, Internationella Studier nr.3, 1975.
- 80) Göran Lundin-Lars Hesselmark, 'Vi blev bombade av sovjetiska plan', Clarte nr.47, 1974.
- 81) Leslie H. Gelb, Efter avtalet Irak-Iran: Storoffensiv mot kurderna, Svenska Dagbladet 11.3.1975. Per Forslin, Grannsamja kurders olycka, Svenska Dagbladet 14.3.1975. Ake Ringberg, Kurder betalar fred Irak-Iran, Dagens Nyheter 20.3.1975. Staffan Heimerson, Kurdernas ledare flyr till USA, Aftonbladet 23.3.1975. A.M., Kurderna kapitulerar, Dagens Nyheter 19.3.1975. Ulla Lundström, Turkisk press: Massjålmord bland kurder, Dagens Nyheter 30.3.1975. Staffan Heimerson, Hundratusentals kurder nar inte fram till friheten, Aftonbladet 31.3.1975. Per Forslin, Ett folk pa flykt...Svenska Dagbladet 6.4.1975. Ulla Lundström, Kurder i desperat flykt mot stangda granspass, Dagens Nyheter 6.4.1975. Ake Ringberg, Kurdernas frihetskamp ar slut, Dagens Nyheter 4.5.1975.
- 82) Tord Wallström, I Kurdistan hotas nu 350 000 manniskor av svaltdöden...Men UD vill inte höra pa, Expressen 24.3.1975.
- 83) Staffan Heimerson, Ett helt folk sopas bort i oljans heliga namn, Aftonbladet 6.4.1975.
- 84) Calle Hard, TV-fotograf sarad i kurdernas krig, Expressen 13.4.1975.
- 85) Jan Guillou & Marina Stagh, Kurderna lagger ner vapnen - Forna fiender försonas, Dagens Nyheter 6.5.1975.
- 86) Tord Wallström, Nar kurderna övergavs av USA och Iran, Sydsvenska Dagbladet 11.5.1975.
- 131-
- 87) Per Gahrton, Kurdupproret kuvat-manga problem kvar, Sydsvenska Dagbladet 17.5.1975.
- 88) Per Gahrton, Kurdernas svenske van, Sydsvenska Dagbladet 13.6.1975.

- 89) Tord Wallström, Baathisternas svenske van, Sydsvenska Dagbladet 17.6.1975.
- 90) Gunnar Helander, Tendentiös recensent, Sydsvenska Dagbladet 20.6.1975.
- 91) Per Gahrton, Inget folkmord i Kurdistan, Sydsvenska Dagbladet 2.7.1975.
- 92) Tord Wallström, Slut på debatten om kurderna, svar: Per Gahrton, Sydsvenska Dagbladet 20.7.1975.
- 93) JAli, Kurderna... Sydsvenska Dagbladet 29.9.1975.
- 94) Per Wastberg, Kurderna har rätt att bestamma sitt öde, Dagens Nyheter 6.8.1975.
- 95) Gunnar Andersson, Kurderna - det förradda folket, Varnamo Tidningen 20.9.1975.
- 96) A.M., Kurdernas öde, Dagens Nyheter 28.2.1976.
- 97) Bertil Persson, Kurdernas öde, Dagens Nyheter 29.2.1976.
- 98) A.M., Den kurdiska knuten, Dagens Nyheter 2.9.1976.
- 99) Per Gahrton, Öppet brev till Iraks ambassadör om deportering och avrättning av kurder, Dagens Nyheter 28.4.1976.
- 100) Burhan Chazal, Svar till Per Gahrton om kurderna i Irak : "Försök namge en enda avrattad Kurd", Dagens Nyheter 6.7.1976.
- 101) Per Gahrton, Ar Bagdadregimens metoder förenliga med humanitet och rättssakerhet?, Dagens Nyheter 7.6.1976.
- 102) Förföljersna av Kurderna: 300 000 har deporterats, över 200 har avrattats, Dagens Nyheter 28.7.1976.
- 103) Annons: Meddelande från Iraks regering, Dagens Nyheter 24.10.1976.
- 104) Lotta Schullerqvist, Amnesti innebar död och fangelse, Dagens Nyheter 8.11.1976.
- 105) Kurderna i Irak återupptar revolten, Dagens Nyheter 3.8.1976. Legendarisk gerillaman leder Kurdiskt uppror, Dagens Nyheter 17.10.1976.
- 106) Herman Lindqvist, Kurderna försätter sin tusenåriga kamp, Expressen 27.11.1977.
- 107) Herman Lindqvist, En dimmig bok om Irak, Expressen 30.3.1977.
- 108) Sigrid Kahle, Irak-det nya Arabien?, Svenska Dagbladet 27.12.1977.
- 109) Wilhelm Agrell, En ny provokativ bild av Irak - Det nya Arabien försöker fjärma sig från Sovjet, Dagens Nyheter 11.8.1977.
- 110) Sture Karlsson, Irak-en fallstudie för det nya Arabien, Aftonbladet 30.8.1977.
- 132-
- 87) Per Gahrton, Kurdupproret kuvat-många problem kvar, Sydsvenska Dagbladet 17.5.1975.
- 88) Per Gahrton, Kurdernas svenske van, Sydsvenska Dagbladet 13.6.1975.
- 89) Tord Wallström, Baathisternas svenske van, Sydsvenska Dagbladet

17.6.1975.

90) Gunnar Helander, Tendentiös recensent, Sydsvenska Dagbladet
20.6.1975.

91) Per Gahrton, Inget folkmord i Kurdistan, Sydsvenska Dagbladet
2.7.1975.

92) Tord Wallström, Slut på debatten om kurderna, svar: Per Gahrton, Sydsvenska
Dagbladet 20.7.1975.

93) JAli, Kurderna... Sydsvenska Dagbladet 29.9.1975.

94) Per Wastberg, Kurderna har rätt att bestamma sitt öde, Dagens Nyheter
6.8.1975.

95) Gunnar Andersson, Kurderna - det förradda folket, Varnamo Tidningen
20.9.1975.

96) A.M., Kurderns öde, Dagens Nyheter 28.2.1976.

97) Bertil Persson, Kurderns öde, Dagens Nyheter 29.2.1976.

98) A.M., Den kurdiska knuten, Dagens Nyheter 2.9.1976.

99) Per Gahrton, Öppet brev till Iraks ambassadör om deportering och avrättning
av kurder, Dagens Nyheter 28.4.1976.

100) Burhan Chazal, Svar till Per Gahrton om kurderna i Irak : "Försök
namge en enda avrattad Kurd", Dagens Nyheter 6.7.1976.

101) Per Gahrton, Är Bagdadregimens metoder förenliga med humanitet
och rättssakerhet?, Dagens Nyheter 7.6.1976.

102) Förföljersna av Kurderna: 300 000 har deporterats, över 200 har avrattats,
Dagens Nyheter 28.7.1976.

103) Annons: Meddelande från Iraks regering, Dagens Nyheter 24.10.1976.

104) Lotta Schullerqvist, Amnesti innebar död och fangelse, Dagens Nyheter
8.11.1976.

105) Kurderna i Irak återupptar revolten, Dagens Nyheter 3.8.1976. Legendarisk
gerillaman leder Kurdiskt uppror, Dagens Nyheter 17.10.1976.

106) Herman Lindqvist, Kurderna försätter sin tusenåriga kamp, Expressen
27.11.1977.

107) Herman Lindqvist, En dimmig bok om Irak, Expressen 30.3.1977.

108) Sigrid Kahle, Irak-det nya Arabien?, Svenska Dagbladet 27.12.1977.

109) Wilhelm Agrell, En ny provokativ bild av Irak - Det nya Arabien försö-
ker fjärma sig från Sovjet, Dagens Nyheter 11.8.1977.

110) Sture Karlsson, Irak-en fallstudie för det nya Arabien, Aftonbladet
30.8.1977.

-132-

111) Per Gahrton, Tjänar svensk exportindustri på en radikal utrikespolitik?,
Sydsvenska Dagbladet 9.4.1977.

112) Elin Clason, Det glömda Kurdistan, Ny Dag 9.1.1978.

113) Mahmut Baksi, Sorg och tillförsikt Aftonbladet 30.7.1980. Elin Clason,
Ciger-xwin -diktare utan land, Aftonbladet 6.11.1979.

- 114) Elin Clason, "En kamp för att överleva", Dagens Nyheter 21.8.1979.
Elin Clason, Dröm om frihet, Dagens Nyheter 26.8.1979. Elin Clason, Kurdernas korta frist ute, Dagens Nyheter 30.10.1979.
- 115) Ann Erikson, "De dödade vara far, brande allt vi agde", Aftonbladet 15.2.1979. Kurdiska bilder pa bibliotek , Norbottens-Kuriren 15.5.1979.
- 116) Gunilla Abrahamsson, Ann Eriksson och Karin Fahlgren, Kurderna i Turkiet - fattiga, diskriminerade, Dagens Nyheter 5.5.1975.
- 117) Aino Heimerson, Det gatfulla Irak, Aftonbladet 7.2.1979.
- 118) Aino Heimerson, Kurdernas ledare: "Iranska soldater dödade vara kvinnor och barn" - Har har kurdernas nya krig börjat, Aftonbladet 25.4.1979.
- 119) Kurder kraver Sveriges stöd, Dagens Nyheter 21.8.1979.
- 120) Eva Hamilton, Kurder manar Ullsten: "Fördöm Irans nye diktator", Svenska Dagbladet 21.8.1979.
- 121) AJ.Haddavi, Anonns: Meddelande fran Iraks Ambassad, Svenska Dagbladet 26.1.1980.
- 122) Britt Arenander, Vet Olof Palme inget om kurderna?, Expressen 2.6.1980.
- 123) Bertil Mabring, Varför tiger alla om kurderna, Expressen 14.6.1980.
- 124) "Kurdisk sjalvstyre bör uppnas pa fredlig vag" (intervju med Olof Palme), Aftonbladet 12.8.1980.
- 125) Per Gahrton, Oumbarligt om kurderna, Dagens Nyheter 29.2.1980.
- 126) Krister Gidlund, Gahrton har fel, Dagens Nyheter 3.3.1980.
- 127) Siwe Raadik, Ar Kemal förradare?, Expressen 8.8.1980.
- 128) Mahmut Baksi, Kemal ar kurd, Dagens Nyheter 10.3.1980.
- 129) Yasar Kemal: Nej, jag har intet stulit!, Expressen 14.8.1980.
- 130) Sigrid Kahle, Kurdistan - Fast pa fel satt, Svenska Dagbladet 22.8.1980.
- 131) Elin Clason & Mahmut Baksi, "Antligen avslöjas lögnaren Kemal", Expressen 26.8.1980.
- 132) Svante Löfgren & Claes Löfgren, Den kurdiska knuten, Jorden Runt nr.9, 1980.
- 133-
- 111) Per Gahrton, Tjanar svensk exportindustri pa en radikal utrikespolitik?, Sydsvenska Dagbladet 9.4.1977.
- 112) Elin Clason, Det glömda Kurdistan, Ny Dag 9.1.1978.
- 113) Mahmut Baksi, Sorg och tillförsikt Aftonbladet 30.7.1980. Elin Clason, Ciger-xwin -diktare utan land, Aftonbladet 6.11.1979.
- 114) Elin Clason, "En kamp för att överleva", Dagens Nyheter 21.8.1979.
Elin Clason, Dröm om frihet, Dagens Nyheter 26.8.1979. Elin Clason, Kurdernas korta frist ute, Dagens Nyheter 30.10.1979.
- 115) Ann Erikson, "De dödade vara far, brande allt vi agde", Aftonbladet 15.2.1979. Kurdiska bilder pa bibliotek , Norbottens-Kuriren 15.5.1979.
- 116) Gunilla Abrahamsson, Ann Eriksson och Karin Fahlgren, Kurderna i

- Turkiet - fattiga, diskriminerade, Dagens Nyheter 5.5.1975.
- 117) Aino Heimerson, Det gatfulla Irak, Aftonbladet 7.2.1979.
- 118) Aino Heimerson, Kurdernas ledare: "Iranska soldater dödade vara kvinnor och barn" - Har har kurdernas nya krig börjat, Aftonbladet 25.4.1979.
- 119) Kurder kraver Sveriges stöd, Dagens Nyheter 21.8.1979.
- 120) Eva Hamilton, Kurder manar Ullsten: "Fördöm Irans nye diktator", Svenska Dagbladet 21.8.1979.
- 121) AJ.Haddavi, Anonns: Meddelande fran Iraks Ambassad, Svenska Dagbladet 26.1.1980.
- 122) Britt Arenander, Vet Olof Palme inget om kurderna?, Expressen 2.6.1980.
- 123) Bertil Mabring, Varför tiger alla om kurderna, Expressen 14.6.1980.
- 124) "Kurdisk självstyre bör uppnås på fredlig väg" (intervju med Olof Palme), Aftonbladet 12.8.1980.
- 125) Per Gahrton, Oumbarligt om kurderna, Dagens Nyheter 29.2.1980.
- 126) Krister Gidlund, Gahrton har fel, Dagens Nyheter 3.3.1980.
- 127) Siwe Raadik, Ar Kemal förradare?, Expressen 8.8.1980.
- 128) Mahmut Baksi, Kemal ar kurd, Dagens Nyheter 10.3.1980.
- 129) Yasar Kemal: Nej, jag har intet stulit!, Expressen 14.8.1980.
- 130) Sigrid Kahle, Kurdistan - Fast på fel sätt, Svenska Dagbladet 22.8.1980.
- 131) Elin Clason & Mahmut Baksi, "Antligen avslöjas lögnaren Kemal", Expressen 26.8.1980.
- 132) Svante Löfgren & Claes Löfgren, Den kurdiska knuten, Jordan Runt nr.9, 1980.

-133-

DI NAV "EDEBÎYATA OLOF PALME" DE
NÊÇÎRA KURDAN

Çîroka, "Kurd mirovkuj, rêbir, eşkiya û hov in" çîrokeke gelek navdar
 Ê kevî e. Çîrokeke mayîn jî "Kurd netewekî bêxweyî, bêkes û tenêmayî"
 ye. Ev herdu çîrok jî berî sed salan li Ewrûpê belav bûne, ketine li
 ser zar-zimanan. Ji bo rastîya van çîrokan bi çavên xwe bibînin, gelek
 mîsyoner, gerok, rohilatnas û kesên mayîn çûne derketine Kurdistanê.
 Piştî van gerên xwe van kesan li ser Kurdan gelek çarvan
 tiştine çewt, xelet û ne objektîf nivîsîne. Lê belê piştî sed salî vê çarê
 Kurd hatine Ewrûpê, tehrê van herdu "çîrokên klasîk" her çiqas
 hatin guhartin jî, bingehe naveroka wan zêde nehejîya, tenê motîf
 û xemilên nûh ve neqîşîn, wek motîfa terorê...Motîfa terorê wek
 zîhnîyeteke nemirovî bû barekî giran li ser milên Kurdan. Di rêça
 van "çîrokên klasîk" de paydabûna "çîrokên modern" derheqa Kurdan
 de neguhirîna bîr-bawerîyên pêşîn û xelet nîşanî me didin. Belavkarê
 van çîrokan bê guman ne tenê Ewrûpayî ne, wusan jî hêzên
 ku li ser Kurdan zordestîke mezin dajon bi xwe nin.

Ji van çîrokên modern yek jî, bi taybetî piştî kuştina serokwezîrê Swêdê Olof Palme, li Swêdê hat efirandin û belav bû. Angorî vê çîrokê Olof Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, di vê çîrokê de Kurd wek mêrkujê Olof Palme dihatin nîşandin. Kurd wek kategorîke etnîkî dihatin mehkum kirin. Lê belê gelek nivîskar û rojnamevanên Swêdî li dijî vê neheqîya Kurdan bûyî, derketin , ev propaganda wek çîrokên berî sed salî, "çîrokên haydutan" (rövarhistorier) bi nav kirin. Ev çîroka ji devê kê derket, mêrxasê wê kî ne û çîrok çawa belav bû? Bersîvên van pirsan ji der polemîkên teng heta niha bi çavekî zanistî ne hatine dayîn. Piştî kuştina Olof Palme tenê li Swêdê li ser vê bûyerê gelek pirtûk hatin weşandin, van çavkanîyan di dawîyê de bingehên edebîyata li ser Olof Palme pêk anîn. Hejmara wan roj bi roj her diçin zêde dibin. Di nav van materîyalan de kê-m-zêde faktorekî balkêş jî faktorê Kurd e. Nivîsarên ku di rojnama û kovaran de çap bûne jî, mirov li ser vê edebîyatê de zêde bike, em dikarin bêjin ev "Edebîyata OlofPalme" îro gîhîştîye bi sed hezar rûpelan. Ji alîyê din raporên çend grup û komîsyonan jî di van salên dawîn de wek pirtûk hatin weşandin, wek Rapora Komîsyona Hukukvanan (1), Rapora Komîsyona Parle-

-134-

DI NAV "EDEBÎYATA OLOF PALME" DE NÊÇÎRA KURDAN

Çîroka, "Kurd mirovkuj, rêbir, eşkîya û hov in" çîrokeke gelek navdar û kevn e. Çîrokeke mayîn jî "Kurd netewekî bêxweyî, bêkes û tenêmayî" ye. Ev herdu çîrok jî berî sed salan li Ewrûpê belav bûne, ketine li ser zar-zimanan. Ji bo rastîya van çîrokan bi çavên xwe bibînin, gelek mîsyoner, gerok, rohilatnas û kesên mayîn çûne derketine Kurdistanê. Piştî van gerên xwe van kesan li ser Kurdan gelek çarvan tiştine çewt, xelet û ne objektîf nivîsîne. Lê belê piştî sed salî vê carê Kurd hatine Ewrûpê, tehrê van herdu "çîrokên klasîk" her çiqas hatin guhartin jî, bingehên naveroka wan zêde nehejîya, tenê motîf û xemilên nû ve neqîşîn, wek motîfa terorê...Motîfa terorê wek zîhnîyeteke nemirovî bû barekî giran li ser milên Kurdan. Di rêça van "çîrokên klasîk" de paydabûna "çîrokên modern" derheqa Kurdan de neguhirîna bîr-bawerîyên pêşîn û xelet nîşanî me didin. Belavkarê van çîrokan bê guman ne tenê Ewrûpayî ne, wusan jî hêzên ku li ser Kurdan zordestîke mezin dajon bi xwe nin.

Ji van çîrokên modern yek jî, bi taybetî piştî kuştina serokwezîrê Swêdê Olof Palme, li Swêdê hat efirandin û belav bû. Angorî vê çîrokê Olof Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, di vê çîrokê de Kurd wek mêrkujê Olof Palme dihatin nîşandin. Kurd wek kategorîke etnîkî dihatin mehkum kirin. Lê belê gelek nivîskar û rojnamevanên

Swêdî li dijî vê neheqîya Kurdan bûyî, derketin , ev propaganda wek çîrokên berî sed salî, "çîrokên haydutan" (rövarhistorier) bi nav kirin. Ev çîroka ji devê kê derket, mêxasê wê kî ne û çîrok çawa belav bû? Bersîvên van pirsan ji der polemîkên teng heta niha bi çavekî zanistî ne hatine dayîn. Piştî kuştina Olof Palme tenê li Swêdê li ser vê bûyerê gelek pirtûk hatin weşandin, van çavkanîyan di dawîyê de bingehên edebîyata li ser Olof Palme pêk anîn. Hejmara wan roj bi roj her diçin zêde dibin. Di nav van materîyalan de kê-m-zêde faktorekî balkêş jî faktorê Kurd e. Nivîsarên ku di rojname û kovaran de çap bûne jî, mirov li ser vê edebîyatê de zêde bike, em dikarin bêjin ev "Edebîyata OlofPalme" îro gîhîştîye bi sed hezar rûpelan. Ji alîyê din raporên çend grup û komîsyonan jî di van salên dawîn de wek pirtûk hatin weşandin, wek Rapora Komîsyona Hukukvanan (1), Rapora Komîsyona Parle-

-134-
menteran (2), Rapora li ser Rêxistina îstîhbaratê (3) Rapora Pirsîyarîyên Komîsyona Qanuna Bingehîn û raporên mayîn (4)...Firehîya vê materîyala li ser kuştina Palme ya ku tenê ji raporên pêk hatî îro gîhîştîye 12 0000 rûpelan. Di vê lêkolîna xwe de bi taybetî em dixwazin di nav "Edebîyata Olof Palme" de li ser perspektîva Kurdan bisekinin, bi alîkarîya van çavkanîyan bingehên vê perspektîfê raçav bikin.

Li Swêdê "Nêçîra Kurdan" (Kurdjaktet) berî (1984-1986) û piştî (1986-1990) kuştina Olof Palme wek du perîyodan mirov dikare beş bike. Bi kurtî kampanya li dijî Kurdan di navbera salên 1984-1990 bênavbirî heft salan berdewam kir. Lê belê kuştina Olof Palme safî bibe jî, nebe jî di vê babetê de navê Kurdan bi salan di gelek çavkanîyan de bê guman dê cîhê xwe bigre û di vê bûyerê, bûyerên bi vê ve gêrêdayî de perspektîfa Kurd hertim dê bê lêkolandin.

|

Di navbera van heft salan de (1984-1990) propaganda, êrîş û nêçîra li hemberî Kurdan li Swêdê bû babeta romanekê, nivîskarê Swêdî Jan Guillou, di vê romana bi navê Mêrkujê Rûmetbilind (5) de dixwaze neheqîya li dijî Kurdan eşkere bike, hunera efirandina vir-derewan û desînfomasîyonê raxe li ber çavan.

Jan Guillou di sala 1944'an de hate dinê, di despêkê de wek rojnamevan kar kir, li gelek rojname û kovaran de nivîsarên wî der çûn. Bi taybetî di warê eşkerekirina hin rastîyan de roleke gelek aktîf lîst. Jan Guillou ji alîyê din piştgirtîya gelên bindest kir, her çiqas derheqa tekoşîna Kurdên Iraqê de piştî binketinê sala 1975 'an de tiştine nerast nivîsî be jî, hertim doza bindestan parast, wek gelên Felestînî, Vîyetnam, Kurd...Di dawîyê de bi kurtî ew bû dostê

"Gelên Cîhana Sêwemîn".

Piştî şikîn û binketina şoreşa Kurdên li Iraqê, Jan Guillou û Marina Stagh çûn Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe dît. Piştî vê gerê van herdu rojnamevanan pirtûkeke bi navê Iraq-Erebîstana Nûh(6) di sala 1977'an de nivîsîn. Ev "Erebîstana" ku îro li rohilata navîn de doza Pan-Arabîzmê dike, bû sedemên krîza Kuweytê, Jan Guillou berî çardeh salan pêşketina wê tespît kirîye. Di vê pirtûkê de her şiqas baweriyên pro-Arabîzm zêde bin jî, wek çavkanî berhemeke giring e, beşeke fireh jî li ser rewşa Kurdan hatîye nivîsîn.

Bi vî tehrî zanîyarîyên Jan Guillou li ser Kurdan diçûn digihîştin

-135-

menteran (2), Rapora li ser Rêxistina îstîhbaratê (3) Rapora Pirsîyarîyên Komîsyona Qanuna Bingehîn û raporên mayîn (4)...Firehîya vê materîyala li ser kuştina Palme ya ku tenê ji raporên pêk hatî îro gîhîştîye 12 0000 rûpelan. Di vê lêkolîna xwe de bi taybetî em dixwazin di nav "Edebîyata Olof Palme" de li ser perspektîva Kurdan bisekinin, bi alîkarîya van çavkanîyan bingehên vê perspektîfê raçav bikin.

Li Swêdê "Nêçîra Kurdan" (Kurdjaktet) berî (1984-1986) û piştî (1986-1990) kuştina Olof Palme wek du perîyodan mirov dikare beş bike. Bi kurtî kampanya li dijî Kurdan di navbera salên 1984-1990 bênavbirî heft salan berdewam kir. Lê belê kuştina Olof Palme safî bibe jî, nebe jî di vê babetê de navê Kurdan bi salan di gelek çavkanîyan de bê guman dê cîhê xwe bigre û di vê bûyerê, bûyerên bi vê ve gêrêdayî de perspektîfa Kurd hertim dê bê lêkolandin.

I

Di navbera van heft salan de (1984-1990) propaganda, êrîş û nêçîra li hemberî Kurdan li Swêdê bû babeta romanekê, nivîskarê Swêdî Jan Guillou, di vê romana bi navê Mêrkujê Rûmetbilind (5) de dixwaze neheqîya li dijî Kurdan eşkere bike, hunera efirandina vir-derewan û desînfomasîyonê raxe li ber çavan.

Jan Guillou di sala 1944'an de hate dinê, di despêkê de wek rojnamevan kar kir, li gelek rojname û kovaran de nivîsarên wî der çûn. Bi taybetî di warê eşkerekirina hin rastîyan de roleke gelek aktîf lîst. Jan Guillou ji alîyê din piştgirtîya gelên bindest kir, her çiqas derheqa tekoşîna Kurdên Iraqê de piştî binketîna sala 1975 'an de tiştine nerast nivîsî be jî, hertim doza bindestan parast, wek gelên Felestînî, Vîyetnam, Kurd...Di dawîyê de bi kurtî ew bû dostê "Gelên Cîhana Sêwemîn".

Piştî şikîn û binketina şoreşa Kurdên li Iraqê, Jan Guillou û Marina Stagh çûn Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe dît. Piştî vê gerê van herdu rojnamevanan pirtûkeke bi navê Iraq-Erebîstana

Nûh(6) di sala 1977'an de nivîsîn. Ev "Erebîstana" ku îro li rohilata navîn de doza Pan-Arabîzmê dike, bû sedemên krîza Kuweytê, Jan Guillou berî çardeh salan pêşketina wê tespît kirîye. Di vê pirtûkê de her şiqas bawerîyên pro-Arabîzm zêde bin jî, wek çavkanî berhemeke giring e, beşeke fireh jî li ser rewşa Kurdan hatîye nivîsîn.

Bi vî tehrî zanîyarîyên Jan Guillou li ser Kurdan diçûn digihîştin

-135-

van salan, piştî vê yekê nivîskar bi pirsra Kurdan ve hertim mijûl bû. Romana pêşîn ya ku bi navê Dîkê Sor di sala 1986'an de hat weşandin, nivîskar dema ev romana xwe nivîsîye, angorî gotinên wî rewşa Kurdan li Swêdê daye ber çavan, ji serborîyên Kurdan gelek îstîfade kirîye(7). Di vê romana pêşîn de li Stockholmê polêsekî Swêdî bi destê kesên nenas tê kuştinê. Angorî polês, ev kuştin bi destê Felestîniyan hatîye bi cîh anîn. Lê belê mêrxasê romanê yê bi nav û deng Carl Hamilton di vê bawerîyê de nîne, ew diçe îsrayîlê, di rêçeke mayîn de dimeşe, bi vî tehrî "teorîya porreşan" ji rojevê dikeve.

Romana Jan Guillou ya ku sala par (1990) bi navê Mêrkujê Rûmetbilind hat weşandin, di ve romanê de nêçîra ku li Swêdê diji Kurdan hatîye ajotin, cîhekî giring digre. Wek romanên berê, mêrxasê vê romanê jî yê herî navdar Carl Gustaf Gilbert Hamilton e.

Ew, di romanê de wek ajaneke mêrxas, bêtirs tê nas kirin. Kesekî jêhatî ye. Carl Hamilton li Amerîkayê xwendîye, ketîye nav hêzên çep, kesekî dewlemend e. Hamilton paşê di nav karê îstîhbarata leşkerî de cîh digre û di dawîyê de dibe zabiteke bahrîyê. Lê belê, berî her tiştî ew dibe ajaneke super, paşê jî dibe mêrkujekî bê tirs. Bi kurtî, di romanên xwe de Jan Guillou ew xistîye dilqê "James Bondê Swêdê". Dema mirov her pênc romanên nivîskar dixwîne, dibîne ku ji destê Carl Hamilton her tişt dikare bê. Bi efirandina wek mêrxaseke Carl Hamilton, nivîskar dixwaze nîşan bide ku ew tenê ne mirovek e, ji alîyê din de Carl Hamilton di civata Swêdê de dezgeh û sazgehekê temsîl dike.

Romana Mêrkujê Rûmetbilind de Carl Hamilton her çiqas dîsa navdar be jî, bûyerên ku di romanê de derbas dibin zêdetir bala xwendevanan dikşînin li ser xwe, wek "Nêçîra Kurdan"...Angorî romanên berê, di vê romanê de Hamilton êdî mirovan nakuje, di romanê de "derdê dilan" gelekî Hamilton mijûl dike. Ji alîkî de Eva Britta wî li Swêdê, ji alîyê din Tessie wî ji Amerîkayê lingê wî dixine soleke teng. Ew êdî di rêke mayîn de dimeşe: make love-not war. Vê carê "derdê dilan" mala Carl Gustaf Gilbert Hamilton dişewitîne...

Di romanê de bûyerên here mezin kuştina du zabitin Swêdî ne.

Herdu zabit jî, kesine salbihurî ne, êdî kal bûne. Yek ji wana generalekî kevn-af Klinton e, bi hovîti li bajarê Norrköpingê tê kuştin, 85 salî ye. Piştî çendekî vê carê amîralekî bi navê von Otter li bajarê Uppsalayê tê kuştin. Pirsên "kê" ev zabitan kuştine û "çima" kuştine, hişê polês tevlihev dike û serêşike mezin ji bo polês peyda

-136-
van salan, piştî vê yekê nivîskar bi pirsê Kurdan ve hertim mijûl bû. Romana pêşîn ya ku bi navê Dîkê Sor di sala 1986'an de hat weşandin, nivîskar dema ev romana xwe nivîsiye, angorî gotinên wî rewşa Kurdan li Swêdê daye ber çavan, ji serborîyên Kurdan gelek îstifade kirîye(7). Di vê romana pêşîn de li Stockholmê polêsekî Swêdî bi destê kesên nenas tê kuştinê. Angorî polês, ev kuştin bi destê Felestînîyan hatîye bi cîh anîn. Lê belê mêrxasê romanê yê bi nav û deng Carl Hamilton di vê bawerîyê de nîne, ew diçe îsrayîlê, di rêçeke mayîn de dimeşe, bi vî tehrî "teorîya porreşan" ji rojevê dikeve.

Romana Jan Guillou ya ku sala par (1990) bi navê Mêrkujê Rûmetbilind hat weşandin, di ve romanê de nêçîra ku li Swêdê diji Kurdan hatîye ajotin, cîhekî giring digre. Wek romanên berê, mêrxasê vê romanê jî yê herî navdar Carl Gustaf Gilbert Hamilton e. Ew, di romanê de wek ajaneke mêrxas, bêtirs tê nas kirin. Kesekî jêhatî ye. Carl Hamilton li Amerîkayê xwendîye, ketîye nav hêzên çep, kesekî dewlemend e. Hamilton paşê di nav karê îstihbarata leşkerî de cîh digre û di dawîyê de dibe zabiteke bahrîyê. Lê belê, berî her tiştî ew dibe ajaneke-super, paşê jî dibe mêrkujekî bê tirs. Bi kurtî, di romanên xwe de Jan Guillou ew xistiye dilqê "James Bondê Swêdê". Dema mirov her pênc romanên nivîskar dixwîne, dibîne ku ji destê Carl Hamilton her tişt dikare bê. Bi efiandina wek mêrxasekî Carl Hamilton, nivîskar dixwaze nîşan bide ku ew tenê ne mirovek e, ji alîyê din de Carl Hamilton di civata Swêdê de dezgeh û sazgehekê temsîl dike.

Romana Mêrkujê Rûmetbilind de Carl Hamilton her çiqas dîsa navdar be jî, bûyerên ku di romanê de derbas dibin zêdetir bala xwendevanan dikşînin li ser xwe, wek "Nêçîra Kurdan"...Angorî romanên berê, di vê romanê de Hamilton êdî mirovan nakuje, di romanê de "derdê dilan" gelekî Hamilton mijûl dike. Ji alîkî de Eva Britta wî li Swêdê, ji alîyê din Tessie wî ji Amerîkayê lingê wî dixine soleke teng. Ew êdî di rêke mayîn de dimeşe: make love-not war. Vê carê "derdê dilan" mala Carl Gustaf Gilbert Hamilton dişewitîne...

Di romanê de bûyerên here mezin kuştina du zabitan Swêdî ne. Herdu zabit jî, kesine salbihurî ne, êdî kal bûne. Yek ji wana generalekî

kevn-af Klinton e, bi hovîti li bajarê Norrköpingê tê kuştin, 85 salî ye. Piştî çendekî wê carê amîralekî bi navê von Otter li bajarê Uppsalayê tê kuştin. Pirsên "kê" ev zabitan kuştine û "çima" kuştine, hişê polês tevlihev dike û serêşike mezin ji bo polês peyda -136-

dibe. Dema polês îfadên nas, pizmam û hevalên van zabitan digre, malên wan digere, serborîya van kesan, pêwendîyên wan dikolîne, di dawîyê de polês rastî rêça Kurdan tê. Êdî polêsê îstîhbaratê bawerîya xwe baş tîne ku, ev zabitên Swêdî bi destê terorîstên Kurdan hatine kuştin. Polês êdî li pey Kurdan e...

Çima polês şikê dibe li ser Kurdan? Piştî pirs-pirsarîyên xwe polês dibîne ku keça generalê ku li bajarê Norrköpingê hatîye kuştin, ev keça bi navê Louise Klinton pêwendîyên wê bi Kurdan heye. Angorî polês ev keça ku doxtorîyê dike, li Kurdistanê alîkarîya Kurdan kirîye, ew dosta Kurdan e. Angorî teorîya polês bavê wê keçikê bi destê Kurdan hatîye kuştin, motîfekî polîtîk di bin wê yekê de heye.

Ji alîyê din amîralê ku li bajarê Uppsalayê tê kuştinê, angorî bawerîya polês ev jî, bi destê Kurdan hatîye kuştin, polês dixwaze wê yekê jî bavêje li ser Kurdan. Angorî teorî û bawerîya polês, li wê taxa ku ev amîral lê maye, hemberî mala amîral çend keçikên xwendevan dimînin, ji wan keçikan yek^ xwîşka wê bi Kurdekî li

Stockholmê dimîne, bi wî re zewicîye. Îhtîmaleke gelek mezin heye ku, vî kesî ev amîral kuştîye. Polês ji alîyê din bi tehrêkî veşartî, dizîka ve mala van keçikan jî guhdar dike. Di malên wan de veşartina mîkrofonan û derxistina van mîkrofonan di dawîyê de dibe serêşike mezin. Ev beşê romanê, li Swêdê guhdarkirina malên Kurdan û skandalên bi wê yekê ve girêdayî, gelekî baş radixe li ber çavan.

Ji ber ku ev herdu general leşker in, ji alîyê din de sazgehên leşkerî jî li pey mêrkujên van zabitan dikevin, pirsîyarî û xebatên xwe ji der polês berdewam dikin. Ji bo mêrkujên van generalan bibînin, Carl Hamilton û du hevalên xwe li pey rêçeke mayîn dikevin, bawerîya xwe bi teorîya Kurd naynin. Carl Hamilton û hevalên wî dikevine nav arşîvên kevn, şev-roj bi serborîya van zabitên kuştî ve mijûl dibin. Paşê ew dibînin ku van herdu zabitên Swêdî di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de alîkarîya ordîyên Hitler kirine. Bi kurtî di bin kuştina van herdu zabitan de pirsê heyfhildanê heye. Carl Hamilton û hevalên wî di dawîyê de rêça rast dibînin, ji bo mêrkujên van zabitan bigrin diçin derdikevine Norveçê.

Jan Guillou angorî her çar romanên xwe yê berê, ev romana xwe zêdetir li ser bingehê entellektuel ava kirîye. Di wê romanê de Carl Hamilton gelek nerm bûye. Nivîskar di wê romana xwe de

dixwaze nîşan bide ku, di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de, nealîgirîya (neutralitet) Swêdê birînên mezin xwarine. Di van salan de li Swêdê hejmara kesên alîkarîya ordî û hêzên Hîtler kirine her çûne zêde bûne. Di sala 1943'an de tirs-xofa Swêdê mezin dibe wekî -137-

dibe. Dema polês îfadên nas, pizmam û hevalên van zabitan digre, malên wan digere, serborîya van kesan, pêwendîyên wan dikolîne, di dawîyê de polês rastî rêça Kurdan tê. Êdî polêsê îstîhbaratê bawerîya xwe baş tîne ku, ev zabitên Swêdî bi destê terorîstên Kurdan hatine kuştin. Polês êdî li pey Kurdan e...

Çima polês şikê dibe li ser Kurdan? Piştî pirs-pirsarîyên xwe polês dibîne ku keça generalê ku li bajarê Norrköpingê hatîye kuştin, ev keça bi navê Louise Klinton pêwendîyên wê bi Kurdan heye. Angorî polês ev keça ku doxtorîyê dike, li Kurdistanê alîkarîya Kurdan kirîye, ew dosta Kurdan e. Angorî teorîya polês bavê vê keçikê bi destê Kurdan hatîye kuştin, motîfekî polîtîk di bin vê yekê de heye.

Ji alîyê din amîralê ku li bajarê Uppsalayê tê kuştinê, angorî bawerîya polês ev jî, bi destê Kurdan hatîye kuştin, polês dixwaze vê yekê jî bavêje li ser Kurdan. Angorî teorî û bawerîya polês, li wê taxa ku ev amîral lê maye, hemberî mala amîral çend keçikên xwendevan dimînin, ji wan keçikan yek[^] xwîşka wê bi Kurdekî li

Stockholmê dimîne, bi wî re zewicîye. Îhtîmaleke gelek mezin heye ku, vî kesî ev amîral kuştîye. Polês ji alîyê din bi tehrekî veşartî, dizîka ve mala van keçikan jî guhdar dike. Di malên wan de veşartina mîkrofonan û derxistina van mîkrofonan di dawîyê de dibe serêşike mezin. Ev beşê romanê, li Swêdê guhdarkirina malên Kurdan û skandalên bi vê yekê ve girêdayî, gelekî baş radixe li ber çavan.

Ji ber ku ev herdu general leşker in, ji alîyê din de sazgehên leşkerî jî li pey mêrkujên van zabitan dikevin, pirsîyarî û xebatên xwe ji der polês berdewam dikin. Ji bo mêrkujên van generalan bibînin, Carl Hamilton û du hevalên xwe li pey rêçeke mayîn dikevin, bawerîya xwe bi teorîya Kurd naynin. Carl Hamilton û hevalên wî dikevine nav arşîvên kevn, şev-roj bi serborîya van zabitên kuştî ve mijûl dibin. Paşê ew dibînin ku van herdu zabitên Swêdî di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de alîkarîya ordîyên Hitler kirine. Bi kurtî di bin kuştina van herdu zabitan de pirs heyfhildanê heye. Carl Hamilton û hevalên wî di dawîyê de rêça rast dibînin, ji bo mêrkujên van zabitan bigrin diçin derdikevine Norveçê.

Jan Guillou angorî her çar romanên xwe yên berê, ev romana xwe zêdetir li ser bingehê entellektuel ava kirîye. Di vê romanê de Carl Hamilton gelek nerm bûye. Nivîskar di vê romana xwe de

dixwaze nîşan bide ku, di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de, nealîgirîya (neutralitet) Swêdê birînên mezin xwarine. Di van salan de li Swêdê hejmara kesên alîkarîya ordî û hêzên Hîtler kirine her çûne zêde bûne. Di sala 1943'an de tirs-xofa Swêdê mezin dibe wekî -137-

Almanên serkevin û welatê wan zevt bikin. Ji ber vê yekê jî her çiqas Swêdê di nav şer de raste-rast cîh negirtibe jî, çawa nivîskar nîşan dide gelekî piştigirtîya hevalbendên Hitler kirîye.

Nivîskar di romana xwe de dixwaze vê mesajê bighîne xwendevanan: "Çawa ev herdu zabitin Swêdî bi destê Kurdan nehatine kuştin, Olof Palme jî bi destê Kurdan nehatîye kuştin". Bûyerên ku di romanê de li dora Kurdan berev dibin, bi xwe bûyerên berî û piştî kuştina Olof Palme tînin bîra mirovan, an jî nivîskar dixwaze bîne bîra xwendevanan. Neheqîya di romanê de tê serê Kurdan, wek realîte neheqîyên ku di navbera salên 1984-1990 hatine serê Kurdan, tîne zimîn. Nivîskar pêwendîyên duh-îro-sibê di romanê de bi gelek jêhatî rûberî hev dike. Ew, nêçîra ku ji alîyê polês de li dijî Kurdan hatîye ajotin, nivîskar wek realîtekê dispêre dîrokê û vê êrîşê bi zordestîyên Hîtlervanan ve hemberî hev dike.

Foto: ROLF HAMILTOI" Evin, Berin och Welat dr kurder och bori Tensta. D.e dr argaför att den svenska polisen envisas med att tro att det dr nagra kuTdersom har mördat OlofPalme.

Misstankar skapar radsla
Kurdiska barn langtar hem

Ji ber nêçîra Kurda^zarokên Kurd tirs-xofa xwe dîyar dikin (Dagens Nyheter 1.2.1987).

-138-

Almanên serkevin û welatê wan zevt bikin. Ji ber vê yekê jî her çiqas Swêdê di nav şer de raste-rast cîh negirtibe jî, çawa nivîskar nîşan dide gelekî piştigirtîya hevalbendên Hitler kirîye.

Nivîskar di romana xwe de dixwaze vê mesajê bighîne xwendevanan: "Çawa ev herdu zabitin Swêdî bi destê Kurdan nehatine kuştin, Olof Palme jî bi destê Kurdan nehatîye kuştin". Bûyerên ku di romanê de li dora Kurdan berev dibin, bi xwe bûyerên berî û piştî kuştina Olof Palme tînin bîra mirovan, an jî nivîskar dixwaze bîne bîra xwendevanan. Neheqîya di romanê de tê serê Kurdan, wek realîte neheqîyên ku di navbera salên 1984-1990 hatine serê Kurdan, tîne zimîn. Nivîskar pêwendîyên duh-îro-sibê di romanê de bi gelek jêhatî rûberî hev dike. Ew, nêçîra ku ji alîyê polês de li dijî Kurdan hatîye ajotin, nivîskar wek realîtekê dispêre dîrokê û vê êrîşê bi zordestîyên Hîtlervanan ve hemberî hev dike.

Foto: ROLF HAMILTOI" Evin, Berin och Welat dr kurder och bori Tensta. D.e dr argaför att den svenska polisen envisas

med att tro att det dr nagra kuTdersom har mördad OlofPalme.

Misstankar skapar radsla

Kurdiska barn langtar hem

Ji ber nêçîra Kurda^zarokên Kurd tirs-xofa xwe dîyar dîkin (Dagens Nyheter 1.2.1987).

-138-

II

Di roja 28-2-1986'an de serokwezîrê Swêdê Olof Palme li kuçeke Stockholmê danê êvarê saet 23.21'an bi destê kesên heta niha jî nenas de tê kuştinê. Olof Palme û jina wî Lizbet Palme wê êvarê ji bo filmê "Birayên Mozart" (Bröderna Mozart) mêze bikin, diçin sî-nemake bi navê Grand. Dema film diqede, ew û jina xwe vê şeva îne tenê bi peyatî dixwazin herin mala xwe, lê belê mêrkuj biryarê kuştina wî êdî girtîye, dema ew derbasî alîkî kuçê dibin, ji pişt ve Olof Palme tê lêxistin û cîh de can dide.

Piştî kuştina Olof Palme li Swêdê roja din polês dest bi karê xwe kir, bi sedan polês pey îz û şopa mêrkujê Olof Palme ketin. Lê belê di destê polês de tu delîlek tune bû an jî mêrkuj li pey xwe tu îzektiştek nehîştibû. Bi hezaran bawerî, teorî û rêç hebûn. Angorî tecrubeyên polîsîyê, pêwîst bû rêçek bihata hilbijartin, di vê rê de tenê pêşîra mêrkuj dikaribû bihata girtin. Di dawîyê de polês angorî tecrubeyên xwe, ev gotina kal bavan ji xwe re kire bawerîya rênîşandar:

Nêçîrê dikî rêkê de here!

Polês bawerî, şik û hêza xwe di rêkê de berev kir. Ev rêç diçû digihîşte Kurdan. Piştî kuştina Palme li ber destê polês 18 000 nav berev bûbûn û polês şik dibire 200 rêçan. Di dawîyê de polês rêça Kurdan hilbijart, bêtir li ser sekinî. Angorî vê çîrokê Kurdan Olof Palme kuştibû. Peyva "Kurdan" (Kurder) li Swêdê perspektîfeke nûh wergirt, peyv kete nav dîroka kriminalita Swêdê. Ev peyv bû peyveke gelek bargiran ji bo Kurdan, struktura xwe ya gramatikî û etnîkî ji yekten wunda kiribû. Bi kuştin û çûyîna Olof Palme ve gelo tişteke têketa kîs û berîka Kurdan? Bersîva vê pirsê ji alîyê sîyasetzan, pisporên pêwendîyên navnetewî, nivîskar û gelek rojnamevanên Swêdê de "naxêr" bû. Wê çaxê ev sefera bêrûmetkirinê li dijî Kurdan (falttaget mot Kurder) çima dest pêkiribû? Bê guman bi peyvekê mirov nikare bersîva vê pirsê bide. Lê belê bi peyvekê mirov dikare bêje bersîva vê pirsê, her çi qas bona biyanîyan, wusan jî bona Kurdan ewqas gelek giring e.

Sefera li dijî Kurdan bi Hans Holmer ve dest pê kir. Piştî kuştina Olof Palme, şefê emniyeta bajarê Stockholmê Hans Holmer bû

şefê masa lêgerîna mêrkujê (qatîl) Olof Palme. Hans Holmer 341 rojan li ser vî karî ma, ew herroj jî di wê bawerîyê de bû, wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatîye kuştin. Di destê wî tu delîlek jî tune bû. Hela hê dest bi karê xwe nekiribû, piştî kuştina Olof Palme roja duwemîn dema ji Dalarna dihate Stockholmê ji rojnamevanan re digot: "Ji min re wusan tê xuyanê Partîya Karkerên Kurdistanê di nav vê yekê

-139-

II

Di roja 28-2-1986'an de serokwezîrê Swêdê Olof Palme li kuçeke Stockholmê danê êvarê saet 23.21'an bi destê kesên heta niha jî nenas de tê kuştinê. Olof Palme û jina wî Lizbet Palme wê êvarê ji bo filmê "Birayên Mozart" (Bröderna Mozart) mêze bikin, diçin sî-nemake bi navê Grand. Dema film diqede, ew û jina xwe vê şeva înhê tenê bi peyatî dixwazin herin mala xwe, lê belê mêrkuj biryarê kuştina wî êdî girtîye, dema ew derbasî alîkî kuçê dibin, ji pişt ve Olof Palme tê lêxistin û cîh de can dide.

Piştî kuştina Olof Palme li Swêdê roja din polês dest bi karê xwe kir, bi sedan polês pey îz û şopa mêrkujê Olof Palme ketin. Lê belê di destê polês de tu delîlek tune bû an jî mêrkuj li pey xwe tu îzektîstek nehîştibû. Bi hezaran bawerî, teorî û rêç hebûn. Angorî tecrubeyên polîsîyê, pêwîst bû rêçek bihata hilbijartin, di vê rê de tenê pêşîra mêrkuj dikaribû bihata girtin. Di dawîyê de polês angorî tecrubeyên xwe, ev gotina kal bavan ji xwe re kire bawerîya rênîşandar: Nêçîrê dikî rêkê de here!

Polês bawerî, şik û hêza xwe di rêkê de berev kir. Ev rêç diçû digihîşte Kurdan. Piştî kuştina Palme li ber destê polês 18 000 nav berev bûbûn û polês şik dibire 200 rêçan. Di dawîyê de polês rêça Kurdan hilbijart, bêtir li ser sekinî. Angorî vê çîrokê Kurdan Olof Palme kuştibû. Peyva "Kurdan" (Kurder) li Swêdê perspektîfeke nûh wergirt, peyv kete nav dîroka kriminalita Swêdê. Ev peyv bû peyveke gelek bargiran ji bo Kurdan, struktura xwe ya gramatîkî û etnîkî ji yekten wunda kiribû. Bi kuştin û çûyîna Olof Palme ve gelo tiştêkê têketa kîs û berîka Kurdan? Bersîva vê pirsê ji aliyê sîyasetzan, pisporên pêwendîyên navnetewî, nivîskar û gelek rojnamevanên Swêdê de "naxêr" bû. Wê çaxê ev sefera bêrûmetkirinê li dijî Kurdan (falttaget mot Kurder) çima dest pêkiribû? Bê guman bi peyvekê mirov nikare bersîva vê pirsê bide. Lê belê bi peyvekê mirov dikare bêje bersîva vê pirsê, her çiqas bona biyanîyan, wusan jî bona Kurdan ewqas gelek giring e.

Sefera li dijî Kurdan bi Hans Holmer ve dest pê kir. Piştî kuştina Olof Palme, şefê emnîyeta bajarê Stockholmê Hans Holmer bû şefê masa lêgerîna mêrkujê (qatîl) Olof Palme. Hans Holmer 341

rojan li ser vî karî ma, ew herroj jî di wê bawerîyê de bû, wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatîye kuştin. Di destê wî tu delîlek jî tune bû. Hela hê dest bi karê xwe nekiribû, piştî kuştina Olof Palme roja duwemîn dema ji Dalarna dihate Stockholmê ji rojnamevanan re digot: "Ji min re wusan tê xuyanê Partîya Karkerên Kurdistanê di nav vê yekê -139-

de heye". Hans Holmer ev bawerîya xwe li ser du kuştinên ku berî bûyera Olof Palme pêk hatibûn, ava dikir. Di van bûyerên ku di salên 1984 û 1985'an de pêk hatibûn, çawa tê zanîn du kes hatibûn kuştin. Angorî Hans Holmer kesên tilîya van di van bûyeran de hene, wan Olof Palme jî kuştîye. Çawa tê zanîn di van herdu kuştinên amatorî de jî mêrkuj derhal hatin girtin, lê belê kuştina Olof Palme karekî gelek profesyonel tê xuyanê. Heta niha jî kê Palme kuştîye û motif çî ye, çima hatîye kuştinê kes pê nizane. Lê van herdu kuştinên li jor gotî de hem kesên mêrkuj, hem jî motif gelek eşkere bûn. Hans Holmer mêrxasên "romana" xwe ya polîsîyê ji mêjva kiviş kiribû. Ji bo li ser Kurdan zanîyarîyên xwe pêşta bibe şev-roj nedigot kar dikir, di pirsra Kurdan de gelek kûr bûbû, di dawîyê de ew dibe "kurdnasekî" (kurdkannare) navdar. Rojmamevanekî Swêdî-Erik Magnuson derheqa vê yekê de dibêje ku: "Barriing û Holmer, Kurd wek pizmamên xwe nas dikirin"(8). Çawa emê paşê jî li ser bisekinin Barrling jî romaneke li ser Kurdan di sala 1991'an de nivîsî. Nêçîra Kurdan (Kurdjaktet) li Swêdê bi rastî berî kuştina Palme bi du cînayetên polîtîk ve dest pê kir. Mirov dikare vê nêçîrê wek du perîyoda beş bike, perîyoda yekemîn 1984-1986, perîyoda duwemîn 1986-1990. Perîyoda yekemîn me çawa li jor jî got piştî du cînayetên polîtîk dest pê kir. Ev herdu cînayet jî bi dest Kurdan hatibûn pêk anîn. Di nav van salan de hukmeta Swêdê biryar girt wekî 9 Kurdan ji welêt derxe, wan bişîne welatê xwe. Ev kesan bi navê terorîst hatin bi nav kirin. Di destê polês de zêde delîl tune bûn, wekî wana karekî terorîstîyê pêk anîye. Ev navkirina terorîstîyê (terroriststamplingen) rûmeta Kurdan gelek nimz kir. Ev bûyera derheqa Kurdan de skandala pêşîn bû. Ji ber ku ev kesana angorî qanunan negunekar bûn. Dadigeşan ji ber tunebûna delîlan nikaribûn ceza bidana wan û bavêjin girtîgehê. Angorî biryarê hukmetê vê carê ev kesan di nav çend sînorên beledîyan de hatin heps kirin (kommunarresten), ji der van sînoran nikaribûn derketana biçûna cîhekî mayîn. Eva jî skandala duwemîn bû, vê bûyerê ne tenê serê Kurdan, serê Swêdê jî gelek êşand. Rêxistin, partîyên mayîn, nivîskar û gelek rojnamevan li dijî van neheqîyên lê Kurdan bûyî, derketin. Ji alîyê din dijî van kesan, malbat û nasên wan jî zordestî û êrîşên bêbav, ne konvensiyonel, neklasîk jî hatin ajotin, wek bi dizîka

mal guhdarkirin (buggning), îzgerîn (skuggning), guhdarkirina telefonan (telefonavlyssning) û metodên tirsfirandinê (utpressning)...

Bi kurtî koka sefera li dijî Kurdan diçû digihîşte van bûyeran. Lê belê Hans Holmer ev bûyerên berî kuştina Ölof Palme, bi bûyerên -140-

de heye". Hans Holmer ev bawerîya xwe li ser du kuştinên ku berî bûyera Olof Palme pêk hatibûn, ava dikir. Di van bûyerên ku di salên 1984 û 1985'an de pêk hatibûn, çawa tê zanîn du kes hatibûn kuştin. Angorî Hans Holmer kesên tilîya van di van bûyeran de hene, wan Olof Palme jî kuştîye. Çawa tê zanîn di van herdu kuştinên amatorî de jî mêrkuj derhal hatin girtin, lê belê kuştina Olof Palme karekî gelek profesyonel tê xuyanê. Heta niha jî kê Palme kuştîye û motîf çî ye, çima hatîye kuştinê kes pê nizane. Lê van herdu kuştinên li jor gotî de hem kesên mêrkuj, hem jî motîf gelek eşkere bûn. Hans Holmer mêrxasên "romana" xwe ya polîsîyê ji mêjva kiviş kiribû. Ji bo li ser Kurdan zanîyarîyên xwe pêşta bibe şev-roj nedigot kar dikir, di pirsra Kurdan de gelek kûr bûbû, di dawîyê de ew dibe "kurdnasekî" (kurdkannare) navdar. Rojmamevanekî Swêdî-Erik Magnuson derheqa vê yekê de dibêje ku: "Barriing û Holmer, Kurd wek pizmamên xwe nas dikirin"(8). Çawa emê paşê jî li ser bisekinin Barrling jî romaneke li ser Kurdan di sala 1991'an de nivîsî. Nêçîra Kurdan (Kurdjaktet) li Swêdê bi rastî berî kuştina Palme bi du cîneyetên polîtîk ve dest pê kir. Mirov dikare vê nêçîrê wek du perîyoda beş bike, perîyoda yekemîn 1984-1986, perîyoda duwemîn 1986-1990. Perîyoda yekemîn me çawa li jor jî got piştî du cîneyetên polîtîk dest pê kir. Ev herdu cîneyet jî bi dest Kurdan hatibûn pêk anîn. Di nav van salan de hukmeta Swêdê biryar girt wekî 9 Kurdan ji welêt derxe, wan bişîne welatê xwe. Ev kesan bi navê terorîst hatin bi nav kirin. Di destê polês de zêde delîl tune bûn, wekî wana karekî terorîstîyê pêk anîye. Ev navkirina terorîstîyê (terroriststamplingen) rûmeta Kurdan gelek nimz kir. Ev bûyera derheqa Kurdan de skandala pêşîn bû. Ji ber ku ev kesana angorî qanunan negunekar bûn. Dadigehan ji ber tunebûna delîlan nikaribûn ceza bidana wan û bavêjin girtîgehê. Angorî biryarê hukmetê vê carê ev kesan di nav çend sînorên beledîyan de hatin heps kirin (kommunarresten), ji der van sînoran nikaribûn derketana biçûna cîhekî mayîn. Eva jî skandala duwemîn bû, vê bûyerê ne tenê serê Kurdan, serê Swêdê jî gelek êşand. Rêxistin, partîyên mayîn, nivîskar û gelek rojnamevan li dijî van neheqîyên lê Kurdan bûyî, derketin. Ji alîyê din dijî van kesan, malbat û nasên wan jî zordestî û êrîşên bêbav, ne konvensiyonel, neklasîk jî hatin ajotin, wek bi dizîka mal guhdarkirin (buggning), îzgerîn (skuggning), guhdarkirina telefonan

(telefonavlyssning) û metodên tirsfirandinê (utpressning)...

Bi kurtî koka sefera li dijî Kurdan diçû digihîşte van bûyeran. Lê belê Hans Holmer ev bûyerên berî kuştina Ölof Palme, bi bûyerên -140-

piştî kuştinê ve gîhandin hev, teorîya xwe ya meşhur ava kir. Angorî vê teorîyê Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, Holmer ev teorîya xwe bi "rêça bingehîn" (huvudsparet) nav kir, di rojname de ev rêça bi vekirî "Rêça Kurdan" (Kurdsparret) hate belav kirin. Çarçeva nêçîra Kurdan êdî kiviş bû. Piştî kuştina Palme, Holmer dest bi nêçîra xwe kir, bi sedan Kurd îfadeyên wan hatin girtin, navên wan derbasî resmîyetê bû. Rojname, kovar, radîyo, televîzyon û organên mayîn de êdî "quncikê Kurdan" vebûbû. Hans Holmer navê hemû Kurdên ku li Swêdê diman, ji Sazgeha Biyanîyan (Invandrarverket) stend, ew xistin dosyê.

Hans Holmer bi zimanê xwe nikaribû, çî dihate ber dêv digot. Holmer hela hê nêçîra xwe nedîtibû, gulla xwe teqandibû. Wî ev nêçîr te digot di xewna xwe de dîtibû, dixwast di nav demeke kurt de vê nêçîrê bi can dest bixe. Bo vê yekê jî, li dijî Kurdan, malên wan, cîhên karên wan sefereke bêhempa amade dibû. Rojnamevanê îngîlîz Chris Mosey di pirtûka xwe ya li ser Palme de vê qîrînê û qîjînê bi "Hîsterîya li dora Kurdan" nav dike(9).

Hans Holmer di pîrsa Kurdan de wusan konsantre bibû, tu rêçeke mayîn nedidît, wî li ber ajansên cîhanî yê nûçeyan digot: " Ez sedî nod pênc bawerîya xwe bi rêça bingehîn tînim" angO Kurdan Palme kuştîye. Lê belê sawcîyên ku vê dawê dinêrîn wan jî sedî nod pênc bawerîya xwe bi van gotinên bêbingeh nedianîn...Ev çîroka "kuştîye-nekuştîye" bû serêşîke mezin di adaleta Swêdê de.

Piştî kuştina Olof Palme, Hans Holmer bi 300 polêsan, rojê 20 saetan kar dikir wekî mêrkujê Palme bibîne. Wî ev peyvên Churchill dubare dikir: "Eva ne dawî ye. Eva qet destpêkê dawîyê jî nîne. Eva dawîya destpêkê ye ". Angorî rojnamevanan ji ber nedîtina nêçîra xwe, esebên (sinir) Holmer berbi nebaşîyê diçûn. Nikaribû cîhê xwe de rûnê, hinekan jî digotin ew tayê (frossbrytning) ketîye. Hans Holmer ji xwe re nexwaşîk peyda kiribû, bawerîya "Kurdên me bikujin" an jî "Kurd li pey me ne" dest ji pêşîra wî bernedida. Ev tirs-xofa Kurdan li serê wî bûbû belake giran. Rojnamevanan ev jana Holmer bi "Kurdnojan" nav dikirin.

Hans Holmer kesekî goran, şet û tiştekan ji dêst nedihat, lê belê dîsa jî navê wî gelek belav bûbû, wî "swov" çê dikir, ji ber vê yekê jî ew ji aliyê Televîzyona Swêdê programa duwemîn de "Swêdîyê Salê" hat hilbijartin. Rojnamevan û kovaran de carina "mêrê herî seksî li Swêdê" dihate bi nav kirin. Holmer bi rastî hêza rojnamevan û televîzyonê

bi hostatî bi kar anî, nivîskar Wilhelm Agrel. Holmer wek aktorê polîtîk nav dike(10). Wî navê artist Clint Eastwoods jî bi dest xistibû, Holmer bi "Clintan" dihate bi nav kirin. Metodên wî
-141-

piştî kuştinê ve gîhandin hev, teorîya xwe ya meşhur ava kir. Angorî vê teorîyê Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, Holmer ev teorîya xwe bi "rêça bingehîn" (huvudsparet) nav kir, di rojnaman de ev rêça bi vekirî "Rêça Kurdan" (Kurdsparret) hate belav kirin. Çarçeva nêçîra Kurdan êdî kiviş bû. Piştî kuştina Palme, Holmer dest bi nêçîra xwe kir, bi sedan Kurd îfadeyên wan hatin girtin, navên wan derbasî resmîyetê bû. Rojname, kovar, radîyo, televîzyon û organên mayîn de êdî "quncikê Kurdan" vebûbû. Hans Holmer navê hemû Kurdên ku li Swêdê diman, ji Sazgeha Biyanîyan (Invandrarverket) stend, ew xistin dosyê.

Hans Holmer bi zimanê xwe nikaribû, çî dihate ber dêv digot. Holmer hela hê nêçîra xwe nedîtibû, gulla xwe teqandibû. Wî ev nêçîr te digot di xewna xwe de dîtibû, dixwast di nav demeke kurt de vê nêçîrê bi can dest bixe. Bo vê yekê jî, li dijî Kurdan, malên wan, cîhên karên wan sefereke bêhempa amade dibû. Rojnamevanê îngîlîz Chris Mosey di pirtûka xwe ya li ser Palme de vê qîrîn û qîjînê bi "Hîsterîya li dora Kurdan" nav dike(9).

Hans Holmer di pîrsa Kurdan de wusan konsantre bibû, tu rêçeke mayîn nedidît, wî li ber ajansên cîhanî yê nûçeyan digot: " Ez sedî nod pênc bawerîya xwe bi rêça bingehîn tînim" angO Kurdan Palme kuştîye. Lê belê sawcîyên ku vê dawê dinêrîn wan jî sedî nod pênc bawerîya xwe bi van gotinên bêbingeh nedianîn...Ev çîroka "kuştîye-nekuştîye" bû serêşîke mezin di adaleta Swêdê de.

Piştî kuştina Olof Palme, Hans Holmer bi 300 polêsan, rojê 20 saetan kar dikir wekî mêrkujê Palme bibîne. Wî ev peyvên Churchill dubare dikir: "Eva ne dawî ye. Eva qet destpêkê dawîyê jî nîne. Eva dawîya destpêkê ye ". Angorî rojnamevanan ji ber nedîtina nêçîra xwe, esebên (sinir) Holmer berbi nebaşîyê diçûn. Nikaribû cîhê xwe de rûnê, hinekan jî digotin ew tayê (frossbrytning) ketîye. Hans Holmer ji xwe re nexwaşîk peyda kiribû, bawerîya "Kurdên me bikujin" an jî "Kurd li pey me ne" dest ji pêşîra wî bernedida. Ev tirs-xofa Kurdan li serê wî bûbû belake giran. Rojnamevanan ev jana Holmer bi "Kurdnojan" nav dikirin.

Hans Holmer kesekî goran, şet û tiştekan ji dêst nedihat, lê belê dîsa jî navê wî gelek belav bûbû, wî "swov" çê dikir, ji ber vê yekê jî ew ji aliyê Televîzyona Swêdê programa duwemîn de "Swêdîyê Salê" hat hilbijartin. Rojnaman û kovaran de carina "mêrê herî seksî li Swêdê" dihate bi nav kirin. Holmer bi rastî hêza rojnaman û televîzyonê

bi hostatî bi kar anî, nivîskar Wilhelm Agrel. Holmer wek aktorê polîtîk nav dike(10). Wî navê artist Clint Eastwoods jî bi dest xistibû, Holmer bi "Clintan" dihate bi nav kirin. Metodên wî -141-

yên kar carina jî, ji alîyê rojnemevanan de bi metodên komîserê film Clouseau ve dihatin rûberî hev kirin.

Piştî Hans Holmer dest bi karê xwe kir, vê carê şikeke mezin li ser kesekî 33 salî berev bû. Ev kesê ku ji alîyê polês de kesê "33-Salî" (33-aringen) dihate bi nav kirin, kesekî dijî Olof Palme û sosyal demokratan bû. Paşê çawa hat dîtin ku ew jî ne mêrkujê Olof Palme ye, ji alîyê polês de hat berdanê. Polês dixwast pêwendîyên vî kesî û Kurdan jî pêk bîne, wî bi Kurdan ve girê bide. Angorî teorîyên polês, dema vî kesî mamostetîya zimanê swêdî kirîye, xwendevanên wî yê Kurd û biyanî hebûne. Ji alîyê din mala vî kesî, kuçeke ku komeleke Kurdan lê hebû, dima. Polês dema ev tiştan didane li ber çavan, şika xwe ya li ser Kurdan bawerî pê dianî. Paşê hemû hîpotezên derheqa vî kesê 33-salî de pûç derketin. Ev kesa di pirtûka xwe Ez û Kuştina Palme ya ku ji serborîyên wî pêk hatîye, tê de dinivîse ku : "Gelek tiştêkî ecêb bû ku wî-Hans Holmer- ez wek serokê Kurdan bi nav nekirim"(II).

Maleke Kurda ku polês, tev li hev kirîye (Expressen 10.2.1987). -142-

yên kar carina jî, ji alîyê rojnemevanan de bi metodên komîserê film Clouseau ve dihatin rûberî hev kirin.

Piştî Hans Holmer dest bi karê xwe kir, vê carê şikeke mezin li ser kesekî 33 salî berev bû. Ev kesê ku ji alîyê polês de kesê "33-Salî" (33-aringen) dihate bi nav kirin, kesekî dijî Olof Palme û sosyal demokratan bû. Paşê çawa hat dîtin ku ew jî ne mêrkujê Olof Palme ye, ji alîyê polês de hat berdanê. Polês dixwast pêwendîyên vî kesî û Kurdan jî pêk bîne, wî bi Kurdan ve girê bide. Angorî teorîyên polês, dema vî kesî mamostetîya zimanê swêdî kirîye, xwendevanên wî yê Kurd û biyanî hebûne. Ji alîyê din mala vî kesî, kuçeke ku komeleke Kurdan lê hebû, dima. Polês dema ev tiştan didane li ber çavan, şika xwe ya li ser Kurdan bawerî pê dianî. Paşê hemû hîpotezên derheqa vî kesê 33-salî de pûç derketin. Ev kesa di pirtûka xwe Ez û Kuştina Palme ya ku ji serborîyên wî pêk hatîye, tê de dinivîse ku : "Gelek tiştêkî ecêb bû ku wî-Hans Holmer- ez wek serokê Kurdan bi nav nekirim"(II).

Maleke Kurda ku polês, tev li hev kirîye (Expressen 10.2.1987). -142-

Ji bo ku mêrkujê Palme ji nav Kurdan de hilbijêre, Holmer dixwast êrîşî malên Kurdan bike, nêzkaya 200 kesî bigre bîne qerekolê,

an jî navendên polês. Holmer ne tenê li pey Kurdên şikbir bû, wî wusan jî dixwast îfadên Kurdên ne şikbir jî bigre, wî bawer dikir sedî- sed "tiştê" an î "dengek"ê ji nav van kesên girtî derkeve. Angorî Ann-Marie Asheden bi van metodên polîsî, wî dixwast Kurdan biwestîne, bitirsîne û bikire (12). Di dawîyê de hejmara van "Kurdên Holmer" (Holmers Kurder) dakete 69. Ji ber muhalefeta sawcîyan ev hejmara kêmbû. Vê êrîşê di çavkanîyan de navê "Nêçîra Kurdan ya Holmer" (Holmerska Kurdjaktên) wergirt. Di dawîyê de Holmer ev êrîşa li dijî Kurdan (Kurdrastia) di berbanga roja 20-1-1987'an de dest pê kir, di vê êrîşê de malên Kurdan hatin sero-bino kirin, çend kes ji alîyê polês de hatin girtin. Polês ev êrîşa "Operation Alpha" bi nav kir, ji alîyê hin rojnamevanan de pêkanîna vê lêdanê bi "Chicago still" hate nav kirin. Hinekan jî ev êrîşa wek êrîşên salên 1950 li Amerikayê li dijî komînîstan "Nêçîra McCarthys" dîtin. Bi kurtî bê delîl û bê îspat girtina van Kurdan di nav hêzên demokrat de întîbake neçê, nebaş hîşt. Derheqa vê dorgirtina Kurdan (Kurdsvep) de şefê sawcîyan Solveig Riberdahl awa digot: "Em wek Şiliyê hin deştên futbolê naxwazin". Sawcî bi van gotinên xwe ve tradejîya berevkirina demokratên Şiliyê piştî darbeya Pinoche di sala 1973 li deşteke futbolê dixwast bîne zimîn, rewşa Kurdan û Şiliyan hemberî hev dikir.

Nêçîra Kurdan ya ku bi destê Holmer amade bibû, kolonîya Kurdên Swêdê gelek bêhuzir kiribû. Nêzkaya deh hezar Kurd bêrûmet bûbûn. Navê Kurdan pir xirab derketibû, Kurd bûbûn benîştê nav dev-diranan, ew ji ber çavên Swêdîyan yekten ketibûn, bûbûn kesine krîmînal, kesine mêrkuj...Di zimanê Swêdî de ferhengokek jî, li ser Kurdan hate pêk anîn, wek Kurdspeket, Kurdjaktet, Kurdsvepen, Kurdmorden, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen...Ev termînolojî bêguman li ser hîmên çend realîteyên vekirî hat çêkirin. Di rojname, kovar, radîyo, televîzyon û organên mayîn de bi dubarekirina van peyvan, di hiş û mêjûyê Swêdîyan de îmajek, suretekî nebaş derheqa Kurdan de peyda bû. Ev suretê nebaş bi dirêjahîya salan bêguman di beşekî mijûyên Swêdîyan de bivê-nevê dê cîhekî bigre.

Hans Holmer dema Kurd wek mêrkujê Palme nîşan da, ne tenê Kurd, gelek komên biyanîyan yên mayîn jî êşîyan. Ji ber ku ew jî wek Kurdan li Swêdê biyanî, xerîb û porrej bûn. Peyva "Kurd" û "biyanî" gazî hev dikirin, ketibûn nav hev. Biyanîyên mayîn ji ber biyanîbûna xwe, bi Kurdan ve, xwe yek didîtin. Ev îdentîfikasyona

-143-
Ji bo ku mêrkujê Palme ji nav Kurdan de hilbijêre, Holmer dixwast êrîştî malên Kurdan bike, nêzkaya 200 kesî bigre bîne qerekolê,

an jî navendên polês. Holmer ne tenê li pey Kurdên şikbir bû, wî wusan jî dixwest îfadên Kurdên ne şikbir jî bigre, wî bawer dikir sedî- sed "tiştê" an î "dengek"ê ji nav van kesên girtî derkeve. Angorî Ann-Marie Asheden bi van metodên polîsî, wî dixwest Kurdan biwestîne, bitirsîne û bikire (12). Di dawîyê de hejmara van "Kurdên Holmer" (Holmers Kurder) dakete 69. Ji ber muhalefeta sawcîyan ev hejmara kêmbû. Vê êrîşê di çavkanîyan de navê "Nêçîra Kurdan ya Holmer" (Holmerska Kurdjaktên) wergirt. Di dawîyê de Holmer ev êrîşa li dijî Kurdan (Kurdrastia) di berbanga roja 20-1-1987'an de dest pê kir, di vê êrîşê de malên Kurdan hatin sero-bino kirin, çend kes ji alîyê polês de hatin girtin. Polês ev êrîşa "Operation Alpha" bi nav kir, ji alîyê hin rojnamevanan de pêkanîna vê lêdanê bi "Chicago still" hate nav kirin. Hinekan jî ev êrîşa wek êrîşên salên 1950 li Amerikayê li dijî komînîstan "Nêçîra McCarthys" dîtîn. Bi kurtî bê delîl û bê îspat girtina van Kurdan di nav hêzên demokrat de întîbake neçê, nebaş hîşt. Derheqa vê dorgirtina Kurdan (Kurdsvep) de şefê sawcîyan Solveig Riberdahl awa digot: "Em wek Şiliyê hin deştên futbolê naxwazin". Sawcî bi van gotinên xwe ve tradejîya berevkirina demokratên Şiliyê piştî darbeya Pinoche di sala 1973 li deşteke futbolê dixwest bîne zimîn, rewşa Kurdan û Şiliyan hemberî hev dikir.

Nêçîra Kurdan ya ku bi destê Holmer amade bibû, kolonîya Kurdên Swêdê gelek bêhuzir kiribû. Nêzkaya deh hezar Kurd bêrûmet bûbûn. Navê Kurdan pir xirab derketibû, Kurd bûbûn benîştê nav dev-diranan, ew ji ber çavên Swêdîyan yekten ketibûn, bûbûn kesine krîmînal, kesine mêrkuj...Di zimanê Swêdî de ferhengokek jî, li ser Kurdan hate pêk anîn, wek Kurdspeket, Kurdjaktet, Kurdsvepen, Kurdmorden, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen, Kurdsvepen...Ev termînolojî bêguman li ser hîmên çend realîteyên vekirî hat çêkirin. Di rojname, kovar, radîyo, televîzyon û organên mayîn de bi dubarekirina van peyvan, di hiş û mêjûyê Swêdîyan de îmajek, suretekî nebaş derheqa Kurdan de peyda bû. Ev suretê nebaş bi dirêjahîya salan bêguman di beşekî mijûyên Swêdîyan de bivê-nevê dê cîhekî bigre.

Hans Holmer dema Kurd wek mêrkujê Palme nîşan da, ne tenê Kurd, gelek komên biyanîyan yên mayîn jî êşîyan. Ji ber ku ew jî wek Kurdan li Swêdê biyanî, xerîb û porrej bûn. Peyva "Kurd" û "biyanî" gazî hev dikirin, ketibûn nav hev. Biyanîyên mayîn ji ber biyanîbûna xwe, bi Kurdan ve, xwe yek didîtin. Ev îdentîfikasyona

-143-
wek proseseke sosyo-psîkolojîk bandûreke mezin li ser pêwendîyên biyanîyan û Swêdîyan yên rojane hîşt. Sven Arner derheqa vê

yekê de wusan dibêje: "Nêçîra Kurdan ya Hans Holmer, dilê biyanîyan wek kêrekê dibire"(13). Bi kurtî di bûyera kuştina Palme de derbasbûna navê Kurdan, tenê Kurd ne êşand, biyanîyên mayîn jî xistibû ber agirê xwe. Vê yekê ne dîrek be jî, dijayetîya li hemberî biyanîyan di nav Swêdîyên nijadperest, rasîst û nexerîbdost de mezin kir. Ew kesên ku zengilê şer bûn, di vê rewşê de cesaretekî heta niha nedîtî wergirtin.

Hans Holmer, nêzkaya piştî saleke nihêrî, ji der rîya berbi dawîyê diçe, tu rêk û tişteki mayîn nemaye, paşê ew mecbûr ma ji karê xwe îstîfa kir. Ew rêça ku Hans Holmer tê de nêçîra xwe dikir û sedî sed bawerîya xwe pê dianî, paşê rêşeke pûç derket, ango "Rêça Kurd" (Kurdspar) bû "Rêça Şaş" (Villospar). Her çiqas Hans Holmer dest ji Kurdan berda jî, îcar vê carê Kurdan dest jê ber neda...Kurdan ji ber bêheqîya li wan bûyî, ew anîn dan mehkemê.

Derheqa vê êrîşa Holmer li dijî Kurdan zaniyarîyên gelek fireh di pirûka Thomas Kangar de cîh girine(14).

Hans Holmer piştî dest ji karê xwe berda, vê carê bawerî, dîtin û bîranînên xwe li ser kuştina Palme wek pirtûk nivîsî, tê de cîhekî fireh jî li ser Kurdan hatîye nivîsandin. Pirtûk bi navê Olof Palme Hat Lêxistin der çû, pirtûkê de Holmer dûr-dirêj li ser nêçîra xwe ya Kurdan disekine. Berî ku dest bi qala vê nêçîrê bike, ew zaniyarîyên kurt jî li ser dîroka Kurdan, rewşa wan dide. Di beşeke vê pirtûka xwe de Holmer dibêje ku : "Ji bo Partîya Karkerên Kurdistanê mirov nas bike, pêwîst e mirov dîroka Kurdan ya bi xwîn û hov bîne bîra xwe" (15). Ew, Kurdan wek civateke jihevçûyî, bêxudan, feodal û paştamayî nîşan dide. Bi van gotinan , Holmer bi tehrekî sergirtî dixwaze bêje wekî Kurd ji kuştin û lêxistinê re gelek musayît in.

III

Piştî ku balona Hans Holmer teqîya, Swêd bi skandaleke din ve hejîya. Vê carê Hans Holmerêkî din bi navê Ebbe Carlsson pêsîra Kurdan girt. Bi metodên heta niha neceribandî, bi metodên nekonvensîyonel nêçîra xwe ajot. Ebbe Carlsson û Hans Holmer ji berê de hevalê hev bûn. Di salên 1970'an de di Wezîreta Adaletê de bi hevra kar kirine. Ebbe Carlsson bi xwe weşanvan e, di weşanxaneke bi navê Bonnier Fakta de dixebite.

Ebbe Carlsson wek Hans Holmer sedî-sed bawerîya xwe dianî wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatîye kuştin, mêrkuj di nav Kur-
-144-

wek proseseke sosyo-psîkolojîk bandûreke mezin li ser pêwendîyên biyanîyan û Swêdîyan yê rojane hîşt. Sven Arner derheqa vê yekê de wusan dibêje: "Nêçîra Kurdan ya Hans Holmer, dilê biyanîyan wek kêrekê dibire"(13). Bi kurtî di bûyera kuştina Palme de derbasbûna

navê Kurdan, tenê Kurd ne êşand, biyanîyên mayîn jî xistibû ber agirê xwe. Vê yekê ne dîrek be jî, dijayetîya li hemberî biyanîyan di nav Swêdîyên nijadperest, rasîst û nexerîbdost de mezin kir. Ew kesên ku zengilê şer bûn, di vê rewşê de cesaretekî heta niha nedîtî wergirtin.

Hans Holmer, nêzkaya piştî saleke nihêrî, ji der rîya berbi dawîyê diçe, tu rêk û tişteki mayîn nemaye, paşê ew mecbûr ma ji karê xwe îstîfa kir. Ew rêça ku Hans Holmer tê de nêçîra xwe dikir û sedî sed bawerîya xwe pê dianî, paşê rêşeke pûç derket, ango "Rêça Kurd" (Kurdspar) bû "Rêça Şaş" (Villospar). Her çiqas Hans Holmer dest ji Kurdan berda jî, îcar vê carê Kurdan dest jê ber neda...Kurdan ji ber bêheqîya li wan bûyî, ew anîn dan mehkemê.

Derheqa vê êrîşa Holmer li dijî Kurdan zaniyarîyên gelek fireh di pîrûka Thomas Kangar de cîh girine(14).

Hans Holmer piştî dest ji karê xwe berda, vê carê bawerî, dîtî û bîranînên xwe li ser kuştina Palme wek pirtûk nivîsî, tê de cîhekî fireh jî li ser Kurdan hatîye nivîsandin. Pirtûk bi navê Olof Palme Hat Lêxistin der çû, pirtûkê de Holmer dîr-dirêj li ser nêçîra xwe ya Kurdan disekine. Berî ku dest bi qala vê nêçîrê bike, ew zaniyarîyên kurt jî li ser dîroka Kurdan, rewşa wan dide. Di beşeke vê pirtûka xwe de Holmer dibêje ku : "Ji bo Partîya Karkerên Kurdistanê mirov nas bike, pêwîst e mirov dîroka Kurdan ya bi xwîn û hov bîne bîra xwe" (15). Ew, Kurdan wek civateke jihevçûyî, bêxudan, feodal û paştamayî nîşan dide. Bi van gotinan , Holmer bi tehrekî sergirtî dixwaze bêje wekî Kurd ji kuştin û lêxistinê re gelek musayît in.

III

Piştî ku balona Hans Holmer teqîya, Swêd bi skandaleke din ve hejîya. Vê carê Hans Holmerêki din bi navê Ebbe Carlsson pêşîra Kurdan girt. Bi metodên heta niha neceribandî, bi metodên nekonvensîyonel nêçîra xwe ajot. Ebbe Carlsson û Hans Holmer ji berê de hevalê hev bûn. Di salên 1970'an de di Wezîreta Adaletê de bi hevra kar kirine. Ebbe Carlsson bi xwe weşanvan e, di weşanxaneke bi navê Bonnier Fakta de dixebite.

Ebbe Carlsson wek Hans Holmer sedî-sed bawerîya xwe dianî wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatîye kuştin, mêrkuj di nav Kur-
-144-

dan de ye. Ew bi raya hukmetê dizîka ve li pey rêça Kurdan dikeve, derheqa Kurdan de zaniyarîyên xwe pêşta dibe. Her çiqas ne polês be jî, lê belê wek polêsan bi profesyonelî karê xwe dajo. Ji bo here Fransê û Îngîlterê bi berpîrsîyarên îstîhbarata van welatan ve bidebistîne, derheqa Kurdan de înforsiyonê bigre, ew ji wezîra adaletê du nameyên resmî jî werdigre, dixwe çentê xwe. Kesekî ne polês

e, tu resmîyeteke wî tune ye bi vî tehrî bi hukmeta Swêdê re pêwendîyên xwe datîne. Ji alîyê din bi alîkarîya mîlyonerekî Swêdî-Tomas Fischer ji bo karên xwe, ji xwe re avahîke mezin jî peyda dike. Angorî teorîya Ebbe Carlsson, Olof Palme li ser daxwaza îranê, bi destê Kurdan hatîye kuştin. Ji ber ku disalên şerê Iraq-îranê de dewleta Swêdê firotina çek-sîlahan ji bo îranê daye sekinandinê, îranê jî xwestîye heyfa xwe derîne. Teorîya Ebbe Carlsson li ser vê bawerîyê ava dibû. Angorî Ebbe Carlsson, li Şamê di civînekê biryar tê girtin wekî Palme bê kuştin, dîsa angorî vê teorîyê di vê civînê de berpîrsîyarên îranê û terorîstên Kurd beşdar bûne. Piştî avakirina vê teorîya xwe Ebbe Carlsson lêdixwe diçe Fransê, Almanya û welatên mayîn, pey nêçîra xwe dikeve. Ji vir şunda hemû bûyer wek romaneke ajanîyê-polîsîyê bij)ergal û bi fesal dimeşin. Kurdên çima destûra Iranê bînin cîh? Irana ku Kurd tê de ji ber zordesyîyê zare-zar in. Derheqa vê yekê de nivîskarê Swêdî Anders Kûng bawerîya xwe bi teorîya Îran-Kurd nayne: "Na, bi giştî hemû Kurdên ez rastî wan hatime şikê dibin dorberê xwe û naxwazin bawerîya xwe bi tu rejîmekê bînin. Bi kêmanî rejîma Humeynî ya ku sempatîke zêtir nîşan nedaye ji bo Kurdên ku li weiatê wê hene"(16). îranê eger xwestibe Palme bikuje, sedî sed bi destê mirovên xwe kuştîye. Çima Kurdan bi kar bîne? Hans Holmer faktorê Iraq-îranê hertim piçûk dît, ev motîfa zêde mezin nekir, zêde li ser nehate sekinîn. Tenê li ser motîfa Kurdan disekinî. Ji ber vê yekê jî pêwendîyên Iran û Swêdê baş nehatin lêkolandin. Çawa tê zanîn îhracata çek-sîlahan, bi taybetî skandala Boforsê Swêd gelek hejand û ji bo hukmeta Swêdê bû serêşîke mezin(17). Ebbe Carlsson di dawîyê de dibe wek mêrxasê romana Mêrkujê Rûmetbilin^ Carl Gustaf Hamilton û dest bi operasyonên xwe dhce. Ji bo ku operasyonên xwe bi rêk û pêk cîh bîne, ew diçe welatên mayîn wekî hacetên guhdarkirinê, mîkrofonên elektronîk bistîne. Ebbe Carlsson bi mîlyonan hacetên here modern, here teknîkî distîne, dema dixwaze bi dizîka ve van hacetan bîne Swêdê, polêsê sînora şikê dibe li ser wî, di dawîyê de ew hacetana li gumruka Swêdê asê dibin, polês dest dide li ser van malzeman. Bi

-145-

dan de ye. Ew bi raya hukmetê dizîka ve li pey rêça Kurdan dikeve, derheqa Kurdan de zanîyarîyên xwe pêşta dibe. Her çiqas ne polês be jî, lê belê wek polêsan bi profesyonelî karê xwe dajo. Ji bo here Fransê û îngîlterê bi berpîrsîyarên îstîhbarata van welatan ve bidebistîne, derheqa Kurdan de înforsasyonê bigre, ew ji wezîra adaletê du nameyên resmî jî werdigre, dixwe çentê xwe. Kesekî ne polês e, tu resmîyeteke wî tune ye bi vî tehrî bi hukmeta Swêdê re pêwendîyên xwe datîne. Ji alîyê din bi alîkarîya mîlyonerekî Swêdî-

Tomas Fischer ji bo karên xwe, ji xwe re avahîke mezin jî peyda dike. Angorî teorîya Ebbe Carlsson, Olof Palme li ser daxwaza îranê, bi destê Kurdan hatîye kuştin. Ji ber ku disalên şerê Iraq-îranê de dewleta Swêdê firotina çek-sîlahan ji bo îranê daye sekinandinê, îranê jî xwestîye heyfa xwe derîne. Teorîya Ebbe Carlsson li ser vê bawerîyê ava dibû. Angorî Ebbe Carlsson, li Şamê di civînekê biryar tê girtin wekî Palme bê kuştin, dîsa angorî vê teorîyê di vê civînê de berpîrsîyarên îranê û terorîstên Kurd beşdar bûne. Piştî avakirina vê teorîya xwe Ebbe Carlsson lêdixê diçe Fransê, Almanî û welatên mayîn, pey nêçîra xwe dikeve. Ji vir şunda hemû bûyer wek romaneke ajanîyê-polîsîyê bijjergal û bi fesal dimeşin. Kurdên çima destûra Iranê bînin cîh? Irana ku Kurd tê de ji ber zordesyîyê zare-zar in. Derheqa vê yekê de nivîskarê Swêdî Anders Kûng bawerîya xwe bi teorîya Îran-Kurd nayne: "Na, bi giştî hemû Kurdên ez rastî wan hatime şikê dibin dorberê xwe û naxwazin bawerîya xwe bi tu rejîmekê bînin. Bi kêmanî rejîma Humeynî ya ku sempatîke zêtir nîşan nedaye ji bo Kurdên ku li weiatê wê hene"(16). îranê eger xwestibe Palme bikuje, sedî sed bi destê mirovên xwe kuştîye. Çima Kurdan bi kar bîne? Hans Holmer faktorê Iraq-îranê hertim piçûk dît, ev motîfa zêde mezin nekîr, zêde li ser nehate sekinîn. Tenê li ser motîfa Kurdan disekinî. Ji ber vê yekê jî pêwendîyên Iran û Swêdê baş nehatin lêkolandin. Çawa tê zanîn îhracata çek-sîlahan, bi taybetî skandala Boforsê Swêd gelek hejand û ji bo hukmeta Swêdê bû serêşîke mezin(17). Ebbe Carlsson di dawîyê de dibe wek mêrxasê romana

Mêrkujê Rûmetbilin^ Carl Gustaf Hamilton û dest bi operasyonên xwe dhce. Ji bo ku operasyonên xwe bi rêk û pêk cîh bîne, ew

diçe welatên mayîn wekî hacetên guhdarkirinê, mîkrofonên elektronîk bistîne. Ebbe Carlsson bi mîlyonan hacetên here modern, here teknîkî distîne, dema dixwaze bi dizîka ve van hacetan bîne Swêdê, polêsê sînor şikê dibe li ser wî, di dawîyê de ew hacetana li gumruka Swêdê asê dibin, polês dest dide li ser van malzeman. Bi

-145-
vî tehrî bûyera Ebbe Carlsson eşkere dibe, li hemû Swêdê tê bîhîstin, belav dibe.

Gelek nivîskar, rojnamevanan ew bûyera wek skandaleke mezin hesibandin, bi "Watergata Swêdê" nav kirin. Bûyera Ebbe Carlsson ji serî heta binî bûyereke qilir-qirênc bû. Vê bûyerê li Swêdê hebûna neqanunîyê, neheqîyê bi tehrêkî vekirî gelek baş eşkere kir.

Hukmeta Swêdê ji ber eşkerebûna vê skandalê gelek hejîya, di daKarîkaturekî ku skandala Ebbe Carlsson sembolîze dike.

146-
vî tehrî bûyera Ebbe Carlsson eşkere dibe, li hemû Swêdê tê bîhîstin,

belav dibe.

Gelek nivîskar, rojnamevanan ev bûyera wek skandaleke mezin hesibandin, bi "Watergata Swêdê" nav kirin. Bûyera Ebbe Carlsson ji serî heta binî bûyereke qilir-qirênc bû. Vê bûyerê li Swêdê hebûna neqanunîyê, neheqîyê bi tehrekî vekirî gelek baş eşkere kir. Hukmeta Swêdê ji ber eşkerebûna vê skandalê gelek hejîya, di daKarîkaturekî ku skandala Ebbe Carlsson sembolîze dike.

146-

wîyê de wezîra adaletê Anna Greta Leijon mecbûr ma dest ji karê xwe berda.

Ebbe Carlsson wek dedektîfekî prîvat hemû qayde-qanûn avît alîkî, bi serê xwe bû "polês". Ji alîyê din gelek dokumentên veşartî bi hêsanî dest xist. Hemû ev yekana bi ray û zanîna hukmetê hatin pêk anîn. Di pirtûkeke ku li ser bûyera Ebbe Carlsson hatîye nivîsîn, ew tê de wek "mutahît" (entreprenör) tê bi nav kirin. Çawa tê zanîn, fîrma mutahîtiyê bi çûyîna mutahît ve tê girtin, di van fîrman de serî-binî, jêr-jor tu hîyeraşîk tune ye, tenê mutahîtek heye, qayde-qanun di zîhnîyeta mutahîtiyê de nayên bi kar anîn, hertişt bi mutahît ve girêdayî dimîne.

Bûyera Ebbe Carlsson ji alîyê din dubendîya navbera sosyal demokratên û rêxistina îstîbaratê jî eşkere kir. Sosyal demokratên çawa em dibînin bawerîya xwe tu wext bi vê rêxistinê neanîne. Bo vê yekê jî sosyal demokratên di nav xwe de rêxistinên îstîhbaratê yê mexsus pêk anîne. Bûyera Ebbe Carlsson beşekî vê zîhnîyetê ye. Di sala 1973'an de hat dîtin ku rêxistineke bi navê Informationbyran (IB) li Swêdê heye, bi tehrekî veşartî bîr-bawerîyên mirovan yê polîtîk tespît dike. Dîsa di sala 1975'an de li bajarê Göteborgê di nexwaşxana Sahlgrenska de skandaleke mayîn di vî warî de derkete ortê. Van herdu skandalan û bûyera Ebbe Carlsson ji bo sosyal demokratên serêşîne mezin peyda kirin. Sosyal demokratên bi salan angorî xwe li Swêdê textek ava kirine.

Hukmeta sosyal demokratên hertim xwestîye rixistina îstîhbaratê di bin bandûra wê de be. Ji bo vê yekê jî destekî sosyal demokratên hertim dirêjî nav vê rêxistinê bûye. Bi taybetî bi vî karî ve elçiyê Swêdê li Parisê Carl Lidbom rniyûl bûye. Vî kesî bi hukmetê ve pêwendîyên nêzîk û xurt pêk anîne. Hans Holmer, Ebbe Carlsson û Carl Lidbom di nêçîra li dijî Kurdan de wek ekîpeke sêkesemîn kar kirine. Ev hersê kes jî hevalbendên sosyal demokratên tên zanîn. Van hersê kesan her çiqas jî der rêxistina îstîhbarata Swêdê-SAPO kar kirine jî, du pisporên ku li ser Kurdan di vê rêxistinê de cîh girine jî hildane bal xwe, ev kesên bi navê Jan-Henrik Barrling û Valter Kegö çawa Erik Magnusson. di pirtûka xwe de dîyar dike

ew bi Ebbe Carlsson ve tevayî çûne Fransê wekî derheqa Kurdan de bi îstîhbarata Fransê bişêwirin. Di dawîya vê serîlêdanê de çawa tê zanîn zimanzan Joyce Blau wek hevalbendê terorîstên Kurd hat nîşandin(18). Carl Lidbom, piştî ku skandala Ebbe Carlsson derkete meydana, dîsa jî Lidbom ew diparast: "Çawa dibe, bira bibe. Ji bo min Ebbe Carlsson niha jî çavkanîke înforsasyonê, çavkanîke rûmetbilind û hêja ye" (19). Lidbom ji ber kalbûna xwe û carina jî bi zanetî hin tişt

-147-
wîyê de wezîra adaletê Anna Greta Leijon mecbûr ma dest ji karê xwe berda.

Ebbe Carlsson wek dedektîfekî prîvat hemû qayde-qanûn avît alîkî, bi serê xwe bû "polês". Ji aliyê din gelek dokumentên veşartî bi hêsanî dest xist. Hemû ev yekana bi ray û zanîna hukmetê hatin pêk anîn. Di pirtûkeke ku li ser bûyera Ebbe Carlsson hatîye nivîsîn, ew tê de wek "mutahît" (entreprenör) tê bi nav kirin. Çawa tê zanîn, fîrma mutahîtîyê bi çûyîna mutahît ve tê girtin, di van fîrman de serî-binî, jêr-jor tu hîyeraşîk tune ye, tenê mutahîtek heye, qayde-qanun di zîhnîyeta mutahîtîyê de nayên bi kar anîn, hertişt bi mutahît ve girêdayî dimîne.

Bûyera Ebbe Carlsson ji aliyê din dubendîya navbera sosyal demokratan û rêxistina îstîbaratê jî eşkere kir. Sosyal demokratan çawa em dibînin bawerîya xwe tu wext bi vê rêxistinê neanîne. Bo vê yekê jî sosyal demokratan di nav xwe de rêxistinên îstîhbaratê yên mexsus pêk anîne. Bûyera Ebbe Carlsson beşekî vê zîhnîyetê ye. Di sala 1973'an de hat dîtin ku rêxistineke bi navê Informationbyran (IB) li Swêdê heye, bi tehrekî veşartî bîr-bawerîyên mirovan yên polîtîk tespît dike. Dîsa di sala 1975'an de li bajarê Göteborgê di nexwaşxana Sahlgrenska de skandaleke mayîn di vî warî de derkete ortê. Van herdu skandalan û bûyera Ebbe Carlsson ji bo sosyal demokratan serêşîne mezin peyda kirin. Sosyal demokratan bi salan angorî xwe li Swêdê textek ava kirine.

Hukmeta sosyal demokratan hertim xwestîye rixistina îstîhbaratê di bin bandûra wê de be. Ji bo vê yekê jî destekî sosyal demokratan hertim dirêjî nav vê rêxistinê bûye. Bi taybetî bi vî karî ve elçiyê Swêdê li Parisê Carl Lidbom rnijûl bûye. Vî kesî bi hukmetê ve pêwendîyên nêzîk û xurt pêk anîne. Hans Holmer, Ebbe Carlsson û Carl Lidbom di nêçîra li dijî Kurdan de wek ekîpeke sêkesemîn kar kirine. Ev hersê kes jî hevalbendên sosyal demokratan tînan zanîn. Van hersê kesan her çiqas ji der rêxistina îstîhbarata Swêdê-SAPO kar kirine jî, du pisporên ku li ser Kurdan di vê rêxistinê de cîh girine jî hildane bal xwe, ev kesên bi navê Jan-Henrik Barrling û Valter Kegö çawa Erik Magnusson. di pirtûka xwe de dîyar dike

ew bi Ebbe Carlsson ve tevayî çûne Fransê wekî derheqa Kurdan de bi îstîhbarata Fransê bişêwirin. Di dawîya vê serîlêdanê de çawa tê zanîn zimanzan Joyce Blau wek hevalbendê terorîstên Kurd hat nîşandin(18). Carl Lidbom, piştî ku skandala Ebbe Carlsson derkete meydana, dîsa jî Lidbom ew diparast: "Çawa dibe, bira bibe. Ji bo min Ebbe Carlsson niha jî çavkanîke înfomasyonê, çavkanîke rûmetbilind û hêja ye" (19). Lidbom ji ber kalbûna xwe û carina jî bi zanetî hin tişt -147-

tevlîhev dikir an jî bîr dikir. Kirinên Lidbom carina di çavkanîyan de bi "Lidbommeri" hate bi nav kirin wek "Ebberî" û "Holmerî" bû nîşana zîhnîyetekê.

Bi kurtî bûyera Ebbe Carlsson di dawîyê de bû nîşana bêadaletî û bêqanunîyê, kete nav rûpelên dîroka adaleta Swêdê. Endamê Akedemîya Swêdê Gunnel Vallquist bûyera Ebbe Carsson di pêwendîyên mirovî de wek valahîke neçê dibîne: "Mirov nizane mirovê here bal kê. Em bawerîya xwe bi kê bînin?". Bêguman ev neçarî ji bo civateke vekirî bêhêvîke mezin peyda dike. Ne tenê derheqa nêçîra Kurdan de, bi taybetî di warê birîndarkirina mafên mirovî de bûyera Ebbe Carlsson hêjayî lêkolînên fireh in. Nivîskar û xebatkarê televîzyonê Ake Ortmark di nivîsareke xwe de dîyar dike ku, sîyasetzan û sosyologê bi sedan salan muneqaşeyên xwe li ser bûyera Ebbe Carlsson berdewam bikin.

IV

Bi alîkarîya mîkrofonên veşartî guhdarkirina çend malên Kurdan li Swêdê skandaleke mezin peyda kir. Bi tehrekî veşartî, dizîka ve guhdarkirina mal û cîhên xebatê angorî qanunên Swêdî qedexe ye. Lê belê piştî nêçîra Kurdan di sala 1984'an de dest pê kir, gelek caran bi van metodên neklasîk malên Kurdan hatin guhdar kirin. Piştî eşkerebûna vê bûyerê çend şefên polêsan derketin pêşîya mehkemê, di dawîyê de mehkemê ew gunekar dîtin û cezayên pera dane wan. Mehkumkirina wan sembolîk be jî, realîtek derxiste holê, ew jî, bê adaletîya li dijî Kurdan bû. Di vê neheqîya li Kurdan bûyî de roleke mezin Hans Holmer lîst. Hemû biryarên malguhdarkirinê wî daye.

Di sala 1990'an de vê skandalê di rojname, kovar, radîyo û televîzyonan de cîhekî fireh girt. Di vê babetê de peyva Buggning li Swêdê gelek aktuel bû, kete nav zar-zimanan. Ev peyv bi rastî di zimanê Swêdî de navê dans û lîstikekê ye. Ji alîyê din bi mîkrofonên veşartî ve guhdarkirina malan jî îfade dike. Angorî Hans Holmer, Ebbe Carlsson û polêsên mayîn ev dansa pêwîst bû sedî sed bi du hêzan ve bihata lîstin: Kurd û polês...Angorî rojnaman di vî warî de polêsê Swêdê alîkarîke mezin ji polêsê Amerîkayê stendîye.

Şefên polêsan yên ku destûra malguhdarkirinê dabûn, li pêşîya mehkemê di îfadeyên xwe de digotin ku: "Ev rewşeke mecburî bû. Me malên Kurdan guhdar nekirina, wanê kesine din jî bikuştana, bo vê yekê me guhdarkirina malên wan pêwîst dît". Vê zîhnîyetê, şefên polêsan avîtibû paşil-hembêza neqanunî û neheqîyê. Mafên mirovî û destpê-

-148-
tevlîhev dikir an jî bîr dikir. Kirinên Lidbom carina di çavkanîyan de bi "Lidbommeri" hate bi nav kirin wek "Ebberî" û "Holmerî" bû nîşana zîhnîyetekê.

Bi kurtî bûyera Ebbe Carlsson di dawîyê de bû nîşana bêadaletî û bêqanunîyê, kete nav rûpelên dîroka adaleta Swêdê. Endamê Akedemîya Swêdê Gunnel Vallquist bûyera Ebbe Carlsson di pêwendîyên mirovî de wek valahîke neçê dibîne: "Mirov nizane mirovê here bal kê. Em bawerîya xwe bi kê bînin?". Bêguman ev neçarî ji bo civateke vekirî bêhêvîke mezin peyda dike. Ne tenê derheqa nêçîra Kurdan de, bi taybetî di warê birîndarkirina mafên mirovî de bûyera Ebbe Carlsson hêjayî lêkolînên fireh in. Nivîskar û xebatkarê televîzyonê Ake Ortmark di nivîsareke xwe de dîyar dike ku, sîyasetzan û sosyologê bi sedan salan muneqaşeyên xwe li ser bûyera Ebbe Carlsson berdewam bikin.

IV

Bi alîkarîya mîkrofonên veşartî guhdarkirina çend malên Kurdan li Swêdê skandaleke mezin peyda kir. Bi teherî veşartî, dizîka ve guhdarkirina mal û cîhên xebatê angorî qanunên Swêdî qedexe ye. Lê belê piştî nêçîra Kurdan di sala 1984'an de dest pê kir, gelek caran bi van metodên neklasîk malên Kurdan hatin guhdar kirin. Piştî eşkerebûna vê bûyerê çend şefên polêsan derketin pêşîya mehkemê, di dawîyê de mehkemê ew gunekar dîtî û cezayên pera dane wan. Mehkumkirina wan sembolîk be jî, realîtek derxiste holê, ew jî, bê adaletîya li dijî Kurdan bû. Di vê neheqîya li Kurdan bûyî de roleke mezin Hans Holmer lîst. Hemû biryarên malguhdarkirinê wî daye.

Di sala 1990'an de vê skandalê di rojname, kovar, radîyo û televîzyonan de cîhekî fireh girt. Di vê babetê de peyva Buggning li Swêdê gelek aktuel bû, kete nav zar-zimanan. Ev peyv bi rastî di zimanê Swêdî de navê dans û lîstikekê ye. Ji alîyê din bi mîkrofonên veşartî ve guhdarkirina malan jî îfade dike. Angorî Hans Holmer, Ebbe Carlsson û polêsên mayîn ev dansa pêwîst bû sedî sed bi du hêzan ve bihata lîstin: Kurd û polês...Angorî rojnaman di vî warî de polêsê Swêdê alîkarîke mezin ji polêsê Amerîkayê stendîye. Şefên polêsan yên ku destûra malguhdarkirinê dabûn, li pêşîya mehkemê di îfadeyên xwe de digotin ku: "Ev rewşeke mecburî bû. Me

malên Kurdan guhdar nekirina, wanê kesine din jî bikuştana, bo vê yekê me guhdarkirina malên wan pêwîst dît". Vê zîhnîyetê, şefên polêsan avîtibû paşil-hembêza neqanunî û neheqîyê. Mafên mirovî û destpê-

-148-
nedayîna şahsîyetê di vê bûyerê de birînên kûr xwaribûn. Ne tenê dorberê demokrat û rêxistinên mirovî, mudirê giştî yê Swêdê ku berî çand salan dest ji karê xwe berdabû, teqawit bûbû, vî kesê bi navê Carl Persson jî, ev zîhnîyeta ku şefên polêsan xwe dispartinê, qebûl nedikir. Ew di bîranîn xwe de, dema li ser vê bûyerê disekine tiştine gelek balkêş dibêje: "Berdevkên van kesên ku bi dizîka ve, bi mîkrofonan ve malan guhdar dikin, carina dibêjin -Mirovê gunekî wî tune be, tişteki wî yê veşartinê jî tune- Vê bersîvê ez dixwazim bi zîhnîyeta dewleta polîsî (polisstatsmentalitet) bi nav bikim. Angori vê zîhnîyetê ji bo "xêra dewletê" divê ji her tiştî re musade hebe"(20).

Berevkirina înforsiyonê ji der zanîna mirovan ji bo jîyîna şexsî zordestîke gelek mezin e. Mirovên ku di mala xwe de rûdiniştin , di nav nerehetîkê de bûn. Polês bi saya van mîkrofonên veşartî dikaribû her derên malên wan guhdar bikirana. Angorî zanîyarîyên rojnaman ev mîkrofonan bi taybetî di dîwarên qulkirî de, an jî li malê di hundurê cîhaza telefonê de dihatin bi cîh kirin. Ev metota dawîn angorî polês hin jî baştir bû. Ji ber ku hem telefonên van kesan, hem jî axaftinên di malê de bûyî, dikaribûn guhdar bikirana. Ev qulikên di dîwaran de hatibûn vekirin, dil û gezebên mirovan jî, qul dikirin. Di malên xwe de van mirovan nedixwast zêde deng bikin, laqirdî û henekan li hev bikin, polês dikaribê tiştine neçê ji bin peyvên wan derxistana. Polês gelek şik dibire li ser hin peyvên, tirsê polês ew bû ku Kurd "zimanekî veşarî" (kryposprak) ji xwe re peyda bikin, wek bikaranîna peyva dîlan li şuna kuştinê...

V

Ji aliyê din çawa em dibînin desînforsiyona derheqa Kurdan de bi destê çend rêxistin û hêzên paşverû, kevneperest de jî hatîye ajotin. Angorî van rêxistin û hêzan Olof Palme li ser daxwaza Sovyetê hatîye kuştin, Kurdan jî ev daxwaza bi cîh anîne. Ev teorîya Rus-Kurd jî wek teorîya Îran-Kurd bi destê kes û hêzên ku dijî Kurdan in an jî hêzên ku tilîya wan bi xwe di kuştina Olof Palme de heye, hatîye efirandin.

Yek ji van rêxistinên EAP- Partîya Karkerên Avrûpayê ye (Europeiska Arbetarepartiet). Ev rêxistin, rêxistineke gelek tarî ye. Di sala 1986'an de raporeke ji sed rûpelî pêk hatî amade dike, di vê raporê de Kurd wek "Ajanên Kremlê" tên bi nav kirin.

Rêxistineke mayîn jî Resistance International e ku navê Kurdan xwastîye tevî kuştina Palme bike. Ev rêxistina çawa tê zanin bi destê

Urisên ku ji welatê xwe revîne çûne Avrûpayê, hatîye saz kirin.
Wek rêxistineke rast li dijî çepan şer dike. Di pirtûkeke ku li ser
-149-

nedayîna şahsiyetê di vê bûyerê de birînên kûr xwaribûn. Ne tenê dorberê demokrat û rêxistinên mirovî, mudirê giştî yê Swêdê ku berî çand salan dest ji karê xwe berdabû, teqawit bûbû, vî kesê bi navê Carl Persson jî, ev zîhnîyeta ku şefên polêsan xwe dispartinê, qebûl nedikir. Ew di bîranîn xwe de, dema li ser vê bûyerê disekine tiştine gelek balkêş dibêje: "Berdevkên van kesên ku bi dizîka ve, bi mîkrofonan ve malan guhdar dikin, carina dibêjin -Mirovê gunekî wî tune be, tişteki wî yê veşartinê jî tune- Vê bersîvê ez dixwazim bi zîhnîyeta dewleta polîsî (polisstatsmentalitet) bi nav bikim. Angori vê zîhnîyeta ji bo "xêra dewletê" divê ji her tiştî re musade hebe"(20).

Berevkirina înfomasyonê ji der zanîna mirovan ji bo jîyîna şexsî zordestîke gelek mezin e. Mirovên ku di mala xwe de rûdiniştin , di nav nerehetîkê de bûn. Polês bi saya van mîkrofonên veşartî dikaribû her derên malên wan guhdar bikirana. Angorî zanîyarîyên rojnaman ev mîkrofonan bi taybetî di dîwarên qulkirî de, an jî li malê di hundurê cîhaza telefonê de dihatin bi cîh kirin. Ev metota dawîn angorî polês hin jî baştir bû. Ji ber ku hem telefonên van kesan, hem jî axaftinên di malê de bûyî, dikaribûn guhdar bikirana. Ev qulikên di dîwaran de hatibûn vekirin, dil û gezebên mirovan jî, qul dikirin. Di malên xwe de van mirovan nedixwast zêde deng bikin, laqirdî û henekan li hev bikin, polês dikaribê tiştine neçê ji bin peyvên wan derxistana. Polês gelek şik dibire li ser hin peyvvan, tirsî polês ew bû ku Kurd "zimanekî veşarî" (kryposprak) ji xwe re peyda bikin, wek bikaranîna peyva dîlan li şuna kuştinê...

V

Ji alîyê din çawa em dibînin desînfomasyona derheqa Kurdan de bi destê çend rêxistin û hêzên paşverû, kevneperest de jî hatîye ajotin. Angorî van rêxistin û hêzan Olof Palme li ser daxwaza Sovyetê hatîye kuştin, Kurdan jî ev daxwaza bi cîh anîne. Ev teorîya Rus-Kurd jî wek teorîya Îran-Kurd bi destê kes û hêzên ku dijî Kurdan in an jî hêzên ku tilîya wan bi xwe di kuştina Olof Palme de heye, hatîye efirandin.

Yek ji van rêxistin EAP- Partîya Karkerên Avrûpayê ye (Europeiska Arbetarepartiet). Ev rêxistin, rêxistineke gelek tarî ye. Di sala 1986'an de raporeke ji sed rûpelî pêk hatî amade dike, di vê raporê de Kurd wek "Ajanên Kremlê" tên bî nav kirin.

Rêxistineke mayîn jî Resistance International e ku navê Kurdan xwastîye tevî kuştina Palme bike. Ev rêxistina çawa tê zanin bi destê Urisên ku ji welatê xwe revîne çûne Avrûpayê, hatîye saz kirin.

Wek rêxistineke rast li dijî çepan şer dike. Di pirtûkeke ku li ser
-149-

Folo: E«plte«

Kurdema brukar sdga: Bergen ar vöra enda vdnner, men det stdmmer inte löngre, Pi
'redagên tilldeladesjournalisten Jan Guillou tömdrkelsênJfCurder nas vdn, ochHansGö
an Franc.k. Thnmrtt Knneer nrh Innnx Fntnrfavixt fick var sitt hedersnmntimnande.

Çend rojnamevan û ronakbîrên dostên kurda (Ji milê çepê: Jan Guillou,
Hans Göran Frank,, Thomas Kanger û Jonas Fogelqist).

kuştina Olof Palme hatîye nivîsîn tê de hatîye dîyar kirin wekî berbirsîyarekî
vê rêxistinê di sala 1986'an de di konferanseke li îsvîçrê
pêk hatî de ji nûçegîhanê rojnama Aftonbladet Peter Curman re
eşkere dike ku Palme bi hevkarîya Sovyet-Kurdan hatîye kuş-
tin(21).

Kesên ku li Swêdê li dora kovareke bi navê Contra grûpek pêk
anîne, angorî vê grûpê jî Palme bi daxwaza Sovyet, bi destê Kurdan
hatîye kuştin. Di hejmareke kovarê ev teorî bi "Rêça Kurdan"
(Kurdsparet) tê bi nav kirin.

Dema Palme hate kuştin, Kurdekî li Sovyet xwendibû ji alîyê
polês de îfada wî tê girtin, ev yeka hêzên ku li dijî Sovyet in bala
wan gelek dikşîne li ser xwe, ji bo teorîya Sovyet-Kurd dibe bingehêkî
"mezin".

Struktura teorîya Sovyet-Kurd ji gelek alîyan ve nêzîkî teorîya
Îran-Kurd e. Armanca herdu teorîyan jî şkandina rûmeta Kurdan
e, li ber çavê cîhanê reşkirina tekoşîna gelê Kurd e. Nîşandina faktorê
Kurd wek faktorekî bê îstîkrar berî her tiştî propagandaya
dewletên ku Kurd bindest kirine, propagandaya van hêzan û hevalkarên
wan e. Bi bawerîya wan Kurd ji bo hêzên mayîn hertim dikarin
bibin "leşkerên kirêkirî", "maşe" û "sîlahşor"...

-150-

Folo: E«plte«

Kurdema brukar sdga: Bergen ar vöra enda vdnner, men det stdmmer inte löngre, Pi
'redagên tilldeladesjournalisten Jan Guillou tömdrkelsênJfCurder nas vdn, ochHansGö
an Franc.k. Thnmrtt Knneer nrh Innnx Fntnrfavixt fick var sitt hedersnmntimnande.

Çend rojnamevan û ronakbîrên dostên kurda (Ji milê çepê: Jan Guillou,
Hans Göran Frank,, Thomas Kanger û Jonas Fogelqist).

kuştina Olof Palme hatîye nivîsîn tê de hatîye dîyar kirin wekî berbirsîyarekî
vê rêxistinê di sala 1986'an de di konferanseke li îsvîçrê
pêk hatî de ji nûçegîhanê rojnama Aftonbladet Peter Curman re
eşkere dike ku Palme bi hevkarîya Sovyet-Kurdan hatîye kuş-
tin(21).

Kesên ku li Swêdê li dora kovareke bi navê Contra grûpek pêk
anîne, angorî vê grûpê jî Palme bi daxwaza Sovyet, bi destê Kurdan

hatîye kuştin. Di hejmareke kovarê ev teorî bi "Rêça Kurdan" (Kurdsparret) tê bi nav kirin.

Dema Palme hate kuştin, Kurdekî li Sovyet xwendibû ji alîyê polês de îfada wî tê girtin, ev yeka hêzên ku li dijî Sovyet in bala wan gelek dikşîne li ser xwe, ji bo teorîya Sovyet-Kurd dibe bingehêki "mezin".

Struktura teorîya Sovyet-Kurd ji gelek alîyan ve nêzîkî teorîya Îran-Kurd e. Armanca herdu teorîyan jî şkandina rûmeta Kurdan e, li ber çavê cîhanê reşkirina tekoşîna gelê Kurd e. Nîşandina faktorê Kurd wek faktorekî bê îstîkrar berî her tiştî propagandaya dewletên ku Kurd bindest kirine, propagandaya van hêzan û hevkarên wan e. Bi bawerîya wan Kurd ji bo hêzên mayîn hertim dikarin bibin "leşkerên kirêkirî", "maşe" û "sîlahşor"...

-150-

VI

Nêçîra Kurdan tenê di nav sînorên Swêdê de ne ajot, vê nêçîrê li welatên mayîn jî berdewam kir. Hem polês, hem jî polêsên amator ji bo Kurdan gunekar derxin, ji der sînorên Swêdê derheqa Kurdan de dest bi berevkirina înfomasîyoneke fireh kirin. Di vî warî de dosyayên ji hezar rûpelî pêk hatî amade bûn, bingehê "bankeke înfomasyonê" li ser pîrsa Kurdan li Swêdê hat danîn.

Di navbera polêsê Swêdê û polêsê welatên mayîn de hevkarîke mezin hate pêk anîn. Bi taybetî bûyera Ebbe Carlsson ev yeka gelek baş eşkere kir. Bi polêsên Alman, îngîlîz û Fransê de re pêwendî hatin danîn, di navbera wan de dan-standin, pevguhastina înfomasyonê dest pê kir.

Di nav înterpolê de çawa tê zanîn di sala 1977'an de rêxistine taybetî bi navê Kilowattgrupp hatîye saz kirin, armanca wê tenê li dijî terorîzmê hevkarî pêk anîn e. Polêsê Swêdê bi 15 welatên ku di nav vê rêxistinê de cîh girtine, bi wan re pêwendî danîye. Rojnamevan Erik Magnusson di lêkolîneke xwe ya li ser îstîhbarata Swêdê de amade kirîye, tê de dibêje ku: "Di bin destê îstîhbarata Swêdê de gelek lîsteyên dirêj yê endamên Partîya Karkerên Kurdîstan û Kurdên mayîn yê ku li Swêdê, Belçîka, Almanya Rojava, Danîmarka, Hollanda, Fransa û welatên mayîn dijîn, heye". Ji alîyê din polês di nav kolonîya Kurdên li Swêdê de jî, ji xwe re înfomator dîtine. Polês ji bo ku materîyalên bi zimanê Kurdî wergerîne zimanê Swêdî, nikaribû tercumanên bawerî pê tê, bidîta, ew bûbûn qumaşê kêm tê dîtîne. Serokekî polês P. G.Nass derheqa pîrsa peydakirina tecumanên Kurd de nerehetîya xwe wuha eşkere dîke: "Dema me navê tercumanên ku alîkarîya kontrola telefonan bikin bîhîst porê me têt-têlî bû". Ji ber vê yekê angorî Erik Magnusson polêsê Swêdî alîkarî ji der Swêdê, ji welatên

mayîn werdigirt.

Angorî rapora komîsyona hukukvanan ya ku li ser kuştina Olof Palme hatîye amade kirin, li vira çawa tê dîyar kirin du grup polês ji bo informasyonê derheqa Partîya Karkerên Kurdistanê de berev bikin, di roja 19-10-1986'an de diçin welatên Ewropê(22).

Polêsê Swêdê ne tenê li Ewropê, wusan jî bi polêsê welatên rohilata navîn ve xwestîye pêwendîyan pêk bîne. Ann-Marie Asheden di pirtûka xwe ya bi navê Nêçîra Mêrkujê Olof Palme-Hersê Mehên Pêşîn de dîyar dike wekî seferatxana Swêdê li Şamê, xwestîye înfomasîynê derheqa Kurdan de ji berpîrsîyarên Surîyê bistîne, lê belê ew nêzîkî vê yekê nebûne. Dema polês dibîne ji dewleta Surîyê tiştêk dernakeve, vê carê bi îstîhbarata îsrail re pêwendîyan datîne. Per Gahrton di pirtûka bi navê Sîrk Li Swêdê de li ser bûyereke gelek balkêş disekine. Ew dîyar dike wekî di sala 1986'an

-151-

VI

Nêçîra Kurdan tenê di nav sînorên Swêdê de ne ajot, vê nêçîrê li welatên mayîn jî berdewam kir. Hem polês, hem jî polêsên amator ji bo Kurdan gunekar derxin, ji der sînorên Swêdê derheqa Kurdan de dest bi berevkirina înfomasîyoneke fireh kirin. Di vî warî de dosyayên ji hezar rûpelî pêk hatî amade bûn, bingehê "bankeke înfomasîyonê" li ser pîrsa Kurdan li Swêdê hat danîn.

Di navbera polêsê Swêdê û polêsê welatên mayîn de hevkarîke mezin hate pêk anîn. Bi taybetî bûyera Ebbe Carlsson ev yeka gelek baş eşkere kir. Bi polêsên Alman, îngîlîz û Fransê de re pêwendî hatin danîn, di navbera wan de dan-standin, pevguhastina înfomasîyonê dest pê kir.

Di nav înterpolê de çawa tê zanîn di sala 1977'an de rêxistine taybetî bi navê Kilowattgrupp hatîye saz kirin, armanca wê tenê li dijî terorîzmê hevkarî pêk anîn e. Polêsê Swêdê bi 15 welatên ku di nav vê rêxistinê de cîh girtine, bi wan re pêwendî danîye. Rojnamevan Erik Magnusson di lêkolîneke xwe ya li ser îstîhbarata Swêdê de amade kirîye, tê de dibêje ku : "Di bin destê îstîhbarata Swêdê de gelek lîsteyên dirêj yê endamên Partîya Karkerên Kurdîstan û Kurdên mayîn yê ku li Swêdê, Belçîka, Almanya Rojava, Danîmarka, Hollanda, Fransa û welatên mayîn dijîn, heye". Ji alîyê din polês di nav kolonîya Kurdên li Swêdê de jî, ji xwe re înfomator dîtine. Polês ji bo ku materîyalên bi zimanê Kurdî wergerîne zimanê Swêdî, nikaribû tercumanên bawerî pê tê, bidîta, ew bûbûn qumaşê kêm tê dîtine. Serokekî polês P. G.Nass derheqa pîrsa peydakirina tecumanên Kurd de nerehetîya xwe wuha eşkere dike: " Dema me navê tercumanên ku alîkarîya kontrola telefonan bikin bîhîst porê me têt-têt bû". Ji ber vê yekê

angorî Erik Magnusson polêsê Swêdî alîkarî ji der Swêdê, ji welatên mayîn werdigirt.

Angorî rapora komîsyona hukukvanan ya ku li ser kuştina Olof Palme hatîye amade kirin, li vira çawa tê dîyar kirin du grup polês ji bo informasyonê derheqa Partîya Karkerên Kurdistanê de berev bikin, di roja 19-10-1986'an de diçin welatên Ewropê(22).

Polêsê Swêdê ne tenê li Ewropê, wusan jî bi polêsê welatên rohilata navîn ve xwestîye pêwendîyan pêk bîne. Ann-Marie Asheden di pirtûka xwe ya bi navê Nêçîra Mêrkujê Olof Palme-Hersê Mehên Pêşîn de dîyar dike wekî seferatxana Swêdê li Şamê, xwestîye înfomasîynê derheqa Kurdan de ji berpirsîyarên Surîyê bistîne, lê belê ew nêzîkî vê yekê nebûne. Dema polês dibîne ji dewleta Surîyê tiştêk dernakeve, vê carê bi îstîhbarata îsrail re pêwendîyan datîne. Per Gahrton di pirtûka bi navê Sîrk Li Swêdê de li ser bûyereke gelek balkêş disekine. Ew dîyar dike wekî di sala 1986'an

-151-

Hans Holmer û Ebbe Carlsson

de berpirsîyara PLO li Swêdê keçeke bi navê Hala Salameh ji Swêdê tê derxistin, ji bo ku hemberî vê yekê ji îstîhbarata îsrail derheqa Kurdan de Informasyonê bi dest bixe(23).

Ev dan-standin, kirîn-firotin di navbera polêsê Swêdê û polêsê Tirkîyê de jî hatîye pêk anîn. Ji bo ku Kurd di kuştina Olof Palme de hevpar bin, navê wan tevî vê bûyerê bibe, polêsê Tirkîyê hertim hewl daye, cedandîye wekî Kurdan Olof Palme kuştîye. Ji bo lingê Kurdan têxin soleke teng, rûmeta wan li Awrûpê ji ortê rakin, ev rêşakirin û desînforsiyonaobi zanetî ji alîyê îstîhbarata Tirkîyê hate belav kirin. Ann-Marie Asheden di pirtûka xwe ya li ser Palme nivîsî de dibeje ku mirovan nikaribû bawerîya xwe bi vê "nêrîna bi çavekî" bianîya.

Ji bo ku li hemû cîhanê Kurd bêrûmet bin, rûreş bin, ji bo ku Kurdan wek civateke terorîze bûyî nîşan bidin, ji alîyê gelek hêzan de hemû metodên desînforsiyonê hatine bi kar anîn. Lars Krantz di pirtûka xwe bi navê Drameke Rastîn de cîh dide nameke anonîm ku bi Kurdî hatîye nivîsandin. Di binê namê de peyvên "Karkerê Kurdîstan" cîh girtîye. Di namê de hukmeta Swêdê ji alîyê "Kurdan" de tê mehkum kirin. Li ser vê namê Lars Krantz dibêje ku ez bawer nakim ku ev nama ji alîyê karkerekî Kurd de hatibe

-152-

Hans Holmer û Ebbe Carlsson

de berpirsîyara PLO li Swêdê keçeke bi navê Hala Salameh ji Swêdê tê derxistin, ji bo ku hemberî vê yekê ji îstîhbarata îsrail derheqa Kurdan de Informasyonê bi dest bixe(23).

Ev dan-standin, kirîn-firotin di navbera polêsê Swêdê û polêsê Tirkîyê de jî hatîye pêk anîn. Ji bo ku Kurd di kuştina Olof Palme de hevpar bin, navê wan tevî vê bûyerê bibe, polêsê Tirkîyê hertim hewl daye, cedandîye wekî Kurdan Olof Palme kuştîye. Ji bo lingê Kurdan têxin soleke teng, rûmeta wan li Awrûpê ji ortê rakin, ev rêşaşkirin û desînformasyonaobi zanetî ji alîyê îstîhbarata Tirkîyê hate belav kirin. Ann-Marie Asheden di pirtûka xwe ya li ser Palme nivîsî de dibeje ku mirovan nikaribû bawerîya xwe bi vê "nêrîna bi çavekî" bianîya.

Ji bo ku li hemû cîhanê Kurd bêrûmet bin, rûreş bin, ji bo ku Kurdan wek civateke terorîze bûyî nîşan bidin, ji alîyê gelek hêzan de hemû metodên desînformasyonê hatine bi kar anîn. Lars Krantz di pirtûka xwe bi navê Drameke Rastîn de cîh dide nameke anonîm ku bi Kurdî hatîye nivîsandin. Di binê namê de peyvên "Karkerê Kurdîstan" cîh girtîye. Di namê de hukmeta Swêdê ji alîyê "Kurdan" de tê mehkum kirin. Li ser vê namê Lars Krantz dibêje ku ez bawer nakim ku ev nama ji alîyê karkerekî Kurd de hatibe

-152-
nivîsandin. Vê namê wek nameke rêşaşkirinê dibîne. Nivîskar di wê bawerîyê de ye ku ev nama ji alîyê kes an jî hêzeke li dijî Kurdan e, hatîye nivîsandin(24). Hakan Hermansson û Lars Wenander di pirtûkeke ku bi hev re amade kirine tê de derheqa çavkanîyên desînformasyonê nimûnekê pêşkêş dikin: "Cihudek dixwaze mêrkujê Olof Palme Felestin be, Tirkek jî dixwaze Kurd be."

```
//  
~7_X~- T-c.  
A',i,j/fr  
( ^  
/l''l',-/l  
'c Ya/£~ - K,rc,/s/c..ne_ . 1  
- <_, J, r\  
/};Ac,rJj,.i /,;;/,,  
c-s.,rt/ZL, d,c/ __ __  
/'"" X'l/f-C d, r,,c/ /ctti'ijc  
hr*<-  
/r>V- 71  
Xc  
/M  
L  
n<fpit-u-f<cL-c_t__ (' .  
'ij i'i/n e__
```


'ifot ... ',
f'nfis h
r /> oi _ ' \ - j-i - w
' H k-'l H/lf)
/? _ ,f./" dirck.4 al^n ^«J('«- j
//-* j , -t>Cij r,i_ OcJfUt
-«-1 d fy.it, f
yt-/Lz_j, /,iy
1 ..<_-.
c/ut/i rn <f h/,nd. />
t-'ljrl J/kiii. / _ Terciiifi'n
f/^c- h,<r d n Uinc-.
t-c_
jXtîLKF kiinfil! 1 //'- M ii Sti. X ^ "-
/O K o T Z i 7 c A I K. ! hj
bL
Z "1 '-!»!* , d a'ihin > - L. r,ii i u ; - , - . - v-- 1 . J^- ' <' " ! -
\y , 'jjurt <_ . T/9N/E K <_ r-i _
/
":-'_"
h cli
/ /} //"/
Xc-/l
-)hc
" - l-c-U, 85. 01 20
0' ' &y-- c />°. //n(
n'c. //-' / jnct i"i.
r"1. ^ Te.h. -\1 //><><
...);;hi<i<'rj°\
/Vc-A i,SC_ -M -
l'M
j <lc n, '_
S) Uc, i e <+'H- o/ / m,r j
/?d:/f
/,,, -f e/o< n'>-_ V c, 1 k. x
i//)_ -
/_ J; i_atr u, -4, /!//;' - //e. i.-tfi <J> /> -/ -"
//, '///rj, J-i
j.i,ui i'i-l jui-fij o< y <_-, -_
. /e_ P» _ /, ', /, lo ~\mi
/i » t n V ;;; (?. , , . < /7 >! i/i _ /<
/C/? A-

>.<</: ,_ -
.-. /-
n.^i-f' ""1 -
/t c >v - i ClîV,/J
C^ F /< r, ' < f ^ G'KTIN.
r-"yr- /,rd. u ,; jlj--\ _
- '---vjû'jr/'îjv.

Nama ku Lars Krantz wek çavkanîke desînformasyonê dihesibîne
-153-

nivîsandin. Vê namê wek nameke rêşaşkirinê dibîne. Nivîskar di
wê bawerîyê de ye ku ev nama ji alîyê kes an jî hêzeke li dijî Kurdan
e, hatîye nivîsandin(24). Hakan Hermansson û Lars Wenander
di pirtûkeke ku bi hev re amade kirine tê de derheqa çavkanîyên
desînformasyonê nimûnekê pêşkêş dikin: "Cihudek dixwaze mêrkujê
Olof Palme Felestin be, Tirkek jî dixwaze Kurd be."

//
~7_X~- T-c.
A',i,j/fr
(^
/l"l'l/,-/l
'c Ya/£~ - K-,rc/,s/c..ne_ . 1
- <_, J, r\
/};Ac,rJj,.i /,;:/,,
c-s.,rt/ZL, d,c/___
/'"" X'l/f-C d, r,,c/ /ctti'ijc
hr* <-
/r>V- 71
Xc
/M
L
n<fpit-u-f<cL-c_t__ (' .
'ij i'i/n e__
'ifot ... ',
f'nfis h
r /> oi _ ' \ - j-i - w
' H k-'l H/lf)
/? _ ,£./" dirck.4 al^n ^«J('«- j
//-* j , -t>Cij r,i_ OcJfUt
-«-1 d fy.it, f
yt-/Lz_j, /,iy
1 ..<_ _.

c/ut/i rn <f h/,nd. />
t-i'ljrl J/kiii. / _ Terciifi'n
f/^c- h,<r d n Uinc-.
t-c_
jXtîLKF kiinfil! 1 //'- M ii Sti. X ^ "-
/O K o T Z i 7 c A I K. ! hj
bL
Z "1 '-!»!* , d a'ihin > - L. r,ii i u ; - , - . - v-- 1 . J^- ' < ' ! -
\y ,'jjurt <_ . T/9N/E K <_ r-i _
/
":' _ "
h cli
/ /} / " /
Xc- / l
-)hc
" - l-c-U, 85. 01 20
0' ' &y-- c />°./ /n(
n'c. //-' / jnct i"i.
r"1. ^ Te.h. -\1 //><><
...);;hi<i<'rJ^\
/Vc-A i,SC_ -M -
l'M
j <lcn, '_
S) Uc, i e <+'H- o / / m,r j
/?d:/f
/,,, -£ e/o< n'>- _ V c, 1 k. x
i /) _ . -
/_ J; i _atr u, -4, /!//;' - //e. i.-tfi <J> /> - / -"
//, / / / rj, J-i
j.i,ui i'i-l jui-fij o< y <_ , - _
./e_ P» _ /, ', /, lo ~\mi
/i » t n V ;:, (?. , , . < /7 >! i/i _ /<
/C /? A-
>.<< /: , _
.-. _ / - .
n.^i-f" ""1 -
/t c >v - i ClîV, /J
C^ F /< r, ' < f ^ G'KTIN.
r-"yr- /,rd. u ; ; jlj--\ _
- ' -...-vjû'jr/'jv.

Nama ku Lars Krantz wek çavkanîke desînformasiyonê dihesibîne

-153-

VII

Bi kurtî ji alîyê gelek kes û hêzan de Kurd wek mêrkujê Olof Palme hatin nîşandin. Çima Kurd ne netewekî din? Bersîva vê pirsê ji alîyê gelek nivîskarên Swêdî yên navdar de hatin dayîn, wek Jan Myrdal, Olof Lagercrantz, Jan Guillou, Per Gahrton...Angorî Jan Myrdal mirov nikaribû Cihud wek mêrkujê Palme nîşan bida, ji ber ku Amerîka li pişta wan e. Erebb jî nedibûn, ji ber ku bi petrolê ve serê wanê têteta belayê. Paşê Myrdal di vê nivîsara xwe de van tiştan dibêje: "Dostên Kurdan yê xurt tunin. Bi Kurdan ve mirov çî bixwaze dikare bike. Kes li pişta wan tune" (25). Olof Lagercrantz di nivîsara xwe ya ni navê Ms. Vladimir û Kurd de van bawerîyê Myrdal hevpar dike: "Tu milletek tune ye doza Kurdan bike" (26). Jan Guillou jî Kurdan "Grubeke bê alîkarîya poiîtîk" (27) bi nav dike. Hemû ev bawerî sedemên hilbijartina mêrkujê Palme ji nav Kurdan gelek baş dîyar dikin. Di rohilata navîn de heta ku Kurd nebin faktorekî pîvanê, bê guman li dijî Kurdan mercên kampanyên neçê, negatîf hertim hene. Bo vê yekê jî şkandina bandûra motîfa terorê di nav raya cîhanê de ji bo Kurdan pêwîstî û karekî giring e. Kes wan rûsipî neke jî, ew dikarin qet nebe xwe xwe rûsipî bikin. Kurd pêwîst e nehêlin çek-sîlahên wan yê inforasyonê pas bibin. Li dijî hemû çavkanî û êrîşên desînforasyonê pêwîst e xwe biparêz in. Ji ber vê yekê jî "Edebîyata Olof Palme" ji bo Kurdan mîsaleke gelek rênîşandar e. Romana Ebbe Carlsson ya ku li van dawîyan bi navê Cendekê Di Sandoqê De çap bû, di vê romanê de terorîzma biyanîyan li Swêdê tê mehkum kirin, Ebbe Carlsson di vê romana xwe de gelek di bin tesîra skandalên xwe de maye. Roman serpêhatîya wî bi xwe ye. Romanê de car-carna navê Kurdan jî derbas dibe wek "nêçîreke kevn" ..(28). Di sala 1991'an de vê carê romaneke Jan - Henring Barrling li ser Kurdan hate weşandin. Çawa tê zanîn Barrling jî tevî skandala Ebbe Carlsson bûye. Roman, wek "romana terorê" hatîye bi nav kirin, tê de serpêhatîya rêxistineke bi navê NLP heye ku kar xebat û tekoşîna xwe li ser hîmên terorê ava kirîye. Nivîskar her çiqas navê Partîya Karkerên Kurdistanê dîrek nade jî, lê belê ji bûyerên romanê, navên mêrxasan yê berovajî (Kim, Amen, Brusen, Hali, Bakli, Taver, Daza) tê fem kirin ku wî ev partî (PKK) ji xwe re kirîye malzeme. Di çend cîhên romanê de nivîskar Kurdan wek elementekî terorê dihesibîne (29).

Navê Kurdan heta niha di nav çend romanên krîmînal de derbaz bûye, ez bawer nakim ku ev romana Ebbe Carlsson û Barrling di vî warî de romanên dawîn in. Ev kampanyê demekê dîsa bajo.

-154-

VII

Bi kurtî ji alîyê gelek kes û hêzan de Kurd wek mêrkujê Olof Palme hatin nîşandin. Çima Kurd ne netewekî din? Bersîva vê pirsê ji alîyê gelek nivîskarên Swêdî yên navdar de hatin dayîn, wek Jan Myrdal, Olof Lagercrantz, Jan Guillou, Per Gahrton...Angorî Jan Myrdal mirov nikaribû Cihud wek mêrkujê Palme nîşan bida, ji ber ku Amerîka li pişt wan e. Ereb jî nedibûn, ji ber ku bi petrolê ve serê wanê têteta belayê. Paşê Myrdal di vê nivîsara xwe de van tiştan dibêje: "Dostên Kurdan yên xurt tunin. Bi Kurdan ve mirov çî bixwaze dikare bike. Kes li pişt wan tune" (25). Olof Lagercrantz di nivîsara xwe ya ni navê Ms. Vladimir û Kurd de van bawerîyê Myrdal hevpar dike: "Tu milletek tune ye doza Kurdan bike" (26). Jan Guillou jî Kurdan "Grubeke bê alîkarîya poiîtîk" (27) bi nav dike. Hemû ev bawerî sedemên hilbijartina mêrkujê Palme ji nav Kurdan gelek baş dîyar dikin. Di rohilata navîn de heta ku Kurd nebin faktorekî pîvanê, bê guman li dijî Kurdan mercên kampanyên neçê, negatîf hertim hene. Bo vê yekê jî şkandina bandûra motîfa terorê di nav raya cîhanê de ji bo Kurdan pêwîstî û karekî giring e. Kes wan rûsipî neke jî, ew dikarin qet nebe xwe xwe rûsipî bikin. Kurd pêwîst e nehêlin çek-sîlahên wan yên înforsasyonê pas bibin. Li dijî hemû çavkanî û êrîşên desînforsasyonê pêwîst e xwe biparêz in. Ji ber vê yekê jî "Edebîyata Olof Palme" ji bo Kurdan mîsaleke gelek rênîşandar e. Romana Ebbe Carlsson ya ku li van dawîyan bi navê Cendekê Di Sandoqê De çap bû, di vê romanê de terorîzma biyanîyan li Swêdê tê mehkum kirin, Ebbe Carsson di vê romana xwe de gelek di bin tesîra skandalên xwe de maye. Roman serpêhatîya wî bi xwe ye. Romanê de car-carna navê Kurdan jî derbas dibe wek "nêçîreke kevn" ..(28). Di sala 1991'an de vê carê romaneke Jan - Henring Barrling li ser Kurdan hate weşandin. Çawa tê zanîn Barrling jî tevî skandala Ebbe Carlsson bûye. Roman, wek "romana terorê" hatîye bi nav kirin, tê de serpêhatîya rêxistineke bi navê NLP heye ku kar xebat û tekoşîna xwe li ser hîmên terorê ava kirîye. Nivîskar her çiqas navê Partîya Karkerên Kurdistanê dîrek nade jî, lê belê ji bûyerên romanê, navên mêrxasan yên berovajî (Kim, Amen, Brusen, Hali, Bakli, Taver, Daza) tê fem kirin ku wî ev partî (PKK) ji xwe re kirîye malzeme. Di çend cîhên romanê de nivîskar Kurdan wek elementekî terorê dihesibîne (29). Navê Kurdan heta niha di nav çend romanên krîmînal de derbaz bûye, ez bawer nakim ku ev romana Ebbe Carlsson û Barrling di vî warî de romanên dawîn in. Ev kampanyê demekê dîsa bajo.

-154-

Piştî kuştina Palme rewşa Kurdan bûyera Alfred Dreyfus li Fransê tîne bîra mirovan. Dreyfus bi xwe Cihud bû, di sala 1894'an

de wek zabitekî ji ber "xayintîyê" tê girtinê. Kesekî bi namus û tu gunekî wî jî tune bû. Her tiştê wî ji dêst hate girtin û Fransayê ew sirgunî Adaya Şeytîn kir. Cara pêşîn di sala 1906'an de hat dîtinê ku tu gunekî wî tune ye û hate berdanê. Bûyera Dreyfus li Fransê bû sedemê guhartinên mezin di nav sîstema adaletê de. Ew piştî 12 salan hate rûspî kirin, lê belê rûreşîya Fransê di vê babetê de li hemû cîhanê bû skandaleke mezin. Kurdên ku bûn "Cihudên Swêdê" çi wextî gelo dikarin bên rûspî kirin? Bersîva vê pirsê bi zuhabûn û çimiqîna çavkanîyên desînformasyonê ve girêdayî ye. Ev yeka jî perçekî bi xurtbûna Kurdan û zêdebûna dostên wan ve girêdayî ye.

ÇAVKANÎ:

- 1) Juristkommissionens rapport om handelserna efter mordet pa statsminister Olof Palme, SUO, Stockholm, 1987, del 1:193, del 2:336
- 2) Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet pa Olof Palme, SOU, Stockholm, 1988, rûp.219.
- 3) Sapo-Sakeretspolisens inriktning och organisation-Delbetankande av Sapo-kommitten, SOU, Stockholm, 1988, rûp.267.
- 4) Palme Rapporten-Förhören och dokumenten kring pa statsministern, redaktör:Erik Magnusson, Lund, 1989, rûp.448.
- 5) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990, rûp.401.
- 6) Jan Guillou & Marina Stagh, Irak-Den nya Arabien, Stockholm, 1977, rûp.310.
- 7) Svensk journalistik om Kurder, Intervju med Jan Guillou, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.9, 1987.
- 8) Erik Magnusson, Maktkamp om SAPO, Eslöv, 1989, rûp.128.
- 9) Chris Mosey, Sverige och mordet pa Olof Palme, Stockholm, 1989 rûp.17.
- 10) Wilhelm Agrell, Nationen söker en mördare, Stockholm, 1990, rûp.102.
- 11) Jag och Palme mordet av "33-aringen", Stockholm, 1988, rûp.59.
- 12) Ann-Marie Asheden, Jakten pa Olof Palmes Mördare-De tre första manaderna, Stockholm, 1987, rûp.52.
- 13) Sven Aner, Polisspåret, Göteborg, 1988, rûp.16.
- 14) Thomas Kanger, Mordet pa Olof Palme, Stockholm, 1987, rûp.93-164.
- 15) Hans Holmer, Olof Palme ar skjuten, Stockholm, 1988, rûp.238.
- 16) Ebbe Carlsson affaren-Ett svenst Watergate?, En intervjubok av Anders Lindberg och Per Rudberg, Stockholm, 1988, rûp.84.

Piştî kuştina Palme rewşa Kurdan bûyera Alfred Dreyfus li Fransê tîne bîra mirovan. Dreyfus bi xwe Cihud bû, di sala 1894'an de wek zabitekî ji ber "xayintîyê" tê girtinê. Kesekî bi namus û tu gunekî wî jî tune bû. Her tiştê wî ji dêst hate girtin û Fransayê ew sirgunî Adaya Şeytîn kir. Cara pêşîn di sala 1906'an de hat dîtinê ku tu gunekî wî tune ye û hate berdanê. Bûyera Dreyfus li Fransê bû sedemê guhartinên mezin di nav sîstema adaletê de. Ew piştî 12

salan hate rûspî kirin, lê belê rûreşîya Fransê di vê babetê de li hemû cîhanê bû skandaleke mezin. Kurdên ku bûn "Cihudên Swêdê" çi wextî gelo dikarin bên rûspî kirin? Bersîva vê pirsê bi zuhabûn û çimiqîna çavkanîyên desînformasyonê ve girêdayî ye. Ev yeka jî perçekî bi xurtbûna Kurdan û zêdebûna dostên wan ve girêdayî ye.

ÇAVKANÎ:

- 1) Juristkommissionens rapport om handelserna efter mordet pa statsminister Olof Palme, SUO, Stockholm, 1987, del 1:193, del 2:336
- 2) Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet pa Olof Palme, SOU, Stockholm, 1988, rûp.219.
- 3) Sapo-Sakeretspolisens inriktning och organisation-Delbetankande av Sapo-kommitten, SOU, Stockholm, 1988, rûp.267.
- 4) Palme Rapporten-Förhören och dokumenten kring pa statsministern, redaktör:Erik Magnusson, Lund, 1989, rûp.448.
- 5) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990, rûp.401.
- 6) Jan Guillou & Marina Stagh, Irak-Den nya Arabien, Stockholm, 1977, rûp.310.
- 7) Svensk journalistik om Kurder, Intervju med Jan Guillou, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.9, 1987.
- 8) Erik Magnusson, Maktkamp om SAPO, Eslöv, 1989, rûp.128.
- 9) Chris Mosey, Sverige och mordet pa Olof Palme, Stockholm, 1989 rûp.17.
- 10) Wilhelm Agrell, Nationen söker en mördare, Stockholm, 1990, rûp.102.
- 11) Jag och Palme mordet av "33-aringen", Stockholm, 1988, rûp.59.
- 12) Ann-Marie Asheden, Jakten pa Olof Palmes Mördare-De tre första manaderna, Stockholm, 1987, rûp.52.
- 13) Sven Aner, Polissparet, Göteborg, 1988, rûp.16.
- 14) Thomas Kanger, Mordet pa Olof Palme, Stockholm, 1987, rûp.93-164.
- 15) Hans Holmer, Olof Palme ar skjuten, Stockholm, 1988, rûp.238.
- 16) Ebbe Carlsson affaren-Ett svenst Watergate?, En intervjubok av Anders Lindberg och Per Rudberg, Stockholm, 1988, rûp.84.
- 17) Bo G Andersson och Bjarne Stenquist, Vapen Smugglarna, Stockholm, 1988, rûp.273.
- 18) Erik Magnusson, Maktkamp om SAPO, rûp.212.
- 19) Carl Lidbom, Ett uppdrag, Stockholm, 1990, rûp.39.
- 20) Carl Persson, Utan omsvep-Ett liv i maktens centrum, Stockholm, 1990, rûp.456.
- 21) Hakan Hermansson & Lars Wenander, Uppdrag: Olof Palme, Stockholm, 1987, rûp.192.
- 22) Juristkommissionens rapport, Del:2, rûp.271.
- 23) Per Gahrton, Cirkus Sverige-Fran IB aflaren till Ebbe Skandalen, 1988, rûp.119.
- 24) Lars Krantz, Ett verkligt drama, Göteborg, 1987, rûp.260.

- 25) Pressröster om polisjakten på Kurder, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.8, 1987.
- 26) Olof Lagercrantz, Ms Vladimir och kurderna, Dagens Nyheter 14-2-1987.
- 27) Jan Guillou, Asikter, Stockholm, 1990, rûp.224.
- 28) Ebbe Carlsson, Liket i ladan, Stockholm, 1991.
- 29) Jan-Henrik Barrling, Grasrotan, Stockholm, 1991.
- 156-
- 17) Bo G Andersson och Bjarne Stenquist, Vapen Smugglarna, Stockholm, 1988, rûp.273.
- 18) Erik Magnusson, Maktkamp om SAPO, rûp.212.
- 19) Carl Lidbom, Ett uppdrag, Stockholm, 1990, rûp.39.
- 20) Carl Persson, Utan omsvep-Ett liv i maktens centrum, Stockholm, 1990, rûp.456.
- 21) Hakan Hermansson & Lars Wenander, Uppdrag: Olof Palme, Stockholm, 1987, rûp.192.
- 22) Juristkommissionens rapport, Del:2, rûp.271.
- 23) Per Gahrton, Cirkus Sverige-Fran IB aflaren till Ebbe Skandalen, 1988, rûp.119.
- 24) Lars Krantz, Ett verkligt drama, Göteborg, 1987, rûp.260.
- 25) Pressröster om polisjakten på Kurder, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.8, 1987.
- 26) Olof Lagercrantz, Ms Vladimir och kurderna, Dagens Nyheter 14-2-1987.
- 27) Jan Guillou, Asikter, Stockholm, 1990, rûp.224.
- 28) Ebbe Carlsson, Liket i ladan, Stockholm, 1991.
- 29) Jan-Henrik Barrling, Grasrotan, Stockholm, 1991.

-156-

Lîsteke Çavkanîyên Bi Swêdî Li Ser Kurdan:

-BÎBLOGRAFYA Lîsteke

Çavkanîyên Bi Swêdî Li Ser Kurdan:

-BÎBLOGRAFYA-

BÎBLOGRAFYA:

- 1) C. P. von Heidenstam, Nagra underrättelser samlade under resa ifran Turkiet och Persien, Uppsala, 1825.
- 2) J. Morier, Hadji Baba fran Ispahan, Stockholm, 1825.
- 3) J. Morier, Ayesha eler den sköna flickan i Kars, Stockholm, 1836.
- 4) Moritz Wagner, Resa til Persien och Kurdernas land, Örebro, 1853.
- 5) Fredrika Bremer, Lifvet i gamla världen - Dagboksanteckningar under resor i söder och Österland, fjerde delen, Stockholm-Uppsala, 1861.
- 6) Georg August Wallins Reseanteckningar fran Orienten, Helsingfors, 1966.
- 7) Dr. Esaias Tegner, Ninives och Babylons kilskriffter, Stockholm, 1875.

- 8) Fr. von Hellwald och L. C. Beck, Turkiet- Bilder och skildringar fran alla delar af den Osmaniska Riket, Stockholm, 1878.
- 9) A. v. Schweiger-Lerchenfeld, Orienten, Stockholm, 1883.
- 10) N.F. Höjjer, Kurderna-En tafla fran paradiset bygder, Ansgarius, Stockholm, 1889.)
- 11) Alexis Kuylenstjerna, Mina resor i Orienten, Stockholm, 1900.
- 12) Maria Anholm, Jesiderna (Djavelstrykare, Stockholm, 1902.
- 13) A.P. Larsson, Tjugufem ar i Ryssland - Missionar N.R. Höjijers erfarenheter och afventyr under sin verksamhet bland Ryssar, Tatarer, Armenier, Kurder, Perser, Turkar, Kineser med flera östern folk, Stockholm, 1905.
- 14) Maria Anholm, Det dödsdömda folkets saga, Stockholm, 1906.
- 15) Birger Mörner, Under halfmanen, Stockholm, 1906.
- 16) Karl May , Genom öknen, Stockholm, 1907.
- 17) Karl May, Genom vilda Kurdistan, Stockholm, 1907.
- 18) Elin Sundvall, En resa bland Kurderna i Persien, Ansgarius, Stockholm, 1908.
- 19) Sven Hedin, Öfver land till Indien, genom Persien, Seistan och Belurjistan, Stockholm, 1910.
- 20) Alexis Kuylenstierna, Aventyr bland Turkar och Araber, Stockholm, 1912.
- 21) Carl Ramberg, Profetens söner - Bilder fran Turkiet, Göteborg, 1912.
- 22) Sven Hedin, Bagdad, Babylon, Ninive, Stockholm, 1917.
- 23) M. Piranjan, Blod och tarar - Armeniernas lidanden i Turkiet, Stockholm, 1917.
- 24) HJ. Pravitz, Fran Persien i stilje och storm, Stockholm, 1918.
- 25) Marika Stjernstedt, Armeniernas fruktansvarda lage, Stockholm, 1917.

-157-

BÎBLOGRAFYA:

- 1) C. P. von Heidenstam, Nagra underrattelser samlade under resa ifran Turkiet och Persien, Uppsala, 1825.
- 2) J. Morier, Hadji Baba fran Ispahan, Stockholm, 1825.
- 3) J. Morier, Ayesha eler den sköna flickan i Kars, Stockholm, 1836.
- 4) Moritz Wagner, Resa til Persien och Kurdernas land, Örebro, 1853.
- 5) Fredrika Bremer, Lifvet i gamla verlden - Dagboksanteckningar under resor i söder och Österland, fjerde delen, Stockholm-Uppsala, 1861.
- 6) Georg August Wallins Reseanteckningar fran Orienten, Helsingfors, 1966.
- 7) Dr. Esaias Tagner, Ninives och Babylons kilskrifter, Stockholm, 1875.
- 8) Fr. von Hellwald och L. C. Beck, Turkiet- Bilder och skildringar fran alla delar af den Osmaniska Riket, Stockholm, 1878.
- 9) A. v. Schweiger-Lerchenfeld, Orienten, Stockholm, 1883.
- 10) N.F. Höjjer, Kurderna-En tafla fran paradiset bygder, Ansgarius, Stockholm, 1889.)

- 11) Alexis Kuylenstjerna, Mina resor i Orienten, Stockholm, 1900.
  - 12) Maria Anholm, Jesiderna (Djavelstrykare, Stockholm, 1902.
  - 13) A.P. Larsson, Tjugufem ar i Ryssland - Missionar N.R. Höijers erfarenheter och afventyr under sin verksamhet bland Ryssar, Tatarer, Armenier, Kurder, Perser, Turkar, Kineser med flera östern folk, Stockholm, 1905.
  - 14) Maria Anholm, Det dödsdömda folkets saga, Stockholm, 1906.
  - 15) Birger Mörner, Under halfmanen, Stockholm, 1906.
  - 16) Karl May, Genom öknen, Stockholm, 1907.
  - 17) Karl May, Genom vilda Kurdistan, Stockholm, 1907.
  - 18) Elin Sundvall, En resa bland Kurderna i Persien, Ansgarius, Stockholm, 1908.
  - 19) Sven Hedin, Öfver land till Indien, genom Persien, Seistan och Belurjistan, Stockholm, 1910.
  - 20) Alexis Kuylenstierna, Aventyr bland Turkar och Araber, Stockholm, 1912.
  - 21) Carl Ramberg, Profetens söner - Bilder fran Turkiet, Göteborg, 1912.
  - 22) Sven Hedin, Bagdad, Babylon, Ninive, Stockholm, 1917.
  - 23) M. Piranjan, Blod och tarar - Armeniernas lidanden i Turkiet, Stockholm, 1917.
  - 24) HJ. Pravitz, Fran Persien i stilje och storm, Stockholm, 1918.
  - 25) Marika Stjernstedt, Armeniernas fruktansvarda lage, Stockholm, 1917.
- 157-
- 26) E.J. Larsson, Vid Ararats fot - Skildringar fran Svenska Missionsförbundet 35-aringa verksamhet i Kaukasien, Stockholm, 1919.
  - 27) Amalia Lange, Ett blad ur Armeniernas historia, Stockholm, 1920.
  - 28) Karl May, Bland kurdiska rövare, Stockholm, 1928.
  - 29) Karl May, Bland kurdiska sjuvar, Stockholm, 1928.
  - 30) L.E. Högberg, Bland Persiens Muhammedaner, Stockholm, 1920.
  - 31) Dorothy Milis, Bortom Bosporen, Stockholm, 1926.
  - 32) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, Stockholm, 1927.
  - 33) Ludvig Nordström, Varlds-Sverige, Stockholm, 1928.
  - 34) Maria Anholm, Jesiderna - Ett folk i mörker, Jönköping, 1930.
  - 35) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930.
  - 36) John Frödin, En resa genom Turkiet, Uppsala, 1931.
  - 37) D. Alcock, Vid Eufrats strander, Stockholm, 1931.
  - 38) Rutger Essen, Asien i Dag, Stockholm, 1931.
  - 39) Rosita Forbes, Kvinnor som kallas vilda, Stockholm, 1935.
  - 40) John Frödin, En resa genom östra Turkiet, Uppsala, 1936.
  - 41) Frederick Davis Greene, M.A., Korset och halfmanen eler Turkarnas grymheter i Armenien, Chicago, 19?.
  - 42) Stefan Szende och Ladislaus Stern, Turkiet - nyckellandet i Orienten, Stockholm, 1940.

- 43) Elgin Groseclose, Ararat, Stockholm, 1940.
- 44) Theodor Werner, Turkiet - Kampen kring det nya Turkiets grundare, Stockholm, 1941.
- 45) Peter de Hemmer Gudme, Framre Orienten och stormakterna, Stockholm, 1941.
- 46) Davit Norlin, Landet mellan Öst och vast, Stockholm, 1942.
- 47) T.E. Lavrence av Arabien - En antologi, urval och inledning av Gunnar Olinder, Stockholm, 1942.
- 48) E. af. Wirsén, Minnen från fred och krig, Stockholm, 1942.
- 49) Robert Fur, Nineve tur och retur, Stockholm, 1945.
- 50) Imam Raguza Kaukasiska folk sagor, Helsingfors, 1945.
- 51) Freya Stark, Öst och vast, Stockholm, 1946.
- 52) John Frödin, Turkiska Armenien och Kurdistan, Uppsala, 1948.
- 53) Elly Jannes, Österland - Resa i Turkiet, Irak och Iran, Stockholm, 1949.
- 54) James Aldridge, Diplomaten, Stockholm, 1951.
- 55) T.J. Arne, Svenskarna och Österlandet, Stockholm, 1952.
- 56) Astrid Estberg, Marianne i Mesopotamien, Stockholm, 1954.
- 57) Xenofon, Anabasis - De tiotusenendes berättelse, Tammerfors, 1954.
- 58) Agne Hamrin, Resa bland rebeller - Persiskt panorama, Stockholm, 1955.
- 59) Davit Norlin, Under halvmanens skugga, Stockholm, 1958.
- 158-
- 26) E.J. Larsson, Vid Ararats fot - Skildringar från Svenska Missionsförbundet 35-åriga verksamhet i Kaukasien, Stockholm, 1919.
- 27) Amalia Lange, Ett blad ur Armeniernas historia, Stockholm, 1920.
- 28) Karl May, Bland kurdiska rövare, Stockholm, 1928.
- 29) Karl May, Bland kurdiska sjuvar, Stockholm, 1928.
- 30) L.E. Högberg, Bland Persiens Muhammedaner, Stockholm, 1920.
- 31) Dorothy Milis, Bortom Bosporen, Stockholm, 1926.
- 32) Wilh. Sarwe, Bland Rysslands folk, Stockholm, 1927.
- 33) Ludvig Nordström, Världens-Sverige, Stockholm, 1928.
- 34) Maria Anholm, Jesiderna - Ett folk i mörker, Jönköping, 1930.
- 35) Alma Johansson, Ett folk i landsflykt, Stockholm, 1930.
- 36) John Frödin, En resa genom Turkiet, Uppsala, 1931.
- 37) D. Alcock, Vid Eufrats stränder, Stockholm, 1931.
- 38) Rutger Essen, Asien i Dag, Stockholm, 1931.
- 39) Rosita Forbes, Kvinnor som kallas vilda, Stockholm, 1935.
- 40) John Frödin, En resa genom östra Turkiet, Uppsala, 1936.
- 41) Frederick Davis Greene, M.A., Korset och halvmanen eller Turkarnas grymheter i Armenien, Chicago, 19?.
- 42) Stefan Szende och Ladislaus Stern, Turkiet - nyckellandet i Orienten, Stockholm, 1940.

- 43) Elgin Groseclose, Ararat, Stockholm, 1940.
  - 44) Theodor Werner, Turkiet - Kampen kring det nya Turkiets grundare, Stockholm, 1941.
  - 45) Peter de Hemmer Gudme, Framre Orienten och stormakterna, Stockholm, 1941.
  - 46) Davit Norlin, Landet mellan Öst och vast, Stockholm, 1942.
  - 47) T.E. Lavrence av Arabien - En antologi, urval och inledning av Gunnar Olinder, Stockholm, 1942.
  - 48) E. af. Wirsén, Minnen från fred och krig, Stockholm, 1942.
  - 49) Robert Fur, Nineve tur och retur, Stockholm, 1945.
  - 50) Imam Raguza Kaukasiska folk sagor, Helsingfors, 1945.
  - 51) Freya Stark, Öst och vast, Stockholm, 1946.
  - 52) John Frödin, Turkiska Armenien och Kurdistan, Uppsala, 1948.
  - 53) Elly Jannes, Österland - Resa i Turkiet, Irak och Iran, Stockholm, 1949.
  - 54) James Aldridge, Diplomaten, Stockholm, 1951.
  - 55) T.J. Arne, Svenskarna och Österlandet, Stockholm, 1952.
  - 56) Astrid Estberg, Marianne i Mesopotamien, Stockholm, 1954.
  - 57) Xenofon, Anabasis - De tiotusenendes berättelse, Tammerfors, 1954.
  - 58) Agne Hamrin, Resa bland rebeller - Persiskt panorama, Stockholm, 1955.
  - 59) Davit Norlin, Under halvmanens skugga, Stockholm, 1958.
- 158-
- 60) Barbro Karabuda, Turkiet - mitt andra hemland, Stockholm, 1959.
  - 61) Michael Carroll, Persiskt tehus, Stockholm, 1959.
  - 62) Barbro Karabuda, Öster om Eufrat - I Kurdernas land, Stockholm, 1960.
  - 63) Erik Nyblom, Kurdistan - Trumfkort eller hjarnspöke i Mellersta Östern?, Svensk Tidskrift, argang XLVI, 1959.
  - 64) Thorkild Hansen, Det lyckliga Arabien - En forskningsfärd 1761-1767, Stockholm, 1964.
  - 65) Bengt Thordeman, Marco Polos resor i Asien, Stockholm, 1964.
  - 66) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965.
  - 67) Barbro Karabuda, Rosenkullen, Stockholm, 1966.
  - 68) Kurderna - Ett folk utan stat, Aktuell manuskarta - Kommenterhafte, Stockholm, 1966.
  - 69) Det glömda kriget - Rapport från Irakiska Kurdistan utgiven av Svenska Kurdkomitten, Stockholm, 1967.
  - 70) Barbro Karabuda, Ankagelser - Ett politiskt reportage från Turkiet, Stockholm, 1968.
  - 71) Gunnar Ekelöf, Partitur, Stockholm, 1969.
  - 72) Christer Boucht, Turkiska marschen, Helsingfors, 1970.
  - 73) Rune Lamborn, Kurderna - Folket utan land, Stockholm, 1970.

- 75) Anders Kûng - Olof G. Tandberg, Jordens förtryckta - etniska minoriteter i världen, Stockholm, 1970.
- 76) Mahmut Baksi, Den Kurdiska fragan i Turkiet, Stockholm, 1974.
- 77) Yasar Kemal, Ararats bergets legend - En karlekshistoria, Stockholm, 1974.
- 78) Irmelin Sandman Lilius, Kapten Grunnstedt, Stockholm, 1974.
- 79) Tord Wallström, Bergen ar vara enda vanner - Ett reportage fran Kurdistan, Stockholm, 1975.
- 80) Mahmut Baksi, Sma slavar, Stockholm, 1975.
- 81) Miklos Gulyas, Kurderna och biblioteken - Lidingö Statsbiblioteket, Stockholm, 1975?
- 82) Eva Arrander, Gunnel Arvidson, Ruth Arvidson, Elizabeth Axelsson, Lillemor Eklund, Kurderna, Boras, 1975.
- 83) Mahmut Baksi, Hörru'du, Stockholm, 1976.
- 84) George Halban, Malik-Vargen, Stockholm, 1976,
- 85) Jan Guillou & Marina Stagh, Irak - Det nya Arabien, Stockholm, 1977.
- 86) Mahmut Baksi, Ihsans barn, Stockholm, 1977.
- 87) Yasar Kemal, Mordet pa smedernas torg, Stockholm, 1977.
- 88) Thomas Lagerström, Flykten fran Kerboran, Stockholm, 1978.
- 89) Mahmut Baksi & Elin Clason, Zozan, Stockholm, 1978.
- 90) Mahmut Baksi, Hasan Aga, Stockholm, 1978.
- 159-
- 60) Barbro Karabuda, Turkiet - mitt andra hemland, Stockholm, 1959.
- 61) Michael Carroll, Persiskt tehus, Stockholm, 1959.
- 62) Barbro Karabuda, Öster om Eufrat - I Kurdernas land, Stockholm, 1960.
- 63) Erik Nyblom, Kurdistan - Trumfkort eler hjarnspöke i Mellersta Östern?, Svensk Tidskrift, argang XLVI, 1959.
- 64) Thorkild Hansen, Det lyckliga Arabien - En forskningsfard 1761-1767, Stockholm, 1964.
- 65) Bengt Thordeman, Marco Polos resor i Asien, Stockholm, 1964.
- 66) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965.
- 67) Barbro Karabuda, Rosenkullen, Stockholm, 1966.
- 68) Kurderna - Ett folk utan stat, Aktuell manadskarta - Kommenterhafte, Stockholm, 1966.
- 69) Det glömda kriget - Rapport fran Irakiska Kurdistan utgiven av Svenska Kurdkomitten, Stockholm, 1967.
- 70) Barbro Karabuda, Ankagelser - Ett politiskt reportage fran Turkiet, Stockholm, 1968.
- 71) Gunnar Ekelöf, Partitur, Stockholm, 1969.
- 72) Christer Boucht, Turkiska marschen, Helsingfors, 1970.
- 73) Rune Lamborn, Kurderna - Folket utan land, Stockholm, 1970.

- 75) Anders Kûng - Olof G. Tandberg, Jordens förtryckta - etniska minoriteter i världen, Stockholm, 1970.
- 76) Mahmut Baksi, Den Kurdiska fragan i Turkiet, Stockholm, 1974.
- 77) Yasar Kemal, Ararats bergets legend - En karlekshistoria, Stockholm, 1974.
- 78) Irmelin Sandman Lilius, Kapten Grunnstedt, Stockholm, 1974.
- 79) Tord Wallström, Bergen ar vara enda vanner - Ett reportage fran Kurdistan, Stockholm, 1975.
- 80) Mahmut Baksi, Sma slavar, Stockholm, 1975.
- 81) Miklos Gulyas, Kurderna och biblioteken - Lidingö Statsbiblioteket, Stockholm, 1975?
- 82) Eva Arrander, Gunnel Arvidson, Ruth Arvidson, Elizabeth Axelsson, Lillemor Eklund, Kurderna, Boras, 1975.
- 83) Mahmut Baksi, Hörru'du, Stockholm, 1976.
- 84) George Halban, Malik-Vargen, Stockholm, 1976,
- 85) Jan Guillou & Marina Stagh, Irak - Det nya Arabien, Stockholm, 1977.
- 86) Mahmut Baksi, Ihsans barn, Stockholm, 1977.
- 87) Yasar Kemal, Mordet pa smedernas torg, Stockholm, 1977.
- 88) Thomas Lagerström, Flykten fran Kerboran, Stockholm, 1978.
- 89) Mahmut Baksi & Elin Clason, Zozan, Stockholm, 1978.
- 90) Mahmut Baksi, Hasan Aga, Stockholm, 1978.
- 159-
- 91) Paul Theroux, Den stora jarnsvagsbasaren - med tag genom Asien, Stockholm, 1979.
- 92) Mahmut Baksi & Elin Clason, Kurdistan - Om förtryck och befrielsekamp, Stockholm, 1979.
- 93) Ahmed Cantekin, Turkiets inre koloni-Kurdistan. Stockholms Universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1979.
- 94)Cumhur Guz, Det osmanska införlivandet av Kurdistan. Lunds universitet. Ekonomiska-historiska institutionen Ht 1979
- 95) Khandan Jamil & Britt Lundberg, Svenska-Kurdiska. En jamförelse, Köping, 1979.
- 96) Mem och Zin, översattning fran engelska: Robert Aftan med inledning av Gisbert Janicke, Helsingfors, 1980.
- 97) Ulf Björklund, Fran ofard till valfard, Stockholm, 1980.
- 98) Marianna Bukrin, Etnisk-Turk, Turk eler Kurd? -En studie av en kulturkonflikt mellan etniska turkar och kurder fran Turkiet pa neutral mark, Göteborgs universitet, 1980.
- 99) Information om Kurdistan utgiven av Kurdiska Solidaritets-Kommitten, nr.I /1980.
- 100)Alar Kuutmann, Flyktingar i Uppsala. Internationella namnden, Uppsala, 1980.

- 100) Ahmet Cantekin, Kurder - dömda till förtryck. Stockholms universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1980.
- 101) Anders Rundwall & Bertil Hagert, Adoptivbarn i Gammalsvenskby - Ett reportage om Svenskbyboarna, Stockholm, 1981.
- 101) Mehmet Emin Bozarslan, Rapport om den Kurdiska invandrargruppen i Sverige, Baros, 1981.
- 102) Eva Nyberg, Iran - 1 kamp med det förflutna, Stockholm, 1981.
- 103) Svensk-Kurdisk ordlista, översättning av Reso Zilan, Stockholm, 1981.
- 104) Gunnar Jarring, Memoarer 1939-1952, Stockholm, 1981.
- 105) Margareta Andersson, En Kurdisk grammatik, LFI-nytt 5/1981.
- 106) Orvar Hjelm, Kurder, Statens Invandrarverket, 1982.
- 107) Dr Ahmed Al-Shahi, Kurder- Syrien, Turkiet, Sovjetunionen, Iran och Irak, Jordens Folk-Mindre Asien, Centralasien, Stockholm, 1982.
- 108) Alar Kuutmann, Om Kurder, Nörrköping, 1983.
- 109) Janne Carlsson och Börje Egfors, Kurderna - Det glömda folket. Göteborg, 1983.
- 110) Yasar Kemal, Yusuf-lille Yusuf, Stockholm, 1983.
- 111) Serefyan Ciziri & Mehmet Uzun, Verksamhetsberättelse för verksamhetsåret 1982-1983 :Familjepedagogiska verksamheten i Botkyrka kommun 1983.
- 112) Mahmut Baksi, Helin, Stockholm, 1983.
- 160-
- 91) Paul Theroux, Den stora järnsvagsbasaren - med tag genom Asien, Stockholm, 1979.
- 92) Mahmut Baksi & Elin Clason, Kurdistan - Om förtryck och befrielsekamp, Stockholm, 1979.
- 93) Ahmed Cantekin, Turkiets inre koloni-Kurdistan. Stockholms Universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1979.
- 94)Cumhur Guz, Det osmanska införlivandet av Kurdistan. Lunds universitet. Ekonomiska-historiska institutionen Ht 1979
- 95) Khandan Jamil & Britt Lundberg, Svenska-Kurdiska. En jämförelse, Köping, 1979.
- 96) Mem och Zin, översättning från engelska: Robert Alftan med inledning av Gisbert Janicke, Helsingfors, 1980.
- 97) Ulf Björklund, Fran ofard till valfard, Stockholm, 1980.
- 98) Marianna Bukrin, Etnisk-Turk, Turk eler Kurd? -En studie av en kulturkonflikt mellan etniska turkar och kurder från Turkiet på neutral mark, Göteborgs universitet, 1980.
- 99) Information om Kurdistan utgiven av Kurdiska Solidaritets-Kommitten, nr.1/1980.
- 100)Alar Kuutmann, Flyktingar i Uppsala. Internationella namnden, Uppsala, 1980.

- 100) Ahmet Cantekin, Kurder - dömda till förtryck. Stockholms universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1980.
- 101) Anders Rundwall & Bertil Hagert, Adoptivbarn i Gammalsvenskby - Ett reportage om Svenskbyboarna, Stockholm, 1981.
- 101) Mehmet Emin Bozarslan, Rapport om den Kurdiska invandrargruppen i Sverige, Baros, 1981.
- 102) Eva Nyberg, Iran - 1 kamp med det förflutna, Stockholm, 1981.
- 103) Svensk-Kurdisk ordlista, översättning av Reso Zilan, Stockholm, 1981.
- 104) Gunnar Jarring, Memoarer 1939-1952, Stockholm, 1981.
- 105) Margareta Andersson, En Kurdisk grammatik, LFI-nytt 5/1981.
- 106) Orvar Hjelm, Kurder, Statens Invandrarverket, 1982.
- 107) Dr Ahmed Al-Shahi, Kurder- Syrien, Turkiet, Sovjetunionen, Iran och Irak, Jordens Folk-Mindre Asien, Centralasien, Stockholm, 1982.
- 108) Alar Kuutmann, Om Kurder, Nörrköping, 1983.
- 109) Janne Carlsson och Börje Egfors, Kurderna - Det glömda folket. Göteborg, 1983.
- 110) Yasar Kemal, Yusuf-lille Yusuf, Stockholm, 1983.
- 111) Serefyan Ciziri & Mehmet Uzun, Verksamhetsberättelse för verksamhetsåret 1982-1983 :Familjepedagogiska verksamheten i Botkyrka kommun 1983.
- 112) Mahmut Baksi, Helin, Stockholm, 1983.
- 160-
- 113) Osman Sahin, Den röda vinden, Stockholm, 1983.
- 113) Kaj Ettlingar, Ar framlingars vittnesmal trovardiga? Kurder och svenskar minns den turkiska filmen Yol. Stockholms universitet. Psykologiska institutionen 1983.
- 114) Ingmar Karlsson, Gud med oss, Stockholm, 1984.
- 115) Memo Yetkin, Kurderna och Kurdistan, Stockholm, 1984.
- 116) Ferda Turan, Kurder, Bakgrund och Exil i Tensta Rinkeby, Stockholm, 1984.
- 117) Laromedel för kurder. En behovsanalys. Statens Institut för laromedelsinformation. Rapporter 1984:2
- 118) Ferhad Shakely, Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani, Stockholm, 1985.
- 119) Göran Gunner & Erik Lindberg, Langtan till Ararat, Göteborg, 1985.
- 120) Yasar Kemal, Vredgat hav, Stockholm, 1985.
- 121) Svensk-Kurdisk Journal utgiven av Kulturgörelningen Sverige-Kurdistan 1985-1989.
- 122) Elin Clason, Kurder - 1 mellersta Östern och i exilen, Nörrköping, 1986.
- 123) Goran, Tarar och konst - Firmesk u huner, Stockholm, 1986.
- 124) Mehmet Izol, Kurdiska barn i skolan - En rapport om hemspraksundervisningen i Kurdiska, Stockholm, 1986.

- 125) Kurder i Sverige - Rapport fran seminariet, Statens Invandrarverket, Norrköping, 1984.
- 126) Information pa Kurdiska, Statens Invandrarverket, Lindköping, 1986.
- 127) Salah Rebwar, Svensk-Kurdisk ordlista, Stockholm, 1986.
- 128) Ingrid Tander & Mehmet Izol, Kurdiska akademiker och arbetsmarknaden, Stockholm, 1987.
- 129) Jay M. Rasooli & Cady H. Allen, Vittnesbörd fran Kurdistan, Göteborg, 1987.
- 130) Hakan Hermansson och Lars Wenander, Uppdrag : Olof Palme, HatetJakten-Kampanjerna, Stockholm, 1987.
- 131) Jan Myrdal, Brev fran en turist, Jan Myrdal, Stockholm, 1987.
- 132) Thomas Kangar, Mordet pa Olof Palme, Utredning pa villospar, Stockholm, 1987.
- 133) Kurdistan Bulletin utges i samarbete med Svenska kommittén för mänskliga rättigheter, nr.1 Göteborg 1988.
- 134) Khalid. Khalit, Den Kurdiska - Irakiska konflikten, En konfliktanalys, Sigtuna, 1988.
- 135) Bercem Qeredax, Keyna Sipan, Bermal Korja, Marianne Widigson, Kurdisk kvinna - Jina Kurd- Kurt kadini, Stockholm, 1988.
- 136) Hans Holmer, Olof Palme ar skjuten!, Stockholm, 1988.
- 161-
- 113) Osman Sahin, Den röda vinden, Stockholm, 1983.
- 113) Kaj Ettlingar, Ar framlingars vittnesmal trovardiga? Kurder och svenskar minns den turkiska filmen Yol. Stockholms universitet. Psykologiska institutionen 1983.
- 114) Ingmar Karlsson, Gud med oss, Stockholm, 1984.
- 115) Memo Yetkin, Kurderna och Kurdistan, Stockholm, 1984.
- 116) Ferda Turan, Kurder, Bakgrund och Exil i Tensta Rinkeby, Stockholm, 1984.
- 117) Laromedel för kurder. En behovsanalys. Statens Institut för laromedelsinformation. Rapporter 1984:2
- 118) Ferhad Shakely, Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani, Stockholm, 1985.
- 119) Göran Gunner & Erik Lindberg, Langtan till Ararat, Göteborg, 1985.
- 120) Yasar Kemal, Vredgat hav, Stockholm, 1985.
- 121) Svensk-Kurdisk Journal utgiven av Kulturgörelningen Sverige-Kurdistan 1985-1989.
- 122) Elin Clason, Kurder - 1 mellersta Östern och i exilen, Nörköping, 1986.
- 123) Goran, Tarar och konst - Firmesk u huner, Stockholm, 1986.
- 124) Mehmet Izol, Kurdiska barn i skolan - En rapport om hemspraksundervisningen i Kurdiska, Stockholm, 1986.
- 125) Kurder i Sverige - Rapport fran seminariet, Statens Invandrarverket,

Norrköping, 1984.

126) Information pa Kurdiska, Statens Invandrarverket, Lindköping, 1986.

127) Salah Rebwar, Svensk-Kurdisk ordlista, Stockholm, 1986.

128) Ingrid Tander & Mehmet Izol, Kurdiska akademiker och arbetsmarknaden, Stockholm, 1987.

129) Jay M. Rasooli & Cady H. Allen, Vittnesbörd fran Kurdistan, Göteborg, 1987.

130) Hakan Hermansson och Lars Wenander, Uppdrag : Olof Palme, HatetJakten-Kampanjerna, Stockholm, 1987.

131) Jan Myrdal, Brev fran en turist, Jan Myrdal, Stockholm, 1987.

132) Thomas Kangar, Mordet pa Olof Palme, Utredning pa villospar, Stockholm, 1987.

133) Kurdistan Bulletinen utges i samarbete med Svenska kommittén för mänskliga rättigheter, nr.1 Göteborg 1988.

134) Khalid. Khalit, Den Kurdiska - Irakiska konflikten, En konfliktanalys, Sigtuna, 1988.

135) Berceem Qeredax, Keyna Sipan, Bermal Korja, Marianne Widigson, Kurdisk kvinna - Jina Kurd- Kurt kadini, Stockholm, 1988.

136) Hans Holmer, Olof Palme ar skjuten!, Stockholm, 1988.

-161-

137) Ebbe Carsson affaren - Ett svenskt Watergate? En intervjubok av Anders Lindberg & Per Rudberg, Stockholm, 1988.

138) Walter Scott, Rickard Lejonhjärta, Stockholm, 1988.

139) Ingvar Svanberg & Harald Rundblom, Det mangkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter, Stockholm, 1988.

140) Cemal Nebez, Kurdernas nationella fraga , Autonomi, en oavhandig stat eler självbestämmande i frihet gör friheten?, Stockholm, 1988.

141) Kurdernas Vanner i Sverige ar organ för föreningen Kurdernas vanner i Stor-Stockholm, nr.1/1988.

142) Rapport om de Kurdiska flyktingarna fran Irak i Turkiet, Radda Barnen, Stockholm, 1989.

143) Salih Ince, Elimineringen av de kurdiska dynastierna i det ottomanska riket pa 1880 talet. Stockholms universitet. StatsvetenskapUga institutionen 1989.

144) Betty Mahmoodly medförfattare William Hoffer, Inte utan min dotter, Stockholm, 1989.

145) Sherko Bekes, Smaspeglar - Dikter, Stockholm, 1989.

146) Budskap, en informatifjournal om Kurder (Karlskoga) 1989.

147) De politiska rattegangarna mot Kurder i Vasttyskland utgiven av Kurdernas Vanner, Stockholm, 1989.

149) Erik Magnusson, Palme rapporten - dokumenten kring mordet pa satsministern, Lund, 1989.

150) Kriminaliseringen av Kurdistans Arbetarparti (PKK) i Sverige, Stockholm,

1989.

151) Chris Mosey, Sverige och mordet på Olof Palme, Stockholm, 1989.

152) Erik Magnusson, Makt kamp om Sapo, Stockholm, 1989.

153) Hannes Reichman & Alexander Foggensteiner, Den Kurdiska knuten, Stockholm, 1989.

154) Per Linde, Boendeförhållanden Kurder i Tensta och Rinkeby, Stockholm, 1989.

155) Glawez Abdulkarim, Hals och vard i exil - Erfarenheter från cirkelstudier med kurdiska kvinnor, Stockholm, 1989.

156) Irmelin Sandman Lilius, Mattan från Kars, Stockholm, 1989.

157) Hasan Ghasi, Samhalls ord, Svenska-Sydkurdiska, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1989.

158) Svensk-Kurdiskt lexikon (Nordkurdiska), översättare: Reso Zilan, Statens Institut för Laromedel, Stockholm, 1989.

159) Kurdistan, Foto: N. Kasraian, text: Z. Arshi, K. Zabihi, Östersund, 1990.

160) Steen Frimadt, Turkiet Runt, Stockholm, 1989.

-162-

137) Ebbe Carsson affären - Ett svenskt Watergate? En intervjubok av Anders Lindberg & Per Rudberg, Stockholm, 1988.

138) Walter Scott, Rickard Lejonhjärta, Stockholm, 1988.

139) Ingvar Svanberg & Harald Rundblom, Det mangkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter, Stockholm, 1988.

140) Cemal Nebez, Kurderns nationella fråga, Autonomi, en oavhängig stat eller självbestämmande i frihet gör friheten?, Stockholm, 1988.

141) Kurderns Vänner i Sverige är organ för föreningen Kurderns vänner i Stor-Stockholm, nr.1/1988.

142) Rapport om de Kurdiska flyktingarna från Irak i Turkiet, Radda Barnen, Stockholm, 1989.

143) Salih Ince, Elimineringen av de kurdiska dynastierna i det ottomanska riket på 1880-talet. Stockholms universitet. Statsvetenskapliga institutionen 1989.

144) Betty Mahmoodly medförfattare William Hoffer, Inte utan min dotter, Stockholm, 1989.

145) Sherko Bekes, Smaspeglar - Dikter, Stockholm, 1989.

146) Budskap, en informativjournal om Kurder (Karlskoga) 1989.

147) De politiska rättegångarna mot Kurder i Västtyskland utgiven av Kurderns Vänner, Stockholm, 1989.

149) Erik Magnusson, Palme rapporten - dokumenten kring mordet på satsministern, Lund, 1989.

150) Kriminaliseringen av Kurdistans Arbetarparti (PKK) i Sverige, Stockholm, 1989.

- 151) Chris Mosey, Sverige och mordet på Olof Palme, Stockholm, 1989.
- 152) Erik Magnusson, Makt kamp om Sapo, Stockholm, 1989.
- 153) Hannes Reichman & Aleksander Foggensteiner, Den Kurdiska knuten, Stockholm, 1989.
- 154) Per Linde, Boendeförhållanden Kurder i Tensta och Rinkeby, Stockholm, 1989.
- 155) Glawez Abdulkarim, Hals och vard i exil - Erfarenheter från cirkelstudier med kurdiska kvinnor, Stockholm, 1989.
- 156) Irmelin Sandman Lilius, Mattan från Kars, Stockholm, 1989.
- 157) Hasan Ghasi, Samhalls ord, Svenska-Sydkurdiska, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1989.
- 158) Svensk-Kurdiskt lexikon (Nordkurdiska), översättare: Reso Zilan, Statens Institut för Laromedel, Stockholm, 1989.
- 159) Kurdistan, Foto: N. Kasraian, text: Z. Arshi, K. Zabihi, Östersund, 1990.
- 160) Steen Frimadt, Turkiet Runt, Stockholm, 1989.
- 162-
- 161) Erik Olsson, Nationalismen och Kurderna, Antropologiska Studier, AS:44, Stockholm, 1989.
- 162) Kurder - ett förbjudet folk. Ungdomstidningen Svart Vitt. Specialnummer 1989.
- 163) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990.
- 164) Jan Guillou, Asikter, Stockholm, 1990.
- 165) Ferda Turan, Kurdiska projektet (1984-1990), Stockholm, 1990.
- 166) Doften av mitt lands moln - Kurdisk poesi i urval av Ferhad Shakely, Stockholm, 1991.
- 167) Sigrid Kahle, H.S. Nyberg - En vetenskapmans biografi, Stockholm, 1991.
- 168) Jan-Hemik Barrling, Grasroten, Stockholm, 1991.
- 163-
- 161) Erik Olsson, Nationalismen och Kurderna, Antropologiska Studier, AS:44, Stockholm, 1989.
- 162) Kurder - ett förbjudet folk. Ungdomstidningen Svart Vitt. Specialnummer 1989.
- 163) Jan Guillou, Den hedervarde mördaren, Stockholm, 1990.
- 164) Jan Guillou, Asikter, Stockholm, 1990.
- 165) Ferda Turan, Kurdiska projektet (1984-1990), Stockholm, 1990.
- 166) Doften av mitt lands moln - Kurdisk poesi i urval av Ferhad Shakely, Stockholm, 1991.
- 167) Sigrid Kahle, H.S. Nyberg - En vetenskapmans biografi, Stockholm, 1991.

168) Jan-Hemik Barrling, Grasroten, Stockholm, 1991.

-163-

**

NIVÎSÊN HEMREŞ REŞO

Nivîs, helbest û vergerandinên Hemreş Reşo

ji Kovara çiya, Hejmar 1-5

Nivîs, helbest û vergerandinên

Hemreş Reşo

ji Kovara çiya, Hejmar 1-5

Amedekar:

Kitêbxaneya Kurdî

Stockholm — 2006

Piştî çar Salan

Bi dirêjîya van çar salên bihorî em bûn armanca pir êrişên bêbav û renga-reng .êrişkeran em bê dilovanî êşandin, tîrên jahrê li me barandin û bi harî dev avêtin me. Ne bi mêranî, lê bi xinizî tirba me kolan û bi gelek gotinên kirêt û bê sinçî zimanên xwe dirêjî me kirin...

Herwekî ku bingehê (hîm) van êrişan li ser derew, xweperestî hatibû danîn jî, bi dirêjîya van çar salan dengê me, ne bi nivîsîn û ne jî bi axaftin, derket. Em li mala xwe rûniştin.

Gelo çima?

çawa ku "bi destekî çepik lênamekin", welatparêzî û xebata gel a rêzanî (siyasî) jî bi tenê nikare were kirin, merov her hewceyî heval û hogiran e. Gava em heval dibêjin, em ên dilsoz, xwenas û hevalên rojên teng tînin bîra xwe, ne ên sist û pist û ên roja xweşiyê: Lê pir mixabin ku hişyariya gelê me di bin nîrê zînata neyaran de bi livîneke gelekî giran pêşde diçe. Li gor vê hêjmara dilsozan jî pir kême. Ev jî rê nade merov ku li gor dil û nasîna xwe hevalan hilbijêre. Em neçar dibûn destê xwe bidin her yekekî ku xwe Kurd û dilsoz dinavand. Eva jî tiştê xweristî (tebîî) ye ku di rewşên waha de pir keysbaz û xweperest jî diketin nav rêza me.

"Bi ewtîna segan karwan li reya xwe namîne" dibêjin, lê belê gava ev "segana" ên karwan bi xwe bin û har bibin rewş tê guhartin. Bi belaşî nehatiye gotin ku "ciyê hevalekî nerind hezar neyarên qenc çaktir in". Em jî bûn goriyê hevalên qels û dilpaqijîya xwe. Gava hemu hêjmarên çiya bi çakî werin xî aendin, tê dîtîn ku em tucaran li şerê neyaran nerevîn û me xwe neda paç, kesek nikare vê rastiyê bişerrîne (înkâr). Lê piştî hewldana du salan me re derket ku van kesên fêlbaz bi zaneyî dixwazin me navno bikin, li ser reya rast derxin, têxin ser reya şaş û çepel û me bi şerê xwexweyî (sexsî(navwxeyî mijûl bikin. Dixwestin em bibin ûştî (hoy) dubenditî.

2

Sewê (jibo) ku ewana çak werin nasîn û derewên wan derkevin, me xwe girt û em li mala xwe rûniştin. Bi vê şelpeyek mezin li wan ket, dawî heryek li wan li quncikê xwe veket û dengê xwe birrî. "Ro bi celbê nehate veşartin", herkesekî a rast zû naskir. Vana bi xwe aşkartin (ispat) ku derewîn, keysbaz û neyar in:

Îro xwediyên serçavika van nerindiyana li bajarên Monîx (München), Beyrût û Berlîna Rojhilat veketine, em giliya ji kesên wek BEKO nakin ku bi wan hatin xapîn û em bawerin ku ev celeb kesana îro şermuzar in...

çima îro?

Îro dîsa li Kurdistana Nîvro agirbaran e, ezmanê Kurdistan nizm bû ye, ewrên reş û tarî xwe berdane ser welêt û bi destên neyaran xişma xwe dibarînin: Birçîbûn, nexweşî, girîn û kizîn û qîr e...

Îro, ew kesê ku li mala xwe rûne û bêdeng be, bê guman an qels e an jî neyar e. Her kesê ku xwe Kurd dinase divê di vê roja îro de li gor karîna xwe beşdarî vî şerê mirin û mayînê be. Bê merc û şirût, divê xwe bixe bin ala Şoreş û, tiştên jê werin xwestin, bê dudilî, bike. Ev e bîr û baweriya me û jiber vê yekê em rapêçayî û şidandî xwe davêjin kada xebatê.

Ew zarokê ku di sala 1968 de "diranên şîr" avêtin û bi paraztina Pêşmerge û kalê heftê salî, bû xortekî zana, çeleng û XWENAS: Di 11 avdar 1970 de xortê me dergîstî (destgirtî) bû û îro em di keftilefta anîna bûka rengîn de nin. Her berbû û xwendî sewê vê roja pîroz hespên xwe tîmar dikin û xwe dixemlînin... Hatina dengê def û diholan nêzîk e û "mirina bi hevalan re (jî) dawet e."

Hemreş Reşo

çiya, (Reprint, 1974), r. VII-IX

3

Gotara Rojê

H. Reşo

Rêzaniya Netewî

Van du-sê salên bihorî bûn kada gellek bûyerên giran. Bengladeş bi alîkariya Hindistan xwe ji Pakistan rizgar kir. Di vî şerê azadî de Sovyêt bû hevalê Hindistan û çîn jî bû ê Pakistana CENTO: Karbi-destên welatên Ereban (Key, Şêx, Emîr, çep û şoreşvanên Flistînî) li dijî Îsraîl destên xwe dan hev, bi kêmfirota "Zêrê Reş" pişta dewlemendên Ewropa Rojava û Emerîka Bakur şikandin û dan erdê. Li Portekîz, zordestî hilweşiya, çep û rast di bin serektiya General Spínola de bûn yek û koloniyên xwe ên li Efrîka, Guinea Bissau û Mozambîk, dighên azadiya xwe. Wergerandina Makarios bi destê keleş Sampson Girava Qîbrîs bûn kada şer, leşkerên Tirk bi gengazî derke-

tin giravê, di nav çend rojan de nîvî wê xistin bin destên xwe, çep û rastên Tirkan bi yek dev û yek dest Ecevit bi Atatürk II navandin. Zordestiya leşkerî li Yunanistan hilweşiya û Karamanlîs bû karbidest..!

Gava em bala xwe berdidin van bûyerên renga-reng, em dibînin ku rêzaniyek netewî li cîhan teye ajotin. Raman, bîr û bawerî di demên waha, ên netewî de, zû li nav radibin û tîna bîra kirin, kesên gel bi hev ve pê tîna girêdan û şidandin, ji bo yek armanc, armanca parastina rûmeta gelê xwe dibin yek, dev ji pîvanên biçûk berdidin, gel û wela-tê xwe nakin goriyê bîr û baweriyên xwe, bi vacayî, xwe dibin goriyê gel û welat!

Gava em bi tenê rewşa Yunaniyên Qibris tînin ber çavên xwe, hêza yekitiyê bi hesanî tê dîtin û naskirin: Ta sala 1960 Qibris koloni yek îngilîztan bû, sedî 82 yunanî û sedî 18 jî Tirk bûn. Girava Qibris bi keftileft û xwûna Yunaniyan ji înglîz hate rizgarkirin û bû Komareke

4

serbixwe. Tirk bi fêlbaziyên înglîz jî "bûn xwediyê lawikê hazir" û sedî 36 maf standin! Lê di hundirê Turkiyê de sedî hîç (0) mafên Kurdan nehate naskirin û Kurd bi "Tirkên çiyayî" hatibûn navandin, a giringtir ew e ku kesekî li cîhan ev zînata Tirkan neda ser lêv û zimanê xwe. Îro, jiber ku gelê Yunanî ne li serhev e û hevdin dikujin, nikarin û nikarîna pêşiya derketina leşkerên Tirk bigrin. Tirka bi destezorî nîvê giravê xistin bin destên xwe û navê vî şerê bêmaf jî kirin "Hereketa Aşitî!"

Jêder

Ev sedsala bîstan a xwenasî û serxwebûna gelan e. Her gel û wela-tekî du rêzanî dane ber xwe, a hundir û a derve. Li hember derve, serxwebûna gel a netewî û aborî, sînorî welêt û yekitiya gel tê parastin. Di hundir de, ji bo bilindkirina jîna gel, bîr û baweriyên renga-reng li hember hev radibin. Jiber ku sînorekî me ê xweser tunebû û em di bin nîrekî hov de bûn, xwenasiya gelê me bi livînek pir sist û giran pêşve diçû, di destpêka Şoreşa Nîvro sala 1961 ta 1970gellekî mixabin ku rêzaniya me dûrî van herdu destûrên jor bû. 000 60Kurdên çekdar, tev leşkerê iraqî, di bin navê "Siwarên Sela-heddîn" de li dijî Pêşmerge şer dikirin, lê îro em dibînin ku hêjmara wan sedî 82 kêma bûye, ango daketiye 5000 ran. Îro ev 5 000 Kurd tev 90 000 leşkerê iraqî bi çekên nûderketî(modern), balafir û tankên Sowyetî êrişine bêbav dibin ser gund û bajarên Kurdistana Nîvro, xişma xwe a salan ku nikarîna hêza Pêşmerge bişkênînin, bi agirê napalm, gulleyên top û tankan, di ser zar û mindal, pîr û kalan de dirêjînin!

Ev 13 sal in ku va hovitiya karbidestên iraqî, di demên aşitî de jî,

domdar e, dîsa hîç kesek berê xwe nade me û destê alîkarî dirêjî me nake. Ma gelo çavên van nabînin? Evana lal bûn e an jî guhên van nabihîzin?.. Belê, evana dibihîzin, dibînin û zanin jî! Lê naxwaz in. Çima? bi kurtî, karê wan di vê de he ye. Wan divê rojhilata navîn her

5

li hevketî bimîne û Kurd her şer bikin, lê sernekevin. Ewana dixwazin bi tenê "garisê xwe di berre birêwisînin". Ma ji bo çî Kurdistan kirin çar parçan? Ger aşitî û bêdengî serkeve, balafir, tank, ..., û çekên wan kî bikire..?

Niha ev rastiya gîştê nîkarin werin veşartin û têne naskirin. Me li jor got ku hêjmara Caşan kêr bû ye, di nav van sêzdeh salan de hişyarî û xwenasî, di nav gelê Kurd de, gellek gavên mezin avêtin û vê jî fêl û pîlangeriya neyaran di bin de hilweşand.

Herçend ku niha hin celeb kes li nav me Kurdan dertên, bi çek an bi pênuş, bi ziman an bi axaftin, li dijî Şoreşê radibin û bi zimandirêjîya "raman" an "bîr û bawerî" dixwazin rûçikên xwe ên genî û kirêt veşêrin jî, xwefiroşî û xiniziya wan li ser rûyê wan tê xwendin.

Belê, di vê demê de hespa rêzaniya netewî pirr bezo ye, ma çî dibe gava em jî hinekî hespa xwe bibezînin, ji bo parastina rûmeta gelê Kurd car-caran guh û çavên xwe bigrin?! "Gava çûyî welatekî ku piraniya wan kor in, tu jî, bi kêmanî, çavekî xwe bigre"! Ev pîrsa pêşîyan bi belaşî nehatiye gotin.

Bê guman, divê keftilefta raman, bîr û bawerî were kirin û domdar be. Ev mercên pêşveçûnê nin, lê ciyê kesên ramangîr û têkoşer her li nik gel in, ne bi vacayî!

Çiya, (Reprint, 1974), r. VII-IX

6

Kuncikê Henekan

Ger Kurd Nebûya...

Di demên kevn de Kurdek bûye muftiyê Bexdadê, lê Ereba bi vê yekê nan pir dilteng bûne û her roj li hember mala wî bi tîpên mezin ev gotinên han nivisîne ,

"Ger Kurd nebûyana, barên keranê girantir bibûna".

Ereba bi vê diltergiya xwe dinimandin.

Gava muftî dertê avdesta sibê, vê dibîne û destra misîne xwe li wir datîne, pênuşa xwe digre û diçe. Ew jî li bin wê gotina wana waha dinivisîne ,

"Raste, ger Kurd nebûyana barê Ereba ê hêj girantir bibûya".

Çiya, Hejmar 1, r. 6

7

Di mabêna...

Rojek li rojan, paşayê Osmanî waliyekî Ereba dişîne Bexdadê. Şênîyê

bajêr û muftî jî diçin xêrhatina wî bikin. Ereber, ku hatine, pişt li erebtiya walî digrin, gilî û gazinên xwe pêşkeşî walî dikin. Giliyên wan ên pir, derew û li Kurdan bûn.

Muftî jî tev walî li ser nivînekê li nîk hev rûniştî û pal dabûr. balgiyekî.

Li ser wan gilî, gazin û derewên Ereban, walî pir bêhteng dibe û vedigere ser muftî û dibêje ,

”Gelo muftiyê fendî, bi rastî di mabera Ker û Kurd de çi he ye?”

Muftî gelekî bi nermî dibêje ,

”Waliyê fendî, Xwedê emrê te dirêj bike, bi rastî di mabêna Ker û Kurd de tişteki pir biçûk he ye ku ew jî balgî ye”!

çiya, Hejmar 1, r. 6

8

Her wekî bi dirav
Ne biha û giran î
Lê bi çand û nav
Tu pirşing û baran î.

Quncikê Helbestan
Kovara çiya
Reşo

Têkevî nav Kurmancan
Bi telbîz û xinavî
Şûvên kiraw, bej û can
Wek çeman bikî avî.
Nola pêlweş û demdar
Deng bidî şax û banî
Bibî benê peyîvdar
Lalitî nav me rakî.
Dê wek navê xwe” çiya”
Sergevaz û bilind bî
Şên bikî malbata xwe
Bi zaravayê kurmancî.
çiya, Hejmar 1, r. 6

9

Min, belê min!
Serê xwe danî ,

demjimar dinalî.
Ez xewar;
Lê ma bûm payî.
Guhdarî dikir
Ji benê peyîvdar ,
Stranên zar...
Dile ,
Dixwaze ha!
Li min bû bar ,
Ez kirim Serdar...!
Min ji xwe re got:
Qey nake ,
Dibe ha
Şeytan e ,
A Xwedê nake ,
Şa dike min...
Serê min, ê avis ?
Nişkava za...
Zarok ka!?
Ode tijî ronak bû ,
Şêqîn kete ewran.
Herçar hêl lertzand ,
Ez hîn di xew de...!
Min ,
Serê xwe rakir ,
Bal da.

Xevneroj

10

Terşek ber pencerê
Li min dinêrê ,
Ez li Ewropa ,
Zarok li derva...!
Serê xwe leqand ,
Wek dîlberek dîldar.
Ez rabûm ,
Ew diçe
Min da dûv ,

Mîna kehribar
Min dikşîne...
Naxwazim biçim(!)
Lê Ew
Bala xwe
Berdide min ,
Bêheş dike
Digre mêjyê min.
Bê dilsozî(!)
Dûv ketim ,
Lê gavên terş
Hîç nabînim!!
Sîngekî fireh ,
Tev du henar.
Bejneke zirav
Ë tijî naz!
Wek teyrê Baz...
Hembêze xwe vekir ,
Pisîra xwe derkir.
Min dît:
Avek zor, him gulsor
Dihêrikî wek kanî ,
Dorhêl hemu mor...!

11

Dîlbera bedew ,
Ew sîngê gewr
Birîndar bû...
Min çend gav avêtin ,
Bervê çûm .
Ew:
Girvebû ,
Bi dilgermî
Destên min
Girt bi nermî..!
Ew çavên pirşingî ,
Tarî bûn ,
Vemiryan ,
Girtin xunavî:
Dilop dikirin ,
Wek sîvnegên berfbarî.

Min:

Bala xwe dayê ,
Rind bal kir.
Ricifk ket dil ,
Lerzî laşê min...

Min naskir:

!!

Evîna xwe ,
Nizam a çend salî!
Ketim ser çongan ,
Devê xwe ,
çavên xwe ,
Bi lingan dan.
Ji şerm û fihêt ,
Bê rabûn ,
Dakoo...!

12

Tu yîi...?

Bibore min rûreşî
Ez pir ketim derengî...

Destên min berda.

Porê min mistda...

)Min jê pirsî(

–Dakê ev çi xwûn e?

” –Xwûna Nîvro ye”!

–Lê ev birîn û rûyê mat?

” –Ji Bakur û Rojhilat”!

–çima evqas sinixî?

” –Bi lawên min girtiye

Xinizî û kambaxî”!

.....

Bi qîra Rustemê Zal ,

Tev şal ,

Tév xûya sar ,

Berda pal ,

Derketim ji mal!

Wek miriyê hezar salî

Xof bûm ,

Rabûm ,

Li xevna roj;

Berda serdarî
Min girt xulamî.
Bang kir ,
Tiliya xwe rakir:
"Rabe bavê kal ,
Kurdistan bi çi halî".!
çiya, Hejmar 1, r. 7-8

13

Metelokên Kurdî

-1çiya çiqas bilin be, rê pê dikeve.
-2Giya çiqasî nerm e jî, di bin keviran de hêşin dibe.
-3Salê ducaran cêjn dibin, di wan rojan de jî zikê sêwiyên dêşe.
-4Dilê tirsok sîngê Gewrê nabîne.
-5Ger kurmê darê ne ji dêr be, dar narize.
-6Dem bi dor e, her gav li ber derê yekî disekine.
-7Gava ruvî şil bû, ji baranê natirse.
çiya, Hejmar 1, r. 8

14

Gotara Rojê

Reşo

Biratî

Ez bawer dikim û dizanim ku gava xwendevanên me vê sernavka jor "Biratî" bibînin, ê bikenin û ji hevdin re bêjine"Ma gelo Reşo tiştekî din nedît ku binivîse, çû çû ev dît? Ma em nizanin ku "biratî" çi ye.."? Lê ez nihada we pîroz dikim, lêborîna xwe ji we hêvî dikim û dixwazim. Rast e her kesên ku xwe Kurd dizanin, an jî xwûna Kurdan tê de dilîze, pir çak dizanin ku "biratî" çi ye. Lê belê gava ku min xwest vê gotarê pêşkeşî wa xwendevanên delal û Hêja bikim, daxwaza min ew bû ku ez bidim ber çavên we, ên ku ji min xweştir "biratîyê" dizanin, bizanibin ka cîran û kolîdarên me vê gotinê bi avayî kartînin û çawan tê dighên. Rast e kesên ku me nasdikin jî rind dizanin ku Kurd ne bi tenê "biratîyê" dizanin, ew Kurdên dilpaqij dizanin ku "bi şev jî bi başvalayî li ser xaniyên cîran û kirîvên xwe re çûyîn" ne mercên merovtî û mêranyê ne.

Hemû kes, tev neyar û kolîdarên me jî, dizanin ku em Kurd in û welatê me jî hatiye parvekirin. Dîsan ewna ji me çaktir dizanin ku welatê me dewlemend e û ji wan re jî kormeke zêrinê ye. Belê ewna seh dikin, bawer dikin û rind jî dizanin ku çi gav û demê de be emê

dawî li ser welatê xwe aza, serxwe û serbilind bijîn... Her wekî ku rewş ev e jî zînatkar û zorker giringiya demê dizanê û dev ji kormê bernadê. Her û her dixwazê bi fêlbazî kormê biçerpinê û kêra xwe di sifrê de cik bikê. Bona dem dirêjkirinê jî pir rê dane ber xwe:

-1Hewldan ji bo helandin û wenda kirina gelê Kurd di nava gelê xwe de.

15

-2Xistina dubendî û nerindî nava gel û berdanheva wan.

-3Bi pêkanîna hevaltî û saziyek alîkarî di nava cîran û parbirayên xwe ên biyanî de.

-4Kirina doza biratî, di bin perda Oletî de...

Helandin û wenda kirin

çawa gel tê helandin û wenda kirin? Neyarên me reyên pir hêsan(!) dane ber xwe ku ewna jî ev in:

a) Bîrbirina zimanê dê û bavê, ango ê zikmakî. Ev jî bi darê zorê qedexekirina axaftin, nivisîn, peyvîn û xwendina wî zimanî û hînkirindana zimanê xwe bi kesên gel, an jî tiştêkî biçûk mezin kirin û di bin navê Rabûnê de leşkerên xwe şandin ji bo kuştin, çavtirsandin û qelandina gel.

b) Tunebûna çand û dîrok rastgerandin. Neyarên me bi reya zaneyên (!)xwe û bi devên pêûsfiroşan tunebûna çand û dîroka me bi avakî welê pêşkeşî me dikin ku merov pê bawer bike û xwe ji kesek ji gelê wan zaniye. Dîsan bi derew û fêlbazî pesn didin me û dibêjin: "Hûn kesên ku li ser çiyar ji gelê ta niha paqij manin"!

c) Tevî van kirinên xwe hêj kêsa xwe pê nînin û rê nadin zane û hozanan ku li çand û dîroka me hûr binêrin. Ger hinek zaneyên biyanî vî karî bikin, neyar reya pirper û nivîsarên wan digrin ku di nava gelê me de belav nebe, an jî pêûsa wan dikirin ku rastiyê nenivîsin.

Nerindî û dubendîtî

Neyar çawa nerindî û dubendiyê dixwe nava gel û wan berdide hev? Berî her tiştî bi navê axa, şêx û mîritiyê kesên gel ji hev vediqetînin û car bi car piştmeîriya hinekan ji wan dikin û berdidin hev. Gava ku di vî warî de serketin, vê carê dev davêjin belengazan. Jiber ku jimara serek û dewlemendan kêm in û zanin ku çî demê de be ê bikaribin wan bigrin û berbend bikin, piştmeîriya wan dikin û bi destên wan,

16

belengazan dêşînin û pfs dîkin. Bi vê rê jî belengazan dîkin dujminê serék û dewlemendên welêt ku rojekê ew kesana nikaribin li hember kolîdarên tevî peyayên xwe rabin. Gava ku di vî warî de jî serdikevin û belengaz û pêşengên wan dîkin dujminê hev, vê carê vedigerin. serên dewlemend û bi reya girtîgeh, zîndan, goçer kirin û berdana wan belen. gazan, çavên wan ditirsînin. Rewşek welê pêktînin ku nema baweriya kesên gel bi hev din dimîne û nema yekîtî di nava wan de ji bo demek dirêj pêk tê..

Pêkanîna hevaltî û saziyek alîkarî

Neyarên me, ew parbirayên kolîdar, herdem li vîn û hêzên netewî ditirsin. Jiber vê yêkê saziyek an rêxistinek hevaltî û alîkarî di nava xwe de pêk tînin (wek CENTO) û xwe ji bo rojên pêşta ku ê bînin, pêk tînin ku paşê bikaribin çav û devên azadîxwazên cîhanê bigrin û bêjim "Ev tiştêkî hundirî ye û me berê jî ev saziya pêk anî ye. Ev mafê me ye ku em alîkariya hev bikin û bîdengiyê têxin nava welatê xwe!" Bi vî tunî, gava ku azadîxwazên gelêr bixwazin rabin, li hember xwe hêzên hemû neyarên xwe dibînin û qels dibin.

Di bin navê Ol de

A kirêt û pîstir ew e ku ew neyarên bêbav bê dilovanî di bin perdeyek ne-rast de doza biratiyê dîkin. Gava em çavên xwe berdidin Nîvro û K.Navîn, em dibînin ku kolîdarên me Ereba dibêjin: "Hûn Kurd in, em Ereba in. Lê em hemû bisilman in û Ereba jî!" Li Bakur, Tirk dibêjin "em hemû bisilman in (tew navê Kurd nadin devê xwe) û bira nin, tev de jî Tirk in. Li Rojhilat Fars jî her waha!.. Lê nizanîm gelo ma tê bîra wan ku bi vî tunî, bi biratiya bisilmanî Tirk, Fars û Ereba jî dibîne "bira"? Ma gelo çima ewana nabîne yêk? Wekî din sêzdeh dewletên Ereba henin, hemû jî Ereba û bisilman in, bo çî ta niha wana nikarî bi yêk welat bin?.. Paşê gava ku taw kete Ereba, di şerê cîhanî ê yêkan de, çima Ereba guhpêl xwe ji Tirkan qetandin, tev ketxuran şerê Osmaniyan kirin? Her wekî ku wê demê de Xelîfetî

17

jî di destê Tirkan de bû, bo çî wan "biratiya bisilmanî" ji bîra xwe birin û tev ên ne bisilman li dijî Tirkan şer kirin û ewna kuştin û li welatê xwe derkirin? Jiber ku ew "birayên bisilman" malxurê wan bûn û-xwûna wan dimêtin..!

Xwendevanên delal, hûn jî dizanin ku "biratî" ji bo herdu aliyan e, bi

tenê ji aliyekî "biratî" tê ye xwestin û di bi vê perdeya teres de hemû mafên merovtî û ên ku Xwedê dayî ji aliyekî têne standin. Ev "biratiya" waha xapandin, bê sinçitî û hovîtî ye..!

Werin ne, yarên guhpêl, fêlbaz û zorker! Werin em carekê ji hev rûnin û çêla "biratiya" rastane bikin. Ka ta niha çî "biratî" we ji me re kiriye. Bi tenê wek yek kiriye, belê tenê , yek! Ku em pir sipas dikin. Ew jî hûn pir û bêtir ji reya rast derketin û we dilpaqijîya me bi zora çî rakir û bi lêxistina serên me, WE em hişyar û belengaz kirin ku nema em ji vê pîştir rewşeke jînê dibînin û lewre jî êdî ne tiştêkî me yî ku em ji destçûyîna wî bitirsin heye û ne jî em bi We êdî bawer dikin. Bapîrên me gotine: "GAVA Rûvî şil bû ji BARANê natirse û dilê TIRSOK jî sîngê gewrê nabîne".

çiya, Hejmar 1, r. 9-10

18

Bajarên Kurdistan

DÎYARBEKÎR

HAYAT

Ansîklopediya Turkiyê

Wergervan: Reşo

Ciyê wî: Diyarbekir li rojhilat bi Sîirt, nîvro Mardîn û Urfa, rojava Adiyaman û Malatya, bakur Elazix û Bîngol, û bakurrojhilat bi bajarê Muşê dorhêla xwe hatiye girêdan. Mezintî û firebûna erdê wî di nava van sînoran de 15 354 km² ye.

Erdê bajêr di kurtê de ye û dorhêla xwe jî bi çiyayên bilind hatiye girêdan. Ciyê bajêr 650 m li avşînê (dengiz) bilindtir e .çiyayên Toros ên nîvrorojhilat, bakurê bajêr wek kuvanekî digrin. Ev çiyana Diyarbekirê ji bajarên Malatya, Elazix û Bîngolê vediqetînin. Li nîvro xwe dighînin sirtê Mardînê û li rojava bi çiyayê Qerecedax, xwe li. Urfa vediqetîne. Qerecedax volkanekî vemirî ye û bilindiya xwe 1919 m ye. Qerecedax bi kevirên bazalt, bona avahî (qunax û xanî) û bi ava xwe jî jibo rûniştvanên dorhêlê havilê xwe dide. Jiber kevirên bazalt xaniyên wanderan hemû reş in.

Li gor hêjmartina sala 1960 an, rûniştvanên bajêr, tev qeza, nahiye û gundan 401 770 kes in. Serî km² 27 kes lêdikeve. 1/5 rûniştvan di bajêr de dijîn û hêjmara wan 80 645 kesin. Diyarbekir bi girbûnê di nava bajarên Turkiyê de ciyê 14 digre. Dorhêla bajarê kevn bi bedenan (sûr) hatiye hûnandin û çar deriyên xwe henin. Li bakur, deriyê Xarpitê an "deriyê çiya", li rojava deriyê Urfa, li nîvro, deriyê Mar-

dînê, li rojhilat, deriyê Nû an "Deriyê Dîcle". Li derî bedenên bajere-
kî modern hatiye ava kirin. Di bajêr de kargehên lastîk, şayak, qeş
(cemed) û çeltûkê (pirinc, riz) henin.

Dûmahîk heye.

çiya, Hejmar 1, r. 11-12

19

Quncikê Dîrok

Nivîskar: Burchard Brenjes

Wergervan: H. Reşo

Kovara zanistî a Zanîngeha Martin Luther li Halle-Wittenberg ji rêza
zanistîya civakî û zimannasî. Sala 8 tan 1964, hêjmar 9/10, Rûpel ji 679-
694an.

Di Derbara Hin Kêşeyên Dîroka

Têkoşîna Kurd ên Netewî

Lêhûrnêrîna dîroka saziyên siyasî ên veşartî, ku di têkoşînê de nin,
pir dijwar e. Jiber ku ewna bi tenê tiştên ku ji bo xebata xwe havildar
dizanin, belav û eşkere dikin.(1)

PDK (Partî Demokratî Kurdistan li Îraq) jî ji van navê veqetandin, lê
di xebata wê de gelek kelemên dijwar xwe didin pêş. Ewa nêwertiya
têkoşîna netewî a gelekî dike ku ji bextreşîya xwe di dongiya Şerê
Cîhanî a yekan a Împeryalîstî de bi kişandina sînoren nû li Rojhilata
Navîn, di nav çar dûgelanê hate parve kirin û di nav wan de kete
rewşa hindikiyan (eqaliyet). Herwekî tew nebe gelên din ên rojhilata
navîn wek Gurcî, Ermenî, Azerî, Tirk, Fars û Ereban karîn parçek ji
gelên xwe bighînin serxwebûnê; gelê Kurd bi vacayî li herderêkê bûn
hindikî û ji gişt mafên netewî bêpar man. Bi tenê herdu komikên ku
li Komarên Sovyetistanê ên Kafkas û rojhilata navîn gîhan mafên
xwe. Lê ewana jî bi 200 000 kes nikarin bighên 1/60 ji rûniştvanîya
gelê xwe. Ewana ji leşkerên Kurd ên ku Tirk û Farisan berê şandibûn
ser sînor mane.(2) Jiber vê yekê merov nikare bi van bibêje ku
kêşeya mafên netewî ên Kurd hatiye verişandin.

Rewşa hindikî ya Kurdan cîyekî pir qels di Têkoşîna wan gelên

20

serdest li dijî împeryalîzîm dida ber çavan. Jiber ku gelê Kurd berî

gişan barê hişyariya neteweperestiya burjuwajî a Ereba, Tirk û Farisan dikşand.

Ev serpehatî cara yekan di şoreşa "Tirkên Xort" de, sala 1908/1909 de hate kirin û eva piştî 14.7.58 de li Iraq jî hate dîtin.

Piraniya Kurdan di nav sînoren Turkiya îro de nin, a rast, divê merov vî cî wek Kurdistana Bakur û Rojava binavî ne. Li gor Tirkan, 2,5 mîlyon û Kurdan ducarî bêtir Kurd li vir (Rojhilat) dijîn.(3) Ji Avşîna Reş ta rojhilatê bakurê Iraq, ji Dema Navîn (orta çağ) ta sedsalên bihorî, pir dewletên Kurd ên biçûk karîn xwe biparêzin. Di navbera salên 1837 û 1852 de, piştî hêzbûna "Bab'î Aalî", osmaniya zordarî li dewletên Kurdan BOHTAN, HAKKARÎ, BADÎNAN, SORAN û BABAN kirin.(4) Di vê demê de Farsa jî malbatên MUKRI û ARDELAN xistin bin destên xwe.

Herçend ku Bîranîna kirinên Selahadînî Eyubî li welatê wî Erbîl zîndetiya xwe veşartîye jî, dewletên kevn êdî bûn dîrok û di nav rûpelên wê de hatin veşartin.(5)

Împaratoriya Şahrezor di sedsalên 11-16 li Yasin Tepe (Girê Yezidiya) û Dewleta Merwanîyan li Diyarbekir (Amed) di sedsala 11 de giring bûn.(6)

Li Rojhilata Turkiyê û li Bakurê Iraq têkoşîna Kurd a netewî pêşve çû.(7)

Merov dikare têkoşînên Kurd ên netewî bike çar biran.

.1Têkoşîna çend serek eşîran bo serxwebûn li dijî Tirk an Farisan û afirîna hişyariya netewî .

.2Dema pêkanîna rêxistinên siyasî (rêzanî), di dema berî şerê (Ica Cîhanî a Yekan (1880-1914.(

.3Têkoşîna Serxwebûn û pêkhatina Yekitiya giştî Kurdan, di navbera

21

herdu Şerên Cihanî de (1918-1939)

.4Piştî bi hêzbûna têkoşîna antifaşîstî û antîkolonyalîst di cîhan de, pêkhatina Saziyên (partî) demokratî û antîîmperyalîst.

Nivîsek li bin xerîtaya Kurdistan:

Kurdistan: Ciyê xetxetî, li gor têkoşerên Kurd e. A di nav de jî li gor Eagletons e, binêre "The Kurdish Republik of 1946."

Dûmahîk di hêjmarên tê de.

Têbinî

(1)Pir caran tiştên zikmakî (orijinal) bi dest nakevin û hinekan jî merov li gor demê nikare belav bike. Gelek caran gotin û peyvên herdu aliyan an jî

belavkirinên weşanên (pêlweş, pirtûk, kovar, rojname, belavok, h.p.) wan dibin çavik. Jiber vê yekê emê paşê navên çend kovar û rojnameyên kurdî ên giring binivînin. Binêrin li Mêjoy Edebi Kurdî, Ala'uddin Sadjadi , Bexdad 1952, rûpel 551 wirde û Salahaddin M. Saadallah, Kurdîsten we l-Harakat elwataniye l-kurdiye, Bexdad 1959.

(2)Wiltschweski, O., Kurden, Moskau-Leningrad 1961.

(3)Kurdistan auf dem Weg zur Freiheit (Kurdistan li ser reya Azadî.(Komîteya Paraztina Mafê Gelê Kurd. Tebax (agust) 1962, rû. 2

(4)Edmonds, J. C., Kurds, Turks and Arabs. London 1957, rû.8

(5)Minorski, V., Studies in Caucasian History. London 1953, rû. 116 û wirde.

(6)Archiv der Gegenwart, Folge 38, 16.9.-21.9.1962, rûpel 10-105 A.

(7)Kurdo Agir binêre, Kurdistan ath Tha'ira, 1963 (manuskript.(çiya, Hejmar 1, r. 12-13

22

Gotara Rojê

Reşo

Dilsozên Welêt

Ev bû salek ku dîsan wek salên bihorî karbidestên Iraq, ên zorker, ala hovîtî û rovitîyê, li dijî gelê me ê azadîxwaz, hildane. Bi hemû hêzên xwe êrişî gelê me ê leheng û çilekêş dikine. Bombeyên jahr û napalm, ku li gor biryarên Rêxistina Yekîya Gelan (UNO) qedexenin, di ser gundên tijî kal û pîr, jin û zarokan de dibarînin. Ta niha hîç dewletek an saziyek navkirî, ên azadîxwaz, nema ye ku ev kirinên zorkeran protesto nekirine. Her waha Rêxistinên Alîkarîvan wek Xaça Sor çend caran daxwaza alîkariya êşbir û xwarin ji bo gelê Kurd şande karbidestên Iraq ên zorker re. Ev hêmu daxwaz û nameyên van xêrxwaz û camêran bê bersîv man!

Li aliyê din em werin ser rewşa şoreşvanên welêt li Kurdîstana Iraq: Her çiqas ku rojname û pêlweşên neyaran bi derew û fêbazî her roj çêla şoreş bi neqencî dikin û propagandek kûr li dijî Pêşmergeyê leheng belav dikin jî, ji aliyê din rojname, pêlweş û wêneguhazên welatên biyanî rastiya rewşa welêt bi her reng û tunî didin ber çavên gelên cîhanê... Bi reya girêdana saziyên niştimanî ên derveyî welêt û nêwerên Şoriş li Ewropa jî em dizanin ku îro rewşa Şoriş li Kurdîstana Iraq ji çar salên bihorî gelekî çaktir e. Her tun çekên parzîtin û êrişî ketine destên Pêşmerge û hêjmara wan zêdetir û zanîna xwe bêtir bûye. Divê em tucaran nînin bîra xwe ku êdî neyar bikaribin vê

carê me bidine erdê. Serketin, serdestiya Şoreş û azadiya parçe welat êdî seda sed xûya ye. Ger dijminê me bixwaze, an nexwaze, hevalên Kurd ê bi her tunî alîkariya me bikin û ger bin erdê re be jî, ê xwe bighînin me...

Belê xwendevanên gelperest, her çiqas rewşa dijmin û a şoreşvanan

23

ev e jî, ev bû salik ku dilsariyek ketiye nava me xortên derveyî welêt, ên ku ji hemû dîtinên nêzîk dûr in. Ev dilsariya han her wekî ku bi xebata çend kesên berpirsi, yar û pêşeng dûrdikevê jî dîsan hin kes henin ku destên xwe ji keysbazî û nerindiyê bernedane. Ev kesana di nav her du aliyan de jî henin û zerarek mezin gihandine xebata me a Ewropa û em kirine du şîpan .ên di nav Saziya (PDK) xoşewîst de doza welêt ji bîr birine, ciyê ku armancên Saziye ji xwe re bikin raman û saziya xwe di nava armanc û doza wê de bibînin; armanc û doza xwe di saziyê de dibînine!... Herçend ku berpirsiyarên Saziye ev rastiya han di civakan de dane ber çavan jî, hinek endam bi kûritî ji lingên Saziya xwe dêxine û wê her roj qelstir dikine. Bi hêla dinve kesên ku van rêşaşên waha dîtine, kirinên wan dikine malê Saziye û gunehên wan dêxine stuyê wê rêxistina şoreşgîr û xoşewîst.

Ez wek birayekî dengê xwe bilind dikim û bi dilê xwe ê birîn bang dikim: Birayên delal, hêvî dikim çavên xwe vekin, rewşa Şoreş bidin ber çavên xwe: Xwûna Pêşmergêyên leheng ku her roj ji bo azadiya we dihêrike û dirije bîr mebin. Xûçk û bira, bav û dayikên ku di bin agirê top, balafir û tankan de her roj bi dehan şehîd dibin, mekin goriyê ramanên xwe ên rêzanî (siyasî)! Ramana her çi be, ji xwe re bihêlin û xwe ji hemû rik, keysbazî û ezperestiyê bifiltînin û biparêzingda ku em hemû yekdest, yekdoz bi tenê xebat ji bona serketina Şoreşa delal bikin û bi piştmerên Pêşmergêyên leheng (qehreman) bin .îro roj divê em tenê doza azadkirina erdê welêt bikin, da ku ciyê sifreya xwarin û vexwarinê bi dest xwe xin. Gava me sifre danî, dêmen an jî tunê wê hûn dikarin bi serbilindî pêşkeş û doza ramanên xwe bikin. Belê divê em jîneke xweştir ji bona gelê xwe bînin, lê li kuder û emê li ser çi bijîn? Ma gelo bindestiya neyaran ji kurdekî nezan an dîktator xweştir e?!.. Wênavan (resam) berî her tiştî wênayan bi pênuşên (qelem) reş çê dîke û dawî li gor desthatin û zanîna xwe reng û rdtîşan dide wan! Divê berî her tiştî em xwe ji valahî bifiltînin! Divê lingên me carekê cî bigrin..!

24

Ey bêvacê teb'ê xewar
Te şerbeta jahrê vexwar,
Te ne got tirş û ne jî tal
De bes e vemexe, bêvacê minî teb'ê xewar!
çiya, Hejmar 2, r. 3-4

25

Welat
Min bibore ez gorî, bi pirs têma Te
Hêvî dikim Tu bidî min bersîv welat.
Ev rexne û pêşneyar gişt digrim ji Te
Têbighê û bigre, Tu li minke xelat.
Doş bûm, geriyam, hatim li welatên din,
Min nedît, tayê dêmen û rindiya Te.
Dewlemend, bilind û xweştir î ji ên din,
Lê belê, ez kuştim, vê xwûnsariya Te.
Bi hezaran sal in, ku em in li ser Te
Dijîne nola KEW, Te pêşkeş dikiñ
Ji neyar, xwûnmêj û zorkerên xwe re Te.
Tu hîn xwûnsar, bédeng û dilsarîn î!?
Ez dipirsim ji Te, welatê şîrin
ê çi gavê bilîze ew xwûna gelêr
Ku biçîrîñî, vekî sîngê bi birîn
Da Tu bidî, ber çavên noker û neyêr!
Tika ye, veqelêş, daqiltîn neyaran
Da ku hemû zanbin "Dew birê mêst e"
Bi1a em jî wenda bin, bimrin teve wan
Ber ku em bûn e "BIZDOK", ev tev de rast e!
Reşo- Berlin, roja
24.9.1965
çiya, Hejmar 2, r. 5

26

Quncikê Dîrok
Dûmahîka hêjmar-1
I. Pêkhatina Xwenasîna Netewî a Kurdî

Di sedsala 8.de rêçên pêşî ên kurdayetî, di aliyê wêje (edeb) de, tèn dîtîn. Baberaxî Hamezanî çêla girtin û ser û bin kirina îranê bi destên îslaman û li dijî wan rawestîna gelê xwe dike (8). Vejandin û pêşvebirina zimanê kurdî bi destên Baba Tahir Hamadanî û Elî Termokî di sedsala 10.de destpê dike(9). Di sedsala 11.de ên pêşî ku dengê xwe li dijî zînata rêzanî, a li ser gelê xwe bilind kirin Elî Herîrî Şemdînî (1009-1079) û 300 sal piştî wî Feqiyê Teyran (1302-1375(bû (10). Di sedsala 15.de jî şêxê sofîyan Ehmed Nîsanî (1407-1481(û Mela Ehmed Batê navdar in. Ji bo dîrokvanên vê demê, Şeref Name ya (1596) Şeref Xanê Bîtlîsî hin çavikek giring e. (11.(Nemaze bi Ehmedê Xanî Hakkarî (1650-1700), di dema dewletên kurdî yên biçûk ên sedsala 17.de lîrîka kurdî gîha bilindayiya xwe. Avahiya wî Mem û Zîn Kurdistana zincîrkirî tîne ber çavan û gazî têkoşîna azadî dike (12.(Têkoşîna rêzanî a destpêka sedsala 19. bi dijberiya Tirk û Rusan ve pêt hatibû girêdan. Her qelsbûn an girêdanek Tirkêr zordar dibû keysek tevgera azadî bi alîkariya Rusan. Her hêzbûnek wan jî bi vacayî neya êrişên wan ser Kurdistan vedikir. Di sala 1804/05 dagirtina Rusan li ser Turkiyê giran bû û di sala 1806 de jî li Sulêmanî Ebdurrahman Paşa Baban serê xwe rakir.(13(Eşîrên li îran jî her keysek pîşk dikirin û dest bi rabûna çekdarî dikirin. Di sala 1818 de eşîrên Bîlbas serê xwe rakirin, lê serneketin; sala 1820 ta 1822 yan dîsa şerê azadî kirin û ev şerana bi ketin û rabûn ta sa1a 1825 dom kirin.(14(

27

Di dema şerê Rus û Tirk (1828-1829) de Bahlûl Paşa alîkariya Rusan û Emîr Paşayê Muşî alîkariya Tirkan xwest. Di dema şerê Misrî û Tirkan (1832-1839) Mîr Mohammed Rewandizî, ji bo avêtina Tirkên kû bi hezaran Kurd kuştin û darxistin, dest avêt çekan. (15) Di sala 1839de Mahmud Paşa li Sulêmaniyê li hember Tirkan rabû û dest avêt çekan.

Hewldana Bedirxan Beg ji bo danîna dewletekî (1843-1846) pir giring e. Emîrê Dergulî li navçeyên Wan, Urmiye, Diyarbekir, Saçbulaq (Mahabat) û li Musulê xwediye navekî mezin bû. Bi telvêbûna serekeşîrên mezin wek Kor Husên Begê Qersî ji bo wî (Bedirxan(leşkerekî mezin hate ser hev ku karîn bi mêranî li hember Tirkan rawestin.

Hewldana Bedirxan ku ne bi tenê serekdewletekî olêr be, ser de jî ji

şênîyê ne îslam bêtir bêşê bistîne, bû ûştâ serhildana Asuriyan, nema-ze ên li Hekkarî ku pirên wan hatin kuştin. Serhildana van dewleta kurdî pir qels kir û Bedirxan di sala 1847 de kete destên Tirkan. Ewa avêtin Kreta. (16)

Piştî şeş salan İzeddîn Şêrî Hekkarî û Botan êşîrên Wanê ta Musulê civandin ser hev û dest bi şoreş kir. Bîranîna şoreşa wî a du salan hîn di stranên gelêr de xwe diparêzin.

Dûmahîk di hêjmara têde.

(8)Minorski, V., Les.Kurdes; Joyce Blau, Le Probleme kurde, di: Le Monde Musulman contempdrain. Paris 1963, rûpel 15.

(9)Binêre Al-Machriq, Beiruth 1955, rûp.201-239.

(10)Joyce Blau, wek li jor, rûp. 16.

(11)Cheref-Ouddine (Şerefxan), Cheref Nameh (Şeref Name), ou Fastes de la Nation Kourde, Wergervan: B. Charmoy, St. Petersbourg, 1868 ta 1875.

28

(12)B. Nikitine, Les Kurdes, Paris 1956, rûp. 179.

(13)Rich, J., Narrative of a residence in Kurdistan. London 1836, dîwan I, rûp. 384

(14)B. Nikitine, wek a jor., rûp. 192.

(15)Joyce Blau, wek a jor., rûp. 29.

(16)Joyce Blau, wek a jor., rûp. 29.

çiya, Hejmar 2, r. 13-14

29

Gotara-Rojê

Reşo

Civîna XI.

Îsal, di rojên 26-30/8/1966 de, Berlîna Rojava çend rojên giring jiya, deriyên xwe ji endamên "Komela Xwendikaranî Kurd le Ewropa" re vekir û navê xwe carek dî xiste nav rûpelên dîroka têkoşîna Kurdan. Endamên Komele li 16 welatên Ewropî (rojhilat û rojava) hatin Berlîn, da civîna xwe a salî bikin, bi hev bişêwrin û rewşa welatê xwe bidin ber çavên gelên cîhanê...

Ev civîna,bi her rengî,ji ên berî xwe cê dibû. Ew dubendiya ku du salan berî vê ketî bû nava şoreşgeran, li Kurdistana Îraq, bi tewawî

ketibû nava endaman û herkesî girêkê ên dî girêdabûn û xwe ji bona vê rojê şidandibûn. Merov digot ka diçin qada şer, da dijminên xwe bindest û berband bikin(!). Bi rastî ger merov bi çavekî rast bala xwe bidaya wan, xwe ji hemû girêdanên rêzanî (siyasî) bifiltanda û li quncikekî rûnişt, temaşeyî wan bikira; dil-kezewên merov ê perçe parçeyî bibûna û ê bikaribûya carek din bextreşiya Kurdistan bidîta. Ev endamana xortên li her alî Kurdistan bûn. Ev endamana wek Kurdistan bûbûn çar beş! û dîsa ev endamana doza mafên Kurd dikirin û ev endamana lîwana gelê KURD a rojên tê xistibûn destên xwe! Belê, van endamana XWEDEVAN bûn...!

Bê rojnamevanên ewropî, sê mêvanên ku di xebata Kurd de xwedî peyv bûn jî di civînê de ciyê xwe girtibûn. Du Kurd û yek jî Erebe iraî bû .îsmail Arif, endamê Sentral Komîteya PDK a ku bi destên Barzanî hatibû danîn: Xwe bi navê nêweriya (mûmesîl) Barzanî, PDK û a Şoreşê pêşkeş kir. Hîlmî Şerif, xwe bi navê endamê Sentral Komîteya PDK, a ser bi î .Ehmed û C. Talabanî, pêşkeş kir. Di axaftina herdu pêşengan de ronak bû ku gora hevdî dikolan û diranên

30

xwe ji hevdî re disûyan. Şûna ku pî li pî li dijî dijminên zorker bixebitin û yekitiyek pêt di nava xortan kin, WANA jî her ku diçû pife êgir dikirin..!

Evana pêşengên Şoreşa Kurd bûn! û bi tenê ji bo Civîna XWENDEVANAN ew reya dûr û dirêj dabûn ber xwe û gelek dirav û DEM dabûn der, da bikaribin xwe bigînin Ewropa..!

Belê, kesek nikare xebata xwendevanan li Ewropa înkare bike, a ku di nava 10 salan de gelê Kurd tev jîna wî a civakî (sosyal) bi gelên cîhanê dan naskirin û bû ve hêzek manewî ji bo Pêşmerge. Dîsa kesek nikare înkare bike ku RASTÎ ,bi tenê ji dawîya şêwîrîna a hevdî û ji hevgirtina Bîr û Baweriyên derdikeve ronakî. Lê divê herkes, ên ku xwe KURD dizanin, rewşa Şoreş û a neyaran bidin ber çavên xwe û carekê, hûr û kûr, li ser bipûnijin, ka di demek WAHA de, ku dijmin teqeta xwe nemaye şer bike û dixwaze xwe bi erzanî ji daxwazên Kurd bifiltîne, girêdanek çiqas pêt di navbera şoreşgêr û xwendevanan de pêwîst e. Ez bawer dikim ku hemû Kurdên ku xwe dane xebata welatî, ger xwe ji bîr û baweriyên rêzanî bifiltînin û bi çavekî rasteqîn li rewşa şoreş binêrin, ê vê rastiya han bigrin û hewlbidin ji bo yekitiyê û serketina Şoreş. Jiber ku dilsoziya giştî têkoşerên Kurd wek avek zelal xûya ye û ez bi tewawî bawer dikim ku hemû Xwen-

de û Şerevanên Kurd doza azadî û mafên Kurd dikin.
Ger rewş waha ye û em hemû li ser vê deqa han dighêne hev, ji bo çi
em rojekê pêşta ji bo Yekitî hewl nedin û xwe ji bo demek kurt ji gişt
bîr û baweriyên rêzanî nefiltînin? Ez ji we hemû Xwendevanên
"çiya" hêvî û tika dikim ku hûn xwe hinekî ji bona pêkhatina yekitî
biwestînin.
çiya, Hejmar 3, r. 1-2

31

çar, bi Farsan jimartin
Ek, du, sê û çar...

Her Du Yar

Dijmêrin, bê xof û veşartin,
Ji serên xwe nakin bar.
Turk dibêje: "Dört-çar,"
Lîska wan e tewlê de.
Deyn ji wana dibe bar ,
Rezîl dibin sermê de.
Ereb gore ,çAR-YAR in,
Bekir, Elî, Omer û Osman.
Bê vê ney hişyar in ,
Ji tiştêkî nabin guman.
Bo min, ne yek: Du çAR in,!
Yek AL, a din KURDÎSTAN e.
Hevdin re ê soz û qîrar in,
Benda xemla KURDAN e..!
Reşo, Zurich,25.3.1963
çiya, Hejmar 3, r. 12

32

Bi jîna bê azadî,
Ne ferz e rojî, şa be.
Hec û Zekat bi birçî,
Vî awayî cî nagre!
Berd nimêja erebî,

Sêcde serê xwe rake.
Dest vemegre li ber Wî,
Guhdarî ji me nake!
Me çi dît li Zerdûştî?
çaviya şînek pak e.
Cejna Newroz, bê bîrî,
Ala çar-reng li bake!
Berpirsiyar, München
roja 27.6.1963
çiya, Hejmar 3, r. 12

Dîn û Kurd

33

Gazî dikim, roj û şev
çirî nehat, ne bangî.
Hişê min çûn bi tev,

Evîndariya Welêt

Evîndarê te me, bi rastî
Berve te tîm, bi rev
çawa min nabî xwedî?
Bang dikim bi dil, ne bi dev,
Evîndarê te me bi rastî.
Reşo, Zurich, roja 24.3.1963
çiya, Hejmar 3, r. 13

34

Quncikê Dîrok

dûmahîka hêjmar 2

II. Pêkhatina Rêxistinên Kurdî ên Rêzanî

Vê qunaxa dudyan di sala 1880 meha pûşper (temuz) de, bi pêkanîna
"Komîteya Eşîrên Kurd" li gundê Nehrî (nêzîkî Şemdînan), dest pê
kir. Hîmdanêrê wê Şêx Obeydulahê Nehrî bû. Ev malbata bi navê
"Geylanîzade" jî tê naskirin. Şêx Obeydulah sergevaztirîn şêxê
Sufiyên tarîqeta Neqşîbendî bû. Bavî wî, Seyîd Taha, xelîfetî dabû

şêxên Barzaniyan.

Şêx Obeydulah hîn di sala 1878 de di nameyekê de ev bîr û baweriya han ji kosolê brîtanî Cochran re dabû xûyanîkirin:

”Gelê Kurd neteweyekî bi serê xwe ye.”(18(

Destpêkirina hovberiya Farisan li dijî eşîrên li hêrêma, Urmîyê bû ûştta pêkhatina vê ”komîteyê”. Komîtê hewl dida ku serek eşîr û pêşengên tarîqetan, ên li Turkiyê û Îranê bighîne hev. Nêzîkî 20 000 siwarî gîhan hev, di bin serdariya Şêx Obeydulah de sînorê îranê ji nîvro û rojavayî Urmîyê re derbas kirin. Li vir teve leşkerê eşîra Mangur, di bin serekiye Hamza Axa, bûn.

Lawê Obeydulah ê mezin Şêx Ebdulqadir bi leşkerekî tevlehev Sac Bulaq (Mahabad) xiste destê xwe. Piştî van serketinên pêşî li dijî leşkerên îranî, leşkerê kurda xwe şûnde kişandin. Di 1881 de jî serê xwe ji Sultan re danîn. Şêx Obeydulah avêtin Mekê. Hemze Axa kete feqek farisan û hate kuştin.

Di dawîya salên 80 de, bi xirabûna navbera Turk û Rusan, dîsa dan û standina Kurd û Rusan pêk hat .çar Nikolas II. di sala 1889 de tev Cafer Axa, pêşengekî eşîra Şîkak, Ebdulrezaq li malbata Bedirxaniyan û Seyîd Taha torinê Obeydulah civînek kir. Lê pişgirî û

35

girêdana Rusan bi mesîhiyên li Turkiyê, Ermenî û Asuriyan ve dibû kelem li ber Rusan ku vejandina siyaseta kurdî ên bisilman bi xurtî bide ber xwe.

Turkan ev nexweşiya jor bona xwe karanîn û ji eşîrên Kurd ên paşverû ”suwarên Hemîdî” pêk anîn ku di dema kuştina Ermeniyan (1897)de navekî pîs anîn ser xwe. Jiber ku di vê demê de Turkan li aliyê din jî Kurdên hişyar pir diêşandin, ewana jî çûn nik înlîzan li Kahîre. Kahîre di wê demê de bûbû navka azadîxwazên Efrîka û Rojhilata Navîn. Ev hêza kolînyalist ne li dijî propaganda ku li dijî Turkan dibû, bû.

Li ser vê di sala 1892 de kovara ”Kurdistan” a hefteyî bi zimanê kurdî û tirkî, siftê bi destê Medhat Bedirxan û paşê jî Ebdurehman Bedirxan hate derxistin. Ciyê wê tim dihate guhartin. Ta sala 1902 li London û Folkestone, paşê jî di 1908 de dîsa li Kahire derket.(19(Tevî vê helbestvaniya Kurd jî pêşve diçû ku Şêx Riza Talabanî bi beytên xwe ên gelêrî deng dabû.(20(

Şêx Riza (1840-1909) heyşt salan li Stanbul şagirtê Kamîl Paşa bû û li Rojhelata Navîn geriyabû ku bajarvaniya (medeniyet) Misrê bi

çakî naskiribû. Li nik wî nêwerê xortan, ê kevnanjî berî gişan merov dikare navê Hacî Qadirî Koyî binî (1817-1894) ku bi helbestên xwe ên gelêr û pesindar hîn bi dilgermî tîn gotin. Ew bi xwe bûbû şahidê Serxwebûna Suleymanî.(21) Herçend ku ewa pircaran wek "hawarî"yê Serxwebûna Kurdan dihate navkirin jî, wî helbestên xwe bi tunekî erebî û farisî dinivîsî, lê bi Talabanî nivîsîna paqij dest pê kir ku niha di nav ronakbîrên Kurd ên gelêr de ciyê xwe girtiye. Di dema ku Şêx Riza reşî ji bo windabûna hikumdariya Baban digirt, Hecî Qadir bêtir xwe bi aliyê raman mijûl dikir. Ew di dîwana xwe a ku sala 1925 li Bexdad hate çapkirî de Mela û Şêxan "kelem li ber vejandina mêjî" dida xûyanîkirin. (22) Pêkhatina Saziyên Kurd ên gelêrî raste dema şoreşa "Turkên Xort"

36

tê, ku di vê demê de (1908) li her derên Împeretoriya Osmanî gişt gelên bindest saziyên xwe yên dizî pêktanîn. "Komela ji bo bilindkirin û pêşvebirina Kurd" (Kürt Tealî ve Terakkî Cemiyetî) pêk hat. Pêşengên ji zabit û malbatên mezin dihatin. Merkez jî li gor vê Stambul bû.

Di nav pêşengan de ên navdar Emîn Elî Bedirxan, Seyîd Ebdulqadir, General Şerîf Paşa û Ahmed Dul-Kafil Paşa, ê ku girêdana xwe bi hikumeta Osmanî re hebû, bûn.

Karbidestiya kovara Bedirxaniyan "Kurdistan", ku Emîr Sureya jî berpirsiyarekî wê bû, tev guhaztin Stambul. Şêx Ebdulqadir jî "Hetawî Kurd" derdêxist. Wî girêdana xwe ligel "Turkên Xort" pêk anî û bû serekê Senato. Merov dikare armancên saziyê di bin du deqan de bicivîne ser hev:

.1Ewtonomiya Kurdî di nav sînorên dewleta Turk de.

.2Piştgiriya şoreşa "Turkên Xort."

Di nav xebata wan de a giring ew bû ku li Stambul dibistanek kurdî vekiribûn, lê belê ew jî di 1909 de tev saziyê hate girtin.(23) Rewşa pêşengên saziyê a civakî qelsî û tengiya çarçewê wê dida xûyanîkirin. Hêza wan di nav eşîrên Kurd û di nav bajaran de, bi tenê qasî hêza wan a şexsî di nav eşîrên xwe de bûn. Dubenditiya ku di navbera malbatên Bedirxan û Şemdînan de hebû pêşengên sazî kir du şîpan û xebata sazî kuşt.

Tevgera kurdî bêtir bi destên xortan ên ku wek mamoste, hûnerbend (senetkar) û xwendevan li Stambul dijiyan dibû. Di nav wan de rêxistinên bi hêz û bi armancên gelêrî pêk dihatin. Ji van rêxistinanan

"Komela têgihêştina kurdî" (1908) û rêxistina xwendekaran a siftê
"Hêvî" (1910) pir giring in.
"Hêvî" ji bo pêşengên tevgera Kurd ên nifşa nû bû dibistanekê.

37

Serekê wê Xelîl Gasalê Motkî (endamê parlamena "Turkên Xort")
bû. Endamên xwe ên nasdar, ên ku piştî bi nav û deng bûn: Mem-
duh Selîm, Qedrî Cemîl Paşa, Omer Efendî û Fuad Temo Begê
Wanî.

Dûmahîk di hêjmara tê de.

(18)William Eagleton, The Kurdish Republik of 1946, London-New York-
Toronto 1963, rûp.6-7.

William Eagleton, Diplomatekî Amerîkî bû, keys ketibû wî ku demek dirêj
1i Kurdîstana Îranê bixebite. Herçend ku pirtûka xwe li Sovyetbû jî, pir
parçeyên xwe çak bi kar tên.

(19)Binêre kovara "Kurdistan", gişt hêjmarên xwe ta 1914 di "Deutschen
Staatsbibliothek Berlin" de tên dîtin.

(20)Edmonds, J. C., A kurdish Lamponist, Shaikh Riza Talabanî,
J.R.C.A.S., Vol. XXII, Jan. 1935.

(21)Edmonds, J. C., Kurds, Turks, and Arabs, rûp. 58.

(22)Joyce Blau, wek a berî vê, rûp. 17. (Le Probleme kurde, Paris, 63

(23)Nikitine, Les Kurdes, Paris 1956, rûp. 195

çiya, Hejmar 3, r. 15-16

38

Gotara Rojê

Reşo

Ev e Zorkerî

Belê, ev e zorkerî û hovîtî! Edî nizamîm ê bi çî awayî gelê Kurd piştî
xwe bide wan gelê ku teve wan dijî û bi wan bawer bike: Ma gelo ev
xapandinên bê sinçî û bê rûmet, ê ta kînga domdarbin, û em Kurd ê
'heya kîngê vê bê heşî û dilpaqijîya xwe a bêvac berdî û neyarên
xwe, ên dirinde (wehşî) û bê dilovan nasbikin!?

Erê, ev zorkerî ye û merov nikare hîç navekî din li van kirinên wan
)neyaran) bike. Jiber ku ne demokratiya parlemanî, ne dîktatoriya
Şahî û ne jî sosyalîstiya "erebî" ji gelê Kurd re bû yar û heval!. Divê

gelê Kurd êdî vê rastiya han rind û qenc bizanibe ku ewana bi tena serê xwe nin û dorhêla xwe bi neyaran hatiye girêdan! Ev dijminên ku bi sedan sal in bêra welatê me talan dikin û tucaran naxwazin dev ji me berdin...

Gotina bav û kalar, e: "Ger tu kurtanê zêrinî ji kerêkî, ker her ew kera ye"! Em Kurd îro rastiya vê gotinê hîn rind dibînine û civê em wê navêjin rastê...

Di destpêkirina sedsalên bîstan de, pêşengên Kurdan hêviyên serxwebûna gelê xwe di hikumetên parlemanî de didîtin û xebata xwe bi têkoşîna (mûcadela) parlemanxwazên Turkan ve girêdidan, lê gava ku "Turkên Xort" hatin ser, wan dilpaqijên Kurd ew hêviyên xwe wenda kirin; bê ku xwe bi çakî amadey şerê Serxwebûnê bikin, li hember êrişên Turkan rabûn û bi hezaran keç, law, pîr û kalên Kurd hatin kuştin û malên wan, tev zar-zêç, hatin şewitandin û zarokên di zikê bûkan de derxistin û bi ser sûngiyên xwe xistin!.. Ew têkoşîn û şerên azadî li dû hev domkirin, lê herdem bi rengekî hovîtî hatin şikandin û xebata Kurdeyatî li her derekê bi salan şûnda ket.

39

Gava ku bi vî awayî hêviyên Kurd wek xevnên şevan di tariyê de wenda bûn, hinekan li pêşeng û ramangîrên Kurd, vê carê hêviyên xwe di rejîmên sosyalîstî de dîtin, piştî xwe dan welatên şêwrewî(sosyalîst) û destên xwe dan kesên xwedî raman û bîr-bawerîya sosyalîstî û xwestin pî li pî, tev wan bixebitin û bi wê reya han hêviyên xwe, daxwazên gelê Kurd, tev daxwazên wan bi serxin û bînin cî. Lê di van rojên bihorî de, me dîtin ku ew reya han jî ji me re ne bû yar û her ku çû neyarên me hêztir û fêlbaztir bûn.!

Belê xwendevanên delal, li paş Şerê Cîhanî ê Yekan Kurdistan bi destê hêzên serketî, ên rojavayî, hate parçekirin û paşê jî di nava neyarên me Turk, Erebi û Farisan de hate parvekirin! Ew heza Kurd, a yekdestî û welatê wî, bû çar alî û ji hevdin hate veqetandin û qelskirin..!

Gava em îro rewşa Kurd li hemû aliyên Kurdistan bidin ber çavan, emê xweş bibînin ku li hîç parçeyekî gelê Kurd negihêştîye mafên xwe û jînek xweş. Nemaze (bilhassa) 1i Kurdistana Turkiyê, ku zêdetirî heft mîlyon Kurd tê de dijîn, heya dawîya sala 1965 parçewelatê me ji bona biyaniyan (xerîwan) qedexe bû. Ne dibû ku yekî biyanî biçê Kurdistan û rewşa (hal, wez'i) wan bibîne. Tirkan bi xwe jî pir çak dizanîn ku ji bona wan şermek mezin e ku biyanî jîna

Kurdan, a nexweş û paşvemaî, bibînin û li welatên xwe vê hov-beriya Turkan û hebûna Kurdan li "Rojhelat" bidin ber çavên gelên Cîhane. Herwekî ku paşvemaîna Kurdistan, herwaha a Turkiye ye jî, ew riçperestî û dûrnedîtina Turkan rê nedida û nadê wan ku vê rastiya han bibînin û hîn jî ev bêvacî (ehmaqî) û bê heşiya wan dom dikê...

Herçiqas ku îro li Turkiyê, di "qanûna esasî" a sala 1961 de zmanê kurdî ne qedexa (yasaq) ye jî, pêşiya nivisîn û xwendina kurdî hatiye girtin. Nivisîn, axaftin û peyvîn li ser mafên Kurd bi her zmanekî gunehkarî ye. Di 14 avdar 1967 de bi derxistina qanûnek nû, karbi-

40

destên Turkan "anîn û belavkirina pirtûk, rojname, kovar, sêlik (plak) û benê peyîvdar (band) ên kurdî qedexa kirin: Sê nivîskarên kovara "Yeni Akiş", ku bi zmanê turkî derdiket, xistin girtîgeha (hepîsxane) Enqerê û ta niha bê pirs di wir de diminine..!

Li Îraq, ev bûn şeş sal û heyşt meh in ku şoreşa Kurd dom dikê û her roj hêztir dibê. Wek hemû carên pêşî di 29.6.66 de karbidestên Îraq, bi sozdayîna mafên Kurd, rawestandina şer xwestin. Şoreşvanên Kurdistan ew daxwaza wan anîn cî û agir rawestandî û hemû girtiyên Ereba berdana. Lê ew sozên 12 deqan ku kêmtirîn maf û daxwaz bûn ji bona Pêşmergeyê leheng, ta niha bi cî nehatin!

Diyar e ku neyarên me dîsa dixwazin bi dirêjkirina demê xwe bi hêz bikin û di vê demê de jî bi fêlbaziyên xwe, ên nasber, şervanên Kurd bikin du şîpan û wan bi hev din bidin kuştin û ên mayî jî bi top, tank û balafirên bombeavêj bikujin û bizrê wan li rûyê erdê rakin! Bi rastî jî, ew daxwaza wan hinekî bi serket û gelek pêşeng û girêdayiyên wan bi hêla xwe xistin. Lê serpêhatiyên Kurd ên dîrokî, rê neda dubendiyek malkambax û Pêşmerge bi destekî hesinî ew şûrkêşên Ereba di nava xwe de neriştin û Kurdistan ji wan kesan, ên qels paqij kirin. Divê ev bûyerên ber çavan li Kurdistana Nîvro çavên gişt Kurdan li herçar parçawelat vekin û heşê neyaran jî bînin serên wan ku êdî di dawiya sedsalên bîstan de "Kolîdarî" bi ser nakeve...

.....

Ev bûn du sal in ku karbidestên Surî xwe bi sosyalîstî navdikin, xwe pêşengên Rojhelata Navîn û pêşverûyî dizanin, çend roj ser de neçûn ku hatibûn ser hikum, dest bi neyartiya gelê Kurd kirin û hewl didin sosyalistiya xwe bi tenê li me biceribînin û bi heyîna me (malê me) birçî û belengazên xwe têr bikin. Ne ku bi tenê li dijî Kurdên Suriyê

kardikin, li dijî agir rawestandina 29 hezîran 66 li Iraq jî dengê xwe bilind kirin. Navên bajar û gundên kurdî guhartin erebî- Wek kolîdarên xwe ên kevn, Turkan-. Bi dirêjîya sînore Turkiyê-Îraqê, bi

41

panbûna 15 km. erd bi navê "Kembera Erebi" ji Kurdan vala dikan. Eşîrên Erebi ên goçer û bedewî anîn kirin çiyê wan, mal û erdên Kurdan li ser Ereban belav û pardikin! Bi van kirinên xwe bend û sînorek ji merovan danîn navbera Kurdên Surî û ên li Turkiyê: Mamostayên Kurd bi destzorî şandin gundên Ereban, da zarokên wan bidin xwendin. Di 3 îlon 66 de serekê PDK (partî demokratî Kurd) li Suriyê Osman Sebrî girtin û xistin zîndana Mêzê a leşkerî (eskerî). Ew lehengê Kurd ku bi dirêjîya jîna xwe ji bo azadiya Suriyê, tev azadîxwazên Ereban, li dijî Frensiz û ji bo demokratî xebat kirîbû û bi destên Frensizan bi salan li welêt hatibû dûrxistin, niha bê pirs di zîندان de dirizê û rojên xwe di nav rewşeke kirêt de derbas dikê!.. Di 1.6.66 de jî sê Kurd hatin girtin, bi tenê jiber ku kovara çiya a zanistî ji wan re hatibû girtin! Di 21.8.66 de dîsa 170 Kurd hatin girtin û bi dirindeyî di zîندان de hatin êşandin... Di ser van nerindî û şermuzariyên han de jî Sereknêroyê (serek wezîr) Suriyê di 25.12.66 de daxwaza nêwerên Kurd ku wî bibînin û bêdadimendiya (bê edalet) kirinên wan bidin ber çavan, negirt û ewana nehiştin ba xwe..!

Bi rastî êdî nizamim ev çoyê neyaran ê ta kînga li serên mekeve ku em dijminên xwe nasbikin û bizanibin bi guhartina "kurtan" ker ji keritiya xwe nafilte. Divê em vê yeka han bîr nebin ku "demokratî" an jî "sosyalistî" ya neyaran bi tenê ji bona wan û gur bi tenê DURVê xwe guhartiye!

çiya, Hejmar 4, 1967, r. 2-4

42

Quncikê Helbestan

H. Reşo

WEKHEVÎ

Ev sedsalê bîstan, qurna Şiyarî,

Peşketin, Dewlemendî û Serxwebûn

Bi tenê para me ye, Belengazî!
Me divê Wekhevî, ger Doz e Rabûn
Ma gelo ne bes e, bi hezaran şal
Em Azep û Cotkar, Şêx û Axa bûn,
Wek Suni, Elewî ,êzidî da pal?
Me divê Wekhevî, ger Doz e Rabûn
Bizanibe tu bindest, neyar kolî
çawa ji bo Maf, liwî hêvîdar î!?
Ew wîra Hêz e, me ketin û Qelsbûn.
Me divê Wekhevî, ger Doz e Rabûn!
Ger hebûya wî hûner, Hêz û Rûmet,
Ne dima ta niha kolî û Bindest.
Nabe Rawestîn, Dudilî û Sarbûn,
Me divê Wekhevî, ger Dôz e Rabun!
Bê Hezkirin, Dilgermî û Bratî
Pêk nayê Yekitî, Xweşî û Şabûn.
Yek Raman, yek Daxwaz, Bîr û Bawerî
Me divê WEKHEVÎ ,ger DOZ e RABËN!
Nexweşgeh, 2.4.1967
çiya, Hejmar 4, 1967, r. 5

43

êZİNGVAN

Lo brayê Gundî, an brayê êzingvan!
Vê sibe birbangî, waha kuda diçî!?
Dest te de ew bivir, li pişta te ew nan,
Waha bi lez û bez î !çima, ji bo çî!?
Tu Rikdar î û her bi kerb î, lê ji kê!?
Ji dar û beran? Ji mal, an ji jinikê!?
Şev û rôj, her dixebitî bi nanzikê,
Lê hîc tucar, ji xwe napirsî ûşta wê!
Derdêxînî kerba zikê xwe ji daran,
Davêjî jêr nifşê nû, ên wekî lawan.
Bê dilêşi wan dikşînî mal, bi baran;
Difroşî, lê dernêxî wê miza destan!
Bê veqetandin, terr û hişk, didî şewat
Tu dikujî dêmen û rindiya welat.
Şûv û çandinî te hiştine za û mat.
Nezanî, Belengazî, gişt ser TE de hat!
Lo KURDO, malava, tu çiqas bê heş î
Di her kirinên xwe de, gêj û serkêş î!

Ji jîna merovtî û xweş, herdem bê beş î,
Lê ji bona Neyaran, tu her” çavreş”î!
H. Reşo, Nexweşgeh, 8.4.67
çiya, Hejmar 4, 1967, r. 6

44

Bi çiya, deşt, şax û newal
çemên şên û avên zelal
Mêrgeh, çîm û darên delal
çiqas dewlemend û xweş î!
Bi karkerên ku dane pal
Rûniştvanên rût û repal
Dewlemendên mane bê mal
çiqas belengaz, bêkes î!
Sîngên tijî kul û keder
Nem û xwûn dixwaze dever

WELAT

Ta niha derneket XWEŞKER
çiqas tenê, bê heval î!
Derzî divê derke kulê
Birişîne xwûn û nême
Bikewîne wê birînê
çiqas teng û dilsarîn î!!
H. Reşo, Düsseldorf, 26.12.66
çiya, Hejmar 4, 1967, r. 7

45

Birayê Gundî êdî bes e
Rabe ser xwe TU bimeşe
Hevalê TE gîsn û das e
Berde Beroşk û wî Sersî!
Dema çûyî êdî hew tê
Ciyê Ewran RO hat ketê
Divê RABî bi rêkevî
Rê nepirsî ji TUKESî!!

GUNDÎ

H. Reşo, Düsseldorf, 26.12.66
çiya, Hejmar 4, 1967, r. 7

46

Quncikê Dîrokê

Dûmahîka hêj. 3

Piştî mezinbûna dubenditî ni navbera malbatên Şemdînan û Bedirxaniyan de "Roja Kurd" di sala 1910 wîrda bû kovara malbata Şemdînan Eşîrên li Kurdistanê Nîvro (ên li bakurê Îraqa niha) dûrî vê dubendiya li Stenbul mabûn. Li wir lwana ge1 di destên serek eşîr û serekên olî (dînî) de bû. Di nav wan de navê Barzaniyan xwe cara yekan dide pêş. Di sala 1904 de gelek eşîran di bin serekîtiya şêxê Barzan û serekê tarîqeta Naqşîbendî Abdulselam Barzanî de li dijî Turkan şoreş saz kirin. Li ser pîrsa paşayê Musulê Suleyman Wasif ku kesekê tawanbar (sûcdar) nebe, di sala 1913 de çek berdan. Lê di sala 1914 de tev sê hevalên xwe hate dardakirin! Bi destpêkirina şerê cîhanî ê yekan tevgera Kurd a netewî li Turkiyê hate birrîn. Reya sazî û weşanên (kovar, rojname, pirtûk,.h.p.) kurdî hate girtin. Sureya Bedirxan, ji bo derxistina "Kurdistan", careke din vegerya Kahîre. Li Îran jî rewş bi vî tunî dom dikir. Êrişa leşkerên çarî, ên Rus, Şah bêtir bi hêz kir. Hîn di sala 1909 de, gava ku leşkerên Rus Azerbeycana Îran xiştin bin destên xwe, pîraniya Kurdan gîhan Şoreşvanên li dijî destkariya Şahî. Nemaze eşîra Kelxor, li navçeya Kermanşah, bi çekdarî piştgiriya Şoreşvanan dikir û pir zor dida hevalbendên Şah û çarê Rus. Eva bû ku eşîra Kelxor di hevda xist û ta niha jî hîn nehatiye serhev.

Li Kurdistanê Îran yekîtiya Kurd û Turkmenan li dijî Rusan pêk hat. Piştî şikestina êrişeke Turkmenan a ser Tebriz (dawiya 1914), leşkerê Rus di bihara 1915 de ket rojavayê Gola Urmîyê. Nezikî Koî 3000 şerevanên eşîra Şîkak, di bin serekîtiya îsmail Axa "Simko" û Omar Xan, derketin hember wan, lê piştî pir şerên giran şerevanan xwe kişandin ser çiyayên dorhêla Urmîye (24). Piştî girtina Urmîyê,

47

Rusan girêdana xwe bi Asuriyên li nav bajar û navçeyê Hakkarî re pêk anîn. Di dema ku li navçeyê Sac-Bulaq li dijî Mangur û

Mamaşan şer dom dikir, di peyîza 1915 de eşîrên Aşurî di bin serekiya Mar Şamun XIX. xwe kişandin deşta Salmas û Urmiye, çiyê ku di bin destên Rusan de bû. Li wir bi destên leşkerê çarî hatin hîn-û çekdarkirin. Leşkerekî çekdar ji 6000 Asurî di bin rêberiya Rusan de pêk hat. Hebûna eşîra Şîkak li wê heremê (mintiqe) tirs dixiste ser serdestiya wan a li navçeyê Urmiyê. "Simko" ji Mar Şamun xwest ku ji bo civînekê tev peyayên xwe were Kohneşar (25.) Şerê ku dawî ya vê civînê derket Asurî li navçeyê Urmiye hatin avêtin. Li ser reya Hamadan di bin paraztina Înglîzan de, ewqas hatin kuştin ku hîngê virda gelê Asurî li Rojhelata Navîn pijbela bû û dengê wan hate birrîn.

Li ciye ku di bin destên Turkan de ye tenê linavrakirina (qetlîam (gelê Ermenî çê nebû. Gelê Kurd jî di bin zînata (zulm) wan de pir hate êşandin. Ev zînata bi gotinan dawî nayê. Ji 1/5 gelê Kurd ji warên xwe hatin dûrxistin û bi hezaran hatin kuştin.

Serekên Kurdan serkîniya xwestin girêdanekê bi şerleşkerên Rusan ve pêk bînin. Di sala 1916 de Kamîl Begê Botî çû Tiflîsê ba serleşkerê Qafqasê (Grossherzog) Nikolaus Konsolê Rus ê Urmiye Basile Nikitine (26) di sala 1917 de çêla nameya Seyîd Taha, xarzeyê Seyîd Abdulqadirê Şemdînî, dike. Seyîd Taha di nameya ku bi navê Komela "Azadîkirina Kurdistan" piştgiriya leşkerên Rus ji bona Serxwebûna Kurdistan dixwaze.

Li ser Şoreşa "Oktober" sîngê Qafqas bela dibe û bi vê jî ji bo çend salên pêşta mijûlbûna Kurd a rezanî, hêzê Bakur namîne.

Dumahîk heye...

48

(24)Eagleton, W., The Kurdish Republik of 1946, rûpel: 9

(25)Eagleton, W., wek a jor, rûp. 10

(25)Nikitine, B., Les Kurdes, Paris 1956, rup. 179

çiya, Hejmar 4, 1967, r. 14-15

49

Gotara Rojê

H. Reşo

Jin Di Xebata Welatî de

Di dîrokê de merov pir caran raste navê jinên Kurd tê ku di rojên reş û teng de peyayên eşîra xwe civandine ser hev, şerê neyar ji bona

paraztina hebûna xwe kirine. Gelek caran di kada şer de alîkariya mêmên xwe bi xurtî kirine û sîngên xwe dane ber berik û agiren neyar û teve karwanê şehîdan bûne. Paşê divê em bi ve yeka han jî gelekî serbilind bin ku bi tenê di nav gelê Kurd de hinek zarok liser navê dayikên xwe tên navandin, bangkirin û nasîn, ku ev jî di wekhevî, a mêm û jinan, mafhebûna jinan de pêşveçûna Kurdan dide xuyanîkirin. Em dibêjin: Şêr bi lepên xwe şêr e, ne bi nêrî û mekbûna xwe! Ev gotina Kurd jî vê rastiya han bêtir û zexmtir dike.

Di nivisar, pirtûk, kovar û rojnameyên welatên derve de jî pir tiştên çak li ser dayikên me hatine nivisîn û belavkirin. Di pêlweş û wêneguhazan de jî gelek gotarên pesinde hatine xwendin û pêşkeşkirin. Jiyana (hayat) wan a civakî (sosyal), ku li gor ên neyar û kolîdarên me, a aza jî di her demekê de hatiye gotin. Lê belê divê ev xweşgotin û pesindeyên vala, me şaşnekin û xwaliyê nekin çavên me ku em nikaribin rewşa jiyana wan a rast bibînin û xare ser pêwestiyên ku îro roj ji me têne xwestin bikin û bînin cî. Divê em vê yekê bi şev û roj ji bîra xwe nebin ku niha jiyana wan di tariyê de, li ber agirê argund û tendûran de derbas dibê, an jî wek mirîşkên ser hêkan, bûne makînen zarokan. Ev zarokên ku di jiyana xwe de bê nexweşiyê, belengazî, êş û taliyê tiştêkî din nabînin! Heye ku hinek xwendevanên me, ji xwe an jî ji me, bipirsin û bêjin: "Ma gelo, em an jî tu, çawa mezin bun?" Bersîva min ev e: Birayê min, hêviya gel û welatê min îro di sedsalên bîstan de ku gelen din, dinê berdane, li ezmên

50

doş dibin û li şer hîvê digerin, ji sedî 90 gelê Kurd ji nivisîn û xwendinê û ji sedî 98 jî ji nivisîn û xwendina zmanê xwe, ê zikmakî, bê par in. Ez û hûn, an ji destên ruhîstîn (felek) filitîne, an jî dewlemendiya bavên me em gîhandine van rojan. Lê ez bawer nakim ku em jî rojek xweş û şadimanî di jiyana xwe de, a bindest de, dibînin. Her bîranînek "rewşa gelê Kurdistan, agir bi laşên me dêxe, dil û kezewên me dişewtîne. Dibe ku hinekan li me, di zarokayîya xwe de xweşî û delalî dîtibe, ku ez jî yek li wan bûm, le ev jî wek min got nabe para her kesekî Kurd. Gelek ûştên vê henin, ku yekek ji wan nexwede bûna dayikên Kurd in.

Dîroka Kurd xweş dide xuyanîkirin ku jinên me, berî hatina Osmanîyan, diçûn dibistanan û dixwendin. Ev rewşa niha, di dema ku Osmanî hatin Kurdistan, dest pê kir û hêdî hêdî keçên Kurd dûrî dibistan û xwendinê ketin. Di wê demê de ta niha, jin bûn kevok û

çûgên navmalî, ji jiyana civakî hatin qetandin û ketin gêtiyeke (dinê) reş û tarî.

Bi destjêkişandina jinan ji jiyana civakî, hêza Kurd a welatparêzî jî nîvenîv, an jî betir, kem û qels bû. Ev kêmaniya han heya vî sedsalê ku em tê de dijîn dom kir û her Rabûnek Kurd, ji bona doza maf û serxwebûna welêt, bê bêr ma û agirê wê zû hate vemirandin. Her çawa ku her nexweşiyekê ûştêk û êşbirekî(derman) xwe heye, her waha ûşt û êşbira serneketinen Doz û Daxwazên Kurd jî henin. Bi bîr û baweriya min ev ûştê han jî nezaniya me ye (ne ku hatina hikmên kolîdar ên parlamenî, sosyalîstî an jî wek dibêjin demokratî) ku di ve de jî jinen Kurd dewrek gelekî mezin dilîzin. Ev dewrlîstina wan di warê:

-1Mezinkirina zarokan bi dilekî netewî û bi nasîndayina gel, serpêhatî û dîroka netewê Kurd.

-2Di reya welatparêzî de alîkariya mêran kirin.

-3Beşdarî di aboriya (iktisad) welêt de...

51

-1Gava dayikên me xwende û zanebin, ev jiyana bindest û nîrê kolîdarên zorkeran ê dilê wan bişewtîne, hişyar û gelperest bike, ku êdî êşa kezewê (zarokan) di bîra wan de namîne û di bin daxwaza doz û ramana azadî de dilê wan ê lêbixe. Gava ev gelperestiya çiyê xwe di dilên dayikên Kurd de bigre, nema kesek an jî hezek dikare pêşî û devê wan bigre û wan bê deng bihêle. Zarokên Kurd jî ê bi vî rengî di bin gotinên dayiken xwe de bi hişyarî mezin û gir bibin, bi kurdî werin navkirin, zorkeriya kolîdarên xwe û mafhebûna gelê Kurd binasin, bindestî û bextreşiya xwe bibînin û dîroka xwe hîn bibin û bizanibin. Gotinek heye ku di devên gişt mezin û peşengên gelan de buye benîşt ku ev e: "Xortên îro, mezinên beyanî (sibe)nin." Ev gotina be şik rast e, lê divê em bîra nekin ku "zarokên îro" jî "xortên beyanî"nin û mezinên peşende (musteqbel, duwaroj)nin!

-2Dîsa, gava jinên Kurd zane û hişyarbin, ne ku ewna ê bibin kelem li sex• reya mêrên xwe, bi vacayî ê bibin "piyê wan ê rastê" û alîkariya wan bikin. Li çiyê ku "gotûgot"kin, e bi axaftinên zane û pesinde, dilgermî û jîrekiya mêrên xwe di xebata netewî de zedetir û bêtir bikin. Weke ku em gişt rind dizanin, gava rewşa mal de nexweşî hebe û bêdengî (îstiqrar) tunnebe, qelsî û kelemekî pir giran û mezin e. Nemaze, gava jin û zarok bi ramana merov ne bawerbin, jiyana di mal de ji zîndanên tengtir û diwartir e û nayê kişandin.

-3Di xebata netewî de, dewlemendiya gel, hêzekî giran e. Aboriya welatekî jî bi kar û karkirina rûniştvanên wî welatî çak dibe û jiyana kesan bilind û xweştir dibe. Gava em gelê Kurd tînin ber çavên xwe, ricifk dikeve dil, çav tijî stêrk dibin. Ew belengaziya gelê Kurd, ku merov bi penûsê nikare binivîsîne, li aliyekî; bê karî û nezaiya wan jî li aliyê din. Li Kurdistan, a rast ew e ku, bav bi tayê serê xwe gişt barên malê dide ser milên xwe, jin û zarok li ser piştê wî dijîn: Jiber vê yeka han, di ser û mêjiyê wî de bi tenê xwedîkirina zar-zêç û filitandina mal û paraztina serbilindî û rûmetê wêdatir tiştêk tunneye. Wekî din tiştêk nikare were bîra wî û her waha ger bixwaze jî, ji hêza

52

wî bi der e. Lê gava jinên Kurd, ku tev wan zarok jî, zû pê dighên, dikarin bi dîtina reyeke karkirin an bi tunekî din bixebitin û hinek çûyîna (mesref) malê bigrin ser xwe. Wekî din, dikarin xwe ji pirkirina zarokan biparêzin û giranbihabûna zarokan jî bizanibin û bîr nekin û wana ji nexweşiyên biparezin û bifiltînin. Em dibînin ku di xebata netewî (mîllî) de bar û parekî perest û mezin dikevê ser jinan, ku min ji kêmbûna cî bi kurtî 1i gor karî û zanîna xwe nivîsîn. Divê em Kurd vê yeka han her dem bînin ber çavên xwe û giringiya wan bizanibin, bi hewldanek dilgerm û kurdeyatî reya dibistan û zanîngehan ji keçên xwe re, nik lawan vekin. Dîsa bikin serê xwe ku ZAROKÊN ÎRO, XORTÊN BEYANÎ Æ XORTÊN ÎRO JÎ MEZÎNÊN PÊŞENDEY KURDÎSTAN ÎN. Eva jî xebatek giranbiha û perest e ji bona rojên serxwebûna gel û welat. çiya, Hejmar 5, 1968, r.1- 2

53

Ji bo civîna KXKE li
Belgrad, 27/31.12.1967

Herçar Dest
H. Reşo

Rabin gelî Kurmanc û Zaza, Feylî û Soran
Destên xwe bidin hev û rawestin mîna şêran!

Nabe têkev nava we, neyartî wek gişt caran
Bi navê O1 û Partî, Zarava û Eşîran!
Divê HÊN berdin, birevin ji van navên KEVNAR
Ku hatine danîn, bi destên Noker û NEYAR.
Bûn benîştê bijangan, ketin nav gund û bajar,
Em kûr kirin, kişandin, mîna cendirmên seyar!
Nabe carek din, ji bo hîç û pûç bibin GORÎ
Ku zorker şa bibin, laşên me bikşînin LORÎ.
Di nav zar û zêçan de, ji me bikin çavsorî
Divê em bizanibin, ew rojên REŞ bihori!
Dujmin jî ÇAK dizanin, ku em bira û Kurd in
Lê mijulgeha wan tijî XÎNÎZÎ û FÊND in.
Bi hezaran sal in, ji me re BOBLAT û KUND in
Kurmê nerindiyê herdem, di nav me de çandin!
Bizanibe, bi şev û roj, xew nakeve çavên wan
Dibizdin, her dibînin, xevna rabûna Kurdan.
Nasdikin, dizanin hêz û petbûna Lawan
Bi girêdanek pêt, dest dane hev, bi şert û sondan!

54

Bidin hev herçar DEST, meqetin, bermedin yekcar!
YEKÎTÎ ,şîna hez û jin e, bîrmebin tucar!
Bikşînin kevirên Hîm, HÊN bibin NECAR
Lêbikin "BÎRCA BELEK", bê wê memînin hercar!
çiya, Hejmar 5, 1968, r.9

55

Pêşmerge
Biryên min, dil û kezewên KURDÎSTAN,
Mêrxwasên min, lehengên qurneya bîstan
Hêvî û serbilindiya hemû Kurdan
Destmiza we ye, azadî li Niştiman!
Dixwazim bi dil maçkim, wan ling û destan...!
Her çend, bê dil, evqas dûrî welat im
Bi mêjî û xwûn wilo nêzîkî xak im.
Ger bi pênuşa xwe bikarim we şakim,
Paşmerge me, lê dîsa rolekî çak im
Ji bo ramana XWE, hîç NOKERÎ nakim!
Eva çi ye "RAST û ÇEP"? Em tev de KURD in!

Tena XWE, bêrûmet, sernizm û destkurt in,
Bi yekitiyek rast, serfiraz û xurt in
Van reyên çepel û şaş, di nav de rakin
Ala biratiyê li her derê bakin!
Ew kesên ku bûne ÇAŞ, NOKER û "FURSAN"
Dane ser milên xwe, ew kurtanê keran
Li wan pîroz be, bila bikşînin baran!
Lê divê bîrnekin her, wan "hersê daran,"
Da bibin "Poxli Şehîd", wek hemû caran!
,8.1967Nexweşgeh, Berlin.
çiya, Hejmar 5, 1968, r.9-10

56

Nandoz

Lo NANDOZ, tu kê dixwapînî,
Wek kewê neçîr, pozbixwun î
çîpên sor bi berfê vedşêrînî
Lê li reşayê derewîn î!?
çira derewîn, ne domdar e
Tarî, Rûreşi her jê bar e
Hemû nerindiya dikare
Wekî din î herdem bê kar e!
Te girte saldaniya welat
Bi wê xwend û him girte xelat,
Heya te dest xwe xist ew berat
Tu Kurd bûy, bi dilekî şewat..!
Lê gav bûyî xwedî jin û mal
Kurd û Kurdistan, bi te bûn tal.
Te got ka ên mayî gişt zar-mindal
Xebata welat bê te da pal!
Waha nîne xiniz, ho NANDOZ!
Nabe bibî dilşa û rûboz,
Divê bimînî rûreş û çavkoz
De birroo xirpo, nema te ma koz!
Saldanî: zemale an burs.
Xelat: li vir Şadetname ye.
Berat: li vir rêdana kar e.
Nexweşgeh, -.8.1967
çiya, Hejmar 5, 1968, r.10

57

Destdirêj

Destdirêj, dujminê gelê min ê bi sedan sal
Bê şerm û fihet li ser sîngê jîna min da pal
Te xwar, tu nedîrrî û ne jî bûyî pîr û kal
Te divê careke din bibînî Rustemê Zal!?
Ez dizanim, bi dilxweşî kormê bernadî
Ta ew deştên te ên dirêj, kurt nebin bi şadî
Tajana tîra gelêr, nekeve dil bi başî
Naxwazî rast bibînî, her li ser reya şaş î!
LO DESTDÎRÊJ! Tu bizdok î û çak jî dizanî
Di kada şer de her REVOK û qelş û xiniz î
Lê dujmin, neyar û lîwana me bû NEZANÎ
Ëhêz û hunerên te bûn ew fêl û şeytanî!
Bizanibe, tenê em mane bê AL û bê SER
çavvekirî û şiyar, em dikşînine keser
Bilezîne, bireve, hîn ku RO heye li der
Ger TARÎ bibe, tu binbar î, menere wek KER!
Binbar î: tawanbar, gunehkar an jî suçdarî.
Nexweşgeh, -8.1967
çiya, Hejmar 5, 1968, r.10-11

58

Navên kurdî:

ên keçan: Dilaran, Pexşan, Reşxan, Esmer, Xwunav, Bahar, Hêvî,
Hingur, Jala, Nazdar, Rûken, Xwûngerm, Hemîn, Nesrîn, Şermîn,
Nermîn, Şîrîn, Befrîn, Dilvîn, Evîn, Silêr, Peyman, Viyan, Jiyan,
Civan, Zozan, Gulzar, Gulcîn, Biskan, Nazenîn, Aşîne, Narîn, Naz,
Nazê, Besê, Nazik, Kurdistan, Beyan, Nişê, Temîn, Xanîçe, Gulan,
Xanzad, Neslixan, Dilxwaz, Zêrîn, Zerî, Zerê, Zara, Zêrê, Zîvîn,
Dilsoz, Newroz, Pirşing, Tavîn, Nexşîn, Ronak, Rewşen, Bêrîvan,
Daxwaz, Ronahî, Serva, Perîxan, Pakîze, Suzan, Sorgul, Susin,
Dilxweş, Dilgerm, Zîn, Zînê, Newal, Nalîn, Darîn...
Navên Kur û lawan: Dilêr, Aza, Azad, Şêzad, Dildar, Metîn,
Serhing, Serdar, Serçil, Serbest, Saman, Serket, Behzad, Deştî,
Şaxwawan, Darawan, Cotkar, Pîrot ,çîprût, Xoşnav ,çalak, Jîrek,
Lawçak, Bapîr, Aşitî, Heriş, Ferhad, Şemal, Kawa, Lezgîn, Bengîn,
Piştîmêr, Dengîr, Bêkes, Şêrko, Qubat, Salar, Xakî, Merîwan, Goran,
Kamuran, Helmet, Ziwêr, Wîrya, Solav, Hawar, Hêmin, Serwer,
Leheng, Pêşeng, Rêber, Rêwî, Erdeşêr, Sîrwan, Şêrwan, Lawko,
Mîdyâ, Kurmanc, Soran, Zaza, Şoreş, Şivan, Hişyar, Bruski, Dîlawer,

Simko, Serçêw, Dara, Dilşad, Xesrew, Kurdo, Helkewt, Rizgar, Nebez, Mêrxas, Serroj, Siyamend, Hêjar, Cêgerxwûn, Sîroz, Koçer, Helbest, Sertîp, Serdest, Reşo, Hemreş, Welat, Hoşeng, Şengo, Hoşîn ,çeleng...
çiya, Hejmar 5, 1968, r.12-13

59

Nûçeyên Welêt

Kurdistana Navîn (surî): Di 1.5.1967 de mûdîrê nahya Amûdê tev mifrezek polîs, mifrezek leşkerên bedewî û "heres qewmî" êriş birin ser gundê Elî Firo. 5 cotkar bi berrikên (qurşûnan) mûdîr brîndar bûn, Ebîd Şerîf brîna xwe pir giran bû. 40 kes girtin û avêtin girtîgeha Qamûşli.

3.5.67polîsê dizî êriş birin ser gundê Nîv û 3 kes girtin û birin ba ên jorin. Jiber ku jinên du gundan bê mêr mabûn û ji namûsên xwe ditirsîn, dev ji gundên xwe berdand û gund vala man. Polîs û leşkerên bedewî ketin gundên vala û talan kirin. Ser van bûyeran de jî 7 kes li Tirbe-Spî girtin. 13 kesên dî li gundê Maşuq, 13 kes li gundê Tilxatunek hatin girtin .çend kes jî li Swedya girtin. Xwarinê nadin girtiyan. Ewana bi tenê dikarin ji kîskên xwe bijî. Di nav wan de jî hinek birîndar hebûn. Girtin dom dikê û girtiyan Kurd bi regekî dirindeyî têne eşandin.

18.10.67Osman Sebrî, têkoşer û lehengê Kurd hate girtin û menfî kirin û şandin sînorekê rdûn û îsraîl û ta niha li wir di bin çavnêrîna polîs de ye.

" 3.1.68M", nêwerê PD Kurd li Suriyê li ser sînorekê Suriyê hate girtin û ta niha di bin dara de ye.

KURDÎSTANA NÎVRO: Jiber ku karbidestên Îraq sozên xwe nehânîn cî û dest bi fêlbaziyên bê sinçî kirin, şoreşgerên Kurd jimara Pêşmerge pirtir kirin, çeken nû bi dest xwe xistin û amedey şerê azadî kirin.

8.1.68şerekî çûk di nava Pêşmerge û leşkerê Îraq de çê bû, neyar 5 esker û zabitek esîr da û xwe şûnde kişand. Şoreşê berpirsiyariya vî şerî xiste hustiyê hikumet û ji wan xwest ku bi lez û bez sozên xwe bînin cî. General M. M. Barzanî bi nameyekê ji serek komara (cumhuriyet) Frensa Di Gol re da xûyanîkirin ku divê ii ser hatina

60

serek komara İraq, A. Arif çekan nefroşe İraq û divê bizanibe ku ewana dixwazin van çekan li dijî Kurdan bi karbînin.

KURDÎSTANA ROJHELAT: Li gor bîstina me di nav van rojan de dîsa şerevanên Kurd dest bi şer li dijî leşkerên Şah kirine û di pir şeran de jî bi serketine.

KURDÎSTANA BAKUR: 13.8.67 li Sîlvan birayên me dengên xwe li dijî Toraniyan bilind kirin. 15 hezar kes li herçar alî Kurdistana Bakur hatibûn. Hevalan helbestên kurdî xwendin. Gundiyên ku dixwestin werin, bi zora ço û çekan şûnda vegerandin.

3.9.67li Diyarbekir 20-25 hezar biraderên me dîsa dengê xwe bilind kirin û li karbidestên Turkan mafên xwe ên merovtiyê xwestin. 5 kes hatin girtin (Edip Karahan, Bahri Koçkaya, Sait Elçi, Hasan Akkuş û Cahit- Igen). Piştî pênc rojan bû H. Akkuşu ên din hatin berdan. Jiber ku kesek nikare rewşa kek H. Akkuşu bizanibe, li Enqerê (Ankara) belavokeke 22 îmzayî hevalan derxistin û berdana birader xwestin.

24.9.67de li Siverek 5-10 hezar Kurd gihêşte hev û li dijî zorkeriyê karbidestên Toranî dengê xwe bilind kirin. Belavoka ku Xwendekarên Kurd li Zanîngeha Enqerê derxistibun, hatin komkirin û qedexekirin. Komîte jiber vê "pankartê" hatibû girtin: "Xwediyên Mezopotamya bi tenê Kurd in" (Batman.)

8.10.67li Batman jî biraderan daxwazên xwe dan ber çavên koran.

22.10.67de jî li Agrî ev daxwazana domkirin.

18.11.67de jî Xwendekaren Kurd li Enqerê dengê xwe bilind kirin. Gava ku serek komara Turkiyê C. Sunay çû Emerîka ba Johnson, li hember xwe rojname resmî (Resmi Gazete) a 25.2.67 ku hertiştên çapkiri bi zmanê kurdî bi qanûnekê hatibû qedexekirin, tev wergera wê dît û li ba hevalê xwe Johnson jî dît!

61

Li ser reya xwe hate Paris û li wir jî Kurd û rojnamevanên firensî li hember xwe dîtin! Ew kerba ku ketibû dil û zikê ewa gihande Hakkari û Bitlisê û bajarên din ên Kurdistana Bakur. Gava ku li van derana jî kesek bervê nehat (îstîqbal) û ên ku hatin jî li dijî wî bang kirin, ew bi zêhfkirin revî Enqerê. Di van rojan de nêzîkî 50 kes li Kurdên zana û têkoşer hatin girtin û hêj girtina Kurdan û bi dirindeyî (hov, wehşî) lîxistin û lêdana wan dom dike. Bi gotina wan, ewana

endamê PDK li Turkiyê nin!

Ewropa: Di 11.9.67 de Saleh Yusefî tev 4 rojnamevanên Ereban xwendiyê hikumeta Sovyet bûn. Karbidestên Moskow re da û stand û qedra xwe li ba wan pir mezin bû. Di 21.9.67 de xatir li hevalan xwest û çû Lenîngrad û Baku. Bi gotina wî hêza Pêşmerge, şerevanên Kurd, gelekî zêdetir bû ye, Erebi jî baweriya xwe ji hikumeta xwe betir bi Pêşmerge heye .

Li Siwêd (isveç) ta niha nêzîkî 2 mîlyon Kron derman ji bona Kurdistan hate civandin. Kitêbek bi navê "The Forth war" li ser Şoreş derxistin û bi pereyên wê dixwazin nexweşgehekê ji bo Kurdistan bikin.

Gelê Îslandî jî dixwaze nexweşgehêke diyarê Kurdistan bike.

31.12.67/27de li Belgrad Kongra KXKE (Komela Xwendikaranê Kurd le Ewropa) pêk hat, pêşengên Kurd hatibûn. çiya, Hejmar 5, 1968, r.14-16

62

Gotinên kurdî

Pîrê bawer nekir ku ê mêr bike, gava ku mêr kir jî, jê heystek doz kirin.

Bilbil kirine qufika zêrînî, dîsa tim gotiye: "Ax Welat!"

Qûna reş û spî, li ber gêçût diyar dibe.

Dest ji neyarê ku xwe avêtiye malê re ranabe.

Şêr dikeve, dibe lîska roviyan.

Mirî dibejin ka zindî tim nan û goşt dixwun.

Mirin mirin e, va çi xirxira gewriyê ye?

Sal çi ne? Wek merov komê xwe carekê bade (bizvirîne.)

Merovên kor şerm nakin.

Bi zmanê xweşik, mar ji qula xwe dertê.

Devê xelkê ne qula merov e ku bikaribî dest bidî ser.

Şertê mêraniye sê car in.

çiya, Hejmar 5, 1968, r.17

63

Xwendevanên delal!

Bersîva min
Reşo

We nameya kek "Misto" xwend, xweş diyar e ku dixwaze hûn biryar li ser rexneyên wî û bersîva min bidin. Em daxwaza birader bi çap û belavkirina nameya wî û bi bersîvdana rexneyên wî bi dilxweşî tînin cî. Em hêvîdar in ku hûn xweş hûnlêbinêrin û bixwînin û biryara xwe bidin.

Dibe ku hêjmar 3 û 4 ên çiya li ba we tunebin, ez dixwazim wan paragrafên ku kek M. çend rêzik lê derxistine û rexne lê girêdane carek din binivînim. Min di gotara xwe a hêjmar 3 de gotîbû:

"Bêj li rojnamevanên ewropî, sê mêvanên ku di xebata Kurd de xwedî peyv jî di civînê de ciyê xwe girtibûn. Du Kurd û yek jî Erebe iraqî bû. Îsmail Arif, endamê Sentral Komîteya PDK (Partî Demokratî Kurdistan) a ku bi destên Barzanî hatibû danîn, xwe bi navê nêweriya (mûmesil) Barzanî, PDK û a Şoreşê pêşkeş kir. Hilmî Şerîf, xwe bi navê endamê Sentral Komîteya PDK, a ser bi î. Ehmed û C. Talabanî, pêşkeş kir. Di axaftina her du pêşengan de ronak bû ku gora hev din dikolan û diranên xwe ji hev din re disûyan. Şûna ku pî li pî, li dijî dijminên zorker bixebitin û yekitiyek pêt di nava xortan kin, wana jî herku diçû pife êgir dikirin".

Wek hûn dibînin, min di vir de rexneyên xwe, ji herdu mêvanan girtiye û şaşiyen wan dane ber çavên xwendevanan. Lê kek M. kurdî çak dikare bixwîne. (di Civîna 12 de gava min rapora xwe a salî-liqê Berlîna Rojava- xwend, wî pirsên xwe bi erebî li min dikirin, ku wî çak dizanî ez erebî nizamim) Gava bikaribûya ê bidîtiya ku min nivîsiye" î. Arif XWE bi navê. PDK pêşkeş kir." A dudyan, jiber ku

64

kesan bi navê Partî peyivîn, min xwest ku xwendevanên me bizanibin ka kî bi nava kîjan Partiyê peyivîn an peyiviye. Jiber vê yekê min navê general Barzanî, serekê leşkerê azadiya Kurdistan û î. Ehmed û ên din anî bû. Paşê hemu biraderên ku hatibûn Civîna 11.)ku kek M. nehatî bû) dizanin ku ew komîteya ku hatibû hilbijartin bi dengê tenê serket û hatibû hilbijartin. Ew dengê han bû ûçma)sebeb) ku şeş hevalên aliyekî û yekî serbixwe (bêteref) tekevin komîtê û ji nêwerên % 49 yê endamên amadebûyî nikarî tekevin komîteya Komelê Paşê ew biraderê serbixwe naskir ku reya wan şaş bû, xwe ji komîtê kişand û derket. Dîsan di Civîna Belgrad, a 12 de,

xweş derket ku biraderên di Civîna 11 de dengê xwe dabûn wan êdî nedan wan. Gava ku komîteyek bi tewawî piştgiriya aliyekî bike, çawa em bi belavoka wan a dawî Civînê rast bizanibin û pê bawer bikin!

Em werin ser gotara min a di hêjmar 4 de hatibû belavkirin: "Diyar e ku neyarên me dîsa dixwazin bi dirêjkirina demê, xwe bi hez bikin û di vê demê de jî bi fêlbaziyên xwe ên nasber şervanên Kurd bikin du şîpan û wan bi hevandin bidin kuştin û ên mayî jî bi top, tank û bala-firên bombeavêj bikujin û bizrê (neslê) wan li rûye erdê rakin! Bi rastî jî ev daxwaza wan hinekî bi serket û gelek pêşeng û girêdayiyên wan bi hêla xwe xistin. Lê serpêhatiyên Kurd ên dîrokî re neda dubendiyek malkambax û Pêşmerge bi destekî hesinî ew şûrkeşên Ereban di nava xwe de nehiştin û Kurdistan ji .wan kesan ên qels paqij kirin. Divê ev bûyerên ber çavan li Kurdistana Nîvro çavên gişt Kurdan li herçar Parçewelat vekin û heşê neyaran jî bînin serên wan ku êdî di dawîya sedsalên bîstan de Kolîdarî bi ser nakeve"...

Wek hûn dibînin 1i xweşiya kek M. nayê ku merov di gotarekê de li ser rastiye binivîse û vê rastiya han "Dev avêtina kesan" dizanê. Nayê bîra wî ku bi vî rengî, bi xwe dev davêjê kovar û nivîskarên wê. Bîr û baweriya min ew e ku gava merov gotarek nivîsî, divê merov 1i gor zanebûn û karîna xwe rastî û tiştên ku xwendevan pê

65

destkewtî bibin binivîsîne. Ger ne waha be, biha û ûştî gotarekê ê bi çi rengî were nasîn, zanîn û pîvan? Ez dîsa dibêjim ku ew kesên bi Ereban hatin xapîn, li dijî Şoreş rabûn û bûn ûştî kuştina bi sedan Pêşmerge, ên bê guneh û dîsa bi bûyîna ûştî Dubendî di nava Kurdan de, şûrkeşên Ereban in. Min navên kesekî nehaniye û ew kesên ku van nerindiyana kirine divyabû eciz bibûna û li xelitên xwe vegeyriyana. Ez nizanim bo çi kek M. van gotinana digre ser xwe û pê dilşikestî dibe. Ger min rast bizanibûya, min dikarî navên wan kesana jî bînim û bi kirinên wan derxim ku ewana bi rastî di reyek şaş de çûn û diçin. Lê jiber ku pir kesên dilsoz henin ku bi şaşî û rastînezaniye teve qelfê wan bûne, naxwazim eciz bikim. Di xebata me û serektayîya Şoreş a salekê de xweş derket ku li Ewropa û welat pir heval vegeyriyan ser reya Şoreş. Em hêvîdar in ku bi xwe jî vê reya çepel û şaş berdînin û vegeyriyan Şoreş û rê nedin neyaran ku keysbazî li gel û Pêşmergeyê leheng bikin.

çiya, Hejmar 5, 1968, r.19-20

Quncikê dîrokê

Dûmahîka hêj.4

III. Têkoşîna Kurd a Serxwebûnê

Dawiya Şerê Cihanî ê yekan gelek taw û hêvî ji Kurdan re anî. Herse dewletên Rohelata Navîn binketî bûn ,çaritiya Rus ketibû, Împaratoriya Fars bi şerên Rus-Turk û ingliz li ser welatê wan di nav de rabû bû û hatibû verişandin. Bi binketina Hêzên Navber jî Turk mecburî îmzakirina Mondros bû bû.

Sureya Bedirxan di vê demê de li Kahîre "Komîteyê Serxwebûna Kurdistan" danî. Li Kâhta (nêzîkî Malatya) di sala (27) 1919 de serek eşîrên li dijî Turkan çiviyên hev. Li İstanbul, gelek rêxistin pêk hatin ku vana hêzên Kurdî civakî ên renga reng didan ber çavan. Heryekî ji wan hewl dida ku xwe wek rêxistinên berî Şerê Cihanî bidin xûyanî-kirin. Endamên "Hêvî" di bin serekiya Mamduh Selîm, Hamza Efen-dî û Kemal Fewzî, ên ku paş çend salan bi destên Turkan hatin dar-xistin, xwe civandin hev. (28 ,, (

Di "Komela Taalî Kurdistan" de tevgereke nerm pêk hatubû, lê hîn di sala 1919 de jiber dubendiya Şemdînan û Bedirxaniya bû du şîp. Hevalbendên Şemdînan, di bin serekiya Şêx Ebdulqadir de, "Partiya gelê Kurd" û ên Bedirxaniyan "Rêxistinên civakî ên Kurd" pêk anîn. Di "Partiya Gelê Kurd" de kesên malbatên Kurd li İstanbul civiyên ser hev û aliyê Bedirxaniyan ronakbîrên Kurd û eşîrên li Bakur-Rohelât bûn.

Gava ku İstanbul kete destên Kemalîstan, ev rêxistanana gişt ketin xebata binerdî. Ewtonomiya Kurd li roavaye Gola Urmiye jî di vê demê li nav rabû. Di sala 1919 de "Simko" wek waliyê vê heremê hatibû naskirin. Wî dixwest Parçe-Kurdistana îrane gişt têxe bin

destên xwe û di 1921 de êriş bir ser leşkerê îranî li Sac-Bulaq. Di van êrişên xwe de bi êşandina Azerbeycaniya eşîrên wan ên Tirk Şahse-wîn piştgiriya leşkerê îranî kirin. (29 ,, (

Van şerevanên "Simko" ta ser çiyên birin û avêtin piştî sînorê Turkiyê. Ev şerên "Simko" ta sala 1930, ku bi gotina zabitekî îranî hate

xapîn, li ser reya Mahabat, di kozikek îranî de dawî hat. Wî dixwest ku xwe bide destê hikumeta îranî.

Eşîrên Kurd bi hevîya ku înglîz jî alîkariya wan bike, li Suleymanî di bin serekiya Şêx Mahmudê Berzincî de civiyan ser hev ku Kurdîstana Nîvro (hersê wîlayetên Turkan ên kev, Erbil, Musul û Suleymanî) aza bikin. Hinek li siyaseta wan bi hevîya ku înglîz Turkiyê parçe bike ve hatibû girêdan. Gava ku ev hevîya wan bi destavêtina şoreşa Turk a gelê Turk a netewî di bin serekiya Kemal Paşa de, wenda bû, divya bû ku mafê Kurdan bi renekî hindikî di nav wê dewletê de bihata nasîn.

Hikumeta Osmanî ku şer wenda kir, bi hevhatina Sevres (10.8.1920) de Ewtonomiya Kurd û gava gel xwest jî Serxwebûna Kurdan dida. (30) Serketina Kemalîstan ev hevîya Kurdan jî şikand. Hevhatina nû a Lausanne (Lozan) (31) bi tenê mafê peyvîna zimanê zikmakî û hin xebat ji çand didan.

Di konferansa Lozan de nêwerên Turk, nemaze İsmet İnönü, ku bi xwe jî li malbateke Kurd e, digot "Turkiye welatê du gelan e, ku ewana jî Kurd û Turk in. Jiber ku İnönü dixwest ku wîlayetên Kurdîstana Nîvro, nemaze bajarê Musul ê petrol, bi van gotinan dest înglîz ve bernede xwe Kurdxwaz dida xûyanîkirin.

Paşê Turk hewceyê piştgîriya Kurdan bûn ji bo şerê Yunaniyan. Ev bû ku nimîndeyê (mebus) Erzurum Huseyin Awnî Begê karî di parlamana Turkiyê de bêje:

"Rûniştvanên vî welatî Kurd û Turk in. Di vir de du gelan mafê xwe

68

heye ku dengê xwe bilind bikin ku evana jî gelê Kurd û Turk e. (32) Piştî Hevhatina Lozan, ew hezkirina nema. Di sala 1924 de, di helbijartina Parlamento de gelek nimîndeyên Kurd hatin girtin û gelek ji wan jî bi comerdî hatin kuştin. Ciyê wan Turk hatin ketine. Dibistan hatin girtin û Demnîvîs (kovar, rojname.. h.p.) hatin qedexekirin. Nêzîk Diyarbekir, gundî û şivanan di bin serekiya Şêx Seîd de, li dijî vê hovberiya Turkan serê xwe rakirin. Turkan ev rabûna, rabûnek olwerî dan naskirin (33) û ew qedexekirina bi xwe re bi kar anîn. Rastiya ku gerîndeyê (organîzator) vê rabûne kurdên di nav leşkerê Turkande bûn, hate veşartin. Ev zabitên Kurd di bin serekiya serhing Xalidê Cîbranî xwe amedey vê rabûna netewî kiribûn, le bi xinîziya polisên Turk ketibûn dest (34). Pêşengiya serekên tarîqetan û rêxistinên olwerî di xebata azadî de, ne

bi tenê di nav Kurdan de heye, ev xususiyeteke gişt gelên paştamayî, bindest û gundî ye.

Bi derxistina "seferberligî" hikumeta Turka karî piştî salekê pêşiya Rabûnê bigre û vemirîne. (35 „ (

Di vê demê de înglîz Kurdîstana-Nîvro û Frensîzan jî Kurdîstana-Navîn kirin bin destên xwe. Firensîzan bi vê parçeyekî tev 400 000 Kurd teve koloniya xwe Suriyê kiribûn. Li Suriyê gişt gelan, bi destyekî, li dijî neyarên xwe ê kolîdar şer kirin ku ev xebata dijî neyar li Suriyê bêtirî xebatên li parçewelatên din bû. Nemaze çend malbatên Kurd li Şam pêşengiya vê xebatê dikirin. Li Îraq herçend ku Xwehesîna Netewî bêtir pêşta çûbû jî, ezperestiya eşîrtî zîndetir bû. Di wê demê de navçeyên tevgera Kurdeyatî (piştî Şerê Cîhanî I (Suleymanî tev aliyê Berzincî û herêma Zîbar û Barzan bûn.

Dûmahîk di hêj. 6 de

- (27) Nikitine, B., Les Kurdes, Paris 1956, rûpel 1y6

69

- (28) Kurdo Agir, Kurdistan ath-Tha'ira, Berlin 1963 (Manuskript. (Rêxistinên ev bûn: Kurd Taali Cemiyeti, tev Emin Aali, Kamuran Ali Beg. Ev bû du sîp: A bi Abdulqadir dihate nasîn "Kurd Millet Firqası" û a Bedirxaniyan "Kurd Teskilati içtimaye Cemiyeti" bu .

- (29) Eagleton, W., The Kurdish Republik of 1946, London-New York-Toronto 1963, rûpel 11.

- (30) Hevhatina Sévres, III. Paragraf 62 û 64. (31) - Hevhatina Lausanne (Lozan), paragraf 38-44.

- (32) Kamuran Bedirxan, La Question Kurde. Paris o. J. rûpel 9.

-(33) Kurdish Facts and West Asian Affairs. Amsterdam, Nîsan 1961, rûp. 10

- (34) İsmet Şerîf Vanly, North Kurdistan; Anatolia and 1925 uprising. Di Kurdish Facts and West Asian Affairs. Amsterdam, 7 June 1961, rûp. 2

- (35) Kurdistan auf dem Weg zur Freiheit, August 1962, rûp. 3 çiya, Hejmar 5, 1968, r.22-23

70

**

OSMAN SEBRÎ

1

Heyder Omer

1905 – 1993

Helbestvan û nivîsevan

Heyder Omer.

Osman Sebrî. Helbestvan û nivîsevan.

Capa yekem.2004.

Capxaneyaya EVRA . Berlin / Almanya.

2

www.tirejafrin.com

Naverok

Diyarî

Pê.gotin

Serdema O.Sebrî

Jiyana rêzanî, civakî û rewsenbîrî di navbera .ore.ên her du
.êxan de.

Jiyan rêzanî û civakî ya Jêrxetê.

Jiyana wêjeyî û rew.enbîrî ya Jêrxetê.

Birrê yekem: Dîroka kesayetî:

Kurtejiyana O . Sebrî.

Berhemên O . Sebrî:

1. Dîrok.

2. Erdnîgarî.

3. Ziman.

4. Helbest.

5. Serpêhatî û çîrok:

- Cîrokên dilêrî û camêriyê.

- Cîrokên xiniziyê.

Cîrokên xerafetan.

- Cîrokên lehengiyê.

6. Gotar.

3

Birrê duwem: Wêje ya O . Sebrî:

Kesayetî ya O.Sebrî.

Ramana O.Sebrî û babetên wêje ya wî.

Birrê sêyem: Wêjevaniya O.Sebrî.

Aloziyên nirxandina hunerî.

Helbestvanî.

Cîroknivîsîn.

Gotarnivîsîn.

Pa.gotin û encam.

Sê berhemên O.Sebrî:

Ho xort. (Helbest)

Agirî. (Gotar)

Li goristanek Amedê. (Cîrok)

Jêder, çavkanî û pirtûkên alîkar.

Diyarî

Ev xebat ji bo sedsaliya O. Sebrî diyarî ye.

Heyder Omer

4

Pê.gotin

Gava ez li pê. mirovên, ku di dîroka gelê me yê bindest û bextre. de gewre ne, radiwestim, û dixwazim gotinekê der mafên wan de bêjim, hîngê hem tirsek û hem jî rêzek min digrin, û dudilî dikin, ka bêjim an na.

Sedema vê yekê ew e, ku civaka me, heya îro jî, sînorên rêzgirtina pê. iyan nenasîye. Pê. iyên me her tim serê rastiye di destên wan de ye, hemû gotin û ti. tîn wan kirine, ne tenê rast in, belê rêbazên herhe ne jî, divê mirov li pê. wan destbest raweste; ango di heyam û çerxê wan de bijî, û dem û dewrana dinyayê ji bîra bike.

Her mirovê ji vê çarçewê derkefe, wê bête kevirkin, û bibe erk û mebesta zimandirêjiyên erzan, bêyî ewana bizanibin ku a. kerekirina kêmasî û .a. iyên wan pê. iyan ti. tekî ji rûmeta wan kê nake, blê hîn wê rûmetê zêde dike, ji ber ku lêgerînên zanistî çirûskên, ku wan rêzdarên di zanîn û jiyanê de pêxistibûn, ge. tir dikin.

Sedemeke din jî bi taybetî li gel O. Sebrî girêdayî bû. Ji ber ku ev mirov, dîsan heya îro, di civaka me de, bûye qurbana du nerînên cuda; her du jî, ji ber rika xwedîyan, ji sînorên zanistî bi der ketine.

Nerînek weha diçe, ku ew mirov her tim li rastiye bû, hemû gotin û kirên wî di bizava rêzanî û wêjeyî de rast û durist bûn, lewre jî rexne û rexnekirin nikarin nêzî wî bibin. Nerîna din jî tersî vê diçe, û hemû posîtîvên (erênî) gotin û kirên wî ji bîra dike, tariyê dik. îne ser wan, û pîlê dide ser .a. iyên wî, û wan mezin dike.

Her du nerîn jî, bê hemd, ji hêlekê de ewî ji sînorên mirovekî bi der dixin, û ji bîra dikin, ku mirov; her mirovek, ji .a. iyan

5
ne .û. tî ye, û ji hêla din de kê nake caran xwe nêzî warê wî yê wêjevanî dikin, eger hin caran bikin jî, nerîna wan dîla helwesta wan dimîne.

Evan her du sedeman ez xistinbûme bin siha saweke mezin.

U li milê din, her mirovek bi dilsojî dixebite, û li gel wê xebatê dilsoz dimîne, nikarim rêza wî negrim. Ev her du

curehest(tirs û rêzgirtin) jî dikarin lêgervanan ji rê bêxin, û lêgerînan ji sînorên zanistîyê dûr bikin.

Lê gava min O . Sebrî xwend, li berhemên wî hûr bûm, min alîkariyeke mezin ji wî wergirt, ku ew tirs ji dilê min bi der xist, û ew rêz jî ji warê hestewerî ki. ande warê hi. mend. Pêre jî ew dudiliya pa. kê. ji pê. min avêt.

O . Sebrî di gotarekê de dibêje: “Mafir em bav û diyên xwe ên mirî bin ax dikin, divê em bi ramanên mirî negirin, û wan jî bin ax bikin. Ji bo kesên xwe. ne raste bi ramanên mirî bigirin. Rahî. tina ramanên mirî bê ku me bikuje, bi kêrî me nayê”.

Ji ber vê yekê min dest bi karê xwe kir, mebesta min ew e, ku ez bi awakî zanistî û berpirsiyar wêje ya wî bixwînim, vekolim, û li huneriya wê bigerim. Lewre jî warê wî yê partîzanî nebûye kar û barê vê xebata min.

Berî pê. î, min gotarek, bi boneya bîranîna 93 saliya wî, nivisand. Sernavê wê “ Helbestvaniya O. Sebrî “ bû. Ev gotar sala 1998ê, li .amê, li mala wî hate xwendin, û di kovara “ PIRS” hejmar 13 de hate we. andin. Di dû re min ew firehtir kir, û di sêminarê, ku roja 13 . 01 . 2001 ji bo 96 saliya wî li bajarê BAD SALZUFLEN (Elmanya) hatibû li darxistin, min ew xwend, û di kovara “PENUS” hejmar 8, di bin sernavê “O. Sebrî wek helbestvan û ramanbîr” de hate we. andin.

6

Ji wê rojê de meraqa têrkirina vê babetê di dilê min de mezin bû, û ez ber bi civandina jêderan de têvedam.

Ev karê min ji destpêkekê û sê birran pêk hatî ye. Berî pê. î min serdema O. Sebrî peland, û li goreyî cihên jiyana wî û kartêkerên wê, min ew serdem kire du be.. Di be.ê yekem de min berxwe da, ku bûyer û bizavên rêzanî û rew. enbîrî, ku li Kurdistanê di navbera .ore. ên her du .êxan de (.êx Ubeydulah Nehrî û .êx Seîdöê Pîran. 1880 – 1925) qewimîne, bînim bîrên xwendevanan, û di be.ê duwem de ez li nik rew. a rêzanî, civakî, wêjeyî û rew. enbîrî li Jêrxetê rawestiyam, û diyardeyên wê ta dawiya çerxê bîstê diyar kirin.

Pi. tî wê, min karê xwe li ser sê birran parve kir. Dîroka Kesayetî ya O . Sebrî para birrê yekem bû, ku ez li nik jiyana wî rawestiyam, û qunaxên wê, li goreyî jêderên ku di destên min de hene, diyar kirin, di dû re jî min berhemên wî bi kurtenerînekê dane nasîn, ta hate xuyakirin ku O. Sebrî para

xwe xistiye gelek warên nivîsîne. Min .apên dîwanên wî diyarkirin, û çîrokên wî jî li goreyî naveroka wan, ji hevuda cuda kirin, û dawî min gotarên wî dane nasîn. Hêjayî gotinê ez bêjim keda min di vî warî de tenê civandin , berhevkin û danasîn bû.

Wêjeya O . Sebrî barê birrê duwem bû. Li destpêkê min hewilda, ku kesayetî ya wî nas bikim, ji ber ku kesayetî ya her wêjevanekî bandûreke mezin li ser wî heye, ne tenê cureyê ramana wî, belê .êweyê derbirina wî jî bi .opên xwe direngîne. Weh ez gîhame wê boçûnê, ku O . Sebrî di bingeha he.ê xwe de ji bandûra rêzana e.îrtî û fewdal rizgar nebûbû, belê pêdiviyên wê pirîcar serên helwestên wî badidan, lê nikarîbûn ewî her tim dîlê buhêrekê bihêlin, lewre jî ramana wî doza hemdemiyê li civakê dike. Her weha

7

di vê navberê re ez li nik giringtirîn babetên wêjya wî jî rawestiyam.

Gava ez çûme birrê sêyem, beriya ez huneriya wêje ya O.Sebrî vekolim, min berxweda ku pê.iya xwe bipelînim, ka ti.tek nêzî babeta min, li ba hevalkar û wêjevanên Jêrxetê heye. Weha min gelek jêder nerîn, û li ba gelek min ev warê nirxandinê, bi gelemperî, û O.Sebrî, bi taybetî, peland, lê mixabin nivîs û rayên ku di destên min de peyda bûne ez tî hê.tim, û nikarî bersivên, ku lê digirim, bidana.Lewre bi tenê, û bê alîkaran derbazbûm hundir wêjevaniya O.Sebrî. Min ew li ser sê be.an parve kir. Pê.î min li helbesta wî nerî, û bingeha wê vekola. Alavên derbirinê, .êweyê axiftinê û awayê avakirina helbesta O . Sebrî ji çarçewa rêbazê kilasîk bi der neketine, lê hinek helbestên wî bi giraniya mercên wî rêbazê hunerî hestedar bûne, û li hember hêza kê.ê û rêzbandê milxar nema ne, belê bi meraq xwe nêzî hulma hestewerî kirine, û pê re jî awaza wan piçekê nerm bûye, û bergeha, ku rêbazê kilasîk di navbera peveka helbestî û ya hestewerî de dirêj dike, hinekê kurt kirine. Lê nivisandina wan di nivê temenê wî yê wêjeyî de, û dubarenekirina wê bizavê didine xuyakirin, ku ew bi vê helewstê ne bawer bû ye.

Cîroka O. Sebrî para be.ê duwem bû . Min gelek çîrokên wî xwendin û vekolan, û hêmanên hunera vî celebê tore di wan de peland, ta ji min ve diyar bû, ku çîrokbêjî (xeberdan, serd) di çîrokên wî de hêmanê serkewtî û destlat e, û gelek hêmanên din birîndar in, pê re jî avahiya çîrokê jihevketî

xuya dibe, û tevna wê ji gurd dikefe, nemaze jî pirrên wana, an bê hevpeyvîn in, an jî ev hêman di wan de gelekî kême. Bi baweriya min ev diyarde rûçikekî kesayetî ya nivîsevanê me diyar dike. Lê xalekek berbiçav xwe li vir diyar dike, ew jî ev e, ku pirrên çîrokên O.Sebrî civandî ne, ne aferînî ne.

8

Di be.ê sêyem de min gotara O . Sebrî xwend, pîlan û avahiya wê vekola, û hêmanên pilana vî celebê wêje peland, ta hate diyarkirin ku pirrê gotarên wî ji hêla naverokê de ramanîn e, û ji hêla .êwe û pîlanê de jî zanistîn e, û gelekî kême xwe nêzî gotara wêjeyî kirî ye. Li dawiya vî be.î, min gotara AGIRI, ku serkewt-tirîn gotara wêjeyî ya wî dibînim, bi awakî fireh vekola.

Dawî. Evê lêkolîna min ez gîhandim hinek encaman, ku cîgehê O.Sebrî, wek helbestvan û nivîsevan, di rêveçûna wêje ya kurdî de diyar dikin. Ev encaman para pa.gotina lêkolînê bûn.

Li dawiyê min hêja dît ku sê berhemên O.Sebrî dubare bikim; yek helbest e, ku min ew ji dîwana (Bahoz) wergirtî ye; ew jî helbesteke, dikare, li gel her du helbestên JAN û BAHOZ, bêtebatiya helbestvanê me, li hember kê. û rêbazê kilasîk diyar bike, û rûwê wî ber bi helbesta pex.ane de bide, pêre jî tê xuyakirin ku helbesta kurdî berî ya milletên derdora Kurdan gelek kend û bendên kilasîkê .ikandine. Her duwên din min ji kovara HAWARê wergirtine; yek gotar e, û ya din jî çîrok e. Her du jî, li gor baweriya min, ji hêlekê de perztirîn nimûneyên pexa.ana wî ne, û ji hêla din de hueriya evan her du celebên wêjeya wî diyar dikin.

Hêjayî gotinê ye, ku bêjim, min xwe bi ser rêbazekî wêjeyî hunerî sînorkirî de pal neda, belê min berê xwe da gelean, .i dîrokî, civakî, pisîkolojî, kilasîk, û wêneyî, min ji gelean, .i kevin, û .i nuh, sûde wergirt, û nebûm dîlê yekî bi tenê ji wan, lew ez weha bawerin, ku ev helwest dikare lêgerîna min dewlemendtir bike.

.iqas ez di evê xebata xwe de bextewar im, ku min karek kiriyê, ewqas jî ez xwe deyndarê gelek dost û hogiran dibînim, ji ber ku ewana di warê bi destxistina jêderan de alîkarên min bûn.

9

Belkî ev yeka li nik pirr kesan hêsan be, lê yekî wekî min, ku pirtûkxaneya xwe bi .ûn xwe de hê.tî ye, û çar-pênc salên wî li evan welatên Ewropayê têper nebûbin, û li go.eyeke teng

û dûr ji welatê Almanya, yê fireh, cîwar bûye, teqez wê gelek cefa di riya bi destxistina jêderan de bik.îne.
Bi evê baweriyê min têkilî li gel pirr dostan çar û germ kir, hem bi telefonê, hem bi postê û hem jî bi seredanan, heya ku ewan têkliyan li nik hinek rêzdarane kef da, û her du dostên delal Memo Cimo ji Feransayê, û Ho.eng kurê O. Sebrî ji Almanyayê pirrên berhemên O. Sebeî ji min re bi rê kirin, û bira û dostê hêja û rehmê Hemre. Re.o jî bîranînên O. Sebrî (heya sala 1930) ji min re peyda kir, lê mixabin ew ne orîjînal bû, belê nisxeyeke wergerandî ser zimanê erebî bû, bi komputerê hatibû nivisandin, û hîna çap nebûbû.Pi.tî demeke dirêj, ku ez di nivê karê xwe de bûm, rojekê telefona min lêda, min bihîstoka wê rakir, li hêla din bira yê hêja Ho.eng Sebrî bû, dibêje min va ye min orîjînala bîranînan peyda kir, û ez nisxeyekê ji te re di.înim. Ew nisxe jî ne çapkirî bû, belê mîna ya wergerandî bi komputerê hatibû nivisandin. Hêjayî gotinê ye bêjim, ku naveroka evî birrê bîranînan tenê heya salên siyên çerxa çûyî ye, ne tevayê temen û jiyana O.Sebrî ye.

Ji van bi .ûn de, bi destxistina jêderên alîkar jî ne hêsan bû. Lê mixabin pirrên ku ketine destê min, nemaze ewên ti.tek li ser O . Sebrî nivisandine, xwe nêzî wêjevaniya wî nekirine. Lewre ev karê min, bi babeta xwe, ta roja îro, wê bizava pê.în û yekta be. Vê lomê, wek Kurd dibêjin, go.t bê hestî nabe, wê ji kêmasiyan ne .ûstî be. Kêmasiya herî mezin ew e, ku min nikarîbû hemû berhemên O.Sebrî bicivandana. Ev yeka jî lekeyekê digîne evê xebata min, belkî navandina wan berheman, û diyarkirina cihê we.andina wan, di siyaqa vê lêgerînê de, hinekê ji ziyane û bandûra wê lekê kêmbike.

10

Erk û mebesta min ew e, ku di vî karê xwe de ji rastîya wêjeyî û hunerî ve nêzîk bûbim. Heke min ev yeka bi cih kiribe, ew e hêviya min, û ger qe ne be jî, ez bi dilsojî xebitî me, û min deriyek ji bo pelandina wê rastiyê li nik wêjevanên Jêrxetê vekirî ye.

Heyder Omer

Almanya.

Stade: 07 . 04 . 2004

***** **

Serdema Osman Sebrî

Gava lêkolînerê bixwaze helbestvanekî, nivîsevanekî, kesayetiyeke, an diyardeyeke civakî, rêzanî, an ramanî û

wêjeyî, bike mijara lêkolînekê, bê guman wê berê xwe bide serdema ewê mijarê, ji ber ku hemû diyardeyên mirovan e, çi zanistî bin, çi ramanî, rêzanî, civakî, wêjeyî bin, ligel çerxa xwe girêdayî ne, û bandûra wê çerxê li wan zor numa ye. Lewre divê em seredanekê li serdema Osman Sebrî bikin, û bi awakî ji awayan, li gor pêdiviyên vê lêkolîna xwe, em heyama wê çerxê nas bikin. Ev yeka wê li ser du be.an parve bibe; yek ji wan wê ji beriya bûyîna Osman Sebrî de dest pê bike, û weha biçe ta .ore.a .êx Seîdöê Pîran, û yê din wê ji jêrxetbûna wî de dest pê bike.

11

- 1 -

Jiyana rêzanî, civakî û rew.enbîrî di navbera .ore.ên herdu .êxan de (.êx Uböeydullah Nehrî û .êx Seîdöê Pîran) Dema O.Sebrî çavên xwe li vê dinyayê vekirin, hinek bûyerên germ di Kurdistanê, û hundirê împeretoriya Osmanî de, dikeliyan. Zordestiya dewletê, ji herdu hêlên civakî û neteweyî de gelekî dijwar bûbû, ta bûbû sedema serek e ji bo xebata rizgarîxwaza hemû millet û neteweyên împeretoriya nexwa., çi li Belqanê û welatên Ereban, çi jî li yê Erman û Kurdan, gelek xebatên rêzanî û çekdarî diyar bûn. Herweha di nav Tirkan de jî tevgerên berbiçav û hêzdar peyda bûn, û gelek ramanên burjiwazî û demoqrat, di bin bandûra êdolojiya burijwaza ewrupî de, derbasî nav Tirkan bûn, û di he.ên gelek ronakbîran de lûs ji xwe re dîtin. Partiya Ciwantirk xwe bi wan ramanan hêzdar kir û hewilda ku împeretoriya pîr û nesax ji mirinê û herifandinê rizgar bike, mozayîka wê ya neteweyî bipolarêze(1) û hemû hêzan li dijî sultanê dewletê bixe hundirê refekî de. Pirsar neteweyî, di vê heyamê de, xwe bi hêz numa kir, û hemû tevgerên azadîxwaz ên gelên bindestên Osmaniyan ketin doza xebateke neteweyî, ta ku nema agirê vê xebata rûmetdar vedimre.

Gelê Kurd, wek hemû gelan, têra xwe xebateke dijwar ajot, û agirê gelek .ore. û serîhildanan pêxist, nemaze .ore.a .êx Uböeydullah Nehrî sala 1880, ya ku tirseke mezin xiste dilê destlata Osmaniyan. Evê .ore.ê pirogrameke numa hebû,

12

hemû nîr û rew.ên der û hundir li pê. xwe sayî çav lê da bû, lê mixabin berjewendiyên Tirkan, Farisan û Rûsan gîhane hevudu, û hêzên wan hersê dewletan ew .ore. ji her sê aliyan

de dorpêç kirin, ta ku bi awakî hovan e û xwînê perçiqandin, û gelek kesên kurd ku tin û penaber kirin, û gelek gundên wan bi qadê re dûz kirin(2).

Têkçûna evê .ore.ê xebata Kurdan sist nekir, lewre jî wê her gav bala sultanê Osmanî dik.and, û derûna wî dixurand, ji ber vê yekê ewî berê xwe da dek û pilanan, da Kurdan du-sê be. bike. Bi vê boneyê sultan Ebdilhemîd, sala 1891ê hêzeke le.kerî bi navê (Siwarên Hemîdî) ji Kurdan, di bin serpere.tiya serok e.õîran de, çê kir û gelek bex.î. û diyarî dane wan siwaran, da ku wan li dijî her du gelên Kurd û Ermen bikar bîne, û birîneke xwînzê di refê Kurdan de peyda bike. Herweha gelek dibistanên olî û le.kerî li nava deverên Kurdan ava kir, da tenê zarokên serok e.õîran tê de bixwînin, û bi awakî bêne perwerdekirin, ku her û her dilsozên sultanê Osmanî bimînin. Ligel vê gavê, ewî dibistaneke taybet li Qustentînê (Istenbol) bi navê (Dibistana e.õîrtiyê – E'.îret mektebi), ji bo zarokên serok e.õîrên Kurd û hinek famîleyên Elbanan û Ereban ava kir, da ristên le.kerî û zanînen olî tê de hîn bibin. Mebesta sultanê Osmanî ew bû ku zarokên serok e.õîran wek dîlan (hêsîr) li Qustentînê bihêle, da ewana ser ê.ıyan ji wî re peyda nekin. Lazaryêf dibêje: “Sultan Ebdilhemîd ev yeka a.kere li xwe na”(3).

Dêmek sultanê Osmanî dixwaste wan zarokan bi xwe ve girêde, da ku her û her bervedêriya wî bikin. Lê demek dirêj neçû heya pîrrên wan .agirtan li hember wî rabûn, û doza Kurdistana azad û serbixwe di dil û he.ên wan de bû baweriyêke bê hempa. Bi rastî jî, rabûn û rûni.tina wan li Qustentînê rê li pê. wan vekir ku pêrgî ramanên azad bibin, û bikefin bin bandûra nerînen neteweyî, yê ku destlata

13
dewletê .erê wan dikir. Ji ber vê yekê sultanê Osmanî, sala 1906ê, deriyê wê dibistanê girt.

Bajarê Qustentînê, wek Celîlê Celîl dibêje, hin bi hin bû navendeke rêzanî û êdolojî, ne tenê ji bo ramyarên azadîxwaz û ronakbîrên Tirkan, belê ji bo hi.yariya neteweyî a kurdî jî, ji ber ku gelek kesên Kurd li wî bajarî le.ker bûn, an karmendên dewletê bûn, an di bin çavdêriya rijîmê de, bi kotekî, li wir cîwar bûbûn, an jî xortên xwendekar bûn, ku ji ramanên neteweyî tê vexwerin, û pîrrên wan, bi dizî, vegeriyan Kurdistanê(4).

Zordestiya destlata dewletê gelek pê.verûyên Tirkan û ronakbîrên Kurdan bêgavî mi.extiyê kiribû. Ewan

ronakbîran berên xwe dabûn Ewropayê, û li wir jî, ji bo hêviyên gelên xwe, bûbûne xebatkarên hêja, û bizav dikirin ku hinek guhertinên burjiwazî li welatê xwe peyda bikin. Lê mixabin bingeha civakî û aborî ya Kurdistanê, li pê. wan bizavan bû kend û kelem. Tevî vê yekê, ew ronakbîran dilsar nebûn, û dest ji xebatên xwe yên rêzanî beranedan. Evê xebatê rojnamegerî ji bo xwe wek alava kêrhatî dîtibû, û yekemîn car di dîroka kurdî ya nû de, rew.enbîrê mezin Miqdat Midhet Bedirxan, sala 1898ê dengê xwe li ser rûpelên rojname (Kurdistan) gîhande gelê xwe.

Ev rojname li Qahîreyê derket, û hejmarên wê di riya Sûriyê re derbasî hundirê Kurdistanê dibûn. Lê pîr neajot, ji neçare, cihê xwe guhart û çû Jinêvê li Siwêsrayê, û Ebdilrehman Bedirxan bû sernivîserê wê. Erka wê ew bû, ku roleke ronakbîrî bilîze, lewre berê Kurdan ber bi xwendin, zanîn û yekbûnê de dida, û pa.vemayîna gelê Kurd wek encamekê ji encamên zordestî û helwesta rijîma Osmaniyan didît. Lê ji hejmara 16ê û pê ve, Ebdilrehman Bedirxan pênûsa xwe ajot ser sultan, û ew jî wek kelemekê li pê. birêveçûna gelê Kurd salix da.

14

Mirov dikare bêje, evê xebata rêzanî çarçewa xwe firehtir kir û hinek .êweyên din bikar anîn, wek raperîna Dêrsimê sala 1905ê (sala bûyîna O.Sebrî ye) û xwepê.andana Kurdan li Qustentînê sala 1906ê, ya ku jinên Kurd jî tê de hevpar bûbûn, û xwepê.andana sala 1907ê, ya ku pênc hezar kes hevparên wê bûne. Li kêlek van bizavan, ronakbîrên Kurd li Qustentînê çalakiyên xwe duqat û firehtir kirin û li derdora .êx Ebödîlqadirê .êx Uböeydullah civiyan. Hinek rew.enbîrên Kurd ji Ewropayê vegeriyan, û rayên gelek li hevdu hatin a.lekirin, û baweriya avakirina rêxistneke rêzanî û civakî ji wê a.lekirinê derkete holê.

Herdu kesayetiyên Kurd, Emîn Bedirxan û .êx Ebödîlqadirê .êx Uböeydullah ev rêxistin, sala 1908ê li Qustentînê, di bin navê (Kurd tea'win ve tereqqî cem'iyetî – Komela Hevkarî û Pê.veçûna Kurd) de damzirandin, û li goreyî duru.mên (Ciwantirk), yê ku yekîtiya hemî gel û neteweyên împeratoriya Osmanî û vejandina destûra sala 1876ê erk û mebesta wan bûn, li goreyî wan duru.man, komela Kurdan jî pirogirama xwe saz kir, û ji bo pêkanîna evan erkên jêrîn xebata xwe domand:

1.Avakirina dibistanan li her deverên ku Kurd lê hene.

2.Zimanê kurdî li Kurdistanê bibe zimanê fermî.

3.Avakirina zangoyekê li Kurdistanê.

4.Capkirin û we.andina rojname û kovarên rêzanî bi zimanê kurdî.

5.Binavkirina nûnerkî kurdî yî domdar di komîta mezinên dewletê de, û avakirina bingeha aborî li Kurdistanê. (5)
Gelek kesayetiyên Kurd, yên hukardar, bûne endamên vê rêxistina ku di demeke kurt de karîbû, li nik rêxistin û nûnerên Ereb û Ermen û neteweyên din, wek nûnerê Kurdan 15

bête naskirin. Evê rêxistinê rojnameya “Kurd” wek zimanhal, roja 9ê Ciriya Pa.în sala 1908ê, we.and(6).

Calakiyên vê rêxistinê sînorên Qustentînê derbas kirin û gîhan Kurdistanê; gelek liqên wê li Amedê, Betlîsê, Mûsilê, Mû.ê, Erzreomê û Bexdayê jî ava bûn, û pê re jî komeleyek ji bo xwendinê damezirand, navê wê (Kurd ne.ir me’rîfet) bû.

Calakiyên wan liqan, nemaze kulûpa Betlîsê, gelekî fireh bûn, endamên wê ji yên kulûpa dewletê li Betlîsê (Ittîhad ve tereqqî – Hevgirtin û pê.veçûn) pirtir bûn, lewre jî wê tirsek xistibû hundirê kulûpên din, ya Ermeniyên û ya dewletê, nemaze jî çalakiyên wê sînorên rêzanî, rew.enbîrî û civakî derbas kiribûn, û gurûpên çekdar ji endamên xwe çêkiribûn. Ji ber vê yekê dewletê çavên xwe li wê kulûpê sor kir, heya ku deriyê wê, sala 1909ê girt, di dû re jî hemû kulûpên Kurdan, li deverên ku lê hebûn, hatin girtin.

Sala 1910ê di dîroka têtikiliyên “Ciwantirk” de ligel neteweyên din saleke bi nî.an bû. “Ciwantirk” di wê salê de helwesta xwe li hember hemû neteweyên din, yên ku vêkra li hember rijîma Sultan berxwe didan, guhart, û li dijî erkên wan neteweyan kar kir. Lê tevî vê yekê xebatên neteweyên ne Tirk jar nebûn, û tevî ku hemû kulûpên Kurdan hatin girtin û qedexekirin, xebatkarên Kurd dest ji erkên xwe beranedan.

Ji vê salê û pê ve tevgera azadîxwaza Kurd derbas qunaxeke nû bû, û raman û helwestên serkê.ên rêxistina “Hevkarî û Pê.veçûna Kurd” wek agirekî pêketî man, ta ku mirov di.ê bêje, ew yekemîn rêxistin bû, ku doza kurd, wek encamekê ji encamên qunaxa pê.veçûna rêzanî û civakî, ber bi pê. de bir. Rast e, hevkarên Tirk (Ittîhad ve tereqqî) hemû kulûp û komeleyên Kurdan qedexe kirin, lê cengên wan li Belqanê ew gelekî jar kiribûn, û pêre jî partiya (Huriyet ve îtlaf)

gelek rexnên giran dajotin ser wan, ta wezaret (Ciwantirk) .ikest û heyameke layiq ji bo Kurdistan lê hat, ku hukariya (bandûr) wan rêberên pê.î berê xwe bide, û xwendekarên Kurd, bi akama wan, li Qustentînê sala 1912ê komeleya “Hêvî” damezirandin.

Ev komeleye çalak bû, serokê wê Omer Cemîl Pa.a bû. Qedrî Cemîl Pa.a jî sekretêrê wê bû. Gelek endamên wê jîrek bûn, mîna Fuad Temo, Memdoh Selîm û hinên dîtir(7). Têkiliyên wê komelê jî ligel neteweyên din pir fireh bûn. Evê komelê jî, mîna yên beriya xwe, çalakiyên xwe wek dîlên salonên Qustentînê nehê.t, belê liqên xwe li Erzeromê, Betlîsê û li Lozanê jî ava kir, û rola rageyandin û rojnamegeriyê ba. nas kir, lewre jî kovara “Roja Kurd”(8) derxist û pêûsên jîr li derdora wê civand. Ewan pêûsan rûpelên wê kovarê, bi nerîn û helwestên zanistî, xemilandin. Ti.tê balkê. ew e, tevî ku ev komele ya xwendekaran bû, lê gelek endamên wê ne xwendekar bûn, kar û xebata wê bi zanî û serpehatiyên (tecrûbe) xwe hêzdar dikirin, nemaze Salih Bedirxan û Necmedîn Kerkûklî û hinên din, yên ku doza neteweya kurd li ser rûpelên “Roja Kurd” .irove dikirin û pirsarîzgarîna Kurd û Kurdistan a.kera digotin. Ji ber evan helwestan destlata dewletê ew kovar, pi.tî hejmar 4ê, qedexa kir û gelek nivîsevanên wê, mîna Salih Berdixan, avêtin hundirê zîndan.

Endamên vê komelê (ya ku ji neçare û ji ber sîstema dewletê karê xwe li destpêka .erê cîhanê yê yekem rawestand) û nivîsevanên wê, zanî bûn ku gelê nezan nikare xwe pê.ve bibe; nikare civaka xwe li ser bingehên zanistî ava bike. Lewre roleke rew.enbîrî lîstibûn, û pirsarî xwendinê kiribûn erka serek e ji erkên xebata xwe.

Pê.engên ronakbîriya kurdî, di vê qunaxê de, rola rew.enbîriyê ba. nas kiribûn û di nîrxê ramanên nû, ku ji

Ewrupayê de dihatin û sînorên împeratoriya pîr derbas dikirin, gî.tibûn. Lewre jî têkiliyên xwe digel neteweyên din, yên bîndestên Osmanîyan bûn, diparastin û sûde ji wê heyamê werdigirtin. Xebatên Ebōdilrezzaq Bedirxan di vê penavê de gelekî nîrxbuhabûn. Evî mirovî dostaniya Kurdistan û Ermenan doz dikir, û di navbera salên 1910–1913ê de gelek bizavên berbiçav kirin, ku karibe alîkariya Rûsan, ji bo raperîneke çekdarî, bistîne. Lê mixabin Rûsan berjewendiyên

xwe di ser Kurdan re girtin, û xwastin ewî rêberê Kurd tenê ji bo wan berjewendiyên bikar bînin. Tevî vê yekê ew mirov sist ne bû, û karîbû digel Simko komeleyeke ronakbîrî, navê wê "Gîxwende" bû, sala 1913ê li bajarê Xoyê damezirîne. Evê komelê pirogrameke ronakbîrî ye nixbuha hebû.(9) Di evê heyama layîq de, ya ku bi ramanên çanda Ewropayê û bi bermayên zanîna di hate a.lekirin, yekemîn çapxaneyê kurdî sala 1915ê li bajarê Helebê bi destên Husên Hiznî Mukuryanî hate damezirandin, û ta sala 1925ê li wir ma, hinek pirtûk çap kirin û bû alîkara diristkirina bingeha ronakbîriya kurdî.

Gava .erê cîhanê yê yekem, sala 1914ê, dest pê kir û dewleta Osmanî li kêlek Almaniyayê kete cengê, dîsan Kurdan bizav kirin ku sûdeyê ji Rûsyayê bigrin û .ore.ekê li dijî Osmaniyan pêk bînin, lê mixabin hewildanên Kamil Bedirxan û yên .êx Tahayê Sidîqê .emdînanî kef nedan(10). Herweha civata ku gelek rêberan sala 1919ê li (Kextê), ji bo karekî çekdarî, girêda bûn jî, bi ser ne ket, û pêre jî berê Kurdan dîsan bi ber riyên xebata rêzanî vê carê dîplomatîkî jî çû. Serkê.ê evê xebata dîplomatîk .erîf Pa.a bû, ewî doznameya kurdî pê.kê.î kongira Firasayê kir. Lê peymanê Sîvirê, ya ku sultanê Osmaniyan Mehmedê .e.ê ligel dewletên serkewtî roja 10.08.1920 îmze kiribû, pirsê kurdî gelekî biçûktir kir. Tevî wê jî Mistefa Kemal Atatürk, yê ku stêrka wî pi.tî cengê li Tirkiyayê ge. bû, û wek avakerê 18

Tirkiya nû kete dîrokê, biryarên Sîvirê, di lihevkirina Lozanê de 23.07.1923 tuneyî kir, û Kurd û Kurdistan xist bin sîtemeke dijwar. Ev jî bû sedema pêxistna agirê .ore.a .êx Seîdöê Pîran.

***** ** *****

- 2 -

Jiyana rêzanî û civakî ya Jêrxetê 1920 – 1975

Her sê peyman û kongirên Saykis – Bîko, Firasayê, û Lozanê be.ê Kurdistanê, ku bindestê Osmaniyan bû, sê-perçeyî kirin, perçeyek ji wan bi ser Sûriyê ve xistin(11). Di dû re sînorek di navbera wan perçan de hate danîn, lê wan sînoran nikarî bûn têkiliyên Kurdan ji hevdu bibiriyana, lewre jî danûstandinên wan berdewam bûn, û gava .ore.a .êx Seîdöê Pîran, sala 1925, li çiyayên Kurdistanê dest pê kir, dengvedana wê li Jêrxetê hêzdar bû. Husên Hiznî Mukuryanî hîngê kovara "Diyar Bekir" we.and, pi.tgiriya .ore.ê kir,

pêre jî hîmê hevaltiya pênuş û tîfingê, di xebata azadîxwaza kurd de, danî.

19

.ore. neçû serî, belê Kemaliyan, bi alîkariya Firansizan, ku hîngê dagîrkerên Sûriyê bûn, û ya Hevgirtina Sovyetê, ew .ore. bi awakî hovan e perçiqadin; serok û gelek hevpi.kên wê bi darve kirin, pê re jî gelek hevpi.kên wê û rew.enbîrên kurd, ji dest sitema rijîma Tirkan, berên xwe dane Jêrxetê. O.Sebrî yek ji wan bû, ku di 24.12.1929ê de jêrxetî bû(12). Ew rûmetdarên ku jêrxetî bûbûn destgirêdayî neman, belê her tim vegera welêt bala wan dixurand û çavên wan ber bi Serxetê de dik.and. Lewre jî hertim têkiliyên wan bi hevalên wan re hebûn. Ev hêviya pîroz û têkilî û danûstandinên wan bûbûne sedema avakirina rêxistina “Xoybûn” sala 1927ê, ku bibe partiyê rêzanî û civakî, ji bo .ore.ekê li hember rijîma Tirkan bixebite. Bi rastî jî ev bizav pêk hat,û“Xoybûn”ê .ore.a Agirî, bi serokatiya Ihsan Nûrî Pa.a, sala 1930î, teqand. O.Sebrî jî, hîngê, wek serdarekî gelêrî, bi raya endamên “Xoybûn”-ê, hate binavkirin(13).

Di vê heyama germ de Celadet Bedirxan, ku di damezirandina “Xoybûn”ê de kesayetiyeke çalak bû, da ser .opa ronakbîrên beriya xwe, û sala 1932ê kovara “Hawar” li .amê der xist, ku bibe zimanhalê “Xoybûn”ê, û rola rojname û kovarên Kurdistanê, wek Roja Kurd û Diyar Bekir bidomîn e. Bi rastî evê kovarê, di penava hi.yariya netewa kurdî li Jêrxetê de, roleke giranbiha hebû, ku hîmê bingeha wê durist danî, û pêre jî wêje û çanda kurdî, li Jêrxetê, derbasî qunaxa nivîsînê bûn.

Her weha “Xoybûn”ê gelek bizavên balatir kirin, û wek çawa rew.a rêzanî ya kurdî xem û qisaweta wê bû, weha jî çavên wê hertim li ser rew.a civakî vekirî bûn. Ewê zanî bû ku civaka nezan û belengaz wê, di penava rêzanî û pê.veçûnê de, hertim bikule, loma ewê sala 1932ê “Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê” di bin

20

serpere.tiya Haco Axa de damezirand. Evê civatê pirogrameke numa hebû, pêjna saziyeke civakî û rew.enbîrî jê dihat(14).

Evê saziya civakî, di jiyana jêrxetiyên de, hukariyeke mezin hebû. Ew li derdora wê diciviyên, û xwe bi wê bextewar didît in, ta ku “Xoybûn”ê, di bin bandûra wê helwestê de, gaveka din a hêja avêt û sala 1938ê “Nadiya (kulûp)

Ciwankurd” li bajarê Amûdê, di bin serper.tiya Mihemed Elî .êxmûs (.iwê.) de, damezirand. Evê kulûpê dibistaneke kurdî li Amûdê vekir, û wê komeke rêçenasên (ke.af) Kurd jî hebû(15).

Bandûra vê kulûpê sînorên Amûdê derbas kir, û Hesenê Haco Axa kulûpeke din li Hışıçê vekir, ku tê de zarokên Kurd hînî zimanê dayikê dikir. Li .amê jî kulûpa “Kurdistan” hate vekirin, û O.Sebrî tê de waneyên zimanê kurdî li pê. ciwanên Kurd .irove dikirin(16).

Evan kar û xebatên civakî û rew.enbîrî, ku “Xoybûn” bi wan radibû, ew bi carekê ji qada xebata rêzanî bi dûr nexist, belê her û her xebatên rêzanî xem û qisawetên wê bûn, lewre jî ewê sala 1937ê “Civata azadî û yekîtiya Kurd”, di bin serpere.tiya Dr. Ehmed Nafiz de damezirand. Calakî û têkiliyên vê civatê didine xuyakirin ku “Xoybûn”ê tenê dixwast navê xwe biguhêre, ji ber ku pêjna rêxistineke rêzanî ji wan tê(17).

Berê xebata jêrxetiyar ta sala 1938ê hertim ber bi Serxetê de bû, ku karibin çareyekê ji bo doza kurdî li wir pêk bînin, nemaze jî di wan deman de raperînên Dêrsimê bi nav û deng bûn. Lê ji vê salê û pê ve pêjna qunaxeke nû ji çalakiyên kulûpa Amûdê tê, nemaze ji ewê daxwaznameya ku Kurdên Cizîrê, di riya Firansa re, pê.kê.î Civata miletan (U’sbet el21 Umem) kiri bûn, û tê de doza otonomiyekê ji bo Jêrxetê kiribûn(18). Lê mixabin .erê Cîhanê yê Duwem ew daxwazname berba kir, û pirsê kurdî li Jêrxetê, ta radeyekê, xiste bin bêdengiyê sar.

Pi.tî rawestina .erê Cîhanê yê duwem û veqerî çekdar û le.kerên wê bo qijleyên xwe, cîhana birîndar destên xwe dane ser birînen xwe, ku wan bikewî e, gelên bindest riyên rizgariya xwe peland in, jêrxetiyar jî çavên xwe gerandin, lê ji bilî Partiya Komunîst ya Sûrî, çî ti.tekî dî li pê. xwe ne dîtî, ji ber ku hemî kovar û rêxistinên wan (Xoybûn, Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê, Civata azadî û yekîtiya Kurd) rawestiya bûn. Vêca gelek rew.enbîrên Kurd, ên ku çirûskeke hêvî di wê partiyê de dîtibûn, berên xwe dane wê. Hinek, mîna Cegerxwîn, Re.îd Hemo, .ewket Henan Nee’san, Xelîl Mihemed û hwd., bûn endamên wê, hinek jî, mîna O.Sebrî, bûne endamên “Civata A.îtîxwazên Sûrî”, ya ku di bin siya wê partiyê de dixebitî, berî wan jî hinekên dî bûbûne endamên “Tevgera Murîdan”, û hemiyar li kêlek ni.timanperwerên ereb ên sûrî, .erê serxwebûnê li dij

dagîrkerên firansî dajotin, ta ku jêrxetiyên gelek cangoriyên xwe jî di wê riyê de dan. Lê mixabin gelê Kurd ji bermayên serxwebûna Sûriyê bê par ma.

Partiya Komunîst a Sûrî, ji ber ku pirrê endamên wê Kurd bûn, rojnameya “Dengê cotkar” bi zimanê kurdî we.and, lê ewê partiyê rê neda endamên xwe, yên Kurd, ku li doza kurdî xwedî derkefin. Loma jî ew rojname, pi.tî du hejmaran, rawestand, û pê re jî nakokiyêke numa di navbera endamên Kurd û ên Erebb de, hêdî-hêdî, dest pê kir, û bandûra xwe ki.and ser xortên Kurd, yên ku li derdora “Yekîtiya ciwanên demokratên cîhan” bûn(19), çî wek endam, çî jî wek dost û alîkar.

22

Evan hest û helwestên neteweyî, yên wan xortan, ku Partiya Komunîst a Sûrî nikarîbû têr bikirana, berên hinekan ji wan xortan ber bi avakirina rêxistineke kurdî de ki.and, nemaze jî pi.tî ku Edîb .î.eklî sala 1954ê ji neçare dest ji destlatiya sûrî bera da û reviya dervayê welêt. Hîngê heyameke demokrat li Sûriyê peyda bû, û jiyana perlemanî hate vegerandin. Hinek xortên Kurd ev keys ji dest xwe bera nedan, lewre her çar camêran; Mihemedê Mela Ehmed, Samî Namî Ehmed, Ebödîl ezöîzê Elöiyê Evödê û Derwî. Mela Silêman sala 1954ê rêxistinek bi navê “Civata Yekîtiya Xortên Demokrat ên Kurd” li Qami.loyê damezirandin. Ev rêxistin, wek çawa di bernameya wê de xuya ye, yeke (siyasî, çandî û civakî) bû (20), vê lomê ewê .axên xwe di nav Kurdan de danîn, û têkiliyên xwe li gel miletên dî li Sûriyê, nemaze li gel Suryaniyan, danîn û durist kirin, pê re jî hinek kar û xebatên çandî kirin(21).

Jêrxetiyên, li kêlek van bizavan, xebateke perlemanî jî dabûne ber xwe, û nûnerên wan di hîlbijartinên perlemanî sûrî de dibûne hevpi.k, û pirrê caran wan nûneran cihên xwe di perlemanî sûrî de dadigirtin. Tevî ku wan nûneran xwe ji rêxistinên kurdî de bi dûr dixistin, lê çalakiyên hinekan, nemaze yên Ehmed Ceeföer .êx Ismaîl Zade (Ehmed Zemçî), nûnerê Kurd-daxê, yekser karmendiya rew.a rêzanî ya jêrxetiyên dikirin(22).

Evê heyama rêzanî ya Sûriyê û çalakiyên Kurdan, çî yên rêzanî û çî jî yên çandî, û nebûna pirsê miletê kurd di tozîk û pirogramên partiyên, ku li Sûriyê hebûn, bûbûne egera hebûna partiyêke kurdî, ku rêberiya xebata Kurdan li Sûriyê bike. Herweha helwestên hinek rew.enbîrên wê demê, ku di

komeleke çandî de dixebitîn(23), wek O.Sebrî, Hemîd Derwî. û Hemze Niwêran, gîhane hev û damezirandina partiyeke kurdî pêwîst dîtîn. Gava ev nerîn li nav

23
rew.enbîrên kurd belav bû, hinekên dî, wek Re.îd Hemo, .ewket Henan Neesöan, Mihemed Elöî Xoce û Xelîl Mihemed, ew raman pejirandin û di civînekê de, li mala Mihemed Elöî Xoce li bajarê Helebê, roja 14.06.1957ê, “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê) hate damezirandin(24). Wê partiye danûstandinên xwe digel “Civata Yekîtiya Xortên Demokrat ên Kurd” û “Partiya Azadî”, ya ku Cegerxwîn û hinek hevalên wî, pi.tî ku xwe ji Partiya Komunîst a Sûrî vek.andin, çêkiri bûn, durist kir, û ew tev li xwe kirin.

Pi.tî damezirandina partiye, rijîma dewleta Komara Eröebî ya Yekbûyî, ku di navbera Sûriyê û Misirê de sala 1958ê ava bûbû, çavsoyîyeke mezin û zoreke giran da ser partiye, û gelek endamên wê, digel pîrrên endamên komîta navendî xistin zîndanê. Evê qunaxê heyameke nakokiyê xiste hundirê partiye, û helwestên rêberên wê ji hevudu cuda kirin, ta ku bû sedema dubendiyê berbiçav di hundirê wê de(25), ku hê.t partî di roja 05.08.1965ê bi rastî ji hev bikeve û bibe du partî. Di dû re O.Sebrî bi partiya nû re çû. Lê navê wê wek berê ma “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê”. Be.ê nû peyva (çep) bi ser navê xwe ve xist, û peyva (rast) ji cem xwe de bi ser navê be.ê din ve xist(26).

Her çû, nakokî di navbera wan de germ bû, û biraderên li Ba.ûrê Kurdistanê jî hin caran ew nakokiya germtir dikirin, pê re jî evê tîka dîrokî ta roja îro bandûra xwe li ser jiyana rêzanî ya jêrxetiyar dirêj kiriye, û li kêlek gelek sedemên din, wek helwestên rijîma sûrî, û yê biraderan li be.ên din, û berjewendiyên gelek serkê.ên tevgera rêzanî ya jêrxetiyar, li pê. yekbûna evê tevgerê bûne kendalekî bilid û dijwar. Evî kendalê bilind rê li pê. bangên dilsoz, ku yekirina vê tevgerê erka wan e, girt û qêrînên wan di qirikên wan de

24
çelmisand, û duri.ma ku Hesên Hi.yar hildida “rast û çep her du milên gewdekî ne” ber avêtî kir. Her weha bizavên biraderan li Ba.ûrê Kurdistanê, û yê rehmelê Barzanî yê nemir jî, nikarîn ew birîna dîrokî bikewandana, û ji dêvla yekirina herdu partiyan, yeke sisiyê sala 1970, di bin navê “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê – Elpartî” de hate

damezirandin. Di dû re jî dem bû dema zayîna partiyên jêrxetiyên, ku nakokiyên wan pareke mezin ji cefa û keda wan û ya gelê wan bê ber kirine.

Hêjayî gotinê ye ku, wek çawa me li jor diyar kiri bû, em bibêjin xebateke civakî li kêlek vê xebata rêzanî bi rê ketibû, û di damezirandina kulûpa “Ciwankurd” li Amûdê û koma “Rêçenasên Kurd” re diyar bûbû, weha jî gelek ciwanên kurd li Kurd-daxê, sala 1969ê “Kulûpa Efîrînê” li bajarê Efîrînê; navenda Kurd-daxê, dameizrandin, û çalakiyên civakî, hunerî û rew.enbîrî ji bo wê kulûpê kirin erk û armancên serek e. Serokê wê kulûpê ciwanê çalak Menan Miçko bû, û danerê vê lêkolînê jî cîgirê serok bû. Endamên wê kulûpê, di demeke kurt de, pirr çê bûn, û wê roleke mezin di jiyana jêrxetiyên, nemaze ya Kurd-daxê de, lîst, û gurûpên sportê û sema û dîlan û stiranên kurdî yên folklorî çê kirin(27). Lê mixabin rijîma dewletê çavên xwe li hember wê sor kirin ta ku .alyarê (wezîrê) karûbarê hundir, sala 1974ê, fermana girtin û qedexekirina wê derxist, û deriyê wê kilît kir.

***** **

25

- 3 -

Jiyana wêjeyî û rew.enbîrî li Jêrxetê

Li kêlek wan bizavên rêzanî û civakî xebateke wêjeyî û rew.enbîrî jî riya xwe qela.t, û gelê Kurd li Jêrxetê bi kultur û çanda wî ve çespond. Rastî ew e ku,wek çawa ewî sînore ku hatiye danîn nikarî bû têkiliyên Kurdan ji hevudu bibire, weha jî danûstandinên wêjeyî yên her du aliyên xetê ligel hevudu hebûn, û di navbera wêje ya glêrî re, wek stiran û çîrokên dapîr û bavpîran, diyar dibûn, lê her di qunaxeke lêvan e de diman, û çalakiyên rûmetdarê hêja Husên Hiznî Mukuryanî û çapxaneyê wî jî di çarçeweke teng de belav dibûn, nikarîbûn .opeke berbiçav peyda bikin, ta ku kovara “Hawar”-ê, sala 1932ê derket holê, û pêre jî wêje û çanda kurdî, li Jêrxetê, derbas qunaxa nivîsînê bûn.

Kovara HAWARê roleke giring di rêveçûna wêje ya kurdî de li Jêrxetê hebû, nemaze jî pi.tî çapkirin û we.andina

26

alfabeya latînî. Vê kovarê û xwediyê wê mîr C. Bedirxan rew.enbîr û torevanên wê demê li dora xwe civandin, û rûpelên wê bi aferînên helbestvan û nivîsevanên rûmetdar, wek C.Berdirxan, K.Bedirxan, Rew.en Bedirxan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrîcan, û hinekên dî, hatin

xemilandin.

HAWARê helbestvanek pê.kê. kiri bû, eger helbestên wî di destên nif.ê îro de hebûna, wê helbesta kurdî, li Jêrxetê, di bin bandûra wî de, gelekî pê.da biçûwa. Ew helbestvan Qedrîcan e (1911–1972). Lê mixabin ev mirov heya îro nirxwenda mayî, û helbestên wî di hejmarên HAWARê de man, ew hejmaran jî îro, bi hêsanî, peyda nabin.

Dr. K. Bedirxan jî (1885–1979) bandûra wî li wêjevanên îro nîne, ji ber ku ew ji jêrxetiyên bi dûr ket, û xemên polîtîkê û lêkolînên zimanewanî ew ji helbestê bi dûr xistin, heya ku nema helbest jê re dibe qisawet, û dîwana xwe “Dilê kurên min” ya ku sala 1932ê çapkiribû, careke din çap nekir, lê belê ewî mirovî roleke mezin di jiyana toreyî de hebû, ji ber ku ewî, bi wergerandina çarînen Omer Xeyam bo zimanê kurdî, dergehê wergerê li pê. rew.enbîrên Jêrxetê vekir, û pêre jî da xuyakirin ku zimanê kurdî yekekî .aristanî ye, dikare çanda mirovane werbigre, û bibe alava derbirina zanistî û hunerî.

Dîroka ziman û ramana kurdî wê navê C. Bedirxan bi tîpên zêrîn binivîsîne, ji ber ku bandûra wî ne tenê li wêje ya Jêrxetê heye, belê tevaya Kurdistanê deyndarê wî ye. Ewî rûmetdarî bi he.mendî û xebata xwe alfabeya kurdî ya latînî afirand, û ji bo gelê xwe pê.kê. kir. Eger dora nîvê gelê kurd, an hinekî bêtir, îro bi wê alfabeyê dinivîsîn, em bawer dikin, ku li diwarojê, gelê Kurd tev dê bi wê binivîsîne, ji ber ku ev alfabê, ji bo dengên zimanê kurdî

27

layiq û hêsan e. Lê ji vê pê ve bandûra wî li helbestê nîne, çimkî helbestên wî hindik bûn, û xemên lêkolînên zimanewanî û ramanê ew ji helbestê bi dûr xistin.

Dîsan HAWARê du helbestvanên bi nav û deng pê.kê. kirin, deng û qêrînen wan gîhan hemû cîgehên ku kurd lê cîwar dibin, çî li be.ên Kurdistanê, çî li dervayê welêt. Yek ji wan Cegerxwîn e (1903–1984), ku ji hemû helbestvanên Jêrxetê dewlemendtir e, û yê dî Osman Sebrî ye (1905–1993), ku sê berhemên wî çapbûyî û alfabeyekê hene. Bandûra van herduwan li gelek helbestvanên îro numa ye. Ji vê pê ve mirov dikare bê dudilî bêje, van herdu helbestvanan roleke mezin di .iyarbûna neteweyî ya kurdî de, li Jêrxetê, hebû, ji ber ku di hundirê her malekê de tu pêrgî wan dibe, helbestên wan tî jiberkirin, an jî ciwanên kurd ewan wek sirûdan distirînin.

Ji van pê ve nav û dengên hinek helbestvanên dî hebûn, wek Hesên Hî.yar, yê ku helbestên wî destnivîs man e, Ehmedê Palo, yê ku dîwaneke wî pi.tî mirina wî sala 1991ê hatiye çapkirin, û Tîrêj, Kele. û hinekên dî. Herweha Hawarê nivîsevan, ramanbîr û siyasetmedarên Kurd li derdora xwe civandin û çarçewa xem û qisawetên xwe fireh kir, ta ku mirov dikare bêje ew bûbû “çapemeniyeke civakî, siyasî û wêjeyî”(28).

Di vê qunaxê de hinek pirtûk û dîwan hatin çapkirin, wek diwana Dr. K. Bedirxan “Dilê kurên min”, ya ku me li jor goti bû; dîwana Cegerxwîn a yekem “Agir û pêt” (.am 1945); çîroka “Cîm û Gulperî” (.am 1945) û çîroka “Re.owê Darî” (.am 1956), her du jî yê Cegerxwîn in; dîwana Cegerxwîn ya duwem “Sewra azadî” (.am, 1953); hinek berhemên O. Sebrî, û “Mem û Zîn” a E. Xanî û hinekên dîtir.

28

Ti.tê balkê. di vê qunaxê de ew e, ku ziman û çanda kurdî li Jêrxetê ne qedexebûn, lê dibistnên kurdî tune bûn(29). Ew kulûpên kurdî, ku li .amê, Amûdê û Hisiçê hebûn, waneyên zimanê kurdî di wan de dihatin .irovekirin, û zarok û ciwanên Kurd bi meraq berên xwe didane wan kulûpan, û li mamosteyên xwe guhdar dikirin, ew hemû jî bi cefayên Kurdan bûn, û dewletê lêçûnên wan nedida.

Di navbera herdu salên 1951 û 1956ê de du-sê komeleyên çandî, bi xebata hinek kesên rew.enbîr, hatin damezirandin, wek “komela rew.nbîrî”, ya ku Re.îd Hemo, .ewket Henan Nee’san, Mihemed Elõî Xoce û Qadir Ibrahim sala 1951ê li Kurd-daxê damezirandibûn, û “Komela vejîna çanda kurdî”, ku O.Sebrî, Hemîd Hac Derwî., Mecît Hac Derwî., Mihemed Salih Hac Derwî., Xidir Isa, Adõil Xoce û Hemze Niwêran sala 1955ê li .amê çê kiribûn. Evê komelê hinek pirtûkên kurdî çap kirin, mîna “Alfabeya kurdî”, “Bahoz” û “Derdên me”, ku her sê berhemên O.Sebrî bûn, “Rûpelin ji wêjeya kurdî” ya Rew.en Bedirxan, bi zimanê erebî, û hinên din(30). Her sê endamên vê komelê, O.Sebrî, Hemîd Derwî. û Hemze Niwêran, wek Hemîd Derwî. dibêje, yekemîn xwediyên hizra damezirandina Partiya Demoqrat a Kurd li Sûriyê bûn(31).

Li kêlek wan çalakîyên çandeyî “Komela zanistî û alîkariya Kurd”, sala 1956ê li bajarê Helebê, bi xebata Dr. Nûrî Dêrsimî, Rew.en Bedirxan, Hesên Hî.yar, Osman Efendî û

Heyder Mihemed Gêncî ava bûbû. Lê pir neçû ev komele hemû ji hev ketin, nemaze pi.tî damezrandina Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê sala 1957ê.

Tevgera wêje ya kurdî pi.tî sala 1957ê, bi hebûna Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê, çalaktir dibe, ji ber ku pê.engên wê yên dema HAWARê karîbûn bi qêrîn û ramanên xwe

29
he.ên Kurdan bilivînin, nemaze jî hinekên wan pê.engan di serkê.iya partiyê de li ser kar bûn, wek Dr. N. Zaza, O.Sebrî û Cegerxwîn.

Aloziyên tore û çanda kurdî, di vê qunaxê de, gelekî pirr û dijwar bûn, ji ber ku ziman û hemû diyardeyên çanda kurdî hatin qedexekirin, û gelek asteng ketin pê. wêjevanên kurd. Lê tevî wan astengan, Dr. N. Zaza sala 1957ê dastana “Memê Alan”, ya ku berê ji dengbêjan dihate guhdarkirin, çap kir; Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê rojname “Dengê kurd” bi zimanê kurdî, wek zimanhalê partiyê, der xist(32).

Hesen Hi.yar, bi tena xwe, sala 1966ê kovara “Agahî” we.and, di dû re jî Cegerxwîn sala 1968ê kovarek bi navê “Gulîstan”, li .amê,di bin siya partiyê de damezrand, û bi dizî û .êwakî ve.artî çap û belav kir. Evê kovarê nivîskarên wê demê li dora xwe civand û berhemên wan we.and.

Heya derdora sala 1975ê tore ya kurdî li Jêrxetê bi wan nivîsevanên dema HAWARê, û hindikên din, wek .ewket Nee’san û Bêbihar û hindikên din dihate naskirin, û sala 1973ê Cegerxwîn du berhemên xwe “Kîme ez” û “Salar û Mîdyâ” li Bêrûtê çap kirin. Lê di dû wê salê re hinek navên din hatin guhdarkirin, nemaze ji sala 1979ê û pê ve.

Di vê salê de kovareke nû li Jêrxetê der ket, ew jî “Gelawêj” bû, û di dû re zincîra kovar û rojnameyan dirêj bû: Stêr, Xunav, Gurzek gul, Zanîn, Aso, Roj, Pirs û Bihar der ketin(33), û gelek nivîsevanên nû hambêz kirin, wek Royarê Amedî, Dilawerê Zengî, H. Gundî, Dr. Pê.rewê Berwarî, Konê Re., Berzo, Rezo, Salihê Heydo, Awazê Kalo, Bahozê Eförinî, Dêrsim/Memo û hinekên dî.

Berhemên ku di van kovar û rojnameyan de dihatin we.andin hemû wêjeyî bûn, wek helbest, çîrok, gotar û

30
lêkolînên toreyî û zimanwanî, û hê jî wisa ne, ji ber vê yekê jî ewana, ji helbestê pê ve, bandûreke ne yekser, lê kûr û hêzdar, li hi.yariya kurdî hebû, û berên pirr kesan ber bi hînbûn û xwandina zimanê kurdî de ki.andin, û çarçewa

xwendevanên vî zimanî fireh kirin. Bi rastî jî ev xebateke hêja ye, ku bizaveke wêjeyî karibe di bin mercên zor, sitem, û qedexekirinê de, vê rola bala bi cih bîne.

Lê li kêlek wan kovaran, herdu rojnameyên Newroz û Deng(34) gotarên rêzanî jî hembêz kirin, ku xwedevevanan gelek nerînên rêzanî li ser rûpelên wan xwendin, û gelek guftugoyên ramanî di metiryalên wan, nemaze yên Newrozê de hatin dîtîn û xwendin, û jiyana hizrî ya jêrxetiyên, ta radeyekê, çalaktir kirin.

Bi vî awayî rojnamegeriya jêrxetiyên xwe di ser nebûna mercên ge. bûna pex.anê re avêt, û hukariyeke mezin li pex.ana kurdî kir, û gotar û lêkolînên rûmetdarên mîna Dr. Rozad Elöî, Dr. Pê.rew Berwarî, Bahozê Eförînî, Sînorê Yekta, H.Gundî, Berzo, Rezo, D. Evödilfetah û pîrrên din, ew ber bi pê. ve ki.andin, û ta radeyekê asoyê hi.yariya kurdî fireh û dewlemend kirin.

Lê pi.tî sala 1990î gelek pirtûk û dîwanên helbestê û kurteçîrok hatin çapkirin, navên helbestvan û çîroknivîsan li ser qabên wan diyar bûn, wek helbestvan Rûxwe.ê Zîvar, Deham Evödilfetah, Xemgînê Remo, Kamiran Bêkes, Keça Kurd, Diya Ciwan, Tengezarê Marînî, M. Hemo, Nezîr palo, û hinên dîtir, û çîroknivîs Helîm Yûsif û Pîr Rustem, û li kêlek wan jî gelek nivîsevanan, wek Mihemed .êx Osman, Nesret Hebe., M.Nûrî Xor.îd, Dr. Ebdilmecîd .êxo, danerê vê lêkolînê û pîrrên din berhemên xwe bi zimanê eröebî jî nivisandin, da xwedevevanên ku bi zimanê kurdî nizanin ji bermayên vê tevgera wêjeyî-ramanî bê par nebin, û da

31
nivîsevan û rew.enbîrên Eröeb civak û tore ya kurdî ba. û rast nas bikin. Herweha ji bo vê erkê partiyên Kurd li Jêrxetê zimanhalên xwe û hinek kovaran bi zimanê eröebî çap dikin, wek el-Hîwar, el- Museqqef el-Teqeddumî, Edeb el-Qediye, el-Ecras, el-Member(35) û hinekên dî.

Wek çawa tê zanîn, pirtûkxaneyên di hemû raperînên wêjeyî, rew.enbîrî û hizrî de, li nik hemû gelên cîhanê, roleke berbiçav heye, weha jî jêrxetiyên, tevî mercên qedexekirina pirtûkxaneyên kurdî, berên xwe dan vê riyê û hinek pirtûkxane vekirin, mîna pirtûkxane ya “Ciwan”, ku hêja û siyasetmedar Ezöîz Dawod li Qamî.loyê vekirî bû; pirtûkxane ya “Xanî”, ku Elî Ceeföer li Helebê vekirbû, û ya “Bedirxan”, ku helbestvan Mihemed Hemo, ew jî li Helebê, vekiribû. Lê belê rijîma dewletê gelek çavsorî li xwediyên wan

pitûkxaneyan dikir, ta ku deriyên herduwên dawî girt. Li kêlek van diyardeyên raperîna wêjeyî û rew.enbîrî, hinek helbestvan û nivîsevanên ciwan sala 1983ê “Koma Xanî” ya wêje û çanda kurdî li bajarê Helebê ava kirin. Evê komelê gelek çalakiyên wêjeyî û helbestî kirin, û carcaran jî xelat ji helbestvan û çîroknivîsan re pê.kê. dikirin. Herweha helbestvanên Jêrxetê, li gor banga Dr. Ebdilmecîd .êxo, Rûxwe.ê Zivar, Elî Ceeföer û danerê vê lêkolînê, sala 1993ê “Mihrecana Helbesta Kurdî” pêk anîn, û rayên hemû helbestvanên, ku be.darên mehrecanê bûbûn, kirin yek, ku roja 22. Ciriya Pê.in (roja koçbûna Cegerxwîn) bi navê (Roja Helbesta Kurdî li Sûriyê) bête nî.ankirin. Ev mihrecan hê jî her salê carekê dibe.

Evan nivîskaran berhemên xwe, helbest, çîrok, lêkolînên wêjeyî û zanistî, pê.kê.î civaka kurdî dikin, tevgera wêje û çanda kurdî li Jêrxetê germ dikin, û “ta radeyekê çanda gelê Kurdistanê dewlemend dikin û asoyên xwendevanên xwe di 32

warê wêjeyî û rêzanî de berfirehtir dikin“(36), û wêje û çanda kurdî diparêzin, û di bin mercên giran û zor de, di bin nîrên taybet de, rola dibistanan dilîzin.

Em hêvîdar in, ku me, bi vî awayî, kanî be panorameke lezok li ser serdema O.Sebrî dabe pê. xwedevevanên xwe, û rê li pê. xwe jî dûz kiribe, da em derbas hundir mijara xwe bibin, ji ber ku, wek me li destpêkê gotibû, her ti.tek, çi diyardeyeke zanistî be, çi mirov be, ligel dema xwe û bûyerên wê girêdayî ye.

***** **

Not û ravakirinên serdema O. Sebrî:

1. İáíáí İáíá. äªÖÉ ÇáĀĔŃĈİ ÇáĔŞÇÝÍÉ æ ÇáŞæáíÉ Ýí äªÇíÉ ÇáŞŃă ÇáĔÇÓÚ ÚÔŃ æ ĔİÇÍÉ ÇáŞŃă ÇáÚÔŃİá. ÊŃİăÉ: ĔÇÝÍ äÇÒİj İ. æáÇĔæj İİŃ. ŃÇÈØÉ İÇæÇ ááĔŞÇÝÉ ÇáĔŃİíÉ. İÇŃ ÇáİÇĔĔ. ÇáØĔÚÉ ÇáĀæáij ĔíŃæĔ 1986 j Ö 12
- Hêjaye em bêjin ku Celîlê Celîl di pirtûka xwe de, ya ku me li jor bi nav kirî, behsa rola Rûsyayê di perçiqandîya vê .ore.ê de nake. Binêr: Rû: 16.
2. äíăí Äăíă Øİİ. İáÇÖĔ ĔÇŃİÍ ÇáİŃİ æ İŃİÓĔÇă äă ĄŞİă ÇáÚŌæŃ İĔİ ÇáĀă. ÊŃİăÉ: äíăí Úáí Úæăí. ÇăăÇŌŃ: ÍÓİă ŞÇÓă ŞÇÓă. äØÇĔÚ Òİă Çáİă – . ÇáŞŃİÉj áĔăÇă 1985 j Ö 24
3. Biner: Celîlê Celîl, jêdera berê, bi zimanê erebî, rûpel 20.
4. Biner: Jêdera berê, rûpel 20-31.
5. Biner: Jêdera berê, rûpel 62, 63.

6. Ev rojnameyeke heftane bû, 8 rûpelên wê hebûn, tenê 9 mehan derçû.
7. ÇalîBÊæÑ Êáà Ì ÔíÑBæ. ÇáŞÖíÉ ÇáBÑííÉ. ÑÇÈØÉ BÇæÇ ááÊŞÇÝÉ ÇáBÑííÉ. İÇÑ . ÇáBÇÊÈ. ÇáØÈÚÉ ÇáÃæái. ÊíÑæÊ 1986 . Ö 52
8. Ji hejmara çarê de navê wê bû “Hetawî Kurd”.
9. Ji bo naskirina çalakî û xebatên Ebdilrezzaq Bedirxan, mirov dikare li van pirtûkên jêrîn veger e:
  - a) Celfîlê Celfîl: Avtobiografiya Ebdurrizaq Bedirxan, we.anên Havîbûn, çapa yekem, 1999, Berlîn /Almanya.
  - b) Îalíáí Îalíá. äªÖÉ ÇáÃBÑÇİ ÇáÊŞÇÝíÉ æ ÇáŞæáíÉ Ýí äªÇíÉ ÇáŞÑä ÇáÊÇÓÚ ÚÔÑ æ ÊíÇíÉ ÇáŞÑä ÇáÚÔÑíä. ÊÑìäÉ:ÈÇÝí äÇÒí jì.æáÇÊæj BİÑ. ÑÇÈØÉ BÇæÇ ááÊŞÇÝÉ . ÇáBÑííÉ. ÇáØÈÚÉ ÇáÃæái; İÇÑ ÇáBÇÊÈ; ÊíÑæÊ 1986
  - c) - Îalíáí Îalíá. ÊŞÚÉ ÖæÁ. äª äÐBÑÇÊ ÚÊİÇáÑÒÇŞ ÊİÑİÇä- ÓíÑÉ ÐÇÊíÉ ÊÑìäÉ ÍíÑ ÚäÑ æ Úáí ÌÚÝÑ. äªÖæÑÇÊ æÇÝíÊæä. 2000 . ÊÑáíä; ÄáäÇäíÇ.
- 10 . ÚÊİÇáÚÒİÒ ÇáÇİ. ÇáŞÖíÉ ÇáBÑííÉ Ýí ÇáÚÔÑííáíÇÊ. ÇáäÖÓÓÉ ÇáÚÑÈíÉ . ááİÑÇÓÇÊ æ ÇáäÖÑ. ÇáØÈÚÉ ÇáÃæái. ÊíÑæÊ 1984 . Ö 18
11. Sê deverên Kurdistanê; Cizîr, Kobanê, Kurd-dax (Efrîn) bi ser Sûriyê ve xistin.
12. Biner: O.Sebrî, Bûyîna min. Dîwana O.Sebrî, we.anên Apecê, çapa yekem, Stockholm, 1998, rûpel 18. (Kopiyek ji destnivîsa vê gotarê di riya birêz Ho.eng Sebrî re ketiye destê min de). Ev jêder, ji vir û pê de, wê bi navê (Dîwana O.Sebrî) bê.
13. Biner: Bîranînên mamoste Osman Sebrî, 1905–1930.Rû 147.Ev jêdereke ne çapkirî ye, bi cefayê rêzdar Ho.eng kurê O.Sebrî, di meha êlûna 2003ê de, gîhaye me.Lê beriya vê nisxeyeke bi zimanê erebî, ku bi komputerê hatiye nivîsîn, wergerandina Horamê Yezdî û Dilawer Zengî, bi sernavê „ 34 Bîranînên xebatkarê kurd ê mezin, rehme lê, O.Sebrî,1905-1993.Ev nisxe di riya xebatkarê hêja rehme lê Hemre. Re.o re ketiye destên min de), ji vir û pê de ev jêder wê bi navê (Bîranînên O.Sebrî) bê.
14. Biner: Samî Ehmed Namî, Dîmenin ji dîroka winda, we.anên Apecê, çapa yekem, Stockholm2000, rûpel 57-62.
15. Jêdera berê, rûpel 63.
16. Cegerxwîn, Jînenîgariya min, we.anên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998, rûpel 231.
17. Biner: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 55 .
18. Jêdera berê, rûpel 165.
19. Ev rêxistin bi alîkariya Hevgirtina Sovyetê hate avakirin,

û .axên wê li gelek welatan hatin danîn. Herweha .axa wê ya Sûriyê jî di bin siya Partiya Komunîst a Sûrî de malikên xwe li gelek gund û bajaran, nemaze yên Kurd, danîn.

20. Biner: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 76.

21. Ji bo naskirina çalakiyên vê civatê, binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 77-80.

22 . İ. NæÒÇİ Úáíí ÇáÍíÇÉ ÇáÈÑáãÇáíÉ Ýí İÈá ÇáÃÑÇİj äläÉ ÇáæÇÑ. ÇáÚíí .81- 27 . ÔÊÇÁ æ ÑÈÍÚ ÚÇã 2000 . ÇáÓäÉ ÇáÓÇİÓÉ. Ö 71 - ÇáãÖİæì 26

23. Emê di (Jiyana wêjeyî û rew.enbîrî) de careka dî li nik vê komelê rawestin.

24. Binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 87.

25. Dubarekirina helwestên wan endaman ne barê vê lêkolîna me ye. Ji bo vê mijarê mirov dikare li van pirtûkên jêrîn vegere:

a) Samî Ehmed Namî: Dîmenin ji dîroka winda.

b) Mihemed Mela Ehmed: Rûpelin ji dîroka tevgera kurdî li Sûriyê. Du perçe. Bi zimanê erebî.

c) Ebdilhemîd Derwî.: Ronahî li ser tevgera kurdî li Sûriyê. Bi zimanê erebî.

26. Pi.tî çend salan be.ê nû navê xwe kir "Partiya hevgirtina gelê Kurd li Sûriyê" û be.ê kevin navê xwe kir "Partiya demoqrat a pê.verû ya kurdî li Sûriyê".

35

27. Evê kulûpê sala 1973ê du ahengên kurdî li bajarê Helebê pêk anîn. Ev yekemîn car bû ku gurûpên sema ya kurdî bi cilên gelêrî û awaza muzûka folklorî, bi stiran û govend, li ser textên têyatroyên Sûriyê ahengên kurdî pê.kê. kirin. Yek ji wan herduwan di hundirê (Sînema Sûriyê) de bû, û ya dî li ser textê têyatroya (Soq el-Intac) bû, ku du .evan berdewam kir, û li gor kertên (bîlêt) ku hati bûn firotin deh hezar kesên Kurd li herdu .evan be.dar bûbûn. Digel hindê evê kulûpê di Newroza sala 1974ê de ahengek li Bêrûtê jî pê.kê. kir.

28. Dr. H. Hebe., "Raperîna çanda kurdî di kovara Hawarê de" , çapa yekem, belavgeha Hogir, Bonn, 1996, rûpel 53.

29. Mebesta me ew e ku dibistanên fermî tune bûn, lê hinke biçûk û taybet hebûn, ku Kurdan ew ava kiribûn, belê dewletê lêçûnên (mesref) wan nedida.

30. Binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 85, û Ebdilhemîd Derwî. « ronahî li ser tevgera kurd li Sûriyê », bi zimanê erebî, rûpela 14.

31 . ÇäÜÑ ÚÈİÇáÍáíí İÑæíÖ "ÄÖæÇÁ Úáí ÇáÍÑİÉ ÇáİÑİİÉ Ýí ÓæÑİÇ"i ÇáØÈÚÉ . ÇáÃæáij äİÇä ÇáØÈÚ ÚİÑ äÚÑæÝ.Ö 14

32. Mixabin ev rojname, pi.tî hejmara heftê, nema bi zimanê kurdî, belê bi zimanê erebî derçû. Weha jî zimanhalên hemî partiyên Kurd li Jêrxetê bi zimanê erebî derdiçin.

33. Ji bo naskirina rew.a rojnamegeriya kurdî li Jêrxetê binêr: Dr. P. Berwarî, Pê.veçûna bizava çapemeniya kurdî li Sûriyê, yê bi zimanê kurdî, Kovara Pirs, sal 6, hejmar 14, Havîn 1998, rûpel 3–15. U Dr. Kamiran Bêkes, Mêjû û rew.a rojnamegeriya kurdî li Kurdistanê Rojava, kovara Pênûs, hejmar 10, rûpel 4–23.

34. Partiya Yekîtî ya demoqrat a Kurd li Sûriyê – YEKITI rojnameya “Newroz” derdixê, Partiya Hevgitina Gelê Kurd li Sûriyê jî rojnameya “Deng” der dixê.

35. Em dê li vir navên xwediyên hemû kovaran, ên ku me behsa wan kiribû, biçespînin:

36

a) Kovara Gulîstan û ya el-Museqqef el-Teddumî:

Partiya Demoqrat a pê.verû ya Kurdî li Sûriyê.

b) Kovara Gelawêj û ya Edeb el-Qediye: Prtiya

Demoqrat a Kurd li Sûriyê – el-Partî, ya ku sekretêrê wê Kemal Ehmed bû, û niha jî Nezîr Mistefa ye.

c) Kovara Stêr: Partiya Hevgirtina Gelê Kurd li Sûriyê.

d) Kovara Xunav: Partiya Demoqrat a Kurdî ya Sûrî .

e) Kovara Gurzek Gul: Konê Re..

f) Kovara Zanîn: Ebdilbaqî Huseynî.

g) Kovara Aso: Siyamend Ibrahim.

h) Kovara Roj: Partiya Sosyalîst a Kurd li Sûriyê. Evê

partiyê roja 04.06.2002ê xwe ji hev xist û tev li

Partiya Demoqrat a Pê.verû ya Kurdî bû.

i) Pirs û el-Hîwar: Partiya Yekîtî ya Demokrat a Kurd li Sûriyê – YEKITI.

j) Kovara Bihar û el-Menber: Hevbendiya Demoqrat a Kurd li Sûriyê .

36. Dr. P. Berwarî, kovara Pirs, sal 6. Havîn1998, hejmar 14, rûpel 13.

Birrê yekem

Dîroka kesayetî

Kurtejiyana O . Sebrî.

Berhemên O . Sebrî:

37

1. Dîrok.

2. Erdnîgarî.

3. Ziman.

4. Helbest.

5. Serpêhatî û çîrok:

Cîrokên dilêrî û camêriyê

Cîrokê xiniziyê

Cîrokên xerafetan

Cîrokên lehengiyê.

6. Gotar.

Dîroka kesayetî

- 1 -

Jiyana O . Sebrî

1905 - 1993

Nav û cihê bûyînê:

Gava mirov jiyana kesayetiyê ke kurd dipelîne, gelek alozî dikefin pê. wî, û .ûna kêmasiyan di karê wî de fireh dikin. Bi ya me be ev yeka encameke ji encamên bindestkirina gelê kurd, û perçekirin û dagîrkirina welatê wî ye, ji ber ku ev rew. û pergala tehl û dijwar rê li pê. nivisandina dîrok û bermayên mirovên dîrokî, wêjeyî û civakî yên kurd, ta radeyekê, pirr girêk dike, bi ser de jî, kurdan her tim xwe bi xebata rizgarî û serxwebûnê mijûl kirine, nivisandina dîrok û jînenîgariya kesên dîrokî dane alîkî û ji diwarojê re hê.tine, tevî ku ew jî cureyekî wê xebata neteweyî ye.

38

Yekemîn alozî, di evê penavê de, ew e ku zincîra navan pirîcar ne diyar e, wek çawa di vê babeta me de, çiku ji bilî her du navên Osman û Sebrî em ti navên din nizanin. Hemû jêderên ku me li wan nerîne, zincîra navê O . Sebrî diyar nekirine. Evê yekê bala wî jî nek. andiye, tenê ew carekê navekî berçav dike, ku bavpîrê wî yê mezin bi navê Mihemmed bûye, gava dibêje: "Bavkalê min ê mezin Mihemed ku mezinê e.îrê bû..."(1). Careke din dibêje: "Heya digehê min, em neh bav di vî erdî de runi.tine.....Bavê min Sebrî û bavê wî Ebûzer jî her yek bi awakî fermana wan rabûye."(2).

M . M . Ehmed navekî din diyar dike, û dibêje: „Apo, ew kurê mezin yê serokê e.îra Mirdêsa Sebrî Heyder e“(3). Lê ev Heyder kurê kê bûye, M . M . Ehmed nabêje. Her weha O . Sebrî jî bi carekê evî navî nîne ser zimanê xwe. Ji van her du jêderan pê ve em pêrgî kesekî din, ku navê helbestvanê me xem û qisaweta wî bûye, nebûne.

Li goreyî evan her duwan jî, em sê navên din di nasnameya O . Sebrî de dibînin; yek Heyder e, ku M . M . Ehmed

xwediyê wê boçûnê ye, û duduwên din Ebû Zer û Mihemed in, ku O . Sebrî wan diyar dike.

Eger em evan her sê navan ji bîra nekin, û bi pêjna, ku ji peyva “mezin”ku di gotina O . Sebrî de ye, diherike, mijûl bibin, em dê ber bi wê baweriyê de biçin, ku Mihemed navê bavpîrê pê.î yê Mirdêsên Gawestiya ye , li goreyî gotina O . Sebrî, ew bavpîrê nehê ye, û Sebrî jî kurê Ebû Zer e.

Eger em boçûna M.M.Ehmed bipejrînin(ew jî yekeke jar e), Navê Apo wê weha be: Osman kurê Sebrî kurê Ebû Zer kurê Heyder ê Mihemed ê Mirdêsî, û li goreyî gotina O.Sebrî, ya jorîn, çar bavpîrên din di navbera Heyder û Mihemed de hen in, lê navên wan ne diyar in.Her weha navên pê.iyên Mihemed, ku digihînin mîrni.îna Mirdêsan, jî wenda ne.

39

Hemû jêderên, ku ti.tek li ser O.Sebrî nivisîne, li nik rayekê digihênin hevudu, ku ew mirov endamekê e.õîra Mirdêsan bû ye, ew e.õîr jî “ di navbera bajarên Meletiyê, Riha (Urfa), Siwerekê û Semsûrê (Adiyamanê) de dimîne”(4).

Pi.tî nivê sedsala hejdehê, hêviya mîrîtiyê dil û derûna hinek pismîran dilivîne, û nakokiyekê di nava mîrni.înê de peyda dike, dibe sedema jarbûn û jihevketina wê, pêre ew dibe sê be.; Mirdêsên Ebdilhey, ku li devera Qonyê, di de.ta Heymanê de cîwar dibin, Mirdêsên Têrikan, ku ber bi çiyayên Amedê de diçin, û Mirdêsên Gawestî, ku demekê di pi.ta berriya Reqayê de, li qiracê Qeregeçiyên dimînin, û di dû re ber bi çiyayê Nemrûd de diçin, û di nivroyê (ba.ûr) Meletiyê û qeza Kextê de cîwar dibin(5). Li evê qeza Kextê, gundê Narincê, roja 07. 01. 1905 O.Sebrî ji dayikê dibe.

Qunaxa perwerdekirinê û xebata li Serxetê:

Di ewê roja zivistanê de, li ewî gundê Narincê,dengê bûyînê ji kurikekî bi der ket, û mala bavê xwe Sebrî; serokê e.õîrê, .ên kir. Ew kurik bi (Osman) hate navandin,û ji wê rojê de, ji bo bavê xwe, ewê ku pênc salan çavnêrê kurikekî bû, bû xezineya hêvî û umîdên mezin.

Gava temenê wî dibe heft salî, ew diçe dibistanê, û bi jîrekî sinfên xwendinê derbas dike, lê qedera re. keysa .abûna serkewtinên xwendinê ji ber wî dibirre, û destên xwe dirêj bavê wî dike, û hîna ew kurê deh salan bû, mirin bavê wî sala 1916ê ji pê. dibe, û sêwî dihêle, pêre jî perwerdekirina wî dixwe stoyê apê wî .ukrî.

.ukrî .ûna birayê xwe, wek serok e.õîr digire, û li goreyî hêvî û erka birayê xwe; bavê Osmên, kurikê dehsalî, ji bo

serokatiya e.õîrê amade dike.

40

Sala 1917ê ewî di.îne dibistana Ru.diyê li bajarê Kextê, ku weha çend salan wek .agirtekî jîrek li wê de dixwîne, û di ber re jî her tim ewî hînî awayên siwariyê û rêzana e.õîrê dikin, ta ku sala 1920ê xwendina xwe li wir kuta dike.

Edî salên wî dibine panzdeh, û li goreyî rêzana e.õîrtiyê ew ji pileya mêraniyê ve nêzîk dibe, û pê re jî bergeha, ku di navbera wî û serokatiya e.õîrê de mayî, bi gavên kurt têtê birrîn. Lewre hewesa ap û diya wî ji bo zewaciya wî mezin dibe, û sala 1922ê jinekê ji Osmanê heftdeh salî re tînin, û wî pê re dizewicînin. Pi.tî salekê xortê hejdeh salî dibe bavê Welato.(6)

Zewaciya di wî temenê piçûk de her ji bo erkeke a.kere bû; civaka gundî û e.õîrtî mêraniya mirovekî, û nirx û qedra wî bi zewacê û hebûna zarokên wî(nemaze jî kurik) ve girêdide. O.Sebrî jî evê yekê sayî diyar dike, gava dibêje: “Dema cilên zavatiyê li min kirin, yên dora min gelek di ber xwe de dikenîn. Lê van ti.tan gi.tikan nedikarîn bikevin pê.iya daxwazên dê û apê min, ku ya pê.în dixwest berî rojekê zarokên min bibîne û yê pa.în di rex xwe de peyakî ku xwe bispêre peyda ke.”(7)

Bi rastî jî zewac, bi baweriya civaka kurdî ya gundî, nî.ana mêraniye ye, çiqas xortek zû jinekê ji xwe bîne, ewqas jî zû dibe mêr, û nirxê wî di çavên wê civakê de bilind dibe.Ji hêla din de, hêviya dîtina zarokên zarokan heya îro jî di dilên dê û bavan de heye. Bi ser de jî zewacî ji bo xortekî mîna O.Sebrî ji bo serokatiya e.õîrê tê perwerdekirin û amadekirin, dibe erkeke lezok û hukardar.

O.Sebrî jî di destpêka jiyana xwe de, bi wê serokatiya, ku li benda wî bû, .adibû, lewre waneyên wê zû ji ber dikirin, û bi pê.ve diçû. “heya salên min bûne hejde ev her sê rûçikên

41

han (siwarî, .ervanî, û rê û rêzana e.õîrê nasîn) armancên min bûn, û di wan waran de hinekî pê.ve çûbûm”.(8)

Lê pirrê caran bûyerên jiyane erkên mirovan diguhêrin. Weha jî O.Sebrî pêrgî mirovekî dibe, ew mirov xêz û semta jiyana wî serûbin hev dike, û rûwê wê tersî erkên bav, ap û diya wî badide. Ew mirov mamosteyê dibistana navîn bû, karbidestên dewletê, bi sedema baweriyên wî yên ramanî, ew ji dibistana navîn bi dûr xistibûn, û .andibûn deverên dûr. Bandûra mamosteyê ronakbîr, Ismaîl Efendî, li jiyana

O.Sebrî gelekî hêzdar bû. Ewî mirovî rist û rêzana e. Ûrtiyê li pê. çavên wî erzan kir, û ji he.ê wî avête der, û pê re jî bûyerên li Kurdistanê, dewleta Osmaniyan û dinyayê de diqewimîn, xistin mejiyê wî. O.Sebrî hukariya, ku Ismaîl Efendî li wî kiribû, dinexîne û dibêje: “Dema Salên min hejde bûn felekê bi navê mamoste Ismaîl Efendî peyakî xwenda, hi.yar û serxwet xiste ser rêya min. Bi nasî û dostaniya wî ez gлек ti.tên çak û hêja hîn bûm. Berî her ti.tî rêzana e. Ûrtiyê ya .a. û çepel ji çavên min ket. Min ji zorê û zorbazan rûyê xwe bada, û xwest bibim kesekî qenc û xêrxwaz.”(9).

Bi vî awayî O.Sebrî rû bi rû xwe li hember jiyaneke din, ramanêke din û pêdiviyîne din dibîne, û pê hay dibe, ku perwerde ya hejde salên buhurîne nikare ji bo wî, di evê qunaxa nû de, bibe alîkar. Bi ser de jî divê ew wê rengerperwerdeyê ji bîra bike, û xwe jê rizgar bike. Gelo wê bikaribe vê firkê bi hêsanî derbas bike, an ew cureperwerde wê, bi hinek awayên din, di jiyana wî de her xwedî hukarî û bandûreke berbiçav bimîne?!

Sala 1925ê tîkeke din, lê mezintir û têkartir, di ewê rêzana çepel de peyda dibe, û wê di çavên wî de gelekî erzan û rûre. dike. Di wê salê de .ore.a kurdan, bi serper.tiya rêberê mezin .êx Seîdê Pîran, diteqe, û pê re jî hêviyên kurdan

42
dilivin, û nî.anên roja rizgarî û serxwebûnê diyar dibin. Lê mixabin ew .ore. zû tê hilwe.andin, û serkê. û hukardarên wê bi darve dibin, penava zulm û zora Tirkan fireh dibe, û digihêne e. Ûrtiyê Mirdêsan jî, û her du apên wî, .ukrî û Nûrî, sala 1926ê bi darve dibin, û O.Sebrî bi xwe jî 23 mehan dibe dîlê zîndana Denzeliyê.(10).

Pirr naçe, ew careke din, sala 1929ê, tê girtin, û li pê.iya dadgeha le.kerî, li bajarê Meletiyê, bi sûcê amadekirina .ore.eke kurdî tê darizandin. O.Sebrî bi sebareta evê bûyerê dibêje: “Me ti.tek nekiribû, lê hukmetê dixwest me ji ber çavên xwe bide alî. Gunehê ku xistibûn stoyê me pêkanîna .ore.ekê bû,ku cezayê wê darvekirin bû.”(11). Lê ew vê carê bi alîkariya serhengêkî (kolonel) kurd, navê wî Husên Husnî bû, tê berdand (12), û biryara jêrxetbûnê distîne, pêre jî bi xebata neteweyî ve tê girêdan.

Jêrxetbûn û Calakî û cefayên vê qunaxê:

Roja 24. 12. 1929ê O.Sebrî, ji neçare, direve Sûriyê, ya ku bi sînorên xwe yên teze, pi.tî cenga yekemîn, ava bûye, û hinek

deverên Kurdistanê hatine tev li wê kirin. Sûriyê hîngê di bin mendat û serdestiya kolonyalîsta Feransayê de bû.

Gava O. Sebrî mal û milkê xwe, ûna zaroktî û xurtaniya xwe, gund û hogirên xwe bi .ûn de dihêle, û berê xwe dide Jêrxetê, hîngê hêviyên bilind û rûmetdar di dil û derûna wî de dikeliyan, û hukariya bê hempa li wî dikirin, ku karibe ewê xêza xebata neteweyî, ku ji xwe re hilbijartibû, ya ku hîna di destpêkê de ye, bidomîne. Lê mixabin her tim kend û bendên giran û zor xwe didin pê. pêkanîna hêviyên mezin. Weha jî O. Sebrî, yê ku keysên xebat û lebiteke çalak dipeland, pêrgî erkên dijwar, yên destlatdarên feransizan

43
dibe, û divîtiyên sînorkirina gerr, livîn, rabûn û rûni. tinê li pê. xwe dibîne.

Destlatdarên feransizan qedr û nirxê wî digrin, ji ber ku ew kurê axa û serok e. Ûrek mezin e, ne ji bo ku ew xebatkarekî kurd î çalak e. Ji milê din de jî, da ku ewî her tim li ber çavên xwe bihêlin, sînoran li pê. wî datînin, û jê dixwazin bê .êwra wan ti ti. tî neke(13).

Ev helwesta destlatdarên feransizan ewî, rû bi rû, didine ber çaterêkekê; bîr û baweriyên xwe bike qurbana rûni. tineke hêdî û mehaneyê ji destên wan werbigire, an rûmeta xwe biparêze û riya serbilindiyê bidomîne?! Bê dudilî O. Sebrî riya xwe vedibjêre, û bê ku .êwra firansizan bike, li goreyî biryara "XOYBUN"ê berê xwe dide Dêrsimê, da nameya wê bigihîne Seîd Riza.

Destlatdarên feransizan evê helwesta wî mîna dijîtiyeke mezin dibînin, û pê re jî biryara surgunkirina wî bo bajarê Reqayê distînin, û nahêlin ew cihê xwe ji wê deverê biguhêre. Lê careke din ew biryara wan binpê dike, û dîsan li goreyî biryara "XOYBUN"ê, ku ew jî bûbû endamê wê, berê xwe dide Serxetê, da be. darî .ore. a AGIRI bibe.

Gava ew .ore. bi sernakefe, û têt diçe, O. Sebrî yekser venagere Jêrxetê, belê ew çend mehan li navbera sînorê Tikiyê û Sûriyê dimîne, û du mehan li nav e. Ûra Iniz a eröeb, li ba kesekî kurd xwe vedi.êre, û di dû re, di navbera Serêkaniyê, Dirbêsiyê, û gundê çiftikê (ba.ûrê Kurdistanê) diçe û têt, ta ku derbas devera Barzan dibe, û hinekê li ba .êx Ehmedê Barzanî dimîne, di dû re jî diçe Silêmaniyê û guftugoyê ji bo .ore. ekê li gel .êx Mehmûdê Berzencî dike. Ev çalakiyên wî dibine sedema girtina wî li bajarê Mûsilê, destlatdarên Ingilîzan wî ji wê jî dibine Bexdayê, û di

dû re wî dispêrim destên feransizan li Sûriyê, çendek rojan di zîndanê de dimîne, û meha hezîrana sala 1931ê tê berdan(14),
44

lê çavên feransizan ji ser wî nayên birrîn, lewre li dawiya sala 1932ê ew ji neçare Sûriyê dihêle, û bazdide diçe Emmanê (Urdin).

Urdin hîngê di bin mendata kolonyalîsta Ingilîzan de bû, ew ji wî bêhn teng dibin, û cih nadinê, loma jî ew dîsan ji neçare wir dihêle, û berê xwe dide Felestînê, û di siya navekî ne rast de (Zirav) demekê li wê deverê dimîne.

Rehmelê Hemre. Re.o û M.M.Ehmed weha diçin, ku ew ta sala 1935ê li Felestînê dimîne. Bi baweriya me ev boçûn ne rast e, ji ber ku ewî sala 1933ê du helbest, û sala 1934ê jî helbestek li bajarê Hemayê (Sûriyê) nivisandine(15). Eger em evê yekê ji bo boçûna xwe bikin deyax, em dê karibin bibêjin mayîna helbstvanê me li Felestînê dirêj nekiriye.

O.Sebrî dizane ku cihê wî ne Urdun û ne jî Felestîn e, ewî ewqas tengî, dijwarî, tehlî û tir.î dîtî û ki.andin, ne ku ji bo li wan deveran, dûrî Kurd û Kurdistanê bimîne, lewre jî biryara vegera Sûriyê distîne. Bi rastî jî li dawiya sala 1933ê vedigere, û li bajarê Hemayê bi cih dibe. Jêderên heyî nadine xuyakirin ka ew çend salan li wî bajarî dimîne, lê xuyaye destlata Firansizan çavên xwe ji wî nabirre, heya ku li dawiya sala 1935ê ewî surgunî girava Mdege.kerê (Afrikayê) dike.Salekê û çend mehan dîlê surgunê dimîne, û di dû re sala 1937ê vedigere Lubnanê, û sala 1938ê jî derbas Sûriyê dibe.

Xebata çandeyî û polîtîkî li Jêrxetê:

Pî.tî têkçûna .ore.a AGIRI, giyanê xebata çekdarî li nik endamên XOYBUNê sist dibe. Bi gotineke din, mirov dikare weha biçe, ku ewan hêjayan pê hay bûn û tê derxistin, ku miletê nezan û nexwenda nikare .ore.gerên xwe biparêze, û
45

nizane riya rizgariyê binase û bipelîne, belê divaye ew asoyên he.mendiya xwe fireh bike, û guhên xwe bide guhertin û pê.ketinên ku li cîhanê pêk tên, û waneyan ji wan werbigire, nemaze jî di wê demê de babelîskên ramanên serxwebûnê bi awakî zanistî li cîhanê belav dibûn, û her miletên bîndest riya rizgariya xwe bi .êweyên zanistî diqela.tin; ew .êweyên ku kurdan nuh dest pê kiribûn, û hinek komelên kelepûrê û rew.enbîriyê ji bo çandê û xwendinê ava kiribûn, û berê xwe ber bi çapemeniyê dabûn.

Di vê riyê de mîr Celadet Bedirxan biryara derçûna kovarekê distîne, û roja 15. 05. 1932ê hejmara yekem ya HAWARê dixê nav destên jêrxetiyên.

O.Sebrî jî berê xwe dide vê riyê, di demeke kurt de li berdestên mîr C.Bedirxan hînî zimanê nivîsînê dibe,(16) û pêûsa xwe ji bo xebateke wêjeyî û çandeyî amade dike,û yekser di hejmara duwem de helbesteke xwe (Berdêlk), diyariya helbestvanê hêja, pê.engê nuhkirina helbetsa kurdî, Qedrîcan, diwe.îne.

Bi vî awayî. O.Sebrî, pi.tî derçûna HAWARê, pirrê xebata xwe dixê warê wêjeyî û çandeyî, helbest, çîrok û gotaran di hejmarên wê û yê RONAHIYê û ROJA NU de diwe.îne, û pi.tî ji surgunê vedigere, û sala 1938ê derbas Sûriyê dibe, ewî karê çandeyî û rew.enbîrî didomîne, û komelekê bi navê (Komela xortan) li .amê dadimezrîne(17), û dibe hînkere zimanê kurdî di (Kulûpa Selehdîn) de li .amê, waneyên zimên berpê.î xortan dike.

Tevî ku kulûpa Selehdîn tê girtin, O.Sebrî dest ji karê hînkirina zimên nak.îne, belê ew mala xwe li .amê; taxa kurdan, wek dibistanekê dike, ta rojên dawî, xortên taxê û yê deverên din, li mala wî, li ber destên wî waneyên zimên werdigirtin.

46

Wek çawan helbestvanê ereb, yê serdema Ebbasiyan, Ebû Temmam dibêje:

Ciqas dilê xwe li nav hezkirinê digerinî.

Hezkirin her tim ji dildara yekemîn e.

Mîrov çiqas xanî di jiyane de diguhêre!!.

Belê bîriya wî her tim xaniyê yekemîn e.

Weha jî kela bîriyê di dillê O.Sebrî de dikele, û sala 1941ê wî ber bi Bakurê Kurdistanê de têve dide, belkî bi hêviya ku li wir bimîne, lê xuyabû aloziyên dijwar hebûn, loma jî vedigere Sûriyê, û di dû re jî kurê wî Welato li wir tê ku.tin.Pi.tî vê vegeerê, dîsan bi awakî çalak di HAWARê de amade dibe.

Sala 1943ê jina wî, diya Welato, xatir dixwaze, û çavan dadimrîne, di dû re O.Sebrî jineke din (.adiye Receb Doxoz) ji malbateke Cerkez, ji xwe re tîne, û pê re dizewice, ew jî pi.tevaniya wî dike, û sê kur (Ho.eng, Ho.în, û Heval) û du keçikan (Hingûr û Hêvî) jê re tîne(18).

Gava O.Sebrî dibîne pêdiviyên jiyane roj bi roj pirr û giran dibin, ew ji bo debara xwe û malê karekî dipelîne, û sala

1944ê di dayîra (Mîrê) de li Cizîrê dibe karmend, lê pi.tî çar salan, li goreyî biryara neroyê (wezîr) kar û barê hundir, ê sûrî, ew ji ber helwesteke bîrewerî, ji kar tê bi dûrxistin. Bi vî awayî kolonyalîstên feransizan, û di dû wan re jî karbidestên sûrî .erê hebûn û mayîna wî dikirin û didomandin, lê nikarîbûn ewî ji erkên wî bikin, belê her tim ewan dek û pilanan ew dilsojê kar û mebestên wî dikirin, û xebata wî jî pirrcureyî dibû.

O.Sebrî di evê xebata xwe de digihîne wê baweriyê, ku xwendin û zanîn, di destên miletên bindest de dibine çekeke herî kêrhatî û hukardar. Lewre ewî li kêlek hînkirina zimanê

47
dayik dest bi çapkirina pirtûkan kir, û “Elifbêya kurdî, Bahoz, Dêrdê me û Car leheng” çap kirin, û li milê din ewî sala 1955ê digel hinek rew.enbîrên Jêrxetê “ komeleya vejandina çanda kurdî” damezirand, û bû serokê wê(19) . Evê komeleyê, wek Hemîd Derwî. dibêje, hizra damezirandina partiyeke kurdî li Sûriyê anî holê, û O.Sebrî, di ber pêkanîna vê hizr û ramanê de, bû endamekî çalak, û digel hevalên xwe xebat û lebitên hêja kirin, ta ku roja 14. 06. 1957ê “ partiya demiqrat a kurd li Sûriyê” hate damezirandin, û O.Sebrî jî bû endamê komîta navend. Mixabin hîna ev partî wek zarokeke bi .îr bû, bobelateke mezin bi ser wê de hat, û gelek endamên wê digel pirrên endamên komîta navend sala 1960î hatin girtin û zîndankirin, û O.Sebrî jî hîngê du salan di zîndanên .amê de ma.Evê bûyerê cudabûneke mezin û rikdar xiste refê hevalên partiyê, û li kêlek hinek sedemên din dubendî di hundirê wê de peyda kir, ta ku sala 1965ê ew partiya ji hev ket, û bû du partî(20).

Hevalên, ku partiya nuh bi navê “partiya demiqrat a kurd a çep li Sûriyê” pêkanîbûn, têkilî li gel O.Sebrî girêdan, û sekretêriya wê xistin destên wî, û wî jî ew yeka pejirand û ta sala 1969ê wek sekretêrê partiyê li ser kar û xebata rêxistinî ma, û ji hevalên berê bi dûr ket.

Di vê navberê de rijîma sûrî sala 1968ê ewî surgunî bajarê Siwêdayê (Ba.ûrê Sûriyê) dike, da ewî ji kurdan bi dûr bixe, û çarçewa çavdêriyê li dora wî teng bike.

Mixabin bi ser de, hevalên nuh jî bêbextiyeke mezin li wî kirin, û sala 1969ê ew ji partiyê bi dûr xistin. Ji wê salê de heya roja koçbûnê nema O.Sebrî xwe nêzî xebata rêxistinî dike, belê destan ji hînkirina zimên dera nade.

Di havîna sala 1969ê de, roja 14ê hezêranê, .amê dihêle, û careke din bi nehênî berê xwe dide Bakurê Kurdistanê, ji ber ku destlata sûrî biryara du sal zîndankirin li ser wî dabû, lê dîsan ji neçare vedigere Sûriyê, û her du salên 1972ê û 1973ê di zîndanên .amê de derbas dike, û di dû re jî ta roja mirinê 11. 10. 1993 di bin çavdêriya destlata sûrî de dimîne.

Hemre. Re.o sala 1981ê gotiye: “ Ger em di jiyana wî de sala 1928 destpêka têko.în û xebata welatî bigrin, em dikarin bibêjin, wî 53 salên ji ê., zîvarî û serbilindî li dûv xwe hi.tin”(21) . Eger em duwanzde salên dawî jî bidin ser wan, hîngê em dê bizanibin çiqas O.Sebrî mirovekî piratîk û welathez bûye, û çima ew ji pa.navê Axe, Beg û Efendî bêhteng dibû, ta ku hevalên wî , ji bo hezkirin û rêzgirtina wî, ew bi pa.navê “Apo” navandin. U pêre her ku ev pa.nav tê hildan, O.Sebrî tê ber çavên endamên civaka Kurdan.

***** **

Dîroka kesayetî

- 2 -

Berhemên O.Sebrî

Tevî ku O.Sebrî, di nav civaka kurdan de, ji warê wêjeyî de, wek helbestvan hatiye naskirin, para wî di gelek cureyên nivîsînê, ên din de jî heye.Berhemên wî, beriya ku hinek ji wan wek pirtûk bêne çapkirin, di gelek kovarên kurdî de

49
belav bûne. Ew kovaran jî ev in: Hawar, Rohahî û Gelawêj (Sûriyê). Hêviya Welêt û Ciya (Elmanya).Roja nû (Bêrût). Roja nû, Berbang (Siwêd). Gelawêj (Bexda) Hêvî (Parîs). Me gelekî berxweda, ku em berhemên wî hemiyar peyda bikin, lê mixabin destên me negîhane hinek gotar û lêkolînan. Lewre em sernav û cihên berhemên, ku neketine destên me, lê hatine we.andin, nî.an dikin:

Kovara Roja Nû, Bêrût:

Sincî û ol û girêdana wan bi hev re. Hej 2, sal 1943.

Bobelatên me yê civakî. Hej 9 sal 1943.

Kovara Gelawêj, Bexda:

Pirsiyara Gelawêj. Hej 1, sal 1945.

Selahedîn û Ehlî Xac.Hej 6 û 8, sal 1949.

Rojnameya Berbang, Siwêd:

Ziman. Hej 3, sal 1982.

Di warê parastina zimên de. Hej 5, sal 1982.

Serbilindî. Hej 12, sal 1983.

.a.iyên me. Hej 14, sal 1983.

Kovara Hêvî, Parîs:

Elifbêya kurdî. Hej 1, sal 1983.

Name ji Hêvî yê re. U Cend rexne ji kalemêrekî kurd. Hej 2, sal 1984.

Digel hindê jî sê metiryalên din, ji layê Wikander û Wiesbaden Otto Harrasowitz de, sala 1959ê li Uppsala - Siwêd, hatine çapkirin, ew jî ev in:

Cend gotin di warê elifbêya kurdî û tîp û dengên tê de.

Enker û nekîr.

Pêrçemik û Silêman.(22).

50

Ev rûpelên ku bên wê nivîsên wî yên ketine destên me, bidin naskirin.

1. Dîrok:

a. Dîroka Selahedîn, çend pirs:

Nivîsevanekî Misirê; Dr. Ehmed Bêlî, pirtûkek li ser jiyana Selehdînê Eyûbî dinivîsîne. Ev pirtûk dikefe destên O. Sebrî, û rê li pê. hêviya wî, ku ew bi xwe li ser Selehdîn binivîsîne, digre, ji ber ku ew wê hêviyê di wê pirtûkê de pêkhatî dibîne. Lewre ew wê pirtûkê werdigerîne ser zimanê kurdî. Ev werger hîna wek pirtûk çap nebûye, lê bi awayê pênc xelean di her pênc hejmarên kovara RONAHI de (23, 24, 25, 26, 27) belav bûye.

Naveroka vê pirtûkê, jiyana Selehdînê Eyûbî ye, êl û e. Ûira wî, cureyê perwerdeya wî, û xebata wî ta .erê xaçeperestan diyar dike.

Kêmasiya di evî karê O. Sebrî de heye, ew e ku ewî danerê pirtûkê nedaye naskirin, û cih û sala çapkirina wê diyar nekiriye.

Ji vê pê ve ew lêgerîneke dîtir (Selahedîn û Ehlî Xaç) dinivîsîne, û du xelekên wê di hejmarên .e., Hezîran, û he.t, Tebax 1949, yê kovara GELAWAJ de diwe.îne.

51

b. Dîroka Kurd û Kurdistan:

Pirtûka M. Emîn Zekî "Xulaseya Dîroka Kurd û Kurdistan" ku sala 1931ê nivîsandibû, û Mihemmed Eliyê Ewnî jî guheztibû zimanê erêbî, û sala 1936ê li Misirê dabû çapkirin, ta roja îro li kêlek " .erefname" ya Bedlîsî, firehtirîn û girîngtirîn jêdera dîroka Kurdistanê ye. Xwediyê wê, di pê.gotinên her du çapên kurdî û erêbî de, çavan ber bi hebûna kêmasiyên wê de dik.îne, û li benda pênuşên ku

cihên wan kêmasiyan dagrin, dimîne.

O.Sebrî para xwe dixê vî warî, û tiliya xwe dide ser hinek kêmasiyên wê, û sê gotaran dinivisîne.. her yekê ji wan di hejmareke kovara HAWAR de diwe.îne(23) .

O.Sebrî, di ewan her sê gotaran de, zanîneke dîrokî diyar dike, û pê re jî karînen wî yên vekolîna dîroka Kurd û Kurdistanê, bi .êweyekî zanistî numa dibin. Lê mixabin ew gotaran di HAWARê de dimînin, û bala ti kesî nak.înin,ku bi çapên nuh yên wê pirtûkê re, çap bikin.

O.Sebrî di gotara yekem de, pesna pirtûkê, daner û wergervanê wê dide, û di dû re jî hêviya xwe ji bo serrastkirina .a.îtiyên ku di pirtûkê de henin, diyar dike. Di gotara duwem de jî weha diçe, ku pîrrên jêderên danerê pirtûkê biyanî bûne, ewana ji ber mebestên taybet rastî diyar nekirine. Lewre jî O.Sebrî danustandinên fireh, û bi .eweyên zanistî û hi.mend li gel boçûnên Sir Mark Saykis dike, û berevajiya wan dide xuyakirin. Her weha O.Sebrî babeta xwe didomîne, û hejmara Kurdan ji bo gotara sêyem dike babet.

Eger ev nivîsên O.Sebrî di dema wan de; sala 1941ê, xwediyên nîrxekî gelekî biha û payebilind bûne, em bawerin ,ku derbasbûna evan salên dirêj nikarin ewî nîrxî kêr bikin.

52

c. Dîroka jîna Napiliyon:

Napiliyon; ev kesayetiya le.kerî firansî, bala O.Sebrî dik.îne, lewre jî dîroka jiyana wî dinivisîne, û di 11 hejmarên kovara RONAHI de, (16 - 27) diwe.îne. Ev berhem neketiye destên me, lê ti.tê me bihîstî ew e, ku ew ne berhemeke aferînî an danerî ye, belê ew yeke wergerandî ye, lê em pê haydarnebûne, ka ji kîjan zimanî hatiye wergerandin. Berêz Memo Cimo jî, ku bîblografîyek bi sernavên sîvîsên O.Sebrî di kovara PENUS, hejmar 2, 3, de we.andiye, zimanê wê nî.an nekiriye. Mixabin evê berhemê bala kesî nek.adiye, ku wê wek pirtûkekê çap bike.

ç.Mirdêsan û gawestiyên wan :

Ev gotar di hejmar 52ê a kovara HAWARê de belav bûye.O. Sebrî di wê de bala xwe hinekê dik.îne ser e.õîra Mirdêsan; e.õîra bav û kalên xwe , û bingeha wê diyar dike, ku ev e.õîr berê mîri.îneke mezin bûye, mîrê wê li bajarê Egilê rûdini.t. Lê îro ev nav tenê li ser sê e.õîran maye; e.õîra Mirdêsên Ebdilhey, e.õîra Mirdêsên Têrikan û e.õîra Mirdêsên Gawestiyan, û pêre jî cih û hejmara malên wan diyar dike. O.

sebrî bi xwe jî ji e.õîra Mirdêsên Gawestiyan e .

d. Ezdî û ola wan:

Ev xebata O.Sebrî ji sê bendan pêk hatiye, û di her sê hejmarên kovara Ronahî (19, 20, 21) sala 1943ê, de hatine we.andin. Mirov dikare evê xebatê di çarçewa dîrok û gelnasîne de bi cih bike.

53

Li goreyê baweriya O.Sebrî, pirtûkên ku li ser Ezdiyan hatine nivîsîn, û ketine destên wî, negîhane rastiya vê olê. Ev bawerî ewî ber bi vekolîna ola Ezdiyan de dik.îne, û sala1940î berê wî dide bajarê Hisiçê, da daxwaza xwe li nik çend .êxên Ezdiyan bipelîne.

Tevî ku ew cudabûnên mezin di navbera gotinên sê .êxên, (.êx Heyder, .êx Xidir û .êx Xelef) ku danustandin bi wan re kiribû, de dibîne, lê gelek ti.tan ji wan digre û dinivîsîne, nemaze jî hîlbijartina “ Ixtiyarê Mergehê”, mercên wê hîlbijartinê, û rûçikên (sîfet) wî Ixtiyarî. Di dû re jî li ser cihên miqeddes , merasimên heca Ezdiyan, rêzanên ola wan, yên olewerî û civakî, û “celsa mîr” ku Tawisî melek dadikefe ser erdê ,û dibe serkê.ê wê celsê. Li dawiyê jî navên e.õîrên Ezdiyan û cih û hejmara wan diyar dike.

e.Nêçîr:

Mirov dikare evê xebata O.Sebrî jî bide ser aliyê dîroknivîsîn û civaknasîne, ji ber ku ew awayên nêçîrê li nik civaka Kurdan rave dike.

O.Sebrî evê babetê bi sê bendan dinivîsîne, duduwan ji wan di her du hejmarên kovara RONAHI 16 û 17 de diwe.îne, û ji nêçîra hurçan de dest pê dike,sê awayên wê û pêdiviyên nêçîrvan rave dike, p.it re derbas nêçîra keftaran dibe, û dide xuyakirin, ku ev cureyê nêçîrê ji ya hurçan hêsantir e, çiku keftar dirindeyekî tirsonek e, lê nêçîra koviyên ewqas ne hêsan e. û bi du awayan dibe. Her weha dide xuyakirin ku li Kurdistanê nêçîra roviyan, kêvro.kan, masiyan û kewan jî dibe, û awayên wan û alavên,ku pê dibin, rave dike, pê re jî pêdiviyên perwerdekirina tajiyan(seyên nêçîrê) û teyrên .irove dike.

54

Benda sêyem ji vê babetê di hejmara 48ê ya HAWARê de diwe.îne, û tê de, bi .êweyekî çîrokbêjî, serpêhatiya mirovekî, ku çûbû nêçîrê bike , bi ber lepên hurçekî ketibû, û xwe ji ku.tinê xelas kiribû, salix dide.

2.Erdnîgarî:

Di nav berhemên O.Sebrî de, çavên mirov li gotara “Ciyayê Sasonê” dikefin, pêjna erdnîgariyê jê tê, û weha jî tê xuyakirin ku nivîsîna wî curbicur û pirr alî ye.

Ev berhem di hejmarê 27ê ya HAWARê de belav bû ye, nivîsevan tê de çiyayê Sasonê, yê ku ji bîst û sê çiyayan pêk hatiye, gelî û newalên wî, e.õîr û malên wan e.õîrên, ku li wan deveran dimînin, û sînorên wî çiyayî salix dide.

Ev çiya li nîvîka Bakurê Kurdistanê, di navbera bajarên Sirt, Mû., Bidlîs û Amedê de dimîne, û bi evan sînoran dorpêç bûye; rohelatê wî e.õîra Motikan e, roava e.õîra Silîvan û Genc e, bakur de.ta Mû.ê ye, û ba.ûr jî de.ta Xerzan e.

3.Ziman:

Xebata O.Sebrî ji mijûliyên zimanewanî jî ne bê par e, ewî hem gavên heyîni di vî warî de pêkanîne, û bûye fêrkerê zimên, hem nerînen têorî li ser zimên û rola wî di jiyana gelan de berpê. kirine, û hem jî elîfbêya zimên amade kiriye. Cara pê.î O.Sebrî “Elîfbêya kurdî” sala 1954ê amade dike, û sal din wê li .amê çap dike. Qulafetê wê navîne (14 x 20), û 55 rûpelên wê henin (24). Lê ji ber ku ew di vî warî de xwediyê nerîneke yekta bûye, ewî sala 1982ê careke din ew 55

din bin sernavê “Elîfbêya tekûz” de, bi zêdekirina çar tîpan (ç, k, p, t), ku her yekê xalek li ser e, çap kir, pêre jî tîpên elîfbayê bûne 35, çiku bi baweriya wî, hîngê elîfbê “ji bo bilêvkirina bejeya kurdî rastir” dibe.

4.Helbest:

Pirrê xebata O.Sebrî, ya wêjeyî, helbest e. Yekemîn helbesta wî “Berdêlk” em di hejmarê 2ê ya HAWARê de dibînin. Eger em wê helbestê bikin destpêka vê xebatê, wê xuya bibe, ku O.Sebrî ji sala 1932ê de ketibû qadq nivîsînê, nemaze ya helbestê.

Pê.î ewî sala 1956ê dîwaneke biçûk “Bahoz” li .amê çap kir. Qulafetê wê navîn e (14 x 20) û 67 rûpelên wê hen in, 7 helbestên wî tê de cih girtine, ew jî ev in (Bahoz, Bang, Ji dest bextê re. û hevalên .a., Feleka bê bext, Wefda kurdî, û Ho xort).

Di pê re helbestên wî di kovarên mîna HEVIYA WELET û CIYA de dihatin belavkirin, ta ku siyasetmedar, rew.enbîr û rojnamenivîsê rehmelê Hemre. Re.o sala 1981ê 69 helbestên wî (Pênc jê yên dîwana Bahoz bûne) di bin sernavê “Apo, gotinên xav nepijîn bê tav” de li Almanyayê çap dike û ferhengeke zimanewanî kurdî-kurdî jî bi pa. dixê. Du

kurtegotarên li ser helbestvan, bi pêûsên H.Re.o û Dr. N. Zaza, û pê.gotineke kurt bi pêûsa O.Sebrî di pê.iya vê dîwanê de hen in. Qulafetê wê navîn e, (14 x 20) û 160 rûpelên wê hen in.

Careke din helbestên O.Sebrî bi cefayê A. Balî, sala 1998ê li Stockholmê di bin sernavê "Dîwana Osman Sebrî" de ji hêla we.anxaneyê Apecê de têne çapkirin. Qulafetê vê dîwanê 56

mezin e (17 x 24), û 215 rûpelên wê hen in, 88 helbestan tê de cihên xwe girtine, 60 ji wan ji dîwana ku H. Re.o capkiribû, hatine wergirtin. Di pê.iya vê dîwanê de pê.gotineke kurt ji hêla we.anxaneyê de, û sê gotarên bi pêûsên Ismet .erîf Wanlî, O.Sebrî, û A.Balî hen in. Gotara I...Wanlî bi cefayê I.Nasso ji zimanê erebî hatiye wergerandin.

5.Serpêhatî û çîrok:

Serpêhatî û çîrokên O.Sebrî, li goreyê naverokên wan bi ser sê be.an par ve dibin:

1.Serpêhatî û çîrokên dilêrî û camêriyê:

a.Mist-Awik. Ronahî, hej 12:

Ev serpêhatî dilêriya mirovekî, salix dide, û diyar dike çawa mirovek bi tenê li hember çar sed peyayên çekdar dikefe .erekî mezin, û gelek ji wan dikuje.

Bûyerên vê sepêhatiyê li Siwêrekê diqewimin. Mirovek ji e.õîra Bûcêx, navê wî Mist-Awik bûye, neyar mala wî dorpeç dikan, ew jî di hundirê malê de derî li ser xwe digre, û bi berikan li hember wan dimîne, nahêle kesek ji wan xwe. bighîne mala wî,yan wê bê ku.tin, yan birîndar li hevalan vegere.

Gava neyar vê yekê dibînin, li tersê sincên .er, agir di dormedarê mala wî de pêdixin, bangê lê dikan ku derkefe,da wî dîl bigrin, û .erma revê ji ser xwe bidin alî. Lê Mist-Awik bi wê qayîl nabe, û dest ji tîfingê bera nade, ta bi wî agirî tê sotin.

57

b..êrek bi darekî. Ronahî, hej 14:

Bûyerên vê serpêhatiyê li Cizîra Botan qewimîne. .êrekî xedar hebûye, kesî nedikarî ew biku.ta, lewre Bedirxan Beg xelatekê ji bo ku.tarê wî diyar dike. Rojekê koçerek pêrgî wî .êrî dibe, gava .êr xwe davêje ser wî, hema ew darê xwe dide pê., dar di sîngê .êr re derbas dibe, koçer jî wî dihêle û ji tîrsa, ku wî se yê mîr ku.tibe, zû direve.

Di dû re Botaniyek pêrgî .êrê ku.tî dibe, hema berikekê bi tifyinga xwe berdide .êrê mirî, û .êr dibe ba mîr, dibêje min ew ku.tî ye, belê mîr bi gotina wî bawer nabe, ji ber ku birîna .êr bê xwîn bûye.

Gava ku.tarê .êr li bajêr bûye, çîroka xwe ji mirovekî re dibêje, û pêre jî bi xelata mîr agahdar dibe,loma berê xwe dide birca belek, û awayê ku pê .êr ku.tî ji mîr re dibêje. Mîr bi gotina wî bawer dike, û dixwaze wî perû (xelat) bike, lê koçerê reben tenê mecîdiyekî dixwaze, da wî jî bide berevkarê dayîna mîr. Hîngê mîr dayînê ji ber wî dixwe, û hîn jî dixwaze perûkirina koçer mezin û pirtir bike, lê koçer ti ti.tê din naxwaze.

c.Mijo û Xanê. Ronahî, hej 17:

Mijo kesekî nî.andar bûye, berika tifyinga wî rîya xwe .a. nedikir. Rojekê dibîne Xane ya Bidlîsê li hember wî , beg û hevalên wî, di pencerê de rûni.tiye û qalûnê dik.ine, bê ku haya xwe ji kesên hemberê bike. Mijo destûrê ji begê xwe distîne, û sê caran, her carê bi berikekê serê qalûna wê difirîne, bê ku wê birîndar bike. Gava Xan tê malê, Xane çîrokê jê re dibêje, doza perûkirina Mijo lê dike, ew jî bi awakî nirxbiha Mijo perû dik.

58

C.Warê min ne î kor e. Hawar, hej 51:

Gava ku.tarê kurekî Qadir Axa, ji malmezinên e.õîra Bêzikên jorîn, tê ber mala wî, ku xwe bispêre wan, ew û kurê wî yê din Hemo, her yek guman dike, ku yê din wê vê xwespartinê nepejirîne, û wê ewî ku.tarî bikuje. Lewre bav û kur, her yek ji wan yê din dipelîne, da wî bibîne, û kela dil sar bike.

Gava pêrgî hev dibin, Hemo dibêje bavê xwe, va ye ku.tarê birayê min tê ber mala me, divê em wî biborin, da rûmeta xwe biparêzin. Hîngê Qadir Axa ji .abûna digrî, û dibêje Hemo:Ez jî ji bo vê yekê dihatim ba te, xûyaye “warê min ne î kor e”.

d.Pira Genderê û Hemû.ê Kulik. Hawar, hej 52:

Ev serpêhatî dilêrî û jîrbûna lehengê wê Hemû.ê Kulik salix dide, û diyar dike çawa dijminên wî .a dibin, gava ewî ji her du aliyên pira Genderê de dorpêç dikan, lê Hemû.ê Kulik xwe naxe ber dava dîlîtiyê an ku.tinê, belê ew bê dudilî xwe ji bilidahiya deh gazan de davêje nav ava çemê bin pirê.

e.Beraz û Berazî. Ronahî, hej 16:

Rojekê Usif Axa, mezinê e.õîra Bêzikên jorîn,bi du siwarên xwe ve diçin nêçîra berazan, ewna berazekî birîndar dikan,

beraz namire, û baz dide. Li pê.î mirovek bi rê de diçû, Usif Axa gumanê dibe, ku berazê birîndar wê bigihîne wî û bikuje, loma jî siwarek bangê li wî mirovî dike, da hay ji xwe û berêz bike, lê ew rêwî guh nade banga siwêr û bi riya

59
xwe de diçe. Gava beraz gîha ba wî, ewî di ni.ka ve .ûrê xwe ki.and û beraz bi carekê re avête erdê.

Usif Axa û siwarên xwe gîhane ba wî, û pirsîn ka ew kî ye, çi halê wî ye. Ewî diyar kir ku ew Beraziyekî xwînî ye, ji xwe re li ge.tê digere, da xwîna xelkê bide. Hîngê Usif Axa ewî perû dike, û xwînên, ku di stoyê wî de bûn, dide.

2.Serpêhatî û çîrokên xiniziyê.

a.Teralan:

Kopiyek ji vê serpêhatiyê bi destên Ho.eng kurê O.Sebrî gîhaye me.Teralan padî.ahê teyran e. Gava padî.ahêk nexwe. ketibû, bijî.kan ji bo nexwe.iya wî serê Teralan wek derman dîtibûn. Lewre padî.ahê nexwe. û wezîrê xwe, xwe di pê.iyaTeralanê derman de ve.artin, da wî bikujin, lê pilana wan du caran beravêtî dibe, ji ber ku her carê wezîrên Teralan, baz û di dû re sipir, xwe didane pê., û diketin ber tîrên padî.ahê nexwe. û wezîrê wî, lê cara pa.î teralan qencyên xwe wenda kiribûn, lewre jî teyrên hêja û rûmetdar li ba wî nema bûn, ewî qijikek ji xwe re wek wezîr girtibû. Vê carê wezîrê wî xwe da pa. û Teralan germ kir û da pê., hîngê padî.ahê nexwe., bi wezîrê xwe ve, Teralan bi hêsanî ku.tin.

d.Seyê ko gur tanî fêza pêz. Ronahî, hej 15:

Bûyerên evê serpêhatiyê li gel O.Sebrî qewimîne. Seyekî wî gelekî no hebûye, ji bo nobûna wî jî ser.ivanên O.Sebrî çavên xwe li ser xiniziya wî digirt, da dema sebûna dêla wî

60
were, û ew çend caran wî seyê no berde ser wê, da çend cêwrikên heja û no jê bigre, û di dû re kirên xiniziya wî a.kere bike, ku çawa ewî gur tanî fêza pêz.

Lê gava O.Sebrî bi wan kirên se hay dibe, ewî dikuje, û dibêje ser.ivanên xwe, ba.e ku hîn dema sebûna dêla te nebûye, min dê ew jî biku.ta, ji ber ku se yê xiniz wê cêwrên xiniz jê peyda bibin, çiku kurd dibejin “ Giya li ser koka xwe .în dibe”.

3.Serpêhatî û çîrokên xerafetan.

a. Tere.ê .evê. Ronahî, hej 14:

Di civakên lêvane de, gelek caran çîrokên efsaneyan têne

xeberdan. Pirrê caran ew çîrokan saweke mezin dixin hundir derûnên zarokan. Tere.ê .evê yekek ji wan e. Lê ka rastiya wî çî ye?.

O.Sebrî serpêhatiyekê dibêje, Bûyerên wê li gel wî qewimîne. Pi.tî ku ew benderên xwe li gundê Xe.tûrê bi dawî tîne, .evê bermayên wan li çend hê.tiran (deve) bar dikin, û rênçberekî, navê wî Oso bûye, bi wan re dikin riya vegera gundê Narincê.Di pey wî re O.Sebrî bi siwarekî din ve jî riya vegeê digrin.

Gava bi rê debûn, dibînin hê.tir bi lez direvin. Hê.tiran disekinînin, û dighînin ba Oso, dibînin ew li ser pi.ta hê.tirekî çavbeloq maye. Pirsan jê dikin, lê Oso weha bê deng û çavbeloq dimîne, cixarekê jê re pêdixin, û pi.tî demekê Oso bi dengê sist û gotinên ji hevketî dibêje min tere.ê .evê dît, ew yekekî sipî û bi bilidiya minarekê bûye. Ev yeka hewesa naskirina tere.ê .evê di dilê O.Sebrî de germ dike, nemaze jî di biçûkaniya xwe de pirr caran bi evî 61

tere.ê .evê hatibû tirsandin. Vêca ew û siwarê din li derdora zareta Dargirê, ku Oso tere. di hew.oya wê de dîtibû,digerin û tere. dipelînin. Hîngê seyekî mezin, lê ne bi bilindiya minarekê, dibînin. Ew bû tere.ê .evê yê ku Oso, ji tirsê, bê deng, bê liv û çavbeloq li ser pi.ta hêstir hêstibû.

b..eytanqûnî. Hawar, hej 55 û 56:

Di bin vî sernavê hanê de, O.Sebrî sê serpêhatiyan dinivisîne.Bûyerên evan her sê serpêhtiyan li Kurdistanê Iranê û li Sûriyê diqewimin. Di her duwên pê.î de mirovek dimire, lê pi.tî mirinê dîsan radibe. Li goreyê baweriyên xelkê, ew mirovê, ku ji mirinê dîsan radibe, navê kîjan kesî hilde, ew jî dimire, lewre jî ew kesana keysê li ber wî digrin, û wî bi merrê dikujin. Vêca ew miriyên rabûne xwe li hember hewildanên ku.tinê dibînin, lê hinek ji wan bi cefayê zor giran xwe ji ku.tin û mirinê rizgar dikin.

Di serpêhatiya pa.î de, mirovek, bi û.ta xwe ji baranê biparêze, xwe dixê hundirê tabûtekê, ku li ser pi.ta otombîlekê bûye, di dû re çend kesên din, ji ber nebûna cihên vala di hundir otombîlê de, ew jî hildik.în ser pi.ta wê, lê gava carekê, bi û.ta neçakiya rê, otombîl xurt diheje, rêwiyê ku di hundir tabûtê de di xew çûbû, ji xewê .iyar dibe, û deriyê tabûtê vedike, hema rêwiyên din, yên li dorhêla tabûtê bûn, ji tirsê xwe davêjin erdê, û dibêjin ew miriyê hundir tabûtê .eytanqûnî bûye. Lê nikarin birevin, ji

ber ku dest û piyên wan di.kin. Di dû re bi rastiya ew kesê di hundir tabûtê de bû haydar dibin, lê ji dêvla ew riya xwe ber bi malên xwe de bidomînin, ewana dibine mêvanên nexwe.xaneyê, da birînên xwe derman bikin.

62

c..êxê Barzan çawan firandin?! Ronahî, hej 14:

O. Sebrî evê serpehatiyê ji devê Evdîrehmanê Garisî dibihîse. Bûyerên wê weha diçin, ku di serê babilîska bîstan de, li qeza Zîbarê .ex Mihemedê Barzan hebûye, di nav e.îrên Mizûrî, .êrwan û Berojiyan de xwedî rûmeteke bilind bûye, û gлек mirûdên wî hebûne.

Carekê ji caran .êx Mihemed li gel mirûdên xwe, li ser cenabê Mihdî dipeyivê, û rûçikên wî ji wan re salx dide, û weha diçe ku berikên tîfingên bi gewdeyê wî de naçin, roja hatina wî jî nêzîk bûye, û heye ku hatibe ser erdê , lê li benda emrê xweda maye.

Ji ber ku .êx, beriya wê, carekê çêla decêl jî kiribû, û weha çûbû, ku kerê wî gelekî beza ye, dikare bergehên zû bibirre, mirûdek dipirse ma ka cenabê Mihdî wê çawan xwe ji ber wî xelas bike. Hema .êx jî, da ku xwe nezan nede diyarkirin, dibêje” difire kuro difire”.

Pi.tî .êx diçe dîwana xwe, hinek mirûd dibêjin xuyaye .êxê me Mihdî ye, ji ber ku hemû rûçikên Mihdî li ba .êx henin, lê hinekên din bi wê yekê bawer nabin.Vê gavê li goreyî .êwra rîsipiyekî wan, û gotina .êx, ku berik bi gewdeyê Mihdî de naçin, ewana tîfingên xwe ber bi .êx de didin, û berikan li wî dibarînin. Gava ewana dibînin ku .êx ne birîndar bû, û jî mir, ewana dest û piyên .êx girêdidin, û ji baniya sê qatan de tavêjin erdê, da bibînin wê çawan bifire, lê çar-pênc cihên gewdeyê .êx di.kin, û roja din jî xwe dispêre xweda yê xwe.

4.çîrokên lehengiyê.

a.Car leheng:

63

Ev nivîsar serpehatiyên çar lehengên Kurd salix dide; dudu ji wan (Ferzende û Seyid Xan) ji .ahsiwarên .ore.a AGIRI ne, û yek (Remezanê Xezo) ji .ervanên serîhildana SASUNê bi serpere.tiya malbata Eliyê Yûnis e, û yê dawî (Adil beg)e , ku ji neçare dikefe nava .erekî, û gлек le.kerên Tirkan dikujê, yên mayîn jî direvin.

Car deqên evê berhemê henin, li salên .êstiyên çerxa çûyî, di kovara CIYA de hatine we.andin, lê O.Sebrî careke din

ewan vêkra di durvê pirtûkekê de sala 1984ê li .amê çap dike. Qulafetê wê navîn e (14 x 20), û 40 rûpelên wê henin, li dawî jî ferhengeke zimanewanî kurdî – eröebî heye.

b..îna jinekê. Ronahî, hej 21:

O.Sebrî di xewnê de diçe seredana çiyayê AGIRI; “landika .êrên Kurdan”, da biçê ser gora .êrekî ji wan, navê wî BIRHO bûye. Gava dighîne wir, dibîne jineke, ku kurikekî du salî di hembêzê de ye, beriy wî gîhaye ba gorê, û loriyeke dil.ewat dilorîne. Mirov ji wê loriyê serxwet dibe, ku ew jin hevaljiyana BIRHO bûye.

Jinik, di ber loriya xwe re, çavekî li kurik dinere, dibîne ew jî mirî ye, hîngê loriya xwe didomîne, û diyar dike, ku ewê mêr û çar kurik berê wenda kirine, û bi ser de kurikê du salî jî çû, û ew bê kes ma ye, nema kesek heye tola wan hilde, lewre guliyên xwe li stoyê xwe badide, û dik.îne ta ku ew jî bi ser gorê de dikefe.

O.Sebrî diçe ba gorê, her du cendekên dê û kurik bi ser hev dene, nikare ti.tekî ji bo wan bike, gazindan ji xwedê dike, çima ewî destên xwe ji Kurdan ki.andine,lê dengêk tê guhan, û wî serxwetî rastiyê dike, ku divê mirov berî pê.î bixebite.

c.Li goristanek Amedê. Hawar, hej 21:

64

Dîsan O.Sebrî di xewnê de diç seredana “goristanek Amedê” da seredana qehremanên, ku di riya xebatê de, canên xwe berpê welêt kirine, bike. Gelek cefa dik.îne ta ku dighîne ba wan. Pê.î bangê li .êx Seîdöê Pîran; qehremanê .ore.a 1925ê dike, û wî dipesine. Di pê re pêrgî Ezîz Axayê Silopî dibe, ew jî wî di.îne ba hevalên din; mamê wî .ukrî, .êx Esedöê Hewlêrî, Salih Begê Hînî,Fuad Beg, Kemal Fewzî, Hesên Xeyrî, û ên din, ku xebateke rew.enbîrî dikan, û çapemeniyeke pîrr hêja avakirine, rojnameya “Hi.yarî”bi tîpên latînî bi der dixin.

O.Sebrî hinekan ji destê ya nivîsevanên wê dibîne, li gel hinekan guftugoyan dike. Fuad Beg loman jê dike, çima bi ser wan de naçin. Lê mixabin nikare derbas hundir “civata mezin” bibe, lewre nikare .êx Seîdö bibîne.

Hejmara “Hi.yarî”, ku di destan de bû, dipêçe, da bixe berîka xwe, lê destekî mezin xwe dide pê.iyê û nahêle. Lê ew bi destê ku “Hi.yarî” tê de bû, li wî destê mezin dide, û pê re jî ji xewnê .iyar dibe, ku ew li kêleka deryayê ye, li ser mêrgekî razayî ye, û destê wî yê rastê li kuçekî ketiye, û xwîn jê tê.

Her weha O.Sebrî gelek çîrokên din, bi awayê helbestê nivîsîne. Wek nimûne em dikarin “ .ûrê Elo,Dongiya çeçel, Kûçikê Bekiran, Serê .êr” nî.an bikin.

6.Gotar:

Gotara O.Sebrî, li goreyî naveroka wê, li ser .ar cureyan par vedibe; dîrokî, erdnîgarî, ramanî, û wêjeyî-xweyîtî. Her.î 65

dîrokî û erdnîgarî di rûpelên .ûyîn de cih girtin, û her.î ên mayîn para rûpelên ku bên e.

1.Agirî. Hawar, hej 36:

Nivîsevan, di vê gotarê de, li gel .iyayê AGIRI daxife, da “ daxwaza xwe jê fêr” bibe. Lewre Pê.î, vî .iyayî dîpesine, û rûmeta wî digel sedemên wê rûmetê diyar dike. Di dû re pirs hevalên canecan jê dike, lê keysê jê re nahêle, belê ew bi xwe bersivê dide, û lehengî û serpêhatiyên hinekan tîne bîra AGIRI. Li dawiyê sozê dide wî, ku agirê xebatê wê ta roja rizgariyê pêketî bimîne.

2. Mezin û mezinatî,an sergevaz û sergevazî.Hawar,hej 51:

Nivîsevan, di vê gotarê de, evan her du têrman(têgeh) rave dike, ka .i wateya mezinatî û sergevazî heye, û her yek ji wan ji bo kê tê gotin.

Mezinatî pileyeke civakî ye, mirov bi kar û xebata xwe wê distîne, wek .awan mirovek bixebite da bibe wezîrek, hîngê jê re mezin tê gotin. Lê sergevazî li tersê wê ye, ji ber ku bi pêkanîna erk û mebestan ve naye bestandin. Sergevazî jiyana miletan û mirovaniyê dihejîne, û wê serûbinî hev dike, wek .awan rêbazên olan û felsefeyan cureyê ramanan diguhêzin. Mirovê sergevaz ramanekê berdide holê, û hino hino ew raman belav dibe, û rola xwe dilîze. Ji xwediyê wê ramanê re sergevaz tê gotin,bê ku erkên xwe di jiyana xwe de pêkbîne jî. Sergevazî ne ew e, ku mirov her ramaneke pê bawer dike, di jiyana xwe de berî mirinê pêkbîne, belê ew e ku mirov ramanekê ji xwe re peyda bike, û ta dawiya temenê xwe ji bo wê ramanê bixebite, û ri.ên wê bi jiyana miletan de ber de.

66

3.Gelo dem ji zêr e?. Hawar, hej 52:

Ev gotar gelekî kurt e, nivîsevan demê dinexîne. Lwere bala xwendevanan dik.îne ba sê sêyikên demê, her duwên pê.î bi kar, xebat, vehes û razanê têper dibin, vêca pirs li ba yê sisiyê dimîne, ka .awan derbas dibe.

Ev gotar mirov yekser dide hember rastiyê, ger haya wî ji xwe û ji demê tune be, wê eniya wî li hi.kiya rastiyê

biqelibe, û bi.ke jî.

4..end gazind. Ronahî, hej 20:

Xem û qisawetên zimanê dayik mijara vê gotarê ye.
Nivîsevan berî pê.î .alakiyên HAWARÊ û xwediyê wê
dipesine, û di dû re gazindan dike, mixabin ew kesên
xwenda, nemaze ên xwe gelparêz dibînin, bi xwendina
zimanê xwe re bendewariyên hêja nakin, û her dem zimanên
biyaniyan dixebitînin, û her dibêjin me zimanê xwe di
dibistanan de nexwendiyê, lê ji bîra dikan ku hevalên wan jî
ev dibistan nedîtine.

Nivîsevan di mofirka din de li ser civandina zimên dipeyive,
û weha di.e ku bêjeyên kurdî bi e.ôîran re belav bûne,
xebateke .alak ji bo civandina wan divê, lewre gelek bêje wê
li pê. gelek kesan biyanî bêne xuyakirin, lê civandin,
xwendin û nivîsîn wê vê pirsgerêkê .areser bikin.

5. Ziman û nivisandina wî. Ronahî, hej 24:

Rêve.ûna zimanan, bi gelemperî, babeta vê gotarê ye.
Nivîsevan weha di.e ku her zimanek di du qunaxan re derbas
67

dibe; qunaxa lêvan e, û ya nivîsînê. Di her yekê de jî sê
diyarde henin.

Bi bawariya nivîsevanê me,gava ziman lêvane bû, berî pê.î
.îrok hate gotin, di dû re metelok,û dawî
xwa.xwan(helbest).Lê gava ziman kete qunaxa nivîsînê her
sê diyarde pa.pê bûn, ango pê.î helbest, di dû re metelok û
pa.ê jî .îrok hate nivisandin. Nivîsevan her carê jî nerînên
xwe rave dike.

Pi.tî vê, ew li zimanê kurdî vedigere, û doza hînbûna
xwendin û nivisandinê li her kesî dike, û weha diçe ku bila
qet kesek ji vê dozê kiz nebe, û nebêje ma qey ez zimanê bav
û kalên xwe jî nizanîm.

Nivîsevan, ji bo bersiva vê helwestê, xebata milletên
xwediyên zimanên guranî bûne (kemilîne) tîne bîran, û weha
di.e ku ewana deh-panzde salan zimanên xwe dixwînin, da
awayên nivîsînê hîn bibin, ma gelo em Kurd, me ne dibistan
û ne jî sazûmanên alîkar, em hewcedarên .end salan in, ku
van ti.tan hîn bibin?!

Li goreyî rew.a Kurdan, ta dibistanên kurdî .ar bibin, her
kesê dixwaze nivîsîna kurdî a .ak hîn bibe, bi bawariya
O.Sebrî, hewcedarê sê salane; salekê bi “xwendina
nivîsarên kurdî derbs bike, ya duduyê bi nivisandina .îrok
û metelokan, û ya sisiyê bi guhertina bendên kitêbên

biyaniyan” ji ku ber wergerandin dikare zimanê me ji hêla têrman de dewlemend bike.

6.Derdên me:

Pirtûkeke bi.ûke, qulafetê wê navîne (14x20), 32 rûpelên wê henin, sala çapê li ser ne diyar e, lê hinek jêder dibêjin ku 68

sala 1956ê li .amê çap bûye. Naveroka wê 4 helbest û 5 gotarin, gotar jî evin:

a.Kolegêriya ramanê:

Li goreyê sernavê gotarê, nivîsevan pê.î weha dice ku derdên Kurdan pirr in, wek nezanî, rebenî, bindestî û bi.ûndemayîn, û hinekên din. Ri.ên hemûyan jî di canê wan de cih girtine, û giyanê wan qels û bê taw(xurt) hê.tine, ta pileya ku mirov li hember vî miletî ta roja îro sax maye, mat dimîne.

Di dû re berxwe dide, da wan derdan binasîne, lewre mîna bîrbirên Kurdan weha di.e, ku ri.ên ewan derdan hemiyar ji bîra nezaniyê tête avdan, lê nikare, weke wan, nezaniyê bike maka van derdan, û tenê zanîne jî bike derman. Bi baweriya wî, tevî “ku zanîn ti.tekî hêja ye jî, bawerî û sin.î jê pirr hêjati rin” .Ji ber vê yekê Kurd ji zanîne pirrtir hewceyên “baweriyeke .ak û sin.iyeke hêja ne” .iku bawerî û sin.î mirov li gel armanca wî dibestînin, û weha di.e ku miletên cîhanê tenê bi zanîne, bê bawerî û sin.î, serbest nebûne, lê yên bi bawerî û sin.iya xwe, bê zanîn, serbestbûne, gelek in (Mînakan nabêje).

Ev bo.ûn ewî dighîne wê nerîne, ku “.iqas zanîn ti.tekî pirr hêja ye jî, bê sin.î û bawerî dibe jehr û rêya neqencyê li pê. xwediyê xwe hêsan dike”.

Nivîsevan her du têrman(bawerî û sin.î) rave dike, û ewan ji wate û .ar.ewa teng bi derdixe, û weha di.e ku sin.î “tevayîya rû.ikên ba. e. Her wekî rastgoyî, xêrxwazî,qencî, comerdî, welatparêzî”. Bawerî jî ew e ku divê mirov “berî her ti.tî bi heqê xwe yê jîneke aza bawer be”.

69

Her kesê ji evan her du têgehan bê par be, nikare xebat û têko.înê bike, .iku ewana her tim dibêjin gelê me nehi.yar , ma .i ji destên me tê. Bi vî awayî mirov nizane ka ewana hi.yarkirina gelê xwe ji kê re dihêlin. Heya tu karibî bersiva wan bidî, divê tu jî weha bê sin.î û bê bawer be.

Hinek Kurdên din ên zana riya bav û kalan a .a. berdidin, lê nikarin riyeke xweser bigrin, .iku ji xwe ne bawer in, diherin didin ser riyên xelkê, bi ramanên wan bawer dikin, û weha

di.in ku sedema bindestiya Kurdan hebûna koledar di welatê wan de ye.

Raste gava koledar ji welatekî derdikefe ew welat serxwe dibe. Lê ne ew welat û ne jî hemwelatîyên wî aza nabin, azadiya miletan tenê riyek heye ew jî rizgarkirina ji ramanên biyanî ye. .i miletek gava ji ramanên biyanî rizgar nebe, û ji ramaneke xweser bê par bimîne, dergehên welatê wî yê serbixwe her tim li pê. koledaran vekirî ye.

b.Ziman di jîna gelan de:

Berî pê.î nivîsevan zimên wek alaveke têgihî.tin û hevghî.tinê dinasîne, ziman dikare bermayên bav kalan bighîne kurik û neviyan, û dikare bibe nî.ana rew.a miletam.“ Bihayê gel ji pê.ve.ûna zimanê wî dixewine. Pê.ve.ûna zimanê miletekî nî.ana xurtî û rûmeta wî ye“. Di dû re sedemên pa.vemayîna zimanê kurdî nî.na dike, û weha bawere ku nebûna xwendina zimanê Kurdan zanayên wan ber bi xwendina bi zimanê biyaniyan de têve dane, û neyarên wan berxwedane, da Kurd zimanê xwe nexwînin, lê 70

her tim bi zimanê biyaniyan bixwînin, da ji ramanên xweser bê par bimînin, û her bibin dîlên koledarên ku ji bo pêkanîna vê mebestê kirêttirîn hewildanan di siha ol de kirine.

Ji bo vê yekê ewan navên kurdan guhertine, û ewana bi navên erōeban navandine, û Tirkan jî navên malbatên Kurdan guhertine. Bi rastî jî navên kurdî her tim hestên neteweyî li nik mirov zindî dijîne, kurdayetiyê dide pê., û wî li gel erkên neteweyî têkildarê herdem dihêle.Lewre nivîsevan di .alakiyên zimanewanî û hezkirina xortan ji zimanê dayik de hêviyeke germ û sozdar dibîne.

c.Raman di navbera aferîn û vacabûnê de:

Raman du celebî; ramana xweser, “ku kavila mejû, zanîn û tecriba mirov e, û ji hevvariya wan .ar dibe“. Ev celeb li nik her mirovekî sermiyanê herî nirxbiha ye, û .eka herî kêrhatî ye,dikare xwediyê xwe ji hemû bape.k û bahozên ramanî biparêze, û her dem û li her warî bibe alîkarê wî.

Celebê din ramana ri.der e. Ri.a wê ji der ve ye; yanê ji alî hinekên jîrtir tê, û di serê mirov de tete .andin.

Raman, bi her du celebên wê, xwedî kartêkirineke mezin e, û “opine xurt li ser jîna mirov dihêle“. Lê ji hela din de raman ti.tekî demdar e, ne herhe ye (sermedî), ango ew li gel rew. û doza gel, û dem û jiyane ye; guhertima wan wê jî diguhêre. .i gava nîr û pêdiviyên ku ramanek .ar kirine bêne

guhertin, bihayê wê ramanê jî namîne, û ew vaca (pîs, kirêt) dibe û dimire, divê mirov xwe ji wê rizgar bike, xwe jê bi.û, ji ber ku “ramana mirî heke neyê berdan, wek cendekê mirî
71

ku bin ax nebûye, bîn dikevê, û dibe sebebê gelek nexwe. iyan”.

Kesê ku nikare xwe ji ramana vacabûye bi.û, ramangîrê nezan e, ji ber ku ew ji ramanê xweser bê par e, nikare destan ji ên kevin berde, û yek “hêja di serê xwe yê bi.ûk û bêkêr de bi cih bike”. Da ku ev mirov xwe razî bike, “ a rast xwe bixapîne”, ji bo ku durvekî nuh bide ramanê, hin ti.tan bi ser ve zêde dike, wek .awa “ kumê xwe ê kevin perritî bi pertaline re., sor û zer pîneke, nizane ew kum .iqas kirêt dibe”.

Ramangîrê nezan nikare destan ji ramana vacabûye bik.îne, û her tim qencyên ku di dema wê de ji wê dîtibûn tîne bîra xwe, û xwe pê dixapîne.

.. Welatparêzî di navbera duh û îro de:

Nivîsevan rexneyan li pê.engên gelparêzên Kurd ên qunaxa dawîya dewleta Osmaniyan digre, û weha diçe ku ewana ji bo berjewediyên xwe, xwe ji millet bi dûr xistin, ew .iyar nekirin, belê bi hinek “wezîfe û rutbeyên” bilind qayîl bûn, û hêviyên xwe spartin kolîdarê ewrupî, yê ku nikaribû, pi.tî cenga yekem, lingên xwe bixista hundir Tirkiya yê, û pêre hêviyên ewan xebatkarên Kurd beravêtî bûn.Lewre jî Mistefa Kemal karîbû zû Kurdan bixapîne, û wan li dijî xebat û çalakîyên .erîf Pa.a, ji xwe re, bike alîkar, di dû re jî li wan vegere, wan bide ber bidarxistin, surgun, û erd.ewitandinê.

Nivîsevan, di vê gotarê de, weha diçe ku xebata Kurdan pi.tî .ore.a .êx Seîdöê Pîran derbas qunaxeke nuh dibe,pê.engiya wê hino hino ji destên malmezinan bi der dikefe, ji ber ku bi
72

encama wê .ore.ê gelê kurd hi.yar dibe, lê bi baweriya wî çavsorî û zilma Mistefa Kemal ji bo wê hi.yariyê sedemeke sereke bû, çiku zilma wî ne wek ya Osmaniyan bû. Sultanên Osmaniyan malmezînan Kurdan dê.andin, û surgun dikirin, loma jî gelê kurd xwe nedinasî, lê gava M.Kemal li Kurdan vegeriya, tevayê millet dabû ber lêdan û ku.tinê, ti cudabûn nexiste navbera biçûkan û malmezinan, jin û mêr û zarokan, hemû dihatin ku.tin û surgunkirin.

***** **

Not û ravakirinên birrê yekem:

1. Bîranînên O. Sebrî. Rû 5.
2. Jêdera berê. Rû 6.
3. Biner: M.M. Ehmed: Apo, Osman Sebrî; xebatkarê kurd ê mezin. Capa yekem, çapxana Havîbûn, Berlîn, 2003. Rû 6. (Ev jêder ji vir û pê de wê bi navê " M.M. Ehmed : Apo, O. Sebrî) bê.
4. Biner: Dîwana O. Sebrî. Rû 16.
5. O. Sebrî: Mirdêsan û gawestiyên wan (gotar). Hawar, hej 52.
Gawestî: Gava e. Ûîrekê ji cihekî koçdikir cihekî din, hemû hûr û mûrên xwe li gayan bar dikir. Hinek caran gayên pirrekan bi rê de diwestiyan, loma jî xwediyên awan gayan ji neçare li wî cihê, ku ga westiyane, bêhna xwe bi der dixistin, û di dû re radibûn, û didan pey heval û mirovên xwe. Lê hinek caran ew cihê bêhnvedanê li xwe. iya xwediyên gayên westiyayî dihat, û nema li pey hevalên xwe diçûn, belê li wî 73
cihî diman. Ev gurûpê e. Ûîrê bi navê "Gawestiyan" dihate navandin.... Biner: Qedrî Cemîl Pa.a: Gawestiyanî û koçerên Kurdan. (gotar). Hawar: hej 52.
6. Bîranînên O. Sebrî. Rû 18.
7. Jêdera berê. Rû 18.
8. Dîwana O. Sebrî. Rû 16.
9. Jêdera berê. Rû 16.
10. Biner: M.M. Ehmed: Apo, O. Sebrî. Rû 8.
11. Dîwana O. Sebrî. Rû 18.
12. Jêdera berê. Rû 18.
13. M.M. Ehmed: Apo, O. Sebrî. Rû 12. U biner: Bîranînên O. Sebrî. Rû 125.
14. Ji bo evan agahdariyan, mirov dikare li pirtûka M.M. Ehmed: Apo, Osman Sebrî vegere, nemaze her du rûpel 14 û 15.
15. Calakiyên O. Sebrî yên wêjeyî hinek xalekan diyar dikin, ku ta roja îro çî jêdrekê çêla wan nekiriye:
  - a. O. Sebrî di dawîya çîroka "Li goristanek Amedê" ku di Hawarê de, hejmar 21, we. andiye, nî. andike ku ewî ev çîrok li bajarê Mesûiö (ãŒæÚ) nivisandiye. Ev bajar li welatê Erîtîryayê, ser derya ya Sor dikefe, lê hîç çî jêderekê nî. an nekiriye ku ew çûye wan welatan. Me pîrsa evê yekê ji kurê wî Ho. eng kir, ewî gote me, ku gava bavê wî surgunî Medege. qerê kirin, ew ji Lubnanê, (Bajarê Terablus an Bêrût) bi ge. tiyê, di riya derya yê re bi rêkirin, xuyaye

ge.tiyê, bi rê de li kêleka bajarê Mesûiî bêhn vedayî, û çendek rojan li wir mayî, ewî jî li wê derê ev çîrok nivisandiyê. Lê dîsan ev çîrok boçûna Ho.eng û evê texmîna me jî rast nabîne, çunkê xuyaye ew bi mal li wê deverê bûye, 74

ji ber ku di destpêka çîrokê de dibêje “Navbera mala me û behrê dused gav bûn”.

Hemû jêderên nivîsîna kurtejiyana O. Sebrî weha diçin, ku ew li dawîya sala 1935ê surgunî Medege.qerê bûye, salekê û çendek mehan li wir maye. Dîrok û navê cihê, ku her du helbestên “Evîn . 10.02. 1936” û “Deylan. 15. 03. 1936”(Medege.qer, Sant Marî) lê nivisandine, evê yekê teqez dikin, ku ew sala 1936 li surgungehê bûye. Her weha ewî her du helbestên “Sersala min. 31. 12. 1933” û “Cejnepîroziya Welato. 16. 01. 1934” li bajarê Hemayê (Sûriyê) nivisandine. Ev jî dide xuyakirin ku ew hîngê li Sûriyê bûye.

Bi vî awayî, sedema çûna bajarê Mesûi,î û dirêjiya mayîna wî li wê deverê hîna di bin mij û dûmên de dimîne, belkû birrê duwem, ji bîranînên wî, ku neketine destên me, û ne jî çapbûne, karibin evê xalekê zelal bikin.

b. Sedema çûna bajarê Hemayê û dirêjiya mayîna wî li wir jî ne diyarin. Tenê M.M: Ehmed, di pirtûka xwe de” Apo Osman Sebrî Xebatkarê kurd ê mezin” de carekê çêla vê yekê dike, lê diyarnake ka ew çend salan li wir mayî.

c. Her du carên ku ew vegeyîyaye Bakurê Kurdistanê salên 1941 û 1969, çî jêderekê diyarnekiyê, ku çend mehan an çend salan ew li wir maye, lê dîroka helbesta “Bi xêrhatin” ku sala 1970 li Anqera yê nivisandiyê, û ya “Lawê gel” ku di roja 01. 03. 1972 li Istenbolê nivisandiyê, didine xuyakirin ku cara duwen, ew bêtirî du salan li wir mayî.

16.Dîwana O.Sebrî. Rû 20. U Apo, gotinên xav nepijîn bê tav. Berhevkirina Hemre. Re.o. Capa yekem, 1981

Almanya, rû V. Ev jêder ji vir û pê de wê bi navê: H.Re.o.

Apo, bê.

17.Biner: M.M.Ehmed: Apo, O.Sebrî. rû 23.

75

18. Biner: Jêdera berê. Rû 27.

19. Biner: Ebdilhemîd Derwî.: Ronahî li ser tevgera kurdî li Sûriyê. Capa yekem, bi zimanê erebî, cihê çapê nediyar e, sal 2000.Rû 14.

ÇaÙÑ: ÚÈiÇáíáíí iÑæiÔ: ÅÖæÇÁ Úàì ÇáíÑBÉ ÇáBÑiirÉ Yí ÓæÑíÇ. ÇáØÈÚÉ

ÇáÆæài 2000 . ãßÇä ÇáØÈÚ ÚíÑãÚÑæÝ Ö . 14

20. Ji ber gelek sedeman, em naxwazin para xwe bixin nav guftugoyên ta roja îro li ser cudabûnên helwestên hevalên partiyê bûne û dibin, ji ber ku pirrên wan hîna lêvane ne, û nebûne belgename (dokumênt), ku mirov bikaribe xwe bi ser de pal bide. Ji hêleke din de herçî dokumêntên hene jî di destan de peyda nabin. Ti.tê ta îro heye du jêderin, yek ji wan (Rûpelin ji dîroka tevgera azadîxwaza kurd li Sûriyê) ku M.M.Ehmed nivisandiyê, û ya din, pirtûka Ebdilhemîd Derwî. e, ku me li jor navandiyê. Ev her du jî bi zimanê erebî ne, û nerînên xwediyên xwe diyar dikin.

21. H.Re.o: Apo.Rû II

22. Biner: Kovara PENUS, hej 2,3 Hizêran 1999. Birêz Memo Cimo di bîblografiyêke zor hêja de cihên we.andina berhemên O.Sebrî û sernavên wan berhemên nî.an dike.

23.Biner: Her sê hejmarên Hawar 28, 29, 30.

24. Partiya demîkrat a kurd li Sûriyê caerek din ev Elîfbê di salên .êstiyên çerxa çûyî de çap kir.

76

Birrê duwem

Wêjeya O. Sebrî

-Kesayetî ya O.Sebrî.

-Raman a O.Sebrî, û babetên wêjeya wî

77

Wêjeya O. Sebrî

Rêdûzkirin:

Eger em bibêjin ku O. Sebrî di tevgera azadîxwaza gelê kurd de, bi gelemperî û li Jêrxetê bi taybetî, gelekî navdar e, hergav di navenda guftugoyên, ku di vî warî de dibin, de ye, xebata wî pirr cure ye, gelek cefa di ber bîr û baweriyên xwe de ki.andî ye, û ta dawiya temenê xwe dest ji wan baweriyên bera nedaye, eger em weha biçin, hîngê em ti tit.tê nuh, an sergirtî diyar nakin, çiku gelek ji beriya me ev mijaran dubare kirine.

U eger em bibêjin ku O. Sebrî hevaldozê hizra hevçariya xebata çekdarî, rêzanî û nivîsînê bûye, dîsan em ti hizra nuh bernadin holê, ji ber ku her kesek dizane, ku pênuşa wî di navenda xebat û lebita wî de her amade bûye, û pêre ew wek helbestvan, û çîroknivîs jî hatiye naskirin.

Lê kesayetiya wî, cureyê pûnijiya wî, babetên wêjeya wî, û huneriya nivîsîna wî heya îro bala kesî nek.andine. Tê gotin ku ew helbestvan û nivîskar bûye, lê helbestvanî û

nivîsevaniya wî ta çi radeyê ye ?. .opa wî di van waran de çiyê ?. Cîgehê wî di rêveçûna helbest û pex.aneyê kurdî de, nemaze li Jêrxetê, li kûderê dimîne ?. U gelek pirsên din, ku di navenda nivîsevaniyê de digerin, ta îro jî bê bersiv mane. Ev her du birrên lêkolîna me wê berxwe bidin, da hinek bersivên van pirsan bidin.

78

- 1 -

Kesayetî ya O. Sebrî

Tevî ku kesayetî ya wêjevanan roleke mezin û giring di aferînê de dilîze, û bala hemû miletan dikîne, lewre pirtûkxaneyên wan ji vî cureyê lêkolînan dagirtî ne, evê mijarê bala kurdan ewqas neki.andiye.

Bi rastî jî kesayetî ya her wêjevanekî siha xwe dide ser wêje ya wî, û ramanên wî bi rengên xwe direngîne. Ev yeka mêldariyekê li nik me .ar dike, ku em li ba kesayetî ya O.Sebrî berxwe bidin, heye karibin hinek rûçikên wê, li gor zanîna xwe, diyar bikin, da ji bo xwendina raman û wêjeya wî bibe alîkarê me.

Lê berî pê.ê em li xwe dinin, û dibêjin, tevî ku em bi dilsojî dixebitin, û ber bi babeta xwe de diherin, heye em nikaribin temriya rastiyê bigrin, ji ber ku hewildanên dilsoj ne her car bi serdikefin.

Giringtirîn jêderên, ku mirov dikare, bi alîkariya wan, xwe nêzî kesayetiyekê bike, gotin, rabûn û rûni.tin, û danûstandinên wî kesî ne, digel cihên ku lê bûye, û hatiye perwerdekirin û cureyê perwerdeya wî.

79

Hemû jêderên, ku ti.tek li ser O. Sebrî nivisandine li nik xalekekê dighînin hevudu, û teqez dikin ku ew kurê serokê e.õîrê bûye. Pi.tî pênc sal di ser zewaca dê û bavê re têper dibin, ji dayikê dibe, û di wê mala mezina e.õîrê de gavên pê.ê di jiyana xwe davêje.

Dîsan hemû jêder weha di.in, ku ew li ber dilê dê û bavê xwe gelekî biha bûye, ji ber ku bavê wî ew ji bo serkê.ê ya e.õîrê amade dikir, û her tim li gel xwe dibire dîwana e.õîrê. Divîtiyên rêzana e.õîrê gelek caran ji xewnên zarokan bê hay dimîne, û nizane jiyana wan di bin çiqas akamên neyênî de dihêle. lewre jî bavê wî pirrîcar ew bi xwe re dibire civatên mezinan, ji hêlekê de xwe bi serkewtinên xwendina wî bextewer didît, û ji hêla din de, dixwaste kurrê xwe xelkê binase, û hînî pêdiviyên mêvaniyê û danûstandinê bibe, bê

ku bala xwe bide ewî kurikê pi.ûk .iqas di wan civatan de li ber xwe dikefe û dê.e. “Roja bavê min li malbûna, ne mikûn bû ku nava zarokan bibînim. Her li odê di nava peyan de, dûyê cigarê li ser wan bilin dibûn. Dengê wan yê box, rûyên wan yên bi rih û simbêl ez aciz kiribûm. Xasma peyivîna wan, an li ser zad û çandiniyê, an li ser .err û lêdanê bû. Ma gedakî biçûk çî ji van ti.tan fehm dike?!.”(1).

Weha diyar e, ku ewî xwe di wan civatan de biyanî didît, û bi ser de jî gewdeyê wî ji salên wî bi.ûktir bû, û nexwa.iya humeyê ew jartir kiribû.O. Sebrî dibêje: Ci gava min kêş bidîta ku ji çavan nediyarim, ez diketim me.ela diya xwe, li ber neynikê xwe .ilf û tazî fikir û li cendekê xwe dinêrîm: Ka ti.tek jê zêde bûye, an na! Hergav durvê ku min xwe tê de didît ev bû: Seriyekî mezin, du çavin bel, rûyekî çîvirr, sitûyekî zirav, zend û ranên min bê go.t, heya bi çermê min di rengê ariyê de, bi tevayî cendekê min ti.tekî kirêt bû”, û weha didomîne:“Vê qelsî û kirêtiya han di nefsa min hinde 80

kar kiribû, ku kêş caran rûyê min dikenî. Ji xwe bobelata mezin ew bû ku ez bikenîma, kirêtiya ser û çavên min bi tevayî dixewinî, wek miriyek bikene. Ji ber vê ez ji hemî xwe.î û .ayîyan bê par bûm”(2).

Pi.tî mirina bavê sala 1916ê(3), ew li ber destên apê xwe .ukrî, yê ku bûbû serokê e.õîrê, perwerde dibe. Ev ap gelekî jê hez dike, û berê wî dide hînbûna siwariyê, û pirrîcar wek çîgirekî li .ûna xwe dihêle. “Vî apî ji kurên xwe zêdetir ji min hez dikir, û didam pê.iya hemû malbatê, dema rojekê li nav e.õîrê derketa, .ûngirê wî ez bûm”(4).

Di hejde saliya wî de felek mirovekî dixê pê.iyê, ew jî mamosteyê wî Ismaîl Efendî(5); mirovekî ronakbîr bûye, dikare rûyê wî ji rêzana e.õîrê bide alîkî din.

O.Sebrî hejde salan ji temenê xwe di bin sih û perwerdeya rêzana e.õîrê de têper dike, bê ku ti.tekî di warê gelparêziyê de bizanibe. “ Dawiya sala 1924ê de .êx Seîd bi .ore.a xwe rabû, hîngê min ti.tek li ser gelê Kurd û gelparêziyê nedizanî, .iqas ko min dizanî ez kurd im, lê min Kurd pi.ek ji dewleta Tirk dinasî”(6).

Encama ewê .ore.ê ew bû , ku O.Sebrî du apên xwe wenda dike, û dibîne çawan gelparêzên Kurd bi destên Tirkan bi dar vedibin, û bi xwe jî du caran dibe dîlê zîndan. Hîngê rû bi

rû xwe li hember rastiyekê dibîne, ku Kurd ne Tirk in, û riya wan ji ya Tirkan cuda ye, pê re jî raste rast xwe di germa xebata gelê xwe de dibîne.

Lê gelo bandûra ewan hejde salên zarokiyê, û xurtaniyê, û ya gewdeyê biçûk û jar, û nexawe.iya ku diyardeyên wê li ser gewdeyê wî mabûn, wê destan ji wî bikîne?!.. Zanistiya pisîkolojî evê qunaxa temenê mirovekî, û bûyerên ku tê de

81
diqewimin metirstirîn qunaxa jiyane dinasîne, ku her û her di jiyana mirov de xwedî roleke giring e.

Rêzana e.öîrtiyê, ku serkê.iya wê di destên malbata wî de bû, û roj bi roj ew di bin siha wê de mezin dibû, bi wî dabû zanîn ku daxwazên wî bi fermanan bi cih dibin, her ti.tê, ku dixwaze, dikare bi mirovekî ji e.öîrê hilpesêre, û ew mirov bi wî karî rabe, ji ber vê jî wê her tim xwediyê rastiyê be, û ji gotina xwe venagere. O. Sebrî dibêje: "Mislîm xwe.nasê esil û gotinên min bû. Herçiya min bigota ez nema jê vedigerîm, û min tanî cih"(7).

Eger hinek rû.ikên evê helwestê ba. hebin, ku mirovî hînî rastgotin, dilsozî, comerdî, û camêriyê dikin, lê bi rastî ewana ezîtiya wî jî germ dikin, ta digihîne astayekî, ku nema li gotin û rayên kesên din guhdar dibe. Ev gotina wî ya jorîn evê boçûna me teqez dike.

Ismet .erîf Wanlî dibêje:"Osman Sebrî bi van toreyan hatibû naskirin: Rastî di rabûn û rûni.tina xwe de, di danûstandina xwe de, bi erkên xwe hestdar bû, tund bû bi girtina perensîpên rastî, û dadmendiyê di hemû diwariyên demê de. Comerd bû, cengawer bû ji rastî û ramana e.kere re, û evîndarê gel û xurtaniyê bû"(8).

Gava mirov, di heyama civakeke pa.mayî de, evan rûcikan di xwe de bicivîne, wê rastiyê jî tenê li nik xwe bibîne, û pêre wê her tim rola .îretvan û mezinan bilîze. Lewre lêkerên fermanî di helbesta O.Sebrî de pirrîcar bikar tên, û helbesta wî li ba xortan rihetiya xwe dibîne.

Yekemîn car bû, Prof.Dr Qenatê Kurdo tiliya xwe dabû ser vê diyardeyê, û gotibû: "Di .êr û helbestên xwe de O.Sebrî temiyê, .îretan li milletê xwe dike, temî û .îretên wî berê pê.în ji keç û xortên Kurdan ra têne gotin"(9).

82

Bingeha civakî ya .îret û nesîhetan riya axiftinê tenê ji kesekî re vekirî dihêle, û kesên din jî divê guhdar bimînin, eger lê hat û kesek gotinê bike, divê ew gotin ji awayê

pirsane û sînorên ravexwestinê bi dernekefe.
 Diyardeyên, ku evê pergalê teqez dikin, di wêjeya O.Sebrî de, gelek in,wek nimûne, pîrrên çîrokên wî an jî hevpeyvînê bê parin, an jî ev hêmanê hunerî di wan de gelekî kêmbû ye, û .ûna xwe ji çîrokbêjîyê (xeberdan) re hê.tiye. Her weha nivîsevan, di gotara AGIRI de, cihên her du aliyên hevpeyvînê guhertiye. Pê.iya gotarê dide xuyakirin, ku nivîsevan wê li AGIRI bibe guhdar, çiku ew pirsê ji çiyê dike, divaye li benda bersivê bimîne, lê ji ni.ka ve tu dibînî ew daxife, û bersiva pirsê xwe dide,û çiya jî lê guhdar e.Bi vî awayî, kesê .îretvan tim û tim zanatirê civakê ye:
 Vê gotina min cihê xwe digirt, li ser çavên wan .opa wê diyar.
 Serekî dirêj ew kûr diramîn, serên xwe hildan, tev bûn .iyar.
 Yekî ji wan got: Mala te ava, derdê me nasî, te xêra me xwest.
 Roniyek hêja te êxist serê me, çavên me vekir bi gotina rast(10)
 Lewre ew tu caran nabe guhdar, bi gotin û rayên xwe gelekî bawer e,û rastî her tim li ba wî ye :
 .iqas dixwazin vî barê teres li ser xwe rakin.
 Her.iyên pê.eng xwe didin alî, bi ya me nakin.(11)
 83
 Wêje ya O. Sebrî evan rûçikan gelekî sayî dide xuyakirin, eger em hinekê li ba evan xêzên ku bînin bimînin, û pê biramin, em dê karibin kesayetî ya wî ta radeyekê binasin :
 Ez qenc dizanim, tu ne qelsî, xurt û .alakî.
 Bê west dikarî barê me yê ketî rakî.
 Tenê, tu divê bê dudilî derkevî meydan.
 Heya bikarî wek Ristem bibî xwedî .an.(12)
 Ev xêzên jorîn didine xuyakirin, ku helbestvanê me waneyke ni.timanperwerî û gelparêzî dide .agirtên xwe, ewên ku divaye guhên wan ba. vekirî bin, û her gotineke mamosteyê xwe jiber bikin, û pêk bînin. Ne dûre ev helwest sedemek be ji gelek sedemên, ku dilsarî xistibû navbera O.Sebrî û gelek hevalên wî, û berê wî ber bi xortan de bada be :
 Ho ...Xortê kurd ê hêja !
 Hêviya gel û welat û welatîyên min.
 Rabe bi merdî serî hilde.
 .erm û fihête ji bo te êdî nivistin.(13).

Ev yeka kesayetî ya O.Sebrî bi nî.anên cidiyetê dineq.îne, ku nikare çavên xwe li hember helwesta, ku çewt dibîne, bigire, û li hember çewtî û .a.iyan bê deng bimîne. Nî.anên evê diyardeyê di çîroka „Li goristanek Amedê“ de zor diyar in. Guhdarî wî bike, li ser zibanê amê xwe, çi dibêje „Dema ti.tek bê fesal bibe, ko kê kiriye, raste rast didime rûyan, û giliyên wan bi sernîvekê dikim“

84

Bê guman mirovê bi vî awayî, ku ji a xwe namîne, û nikare di kêlek çewtiyan re çavgitrî derbas bibe, gava gotinên wî pêrgî guhên guhdar nebin, wê gelekî bêhteng bibe. Dîsan nivîsevanê me di wê çîrokê de dibêje „Tu bi xwe dizanî bihna min teng e, û xwe ranagrim“.

Ji berê û pa.ê de hatiye, û tê gotin, ku „Rastî tehl e“. Ango mirov nikare zû zû rastiye bipejirîne. Bi ser de jî gava mirov her tim gotin û boçûnên xwe di hundir rastiye de deyne, û yên kesên doraliyên xwe jî .a. û ne rast bêjmêre, hîngê dikare di demeke kurt de gelek dost û hogiran wenda bike. „Hemûyan pirsên min tehl didîtin, çiku hemû dizanin devê min nasekine“

Weha tê bawerkirin, ku evê helewstê karibû perdeyek bixista navbera O.Sebrî û gelek hevalên wî. „Dawî dilê hevalan li min dimîne“.Pê re jî mirov dikare weha biçe, ku evê çîroka „Li goristanek Amedê“ dikare me gelekî ji kesayetiya O.Sebrî ve nêzîk bike.

Ewî xwe yekta didît, û hêvî û umîdên wî di hevalan de sar dibûn, lewre jî berê xwe dide „goristanek Amedê“ ku cendekên gelek pakrewanên Kurd di wê de ve.artîne, belkî ew karibin ewan hêviyên sar û çelmisîn e æ careke din vejînin.

Ji hêla din de mirov dikare bibêje bandûra evê cidiyetê ewqas hukardar bûye, ku nivîsevanê me ji henek û laqirdiyan de jî bi dûr dixê. Vê lomê em di helbestên wî de kêman çaran pêrgî sirû.t û evîne dibin.

Belê...O.Sebrî li gel rêzana civaka derebegî (fewdal) dilsoz bûye, û xwe nêzî evan babetan, nemaze evîne, nekiriye, ta radeyekê ku mirov dibêje qey ew bê dil jiya ye, keç û jin nedîtine.

85

Di tevayê dîwana wî de helbestek heye; sernavê wê „Yadê“ ye(14). Ev sernav gelekî nazik e, gava mirov dibîne an dihîse, dibêje qey di pa. wî de hestên yadêti û kurrîti yên

bilind û germ wê hebin, lê gava helbestê dixwîne, ti.tekî din dibîne. Dîsan ew hestên nazik li ber hulma germ a heyama xebata ji bo welêt milxwar dibîne.Tenê hêza dilê dê li hember azariya dûrbûna kurrik dipesine:

Te pirr ê. dîtî bo armanca min.

Ji min kiz nebû dilê te yê girs.

Lê nebûn mêvan ne qelsî, ne tirs.

Wî qenc nasîbû dû.a min a rast.

Ji lewre bo min serbestî dixwest.

Helbesteke din heye, sernavê wê „Deylan“e. Xuyaye ev sernav navê keçikekê ye, û axiftin bi wê re tê kirin, û helbestvan .eyda yê wê ye. Heyama derûnî û evînî ya vê helbestê nî.ana evîndarekî diltenik î di hestên xwe de diqewire ye, ji ber ê.ên dûriya dilberê ax, ah û nalînên dil.ewat dik.îne. Destpêka helbestê ê.ên derûnî û xemgîniya dil sayî diyar dike:

Hê ji min dil heri.andê!...

Suhtiyê arê te me.(15)

Bi rastî jî gava mirov evê bangê, bi guhên xwe, ji devê evîndarê .eyda bibîse, wê pê hay bibe çiqas ê. û azar dilê wî disotînin, û derûna wî dihelfînin. Tevî vê jî, di navbera dubarekirina wê bangê, bi pevekên curbecur, lê yekwateyî re,ku di helbestê de tî, xwendevanê helbestê dikare bi halê evîndarê dil.ewitî hay bibe.Lê gelo çima tenê ev helbesta evînî ,di dîwanê de heye ?!. Bi baweriya me cihê nivîsîna vê helbestê bê wate nîne.

86

Ev helbest li Sant Rîmo (Medege.qer) hatiye nivisandin, ango gava ji civaka derebegî bi dûr de çû ye, û keys lê hat, ewî bê dudilî hestên fedîkar bin pê kirin, û ê. û erkên dil di vê helbestê re kirin der. Ti.tê me ber bi vê baweriyê de dik.îne ewe, ku ev helbest, di nav berhemên O.Serî de, û di babeta xwe de yekta ye. Ma gelo O.Sebrî tenê li Medege.qerê evîndar bûye?!.. An evîn bi pêdiviyên erdnîgarî sînorkirî ye, li hin deveran heye, û yên din jê bê par in ?!..

Mirov dikare pê de here û bibêje, pêdiviyên civaka derebegî bûne sedem û O.Sebrî, di vî warî de, li pa. helbestvanên gelêrî hê.tine. .iku lehengên gelek dastanên gelêrî, wek Memê Alan, Xecê û Siyamend, û Derwî.ê Evdî û hinekin din hestên evînî, bi jêhatiyêke bê hempa, bê .erm û fedî diyar kirine.

Rat e... Xuristiya jiyana gelê kurd, tev perçebûna welêt, bindestî û zulm û zora neyaran bandûreke mezin li ser jiyana wêjevan dihêle, û pîrrê caran xwe dide pê. hestên xweyîtî, lê rastî ewe jî ku ne tenê Kurd li dinyayê bindest bûne, gelek miletên din di vî nîrê kambax re derbas bûne, tevî wê jî wêjevanên wan ji hestên xweyîtî bi dûr neketine. Ma gelo ji .andeya derebegî pê de, nemaze li nik Kurdan, kîjan çande a.kerekirina evînê .erm dibîne ?!.. Pa.ê, kî dikare bibêje ku evîn dûtî gelparêziyê û welatperweriyê dikefe ?!. Pîrrîcar helbestvanan welatên xwe di çavên dilberan de dîtine, .ahiyên miletên xwe di semaya ser lêvên xewrvînan de dîtine, ê. û kovanên civak û welatên xwe bi melûlî û .înên dilsotiyên wêne kirine.

Bi ser de jî O.Sebrî di jiyana xwe de, wek çawa Kurd dibêjin « serên du jinan xwerî ye ». yanê du jinên wî mirin e, lê berhemên wî rondikek li .ûna wan nerijandine. çima em 87

wêha pê de diherin, ma çêdibe mêrê kurd bi ser jina xwe de bigrî ?!..

O.Sebrî pûtên xwe .ikandin(16). Rast e. Ji ber ku ew pûtan nikarin peyakî, ku ji bo welat û baweriyên xwe, duwanzde caran bibe mêvanê zîندان, û çar caran surgun bûbe, û ta dawîya jiyana xwe di bin rûnî.tina zordestî de be, bafirînin. Lê gelo, ew ji bandûra ewan pûtan rizgar bûye ?. Pirs ev e.. - 2 -

Ramana O.Sebrî û babetên wêje ya wî Gava mirov li jînenîgarî ya O.Sebrî hûr dibe, çi bergehekê di navbera jiyana wî û ya gelê wî de nabîne. Ew her tim di navenda ê. û xemên miletê xwe de bûye, û cefayên pîrr û mezin di wê rê de dane, gelek salên jiyana xwe ji bo welat û miletê xwe di zîندان û surgunê de têper kirine.

Xwediyê jînenîgariyeke weha, teqez bi çavkorî nade ser wê .opê, belê dê rîya xwe ba. nas bike, û di dû re gavan bavêje.

O.Sebrî di navenda rêzana e.õîrperestî de çavên xwe li dinyayê vekirine, û di siha wê de perwerde bûye, pê re jî .ewtî û kirêtiya wê rêzanê nas kiriye, ku çawan li hember 88

erk û hêviyên miletê kurd bûye kendalên bilind û dijwar, lewre li ber wê derdikefe, û xwe jê di.û:

Mîna xaç û pûtên xwe wekî Ibrahîm .ikandin.(17)

Lê bi vê tenê nake, belê destan vedimale, û bi her awayî .erê wê dike, tîrên dijwar bi ser sîmbolên wê de dibarîne, çiku ew

rêzana çewt her bûye sedema pa.vemayîna miletê wî:

Serdarê wî her beg û axa bûn.

Rênasê wî tim .êx û mela bûn.

Wan rê li me kirne wenda.

Ew bûn peyayên di nav me xwenda.(18)

Helbestvanê me dizane çawan li gel miletê xwe baxife, û berê wî bide hember wê rêzana çepel, û kirên sîmbolên wê yên qerêj û ne durist berçav bike, û weha biçe ku axa û began ji dêvla rêberî ya miletê xwe bikin, û wî ber bi riya felatê de bidin, neyar li ser wî tûj û har kirine, û xistine nav welatê wî:

Hercar berê gel didan rêya xar.

Ji herçiya qenc dihi.tin bê par.

çi rez û zevî ji wan sitandin.

Pirr dek û dolap li wan gerandin.

Hikmê neyar di welêt vejandin

Weha her du çav ji xwe rijandin.(19)

Weha diyare, ku axan û began, li gor baweriya O. Sebrî, bi çavkorî li pey dijminê miletê xwe diçûn, ewan dijminan berên wan, li gor bercewediyên xwe digerandin, xêr û bêra welêt, û ked û cefayê milet dimêtin û didizîn.

89

Rola .êx û melan jî ji bîra nake, çiku ewana hevlibendên axa û began bûne, û her tim alîkarên wan bûne, riya nezaniyê û wendabûnê li pê. gelê reben û belengaz dûz dikirin:

En mayî .êx û mela bûn.

Di warê jîna gel da bela bûn.

Dihatine gel bi def û xi.tan.

Bi „Yaho“ û berbejin û nivi.tan.

Holê berê me didan rêya xar.

Em bûn pelîse, reben û zîvar.(20)

O.Sebrî, di helbestên xwe de, bi evî awayê yekser kirên ewan kesan xeber dide, bê ku tiliya xwe bide ser diyardeyên berbi.av, ku ji wan kiran diherikin. Ev yeka hukariya helbestê li ser civakê qels dike, pê re jî gotinên helbestvan zû ji bîra dibin. Lê ew bi awakî hi.mend çareyên felatê dipelîne, û gelek ê. û cefa dik.îne, ji ber ku ne dikare destbest bimîne, û ne jî dikare ji xem û qisawetên gelê xwe bi dûr de bikefe. Divaye ew di hundir rew.a miletê xwe de her amade be, wê rew.ê bide ber vekolîn û pelandinê, kul û derdan nî.an bike. Loma jî ewî berî pê.î, ne tenê dest ji rêzana e.õirtî ki.and, bêlê bi ser de jî .erê wê bi germîn ajot.

Me divê yekîtî û xurtî, naxwazin bend û eö.îr.(21)
O.Sebrî gelekî bi vê yekê dipûnijî, û serê xwe pê re dê.nd, da
karibe nexwe.iyên Kurdan yên civakî bide ber çavan, û
.avkaniyên wan derdan diyar bike, ta gîhabû wê baweriyê,
ku “Ri.a wan derdan hemiyar ji bîra nezaniyê tête
avdan”(22). Loma jî berxwe dide, ku hejêkirina xwendinê li
nik her kesekî çar bike, çiku xwendin riya zanînê li pê.
mirov dûz dike. Ne tenê weha, belê zanîn dikare mirovî
hêzdar bike, bi ser de jî O.Sebrî bawer e, ku rizgarkirin û
90

serxwebûna Kurdistanê tenê riyek heye, ew jî xwendin û
zanîn e:

Divê êdî bixwînim,
Da her ti.tî bizanim.
Herçî kurd e, wê bixwînim,
Da ku bibe xweyî .în.
Serxwe nabe Kurdistan,
Bê xwendin û dibistan. (23).

Bi vî awayê sayî û a.kere O.Sebrî xwendin û zanînê
dinerxîne, û bandûra wan diyar dike, ku ew her du vêkra
dikarin riya rizgarî û serxwebûna welêt biqelê.in. Lew re jî
ew nezaniyê riswa dike, û bandûra wê ya neyênî numa dike,
û her sê çîrokên “Seyê ko gur tanî fêza pêz, .eytanqûnî û
.êxê Barzan çawan firandin?!” dinivisîne.

Eger mirov li wan çîrokan vegere, dê bibîne çawan O.Sebrî
bi zanebûn .erê nezaniyê dike, û riya .ikandina pûtan li pê.
civakê dûz dike. Erk û mebesta wî ji wan .îrokan ewe, ku
civaka xwe ya nezan ji baweriyên xurafetan rizgar bike, û
berê wê bide riya zanînê, da ew civak çavmiç nemîne, û
riyên felatê bipelîne. Cîroka .eytanqûnî dikare pirseke
dil.ewat di he.ê mirovî de bilivîne: Gelo di civakên xulma. û
nezan de çiqas kes dibine qurbana evê baweriya çepel û
cankuj?!

O.Sebrî li hember nezaniyê bi evî awayê sîmbolî tenê nake,
belê ew helbesta „Jan“ dinivisîne, û bi awakî yekser evê
nexwe.iya civak-kuj riswa dike:

Hela jan!
Jana kirêt.
Jana zirav.

91

Pertitand te ji min cerg û hinav.
Tu ketî nava serê miletê min.

Nexwe. bûn, girs û biçûk,
Tev mêr û jin.
Te berdan, axên di xwe,
Heya bi dil.
Te gerand canê di wan,
Tev rî. û kul..
Tu jana giranî.
Navê te nezanî.(24)

Lê belê nabe hehvalê nerîna ku nezaniyê wek bingeh û
maka wan derdan dibîne, loma dibêje: “çiqas ku kurdên
bîrbir nezanî ji hemî derdên me re mak nasîne jî, ez
nikarim qîma xwe bi vê yekê bînim. Erê çiqas ku zanîn
ti.tekî gelekî hêjaye jî, bawerî û sinçî jê pirr hêjatir in”(25).

Dêmek tê xuyakirin, ku bingeha ramana O.Sebrî li ser du
ri.an ava bûye, yek jê bawerî ye, û yê din sinçîtî ye.Gelo
ev nerîn yekeke êdyal e, an yekeke heyînî ye?.

Berî pê.î gava mirov li vê nerînê guhdar bibe, û wan her du
têgehên (bawerî û sinçîtî) di çarçaweke normal de bihêle, bê
guman dê bibêje ev helwest û nerîneke êdyal e, ji ber ku
(bawerî) di jiyana kurdan de, di bin bandûra ola Islamê de,
her bi (xweda) ve hatiye girêdan, û (sinçîtî) jî bi duristiya
têkiliyên mirov li gel civakê ve hatiye bestandin.

Tegez O.Sebrî ew her du têgeh di evan çarçewên olperestî de
nehê.tine. Belê...Ewî her du jî vajayî wê wateyê
xebitandine, ji ber ku dibêje: “Berî her ti.tî, divê em bi heqê
xwe yê jîneke aza bawer bin ”(26).

92

Bi vî awayî, sayî diyare ku ew mirov baweriyê li gel heyînê
girê dide. Bawerî, bi vê wateyê, mirov ber bi têko.înê de
dik.îne, û giyanê tevgerê di wî de xurt dike. Ango berevajî
baweriya olperestî dimîne. Baweriya olperestî rawestî e, ya
heyînî rahi.tin e, ya olperestî tebat e, ya heyînî pelandin û
bêtebatî ye. Vê lomê eger mirov li serpêhatiyên jiyana
O.Sebrî hûr bibe, dê têbigihîne çawa û çima karîbû xwe li
hember hêz û tawa wan serpêhatî û bobelatan bigrta.
Her weha (sinçîtî) jî li gor wateyeke firehtir bikar aniye,
lewre dibêje: “Sinçî tevayîya rûçikên (sîfet) ba. e, her wekî
rastgoyî, rastkirî, xêrxwazî, qencî, comerdî,
welatparêzî”(27). Pê re jî sînorên sinçîtîyê fireh dibin, û ew
li gel jiyana rojane, tev hemû aliyên wê ve, tê girêdan, û ji
sin.îtiya olewerî firehtir dibe.

O.Sebrî di siha vê helwestê de li zanîne dinere, û weha

diçe, ku “çiqaş zanîn ti.tekî pirr hêjaye jî, bê sinçî û bawerî dibe jehr û rêya neqenciye li pê. xwediyê xwe hêsan dike”(28). Pê re jî nivîsevanê me tiliya xwe dide ser aloziyeke mezin, ku bi rastî jî serên gelek zanyarên cîhanê dê.îne, û wana ber bi pirseke mezin de dik.îne: Gelo ka zanistiya îro,tev hemû diyardeyên wê, xwedî sinç e?. çiku ewana bi .ev û roj di fabrîke û mexberên xwe de dixebitin, zanîn û zanistiyê bi pê. de dibin, lê diyarde û bermayên zanîna wan, ji dêvla bi kêrî mirovaniyê bîn, xi.m û bêtaran bi ser wê de dibarînin.

Bi baweriya, O.Sebrî mirovê ku ji evan her du nirxan bê par be, nikare xebatê, ne ji bo gelê xwe û doza wî, û ne ji bo mirovaniyê bidomîne, wê li nivê rê de biweste, û wê di ezîtî ya xwe de bigevize. Lewre dibêje: “Iro gelek kurdên xwenda hene, ku ji sinçî an ji baweriyê, û hinekên wan ji herduyan bê par in, lewre di xwe de .îna têko.înê nabînin”(29).

93

Gava mirov para xwe ji evan her du nirxan pirtir dike, hîngê ew sermiyanekî hêzdar ji bo xwe peyda dike, ev sermiyan li hember hêri.ên ramanên biyanî û havî, ji wî re alîkar e, giyanekî pêdar li nik wî peyda dike, da bê tirs û saw derbas hundir ramanên biyanî bibe, û sûdê ji bo doza gelê xwe ji wan ramanan werbigre. Eger ne weha be teqez ew mirov wê di derya ya ramanên havî de wenda bibe. Vê lomê O.Sebrî digote kurdên ku derbas dibûn hundir partiya komonîst: Bibin komonîst, Komonîstên Kurd. Kurdên komonîst.(30)

O.Sebrî, bi evî tehrê numa û servekirî, tiliya xwe dide ser du derdên civakê, û bi jêhatiyêke bê hempa dijberê wan her duwan dimîne.Yek ji wan, wek bi xwe jî dinavîne, „kolegêriya ramanê“ ye, ku gava mirov li hember ramanên biyanî, an jî ên kevin bê hêz û wek kole dimîne, hîngê ne riyên felatê li pê. wî sayî dibin, û ne jî baweriyêke xweser li nik wî peyda dibe: çî ramanek kevn. çî ramanek nû, ku me girê de. Me dike kolî.

Ewe windabûn.(31)

O.Sebrî, evê nerîna xwe di gotara “Raman di navbera aferîn

û vacabûnê de” sayî rave dike, û ramanê li gel “zanîn û tecribê” girêdide, pê re jî xwendevanên xwe yekser û rû bi rû dide hember dem û jiyanê, û doza hemdemiyê li wan dike, ji ber ku “zanîn û tecrîbe” du bingegehên sereke û du riyên rast

94
in ji bo peydakirina ramanê xweser, û her du jî ranawestin, belê bi dem û jiyanê re, mil li mil, li rê ne.

Nivîsevan hîn jî pê de dihere, û li dawiya wê gotarê, bi awakî yekser li dijî ramana mirî û kevin radiweste, û .erê wê dike: “Mafir em bav û diyên xwe ên mirî bin ax dikin, divê em bi ramanên mirî negrin û wan jî bin ax bikin.”(32)

O.Sebrî, bi vî awayî, ala hemdemiyê bilind hildide, û bandûra ramanên kevin, ku miletan sist û dîl dihêlin, riswa dike. Ev gotar helewsteke ramanî ye, tevî ku beriya pênci salî diyar bûye, lê hîn jî zindî ye, û wê her û her zindîbûna xwe biparêze, mirov ber bi rexnekirin û nixandina bermayên bav û kalan de bikîne, riyên felatê li pê. wî sayî bike, û pê bide zanîn ku serxwebûn ti.tek e, û azadî ti.tekî din e. Azadî wateya serxwebûnê jî di xwe de dicivîne, lê berevajiya vê yekê ne rast e.

Rast e, gava koledar ji welatekî bar dike, û bi der dikefe, ew welat serxwe dibe, lê ne ew welat û ne jî gelê wî, aza nabin. Azadiyê riyê tenê heye, ew jî rizgariya ji ramanên biyanî û kevn e. Vê lomê O.Sebrî dibêje: “Gelê ku nikare xwe ji ramanên biyanî biparêze, û rêya xwe bi xwe vede, dê her û her mehkûmê bindestiyê be”(33).

Bi rastî jî he.ê kurdî, heya îro, ji bo zîldan û ge.bûna ramanên biyanî û kevin xakeke zor amade ye, .iqas ewana jar û qels bin jî, dikarin bi hêsanî hêlînên xwe di evî he.î de çêkin, ji ava wî vexin, û xwîna wî bimijin, roj dû rojê hêzdartir bibin. Lê ramanek kurdî ye xweser û nuh .iqas xurt û rast be jî, gelek cefa jê re divê heya karibe lûsekî di hinek mejiyên kurd de bibîne. Lew re jî tu dibîne koledaran welatê me çarperçeyî kirine, lê ramanên kirêt û biyanî gelê me sedperçeyî kirine.

Em dikarin derdê din bi (nerîna yekrû) binavînin. He.ê kurdî, dîsan heya îro jî, nerîn û rayên cuda napejirîne, nikare

95
bi wan re bide û bistîne. Li tevayê jiyanê tenê her du rengên re. û sipî dibîne, û her yek ji me, li her demekê, an cihekî, an jî helewstekê, rengê sipî dide kêlek xwe, û kesên din jî, çî kurd bin, çî ne kurd bin, bi rengê re. direngîne. Gelek rengên

curbecur di navbera re. û sipî de hen in, jiyanê dixemilînin,
li pê. he.ê kurdî, pirrê caran, wenda dibin, û pêre ew
bergeha, ku re. û sipî ji hevudu bi dûr dixê, wenda dibe, û
ezîtiya mirovê kurd her diçe xurt dibe. Mixabin wêje ya
O.Sebrî dide xuyakirin ku ew jî hin caran dibû dîlê vê nerîna
yekrû, û ji ya xwe nedima. Gotara Agirî, çîroka "Seyê ko gur
tanî fêza pêz" kêmhatina hevpevînê, û pirrbûna
.îrobêjîyê (xeberdan), di .îrokên wî de, deyxên vê nerîna
me nin.

Ev rew. pirrê .iyanên gelê kurd an xav dihêle, an jî
diçelmişîne, û dibe sedemeke sereke, ku he.ê kurdî ji pirr
huner û .axên danûstandinê bê par bimîne, û di penava
cudabûna ray û nerînan de çavmiç, kerr û gêj bibe, lê di warê
xwekujîyê de, ne tenê bibe .agirtekî jîr, belê bibe hînkerekî
bê hempa, û pareke pirr û mezin ji hêz û tawa xwe wenda
bike, û bê dost û heval, rût û qels bimîne.

Bi rastî ti. tê herî giring û balkê., ê divyabû ku he.ê kurdî ji
zû de pê hay biba ew e, ku pêwîste mirov, û millet jî, berî
pê.î xwe nasbikin, paqijî û pîsiya xwe bizanibin, ji guneh û ji
sûcên xwe nerevin. Ango pêwîste rexnan li xwe bigirin, da
derman û çareyan ji bo birîn û derdên xwe çar kin, da karibin
xwe hêzdar bikin. Loma jî O.Sebrî dibêje:

Gava em ne çak û durust bin,
Teqez ew ji pîsî û neqenciya me ye.
Em çawa dikarin bêjin „Sûcê felek,
û kolîdar tê heye..

Ma heya çi gavê em dê ji sûc û gunehên xwe birevin.. (34)
96

Ciku gelên qels di siya hêzdarên de wenda dibin, û xelk û
dewletên cîhanê tev ji bo dostanî û alîkariya qelsan ne amade
ne, divê hewildanên te ji bo hilgirtina barê xwe berdewam
bin, û di dû re tu li dost û alîkaran bigere û bipelîne. Lewre
O.Sebrî dibêje:

Kes nîne îro ku barê kesî hilgire ser xwe.

.....

Cihan çi karî ji bo me bikî ku em ne mêt bin.(35)

Ev curenerîn O.Sebrî ber bi hêla hêzê de dide. Ev hizr û
raman di gelek berhemên wî de zor diyar e, wek çawa di
çîrokên „îna jinekê, û çarleheng“ û pirrên helbestên wî de
numa ye. Pêre jî ew hêzê gelekî bilind dinexîne, û rûmeta
wê diparêze, ji ber ku çi riyên din ji bo felat û rizgariya gelên
bindest û welatên perçe nîn in:

Aza nabe qet tu deverek bê .ore. û ceng.(36)

Kes nema ku bêje:Qelsî bese, zendan vemalin.(37)

Weha diyar e, ku O.Sebrî bi hevriya gotin û kirinê bawer e,
lew her ku bergeh di navbera gotin û kiran de fireh dibe, pêre
jî gelek karînên gelan di tariya wê bergehê de wenda dibin.
Bi gotineke din, gava gotin di navbera kiran re xwe diyar
nekin, hîngê karînên miletan têne .ikestin û pelixandin, û
pêre jî ew gotinan vala û bê kêr dimînin, nikarin bibine pîvan
û nî.anên gelparêziyê û xebatê:

Dixwazin welatî bin, bi gotinên bê kirin.(38)

Helbestvanê me, bi vê yekê, rê li pê. qelsemêran digre. Ew
kesên ku gazinan dikin, ji ber ku felekê keys ji wan birriye, û
rê li pê. wan gitiye. Ewana, li gor baweriya O.Sebrî, qelsiya
xwe di pa. wê boçûnê de vedi.êrin, û nikarin lixwenin, ku
ew qels û revokin:

97

Feleka bê bext keys neda me, da ku aza bin.

Bi jîna xwe .a bin.

Her kes dizane, ku ev gotin bê vac û .a. e.

Peyvek qe ne ba. e.

Gazî ji felekê qelsî ye, ma em ne camêr in.

Hinde jî bê kêr in?!. (39)

Mirovên xebatkar û gelparêz dikarin keysan çar kin, çiku
dem û keys berhemên jîrbûn û jêhatiya wan in:

Herçî dem û keys, ew xebata destê mêran in.(40)

O.Sebrî, di vê diyardeyê de, ne kes û wejevanê yekê, ku hêzê
bilind dinexîne, û doza wê li civaka xwe dike, belê pê.iya
wî ji evan kesan dagirtî ye, mîna fîlozofê Elman Nîçê,
helbestvanê Ereba serdema Ebbasiyan, Ebû-Etteyyib
Elmutenebbî, û helbestvanê Kurd ê mezin Ehmedê Xanî.Lê
ti.tê bala mirov dik.îne ewe ku pîrrê berhemên wî li derdora
evê ramanê digerin, û her tim pêkanîna erk û mebestan û
rizgariya welatê xwe li ser eniya hêzê dibîne:

Bavê te, dema mirinê,

ji te re hi.tibû .ûrekî tûj û tazî.(41)

Bala xwe bide ew çi .ûr e. Helbestvanê me nabêje tenê .ûrek
ji te re hi.tibû, belê dibêje (.ûrekî tûj), yanê ji bo bikar-anînê
amade ye, û bi ser de jî ne di kalanê (qin) de daliqandî ye,
belê tazî ye li benda qehremanê .ervan e.

Ji ber vê yekê pîrrê caran berê xwe dide mîlet, û bi her awakî
hewil dide, da wî ber bi xebat û têko.înê de bik.îne. Hin
caran rojên pê.î, dîroka kevin, tev rûmet û serbilindî tîne bîra

Kurdan:

98

Dîrok dibêje: Kurd jî berê pir fedakar bûn.

Têko.erên wan hergav li ser pi.ta neyar bûn.(42)

Hin caran jî lomên giran û gazindên derûn.ewat ji wan dike,peyvên hukardar, mîna qels,nivistî, sist, tu na ê.î, dixebitîne, belkî giyanê kar û xebatê di wan de xurt bike:

Lawê gelê min, bes tu maye qels û nivistî.

Di warê xebat, ji bo welat gelekî sistî.

Bêgane maye ji mafê gel, ma tû naê.î?!..

Di warê rûmet kînga tu yê derkevî pê.î?!..(43)

U hinek carên din serpehatiyên lehengên, ku xwîna xwe ji bo gel û welêt rijandine, ji wan re xeber dide, û çîroka „çar leheng“ dinivisîne, bi mebesta ku ew jî bidin ser riya wan qehremanan.Ev çîrok li kêlek her du çîrokên «.îna jinekê û li goristanek Amedê » û gtara « Agirî » nirx û bihayê lehengiyê û xwîndana ji bo armancên pîroz gelekî bilind dike.Bi ser de jî O.Sebrî berxwe dide, da giyanê dilêriyê di dil û derûnên Kurdan de gurr bike, vê lomê çîroka « Mist Awik » û ya « Pira Genderê û Hemû.ê Kulik » dinivisîne, û dilêriya ewan nemiran salix dide.

Dîsan O.Sebrî, di vê xalekê de, ne kes û wejevanê yekê ye, ku dixwaze bi ewan awayan gelê xwe .iyar bike, û wî ber bi hêzê û xebata serxwebûnê de bik.îne, belê ev diyarde li nik wêjevanên gelek miletan xuya ye, nemaze di wêjeya Ereban, a dawiya sedsala nozdem û destpêka ya bîstem de,ta ku Xêredîn Zireklî sixêfên giran jî li gelê raza dikir û digot:“Ne Nîron, belê miletê ku bûye sedema serkewtina wî, hêjayê sixêfa ye”.

Lê O.Sebrî, di vê xalekê de, bi gavekê bi pê. gelek wêjevanên mayî dikefe, û weha diçe ku hin caran divaye milet bi darê zorê ber bi xebatê de bête ki.andin. Lewre

99

dibêje : »Sîleyek ji bo sitemkar, du sîle ji bo sitembar, ji ber ku qelsiya sitembar sitemkar çar kiriye ».(44)

Ji ber vê yekê O.Sebrî hêviyeke germ û mezin di xortan de dibîne, û berê xwe dide wan, dixwaze wan ji bo xebateke rasteqîn amade bike, çiku ewan, li gor nerîna wî hêviya welêt in:

Ho xort!..

Xortê kurd!..

Pê.engê xebat.

Hêviya welat.

Kurê bav û dê.

Ji bo azadî.

Bi .ev û roj.

Me divê xebat.(45)

O.Sebrî weha bawer e, ku xort û xurtanî wê karibin barê
milet û welêt hildin ser milên xwe, û rew.a wî ya tehl û
dijwar biguhêrin :

Me hêvî nema ji kesî bê xortên welatî.

Ew hîmê welêt in.(46)

Bi rastî jî zarok û xort diwaroja miletan in, vê lomê miletên
zindî ji bo perwerdekirin û amadekirina wan gelek cefa
dik.ênin, û pirr .iyanan bikar tînin. Mirov dikare bibêje :
Duristiya perwerdekirina wan nî.ana diwarojeke ba.tir e.
O.Sebrî dizanîbû, ku ev cure-perwerdekirin ji hînbûna
zimanê dayik de dest pê dike, çiku eger ziman ne serkê.ê
ramanê be jî, teqez ew li gel wê bestandî ye.

100

Ziman, bi awakî xweristî, yekîtiyeke xweristî ji bo miletan
peyda dike. Ramyarê ereb S. El-Huserî weha
dibêje : « Yekîtiya zimên yekîtiya hest û ramanê peyda dike,
û mirovan li gel hevudu bi girêkên ramanî û zincîrên dirêj
û pirr girêk dibestîne, û hêztirîn têkiliyên, ku mirovan li gel
civakê girêdidin, pêk tîne. U ji ber ku zimanên miletan ji
hevudu cuda nin, lewre jî hemû mirovên hevpi.kên
zimanekî ji hevudu de nêzîk in, wek hev in, hej hev dikin, û
miletêkî, ku ji yên din cuda, peyda dikin ».

Ji vê pê ve ziman alava têgihî.tinê û ramanê ye, ji ber ku
raman, wek çawa zanyarên civakê dibêjin, zimanekî hundirî
dengdar e, û ziman jî ramanêke dengdaêr e. Ziman raman û
bermayên bav û bavpîran dighîne neviyan, loma jî miletan
diparêze, û dibe stûnê avakirina giyan û jiyana wan. Eger
miletêk zimanê xwe wenda bike, û bi zimanê miletekî din
baxife, hîngê hebûna xwe wenda dike, û tev li wî miletê, ku
ziman jê wergirtî, dibe.

Yekîtiya zimanê miletekî, ji bo wî miletî, yekbûneke xweristî
ye. Ev rastiyeke berz e, lê mixabin, pêk-anîna vê rastiye ne
hêsan e, weka çawa bilêvkirina wê hêsan e, ji ber ku pirîcar
astengên dijwar dikevin pê. pêk-anîna vê yekîtiya xweristî.
Vê lomê millet her tim hewcedarê perwerdeyeke neteweyî
durist e, ku vê yekê di he.an û derûnan de biçîne, û zelal
bike, da karibin di wan astengan bighînin, û pê.berî wan

rawestin, wan tuneşî bikin.(47).

Ev boçûnên jorîn zimên û ramanê vêkra wek du riçên hebûna miletekî dinasîne, an wek du milên gewdekî dibîne, wek çawa hemû kes dizanin eger gewde yê mirov milekî xwe wenda bike, hîngê ew seqet dibe, weha jî gava miletek zimanê xwe wenda bike, ne tenê bi milekî dimîne, belê ew milê mayî jî seqet û .el dibe, ranên ramana neteweyî di he. û dilên kesên wî miletî de zû diçelmisin, û zuwa dibin.

101

Nimûneyên vî cureyê mirovan di nav her miletekî de hene, û di nav gelê Kurd de jî pirr in, ji Ibin Xilikan û Ibin El-Esîr de bigir, di ba Fizûlî re derbas be, ta dighîni malbatên Zehawî, Rusafî, Ketxuda, Bermeda û pirrên din.

O.Sebrî ev yeka ba. naskiriye, lewre jî weha diçe ku ziman di hebûn û rew.a miletan de xwedî roleke berz û mezin e, çiku pê.veçûna wî ya milet jî dide xuyakirin lewre dibêje : « Zana gotine :Bihayê gel ji pê.veçûna zimanê wî dixewine, pê.veçûna zimanê miletekî nî.ana xurtî û rûmeta wî ye. Dema em Kurd van gotinan ji rûmet û serbilindiyê re bikin pîvan, û li halê zimanê xwe hûr bibin, dê zanibinku em çiqas bi .ûn de man e ». (48)

Eger O.Sebrî, di dîroka ramana neteweyî de ne yekemîn mirovê, ku rola zimên dinexîne û dide nasîn, û ne jî wê yê dawî be, teqez mirov dikare bi dilrihetiyeke bê hempa bibêje ew berdewamiya serkê.ên wê nerîne ye. Lewre jî li hember hêri.ên ku dihatin, û hîn jî tîn ser zimanê kurdî destbest nemabû, û hîn ji sala 1938ê de bûbû fêrkerê zimên, û riya hînbûna wî li pê. xortan durist kir, û sê caran (Elîfbê) ya xwe ji bo wan çap kir.

Nirxbihayê vî karê O.Sebrî wê bête zanîn, gava mirov zanibe ku kar û barê fêrkerê zimanê neteweyî ne tenê hînkirina zimên û .êweyên nivisandinê ye, belê berî pê.î çandina hejêkirina gel û welêt e di hundir derûnan de, nirxbihakirina heyam, sirû.t, kelepûr, urõf û adõetên neteweyî ye. Bi kurtahî, kar û barê fêrkerê zimanê neteweyî diristkirina ramana neteweyî ye li nik zarok û xortan, û di rew.a Kurdan de ev kar hîn xwedî taybetiyeke berz û biha ye, ji ber ku fêrkerê zimanê kurdî ne tenê bi tîr û hêri.ên dijminan dorpêçkirî ye, belê pêdariya wî dibe alaveke zindî, û wan hêri.an lîwan û gem dike, û giyanekî pêdar di dil û derûnan de di.îne.

102

O.Sebrî, ne tenê nirxbihayê zimên û rola wî diyar dike, û ne

tenê gavên piratîk di warê hînkirina zimên de davêje, û waneyên zimanewanî berpê.î xwendevanan dike, lê bi ser de rola perweran jî difîzê, û pîlanên fêrbûna zimên datîne, wek çawa di gotara « Ziman û nivisandina wî » de diyar e.

Tevî vê berzbûna warê neteweyî di raman û wêjeya O.Sebrî de, lê ew mirov ne dîlê nerîn û ramanê neteweyî teng e, belê pîr caran sînoren wê derbaz dike, û basikên xwe li ezmanê ramana mirovaniyê vedir.îne, û ala wekheviya mirovanî bilind hildide :

Em bira tev hemî, bo çî ev gîr û kîn.!

Sor û gewr, re. û zer, em yek in, tev bira.(49)

O.Sebrî, Bi evê boçûnê, dide xuyakirin, ku xebata gelê kurd yekeke mirovanî ye, dûrî xebata netewperestî dimîne. U hîn jî pê de dihere, ku divaye olên cuda-cuda sînoran nexin navbera mirovan, çiku ew tev kurrên Adem in :

Mesîhî, mûsewî, misilman hemdem in.

Mecûsî, eyzîdî tev kurrên Adem in. (50)

Ev rûpelên derbaz bûn in, gelek mijar û babetên, ku O.Sebrî serê xwe pêre dê.and, diyar kirine, lê li vê dawiyê pirsek xwe diyar dike, gelo O. Sebrî evqas di nava sergêrên civak û mîletê xwe de pi.aftî bûye, û ji hestên ezîtî bi dûr de çû bûye ?!.

Belê ... Wêje ya O.Sebrî dide xuyakirin, ku ewî mirovî pîrrê jiyana xwe ji bo gel û welatê xwe terxandibû, lê tevî vê jî hinek helbestên wî henin hestên ezîtî û evînî zor numa dikin, û didine xuyakirin, ku gava keys lê dihat, ewî dikarîbû hestên evînî yên nazik diyar bikirana.

103

Her kesek helbesta « Deylan » bixwîne, wê pê hay bibe çawa helbestvanê me di hestên evînî germ de diqewire û disote.

Destpêka helbestê evê yekê sayî werdigerîne :

Hê ji min dil heri.andê !

Suhtiyê arê te me. (51)

Ev cureyê derbirinê û wênekê.iya helbestî dikarin germî û kûraniya ewan hestên dil.ewat wêne bikin, û bidine xuyakirin, ku helbestvanê me bûye dîlê evîneke herhe.

Gava mirov bala xwe dide evî mînakê jorîn, dibîne çawa helbestê bi evê banga dil.ewat dest pêkiriye, û axiftin jî, li seranserê helbestê, her tim bi dilberê re bûye, lê dengvedana rew. û halê evîndarê .eyda li ba wê, di helbestê de, ne diyar e. Ev yeka jî hîn ê.a evîne duqat dike. Lew re helbestvan lavan û tikan ji dilberê dike, da birînên dil bikewîne :

Deylanê bõ navê Xuda kî.

Destê min bigrî û rakî.

Dil xopan bûye, avakî.

Gêj û sînjarê te me. (52)

Wêneyê helbestî bi vî awayê lezok û guva.tî diyar e, û rew.a evîndarê .eyda jê diherike, û dibe nî.ana destlatiya evînê li ser hestên wî, û dide xuyakirin ta çî radeyê ew li hember dilberê jar bûye, ta ku dinya li pê. çavên wî teng û tarî bûye .Lê gava wê dibîne, dîmenê wê tariyê diçirîne, ango dîtina wê dibe û.t û egera rihetî û vehesa evîndarê .eyda:

Wey li ser çavên me hatî.

Ro li min îro hilatî.

Rûge. û pîrxende me. (53)

104

Weha dyar e, ku helbestvanê me derdên dilê xwe û hestên xweyîti jibîra nekirine. Lê ji ber gelek sedeman, nemaze jî bi akama têtikiliyên civaka e.õirtî û fewdal, ewî ji neçare ev curehestên evînî bi pa. de dihê.tin:

Kê bîrdibir binêre,

li deftera evînê. (54)

Ji vê pê ve mijara mirinê jî carcaran bala helbestvanê me dik.înê. Lê wek mirovekî, ku hêvî û armancên gel û welatê xwe di ser her ti.tî re girtî ye, mirin, bi baweriya wî pirêcaran fedakariya ji bo gel û welêt e:

Mirin vejîn e, bê wê çawan em dê aza bin.

Wek camêran .a bin?!.(55)

Gelo ji vê çarçewê bi .ûnda, helbestvanê me çawan li mirinê dinêr?.

Sibe an du sibe, Pi.tî çendakî.

Tegez dê bimirim, bi xwe.î û çakî. (56)

Dêmek sayî diyar e, ku O.Sebrî dizane mirin kirinek e, ku rev jê tune ye. Ev yeka jî helbestvanê me dide kêlek hemî kes, ol û felsefeyên bi vê diyardeya heyînî re mijûl bûne.

Mirin gewretirîn diyardeya, ku tevayê mirovaniyê, li her der û demê xwe pê mijûl kirî ye, hemû ol û felsefeyan nerînên xwe, di vî warî de, diyar kirine. Tevî ku nerîn û boçûnên wan li ser rew.a dûv mirinê ji hevudu cuda ne, lê hemû gîhane wê baweriyê ku rev ji mirinê nîne, ango mirin kirineke li ser hemû kirinan destlatdar e, ew dawiya jiyane ye.

Pêre jî diyare, ku gelek ti.tên dijber di evê kirina han de henin; ji hêlekê de, ew ti.tekî gelemper e, divê hemû mirov û zindî bimirin, lê ji hêla din de ew ti.tekî kesayetî ye, ku

kesek nikare ji dêvla ê din de bimore. Bi ser de jî mirin zanîn
105

û nezanînê vêkra di xwe de dicivîne, çiku her kesek dizane
wê bimore, lê kînga û li kû derê. Ew nizane.

Canda îslamê nerîna xwe di vî warî de e. kera kirî ye, û Quranê
gotî ye her mirovek wê bimore „ 57), „ ßá äÝÓ ĐÇÆŞÉ ÇáãæÊ), û
careke din gotî ye ku kesek nizane wê li kû deverê bimore; „
58)“äÇ ÊĩÑí äÝÓ ÈĂí ĀÑÖ ÊãæÊ). Fîlosofê firansîzî Paskal(1623
– 1662) jî ev wate diyar kirîye, gava gotî ye „Ti.tê ku
dizanim, ez dê rojekê bimirim, lê ez bi evê mirina, ku
nikarim jê birevim, nezanim“(59).

Ev cure-nerîn di zargotina Kurdan de jî diyar e, wek çawa
pendeke kurdî dibêje „Dinya bê mirin nabe“(60). Her weha
para kilasîkên Kurdan jî di vê babetê de heye, wek çawa li
nik Feqiyê Tîran diyar e.(61)

O.Sebrî jî ji çarçewa evê nerînê bi dernakefe, ew jî dizane
wê bimore, lê kînga, ew nizane, tenê dizane wê bimore, lewre
gotiye(Sibe an du sibe teqez dê bimrim)û mirin çûneke bê
veger e, dawiyê nenas e:

Cûnek bê veger, dongiyek ne diyar.

Ti.tê ji min xuya, diçim bin axa sar. (62)

Her weha nerîna wî li ser rew.a dûv mirinê jî di çarçewa
nerîna îslamê de dimîne, ew jî weke wê bawer e, ku jiyaneke
din di pey mirinê re heye, lewre jî tenê cendek dimire, lê can
dimîne, û diçe ba Xuda:

Mirin vejîn e li cihekî din.

Cendek dimire, lê can dimîne.

Gelo ma zanî, kude diçe can?.

Ev ji Yezdan e, diçe nik Yezdan. (63)

106

O.Sebrî, bi evê nerînê, xwe dide kêlek hemû felsefe û olên
ku dibêjin can û cendek du ti.tin e, gava tevlihev dibin jiyân
jê peyda dibe, û gava ji hevudu cuda dibin mirin peyda dibe.
Ji vê pê ve helbestvanê me serê xwe bi ser-ê.iyên dûv mirinê
re ne ê.andiye, û ne jî mirin wek sîmbolekî helbestî wêjeyî
an jî felsefî xebitandiye, lewre jî em dibînin ku ewî nikarîbû,
di vê babetê de, gaveke din bi pê. kilasîkên Kurd, nemaze jî
Feqiyê Tîran, de biçûya.(64)

***** **

Not û ravakirinên birrê duwem :

1.Bîranînên O.Sebrî. Rû 11.

2.Jêdera berê. Rû 15.

- 3,4,5,6. Dîwana O.Sebrî. rû 16.
7. O.Sebrî : Se yê ko gur tanî fêza pêz. (çîrok).
8. Dîwana O.Sebrî. Rû 10.
9. Prof.Dr.Qenatê Kurdo :Tarîxa edebiyata kurdî, birrê 1, çap 1, Stockholm, we.anên Roja nu,1983,rû 169.
10. Dîwana O.Sebrî. Rû 94.
11. Jêdera berê.Rû 96.
12. Jêdera berê.Rû 40.
13. Jêdera berê.Rû 104.
107
14. Jêdera berê.Rû 48, 51.
15. Jêdera berê.Rû 73.
- 16.17. Jêdera berê.Rû 76.
18. Jêdera berê. Rû 156.
19. Jêdera berê.Rû 156.
20. Jêdera berê.Rû156, 157.
21. Jêdera berê.Rû 27.
22. O.Sebrî: Derdên me. .am, sal û nimra çapê nediyar in.Rû 2.
23. Dîwana O.Sebrî. Rû 32.
24. O.Sebrî: Diwana Bahoz. Rû 31,32. Dîwana O.Sebrî. Rû 113.
25. Derdên me. Rû 2,3.
- 26.27.28.29. Jêdera berê. Rû 3.
30. Dîwana O.Sebrî. Rû 98.
31. Jêdera berê. Rû 110.
32. O.Sebrî. Derdên me. Rû 14,15.
33. Jêdera berê. Rû 4.
34. dîwana O.Sebrî. Rû 205.
- 35.Jêdera berê.Rû 99.
36. Jêdera berê. Rû 40.
37. Jêdera berê. Rû 46.
38. Jêdera berê. Rû 39.
- 39.Jêder berê. Rû 136.
108
- 40.Jêdera berê. Rû 40.
- 41.Jêdera berê. Rû 104.
42. 43. Jêdera berê.Rû 145.
44. O.Sebrî: Elîbêya tikûz. Capa yekem. .am 1982. Rû 21.
45. Dîwana O.Sebrî. Rû 110.
46. Jêdera berê. Rû 76.
47. Heyder Omer. Ehmedê Xanî, raman û huner. (destnivîs).

48. O.Sebrî. Derdên me. Rû 6.
49. 50 .Dîwana O.Sebrî. Rû 29.
51. 52. Jêdera berê. Rû 73.
53. Jêdera berê. Rû 74.
54. Jêdera berê. Rû 70. Da em gotinên xwe dubare nekin, dikarî li (kesayetiya O.Sebrî vegeerî, da nerîna me, di vî warî, bibînî.
55. Jêdera berê. Rû 1136.
56. Dîwana O.Sebrî. Rû 124.
57. Pirtûka Qur-anê. Sûreya El-Enbiya. Ayet 35.
- 58.Jêdera berê. Sûreya El-Enökebût. Ayet 57.
59. Huseyn El-ûdöat: mirin li nik olên rojhilatê.Capa duwem. Dîme.q 1992.Rû 16.
60. Dr.H.Cindî: Meselok û xeberokêd cimaetöa Kurda. Bi tîpên rûsî, çapa yekem. Yêrîvan 1985. Rû 395. Hêjayî gotinê ye, ku bibêjin me ev penda hanê di pirtûkeke xwe ye bi zimanê erebî de(ÝŞî ÊîÑÇä. ÍÇÊª; ÔÚÑå | ŞîãÊª ÇáÝáíÉ) bikar aniye.Me ew ji wir wergitiye, û di vê xebata xwe de bikar aniye. Ango me careke din ew ji zimanê erebî wergerandiye 109
- ser zimanê kurdî, lewre jî heye peyvên wê ji yên di pirtûka Dr.H.Cindî de cuda bin.
61. Biner: Pirûka me bi zimanê erebî: Feqiyê Tîran. Jiyan, helbest, nirxê wî yê hunerî. Capa yekem, çapxana Teknopirês, Lubnan 1993.Rû 73-81.
62. Dîwana O.Sebrî. Rû 57.
63. Jêdera berê: Rû 124.
64. Biner: Pirtûka me bi zimanê erebî: Feqiyê Tîran. Jiyan, helbest, nirxê wî yê hunerî.Rû 73 – 81.
- 110
- Birrê sêyem
- Wêjevaniya O.Serî
- Aloziyên nirxandina hunerî.
  - Helbestvanî.
  - Cîroknivîsîn.
  - Gotarnivîsîn.
- 111
- 1 -
- Aloziyên nirxandina hunerî
- çi kesek nirxandina tore ya kurdî, an wêjevanekî Jêrxetê ji xwe re bike xem û qisawet, û bixwaze di vê pergalê de karekî bike, dê pê.iya xwe hema-hema vala bibîne. Deham

Evdilfetah evê yekê sayî dide xuyakirin gava dibêje « Dergehê rexnekirina tore ya kurdî dergehekî, ta êsta, kilîtkirî ye, ku kesî ji rexnevanên Kurdan xwe nêzî ewî dergehî nekiriye »(1). Tevî ku ev nerîn di ser hinek rastiyên berz re gav dike, û pirtûkxaneyê Ba.ûrê Kurdistanê ji bîra dike jî, ew di tanga pirtûkxaneyê jêrxetiyên re gelekî cih girtî ye. Eger em xwe bi ser vê bo.ûnê de pal bidin, dê gelek cefa karbikin û ji xwe re bihêlin. Lê tevî wê jî divê mirov çavên xwe bigerîne, û derdora xwe bipelîne.

Heya em li welêt bûn (dawiya 1999) em pêgî berhemeke rexneyî xweser nebûn, tenê pirtûka D.Evdilfetah (Nerîneke rexneyî li helbesta kurdî), ku sala 1992ê çap bûye, me dîtibû. Ev pirtûk lêkolîneke berfireh e, xem û qisawetên wê kê.ên helbestê ye, wan .irove dike, danerê wê gelek têrman (têgeh) ji ba xwe dafrîne, û di dû re gelek nimûneyan ji ber helbestvanên kevin û nuh werdigre, û li gor kê.ên, ku afirandine, li wan helbestan dinêre, duristî û neduristiya wan diyar dike. Ji vê pê ve .i rêbazên rexneyî bikar nîne, tenê gava li nik hulm û kela dilê helbestvan radiweste, hin caran xwe bi ser rêbazê pisîkolojî de pal dide.

Ji vê pirtûkê pê ve mirov hinek pê.gotinên, ku hinek nivîsevanan ji bo dîwanên helbestvanan nivisandine, û hinek gotarên curbecur, ku di kovaran de belav bûne, li pê. xwe dibîne. Yekemîn pê.gotin di vê pergalê de ewaye, ku O.Sebrî

112
ji bo dîwana Cegerxîn « Sewra azadî » nivisandî ye, lê mixabin mirov daxwaza xwe tê de nabîne, ji ber ku xwediyê wê ji naverokê bi dûr nakefe, û xwe nêzî huneriya helbestê û avakirina wê nake.

Dr. N.Zaza sala 1957ê dastana « Memê Alan » digel pê.gotineke berfireh û nirxîha li .amê çap dike. Bi rastî ew pê.gotin lêkolîneke payebilind bûye, û ji bo rexneya toreyî li Jêrxetê hîmê bingehîn bûye, lê mixabin xwediyê wê, ji ber taybetiyên jiyana xwe, xem û qisawetên polîtîkê, û dûriya ji welêt ew gava hêja bê heval hê.t, û kesên din jî avahî li ser wê bilind nekirin.

Gelek dîwanên helbestê di evan deh-panzde salên dawî de çap bûne, û pîrrên wan bi pê.gotinan hatine pê.kê.kirin. Me gelekên wan dîtine û xwendine, û em li nik wan pê.gotinan rawestiyane, lê dîsan mixabin, ji bilî gotinên li derdora pesnên bê nirx dicivin, wek (ba. e, rind e, kilasîk e, nû ye, hêjayî xwendinê ye.....) çî ti.tên balkê., ku rê li pê.

tevgereke rexneyî dûz bikin, me nedîtine.

Weha mirov pê hay dibe, ku her xwedî dîwanekê, beriya çapkirinê, pesindarek ji xwe re pelandiye, û peydakiriye, ewî pesindarî jî an divîtiyên pê.kê.kirinê nezanîne, an jî di bin felsefa (xal û xarzî) de li pa. xwe hê.tine, û di jarbûn û jarkirina tore de bûye alîkarê sersk e.

Ev boçûnên me pi.tgiriye li ba D. Evdilfetah dibînin, gava ew pê.gotineke, ku helbestvan Tîrêj ji bo dîwanekê nivisandibû, dixwîne, evan rastiyên jorîn li pê. wî xuya dibin, lewre jî dibêje « Lê mixabin, pê.gotina seydayê Tîrêj jî, mîna pirraniya pê.gotinên kurdî, di gêra pesnekî bi xeml û xêz de maye »(2).

Xuyaye nivîsevanên me ji bîra dikan, ku pê.gotinên aferînan dikarin bingeheke xurt û hêja ji bo damezrandina tevgereke rexneyî deynin, wek çawa pê.gotina, ku Silêman Bistanî ji 113

bo wergera erebî ya (Ilyaza) Homîros nivisandibû, derî li pê. tevgereke rexneyî erebî nû vekir, û berê gelek pê.gotinan ber bi vî warî de ki.and.

Kovara (Pirs), ji destpêka derçûnê de, tiliya xwe dabû ser evê valahî û jarbûnê, lewre pirseke balkê. berda holê û xwe da benda bersiv û nerînen helbestvan û nivîsevanan. Pirs ev bû « Di van .end salên dawî de, gelek dîwanên helbesta kurdî li Sûriyê, di nav gel de belav bûne...Nerîna te li ser form û naveroka wan berhemana çî ye »(3).

Mirov weha bawer dikan, ku ev pirs wê, di vê penavê de, bibe sedema livîneke berbiçav, û wê avahiyê li ser ewê bingeha, ku Dr. Zaza danîbû, vene û bilind bike, lê mixabin her kesek ewan bersivên ku kovarê belav kirine, bixwîne, wê çî ti.tekî balkê. di wan de nebîne, tenê hinek nerînen lezok, bê ku xwe bi ser rêbazên rexne de pal bidin, avêtine holê(4).

Kovara (Pirs) bi vê yekê tenê nekir, belê ewê gaveke din e balkê. avêt, û go.eyekî domdar ji bo rexne û lêkolînan amade kir. Her hejmareke wê lêkolîn û gotarên rexneyî di hundirê xwe de civandin, gelek pênuşên rûmetdar wek R. Amedî, Berzo, Rezo, Azad Ehmed Elî, Dr P. Berwarî, H. Gundî û hinekên din ev go.e bi kar û xebatên xwe .ên kirin(5).Lê mixabin xebatên evan rûmetdaran her di .ar.ewa gotaran de man,û nebûn pirtûkên xweser, tenê xwediyê vê lêkolîne li ser çîroka (Re.owê Darî) ya Cegerxwîn lêkolînek bi çar xelean, bi navê H.Gundî, we.and(6), û Dr. P. Berwarî(Dr Ebdilmecîd .êxo) xebateke

berfireh li ser kovara (çiya) û xwedyê wê Hemre. Re.o, bi awayê xelean di hejmarên (Pirs)ê de we.and(7).

Dr.Ebdilmecîd .êxo di vê xebata xwe de, bala xwe dik.îne ser hinek celebên wêje, mîna helbest, çîrok, gotar û .ano, naverokên herçiyên di kovarê de belav bûne, bi lez diyar dike, û di nav re jî carcaran hinek rayên rexnayî, ku li gel
114

hunerîya aferînên nivîsevanên kovarê girêdayîne, ber pê. dike, û bala xwendevanan dik.îne ser hinek warên hunerî û avakirina wan aferînan.

Dr. Husên Hebe. jî lêkolîneke berfireh bi zimanê rûsî li ser kovara (Hawar)ê dinivîsîne, pileya duktur sala 1982ê li zanîngeha Moskovayê pê werdigre, û di dû re sala 1996ê bi zimanê kurdî li Bonnê di bin sernavê (Raperîna .anda kurdî di kovara Hawar ê de) çap dike(8).

Naveroka evan her du berhemên jorîn gelekî fireh bû,lewre jî bi lez di ba celebên tore curbicur re derbas bûbûn, û nerînên rexneyî sûdar ber pê. kiribûn. Lê tevî wê lezîne jî mirov dikare ewan herduwan, ta roja îro, balkê.tirîn berhemên jêrxetiyar, di warê lêkolîna wêjeyî de, bêjmêre, û sûdeyê jê werbigre.

Lê gava mirov O.Sebrî di nav çalakîyên lêkolîneran de, dipelîne, çî rayên berpisiyar û cih girtî li nik wan, nemaze jî li nik yên xwe nêzî hunerîya nivîsarên wî kirine, nabîne. Gelek guftugo li ser vê devera Kurdistanê bûne, û dibin, me pirrên wan bihîstine an jî xwendine, O.Sebrî her di navenda wan de amade ye, ew nikarin rola evî mirovî ji bîra bikin, an di ser re gav bikin, lê bi rastî çî kesekî bi kûranî xwe nêzî nivîsesaniya wî nekirî(9), tevî ku çî gava ew tê ser zibanan, tê gotin ew helbestvanekî payebilind bûye.

Berî pê.î çavên me li kurtegotarekê ketin, sernavê wê « O.Sebrî nivîsevan û helbestvan »e(10), ewê bala me ki.and, nemaze jî xwedyê wê Dr.N.Zaza bû, lê mixabin evê gotarê çî nirxandineke hunerî ciwanî .anî me neda. Di dû re em pêrgî gotareke din bi pênuşa Ismet .erîf Wanlî hatin. Ev gotar wek pê.gotinekê bû ji bo dîwana O.Sebrî,xwedyê wê evî mirovî pirr ba. dipesine gava dibêje « Têko.îna polîtîkî û ya .ore.gerî le.kerî ji bo azadiya gelekî, û xebata ji bo parastina çanda wî, du warên hawsêl in, di her tevgerêke
115

rizgariya netewî de herdû war hevûdû tamam dikin. Kêm mirov dikarin herdû xebatan bikin yek. Mijûliya li ser

têko.îna siyasî bi awakî gi.tî li ser hesabê berhema wêjeyî û zanistî tê kirin, yan jî berevajî. O.Sebrî yek ji wan kurdên kêmbû, yê ku karîbû di wan herdû waran de, wek mirovê siyasî û wêjeyî di çaxekê de têko.înê bike, û pê serfiraz be »(11). Ji vê pê ve çî ti.tê ku pêjna nixandineke hunerî jê bê, di wê pê.gotinê de nîne, tenê hin caran xwe nêzî naveroka helbestên wî dike.

Her weha A.Balî, berhevkarê dîwana O.Sebrî, jî di vê çarçewê de dimîne, gava dibêje « Wî (O.S) çîrok û gotar jî nivîsîne, lê belê aliyê helbestvanî ji aliyên din girantir e »(12). Ev bêjeya balkê. (helbestvanî) di evê boçûna A.Balî de derbaz bû ye, û li kêlek wê, tiliya xwe daye ser du warên din ên nivîsîna O.Sebrî, lê xwe nêzî pîvanên helbestvaniyê, çîrokbêjîyê û gotarnivîsînê nekiriye, tenê pîrbûna helbestan wek pîvanên helbestvaniyê dîtîye, ev boçûneke gelekî jar e, nikare cihê xwe di meydana rexneyê de bibîne, lewre jî nikare ji bo rexnevanên tore ya O.Sebrî bibe alîkar.

Diviya bû, A.Balî bi warê helbestvanî mijûl bibûwa, li nik hunerî û ciwaniya helbesta O.Sebrî rawestiya, ji ber ku ew berhevkarê dîwanê ye.Lê mixabin ji dêvla evê yekê, ewî pîrrên ramanên her du gotarên din, ên di pê.iya dîwanê de hene, dubare kirine.

Prof Dr.Qenatê Kurdo yekemîn lêgervane xwe nêzî nixandina .êweyê derbirina hunerî li ba O.Sebrî dike gava dibêje «Di .êr û helbestên xwe de Osman Sebrî temiyê, .îretan û nesîhetan li milletê xwe dike, .îretên wî bere pê.în ji keç û xortên kurda ra tînin gotin »(13). Tevî ku Qenatê Kurdo yekser nabêje, lê rew. û rûçikên jorîn .êwe û stîlê nivîsîn û helbestvaniya O.Sebrî ber bi axiftineke yekser de 116

didin. Ev yeka, di penava derbirina helbestî de, kêmasî û .ermeke hunerî ye. Hêja bû Qenatê Kurdo ev boçûna xwe .irove bikira, û helbesta O.Sebrî ji hev veri.anda, çiwaniya wê bipelanda, lê xuya ye navê xebata wî « Tarîxa edebyata kurdî » ew jî vê yekê bi dûrxistiye, tevî ku her du mijar hevudu tewaw dikin.

Gelek caran hinekan hevpevîn bi O.Sebrî re kiribûn, lê wan jî ev babeta giring û balkê. nelivandibûn(14). Her weha O.Sebrî bi xwe jî carcaran nerînên xwe diyar dikirin, lê belê ji çarçewa naverokê bi der nakefe, wek çawa dibêje « Heger helbest û çîrok ji bo hi.yarkirina gel tînin nivîsîn, dê cîyê

xwe di tevgera rizgarîxwaz a demokratîk de bigrin, û rola xwe ya pê.ketî bilîzin. Min jî, da ku ev rol bête listin hemû berhemên xwe nivisandine »(15).

çiqas em stûyê vê nerînê badin, ku wê ji rayeke rexneyî hunerî ve nêzîk bikin, em bawer nakin ku mebesta O.Sebrî ji wê hi.yariyeke ciwanî be, belê tenê wê di wateya xwenaskirina neteweyî de bimîne.

Her weha xuya ye çiqas valayî di evê meydana, ku em xwe jê re amade dikin de heye .. Me çî ti.ek li pê.iya xwe nedît, ku bibe alîkarê me, belkî jî hebin, lê tevî cefayên me, em negîhabin wan. Lewre em dê berê xwe bidin berhemên O.Sebrî, di nava wan de erk û armanca xwe bipelînin, heye em bi serkefin, û heye na. Li her du aliyan jî em ji dilsozî û dilsojiyê ne bê par in.

***** ** *****

117

- 2-

Helbestvaniya O.Sebrî

Hîna ez .agirtê dibistanê bûm, mamosteyekî min, rehme lêbe, digot « Hezar malikên helbestê ji ber bike, û di dû re wam hemiyan ji bîra bike, tê bibî helbestvan ». Rexneya wêjeyî erebî a kevin ev boçûn gelek caran diçût. Tevî ku ev nerîn helbestê û helbestvaniyê gelekî hêsan dike, ta ku pêjna behreyê (mewhîbe) ji wê nayê, lê rastiyeke cihgirtî, ku mirov nikare jê bireve, diyar dike, ew rastî giringiya xwendina helbestê ye.

Xwendin,bi gelemperî,sermiyanekî .andeyî ji bo mirov peda dike, ew sermiyan her û her alîkarê helbestvan e.Lê bi baweriya me, ew nikare bibe aferîna behreyê,tenê dikare zanîna mirovan zêde û xurt, û bîriya wan dewlemend bike. Bi ser de jî jiberkirina helbesta kê.esaz dikare guhan hînî awazê bike, ku gava ew helbestan ji bîra dibin, awaz û kê.ên wan di bîrî ya xwendevanan de dimînin. Ev yeka dibe alîkarê hêzdar da peyv û pevekên mirov kê.esaz û li dûzan bin.

118

O . Sebrî, û nif.ê wî jî, di heyameke taybet de, wek .awa îro jî, .erê hebûna milletê kurd, bi awakî hovane dihate kirin, û Kurdan, nemaze zanayên wan, her .irûskeke, ku hêviya parastinê tê de hebû, ji ber .avên

xwe nedidane alîkî, û rûwê xwe jê banedidan, ji ber vê yekê dîwana Mela yê Cizîrî û Mem û Zîna Xanî her tim di tûrikên wan de bûn, dixwendin û jiber dikirin.

O.Sebrî dibêje:”Mixabin ku ji dîwana Mela yê Cizîrî û Mem û Zîna Ehmedê Xanî pêva .îrên kurdî li nik me tunebûn”(16). Lê li milê din serpêhatî û .îrokên gelêrî jî li nav civakê her ji devan di.ûne devan, û li civatên gundiyan di .evên zivistanan, ên dirêj de dihatine xeberdan, ta ku mirov dikare bibêje her maleke kurd .îrokbêjek hebû, bê pilaneke sînorkirî .anda gel diparast û kelepûra wî di hestan de di.espand.

O.Sebrî di heyameke welê de derbaz meydana helbestê bibû, ji ber vê yekê bêhna dîlok û zargotina kurdî ji helbesta wî û ya nif.ê wî jî, zor tê, lewre em dibînin gelek helbestên wî di destên komikên hunerî, folklorî û stiranbêjan de wek srûd û stiran, bi awaz û mizûk têne stirandin, mîna her du helbestên wî Ala rengîn(17), ku sala 1936ê nivisandibû, û Zozan(18), ku sala 1942ê nivisandibû.

O.Sebrî pîrrê caran metelokên gelêrî ji zargotinê werdigre, û di helbestên xwe de bikar tîne. Lê rê nade xweneran da wate û mebesta wî bipelînin,pêre mijûl bibin, belê ew bi xwe wê wateyê sayî dike

119

Melelok û pend di kelepûra her miletekî de hene, her yekê ji wan .îrokek an serpêhatiyek heye, gava helbestvanek wan bi kar tîne, .îrokên,ku di pê. wan de hen in ji xweneran re dihêle, ku li wan bipirsin. Lê

O.Sebrî wan .îrokan jî xeberdide, û dixê siyaqa helbestê, lewre ji ne.are helbesta xwe dirêj dike, bê ku ew helbest hewcedara dirêjkirinê be, pêre jî avahiya helbestê jihev dikefe, û kevirên dîwarê wê avahiyê ba. li hevudu siwar nabin, mirov dikare hinekan jê bavêje, an jî .ûna hinekan biguhêre. Ev yeka helbestê ji yekîtiya babetê jî bê par dike.

Her du helbestên Kû.ikê Bekiran û Serê .êr(19),ku salên 1968ê û 1969ê nivisandine, ji bo vê bo.ûna me dibine nimûneyên berz. Di helbesta yekem de meteloka, ku dibêje “Wekî kûcîkê Bekiran”, bi kar tîne, û di ya din de meteloka, ku dibêje “Kûzê ji axê nagre ava zêr, cendekê pisîkê nave serê .êr” bi kar tîne, û di her duwan de jî .îrokên ku ev metelokan jê hatine

wergirtin xeberdide.

Eger em li helbesta Kû.ikê Bekiran vegerin, em dê
bibînin ew yekser dibêje:

Di nava gelên cihanê .iqas hene meselok.

Em nikarin bibînin meselokekê bê .êrok.

.êrok ji bîra dibe, lê meselok dimîne.

Eger mirov bizane hin eqil jê distîne.

Iro hate bîra min yek ji meselokên han.

120

Li nik me dihate gotin „Wekî kûcîkê Bekiran“.(20).

.îroka vê metelokê, wek em ji helbestê têdigînin,
dibêje: Li nav gundên Bekiran kû.ikekî nandoz hebû
ye, her li têrkirina zîkê xwe digeriya, û pê haybibû, ku
li .ahî û dawetan go.t û xwarin gelek e. Vêca her ku
ewî dengê def û zînan dibihîst, diket pey wê .opê û
di.û.

Gundê Bekiran li roava .emê Ferêt bû, û li rojhilat jî sê
gundên Awikan hebûn. Vî kûcîkê Bekiran, ku bi navê
kûcîkê .îxbelek jî dihate naskirin, dostanî bi .end
tûleyan re saz kiribû, ew jî diketin pey wî, û li xwarinê
digeriyan. Hîngê xortên gundên ber Ferêt ketin wê
gumanê, ku seyên wan, dergevan û qenc û .ê jî bibin
nandoz, û bidin ser .opa kû.ikê .îxbelek. Ew pûnijîn,
wê .awa vî kû.ikê .îxbelek ji nik ên xwe bi dûrxin,
weha gîhane rayekê, ku dengê def û zîrnê li her du
aliyên Ferêt bilind bikin. Gava wî ew deng bihîst,
beziya û xwe da nav avê, da biçê aliyê rojhilat, lê
beriya bighîne, ewan xortan dengê def û zîrnê li wir
bîrîn, û li roava bilind kirin, hema seyê .îxbelek di cih
de vegeriya, sê-.ar caran di .em re .û û hat, ta ku bê
hêz ket, û di ava Ferêt de fetisî.Ji wê pê de, di zargotîna
de, bû metelokek,ji bo kesên keysebaz, nandoz û bêkêr
tê gotin.

Pi.tî xeberdana .îrokê, O.Sebrî mebesta xwe diyar dike,
ku ew ji bo nerîn û boçûneke xwe ye taybet wê
metelokê bi kar tîne:

121

Hene celebek merov, ji bo wan olek nîne.

Ew rûmetê nizanin, ziktêrin, .av bir.îne.

Bi çav wan, ku rûmet heyîn û mal û dirav.

Ji bo pêkanîna wan dibin navno û bê bav.

“Wekî seyê .îxbelek” pê de li ber deriyan.

Ew bi xwe cankolene, lê di durvê meriyan.(21).

Hêviya wî ew ku xortên Kurdan rabin, û wan kesana bidin pey seyê .îxbelek:

Di me rabin camêr, wekî xortên ber Ferêt.

Doliwekê .arbikin bo nandozên pîs û .êt.

Li rohilat, roava def û zirne lêkefin.

Segên mezin û tûle digel hev rê kefin.

Di nava .em biwestin, ew bimînin .a. û mat.

Bifetisin, bi carek ji wan xelas be welat.(22).

Ev yeka wî dixê ber dava (tor) axiftineke yekser, ku akama wê li ser hunerî û ciwaniya helbestê zor neyênî ye, ji ber ku helbest ji heyama helbestî bi dûr dikefe, û ji .îrokbêjiya folkilorî ve nêzîk dibe, pê re jî sayî dibe ku helbestvanê me nikariye evan metelok û .îrokan bi awakî hunerî helbestî ji bo wateyeke nuh bi kar bîne, .iku ew .îrokê tev xeberdide, ango ew zargotinê tomar dike, lê nikare wê di dest xwe de bike alaveke derbirina helbestî. Eger mirov ewan malikên jorîn ji 122

helbestê bavêje, wate û mebesta helbestvan wenda dibe, bê ku gewdeyê helbestê birîn bibe.

Bi gotineke din, mirov dikare weha bi.e, ku .eweyê derbirina O.Sebrî yekekî bîrî ye ne aferînî ye. .êweyê bîrî xwe bi ser bîranînan de pal dide, û tenê ji jêderekê dizê, her ti.tê ku hatiye xwendin, û di bîriya mirov de hatiye parastin jêdera vî .êweyê derbirinê ye, ango karê helbestvan ewe, ku ewan ti.tên xwendine, an bihîstine bîne bîra xwe, û careke din tomar bike, bê ku têkiliyek di navbera wan ti.tan û hestên wî de .ar bibe. Lê .êweyê aferînî tersî yê bîrî ye, yê bîrî ti.tan tîne bîra xwe, lê yê aferînî ji hundirê derûnê der tê, lewre jî tu pê hay dibe, ku hîngê derûna helbestvan bi ti.tan û bûyeran diheste, û pê re mijûl dibe, û wan ji asta jiyânê û heyînê hildide asta helbestê û huner. .êweyê bîrî bi ti.tan û bûyeran naheste, tenê ewana mîna belgenameyan (dokomêntan) ji nav gelek ti.tên, ku hatine jiberkirin, vedibjêre, ji ber vê jî ev cureyê .êwe (stîl) pirrê caran dikefe ber dava dubarekirinê, ango axiftinên, ku berê kesên din gotibûne, tîne zimên, û wêneyên xwe ji bermayên wan werdigre.

Dubarekirin roleke neyênî dilîze, û xwendevanan dilgiran dike, ji ber ku lezeta hunerê û ya hînbûn û

naskirina ti.tên nuh, di hundir derûnan de kêma dike, û hin caran ê.ên derûnî li nik xwendevanan peyda dike, .iku gava mirov ti.tên wek hevudu pirîcar dibîne an dibhîse, hestên wî sar dibin û ditengije, û pêre jî ew ti.tan nikarin wî ber bi xwe de bik.înin.Bi ser de jî
123

dubarekirin dikare mirovan xulma., û deriyên diwarojê li pê. wan teng bike.

Gelo .ima O.Sebrî, û nif.ê wî jî, ketibû ber dava vê yekê, û ji bîra kiribû, ku ew helbestekê dinivîsîne, ne zargotinê dicivîne...Bi baweriyaya me ev yeka encama têgihî.tina wî bû, ku ewî helbest wek alaveke .iyarkirina gel dinasî, lewre jî dibêje: “.îir û .îrok heke bi awayê rênasî bîn nivîsîn, dikarin rûmeta têko.în û gelparêziyê di peyayên xurt û hêja de vejînin”.(23). Ev danasîn erka helbestê û .êweyê nivisandina wê jî diyar dike, ango divê helbest numa be, peyvên wê ji sînoren ferhengî bi der nekefin, da her kesek têbighîne, û sûdê jê werbigre.

Bi rastî jî peyvên helbestên O.Sebrî ji vê .ar.ewê bi dernakefin, hemû hêsan in, û bê pêjn in, wek “kezeb, can, welat, xebat, .ore., têko.în, welatparêzî, gel, doz, azadî, neyar.....”.

O.Sebrî bi wê baweriyê helbestê dinivîsîne, da gelê xwe .iyar bike, û welatparêziyê di derûna wî de ge. bike. Bêjeyên hêsan û numa û zargotina gel dikarin vê erkê bi cih bînin, û bermayên miletan bînin bîra nif.ên nuh, û wan tev gel û civakê bibestînin. Vê lomê O.Sebrî pirîcar daxwaza xwe di kelepûra gelêrî de dibîne, û berê xwe dide wê,da ji bo wî bibe alîkar.

Bi vî awayî bandûra helbestê li civaka Kurdistan, a lêvane wê demê, zû kef dide, .iku kelepûrê, bi gelemperî, li nik civakê rêzeke berz û nirxbiha heye, ew xezîneya
124

dîrok û tecrûbeyên milet e. Lewre helbestavê me ji ne.are, bêjeyên sivik û a.kere û xwedî watayên berbi.av vedibjêre, û pevekên xwe li .êweyekî numa û servekirî siwar dike.

Bi baweriyaya me ev diyardeya hanê girêdayîya jiyana gundiyan û civaka lêvane ye, lewre wê li civaka gundiyan hukariyeke bê hempa bike.Tevî ku ev yeka hunerî û ciwaniya helbestê û hulma wê ya helbestî

birîn dike, lê a.kere dide xuyakirin, ku O.Sebrî dizane li gel .i civakê daxife, pê re jî diyar dibe ku ew nikare ji nerîn û asta têgihî.tina civakê rizgar bibe, vê lomê helbestên wî li goreyê asta zanîn û pûnijiya wê civakê hatine hûnandin, û ji bîra kirine ku huner, û helbest jî jê ye, ne tenê ji bo .iyarkirina civakî û neteweyî ye, belê ji bo .iyarkirina ciwanî jî tê nivisandin.

Helbestvanên Jêrxetê, heya salên he.têyên .erxa bîstê helbestên xwe, bi awakî yekser, ji her du xemên neteweyî û civakî dadigirtin, nemaze hînbûna zimanê dayik û .iyarkirina neteweyî. Evê yekê ewana xistibûn .ûna .îretvan û fêrkeran. O.Sebrî jî, ji ber vê yekê û sedemên perwerdebûna bin siya rêzana e.õîrî û fewdal, ketibû ber dava vê helwestê, û dabû pey .opa réalîstên welatên bindest û dagîrkirî, .iku ewan jî her du cureyên xebata neteweyî û civakî vêkra bi rê ve dibirin, lê xebata neteweyî li nik wî li pê. a civakî tê xuyakirin, loma jî bangên xwe li .êweyê xiro.anî (hemasî) siwar dikir û li gel hemwelatîyên xwe daxîfî. Gelek helbestên

125
wî,wek “Hêviya kalemêr”(24) û “Lawê gel” ji bo vê nerîna me nimûneyên berz in:

Lawê gelê min, bes tu maye qels û nivistî.

Di warê xebat, ji bo welat gelekî sistî.

Bêgane maye ji mafên gel, ma tu naê.î.

Di warê rûmet kînga derkevî pê.î. (25).

Bêje (peyv) stûnên .êweyê derbirinê ne, her .êweyekî hinek bêjeyên bijarte jê re divên, wek nimûne, heke germkirina derûnan hêviya helbestvanekî be, hîngê ew vî .êweyê xiro.anî bi kar tîne, û peyv û gotinên hukardar dipelîne. Bî rastî jî ev mînakên jorîn, wek “qels, sist, ê., rûmet, rabî...” û her du pirsên hi.k û giran “Ma tu naê.î?! Kînga rabî?! “ dikarin di civaka gundî û lêvane de derûnan bikin agir û .iyan bihejînin.Lê ev .êweyê xiro.anî, pirîcar di axiftineke yekser werdibe, û rê li pê. sîmbolan û pêjnê digre,pê re jî helbest pirrê ciwaniya xwe wenda dike û ji .îretan ve gelekî nêzîk dibe.

Ev xêzên jêrîn ji bo vê bo.ûna me nimûneyên hêja ne, tevî ku helbestvan berxwe dide, ku ji .êweyê xiro.anî bi dûr de bikefe, lê nikare xwe ji .ar.ewa .îretan rizgar bike:

Me hêvî ye ji xortan ew binasin karê xwe.
Dest bavêjin tifing, biparêzin warê xwe.
Ew nizanin dost û yar li ser wan .i dibêjin.

126

Nemaze em kalemêr ziman dirêj in.(26).
Ev yeka alavên derbirinê li nik O.Sebrî di .ar.ewa
kevin (teqlîd) de dihêle, û li pê. guhêza (xeyal) wî dibe
kend û bend, ku nahêle ew di ezmanê derbirinê de
basikan ver.îne. Vê lomê berhevkirinên (wekhevkirin,
te.bîh) wî di asta nizim de dimînin, û nikarin giyanê
xweneran bixurînin,wek .awa em evam mînakên jêrîn
dibîn:

Ew Kurdên di cengê de wekî .êr û .epal in.(28).
Em welatîyên ciwanin, wek piling dikine qîr.(28).
Hin carên din jî pêjna mezinên helbesta kûrdî ji
berhevkirinên wî tê, wek evî mînakê jêrîn, ku di bin
bandûra Mela yê Cizîrî de milxar xuya dibe, û nikare bi
gavekê bikefe pê. wî:

Heya bikarin di .eva Kurd wek .ira bin.(29).
Berhevkirinê, wek alaveke wênekê.iya zimanewanî,
roleke ciwan di derbirinê de heye, ku wateyan ber bi
astakî guhêzî (xeyalî) de dik.îne, û xweneran pi.ekê
bêgavî pûnijiyê dike, lê her û her nizimtirîn alava
wênekê.iya hunerî dimîne, nemaze jî gava peyva, ku
têkiliya berhevkirinê di navbera her du aliyên wê de
peyda dike, di .ûna xwe de bimîne, mîna bêjeya (wek)
a ku di her sê mînakên jorîn de cih girtî ye, .imkê
alavên mîna wê, bergehekê dixin navbera her du aliyên
berhevkirinê, û ewana ji hevudu bi dûr dixin.

127

.iqas ev bergeh kin be, an jî tune be, ewqas
berhevkirin ciwantir dibe. Xuya ye helbestvanê me bi
vê yekê haydar e, loma jî hin caran wê alavê ji
berhevkirinên xwe davêje,lê tevî wê jî ev curewêneyên
zimanewanî li nik O.Sebrî nikarin giyanê mirov
bilivînin, ji ber ku her tim dîlên .êweyê kevn in, wek
evî mînakê jêrîn nikare bi pê. derbirina kilasîk de
bikefe:

Lêv yaqut, didan mirarî.(30).
Ev wêneyên ji vî cureyî pirrê caran li nik kilasîkên
kurdan hatine cûtin û carandin, ta nema dikarin
derûnên xweneran bixurînin, an cihên xwe di dil û

hestên wan de bistînin. Her kesê li helbestên Mela yê Ciyîrî, Macin û Melayê Batê û hinên din vegere, wê bibîne çawa ewana ji evan wêneyan mi.t in.

Wêneyên hunerî li nik O.Sebrî di .ar.ewa berhevkerinê de namînin, belê hewildidin, da bi awakî ciwantir, û ji guhêzê nêzîktir xwe ber pê. bikin, vê hîngê di îstîaröeyê(ÇÓÊÚÇÑÉ) de diyar dibin, wek .awa di evî mînakê jêrîn de xuya ye:

Destê sitemê tirs û mirin li welêt barandin.(31).

Bêjeya(sitem) ji wateya xwe ya ferhengî bi der ketiye, û wateya sitemkar wergirtiye, .iku sitemê dest nîne. Tevî ku îstîaröe, di bingeha xwe de, berhevkerin e, lê alîyekî wê nayê bilêvkerin, bêjeyeke din, li .ûna wî alî tê, û dibe nî.ana wî, wek bêjeya(dest) di mînaka jorînn de, ku bêjeya (sitem) ji wateya ferhengî bi derxistiye. Ev 128

yeka dibe sedema rewanbêjiya îstîareyê, û zû-zû perdeyê ji pê. wateya, ku di pa. wê de heye, ranakê, pêre jî derbinrin û wênekirin ciwantir dibin.

Mirov dikare bibêje, ku O.Sebrî pêjiniya helbestê bi evan alavên kevin diparêze, û pirrê caran wan bi kar tîne, wek .awa kînayet jî di evan mînakan de diyare „Nekir zarezar(32), serî di ber(33), rûmet kete ber lingan, rojên tarî, qumqumok(34)“. Mebesta helbestvan ji evan gotinên jorîn ne wateyên zimanewanî ne, belê ewana ji bo hinek rû.ikên din bi kar anîne.

Kînayet, wek çawa di rewanbêjiya erebî û rojhilatê de diyar e, ew e ku nivîsevan bêjeyekê ji bo rûcikekî (sîfet) an wateyeke din bikar tîne.

Ev alavên kevin bûne sedema sereke ku awaza (muzûk) helbestê jî di .ar.ewa kevin de bimîne. Awaza helbesta O.Sebrî di parastina kê.ê(wezin) û rêzbandê (qafiye) de diyar e, û pirraniya helbestên wî li goreyî rista movikên dengdêr sazûne, û li gor hespên Cegerxwîn(35) gavên xwe davêjin, wek .awa di evî nimûneyê jêrîn de numa ye, ku ew li gor kê.a hespê sivik e, yê ku du gavan davêje, her gavekê heft movikên wê hen in:

Mîn dil tu car ne nalî.

Mîn zar tu car ne kalî.

Bi dilhi.kî bi lalî.

Sînga xwe da ber rîman.(36).

129

Eger em evan her du malikên jorîn ji hevudu ver.înin,
dê bibînin gav û movikên wan bi vî awayê jêrîn hatine:

Malika yekem. 4 / 3

Gava yekem: Min - dil - tu - car / ne - na - lî .

1 - 2 - 3 - 4 / 1 - 2 - 3

Gava duwem: Min - zar - tu - car / ne - ka - lî .

Malika duwem.

Gava yekem : Bi - dil - hi. - kî / bi - la - lî .

1 - 2 - 3 - 4 / 1 - 2 - 3

Gava duwem: Sîn - ga - xwe - da / ber - ri - man .

Ev cureyê kê.ê ji folkilora Kurdan hatiye wergirtin, jê
re tê gotin kê.a 7 (4+3) berge, ku ew jî kê.a dîlana
Kurda ye, pê.î 4 berge, di dûv re kurtevehesek û pa.ê 3
berge hene.

O.Sebrî, di evî .êweyê rista helbesta kurdî de, pirrê
caran siwarê hûnandinê tê xuyakirin, hefsarê
rêzbendan(37) ba. li destên xwe dalîne, û awaza
helbestê, ya derveyî, durist û bê birîn diparêze, wek
.awa di evan malikên jêrîn de diyar e:

Jin û zarokên ku bi hovî hatibûn ku.tin.

Li ezmanê hefttan canê wan, hê jî dikalin.

Doza tola xwe davêjin ser milê xortan.

Bi qîr dibêjin: Dema we ye, hûn ne mendal in.

130

Destê sitemê tirs û mirin li welêt barandin.

Kes nema bêje: Qelsî bese, zenda vemalin.(38).

Diyar e, ku malikên vê helbestê bi rêzbeda (al) hatine
girêdan û hûnandin. Ev celebê rêzbendê, wek
D.Evdilfetah dibêje, jê re rêzbenda yekser tê gotin, ta
dawiya helbestê bê guhertin dom dike, û dibe
hêmanekî ciwaniya wê.

Rêzbenda helbestên O.Sebrî her tim ne dîla eva ya
yekser e, belê hin caran mesnewî jî tê, ku her du gavên
(Birr) malikê bi yek kîtê (berge) kuta dibin, û di malika
din de tê guhertin, û kîteke din dibe rêzbend,wek
nimûne:

Bi derew û virkerî.

Tu kar na.e wî serî.

Her.î bike bê guman.

Wê bikeve ber lingan.

Teqez pê.î xirabe.

Wek daxwaza wî nabe.(39).

Sayî diyar e ku her du birrên her malikekê yek rêzbend heye, ji ya malika din cuda ye. Ev yeka gaveke ji gavên nûkirina durvê helbesta kurdî ye, lê ji bermayên E.Xanî ye (ku wî jî ji rista Farisan wergirtibû) ne ji aferînên O.Sebrî ye.

Hêjayî gotinê ye, ku em bibêjin helbesta O.Sebrî her tim ne dîla evê awaza kevn e, belê ew berxwe dide da
131

xwe ji merc û sertbûna wê rizgar bike, lewre jî .ar.ewa wê di.kîne, û nirxbihayê awaza hundirî nas dike, ku ev cure-awaz helbestê zîztir, û ji hulma derûnî û hestewerî ve nêzîktir dike. Her sê helbestên (Bahoz, Ho xort, û Jan) evê bo.ûna me teqez dikin:

Hela jan!..

Jana kirêt!..

Jana zirav!..

Peritand

Te ji min her

Cerg û hinav.(40).

Gava mirov evan xêzên jorîn dixwîne, pê hay dibe ku her yek ji sêyên pê.î hulmeke hestewerî ye, lê her sêyên dawî vêkra hulmeke hestewerî ye, lewre jî tu nikare ewan her sêyan ji hevudu biqetîne, û pêre jî awaza helbestê hinekê nerm û zîz dibe, û helbest jî gavekê ber bi helbesta pex.ane de diçe. Em bawerin ku eger O.Sebrî dest ji evê hewildanê beranedaba, û helbesta xwe li goreyî wan her sêyan binivisanda wê karîbûya gaveke berbi.av di rêve.ûna helbesta kurdî de bida pê.. Gelo .ima ewî di vê penavê de berxweneda .

Her kesê bala xwe bide rêve.ûna helbesta kurdî li Jêrxetê, dê bibîne evê helbestê gavên hêja di evan panzde salên dawî de pê. de qevastine, ta gîhaye nûjeniyê, lê aloziyên mezin hîna jî li pê. wê serên xwe
132

hildidin. Bi baweriya me ev yeka li gel rêve.ûna civakî û rew.enbîrî bestandî ye.

Ji hêlekê de, civaka jêrxetiyên di rêve.ûna xwe de hê jî dîla têtikiliyên fewdal û kilasîk e, borciwaziyeke, ku karibe têtikiliyên civakî biguhêre, peyda nebûye, û ya heye jî xwe li gel borciwaziya ereb girêdayî, û di

bajarên mezin de cîwar bûye, û nikakriye fabrîkeyên,
ku karkeran peyda dikin, ava bikirana, bi ser de jî
deriyên kar û xebata hundir fabrîkeyên dewletê li pê.
Kurdan pirçar têne girtin, û Kurd li gundên xwe wek
gundî û karkerên zeviyê di hundir merc û têkiliyên
civaka fewdal de mane, helbesta pex.ane jî, wek tê
gotin „keça bajêr e“. Ango jîyana gundîtî ji bo
jidayikbûn û ge.bûna wê ne xakeke amade ye.
Li milê din pirrbûna dibistanên ereb li hemû deverên
Kurdan gelek xwendevan peyda kirine, pirrên wan
derbasbûne zangoyên Sûriyê, û gîhane pileyên zanîna
bilind, pêre jî têkiliyên wan li gel .anda erebî û hemû
celebên tore ya wê xurt bûne, û gelekî bi pê. de .ûne.
Her weha evê .anda erebî pencereyek li pê. wan
vekiriye, ku tê re balên xwe bidin ya Ewropayê, wê
bixwînin û nas bikin. Bi ser de jî rojnamegeriya kurdî,
teví mercên qedexekirinê, hinekê pê. de .ûye, kovar û
rojname ji berê bêtir tîn .apkirin û belavkirin.
Evê rew.a hanê rastiyeke tehl û dijwar li pê. nivîsevan
û helbestvanên xort diyar kiriye, ku tore ya kurdî
gelekî bi pa. de mayî, û dibistana Cegerxwîn nikariye
nif.ekî jîr û nuh peyda bikira, belê bandûra wê
133

dibistanê rêve.ûna helbestê gem kiriye. Ji ber vê yekê
ewan xortan berên xwe dane çanda erebî û yên dine,
ku berhemên wan hatine wergerandin ser zimanê
erebî, û sûde ji wan wergirtine, pêre jî xwe di ser
bergehan re qevastine, û gelek berhemên helbesta nuh
berdane holê, lê pirrên wan hîn jî li ber dergehên
nûjeniyê dikulin, û hinekên din pi.ekê serkewtî xuyan
e, lê rû bi rû xwe li hember aloziya hevgehî.tinê dîtine.
Helbestvanê nuh dinivîsîne, lê cemawerê wî nizane
bixwîne, û gava helbestên nuh jê re têne xwendin, ew
nikare di wan bighîne. Ev yeka hevgehî.tinê diwartir
dike, û eniya helbestvanê nuh dide .ateriyekê, ku rev jê
nabe: An wê di hundirê asta têgehî.tina civakê de
bimîne, û bi .epkên cemawer kêfxwa. û .a bibe, û ji
bîra bike ku rew.enbîr, helbestvan û nivîsevan
pê.engên miletan in, asoyên nuh li pê. wan vedikin, an
jî wê di hundirê civakê de biyan bête xuyakirin, û bi
hebûna hindikên xwendevanan qayîl bibe.
Rêve.ûna O.Sebrî, ya helbestî, ku .êst salî berxwedabû,

evê .aterêkê sayî dide xuyakirin. O.Sebrî di nivê wê de bi giraniya pîvanên kilasîkê haydar dibe, ku ewana he.an ditevizînin, û jiyana buhêrekê li pê. mirov .êrîn dikin, ta ku dikarin wî di hundir sînorên nostalciyayê de her xulma. bihêlin. Loma jî ewî sala 1956ê gaveke berbi.av qevastiye, û her sê helbestên,(bahoz, ho xort, û jan) ku me berê jî nî.an kiribûn, nivisandine, ne tenê awaza kilasîkê .ikandiye, belê ziman, awayê derbirinê, avakirina helbestê û cureyê danustandinê li gel

134

bûyeran, ev ti.tan hemû di wan her sê helbestan de nuh in.Tevî ku her sê, li kêlek helbestên helbestvanê ta roja îro nixwenda; Qedrî Can, di vê panavê de, gava pê.în bûne, û hinekê dikuliyar, lê bi rastî ewana, di tenga helbesta kurdî, bi gelemperî, û ya jêrxetiyar bi taybetî de, mizgîna .ore.eke hunerî bûne.

Tevî ku ziman û derbirina wan her sêyan gelekî hêsan bûne, ewana nikarîbûn cihên xwe di guhê kurd de bidîtana, .iku ev guh, bi alîkariya awaz û kê.ê dikare helbestê werbigre, têbighîne û zû ji ber bike, û bistire jî. Di heyama nebûna xwendin û nivîsîna kurdî de jiberkirin bûye yekemîn alava, ku mirovê kurd wê bikar tîne, lê gava helbest serbest û bê kê. be, hîngê jiberkirin dijwar dibe, û pêre jî civaka lêvane pi.ta xwe dide wê. Lewre em dikarin bibêjn evê helwestê bandûra ewan her sê helbestan gem kiriye, û ewana di hundirê dîwana (Bahoz) de hê.tine, bê ku kesek wan bîr bîne, û eger lêhat û kesekî ew bîr anîn jî, tenê navê helbesta Bahoz tê cûtin, bê ku avahiya wê, û asoyên, ku wê dikarîbû vekirana, bibine mijara axiftinekê an lêkolînekê.Mixabin, bi ser de, O.Sebrî jî ew gav bê heval hê.t, û destên xwe jê ki.and, bê ku di vî warê giring de berxwebide.

***** **

135

- 3-

Cîrokbêjîya O . Sebrî

Hemî nivîsarên O.Sebrî yên pex.ane, ku di destên me de peyda bûbûn, me berê dane naskirin, pêre jî hate teqezkirin, ku berhema wî ne tenê helbest bûye, belê ewî mirovî .îrok û gotar jî nivisandine. Mebesta evî birrê lêkolîna me ewe, ku li nik evan her du celebên

tore ya wî raweste, û nivîskariya O.Sebrî vekole.
Nivîsevanê ereb, ê .erxa Ebbsiyan, Elcahiz weha di.e,
ku hemî wate li kêlekên rêkan belavkirîn e, her kesek
dikare wan bicivîne, lê kesên ku dikarin wan wateyan
bixin hundirê durvekî hunerî ciwan kê m in. Ev yeka
hanê sînorekî li pêş nivîsaran datîne, û hinek mercên
giring diva û pêwîst dibîne, da nivîsarek bibe celebekî
wêjeyî.

Li gor raya Arnist Fi.er, divê em ne tenê bala xwe bidin
naverokan, û aliyê hunerî li pileya duduwê deynin, ji
ber ku huner durvên ti.tan dafirîne, her nivîsarek bi
durvê xwe dibe berhemekê hunerî. Serkeftin û
41).

Ev rastiyên hanê berê me yekser ber bi warê hunerî yê
.îrok û gotara O.Sebrî de didin, û bala me dik.înin ser
awayê nivîsandina wan.

136

O.Sebrî, ji bo babet, erk û ramanên xwe, bi jîrbûn û
zanebûn serpêhatiyên vedibjêre. Wek nimûne, gava
mebesta wî pesn û nirxandina lehengiyê bû „.ar
leheng“ dinivîsîne, û da ku xiniziyê riswa bike „ Se yê
ko gur tanî fêza pêz“ dinivîsîne, û gava dixwaze
xerafetan pû., û .erê wan bike „ .eytanqûnî, Tere.ê
.evê, û .êxê Barzan çawa firandin“ dinivîsîne. Gelo
ewî karîbû evan wateyên nirxbiha bi awakî hunerî,
lihevhatî û ciwan pê.kê. bikirana .

Nivîsevanê me pirrê serpêhatiyên ji devên kesên din
werdigre û dinivîsîne, wek nimûne, .îrokbêjê benedekê
„.eytanqûnî“ bokeyê wê feqe Emer e, û yê „.êrek bi
darekî“ .êx Ebdirehmanê Garisî ye, ji ber vê yekê dibe
dîlê wan .îrokbêjan, ewana kesên serpêhatiyên
vedibjêrin, û nivîsevanê me jî dibe guhdar û gotinên
wan dinivîsîne. Lewre çîrokbêjî (xeberdan) bejna
.îrokê tev digre û dirêj dibe, pêre jî pirrê ciwaniya xwe,
wek hêmanekî hunerî, wenda dike.

Ev rew. ne tenê di çîrokên ku ji devên xelkê girtine de,
belê di ên din de jî diyar e, wek çawa di her çar çîrokên
„Car leheng“ de xuya ye. Lewre hejmara kesan di
.îrokan wî de ne pirre. Hindikbûna kesên kurte.îrokê
nî.ana serkeftina wê ye, .iku nivîsevan hîngê bala xwe
dik.îne ser kesayetiya sereke, û xwendevan jî dikare
ewê .îrokê di kurtedemekê de bixwîne. Li milê din

hindikbûna kesan rê li pê. xwedevan û lêkolîneran dûz dike, da karibin bi hêsanî derûn û cîhana wan kesan nas bikin(42).Lê mixabin nivîsevanê me nikare ewan 137

kesan li goreyî pêdiviyên .îrokeke hunerî bilivîne, nikare bikefe hundirê derûna wan, ji ber ku ewana ji derve de dinasîne.

Gava dilêrî û suhna Hemo yê Qadir Axa wêne dike, têne dibêje „ Bi navê Hemê Qadir Axa mêrek rabûbû, ko di wî welatî da rû bi mêran va nehî.tibû“ (çîroka warê min ne î kor e), û gava pesna Mist-Awik dide, dibêje „bi qasî ko Mist-Awik mêrekî .ê bû , ew .end jî nî.andarekî xedar bû“, lê ka heya .i radeyê ev gotinên yekser dikarin hukariyê li xwendevanan bikin?!

Nivîsevanê me di her .ar .îrokên „,ar leheng“ de jî di vê rê de ye. Tenê ewan lehengan, di navbera salixdaneke sar re pê.kê.î xwendevanên xwe dike, û nikare ewan kesana bixe hundirê bûyeran.

Bûyer lêkerekî di kar de ye, ango lêkerekî zindî ye, di cihekî de dixebite û pêk tê, .iqas ew cih gelemper be, ewqas hukariya wî hêzdar e, û pêre jî asoyên bûyer û bandûra wî fireh û hêzdar dibin.

Cîgeh di .îrokên O.Sebrî de gelemperiya xwe neparêze, belê her tim sînorkirî ye,bandûra xwe dik.îne ser demê û wê jî sînorkirî dike. „Li Sêwerekê bi navê Bû.êx e.îrek heye ko li bakur û roava yê bajêr di kûntara .iyê da rûdinin“(îroka Mist-Awik). „Di Kurdistan roava da, eö.îra Bêzikan, di bakur û nîvroyê Ferêt de bi cih bûne“(îroka Beraz û Berazî). Ji vê pê ve .i rû.ikên (sîfet) din, ên cîgeh nînin, wek nimûne, nivîsevan rûni.tevanên wan cîgehan, uröf û adetên wan, 138

heyama civakî, polîtîkî, derûnî û mirovanî bi me nade naskirin. Ango cîgeh di çîrokên O.Sebrî de tenê yekekî erdnîgarî ye, lê cîgehê civakî, û .anên hukariya yê erdnîgarî li ser yê civakî ne xuya ne.

Nebûna evan ti.tan bingeha derûnî ya .îrokê di bin mij û dûmên de dihêle, û .îrok jî nikare heyama, ku kesên wê tê de dixebitin, bi me bide naskirin.“ .iqas ko min ew der nedîtibû jî, li ser salixdana xelkê wî cihî ez tê gihê.tim ko ew her du .iya, her du ararat in“(îroka .îna jinekê).Gelo ev salixdan dikare cîgehê, ku bûyerên

.îrokê tê de digerin, bi me bide naskirin?!.

Bi vî awayî bergeheke dirêj û fireh di navbera kesên .îrokê û bûyeran de peyda dibe, ta radeyekê ku mirov dikare bibêje haya wan kesan ji bûyerên .îrokê nîne. Ji ber vê yekê hêmanê tevgerê di wan .îrokan de gelekî qels e, û heyama hundirê wan sar e. Weha xuya dibe ku nivîsevanê me, li ser hesabê kesan, bala xwe pirrtir dide hizr û ramanan.

Kesên .îrokên O.Sebrî .i di jawariyan li pê. xwe nabînin, ewana yekser serkewtî têne xuyakirin, bê ku cefayekî bik.înin.(Lehengên .îroka Hemû.ê Kulik û pira Genderê , û çîroka Beraz û Berazî ji bo vê boçûna me nimûneyên hêja ne). Ev yeka .îrokên O.Sebrî ji hêmanê dijayetiyê bê par dike, û riya ku xwendevan tê re derbas hundirê wan kesan bibin, derûna wan nas bikin, li pê. wan digre. Tevî vê jî girêka wan çîrokan yekeke hevbest e, bûyerên wan li gel hevudu bestandî ne, di xêzekê re bi rê ve diçin, hino-hino li hevudu têne badan, ta

139

dighênin tepela tewrî bilind, û di dû re ber bi çareserkirinê de dadigerin, wek çawa di her du çîrokên „îna jinekê, û Li goristanek Amedê“ de xuya dibe. Mebesta çîroka (.îna jinekê) tolhildan e. Seredana gorên ku.tiyan û pakrewanan jî hizra tolhildanê di dilan de zindî dihêle, û mirov ber bi pêk anîna wê mebestê de dik.îne, û berê wî dide pey pelandina çareyan. Bûyerê evê çîrokê di vê çarçewê de digere, û girêka wê jî di navbera lorîna xanima lehengê wê re ber bi çareserkirinê de dihere, û li ber dergehê xweamadekirinê û hêzê çareserdibe.“Bi gur be ko tu guraxwarî nebî“.

Girêkê di .îroka hunerî de roleke mezin û giring heye, divê ew ne numa be, nivîsevan hino-hino prdeyan ji pê. wê hiltîne, lewre jî ew hewesa xwendinê li nik xwedeveanan germ dike, wan ber bi .îrokê de dik.îne, da bi bûyeran re mijûl bibin û bipûnjin. Vê lomê gelek rexnevanên .îroka hunerî weha di.in, ku .îroka bê girêk ne .îrokeke hunerî, bi ser de jî her du rexnevan Rînê Wêllîk û Austîn Warîn pê de di.in, û dibêjin „ Girêk bi xwe ji hinek .îr.îrokan peyda dibe“(43).

Ev boçûn nirxê girêkê, wek hêmanekî avakirina çîroka hunerî,dide xuyakirin,ku ew dikare xwendevanan li

gel bûyeran bibestîne, û hewesa xwendina çîrokê li nik wan germ bike. Lê nivîsevanê me carcaran evê yekê ji bîra dike, çiku ewî girêka îrokên (.eytanqûnî) berî pê. î rave kiriye, û pêre bandûra wê jî sist bûye.

140

O.Sebrî, di dû sernavê wan îrokan re, yekser dibêje „ .eytanqûnî: Wekî her milletî li nik me kurdan jî der heqê xerafetan da baweriyek heye. Li goreyê wê baweriyê, hin mirî pi.tî mirinê radibin. Gava ew mirî navê kîjan mirovî hildin, ew jî dimire. Ji bo vê yekê kîjan miriyê ko .eytanqûnî bibe bi merê dikujin, ji ber ko dibêjin, .eytanqûnî bê merê bi tu ti.tî nayê ku.tin“. Nivîsevanê me, bi vî awayî, .i keysê ji xwendevanê xwe re nahêle, da bipûnîje, .areyan ji bo pirsgirêkan bipelîne, wek .awa di her du îrokên (Beraz û Berazî) û (.êrek bi darekî) de diyare. Zîvariya Berazî bi camêriya Usif Axa yê Bêzikî, û ya Ko.er bi perûwa mîr .areser kiriye, ew jî .areser kirineke tekane û sînorkirî ye, nikare bibe yekeke gelemper, .iku nivîsevan nikarîbû .avên xwe li nav civakê bigerandana, û zîvarî wek aloziyeke civakî wêne bikira. Germiya hesta neteweyî nivîsenê me, pirrê caran ber bi ewan .areyên lezok û tekane de dik.îne, û ewî dixê hundir .ar.eweke teng, ku hemû nîr û mercên çandeyî, civakî û aborî ji bîra dibin, û tenê can û xwîndan ji bo welêt li pê. wî wek riya rizgariyê dimîne. Ev yeka di îroka (Li goristanek Amedê) de gelekî sayî xuya ye. Pakrewanekî Kurd loman ji O.Sebrî dike û dibêje „ Mal ava qe hûn bi ser me de nayên. Divê hûn yekcaran li halê me bipirsîn û hinek jî bi mal werin“.

Bi vî awayî dawîya îrokên nivîsevan me derî girtî xuya dibe, û dîsan rê li pê. xwendevan namîne, ku ew jî .areyan bipelîne, pêre jî hukariya wan îrokan gelekî

141

sist dibe. Dawiyên derîvekirî civakê dixin pergala pûnijiyê û pelandinê, ango hundir tevgerê, ji ber ku pelandin pirseke herhe ye, civakê her tim haydar dihêle.

Heye mirov bibêje ma qey O.Sebrî li dervayî civaka kurdan dijî, ew bi xwe civakeke xulma. e, ma .i di destên nivîsevan de heye?! Lê mixabin ev renegepirs rola nivîsevan û îroka hunerî ji bîra dike, û nizane, ku

ewana asoyên dûr û fireh li pê. civakên xwe, li ser pi.tê, vedikin. Lê eger nivîsevan ne hostayê avakirina hunerî be, wê .îrok nikaribe ne deriyên wan asoyan veke, û ne jî rola xwe ji bo hi.yariyeke ciwanî bîlîze. Berî niha me gotibû, ku çîroknivîsîna O.Sebrî di destên çîrokbêjîyê (xeberdan) de ye, ew jî çîrokbêjiya yekser e, yanê ya dastanî ye, ku her tim bernavê ne diyar bikar tîne, û nivîsevan rola dîroknivîsan dilize. Lêgerinek di nav .îrokên O.Sebrî de, dide xuyakirin, ku nivîsevanê me kesên çîrokê li goreyî pêdiviyên vî cureyê çîrokbêjîyê wêne nake, rê nade wan kesan da xwe bi xwe pê.kê. bikin, bûyeran rava bikin, belê nivîsevan bi vê divîtiyê ra dibe, lê nikare bikefe hundirê wan kesan, loma jî wam ji derve de wêne dike. Hingê mirov dibêje, li gor pêdiviyên vî cureyê çîrokbêjîyê, dê nirxan û wateyan ji bo xwendevanan bihêle, da ewana bi cefayên xwe têbighînin, lê mixabin, wek me berê jî gotibû, evê keysê nade wan. Pirrê caran mirov di çîrokên wî de pêrgî van rûçikan dibe (mêrxas bû, nî.andar bû), wek çawa di çîroka (Leheng 1) de dibêje „Mêraniya Ferzende ne tenê ev bûye, di gelek .eran de mêraniyên holê kirine“(44). Bi rastî salixdaneke welê nikare me bi boçûnên xwe bide bawerkirin, çunkê em ti.tekî li pê. xwe nabînin. Xwendevanên çîrokên O.Sebrî tenê guhdar in.Evê yekê rê li pê. hevpeyvînê

142

girtiye, û çîrokên wî ji vî hêmanê giring hema-hema bê par kiriye.

Hevpeyvîn dikare gelek rûçikên (sîfet) pirsan û dozan diyar bike, û dikare pirsekê ji gelek waran de .irove bike, nerîna pirr kesan li ser aloziyekê pê.kê. bike, dikare baweriyê li nik xwendevanan peyda bike, dikare hêmanê diramayê di çîrokê de hêzdar bike, û bi ser de jî dibe neynika çanda nivîsevan, ku ta çi radeyê jar, an dewlemend e.

Nebûn, an hindikbûna hevpeyvînê rê li pê. peyvîna xweyîti (monolog) jî digre, û kesên çîrokên O.Sebrî bê deng dihêle. Ev hêmanê giring dikare hundirê wan kesan, ti.tên, ku ewana naxwazin a.kere bikin, armanc û mebestên wan, ku dixwazin ve.êrin, sayî bide xuyakirin. Lewre jî nebûna peyvîna xweyîti di çîrokekê de, kesên wê, li pê.

xwendevanan biyanî û nenas dihêle.Mixabin xuya ye haya nivîsevanê me ji rola evan her du hêmanan tune bûye.

Gava mirov li çîrokên wî vedigere, çi dengên din, an nerîn û boçûnên kesên din,di wan de nabîse. Di hindikên çîrokên wî

de, nemaze (Li goristanek Amedê) û dawiya çîroka (.îna jinekê) mirov pêrgî hevpeyvînê dibe.

Weha xuya ye, ku nivîsevanê me dixwaze xwendevanên çîrokên wî tenê deng û rayên wî bibîsin, li pê. wî guhdarên hêja bimîn in. Bi baweriya me ev yeka rûçikekî kesayetiya O.Sebrî numa dike, lewre her tim serê gotinê di destên wî de dimîne, û pê re gurda tevna çîrokê jî ji destên çîrokbêjîyê û zimanekî yek-asteyî û bê pêjn bi der nakefe.

Ziman alava derbirinê ye, bûyeran ji awayê heyînî dixe awayekî zimanewanî, lewre jî ewî roleke mezin di avakirina çîrokê û ristina tevna wê de heye, divaye her nivîsevanek wê rolê ji bîra neke.

143

Zimanê çîrokê astayên curbecur hen in, ji ber ku ew li gor zanebûn û hi.yariya kesên wê tê ristin. Her kesekî serî, mejî, çav û guhên wî hen in, ne mîna kesên din dirame, ne mîna wan dibîne an guhdar dike, ne mîna wan dipûnîje, lewre jî mîna kesên din napeyive. Divê haya zimanê çîrokê ji evan ti.tan hemiyar hebe, ango divê ev ti.tan li pê. nivîsevan sayî bin, da zimanê wî zindî be, bikaribe mofirk, kendal û cudabûnên ku di navbera astayên pûnîjî û hi.yarî û zanîna kesên çîrokê de hen in, sayî diyar bike.

Lê mixabin kesên pirrên çîrokên O.Sebrî bê deng in, ji ber vê jî tevna wan çîrokan tenê bi zimanê çîroknivîs an yê çîrokbêjî tê ristin, ew ziman jî her tim di astayekî de dimîne, û xwe bi ser lêkerên buhêrekî de pal dide. Ev yeka ji hêla ramanî ve dide xuyakirin ku bîriya O.Sebrî yekeke bîranînî ye, ne aferînî ye, û ji hêla hunerî de tevgerê di çîrokên wî de sist dike, û heyama derûnî ya kesayetiyan sergirtî dihêle, pêre jî pirrê caran çîroknivîsîna wî ji gotarnivîsînê ve nêzîktir xuya dibe. Çîroka (.îna jinekê) evê boçûna me teqez dike. Gelek caran me ev çîrok xwend, her carê jî ji me ve xuyadibû, ku ew ji gotarê ve nêzîktir e.

Gelo çima çîrokbêjiya O.Sebrî di evê pileya hunerî nizim de maye, û pêre jî pêjna zargotinê jê tê?! Her diyardeyeke wêjeyî ji xwe berê peyda nabe, û ne jî nivîsevanek wê peyda dike, belê heyama tevayî di peydakirina wê de xwedîya rola sereke ye, di siha wê heyamê de her diyardeyeke mirovane .în û ge. dibe. Lê li hêla din avakerên wê heyamê gelek in, mîna rew.ên civakî, aborî, politîkî, û çandî, divê mirov ewana ji bîra neke. Loma jî eger em heyam û nîrên destpêka nivîsîna bi zimanê kurdî li Jêrxetê ji bîra bikin, pirsra me ya

gorîn wê bê bersiv bimîne, an jî em dê gunekariyeke mezin li O.Sebrî û nif.ê wî bikin.

144

Tevî ku hîn sala 1915ê rêzdarê rehme lê Husên Hiznî Mukuryanî çapxaneyeye kurdî li bajarê Helebê peydakiribû, û hinek pirtûkên kurdî jî çap kiribûn, lê dîsan mirov dikare weha biçe, ku xebata O.Sebrî, û ya nif.ê wî jî, di warê nivîsîna kurdî de li Jêrxetê yekemîn gav bû, ku ewan rêzdarên hîmê bingehîn danîn, û zimanê kurdî bi cefayên wan derbas qunaxa nivîsînê bû.

Ji hêla din de, çîroka hunerî wek celebê toreya, ne ji demeke dûr de li ba Kurdan hatiye naskirin. Hinek rexnevanên Ba.ûrê Kurdistanê çîroka „ Erê min di xewnê de dîtîye“ ku Cemîl Sayîb sala 1925ê nivisandibû, wek destpêka vî celebê tore dibînin(45). Eger em jî xwe bidin kêlek wan, û vî celebê tore li nik jêrxetiyên bipelînin, pê.î em du çîrokan di hejmara duwem ya HAWARê de dibînin, ew jî „ Du egîd û Gundê nu ava“ yên Dr.K:Bedirxan û Qedrî Can in. Digel hindê em di hejmara çarê de jî pêrgî çîroka „ Ber tevna mehfûrê“ dibin.

Tevî ku nivîsevanê wê C.Bedirxan, wek Dr.H.Hebe., di xebata xwe ya li ser HAWARê de weha diçe, ku ev çîrok sala 1927ê li Bêrûtê nivisandiyê(46), lê her du hejmarên duwem û çarem di sala 1932ê de derçûne. Lewre mirov dikare weha biçe, ku çîroka hunerî ji wê salê de ketiye nav destên jêrxetiyên.

O.Sebrî jî yekser, di dû re, sala 1933ê çîroka „Li goritanek Amedê“ dinivîsîne, û di hejmara bîst û yekem ya HAWARê de diwe.îne, û dibe hevparê avakirina destpêkên hunerî yên vî celebê wêje li ba jêrxetiyên.

Ev çîrok sala 1933ê hatiye nivisandin, ew sal jî di dîroka Kurdan de çaxeke bi nî.an e. Birîna têkçûna .ore.a Agirî hîna xwînzê ye. Hemû çalakî û bizavên nivîsevanê me, û hevaldozên wî, ku karibûna pi.tgiriya .ore.ê bikin, kefnedabûn, û nikaribûn berê bûyeran, li gor daxwaz û erkên

145

gelê xwe, li gurdê saz bikirana, gelek karîn û mêrxwasên Kurdan bûbûne qurbana encama wê .ore.ê.

Evê yekê nivîsevanê me pirtir li gel doza welêt bestandiyê, lê xuya ye baweriya wî jî bi heval û nif.ê wî sar kiribû, lewre jî em dibînin ew berê xwe dide „goristanek Amedê“ ne ku seredanekê li pakrewanan bike, an gurzek gul deyne ser

gorên wan, belê hêviya wî ew e ku li civîna wan amade bibe,
û bikefe nav xebata wan.

Ev çîrok sê ti.tên giring, di jiyana O. Sebrî de hebûne, diyar
dike. Yek bêhtengiya wî ji ber dûriya ji welêt e, û ti.tê din
xebata ji bo welêt e, û yê sisîyê jî nîrx û rola rew.enbîriyê di
hemû warên xebata de, nemaze jî xebata ji bo welêt.

Destpêka çîrokê bêhtengiya wî sayî diyar dik „ I.ev ji
.evan pirtir biha min teng bûbû. Dîsan derdê min serî bi
derxistibû. .axên mor li kolana dev bernexûn diyar bûn.
Tajan û tivancan ji dil xwe dirêjî kilox dikir. Tezîne sar di
binê lingan heya qotê serî diçûn.Qefseng li min teg bûbû û
têra dilê min nedikir“ û her du xalên din jî di navbera
vebjartina kesayetiyên çîrokê û karê wan re diyar in. Ew
kesana, mîna .êx Seîdöê Pîran, Ezîz axa yê Silopî, Hesen
Xeyrî, Salih Begê Hînî, .êx Es-edö Efendî, Kemal Fewzî,
.ukrî yê Mirdêsî û hinên din, hemû pakrewanên doza
rizgariya welêt in, ku nikarin destan ji kar û xebata xwe
berdin, ji ber vê jî tu dibînî ewana pi.tî mirinê jî xemxwarên
gel û welatê xwe ne, xemxwarên pê.vebirina ziman û civaka
xwe ne, komcivînan ji bo vê yekê lidar dinin, û kovaran çap
dikin.

Lê li milê din, ev çîrok sarbûna hêviyên nivîsevanê me di
hevaldozên wî de numa dike. Wek diyar e, ewî hêvî û umîd
di wan hevalan de nema bû, lewre berê xwe dide goristanê, û
wan hêviyan li nik pakrewanan dipelîne.

146

Berî pê.î bangê li .êx Seîdöê Pîran dike, wî dipesine û lavan
jê dike, ku bersivên pirsên wî bide, lê .êx Seîdö bê deng
dimîne. Bêdengiya .êx Seîdöê pîran tirajîdiya nivîsevanê me
mezin dike, lew weha dide xuyakirin ku kesek nîne .ûna wî
bigre.

Her weha çalakîyên zimanewanî û rojnamegerî yên
Pakrewanên din dîsan didine xuyakirin, ku .ûnên wan
rûmetdaran vala hê.tine, hîna vala ne. Ev helwest dide
xuyakirin çima nivîsevanê me endametiya xwe di
XOYBUNê de zû sar kir, û xwe ji wê bi dûr xist.

Formê evê çîrokê jî, wek yê çîroka „îna jinekê“ ji yê
gotarnivîsînê ve gelekî nêzik e, nemaze jî destpêka wê. Gava
tu dixwînî, tu dibêjî qey tu gotareke wêjeyî dixwînî. Weha
xuya ye, tevî ku nivîsevan berxwedide da ji formê çîrokê ve
nêzik bibe, lê nikare zû zû evê gavê bavêje, ta ku ji nivê wê
bi .ûn de tu pê hay dibî ew ber bi heyama çîrokbêjîyê de

diçe, û karînen wî yê hunerî ji bo ristina tevna çîrokeke hunerî diyar dibin.

Mebesta çîrokê fedakariya ji bo welêt e, lew re jî nivîsevan kesayetiyan wê ji nav pakrewanên doza xebatê vedibjêre. Ev yeka nirxbihayê ewan rûmetdaran li nik nivîsevanê me dide xuyakirin, lê ji hêla din de hêviya wî jî ji kesên zindî dibirre, û pêre giraniya bandûra, ku têkçûna .ore.a Agirî li ser O.Sebrî hêstiyê, numa dike.

Nivîsevan kesayetiyan çîrokê bi awakî dilivîne, ku ewana, di çapxaneyê û bîroya rojnamê de, li ser karên xwe ne, her yek ji wan li pey karê xwe de ye « Bi navê HI.YARI yê rojnameke me ya siyasî heye : Ew jî bû salek bi mêraniya Fuad Begê bi hev ket . Fuad Beg gerîndeyê berpisiyar e, Kemal Fewzî gerîndeyê çapxanê ye, Hesên Xeyrî sernivîsevan e, û Hadî Extî xebereger e. ».Wênekirina karê kesayetiyan çîrokê bi vî awayê lihehatî û li dûzan,dide 147

xuyakirin, ku nivîsevan, di jiyana, rabûn û rûniştinên xwe de her tim bendewarê karên bi rêk û pêk bûye, û li hember bizavên bê dûzan rû sar û madetir. bûye.

Ti.tê balkê. di avakirina vê çîrok de, li tersî hemû çîrokên O.Sebrî, ewe, ku hevpevînê, wek hêmanekî tevna zimanewani, .ûnên pirr standiyê,lê hin caran cihê xwe durist negirtiye, tevî wê jî tê xuyakirin, ku nivîsevan bi gavên .opewer ber bi nivîsandina çîroka hunerî de diçe.

Gavên pê.în di her warekî de kulandî ne, wek çawa zarokek cara pê.î serpê dibe, nikare xwe bigre, ango mercên xweyîti ji bo nivîsîna kurdî, nemaze jî nivîsîna wêjeyî, pirr jar û zîvar bûn. Bi ser de jî civaka kurdî ji mercên ge.bûna pex.anê bê par bû, û têkiliyan civakî û aborî yê fewdal, û heyama lêvane, ku zimanê kurdî dorpêç dikirin, ji bo vî celebê wêjeyî ne xakeke amade bû, û çîrokên biyanî jî nehatibûne wergerandin ser zimanê kurdî. Eger em, bi ser van sedeman hemiyana de, bînin bîra xwe ku O.Sebrî bi xwe jî nuh qunaxa lêvane derbas kiribû, û hîni zimanê nivîsîna bûbû, hingê em dikarin bê dudilî bibêjin, ku çîroknivîsîna O.Sebrî li, kêlek bizavên hevalên destpêkê, hîmê bingehîn ji bo çîroka kurdî ya hunerî li Jêrxetê danî ye, û cihê wî ta radeyekê li dûzan xuyaye.

***** **

148

- 4 -

Gotarnivîsîn

Giringtirîn hêlîna, ku kurteçîrok û gotar, wek du celebên wêje tê de .în û ge. dibin, rojnamegerî ye; rojname û kovar in. Rew.a evê diyardeya rew.enbîrî kurdî li ber çavên me ye, di destên jêrxetiyar de tenê HAWAR, RONAHî û ROJA NU bûn, lê ew jî zû rawestiyar, û GULISTAN a Cegerxwîn û AGAHI ya Hesên Hi.yar, ku di nivê salên .êstiyên çerxa çûyî de derketibûne holê, di çarçeweye teng de belav dibûn, loma jî nikarîbûn roleke berbiçav bilîstana.

Bandûra evê rew.ê, digel sedemine din, li ser çîrokbêjiya O.Sebrî, para rûpelên çûyîne bû. Lê gelo di siya nebûn an nuhbûna evê hêlîna, ku me li jor navandibû,gotar a O.Sebrî çawa ava dibe?!

Gotar berhemeke wêjeyî navîn e; ango ewqas ne dirêj e, li ser hinek hêmanan (pê.gotin, hundir û pa.gotin) ava dibe. Nivîsevan, di gotara xwe de, û li goreyî nerîna xwe, babetekê ji babetên zanîn, wêje, civak an konevaniyê, rave dike, û zanîn û tecrûbeyên xwe ji bo xwendevanan pê.kê. dike. Lewre jî divê gotar hewesa xwendinê li nik wan peyda bike, bê ku bibe meydana civandina agahî û ragiyandinan, ango divê babeta wê numa û sînorkirî be.

Wek çawa di rûpelên çûyîne de diyarbûye, ku O.Sebrî gelek gotar nivisandine,me naverokên wan berê dane nasîn. Li vê derê jî em dê li goreyî evê nasnameya gotarê, hinek gotarên wî bixwînin, avahiya wan vekolin, da karibin nerîneke, ta radeyekê cihgirtî, berbiçav bikin.

149

a.Pê.gotin:

Hemû gotarên O.Sebrî didine yuakirin, kun nivîsevan berî pê.î bi pê.gotinekê dest pê dike. Ev pê.gotin carcaran dirêj dibe, wek çawa pê.gotina gotara „Tarîxa Kurd û Kurdistan“ xuya ye, lê çima ew dirêj bûye, û ji pêdiviyên pê.gotina gotarê, wek celebekî wêje, hinekê bi dûr de çûye?!

Ev gotar lêkolîneke dîrokî fireh û dirêj e, pê.gotinên kurt nikarin barên evan lêkolînên hanê hilgirin, loma jî lêkolîner ji neçare pê.gotina xwe dirêj dike.Lewre gava mirov pê.gotina vê lêkolînê dixwîne, hemû pêdiviyên pê.gotina evî cureyê lêkolînan tê de dibîne.

Babeta gotarê serrastkirina hinek .a.iyên dîrokî, ku di pirtûka „Xulasya Tarîxa Kurd û Kurdistan“ a M.E Zekî de hene ye. O.Sebrî sernavê pirtûkê ji bo gotara xwe jî dike sernav, û berî pê.î çavên xwe li rew.a berî pirtûkê digerîne,

lê tu ti.tê hêja nabîne, lewre jî dibêje „ Heya van demên nêzîk, tu kitêbên tarîxê di heqê gelê Kurd û welatê wan Kurdistan da nehatine nivîsîn. Ciqas ko mîr .erefê Bidlîsî bi navê „ .erefname“ tarîxek der heqê emaretên dema xwe nivisandiyê jî, ev kitêba han di warê dîrokî û zanistî da nabe tarîxa gel an welatekî“.

Ev gotin rê li pê. pesinandina pirtûka M.E.Zekî û cefayê wî û yê wergervanê wê bo zimanê erebî, M.Elî Ewnî, dûz dike, û di dû re nivîsevan tiliya xwe dide ser hebûna hinek kêmasiyên dîrokî di wê pirtûkê de.

Ev pê.gotin hewesa xwendina gotarê li nik xwendevanan germ dike, û ji pêdiviyên pê.gotina lêkolîneke zanistî bi dûr nakefe. Bi ser de jî xwendevanan bi ti.tên, ku wê di hundir 150

gotarê de bête, agahdar dike, da têkildariya navbera wê û gewdeyê gotarê (hundir) xurttir bibe.

Nivîsevan her tim pê.gotinên gotarên xwe weha dirêj nake, belê ewana li goreyê pêdiviyên vî celebê tore dinivîsîne.

Mebesta pê.gotinê ew e,ku rê li pê. xalên ku dê di hundirê wê de diyar bibin, dûz bike, û hewesa xwendina gotarê di derûnên xwendevanan de bilivîne, û wan ber bi wê de bik.îne.

Pê.gotina gotara „Gelo dem ji zêr e?“, evê karmendiyê ba. bi cih tîne. Ev sernav metelokeke gelêrî ye, bihayê demê dinirxîne. O.Sebrî ewê bi .êweyê pirsan e bikar tîne,û pêre pê.gotina gotarê kurt û di wê çarçewê de tê.“Ev meselokeke welê ye, ko ên wê nizanin gelekî hindikin. Tevî vê yekê dem di pir kesan va radibire bê ko bala xwe bidinê “. Cihgirtina evê pê.gotinê ewqas durist e,ku ew gelek hizran li pê. xwendevanan peyda dike, ka nivîsevan wê çawa hundirê gotarê bidomîne.

Her weha pê.gotina gotara „Raman di navbera aferîn û vacabûnê de“ jî riya xwe raste rast distîne, û hemû pêdiviyên vî hêmanê huneriya avakirina gotarê di xwe dicivîne.

Nivîsevan pê.î du celebên ramanê dinavîne „Raman di binyata xwe de du celeb in : Xweser û riçder“ û her du celebên dinavîne ku „ ramana xweser ew e, ku havila mêjû, zanîn û tecrîba mirov e, û ji hevîyariya wan çar dibe. Her çî riçder riça xwe ji der ve , yanê ji alî hinekên jîrtir ve tê, û di serê mirov de têtê çandin“.

Ev pê.gotin digel sernavê gotarê pirsekê li ba xweneran peyda dike, û wan ber bi xwendina gotarê de dik.îne, da

bizanibin ka çi bandûr û akama ramanê li mirov heye, û çawa ew vaca dibe.

151

Pê.gotina gotara „Cend gazind“ nikare vê rolê bilîze, û nikare hewesa xwendinê li nik xwendevana bilivîne, ji ber ku nivîsevan çalakiyên HAWARê û xwediye wê dipesine. Ev boçûn deriyê, ku xwendevan tê re derbas hundir gotarê bibe li ser pi.tê vedike, û texmîna wî ji sînoren gumanê dik.îne warê baweriyê, ku nivîsevan dê li ser nivisandin û civandina zimên bipesive, ji ber ku ev yeka xem û qisaweta HAWARê û xwediye wê bûye.

Lê gava tu derbas hundirê gotarê dibî, tu ramanine dî dibînî.Ev yeka, li goreyê pêdiviyên avakirina gotarê, .ermeke hunerî ye, divê nivîsevan xwe ji wê bi dûr bixe. Lê carcaran sernavê gotarê bandûra vê .ermê kêma dike, nemaze jî gava karibe têkildariya, ku divaye di navbera pê.gotinê û hundirê gotarê de hebe, xurt bike, ango eger karibe rola xwe û ya pê.gotinê jî bilîze.

Sernavê vê gotarê dikare wê mebestê bi cih bîne,û hewesa xwendinê li nik xwendevanan germ bike,da pirsan ji xwe bikin, gelo nivîsevan çalakiyên HAWARê dipesine, lê ka wê gazindan ji çi û ji kê bike?. Wê ji gelê xwê ye nezan bike?. Wê ji felekê bike?. Wê ji rew.a Kurdan, a tehl û tir. bike?. Wê ...Wê... Wê...Ev sernav“ Cend gazind“ gelek hizir û ramanan di he.an de dilivîne, û pêre jî têkildariya, ku di navbera wî û pê.gotinê û hundirê gotarê de heye xurt dike. Nivîsevanê me ev yeka bi zanebûn û bi awakî hi.mend kiribû, an na, ev yeka ewqas ne giring e, û ne jî cihê pirsê ye, lê ti.tê balkê. ew e, ku ew di vê xalekê de serkewtî xuya ye.

b.Hundirê gotarê(gewde):

Nivîsevan hundirê gotara xwe, nemaze ya zanistî, li gor pilaneke hi.mend ava dike. Eger em li gotara „ Tarîxa Kurd 152

û Kurdistan“ vegeirin, em dê bibînin,ku berî pê.ê ew li gel nerîna danerê pirtûkê radiweste.

Danerê pirtûkê, di pê.gotina her du çapên kurdî û erebî de, hebûna hinek kêmasiyan nî.an kiribû, nivîsevanê me jî tiliya xwe dide ser wan, û pêre du mebestên lêkolîneran teqez dike; ji hêlekê de dide xuyakirin, ku ew neheqiyên li danerê pirtûkê nake, û li milê din, serrastkirina .a.ê û kêmasiyan nixê pirtûkê ye zanistî û dîrokî birîndar, an kêma nake. Ev xalek rîya derbasbûna hundir mofirka din dîz û hêsan dike.

Nivîsevan di vê mofirkê de, berî pê.î, cihên wan .a.î û kêmasiyan diyar dike „ Warê vê kitêbê ko ez hinekî haydarê me, rew.a erdnîgariya Kurdistanê û hejmara gelê kurd e“. Di dû re sedemên hebûna wan kêmasiyan nî.an dike, û dibêje“ Di tevayîya vê kitêbê da, xwespartina Emîn Zekî begî ya kaniyan û biyanîbûna nivîsevanên wan kaniyan“, û sedemên ray û boçûnên wan biyaniyan bi mebestên konevanî û berjewendî ve girê dide.

Nivîsevan bi vî awayî berê hundirê gotara xwe sayî dide xuyakirin, û raman û mofirkên hundir bi zanebûn li dûv hevudu radixe. Lê bi gotinên têorî qayîl nabe, loma jî berî pê.î cihên, ku .a.î tê de hene, nî.an dike, wek çawa dibêje“ Di rûpelê 23 û benda „ Kurd li Tirkîyê“ de li ser gotina (Sir Mark Saykis) sînorê welatê Kurdan, hêla bakur û roavê holê nî.an dide: Alazgird, Erzincan, Zara, Egin, Meletî, Bêsanî , Bîrecik, Riha“. Di dû re dide xuyakirin, ku evê boçûna Sir Mark Saykis erdnîgariya Kurdistanê teng dike, û pareke mezin ji welatê wam bi ser Tirkan de ber dide. Loma jî nivîsevan vê boçûnê serrast dike û dibêje: „ Sir Mark bi xweyakirina vî sînorê han sê wîlayetên Kurdan bi tevayî, û sisiyan jî nîve nîv bi ser Tirkan va berdide. Bi vê yekê rojhelat û nîvrojê Erdihan û Qersê, tevayîya Mera.ê, Entab û Kilisê, bi bakurê Heleb û Skenderûnê va derî 153

sînorê Kurdistanê dimîne. Di vî erdê han da pirtirî milyonek kurd heye“.

Bi vî awayê zanistî û hi.mend, yê ku xwe bi ser mînakan de pal dide, O.Sebrî hundirê gotara xwe ava dike, bê ku ji sînorên pêdiviyên vî cur û celebê wêje bi derkefe, û pêre jî du ti.tên giring tegez dibin; ji hêlekê de dewlemendiya zanîna nivîsevan, ya dîrokê û erdnîgarî, û ji hêla din de zanîna usûl û pêdiviyên nivisandin û avakirina lêkolîna zanistî.

Hundirê gotara „Gelo dem ji zêr e?!“ jî weha hevbest e, û li gel sernsvê wê têkildariyeke xurt heye. Tevî ku me berê gotibû pê.gotina vê gotarê gelek hizran li pê. xwendevanan datîne, lê nivîsevan hevbesttirîn hizrê digre, û rave dike. Nivîsevan bi awayê jimartinê dest pêdike, û dibêje „Her kes sêyikek emrê xwe dinive, sêyikekê jî dixebite, sêyika mayî vala diçe“. Di dû re he.an ber bi sêyikê sisiyê de dik.îne, û weha diçe ku kesên, ku ewî bi awakî sudar bikar nînin, bihayê demê nizanin.

Erk û mebesta gotara zinstî ewe, ku xwendevanan bi boçûnên nivîsevan bide bawerkirin, lewre jî her tim mînakên hi.mend ji wan boçûnan re dike deyax, û xwe bi ser de pal dide. Hundirê evê gotarê, ku awayê jimartinê bikar aniye, ewê erkê bi cih tîne, û li gel sernav û pê.gotinê tê bestandin, û her sê vêkra serkewtina nivîsevan a.kere û numa dikin. Gava em zanibin, ku rexna wejeyî, ya wê demê, dema nivisandina vê gotarê (1943) bala xwe ewqas nedida evê têkildariya, ku di navbera sernavê berhemeke wêjeyî û hundirê wê berheme de heye, hîngê em dê nixê vê serkewtina nivîsevanê xwe nasbikin, û pê hay bibin, ku ewî gaveke nixbiha di pê.iya dema xwe de avetibû.

154

Gelek gotarên O.Sebrî evê serkewtinê a.kere didin xuyakirin û wê diparêzin,wek nimûne mirov dikarê li hundirê gotara „Raman di navbera aferîn û vacabûnê de“ binêre, ku bibîne ew jî digel sernav û pê.gotinê, bi zanebûn û serkewtina payebilind, hevbest e, lew nivîsevan ramanê digel demê girêdide, û rola demê û guhertinên, ku di wê û di heyînê de peyda dibib, di vacabûna ramanê de diyar dike, çiku raman ti.tekî demdar e, ne herhe ye, loma jî dibêje: Raman ji bo rew.ekê, dozekê an demekê ..... çar dibe, û ji bo wê rew.ê, dozê û demê bikar tê“.

Nivîsevan hundirê vê gotarê weha bi vî awayê hevbest didomîne, boçûnên xwe rava dike, bi hêsanî û bê qevastin derbas mofirka din dibe, û weha diçe, ku gava raman li pa. demê dimîne, û nikare bibe hevvarê pêdiviyên nîrên nuh, hîngê berê wê ber bi vacabûnê û kirêtiyê de dibe. Lewre dibêje: „Gava haletê ku raman jê re çar bûye hate guhertin, bihayê xwe wenda dike, û roj bi roj ber ve mirinê diçe û dimire“. Vê gavê divê mirov dest ji wê ramanê bik.îne, û wê bi pa. xwe de bavêje, çiku, wek çawa nivîsevan dibêje „Ramana mirî heke neyê berdan, wek cendekê mirî ku bin ax nebûye, bîn dikevê û dibe sebebê gelek nexwe.iyan“. Pêre jî hewildanên nezanan, ku dixwazin ewê ramana mirî vejînin, û ciwantir bikin, ber ba diçin, wek çawa pînekirina kumê kevin û peritî, bi pirtaline renga reng, nikare wî nuh û ciwantir bike.

Tevî ku gotara „Cend gazind“ bi .êweyê xwe hinekê ji gotara zanistî bi dûr dikefe, û ji ya wêjeyî ve nêzik dibe, dîsan hundirê wê li goreyî pilaneke rave diyar dibe. Nivîsevan berî pê.î tiliya xwe bi ber ve ewan kesên zana û

xwe gelparêz dibînin, lê ji bo zimanê xwe naxebitin, dirêj dike, ku ewana, tevî ku rola zimên di hebûna miletan de dizanin, lê bi zimanên biyanî daxifin û dinivîsîn. Bi ser de jî qîma xwe bi naverok û metiryalên kovarên kurdî nînin. Lê 155

rojekê pêûsên wan di kovaran de nehatine dîtin. Ew kesana nezanîna bi zimanê dayik di siha nebûna dibistanên kurdî de vedi.êrin, û ji bîra dikin, ku hevalên wan jî dibistanên kurdî nedîtine, lê bi cefayên zor û xwendina pirr xwe hînî zimanê bav û kalan kirine.

Pi.tî têrkirina vê mofirkê, nivîsevan derbas ya din dibe, û gazindên xwe didomîne, ku gelek zanayên Kurdan ji hinek bêjeyên kurdî kiz dibin, û dibêjin ewana bêjeyine biyanî ne. Lê mixabin ewana nizanin ku zimanê wan bi e.ôîrên Kurdan re belav bûye, û xebata zana û xemxwarên zimên di dewra civandina wan bêjeyan de ye. Ji bo teqezkirina vê yekê, xwe bi ser boçûneke rehme lê C. Bedirxan de pal dide, ku ewî digot „Zimanê kurdî wek ko çiwalek ka di nava deryayê da birijî. Cawan her hebek ji wê kayê bi ber pêlan dikeve bi hêlekê da dihere, bêjeyên zimanê me jî her hinek bi e.ôîrekê ra bi hêleke Kurdistanê da çûne. Karê me xwadevanên kurd ew e ko em wan bicivînin û bidin ber hev“.

U carcaran jî pêdiviyên bidûrxistina bêjeyên biyanî ji zimanê kurdî nivîsevanan bê gav dikin, ku hinek bêjeyan çêkin, loma jî her kesek nikare zû-zû di hemû bêjeyan bigihîne. Caraeserkirina evê aloziyê li gel civandina hemû bêjeyên kurdî Bestandî ye.

Bi vî awayî raman û mofirkên vê gotarê li dû hevudu rêz dibin, û deziyê, ku ewana li gel hevudu girêdide, pêrgî tu kendalan nayê. Tenê mirov pê hay dibe ku tîkek di navbera her du ramanên sereke de (hewesta nezanên zimên, û ya kesên, ku hinek bêjeyan biyanî dibînin) heye. Lê heyama tevayî, û helwesta nivîsevan li hember nivîsîn û civandina zimên ewê tîkê gelekî zirav dike.

c. Pa.gotin(Dawî):

156

Xuyaye pêûsa O.Sebrî di evî celebê tore de hinekî jîr e, dizane di çî prgalê de melevaniyê dike. Lê mixabin, hin caran, nikare ta dawiya cirîdê xwe bigre, belê li dawiyê .îna (hêz) wê li pê. girêdana pa.gotina gotarê li gel gewde yê wê piçekê jar dibe.

Li goreyî pîvanên vî celebê tore, nemaze jî gotara zanistî,

pa.gotina gotarê, mîna pê.gotinê, kurt e, bi ser de jî tu ti.tên nuh tê de nîn in, tenê ew hundirê gotarê, bi awakî gelekî kurt, dubare dike, û tîne bîra xwendevanan. Lê carcaran gotara O.Sebrî evê yekê ji bîra dike, û hin caran jî bê pa.gotin dimîne.

Eger em, wek mînak li gotara “Tarixa Kurd û Kurdistan” vegerin, em dê bibînin, ku pa.gotina wê berî pê.î ba. û li goreyê hundirê wê xuya dibe. Nivîsevan dibêje „Ez ko kurdekî welatî me, û welatê xwe tevî xelkên wî çêtirî biyaniyan dinasim“. Ev gotin dide xuyakirin, ku pa.gotina gotarê wê di hundir pîvanên hunerî yên vî be.ê pilana gotarê de were, lê gava mirov pê de dihere, û dixwîne, dibîne ku nivîsevan hê jî mînakan ji bo nerîn û boçûnên xwe tîne, û ramanine nuh diyar dibin. Loma jî pê hay dibe, ku ew hîn ji hundirê gotarê bi der neketî ye.Ev kêmasiya hunerî di gotara „Mezin û mezinatî, an sergevaz û sergevazî“ de berztir xuya dibe, ji ber ku ramanên nivîsevanê me ta xêza dawî berdewam in, û pêre jî gotar bi carekê bê pa.gotin dimîne. Eger rexne ya wêjeyî bikaribe çavên xwe li hember hebûna vê kêmasiya hunerî, di gotara wêjeyî de, bigre, ji ber ku ew curegotar dengvedana hestên nivîsevana ye, û hest jî her û her bê pilan in, lê ew nikare di ber hebûna wê kêmasiyê, di gotareke zanistî de, çavgiştî derbas bibe, çunkê ev gotar berhema he.an e, û hebûna pilanên sayî û numa jî berztirîn rûçikên he. e.

157

Lê pênuşa wî her tim riya xwe .a. nake, hinek gotarên wî didine xuyakirin, ku pilana avakirina wan li pê. wî di bin mij û dûmên de mexelayî namîne, belê ew sayî û a.kere ye. Pa.gotina her du gotarên „Gelo dem ji zêr e?“ û „Cend gazind“ ji bo vê boçûna me nimûneyên hêjan e. Pa.gotinên herduwan jî lezok û kurt in, hundirên wan teqez dikin, û pilana gotarê serrast diparêzin.

Pasgotina gotara „Raman di navbera aferîn û vacabûnê de“ hostevaniya O. Sebrî di warê avakirin û nivisandina gotara zanistî de, gelekî numa û a.kere dide xuyakirin, ku çawa ew dikare hundirê gotara xwe biguvê.e, û giyanê wê di pa.gotinê de dubare bike, da gotarê digel her sê hêmanên avakirinê, ji bo nerîn û boçûnên xwe, bike neynikeke sayî. „Mafir em bav û kalên xwe ên mirî binax dikin, divê em bi ramanên mirî negrin. Rahî.tina ramanên mirî bê ku me bikuje, bi kêrî me nayê“.

Nirx û bihayê vê gotarê ne tenê di hevbestiya avakirina wê ya payebilind de diyar e, belê naveroka wê, ya ku ala hemdemiyê bilind hildide, nemazê di wê dema zû; nîvê çerxa bîstem de, gelekî balkê. e.

b. Zimanê gotarê:

Pirrên gotarên O.Sebrî, ji hêla naverokê de, dîrokî û ramanî ne, .êweyê nivisandina wan jî, wek di rûpelên çûyîne de diyar bûye. .êweyê zanistî ye. Ne tenê awayê avakirina gotarê, belê zimanê wê jî karînen O.Sebrî di nivisandina vî celebê wêje de diyar dike.

Ravekirina rastiyên zanistî erk û merema gotara zanistî ye, vê lomê zimanê wê yekekî sade û hêsan e, heya jê tê ji mecazên zimanewanî bi dûr dikefe, û bêjeyên yekwate û bê 158

pêjn bi kar tîne, da karibe hizr û ramanên nivîsevan sayî û bê firk bighîne xwendevanan.

Gotara O.Sebrî dide xuyakirin, ku ewî ev rastiyên hanê ji bîra nekiribûne, lewre zimanê wî sade û rava ye, û gelek caran jimarên bikar tîne, nemaze jî gava rastiya boçûna xwe teqez dike. Wek nimûne, gotara „Tarîxa Kurd û Kurdistan“ pirîcar xwe bi ser jimarên de pal dide „Di rûpelê 23....Sê wîlayetan....Nîve nîv...“. Ev yeka bêjeyên wî, wek sînor, e.õîr, wîlayet, û navên bajar û e.õîran, li gel babetê bestandî dihêle, pêre jî ew bêjeyan yekwateyî dimînin, û dibine sedema sadebûna hevokên wî, yê her tim ji pê. û pa.ketinan, û ji wênekê.iya zimanewanî dûr in, lewre jî hizr û ramanên nivîsevan bi hêsanî dighînin xwendevanan, û mebesta gotara zaistî bi cih tînin.

Lê gava O.Sebrî gotareke wêjeyî dinivîsîne, zimanê wî têtê guhertin, bêjeyên xwedî pêjn, û wêneyên hunerî li nik wî diyar dibin.Ev rûçik û rew.ên hanê di gotara „Agirî“ de berz in. Agirî landika .êran e, Agirî dikare mirrovan fêrî gelek ti.tan bike,Agirî ba. guhdar e....

Li vê dawiyê mirov dikare weha biçe, ku li goreyî mercên dema O.Sebrî,rew. û pergala nivîsîna kurdî, nebûna mercên bûyîn û ge.bûna pex.ana kurdî, û jarbûna rojnamegeriya kurdî, gotara O.Sebrî gavine hêja ber bi pê. de avêtine, û rê li pê. pex.ana hunerî dûz û sayî kiriye.

Vekolîna gotara AGIRI:

Agirî. Ev çiya yê ku her kesê kurd rûmeta wî digre, û milên xwe li pê. wî ber jêr xar dike, li ba nivîsevanê me jî xwedî nixekî biha û payebilind e.Vê lomê, her ku çavên xwe

digerîne, Agirî xwe dide pê. wan

159

Kela bîrêkirinê di sîngê nivîsevanê me de dikele, û di çavên wî de diyar dibe. Lê çî bike, .am û Agirî ji hevudu dûr in, û bergeh dirêj e. Lê bi rastî jî bergehên dûr û dirêj li pê. xeyalên wêjevanan zû wenda dibin, weha jî nivîsevanê me li baskên xeyalê xwe siwar dibe, û berê xwe dide „Landika .êran“.

Hestên nivîsevan di navbera pê.gotineke kurt re xuya dibin“ Ci gava çavên xwe digrim û berê xwe ber ve welêt diguhêzim, bê hemd navçavên çiyayê Agirî ên bilind û pir berf tîn ber çavên min.“.

Ev pê.gotin girêdana hestewerî, ku di navbera nivîsevan û Agirî de heye numa dike, û pêre jî xwendevanan li hember çaterêkekê dihêle, û hewesa wan germ dike, ku bizanibin ka nivîsevan wê çawa gotarê didomîne.

Gelo nivîsevan wê vî çiyayî wek daristanekê, ku hemî cureyên dirindeyan tê de hen in, salix bide?. An wê xêr û bêrên wî ji warên aborî de berçav bike?. An wê dar, lat, zinar, gelî û newalên wî wêne bike?. An...An....?.

Ev pê.gotin weha gelek hizran dilivîne, lê gava mirov pê de dihere, û dixwîne, ewan texmînan hemî ne rast xuya dibin, çîku nivîsevan, di hundirê gotarê de, evî çiyayî dipêsin, lê ne mîna cîgehekî erdnîgarî, ne jî ji bo xêr û bêrên wî, belê ji ber ku ev çiya ji demên dûr û dirêj de „ wek pandîgehekê hatiye daçikandin“ û ji berê û pa.ê de ji bo gelên doraliyên xwe her carê bi awakî bûye qilbegah.“ Hinan ji bo parastina canê xwe berê xwe dane wî, û hinan jî ji bo serbestî û rizgariya gel û welatê xwe pi.ta xwe dane wî“. Lewre li nik her kesekî xwedî rûmet bûye.

Nivîsevan çavnêr û hêvîdarê hevdîtin û hevgotinekê ye, da li gel Agirî baxife, ji ber ku ewî serpêhatiyên pîrr kesan di bêdengiya xwe de ve.artine û parastine, û wê „teqez dilê bazgûrbûyan ji ronahiya rastiye bê par“nehêle.Bi rastî jî ew

160

sala 1941ê, ku sala nivisandina vê gotarê ye, yekemîn car bû, Pi.tî tîkçûna .ore.a Agirî, derbas bakurê Kurdistanê bû Nivîseva, bi vê hêviyê, pîrsa „hevalên canecan û mêrxas“ ji Agirî dike; ew hevalên ku xwîna xwe ji bo rûmeta millet û welatê xwe rijandine, û hinekan ji wan dinavîne, û lehengî û serpêhatiyên wan ji Agirî re salix dide.Di dû re jî digel hêviya domkirina xebat û têko.înê, ta roja rizgariyê, gotara

xwe didomîne.

Tevî ku ev gotar li goreyî pilana gotarê, wek celebekî wêje, hatiye nivîsîn, lê xêza ku di navbera hêmanên wê de (Pê.gotin, hundir, û pa.gotin) heye, gelekî zirav e, ta ku li pê. xwendevanan wenda dibe, nemaze jî di nabera gewde û pa.gotina wê de.

Ev xalek nirxê vê gotarê gelekî bilind dike, çiku mebesta gotara wêjeyî xweyîtî ew e ku hukariyê li xwendevanan bike, ne ku wan bi hinek rastiyan bide bawerkirin. Ango ev curegotar hestên nivîsevan diyar dike, û pêre jî cavên wê li hest û dilê xwedevean e, ne li he.ê wî ye.

He. pilanker e, sînoran dinase û rûmeta wan digre, mebesta wî jî ew e, ku kesên din, çî xwendevan, û çî guhdar be, bi nerîn û boçûnên xwe bide bawerkirin, lewre ramanên xwe sayî û li dûv hevudu rêz dike, û wan bi mînakana teqez û dewlemend dike.

Hest ewan sînoran nas nake, bi carekê nabe dilê pilanan, vê lomê ramanên gotara wêjeyî xweyîtî pirêcaran serûbinî hevudu dibin, û pêre jî gotar bê pilan dimîne, û dighîne bilindtirîn tepela huneriya vî celebê wêje.

Ravabûn û numabûna ramanan, ku di gotara zanistî de rûçikekî biha ye, nirxê xwe li ber deriyê gotara wêjeyî xweyîtî wenda dike, ta ku mirov dikare bibêje, ravabûna ramanan ne xem û qisaweta vê curegotarê ye. Ji ber vê yekê

161
ev curegotar xwe bi ser mecaza zimanewanî de pal dide, û bêjeyên xwedî pêjn û wêneyên hunerî dixebitîne.

Agirî, li ba nivîsevanê me, ne ti.tekî hi.k û bê jîyan e, belê ew giyanekî bi hinavên Agirî de ber dide, ta ku ev çiya zindî dibe, û dikare guftugoyan bike, kesan fêr bike, da daxwazên xwe jê fêr bibin..

Nivîsevanê me di vî warî de jêhatî xuya ye, diyardeyên sirû.tê mirovane dike, ew dikarin baxifin, lewre jî nivîsevan pirsra „hevalên canecan“ ji Agirî dike, û bi ser de jî ew diyardeyan dikarin bibin guhdarên hêja.“Wî (Agirî) zeman zeman lavlavên pir mirovên wekî min ên derdimend bihîstine“.

Bi vî awayî derbirina zimanewanî ji .êweyê yekser bi dûr dikefe, û wêneyên hunerî ciwanî dibine alavên wê. Agirî ne mîna çiyayên mayîn kevir, lat , zinar, dar, gelî û newal e, belê ew „Landika .êrên welêt“e, ango cihê vehes û rihetiyê ye, cihê parastin û emanê ye. Ji vê pê ve ew guhdarekî ba. û

hêja ye, gotinên kesên din nabirre, guhên wî li hember wan gotinan her vekirîn e.

Ev gotar, li goreyê mercên pex.an û nivîsîna kurdî wê demê, yekeke serkewtî ye. Tenê mirov dikare têbîniyekê bibêje, ew jî li gel huneriya wê ewqas ne têkildar e, belê ew bêtir li gel cureyê pûnijiya nivîsevan û kesayetiyê wî girêdayî ye.

Bi baweriya me O.Sebrî axiftin berevajî kiriye, ji dêvla ku ew bi xwe guhdar be, ewî Agirî xistiye wê .ûnê. Nî.anên evê baweriya me di gotarê de gelek in. Carekê dibêje“ da ko daxwaza xwe jê fêr bibim“ û carekê jî pirsê ji Agirî dike „Ma gelo haya te ji wan heye?“. Kesê ku fêrbûn hêviya wî ye, û yê pirsan davêje, li benda bersivan dimînin, lê nivîsevanê me li tersî vê yekê diçe, û bersivên pirsên xwe bi xwe dide.

162

***** **

Not û ravakirinên birrê sêyem:

1. Deham Evdilfetah: Nerînek rexneyî li helbesta kurdî.

Capa yekem, çapxana Dar Elkatêb Eleröebî..am 1992.

Rû 7.

2. Jêdera berê.Rû 61.

3.Biner: Kovara Pirs, hej 1. Rû 44.

4. Biner: Kovara Pirs, hej 1, 2, 3, 4.

5. Pirraniya van navan yên ve.artî ne.

6. Biner: Kovara Pirs, hej 12, 14, 15, 16. Ev lêkolîn sala 2003 li çapxana Havîbûn, li Berlînê, wek pirtûkeke biçûk, sernavê wê « Cegerxwîn ê çîroknivîs, nimûne : Re.owê Darî »ye, hate çapkirin.

7. Ev lêkolîn sala 2003ê li Elmanya, ji hêla we.nên Bakur de, di bin sernavê « Kovara Cîya, awêna çanda kurdî li Ewropa 1965-1970» de hate çapkirin. Ev Jêder ji vir û pê de wê bi navê « Dr.E. Mecîd .êxo : Kovara Cîya awêna çanda kurdî » bê.

8. Ev pirtûk sala 1999ê li Sûriyê careke din hate çapkirin.

163

9. Wek nimûne. Biner : Gotarên Dilawer Zengî, Rûxwa.ê Zîvar, Dr. Dil.ad Sindî di hejmarên kovara Pirs de 3, 6, 13.

10. H.Re.o: Apo.Rû.V.

11. Dîwana O.Sebrî. Rû 89.

12. Jêdera berê. Rû 14.

13. Prof. Dr. Qenatê Kurdo. Tarîxa edebiyata kurdî. Rû 169.
14. Wek nimûne. Biner: Mamed Cimo: Hevpeyvînek li gel O 17.11.2000.
15. Dîwana O.Sebrî. Rû 14.
16. Dîwana O.Sebrî. Rû 19.
17. Jêdera berê. Rû 25. Biner: H.Re.o: Apo. Rû 60 jî.
18. Her du jêderên berê :Dîwan.Rû 128. Apo.Rû 124.
19. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 183. Apo.Rû 31.
20. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 188. Apo.Rû 36.
21. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 189. Apo.Rû 38.
22. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 190. Apo.Rû 39.
23. Dîwana O.Sebrî. Rû 19.
24. Dîwana O.Sebrî. Rû 36.
25. Dîwana O.Sebrî. Rû 145.
26. Dîwana O.Sebrî. Rû 36.
- 27.Dîwana O.Sebrî. Rû 46.
28. Dîwana O.Sebrî. Rû 27.
164
29. Dîwana O.Sebrî. Rû 43.
30. Dîwana O.Sebrî. Rû 74.
- 31.Dîwana O.Sebrî. Rû 46.
32. Dîwana O.Sebrî. Rû 51.
33. Dîwana O.Sebrî. Rû 52.
34. Dîwana O.Sebrî. Rû 55.
- 35.Biner: Cegerxwîn. Hespên xwe.xwanên kurdî. Hawar, hej 22. Cegerxwîn di vê gotarê de tenê çar hespan .irove dike, dawiya gotarê dide xuyakirin ku dûmahiya wê he ye, lê ew di hejmarên HAWARê ên mayîn de nîne, xuyaye hîna çap nebûye.
36. Dîwana O.Sebrî.Rû 64.
- 37.Rêzbend dengê kîta dawî ya her malikekê ye. Biner: Deham Evdilfetah. Jêdera berê.Rû 85.
38. Dîwana O.Sebrî.Rû 46.
39. Dîwana O.Sebrî. Rû 169,170. Li gor boçûna D.Evdilfetah, rêzbenda malika 2 ji saz ketiye, ji ber ku kîta (an), ku bûye rêzbend, ne ji bingeha peyva (ling)e, belê ew pa.pirtika alîkar a rew.a pirjimar e.
40. Dîwana O.Sebrî. Rû 113.
- 41.Evlîn Ferîd Corc:Necîb Mehfûz we Elqisse Elqesîre. Bi zimanê erebî.We.anxana Dar El.uroq, Emman, Urdun, çapa yekem, 1988, rû 18.

ÇÍÝáíä ÝÑíí ÌæÑì: àìíÉ áíÝæÙ æÇáŞÖÉ ÇáŞÖíÑÉ . İÇÑ ÇáÖÑæŞ ááäÖÑ
æÇáÉæÒíÚíÇáØÈÚÉ ÇáÆæáí Ö 18 ÚãÇä. ÇáÑÑíä 1988
42. Jêdera berê. Rû 105.

165

43. Rîné wêlik û Austîn Warîn: Têora wêje. Wergerandina
Mihî Eddîn Subhî. Lêveger: Dr. Husam El-xetîb, çapxana
Xalid Etterabî.î, çapa yekem, 1972, rû 283.

ÑíäÉ æíáíß æ ÆæÓÉíä æÇÑä: äÙÑíÉ ÇáÄíÈ. ÊÑìäÉ áí Çáííä ÖÈíí äÑÇÌÚÉ
ÇáíßÉæÑ ÍÓÇä ÇáíØíÈ. äØÈÚÉ ÎÇáí ÇáØÑÇÈíÓí ÇáØÈÚÉ ÇáÆæáí 1972 Ö
283.

44. O.Sebrî: Car leheng. Capa yekem, navê çapxanê nediyar
e, .am 1984, rû 5.

45. Dr. Ebdilmecîd .êxo: Kovara Ciya, awêna çanda kurdî,
rû 46.

46. Dr. H Hebe. : Raperîna çanda kurdî di kovara HAWARÊ
de. Capa 1, sal 1996 Bonn, belavgeha Hogir, rû: 134.

Pa.gotin û encam

Vaye lêkolîna me gihaye dawiyê, lê wek çawan tê gotin
„Go.t bê hestî nabe“ weha jî teqez kêmasiyên vê xebata me
wê hebin. Lewre em dê çavdêrê nerîn û boçûnên xwendevan
û hevalkaran bin. Tevî wê jî em bextewar in, ji ber ku me
karîbû hinek warên xebata O.Sebrî ya pirrcure, ku
bêdengiyêke sar ew dorpeçkiribûn, diyar bikirana.

Piraniya civaka me, wek me berê gotiye, O.Sebrî wek
partîzan û helbestvan dinasin. Lê bi rastî, eger mirov wî tenê
di wan her du çarçewan de bihêle, wê gelek neheqî li wî

166

bike, çiku xebata wî ya ramanî têorî û wêjeyî ji ewan her
duwan ne kêmtir e.

Gava mirov ji bîra neke, ku O.Sebrî di quaxeke taybet de,
ku zimanê kurdî li Jêrxetê hîna nuh derbaz dibû qunaxa
nivîsînê, bêrê xwe daye warê wêjeya nivîskî, hîngê wê
nirxbihayê xebata wî û ya nif.ê wî jî nas bike.

Berhemên O.Sebrî didine xuyakirin, ku ewî dem û cefayê
xwe li nava gelek cureyên nivîsînê û celebên wêje
parvekiribû, û di gelek waran de jî serkeftî bû.

Wek çawa me berê dîtibû, ku nivîsîna wî di her du warên
dîrokî û erdnîgarî de gelek karînen wî yê zanîna dîrok û
erdnîgariya Kurdistanê numa kirine, û gotarên wî yê
ramanî, nemaze jî gotara „Raman di navbera aferîn û
vacabûnê de“ weha diyar kiribû, ku ew kurrê demê bûye,
gav bi gav pêre bûye, bi he.ekî a.kere û numa li sergêrên

zanîne dimeyzîne, û ala hemdemiyê bilind hildide, her gav jî di navenda ê., xem û qisawetên gel û welatê xwe de bûye, û tevî wê jî nebûye dîlê ramanê netewperest e teng.

O.Sebrî di warê helbestvanî û nivîsevanî de hine gavên berbiçav û xwedî bandûreke mezin avêtine. Di warê helbestvanî de bê tebat bûye. Carcaran kilasîka kurdî li ser wî destlat xuya ye, nemaze jî di mijara evîne de, bandûra .êwe û derbirina Melayê Cizîrî li ser .êwe yê wênekê.iya helbestî ya wî gelekî destlat bûye, lewre jî nikariye ji çarçewa wêneyên Mele û hemdemên wî rizgar bibe, wek çawa ev mînakê jêrîn diyar dike:

Lêv yaqût, û didan mirarî.

Mestkirim pelka giharî.(1)

Bi ser de jî hinek carên din wêneyên wî nikarin yên pê.iyan derbas kin, û carcaran ciwaniya wan ji ya ên pê.iyan nizimtir dibe :

167

Ebrû te xençer mîsal in.

Wek tîran bijang heval in. (2)

Helbestvanê me dixwaze bibêje, ku ebrîwên dilberê zirav û xwar in, lê ji peyva „xençer“ pê ve ti.tek li pê. xwe nedîtiye, da wan pê wêne bike, bêyî ku zanibe çiqas ev peyv dikare nazikiya wî wêneyê hunerî birîn bike, û xweristiya wê xençera hesinî çiqas dikare sitemeke dijwar li ewî rûwê nazik û ciwan bibarîne. Cegerxwîn jî ketibû ber dava vê yekê, û ebrîwên evîndara ciwan bi „das“ê wênkiribû.(3)

Hemdemiyê ku O.Sebrî ala wê bilind hildide, pêwîst dibîne, ku divê mirov ne tenê hemdem birame, belê divaye derbirin û .êweyê nivîsîna wî jî hemdem bin, ji ber ku divîtiya derbaskirina ramanên kevin derbirin û .êweyekî nuh jî pêwîst dibîne.(4)

Em bawer in, ku O.Sebrî bi evê yekê haydar bûye, çiku ji hêlekê de ewî xwe daye kêlek hemdemên xwe, û kilasîka kurdî, digel wan, ji çarçewa uorûda erebî bi derxistiye, û helbesta xwe li gor awaz û kê.ên folkilora kurdî ristine, ji wan kê.an kê.a 7 berge (kît) ya dîlana Kurdan, kê.a 8 berge, ya 10 berge û hwd. Wek nimûne:

Bi xêr hatî, tu Newroz.

Sersala me Kurdanî.

Dilê min her digel te.

Hêja û sergiranî.(5)

Eger em vî mînakê jorîn ji hevucu veri.ênin, wê bi vî awayî

be:

1 2 3 4 / 1 2 3

1. 4+3=7. Bi . xêr . ha . tî / tu . new . roz

2. 4+3= 7. Ser . sa . la . me / kur . da . nî

168

3. 4+3= 7. Di . lê . min . her / di . gel . te

4. 4+3= 7. Hê . ja . û . ser / gi . ra . nî

Lê hin carên dîtir, nemaze gava çîrokekê bi awayê helbestî dinivîsîne, xwe bi ser kê.ên, ku awaza wan hêdî û nerm diherike, de pal dide, û yên 10 berge, an 15 berge bikar tîne:

Dema biçûkbûn, diket guhên min, ji devê kalan.

Cêl û pesna .êr, .ahê dirrendan, bi dem salan.

Saw û suhna wî, rew. û hêlên wî, nav û dengê wî.

Dilê min dagirtî, hezkirinek xurt, kesm û rengê wî. (6)

Diyar e ku her xêzek ji evî mînakê jorîn 3 birrên wê hene, û her birrekî jî 5 berge hene. Lê xuyayê O.Sebrî hin caran qeyd û bendên evan kê.ên folkilorî di.kîne, û hewildide helbesta xwe li gor hulma hestewerî birêse:

Ci roja (3 berge)

Ku bûye .er, (4 berge)

Ku bûye ceng, (4 berge)

Tu bû serdar, (4 berge)

Tu bû nijdevan. (5 berge)

Her tu bû pi.tmêr. (5 berge) (7)

Gava tu evan xêzên jorîn dixwîne, tu pê hay dibe ku her pêncên pê.î vêkra hulmeke helbestî hestewerî ye, lê xêza dawî bi tenha hulmek helbestî hestewerî werdigerîne, evê alava (ku) ku girêdanê di navbera pevekan de çar dike, roleke giring di vir de heye, û peveka kê.esazî ji ya pex.ane û bê kê. ve nêzîk kiriye, pêre jî diyar dibe ku helbestvanê me gavekê ber bi helbesta pex.ane de davêje. Helbesta « Bahoz » ev hewildan ba. numa kirî ye, û helbestvanê me serkeftî xuya ye, û bûye hevalê boçûna, ku hevriya raman û

169

derbirinê pêwîst dibîne, û mercên hemdemiyê pêk-anîne. Lê çima ewî dest ji vê yekê berada ?. Hêjaye hûn vegerin be.ê (Helbestvaniya O.Sebrî) da em boçûnên xwe dubare nekin. Raste O.Sebrî, mîna pirrên wêjevanên Kurd, di deriyê helbestê re derbas bûye qada wêje, lew yekemîn berhema wî helbesta (Berdêlk)e, ku di riya HAWARê, hejmar 2 re ketiye destên me.(8)

Lê xuyaye helbestvanê me ji pex.anê ve dûr nebûye. Dibêje

« Di biçûkaniya xwe de min ji çîrokan hez dikir. Cîrokbêjek li kû bûya min di.and pê, tanîn, an diçûm nik wî ji bo guhdariya çîrokên wî bikim, nemaze çîrokên lehengan ên efsanewî »(9).

Her weha wêjeya wî teqez dike, ku .opa ewan çîrokan li ser wî gelekî bi hêz bûye, ji ber ku pirrên çîrokên, ku wî bi .ûn xwe de hê.tine, an folklorîn e, an jî serpêhatiyên, ku ji dev kesên din guhdarkirine ne, wek çawa me berê diyarkiribû. Ev diyarde di hemî helbestên wî ên çîrokî de numa ye(10). Pêre jî mirov weha bawer e, ku evê yekê sermiyanekî çîrokbêjîyê li nik wî peyda kiriye, û berê wî daye çîroknivîsînê, lê her tim di çarçewa civandin an xeberdana çîrokên gelêrî de dimîne, lewre jî wek me berê dîtibû her tim çîrokbêjî (xeberdan), wek hêmanekî huneriya çîroknivîsînê, li ser awayê çîroknivîsîna wî destlat bûye, û gelek hêmanên din di siha xwe de wenda kirine an jî jar hê.tine, û bandûra xwe ki.andiye ser her çar çîrokên « Car leheng » jî.

Tevî vê yekê çîroka « Li goristanek Amedê » dide xuyakirin, ku eger O.Sebrî di warê çîroknivîsînê de li berxwe daba, wê çîrokên serkeftî bi .ûn xwe de bihê.tana.

Ti.tê gelekî balkê. di warê nivîsevaniya O.Sebrî de, bi baweriya me, pex.aney a wî ye. Hemî berhemên wî, çi çîrok û çi gotar, didine xuyakiruin, ku pex.ana wî, tevî nebûna 170

mercên ge.bûna pex.anê di dema wî de, û ta radeyekê, îro jî, gelekî ciwan û pê.ketî ye. Digel hindê jî awayê nivisandîna gotarê, û huneriya gotarên wî dibine nî.anên gelek karînen hunerî, ku li nik wî hebûne. Lê mixabin, ji ber çapnebûna wan berheman di durvên pitûkan de, û mayîna wan di hundirê kovar û rojnameyan de, û navdengiya wî wek partîzan, siyasetmedar, û helbestvan, ev û.tan hemû li hev civiyan, û bandûra pex.an û awayê gotarnivîsîna wî gemkirin, û nehê.tin rola xwe di pê.vebirina pex.ana kurdî de bileyze. Pêre jî diyar dibe ku eger kurd li hevudu nepirsin, gelek karînen wan wê sergirtî û xulma. bimînin, û gelek neheqî wê li pir kesan bibare.

***** **

*****

Not û ravakirinên pa.gotin û encam :

1. Dîwana O.Sebrî. Rû 74, 75.
2. Jêdera berê. Rû 74.
3. Biner : Cegerxwîn :Kîme ez, çapa yekem. Lubnan 1973.

Helbesta « Dil ji min bir ». Rû 229 – 234.

4. Ev xalek di gotara me de „Helbest û civak“ bi firehî diyar e. Hûn dikarin wê di rojnama Armanc, hejmar 151, sal 1994, û di kovara Pirs, hejmar 6, payîz 1995 de bibînin.

5. Dîwana O.Sebrî. Rû 59.

6. Jêdera berê. Rû 80.

7. Jêdera berê. Rû 111.

171

8. Ev hejmar di 15 Pû.perê (Hizêran), sala 1932yê de derçûye.

9. Dîwana O.Sebrî. Rû 16.

10. Wek nimûne, biner: Jêdera berê. Rû 161 – 172.

Helbestên „ Dîk û rovî. Welatê tiriviriyên. Dongiya çeçel.

Gurê pîr. Roviye jîr, û hwd.

Sê nivîsarên O.Sebrî

- 1 -

Ho xort

Ji dîwana (Bahoz). .am 1956.

Ho xort!

Xortê kurd.

172

Pê.engê xebat.

Hêviya welat.

Kurê bav û dê.

Ji bo azadî.

Ji bo serbestî.

Bi .ev û bi roj,

me divê xebat.

Heval û hevrê !

Azadî bi dûketin e.

Berî her ti.tî.

Ji her ramanek,

ku me bi dûr xe,

ji armanca me.

Heya em navên,

ramanên cankuj,

di nav serên xwe.

Cawan sar dibe,

ev tivanca me?!

Hin ji me

bawer in ku,

azadiya welêt

173

ji neyaran,
ji zorkeran.
Ew e serxwebûn..
A rast.
Ci ramanek kevn.
Ci ramanek nû,
ku me girêde.
Me dike kolî.
Ew e wendabûn..
Divê em,
berî her ti.tî,
bi nêhrîna xwe,
bi ramana xwe,
aza bin serbest..
Ciqas em
Bêne girêdan,
bi ramanên xelkê,
li ser rêya wan,
dê bibin bindest..
Bo çi tu

174

xwe qels dibînî,
kêmtirî xelkê ?!.
Dûvik û terî,
.ermende,
reben û bêkêr?!:
Ci roja,
ku bûye .er,
ku bûye ceng,
tu bû serdar.
Tu bû nijdevan.
Her tu bû pi.tmêr..
Ji bo çi
tu bikî,
xelk bixwe ?!.
Her ji keda xwe
Bimînî bêpar?!.
Ji dilpakî.
Bi dilqencî,
beyî xapandin?!:
Bimînî li pa?!.

Xulamê neyar?!

175

Bese ho!.

Cavê xwe veke!

Da ku carek din,

wekî her car,

neyî xapandin..

Ba. binase

rêya xwe,

armanca milet.

Da giyanê kurd bête vejandin..

Azadî,

Ji bo te,

ku bi tu kesî,

bi tu armancan,

neyê girêdan.

Yek armanc.

Yek rêzan.

Xebatê bikî

Ji bo Kurdistan..

Ji bo îro,

Ev gotin bes in.

176

Heke zanibî,

Ji min bibhîze .îreta biran.

An na.

Dê bê xapandin.

Ji dilpaqijî,

bibî part ji bo rovî û guran..

***** ** *****

2

Agirî

(Hawar, sal 9, hejmar 36. Du.emb 1ê kanûna

pê.în (Berçile) 1941)

Ci gava çavên xwe digirim û berê ramanên xwe ber ve welêt

diguhêzim, bê hemd navçavên çiyayê Agirî ên bilind û

pirberf tên ber çavên min.

Ew çiyayê ko bi destê .îna Xwedê di bakurê welatê min da

wek Pandîgehekê hatiye daçikandin û ji ba û bager, berf û

bilêk û mij û dûmanê vala namîne.

Ew çiyayê ko dem bi dem ji gelên doraliyên xwe ra, her carê

bi awakî bûye qilbegah, îro jî di dilê welatparêzên Kurd da

cihekî bilind û zirav ji xwe ra girtiye. Eger di babilîskên
kevin da bûbû argûna agirê zerede.tiyan û qada dêlindêzên
177

wan, îro jî dîdegeha gelê kurd e. Ji ber ko di nav kuç û zinar,
best û .ikêr, pal û kûntarên xwe da, bi hezaran hestiyên
.erkerên kurd vedi.êre, Ji lewra rûmeta wî ya îro ji ya duh ne
kêmtir e.

Eger zerde.tî ji bo parastina canê xwe bazgûrî bilindî û
guraniya agirê navçavên wî dibûn, .erkerên kurd ji bo
serbestî û azahiya welatekî bînpê û miletekî bindest xwîna
xwe di bilindcihên wî da rijandin, û bi vê yeka han, rûmeta
wî mezin û navê wî bilind kirin.

Car caran tê bîra min ko bi zaravayekî lavekar bi landika
.êrên welêt; çiyayê Agirî ra bipeyivim. Bipeyivim da ko
daxwaza xwe jê fêr bibim.

Ev çiya ne wek çiyayên mayî ji kevirên pir bihevketî. Wî
zeman zeman lavelavên pir mirovên wekî min ên derdimend
bihîstine. Ciqas ko cihaba wî ne bi dev û ziman e jî, teqez
dilê bazgûrbûyan ji ronahiya rastiyê bê par nahêle.

Çiyayê bilind !. Ji çend salan, te birek hevalên canecan û
mêrxas hebûn. Ma gelo haya te ji wan heye?.

Ew hevalên ko, li nik wan, parastina te serbestî û azahiya
welêt bû. Heyî û rûmeta xwe û welatê xwe di navçavên te
ên bi berf da didîtin. Ji bo parastina axa te, bi comerdî xwîna
xwe dirijandin... bê .ik pirê wan ji te veneqetîn; axa te a çak
bi xwîna xwe a paqij avdan. Iro jî hestiyên wan mêrxasan di
best û .ikêrên te da bayên hênik li xwe dixin.

Yek jê Birho, tevî xurtî û piraniya neyar û rûbadana bext,
nikaribû dev ji te berde. Her wekî ji te ra sond xwaribû,
diviya bû gotina xwe bîne cih û dest ji te neke. Te jî bi
comerdî di navderza pi.ta xwe da gorek dayê. Ciqas ji Birho
ra ew ax bi qasî bihu.tekê hêja ye, ji te ra jî, di pi.ta te da
razana .êrekî weke Birho hêja ye, Ci cihekî ba. û pandiyekî
mêrxas...

178

Ma gelo tu dizanî çi li Ferzende qewimî?. Na, belkî jî tu
nizanî. Cima ko qederê ew .êr bê daxwaza wî ji best û
.ikêrên te bi dûr xist. Ew mêrxasê ko herdem para neyaran di
dest wî da mirin bû, bi bêbextiya hin destên gunehkar, bê teq
û req, .în û .îwan çû. Cûyîneke welê ecöëb ko, di dema
mirina xwe da ne li pi.t xwe yar û ne jî li xwe neyar ne dîtin.
Roja ko .er giha kûntarên te û neyar qelaçeya wî bi cih kir,

hîngê tu bi xwe hêrekerê mêraniya Ferzende bûyî. Wê rojê neyar sed û sî guleyên topan li kozîka torinê Hesenan da bûn û .e. birînên xedar di ran û parsûyên wî da vekiri bûn. Roj nîzîkî êvarê bû ko bi hikmê topan qûça, ko qelaçe li ser, bi carekê ser û bin bû. Toz û dûman di qelaçeya Ferzende da wek ewõrekî gewr radibûn û li kûntarên te belav bibûn. Mirov bawer ne dibûn ko di nav wê birkana êgir û dûmên da tinawir bimîne. Lê Ferzende, wekî .êrê ko di hewingê da bi birîn dibe, hîn nuh dest bi halan û zirta dikir.

Wê gavê hevalan digotê « Ferzende ! neyar cihê te nasiye, û birînên te xedar in, rabe em hinekî te bi .ûn da bibin ». Ewî bi dengê xwe ê box li wan vedigerand « Mala we ne ava, ma hon çawan qaîl dibin ko neyar bêje : Ferzende rû bada ... Ma hon nizanin ko mêrxasên mala Emer ji me torinên malbatê ra riya revê venekirine. .erên Ava-heftreng û Mêrgekulavê hîn di bîra min da ne. Lêdin û neyar serxwetî halê xwe nekin. Mirin jî bi camêrî xwe. e”.

Ev pandiyê te ê mêrxas, di keleha Xoyê da berî du salan hate jehirkirin.

Di hevalên te ên xweya da bi tenê serdarê .erkerên kurd, sergevazê bilindcihên te, fermanzarê me ê bi ronî maye. Ew jî ji yanzde salan û vir da di nav lepên ecõeman da nikaribû tev bigere. Lê bêhneke bi tenê wî tu ji bîr ne kirî û nake. Wî hergav, çav li kêseke bi havil e, da ko weke berê mêrxasên

179
kurd li serê xwe bicivîne û di navçavên te ê bilind da ala kurdî a rengîn daçikîne...

Teqez vê carê bi tenê bi wê jî nasekine, û wê pi.ta xwe bide te û dirêjî neyarên welêt bike.

Ciyao!. Bizan, .erê xelasa miletekî heye ko bisekine, lê ew beriya xelasiya wî miletî naqede, dom dike....Pê. de diçe...

***** ** *****

3

Li goristanek Amedê

(Hawar, sal 2, hejmar 21, Du.emb 5ê

Hizêran (Pû.per) 1933)

I.ev ji .evan pirtir bihna min teng bûbû. Dîsan derdê min serî bi derxistbû. .axên mor li kolana dev bernexûn diyar bûn. Tajan û tivancan ji dil xwe dirêjî kilox dikir. Tezînê sar di binê lingan heya qotê serî diçûn . Qefseng li min teng bûbû û têra dilê min nedikir. Wekî nexwe.ê ko ta li serî dide, min dixwest cilên xwe biçirînim. Xwêdaneke sar û zelqok bi

eniya min ketibû. Min li derdê xwe kiribû der, lê mikuna wê tinebû. Kela gîhana welêt...Kela gîhana welêt...

Min da xwe û rabûm, navbera mala me û behrê dused gav hebûn, ber ve behrê çûm, hercar ko ev kela li min radibûn ez diçûm ber behrê, ji ber ko derdê min û wê bi hev diman ko
180

timî bi pêl e, hewîniya min pê dihat, hêdî hêdî diçûm ko mîna pêlên behrê dengên wîrewîr û kan û zarîna teyrekê .evê di zik hev de wek lorika diyan li ber dergû.ê bi canê min .adibûn. Dilê min fire û xwe. bû, lê kela min pirtir radibûn, li min wilo qewimî ko piyên min pirê car nedigîhan erdê. Cengên min radibûn. Wê gavê min fira teyran dixwzandin. Bi .êna Yezdanê gewre ba ket bin çengên min û firiyam. Difiriyam, lê zûka ji teyran û balefiran û kamilkan difirîm. Bi wê çûyînê di saetekê de min dikaribû di ser hemû dinê re derbas bibim. Ciyê ez biçûmayê nêzîng bû, di bihnekê de Filistîn, .erq el- Urdun, Sûriye derbas kir û li tala Serê kaniyê li sînore welêt raperîm. Di navbera Mêrdînê û Wêran.eherê re min xwe gihande ser Diyarbekirê. Lê gava gihî.time Diyarbekirê li hêla derê çiyar tîrêjek nûrê weka keskesorê, lê sitûr, bi ser çavên min ket.Cavên min deliyan, hinekî ez wer mat mam, pa.ê min xwe lê girt û çûm. Gava gihî.time tîrjêa nûrê, weka perperokê ko per di.ewitin, ez di jor da hatime xwar û ketim. Hîn êvar û zû bû. Cihê ez ketî li pê.berî rawesteka balafira Roman bû. Kilos (esökerê tirko) di ser hêl û bin hêla min re derbas dibûn. Ez di cihê xwe de mam, pi.tî demekê dinê qeriya (re.) û ker bû, her kes nivist. Tenê degekî bi .ên ji Dîcle dihat. Serekî min doralên xwe çav kir, li neyaran nî.an nemabû. Hîna tîrêja nûrê bi hemdê xwe .ewl didan. Ji ber ko du mamên min jî di wê erödê de ve.artîn e, min zanibû ko kî .êr li wir radizê... .êx Seîdöê kal. Min hêdî hêdî xwe gihande tîrêjê. Vêca zimanê min hatibû gitin, nizanîbûm çi bêjim. Serekî min û dil li ber hev da, kar bi min nedibû, min nikaribû du pirsan bi cih bikim. Wilo dest best berê min li tîrêjê, û rawestiya bûm. Bîstekê bi .ûn de ziman hebekî bi ger ket û min got:

-Ey kebõa qewmiyeta min .êx Seîdê kal !. Te... Te ... Te zincîra dîliya qewmê min bi zexmiya dil, piraniya zanîn û rastiya xwe qetand. Weka .êr ko di qefesê de bi derkeve. Ev
181

qewmê ko çarsed hinde sal in xwe ji bîr kiribû, xwe winda kiribû, bê nav û bê zanîn mabû, ketibû xewa mirinê, di wê

xewê de ew .êr te hi.yar kir. Neyarê, ko dixwest me û navê me û zimanê me ji dinê hilîne, te di destê wî da lê da û .ikand. Ji roja ko te serî daniye û vir de kîjan kurd çî bike, û li Kurdistanê çî bibe hemû kurê te ne, çiku bingehê wî xanî te veda, û hîmê wî te danî.

-Heya ko dinê hebe, ew kesên, ko di bin navê kurd û kurdîtiyê de bijîn, minnetdarên kir û qenciya te ne. Ciku ji wê rojê û vir de bavê kurdîtiyê yê pa.în tu yî, û dê her tu bî. Bende jî, minnetdarê te, kurdekî piçûk, bê kêr e. Ji ber ko Yezdan dilê min wek dilên birayên min ên kurd zexim çenekiriye, ji ti.tên piçûk û mezin zû diê.e. Diê.e, lê ne ê.eke nexwe.î, ê.eke evînî ... Gi. dibe agir. Agirekî wilo ko cenabê Zerede.t li bête.ebûna wî vediciniqî... Can û cendek li min peritandiyê, bihekê nikarim bê xem rawestim, gi. .ewat, sotin, jan, tajan,tîr, tivanc in.

-Ey qencê Xwedê !.Qesda min dîtina welêt û vî erödê, ko ji .êr û lehengan tijî, ziyaret kirin, û ji vê jana di dilê xwe re jî, dermanek ji cenabê we xwastin bû. Lê evê tîrêjê perên min sotin û ketime xwar, va me ka tu ji min re çî dibêjî?!

Tu deng çênebû. Hat bîra min ko nizanim dinê qerî ye û gi. nivistine, ji lewre tu cihab nedan. Dîsan min kire zarî.

-Ey gewretirê Qewmê min! Tu ... Tu bi kesera dilên van .ehîdên li nik xwe, û bi kula dilê .ehîdên kela xwe dikî, ko cihabek wekî dilxwaza min bidî.

Dîsan weka berê dinê kir... Tu deng çênebû. Car din bi dengekî zîz layizîm.

-Ey .ehîdê gewre ! Pi.tî mîrê ola Muhemmed hîmê heyîna kurdanî ye ! Tu bi evîna xebata .ehîdên ker û Seydxan û Elî182 can dikî, ko hinde min bê fer nekî, ya ez ne hêjayî vê daxwaziyê me ?!

Dîsan tu ti.t bi derneket. Edî mecala min û xweragirtinê nemabû. Firqata girî ketibû qirika min, bi hêl dengê xwe min kire gazî û zarî.

-Ey hi.yarkirê qewmê min !. Tu bi mêraniya di dilê Ferzende û Ihsan û bi gora Birho dikî, ko min evqas .erpeze nekî. Cihabek ... Du pirs ... Dilxwe.iyek ... Ci dibe ?!. Ma ez jî ne kurd im ?!

Bi sehkirina her sê navên dawiyê, ji rojhilatê tîrêjê de deriyekî mezin ji erdê vebû, û yekî mezin serê xwe bi derxist. Ci bibînim ko Ezîz Axayê Silopî ye. Min ew nasî, lê wî ez nenasîm, û ev xeber ji min re gotin :

-Bira ji bo xwedê hine meke qêrî û zarîn. I.ev civîna mezin

heye ko kes nikare bête nik me, ma tu ji riya xwedê ketiye, ko welê dikiye gazî ?!. Hîn pir dirêjkî em ê xeberê bidin melean. Dojeh nêzingî me ye dê çend zebaniyan bi.înin û bi agir bera te bidin heya dimrî, lê te guneh e, raneweste, here mala xwe.

-Hey lo pepûko ! Tu ji agir ditirsî, ma agir bi min çî dîke ? Agirê ko xwedê êxistî dilê min heke berdim bila dojeh jê bitirse, ko ew dê bê zebanî bimîne, li wê bi .ûn de, ez dixwazim bêm civîna mezin bibînim û .uxlê min heye.

Li ser van pirsan Axê berê xwe da jêr û çend pirs gotin :

-Ma kesî te yê civakê li hire heye, ko bikaribî were diyarê civînê ?

-Erê Axa, heke ew jî ne wek min sê serbin, du mamên min li hire hene. Xeberê bide .ukrî û Nûriyê Mirdêsî bila destûra min bigrin da ko werim nik we. Ma tu min nas nakî ? Malava 183

hinde em tev bi hev re di hepsê de man. Niho ez leqayî te bûm, tu li min radibî.

-Gava min tu dîtî hê sîpe bûyî, ji ber wê min tu nenasî. Li qisûrê menihêre, tu ne biyanî yî, dikarî werî bira. Ez dergevanê civîna mezin im, di êvarê de wilo emir dabû, ji ber wê min hinde tu kez kirî, de keremke were .

Ez çûm. Ezîz Axa ez himbêz kirim û daxistime jêr. Dîsan derî dada. Gava em daketin jêr, çî bibînim !. Wira jî alemek, lê alemeka ava. Rê, avahî, tevger. Ti.tekî ji êqil der bû. Hele kareba ji stêrkên ezmên pirtir bû.

Berî her ti.tî min pirsî .ûncivînê kir. Gote min : Divê li ser rêzika me, tu mamê xwe bibînî ko qartekê (kartekê – H.O) bide te, da bikarî biçe diyarê civînê.

Min pirsî mamê xwe yê .ukrî kir, got :,, Ne di nav civînê de ye, niho li mal e, hat pirsî Hesên Xeyrî kir, û daket ber Dîcle ,, .Gazî xortekî kir û qewîtî lê kirin.

Ezîz Axa ma li ber derî, ez bi xort re daketim ber Dîcle.

Mamê min destmêj digirt, gava çav li min ket, hat ez himbêz kirim, û dilê xwe li min xwe. kir, û destûra xort dayê, xort çû. Min pirsî mamê xwe yê din kir, got :

-Ew li bihi.tê dimîne, herwekî li dinê ji siyasetê kanig dima, li vir jî xwe welê kanig digiriye.

-Mamo ma vira ne bihi.t e ?!.

-Na. Hire qada xebata welêt e. Dixwazî te bi.înim nik mamê te?. Here li bihi.tê hêreke.

-Mamo te zimanê xwe yekcar guhertiye. Ez ditirsîm ko tu

hîn li ser zaravayê welêt bî. Lê dinêrim peyva te tekûz e.

-Erê kurê min!. Heya du salan berê, em her kes li ser zaravayê welatê xwe diaxivîn. Lê pêrar ko Tirko .êx Es-edôê 184

Hewlêrî bi dar da kirin, hat cîraniya me, û bi tipetipa camêr civatek ya zanîne hate pê. Niho li ser ziman dixebitin.

-Serekê civata zanîne kî ye?.

-Serek .êx Es-edô Efendî ye, nivîsevan Salih Begê Hênî, û diwanzdeh jî libatên wê hene. Ev saleke bi pêkanîna ferhenga mezin mijûl dibin.

-Tu zanî mamo! Tirko zimanê me rakiriye.

-Erê, berî çardeh rojan min di Hi.yariyê de xwandibû.

-Ma tu rojnameyên we hene?.

-Bi navê "Hi.yarî"yê rojnameke me ya siyasî heye. Ew jî bû salek bi mêraniya Fuad Begê bi hev ket. Fuad Beg gerîndeyê berpirsiyar e, Kemal Fewzî gerîndeyê çapxanê ye, Hesên Xeyrî sernivîsevan e, û Hacî Extî xebereger e.

-Ma ji bo çî hûn Ehmedê Xanî nakine serokê civata zanîne?.

-Ehmedê Xanî çavdarê tevayîya xebatên zanîne ye.

-Piraniya we dîmokrat in, an arîstokrat in?.

-Ji rojnamevanan pê ve hemû arîstokrat in. Her yek hicetek di bin çengan de ye hinde navmalekê.

-Mamo. Ezîz Axa gote min civîna mezin heye, dixwazim tu min bibî û ez bibînim.

-Kurê min. Ez bi xwe naçim civîne, heke dixwazî, qartekê bidime te, here!.

-Ma ji bo çî naçî civîne?.

-Lawê min. Vê derê melivîne. Pirsên rast ên tehl in. Dema ti.tek bê fesal dibe ko kê kiriye, raste ras didime rûyan, û giliyên wan jî bi sernîvekê dikim. Vêca çavên xwe li kirên hev digrin. Tu bi xwe dizanî bihna min jî teng e, û xwe 185

ranagrim. Dawî dilê hemû hevalan li min dimîne, ji ber wê yekê heft sal in ko careke tenê çûme civîna mezin. Kurê min, qence tu wer nekî. Hergav li ser axavtina welatê xwe were dîtîn.

-Wey sed carî xwazî bi dilê te mamo!. Qene heft sal in tu carek ketiye civîne. Bi serê te ko di van heft salan de hê carekê jî neketime civîne. Min weka perçemekê perê xwe rûçikand, hemûyan pirsên min tehl dîtîn. Bi çav hej li min dikin. Lê min hîn diyarê civîne nedîtiye. Ciku hemû dizanin

devê min nasekine. Ji ber ko li nik me jî çavgirtin heye. Ji lewre, de bila ew derd bimînin di cihê xwe de. He min bibe diyarê civîna mezin, carekê li tevgera we binihêrim. Mamê da pê.iyê. Em bi rê ketin. Qesreke bê awa mezin hate pê.iya me. Min pirs kir, got :Ev qesra civata zanîne ye ?. U me xwe gihandê. Nuh ava kiribûn, qesreke wilo mezin bû ko « Yildêz » nayênin bîra mirov, ez ecôêbmayî bûbûm. Gelo tûbê qesra civîna mezin çilo bû ?. Em gihane derê qesra zanîne, mamê min got :

-Kurê min ! dizanî ?. « Hi.yarî » li hire bi derdikeve.

-Ezbenî ma niho vekiriye ?.

-Erê, vekiriye, dixwazî em biçin, Fuad Beg, hevalan serekî bibînin?.

Min dilkirina xwe nî.an da. Bi asansorê em hilki.în tebeqeya nozdehan. Capxane li wir bû. Xortekî du mil li ber derê çapxanê rawestîbû. Mamê min pirs a began kir, wî got :

-Hesen Xeyrî Beg bi navê rojnamê çûye li civîna mezin guhdariyê dike, begên mayî li hire ne.

Mamê min li pê. û ez li dû, em ketin nava çapxanê. Diktor Fuad bendek dinivisand. Di dema destguva.tinê de çavên min lêketin, sernavê wê „ Cendekê bê serî, destên çûne“ bû. 186

Kemal Fewzî jî hejama Hawarê ya hivdehan bi dest de bû. „ Tola karwên“* dixwand. Min pirs a Hacı Extî kir, gotin; çûye welêt ji me re xeberan bîne. Pi.tî dil û xatiran, Diktor got:

-Malava qe hûn bi ser me de nayên. Divê hûn yekcaran li halê me bipirsin û hinek jî bi mal werin.

-Ev e bi ser we de hatim, û bi mal jî Birho bi malbata xwe ve, .êx Evdirehman, birek xortên ker, Seydxan, Elî-Can û Tewfîq Axa bi hinde hevalên xwe ve nehatin ?!.

-Erê tu hatî û ew hatin, lê ne wekî dawaza me. Tu bê cih û bê war mayî, hingê em ketin bîra te. Ev mêrxasên hanê jî neku ha bihatana, divyabû serê wan di hîmê bingehê welêt ketana û cendekê wan bihatana vir. Gava serê wan pê re bû, diyare li dest bêkêriya we ev .êrana mirin û xêra wan jî negîha welêt. Hele Tewfîq Axa hinde giliyê we bi sernîvekê kiriye, heke te bibînin, ditirsim pirsên gelekî sar li rûyê te xînin.

-Ji xwe min jî dil heye ko biçim diyarê civîna mezin, ko çi bidine rûyê min ez jî dê welê bidime rûyê hevalan. Ma ji derbiderbûnê wê da jî heye ?. Xwedê dihebîni, Hawaran kî ji we re tîne ?.

-Hacî Extî tîne. Ma dixwazî tu jî « Hi.ayrî » kê bire (bibe) ji hevalan re ?.

-Zor spasen dikim. Gelekî minêdar im ko yekê bibînim, û bibim.

Li ser î.areta Diktor, Kemal Fewzî rabû bi nav çapxanê de çû. Min jî li çapxanê dinihêrî, çi çapxaneke delal! Ci rêzikek pak!. Tu nema Kemal Fewzî vegeriya hat, „Hi.yarî“ bi dest de bû. Xwerû bi herfên nuh bi derxistibûn, he.t rûpel bûn, ko giha destên min, serekê min çav lê gerand. Cavê min bi .iõ reke delal ket, lê min wezna wê nedianî der. .iõ ra Diktor Fuad bi navê „Bijî.kê welêt“ bû. Lewma ji Kurdên dinê

187
dikir. Ne gewre, ne .êx ne minewwer dihi.tin. Di pa.iyê de spasen li camêrên serkur û derbend dikirin, ko tê de .êrên wek Birho, Ihsan û Ferzende rabûbûn.

Hîn min dixwast bendek didoyên din jî bixwînim, min nihêrî destek li milê min ket. Berê xwe dayê ko melekek e, got:
-De rabe xorto! .efeqê gewr kiriye, divê tu ji goristanê bi derkevî.

-Malava çi zû. Niho hatim, .uxlê min heye, ez ê îro li vir bimînim, û .evê tê dê herim.

-Nabe, pi.tî .efeqê yekî li hir bête dîtî, divê ew li dinê venegere û em jê berpirsîyar dibin.

Ji bona rastiya xebera melek, min li çavên hevalan nihêrî. Kemal Fewzî serê xwe hejand, got “Rast dibêje”. Min got:

-Ma cezayê mayîna min ew ko tim li vir bimînim? Ji xwe ez jî minêkarê wê yekê me.

Xwedê zane melek zahf xeyidî bû, ko çav li min sor kiribû.

-De zû rabe, an ne, ez ê gazî ruhstên bikim.

-De here lo !. Ma tu min bi ruhstên ditirsînî?. (U vegerîme ser Fuad). Bira! Bi yekîtiya Yezdan û bi keser û dilê we bit, ko ez ne minêkarê çûyîne me. Min divê li nik we bimînim. Ne min civîna mezin dît, û ne jî .êx. Ma holê çûyîn dibit?!.

-Na... mayîna te ne rast e. Ma li vir çi heye, heke welat e, li dinê ye, û xebat jî li wir e. Ji bona dîtina .êx û civîna mezin .eveke din were.

Hîn pirs di devê me de bû, min nihêrî melekê me hevlekî xwe daye pê xwe û hat.

-Heke tu naçî, ev e ruhstên.

188

Ji ber ko carê di navbera Barzan û Bîrekipir de min ruhstên dîtibû, ji min re nasbû.

-Here babo here!. Ruhstên dinasim. U ez ne kesê ko bi virdîqan bitirsim.

Her du meleka li hev nihêrîn û gotin : “ Bi rastî serê vî hi.k e, pirs pê de naçin, divê ruhstên bi xwe were” û çûn. Kemal Fewzî gote min:

-Te ne qenc kir, tu yê çûbûna, gava ev gilî bikin, ruhstên dê were. Divê em li vir bûna, û hatina bê fêde çî lê tê.

Li ser bêmediya hevalan êdî min nexwest li wir bimînim.

« Hi.yarî » ya ko di destê min de, min pêça, ko têxim berîka xwe. Min dît destekî mezin dirêjî ber devê min bû. Min nas kir destê ruhstên bi xwe bû. Destê min ê ko Hi.yarî tê de, bê hemdê min, li destê ruhstên da û ketim rê.

Bi hilwe.andina destê min re, ê.ekê li dilê min xuya kir. Min çavê xwe vekirin, ko li nêzîka behrê, li ser mêrgekê razayî me, û min pi.ta destê xwe, di rex xwe de, li kuçekî daye, û xwîna germ lê tê. « Hi.yarî » jî di destê min de tinebû.

.efeqê hîn nuh gewr kiribû.

Mesûiö ,keviya Deryaya Sor.15

Gulanê 1933.

***** **

*Tola karwên: Helbesteke C. Bedirxan e.

189

Jêder, çavkanî û pirtûkên alîkar

a. Bi zimanê kurdî:

1. O. Sebrî :

Dîwana O. Sebrî. Amadekar A. Balî. We.anên Apecê, N:136, çapa yekem, Stockholm 1998.

2. O.Sebrî:

Apo, gotinên xav nepijîn bê tav. Helbest, amadekirina Hemre. Re.o, çapa yekem, 1981 Almanyayê.

3. O. Sebrî:

Bîranînên mamoste O.Sebrî 1930 1905 . Nisxeyeke bi komputer hatiye nivisandin, û hîna çap nebûye.

4. O. Sebrî:

Car leheng. Cîrok, sal 1984, cih û navê çapxanê ne diyar in.

5. O. Sebrî:

Derdên me. Gotar. Cih, sal û navê çapxanê ne diyar in.Lê di jêderan de diyare, ku sala 1955 an 1956ê li .amê çapbûye

6. O. Sebrî:

Bahoz. Helbest.1956, cih û navên çapxanê ne diyar in.Lê di jêderan de diyare, ku li .amê çapbûye.

7. O. Sebrî:

190

Elîfbêya kurdî. Cih, sal û navê çapxanê ne diyar in. Lê di jêderan de diyare, ku sala 1956ê li .amê çapbûye.

8. O. Sebrî:

Elîfbêya Tikûz. .am 1984, navê çapxanê ne diyar e.

9. Samî Ehmed Namî:

Dîmenin ji dîroka winda. We.anên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998.

10. Dr. H. Hebe.:

Raperîna çanda kurdî di kovara Hawarê de. Capa yekem, belavgeha Hogir, Bonn 1996.

11. Dr. EbdilMecîd .êxo:

Kovara Ciya, awêna çanda kurdî li Ewropa 1970 1965 . çapa yekem, we.anên Dengê Bakur 2003, çapxana Adar Graphics Almanya.

12. Prof. Dr. Qenatê Kurdo:

Tarîxa edbiyata kurdî. Cild 1, çapa yekem, we.anên Roja nu, Stockholm 1983.

13. Deham Evdilfetah:

Nerînek rexneyî li helbesta kurdî. Capa yekem, çapxana Dar Elkatêb El-Eröebî, .am 1992.

14. Cegerxwîn:

Jînenîgariya min. We.anên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998.

15. Celîlê Celîl:

Avtobiografiya Ebdurrizaq Bedirxan. We.anên Havîbûn, çapa yekem Berlîn 1999.

191

16. Heyder Omer :

Ehmedê Xanî. Raman û huner. (destnivîs).

17, Heyder Omer:

Cegerxwînê çîroknivîs, nimûne Re.owê Darî. We.anên Havîbûn, çapa yekem, Berlîn 2003.

18. Kovar a Hawar. 2 cild, we.anên Nûdem 34, amadekar F. Cewerî, çapa yekem, Stockholm 1998.

19. Kovar a Hêviya welêt 3 hejmar, cild 1, çapa yekem, lömanya 1976, amadekar: Sernivîser Hemre. Re.o

20. Kovar a Pênûs, we.anên Partiya Yekîtî ya Demokrat a Kurd li Sûriyê. Rêxistina Ewropa , hej 2, 3, 8.

21. Kovar a Pirs 3, 6, 12, 13, 14, 15, 16.

22. Rojnama Aörmanc, hej 151, sal 1994.

23. Rojnam a Hêwa, hej 17, sal 2000.

b. Bi zimanê erebî:

1. Çaşnîâ Çabnîâ.

2. ÚËçä ÖËñí .

.1930- äÐBÑÇË ÇáãÇÖá ÇáBÑíí ÇáBËíÑ ÇáãÑíæã ÆæÓãÇä ÖËÑí 1905 ËÑíãË ææÑÇáí íÒíí æ ÍáÇæÑ ÒäBíí äÑÇÌÚË ÊæÝíŞ ÇáÍÓíáí. äÓÍË äBËæËË Úáí ÇáBæãËíæËËÑ æ ÚíÑ äØËæÚË.

3. ÍÓíá ÇáÚæíÇË.

ÇáãæË Ýí ÇáííÇäÇË ÇáÖÑŞÍË. ÇáÃæÇáí ááØËÚ æ ÇáãÖÑ æÇáÊæÒíÚ. ÇáØËÚË ÇáËÇáíËí . İãÔŞ 1992

4. ÍíÑ ÚãÑ.

ÝŞí ÊíÑÇä. ÍíÇËæí ÖÚÑãí şíÊæ ÇáÝáíË. ÇáØËÚË ÇáÃæáí. äØËÚË ÊBææËÑÓí áËÇä . 1993

192

5. äíáí Äáíá ÒBí.

ÍáÇÖË ÊÇÑíí ÇáBÑí æ BÑÍÓËÇä ää ÄŞíä ÇáÚÖæÑ ÍË ÇáÄä. ÊÑíãË äíáí Úáí Úæãíí ÇäãÇÖÑ ÍÓíá ŞÇÓã ÍÓíá í äØÇËÚ Òíá Çáííáí ÇáŞÑíË – áËÇä 1985

6. Íáíáí Íáíá.

ææÖË ÇáÄBÑÇí ÇáËŞÇÝíË æ ÇáŞæáíË Ýí äæÇíË ÇáŞÑä ÇáËÇÓÚ ÚÖÑ æ ÊíÇíË ÇáŞÑä ÇáÚÖÑíá. ÊÑíãË ÊÇÝí äÇÒí í . æáÇËæ í æ BíÑ . ääÖæÑÇË ÑÇËØË BÇæÇ ááËŞÇÝË ÇáBÑííËí ÇáØËÚË ÇáÃæáíí ÇÑ ÇáBÇËËí ÊíÑæË . 1986

7. Íáíáí Íáíá.

ËŞÚË ÖÄ. ää äÐBÑÇË ÚËËÇáÑÒÇŞ ÊíÑíÇáí ÓíÑË ðÇËíË. ÊÑíãË ÍíÑ ÚãÑ æ Úáí ÍÚÝÑ. ääÖæÑÇË æÇÝíËææí ÇáØËÚË ÇáÃæáíí ÊÑáíá . 2000

8. ÇáíBËæÑ Èáá Ì ÖíÑBæ.

ÇáŞÖÍË ÇáBÑííË. ääÖæÑÇË ÑÇËØË BÇæÇ ááËŞÇÝË ÇáBÑííËíí ÇÑ ÇáBÇËËí ÇáØËÚË ÇáÃæáíí ÊíÑæË . 1986

9. ÚËËÇáÚÒò ÇáíÇí.

ÇáŞÖÍË ÇáBÑííË Ýí ÇáÚÖÑíáÇË. ÇáãÄÓÓË ÇáÚÑËíË ááíÑÇÓÇËí ÇáØËÚË ÇáÃæáíí ÊíÑæË . 1984

10. ÚËËÇáíáíí İÑæíÖ.

ÄÖæÇÁ Úáí ÇáíÑBË ÇáBÑííË Ýí ÓæÑíÇ. ÇáØËÚË ÇáÃæáí 2000 . äBÇä ÇáØËÚ ÚíÑ äÚÑæÝ.

11. ÇíÝáíá ÝÑíí ÌæÑí.

äíË äíÝæÚ æ ÇáŞÖË ÇáŞÖíÑË. İÇÑ ÇáÖÑæŞ ááãÖÑ æ ÇáÊæÒíÚí ÇáØËÚË ÇáÃæáíí ÚãÇäíÇáÑíá. 1988

12. ÑíËíæ æíáíB æ ÄæÓËíá æÇÑä.

äÙÑíË ÇáÄí È. ÊÑíãË äíí Çáíá ÖËííí äÑÇÌÚË ÇáíBËæÑ ÍÓÇä ÇáíØíË. äØËÚË ÇáØÑÇËíÖíí ÇáØËÚË ÇáÃæáí 1972

13. ÇáíBËæÑ äíáí Úäíáí æáÇá.

193

ÇáãŞí ÇáÄíË ÇáííË. İÇÑ ÇáÚæíËí ÊíÑæË 1987 . ÑŞä ÇáØËÚË ÚíÑ äÚÑæÝ.

14 . ÇáíßÊæÑ ÝÇÍÒ ÇáíÇíÉ.

ÌäÇáíÇÉ ÇáÁÓáæÈ. İÇÑ ÇáÝßÑ ÇáäÚÇÕÑ- ÈíÑæÈı æ İÇÑ ÇáÝßÑ- İäÔŞ.

ÇáØÈÚÉ ÇáËÇáíÉ . 1990

15 . ÇáíßÊæÑ äíäí ÒßÑí ÚíÇí.

. ÇáäÐÇªÈ ÇáÄíÈíÉ æ ÇáäŞííÉ Úäí ÇáÚÑÈ æ ÇáÚÑÈíä. ÓáÓáÉ ÚÇáä ÇáäÚÑÝÉ 177

ÇáßæíÉ . 1993

16 . ÇáíßÊæÑ ßäÇá äÚÑæÝ.

ÇáÄí È ÇáßáÇÓíßí ÇáßÑíí. äíáÉ ¢ÝßÑÈä. ÇÕİÇÑ ääÚäÉ ÇáíÇÑì áíÒÈ

37 . ßÇäæä ÇáËÇáí ħ ÇáÇÉİÇİ ÇáÓÚÉí ÇáßÑíí Ýí ÓæÑíÇı ÇáÚíÇáäÒíæì 36

2001.

17 . ÇáíßÊæÑ ÑæÒÇİ Úáí.

ÇáíÇÉ ÇáÈÑáäÇáíÉ Ýí İÈä ÇáßÑíí. äíáÉ ÇáíæÇÑ.ÇáÓáÉ ÇáÓÇÈÚÉı ÇáÚíí ÇáäÒíæì

26ı27 ħ ÒËÇÁıÑÈíÚ . 2000

18 . İæÇİ äáÇ.

ÐßÑíÇÈí äÚ ÂÈæ ÚÉäÇä ÒÈÑí. İÇÑ ÇáäÕÑ æ ÑŞä ÇáØÈÚÉ ÚíÑ äÚÑæÝÇä.

194

Ji berhemên daner

a. Bi zimanê kurdî:

1. Bi birînan te li dergehên cîhanê da.

Helbesteke dirêj e, ji bo serhildana gele kurd ya bihara

1991ê li Ba.ûrê Kurdistanê, diyarî ye.

2. Cegerxwîn ê çîroknivîs. We.anên Havîbûn, Berlîn

2003.

3. Ehmedê Xanî. Raman û huner. Ev pirtûk ji bo çapê

amade ye.

4. Gelek Lêkolînên wêjeyî, ku di gelek rojname û

kovarên kurdî de, li der û hindirê welêt, hatine

we.andin.

5.

b. Bi zimanê erebî:

1. Äíäí İÇäí Ýí ÇáäáíäÉ ÇáÓÚÑíÉ ää æ Òíä. äØÈÚÉ ÇáÚíáæäíı

. İäÔŞ 1991

2. ÝŞı ÈíÑÇ ä. ÍíÇÈªı ÒÚÑäı ŞíäÈª ÇáÝáíÉ.äØÈÚÉ ÊßäæÈÑÓı äÈäÇä

.1993

. 3. Ýí ÇáäíÒÇ ä. Ñíæıı äÚÇáØÇÈı ŞÑÖäÉ. ÍáÈ 1998

4. ÈŞÚÉ ÖÄ. ää äÐßÑÇÈ ÚÈİÇáÑÒÇŞ ÈİÑİÇä. ÓíÑÉ ÐÇÈíÉ. ÈÑİäÉ ää

ÇáßæÑííÉ Çáí ÇáÚÑÈíÉ. ÈÇáÇÒÈÑÇß äÚ Úáí İÚÝÑ. İÇÑ äÕÑ ¢ÇÝíÈæäı

. ÈÑáíä 2000

195

**

PENDNAME

Berhevkirin, bijartin û wergerandin:

Husein Muhammed

Aristoteles

Mirov heywanê siyasî ye.

Hema ku derfet û delîv hebe, pirraniya mirovan dê xerabiyê bikin.

Mixayîl Bakunîn

Bisinorkirina azadiyê qaşo bo parastina wê şaşiyek mezin e.

Francis Bacon

Kirêtiya meymûnan zêde ye ji ber ku ew pîrr dişibin mirovan.

Derman ji derd kembaxtir e.

Yên temaşe dikin pîrrî caran ji lîstikvanan baştir dibînin.

Yê her kes jê ditirse, baştir e bi xwe jî bitirse.

Mirovê dixwaze tol û heyfê hilde, birînên xwe yên dê sax bibana kul dihêle.

Bêdengî qenciya ehmeqan e.

Yên zêde xweperest ta xaniyan dişewitînin daku ji xwe re hêkekê biqelînin.

Honoré de Balzac

Piştî jin mêran dikin mih, jê re dibêjin: tu şêr î.

Charles Baudelaire

Huner çî ye? Fahîşetî ye.

Xwedê tekane kes e ku bo bikare desthilatîyê bike pêwîstî bi hebûna xwe nîn e.

Jiyan nexweşxane ye ku her nesax lê dixwaze nivîna

xwe biguherîne. Yek dixwaze li ber tenûrê binale,

yek din bawer dike ku dê li ber pencereyê sax bibe.

Dewletên mezin li ser bingehê xerabiyê û dînên

(olên) mezin li ser bingehê xapandinê tên afirandin.

Henry Ward Beecher

Diviyabû her mirovekî gorristanek heba daku

kêmasiyên heval û hogirên xwe tê de veşêre.

Ebu Zeyd el-Belxî

Nobetgir çend gelek bin, hind asantir nehîni aşkira dibe.

Yê ji nehîniya xwe re li nobetdarekî digere, wê nehîniyê aşkira dike.

Arnold Bennet

Heke mirov fêrî reşbîniyê bû, ew jî mîna geşbîniyê

xweş e.

Rojnamevan hin tiştên dizanin nerast in dibêjin bi wê hêviyê ku heke her dubare bikin ew tişt dê bibin rastî.

Ambrose Bierce

Mejî alavek e ku em pê difikirin ku em difikirin.
Hemî dîn in lê yên dizanin dîniya xwe şirove bikin filozof in.

Siyasetmedarê paşverû ji neheqiyên heyî hez dike.
Siyasetmedarê pêşverû dixwaze hin neheqiyên din bîne şûna wan.

Josh Billing

Jiyan kurt e lê dîsan jî têra hindê dirêj e ku mala mirov wêran bike.

Bo ku tu navşirîn bî, bi aşkirayî bide û bi dizîkî bistîne.

Heke heywanan jî aqil heba, ew jî dê mîna me bêaqil ban.

Otto von Bismarck

Heke tişteki wek prensîp bipejirîne, tê wê wateyê ku ticarî di pratîkê de bi cî naîne.

Siyaset ne zanist e, huner e.

Ebul-Hesen el-Bistamî

Koriya aqil derdê bêderman e.

Björnsterne Björnson

Di siyasetê de rastî nayê bikaranîn ta pêwîstiya kesekî pê nebe.

William Blake

Ma azadî bo çi ye heke bînfirêhî nebe?

Yê dixwaze lê naxebite, belayê diçîne.

Her çavek bi rengê dibîne. Çav çawan be, tişt wisan e.

Xema zêde dikene. Şahiya zêde digirî.

Dêra zemanê me Mesîh serberjêr çarmix li xaçê dide.

Afirandina gulek biçûk kar û xebata sal û zemanan e.

Di çavê yê tema û nemerd de qirûş bedewtir e ji rojê û çizdana bi pareyan ve kevnbûyî delaltir e ji wişiyek tirî.

Jakob Bosshart

Hertim tê pirsîn ka filankesî çi kiriye. Divê carinan

bê pirsîn ka wî çî nekirî hiştiye.

Hêvî difirre, kirin bi piyan dimeşe. Lew ew herdem hind dûrî hev in.

Sir Thomas Browne

Mirov mezintirîn dijminê xwe ye, û - wek ku hatiye dîtîn - celad û serjêkerê xwe jî.

Guman tê de nîn e ku gelek kes li ser dinyayê wek ewliya hatine binavkirin lê dê li bin dinyayê ticarî ne ewliya bin.

Elisabeth Browning

Xem dikare şahiya şaşhatîfamkirin be.

Robert Browning

Raman giyanê kirinê ye.

Henry Buckle

Her dîn û olek serdest carekê xafilî bû.

Edmund Burke

Koletî li herderê heye. Ew mîna giya li herderê şên dibe.

Robert Burton

Ew pozbilind bûn ji ber ku ne pozbilind bûn.

Ax, qelem dikare çend ji şûr zalimtir be.

Dîn û aqilsivik pirrî caran rastiye dibêjin.

Samuel Butler

Pare yan jiyar! Talanker dihêle mirov bibijêre lê jin herduyan dibe.

Tê gotin ku pare sedema hemî xerabiyar e.

Bêguman nebûna pare jî.

Ti kes mîna şahidan şaş nabe.

Lord Byron

Ecêb e lê rast e çimkî rastî herdem ecêb e.

Heke bêalî bim, hemî alî dê bixeyidin.

Jean Calvin

Divê em ji bîr nekin ku Şeytan jî dikare karên baş bike.

Albert Camus

Em li dinyayekê dijîn ku divê mirov lê bibijêre ka dixwaze qurban an jî celad be - ne ti tiştekin din.

Giosuè Carducci

Dema sîbera bejnboştan dirêj dibe, dema avabûna rojê ye.

Thomas Carlyle

Ji kêmasiyan a herî mezin ew e ku mirov ti

kêmasiyan di xwe de nebîne.

Ne giring e bibînî ka tiştê li dûr çî ye lê giring e tiştê
li ber dest bikî.

Tevî ku hemî dinyayê xerab bibe jî, tu dê tenê carekê
bimirî.

Heke Îsayê Mesîh îro bê ser rûyê erdê, kesek dê wî li
xaç û çarmixê nede. Xelkê dê abngî wî ser firavînê
bike, dê guhdariya wî bikin ka ew dê çî bibêje daku
henekan pê bikin.

Gaius Catullus

Ji kenê bêterz tiştêk bêterztir nîn e.

Miguel de Cervantes

Gelek kes diçin hiriyê lê bi xwe cewkirî vedigerin.

Carinan dema mirov li tiştêkî digere, tiştêk din
dibîne.

Nicolas-Sébastien Chamfort

Dîn ji aqildaran pirrtir in. Û di aqildaran de jî ji
aqildariyê gelectir dînê heye.

Xwezî şûm tembel û bêaqil jî kêmbêj ban.

Ji hezkirinê xweheziyê kêmbikî, hema ti tişt
namîne.

Geoffrey Chancer

Şêwaz ramanan dixemilîne.

Dema tiştêk li me tê qedexekirin, ji nû ve dilê mirov
diçiyê.

G. K. Chesterton

Romana baş rastiya serlehengê xwe vedibêje,
romana bed (nebaş) rastiya nivîskarê xwe vedibêje.

Yên bi rastî jixwebawer in hemî li şêtxaneyan in.

Rojnamevanê ew e ku tê gotin "Lord Jones mir" ji
wan kesan re yê ticarî nizaniye ku Lord Jones hema
her hebûye jî.

Winston Churchill

Diktator paş û pêş li pilingan siwar dibin û newêrin
jê peya bibin. Û piling jî hêdî-hêdî birsî dibin.

Herdem amade me fêr bibim tevî ku hertim hez
nakim jî ku tîm fêrkirin.

Carinan mirov li rastiye diqelizin û pê dikevin lê
pirraniya wan radibin ser xwe û bi lez meşa xwe
didomînin mîna ku qet tiştêk neqewimîbe.

Kembaxtirîn belaya hatî serê gelê Rusyayê welidîna
Lenîn bû û belaya duyemîn kembax - mirina wî.

Xelîl Cibran

Zarokên we ne zarokên we ne. Ew keç û kurên
bêriya Jiyanê ne.

Hûn dixwazin dem bikin çem û li ber rûnin û binerin
ka ew çawan diherike.

Yê difirre, divê bixwişe jî.

Marcus Tullius Cicero

Ti tiştêk wisan dûrî aqil nikare bê gotin ku ti
filozofekî ta niha negotibe.

Georges Clemenceau

Siyaset mîna alavekê ye ku komek mezin a zelaman
pê mijûl e daku mêşekê pê ji erdê rabike.

Jean Cocteau

Diviyabû neynik û awêne hinekî bifikirin ji berî
wêne di xwe re biteyisînin.

Bêguman ez ji hebûna şans bawer dikim. Heke ne
wisan be, ez dê çawan serkeftina wan ravebikim ên
ez jê hez nakim.

Samuel Taylor Coleridge

Ya ji dil be dikeve dil.

Charles Colton

Heke te ti tiştêk gotinê nebe, ti tiştî nebêje.

Kes hindî wî kesî hez nake ji nehîniyan ê naxwaze
wan nehîn bihêle.

Gelek kes rast dibêjin dema dibêjin ku ji
dewlemendiyê hez nakin. Mebesta wan
dewlemendiya kesên di ye.

Cyril Connolly

Yê serdestî hestên xwe be, koleyê Aqil e.

Henekbêj ne kesên bextiyar in.

Joseph Conrad

Mirov tiştên dîrokî dikin lê ne di serê xwe de.

Ernest Coquelin

Ez xesûyekê dinasim ku bi berçavk ve dinive daku
di xewnên xwe de zelal bibîne ku zavayê wê dikeve
belayan.

Abraham Cowley

Mirov di ser hertiştî re ji xwe hez dike lê dîsan jî
nikare bi tenê be.

Brana Crncevic

Herî zêde ew derewan dikin ên herî baş rastiye
dizanin.

Hesp baştirîn hevalê mirov e. Û heval li hevalî siwar dibe.

Şoreş zarokên xwe naxwe lê herçi mezin in divê li xwe hişyar bin.

Yên kêmnifer pirsên biçûk dikin û bersivên mezin werdigirin.

Ti paşeroj nîn e ya carekê ne pêşeroj bû.

Oliver Cromwell

Divê bi qîrînên "her bijî" bawerî nebe çimkî her ew heman mirov dê bi kêfxweşî biqîrin heke em li sêdareyê bên daliqandin.

El-Cuneyd

Heke min bizaniya ku li ser rûyê dinyayê zanînek ji ya me sofiyan binirxtir heye, min ê xwe bigihanda wê.

Anton Çexov

Aqildar dixwaze bielime lê bêaqil dixwaze bielimîne.

Mirov çi bawer bike ew e.

Asantir e mirov ji feqîran bixwaze, ne ji zengînan.

Zanistiya neteweyî nîn e wek çawan matematîka neteweyî jî nîn e. Tiştê neteweyî be, êdî nezanistî ye.

Mirin tiştê bitirs û erjeng e lê hê jî erjengtir û xoftir ew e ku mirov herherî bijî û ticarî nemire.

Nîn e duşem a ciyê xwe nede sêşemê.

Dante Alighieri

Ti êş û jan hindî wê mezin nîn e ya dema mirov di belengazî û hejariyê de demên bextiyariyê tîne bîra xwe.

Daniel Defoe

Her mirov dê zordar be heke bikare.

Thomas Dekker

Aha rusiyan edetek pirr xweşik heye: li lingê xwe dixin, dibêjin ku pare nîn in û deynê xwe nadin.

Temen jî mîna evînê ye - nikare bê veşartin.

Charles Dickens

Pirtûkên wisan hene ku bergên wan baştirîn tiştê wan e.

Denis Diderot

Tirsa dojhê (cehenemê) ji dilê yê file derbixî, dê dînê wî jî jê derbixî.

Bi qasî ku kêmbawerkirin xeter e, wisan

zêdebawerkirin jî xeter e.

Marlene Dietrich

Min ticarî nedîtiye jinek dide pey zelamekî tenê ji ber ku lingên wî bedew û xweşik in.

Diogenes Laertios

Civak bê qanûnan nabe. Lê heke qanûn xerab bin, mirov di civakê de ji li derî wê bextreştir e.

Benjamin Disraeli

Bi peyvan serdestî li mirovan tê kirin.

Dema bixwazim pirtûkekê bixwînim, yekê ji xwe re dinivîsim.

Sê celeb derew hene: derew, makederew û statîstîk.

Ji kesekî re basa wî bi xwe bike, û ew dê bi saetan li te guhdar be.

Milovan Djilas

Dara jiyane herdem şên e; hemî teorî gewr e.

Belkî ez dogmatîk im, bi dogmatîkî dijî hemî dogman.

John Donne

Ti kesek ne girav e, bi xwe serbixwe; herkes beşek ji bejayiyê ye, parçeyek ji tevayiyê.

Fyodor Dostoyevskî

Hezkirin ne evîn e. Mirov dikare di heman demê de jê hez bike û binifirîne.

Pend jî dibêje: "Temen dirêj bûye lê aqil na."

John Dryden

Divê asin bê çemandin dema germ e; dema tu betal ew dikare bê biriqandin.

Thomas De Quincey

Dost jî hindî dijminan talûke ne.

Alexandre Dumasê biçûk

Nîrê zewacê hind giran e ku divê du kes wî hilgirin.

Bob Dylan

ez naxwazim bibim bach. mozart. tolstoy. joe hill. gertrude stein an james dean / ew hemî mirî ne.

Ibn Ebbas

Nivîsîn zimanê dest e.

Ti guneş ne mezin in heke mirov poşman bibe û lêborîne bixwaze, û ti jî ne biçûk in heke mirov bi serhişkî pê ve bimîne.

Zanîn bêhesab heye: ji zanîne giyanê wê bigirin û derqepûşka wê bihêlin.

Tu hişmendiyê li kû bibihîzî, bigire çimkî di ser
hişmendan re kesên din jî dikarin tiştên aqilane
bibêjin, wek çawan kesên ne tîravêj jî dikarin
carinan bi hedefê bikevin.

Marie von Ebner-Eschenbach

Hevalên dilpak kêmin - yên wan dixwazin jî ne
gelek in.

Axayê îradeya xwe û xulamê wijdana xwe be.

Em pirrî caran qencyê ji hev dixwazin tenê daku
kêmasiyên me bikarin xweştir belav bibin.

Çi ye ku mirov gelek caran dibêjin bêaqilî ye? Ew
aqildarî ye ya ew tê nagihin.

Yê bi azadiya vîn û îradeya mirovan bawer e, ticarî
ne ji kesekî hez kiriye û ne jî kesek nifirandiye.

Efleton bn. Platon

Albert Einstein

Zikê vale ne şewirmendek baş ê siyasî ye.

Heke teoriya min a relatîviyê rast derbikeve,
Elmanya dê min elman û Fransa min cîhanî
bihesibîne. Heke teoriya min şaş derbikeve, Fransa
dê bibêje ku ez elman im û Elmanya dê bibêje ku ez
cihû me.

Îmam Elî

Mirov wî tiştî dinifirînin ê nas nakin.

Du celeb roj hene: hin li alî te ne lê di ser de neçe,
hin jî dijî te ne lê bênfire be: bi herduyan jî tu tê
ceribandin.

Bawerî zanîna dil e.

Hêz û bawerî destbira ne û ti ji wan bê ya din nabe.

Bawerî bingeh û hêz çavdêr e: ya bê bingeh be
diruxe, û ya bê çavdêr be wenda dibe.

Yê ji xwe razî be, dê nefretên xelkê lê bibarin.

Dema dirêj jî dawiyê her kurt e.

Mirî saxan fêr dikan.

Hesûd bi te razî nabe ta yek ji we herduyan neyê
kuştin.

Ji dijminan yê diwartirîn ew e yê dekûdolabên wî
veşartî ne.

Koleyê xwestekên xwe bînirxtir e ji koleyên rastîn.

Nizanim ka kîjan tehlîr e: mirina yê zengîn an
jiyana yê feqîr.

Zanîn mîna agir e: ew kêmin nabe heke jê bê

wergirtin.

Li gunehên biçûk hişyar bin çimkî ew rê dibin ên mezin.

Ziman xizmetkarê aqil e.

Henry Havelock Ellis

Bo ku kesek bikare rêveberiya mirovan bike, divê piştta xwe bide wan.

Divê mirov şerm neke ji tiştta Xwedê şerm nekir biafirîne.

George Eliot

Lawir ji hevalan ên herî baş in - ne tişttekî dipirsin, ne jî lomeyan dikin.

Ralph Waldo Emerson

Dawiya dawîn her qehreman dibe serêşî.

Mirov xwedayê kavihbûyî ye.

Her nûbûnek tenê rûpoşek e ku di nav re nûbûnek hê kembaxtir heye ku hê newêre navê xwe bide diyarkirin.

Erasmusê Rotterdamî

Hunera fêrisane ya peyivînê bi pirranî derewkirina hunerane ye.

Ez bi piştrastî dizanim ku dema nêçîrvan bên dike pîsatiya tajiye xwe, ew bawer dike ku bên dike misk û emberê.

Ebdullah el-Ermewî

Hezkirin û kêmasî bi hev re baştir e ji kerb û zengîniyê.

Xelîf Evdilmelik

Berê dema ez li nav zeviyan digerîm, li xwe hişyar bûm daku pê li kuliyan nenim lê niha waliyê min el-Heccac dibêje ku wî bi sedan mirov kuştine, û ne xema min e.

Bêdengî xewn e, peyivîn şiyarî ye.

Ludwig Feuerbach

Mirov çî dixwe ew e.

Bo dîn (ol) tenê tiştta pîroz rast e, bo felsefeyê tenê tiştta rast pîroz e.

Henry Fielding

Rojname her heman dirêj e, nûçe hebin an nebin.

Hema her bijîşkî (nojdarî, doktorî) êşek li ber dilî şirîn heye.

F. Scott Fitzgerald

Hûn qehremanekî nîşanî min bidin, ez ê trajediyekê
ji we re binivîsim.

Henry Ford

Pare mîna dest û piyan e - bi kar bîne yan dê hişk
bibe.

Anatole France

Heke pêncî milyon jî pesna bêaqilîyê bidin, ew dîsan
jî bêaqilî ye.

Dîn xizmetek mezin bo evînê kiriye ku ew kiriye
guneh.

Li gor sirişt û tebîetê mirovan e ku bi hişmendî
birame û bi bêhişî tev bigere.

Benjamin Franklin

Derbeyên biçûk dargûzên mezin dixin.

Ji dijminên xwe hez bike çimkî ew te ji kêmasiyên te
agadar dikan.

Birs (Birç) serê xwe di mala yê dixebite re dertîne lê
newêre tê bikevê.

Ew wisan xwenda bû ku bi neh zimanan dizanî
bibêje "hesp", û wisan nezan bû ku bo siwarbûnê ji
xwe re çêlek kirî.

Fredrick II ê Mezin

Heke bixwazim bajarekî ceza bikim, ez ê filozofan
bikim serokê wî.

Kêm kes difikirin lê dîsan jî hemî dixwazin biryaran
bidin.

Robert Frost

Nîv dinya ji mirovan ew kes in ku tiştê wan ê
gotinê heye lê nizanin bibêjin; nîva din ew in ku ti
tiştê wan ê bibêjin nîn e lê bêdeng nabin.

Thomas Fuller

Hemî dinya dîn e ji bilî min û te û carinan bawer
dikim ku tu jî dîn î.

Zimanê wî hind dirêj bû ku karî pê stoyê xwe jê
bibe.

Heke qurûşekî bidî zirnevan daku lê bide, divê du
qurûşan jî bidiyê daku bes bike.

Diz jî dikare bibe camêr, heke dizîkeriyê ew zengîn
kiribe.

John Kenneth Galbraith

Ji dramaya enflasyonê tenê Hamlet kê m e.

John Galsworthy

Sernavên nûçeyan di rojnameyan de ducarî hindî
bûyeran mezin in.

Mohandas Gandhi

Yê bixwaze bi dilê hemiyar bike, dê dawiyê bi dilê
kesekî neke.

Charles de Gaulle

Ez gihame wê encamê ku siyaset gelek giring e lew
divê ne di destê siyasetvanan de be.

John Gay

Mey û ereq zû dibe dost û heval.

Jean Genêt

Dil me diruxîne. Em qaşo serdestên qencyê ne lê di
rastiyê de em koleyên miskînî û nermîçokiyê ne.

André Gide

Rengê rastiyê gewr e.

Xewa herî bedew jî xwe li ber şiyarbûnê nagire.

Pêşeroj, ax min çendî ji te hez dikir, ey bêsoz.

Qeşe bi awayek wisan li Mesîh xwedî derketine ku
heke mirov bixwaze ji qeşeyan bifilite, divê Mesîh jî
bi wan re biavêje.

Allen Ginsberg

Baş e ku hemî hukumetên xerab diruxin / tenê
hukumetên qenc nakevin / û hukumetên wisan ta
niha nebûne.

Jean Giraudeau

Ji xwendina qanûnê baştir ti awa bo
dewlemendkirina xeyalan nîn e. Ti helbestvanekî
ticarî sirişt û xweza wisan bi azadî şirove nekiriye
wek ku dadwer (hiqûqnas) rastiyê şirove dikan.

Johann Wolfgang von Goethe

Em ji gunehên xwe dibehecin, dema em wan di
kesên din de dibînin.

Armanca jiyane jiyane bi xwe ye.

Kerb û qehr hestek erjeng e, û divê mirov ji kesek
wisane, ê nikare biruxîne, neqehire.

Nîkolay Gogol

Asteng çeng û baskên me ne.

Hertiştê dûrî aqil li dinyayê dibe.

De vêca were û bizane ka mirov çi ye! Ew ji Xwedê
bawer nake, lê hema heke serê poza wî bixwire, qaşo
dê bimire - ew ji hindê bawer dike.

Di dîroka mirovatiyê de gelek sedsalên temam hene

ku bawer dikim ji ber ku ne pêwîst in, dikarin bîn
jêbirin.

Mirov tenê taybetmendiyek xerab li rex neh
taybetmendiya qenc hebe, mirov dê dîsan jî wek
ehmeq û neqenc bê navandin.

Oliver Goldsmith

Heman felsefe di govê ve dikare siwariyek çeleng lê
li rê siwariyek bêpê be.

Tenê bêaqiliya armancên me ji hebûna me bêwectir
e.

Armanca rastîn a axiftinê ne diyarkirina lê veşartina
daxwazên me ye.

Samuel Goldwyn

Her kesê diçe cem psîkiyatî, divê serê xwe bide
vekolandin.

Ka em çend klîşeyên nû çêbikin.

Maksîm Gorkî

Navincî û dîn - îşte du tîpên nivîskarên îroyîn.

Baweriyek wisan, baweriyek mesîhane ku tenê çîna
karker hêza giyanî diafirîne, ku tenê ew e xwêya
xwarinê, baweriyek kembax û ruxîner e.

Herkes dizane ku pirr diwartir e peyvên bike kirin ji
ku kirinan bike peyv.

Baltasar Gracián

Pirr normal e ku bo sererastkirina şaşiyekê çar ên din
tên kirin.

Graham Greene

Wêrekî û bistehî (cesaret) dikare nesaxiyek dijwar a
derûnê be.

Xewn hertim ji min re giring bûne: "baştirîn şadîkî û
demboreya naskirî û pirr erzan."

Robert Greene

Nikare bibe dizek baş yê ji sêdareyê bitirse.

Ernesto "Che" Guevara

Em şer naxwazin lê madem me dest pê kiriye, em
êdî nizanin bes bikin.

Paavo Haavikko

Heke mirov bîn ser hişên xwe, dê zerer û ziyaneke
mezin çêbibe.

Behmenyar el-Hakim

Aqil heval e di tenêtiyê de.

Nathaniel Hawthorne

Ma çî zindan mîna dilê me tarî ye!

Friedrich Hebbel

"Ez xwe naxapînim." Aha ew e bextreşîya te. De hema carekê xwe bixapîne.

Gelek kes ji ti tiştî bawer nakin lê ji hertiştî ditirsîn.

Bi birûskan dinya dikare bê ronkirin lê firne pê germ nabe.

Heinrich Heine

Divê mirov li dijminê xwe bibexşe lê ne ji berî ku ew li sêdareyê dabe.

Mixabin cemawer û girseya gel helbestvanîyê pîrr kêr dinase, ew jî mîna helbestvanên me.

Xwedê dê li min bibexşe; karê Wî ye.

Claude Helvétius

Ti serdem nîn e ku bi awayekî serdemê pey xwe bi xwe nede kenandin.

Ernest Hemingway

Tiştê bi asanî tê nivîsîn, bi dijwarî tê xwendin.

Dijwar e mirov camêran fam bike.

Divê mirov tiştên xeyalî pêşkêş bike daku bikare rastiye bi temamî vebîşêre.

Ebu Henîfe

Dinya tenê çîrok e: lew çîrokek xweş be.

Herakleitos

Xweda û mirov nîrx didin wan ên di şer de ketî.

Lîstinên zarokan in helwestên mirovan.

Herodotus

Heke kesek hebe pêşniyaz bike û ferman bide ku divê her kes ji xwe re irf û edetên herî baş bibijêre, her miletek piştî li ser bifikire dê yên xwe bibijêre.

Abdus el-Herranî

Yê bi biharê şa nebe û bi bayê wê mest nebe û di nav boşîya gulên wê de dilê wî aram nebe, nesax e û hewcedarî derman e.

Hermann Hesse

Jiyana herkesî meşîna ber bi wî bi xwe ve ye.

Mirov lihevkirinek birjîwazî ye.

Hêz û sedestî dibe xezeb li yê armanca wî hêz û serdestî ye.

James "Wild Bill" Hickock

Keleş û talanker ne zêde xema min in. Dema çendekan ji wan dikujim, ên din hertim direvin.

Peter Hille

Tirsîna ji Xwedê henekkirina bi Xwedê ye.

Mirov dijît ta wenda dibe.

Ibn Hindû

Yê aqildar xwe bi wî tiştî nawestîne yê nikare, wê hêvî nake ya nikare bi dest bixe û serê xwe naxe nav wan tiştan ên ne karên wî ne.

Adolf Hitler

Heke ez bi ser bikevim, nişên bên dê heyranî min bin û hema ti kesek dê nepirse ka bi çi awayan bi ser ketim.

Dil û mejiyê gel tenê neynika wê ye ya serok û serdestan bi raya giştî daye xwarin.

Cihûyan wijdan keşf kiriye. Ew jî mîna sinetkirinê tişteke pîs e.

Pasîfizm newêrekiya rûveşartî ye.

Eric Hoffer

"Rast" û "xelet" tenê aîdî zimanê me ne, ne aîdî rastiyê.

Çêkirina dîrokê bûye nesaxiya serdema me; pirtûka dîrokê vekirî dixwiye û herkesê bi bihayê du qurûşan zana dixwaze rûpelên wê biqulipîne.

Ne Mesîh mesîhî û ne jî Marx marksîst bû.

J. A. Hollo

"Jiyan me perwerde dike", Pestalozzi gotiye. Divê lê bê zêdekirin: "pîr hêdîka."

Oliver Wendell Holmes

Herkes ji me serleheng e, qehreman e, li roja bûna xwe, li daweta xwe û li taziya xwe.

Dema xwezayê nivîskar peyda kirin, amade kirin û patente kirin, ji bermayokan rexnegir çêkirin.

Horatius

Qencî di navbera du xerabiyên de ye.

E. W. Howe

Yek ji seyr û sosrettirîn tiştên vê dinyayê ew qedir û qîmet e ku mirovên bêkêr didin xwe.

Şerm nekin heke hûn nizanin li piyanoyê bidin, serbilind bin ku hûn nizanin.

Frank "Kin" Hubbard

Mêş qet ne hindî dixwiye zîrek e; ew tenê nikare kêmtir vizevizê bike.

Dema kesek dibêje: "Ne pare lê prensîp", mesele

pare ye.

Çend kes li pişt serok hene ku divê bên ber wî daku
ew çavdêriya wan bike.

Sûdeyek ji te heye ku tu feqîr bî - bijîşk dema xwe bi
başkirina te ve pûç nake.

Victor Hugo

Hertişt li ber serkeftinê ditewe, rêziman jî.

Azadî ji îroniyê dest pê dike.

Aldous Huxley

Ma em ji kû dizanin, pa belkî ev dinya doje û
cehenema kesên ji dinyayek din be.

Henrik Ibsen

Siyaset girîngtirîn tişt e di jiyane de - bo
rojnameyan.

Hemî pêşketina ta niha xweavêtin ji şaşiyekê ber bi
ya din e.

Gunehek mezin e ku zanistvan heywanan îşkence
didin, bila azmûnên xwe li rojnamevan û
siyasetvanan biceribînin.

Robert Ingersoll

Dêrê hertim alaya talankeran hildaye.

Ti tiştêk mîna hindê gewer û qenc nîn e ku mirov
bindestî hiş û aqilê xwe be. Heke rastî ji te bibe, yê
biserketî tu bi xwe yî.

Bandora rastiyê li ser dîn mîna bandora bombeya
dînamîtî li ser qeyserê Rusyayê ye.

Îsayê Mesîh

Pêşî qurmik ji çavê xwe derbîne û paşî qirşik ji çavê
birayê xwe.

Jîr bin mîna maran lê bêgune mîna kevokan.

Heke kor destê korî bigire, herdu dê bikevin kendê.

Mirar li kû be, qertal tîn wir.

Mehmûd Îsfahanî

Yê nerazî be, malê zêdetir ne dewlemendiyê lê tenê
tengezariyê jê re tîne.

Heke malê xwe nedî hejaran jî, hema bila dilê te bi
wan bişewite.

Ehmed ibn Îshaq

Hingê dema bênfirehiyê ye dema mirov nikare rewşê
biguherîne.

Dijwar e mirov azad be heke bi ya edetên xwe yên
xerab bike.

Huneyn ibn Îshaq

Yê vedixwe zîkê vale yan bîrsî ganan dike, bi xwe
mirinê bi werîs bi nik xwe ve dikêşe.

William James

Ji jîyanê natîrsim. Bawer bikin ku jîyan hejî jînê ye,
û bi vê baweriyê ew dîtin dê bibe rastî.

Thomas Jefferson

Dostê zîyan lê hatî kirin kembaxtirîn dijmin e.

Hemî hêz û serdestî ya gel e.

Welat yê saxan e, ne yê miriyan.

Ez ji dîroka paşerojê zêdetir ji xewnên pêşerojê hez
dikim.

Ew nîfş, ê dest bi şoreşê dike, kêman caran wê digihîne
encamê.

Di heman demê de, ku Yezdan jîyan da me, Wî
azadî jî da me.

Edetek zordestan heye: hin mirovan bi hin ên din
didin îşkencekirin.

Jerome K. Jerome

Ya herî baş ew e ku mirov rastiye bibêje, heke ne
bêqam derewkerê zîrek be.

Em bo noşîcaniya yê din vedixwin û canê xwe
diperritînin.

Samuel Johnson

Yê guh nede ser zîkê xwe, guh nade ti tiştê din jî.
Bê wêrekî û bistehiyê mirov nikare ti qenciyan bike.

Maria Jotuni

Heke em bibînin ka em çî ne, em ê êdî ne ew bin ka
em çî ne.

Roj çawan dest pê bike jî, bi êvar û şevê bi dawî tê.

Juvenalis

Sansûr qertalan berdide û êrişî kevokan dike.

Kî çavdêrî çavdêran e?

Rastgoyî tê spaskirin û bîrsîhiştin.

Franz Kafka

Wan pirtûkan, ên ku me kêfxweş dikin, em dikarin,
heke pêdivî be, bi xwe jî binivîsin. Divê pirtûk
bivirek be ku deryaya di me de qerisî bişkîne.

Ti kesek mîna wan, ên di kûrtirîn dogeh û cehenemê
de ne, bi pakî nastrin; ew, a em dibêjin strana
firîşteyan e, strana wan e.

Pirî caran biewletir e ku mirov bi bend û zincîran

girêdayî û bestandî be li şûna azad û serbest be.
Ti tiştê nikare mîna fotografan mirov dilsar bike.
Immanuel Kant
Dema hatin ber deriyê biheştê û jê hat pirsîn: "Kî ji
we dîndirist e?" yê cihû, yê file û yê misilman,
heryekî û hemiyar bi yek dengî got: "Ez."
Konstantinos P. Kavafis
Lezandina bi çavkorî xeter e. Mirov li xebatên
pêşdemî poşman dibe.
John Keats
Bedewî rast e, rastî bedew e.
Felsefe çengên firîştayan jê dike.
Heke helbest bi siriştî, wek pel ji darê diwere, pêk
neyê, baştir e ku qet pêk neyê.
Ke'b
Hesûdî zinarek hilû û şematok e ku piyên zanayan jî
lê ditehisin.
John F. Kennedy
Yên bi bidesxistina serdestî û serdariyê li pişt
pilingan siwar dibin, dikevin devê wan.
Nepirse ka welatê te dikare bo te çî bike, bipirse ka
tu dikarî bo welatê xwe çî bikî.
Soren Kierkegaard
Mirov dikare tenê ber bi paş ve jiyanê fam bike lê
divê wê ber bi pêş ve bijî.
Kes piştî mirinê venagere. Kes bê girî nayê dinyayê.
Kes ji me napirse ka em kengî dixwazin têkevin,
kengî derkevin.
Sebra xwedayan nedihat lew wan mirov afirandin.
Aleksis Kivi
De vêca were û bi cewa rastiye bikeve nav gulistana
evînê! Ax! Ne ti camêrî ye.
Em li ser rêya rast in û em dê bigihin rastiye heke
em birizin jî.
Ti roj ne hind dirêj e ku şev nede pey.
Hema xwedê jî pê dikene ku diz ji dizî didize.
Kîsre
Mey sabûn e ya xeman vedişo.
V. A. Koskenniemi
Partî gorrîstan in. Karê bi wan maye ew e ku bîrdoz
û îdeolojiyê binax bikin.
Şer jibîrkirin e; berî hertiştî tê jibîrkirin ka çima şer

tê kirin.

Karl Kraus

Di serê vale de ciyê gelek zanînê heye.

Psîkoanalîz ew êş û elem e ya ew dibêje sax dibe.

Pyotr Kropotkîn

Jiyana mirovên ronakbîr tijî derewên li ser lihevkiyê ye.

Johannes Krysostomos

Dojeh û cehenem bi serkuloxên qeşeyan hatiye kevirkirin.

Kongfuçe

Ji şaşiyên şerm neke.

Kembaxtirîn tirsonekî ew e ku mirov ya rast bizane û wisan neke.

Sê rê hene ku mirov dikare pê ve bigihe hişmendî û aqildariyê: rêya liserfikirînê ku gewertirîn e, rêya çavlêkirinê (textlêkirinê) ku asantirîn e û rêya ceribandîna ku diwartirîn e.

Yê hişyar û sexbêr kêman şaşiyên dike.

Jean de la Bruyère

Pirraniya mirovan baştirîn beşa jiyana xwe bo xerabîgihandina kesên din bi kar tînin.

Mirov tenê sê bûyer di jiyana xwe de hene: ew dibe, dijî û dimire. Ew nabîna dema dibe, dinale dema dimire û ji bîr dike bijî.

Heke jiyana ne xweş, mirov xwe li ber nagire; heke xweş be, mirov xwe li ber nagire ku wê ji dest bide.

Encam her eynî ye.

Yê nemerd û tema hemî malê xwe bi carekê ji dest dide - dema dimire.

Di dinyayê de tenê du awa hene ku mirov dikare pê hîlbikeve: zîrekiya xwe û nezaniya xelkê.

Jean de La Fontaine

Ti kes mîna hevalê nezan xeter nîn e, dijminê bîaqil pirr çêtir e.

Herkes bi asanî sanahî ji wî tiştî bawer dike yê dixwaze yan jê ditirse.

Em kêmasiyên xwe dixin paşberîkê û yên xelkê dikin pêşberîkê.

Ronald D. Long

Pêwîstiya mirov herdem bi rekehan nîn e. Raman jî dikarin me girtî bihêlin.

Charles Lamb

Yê gramek jî dînî û şêtî tê de nebe, bi kîloyan
xerabiyên din tê de hene.

Wêje gulteyek bed lê gopalek baş e.

Laotse

Ew zengîn e yê bi para xwe razî.

Yê pirr berhev dike, pirr ji dest dide.

François de La Rochefoucauld

Me hemiyar hind şiyar û hêz heye ku xwe li ber
belayên bi serê kesên din hatine bigirin.

Em li gor hêviyên xwe soz didin û li gor tirsar xwe bi
cî tînin.

Dêbav şîretên qenc didin zarokên xwe ji ber ku êdî
nikarin nimûneyên xerab bin ji wan re.

STANISLAW JERZY LEC:

Binere:

<http://www.geocities.com/kmehname2002/34/diyari1.html>

Vladimîr Lenîn

Yek ji mezintirîn û xetertirîn tewanên şoreşê
guherandina konkretê bi abstraktê ye.

Hêza edetê milyonan û dehan milyonan tirsaktirîn
hêz e.

Şoreş li Îtalyayê û Rusyayê mîna hev nameşe.

Carl Gustaf af Leopold

Xwe bitewîne li ber yê dîn, lawê min, lê kûr, wisar
kûr ku ew bişira te nebîne.

G. C. Lichtenberg

Amade me malê xwe bidim heke ji min re baş bê
şirovekirin ka ew kirin bo kê hatin kirin ên bi fermî
tê gotin ku bo welat û niştiman hatine kirin.

Hema ne gengaz e mirov pizot û pêtala rastiyê di
nav girseyê re bibe bê ku riyê kesekî bişewitîne.

Yezdan jî di afirandiyar re tenê xwe dibîne.

Em li dinyayekê dijîn ku her qeşmerek gelek kesan
dike qeşmer lê hişmend tenê kêman kesan dikin
hişmend.

Yek ji mezintirîn peydake û keşfên vê dawiyê hişê
mirov çêkiriye, bi baweriya min, ew huner e ku
mirov wan pirtûkan rexne dikin ên ticarî
nexwendine.

Ax, dê jiyana gelek kesan çend bextiyarane bûya

heke karûbarên xelkê jî hindî karûbarên wan bi xwe
kêm bala wan bikişanda.

Gorr baştirîn asêgeh e hemberî bahozên felekê.

Abraham Lincoln

Pirraniya mirovan hind bextiyar in hindî bixwazin.

Yê alîkarî dike, mafê wî heye rexne jî bike.

Xwedê ji mirovên sade hez dike lew Wî pirr ji wan
afirandine.

Ez bo reşikan ti tiştî ji we naxwazim ji bilî hindê ku
heke hûn ji wan hez nekin jî, bela xwe nexin serê
wan. Heke Xwedê piçek dabe wan, hema wê piçekê
ji wan re bihêlin.

Ez nizanim ka bapîrê min kî ye lê pirrtir bala min
dikişîne ka neviyê wî dê bibe çi.

Mirov hêvî dikin ku bikarin bi herherî bijîn. Lê di
heman demê de gazinan dikin ku nizanin ka çawan
şemî û yekşema xwe derbas bikin.

John Locke

Şik ji helwest û ramanên nû tê birin û dijberiya wan
tê kirin, û bi pirranî sedem ew e ku ew hê nebûne
helwestên giştî.

Jack London

Evîna romantîk çêkîrok e û dijî pergal û sazimana
sirişt û xwezayê ye.

Soyalîzm ne ti pergalek îdeal e ku armanca wê
bextiyarkirina hemî mirovan be. Armanca wê ew e
ku hin nijadên lêzimî hev bextiyar bike, wan nijadên
jorîn bihêz bike daku ew bijîn û serdestiya dinyayê
bikin ta ku nijadên bêhêztir, lawaztir bitelifin û
bimirin.

Henry W. Longfellow

Spêde çend nêzîktir be, şev hind tarîtir e.

Li şûna mirov ravebike ka çima tişteke bi nebaşî kir,
dikare zûtir wê bi başî bike.

James Russell Lowell

Kompromîs sîwanek baş lê banek bed e.

Ya herî dijwar ew e ku mirov xwe li ber wan
belayan bigire yên ticarî bi serê mirovî nayên.

Luqmanê Hekîm

Kurê min, bila taybetmendiyên xerab ên birayê te
nebin rêgir li ber baskirina taybetmendiyên wî yên
qenc.

Martin Luther

Derew mîna gog û gulmiçka befrê ye: çend dagerînî,
hind mezintir dibe.

Ji ramanan gumrik nayê standin.

Sê seyên har hene: bêminetî, pozbilindî û hesûdî.

Kesê ev her sê se wî bigezînin, mala wî wêran bû.

Dinya mala Şeytan e. Kû ve biçî jî, dê rastî xwediye
malê bê.

Dinya mîna gundiye sermestbûyî ye: ji aliyekî li ser
kurtan rast bikî jî, di aliyê dî de dikeve.

Yezdan bêfire, baldirêj û dilovan e ku dikare wisan
deng neke û bi aramî lê binere ka zalim û zordar çî
dikin û wan cezane kirî dihêle. Ez nikarim.

Bextiyarî ji bextreşiyê pirrtir mirovan diruxîne.

Niccolo Machiavelli

Heke mirov tê bikoşe hertim qencyê bike, dê di nav
koma boş û mişe ya xerabîkeran de têkçûyî bimîne.

Ti tişteke hindî merdî û camêriyê mala mirov kembax
nake çimkî heke wan bikî, dê hêdî-hêdî derfet û
delîvên kirina wan ji dest bidî.

Henry Mackenzie

Ji hemî cilan, ên pozbilindî xwe pê diniximîne,
sernermî ji hemîyan zêdetir dilê min reş dike.

Maurice Mackenzie

Paşeroj hertim li vir e.

Ez zarok di xew diçim û pîr şiyar dibim. Em li
dorberî landik û dergûşanê diçerixin û ha dibînin ku
em li ber gorra xwe ne.

Norman Mailer

Bila her nivîserî maf hebe derewên xwe vebibêje.

Aha ew e azadiya çapemeniyê.

Rûyê rastgo dikare rast be yan jî sexteyek hostane
be.

Xavier de Maistre

Neynik herdem bêalî û rastgoyane gulên ciwanîyê û
qurmiçkên êxtiyariyê diteyisîne bê ku galteyan bike
yan me navdar bike. Neynik tekane şewirmenda
mezinan e ya rastiye dibêje.

Vladimîr Mayakovskî

Dixwazim qelem wek nişterê bê hesabandin.

Tenê "em ji we fam nakin" ne ti gazin û lome ye.

Vladimîr Mayakovskî. Trajedî. Ji pênuşa Vladimîr

Mayakovskî.

André Malraux

Hemî huner serhildan e dijî qedera mirovan.

Rastî diselimîne ku ne teoriyên marksîstî lê

Nietzsche rast digot - wî digot ku sedsala 20ê dê

bibe dê bibe sedsala şerên neteweyî.

Mao Zedong

Leşkerê bê çande leşkerek nezan e, û leşkerê nezan
nikare dijmin têk bibe.

Yê komunîst divê hevalê cemawer û girseya gel be,
ne serokê wan, divê mamosteyek bêwestan be, ne
siyasetvanek bûrokratîk.

Don Marquis

Heke kesek bibêje ku malê xwe bi xebatek dijwar
berhev kiriye, jê bipirse: "Bi xebata kê?"

Raman ne berpirsiyar e hemberî wan ên ji wê bawer
dikin.

Helbestvanî ew e ya Milton dît dema kor bû.

Nivîsîna dîwana helbestan mîna hindê ye ku mirov
gulekê ji çiyayek bilind biavêje geliyekî û bendewarî
dengê ketina wê bimîne.

Groucho Marx

Min wêneyê xwe nîn e lê dikarim şûnpiyên xwe
bidim we. Ew li qata jor di goreyên min de ne.

Karl Marx

Qet nebe, tiştêk misoger û esehî ye, ew jî ew e ku ez
ne marksîst im.

Gelê gelan kole dike, nîr û zincîrên xwe bi destê xwe
çêdike.

Sererastnekirîhiştina şaşiyên rêxweşkirina li ber
bêaqiliya ronakbîrî ye.

Dîn tilyaka gel e.

Nezaniyê ticarî alîkarî kesekî nekiriye.

Pare hemî xwedayên mirovan ji ser text û tacan
diavêje û wan dike malê firotinê.

Ne xweş e mirov xulamiyê bike, heke bo azadiyê jî
be, û li şûna bi mîrku, bi derziyê şer bike.

Somerset Maugham

Mirov dawaya rexnegiriyê dikin lê tenê pesnan
dixwazin.

André Maurois

Bazirganî têkilkirina şer û werzişê ye.

Hertiştê bi daxwazên me re lihevkişî be, ji me re rast dixwiye. Hertiştê berevajî hindê me dienirîne.

Tekane tiştê tecrûbe me fêr dike ew e ku tecrûbe me fêr nake.

Marshall McLuhan

Tiştê em wek realîzmê dihesibînin ji rusiyan re fantaziya pak e.

Enes ibn Melik

Bixwînin, xweh heke hûn neçar bimînin bo hindê biçin Çînê jî çimkî xwendekarî erkê her misilmanî ye.

H. L. Mencken

Guneh e ku mirov bawer bike ku xelk xerab e lê kêman caran şaşî ye ku wisan bawer bike.

Li vê dinyayê zêlam bi gelek awayî ji jinan di rewşek baştir de ne. Yek, zêlam derengtir dizewicin. Du, zûtir dimirin.

Dijwar e bê bawerkirin ku kesek rastiye dibêje heke mirov bi xwe dê derew bikirana heke li ciyê wî bûya.

Dêr ew çî ye yê kesên ticarî neçûne biheştê basa wê dikin ji wan kesan re yê dê ticarî neçinê.

Nojdar ji êşên çermê leşî hez dikin: ne sax dibî ne jî dimirî.

Çend pîrtir dibim, kêmtir bawer dikim ku pîrî bi xwe re aqilmendiyê tîne.

Ka gorristana xwedayên mirî?

Heke siyasetvan bibihîze ku hîlbijêrên mirov xwer hene, ew dê soz bide wan ku xwarina bi dilê wan jê re peyda bike.

Mihemed Pêxember

Ew bihêz e yê bikare xwe.

Serokê gel divê xulamê gel be.

Kirin li gor armancan!

Yê me bixapîne ne ji me ye.

Yê şîretan bipirse dê neruxe.

Ji temahiyê xerabtir êş nîn e.

Yê navîn ji sêyan ê herî baş e.

Ew ne biîman e yê ziktêr dinive û cîranê xwe birsî şiyar dihêle.

Dilê pîran jî mîna yê ciwanan du tiştan dixwaze: jiyek dirêj û gelek pare.

Yê derd dişîne, dermanê derd jî dihinêre.

John Stuart Mill

Ji xwe bipirse ka tu bextiyar î, êdî tu dê ne bextiyar bî.

Zewac tekane şêweyê koletiyê ye ku li gor qanûnên me azad e. Êdî ti kole nîn in ji bilî xatûnên malan.

Ma ticar hêz an serdestiyek hebûye ku li ber wan kesan nesirîştî û neheqî ye yên ku wê hêzê bi rê ve dibin.

Şaşiya asayî ya sosyalîstan ew e ku ew li ber çav nagirin ku mirov jixwe sersar in.

Henry Miller

Mirov, ên ji ti tiştî bawer nakin, berg û cildên zanistî li ser wan xwedayan dinivîsin ên ticarî nebûne.

Dil e serdestî dinyayê, ne mejî.

Şeref e ku mirov xwe di ber tiştêkî de bike cangorî, lê mirî nikarin ti bikin.

Heke em hema bikarin rojnameyan bitelêfin, ew gavek mezin e ber bi pêş.

Heke mirov dev ji hindê berbidin ku ew dê rojekê bibin xweda, ew dê bibin kirmik.

John Milton

Rewa ye ku heq û hiqûqet ji zordest û serokên xerab bê derxistin û ew ji serdestiyê bîn avêtin û bîn kuştin.

Baştir e mirov serbest be li Dojehê, ne bindest li Biheştê.

Helmuth von Moltke

Aştiya herherî tenê xewn e, û ne xewnek xweş jî.

Michel de Montaigne

Nojdar ne kêfxweş e bi saxlemiya dostên xwe.

Baş dizanim ka ji çi direvim lê nizanim ka li çi digirim.

Ax çend tişt duh baweriyên dînî bûn û îro çîrok in.

Jiyan xewn e: dema em dinivin, em şiyar in, û dema em şiyar in, em di xew de ne.

Montesquieu (Charles du Secondat)

Şêt û dîn carinan di şêtxaneyan ve tîn girtin daku bi yên li derve bîn bawerandin ku ew ne dîn in.

Cidî bextiyariya bêaqilan e.

Gel herdem ji qanûnên xwe diwartir berevaniya edetên xwe dike.

Gavekê rastî ye, gavekê şaşî.
Zalimtirîn zordestî ew e ya li ber sîbera qanûnan û li
pişt rûpoşê dadê tê kirin.
Henry de Motherland
Dema rexnegir nivîskarî dixeyidîne, ew nixandin e.
Dema nivîskar rexnegirî dixeyidîne, ew îftîra ye.
Sir Thomas More
Qertal û meymûn jî zarokên xwe ji hemî yê din
delaltir dihesibîne.
Ebdillah ibn el-Mubarek
Şaşiyên zimanî di peyivînê de kirêttir in ji rûyê
girrewî.
Mucahid
Heke mamoste ji şagirtên xwe re ne dadperwer be,
ew jî ji zordestan e.
Ce'fer ibn Muhemmed
Baştir e poşman bibim ku min bexşand, ne ku min
ceza kir.
Wehb ibn Munebbih
Yê bê sedem pesna te bide, dikare bê sedem te lome
jî bike.
Ibn el-Muqefe'
Heke te bihîst ku hevalê te tişteki dibêje yan tişteki
dike ku kêfa te jê re tê, wê gotinê neke ya xwe. Bes e
ku tu wê gotinê ji bîr nekî û ji xelkê re bibêjî û diyar
bikî ka ya kê ye.
Se'îd ibn el-Museyyeb
Baştir e ku serok di efûkirinê de, ne di cezakirinê de
şaş bibe.
Robert Musil
Pêşketin dê pirr baş ba - bes heke bisekîniya.
Alfred de Musset
Jin mîna sîberê ye: heke bixwazî bigihiyê, ew
direve, heke jê birevî, ew dide pey te.
Benito Mussolini
Heke hertişt baş bimeşe, piştî sî salên din li her
meydanekê dê peykelek min hebe, û evîndar dê
bibêjin: êvarê saet heşt li ber peykelê Mussolini.
Xelîf ibn el-Mu'tez
Zana li herderê xerîb in çimkî nezan li herderê pirrtir
in.
Yê hesûd bi xwe cezayê xwe ye.

Heke tu zana bî, nefikire ka çend kes ji te kêmtir
zana ne lê ka çend ji te zanatir in.
Fesadker pirek e ku dibe xerabiyê.
Rûyê bexşandinê bi lomeyan kirêt neke.
Zanîn bê kirin mîna dara bêfêkî ye.
Derewker ji hindê diyar e ku dixwaze sond bixwe
tevî ku kesekî hêvî jê nekiribe jî.
Hind berz û bilind be ku xwe pozbilind neke.
Hêvî xweşheval e: heke wê bi dest nexî jî, te lezet ji
bendewariya wê dîtiye.
Yê şîretan dipirse li ser rêya biserketinê ye.
Dilê yê hişmend kela nehîniyan e.
Heke bi dostanî û xweragiriya negihî hêviyên xwe,
dê bi çi bigihiyê?
Guhdarê fesadkeran jî yek ji fesadkeran e.
Zanîna mirov ûcax û dûndeha wî ya her-sax e.
Derfet zû diçe lê hêdî vedigere.
Zimanê yê nezan kilîlê ruxandina wî ye.
Kerba yê bêhiş ji gotinên wî, kerba yê bihiş ji
kirinên wî diyar e.
Hişmendiya katib di serikê pênuşa wî de ye.
Ne herkes, ê sozên delal dide, wan bi cî tîne.
Heke şaşî neba, rastî dê ne ronahî ba.
Jiyan bi emanet dide û emanetê xwe dîsan dixwaze:
yê bi dilxweşî nede, dê bi zorê bide.
Yê xerab ti qencyê di kesên din de nabîne ji ber ku
bi çavên giyana xwe li wan dinere.
Şîreta dost ders e, ya dijmin lome ye.
Napoleon Bonaparte
"Nabe" peyvek e ku tenê di ferhenga nezanan de
heye.
Welat çend dîndartir be, li wir pirrtir guneh tên kirin.
Pablo Neruda
Ax, xwezî bi dilopek helbestê yan evînê me bikariya
kerba dinyayê vebimirînin lê tenê şer û dilê bibiryar
dikarin wisan bikin.
Dixwazim bi te re wê bikim a bihar û dargilyaz bi
hev re dikin.
Ez dogm di bin kefşî ve nagerim daku wê li serê
yekî bidim.
Hesûdî dikare bi xwe pîşe û mihne û meslek be.
Friedrich Nietzsche

Mirov bi tenê be, dê xwe bi xwe bixwe; di nav xelkê de be, ew dê mirovî bixin. Bibijêre!
Jin şaşiya duyem bû ku Xwedê kir.
Bê muzîk jiyana dê şaşî ba.
Divê mirov neçe dêrê heke bixwaze bîn bike hewayê paqij.
Di rewşên aştî û aram de mirovê şerxwaz êrişî xwe dike.
Yê dijî zordaran şer dike, bila hişyar be ku ew bi xwe pê ve nebe zordar.
Di her partiyê de kesên wisan hene ku zêde bi dilsozî îdeolojiya partiyê îlan dikin û wiha dibin sedema ku kesên din ji partiyê vediqetin.
Ramana xwekujiyê xemrevîniyek xurt e: bi wê mirov gelek şevên nexweş diborîne.
Dînî û dûraqilî di takekesan de kême - lê di koman, partiyan, serdeman de normal e.
Bêaqilî û xayînî zêde dibe - ew jî beşek ji "pêşketinê" ne.
Divê parsek û xwestok bîn telifandin. Nexweş e mirov bide wan û nexweşe nediyê.
Pêwîstiya hema her siyasetvanî carinan wisan pirr bi mirovek rastgo heye ku ew mîna gurê birsî xwe werdike nav mexelê pez lê ne daku beranê girtî bixwe lê daku di nav piştê wî ya têrhirî re xwe veşêre.
Û pa çî bû ku pakiya keçikê parast? Hewara wijdana wê? Na, na. Dengê cîran.
Mirov bi tenê hind xemgîn bû ku neçar ma kenîne peyda bike.
Nûşîrwan
Betalî ramanan radike, raman serhildanê.
Li wî warî bi cî nebe yê ev pênc tişt lê nebin: serdarê bihêz, dadgerê dadperwer, bazargeha geş, nojdarê (bijîşkê, dixtorê) xwenda û ava diherike.
José Ortega y Gasset
Mirovên garranî zîtikan diavêjin dema aqilê wan nameşe.
George Orwell
Gotinên siyasî yên serdema me bi pirranî ji sloganên bi hev ve girêdayî pêk tên.
Hemî mirov wekhev in lê hinek ji yên din wekhevdir

in.

Azadiya giyanê ew e ku mirov azad be tiştên dibîne,
dibihîze û hest pê dike zelal bike û neçar nebe hest û
rastiyên xeyalî çêbike.

Hemî katolîk û komunîst bawer dikin ku mirov
nikare di heman demê de hem rastgo û hem jî jîr be.

Thomas Paine

Qeşe û sihirbaz endamên heman sendîkayê ne.

Niştimanê min dinya û dînê min qencîkirin e.

Samuli Paronen

Feqîran hemî şerên dinyayê kirine, hemî ew şer dijî
feqîran kirine.

Pirraniya aqil bi tiştên pûç ve xerc dibe.

Dinya tijî ye ji kirinên kesekî nekirî.

Kamiranî nikare bê Fînlandayê, jê re xanî nîn e.

Qanûn û fermanên herî dijwar li wir in ciyê talanker
û mirovkuj qanûndaner û femandêr in.

Heke rastgiran wek dibêjin bikira, ew dê çepgir ban.

Heke çepgiran wek dikin bigota, ew dê wek dilê
rastgiran bipeyivîne.

Hemî kole naxwazin azad bin, pirraniya wan tê
dikoşin bibin axa.

Mirov di deriyên vekirî re dikevin diktatoriyê. Derî
tên girtin. Tenê bi şkandinê mirov dikarin
derbikevin.

Şeytanê reben: şehîdê nepîroz.

Blaise Pascal

Ne baş e ku mirov zêde azad be. Ne baş e mirov
bigihe her tiştê bixwaze.

Hemî mirov eslen hev dinifirînin.

Heke hemiyar bizaniya ka çi basa wan tê kirin, dê li
dinyayê çar heval neban.

Exlaqê rastîn bi exlaq dikene.

Mirov rûl e, naziktirîn rûla siriştê, lê ew rûl dirame.

Tenê du celeb mirov hene: mirovên dadperwer ên
xwe gunehkar dihesibînin, û mirovên gunehkar ên
xwe dadperwer dihesibînin.

Dema em hazir bin, kes wisan basa me nake wek
dema em ne li wir bin.

Min dixwest hevokek ji min revî binivîsim lê li şûna
hindê dinivîsim ku hevokek ji dest min revî.

Mirov wisan bêçare dîn in ku heke kesek ne dîn be,

ew jî tenê şêweyek nû yê dîniyê ye.

Dil sedemê xwe heye yê aqil nas nake.

Heke bixwazî xelk bi qencî li ser te bifikirin, bi qencî basa xwe neke.

Dinya tijî ronahî ye bo wan ên dixwazin bibînîn û tijî tarîti ye bo wan ên dixwazin nebînîn.

Borîs Pasternak

Siyaset ti tiştî nade min. Ez ji wan kesan hez nakim ên hemberî rastiye sersar in.

Giyangarranî penageha bêbehreya e - vêca ew dilsozên Slovyev, Kant an Marx bin.

Heinrich Pestalozzi

Bi sedan kes şûrên xwe, bi bi hezaran kêrên xwe dihesûn lê bi dehan hezaran mirov mejiyê xwe kuh dihêlin ji ber ku wî bi kar naînîn.

Sándor Petoti

Xem çi ye? Derya ye. Pa şadî? Dilopek di hemêza wê de.

Pablo Picasso

Huner ew derew e ya me di rastiye digihîne.

Li ber gelek çande û kultûr ew e ku xaniyek nûjen tijî tiştên kevnare bikin.

Di rastiye de Yezdan jî hunermend e. Wî zerafe, fîl û pisîk afirandine. Wî ti stîlek rastîn nîn e. Ew jî tenê xwe diceribîne.

Ez lê nagerim, ez dibînim.

Platon

Aha ew kes bîaqil bû yê rabû Xwedê çêkir.

Beden gorra giyanê ye.

Mezintirîn bêdadî dadperweriya qestayî ye.

Nerîna bi çavek wekhev li kesên newekhev newekheviyê peyda dike.

Plutarkhos

Ew pend rast e ya dibêje: bi seqetan re mirov fêrî kulekiyê dibe.

Tevî ku kurik bo kêfa xwe keviran li beqan didin, beq ne bo kêfa xwe dimirin.

Edgar Allan Poe

Mirov min dîn dihesibînîn lê hê nehatiye çareserkirin ka dînî gewertirîn jîrî ye yan na.

Channing Pollock

Rexnegir kesên bêpê ne yên mirovan fêrî bezê dikin.

Alexander Pope

Şaşbûn mirovaneyî ye, lêborîn yezdaneyî.
Di dîrokê de zêdetir nimûneyên seyên dilsoz ji
mirovên dilsoz.

Jacques Prévert

Ey Yezdanê tu li erş û esmanan / li wir bimîne / û
em jî dê li ser rûyê dinyayê bimînin.

Pierre-Joseph Proudhon

Demokrasî kêfiya makeqanûnî ye.

Marcel Proust

Her tiştê mezin li vê dinyayê dîn û şêtan kiriye; ew
bûn ên olên me damezirandin û şaheserên me
afirandin.

Pubilius Syrus

Jiyan bi xwe kurt e lê bela wê dirêj dikan.
Dadiya bêsinor hema hertim neheqîya bêsinor e.
Deynê biçûk dike heval, deynê mezin dike dijmin.
Yê hesûd tenê qenciyeke dike: dimire.
Yê newêrek dibêje ku sexbêr e.

Pythagoras

Bêdeng be yan tiştê hêjayî gotinê bibêje.

Ibn el-Qirriye

Peyva nivîskî li herderê, li hemî deman tê xwendin û
ew li hemî zimanan tê wergerandin lê peyva devkî ji
guhên guhdar dûrtir naçe.

Tebit ibn Qurre

Xwarina kêr bedenê rehet dike, gunehên kêr
hedanê didin giyanê, xemên kêr aramiya dil in û
axiftina kêr bîhêdana ziman e.
Bo pîremêran ti tişt ne hindî xwarinçêkerên jêhatî û
jinên delal bela ne çimkî hingê ew gelekî dixwin û
nesax dibin, gelekî digên û pîr dibin.

Wilhelm Raabe

Niha gulên dibin çiyê berê tif dibirinê.

François Rabelais

Nezanî maka hemî şaşîyan e.

Wilhelm Reich

Yê kulek dikene dema yê beza dikeve.

Ernest Renan

Xewnên me baştirîn û xweştirîn beşa ji me ne. Di
wan de em herî zêde xwe bi xwe ne.

Jules Renard

Li şûna mirov ji kesûkarên xwe hez bike, bêserêştir
e ku mirov ji Yezdan hez bike; erzantir e.

Elî ibn Remses

Danûstandin gelek aqilan digihîne hev.

Will Rogers

Hertişt xweş e heke bi serê kesek dî bê.

Çawan em dikarin bibêjin ku şaristanî pêş nakeve
tevî du ku her şerî de bi awayek nûjentir mirov tèn
kuştin.

Ez ti henekan nabêjim - tenê çavdêrî hukumetê me û
rastiyan radigihînim.

Hindî zêdetir li ser siyasetê bixwînî, amadetir îtîraf
bikî ku her partî ji ya din xerabtir e.

Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê di ti şerî de têt
neçûye û di ti danûstandinan de bi ser neketiye.

Jean-Jacques Rousseau

Mirov azad hatiye dinyayê, û li herderê zincîrkirî ye.

Azadî ne fêkiyê her kişwer û avûhewayê ye ler ne
berdestî hemî mirovan e.

Mirovo, li yê xerabîkar negere: tu bi xwe yî.

Ez ji pirtûkan hez nakim: ew me fêr dikin bipeyivin
ji wan tiştan ên em têt nagihin.

Heke ez serok an qanûndaner bam, min dê wexta
xwe neboranda bi hindê ku fermanan bidim daku
tişteke bê kirin. Min dê bi xwe bikira yan ez dê
bêdeng bam.

Yê bêaqil jî difikire lê piştî ku dixebite.

John Ruskin

Hin kole bi pare, hin jî bi nazdariyan tèn kirîn.

Bertrand Russell

Tevî ku hemî pispore hemfikir bin jî, dîsan jî dibe ku
ew şaş bin.

Ev jî serdema şerên olan e lê vê carê navê ol
"îdeolojî" ye.

Di demokrasîyê de dîn û şet hildibijêrin, di
diktatorîyê de ew hukumdar in.

Antoine de Saint Exupéry

Şer ne macera ye. Şer nesaxî ye.

George Santayana

Yên paşeroj ne li bîra wan be, neçar in wê dubare
bikin.

Fanatîzm ew e ku têtkoşîna xwe xurttir dike dema

armanca xwe ji bîr kiriye.

Friedrich von Schiller

Herkes bi serê xwe hinekî jîr û hişyar e lê dema em
li kom û girseyan dinerin, hemî dûrî aqil in.

Kelemçe ji polat be yan ji armûş (hevrîşm), her
kelemçe ye.

Carl Schmitt

Diktatorî demokrasiya rastîn e.

Arthur Schopenhauer

Em kêrî caran difikirin ka me çi heye lê em hertim
serê xwe pê ve diêşînin ka çi ji me kêr e.

Li parzemînên din meymûn hene. Lê em jî bêpar in:
li Ewropayê fransî hene.

Felek karteyan têkil dike û em dilîzin.

Tenê guherîn berdeham e.

Sir Walter Scott

Bo yê newêrek û biguman ti tişt ne gengaz e çimkî
wisan dixwiye.

Ibn es-Semek

Heke sê tişt neban, dê ticarî şûr bi kerb ji kevlanê
nehata kişandin: qumaşên delal, rûyên xweşik û
xwarinên çêjdar û bitam.

Lucio Seneca

Asta dawîn a şerpezetî û tengezariyê ew e ku mirov
hingê jî ditirse dema dikare bihêvî be.

Yê xwe radestî tirs û xofên hewante bike, dê bikeve
ber ên rastîn jî.

Heke yê tewanker bê efûkirin, ew dê herdem ji
efûker bişik be.

Bejnbest biçûk e heke li serê çiya be jî. Girs jî girs e
heke di binê bîrê de jî be.

Koletî kêrî kesan berband dike, pirranî kes bi xwe
xwe berband dikan.

Di hertiştî de sedema ken an girî heye.

Kêmasiyên kesûkarên me li ber çavên me ne, yê
me bi xwe li pişt piştî me ne.

William Shakespeare

Çav xwe nabîne heke ne di tişteke din re biteyise.

Heke her kes bigiha heq û mafê xwe, kes dê bê lêdan
nemaya.

Mala te, şans çi qehbok e, ti tiştî nade feqîran.

Tirsonê gelek caran dimirin berî mirinê, wêrek tenê

carekê tam dikin mirinê.
Wey li wî yê dereng poşman dibe.
Xwehezî ne gunehek hindî xwebiçûkdîtinê mezin e.
Hişyarî xwemezinkirinê be; firîşte jî pê ketin.
Bo berjewendiya xwe şeytan dê încilî jî werbigêrîne.
Kerê mejîreş bi lêdanê jî nalezîne.
Di guhê yê bêaqil de gotina yê bîaqil di xew diçe.
Dema xwe ji xerabiyekê vedî, yek din bi ser te de tê.
Dilsozî bi kirinan e, ne bi gotinan.
Em dizanin ka em çi ne lê em nizanin ka em dê bibin
çî.
Dîn, evîndar û helbestvan her sê aşopboş in.
Xwedê ne gotinan lê dil ji te dixwaze.
Spasiya herdemî - ew e meaşê feqîran.
Peyivîn tenê pifîn e.
Yê îsal bimire, ne pêwîst e sala bê bimire.
Ji hemiyarî hez bike lê bi kêman bawer be.
Dema xem tîn, ew ne bi tenê dimeşin mîna sîxuran
lê bi ref û garran tîn.
G. B. Shaw
Dîn li herderê hene, li şêtxaneyan jî.
Tenê dînek (olek) heye, tevî ku sed şêwe jê hene jî.
Bextiyariya tevtemenî! Ti benderuhek dê xwe li ber
negire: dê cehenema serdinyayî be.
Qayde û rêçika zêrîn: ti qayde û rêçikên zêrîn nîn in.
Ez ateîst im, mala Xwedê ava.
Huner tekane mamoste ye, dûv îşkenceyê re.
Ez camêr im: debara xwe bi şelandina hejaran dikim.
P. B. Shelley
Mirov kêmasiyên xwe zûtir di kesên din de dibîne.
Ibn Sînan
Berê xwe bide xwe bi xwe daku xelk kêmasiyên te ji
te bi xwe baştir nas nekin.
Adam Smith
Mirov heywanek bazirgan e; ti heywanek din wisan
nake - se jî hestiyarî bi hev naguherînin.
Sydney Smith
Cerrahî pêwîst e ta ku mirov bikare henekekê bixe
serê skotiyan.
Sokrates
Mirov! Xwe binase, ew destpêka hemî hişmendiya
jiyanê ye.

Aleksandir Soljenîtsin

Ax li wî milletî yê zordarî li wêjeya wî tê kirin. Ew ne tenê talankirina azadiya gotinê lê zincîrkirina dilê wî, fetisandina bîra wî gelî ye.

Herbert Spencer

Îbadetê qehremanan herî zêde li wir heye yê azadiya mirovaneyî hatiye bînirxkirin.

Baruch Spinoza

Tiştê tu ji yên din re hêvî nekî, ji xwe re jî hêvî neke. Vîn û hiş ango îrade û aqil heman tişt e.

Charles Spurgeon

Ta rastî sol û pêlava xwe dike pê xwe, derew li dor dinyayê digere.

Ji du xerabiyan tiyan nebijêre.

Stalîn

Divê stoyê Şeytan bi şûrê wî bi xwe bê qetkirin.

Her roj li sosyal-demokratî bixin.

Carekê qijereşkê jî sorgul dît lê ew nayê wê wateyê ku qijik bilbil e.

Stendhal (Henri Beyle)

Bistehî ango wêrekî ew e ku mirov biwêre xerabiya biçûktir bibijêre, çend xerab be jî.

Adlai Stevenson

Siyasetvan ew kes in ên devbeş nêzî her pirsgerêkê dibin.

Robert Louis Stevenson

Mirov afirandiyek e ku ne tenê bi nan lê herî zêde bi dirîşm û sloganên dijî.

Em çend zêdetir pal bidin aqilê xwe, em hind kêmtir ji jiyane fam dikin.

Herkes bi firotina tişteki dijî.

Zalimtirîn derew pirrî caran bi bêdengmanî tên kirin.

Diyar e siyaset tekane kariyer e ku mirov dikare bê perwerde bigihiyê.

Max Stirner

Dewletê herdem tenê armancek heye: takekesan bisinor bike, wan girê bide, bindest bike, berjewendiyên hevbeş deyne pêş ên takekesan.

Em dijminên hev ên jidil in, ez û dewlet.

Rojbaş Ez!

el-Muhelleb ibn ebi Sufre

Bexşandeyî baştirîn taybetmendiya mîr e.

Jonathan Swift

Kes ne hindî wî kor e yê naxwaze bibîne.

Nazdarî lezeta ehmeqan e.

Kêm heywanên har û dirrinde hindî mirovên lewçe tirsna in.

Dema bilîmet dahiyek rastîn tê dinyayê, ji hindê diyar e ku hemî ker dijî wî bûne ye.

Henek core neynikek e ku temaşevan pirrî caran rûyê her kesî tê re dibînin, ji bilî yê xwe.

Qanûn mîna tevn e, mêş dikevinê lê stêng û zirkêtk tê re derbas dibin.

A. C. Swinburne

Xerabiyê got Qencyê: birako.

Mehmûd Şaristanî

Dijwartir e mirov xwe rabigire ji xerabiyên jê hez dike ku xwe rabigire li ber ên jê hez nake.

Se'diyê Şîrazî

Heke hişyarî li dinyayê nemîne jî, kes dê şikan ji xwe nebe ku bi xwe bêhiş e.

Deh mirov dikarin ji sêniyekê bixwin lê du se jî nikarin li ser kelexek mirar li hev bikin.

Gel leşkerê padişahên dadperwer e.

Cudatiyek mezin di navbera wan de heye yê evîndar li ber dilî ye û yê çav li derî ye.

Ji wî bitirse yê ji te ditirse tevî tu bikarî di cengê de zora sed wek wî bibî jî.

Bi dizîkî basa wî tiştî neke yê nikarî basa wî bi serbestî jî bikî.

Heke pisîk nikare bireve, ew amade ye çavên piling derbîne?

Heke her şev Şeva Qedirê bûya, Şeva Qedirê dê bêqedir bûya.

Feqîr û zengîn mehkûmên vê herriyê ne, û yên dewlemendtir in, zêdetir pêwîstî bi alîkariyê heye.

Ma ne ew, ê li ber ên belengaz nakeve, ditirse ku heke bikeve, kes dê destê xwe neavêjîyê.

Heke belayên bi serê mirovan tên ne xema te bin, tu ne hêjayî navê mirovan î.

Bexîşandin baş e lê birînên zordaran nekewîne. Yê mar efû bike, nizane ku neheqiyê li zarokan dike.

Ji yê sax re bibêjin, ew nikare bizane ka çi di dilê kovandarê evîne de ye.

Mala jin ne razîkirî ji ber mêtê xwe radibe tijî
gengeşe û şerrenîxa hertimî ye.
Heke kalepîr bi xwe tenê bi gopal bikare rabibe, dê
çawan gopalê wî bi xwe rabibe?
Dara dilceweriyê li kû reh û rîş bigire jî, çeq û
gupikên wê digihin ber asmanan.
Ker, ê du-sê pirtûkan hildigire, ne lêkolîner û ne jî
alim e.
Sernermî û serhişkî bi hev re herî baş in wek çawan
derzî hem diêşîne hem dikewîne.
Ey bilbil, mizgîniya biharê bîne; bila nûçeyên reş
xema quling bin.
Yê şîretan li serhişkan bike, bi xwe hewceyî şîretan
e.
Ji nazdaran hişyar be çimkî ew tenê dixwaze ji te
sûdedar bibe. Heke rojekê daxwazek wî bi cî neînî,
ew ê dused kêmasiyan di te de bibîne.
Tacitus
Dûrî mirov şîrîn dike.
Charles-Maurice de Talleyrand
Tiştêk ji îftîrayê jî xerabtir heye: rastî.
Şer tiştêk wisan cidî ye ku nabe bi dest leşkeran
bimîne.
Hubeyş et-Tebîb
Derew despêka hemî dijiwariyê ye.
Alfred Tennyson
Zanîn tê lê hişmendî xwe gîro dike.
William Makepeace Thackeray
Gelek car em pare zêde bi giranî distînin.
Tenê guherandina helwest û nerîne divê, û kirinên
mezin jî erzanok in.
Henry Thoreau
Min dê hinde basa xwe nekira heke min kesek din
hinde baş binasiya.
Em tenê beşek ji jiyana xwe dijîn.
Roj dê hê geştir bibe. Hetav tenê stêrka spêde û
elindê ye.
Ebu Se'd et-Tibrîzî
Dewlemend ew e yê ne di bin nîrê hesûdiyê de ye.
Heke gelekî maddeyî bifikirî, ramanên te dê ji
hişmendiye stêwr bibin.
Ibn et-Tilmîd

Zana, yê xelkê naelimîne, mîna zengînê tema ye.

Leo Tolstoy

Dema qeşe zêrîn bûn, aman darîn bûn, lê dema aman
bûn zêrîn, qeşe bûn darîn.

Leo Trotskî

Dîrok rasterê pêş nakeve. Carinan li koreyên Stalîn
dihezîqe.

Mark Twain

Cudatiya serekî di navbera pisîkê û derewê de ewe
ku pisîkê tenê neh ruh hene.

Pêşî xwe jê agadar bike ka rastî çi ye. Paşî hindî
bixwazî, dikarî bi kêfa dilê xwe wê berevajî bikî.

Paul Valéry

Dîrok wê tiştê rast derdixe ya tê xwestin.

Heke dewlet bihêz be, ew me diperçiqîne. Heke
bêhêz be, em ji bêxwedîtîyê dimirin.

Mezin ew kes e yê mirina wî xelkê bêçare dihêle.

Dîrok berhemek xetertir e ji hemî pêkînayiyên
kîmyawî.

Rastî rût e lê di bin rûtiyê ve leşek hatî gurîn heye.

Em ticarî ne hind ji xwe razî ne ku xwe bi temamî
îsbat bikin.

Dawiya dinyayê: Xwedê dê li paş xwe bizivire û
bibêje: "Min xewnek dît".

François Villon

Ka berfên salên borî?

Voltaire (François-Marie Arouet)

Ez qet ji qehremanan hez nakim: zêde deng ji wan
derdikeve.

Tecrûbeyên heştê salan ez gihandime wê baweriyê
ku mêş dibin xwarina tevpîrkan û mirov xwarina
xeman.

Helwest û boçûnan ji erdhejê û êşa reşavê zêdetir
bela anîn serê vê dinyayê.

Heke Xwedê nebûya, diviyabû Ew bihata keşfkirin.

Dinya şer e, yê tê de bi ser dikeve ew kes e yê li ser
kîsê yê din dijî.

Di rojê de sed car derfet heye ku mirov xerabiyê
bike lê salê carekê delîv heye ku mirov qencyê bike.

Mirov gengeşeyê dikin, sirişt dixebite.

Hemî şer tenê li ser jihevdişînê ne.

Tenê du caran miflis û ripîrût mam: carekê dema li

dadgehê min xesaret kir û carekê jî dema li wir bi ser ketim.

Dîroknas pîretewtên fesadker in ên bela xwe ji miriyan venakin.

Dema mesele pare ye, hemî xwe li ber eynî xwedayî ditewînin.

Mixabin bawer dikim ku dinyaya me ya biçûk şêtxaneyê gerdûnê ye.

Horace Walpole

Dinya bo mirovên aqildar komedî, bo yê hestiyar trajedî ye.

Dema dîrokê dixwînim, carinan dilerizim, carinan jî kenê min tê.

Peter Weiss

Mirov heywanê aqildîn e.

H. G. Wells

Li dewleta koran tekçav padişah e.

Heke bi jiyana xwe nerazî bî, dikarî wê biguherîni.

Oscar Wilde

Dema xelk bi min re hemfikir be, bi min wa ye ku ez şaş im.

Dîrok tenê galegot û fitne û fesad e.

Dema xweda bixwazin me ceza bikin, ew bersiva diayên me didin.

Tecrûbe tenê navek e ku em li şaşiyên dikin.

Camêr ew e yê ticarî bêdestî xwe zîyanê nagihîne hestên ti kesî.

Wan mirovan, ên ku ferq û cudatîyê dixin nav bedenê û giyanê, ti ji herduyan nîn e.

Ciwan û bawer dikn pare hertişt e lê dema ew pîr dibin, ew dizanin ku wisan e.

Rastî kêncarî paqij e û ticarî jî ne saf e.

Divê herkesek rojnivîska kesek din binivîse.

Yek nikare ticar dijminê xwe bi dilê xwe bibijêre.

Mirovê li xwe nefikire li ti tiştêk din jî nafikire.

Heke yek rastîyê bibêje, zû-dereng dê sera hindê bê girtin.

Tennessee Williams

Jiyan mirovxwerî ye.

Mirovên îroyîn dixwazin jiyana dusibê bi bihayê pêr bijî.

Heke mirovên takekes mîna neteweyan tev bigerin,

ew dê bê virde-wirde di şêtxaneyan de bân rizandin.

Sir P. G. Wodehouse

Jiyan xaniyek e ku em diz ketiniyê. Bê vexwendin em tînê, çî dikeve ber destê me, em dişelînin û paşî em derdikevin.

Rêgezek gelek baş e ku mirov ticar dawa lêborînê neke. Mirovên qenc jixwe li mirov diborin û yên xerab jî dê lêborîn xwaziya te bi şûmî ji xwe re bi kar bînin.

Nîkîta Xruşev

Pêşketina wêjeyê, hunerê û hemî çandeyê nikare bê astengkirin bi hejandina şiv û gopalan an qîrrîna bang û fermanan.

Siyaset li herderê mîna hev in: soz didin piran ava bikin li wî cî jî yê av lê peyda nabe.

Talleyrand gotiye ku dîplomatan ziman heye daku bikarin ramanên xwe bixapînin. Heman tişt bo siyasetvanan jî dibe.

Sergey Yasenîn

Ah, ji helbestvanan hez dikim. / Komek mirovên pîrr pêkenok in.

Xem di meyê de naxeniqe.

Ebul-Ferec el-Yetlîq

Hêvî xewnên yê şiyar in.

Yevgenî Yevtuşenko

Helbestvanî jinek tol xwaz e, ew li nereseniyê nabexşe.

Edward Young

Bi şev ateîst bi nîvî ji Xwedê bawer dike.

Yezdanê ji hemiyar re dilovan be, ne Yezdanê dadperwer e.

Prof. Qanatê Kurdo

PÊLÊN BÊRIKIRINÊ

Mustafa Aydogan

Weşanên NÛDEM

Pêlên Bêrikirinê

Çapa Yekem: Stockholm 1997

© Weşanên Nûdem û M. Aydogan

Pergila bergê û rûpelan: NÛDEM

Wêneya bergê: Tabloya A. Strindberg, Svattsjukans natt (Şeva dilxerabiyê)

ISBN: 91 88J92-28 6

Adres: Nûdem

Termov. 52

176 77 Jarfölla-Sweden

Bêî destûra Weşanên Nûdemê jinûveçapkirin an jî di kovar û rojnameyan de weşandin qedexe ye.

PELEN BERIKIRINÊ

Mustafa Aydogan

Weşanên NÛDEM

Ji nişka ve rabû ser piyan û li wê tahta ku ew li ser rûniştibû, nihêrî'. Li karê xwezayê ecêbmayî ma. Şopên salan û tesîrên derbên ji her deverî yên ku taht ji formekê xistibû ye-ke din, li ber çavên wî mezin bûn û mîna ku dixwazin di derheq'a rêya ber bi şikefta ku hemû rastiya vê tahtê tê de veşartîye diçe de, li xwe mukur bîn, çavên wî di xwe de hefs kirin. Ew li hemû bûyerên ku ev taht ji halekî xistibû halekî din fikirî. Li ser paraleHyekê muhtemel ponijî. Tu tişt ji hevdu dernexistin. Dîsa berê xwe da vê tahta ku çaven we ji serma zivistana direj î dijwar û berehm tirsiyabûn. Tev H hatina havînê jî hîn bi ser hişê xwe de nehatibû. Tahta ku hiseke mîna diricife û ji bo ku neqefile, xwe civandibû ser hevdu, bi mirovî re çêdikir, îcar bi ruye xwe yê kortik kortikî û xir'amokî H ber çavên wî biçik ku bêhêvîti jê diza, xuya kir. Çavên bi kortçûyî û murçizekî tirs, êrîşî wê piça hêviya ku mabû jî dikir.

Tew piştî kevza ku di qeHşteken wê de ji xwe re cîh peyda kiribû dît, mîna ku bibeje: "Ka ew tahtên bi tavê re dikeniyen? Ka ew tahtên mirovî dikarîbu xwe lê bigirta? Ka ew tahtên ku hêvî jê difûriya?" H ber xwe nihêrî û serê xwe bi kerb kil kir. Hiseke ecêb ew girt û berneda. Li gel hiseke nîvnefretî jî ji ber tunebûna şiyana xwenuhkirinê, H ber tahtê ket. Tev H ku di warê lêkoHnên genên ku dê muhtemelen jiyane dirêj bikin de, ji bo pêşerojê xwediyê hêviyeke xurt bû jî xwe ji fikra ku paraleHyek di navbera vê xusûsiyete û qedera mirovatiyê de datanî, xelas nekir. Qelsî û bêçaretiya di vî warî de ew tirsand û ber bi bêhêvîtiyekê ve dahf da. Di vê dahfdanê de kaHtî hate bîrê. Dikira biketa nav xeyaHn kCir, lê H xwe hay bû û serê xwe hejand û di ber xwe de peyivî û pirsî:

- Gelo çî pêwendî di navbera vê tahtê û kaHtîyê de heye?

Ji bo çî kalitî û ne tişteki din?

Di ber xwe de bişirî, lê ev bişirandin, ne dişibiya bişirandinên berê. Wî ne tu mahne da pêwendiya ku di navbera

tahtê û kaHtîyê de hebû û ne jî xwe ji wê hisa ku kederek pê re peyda kiribû, rizgar kir. Keserek kişand. Xwest dîsa rûnê, lê gava H tahtê nihêrî dev ji rianiştinê berda. Ji bo çi? Wî jî nizanîbû. Gava H bersivekê geriya, ji nişka ve gotina "H tahtê rijniştin"ê hate bîra wî. Jê veciniqî. Taswas îi heyecanekê ew da ber xwe. Ji bo ku ev gotin di hundurê wî de nebe hiseke xurt ku hertiştî têxe bin tesîra xwe, H rêyên zCi jibîrkirinê geriya. Xwe bi lez ji tesîra vê gotinê xelas kir û ji ber bîranînê jî mîna ku bibêje "Ma nuha wexta vê gotinê bû?" bi xwe re xeyidî. Li xiramokiya tahtê ya ku zimbara dianî bîra mirovî, nihêrî. Rehên reş, sipî û sor ên ku xwe tê de civandibûn, di çavpêketina yekem de, hiseke ku ev taht heta mirov bê bes e, bi înad e, pê re çêkir. Ev his bû sedema tirsê ku ev taht dê serê yê H hember xwe bivê nevé bitewîne. Wî heta nuha geHek taht dîtîbian, lê tu tahtan hiseke weha ecêb pê re çênekiribûn. Ya din jî tu tahtan bi vî awayî lê ne-nihêrîbûn. Tu taht ewqas ne dûrî wî bûn. Êdî his û fikiran xwe H hevdu badabûn. Hema gava ku wî H vê tahtê dinihêrî, hisên wî hertim zora fikirên wî dibirin. Belkî fikrên wî bi xwe, ev destûr dida, lê her çi dibe, bila bibe, ev taht...

Dîsa pirsî:

- Gelo ji bo çi ev taht naşibe yê din?

Li kortikên ku tê de vebiabian nihêrî. Çavên wî H yekê ji wan aHqî. Nema dikarîbû berê xwe jê biguherta. Kortik li ber çavan bû geHyekî kûr î bê binî. Tariyekê ev kûrahî bi carekê dagirt. Dikira têwerbûya û di kûrahiya reş û tarî de bi yekcarî wenda bûbûya.

Veciniqî.

Hiseke weha hatê ku wî bi Hngên xwe hişk pê H erdê nekiriba û hebekî jî bi paş de venekîşiyaba, digot qey kûrahiya vê kortê dê ew bi derbekê re daqurtanda û ew ê dîsa bi riakala dinyaya gewrik neketibûya. Ji tirsê têwerbîyanê hîn jî gurpe gurpa dilê wî bia. îcar bi qozîya çavên xwe H tahtê nihêrî. Bi nerînê re, ierizandinekê laşê wî bi temamî da ber xwe. Hêrsek hatê. Di hundurê çend saniyeyan de hêrsa wî gîhaşt dereceya ku tu nemabû dilê wî rawestanda. Hilma xwe bi lez stend û berda. Firnikên bêvilê fireh bûbian. Pêvajoya hêrsbûnê hebekî dom kir.

Hiseke ku ji ber xezeba tarîtiyê, xwe avêtiye bextê geHyekî kûr î bê binî pê re çêbû. Xwêdanekê xwe di çavikên çermên wî de da der û ruyê çerm bi hemia comerdiya xwe ve av da. Bi xwêdanê re hêrsbfana wî hêdî hêdî daket.

Piştî hebekî aram bû, dîsa li tahtê nihêrî. Ev nihêrîn, ne mîna ya din bia. Lê vê carê ger ji bo demeke muwaqat be jî mirovî digot qey di şerê fikir ia hisan de, nîvserdestiyeke fikiran xuya dibû. Di demên weha de, dest bi xwe re peyvînê dikir. Vê carê jî ev qaîde meşand. Bi dengekî bi gazinî ji xwe re got:

- Ka dev ji tahta reben berde! Ma tu çî dozê lê dikî?

Wî jî nizanîbia, bê çî dozê lê dike. Mirovî digot qey, ji yekî H hember xwe, hesêb dixwaze. Bi vê gazinê re kela wî daket. Dengê wî nermtir bû. Dilê wî pê şewitî û îcar bi dengekî bi bergerînî, weha dom kir:

- Te ew jî perîşan kir û te xwe jî... Tu divê qey xwezayê xwe civandiye ser hevdu lî di vê tahtê de bi cîh bûye. Xwedê jê razî, hela H dora xwe binihêre, bê ka xweza çî qas rengîn, çî qas fireh ia çî qas dewlemend e! Te hema çavên xwe bera vê tahtê dane.

Dia re bi rexneya H tengfikirandina xwe re pêwîstiya îqazekê jî his kir.

- Ger tu di hemû meseleyan de cîh weha H xwe teng bikî, te mal anî sitiana navê.

Ji nişka ve H xwe hay bia û got:

- Wî, ev çî ye? Ez bi kê re dipeyvim?

Tirsekê ew girt. Serê xwe biHnd kir û H dora xwe nihêrî.

Kes H wir tunebia. Kêfa wî hat, hebekî rehet bû.

Lê dîsa bi xwe re peyvî:

- Bi ser heqê min de, dînîtî jî bi dia min biketa, min ê H bavê xwe zêde bikira. De tu bala xwe bidê, bê ji kî derê heta kî derê... Kê em H vê tahtê rast kirin? Kê em anîn H vê tahtê asê kirin?

Bi xemgînî lê fikirî.

Wek ku dengek hate guhê wî. Ji nişka ve sar sekinî. Bi bêdengî H dora xwe guhdarî kir. Lê dia re hilma xwe berda, kir niçe niç ia got:

- Na lo, dengê çî, halê çî...

Wî xwest ku ew H tişteki din, hema çî dibe bila bibe, lê H tişteki din bifikire. Her çî qas dilê wî pirr dixwest jî ew di vê hewildana xwe de bi ser neket. Lê gava sirra bayekî bêhêvîtiyê bi ser wî de hat, bi hemia konsantrasyona xwê Vê di ber

8

xwe de da û wek hercar, vê carê jî destûr neda bêhêvîtiyê.

Piştî qewirandina sirra bê, kir niçe niç û got:

- Ji xwe re lê binihêrin, lawo! Tahtekê çî anî serê min!

Tije bûbia. Hisên cûr be cûr ku hemû kulên wî tev radiki-
rin û dibûn sedemên keserên kiar, ew bi tamamî xistibû bin
bandora xwe. Êdî pêlên hisên wî her ku diçûn bilindtir di-
bûn û di dilê wî de hilnedihatin.

Li bêrîka xwe geriya, pênuşek ia deftereke biçûk a bêrîka
derxist û ji xwe re got:

- Gellek kes dibêjin, gava mirov tije bia, divê binivîsîne. Ez
ê jî helbestekê binivîsînîm. Ma gelo ez ê bikaribim careke
din weha tije bibim? Ev firseteke mezin e ia divê ez vê firsetê
ji destê xwe bernedim.

Pênias di navbera tiliyên xwe de kil kir u bi awayekî ji xwe
bawer fikirî. Rewşa wî hişt ku ew xwe bi destê hin îddîayên
din de jî berde. îddîa li ser îddîayê ew da ber xwe.

- Belkî ev bibe destpêka nivîskariya min jî. Ji xwe, welatê
me bindest e ia hatiye perçekirin. Ji ber vê yekê, welathezî ni-
vîskariyê li ser me ferz dike. Divê mirov ji deverekê dest pê
bike. Zimanê me zimanekî weha ye ku pêwîstiya wî bi pêş-
ketinê heye. Belkî ev ji bo pêşdebirina zimên jî baş be.
Xwe li ber kaxizê xweş kir. Wî jî bi awayekî zelal nizanî-
bia, bê wî dê çi binivîsanda.

Bîstikekê sekinî, lê dû re di bin tesîra atmosfera serdest de,
wî jî xwe tevî pirraniyê kir ia got:

- Hema bila bi zimanê me bê nivîsandin, çi tê nivîsandin,
bila bê nivîsandin...

Ger aqil ji bo pêşîlêgirtina hisên ku ew dabia ber xwe, ne-
ketibiaya dewrê îa ew ji nişka ve li xwe hay nebûya û mîna

ku bibêje: "Hêdî bîajo, bavê min! Ma te xêr e?" kûr nefiki-
riya, çi hatibûya bîrê û çi ji vê tijebûnê derketibûya, wî dê li
ser kaxizê reş bikira. Û Xwedê dizane bê hîn kîjan îddîayên
din dê bûbûna bela serê wî.

Ji ber îddîayên xwe yê ku li bejna wî nedihatin, hebekî po-
nijî. Atmosfera ku ew bê fikir ajotibû ser pênuş û kaxizê,
hêdî hêdî belav dibû. Bi guhertina atmosferê re xemgîniyekê
jî rengê ruyê wî guhert. Xemgîniya wî dû re hemû şaneyên
laşê wî xistin bin hukmê xwe. Bi xemgîniyê re hiseke ku îh-
tiyaca muhasebeyekê dida pêş pê re çêbû.

- Ev îro çi bi min hatiye? Ez ji helbestan hez dikim û min
ji bo ajîtasyona H hember girseyan jî hinek helbestên Pablo
Neruda, Nazim Hikmet, Ernesto Cardenal, Federico Garcia
Lorca, Ahmed Arif, Mahmûd Derwîş, Mayakovskî, Cegerx-
wîn, Rojen Barnas û nemaze ji bo hesreta di dil de "Dêrika

Çiyayê Mazî"ya Qedrîcan jî ji ber kirine. Lê xwendina helbestan tiştê e û helbestvanî tiştêkî din e û ya din jî çi pêwendiya tijebûn û helbestvanîyê bi hevdu re heye? Belê rast e, kul û derd dibin sedemên ku mirov bi hisên cur be cur tije bibe. Lê tev vê jî her mirovê an mirova ku tije bibe, nikare helbestan binivîsîne. Ger weha ba, yanî her mirovê an mirova ku tije bûbûya, bikarîbîya helbest binivîsanda, nuha ji her feqîr û belengazekî an belengazekê helbestvanek derketibûya. Wê gavê dê pîrraniya mirovan ji helbestvanan pêk hatibûya û dinya jî dê mîna dinyaya helbestvanan bihata hesibandin.

Serê xwe kil kir, zor da hişê xwe û tiştên li ser helbestan xwendibian, bi bîr anîn. Piştî di bin ronahiya tiştên ku di vî warî de xwendibûn fikirî, bi kerb kenîya û dîsa dewam kir: - Ez ê bi vî haH çawa binivîsînim? Ne helbest û ne jî tu beşên edebiyatê ne raste rast pijaka rastiya ku ji dervayî îrada me ye. Hunera edebiyatê ne tekrarkirina rastiye ye. Edebîyatvan rastiya ji dervayî îrada me, bi hêla ku bi pêjnan ve nayê hiskirin, yanî bi wê guloka pêwendiyên ku li paş rastiya xuya, radiweste û nakeve qada pêjnan werdigire, di bin ronahiya zanyariya edebiyat û estetîkê de, tîne ba hevdu, heyecan û hisên xwe tev li wê dike; bi hemû şiyana xwe ya hunerî distirê; bi îdealên xwe yê pêşerojê ve dihûne. Û piştî gihastina qonaxa yekîtiya diyalektîk ya di navbera estetîk û rastiye de, yanî piştî ku ji nû ve diafirîne, pêşkêşî civakê dike. Rastî di bin ronahiya şûCira helbestvên de, bi îmajan ve, ji nCi ve îfade dibe. Yanî gotin ji dervayî maneyên xwe yê rojane, hem bi serê xwe û hem jî bi pêwendiyên ku di navbera wan de heye ve, tîne sitirandin û dibin xwediyê quweteke nCi, tijebûn û kûrahiyeke fikrî. Ew êdî di helbestê de, bi wî halê statîk cîh nagire. Vêca tijebûn li ku û li ser esasê xweşikbûnê, şiyana abstrakkirina rastiye li ku?

Fikira ku edebiyatê bi tenê mîna karekî ku ji terefê welathezîyê li ser me hatiye ferzkirin, dibîne, pê pîrr ecêb hat. Ji ber vê nirxandina vulger, warê edebiyatê pîrr dûrî xwe his kir. Li hember ciddîyeta edebiyatê û edebiyatvanên ku dinya bi saya berhemên wan rohnîtir xuya dibe, ji xwe fedî kir. Ji ber van tîkiliyên ku ne di cîh de hatibûn danîn, li ber xwe ket.

Tew gava îddîaya wî ya di warê tîkiliya di navbera bîndestî û perçebûna welêt û nivîskariyê de hat bîra wî, hisên liberketinê ew bêtir êşand.

- Gelo em ji bo çî dinivîsînînin? Gelo nivîskarên me ji bo çî dinivîsînînin?

Li nivîskarên ku welatên wan azad in û nehatine perçeki-

û
rin, fikirî.

- Ger îddîaya min rast be, gelo ew ji bo çî dinivîsînînin?

Xwe bi saxî û bi selametî ji destê rexneyên xwe xelas kiribû, lê îcar îddîaya wî ya "pêşdebirina zimên" dev jê berne-da. Divê di vî warî de jî serê xwe zelal bikira. Her ku serê vî zelal dibû, bergiya wî rohnîtir xuya dikir. Ji ber vê yekê, muhasebeya ku bi xwe re dikir, domand. Serê xwe vir de û wê de kil kir. Di ber xwe de bi kerb bişirî û dû re bi dengekî ku mîna henekê xwe bi îddîaya xwe dike, got:

-Tew pêşdebirina zimên!

Dû re xwe li ser fikira xwe ya di vî warî de hebû, konsant-re kir.

- Rast e, divê herkes berê fêrî zimanê xwe bibin û di her warî de bi kar bîne. Ev nemaze ji bo yê ku di rewşa me de ne, bûyereke pirr girîng e. Di vî warî de seferberiyê mezîna pêwîst e. Ji gava ku ez bi xwe hisiyame û heta nuha hewildaneke min a di vî warî de heye. Ev kar bi îstiqrar û bi bawerî tê meşandin. Ez bi vê serbilind im. Tev gellek astengên di vî warî de, divê mirov H tu maneyan negere û wê şiyana di fêrbûna zimanekî biyanî de nîşan dide, di fêrbûna zimanê dayika xwe de jî nîşan bide. Lê gellek nivîsên min piştî rastkirinê dikarin bîn xwendin. Ez dibêjim rastkirin, lê hûn ji nû ve nivîsandinê fahm bikin. Ez ew kesê ku di warê nivîsandinê de, hîn hêdî hêdî fêrî bikaranîna zimanê xwe dibim, ji bo çî, di warê pêşdebirina zimên de, ji nuha ve fonksiyonekê didim xwe?

Serê xwe xist nava herdu destên xwe û bi hiseke li hember xwe durust, li xwe mukur hat.

- Di vî warî de tu ferqa min û xwendevanekî dibistana destpêkî tune. Îcar ez radibim, fonksiyoneke mamostetiyê didim xwe. Ji xwe em di wan warên ku zanebûna me têrê nakê de, hertim xwe li pisporiyê radikşînin. Lê ez ê vê şaşiyê nekim û bila pisporên vî warî nekevin tu taswasan, ez ê piyasayê li ber wan neherimînim!

Li dehsal berê fikirî, bi îro re muqayese kir. Ferqeke pirr mezîna dît. Pêşketineke xurt diyar dibû. Lêbixwedîderketineke bi bawerî hêvî geş dikirin. Berê çî bihata nivîsandin raxbet didît, lê nuha rewş hatiye guhertin û sewiyeya xwende-

vanan ne wek ya beriya deh salan e. Xwendevan jî êdî dixwazin mafê xwe yê hilbijartin Ci ecibandinê bi kar bîne. Êdî li gel vî zimanê mexdûr, qalîteya berheman jî roleke girîng dileyize. Li gor wî, perspektîva ku dibêje; "Bila bi vî zimanî bê nivîsandin, çî dibe bila bibe" wê ji îro û pê ve, li ser xwendina vî zimanî û hejmara xwendevanên vî zimanî tesîreke negatîv bike û ev tesîr di jiyânê de, xwe hêdî hêdî eşkere dike.

Piştî munaqeseya bi xwe re, îqna bûbû. Pênûsa xwe xist bêrika xwe. Lê xulqê wî hebekî teng bûbû. Bi xwe re xeyidî û got:

- Ez ê bi vî aqilî hey rojekê, xwe li belayekê rast bikim, bê ka çî ye. Ez her carê fonksiyoneke ku qabiliyeta min têrê nakê, didim xwe. Ez ji bo çî li xwe weha dikim? Ez jî nizanim. Halbûkî ez di gellek warên din de xwedî qabiliyet im. Ez ne mecbûr im ku di her warî de xwedî qabiliyet bim û ev ne kêmaniyek e jî.

Ji tahtê hebekî bi dûr ketibû. Wî jî fahm nekir û got:

- Ez çawa hatim vira? Nayê bîra min ku ez meşiyabim.

Dû re bi awakî ecêbmayî got:

- Li gor ku tu kesî ranehiştîye min û min li vir dananiye, divê ez bi xwe meşiyabim.

13

Li dora xwe çû û hat.

Nema dizanîbû bê divê çî bikira. Ji ber çûyîn û hatinê gêj bû. Li cîhê xwe rawestiya. Dikira li tişteki bifikirîya. Destê xwe ber bi warê simbêlan ve bir. Lê destê wî şemitî. Devekî rût... Hisekê ew girt, guvaşt guvaşt... Wek ku tişteki xwe wendakiribe, li dora xwe nihêrî. Tew gava Oswaldê dostê Kurdan anî ber çavên xwe, guvaştin xurttir bûbû.

- Xwedê mirovî bisitrîne, ma yên wî jî simbêl bian! Ma ew ne mêrikekî pêşketî û EwrCipî bû? Ma simbêlên wî ji bo çî hebûn?

Dîsa destê xwe avêt cîh û warekî rût. Li xwe fikirî.

- Ev guhertinek bû, iê gelo guhertineke xwezayî bû?

Li gor wî, na! Ya wî ne guhertineke xwezayî bû. Simbêlên mirovî hebin, dê çî bibe, tunebin dê çî bibe. Ev ne tu pîvan bû. Gellek hevalên wî yên li welêt jî bê simbêl bûn, lê ji bo çî rewşa wî pê tahde dihat? Lê her çî dibe, bila bibe, wî ya

xwe ne normal didît. Ji ber ku wî dizanîbû ku wî ne ji dilê xwe, lê xwedêgiravî ji bo ku xwe ji paşdemayînê xelas bike

ia li dû karwanê medeniyetê nemîne, weha kiribû.

Gava ku li ser simbêlan kûr fikirî, hiseke poşmaniyê ew girt, hema tu nemabû şîna simbêlan bigeranda.

Lê rewşa

Ahmedê Mêqerî anî ber çavên xwe, hebekî tesellî bû.

Ahmed, erê bi eslê xwe mêqerî bû, lê li bajêr bi cîh bûbû.

Ew û Ahmed li welêt jî li dibistanê hertim li ba hevdu rûdiniştin. Nuha jî Ahmed yek ji wan ên ku her ji hefteyekê du caran bi telefonê lê digerin, bû. Di xortaniya xwe de pirr li hev bû. Hejmara keçên ku di dilê xwe de jê hez kiribûn û dê ji teklîfa wî re tu carî negotibûna, "na", gellek bû. Bejna wî ya tenik î dirêj, porê wî yên firk î tenik ku gellek caran mîna 14

zêrî hatibû binavkirin û çavên wî yên keskê zeytûnî ku di serçavê di rengê genimî de bi kêf dibiriqandin, dihişt ku dilên keçikan zor bide kafesa sîngê.

Ahmed di wexta xwe de, leyztikvanekî fûtbolê yê baş bia jî. Gava li hewşa dibistanê bi fûtbolê dileyzt, pîrriya keçikên dibistanê dihatin temaşeya wî.

Ahmed piştî daketina

biniya xetê jî çend caran xwe gîhandibCi seha belediyeya Qamişlokê li bi grûpeke ku ji Suryanî û Kurdan pêk dihat re bi fûtbolê leyztibû. Hemûyan jî ji bo ku ew mêvan bû, ji wî re gellek xatir kiribûn û ev xatir heta ku wî ji wira da rê û berê xwe da bakurê dinyayê jî qet kêmbû. Piştî birindariya li sînorî ya ku piştî wî bi temamî xistibû ber wî, nuha ji ber wê, li belediyeyê bi meaşekî ku ji sedî nodê wî ji aliyê Komîsyona Kar a Wîlayetê tête dayin, kar dike û êdî gava wextê dibine, qîma xwe bi tenê bi temaşekirina fûtbolê tîne.

Seqetiya ji ber wê birindariyê ne bes bCi, îcar ev sê sal in ku serê wî bi nîşanên kalitîyê re jî ketibia belayê. Nîşanên kalitîyê hem rengê simbêlan û hem jî yê por xistibû bin tesîra xwe. Ahmed mûçink di dest de û herroj li ber eyna reben radiweste û dest bi rakirina tayên sipî dike. Ahmed dike û nake, nikare pêvajoya ber bi kalitîyê veşêre. Tayên sipî yên ku di nav por de hebûn, îdare dibin, lê yên di nav simbêlan zehmet in.

Gava li vê rewşê fikirî, weha got:

- Baş bû ku min simbêlên xwe jê kiribian, yan na, wê nuha wek Ahmed mûçink ji destên min neketa.

Ji xwe, ew ji kalitîyê pirr ditirsiya. Gava ev gotin dibihîst, vediciniqî û xwe di bîreke bê binî de, bi tenê his dikir. Ji bo qebûlkirina her babeteke rastiyê amade bû, lê kalitî pirr pê zehmet dihat. Ger simbêlên wî jî hebûna, dê kalitiya wî pirr eşkere xuya bûbûya.

Ji ber vê yekê bi heyecan û bi kerb got:

- Hema ne xwezayî be jî baş bû ku min simbêlên xwe jê kirin. Yan na, her nerîneke eynê, dê wek ku mirov xencere-kê di canê min de rake, bihata hiskirin.

Gava weha fikirî, rehet bû, êdî ne hewce bû ku zêde li ber xwe biketa. Ji ber vê yekê, dev ji şîngerandina li dû simbêlan berda, lê tu dawet jî li dar nexist.

Ewran ji nişka ve rûyên xwe tirş kirin. Ew ne li benda baranekê bû. Lê girgira ewran û vedana birûskan ne elametên xêrê bûn. Nuha ji şilbûnê filitandin, ne mumkun xuya dikir. Qutikekî Lewîs ê şîn ê ku ji ber şuştinê rengê wî ber bi sipîbûnê diçe, lê bû. Ji ber herdu bêrîkên bi qapax ên vî qutikî, wî di nava hemû qutikên xwe de, hertim ew hildibijart. Pantalonê wî yê ku bi qayîşeke reş, hatibCi girêdan, cinsê ku hem malê wî û hem jî rengê wî ji yê qutikî bû. Pêlaveke reş î sivik a havînî di lingan de bû. Lixwekirineke weha nîşana bêhaziriya wî ya li hember baranê bCi.

Heta ku wî xwe bigîhanda îstasyona herî nêzîk, bi kêmanî deh-panzdeh deqîqe diviyabûn. Berê li ezmên nihêrî û dû re bi xwe re xeyidî û got:

- Kê ji min re got ku ji îstasyonê ew qas bi dûr keve?

Wî dû re xwest xwe tесеUî bike û ji ber vê, dest bi paraztina xwe kir:

- Lê ma çi gunehê min heye? Gava ez derketim, hewa pirr germ bû û tew hinekan jî xwe dabû ber tavê. Min digot qey, havîn dê havînbûna xwe bizanibe. Ma min ji kî derê dizanîbû, bê havîn jî li dû xapandina min e.

16

Şensa wî baş bû ku welatê ew lê bû, dar lê pirr bûn. Yan na, wê hîn pirrtir şil bûbûya.

Dengê tavan nehişt ew zêde bifikire. Ewrên baranê ji ezmên li hedefê digeriyan ia nuha jî barana ku jê dihat guvaştin wek teyrên ku nêçîra xwe tesbît kiribin, xwe bera xwarê dida. Baran her diçû xurttir dibû.

Heta ku wî berê xwe da îstasyonê û dest bi lezandinê kir, ava baranê li ser erdê, bi qasî ku ji xwe re cuhokan çêbike û ber bi jêr ve biherike pirr bûbCi. Ew ne li tu zarokên ku di-

gotin; "Baranê bibar bibar, çûkan genimê te xwar" rast hat û ne jî wî bi xwe li vê quncika xwezayê pêwîstiyê weha his kir. Ji berdêla wê, li hember bê edaletiya xwezaya ku li hin deveran êgir dibarîne û hin deveran jî bi hesreta piçeke tîna tavê dihêle, bi hiseke serhildanê ve hat dagirtin. Çare tunebû, divê xwe bigîhanda deverêkê. Da ser peyarê-ka asfaltkirî û gava têgihîşt ku lezandin têrê nakê, îcar di bin baranê de dest bi bazdanê kir. Bi sitara daran bawer bû. Du caran xwe ji ser rê da alî û xwest guliyên daran ji xwe re bike sîper. Lê li gor hisa ku pê re çêbû, hemCi daran ew bi eynî awayî nediparaztin. Hinekan bi guliyên xwe û bi pelên xwe ve, ev mêrikê biyanî ji êrîşên baranê disitrandin, lê hinek darên din jî wî digot qey ji bo şilkirina wî, bi ewran re li hevdu kiribûn. Tev hewildana hin darên ku wî piştî vê tecrubeyê, bi çavên dostanî li wan dinihêrî jî şil û pil bûbû. Li gor fikra wî, ger ne bi xêra darên çaman ku li hinek deverên welêt jê re dibêjin kaj bûya, dê hewildana pelên darberûyan a ji bo alîkariyê, bi serê xwe bi tenê têrê nekiribûya. Ger ev hewildan nebûya, ew ê hîn şiltir bûbûya. Ji ber vê yekê, di dilê wî de, li hember van daran hiseke hezkirin û dostaniyê pêl da. Dû re ji bo nîşan bide ku nan û xwêya wî ne wek hinekan li

17

ser çonga wî ye, soza ku ew ê jî wek herkesî di Noelê de çameke Noelê bikire û wê bi lampeyên rengîn bixemîlîne, da. Ji bo saxtîkirina helwesta darên xûşeyê, berê xwe da wan. Li helwesteke zelal rast nehat. Mîna ku di erê-nayê de bûn. Ji ber vê yekê, wî di ber xwe de got:

- Mirov nizane bê hûn dixwazin alîkariyê bi kê bikin.

Ji ber vê rewşa wan a nezalal, hisên tev H hevdu ku wî jî nikarîbû ew ji hevdu veqetandana, serê xwe bilind kirin. Lê çamên zer ên bi qasî ku bikaribin taştiya Xwedê jê re bibin, dirêj bûn, alîkarî li aliyekî, tew mirovî digot qey ji bo şilbûna wî, bi baranê re bend ava kiribûn. Bi çamên zer re zirsi-pîndar jî li ber çavan reş bûn.

Gava li wan nihêrî, di hundurê xwe de got:

- Tu ji xwe re li wan binihêre, lo! Ji bejna xwe jî fedî nakin.

Di dilê wî de, li hember wan, pêleke nefretê bilind bû. Çavên xwe girt û devê xwe vekir û hem ji havîna xapînok re, hem ji ewran re û hem jî ji wan darên hevkarên êrîşkeran re xeber da. Dilê wî rehet nebûbû, awirek jî bi xeberên xwe re da wan. Bi awira wî re, baranê jî hêdî hêdî dest bi wendaki-

rina şideta xwe kir. Lê çilapekên ku mirov zêde aciz nedikirin, her berdewam bûn. Vê jî digel tebeqeyeke tenik a mija ku di ser serê daran re xuya dikir li tava ku şewqa xwe dida darên ku di bin çilapekan de hîn jî şil dibûn, manzareyeke taybetî ku hiseke sûretkişandindinê bi mirovî re çêdike, pêk anî. Wî dev ji bazdana xwe berda li hebekî li vê hewayê bi baran, bi mij û bi tav bû, temaşe kir. Hilma ku ji wan diçû tenefus kir. Nîv-mest bû. Vê nîvmestbianê êrîşî hisên ku ew H hember hin daran rakiribû ser tapanan, kir.

Piştî bîstikekê çilapek jî sekinîn. Ewrên ku hîn di pêvajoya 18

çilapekan de, dest bi haziriyê kiribûn, xwe yek bi yek dan alî.

Hewa vebû.

Tavê jî serê xwe tam bilind kir û di destpêkê de bi tîrêjên qels, lê her çû bi hemû comerdiya xwe ve, berê xwe da dinyayê. Mirovên beriya bîstikekê, ji ber baranê li sitarekê digeriyan, nuha xwe ji tîrêjên rojê re kirine sîper. Tîrêjên rojê ewrên herî talî jî qewirandin. Êdî ji vê saetê û pê ve, hakîmiyet ya wê bû. Wê nedixwest ku ew vê îqtîdarê bi ewran re par ve bike.

Pispisa daristanê bi dengêkî nizmtir dom kir. Dilopên baranê yên ku bi şewqa tavê re weha dikirin ku sitiriyên çaman jî bi mirovî re bikenin, pelên darberûyan ji xwe re kiribûn hêlan û pelên wan bi xweşikbûneke bi qasî ku mirov bixwaze di dilê xwe xe, dibiriqandin. Ewqas masûm û ewqas zelal xuya dikirin ku mirovî nikarîbû çavên xwe ji ser wan dageranda.

Wî weha his kir ku çamên zer û zirsipîndaran jî mîna ku bibêjin; "Em poşman in, di me de bibuhure", bi situxwarî lê dinihêrîn. Bi vê hisê re, ji ber pevçûna xwe ya bi van daran re, bi xwe keniya. Serê xwe rakir Ci li wan nihêrî. Gava li wan nihêrî û çavên xwe ji ber tîrêjên ku di nava guliyên wan re berê xwe didan wî, ji mecbûrî girtin, germahiyek di laşê xwe de his kir. Ji ber vê yekê, pêla nefreta ku ji xwe bi nîvmestbûnê qels bûbCi, di bin tesîra germahiya tîrêjên ku di nava guliyên wan de hatibûn nermkirin, bi temamî wenda bfi û ji berdêla wê, hiseke hezkirin û dostaniyê bi wî re peyda bû. Baran, tav û daristanê xwe H hevdu rapêçandibûn û bereket i: xweşikbûn ji wan diçurisî.

Bi baranê re bêhna xwezaya rengîn xweştir bûbû. Lê ev

19

şilbûn, fatûra vê xweşbûnê bCi. Bi destên xwe, rûyê xwe yê betilbûna bi salan tê de xuya dibû, paqij kir. Di hevdudana destên şil û rûyê şil de, tu zuhabûneke ku wî dixwest pêk nehat, lê ji vê û pê ve jî tu tişt ji destên wî nedihat. Divê qîma xwe bi vê zuhabûnê bianiya.

Pakêta xwe ya ku wê jî qismetê xwe ji şilbûnê stendibû, derxist û çixareyek jê kişand. DCi re bi hesteyê ku bavê wî par jê re diyarî şandibû, piştî çend hewildanan çixareya xwe pêxist. Hilmek baş lê xist, bi vê hilmê re dikira bifetisiya. Çixare ji devê xwe derxist, li ser hevdu sê caran kuxiya. Hilma wî hebekî hat ber wî.

Li çixareyê nihêrî û weha fikirî:

- Ne bi te dibe û ne jî bê te dibe. Nuha tu tune bûya, min ê çawa bikira? Tu sebra min î li ber hilma min î.

Helbesta Ahmed Arifî ya ku navê wê, "Edî em ne bi tenê ne" bi bîr anî. Ev helbest, hem di pêvajoya hefsê de û hem jî di ya surgûnê de, qet dev ji wî bernedabia û ev dostanî heta nuha jî bi saxlemî, hatibia meşandin.

Di ber xwe de, beşekî vê helbestê xwend.

"Ma tu tûtinê nas dikî?

Kirîvan navê keziya keçikan lê kiriye,

Her cîhî naecibîne,

Dilerize

Dinaze

Dixeyide.

Perçeyeke dilê wê heye

Di nava kaxizên tenik î sipî de tê pêçan

Di rojên teng de pêdikeve

Îi xwe dide lêvên tî yên dostan"

20

Beşa dawiyê ya vê helbestê, li ser wan halên ku pêwistiya mirovî bi çixarekişandinê çêdibe, bîi. Wan halên ku mirov "ji kolanên xwe, ji sahîlên xwe, ji şînahiya ezmên, ji nanê xwe, ji mala xwe" bi dûr ketiye û "di ser qehra hemû hesretan re û ji jehra bêçaremayînan" re, çarçav li benda çixareyê ye... Li gor helbestvanê me, di wan halan de, çixare mîna Xoçeyê Xizir digihêje gaziya mirovî".

Hîn xwe ji tesîra helbestê xelas nekiribîi, lê çixara wî li filîtreyê sekinîbû. Li qunika çixareyê nihêrî, cîhê kişandinê tê de nemabû. Qunika çixareyê, bê dilî xwe, avêt erdê.

Çavên wî bîstikekê li ser qûnika çixareyê ma. Hîn firseta ku çavên xwe ji ser qûnika çixareyê dagerîne'nedîtibîi, bi

dengên ewrên ku mîna balafirên herbê di ser serê wî re çûn, veciniqî. Wî baweriya xwe bi rewşa hewayê baş anîbû, lê tavên ku dinya ji nişka ve reş û tarî kir, ew bi temamî xeyalşikestî kir. Serê xwe rakir û li ezmên nihêrî. Lê firseta ku bibêje; "Ma te îro xêr e?" jî bi dest nexist îî xwe mecbûrî lezandinê dît. Li hember girgirên ewrên ku

baweriya wî ya li

hember hewayê ji binê de kil kir, xwe mîna ordiya ku ji xafil de hatiye girtin, his kir. Bihîstina dengên ewran, reşûtarîbîina dinyayê îî barana ku mîna xezebê li wî hat reşandin, di demeke ew qas kurt de çêbîin ku yên dilê wan û hin tedbîran hebîin jî pê re negîhaştin.

Heta ew li xwe hay bû, barana ku bi lezbîina mîna ya ku dê wî ji destê xwe birevîne, çî sermayeyê wê hebû, bi hêrsa ya ku dixwaze dilê xwe li dijminê xwe rehet bike, bi ser wî de dakir. Û bi vî awayî, keda xwezayê ya ji bo kêmkirina tesîrên şilbîina ji ber barana berê, bi erdê de teqiya. Roja ku li hember êrîşên ewrên baranê yên ku ket navbera wê îî mirovên ku xwe sipartibûn dilovaniya wê, dest hilneanî, ancax û

piştî talîike berteref bîi, xuya bû.

Ew lê fikirî ku havîn ev havîn be, dikare cara sisiyan jî wî têxe xefikê. Ji ber vê yekê, divê beriya ku bobelateke din bihata serê wî, xwe bigîhanda îstasyonê. Ji xwe, dîtina wî li Serhêt jî wext nêzîk dibîi.

Piştî çend deqîqeyan nêzîkî li îstasyonê kir. Beriya ku têkeve hundur, xwest çixareyeke din pêxê. Ji ber ku H hundur çixarekişandin, qedexe bû.

Di ber xwe de bi kerb got:

- Hema tu nemaye ku çixarekişandin, li her deverê bê qedexekin. Mirov nikare bi azadî têra xwe çixareyê bikêşîne.

Ma ev hal e?

ji bo hevdu-

Pakêta xwe, careke din derxist û çixareya xwe bi lez pêxist. Hîn ji çixareyê têr nebûbû. Dixan bi ser serê wî ket. Di çend hilman de çixara xwe qedand, lê vê carê neavêt erdê. Li dora xwe nihêrî, gellek mirov diçûn îî dihatin. Li ber derî jineke pîr a ku ji her halê wê dixuya ku li benda yekî radiweste, lê bi meraqa ku bê hela ew ê vê qunika çixareyê çawa bike, ziq H wî dinihêrî. Ji ber nerînên jinika pîr ên ku mirov biçûk didîtin, pirr aciz bîi. Ji ber vê yekê, qunika di des-

tê xwe de, vemirand îî avêt qutiya çopê ya ku bi taybetî ji bo qûnikên çixareyan hatibû danîn îî dû re, mîna ku bibêje; "Ma dilê te rehet bia?" li jinika pîr nihêrî. Jinik ji awirên wî aciz bîi û berê xwe bi devereke din vekir.

Piştî ku li gor usûlên vî welatî, ji qunika çixareyê xelas bû, berê xwe bi jorê vekir îî di ber xwe de got:

- Bila pişik hebekî kêfê bikin

Hewa paqij ya vî welatî careke din tenefus kir. Berê destê xwe da ser sînga xwe îî ji xwe pirsî:

XX

- Ma gelo li tu deverên din yêr dinyayê hewa weha paqij heye?

Û dû re, li benda bersivê jî nema îî ber bi deriyê îstasyonê ve meşiya. Gava nêzîkî li derî kir, li dora xwe nihêrî û dît ku mirovên din sîhwaneyên xwe dadiwerivînin. Ji ber bêhaziriya xwe fedî kir.

Piştî vê, di ber xwe de got:

- Hewa vî welatî paqij e, lê tu îstiqrariya wê tune ye.

Ji xwe ji ber bê îstiqrariya hewayê îî bê tedbîriya wî, ev du roj in ku ew ji ber qirika xwe, ne di tu halî de bCi; nikarîbîi xweziya xwe jî daqurtanda. Ew îro hebekî baştir xuya dikir, lê têra xwe baran xwar. Xuya ye, wê êşa qirikê, wî êvarî rehet nehêle.

Ji ber ku bi vî awayî dest bi rojê kiribû, bêhna wî teng bîi û got:

- Ji xwe îro, hertişt ji bin serê wê tahtê derket. Ger ez neçîma ba wê tahtê, belkî roja min bi awayekî din dest pê kiribCiya.

Ew taht...

Ew tahta ku wî dikir û nedikir, nikarîbû nêzîkî xwe his bikira...

Gava lê fikirî, bi wê re gellek tiştên din hatin ber çavên wî. Gera xwînê bi leztir, lêdana dil xurttir bîi. Çavên wî tije bûbûn. Kelogirî bû. Bi dest nedihat girtin, himbêz nedibû, gotin têra wê nedikir, lê wî ew his dikir. Di hemfi şaneyên laşê xwe de his dikir.

Gava lê weha dihat, H dûr dinihêrî; keser li keserê dikişand, dinihêrî, dinihêrî... lê tu çare peyda nedikir. Vê carê jî weha kir. Di nav xeyalan de wenda bîibû. Di deryaya xeyalan de, xumamekê dikira pêşiya wî bigirta. Ji nişka ve şiyar

23

bû û destûr neda xumamê.

Bi bawerî û bi rehetiya ku bi qewirandina xumamê re peyda bûbû, di ber xwe de weha got:

- Ev hertim weha ye; berê hêdî hêdî bi xumamekê dest pê dike û dCi re tarîti konê xwe yê reş datîne. Rê li ber mirovî şaş dibe. Mirov xwe pirr qels û belengaz his dike. Ji xwe ev êrîş jî di van rewşan de xuya dibin.

Wî ev dizanibû, xumam bi bawerî û bi israr, qewirand û bi vî awayî xefika tarîtiyê di destpêkê de xera kir îî di hundurê xwe de weha got:

- Te gellek kes xapandine, lê tu çawa bikî, ez ê nexapim.

Bila ev ji te re ahd be!

Lê dîsan ji xwe pirsî:

- Gelo ez ê bikaribim vê taqetê hertim di xwe de bibînim? Ket nav taswasan, tirsek jî li dorê çû îî hat. Ricifî. Li dora xwe nihêrî, xwe bi tenê his kir. Berê mîna ku li sitarekê digere, li dora xwe nihêrî û gava tu devereke xaH peyda nekir, hema bêyî ku xwe bide aliyekî, li cîhê xwe rawestiya. Dû re ji cuzdanê xwe sûretek derxist îî lê nihêrî.

Çav li hemana bûn.

Bi wî sûretî re gellek tişt hatin ber çavên wî. Mirovî digot qey hemû hêjayiyên wî, di wî sûretî de hatine civandin. Tenêbîn wenda bû, wî xwe di nava dostan de îî li cîh û warekî nas his kir. Qelsiya muweqet, teslîm bûbî. Wî xwe hêdî hêdî xurttir his kir, êdî baweriya wî bêtir pê dihat. Bi teslîmbîna qelsiya muweqet re, wî ew taswas û tirsî ku li dorê diçû îî dihat jî da ber xwe û ji wê dorhêlê bi dûr xist. Vê carê jî xelas bîbia, heta careke din, Xwedê mezin bî.

Piştî vê serkevtinê, ji xwe re weha got:

- Heta ev mejî rast bixebite îî ev dil jî bi heq lê bixe, ez ê

24

hertim li ser piyan bim.

Dû re li ser vê formulasyona ku wî bi xwe jî neecibandibû, weha fikirî:

- Ez dizanim ku ev formulasyona hanê, ne bi dilê min e.

Hinek dikarin bibêjin ku mêrikî dîsa dest bi peyvên qelew kir îî hinekî din jî dikarin îddîaya ku bêhna vulgeriyê jê tê, bikin. Lê min di vê rewşê de, ji vê baştir nedît. Ya din jî ji formulasyonê bêtir, naveroka gotinên min,

bi dilê min e.

girîng e û ev jî

Wî xwe tesellî kiribî, lê îqna nekiribû. Li tu sedemên din negeriya û formulasyoneke din neceriband.

Çavên wî yên qehweyî di bin biruyên reş î qalîn de, betîH xuya dikir. Qermîçokên eniyê êdî nedihatî veşartin. Eniyê-ke wî ya fireh hebû. Kurd ji eniyên weha re dibêjin: "Eniya mêra". Gava ev bibîr anî, kêfa wî, xwe di ruyê wî de da der. Baweriya wî bêtir pê hat û di hundurê xwe de pesinî.

Dû re ket nav taswasekê û ji xwe re got:

- Ma mêrantî maye? Ka mêrantî? Bingehê pesinandinê jî hêdî hêdî tê guhertin. Gellek tişt pîrr bi lez tîn guhertin. Mêrantî... Mêrantî çîye, lê enî maye. Ez ê çî bikim bi vê eniya bê xusîsiyet?

Lê xwe zî bi zî ji vê taswasê xelas kir î dîsa enî mîna bingehê pesinandinê nixand. Hiseke weha hatê ku wî bi daxwazeke mezin got:

- Xwezî mirêkek li vira hebîya î min jî têra xwe ji xwe re li eniya xwe ya mêra binihêriya.

Bavê wî jî di nava zilaman de, gellek caran behsa eniya lawê xwe kiribû î pesinîbû. Lê nuha meydana mêran di destên qermîçokên salan de, ne di tu haH de bî. Veşartina wan

jî gellek zehmet xuya dikir. Ger qermîçokên eniyê bihatina veşartin jî wê yên der û dora çavên wî, ew dîsa bida dest. Çend diranên wî, hîn di temenekî biçîik de, bi destên Ermenîyê

kirîvê wî yê ku doktoriya diranan li ber destê bavê xwe fêr bîbî, hatibîin kişandin, hinek jî hatibûn dagirtin. Çend diranên wî jî mîna fatûraya jiyana li Sûriye û Lubnanê, xatir ji piduyan xwestibûn û li dî xwe, cîh Ci warekî bêxwedî hiştibîin. Lê tev vê jî gellek diranên xwe, bi saxî û selametî gîhandibîin vê rojê.

Di nava birayan de yê herî kin ew bû. Her şeşbirayên wî jî ne kêmî metre û heyştê santîmetreyî bûn, lê bejna wî yek û şeşt û şeş santîmetre bû.

Tev li ku gellek carên din ji xwe pirsîbî, vê carê jî bi xwe nikarîbî û pîrsa xwe teqsîr nekir.

- Ma gelo yek û şeşt û şeş kin e?

Gava li dora xwe dinihêrî î yên ji xwe kintir didîtin, dilê xwe bi xwe nedîşewitand. Wî carina henek bi yên ji xwe

kintir fikir û digot:

- Ez dixwazim hertim bi we re bigerim, wê gavê herkes dê ferqa bejna min î dirêj bibîne.

Rûyekî wî yê nerm hebî. Serma vî welatî jî nikarîbû rîyê wî sert bikira. Devlikenbûna wî hîn jî berdewam bî. Gava dimeşiya, bi bawerî pê li erdê fikir. Nuha gavên wî sistir bî-ne, lê dîsan jî bi bawerî pê li erdê dike.

Hundurê îstasyonê qelabalix bî.

Makîneyên karta mehê dixwendin, H pêşiya wî, li kêleka hevdu hatibûn rêzkirin. Li ber herdu kulûbeyên biçûk ên ku pêşiya wan camkirî bû, mirovên

bêkart, ji bo kurrîna kupo-

nan ketibûn dorê. Wî karta xwe ya mehê di makîneyê re

x6

derbas kir î berê xwe da pêlikên ku dadiketin jêr. Hemîi kesên ku dadiketin, xwe dabûn aliyê rastê. Du kesan xwe dabûn aliyê çepê, lê gava li xwe hay bûn, wek ku sîcek kiribin, xwe ji nişka ve dan aliyê rastê û bi vî awayî rê dan wan kesên ku dixwestin bi lez dakevin. Kesî tu zor jî li wan nedikir, lê wan ev qaîdeya hanê bi rêk î pêk, bi cîh dianîn.

Li welêt fikirî, li wan welatên rojhilata navîn ên ku ew lê mabû, fikirî... Ji bo dora firnê, gazê û hwd gellek caran polis dihatin û ew bi darê zorê dixistin dorê. Ew polisên ku ew bi xwe tu carî nediketin dorê...

Destê xwe danî ser qayîşa pêlikan. Gava li pêşiya xwe nihêrî û dît ku wî bi tenê destê xv/e daniye ser qayîşê, wek ku sûcek kiribe û bixwaze veşêre, destê xwe ji nişka ve ji ser qayîşê rakir û xist bêrika xwe.

Lê gava li dCi xwe nihêrî û dît ku pîrekek î zilamekî din jî destên xwe danîne ser qayîşê, ji ber hisa xwebiçûkdîtîne fedî kir. Dû re li hember vê kompleksê nefretek pê re peyda bî.

Tev vê nefretê jî, wî fikir û ne fikir, nikarîbû xwe ji vê kompleksa li hember binecîhan rizgar bike. Lê ma ne ew û kompleks bi hevdu hisiya bûn û ev demek e jî ku hevdu bê minet kiribûn! Êdî heta kompleksa wî îflah bîbîiya, ev ê her dom bikira.

Pêlika dawî jî qedand û berê xwe da xeta trêne. Li korîdora xeta trêne, gellek mirov xuya dibîin. Lê tev vê jî bêdengiyek hebî. Mirov dikare bibêje, hema ji dervayî muzîka ku mirov ber bi xwe ve dikşand î wan herdu xortên hevalên hevdu yê ku temenê wan ji şanzdeh salan ne zêdetir bî;

yek ji wan xortekî çav şîn î porzerik î gewr î boz îî yê din jî reşikekî çavreş î porxelek ê ku henek bi hevdu dikirin, tu kes bi hevdu re nedipeyivîn. Hinek rûniştibûn îî ziq li pêşiya 2.7

xwe dinihêrîn. Hinekan jî li lîsteya wexta hatina trêne dinihêrîn îî dû re çavên wan li saeta ku li jor daliqandî bîi, digeriya. Bi saya bêdengiyê, muzîk dikarîbû xweş bihata guhdarîkirin.

Di dilê xwe de got:

- Kî dizane, belkî jî ev bêdengî, nîşana hurmeta li hember muzîkê ye.

Ew hêdî hêdî ber bi muzîsyenan ve çîi. Sê muzîsyenên ji Amerîkaya Latînî bi muzîka xwe ve, ew ber bi dinyaya ku pêvajoya talankirina wê, bi wê rêwîtiya ku di heyştê îlona 1492an de, Giravên Kanaryayê li dû xwe hiştin û dû re di dîrokê de bi navê "keşfa" Christoffer Columbus ve bi cîh bîi, dest pê kiriye, bir.

Li ser piyan rawestiya û li wan guhdarî kir. Wî hem muzîk îî hem muzîsyen, pîr nêzîkî xwe his kir, lê gava destmala wan î li erdê raxistî dît, nefretê pêl bi pêl, serê xwe bilind kir. Hisên hezkirinê di bin pêlên nefretê de wenda bCm. Tev vê jî li bêrîka xwe geriya û got:

- Xwedê bela we bide we.

Û çend kronên hûr avêt ser destmala raxistî. Muzîk xweş bû, lê awayê perewergirtinê, pê ne xweş hat. Ev tişt li gor baweriya wî, mîna parsekiyê modern" dihat xuyakirin. Li wî kîçikê ku benê wî di destê jinikê de bîi, nihêrî, lê ya rastî, ne li kûçikî, bêtir li jinikê nihêrî.

Çavên wê yên kesk î gir, hemîi hêza hezkirin îî xweşikahiya însên di xwe de civandibûn. Lêvên sor î rîjîkirî, hiseke ricifandinê xist dilê wî. Hinarikên rûyê wê, lêvên wî lerizandin îî wî ji bo ku devê xwe nexistayê, xwe bi zorê girt.

Qiri-

ka wê, ji ya Fatima Salih Axa ne kêmtir bîi. Porê zer î zêrînî 28

yê xwe bera ser laşê wê yê bertavkîbûyî dida, wek xemla di ser xemlan re xuya dikir. Sînga wê ya bilind zor dida bişkokên qutikê wê. Serê herdu şimamokên ku di qutik de hilnedihatî, hişê ku mabîi jî ji serê wî bir. Serê kortika sîngê, mîna destpêka geliyekî kûr xuya dikir. Mirov di labîrentên di-

lekî weha de, rêya xwe bi carekê wenda dike. Çîpên wê yên ku heta bihustekê di ser çongê re, xuya dibîin, mîna du sitînan bûn. Nava wê ya zirav, bi saya wî qutikê pemboyî sipî ku bi qasî du tiliyan di ser navikê re bû, bi hemîi comerdiya xwe ve çav ber bi seha manyetîk ve dikşand. Vê jî di navbera etek û qutik de tabloyeke ku mirov ji temaşeya wê tu carî têr nedibû, pêk tanî. Perçê qumaşekî reş ê xwedêgiravî mîna etek ku xwe li kûlêmekên zepitî pêçabû, hemîi xetên laşên wê nîşan didan.

Gava lê nihêrî, di hundurê xwe de weha fikirî:

- Xweşikahiyeke ku ji harmoniya xwezayê û zanebîinê pêkhatî...

Dfi re serê xwe hejand û lê zêde kir:

-Ger tew ev xweza xwezaya Swêdê be!

Di bin tesîra vê kombînezonê de, bi hiseke ku kerb û hezkirin tê de tev lî hevdu bûne, di dilê xwe de got:

- Ma gelo heqê te heye ku tu ewqas xweşik bî?

Serê wî tev lî hevdu bûbû.

-Xweşikbîin.... Gelo xweşikbûn çi ye?

Bi meraqeke mezin lê fikirî.

Fikrên tevlihev ku carinan hevdu temam dikirin îi carinan jî elaqe wan bi hevdu re tune bfi, di mejiyê wî de, li bin guhên hevdu diketin.

- Ma ruyê jina ku dil dixê seha manyetîk îi li wira hefs dike bû an stêrkên ku di şeva tarî de, li ezmên diçirîisin, bfi?

29

Belkî tabloyên, Vinci, Goya, Munch an ên Picasso bû. Kî dizane belkî tiştê e ku ji van û ji gellek tiştên ku hevdu temam dikin, pêk dihat, bû. Belkî ne yek ji van bîi jî. Belkî ji bo dêya ku

zaroka xwe şîr dide, xweşikbûn ji zaroka wê îi pê ve ne tu tiştêkî din bCi. Ji bo mêrekî, belkî jina ku zarok şîr dida, bîi. Ji bo hinekî din, belkî herdu bi hevdu re bûn. Ji bo keçika reşik a di pirtûka ku navê wê "Çavên herî şîn" bû de, xweşikbîin tew ji du çavên şîn û pê ve ne tu tiştêkî din bû.

Lê ji bo wî, niqteyeke diyar hebû ku ew jî xweşikbûn tiştê e ku mirov nikarîbîi li hember laqayt bima, bû.

Belkî sedema seferberiya mezin a ku di laşê mirovî de dest pê dikir, bû.

Belkî ya ku his, fikir îi hafize ji nişka ve dixist hereketê Ci

ew li gor sînyalên ku jê
diçirûsin, li hevdu dicivandin, bû.
Belkî deryaya bê ser îî bin bû. Belkî ezmanê şîn bû. Belkî jî
cîhê ku herdu digihêjin hevdu bû.
Belkî her bihusteke axa ku bîngeha hesreta wî bû.
Tişt ji hevdu dernexist. Serê wî bêtir tev îî hevdu bû. Dev ji
lêgerîna di warê mahneya xweşikbîinê de hebû, geriya û ve-
geriya ser xweşikahiya li ber çavan. Li laşê wê yê bi awayekî
comerd hatibû pêşkêşkirin, dîsa temaşe kir; nava zirav, sînga
bilind, geHyê kfir ku sîng dikir du aH , kulêmekên zepitî
Di ber xwe de kir niçe-niç û got:
- Divê mirov havînan li vî welatî nemîne û ewqas azab ne-
kişîne.
Halê wî dişîbiya halê yekî xwedî dijmin ku devançeya wî
hertim li piştê bû, lê heta nuha ew îî dijminên xwe tu carî li
hevdu rast nehatibûn û ji ber vê yekê jî tu carî bi hevdu de
neteqandibûn. Wî jî du meh berê, pakêteke çapûtan kirrîbû
30

ia xistibî bêrika xwe. Xwedê giravî, gava lê biqewimiya, di-
vê destvala nehata girtin. Lê heta nuha yek jî ji pakête kê m
nebûbû. Nuha pirr meşgîl bû û tew pakête nedihat bîrê jî.
Çavên wî di sehayeke magnetîk de hatibîin êsîrkirin. Nerî-
nên wî ji çavên jinikê nereviyabfin. Du çavên ku bi daxwa-
zên berlênayêgirtin ve hilmiştî,
êrîş dibirin jinikê. Jinik li
hember van nerînen bi heyran, bi serê lêvan kenîya. Wî jî ji
vê, cesaret wergirt û gavek ber bi wê de avêt. Bêhneke nas-
kirî xwe li ruyê wî girt. Mest bfi. Bêhna "Ysatis"ê atmosfera
wî bi carekê dagirt. Belê, wî ev bêhn bi derbekê nas kir. Ysa-
tis... bêhneke xweş û romantîk...
Hevala wî ya ku ew sal û nîvekê pê re jiyabû jî ev bêhn bi
kar dianî. Di nava gellek diyariyên wî yê çî li balafirgehane
fi çî jî di keştiyan de, hatibûn kirrîn de hertim Ysatis jî hebû.
Hevala wî ji vê bêhnê hez dikir û ew jî fêrî vê bêhnê kiribî.
Hevala wî...
Hevala wî ya ku piştî sal û nîvekê rojekê jê re gotibî:
- Tu, li min binihêre! Êdî qediya! Ez naxwazim vê pîrsê
zêde munaqeşe jî bikim. A va derî!...
Ji bo çî hin hevalên wî di vî warî de, qet nebe heta nuha
biserketî xuya dikirin, lê wî ancax sal îî nîvekê bi tenê qe-
dandibû? Wê gavê firseta lê fikirandinê jî nedîtibû. Bahola

wî di bin çengan de, hilma xwe ancax li mala Azadî vekiribû.

Li xeta trêne mest bîbû. Herdu çavên birçî yê ku ji vê xweşikahiyê pê ve tu tişt ne didîtin, nema bi ya kesî dikirin û di nav xeyalan re çûn.

Şeveke tarî bû. Xuşîna baranê bfi. Jinika wî ya sembola xweşikbîinê li kêleka rê, destê xwe ji erebeyan re bilind dikir li ji bo erebeya xwe ya ku xera bûbû, alîkarî dixwest. Wî li

31

ber wê, pê li firênan kir. Jinik şil û pil bûbû. Ew ji erebeyê daneket. Jinik hat ba paca erebeyê î xwe bi ser wî de daqial kir. Di çavpêketina yekem de, ket bin pêlên bilind ên daxwaza bê hed û hudûd. Porê şil û kincên wê yê ku bi saya baranê xwe li laşê wê pêça bCin, hemî pîrekiya wê ya ku dilê wî di kafesê de diperpitand, derxistibû ortê.

Herdu jî di nav hisan de gevizîn. Li benda zemên neman û xwe ji nişka ve li odeyeke fireh ku bi awayekî romantîk hatibî raxistin, dîtin. Bi ya wî ba, jinikê dê kincên xwe qet ji xwe nekiriba û wê rewşa xwe ya ku hemû laşê wî dilerizand xera nekiriba. Lê jinikê kincên xwe yê şilbûyî ji xwe kirin î ji ber bê sebirîya wî, bêyî ku rê bibe ser sutyênê xwe, qutîkekî hevirmêş î sipî û dirêj bi ser bejna xwe de dakir û bêyî ku bişkoka bigire, ber bi wî de hat. Bi herdu destên wê girt. Lêvên xwe gîhandin lêvên wê. Berê hêdî hêdî û dû re jî bi şeweteke mezin hevdu mêtin. Wî serê xwe rakir, li herdu çavên ku ew, vê baranê li vê odeyê hefs kiribû nihêrî. Destê xwe avêt bizmikên sutyênê wê Ci ew avêt ser qeryoleyê. Lêvên wî lerizîn, devê

xwe ber bi sîngê ve daxist, lê anonsa ku ji bo pênc deqîqeyan derengmayina trêne hat kirin, ew ji xeyalên wî şiyar kir î dîsa bi rastiya jiyânê re rû be rCi kir. Ji kerba, hem ji anonsê re î hem jî ji ya ku anons kiribCi re, xerber da.

Ji nişka ve gotinên Freud bi bîr anîn. Ji rewşa xwe vecinîqî. Freud, ger formulasyon ne yek be jî bi qasî ku dihat bîra wî, weha digot:

- Mirov dikare bibêje ku mirovê an mirova ku bextiyar be, tu carî fantaziyan nake. Bi tenê ew kesên ne tatmînbûyî fantaziyan dikin. Ji ber ku ew hêza ku xeyalan derdixîne ortê, daxwazên ne tatmînbûyî ne û her fantaziyek bi xwe jî bi-

32

cîhanîna daxwazekê ye.

Bi çavên ku tirs îî taswas jê dihatin xwendin, li dora xwe nihêrî. Wî xwe di devereke teng de û di rewşeke pirr xerab de hatiye zevtkirin, his kir. Li hember Freud li bersivê geriya. Ger du Emerîkî, yek jê Helen Singer û yê din Andrew Stanway nehatibîna alîkariya wî, nal nala wî ya di destên Freud de, dê her berdewam bîiya. Xuya bû ku wî serê xwe berê jî bi vê munaqeseyê êşandibû. Helen Sînger digot:

- Têkiliyên cinsî kombînezoneke ku ji fantazî û frîksiyanan pêk tî.

Tew Andrew Stanway fantazî dikir bingehê bextiyarbfîyênê.

- Mirov çî qas fantaziyan bike, jiyana mirovî dê ewqas bextiyar be.

Hebekî rehet bCi. Lê nema dizanîbîi bê kîjan xeyal e îî kîjan rastî ye.

Di ber xwe de pirsî:

-Xeyal... rastî.... Kîjan kîjan e?

Xeyal îî rastî ewqas tev lî hevdu bûbûn ku wî nema dikarîbfî ew ji hevdu veqetandana. Li gor wî, rastiya jiyane carinan ewqas dişibiya dogehê ku mirov qîma xwe bi di nav xeyalan de wendakirinê bêtir tîne.

Hîn ji jinikê têr nebûbfî, trêna hat. Girgira trêna û dengê muzîkê, tev H hevdu bûn îî ji vê kombînezona, dengê xerîb hat bihîstin. Beriya ku trêna hereket bike, bi lez xwe gîhandê. Derî hatin girtin, lê çavên wî li derve man. Trêna hêdî hêdî meşiya, wî jî cara talî li vê sembola xweşîkbîanê nihêrî. Piştî demekê, tunela tarî dest pê kir fi mîna dijminekê kete navbera wî û xeyalên wî.

33

Di tunela tarî de, hiseke fetisandinê ew girt. Hiseke weha bîi ku mirovî digot qey, hinekan destên xwe dabûn ser devê wî. Heta îstasyona duyem jî weha dom kir. Ancax, gava trêna li îstasyonê sekinî û ji bo daketin Ci siwarbûna rêwiyan deriyên xwe vekirin, hilma wî hat ber wî.

Ew hîn di bin tesîrê de bû. Taht, baran, daristan, jinik...

Xweşîkbîin îî hezkirina ku ber lê nayê girtin...

Serê wî tev lî hevdu bîbîi. Tew gava dît ku keçek û xortek azadiya xwe ya di warê cinsî de bi hevdu maçîkirina li pêş herkesî îî bi awayê mizdana laşê hevdu ve bi kar tîne, delala

wî ya ku wî ew tu carî maçî nekiribû, berê di nava xumamekê de li ber çavan xuya bfi, lê dû re pêlên hezkirinê xumam bi carekê dabû ber xwe î ew di nav xeyalan de wenda kiribî.

Wî jî carekê, bi sirra bayekî evînê, xwe li çira şevên tarî girtibî û xwe di nava agirê derya evînê de dakiribû. Belkî zarokên stêrka wî ya li ezmên, dest bi hejandina dergûşan jî kirine, lê nuha dora wî, dîsa bi pêlên deryaya evînê ve hatibû girtin. Pêl di ser pêlan re ew dan ber xwe. Ew di demeke ku bi qasî mirov çavên xwe bigre û berde de, bi temamî ket çembera evînê û nuha heyva wî ya ku ji bo wî, hîn jî li çar-dehan bû, bi alîkariya tunela zemên ve, ji nişka ve şewqa xwe dida vagona wî. Şewq û şemala wê vagon dadigirt. Çavên wê yên reş î gir, ew bi hesreta bîst sal berê ve, ber bi xwe ve dikşand.

Bîst sal berê...

Herdu bi hevdu re diçîn dibistanê. Ew li dawîya sinifê, li ber pencereyê rûdinişt. Keçik jî li rêza keçan, yanî li rêza pêşiyê bî. Gava ew diket sinifê fi di ber keçikê re derbas dibû, bi nerîna xwe re li wir dima, lê laşê wî, bêyî his î çavên wî.

bi destpêlînkê, li ber pencereyê li cîhê xwe yê rîniştinê digeriya. Wî heta demeke dirêj jî ji dervayî çavên reş î ku hiş î aqil pê re nedihîştin, tu tişt nedidît. Demek di ser dîtina çavên wê re derbas dibî, lê her tiştên ku li ser maseya wî bfin, hîn Ji mîna çavên hezkiriya wî xuya dikirin. Heta ku ew bi dengê hevlekî xwe, an jî bi yê mamosteyê xwe ve şiyar bûbû, ev hal her weha bû.

Keçik jî çend caran li ser situyê xwe ziviribû î li çavên wî nihêribû, lê ji fediya, berê xwe bi lez guhertibî fi dîsa li pêşiya xwe nihêribû. Bi her nerînekê, herdu jî ewqas tije dibûn ku qafesa sîngê, dil bi zorê di xwe de digirt. Ev nerînen bi dizî, agir bi dilê wan xistibî. Agir her çûbû gûrtir bûbû î di hundurê du salan de, pêtî di ezmanan re derketibî. Beriya ku meseleya wî û ya keçikê dest pê bikira, bi bêsebirî li benda dengê zengilê bû, lê piştî çavên reş, ew bîbû perçeyekî dibistanê û dengê zengilê jî mîna dijminê xwe îlan kiribû.

Ji dervayî ku çend caran, jêbir an pênuş ji hevdu xwestibûn, bi hevdu re tu carî nepeyivîbûn. Nerînen ku agir jê di-

çirîsîn, di navbera herdu dilên pak de, pirek ava kiribû. Pira li ser deryaya evînê...

Li gor fikra wî, evînek ku bêhna evîna platonîk jê dihat, di rojevê de bû. Wî evîna platonîk, di pirtûkan de xwendibfi îî hem li hember pîrozbûna wê îî hem jî li hember reftariya evîndarên wê evînê, gellek bi hurmet bû, lê pêwendiyeye weha, bi evîna ku di îdealên wî de hebû, li hevdu nedikir. Daxwazên xortaniyê îî pêwîstiyên di vî warî de zor didan wî. Wî êdî biryar dabîi fi rîsk çî dibûn, bila bîbûna, lê wî dê qet guh nedabîjya dorhêla xwe.

Berê, bi nameyan dçst pê kir. Di bin fediyeke bêsînor de
35

dest bi nameya xwe ya yekem kiribû fi hisên xwe nivîsandi-bîin. Lê piştî ku hebekî pê de çûbîi, fediya xwe dabû aliyekî. Tesîra heyecan îî bêtecrubetiya di vî warî de hebCi, hîn di nî-vê nameya yekem de kê m bîibfi. Hemû şiyana xwe ya edebî xistibû hereketê fi pênfisa xwe sipartibîi dilê xwe Ci di ser kaxizê re biribû îî anîbû. Pênîsê jî li hember hêza evîna wî, serê xwe tewandibîi û li gor dilê wî ji vî serê çûbû wî serî. Û bi vî awayî hezkirina ku ji ber azab hatibû kişandin, ji devê pênfisa ku tercumana dil bîi, H ser kaxizê herikîbû.

Name li dfi nameyê hatibfi şandin, lê keçikê bersiva tu nameyan nedabû. Ji ber ku gellek caran nameyên weha bi saya hin xêrnexwazan ketibûn destên mamosteyan. Xwediyê nameyan bi ser zimanan ketibîin îî ji ber hetika ku bi ser wan de hatibîi, evîna wan jî sabote bûbû. Ji ber vê tirsê, keçikê tu carî ranehiştibîi pêniîsê û hisên ji dilekî pak ku bi hezkirinê ve hilmiştî jê re nenivîsandibûn.

Nameyan jî têra guhertina awayê danfistendina di vî evî-nê de hebîi, nekiribû.

Piştî ku ji Ahmedê Mêqerî yê ku di sinifê de li kêleka wî rîidinişt û nuha jî li Swêdê bfiye êsîrê mûçinka ku li seyda tayên sipî digere, bihistibfi ku mala bavê keçikê dê ew bidana mala apê wê, êdî tu kesî nema dikarîbfi ew bigirta.

Li gor agahdariyên Ahmedê hevalê wî yê porrşayik î serç-avgirover, malbata wan keçên xwe tu carî nedidan kesên ji derveyî malbatê. Zarokên xwe hertim ji malbatê zewicandi-bûn. Heta wê gavê tu kes H dijî wê adetê derneketibfi. Malbata wê malbateke xwedî dijmin bû.

Gava ku evîna wan dest pê kiribîi, bîst û du salên dijminatiya wan jî qediyabûn. Di wê pêvajoya dijminatiyê de, ji her-

du aliyen gellek mêr hatibîin kuştin. Dijminatîya ku her mê-
36

rek di heyfekê de daqurtandibî, hejmara zilamên malbata wan jî pirr kêr kiribû. Zewicandina di nava malbatê de jî ji bo paraztî û berdewamiya malbatê mîna misogeriyekê hatibî dîtin.

Lê li gor wî, her çî dibû bila bCibîya, diviyabû di vê evînê de, awayê danûstendinê bihata guhertin. Wî weha hêvî dikir ku ger herduyan bi hevdu re hewil bida, belkî wan ê bikarîba bi kêmanî ji bo danûstendinên xwe, ev adet bê tesîr bihiştana. Li gor wî, ji bo vê, piçek cesaret û piçek însiyatîv diviyabû. Heta demeke dirêj jî bi hin nameyên bêbersiv û bi nerînên dizî û şermokî îdare kiribî. Li xwe fikirî, hem ew cesaret û hem jî ew însiyatîva ku dihat xwestin, pê re hebû. Biryara xwe dabî, divê hezkiriya wî jî bi vê biryarê bihata hisandin. Ew hertim bi şiyana xwe ya îqnakirinê dipesinî. Ger pêwîst ba, wî dê bikarîba hezkiriya xwe îqna bikira. Lê ji bo vê, diviyabû ew carekê ji nêzîk ve bidîta, ji çavan dîir, li ba wê rûniştî jî ji bo pêşeroja vê evîna ku ew bi agirê wê dikeliyan, ew îqna bikira. Rojekê heta sibehê, xew neketibî çavan fi li ser peydakirina çareyan serê xwe êşandibû. Ew serê sibehê, bi lez ketibû hundurê sinifê fi çCibû ba pencereyê rûniştibî. Lê ji nişka ve rabîbî ser xwe û ber bi maseya pêşiyê ve meşiyabî. Gava keçikê lê nihêrbî, dest î lingên herduyan jî li hevdu geriyabî. Keçik bi hezkirin ve bişirîbî. Heyecanê tu nemabû ku ew teslîm stendiba. Lêvên wî lerzîbûn û nema dizanîbû bê wê çî bigota. Wî xweziya xwe ji nişka ve daqurtandibû î bi zorê gotibû:

- Gelo ferhenga te ya Tirkî heye?

Keçika ku ji do de razî bû, ferheng bê îtiraz dabû wî. Ew jî çîbî cîhê xwe û xwedê giravî li hin gotinan geriyabî. Ka xiza ku li ser wê; "Delala ber dilê min, ez ê li ber trafoyê li
37

benda te rawestim. Ger tu ya hatinê bî, piştî ku ev nivîs ket destê de, H min binihêre î bibişire." hatibû nivîsandin, xistibû nav ferhengê î ew dîsa dabî wê û vegeriyabî cîhê xwe. Heta bersiv hatibû dayin, di cîhê xwe de tebatî neketibûyê. Piştî bîstikekê, nerîneke çavên reş û pê re bişirandinek... Edî dil bi yekcarî ji desthilanî ketibû, xwe bi temamî spartibî. Çavan ji trafoyê pê ve, tu tişt nedîtibî. Heta wê gavê,

qîma xwe bi nerînên bi hesretê ve hilmiştî anîbî, lê êdî hisên wan serê rişmê ji wan stendibfi.

Ew wek li ser êgir bîi. Ders bi qasî salekê dirêj hatibû hiskirin. Wext derbas nebûbû. Deqîqeya ku heta wê gavê şêst saniye ajotibfi, bi qasî saetan dirêj xuya bûbû. Kaloyê ku guloka zemên bada dida, êsîr hatibfi stendin. Wî weha his kiribfi ku herkesî îî hertiştî ji bo wexta hevdudîtina li ba trafoyê neyê, çî ji destên wan hatibfi, teksîr nekiribû.

Gava keçikê ew li ba trafoyê dîtibû, berê li dora xwe nihêrîbfi û dî re ji bo peydakirina cîhekî xewle, lezandibî û derbasî aliyê din î rê bûbî. Keçik li kêleka rê rawestiyabû û bi maneya; "Ma ez dakevim nav rezî?" li wî nihêrîbî. Piştî bi serê xwe erêkirinê, wî jî hêdî hêdî ji wir dabû rê û berê xwe dabû nav rezî.

Wî keçik ji dûr ve taqîb kiribû. Ne ji bo xwe ba jî diviyabû ji bo keçikê, pirr bi dîqet hereket bikira.

Li bajarê ku riq î rût ku ji bo dermên bûya jî dar lê peyda nedibûn, rezê ku heta çavên mirovî didît, dirêj dibîi, wek xemla bajêr xuya dibîi. Holika nav rezî hîn jî nehatibû xerakirin. Lê weha xuya bfi ku

êdî tu kes li ser ranediket. Keşmfilên li erdê û goşiyên di mêwan de hişk bûbûn, mîna nîşana berdana rezî xuya dikirin.

Gava li nav rezî di bin sitara darekê de hatibîin ba hevdu.

38

ber bi lehiya evînê ketibîin û di geliyekî kûr de, bi heybet herikîbûn. Ew demekê weha bêdeng mabîin. Herduyan bi destên hevdu girtibûn û bi tenê li çavên hevdu nihêrîbûn. Wan ne hewce bû ku ji hevdu re zêde tu tişt bigotana. Komunîkasyona wan, bi rêya çavan ve hatibî danîn. Tercume ne pêwîst bfi. Ji xwe tu gotinan nikarîbîin, şîina wan nerînan bigirtana. Wî xwestibû wê himbêz bike. Keçika ku hîn nuh ferq kiribû ku bi destên hevdu girtibfin jî ber bi wî ve çfibia, lê dû re ji nişka ve, fikra xwe guhertibû fi mîna ku jê re bibêje; "Destên min besî te ne" li wî nihêrîbû. Lê herdu jî bi hesreta du salan ve dikeliyan.

Bejna wê ji ya wî ne kêmtir bû. porê wê yê reş î bi gulîk, bi xweşikahiya ruyê wê fûriyabû ser çavên wî û ew bi yekcarî xistibû bin tesîra xwe. Wî berê destê xwe di porê wê de dabfi û dû re, ber bi ruyê wê ve daketibû. Rîiyê wê, her çîbfi di çavên wî de hîn xweşiktir bûbû îî di dawiyê de wek yê

xwedêya xweşikahiyê xuya kiribfi. Pêlek hisa maçîkirina hinari-kê rfiyê wê, ew livandibû, lê keçika ku di bin tesîra tirs û fediyê de lerizîbCi bi situxwarî lê nihêrîbfi îî mîna ku bibêje: "Ez jî dixwazim, lê tu bi ya min bikî, ewqas bes e" destê wî firkandibû.

Berdilka reşa a ku beskureke sipî bi ser de hatibîi dirûtin, ewqas lê kiribfi ku wî nikarîbîi keçik bê kincên dibistanê xeyal bikira.

Keçikê ji aliyekî bi nerînên bi evîne ve hilmiştî li wî nihêrîbfi û ji aliyê din ve jî bi çavên bi tirs, li dora xwe nûhêrîbîi. Laşê wê bi heyecanek e ku dirûvê tirsê dida lerizîbîi. Xwestibfi xwe biavêje himbêza wî, lê dîsa li xwe hay bîibîa fi hisên xwe xistibfin bin kontrolê.

39

Li gor agahdariyên ku keçikê di derheqa wî de wergirtibîin, bi wî re li hember adetên civatê, nefretek e ku bingehe xwe ji xwendinê wergirtibîi, lê di bin ronahiya zanistê de baş nehatibfi formulêkirin, hebîi. Li gor wî, tiştên ku di pirtîkan de hebûn, diviyabû bihatana tetbîqkirin.

Ew di demeke pîrr kurt de, bi xebatên grîpî yê perwerdekirinê bûbfi yekî din. Ji bo beşdariya munaqeseyên ku li qahwexaneyan dibfin, çî bihata peydakirin, diviyabîi hatiba xwendin. Na na, ew ê di munaqeseyan de qels xuya bûbfiya. Diviyabîi ku wî hemû pirtfikên ku ji wan jêderk dihatin wergirtin îî di munaqeseyan de dihatin bikaranîn, xwendi-

bîina. Gellek hevalên wan pirtCik bi temamî jiber kiribîin û gava jêderk werdigirtin, ji bo yê din bawer kiribana, bêyî ku H tu deveran binihêrin, hejmara rûpelan jî digotin.

Di wê pêvajoyê de, ew jî bîibîi gurê pirtfikan. Xwendineke rawestan lê tunebfi, di rojevê de bû. Ma çî nedixwend: Pirtîkên mîna Prensîpên bingeheîn ên felsefeyê, Dewlet îî şoreş, Kapîtal, Antî-Duhring, Têzên Nîsanê, Dinyaya herî xweşik, Teorî û Pratîk û gellek pirtûkên din ên ku munaqese bêyî wan nedihatin meşandin. Ji romanên jî "Û Don bê deng diherikî", "Firtina", "Mirov divê çawa bike", "Ew mîlîtanek bû", "Ez te li ser navê gel mehkûmî mirinê dikim", "Dê", "Zîndanên Saygonê" îî gellek berhemên din. Ji xwe, helbestên Nazim û Ahmed Arifî jê nediqetiyên.

Semînerên li Komeleya Piştgiriya Civakî û xebatên grûpî yê perwerdekirinê, munaqeseyên li qahwe û odayên gun-

dan -tev li ku herkes li malê bi Kurdî dipeyvîn jî- ku bi zimanê Tirkî dihatin meşandin, rêya pêvajoyeke nuh a fêrbî-nê vekiribfin.

Hêlînên fêrbî-nê li derveyî xwendegehên dewletê hatibîn
40

danîn. Li wira qedexa nedihat naskirin. Li wira sînorên ku hadbû danîn ji ortê radibîn. Û li wira li ser bingehê awayê têgihîştinê jî veqetandineke fikrî civak dabî ber xwe.

Ew û birayê keçikê yê ku endamê tevgera din bû, di munaqeseyên qahwe î odeyan de gellek çar ketibûn pêxîra hevdu. Hem ji ber birayê xwe î hem jî ji ber tesîra pêvajoyê, keçikê jî para xwe ji xwendinê wergirtibû î li gor hevalên xwe yê din jî pirr zana dihat xuyakirin.

Ew berê tu carî bi vî awayî nêzîkî hevdu nebîbîn û tu carî di mahneya sohbetê de, bi hevdu re nepeyivbûn. Pêlên evîndariyê hişên wan ji serê wan biribfin.

Ev du sal bûn ku ji terefê hisên xwe ve hatibûn îdare kirin.

Du salan, agir bi dilê wan ketibû. Lê li nav rezî, êqil rê li ber hisan girdbî. Eqil mîna dijminekî serê xwe hildabû.

Wî piştî ku keçik bi wê biryara xwe ya di warê guherdana awayê danfistandinê de, hesandibû, mîna ku ew ne yê ku ev du sal bûn, newêrbû bi hezkirîya xwe re bipeyiviya bî, ji wê re weha gotibû:

- Ez tu tiştêkî zêde naxwazim. Ez dixwazim serbixwe bim.

Ez hewê dixwazim. Ez dixwazim li gor xwe hereket bikim, pêwendiyên deynim û bijîm. Ji ber ku hinekî din, ji min cuda difikirin, ez nikarim jiyanê li xwe bikim do jê î ez naxwazim hewê ji bo xatirê wan, ji bo ku dilê wan nemîne, tiştên ku ez jê bawer nakim, bikim. Ev du sal in ku ez û tu tiştêkî dixwazim. Ez û tu bi agirêkî dikelin. Ez î tu li ba h'evdu, bi xeyalên hevdu dijîn. Ez û tu ji du metreyan bi hesreta hevdu dişewitin. Lê em ji bo xatirê hinekî din, dest û lingên xwe girê didin. Em îrada xwe ya azad, teslîmî kêfa hinekî din ên ku tu carî nikarin vî agirê di dilê me de heye, fahm

41

bikin, dikan. Belkî tu ê bibêjî ku ev fedekarî ye, lê li gor lênerîna min, fedekariya herî mezin, xebata rizgarkirina îrada azad e; hewildana guhertina adetên ku li pêşiya pêşveçûna civakê radiwestin e fi pêşkêşkirina pêwendiyên azad fi qetandina kirasê tarîtiyê ye."

Keçikê bi hezkirin îî bi meraq lê guhdarî kiribî. Piştî ku wî gotinên xwe qedandibîin jî wê ha gotibî:

li hember gotinên wî, we-

- Tu pirr baş difikirî. Ez bi xwe jî naşibim keçên din. Ez xwe ji mêran kêmtir nabînim. Lê ez adetên civaka xwe jî baş dizanim. Tu jî vêya pirr baş dizanî ku ez ji nuha ve, gava ku hîn van adetên dibin mijarê rexneyên te, di civakê de, bi hemû xurtbîina xwe ve derbas bibin îî pêwendiyên mirovan H gor van adetan tîn danîn, nikarim bi awayekî din hereket bikim.

Ger ez li gor fikrên te hereket bikim, navê min dê di civakê de, bi xerabî derkeve. Ger tu di vê meseleyê de ciddî bî, divê tu rojekê beriya rojekê, min ji mala bavê min bixwazî. Yan na, ev pêwendî dê me herduyan jî pirr biêşîne.

Keçikê li ber xwe nihêrîbî. Hebekî fikirîbû, keserek kişandibû fi dîsa dewam kiribû:

- U ya din jî divê tu careke din, ji bo hevdudîtina bi vî awayî, zorê nedî min. Gelo xweha te, bi yekî re di nav rezî de bê dîtî, dê çî biqewime?

Ji nişka ve lê fikirî. Gelo xweha wî li devereke xewle bi yekî re hatiba dîtî, wî dê çî kiriba? Di bin barê fikreke weha de nêviyê taqeta xwe wenda kiribî. Di civatê de cîhekî wî hebî. Mirovên jê mezintir jî xatirê wî dizanîbî û jê re hurmet dikirin. Gava xelkê bihîstiba ku xweha wî li devereke xewle bi xortekî re hatibî dîtî fi wî jî li hember vêya dengê

42

xwe nekiribû, dê çî tesîr li statuya wî ya di civakê de hebû, kiriba? Xwe di rewşeke weha de di ber qahwexaneyekê re derbaskirî xeyal kiribî. Tu kesî li aliyê wî nenihêrîbî. Tam di esnaya ku dê hezkiriya xwe îqna bikira de, xeyaleke weha pirr pê ne xweş hatibî. Bêhna wî teng bûbû. Di navbera du şexsiyetên cuda de çîbî û hadbfî. Carinan weha fikirîbû ku ev tişteki normal e. Lê gava xwe di nav civatê de fikirîbû, toleransa li hember vê rewşê wenda bûbû. Qelsbûna xwe ya di vî warî de his kiribî û taqeta ku bikarîba netîceyên vê bîyerê rake, di xwe de nedîdbû. Ji derveyîrada xwe li hember vê fikrê, bi pêleke nefretê hatibû dagirtin.

Li gor baweriya wî, di vê evînê de ecêbiyek hebî. Wek mirovên rojhilat bi evîndariyeke xurt bi hevdu hadbûn girê-

dan. DanCistendin îî destpêkirina evînê, heta wê gavê jî bi temamî li gor adetên rojhilatî bûn. Di navbera wan de, tu tişt ji derveyî adetan neqewimîbû. Lê H nav rezî, wî xwesdbû xwe, ji rasdya xwe moderntir nîşan bide. Keçikê rewşa wî fahm kiribî. Wê bi problema wî dizanîbî, lê li hember adetan dest fi lingên xwe girêdayî his dikir Xwestibû wî vegeirî-nê ser pirsê.

Ji ber vê yekê weha dewam kiribû:

- Ez dixwazim dîstekî din diyar bikim, divê tu bêyî wextwendakirinê, min bixwazî. Ez dizanim ku pismamekî min, difikire têkeve devê rêya min. Wê gavê dê hertişt li bin guhê hevdu bikevin. Heta nuha, zewacên keç fi kurên malbata me, di nava malbatê de bûne.

Wî xwe negirtibû îî godbî:

- Ê, ma tu qet li evîna me nafikirî? Em ê çawa bikin? Keçikê dîsa adet xisribîin orta xwe û wî. Vêya ew bêir hêrs kiribû:

43

- Adet, adet, adet!

Ma em ê teslîmî mirovên cahîl bibin?

Li dora xwe binihêre, bê kîjan tetbîqkarên van adetan ji min û te pêşderir û zanarir in? Dewra wan qediya! Tu riştên ku ew ê bibêjin, êdî nema.

Keçikê goribû:

- Mirov li te ecêbmayî dimîne. Tu dixwazî xwe ji min cudarir nîşan bidî, lê di hin waran de, tu bi xwe jî yek ji wan tetbîqkarên adetên me yî. Li van herdu salên ku em ji hevdu hez dikin bifikire. Rast e, min cesaret nekir îî ez li sinifê neharim ba te rîinenişrim fi min bi dengê bilind ji te re negot ku ez ji te hez dikim. Lê te di vî warî de kîjan rojê reftarek e ku ji ya ji min cudarir bû, nîşan da? Di pêvajoya evîna me de, ji aliyê xusfisiyetên têkiliyan tu ferqa min û ya te tune ye. Tu carinan dixwazî xwe mîna Rahmetovî nîşan bidî, lê bi helwesta xwe tu ji Rahmetovî bêir Bazarovî rîne bîra mirovî. Heqê te tune ye ku tu wan biçûk bibînî. Bazarovî jî qet guh nedida xelkê. Hetta gava jê haribî pirsîn "Tu ji bo çi gundiyan biçîk dibînî?" bersiva wî tu jî dizanî: "Ma ew la-yiqî biçûkdîrinê bin, ez ê ji bo çi wan weha nebînim?". Tu bi heqaretê nikarî mirovên ku tu dixwazî biguherîni, qezenc bikî.

- Tu vêya ji kî derê derdixî? Bazarovî bi çavekî biçûk li

evînê dinihêrî. Ma ger ez weha bûma, çi karê min li ba te hebfi? Ya din jî prensîpa jîyanê ya Bazarovî, bi tu prensîpan ve negirêdan bfi. Di munaqeseyên di navbera grfipan de, ez tîpên wek Rahmetovî derdixînim pêş î her yek ji me dixwaze bibe Rahmetovek. Lê ez ne Rahmetov im. Rahmetovî di warê evînê de, mîna min nedikir. Wî nedixwest qedera kesî bi ya xwe ve girê bide. Li gor Çernîşevskî jî yên weha hindik in î gava yên weha tune bîna, jîyan dê ji Xweber biferisiya.

44

Lê ma tu dibêjî qey ez xwe weha dibînim?

Kelogirî bîbî. Di navbera his û şexsiyetên cuda de çîibî î hatibû. Tansiyona munaqeseyê hebekî bilind xuya kiribî. Wî ev ferq kiribî î ji ber vê piştî ku kela wî hebekî daketibî, bi dengekî berger, gotibî:

- Dijîtiya di navbera fikir û tevgeran de, ji çavên min jî ne-reviyaye, lê ev ne heqaret e, rastî ye.

Dû re li rewşa xwe û wê ecêbmayî mabî î ji nişka ve kiribû qêrîn:

- Haho, ev çi hal e? Bala xwe bidê, bê em di sewiyeyeke çawa de, munaqese dikin û têkiliyên me yên vê evînê çawa ne. Em bi sewiyeya xwe li dinyayeke din dijîn, lê tevger î xusîsiyetên têkiliyên me aîdî dinyayeke din e. Ger ew te nedin min, ma em nikarin hevdu birevînin?

Dilê wê bi qasî yê Zînê bi hezkirin lê dixist. Çavên wê wek ên wê, ji derveyî hezkiriyê xwe tu kes nedidît. Hayê wê ji evîna Binefşa Narîn tunebû. Ger hayê wê ji evîna Binefşa Narîn hebîiya, wê jî dê hertişt bida ber çavan û hezkiriyê xwe bê tirs li ser sîng û berê xwe dawetî nêçîrê bikira. Lê ne bi wî re fedakariya kurê Mîrê Hekariyan hebû fi ne jî bi keçîkê re ew cesaret û daxwaza ku ji bo vê evîna pîroz, bikarîba دنیا bida aliyekî hebû.

Ev ji gotinên keçîkê pîrr eşkere xuya dibfi:

- Tu vêya ji nuha ve bizanibî ku ez jîyanê li xwe diherimînim î xwe ji mala bavê xwe nakim î tu navî naynim ser wan. Ez nikarim, nikarim, nikarim! Belkî tu ê bibêjî, ev fedakariyeke bêaqilî ye, lê ez nikarim derkevim dervayî van sînoran. Em ê bi hevdu re hewil bidin, belkî felek li halê me binihêre û deriyekî xêrê li me veke.

Ew sor bîbîa, lê tev ku pîrr zor xuya dikir jî dev ji hewil-

45

danên xwe yên ji bo îqnakirinê bernedabî:

- Xuya ye, li gor te, lênerînên min rast in, lê tetbîqkirina wan a nuha xeyalperestî ye. Tu jî min dixwazî û tu di mustewa fikrî de, ne bi giştî be jî bi gellek awayan, wek min difikirî, lê tu naxwazî wek min bikî. Dijîtî di vir de ye. Ma gelo ev ne paradoksek e? Ger mirov bi awakî bifikire, lê bi awakî din bike, ne durîitî ye? Ez fahm nakim, bê tu çawa dikarî weha bikî. Divê mirov li gor fikrên xwe, hereket bike, da ku bikaribe li hember adetên paşverîi alternatîveke berbiçav pêşkêşî civakê bike. Em nekin, kî wê bê vê derê û ji berdêla me, vî karî bike?

Keçikê ew di warê fikrî de tesdîq kiribû, lê ji zanebûna sewiyeya pêşveçîna civakê bêpar nixandibû. Di rûyê keçikê de, samîmiyet û li gor adetan jî tecrube dihat xwendin. Sewiyeya têgihîşrina wê, ji bo keçikeke di vî temenî de, pirr bilind xuya dikir. Vê jî karê wî yê îqnakirinê, diwarrir kiribû. Hemû hisên keçikê, xwe di çavên wê de civandibûn Ci ji wir, berê xwe didan wî. Wî hingî li çavên wê nihêrîbCi, gotibû qey ev keçik hew ji çavan pêk haribfi. Keçik wexta peyivîbCi, destê xwe avêrbfi gulyê darekê fi xwesribû tijebûna çavên xwe veşêre, lê wî destên xwe avêtibî ser situyê wê û ew ber bi xwe ve zîvirandibCi. Çavên keçikê bi hezkirin dibiriqandin fi mîna ku bibêje; "Adetên me weha ne, ne sCicê min e", li wî nihêrîbfi. Bîsrikekê bêdeng mabûn.

Lê gorinên keçikê ev bêdengî xera kiribî:

- Ez ji te hez dikim. Ev du sal in ku çavên min vêya bi her awayî ji te re dibêjin. Lê divê em realîst bin. Ez ji diya xwe îi bavê xwe jî hez dikim. Ez ji xwişk û birayên xwe jî hez dikim. Ê ez nikarim xwe bi yekcarî ji wan bikim. Ez dixwazim gava ku tu têkevî jiyana min, dinya min firehrir bibe, ne

ku fatîraya wê, wendakirina hemû têtikiliyên min yên ku li ber dilê min hêja ne, be. Ger fatîra dê ev be, divê ez ji nuha ve ji te re bibêjim ku ev fatûra pirr giran e û ez ne ji bo dana vê fatûrayê amade mim îi ne jî dixwazim bidim. Lê ez ji te jî hez dikim. Fatûraya parazrina têtikiliyên bi malbatê re, dikare qutkirina têtikiliyên bi te re be, wendakirina te be. Ez vê dizanim û dixwazim diyar bikim ku ev fatîra jî pirr giran e, lê ger ez mecbfirî hilbijarrina yekê ji vana bibim, divê ez li hember te bi durustî bibêjim, ji xwe mirov nikare li hezkiri-

yê xwe derewan bike, ez ê xwe feda bikim fi deriyê dilê xwe bikim deriyê dogehê û ez ê nehêlim ku bav û birayên min di civatê de, serê xwe di ber xwe xin.

Ger hayê wî wek nuha ji destana Mem fi Zînê hebfiya, ger hayê wî ji fesadiya Beko, ji dixsî fi xerabiya Beko hebfiya, wî dê adetên civakê yên ku diketin navbera wî fi evîndara wî, mîna Beko bi nav kiribana.

Wî di ber xwe de, bi kerb gotibfi:

- Realîte... Realîst bCin....

Naskirina realîteyê tiştek e îî

xwe teslîmî wê kirin, tiştekî din e.

Lê li benda tu bersivan nemabîi. Ji ber ku piştî gotinên keçikê, êdî rewş fahm kiribCi. Lê dîsa xwestibû bipeyive. Lêvên wî lerizîbîin. Li gorinan geriyabû. Mîna ku qilçixek keribî qirikê û xwesribû wî qilçixî derxîne, bi kuxikekê sor bîbîi. Dîi re xweziya xwe daqurtandibfi, lê ji berdêla gorinan, hêsirên wî xwe ji korrikên çavan bera xwarê dabûn. Hêsirên di ruyê wî de cuhokên xwe bi hêsanî vekiribûn û heta ser lêva wî ya jorîn daketibîin. Hêsirên gotin av dabîin. Gotinan xwe di deiyaya evînê ya ku ji hêsirên çavên melîil pêkhatibîi de dakiribûn û bi awakî pak fi zelal, bi awayê xwespartina hisên mirovî tê de xuyayî, ji dev herikîbîin.

47

Di nava xir îî cira salên 70-yî de, xwe wenda kiribîi.

Heta ew bi xwe hisiyabîi, zarokê wê bi ser lingan jî ketibû. Bêyî ku evîndar bigihêjin miradên xwe, rûpelekî evînê li wan haribîi girtin. Divê wî qîma xwe bi xeyalan baniya. Xeyala afrodîta wî hîn jî li ber çavan bfi. Gava ew xeyal dikir, rengê dinya wî dihat guhertin îî ji nû ve şikil werdigirt. Her cara ku evîna wî dihat bîrê, keserek kûr dikişand, çavên wî li dûranê li tiştekî digeriya. Lê wî dîi re hertim di ber xwe de weha digot:

- Evîna xortaniyê.... Tavên biharê...

Vê carê jî weha got.

Hêdî hêdî bi ser xwe de dihat îî hîn nuh ferq kir ku li ser piya ye îî divê rûnê. Ji bo rîniştinê li dora xwe nihêrî û li cîhekî vala geriya. Qhek li kêleka zilamekî kal peyda kir. Hîn cîhê xwe xweş nekiribîi, dît ku li hember wî, H rêza sisiyan Azad rîniştibû. Wî qet texmîn nedikir. Gava wî Azad dît jî ew şaş mabû. Ji çavên xwe bawer nekir, dîsa lê nihêrî. Dîr wî ketibfi cîh, yê ku li hember wî, ji hevalê wî yê kevin Aza-

dî pê ve, ne tu kes bfi.

jen bfi jî pê re bfi.

Serê xwe bi wayekî ecêbmayî kil kir û got:

- Kî bîra Azad...

Tu nemabîi, rîiyê wî ji bîr bikira.

Mirovî digot qey, azad

Lawikê wî yê çarsalî ku navê wî Ar-

ketiye silîkê. Ne Azad bi tenê, lê gellek kes piştî ku hatine vî welatî, di quncika xwe de melisî mane.

Nema dihat bîra wî, bê cara dawî kengî Azad dîtibîi. Porê Azadî yên li herdu kêlekên serê wî, hîn jî terka wî nekiribfin.

Lê temberîka wî ji zfi ve xatir jê xwesribû û li dewsa waran çend tayên lertzokî hiştibîin. Wan jî dikirin, nedikirin nikarî-

48

bCin rîitbîina serê wî veşartana. Çavên wî baş bi kort çfibfin.

Bêvila wî ji ber ruyê wî yê zeîf, baş kişiyabfi. Du xetên qermîçokên ruyê wî, mîna nîşana bêtaqerîya wî diyar dibîin.

Çenga wî ji berê dirêjtir û devê wî ji berê sisir xuya dikir.

Gava Azad rabCi ser xwe Ci lawikê xwe derbasî aliyê pence-reyê kir, wî dît ku pantalonê wî ancax bi alîkariya çend qulpên nuh ên ku di qayişê de haribûn vekirin, jê nediket. Dirêjbîina herdu milên wî, bi laşê wî yê zipî zuha, ew mîna xeyaletekî dida xuyakirin. Berçavka wî ya ku dakeribû ser bêvilê, ew bi emirrir rê dida. Qorika piştê di bin qurikê wî de bilind bCibîi. Tev hemû hewildanên wî yên ji bo xwerastkirinê jî xûzbûna wî nedihat veşarrin.

Wî hebekî din bala xwe da Azadî. Azad bi lêwik re dipeyvî. Gava dipeyvî metalên devê wî diçûrisîn.

Gava baş bala xwe dayê, bi kerb weha got:

- Heyhat! Zemên çî aniye serê vî fêrisî ku min dikira ew nas nekiriba...

Şaşbûn ji ser xwe avêt û berê bi serê xwe silav lê kir îi dû re jî çCi ba wî Ci bi destê wî girt. Li halê wî pirsî, lawikê wî xist himbêza xwe, destê xwe di serê lêwik de da îi ew ji herdu aliyên rîiyê wî ve maçî kir.

Dîsa li Azadî nihêrî.

Hevaltîyeke wan î dîr îi dirêj hebû, lê nuha, herduyan jî nizanîbîi, bê ji bo çî weha bûye. Gelo şertên vî welatî, ji bo pêwendiyên berê, dest nedida, ya jî rewşa Azadî ya taybetî bîibû sedem? Belkî jî ew bi xwe sedem bû. Xuyabû ku di vî warî de, li gel hinek faktorên din, hersê faktor jî xwedî role-

kê bîin. Lê her çi dibe, bila bibe, nuha pêwendiyê wan î
pirr xurt nemabû. Herduyan jî ji ber vê rewşê, aciziyê xwe
çend caran diyar kiribû î bi hevdu re li ser sedeman fikirî-
49

bîin, lê tu tişt jê dernexisribûn.

Hisên wî yê nostaljik ji nişka ve bilind bîin. Di trêna binê
erdê de, xweziya xwe bi demên berê anî. Mîna ku bibêje
"Ka hevalriya berê?" bi gazihî li çavên Azadî nihêrî. Navê
"Mehemed EH", piştî dakerina binya xetê, bîbfi Azad. Vî
navî ew bi du awayan şad kiribû. Bi vî awayî hem ji navê
"Mehemed Elî" xelas bîbîî î hem jî navekî bi Kurdî bi dest
xisribîî. Gava hinekan ji qestî bangî wî dikir î digot:

- Mehemed Elî!

Pirr hêrs dibî. Ji hêrsa hingî ewqas sor dibû, nema dizanî-
bû bê wê çi bigota. Lê wî dizanîbû ku ew çiqas hêrs bCibûya,
hevalên wî dê ewqas bêrîr lê sor bûbûna. Ji ber vê, ji mecbCi-
rî dev ji hêrsbûnê berdida û li ber hevalên xwe digeriya Ci di-
got:

- Lawo, ji bo xwedê li min weha nekin û ji bo ez ji vî Me-
hemed Eliyê ku bavê min kiriye bela serê min, xelas bibim,
alîkariya min bikin.

Di malekê de gellek heval; ew û Azad jî di nav de, bi qasî
şêş salan, bi hevdu re jiyabûn. Tev gellek zehmetî Ci proble-
mên wê demê, bi hevdu re gellek
wextên xweş jî bihurandi-
bûn. Di wê pêvajoyê de, hewa wê hêlîna sirgûnan jî tenefus
kiribCin.

Xweziya xwe dîsan bi wan rojan anî. Xuya bîi ku bêriya
wan pêwendiyên germ û ji dil, wê hisa hevalriyê û wê dos-
taniya xurt kiribî. Gellek bîranînên wan ên muştêrek he-
bîin.

Ma bi hevdu re çi kiribûn, çi nekiribûn... Ma bi hevdu re,
hindik caran nêzîkî mirinê bîibîin? Tew di sînor re derbas-
bîin... Ew jî nema dizanin, bê ji ber pêwîsriya xebatê, wan
50

çend caran xwêdana sar dabûn; bê çend tayên porê wan ji
ber rîrsa axa mayinkirî sipî bîibfin.

Wek îro dihat bîra wî. Wexta dihat bîra wî, hingî weha
kûr lê difikirî, mirovî digot qey, wê tîrsa ku ew wek pelê çilo
dilerizand, wê heyecana ku xwîn di damaran de bi lezbîna

herî bilind digerland û wê mêrxasiya ku bi hêviyê ve hişk girêdayî, laşê wî ji nCi ve didan ber xwe.

Di wê rewşê de hertim ev gotin bi qehir ji devê wî diherikîn:

- Sînor!.. Di sînga axê de xencereke zingarî, qada mirinê!..

Carinan ji bo ferdekî çayê Ci carinan jî ji bo xatirê çend kullekan, lingên gellek lawên bavan bi dengê ku tarîtiya şevê qelaştibû, firiya bCi. Lê di pêwendiyên wan fi sînorî de, mîna qaçaqxçiyên ne çay Ci pelên çixara li bakur dihatin firotin û ne jî pez derbasî binya xetê dibCi.

Wê şevê dê tava heyvê tunebûya. Ji xwe, mirov nikarî bfi her dema ku bixwesta li sînor bixista. Ji bo derbasbîinê diviyabî ya

heyv zfi biçuya ava, yan derengê şevê hilata ya jî li ber destê sibehê derketa. Ger heyv zîi biçuya ava, mirovî diviyabî piştî wê, di sînor re derbas bubûya. Ger heyv derengê şevê, an jî li ber destê sibehê derketa, mirovî diviyabî beriya ku heyv hilata li sînor bixista. Wê gavê gellek kes ji xefika tava heyvê dCir îi di tarîtiya şevê de derbasî aliyê din î sînor dibCi.

Wê carê jî beriya ku heyvê rohnîya xwe bida hedefên li axa mayinkirî, diviyabî reşahî bihata bikaranîn. Wê şevê jî beriya ku xezeba mirinê berê xwe bida wan, diviyabî kozikên vedayî îi funyeyên li hemana bûn, li dû xwe bihiştana. Meha Sibate bû.

Wê çar heval bi alîkariya rêberekî di sînor re derbas bîbû-

na. Diviyabî herîşt pirr bi dizî bihata girtin. Ji ber vê, şeva beriya wê, bi alîkarî û çavnêriya du hevalan, xwestibî bê mala bavê xwe. Mala ku wî cara dawiyê, sal û nivek berê dîtibî. Ji bo wê, li benda qutbCina cereyanê rawestiyabCi. Cereyana bajêr carinan çend deqîqeyan, carinan rojê çend saetan fi carinan jî heta serê sibehê qut dibî. Wê gavê, lampeyên kolanan ên ku ji ber voltaja kêr' bi rohnîyeke qels û lertzokî ve di ber xwe de didan jî vedimirîn û tarîtiyê xwe bi tamamî bera ser bajêr dida. Di saetên weha de, ji bo çCiyin

û hatina wî, firseteke pirr baş peyda dibCi.

Wî wê rojê jî xwe dabCi benda vemirandina lampayan û gava rohnîya ku ji xwe li hemana bû, kolan bi tamamî bi destê tarîtiyê ve berdabCi, sê kes ji xaniyekî derketibCin Ci xwe sipartibCin kolanên tarî.

Li ser cadeyê, tirumbêleke leşkeran bi dengê xwe yê nas, heybet û tirs li taxê belav kiribû. Di bajarê bêdeng de, taxeke bêdeng. Taxeke kerr û lal... Ne xircira du cîranan, ne xelkên diçfin mêvanriyê, ne dengê leyizrika zarokan û ne jî tu evîndarên di quncikeke kolana xur û xaH de, firseta hevdu-dîtinê bi kar dianîn...

Bi tedbîr lezandîbfin. Karê cereyanê diyar nedibCi; dikaribfi heta sibehê jî nehata Ci ji nişka ve jî bihata. Ji ber vê yekê, tu kesî pê nizanîbCi, bê dê kengî çi biqewimiya. DiviyabCi rohnîyê ew di kolanan de zevt nekiriba. Li kesekî nas rasthatin, dê talûkeya girtinê zêdetir kiriba.

Piştî ku dengê zîla deriyê mala ku bi heyecan Ci tirs li benda hêviyekê bû, hatibfi bihîstin, kilîta derî du caran ber bi aliyê çepê ve hatibû zîvirandin û ew dilê bi hesretê ve mişt bfi, ketibCi hundur.

Di serê wî re hezar pirs derbas bûbîn. Gelo di malê de çi 52-

guherrin çêbûbû? Gelo liberketinê çiqas tesîr li dê û bavê wî kiribû? Nuha zarok jî mezin bîbûn... Qran, kolan, hewş, hertişt... Belê, bi hesreta hertiştî ve dikeliya.

Bavê wî por, rîh Ci simbêl bi temamî sipî kiribûn. Berê jî di nav porê wî de, çend tayên sipî xuya dibCin, lê piştî sal Ci niyekê, çav bi hesreta tayên reş mabfin. Bejna wî ya dirêj nema dihat ferqkirin. Ancax bi alîkariya gopêl li ser lingan di-sekinî. Piştî wî bê hawe xfiz bfi. Ew zîlamê ku sal fi nîveke berê, wek çiyayekî bfi, li ber çavên wî çiqas hîir bîbû.

Gava çav li rewşa bavê xwe keribCi, weha fikirîbî:

- Heyhat! Ka ew zîlamê ku di her nerîneke wî de jîyan difûriya? Mirov di wexteke weha kin de çawa dikare ewqas bikeve?

Liberketinê bavê wî ji halekî xistibCi halekî din. Bavê wî ewqas hatibCi guhertin, ger ew li devereke din lê rast hatibîya, belkî wî dê bavê xwe qet nas nekiriba jî.

Diya wî kitana xwe dabCi ber devê xwe fi gotibfi qey xewn bCi, bihezkin û hesreteke kCir, zîq lê nihêrîbfi Bi tenê lê nihêrîbû û qet tu tişt negotibû. Tew dikira xwarina ku çêkiribCi jî ji bîr kiriba. Bi zorê û bi berger, çend parî xistibCin devê wî û dCi re hinek qeliya ku jê re hilanîbfi, xistibfi kîsekî naylon û dabCi wî. Wî kiribCi û nekiribCi, nikarîbCi diya xwe îqna bikira û di dawiyê de jî bi ya wê kiribî. Diya wî ji nişka ve goribfi:

- Wî rebenê, min dikira pêlava te ji bîr bikira.

Û xar biribî qutiya ku pêlav tê de bû.

Bavê wî fi diya wî, ji bo ku ew zêde li ber nekeve, giriyên xwe di qirika xwe de hiştibûn. Herdu mîna bombeyên ku pîmên wan haribfin kişandin, bê çawa gava dest lê bihata sistkirin, dê bigotana "gurm" îi biteqiyana, weha tije bfi-
53

bfin. Herkesî baş dizanîbfi ku gava

lêwik paşê xwe bida

wan, wê hêsir wek baranê bibarandana.

Wî hem ji bo tedbîrê û hem jî ji ber ku rewşa wan fahm kiribî, ziyareta xwe dirêj nekiribû. Xatir ji dê bavê xwe îi xwişk Ci birayên ku bi situxwarî û bi çavên xemgîn, lê nihêribîin, xwestibî îi dîsa bi alîkariya herdu hevalên xwe ve, di tarîtiya şevê de wenda bûbCi. Gava derketibû, bi tenê dengê diya xwe bihîstibfi:

- Bila çavên mahkûmiyê birijin fi çavên xeribîyê jî pê re, lawo... Lawo, xerîbo lawo....

Bi ku de diçfi, dê li ku raketa?

Dê îi bavê qet pê nizanîbCin û ne wî, ne jî hevalên wî, di vî warî de ji wan re, tu carî tu rişt nedigotin. Ji xwe dê Ci bavê wî jî piştî ku çend caran pirsîbûn Ci pirsên wan yên di vî warî de, bê bersiv mabûn, rewş fahm kiribûn û êdî qet nema pirsîbîin.

Wî û hevalên xwe, ewleyî di ser hertiştî re digirtin. Ji ber ku ev prensîp bi kêrî parazrina lawê wan dihat, dê îi bavê wî jî nexwestibîin ji dervayî vê prensîpê hereket bikin. Ji bo parazrina wî, tev zarokên biçCik, hemû malbat her yek bi awayekî polîtîze bfi bfin. Mahkfimiyê ew fêrî gellek riştan kiribfin.

Serê sibehê hevalê wan ê ku dê ew tesHmî rêberê wan bikira bi erebeya şifêrekî pêbawer, li ber deriyê mala ku ew lê dima, sekinîbfi. Şifêr ji erebeyê daneketibî, bi tenê hevalê wî peya bîbî îi sê caran li ser hevdu û carekê jî bi tenê, yanî çar caran li derî xisribfi. Ev nîşana wan bû.

Wî diviyabfi li

hember hemfi lêdanên ji dervayî vî awayî,)ji aliyê hundur ve, tedbîra xwe stendibfiya.

Wî di hersê rojên dawiyê de, xwe li mala keça xalê xwe

54

veşartibfi. Hem wê îî hem jî rebenê mêrê wê pîrr dixwestin, lê bi xwedî derkevin, lê ji destê mîrata tirsê de ne di tu halî de bîin. Malxwêyê malê çend caran bi qêrîn ji xew şiyar bîibû û dCi re ji jina xwe re behsa xewna xwe ya xerab kiribû. Ew di wan xewnan de, gellek caran hatibû girtin Ci bi lédana polîsan ji xew çeng bîibî. Keça xalê wî di nav henekan re, behsa xewnên mêrê xwe kiribû. Wî bi rewşa wan dizanîbî fi ji ber vê yekê, dilê wî qet ji wan nedima.

Piştî ku hevalê wî bi awayekî rast û li gor parola wan li derî xistibfi, xwediyê malê, keça xalê wî, xar biribfi derî îî

hevalê wî derbasî hundur kiribCi. Ji xwe, ew hazir bû. Ji ber heyecana rê, di taştê de qîma xwe bi qedeheke şîr bi tenê anîbCi. Qatek kincê lacîwerd û krawateke reş î pitik pitikî li ser qurikekî sipî, li xwe kiribCi. Pêlava diyariya diya xwe jî hîn nuh dixist pê. Hew diviyabû ji xwediyê malê, ji wan kesên ku xwe bi gellek awayan avêtibîin nava talîkeyê, xatir bixwesta. Li gel alavên wî yên şexsî û nemaze teyrê baz, ji bo gellek dostên xwe yên binya xetê jî diyarî kirîbfin. Vê jî barê wî pîrr giran kiribî.

Piştî xatir xwestinê, berê keça xalê wî derketibû derve, alavên wî xistibûn bagaja erebeyê û li dora xwe nihêrîbû, gava tu talûke nedîtibCi, hatibCi hindurê hewşê Ci ji wan re goribfi:

- Rêya we vekirîbe.

Gava ku herdu heval derketibûn, ew li pê wan derneketibî. Deriyê hewşê girtibî û hatibî hundurê xênî. Lê xanî pîrr vala hatibî hiskirin. Di hundurê xênî de, çûbû fi hatibî. Rûniştin lê tunebû. Dilê wê kiribû tepîrep. Ji nişka ve berê xwe dabî deriyê hewşê fi cara talîyê li wan nihêrîbû.

Herduyan bi lez xwe avêtibfin erebeyê û berê xwe dabûn
55

taxa bakur a bajêr. Li wira jî du hevalên ku diviyabfi hevaltiya wan bikira hebîin.

Rêyek di navbera qereqola polîsan

îî ya cendirmeyan re derbas dibCi. Rêya herî nêzîk ev bCi, lê ew rê çî qas nêzîk bîiya jî kesên wek wan tu carî newêrîbîin di wir re

derbas bîibûna. Rêyek bi kêmanî du caran ji wê

rêyê dirêjîr ku li dora bajêr pîrr dizîvirî hebfi. Ew rê dirêj

bû, lê talûkeya wê, pirr kêmbi. Wan ew rê gellek caran bi kar anîbî. Wê carê jî ew rê hîlbijarribi Ci berê xwe dabîn taxa ku hevalên wan lê bî.

Li wira teyrê wan î baz jî hebî. Li gor agahdariya ku hatibî, teyrê baz li ba Ereban pirr pere fikir. Ji ber vê yekê, hevaiên wan ji bo peydakirina îmkânên aboriyê, temiya teyrê wan jî li wan kiribû. Teyrê wan ê ku du meh berê haribî şandin, celebê qertela derkeribî û piştî mesrefeke mezin, ew li hember Ereban rîsar derxiribî. Ji ber vê yekê, ji bo îspatkirina bazî an nebazbûna vî teyrî, ew nîşanê gellek kesan dabû.

Piştî ku herdu hevalên wan jî li erebeyê siwar bûn, ji bo ku Azad jî bi xwe re bibirana, berê xwe dabûn bajarê Azadî.

Gava leşkeran dest danîbî ser îqtîdarê wek noka li kevir, her yek ber bi deverê ve pengizbû. Azadî jî xwe ji mecbûrî dabî alî. Gorina "xwe dabî alî" aîdî Azadî ye. Piştî Duwanzdehê îlonê, gava bi hevalên xwe re, xwe ji ber leşker û polîsan vedişarrin, henek fikir û digot:

- Me xwe daye alî, lê yên ji dervayî me, reviyane.

Li gor wî, ger Azadî xwe dabe alî, ya jî reviyabe, netîce neharibû guherrin; warekî terkkirî, jineke situxwar û keçeke sê saH li dû xwe hiştibû.

Azadî beriya derbasbûnê bi çar rojan, ji bo dîtina pîreka
56

xwe î keça xwe, ji ba wan dabû rê î bi şev, li deriyê malê xiribû. Jinik berê tirsiyabû û nexwestibû derî lê veke, lê piştî ku serê xwe di ser hewşê re dirêj kiribî, derî bi lez vekiribî. Bêyî ku tu tiştî ji hevdu re bibêjin, çend deqîqeyan weha şaşmayî li hevdu nihêribî Ci piştî ku kûrîni bi jinikê keribî, xwe avêtibî himbêza hevdu.

Wexta vegeerê haribû. Azad ji bo çiyînê li benda hevalên xwe bî. Erebe ketibî nav bajêr û berê xwe dabî taxa Azadî. Lê çî tax, çî rê... De were, vêca vê erebeyê ji vê heriyê derxîne. Çare tunebî. Diviyabû ji dervayî şifêr, hemû daketana Ci erebe dahf bidana. Di dahfdanê de tekerê dawîyê badanaj kiribî û qatê kincê lacîwerd, di heriyê de hiştibî. Hevalên din pirr pê keniyabûn Ci gotibî:

- Mirov divê qey tu dê biçî dawetê.

Lê piştî ku wan fahm kiribî ku ew gellek aciz bûye, heneken xwe dirêj nekiribûn. Piştî deh deqîqeyan, erebe ji heriyê

haribû derxistin, lê problemeke wan î din xuya bfi. Hevalê ku xwedêgiravî mala Azadî nas dikir, gotibî:

- Rast e, ez mala wî nas dikim, lê ez tu carî bi erebeyê nehatime mala wî. Ji ber vê, divê ez peya bimeşim Ci hun jî bi erebeyê bidin dû min.

Erebe li dCi hevalê Ci heval jî kolan bi kolan, li mala Azadî geriyabCi. Gava wan ji Azadî re rewşa xwe gotibfin, ji ken, hêsiyan xwe di çavên Azadî re avêtibfi.

Herçar hevalên ku dê derbasî aliyê din î sînor bîbûna, amade bûn. Hevalê wan ê ku karê sînorî organîze dikir, ji bo derbasbîinê, ji wan re rêberek pêyda kiribû. Wan î rêberê xwe, dê li ba restoranteke li ber rê, hevdu bidîtan. Gava gîhaştibûn cîhê jivanê, mîla saetê ya kin li ser şeşan î ya dirêj jî li ser duwanzdehan bî. Şifêr ia hevalê ku ew û rêber gî-

handibfin hevdu, xatir ji wan xwestibûn û di cîh de vegeriyabîin.

Rêber erebeyeke nas kirê kiribî. Ew û rêberê xwe, li wê erebeyê siwar bûbûn û berê xwe dabîin aliyê rojhilat. Piştî ajotina ku li gor texmîna wî, bi qasî sî-çil kîlometreyan bCi, ji erebeyê peya bîbûn û berê xwe dabûn gundekî.

Gund li ser girekî hatibî avakirin. Beriya ku tariyê xwe bera erdê dabûya, ji jêr pîr baş haribû xuyakirin. Li dorhêlê, gundên din jî hebîin, lê tu gundan, bi qasî wî gundî baş xuya nekiribCi. Nemaze, odeya bilind ya li pêşiya gund ku der û dora pencereya wê ya sipê, li beriyê dinihêrê, mîna golikê beş, ew gund ji hemCi gundên din, vediqetand.

Dinya êdî baş tarî bfi. Rêberê wan ji bo sîlehanîinê, ew li wira hişribfin û çîbCi gundî. Rêberê wan gellek caran di sînorî re derbas bûbfi. Sînor ji xwe re kiribî kan Lê her cara ku rêberê nêzîkî li sînorî dikir, dibî şexsekî din. Hertim hiseke poşmaniyê pê re peyda dibî. Pîr ditirsiya. Lê ya ecêb ev bû ku nikaribû dev jê berda. XuyabCi ku ger îmkân hebûya ew ê tu carî neharibûya ber sînorî. Ev dudiliya wî li ba gellek kesên ku haribûn derbaskirin, bûbCi sedema bêbaweriyeke.

Bayekî sar ew ricifandibûn.

Ew hem li gor talîmata rêber

fi hem jî ji rîrsa, qet tev neliviyabîin. Saet bîbî dehê şevê, lê rêberê wan hîn ji gundî nehatibfi. Ew jî li wê çolê, li erdekî nenas, ketibûn nav taswasan. Şika ku belkî rêberê wan, li cî-

hê wan digere, lê ji ber tarîbfina şevê, wan nabîne, kiribfin.
Ji ber vê yekê, ji bo îşaretdayînê, dest bi livandinê kiribîn;
her yekî ji wan, berê xwe bi texma gundî vekiribû îî bi dorê,
li ser hevdu heyşt çixare kişandibûn.

Zikê birçî, şeva reş, bayê sar, di cîhê xwe de rawesrin îî di
58

ser de jî heyşt çixareyên ji mecbûriyetê, serê herçar hevalan,
lê ji hersêyên din bêtir jî serê wî gêj kiribîn. Wî carekê pêla-
va xwe ji pê kiribî, lê ji ber werimandina lingên xwe, anca
bi alîkariya hevalên xwe, dîsa xistibî pê.

Ew bi halê xwe biliyabCi û nexwesribCi tu kes jî pê bihese.
Ji ber ku tecrubeyên wî nîşan dabûn ku li ber sînori, gazinek
dikarîbû bihata mahneya tirsê. Wê gavê neharibfiya gorin jî
kengî hevaltiya wan xera bûbûya, dê bihata rojevê. Gellek
numCineyên di vî warî de hebûn. Wî ev dizanîbû îî tev hemî
tiştî, diviyabCi îdare bikira. Beriya harina rêberî, yê ku care-
kê nemîztibû nemabCi.

Piştirî şilbûneke baş, rêberê wan xuya bîbfi û ji bo pêşî li
gazinan bigre, goribCi:

- Pirr dereng bCi. Ger hCin bi ya min bikin, em îro neçin.

Em dikarin li gund razên îî sibehê êvarî bîn ser sînori îî der-
bas bibin.

Herçaran şewra xwe kiribCi yek û bêyî ku tu gazinan bi-
kin, gotibû:

-Em dixwazin îşev biçin. Ger tu neyê jî em ê bi tena serê
xwe, li sînori bixin Ci derbas bibin, lê divê tu bizanibî ku em
ê vê kirina te bighînin deverên elaqadar.

Biryar haribCi dayin.

Herçaran rahiştibCi barên xwe û dabîi dû rêberî. Di rê re
çfiyin qedexa bfi. Mirovî diviyabû bida nava erdan. Piştî ba-
ranê jî meşa li ser erdê cotkirî, gellek zehmet bfi. Gava ga-
vên xwe avêribfin du-sê kilo herî jî pê re bilind bûbû. Cari-
nan jî lingên wan di heriyê de çikiyayî mabûn îî ji bo ji erdê
rakirinê, bi destên xwe ve alîkariya lingên xwe kiribûn. Ser-
ma, xwêdan, berilbîn, birçîbîn îî tesîra çixareyên ji bo îşa-
retdayinê, ew ji halekî xistibû halekî din. Ew ne bes bîn, bi
59

ser de jî barekî giran li pišta wî bû.

Nêzikî li sînori kiribîn. Hasasiyeta wan, di di dereceya
xwe ya herî bilind de bî. Her ji sed metreyî kozikek hebû.

Diviyabîi ku mirov ji dervayî kozikan teqwîyeyên ku bi şev diharin danîn jî bihesibanda.

Rêberî ew li nav erd, bi awayê li ser dev veketî rawestan-dibûn îi ji wan re gotibû:

- Hûn li vira rûnin, ez ê cîhê kozikên leşkeran tesbît bikim.

Diviyabfi ku mirov bi kêmanî cîhê du kozikan baş diyar kiribîina û dîi re di navbera herdu kozikan re li sînora xisribCiya. Ew jî dihat wê mahneyê ku mesafeyeke bi qasî pêncî metreyî diket navbera mirovî Ci leşkeran. Mesafeyeke bi qasî pêncî metreyî û devê tivinga sar... Şaşiyek bi tenê, îmkanê ku mirov dîsa bikaribCiya şaşiyê bike, ji ortê radikir. Mirinê he-nek nas nedikir Ci li hêsirên çavên tu diyan jî nedinihêrî. Mîlên saetê li ser dudu û nîva bîin. Panzerekê bi projektorê ve, dora xwe rohnî dikir. Panzer di rê re dimeşiya Ci bi projektorê, li hedefê digeriya. Hêdî hêdî nêzikî li wan jî kiribû. Rohniya projektorê di ser wan re jî derbas bûbû. Wê gavê rîrsa wan gîhaşribû bandevê. Yek ji wan cara yekem di sînoran re derbas dibCi. Gava siya rohniya projektorê di ser wî re derbas bûbfi, keribfi heyecanê, xwe avêribfi erdê û goribû:

- Haho, em dîrin!

Lawik hingî pîrr lerizîbîi, lerizandina wî tev tarîriya şevê jî haribfi dîrin. Lawik bi yekcarî ketibû tev. Tu ferqa wî û sipiya firkandî nemabû.

Rêber û Azadî bi rewşa wî dizanîbfi, ji ber vê yekê, ji nişka ve xar biribCinê îi gotibîin:

60

- Hişşş kuro! Ma qey tu dixwazî ku ew bi me bihesin?

Netirse, ew me nabînin. Bi tenê siya rohniyê di ser me re derbas bCi.

Meraq Ci tirs ketibCi nav hevdu. Şiyana konsantrasyonê hemCi hêza xwe seferber kiribCi. Pêvajoya bîhnstendin û bîhndayînê pîrr bi lez meşiyabû. Bîhn, hingî ewqas bi lez hatibfi dayin Ci stendin, nêzikî xeta bîhnçikînê bûbû. Kuxikeke zuha ew hemCi dabCin ber xwe. Kuxika zuha, xwestibîi xwe mîna sinyala dereceya heyecan, tirs û taswasê, bide der. Lê kuxik Ci her awayê dengkirinê, qedexa bîi. Destên xwe dabCin ser devên xwe û di xwe de kuxiyabCin. Wan gotibfi qey, di dinyayê de yên cara yekem di xwe de kuxiyabfin, ew bfin. Ancax piştî çCina panzerê, hilma wan hebekî hatibfi ber

wan. Lê ew bi xwe, ji ber halê ku ketibCiyê, nikarîbî li panzerê jî bifikiya. Di nav re carinan hin pirs di serî wî de derbas bCibCin:

- Gelo tu teqwiyyên din tunebin? Wê vê carê şer derketa? Ger şer derketa wê çi bihata serê wan? Gelo di şer de, dê çend

çira bihatana tefandin? Ew bi xwe an yekî din?..

Di herdu halan de jî fikirandin, pê pirr dijwar hatibû. Laşê wî bi tamamî ricifbî. Rewşa Ahmedê hevalê xwe yê ku du meh berê, ew ji sînora bi zorê gîhandibû nexweşxaneyê, bi bîr anîbCi. Halê ku Ahmed ketibfiyê û ew problemên fizîkî yên ji ber vê birîndariyê peyda bîbûn, dê tesîra xwe li hemû pêşeroja wî bikira. Bi vê re tirs û taswasa wî bêtir bûbû. Baranekê jî hîrik hûrik dest pê kiribû. Hemîyan mîna ku bibêjin "Ji xwe ev kêmbî" li hevdu nihêrbî.

iş bêdeng rîniştibûn î li benda rêberê xwe bîn. Bi baranê re kêfa rêberî hatibû. Şopa wan dê bi vî awayî wenda bûbfiya. Gava rêberê wan vegeyabû, cîhê herdu leşkeran jî hati-
6i

bû tesbîtkirin. Rêber hêdîka rîniştibû, berê xwe bi bakur ve vekiribû fi mîztibû. Dû re rêberî berê tivinga xwe dabû kozika aliyê rastê fi Azad jî li ser kozika çepê rîniştibû. Gava leşker tev liviyabana, rêber î Azadî dê bi tivingên xwe ve, li ser wan girêdabûna. Kêfa wan berî, dest bi meşê kiribî.

hatibû û li gor talîmatên rê-

Halê wî her çûbû, xerabtir bûbfi. Çavên wî hêdî hêdî hatibûn girtin, lê wî dîsa jî di ber xwe de dabCi. Gava di navbera herdu leşkeran re derbas bCibfin, tirs î heyecan gîhaştibû dereceya xwe ya herî bilind. Herçar heval, li dfi rêberekî, daketibîin qada mirinê. Mirinê hergav dikarîbû destên xwe yên qirêj daniya ser devên wan. Nefesa mirinê, pirr ji nêzîk ve hatibfi his kirin. Xeta mirin û jiyanê ji hevdu vediqetand, pirr zirav bCibû. Tirs Ci heyecan, bi mêrxasiyeke mirovî re derketibfin dereceya herî bilind.

Bi tirs li tirsê fikirîbû fi di hundurê xwe de gotibû:

- Tirs... Hîsa ku bi payina talûkeyekê re, bi mirovî re peyda dibe...

Dfi re, tev H halê ku ketibûyê jî hebekî din li ser vê pirsê hûr bfiCi. Ev çi his bCi ku tesîra xwe li ser hemû tevgerên mirovî dikir? Ev çi quwet bî ku laş diricifand, çav ji ber wê,

li sitarekê digeriya? Wec zer dibû. Dev zuha dibfi.

Mîna ku li bersivê geriyabfi, ji nişka ve û bi meraq ji xwe pirsîbfi:

- Ma gelo di tu rewşên din de, lêdana dil ewqas bileztir dibî? Ma bîhn di tu halên din de, ewqas bi lez tê stendin î berdan?

Heta wê gavê jî di pirtûkan de, ji bo kesên di rewşa wan de bîin, weha xwendibî: "Yên ku tirs qet nas nedikirin".

- Ev çi qas rast bî? Gelo wan bi rastî, tirs nas nedikirin?
62

Li benda bersivê nesekinîbCi. Ji ber ku li wira rastî hatibû jiyîn. Çepera tirsê pêwîstî ji tu bersivan re nehiştibî.

Hebekî fikirîbî, "teslîmî tirsê nebîin", hîn bêtir nêzîkî rastiye xuya bûbCi.

- Gelo di rewşa ku tirsê laş dabe ber xwe de, çî ji mêrxasiyê re dima?

Bersiva vê pirsê bi pirseke din dabû.

- Ma di erdê mayinkirî re derbasbîin î rîska mirinê stendin, ne mêrxasî ye? Ma mêrxasî hîn dê çawa be?

Wê gavê bi hiseke ku ne bi tenê ji tirsê û ne bi tenê ji mêrxasiyê, lê ji hevdu rapêçandina herduyan pêkhatî hatibî dagirtin. Li ser mêrxasiyê Ci tîkiliya wê ya ku bi tirsê re hebfi, fikirîbû.

- Mêrxasî... bê tirs çiyîna ser talCikeyê.

Vla ya wan bê tirs bî? Li gor wî, ya wan ne mêrxasiyeke

ku ji derveyî rastiya mirovî bî. Hiseke ku bi her awayî mirovî... Hiseke ne xur î xalî, hiseke mêrxasiyê ya ku ji aliyê tirsê ve rapêçayî.

Nefesa mirinê Ci tirsê ji ber wê; hêviyên bi jiyânê ve girêdayî fi mêrxasiya ji bo pêkanîna van hêviyan laşek dabfi ber xwe.

Di bin tehdîda nefesa mirinê de, dîsa li herdu hisên mirovî fikirîbî.

- Tirs û mêrxasî... Ger herdu bi hevdu re dikarîbû bihata na jiyîn, gelo di rewşên weha de kîjan H pêş bû? Kîjan serdest bû?

Li gor wî, di wê rewşê de herdu ewqas tev H hevdu bîibîin ku ji hevduveqetandina wan, pîrr zehmet bfi.

Wan herdu kozik bi selametî li paş xwe hiştibîin fi dû re, di ser rêyekê re derbas bîbûn. Wê gavê, rêberê wan ê ku

wek pelê çilo lerizîbfi bi heyecan gotibû:

- Ji bo Xwedê, bilezînin, wextî panzer bi paş de bê.

Piştî derbasbfinê, rêberê wan bi paş de vegeyabîî î her çiqas baranê alîkariya veşartina şopa wan kiribCi jî ji bo dilê xwe di cîh xe, bi destên xwe ve, qCima hîir ya li ser rê, rast kiribfi.

Du kesan têt hêdî bilind kiribCin Ci yên din jî di bin re derbas bûbûn. Rêber li pêşiyê û ew jî li gor talîmatê, lingê xwe danîbûn dewsa lingê yê pêşiya xwe û bi vî awayî di rêya ku berê hatibîî vekirin û ceribandîin re meşiyabCin.

Gava nêzîkî li têla ortê kiribûn, ji nişka ve berê bi dengê G-3-yekê û dû re bi dengên teqînên rawestîin lêt tunebfin, veciniqîbCin. Dilên wan ji tîrsa wextî di devên wan re avêtîbûna. Berê rêza wan bi temamî kil bûbCi û wan xwestibfi ku xwe biavêjin erdê, lêt gava li rêberî nihêrbû, ew jî di cîhê xwe de rawestiyayî mabûn Ci li dengên sîlehan guhdarî kiribîin. Teqîn her çfibfi gCirttir bCibû.

Panzêrekê berê projektorê dabû nava erd îî hedef rohnî kiribfi. Yekî jî bi sîleha ku li ser panzêrê girêdayî ve, li yên li nava erd bfin, reşandibîî.

Piştî çend

deqîqeyan, projektor

hatibû vemirandîin îî sîleha li ser panzêrê bêdeng mabfi.

Rêberî xwe gîhandibCi wan Ci bi dengêkî gellekî nizim gotibû:

- Xema nexwin, dîirî me nin. Ew îî grûpeke din şerî dîkin.

Baş bîî ku em ji panzêrê xelas bûn. Heta ew bi hevdu bibîlin, divê em derbas bibin. Bilezînin!

Di bin dengên çend teqînên bêhedef de, têla ortê jî hatibfi bilindkirin. Piştî ku têla ortê li dfi xwe hiştibfi, rewşa wî xerabtir bûbîî, lêt bi zorê bîiya jî xwe gîhandibfi têla herî dawiyê.

Dengê rêberê ku têla dawiyê jî li dîî xwe hiştibû, hatibfi guhertin. Rêber wek mirovê ku beriya bîstikekê di bîreke bêbinî de bCi û ji nû ve bi rCikala dînyayê ketibfi, kêf kiribîî. Piştî ku li ber têla dawiyê mîztibCi jî tevgerên wî bi temamî normal bCibCin.

Piştî meşa bîstikekê, rêberê wan gotibî:

- Em nuha di nava axa rojhilatê başCîr de ne, lê em hîn jî di hedefa tivingên leşkeran de ne. Ger leşker bi me bihesin, dikarin ji cîhên xwe jî bera me bidin. Ji ber vê yekê, divê hCin çend sed metreyên din jî îdare bikin.

Wî ancax, wê gavê fahm kiribû ku êdî sînora bi temamî hatibû derbaskirin.

Bi awayekî ecêbmayî xwestibû li dû xwe binihêre, lê ji ber betilîbCinê, di xwe re nedîtibî û qîma xwe bi tenê bi çend pirsan anîbCî.

- Gelo têl hebCin? Tew mayin? Ma mayin hebCin? Ma wan mayin kengî derbas kiribCin?

Ji xwe nehatibCî bîra wî, bê wan têl î mayin kengî derbas kiribûn. Gelo ew di bin têlan re derbas bCibCin, an wan xwe di ser têlan re çeng kiribûn? Lê fikirîbCî, lê qet nehatibî bîra wî.

Halê wî êdî nema îdare bîbCî. Birçîbûn, xew Cî betilbîinê ew teslîm standibCî. Çavên wî ji dervayî îrada wî, çCibCin ser hevdu. Çongên wî sist bCibCin. Lingên wî, ew nema hildigirtin û wî bêrîkên xwe tije nok his kiribû. Gava destê xwe avêtibî bêrîkên xwe û vala derketibû jî pirr şaş mabî. Ji nişka ve sifreyeke fireh ya li erdê raxistî hatibî ber çavên wî.

Wê gavê li ber sifreyê rîniştibî î.ji bo xwarinê destê xwe dirêjî mesefê kiribî, lê ew jî vala derketibî. Wî kiribû nekiribî, sifreya li erdê raxistî bi dest negirtibû. Li gor wî, xwedêgiravî du deqîqe berê, sifre li erdê raxistî bû; mesefeke bi-

65

rincê ku ser wê tije goşt î tirşika li ber, ew ber bi xwe ve kişandibî, lê hewildana wî ya ji bo îstîfadekirina ji na'metên vê sifrê, her vala derketibû.

Çavên wî careke din çûbûn ser hevdu, bîstikekê razayî meşiyabî. Ji nişka ve rawestiyabû

û destên

xwe xistibûn

herdu bêrîkên çakê xwe. Beriya ku wî destên xwe xistibûn bêrîkên xwe, xwedêgiravî, herdu bêrîkên wî jî ji noka mişt bCin. Wî bi vî awayî tibabekî di ber xwe de dabû.

Hevalên wî û rêber, bi qasî çend sed metreyan, jê bi dCîr ketibîin. Ji nişka ve lê hay bCibûn û bi xar ber bi wî de baz dabûn. Gava wan rewşa wî fahm kiribCin, hem bi wî re xeyidî bCin Cî

gotibûn:

- Em pê nizanin, bê tu dixwazî bi vê paya xwe,
bikî?

çi îsbat

U hem jî li ber xwe ketibûn.

Du heval ketibîin bin milên wî Ci yên din jî barê wî hilgirtibûn. Lê wî dîsa jî xwe li sifreya ku xwedêgiravî li erdê raxistibîi rakişandibil. Heta ku gîhaştibîin gund Ci rêberî li deriyê nasekî xwe xistibCi, tu nemabû ji dest çCibaya. RCiyê wî zer û zuha bfibfi. Gava xwediyê malê piştî xêrhatinê, ji wan re gotibû:

- GeH mêvanan, hCin ji rê tên Ci nuha birçî ne. Hebekî sebir bikin, xwarina we çêdibe.

Wî xwe negirtibfi û avêtibîi ortê û gotibîi:

- Ez nikarim li benda çêkirinê rawestim, tu bi xêra xwe, ji min re, zîi nanî bîne.

Gava ev gotin ji devê wî derketibîi, ricifbîi jî. Xwediyê malê bi nerînên mîna ku bibêje; "Bavo, di sînora re derbasbûn, ne karê herkesî ye", lê nihêrbîi. Lê wî ev fahm kiribû û ji ber vê yekê gotibfi:

66

- Bavo heyran, tu ji min re nênan bîne û dû re tu çi difikirî, tu serbest î.

Mazûbanê wan ê ku li tevgerên wî ecêbmayî mabîi, bi lez du nanên hilatî danîbîin ber wan. Wî di jiyana xwe de, tu carî nanê tisî nexwaribCi, lê ew nanê hilatî yê mezin, bi risî kiribû çend pariyan û dû re bi çavên ku "çend nanên din jî bîne" li mazûbanê xwe nihêrbû. Mêrik li gel nanin din, hinek dims jî peyda kiribCi. Dims Ci nanê hilatî di hundurê çend deqîqeyan de, li ortê nemabû. Ew dî re, li benda xwarina li ser êgir nemabû û ji bo çend saetên xewê, çavên xwe dabCin ser hevdu. Ji xwe çavên wî, ji xweber çCibCin ser hevdu.

Gava ew rabûbCi ser xwe, wî bi xwe serpêhatiya xwe, ji serî heta binî ji wan re goribCi. Hingî pirr keniya bûn, zikê hemCiyar êşiyabCi. Ji wê rojê Ci pê ve, her cara ku Azad wî dibîne, dibêje:

- Hela li bêrîka xwe bigere, bê nok tê de tunene, lo.

Lê vê carê kul Ci derdan hişê Azadî nehiştibîi. Tew ev mesele nema dihat bîra wî jî.

Azadî piştî hal û xarir pirsînê, got:

- Tu ji kê derê tê? Tu şil Ci pil bCiyê, kuro. Çi bi te hatiye?

Wî jî li hember pirsên Azadî weha bersiv da:

- Qet nepirse, ez bi tava tirsonek hatim xapandin. Min digot, qey mirov dikare pişta xwe pê ve girê bide, lê li gor hêviyên ku jê dihat kirin, derneket. Gava wê çend çilapekên baranê dît, bi carekê ve, xwe da aH. Ji bo çi ez dibêjim, xwe da alf. Hema welleh, pirr eşkere bîi ku reviya.

Li çavên Azadî nihêrî, fahm kir ku peyvên wî Azad îqna

67

nekiribfi.

Azadî got:

- Ma ev karê çilapekan e, mal ava? Mirov divê qey hinekan tu di golê de dakiriyî.

Ew di hundurê xwe de, weha fikirî:

-Mirov nikare henekekê jî bike. Ev Azad jî divê

illeh, mi-

rovî li derewê biqelibîne. Tu divê qey kumê wî ji rastiye qeriyaye.

Dfi re, wî ji Azadî re got:

- Xwedê jê razî, min xwest ku ez henekekê bi te bikim, na na, ma qey ez nizanim bê ev ne karê çilapekan e. Tu nema ji henekan jî fahm dikî, lo.

Lêwik ziq li wî dinihêrî. Di çavên lêwik ên reş de, xemgîniyek dihat xwendin. Di rCiyê wî de, tev heinCi îmkanên vî welatî jî kêmaniyek dihat hiskirin. Mirovî digot qey ev kêmanî di rfiyê wî de hatine kolandin îi xuya bCi ku wê şopa vê kêmaniyê,

di

hemîl pêvajoya

mezimbîina

wî de,

tesîra

xwe nîşan bida. Belkî jî lêwik bîra tu tiştî nedibir, lê gava wî bi dilovanî li çavên lêwik nihêrî, ev bi xwe his kiribCi.

Azad beriya nuha bi bîst salan, zewicî bîi. Zewacek di bin tesîra adetên civakê de... Şertên wê demê îi sewiyeya têgihîştina malbatan, bi alîkariya temenê wan î biçCik ve, hema mirov dikare bibêje ku ji dervayî îrada wan, ew ber bi pêvajoyeke nuh dahf dabfin. Fatfira wê biryarê, nuha ji aliyê herduyan ve bi tibabeke mezin û bi birînên kûr ve tê dayin. Gelo guneh ê kê bû? Gelo divê pêvajoya zewicîmayinê, hersê

zarokên wan fi fedakariya bi salan, çawa bihata nirxandin û roleke çawa bileyizta?

Azad piştî ku nozdeh salan zewicî mabû,

li gor ku jê di-

hat fahmkirin, li dû azadiya kesî geriyabî û saleke berê, ga-

68

va hîn keça wan Dîlberê sal û nîva xwe baş riye nekiribî, jina xwe berdabû. Bi vî awayî, xwedêgiravî xwe ji hemfi berpirsiyariyên xwe yên di vî warî de hebîin, rizgar kiribî. Di destpêkê de, wek ku barekî giran ji ser milên xwe avêribe, xwe pirr rehet his kiribCi. Lê di hundurê wextê de, hinek hesabên wî li hevdu dernekeribCin.

Gava Azad ji welêt derkeribû, jina wî, Zîna ku bi qasî du salan ji Azadî biçûkrir ku panzdehsaH zewicîbî û di şanzdehsaliya xwe de bûbû dê, hîn nozdeh salên xwe bi zorê qedandibû. Ji xwe heta wê çaxê, ancax çar salan li ba hevdu mabCin. Ruyê Zînê yê girover î gewr î boz ku tev çavên reş î gir ên kilkirî ew pirr şêrîn rê dida, di keçikaniya wê de bala gellek xortan kişandibû. Bêvila wê ya ku mirovî digot, ji bo ruyekî weha nayê peydakirin, lêvên wê yên tenik, du diranên wê yên ku li ser kara wê haribCin zêrkirin, bejna wê ya zirav Ci guliyên ku xwe bera ser kulêmekan didan, hîn wê gavê bCibûn mijara sohbetên gellek xortên ku ji derveyî zewacê tu rêyên din ên ku wan bikarîbîna xwe pê nêzîkî cînsên din bikirana, tunebûn.

Zîna ku heta sinifa pêncan xwendibû, di pêvajoya zewaca xwe de, ji derveyî xweşikbCina xwe ya ku keribCi bin kitanê, nîşan dabCi ku ew di eynî wextê de jina mala ye jî. Di mala xwe de pirr çav fireh bCi. Wê dikarîbî hemCi riştên xweşik ji bo mêvana daniya fi hertiştê xweş jî li ber wan bikira. Ji bo mazûbaniya wê bê qusîir be, çî ji destên wê dihat, teqsîr nedikir.

Li Swêdê piştî du mehan, kitan ji sêrê xwe avêribî. Berê bi xavikekê îdare kiribî, lê piştî sawa xwe stendibû, êdî hewce nedîribû ku

porê xwe binixumîne. Lê gava li belediyeyê bi

cîh bfin, heta ku Azadî kirasên zêrîn ên li ser diranên wê pê

69

dan avêtin, çavên wî dikira birijiyana.

Gava piştî şeş salan bi porê xwe yê kurtjêkirî û etekê ku bi qasî du tiliyên dadiket biniya çongê ji bo ziyareta malbata xwe vegeyriyabû welêt, bavê wê ew bi zorê nas kiribû.

Gava Azadî ji mecbûrî ew bi tenê hiştibû, wê gavê keçeke wan a sêsaH hebû; Beybîn. Li Swêdê jî keç û kurekî wan çêbû. Keçika wî ya herî mezin nuha keribû nozdehsaliya xwe. Kurê wî Arjen çar saH bû fi temenê keçika wî ya biçûk Dîlberê jî du sal fi nîv bû. Piştî berdanê, dadgehê welayeta zarokan dabû diya wan. Ji xwe Azadî vêya ji xwedê dixwest. Li gor biryara dadgehê, Azadî ancax dikaribû her ji du hefteyan carekê, mafê xwe yê hevdudîtîne bi kar bianiya. Lê Azadî gellek caran herdu bi hevdu re dibirin ba xwe. Carinan jî gava destê Dîlberê ji diya wê nedibû, Azadî ew li ba diya wê dihişt û Arjen ji bo du rojan dibir ba xwe. Piştî panzdeh rojên din dîsa dihat zarok dibirin ba xwe. Heta ku temenê zarokan bibe hijdeh, ev ê her weha dewam bike. Jinikê jî di vî warî de, zêde zehmetî dernedixist.

Piştî ku Azad ji mal derketibû, rewşa maddî ya malbatê bi qasî ku jinik jê ditirsiya, xerab nebû. Jinikê ji derveyî alîkariya zarokan a ku her bîst û heftê mehê ji terefê kasaya sîgorteyê dihat şandin, ji Azadî jî nefeqe werdigirt. Û ji derdê mesrefa Azadî jî xelas bûbû. Vê bi xwe jî îmkanên ku malbat bikaribe pera bide ser hevdu, zêdetir kiribû.

Azadî vê carê Arjen anîbû ba xwe Ci Dîlber li ba diya wê hiştibû.

Pêwendiyên wî û keça wî ya mezin piştî ku Azadî jina xwe berdabû, baştir nebû. Keçik yek ji wan ên ku fatireyêke pirr giran a vê lihevdunekirina Azadî î Zînê didan, bû. Van rojên dawiyê, vê fatûreyê xwe bi awayekî hîn girantir nîşan dabû.

70

Azad û pîreka xwe, li welêt çar salan zewicî mabûn, lê ji ber karên Azad ên siyasî, bi hevdu re zêde nejiyabûn. Dî re Azad bi qasî şeş salan jî li rojhilata navîn mabû. Pîreka wî di vê pêvajoyê de, bi sebir li benda wî mabû. Ger mirov bibêje, Azad Ci pîreka xwe, li vira dest bi hevdu re jiyane kiribûn, dê ne şaş be.

Pêvajoya jiyana kampê, bi qasî sal û nîvekê ajotibû. Di vê pêvajoyê de, li benda destCira rfinîştîne mayîn û piştî wê jî problema

li belediyeyekê bi cîhbfiyînê fi gellek problemên
din, asabên wan tev H hevdu kiribûn. Piştî ku li belediyeyekê
bi cîh bCibCin, herduyan jî helwesta alîkariya hevdukirinê Ci
di jiyânê de hevdutemamkirinê dabCin aliyekî

Ci ji berdêla

wê, tiştên ku ji destên wan dihatin li hember hevdu bi kar
anîbCin û ji bo ku bikaribCina karakterê hevdu biguherînin
ketibCin nav hewildanên mezin. Herduyan wek du raqîbên
ku qet nikaribin li hevdu bikin, di ber hevdu de dabCin. Yekî
bigota heft ya din digot heyst. Bi vî awayî dinya li hevdu
teng kiribCi. Ji ber hevdu gellek kişandibCin.

Şerrê vvan berê, di navbera wan de mabCi. Kes pê nehisiya-
bCi. Lê piştî demekê, wan êdî nema dikarîbCin bi metodên
xwe, pirsên xve çareser bikirana. Ji ber vê yekê, gava hîn
Dîlberê sala xve neqedandibû, mecbCir mabCin ku ji hevalên
xwe alîkaryê bixwazin. Bi vê munasebetê, ji bo çareserkiri-
nê, gellek dostên wan ketibîin nav meseleyê. Daîreya karû-
barên civakî tev hemfi îmkan, tecrube îi zanebîina xwe jî di
warê çareserkirina pirsê wan î malbatî de, bê çare mabîi.
Gava alîkarî hatibû xwestin, yek ji wan ên ku xwe dabû
ber û ji bo çareserkirina vê meseleyê gellek xebitîbû jî ew
bfi. Di wê pêvajoyê de gellek tiştên ku berê qet pê nehisiya-
bfi,

bihîsribîi. Ji

bo têgihîşrina

rastiyê,

agahdariyên

ku ji

71

Azad îi Zînê haribfin wergirrin, dabîin ser hevdu.

Ji agahdariyan jî weha xuya bûbû ku herduyan jî beriya
hevduberdanê, bi danCistandinên xwe îi bi helwestên xwe,
gellek rişt li ber çavên hevdu reş kiribîin. Gava li ba hevdu
diman, herduyan jî dinya li xwe pirr teng his dikir. Jinik di
rewşên weha de nikarîbîi ji mal biçûya, lê Azadî xwe bi lez
diavêt kolanê îi berê xwe dida îstasyona trêne. Ji xwe, Azadî
bi xwe jî gellek caran gava hevalên wî yên ku xwesribCin ji
bo çûyîna malê şîretan lê bikin, ji wan re weha goribCi:
- Mal êdî mîna dogehê ye. Vê jinikê mala min li ber çavên
min reş kiriye.

Azad beriya hevduberdanê, ji ber pêwendiyên xve yên

tayberî jî li hember malbata xwe keribCi rewşeke pirr xerab.
Wî ji bo veşarrina hinek pêwendiyên jî jina xwe gellek ca-
ran

xapandibî,

lê

şensa

Azadî,

herrim

baş

nemeşiyabû.

Azad şevêkê, heta destê sibehê neharibCi malê. Jina wî her ji
çend deqîqeyan carekê çûbî ba pencereyê û ji zarokên xwe
re goribî:

- Bavê we nehat şîvê fi saet bîi dehê şevê jî hîn tu xeber jê
tuneye.

Zarok razabîin, lê xew H jinikê tunebî. Heta trêna dawî jî
şiyar mabî, lê Azadê me, xwedê bide. Gava jinikê destê xwe
ji harina wî şuşribCi, dest bi razanê kiribî.

Azad roja din haribî malê îi jina xwe re weha goribî:

- Civîna me heta derengê şevê ajot. Ahmed jî ji bo mayîne
pirr îsrar kir fi hema min jî ew neşikenand û ez li wira, li ba
wî razam.

Jinikê Ahmedê ku ji bajarê wan bîi, hîn ji salên heftêyî îi
vir de nas dikir. Ahmed jî yek ji wan ên ku xwesribîin pîrsa
wan bi awayekî çareser bikin da ku herdu bikaribin dîsa li
72^

hevdu rûnin. Wê dizanîbû ku Azad telefonê nede malê jî
Ahmed dê ji bo ku taswas bi Zîne re çênebûya îi Zîne şika
hîn tiştên din nekiriba, bi awakî hayê wê jê çêkiriba. Ji ber
vê yekê, wê li peyvên wî guhdarî kiribî, lê xuya bû ku çavên
wî ne bi lêvên vî re bCin Ci dixwestin tiştên pirr cuda bi-
bêjin. Ji xwe, rasriya vê bûyerê, di demeke kin de, gava Ah-
med ji bo şîvê haribî mala wan, derketibû ortê.

Ahmedî piştî şîvê, dest bi serpêhatiyên xwe yên Yûnanîs-
tanê kiribî. Ahîned dest bi serpêhatiyên xwe kiribî, lê Zîne
bCibû, wek ku inirov kCizeke ava sar, bi ser wê de dakiribe.

Gava Zîne xwe ji vê şokê xelas kiribî û ji Ahmedî pîrsîbû:

- Ahmed tu kengî çûbîyî Yûnanîstanê?

Dilê Azadî kiribî tep û rep. Dilê wî hingî weha lêxistibî,
Azad ji ber tîrsa ku dengê lêdana dilê wî dikarîbî, ji aliyê
yên li dora wî bûn jî bihata bihîstin, pirr li ber xwe ketibî.

Bersiva Ahmedî jinik lerizandibCi û jinikê bi awayekî bi qerf ji Ahmed re weha gotibCi:

- Min digot qey civîna we hebCi.

Azad nema wêrîbCi li çavên jinikê binihêriya. Hema serê xwe bera ber xwe dabCi Ci dengê xwe nekiribî. Hew carekê bi tenê, serê xwe bilind kiribû û inîna ku bibêje; "Lawo, ma Ahmed nuha wexta serpêhatiyên te yê Yûnanîstanê bCi?" li çavên Ahmedî nihêrîbû. Lê ji ber seqetiya Ahmedî devê wî li ber Ahmedî nedigeriya Ci tu carî nikarîbû pê re bixeyidiya. Ahmedî jî rewş fahm kiribfi, lê wê gavê, hertişt qediyabfi û pînekirinê jî nema feyde dikir.

Carekê jî jinikeke Swêdî saet di yanzdehê şevê de telefonî Azadî kiribû û wî jî kincên xwe li xwe kiribûn î çîbî. Gava jina wî jê pirsîbî:

-Tu dê biçî ku?

73

Wî weha bersiv dabî:

- Ev hevala min a sinifê ye. Em bi hevdu re diçin Dibistana xwendin xwehînkirina salmezinan a belediyeyê. Dolaba rebenê ya qeşayê xera bîye. Ew ji dervayî min, tu kesî din nas nake Ci ji bêçareriya li min geriyaye. Na na, di vê saetê de, kî telefonî kê dike? U ya din jî çî bi vê heye?

Jinik lê ecêbmayî mabCi fi wê baş dizanîbû ku Azad ne ji ta'mîra dolaba qeşayê fi ne jî ji ya tu riştên din fahm dikir.

Jinikê di ber xwe de weha gotibî:

- Ev jî dereweke nuh e, bê hela ka li ku disekine.

Azad şeveke din jî ji bo ta'mîra televîzyonê, ji mal dabCi rê Ci çCibCi. Jinikê carekê bi xwe nikarîbû û jê pirsîbû:

- Xuya ye, tu tiştêkî vê hevala te, ne saxlem e. Divê rebenê herriştê xwe ta'mîr bike. Ya din jî, Azad tu bi xwedê bikî, ma tu kengî fêrî ta'mîra ewqas riştan bûyî? Malava, madein te ji ta'mîra televîzyonan fahin dikir, me ji bo çî ew qas pere li ta'mîra televîzyona xwe dan?

Jinikê dî re li çavên Azadî nihêrîbî û di ber xwe de weha goribfi:

- Vî Azadî berê derew nedikir, lê nuha kes nema dikare wî bigire. Ji xêra xwedê, li eniya her mirovekî lampeyek hebfiya fi gava mirovî derew bikira, ew lampe pêketa. Wê gavê, wê lampa eniya Azadê me herrim pêxistî bimaya.

Azadî carekê jî goribû:

- Ez ê biçim dibistana trafikê fi erebeyê biajom.

Wê gavê, jina wî di ber xwe de biçirîbî î gotibfi:

- Xuya ye, tûrikê te yê derewan vala bîye. Haho, ji bo xwedê, roja yeksemê û dibistana trafikê... Ez ê kirasê xwe, bê çîr û biçirînim. Ma kesî ev gosirmet dîtiye?

Azadî nema dizanîbfi bê wê rewş bi çi awayî serrast biki-

74

ra. Mîna ku jinikê sucek kiribe, bi ser wê de rabîbfi fi gotibû:

- Ê... Bes bike pite pit! Ez diçim ku ez dizanim. Ma çi ye te daye ser piştê min, tê min di ku re derxînî?

Azad hatibCi zevtkirin. Çareyek diviyabû. Piştî ku herrişt eşkere bCibû, Azadî xwestibCi vê helwesta xwe biparêze, lê ji awirên civakê rirsiyabCi, ya rastî fedî kiribî Ci ji ber vê yekê, serê xwe ji bo peydakirina hin rêyên din êşandibî. Di dawiyê de jî gîhaşribfi biryarekê. Ji bo vê pirsê, nemunaqêşekirin, wek çareya herî baş hatibCi dîtin. Li gor wî, ya baş ew bî ku mirov ji munaqêşeyên weha reviyaba Ci di vî warî de rê nedeba jinikê.

Zînê bi xwe jî ne hindik bCi. Ew

jî têra xwe hebCi. Wê gel-

lek caran, bi dizî dabCi pê wî Ci xwesribû wî di ser hinek pêwendiyên de zevt bike. Jinikê carinan jî ji bo saxtîkirinê, telefonî cîhê wî yê ku wî gotibCi, ew ê lê be, kiribCi. Zînê ji bo di civatê de cîhê li Azadî teng bike î bi tesîra civatê wî li malê bide rûniştandin, bi telefonê ji gellek malbatên Kurd.re bi detay behsa rewşa Azadî kiribCi. Herkes bi pirsê wan hisiyabCi. Azadî xwe di civata Kurd a li welatî de, hetikî his dikir î ev jî dikir sûcê jina xwe. Hin kesan şika ku wan hevdi ji bo hin hesabên aboriyê Ci taktîkên ku hatina wan a mehane zêderir bike, berdabû, kiribû.

Hin kesên din digorin:

- Jinikê asoxî, mêrê xwe rezîl kir fi mêrik jî mecbûrî berdana wê ma.

Lê hinekî din jî digorin:

- Ger herduyan ji berê de, li hevdu nedikir, ma ji bo çi Azadî jinik bi xwe re anî vî welatî î ji bo çi zarok çêkirin? Ev ne fen be, ev çi ben e.

75

Pişrî ku herkes pê hisiyabû, êdî Azadî jî di ser qehran re, pêwîsrîya veşarrîna hinek pêwendiyên xwe nedidît. Vê jî

ew xistibfin rêya nevegerê.

Carekê gava gellek kes ji bo pirsê wan, H mala wan civiya-bfin, jinikê di nava munaqeseyan de, carekê ji Azadî re weha gorîbî:

- Azad, em weha bihesibînin ku tu di nava pêwendiyên modern de yî. Ma gelo ez jî wek te bikim, tu dê qebCil bikî? Ma ne te herrîm digot, jin Ci mêr li ba min wekhev in? Wê gavê Azadî berê serê xwe rakiribû û li çavên hevalên xwe nihêribû û dû re bi helwestek e ku nexwestibû raste-rast bersiva pirsê bide û vweha gorîbCi:

- Problemên min û te ne ev in. Ez Ci tu li hevdu nakin û gava jin Ci mêr li hevdu nekin, divê bi awakî medenî dev ji hevdu berdin. Meseleyên din tev lê neke.

Azadî baş dizanîbCi ku li gel gellek sedemên din, netatmînbîina di warê cinsî de jî roleke mezin dileyzt û şikil dida ref-tarên wî. Têkiliyên wî yên cinsî, mîna yên gellek hevvelatiyên wî, ancax bi zewaca wî re dest pê kiribCin. Beriya wê, wî û xeyalên xwe mala hevdu şewitandibCin. Wî ji zarokên xwe pirr hez dikir, lê dîsa jî ji inalê direviya. Wî ji jina xwe nefret nedikir. Hetta, di destpêkê de, di navbera wan de hezkirinek jî hebCi. Tew bi çêbfina zarokan re, ev hezkirin fi girêdana wan a malbatî, ji derve xurtrîr dihat xuyakirin. Lê hem ji aliyê têgihîştinê fi hem jî ji aliyê îdelan ve her yek aîdî dinya-yeke cuda bû. Tev li ku Azadî dizanîbfi, ne sCicê wê ye jî ew wek barekî li pişta xwe dihesiband. Li hember pêşveçûna xwe, mîna astengekê dinirxand. Li gor Azadî, danûstendinên wan têra daxwazên wan fi nemaze jî têra daxwazên Azadî nedikir. Daxwazan .serî ji Azadî stendibfi ïi Azad li 76

gor xwe dixist rê. Azad bi vêya hisiyabû, lê devê wî H ber daxwazan jî nedigeriya.

Piştî ku Azadî û jina xwe ewqas hevîr di zikê hevdu de sit-rabCin, biryara ji hevduxelasbûnê dabûn. Ji ber hebîina zarokan dadgehê ji bo fikirandinê şeş meh vnext dabCi wan. Piştî şeş mehan jî herdu ji ya xwe danekerîbîn û zewaca ku bîst salan ajorîbCi û bi sê zarokên situxwar qediyabî.

Di vê pêvajoya piştî berdanê de, bi herduyan jî hiseke poş-maniyê pêyda bCibû û erê nedigorîn, lê baş diyar dibî ku herduyan tev lî pirsên ku ew anîbCin vê niqteyê jî xweziya xwe bi rojên berê dianîn. Lê parsuyên herduyan jî qalind bCin Ci evv hîn ne gîhaştibûn wê merhaleya ku yek bikaribe ji

ya xwe dakeve.

Nuha piştî ku ew rewşa yê wek Azadî dibîne, qudîmê wî ji zewacê dişikê. Baskên wî dikevin avê û dilê wî li zewacê sar dibe. Ji xve ew bixwaze jî nikare bizewice, lê gava mirov ji wî bipirse, dibêje:

- Min hîn biryar nedaye.

Xwedê ji wî jî razî be, ina evv jî jineke weha dixwaze, ger xwazgîniyên wî bi rastî li yeka weha rast bîn, dê ne ji bo wî, lê ji bo xwe bixwazin. Mirov dibêje, qey metre di desta de ye û ji xwazgîniyên xwe re, pîvanên ku divê di keça ku wê jê re bê xwestin de hebin, rêz dike. Ji xwe xwazgîniyên wî gel-lek caran, ji wî re dibêjin:

- Kuro, ger te yeka weha pêyda kir, cewabê bide me jî.

Hisên wî yê zewacê, mîna pêlên .deryayê, carinan dadikevin

carinan jî bilind dibin. Gava xwe pirr bi tenê his dike, xweşiya jiyana malbatîyê dibîne î xweziya xwe bi jiyana malbatî tîne, li zewacê sor dibe û dibêje:

77

- Zfi ji min re yekê pêyde bikin.

Hevalên wî yê zewicî di nava henekan re şîretan lê dikin î dibêjin:

- Lawo, ma tu me nabînî? Ma qey xwedê ji te stendiye? Ji bo xwedê çewtîrîya ku me kiriye, tu neke. "

Ew wê gavê bersiva wan weha dide:

- Kengî we jî dev ji jinên xwe berdan, ez ê wê gavê şîretên we di serê xwe xim.

Lê carinan jî gava dibe şahidê problemên ku di navbera jin fi mêran de hene, çongên wî sist dibin, xeyalên wî wenda dibin û hêviyên wî qels dibin. Tirsek wî digre fi ji xwe re dibêje:

- Xwedê min ji vî agirî bisitrîne! Ma ev hal e?

Lê dfi re bi bîaqilî difikire Ci dibêje:

- Lê tev herrîşrî jî divê mirov li yeka ku wê bikaribin hevdu temam bikin, bigere; neslê xwe bidomîne. Tew gava mirov li fêkiyên mirovîyê û kulîlkên pêşerojê difikire, divê zêde guh nede rîskan.

Wî pişrî ku li Dîlberê pirsî, bi zimanê şewirî got:

- Ma tu hayê te ji Beybfinê jî heye? Gelo ew fi diya xwe li hevdu dikin an na?

Li ber xwe nihêrî. Hebekî fikirî û dfi re got:

- Nuha bfiye jin. Wextê wê yê zewacê jî harîye.

Di vê navberê de serçavê Azadî bi carekê hat guherrîn. Giraniyeke weha li ser xwe his kir ku di bin de dikira biferîsiya. Hilma wî bi zorê çî îî hat. Azadî weha his kir ku ji ber vê giraniyê, qolrîxa ku ew li ser rûnişrîbû, dê nema bikaribe xwe ragire. Dinya li ber çavên Azadî reş bû. Mirovî digot qey ger Azadî Arjen bi hêrs du caran bi awayê ku lêwik bi-78

guvêşe himbêz nekiribîya, dê hilma wî qet derneketibûya. Ruyê Beybîna ku kula wê qet ji dilê Azadî dernediket, bi pîrsa wî re dîsa hatibû ber çavên Azadî. Biçîkaniya wê hat ber çavan. Çavên zerî û zimanê ku hîn nuh digeriya kela wî derxist sînore herî bilind.

Azad pênc roj berê, ji bo daweya wê çîbîi dadgeha îdarî ya wîlayetê. Ne Azadî û ne jî keçîkê biryara dadgehê qebûl dikir. Li ser kaxiza ku bi biryara dadgehê re harîbû şandin îî bi sernivîsa "mirov çawa îtîraz dike" dest pê dikir, weha hatibî nivîsandin: "Ji bo ku li ser îtîraza we bê rawestin, divê ji wê roja ku biryar gîhaştiye we îî pê ve di hundurê sê hefteyan de, îtîraza we bi nivîskî gîhaşrîbe dadgeha îdarî ya wîlayetê." Ji ber vê yekê, ji bo îtîrazê, pê muracaetî dadgeha îdarî ya îstînafê kiribCi.

Azadî rewşa wê ne ji wî re Ci ne jî ji tu kesên din re negotibCi. Ji xwe, ji ber QanCina Nehênîbûnê, di vî warî de ji devê tu kesên ku di van daîreyên resmî de kar dikirin, tu gotin ne muinkun bû ku bihata derxistin. Beriya ku Azad jina xwe berde bi salekê bCi. Çi bû wê rojê bûbCi. Heta wê rojê Azadî di vî warî de qet tu tişt nezanîbû. Ji wê rojê Ci pê ve vê kulê ew perîşan kiribfi. Saetê nêzîkî li sisiyê şevê kiribCi. Taxa wan di bêdengiya şevê de kerr û lal mabîi. Dengê zengila telefonê ji nişka ve êrîşî bêdengiya şevê kiribîi û Azad û jina wî bi rîrs îî heyecaneke mezin ji xew çeng kiribîin. Azadî bişkoka lampayê bi destpelînkê dîtîbîi fi xwe bi zorê gîhandibfi ahîzeyê. Bi destê xwe yê lerizî ahîze bilind kiribû û gotibfi:

- Elo, fermo mala Azadî.

U dîi re bi meraqeke mezin li benda bersivê mabû. Azad ji ber heyecana ku ew dabû ber xwe, dengê di telefonê de bi l')

zorê fahm kiribîi. Ancax piştî ku mêrikî gorîna xwe dubare

kiribîi û gotibîi:

- Bibuhurin, ez polîs im û navê min Thomas Andersson e. Ez dixwazim bi dê û bavê Beybîinê re bipeyivim. Dengê wî harîbîi fahmkirin. Lê devê Azadî çend saniyeyan negeriyabîi.

Dû re ji devê wî yê ku kerîbû tev, bi zorê ev gotin derkerîbû:

- Ez bavê Beybîinê mim. Çi qewimîye?

- Beybûn nuha li ba me ye. Ez dixwazim hîin bèn wê bi-bin malê.

Çavên Azadî fireh bfiibfin. Devê jina wî ya ku meraqa wê ji ya Azadî jî bêrîr bfiibî, vekirî mabû îi bê sebir li hêviyê bCi ku Azadî rîstek jê re bigota. Azadî pişrî ku awirek dabîi jina xwe îi mîna ku sficê wê bû, serê xwe bi kerb hejandibîi, ji bo dilê xwe baş di cîh xe, dîsa ji yê polîs pirsîbCi:

- Te got Beybûn li ba we ye?

Bi erêkirina yê polîs re rengê ruyê Azadî yê ku ji xwe, bi dengê telefona ku ew ji nav ciyan çeng kiribû berê harîbîi guherrîn, xerabrîr bîibîi. Tew gava yê polîs behsa erebeya harîbû dizîn îi heşîşê kiribfi, tu nemabfi ku ahîze ji desta bi-keta. Hilma xwe bi zorê stendibû û berdabCi. Dîi re li pîreka xwe zîviribû îi bi zorê gorîbû:

- Beybûn? Ma ne diviyabîi ew li mala Annayê bîiya?

Azadî nexwesrîbîi dirêj bike, ji ber vê yekê, tev li ku mesele baş fahm nekiribîi jî hema ji yê polîs navnîşana polîsxaneyê wergirtibû îi ahîze danîbîi.

Wê rojê Beybûnê piştî pevçûneke ji wan pevçînên herroj ên dê fi bavê xwe, gotibû:

- Ma gelo hûn ê destfirê bidin min ku ez biçim li mala he-
80

vala xwe Annayê rakevim? Anna îşev bi tenê ye. Diya wê û bavê wê ne li mal in û ew ê li cîhê ku çîinê şevder bimînin. Azad û jina xwe ji ber pevçînê ji hal de ketibîin. Her yek ji wan di qoziyeke odeya rûniştinê de, li cîhê xwe melisî mabû. Ji ber vê yekê, zêde li teklîfa wê nefikirîbCin û bêyî tu mîinaqeşeyan, jê re gotibîin:

- Temam, tu dikarî biçî.

Lê piştî danîna ahîzeyê, Azadî fahm kiribû ku Beybîinê derew li wan kiribfi û ji berdêla mala Annayê berê xwe dabû devereke din. Bi lez telefonî taksiyekê kiribû. Nema dihat bîra wî, bê çawa gîhaştibû wê derê. Bi kerb û fedîkirî derba-

sî hundurê polîsyaneyê bCibCi. Beybûnê bikaranîna heşîşê în-
kar kiribCi û xwedêgiravî di jiyana xwe de tu carî tahin jî ne-
kiribCi. Gava hevaleyê wê gorîbCi; "Bila ev li ba te be" jî wê
nizanîbCi ku ev

heşîş bfi. Azadî jî neina dizanîbfi bê wî Bey-
bûn çawa anîbû malê. Ji nav wan gotinên ku polîsî jê re go-
tibCin, bi tenê ev di bîra wî de mabûn: BeybCin bi du xort î
keçeke din re, di erebeyek e ku hatibCi dizîn de, tev heşîşa ku
bi qasî têra çixareyekê bike, hatibCin girtin. Ji bo erebeya ku
hatibCi dizîn, dê dadgir ji wan re name bişanda î li gor polî-
sî, ji ber biçîkbîina emrê wê, dê di vî warî de tu mahkeme
çênebûya. Polîs dê kaxizên wê bişanda Bingeha Ciwanan a
belediyeya wan û vê bingehê dê dCi re ba wan bikira.

Piştî çend civînên

bi

Karîn

Ishaksson

û Elin

Blomberg,

herdu berpîrsiyarên Bingeha Ciwanan re î lêhîrbûna li ser
tevgerên Beybîinê, guhertinên ku dibûn sedemên taswasan û
hevalên ku wê hevaltî bi wan re dikirin, hemû bi hevdu re
gîhaştibîin baweriya ku divê Beybfin di warê bikaranîna he-
şîşê de bê kontrolkirin. Ancax bi vî awayî sedema taswasa
di vî warî de, dikarîbû ji ortê rabfiya.

Gava Karîna bejin di-

8i

rêj î nav zirav î porzer berê bi çavên xwe yên şîn lê nihêrbû
fi dîi re bi cidiyeteke mezin ji wî û jina wî re gotibîi:

- Em ê li ba Maria Ungdomê, yanî nexweşxaneyê ciwa-
nên ku narkotîkayê bi kar tînin, ji bo civînekê Ci danîna nu-
inûneya inîzê wextekî veqetenîn. Em ê dû re di vvarê wext
de agahdariyê bidin we.

Azadî ji nişka ve Ci bi nîvecêbmayî û bi meraq pirsîbCi:

- Maria Ungdoin ji teva ye? Ez ji zCi ve li vî bajarî dijîm, lê
ez vî navî cara yekem dibihîsim. Gelo ew ê bi çi awayî alîka-
riyê bi me bike?

Hîn Azadî peyva xwe neqedandibCi, Elina devliken a ku bi
qasî Karîna hevala xwe dirêj, lê hebekî jê qelewtir Ci ji axav-
rîna wê ya bi Swêdî diyar bCi ku ew bi eslê xwe ji Fînlandi-
yayê bû, dosyeya xwe danîbfi ser maseyê Ci ji refika li paş

xwe, rahişrîbCi du buroşurên ji hevdu ku navê buroşuran "Maria tu carî ranazê" bCi îi yek ji wan dirêjî wî kiribû. Elin dû re li ser hin agahdariyên ku wê carinan rojê du-sê caran tekrar dikirin û pîrraniya wan di wê buroşurê de jî hebCin, rawestiyabCi:

- Maria Ungdom (MU) ji bo ciwanên ku li bajarê Stockholmê fi li herêma Stockholmê dijîn Ci temenên wan di biniya bîstan re ne harîye avakirin. MU navendeke ku tu carî nayê girtin. Her roj Ci her saetê vekirî ye. Servîseke wê ya acîl heye ku ew jî di hemû rojên salê de û di her saetê de vekirî ye. Maria Ungdom ji bo ciwanên ku tîişî xerabbikaranîna tiştên mîna alkohol fi narkotîkayê dibin, navendeke pîrr hêja ye. Ne bi tenê ciwan, herweha dê îi bavên ciwanan, kesên ku tîkiliyên wan bi vê xerabbikaranîne re çêbfine, an jî ew kesên ku ji bo vê xerabbikaranîne taswas bi wan re çêbfiye, dikarin berê xwe bidin vê navendê fi alîkariyê bixwaz-

zin.

Li vê navendê hemfi awayên tedawiyê pêk tên. Xebatkaranên Maria Ungdomê herrîm bi şêwra dêfibavên ciwanan tedawiyên pêwîst tetbîq dikin. Ji ber ku xerabbikaranîna alkohol û narkotîkayê, ne bi tenê ji bo ciwanên ku tCişî wê dibin, herweha ji bo hemfi kesên ku nêzîkî wan in; wek dêûbav, meriv fi dostên wan jî problemek e. MU ji bo wan jî hertim vekiriye.

Çalakiyên Maria Ungdomê bi hevkarîya Meclîsa Wîlayetê ya Stockholmê fi îdareya Karûbarên Civakî ya Stockholmê tên birêvebirin. Gava belediyeiyên herêmê ji bo xebatên xwe yên di warê xizmetên civakî de, xizmetê ji vê nexweşxaneyê dixwazin, divê xerca xwe bidin.

Li vê derê, ji derveyî servîsa acîlê ku herrîm vekiriye, beşa ji jehrêpaqijkirinê, beşa tedawiya malbatan û beşa lînenîna bêyî razana li nexweşxaneyê jî hene.

Di vê navê de

Azad û Zînê ji bo baş tîgihîşrînê, li ser Maria Ungdomê hin pîrsên din jî pîrsîbûn û herdu berpirsiyaran bi sebireke inezin û bi îzahateke fireh bersiv dabfin.

Karîna ku beriya Elinê di nav van karan de bû û bi şiyana xwe ya îqnakirinê pîrr bawer bû, berê pîrsîbCi:

- Gelo tu pîrsên we yên din hene?

Û piştî ku tu pîrsên din neharîbûn pîrsîn, gorîbû:

- Ger hûn bixwazin, gava em li ba Maria Ungdomê wextê veqetînin, em dikarin ji bo peyda kirina tercumanekî an tercumanekê jî temiyê li wan bikin. Ji ber ku heqê we yê tercumanxwestinê heye.

Bi bihîstina gorîna tercuman re hem Azad îî hem jî Zînê kerîbûn tev. Bi çavên bi rîrs li dora xwe nihêrîbîn îî dîî re ji
83

nişka ve û bi qasî ku yên li dora xwe ecêbmayî bihêlin, gorîbû:

- Na, na ! Ji bo Xwedê na!

Wê gavê Elina ku li rewşa wan ecêbmayî mabî, bi dengê kî nerm ku xwesrîbî wan ji axavtinê kiribî.

tirsa wan xelas bike, dest bi

- Azad, belkî ji bo te zêde ne problem be, lê têgihîşrîna hin gorînan dikarin ji bo Zînê problem be. Ji ber vê yekê, ya baş, çi dibe, çi nabe bila tercumanek li wê derê amade be.

Wê gavê Azad fi Zînê bi hevdu re gotibû:

- Ma qey hCin li herîka me digerin? Ma ger hin Kurd pê bihisin, em ê ji xelkê re çi bibêjin?

Herdu berpîrsiyar bi hevdu re bişirîbûn û dCi re Karina ku sedema rîrsa wan fahin kiribCi, ji wan re gorîbû:

- Qet merîrsin! Tercumanên me sfindxwarî nin Ci erka

wan a sirveşarrîne heye. Li gor qanfinê di vî warî de nikarin tu tişteki ji devê xwe derxînin.

Azad fi Zînê dîsa ji ya xwe danekerîbCin.

- Na, na! Ji me re ne lazim e. Ein ê hewil bidin, ji hevdu fahm bikin.

Azad ji bo bi awayekî bi temamî ji vê bela tercumaniyê xelas bibe, gorîbCi:

- Ez ê ferhengê bi xwe re bînim, ji bo wan gotinên ku em pê nizanibin, em dikarin wê bi kar bînin. Ji bo Zînê jî xema mexwin. Bi alîkariya ferhengê îî bi rêya ji we şerhxwestinê, ez ê ji wê re tercume bikim.

Di civîna ku li lokalek e ji wan lokalên xweş îî rohnî yên Maria Ungdomê harîbû amdekirin de, ji derveyî herdu berpîrsiyarên Bingeha Ciwanan, ji xebatkarên Maria Ungdomê Krisrîna pîr a ji ber kêmbfina taqeta wê ya ku bikaribe bejna
84

wê ya dirêj ragire, xûz bfiû, bi çavên xwe yê şîn î di bin berçavikê de baş hûr bûbCin, bi ruyê xwe yê qermiçî î bi porê xwe yê bi rengê qahweyiyê tarî boyaxkirî ku sipîbîna porê wê baş veşarrîbCi ve li kêleka herdu berpirsiyaran fi tam li heinber wan rCiniştibCi. Andersê hevalê wê yê çavşîn ê ku porê xwe yê zer î dirêj li paş xwe girê dabî û temenê wî ji sîyî ne zêdetir xuya dikir ku tişortekî zer î bêbeskur û pantalonekî di rengê qahweyiyê vekirî de lê bCi jî li kêleka wê rîniştibî. Piştî agahdariyeke kurt ku pirraniya wan mîna yê ku berê li Bingeha Ciwanan bihîstibûn, wergirtibîin, berpirsiyarên

Maria

Ungdomê

di

derheqa

guhertina

reftariyên

Beybûnê, têtikiliyên wan û wê de û di derheqa wan xusîsiyêtên ku dibCin bingehê taswasa wan de, ji Azad Ci Zîne pirsîbCin.

- Hevalên wê yê nuh ku we ew berê nas nedikirin, hene? Ew baweriya we ya ku berê pê hebî, nuha çawa ye? Ma ew hertim dixwaze derkeve derve û gava derdikeve jî pirr dereng tê inalê? Peryên we carinan wenda dibin? We tu carî tesbît kiriye ku wê hin riştên xwe, mîna hungulîsk, bazin an tiştên weha firotibin? Di derheqa wext û cîhê ku ew diçê û kesên ku hevaltiyê ê re dikin de derewan dike? Ma ew êdî zCi hêrs dibe Ci xulqê wê jî pirr teng bûye? Ma ew bala xwe mîna berê dide malbat î dibistanê? Ma serê sibehan dereng ji xew radibe û gellek caran jî ji dibistanê dimîne? Ma qeneteke weha bi we re çêbfiye ku ew êdî bi dorhêla xwe re qet elaqadar nabe fi bfiye yeka di xwe de girtî ku mirov nema dikare têtikiliyan pê re deyne?

Pirs li dfi pirsê hatibî pirsîn î Azadî î jina xwe jî li gor tiştên ku tesbît kiribîin bersiv dabûn. Pirs î bersivan taswasa wan bêtir kiribî.

85

Heta wê gavê Beybîin neharibî hundurê odeyê. Ancax piştî niqteyên ku ji bo wan girîng bîin, li ba xwe nivîsandibîin, ba Beybînê kiribîin û di derheqa bikaranîna heşîşê de hin pirs jê kiribfin. Piştî ku li çîroka bikaranîna wê ya heşîşê

ku li gor lixwemukurhatina wê, carekê bi tenê ew jî tahm kiribfi, haribfi guhdarîkirin ji bo danîna numîneya mîzê

Krisrina îî Beybûn çûbîin tûwaletê. Ji ber ku li gor qaîdeyan, gava hinek ji bo danîna numCmeya mîzê, çfibana tûwaletê, diviyabû ji bo saxtîkirinê ji MU'yê personalek jî bi wan re

bûya. Li gor ku li hevdu kiribfin jî piştî encama tahlîlê dê dîsa li Maria Ungdomê li hevdu rînişribîina.

Encama tahlîlê pozîtîv derketibû û ev jî dihat wê mahneyê ku di mîzê de cannabis haribCi tesbîtîkirin. Ji ber vê yekê ji bo tesbîtîkirina plana ji bo tedawiyê, agahdarî Ci tedbîrên pêwîst,

dîsa li Maria Ungdomê hatibfin ba hevdu.

dosyeya li ser maseyê, rapora Krisrinayê berê rahişribû

tahHlê ya ku ji laboratûwara Nexweşxaneyê Karolinayê haribû, jê derxisribû û ew gorina ku Azad û jina wî xisribCin rewşeke weha ku herduyan jî xweziya xwe bi "ji xêra Xwedê erd veqelişiya Ci em têtetana bin erdê" anîbû, ji devê wê derketibfi.

- Encam pozîtîv e. Yanî di mîza Beybfinê de cannabis hariye tesbîtîkirin.

Herduyan berê çavên xwe li çavên Beybfina ku serê xwe bera ber xwe dabfi gerandibûn û dfi re piştî lixwemukurharina Beybûna ku jê re tu rêyên înkarkirinê nemabûn, xwesribîin şaşbîina xwe zî ji ser xwe biavêjin û ji bo fahmkirina "bê ev mîrata cannabisê çi ye" liviyabûn. Azadî ji aliyekî ve ferhenga xwe vekiribû îî xwe bi ser Zîna ku nema dizanîbû bê çi qewimîbfi, bi tenê bi çavên bi meraq û tijepirs li wan

86

nihêrbfi, xwar kiribîi û bi dengekî nizim jê re gotibû:

- Di ferhengê de tê mahneya kindira Hîndê.

Û ji aliyê din ve jî goribû:

- Gelo hîin dikarin di vî warî de agahdariyên pêwîst bidin me?

Kristina berê gotibû:

- Ji xwe, me hem ji bo ku em agahdariyên di vî warî de pêwîst in bidin we û hem jî ji bo tedawiya ku tê fikirandin bi we re bidin fi bistînin, ba we kiriye.

U dû re rahişribCi çend buroşuran û carinan li wan nihêrî-

bû û carinan jî bêyî wan dest bi agahdariyên giştî yê ku hem ji bo wî û hem jî ji bo jina wî pirr nuh bûn, kiribû:

- Cannabis ji bo heşîş, donê heşîşê, esrarê û hwd navekî giştî ye. Di cannabisê de bi qasî çarsed madeyên kîmyewî hene. Navê madeya aktîv a ku serxweşiyê bi mirovî re çêdike Tetrahydrocannabinol e. Ji vê madeyê re bi kurtî THC tê gotin. Ferqa mezin a ku di navbera, heşîş, esrar û donê heşîşê de, di warê nîsbeta THC'yê de derdikeve ortê. Di esrarê de, li gor heşîş Ci donê heşîşê nîsbeta THC'yê kêmrir e. Di esrarê de nîsbeta THC'yê di navbera ji sedî yekê î pêncan de ye. Di heşîşê de nîsbeta THC'yê di navbera ji sedî çar î dehan de ye. Nîsbeta herî bilind di donê heşîşê de heye. Ev jî carinan digihêje ji sedî nodî.

Kristina xwestibî dest bi tesîrên wê yê ku di laşê mirovî de çêdibin bike, lê pirsên ku "Gelo ev li kî derê çêdibe? Ji ku tê Ewrûpayê? Di vî warî de qanûnên Swêdê çi dibêjin" ên Azadê ku nikarîbî bi meraqa xwe, ew rawestandibî.

Anders destîir ji Kristina xwestibî î peyivîbî:

- Li gor qanûnên Swêdê, cannabis narkotîka tê hesibandin fi hem çandin, hem firotin, hem li ser mirovî peydabûna

87

heşîşê, donê heşîşê î esrarê qedexe ye. Cezayên di vî warî de li gor dereceya sîicî, di hinek rewşan de herî pirr heta sê salan î di hinek rewşan de jî ji herî hindik du salan heta deh salan tê guhertin. Ji bo pirsê we ya di vî warî de, ez dikarim bibêjim ku pîrraniya heşîşa ku li Ewrûpayê belav dibe, ji Lubnanê tê. Li gor texmînan, li Geliyê Bekaayê bi tenê salê nêzîkî deh hezar ton heşîşê tê çêkirin. Di 1982an de li lîmaneke Yînanîstanê di keştîyeke Lubnanê de bîst fi du ton heşîş hat girtin.

Gava navê Lubnanê û Geliyê Bekaayê derbas bûbû, çavên Azadî î yê jina wî ewqas fireh bûn ku yê li dora wan goribûn, qey çavên wan dikin ji serê wan baz bidin. Li şaşbûna wan ecêbmayî mabîin. Şaşbûn û ecêbmayîna wan tesîr li atmosfera odeyê jî kiribû. Ji ber vê yekê Andersê ku nikarîbû xwe ji meraqa xwe rizgar bikira, pirsîbî:

- Gelo tu rişteki hûn dixwazin bipirsin, heye?

Azad î Zîna ku tew Beybîin û rewşa wê ji bîr kiribûn, ji nişka ve li xwe hay bîibûn î goribû:

- Na, nuha tu rişteki ku em dixwazin bipirsin, tune ye.

Krisrina ji vê fîrsetê îsrîfade kiribû, berê mîna ku bibêje,

"ez dixwazim dewam bikim" li çavên Anders nihêrbû Ci piştî ku di warê destûrê de ji nerînên Andersî sînyalên erînî wergirîbîn, xwestibî peyvê bîne ser tesîrên ku ji ber van madeyan di laşên mirovî de çêdibin.

- Heşîş yek ji wan madeyên narkotîkayê yên ku dibin sedemên halusînasyonan. Tesîra wê raste rast li mejî û psîkolojiya mirovî heye. Ger mirov wê û alkoholê bide ber hevdu, mirov ê xeteriya bikaranîna heşîşê başrê fahm bike. Belkî hfin jî dizanin, di alkoholê de du made hene; av î etanol. Lê hejmara madeyên ku di çixareyêke esrarê an jî di yeke heşîşê

88

de hene, ji çarsedî zêderîr e Ci ji vana bi qasî deh madeyan jî tesîreke inezin li psîkolojiya inirovî dikan. Em dizanin ku halêtên mîna psîkoz, reaksiyona panîkê î halusînasyonan piştî çend caran kişandina heşîşê dikarin bèn holê.

Azad Ci Zîna ku bi awayekî ku devên wan ji hev çîbûn û bi çavên ji ber şaşbîinê rîreh bûbûn, ziq li Krisrînayê dinihêrîn, gava behsa tesîra heşîşê ya di laşê mirovî de harîbû kirin, xwe negirîbCi û gorîbCi:

- Gelo ji bo çi heşîş dikare ewqas bi tesîr be?

Krisrîna ji ber elaqe wan a li hember axavrîna xwe ya li ser heşîşê Ci ineraqa wan a bi vê pirsê jî baş diyar bCibû, kêfa xwe bi zorê veşarîbCi. Wê tev li ku xwe ji bo vê civînê baş amade kiribCi jî ji bo kontrolê Ci rê li agahdariyên şaş bigre, carinan buroşur Ci pirtCikên ku li ser maseyê bCin jî tev dabûn. Gava Azad Ci Zînê pirsîbîn, wê dîsa buroşurek vekirîbî û gotibCi:

- Di vê derheqê de, rîştên ku li vira harînin nivîsandin, pîr bi feyde nin. HCin dikarin li malê jî bixwînin. Me berê jî diyar kiribCi, madeya ku serxweşiyê çêdike û tesîrê li psîkolojiya mirovî dike, tetrahydrocannabinol, yanî THC ye. Ev made bi kişandina heşîşê bi awayekî pîr bi lez tê pişikê î di hundurê çend deqîqeyan de tesîra xwe nîşan dide. THC di avê de nahele, lê di bez de dihele. Di tevnên bi bez de depo dibe û dî re bi rêya xwînê digihêje mejiyê mirovî. Di vê pêvajoyê de tesîra xwe li kezêb, pişikê jî dike, rê li guherrînen hormonan vedike û rîska astma î alerjiyan zêderîr dike.

THC ya ku piştî serxweşî nemîne jî heta demeke dirêj di laşê mirovî de dimîne, dikare tesîrê li sistema asaban jî bike.

Azadî xwe ne girîbû û pirsîbû:

- Gelo heta kengî di laşê mirovî de dimîne?

- Bo numûne, di laşê mirovê an mirova ku heşîşê bikişîne de, piştî kişandinê bi hefteyekê jî hîn nêviyê THC'yê di laşê wî an wê de dimîne. Ji bo ku laş bi temamî jê paqij bibe, carinan heta mehekê jî wext divê. Lê mesela, ji ber ku nîkotîn, alkohol û kofeîn di avê de dihelin, pişrî çend saetan an jî herî pirr rojekê ji laşê mirovî derdikevin.

Ger Azadî bi pîrsekê peyva Krisrînaya ku ji ber baldariya civatê, li meseleyê baş germ bfiwê, nebiriya, agahdariyên ku ji berê de harîbfin plankirin, dê yek bi yek fi ji bo têgihîsrîna wan bi Swêdiyeke hêsan, bihata pêşkêşkirin.

- Te behsa tesîra wê ya li ser mejîyî kir. Gelo di mejîyî de çi dibe?

- Tesîrên ku heşîş li ser mejiyê mirovî dike, gellek in, lê ez dixwazim du numfineyan bidim; tesîra ku li navenda hafizeyê dibe fi ya ku li navenda hisan dibe. Mirovên ku heşîşê dikişînin, dibêjin qey ew pirr zelal difikirin. Lê di eslê xwe de, di warê konsentrasyonê de problemeke mezin derdikeve ortê fi ya din jî fikirandineke ne manrîqî tê rojevê. Ji bo xweîfadekirinê gorînan zehmet peyda dikin û gava dipeyivin jî di navbera gorînan wan de tu girêdan tune ye. MefCima zemên di pêvajoya fikirandinê de hertim qut dibe û mirov nema dizane bê nuha çi ye, zemanê derbasbûyî çi ye û pêşeroj çi ye. Ji ber ku hafize pirr qels dibe, mirov di fêrbîna tiştên nuh de pirr zehmetiyê dikişîne. Ew tiştên ku mirov beriya bîstikekê fêr bfiye jî nayê bîra mirovî.

Tesîreke mezin li ser şexsiyeta kesên ku heşîşê êdî adetî bi kar tînin, derdikeve ortê.

Hinek li hember tiştan, mîna ku

bi temamî bê his in weha laqayt dimînin. Bûyerên ku bi rastî diqewimin û xeyalan tev lî hevdu dikin. Rasrî îî fanteziyê nema dikarin ji hevdu veqetînin. Peredeyek dikeve navbera

90

wan îî jiyane. Pêlên hisên ji şik, taswas îî tirseke zêde pêkhatî, hemî kesên ku heşîşê dikişînin didin ber xwe. Haletên panîk û psîkozê jî netîceyên manrîqî yên vê pêvajoyê ne.

Geh Krisrîna îî geh jî Anders avêrbûn ber hevdu Ci di nava dengê qulipandina rfipelên ferhenga Azadî û pispisa wî fi Zîne de, tev bersivên pirsên Azadî, Zîne Ci herdu berpirsiyarên Bingeha Ciwanan, agahdariyên pêwîst

dabîin. Di der-
heqa tesîrên ku çî di dema kurt îî çî jî di dema dirêj de der-
dikevin, agahdariyên ku harîbCin dayin, hîn jî diharîn bîra
Azadî.

- Nebza mirovî dikare di deqîqeyekê de sed û şêst caran
lêxê. Ji ber ku damarên di tebeqeya çavî de fireh dibin, çav
sor dibe. Nêrînên inirovî di dema serxweşiyê de dibiriqîn,
lê pişrî serxweşiyê ji biriqandinê tu eser nainîne û berîlîbîin
xwe bi her awayî dide der. Devê mirovî pîrr zuha dibe, rîbfi-
neke berdewam di rojevê de ye û dilê mirovî herrîm dibije
tiştên şêrîn. Xwêdan, ricifandin, kuxik, verşî, navçiyin....
Pişrî ku Kristina fi Anders di warê tesîrên heşîşê de çî diza-
nîbûn, pêşkêş kiribCin, li ser planek e ku ji bo du mehan ha-
rîbû amadekirin, li hevdu kiribCi. Di wextên diyarkirî de di-
viyabCi BeybCin bihata û numûneya mîza xwe danîbCiya. Piş-
rî ku ji bo selamerîya tahlîlê, temiya ku diviyabû Beybîin be-
nya danîna numîineya mîzê zêde av venexwaribûya, harîbû
kirin, bi awayekî situxwar û xemgîn berê xwe dabûn malê.
Di pêvajoya herdu mehan de, di herçar civînên ku hatibîin
çêkirin de diyar bûbîi ku
Beybîin du caran neçûbîi Maria
Ungdomê îî numûneya mîzê di wextê ku hatibîi diyarkirin
de dananîbû û ji ber ku du caran jî pîrr av vexwaribû, ba-
werî bi netîceyên tahlîlan nehatibîi anîn. Lê ji derveyî van.
91

di hemû tahlîlên din de, cannabis hatibîi tesbîtkirin. Piştî ku
du mehên din jî weha dewam kiribîin, berpirsiyarên MU'yê
gotibîi:

- Em bi vî awayî nema dikarin bidomînin. Ji bo ku em bi-
karibin ji tahlîlan netîceyeke baş ku em pê ewle bin, werbig-
rin, divê Beybîin deh rojan ji bo ji jehrê bê paqijkirin, li nex-
weşxaneyê me bimîne.

Azad û Zînê bi hevdu şewirîbîin îî piştî ku tu çareyeke din
nedîtibîi, ji bo ku Beybîin deh rojan li nexweşxaneyê bima,
bi berpirsiyarên Bingeha Ciwanan re biryar dabûn.

Di wî dehojî de Beybîin ji terefê doktoran jî hatibCi inu-
ayenekirin

îî

li gor qaîdeyan,
numîineya mîzê dabû.

Piştî

deh rojan, laş ji cartnabisê hadbfî paqijkirin îî hêviya ku êdî Beybfin dê bi jiyânê ve bêtir elaqadar be, hatibCi kirin. Lê kontrol dê her berdewam bfiya. Ji ber vê yekê, her gava ku berpîrsiyarên MU'yê telefonî mal kiribCina, diviyabCi Beybûn biçfiya wê derê.

Di vê peryodê de, Beybûn, tev ku baş hatibCi temîkirin jî carinan nehatibû MU'yê, carinan gava hatibfi jî beriya mîz-tinê pîrr av vexwaribfi îî di tahlîla hemCi carên din de jî can-nabis hatibfi tesbîtkirin.

Piştî soza ku ji aliyê BeybCinê ve gellek caran hatibCi dayin, hertim pfiç derketibfi fi tedbîrên MU'yê têrê nekiribîn û piş-tî encama munaqeşeyên di gellek civînên hem li Bingeha Ci-wanan û hem jî li MU'yê de hatibfin kirin, berpîrsiyarên Bingeha Ciwanan ji Komîsyona Karîbarên Civakî ya belediyyê biryara ku dest bi tedawiya pêwîst bikin, derxistibfin. Ji ber ku hem Azad îî hem jî Beybîn li dijî biryarê derketibîn, Komîsyona Karûbarên Civakî ji bo bi rêya Qanîna bi Qaîdeyên Taybetî yên di derheqa Lênerîna Ciwanan de dest

92

tedbîrên pêwîst bike, dawê hewaleyî dadgehê bûbî. Komîsyona KarCibarên Civakî xwestibCi ku dadgeh li ser bingehê xala sisiyan a vê qanCinê, desthilatdariyê bide wan, da ku ew bikaribin BeybCinê ji bo tedawiya pêwîst teslîmî muesseyek e ku li derveyî Stockholmê bikin. Dadgeha îdarî ya Wîlatetê li gor daxwaza Komîsyona Karûbarên Civakî biryar dabCi. Lê Azad û BeybCinê îrîrazî vê biryarê kiribfin fi îtîraza xwe, bi rêya Dadgeha îdarî ya Wîlatetê ve şandibfin Dadgeha îdarî ya îstînafê.

Li gor agahdariya ku ji awûkatê xwe wergirîbfi, dê dadgeh bi texmînî çar hefteyên din bicive û di vî warî de bûyarê bide. Ji ber vê yekê ruyê Azadê ku serê wî ji xwe berê tev H hevdu bCibû, bi li halê BeybCinê pîrsînê xerabtir bûbCi. Wî tu mahne neda guhertina ruyê Azadî û ji ber vê yekê jî bi çavên ecêbmayî lê nihêrî. Ancax pişrî ku wî Azad du caran niqurçand Ci got:

- Birako, xuya ye tu ne li vira yî. Xêr e, çî bi te hatîye?

Azad bi ser hişê xwe de hat Ci got:

- Na lo, tu rîşt tune ye. Ma derdê dinyayê diqedin?

Dû re, ji bo ku ew mecbCirî îzahkirina rewşê nemîne, Azadî mesele guhertibû Ci pêkeniya ku du hefte berê ji hevalekî xwe bihîstibû îî hingê kêfa wî jê re harîbCi, digîhaşt kê, ji

wan re digot, ji wî re jî got. Bi pêkeniyê pirqînî bi herduyan jî kerîbfi. Pêkaniya li ser yê ku ji xalê xwe re behsa eskeriya xwe dikir ku di roja teskereya xwe distîne de, ji yekî "hoste-er" şîrmaqekê dixwe û gava xalê wî dibîhîse, jê re dibêje; 'Te xweH li serê xalo kiro! Ma roja ku te teskere stend, tu kesê ku ji te "hoste-er"tir hebî?'

Ji ber pirqîniya wan, çend kes li ser situyên xwe zîvirîn fi
93

bi çavên bê mahne î bi meraq H wan nihêrîn.
Azadê ku ji ber guhertina hewayê, kêfa wî lê vegeriyabî,
hevalê xwe yê ku piştî pirqîniyê bêdeng mabû, rehet nehişt û
dest bi hin pirsan kir. Wî jî bêyî dilê xwe serê xwe rakir Ci
bersivên kurt dan. Xuya bî, Azad dixwest hinek pirsên ak-
tuell munaqêşe bike. Munaqêşeyê hebekî dom kir î Azad
her diçû, lê germ dibû, lê wî nexwest munaqêşeyê dirêj bike.
Ji ber ku gellek dost ji bo munaqêşeyên weha, ne amade
bûn. Di rewşên weha de, encamên ku dihatin xwestin, nika-
rîbîin bihatana wergirtin. Rewşa ku mirov tê de ye, tesîreke
mezin li munaqêşeyê dike. Munaqêşeyên weha, gellek caran
dostaniya hebfi jî xera dikir.
Ma sedema xeyda do êvarî jî ne munaqêşeyê weha bCi?
Gellek hevalên kevin li mala Hesoyî civiyabîin. Ew bû, He-
soyê Lîceyî bfi,
Darayê Qulpî bî, Serdarê Batmanî bCi ku
berê di nav çepên Tirkan de xebitîbfi, lê di pêvajoya xurtbû-
na munaqêşeyên di warê mêtîngehiya welêt de, helwesteke
neteweyî wergirtibfi fi nuha jî li nexweşxaneyê meslekê xwe
yê li welêt, doktoriya zarokan dewam dikir,
Remoyê Kexte-
yî bfi yê ku fakulteya siyasetê qedandibî î bi salan bi wan
re di eynî xanîyê de jiyabû û nuha ji bo projeya weşandina
kovareke bi zimanê Kurdî ku tê de munaqêşeyên siyasî û
îdeolojîk bîn kirin, bi rê ve dibir,
Şerîfê Mêrdînî yê ku he-
mfi porê xwe di nav xebatê de weşandibfi fi çend tayên ma-
bîin jî sipî kiribfi fi di postexaneyê de di beşa name jihevdu-
veqetandinê de kar dikir....

Xwezî, bi Darayî re neketibûna nav wê munaqêşeyê û ji
ber wê jî dilê hevdu nehiştibîina. Darayî di nav xebata siyasî
de, bi salan fonksiyon leyistibû. Di wê pêvajoyê de jî yek ji
94

wan ên ku gellek kesan ji destan pîrr kişandibû. Lê nuha herrîşt li bin guhê hevdu kerîbîn û xwedêgiravî ew sertbfina berê neina bCi.

Dara bi berçavka xwe ya heta serê bêvilê daketî, bi porê xwe yê bi qasî ku bikaribe bi yê xortekî bîstsalî re qayîşê bi-kişîne, gCirr, bi bejna xwe ya ku ji ber çenteyê wî yê dîplo-mat ku hertûn di desta de bû, hîn xûzrîr bûbCi û bi awayê axaftin fi danûstendina xwe ve, di çavpêketina yekem de ji bo ji terefê yê li hember xwe mîna yekî bi tecrube, zane îî têgihîşrî xuya bike, cîh ji tu şikan re nedihîşt. Dara yek ji wan ên ku jiyana li rojhilata navîn, li gellek hevalên xwe ki-ribCi cehenem ku nuha xwe mîna dewrêşê dîyalog, demok-rasî û toleransê nîşan didan, bCi. Di vê tevgera xwe de, çiqas ji dil in, di hundurê pêvajo de hêdî hêdî diyar dibCi.

Di munaqeseya do êvarî de, Dara di destpêkê de pîrr aram bCi. Gava lênerînên xwe pêşkêş dikirin, mirovî digot qey, wê uslCiba ku li ser bingehê nermbûn û toleransê, harîbû avaki-rin, dê heta dawiyê berdewam bike. Tu kesi texmîna ku ew uslCib, dê ji nişka ve, bikaribe bê guherrîn, nekiribû. Ji xwe gava revvş diyar bCibCi jî gellek ji wan, şaş mabCin. Ji ber ku Dara berê, ji prensîpên demokrasî, tolerans fi mafê xwe îfa-dekirinê, dest pê kiribCi Ci li gor Darayî, inirov diviyabfi lêne-rînên cuda mîna xeteriyekê nedîta, lê mîna dewlemendiyekê binirxana.

Heta ku Darayî pêşkêşkirina lênerînên xwe tamam kir, munaqese pîrr normal meşiyabîi. Gava Serdarî gorînên wî, bi serê xwe kilkirinê tesdîq kiribîn jî kêfa Darayî pîrr hati-bû.

Lê çî bfi wê gavê bû. Wê gaya ku Remo bi awayekî din nêzîkî meseleyê bû û lênerînên Darayî mîna mîna perspektî-95

vek e ku di bin tesîra balana hêzan a îro de hatiye avakirin, nirxandibû... Wê gavê divê mirovî rfiyê Darayî dîtibîiya. Lê Remoyî bi vê jî qîma xwe neanîbû û nirxandina lênerînên Darayî domandibû. Lênerînên wî, ji ronahiya dersên pêva-joya derbasbîiyî û ji pira ku divê di navbera îro Ci pêşerojê de hebe, bêpar nirxandibfi. Gava lênerînên Darayî ji zanya-riya dîrokî bêpar û mîna modeyeke hatibûn nirxandin, Da-rayî êdî nema dikarîbfi xwe bigirta. Tew gava ku Şerîfî goti-na kalîkê xwe bi bîr anîbû îî gotibû:

- Dara, bavê min, ger her bayek rabe, tu bi berkevî û her avek rabe, tu bi serkevî, tu ê ji dinyayê derkevî.

Dara dikira bigota "gurm" îî biketa. Ji xwe, Dara heta wê gavê xwestibCi gellek caran mudaxele-yî munaqeseyê bike, lê yên li wê derê gotibîin:

- Malava, gava tu peyivî, herkesî li te guhdarî kin Destûrê bide, bila yê li hember te jî mafê xwe bi kar bîne.

Darayî ji ber helwesta civatê, îdare kiribû, lê çi îdare...

Wek li ser êgir bû. Erê deng nedikir, lê di hundurê xwe de dikeliya. Bi ufe-uf îî pife-pif û niçe-niçê, pêvajoya guhdarî-kirinê bi saxî îî selamerî qedandibû. Mîna bombeyek e ku pîma wê harîbû kişandin, xuya dikir îî gava dor harîbî wî jî teqiyabû. Çavên xwe girrîbûn û devê xwe vekiribCi Ci heina çi harîbfi ber devê wî, gorîbû. Ne uslîb, ne tolerans, ne dostanî... Guh nedabû tu rîştî. Kesên li hember xwe, bi nepaqijiyê îî ji welatparêziya wan şik jê tê kirinê, îtham kiribû. Her ku çîbû hêstir îî bêpîvantir bûbû. Heta, carekê di nav axavtina xwe de, weha gotibû:

- Divê mirov nehêle yên mîna we, di civatê de bipeyivin.

Wî bi awayekî ecêbmayî, di dilê xwe de gotibû:

- Xwedêyo, çi bi vî mêrikî hat? Di destpêkê de, çi nerm îî 96

çi uslîbxweş xuya dikir. Li hember lênerînên xwe, çi bi tolerans bfi, çi demokrat bfi û çi bêhnfireh bî. Ev çi paradoks bû?

Lê li gor wî, li wê civatê tişteke pirr baş diyar hebî ku hêvî dida mirovî; ew jî helwest îî reftara pirraniya wan kesên ku li wê derê bûn, diyar kiribCi ku civata me jî hêdî hêdî fêrî di bin atinosfereke demokratîk de, munaqesekirinê dibfi. Kesên inîna Darayî, di civatê de, ne hindik bfin, lê ne xwediyê tu pêşerojê bCin. Ya xerîb jî ew bû ku Darayî û yên mîna wî, di vê pêvajoyê de, tev vê mentalîteyê, xwe pêşevanê demokrasiyê didîtin Ci gellek kes bi tengbfin û ji toleransê bêpariyê îtham dikirin. Xuyabfi ku kesên weha, van maf û azadiyan bi tenê ji bo xwe dixwestin îî ne xwedê heye, di warê bikaranîna van mafan de jî tu teksîrî nedixistinê. Gava Dara ji bo çCiyinê rabCibû ser xwe, xatir ji civatê nexwestibî îî di ser re jî weha gotibî:

- Mirov ji we ne xerabtir be, nayê civata we.

Ew do bi vê revvê pirr aciz bîibCi. Li gor wî, ev tişteki pirr xerab bCi. Civat bi vê gotinê pirr êşiyabfi. Şevbuhêrk têk çî-

bCi. Deng nema ji tu kesî derketibCi. Bêdengiyekê ode dagirti-
bfi. Herkesî bêyî ku li yê din binihêre, bi tenê li ber xwe ni-
hêrîbCi û bi awayekî bi berketî, kêir fikirîbû. Civatê quweta
serrastkirina vê çewtîtiyê di xwe de dîtîbû îî ji ber vê yekê rê
nedabû tu reaksiyoneke neyînî.

Piştirî çiyîna Darayî, beşdarên wê munaqeseyê baş dizanî-
bû ku heta ew Ci Dara dîsan li hevdu vegehin û mîna berê
dostaniya xwe bimeşînin, pêwîsrî bi wextê hebî. Gava Da-
rayî ew weha sar hişrîbîn û çîbî, wî berê serê xwe bilind
kiribû û li hevalên xwe yê bêdeng temaşe kiribû û dû re di
bin bayê acizbûnê de, di hundurê xwe de weha fikirîbfi:

^

- Heta ku bayê tolerans û hevdu tehamulkirinê, ji aliyê
pîrraniyê ve bê tenefuskirin, xuya ye ku hîn demeke dirêj di-
vê.

Bi vê gorînê re di serî wî de çend pirs jî çêbîbûn.

- Lê ma gelo divê mirov li benda hatina wê demê raweste?
Ma ji bo bilezkirina pêvajoyê û guherrîna rewşê, tev rîskên
muhtemel, ji nuha ve, hewildan ne pêwîst bCin?

Ew li tu bersivan nefikirîbû îî bi dengê nîzîm xatir ji ci-
vatê xwestîbî û ji bo ku deqîqeyeke beriya deqîqeyekê ji wê
atmosferê derkeve, bi lez di derî re derketîbî kolanê.

Wî ji ber tîrsa do êvarî, nexwest tu rîska bistîne. Ji ber vê,
bi Azadî re dirêj nekir. Devê wî jî şîr şewitîbû û nûha ji tîrsa,
pîf dew dikir. Divê xwe bisitranda. Ji xwe, ji ber problemên
malbatî, rewşa Azadî ya psîkolojîk jî ne musaît bî. Ji ber vê
yekê, wî rengê sohbetê guhert û sohbet li ser rewşa Azadî ya
şexsî fi malbatî domand. Azadî di vê sohbetê de, ne norma-
liyê ferq kir, lê îtiraz nekir. Azad li gor wî meşîya û dCi re jî
ew dawetî mala xwe kir:

- Ger tu karê te yê girîng tune be, em bi hevdu re biçin
malê. Em dikarin piştî şîvê, biçînin pê Zîwer û Hemoyî jî îî
çend destên pinîkêr bileyizin. Me ji zî de neleyisrîye. Bi gotî-
na pinîkêr re sahneya leyiztika pinîkêr ji nişka ve hat ber çav-
van

fi dengên leyiztikvanan di guhên wî de kir zingînî:

- Ji bo derxistinê ji wan re çî qas maye?

- Qoz çî ye?

- Kîpa ye.

- Saxên te çawa ne? Ger saxên te baş bin, berê saxên xwe
bikişîne.

- Bi usûl bimeşe.

98

- Ger saxên te neman, destê wan bide wan.

- Qoz biavêje. Wî sedê began xwendibû, ha!

- Tu dixwazî bi "çaqa" min were, ez ê dû re destê wan bidim wan...

Li hember pinîkêr gellek zeîf bfi. Azadî jî bi vê hêla wî dizanîbû. Pinîkêr perçeyekî jiyana wî bfi. Ji xwe ew bê pnîkêr nikarîbû bihata fikirandin. Lê rebeno, ji ber fediyê, di navbera salên 1975an Ci 1980yê de, têra xwe neleyistibî. Heyfa wan salan, nuha hiltanî.

Evîndariya wî ya pinîkêr ewqas pêş de çûbû ku wî carekê xwesrîbCi li ser vê leyiztikê, lêkolînekê jî bike. Gellek pirsên di vî warî de, serê wî meşgûl dikir. Li hinek deveran jê re digorîn, "xoşkîn", li hinek deveran jê re digotin, "nezere" û li hinek deveran jî jê re digorîn "pinîkêr".

Bi kûrahî lê difikirî. Gelo ev leyiztik berê çawa dihat leyiztin? Ji bo çi desteyê pinîkêr ji nav çar desteyên kaxizên leyiztikê dihat neqandin? Çûna ji herçar desteyên kaxizan, bi tenê dehlib, lawik, keçik, keşe û yeklib dihatin neqandin? Ji bo çi desteyê pinîkêr ji heystê kaxizan pêk dihat û hwd...

Di jiyana xwe de, pêrgî gellek awayên vê leyiztikê bfi.

Pinîkêrê bi du kesan, pnîkêrê bi sê kesan ê girtî, pinîkêrê bi sê kesan ê vekirî, pinîkêrê bi sê kesan ê pênc kaxiz veşartî, pinîkêrê bi çar kesan ê her yek ji xwe re, pinîkêrê bi çar kesan ê bi hevaltî û hwd. Awayê pinîkêr yê ku herî pirr dihat leyistin, pinîkêrê bi çar kesan bû. Pinîkêrê bi çar kesan, li gellek deverên cuda yên welêt, bi awayê cuda dihat leyistin, gellek caran qaîdeyên li deverêkê qedexê bîin, li devera din, xwediyên fonksiyoneke bingehîn bû.

Ji ber vê yekê, gava çar kes tên ba hevdu î dest bi leyiztika

99

pinîkêr dikin, dibêjin:

- Em li gor qaîdeyên kîjan deverê bileyizin?

Wî jî herî pirr bi pinîkêrê bi çar kesan dileyizt. Li hinek deveran îşaredayin î axaftin qedexê bî. Lê di leyiztika wî de, axafrîn serbest bî. Ji ber vê yekê, axavtinên di pêvajoya leyiztikê de dihatin kirin, bi qasî leyiztikê bi wan xweş bîin. Henekên ku li ser inaseya leyiztikê dihatin kirin, bi tu tiştî nedidan. Hezkirina wî ya li hember vê leyiztikê, pirsên di se-

rê wî de pirrtir dikirin.

Xuya bfi, ji bo lêkolîna li ser vê leyiztikê, xebateke ciddî û dîir fi dirêj pêwîst bû. berê pirsên ku di serê wî de çêdibCin, sînorê herêma wî derbas nedikirin. Ji ber vê yekê, leyiztika pinîkêr di wira de hefskirî dihişt.

- Gelo ev leyiztik cara yekem ji aliyê kîjan gelî ve hatibCi leyistin? Ev hersê nav fi gotinên din yên ku di leyiztikê de tèn bikaranîn, aîdî kîjan zimanî bCin? Ji bo çi bi tenê Ermenî, Suryanî, Kurd fi Erebên Mêrdînê bi pinîkêr dileyiztin? Dû re bi şik ji xwe dipirsî:

- Gelo ev leyiztik li tu deverên din jî dihat leyistin?

Li gor wî şik jê dikir, belkî ev leyiztik li gellek deverên din jî dihat leyistin, lê ew jê ne agahdar bCi. Her ku diçû, pirsên di serê wî de pirrtir dibfin. Ji bo çi di derheqa "Brîç" an leyiztikên din de pirtfik hatine nivîsandin, lê pinîkêr ji vê meh-rîim bû? Mîna hemî dîroka gelê xwe, di warê leyiztikên xwe de jî ji belgeyên nivîskî bêpar bfi. Rastiya di vî warî de, hîn jî di tariyê de bfi. Ewrfipî kultura leyiztikan ji nifşan teslîmî nifşan dikirin. Lê pinîkêr ji lêbixwedîderketineke weha bêpar bî. Liberketina wî, pirs çareser nedikir.

Gelo navbera nifşên nuh îi pinîkêr çawa ye? Agahdariya wî ya ku di vî warî de hebû, ji bo bersiva vê pirsê têt nedikir IOO

lê tiştê ku dizanîbCi, ev bû; pinîkêr hîn jî bi nivîskî pêşkêşî ci-vakê nebûbCi.

Li gor wî, xususiyeteke din a vê leyiztikê jî ev bfi ku ev leyiztik li bajaran dihat leyistin. Kesên ku bi eslê xwe gundî bCin Ci bi vê leyiztikê dileyiztin jî ya bar kiribCin û hatibfin bajêr fi ev leyiztik li wir dîtibfin, ya jî pêwendiyên wan bi kesên ku li bajêr rûdiniştin pirr xurt bîin. Li gor wî, ji ber ku gelê Kurd, bi dCi hemCi gelên cîran re, dest bi jiyana bajar-vantiyê kiribCi, ew nikarîbfi xwediyê yekem yê vê leyiztikê bihata hesabandin. Lê gava li hevalên xwe yên Bîdisî yên ku hertim li bajêr rûniştibûn li ev leyiztik bi qasî wan baş dileyiztin rast hat, fahm kir ku tesbîtên wî yên di vî warî de bi tenê li bejna herêma wî tèn.

Lê li gor wî, xvvediyê wê yê yekein kî dibCiya, bila bûbCiya, ger gelê Kurd ji destpêkê an jî dCi re fêrî vê leyiztikê bfi, qet ferq nedikir. Kurd jî nuha bi vê leyiztikê dileyize, bi awakî xurt lê bi xwedî derdikeve Ci wek kultureke muşterek a gelên Mezopotamyayê didomîne.

Ev leyztik di nav inuhacirên ji Mezopotamyayê, hatibfin welatên cuda yên Ewrûpayê jî, leyizîka herî sereke bû. Gotinên ku di pêvajoya leyztikê de, dihatin bilêvkirin, mîna zimanê pinîkêr ji aliyê herkesî ve dihatin parastin. Vê muşterekê, li gel gellek muşterekên din, Mezopotamyayî nêzîkî hevdu dikirin û pêwendî û girêdanên ku ji berê de, di navbera wan de hebîin, xurttir fi dewlemendtir dikirin. Wî ev tesbîta xwe ji bo parastina xwe ya di warê pinîkêr de, gellek caran bi kar dianî.

Gellek kesan ji ber hezkirina wî ya li hember pinîkêr, rexne lê digirtin û digotin:

IOI

- Tu hemfi wextê xwe, bi pinîkêr derbas dikî îî tu tiştêkî din nakî, ev ne tu sen'et e.

Pinîkêrleyistina wî û ji bo vê leyistinê gellek wextveqetandina wî, rast bCi, lê wî rexneya ku dibêje; " Tu hemfi wextê xwe bi pinîkêr derbas dikî û tu tiştêkî din nakî" neheqiyek dihesiband. Wî ji bo îqnakirina xwediyê rexneyan, gellek zehmetî dikişand Ci carinan jî ji bo ku leyztika pinîkêr bi wan jî bide qebfilkirin, dest bi pesnê pinîkêr dikir.

Heta carekê

hingî pesnê pinîkêr dabû û behsa şiyana kesên ku bi vê leyztikê dileyizin û pêwendiyên zanebCina di vî warî de îî entellektuelbîinê kiribCi, hevalemî wî yê ku berê rexne lê digirt, lê piştî îzahata wî, nedixwest ji karwanê entellektuelan bi şCin de bûnîne, ji bo fêrbûnê, jê tika kiribCi. Wî ew danîbû ber xwe Ci bi cidiyeta mamosteyekî dest bi dersa pinîkêr kiribû. Bi îzahatên fireh Ci bi detay inêrik gêj kiribî. Mêrik xwe di dinyayeke xerîb de, bê nas his kiribfi. Lê ew ji dersdanê qet of nebCibû fi bi hilmeke fireh qaîdeyên leyztikê yek bi yek jê re şerh kiribûn:

- Li min binihêre, ji bo vê leyztikê mejiyekî baş şert e. Di vî tu ji destpêkê de bizanibî ku herkes nikare vê leyztikê fêr bibe.

Mêrik ji destpêkê de xistibû bin tesîra xwe. Çavên mêrik fireh bfi, meraqa wî bêtir bfi fi ji ber peyva ku "herkes nikare vê leyztikê fêr bibe" jî kêfa wî hatibû. Ji ber ku madem hevalê wî ew ji bo fêrbîinê qebfil kiribî, xuya bfi ku ji mejiyê wî emîn bû. Wî dersa xwe, wek melleyê duwanzdeh-ilm dabfi û ji hevalê xwe re bi sebireke mezin gotibû:

- Desteyê pinîkêr ji heyştê kaxizan pêk tê. Ji nav çar dest-

yên kaxizan ku hejmara her desteyekî pêncû û dudu ne,
he-
mîi dehlib, keşe, keçik, lawik îi beg tên neqandin. Di deste-
102

yekî pinîkêr de ji her renekî bîst kaxiz hene. Di pinîkêr
de

Herduyan jî bi

heyecaneke

inezin

xwe

dabû wezîfeyên

xwe. Mêrik di nav dursa bingehîn de, wenda bîibû. Di dest-
pêkê de rehet xuya bCibCi Ci vê jî hewesa inêrik zêdetir kiribCi.

Mêrik carinan li benda wî nesekinîbîi û bêyî ku dor hatibîi-
ya wan, mahneya hin gotinên ku gava li wan temaşe kiribû
hatibCin bikaranîn, jê pirsîbCi. Wî çî qas gotibîi dê nuha dora
wan jî bê, lê mêrik ji bo bersivê israr kiribîi. Wî ev rewş bê
diH xwe bCiyâ jî qebCil kiribCi.

Hevalê wî gotibCi:

- Nuha rehme li bavê te be, tu ji inin re nabêjî, bê "saxki-
şandin" çî ye?

- Saxkişandin, begên ji derveyî qozkişandine.

- Beg? Ma di kaxizan de beg jî heye?

- Belê, em ji "as"ê re dibêjin, "beg". Bega qoz, yanî asa
qoz.

Hevalê wî îcar mahneya qozkişandinê pirsîbfi:

- Ez bala xwe didûnê, hun pirr behsa qozkişandinê dikin,
ev qozkişandin, çî ye?

- Qozkişandin, bi bega qoz leyistin e.

Hevalê wî pirsên xwe rêz kiribCin:

- Mezinkirin çî ye? Texmîn çî ye? Bi usfilhatin çî ye? Çaq-
kirin

kan

çî

ye?

Eyne

çî

ye?

Sedê

began

Şêstê keçî-

Çilê lawikan

Wî her pirs bi kurtî bersivandibû,

- Em ji "mezinkirin"ê re dibêjin, di ser re girtin jî. Ev di leyztika pinîkêr de qaîdeyeke bingeîn e. Gava yek bi kaxizê daket, divê yê ku piştî wî bileyize, ger di destê wî de hebe, mecbûr e ku kaxiza ji ya li erdê mezintir biavêje. Texmîn
103

jî ev e; di desteyê pinîkêr de ji her regekî çar beg hene, ger hevalê te bega regekî kişand û di destê de du begên ji wî rengî hebin, tu dikarî bibêjî "texmîn". "Bi usûlhatin"; gava yek ji hevalê xwe re bibêje, bi usCû were, wê gavê hevalê wî bi qozekî biçik dileyize. "Çaqkirin" tê maneya ku gava regekê ku daket erdê bi mirovî re tunebe, mirov dê ji mecbûrî bi qoz bigre. Peyva "çaqkirin"ê bi me gellek leyztikvanên pinîkêr nexweş e. Ji ber vê yekê, em dixwazin wê biguherînin î ji îro î pê ve ji berdêla "çaqkirin"ê, gotina "pêvedan"ê bi kar bînin. Eynê jî gava mirov dest dişkenîne, kaxiza herî binî ku

gan

çikan

diçe

destê yê

ku

kaxizan

belav dike ye.

Sedê

be-

Sed î pênciyê qoz... Heyştêyê keşeyan... Şêstê ke-

Çilê pinîkêr.

Pirs û bersivan bi rojan dewam kiribîin. Êdî hevalê wî dev ji wî bernedabî. Lê wî jî pirr dixwest hevalê wî fêrî vê leyztikê bibe. Ji ber ku carinan sê kes digîhaştin hevdu, lê heta yê çaran peyda dikirin, çavên wan dirijîya. Bi armanca ku hevalê wî dikare carinan bûbCiya yê çaran, di derheqa pinîkêr de çî dizanîbû pêşkêşî wî kiribî. Hevalê wî di demeke kin de, ne pirr lê bi qasî ku yê çaran teinam bike, fêrî vê leyztikê bûbî. Lê tev vê jî wî ji leyztika hevalê xwe zevvq nedistend. Ger ne ji mecbûrî bfiya, bi wî re nedileyist. Ji xwe wî ev leyztik bi herkesî re nedileyist. Raqîbê wî jê nezantir bfiya, ji wê leysistikê qet tu tahm nedistend.

Hem jî leyztikê î hem jî ji muhabeta ku di pêvajoya leyztik-

tikê de çêdibû pirr hez dikir fi qet nedixwest wê bi tu tişrî bi-
guhere. Li gor wî, ya wan bi tenê hobîyek bfi. Hobîyeke ku
muhabet xweş dikir. Ne wek qumara Suleyman Xan Ci Haş-
met Dîwan bfi, ne wek rewşa "John Montagu Sandwich"ê
104

Îngilîz bû û ne jî dişibiya tu danûstendinên din. Hobiyek e
ku ji berdêla mirov jê şerm bikira, divê pê bipesiniya bîi.
Leyzîrkên wî qet ji bîra wî nedîçîn. Hema hema hemî le-
yîzîrkên wî dihatin bîra wî. Gava hinekan bigota:

- Ma nayê bîra bê me filan salê çî anî serê te?

Ji bo amadekirina bersivê, tavilê dipirsî:

- Ya H mala filankes?

Dîi re jî dest bi îzahata sedemên têkçîna wê rojê dikir.

Heta carinan digot:

- Me leyzîrkî pirr bi reherî derdixist, lê hevalê min qoz ne-
hejmarrîbîi Ci ji ber wê, çewt leyist. Bega qoz kişand fi bega
inin xist. Ev jî bCi sedema ku em bi bîst hejmaran têkevin
hundur.

Gellek caran di nav xeyalên leyzîrkên xwe de wenda di-
bû. Do ne pêr jî bera Zîwer Ci Hemoyî dabCi. Gava Azadî
behsa Zîwerî kir, ji nişka ve kerîbû nav xeyalên wê leyzîrkê.
Wê rojê ew, Zîwer, Heso, Simaîl, Ahmedê Mêqerî îî Şêxo-
yê Dêrîkî bi hevdu re çîbîin mala Hemoyî. Gava deriyê
asansorê vekiribû Ci derbasî korîdorê bûbîin, bêvila wan bi
kombînezona hilma çend xwarinên cuda ve hatibfi dagirîn.
Kevaniya malê ya ku berê bi telefonê hatibfi agahdarkirin, ji
rewşa wan fahm kiribCi ku ew şev dê şeva pinîkêr bûya. Li
nÇîçeyên Merhabayê, wê radyoya ku ji terefê dewletê ve têtê
fînansekirin û bi zimanê Tirkî weşanê dike, guhdarî kiribûn
îî beriya ku dengê radyoyê harîbû birrîn, SimaîH bi xwe ni-
karîbîi îî rahişrîbû desteyê kaxizanû ew du caran şeh kiri-
bûn. Hîn wan cîhên xwe baş xweş nekiribfin, kevaniya malê
ya ku ji ber tecrubeya bi salan di vî warê de kone bûbîi, ji
wanregorîbîi:

- Beriya ku xwarina we sar bibe, we xwarin bixwara, wê

105

baş ba.

Bi çavên xemgînî li hevdu nihêrîbîin îî Simaîlê ku hertim
diket xulqê Zîwerî û dibfi sedema ku Zîwer hercar bi ser de
bike birre birr, berê bi destê xwe yê rastê berçavika xwe ya

ku li serê wî bCibCi bela, rast kiribCi û dû re kaxizên di destê xwe de bêdih xwe danîbfin ser maseyê. Hemuyan bi situxwarî li destê kaxizên ku ji aliyê SimaîH ve hatibûn lihevduxistin nihêrîbîn îî mîna ku bibêjin "emrê me ji xwedê re", derbasî metbexê bfi bûn.

Maseya xwarinê bi tirşik, birinc, şorbeya nîska, bahcanên biraştî, zelete, dewê ku qeşa di nav de û nanê germ ê malê ve hatibû xemilandin. SimaîH tev keda kevaniyê û mesrefa ku hatibû kirin jî bi çavên xemgîn û bê sebir inîna ku bibêje; "Ev xwarin nahêle em ji xwe re têr bi kaxizan bileyizin", li wî nihêrîbû.

Wan xwarin bi lez xwaribî. Êdî nema hatibCi îdarekirin. Li benda çayê jî nemabîln. Maseya metbexê paqij kiribû îî dî re kaxizên pinîkêr danîbûn ortê. Kevaniyê li rewşa wan nihêrîbû ku ne yê îqnakirinê bûn, ji ber vê yekê gotibCi: - Bila firax bimînin, ez ê wan sibehê bişom. Lê ma hun ê çayê vexwin an qahweyê?

Heinoyê ku li welêt ji ber mamostetiya wî, jê re digotin "xoce", bi lîvên xwe yê qalind, devê xwe yê mezin, biruyên xwe yê gîr li bi laşê xwe qelew girdo mirdo xuya dikir, ji nişka ve gotibfi:

- Ez çayê mayê venaxwim. Ez ê araqê xwe vexwim, ka bîne nuha cemidiye. Ez gava araqê vedixim, baştir dileyizim. Hemoyî araq wek avê vedixwar. Ji xwe nema dizanîbî bê kîjan av e, kîjan araq e. Jiyana sirgînê araqvexwarin kiribCi xusûsiyeteke wî. Hevalên wî dikirin û nedikirin, nikarîbîn io6

ew jê vegeranda.

Hemoyî her digot:

- Ez dizanim bê ez çi dikim.

Hingî weha pirr vedixwar, hevalên wî henek pê dikirin û digotin:

- Edî ne hewce ye ku tu ji bo kîrîna araqê biçî "Systembolaget"ê, wê şîrketa dewletê ya ku araq lê tê firotin. Em ê xortfimekê ji dikanê bikişînin mala te îî bila wek nargîleyê li ber te be.

Heta ku Hemoyî araqê xwestibfi fi yê din jî daxwaza çayê kiribCi, Zîwerî ji firsetê îstîfade kiribCi li kaxiz çend caran li hevdu xistibCin jî. Gava yê din pê hisiyabfin, jê pîrsîbCin:

- Destê kê ye?

Wî bi awakî ji xwe ewle gotibfi:

- Ne destê kesî ye. Kaxiz li ortê ye.

Wê gavê wî xwe negirtibCi Ci wek hertûn bi munaqeseyeke bê rawestan, ketibCi qirika Zîwerî:

- E, inadem kaxiz li ortê ye, ji bo çî te kaxiz şeh kirin. Me hîn tesbît nekiriye, bê kî dê bibe hevalê kê.

- A, va inin danî. De ka bazar bikin.

- Tu hertim weha dikî. Ger te kaxiz şeh kirin, divê tu destê xwe jî bidî.

- E baş e, yabo, em careke din weha nakin. Xuya ye li ba we weha tê leyiztin, em ê li gor qaîdeyên we bileyizin.

Edî ji hêrsa nema dizanîbû bê wê çî bigota, ji bahca dikira biteqiya. Bi qehir û bi qêrîn gotibû:

- Lawo haho! Ji bo xwedê ma qaîdeyên ba me fi yên ba we cîhê ne? Ma ne ez îî tu ji eynî deverê nin. Ma me li eynî qahweyê hezar carî bi hevdu re neleyiztiye? Tu li xelkê weha
107

dikî, ma li me jî lawo. Çavên xwe veke!

Zîwer hatibfi girtin, lê ez heyrana wî kesî bûn ku bikaribe lê tesbît bike. Hemoyî dizanîbCi ku Zîwer dê qebîl neke fi munaqese dê her weha berdewam be. Ji ber vê yekê gotibCi:

- Ka bisekînin, lo! Me hîn dest pê nekiriye, hun dikin li hevdu bixin, îcar bînin serê hevdu.

xwedê dizane bê hun ê di leyiztikê de çî

Wî bi çavên ku li alîkariyekê digeriyan, gotibû:

- Ma hun wî nabînin, bê çî dike?

Zîwerî xwe avêtibû ortê îî bi edayeke wek hertim xwedê-giravî bi heq gorîbCi:

- Hun ji bo çî guhên xwe didin wî? Ew eşhed û billeh, dikare ji libik rîrî mahsereyekê çêbike. Hema bila xwedê di orta me fi wî de be. Ji bo xwedê wî çî got, qebCil bikin, bila devê wî bê gîrîn.

Wî teb'ê Zîwerî dizanibfi, loma kiribCi niçe niçe fi gorîbCi:

- Ê yabo, ez neheq! Ma ji xwe peyv bi te re nabe.

Zîwerî wek ku herrîin dikir, vê carê jî rîşt qebCil nekiribû û xwestibû dest bi leyiztikê bike û munaqeseyê di wir de bidomîne:

- Kuro, ina tu hatiye peyvê? Ger tu bi xwe bawerî, a va ye kaxiz û dest pê bike. Tu weha nikarî moralê me xera bikî.

Ew di ber xwe de keniyabû îî gotibî:

- Gurrîko, navê min li te îî kumê min li serê te!
SimaîH xwedêgiravî ji bo çareserkirinê, lê ya rasti, ji bo tiş-
tekî Hesoyê birayê Hemoyî eşkere bike, gotibû:
- Van kaxizan rakin û yên ku Heso ji keştiyê kirrîbîn, bî-
nin.
Hemoyî bi meraq jê pirsîbû:
- Ji bo çi yên Hesoyî? Çi hunera kaxizên Hesoyî heye?
io8

SimaîH bi ken Ci bi inahne gotibfi:
- Yên wî, yên Estonyayê ne. Ma nayê bîra te ku ew sê
meh berê çCibû Estonyayê? Gava vegeriya di keştiyê de kirrî-
bCi.
îcar Zîwerê ku kêfa wî ji guhertina mijarê munaqeseyê re
hatibû, pirsîbCi:
- Çi karê Hesoyî li Estonyayê hebû, lo?
Simaîl bi rehetiya yê ku gîhaştibû merama xwe, gotibî:
- Welleh, qet, bi tenê pratîk...
Zîwerî dîsa fahin nekiribû, ya rastî nexwestibû fahm bike.
-Pratîk?
- Belê, Pratîk. Pratîka zimên!
Meraqa Zîwerî bêtir bCibû.
- Pratîka zûnên çawa? Ma Heso zimanê Estonyayî fêr bû-
ye?
Simaîl êdî bi temainî gîhaştibCi merama xwe. Di bin sim-
bêlan re keniya bCi û gotibCi:
- Ez êdî nizanim, ji wî bipirsin.
Wî rewş fahin kiribCi Ci ji Simaîlî re gotibfi:
- Lawo tu ecêb î! Te asoxî lawik hetikand. Ecêb nebfi ku
lêwik xwest carekê xwe ji te vedize û tişteki bike... De dev ji
vê meseleyê berdîn, lo!
Dû re berê xwe dîsa bi Zîwerî vekiribî îî gotibî:
- Zîwer, ka ji xwe re hevaleki peyda bike. Tu kes nema di-
be hevalê te jî. Ji ber ku kî dibe hevalê te, ew jî bi te re dihe-
tike.
Zîwerî serê xwe kil kiribî û gotibî:
- Maşallah, devê te dîsa vebû, ha! Tu yê xwe peyda bikî,
yê min rehet e.
Kaxiz danîn ser maseyê. Hessso gotibû:
109

- Min nehesibînin. Ger hinek betîHn, ez dikarim ji berdêla

wan bileyizim, na na ez dixwazim îşev bi tenê temaşe bikim.

Piştî vê gotinê, ew îî Simaîl bûn hevalên hevdu. Rakîbên wan jî Hemo û Zîwer bûn. Ji bo Ahmed û Şêxo yê gotibûn:

- Ahmed li Şêxo bila di dorê de bin. Zora kê biçê, ew ê ra-be îî Ahmed û Şêxo dê dewam bikin.

Û ji bo Hesoyî jî gotibû:

- Ew dikare xizmetê bike.

Hemoyî jî kevaniyê kaxiz îî pênişek xwestibî û gotibû:

- Bi xêra xwe ji me re kaxiz û pênişekê bîne, ez ê hejmaran binivîsînim.

Çav li kaxizên ortê bCin Ci bi wî awayî dest bi bazarê kiribî. Zîwerî serê xwe bilind kiribû û ji hevalê xwe re gotibû: Hevalo, tu bazarê ji min re bihêlî, ez ê dîne wan teneke bikim.

Wî gotibû:

- Bi pêncsedî, ji me re.

Lê Zîwerî lê zêde kiribû fi gotibû:

- Bila bi pêncsed û dehan ji me re be.

Wî li hevalê xwe nihêrbî, gava hevalê wî deyn nekiribû, cesaret standibû fi gotibû:

- Ma çî bi pêncsed Ci bîstan hatiye?

Zîwerî dîsa lê zêde kiribû:

- Pêncsed û sî.

Wî nema wêrbî li Zîwerî zêdebikira îî ji ber vê yekê, gotibû:

-Vekin!

U bi pêncsed îî sîyî li ser Zîwerî mabî. Diviyabî tev hejmar û kaxizên di leyztikê de hatibûna qezenckirin, bi kêmanî pêncsed û sî hejmar dabîna ser hevdu. Ya na, ew ê biçfi-
ÛO

na hundur. Yanî hem dê hejmarên wan ên wê leyztikê hatibûna xerakirin û hem jî pêncsed fi sî hejmar wek deyn ketibûya situyê wan.

Wî dest bi dana kaxizan kiribû. Kaxiz pênc pênc dabîin.

Heinoyî dê qoz çêkiribûya. Di destê herkesî de panzdeh kaxiz çêbCin. Pêncê dawiyê hatibû belavkirin. Bi vî awayî herkes diviyabû xwediyê bîst kaxizan bîya. Gava dor hat ser herpênc kaxizên

pirsibû:

Hemoyî yê destê dawiyê, wî jî Zîwerî

-Tu ê destê dawiyê bidî hevalê xwe?

Zîwer ji ber heyecana ku kerîbê Ci meraqa ku gelo hevalê wî qoz dîtibCi an na, nema dikarîbCi bipeyiviya, carekê xweziya xwe daqurtandibCi Ci dû re bi zorê gotibfi:

- Erê.

Wî bi teb'ê Zîwerî dizanîbCi, ji ber wê yekê, ew îqaz kiribû:

- Lê divê tu wek hertûn nekeî, ha! Ger tu lê binihêrî, divê ein jî wan bibîn.

Zîwerî di bin çavan re lê nihêrîbCi Ci gotibû:

- Temam teinam, tu ji xwe re li leyztika xwe iniqate be.

Dilê Hemoyê ku dê qozçêbikira, kiribû te î rep. Pîrr tirsiyabCi ku leyztikê dernexîne. Loina Zîwerî halan di wî de hildabû î gotibCi:

- Çi hejmar ketin destê te, deyne. Ez birayê te mim, ez ê li ser wan temam bikim.

Hevalê Zîwerî bi streseke mezin kaxiz yek bi yek kişandibûn, lê nihêrîbî û kiribû ufe uf. Di nav re jî gulpa xwe ya ji qedeha araçê îhmal nekiribû. Zîwerî bi çavên bi meraq lê nihêrîbî û gava deng ji hevalê wî dernekerîbû, jê pirsîbî:

- Dest çawa tê?

Û!

Hevalê wî bi awayekî bê hevî gorîbû:

- Bi Xwedê, ger weha dom bike, xerab e. Min ji te re got, bazarê ji min re bihêle. Ji te heye ku ev leyztik bi tenê bi kîrînê tê leyzîrîn.

Zîwerî bi bergerînî gotibCi:

- Ma bîst hejmarên te jî tune ne?

Hemoyê ku kaxiz bi hêrs kişandibûn, qeherîbû û gorîbCi:

- Na kuro! Ma qey tu bawer nakî? Ger hebe, bila bi te bimîne, lo!

Zîwerî awayê xwestinê guhertîbî:

- Ê baş e, keşe û keçikên nezewicî deyne. Va pênc kaxizên te li ba min ine, ez ê wan bizewicînim.

Hêrsa Hemoyî bi qedeha araçê jî danekerîbû:

- Lawo, tune ye, tune ye! Ma qey tu fahm nakî?

SimâîH bi qerf gorîbû:

-Bi hevdu ketin, ha!

Zîwer pê re xeyidîbCi fi gotibfi:

- Tu li karê xwe binihêrî.

Dîi re zîvirîbî ser hevalê xwe.

- Ka deyne, ez wan bizewicînim, lo.

Ew bi halê Zîwerî keniyabfi fi gotibî:

- Çi xwe zewicandiye, îcar dora keşe îî keçikan e!

Zîwerî ji Hemoyî re gotibî:

- Tu li wî guhdarî mekî, bila heta sibehê bipeyive.

SimaîH ji wî re gotibû:

- Hevalo, dev ji wan berde, guneh in. Ma tu lê nanihêrî ku ew bi hevdu ketine?

Hemoyî di bin çavan re lê nihêrîbfi û di ber xwe de gotibû:

- Tu çi xwedanxêr î, lawo!

112

Simaîlî disa qerfê xwe kiribî:

- E lawo, xêr jî bi we nabe.

Zîwerê ku destê wî ji heyecanê ricifîbfi, ji wî pirsîbfi:

-Eyna te çi bCi?

Ew keniyabCi Ci ji hevalê xve re gotibCi:

- Hevalo, guhdarî bike, îcar li ser eyneyê man in.

Zîwerî bi hêrs gotibû:

- De ka bibêje! Divê heta ku qoz neyê gotin eyna te ji erdê ranebe.

Ew dîsa ketibCi xulqê Zîwerî:

-îcar li mahneyan digere, ha!

Zîwer bi hevalê xwe biliyabCi Ci dev ji eynê meynê jî berda-bCi. Qoz hatibCi gotin bi herduyan du sed û bîst hejmar hatibî nivîsandin. Zîwerî dest bi hesêb kiribCi. Ji bo vê, ji hevalê xwe pirsîbCi:

- Sax û qoz çawa nin?

Hevalê wî bi awayekî ji xwe ne ewle, gotibCi:

- Çend saxên inin hene Ci qoz jî ne xerab e, lê nizamim...

Zîwerî hesabê xwe domandibû:

- Çilê pinîkêr Ci şêstê keçikên inin... Yê te çi qas bîî?

Hevalê wî dîsa H destê xwe nihêrîbû û gotibCi:

- Yê min jî bîstê inaçayê û sedê began.

Wê gavê Zîwerî gotibCi:

- Bîi du sed îî bîst. Ma sê sed îl deh. Ma tu dibêjî çi, em ê bikaribin derxîne? Sax yên me ne, lê zehmet e. Ma qozê te pîrr xurt e?

Mirovî digot, qey hevalê wî ji qazîdilê wî rehet nedikir.

- Yaho, xurt çawa... normal e. Ger yê te jî baş be... belkî...

Herkesî hejmarên xwe ji erdê rakiribûn û dest bi leyiztikê kiribfi. Êdî bi hemî awayî konsantreyî ser leyiztikê bûbûn.

Dengên leyztikvanan tev H hevdu bfi bfin. Herkes ji aliyê xwe ve, bi awakî peyivîbî:

- Saxê xwe bikşîne. Ger nema qoz jî bikşîne!

- Bi usîl were ba min.

- Ger tu nikaribe "çaqa" wî bidê.

- Ma tu nikarî mezin bikî?

Zîwer ji nişka ve piçekî rawestiyabî î ji hevalê xwe pirsî-
bû:

- Ma destê te sax dibe?

Dfi re beriya bersiva hevalê xwe, fikra xwe guherandibfi û ji hevalê xwe re gotibû:

- Qoz bikşîne, qoz!

Hevalê wî kiribû ufe uf, du hilm li çixareyê xistibû î jê re gotibfi:

- Tune ye, welleh tune ye!

Zîwerî nexwestibû bawer bike:

- Kuro, ez dibêjim bikşîne, dibêje tune ye.

Hevalê wî êdî jê tije bûbîa:

- Lawo, tune ye, ha! Ma em ji te re Hemê Mûsikê dibêjin?

Te du dest belaş dan wan, îcar tu nuha, tu H saxbfina destê min digerî.

Derxistina pênc sed Ci sîyî her çfibfi zehmettir xuya kiribî. Çewtiyeke herî biçîk dikaribû hemî hêviyên di warê derxistinê de têk biribfina. Heyecaneke mezin ew dabfin ber xwe. Heyecana yên li dorê, ji ya leyztikvanan bêtir diyar bîbî. Herkes li ser leyztikê konsantre bfi bîa. Ji derveyî leyztikê tu tişt nehatibû fikirandin. Di mejiyê Zîwerî de rengên kaxizan li bin guhên hevdu ketibîin. Devê wî zuha bîbû, destê wî lerizîbfi. Ji xwe û hevalê xwe pê ve tu kes nedîtibî. Bi pirsan hem xwe î hem jî hevalê xwe gêj kiribû. Zîwerê bi yekcarî
114

ketibî tev, tew qedeha çayê ya ku kevaniya malê danîbfi ber wî jî nedîtibCi û gava bi destê xwe yê rastê kaxiza ku dê avêtibûya erdê, bilind kiribû, destê wî li qedeha çayê ketibî î bi ser maseyê de rijandibCi. Hemoyî devê xwe tije kiribî ku paçikekî bixwaze, lê Zîwerî ji ber tirsê ku heta paçik hatibîya, dê mahta wan sar bûbîya, guh nedabî nuhbina cakête xwe û milê cakê di maseyê dabû. Herkes şaş mabfi. Zîwerî jî nema dizanîbû, bê çî kiribû. SimaîH debar nekiribî û jê re

mesela herçar kesên bi pokêr leyiztibfin, gotibû:

- Zîwer, te jî wek wan herçar kesên ku bi pokêr dileyiztin, kir. Çar kesan bi pokêr dileyizt. Perekî pirr mezin di ortê de bû. Yekî got; "rest", yê din hîn difikirî. Yekî din got, terp û ket Ci mir. Dilê wî ji heyecana leyiztikê sekinîbCi. Hevalekî wan pirsî, got; "Em çawa bikin?" Tew tu kes li termê li ser maseyê bû, nedifikirî. Yekî ji wan, ji bo ku leyiztik nesequine û maht sar nebe, ji wan re got; "Hefdib îî heyştliban jê derxîne, da ku em hersê bikaribin dewam bikin".

Hemû bi hevdu re keniyabûn, lê Zîwer sor bûbfi fi çavên wî nema kaxiz jî ditibûn..

Di nav re çfibû. Tew Azad Ci teklîfa Azadî ji bîr kiribû. Ger Azadî ew şiyar nekiribCiya, dê hemCi leyiztikên wê şevê ji nfi ve bijiya. Lê bi xêra Azadî, li xwe hay bû.

Azadî jê pirsî:

- Xuya ye guhên te ne li min e. Dîsa çi bi te hatiye? Ma tu ji teklîfa min re çi dibêjî? Tu ê bê an na?

Ji bo ku Azadî ew ji xeyala pinîkêr şiyar kiribû, hebekî aciz bîî îî dilê xwe de got:

- Ev Azad jî nahêle ku mirov ji xwe re têra xwe bifikire.

îî dîî re berê xwe bi Azadî vekir fi got:

"5

- Welleh, sipas. Bila bimîne rojeke din. Zîwerî hîn du roj berê, li mala Hemoyî dersa xwe stend. Nema tê bîra min, bê me çend caran bera wî îî Hemoyî da. Ew wek hertim dîsa pirr qeherî îî bela xwe hem di hevalê xwe û hem jî di me de da. Heta carekê kaxiz ji destên xwe avêt Ci got ; "Ez nema dileyizim". Em hemfi li ber geriyan û asoxî me ew razî kir. Lê di dawiya leyiztikê de, dîsa qeherî û hertişt kir sCicê Hemoyî îî sûnd xwar ku ew ê di pinîkêr de, careke din hevaltîya Hemoyî neke.

Azadî xwe negirt fi avêt ortê:

- Ez dibêjim, belkî ew ji leyiztika wê bêtir, ji gotinên we aciz bîîye û nuha ji bo heyfhilanîne jî li her deverê li we digere.

Ew li ser vê peyvê kenîya û got:

- Ez vêya dizanim, lê ji bo ku ez dilê wî rehet nekim, ez ê heta çend rojên din jî xwe rê wî nedim.

Anonsa trêne axavtina wî birrî, lê pişrî anonsê dîsa dewam kir:

- Kuro, ma tu nizanî bê ew çawa ye? Gava ku carekê çûk

li kevirê wî bikeve îî desteyekî bera mirovî bide, kî dikare wî rawestîne. Ji xwe, yê wî hertim weha ye; kevirê wî tu carî bi zanebûn li çûkan nakeve, lê çfik tên li kevirê wî dikevin. Wê carê jî gava em dibêjin; "Ka were, em careke din bileyizin, lingên xwe yê rastê diavêje ser yê çepê fi kil dike îî dibêje: "Herin ji xwe re fêrî vê leyztikê bibin û dû re werin." Wel-leh bi peyvê be, em kês pê nikarin.

Zîwerî xwe pîrê pinîkêr dihesiband. Pîrê li sirgfinê. Ji ber ku ew bi eslê xwe, ji Dêrika Çiyayê Mazî bfi jî di vî warî de payeke bilind dida xwe. Heta, Derîkîbûna gellek kesan ger bi henekan bfiya jî diviyabû ji aliyê wî ve bihata tesdîqkirin. û6

Ew tu carî qebCil nake ku kesek dikare jê başrîr bileyize. Ev hêla wî ya herî qels bîî. Gellek caran di leyztikê de, şiyana yê li hember xwe biçûkdîtin, dibCi sedema têkçûna wî. Lê wî ev qet qebûl nedikir û ji çewtîrîyên xwe bêrîr, xwe li ser yên hevalê xwe konsantre dikir.

Azadî lê nihêrî ku niyeta wî tune ye, weha got:

- Ê, tu dizanî, birako. Tu bihata, wê xweş ba, lê xuya ye tu îro ne musaît e û ya rastî, tu naxwazî dilê Zîwer û Hemo-yî rehet bikî. Wê gavê, bila bûnîne rojeke din.

Azadî xatir jê xwest û di îstasyona pêşî de daket. Dû re deriyê trêne hatin girrîn Ci du pîrekên ku bi bazdan, ber bi trêne ve direviyan fi negîhaştin trêne, li ber deriyê trêne rawestiyan Ci bi kerb lê nihêrîn. Lê trêna ku li gor qaîdeyan diherikî, li hisên mirovan guhdarî nedikir. Du alkolîstên bi vir de û wê de kil dibCin, ji trêne re şûşên xwe kil dikirin...

Tev li ku gellek cîhên vala çêbûbCin jî gellek kesan qîma xwe bi rûniştinê neanîbûn û li ser piyan rawestiyabûn. Pir-raniya mirovan ya bi rojnameyekê ya jî bi pirtfikekê mijCû bCin. Di destên gellekan de, rojnameya Metroyê ya rojane ku di navbera duşem û îniyê de belaş dihat belavkirin, hebCi. Yekî xwe li ber rojnameya ku di destê jinikekê de bCi xwar kir Ci dest bi xwendinê kir, lê gava jinikê bi awirên nedostane lê nihêrî, wek yekî ku sCic kiribe, berê xwe da pencereya vagonê. Hinekan jî bi çavên bi meraq ve li hevdu dinihêrîn, lê gava yên ku lê dihat nerîn, pê dihisyan, wan jî çavên xwe dadigerandin û xwe bi rîşteki din mijîil dikir. Li cîhê ku îşareta seqetan lê xuya dibû û ji bo seqetan harîbfi veqetandin, mirovekî pirr saxlem rûniştibû, lê gava di îstasyona pêşiyê de, yekî seqet siwar bû, yê saxlem bi alîkariya îşareta hevalê

xwe ve, ji nişka ve rabîi ser xwe îî cîh da yê seqet. Li reklamên ku li hundur trêne harîbîn daliqandin, temaşe kir. Hemû reklam yek bi yek xwendin. Lê xwe ji bîr kiribî û ji îstasyona ku diviyabû lê daketa bihurî.

Gava trêne sekinî, wî li dora xwe nihêrî Ci lewha ku navê taxê H ser bû, xwend; "Hötorget", yanî "Meydana Kayê". Li wir, ji trêne daket îî ber bi meydanê ve, bi pêlikan ve hilkişiya.

Meydanên weha li gellek bajarên mezin ên Ewrûpayê hene. Ev meydan di dawiya sedsala hîjdehan de, bazara ku gundiyan ku li bakurê Stockholmê rîidiniştin bCi. Lê piştî ku biyanî bîn perçeyekî girîng ê vê civatê, êdî rengê Meydana Kayê jî hat guherrîn îî nuha mîna sûkeke rojhilata navîn xuya dikir. Ji xwe, gava Swêdî jî diharîn vê sûkê, xwe H welatekî din his dikirin. Herrîşt bi wan xerîb diharîn xuyakirin. Ji malên ku li wir dihatin firotin û heta awayê firorînê, hertişt pirr cuda bûn. Hemî firosêr jî biyanî bfin; mirovên ji welatên cuda yên Amerîkaya Latînî, ji Hîndîstanê, ji Afxanîstanê, ji Etyopyayê, ji Bengladeşê, ji Sîriyeyê, ji Kurdistanê, ji Tirkîyeyê îî hema ji her deverên dinyayê...

Li

wira,

berhemên

kulturên

cuda,

diharîn

pêşkêşkirin.

Hem ji aliyê qelebalixbûnê, xir îî cirê îî hem jî ji aliyê awayê danîstendina ku bi muşteriyên re dihat danîn ve, nedîşîbiya sûkên welatên rojava. Ji nişka ve, ji hisa biyanîtiyê xelas bfi-bû. Hertişt mîna yên welatê bav îî kalan, dihatin xuyakirin.

Porên pirraniya mirovên ku li wira diçûn îî dihatin, reş î qîr xuya dikirin. Xwe li erdekî nas his kir, hilma wî hat ber wî îî bi hêviya ku yekî nasê xwe bibîne, li dora xwe nihêrî, lê di wê qelebalixiyê de dîtina kesên ku mirov lê digere, ne hêsan bfi. Wî dev ji lêgerîna dostan berda fi ji bo derketina û8

ser cadeyê, lezand.

Avahiya sînemayê rengeke din daye meydanê. Ji ber yekê

bi
şev,
piştî
karberdanê
jî
meydan
şên
bû.

Bi
avakirina
Filmstaden Sergel a ku ser Hötorgshallenê hemû girtiye jî
mozaîkeke hîn dewlemendtir reng daye meydanê.
Li kêleka meydanê "Konserthuset" mîna sitareke meyda-
nê xuya dikir. Berê xwe da avahiya wê, ji rengê wê yê şînê
gemarî heybet girt. Bi heybetê re, hiseke hurmetê jî pê re
peyda bfi. Avahiya ku ji salê carekê di dehê Çileyayê Pêşîn de,
çavên dinyayê dadigerin ser wê. Stîleke klasîk. Esera Ivar
Tengbom.

nuh
heta
Mînarê
ku
ji
romantîzma
neteweyî,
bi
klasîzma
fonksiyonalîzmê,
stîlên cuda cuda
kar anîne.

Mirovê ku piştî berhemên xwe yên ku wî di dema nuha de jî
didin jiyandin, li dCi xwe hiştin, di 1968an de, gava nodaH
bCi, çavên xwe li dinyaya gewrik girtibûn.

Her cara
ku dehê Çileyayê Pêşîn tê,
Konserthuset
ku di

1926an de hatiye avakirin, bi saya xelatên Nobêl, dikeve ro-
jeva dinyayê. Dinya wê rojê dibe şahidê ku xelatwergirên
Nobêl ji destê qiralê Swêdê xelatên xwe werdigrin. Bi hezar
û şeşsed kursiyên xwe ve meydana gellek bûyerên dinyaya
kultur û hunerê. Dîsa serê xwe bilind kir î li biHndahiya wê

teinaşe kir.

Di dilê xwe de got:

-Bi qasî ku şewqê mirovî ji serê mirovî bixe, bilind e.

Û nêzîkî li pêlikên wê yên ku li ber derî bîin, kir. Li ser pêlikan, mirovî ax biavêta li erdê nediket. Xortekî reşik î Afrîkî ji derencekan daket xwarê î xwe ji nişka ve çeng kir himbêza yeka por zer î pantolonkurt a ku ji nava qelebalixiya ku ji aliyê îstasyona trêne dihat. Yê reşik ew bilind kir î piştî ku du cara li dora xwe zîvirand, danî. Heta ku ew li ava-

119

hiyê zîvirî jî hîn devên wan ji hevdu derneketibû.

Jineke çavşîn î poz bi xizemî ku porê xwe reş boyax kirîbû, li ser derenceka duyem li ser piyan sekinîbû. Kufe kufa çixareya jinika ku ji her halê wê xuya bû ku çavên wê li rêya hezkiriyê wê bûn. Jinikê geh li saeta xwe dinihêrî û geh li qelebalixa ku ji aliyê îstasyonê dihat dinihêrî.

Li ser derenceka herî bilind, keçek di himbêza xortekî de, bi awayê ku herdu lingên xwe H nava wî pêça bîin, rûniştîbî. Wan têkiliyên xwe û civata renga reng a li wê deverê birrîbûn. Dinya dabfin aliyekî fi devên wan di devên hevdu de î ew dinyaya xwe ya ku bi tenê ji herduyan pêkhatî de di nav hisên xwe de vedigevizîn.

Xuya bfi ku gellek ji wan mirovên li wê derê, ji ber tirsê qula ku di tebeqeya ozonê de hatibû vekirin, dê mezintir bibin, erebeyên xwe li malê hiştibfin fi tev li karwanê trafîka kollektîv bfi bûn.

Yekî ku ji her halê wî xuya bfi ku ne ji Stockholmê ye Ci çenteyek di dest de bfi jî ji kalekî Swêdî navnîşana deverêkê dipirsî. Gellek kesên din jî li ser pêlikên "Konserthuset"ê, bi îştahê mezîn bi qerta diçin kebabên ku di nava nanên teknik de bîin. Gava ew di ber wan re derbas bîin, tev ku dizanîbû Ci ew î Serhat dê bi hevdu re firavîne bixwin jî dilê wî bijiya kebaban. Ji bo biryardayîne çend saniyeyan rawesrîya; tu nemabî jî bo xwarina kebaban, paş de vegeriya, lê dû re biryara xwe guhert fi li dora heykelê ku bi navê Grûpa Orfeus ku li pêşiya pêlikan hatibî danîn, çî î î hat. Geh jê vedikişiya î jî dîwanê lê dinihêrî. Geh xwe nêzîkî heykêl dikir î nivîsên li ser hatibî nivîsandin, dixwend. Piştî ku Navê Carl Milles,

heykeltiraşe ku li gellek bajarên din ên Swêdê bi berhemên xwe ve dijî, xwend, ji bo kirîna rojnameyê, meşa

xwe ya ber bi cadeyê ve domand.

Wî dikarîbfi rojname li cîhekî din jî bistenda, lê wî jî nizanîbû, bê ji bo çî, bi tenê ji bo kirîna rojnameyê berê xwe dabû "Kungsgatan"ê. Xuya bû hezkirina wî ya li hember vê cadeyê, ev jî bo tiştên ku dikarîbCin li deverên din jî peyda bibin, ber bi wê ve diajot. Li "Konserhuset"ê zîvirî î li ser peyarêyê, li ber lampa ji bo derbasbîina peyayan rawesrîya î li pê li bişkoka lampê kir. Serê wî di ber wî de bû î difikirî.

Bi

qarîna

ambCilansekê

serê

xwe

rakir.

Ambûlans,

ereba

doktor, polîs û îtfaîye li dû hevdu, bi lez diharîn. Dengên wan sawek dixistrîn dilê mirovan. Bi dengên wan re, hemî erebeyên li ser rê bûn, xwe ji nişka ve dan kêlekê û ji bo derbasbûna wan rê vekirin.

Li nCîçeya do ku ji televîzyonê guhdarî kiribû, fikirî. Li bajerekî Tirkîyeyê ku navê bajêr baş nedihat bîra wî, agir bi xaniyekî ketibCi û ji bo vê erebeya îtfaîyeyê, berê xwe dabî wê taxa ku xanî lê bî. îtfaîyeyê ji bo rê xwesrînê, sîrena xwe bi dilşewatî lê dixist, lê tu erebeyên ku di trafikê de bCin, qet guh nedidan dengê sîrenê. Dîreksiyon vir de î wir de, zîvirandina şofêr jî kar nekiribû. îtfaîye piştî çend saetan, xwe bi zorê gîhandibCi taxê, lê heta îtfaîye gîhaştibû cîhê vemirandinê, tu rîstekî ku bişewitiya nemabî. Ava wan di kîsê wan de mabî. Xuya bû ku ew av ji gellek deverên din jî bi vî awayî bi şCin de vegeyabû.

Serê xwe kil kir î li ferqa ku di navbera herdu welatan de hebû, fikirî. Dû re li welatekî weha, hinek tiştên din hebîn ku qet ber bi serê wî ve nedîçûn. Çar salên wî di apartmana ku tê de dijîya, qediyabî, lê hîn ji pîrraniya cîranên xwe, silav wernegirtibî. Carekê bi tesadufî, ew î cîraneke xwe, di asansorê de pêrgî hevdu harîbîn, lê jinikê heta ku asansor li

121

qatê wê sekinîbî, ziq li ber xwe nihêrîbî.

Tew hedîseya ku li metroyê çêbîbî, ev welat bêtir li ber çavan reş dikir. Li metroyê, li pêş çavên gellek mirovan, yekî jinikek bi zorê zevt kiribû û ber bi quncikekê ve ajotibî.

War wara jinikê bfi. Jinikê bi çavên bêhêvî, li mirovên ku li wan temaşe kiribûn, nihêribû. Mirovên bêreaksiyon... Mêrik li pêş çavên hemûyan tecawuzî jinikê kiribû îî tu kesî dengê xwe dernexistibî. Dû re refteya mirovên ku bûbCin şahidê wê bîyerê û laqaytmayina wan, ji aliyê gellek pisporan ve di medyayê de jî hatibî munaqesekirin. Xuya bîi ku civat jî ji vê rewşê ne razî bû û ji bo sedeman serê xwe pirr diêşand.

- Gelo sedem çi bCi?

Firseta ku ew bikaribe li bersivê bifikire, bi dest neket. Wî dixwest, van herdu dinyayên cuda, bi gellek awayên din bi-de ber hevdu, lê lampeya kesk pêketibî îî peyayên dora wî ji bo derbasbûnê lezandibûn. Wî jî muqayesekirin hişt rojeke din îî da pê wan.

Gava derbasî aliyê din î cadeyê bfi, çavên wî bi polîsekî ket. Ew ji dervayî îrada xwe li huwiyeta xwe fikirî îî destê wî ji nişka ve çî ser bêrika wî ya ku huwiyeta wî tê de bû. Dfi re hat bîra wî ku ew li welatekî din e. Dema nuh harîbCi, ev tesîr xurttir bîi. Wê gavê hîn tesîra girtin fi lêdanên li girtîgehê, ji ser xwe neavêtibû. Ev tesîr hîn jî dom dike, lê ne bi wê xurtiya xwe ya berê. Piştî ku pasaport wergirtibî jî di xewna xwe de, li bajarê xwe, ji aliyê polîsan ve çend caran hatibî girtin. Gava polîsan huwiyeta wî jê xwestibûn, destê xwe avêtibî bêrika xwe, lê hercar pasaporta wî ya penaberiyê derkerîbû. Ew li vêya pirr şaş mabî û wî ji xwe re weha gorîbû:

122

- Ma qey ez dîn im? Ma mirov bi vê pasaportê tê vê derê?

Ma ez ji bo çi harîm vê derê?

Her ku pêvajoya xewnê dirêj dibû, pirsên wî jî dirêj dibûn. Lê gava ji xew şiyar dibû, didît ku li Swêdê ye fi ne li ba polîsan e, hilina wî dihat ber wî, rengê rCiyê wî vedigeriya, lêdana dilê wî normal dibû û xwe li ser piştê, li ser nivî-nê xwe bi kêfxweşî dirêj dikir.

Pêvajoya ku ew jiyabCi, zîi bi zîi nedihat jibîrkirin. Bêşik, tesîra vê pêvajoyê, dê li ser pêşeroja wî û reftarên wî yên li civateke normal, her berdewam be. Ma ew ê çawa sirûdên leşkeriyê;

cop

û

şûşeradanê;

di

pîsiyê

de

dakirinê,

mCim

xwarinê; di kel kela germa havînê de bi lingên xwas, li ser çîmentoya ku wek êgir bi saetan rawestandinê; bi laşê tazî li ser wî agirî, bi zikkîşkê çCiyin û hatinê; çar çixare bi hevdu re kişandinê; çixare bi qCinê kişandinê; cezayê hucreyê; lêdana piştî ziyaretan Ci li gel îşkenceyên psîkolojîk, gellek awayên din ên

îşkenceyê ji bîr bike?

Ew ê çawa bikaribe wan

mêrxasên ku di nav destên dijmin de, bi qasî misqalekî hesabê mirinê nedikirin, ji bîr bike?

Di her rewşê de, ji bo li ser Hngan mayinê, hêviya xwe parastin, şert bîi. Wî hem di girtîgehê de îi hem jî piştî cezaxwarinê, di hefsê de, qelsbCina wan kesên ku li hêviyê baş miqate nebûbCin Ci rehê dawî yê hêviyê jî di dilê wan de zuha bîibîi, bi çavên xwe dîrîbûn. Di wê pêvajoyê de, hêvî îi reftarên ku awa îi karakterên wan ji aliyê bihêvîbîinê ve dihatin tayinkirin, li hember dijmin sitûna herî xurt a ku mirovî dikarîbîi pişta xwe bidayê îi neketa xwarê, bû.

Piştî cezaxwarinê, ew ji girtîgehê biribûn hefsê. Hefs li gor girtîgehê, rehetrîr bû. Cezayên wan hindik mabîi. Di hefsê de jî hêvî ji destê xwe bernedabîin. Gotinên hevalekî xwe yê
123

hefsê ku di eynî wextî de pismamê wî bîi, qet ji bîr nedikirin. Tev li ku pismamên hevdu bûn jî wan ji aliyê naverokê, hevalbfin bêrîr tercîh dikirin.

Rojek ji rojên cejna Ramazanê bû. Ji bo xatirê cejnê, destfira girtî û kesên ku ji bo ziyaretê hatibfin, dikarîbfi li ba hevdu rîinin îi li gor rojên din ên ziyaretê, xwedêgiravî hîn azadtir bipeyivin, hatibû dayin. Ji ber ku halê malbatê yê aborî ne baş bîi, bavê wî wê carê nehatibîi ziyareta wî. Jina hevalê wî hatibfi ziyareta wan. Ji ber wekhevbûna paşnavên wan,
yên dihatin ziyaretê, dikarîbûn ew herdu bi hevdu re

ziyaret bikirana. Hersê bi hevdu re rîniştibîn. Hevalê wî ji jina xwe re weha gorîbû:

- Edî esasê me ne li ser kayê ye. Me hêvî çandiyê, delala min, hêvî. Bifikire delala min, ger rojekê li vî welatî jî roj hilê... ger rojekê dilên mêrxasên ku di rêya mayinkirî re, bê tirs bi hevdu re lê bixin... Ax bifikire, delala min, bifikire! Ger tu nikaribî bifikirî jî xeyal bikî. Ger hêviyên me şîn bîn, delala min, em ê wê gavê ewrên herî taH yên ku ji ber tarîtiyê mane jî biqewirînin û çirûsk bi çirCisk li her deverên welêt belav bibin. Em ê xwe bera

deşta Haranê, wê mahzûbana

comerd a rojê bidin. Em ê ji wir berê xwe bidin hênkayiya Dêrika Çiyayê Mazî, em ê xwe li darên zeytînan bigrin. Em ê li ser bircên Amedê bîhna dîrokê bikşînin pişikên xwe. Em ê bi şopa berxwedana Koçgiriye, ber bi bilindahiya Araratê ve bifirin. Ê ji wira, delala min, em ê xwe li çiyayên dost, çiyayên bi xwîne avdayî, çiyayên Dersimê bigrin. Delala min, em ê...

Hevalê wî dawî neanîbî. Çavên hersiyar jî hêsir barandibîin. Hêsiyan hêvî av dabfin. Hêvî ji nuha ve di dilê wan de zîl dabî. Hêvî girêdana wan î herî mezin a bi jiyane ve bî. 124

Hersiyar bi ewrên reş î tarî, êş î kul fi bi çavên şil yên di deryaya hesretê de dakirî ve, tabloyek pêk anîbîin.

Tablo hat ber çavên wî, çavên wî hingî tije bîbî, tablo jî di nav xuinamê de mabû.

Dikira li bin guhê yekî biketa. Mêrik mîna ku bibêje, "ma tê xêr e?" weha bi çavên ecêbmayî lê nihêrî. Ew jî şaş ma. Ji fediya û şaşCinê rê ne bir ser gotina "bibuhure". Mêrik he-ta çend metreyan jê bi dîr ket

jî bi hêrs li dî xwe nihêrî.

Ancax gava pira li ser cadeyê li pê xwe hişt û edî bi temamî

ji tesîra hem bCiyera ku ew xemgîn kir î hem jî ya mêrikê ku ji ber wî veciniqî Ci xwe da aH, rizgar bû. Li dora xwe nihêrî. Berê weha fikirî ku hewa vî beşê Kungsgatanê yê ku ber bi Qstermalmê dirêj dibe, ji ya ku xwe dirêjî ser Vasagatanê di-ke, xweştir e. Lê dCi re fikra xwe guhert û kêfa xwe ji herdu beşan re jî anî.

Wî ji heinCi cadeyên Stockholmê, bêtir ji Kungsgatanê hez dikir. Ji asfalta vî ya reş î qîr, ji ronahiya wê, ji qelebalixiya

wê ya ku qelabalixiya Drottningsgatan a ku muzeya August Strindberg jî dide ber xwe û heta Kungstengatanê dirêj dibe bi ser de tê Ci ji sînemayên wê yê ku inirov li ber afîşên wan ên daliqandî bi heyecan rêz dibfin, hez dikir. Gellek ji bo vê xeta ku ji aliyekî ve hilina navenda trêne ji Vasagatanê werdigre û dighêne Hötorgetê fi ji aliyê din ve jî Kungsholmen fi Normalmê bi hevdu girê dide dibêjin, bêhna Berlîn, Şikago û Manhatanê jê tê. Gava di Mijdara 1911an de cara yekem ji bo trafîkê hat vekirin, kêfa rfiniştewanên bajêr pirr hatibû û ji wê rojê î heta nuha jî bi vê kêfa xwe hîn jî şad dibin. Li ber vîtrînên dikanekê rawestiya. Li hinek tiştan bi meraq temaşe kir. Dilê wî xwest têkeve hundur, gava xwe di derî re avêt hundur, lê diî re ji nişka ve biryara xwe guhert û

bêyî ku xwediyê dikanê pê re bigihêje, devê xwe veke û jê re bibêje "kerem bike", di derî re derket. Rojnamefiroş li aliyê din 1 cadeyê bî. Bi hêsanî derbasî aliyê din bî. Rojnameyên gellek welatan li wira diharîn firorîn. Piştî Hurriyet, Polîtîka î Cumhuriyeta hefteyî tev kovarên ku îlaweyên wê bîin, kirrîn, berê xwe da East Noodlesê, cîhê civanê.

Bi rê ve de, li rubrîkên rojnameyekê nihêrî: Sê cînayetên qesasnediyar...

Ber çavên wî reş bîin fi kulên wî dîsa hatibfin tevrakirin. Ji mala wî jî herdu birayên wî î xwarziyekî wî bi ser hevdû de hatibîin qetilkirin.

Jiyana sirgfinê dest fi lingên wî girêdabfin. Xwe di rewşeke xerab de didît. Xwe di hundurê xwe de dixwar. Diheliya, carinan dibû wek lepekî. Bfîyerê ew bi temamî xistibfi atmosfera xwe.

Serê sibehekê bCi.

Birayê wî ji birayê xwe yê din î xwarziyê xwe re gotibû:

- Bilezînin, em ê dereng bimînin, ha!

Mirinê feqa xwe vedabCi.

Hovitî ji bo daqurtandina sê canên teze ku jiyan jê difîriya, di kozikê de bû. Nefesa mirinê taxa wan dagirtibî. Hersê hêviyên pêşerojê, ji feqa vedayî ya îxanetê bêxeber, taştê bi lez xwaribîin, destê diya xwe î bavê xwe maçî kiribfin î ji bo diyariyan soz dabfin zarokên malê fi sînga xwe raste rast ji mirinê re vekiribîin.

Hewa vekiribû.

Tîrêjên tavê di ser serê hersiyar re, mîna ku bixwazin tiş-

tekî bibêjin, sinyalên ezmên
didan dinyayê. Lê ew jî di warê
xerakirina feqa îxanetê îî şiyarkirina hersê dilên bi kêf fi hê-
viyê ve hilmiştî de bi ser neketibfin.

126

Teqînên bêhejmar dinya bi derbeke reş û tarî kiribûn. Sê
dilên bi hevdu re lê dixisrîn, bi sê cotên çavan ve cara taliyê
li dinyayê temaşe kiribîin. Li dCi wan sê jinên sitûxwar îî
heft zarokên sêwî... îî dê û bavên ku dê vê kulê heta gorê bi
xwe re hilînin...

Heta jinekê got "kesk e, divê tu derbas bî", hîn nuh li xwe
hay bû. Derbasî aliyê din bû. Germahî nema dihat îdareki-
rin. Serê xwe ber bi tavê ve bilind kir, ji şewqê çavên wî ha-
rîn girtin. Li ser peyarêyê hebekî rawesrîya. Li mirovên bi lez
diçîin fi diharîn, temaşe kir. Dest bi meşê kir. Xwe dîsa ji bîr
kiribCi û bi qasî du sed gavan jî ji Kungshallenê derbas bfi.
Ferq kir ku zêde çiyê. Rawestiya. Jê hebekî wê de banko-
matekê bi rengê xwe yê şîn ve ew ber bi xwe kişand. Wî be-
rê li cuzdanê xwe nihêrî. Pereyên ku tê de bCin, bêyî ku ji
cuzdên derxîne, jimart. Hebekî fikirî Ci bi fikra ku "çi dibe,
çi nabe, divê hin pereyên din bi inin re hebe" karta xwe ya
bankomatê ji cuzdên kişand û li ber wê ket dorê. Di dorê de
ji bo pêşîlêgirîna şaşiyê, li koda xwe ya bankomatê du ca-
ran nihêrî. Ancax

wê wextê ewle bû ku êdî dê şaşiyê neke.

Piştî ku pereyên xwe Ci meqbûza ku rewşa hesabê wî yê ban-
kê rê dide, ji bankomatê stend, li saeta xwe nihêrî, dît ku bi
qasî panzdeh

deqîqeyan

dereng maye.

Wî jî nizanîbû

bê

wext çawa derbas bûye. Xeyalên rojên berê, pêwîsrîya wî ya
bi hevalên wî, ji her demên din bêtir, derdixist pêş. Ji ber vê
yekê, daxwazeke xurt ew ber bi Serhêt ve ajot.

Gava ket hundurê Kungshallenê, dît ku Robert's Coffee li
aliyê rastê bi muşteriyên ve dagirîbî. Lê bi du maseyên xwe
yên ku muşteriyên nuh vala kiribûn, hîn jî çavên xwe dige-
randin.

Yên ku dixwesrîn kebab û pîzzayê bixwin, bi pêlikên ku

127

bi xwe digeriyan, dadikerîn qatê binî. Li aliyê çepê, tam H hember Robert's Coffee, maseyên East Noodlesê rêz kirîbfin. Du xort û sê keçên ku qutikên di rengê porteqaH li xwe kiribfin, li gor daxwazên muşteriyên vir de fi wê de baz didan.

Wî çavên xwe li cîhê hertim, li maseya herî dawiyê ku li kêleka camê bfi, gerand. Serhat li cîhê wan î hertim rîniştibû. Gava çavên wî H Serhêt ket, ji kêfa dikira bifiriya. Hiseke ku nedihat zevtê, ew da ber xwe. Devê wî ji kêfa nedîçî ser hevdu. Ruyê wî wek gulekê vebî. Qutikekî sipî yê mil-kurt li Serhêt bî. Ji aliyekî ve bi çavên xwe yên ku di rengê kestaneyan de bûn ve ziq li derî dinihêrî û ji aliyê din ve jî bi paçikê ku hertim di hundurê berçavkdankê de bCi, berçavka xwe paqij dikin Serhat jî li kêfa wî ecêbmayî ma. Serhat tam di wexta xwe de hatibî. Serhat di warê wextê jivanê de, tu carî peyv nedianî ser xwe.

Serhat beriya wî bi çar salan hatibî vî welatî. Li Unîversîteya Stockholmê li Fakulteya Komputur û zanista Sîstemê, beşa Sîstema Enformasyonê xwendibî û nuha jî li şîrketa Ericssonê kar dike.

Piştî ku sala wî li vira qediya bî, wî î keçeke Swêdî ji hevdu hez kiribîin. Berê bi qasî sal î nîvekê bêyî ku tu muameleyên fermî yên zewacê çêbikin, bi hevdu re jiyabfin. Lê piştî ku herduyan jî hevdu baş nas kiribûn, biryara xwe ya zewacê dabfin. Binefşa dehsalî î Rogerê heftsalî jî berhema vê zewacê bûn.

Herdu zarok dikarîbûn hem bi Kurdî î hem jî bi Swêdî bipeyivin. Li malê, Serhat bi wan re bi Kurdî î diya wan jî bi wan re bi Swêdî dipeyivî. Li dibistanê jî her ji hefteyê du saetan, mamosteyekî Kurd dersên Kurdî didan wan. Diya wan ji bo fêrbûna Kurdî çûbû çend kursan fi piştî

ku du havînan li ser hevdu çîbu Kurdistanê û her havînekê bi qasî çar hefteyan mabû, êdî tam bi Kurdî dipeyivî. Di pêvajoya sêzdehsalan de, ew jî di destpêkê de, ji derveyî hin pirsên biçik ên ku ji ber kulturên cîhê derkerîbûn ortê, heta nuha problemên ku bikarîbîina zewaca wan tehdîd bikirana, derneketibûn. Ji xwe, problemên biçîk jî bi saya sewiye-têgihîşrîna herduyan, bêyî ku wan zêde biêşîne, diharîn

çareserkirin. Serhat di dawet îî nîşanên Kurdan de îî çî pî-rozkirin, çî jî proteskorina rojên ku di dîroka Kurdan girîng bCin de, herrîm tev jina xwe û zarokên xwe amade dibîi. Ev ji bo rojên girîng ên civata Swêdê jî her weha bCi. Bi herdu civatan û bi herdu kulturên re pêwendiyêke pîrr baş danî-bCin. Vêya jî jiyana wan hîn bi ahengrîr û ji aliyê kulturê jî hîn dewlemendrîr dikir. Herduyan jî hein li hember herdu kulturên cuda û hem jî li hember mirovên ji herdu civatên cuda, tolerans Ci hurmeteke ku inirov jê têr nedibfi, nîşan di-dan.

Gava Serhêt jî ew dît, bi kêf ji cîhê xwe rabîi û ew ji herdu aliyên ruyê wî maçî kir.

Maçîkirina wan, ji çavên jinika

Swêdî ya ku bi hevalê xwe re ji wan wê de rûniştibCi, nerevi-yabfi. Jinikê bi çavên ecêbmayî li wan nihêrbîi.

Serhêt kursiya li heinber xwe, bi destê xwe kişand Ci got:

- Hela rîine, em ê dîi re fahm bikin bê sedema vê kêfa te çî ye. Maşallê, xeberên xêrê bin.

Wî cîhê xwe li ser kursiyê xweş kir îî piştî pakêta xwe îî hesteyê li ber dilê wî delaH bû derxîst danî ser maseyê, ji Ser-hêt re got:

- Na, lo! Min tu dîtî, kêfa min hat.

Herduyan jî rahiştin lîsteyên xwarinê û ji bo sînga werdekan îî ava wê ya goşt, xwarina ku careke din li wira xwari-129

bfin biryar dan. Serhêt bi îşaretekê bangî xortê ku riya xwe ya zerik ji çengê dirêj kiribfi, kin

- Ji kerema xwe re, ji me re sînga werdekan û ava wê ya goşt bînî. Ger zehmet nebe, heta ku tu xwarinê bînî, ji ber ku ez ê erebeyê biajom, ji min re ava porteqalan Ci ji hevalê min re jî bîrayekê bîne.

Her çî qas wî got:

- Bi qedeheke bîrayê tu tişt nabe, lo!

Serhêt ji ya xwe daneket û bi ken, lê bi biryar got:

- Na weHeh! Gava mirov erebeyê biajo, divê qet venexwe.

Xortê bi çavên xwe yên şîn ên dibiriqandin, bi awakî pîrr

sempatîk li wan dinihêrî, piştî daxwaza wan, ji bêrîka berdilka xwe komputereke bêrîkan derxist û xwarina ku hati-bfi xwestin, lê nivîsand fi çfi. Piştî sê deqîqeyan, ava porteqalan hat. Serhêt ji wî re got:

- Tu dixwazî, ava porteqalan vexwî, dfi re dest bi bîrayê bikî.

- Na welleh! Dereke te pê neêşe, tu vexwe. Ez ê li benda bîraya xwe bimînim.

Hîn peyva xwe neqandibûn, qedeha bîrayê li ser maseyê hat danîn.

Sê kesên din ketin hundur û ber bi maseyek e ku ji wan maseyên li ortê bûn, çîin û bi du kesên ku ji ber wan rabîin re dest bi seansa maçîkirinê kirin. Hevdu sê caran maçî dikirin. Swêdiyên ku li zilamên hevdu maçî dikirin, dinihêrîn, kî dizane bê çi difikirîn. Wan jî hebekî bi meraq hem li çûyin û hatinan îi hem jî li yên ku H maseyên din bfin, nihêrî. Pê re jî her yekî ji wan çend qurt ji qedehê vexwarin. Hîn qedehên wan negîhaştibî nêvî, xwarina wan li ser maseyê hat rêzkin. Hem xwarin fi hem peyivîn.

130

Serhêt jê pirsî:

- E, ka bibêje, bê tu nuha çi dikî?

Wî wek herrîm dest bi planên xwe kirin îi ew tiştên ku Serhêt gellek caran guhdarî kiribûn, rêz kirin. Serhat di ber xwe de kenîya Ci got:

- Welleh tu ferqa te û ya Oblomov tune ye. Bi tenê Zaharek ji te kêma e. Xwedê mala te ava bike, ma hemCi temenê te dê bi plankirinê derbas bibe? Ma tu ê kengî ji vê tiralîyê xelas bibî? Dest bi tetbîqatê bike, tetbîqatê!

- Oblomov? Tu bi serê xwe bikî, guhê xwe bidî min. Te behsa Oblomov kir hat bîra min. Min ew pirtîk du caran xwend jî lê serê inin, di warê tîpên ku demên cuda temsîl dîkin de, hîn jî ne zelal e. Mirov dizane bê çi dike. Lê

Oblomov temsîla

tîpa ku li gor wê çaxê, dema nuh teinsîl dike, kî ye? Min di pêvajoya xwendinê de digot, belkî Olga be. Lê gava ez hebekî din pê de hatûn, min dît ku ji bo vê yekê, xusîsiyetên Şoltz bêtir musaîd in. Ma tu çi dibêjî?

Serhat ji derveyî mesleka xwe, ji edebiyatê hem hez dikir îi hein jî baş fahin dîkin Ne edebiyatnas bCi, lê di vî warî de, bi qasî ku bi yekî edebiyatnas re bikaribe sohbetên edebî bike jî bi sewiye bû.

Serhat bi serê lêvan kenîya Ci got:

- Xuya ye, nîyeta te ya ku tu dev ji vê pirtîkê berde, tune

ye û tu dixwazî paraleliyê di navbera hin xusîsiyetên jiyan-
na me ya siyasî û vê pirtîkê de deyne. Ji Oblomov bêtir, ob-
lomoviyê bala te kişandiyê. Ma ne em berê jî çend caran li
ser wê peyivîbûn. Xuya ye, bi xwendina vê pirtîkê re tas-
wasên te bêtir bûne.

Ji nişka ve xwe avêt ortê îi got:

- Erê, bi Xwedê. Tew gava min pirtîka Dobrulyubov a ku
131

navê Oblomovî çî ye, xwend, ez bêtir ketim nav taswasan.

Mêrik dibêje, " Ji Oblomovan yek jî

tu carî negîhaşriye xe-

ta ku peyvê dike pratîk, prensîpê jî bi pêwîsriyên hundurîn
ên ruhê mirovî re dike yek îi di nav van pêwîstiyên de dihe-
lîne û bi vî awayî dibe hêza bêhempa ya ku mirovî dixê he-
reketê".

Serhêt berê jî li sedemên taswasên wî guhdarî kiribû, ji ber
vê yekê xwest meseleyê biguhere. Rahişt çenteyê xwe fi zer-
feke mezin jê derxist. Sfiretek derxist û rê wî da fi got:

- Ka dev ji vê pîrsa ku em hertim munaqêşe dikin, berde îi
bala xwe bide vê tabloya xweşik. Hela bê tu wê nas dikî?
Tablo berê weha nêzîkî xwe kir, ji xwe bi dîr xist, hebekî
ji kêlekê lê nihêrî, dîsa ber bi xwe ve anî îi dCi re got:

- Na, welleh! Min nas nekin

Lê piştî li Serhêt nihêrî, got:

- Dişibe rişteki xweşik. Ji xwe, ger ne tişteki xweşik û bi
mahne bîiya, te ne dikirî.

Kêfa Serhêt bi vê bawerîya wî

hat. Serhêt kêfa xwe ya ku

ji ber bawerîya hevalê wî pê re peyda bûbû, veneşart. Ji ber
vê yekê, bi nerînên dostane û bi hezkirineke hevaltî ve hil-
miştî, berê xwe da wî. Rewşa Serhêt ji çavên wî jî nereviya-
bîi. Vêya ew bi hiseke ku herdu hîn bêtir nêzîkî hevdu kirin,
dagirt. Serhêt piştî ku tablo ji destê wî girt û carekê lê nihêrî,
weha got:

- Bi Xwedê ez bi xwe jî nizanim, bê çî ye. Lê gava min ev
tablo li dikanekê dît, min şiband sembolekê. Min di kovare-
kê de xwendibîi. Ez ne şaş bim, navê wê Eîrene bîi. Ez çawa
çav li vê tabloyê kerim, ew hat bîra min. Min bi wê niyetê
kirîye. Ez ê çarçoveyeke xweşik jî jê re peyda bikim fi wê li
dîwarê odeya xwe ya rînişrinê daHqînim. Eîrene li Yîinanîs-

132

tana kevin tev zarokê ku di himbêzê de sembola aşitiyê bîi. Serhêt hîn peyva xwe temam ne kiribû, wî xwe ne girt û bi xemgînî got:

- Lê di Hîroşîma duyem de, bi hezaran Eireneyên me tev zarokên xwe yên di himbêzê de, bûn hedefa xezeba hovîtî-yê.

Piştî ku weha got, ruyê Serhêt jî hat guherrin. Herdu bîsri-kekê bêdeng man. Çend caran bi xemgînî li hevdu nihêrin îî dîi re jî ziq li zikê xênî nihêrin. Ger Serhêt ji- bo belavkirina vê hewayê mudaxele nekira fi negota; "Li kêleka vê avahiya ku hersal dinya hemû li ser dipeyivin, ez fi tu rûniştinî îî bi ser hevdu de diponijin" dê wê hewayê xemgîn giraniya xwe ji ser danîstendinên wan ranekira. Serhêt xwest wê hewayê bi yekcarî belav bike. Ji ber vê yekê, mijara ku bikaribe bala wî jî bikşîne, anî rojevê.

- Bi saya wesiyetnameya Nobêl hem ev avahî îî hem jî navê vî welatî ji her alî ve baş belav bû. Ya din jî her dehê Çileyê Pêşîn reklameke baş tê kirin. Mesela, hem dana xelatan a li Konserthusetê û hem jî şahiya di êvara eynî rojê de li Blahallena ku li Qesra Belediyeya Stockholmê ye, pîrr bi şatafatê amadekirin îî ev bi rêya televizyonan çî bi weşanên raste rast û çî jî di nava programên xeberan de, ji terefê ran mirov tîn temaşekirin.

bi milya-

Kêfa wî jî ji guhertina meseleyê re hatibîi. Xelatên ku hem ji aliyê maddî û hem jî ji aliyê kariyerê îmkanên pîrr mezin didan xelatwergiran, ji bo çî ne di rojeke din de, lê bi tenê di dehê Çileyê Pêşîn de tîn belavkirin? Ev pîrs ji Serhat pîrsî.

Serhêt jî weha bersiv da:

- Nobel di dehê Çileyê Pêşîn a sala 1896an de wefat kiriye. Sedema ku xelat wê rojê tîn belavkirin, ev e.

133

Meraqa wî ew li bîiyerê bêtir sor kin Pîrsên ji meraqê dizan, yek bi yek ji Serhêt harin pîrsîn. Li min bibuhure, hey te mesele vekir, çend tiştên di vî warî de hene ku ez wan bi rastî meraq dikim.

- Min di rojnameyekê de xwend, ez ne şaş bim, Dagens Nyheter bîi, ku ew çar hezar û du sed qerenfîl û heyşt kilo şermînokên ku di roja xelatdayinê de Konserthusetê dixemîlînin, ji bajarê San Remoyê tîn. Gava min xwend, ez ecêb-

mayî mam. Ji bo çi San Remo li ne bajarekî din?

Serhat bişirî Ci got:

- Xuya ye, tu dibêjî, hey mesele vebî, em hila wê derxînin.

Wî gotinên Serhêt bi serêxwekilkirinê ve tesdîq kir Ci qut birrî.

- Bi Xwedê, ne hewce ye ku ez vir de îî wir de bibûn, he ma eyn wek te fahm kiriye.

- Ma tu dizanî, Nobelê ku li Swêdê hatiye veşartin, li devereke din wefat kiriye? Nobel di taliya einrê xwe de, li bajarê San Remoyê dijiya û li wira jî wefat kin Ji ber vê yekê jî hersal di roja dayina xelatan de, Belediyeya San Remoyê van qerenfîl îî şermînokan dişîne Stockholmê.

Îcar pirsra welatên ku li ser navê Nobel xelatan didin, serî wî mijûl dikin

- Ma Nobel ji bo çi dana pîrraniya xelatên xwe ji Swêdê û ya aşitiyê bi tenê jî

ji Norweçê re hişt? Ger mesele meseleya

Skandînavyayê be, ji bo çi tu fonksiyona Danîmarkayê di dana xelatan de tune ye? Na, ger meseleya welatên bakur be, ka rola Hnlandiya û Îzlandayê?

Serhêt hem dîroka Swêdê îî ya Skandînavyayê baş dizanîbî û hem jî li ser pirsra Nobel serê xwe baş êşandibî. Ji ber 134

vê yekê di bersivdayinê de zêde zehmetî nekişand û wek mirov ta bi derziyê de veke, yek bi yek jê re îzah kin

- Nobel di wesiyetnameya xwe de, dana xelatan ji welatê xwe re hiştiye, ne ji Skandînavyayê re. Xelata ku ji Norweçê re maye jî ji ber rewşa wê demê tê. Gava Nobel wefat kir, hîn Norweç ji Swêdê neqetiyabfi îî mîna perçeyekî Swêdê bû. Ji ber vê yekê di wesiyetnameyê de cîh girtiye. Dana xelatan ji Swêdê re maye, lê ger tu bala xwe bidî wesiyetnameya ku di 26ê Mijdara 1895an de, li Parîsê hat nivîsandin, tu ê bibînî ku Nobel xelatên xwe di çarçoveya Skandînavyayê de hefs ne kiriye û ji bo xelatwergirtinê jî pîrr eşkere diyar kiriye ku ya girîng ên ku herî heq kirine xelatê werbigrin. Ew ji Skandînavyayê nin, an ji devereke din in, qet ne girîng e.

- Lê ma li gor baweriya te, yê herî ku heq kirine xelatan werdigrin? Ma di biryaran de rola helwestên siyasî qet tune ye?

Serhêt ferq kir ku bê ew dixwaze munaqeşeyê ber bi kî derê ve bikişîne. Ji ber vê yekê, berê çend saniyeyan li çavên wî nihêrî û mîna ku bibêje, ez derdê te dizanim, bişirî û dîi re jê re got:

- Min got qey tu bi tenê hin agahdariyên di vî warî de meraq dikî. Lê xuya ye ku tu dixwazî derbasî beşa nirxandinê bibî.

- Rast e. Ez meraq dikim, mesela di 1953an de, Churchill ji bo çi xelata edebiyatê wergirt? Tu dikarî vêya îzah bikî? Ma di wê sala ku Akademiya Swêdê biryar da ku divê xelata edebiyatê bide Churchill, ma di cîhana edebiyatê de, tu kesê an kesa ku bêir layiqî vê xelatê bfi, tune bû? Serhat ecêbmayî ma. Meseleya Churchill qet nebihîstibî.

135

- Kuro, nuha tu bi rastî dibêjî ku Churchill xelata edebiyatê wergirtiye, ma ne ya aşitiyê be? Baş bifikire.

- Erê, lo! Ez di pirtûka ku li ser xelatên edebiyatê hatiye nivîsandim li navê wî rast hatim. Min cara pêşîn ji çavên xwe bawer nekir, lê piştî ku inin motîvasyona dana xelatê ya ji bo wî xwend, êdî min tam bawer kin Wî gellek pirtûk nivîsandine, lê ne yên edebiyatê. Ger ya edebiyatê bêhesibandin, ew jî pirtûka wî ya bi navê Xortaniya min e. Ew jî bi qasî bîst û sê salan beriya xelatdayinê haribûi weşandin. Ma ev ne siyaset e, le çi ye?

Serhat hebekî fikirî Ci dCi re ji bo munaqeşe hîn objektîvtir bête meşandin, got:

- Erê kuro, tu hêlekê bi tenê dibînî. Yên li hember wan jî siyasetê dikin. Ma Sartre ji bo çi gava di 1964an de, biryar hat dayin ku xelatê bidin wî, xelat red kin Di dîroka xelatên Nobel de cara yekem fi bi tenê wî weha kin Sedein jî siyaset bû.

Wî wek rişteke ku Serhat pê nizanibe keşif kiribe, hema bi derbekê re got:

- Di sala 1958an de, Pasternak jî xelat qebûl nekin Pirqînî bi Serhêt ket. Xuya ye, tu di hin waran de, hîn jî nikarî xwe ji koraniyê xelas bikî. Rast e, Pasternak jî nestend. Lê sedemên newergirtina herduyan, ji hevdu pîrr cuda ne. Yekî ji wan, di hevpeyvînekê de, bi qasî ku peyvên wî tîne bîra min weha digot: "Gava mirov xelatê dide yekî, mirov dest datîne ser wî. Ew ê bi vê xelatê bibêjin, tev ku ew 'ekstremîst' e jî yekî ji me ye. Min nikarîbû ev qebûl bikira.

Ez nabêjim, bila nivîskar xwe îzole bikin, lê divê ew nekevin feqan jî". Yê din jî tev ku dixwest, nehişrin ew werbigre. Û dîi re ew mecbûrî redkirina xelatê kirin. Nehiştin ku mêrik
136

bê Stockholmê îi xelata xwe werbigre.

Ew di derheqê pirsên weha yên ku bêhna siyasetê ji wan dihat de, xwendiyê agahdariyê bû. Lê kêmaniya agahdariyên wî, ji xwendina pirtûkên ku ev pirs bi awayê xwe dabîn, dihat.

- Bi qasî ku ez dizanim, destîir danê, lê wî nexwest.

Serhêt serê xwe vir de û wir de kil kir li got:

- Kuro, tu terka agahdariyên resmî nake. Rast e, destûra hatina Stockholmê danê. Lê jê re gotin " Tu dikarî biçî, lê divê tu paş de venegerî Ci li wê bihuşta kapîtalîzmê jiyana xwe bidomîne". Tu ji vêya re dibêjî, destîir? Ya din jî Yekîtiya Nivîskarên Sovyetê ew ji endametiye avêt îi ji bo ji hev-welatîyê bê avêrin jî pêşniyar kin Pasternak nikarîbîi ev bar hemfi rakira. Ew taqet di xwe de nedît. Na na, kêfa wî pirr ji vê xelatê re hatibû. Bi hesreta vê xelatê çû. Navê helbesta wî ya

herî taliyê

jî Xelata

Nobêl

bfi.

Ew jî piştî ku

di

1959an de bi dizî derxistin derveyî welêt fi di "Daily MaiP'ê çap bîi, hat bihîsrin. Divê tu bifikirî, bê mêrik ji bo çî mecbûrîi berhema xwe bi dizî derxîne îi li welatekî din çap bike, bû? Ji bo çî nehiştin ev berhem li wî welatî çap bibe? Ma qedexeyê fikra cîhê ji ortê rakir?

Li hember gorînên Serhêt, hebekî bêdeng mabCi. Bîsrîkekê li ser wan fikirîbîi îi li gor xwe, hin tiştên rast tesbît kiribûn.

- Tu rast dibêjî. Divê mirov mîna berê, ji aliyê hin deveran hema çî hatin nivîsandin, pêşînên qebûl neke. Ya rastî divê mirov destfirê nede tu kesî ku bikaribe ji berdêla mirovî bifikire. Gava tu dipeyivî, min jî xwe sax kin Min meraq kir, bê gelo dubelstandardî ji kî derê tê. Gorînên te, ji bo mirov nekeve dubelstandardiyê, pirr bi feyde ne. Ez bi xwe jî bi kêmanî, ji aliyê metodê ve mîna berê nafikirim. Lê ji bo objek-

137

tîvbîinê, divê mirov aliyê din jî bibine. Tu bala xwe bidê,
Pasternak di 1960Î de, yanî pişrî xelatê bi du salan, wef at
dike. Wexta wefat kir, heftêsalî bCi. Ez ji bo tiştên ku di
Doktor Jivago de harîbCin nivîsandin, naxwazim tiştêkî bi-
bêjim. Nivîskarek e, xwesrîye şahîdê deina xwe be. Ji ber vê
yekê ji 1905an heta dawiya dema Stalîn kiriye mijarê pirtîi-
ka xwe. Pirsas esasî ne ev e. Di jiyana wî de, heta wê çaxê
gellek berhemên wî yê din jî hebîin. Ji xwe ew berê jî bi
wan berhemên xwe, dihat naskirin û di edebiyata welatê
xwe de, xwediyê cîhekî pirr baş bî. Ji bo çî ancax piştî ku di
1957an de, pirtCika wî bi dizî birin Mîlanoyê û li wê derê,
berê bi îtalyanî hat çapkirin, navê Pasternak ewqas derket
pêş? Biryara xelatê jî bi lez Ci bi yekdengî tê wergirtin. Gelo
divê ev hemî mîna rîştên tebîî bîn nixandî?

Serhat êdî ji çarçoveya munaqeseyê meinnûn xuya dikan
Kêmbfina tesîra manrîqê ku munaqese mîna şerê dîkan di-
dît, di danîstendinên wan de eşkere bû. Serhat li ser pirsên
wî baş fikirî û dî re bi dengê hîn nizmrîr got:

- Ez bi xwe jî di dana xelatê de, bêhna siyasetê his dikim.
Ji xwe, di dana xelatan de tesîra siyasetê, di medyayê de jî
gellek caran hat munaqesekirin. Ez bawer im, ev munaqese
hertim dikare bê rojevê. Ma tu....

Yekî li camê xist fi nehişt Serhat peyva xwe biqedîne. Her-
duyan bi hevdu re li aliyê camê nihêrîn. Yê li restorantê kar
dikir, dest bi sênîyên xwarinê ji ber wan bide aH kiribfi. Ser-
hêt mêrik nas nekin Li porê wî yê dirêj î reş î qîr ku li paşiyê
hatibî girêdan, serçavê wî yê dirêj ku çavên wî yê qahweyî
bi zorê tê de xuya dibîin û qurîkê wî yê cîns î milvemaltî ni-
hêrî, tu mahne neda îşaretên vî mirovê ku ji her halê wî di-
yar bî ku ji welatekî Amerîkaya Latîn e. Lê piştî ku dît wî jî
138

destê xwe ji mêrik re kil kir î heta ew dawetî hundur kir,
fahm kir ku nasekî wî ye. Wî fi vî mêrikê ku ji Santiyagoyê,
gava ji bo fêrbfina Swêdî diçîin dibistanê hevdu nas kiribûn.
Mêrik derbasî hundur bû. Herdu ji ber wî rabîin ser xwe î
bi destê wî girtin. Wî piştî ku mêrik fi Serhat bi hevdu da
naskirin, mêrik ji bo xwarinekê dawetî rûniştinê kin Lê mê-
rikê ku ji her aH ve diyar bû ku yek ji nîfşê nuha yê îndîya-
nan bû, ji bo dawetkîrinê sipasiyên xwe pêşkêşî wan kir û ji
ber beşdariya civînekê, destfira wan xwest û çfi. Piştî karkirê

ku ser maseyê baş paqij kir jî çû, Serhêt xwe bi destê meraqa ve berda û di dawiyê de jî pirsî:

-Ev kî bfi, lo?

Wî berê keserek kişand îî dîi re got:

- Mesela wî dûr Ci dirêj e. Lê ez ji te re bi kurtî bibêjim da ku tu bizanibî bê ji ku hatiye. Ev kurê yekî ku gava Pînoşet dest danî ser îqtîdarê, hatibfi girtin û qerîlkin e. Ew wê çaxê, neh-dehsalî bû. Ew îî diya xwe, xwe demekê vedişêrin. Lê piştî cîh li wan teng dibe, ji welêt baz didin. Heta xwe gîhandine Swêdê, bi qasî deh salan li çend welatên cuda yên Amerîkaya Latîn jiyane. Min fi wî bi hevdu re Swêdî dixwend. Her ji çendakî carekê, gava em li deverên weha li hevdu rast tîn, bê silav di ser mirovî re derbas nabe. Piştî rewş li welatê wan hat guhertin, ew diya xwe berê ji bo ziyaretê çûn welêt. Gava ku vegeriyan Swêdê, diya wî dest bi haziriya vegeerê kir fi xwest lawê xwe jî bi xwe re bibe. Lê lawik hem bi yeka Swêdî re zewicîye fi hem jî gava welatê xwe ziyaret kiribû, xwe li wira pirr xerîb his kiribfi. Ji ber vê yekê, piştî gellek munaqeseyên wî û diya wî, diya wî ji Swêdê bar kiribû îî çîbfi welatê xwe, lê lawik li vira mabîi.

Ew.....

139

Wî hey dewam kir, lê deng qet nedî Ci Serhêt. Serhat bi xwe, bi xeyalin din harîbû mijîlkin. Piştî ku wî lê nihêrî ku hişê Serhêt li devereke din e, peyva xwe birrî û bi çavên meraq ve lê nihêrî. Bi qasî bîsrîkekê deng ji Serhêt nehat. Lê piştî kesereke kîr, Serhêt serê xwe bilind kir, bi hiseke nostaljik li wî nihêrî fi got:

- Tê bîra te, gava kuşrîna Allende hat bihîsrîn, me ji qehra dikira xwe bixwara? Hey gidî dinya, hey!

Ew jî ket bin vê atmosferê. Lê wî ji hisên nostaljik bêtir, giraniya xwe da pirsên ku bibin alîkariya şikilwergirîna helwesta di vî warî de.

- Gelo hemfi daxwazên ine xeyal bîin? Gelo ya rast çî ye? Ma divê em ji hertîsrî re bibêjin, bi xarîrê we? Ma kuHIkên ku diviyabîin di biharê de xweza bixemilandana, xeyal in? Ma kulîkên ku di dilan de bişkivî bCin, dê biçilmisin?

Serhat ji ber cidiyeta pirsê, hebekî rikirî, cîhê xwe li ser kursiyê xweş kir îî dfi re jê re qutbirrî got:

- Na na! Ne divê mirov teslîmî nîhîlîzmê bibe û ne jî bê hêvî bibe.

Lê wî pirsên xwe domand.

- Kuro, dikarî ji min re bibêjî, bê ev çi bela bfi? Çewtîti ji ku tê? Divê mirov çawa bike?

- Kurt kurmancî! Divê mirov ji bo wê bihuşta ku dê bi

rastî ji dojhê qat bi qat xweşrîr be, bixebite. Em rîşteki ava dikan. Navê wê dikan, bihuşt. Lê mirov xwe ji bihuştê diavêjin dojeha ku em naecibînin. Heta ku bihuşta me ji dojeha wan ne xweştir be, tu şensa me tune ye.

Sohbeta wî îî ya Serhêt têra xwe dirêj bîbîa. Her ji çendakî carekê gava hevdu dibînin, heta hevdu ne betilînin, dev ji hevdu bernadin. Serhêt li qedeha wî nihêrî, dît ku vala bûye.

140

- Tu bîrayeke din venaxwî?

- Na lo, bes e. Qey em heta êvarî li vira rfinanin. Divê ez biçim komeleyê, bê hela li wira çi xeber hene. Ez ê dîi re jî berê xwe bidim taxa xwe.

Serhêt ji bo dana hesêb, li xortê rîhzer nihêrî. Gava xort ber bi wan ve hat, ew ji nişka ve rabîi ser xwe îî got:

- Li min binihêre! Divê tu dengê xwe nekî, vê carê ez ê bidim.

Û ji bo ku heqê xwarinê bide, xwe rakişand.

- Welleh, nabe!

Serhat kenîya fi got:

- Bavo li cîhê xwe rûne! Ji xwe re lê binihêre, lo! Dibêje, nabe! Ma qey caîz e ku tu pera bidî?

Wî dîsa xwe rakişand.

- Yaho, çi ferq dike, ha ez, ha tu!

Hevdu vir de îî wê de birin. Ji dil li ber hevdu geriyan.

Xortê ku ji bo hesêb ber bi maseya wan ve harîbfi jî bi çavên bi meraq li wan temaşe dikan Serhêt lê nihêrî ku bala keçika ku li ber kasayê ye û ya hin muşteriyên din jî li wart ê, got:

- Kuro, li cîhê xwe rfine! Ev ên ku li me dirtihêrirt wê bê qey pev diçinin.

Piştî vê gotina Serhêt, wî

êdî di ber xwe de neda. Bi tenê

hebekî li çavên ku bi meraq dageriyabûn ser wart temaşe kir

û rîrtişt. Mîna ku di bin darê zorê de rîniştibe, kir ufe uf îî

dû re ji Sehat re got:

- Welleh nebîi... lê bila wek te be!

Wextê Serhêt jî teng bûbfi. Herdu ji Kungshallenê derke-

rîn. Li derve xatir ji hevdu xwesrîrt û her yekî ji wart berê xwe da deverekê. Serhêt berê xwe da Vasagatanê û çfi ba erebeya xwe. Wî jî li welatên komeleyart berê xwe da kome-
141

leya xwe ya li Stockholma rengîn.

Stockholma ku mozaîka

ji mirovên ji heftê welatên cuda yên dinyayê pêkharî. Bajarê ku di navbera kulturên cuda de, pireke medeniyetê. Devera ku erd û ezman lê digihêjin hevdu îî perçeyek ji bihuşta xwezayê pêk tîne... Stockholm, bajarê giravan... Stockholm, bi xemla xwe ya bîst û çar hezar giravan ve girav girav li ber çavan...

142

Li Komeleyê herdu komputer jî meşgCil bûn. Yekî ku wî ew cara yekem li komeleyê didît jî komputura xwe ya biçûk a ku ji mal anîbîi, danîbîi ser çongên xwe û bi konsantreyeke mezin dixebitî. Rojrtame û kovar li kêleka derî hatibûrt dartîrt. Betaî li faksê tunebCi. Dîwarên salonê bi kaxizên sipî ku pitikên kremî bi awakî firk lê harîbîi belavkirin, hatibîin xemilandin. Li ber dîwarê ku li herdu maseyan dinihêrî, taximeke qenepeyên çerm ê di rengê qahweyî de bfi, hatibîi rêzkirin. Li kêleka wan jî dudu li aHyê çepê fi dudu jî li aliyê rastê, çar kursî harîbûn dartîrt. Texteyê agahdariyê yê ku gava mirov ji derî dikeve hurtdur beriya hertiştî dibîne, li dîwarê hember daliqandîbCi.

Rojên kursên zûnên îî yên grCipa

govendê hîn jî neharîbû xerakirin. Nexşeya Kurdistanê ya ku Enstîtuya Kurd li Parîsê dabCi çêkirin li aliyê rastî texteyî Ci dolabeke pirtîkan a ku bi pirtîkên Kurdî îî yên ku li ser Kurdan hatine nivîsandin dagirtî bû jî H aliyê çepê harîbû danîn.

Makîneya fotokopiyê ya bi kevnî hatibû kurrîn, mîna aşê xerabe, bi dengê xwe ve dîsa civat ji guha dikin

Salona komeleyê bi qasî ku du caran li odeya rûnişrînê ya daîreyeke normal be, tireh bû. Ji ber şewqa tavê, jalfiziyên hersê pencereyên wê jî daxistî bfin. Li ser maseya ku li ber pencereya ku li texma derî îî li ser ya ku tam li hember wê, li dawiya salonê herdu komputer hatibûn danîn. Vê jî rêya ku mirov xwe bi hêsanî nêzîkî pencereyan bike, pirr teng kiribû. Li orteya herdu maseyan jî prîntera ku bi herdu kom-

puturan ve hatibû girêdan, li ser maseyeke ku ji wau nizmtir
îi biçîiktir, H gor emrê ku Ardayî bi rêya bişkoka dabûyê,
her di deqîqeyekê de heyst rfipelên nivîsandî derdixist derve.
Li ortê xalîçeyekê bi qasî çar metreyan dirêj fi berê wê ji
143

metreyekê hebekî kêmtir hatibîi raxistin. Bi saya vê xalîçeyê
raxistina hundur, bi rêkîipêktir xuya dibû.

Li hundur komeleyê muuaqeseyek li dar bCi. Gellek heva-
lên wî yên ku hevdu baş nas dikirin, li komeleyê rCiniştibûn.
Ji derveyê Bêrîvanê û yê ku bi komputura biçCik dixebitî, Ar-
da, Mehemed, Şêxo, Sîno, Nasir û Dewrêş bi salan bi hevdu
re hevaltî kiribîin. Hemû endamên eynî tevgerê bûn Ci di pê-
vajoya têkoşîna ji bo eynî îdealan de,

bi hevdu re hem rojên

baş îi hem jî yên xerab jiyabîin. Lê nuha jiyanê ew anîbCin
niqteyekê ku her yek bi awakî pirr cuda li dinyayê dinihêrin.
Lê fêrî hevdu bCibCin. Her yek ji wan pirr cuda bifikiriya jî di
danfistendinên civakî de dîsa hevalên hevdu yên herî nêzîk
bfin. Yên ku bi rewşa wan dizanîbûn û ew li qahwexane-
yan, li komeleyan dîsa bi hevdu re didîtin, ecêbmayî diman.
Mîna berê dar di devê hevdu ranedikirin.

Ardayî hem karê xwe dikir û hem jî gava dora wî dihat,
ew ji cîhê xwe beşdarî munaqeseyê dibîi. T7şortekî zer ê ku
beskura wî reş bfi, li xwe kiribfi. Porê wî ne weşiyabû, lê bi
hesreta tayê reş mabfi. Yekî kinik î esmer bîi. Gava rCmiştî
ba, mirovî tam hesab jê dikin Lê gava radibfi ser xwe, bejna
wî ew dida dest. Bêvila wî qut bû. Ji ber vê yekê, di orta lêv
îi bêvilê de, ji bo simbêla sehayekê fireh hebû. Gava simbêl
berdida, bejna wî ya kinik di bin simbêlê bi qasî ku orta bê-
vilê û lêvê dadigirt, heta gellek caran jî xwe bera ser lêva jê-
rîn dida, bi tamamî wenda dibîi. Gava bêhna wî teng dibû,
dibîi wek barûdê. Wê gavê tu kes newêrîbû têteta xulkê wî.
Lê herkes di warê durustbîan fi saxlembîina wî de hemfikir
bûn. Carinan gava mirov dixwest behsa pêbaweriya hine-
kan bike, digot "mirovekî wek Ardayî saxlem". Tu carî he-
144

valêrt xwe bi tenê nehiştibîirt. Hevalê rojên teng bfi. Çavên
wî li paş berçavka ku camên wê sal bi sal qalindtir dibîin,
pirr ecêb xuya dikirin. Her ji bîstikekê carekê, ji komputurê
vedikişiya, berçavka xwe derdixist û bi destê xwe çavê xwe

hebekî difirkand. Dû re dîsa diket ser komputurê. Arda rojê heşt saetan li komeleyê dixebitî. Di salên heftêyê de, di şerê navbera grûpan de birîndar bîbû. Nuha hîu jî dikuliya. Ji ber vê seqetiyê, ji sedî nodê meaşê wî ji aliyê Komîsyona Kar a Wîlayetê ve dihat dayin û ji sedî deh jî divê komeleyê li ser temam bikira. Lê Ardayî para komeleyê hertim lê vedigerand. Ji aliyê fikrî jî piştî pratîka welatên rojhilat, serê wî tev lî hevdu bîbû. Dev ji îdealên xwe bernedabî, lê taqeta ku bikaribe wan biparêze jî di xwe de nedidît.

Li ser qenepeya ku piştî wê li dîwêr fi berê wê li pencereyan bfi, Sînoyê Cizîrî rfiniştîbfl. Sîno piştî hefsê pîrr hatibfi guhertin. Tew piştî perçebfinê, hêviyên xwe yên li devera berê, bi temamî wenda kiribCin. Porê wî yê ku wî di hefsê de kiribfi hirî, firk bûbû, lê awayê şehkirinê, deverên rfit vedîşart. Tizbiya wî qet jê nediqetiya. Edî yên dora wî bi navê wî bangî wî nedikirin. Jê re digotin, Seyda. Ev nav bi wî jî xweş bCi. Qet dengê xwe nedikir fi heta, memnûniyeta xwe dida den Gava diçfi mala hevalên xwe yên kevin, zehmetiya wî ya herî mezin, tunebûrta secadeyeke wek adetê bû. Li gor gotirtêrt wî, wî pîrsa xwe ya neteweyî îi secade kiribûn yek. Simbêlê wî yê ku lêva jorîn derbas nedikirin, gellek caran bîbîi sedem ku hevalên wî yêrt ku ew ji berê de nas dikirin, pîrr bikertirt. Sînoyê ku di salên hefteyê de, ji bo araqvexwarinê ji terefê rêxistina xwe du caran hatibîi cezakirt, nuha berra dû ceneta baqî dabû. Hefsê ew êşandibû. Piştî hefsê bi

çend salan jî ji ber jana zirav pîrr kişandibû. Bi îmkanên vî welatî jê xelas bîbCi. îcar bawesîra wî zora wî biribû. Gava ji bo wê ameliyat bûbîi, nexwestibfi kes biçe ziyareta wî. Lê tiştên weha zû tîn bihîstin. Hevalên xêrxwaz bi telefonan agahdarî belav kiribCin Ci odeya Sînoyî bi dostan ve hatibCi dagirtin. Yên ji tevliheviyê hez dikirin, xwe ne girtibCm fi pîrsîbfin:

- Ameliyat çawa derbas bû? Ma kîjan devera laşê te ameliyat kirine?

Sîno ji fediya sor bîbfi û nema dizanîbû bê wê çi gotiba.

Hema bi tenê weha gotibû:

- Xwedê hevalên wek we ji ser serê mirovî kêin neke!

MezinbCina guhên wî bala mirovî dikişandin. Ji ber vê, gava hevalên wî gellek caran henek pê dikirin Ci digotin " Tu ne hewce ye ku tu parabolên bikirî. Ji ber ku ya te ji malê

temîn dibe", pirr diqeherî û tu nedûna ku bela xwe di hinekan de bida. Lê bejna wî ya dirêj fi çavên wî yên zerî ku mirovî digot qey hertim kilkirî ne, bi qatê kincên ku bi îtîna

hatibfin kurrîn, hemfi kêmasî di bin siya xwe de dihiştin û tev vê jî ew hîn wek fêrisekî nîşan didan.

Şêxmûsê Dêrikî, çakêtê wî dîsa li ser inilan û li ser kursiyê li kêleka Sînoyî rûniştibfi. Vê carê jî li ser qoltixan rûneniştibfi. Gava hinekan digot "Va cîh heye, were li vira rûne", bi qerf digot:

- Ez ji rîniştina li ser qoltixan hez nakim. Ew cîhê mezi-rtan e. Mirov gava li wira rfinişt, divê heqê wê bidê.

Ji ber vê yekê, yek ji wan kursiyên ku li kêlekê hatibfin danîn, hertim aîdî wî bfi. Ji berê de ketibî nav refên welat-hezan. Piştî darbê, wî jî da tertgala hevalên xwe fi berê H Sfi-146

riye û Libnartê îî dîi re jî li başûrê welêt, li ser hevdu heft sa-lart li wê sehayê çîi fi hat. Ji nîşanê re, hevalê wî tunebfi.

Berra çî bida, lê dixist. Di leyiztika pinîkêr de jî kafirek bfi. Ji xwe wî digot:

- Bila ji Dêrikîyan pê ve tu kes nebêjin ku em bi pinîkêr dizanirt.

Bejrta wî sed fi heftê fi heyşt santîmetre bfi. Gava li welêt bfi, yekî tenik î zirav bû. Çavên wî gir îî bi qasî ku hisa ku di qulikêrt x"we de hilnayên, bi mirovî re çêdikir, li pêş bûn. Gava dikeniya dilê xwe li ken rehet dikin Bi pixe pixekê bi tertê, qîma xwe nedianî. Carinan yên li dora wî bîin, xwezîya xwe bi wî dianîn Ci ji Xwedê dixwestin ku ew jî weke wî bikaribin ji dil bikenin. Lê nuha laşê wî têra xwe hatibû dagirtin. Her ku kîloyên wî zêde dibîin, bejna wî kintir xûya dikin Gepên wî hingî weha tije bfi bCin, çavên wî yên qahweyîyê tarî ku berê mezin xuya dikirin, tu nemabfi bihatana girtin. Destê wî herrîm li ser simbêlên wî yên ku orta wan ji dûyê çixaran zer xuya dikirin, bCi. Her ji çend deqîqeyan carekê ew ba didan. Ev bCibû xusûsiyeteke wî. Temberiya xwe weha şeh dikir ku eniya wî ya pahn tam xuya dibfi. Porê wî yê şayik herrîm dibiriqand. Ev jî gellek caran bfi bfi sedem ku yên li dorê jê re bibêjin " Va, yê ku çêlekê serê wî alastiye hat". Tayekî sipî jî neketibî porê wî. Carinan gava hevalên wî yên jê biçûktir, jê dipirsîn:

- Lawo, Şêxo tu porê xwe çawa dikî? Tayekî sipî jî rteketi-yê.

Y7Î jî bi devokê xwe yê Dêrikê hertek bi wart dikir î digot:

- Ey, qey em li ber xwe nakevin.

Şêxmîsê Derikî, bi eslê xwe ne ji nava Derikê bfi, ji gundekî Dêrikê bfi. Ji ber vê yekê, gava yê ku ji uava Derikê

147

bfirt, jê re digorîrt; "Ger tu dixwazî bibî Dêrikî, ne problem e, lê

divê tu muracaetî me bikî. Ma Dêrîkîbûn ewqas rehet e?

" pirr diqeherî. Şêxmûs dibistana destpêkî qedandibû.

Dîploma dibistana navîn jî gava dibistan di destê hevalên wî de bîi, bi îmtîhanên ji derve yên ku bersivên pirsan li texteyê hatibû nivîsandin, stendibfi. Ev şeş meh in ku ji karê xwe yê posteyê harîbfi derxîsrîn fi nuha ji kasaya bêkariyê meaşê xwe werdigirt. Heta salekê dê weha dewam bikira. Dfi re ji bo ji nû ve bikaribe ji kasa bêkariyê alîkariyê werbigre, divê bi qasî şeş mehan xwe bi projeyeke ku di çarçoveya pêşdebirina jiyana kar de bihata hesibandin, mijCû bikira.

Nasirî ji bo rînişrînê, qenepeya li hember Sînoyî hilbijarti-bfi. Ji ber ku bi pinîkêr nizanîbfi, dikir û nedikir nikarîbî xwe têxista çavên Şêxoyî. Zanebîna Nasirî a ternîp jî rewş nediguhert. Ji ber ku Şêxoyî destîira ku leyizrîka pinîkêr bi ya ternîpê bê muqayesekirin jî nedida, Nasir mîna ku bibêje, "Emrê min ji Xwedê re" li benda rehim û sebra Şêxoyî mabû. Mirovekî pirr mulahîm bû. Tu kes jê ne diêşiya. Li hember hevalê xwe pirr bi hurmet bû. Di salên hefteyî de jî weha bû. Jê dihat hezkirin, lê di qada siyasî de, tesîreke wî ya weha mezin tune bû. Lê xwedî prensîp bCi Ci ji bo jiyaneke bi prensîpên xwe re lihevkerî bijî, hewil dida.

Nasir Mamosteyekî baş bîi. Têkiliyeke pirr xweş di navbera wî fi xwendekarên wî de hebîi. Ev têkilî li derve jî her berdewam bîi. Di dibistanê de Kurdî, bi saya metodên ku ew di dersan de bi kar tîne, bi zarokan hîn şêrînîrî dibîi. Gava li bajarê xwe Pîrartê bû, di nav zaravayên Kurdî de, bi tenê

bi Zazakî dipeyivî. Nuha zaravayê Kurmancî bi qasî Kurmancekî, xweş dipeyive. Ji ber vê yekê, bi herdu zarava-

148

yên Kurdî jî ders dida zarokan. Serçavê wî wek lepekî bîi. Ji ber bêvila wî ya dirêj a di wî serçavê biçûk de, çavên wî bi yekcarî wenda bûbfirt. Ji derveyî çend tayên bi minnet, serê wî riq û rût bîibîi. Lepên wî, bi qasî ku bala mirovî bikişîrtin ser xwe, biçik xuya dikirin. Çenga wî ya ku li gor serçavê wî dirêj bfi, hiseke weha bi mirovî re çêdikir ku mirov dixwest hertim pê bigre. Devê wî li gor yê Kurdan biçîktir îi lêvên wî jî ziravtir xuya dikirin. Gellek caran hevalên wî he nek pê dikirin û digotin:

- Welleh, dilê bavê te qet ji te re nexwestiye.

Cama berçavka wî jî her diçû qalindtir dibCi. Lê bi danfistertdirtên xwe yêrt civakî fi bi toleransa xwe, weha dikir ku tu kesî rê nedibir ser hêla wî ya fîzîkî.

Tev li ku ew û Mehemedê Maraşî du tîpên ji hevdu pircuda bCin jî nuha H kêleka hevdu rîniştibîin û mîna ku tiştêkî bi hevdu dişewirin, xwe bi ser hevdu de xwar kiribîin.

Mehemed yekî weha bû ku di salên hefteyî de agir ji devê wî diçîi. Ewqas tîj bîi ku gellek caran serê hevalên xwe jî xisrîbîi belayê. Nuha tîjîrîya wî ya wek berê nemabCi. Yekî heta ku mirov bixwaze li ser xwe bû. Bi zend îi bertd bû. Bi hêza milan kêmkî dikarîbû zora wî bibira. Ji bo pazuyên xwe rê xelkê bide, hertim qurîkên milkurt li xwe dikirin û ji bo pazuyên wî baştir xuya bibin, milên ku ji xwe berê kurt bîin, qateke din jî lê dihat wergerandin. Gava li dibistana mamostetiyê xwendibû, ji mamosteyekî xwe yê sporê dersên boksê jî stendibîi fi di çar salan de bîibîi boksorekî yeman. Di hin musabeqeyên mehalH de, medalya jî wergirîbîi. Ji ber ku hîn jî diçfi salona sporê îi li wira bi aletên ku masulkan xurt dikin dixebitî, sîrtga wî bi qasî ku mirov bê qey 149

ew xwe dibuxudîne, bilind bûbîi. Bi laşê xwe mîna atletekî bîi. Ji ber vê yekê, gellekan xweziya xwe bi wî dianîn.

Lê tu kesî xweziya xwe bi serçavên Mehemedî rtedianî. Hinarikên ruyê wî weha pêşde bûn ku mirovî digot, qey xwe li çavan radikişînin. Çavên wî yê kort çCibCin ku ji xwe berê hîirik bîin, ji ber hinarikên ruyê wî jî bi tamamî hCir xuya dikirin. Ji ber vê yekê, ne li ber wî, lê li paş wî, tu kesî navê wî hilnedida îi jê re digotin "çavnCitik". Ji ber ku dersên zimanê zikmakî hatine kêmkirin fi bi gellek mamosteyan re ew jî ji ber kêmbûna kar, ji mamosteriyê harîbCi derxisrîn.

Salekê ji kasaya bêkariyê alîkarî wergirtibfi û beriya ku ro-
jên wî yên alîkariyê biqedin, bi alîkariya hevaleyê xwe yê şî-
fêrtiya trêne dikir, muracaetî kar kiribCi. Nuha ev sê sal in
ku di îstasyona trêne de karê bilêtfiroşiyê dike.

Dewrêşê Sêrtî û Bêrîvana Batmanî ku sê sal berê bi dawet-
teke mezin, bi hevdu re zewicîbfin jî li ser qoltixa ku pala
xwe dabfi dîwarê ku texteyê agahdariyê lê daliqandibû, li
kêleka hevdu rîniştibCin. Tev li ku sê sal di ser zewaca wan
re derbas bûbîn jî bi çavên melûl ên evîndarên bi hesreta
hevdu bûn li hevdu dinihêrîn.

Îro keça xwe Zînê jî bi xwe re anîbCin komeleyê. Bêrîvanê
bi çavên reş î gir î wek tasan î bi ruyê gewr î boz î girover û
bi porê xwe yê dirêj î rengê genimî ku xwe bera ser piştî wê
dabû, çavên Dewrêşî hefs kiribîan. Dewrêşî Bêrîvan hem
beşdarî munaqeseyê dibîin fi hem jî di nav re bêyî ku tu kesî
pê bihisirtin, bi çavên bi hezkirin li hevdu dinihêrîrt.

Bêrîvanê li welêt lîse qedandibî li li vira jî li dibistarta bi-
lind

beşa

mamostetiya

pêşdibistanê

xwendibû.

Piştî

ku

xwendina xwe qedandibî,

li belediyeyê li hêlîna zarokan

150

dest bi kar kiribî û îsal jî bûbî şêfê wê hêlînê. Wê çertd roj
berê semestreyê xwe wergirtibû û di hefteya pêşiya me de jî
ji bo çûna Rodosê bilêtên xwe veqetartdibîirt.

Li komeleyê ji bo zarokart odeya biçûk gellek musaît bî.

Ger hinek pêlîstok jî bi xwe re anîbin, dikarin heta êvarî
sebra xwe bînin.

Dewrêşê ku heta nuha tu karek nemabî ku nekiribfi, tam
dema ku karê taksîyên nav bajêr pîrr daketibû, taksîyek kirî-
bû û dest bi vî karî kiribû. Ji bo çiyîna xwe ya Rodosê tak-
siya xwe bi bazara ku karê li hevdu nêvî bikin, dabfi nasekî
xwe. Heta nuha, bi Tirkî pirtûkeke helbestan û bi Kurdî jî
du pirtCikên çîrokan ji aliyê Dewrêşî ve hatibfin weşandin.

Dewrêşê deineke dirêj bi tenê jiyabCi. Piştî ku emrê wî gî-
haştibfi sî fi pêncan, hîn nuh zewicîbû Ci ji vî zewacê zaroke-

ke wan bi tenê hebCi. Piştî zewacê jî karê nivîskariya wî îdare dibî, lê ji gava zarok çêbû û pê ve, tu berhemên wî neharîbîn xuya kirin. Berçavka wî hertim di qewlikekî de û di bêrîkê de bû. Heta ku lazim nebûya nedida ber çavên xwe. Rûyê wî hertim kurkirî bû. Çavên wî yên şînê vekirî, bi ruyê wî yê esmer re, ew pirr şêrîn nîşan dida. Têkiliya wî Ci sporê qet qut ne bûbû. Ji ber vê yekê, mîna hevalên xwe yên din, kiloyên zêde yên ku tesîrên negatîv li bejna wî bikin jî çênebfîfirt. Ji muzîkê pirr hez dikin Wî bi xwe jî li gellek eustrumanan dixist. Di pêvajoya sirgîna li Rojhilata Navîn, rte bi xêra tembfira wî ba, roj derbas nedibfin.

Gava ew ket hundur, wan jî navbirrek da munaqeseya

xwe û herkesî ew dawetî cîhê H kêleka xwe kin Berê li sfiretên li jor bi rêz daliqandî yêrt gellek ruyê uas ku bê wext xarîr ji wan xwesrîbfin nihêrî î piştî ku bi awakî resmî silav 151

li yê ku bi komputura biçfik dixebitî kir, daweta yê ku herî nêzîkî derî bû, qebfil kir fi xwe H ba wî bera xwarê da. Bi hatina wî re, bêdengiyê ji xweber çêbû. Piştî silav li hemCiyana vejerand, serê xwe rakir û berê xwe da Ardayê ku hem bi komputura mezin dinivîsand fi hem jî di ber re hilin li ser hilmê li çixareyê dixist.

- Arda, dîxan ji kozika te nayê! Ma çî bi te hatiye? Berê sitara me ji destê te tune bû. Qeb qeba te bû. Heta ku te em ji guh nekirana, te em ber nedidan.

Ardayî hilmêke din li çixareyê xist. Bi hilmê re, di nava dixanê de ma. Kursiya xwe rast kir, hebekî ji ber komputurê vekîşiya, berê xwe da wî û got:

- Berê berê bû. Berê gellek rîşt zelal xuya dikirin, lê nuha hertişt di nav xumamê de wenda bfiye.

Ew ji nişka ve li xwe hay bfi û ji civatê re got:

- Li qusîrê nenihêrin, belkî we li ser tiştêkî sohbet dikin Ez hêvî dikim ku min sohbetê we ne birrî be. Ez tika dikim, bê hfin li ku mabCin, ji wira dewam bikin.

Civatê xwe ji bo domandina sohbetê amade kin Gava ew ketibû

hundur,

Mehemed

dipeyivî.

Mehemedî îtiraza

ku

peyva wî nîvco mabû kir fi bi vî awayî sohbet ji cîhê ku mabfi, dewam kin

Mehemed:

- Keko, divê ez peyva xwe biqedînim. Ji xwe, hindik mabû.

Civatê bi hevdu re rê dabîi Mehemedî. Gava ew ketibfi hundur, axavtina Mehemedî ya li ser pirsra 'Gelo partiyeke sosyalîst pêwîst e, art na?' li ber qedandirtê bfi. Mehemedî nuha jî netîceyên ku divê ji axavtinê bîn derxistin, rêz dikiirin.

152

- Sosyalîzm dîktatorî ye. Burokratîzm e. Birçîbfin e, herb e. Belengazî ye. Hem Feqîrî îi hem jî fuqurî ye. Talankirina îmkanan e. Me hemuyan digot, paşdevegerandin ne mumkun ê. Em çî qas rast bîin, derket ortê. Mulkîyeta şexsî tune be, pêşketin jî xeyal e. Ez ê kurt bibêjim, pêwîstiya me bi partiyeke weha tune ye. Ma sosyalîzm bi serê me Kurdan bi tînê ketiye?

Mehemedî tev ku gotibîi, ez ê kurt bibêjim jî lîsteya argumentên xwe dirêj kin Hemîi tiştên ku herroj li dijî sosyalîzmê digotin, di vê munaqeşeyê de jî dubare kirin. Dewrêş li benda qedandina peyva wî bû û gava peyva wî qediya, got:

- Ger destûra we hebe, ez jî dixwazim di vî warî de hin tiştan bibêjim.

Tev li ku yên sebra wan nemabCi jî hebCin, civatê bi hevdu re gotibCi:

- Kerein bike!

Dewrêşî xwe baş konsantre kiribû. Gava Mehemed dîpeyivî jî bi zorê xwe girtibû. Piştî destîra civatê, bi hemîi cidîyeta xwe ve dest bi peyvê kin

- Hevalno, ein qebCil bikin nekin, sosyalîzm jî lênerînek e.

Di civata Kurd de jî mîna heinCi civatên din ên dinyayê, menfaetên cuda hene Ci grCipên ku teinsîa van menfaetan dîkin, hene. Ev gellek tebîî ye ku herkes dê li gor lênerînen xwe, di qada siyasî de xuya bibin. Sosyalîzm jî ji bo çareserkirina pirsan û birêvebirina civatê alternatîveke cuda ye.

Ger tu pirrdengiyê, mîna dewlemendiya civatê dibînî, gelo tu ji bo çî dixwazî bi tenê sosyalîzmê ji rtava vê pirrdengiyê derxînî? Ma te encamên qedexekirina lênerînan bi çavên serê xwe nedîtin? Ma qey te tu ders jê dernexistine? Û wekî

din jî sosyalîzm ji Kurdan bi tenê re nemaye. Rast e, krîzek
153

tê jiyandin û bayekî ein hemîi dane ber xwe. Hela bê ka kî
dê bikaribe di ber xwe de bide.

Gava Dewrêş dipeyvî, wî jî xwest ku hiu tiştan bibêje, lê
dîi re di hundurê xwe de fikirî ku ji destpêkê de ne di nav
munaqeseyê de ye, dev jê berda. Lê Ardayî berê li wî nihêrî
îi mîna ku bibêje, 'Binihêre, te digot, dixan ji kozika te nayê,
ava dixan!' îi dîi re berê xwe da civatê û peyvî.

- Welleh, îdealên sosyalîzmê baş bfin. Ez di vî warî de, hîn
jî ne poşmart im. Lê pratîka welatêrt rojhilat fi ev îdeal qet li
hevdu nakin. Mirov nema dizane, bê çi biparêze Ci çi nepa-
rêze.

Dewrêşî ji nişka ve xwe avêt ortê û got:

- Ji xwe, tiştê ku nayê fahmkirin, ev e. Gellek kes îdealên
sosyalîzmê û tetbîqatên ku li gellek deverên dinyayê li ser
navê sosyalîzmê hatin kirin, ji hevdu veneqatîne. Li gor ba-
weriya min, çewtîtiya herî mezin ev e. Rast e, gellek dersên
ku divê ji van pratîkan bîn wergirtin hene û divê em gavên
ji bo pêşerojê di bin rortahiya dersên ku ji van pratîkan hati-
ne derxistin, biavêjirt. Em bi xwe jî....

Lê Şêxoyê ku tu carî li beuda dora xwe nedisekinî, nehişt
Dewrêş peyva xwe bidomîne. Şêxoyî bi kerbekê Ci bi denge-
kî bilind peyva Dewrêşî birrî û tiştên ku di dilê wî de zîl da-
bîin, derketin ortê.

- De hfirt bi serê xwe bikirt, dev ji vart meseleyêrt pîiç ber-
dirt, lo! Me heta rtuha da dû we, lê birtihêrirt bê we em di ku
re derxistin. Welat wêran bîiye. Hertîşt li birt guhê hevdu
ketirte, zaro hîrt jî munaqeseya felsefeyên cuda dikin. Ev bîst
sal in, eynî çîrok e! Hasil gîhaşt Mûsil, lo! Hîin li kî derê
nin? Ji xwe, we berê jî weha kin We hem mala xwe û hem jî
154

ya me xera kin Ma hfin ê bi vî aqîH bigihêjin kî derê? Ma ne
bes e? Di heftê salî de we tîpin afirandin ku nuha kapîtalîst
jî nema dizanin bê wê wan çawa îslah bikin.

Hemûyan bi teb'ê Şêxoyî dizanîbûn. Ji ber vê yekê, dilê
kesî jê nedima. Lê tev vê jî Beriya ku hin ji wan peyvîn ne li
rê, ji Şêxoyî re bikin ku dfi re tesîreke negatîv li munaqeseyê
jî bike, Nasirî bi dengekî ku tansiyona munaqeseyê hebekî
daxîne, hêdî hêdî dest bi peyvê kin

- Li gor baweriya min,
tev ku ez ne sosyalîst im
fi lênerî-
nên min, ji yên wan gellek cuda ne jî ez bi xwe, xweorganî-
zekirina sosyalîstan ji bo Kurdan, mîna xeterekê nanirxî-
nim. Divê her hêla civata me bikaribe xwe bi rêxistin bike.
Em nikarin ji bo hin lênerînan demokrasîyê bixwazin û ji bo
hinin din jî qedexekirinê biparêzin. Ev paradoksek e. Gorîna
Voltaire bînin bîra xwe. Bi qasî ku tê bîra min, weha bî ' Ez
wek te nafikirim, lê
ji bo azadiya rîkrên te, ger pêwîst be, ez
amade me ku canê xwe feda bikim'.
Sînoyî lê nihêrî ku îdealên rojavayî reng didin munaqêşe-
yê, debar nekin Hin hereketên wî yê lê bCibfin adet ku bêyî
zanebîin dihatin kirin, dîsa derketin ortê. Bi rîlîka xwe ya
îşaretê herdu biruyên xwe rast kirin. Eniya xwe hebekî fir-
kand. Ji bo dengê xwe veke, berê di ber xwe de kuxiya. Serê
xwe rakir îî hîn beriya ku Nasir bigihêje ku gotina xwe ya
taliyê bi temamî biqedîne, dest pê kin
- Heta nuha tu kesî ji we tiştekî cuda negot. Hîin hemfi ne
fîkrên xwe, lê fîkrên xelkên din tekrar dîkin. Birano, divê
hCin êdî bi awayekî din li meseleyê binihêrirt. Ev awayên ku
we heta nuha ceribandirt, rtemeşiyart. Ji bo çî? Teqlîd bfin,
teqlîd! Teqlîda rojavayê! Ev lênerîn ji derve ketine nav civa-
ta me. Civata me civateke musulman e. Dîne îslamê jî dîne
155

heq e. Ancax îslam dikare pirsên me ji binî de çareser bike.
Kurd ancax di nava biratiya musulmanan de dikarin bibirt
xwediyê fortksiyortekê. Min jî berê wek we digot. Lê ez zCi li
xwe hay bûm. Ez we jî dawetî ser rêya heq dikim.
Sînoyî bi devokê xwe yê Cizîrê zor dida sînorê zanebCina
xwe ya di warê dîn de û argumentên xwe pêşkêş dikirin. Lê
Bêrîvanê dikir fi nedikir, nikarîbfi li benda sebra xwe rawes-
tiya. U asoxî jî xwe negirt û bi dengê bilind ku nêzîkî sîno-
rê qêrînê, ji Sînoyê ku rîzbiya xwe dikişand û behsa feyda îs-
lamê dikir re got:
- Le Yezîdî? Tu ê Yezîdiyan çawa bikî, Sînoyê musulman?
Ma ew jî ne Kurd in? Tu ê wan ya bi zorê bikî musulman,
ya jî qetil bikî? Tu dibêjî dîne îslamê dîne heq e. Ji bo her zi-
lamekî çar jin, rîşteki heq e? Ji bo çî tersê wê bi we zor tê?
Gava ev gorî ji devê wê derketin, ji qahra sor bû. Perç-

eyeke porê wê yê ku bi xêra toqeyê hatibî zevtkirin, rîlitî Ci xwe bera ser eniya wê da. Piştî bi destê xwe porê ku ketibû ser eniyê da aH, bêyî ku firseta peyvê bide hinin din, peyva xwe domand.

- Tu dibêjî ku lênerînên we teqlîd in û ji derve hatine. Baş e, ma Islam di nava Kurdan de derketiye? Ma ne bi zora şîrê Ereban î talankirineke mezin ketiye welatê me? Ger rojekê îqtîdar têkeve destên ên wek te, nehêlin. Ma divê mirov ên wek we...

hfin ê tu kesî ji me sax

Bêrîvanê çavên xwe girtin î çî hat ber devê wê, bi dertgekî hêl got. Sîno li cîhê xwe sar ma. Bi derbekê zer bfi. Lêvên wî lerizîn. Ew ne H benda reaksiyoneke weha bfi. Dîsa biruyên xwe rast kirin. Eniya xwe jî bi dî wan re firkartd. Bêrê mîna ku bibêje "ma ne dibî ku tu H benda qedartdina peyva min bima" bi çavên bi meraq fi ecêbmayî li Bêrîvanê nihêrî. Lê 156

dû re di hundurê xwe de got "Nalet li çavên şeytên bê!" û hêrs fi ecêbmayina xwe bi gorînan ve neanî zimên. Qîma xwe bi awireke ku hêrs û ecêbmayina wî jê dihat xwendirt, artî. Mîna ku bibêje "Ma we dît, bê vêya çî kir?" li civatê nihêrî. Çavên wî bi yên Dewrêşî ketin. Çavên wan bi qasî çend saniyeyan li ser hevdu man. Sînoyî ji çavên Dewrêşî sînyalên ku wî jî ev reaksiyon zêde dîtiye fi mîna ku bibêje, "Qet nebe, tu hebekî îdare bike" xwend. Dewrêş dû re li kêleka xwe zivîrî û mîna ku bibêje, " Fikrên xwe bibêje. Lê ma tu mecbûr î ku bi vê uslûbê xwe îfade bikî?" H çavên Bêrîvanê nihêrî. Bêrîvanê di dilê xwe de, ji ber dozaja reaksiyona xwe poşmaniyek his kin Lê carekê qewimîbCi Ci ya din jî ji aliyê naveroka helwesta xwe jî qet ne poşman bCi.

Dewrêş hîn difikirî bê ew ê vê rewşê çawa serrast bike, Şêxoyê ku zêde guh nedida tu kesî wek xwêya ku tu têxe êgir, bi metodên xwe ve li ser Sînoyî girê da.

- Ji xwe musulman ji me kêin bCin. Ma em li her perçeyî ne li ser navê musulmanrîyê tîn qetilkirin, lo! Musulmantîiyê wek ku xwuşka Bêrîvanê jî got, bi zorê em teslîm stendine. Madem bi zorê harîye, welleh divê bi zorê jî bê qewirandin. Careke din jî van fikrên rizyayî û beredayî nîne vê derê! Sînoyê ku xwêdan bi eniyê ketibCi di nava wan de, xwe bi tenê his kin Sor bîbî û tizbiya xwe hîn bi lezrîr dikişand. Hêrsa wî ya ku ji ber gotinên Bêrîvanê dest pê kiribfi, lê bi

nihêrînên Dewrêşî re dikira ineyla daketinê pê re çêbûbûya, bl axavtina Şêxoyî re dîsa bilird bûbîî îî nuha xwe di hemû tevgerên wî de dida den Çavên wî ji hêrsa dikira ji serê w bazbidana. Ew salona ku heta nuha gazin jê nehatibî kirin, nuha pirr germ hatibî hiskirin. Sînoyî mîna ku bibêje "Gelo 157

mirov nikare pencereyeke din jî veke" li Ardayî nihêrîbû. Dewrêş êdî nema dikarîbû rawestiya. Mîna ku bibêje, "La-wo Şêxo, me hîn uslîba Bêrîvanê serrast nekiribû, îcar te ji bo çi weha kir" çavên xwe li çavên Şêxoyî gerandin. Lê Şêxoyê ku dizanîbCi bê agir çawa gCir kiriye, çavên xwe bera erdê dabîin. Dewrêşî beriya ku hinin din bi awayekî din, agir gûrrîr bikin, mudaxeleyî munaqeseyê kir Ci gotinên ku weke bayekî hênik bi ser Sînoyî de bê, ji devê wî herikîn. - Hevalno, em bi vî awayî nikarin hevdu baş fahm bikin. Vê uslûbê heta nuha, em bi santîmekê pêş de ne birine û dê ji nuha îî pê ve jî tu feydeya wê li me tune be. Sînoyî lênerî-nên xwe anîn zûnên. Me jî guhdarî kin Niqteyên ku ein li dij in, ji xwe dê bibin inijarê rexneyên me. Ez bi xwe jî inu-sulmanrîyê mîna tendenseke demokratîk nanirxînim. Gava Şêxo dibêje, 'Em li her perçeyî li ser navê musulmantiyê tên qerîlkirin', ez pê re mim. Lê tev vê jî ne musulmantî îî ne jî tu baweriyên din, bi zorê ji ortê ranabein. Piştî nermbûna hewayê, Nasirî jî di warê toleransa li hem-ber lênerînen cuda de, lênerînen xwe anîn zimên. - Min berê jî gotibCi, li vê civatê wek her lênerîne, heqê musulmanan jî heye ku xwe organîze bikin Ci li gor baweriyên xwe bixebirîn. Divê ev îmkan ji bo wan jî bê naskirin. Lê divê ew jî li hember ên ji derveyî xwe, bi tolerans bin. Peyva Nasirî bi dengê Ardayê ku ji nişka ve rabû ser xwe û got; 'Wey, bi Xwedê em ji xebera man!', hat birrîn Gotina

Ardayî bala hemuyan ji munaqeseyê ber bi radyo-yê ve biribû. Arda ber bi radyoyê ve çû îî pê H bişkoka wê kin Çend deqîqe di ser xeberan re derbas bîbû. Munaqeseya civatê tev xeberau jî bi hemû germahiya xwe dewam di-kin Behsa başfir hat kirin. Ardayî xar bir bişkoka dengbi-158

lindkirinê. Munaqeseya civatê jî bi derbekê rawestiya. Guh bel bûn.

Bayekî xemgîn salona komeleyê dagirt. Êdî tu kes nedipe-yivî. Bi tenê li ber xwe dinihêrîn. Texrîbat bê sînor bû. Serê xwe bilind kirin û li çavên hevdu nihêrîn. Dilên hemCiyar bi hevdu re lê dixist. Pêwîsrîya wan a bi hevdu îî niqteyên wan ên muşterek, hemû cudabûnên wan, dabîin aliyekî.

Xuya bû ku dê hejmara dayikên ku dilên wan bişewirîn, kezeba wan biperirîn û qêrîna wan di ezmanan re derkevin, her biçê bêtir bibe.

Bêrîvanê dikira ji qehra xwe bixwara. Çiya bi hemfi hey-beta xwe, ezman bi hêmîî şînahiya xwe û berrî bi hemîî bereketa xwe ve li ber çavên wê wenda bîin. Xwe di tarîtiyeke bê ser ber de, bi rîkî tenê his kin Piçeke sirra bê jî nemabû. Hiseke weha hatê ku dikira biferîsiya. Nal nala yên ku di bin axê de tehamul nedikirin, di guhên wê de kir zîngînî. Bêrîvanê di pêvajoya hîlbijartinan de li wira, di bin ezmar-tên şîn de, ji çiyayên bilind li berriya bê serr îî ber temaşe kiribCi. Wê dil dîtibCin bi hevdu re lê dixistin. Wê zarok dîtî-bîin, li warê wêrankirî, bê bav û di himbêza jinên bî yên

çav li rê de. Wê gund dîrîbîin kevir li ser kevir nemayî. Ew li Hîroşîma duyein li sîcê mirovatiyê rast hatibCi. Wê li cîhê ku bi erdê re bûbfi yek, mirov dîrîbfin bi hêviyê ve hilmîştî. Bêrîvanê êdî îdare nekîr îî got:

- Haho, ji bo Xwedê! Ma dîsa? Ma hfin gurên hevdu ue? Dertg hew jê derket. Li cîhê xwe mat ma. Dinya li ber çavan tarî bû. Hêviyên wê qels bîin, daket sewiyeyeke gellekî rtizm. Li Helebçeyê fikirî... Li zarokêrt ku di himbêza dayikan de bê can, fikirî. Li koça milyonên ku berê xwe dabîin çiyayan îî gellek canêrt teze kiribûrt gorî, fikirî. Kelogirî bû.
159

Li dora xwe nihêrî. Bi nefreteke bê hed û hidCid rîje bûbfi. Baş bîi ku tu kes neket xulqê wê. Na na, dikarîbû bi wan de biteqiya îî kerba hertişrî di serê wart re derxista.

Halê Bêrîvanê yê ku civat bêtir xisrîbCi nav bédengiyê, tesîreke mezin li wî jî kiribCi. Nexwest bédengiya civatê xera bike. Li erdê nihêrî, bîsrîkekê weha ma. Dû re daket kCirahiya dîrokê. Li şerê ku li Troiayê çêbûbû fikirî. Xwest paraleliya wê ya bi îro re, ya ku li bejna me jî dike, peyda bike. Serê xwe bi xemgînî kil kir îî di hundurê xwe de got:

- Li gor mîtolojiyê, di şerê Akhayî û Troiayîyan de, şer bi çî mahneyê dest pê kiribe jî şerê esîl, ne di navbera wan de

bfi. Şerr di navbera Xwedayên cuda de bCi. Munaqeşeya şer li çiyayê Olymposê di nava xwedayên cuda de hatibû kirin. Xwedayê herî mezin, bavê Xwedêyan Zeus ji bo birêvebiri-na şerî derbasî çiyayê îdayê bûbî Ci ji bo alîgiriye, hemCi Xwedê azad hişrîbCm.

Athene,

Apollon, Here, Poseidon,

Hermes, Hephaistos, Ares, Aphrodite herkesî aliyê xwe zevt kiribfi î şer gîr kiribûn. Herdu gel li gor daxwazên Xwedayêrt cuda, ji derveyî pîyonên şerî, ne tu tişteki din bCin.

Hebekî rawestiya. Li ser vê mîtolojiyê dîsa rikirî. Lê di dawiyê de dev ji kûrdakerînê berda î di ber xwe de kir niçe niç î got:

- Ez hêvî dikim ku em jî ji berdêla Xwedayêrt cuda bi hevdu re şer nakin.

Xuya bîi, tu kesî nedixwest vê bêdertgiyê xera bike. Herkesî haziriya xwe ya çiyirta malê dîkin Pişrî çertd deqîqeyart Dewrêş rabû ser xwe î dîsketek ji bêrika xwe derxist î ji Ardayî pirsî:

- Karê te bi komputurê heye?

Ardayî jî karê xwe yê îro qedartdibfi fi ji ber vê yekê, difi-
i6o

kirî ku ji bo çiyirtê xwe amade bike.

- Karê min qediya, lê ez ê biçim malê. Divê ez derî kilît bikim. Ma te ji bo çi pirsî?

- Min ê ji bo korttrola nivîsek e ku di vê dîsketê de hatiye qeydkirin, ew ji laserê derxista.

Arda hema ji cîhê xwe rabfi û got:

- Ev bi tenê be, tu dikarî derxîne. Ez artcax heta panzdeh deqîqeyan xwe hazir bikim.

Herkes heta ku Ardayî xwe hazir kir, li benda wî man û dîi re jî hemû bi hevdu re ji komeleyê derketin. Yên dê bi erebeyên xwe biçîna û yên ku dê biçûna îstasyona trêne, xatir ji hevdu xwestin û bi hesreta welateki şewitî ve her yekî ji wan berê xwe da taxeke cuda ya Stockholma ava.

Wî jî berê xwe da îstasyona trêne. Herdu destên xwe xistin bêrikên pantalonê xwe Ci xwe pê re civand ser hevdu.

Piştî wî hebekî xûz bîi. Milên wî ber bi jor ve bilind bûn û situyê wî jî wek kîsoyê ku serê xwe heta nêvî kişandibe qalîkê xwe, di navbera herdu milên wî de melisî. Çend caran li vî halê xwe hay bîbîi î destên xwe ji nişka ve ji bêrikên

xwe derxistibûn, pişta xwe rast kiribû li sînga xwe derxisti-
bîi pêş. DCi re serê xwe bilind kiribCi, li dora xwe nihêrîbCi û
meşiyabîi. Lê gava ji bîra wî diçû fi xwe serbest ber dida, dî-
sa diket eynî halî. Vî halê wî demeke dirêj mîna problemeke
mezin, serê wî êşandibû. Lê gava ferq kir ku nikare tiştêkî li
hember vê problemê bike, wî jî ev problem bê diH xwe, lê
wek ku hebîi, qebîil kiribû.

Heta gîhaşt malê, ji hal de ketibîi. Di xwe re nedît ku li te-
levîzyortê jî birtihêre. Piştî xwarin îi hin karên rûtîn, xwe bi
zorê gîhand rtivîrtê xwe. Pirtûka Nelson Mandela ya ku ua-
iGi

vê wê "Ew rêya dirêj a ber bi Azadiyê ve" bû, ji ser maseya
ber qeryoleyê rakir îi ji beşa şeşart, ji " Ew qurnefila reş" îi
pê ve du rîpel bi zorê xwendin. Lê xewê zora wî bir û ji ber
vê yekê, wî jî ji mecbûrî ji bo îşaretkirinê, kaxizek xist nav
pirtîkê û ew dîsa danî cîhê wê yê berê. Xwendinê evj ji vvê
piça taqeta ku li hember xewê mabîi jî mahrîim kin Hîn şev
tam kerr nebûbîi. Dengê zarokên ku li bexçeyê taxê dileyiz-
tin, mîna ku pirr dîir bîin, bi awakî lawaz dihat. Pişrî ku
fahm kir ku êdî nikare ji destê xewê bifilite, serê xwe li ser
bahlîfa perîkî xweş kir
û xwe sipart xewê. Wî firseta ku
xwe biqelibîne vî aH ia wî aH jî peyda nekin Hema çavên
xwe çawa girrîn, di xew re çû.

162

Li daîreyeke qata heyştan a ku berê balkona Vvê bi darista-
nê ve bîi, dengê alarmeke çavrtubar hat bihîstirt. Alarma be-
xîl a ku tehartuH dostaiiya lihêfa germ îi laşekî bi rîkî tertê
nedikir, biryara xwe dabîi. Divê ev dostaniya li odeya germ
Ci tarî, lê ji aliyê oksîjenê ve hatiye feqîrkin, bihata qedan-
din îi dijminan miradê xwe bikirarta.

Dengê alarmê asoxî, bi ya xwe kir û
kin

ew bi hêrs ji xew ra-

Çavên wî, bi zorê vebîin.

Di xwe re rtedît rabe ser xwe. Hîrt piçek xew pê re mabû.

Lê wî dizartîbCi ku gava mîrata alarina yekem lêxist, êdî he-
mCi hewildanên ji bo razanê bê feyde nin.- Destê mirovî ji ni-
vînan nabe. Mirov xwe di kozikekê de, li berida dertgê alar-
ma duyem his dike Ci bi dengê alarina duyem re, rîştê ku wê

biqewimiya, diqewime. Xewa mirovî diherime. Ji rîrsa xeze-
ba alarmê, nivîn jî dikevin tayê Ci nema sitarê li mirovî di-
kin. Gava xewa şêrîn ji ser çavên mirovî diçe, ji rabfinê pê
ve tu çare namîne.

Xezeba alarina duyem dîrî van deveran be, bi ser wî de
hat û ew bi yekcarî ji desthilanî de xist. Lihêfa ku ruyê wê
kulfîlk kulfîlkî bû, bi hêrs ji ser xwe avêt, çavên xwe firmand
û herdu lingên xwe ji qeryoleyê bera xwarê dan. Şimikên û
binya qeryoleyê xistin lingên xwe Ci çû ba pencereyê. Berê
jalfizîya ku nedihîşt tîrêjên tavê bidin odayê, da aH. Tîrêjan
bi derbekê re êrîşî odayê kirin. Çavêrt wî ji ber şewqa rîrê-
jan, bi tamamî harîn gîrîn, lê tîna tîrêjan xwe da laşê wî û
ew bi hemû dostaniya xwe ve himbêz kin

Pîşrî wê bela sa-

eta ku ew ji xew şiyar kiribî, germahiya tîrêjên ku ode da-
gîrîbîn, kêfxweşiyek pê re peyda kin

Dîi re ji bo guherrirta hewa odayê, pencere piçekî vekin

163

Xwe li ser piyan vezeland. Bi vezelandinê re bawîşkek hatê.
Bi bawîşkê re, bêvila wî qermîçî î ber bi jor ve hat kişandin.
Lêva wî ya jêrîn weha daket ku diranên wî yên jêrîn, derke-
tin pêş î jora piduyên wî yên jêrîn, xuyabû. Bawîşka wî hin-
gî weha wextekî dirêj ajot, inirovî digot qey devê wî dê ne-
ma bê girtin.

Devê wî asoxî, bi saxî îî selametî hat girtin. Bêî ku çongên
xwe bişkîne, du caran daqîil bîi û ji bo destên xwe bighîne
erdê hewil da. Bi ser neket fi cara sêyem jî neceriband.

Ev mehek e ku birayara bazdanê dabû. Xwedêgiravî, wê li
daristanê baz bida. Biryar hêsan hatibîi dayin, lê bicîhanîna
wê pirr pê zehinet dihat. Ji ber vê, ancax pêr, dest bi bazda-
nê kiribû. Gava do serê sibehê rabCibû ser xwe, heinCi laşê
wî wek êzingan hişk bûbCi. Her deverên wî diêşiya. Do, êşa
laşê xwe kiribCi mahne îî baz nedabîi û gotibCi:

- Ez ê serê sibehê baz bidim. Ma mirov xwe ji ser rojekê
çeng bike, dinya xera nabe.

Gava bazdan hat bîra wî, canê wî girantir bû Ci weha got:

- Ooof! Hema welleh, ez îro jî baz nadim.

Bazdan, xweşuşrin û dû re şuştina cilêrt di nav xwêdanê de
mayî...

Cartê wî girantir dikirin.

- Ez dikarim rojêke din baz bidim. Tu divê qey rojên xwe-

dê qediyandin.

Firkandina çavên xwe domand. Gava ji bo rahiştina rojnameya ku di qulika derî ya ku ji bo posteyê hatibû vekiriu re hatibî avêtirt, ber bi derî ve çfi, çavêrt wî li enfîyeya ku cîranê wî dîsa di qulika derî re avêtibî hundur ketin Bêhna wî teng bfi. Ji bo dilê xwe rehet bike, çend xeber dart. Aqileke hatê ku biçê li deriyê cîrên bixe û bibêje 'êdî bes e!'. Lê dûre

ji bo bi benda wî nekeve, vê carê jî ev neheqî daqurtand.

Lê di dilê xwe de got:

- Ev cara dawiyê ye. Ger te careke diu weha kir, bila tu di kefa destên min ne, kero!

Heina perçeyê rojnameyê yê ku enfîye keribî ser jê kir Ci avêt sepeta kaxizan û bi vî awayî xwe ji enfîyeya ku haribû bikaranîn, xelas kin Dû re berê xwe da korîdorê. Li ber devê deriyê tîwaletê rawesriya. Çend saniyeyan fikirî, gelo hem biçîya tûwaletê fi hem jî rojnameya xwe li wira bixwenda? Lê ji rtişka ve biryara xwe guhert, rojrtame dartî odeya rCiniştinê û berê xwe da metbexê. Mekîneya qahwekelandinê li ser maseyê bû. Rahişt qahwedanka cam îi da ber kaniyê. Dû re ew av bera mekîneyê da. Li parzûnê qahweyê geriya. Dolaba ser firneyê vekir, ne di wir jî de bû.

- Ev mîratê pêrzian keriyê kî derê? Na'let li çavên....

Hîn peyva xwe tamam nekiribû, çavên wî li ba pencereyê, bi paketa parzCinên kaxizî kerin. ParzCmek jê derxist, du kevçî qahwe bera hundurê pêrzûn da Ci xist parzûndankê îi danî ser qahwedanka cam. Fîşa mekîneyê ji xwe di prîzê de bCi. Wî bi tenê pê li bişkokê kin Pişrî bîsrîkekê, ava kelandî hêdî hêdî bi ser qahweya di pêrzûn de bîi, hat û bêhna qahweya kelandî hundur dagirt. Wî qahwe di vî haH de hişt Ci ji bo serçavuştinê, berê xwe da serşokê. Hîn ruyê xwe bi peşkîrê baş zuha nekiribCi, berê xwe da pakêta xwe û çixareyek pêxist. Xar bir qahweyê fi fîncanek heta ber dev dagirt. Qurtik ji qahweyê vexwar fi bi ser de jî hilmek li çixareyê xisc. Herduyan bi hevdu re ta'mek pirr xweş da zimauê wî. Di wê esnayê de rîşteku ku ji qahweyê fi tfitinê pêkharî xeyal kin Di ber xwede fikirî:

- Gelo di pêşde dê mumkun be? Ji xêra Xwedê re rîşteki

165

weha bihata peydakirirt...

Dû re di ber xwe de got:

- Maşallê, dertgê min neçîbe tu kesî. Ez dirîrsim, hinek van tiştên ku ji ber esareta min a li hember çixareyê ji devê min derdikevin, mîna şîretan fahm bikin.

Pê re çixareyeke din pêxist. Xweliya çixareyê bi çend hilm-an bi qasî ku nema bikaribe xwe ragire, dirêj bîi Ci asoxî ket ser xalîçeya ku li ber dilê wî pirr delal bû. Ji bo piçikeke xweH çû tozkêşa xwe ya ku bi kevnî kirîbû, anî û dengê wê yê mîna aşê xerabe cîranê di xew de mabû jî ji xew rakin Tozkêşê xweH bi derbekê dabelihand. Wî dengê aşê xerabe birrî û tozkêş danî cîhê wê. Gava vegeriya çavên wî li tabloya ku li dîwêr daliqandîbîi ket. Hebekî lê nihêrî, her carê mahneyeke din jê derdixist. Vê carê ji bo derxîsrîna tu mahneyên nuh hewil neda. Lê fikra bi lavlavkekê xemilandina wê, serê wî mijCû kin Hevalekî wî ji bo ku tablo baştir û xweşikrîr xuya

bibe,

pêşniyara

kirrîna

lavlavkekê

kiribCi.

Gava pêşniyara hevalê xwe bi bîr anî, tabloya ku ji lavlavka li dorê pêçayî, bê par mabfi, hiseke mîna ku ji xweşikbCina xwe rîşteke wenda kiriye, pê re peyda kin Lavlavka ku dixwest tabloyê bixemilîne, ne ji ber tu rîştî, lê bi tenê ji ber tirraliya di vî warî de, hîn jî nehatibû kirrîn. Di kovarekê de ji nivîskareke jin a ku li surgunê jiyabfi, weha xwendibû:

- Dema min dest bi jiyana surgînê kir, min weha hêvî dikir ku lavlavka min a li odeya rînişrînê, du caran li dora odeyê bizîviriya, ez ê vegeyama welêt. Lê wê dora xwe ya çaran jî tamam kir, hîrt ez û ew li warekî rtenas li çavên hevdû dinihêrin.

Gelo lavlavka wî hebîiya, heta nuha dê xwe çend caran li dora odeyê gcrartdiba? Lê ma ji bo wî, li her welatekî lavlav-

lavkek diviyabîi. Surgîirta wî jî rtedişibiya ya xelkêrt din. Ji bo lavlavkê biryara xwe da li êdî ev mesele bi yekcarî girt. Rahîşt fîncana xwe îî çîi li ber televîzyonê rînişt. Wî cîhê xwe li ser qoltixên çerm ê rengê wan reş ku ji IKEA'yê hati-bû kirrîn, xweş kin Xalîçeya malê Çînê ya ku dora wê sipî û

orta wê reş, bi steryoya Pioner a reş re qenepe temam diki-
rin.

Ji ber ku beriya du hefteyan motora parabolê jî kirrîbî,
êdî ji bo berê parabola xwe bi satelîtên cuda veke, ue hewce
bû ku ji cîhê xwe rabîya. Piştî ku bahlîfeke biçîk a li ser qe-
nepeyê bCi, da ber pişta xwe, bi komandoyê li teksta televiz-
yonê geriya. Beşa nCiçeyan vekir; nîçeyên hundur welêt fi
yêrt derveyî welêt xwendin. Dfi re derbasî beşa futbolê bîi,
encamên maçan li wir harîbûn nivîsandirt.

Dertgê telefonê nehişt ew xwendina tekstê biqedîne. Tele-
fon ji Daîreya Kar harîbû kirin. Navberka ku dosya wî li ba
wê bfi, ji bo hevdudîtinê wextek jê re veqetandibû. Li gor
nameya ku di vî warî de hatibfi şandin, diviyabû du rojên
din saet di yekê de hevdu bidîtana. Lê navberka li Daîreya
Kar dixebirî ji ber konferanseke xwe, dixwest wextê vê hev-
dudîrînê biguherîne. Ji wî re qet ferq nedikin Ev du meh in
ku ew bê kar bfi. Ji ber vê yekê, kengî ba, qet ferq nedikin
Jinikê ew temî kir ku heta hevdudîrînê, divê ew jî ji bo kar-
peydakirinê telefonî çend deveran bike. Û gava kar nehat
peydakirin, divê xwe ji bo xwendineke meslekî ya ku pere-
yên wê ji aliyê Komîsyona Kar a Wîlayetê ve bi rêya kasaya
sîgortayê tê dayin, amade bike. Beşa xwertdirta meslekî ne
aîdî wê bû. Ji bo muracaeta di warê xwendina meslekî de,
ne hewce bfi ku mirovî ji berê de wext veqetandibe. Hema
mirov gava çû Daîreya Kar pê li bişkoka makîrteya ku kaxi-
167

zêrt dorê dide, dike û bi vî awayî dikeve dorê. Piştî hevdudî-
tirta rtavberkê an navberka ku bi vî beşî re elaqadar e, dika-
rîbfi kurseke li gor armancên wî yên pêşerojê bihata tesbît-
kirin. Ev çend car in ku diçe kursên weha.

Li gor wî, di rewşa îro de çend kursên cur be cur bixwîne
jî dê nikarîba

kar peyda bikira. Di vê demê de karpeydaki-
rin, pîrr zehmet bfi.

Telefonê kulên wî dîsa tev rakiribûn. Beriya Duwanzdehê
îlonê, du salart di Fakulteya huqîiqê de xwendibû. Lê hîn
dest bi sinifa sisiyan nekiribîi, leşkeran welat li yên wek wî
kiribîi zîndan. Wî jî ji ber vê yekê, xwendina xwe nîvco hiş-
tibfi. Wî dizanîbîi ger huqfiq qedandiba jî wî dê li vê bazarê
dîsa tu kar peyda nekiriba.

Gava rewşa bazara kar a vê demê, anî ber çavên xwe, serê

xwe kil kir fi di ber xwe de got:

- Xwediyên kar dest pê kirine û yê xwedî meslek ku nuha kar dikin jî ji kar derdixin. îcar em ê hîn bixwînin, bibin xwedî meslek fi di bazara kar de bi yê din re têkeve reqabetê. Kero nemire bihar hat!

Vegeriya ser tekstê fi ji cîhê ku mabû, dewam kin Piştî

programên

herdu

kanalên

televîzyonên

dewletê

yên

îro

xwendin, televîzyon girt li komando danî ser maseyê. Wî ji televîzyonên din, ji ber pirrbfina reklaman hez nedikin Gava di nava fîlmekî de art programekê de, reklam tam di dema herî girîng de, ji nişka ve dihatin weşandirt, îmana wî dihat serê bêvila wî.

Piştî danîna kîfîmandayê, dilê wî çî qahweyê din, lê hîn ranebîbî, bi dengê ambulauskê vecirtiqî. Wê gavê ji rîşka ve, çertg bû ser xwe. Lê çertd saniyeyan, li ser piyan, sar sekinî. Nema dizanîbû bê çî qewimiye. Bi heyecart baz da bal-i68

kortê. Bi ambulartsê re, erebeya doktor îî ya polîsart jî dora xêrtî girrîbfin. Zarokên ku li ser qîmê dileyzrîn jî dev ji leyztika xwe berdabîrt îî bi meraqeke mezirt H dora xwe dirtî-hêrîrt. Meraqeke mezirt ew bi temamî xisrîbî birt tesîra xwe. Bîsrîkekê bi taswas li çCiyin Ci hatinart mêze kin Lê rîşt fahm nekin

Meraqa wî her diçû zêdetir dibCi îî dû re xwe bi temamî bi destê meraqa ve berda. Ji bo fahmkiriua buyêr'ê, bi lez eşofmartê xwe yê adîdas li xwe kir û tîşortekî ku stadiurt li sîngê harîbû nivîsandirt bi ser de berda û berê xwe da asansorê. Asansor rtieşgûl bCi. Ji ber vê yekê, berê xwe da derertcekart. Her du pêlik kirin gavek Ci bi lez daket xwarê. Gava daket jêr, li cîranê xwe yê sermezî î porxelek rast hat. Qranê wî di civateke weha de jî li usCûan pîrr miqate bCi. Arîstokratbûna cîrên ji axafrîn, rabfin fi rCinişrîn û dartfistendina wî, pîrr eşkere xuya dibCi. Gava jê pîrsî, cîrauê wî berê li darbes-ta ku ber bi ambîilansê ve diçû nihêrî, kesereke kûr kişand fi dfi re bi Swêdiya xwe ya bi telafuza Farisî fi bi dengekî liber-

kerî agahdariya ku wergirtibû, gîhand wî.

Gava rewş fahin kir fi kalê cîranê xwe yê heftê û du saH ku di daîreyeke qata yekem de dima, li ser darbestê dît, devê wî ji hev ma. Kalo ber bi ambulansê dibirin.

Nema dizanîbîi bê wê çi bigota. Hema bi tenê di ber xwe de weha got:

- Çar meh... Çar meh...

Her wî kir niçe rtiç, cîranê wî jî keserek kişand. Demekê weha bêdeng man û bi tertê bi çavêrt xemgîrt H hevdu nihêrîn. Li yên ku termê kaloyî ber bi ambûilansê dibirirt nihêrî. Hewil da ku hisên wan fahm bike. Lê di ruyê wan de, ji derveyî cidîyet û berpîrsiyariya karê wan, tu rîşt ne xuya bfi.

169

Dfi re di ber xwe de got:

- Ev çar meh in ku termê kalo di vê apartmanê de ye û kes ji me pê rتهisîyaye.

Piştî ku kaloyî kirêya xwe çar mehau li ser hevdu rtedabû û rtameyên şîrketa xênî Ci dû re nameyên buroya tahsîlkirinê yên di vî warî de bê bersiv mabûn, dawê hewaleyî daîreya îcrayê bûbîi. Daîreya îcrayê dest bi prosesa resmî kiribfi, lê kalo xwedê bide. Le tev vê jî heta ku cîrana kaloyî ya ku deriyên wan li hevdu dinihêrîn, ji ber acizbûna xwe ya bêhna ku ji daîreya kaloyî dihat, li ba şîrketa xênî giH nekiribîi, tu kes pê nehîsyabîi. Saxtkirinan jî tu feyde nedabfin. Şuphe mezin bûbûn. Piştî danfistendinên bi merciyên elaqadar re û wergirîna destûra pêwîst, deriyê kaloyî harîbCi vekirin. Termê kaloyî li korîdorê, nêzî maseya ku telefon li ser bû, hati-bû dîtin.

Ecêbmayî ma. Ev tişt çawa dikaribû rast ba? Ger wî bi çavên xwe nedîtiba, dê qet bawer nekiriba.

Dfi re di ber xwe de got:

- Welleh, min digot kalo vê demê nexuya ye... Gunehko....

Çi ji xerîban jî hez dikin

Rewşa kaloyê ku piştî jiyaneke dirêj di rêya mezêl de bfi bîa tabûtek, ji nişka ve pîrsa pêşeroja wî anî bîrê.

- Gelo em ê bi çi awayî biçin?

Gava li vêya fikirî, rîsek ket dilê wî û wek pelên çilo ricifi.

Xwe di newaleke kûr î bê binî de, têwerbûyî his kin Hisa ku rehên ew bi jiyane ve girêdida, H ber birrînê rte, pê re peyda bîi. Bi vê re hiseke bêçaretiyê jî li dora wî çîi îi hat. Ket tas-wasa ruhê xwe. Mirovî digot qey, mirirt li dora wî diçîi û di-

hat.

Hîn çembera hisa mirinê lê teng nebûbû, xwe ji nişka ve jê
170

derxist. Hilma xwe bi lez stend î berda. Li dora xwe neni-
hêrî. Çavên xwe hişk girrîn. Dî re hema xwe bi lez ji vê fik-
rê xelas kir î nema wêrîbû careke din lê bifikiya.
171

WEŞANÊN NÛDEMÊ

BINGEHÊN GRAMERA KURDMANCÎ Cekdet AB Bedir-Xan / Gramer
DÊ O DÊMARÎ E^dê Xudo / Roman
KESKESOR Nûredîn Zaza / Çîrok
DI FOLKLORA KURDÎ DE SERDESTIYEKE JINAN Rohat / Lêkolîn
HÊZ O BEDEWIYA PÊNÛSÊ Mehmed Uzun / Ceribandin
MÎRZA MEHEMED Medenî Feiho / Roman
MILKÊ EVÎNÊ Rojen Barnas / Şiir
ZAROKA ŞEVÊ Jack London Werger: Mustafa Aydogan / Çîrok
BIYANÎ Albert Camus Werger: Fawaz Husên / Roman
MÎRZAYÊ BIÇOKA. de Saint-Eksupêry Werger: Fawaz Husên / Çîrok
GOTIN Yaşar Kaya / Ceribandin
ANTOLOJIYA ÇÎROKA NÛ YA KURMANCÊN BAŞÛR Xelîl Duhom
ŞEVÊN SPÎ Dostoyevskî Werger: Firat Cewerî / Roman
MIŞK O MIROV John Steinbeck Werger: Firat Cewerî / Roman
BEXÇEYÊ VÎŞNE Çetov Wetger Firat Ceweri / Piyes
LI BENDA GODOT Samuel Becket Werger: Firat Ceweri / Piyes

WEŞANÊN NÛDEMÊ

BINGEHÊN GRAMERA KURDMANCÎ Celadet Alî Bedir-Xan / Gramer
DÊ O DÊMARÎ E^dê Xudo / Roman
KESKESOR Nûredîn Zaza / Çîrok
DI FOLKLORA KURDÎ DE SERDESTIYEKE JINAN Rohat / Lêkolîn
HÊZ O BEDEWIYA PÊNÛSÊ Mehmed Uzun / Ceribandin
MÎRZA MEHEMED Medenî Ferho / Roman
MILKÊ EVÎNÊ Rojen Barnas / Şiir
ZAROKA ŞEVÊ Jack London Werger: Mustafa Aydogan / Çîrok
BIYANÎ Albert Camus Werger: Fawaz Husên / Roman
MÎRZAYÊ BIÇOK A. de Saint-Eksupêry Werger: Fawaz Husên / Çîrok
GOTIN Yajar Kaya / Ceribandin
ANTOLOJIYA ÇÎROKA NÛ YA KURMANCÊN BAŞOR Xelîl Duhou
ŞEVÊN SPÎ Dostoyevskî Werger: Firat Ceweri / Roman
MIŞK O MIROV John Steinbeck Werger: Firat Ceweri / Roman

BEXÇEYÊ VÎŞNE Çexov Werger Firat Ceweri / Piyes
LI BENDA GODOT Samuel Becket Werger: Firat Ceweri / Piyes

GOTINÊN NAVDARAN Amadebr: Firat Ceweri / Aforîsma
GIRTÎ Firat Ceweri / Çîrok
KEVOKA SPt Firat Ceweri / Çmk
KULTUR, HUNER O EDEBIYAT Firat Ceweri / Ceribandin, hevpeyvîn

◆ XEZALSîmaSemend /Çîrok

EVÎNA REBEN Detwêj M. Ferho / Şiîr
BANGA HAWARÊ Medenî Ferho / Şiîr
KULTUR O RAMAN Şeie&an Cizîri / Ceribandin
KURÊ ZINARÊ SERBILIND Sidqî Hirori / Roman
ŞÎRÊN BIJARTEMayakovskî Werger: Sûleyman Demir Şiîr
PÊLÊN BÊRÎKIRINÊMustafoAydogan

Mustafa Aydogan di sala 1957'an de li Qi-
Zikepeyê hatiye dinyayc. Ew di sala
1980'ê de xwe ji ber cûntayê dide alî û derbasî
binxetê dibe. Piştî'mayîna çend salan li rqjhilata
nawi, di dawiya 85'an de xwc digihîne Swêdê.
Ew û Swêdê tevî jiyana kulturî û demokrank
dibe û dcmekê serokatiya Federasyonê dikc. Ji
bilî birêvcbirina beşa kurmand ya kovara Ber-
han^, em wî bi werger û nivîsên cûda di kova-
ra Nûdeint de dibînin.

Aydogan di sala 1995'an de jî navê xwe bi
wcrgrandina pirtûka Jack London Zaroka Şevê
(Wejanên Nûdem) dide bihîstin.

Pêlên Bêrîkirinê, mîna pircûk berhema Aydo-
gan ya pêşî ye.

Weşanxaneyaya me bawcr e hûn ê vê berhcma
ku bi saya rojek ji rojên rûnişrevanekî bajarê
Stockholmê, jiyana surgûnê tcvî êş û elemên
wê; kêf û xwcjiyên wc bi hcsrcteke berlênayê-
girtin ve û bi zimanckî bi îhtîmam û bi şîyanc-
kc edebî ya konsantrekirî radixe ber çavan, bi
kêf bixwînin.

Wejanên NÛDEM

**

PÊLÊIN DERYA REŞ

Firat Cewerî

Firat Cewerî di sab 1959311 de li gundeki Dêrika Çiyayê Mazî hatiye dinyayê û di destpêka salên 1970e de bi malbata rwe re li Nisêhînê bi cih bû. Di salên 1976-77311 de ket nav tevgera forejgeri û di dawiya salên heftêyan de jî li bajarê xwe bil ber- pirsiyarê komeleyeke kulturî. Her di wan salan de dest bi nivîsandina kurdi kir. Di sala 1980e de ji ber jerdên welêt yêri zeh- met derket derveyî welêt û li Swêdê bi cib bû. Li Swêdê xebata xwe ya edebî gurtir kir û ji wê salê û vir ve bêrawestan di nav aktîvîtcya zi man û edebiyata knrdî de ye.

Di destpêka salên 90ê de Cewerî dest bi weşandina kovara NÛDEMê kir û lier di wan sabn de wejanxaneya NÛDEMê jî ava kir. Wî bi riya NÛDEM u Wejanxa- neya NÛDEMê bi deltan ninuîne ji ede-biyata kurdi Û ya dinyayê pêjkêjî kitêbxa- neya kurdi kiriye.

Cewerî li Swêdê mîna wergêr, ntantos- teyê zimanê kurdi. lektorê kitêbxaneya Navendî ya Swêdê u di Konseya Kulturê ya dewletê de kar kiriye.

PÊLÊN DERYA REŞ

Firat Cewerî

Gername

Weşanên NÛDEMê

Pêlên Derya Rej

Stockholm: 2000

©Weşanên NÛDEMê

Pergala bergê Û rûpelan NÛDEM

Wêneya bergê: F. Cewerî.

Dîmenek ji gêra Derya Rej.

Di wêne de nivîskarên tirk Orhan Pamuk û Mario Levi jî dixuyin.

Çap: Nina Tryck

ISBN: 91 88592-34 0

Box 177

177 23 Järfälla-Sweden

E-Mail: nudem@telia.com

Tel û Fax: 8-583 564 68 8-58013t 62

NAVEROK

Çend gotin 7

13ê Çiriya-Paşîn, 1994 9

15ê Çiriya-Paşîn, 1994 24

16ê Çiriya-Paşîn, 1994 30

Romanya, 16ê Çiriya-Paşîn, 1994	38
Pâncşem, 17ê Çiriya-Paşîn, 1994	43
Bûlgaristan, Varna	51
Şemî, 19ê Çiriya-Paşîn, 1994	59
Yekşem, 20ê Çiriya-Paşîn, 1994	66
Duşem, 21ê Çiriya-Paşîn, 1994	80
Deklerasiyona Delfiyê	85

ÇEND GOTIN

Di sala 1994an de ji aliyê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê û bi hevkarîya yekîtiyên nivîskarên gelek welatan, ji bo çarsed nivîskarên ji sih welatên cihê bi keftiyê gereke Derya Reş li dar ket. Ez wê salê di Konseya Kulturê de dixebitîm û li ser navê Konseyê -beşa biyanî û hindikahîyan- beşdarî gera Derya Reş bûm. Min di pêvajoya gerê de her roj di deftere- kê de notên xwe dinivîsandin. Gava ez vegeyîyam malê, hin dostan bi meraq li gera min pirsîn. Paşê wan di bîra min de anîn ku ez notên xwe mîna kitêbekê biweşînim. Ji ber pîrbûna karên Nûdemê min di xwe re nedidît ku ez notên xwe derbasî komputerê bikim û bigihînim hevwela- tiyên xwe. Niha, bi derengî be jî, ji bo ku ev gername mîna belgeyekê bimîne, ez pêşkêşî we xwendevanên dilovan di-kim.

Bi hêviya ku wê bi dilê we be...

Firat Cewerî Stockholm, 2000

13ê Çiriya-Paşîn, 1994

E

z di sêzdehê Çiriya-Paşîn ya 1994an de bi kelecana min ew bû ku ez ê bi heyste nivîskarên Swêdê re li eynî balafirê siwar bibûma û bi wan re biçûma Atînayê. Wê li Atînayê çarsed nivîskarên ji sih welatên cihê biciviyana û bi keçtiyekê li Derya Reş bigeriyana. Armanca gere hev- naskirina nivîskaran û li dijî zordestiyê bilindkirina dengê diyalogê bû.

Min taştûyeke bi lez xwar û ji hevalê xwe Mustafa re telefon kir da ku ew min bigihîne balafirgehê. Mustafa cîranê min e û haya wî ji çûyina min hebû. Gava min jê re telefon kir, ew jî rabûbû ser xwe û li benda telefona min bû. Piştî pêne deqîqeyan min dît ku otomobîla Mustafa hat ber deri. Min beri bi du rojan ji bo rêwîtiya xwe du çente amade kiribûn. Min çenteyek tije kinc û alav kiribû, çentê din jî tije Nû- dem û kitêbên Nûdemê...

Gava min xatir ji kebanîyê xwest û ez bi herdu çen- teyan bi esansorê daketim jêr, Mustafa ji otomobîlê derketibû û hat ku alîkariya min bike. Me bi hev re

çente di dawîya otomobîlê de bi cih kirin û em ketin riya Arlandayê. Arlanda navê balafirgeha Stockholmê ye û bi qasi bist û pêne kîlometreyan dûrî mala me ye.

Derve sar bû, berfa ku berî bi çendeyekî bariyabû, ji sermê bûbû mina êrd. Hin deverên rê jî pir şematok bûbû. Digel wê sermayê jî rojê bêhawe xweş derke- tibû. Di nava wê sermayê de, ji ber tîrêjên rojê me ni- karîbû çavên xwe vekirana. Mustafa mecbur dima ku bi destekî ji çavên xwe re siyê çêbike û bi destê din jî bajo. Di rê de Mustafa ji min pirsî: "Gelo wê ji Swêdê kî û kî werin?"

Min bi esehî nizanîbû wê kî beşdarî gerê bibin, lê bi tenê haya min ji serokê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê Pe-ter Curman û çend kesên din hebû. Peter Curman herweha yek ji organîzatorên gerê bû.

Gava em gihîştin Arlandayê û ji bo teslîmkirina çen- teyan em çûn ketin dorê, em çî bibînin. Bi dehan ni-vîskarên navdar. Bi dehan nivîskarên ku min her roj nivîsarên wan dixwendin û ew di çavîkên televizyo- nan de didîtin. Lê min qet li xwe danenî, min nehişt ew bi ecêbmayîbûna min bihesin. Di wê navê de Mus-tafa hêdîka di ber xwe de ji min pirsî: "Gelo ev ne Jan Myrdal e?". Ez di ser stûyê xwe re zîvirîm, belê, ew Jan Myrdal bû. Li kêleka wî jî Gunn Kessle ku hem ji- na wî ye, hem jî hevala wî ya gerê û nivîsandinê ye, hebû. Min henek bi Mustafa kir û got: "Malneket, tu jî ji bilî nivîskarên çep kesî nabîn".

Jan Myrdal li Swêdê navekî girîng e. Ew maoîst e,

gelek salan li Çînê maye û gelek pirtûk li ser Çînê m- vîsandine. Herweha ew ji malbeteke diplomat tê. Li peşiya me û paşiya me bi dehan nivîskarên naskirî he- bûn. Hema li ber min nivîskara romanê Heidi von Born, wergêrê navdar Anders Bodegård, rojnamevan Annette Kulenberg, Magnus William-Olsson, Hans Björkegren, Tomas Bölme, Inger Johansson, Benkt- Erik Hedin, Barbara Lönnqvist û gelekên din...

Teslîmkirina çenteyan zêde neajot. Ji xwe piştî tes- lîmkirina çenteyan jî wextê balafirê zêde nemabû. Di- viyabû em tavilê derbasî cihê rabûna balafirê bibûna. Gava min xatir ji Mistefê xwest, wi bi mereq got: "Divê tu di veqerê de behsa géra xwe bikî." Min jî jê re got: "Ez ê gera xwe mina notên rojê binivîsînim û tu jî bixwîne." Me bi wî awayî henek bi hev kir û em ji hev veqetiyen. Gava me bilêtên xwe nişan dan û em derketin jor, min di nava wê kilmoza nivîskaran de xwe bi tenê dît. Dibe ku jî xwebitenêdîtina min ji ber ku ez di nav wan de yê herî salbiçûk bûm. Piraniya wan bi emir bûn û yên sih-çil pirtûk, yên çil-pêncî sali nivîskarî li dû wan hebû. Ji nişka ve ez û Peter Cur- man hatin hemberî hev. Wî destê xwe dirêjî min kir û bi ken got: "Baş e ku tu jî bi me re yî". Min fêhm ne- kir bê ji bo çî wî wilo got, lê dostanî û devbikeniya wî ew hemû mirov anîbûn ba hev û berê wan dida Derya Reş. Paşê ew û Jan Myrdal li ser lingan peyivîn. Wan li ser îranê û rewşa îranê minaqeşe vekirin. Peter Cur- man ez bi Jan Myrdal dame naskirin û ez jî bi çend gotinan beşdarî minaqeşeya wan bum. Lê bi min wilo dihat ku Jan Myrdal sîstema Iranê diparast û bêtir li dijî "emperyalîzma Emerîkayê" dipeyivî.

Rehetiya nivîskaran, xwezayîbûna wan, kincên wan yên qermiçî, porê wan yê neşehkirî bala min kişandi- bû û ferqiyeta entelektueli û burokrasiye tavilê li ber çavan diket.

Heta beri ku em li balafirê siwar bibin û piştî ku em siwar bûn û her kes li cihê xwe rûniştin jî, min çavên xwe li Mehmed Uzun digerandin. Min dizanîbû ku ji Swêdê yê nas bi tenê Mehmed Uzun wê beşdarî gerê bibe û ji tirkan jî Turhan Kayaoglu û Özkan Mert. Lê çavên min li Mehmed Uzun neket. Hê ku min di dilê xwe de digot, gelo ew dereng nemine, ew ji balafirê nemine, min hew dît ku balafira me dest bi hereketê kir. Min qayîşa xwe girê da û ez bi yê li ba xwe re be- şîşîm. Piştî ku em bi hewa ketin, yê li ba min xwest ku li rojnameya min binihêre. Hingî pêwendiya me çêbû û me destê xwe da hev û xwe bi hev da naskirin. Ji ber ku ew kal bû, çend tayên porê wî yên ku mabûn jî spî bûbûn, xuya nedikir bê ew swêdî ye an jî biyanî ye. Lê gava wî dest bi peyvê kir, min ji zimanê wî fêhm kir ku ew ne swêdî ye. Gava wî bihîst ku ez kurd im

wî kêfa xwe anî û mîna ku kurdan baş nas dike, tavilê got ku problema kurdan ya herî mezin ne- yekbûna wan e. Min ji navê wî "Alexander" texmîn kir ku ew yunanî ye. Lê ew makedonî bû û li Swêdê hem berpirsiyariya Ensîtuya Makedonyayê dikir, hem

jî bi navê Makedonya bi yunanî û swêdî kovarek der- dixist. Min jî jê re behsa kovara Nûdemê û behsa rewşa zimanê kurdî li Tirkîyeyê kir. Wî gelekî sempa- tiya xwe ji kurdan re nîşan dida û mîna makadonekî behsa girîngiya zimên kir. Diyaloga me bi hatina xwa- rinê re hat birin. Xwarin mirîşk û birine bû, bi dilê min bû. Gelek kesan bi xwarinê re şerab dixwastin. Min jî bi xwarinê re bîrayek xwest û ji bo piştî xwarî- nê jî daxwaza qedeheke wîskiyê kir. Dengê peyv û qe- rebalixê bê sensur bû. Balafir Şên bû. Ji rêza pişt min jinekê digot, "ger Swêd bibe endamê Yekîtiya Ewrû- payê wê ji xelkên Swêdê re nebaş be", yê mêr jî U dijî nêrîna wê derdiket. Hingî hat bîra min ku li Swêdê ji bo endametiya Yekîtiya Ewrûpayê referendum çêbûye û wê encama referendumê jî di pêvajoya gêra me de diyar bibe. Li rêza kêleka min jî Gun Qvarzell -ku ji Navenda Nivîskaran bû- xwe bi milê yê li kêleka xwe girtibû û diricifî. Ez paşê têgihîştim ku ew ji siwarbû- na balafiran ditirse. Çend saetên rêwîtiya me bi min weke çend deqîqeyan hat. Tu rêwîtiyên min ewqasî zû nebuhrîne. Piştî ku me bagajên xwe standin û em derketin hêwana mezin, sê-çar kes li ber deri rawesti- yabûn û katalogên ku agahdariyên di derbarê nivîska- ran digel resimên wan tê de hebûn, li nivîskarên rêwî belav dikirin. Min jî katalogek ji destê yekî ji wan girt, xist bin milê xwe û me da dû Ewa Kundin, ku hem bi Peter Curman re organîzatora gerê bû, hem jî jina konsolosê Swêdî yê Yunanîstanê bû. Wê da pêşi- ya me û em ber bi otobusan ve birin. Wê li gora hej- mara me otobus hazir kiribûn. Ez û Rolf Ejvegård li kêleka hev rûniştin. Jan Myrdal û Gunn Kessle jî li rê- za pişt me rûniştin. Hingî ji bo bîranînê min xwest ez resimekî Jan Myrdal û Gunn Kessle bikişînim. Gava min berê kameraya xwe bi wan vekir, mîna ku ew poz bidm wan li kameraya min mherin. Mm du-sc re-

simên wan kişandin û ez tavilê daketim jêr û min ji peşiya otobusê jî resimekî rêwiyên di otobusê de ki- şand.

Bicîhbûna di otobusan de zêde nekişand, her tişt bi disiplin û bi rêk û pêk bû. Ewa Kundin hinek agahda- rî dan me û şifer ber bi otobusê ve ajot. Herçiqaş Yu- nanistan welatekî Ewrûpayî ye jî, dîsa bi tariffika xwe, bi mirovên xwe, bi tevgera xwe mîna asyayîyan an jî mîna rojhilata navîn xuya dike.

Bi xêra kirîlî ez hewl didim ku hinek tabloyên li ser dikanan bixwînin, lê ez dikim nakim ez bi ser nake- vim. Ji rêza peşiya min du nivîskarên swêdî ku ez ê wan di pêvajoya gerê de nas bikim, dest pê kirine û bi hev re bi yunanî dipeyivin. Hingî ez dilê xwe dibijînim şarezabûna wan ya fêrbûna zimanan. Nivîskarê li kê- leka min meraq dike bê ez jî yunanî me. Gava ez dibê- jim ez kurd im, ew jî kêfa xwe tîne û dixwaze bi min re li ser Tirkîyeyê sohbetê bike. Paşê berê sohbetê me dadigere ser gêra Derya Reş û girîngiya gerên wilo.

Em digihîjin ber hotelê. Hinek otobus berî me gihîs- tine, hinek jî piştî ku em dadikevin û çentê xwe dikişî- nin hundirê hotelê, tîn. Gava ez çenteyên xwe hildigi- rim û derbasî hêwana hotelê dibim, ez çav li gelek rû- yên nû û nenas dikevim. Min fêhm kir wê ew jî nivîs- karên ku ji welatên din hatibin. Ez nizanîm bê kî ji kî- jan welatî ye, lê dengên gelek zimanan tê bihîstin. Rû- sî, bûlgarî, almanî, norvecî, fînlandî, danmarkî, swêdî, îngilîzî û gelek zimanên din. Her kes hazir e bi hev re bipeyive, loma hema ku çavên me li hev dikevin em bi ken silavê didin hev û mîna ku em ê hefteyekê bibin endamê malekê, em nêzikî hev dibin. Dorek dirêj H ber resepsiyonê çêbûye. Ez jî bi çenteyê xwe dikevim dore. Ez dinerim ku Anette Kullenberg li pêşiya min e. Min bi sedan car resimên wê yên mezin di rojnameya Aftonbladetê de dîtibû. Ew nivîskareke

Aftonbladetê ya berdewam bû. Di hemû salên ku min Aftonbladet dixwend de, min bi tenê çend caran nivîsên wê xwen- dibûn. Min hebekî din jî xwe nêzîkî wê kir û min xwest ez pê re bipeyivim. Lê hê berî ku ez tiştêkî jê re bibêjim, ew bi min re peyivî. Gava em bi balafirê ji Swêdê bi rê ketibûn, wê ez dîtibûm, loma ew dîrek bi swêdî bi min re peyivî. "Pir kes hatine" wê got. "Ez bawer dikim wê gereke xweş be". Ez jî bi xweşbînî nêzîkî gerê û fikra lidarxistina gerê bûm. Anette bi min mîna serxweşan hat. Lê gava min hebekî pê re sohbet kir û paşê jî ew nas kir, min dît ku xisleta wê wilo ye.

Her ku diçû hundirê hêwana hotelê bêtir dihat da- girtin. Çarsed nivîskarên ji sih welatî li wê hotelê dici- viyan. Me bi zorê xwe gihand resepsiyonê û kilîtên xwe stendin. Organîzatoran berê organize kiribûn. Her tişt jî xwe ber dimeşiya. Tu kelem, tu serêşî der- nediket. Lê tiştê ne bi dilê min ew bû, ku me odeya hotelê bi yekî din re par ve dikir. Piştî ku bi alîkariya xebatkarên hotelê min çenteyên xwe bi esansorê bir odeya xwe ya aatê çaran, bi kurtedemekê, min dît wa ye Alexander jî hat. Êdî min Alexander nas dikir, çawa be, di pêvajoya rêwîtiya balafirê de me gelekî sohbet kiribû û perdeya şerme ji ser rûyê me rabûbû. Mina ku kêfa Alexander jî hat ku ez û ew em ê odeyê bi hev re par ve bikin. Piştî ku Alexander çenteyê xwe bi cih kir û sola xwe ji pê kir da lingên xwe bişo, zengilê te-lefona odeya me lêket. Min rahişt ahîzeyê telefonê. Ya ku telefon dikir jinek bû, gava wê navê Alexander got, min telefon dirêj Alexander kir. Alexander bi kêf hat ser telefonê. Mina ku haya wan ji hev hebû. Piştî ku Alexander peyva xwe xelas kir, got ku ew ê îşev here mala dosta xwe razê û ew ê sibehê were hotelê bi me re taşt bixwe. Herçiqas wî di derbarê jinikê de tiştêk jî min re negot, lê bi min mîna kevnêvînekê hat. Alexander zêde nema, te digot qey ew ji doh ve li benda wê telefonê bû. Piştî ku Alexander derket, ez di odeya xwe de azad mam. Min deri girt, perde kişand û ketim serşokâ. Min serê xwe bi lez şuşt û ez daketim bara binê hotelê. Bar hebekî bêdeng bû, min texmîn kir ku hê zû ye, lê min dîsa jî ji xwe re bîrayek xwest û ez li ser kursiyêke bilind ya li ber barê rûniştim û min bîraya xwe vexwar. Piştî bîra dudan nivîskarên me hêdî hêdî ji odeyên xwe daketin jêr.

Ez paşê ji bo xwarinê çûm restoranta binê hotelê. Restoran tije bû. Ji bilî rêwiyên nivîskar, gelek grekî jî rûniştibûn û dixwarin. Herçiqas tevger û peyv û xwa- rina grekiyan ji hevalên min re egzotik dihatin jî, lê min bêtir xwe perçeyek ji wan didît. Tevgera wan, awayê peyva wan, xwarinên wan bêtir mîna yên me bûn.

Ez bi tenê li ser maseyêkê rûniştim û min bi îngilîzi- ya xwe ya kulek, Îzgara û birine xwest. Hê min xwa- rina xwe xelas nekiribû, ji ber nebûna cih, yekî destû- ra parvekirina maseyê ji min xwest. Ew rûnişt û bi îngilîzî ji min pirsî bê ez ji koma nivîskaran ya kîjan we- latî me. Gava wî bihîst ez ji Swêdê me, ew bi min re bi swêdî peyivî. Paşê jî gava min jê re behs kir ku eslê min kurd e û ez ji Kurdistana Tirkîyeyê me, wî dest bi peyivandina tirkî kir û bi hinek gotinên kurdî jî diza- nîbû. Navê wî Theo bû û ew bi bisiklêtê ji Swîsreyê hatibû. Ew ê jî bi me re bi Keştiya Derya Reş bigeriya. Di sohbetê saetekê de, ez têgihîştim ku ew bi şeş zi- manan dizane û xwe mîna dostekî kurdan dida nişan- dan. Wî polîtîkaya tirkan ya li hemberî zimanê kurdî pir bêmane didît.

Di pêvajoya şevê de, Theo bi gelek kesan re bû dost. Ew bi swêdiyan re bi swêdî dipeyivî, bi almanan re bi almanî, bi îngilîzan re bi îngilîzî dipeyivî.

Min paşê jî dawiya şeva xwe li bara hotelê bi du ni- vîskarên danmarkî re buhurand.

Digel ku min ji resepsiyonê xwestibû ew min şiyar bikin jî, dîsa tu nemabû ez di xew de bimama. Hema min bi lez avek li ser û çavên xwe kir û ez ji bo xwari- na taşte daketim jêr. Restoran tije bû. Bi gelek zima- nan dihat peyivandin, mêvan şen bûn. Ez çûm ber bu-feye û min ji xwe re ji bufeyê xwarin hilbijart; min sê- nîka xwe jê dagirt û ez li ser maseyê ku du mêt û ji- nek lê rûniştibûn, rûniştim. Ew alman bûn, yek ji mêt- ran şaîr bû, jin û mêtê din jî di radyoyê de dixebitîn. Piştî taşte li gora agahdariyên rêber, me çenteyên xwe derxistin û em derketin ber deriyê hotelê. Ji bo ku ez navê hotelê di bîra xwe de bihêlim, ez çend gavan ji ber derî bi dûr ketim û min navê hotelê xwend. Navê wê St. George Lycabettus bû. Ew nêzîkî Akropolis bû û mirov dikaribû ji pencereyên wê Atînayê mîna wê- neyekî bibîne.

Hîna wilo çend otobus kişyan ber hotelê. Me bi lez çenteyên xwe bi cih kirin û em siwar bûn. Dîsa bi te-sadufi ez û Rolf Ejvegård U kêleka hev rûniştin. Em herdu jî bi wê tesadufê kenyan. Gava wî xwe bi min da naskirin, hat bîra min ku wî zêdeyî bîst pirtûkî ni- vîsandiye û ew li unîversîteya Linkôpingê profesoriyê dike. Hem me sohbet dikir, hem jî me di camên oto- busê de U der û dora xwe dinihêrî. Em di kuçeyên teng re derbas dibûn, em pêrgî kamyonên bi bar û za- rokên ku li ser cadeyan baz didan, hatin. Xaniyên bi- çûk yên spî û bi pencereyên hâşin spehî xuya dikirin.

Em li dora saet dehan gihîştin keştiya xwe. Navê keş- tiya me World Renaissance bû. Peter Curman, serokê Yekîtiya Nivîsakarên Swêdê û Ewa Kumlin li keştiyê bi xêrhatiniyê didin me. Ez di keştiyê de çavên xwe li Mehmed Uzun diğerinim. Ji ber ku min ew li Atînayê jî nedît, diviyabû ew ji Tirkiyeyê digel delegasyona tir- kan hatiba. Hîn wilo ez dibinim ku ew bi yekî esmer re ji wê de tê. Yê ku pê re ye mîna ku min nas dike, ji dûr ve dikene û ber bi min ve tên. Ez çiqas tînim bîra xwe ez wî nas nakim. Hîn berî ku ez û Mehmed Uzun destên xwe b idin hev, ew peyayê esmer min hemêz di-ke û bi dostaniyê germ min dişidîne. Mehmed Uzun me bi hev dide naskirin. Gava ez dibihîzim ew Ordî- xanê Celîl e û digel delegasiyona rûsan hatiye, gelekî kêfa min tê. Kekê Ordîxan careke din jî min hemêz dike, kêfa xwe gelekî ji min re tîne, pesnê min dide û dibêje ku wî ji salên 80yî ve navê min bihîstiye. Ez jî bi xebata wî û bi xebata malbata Celîlan xwe serbi- lind hîs dikim û bi dostaniyê mîna dostaniya wî nê- zîkî wî dibim. Em çend deqîqeyan li ser lingan bi hev re dipeyivin, lê Mehmet Uzun pir meşgûl xuyaye, ew destûrê ji me dixwaze û diçe. Ez û Ordîxanê Celîl bîs- kê rûdinin û ji xwe re dipeyivin. Digel ku em bi heza- ran kilometre ji hev dûr, li welatên cihê, bi kulturên cihê gihîştibin jî dîsa tu dibêjî qey em zarokên malba- tekê ne; aliyên me yên hevbeş gelek in. Em li ser kur-dan, li ser rewşa kurdan û li ser ziman û edebiyata kurdî sohbetê dikin. Ew dibêje ku wî çend hejmarên

Nûdemê dîtine, lê gazinan dike ku Nûdem ji wan re nayê şandin. Ew xwe bi Nûdemê serbilind dike û di- bêje ancax kovarên wilo dikare ziman û edebiyata kurdî li ser lingan bihêle.

Paşê ji me re tê gotin ku divê em herin li resepsiyonê navê xwe binivîsinin û kilîtên odeya xwe bigirin. Ez hêvî dikim ku ger her yekî me odayekê nedin me, ez û kekê Ordîxan odayê bi hev re parve bikin. Gava ez ki- lîta xwe distînim û ez h lîsteya navan dinihêrim, ez di-binim ku ez û şaîrê tirk Özkan Mert dê di eynî odayê de bin. Ez Özkan Mert bi şaîrtiya wî nas dikim. Me li Stockholmê çend car an hevdu dîtîye, lê dostaniyê me ya xurt çênebûye. Tenê gava em li hev rast hatine, me silav li hev kiriye. Ez û Ordîxan, em ji bo dîtina odayên xwe diçin. Ez du qatan dadikevim jêr, her qa- tek û navekî wê heye. Navê qatê yekê Venus e. Navê qatê me Poseidon, navê qatê bin me Dyonisos û navê qatê heri bin jî Nereus e. Navê hêwana jor jî Apollo ye. Navê her beşeke keştiyâ mîtolojîk e. Navê Xweda û qehremanên mîtolojiya Grekiyan e.

Piştî ku ez çenteyê xwe bi cih dikim û hebekî odeyê tev didim, ez derdikevim jor, hêwana Apolloyê. Ez di-binim Ordîxanê Celîl jî hatiye. Ji ber ku wê serokê Ye- kîtiya Nivîskarên Swêdê Peter Cuman, peyva bixêrha- tinê bike, her kes piştî ku alavên xwe li odeyên xwe bi cih dikin, ji bo guhdarîkirina Peter Curman têne jor. Peter Curman bi dostanî dest bi peyva xwe dike û ji dil bixêrhatinê dide hemûyan. Ew dibêje em hemû be-

şek ji Ewrûpayê ne. Lê em ne konsolosên welatan in, em nivîskarên serbixwe ne, em bi tenê ji xwe û ji jiya- na xwe berpirsiyar in. Em nivîskarên di keştiyekê de ne. Berî bi pêne salan, navê welatê we gelean tenê ji me re navek bû; Estonya, Lîtaun, Polanya, Romanya, Bulgaristan... Ew navan dihejmêre û berpirsiyarên de- legasyonên welatên cihê dide naskirin. Ji Ukrayna sih nivîskar beşdar bûne û serokê wan Yury Pokalchuk e. Yury ji nivîskarekî wêdetir dişibe dengbêjekî Rockê. Porê wî yê dirêj û xelekî li nava piştî wî dikeve. Ew bi îngilîzî "Her tiştî bi Keştiya Vikingan Argos dest pê kiriye" dibêje û kêfa Swêdiyan tîne.

Keştiya me li dor saet yanzdehan giran giran radibe û di nava pêlên Derya Reş de avê dijene. Keştiya me mîna dergûşeke bajarvaniyê me dihejîne. Çarsed ni-vîskarên ji sih welatên cihê, mîna zarokên malbatekê bi hev re didin û distînin. Kes guh nade rengê hev, em- rê hev, îdeolojiya hev. Digel ku nivîskarên ji gelek we-latên dijminên hev beşdar in jî, ji berdêla dijminatiyê dostanî difûre. Lê tewra nivîskarên welatên kevnos- yalîst min ecêbmayî dihêle. Gelek ji wan bi xurtî antî komunîst in. Ew bûne nasyonalîstên tûj. Gava deren- gê rojê min firsenda peyvê bi hin nivîskarên ukraynî re dît, ez têgil^tim ku sempatiya gelean ji wan ji ras- tîna ekstrem re heye. Gava min sedema vê yekê ji Or- dîxanê Celîl pirsî, wî ew tewra wan bi zilma Stalîn ve girêda. Lê paşê ez û Ordîxanê Celîl gihîştin wê bawe- riyê ku hilweşandina Sovyetê ji kurdên Sovyetê re xe-

rab bû. Ji ber ku miletên din komarên xwe ava kirin, xwediyên welatan bûn, bûne sermiyanên xwe; lê bi tenê kurdên kevnosovyetê bê cih û war man, şerpeze û perişan bûn, gelean ji wan riya azadî û jiyaneke xweş di derketina derveyî Sovyetê de dîtin. Bi gotine- ke din, kurdên kevnosovyetê ji hev de ketin, perçe bûn.

Di keştiyê de, her êvar semîner û mînaqeseyên li ser mafê mirovan, azadiya nivîskaran, problemên etnîk û şevên şîrxwendinê hebûn. Gava ji bo ez odeya xwe nîşanî Ordîxanê Celîl bidim, em daketin jêr, min dît ku odeya min tije tirk bûye, ji dixana cigaran çav çav- van nabîne. Min henekek bi wan kir û got: "Dagirki- rina Kurdistanê ne bes bû we odeya min jî dagir kiri- ye". Ew kenîyan û cih dane min û kekê Ordîxan. Ca- ra pêşî min Can Yucel li odeya xwe dît. Riha wî ya spî û dirêj, simbêlê wî yê spî ku ji dixana cigarê zer bûbû, porê wî yê dirêj tam rengê şaîrekî gerdûnî dida- yê. Wî tiştê got, lê min fêhm nekir. Zimanê wî bi zor digeriya. Qedeha wî ya vodka yê di dêst de bû û tex- mîn kir ku min jê fêhm nekir. Ew dîsa peyivî, min vê carê bi zorê jê fêhm kir. Wî got, pir baş e ku kurd jî di vê gerê de hene. Min jê re qala şîira ku wî ji bo bî- ranîna Musa Anter nivîsandibû û min ew wergerandi- bû kurdî û di hejmarê Nûdemê ya çaran de weşandi- bû, kir. Wî kêfa xwe anî. Min jî hema ew hejmar ji çenteyê xwe derxist û ji wan re kurdiya wê xwend. Wî got, Musa Anter mirovekî mezin bû, ew ji bo bira-

tiya kurd û tirkan qenc bû; û got, ji kuştin û pasîfkiri- na mirovên qenc re kes di ser tirkan re tune. Yekî din ku ji min re ne xerîb bû, di nava wan de hebû. Çi- qas min anî bîra xwe jî, nehat bîra min. Lê wî got ku ew carekê hatibû Swêdê û me hevdu di cenazeyê kur- deki de dîtibû. Hingî hat bîra min ku ew Ferîdun An- daç e û me hevdu li Swêdê dîtiye. Yeke jin jî ku bi de- legasiyona Almaniyayê re hatibû, xwe bi min mîna kurd da naskirin. Ew jî Arzû Toker bû. Keçeke jîr bû. Ji dora Ruhayê bû, lê ji zûde li Almaniyayê dima. He-

rçiqas wê eslê xwe bi kurdan ve girêdida jî, dîsa ew ne mîna nivîskarên ku bi kurdî dinivîsîn, kurd bû. Me bîskê sohbet kir, hinek wîskî vexwar û paşê ji bo guh- darîkirina şîra grekî em derketin jor. Ji gelek çalakiyên di keştiyê de, yek jî her êvar xwendina şîran bû. Piraniya şîran bi zimanê orjînal û bi wergerên îngilîzî dihatin xwendin. Cara pêşî min di wê keştiyê de herî pir ji guhdarîkirina şîran hez kir. Di tarîtiya şevê de, di nava pêlên Derya Reş de, dengê xwendina şîran hîseke Xwedayî dida mir ov. Bê ku mir ov ji naveroka şîrân bi zimanên orjînal fêhm bike, deng û awaz, mî- mîk û tevgerên şairan U ber çavên mirov pêxemberane dibin.

Piştî xwendina şîran jî, peyayekî grekî derket ser sehnê û li bûzûkî xist. Hin awazên wî bi tirkî bûn. An jî bi eslê xwe grekî ne, lê tirkan jî gotine. Her çawa be wî xweş kir û hin hezkirên reqsê, rabûn ser xwe û mî-na lîstika Zorba reqisîn.

15ê Çiriya-Paşîn, 1994

eştiya me nêzîkiyê li Stembolê dike. Lê ew ê li

Stembolê nesekine û biçe Odessayê. Di vegeerê de em ê riya xwe bi Stembolê bixin. Ez bi lez dadikevim jê, radihêjim kameraya xwe, li ser lingan çend qurt wîskî vedixwim, ji bo ku necemidim çakê xwe li xwe dikim û derdikevim derve. Gava ez xwe digihî- nim der, ez dibinim ku derveyî keştiyê tije bûye. Ez bi zorê ji xwe re cihekî çêdikim û li dîmenê Stembolê di- nihêrim. Bê ku mirov li problemên hundirîn bifikire bajarê Stembolê xweş dixuye. Ez ji Stembolê hez di- kim, bi tirkî jî dizanim, lê dikim nakim dilê min lê ve- nabe. Dîsa jî ez çend resimên Stembolê dikişinim. Ni- vîskareke swêdî nêzîkî min dibe, "tu têyî welatê xwe, niha kêfa te li cih e" dibêje. Ez li ser lingan jê re kurte- semînerekê didim û behsa welatê xwe dikim. Ew serê xwe dihejîne, lê zêde kûr pê de naçe, dixwaze tama wî dîmenê Stembolê derxîne. Keştî û qeyikên bi alên tirkî pêçayî di ber me re dibuhurin. Orhan Pamuk destê xwe ber bi Stembolê ve dirêj dike û ji nivîskarekî nor- vecî re bi îngilîzî tiştinan dibêje, lê dengê wî baş nayê

min. Gava ez dixwazim cihê xwe xweştir bikim, ez nêzîkî li nivîskara swêdî Sigrid Kahleyê dikim. Keştiya me jî piştî xwe dide pira Galatayê, Eminônuyê û Yeni Camiye, ku di sala 1663an de hatiye lêkirin. Em ji Rumeli Hisarê jî dibuhurin, em êdî hem Stembola As- yayê hem jî ya Ewrûpayê dibînin.

Kostis Moskofê grekî ku bi salan li Kahîreyê yawer- tiya çandê kiriye û tibabek ji edebiyata erebî û îbranî wergerandiye grekî, ji Sigrîdê re dibêje: "Grekland di navbera Asya, Afrîka û Ewrûpayê de pirek e." Ew behsa helenîzma asyayî û tesîra wê ya hezar salî dike. Ew dibêje, em berhemên bajarvaniya helenîzmê ne. Gava çavên me bi hev dikevin, ez jî di maneya erê de serê xwe ber bi jêr ve dihejînim. Lê gava kurd û rewşa kurdan tê bîra min, ez xwe nagirim û dibêjim, yên ku ji Asya navîn hatine ne zarokên vê bajarvaniyê ne. Ew jî serê xwe dihejîne. Sigrid Kahle geh li min dinihêre, geh li wî dinihêre; daxwaza min fêhm dike, lê zêde tiş- teld nabêje.

Di wê navê de Mario Levi ku bi eslê xwe cihû ye û çîroknivîskarekî zimanê tird ye, xwe nêzîkî min dike. Ew bi xwe li Stembolê dijî, ji min re hinekî behsa Stembolê dike, behsa trafîka wê dike, behsa jiyana wê dike, gazinan ji nebûna avê dike.

Gava em vedigerin hundirê keştiyê, ez ji xwe re fîn- canek qehwe dadigirim û diçim li ber pencereyekê rû- dinim. Hew ez dibînim Orhan Pamuk jî tê, silavê dide min û li ba min rûdine. Ew cigareyekê ji pakêta xwe derdixe û pê dixê. Ez sohbetê vedikim, li ser rewşa Tirkiyeyê û rewşa edebiyatê li Tirkiyeyê hin pirsan di- pirsim. Ew hem ji rewşa Tirkiyeyê, hem jî ji tunebûna xwendevanan bi gazin e. Tevî ku kitêba wî ya nû Yeni

Hayat li gora Şerdên Tirkiyeyê bêhawe pir hatiye firo- tin jî, ew dibêje garantiya wan xwendevanan tune. Herçi li ser rcwşa Tikriyeye ye, ew dixwaze em ruvis-

karên kurd û tirk bi hev re komîteyekê çêbikin û ji bo rawestandina şer û anîna demokrasîyê bixebitin. Ez jî fikra wî maqûl dibînim û ji bo têkiliyan em adresên xwe didin hev.

Êvarî, mîna her êvaran şîr tîn xwendin. Lê vê êva- rê, bi navê nivîskarên girtî ye.

Ev mijareke wilo bû ku herkesê di keştiyê de eleqe- der dikir. Ji ber sedemên polîtîk dijminatîyên mezin di navbera beşdarên ji welat û kulturên cîbê de derketi- bûn. Berberi di navbera rûs û ukrayniyan de hebû. Problem di navbera tirk û yunan de hebû, problem di navbera kurd û tirkan de hebû û herweha problem di navbera gelek grûb û zimanên cîbê de hebûn. Lê wê îşev li ser problemên etnîk yên hin welatan bihata pe- yivandin. Ji ber ku piraniya beşdaran ji welatên kev- nesosyalîst bûn, di semîner û minaqeşeyên îşev de jî dîsa giranî li ser problemên paşerojê yên welatên kev- nesosyalîst bû. Ukraynî li hemberî rûsan ne zêde kêfx- weş xuya dikirin. Ji ber ku hem di şeve de diyar dibû, hem jî di rûniştin û sohbetên me yên şexsî de diyar di- bû ku rûsan di dîrokê de xwestine ukrayniyan asîmîle

bikin û zimanê xwe li ser wan ferz bike. Li gora agah- dariyên ku hinek nivîskarên ukraynî dan me, di dema desthilatdariya Çar de zimanê ukraynî qedexe bû û armanca desthilatdariya Çar ew bû ku di pêvajoya dî- rokê de ukrayniyan bi temamî asîmîle bike. Lê piştî şoreşa bolşevîkan Lenîn ew qedexebûna li ser ziman û kultura ukraynî rakir û mîna ziman û kulturên gelek komarên din riya pêşdexistin û vejandinê li ber ziman û kultura ukraynî jî vekir. Piştî desthilatdariya Stalîn dîsa zordestiyek li ser nivîskar û entelektuelên ukraynî dest pê dike. Ev zordestî ne bi tenê li ser nivîskar û en- telektuelên ukraynî dom dike, herweha li ser gelek mi- letên cihê dom dike. Herçiqas di wan salan de bi ar- manca propogandaya sîstema Sovyetê, desthilatdariyê hin mafên weşanê dabû kurdan jî, dîsa zordestiyek û hewayeke terorî li ser hin nivîskar û entelektuelên kurdan hebû. Lê gava mirov rewşa Tirkiyeyê û wela- tîn din yên ku welatê kurdan dagir kirine, dinihêre û wan perçeyên Kurdistanê beramberî rewşa kurdên kevnesovyetê dike, dîsa mirov gelekî dilê xwe bi rew- şa Sovyetê xweş dike. Ji ber ku dema ku li Sovyetê bi armanca propogandaya Sovyetê be jî, rojname derdi- ket, gava radyoya kurdî ya Dengê Êrîvanê hebû, li Tirkiyeyê kurd di bin pêleke asîmîlasyonê ya xurt de bûn. Ez û Ordîxanê Celîl li ba hev rûniştibûn û me li şîrxwendina şairên ukraynî guhdarî dikir. Piştî wê jî şairên abazî û gurgî bi hev re derketin ser sehneyê û şî- îrên xwe xwendin. Ji xwe taybetmendiyeke keştiyê jî

ew bû, ku nijad û neteweyên cihê çiqasî zilm li hev ki- ribin jî, li hemberî hev bi awayekî mirovî tevbigerin, li hemberî hev bêhnfireh bin, dûrî dijminatî, gir û nefre- tê bin.

Min di destpêkê de jî gotibû ku piraniya şîran bi zi- manê orjînal dihatin xwendin, hinek ji wan jî li ser iingan li îngilîzî dihatin wergerandin. Lê min bi xwe, digel ku min îngilîziya wan ji zimanê wan î orjînal baştir fêhm dikir, bêtir ji xwendina bi zimanên orjînal hez kir.

Ji ber ku şev şeva "nivîskarên girtî" bû, toleransa ni- vîskaran ya li hemberî hev jî zêdetir bû. Di dawiya şe- va ku bi xwendina şîran, bi sohbet û minaqeşeyên li ser ziman û nasnavê, ji aliyê berpirsiyarên delegasiyo- nên cihê, ji bo azadiya ramanê, azadiya çapemeniyê û azadiya nivîskar û şairan deklerasiyonek hat nivîsan- din. Ev deklerasiyona ku ji aliyê hemû berpirsiyarên delegasiyonan ve hate îmzekirin, ji keştiyê bi faksê ji serok û serokwezîrên Emerîka, Almanya, Fransa, Bos- niye, Bulgaristan, Finland, Danmark, Estonya, Gur- cistan, Yunanistan, Izlandiya, Polanya, Israîl, Roman- ya, Tirkiye, Portekîz, Swêd, Swîsre,

Rûsya, Sirbîstan û Ukrayniyayê re hat şandin. Deklerasiyona bi zimanê îngilîzî weha hatibû nivîsandin: "Em ji we tika dikin ku hûn ê li hemberî mafê mirovan û mafê axaftin û gotinê bi rêz bin û herweha kesên ku ji van mafan bê- par hatine hiştin, ji bo gotina xwe hatine girtin û di girtîgehên de ne, wan bigihînin azadiya wan."

Piştî ku min dît ev deklarasîyon ji Tirkiyeyê re jî ha-te şandin, bêhna min fireh bû û ji aliyê wijdanî ve ez rehet bûm û ji bo kefxweşiya xwe ez çûm ba Can Yucel ku li cihê xwe yê hertim rûniştibû û vexwarina xwe vedixwar. Can Yucel digel temenê xwe yê mezin û digel ku ewqasî vedixwar û bêî xew dima jî, dîsa li ser xwe bû, dîsa bi awayê xwe henek dikir. Gava ez çûm ba wî, wî destê xwe li piştî min xist û bi destê din jî ji bo xwestina vexwarinekê bangî garson kir.

Min vodkayek sade xwest û heta derengê şeve min bi Can Yucel re sohbet kir.

16ê Çiriya-Paşîn, 1994

K

eştiya me di nava avê de bi giranî me dihejîne. Ji ber lorandina keştiyê, gelek zarokên wê, gêj di-bin, dilê wan dixelin; loma ji bo ku ew peşi li gêjbûn û dilxelandina xwe bigirin, wan ji ba doktorê keştiyê tiştêk bi binê guhê xwe ve zeliqandine. Ez peşi niza- nim bê ew çi ye, paşê ez ji yekî dipirsim û ew kes min li ber dixê.

Baş e, digel ku ez ewqasî vedixwim, ewqasî bêxew dimînim û ewqasî bi mirovên cihê re hevdu dibinim û bi zimanên cihê dipeyivim, dîsa jî problemeke min ya gêjbûn û dilxelandinê nîne. Ew yeka ha min dişê di-ke. Ez bi wê dişabûnê bi Ingmar Rhedin re derdike- vim banê keştiyê. Gava em derdikevin derve, ez dibi-nim ku çawa keştiya me bi xurtî avê dijene. Çavên min ji dur ve U gelek keştiyân leşkerî dikevin. Ez pîştî fêhm nakim bê ew çi keşti ne, hewayeke şer heye. Ez bi meraq ji Ingemar dipirsim, ew ji min re dibêje ku tatbîqat e. Lê bala min li qibrîsî û yunaniyan e. Herç- iqas rûyên wan bi ken bin jî, di xetên rûyên wan de nerazîbûnek dixuye. Ez xwe bi xwe dibêjim, ger tatbî-

qat bikir ana jî diviya bû ji bo vê keştiya ku çarsed ni- vîskar û bi dehan rojname û televizyon hilgirtine, tatbîqat li paş bixistina. Lê belkî jî karbidestên Tirkiyeyê ew tatbîqat mexsûs xistibûn wê rojê û xwestibûn pê rewşenbîr û nivîskarên dinyayê jî çavtirsandî bikin.

Keştiya me xwe digihîne Odessayê. Herçiqas em di keştiyê de bi endamên welatên kevnesosyalîst re bûne dost jî, dîsa bi kurtepişt em dibihîzin ku divê mirov li xwe miqate be, pereyên zêde bi xwe re negerîne û bi tenê negere. Gelek ji me ziravqetiyayî dibin. Lê em dî-sa jî ji xwe bawer dadikevin, paseportên xwe didin polîsan, ji berdêla paseportê kaxezêke vîzeyê distînin û derdikevin. Dîsa mîna hertim otobus hazir in. Yê ku nexwazin tevî gêra bajêr ya deverên dîrokî bibin, ew dikarin bi serê xwe li bajêr bigerin û êvarî di wextê xwe de vegehin keştiyê. Ez û Can Yucel jî bi hev re dikevin otobusekê. Otobus berê me bi bajêr vedike û keçika zirav û dirêj ku qapaxên çavên xwe bi boyaxe- ke şîrkî seyandiye bi îngilîziyêke devoka rûsan bi des-tan der û dorê bi me dide naskirin. Ew behsa dîrok û adetên bajarê Odessayê dike. Dibêje nifûsa wê milyo- nek û dused hezar e. Ji ber ku bajar li qiraxa deryayê hatiye avakirin ji sedî hejmareke mezin ya odessiyan debara xwe bi karên bi deryayê ve girêdayî dikin. Li Odessayê li dor dused fabrîkeyên cida hene. Di van fabrîkeyan de metal, radyo, konserve û xwarinên cihê û gelek tiştên din çêdibin. Navê Odessayê ji Odessosa yunanî tê. Ew di dema xwe de koloniyêke Yunanîsta-

nê bû. Keçika rêber dibêje ku bajarê Odessayê bajare- kî kozmopolit e, li vî bajarî ji gel û milletên cihê mîna; yunani, ermeni, bulgari, îtalî û cihû dijîn û ji sedî çile nifûsa Odessayê jî ji rûsan pêk tê. Can Yucel bi gotinên rêberê aciz dibe û di ber xwe de dibêje ku ev bajar bi eslê xwe bajarê tataran e, lê we hemû tataran kuştine an jî bi darê zorê surgun kirine,

Ji ber kozmopolîtûna bajêr, digel ku nasyonalîzma ukraynî gelekî xurt e, mirov li vî bajarî zêde pêrgî wê nasyonalîzma xurt nayê. Odessa bajarekî duzimanî ye. Odessa berê bi dibistanên zimanê cihê navdar bû. Bîst dibistanên cihûyan hebûn, niha şêst dêrên Orto-doks û bi çendan dêrên katolîk û mizgeftek li Odessa-yê heye.

Lê ji ber ku kêma zêde li eynî welatî eynî tiştî dibêjin mirov ji bîr dike û loma jî êdî tiştên ku dibêjin herçiqas balkêş bin jî, zêde bala mirov nakişînin. Yê min jî, heta ji min tê ez di deftereke biçûk de notan digirim, bi kamerayê resimên cihên balkêş dikişînim û li gora dora film navê cih û deveran di deftera xwe de not digirim. Gava otobus me digihîne ber dêrekê û em dikevin hundirê dêrê, ez dibînim ku Can Yucel aciz dibe. Ez dikevim bin milê wî û bi tirkî sedema acizbû- na wî jê dipirsim. Can Yucel di ber xwe de bi uslûba xwe sixêfekê ji keçika ciwan ya rêber re dide û dixwa- ze ku em dev ji wan berdîn û bi serê xwe li bajêr bige-

rin. Herçiqas bê ku ew ji rêberê re bibêje û dikeve rê û diçe jî, lê ez xwe digihînim rêberê û ji bo ew me me-

raq neke, ez destûra gêra bi serê xwe jê dixwazim û xwe digihînim Can Yucel. Can Yucel di ber xwe de bi henekî hinek xeberan dide û dibêje, meyxane ji dêrê çêtir e, em ji xwe re meyxaneyekê bibinin û hinek vodka vexwin. Ji roja ku em li keştiyê siwar bûne, ez li vexwarina Can Yucel matmayî dimînim. Ji vexwarinê zimanê wî nagere, lê dîsa jî li ser hişê xwe ye, diza- ne bê çî dibêje, dev ji qerf û henekên xwe bemade. Bê ku em bajêr nas bikin, em berê xwe bi aliyekî vedikin û bi hêviya ku em ê xwe bigihînin cihekî vexwarinê em hêdî hêdî dimeşin. Hewa hebekî sar e, dinya ne zê- de vekirî ye, xanî, dikan û riyên Odessayê bi min bê reng û çilmisî tîn. Tiştê ku bala min dikişîne, li wela- tîna kevnesosyalîst, xanî, dikan, mirov û bi taybetî jî keç û jinên wan dişibin hev. Wekhevîyeke bi wî awayî li ber çavên mirov dikeve.

Gava em piştî meşa bi deh-panzdeh deqîqeyan nagî- hêjin nava sûkê, em têdigihîjên ku me berê xwe bi de- vereke şaş vekirîye. Loma ez nêzîkî xortekî ku ji hem- ber tê pîrsa meyxane an jî bîrxaneyekê dikim. Xort bê ku zêde pîrsa min meraq bike, milên xwe dihejîne û bi riya xwe de dimeşe. Paşe em digihêjin ber deriyê dikaneke xewle. Em bi du derenceyan dadikevin jê û vê carê Can Yucel ji pîrejina ku bi kevnikekî sarince- ke gemarî paqij dike, dipirse. Tew jinik li me jî nazîvi- re û bi paqijkirina sarincê ve kulîmekên xwe yên da- girtî dihejîne. Em derdikevin derve. Can Yucel bi hêrs dibêje, "yaho me hemû jiyana xwe ji bo vê mîrata

sosyalîzme buhurand, lê sosyalîzme ne tene insan fe- qîr kirine, henveha insanetî jî bi wan re nehiştiye."

Ez dizanim ku ew ji hêrsan weha dibêje. Ji ber ku di sohbetên me de Can Yucel mîna sosyalîstekî dipeyivî û şirove û analîzên xwe jî bi perspektîveke sosyalîstî dikir. Ez dixwazim dilê wî xweş bikim, ez dibêjim "ew bi mgilîzî nîzanm loma ew bersiv nadin."

Wî ji çend kesên din jî pir si, lê gişan milên xwe di- hejandin û derbas dibûn. Min got dibe ku ji lixweki- rin, ji por û riha wî ya spî û simbêlê wî yê ku ji dixana cigare qehweyî bûye, dibe ku xelk texmîn dikin ew al-kolik e, loma wî cidî nagirin û bersiva wî nadin; min jî çend caran xwe lê ceriband lê min bi xwe jî tu ber-siv

negirt, heta ku em bi tesadufi gihîştin ber meyma- neyekê. Digel ku hundirê meymanê, dîwarên wê pir paqij xuya dikirin jî, mijekî dixana cigaran hundir da- girtibû. Meymaneyê ku li dor deh maseyan li hundir hebûn, sê maseyên wê vala bûn û bi qasî deh keç û xortan jî xwe spartibûn dezgehê meymanê û li ser lin- gan vedixwarin. Dengê bilind yê muzîka îngilîzî dikir ku mirov bi dengê bilind bipeyive. Ji rewşa mişteriyên- yan jî dixuya ku ew ji sîstemekê derbasî sîstemeke din dibûn. Ji ber ku berî bi çend salan jî ez li hinek wela- tî- kevnesosyalîst geriyabûm û min bi balkêşî bala xwe dabû lixwekirin, tevger, rabûn û rûniştina wan. Berî ku em herin li ser maseyê rûnî Can Yucel xwest em vodkaya xwe bikirin û paşê herin rûnî. Me xwe nêzîkî dezgeha meymanê kir û min bi îngilîzî şûşeyek

vodka xwest. Keçika meyfiroş ku wê jî tibabek boyax di ser çavê xwe dabû, bi rûkenî, mîna ku dixwest hê bêtir bi min re bi îngilîzî bipeyive û pratîka îngilîziya xwe bike, şûşeya vodka yê ji refa pişt xwe derxist û di- gel du qedehan danî ber min. Herçiqas min xwest ez peran bidim jî, Can Yucel nehişt, destên xwe xist bêrî- ka xwe, desteyek perên her welatî derket û ji nava wan peran bi dolar heqê vodka yê da. Ji ber ku di keş- tiyê de em zêde tirsandibûn, min nedixwest kes çav li pereyên me bikevin û bizanibin em biyanî ne. Gava Can Yucel bi dayîna peran mijûl bû, keçikek ku bi çend tiliyan bi ser min diket, hêdîka xwe bi rîtm mu- zîkê re dihejand û di awirên wê de xwe pêşkêşkirinek diyar dibû. Heta ku em derbasî dawîya meymanê, ser maseya vala bûn jî, dîsa wê li min dinihêrî. Gava em rûniştin û me dest bi vexwarina vodka yê kir, min dît ku dîsa çavê keçikê li min e. Min jî demekê hem bi Can Yucel re sohbet dikir hem jî li keçikê dinihêrî. Keçik jî carinan bi min re dibêşî carinan jî bi hevala xwe re sohbet dikir.

Gava Can Yucel çend qurt bi ser xwe dakirin, mîna bêhna wî fireh bibe, rehet bû. Ez hingê têgihîştim ku ew pir bi alkolê ve girêdayî ye. Min meraq kir bê çawa dikare ewqasî vexwe û dîsa ewqasî baş binivîsîne û hebûna xwe ya wek şaîrekî Tirkîyeyê yê herî baş bi- parêze. Min xwe negirt û jê pirsî. Wî got ku herçiqas ew di cîhana xeyalan de bijî jî, dîsa haya wî gelekî ji rastiya mirov û civatan heye. Ji ber ku zimanê wî bi zorê digeriya û ji ber dengê muzîkê yê bilind carinan min bi zorê ji devê wî fêhm dikir. Her ku şûşa me vala dibû, sohbet me ya li ser kurdan, li ser rewşa Tirkî- yeyê û H ser ziman û edebiyatê xurttir dibû. Min jê gazin dikir in ku nivîskar û rewşenbîrên tirkan ji bo pirsgerêka kurdî bédeng in, wî jî heq dida min lê li min jî vedigerand û meraq dikir bê ka nivîskar û rew- şenbîrên kurdan ji bo ziman û edebiyata kurdî çî kiri- ne. Wî digot ku rast e, haya nivîskarên tirkan ji ziman û edebiyata kurdî nîne, lê haya rewşenbîrên kurdan jî zêde jê nîne. Wî dîsa henekek ji henekên xwe dikir û digot hinek nivîskarên tirkan mîna ku haya wan ji edebiyata kurdî hebe, ji berdêla ku bibêjin "Mem û Zîn" dibêjin "Lîmozîn." Ez dîsa dikenim û dîsa çave- kî li der û dora xwe digerinim. Ez demekê ji bîr dikim ku em rêwî ne û divê em hebekî bilezînin da em ji keş- tiyê nemînin. Tesîra vodka yê jî êdî hebekî xuya dike, ez hem bi hêsantir h keçika li ber barê dinerim û dibê- şîm û hem jî henekan bi keçika garson dikim. Piştî demekê şûşa me vala dibê. Can Yucel dixwaze em qe- deheke din jî vexwin, lê ez dibêjim dereng e û em der- dikevin.

Berî rêwîtiyê min ji xwe re plan kiribû ku ez ê di keştiyê de bi hin nivîskaran re hevpeyvînan bikim û paşê wan yek bi yek di Nûdemê de biweşînim. Lê ez negihîştibûm ku ez ji xwe re teybeke biçûk bildrim. Loma min xwest em biçin û bi lez ji min re teybeke biçûk bildrin û paşê li texsiyekê siwar bibin û herin

keştiya xwe. Çawa ku em li kuçê zîvirîn, çavên me li dikaneke teyban ket. Dinya êdî tari bûbû, bûbû êvar. Piştî saeteke din wê keştiya me bi rê biketa. Em, an ez, bi tirs ketim hundir. Min teybeke biçûk dît û baza- ra wê kir. Me bi sed dolarî li hev kir, lê gava min sed dolarên dikandêr ji cizdanê xwe derxist û dayê, çend sed dolar jî ketin xwarê, lê min bi lez xwe daqûl kir û rahişt wan û bi lez xistin cizdanê xwe. Min vê carê

cizdan nexist bêrika pantorê xwe ya dawiyê, lê min ew epişand bêrika çakêt ya hundir. Ez hebeld ji ber du muşteriyên ku di hundirê dikanê de bûn tirsiyam, lê gava em derketin derve, me di cih de texsiyek da rawestandî û me berê xwe da keştiyê.

ava em dikevin hundirê keştiye, ez çavên xwe li

kekê Ordîxan digerinim. Lê ez pêrgî gelek rûyên nas tîm, mina her tim û her roj em silavê li hev dikin û bi hev re dibêşin. Ez û Can Yucel xêtir ji hev dix- wazin û em her yek diçin odeya xwe. Ez westiya me. Ez xwe li ser pişte davêjim ser nivînê xwe û dixwazim kêlîkekê çavên xwe nerm bikim. Ez tam xilmaş dibim deri vedibe û Özkan Mert dikeve hundir. Ew bi henek "komşû, ma tu radizê?" dibêje. Ez êdî hew dikarim razê. Ez radibim û li ser qeryoleyê xwe rûdinê. Ez û Özkan bîskê sohbeta dikin. Ew hinek wîskî dix- dehekê û dirêjî min dike. Ez bi spasî radihêjimê û bêî ku qurtekê jê vexwim datînim ser maseya piçûk ya li kêleka qeryole. Em ji hev gêra bajarê Odessayê dipir- sin. Paşê ez radibim ser xwe, diçim serşokê û dest û ser çavên xwe dişom. Ez hebekî rehet dibim. Gava ez dadigerim hundir, ez dibinim ku icar Özkan xwe tevî solan li ser qeryoleyê xwe dirêj kiriye û dike xirexir. Ez di dilê xwe de dibêjim, "divê ew jî pir westiya be"

û ez ji qedeha wîskî ya li ser masê çend qurtan vedix- wim. Paşê ez bi lez kincên xwe diguherim û ji bo xwarinê hildikişim jor.

Xwarin li du qatên cihê tê servîskirin. Li qatekî bufe ye û li qatê din jî servis e. Ez carinan li bufeyê dixwim û carinan jî dadikevim jêr û li restorantê dixwim. Her carê jî mirov bi hinekan re li ser masê rûdinê û bi wan re sohbetê dike. Di pêvajoya gerê de hin kesan ji xwe re hinek dost peyda kirine û bêtir ew bi hev re li ser maseyekê dixwin. Gava ez derdikevim jor, ez çav li Ordîxanê Celîl dikevim. Kêfa me herduyan jî tê. Em destê xwe didin hev û vê carê em dixwazin ji bufeyê bixwin. Bêtir jî kêfa kekê Ordîxan ji xwarina bufeyê re tê. Lê paşê bala min kişand ku piraniya nivîskarên ji welatên kevnesosyalîst bêtir dixwestin ku ji bufeyê xwarinê bixwin. Bufe bi qasî deh metreyan li ser dirê- jahiyê bû. Her carê çend texlît xwarinên germ û zêde- yî deh texlît jî xwarinên sar hebûn. Wekî din jî, mîna paşxwarin hertim mêwe û hin cûreyên şêraniyê he- bûn. Ez û kekê Ordîxan em ketin dora bufeyê û di dorê de jî me hem bi hev re û hem jî bi nivîsakarên li pêş û paşê xwe re sohbet kir. Bi xwarinê re dengê mu- zîkeke kêr di nava pêlên dengê rêwiyan de winda di- bû. Keştî bi rê ketibû. Vê carê jî berê me bi Romanya- yê vedikir. Di sala 1990î de jî gava ez bi hevalekî xwe re bi otomobîlê derketibûm gêra Ewrûpayê em nêzikî tixûbê Romanyayê bûbûn lê em neçûbûn Romanya- yê. Di pêvajoya rêwîtiya me ya çend rojan de bi des-

bînim ku jin û mêrekî rûs jî li ba Ordîxan rûniştîne. Ordîxan me bi hev dide naskirin. Navê wan di bîra min de namîne, ez bawer dikim navê min jî di bîra wan de namîne. Lê em demeke dirêj, bi zimanê xwe yê kêr li ser kulturê, edebiyatê, surgunê û pirsgerêka kurdan sohbetê dikin. Tişte ku em ji hev tînegihîjin Ordîxanê Celîl ji me re werdigerîne. Ew dibêjin ku wan hay ji kurdan heye, lê agahdariyên zêde berbiçav di destên wan de nînin. Ew li edebiyata kurdî ya nû- jen dipirsin, ez bi şermokî çend nimûneyan didim û dibêjim ku wê hêdî hêdî wergerin rûsî jî. Ez ji nişka ve dibînim ku dîsa Ordîxan ketiye nava xeyalên kûr. Erê ew li ba me rûniştiye, lê awirên wî li devereke dûr e. Gava herdu dostên wî yên rûs radibin, ez dixwazim hebekî di ber dilê wî re biçim û bê. Dêrê kezebê zehmet e. Berî bi demeke kurt wî kurekî xwe winda kiribû. Yê min jî birayê min yê li piştî min li Kurdis- tanê bûbû hedefa guleyên hovan. Em herdu jî ji dil bi- rîndar bûbûn. Herçiqas me dixwest em xwe zexim nî- şan bidin jî, dîsa me nikarîbû xwe ji fikir û ramanên xemgîniyê azad bikira.

Wê Şevê, digel pir xewnên tewlomewlo, min zaroka- tiya birayê xwe jî di xewnê de dît. Mala me li derveyê bajêr bû. Te digot qey ew bajar bi tenê ji bo xewna min hatibû xemilandin. Min di jiyana rastî de tu bajarên wilo xweş, wilo paqij, ji xerabî û kirêtiyan ewqasî şuştî, ji tirs û hêbetan ewqasî dûr nedîtibû.

E

m bi roj digihîjin lîmaneke Romanyayê. Gava em ji keştiye dadikevin, mîna hertim bi xêra Ewa Kumlîn otobus amade ne. Em her hinek ber bi otobu- sekê ve diçin. Ji bo ku ez bikaribim bi hêsanî der û dora xwe bibînim, ez li aliyê camê rûdinim. Ez hew dibinim ku Sigrîd Kahle jî tê û li kêleka min rûdine. Ez kêfxweş dibim. Sohbeta Sigrîdê xweş e û wekî din jî ew xwediyê zanebûneke kûr e. Ew rohilatnas e û gelek welatên rojhilatê bi ziman, tore û ola wan ve baş nas dike. Herçiqa ez ne bi hemû ramanên wê re bim jî, dîsa em baş li hev dikin. Ji ber ku bavê wê Nyberg jî rohilatnas bû û li ser kurdan jî hin lêkolînên wî hene. Herçiqa Sigrîdê digot ku ew dosta kurdan e jî lê xebatên wê yên di derbarê kurdan de gelekî kêr in. Ez û Sigrîd bi çend gotinan li hal û wextê hev di- pirsin û bi peyivandina Andrea rêber, em peyva xwe dibirin. Andrea keçikek zirav û dirêj e. Kirasekî pir kurt lê ye û çîmên wê zirav û dirêj in. Wê jî rûyê xwe di boyaxê de hiştiye. Çend caran pif kir mîkrofona xwe û bi devkenî dest bi axaftina xwe kir. Otobus bi

rê ket. Otobusa me ji bajêr derket û ket riya gundekî. Rê ne qîr û ziftkirî bû, otobus diloqiya. Min dev ji guhdarîkirina Andreayê berda bû û ji xwe re dir camê re li der û dorê dinihêrî. Gava em ketin nav rezê tirî welat hate bîra min. Lê paşê tavalê hat bîra min ku ni- ha rezên welêt jî hatine şevitandin. Ez dixwazim xwe hebekî ji ramanên Şewat, kuştin û koçberiyê bi dûr bi- xim û ji xwe re li xwezaya rengin temaşê bikim, lê ra- manên min yên hundirîn zora min dibin. Ew rez û xerzikên ku otobusa me mîna marekî di nav re dişemite, bi qasî ku spehî ye, dilê min şa nake. Sigrîd ji min dipirse ka gelo ev xwezaya ha dişibe xwezaya Kurdistanê an na. Ez dibêjim berê û ew jî mîna ku fêhm dike, serê xwe dihejîne û dîsa li Andreayê guh- darî dike. Gava Andrea behsa çîroka Drakula dike, ez jî guhê xwe didimê û dixwazim fêr bibim ka gelo ev Drakula bi rastî çi ye. Andrea dibêje ku Drakula di rastiyê de yekî gelekî zalim bûye, lê ne vampir bûye. Lê Xatûna macarî Elîzabetha Bertholi ji bo ku ciwan b imine û pîr nebe, wê her bihar xwîna bist keçikên bakire vedixwar. Ji ber ku di eslê xwe de Drakula tirk dikuştin, ew paşê bû qehremanekî neteweyî.

Rêbera me behsa dîroka Romanyayê, behsa beri dema komunîzmê û piştî dema wê dike. Herweha ew behsa şexsiyet û mezinên Romanyayê yên mîna Mircea Eliade, Brancusi, Carragiale, Lonesco, Ga- lina Malinescu dike. Mina ku piştî hihveşandina sîs- tema sosyalîzmê li Romanyayê jî nasyonalîzm bi pîş dikeve. Di awirên Andreayê de bixwebaweriyeke welê dixuye.

Ew dibêje ku li Romanyayê gelek milletên din jî di- jîn. Ew navên hin milletan welê rêz dike; qereçî, er- menî, yunanî, tatar, tirk, cihû, sirp, bûlgar...

Em digihîjin cihekî ku lê Şerabê çêdikin. Xuyaye wê berê haya wan jê hebe loma gava em ji otobusan dadikevin, pînc-şexş keçên bi kincên folklorê, bi reqs û stranên tînan pêşiya me.

Em dikevin hundirê avahiyeke mîna şikefteke. Hundirê avahiyê bi huner û peykerên kevin ve xe- milandî ye. Hundirê hêwanê mezin e lê hêwan giro- ver e. Di nava giroveriya hêwanê de tiştêkî din î gi- rover heye û li dora wê jî rêzekursî û maseyên textî- nî hatine danîn. Li ser her maseyekê çend cûreyên Şerabê hatine danîn. Xuyaye ew ji bo me ne. Em bi cih dibin. Muzîk dîsa dest pê dike û keçên bejinzi- rav û bedew bi kincên xwe yên gelêrî dîsa dîlanê di- girin. Dîlana wan rîtmîk e. Ez jî li gora rîtma wan hêdîka di binê masê de pozika sola xwe li ba dikim.

Em hemû cûreyên Şerabê yên ku li ser maseyan hatine bicihkirin tam dikin. Hevalên min yên swêdî ku li ser masa min rûniştine, ji hemûyan re jî dibê- jin, "ox, çi xweş e". Ez jî hezkirina xwe ya ji Şerabê re tînim zimên û carê bi wan re qedeha xwe bilind dikim. Carekê jî çavê min û Anders Bodegård ku wergêrekî baş e, li hev dikeve, em qedehên xwe ji hev re bilind dikin û dinoşînin. Ew qedehbilindkiri-

na me dike ku hem maseya min hem jî maseya wi bi tevayî ji hev re qedehên xwe bilind bikin.

Piştî ku berpirsîyarên wir tînin û li ser Şerabê, dîro- ka wê û rengê çêkirina Şerabê me agahdar dikin, em dîsa radibin û ber bi otobusên xwe ve diçin. Ez ji ber derî radihêjim broşureke. Gava ez di otobusê de lê dinihêrim çavên min li dîroka Romanyayê dikeve. Ez hingî têdigihîjim ku ez di derbarê dîroka hin we- latan de çiqasî nezan im. Ez bi tenê bi dîroka desthi- latdariya Romanyayê ya dema komunîzmê dizanim. Lê di broşuru de hebekî behsa dema kevin jî dike. Romanya di sala 1918an de ji bin desthilatdariya Osmanî û Macaran rizgar dibe û mîna dewleteke serbixwe tê avakirin. Li vî welatî hertim gel û mile- tî cihê hebûn û hê jî hene.

Piştî ku em gihîştin bajêr û ji otobusan daketin, min û Jan Myrdal me bîstekê li ser lingan sohbet kir. Myrdal bi dîroka van welatan baş dizanîbû. Wî ji min re behs kir ku Romanya welatekî kozmopolît bû û hê jî kêmkê zêde weha ye. Û bi rastî jî gava em derketin gêra bajêr, çavên me li mizgeftan, li dêran, li sînagogan ketin. Xuya bû piştî hihveşandina sîste- ma sosyalîzmê hin berberiyên hişk di navbera hin ol û kulturên de derketine.

Di vegera ber bi keştiyê de, yek bi lez xwe li bin guhê hevaleke me dixê û çentê di destê wê de direvî- ne. Herçiqas em bi dû de baz didin jî, ew tavilê kuçê li xwe badide û ji ber çavan wenda dibe. Gava em dikevin keştiyê, xwedîya çente dibêje, baş bû ku pe- reyên wê ne diçente de bûn.

Paşê em dibihîzin ku kirinên bi vî babetî berhema van salên dawiyê û encama sîstema hişk ya berê ye.

Mîna her gerê, piştî gêra Romanyayê jî ez diwes- tim. Ez kêlîkekê xwe li ser nivînê xwe dirêj dikim û tavilê xilmaş dibim. Lê ez bi dengê Özkan Mert û çend kesên din dîsa şiyar dibim. Ew li hundir nase-kinin, torbeyekî naylonî datîne ser nivînê xwe û dî- sa derdikevin. Piştî ku ez bîskê bêhna xwe berdi- dim, ez ji odeya xwe ji Ordîxanê Celîl re telefonê vedikim. Ordîxan jî dibêje ku ew tam diçû ser tele- fonê ku ji min re telefonê veke. Em bi henekî dibêjin ku dilê me bi hev re rast e û em herdu li hev dikin ku em şivâ ne li bufeyê, lê li restorantê bixwin. Ez kincên xwe diguherim û derdikevim jor. Gava ez derdikevim, ez dibînim ku Ordîxan berî min derke- tiye û li hêwanê, li ser xwe digêre. Em bi hev re da- dikevin restorantê. Lê restorant tije ye. Garson ji me re li ser maseyekê du cihan peyda dike û em rûdi- nîn. Li ser wê masê Sezer Duru û nivîskarekî ciwan îslandî rûniştine. Em silavê li wan dikin û ew jî bi ken silava me vedigerînin. Sezer dibêje ku ew cari- nan tê Swêdê û hezkirina xwe ji Swêdê re tîne zi- mên. Ez jî behsa birayê wê Demir Özlü û xwişka wê Tezer Özlü dikim û hezkirina xwe ji bo wan tînim zimên. Piştî ku em bîstekê li ser rêwîtiyê dipeyivin, garson tevî lîsteya xwarinê tê ser maseya me. Min û

kekê Ordîxan li hev kiriye ku em ê masê bixwin û bi mîsî re jî Şerabekê vexwin. Em welê dikin û gava em xwarina xwe xelas dikin û derdikevin jor, ji bo ku li devjenkiya azadiya ramanê guhdarî bikin, em herdu jî kêfxweş in.

Di hemû rêwîtiyê de çalakî hebûn. Çalakiya îşev jî li ser azadiya ramanê bû. Ji ber ku nivîskarên ku ii welatên kevnesosyalîst hatibûn ji sîstema komunîz- mê gazin dikirin û behsa tunebûna azadiya ramanê û azadiya îndîvîd dikirin. Herweha nivîskarên ku ji welatên kapîtalîst jî beşdar bûbûn, hinan ji wan jî rexne li sîstema

kapîtalîzmê digirtin. Gelek rêwiyan pesnê sîstema Swêdê û demokrasiya wê didan, lê ji- na Jan Myrdal, Gun Kessle rabû ser xwe û got, "ewqasî pesnê Swêdê nedin, nebêjin ku azadiya ra-manê ya li Swêdê bêkêmasî ye an jî bêkêmasî bûye. Ez bi xwe li Tornedalenê mezin bûme û me nikarîbû di derbarê zimanê xwe yê mader, finî de du gotin bi- gota. Û divê neheqîya ku me li samî û qereçîyan ki-riye neyê jibîrkirin."

Lê hûn ya rastî bixwazin, tiştên ku Gun Kessle di derbarê azadiya ramanê, an jî mafên hindikahiyên Swêdê de gotin, îro zêde ne aktuel in. Ji ber ku ji fi- niyan bigire, heta samî, qereçî û biyaniyên din xwe- diyên imkanên ku bi zimanê xwe bixwînin û kultu- ra xwe pêş ve bibin in.

Jan Myrdal, di gotara xwe de bal kişand ser ba- weriyên xelkê yên olî û got, "bi navê azadiya rama- nê divê mirov baweriyên milletên cihê yên olî birîn- dar neke."

Wî herçiqas navê Salman Ruştî neda jî, lê di gota- ra xwe de mînakên nêzîkî wê dan û got, "divê mi-rov li birîndarkirina baweriyên olî miqate be û bi navê azadiya ramanê islamê an jî oleke din nede ber pêla rexneyan."

Mijara azadiya ramanê di nava beşdaran de bû ci-hê gengeşiyê germ. Gelo heta ku azadî? Gelo divê mirov bi azadiya ramanê ve girêdayî destûrê bide partiyên nazîst û faşîst ku eşkere bixebitin û propo- gandaya xwe bikin? Gelo mirov pornografiya zaro- kan eşkere bihêle? Gelo bi navê azadiya ramanê mi-rov bihêle ku mêrkuj serbest bigerin? Di mînaqêşe- yan de tu encam nehat wergirtin û xuyaye wê ev mînaqêşe her û her bidomin. Di vê navê de wergêr Inger Johansson û Mats Löfgren gotin, "em dixwa- zin pêşniyazeke konkret bînin. Ew jî zilma li ser sos-yolog û kurdnas Îsmâil Beşikçi ye ku bi tenê ji bo lê- kolînên xwe her tim mehkûmê girtîgehan dibe û pi- raniya jiyana xwe di girtîgehan de bihurandiye." Wan gotin, "divê têkoşîna ji bo azadiya ramanê bi tenê di teoriyê de nemîne, lê têkeve pratîkê jî. Pratîk jî ew e ku em daxuyaniyêke protestoyê derxin û bi îmzeyên xwe ji karbidestên Tirkiyeyê re bişînin."

Ji xwe berê jî me sohbet kiribû ku gava keştiya me bigihîje Tirkiyeyê divê em hin çalakiyan bikin. Yek ji çalakiyan jî ew bû ku em ji berdêla gêra muzexa-

ne û dêran mîna protestoyê herin li ber deriyên gir- tîgehên ku girtiyên siyasî tê de ne rûnên. Arzû Toker jî ji bo vê ramanê gelekî aktîv bû. Me li hev kiribû ku em komîteyekê ji bo vê çalakiyê ava bikin û min ê bi xwe jî di komîteyê de cih bigirta. Lê mixabin, PENa Tirkiyê û Sendîkaya Nivîskarên Tirkiyeyê xwe nedan ber vê çalakiyê û çalakiyêke weba di cih de nedîtin. Heta Şukran Kurdakul bi xwe hat ba min û got, "çima em li welatên din diçin li cihên wan yên dîrokî digerin lê hûn dixwazin em li Tirki-yeyê herin girtîgehan ziyaret bikin?"

Hinek nivîskarên grekî jî pêşniyaza ziyareta girtî-gehan maqûl dîtin û bi aktîvî piştgiriya wê ramanê kirin. Ji ber ku her tişt bi kaxezan safî nabe. Lê divê nivîskar ji bo nivîskaran tiştinan bikin. Ew jî ziya- retkirina wan e. Lê serokê delegasyona tirkan ne zi- yaretkirina nivîskarên girtî ne jî protestokirina polî- tîkaya dewleta Tirkiyeyê ya li hemberî kurdan, li hemberî ziman û kultura kurdan maqûl nedidîtin. Hinan ji wan dixwestin lê ditirsiyan. Digotin hûn ê herin malên xwe û em ê li vir di nava probleman de bimînin.

Mînaqêşeya li ser azadiya ramanê û problemên et- nîk yên welatên cihê germ derbas bû. Vodkaya ku me ji êvarî de vedixwar jî serê me germ kiribû.

Ez wê şevê baş razam.

Bûlgaristan, Varna

E

z berê jî du-sê caran çûbûm Varnayê. Ez li Varna- yê baş geriyabûm û min ji bajêr hez kiribû. Gava keştiya me sibehê zû gihîşt Varnayê, di dilê min de şa- hiyek şiyar bû. Mîna ku ez pêrgî kevnedosta xwe di- bûm.

Herçiqas em serê sibehê zû gihîştin bajêr jî, lê ez dîsa ji xew rabûm û çûm ser banê keştiyê da ku ez dîmenê bajêr ji dûr ve bibînim. Lê ez dereng mabûm û keştî gihîştibû lîmanê. Min ji derve bi tenê dixana ku ji hin keştiyan bilind dibû û hin teyrikên ku bi tolazî difiri- yan dîtin. Piştî taştê em ji keştiyê daketin û mîna her-tim ber bi otobusên hazir ve çûn. Min berê jî gotibû, her welatê ku em diçûnê, ji bo çarsed rêwî otobus amade bûn. Ew deqîqeyekê jî dereng nediman. Her tişt bi rêk û pêk û otomatîk dimeşiya. Mesela wext girîng bû. Ev celebekî jiyana swêdiyan e. Organîzasyon jî li gora celebê jiyana swêdiyan bi piranî ji aliyê swê-diyan ve hatibû avakirin. Piraniya me hêdî hêdî ji keş- tiyê derketin.

Vê carê ez û nivîskar û wergêrekî îslandî ê bi navê

Si

Sigurdur Magnusson li kêleka hev rûdinîn. Magnus- son yekî navsere û lixwekirina wî jî mîna ya dîplo- matan e. Digel ku kataloga nivîskaran tevî resim û xebata wan hatiye belavkirin û li ba me hemûyan heye jî, dîsa ne hêsan e ku mirov çarsed nivîskarî di-gel nav û xebata wan di hişê xwe de bihêle. Berî ez jê bipirsim. ew ji min dipirse bê ez ji kîjan welatî me. Tevî ku ez mîna nivîskarekî ji Swêdê beşdarî gé-rê bûme jî, lê ez di her firsendê de xwe mîna nivîs-karekî kurd bi wan didim naskirin. Gava Sigurdur Magnusson dibihîze ku ez kurd im, kêfa wî tê û ta- vilê behsa Mele Mistefa Berzanî dike. Ew dibêje ku yekî îslandî kitêbek bi almanî li ser Mele Mistefa Berzanî nivîsandiye û wî ew kitêb xwendiyê. Ew ge- lekî kêfa xwe ji Berzanî re tîne û pirsê rewşa kurdan ya îro dike. Heta ku em digihîjin cihê armancê em li ser kurdan, rewşa wan û bêdengiya dinyayê dipeyi- vin. Ez hebekî dilê xwe bi rewşa xwe dişewitînim. Dişewatiya bêwelatî û bêdewletiyê. Digel ku Sigur-dur Magnusson ji welatekî nifûsa wê li dor 240 000î ye dîsa ew xwediyê alekê ne û serbixwe ne, lê ez endamê bi kêmanî sih milyon insan im, ez ji dew- let û alê bêpar im. Loma jî ez xwe stûxwar dibînim û ew stûxwarî pêleke belengaziyê di dilê min de dili- vîne.

Niha otobusa me ji bajêr dûr, li rex çiyayekî radi-weste. Ez bi wî dilê belengaz ji otobusê dadikevim. Sohbeta li ser kurdan ya bi Sigurdur Magnussonê

S*

îslandî re spehîbûna herdu keçikên rêber bi min di- de jibîrkirin. Gava em ji otobuse dadikevin ez hingî bi spehîbûna wan dihesim. Herdu jî zirav û dirêj in. Ew bi îngiliziya xwe y a bi aksen ji me daxwaz dikin ku em hemû li kêleka rê bicivin. Em bi ya wan dikin û ew ji me re behsa dîroka dêra Alocak ya ku di çî- yê de mîna şikeftan hatiye avakirin, dikin. Gava em ji jêr ve lê dinerin, pir spehî dixuye. Em didin dûv rêberan û bi pêlikên çiyê yên ku bi taybetî ji bo tu- rîstan hatine avakiririn ve bi hewa dikevin. Em li hundirê dêra mezin diğerin. Dêreke gelekî kevin e. Min dîrok û çîroka avakirina wê li ser kaxezekê ni- vîsandibû, lê gava ez vegehiyam malê û ez li nav ala- vên xwe geriyam negeriyam min nedît. Dibe ku min ew di keştiyê de ji bîr kiribe. Lê bi xwe pir kêfa min jê re hat. Bi mîmariyêke hunermendî hatibû avaki-rin û bi heybet bû. Li ser dîwarên wê yên hundir hin wêne hatibûn boyaxkirin. Boyaxa hinek wêneyan jê çûbû, lê dîsa jî spehîtiya xwe parastibûn. Em nêzikî du saetan li hundirê dêrê, li serê wî çiyayî geriyam. Herçiqas ez bi xwe ne çiyayî me jî, lê hewa çiyayî, hîsa bilindahiyên gelekî kêfa min tîne. Ez carinan ji refê xwe vediqetiyam, diçûm ser pozê zinarekî û min li dûr, li deryayê dineri. Ji dûr ve derya û ezman ewqasî nêzikî hev dibûn ku mirov digot

qey derya erdan û ya esmanan dike bigihîje hev. Min hewa pa- qij dikişand hinavên xwe û ez li rojên xweş difiki- rîm. Ez li dîrokê difikirîm. Ez li qîmeta bermayên

dîrokê difikirîm. Li kelehan, li bircan, li mizgef- tan... Xelk çiqas ketibin şeran jî, dîsa dîroka xwe û bermayên wê parastine. Ez li hovîtiya ku li welatê min dihate kirin difikirîm. Ez li wêrankerên Birca Belek, Bedena Diyarbekirê, Mizgefta Sor difikirîm. Ê ez dîsa gunehê xwe bi rewşa xwe tînim, lê hêzeke veşartî min dajo ser tekoşîna parastma ve medeniye- te jî. Gava dawîya gêra me tê û em ber bi otobusên xwe ve ji çiyê dadikevin, keçîkek ji rêberan ku pê hesiyaye ez kurd im, ji min re behsa talankerîya os- manî û tirkan dike.

Ez dizanim ku Bûlgaristan bi salên dirêj di bin destên tirkan de maye, lê ez bi esehî nizanim ka de- meke çiqasî dirêj di bin destên tirkan de maye. Lo- ma ez broşureke li ser dîroka Bûlgaristanê dikirim. Ez nagihîjim broşurê bixwînim lê gava ez vedigerim malê û destnivîsa xwe derbasî komputerê dikim, ez çavên xwe li bruşurê digerin. Ez di broşurê de dixwînim ku bûlgarî ji gelê slavî ne û di dîrokê de serê wan bi bîzansî û tirkan re di belayê de bûye. Sî- norê dewleta bûlgarî ya peşî (679-1018) digihîşt Stembola kevin û heta nava Macarîstanê. Di dema qral Boris de gelê bûlgarî di navbera dêrên bîzansî û romî de diçin û tên, lê dawî dawî bîzansî bi ser di- kevin. Hukumdariya Bûlgaristanê ya duyemîn (1100-1300) ji aliyê Peçenî û Kumaniyan ve tê xe- rabkirin. Lê di salên 1200î de bulgar li hemberî ma- car û tataran serî hildidin. Di salên 1300î de bûlgarî

qels dikevin û di sala 1393an de bûlgarî bi temamî dikevin bin destên tirkên osmanî. Bulgariyên xirîsti- yan dem bi dem, hem aborî û hem jî siyasî ji aliyê tirkan ve zordestî û neheqiyê dibînin. Dêra bûlgarî hêdî hêdî serbixwebûna xwe wenda dike û li Kons- tatînopelê dikeve bin destê Piskoposê grekî. Keşeyên grekî hewl didan ku bulgaran ji aliyê nijadî ve jî asî- mîle bikin. Di sala 1762an de li Athosê rehîbekî bi navê Pajsij dîroka Bûlgaristanê dinivîsîne. Armanca rehîb ew bû ku ew bi wê kitêbê hestên neteweyî li ba bûlgaran hişyar bike û herweha tevgereke azadi- yê ava bike ku li dijî katolîzma grekî rabin. Lê di sa- lên 1860-70ê de bûlgariyan li dijî despotîsma tirkan serî hildan û di sala 1879an de li dor panzdeh hezar bûlgarî hatin kuştin. Di sala 1879an de Bûlgaristan dibe qiraliyet, lê dîsa jî bacê dide tirkan.

Gava em piştî seredana dêrê vedigerin Varnayê û li nava bajêr digerin, cih bi cih dengê tirkî dikeve gu- hên min. Herçiqas sîstema sosyalîzmê welat bi pêş nexistibe û mîna xwe hiştibe jî, dîsa bajar û bajarî medenî dixuyin. Lê ji bo ku ji me re ewqasî hatiye gotin, em li çente û bêrîkên xwe pir miqate ne.

Ez ji bo xwarina nîvro yê naçim keştiyê, ez bi du nivîskarên alman re ku niha navên wan nayên bîra min, li bajêr digerin û paşê jî em firavîne li bajêr dixwin. Xwarina wan ne bi dilê min bû, lê dîsa jî ez pê têr bûm û piştî ku min bîrayek bi ser de vexwar, min tehma wê y a ne xweş ji bîr kir. Xuyaye hevalên

alman jî mîna m in kevnekomunîst in; ew jî mîna min dixwazin peykerê Dîmîtrov bibinin. Em dipir- sin û em diçin meydana ku peyker lê ye. Peykerê Dî- mîtrov bi heybet hatiye çêkirin. Gava mirov li pey- ker dinere, faşîzm biçûk dibe. Mirov di peyker de binketina faşîzmê dibîne. Herçiqas sosyalîzma reel rengekî nemirovane dabe sosyalîzmê jî, dîsa ji kûra- niya dilê min xwestekeke sosyalîzmê serî hildide.

Gava em li bajêr digerin, em li zarokên qereçîyan rast tên. Hemû jî bi tirkî dipeyivin û di nava çarçiyê de bera ser piştê hev didin. Ew tu sînoran ji xwe re danaynin û li kêf û azadiya xwe dinerin. Em li aliyê rê yê wî alî hinek hogirên xwe dibînin, em bi ken destên xwe ji hev re li ba dikin û di hev dibuhurin.

Ji bo kirîna diyariyan em dixwazin li dikanan bi- gerin, lê em dikanan nabînin. Gava em dibînin jî, em dibînin ku vala ne, tiştê kirîne tê de nîne. Tiş- tîna ku di dikanan de hene jî, Xwedê zane bê ji kengî de mane; ser

wan hemû toz girtiye û bêtir xemla di- kanê xerab dikin. Em ji bo kirînê tiştê nabînin, lê ji bo dîtina bajêr em têr dibin û danê êvarî vedigerin keştiya xwe.

Êdî keştiya me ji me re bûye mal. Lê maleke bi rêk û pêk, maleke ku cihê razanê lê amade, xwarin amade, xizmetkar amade; tenê razê, bixwe, vexwe, bipeyive, mînaqêşe bike, insanan bibîne...

Gava em dikevin hundir, ez li ser pêlikan pêrgî Orhan Pamuk û nivîskarekî yunanî tîm, silavê li wan dikim û der bas dibim...

Îşev dora şaîren bûlgarî ye. Ew ê şîren xwe bixwî- nin. Salon dîsa mişt dibe. Bi dengê muzîkekê re şaîr yek bi yek derdikevin ser dikê. Ji lixwekirin, liv û tevgera wan xuyaye ku ew dilxwaz û temsîlkarên hin "îzmên" edebiyatê ne. Û gava ew dest bi xwen- dina şîran dikin, xuya dibe ku texmîna me rast der- dikeve. Şîren salmezinan şîren li dijî desthilatdari- ya komunîzmê ne. Herçiqas komunizm hihveşiya be jî, dîsa nivîşê kevin xwe ji şîra protestoyê rizgar ne- kirine û gotinên şîren wan bi azadiya li dijî komu- nîzmê ve mişt in. Herçî şaîren ciwan in, ji lixwekirin û tevgera wan dixuye ku ew nûparêz in. Gava yekî ciwan, bi berçavka xwe ya girover û bi riha xwe ya li ser çenga xwe şîren xwe dixwîne, temaşevan ji kena xwe nagirin. Ew bi celebêkî dadaîstî şîran dixwîne û bi awayekî komîk li ser dikê diçe û tê.

Herçiqas mirov hemû navan ji bîr dike jî, lê bi alî- kariya lîsteya ku tê belavkirin, mirov dikare navên şaîran bi bîr bîne. Di lîsteya şaîren bûlgarî de ev na- vên ha hebûn: Giorgio Gusbudinov, Kristina Tren- dafilova, Zweta Sofronieva, Rada Nikolava û Kiril Korumov.

Paşe gava ew belaş antolojiyeke bi îngilîzî y a şîra bûlgarî belav dikin û ez bi bêhna fireh lê dinerim, ez di derbarê şaîr û şîra bûlgarî de hindik be jî dibim xwedî agahdarî.

Her ku keştî di nav ava welatekî de ye, an jî berê

xwe bi welatekî ve dike, di keştiye de şaîren wî we- latî şîran bi zimanên xwe dixwînin û edebiyata we- latê xwe didin naskirin. Piştî şeva bulgariyan êdî dora tirkan tê. Wê êdî tirk şîren xwe bixwînin. Ji tirkan di katalogê de navê Yaşar Kemal, Can Yucel, Atol Behramoglu, Cengiz Bektaş, Alpay Kabacali, Suat Karatay, Şukran Kurdakul, Mario Moris Levi, Sezer Duru, Herkul Millas, Orhan Pamuk, Feridun Şehri (Andaç), Bekir Yıldız, Vedat Turkali û Erhan Bener heye. Ji bilî Yaşar Kemal û Atol Behramog- lu, yê din hemû beşdar bûne. Û piştî êvara şîrx- wendina bulgariyan, tirk jî ji bo amadehiya sibehê civînekê çêdikin. Ji ber ku ez û Can Yucel bere li ser hin tiştan peyivîbûn, wî xwest ku ez jî di civîna wan de cih bigirim. Li gora li hev kirina me min ê şî- îreke Can Yucel ku wî ji bo bîranîna Musa Anter nivîsandibû û min ew wergerandibû kurdî û di hej- mara Nûdemê ya 4an de weşandibû, di şeva tirkan de bi kurdî bixwenda. Min xwendina wê qebûl kiri- bû, lê min ji Can Yucel re gotibû, ez dixwazim hine- kî li ser rewşa kurdan û zimanê kurdî jî bipeyivim. Wî jî maqûl dîtibû û ji min re gotibû çî hat ber devê te bibêje. Heta xebereke bi dilê xwe jî ji wan re da- bû û xwe li diya hemû nivîskarên tirkan ceribandi- bû. Lê ji min daxwaz kiribû ku ez di civîna wan de behsa ku ez ê ji bilî xwendina şîrâ tiştêkî din bibê- jim nekim.

Min jî nekir.

Şemî, 198 Çiriya-Paşîn, 1994

S

ibeha şemiye keştiya me nêzîkî li Stembolê dike.

Herçiqas em şeva çûyî dereng raza bûn û me li go- ra şeven berê zêde vexwaribû jî, ez sibehê zû rabûm ser xwe. Min dixwest ez dîmena Stembolê ji keştiye temaşe bikim. Gava ez derketim jora keştiye, bayekî hênik li ser û çavên min xist û bi hênkahiya wî bayî re westandina canê min sivik bû. Min jî berê xwe bi jor ve kir û hewa paqij kişand hinavên xwe. Bayê ku ji derve dihat porê min tevlihev kiribû.

Ji hin keştiyan dixana reş bilind dibû. Ji dûr ve den- gê zûrîna keştiyeke mezin dihat. Cîhana deryayê şiyar bû. Derya di hundirê tevgerekê de bû. Lê ji ber mijê ku bi ser Stembolê de girtibû, Stembol baş nedixuya. Ez bi lez daketim jêr û min Ordîxanê Celîl jî şiyar kir. Ji ber ku min bi tirkî dizanîbû û berê jî çend caran çû- bûm Stembolê, min dixwest ez ji Ordîxan re mazû- bantiyê bikim.

Min û Ordîxan me ji bufeyê taştiyek mîrane xwar û em derketin derve. Herçiqas min Stembol û hin deve- rên Stembolê nas dikir jî, lê min nexwest em bi serê xwe bigerin. Hûn ya rastî bixwazin, ji ber bûyerên ku diqewimîn, ji ber kuştinên " failî meçhûl" ez hinekî bi tirs bûm. Baweriya min bi tirkan nedihat. Gava min bûyer ji kekê Ordîxan re got, wî jî pêşniyaza min ma- qûl dît û xwest em ji refê xwe neqetin. Ya rastî bi kêrî me jî hat. Gava mirov bi sedemin din diçe hin wela- tan, an hin bajar, mirov di derbarê dîrok û mîmari- ya welêt an bajêr de zêde hînî tiştêkî nabe. Lê niha ji bo me firsend bû. Otobusên me hazir bûn û ji bo her otobusekê jî rêberek amade bû. Otobusa me berê xwe bi herdu mizgeftên Stembolê yê navdar; Ayasofya û Siltan Ehmedê ve vekir. Heta ku em gihîştin cihê cih, xortê rêber bi destan der û dor nîşan didan û qala dî- roka wan dikir. Piraniya avahî û deverên dîrokî ku xortê rêber behs dikir, yê berî dîroka tirkan bûn. Kêm zêde piraniya rêwiyan di otobusê de bi dîroka Stembola kevin dizanîbûn. Lê dîsa jî bi baldarî li rêber guhdarî dikirin.

Gava em nêzîkî mizgeftan bûn û ji otobusan dake- tin, me xwe ji ber barana bêwext avêt ber taldeyan. Hin rêwiyan kal û pîr bi tedarik bûn, wan sîwanên xwe bi xwe re anîbûn. Yê wan ne xema wan bû, wan tavilê sîwanên xwe vekirin û xwe nêzîkî rêber kirin. Gava carekê xortê rêber nêzîkî me bû, Ordî- xanê Celîl xwe negirt û ji min re got; Welleh xwîna min dikele ser vî xortî, hebe tunebe ew kurd e. Xu- yaye deng çû lêwîk û bi me re beşîşî. Hingî Ordîxan jê pirsî ka gelo ew kurd e an na. Lêwîk got, na, lê belê "nayek" ne ji dil bû. Lêwîk newêrîbû xwe eş-

kere bikira. Herçiqas di behskirina Stembol û dîro- ka wê de behsa kurdan an hebûna kurdan nekir jî, bi kurdbûyina me kêfxweş xuya bû. Me jî texmîn kir ku ew ê bi eslê xwe kurd be.

Rêberê esilkurd em li der û hundirê herdu mizgef- tî pîroz gerandin û ji me re bi awayekî berfireh behsa dîröka wan kir.

Gelek nasên min li Senbolê hebûn, birayê min li wir bû, lê min nikarîbû xwe bigihanda wan. Stem- bol mezin e û diviyabû piştî çend saetên din em bi rê biketana. Ez dizanim ne ez ê bikaribim birayê xwe bibînim, ne jî nas û dostên xwe...

Kêlîka ku em ji hewşa mizgeftê derdikevin û di bin baranê de ber bi otobusên xwe ve baz didin, ça- vên min li rojnamevaneke Özgür Ulkeyê, Cemile Çakır dikeve. Dema ew min dibîne gelekî kêfa wê tê. Ez jî bi dîtina wê pir kêfxweş dibim. Ew destê xwe dide min û xortê bi xwe re bi min dide naski- rin. Ez jî kekê Ordîxan pê didim naskirin. Hem Ce- mîle hem jî xort ji baranê şil bûne. Ew kamerayên xwe bi alîkariya çakêtên xwe ji baranê diparêzin. Ez û Cemîle li hal û wextê hev dipirsin. Ew dibêje ku wê bihîstibû nivîskarên kurd jî di keştiyê de hene, lê nizanîbû bê kê ne. Min û Cemîle berê jî hevdu li Stembolê dîtibû.

Hingî Huseyin Kaytan ji bo rojna- meya Rojê bi min re hevpeyvînek çêkiribû û wê jî fotografê min kişandibû. Wekî din jî bi riya rojna- meyê haya me ji hev hebû. Em di bin taldeya darekê

de xwe ji baranê diparêzin. Li ba me greknasê swêdî Sture Lineér û hinek nivîskarên din jî hene. Herç- iqas ez hevalên xwe bi rojnamevanan didim naski- rin jî, dîsa Cemile Çakır teyba xwe ya biçûk derdixe û bi min re kurtehevpeyvînekê dike. Paşê dema dibi- hîze Ordîxanê Celîl kurdnasekî kevnosovyetê ye, ew dixwaze bi wî re jî li ser kultur û edebiyata kurdên kevnosovyetê hevpeyvînekê çêbike. Ji ber ku Cemile bi kurdî nizane û Ordîxan jî bi tirkî nizane, ez mec- bûr dimînim ku ji wan re wergervaniyê bikim. Ce- mile û hevalê xwe paşê bi me re li otobusa me siwar dibin û tîheta lîmanê. Ew dixwazin ji bo hevpey- vînen bi me re çend resimên keştiya me jî bikişînin. Ew wilo dikin û em xatir ji hev dixwazin.

Tarn gava em ê derbasî hundirê keştiyê bibûna, min dît ku Sezer Duru li ber deriyê keştiyê rawesti- yaye û torbeyekî kaxezi xweşîk ku hinek broşurên rengîn tî de ne, belav dike. Yek da min jî. Dema min vekir û min dît ku reklamên turîzmê ne, ez matmayî mam û min bi henekan zixtek avêtê. Lê gava min ew birin odeya xwe û li wan nerî, ez li ra- man û mentalîteya nivîskar û rewşenbîrên tirkî matmayî mam. Xelk li dû çî ne ew li dû çî ne. Ji berdêla ku ew sîstema dewleta xwe protesto bikin, ji berdêla ew lîsteya kuştî û wendayîyan li nivîska- ran belav bikin, ew broşurên turîzmê belav dikin. Ew dixwazin welatê xwe paqij derxînin û xweşî û demokrasiya welatê xwe derxin pêş. Ne bi tenê ji

bo rojnamevan û nivîskarên kurdan, lê ji bo yê tir- kan mabûya jî, diviyabû wan bi awayekî din li pirs- girêkê binerîna.

Min li odê ew yeka ha hebekî bi Özkan Mert re jî mînaqêşe kir, wî heq da min, lê ez nizanim...

Keştiya me bi rê ketibû. Min û Inger Johansson me hevdu xewle kiribû û em li ser pirsgirêka kur- dan, rewşa zimanê kurdî, nivîskarên kurd yê girtî; rojnamevan û nivîskarên kurd yê ku di van salên dawiyê de ji ber ramanên xwe hatibûn kuştin, dipe- yivîn. Min jê daxwaz kir ku piştî xwendina şîra Can Yucel ew gotara min ji guhdar û temaşevanan re ji swêdî wergerîne îngilîzî. Inger wergêreke jîr e. Wê daxwaza min ji dil qebûl kir. Ji ber ku min gota- ra xwe nenivîsandibû, dê Inger gotinên min dîrek wergerandina. Dem hat û hemû nivîskar û şairên tirkî li quncikekê civiyan. Salon jî dîsa mîna her- dem bi dev re tije bûbû. Hundirê salonê loş bû û bi hêdîka dengê muzîkekê dihat. Hin şairên tirkî rabûn û şîrên xwe xwendin. Gava dor hate Can Yucel, ez jî pê re rabûm. Wî şîreke xwe bi îngilîzî xwend. Wî ew şîr bi wî serê xweş, di keştiyê de nivîsandibû. Wê şîrê hemû guhdar dan kenandin û wê yekê kir ku gelek çepik ji Can Yucel re lêbikevin. Bi rastî ne bi tenê ji nav delegasiyona nivîskarên tirkî, lê di he- mû keştiyê de ez dikarim bibêjim yê herî populer û dihat hezkirin Can Yucel bû. Min jî kurdiya şîra Can Yucel, ku ji bo Musa Anter nivîsandibû,

xwend. Piştî wê bi îşareta min Inger hat ser sehnê û ji bo wergerandina gotinên min xwe amade kiribû. Ez bi qasî deh-panzdeh deqîqeyan li ser rewşa kur- dan, li ser dîroka kurdan, li ser rewşa zimanê wan û li ser berpirsiyariya rewşenbîran peyivîm. Ingêrê jî bê navbir wergerand. Hew min dît Mehmed Uzun jî ji xwe re li peş cihek peyda kiriye û rûniştiye. Min da nav, min behsa girtina rojnamevanan, kuştina ni- vîskaran, kuştina avukat û burokratan, kuştina ga- van û şivanan kir. Min behsa nebûna demokrasiye li Tirkiyeyê kir û min daxwaz kir ku rewşenbîrên tir- kan û herweha yê dinyayê jî di derbarê pirsê kur- dî, qet nebe di derbarê zimanê kurdî de hinekî din jî xwedî helwest bin û hebekî din jî berpirsiyariyên xwe bi cih bînin. Xwedê jê razî be, Ingêrê jî gotinên min yek bi yek werdigerandin îngilîzî. Çepikên ji bo wan gotinên min jî ne xerab bûn. Lê sedema wê jî hebû. Ji ber ku piraniya rêwiyên keştiyê ji destên tirkî kişandibûn. Yunanî, qibrîsî, bûlgarî, romanî, macarî û yê din ji destên tirkî baş kişandibûn. Wan dizanibûn ez behsa çî dikim.

Û piştî ku şev qe- diya, ji serokê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê Peter Curman bigire heta bi nivîskarên grekî, qibrîsî û bûlgariyan hatin ez pîroz kirim. Ne ji bo ku min go- tareke pir baş pêşkêş kiribû, lê ji ber ku wan jî xwe hevparên gotinên min dîtibûn û dabû dilê wan, ew wilo tevgeriyan.

Bi rastî ez piştî gotara xwe hinekî aram bûbûm. Ji

ber ku min ji roja roj de dixwest tiştêkî wilo bibe an jî qet nebe di derbarê kurdan de were peyivandin û mafê azadiya wan were zimên.

Em wê şevê jî heta bi dereng rûniştin û pir kêma ra- zan. Lê ez bi kelecana bûm. Ji ber ku berê me bi Iz- mîrê ve bû. U ev çend meh bûn ku mala bavê min dev ji her tiştên xwe berdabûn û koçî Îzmîrê kiri- bûn. Di tebaxa 1994an de birayê min yê ji min bi- çûktir li ber dikana xwe hatibû kuştin. Ew jî mîna bi hezaran kurd bûbû hedefa guleyên faîlî meçhul. Yanî mêrkuj ne diyar bûn. Digotin "sofîkan" kuştî- ye. Ma ev "sofîk" ji ku derketibûn gelo û bi taybetî ji bo çî wê sofîk mirovên wilo bikujin? Lê her kesî digot, dewlet e. Ji ber ku birayê min mirovekî qenc bû. Welatparêzekî salan bû û ji aliyê piraniya bajêr ve dihate hezkirin. Min jî pir jê hez dikir, ji ber ku wî ji zimanê kurdî hez dikir û kitêb û kasetên şîrên kurdî yên klasîk her tim li ba xwe diparastin. Ew dilsoz û evîndarekî welatê xwe bû.

Erê, ez ê biçûma maleke bêî Mihemed Elî (wî hê di 79an de ji xwe re digot Brûsk). Maleke berê bi hizûr û tevdir, lê niha surgûnbûyî. Gava ez ji wê malê derketim û ji welêt derbeder bûm, temenê min hê hîjdeh- nozdeh bû. Hundirê malê tije zarokên hûr bûn. Mihemed Elî yek ji wan bû. Lê niha hemû me- zin bûbûn û zewicibûn. Mihemed Elî jî zewicî bû lê jina wî bi zarokeke li destan yek jî di zik de jinebî mabû.

Yekşem, 20ê Çiriya-Paşîn, 1994

E

m digihîjin Îzmîrê. Grekiyên di keştiye de hê jî di- bêjin Smyrna. Ji ber ku navê Îzmîrê yê bi grekî Smyrna ye. Smyrna bi eslê xwe bajarekî grekî ye. Di şere di navbera Tîrkiye û Yunanîstanê yê sala 1922an de bajarê Îzmîrê ji ber şer hatibû hilweşandin, tiştêkî bajêr de nemabû. Yunaniyên di bajêr de ji aliyê tirkan ve bi awayekî hovane hatibûn kuştin. Di şerê Îzmîrê de hêzên Mustafa Kemal zora yunaniyan biribû û îz- mîr ketibû bin destên tirkan. Herçiqaş bajar demekê hatibe hilveşandin jî, mirov niha şopa wî şerî nabîne. Bajar mezin bûye û bûye yek ji bajarên kurdan jî.

Mîna li her devera ku em lê radiwestin, li Îzmîrê jî otobus amade ne. Deverên dîtinê yên li der û dora Îzmîrê pir in; hemû jî bermayên medeniyeta greki- yan in. Hinek diçin Efesê, hinek diçin deverên din, lê ez bi wan re naçim, ez dixwazim zû xwe bigihî- nim mala bavê xwe û hema çend saetek be jî dê û bavê xwe û birayên xwe bibînim. Mal û mal, ji ber ku ne telefon li mal heye, ne jî navnîşaneke serast di destên min de heye. Li gora ji min re hatiye tarîfki-

rin, ez bi xwe bawer im ku ez ê derxim; ji ber ku ez berê jî Îzmîrê nas dikim.

Gava ez ji kontrola polis derbas dibim, ez Özkan Mert jî dibinim. Ew jî bi otobusan re neçûye û dix- waze here hin merivên xwe bibine. Li gora agahda- riya ku daye me, em ê danê êvarî bi rê bikevin. Ez derdikevim derve û çavên xwe li teksîyekê diğeri- nim. Ez dîsa hinekî bi tirs im. Herçiqaş navê min navekî swêdî ye û ez dizanim tirk di rewşeke wilo de newêrin têkilî min bibin jî, ez dîsa pir hay ji xwe heme. Carinan jê ez ewqasî bi dîqet im ku, ez ji tev- gera mirovên normal jî gumanan dikim. Gava ez bangî teksîyê dikim û şifere teksîyê bi tesadûfî bi he- valekî xwe re dipeyive, ez dîsa dikevim gumanan. Hûn ya rastî bixwazin, ji bo ku

ez neketima guma–nan jî tu sedem tunebû. Di hundirê salekê du salan de bi hezaran kurd bi dizî hatibûn kuştin. Yê herî dawiyê jî Medet Serhat bû, ew jî min di keştiyê de ji Mehmed Uzun bihîst ku hatiye kuştin. Her çawa be, min teksî girt, lê adresa ez ê biçûmayê min ji şî- fêrê teksîyê re negot. Min adreseke din jê re got û bi armanca ku ew dikare polîs be, min dixwest ez şopê ji ser xwe dagerînim. Ji adresa duda min îcar teksî- yeke din girt û ji şîfêr xwest ku ew min bibe cihê ku ez ê biçûmayê. Teksî gelekî çû, ji nava bajêr derket, ez dîsa ketim nava gumanan û min ji şîfêr pirsî. Wî got ku adresa "gece konu" ye û loma dûr e.

Mala miné... Malbata min ketibû çî halî? Welati-

yen min ketibûn çî halî? Malbata min li welatê xwe xwedî mal, dikan û erd bû, niha di "gece konu- yan" de diman. Û Xwedê dizane ew çend kes di xa- niyekî de bûn.

Li gora tarîfa ku ji min re hatibû kirin, wê mal li hemberî dibistanê bûya. Gava em gihîştin hemberî dibistanê, min ji şîfer tika kir ku ew raweste. Min peren şîfer danê û çavên xwe li wan der û doran gerandin. Lê ne nimra xênî hebû, ne vir de û ne wê de. Min ji dikandarê taxê pirsî maleke Mêrdînî kir, mêrik bi ken bersiva min da; "ev mal hemû Mêrdînî ne" got. Min jî li gora serê xwe li deriyekî da. Ne ew mal bû, lê wan dizanîbûn bê mala bavê min kî- jan e. Lawikekî duwanzdeh-sêzdeh salî da pûşîya min û ez birim ber deri. Min li deri da û bi henekî "Malê, ma hûn mêvanan dihewînin?" got. Haya wan ji rêwîtiya min hebû û wan bihîstibûn ez ê we- rim Îzmîrê, loma hemû li benda min bûn. Gava den- gê min bihîstin, biçûk û mezin rabûn ser piyan, be- ziyar ber deri û hatin pêşîya min. Xwedê wan bihê- le ewqasî pir bûn ku me di çend deqîqeyan de hev- du maçî kirin.

Gava ez dikevim hundir ez dibînim ku hundir tije ye. Diya min e, bave min e, birayên min, jinbirên min, zavayê me ye; çî bigire hemû li wir in. Em giş bi kêf in. Em dikenin, henekan dikin, li hal û wextê hev dipirsin. Tê gotin ku dem gelek birînan dikewî- ne. Wilo ye jî. Digel ku birayê min di tebaxa 94an

de hatiye kuştin jî, em dîsa dikarin wilo bi rehetî bi- kenin, bi dilçoşî yariyan bikin. Jiyan dîsa berdewam e. Lê di xetên rûyê diya min de êşeke kûr dixuye. Kurê wê hatiye kuştin. Ne hêsan e. Ew nikare ji bîr bike. Ez destê xwe di ser stûyê wê re dibim û bi hin henekên xwe yê xortaniyê dixwazim ji bo kurtede- mekê be jî wê ji eş û elemên wê bi dûr bixim. Ew di- kene, min hembêz û maçî dike. Piştî kuştina birayê min ev cara pêşî ye ku em hemû malbat li hev dici- vin. Lê li xerîbiyê... Ez li wan dinerin, çavên xwe li hundirê odeya wan digerinim, xwe nagirim û ji wan dipirsim bê ka xaniyê wan çend ode ne. Bavê min ji bo ku dilê min xweş bike, mîna ku ew ê xênî bifiro- şe min, ew behsa firehî û xweşîya xênî dike û pesnê xênî dide. Ez tu xweşîyê di xênî de nabînim û ji bo panzdeh kufletan du ode çiqas fireh in, ez tu mane- yê nadim wê jî. Pir tê re naçe, firavîna me tê. Em yê zilam li dora sifrê dicivin. Neh-deh tepsîkên ba- fûnî tije tîrşîka têrrûn, sêniyeke fireh tije birine û goştê mirîşkê li ser, çend sênîk zelete, çend îsotên tûj sifra me dixemilînin. Ez dixwim, mîna ku ez ê hew careke din li vê malê xwarinê bixwim, ez bêhawe pir dixwim. Gava ez ji sifrê vedikşim jî, dîsa hemû dibêjin:

- Te tiştekek nexwar, çend pariyên din jî bixwe.

Ez spas dikim, îskana xwe ya avê jî vedixwim û pesnê xwarina bûkan didim. Ew jî fedî dikin û dibê- jin; "Welleh hema me malhizirî çêkiriye."

Gava şîfre radibe û çaya me tê, hin nasên din jî tên. Nas in, lê ez wan nas nakim. Ew bi xêrhatiniyê li min dikin û bi hurmet rûdinên. Ez paşê fêhm di- kim ku ew jî ji ber bûyerên dawî ji cihê xwe derketi- ne. Birayekî yekî ji wan jî bê sedem li ber deriyê xwe hatiye kuştin. Ew ji min dipirse:

- Ma hûn h atine ji bo me tiştêkî bikin?

Çi dengekî ku ji derve tê, ew hêviyeke mezin pê ve girê didin. Ew li benda tiştinan in, li benda hinan in; li benda Godot ne ku were wan xelas bike. Ez nax- wazim hêviya wî bişikînim, lê ez rastiye jî jê re dibê- jim. Ez hingî têdigihîjim ku rastî carinan pere nake. Mêrik mîna ku fêhm dike serê xwe dihejîne û dadi- gere cîhana xwe ya bêhêvîtiyê.

Bêî ku ez ji malbata xwe têr bibim, saeta min tê. Li gora hesêb divê saeteke din keştî rabe. Ez hinek Markên almanî bi dizî dixim mista bavê xwe û di- çim destê wî. Mîna hatina min, di rabûna min de jî dîsa em çend deqîqeyan hevdu maçî dikin. Hinek li dû min digirîn, hinek jî dixwazin dilê min xweş bi-kin. Rewşa wan dilê min jî perçe dike, çend dilop hêsir ji çavên min jî tên, lê ez naxwazim nîşan bi- dim. Gava ez behsa texsiyê dikim, biraziyekî me î ew jî hatibû seredana min, dibêje, ku ew ê min bigi- hîne Alsancakê, ba keştîyê. Ez, zavayê me Mihe- med, ku ew jî mala wan li Turgutluyê ye û du bira- ziyên wî hatine kuştin, birayê min û em dikevin rê. Em di nava trafîka Îzmîrê de bi hezar zehmetiyan û

bi tîte tît xwe digihînin nêzîkî keştîyê. Ji bo ku ez xwe eşkere nekim û bi niyeta ku polisên sivil me ne- binin, ez naxwazim ew zêde nêzîkî keştîyê bibe. Za- vayê me jî fikra min maqûl dibîne û em hebekî dûrî keştîyê radiwestin. Ji ber ku cihê em lê radiwestin, bi trafîk e, em bi lez hevdu maçî dikin û xatir ji hev dixwazin. Ez rast diçim keştîyê. Lê gava ez dikevin hundir, ez dibihîzim ku ji ber hewa newxweş wê keştî îşev li Îzmîrê bimîne. Ez li ber dikevim, lê ez venagerim malê. Herçiqas gelek heval dadikevin û diçin ji xwe re li Îzmîrê diçerîn jî, ez mayîna di keş- tiyê de maqûltir dibînim. Gava hinek ji min dipirsin bê çima ez danakevim, ez bi henekî dibêjim, ku keş- tî erda rizgarkirî ye, tirk nikarin tiştêkî bi min bikin, loma ez dixwazim li welatekî ku ji azadiya raman û demokrasîyê bêpar e, li ser bostek erda rizgarkirî ta- ma azadiyê derxînim. Û bi rastî jî ez derdixînim. Ez di nav ava tirkan de, di keştîyê de bêsinor azad im. Kitêb û kovarên min yê bi kurdî hê jî li ser masê raxistî ne. Ez dikarim bi dilê xwe bi kurdî bixwî- nim, ger pêwîst be dersên kurdî bidim, nexşeya Kurdistanê, an jî ala Kurdistanê li odeya xwe daliqî- nim; qet nebe di ser qeryolê xwe re daliqînim.

Ez wê êvarê, bi kêfxweşîya ku min hema çî bigire hemû endamên malbata xwe dîtine, dilşa me, lê ez xemgîn im ku ez wê şevê li ba wan nemame. Heta saet li dor dehê şevê min ji berpirsiyar pirsî, lê des- tûr nedan û gotin, kengî hewa xweş bibe, pêlên der-

yayê dakevin, em ê jî bi rê bikevin. Wê şeve ez pir xweş razam. Sibehê zû ez û Rolf Ejvegârd derketin sûkê. Em peşî li Alsancakê geriyar. Ji ber ku bala wî li ser felsefe û fîlozofiyê hebû, wî xwest em li hi- nek dikanên kitêbfiroşan bigerin û binerin ka gelo ew bi tirkî jî hene an na. Em ketin hundirê çend ki- tebfiroşan. Belê, Kirkegaard, Hegel, Marks, Netzsc- he, Darwin... Fîlosofên antîkê, yen rojhelat û roj- ava, hemû wergeriyabûn tirkî. Rolf ecêbmayî ma. Wî meraq kir ka gelo ew wergeriyane kurdî jî, lê min dîsa jê re behsa rewşa zimanê kurdî û stemkari- ya li ser kurdan kir. Paşê wî meraq kir ka gelo tu ki- têbên bi kurdî li kitêbxanê hene an na. Min jê dax- waz kir ku ew bi xwe ji dikandêr bipirse. Wî bi in- gilîzî ji kitebfiroş pirsî kitêbên kurdî kir. Yê kitêbfî- roş çû ji dawîya dikanê jê re kitêbeke bi kurdî jî anî. Rolf li kitêbê nerî û paşê jî min re got, va ye kitêbên kurdî jî li vir serbest têne firotin. Ez jî mecbûr mam jê re bibêjim, ku mirov kitêbê ji dikanê bikire û li mala mirov were girtin, hingî qedexe ye û ji bo kitê- bê mirov dikare bi terorîstî were sûcdarkirin.

Ez û Rolf têr geriyar, wî bi têra xwe resim kişan- din. Ew li pîrbûna peykerên Atatürk û li trafîka îz- mîrê ecêbmayî ma. Piştî kirîna hinek diyariyên bi- çûk, wî xwest vegere keştîyê. Lê yê min ez venegeri- yam. Ez

hinekî din jî geriyam. Min jî dixwest ez tiş- tekî ji Yezdan (kurê xwe) re bikirim. Ez tam dikira têketima hundirê dikanekê, min dît ku Mehmed

Uzun û Feridun Andaç li kafeteryayeke derve rûniş- tine. Min destê xwe ji wan re hejand, rojnameyeke Özgür Ülke kiri û ez çûm ba wan. Me destê xwe da hev û ez rûniştim. Min jî mina wan bîrayek xwest. Gava min rûpelên rojnameyê yê kulturê vekir, min resimê xwe tê de dît. Cemîle Çakır kurtehevpeyvîna bi min re weşandibû. Ya girîng û ji hevpeyvînê wê- detir wê nêrînên min û yên çend nivîskarên tirk yên ku beşdarî gerê nebûbûn, pirsî bû. Min pêşî ya xwe xwend. Wê nivîsî bû, ku me xwestiye em herin serî- dana nivîskarên girtî, lê PENa tirk nexwestiye. Rast bû, wilo bû... Lê digel wê jî Mehmed Uzun ji daxu- yaniya min a rojnameyê aciz bûbû. Min tu mane neda acizbûna Mehmed Uzun û ez bi Feridun An- daç re ketim sohbetê.

Min û Feridun Andaç me sohbetê xwe li keştiyê jî domand. Wî dixwest ew di kovareke tirkî de tema- yeke edebiyata kurdî çêbike û ji bo wê jî ji min alî- karî dixwest. Gava min zêde gazin ji nivîskar û rew- şenbîrên tirkan dikir, ew hinekî bêdeng dima, erê weke min difikirî, lê bi dengê nizim difikirî. Ji xwe ev handîkapeke nivîskar û rewşenbîrên tirkan e. îdeolojiya kemalîzmê ew kor kirine. Loma ew gelek caran rastiye, an jî neheqiyê nabînin.

Hîn wilo ez û Feridun Andaç dipeyvîn, me dît hi- nek nivîskarên ukraynî vir de û wê de baz didin. Kataloga nivîskaran di destên wan de bû û ew li he- valekî xwe digeriyan. Wan resimê hevalê xwe nîşanî

me jî dan û ji me pirsin, lê me nizanîbû ew li ku ye. Hevalên wî ji ber bi tirs bûn. Em jî tirsîyan. Hayû- hûyek bi keştiyê ketibû, her kesî tiştê digot. Hinan digotin ew hatiye kuştin, hinan dixistin stûyê heva- lîn wî bi xwe, her yekî tiştê diavêt aqilan. Nivîska- rekî swêdî ku dizanîbû ez bi tirkî dizanim ji min daxwaz kir ku em herin ba polîs û li yê ukraynî bi- pirsin, digel ku min pir dixwest em lê bipirsin, lê min cesaret nekir û ez neçûm. Gava min ji nivîskarê swêdî re qala rewşa Tirkiyeyê, kurdan û polîsên wê kir, wî jî heq da min û nexwest ez herim. Lê ew çend heb gihîştin hev û çûn ba polîs. Piştî bi çend saetan dema vegeriyan, destvala vegeriyan. Êdî her kesî tiştê digot. Heta hinan jê bûyer şiband roma- na Agatha Christie ya bi navê Orient Expressê.

Herçî nivîskarên tirkan bû, hinekan texmîn diki- rin ku ev lîstikeke derve ye. Yanî hin dewlet li pişt vê bûyerê ne. Hinek ji wan jî li ber diketin ku ev bû- yer li welatê wan qewimî ye. Bi rastî mirov lê ecêb- mayî dima. Ji çarsed nivîskaran nivîskarek nexuya- bû. Gelo çi pê hatibû? Gelo ew hatibû kuştin? Ger ew hatibe kuştin, ji bo çi ew hatibû kuştin? An jî ger em wî nebînin, em ê bidin rê û herin? Baş e, ger ji berdêla wî ez bûma, wan ê wilo ez bihiştima û bi- çûna?

Min bi xwe jî gelek tişt diavêtin aqilan, lê min tu rê nedidît.

Em bi wan ramanan, bi wê tirsê, bi dilâşî di keşti-

yê de di nava ava Îzmîrê de bûn. Ji ber ku em wilo hatibûn rawestandî, kaptên şîveke bi şahî da me. Muzîk, stran û dansê di wê kêliyê de hemû derdê me da jibîrkirin. Lê di nava wê Şahiye de ji nişka ve bûyera Titanicê hat bîra min. Ne ji germahî û dos- taniya Inger Johanssonê bûya, ez ê demeke dirêjtir li bûyera Titanicê bifikiriyama. Hin nivîskarên qibrîsî jî tevî sohbetê me bûn, wan jî kêfa xwe ji kurdan re anîn. Ez bawer dikim mesel ey a wan ya "dijminê dij- minê min dostê min e" bû. Ez jî gelekî bi germî nê- zîkî wan dibûm û min ji wan daxwaz kir ku ew bi nivîskarên kurdan re têkiliyê deynin û li hemberî qedexeya li ser zimanê kurdî bêdeng nemînin.

Civîn û gengeşiya dawî jî li ser azadiya ramanê bû. Çi bigire problemên hemû beşdarên, problemên welatê hemû beşdarên bi azadiya ramanê re hebû, azadiya ramanê li gelek welatan, bi salên dirêj girtî mabû, li hin welatan jî hêdî hêdî çirûskên azadiya ramanê xuya dikirin. Herçî li Tirkiyeyê bû, azadiya ramanê di girtîgehên de bû. Kurd dihatin kuştin, tirkên ku piştgiriya kurdan dikirin dihatin girtin, lê dîsa Tirkiye xwe mîna welatekî demokratîk dide naskirin û dixwaze li dinyayê jî bi wî awayî were naskirin. Ji ber ku em di nava ava Tirkiyeyê de ne, ji ber ku em di tixûbên Tirkiyeyê de ne, giraniya devjenkiya me jî li ser Tirkiye û Kurdistanê wê ye. Hin kes dibêjin li Tirkiyeyê nêzîkî bîst milyon kurd hene, lê ew têne înkarkirin. Li welatekî ku nijadek

were înkarkirin, zimanek were înkarkirin, li wî we- latî azadiya ramanê tune. Li welatekî ku rojname- van ji aliyê polis û tîmên dewletê ve werin kuştin, li welatekî ku nivîskar ji ber nivîsên xwe di zîندان de bin, li wî welatî azadiya ramanê tune. Li wela-tekî ku 27 rewşenbîr û nivîskarên wî bi saxî werin şewitandin û mêrkuj vekirî bigerin, li wî welatî aza-diya ramanê tune.

Belê, li Tirkiyeyê azadiya ramanê tune, lê ma ge-

10 ev wê bi tenê di peyvê de bimîne? Ma ne divê tiş- tek were kirin, ma ne divê cih li vê dewletê teng bi- be da ku hurmetê ji demokrasî, mafên mirovan û azadiya ramanê re bigire? Ji bilî hinek nivîskarên tirkên, çî bigire di vê mijarê de hemû hemfikir bûn. Serokên delegasyonên hemû welatan di nav xwe de

11 dijî dewleta Tirkiyeyê bangê nivîsandin û bi îm- zeya hemû serokan ew bang ji keştiyê ji serokomar Suleyman Demirel û serokwezîr Tansu Çillerê re faks kirin. Di bangê de bi kurtî wilo hatibû nivîsan- din: " Em bi xemgînî pirsgerêka gelê kurd ya li Tirki- yeyê dişopînin. Em bawer dikin, gelê kurd jî mîna hemû gelên cîhanê xwediyê wî mafî ye ku li ser erda xwe bi zimanê xwe, bi nasnava xwe û bi çanda xwe bijî. Em bi dostanî ji we daxwaz dikin ku hun ê ji pirsgerêka kurdan re çareseriyê mirovane bibînin û garantiya nasnav û çanda wan bidinê. "

Min bi xwe û hinek nivîskarên ji welatên cihê jî ev banga ha pir nerm dît. Min bi wan da zanîn, li we- latekî ku nivîskar û rojnamevan di nava kuçe û ko- lanan de werin kuştin, divê mirov bi zimanekî hê hişktir biçê ser karbidestên wî welatî. Lê peyv û protestoya me zêde pere nekir û ew bang bi wî awa- yî ma. Her çawa be, wê bangê jî kêfa min anî. Ez bawer dikim bangên bi vî awayî nerm bin jî wê dîsa tesîrê bikin. Ji ber ku ev bang ji nivîskaran tê û kar- bidest dizanin ku nivîskar dikarin tiştên pir sert jî binivîsînin.

Hin kes li ser lingan naveroka bangê minaqeşe di- kin. Hin kes nerm dibînin, hin maqûl dibînin, hin jî qet naxwazin polîtîka û nivîskariyê tevlihev bikin. Di wê navê re çavên min li Vedat Turkali dikeve. Vedat Turkali bi tenê li ber pencerê rûniştiye. Ez di- çim ba wî, silavê lê dikim û rûdinim. Bi kêmanî rojê carekê du caran ez bi nivîskarên tirkên re rûdinim û bi wan re sohbetê dikim. Vedat Turkali li halê min dipirse û dibêje baş bû ku bang ji dewleta Tirkiyeyê re hate şandin. Em hinekî li ser naveroka wê dipeyi- vin û paşê em derbasî mijara edebiyatê dibin. Haya wî jî zêde ji edebiyata kurdî tune. Ew jî mîna ge- lek nivîskarên tirkên yê din ku di pêvajoya rêwîti- yê de me sohbet kiribû, Kemal Burkay nas dike, şî- îrên wî xwendine û behsa dema Burkay ya TÎPê di- ke. Vedat Turkali dibêje ku ew dixwaze edebiyata kurdî nas bike, lê mixabin ew bi kurdî nizane. Di pêvajoya sohbetê de ez têdigihîjim ku ew bawer na- ke bi zimanê kurdî roman, çîrok, şîir, piyes, dîrok û

hwd. tê nivîsandin. Gava ez jê re behsa berhemên nivîskarên kurdan dikim û behsa berhemên ku ji edebiyata dinyayê wergeriyane zimanê kurdî dikim, ew ecêbmayî dimîne û rewşenbîrên kurdan rexne dike ku ew di warê danasîna edebiyata xwe de ewç- end pasîv in.

Min dixwest ez di pêvajoya rêwîtiya xwe de bi hin nivîskarên tirkî re hevpeyvînan bikim û pêşniyaza avakirina pirek danûstandinê ji wan re bibim. He- ma li wir min teyba xwe ya biçûk ji bêrika xwe der- xist û min bi Vedat Turkali re hevpeyvînek çêkir. Ez bi wî re li ser gelek tiştan peyvîm; li ser polîtîka û edebiyatê, li ser şer û aştiyê, li ser jiyana surgunê û hwd. peyvîm. Vedat Turkali bi xwe jî li derveyî we- lêt, li Londonê dijiya. Ew jî surgun bû, lê surgunekî ku bi dilê xwe surgun bûbû. Ew dikarîbû vegeriya Tirkîyeyê lê wî jiyana li Londonê ji bo xwe bi kêrtir didît û digot, London sakîn e, ez dikarim li wir bi hêsanî roman û senaryoyên xwe binivîsînim.

Ez herdu aliyên kasetê dadigirim û paşê jî çend wêneyên wî dikişînim. Kêfa wî tê û kêfa xwe jî ji xebatên min re tîne. Dixwaze danûstandinê me berdewam bin û dixwaze ez wî di derbarê edebiyata kurdî de bêtir serwext û agahdar bikim. Ez jî pir kâfxweşiya xwe tînim zimên û jê re dibêjim gava hevpeyvîna wî di Nûdemê de were weşandin, ez ê jê re hejmarekê bişînim. Em piştî hevpeyvînê jî tibabe- kî dipeyvîn, ew soz dide ku ew ê romanên xwe ji

min re bi postê bişîne, paşê ez xêtir jê dixwazim û dadikevim qatê jêr, xwe bîstekê li ser piştê vedizelî- nim û xilmaş dibim. Tam gava ez xilmaş dibim, dengê ji ber derî tê. Ez bi wî dengî şiyar dibim û bi şiyarbûnê re destê xwe dirêjî kitêba li ser maseya li ber serê xwe, ya ku Feridun Andaç diyariyê min ki- ribû, dikim. Ez pêşgotina wî dixwînim û paşê radi- bim û serê xwe dişom. Ji ber ku piraniya wextê me di hundirê keştiyê de dibihurî, carinan jê me ferq nedikir ka roj e an şev e. Hûn ya rastî bixwazin ji me re ferq jî nedikir. Em kengî razana, kengî rabû- na, em bi kêfa xwe bûn.

bû a wî.

Lê her çiqasî em nikarîbûn bi rê biketina jî, dîsa em vala ranediwestiyan. Xebata me her berdewam bû. Her tişt programkirî bû, diviyabû em li gora programê biçûna. Û ji ber ku berpirsiyarî bêtir di stûyê swêdiyan de bû, program jî baştir bi rê ve di- çû. Kurtesohbet an jî kurtesemînerek li ser telîfa ni- vîskarî û wergeriyê hate kirin. Her kesî welatê xwe rexne dikirin û ji mafê wergeriyê gazin dikirin. Di sohbetê de girîngî û rola wergêran hate zimên. Hat diyarkirin ku zêdeyî nîvê berhemên ku têne weşan- din ji wergerê pêk tê. Digel vê jî, mafê wergeran kême û ew bi qasî keda xwe mafê xwe nastînin. Erê, bi qasî keda xwe nastînin, lê dîsa jî distînin. Li gelek welatan wergêr li ser wergeriyê dijîn. Û divê wilo be jî, ji ber ku ew karekî hêja û bi rûmet dikin, lê gava ez kurdan û rewşa edebiyata wan bi bîr tî- nim, ez li ber xwe dikevim. Ez li ber xwe dikevim, ji ber ku tiştêkî me ne wek yê xelkê ye. Zimanê me qedexeyê, zimanê me di dibistana de nayê xwen- din, zimanê me ne zimanê resmî ye û em dîsa bi vî zimanî dinivîsînin. Û em dîsa edebiyatê werdigerî- nin vî zimanî. Em werdigerînin lê em bi çî zehmeti- yan werdigerînin. Ne em dikarin mafê wergêran bixwin, ne jî mafê wan bidin wan. Bazara kitêbên kurdî, mîna maf û çarenûsiya kurdan di bin lingên zordestan de dipelixe. Gava ez rewşa edebiyata kur- mancî bi bîr tînim, ez dibînim ku bêtir NÛDEM bi

karê wegerê rabûye. Nûdem guh dide wergerê, ez, ku berpirsiyarê vê kovarê û vê weşanxaneyê me û bi xwe jî werdigerînim, ez mafê wergêrên kurd dix- wim. Ez tu peran nadim wan, ez kitêban didim wan û kitêbên ku ez didim jî ez ji kîsê xwe didim. Ji ber ku kitêbên bi kurdî nayên firotin. Kurd hînî xwen- dina bi zimanê tirkî bûne û naxwazin zû bi zû dev jê berdin. Ez dixwazim destê xwe bilind bikim û Ji ser mafê wergêrên kurd bipeyivim Jê paşê ez dev jê berdidim. Ez bipeyivim ez ê li ser çî bipeyivim, ez ê gazinan ji

kê bikim. Ez ê dîsa gazinan ji dewJetê bi-kim. Rast e, dîsa sûcê dewletê ye, lê ez nikarim her tiştî jî têxim stûyê dewJetê. Ji ber ku sûcê kurdan di vê mijarê de ne kêmî sûcê dewJetê ye, ez bêdeng di- mînim, ez naxwazim di hinceteke weha navnetewe- yî de kurdan sûcdar bikim, lê ez vê sûcdariyê li vir not dikim û dibe ku hin kes di vê mijarê de hebekî hişyar bibin.

Mijar ji mafê wergêra hêdî hêdî tê ser nivîskarî û nasnava nivîskaran. Ev mijar pir bala min dikişîne û min bi xwe gelek caran hem Ji ser vê mijarê nivîsan- diye hem jî di hevpeyvînên xwe de aniye zimên. Min hertim nasnava edebiyata kurdî bi zimanê kur-dî ve girê daye. Qet nebe, ez vê di demeke ku zima-nê kurdî qedexe ye de, dibêjim. Lê ger zimanê kurdî ne qedexe be jî, edebiyateke neteweyî bi zimanekî neteweyî têtê pê. Û Jan Myrdal, tam gotineke li go- ra dilê min dibêje. Myrdal dibêje, ziman nasnava ni-

vîskar e û du nivîskarên swêdî; August Strindberg û Ola Hansson wek nimûne dide. Ew dibêje: "Strind-berg bi fransî nivîsandiye lê paşê vegeriya zimanê swêdî û bûye navekî navneteweyî, lê herçî Ola Hansson e bi almanî nivîsandiye û venegeriya zimanê xwe yê neteweyî, lê ew ne bûye nivîskarekî neteweyî ne jî yê navneteweyî. Ew nivîskarê ku bi rastî neteweyî ye dikare bibe navneteweyî jî."

Lê di vê mijarê de jî nêrînên cihê hene. Ev nêrînên cihê jî li hemberî Jan Myrdal hatin zimên. Xwediyê van nêrînên cihê nivîskarekî holandî Atte Jongsta bû. Ji delegasiyona Holândayê bi tenê ew beşdar bûbû û yek ji nivîskarên holandî yê bijarte bû. Wî nasyonalizm wek vîrusekê didît û digot neteweya edebiyatê tune. Ew li dijî neteweya xwe jî peyivî û got ku ew dikare pê li ala Holândayê bike. Lê belê dengên li dijî nêrînên Atte Jongsta bilind bûn. Pira- niya xwediyên dangan ji welatên kevnesosyalîst bûn ku li dîv nasyonalîzmeke nû bûn.

Min dîsa rewşa kurdan anî ber çavan, rewşa kur-dan dîsa ne wek ya tu miletan bû. Hemû kesên ku beşdarî minaqeşe û guftûgoyan dibûn, xwediyên zimanê serbixwe bûn. Zimanê wan li welatê wan fer- mî bû û wan bi zimanê xwe dixwendin. Tu talûkeya ku zimanê wan winda bibe tunebû. Digel wê jî wan nasnava edebiyatê bi zimên ve girê didan û hevwe- latiyên xwe teşwîqî nivîsandina bi zimanê milî diki-rim

Deklerasiyona Delfiyê

L

i gora hatibû plankirin wê keştiya me biçûya Del-fiyê û wê li Delfiyê deklerasiyona ku ji aliyê dele- gasyonên hevbeş hatibû amadekirin bihata xwendin. Lê ji ber ku keştiya me ji ber nexweşiya hewayê du rojan li Îzmîrê mabû, êdî em dereng mabûn û em ni- karîbûn biçûna Delfiyê. Loma gelek ji me xemgîn bûn, ji bo gelek kesan dîtina Delfiyê firsendeke baş bû. Dîtina Delfiya ku navê wê di lîteratura antîk de dibuhure û di dîroka antîk de xwediyê cihêkî taybetî ye, ji me re nebû qismet.

Tê gotin ku mirov U Delfiyê dikarîbû hînê qedera xwe bibûya. Grekiyên ku diçûn Delfiyê derdên xwe ji Pythiyê re digotin, Pythia berdevka Xweda Apollon bû û wê qedera grekiyan bi wan didan zanîn. Belkî jî baş bû ku em neçûn Delfiyê û em nebûn hevparê tra- jediya qiral Oidipus. Lê Sture Linnér bi gotara xwe ew ewrê xemgîniyê ji ser me rakir û bi bêhnfirehiya swêdiyekî got: "Belê, em neçûn Delfiyê lê Delfî hat vir."

Wî di gotara xwe ya ku li ser rêwîtiya me bû, behsa rêwîtiyê, behsa girîngiya diyalogê, behsa berpirsi- yariyên nivîskar û rewşenbîran, behsa tolerans û de- mokrasiyê û behsa xerabiyên ku cîhana me rapêça- ne kir. Paşê wî behsa antîkê, behsa kultura antîkê û behsa girîngiya antîkê kir. Bi gotinên wî xemgîniya ku

li ser rêwiyên keştiye bû, radibû. Ji bo kurtede- mekê be jî xemgîniyê cihê xwe ji dilşahî û hêviya pâşerojeke rohnî re hişt.

Piştî guhdarîkirina Sture Linnér, ez ber bi koma nivîskarên tirkî çûm. Xwedê jê raziyan ji cihê xwe ranedibûn, her tim li eynî cihê rûdiniştin û gelekî îzole bûn. Dibe ku jî ji ber nezaniya wan ya zimên bû. Herçî Can Yucel û Orhan Pamuk bûn, têkiliyên wan ne xerab bûn, wan bi der û dorê re didan û distandin û li ser siyaset û edebiyatê bi rêwiyên din re sohbet dikirin. Lê yê din çî bigire ji bilî dema xwarin û razanê ji cihên xwe ranedibûn. Heta carekê Can Yucel henek kir û got, ew di cihên xwe de kurk ketine. Ji nava nivîskarên tirkî, yê ku ez heta wê kêliyê pê re nepeyivîbûm, Bekir Yıldız bû. Bekir Yıldız di dema xwe de çîroknivîskarekî Tirkîyeyê yê bijarte bû. Gelek çîrokên wî bûbûn film û filmên ku ji ber çîrokên wî hatibûn girtin di qada navneteweyî de xelat girtibûn. Mijara piraniya çîrokên wî li ser der û dora Herranê bûn. Min kurdbûn û nekurbû- na wî ji Can Yucel pirsî bû. Wî jî ji min re gotibû, belê, ew kurd e, lê deyuz xwe li kurdî nake xwedî.

Gava ez ber bi Bekir Yıldız ve çûm û min silav dayê, mîna ku ew zûde li benda min bû, pir bi germî silava min li min vegerand û pir bi germî nêzîkî min bû. Min li haî û wextê wî û li nivîsandina wî pirsî, wî jî got îdare ye. Min jê re got ku kitêbeke wî li Swêdê wergeriyaye kurdî. Haya wî jê tunebû. Lê wî ji torbê li ber lingê xwe sê kitêbên xwe derxistin û ji bo min danîn ser masê. Yek jê kitêbeke mezin bû ku hemû çîrokên xwe tê de civandibûn. Wî ew kitêb ji min re îmze kir û ji min xwest ku em hinek çîrokên wî wergerînin kurdî û mîna çîrokên kurdî pêşkêşî xwendevanan bikin. Herdu pirtûkên din jî ji min re îmze kirin û bi kêf dane min. Her tim jî meraq dikir ka ez çawa bi kurdî dinivîsînim. Min jî jê re bi kurtî behsa dîroka edebiyata kurdî, behsa edebiyata kur- dî ya klasîk û behsa edebiyata kurdî ya nû kir. Di wê navê de kanaleke televizyona Yunanî, me berê ji bo hevpeyvînê li hev kiribû, ji min re gotin ka gelo ez amade me an na. Min jî destûr ji Bekir Yıldız xwest û min çavên xwe li Ingemar Rhedin gerand. Ingemar Rhedin şaîr û rojnamevanekî swêdî bû lê bi yunaniyeke baş jî dizanibû. Em di pêvajoya rêwîtiyê de bûbûn dost û wî ji min re soz dabû ku ew ê ji bo televizyonê ji min re wergeriyê bike. Min dixwest ez hevpeyvîna xwe ya bi televizyonê re bi kurdî bikim, lê kesekî ku ji kurdî wergeranda grekî tunebû. Lo- ma min xwest ez bi swêdî bipeyivim û Ingemar Rhedin jî wergerîne grekî. Gava min Ingemar Rhe- din dît û ji bo hevpeyvînê em çûn cihekî xewle ez hebekî bi kelecana bû. Lê gava ez li hemberî kamera- yan rûniştim û wan berên lampeyên xwe yê bi şewq bi min vekirin, tu kelecana min nema. Me hevpeyvîna xwe bi wergera Dostoyevskî ya bi kurdî dest pê kir. Ji ber ku min kitêba Dostoyevskî "Şev8n Spî" wergerandibû kurdî wan xwestin ku ez çend paragrafan ji kitêbê bixwînim da ku paşê em dest bi hevpeyvînê bikin. Min jî wilo kir. Min ji rûpelê pêşî dest pê kir. Paşê wan li ser min, li ser nivîskariya min, li ser kengî û çima çûyina min ya Swêdê, li ser ziman û edebiyata kurdî û li ser rewşa kurdan ya li Tirkîyeyê pirsîn, min bersiv da û Ingemar Rhedin jî wergerand. Ew zêdeyî niv saetê bi min re peyvîn. Gava carekê ez li korîdorê pêrgî Orhan Pamuk hatim û me li ser lingan sohbet kir, wî got ku televiz- yon bi wî re jî peyvî ye.

Ez dizanim çend kanalên televizyonan hebûn ku çî bigire hemû rêwîtiya me, hemû civîn û semînerên me dikişandin û qeyd dikirin. Xwedê zane bê wan çend kaset dagirtin û wê wan kengî û ji bo çî bi kar bînin.

Em ewqasî hînî wê rêwîtiyê bûbûn ku her ku me nêzîkî li dawiya rêwîtiyê dikir, ez ewqasî li ber dike- tim. Lê mîna her tiştî dawiya rêwîtiya me jî hat. Û me dîsa xwe gihand Atînayê da ku ji wir jî em bifi- rin welatên xwe. Em sibehê zû gihîştin Atînayê û he jî balafira me re çend saetek mabûn. Tarn gava ku min ê çenteyên xwe teslîm bikira, min hew dît ku

Anette Kullenberg li pêşiya min e. Min silav lê kir û wê jî bi ken silava min li min vegeand. Min dît ku ew pir xwe nêzîkî min dike, loma ez pê re ketim sohbetê. Min meraq kir ka gelo ew Atînayê baş nas dike an na. Wê jî bi awayekî mutewazî got ku ew berê jî li ser navê Aftonbladetê çend caran hatiye Atînayê û hebekî nas dike. Piştî ku me çenteyên xwe teslîm kirin, me xwest em herin Atînayê û ji xwe re bigerin. Lê Akropolîs di dilê min de mabû, min dixwest em Akropolîs bibînin. Ji ber ku çî cara min wêneyekî Atînayê dîtibe, berî bajarê Atînayê Akro-polîs li ber çavên min ketiye. Anette Kullenberg ez neşikandim û em çûn Akropolîsê. Akropolîs li ser girekî hatiye avakirin. Herçiqaqas em bi tirimpêlê çûn heta cihê bilêtan jî lê gava me xwe gihand Akropolî-sê ez di xwêdanê de mam.

Em bi qasî saetekê li Akropolîsê geriyan. Min ji Akropolîsê dikarîbû hemû bajarê Atînayê bidîta. Ez li avakirina Akropolîsê û li stûnên wê matmayî mam. Akropolîs hêlîna bajarvaniyekê bû. Pir gotinên ku îro di gelek zimanan de bûne gotinên hevbeş û tîna bika-ranîn, ji der û dora Akropolîsê derketine. Ev du hezar û çarsed sal in ku mirovatî di bin tesîra filozofîya Atî-nayê de dijîn. Bavê wê filozofiyê jî Sokrates e. Tê gotin ku Sokrates yekî ne î xweşik bû, lê pir şareza bû. Di-gel wê jî wî hertim gazin ji nezaniya xwe dikir. Loma dipirsî. Bi riya pirsê hîn dibû û paşê dipeyivî. Ew li kuçe û kolanên Atînayê digeriya û bi xelkê re diket diyalogê. Malê dinyayê û karyerê qet bala wî nediki-şand, lê wî hemû jiyana xwe dabû zanînê. Loma karbidestên Atînayê ew talûke dîtin û cezayê mirinê da-nê. Ger Sokrates poşmaniya xwe bianiya zimên û li ber wan bigeriya, an jî ji Atînayê bi dûr biketa, dibû ku xelas bibûya, lê ew li ser ya xwe ma û bi qedeha jehrê dawî li jiyana xwe anî. Ji ber ku Sokrates bi xwe tiştê nenivîsandiyê, şagirtê wî Platon fikir û ramanên wî gihandine roja me. Platon jî dide ser riya mamoste-yê xwe û di akademiya xwe de şagirtên nû digihîne.

Gava ez resimekî Greklenda kevin di serê xwe de çêdikim, Atînaya antîk, Sokrates, Platon û Xweda û nivîskarên wê demê bi bîr tînim û em dadikevin nava kuçeyên Atînayê, ez qidûmşikestî dibim. Ez li nava bajarê Atînayê tu bermayên filozofî û bajarvaniya an-tîk nabînim; lê ez pêrgî trafîkekê pîs û Atînayeke di rengê bajarekî Tirkiyeyê de tîm. Dibe ku jî, ew nîşana bi sedsalan bindestmayîna Atînayê be.

Piştî ku ez ji dikanekê ji xwe re hêkelkekî biçûk yê Afrodît dikirim, Anette min dibe kafeteryaya hotele-kê. Li gora gotina wê, her ku riya wê bi Atînayê dike-ve, ew li vê otelê dimîne. Em bi hev re taştîyeke de-reng an jî firavîneke zû dixwin û radibin ber bi refê xwe ve diçin. Em li wir nûçeya ku nivîskarê ukraynî li Stembolê hatiye dîtin, dibihîzin û bi wê nûçeyê pir kêfxweş dibin.

Her tişt bi lez derbas dibe. Gava em li balafirê siwar dibin û xwe digihînin Arlandayê, ez dibînim ku Mustafa hatiye pêşiya min. Ew bi xêrhatiniyê dide min û em bi hev re ber bi otomobîla wî ve dimeşin. Gava ez çenteyên xwe di dawîya otomobîlê de bi cih dikim û em bi rê dikevin, dîsa Mustafa ji min pirsê gêra min dike. Heta ku em digihîjin malê ez jê re dibêjim, lê ez gişî nabêjim.

Min ji we re jî gişî negot...

Nameyek ji Inger Johansson

Kopyaya nameya Inger Johansson ya bi swêdî û wergera wê ya bi kurdî.

Inger Johansson ev nameya ha piştî Gera Derya Reş ji Firat Ceweri re şandiye. Inger Johansson hingê berpirsiyara Yekîtiya Wergêrên Swêdê bû û bi xwe jî wergêreke navdar e.

Lund, 24 november 1994

Kare Firat (stavas det verkligen så som det står i Svartahavskatalogen??)

När jag kom hem låg det redan gamla Blixtktionspapperet och väntade ...

Jag har på förmiddagen skickat de bifogade faxbrev — förbindelsema är perfekta ... Nu undrar jag: vet du andra adressater som rutinmässigt borde få kopior av mina vädjandebrev till Turkiet? Det gäller ju nästan alltid kurder. Tycker du att jag ska faxa dem till Gul Demir på daily news, t.ex. Jag hittade ett visitkort med det namnet i fickan men minns inte vem jag fick det av — förmodligen var det en av de unga kvinnliga journalisterna på "presskonferensen" i Istanbul ... Hur som helst: ge mig tips!

För mig gungar det fortfarande under fötterna. Som du måste ha förstätt blev för mig din närvaro ombord viktigare än nästan allt annat. Jag vet att det du sa — och sättet du gjorde det på — gick rakt till hjärtat på många. Det senaste beviset på det blev Amy Mints, irländsk-grekiskan från Athen, som berättade för mig att den värdighet och det allvar med vilket du framförde ditt budskap väckte ett starkt gensvar. På något sätt blev det särskilt starkt för att det var ett sånt oerhört understatement — bara de mest uthärdliga sakuppgifterna — som för dem som visste mer påminde om alla outhärdliga fakta ... Det hemska är att folk vet så lite, till och med de som finns på båten. Självt är jag rätt bestört över den allmänna okunnigheten — och hjälplösheten-mitativlösheten hos dessa intellektuella. Vilken outnyttjad resurs för opinionsbildning om just yttrandefriheten och respekten för kulturell identitet! Om bara författarna ville försöka komma till insikt om sitt ansvar och lära sig någonting, både om fakta och arbetsmetoder! I efterhand står det helt klart att man hade kunnat ta upp kurdernas sak, liksom andra minoriteters, på ett helt annat sätt, inte minst med mer information. Som jag väl berättade verkade t.ex. rumänerna inte ha en aning om närtmg i Turkiet. Och för dig och mig är det ett förlorat tillfälle. Men låt oss inte bli modfälda utan se det som en del av den allmänna kulturkollisionen — det var inte lätt att veta i förväg.

Mitt i din sorg måste du ju fortsätta precis som du gör. För mig blev du till en Personifikation av det som abkhasiska Ludmila Sagariya berättade. I Abkhasien intar buddhisterna följande hållning: För att nå försoning måste man offra sitt hat.

För många är det ett stort offer. Och just därför öppnar det någonting ... När jag hade fått veta detta förstod jag att det du berättat för mig om försoning och icke- våld var exakt detsamma. Tack för att du med din person visade mig hur det ser ut, vilket språk det har.

Du ska också veta om att Denis Chachkhalia från Abkhasien helt nyligen också hade förlorat en bror under liknande omständigheter som du. För mig blev det symboliskt.

Jag vill jättegäma hora av dig. Gud vals i gne dig.

INGER JOHANSSON

övmItUrt

Pedellgatan 16

S-223 60 LUND

PS Skickar med en typ av vädjandebrev som i September avsändes härifrån Lund i

Firatê delai,

Gava ez vegeyiyam malê kaxezên protestoyê li benda min bûn... Min berî nîvro kaxezên faksê yen pêvek şandin - pêwendî pir baş in... Ez niha meraq dikim: gelo tu hin adresan dizanî da ez hertim kopyayên

nameyên protestoyê ji wan re bişînim? Çi bigi- re hemû di derbarê kurdan de ne. Ma ez dikarim wan ji Gul De-mir ya ku li daily newsê dixebite re bişînim? Min karteke bi wî navî di bêrika xwe de dît, lê ez nizanim ev karta ha çawa gihîştî- ye min - hebe tunebe wê yek ji wan keçên rojnamevan yên ku li Stembolê beşdarî civîna me ya çapemeniyê bûbûn be... Her ça-wa be: fikrekê bide min!

Yê min ez hê jî dihejim. Divê te jî fêm kiribe ku beşdarbûna te ji bo min çî bigire ji her tiştî girîngtir bû. Ez dizanin tiştên ku te go- tin - û celebê gotina te - rasterast ket dilê gelek kesan. Delîla wê ya dawî jî Amy Mimsa îrlandî-grekî ya ji Atînayê ye. Wê ji min re got, ku cidiyet û qîmeta ku te pê nêrîna xwe pêşkêş kir tesîre- ke mezin li guhdaran kir. Bi gotineke din, tesîra mezin ya gotara te ew bû ku te ewqasî rastî dianî zimên - bi tenê rastiyan normal - ji bo yên ku berê dizanîbûn, bibîranîneke nû bû... Ya xerab ew e ku xelk pir hindik bi van rastiyan dizanin, heta rêwiyan keştiya me jî. Ez bi xwe ji ber vê nezaniya tevahiyê pir dieşim - û herwe- ha ez ji ber bêînsiyatîfî û alîkarînekirina van entelektuelan jî pir dieşim. Azadiya fikre û hurmeta ji nasnava çandî re alavêkî baş yê hişyarkirina raya giştî ye. Bi tene ger nivîskar bixwazin berpirsiyariya xwe bi cih bînin û di derbarê fakta û metoda xebatê de hînî tiştêkî bibin. Piştî her tişt xelas bûye, ez niha difikirim ku mirov dikarîbû pirsgirêka kurdan jî mîna ya hemû kêmnetewe- yên din bianiyê zimên, qet nebe mirov dikarîbû di derbarê kur-dan de agahdariyên firehtir bida. Mîna ku min behs kiribû, bo nimûne romaniyan di derbarê Tirkiyeyê de bi tiştêkî nizanîbûn.

O ev yeka ha ji bo min û te firsendeke wendabûyî ye. Lê em bê- hêvî nebin, em vê yekê jî mîna cihêtiyeke çandî bibînin - û ne hê- san bû ku me ji berê de bi vê yekê bizanîba.

Tarn di nava xemgîniya te de, divê tu mîna niha di xebata xwe de berdewam bî. Tistên ku Ludmila Sagirayaya abazî ji min re behs kir, tu di serê min de zindî kir. Li Abaziyayê, ev e xwestin û sîstema budîstan: Ji bo lihevhatinê divê mirov kîn û nefreta xwe bike qurban. Ji bo gelek ev qurbaneke mezin e. O loma tiştêk vedibe... Gava min ev fêm kir, ez hingî têgihîstim ew tistên ku te ji bo astiyê û li dijî sidetê gotin, eynî bûn. Spas, ji bo ku te bi şex- sê xwe rewş ji min re diyar kir û te nîşan da bê mirov zimanekî çawa bi kar tîne.

Divê tu bizanîbî ku Denis Chackhaliyayê abazî jî berî bi kurtede- mekê birayekî xwe wenda kiriye, eynî mîna wendakirina birayê te. Ev yek ji bo min sembolîk bû.

Ez ji dil li benda bersiva te me. Xwedê bi te re be.

Ji dil

Inger Johansson

Piştî gerê bi navê "Word Renaissance" kitêbeke mezin bi îngilîzî derket. Di kitêbê de tijtên girîng ku di pêvajoya gerê de hatibûn gotin cih girti- ye. Yek jê jî ev wêneyê Firat Cewerî û ev kurtegotara ha ye.

Fred Ehf&on/FirettCeweri photograph Georg Sessier

SILENT FRUSTRATION ABOUT KURDS

At sea between Istanbul and Izmir, during the much-hailed Turkish Literary Evening, Firat Cewerî, Kurdish member of the Swedish Writers' Union, took the stage to read a poem by Can Yucel translated into Kurdish.

However, before reciting with heart-rending understatement, he emphasised the reality of the millions of Kurds in Turkey who are forbidden to speak their own language:

"Only on board this ship can I read this poem that I have translated into Kurdish. In Izmir, this would not be permitted."

Apart from what Firat Cewerî said, very little else was officially mentioned about the Kurds during the cruise. Perhaps the silent frustration and grief that spread among the audience were significant. In the discussion on respect for cultural identity later on, the situation of the Kurds was not addressed. Why not?
Inger Johansson

Daxuyaniya ku ji keştiye ji Suleyman Demirel û ji Tansu Çilere re hati- bû fakslar in:

PERSECUTION OF WRITERS TODAY

More than one of the participants in our voyage has personally experienced censorship, prison or exile, for no other reason than speaking his or her mind Whilst we where on board, Turkey once again offered a terrifying example of disrespect for the right of expression a court sentenced eight Kurdish members of Parliament to prison for doing what representatives in a democracy are supposed to do speaking out in behalf of their constituents This is yet another stain on Turkey's sadly blotted human rights record Many of the country's millions of Kurds are integrated into Turkish society, but those who have sought to maintain their ethnic identity have faced discnmination and worse The Kurdish language is banned, Kurdish authors and journalists and human nght workers have been killed by death squads Others have "disappeared* while in the custody of security forces

Deeply concerned over the situation of the Kurds in Turkey, waters on board sent messages to the President and to the Prime Minister of Turkey, for instance the following of November 21

To The President of Turkey.

Suleyman Demirel and the Prime Minister of Turkish Government. Tansu Ciller

With great anxiety we follow the news about the situation of the Kurdish people in Turkey

We believe that in Turkey the Kurdish people as all other peoples and mmonty groups have a right 10 live with their idenuty, their culture and their language in peace

We kindly ask you to do your best and find a humane soluuoan for the Kurdish question and to secure their culture and individual rights

Your respectfully and sincerelv Izmir, November 21 1994

Signed by the heads of the delegations Peter Cunnan, President of the Swedish Waters' Union Thinassis Valtinos, The Waters' Union in Greece Benkt-Enk Hedin, Viceprendent of the Swedish Waters' Union Uwe Fnesel, Baltic Waters' Council Sami Michael. The Watery Union in Israel Mikhail Choulak, President of the Waters' Union from Ski Petersburg, Russia

Andrei Burec, Secretary of Moldovian PEN Club Yun Pokalchuk, The Waters' Union of Ukraine Laurentiu Ultci, President of the Wnters Union from Romania Rumen Leonidov, The Free poetry Society in Bulgaria Suat Karantay, The Turkish PEN Club

Albuma fotografan

(Ev fotoğraf hemû di pêvajoya rêwîtiyê de hatine kişandin û ji bilî fotografê F. Cewerî, hemû fotoğraf ji aliyê Firat Cewerî ve hatine kişandin).

102.

Dîmenek ji Atinayê. Ji dur ve Akropolîs dixuye.

DFmenek ji Stembolê.

Organîzatorên géré Peter Curman û Ewa Kumlin.

CMneke agahdariyê.

Wergêrê swêdi yê navdar Anders Bodegård.

Rêwiyên keştiyê li benda otobusê ne.

Dîrrvenek ji rêwiyên keştiyö. Yê bi rih cîgirê serokê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê Benkt-Erik Hedin u yê çentedi dest de Jan Myrdal e.

Serokê Yekîtiya Nivîskarên Ukraynayê Yuri Pokakhuk bi serokê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê Peter Curman û Ewa Kumlin re.

Romannîvisa swêdi Heidi Von Born.

Romannivisa swêdi Heidi Von Born.

Wergêr û aktîvîsta mafên mirovan Inger Johansson.

* éSM

Nivîskarên swêdîyên kitêbên zarokan, ji milê(epê Inger Brattström û Gunilla Lundgren.

Wergêra navdar Inger Johansson dema li ser mafên mirovan dipeyive.

Kevnekonsolosê rûsyê Stokholmê Boris Pankin û Ordîxan Celîl.

Profesör Ordtxanê Çelil bi delegasiyona Rusyayê re bejdari gerêbûbû.

Berpir siyarê Yekîtiya Ni vîskarên Yunanîstanê Thanas \ ainnos.

Nivîskar û senarî stê tif k Ved at Turkali.

Dimenek ji rêwiyên keştiyö.

Theoyê swisreyî bi bisîkletê be^dari géré bûbû.

Can Yucel jîirên xwe dixwine.

Jairê tirk yê navdar Can Yucel.

Can Yucel û Özkan Mert li odeya min ûÖzkan.

Çiroknivîsê tifk yê esilcihû Mario Levi.

Jl milêçepê Bekir Yıldız, Arif Damar û Feridun Andaç.
Nivîskarê tirk yê navdar Ofhan Pamuk.
Firat Ceweri li sef rewşa Tirkîyeyê edebiyata kurdî dipeyive.

&RÎŞ DİKÎN (1980)

MEZIN DIBIM (1981)

DÊ ÇÊRIN E (1383)

GIRTt (ty86)

KEVOKA SPI (1991)

KULTUR, HUNER Û EDEBİYAT (1996)

GOTINÊN NAVDARAN (1995) ÇÎROKA MALBATA EVDO (1993)

LI MALA MÎR CELADET ALÎ BEDÎR- XAN (1999)

PÊLÊN DERYA REŞ (2000)

Wergerên ku Firat Cewerî kirine:

MIŞK O MIROV, John Steinbeck {1993} ÇEVÊN SPÎ. Dostoyevskî (Î993) BEXÇEYÊ VÎŞNE, Çexov (1993)

LI BENDA GODOT, S. Beckett (1995) DARA HINARÊ, Yaşar Kental (i998) DÎWAR, Sanre {1998}

EMÎL LI LÖNNEBERGAYÊ.

Astrid Lindgren (1000)

ŞOMIYEN EMÎL YÊN NU,

Astrid Lindgren (zooo)

EMÎLHÊJÎ LI LÖNNEBERGAYÊ DJİ,

Astrid Lindgren (1000}

ÇÎROKA APOYÊHURIK,

Barbro Lindgren (2000)

**

SALIHÊ KEVIRBIRÎ

lêkolîn

serpêhatî – dîrok – sosyolojî

20 kilam 20 qewimîn

FILÎTÊ QUTO

www.nefel.com

info@nefel.com

NEFEL

FILÎTÊ QUTO

1

FILÎTÊ QUTO

2

SALIHÊ KEVIRBIRÎ

NEFEL

Stockholm

2002

www.nefel.com

info@nefel.com

3

Salihê Kevirbirî:

Weşanxane: Nefel

Sandfjärdsgatan 10, 11 tr.

120 57 Årsta / Sweden

www.nefel.com

info@nefel.com

© Salihê Kevirbirî û Nefel

Çapa dijîtal: 2002

ISBN: 91-89687-03-5

Grafîka pirtûkê: Arif Zêrevan

Bêyî destûreka nivîskî ti kes nikare vê pirtûkê ji nû ve

bi ti awayî çap bike, kopî bike yan li ber wê zêde bike.

Çênabe ko ti kes fayla vê pirtûkê kopî bike

û di Internetê de bêxe malpera xwe.

4

Nêverok

Spasname	7
Salihe Kevirbirî kî ye	8
Pêşgotin	9
1. Şer û kilamak ji herêma Xerzan:	
Şerê pencînanan û elikan	11
2. Xwespirtinek li Dêra Axtermanê*cem Metran Îsa:	
Meyrema File û Eliyê Qolaxasî	19
3. Rêbirê karwan û posteya dewletê:	
Emê Gozê	26
4. Fatihê heft gajaran û fermanbara artêşa jinan:	
Gênc Xelîl û Edûlê	34
5. Ji birakujiya nava eşîran nimûneyeke sosret:	
Emînê Perîxanê-Evdilê Birahîm	49
6. Li Çiyayê Qîre, Delana Paşo, şerê reşkotiyên û etmankiyan:	
Şerê û Mamê Elê Etmankî	59
7. Şerê Mala Eliyê Ênis qewmê çiyê:	
Şerê Newala Qeremûsê	76

8. Mêrxasekî çê û kuştineke bêbext:	
Behcetê Dawûd	83
9. Ji Deşta Xerzan mêrxasekî çê:	
Bişarê Çeto	88
10. Dîroka ko di çiyayê Sason û şikeftên Karmelîhê de hatê neqîşandin:	
Raperîna Mala Elîyê Ünîs	95
11. Ji zargotina welatê Serhedê mînakeke sosret, malkambaxî û şerê xal û xwarziyan: Şerê Xûrûcê	99
12. Ji herêma Xerzan serpehatî û kilameke çêjdar:	
Babê Fexriya Siwarê Gêjo	109
5	
13. Şerê Hesoyê Birahîm (sînikan) û Hecî Mihemedê Mistê (reşkotan): Şerê Hethetkê	113
14. Karesatek ji herêma Serhedê: »Çûro û Fesîhê Mihê Mîrze«	119
15. Li Geliyê Zîlan Çemê Hesên, evdalê evîneke bêmirad: Heso û Nazê	127
16. Bavê Elfezya Siwarê Eznawir: Ferzende Beg	139
17. Welatperwerekî hêja, dostê feqîran: Dr. Yusuf Azîzoglu (1917–1970)	143
18. Teyrê ser milên qîz û bûkan: Dengbêj Ferzê	148
19. »Mîrê ribabê« Miradê Kinê nîmûneyek ji dengbêjiya wî: Firman a*	153
20. Li warê Serhedê axînek ji kezebê: Qezaya Bûlanixê	159

6

Ji bo bîranîna Evdalê Zeynê, Resoyê Gopala,

Şakiro û mamosteyê min Mehmûd Baksî

Spasname

Xwendevanê/a hêja,

Ev pirtûka di destê we de, ked û xebata pênc salan e. Bi awayekî serpehatî, sosyolojîk û dîrokî ji bîst kilam û qewimînan pêk tê. Bi armanca xebateke arşîvî bû kitêb û heger Yezdanê Dîlovan hêz û qewet bide, wê xebatên bi vî rengî wekî rêzepirtûk bidome. Kitêba mijara gotinê, jêderka xwe ji zargotin, dengbêjî û stranbêjiya kurdewar wergirtiye. Lewre jî rol û giraniya dengbêjên ji çar aliyên welêt zelal û berbiçav e. Ne ji dengbêjên wekî Gerabête Xaço, Zahiroyê Mûşî, Bekirê Îdirê, Zilkûfê Erzeromî, Cahîdoyê kurê Hiseynê Mûşî, Kazo û Salihê Qubînê bûya, wê ev pirtûk nehata pê. Lewre jî di serî de Salihê Qubînê ko di tevahiya kilaman de jê sûd hatiye wergirtin, spasîyên xwe pêşkêşî dengbêjên navborî

dikim û xwe li ber van harddîskên edebiyata klasîk a kurd ditewînim. Her wiha rehma Xwedê ji dengbêjên bi navê Xalê Birê (Biraîmê Newrozî), Şikrî Îzol û Hiseynê Mûşî re dixwazim ko keda wan jî di vê berhemê de heye.

Li hêla din, di warê teknîkî de xweşhaliya xwe ji bo ked û xebata mamoste I. Îşler û Aysel Çetînê tînim zimên û yek bi yek spasîyên xwe pêşkêşî hevalên xwe yê Rojnameya Azadiya Welat, Kovara Jiyana Rewşen û Înstîtuya Kurdî dikim...

18-ê nîsana 2001-ê

Budapeşte / Macaristan

Salihê Kevirbirî

7

Salihe Kevirbirî kî ye

Di sala 1973-an de li Batmanê hate dinyayê. Bi eslê xwe ji Misircê (Kurtalan) ya Xerzan e. Xwendina xwe ya destpêk, navîn û lîseyê li navçe û bajarên wekî Batman, Farqîn, Misirc û Edeneyê kir. Di sala 1992-an de bi derketina rojnameya Welat re, ji zimanê dayîka xwe haydar bû. Li herêma Çukurovayê di rojnameya Welatê Me de cara yekem dest bi karê rojnamegeriyê kir û heta rojname hate girtin, li herêmê berpirsiyariya rojnameyê kir. Piştî girtina Welatê Me, kar û barê rojnamegeriyê di rojnameya Azadiya Welat de berdewam kir. Di destpêka sala 1997-an de hate Stenbolê, di heman rojnameyê de bû berpirsê karên nivîsaran û ji ber vê peywira xwe, bi dadgeh, girtîgeh û dozgeran re nasraw bû. Ji bilî Welat, Welatê Me û Azadiya Welat; nivîsar, hevpeyvîn û lêkolînên wî di kovar û rojnameyên wekî Özgür Politika, Demokrasî, Özgür Bakış, Yeni Gündem, Jiyana Rewşen, Avaşîn û Nûdemê de hatin weşandin. Beriya ko biçê ser dilovaniya xwe, bi nivîskar Mehmûd Baksî re li ser romana Serhildana Mala Eliyê ûnis kar û xebat kir.

Salihê Kevirbirî, li ber qedandina Antolojiya dengbêjan e û dest bi romana Koçero kiriye.

Piştî pirtûka bi navê »«, pirtûka wî ya bi navê »Bir Çixlixin

Yüzyili: Karapetê Xaço« (weşanên Sî – adar 2002 / tirkî 144 rûpel) hate weşandin.

8

Pêşgotin

Şovalyeyên derebegtiya Ewrûpayê navê xwe dane bajar, qad, salon û gelek cihên girîng. Lewre di dîrok û civaka hemû netewe û gelan de, çîna feodaliyê bi xwe re çand, wêje û folklorê xwe jî pêk aniye. Di wê demê de ew çand hatiye afirandin. Di nav mercên wê demê de; ew tişt, ew bûyer, ew leheng, ew qîrter hemû siruştî û normal in.

Ew nirx û hêjayî hemû hîmê civaka me ya îro ne. Heger ew roj nebûna, wateya van rojan dê nehata zanîn. Diviyabû mêrxasan »destên xwe bi-avêta qebza xencerê«, diviyabû »zîn û heqîb li hespên xwe bikirana û şer heft rojan bidomiya«. Heger serdema feodaliyê, senaryoyek ji vê dinyayê be, ew kesên ko di kilaman de cih digirin an leheng in, an figûran in. Bêyî wan nedibû.

Tevî ko civaka me kurdan, ne bi hemdê xwe digere û kemilandina xwe ne li gorî pîvanên sirûşt û civakê pêk tîne jî, motîfên çanda me ya berê reng û tama xwe diniqûtîne ser jiyana me ya îroyîn jî. Ji xwe ya normal jî ev e. Lê mixabin li welatê me bêyî ko navgînên hilberînê û jiyana aborî biguhere, bi zoreke jakoben a ko navê wê »rêzik û şoreşên Atatûrk« lê hatiye danîn, hate xwestin ko nirx, kelepore, kinc û berg, wêje, çand û hemû hêjayiyên din ên me bêne guhertin. Ev guhertineke ne normal, bi zorê û bêesl bû.

Êdî wisa hate fikirîn ko li welatê me, di wextê xwe de jiyana nîrê feodaliyê, qebahet û şermek bû ji bo me kurdan. Camêrên xwendeyên kurdan, di bin bandora çepgiriya kemalîzmê de çanda xwe ya hêja nedîtîn. Xweyîti lê nekirin. Çanda berê wekî temelê çanda îro nedîtîn.

Gelo bajarvaniya Ewropayê li ser Kîjan temelî hate avakirin? Kîjan neteweya Ewrûpî dijminê çanda xwe ya berê ye?

Helbet hemû hêjayî û pîvanên berê nûjen dibin, têne guhertin an jî hinek ji holê radibin. Lê ew otantîzma wan divê ko ji aliyê nifşên nû ve bête zanîn. Lewra perçeyek ji bedena me ne.

Sihet xweş Salih Kevirbirî, Xwedê qewetê bide te, ji bo ko tu domahîka van xebatan bibî serî. Kîjan kurdên ko van şer û kilaman bixwîne, ewê

9

vegere rojên zarokatiya xwe. Ewê dê û bavê xwe, bapîr û dapîra xwe, axa û welatê xwe bi bîr bîne.

13/4 2001

Hasan Kaya

Serokê Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê

10

1. Şer û kilamak ji herêma Xerzan:

Şerê pencînanan û elikan

Eşîra Pencînanan û Eşîra Elikan 2 eşîrên sereke yên Herêma Xerzan bi xwe ne. Pencînarî û Elikî ko ji aliyê nifûsa xwe ve pir zêde ne, li herêmê, li gelek gundî belav bûne. Bi taybetî Eşîra Pencînanan ji 7 bavên bi navê Mûsikî, Welî, Kejikî, Ferxikan, Terxanan, Miradan û ji Mala Şemdîn pêk tê. Ev her du eşîr di dîrokê de gelek caran Deştê Xerzan bo xatirê qirên û şerên xwe yên eşîrî kirine gola xwînê! Mêr ji hev kuştine, keç ji hev

revandine û talanên hev birine. Wekî gelek herêmên welêt, li vê herêmê jî, bi taybetî ev bûyer, serpêhatî û qewimîn -çi çê çî xirab- bi saya serê dengbêj û goyendeyan heta îro hatine. Gelek kes li gorî xwe rabûne û nav li van qewimîn û şeran kirine. Hinek ji wan wekî 'malwêranî', hinek kes ji wan wekî 'ehmeqî', lê gelek kes jî navê 'mêrxasî'yê li van qewimînan anîye. Êdî wisa bûye ko, li Herêma Xerzan, mirov nikare gundekî dest-nîşan bike, ko ji van şerên eşîran re çavdêrî yan jî malevanî nekiribe. Ango, şerê berberiyê lê neqewimîbe.

Şerê Eşîra Pencînarî û Eşîra Elikan jî, yek ji van şeran e, ko bi talan-birinê dest pê kiriye û bûye sedema kuştina (ji Mala Dîbo - elikî) û Gêncoyê Çeto (ji Mala Faro - pencînarî). Beriya ko em derbasî kilama vê qewimînê bibin, werin em kurtserpêhatiya vê karesatê hîn bibin: Kuştina Silêmanê Mistê û Gêncoyê Çeto

Mala Faro diçin talanê Gundê Qurê û Serpirê, ko nêzîkî Eskîfê ne, tînin. Li hemberî vê yekê jî, Silêmanê Mistê, jê re 'Gula Mala Dîbo' jî tê gotin, diçe talanê Xatma tîne. Dema ko Silêmanê Mistê tevî karwanan talanê tîne, ji ber rabûna ava Çemê Bişêriyê felat nabîne ko derbasî aliyê din ê avê bibe. Lewma jî, li Gundê Dusadekê li hemberî Gundê Qumaro, ko li aliyê Çiyayê Kolik dikeve, dimîne û li wir radizê. Di vê navberê de, bi şev nivê şevê, heywanên ko Silêman wekî talan bi xwe re anîbû dadigerin ciyê xwe yê berê, anga dizivirin Xatma. Ev jî dibe sedem ko zilamên Mala Faro (Pencînarî) bînan talanê xwe bibin. Mirovên Silêmanê Mistê jî, ji

11

Eşîra Elikan, Mala Dîbo ne, tînan hewarê û li wê derê, di navbera Pencînarî û Elikan de şerekî dijwar derdikeve.

Silêmanê Mistê li qada şer, ji aliyê Ehmedê Îskanê mêrxasê Mala Faro û kurê birayê Bişarê Çeto bi xwe ve tê kuştin. Birayê Silêman Emê jî, bavê wan yek e, lê diya wan cihê ye, heyfa Silêmanê birayê xwe distîne. Ango, Gêncoyê Çeto, ko birayê Bişar û Cemîlê Çeto ye, dikuje. Li gorî salox-dayînan, cendekên Silêmanê Mistê û Gêncoyê Çeto dikevin ser hev. Piştî vî şerî hevalbendên Mala Faro diçin cenazeyê Silêman hildidin û bi xwe re dibin Gundê Eynqesrê, ko qesr û qonaxa Bişar û Cemîlê Çeto li wê ye. Kilam li bakur, rohilat û li Qefqasyayê olan dide

Ev kilama ko yek ji 'derdê bê derman' ê şerên bav û bapîrên me ye, li herêmên Xerzan, Serhed û Amedê ji aliyê dengbêjên wekî Şakiro, Qasimê Qûbînî, Teyîboyê ji gundê Sierta ya Misircê (Qurtelanê), Huseynê Farê, Mehmûd Qizil, Zahiroyê Hingilosiyê Mûşî û Salihê Qûbînî ve, bi guherto (wersiyon), anga şeweyên zêde ji hev ne cuda tîne gotin. Her wisa li gorî lêkolîna ko me kir, Dengbêj Birahîmê Newrozî (Xalê Birê), ko temenê wî li dora 65-70 sal e, ji eşîra Smaîl Axa (Simko) ye û hê jî li gundê Coniyê ya bajarê Urmîyeyê bi cî û war e, bi xêra

Radyoya Urmîyeyê, Beşa Kurdî ev kilama bi dengê xwe yê zîz û zelal li seranserê rohilatê welêt gerandiye û kiriye ko Kurdên Rohilatî jî, ji vê meseleya qetilxwînî haydar bin. Li aliyê din, dîsa em pê dihesin, ko bi dehan caran di Radyoya Yerêwanê de Keremê Seyad bi pêşkêşkirinên wekî, »Gohdarêd ezîz! Niha jî, ji devê Garabêtê Xaço kilameke ji Deşta Xerzan!...« tevî vê kilamê kiriye ko bi dehan kilam, lawje û stranên eşîrî, evînî û şeran li çermedora Qefqasyayê belav bibin.

Belê. Çawa ko beriya şer û di dema şer de ji devê dayika Silêmanê Mistê, Xatê ve hatibe qîrkin û bangkirin, bi salan e kilam hatiye gotin û heta îro hatiye.

Kerem bikin werin em dêhn û bala xwe bidine qêrîn û awaza Xatêya diya Silêmanê Mistê, ko me ji devê Dengbêj Salihê Qûbînê girtiye.

Silêmanê Mistê: Gula Mala Dîbo

Erê ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê

Xatê dibêê Silêmanoo lawo memanî

Ji kula dilê min re lawo xweş memanîieûû ayyyy

Silêmanê Mistê; Bavê Xelîl, Bavê Faris

12

Bavê Ezê, Kekê Bedêêê le Gula Mala Dibo

Kum û kolozê xwe girêda lawo bi romanîî

Lawo kum û kolozê xwe girêdaaa bi romanîî

Destekî cilê şevê li xwe kir, wê rojê hilanîî

Rext û qatiya girê dabûû destê xwe avête qayîşa

Tivinga Elemanîî

Xwe berdaye Sîxûra malê binyê mîrata Mizareşêê

Birek devrûtê Mala Dîbooo, ji kezebşewityaaa Reysê Derwêş

Cindiyê Hacîî, Birahîmê Mamûd

Lawo van şevgeran dayê bi xwe re hilanîînnnnûûeeêêêê

Lawo van şevgeran dayê bi xwe re hilanîîîî

Xwe berdaye Pira Memikan, li Borê Qumaro de derbas bûn,

Li Warê Gundir deee hevraz bûn, derketine

Gaza Çiyayê Kolik, Zengayê Mamoo

Li hafa Deşta Xerzan di Warê Simê de rûniştin

Şêwr û mişêwîretka giran danîî

Sê heb şade şûtên Silêmanê Mistê Bavê Xelîl

Gula Mala Dîbo hene xwe berdaye Deşta Xerzan

Peşiya terş û talanê Mala Farooo

Talanê giran bi nijdevanîî

Terş û talanê Xatimîyan

Terş û talanê Mala Keran

Terş û talanê Mala Faro

Ga û gamêşê nozde cotan
Ji Gola Modê
Ji Xata diya xwe re lawo vê sibê diyarî anîeeêêêê
Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
Ha weylêêê, ha weylêê
Xatê dibê Silêmano lawooo
Carê bi nezanî terş û talanê Xatma neynin
Talanê Mala Faro yee
Herçî Mala Faro ne mêrî ne, mêrkuj in
Terş û talanan tînin
Hûn xweyê bavê min bûyo
Terş û talanên xwe vegeerîniineeêêaaxay
Haîhahîhîî
13

Le Xatêê dibê Silêmano lawo memanî
Ji kula dilê minoo te re berxêl lawo xweş memanîî
Vê sibê peyakî derketî ji Xopana Xatma
Lawo ji xwe re bi hewar û gazîî
Hewar daye Gozelderêê, Marîbêê, Eynqesrêê
Cemîlê Çeto Bavê Feremez
Di Qesra Eynqesrê de rûniştin û şêwr û
mişewireteke giran danîîî
Le qirara kuştina Silêmanê Mistê
Bavê Xelîl Gula Mala Dîbo lawo
Bi xwe re hilanîî
Xwe berdaye Deşta Xerzan dayê bi giranîîeeêêaaxê
Lawo xwe berdabû Deşta Xerzan dayêê bi giranîî
Ewî qîrekî dabû
Li Mûsikan, li Weliyan, li Kejikan, li Ferxikan
Li Terxaniyan, li Miradan, li Mala Şemdîn
Li heft bavên Pencînarî
Xwe berdane Deşta Xerzan
Bîra Kurêdiya, girtine Pozê Xatma
Rêçiyên rêç û dews û çepera Silêmanê
min deranîîeeêêeêax
Haîhaîî
Were ha weylêêê, ha weylêêê
Ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
Xatê digo Silêmano lawo
Wezê diyarê Çiyayê Kolik bi Zengayê Mamo
Ketim lawo li vî banîîî

Bala xwe bidê Cemîlê Çeto Bavê Feremez
Bi siwariyên hespê li xulaman lawo fikir gazî
Bavê mino hûnê mên in mênê çê ne, çê bixebitin
Bi sê dengaa li Silêmanê Mistê Bavê Xelîl
Gula Mala Dîbo fikir gazî
Dibê, lawo ezê îro wê yekê bi serê we de bînim
Tu rojeka wekî roja îro
Li terş û talanê camêra nedî
Ji xwe re nebî lawo bi mêranî
14

Îro giran e dengê tîzê tîvinga ketine Çiyayê Kolk
Zengayê Mamo li ser serê Silêmanê Mistê
Bavê Xelîl Gula Mala Dîbo lawo îro kirine kafirstanî
Le Xatê dibê: Silêmano lawo
Carê te digo, hevza xwe bike lawo ji hemî hevzî
Hevza xwe bike ji kozikên serê Çiyayê Kolk
Lawo kozikê Mala Faro neeee
Lawo nîşanê Mala Faro zehf in pir gelek in
Temamî bi kimkevej in
Destê wana bi sustem in
Dê rebeno nîşançî ne
Serê kewa berenadinnnnn hahî hahî
Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
Ha weylêêê, ha weylêêê
Xatê dibê Silêmano lawo
Dêhn û bala min lê ye min dît çend peyayê
Mala Dîbo li serê Çiyayê Kolk lawoo dageriyan
Ezê rabim cerê xwe hildim
Li pêşiya van xweşmêrên Mala Dîbo bisekinim
Ezê dibêm, di bextê we û Xwedê me
Silêman û Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacî
Biraheîmê Mamûd kane lawo ne xwiya neeê
De lê Xatê rebenê Silêman û Ebê, Reysê Derwêş
Cindiyê Hacî, Biraheîmê Mamûd
Li serê Çiyayê Kolk ji xwe re
kemîn vedaneêêêêêê
Le Xatê dibê, Silêmanê lawoo
Ezê bi Çiyayê Kolk, bi Zengayê Mamo
Hafa Deştê Xerzan ketim
Qasê Koro, pismamê xayîn heyra min go ha hewar e
Emê va ye Silêmanê minê lawoo ne xwiya yeee

Tivinga Emê li mila ye
Tivinga Silêmanê minê reben
ezê bi kewkî lawo bi desta yeeêêû
15

Xatê dibê, Emê di bextê te û Xwedê me
Silêmanê min ka ye lawo, ne xwiya ye
Dibê: Xatê rebenê, termê Silêmanê Mistê
Bavê Xelîl Gula Mala Dîbo
Li serê Çiyayê Kolik li Mexera Bênderokê mayeeêê
Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
Xatê dibê, Emê lawo memanî
Ji kula dilê te re berxê m lawo xweş memanîî
Tu bala xwe bide Cemîlê Çeto
Bavê Feremez bi tan û niça îro çi bi serê kekê te ve anîî
Tu bavê diya xwe bûyo lawo
Şerê xwe bikin îro bi giranîî
Belgî Xwedê Teala siûd û îqbalê ji te re li hev dû anîî
Te heyfa Silêmanê Mistê Bavê Xelîl
Gula Mala Dîbo bi destê xwe hilanîîûêêê
Belê tana Emê hilanî
Li serê xwe li serê kevirê kozikê de deranîî
Derbekî daye bejn û bala Gêncoyê Çeto
Zavê destbihene termê Gêncoyê Çeto
Bi ser termê Silêmanê Mistê ve danîîeeêêû
Le bi sê denga li Ehmedê Îskan
Li peyayê Mala Faro li Bavê Misto fikir gazîî
Dibê: Bavê Misto, tu dagere
Heyra nizanim tu çewanîîêêêêû
Te digo, ezê herim di Qesra Eynqesrê de rûnim
Pesn û wesiyetê xwe bidim lawo bi mêranîî
Te digot, ezê bêjim
Li terş û talanê xwe da li pêşiya heval û xweşmêrên
Mala Dîbo deranî û anî
Yekî weka Silêmanê Mistê Bavê Xelîl
Gula Mala Dîbo serekvanê nijdevanan
Lawo îro di gerewa talan te danîî
Tu nabêjî min xortekî weka Gêncoyê Çeto
Zavê destbihene îro di gereva Silêmanê Mistê de danîî
Tê dagere sed carî bi serê bavê te kim
Derbeka daye li bejn û bala Gêncoyê Çeto
16

Zavê destbihene le zavekî bîst û çar roja ye
 Hêja hena zavatiyê li desta ye
 Îro min heyfa kekê xwe bi destê xwe hilanî
 Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
 Ha weylêêê, ha weylêêê
 Xatê dibê, Silêmano lawo
 Bila şereka giran li me çênebûya li Çiyayê Kolik
 Zengayê Mamo, li Hafa Deşta Xerzan
 Lawo vê sibê li diyaraaneêêêê
 Heyfa min nayê li kuştina Silêmanê Mistê Bavê Xelîl
 Gula Mala Dîbo, heyfa min tê li wê heyfêê
 Çardara Silêmanê Mistê Bavê Xelîl Gula Mala Dîbo
 Girêdane, dar nebû çar darên Gêncoyê Çeto
 Birine Eynqesra Bavê Şebo
 Lawo bi xwe re birine nav beyaraaêêêê haîhaî
 Xatê: »Gênco bi gîzme û qondere ye,
 Silêmanê Mistê bi çarox û bi gore ye!«
 Piştî kuştina Silêmanê Mistê û Gêncoyê Çeto, Xatêya diya Silêman diçe
 ser cendekên van her du mêrxasan. Bişar û Cemîlê Çeto tevî xulam û
 şerkarên xwe li ber siya Qesra Eynqesrê rûniştine û dêhn û bala xwe did-
 inê ka Xatê wê li ser cendekan çî bike. Balkêş e, ko Xatê pêşî diçe ser cen-
 dekê Gêncoyê Çeto, pişt re jî diçe ser cendekê kurê xwe Silêman. Her çî
 qas êdî neyar bin jî, Xatê vê yekê ji bo xatirê ko li hafa Bişar û Cemîlê Çe-
 to ye dike. Bê guman di vir de mezinahî û şêrejiniya Xatê derdikeve holê.
 Xatê ne bi tenê li ber kuştina kurê xwe dikeve û pê diêşe, her weha ew ji
 ber ko mêrxasekî mêran e, li ber Gêncoyê Çeto jî dikeve û kezeba wê dişe-
 wite. Li hemberî vê kirina Xatê, Bişarê Çeto berê xwe dide Xatê û jê re
 wisa dibêje: »Xatê! ka kilamekî bavêje ser Gêncoyê Çeto û Silêmanê Kurê
 xwe...« Xatê berê xwe dide Bişarê û jê re wisa dibêje: »Ka ez çî bêjim?
 Gêncoyê birayê te bi gîzme û qondere ye, wê xelk bêje Silêmanê Mistê bi
 çopikê çolê, bi çarox û bi gore ye.« Di vir de, Xatê dixwaze bibêje, bi
 gîzme û qonderê Gênco axa û xwedan eşîr e, lê Silêmanê kurê wê
 gundiyekî bi çarox û bi gore ye. Lê, Bişarê Çeto van gotinên Xatê na-
 hewîne û wisa lê dizivîrîne: »Na Xatê, Silêmanê kurê te jî, wekî birayê
 17

min Gênco mên û mêrxasekî çê ye.« Û dixwaze ko li gorî vê yekê dawiya
 kilamê bîne. Lew re jî Xatê wekî dawiya kilamê li ser her du cendekan
 wisa dibêje:

»Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê
 Ha weylêêê, ha weylêêê

Xatê dibê, Silêmano lawo
Bila şereka giran li me çênebûya
Li Çiyayê Kolik, Zengayê Mamo
Li Hafa Deşta Xerzan lawo vê sibê li diyaraaneêêêû
Gêncu bi gîzme, bi qondere ye
Wê xelq bêje Silêmanê Mistê bi çopikê çolê ye
Bi çarox û bi gore ye
Pirs bike wê eşîra bi xwe re
Roja şerê Çiyayê Kolik Zengayê Mamo
Silêmanê Mistê beramberî Gêncoyê birayê te ye
Hahîîîeeêêêû...«
18

2. Xwespartinek li Dêra Axtermanê*

cem Metran Îsa:

Meyrema File û Eliyê Qolaxasî

Meyrema File, keça keşe, bûka Sarkîs jê re digotin. Malbata Sarkîs
Meyrem ji kurê xwe re xwestibû, lê hê nebiribûn, ango daweta Meyremê
nekiribûn. Meyremê keçeke bedew bû. Li dora wê, ji delalî û bedewiyê
nav û îsmê wê belav bûbû. Delaliya Meyremê çûye ber guhê Waliyê
Wanê bi xwe jî. Walî rojekê Meyremê dibîne û dil û çav berdidê, xeber ji
der û dor û malbata wê re dişîne û dibêje: »Ji îro û pê ve bila tu kes behsa
Meyremê neke. Heger sax be ji min re ye, bimore ji axa sar re ye!« Û wisa
didomîne: »Kesê ko Meyremê ji xwe re bibe, bila ruhê xwe hesab neke, ez
wî li dinyayê sax nahêlim!« Mala xezûrê Meyremê Sarkîs jî, ji tirsra walî
newêrin bûka xwe bibin, yan jî berdîn.

Li gorî saloxdayînan û goyendeyan, bi qasî 4 sal derbas dibe. Meyremê
jî, li mala bavê xwe dimîne. Rojekê Meyremê bi qasidekî xeber ji walî re
dişîne û jê re wisa dibêje: »Xwedê heqê min ji te re nehêle! Tu li ser qed-
era min rûniştî. Ne tu min ji xwe re dibî, ne ji tirsra te kes diwêre min ji
xwe re bibe. Yan destê xwe ji ser min hilde, yan jî peyayekî xwe bişîne ko
ez ji te re werim...« Walî difikire, dibêje: »Gelo ez kê bişînim?« Eliyê
Qolaxasî xizmetkarê nava mala wî ye. Di dilê xwe de dibêje: »Wele Elî
mirovekî namûskar e û rast e. Ezê Elî bişînim pey Meyremê.« Walî radibe
Eliyê Qolaxasî dişîne, jê re dibêje: »Tuyê herî Meyremê ji min re binî.
Gava ko Elî tê cem Meyremê û Meyremê çav bi Elî dikeve, ji ber ko Elî
xortekî pirr qeşeng û bedew e, aşiqê bejn û bala wî dibe. Her çi qas Elî pirr
bedew be jî, ji ber feqîriya dinyayê cil û libasên wî ne ew qas baş in.
Meyremê dibêje: »Elî tu hatî min ji Walî re bibî?« Elî dibêje: »Belê
Xatûna min!« Meyremê dibêje: »Elî, ez bi vî şiklê hanê bi te re nayê. Ez
qîza keşê me û tu min ji Waliyê Wanê re dibî. Ez bi vê girêdana te bi te re
nayê. Heger pere li ser te tunebin, ha ji te re pere; here cem berber ter-

aş bibe, here hemamê serê xwe bişo, destek cilê efendî û kumsoran li xwe bike û were ko ez bi te re werim...«

19

Qam û qidûmên Elî dişikên...

Eliyê Qolaxasî bi ya Meyremê dike; diçe teraş dibe, destek cilên efendiyan li xwe dike, diçe hemamê serê xwe dişo û dadigere cem Meyremê. Bi vî halê xwe, Elî çî qas qeşeng û delal bû, qeşengtir û delaltir bû. Her weha dema ko Meyremê çav bi Elî dikeve, eşqa wê ya ko heye deh qat zêdetir dibe. Meyremê berê xwe dide Elî û jê dipirse: »Elî, ka xwe bide ber Êynê, tu xweşik î, yan ez xweşik im?« Elî bersiva Meyremê dide: »Estexfirillah xatûna min, tu ji min û ji bavê min zêde yî!« Meyremê dibêje: »Elî, henek û laqirdiyan neke, ya rast çî be wê bibêje. Wele tu xortekî qeşeng î, ez jî qîzeke bedew im. Em her du layîqî hev in. Were min ji xwe re bibe. Haşa hizûr, ker di diya wî waliyî ne. Çî dike bila bike.« Piştî van gotinan qam û qidûmên Elî dişikên, ziman lê dielîqe, nizane çî bibêje, ji tirsî walî. Ji Meyremê re dibêje: »Xatûna min, çî heqê te li min heye? Ez hê ciwan im, bi miradê xwe şa nebûme. Tu li birrîna serê min digerî? Tu jî dizanî, walî zalimekî wisa ye ko, ez hêlîna xwe bibime esmanê heftan, wê walî min bîne xwarê û min bikûje!«

Xwe diavêjin tor û bextê Metran Îsa...

Meyremê berê xwe dide Elî û bi awayekî acizbûyî jê re van gotinan dibêje: »Binêre Elî, heger tu min ji xwe re nebî, bi nav û îsmê Xwedê saeta ez bigihîjim cem walî, ezê bibêjim, wele dema hatinê, Elî di rê de dest avêtiye namûsa min!« Elî piştî van gotinên Meyremê kete nava Xelîl û Celîlê! Dizane ko Meyremê ji xwe re bibe jî wê serê wî bê jêkirin, ji walî re bibe jî. Dema ko Meyremê ji walî re wisa bibêje, wê serê wî were jêkirin. Elî ji Meyremê re dibêje: »Xatûna min, de ka ji min re bibêje, ezê te bi kû ve bibim? Kesê ko me bistirîne jî tune ye.« Meyremê jê re dibêje: »Elî tuyê min bibî biavêjî Dêra Axtermanê cem Metran Îsa. Wê Metran Îsa li ber barê me rabe.« Elî qebûl dike, tevî Meyremê berê xwe didin Dêra Axtermanê cem Metran Îsa.

Ji vir û pê de bi awayekî kilamî weha diqewime:

Meyremê dibê:

Elîyo sibe yeeee, gelo min go wa ye çî sibeka bi xêr û bêr ee
Rabe qeyîk û gemiyê Metran Îsa gelo li hev girêdee
Emê îro xwe bavêjin tor û bextê Metran Îsa lo di dêrê deêêê
Heyla delîl li min û li vî Metranî, li vî hogîçî ax lo li vî beranî
Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje

20

Min çok da erdê ji xwe ree kurek anî

Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê xwe deranî
Elî dibê:

Meyremê sibe yeeee gelo wa ye min got
dîsa çi sibeka bi xêr û bêr eee
Minê rabûye qeyîk û gemiyê Metran Îsa temamî
kar kir lo li hev girêdaaa
Eliyê Qolaxasî rabû bi destê Meyrema File,
le qîza keşe, bûka Sarkîs
Dostika Waliyê Wanê girtî lo mîro ji xwe ree lo revandiyê
Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê
Metranê Dêra Axtermanê xwe girtiye
Qesta Dêra Axtermanê kiriyee
Heylo delîl delîl tew lo lo diloo
Heyla delîl lo li vî Metranî
Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje
Min çok da erdê ji xwe ree lo kurek anîî
Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî
nav û dengêêê lo xwe deranî
Erê dibê sibe yee gelo va ye fecir lê da çi sibeka zû yeee
Metran Îsa rabûye qesta Dêra Axtermanê kiriyee
Belê, bala xwe dayê ko reşekî li binê Dêra Axtermanê sekiniye
Erê Metran Îsa dibê:
Kuro, şeva vê nivê şevê ka bêjê îşê te li binê
Dêra Axtermanê li vir çi ye
Eliyê Qolaxasî dibê:
Metrano, ez çi bikim îro filetî ye
Minê rabûye bi destê Meyrema File, qîza keşe, bûka Sarkîs,
Dostika Waliyê Wanê girtî ji xwe ree lo min revandiyee
Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê Metranê
Dêra Axtermanê xwe girtiye
Eger îro tuyê Meyrema File li min mar bikî
li ser dînê Muhemmed eee
Sed aferîn dîsa ji nav û dengê te ree
Heger tu mar nekî ezê qebûl bikim dînêê lo Metran Îsa
Heyla delîl delîl lo li vî Metranî
21

Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî
nav û dengêêê lo xwe deranî
Camêrî û mêrxasiya Metran Îsa...
Belê, wekî ko ji kilamê jî diyar dibe, xwespartineke eşkere û mecbûrî tê
dîtin. Lew re ji bo bihevrebûn û zewaca Meyrema File û Eliyê Misilman

mahrkirineke olî pêwîst e. Eliyê Qolaxasî ji Metran Îsa dixwaze, ko ew ji bo mahrkirinê bibe alîkar û jê re weha dibêje: »Heger tu li ser dînê Muhemmed, Meyrema File li min mahr bikî, sed aferîn ji nav û dengê te re! Na, heger tu li ser dînê Muhemmed mahr nakî, ji bo pêkhatina vê yekê ezê werim ser dînê te, ango ezê jî îro bibim file...«

Lê balkêş e, li gel van gotinên Eliyê Qolaxasî mêrxasî û camêriya Metran Îsa derdikeve holê. Lew re Metran Îsa ji bo mahrkirina Meyrema File li Eliyê Qolaxasî, pejirandina dînê Xirîstiyaniyê ya Elî qebûl nekiriye û soz daye, ko ewê gazî mele û du feqîyan bike, ji bo ko mahra wan li gorî şert û şirûtên Îslamiyetê bibirrin.

De werin bi awayê kilamî guhê xwe bidine Metran Îsa bê ka ji bo van gotinên Elî Metran Îsa çi gotiye:

Erê, Metran Îsa dibê Eliyooooo lo wez wiha nakim

Ez vê yekê li dinyayê qebûl nakim

Wele nav û dengê Dêra Axtermanê kevin e,
mezin e, ez xirab nakim

Ez vê serê di nava dînê Muhemmed de qet rast nakim

Ez ji boyî xatirê kevnejinekê dînê Muhemmed
li ber tu dîna zelûl nakim

Lawo, ezê îro gazî meleyek û du heb feqîya kim

Ezê bi qewlê Xwedê, bi hedîsa Resûlallah bînim

Meyrema File lo lo li te mar kim

Heylo delîl delîl tew lo lo diloo

Heyla delîl delîl lo li vî Metranî

Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî

nav û dengêê lo xwe deranî

Waliyê Wanê dê û weledê xwe diavêje!

Gelo di vê navberê de rewşa Waliyê Wanê çawa ye? Jixwe piştî ko Elî Meyremê revandiye, dinya alem pê hesiyaye. Bê guman, tişteki mezin û

22

ecêb e ko, xizmetkarekî wekî Eliyê Qolaxasî Meyrema File, ko dostika Waliyê Wanê ye, revandiye. Piştî ko Walî jî pê dihese, »dê û weledê xwe diavêje«, çav lê sor dibin. Radibe kaxizekê ji Metran Îsa re dişîne û tê de dibêje: »Min seh kiriye ko, du kevok firiyanê, hatine ser Dêra Axtermanê danîne. Tu wan kevokan ji min re dişînî, ezê bidime te hezar kîsan. Tu dişînî bişîne. Na, heger tu wan kevokan ji min re naşînî, ezê Dêra Axtermanê bi ser serê te de bînim xwarê!« Di vir de, ji kevokan qesta walî Meyrem û Elî ye.

Werin vê gavê jî em dêhn û bala xwe bidinê bê ka Waliyê Wanê hêrsa xwe çawa vereşiyaye û li hemberî vê yekê Metran Îsa çi daye dest, ango çi jê re gotiye.

Walî dibê:

Kaxizekî ji Metran Îsa re reş kiriye bi rê kiriye
Erê Walî dibê: Mêtrano dîsaaa lo lo bi min dîsaaa
Min dît du kevok ji selîsa fir dan hatin Dêra Axtermanê
Li cem Metran îsa
Heger tu wan her du kevokan bigirî bişeyînî
Ezê bidime te bi qedere hezar kîsa
Heger ko tu negirî, neşeyînî
Ezê bikim kevir û kuçikên Dêra Axtermanê
Bi ser serê te de lo lo werin xwarêêêê
Heylo delîl delîl tew lo lo diloo
Heyla delîl delîl lo li vî Metranî
Metran Îsa li binê Dêra Axtermanê ji xwe re lo kemîn danîîî
Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî
nav û dengêêê lo xwe deranî
Dotira rojê Elî zava ye,
Meyrem bûk e...

Metran Îsa mêrî ye, mêrxas e. Ji gotina xwe nayê xwarê, guh nade »hezar kîsên« zêr û pereyan û nabe şîrkê kuştina her du kevokan, bêbextiyê li Meyremê û Elî nake û ji walî re vê xeberê dişîne:

Erê Metran Îsa dibê:

Waliyo, lawoooo lo ez Metran im,

23

Ez kekê Bedran, Henan û Yewnan im
Ezê bi kumê metranîyê bigirim li erdê xim
Ezê laşa sawî Dêra Axtermanê rakim
Lawo sibê lad e, wê file bikevin, bikişin sûkan û çarçîyan e
Wele sibe vî çaxî Elî zava yeeee, lo ax Meyrem bûk eeee
Haylo delîl li min û li vî metranî
Li vî hogîçiyî li vî beranî
Ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir
Bila nebêje min çok da erdê ji xwe re kurek anî
Metran Îsa ji wî zemanî heya vî zemanî,
nav û dengê xwe deranî
Metran Îsa li qarşiyê Walîyê Wanê,
Di binê Dêra Axtermanê hêja şerek danî
Heyla delîl delîl lo li vî Metranî
Piştî van gotinên ko Metran Îsa û Waliyê Wanê ji hev re dibêjin, walî leşker dişîne ber Dêra Axtermanê, Metran Îsa jî bang li temamê filehên der û dora Wanê kiriye. Ew jî hatine xwe li Metranê xwe girtine. Waliyê Wanê bala xwe didê ko, rewş xirab e, şerek derkeve, wê ji her du aliyên jî

wekî »gola xwînê« xwîn birije. Piştî stûyê xwe dixwirîne, siwarî û leşkerên xwe ji ber Dêra Axtermanê dikişîne û berê xwe dide Wanê.

Metran Îsa dotira rojê, li Dêra Axtermanê dawet, kêf û şahiyekê li dar dixwe û li gorî şert û şîrûtên Mihemedî Meyrema File li Eliyê Qolaxasî mahr dike.

*Dêra Axtermanê:

Yek ji dêr û manastirên herî girîng ên qirna navîn a Xirîstiyaniyê Dêra Axtermanê ye, ko li Girava Axtermanê ya li Behra Wanê ye. Girava ko herêmeke tûrîstîk a welatê me ye, li başûrê behrê (di gel ko li gorî pîvanên erdnîgariyê gol e, gelê me jê re Behra Wanê gotiye), nêzîkî Bendava Vestanê (Gewaş) ye. Her weha Girava Axtermanê 5 km. dûrî navçeya Vestanê, 50 km. jî dûrî bajarê Wanê ye.

Dêra Axtermanê, di navbera salên 915-921'ê de, bi ferman û xwesteka Mîrê Vaspûrakan Gagîk Arduziyê Yekem, ji aliyê Avahîsaz Manuel ve hatiye avakirin. Mîrnişîniya Vaspûrakan di sala 1021'ê de ji aliyê Bîzansiyan ve hatiye rûxandin û Dêra Axtermanê di sala 1113-an de veguhestine manastirê. Vê wargeha kevnar heta sala 1895-an jî, hebûna xwe

24

bi temamî parastiye. Ji avakirina manastirê heta roja îro, »Dêra Navendî« ko »Kompleksa Dêra Xaçî ya Pîroz« e, Şapeliya Zakarîas ko di salên 1296-1336-an de li başûrê rohilatê dêrê hatiye lêkirin, Jamaot (wargeha ketinê) û qûleya naqosê, ko di dawîya sedsala 18-an de, li deriyê başûrê dêrê hatiye çêkirin, li ser piyan mane.

Dêra Axtermanê taybetmendî û girîngiya xwe ya dîrokî him ji mîmariya xwe ya bê hempa û him jî ji xêzên ko ji mijarên Incîl û Tewratê hatine wergirtin digire. Mixabin îro freskên ko di mekana navîn de ne ji dirûv û taybetmendiyan xwe yê hêja gelek tişt wenda kirine.

Çavkanî:

1. Ji bo serpehatiya kilamê agahiyên ko ji çend rîspî û dengbêjên herêmên Botan û Xerzan hatin wergirtin.
2. Gotinên kilamê bi xwe, ji devê Dengbêj Salihê Qubinê hatin girtin.
3. Agahiyên teknîkî û dîrokî yê der barê Dêra Axtermanê de ji kovara bi navê »Dünyada Van« û ji nivîseke Zanîngeha Yüzüncü Yilê, Fakûlteya Wêjeyê, Para Arkeolojî û Hunerê hate wergirtin.

25

3. Rêbirê karwan û posteya dewletê:

Emê Gozê

Her wekî ko em ji çîrok, lorî û serpehatiyên bab û bapîrên xwe dizanin, di dem û dewrana xwe de, êl û eşîrên giran, mêr û mêrxasên cengawer tirs û sawa Roma Reş bûn. Gelek caran li ber mêrê çê yê şevger, şerker û ni-

jdevanên¹ kurd ên ko deşt, newal û çiyayên bilind ji xwe re kiribûn wargeh; karwan û posteyên leşkerî yên dewletê, nedigihîştin ser cih û warên xwe. Tim û daîm, Roma Reş, a ko ji wan siwarçakên² dewletê şikestekên dijwar dixwar, ji ber ko bi wan nedikarî, çiqas eşîr, kom û malbatên dorhêlê hebûn, li hev kom dikir û dişand ser wan kesan. Di dîrokê de bi sedan kesên wekî Bro Heskê Têlî, Ferzendeyê Bavê Elfezya, Keremê Qolaxasî, Koçeroyê Farqînî û hwd. bûne sedem ko, xew li zabit, yuzbaşî û bînbaşiyên dewletê biherime. Belê! Emê Gozê jî yek ji wan mêr û mêrxasan e ko, bi dehan sal e, li çarmedorê welatê me, di devê dengbêj û goyendeyan de bûye benîşt, îro bûye lehengê vê nivîsê.

Nasnavê Emê Gozê û qewmîna li Geliyê Belîsê:

Emê Gozê kî ye? Di serî de em wî nas bikin. Emê Gozê ji Eşîra Elikan³ ji Mala Remo ye. Pismam û xweşmêrê tivingê yê Şemsedînê Hesênê Ozman e. Şemsedîn, hem serokeşîr û hem jî rihspiyê wan e.

Emê Gozê, tevî çend peyayên bijare yên eşîrê, ji Deşt Xerzan radibin û li mintiqeya Geliyê Belîsê diçin pêşiya poste û karwanê zabit û cendermeyên Roma Reş. Bi wan re şerekî dijwar pêk tînin. Leşker û zabitan ji hev dipelişînin û malzemeyên di karwan û posteyê de, wekî talan, ji xwe re tînin. Piştî vê qewimînê, ji ber ko dewlet hêz û quwetê di xwe de nabîne, êl û eşîrên dorhêlê dicivîne ser hev û berê wan dide ser Hesênê Ozman û şerkerên wî. Gelo ew eşîrên ko dewletê şandin ser mêrxasên Hesênê Ozman kîjan bûn? Eşîra Pencînarana⁴ ko ji heft bavikan pêk tê û wekî eşîra Cemîlê Çeto tê binavkirin, şêxên Geliyê Zîlan, Mala Eliyê Ūnis, Çerkez û Bêzarê Deşt Mûşê û Eşîra Remiyan, navê çend eşîr û kesên ko di kilamê de derbas dibin, bi xwe ne. Her weha Nehiye Midûr

26

û Qeymeqamê Zoqê⁵, Qeymeqamê Elmedîna⁶ û Qeymeqamê Kopê⁷ (Bulanixa Mûşê) jî piştgiriya hêzên dewletê dikin û zabit û leşkerên xwe dişînin ser Emê Gozê.

Pismamê xayîn Simê Ozman diçe ser dews û çeperan

Balkêş e ko tevî van eşîran, Simê Ozman jî, ko pismamê Emê Gozê bi xwe ye, bi leşker û cendermeyên dewletê ve tê ser Mêrxasên Hesênê Ozman û Emê Gozê. Simê Ozman û Emê Gozê ji Eşîra Elikan in. Simê Ozman ji Bavikango Mala Dîbo ye, lê Emê Gozê ji Mala Remo ye.

Di kilamê de li ser vê yekê ango li ser xiyaneta ko Simê Ozman bi pismam û eşîra xwe re kiriye, Gozêya Diya Emê, berê xwe dide Emê û jê re weha dilorîne:

»...Gozê dibê; bila tirsar te tune be ji eskerê dewletê kurê xelkê ye gava xwîn bikeve erdê, terqîn bikeve tivingê, bira li bira nabe xweyî ye; Bila tirsar te tunebe ji eskerê Eliyê Ūnis wekî kewê çiyê ye, Bila tirsar te tune be ji her sê zarê Çeto yek Bişar e, yek jê Cemîl, yek jî

Gêncî ye,

Yek jî jê re dibêjin Mihemedê Derwêş babê Şemsedîn peyayê keşkaniyê
Kekê Meysê ye,

Bila tirsî te tunebe jî Emînê Ehmed Lawê Perîxanê, çavê wî li talan e ko
were lihêf û dewşeke jî xwe re bibe birevîne,

Bila tirsî te hebe jî Simê Ozman malîkşewitî, pismamê xayîn e, bi kozîk
û deverê me dizane...«

Lîngê xwe qeydî dikin û miftê dişînin Qesra Baxemsê¹⁰

Belê...Vê gavê jî em veşerî ser qada şer. Wexta ko tevahiya van eşîran
tevî dewletê diçin ser Mala Hesênê Ozman; Emê Gozê, Hesênê Şêxo û
Mihê Emer xweşmêrê bi nav û nîşan in. Li kozîka Kolanê⁸ Hedîsê
Zêwikê⁹, soz didin û jî hev re dibêjin: »Kuştina me hebe û reva me
tunebe!« Bi vê gotinê jî namînin, her sê ciwamêr lîngê xwe di kozîkê de
bi hev re qeydî û zîncîrî dikin, mifta qeydê jî dişînin Qesra Baxemsê cem
Hesênê Ozman.

Kilama Emê Gozê li çar aliyên welêt, bi guhertoyên (versiyon) cur bi
cur tê strandin. Me xwest ko jî wan guhertoyan, a ko li Herêma Xerzan û
li Herêma Urmiyeyê tê strandin bidin ber dêhn û bala we. Guhertoya
ewil jî Herêma Xerzan jî devê Dengbêj Salihê Qûbînê, a duyemîn jî ji de-
vê Dengbêj Xalê Birê (Bîrahîm Newrozî) hate wergirtin. Salihê Qûbînê
li Xerzanê, Xalê Birê jî li Urmiyeyê dengbêjên bi nav û deng in. Di
27

navbera her du kilaman de, li gel ko jî deverên jî hev dûr hatine strandin
jî, zêde cudabûn peyda nebûye.

Niha jî kerem bikin werin em bi hev re guhê xwe bidin kilama vê
qewmînê ko me jî devê Dengbêj Salihê Qûbînê û Xalê Birê (Bîrahîmê
Newrozî) girtine..

(Ji devê dengbêj Salihê Qûbînê)

Bişarê Çeto gazî dîke

Dibê: Emê Gozê, Hesênê Şêxo, Mihê Emer

Lawo malê ticaran bidin werin rayê

Eger hûn neyên rayê,

Ezê îro Qesra Baxemsê bidim bayê

Aliyekî bikim sekla tewla canîkê hespa ye,

Aliyekî ezê bikim kadîna kayê

Ezê berê çilûx û çicûxê we bidime Bexdayê

Emê Gozê, bi sê denga bang lê dîke

Dibê: Bişaro bi serê bavê te kim

Heçî hûn Mala Faro ne, malekî malmezî in, parsûhişk in

Xeber bi serê we de naçin

Ezê îro malê ticaran bidim, werim rayê

Hetanî sax bim li heyata dinyayê
Le serê min li ber êl û eşîrên giran hilnayê
Piyê minê li qeydê ye mifta qeydê li jor e li ba Hesênê Ozman e
Min sozek bi mala Hesênê Ozman re daye
Îro di Kozika Kolanê de kuştina me heye carekî nayême rayê
Gozê bang li kurê xwe dike
De lêxe Emê Gozê de lêxe enîgiçiyoyozberano de lêxe
Le bavê min o şer giran e îro hûnê bi hev re lêxin
Le navê nam û namûsê lawo bi dinê xin
Navê revê pîs e giran e
Li pey malbata mala bavê min û xwe nêxin
Dibê: De lêxe Emê Gozê de lêxe
28

Mihê Emer Hesênê Şêxo, Mihê Emer
çend peyayê kozikê bavê min bûno
şer giran e bi hev re lêxin
Îro qûndaxa sûstemê¹¹ li erdê xin
Nam û navê namûsê bi dinê xin
Navê revê pîs e giran e
Li pey malbata mala bavê min û xwe nêxin
Sîsilê bi sê denga li palê qesrê dike gazî
Dibê: Dora qesra kekê min bi gilgil e
Dora avayê kekê min bi gilgil e
Dengê top û tivingê hikûmatê, bêşatêşê¹² Mala Faro
Ji siba Xwedê ve li ser qesra kekê min rebenê bi xura-sxur e
Dibê: Qesra kekê min di kortê de
Avayê kekê min di kortê de
Tim û baran û payîzan çiqas xweş e ji herbê re
Îro çiqas Bişarê Çeto ji mala xwe rabe
Qol û benda li kekê min girêde
Dibê: Bi hela hela nav tê danê
Berê sûstema dane Kozikê Kolanê
Destê xwe avêtine ser mîratê tetika bi hev re tilî danê
Heyfa min nayê li wê heyfê
Cenzê Emê Gozê, Hesênê Şêxo, Mihê Emer
Maye li Hedîsê Zêwikê li Kozikê Kolanê
Seyrê Dibê: Mihemedo lo bira
Havîn e ji kula dilê min bira ji te re xweş havîn e
Le xelkê der û benderên xwe hilanîne
Li kozik û muderisê Mala Remo necadîne
Le Mala Remo maleke ber û mêrî ne

Tu mîrê me Mala Remo li ser hev du tunî ne
Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mîşînî ne
Mihemedo dibê: Lê lê Seyrê diya min bûyê
Xwiha minê ez zanim havîn e ji kula min û te re xweş havîn e
Le xelkê der û benderê xwe hîlanîne

29

Ez zanim Mala Remo maleke ber û mîrê ne
Le tu mîrê me Mala Remo li ser hev du tunî ne
Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mîşînî ne
De bala xwe bide Bişarê Çeto
Bi zabitan û qumandan re li palê qesrê rûniştîne
Le çawa tan li ser tanê îro li kekê te dixîne
Li ser Kozika Kolanê li ser Emê Gozê de dayê hicûmçî ne
Le ji îro pê ve golikê gundan jî kekê te nahewinê,
xwehê rebenê hahîhîmî
De hey la lê dayê, hey la lê dayê, hey la lê dayê
Lê dayê lê dayê lê dayê lê dayê
Sîsilê bi sê denga li palê qesrê dikir gazî
Dibê: Emîne de lê lê lê dayê
Bi qîr û qetrana Helebê, bi zaca Misêrbînê, bi teniya Besrayê
Şareka reşa Hamûdê li dora serê xwe û te pêçaye
Tu bala xwe bide bi Qaymeqamê Zoqê ve
Bi Qeymeqamê Kopê ve
Bi Qaymeqamê Elmedîna ve
Le Bişarê Çeto bi heft bavê Pencînanan ve
Bi çend kesê Çerkez û Bêzarê Deştê Mûşê ve
Bi Şêx Silê Şêxê Geliyê Zîlan ve
Bi Rema jorî ve bi Rema jêrîn ve
Bi Simê Ozman pismamê xayîn ve
ji siba Xwedê ve bi ser qesra kekê min rebenê lawo
ji xwe re hicûmçî ne
Le Gozê bi sê denga dikir gazî: Emo lo lawo de lêxe
Bila tirsê te tunebe ji eskerê dewletê kurê xelkê ye
Gava terqîn bikeve tivingê,
Xwîn bikeve erdê bira li bira nabe xweyi ye
Le bila tirsê we tunebe ji eskerê Eliyê Ênis kewê çiyê ye
Le weka kewê ji xwe re bikeve deştê ye
Le bila tirsê we tunebe ji Emînê Ehmed lawê Perîxanê
Tê lihêf û dewşeka nazbalgîva talana ji xwe re dibe direvîne
Le bila tirsê we tunebe ji her sê zarê Çeto ye,
Yek jê Cemîl e, yek jê Bişar e, yek jê Gêncî ye

Bila tirsâ we tunebe ji Mihemedê Derwêş bavê şemsedîn,
 Kekê Meysê ye,
 Hefad13 û xweşmêr e kuştîyê di ber xelkê de
 Emê Gozê bi sê dengâ dikir gazî:
 Gozê lê dayê
 Le tirsâ min tunene ji eskerê dewletê kurê xelkê ye
 Le tirsâ min tunene ji eskerê Eliyê Ênis kewê çiyê ye
 Le tirsâ min tune ji Emînê Ehmed lawê Perîxanê,
 Tê terş û talana ji xwe re direvîne,
 Le tirsâ min tunene ji eskerê Bişarê Çeto babê Şebo
 Le tirsâ min heye ji wê tirsê Simê Ozman malikşewitî,
 Pismamê xayîn e îro bi kozik û deverê me dizane
 Elê hey la lê dayê
 Bi hela hela nav tê danê, berê xulama dişeyine Hedîsê Zêwikê
 Li ser Kozika Kolanê, berê sûstema danê kozika kolanê
 Davên bi hev re tilî danê
 Le heyfa min tê li wê heyfê,
 Cinazê Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer
 Îro mane li Hedîsê Zêwikê dayê ji xwe re li Kozikê Kolanê
 Hahîhîî
 Ji devê Xalê Birê (Biraîmê Newrozî)
 Lê lê lê wayê lê lê wayê wey lê lê wayê
 Meresê got: Sîsilê xwehê dilê min ma li ser Çepera Bacorê
 Li ser qal û dewayê
 Bişar dikire gazî: Emo lo lawo tu ji min re were rayê
 Serê Şebabê xwe kim tu ji min re neyê rayê
 Sibê van çaxa ezê odeka Baxemsê bikim kadîna kayê
 Emo digo: Bişaro lo lawo min sond xwariye
 Bi her sê navê qesemê li ser dinyayê
 Ez bi kesî re nayême rayê îro sê roj e
 Mine piyê xwe li qeydê da destê xwe di kelepçê da
 Eger tu pirsîyara kilîta qeydê ji min dikî
 31

Li odeka Baxemsê lawo wê di pencerê da
 Şemsê Xanima jina Emo meşîya li ser kozikê
 Digot: De hêde ribado de hêde
 Min çend car gote di şerê Babê Şebo giran e
 Bi te çênabe tu yê bi serê xwe mekî mudef'a belê re
 Emo xeyîdî ling û milê xwe bi qeydê xist

Kilîda qeydê şande oda Şemsê Xanimê
nîv metro erd kola xiste binê erdê re
Goza diya wî jê re mêr e meşiya bi ser kozikê
Got: de lê re ribado de lê re
Dayîk bi qurbana çavê te yê belek e tû lê re
Tê şerekî ji me re bikemînî li ser Kozika Kolanê
Ku nav û dengê te ji me re bimîne ji dinê re
Diwazdeh pismamê Emo hebûn şeş ew bûn
Di şop û rêça wî de bûn
Heyfa min li girtin û kuştina egîdan û xweşmêran nayê
Li wê heyfê tê
Derbeka li Emê Gozikê dane simbilê sor ê sosinî
Xiriyane li ser lêvê de lawo
Hahîîî...
Ax de lê lê lê wayê lê lê lê wayê
Meresê digo. Sîsilê lê xwehê min dî mîla şibekê li mîlê da
Eskerê Bişaro Çeto, bi çar babê remî û Pencînariyan
Eliyê Ünîs Qewmê Çiyê ve
Elmedîna Midûrê Zoqê ve bi Çaçan û Çerkezê
Li beriyê siwariyan Belîsê ve bi qumandar û bi kûmsorên tirkan ve
Top ser topê kozik û meteresên mala bavê min û te girêda
Lê heyfa min çi nayê heyfa min li wê heyfê tê
Her çar egîtê mala bavê min û te rebenê
Mane çepa Eba Jorê Kaniya Sîmo
Kevirê Bûka xwehê rebenê di qeydê de
Mîn dî Goza diya Emo meşiya bi ser kozikê de
32

Got: De lêde ribado de lêde
Dayîk bi qurbana çavê te yê belek de tu lêde
Tê şerekî ji me re bikî mîna eshabê dewra berê
Heta em sax bin nav û dengê te ji min re bimîne dinê re
Diwazdeh pismamê emo hebûn şeş ew bûn
Di şopa rê de şeşê din kuştin bi ser cinazê Emê de
Heyfa min ji girtin û kuştina Egîdan û xweşmêran nayê
Li wê heyfê tê derbeka li Emê Gozikê dane
Simbêla sorê sosinî xiriyane bi ser lêvê de lawo
Hahîîîî
Di dawiya wî şerî de ligel bi dehan kuştina leşkerên Roma Reş, Emê
Gozê, Hesênê Şêxo, Mihê Emer ko piyên xwe bi qeydan û zincîran
girêdabûn û Mihemêdê Derwêş mamê Mihemedê Ozman, têne kuştin.
Ferahengoka zargotinê

1. Nijdevan: Şerker û şevger.
2. Siwarçak: Siwarê çê û jêhatî.
3. Elikan: Li Xerzan eşîreke mezin e. Ji bavên wekî; Remo, Dîbo, Sîno, Cindikan, Mala Ezê û hwd. pêk tên.
4. Pencînar: Ev jî Eşîreke mezin li Herêma Xerzan e. Ji heft bavên wekî; Miradan, Musîkan, Weliyan, Ferxikan, Terxanan, Kejikan û Mala Şemdîn pêk tên.
5. Zoqê: Ev der jî îro gundekî Misircê (Kurtalan) ye. Bi tirkî, navê Yanarsu lê kirine. 60-70 sal berê dema Misirca îro tunebû, Zoq qeza ango navçe bû. Qeymeqamî û leşkerî li wir hebû. Ji ber ko Trêna Heyderpaşayê wekî rawestgeha dawîn hate Misirceyê, Misirce ango navçeya nû jî li ber îstasyona trêne hate avakirin.
6. Elmedîna: 50- 60 sal berê nehiye bû; qereqol û qeymeqamtî tê de hebû Elmedîn navê Elihê (Batman) yê din e.
7. Kopê: Navçeya Bûlanixê ya bi ser Mûşê. Çerkez û Bêzarê ko di kilamê de navên wan derbas dibe, ji Kopê ne.
8. Kolanê: Di navbera gundê Zêwikê û gundê Baxemsê de ye.
9. Zêwik: Gundekî Qûbînê ya Batmanê ye ko wekî gundê eşîra Elikan tê naskirin.
10. Baxemsê: Gundê Elikan ko wekî paytext û wargeha eşîra Elikan tê binavkirin.
11. Sûstem: Cureyekî tivingê ye ko pênc fişekan diavêje.
12. Bêşatêş: Cureyekî tivingê ko jê re »Bêşlî« jî tê gotin.
13. Hefad: Mêrxas

33

4. Fatihê heft gajaran û femandara artêşa jinan:

Gênc Xelîl û Edûlê

»... Di sala 1930-an de, êdî Kawîs Axa li ser daxwaza gelek kesan xwe digihîne Bexdayê. Li wê derê, çend kompaniyên (stûdyo-tomargeh) biyanî hebûn, ko stranên Kurdî, Erebbî, Ermenî û hwd. tomar dikirin. Wekî kompaniyên Bizanfûn, Nayef, Neîm û hwd. Kawîs Axa serî li Kompaniya Neîm dide, lê berpirsiyarên kompaniyayê ji wî re dibêjin: »Tu lal î!« Kawîs bi dilekî şikestî ji kompaniyayê derdikeve, diçe çayxaneyê Kurdan ko li nêzikî wê derê bûye. Ji ber xerîbiyê destê xwe diavêje binê guhê xwe û lawika »Gênc Xelîl« bi dengê bilind dixwîne. Yê li wê derê tev li dora wî kom dibin û bi dil û can li wî guhdarî dikin. Dengê wî digihê guhê berpirsiyarê kompaniyayê. Berpirsiyar bi lez û bez tê cem Kawîs Axa û jê re dibêje: »Li me bibûre, em ji te ricayê dikin, ko tu yê careke din bi me re werî kompaniyayê.« Li wê derê, berpirsiyarên kompaniyayê peymanekê pê re girêdidin û yekem strana wî »Gênc Xelîl« li ser qewanan tê tomarkirin...«

Belê, wisa dibêje Kakşar C. Oremar, li nivîseke xwe ya ko di Kovara Hunerê de hatibû weşandin. Armanca min bi vê destpêka ko we xwend ew bû, ko beriya serpêhatî, qewimîn û kilama »Gênc Xelîl û Edûlê« balê bikişînim ser »Bilbilê Çiya û Zozanan, Kawîs Axa«yê ko yekem car bi vê

kilamê nav daye û kiriye ko ev kilama çêjdar li seranserê welêt, li Rohilatê Navîn û li Qefqasyayê ko her qul û qewêra ko Kurd lê hebûna bê gotin û lê bê guhdarîkirin.

Xwendevanên hêja, ji ber ko me bi »Gênc Xelîl«a Kawîs Axa dest bi vê nivîsa xwe kir, naxwe kerem bikin werin em pêşî bala xwe bidinê ka Kawîs Axayê dengzêrîn bi sozên çawa ev kilam gotiye, ko pîlaqçêkerên Bexdayê li pey xwe gerandiye. Pişt re jî em dêhn û bala xwe bidine ser-pêhatî, qewimîn û kilama »fatihê heft bajar«a, Gênc Xelîl û keçmama wî Edûlê:

34

(Ji awaza Kawîs Axa)

... De lê lê de lê lê were lê were lê...

Ev ser dibê yar e, ji Xwedê dilê min gelekî ewan e

Ev ser dibê yar e, ji Xwedê dilê min gelekî ewan e

Gênc Xelîl kurmamê min li welatê xerîban e

Xurbetî gelekî nexweş e, wezê rabim bi nivîna raxim

Qet qetê ez berê xwe bidime pal e

Ez ê rabim, kemerê li piştê xwe bişkînim bawer be

Gênc Xelîl bikim malê bazênê xwe bişkînim bikem

Hûrdebizmar e, biskê xwe bibirrim bikime ser resma

Toq û bikim ser hefsar e, Gênc Xelîl bînim sîwar bikim

Li kêmetekî tal e

Belê bila dilşa bi ji esmeliya de bête xarê meke kurmamê

Min meke belê nebêjin sîwarê vê kurê çendê bê kar û bar e

Nemayê nemayê nemayê...

De başo Gênc Xelîl kurmamê xwe nebînim dilo li dinyayê

De lê lê were lê lê were lê...

Gênc Xelîl Axa çavê xwe bilind kir û bi xerîbî digiriya

Nefes nefes qelûnê xwe

Ev ser dibê yar e, bi Xwedê rabim qelûnekê bo kurmamê xwe

Têkim qelûnek têxim şanê baskê Stenbolê modinek bikare mal e

Belê rexnê darê dar belûdînê bi mişarê birî

Bi mebret peritandî

Binim ser qelûna Gênc Xelîl kurmamê xwe danîm

Nemayê nemayê...

Belê dibê'n kurmamê min heft sal e

Ketiye ser destûrê Romiyan bi

Bû li me qelûn ji te re

Nemayê nemayê...

Derbas bû Gênc Xelîl kurmamê xwe nebînim li dinyayê

Biraziye Paşayê Diyarbekirê:

Gênc Xelîl

Gênc Xelîl biraziyê Paşayê Diyarbekirê bû, li Diyarbekirê dima. Di dem û dewranekê de, Dewleta Osmanî niyet dike bi derdora xwe re bikeve
35

herbê. Padişahê dewletê êvarekê di xewna xwe de dibîne, ko fetha heft bajar li ser milê xortekî çê dibe, ko navê wî xortî Gênc Xelîl e. Padişah serê sibehê radibe, gazî wezîr û şewirmendên xwe dike, dibêje: »Hal û meselê xewna min ev e, de ka şiroveya xewna min bikin! Min di xewna xwe de dîtiye bi navê Gênc Xelîlê Diyarbekirî, di nava leşkerê min de ye û fetha heft bajar li ser milê wî ye.«

Yek ji wezîrên padişêh berê xwe da padişêh û jê re got:

— Belê ezbenî! Bi navê Gênc Xelîl xortek heye ko li Diyarbekirê rûdinê. Padişah radibe wezîrê xwe dişîne Diyarbekirê. Dibêjin, »Mirov bi pirsê diçe Qudsê.« Wezîr pirs kir, pirsiyar kir, mala Gênc Xelîl dît. Da derê malê. Pîreke extiyar li devê dêrî paqijiya derdorê dikir. Wezîr silav lê kir û got:

— Pîrê! Ev der mala Gênc Xelîl e?

— Belê kurê min. Kerem bike derbasî malê bibe, ez gazî wî bikim.

Pîrê gazî Gênc Xelîl dike. Gênc Xelîl tê. Wezîr çav bi terfiyê wî dikeve, wî nas dike.

Gênc Xelîl hal û wextê wezîr dike. Pirsiyariya hatina Wezîrê dewletê dike:

— Ser çavan, ser seran hatî wezîrê min, te xêr e?

— Wele dewlet tedarika herbê dike, dikeve herbê. Di xewna xwe de, ditiye fetha heft bajar li ser milê te dibe. Mezinê dewletê ez şandime pey te.

Gênc Xelîl ji wezîr re dibêje, wezîr lê vedigerîne:

— Tu ne wezîrê dewletê yî?

— Belê!

— Îro gelek tiştên dewletê ne di destê te de ne?

— Belê, di destê min de ne...

Gênc Xelîl didomîne:

— Naxwe, karekî min ketiye cem te. Heger tu pêk bînî, ezê bi te re werim ji bo herbê. Na heger tu daxwaza min pêk neyînî, wele serê min ji dewletê naêşe, ez nayê.

Wezîr:

— Kerem bike, bêje!

Gênc Xelîl:

— Apê min paşayê vî bajarî ye. Qîzeke wê heye, navê wê Edûlê ye, dilê min li ser Edûlê heye, yê Edûlê jî li ser min heye. Lê, apê min qîza xwe nade min. Heger tu qîzapa min ji min re bixwazî, ezê bi te re werim û di

artêşa dewletê de şer bikim.

Wezîr dibêje:

— Baş e Gênc Xelîl. Emê herin, barê xwe qam bikin!

Dibe êvar. Gênc Xelîl û wezîr didin dûv hev. Diçin dîwana Paşayê Diyarbekirê. Dibêjin, gava paşa çav bi wezîrê dewletê dikeve, tirseke giran lê peyda dibe. Difikire ko hebe-nebe şaşiyê wî çê bûye, ko dewletê wezîrê xwe şandiyê Diyarbekirê. Berê xwe dide wezîr, dibêje:

— Ya wezîr, tu ser çavê min hatî. Gelo xetayê min, gunehê min çî ye gelo, dewletê te ret kiriye tu hatî heta vê derê? Te ne xeberê da me. Me ne merasîmek ji bo xatirê te çê kir...

Wezîr hal û mesele ji paşa re dibêje, ko ew hatiye pey Gênc Xelîl û Gênc Xelîl jî, ev rê daye pêşiya wî, lew re jî ew hatiye cem wî ko qîza wî Edûlê ji Gênc Xelîl re bixwaze.

Yekser tirs û sawa ko li Paşayê Diyarbekirê peyda bûbû bi van gotinan ji ser wî radibe. Dibêje: »Ehlen we sehlen! Qîza min Edûlê û ne tiştêkî din, bi qurbana Gênc Xelîl bibe.«

Paşa wê şevê radibe qîza xwe Edûlê bi xêlî dike, cilên wê yên xweşik lê dike. Gazî melayekî û du heb feqîyan dike. Bi qewl û Resûlê Xwedê Edûlê li Gênc Xelîl mahr dike. Dikeve pêşiya wan û tevî wezîr ew dibe mala Gênc Xelîl. Welhasil, dibe serê sibehê, Gênc Xelîl berê xwe dide wezîr û dibêje:

— Ezbenî! Tu rewşa min dibînî. Tu yê sê rojan ji min re misade bikî, ez ê tevdîra mala xwe bidime dîtin, pişt re emê herin...

Sê rojên wan diqede, Gênc Xelîl xatirê xwe ji pîra diya xwe û ji dotmama xwe Edûlê, ko jina wî ya sê rojan e, dixwaze û bi wezîr re berê xwe dide herbê. Di herbê de dibe serfermandarê leşkerê dewletê.

Di dawiya herbê de, heft bajar fetih dîkin. Herb betal dibe, her kes, çî leşker çî fermanîdar, berê xwe didin malên xwe. Di vê navberê de, êşeke giran li canê Gênc Xelîl peyda dibe. Li memleketê Şamê de dimîne, nikare dagere memleketê xwe. Dewletê jî, ji ber ko heft bajar fetih kiriye, terfiyek, ango nîşanek li milê wî daye.

Maweyêke dirêj derbas dibe herb qediyaye. Her kes dageriyaye malên xwe nava zarokên xwe, yan jî dadigerin. Rojekê çend qîz û pîrek diçin cem Edûlê, jê re pirsîyara nehatina Gênc Xelîl dîkin. Edûlê jî ketiyê nava derd û xeman. Dêhn û bala xwe didê, ko ji serê neqebê çend seferçî ko ji herbê dadigerin ber bi wan ve tên. Ji hevalên dora xwe re, ji wan qîz û jinên ko pirsîyara Gênc Xelîl dîkin re dibêje: »Ka ez ji van seferçîyan

bipirsim gelo rewşa Gênc Xelîl çî ye?«

Belê, Edûlê diçe pêşiya seferçiyên û bi awayê kilamî ji wan re dibêje:

Seferçî ne dibêjin Edûlê korî nemayê li dinyayê

Ka bêje kuramê te bi çî terzî ye

Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz î deqdeqî ye,

Qamçiyekî zîvîn e li destê wî ye

Fetha heft bajarên li ser milê wî ye

Seferçî ne dibêjin Edûlê korî nemayê li dinyayê

Betara çavê te rijiyayê, ew zilamê tu dibêjî

Heft bajarên fetih kiriye, dewletê nîşanekî li milê wî xistiye

Êşekî li can û bedenê wî peyda bûye

Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûlahê

Qonaxa bîst û çar saetan li binê Şama Şerîf

ji wirvetir ve maye

Edûlê vedigere cem diya xwe. Ji diya xwe re weha dibêje:

Lê lê dayê rebenê

Minî xewnekî li xewa xwe diye

Dibê lawo bila xewna te yê xêr be

De xewna xwe ji dayika xwe re bêje

Dayika te ji te re tabîra xewnê bixîne

Dibê, dayê min dît hinek xan û manê spî bûn

Min dît du tayê spîndaran di hewşê de çikandibûn

Kanîkê zelal a cemîdî li binê van darê hanekê bûn

Du teyrê bazî li serê van darê hanekê bûn

Du marê reşî li darê lefandî bûn

Dayika Edûlê dibê, lawo bila xewna te yê xêr be

Xan û manê spî xan û manê mala bavê te bûn

Ew her du tayê spîndaran di hewşê de

Bejna te û kuramê te Gênc Xelîl bûn

Kanîkê zelal a cemîdî li binê darê stêrên çavên te bûn

Ew her du teyrê bazî li serê darê

Qelbê te û kurapê te Gênc Xelîl bûn

38

Her du marê reşî li darê lefandî

Baqê keziyê te bi xwe bûn

Edûlê dikeve nava bajarê Diyarbekirê, çil qîzên di temenê de xwe berhev

dike. Her yekê hespekî reş, rimeke reş û şûrekî reş ji wan re peyda dike.

Edûlê dibê serfermandar û serkarê wan û terkiserê dinyayê dibin. Bajar

bi bajar, qonax bi qonax diçin. Daxilî bajarê Şamê dibin. Di keviya bajêr

de, Edûlê ferman dide leşkerên xwe. Konên xwe li wê derê vedidin.

Dotira rojê Edûlê bi dizgîna hespê xwe digere û tax bi tax, kûçe bi kûçe li

nava bajarê Şamê digere. Dem ber bi mexrebê ye. Zilamek li ber derê

mala xwe çong daye, destmêj digire.

Edûlê, ko cil û bergên mêranî li xwe kiriye, silav li zilêm dike, zilam dibêje »eleykûmselam«.

Edûlê dibê:

— Apo tu mêvanan nahewînî?

— Lawo mêvan mêvanên Xwedê ne. Ser seran, ser çavan. Lê, wele ez newêrim te bihewînim!..

— Çima xêr e?

— Nexweşek di mala min de ye. Êşa wî pîs û giran e. Tu jî xortekî heyf î. Ez bala xwe didime te, tu zehf dişibî wî nexweşî. Şiklê we yek e. Êşa wî pîs e, ditirsim li te jî peyda bibe.

Edûlê li kalê extiyar vedigerîne:

— Apo, heger tu min bihewînî, êş li ba Xwedê zehf in. Ez li mala xwe bim jî, Xwedê Teala dikare wê êşê bide.

— De kerem bike peya bibe!

Edûlê ji hespê xwe peya dibe. Derbasî malê dibe. Rast e, destek cilê zil-aman li xwe kiriye, bala xwe didê, ko Gênc Xelîl nexweş e, xayîs e, haya wî ji bayê felekê tuneye. Li ber serê wî rûdinê. Edûlê wî nas dike, lê Gênc Xelîl Edûlê nas nake. Bi hev re mijûl dibin:

— Pismam tu çawa yî?

— Tu sax bî, Xwedê ji te razî be. Tu ser çavan re hatî. Tu xelqê kû derê yî?

Edûlê zehf nêzîk nabêje, ko wî nas neke, dibêje:

— Ez xelqê Sêrtê me.

— Ehlen we sehlen pismam. Tu ser çavan, ser seran re hatî. Bêhna memleket ji te tê. Bêhna min bi te derket. Gelo li memleketê me çi heye, çi tuneye?

39

Pirs û pirsîyarên hev dikin. Gênc Xelîl ji Edûlê re dibêje:

— Tu nizanî serpêhatiyek, kilamek ji kilamên memleket ko tu ji min re bibêjî. Êşa min li min pir bûye, dibe ko bi çend gotinên te ez pariyekî xwe ji bîr bikim.

— Belê, kerem bike guhdarî bike, ezê ji te re kilamekê bibêjim.

Di vê derê de Edûlê li ser serê Gênc Xelîl disekine û mijûlahiyên ko wî bi seferçîyan kiribû û seferçîyan jî behsa êşa Gênc Xelîl jê re kiribûn dixwaze bi awayê kilamî bibêje, lê naxwaze di nava kilamê de behsa êşa Gênc Xelîl bike, ko Gênc Xelîl bi vê yekê xemgîn nebe.

De werin em guhê xwe bidine Edûlê, ka li ser Gênc Xelîl, li ber serê wî çi gotiye:

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemayê

Edûlê dibê, seferçîno we kuramê min

Gênc Xelîl nediye
Seferçî ne dibê'n, Edûlê korî nemayê li dinyayê
Ka bêje kuramê te bi çi tarzî ye
Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz î deqdeqî ye
Qamçiyekî zîvîn e di destê wî ye
Fetha heft bajarên li ser milê wî ye
Seferçî ne dibê'n, Edûlê korî nemayê li dinyayê
Betara çavê te rijiyayê, ew zilamê tu dibêjî
Heft bajarên fetih kiriye, dewletê nîşanekî
li milê wî xistiye
Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê
Qonaxa bîst û çar saetan li binya Şama Şerîf
wirdetir ve maye
Xwe daye li ser piyê dikanê dileyîze
Bi kaxizê bi îskambîlê ji xwe re dikişîne
kaxizê ve owinê
Maye ji bona bazinê destê domamê
Dema ko Edûlê wisa dibêje, Gênc Xelîl kesereke kûr dikişîne. Dibêje:
— Xwedê ji te razî, kê ev kilam ji te re gotiye?
— Nizanim kê gotiye. Ez ne dengbêj im, lê tiştê ko ez dizanim ji serê
sibehê heta êvarê şivan û gavanên memleketê me vê kilamê dibêjin.
Gênc Xelîl dibêje:

40

— Pismam, Xwedê ji te razî be. Ez yê mirinê me. Ez ê bimirim. Ez ê vê
nîşana xwe bidime te, heta kurê te jî sax be, wê ev nîşan te xweyî bike. Tu
kilameke wekî vê kilamê ji min re bibêje...

Edûlê dibêje:

— Xwedê silametiya xêrê ji te re bişîne. Nîşana te jî, ji te re pîroz be. De
ka guhê xwe bide min, dewama vê kilamê heye, ez ê ji te re bibêjim.

Edûlê destê xwe dibe ber guhê xwe û kilama ko dema xewn dibîne û
diya wê jî şiroveya xewna wê jê re dike dibêje.

Dema ko vê kilamê jê re dibêje, serê Gênc Xelîl li ser balgîv dikeve, dilê
wî jê diêşe, bê hiş dikeve. Edûlê li xwe dixê, digirî. Dibêje:

— Hew qas rê, cih û memleket ez hatim. Ez negihîştimê min xwe pê
neda naskirin.

Edûlê li wê derê digirî û vê kilamê diavêje serî:

Were lê lê were lê lê were lê lê

Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê
de rabe

Heval û hogirên me çûne malê

Rêwiyên me tamamî çûne malê

Gênc Xelîlê kurapê min tenê
Xwe daye li ser piyê dikanê
Dileyîze bi kaxiz û bi îskambilê
Dikişîne kaxizê vê owinê
Maye ji bona bazinê destê domamê
De rabe serê Gênc Xelîlê min
Serê qendan û bendan
Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê
Evdalê dilê xwe bigirim bigerînim
Li sûk û li çarçî û li mehelan
Ez îro bavêjime ser sûka nalbendan
Were lê lê were lê lê were lê lê
Edûlê dibê, Gênc Xelîlo qurbana te me
li dinyayê de rabe
Heval û hogirên me çûne malê
Rêwiyên me tamamî çûne malê
41

Gênc Xelîl kuramê min tenê
Xwe daye li ser piyê dikanê
Dileyîze bi kaxizê ve owinê
Maye ji bona gaja gustîla domamê
Edûlê dibê Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê
Serê Gênc Xelîlê min
Serê qendan û bendan
Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê
Evdalê dilê xwe bigirim, bigerînim
Li sûk û li çarçî û li mehelan
Ez ê îro bavêjime li ser sûka zîvkeran
Edûlê dêhna xwe dide Gênc Xelîl, ko feyde nake, radibe destmêj digire,
du rikat sunet dike. Destê xwe ji Xwedê re vedike. Zarezar bi Xwedê ve
dike. Di wê qasê de, Gênc Xelîl çavê xwe vedike, hişê wî tê serê wî. Edûlê
xwe pê dide naskirin. Dibê:
— Rabe ev der ne cihê me ye.
Edûlê tevî Gênc Xelîl radibe, tê cem leşkerên Edûlê, Edûlê dey li leşk-
er dike. Gênc Xelîl bi rewşa ko dibîne xemgîn dibe. Dibêje:
— Edûlê, tu pîrek î, di nav hew qas leşkerî de çi karê te heye?
Edûlê dibêje:
— Temamê wan qîz in, wekî min in!
Qonax bi qonax dimeşin, ber bi memleketê xwe Diyarbekirê ve tên.
Nêzikî Diyarbekirê, li ber Çemê Şêxaniyê li gorî nexweşî û daxwaza Gênc
Xelîl kon vedidin, ko bibe serê sibehê, qonaxa ko maye jî biqedînin û

herin Diyarbekirê.

Edûlê û Gênc Xelîl dikevin çadira xwe. Hukmê nivê şevê ye, Edûlê destê xwe di ser sîngê Gênc Xelîl re dibe, ko Gênc Xelîl xwêdaneke sar daye.

Belê, serê hazir û xwendevan û guhdaran xweş be, Genc Xelîl li wê derê teslîmî Xwedê dibe, ango diçe ber rehma Xaliqê Alemîn.

Edûlê li wê derê bi awayekî dilşewat kilamekê diavêje ser Gênc Xelîl.

Were lê lê were lê lê were lê lê

Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê

Ez ê bi Çemê Şêxaniyê diketim

wa bi dar e

42

Şeveka ji hikmê nivê şevan û pê de

Destê xwe li ser sîngê Gênc Xelîl

kurapê xwe digerînim

Lawo xweydaneka germ e yeka sar e

Edûlê dibê, Gênc Xelîlo

Heyrana te me li dinyayê

Çiya hemî dibêjin em çiya ne

Golikê nava garanê digerin

li çol û beyaran

Diçin ba cotyaran

Dibê'n, cotyarino van ga berdîn

Me girêbidin

Em jî ga ne

Ji îro pê de çi qas sûtalekî

ji mala xwe rabe

Wê şal û şapikekî li xwe bike

Were di dîwana mala bavê min de rûnê

Wê bêje Edûlê korî nemayê

Em jî wekî kurapê te Gênc Xelîl axa ne

Belê, Edûlê piştî vê kilamê şûr dikişîne, xwe bi ser şûr de diavêje û dibêje: »Piştî kuramê xwe Gênc Xelîl ez jî nemînim li dinyayê!« û xwe dikuje.

Cinazeyê Edûlê û Gênc Xelîl çardar dikin û çardarê wan dibin

Diyarbekirê û binax dikin.

***

Werin vê gavê jî bêyî hikayet û şiroveya wê, ji serî heta binî em guhên xwe bidine kilama ko bi du meqamî tê gotin:

Dema ko Edûlê diçe pêşiya seferçiyar:

De wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê

Wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê

Wera lê Edûlê nemayê
Lebelê Edûlê xwe berdaye pêşiya seferçiyar
Dibêje, lo lo seferçîno
Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike
Hûn ê ji wê sefera dînê Îslamê dageriyar
43

Belê weyê kuramê min ê ezîz nedîtiye nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînîm
Dilo li dinyayê...
Belê, seferçî ne dibê'n: Edûlê korî nemaê li dinyayê
Ka bêje kuramê te bi çî terzî ye
Dibê, kuramê min siwarê ciwanîkekî çar salî
Çal î beş ê deqandî ye
Qamçiyekî zîvînî di destê de ye
Fetha heft bajarar li ser milê wî ye...
Seferçî ne dibê'n:
Edûlê korî nemaê li dinyayê
Ew zîlamê tu dibêjî heft bajarar fetih kiriye
Dewletê nîşanekî li milê wî daye
Wele êşekî li canê û bedenê wî peyda bûye
Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê
Qonaxa bîst û çar saetan li binya Şama Şerîf
wirdetir ve mayê
Îro xwe daye li ser piyê vê dikanê
Maye ji bona bazîne destê domamê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînîm
Dilo li dinyayê...
Belê Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e
Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e
Îro cewabeka nexêr hatiye dibê:
Pismamê te li welatê xerîb nexweş e
Nexweşekî wayê gelo dîsa pir bê hal e
Li welatê xerîb kesekî xûdanê xêra tunene
Xwe jê re bike balîv û berpale
Ez ê rabîm vê sibê zêrê serê xwe biqetînîm
Ji ciwanîkê dilê xwe re bikim cotek nal e
Ez ê xizêma pozê xwe derxim
Ji ciwanîkê delalê dilê xwe re bikim gelo
hûrbizmar e
Ez ê serkezîkê xwe evdalê biqûsînîm
44

Ji ciwanîkê ji delalê dilê xwe re bikim
ser kelek û dor hevsar e
Maye li welatê xerîb bila xelqê nebêje:
Gelo çi siwarekî Kurd ê çendî bê kar û bar e
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...
Diyaloga Edûlê û dayîka wê ya li ser
xewna ko dîtiye û şiroveya wê:
Belê dibê Edûlê qesta ba dayîka xwe dike, dibê:
Lê lê dayê rebenê
Min xewekî li xewa xwe de diye
Dibê: Lawo bêje bila xewa te yî xêr be
Dibê: Lê lê dayê rebenê min diye
Xan û banê tev spî bûn
Min dî du tayên spîndaran
Di hewşê de çikandî bûn
Wele kanîkeka zelal a cemidî
Li binê wan darên hanekê bûn
Du marên reş li darê lefandî bûn
Du teyrê baz li serê wan darên hanekê bûn
Dibê: Lawo bila xewna teyî xêr be
Wele xan û banê spî
Xan û banê mala bavê te bûn
Her du tayê spîndaran di hewşê de
Bejna te û kuramê te Gênc Xelîl bûn
Le kanîka zelal a cemidî li binê darê
Stêrên çavê te bûn
Ew her du marên reş ê li darê lefandî
Baqê keziyê te bi xwe bûn
Belê ew her du teyrê bazî li serê darê
Le qelbê te û kuramê te Gênc Xelîl bûn
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê

45

Ev kilama jêrîn ew kilam e, ko dema Edûlê li Şamê, li ser Gênc Xelîlê ko nexweş û xayîs gotiye. Dema ko Edûlê çûbû pêşiya seferçiyên ko ji herbê dageriyabûn jî, ev kilam gotibû. Lê, vê carê behsa nexweşiya li Gênc Xelîl peydabûyî nake, da ko pê xemgîn nebe û bi halê xwe neêşe. Ji ber ko

Edûlê bi cil û bergên mêraniyê ye, Gênc Xelîl wê nas nake. Ji Gênc Xelîl kirî ko Edûlê xortekî dengbêj e:

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê
Werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê
Belê Edûlê xwe berdaye pêşiya seferçiyân
Dibêje, lo lo seferçîno
Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike
Hûnê ji wê sefera dînê Îslamê dageriyan
Weyê kuramê min ê ezîz nedîtiye nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Belê seferçî ne dibê'n:

De lê lê Edûlê korî nemaê li dinyayê
Ka bêje kuramê te bi çî terzî ye
Dibê: Kuramê min siwarê ciwanîkekî çar salî
Çal î beş ê deqandî ye
Qamçiyekî zîvînî di destê de ye
Wele fetha heft bajaran li ser milê wî ye
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Belê seferçî ne dibê'n:

De lê lê Edûlê korî nemaê li dinyayê
Ew zîlamê tu dibêjî heft bajaran fetih kiriye
Dewletê nîşanekî li milê wî daye
Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê
Qonaxa bîst û çar saetan li binya Şama Şerîf
wirdetir ve mayê
Le xwe daye li ser piyê vê dikanê
Maye ji bona bazîne destê domamê nemaê nemaê nemaê

46

Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Piştî vê kilamê, Gênc Xelîl bi ser hişê xwe ve tê û ji Edûlêya ko di şiklê
mêran de ye berdewama vê kilamê dixwaze. Edûlê jî, wekî berdewama vê
kilamê qisedana ji bo xewna ko dîtîbû û ji dayîka xwe xwestibû ko
şiroveya wê xewnê bike, ko me li jorê dabû, li ber serê Gênc Xelîl dibêje.
Hewce nake, ko em careke din vê qisedanê bidin. De ka em binêrin pişt
re Edûlê ji delalê dilê xwe re çî gotiye:

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê
Werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê

Edûlê dibê: Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê
Serê Gênc Xelîlê min serê qendan û bendan
Ez ê rabim ser kelek û dor hevsarê ciwanîkê delalê dilê xwe
Bigirim bigerim li sûk û çarçî û gelo li mehelan
Ez ê îro bavêjim li ser sûka nalbendan
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Belê Edûlê dibê:

Gênc Xelîlo, heyrana te me li dinyayê
De rabe hevalên me çûne malê
Gelo rêwiyên me tamamî çûne malê
Gênc Xelîlê kuramê min rebenê
Serê xwe daye li ser piyê vê dikanê
Wele maye ji bona bazinê destê domamê
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Kilama ko dema Gênc Xelîl ji ber nexweşiya xedar, li binê konê ko nêzîkî
Diyarbekirê, li mintiqeya Çemê Şêxaniyê vedane dimire ji aliyê Edûlê ve
tê gotin. Piştî vê kilamê jixwe Edûlê jî li ser cesedê sar ê Gênc Xelîl xwe
diavêje ser şûr û xwe dikuje:

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê

47

Werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê
Edûlê korî nemayê li dinyayê
Sibe ye ezê bi Çemê Şêxaniyê diketim
Çemeka wa bi dar e
Ez ê şeveka ji hikmê nivê şevan û pê de
Destê xwe li ser singê
Gênc Xelîl kuramê xwe bigerînim
Gelo wele xweydaneka germ e yeka sar e
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Belê Edûlê korî nemayê dibê:

Çiya hemî dibêjin em çiya ne
Golîkê nava garanê digerin li çol û li beyaran
Diçin ba cotyaran dibê'n:
Cotyarîno van gayan berdin
Me girêbidin em jî ga ne

Ji îro pê de çi qas sûtalekî ji mala xwe rabe
Wê şal û şapikêkî li xwe bike
Wê were odeka mala bavê min de rûnê û
Bêje: Edûlê em jî weka Gênc Xelîlê
kuramê te axa ne
Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê
Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim
dilo li dinyayê...

Çavkanî:

*Agahiyên der barê Kawîs Axa de, ji Kovara Hunerê ya ko weşana Akademiya Çand û Hunera Kurdî ya li Elmanyayê. Hejmar 1, nivîsa bi navê Bilbilê Çiya û Zozanê Welêt: Kawîs Axa ya Kakşar C. Oremar.

*Serpêhatî, qewimîn û hîkayeta kilamê, ji devê çend rîspiyên Herêma Xerzan û Botan.

*Kilama qewimînê ya destpêkê ji awaza Kawîs Axa, ko di kasete Lawikê Meyê de gotiye.

*Kilama dûvedirêj a ko me li dawiya mesele û serpêhatiyê daye, ji devê Dengbêj Salihê Qûbînê hate wergirtin.

48

5. Ji birakujîya nava eşîran nimûneyeke sosret:

Emînê Perîxanê-Evdilê Birahîm

Yek ji »Derdê bê derman« û malkambaxiya eşîrên welatê me, di dem û dewrana xwe de, birakujîya nav wan bi xwe bûye. Gelek caran êdî wisa bûye ko mêrkujî û qetilxwîniya nav eşîran ji merhaleya kuştinê derketiye û ketiye merhaleya qirkirin û qelandina mêran. Di dîroka me kurdan de, mirov dikare behsa bi sedan qewmînên bi vî rengî bike ko, di her qewmînê de, di neqeba çend saetan de bi dehan zilamên çê û mêrxas hatine kuştin; zarokên wan sêwî, jinên wan bî mane. Gelek xortên wekî »Gêncoyê Çeto« ko hêj bi hineya zavatiyê di destan de bûye, bûne qurbanên karesatên bi vî rengî. Gelek caran êdî wisa bûye ko, mêrkujî cihê xwe ji birakujîyê re terxan kiriye. Lewma jî, me di vê hejmarê de xwest ko mijara nivîsara me, li ser vê yekê be. Ango, me xwest ko vê carê em ji we re, behsa qewmîn û serpêhatiya xiyaneta Emînê Perîxanê, ko bi dewleta roma reş re bûye yek û bûye sebebê kuştina birayê xwe Evdilê Birahîm. Belê... Wekî ko ji vê agahdariyê jî tê fêhmkirin, Evdile û Ehmed ji heft lawên Perîxanê dudu ne. Dibe ko hûn bibêjin, ma qey Emîn û Evdile ne kurê bavekî ne ko navê yekî ji wan Emînê Ehmed e, navê yê den Evdilê Birahîm e? Rast e; Emîn û Evdile ji aliyê dê ve birayê hev in û her du jî kurê Perîxanê ne. Lê babê wan ne yek e. Navê babê Emîn Ehmed e, lê navê babê Evdile Birahîm e. Lewre jî diyar dibe ko, piştî ko mêrê Perîxanê rehet kiriye, careke din zewiciye. Her çiqas Emîn û Evdile,

carinan bi navê babê xwe têne naskirin jî, ji ber şêrejînê û jêhatîbûna Perîxanê, bi giranî bi navê diya xwe Perîxanê hatine naskirin.

Mêrxasek û xayînek

Emînê Perîxanê, di nav eşîra xwe Remîyan (Reman)* de, daw û doza mezinahiya eşîrê dikir. Lê li hêla din, ji ber ko Evdile li der û dora xwe zêde dihate naskirin, xelqê zehftir xwe li Evdile digirt. Tim û daîm ji bo wî dihate gotin ko, mirovekî hêja, mêrxas û li dijî zilmê radibû. Ji ber vê

49

yekê jî, çavên Emîn bar nedikir ko birayê wî jê zehftir bê hezkirin û bi çavê mezinahiye lê bê nihêrtin. Emîn êdî hew îdare dike û radibe li cem Erkan-î Herba dewletê giliya birayê xwe Evdile dike û tevî birayê xwe, yanzdeh kesî di gundê Barislê* dide kuştin. Ji xwe ji berê de, Emîn bi dewletê re tevdigere û wekî ajanê dewletê kar û xebat dike. Bi dehan car leşker dibe ser gundên Reşkotan* û Sînikan* û dibe şîrîkê şewitandin û wêrankirina bi sedan malên herêmê.

Evdilê Birahîm, Samîr Begê babê Turkeş dukuje

Berî ko em qewmîna vê meseleyê bi awayeke berfireh, ligel kilama wê pêşkêşî dêhn û bala we bikin, em dixwazin behsa serhildana Evdilê Birahîm ango Evdilê Perîxanê ko li dijî Femandarê Roma Reş Samîr Begê pêk anîbû û Samîr Begê kuştibû, bikin.

Samîr Begê Yuzbaşî, ko tê gotin babê Alparslan TÛrkeş bi xwe bûye, di dîroka serhildanên welêt de, xwedî roleke girîng e. Di gelek serhildanên gelê kurd de, wekî femandarekî artêşê cih girtiye û li gorî gotinên goyendeyan ko heta îro hatine, bi sedan gundên serhildêrên kurd şewitandîye, mal û milkên wan mîrat kiriye û bûye sebep ko kurd li ser xaka xwe fermalû* bibin û derbasî binxetê û rojhilatê welêt bibin. Her wisa tê gotin ko, di Serhildana Geliyê Zîlan de, zarokên ko hêj di zikê diya xwe de bûne, kuştîye. Di kilameke dengbêjan de tê gotin ko, Samîr Begê wisa gotiye:

»...Ezê bikim ko duwazdeh gundê Geliyê Zîlan

Li hêviya kevneke jin bimîne...«

Ji van rêzikan jî diyar dibe ko Samîr Begê, hewqas zalim bûye ko li ser gelê kurd hewqas kafirstanî kiriye.

Piştî ko ji ser eşîrên Geliyê Zîlan, Samîr Begê berê xwe dide Herêma Xerzan, dorhêla Reman û Reşkotan ko eşîra Mala Perîxanê jî li wê derê ne. Wê çaxê çiqas gundên wê dorhêlê hebûne, ji hêla Samîr Begê ve têne şewitandin û wêrankirin. Her wiha eşîra mala Perîxanê li gel çend eşîrên dorhêlê, ji ber êrîşa Samîr Begê direvin û derbasî binxetê dibin ko niha jî çend malên wan li binxetê binecih in.

Li gorî gotinên çend kesên herêmê ko çend sal berê, min ji wan pirsîbû, dewşek û lihêfên ko gundiyan ji ber şewitandinê parastibûn û di şikeftan

de veşartibûn jî, ji aliyê leşkerên Samîr Begê ve hatibûn şewitandin.

50

Pişt re Evdile, dayîka xwe Hacî Perîxanê li binxetê dihêle û dadigere Herêma Xerzan, di Şêpê Reman* de -ku geliyeke asê ye- diçe pêşiya leşker û Samîr Begê li wê derê dikuje. Serê wî jê dike, cendekê wî diavêje çem û radije serê Samîr Begê, bi xwe re dibe binxetê, davêje ber diya xwe Perîxanê û jê re dibêje:

»...Ha! Min ji te re serê Samîr Begê,

Ji dêvla lihêf û dewşekên te, diyarî anî...«

Kilama kuştina Samîr Begê ji hêla Evdilê Perîxanê ve, di kilam û gotinên dengbêjên Xerzan û Serhedê de wisa tê gotin:

Axao de şer e

Maqûlo de şer e

Şerê Evdilê Birahîm û Samîr Begê

Dengê tivingê Samîr Begê û Evdilê Birahîm

Ketine Şîpê Reman ji xwe re li hev digere

Evdilê Birahîm bi sê sond xwarî li dinê ye

Dibê: Ezê îro serê Samîr Begê

Jê bikim bi qamê ye

Cinazê wî bavêjim golê ye

Serê wî bidim darê rimê

Derbas bikim binxetê ye

Ezê deynim ber çoka Hacî Perîxanê

Ezê bêjim: Dayê ji te heyfa

Lihêf û dewşekê mantên

Malê şikeftê ye

Kerem bikin vê gavê em dîsa vegerin ser qewmîna xwe ya destpêkê, bê ka çawa Evdilê Perîxanê tê girtin û kuştin û di dawiya vê qewmînê de çi tê serê Emînê Perîxanê ko bûye milîsê dewletê û ji kuştina 11 kesî re bûye sebeb.

Ji xwe me di destpêkê de gotibû ko, ji ber çavnebariyê Emînê Perîxanê, giliya birayê xwe Evdile dike. Ji ber ko Samîr Begê ji hêla Evdilê Perîxanê ve hatiye kuştin, di dosye û qeydên dewletê de navê wî derbas dibe. Lê, ji dewletê kirî, Evdile hê jî li binxetê firar û qaçax e. Di rastiya xwe de, piştî kuştina Samîr Begê bi demekê, ew dîsa ji binxetê vedigerin gundê xwe.

51

Serê Evdile jê dikin û dibin Diyarbekirê

Li ser giliya Emînê Perîxanê, leşkerên Romê bi ser gundê Barislê de digirin û di Qesra Barislê de dest datînin ser Evdile. Beriya ko leşker bikeve hundir, Evdile ji diya xwe Perîxanê dixwaze ko, savarekê çêke û de-

mançeya wî bixe nava savarê. ko ev yek pêk were wê li xwe biqewimîne û birayê xwe Emîn û tevahiya leşkerên pê re bikuje. Esker dikeve hûndir, Evdile teklîfa xwarinekê li wan dike, Hacî Perîxanê savarekê tîne datîne ber wan. Her çiças, Evdile bi kevçiya xwe savarê teklîhev jî dike, nexêr! mîrata demançê ne tê de ye. Perîxanê, li nava derî sekiniye, lê dinêre, Perîxanê rûyê xwe tirş dike, tiliya xwe nîşan dide û çawa ko bibêje:

»..Lawo tu yekî tenê yî

Ez nikarim gundekî bişewitînim...«

Radibin wê rojê, Evdile bi tevî 12 mêrxasên wî yên tivingê digirin û milê tevan bi hev re girê didin. Ji nav wan 12 kesan, keçikek qesta yekî ji wan dike û zilamekî qepaçe dike. Femandar dibêje:

»Vê keçikê çima xwe avêt stûyê zilêm?«

Lê dibersivînin:

»Ev keçik, keça vî zilamê ye!«

Ji ber vê yekê, leşker zilam ji nav wan 12 mirovan derdixe û tevî Evdile, 11 kesên pê re dikujin, serê wan jê dikin û bi xwe re dibin Diyarbekirê.

»Kero! Ez şîv im, tu taştê yî!..«

Wextê ko leşker Evdile û mêrxasên wî dike û serê wan jê dike, Emînê birayê Evdile jî li kuştina birayê xwe temaşe dikir. Li gorî gotinan Evdile, hewçend mirovekî bedewî, keçî delal bû ko, mirov dil nedikir lê binêre.

Di vê neqebê de, ev diyaloga hanê di navbera femandar û Emînê Perîxanê de derbas dibe:

— Emîn Ev zilam çiyê te ye?

— Birayê min e.

— Emîn, heger min bizanibûya tûyê emrekî (temen) dirêj bikî, minê te vê gavê li vê derê bikuşt! Lê ez dinêrim ko tu zêde emr nakî, ji xwe tu ne hêjayî guleyekî jî...

52

Ji xwe beriya ko Evdile bê kuştin, berê xwe dabû Emînê birayê xwe û wisa jê re gotibû:

— Kero! Ez şîv im, tu taştê yî!..

Piştî kuştina Evdileyê kurê xwe, diya wî Perîxanê radibe li ser vê kuştina bi şewat û xiyaneta malmîrati ya kurê xwe yê din Emîn, vê kilamê dibêje ko me ji wersiyonên cihê û ji devê Dengbêjên bi nav û deng Zahiro, Salihê Qûbînê* û Teyîboyê Misircî girtiye, dibêje. Kerem bikin em niha jî dêhn û bala xwe bidin qêrîna Hacî Perîxanê ko me ji devê her sê dengbêjên navborî girtine...

Perîxanê dibê:

Wey li minê wey li minê wey axao

Kula li ser kula derda li ser derdao

De rabe kuştiyo bê heyf mao

Kula Emînê Ehmed birayê xayîn
Di dil de mao
Perîxanê dibê:
Evdile ter e bab û bira bi min ter e
Min ji te re nego gava tu coyî xopana Elihayê
Çend peyayê kezebşewitî bibe bi xwe re
Tu nizanî Emînê Ehmed xayîn e
Bi Qereqola Elihayê li serê Samîr Begê
Li ewraqê kevn û nû tev digere
Perîxanê dibê:
Evdile lawo esker rabû
Ji xopana Girîdaxê* bi giranî
Min dî Emînê Ehmed derketî
Ji Qereqola Elihayê
Bi sê tîpa bi xwe re esker anî
Hate Barisla Evdilê Birahîm
Bavê Ehmed beranê kejê zerî
Bi sê ciya çadir kuta
Ji xwe re êwir danî
Wey li minê wey li minê wey axao
53

De rabe kuştiyo bê heyf mao
Kula li ser kula derdê li ser derdawo
Kula Emînê Ehmed birayê xayîn
Roja Bênderê Barislê di dil de mao
Perîxanê dibê:
Hesîne lawo
Esker rabû ji xopana Girîdaxê
Bi serejêr e
Min dî Emînê Ehmed derketî
Ji Qereqola Elihayê
Bi sê tîpa esker pê re
Heyfa min li kuştina Evdilê Birahîm
Babê Ehmed beranê kejê zêrî nayê
Heyfa min tê li wê heyfê
Min dî bi qeflê xulaman girtin
Laşê vî xweşmêrî kişandin bi erdê re
Ji devê Evdilê birahîm
Bavê Ehmed derxistin cotek diranê zêr e
Serê Evdilê Birahîm jê kirin
Birine şarê Diyarbekir

Bi xwe re birin bajêr e
Perîxanê dibê:
Hesîne lawo roja me derketî
Ji alî Gêdûkê*
Here bîne cilê zavê derxe xemla bûkê
Heyfa min li kuştina Evdilê Birahîm
Bavê Ehmed nayê
Min dî qeflê xulaman girtin
Laşê vî xweşmêrî
Danîne nîşana tometîkê
Wey li minê wey li minê wey axao
De rabe kuştîyo bê heyf mao
Kula li ser kula derdê li ser derdawo
Kula Emînê Ehmed birayê xayîn
Roja Bênderê Barislê di dil de mao
54

Gur têjîkê xwe dixwe; Roma reş Emîn jî dîkuje
Piştî kuştina Evdile û şerkerên wî, Qereqola Qûbînê (Beşîrî) şand pey
Emîn. Jê re gotin ko waliyê Sêrtê wî xwestiye. Wê çaxê Zoqê* (Yanarsu)
navçe bû, qaymeqamî û qereqola leşkerî li wîr bû. Misirc (Kurtalan) jî
çend malan pêk dihat.
Emîn hilgirtin anîn Qûbînê. Berî ko Emîn bi leşker re derkeve û here
Qûbînê, ji siwarî û çekdarên xwe wisa dibêje:
— Li hafa Çiyayê Qîre* amade bin, gava tişteki nexweş qewimî an jî
gava destê min kelepçe kirin û ji nav leşker derxistin, li ber Pira Awîskê*
bikevin pêşiya leşker û min ji destê wan xilas bikin.
Li Qereqola Qûbînê leşker dest datînin ser Emîn û wî hew berdidin.
Xwedêgiravî jê re gotine ko walî gazî wî kiriye. Emîn, êdî pê derdixe ko
rewşa wî xirab e. Berê xwe dide fermandarê qereqolê û jê re wisa dibêje:
— Camêr! tu bizanibî tişteki xirab ji min re heye, min berde ez birevim
te çiqas zêr, mal û milk divê ezê bidime te. Pişt re bêje Emîn reviyaye.
Fermandar lê vedigerîne:
»Tişteki xirab nîne. Walî te xwestiye, îfadeyeka te heye...
Di vê navberê de, dewletê jî li gorî xwe tevdira xwe girtiye. Xeber ji
qereqolê re dişînin û emir didin qereqolê:
— Divê Emîn neqihêje Qereqola Zoqê. ko bigêje Zoqê, bi peran û bi
zêran be jî wê xwe bide berdan.
Ji ber vê yekê jî, di Qereqola Qûbînê de destek cilê leşkeriyê li Emîn
dikin wî kelepçe dikin û li hespekî siwar dikin, wî dixin nava siwariyan û
wî ji nava Qereqola Qûbînê derdixin. Peya û siwariyên Emîn, her çiqas li
serê Qîre dêhna xwe didinê ko kesekî sivîl û desteklepekerî jî qereqolê

dernakeve. Ji wan kirî ko Emîn hê jî di qereqolê de ye. Heta pê dihesin ko 'Hasil ji mûsilê derbas bûye'.

Wê rojê leşkerên roma reş Emîn tîne li binê Cimzerqê,* dora Xirabajêr* ser Kaniya Girdeşêrê* û dîkuje. Ji bo ko kuştinê ji stûyê xwe derxin, bi vê yekê jî namînin dikin ko Sikriyê kurê wî jî mehkum bibe. Ji ber ko leşker piştî Emînê Perîxanê dîkuje, xeberê ji derdorê re belav dîke û wisa dibêje:

— Gava leşkerên me, Emînê Perîxanê dibe hizûra walî, kurê Emîn Şikrî tê pêşiya me hu bi leşkerên me re musadere (li dij derketin) dîke, gule diteqîne û babê xwe jî di vê navberê de dîkuje...

Bi van gotinên romê, Şikriyê kurê Emîn, ji bo ko nekeve dest dibe mehkum û derbasî binxetê dibe.

55

Derbarê tarîxa qewmînê de ji devê du kesî du malûmat:

Gava ko min dest bi lêkolîna vê qewmîna bi nav û nîşan kir, sala 1994 bû û ez li herêma Xerzan, li bajarê Batmanê (Elihê) û Misircê (Kurtalan) digeriyam û min bi çend kesên ji Eşîra Remiyan re, têkilî danîbûn. Gelek agahiyên hêja ko dê di rojên pêş de jî bi kêrî lêkolînên wisa bîn, di çend civatên wê çaxê de min bi dest xistibûn.

Demek berê, dîsa me guhên xwe da du kesên ji herêmê ko emê niha cih bidin gotinên ko me ji devê wan girtine. Yek ji wan kesan, ji eşîra Reman bi navê Salih Özdemir e, ko niha Cigirê Sekreterê Giştî yê HADEP'ê ye; yê din jî, Eliyê Evdirehman (Elî Pekedîs) e, ko ji Babosiyê ji gundê Girê Hemdo ji Mala Emîno ye.

Kerem bikin em guhên xwe bidin Salih Özdemir û Eliyê Evdirehman, ka ji bo vê qewmînê û tarîxa ko bûyer qewimiye, çi gotine.

Salih Özdemîr dibêje:

»Gava ko Emînê Ehmed ji hêla dewleta Roma Reş ve, li ber li binê Cimzerqê, dora Xirabajêr ser Kaniya Girdeşêrê tê kuştin, wekî we jî got, Şikriyê kurê wî jî bi fen û fûtê dewletê, bi mabesta ko hatiye pêşiya leşker û babê xwe kuştîye, hatibû mehkumkirin. Lê ez dixwazim bibêjim ko, ne bi tenê Şikrî, di heman bûyerê de, bapîrê min Xelîl jî (Xelîlê Mihemed) ko ew û Şikrî kurmamê hev in, di wê qewmînê de dibin mehkumê dewletê, direvin û diçin binxetê, xwe dispêrin Mala Haco. Tarîxa kuştina Emînê Perîxanê ji hêla dewletê ve 1933'ye. Du sal beriya kuştina Emîn, yanî di sala 1931'î de, Evdilê Birahîm, di Qesra Barislê de, tevî 11 xweşmêrên xwe yên tivingê, ji hhela dewletê ve tê kuştin. Kuştina Samîr Begê ji hêla Evdilê Birahîm ve ko Yuzbaşiyê dewletê bûye rast e û ev serhildan jî di navbera salên 1928-1929-an de qewimiye.

Eliyê Evdirehman (Elî Pekedîs) dibêje:

»Ez di sala 1927-an de hatime dinyayê. Ango ez îro 73 salî me. Gava ko

fermana mala Perîxanê rabû û derbasî binxetê bûn, ez deh 7-8 salî bûme. Di 21 saliya xwe de ez çûme eskeriyê. Di rojên ko ez çûme eskeriyê, ew ji binxetê dîsa dageriyan Xerzan ser mal hu milkên xwe rûniştin.«
Xwendevanên hêja; ji van malûmatên Eliyê Evdîrehman diyar dibe ko, li dora sala 1935-an mala Perîxanê fermalû bûne û reviyane binxetê. Dîsa li gorî malûmatên wî, ko çûyîna leşkeriya wî rastî vegera mala Perîxanê ji

binxetê dibe, derdikeve holê ko di sala 1948-an de mala Perîxanê ji binxetê dageriyane Xerzan.

Der heqê Eşîra Reman û Mala Perîxanê de çend agahî:

Li gorî çend rihspiyên herêmê, tê gotin ko pêşiyê Remiyan ango mala Perîxanê, ji mala Hacî Evdîlmenafê Herêma Botan tê. Eşîra Reman, bi taybetî li gundên Qûbînê û Batmanê ko heta sînoren Eskîfê diçin, belav bûne. Remî, bi taybetî ji çend eşîrên giran ên Herêma Xerzan bi xwe ne. Tê diyarkirin ko, Herêma Reman, ji ava Eskîfê dest pê dike û li Deşta Bişêriyê diqede. Em dikarin çend gundên Remiyan ko mîrateyên wan ji berê de li wir hebûye û niha jî li wir bi cih û war in, wisa rêz bike: Barislê, meymûniyê, Serê Kaniyê, Şêpê Reman, Kevezzo, Girêsîra, Sêncê, Zorava, Koxika, Ermiyê, Receba, Tilmis û hwd.

Her çiqas, di dîrokê de gelek şexsiyet û malbatên ji Eşîra Reman derbeyên giran li têkoşîna gelê kurd dabin jî, ji nav wan gelek babik ango malên ko bi welatparêziya xwe nav dabin, hene.

Taybetmendiyê balkêş a vê eşîrê jî ew e ko, ji berê de, girêdaneke xurt di nava wan de peyda nebûye. Her wekî demên berê, niha jî her yek ji van babikên eşîrê, li gorî hêz û qeweta xwe, girêdana xwe bi derdorên siyasî, kirine. Wekî mînak, îro Faris Özdemîr parlamenterê DYP'ê yê Batmanê ye. Lê kurmamê wî Salih Özdemîr, di nav siyaseta gelê kurd de cihê xwe girtiye û Cigirê Sekreterê Giştî yê HADEP'ê ye.

Li hêla din, bi awayeke eşkere tê zanîn ko Remî di dîroka Batmanê de û bi rêvebirina bajêr de, bi başî û nebaşiya xwe roleke girîng lîstine. Bo nîmûne, di sala 1955-an de Seîd Remanlî û di sala 1968-an de kurê wî Mustafa Remanlî, wekî serokbelediyeyê Batmanê hatine ser kar.

Herwekî me li jorê jî got, bêaqûbetîbûn û hevnegirêdan, yek ji nîşaneyên Mala Remiyan bûye. Mînaka herî balkêş jî em dikarin ji zarokên Perîxanê bidin: Heft kurên Perîxanê yên bi navê Emîn, Evdile, Misto, Seîd, Brahîm û Emer bi kuştinê çûne. Wekî ko di vê nivîsarê de jî eşkere dibe, Evdile ji hêla Emîn ve; Emer jî ji hêla Misto ve tê kuştin.

Kurên Perîxanê yên din jî, di qewmînên cur bi cur de tene kuştin.

Ferhengok

Awîskê: Gundekî bi ser Qûbînê ve ye. Li ber pira di navbera Elihê û Qûbînê de ye.

Barislê: Gundekî bi ser Qûbînê ve ye.

Cimzerqê: Gundekî li Misircê (Kurtalan) ye. Di navbera riya Elihê û Misircê de ye.

57

Fermalû: Nefîbûn, bi darê zorê koçberkirin.

Gêdûkê: Gundekî Ezîdiyan e ko bi ser Qûbînê ve ye.

Girîdax: Çiyayê ko li kêleka Sîpanê Xelatê dikeve.

Kaniya Girdeşêr: Nêzîkê gundê Kanîqulê ye û dikeve navbeyna Gundikê Dono, Cimzerqê û Telîba.

Qîre: Bilindahiya di navbera Qûbînê û Elihê de ye. Jê tevahiya Elihê xûya dibe.

Şerê Filîtê Qûto û Mamê Elê Etmankî, li wir qewimiye.

Qûbînê: Navçeyeke Batmanê, navê wê ya tirkî Beşîrî ye

Reman (Remî): Eşîreke mezin e ko li Deşta Bişêriyê dikeve.

Reşkotan: Herêmeke li Xerzan ko dikeve navbera Çemê Bişêriyê û Batmanê, her wisa eşîrên derdorê jî bi vê navê tênê naskirin.

Sînikan: Navê eşîr û herêmeke ko dikeve pişta bilindahiya Qîre.

Şêpê Reman: Gireke di navbera Eskîfê û Elihê (Batmanê) de ye.

Xirabajar: Bajareke kevnare û ji alî olî ve pîroz e, ko ji siyasûna (îstasyon) Bişêriyê dest pê dike, gundên dorhêlê çeper dike û heta gundên Şêx Unis, Telîba û Hishisê diçe. Niha jî bermahiyên vê bajarê kifş in.

Zoqê: Gundekî girêdahiyê Misircê ye. Berî ko Misirc bibe navçe, Zoq navçe bû.

Qaymeqamî û qereqola leşkerî lê hebû. Dewleta tirk navê »Yanarsu« lê kiriye.

58

6. Li Çiyayê Qîre, Delana Paşo

şerê reşkotiyan û etmankiyan:

Şerê û Mamê Elê Etmankî

Li welatê me, nexasim li bakur û rojhilatê welêt; kê m qewmîn, serpêhatî û şer hene ko ji hêla tevahiya dengbêj, goyende û goranîbêjan ve neyên gotin. Her wekî kilam û qewmîna 'Mem û Zîn', 'Mîrzîkê Zaza', 'Cembelî û Binefşa Narîn', 'Gênc Xelîl û Edûlê', 'Emê Gozê', 'Dêra Axtermanê û Metran Îsa', 'Keremê Qolaxasî', 'Ferzendeyê Bavê Elfesya', 'Bişarê Çeto' û hwd. qewmîn û serpêhatiyeke karesatî heye ko, bi salan e di devê dengbêjan de bûye benîşt; negotiye ev der Serhed e, ev der Xerzan û Botan e, ev der Qefqasya û Rojhilat e û heta îro hatiye. Belê navê vê şer û qewmînê »Şerê û Mamê Elê Etmankî« ye ko bi navê »Şerê Qîre« jî tê binavkirin.

Di vê qewmîn û kilama me ya bi nav û deng de, emê bi awayeke berfireh û sosyolojîk; ligel pêkhatin û çêbûna wê, danasîna her du eşîrên şerker û her du ciwamêran, cih bidin sê guhertoyên (wersiyon) kilamê, ko li Serhed, Xerzan û di nav kurdên Qefqasyayê de tê gotin. Divê wekî çavkanî bidim zanîn ko, me kilama ko li Serhedê tê gotin, ji devê Cahîdê Dengbêj, a ko li Xerzan tê gotin ji devê Dengbêj Salihê Qubînê û wer-

siyona Qefqasyayê jî, ji devê dengbêjê bi nav û deng Gerapêtê Xaço wer-
girtin.

Gerapêtê Xaço, ermenekî ji Herêma Xerzan, aliyê Reşkotan, gundê
Bileydera Qubînê ye û ji kurê , Hesenê Filît re bi salên dirêj
dengbêjiyê kiriye. Di dîwan û civatên wî de, di sergoşeyê de rûniştiye.
Behsa wan salan dengbêjê me yê navdar di hevpeyvîna ko rojnamevan
Mehmet Aktaş pê re kiribû de wiha dibêje: »Wê demê hemû axa û begên
kurdan xwediyên hinek filehan bûn. Ew fileh wekî eşîra wan bûn. Di fer-
manê de, Filîtê Qûto xwedî li filehên xwe derket û xwîna filehekî jî nerî-
jand. Lê, ew dijminê bazarganan bû diçû pêşiya karwanan. Bi siwariyên
xwe re li pey talanan digeriya.« Piştî van malûmatan, niha jî kerem bikin
em berê xwe bidin pêkhatina vê qewimîna me ya bi nav û nîşan:

59

Etmankî li reşkotan konan vedidin

Mamê Emê, ji Geliyê Belîsê ji eşîra Etmankan e. Eşîra Etmankan, eşîreke
berfireh e. Li seranserê metropolên Tirkiyeyê û li Anatoliya Navîn belav
bûne. Mamê Emê, serek û rihspiyê eşîrê ye. Hatina wî ya bi karwan re jî,
ji ser xatirê ko şêwr û mişêwiran bikin, bi xwe ye. Her dem bi karwanê
xwe re tevdigere. Temen ango emrê wî li gorî sala qewmînê, li dora 70-
80 sal e.

Eşîra Etmankiyan her wekî îro, berê jî ne xwedî erdên çandiniyê bûn.
Ji ber vê yekê jî, her gav bi karwanî ji Deşta dorhêla Bayîkan (Xana
Hewêl) û ji Deşta Belîsê xwê bi barên xwê dihatin Deşta Xerzan, bi riya
taças û danûstandinê xwêya xwe bi genim, ce, nîsk û nok ango bi dexl,
diguhertin. Lê sala qewmînê, ji ber sedema ko nangiranî li Xerzan jî
çêdibe, Eşîra Etmankiyan, ji ber bêmecaliyê berê xwe didin herêma
Diyarbakirê. Lê wekî tê zanîn, kesên ji Geliyê Belîsê tên ko biçin
Diyarbakirê, divê di ser Xerzan û Reşkotan de derbas bibin. Etmankî jî
wisa dikin. Barê wan xwê ye û ligel ga û gamêşan pêncî û pênc mirov bar-
giran in. Ji ber ko ji rêyeke dûr hatine, westiyane. Dixwazin, li Herêma
Reşkotan konê xwe vedin, wê şevê li wir bimînin, bêhna xwe berdin û
dotira rojê ber bi oxira xwe ve bimeşin. Ji niha û pê ve kerem bikin em
guhên xwe bidin M. Salih Yorulmaz (Salihê Hemê) ko ji gundê Eyndarê
ya Misircê ye û di warê qewmînê de xwedî malûmatên hêja ne: »Etmankî
tevî barê xwe yê giran, li dorhêla Reşkotan; Kaniya Badareşê, Guhara
Devan ko wekî Kanîgulanê jî tê naskirin, konê xwe vedidin. Ev der di
Kevanê Qîre de li ser riya Tapiyê ye. Wê gavê Eşîra Reşkotan jî koçer bûn
û di konan de diman. Lewre jî konên Reşkotiyan ji konê ko Etmankiyan
danîbûn, baş xwiya dikirin. Mamê Elê, gazî biraziyê xwe Elî dike û jê
dixwaze ko divê ew pê re were nav konên Reşkotan ko dew an jî aveke
cemidî vexwin û hinek bêhna xwe berdin. Radibin wisa dikin. Dema ko

Mamê Elê û Elî têne binê konên Reşkotiyan, bi navê Şîrînê ko keça
Kespêrê File ye, çav bi Elî dikeve û aşîqî bejn û bala Elî dibe. Şîrînê ya ko
bi hiznê dinyayê zehf bedew û xweşik bûye, radibe tê bi dêzgîna hespê Elî
digire. Ev yek dibe sebeb ko Mamê Elê zêde zêde biqehire. Çawa keçikek
rabe, ji dêvla mêrxasekî ko bi temenê xwe ji biraziyê xwe pir meztir be, bi
dêzgîna hespê biraziyê wî bigire. Heta mezin hebin, nehatiye dîtin ko bi
dêzgîna hespê biçûkan bê girtin. Ev yek di nav eşîrên Xerzan de gelekî eyb
û şerm e. Ji ber ko Mamê Elê aciz dibe bi biraziyê xwe Elî û Şêrînê re dike
qareqar. Di vê navberê de , ko mêrxas û serekê Eşîra Reşkotan
60

e, li banê Qesrê raza ye û yek jî li ser Filît bawêşînê dike. Ji ber xirecir û
qareqara Mamê Emê, ji xew şiyar dibe, xwe berjêrî qesrê dike
û qesta van her du ciwamêrên xerîb dike. Di vê navberê de Reşkotiye
ber bi wan ve tê û ji Mamê Elê Etmankî re wisa dibêje:

— Xwedê ji we razî be, dengê xwe zêde bilind nekin. Filît niha li jor
raza ye. Hun xerîb in, ne ji van deran in, ji xew şiyar bibe wê
aciz bibe û wê nexweşî çêbe!

Mamê Elê lê vedigerîne:

— Camêr! Tirs min ji kesî tune ne, ez nehatime min talanê babê kesî
nebirîye. Em karwan in, di riya xwe de derbas dibin. Hewcedariya me bi
tasek ava cemidî li vir heye, emê vexwin û herin.

Ji ber xirecir û qareqara Mamê Emê, ji xew şiyar dibe, xwe
berjêrî qesrê dike û qesta van her du ciwamêrên xerîb dike. Ew û Mamê
Elê zirtan li hev dikin, başbaş ji hev re dibêjin. Mamê Elê ji
re wisa dibêje:

— Lawo Filîto! Gava em ji riya xwe dageriyan, tu mêrekî çê yî were
pêşiya min...!

Piştî van gotinan, Mamê Elê û Elî diçin ser konên xwe, serê sibê jî tevî
karwanên xwe berê xwe didin Diyarbekirê...«

diçe pêşiya Karwanê

Dike doza Bazinbeleka milê Elê

Belê... Piştî ko karwanê Etmankiyan, danûstandinên xwe yên li
Diyarbekirê diqedînin, barên xwe yên xwê, bi dexil re diguherînin. Berî
ko karwan dagere, Eliyê biraziyê Mamê li nava Diyarbekirê digere. Berê
wî dikeve 'Sûka Şewitî'. Li Sûka Şewitî çav bi tivingeke şeşxane ko
bazineke zîvîn lê pêçahî ye, dikeve. Ji bo kirîna, pênc çerxî be jî di berîka
Elî de nîne. Elî radibe doz li mamê xwe Mamê dike ko vê 'Bazinbeleke'
jê re bikire. Mamê Elê, ji ber vê daxwaza Elî tinazê xwe pê dike û wisa jê
re dibêje:

— Lawo, ez vê tivingê ji te re bistînim, sibê hinek mêrxas werin pêşiya
te, ji te bistînin emê bihetikin.

Elî hêrs dibe, li mamê xwe dizivîrîne:

— Mamo, bi navê Xwedê heger tu vê Bazinbelekê ji min re nestînî, ezê li nava Sûka Şewitî hemaliyê bikim, heta ez vê tivingê nestînim û nêxim milê xwe ez nayê nava Etmankiyan.

61

Mamê dêhna xwe didê ko wê Elî newe, radibe tivingê ji Elî re dikire. Karwan ber bi Xerzan ve dadigere. Wexta ko tîn dikevin nav axa Reşkotan Kevanê Qîre, li wan dibe şev. Lewre jî li Gundê Bileyderê ya Qubînê dîsa konên xwe datînin, serê sibê jî dikevin rê. Di vê navberê de tê pêşiya wan. Li wê derê tê daw û doza xerac û baca rê ji Etmankiyan dixwaze. Mamê Elê dibêje:

— Filît lawo! ji xwe re hêstirek ji serî, yekî ji navê û yekî jî ji paşiyê ji xwe re bigire û wekî xerac û baca rê bibê.

Lê çavê Filît li Bazinbeleka milê Elî ye. Dixwaze ko ew tivinga Bazinbelekê bidine wî. Her çiqas pê re zarezar û hêvî dikin jî ne fêde ye. Mamê Elê dîsa berê xwe dide û wisa jê re dibêje:

— , te li ko seh kiriye ko eşîran tivinga milê xwe, wekî bac û xeraca rê dane xelqê. Qey tu nizanî tiving namûs e. Te mêr kuştibe emê bidine te xwîna mêrê, te jin revandibe emê bidine te qelenê jinê. Tu ji karwanê kîjan hêstirî bibî, tu serbestî. Lê heger tu tivinga min dixwazî, encax ew tiving bibe qelenê dayîka te Şemê...

Piştî van gotinan, Mamê Emê tivinga bi navê Bazinbelekê radije destê xwe û bi guleyekê ji ser hespê tera dike xwarê û Filît dikuje.

Piştî kuştina , Eşîra Reşkotan berê xwe didin Etmankiyan û heta berê êvarê guleyên barûdan li wan direşînin.

Di vê navberê de, eşîra Pencînarî bi dengê tivinga ve derdikeve serê Çiyayê Kolik mintîqa Şêxevinda û destekî tiving davêjin ji bo ko hîn bibin bê ka ev dengê tivingên ko tîn ji bo çi ye. Ji Etmankan kirî Pencînarî jî, ko eşîra Cemîlê Çeto bi xwe ye, hatiye hawara Reşkotîyan. Ji ber vê yekê jî ligel ko fersend û mecala rev û xilasbûna Etmankiyan hebûye jî, ji ber ko gotine ewên li serê Çiyayê Kolik jî Reşkotî ne, êdî di cihê xwe de mane û li ber xwe dane. Ji xwe berî ko xwe xilas bikin û birevin, ji Mala Cemîl Paşa Gêncoyê Paşo ko biraziyê mîr jî jê re dibêjin û li gundê Delanê (Delana Paşo) dimîne, bi awayekî bêbextî ji Etmankiyan re dibêje: »Werin xwe li min bigirin, ezê ji bo we navbeynkariyê bikim û we û Reşkotîyan li hev bînim...« ji ber vê gotinê, Etmankî êdî narevin, heta ko hawara Reşkotan bi ser wan ve tê.

Belê... Wê rojê, li Kevana Qîre li Delana Paşo, serekê eşîrê Mamê Emê jî di nav de, Eşîra Reşkotîyan wekî heyfa , 52 kesê ji Eşîra Etmankiyan dikujin. Tê saloxdayîn ko karwan ji 55 kesî pêk dihat û bi tenê 3 kes ji wan filîtîne ko xwe di bin laşê hêstir û baran de veşartine. Ev

her sê kesên nîvmirî ko bi zorê canê xwe xilas dikin, bi şev nîvê şevê xwe
62

berdidin Çemê Bişêriyê, ber bi çem ve berê xwe didin bakur û li hindava Xirabajêr, ji mintîqeya Reşkotan dikevin mintîqeya Xerzan. Piştîre bi darê zorê xwe digihînin Bayîkan (Xana Hewêl) nava eşîrê. Şakir Epozdemîr, di nivîsarekî xwe de diyar dike ko navê wan sê kesên ko ji Şerê Qîre sax Filitîne ev in: Ji Mala Xizê Resûlê Şênî, ji Mala Seydê Silêmanê Têlo û Ji Mala Emê Resûlê Belik.

Dîsa li gorî ko min ji devê kalekî 82 salî hîn kir, mehîna Mamê jî sax fil-itiye û bi tena serê xwe daye rê û ji qada Şer heta dorhêla Bayîkan, nava eşîrê hatiye û kiriye ko eşîr bi qewmîne bihese û bikeve rê ber bi Reşkotan ve were. Her wiha li gorî wî kalemêrî; dema ko Etmankî ji bo heyfê dikevin rê, Eşîra Babosîyan jî ji bo piştgiriyê bi wan re tîn û dema ko Etmankî dikevin mintîqeya Xerzan, Eşîra Pencînarîyan tê pêşiya wan û nahêlin ko Etmankî û Babosî derbas bibin û ji wan re wisa dibêjin: »Heger hhun herin, Reşkotî tevdira xwe standine, yekî ji we jî sax nahêlin...« ji ber vê yekê jî, Etmankî û Babosî dadigerin ser eşîrên xwe. Xwendevanên hêja berî ko em derbasî beşa wersiyonên kilama Filîtê Quto û Mamê Emê Etmankî ko me wekî wersiyonên Xerzan, Serhed û Qefqasyayê binavkirine û hinek behsa Eşîra Reşkotan û Etmankan bikin, kerem bikin derbarê qewmîne de em guhê xwe bidin beşek ji nivîsara Zeynelabîdîn Zinar: », axayê Eşîra Reşkotan bû. Li Badareşê, di qotarê Kevanê Qîre de rûdinişt. Di wê demê de eşîreta Etmanî malê Hikûmeta Osmanî bi heqê xwe ji Diyarbekirê dibira Serhedê. Çaxê karwan tê di nava axa Reşkotan de derbas dibe, bi serê xwe li biniya Pozê Kanîgulanê rêya wan dibire û ji wan baca rê dixwaze. Lê Mamê Elê Etmankî jî axayê eşîra xwe bû. Mirovekî pir ji xwe razî bû. Her wiha mêrxasekî bi nav û deng bû jî. Ew, dana bacê pir li xwe zor tîne û berikekê davê , wî dukuje. Piştî kuştina Filît, eşîra Reşkotan li karwanê Etmankîyan tîn hev û yek ji wan sax nahêlin...« (Pirtûka Xwençe 4 rûpel 20-26)

Eşîra reşkotan;

Xesasiyeta neviyê wî Hecî Ehmed Karabulut!

Reşkotan, hem navê eşîreke mezin e li Deşta Xerzan, hem jî navê mintîqeyeke berfireh bi xwe ye. Sînorên herêma Reşkotan, ji ava Bişêriyê dest pê dike û heta Pira Malabadê ko nêzîkî Farqînê (Silîvan) ye, diçe. Her wiha ji hêlekî ve jî navçeya Hezoyê (Kozluk) wekî sînorê herêma Reşkotan

63

e. Îro Hacî Ehmed Karabulut ko ji partiyeke kevnepereşt Serokê Belediyeya Qubîne (Beşîrî), û serokatiya vê eşîrê jî dike. Hacî Ehmed

Karabulut, kurê Hacî Elî ye, Hacî Elî kurê Mistê ye û Mistê jî kurê Quto ye ango Hacî Ehmed neviyê ye. Li ser vê qewmînê ez pê re ketim têtikiliyê û min jê xwest ko ew behsa bapîrê xwe û sala çêbûna qewmînê ji me re bike. Lê wî bi tenê diyar kir ko, ev qewmîn beriya 120 sal berê qewimiye û wisa domand: »Lo heyra tu yê çi bikî ji ?

Ew bapîrê min bi xwe ye, lê dev ji van karan berdin...«

Wekî me di destpêkê de jî got; Herêma Reşkotan herêmeke berfireh e. Em dikarin gundên Reşkotiyan wisa rêz bikin: Hiznamîrê (Paytexta wane), Tapiyê, Bolindê, Kurdikê, Hicrê, Delana Paşo, Texeriyê, Kelokê, Mezrikê, Bolindê Dirbêsa, Zivingê, Kêzikê, Newala, Nazdarê, Qorixê, Bîmêrê, Herfasê, Xîlika, Şerbetkoy, Reşikê, Licika Hacî Şemşedîn, Licika Xasik, Kêrikê, Mêrîna, Birûka, Mergerîcalê, Kanîkê, Malê Gir û Şabê. Wekî gotina dawî ya derbarê vê herêmê de, em dikarin bibêjin ko ji berê de li vê herêmê file, êzîdî û misilman bi hev re jiyana xwe domandine û hê jî herêm wekî herêma êzidiyan tê binavkirin.

Eşîra etmankan

Eşîra Etmankan, li welêt yek ji eşîrên herî mezin e û li seranserê Tirkiyeyê belav bûne. Dîrokzanê kurd Mihemed Emîn Zekî di »Tarîxa Kurdistanê« diyar dîke ko Etmankî, li dorhêla Belîsê, Enqereyê û Derbendê bi cih û war bûne û ji 5000 malan pêk tên. Tê diyarkirin ko Etmankî, wekî paytext ji xwe re gundê Qesrê ko li Geliya Belîsê ye, dibînin. Sînorê vê eşîrê jî »Narlîdereya« Belîsê dest pê dîke û heta Misircê (Kurtalan) ya Sêrtê diçe. Heman eşîr ji heft bavikan pêk tê û navê wan ev in: Mala Dûmê, Mala Xizê, Mala Emê, Mala Badir, Mala Sersem, Mala Şeref, Mala Seydê û Mala Dahô. Etmankî îro li seranserê Tirkiye û Kurdistanê belav bûne. Gelekên ji wan îro li Stenbol, Îzmîr, Bursa û Mêrsînê dimînin. Li welêt jî li Batmanê, Belîsê, Misircê û li Bayîkan (Xana Hewêl) binecî ne.

Belê me zêde dirêj kir, niha jî kerem bikin em bi hev re dêhn û bala xwe bidin, sê wersiyonên vê kilamê ko me li jorê navên wan dabûn:

(wersiyona Xerzan-Ji devê Salihê Qubînê)

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo

64

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo

Şemê dibê:

Filîto lawo dilê min dibê ye

berxê min sed carî dilê min dibê ye

Min ji te re nego

neçe pêşiya karwanê Mamê Emê ye

lawo vêga çavê jin û zarê wan li rê ne

ew jî weka te mêrkuj in

lawo karwanî şelê ne
Dibê dilê min dibê ye
sed carî dilê min dibê ye
bavê Hesên cewrê Şeme
xwe daye ser taxê ye
îro ji Mamê Emê Etmankî dixwaze
qedar û baca rê ye
Mamê bi sê denga banî dike dibê Elî
gazî Filît dike dibê: Lawo
eger te jin revandibe
were ezê bidime te qalanê jinê ye
eger te mêr kuştibe
bidime te xwîna mêrê ye
eger ehtaciya te bi malê dinyayê heye
were rûnê bi erf û adetê dinê ye
tu cara îcar nebûye rikê Etmankî ye
nedaye baca rê ye
bi sê denga
Li Mamê Elê Etmankî fikir gazî:
Dilê min dibê ye sed carî dilê min dibê ye
îro tê bidî min qedar û baca rê ye
Mamê dîsa gazî Elê dike:
Elî rabe lezke bilezîne
hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê
bi barê wê ve ji ra bîne
65

Lawo me şixûl ji vê bela hanê tunîne
Hewara Etmankan dûr e dereng e
îro bi degmê xwe bi me dibîne
Mamê dîsa gazî Filît dike dibê:
Were hêstira sor a pêşiyê
Hêstira boz a paşiyê bi barê wê ve
bibe qedara te ye
lê tu cara îcar nebûye rikê Etmankî ye
nedaye baca rê ye
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
bi sê denga
Li Mamê Emê Etmankê fikir gazî
Dibê: hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê
Barê wê qadara min e

Bazinzero milê xwe tê deynî baca rê ye
Mamê dibê Filîto lawo xeberê te ye
hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê
barê wê bive xwîna te ye
kalekî bavê min heye li malê ye
her roj serê siba radibe
simbêlê xwê yê sorê sor sosinî
dişo bi sabûnê ji kefa hinê ye
çavê kalê bavê min hêja li zewacê ye
Bazinzîva milê min
qelanê heft qîza ye heft bûka ye
Heydeyne erdê baca rê ye
were bazinzîva milê min bibe
qelanê dayika xwe Şemê ye
Mamê dibê Emê bab û bira bi min Emê
bavê min bûyino goreşa degerînin
bara biqûlibin bikin kozik xwe bidine berê
hûnê mîratê kurm û kurmanca dagirin
66

barûdê bi terha bi derhema berdîn serê
nîşanê bigirin siwarê pêşî
siwarê serbixelî
jê re dibêjin cewrê Şemê
qey lawo nayê bîra we
cara min digo xwezîka serê min û
Felîtê Quto bavê Hesên cewrê Şemê
li kevanê Qîrê li hev de derê
ezê îro şerekî li Kevanê Qîre daxim
bikim wekî roja şerê Eshabiyan
dewra berê
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Şemê digo: Felîto lawo banî Qîre li vî banî
min ji te re nego neçe pêşiya karwanê
Mamê Emê bavê Meyro lawo vî karwanî
ew jî weke te mêrkuj in lawo karwanî şelê nin
çûne Diyarbekir ji xwe re genimê sor e
Vêga çavê jin û zarokên wan li rê ne
Şemê digo: Felîto lawo
karwan rabû ji Bilêyderê
şewq û şemala xwe da

bejn û bala Felîte Quto bavê Hesên
rextê qatiya lawo qevda vê xencerê
carê min ne digo were
li Tapiyê rûnê
di nava xulam û xizmetkaran de
belkî qasekî behna Şemika diya te bi te derê
Şemê dibê: Felîto lawo
banê Qîre ore or e
ji xerî mala xweziyê Xwedê re
çaxê li Mamê Emê Etmankî
li wir pêşîr tengî tê de derketa
67

serê birek xortê Etmankan
Sernijdevan Derweşê Por e
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Mamê dibê: Filîto lawo
banê Qîre bi simaq e
ezê bikim teyr û tolê çewrê
li ser cinazê kurê bava
ji xwere îro bikin waq e waq e
Şemê digo: Filîto lawo
Ji Delana Paşo heya mîrata Tapiyê
birêne çend neqeb e
tivinga li ser destê Mamê Emê bavê Meyro
bi kewkeb e lawo bazinzer e
carê min nedigo xwe nede ser kozika
Mamê Emê bavê Meyro
Lawo qetil û xwîn e tev xezeb e
(wersiyona Serhedê-Ji devê Cahîdê Dengbêj)
Hey lo hey lo hey lo
hey lo hey lo hey lo
Lo lo Filîto lo lawo rabe
îro karvanî berxê min Karvanî êvar e lawo
karvanê me bar kir bi royê re qet dananîn
Kevanê Qîre kaniya mîrê Pira Batmanê vegeziya
Xwe ser paşiyê danî
Filîto lo lawo li dinyayê hewqas geriyam
Tu çiqas xortekî ehmeqê nezani
Lawo bi çi aqilî tu hatiyê pêşiya vî karvanî
Te serê bacê çî zû berda ser erwanî

Cara vî carî gava tu ji ber devê Bazinbeleka
Van egîtan û xweşmêran xilas bibî
Lo lo Filîto lawo
68

bila wê gavê dayîka te yê Şemê bibêje
berxê teze minê çoka xwe danî te aniye berxêêêê
Hey loooo
Lawo rabe dilê min dibêye
sed carî dilê min dibêye
go: Şemê lê dayê Xwedê dizane
karwanekî jor de hatî ajotî benda rê ye
Ez rabim herime pêşiya vî karwanî
jê bistînim bac û xeraca serê rê ye
Şemê lê dayê nizanîm îro tu ji min re çî dibêjî dayêê
Şemê go: Filîto lawo
Mekê ko heye mala Xwedê ye
Ew karwanê hanê karwanê Emê Mamê Ginê ye
Min ji berê de seh kiriye
hetanî extermê xwe
mêrê xwe nede kuştinê
lawo malê xwe li xelkê belav nake
nake bac û xeraca serê rê ye
go: Şemê lê dayê
rabe ji boyî vê gotina teyê hanê
ev bi sê telaqê fitûye
ku jin diçe mala bavê ye
ez rabim herime pêşiya vî karwanî
jê bistînim Bazinbeleka milê wî
ku navê wî bûkê ye
lê lê dayê yan cinazê min li meydanê dikeve
Yan ezê bistînim Bazinbeleka milê Emê
ku navê wî bûkê ye
berxêêê bê wêêêêîîî
Şemê go: Filîto lo lawo bes e
ji êvar da min hêvî kir
çiqas min bi te da hêvî kir
min dî Filîte min ê Quto rabû
69

bazbend girê da hemayîl ji bîr kir
berê xwe dabû Pozê Qîrê kevanê

li Delana Paşo li Pira Batmanê
Xwedê dizane qesta Emê
Beranê kejê qemerê serbirêşî kir
Filît çû pêşiya Emê go: Emê lawo
Dilê min dibê ye sed carî dilê min dibê ye
Lawo ez hatime pêşiya we ji we distînim
Bac û xeraca serê rê ye
Emê go: Filîto lawo
Hestirekî ji qola dawiyê
yekî ji qola ortê
Yekî ji qola paşiyê
bigire ji xwe re bike
lawo bac û xeraca serê rê ye
Ergê tu ji malê dinyayê feqîrî lawo
Bajo bajara hevraz ji zariyê xwe re
Bike xerc û mesrefa malê ye
go: Emê lawo
her sê hêstir ji xwe malê min in
Çavê min li tivinga milê apê te ye Mamê ye
Ku navê wî bûkê ye
Emê go: Filîto lawo ji Xwedê bitirse
kesî hê salixa me neda
xelkê li dinyayê ji me standiye
bac û xeraca serê rê ye
Sibê lawo Bazinbeleka milê xwe bidime te
daketime milê Reşkotiya
xelk wê ji min re nebêje:
'Kanî Bazinbeleka milê te?'
Lawo ezê çî bidim cewaba
qîz û bûkên êlê ye berxêm
70

Emê dibê: Filîto lawo
go bila di destê min da dimîne
ezê bibêm lawo
karwanê me çû Serhedê
min li wê derê apê xwe yê Mamê zewicandiye lawo
min Bazinbelekê da ser qelenê diya
bê ko navê wê Şemê ye berxêêêêê
bê wêêêêê
ax hey lo hey lo hey lo hey lo
oo lo Filîto lo lawo pêşî da te qet nego

karwanî le lawo kesî re ye
Hey loooo
Emê ji wê derê vejeriya
cem apê xwe yê Elî
Go apo dilê min dibê ye
sed carî dilê min dibê ye
apo sêwiyê şemê hatiye pêşiya me
ji me distîne bac û xeraca serê rê ye
min jê re pêşkêşa wî daniye
meya Xeco hêstira navê wê Hedo ye
Ewî ji min re gotiye çavê min
li tivinga milê apê te Mamê ye
Ku navê wî bûkê ye apo
Ez hatime tu ji biraziyê xwe re
çi dibêjî apo
Elî dibê: de lo lo
De lo lo de lo lo de lo lo
Elî dibê: Emê lawo
hêvî û gumana min heye ji Rebê Alemê
belgî apê te yê kalê xêrê
ji serê te nebîne
Gava ko apê te yê kalê
van xeberan û galegalan seh kiriye
şes sed û şêşt û şes damarê mêranyê
71

ji nava piştta apê te rabûne
fûrtê serê apê te rabûne mînanî şûjînan
Lawo tu rabe lez ke bilezîne lawo
xwe bi ser barê hêstira dawiyê bigîne
Bazinbelekê bi tevî gule barûda
ji apê xwe re bîne
Eva ne tewelî çêkirina nava
qîz û bûkên êlê nîne
eva milhejandina li nava êlê nîne lawo
ev li Kûrana Reşkotan
lawo Xwedê dizane qey tu nizanî
Şerê yê delûdîn e
Rabe lawo lez ke bilezîne
tu Bazinbelekê tevî gule barûdan
ji apê xwe yê kalê re bîne
Apê te yê kal nizanibû lawo

li sonya emrê xwe de li Pozê Qîre Kevanê
orta meydanê mêra bikuje
lawo bike oxlemeye berxêêêêê
bê wêêheêhe
Ax hey lo hey lo hey lo hey lo
Hey lo hey lo hey lo hey lo
lo lo Filîto lo lawo te qet nego
karwanî le lê lawo kesî re ye
(wersiyona kurdên Qefqasyayê-Ji devê Gerapêtê Xaço)
Hey lo hey lo hey lo hey lo hey
Heylo heylo heylo heylo Şem rebenê...
Şemê digo: Filîto lawo
li maltîka malê xwe yo
daniyê Kaniya Badereşê
lawo ser avêyo Şemê rebenê
Dibê: gelo digere
dîsa li xirabiyê Şemê rebenê
Şemê digo: Filîto lawo
72

dilê minê wê dil dibêyo
ne min go: neçe pêşiya van terş û talanan
De terş û talişî gune ne
çavê jin û zarokê wana
li rê ne lo Şemê rebenê
Heylo hey lo hey lo hey lo...
Şemê digo: Filîto min go:
Lawo karwan hato ji Bilêderê
Mamê Elî Etmankî
bi sê denga dikir gazî
Li xulam û xizmetkara digo:
bavê kî no hûnê bara bi qelêbin
bikevine berê min ê rojekê
Dua dikir serê min û kurê Şemê
Li parava Qîre dîsa li vê derê Şemê rebenê
Li parava Qîre dîsa li vê derê Şemê rebenê
Şemê digo: Filîto lawo
min go ji Pozê Qîre
heta Delana Paşo çend neqeb e
dibê mertela bavê Hesên lawo gelo
sorî gulkî bi kokeve
Herçî şerî bavê Hesên tê de ye daîm

Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê
Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê
bi sê denga dikir gazî
li Mamê Elî Etmankî
Digo: lawo hêstira pêşîn
hêstira paşîn deyne baca rêyo
xulam û xizmetkara digot:
gelo gelî xulaman
hûnê hêstira pêşîn hêstira paşîn
bidine
Bila bibe qelenê diya xwe ye wî Şemikê
Lê Şemê rebenê
73

Şemê digo: Filîto lawo
roja me derketî wî ji alê Torê
Şewq û şemala xwe da pozê Seydim Qasim
Tapiya bir û mertela bavê Hesên gure donê
Ji xêra mala Xwedê ra gavê bavê Hesên
Talek û pêşîr tenî
Bira tê biketa çend peyayê mala Hesên Korê
Şemê rebenê.

Şemê digo: Filîto lawo
karwan temam dibê wê karwanî ne
bira ji Mamê Elî Etmankî
pêştir karwan û bazîrgana
li welat û şaristana negerîne
Îro derbekê dayê bejn û bala
Li bavê Hesên Tal e û koka mêra ji
Mala wana ditepîne lê Şemê rebenê
Ferhengok

Şeşxane: Cureyekî tivingên ko berê dihatin bikaranîn. Gule û barûd ji jorê de dix-
istin devê tivingê û diteqandin. Navekî wê yê din jî, bêrdange ye.

Bazinzer-Bazinbelek: Navekî taybet ê tivingê ko ji ber bazina wê ev nav lê kirine.

Çê: Baş, çak, hêja.

Çerxî: Cureyek ji pereyên kevin.

Qîre: Bilindahiya ko di navbera Batmanê û Qubînê de ye.

Bilêyder: Gundekî Qubînê (Bişêriyê)

Kaniya Badareşê: Li hemberî Batmanê dikeve. Beşek ji xaka Reşkotan e.

Guhara Devan: Navekî wî yê din Kanîgulanê ye.

Tapiyê: Gundekî Qubînê ye. Di binê Çiyayê Qîre de dimîne.

Delanê: Bi navê Delana Paşo jî tê binavkirin.

Bac: Navê cirmê yê din e. Bi tirkî, vergî.
Kalemêr: Zilam û mêrê ko zêde jiyaye. Kesê temendirêj.
Qedar: Heqê rê, erdiye. Bi tirkî, ayakbasti parasi.
Kurmancî: Navekî din ê tivinga şexxane ye.
Nişdevan: Mehkûm, mêrê jêhatî, kesê çalak carna ji bo eşqiya tê gotin.
Sernişdevan: Kesê ko serekiya nişdevanan dike.
Kewkeb: Milavêtina sîlehan, girêdana sîlehan.
74

Bazbend: Hemayîl, nivişt.
Hemayîl: Nivişt, bazbend.
Galegal: Mijûlahî, axaftin, xeberdan.
Pencinarî: Kesên ji Eşîra Pencinaran re tê gotin. Ev eşîr wekî Eşîra Mala Bişar û Cemîlê Çeto tê binavkirin, ko ji heft bavên pêk tê.
Bayîkan: (Xana Hawêl) Berê li ser Bilîsê bû. Niha navçeyeke Sêrtê ye.
Misircê: (Qurtelan) Navçeyeke Sêrtê, navenda Herêma Xerzan.
Qubînê: Navenda Bişeriyê. Navçeyeke Batmanê.
Babosî: Navê herêma û eşîrekê ye. Ji Zoqeydê dest pê dike, gundên Comaniyê, Kevirê Hemo, Gazê, Girê hemdo, Bahemsa Jorî û Bahemsa Xwarê û çend gundên din di nava xwe de dihevin.
Karwanîşelê: Kesên ko diçin pêşiya karwanan û karwanan dişelînin.
Goyende: Gotinbêj, yê/ya ko dibêje, radigihîne.
Goranîbêj: DengbêjKaresat: Trajedî, malkambaxî
Nangiranî: Xela, qulixayî.
Şewir û mişewirkirin: Guftûgokirin û biryargirtin.
Rîspî: Kalên zana û dinyadîtî yên ko di çareserkirina pirs û keleman de bi wan tê şewirîn.
Başebaş ji hev re gotin: Hevdu serwest kirin.
Zirt li hev kirin: Gef li hev xwarin
Şexevinda: Li hemberî Qubînê, Gundê Delana Paşo dikeve.
Çiyayê Kolik: Gava ko mirov ji Ava Bişeriyê derbas dibe, ev çiya dest pê dike. Heta Geliyê Kûşanê diçe. Ji qubîle ve gundên wekî Ridwanê, Xanikê, Wazdê, Dusadekê, Warê Hacî Reşo û Memika; ji aliyê zozanan ve jî, gundên wekî Şêx Ênis, Zixur, Cimzerqê Warê Sîmê û Zengayê Mamo li dora vî çiyayî hene.
75

7. Şerê Mala Eliyê Ênis qewmê çiyê:
Şerê Newala Qeremûsê

Bê guman, di dîrokê de, ligel ko bi sedan xiyamet û malkambaxiyên nava me kurdan hebûne, wisa jî cengawerî û mêrxasiyên me hebûne, ko li seranserê cîhanê ji dîrokzan û lêkolîneran re bûne mijar. Ev qewimîna ko em ê niha ji we re behs bikin, ko kilama wê ji hêla gelek dengbêjên me ve

hatiye gotin, yek ji wan nimûneyên cengawerî û wêrekiyê ye, ko ew jî raberî xiyamet û malkambaxiyê bûye. Belê, navê vê qehremaniya ko li dijî Roma Reş pêk hatiye Şerê Newala Qeremûsê ye, ko wekî beşek ji serhildanên Mala Eliyê Ênis li nava welatê me deng daye.

Divê bidim zanîn ko, Qeremûsê him navê gund e û him jî navê newalekê bi xwe ye. Gundê Qeremûsê îro li ser Farqîna (Silîvan) Amedê ye. Piştî vê malûmatê, niha jî em hêdî hêdî xwe bi qewimîna şer de berdin. Çawa, çi çaxê, bi çi awayî, ji hêla kê ve pêk hatiye û çawa bi dawî bûye? Pişt re jî em ê bi hev re biçin Newala Qeremûsê û guhê xwe bidin kilama kezebşewat a vê qewimînê...

Xiyaneta Silêmanê Bego û Emînê Zînê

Elî, Xelîl û Mamê ji qewmîyeta Mala Eliyê Ênis, birayên hev in.

Mehkûm û firarê destê Roma Reş in, dixwazin derbasî Binxetê bibin.

Zavayekî wan ê bi navê Smaîlê Biro, ko ji E'şîra Lûlikan e, li gundê Girikê Boto ya Farqînê dimîne. Her sê bira radibin têne cem mala Smaîlê Biro, ango têne mala xwîşka xwe Meyremê, da ko bi alîkariya zavayê xwe binxet bibin. Leşkerên Sêrtê, Diyarbekir û Farqînê li pey wan in, teqîba wan dikin. Smaîlê Biro, ji bo ko Elî, Xelîl û Mamê derbas bikin, diçe li gundê Qoca ya ko bi ser Bismilê ve ye, Silêmanê Bego û Emînê Zînê peyda dike. Silêman û Emîn rêberên xeta Sûrî ne, mehkûm û firarên dewletê bi peretî derbasî Binxetê dikin. (Pişt re hîn dibin ko ew bi dewletê re tevdigerin, ji dewletê re ajaniyê dikin û cî û dirbên serhildêrên kurd ji dewletê re kifş dikin.) Smaîlê Biro ji Silêmanê Bego û Emînê Zînê re weha dibêje:

— Sê mehkûm hene, divê hûn wan derbasî Binxetê bikin!

76

Li hev dikin û ji hev diqetin ko dotira rojê dîsa hev bibînin û mehkûman derbasî Binxetê bikin. Silêman û Emîn xwe digihînin cemseyên leşkerî û ji fermanên wan re dibêjin:

— Bi navê Smaîlê Biro, ji gundê Girikê Boto zilamek heye ko ciyê mehkûm û asadan dizane...

Li ser van gotinên Silêmanê Bego û Emînê Zînê, leşker Smaîlê Biro digirin. Şikenceyên nebînayî pê dikin. Smaîl li pey erebeya leşkerî girêdidin û wî kaş dikin. Jê dixwazin ew ciyê serhildêr û mehkûman nîşanî wan bide. Ji ber neçariyê Smaîlê Biro gotina leşkeran qebûl dike û bi leşkeran re berê xwe dide ser kozika ko Elî, Xelîl û Mamê lê ne. Lê di vê navberê de, ev her sê mîrxas beriya ko leşker bi ser wan de bigirin, kozika ko lê ne terikandine û di ciyekî din ê newalê de xwe veşartine.

Smaîlê Biro bi leşkerên Farqînê û Diyarbekirê re li gel giregir û keyalêrên (mixtar) gundên Farqînê û çend e'şîran ve dikeve Newala Qeremûsê û ji wan re dibêje:

— Min ew anîne li vê derê danine. Êdî ez nizanîm ew li kû veşartî ne...

Her yek ji wan di nava newala ko tijî dar, daristan, dirrî û strî ne de dikevin pey nêçîra her sê zarên Mala Eliyê Ênis ko Qewmê Çiyê jî ji wan re tê gotin.

Gava ko leşker di lêgerînê de ye, Elî Xelîl û Mamê xwe di nava şikefteke ko devê wê wekî tenûrê ye de veşartine. Keysa teqandina gulleyan li wan nayê. Ji nişkê ve leşkerek wan di şikefta ko xwe lê veşartine de dibîne. Yek ji wan tivinga xwe hildide ko leşkêr bikuje, leşker destê xwe dibe ber dev û çavê xwe, çawa ko bibêje, »Min hûn nedîtine«î Tivinga xwe berjêr dikin û bi serhejandinekê ji leşkêr re dibêjin, »Nexwe me jî tu nedîtîyî, biqêşte here«

Bi navê Xelîlê Mala Nasirê ko serekê E'şîra Sînikan e û bi dewletê re bi çend zilamên xwe ve tevdigere û ajaniya dewletê dike ber bi başçawîş ve dibeze û jê re dibêje:

— Welehî, wî eskerî tişteki dît, lê çawa ko nedîtibe kir!

Fermandarê leşkerî ferman dide ko çend leşker ber bi wir ve herin bê ka kesek li wir heye, yan na.

Belê, leşkerên ko vê carê bi ser wê kozikê de diçin wekî leşkerê berê nakin, çav bi Elî, Xelîl û Mamê dikevin, tivingên xwe bilind dikin ko wan bikujin, her sê ciwanmêrên Mala Eliyê Ênis ji wan leztir in, lê dixin leşkerê ser kozikê dikujin. Piştî deng bi tivingan dikeve, xirecir û şerekî dijarwar jî pê re pê re dest pê dike.

77

»Mêrikê xerîb kor e, siûda kuştîyan jî tune«

Belê, dem dema serê sibehê ye. Giregira leşker, ajan û çend e'şîrên xayîn berê mîratên elemanên xwe didin Elî, Xelîl û Mamê. Heta ko reşahî dikeve erdê, gulleyan li hev direşînin. Gava ko dibe şev, leşker êgir berdidin newalê. Çarterefê wan bi cemseyên leşkerî hatiye pêçan. Ji wê demê ta îro tê saloxdayîn ko heger ber bi gundê Qeremûsê ve biçûyana, wê rizgar bibûna.

Li milekî Xelîlê Mala Nasir û fermandar, li milê din jî »Xefîr Makîneî girêdane û berê wan dane her sê mêrxasên Qewmê Çiyê.

Hecî Sidqiyê Seyîdê ji Milefa ko ji gundê Qeremûsê bû, yek ji şahidên wî şerê bi nav û nîşan bû. Ev 9-10 sal e çûye ber rehma Xwedê. Mihemed Salihê Hemê (Salih Yorulmaz) behsa mijûlahiya xwe û Hacî Sidqî yên li ser şer weha ji me re vedibêje:

— Li Newala Qeremûsê, ez û Hecî Sidqî çûn ciyê ko şer lê qewimiye.

Wî ji min re digot, »Li vir wisa bûye, li wir ev hebû, nizanîm esker li kû bûn?î Hecî Sidqî pişt re ji min re got: »Ez hatime vî e'mrê xwe, min di jiyana xwe de wekî wê şeva ko şer qewimîbû heyv ronahî nedîtibû. Heyv wisa ronahî bû ko, morîstang li erdê biçûna dihatin dîtin«

Belê, di wê taveheyvê de Elî, Xelîl û Mamê ji kozikên xwe derketine,

him şerê xwe dikin û him jî ber bi makîneya ko leşker danîne ve dibezin ko makîneyê desteser bikin. Wisa jî dikin, çawîşê li ser makîneyê tera dikin xwarê. Diçin ser makîneyê, lê nikarin bixebitînin.

Ji ser mîrata makîneyê têne xwarê. Berê xwe didin hevraz û baz didin. ko piştta Qeremûsê li pey xwe bihêlin, wê xilas bibin. Xelîl û Mamê ji gulleyan xilas dibin. Êdî tirs ji wan re nemaye, lê Elî li paş e. Bi gulleyekê dikeve. Li Xelîl û Mamê diqîre:

— Qey hûn ê min li vir bihêlin?

Rast e! Biratî şêrîn û zor e. Li ser Elî de dadigerin. Wexta ko dadigerin, her sê li wir têne kuştin. Cinazeyên van her sê xweşmêran li pey hespan girêdidin, tînin li Goristana Farqînê vedişêrin.

Belê, wê rojê, bi mêrxasî û egîdiyeke mezin ev her sê zarên Mala Eliyê ûnis layîqî navê Qewmê Çiyê şerê xwe dikin. Ligel ko Xelîlê Mala Nasir jî dikûjin, wendahiye mezin didin hêzên Roma Reş û xayînen bi wan re. Di giraniya şer de, Şêx Evdilqîdusê Şêxê Zîla, ko ew jî yek ji serhildêrên kurd bû, esker li dûv wî bû jî, bi dengê tivingan re derdikeve serê Çiyayê Qîre. Serê Qîre û Newala Qeremûsê li hemberî hev in. Di navbera wan de, Çemê Bişêriyê heye. Li serê Qîre dengê tivingan tê birrîn. Şêx

78

Evdilqîdus dibêje:

— Yan xilas bûn, yan jî hatine kuştin!

Lew re jî bi ser hawara wan de nayê.

Xwendevanên hêja, niha jî em ê guhê xwe bidin kilama vê qewimînê ko ji devê xwîşka wan Emîneyê hatiye girtin. Emîne ne dengbêj bûye, ne ko wê ev kilam avêtiye ser wan. Lê ji ber ko piştî kuştina her sê birayan dilorîne, lorandinên wê ji hêla dengbêjên Herêma Xerzan û Diyarbekirê ve wekî kilam têne gotin. Min ev kilam ji çend dengbêjan guhdarî kir. Lê guhertoya ko em ê niha pêşkêşî dêhn û bala we bikin, me ji devê dengbêjên wekî Salihê Bênatî, Teyîboyê Sêrtî û Salihê Qubînê wergirt. Kerem bikin em bi hev re bala xwe bidin kilama vê qewimînê:

Ere hey lê hey lê hey lê

Hey lê hey lê hey lê hey la wayê

Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê

Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb

Em ê çawa bikin li min û li te çavrijayê

Kula li serê sibê bi sê kula be

Bikeve derê mala bavê Smaîlê Biro

Bekçiyê Bismilê sê pa Emînê Zînê

Îro xeber dane Qereqola Farqînê

Giran e Yedincî Qolordiya Diyarbekir

Esker giran e ketiye Newala Qeremûsê

Kanîka Temo, Aşê Reşo, Satarê Şêx Mihemed

Heste pişta Qoca heta dora Hilêliyê
Li ser peyayê mala bavê min rebenê
Ji xwex re girtine şargeh û kemînê
Ez bala xwe didimê Xelîlê Mala Nasir
Peyayekî delodîn ê çavbixwîn e
Bi orta tivingê digire
Ji destê cendirmakî dertîne
Bi sê denga li Elî û li Mamê dikir gazî
Dibê bi sê qeseman
Erke ne ji vî eskerê giran be
Îro çara we ji destê me tunîne
79

Peyayê mala bavê min rebenê
Tu car tan û niçan li xwe nedîne
Bi sê denga li Xelîlê Mala Nasir dikir gazî
Dibê, lawo terş û talanên bavê we
Li pêşiya me tunîne
Destê xwe tavêje qayîşa tivingê
Ji milan tîne
Dûrebînê li ber çavên xwe diedilîne
Derbekî davêje bejn û bala
Xelîlê mala Nasir
Bi şûşa dûrebînê kosteka saeta zîvîn e
Derbekî lê dixê şûşa dûrebînê
Ji ber çavê wî difirîne
Kosteka saeta zîvîn e lê dixê difirîne
Heya saqa cizmê
Di nava xwîna sor de dixemlîne
Ere hey lê hey lê hey lê
Hey lê hey lê hey lê hey axao
Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê
Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb
Em ê çawa bikin li min û li te çavrijayê
Heyanî em sax bin li heyata dinyayê
Giran e kula kuştîyên Newala Qeremûsê
Aşê Reşo, Kanîka Temo
Meytên nava dest û piyan
Şehîdên mezêlên Silîvanya
Gulê xwehê rebênê ji dilê me dernayê
Ere hey lê hey lê hey lê

Hey lê hey lê hey lê hey axao
Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê
Rabe em ê bi destê hev bigirin
Xwe bavêjin tor û bextê
Keyalerên Silîvanya
Ez ê bêjim, gelî keyalera
80

Ez di bextê we û Xwedê me
Eger qisûra peyayê mala bavê min hebe
Li qisûra peyayên mala bavê min nenêrin
Ebr xerîb e ji xwe re rê nedîne
Ere hey lê hey lê hey lê
Hey lê hey lê hey lê hey axao
Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê
Heta em sax bin li heyata dinyayê
Em ê bêjin Lûlika ji kula dilê min re
Xweş Lûlika
Ji xêrî mala xweziyê Xwedê re
Çaxê li van peyayên mala bavê min rebenê
Lê dibû pêsîrtengî
Bila hingê ji wan re bihata
Hewara Ûnis û Evdirehman
Hirçê kezebşewitî dibê'n Qewmê Çiya
Gelî Silîvanya yeqîna we ji Xwedê bê
Weka teyrên ko îro xwe bavêje ser berata
Ere hey lê hey lê hey lê
Hey lê hey lê hey lê hey axao
Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê
Li min û li te bêkesê li vî welatê xerîb
Em ê çawa bikin li min û li te çavrijayê
Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê
Bejna Xelîl û Elî û Mamê zirav e
Tayek rihana li serê tehta
Ji xêrî mala xweziyê Xwedê re
Çaxê li van peyayê mala bavê min rebenê
Lê dibû pêsîrtengî
Bila hingê ji wan re bihata
Hewara Ûnis û Evdirehman
Hirçê kezebşewitî bavo Qewmê Çiya
Gelî Silîvanya yeqîna we ji Xwedê bê
Weka teyrê ko îro xwe davêje ser berata

Ere hey lê hey lê hey lê
 Hey lê hey lê hey lê hey axao
 Axao tu nezan î
 Berxê bavê min bûyo tu nezan î
 Li qeza Sason tu gula firar û eşqiya yî
 Li Girkelo tu qesasê serê telesê cendirman î
 Li çiyayê Xerzan tu çira bavê Elî û Evdîrehman î
 Diketî deşta Silîvanya
 Te çima bi destê xwe agir bi xaniyê mala bavê ve danî.

8. Mêrxasekî çê û kuştineke bêbext:

Behcetê Dawûd

»...Min ji nêzîk ve Behcetê Dawûd nas dikir. Serek û rêberê Êşîra Elikan bû. Ji bo min dostekî hêja bû. Di sala 1968, yan jî 69-an de, em bi hev re di Hepsa Qubînê (Bişêrî) de girtî bûn. Ji ber qirên û pevçûnên eşîrtiyê ketibû hepsê. Zilamekî nefsbîçûk bû. Dikaribû bi zarokên heft salî re rabe û rûnê. Her çi qas mezinê eşîr û qewmîyeta xwe bû jî, bi çavê mezinahiyê li xwe nedinihêrt...«

Belê, ev gotinên hanê beşek ji mijûlahiya min û Mihemed Salihê Hemê (M. Salih Yorulmaz) ye, ko me çend sal berê li Batmanê kiribû.

Bi rastî jî, hê gava ko ez 10-12 salî bûm, li gundê me Badayê (Ballikaya), di civata bapîrê min Seyîdê Mamo de, gelek caran ez dibûm şahidê mijûlahî û xebirdanên li ser şexsiyet û mêrxasên Deşta Xerzan, Welatê Serhedê û Warê Botan. Ji bigire heta Mîrzîkê Zaza, Bişarê Çeto, Emînê Perîxanê, Fetah Begê Mîrê Xerzan, Çûro û Fesîhê Mihê Mîrze û behsa bi dehan navên din, di van mijûlahiyên de dihate kirin. Êdî wisa bûbû me zarokên li nava gund, li ser benderan, li ser »Girê Ūsî, yan jî li ber »Qulateynê, di lîstîk û mijûlahiyên xwe de yek bi yek navên wan xweşmêr û Êgîdan ji xwe re hildibijart.

Behcetê Dawûd jî yek ji wan kesan bû, ko di wan civat û dîwanxaneyan de behsa wî dihate kirin. Meraqa min a li ser wî ciwanmêrî ji wan rojan tê. Lewma jî ev meraq bû sedem, ko ez li ser Behcetê Dawûd dest bi lêkolînekê bikim û ev axaftinên destpêkê derkevin holê.

Bi feqîr û belengazan re nan dixwar!

Kerem bikin em hîn baştir wî nas bikin. Behcetê Dawûd kî bû, li ber dilê xelkê mirovekî çawa bû û bi çi awayî hat kuştin? Pişt re jî, di dawiya vê nivîsara xwe de, em ê guhê xwe bidin kilama ko avêtine ser wî û ji hêla dengbêjan ve tê gotin.

Behcetê Dawûd (Behçet Apaydin), wekî li jorê jî hate diyarkirin,

serokê Êşîra Elikan bû. Her wekî ko tê zanîn, Êşîra Elikan ji çend mal-
83

batên wekî Mala Remo, Mala Dîbo, Mala Sîno, Cindikana û Mala Xelîlê
Simê pêk tê û li Herêma Xerzan Êşîreke berfireh û mezin e. Îro bi giştî li
navenda Batmanê, Misircê (Kurtalan), Qubînê; li gundên wekî Ezîkê û
Baxemsê bi cî û war in. Îro jî zarên wî li van deran rûdinên.

Li Qubînê, min bi çend kesan re xeber da. Min xwest ew behsa Behcetê
Dawûd ji min re bikin. Mirovekî ko temenê wî li dora 50-55 salî bû, wisa
digot: »...Rehmetiyê Behcet gava ko bi çend zîlamên xwe ve dihat Sûka
Qubînê, bi kêf û şahî gazî çend kesên li nava sûkê dikir û ji wan re wisa
digot:

— Werin lawo, werin werin! Em nan bixwin!

Du sê kilo helawa Sêrtê dikirî û dixwest bi kesên li sûkê re bixwe. Hew
qas ko nefsbîçûk bû. Di tu dewrî de nehatiye dîtin ko serek'êşîrek rabe û
bi feqîr û belangezan re zorê bide nan û helawê! Welhasil, rehma Xwedê
lê be, mirovekî xweş û baş bû..«

Roja qewimîna kuştinê

Behcetê Dawûd, di rojê 1974-an de, ji hêla kesên nediyar ve tê kuştin.
Ji wê rojê heta îro jî tu kes pê nizane ew ji aliyê kê ve hatiye kuştin. Gelo
kuştin çawa pêk hatibû?

Ji ber ko xwediyê du jinan bû, maleke wî li gundê Baxemsê, mala din jî
li gundê Ezîkê bû. Rojê, li mala xwe yê gundê Baxemsê ye. Li malê,
pîreka wî li ber dêrî nimêj dike. Behcetê Dawûd jî, li ser sedrê pal dayê û
bi kurikê xwe yê biçûk re şa dibe û pê yariyan dike. Ji nişkê ve, ji paceya
ko piştî wî lê ye dengê teqîna demançeyan tê. Di wê navberê de, misînekî
avê jî li ber paceyê ye û bi teqîna gulleyan parçe dibe û fişek tîni li piştî
Behcet dikevin. Di destpêka teqînê de, tê gotin ko, ji ber ko Behcetê
Dawûd xwestiyê kurê xwe ji fişekan rizgar bike, ew qepaçe kiriye, lewma
jî bûye hingava fişek û gulleyan. Nexwe ne ji helwesta xelaskirina kurikê
xwe bûya, ihtimal bû Behcet xwe xelas bikira. Behcetê Dawûd heya dibê-
je »Ha e ha« û gewdeyê xwe yê qirase bi ser kurikê ve xûz dike, cercûrek
fişek bi ser û piştî wî de vala dîkin. Piştî qetilkirina wî, heft fişek ji can û
bedena Behcetê Dawûd tê derxistin.

Nafî Apaydin: »Babê min qesasê zulmê bû«

Nafî Apaydin, ango Nafiyê kurê Behcet, bi temenê xwe 44 salî ye û îro li
Batmanê bi cî û war e. Gava ko me jê xwest ew li ser qewimîn û kuştina
Behcetê Dawûd ji me re çend tiştan bibêje, piştî keserkişandineke kûr

84

dest bi peyivînê kir: »Dema babê min hate kuştin, ez 18 salî bûm. Babê
min mirovekî gelekî baş bû Her kes pê qayîl bû. Ne zalim bû, neheqiyek

li kê bihata kirin, qîma xwe nedianî. Jixwe tim wî digot: »Ez qesasê zulmê me« Mirovekî dilşewat bû, li ser herkesî dilê wî dişewitî. Çend caran ji bo ko zulm nepejirand, kete hepsê« Nafî Apaydin li ser bikujên bavê xwe jî diyar dike, ko ji roja ewil heta îro ew ji bikujên bavê xwe ne haydar in: »Kekê min, wele em nizanin ji aliyê kê ve hatiye kuştin. Gelo neyarên wî hebûn? Normal e ko tim û daîm neyar û dijminên mêrikê hezkirî hebin. Şerên me Elikan bi Êşîra Reman re jî çê bûne, bi Êşîra Reşkotiyar re jî çê bûne. Her wisa gelek caran em di nava, eşîrê bi xwe de jî li hev sor bûne û di navbera me de nexweşî pêk hatine. Lewma jî em nikarin bibêjin, Behcetê Dawûd ji aliyê filan û bêvan ve hatiye kuştin« Piştî ko Behcetê Dawûdê bavê 3 kur û 4 keçan tê kuştin, li gundê Baxemsê, ko ji berê ve wekî paytextê Êşîra Elikan e, tê veşartin. Li gorî saloxdayînên Nafî Apaydin û çend kesên ji Êşîrê, kuştina Behcetê Dawûd di nava Êşîrên derdorê û li seranserê Warê Xerzan de dengekî giran vedaye û bi sedan giregir û axa li gel bi hezaran kes beşdarî merasima cenazeyê wî bûne.

Wekî piştî kuştina bi dehan kesên xweşmêr û mêrxasên li welatê me, piştî kuştina Behcetê Dawûd jî kilam têne çêkirin û gotin. Ev kilama ko niha em ê li jêrê pêşkêşî dêhn û bala we bikin jî yek ji wan kilaman e, ko ji hêla Dengbêj Salihê Qubînê ve hatiye çêkirin û gotin. Li herêmê, ji me re hate gotin, ko Salihê Qubînê dostekî hêja yê Behcetê Dawûd bû. Beriya ko em dest bi xwendina kilama xwe bikin, kerem bikin em guhê xwe bidin Salihê Qubînê bê ka ji bo çêkirina vê kilamê çi ji me re dibêje: »Behcetê Dawûd dostekî min ê hêja bû. Me gelek caran bi hev re nan xwariye. Piştî ko hate kuştin, malbata wî ji min daxwaz kir, ko ez li ser wî kilamekê çê bikim. Ji serî heta binî qewimîna meseleyê ji min re gotin, min jî rabû ji devê pîrek û du keçên wî kilam çê kir. Di kilamê de Nisafê pîreka Behcet e, Naciye û Hafîze jî keçên wî ne..«

Fermo vê gavê jî hûn û kilama qewimînê:

Naciyyê bi sê denga gazî dikiir

Dibê: Hafîze lê xweyê Nisafê lê dayê

Wezê bi reben im wezê bi rebena mêra me

Le wezê bi dêrana mêra me

Ezê bi rebena Behcetê Dawûd

85

Kuştiyê di xew de me dayê

Naciyyê dibê Hafîze lê xweyê

Nisafê lê dayê rebenê serê min dêşî

Çi qas dilê min di xemê de

Kuştina Behcetê Dawûd axayê şekirî

Le kêmahiya her heft bavê Elikan

Heyfa her kesî lê tê
Ji xêra mala xweziyê Xwedê re
Çaxê li Behcetê Dawûd li axayê şekirî
Dibû pêsîrtengî
Bila tê de derketa serê cotê kura
Le weka şerê mîrek û çerkezan
Şer xweş bikirana li odê de
Le belgî li ser cinazê bavê
Çend hebekî bikuştana di ber heyfê de
Na wile ji ber û pismaman tê de derketa
Serê Xelîlê Dawûd çi mîna ye mîna
Gurê nav kerîya ye
Le mêran bikuştana şopê rast bikira
Weka şopa ziya
Le wezê bi reben im
Wezê bi rebena mêra me
Le wezê bi dêrana mêra me
Ezê bi rebena Behcetê Dawûd
Kuştîyê di xew de me dayê
Le Naciyyê dibê Hafîze lê xweyê
Nisafê lê dayê rebenê sibe ye
Serê min dêşî çi qas dengê bê tê
Le seet li nehê şevê û pê de
Li goyê me xweş tê
Dengê mîratê Balçîqa û Teqarifa
Ji bireka bavê min rebenê ji rexê Zêwikê tê
Kuştina Behcetê Dawûd axayê Elikan
Le kêmahîya her heft babê Elika ye
Lawo heyfa her kesî lê tê
Kesekî xwedanî xêra tunene
86

Cewabekê bide Sêrtê
Le bêje Şefîq mala te xirab be
Kuştine Behcetê Dawûd
Axayê şekirî di xewê de
Naciya dibê Hafîze lê xweyê Nisafê lê dayê
Serê min dêşî çi qas dilê min di xemê de
Serê dilê min bi kul e bi derd e
Weka mîla seetê çi qas lê de
Seet li nehê şevê û pê de
Li goyê min xweş tê

Dengê mîratê Balçîqa û Teqarifa
Ji bireka mala bavê min rebenê
Ji rexê Zêwikê ve diteqiya
Ezê bi reben im rebena mêra me
Ezê bi dêrana mêra me
Ezê bi rebena Behcetê Dawûd
Kuştîyê di xewê de
87

9. Ji Deşta Xerzan mêrxasekî çê:

Bişarê Çeto

Bişarê Çeto ji Deşta Xerzan, serekê eşîra Pencînarî bû. Ne bi tenê li Herêma Xerzan, her weha li seranserê bakur û rohilatê welêt, qismek jî li Başûr û li Binxetê jî tê naskirin. Di dem û dewrana xwe de, dibe mehkûmê Roma Reş. Di vê mehkûmiya xwe de, derbasî Herêma Bişêriyê, ko dorhêla Qûbînê û Reşkotan jî jê re tê gotin, dibe. Li vê herêmê, demeke dirêj li nava eşîra Sînikan, li gundê Zercilê dimîne û xwe vedişêre.

Rojekê ji rojan, di xewê de, cendirmeyên Romê bi ser gund de digirin û Bişarê Çeto digirin, dest û lingên wî dixin kelemçe û qeydan û bi xwe re dibin diavêjin Hepisxaneyê Bilîsê.

Çetoyê bavê Bişar rojekê radibe diçe Bilîsê, dîtina wî. Çeto di hevdîtina xwe ya bi Çeto re ko li girtîgehê pêk tîne de, tanan lê dibarîne. Sedema van tanan jî ew e, ko pêlî damarê mêraniya Bişêr bike, ko riyêke xwe bibîne û bi awayekî ji hepisxaneyê derkeve, ango bireve.

Ev diyaloga hanê ko di nava Bişar û Çeto de derbas bûye salan e ko, li çar parçeyên welêt, kilamkî ji hêla dengbêjan ve têye gotin. Kerem bikin vê gavê em dêhn û bala xwe bidin vê diyaloga ko kilamkî tê gotin:

Çeto dibê: Bişaro lawo

Bejna Bişarê Çeto, Bişarî Axê

Kulîlka li nava kûnciya

Hêşîn dike

Li Gozelderê, li Marîbê, li ‘Eynqesrê

Li Kêşa Xerzan, li Birinciyan

Dema ko Bişarê Çeto Bişarî Axê

Dibû mehkûmê serê çiya

Gelekî dilê min

Bi rehma Xwedê xweş bû

Min digo qê wê bigîje eskerê Eliyê Ūnis

88

Bibe Qewmê Çiya

Min nizanibû ji axe û axelera
Xwe girtiye Hesoyê Birahîm
Axayê Bişêriya
Roj li nîvro du heb cendirmê Romê
Bi destî Bişarê Çeto, Bişarî Axê girtin
Wî derxistin ji nava ciya û balgiya
Destê wî xistine darê kelepçê
Berê wî dane Hepisxana Belîsê
Li qarşî Seraya Hikûmatê
Destê xwe avêtine kosteka saeta
Ji berîka te deranîn
Ji gotinê 'alemê lawo
Destê xwe li hev didan
Lawo ji xwe re bi te kenyan
Ji ber vê kilama bi tan, ko Çeto li kurê xwe Bişêr dike, dibe sedema
acizbûna Bişêr. Hew maye ko deriyê şîşê di navbera xwe û bavê xwe de
bişikêne. Radibe, li bavê xwe Çeto weha dadigerîne:
Bişar dibê: Çeto babo, Xwedê dihebînî
Tu henekan bi min neke
Belgî Xwedê û Rebê Alemê
Tû car ya bêkeysî bi serê
Tu kurê camêran ve neke
Babo qê bîra te nayê
Li bîra xwe bîne
Roja destê bavê min
Li darê kelemçê de bû
Di pêşiya Mifirza Sêrtê de bû
Ew roj min dest hilanî
Min avête derênca Têlanê
Pêşiya Mifirza Sêrtê
Min başçawîşa dikûştî
Li ser cendekê yûzbaşiyên danî
89

Bi kotek û darê zorê
Bi devê fidaiyê
Min babê xwe ji pêşiya
Mifirza Sêrtê deranî
Kûm û kolozê babê min
Di nava bêlûka Romê de mabû
Min kûm û kolozê babê xwe
Ji nava bêlûka Romê deranî û anî

Babo qê bîra te nayê
Roja Şerê Kelemerana şewitî
Min ecêb û sosretekî giran
Bi serê Mihemedê Bişar ve tanî
Min derbekî dabû li bejn û bala
Xelîlê Mihemed, li babê Cemalê
Li Teharê Zêrê li zavekî salê
Min tovê xweşmêra ji mala
Mihemedê Bişar danî
Babo qê bîra te nayê
Li bîra xwe bîne
Mehîna Fetah Begê Mîrê Xerzan
Li Mêrga Bizêziyê
Min berê sûstemê danî ser mifta qeydê
Şikand û dîngan de ji te re anî
Babo Xwedê dihebînî
Henekan bi min neke
Te rihê min bi tan û niçan deranî
Çeto dîsa berê xwe dîde kurê xwe Bişar, vê kilamê jê re dibêje:
Çeto dibê: Bişaro lawo
Ez ê bi diyarî Girê Berana diketim
Bi kizin e
Tivinga li ser destê
Bişarê Çeto Bişarî Axê
90

Bi sê toq e bi sê bazin e
Ez gelekî caran di odekê
Kurê camêran de dirûniştim
Ez bi te dipesinîm min digota:
Bişarê Çeto kurê min e
Ji tîrsa du heb cendirmê Romê
Te kulav li xwe kir
Ji xwe re bûyî şivanê bizina
Ev tan ji Bişarê Çeto re li gorî tanên din girantir e. Hindik maye xwe li
pişt şivên hesinî yên hepsê bixe. Hew xwe digire û li bavê xwe Çeto vedi-
gerîne:
Bişar dibê: Çeto Babo, Xwedê dihebînî
Henekan bi min neke
Tu here li Qesra 'Eynqesrê rûne
Tembiyekî li Gula bûka xwe ke
Bila rojeka weka roja gorişmê

Bila şar û xêliyê xwe li xwe ke
Demaçê li cêba xwe ke
Roja gorişmê
Li qarşî Seraya Hikûmetê
Bila bîne demaçê bi destê lawê te ke
Bila wê rojê bitûnê axe û axeleran
Bi topa 'alema Belîsê ve
Wê rojê were temaşa lawê xwe ke
Ez ê wê rojê bi îzn û îrada Rebê xwe kim
Ez ê destê nobetçiyar, midûran, qirdiyanan
Temamî bi qeyd û bi lele kim
Ez ê deriyê Hepisxana Belîsê
Li topa girtî û mehkûman vekim
Piştî van gotinên Bişêr, Çeto vedigere gundê 'Eynqesra qesra eşîra
Pencînarana lê ye, hal û medê kurê xwe Bişêr ji jina wî Gulê re dibêje. Gulê
jî radibe, cilên xwe girêdide, demaçeya çardexwir li piştê xwe girêdide û
berê xwe dide Hepsa Bilîsê. Gulê gava hevdîtina bi Bişêr re bi dizî de-
maçeyê dispêre mêrê xwe Bişar.

91

Belê, rewşa çûyîna Gulê bo Hepsa Bilîsê, ko çawa demaçeyê dide
destê Bişêr û pişt re jî çawa Bişar di hepsê de serhildan dike, tevahiya
rayedar û leşkerên li hepsê hêsîr û dîl digire û girtî û mehkûman dide
berdan, di kilama ko me ji devê dengbêjên wekî Teyîboyê Siertiyê
Misircê û Salihê Qûbînê girtiye de, weha tê gotin:

Dilê min evdala Xwedê keto meto
Min dît Gula Bişar şar û xêliyê xwe
Li xwe kir ji mal derketo
Berê xwe daye Hepisxana Belîsê
Li qarşî Seraya Hikûmatê
Roj li nîvro
Demaçê da destê Bişarê Çeto
Sibe ye ez ê diyarî
Hepsa Belîsê diketim li kaşa
Tilî û pêçiyê Bişarê Çeto, Bişarî Axê
Xalî nabe ji gustîla sê payî ji qaşa
Hepsa Belîsê têr î tijî ye
Xilas nabe
Ji tirka, ji kurmanca, ji axe û axalera
Ji teketûkê qizilbaşa
Bişar di 'eynî deqê de
Gazî dikir li topa erqedaşa

Temamî destê xwe li hev didan
Digotin: Yaşa ji te re Bişar Axao, yaşa
Ji wê rojê hetakî weka îro
Yazmîş bûye li paytextê tirko
Li Xopana Enqerê
Li qapiyê Hepsa Belîsê qeyd bûye
Li kitûkê Mistefa Kemal Paşa

Ciyawaziya di navbera Bişarê Çeto û Cemîlê Çeto de
Bişarê Çeto û Cemîlê Çeto birayê hev bûn. Lê, li gorî ko min bi pismam
û zarokên neviyê wî re xeber da, wekî neqeba çiyayan ferq û meylî di
navbera Bişar û Cemîl de hebûye. Bişar her awayî ji Cemîl bişereftir, bi-
namûstir û xîretkêştir bû. Tim û daîm Bişar bi şerefi di navê de hatiye
behskirin. Lê, berevajî vê yekê, Cemîl her tim bi nebaşî, bi zexelî û bi
92

rûreşiyê hatiye nîqaşkirin. Li hêla din, ligel welatperweriya Bişarê Çeto,
Cemîlê Çeto her gav li cem dewletê cî girtiye û dema Mistefa Kemal
hatiye Sêrtê, li ber Çemê Botan, milê Kezerê çûye xêrhatina wî û mil dane
hev.

Her çend di xortaniya xwe de Bişar hinek çewtî û qeletî kiribin jî, pişt re
van kêmasiyên xwe ji holê radike û di derdora xwe de bi welatparêzî û bi
misilmaniya xwe nav dide. Gelek caran bi eşîrên û babikên girêdahiyê xwe
û eşîrên derdora xwe re, li hemberî Roma Reş serî radike. Bi taybetî mîrx-
asiya wî ya ko di Şerê Mala Eliyê Ênîs Qewmê Çiyê, ko bi dewletê re
kiriye de, şayanî pesndayîne ye. Li ser vî şerî jî, bi dehan dengbêjan kilam
avêtine ser vê qewimînê û qewimîn û serpehatiyên wî. Yek ji van qewimî-
nan jî, beşdarbûna wî ya Şerê Êris û di vî şerî de kuştina wî bi xwe ye.
Şerê Êris û kuştina Bişarê Çeto

Rehmetiyê Şêx 'Emerê apê bapîrê min Seyîdê Mamo bi Bişarê Çeto re
diçe seferê, angî diçe Şerê Êris. Li gel Şêx 'Emer û Bişarê Çeto ji Herêma
Xerzan çend navên din ên bi hev re tevî vê seferê bûbûn, Şêxê Zoqeydê
Seyda û Şêx Hezretê Şêxê Norşênê, Şêx Hiseyn bûn. Her weha, bavê
bapîrê min Seyîd Mihemed û du apên wî yên din jî diçin vê seferê. Dema
ko ev camêr dikevin rê ko herin pêşiya Êris, Cemîlê Çeto bi hêstireke sor
tê di ber wan re derbas dibe, ji xwe silava Xwedê jî li wan hilnade. Leşkerê
Êris jî, hatiye nava axa welêt û ketiye nava bajarê Bilîsê, hindava »Kevirê
Qul«.

Bi rojan bi leşkerên osmanî re, li dijî leşkerên Êris şer dikin. Konên
wan û yên Êris ji hev xwiya dikin. Rojekê serê sibehê, Bişarê Çeto radibe
ji çadira xwe derdikeve. tivinga wî di destê wî de ye. Hezret û Seyda gazî
dikin û dibêjin: »Bişar, were va ye xwarin hazir e, were xwirîniya xwe
bike!« Bişar li wan vedigere û ji wan re weha dibêje: »Bi serê we, ez vê

sibehê heta xwirîniya xwe bi van ûrisan nekim, ez çend heban ji wan nekujim, ez nan naxwim!» Di vê navberê de, dêhna xwe didinê ko, ji leşkerên Êris sê heb bi serê hêstirên xwe girtine û wan dibin serê avê. Bişar du gulleyên tivingê diteqîne û ji wan du leşkeran tera dike xwarê. Dibêjin, gava ko tiving teqiya, du leşkerên Êris li ser hêsanê piştê li erdê dirêj bûn, ji aliyê Êris jî gulleyek teqiya û li nava her du birûyên Bişêr ket û Bişar jî li wir ket û mir.

Piştî ko Bişarê Çeto li Geliyê Bilîsê, li hindava »Kevirê Qul« tê kuştin, cenazeyê wî tînin û li Gozelderê, ko yek ji gundên wî ye, vedişêrin. Piştî

93

ko şer diqede, çend ji wan seferçiyên ko ji Xerzan çûbûn, wekî kesên bi navê Şêx Hiseyn û apê bapîrê min Şêx 'Emer, vedigerin tînan gundê xwe. Lê, li gel bavê bapîrê min û apekî wî, Şêx Êsûr û çend navên din jî, ji vê seferê danagerin. Ji wê rojê ta îro tu kesî ji wan tu his û deng wernegirt. Jixwe ji ber ko bavê bapîrê min û apekî wî diçin vê seferê û nayên, bapîrê min Seyîd, ko hê çend mehî bûye, bavê xwe hîç nedîtîye. Ji ber ko bapîrê min li cem apekî xwe mezin bûye, navê wî jî bûye »Seyîdê Mamo«.

Derwêşê Sado:«Bapîrê min mêrxas û welatparêz bû.»

Yek ji avakarên PDK'a Bakur, Derwêşê Sadoyê ko niha li Misircê (Kurtalan) bi cî û war e neviyê Bişarê Çeto ye. Derwêşê Sadoyê tim û daîm bi mêrxasî û welatparêziya bapîrê xwe Bişarê Çeto dipesinîne berevajî van agahiyên li ser cî û sala kuştina ko me li jorê pêşkêşî dêhn û bala we kir weha dibêje: »Di sala 1914-an de, li bajarê Xoyê, navçeya Istîkanê, gundê Rehayê, rohilatê welêt bapîrê min Bişar bi guleyê leşkerên Êris hat kuştin. Vê gavê qebra wî bûye ziyaretgah û her sal bi sedan kes diçin serdana wî.«

94

10. Dîroka ko di çiyayê Sason û şikeftên

Karmelîhê de hatê neqîşandin:

Raperîna Mala Eliyê Ênis

Mala Eliyê Ênis, di dîroka me kurdan de, wekî Qewmê Çiyê jî tê naskirin. Bi rastî jî, ev malbat di warê serhildan û raperînên xwe yê welatperwerî de şayanî pesindariyê ne. Bêyî ko navber bixine navê, li dijî Roma Reş 12 sal şer meşandine û li ber wan serî netewandine.

Qewmiyeta Mala Eliyê Ênis cara yekemîn di sala 1925-an de, ko di he-man salê de nav û dengê Serhildana Şêx Seîd li her derê deng daye, dest pê kiriye û heta dawiya sala 1937-an berdewam bûye.

Tê saloxdayîn ko, di Şerê Şêx Seîd de, eşîrên Hezo (Kozluk), Misircê (Kurtalan) û Sasonê bi Şêx Seîd re peymanî bihevrebûnê girêdidin. Li gorî vê peymanê, wê li ser Pira Malabadê rê li ber leşkerên Romê bihata

girtin û bi vê yekê re jî wê têkçûyîna leşkerî pêk bihata. Lê, wekî ko bav û bapîrên me, di civat û dîwanxaneyên xwe de gelek caran bi dengên nizam û lertzokî ji me re gotine, bêbextî û gafilbûna hinek eşîran bûye sedem ko, ev serhildan jî têk biçe û rê li ber kuştin, girtin, rev, koçberî û karesatên din bê vekirin.

Gelo van eşîrên me yê bê bext vê carê çî kiribûn ko, dîsa kuştin û girtin; rev û fermalûbûnê xwe li can û cesedên me kurdan pêçabû? Baweriya mezin a di nava gelê li Herêma Xerzan de ew e ko, ji Misircê Mala Faro (Mala Cemîlê Çeto), ji Sasonê eşîra Xiyân û ji Hezoyê jî eşîrên Bekirî û Şêxdodî beriya ko serhildan dest pê bike û li ser Pira Malabadê hêza xwe bikin yek, dest û piyên xwe ji serhildanê vedikişînin. Ev karesat jî dibe sedem ko, leşkerên Diyarbekir û Bilîsê bi du milan ve bikevin nava Hezoyê û serhildanê bişikênin.

Her çend ev her çar eşîr bi xayîntî û bi bêbextî dest ji serhildanê kişandibin jî, Mala Eliyê Ênis, eşîrên Belekî, Mûsî û Sormiyan, ko wekî serhildêrên Sasonê têne naskirin û ji bo parastina Hezoyê hatine wezîfedarkirin, xwe ji serhildanê nadin alî, li ber xwe didin û nahêlin ko Kela Hezoyê bikeve destê leşkeran.

95

Niha jî, ji vir û pê ve em dêhn û bala xwe bidine beşek ji gotinên bûka Eliyê Ênis, Pîrê Wesîleya ko di sala 1998-an de 92 salî bû: »...Leşkerên Romê ketin heta nava Hezoyê. Ji ber ko em nikaribûn ji nava kelê derkevin, xwarina me jî nemabû. Êdî ne mumkûn bû em di nava kelê de bimînin. Ji ber vê ye kêserkêşê serhildanê Evidrehmanê Eliyê Ênis qirar da em derkevin serê çiyê. Em derketin serê çiyê... Ez ne şaş bim, jiyana me, di navbera salên 1925-1930'yî de li serê çiyê derbas bû. Gelek mirovên me, bi tenê ji ber mirovatiya me û ji ber ko nan dan me, dibûn hingava êrîşên Romê. Wê gavê 38 kesên ji gundê Tiropêya Hezoyê, ko ji Mala Eliyê Ênis bûn, piştî ko destên wan bi daran ve girêbidin, hatin gulebarankirin û kuştin...« (N. Adsan, Ek Gûndem, hej 37, Adar 1998)

Ev kilama ko em ê niha pêşkêşî dêhn û bala we bikin di nava dengbêjên welatê me de, ji aliyê Salihê Bênatî, Teyîboyê Misircî, Salihê Qubînê û Miradê Kinê (Miradko) ve tê gotin. Lê, li gorî saloxdayînan û li gorî ko min guhdarî kiriye, tu dengbêj nikare vê kilamê wekî Miradko xweş û baş bibêje. Lê, ji ber ko guhertoya ko ew dibêje û yê dengbêjên din di kasetan de baş nedihate guhdarîkirin, me ev guherto ji devê Dengbêj Salihê Qubînê wergirt.

Kilama Mala Eliyê Ênis

Ferman e ferman e ferman e

Fermana serê şêxan û melan e

Darê Îstiqlalê li Diyarbekirê bi cî dane

Emrê vê fermanê li jorê bi destê Xweda ye
Li xwarê li gorî qanûnê tirka ye
Tu li çar terefê dinyayê bigerî şer e
Di Çiyayê Sasonê de
Qetl e qitûl e êxir dewr e
Axirêzeman e
Tim û biharan û payîzan
Fermana li serê me kurdan e
Bavê Mihyedîn bi sê denga
Li birrek peyayê Mala Şeref dikir gazî
Li Mistê li Ûnis li Şêxo li Derwêş
Ronîka çavê min Evdirehman e
96

Bavêminbûno
Hûn ê li Hezo û Melefa nexin
Miletê Hezo û Melefa reiya ne
Em ê îro Hezo û Melefan
Ji xwe re bikin xestexane
Xwe li ser Pira Serendê
Xwe li ser pêşiya tabûra Zekî Begê
Xwe bigihînin jê bikin
Serê zabîtan û qûmandaran e
Em ê hê bikin rayîna Mihyedîn û Rindîxan e
Ferman e bavo ferman e
Li çar terefê dinyayê bigerî şer e
Li Çiyayê Sasonê qetl e qitûl e
Axir dewr e êxirê zeman e
Tim û biharan û payîzan
Fermana li serê me kurdan e
Bavê Mihyedîn bi sê denga
Li birrek peyayê Mala Şeref dikir gazî
Li Mistê li Ûnis li Şêxo li Derwêş
Ronîka çavê min dîsa Evdirehman e
Bavêminbûno li nefera nexin
Heçî nefer in emirqûl in
Çavê dê û bavê wan e li riya wan e
Hûn ê çavê xwe bigerînin
Li şewqemezinan li terfîliya
Ayildizî li ser milê wan e
Xweyê miaşê giran e
Çavê wan li aferiman e

Em ê îro hilînin heyfa
Feqîr û meqîrên Omeriyan e
Ferman e bavo ferman e
Îro li darika Hezo û Melefa
Xweş tê gîrînî teyaran xirênî cîban e

97

Di pozê Kopeko de xweş tê şîqînî bimban e
Di Şikeftên Karmelîhê de
Xweş tê hermênî topan e
Di singê gelî de xweş tê
Qîjînî çapliyên me kurdan e
Pirkênî kurê bavan e
Xwîn hiltîne leşan e
Tim û biharan û payîzan
Fermana li serê me kurdan e

98

11. Ji zargotina welatê Serhedê mînaekeke sosret,
malkambaxî û şerê xal û xwarziyan:

Şerê Xûrûcê

Mala Tûziyan û Zarên Rehîmê li Welatê Serhedê, li gundê Xûrûcê, ko
bi ser Mûşê ve ye, bi cî û war in. Ji ber nexweşî û gengeşiyêke biçûk berê
wan dikeve hev û li gorî saloxdayînan, zêdetirî 50 mirovî ji hev dikujin.
Îro li seranserê welatê me, ji ber ko şer û pevçûneke pîrr mezin û navdar
e, dengbêj û kilambêjên ko hay ji vê qewimînê nîn be mirov nikare peyde
bike. Şerê Xûrûcê her wekî »Şerê Xal û Xwarziyan« jî tê binavkirin. se-
bûneta şer bi vî awayî pêk hatiye:

Ji Mala Tûziyan û ji Zarên Rehîmê çend xort li ser gola avê bi hev re ke-
vir diavêjin beqê. Bi kevirên xwe beqê dihingêvin. Xortên herdu aliyan jî
dibêjin, beq bi kevirên wan hatiye kuştin. Ji ber vê nîqaşa beredayî, li hev
sor dibin, berê wan dikeve hev. Pevçûna li ser gola avê li nava gund jî bi
awayekî girantir didome. Di şerê di nava gund de, ji Mala Tûziyan du
kesên bi navê Kerem û Yasîn têne kuştin. Ev yek jî dibe sedem ko Mala
Rehîmê ji gund derkevin. Çendek derbas dibe, eger şêx, eger axa, eger
giregirên dorhêlê, dikevin navbera wan û Mala Tûziyan û Mala Rehîmê
li hev tînin. Belê rast e, tê gotin ko, »Gava dijin û neyarên hev li hev
bên, ji hev bizewicin, di navbera wan de kîn û çavsorî namîne.« Ji ber vê
yekê jî, bi navê Dirşayê, xwişkeke Mihemed Emînê lawê Rehîmê heye,
radibin didin Emerê Tûdî. Her çî qas Emerê Tûdî kalemêr e jî, Dirşayê
didinê. Emerê Tûdî jî, li ser xatirê lihevhatinê radibe du heb qîzên xwe
dide zarên Rehîmê. Qîzeke xwe dide Mihemed Emîn, ya din jî dide

Ehed.

Sal û zeman derbas dibin. Xwedê zarokek daye Dirşayê, ko emrê wî li dora 15-16 salî ye. Navê kurik Silhedîn e. Xort û zarên Mala Tûziyan li hev dicivin, her çi qas di navbera wan de aşti çê bûye û 16-17 sal jî di ser re derbas bûye jî, biryar digirin ko heyfa xwe hilînin. Mala Rehimê jî, her çi qas di kar û barê xwe de bin jî, ji ber ko du kes ji Mala Tûziyan kuştine, xwedî tevdîr bûne. Xortên wan ji metên xwe re, ko pîrekên

99

Mihemed Emîn û Ehmed in, lê qîzên Emerê Tûdî ne re dibêjin:

— Divê hûn fişekên mêrên xwe, ko li malê ne, veşêrin!

Pîrekên wan jî radibin li gorî xwesteka zarên birayê xwe, bi bêbextî û xayîntî, sindoqa fişekên mêrên xwe dibin û di binê loda kayê de vedişêrin. Eynî rojê jî bi hinceta beravê ji malê derdikevin, ko di qewimîna şer de zilamên wan ji wan pirsiyara sindoqa fişekan nekin.

Welhasil, wê rojê di nava gundê Xûrûcê de dîsa şerê giran derdikeve.

Tê saloxdayîn ko, cara ewil kilama vê karesatê ji hêla Seyda Mele Evdilkerîm ve hatiye gotin. Lê min ev kilam ji devê Şakiro, Salihê Qubînê û Zahiroyê Dengbêj jî bihîstiyê. Niha jî em guhê xwe bidin dengê dengbêjê navdar Zahiro, ka wê roja qewimîna şer çawa ji me re bibêje:

Dayê dêran were dêran

Îro bayê Xûrûcê bi ser Mala Rehîmê da girtine

Kirine kafirstanî bila gur nebînin dêran

Evdilbaqî berxê mala Tûziyan bi sê denga

Li lawê Rehîmê dikir qêrîn e

Dibê xalo ji par va panotek perê min li te ye

Tu yê panotê min ê pera bîne

Mihemed Emîn bi sê denga li Evdilbaqî

Li berxê Mala Tûziyan kir qêrîn e

Dibê serê çil û çicûxê min bixwe

‘Ilm û egayê min di panotê hûr da tunîne

Bi sê denga li Şerbet Xanima qîza xwe kir qêrîn e

Dibê: Şerbet Xanimê, lawo tu rabe lez ke bilezîne

Cozdanê pera ji cêba çakêt derîne

Şerbet Xanimê lez dike dilezîne

Cozdanê pera ji cêba çakêt dertîne

Cozdan bi destê babê xwe digihîne

Deh panota jê dertîne

Bi ser Evdilbaqî berxê Mala Tûziyan va dişîne

Dibê, serê çil û çicûxê min bixwe

‘Ilm û egayê min di panotê hûr de tunîne

Ha ji te ra vî deh panotî

100

Gava tu çûyî Kela Melazgirê
Vî deh panotî hûr bike
Panotê xwe jê hilîne
Neh panotê min ji min ra gêrî bîne
Evdilbaqî berxê Mala Tûziyan
Bi sê denga li lawê Rehîmê kir qêrîn e
Dibê satêşa pera li cem min tunîne
Kula min ne panotê pera ye
Axîn û oxîna min kuştina Kerem û Yasîn e
Dema wisa dibêje, hişê wî xweşmêrî diçe
Aqilê wî namîne
Bala xwe bidinê van xweşmêran
Bi hev ra destên xwe li pişkovên demança digêrînin
Mihemed Emîn lawê Rehîmê
Gullekî li bejn û bala Evdilbaqî
Beroxê Mala Tûziyan dixîne
Cenazê vî xweşmêrî li erdê dikeve
Serê wî pê va tunîne
Berfo ji taxa jorî xwe berda taxa xwarî ne
Cenazê Evdilbaqî berxê Mala Tûziyan
Li serê mêrga Mala Rehîmê dibîne
Kesekî li ser cenaze tunîne
Berfo li nava serê xwe dixist
Bira bira ji xwe re fikir qêrîn e
Emêrê Tûdî kalê heftê heştê salî
Nexweş e di nava ciya da ye
Gava dengê girîna Berfo dibihîze
Bi sê denga li Gulnaza qîza xwe kir qêrîn e
Dibê: Gulnazê, lawo tu bisekine
li derê malê
Bêje, Berfo xweyê negirî, bavê me sax e nemiriye
Tişteki bavê me tunîne
Temamî gundiyan li dorê rûniştî ne
101

Gulnazê dertê disekine li derê malê
Dibê, lê lê Berfo, xweyê tu negirî melorîne
Wele bavê me sax e nemiriye
Tişteki bavê me tunîne

Temamî gundiyan li dorê rûniştî ne
Le Berfo bi sê denga
Li Gulnaza xwişka xwe kir qêrîn e
Dibê: Lê lê Gulnazê, xweyê
Heyfa min li mirina
'Emerê Tûdî kalê heftê heştê salî nayê
Heyfa min tê li wê heyfê
Le cinazê Ewdilbaqî berxê Mala Tûziyan
Li serê mêrga mala Rehîmê dimîne
Kesekî me li ser cenaze tunîne
Le gava Emerê Tûdî vê gotina hanê
Ji devê Berfo hiltîne
Yê ko nizanibe wê sond bixwe bi Qûrana Nebî ne
Navê êşê li dora vî zilamî tunîne
Bi sê denga li Heydo û Silhedîn
Li herdu lawê xwe kir qêrîn e
Herdu li balê sekinî ne
Destê xwe li piştê livîna dixînin
Du heb Ingilîsên sêzdederbî bavo
Ji piştê livîna dertînin dayê
Dibê, lawo erebên me tên
Ji Erzeroma rengîn e
Li ser barên ereban
Tenekên qazyax mazot û benzîne
şidandî ne
Bi çend malên Tûziyan bikevin
Sê çar tenekên qazyax mazot û benzîne
Ji bavê xwe ra bîne
Ew lez dikin dilezînin
102

Xwe li malên Tûziyan digihînin
Sê-çar tenekên qazyax mazot û benzîne
Ji bavê xwe ra tînin
Xwe bi Mêrga Kozê digihînin
Sê-çar piştîyê çilo ji bavê xwe ra tînin
Îro hersê zarê Rehîmê dêxin xênî
Agir bi xênî va datînin
Ji Mala Rehîmê dikişin agir û pêtî ne
Dirşa digirî dilorîne
Ji xwe re pêgermokê digerîne
Xwe bi ser kuleka xênî digihîne

Devê xwe kir kulekê
Dibê: Birawo Emîno birawo Ehmedo birawo
Fayîqo nemawo
Ka bêje halê we ye çi heye çi tunîne
Dibêj'n: Dirşa xweyê halê me mirin e
Halê me tunîne
Di destê me de tivingên bêşlî ne
Sirmê wan ê qelabtî ne
Ji siba Xwedê va digirim nagerim
Fîşek di xênî da tunîne
Ji jor da agir girtiye kêranên xênî
Çikên agir xwe berdidin ser devê birînên
Fayîq û Ehmed dişewitîne
Ehmed tîne tasekî avê ji min dixwaze
Halê wî ji ber birînên wî tunîne
Xwedê xira bike îro peşke av di xênî da tunîne
Tu rabe lez ke bilezîne
Xwe bi derê mala Xelîlê cînar bigihîne
Bêje: Xelîl, ez di bextê xîret û namûsa te ketime
Silavên kekê min ji te ra hene
Bila pakêtek fîşek ji kekê te ra bişîne
Êvarê xwe berde pêşiya garana Xûrûcê
Çar heb madeka çar heb qazanê cot
Bila ji ber pakête fîşekê xwe va bîne
103

Dibê, Dirşa lez dike dilezîne digirî dilorîne
Xwe bi derê mala Xelîlê cînar digihîne
Dibê, Xelîl ez li bextê xîret û namûsa te ketime
Silavên kekê min ji te ra hene
Tu pakêtek fîşek îro ji kekê min ra bişîne
Êvarê xwe berde pêşiya garana Xûrûcê
Çar heb madeka çar heb qazanê cot
Ji ber pakête fîşekê xwe va bîne
Xelîlê cînar sond dixwe bi Qûrana Nebî ne
Dibê, 'ilm û egayê min
di fîşeka de tunîne
Dirşa dîsa digirî dilorîne pêgermokê digerîne
Xwe bi kuleka xênî digihîne
Devê xwe dixwe kuleka xênî
Dibê: Birawo qey tu nizanî
Xelîlê cînar xayîn e

Fîşekan ji te ra naşîne
Sond xwariye bi Qûrana Nebî ne
Dibê, 'ilm û egayê min
di fîşeka de tunî ne
Mihemed Emîn e dibê:
Ji min û ji Xelîlê cînar
Xwedê kurê derewînan bikuje
Şevê din êvarê min pazdeh pakêt fîşek
Ji Xelîlê cînar ra kîrrîne
Lê Dirşa halê me mirin e,
halê me tunîne
Tu rabe lez ke bilezîne
Xwe bi Qereqola Elî Mele Beyreqdar bigihîne
Sê çar cendirmên siwarî
Bi îmdada kekê xwe va bîne
Bila heyfa Evdilbaqî berxê Mala Tûziyan
Beranê qemer li 'erasa meydanê bibîne
Çardeh nifûsê mala bavê te di xanî de dimîne
Bila yek li ser ajara mala bavê te bimîne
104

Dirşa digirî dilorîne
Xwe bi ser riya qereqolê digihîne
Felata wê ji Heydo û Silhedîn pîçê wê tunîne
Heydo û Silhedîn xwe li pêşiya Dirşa digihîne
Milê rastê dişikîne li ser pêsîra çepê datîne
Halê vê hermetê ji ber birînên wê tunîne
Dibê: Silho çavê xwe kor neke
Ajara mala xalê xwe ji dinyayê neqelîne
Silho dibê, dayê min sond xwariye
Bi Qûrana Nebî ne
Ji vêga heta banga mexrebê
Ez ji atara mêran di mala bavê te da bînim
Kokê mêran ji mala bavê te bikim derman e
Dirşa digirî dilorîne pêgermokê digerîne
Halê vê hermetê ji ber birînên wê tunîne
Ha nayê ha nayê
Hewarî dûr e bavo gazî nayê
Hewara xalan dûr e
Çima di hewara xwarziyan da nayê
Ez ê bi nava gundê Xûrûcê diketim
bûye kafirstanî

Çardeh nifûsên Mala Rehîmê
Di xênî de dişewitin
Keseke xwedanê xêra tunîne
Di hewarê de nayê
Dirşa digirî dilorîne
Xwe bi ser kuleka xênî digihîne
Devê xwe kir kulekê dibê:
Birawo ez pîrek im darê şikestî me
Felata min ji destê Heydo û Silhedîn
Her du pêçê min tunîne
Dibê: Dirşa, dêranê halê me mirin e
Wele halê me tunîne
Di destê me de tivingên bêşlî ne
Sirmê wan ê qelaptî ne
105

Ez digirim nagerim Xwedê xirab bike
Fîşek di xênî de tunîne
Xwe li mala Xelîlê cînar bigihîne
Bêje: Xelîl li ber xîret û namûsa te ketime
Ha ji te ra cozdanê banqê
Bide destê Xelîl bêje:
Hijdeh hezarê kekê min
Li banqa Kela Melazgirê ne
Bila ji ber pakête fîşekên xwe va bikişîne
Dirşa cozdanê banqê hiltîne
Xwe bi derê mala Xelîl digihîne
Ji nava serê xwe kir qêrîn e
Dibê: Xelîl ez li ber xîret û namûsa te ketime
Silavên kekê min li te ne
Tu yê îro pakêtek fîşek ji kekê min ra bişîne
Ha ji te re cozdanê banqê
Hijdeh hezarê kekê min
Li banqa Kela Melazgirê ne
Dibê, bila ji ber pakête fîşekên xwe va bikişîne
Gava Xelîlê cînar cozdanê banqê
Ji destê Dirşa dertîne
Cozdan vedike
Pere di nav da nabîne
Di heyata bavê xwe da
Cozdanê banqê bi çavê serê xwe nedîne
Tekrar cozdan bi ser û çavê Dirşa dixîne

Dibê, Dirşa kesekî enahiyê te û bavê te tunîne
 Wele mala min da bû hikûmetê va
 Bi sed hezarê guleka min ji kekê te ra tunîne
 Dayê ax were ha nayê were ha nayê
 Hewarî dûr e bavo gazî nayê
 Hewara xalan dûr e bavo
 Di hewara xwarziyan da nayê
 Ez ê bi nava gundê Xûrûcê va diketim
 Bûye kafirstanî
 Çardeh nifûsên Mala Rehîmê
 106

Di xênî de dişewitin
 Kesekî xwedanê xêra tune dayê
 Li hewarê nayê
 Hahîhîhîhîhî...
 Emerê Tûdî dibê:
 Mîna hirça bi birîn e
 Bi sê denga li Heydo li Silhedîn
 Herdu lawê xwe kir qêrîn e
 Herdu li balê sekinî ne
 Dibê, heydo tu beşera bavê min î
 Xwe bi ser kuleka xênî bigihîne
 Sê çar pakêtên tivinga
 Li van xweşmêran bixîne
 Kanê gulle û barûdên van xweşmêran
 Haya wan tunîne
 Heydo û Silhedîn
 Xwe li kuleka xênî digihînin
 Sê çar pakêtên tivingan
 Li van xweşmêran dixînin
 Felekê mala xwediyê te şewitî
 Qolê milê te bişikên
 Ez çî bikim gulle û barûdên
 Van xweşmêran tunîne
 Heydo û Silhedîn ji jor da
 Xwe berdane xwarê
 Devê mîratê bêşliya
 Di cênîkê van xweşmêran da
 Hêja diteqînin
 Belê, bi vî awayî, ji Mala Rehîmê hersê bira; Mihemed Emîn, Ehmed û
 Fayîq têne kuştin. Dema ko ev hersê bira têne kuştin, bi navê Temo

kurekî Mihemed Emîn heye, ko ji sêrî de ketiye tenûra êgir. Dirşayê lez dike dilezîne, wî ji tenûra êgir dertîne û ji mirinê xilas dike. Pişt re jî, lêwik ji gund dertîne.

107

(Dirşayê bi xwe jina Emerê Tûdî ye, xwişka Mihemed Emîn e. Zarên Emerê Tûdî jî, ji Mala Rehîmê Mihemed Emîn û herdu birayên wî kuştine. Temo jî kurê Mihemed Emîn e, ko ji hêla meta xwe Dirşayê ve hatiye xilaskirin. Lewma tê gotin ko, Şerê Xûrûcê, Şerê Xal û Xwarziyan e jî.)

Piştî ko Dirşayê Temoyê biraziyê xwe ji nava gund derdixwe, bi memleketên xerîb ve direvîne, ji bo ko ew jî neyê kuştin. Temo mezin dibe, 'emrê wî dibe 15-16. Dirşayê radibe, çîroka kuştina hersê birayên xwe ko bav û apên Temo ne, ji Temo re dibêje. Her weha Dirşayê yek bi yek nav û kesên ko bav û apên Temo kuştine, eşkere dike.

Bi vê yekê jî namîne, radibe ji Temo re çek û sîleh dikirre, rê û dirbên gundê Xûrûcê jê re tarîf dike û wî dişîne.

Êvar e, Emerê Tûdî di serê civatê de rûniştiye. Civat lê geriyaye, odeya ko lê ye mişt ji zilaman tijî ye. Temo deriyê dîwanê vedike, silavê li dîwanê dike. Jê re dibêjin: »Eleykûmselam!« Emerê Tûdî û civata wî Temo nas nake, Temo jî kesên di civatê de nas nake. Emerê Tûdî dibêje: — Kerem bike kurê min. Tu çi kes î? Were rûnê, tu çi kes î, tu yê bi kû de herî?

Temo êdî tê derdixwe ev kalemêrê jixwerazî Emerê Tûdî ye. Berê xwe dide Emerê Tûdî û jê re weha dibêje:

— Camêr! Qet te seh nekiriye, kesî şîretek li te nekiriye? Kesî heta niha ji te re negotiye, »Bavê kuran nekuje, wê kur rabin heyfa xwe bistînin? Hê civat ji van gotinên Temo şaş û matmayî ye, Temo di nava dêrî de li wan direşîne. Wê rojê Temo çardeh kesan di dîwanê de dikuje û direve xwe xilas dike.

Belê, wekî gotina dawîn em dikarin bibêjin, di şerê di navbera »Mala Tûziyan« û »Mala Rehîmê« de, ko çend caran li gundê Xûrûcê pêk hatiye, di destpêkê de ji Mala Tûziyan Kerem û Yasîn, piştî lihevhatinê Evdilkerîm, pişt re jî, ji Mala Rehîmê 14 kes, di dawiyê de jî ko Temo mezin dibe û wekî heyfa kuştina 14 kesên ji Mala Rehîmê, 14 kes jî ji Mala Tûziyan li gel Emerê Tûdî dikuje. Ango, bi kurtî di vê malkambaxiya ko li ser hingavtina beqekê derket de, 31 kes hatin kuştin.

108

12. Ji herêma Xerzan serpêhatî û kilameke çêjdar:

Babê Fexriya Siwarê Gêjo

Li bakurê welatê me, nexasim jî li Herêma Xerzan, kesên ko ji Bavê

Fexriya ne haydar in, ango guhdarî nekiribin, kê m in. Lê ew bi giştî di nava gelê herêmê de wekî şivan, yan jî gavanekî tê zanîn. Her wisa ev camêrê hanê, di gotin û kilamên dengbêjan de, wekî Siwarê Gêjo derbas dibe. Gêjo navê hespê Bavê Fexriya ye. Lê Bavê Fexriya ne şivan bûye û ne jî gavan. Rast e, Siwarê Gêjo ye, lê ew xwedyê gelek taybetiyên cihêreng jî bûye. Ji ber vê yekê, em ê di vê nivîsara xwe de, li gel tevahiya kilamê cî bidin van taybetiyan jî.

Bavê Fexriya kî bû? Di sêrî de, em wî nas bikin. Bavê Fexriya hem serek, hem jî mêrxasê eşîra Reşkotan bû. Ji Mala bû. Navê wî yê rastîn, Sebriyê Hacî Mihemedê Mistê Quto ye. Li Herêma Xerzan, di gelek şer û qewimînên li dijî dewletê de, ko bi serfirazî pêk hatine, cî girtiye. Di serhildaneke ko li dijî Roma Reş pêk hatiye de, Sebrî li gel birayê xwe Yehya (Yeho) li Girê Bileyder êrîş dibin ser leşkerên dewletê û topa giran desteser dikin. Lê ji ber ko nikarin topê bidin şixulandin, dev jê berdidin.

Sebriyê Hacî Mihemed, ango bi navê xwe yê dengvedayî Bavê Fexriya, bi salan li serê çiyayan qaçaxî û firariya dewletê kiriye. Gava ko dewlet berê eşîrên Xerzan, Botan û Diyarbekirê da binxetê û ew fermalû kirin, Sebrî jî tevî eşîra xwe Reşkotiyên derbasî Binxetê bû. Lê wî axa bav û bapîran jî nediterikand û çaxa ko fersend û mecal didît, derbasî Herêma Xerzan dibû. Piştî ko 'efûya wan derket, tev bi hev re dageriyan Serxetê. Wekî ji nav jî kifş dibe, Fexriya keça Sebrî ye. Lewma jî, wekî me li jorê diyar kir, Sebrî bi navê Bavê Fexriya tê nasîn. Fexriya gelek salan li Qubînê (Beşîrî), ko bi ser Batmanê ve ye, maye û gava ko ez hê di 9-10 saliya xwe de, li Qubînê diçûm mala bapîrê xwe, gelek caran rastî meta Fexriyayê dihatim. 3-4 sal berê, meta Fexriya li gundê Şerbetkoya nêzîkî Batmanê bû, çû ber dilovaniya Xwedê. Li gorî malbata wî, Sebrî, ango Bavê Fexriya jî ev 30-35 sal in ko rehma Xwedê kiriye.

109

Em werin ser peydabûna kilama ko li ser Bavê Fexriya hatiye çêkirin: Dilê keçikeke fileh li ser Bavê Fexriya hebûye. Keçik bi hisnê dinyayê wekî ronahiya heyvê delal bûye. Her çi qas keçik ji Bavê Fexriya hez dike û bi dehan kilaman li ser wî çêdike û dibêje jî, haya Bavê Fexriya jê tune. Keçika fileh bi salan di kilamên ko çêkiriye de ne navê xwe gotiye û ne jî navê Sebrî gotiye, di kilamê de bi tenê navê Bavê Fexriya bi lêv kiriye. Li gorî dengbêjen herêmê, keçikê bi deh meqaman kilam li ser Bavê Fexriya çêkirine. Piştî ko di ser çêkirina van kilaman re sal û zeman derbas dibin û nav û dengê vê kilamê bi saya dengbêjan belav dibe, Bavê Fexriya nû tê derdixe ko keçikê kilam li ser wî çêkirine. Ya rastî, bi van rêzikên wekî, Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo Sebrî tê derdixe ko kilam li ser wî hatiye çêkirin. Di nava gel de, gotinek heye, ko Bavê

Fexriya piştî ko ji vê yekê haydar bûye, wisa gotiye: »Heger min bizanibûya ko ew çend dilê wê li ser min heye, min ê ew miheqeq ji xwe re bianiya..«

Niha jî, em bala xwe bidine kilama ko me ji devê dengbêj Salihê Qubînê girtiye:

Bavê Fexriya ew bihar e wextê cota
Ji xêra mala xweziyê Xwedê re
Min serê xwe daniya li ser çokê Bavê Fexriya
Min kul û derdê rezîl têr jê re bigota
Bavê Fexriya ew bihar e
Ji kula dilê min re xweş bihar e
Min dî Bavê Fexriya, Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo
Ji mal derket li Gêjo siwar e
Gêjo di bin Bavê Fexriya de dîn û har e
Derket Kavanê Qîre bi sê dengan kir hewar e
Min nizanibû Bavê Fexriya, Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo
Ji tilî û pêçiyên xwe birîndar e
Ez ê rabim xwe bavêjim
Tor û bextê Helakêrê File vî hekîmî
Li bextê te û Xwedê me
Birînên Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo
Bikewîne bi eşq û dil e
110

Ber û memikên min evdala Xwedê
Ji birînên bavê Fexriya re bike piştderman e
Bavê Fexriya, heyra li min hatî êvara îne
Ez ê rabim çiyê Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo
Deynim li koçka jorî li eywanê li şaneşîne
Ez ê xwe bavêjim tor û bextê Helakêrê File vî hekîmî
Bêjim, li bextê te û Xwedê me birînên Bavê Fexriya bikewîne
Ber û memikê min evdala Xwedê
Ji birînên bavê Fexriya re
Bike melhema li ser birîne
Bavê Fexriya, heyra bejna te zirav e
Ji xoxa xemilandî
Min rojê sê cara pê girtî ji eşqa dilê rezîl
Bi ser xwe de dawêşandî
Rabe sala îsal bi destê min xemşê min karhezala
Ji xwe re bigire birevîne
Bavêje Xeta Sûrî nav erebên lêvdeqandî
Bavê Fexriya, heyra çem û çemê Bişêriyê

Zozan xweş e li arzem îro li koçeriyê
Çi qas zewaca bi dil xweş e
Li mala bavê li ser hewiyê
Bi destê min xemşê min karhezala
Ji xwe re bigire birevîne
Bibe li hêwiyê
Bavê Fexriya heyra çem û çemê Bişêriyê
Kelekvana kelekê xwe berdane dûv gemiyê
Ji xêra mala xweziyê Xwedê re
Hikûmeta Cimûryetê fermana min jî rakira
Ez ê çend saleka bi Bavê Fexriya re
Bi mehkûmê serê çiyê
Min ê pê re serê xwe daniya
Li ser dara mîrata modoliyê
Bavê Fexriya, heyra dora kaniyê dora min e
111

Bila serê heft bavê min bixwe
Zendê min tev bazin e
Ez çî bikim cerê avê li milê min e
Bavê Fexriya, kekê Yeho, Torinê Mala Ezo
Li binya kaniyê tî ye ji xwe re li hêviya min e
Tirsa min heye ji wê tirsê
Yekî derbekê lê xe bejn û bala
Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo
Wê ew jî bibe cirmekî bikeve ser milê bavê min e
Bavê Fexriya, heyra çem û çemê Omeriya
Binêre ji xwe re li Sûriyê li keriyê berx û miya
Min dî şeva nîvê şevê destekî sar ê cemidî
Li nava taxima sing û berê min geriya
Min got, qê Bavê Fexriya bi xêr û silamet
Ji Xeta Sûrî ji mehkûmiyê ji firariyê
Li ser çavên min ve dageriya
Min nizanibû 'Keçika Şevê' bû bi min keniya
112

13. Şerê Hesoyê Birahîm (sînikan) û Hecî

Mihemedê Mistê (reşkotan):

Şerê Hethetkê

Hethetkê gundekî Qubînê (Bişêriyê) ye. Kesên ko li gund dimînin ji Êşîra Reşkotan in. Hecî Mihemedê Mistê serekê Reşkotan e. Hesoyê Birahim serekê Mala Nasir e. Ji Êşîra Sînika ye. Navê gundê Hesoyê

Birahîm Zercilê ye, ko girêdayî Batmanê ye. Girê Qîre di navbera gundê Hethetkê û gundê Zercilê de ye.

Çend gundên Sînika, ango gundên Hesoyê Birahîm; Zercilê, Kanîrewa, Bahezîrqê, Girêreşê, Basorkê û Bilêyder in. Gundên Reşkotan, ango gundên Hecî Mihemedê Mistê gelek in. Çend ji wan: Hethetkê, Hiznamîrê, Bolindê, Tapiyê, Dilbêsa, Licikê, Xilika, Malê Newalê, Hicrê, Texeriyê (gundê êzdiyan), Kelokê, Kurtikê û Zivingê ne. Rojek ji rojan (li gorî saloxdaran 100-120 sal berê) serekê Reşkotan Hecî Mihemedê Mistê, tevî 6-7 siwarên xwe, ji Elihê (Batmanê) ber bi gundên xwe Hiznemîrê û Bolindê ve tîn. Li serê Girê Qîre, Hesoyê Birahîmê mezinê Sînika birayê xwe Mihemed Elî dişîne pêşiya wan. Ji ber ko ew bêyî destûra wan di ser gundê wan re derbas bûne. Her weha ew dixwaze hîn bibe ka ew kî ne, ji mala kê ne, navên wan çi ne? Mihemed Elî ji Heso re dibêje:

— Rêwî ne, bi riya xwe de diçin, tu eleqeya me bi wan tune, dev ji wan berde!

Lê, Heso mirovekî axa ye, zalim e. Careke din birayê xwe Mihemed Elî bi ser wan de dişîne. Pirsan ji hev dikin. Hecî Mihemedê Mistê jî ne kême, radişe bi awayekî bersivdarî wisa dibêje:

Ez Mistê Quto me
Fexê Mala Ezo me
Min tu car navê xwe ji kesî re negotibû
Ez vê tanê li ser kolosê bavê xwe nahêlim
Ez vê tirê di nav şalê Mala Nasir de nahêlim
113

Wîla wayê Mala Quto û Mala Nasir
Di kevanê Qîrê de
Li ser Kaniya Badereşê
Li milê Tapiyê li hev û din aliyane
Wekî şîşê mencenîqê
Wek kurê hedada li ser serê hev dadane
Mihemed Elî gazî dike:
Heso rabe lez ke bilezîne
Sê toqê devreşê bide Rizgo ji min re bişîne
Îro me cewabên hev daye
Tê daim bela me û xelkê teklî hev bikî
Tê bêjî were li mala xwe rûnê
Axawo wîla wayê
Siûda min çûye îro îqbala min nayê
Min êrîşa ewilî derbek daye li Silêman û Bazo
Laşê wana maye li Kevanê Qîre

Li ber tîrêja tavê
Ez çi bikim îro fîşek di sustemê de maye asê
Ez dikim nakim bi şîşa tîfingê
Bi serê kûriya xencerê jê dernayê
Hawara wan zehf e
Hawara me file û êzidî ne
Tu qayîl bî ne qayîl bî
Îro wê Mala Quto
Koka mala Nasir biqelînin ji dinyayê
Qey tu nizanî roja ko roj reş bibe
Rev bi kêrî her çar peyayê Mala Nasir nayê
Wîla wayê, wîla wayê
Sê şad û şirûdê
Hecî Mihemedê Mistê bavê Sebrî hene li dinyayê
Bi sê denga li Axê Xisarka û Pîloka dikir gazî:
Bavêminbûno lê xin
Êvar e roj nemaye
Termê Silêman û Bazo
Li milê Tapiyê li ber tîrêja tavê maye
114

Îro heyfa van xweşmêran li erdê maye
Reşo gazî dikir:
Hecî Mihemedo navê Xwede bide
Êvar e hê ro zû ye
Min derbekî daye Hemîd zava ye
Derba didoya daye
Li bejn û bala Xalîd kevnika li ser desta ye
Min derba sisiyan daye
Bejn û bala Rizgo cilê resmî lê ne
Hikumeta Elmedîna îro li erdê maye
Min derba çaran daye
Bejn û bala Mihemed Elî
Bavê Xezebê kewê sekekîrî
Roja ko biqewime mêrekî bi sedan e
Min derba pêncan avêtiye
Hesoyê Birahîm ez nizanim
Ne sax e ne birîndar e
Mirîdê Şêxê Zîla ye
Bi lingê hespê boz reviyaye
Min Heso nekuşt
Min ji bona derd û kulê dinyayê berdaye.

Wîla wayê wîla wayê...

Piştî van başebaş, zirt û xeberdanan, herdu Êşîr li hev sor dibin. Dest di-avêjin mîratên tivingên aleman û balçîqa. Di vî Şerê Qîre de, di rojekê de çar birayên Heso yên bi navê Hemîd, Xalid, Rizgo û Mihemed Elî hatin kuştin. Du heb jî, ji Reşkotan, bi navê Silêman û Bazo hatin kuştin.

Hesoyê Birahîm piştî kuştina çar birayên xwe çû Wêranşarê, cem Birahîm Paşa. Lazimiya ji sîleh bigire hetanî mermî ji xwe re anî, hate gundê Zercilê û Bahezirqê. Koma xwe çêkir, hawara xwe bi fileh û êzdiyan anî. Şêwir û mişêwirên giran pêk anî û ji hev re gotin:

— Em ê biavêjin ser Hethetkê, heyfa xwe bistînin...

Mihemed û Elî birayên hev in, Reysê jî kurê mamê wan e. Ev hersê zilam mêrxas in, jêhatî ne. Neyarê wan Hesoyê Birahîm dibêje:

— Eger ji wan hersê kesan yek bifilite, wê heyfê bikine deh heyf, divê yek ji wan xelas nebe!..

Heso deh zilaman dixwe hewşa Mihemed, deh zilaman dixwe hewşa Elî û

115

deh zilaman jî dixwe hewşa Reysê. Sê zilaman dişîne ser xaniyan, yek jê diçe ser xaniyê Mihemed, yek jê diçe ser xaniyê Elî, yek jê diçe ser xaniyê Reysê. Ji Mihemed re dibêjin, »Elî kuştinî« ji Elî re dibêjin, »Reysê kuştin«, ji Reysê re jî dibêjin, »Mihemed kuştinî.« Hersê bi hev re derdikevin, lê kemîn di hewşê de hatiye danîn. Zilamekî ji Êşîra Reşkotan bi Heso re ye, bi zaravayê dimilkî hawar dike û dibêje:

— Hesoyê Birahim talanê Bolindê û gundê qarşî wan bir.

Wexta ko hawar li gund digere û deng bi tivingan dikeve, herkes ji mala xwe radihêle tivinga xwe û derdikeve hawarê. Eskerên Heso jî, di nava gund de cî girtine. Kî derdikeve devê dêrî, ji aliyê eskerên Heso ve tê kuştin. Gava ko deng ji tivingan tê birrîn, li gundê Hethetkê, di encama şerê giran de, 12 mêr û jinek li ser axa sar dirêj kirine û wê dotira rojê bêne veşartin.

Piştî şer, Eyşêya dayika Mihemed û Elî radibe bi awayekî kezebşewat, li ser kuştiyên xwe kilaman dibêje û dilorîne. Ji wê rojê heta îro jî, kilama ko dayika Eyşê piştî Şerê Hethetkê gotiye, ji aliyê bi dehan dengbêj û goyendeyên welatê Serhed û Xerzanê ve têne gotin. Min ev guhertoya (wersiyona) li jêrê ji devê Dengbêj Teyîboyê Siertî ko niha li gundê Marîbêya Misircê (Kurtalan) dimîne û ji devê Dengbêj Salihê Qubînê wergirt û da ber hev. Min dît ko, di navbera van herdu guhertoyan de zêde guherîn tune. Lew re jî ev kilama ko em ê pêşkêşî dêhn û bala we bikin, kilama ko ji devê Salihê Qubînê hatiye wergirtin bi xwe ye.

Kerem bikin em bi hev re biçin qada şer û guhê xwe bidin axîn û kesera Eyşêya diya Mihemed û Elî:

Eyşê dibê:

Mihemedo lawo
Mihemedê min keya ye
Elî zava ye
Reysê gulçîçekê civata ye
Fata reben qebika li ser sêwiya ye
Eyşê dibê:
Mihemedê min keya ye
Elî zava ye
Sibehê min dît Mihemedê min sekinî
Li ser banê xêniyan
Şalwalê Mihemedê min giran e
116

Xwe berdaye li ser gozeka paniya piya
Kula Xwedê bikeve
Derê bavê Hesoyê Birahîm
Hûtê Bişêriya şeva nivê şevê
Kete devê derê mala bavê min
Weke kupê jehrê
Di devê deriyê mala bavê min de rijiya
Eyşê dibê Mihemedo lawo
Anî sed caran bi min anî
Hesoyê Birahîm li Zercilê li Bahezirqê
Şewir û mişawira giran danî
Qralê filehan qawalê êzdiyan bi xwe re anî
Girte ser Hethetka mala bavê min rebenê
Ji xwe re bi koşk û xanî
Eyşê dibê, Mihemedo lawo
Hethetka mala bavê min rebenê bişewite
Bi xox û tirî
Giran e eskerê Hesoyê Birahîm
Bi tevî qralê fila ve qawalê êzdiya
Avête ser Hethetka mala bavê min rebenê
Bi sê ciha ji xwe re diwirin
Eyşê dibê, Mihemedo lawo
Ez ê derêm li ser banê xaniya
Ji xema dilê xwe û te re
Ez ê gazî bikim hawar e
Hecî Mihemedê Mistê
Bi pismamê xwe re xwar e
Koma Reşkotan hevalê xwîna sar e
Hesoyê Birahîm ji bab û kalê xwe ve neyar e

Hesoyê Birahîm ji mala bavê min
Qeland tovê xweşmêra ji mala roviya
Eysê dibê, Mihemedo lawo
Anî bi min anî
Min dî Hesoyê Birahîm
117

Xencer li ser singê Mihemedê min de bir û anî
Tivinga qesetûre li ser laşê Mihemedê min hilanî
Eysê dibê, Mihemedo lawo
Hethetka bavê Mihemed û Elî û Reysê
Ez diketim şev çile bû berfê lê kir erd spî kir
Ez ji taxa xwarî
Ji ser termê Têloyê birayê xwe dageriyam
Hatim taxa jorî
Ez li termê Mihemed û Elî rast hatim
Kezep şêrîn e
Têlo birawo gazina neke
Min şîn û qedera te ji bîr kir
Dayê dayê qey îslamî ye lawo?
Reşkotan û Sînikan bi sedan çaran şer kirine. Şerê Hethetkê jî, yek ji wan e. Ji 50'î zêdetir mirov ji hev kuştine. Pişt re Sînikan û Reşkotan li hev tên. Sebebê qatîlê 12 zilam û pîrekekê Hesoyê Birahîm, piştî vî şerî bi 25-30 salî, gava zeman xweş dibe, tê Batmanê, ji hêla Emerê Perîxanê ve tê kuştin. Emerê Perîxanê jî, ji ramiyan bû. Pişt re Emerê Perîxanê dibe ajanê dewletê. Ji ber vê yekê jî, Mala Perîxanê li derdora Sînikan, Reşkotan û Bekiran tevî leşkeran dest bi zulmê dikin. Bekiran derbeyeke pîr mezin li Mala Perîxanê û leşkeran dixê. Tê saloxdayîn ko, bi hezaran leşker di Çemê Bişêriyê de hatine kuştin.
118

14. Karesatek ji herêma Serhedê:

»Çûro û Fesîhê Mihê Mîrze«

»...Li Welatê Serhedê ez ne bawer im ko bi tenê mirovek jî rabe û bibêje min hay ji kilama 'Çûro û Fesîhê Mihê Mîrze' nîne. Tiştê ko ez dizanim, ev kilam li çar aliyê welatê me jî ji hêla 'kurê bavan' ve tê gotin...«

Ev gotin, bejek ji hevpeyvîna min bû ko min li Aydînê bi dengbêjê dengzêrîn Zahiroyê Hingilosî yê Mûşî re pêk anîbû. Min cara ewil vê kilamê, di sala 1996-an de li Batmanê ji devê Dengbêj Salihê Qubînê guhdarî guhdarî kiribû. Pişt re jî du-sê çaran min ev kilam li Aydîn û li Stenbolê ji devê Dengbêj Zahiroyê guhdarî kir.

Pişt re jî du sal berê ango di sala 1998-an de, li Stenbolê min kilama

navborî ji Hacî Remezanê Melazgirî guhdarî kir û ji devê wî nivîsand. Li gorî gotina Hacî Remezanê 65 salî, ew ne dengbêj û stranbêj e û naxwaze ko wekî dengbêj navê wî bê nivîsandin. Gotinên kilama navborî ko hûnê li jêr bixwînin û guhdarî bikin!; ew gotin in ko me ji devê Hacî Remezan berhev kir û nivîsand. Çend gotinên çîrokî yên berê kilamê jî, ji malûmat û agahiyên her du dengbêjên navborî; ji Dengbêj Salihê Qubînê û Dengbêj Zahiro hatin wergirtin. Niha jî kerem bikin, hûn û kilama Fesîhê Mihê Mîrze û Çûro...

...Her çiças Fesîhê Mihê Mîrze dixwaze xwe ji hevz û belayê biparêze jî, bi ser nakeve. Ji ber ko di salên derbasbûyî de, Fesîhê Mihê Mîrze ji Pazdeh saliya xwe heta çil û yek saliya xwe ji ber »Mêrkuştinê« tam bîst û şeş sal ji nav malbat û zarokên xwe dûr, li »Xeta Sûrî« li cem »Mala Haco« wekî qaçax û firar dimîne. Divê em di vê navberê de bibêjin ko Fesîhê Mihê Mîrze ne bi tenê »Mêrkuj« e. Her wiha gava ew dibe »Xwînî« û derdikeve serê »Dax û çiyayan«, Serhildana Şêx Seîd têk çûye. Seranserê welêt bi leşkerên Roma Reş tijî bûye. Ango leşker derketine »Nêçîra Serhildêran« Di mehkûmî û qeşqûriya xwe de, di laqîbûneke leşkeran de »Teslîm« nabe û berê »mîrata elemanê« dide leşkeran û çend ji leşkeran dike. Piştî vê qewmînê, serûvena Xeta Sûrî û Mala Haco dest pê dike. Bîst û şeş sal li »Binxetê« dimîne. Piştî ko »Efûya Giştî« derdikeve,

119

dizivire tê li ser mîrateyên bav û bapîrên xwe anga tê Welatê Serhedê. Lê vê carê jî bela li dorê diçe û tê. Çûroyê bavê Dirşayê çav berdaye zozan û gomên Fesîhê Mihê Mîrze.

Fesîhê Mihê Mîrze, herçend mêr û mêrxas e jî, naxwaze bela biqewime û dîsa firarî û qaçaxî bibe para wî. Gelek caran ji civata dora xwe re dibêje »Ezê duayekê bikim, hûnê bêjin 'Amîn' Duaya wî jî ev e: »Xaliq Rebê Alemê tu car belayên wisa li pey mêrikê mêrxas nexîne!«

Lê Çûro belayeke gewr e. Bi tir e, bi tinaz e. Mêr û mêrxasan li ser xwe nabîne. Jina wî Emo tevî ko xewnên giran û xirab dîtiye û keça wî Dirşayê, nikarin Çûro ji vê çavsorî û bitiriya wî dagerînin. Piştî ko lê dixwe kevîrê ber serê Fesîhê dişkîne, kozikê bi ser serê wî de diweşîne, Fesîhê Mihê Mîrze êdî xwe hew digire û dibêje: »Êdî bes e ev zilm û zora te« û berê mîrata »Bêşliyê« dide Çûro bavê Dirşayê û ser û mêjîyê Çûro belav dike û wî li erdê direxîne...

Le Axao...

Hey lawo axao

Min got di berxîtiya xwe de têr nemijiyao...

Di kavirtiya xwe de têr neçêryayo...

Di pazdeh saliya xwe de

Bû firar û qeşqûrê mehkûmê serê dax û çiyao...

Birincî bi Feyso re
Ikîncî bi Şêxo re
Uçincî bi Berxê Mala Seydo re geriyayo
Sala çil û yek salê te qediya
Li Dirbêspiyê li Xeta Sûrî
Li cem Mala Haco ma
Sala çil û yek salê te qediya
Efûya te derketî
Te berê xwe da Welatê Serhedê
Kurmancên Hesenan xayîn bûn
Li ser »Zozanê Dexda« Li »Goma Xelef«
Ji Fesîhê lawê Mihê Mîrze
Mêrikê Mêrxas, Melkematê Kûlê, Kûpê Xwînê
Çima nehewiya axao...
Axao sibe ye, dilê min ê ji dila
Dila dibîne, maqûlo
120

Dilê min ê ji dila, dila dibîne
Fesîhê Mihê Heyderî
Li ser nazbalgiyê rûniştiye
Temamê giregirên Hesenan li dorê rûniştîne
Qala êsîrtiya xwe li Xeta Sûrî dike
Ji cemaeta dora xwe re
Dibêje bavo, pê re dinikîne
Fesîh bi sê denga li Eshedê lawê xwe kir qêrîn e:
Eshedo lawo! tu rabe lez bike bilezîne
Bozê li tewlê derîne
Teng û bertengê Bozê çep û rast bijidîne
Destê xwe bavêje Bêşliyê
bi tevî qolê fişeka ve
Deyne qarşî bavê xwe vezelîne
Ezê berê xwe bidime
Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê
Kûla Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê
Kûleke giran e
Bavê te bimire bila hefse
Di dilê bavê te de nemîne
Lawoooo... Hehîhîîîîî
Eshed bi sê denga
Li Fesîhê bavê xwe kir qêrîn e
Dibê: Bavo yeqîna te bê

Ji Xaliq Rebê Alemê
Qurana Nebî ne ko bavo rûknê dîn e
Mêrxasekî li Welatê Serhedê rabûye
Jê re dibêjin; Çûro, Kekê Îlyas Bavê Dirşayê
Bavo li »Erdê Kavirê« dimîne
Ev sala hefta ye ketiye sala heşt
Zozanê Dexda, Goma Xelef, Kaniya Mihê
Bi darê zorê ji me distîne
Koç û kêriyê xwe bavo, tê diçêrîne
Fesîh, bi sê denga li cemeeta dora xwe kir qêrîn e
Dibê: Gelî cemeeta hazir
Ezê dûayekê ji rebê xwe bixwazim
121

Hûn bi hev re bêjin »amîn« e
Belkî Xaliq Rebê Alemê
Tu car belayê wisa
Li pey mêrikê mêrxas nexîne
Fesîh lez dike dilezîne
Hespê Bozê ji tewlê dertîne
Teng û bertengê Bozê çep û rast dijidîne
Destê xwe davêje Bêşliyê
Bi tevî qolî fişeka ve
Datîne qarşî bavê xwe, diwezîne
Ma berê xwe da
Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê
Koç û keriyê Çûro Kekê Îlyas Bavê Dirşa
Ji Zozanê Dexda dertîne
Kaxizekî dinivîsîne
Li destê Başxûlamê Çûro datîne
Dibê: Çûro tu bidî xatirê Xwedê û Qurana Nebî ne
Tu qetl û qitûlê bi min nekî
Ji nava çil û çicûxê min
Careke din ê lawo
Berê min li Xeta Sûrî nezivirîn... axaooo...
Lawo tu bi Şera Mûhemed bêjî
Li ber te sekinîme
Heger tu bi orfê dikî
Gazî çar alî miqûfa bike
Zozanê Dexda heşt qetih e
Bila qethekî her wiha bê pol bê pere
Ji te re bimîneñññ

Heger tu wê yekê nakî
Kifş û raporê derxe
Zozanê Dexda bi kifş û raporê ji min bistîne
Lawo Zozanê Dexda
Zozanê bav û kalê min ê qedîmî ne ê...
Hey axaooo haêêêîîî...
Lê belê roj qameta nîvro
Berê koç û keriyê Kekê Îlyas Bavê Dirşayê
122

Başxûlam li nava malê diqelibîne
Çûro bi sê denga li Başxûlam kir qêrîn e
Başxûlam kaxizê bi destê Çûro
Kekê Îlyas Bavê Dirşayê datîne
Lê gava Çûro kaxizê dixwîne
Li nava serê xwe kir qêrîn e
Dibê: Lawo Zozanê Dexda
Zozanê zorê zozanê me ne
Tapû û qoçanê bavê kesî jî
Di zozan de tunîne
Emo bi sê denga
Li Dirşa qîza xwe kir qêrîn e:
Dirşa lawo tu rabe lezke bilezîne
Xwe bi aliyê odê bigihîne
Deriyê odê li taqa piştê bixîne
Bi sê denga li Çûroyê bavê xwe bike qêrîn e
Bêje bavo dayika min
Li berbanga sibê razaye
Sê xewnê xirab bavo ji te re dîne
Dibêje berê xwe nede Zozanê Dexda
Goma Xelef pêsîra xwe nede
Pêsîra Fesîhê Mihê Mîrze
Mêrikê mêrxas melkematê kûlê kûpê xwînê
Dibêje bavo çûna te bi dawet e
Yeqîn hatina te ji me re bi şîn û girîn e
Dirşa dibêje bavo were em herin lo...
Lê bala xwe bidê
Dirşa lez dike dilezîne
Derê odê li taqê piştê dixîne
Bi sê denga li Çûroyê bavê xwe kir qêrîne e
Dibê bavo tu bidî xatirê
Xwedê û Qurana Nebî ne

Tu were destê xwe ji benda kuştinê bikşîne
Dayika min Emo
Ji berê berbanga sibê razaye
Sê xewnên xirab bavo ji te re dîne
Dibê berê xwe nede Zozanê Dexda
123

Pêsîra xwe nede
Pêsîra Fesîhê lawê Mihê Mîrze
Mêrikê mêrxas mêrê têt
Melkemotê kulê, kûpê xwînê
Dibêje bavo çûna te bi dawet e
Yeqîn hatina te
Ji me re bi şîn û girîn e
Dirşa dibê bavo tu were em herin lo...
Lê belê Çûro li nava serê xwe
Li Dirşa qîza xwe kir qêrîn e
Dibê: Dirşa lawo wezîfa qîza min ne ew e
Wezîfa qîza min ev e;
Rabe lezke bilezîne
Hespê bavê xwe ji tewlê derîne
Ji te re enexdar
Bismilah bike li devê çekmecê bixîne
Bi sî û du qolê fişeka ve
Deyne qarşî bavê xwe wezîne
Bavê te li Welatê Serhedê
Mêr li qarşê xwe nedîne
Dayika te Emo ehmeq e
Nezan e aqilê wê nagire
Bila êvarê derkeve hafa
Siwarê Hesenan Fesîhê Lawê Mihê Mîrze
Êsîr û destgirêdayî
Bila li pêşiya bavê te bibîne lê...
Dirşa lez dike dilezîne
Vê tedbîra hanê ji bavê xwe re dibîne
Çûro ji malê siwar dibe
Bi sê telaqê Emo sond dixwe
Dibê: Herçî li ser Zozanê Dexda
Pêsîra xwe bide pêsîra min zilamê
Xêrê ji xêr û bazara xwe nabîne
Dê Xaliq Rebê Alemê
Pelê wî ji darê biqetîne

Xenîmê xwe li ber çavê xwe bîne
 Xêrê ji vê bazara xwe nabîne axaohaîîî...
 Axaooo sibe ye
 Ezê bi Zozanê Dexda diketim
 Sê karî ne
 Ji siba Xwedê ve Çûro
 Bi serê Fesîh ve bavo qîreqîr e
 Axaooo sibe ye
 Wezê bi Zozanê Dexda diketim
 Bi kerkora derdora Fesîh
 Bi sê denga li Çûro kir qêrîn e,
 Dibê: Çûro lawo tu bidî
 Xatirê Xwedê û Qurana Nebî ne
 Tu qetl û qitûlê bi min nekî
 Ji nava çil û çicûxê min
 Lawo careke din berê min
 Li Xeta Sûrî li cem Mala Haco nezivirîne...
 Lawo Zozanê Dexda,
 Zozanê bav û kalê min ê qedîmî ne
 Heqê kesî di zozan de tunîne
 Lawo tu bi şera Mihemed bêjî
 Li ber te sekinîme
 Tu yê gazî çar heb alî miqûfa bike
 Zozanê Dexda heft qetihe ye
 Bila qetheke ji te re
 Bê pol û bê pere bimîne
 Heger tu vê yekê qebûl nakî
 Kifş û raporekî derxe
 Bi kifş û rapora hikûmetê
 Zozanê Dexda bavo
 Ji min bistîne lo...
 Lê bala xwe bidê
 Çûro qet xebera dînlemîş nake
 Ji siba Xwedê ve
 Hê jî li serê Fesîh de hê qîreqîr e
 125

Lê dixê kevîrê ber serê Fesîh dişkîne
 Kozikê bi ser serê
 Fesîh ve bavo, diweşîne...

Dibê lawo Zozanê Dexda Zozanê me ye
Zozanê zorê ye
Tapû û qoçanê bavê te jî
Ji Zozanê Dexda re tunîne
Heger tu bi hikûmetê
Bi min re xeber bidî
Geleke serê min jê naşî
Hikûmet li pêşiya bav û kalê min nîne
Mamûrê hikûmetê van e
Li navbeyna min û qarşî wezilîne
Ezê vê sibê ji malê siwar bûme
Bi sê telaqê Emo sond xwariye
Herçî li ser Zozanê Dexda
Pêşîra xwe bide pêşîra min zilamek
Xêrê ji vê bazara xwe nabîne
Xaliq Rebê Alemê
Pelê wî ji darê diqetîne
Axaoo ax haîî...
126

15. Li Geliyê Zîlan Çemê Hesên,
evdalê evîneke bêmirad:

Heso û Nazê

Heso û Nazê, li Geliyê Zîlan li Çemê Hesên Evdalê diman. Nazê qîz bû
Heso xort bû. Her du aşiqê hev dibin. Heso, ji aliyê malê dinyayê ve fe-
qîr û belengaz bû. Bavê Nazê zilameke dewlemend bû, xwedî famîle û
eşîr bû. Rojekê Heso ji Nazê re got:

— Nazê! Divê em dest ji vê eşqa xwe berdin. Tu zanî ko tiştêkî nebûyî
ye. Di isûl û qaîdeyên memleketê me de, zilamê ko eşîr be, dewlemend
be, qîza xwe nade mêrikê kurmancê feqîr. Were em dev ji hev berdin, an
jî were bi min re bireve !

Nazê got:

— Belê Heso tu tiştêkî baş dibêjî. Lew ez jî gune me. Heval û hogirên
min wê sibê rabin û ji min re çî bêjin? Were, isûleke dinyayê ye, min ji
babê min bixwaze. Gava ko nede, ew jî ji min re dibe, senedeyekî,
delîlekî. Wextê ez bi te re birevim, wê xelk bibêje »Qîz û xort bûn, her du
aşiqê hev bûn, bi qewl û resûlê Xwedê Heso Nazê ji babê Nazê xwest.
Babê wê Nazê neda, Nazê jî bi Heso re reviya!« Ew jî ji min re dibe delîl
û hincetek.

Welhasilî kelim em zêde dirêj nekin. Heso hate cem Qûlîxanê birayê
xwe. Gundê wan nêzî hev in. Ji birayê xwe re got:

— Qûlîxan, gereke tu herî ji min re Nazê bixwazî !

Qulîxan bi awayeke şaş û acizbûyî ji Hesoyê birayê xwe re got:

— Lawo te ji babê xwe, kalê xwe kengê seh kiriye, mêrikê eşîr qîza xwe daye mêrikê kurmanc?

Hesoyê gewr e, ji ya xwe nakeve, gavan bi paş ve navêje. Dibêje:

— Na Qulîxan! Ev dîn e îman e, erd e ezman e. Tu yê herî Heso ji min re bixwazî...

Qulîxan tirsiya. Wisa dizane ko gava here Nazê ji babê wê bixwaze, dibe ko lêdanê jî bixwe. Berê xwe da Heso û got:

— Lawo wele, belkî lêdan jî tê de hebe, kuştin jî tê de hebe. Bi xwedê
127

tu yê jî bi min re werî.

Heso da pey Qulîxan û çûn dîwana mala babê Nazê.

Piştî şêwr û mişêwiran babê Nazê li Qulîxan zivirî û wisa got:

— Qulîxan xêr e? Qet hûn nedihatin dîwana min cemieta min. We xêr e gelo?

Qulîxan destên xwe danîn ser hev û bersiva babê Nazê da:

— Ezbenî, em hatine heger reza û destûra te hebe, bi qewl û resûlê xwedê, em Nazê ji Heso re dixwazin.

Belê babê Nazê jî bi meseleya qîza xwe hesiyaye ko dizane dilê Nazê jî li ser Heso heye. Di dilê xwe de got: »Wele heger ez kurt cewab bidim û bêjim ez qîza xwe nadim, dibe ko sibê qîza min pê re bireve, di nava şîrîk û hemberê min de, wê serê min berjêr bibe. Ya rast ew e ko ez bareke giran li wan bikim û riyêke dirêj bidim pêşiya wan, wê dev jê berdîn, emê ji bara hev bikevin«

Babê Nazê berê xwe da Qulîxan û dest bi van gotinan kir:

— Heger Heso heft salan şivaniya min bike, ezê Nazê bidimê, heger heft salan şivaniya min neke ez Nazê nadimê.

Hesoyê ko heta vî emrê xwe berê pezekî û heywanekî danegerandiye, piştî van gotinên babê Nazê wisa got:

— Wele ji min re zor e, lê ji bo xatirê Nazê ne heft sal, deh sal jî be ezê bikim.

Heso rahişte dar û kulavê xwe, bû şivanê babê Nazê. Sê-çar salên Heso qediya. Herçî Nazê ye, di dorhêla xwe de qîzeke wisa deng pê ketiye ko hewçend bi hisnê dinyayê delal e.

Xalid Begê jî, delaliya Nazê seh kiriye. Çend siwariya da pey xwe û hat di mala babê Nazê de rûnişt û di dîwana mala babê Nazê de got:

— Nazê bidine min! Heftê hezar qelenê wê, bi pênc heb çek xelatê wê ve ezê bidim. Meaşê xelkê ko hezar kaxit be ezê du hezar kaxitê bidim Heso ezê wî îqna bikim.

Babê Nazê li pera tima bû. Diya Nazê got:

— Heyra şêwr ji sinet e. Serî Nazê ye, heger Nazê qîma xwe bîne, jixwe

mesele tine ye. Ezê herim pirsiyarekî bi Nazê bikim.

Diya Nazê derbasî odeya Nazê dibe. Ji Nazê re dibêje:

— Lawo, te tunehî û feqîriyê nedîtiye. Li cem Heso wê zikekê te têr yek birçî be. Xalid Begê zilamekî dewlemend e. Heftê hezar qalanê te, bi pênc heb çek xelatê te ve dide. Meaşê xelkê hezar kaxit be wê du hezar kaxit bide Heso û wê wî îqna bike.

128

Ji hêrsbûnê erd û ezman li ber çavê Nazê bû yek, derziya xwedê li ber çavê wê çû û hat. Ji diya xwe re van gotinan dibêje:

— Dayê! Tu bi qurbana wî şîrê sipî bibî ko te ji pêsîra xwe daye min.

Heger ko min bizanibûya ko xelk lome û ithaman li min nake, welehî niha min ê te di odeya xwe de bikuşt. Lê ka ew mêrê ko ji malê xwe û ji mêrê xwe têr e, tê namûsa xelkê bi qeweta malê xwe dixwaze û distîne, ka ez wî mirovî bibînim mirovekî çawa ye?

Diya Nazê zûka xwe gihande Xalid Beg û jê re got:

— Xalid Beg zûka xwe xilas bike. Nazê ko bigihije te, wê te di mala min de bikuje!

Xalid Beg, bi bêhna lingê hespê reviya. Nazê demançe tazî di desta de, derkete derê dîwanê, li pey Xalid Begê de kire qîr:

— Ew mêrê ko ji malê xwe ji mêrê xwe têr e, namûsa xelkê bi pereyên xwe distîne, haşa hizûr ka ew çi bênamûs e ez bibînim?

Malbata Nazê li dora wê civiya jê re gotin:

— Lawo, kesekî behsa te nekiriye. Me te da Heso pîrsekî siwalekî me ji te nekîr. De ko dilê te li ser Heso heb, e xêr li bazara te be.

Em dirêj nekin. Heso qewlê xwe yê şivaniyê tamam kir. Îrada xwedê pê hebe. Heso daweta xwe kir. Bi qasî mehek du mehan li cem hev man. Dûr ji van deran, êşek li canê Heso peyda bû ko êşeke wisa pîs neûzûbi-lah! Xelk û alemê xwe ji Heso dûr xist. Dor û civat îthaman li Qulîxan kir. Ji Qulîxan re gotin:

— Lawo, xwedê derd daye lê derman jî daye. Çima tu birayê xwe nabî dixtorekî, nexweşxaneyekî xweyîtiyekî lê nakî?

Ji ber ko xelkê zêde îtham û lomeyan li Qulîxan kir, rahişte Heso da piştta xwe û nakire nexweşxanê. Wextê dixtor Heso miyene kir, bi ser Qulîxan de kire qîreqîr:

— Malmîrat! Te vî cendekî anyê ezê çawa bikim jê? Êşa wî lê pîr bûye, tesîra ko derdê wî derman bike, nemaye. Ez çawa bikim ji vî cenazeyî? Qulîxan tirsiya. Di dilê xwe de got: »Bi xwedê dibe ko min sûc kiribe, wê werin min jî bigirin« Bi hinceta destavê, Qulîxan mîna lingê hespê, got : »Lingo ez bi qûrbana te!« û reviya.

Nazê jî, ji berê ve wead kiriye û wisa gotiye:

— Gava ko cewaba mirina Heso ji min re were, ezê fincanekî jehrî

wexwim. Piştî mirina Heso, ez sax li dinyayê nemînim.

Nazê bazda pêşiya Qulîxan û jê re got:

— Keko, bextê te û xwedê, te çawa kir ji Heso, Mir an ma?

129

Qulîxan li Nazê vegerand:

— Qet pirsas Heso ji min neke.

Nazê, zarezar bi Qulîxan kir. Qulîxan vê carê wisa got:

— Wele hal û meseleya Heso ev e. Dixtor wisa ji min re gotiye, ez tirsîya me. Min gotiye wele wê werin min jî bigirin. Bi xwedê min Heso di nav lepên wan de hiştiye, ez reviyame û hatime.

Xew ji nazê re namîne. Wê şevê radibe, destekî cilê zilaman li xwe dike, berjêrî bajêr dibe, diçe nexweşxaneyê dixtorê nobedar dibîne, pêve zarezar dike, riya xwedê û pêxember ji ber digire. Nazê ji dixtor hêvî û re-ca dike:

— Ew nexweşê ko îro anîne cem te, navê wî Heso ye. Ez dixwazim tu wî nexweşî teslîmê min bikî.

Ew jî dixwazin ko gavek zûtir ji Heso xilas bibin. Dixtor kete pêşiyê, çûn deriyê bodromê vekirin, Heso ji binê bodromê derxistin. Nazê kete binê milê Heso, ji nexweşxaneyê derxist. Ew gotina ko dixtor gotibû: »Em nizanin wî bavêjin behrê, an jî bi saxî wî bixin binê erdê!« di mejiyê Heso de cemidî. Heso di dilê xwe de ji xwe re wisa got: »Wele vaye min birin. Yan wê min bavêjin behrê, yan jî wê min bi saxî bixin binê erdê« Bi awayeke xayîsbûyî serê xwe rakir û got:

— Tu bi qedrê Mûhemed Mistefa bikî, tu çi kesî tu min bi ko ve dibî?

Nazê, tevî cilên xwe yên mêranyê ko ji bo nenaskirinê li xwe kiribû, wisa got:

— Heso, ez Nazê me!

Heso axîn ji panîyê kişand û berê xwe da Nazê:

— Nazê, heft sal emeka min jî bi te re heye. Lê ez bi wî xwedayî bikim ko wî rihê me daye û wê bistîne jî, ev heft sal emeka min wekî vê saniyê li ber çavê min nayê.

Nazê got:

— Heso Xwedê mezin e!

Bi şev nîvê şevê Heso anî malê, ko sebebî li Heso bike. Yan Xwedê teala wê şîfa ji Heso re bişîne yan jî wê rihê wî bistîne.

Jinbira Heso ko xwedê sitarê nede serî, sitarê neda ser Heso. Ji

Qulîxanê mêrê xwe re got:

— Camêr! Ev êşa Heso pîs e. Li me li zarê me peyda bibe, hebek ji me namîne. Ez bi wî xwedayî bikim, yan ez di xaniyê te de dimînim yan Heso dimîne. ko Heso di vî xaniyê de bimîne, ha ji te re zarê te, bi xatirê te ez diçim mala bavê xwe.

Belê, Qulîxan ji jina xwe zalimtir bû. Bi gotina jina xwe kir, kete binê milê Heso wî avête binê Geliyê Zîlan Çemê Hesen Evdalê. Holikekî bi qirş û mirşan li ber devê avê ji Heso re çêkir.

Piştî ko Qulîxan dageriya û hate malê, jina wî bi qasî nîv metre lê-vaxwekirî, hate pêşiya Qulîxan. Wê rojê tim di dilê xwe de digot: »Wele, gava ko Heso bimire û Qulîxan jî jinbira xwe mar bike, xwedê wekal e, ez çûm av û av, di diya wê jina ne hazir hate niyan, ezê biçim ber pêlavan! Ev kelemeke giran e li pêş çavê min, ezê îtirafiyekî mezin bêxim stûyê, Nazê ko ez jê xilas bibim«

Pîreka Qulîxan çavê xwe girt û devê xwe ji mêrê xwe re vekir:

— Qulîxan, tu ketî xewê, haya te ji bayê felekê tune ye!

Qulîxan got:

— Xêr e, Çi bûye?

Jina wî dewam kir:

— Nazê heta berê sibê, xew jê re tine ye, li pey xortê xelkê digere. Sibê di mala te de, jinbira te rabe bi xortê xelkê re bereve, mirina mezin ev e. Oxweşikê kesî li mirinê nayê. Emê jî bimirin, kurê me jî bimire, babê me jî bimire, lewra ko însan tixmê mirinê ye, em çêbûne ji bo mirinê. Mirina mezin ev e ko, jinbira te rabe di mala te de li pey xortê xelkê bireve. xeberek ji babê wê re bişeyne, bila were qîza xwe bibe, li mala babê xwe çawa dike bila bike, namûsa wan e, elaqa me jê tine. Birayê te êdî miriye, tu xêra birayê te ji te re tune.

Qulîxan bi xeberê jina xwe kir, xeberek ji mala babê Nazê re şand û got:

— Vaye birayê min miriye, werin qîza xwe bibin.

Belê, navê mirina Heso li dinyayê belav bû. Hêj jî ew kûl û hesret bi Xalid Begê re ye. Bi çend siwariyên xwe ve hat li mala Qulîxan de rûnişt. Xalid Begê ji Qulîxan re got:

— Nazê bide min! Heftê hezar qalanê wê, bi pênc heb çek xelatê wê ve ezê bidim. Heger babê Nazê qîma xwe neanî, tu li mala xwe rûne qarşê wê nebe, ez heme.

Ji ber ko ji berê de gazî mala babê Nazê kiribûn. Ew jî hatibûn. Di mala Qulîxan de li hev rûniştin û li hev hatin. Nazê xwestin, şîraniya wê birîn û wê xelat kirin.

Nazê bi stûxarî rabû ser xwe û wisa got:

— Heyra ev çî kafirstanî ye ko hûn bi min dikin? Zilamê min sax e.

Wê gavê, nîvmeleyekî ko li civatê pal daye, bi meqseda ko çend qirûş pereyên markirinê bistîne radibe ser xwe û dibêje:

— Babo xira xira we çî ye? Wele Heso miriye û min Heso bi destê xwe

şuştîye.

Li ser vê derewa mele Nazê dibin. Wextê ko Nazê dibin, riya wan bi wir dikeve, di ber Geliyê Zîlan Çemê Hesên Evdalê de derbas dibin. Nazê xêlyê xwe dadigerîne û dibêje:

— Xwedê ji we razî be! Hûn çî kes in, çî qewmîyet in, dînê we û meshebê we çî ye?

Tev bi hev re gotin:

— Em misilman in.

Nazê li wan dagerand:

— Ne xêr hûn ne misilman in. Ev kirina we di nava tu dînê de nabe. Çî ye hûn vê kafirstaniya hanê bi mir re dikin. Heger hûn misilman in, ji min re misade bikin ez herim zilamê xwe bibînim, xatirê xwe pê bixwazim. Ezê xwe pê helal bikim. De tu sîleh û qeweta min tune ye, xwedayekî min li jorê heye, bila qebûl neke.

Di nav karwanê de dubendiyek çêbû. Rabû hinek ji wan gotin:

— Lawo wele ev kafirstaniya ye, kesê tiştê wisa nekiriye.

Welhasil, ji Nazê re misade kirin, du mirov jî wekî şahid bi Nazê re şandin ko li ser devê Heso bibin şahid û Heso jî Nazê berde.

Nazê hat bi ser holika Heso de sekinî. Heso nexweş e, xayîs e, haya Heso ji bayê felekê tune ye. Ketiye halekî ko ne hal e. Xêr û şerê Heso tev di binê wî de ye. Kezeba Nazê şewitî hate xwarê. Nazê di ber xwe de got: »Niha ez bi vî halî ez xatirê xwe jê bixwazim, ew rihê ko heye jî wê here, ezê bibime sebebê qetla wî. Heso di wextê xwe de kêfçî bû, henekçî bû, ezê kilamekê ji Heso re bibêjim. Heta hişê wî were serî ezê xatirê xwe jê bixwazim«

Nazê li ber serê Heso sekinî û dest bi gotina kilama xwe kir:

Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê

Le Nazê dibê Heso birîndaro sibeye

Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan

Bi Çemê Hesên Evdalê dikevim

Ji xema dilê min ji te re bi dar kinêre

Birîndaro tê digere refên qaz û qûlingan

Bi lingên xwe digere

Ji xwe re bi nikûlê xwe diçêre

Kesî nedî dewrî bedîlî zemana salox nedaye

132

Bira çawa rabe

Jinbira xwe di mala xwe de bide mêr e siwaro

Axx were were ax were birîndaro

Hayîhaax ay hahîhîhî

Heso serê xwe ranake cewaba Nazê nade. Ji Heso kirî ko Nazê hatiye van

teklîfên acî lê dike. Di dilê xwe de dibêje: »Halê min, kûla min, derd û birînên min ne bes in, ev hatiye tinazê xwe bi min dike. Ev rihê ko heye jî distîne.« Qet serê xwe ranake. Nazê kilama xwe berdewam dike:

Nazê dibê herê dewranê, dewranê, dewranê

Le Nazê dibê Heso birîndaro sibeye

Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan

Bi Çemê Hesên Evdalê dikevim

Dilê min bi demar e

Kuro malxirabo bejna min bilind e

Ji te re pira li serê heft riya

Kûlîlka diwazdeh waran e

Ev îro sê roj û sê şevê min qediyaye

Bi xwedê xwezgîniyê min

Di mala Qûlîxanê birayê te de li hev civiyane

Le heftê hezar qalanê min

Bi pênc heb çek gelo xelata min dane

Nexweşo birîndaro ka serê xwe rake

Nizaanim birînê te çawa ne

Birîndaro serê xwe rake

Qasekî ji xwe re li xemlaa min mêze keê

Wele vanê du heb şahid

Di navbeyna min û te de sekinîne

Ez îro hatime xatirê xwe bi te dixwazim

Ez nizamim birînê te çawa ne siwaro

Axx were ax were birîndaro axxx ay

Hahîhîmîîîîî...

Belê Heso çavên xwe vedike. Nazê xêlkişî bi ser de sekiniye. Wekî nîvxêlê

li qarişî Heso sekinandine. Yeqîniya Heso ji xwedê tê ko Nazê hatiye tek-

lîfa berdana xwe li Heso dike. Heso li xwe dinêre, li halê xwe dinêre, li

133

binîrên xwe dinêre ko kurm di birînên Heso de dileyîzin. Kezeba Heso ji halê Heso re dişewite. Ji halê xwe re, ji birînê xwe re, ji derdê Nazê re li gorî qeweta xwe Heso serê xwe radike û dest bi kilama xwe ya ko ji Nazê re dibe bersiv, dibêje:

Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e

Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê

Sibe yi wezê bi diyarê Geliyê Zîlan

Li Çemê Hesên Evdalê diketim

îro ji taliê min û te re ji asîmanan li minê agir barî

Lê dilê min evdalê Xwedê

Ji hemî teyra hêlîna teyrê narî

Ewî heywanî hêlîna xwe çêkir
Ji asîmanê li binê qanatê reş û tarî
Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Bi vê teklîfa hanê te goştê canê min heland
Kezeba min di nava min de kiriye parî parî
Wele ez şakir im ji Xwedayê xwe re
Êşa ko daye min bila nede tu kurê camêra
Bila neyne serê tu canik û tu ciwana
Heft salan xistibû canê wî pêxemberê
Kûrma xwarî Nazê axx were were ax were ez birîndar im
Heso dibê Nazêê te piçûkê
Li ber miradê te çavreşê bejn bilindê
Gerden qazê te sing sipî ye
Belek î berfa çiyakê li ser xalyazê
Heso çima pê nekir miradê
Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Tu giyayê binê min teze bike
Birîndaro bila serê xwe deyne û razê ax ay haîhaî
Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê
Le Nazê dibê Heso birîndaro sibe ye
Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan
134

Bi Çemê Hesên Evdalê diketim
Dilê min hêlîna teyrê li etek e
Nexweşo birîndaro jê firiyanê
Refê qaz û qûlinga teyreka per belek e
Ez bi qûrbana te me
Gunê xwe bi halê xwe neyne
Ezê çoka xwe deynim
Serê xwe li ser çoka min deyne
Te rabe rûnê destê xwe veke
Dûayên nexweş û birîndaran
Li cem Rebê Alemê yek bi yek e
Ez bi qûrban rabe emê dûayekî
Ji rebê xwe bixwazin Xweda xwedayekî mezin e
Belgî êşa canê te li canê min peyde ke
Bila ez piştî Hesokê xwe
Ji kesî re nebime bermalya mala teze siwaro
Ax were were ax were birîndaro hahîhahî

Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e
Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê sibe ye
Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan
Bi Çemê Hesên Ewdalê diketim
Dilê min hêlîna teyrê li sîmir e
Lê lê Nazê kûlê dilê min giran e
Xemê dilê min li hûndir e
Îro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesên Ewdalê
Tê bi ser me de gur e gur e
Bes e Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Vê teklîfa hanê çawa tu cozdan û meqesê
Berbera bidî serê dil û cîgera min
Ji xwe re bibirî Nazê
Ax were were ax were
Ez birîndar im
Hesoo dibê here Nazê te piçûkê
Li ber miradê te çav reşê bejn bilindê
135

Gerden qazê te sing sipiyê
Belekî ji berfa çiyakê
Li ser Xalyazê çima Heso pê nekir miradê
Lê lê Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Tu rabe giyayê binê min teze bike
Birîndaro bila serê xwe deyne û razê
Haîhaî
Nazê dibê herê dewranê dewranê dewranê
Le Nazê dibê Heso birîndaro sibe ye
Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan
Bi Çemê Hesên Ewdalê diketim bi bax û reze
Îro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesên Ewdalê
Tê bi ser me de bi xar û lez e
Nexweşo birîndaro gunê xwe bi halê xwe neyne
Ezê çoka xwe deynim
Serê xwe li ser çoka min deyne
De rabe rûnê destê xwe veke
Dûayên nexweş û birîndaran
Li cem Rebê Alemê yek bi yek e
Nexweşo birîndaro rabe emê dûayekî
Ji rebê xwe bixwazin Xwedê Xwedayekî mezin e

Belgî êşa canê te li canê min bibeze
Ez piştî Hesokê xwe
Ji kesî re nebime bermalya mala teze
Ezê serê xwe êdî girê nedim
Xêliya sor gevez e siwaro
Axx were were ax were birîndaro
Hahîîî
Heso dibê herê dewranê dewranê dewraanê
Le Heso dibê Nazê rebenê sibe ye
Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan
Bi Çemê Hesên Evdalê diketim
Ji xema dilê min û te re bi bar e
Îro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesên Evdalê
136

Tê bi ser me çiqas bi meyl û xwar e
Belgî Xwedê Teala min ji birakê min re nehêle
Çawa bi xeberê jina xwe dike
Bi çepilê min digire min davêje Geliyê Zîlan
Çemê Hesên Evdalê êvar e ne gaziye li minê ne fîraz e
Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Tu xwe berde devê Geliyê Hesên Evdalê
Ji min re bîne tasek ava sare Nazê
Ax were lê lê Nazê te piçûkê li ber miradê
Te çavreşê bejn bilindê gerden qazê
Te sing sipiyê belekê berfa çiyakê
Li ser Xalyasê Heso pê nekîr miradê
Nazê tu bi xatirê Xwedê kî
Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî
Tu giyayê binê min tezeke
Heso serê xwe deyne belgî Xwedê emanetê xwe
Ji min bistîne birîndaro ranazê ax haayyy
Belê, Heso avê dixwaze, heta Nazê diçe avê jê re tîne, serê xwendevan û
haziran xweş û sax be. Heso canê xwe dispêre rehma Xwedê Teala. Nazê
jî diçe ber serê Heso disekine, destê xwe ber bi asîmanan ve bilind dike û
dibêje:
— Ya Rebî tu rûhê min jî bi yê wî re bistînî. Bila piştî mirina Heso ez
jî li dinyayê nemînim...
Xwedê Teala dûayên wê jî qebûl dike, Nazê jî li vê derê canê xwe tes-
lîm dike. Îro tirba Heso û Nazê li Geliyê Zîlan Çemê Hesên Evdalê ne û
ev tirb bûne ziyaret.

* Cara yekem min çîroka vê kilamê, di sala 1983'yan de li gundê Badayê ya Misircê (Kurtalanê) ya Sêrtê ji devê pîrika xwe Şêfîqe guhdarî kir. Wê gavê bi Şakîrê birayê xwe re li gund diçûm dibistanê û di hefteyekê de bi kêmasî sê car pîrika min, li gorî daxwaza me, kilama Heso û Nazê ji me re digot.

Her çiqas min ev kilam di çend salên dawîn de, ji devê çend dengbêjan guhdarî kiribe jî, cara dawîn di sala 1997-an de li Edeneyê li mala Birahîmê Torî me ji devê Dengbêj Salihê Qubînê guhdarî kir.

137

Dema Salihê Qubînê bi awaza Xerzanî ev kilam digot, sîlûetên ko pîrika min digotin, li ber çavên min kifşe dibûn.

Wekî gotina dawî; her çiqas kilam ji Dengbêj Salihê Qubînê hatibe wergirtin jî, çîrok û diyalogên kilamê ji pîrê Şêfîqe hatine hînkirin. (S.K)

138

16. Bavê Elfezya Siwarê Eznawir:

Ferzende Beg

Ferzende Beg, ji Eşîra Hesenan mêrxas û şerkerekî çak e. Yek ji pêşewayên »Serhildana Agiriyê« ye. Di vê tevgera navborî de navê wî, piştî Îhsan Nûrî Paşa û Bro Hesko (Brahîm Paşa) Têlî tê. Tabî di vê tevgerê de navên wekî Xalis Beg, Nadir Beg û Memo Beg (zarokên Kor Hiseyn Paşa), Elîcan, Reşoyê Silo, Seyîdxan û Zahir Axa jî têne bilêvkirin û piraniya van navan, di gotin û kilamên dengbêjên welêt de, bi mêrxasî û cengawerî têne jiyandin.

Ferzende Begê Hesenan, beriya Tevgera Agiriyê, di sala 1925-an de beşdarî Serhildana Şêx Seîd dibe û bi taybetî li dorhêla Melazgira Mûşê mohra xwe li bin qehremaniyên mezin dide. Li gorî hinek çavkaniyan, piştî têkşikêrandina Serhildana Şêx Seîd, Ferzende Beg ligel 150 siwariyên xwe derbasî nav sînorên Îranê dibe. Dîsa li gorî van çavkaniyan, gava ev dixwaze xwe li sînor bixe, ji hêla leşkerên tirk ve tê birîndarkirin. Piştî ko ew derbasî aliyê Îranê dibin, hêzên Îranî ji wan daxwaza teslîmkirina çekan dikin, lê ew vê yekê qebûl nakin. Di navbera hêzên kurd û hêzên artêşa Îranê de şerên dijwar derdikevin û tê saloxdayîn ko di encama vî şerî de, Şemsedînê Xalid, Bavê Ferzende Silêmanê Ehmed, Kerem Begê Zirkanî û Evdilbaqî jiyana xwe ji dest didin û Ferzende Beg jî birîndar dibe. Yê ko ji ber gule û barûdên leşkerên Îranî filitîne, xwe spartine hawara Simko Axayê Şikakî.

Li gorî hinek çavkaniyên din, ev derbasbûna hanê, ne piştî têkçûna Tevgera Şêx Seîd, lê piştî Têkçûna Tevgera Agiriyê pêk hatiye. Lewre jî di dîrokê de navê şerê di navbera kurd û iraniyan de, wekî »Serhildana Makoyê« tê zanîn ko di sala 1931'ê de pêk hatiye. Di vê serhildanê de

hêzên leşkerên Îranî, raserî 6-7 hezarî ye û wekî fermanदार, li ser serê wan Kelb Elîxan Nexsîwan heye. Hejmara leşkerên kurd, ko di nava wan de kesên wekî Ferzende Beg û Bro Hesko Têlî jî hene, ji 900 kesî pêk dihat. Piştî vê serhildanê, Kelb Elîxan Nexsîwan jî di nav de, bi qasî 700 kesên ji hêzên îranî, ji hêla Serhildêrên kurd ve têne kuştin. Serhildana navborî,
139

piştî lihevkerin û yekbûna hêzên tirk û îranî hate têkşikandin.

Her çiqas me got, navê Ferzende Beg û kesên din di Serhildana Şêx Seîd û Serhildana Agiriyê de jî derbas dibe, di rastiya xwe de mêrxasî û cengaweriyên van ciwamêran, di kilam û gotinên dengbêjan de bi salan e ko derbas dibin. Li gorî van kilaman ko emê yek ji wan li jêr bidin, qewimîn û bûyer piştî têkşikestina Serhildana Şêx Seîd pêk hatine. Ev yek di pirtûka nivîskarê kurd Rohat Alakom a bi navê »Hoybûn Örgütü ve Axri Ayaklanması« (Rêxistina Xoybûnê û Serhildana Agiriyê) de jî hatiye pesendkirin.

Niha jî beriya ko em derbasî kilama li ser Ferzende Beg bibin, kerem bikin em cih bidin beşek nixandinên li ser Ferzende Beg ko di heman pirtûka Rohat Alakom de cih ji xwe re peyda kiriye:

»...Ferezende Begê ko di Serhildana Şêx Seîd de nayê girtin û derbasî Îranê dibe, di sala 1927-an de ji bo ko beşdarî li Serhildana Agiriyê bibe, dizivire. Bi awayekî aktîf beşdarî li Şerê Agiriyê dike û mohra xwe li bin qehremaniyên mezin dixê. Êrîş û sabotajên mezin li dijî hêzên neyar pêk tîne. Serekê Serhildanê Îhsan Nûrî Paşa, di bîranînên xwe de ji bo Ferzende Beg nixandinên balkêş dike. Qedrî Cemîl Paşa di di bîranînên xwe de ji bo Ferzende Beg gotina »abîdeya zindî« bi lêv dike. Osman Sebrî, di nivîsa xwe ya bi navê »çar leheng« de Ferzende Begê wekî »lehengê yekemîn« bi nav dike. Di şerekî de du alay leşker bi ser wî de dişînin. Ferzende Beg bi 60 kesî li dijî vê hêzê şer dike û qehremaniyeke mezin bi dest dixê. Fermanदारê tirk, piştî vê têkçûnê, raporeke sexte amade dike û diyar dike ko tevahiya gundên derdorê piştgirî û alîkariya Ferzende Beg kirine û leşkerên wan kuştine. Li ser vê yekê bi qasî 80 gundên li Geliyê Zîlan wêran dikin û dişewitînin. Osman Sebrî di nivîsarekî xwe de diyar dike ko ji ber qehremaniya Ferzende Beg 80 gund hatine şewitandin. Hesen Hişyar jî di heman baweriyê de ye...«

Le axao hey li min li min li min

Bê maqûlo hey li min li min li min

Le Asyayê bi sê denga bang lê dike

Dibê de lê lê Besrayê rebenê sibe ye

Şereka li me çêbû

Qaleka li me qewimî

Le Kil Îskender

Li sûr û bedena Salim Begê

140

Li hewşa kafirê Emer Tûman
Dayê rebenê vê sibê
Li ser kaniyê way ax way
Le belê ji êvara Xwedê ve
Li gohê min xweş tê
Dengê gula topê li me sil kir
Sewtêna mîrata vê boriyê
Gule û barûdê vî kafirî
Li me dibare dayê mînanî
Tevana gelo li ber taviyê
Le Asyayê bi sê denga bang lê dike
Dibê de lê lê Besrayê
Hey lê agirê Helebê
Bi derê mala bavê te ketê
Tu rabe li ber çoka Ferzende rûnê
Tu bêje Ferzende mala te xirab be
Lo bila mala min jî pê re
Te digo 'Ez Ferzende me ez Ferzende me'
Ez bavê Elfezya Siwarê Eznawir im
Xwedanê kuçik çapliya me
Rojê qale qalê oxirmê giran
Li welatê 'ûçincî ordiyê' de
Mêr di ser min re qet tune ne
Evya ne şerê me û Hesenan e
Ne şerê Heyderan e
Ne şerê Cibiran e
Ne şerê Sînikan e
Ne şerê duwazdeh bavê eşîratê giran e
Evya ecem e 'bêşincî mezheb' e
Ne dîn e ne îman e
Li gorî qarşî şerîeta Mûhemed
Li qarşî me disekine me dixapîne
Ji êvara Xwedê ve
Cinazê Silêmanê Ehmed
Bi tevî komê Hesenan ve

141

Gelo li pêş miqabilî çavê min e
Ezê bi du gulê tometîka vî kafirî

Birîndar im
 Destê min têtikê mîrata modolîyê
 Modolîyê nagire dayê rebenê
 Pêçîka min a şahidê li min nagere
 Heyfa min nayê li kuştina mêran û şêran
 Heyfa min tê li wê heyfê
 Çar heb ji tûxayê vî kafirî
 Li ser me re sekinîne
 Ji milê Silêmanê Ehmed
 Bavê Kazim digirtin
 Dixistin nîşanê Hemîdiyê
 Le Axao wile nabe bile nabe
 Îşev sê şev û sê roj e
 Şer ketiye ser milê Keremê Qolexasî
 Mêrekî çê tê kuştinê
 Bi du gula birîndar e
 Bi sonda mezin sond xwariye
 Tê kuştinê lo bira jê venabe
 Erz û eyalê Mala Emer
 Îşev sê şev û sê roja
 Li kavila Îranê digere nagere yêr nabîne
 Ji xwe re li ser piştê kihêl û malekiyan
 Lo bira peya nabî
 Kerem dibê wez Kerem bim
 Ez Kerem bim
 Ez firar û qaşqûrê mehkûmê
 Dewletê bim
 Bexê Mala Emer bim
 Ezê bi maleka weka Mistefa Begê re mal bim
 Evî kafirê li bira qesr û qûnaxê me girtine
 Dibên tivingên destê xwe deynin
 142

17. Welatperwerekî hêja, dostê feqîran:

Dr. Yusuf Azîzoglu (1917–1970)

»Yusuf Azîzoglu, heta tu bibêjî bes mirovekî hêja û nefsbîçûk bû. Quretî
 li cem wî peyda nedibû. Tim û daîm dixwest ji bo miletê şerqê kar û xe-
 batê bike. Ji malbateke mezin û dewlemend dihat. Lewma jî, her gav derî
 û dîwana mala wî, ji xelqê kurd re vekirîbû. Dabara bi sedan kesan
 dikir...«

Belê der barê parlementerê kurd Dr.Yusuf Azîzoglu de, dostê wî
 Dengbêj Mahmûd Qizil wisa dibêje. Yusuf Azîzoglu, di sala 1917-an de,

li Farqînê (Silvân) ko bi ser Diyarbekirê ve ye hatiye dinê. Ew bi eslê xwe ji heman navçeyê, ji eşîr û malbata Ferhendîyan, birayê Hacî Huseyn Axa ye. Ji malbateke dewlemend tê û xwedî 6-7 gundan e. Ji wan çend gundên wan ên ko me bidest xistine navê wan ev in: Tirbesipî, Tilmî û Soranê. Azîzoglu, dibistana seretayî li Farqînê, dibistana navîn û lîseyê jî li Amedê diqedîne û ji bo perwerdehiya tîbiyeyê, qeyda xwe li Zanîngeha Stenbolê Fakulteya Tîpê dike. Yusuf Azîzoglu, di dema perwerdehiya xwe ya li Stenbolê de, wekî bi dehan xwendekarên welatparêz ên kurd, li »Dicle Talebe Yurdu« yê dimîne û hewl dide xwe ko, ev der bibe naven- da şiyarbûna şagirtên kurd û qada çandê.

Azîzoglu dibe wezîrê tendurustiyê

Piştî xwendina xwe ya zanîngehê, Azîzoglu bû doktor. Pê re pê re jî, gi-raniya xwe da siyasetê. Wekî tê zanîn piştî cuntaya leşkerî ya 1960'î, li Tirkîyeyê çend partiyên siyasî hatibûn avakirin. Yusuf Azizoglu, ligel çend hevalên xwe yê bijare û welatperwer, di 13'ê reşemîya 1961'ê de YTP'ê (Yenî TÜRkiye Partîsî) ava kir. Piştî çend mehan, di hîlbijartinên ko pêk hat de, vê partiyê gelek parlamanter derxistin û wekî şîrîkê hikûmetê kete kabîneyê. Azîzoglu, di hikûmetê de, wekî Wezîrê Tendurustiyê kar û bar meşandin.

Yusuf Azîzoglu, piştî ko dibe wezîr ji bo kar û barê tendurustiya welatê xwe di cih de bibîne û di vê riyê de projeyan saz bike, diçe Tetwanê ko

143

navçeya Belîsê ye. Lêkolîner û zimanzan Feqî Huseyn Sagniç ko yek ji dostên Azîzoglu ye û bi hev re karê siyasetê jî gerandine, di xebata xwe ya bi navê »Portreler« de behsa serdana wî ya li Tetwanê wisa dike: »Piştî ko bû wezîr, hate Tetwanê. Wê çaxê, tevî çend hevalan, me li Tetwanê ji bo ko xaniyên tendurustiyê (Saglik Ocagi) vekin û bi karê tendurustiya gel re mijûl bibin, me komeleyekê ava kiribû. Ez ne şaş bim navê wê 'Komeleya Parastina Tendurustiya Gel' (Halkın Sağlîgnî Koruma Dernegi) bû. Li Tetwanê ji bo xebatên xwe me jê alîkarî xwest. Li gorî pereyên wê demê, ji me re got, 'Ezê 50 hezar lîre ji we re bişînim, bi vê pereyê ji bo saglik oca-gi ji xwe re eraseyek bistînin, ezê peyderpey ji bo we alîkarî bikim...' Piştî demeke kin, pereyê ko behs kiribû ji me re şand, me jî eraseyek kirî û me dest bi xebata xwe ya tendurustiyê kir...«

Yusuf Azîzoglu, di karê xwe yê wezaretiyê de, mohra xwe li bin pey-wirên giring dabûn. Ji bo ko li seranserê Tirkîyeyê pêk were, xebata 'Projeya Tendurustiyê' dabû destpêkirin. Ji bo vê yekê jî çend bajarên welêt ên wekî Sêrt, Belîs û Mûşê wekî 'Herêma Pîlot' hîlbijartibû.

H. Oguz Bekata: »Azîzoglu 'cûdaxwaz' e!..«

Xebata wî ya ji bo gelê kurd, kir ko ew ji wezîrtiyê îstîfa bike. Ji ber ko Wezîrê Karê Hûndirin ê demê H. Oguz Bekata, di meclîsê de gotibû ko

Azîzoglu, nîjadperestî û kurdîtiyê dike. Bekata, vê yekê bi kar û barê li xebata tendurustiyê ya welêt ve girê dabû û van xebatan wekî 'cûdaxwazî' binav kiribû û wisa gotibû: »Azîzoglu, doza kurdîtiyê dike. Projeyên tendurustiyê dide mutehîdên kurd û karkerên kurd dide xebitandin. Heger, Azîzoglu li meclîsê biaxive û bibêje, 'Ez ne kurd im, ez tirk im ezê jî gotinên xwe yê der barê wî de, paş de vekîşînim...«

Yusuf Azîzoglu, van gotinên Bekata bê bersiv hiştibû û ji karê xwe yê Wezaretiyê îstîfa kiribû, êdî wê xebatên xwe wekî parlamenter, di riya gelê xwe de bidomanda. Dîsa li gorî malûmatên Feqî Huseyn, pişt re ew dibe Serokê Giştî yê YTP'ê û di destpêka sala 1970'î de, ji ber nexweşiya xwe ya xedar, ji serokatiya partiyê jî, îstîfa dike.

Belê di heman salê de, ji ber nexweşiya xwe ya weremê, (tuberkuloz) ji nav gelê xwe yê 'şerqê' koç kir û bû mêvanê axretê. Li gorî saloxdayînên ko min ji çend kesên Farqînî bi dest xistin, wê roja ko cendekê Azîzoglu, anîbûn Farqînê bi dehezaran kes, li Farqînê civiyabûn.

Hezkirina Azîzoglu di nav gelê wî de kir ko, dengbêjên herêmê li ser wî kilaman çêbikin. Yek ji wan dengbêjan jî Mehmûd Qizil e ko, bi navê
144

'Lîdero' li ser wî kilam çêkiriye û di kaset û sêlikên xwe de xwendiyê ko pişt re bi dehan dengbêj li çermedorê welatê me vê kilamê gotine. Kerem bikin em niha guhê xwe bidin vê kilamê ko ji hêla Mehmûd Qizil ve hatiye çêkirin û me ji devê wî girtine...

Lîdero

Lîdero lîdero lîderoo

Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê

Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka xurbetê

Ezîzoxlî mehkî berê îstîfa dîlekça xwe da Enqerê

Li Reîsê Cimuryetê

Heyfa min nayê li wê yekê

Heyfa min tê bi wê yekê

Di welatê şerqê de bila li piştî babê Murado

Kesekî ranebe neke dawa siyasetêêê ax

Lîdero lîdero

Bê lîdero ez nemînim li dinyayê

Heta sax bim li dewrana dinyayê

Lidêrekî mîna Ezîzoxlî

Babê Murado tucarî nayê Tirkiyayêêê ax

Hahîhîmî

Lîdero lîdero lîderoo

Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê

Evî mîratê radiyoyê yayîn dikir

Xeberkî ne bi xêrê ji me re tanî
Nav û dengê mirina Yûsif Ezîzoxlî
Tirkîyayê lawo heft diwalê ecnebî tev hilanî
Ezîzoxlî te mala xwe tenê xira nekir
Te kon û çîtên perdê me feqîran bira li ser danî
Ax lîdero lîdero lîdero
Wez nebînim li dinyayê
Heta sax bim li dewrana dinyayê
Lîderkî mîna Ezîzoxlî nayê Tirkîyayêê ax
Hahîhîî
145

Lîdero lîdero lîderoo
Lîdero qurban li me dabû
Çûme Diyarbekira şewitî lawo
Bi kevirê reş û tarî
Evî mîratê teyarê cinazê Ezîzoxlî
Ji me kurmanca re ji Enqerê hey lo lawo
Hediye tanî
Ezê çûme ser cinazê Ezîzoxlî
Min go Ezîzoxlî te mala me xira kir
W'em nizanin li Enqerê
Heyra te tembiya me feqîran
Keko îcar li kî danî
Ax lîdero lîderê me feqîran
Ez nizamim piştî babê Murado
Berê me kete bajarê Enqerê
W'em nizanin derdê xwe bêjin ji kê re ax
Lîdero ez nebînim li dinyayê
Heta sax bim li dewrana dinyayê
Lîderkî mîna Ezîzoxlî nayê Tirkîyayêêê ax
Hahîîî
Lîdero lîdero lîderoo
Lîdero qurban sibe ye ezê çûme Farqîna şewitî dayê
Bê li hafê deştê
Minê bala xwe didayê bîna bayê çiya lê dixê
Dayê rebenê li bejn û bala Ezîzoxlî çiqas xweş tê ax
Ezê çûme li ser cinazê Ezîzoxlî
Derb û birîn tê de tunebû
Axîn dîke ji derdê mîletê şerqê
Ji kezebê xwîna reş tê
Lîdero lîdero wez nemînim li dinyayê

Heta sax bim li dewrana dinyayê
Lîderkî mîna Ezîzoxlî nayê Tirkiyayêêê ax
Hahîîî
Lîdero lîdero lîdero
Lîdero qurban çûme Farqîna şewitî
146

Dayê rebenê bi hewl û bî ye
Minê bala xwe didayê
Berê vê êvarê pêşiya texsiya derketî
Texsiya Ezîzoxlî dayê rebenê
Hezê hezê li pêşiyê
Ez çûme pêşiyê min go belkî mala we xirab e
Çi bû çi qewimî çi ciriya mesele çi ye
Digotin belkî mala we xira be
Heyra Wele Yûsif Ezîzoxlî ji Enqerê
Ji Biyuk Milet Meclîsê xeyidiye ebediyen
Şerqê malikşewitî hiştiye bê xweyî yee ax
Ax lîdero lîdero lîdero
Lîderoo lîdero qurban
Wez nebînim li dinyayê
Heta sax bim derdê Ezîzoxlî
Derdekî giran e lawo
Ji dilê me dernayê
Heta sax bim li dewrana dinyayê
Lîderkî mîna Ezîzoxlî babê Murado
Tu carî lawo nayê Tirkiyayêêêê axx ê
Hahîîî
147

18. Teyrê ser milên qîz û bûkan:

Dengbêj Ferzê

Dengbêjê bi nav û deng Ferzê ango Ferzende, ji gundê Kevir a Melazgira Mûşê ye. Di dem û dewrana xwe de wekî Şahê Dengbêjan û Teyrê ser milên qîz û bûkan dihate naskirin. Li warê Serhedê yek ji dengbêjên herî mezin û bi kêf bû.

Wekî tê zanîn, ji berê ve di nava eşîrên kurd de rikeberî, kîn û edawat hebûye. Dîsa li gorî saloxdayînan, li ser rikeberiyê wisa, di dawetekê de Dengbêj Ferzê ji hêla Zekiyê Lawê Mîralî ve hatiye kuştin. Li gorî hinek kesan jî ev yek ne rast e. Piştî kuştina Ferzê, Dengbêjê navdar Reso ko mamosteyê Şakiro ye, li ser wî kilamekê çêdike ko emê niha li jêr bidin. Lê berî wî em hinekî berê xwe bidin roja qewimîna kuştinê:

Roja ko li gundê Kevir dawet û dîlan çêdibe, ji bo ko were dawetê û çend kilaman bibêje, mûma (dawetname) Ferzê jî dişînin. Wekî bi dehan giregirên dorhêlê, wan mûma Zekiyê Lawê Mîralî jî şandiye. Zekiyê lawê Mîralî ji eşîra Şewêşîya, pismamê Fesîhê Mihê Mîrze bixwe ye.

Rast e eşîrên kurd bê çek û sîleh naçin şahî û dîlanan. Şeşagir (bêşataş) ên wan hebûne. Govend û dîlan xilas dibe, dora siwarkirina bûkê ye.

Dibêjin: Bila Ferzê were kilaman bibêje. Saloxê didin ko di dawetê de 50 60 siwarî hebûne. Bûk derdikeve, Ferzê kilaman dibêje. Di wê navberê de siwarî bi şeşagir û berdengyên xwe guleyan diavêjin. Zekiyê lawê Mîralî gava ji demançeya bi navê Malnihêr' gule diavêje, diçe li Ferzê dikeve. Malnihêr, şeşagirê wê demê bûne. Ferzê li cihê şahiyê, ji ber guleya Zekiyê Lawê Mîralî dimire.

Gelo ji bo çi Ferzê hatibû kuştin. Di vê kuştinê de qestîbûnek hebû an na? Gelek kesên ji herêmê dibêjin ko, hindê Ferzê dengbêjekî bi nav û deng bû, di civatan de alemê jê hez dikir ko Zekiyê lawê Mîralî jê qehirî û lê xist, kuşt. Lê Dengbêj Zûlkuf ko bi eslê xwe ji Erzeromê ye, diyar dîke ko piştî qewimînê, Zekiyê Lawê Mîralî ji firariyê hatiye gundê wan û ji bavê wî re sond xwariye û gotiye ko gule bi şaşî ji destê wî teqiyaye û Ferzê kuştîye. Belê wekî me li jor jî behs kiribû, Dengbêjê bi nav û deng 148

Reso li ser wî kilam çêkiribû.

Niha emê bala xwe bidine kilama Ferzê ko çêkerê wê Reso ye lê me ji devê dengbêj Zûlkuf girtiye. Li gorî gotina Dengbêj Zûlkuf, wî ev kilam ji devê dayîka xwe ya dengbêj Senemê girtiye...

Xasê digo Nazê

Nazê digo Bîlnazê

Bîlnazê digo lê lê Gulnazê Gulnazê

korê ax...

Korê de rabe ezê bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama

Wê bi zeviya ketim way way way

Sibe ye min dêhna xwe dayê

Du heb siwar derketin derê Ferzen

Şahê Dengbêjan

Teyrê ser milê qîzan û bûkan wî

De bavê Mihemed Salih namekê

didane destan

Digo li gundê Kevir dawet e

Kerem ke were kambaxa vê dawetê

way way way

Min dît Ferzende bavê Mihemed

Salih Şahê Dengbêjan

Li malê li Boa siwar bû

Dikete binya mala go sê cara

Di bin da li kinî sivêr ketî

Xasê diçû pêşiyê digo bavo tu neçe

kambaxa dawetê

Digo lê lawo tu nizanî gotinê bapîrê min e

Co sefer ji bavê berê de ji mala

bavê te tê way way way

Birîndaro de deng nayê

Birînxedaro lo de deng nayê

149

Birîna bavê Mihemed Salih giran e

Dinale dinale dinale dinale

Çima bixew nayê way hahî hahî

Xasê digo Nazê

Nazê digo Bîlnazê

Bîlnazê digo lê lê Gulnazê xweyê

Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama

Soran û son derbas kir

Min dît bûk ji derê malê de hatî

Bavê Mihemed Salih

Teyrê ser milê qîzan û bûkan

Kilam digotê çerxa dawetê saz kir

way way way

Kula Xwedê tu yê bi kulê bikevî

Mala Zekî Lawê Mîralî

»Min dît demançekî şeşagira Mal nihêrî

Daye li bedena bavê Mihemed Salih

Şahê Dengbêjan

Mîrata gula malnihêrê

Movikê pişta xilas kir way way way

Dibê wezê bi gundê Kevir

Bi Melazgira Şewitî biketama

bi dare

Bavê Mihemed Salih ji ser pişta

hespê da ketî erdê

Gazî dike gelî siwaran mala we

xerab be

Birîna min kûr e herî xedar e

Hey Melazgiriyan mala we xerab be

Bidin Şahê Dengbêjan
Teyrê ser milên qîzan û bûkan
Taseke ava sar e way way way
Birîndaro de deng nayê
Birînxedaro lo de deng nayê
150

Birîna bavê Mihemed Salih giran e
Dinale dinale dinale dinale
Çima bixew nayê way way way
Hahî hahî
Xasê bi sê denga dike gazî
Digo Nazê Nazê digo Bîlnazê
Bîlnazê digo lê lê Gulnazê
Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir
biketama
Bi hêlîna kewê way way way
Birîna bavê Mihemed Salih şahê
Dengbêjan giran e
Dikim nakim nare fitile milê kewê
Di kêleka min de dinale
Nizanim çima serê min nagire balgê
û qewê way way way
Xasê bi sê denga dike gazî
Digo Nazê Nazê digo Bîlnazê
Bîlnazê digo lê lê Gulnazê
Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir
biketama Bi kereng e
Li bejna bavê Mihemed Salih
Şahê Dengbêjan mêze dikim
Li şal û şapika ezê bala xwe bidim
Têlikê tûtîkê silîvanî reng e
Li bejna bavê Mihemed Salih mêze dikim
Kul bikeve mala Zekî Lawê Mîralî
Derbekê Malnihêrî li bedena vî
xweşmêrî daye
Îro sê roje ketiye axê
Ez li der û dorê xwe dinêrim
Hezdiyê malê gundê dor heft reng e
way way way
Birîndaro de deng nayê
Birînxedaro lo de deng nayê

151

Birîna bavê Mihemed Salih giran e
Dinale dinale dinale dinale
Çima bixew nayê way way way
Hahî hahî

152

19. »Mîrê ribabê« Miradê Kinê

û nîmûneyek ji dengbêjiya wî:

Firman a*

Dengbêj Mirado ne tenê li herêma Torê, her wisa li seranserê bakurê welatê me; ji Botan bigirin heta Xerzan, Diyarbekir û Serhedê delalê ber dilê hezkiriyên kilam û stranên evînî û şeran bû. Dengbêjê hêja ji »Malbata Kinê« tê. Ji ber vê yekê jî wekî Miradê Kinê nav daye. Ev ciwamêrê hanê di lîteratûra folklor û hunera kurdî de wekî »Mîrê Ribabê« tê naskirin. Malbata wî bixwe di zargotina kurdî de reng û dewlemendiyê hêja ye. Baş tê bîra min li mala me ya Misircê û piştê jî li Batmanê ko zarokatiya min li wan deran derbas bûye, ji sê kasetên ko tim dihate guhdarîkir in, yek ji wan jî kasetê Mirado bû. 'Ehmed Axa û Eyşê Xanimê', 'Lawikê Daqorî' û 'Seyra Gulîsor' ji bo min çend kilamên wî yên çêjdar û sereke ne. Lê di nav kilamên wî de yek heye ko tu dengbêj nikarin wekî wî xweş û baş bistrên. Ev kilama hanê, kilama »Ferman e« ko li ser »Serhildana Mala Eliyê Ünîs« tê gotin bixwe ye. Bi rastî jî gava mirov li vê kilamê guhdarî dike, hîsiyeta ko çawa wê lehze mirov li qada şer pêk tê. Beriya ko em dêhn û bala xwe bidine vê kilamê, kerem bikin em guh bidin gotinên siyasetmedar û nivîskarê kurd Şerefexan Cizîrî bê ka ji bo gorbihûşt Mirado çi gotiye...

»...Deng li Kurdistanê hê jî wekî dengê Miradê Kinê peyda nebûye. Ew dengê zîz û zelal, bilind wekî Çiyayê Zagrosê û xurt wekî naqosa dêrên filehan, bûye normekî ji dengbêjiya Kurdistanê û li hemû deverên welêt belav bûye. Miradê Kinê bi dengê xwe yê berz û zelal, nexweşan ji nava livînan radike ser piyan... (Şerefexan Cizîrî-Kultur û Edebiyata Devkî, Weşanên Nûdem rûp. 46«

Firman a firman a firman a firman a
Firman a firman a firman a firman a
Xalo emê çi bikin şer giran a

153

Firman a firman a firman a firman a
Keko li me firman a
Ne bi zirtê odê kurê camêran a

Ne bi hovê kirikên simbêlan ba bide
Li nav qîz û bûk û jinebî û van pîrekan a
Ne ko mirov berê xwe bidê şerê giran a
Destê xwe bavêje van demaçan û van alamaniyan a
Bila kesekî zirtê xwe nedê
Û nebê emê berê xwe bidin şer û qewxê giran a
Û bira li ser Mala Eliyê Ênis
Qewmê çiyar a axao...
Firman a...
Xalo li me firman a..
Bira bila kesekê zirtê xwe nedê
Li ser Mala Eliyê Ênis wa Qewmê Çiyar a
Û lê belê sond xwarina bi Şêx Evdilqadirê Gêlanî
Maz û Evdiyê nava Nisêbînê
Û bi perda wî Weysel Qiranî
Sond xwarine wî sî salê Siltan Şêxmûs
Bi wê qûbe û perda wan a
Û jin û namûs û pîrekên xwe
Bi sê telaqan berdana
Go emê serê xwe nakin şewqana
Emê destê xwe nakin kelemçana
Emê berê xwe nadin tu hepisxanê giran a
Bira emê tu cara destê xwe nakin
Destê van bêbavên tirkan a
Bira bila heçiyê ew in ew qisasê serê
Me bixwe na
Bira bîra we nayê wextê ko Şêx Seîd
Li devê Êlû Camiya Diyarbekirê xeniqandin
Û stûyê wî avêtina şerîtê
Bûkên serbizêrî
Bi serê mala xwe ve dageriyana
154

Bila hûnê wê rojê li bîra xwe bînin
Van eskerên Sêrtê, Bedlîsê, Wanê, Tetwanê
Xelatê, Erdîşê, Mûradiyan
Û Qersê, Qaxizmanê, Bazîdê û Erzeromê
Li ber Pira Malabadê li kenarê avê dîsanê
Van e li hev civiyana
Û lê belê hûnê li bejn û bala
Pîs neferan herçî ew in
Ewê ji me kurdan a

Hûnê derba lê bidin li bejn û bala
Van çawîşan, astêmena, ustêmena
Û van têmena, yûzbaşî û bînbaşî
Yarbay û albay û van buyuk qumandana
Wele bira ezê dênê xwe didimê
Li ber Pira Malabadê, li kenarê avê
Li ber Gorê Qeremûsê
Û li ser serê Mala Eliyê Ênis
Çi ecêb û çi qiyamet û çi tofan a
Waye mewzî û tapiyê xwe kolan a
Û simbêlê reşê boyaxkirî
Avêtine van Meqerifê tivingan a
Bi elba fişek vala kirina ser gohkê van ebana
Wele bira dênê we li wa bê
Û bila Xwedê şeş kula lê bidê
Li mala çawîşên Farqînê
Tu nebê dûrebîn li ber çavê wî ya
Û dimêzênê li ber Pira Malabadê
Li Newala Qeremûsê
Çi ecêb û tofan a
Lêlî belê ewê çûye ser telefonê
Ciwabê didê Yedincî Qolordiya Diyarbekir
Û ji wê dê ciwab kete xopana bajarê Enqere
Ew dibê: 'Elo!'
Ew dibê: 'Efendim!'
155

Ciwab dane wê miclîsa giran a
Wa axao firman a finman a...
Wele firman a...li me firman a
Wele bira wextê ciwab kete
Xopana bajarê Enqerê
Wê miclisa giran a
Û lêlî belê carekî rabû bû çîreçîrê deriyan
Çîngeçîngê kursiyan û masa na
Û buya çîreçîrê van qeleman a
Û navê Mala Eliyê Ênis
Deranîn ji van kuçik defteriyân
Navê wan avêtin dewra siltanan
Wele navê Mala Eliyê Ênis
Carekî avêtina qezetana
Bû çîngeçîng û zirezira telefonê wan a

Bila wê rojê şêst û heft welayetê
Tirkîyê xeber dana
Wa pê hesiyan a
Bila carekî mifte lê dane
Devê wan depoyan e
Bi sindoqan bi elban fişek vala kirina
Van mîratê cemsan a
Wele bila dênê we li wan bê
Heçî sûbay bûn ewê siwar bûn
Li van teksî û li van cîb û li van fordan a
Û heçî êdî sefer bûn li van ekmek çentesiyê
Xwe dagirtin ji baliqan û ji van sabûnan a
Wele heçî yedek sûbay bûn
Û nûka hatibûna eskeriyê
Nizanibûn berê xwe bidin
Şer û qewxê giran a
Nizanibûn çî ecêb û qiyamet û tofan a
Wele ewê siwar bûna li cemsan a
Mendîl û desmalên xwe
156

Ji berîka xwe dertanîn
Û li siwarbûna li çemsan a
Ban kirine pîrekên xwe
Got: 'Heqînî helal edin!'
Emê berê xwe bidine
Şerê Mala Eliyê Ênis
Qewmê Çiya na axao...
Wele firman a firman a firman a...
Li me firman a
Eme çî bikin şerê Mala Eliyê Ênis
Û hikûmatê
Wezê dênê xwe didimê
Pir giran a axao...
Firman a... Li me firman a
Wele bira wezê dênê xwe didimê
Li ber Pira Malabadê
Li Newala Qeremûsê
Li min xweş tê dengê van mîratên
Otomotîk makîneliyan a
Wele lêlê belê Mala Eliyê Ênis
Çawa bi elban fişek vala kirine

Ser gohên van eba na
Û sond xwarina bi Weysel Qeranî
Bi wî Siltan Şêxmûsî
Bi wê perda wan a
Û destê wan ji zarok û çolix û kifletên
Wan qetiyên a
Go emê serê xwe nakin şewqan a
Emê berê xwe nadin hepisxan e
Û emê destê xwe nakin darê kelemçan e
Wele namûs û pîrekên xwe
Bi sê telaqan ji xwe berdan a
Lêlî belê simbêlên reşê boyaxkirî
Avêtine van Miqerifê tivingan a
157

Lêlî belê Mala Eliyê Ênis
Dênê xwe danê fişek û
Mermiyên wan neman a
Û zanibûn ko barê hikûmetê
Barê risês a zehf giran a
Û lêlî belê van bêbavên tirkan
Dênê xwe danê ko
Dengê tivingê wan nayê
Fişekên wan neman a
Lêlî belê carekî wan singo
Avêtin devê van sîlehan û tivingan a
Û hicûm berdana ser kozik û çeperên
Mala Eliyê Ênis
Û heyf û mixabin wê rojê
Bîst û pênc mêrê me kurdan
Dane nav lingan e axao...
Wele firman a...Li me firman a
Wezê çî bikim Şerê Mala Eliyê Ênis
Li ber Pira Malabadê
Li Newala Qeremûsê
Kenarê avê
Û emê çî bikin hemî emr û îrada
Xwedan e axao...

* Firman a: Orjînalî kilamê 'Ferman e' ye. Lê ji ber Mirado ji herêma Torê ye, bi devoka torê mijûl dibe. Kesên ji vê herê mê, tîpa 'e'yê wekî 'a'yê bi lêv dikin. Mirado serdanpê bêjeya 'Ferman e' wekî 'Firman a' bi lêv dike. Lewre jî, ji bo orjînalîte û xweserîya kilamê me dest neda kilamê

û wekî bilêvkirina resen berhev kir. (Salihê Kevirbirî)

158

20. Li warê Serhedê axînek ji kezebê:

Qezaya Bûlanixê

Beriya niha bi 9–10 salan li welatê Serhedê, herêma Mûşê qezeyeke trafîkê pêk hat ko ev karesat ji wê demê heta îro di nav gelê herêmê de nehatiye jibîrkin. Dev ji jibîrkinê berdin, ji roja pêkhatinê heta îro ev qewimîn bi navê Qezaya Bûlanixê ji hêla dengbêjên herêmê ve bi awayekî dilşewatî tê gotin û li ser tê strandin. Gelo ev qewimîn çawa pêk hatibû?

Mecîdê Şîfêr, li gundê Lîzê ko bi ser Bûlanixê (Kop) ve ye, bi cih û war e, hefteyê carekê seferekê ji bo Erziromê dike ango rêwîyan ji Bûlanixê dibe Erziromê. Roja qewimînê, otobûsa Mecîd bi awayekî dagirtî li hindava Bakimevî yê, li rasteka gundê Gêdûkê, li otobûsa Hecî Evdile diqelibê ko wî jî rêwî ji Melazgirê hildane û dibe Diyarbekirê. Di encama vê bûyerê de bi giştî 24 kes dimirin, 34 kes jî bi awayekî xedar birîndar dibin. Piştî vê karesatê, Cahîdê Dengbêj diçe cihê bûyerê û di cih de kilamekê diavêje ser vê qezayê.

Kerem bikin, em guhên xwe bidine kilama vî dengbêjî ko li ser Qezaya Bûlanixê gotiye.

Wayê wayê wayê wayê wayê

Ax bê wayê wayê wayê wayê ax

Mecîd lawo bila dayika te ji te re kor be lawo li dinyayê

Lê lê dayê rebenê rabe ezê bi kavilê

Bûlanix û Mûşê diketime birawo li me hatiye payiz e

Bira Xwedê neyine serê xelqê dayê rebenê payiza rengîn e

Keko welatê me Serhed e, berfa welatê Serhedê bi

ser me de dipûtîne

Mij û dûmana kavila Bûlanixê wisa bûye erd tije kiriye lawo

Çavê mirov erdê nabîne ji mij û dûmanê

Qebebetê şîfêra tunîne ay

159

Lo bira Mecîd rabû ji kavila Lîzê ji xewa şêrîn e

Go dayê rebenê êvarê

Wele min serê xwe li ser balîfê danî lê

Gelekî xewnên xirab min di xewna xwe de dîne dayê rebenê

Min dît dîregê bînayên me ji binê dikeve lawo

Bînayê me li ser dîregêkî dimîne ay

Lo lo bira tu bala xwe bidê qam û qidûmê min şikestî ne

Sibê dora Erzeromê dora me ye

Lo birayo dilê min û çûyîna kavila Erzeromê qet tûnîne

Min dît telefon li ser telefonê didane Lîzê
Digot lawo Mecîd lawo yolciyê te di xeracê de beklê te dike
Li hêviya te sekinîne wayê wayê wayê wayê ax
Lê lê wayê wayê wayê wayê ax
Mecîd lawo bila her du çavên dayika te
Ji te re kor be lawo li dinyayê
Lo lo bira tu bala xwe bidê
Serê sibê Mecîd xatir ji mala xwe dixwest
Wele siwar bû li mîrata otobosê mîrata dîreksonê dihejîne
Deh deqe ji saeta wî derbas dibe
Li girîşa Bûlanixê sê caran li qornê dixîne
Yanaşmîşî xeracê dibû
Şefîq ban kir go Mihemed Elî tu bike qêrîn e:
Her çî yolciyê me yê ko diçin Erzeromê
Bila lawo kesekî li erdê nemîne
Lo lo bira tu bala xwe bidê
Mecîd ji otobûsê peya bû dayê rebenê
Lîsteya yolciyê xwe hiltîne
Belgî Rebê Alemê tu bi kesî de neyîne
Ew roj otobûs wisa tije ye çima cî da qet rê tûnîne
Elbet Rebê Alemê ji wan re xirab tîne
Mecîd peya bû dayê rebenê tu sêr bike
Lîsteya yolciyê xwe hiltîne
Ew bi tevî Şefîq û Fayîqo xatir ji hev dixwazin
160
Hev du helal dikirin dayê dibû qûzîn û zarîn û girîn e
Heyra bala xwe bidine min dî
Li Petrola Hacî Teharê Licî
Dayê rebenê mazota xwe hiltîne
Lo lo bira siwar bû berê wî kete Erzeromê dilezîne
Wayê wayê wayê bê wayê wayê wayê
Mecîd bira lawo her du çavê dayika te kor bin lawo li dinyayê ax
Hahîhî
Lê lê dayê rebenê bala xwe bidê
Ezê bi Bûlanix û Melazgirê dikevim dayê rebenê li vî banî
Ew otobûsa ko ji kavila Melazgirê derketiye
Hecî Evdile lê siwar e »Teyrê Ecelê« li kêleka wî siwar bûye
Bira ji kavila Melazgirê deranî
Lo lo bira tu bala xwe bidê li Bakimeviya rasta Gêdûkê
Her du otobûsa bi serî li hev du dikevin dayê rebenê
Wele dengê van mîrata mîna dengê top û tivinga bira
Ji xwe re deng deranî

Lê lê dayê rebenê bala xwe bide
Belgî Rebê Alemê tu bi kesî da neyinî
Keko wele fîzan û zarîna kuştî û birîndara ji erşê zibil anîn
Ew roj bira 24 kuştî 34 birîndar ji her du otobûsan deranîn
Min xwe xwar kirî binê otobûsa
Heyra tu bala xwe bidê
Lo lo bira belgî Rebê Alemê tu bi kesî da neynî
Xwîna cinaza û kuştiya ji binî dikişe lawo mîna çem û kanî
Lo bira tu bala xwe bidê dotira rojê
Emir derxistine sê cemse esker deranîn
Serê sibê li Bûlanixê
Sawcî û hakimê gelfî Kopê bira tev hılanîn
Lîste bi wan re ye min dî kimligê wana derxistin birawo
Bi ser pêşîrê wan ve danîn
Heyra wele serê sibê cinazan derxistine
Li ser bûzê cemedê pêşîya berfê dayê rebenê danîne
161

Lo lo bira tu bala xwe bidê
Lîste bi wan re ye kimligê wana ji cêba wan derxistin
Keko wele bi toplînê bi pêşîrê wan ve danîn
Bi têlsiz û têlêfonan didane şar û bajar û memleketan
Her kes dihate lawo nexweşê xwe hılanî
Lê lê dayê rebenê tu bala xwe bidê di sona olayê de
Ez çûme tevna otobûsan sê hebê wê derê bê xwedî ne
Lo birawo fîzan û zarîna wan li erşê ezîm hiltîne
Min got: Keko hûn ji ko ne?
Du heban go: Bira em xelqê Doxûbazîdê
Birano dibên em Celalî ne
Yeka dinê min pirs kir min go: Keko tu ji ko yî?
Go: Navê min Elî ye navê bavê min Hecî Emer e
Mala me li Hemzeşêxa Bûlanixê dimîne
Wele pişta min bi du ciya şikestî ye
Halê min ji berê de milê rastê tune ye
Yek hebûya cewabekî bida dê û bavê min
Bila min helal bikin
Ez dimirim gunê dê û bavê min stûyê min nemîne
Wayê wayê wayê wayê way wayê wayê
Ax de wayê Mecîd lawo bira dayika te
Ji te re kor be lawo li dinyayê
162

**

SEDSALA QÊRÎNEKÊ

KARAPÊTÊ XAÇO

SALIHÊ KEVIRBIRÎ

Kurmancî: Şerîf Derînce

Kunyeya Kitêbê

Navê Kitêbê:

Sedsala Qêrînekê: Karapetê Xaço

Salihê Kevirbirî

Orijînalê Kitêbê:

Bir Çığiğın Yüzyılı: Karapetê Xaço

Wergera Kurmancî: Şerîf Derînce

Çapa Yekem; Sî Yayınları, 2002, Stenbol

Çapa Duyem; Elma Yayınları, 2005, Stenbol

Weşanxaneyaya Do

Edîtor: Huseyîn Gunduz

Bergsazî: A.Rahman Çelîk

© Salihê Kevirbirî 2009

© Weşanxaneyaya Do 2009

Cotmeh, 2009

Sererastkirin û pêdeçûn:

Osman Mehmed & Mustafa Reşîd

© Salihê Kevirbirî 2009

NAVEROK

Bîra Sedsalî

Mehmed Uzun

Jibîrkirina qetlîamekê jî qetlîamek e

Müslüm Yücel

Qehwexaneyaya Kozluxiyan, Kasetfiroşên Seyyar û

Karapêtê Xaço

Salihê Kevirbirî

I. Beşê Yekem: Radyoya Êrîvanê û Dengbêjên wê

II. Beşê Duyem: Li gel Karapêtê Xaço rû bi rû

Rojeke Karapêtê Xaço

Dengbêjiya Berê û Dengbêjên Nû

Dengbêjê Malbata Filitê Quto

Dengbêjiya bê araq caîz nîne

Devjêniya Evdalê Zeynikê û Şêx Silê

Jiyannameyeke Trajîk li ser Xata Bîleyder û Solxozê

'Mêrikê Xerîb kor e, siûda kuştîyan tune ye'

Dengbêjek di Artêşa Frensiyan de

Rojên Suriyê û Beyrûtê

Hevaltî bi Seîdê Cizîrî re

Eşq, Hebe Nebe Eşq

III. Beşê Sêyem: Ekola Karapêtê Xaço

Li Tirkiyeyê Albûmên Karapêtî

IV. Beşê Çarem: Derbarê Karapêtê Xaço Çi Gotin

Keremê Seyad

Rojen BARNAS

Kakşar C. Oremar

Mûlazim Ozcan

Zana Farqînî

Berken Bereh

Dengbêj Kazo

V. Beşê Pêncem: Kilamên Karapêtê Xaço yên li ser Bend û Fondên Radyoyê

Albûma Karapêtê Xaço

PORTRE

SALIHÊ KEVIRBIRÎ

Salihê Kevirbirî, di sala 1973-yan de li Batmanê hatiye dinyayê. Xwendina xwe li navçe û bajarên wekî Batman, Farqîn, Misirc, Edeneyê kiriye.

Di sala 1992-yan de bi derketina Rojnameya Welat re, ji zimanê dayîka xwe haydar bûye. Li herêma Çukurovayê di rojnameya Welatê Me de cara yekem dest bi karê rojnamegeriyê kiriye û heta rojname hatiye girtin, li herêmê berpirsiyariya rojnameyê kiriye. Piştî girtina Welatê Me, kar û barê rojnamegeriyê di rojnameya Azadiya Welat de berdewam kiriye.

Di destpêka sala 1997-an de hatiye Stenbolê, di heman rojnameyê de bûye Berpirsiyarê Karê Nivîsaran û ji ber vê peywira xwe, bi dadgeh, girtîgeh û dozgeran re nasraw bûye.

Ji bilî Welat, Welatê Me û Azadiya Welat; nivîsar, hevpeyvîn û lêkolînên wî di kovar û rojnameyên bi navê Ozgur Polîtîka, Demokrasî, Ozgur Bakış, Radikal 2, Milliyet Populer Kultur, Milliyet Sanat, Taraf, Bîrgun, Esmer, Multîkultî, Çavreş, Tîroj, Evrensel Kultur, Gulîstan, Rûdaw, Çira, Yeni Gundem, Jiyana Rewşen, Avaşîn, Nûbihar û Nûdemê de hatine weşandin. Vê gavê di malpera Netkurdê de, di quncikê xwe yê bi navê “Hevîrtirş” de bi domdarî dinivîse.

Nivîskar, li ber qedandina “Antolojiya Dengbêjan” e û li ser romana “Koçero” kar dike.

Kevirbirî, Endamê Navenda PEN-a Kurd, Endamê PEN-a Navneteweyî û Endamê Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ye.

Berhemên Salihê Kevirbirî;

- Filîtê Quto: (Kurdî), Weşanên Pêrî 2001, Stenbol.

Çapa Duyem: Weşanên Do-yê, Cotmeh 2009, Stenbol

- Karapêtê Xaço: (Tirkî), Weşanên Sî 2002, Çapa Duyem; Weşanên Elma 2006, Stenbol

- Gera Pênûsê: (kurdî) Weşanên Sî 2003, Stenbol

- Kürt Halk Türkülerinden Seçmeler: (Ji kurdî bo tirkî werger: Mazlûm Dogan) Weşanên Evrenselê – 2004, Stenbol

- Bir Dunya Ozani: Sivan Perwer: (Ozaneke Cîhanê: Sivan Perwer) (tirkî) Wesanên Elma 2004, Stenbol

- Qêrîna Sedsalekî Karapêtê Xaço: Weşanên Do-yê, Cotmeh 2009, Stenbol

- Hevîrtirş: Kurdî, Gotar-Makale, Weşanên Do-yê, Cotmeh 2009, Stenbol

- Tevîba Min: Kurdî, Hevpeyvîn-Lêkolîn, Weşanên Do-yê, Cotmeh 2009, Stenbol

Berhemên ku Salihê Kevirbirî wergerandine;

- Buyuk Dagda Kuçuk Koy: (Li Çiyayê Mezin Gundê Biçûk) Roman, ji tirkî bo kurdî; Orhan Çelîk, Weşanên Elma 2006, Stenbol.

- Sagırtaş: (Kevirê Ker) Ji tirkî bo kurdî; Orhan Çelîk, 2007, li ber çapê ye.

- Kumluk Diyar: roman, Ji tirkî bo kurdî; Orhan Çelîk, 2008, li ber çapê ye.

- Agrı Dagı Efsanesi: (Efsaneya Çiyayê Agiriyê) Ji tirkî bo kurdî; Yaşar Kemal, 2007 li ber çapê ye.

Bîra Sedsalî: Karapêtê Xaço

Gotin azweriyek e. Li cihê ku gotin qedexe be hêza gotinê ebedî ye. Gotina qedexekirî ji hemû gotinên din cudatir e; vebêjek e, bîrek e, halet-î ruhiyeyek e. Tarîxeke hevpar û qedereke hevpar e. Û helbet, gotina qedexekirî serhildaneke insanî ye.

Belê gotin azweriyek e, lê gotina qedexebûyî rewşa jiyaneke dilkovan û têrêş e. Gotina qedexebûyî derbarê halê giyanê mirovî de gotina bi hemû musîbetan barkirî ye; pest, zehmetî, biçûkxistin, astengkirin, xemgînî, bêçaretî, stembarî. Bes gotina qedexebûyî evqas jî nîne, hêvî ye jî; hêviyê ku dibêje gotin dikare bê pakkirin û mirov jî pak bike, bibe çavkaniya hêzekê, ya serhildanekê. Hêvî û xemgînî; çavkaniyên jiyana edebî ya afirîner in, ewên ku bi gotina qedexebûyî didomin.

Karapêtê Xaço ev hemû ne. Efsaneyê 102 salî yê hêj sax e. Emrekî ku rewşenbîrek bikare ji her aliyan ve wekî mînak bigire, ji her aliyan ve guh bide ders û serpêhatiyên wî, emrekî ku sedsalek li pişt xwe hêştîye. Xizanî, neçarî, qetlîam, koç, zehmetiyên surgûniyê, kesera ku ji kesên hatine bîranîn mayî, hesteke têr û kûr a windakirinê ku ji hesreta bo warê bav û kalan pêk tê, koça ji surgûnekê bo yeke din, hovîtiya rejîmeke totalîter û gotin, gotina qedexebûyî yê ku bênavber bi qasî sedsalekê striyaye. Wa ye kurtexulaseya jiyana dirêj a Karapêtê Xaço. Jiyaneke bihişmet ya di nav xizantiyên mezin de derbasbûyî!

Ermeniyekî ji mezintirîn dengbêjên Kurdî yê heta niha hatî û çûyî. Ev mêrê mezin ê sade, yê ku hemû dewlemendiyên wî, gotinên wî ne; heger bizaniya zimanek, kulturek, cografyayek çiqas deyndiyarî wî ne! Hostayekî gotinê, di quncekî cihanê yê bêkesmayî de, li gundekî seranser ji dinyê dûr, jiyaneke sade dibihurîne, bizaniya em hemû çiqas deyndarên wî ne! Bizaniya, belkî jî tekane Homerosê zindî ye!

Bernameya televîzyonê ya çend sal berê ku birêz Mehmet Aktaş bi wî re kiribû tê bîra min. Ez çawa li ber televîzyonê zîq mabûm, çawa hinavên min bi germahiyekê, bi tîrêjekê teji bûbûn; min çawa xwestibû, biçim ba wî, bi wî re bim, guhdarî dengê wî bikim. Ew sadebûna wî, nefbiçûkî, esaletiya wî, şopên kûr ên kul û keserên bo emrekî serî hatî, kenê wî yê mexrûr, rûyê wî yê ciwan û şewitî yê, mîna rûyê qehremenakî Urartuyî û dengê wî; dengê ku her gav, di hemû şert û mercan de disitira û bi hezaran stran bi rehetî di hişê xwe de digirtin û dixwendin. Û ew bîra wî ya qerase ya sedsalekê di wî seriyê biçûk de bi cih dikir.

“Dengbêjê baş, dengbêjê ku stranên mêraniyê distirê ye” dibêje Karapêtê Xaço. Yanî stranên behsa şer, ceng, koç, qehremanî, xayintî, herifîn û tûnebûnê dikin. Yanî dîrok, dîroka ku nehatiye nivîsîn, dîroka devkî. Dîroka ku bi vegotinê ji windabûnê xelas bûye, bi vegotinê bûye keleporek. Dengbêjê ku bi xwe jî bûye tarîx, helbet kavlê tarîxbûnê ji hemû kesan baştir dizane; gotin û stranên ku sey û serpêhatiyên insanî bi pîvanên dengbêjiyê vedibêje.

Wexta Salihê Kevirbirî ku yek ji guzîdetirîn nifşa rewşenbîrên kurd ên ciwan e, ji min re got, wî Karapêtê Xaço ziyaret kiriye û dixwaze derbarê wî de kitêbekê binivîse, ez gelekî dilşa bûm. Piştî sedsalekî, rewşenbîrek ê encax bibe neviçirkê dengbêjê mîrasa wî jê dewr digire û derbasî nifşa xwe dike. Salihê Kevirbirî berê jî antolojiyê dengbêjan amade kiribû. Di vê xebata xwe de Salihê Kevirbirî nîşanî me dide ku ji hostayên gotinên qedexebûyî ev yek hîn bûye: Divê tu tişt winda nebe, ji bîran dernekeve û neçe, her gav di tarîxê de bê qeydkirin, mîrasa ku heyî her gav bê parastin û derbasî nifşên nû be.

Xebata Kevirbirî hem panoramayeke balkêş a çaxên em têra xwe nizanin dide, hem jî mîraseke bêhempa ji me re dibexşîne.

Ka em hemû tiştî li aliyekî bihêlin û bikevin kûrahiyên vê dewlemendiya ku Salihê Kevirbirî nîşanî me dide, da ku em giyanê xwe hinekê dewlemend bikin...

Mehmed Uzun

“Jibîrkirina qetlîamekê jî qetlîamek e”

Di serpêhatiya weşangeriya me de ku bi navê “Sî” dest pê kir û niha wekî “Elma” didome, em milên xwe dispêrin pencereya muzîkê ya “kesê hembêza xwe jê re wenekirî” û berê xwe didin dinyayê û dewam dikin. Bi vê kitêbê, em hez dikin ji jiyana dengê ku em nizanin, lê ji kê bipirsin wan bihîstibe, hin beşan bidin. Ev deng dengê Karapêtê Xaço ye.

Dîtin bêdengiyêke rewan tîne zimên û parvebûna di navbeyna mesafeyan de zêdetir payîdar dike. Em wiha li dinyayê dinihêrin û dibînin. Yanî, tenê guhên me hene û guhên me hemû zimanên ku em dibihîsin dizanin û newa navbeynkariya vê dike.

Di sedsala me de, ku tê de têgehiştina tiştê tenê tê ma'neya asîmîlekirina wê, bicihkirina hestekê, ramanekê ne pêkan e. Zanîn li hemberê asîmîlasyonê tenê wekî azwariyekê dimîne. Fermanên subjeyên rasyonel, di nav vîzyona serwestbûna giştî de dipirpîtin û disekin. Di wextên wisa de, aqil di nav bêçaretîyê de ye. Di sirgûnê de ye. Her tim xwe tîne bîrê; lê li paş rastiya sedsale heye û rastî, lêxwedanbûnê li gel xwe tîne. Liberrabûn, jêpîrsîn jî ji astengên bi armanca “piştevanîyê” pêşvetir naçe. Lewma, Kurd çiqas ji bo derve girtî bin ewqas jî xwe li hundir kerr kirine. Ev bêdengiyêke mezin e.

Û sedsal...

Sedsal barekî erjeng li piştê me dike. Kapîtalîzm ji aliyekî ve, me ji hêjayiyên me dûr dixê û ji aliyekî din ve, bêhevîtiyê berdide nav tamarên me. Em gêj dibin. Nikarin hezkirinên xwe ji hezkiriyên xwe re û nefretên xwe ji nexweşên xwe re bêjin û bivê nevē em durûtiyê dikin. Dibe ku em piştê xwe bispêrin Nietzsche, em bikarin xwe ji vê yekê rizgar bin. Bêhevîti jî me re dibêje, niqteya destpêka me, çawa be, dibe ku sedema hebûna me bi xwe be. Gava ku hestên zindî yên stranên şoreşê yên ji pêlên radyoyan tîne, cihên xwe dihêlin bêhneke tund a leşekî, ji hemû kiryarên xwe mesûlbûna mirovan tewş dibe. ‘Tewş’ jî tenê bi durûtiyê tê izahkirin.

Wa ye deng, dengê Karapêtî... Dengê wî bavê ku wexta li îstgeha trêne a Ulukîşlayê kurê xwe dibîne: “Kurê min ji me re radyoyekê bîne. Radyoyên vir Êrîvanê nakêşe.”

Dibêje qey radyoya ji Rihayê bê, dê li cihê sirgûnê bikêşe! Belkî jî tîrsa ku wekî xuya nake, xuya dibe ev e. Ev e deng. Destdan tenê me ji me dihesîne; lê deng, zanîna hebûna kesên din e, cihkirina din a di guhan de ye.

Awaz, gopala deng e. Insan bi vê gopale riya xwe dibîne. Bi vê gopale rêwendakirin jî xweş e. Ji ber ku deng heye li pêş diçe û ev deng tu caran naçe alûleyan. Awaz ji hemû parametreyan zêdetir, xwezayîya tevna deng pêk tîne. Deng bi awazê re herheyîya bêdawî ji me re dike guncaw.

Karapêt bê navber mênariyên berê distire. Em bê navber ji awêneya berê li xwe dinihêrin. Yê tîne gotin kevn in. Belkî jî tekane tiştê ku kevn nabe, kevnî bi xwe ye; bes Karapêt wisa distire ku hemû tişt ji kevnbûnê rizgar dibe, wekî eşqê... Ji bo Karapêt, rewşa xweserîbûna çaxê tune ye. Bi vê ma'neyê, hemçaxê dengê xwe ye. Xweserîbûna çaxê di her stranê de, diguhere her çaxê.

Qehremanên stranên Karapêtî di nav hestê baweriyêke herheyî de ne û hingî em wan seh dikin, em jî ji xwe bawer dibin. Wekî zarokan şa dibin.

Tîpên Karapêtî gotiye û vegotiye, ji me re nîşan didin, ku hişmendiya peywir û berpirsiyariyê û lêkdana hestan her li rasta hev hatine û heta, tesîra trajîk jî ji vê lêkdanê derdikeve. Di tîpên ku Karapêt xîz dike de hey îdealên wî hene. Piraniya lehengên kilam û stranên wî mêr in û ev mêr xweyî xûyên hişk in. Lê ev lehengên xûhişk li ber hezkiriyên xwe di nav bêçaretîyeke erjeng de ne. Bêçaretîya xencerê ye ku yekem car li ser xwe diceribîne. Ew bêçaretî ye ku li ber awiran, tofana dengê lêhatibe û bi vê bêçaretîyê xwe li çiya, deşt û robaran girtibe. Ew bêçaretî ye ku di bin siya ‘xaç û heyv’ê, di nav rûyê beybûneke ber bi rojê de, texmînkirina wextê be. Ew bêçaretî ye ku çawa serê li ber zilmê kip disekine, li ber xoşewîstiyê nizm dibe.

Dengbêj bîr e û li ber bîra Karapêt a hijmet ji me re jî guhdêrî dimîne. Dema ew bistire, em ne li odeyekê ne, ji ber ku Gorepanek li ber me vedibe, wêrekî û azadî bi dengê wî olan dide, di şerê bê şûr û bê mertal de, em ji sohbeta me ya bi Karapêt re birîndar derdikevin. Ji ber ku jibîrkirina qetlîamekê jî qetlîamek e û me jehra ku dê birînên me sax bike tim di bin lêvên xwe de veşart. Herî zêdetir mirin li me hat û rengê ku me herî jê hez dikir reş bû. Di diwartirîn rojên me de, mezintirîn derb ji hezkiriyên me hat.

Gelê Kurd...

Ji bermayiya danezanên ku bi gotina ‘gelê me’ dest pê dikirin, xwelî û di nava agirê xweliyê de, neçûna destên me bo qirikên me bi xwe, yên ku qey dibêjin ‘belkî’ diperpitin. Gelê min, dûyê gelê min di agirê bedena xwe de, di zikê lûleyan de nav nivîsandî, ji xwe zêdetir dijminê wî nîne. Wekî dastanekê diaxive û bi hezkiriyên xwe re lawijan bender dike. Di dezgeha êşê de, bedena wî piçik û parî tê neqîşîn û bi lêdana nikilan li xwe, ji garanê vediqete.

Piraniya gelê Kurd gundî ye, hindek jî karkerên ji gundan derketî ne û kêmek jî di navbera çîna navîn û ya ser de digere. Ev yek, ji bo jenîn û strîna berhemên kelepura xwezayî yên ku ji vê pergala civakî ya kevn hatine afirandin û di jiyana rojane de bikaranîna van tiştên ku tên jenîn û strîn, kêrhatî ne. Kesên ku lêdidan û distiran dîsa ji nav vê civakê derdiketin û di nav têkiliya hosta-şagirt de hunerên xwe çêdikirin. Di dewra me de, bêserûberîya şert û mercên şer-sirgûn û aborî, tesîrê li ser zargotinê jî dike û di konteksta gund-bajar de heta radeyekê dejenerasyonê dest pê kiriye. Kelepor nayê parastin, wisa dibe ku ya nû ya kevn xera dike.

Tesîrkirina zargotinê li ser muzîkê girêdayî şert û mercên dîrokî ye. Li gorî vê yekê, berhemên ku bi dest dikevin, hemû taybetmendiyên neteweyî di nav xwe de bihewînin jî, ji ber ku wesfên herêmî nayên hesibandin, bi tesîra şêwe û devokan neqşên herêmî û yên neteweyî xesarê didin yek û du.

Paralelbûna çarenûsa muzîka Kurdî bi tarîxa Kurdan re, ji aliyê kulturê ve xebatên muzîkê zehmet dike. Navgînen ragihandinê yên wekî radyo û televîzyon, bi awayekî neyînî tesîr li muzîkê dikin. Radyo û televîzyon, awayê tesîra kultura Kurdan a li ser muzîkê ketûber dike û di nav pirsgrîkên rojane de didewisîne. Di radyo û televîzyonan de cihgirtin, Kurdan, ku “biyanîyên bicihbûyî” ne, berbest dike ku li ser muzîkê baştir hûr bibin. Lewma, Kurd di warê muzîkê de nikarin bibin xwedansazî, ji bo xebatên zanîstî di vî warî de rewac namîne. Lewre jî, li şûna saziyên wekî konservatuaran ku di qada akademîk de muzîkjenan perwerde dikin, bi riya muzîkjenên ku di bin navê ‘kom’an de berhev dibin, muzîk û pirsgrîkên wê di ser guh re tên avêtin. Ev yek jî, berevajî cihgirtina muzîk û kultura Kurdî di nav kulturên din de, dibe sedema helîna wê di nav yên din de.

Di navbera jiyana muzîka Kurdan û awayê xwederbirîne de ji aliyê kulturî ve, hevrastîyeke nêzîk heye. Çîna navîn, ya piştî koçan derketî, muzîka Kurdî ya keleporekî li gorî şert û mercên civakî û aborî adapte dike. Kelepor xera dibe, berhemên li gorî bazarê tên çêkirin û ev yek jî xesarê dide muzîkê. Di şeva her partiyên sîyasî de, li aliyekî dengbêjek li aliyekî din muzîkeke li gorî bername û rêznameya partiyên hatiye çêkirin,

çalakiyeke ji xeynî hewayeke arabeskî zêdetir nîne. Di van cihan de, mebest muzîk çêkirin nîne, bilindkirina radeya mirûza kesên li wir e.

Ji ber ku muzîkên gelerî li cihên ku Kurd tê de dijîn bi awayekî hişyar nayên li ser xebitîn, ji nû ve çêkirina wan dibe wekî berhemên ketûberên bazarê û zimanê rojane ji bikaranîna rojane wêdetir naçe. Ji ber ku muzîk ji bo pêdiviya kêfê tê pêşkeşkirin, rastiya ku muzîk bîra civakê ye tê paşçavkirin. Gelek muzîkjenên ciwan ên ku bikaribin di vê demê de bigihin, di nav van şert û mercan de dihelin û wenda dibin. Ji ber ku çêkirina berhemekê gelek girîng e. Gava ku jê tê pirsîn, piraniya ciwanan dibêjin, ew xwe bi xwe fêrî wan berheman bûne û bal dikêşin ser pêkhatina li ser bêbinîtiyê. Ji ber ku paşxaneya van berheman û yên wan dibêjin nîne, deriyê xerabûnê heta dawiyê tê vekirin.

Di nav gel de asta hezkirina muzîkê roj bi roj dikeve. Perwedehiya muzîkê tê paşçavkirin û bi rûyê koçan, cihê dîwanên cemaatan, şevbuhêrk û civînên komelan digirin. Dibistanên muzîkê nînin; lê li saziyên ku cihê dibistanên muzîkê teji bikin jî nayê fikirîn. Muzîka ku di saziyan de derdikeve holê bi gelemperî ji bo dawet-çalakiyan e.

Divê çi bête kirin?

Kurd ne bi birrîna rehên xwe, lê, tenê bi mezinbûna li ser rehên xwe dikarin hebûna xwe ya di warê muzîkê de bi tendurustî bidomînin. Divê ji bo muzîkê seferberî bê îlankirin. Teşebusên ku di hemû warên muzîkê de pêşveçûneke tendurustî pêşkêş bike, bên piştgirîkirin û di xebatên bên kirin de hetmen pîvanên zanistî bên bikaranîn.

Divê di her qadên muzîkê de kesên kalîfiye bên gihandin; kesên ku karên lêdan, strîn, lêkolîn, berhevkirinê bikin bên peyda kirin û tiştên ku tên berhevkirin bi derfetên nûjen bên qeydkirin. Hemû axa Kurdistanê di warê muzîkê de wekî tomargehekê ye û ji vê tomargehê re pêwistî bo muzîkjenên zîrek û jêhatî heye.

Wa ye, ev kêmasî hemû Karapêt tînin bîra me. Lewma, em çiqas spas bikin kême.

Kitêp piştî ku hate çapkirin, di cî de hate berhevkirin. Paşê jî, dîsa bi biryara dadgehê azad bû. Hozanekî Ermen ji ber kilamên ku bi Kurdî gotine dîsa li ser kursiyê bersûc bû. Li Tirkiyeyê jî, di serî de saziyên mafên mirovan, hemû kes li ber berhevkirina kitêbê û dozvekirinê bêdeng ma. Jiyana Karapêtî ku dinya gişt di dengê de dikir yek jî, gava dihate nivîsîn, li rêza qedexenameyê cih digirt.

Wexta ku ew dilê gewre di sala 2005an de ji nav me çû, em yekser sêwî man. Ji me re, tenê dengê Karapêtî ma ku ew hem ji bo me hem jî ji bo Ermenan sedema rûspîtiyê bû. Me dê xwe bi wî dorpêç bikira û bijiyana. Tiştê ku derd bû jî ev bû: me pêşiya Karapêtî nedizaniya û paşiya wî jî di nav xumamê de bû. Niha di nav vê xumamê de guhê me bi dilê me re bûye yek û em tenê dengê dibihîzin.

Müslüm Yücel

Qehwexaneya Kozluxiyan, Kasetfiroşên Seyyar û

Karapêtê Xaço

Tarix: 7ê Kanûnê 2001. Bi rêketina teyareya bi tîpa Tupolovê ya aîdê Rê Hewayên Ermenistanê ya ku dê sefera Stenbol-Êrîvanê bike, dîmen û pirsên derbarê Karapêtê Xaço di serê min de çêdibin. Ezê bi “Dengbêjê Sedsalê” re rûnim û bi dûr û dirêjî sohbetê bikim... Ewê biaxive û ezê guh lê bidêrim. Ji nişka ve diçim beriya 12 salan. Sala min cara yekem dengê wî nas kir...

Min dengê Karapêtê Xaço cara yekem di sala 1990î de nas kir, wexta ez diçûm Lîseyaya Yahya Kemal Beyatli ya Batmanê. Heta nîvro em diçûn dibistanê û piştî nîvro ez û birayê min Şakir li ser erebeyaya me ya çar-tekerî ya wekî “teble” dihate binavkirin çeqmak, saet û tiştên wek makîneya hesaban difirotin. Li cihê wekî “Piştî Bankaya Zîraatê” û “Hemberê Qehwexaneya Kozluxiyan” dihate nasîn, ji xeynê me, 3-4 “tebleyên” kaset difirotin hebûn. Di van erebeyan de, teybeke ku kaset bi mişteriyên dihatin guhdarîkirin û

akûmilatoreke ku ew teyb pê ve dihatin girêdan hebûn. Kasetên dihatin firotin piranî kasetên dengbêjên dengê wan bi amatorî hatibûn qeydirin ên em dibêjin “qorsan” bûn: Teyîboyî Siertî, Salihê Bênatî, Mehmûd Qizil, Şakiro, Salihê Qubînê, Eyşe Şan, Meyrem Xan, Seîdê Cizîrî, Mihemed Arifê Cizîrî û qeydên hunermendên meheli yê di wê demê de navdar bûn ên wekî Beşir Kaya, Bayram Kalkan, Mehmet Şahê Diyarbekirî û Bedrettin Coşkun bûn ku ji hinek dengên ji tebleyan bilind dibûn...

Di hawîreke wiha de, ji ber ku ez demeke dirêj li cihê xwe peytandî bûm, car dibû min kilamek qet nebe ji 15 caran zêdetir guhdarî dikir. Ez tu car ji bîr nakim, min strana Salihê Qubînê yê Şerê Hethetkê yê bi wan gotinan:

‘Eyşê dibê Mihemedo lawo

Eyşê dibê Mihemedo lawo

Mihemedê min keya ye lawo

Elî zava ye...’

dest pê dike, heta benda dawiyê ji ber kiribû. Her çiqas min dengbêjê kilam digot nas nedikir jî, min dizanî dê kîjan kilam piştî kîjan kilamê bê. Bi saya van kasetfiroşên seyyar, bi dehan stran û kilam heta berî bi du salan di bîra min de bûn. Ji ber vê “tevlîbûna” min a mecbûrî, ez êdî li wextekî, ji kilaman bêzar bûbûm. Vêca, wexta mekteb betlane dibûn û rojên nobetên me şemî û yekşemê, dema em her li ber dengên kilam û stranên bûn, nedihatîn tehemûl kirin.

Di rojeke wisa de dema nefreta min êdî gihiştibû radeyeke bilind û min serî rakiribû bavê xwe û gotibû “Ez êdî naçim ser dezgehê!”, kilama ji seyareya ji hemberê me bilind dibû, ya bi “Lê lê dayikê heyranê...” dest pê dikir, ez bi awayekî kûr û ji dil hejandim. Xwediyê vî dengî û vê kilama newaze yê ku min navê wî, cara yekem wê rojê ji kasetfiroş Seyfo seh kiribû, ji Karapêtê Xaço pêvetir ne tukes bû. Ji Ermeniyên gundê Bileyderê yê girêdeyî navçeya Bişêriyê ye Karapêt, Seyfo digot.

Piştî demekê, repertuara min a kilaman bi saya Karapêtî dewlemend bûbû. Êdî li gel hevalên xwe yê mektebê Kelecî Kerem, Topçî Hesên, Emînê Xerzî û Halicî Memedê Kozluxî, me kilam û stranên Xaço yê wekî ‘Filitê Quto’, ‘Bişêriyo’ û ‘Slêmanê Mistê’ dimirmirandin.

Karapêtê Xaço, ji wê rojê pê ve bû yek ji çend dengbêjên ez tu car ji ba xwe kêr nakim. Lê mixabin, min heta berî du salan nedizanî ka dengbêjê ji bo min bûbû wekî hosta û ekol dijiya an ne. Ya rastî, min wisa ferz dikir ku berî bi demeke dirêj ji me veqetiyabe. Wekî gelek kesên din, min jî piştî dokumentara Mehmet Aktaşî ya berî du salan zanî ku Karapêtê Xaço dijî, min rûxîten bihişmet ên reşespî nas kirin.

Ji xeynî agahiyên min ji nivîsên Aktaş bi dest xistibûn, min rewşa Apê Karapêtî ji Kurdên Sîbiryayê yê min meha Adara sala bihurî dîtin, pirsîbû. Gelekan ew nas dikir. Piraniya wan piştî hilweşîna Sovyetan ji Ermenistana ekonomiya wê serobino bûyî bar kiribûn bajarê Novosibirk ê Sîbiryayê. Ji heft hezar kesan zêdetir Kurdên li Êrîvan û Tîflîsê yê li curbicur herêmên Sîbiryayê bi cih bûne, hema hema di malên hemû kesên min dîtin de kasetên dengê Karapêtê qeydkirî hebûn.

Û dawîya dawî, ez diçûm min ew dengbêjê hosta yê kelepura dengbêjîtiya Evdalê Zeynikê dimeşîne û didomîne, yê 101 salên xwe xelas kirî û gav avêtî 102 saliya xwe, yê “ji ber şûran filitî”, dengbêjê çilekeş ê “xeta Bişêrî-Qamişlo û Êrîvanê” di saxiya wî de ziyaret dikir.

Demek piştî teyare dadikeve ser erdê, li gel berpirsiyarê Radyoya Êrîvanê - Beşê Kurdî, Keremê Seyad ê ku li Firokexaneya Ermenistanê hate pêşiya min, em siwarî erebeyekê dibin û ber bi mala wan ve rêdikevin.

Di şeşemîn roja min de li Êrîvanê, li gel hostayê meyê yê bi navûdeng Egîdê Cimo û Dengbêj Feyzoyê Rizo, em gihan gundê Solxoz ê saetek ji gundê Karapêtê Xaço dûr bû. Bi vî awayî me gav avêtibû çîroka kilam û stranên Karapêtê Xaço yên bi êşan hatine eciqandin.

Spas;

Ez ne bawer im ku bikarim bi tenê bi peyva “spas” deynê xwe bidim Keremê Seyad û malbata wî ku wan deriyên xwe bo min vekirin û ez 26 rojan li mala xwe mêvan kirim. Egîdê Cimo, Karlênê Çaçan, Çerkezê Reş û Jenika Qadir tenê sê çar navên ez bo wan spas bikim ji Êrîvanê.

Di kitêbbûna vê xebatê de, bi pêşniyar û telqînên wan, bo alîkariya Müslüm Yücel û Onur Öztürk; bo Kerem Çiftçiyê sire-hevalê min ê lîseyê ku ji Batmanê bo me metaryalên dîtbarî û agahî peyda kirin û çû heta Gundê Bileyderê û resmên mala Apê Karapêtê de ji dayik bûye û mezin bûye kêşa û ji me re şand; bo dostê me yê nêz Mahşuk Sönmezî ku ji xeynî tevkariya wî ya manevî, ez bi piştgiriya wî ya maddî çûm Êrîvanê, bo hevalê min ê ji Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê Zana Farqînî ku min gelek sûd ji zanîna wî ya muzîkê wergirt; bo aşiqên kultur û hunerê Salim Atayan, Mehabad Bayram û A. İhsan Yılmaz ku ji destpêkê heta dawiya kitêbê her piştgiriya xwe ya moralî dan min; bo hemû hevalên min ên ji Rojnameya Azadiya Welat û Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê ku wekî di xebata beriya vê de jî, di vê xebatê de jî min her ew li rex xwe hîs kirin; bo bavê min Seyîd Mahfuz û diya min Fatima Elî ku du mehan bi bêsemaxî xwastin kitêba min bibînin, spas dikim.

Salihê Kevirbirî

5ê Adarê 2002 – Stenbol

BEŞÊ YEKEM

RADYOYA ÊRÎVANÊ Û DENG BÊJÊN WÊ

Di dilê gelek Ermenî û Kurdan de, kilam û stranên li radyoyên Urmiye ( ) û Bexdayê dihatin gotin cihekî mezin heye; lê belê xweşiya awaz û sewtên Êrîvanê gelek cuda ye. Di her stranê de ku Kurdên Kafkasyayê dibêjin, êşeke ecêb heye û ev êş ewqas e ku heta êşa yekê ji wê/wî dide jibîrkirin. Ji aliyekî din ve, ev deng – awaz û sewt – ne tenê ji guhên me çûne nav dilê me; lê bi wan lorîkan re kelijên ku dayikên me ji me re digotin; bûne cihê benderê efkarên titûnên bi derd ên bavên me... Û quwetek heye ku tev van dangan ji nav çerxên demê yên zingarî derdixîne û ji guhên me dibe nav dilê me, ev Radyoya Êrîvanê ye...

Dema Kurdên Kafkasyayê tê gotin Êrîvan û dema Êrîvan tê gotin jî, piştî ‘Mîrze Mihemed ( )’, ‘Keçelo’ û ‘Kumreş’ ên ku dapîr û bapîrên me bi şanaziyeke mezin behs dikirin, ev Radyoya Êrîvanê ya efsanewî ku di guhan de peykerên bi dangan danîye tê bîra mirovan.

Radyoya Êrîvanê di demeke wisa de derket ku ji ber gotina “Bi Kurdî hate fîkandin” mirov tûşî heqaretên giran dibûn û xebera cotkarê Zaxoyî gihand esnafê Urmiyeyî; silava ji dil a sifirkerê Diyarbekirî bir xwendekarê Qamişloyî û li her deverên sînyalên Radyoya Êrîvanê digihêje, êdî mirov destên xwe dibin ser singên xwe û di nav dinyayên xwe de bawer dikin dengê wan heye û ev deng wan ji cihekî tîne û dibe hin cihan. Bi kurtasî, Radyoya Êrîvanê neynika dilê Kurdan bû û Kurdên li her çar derên dinyayê belavbûyî di vê neynikê de li xwe dinihêrîn.

Belê, ma dengbêj û stranbêj?

Her ji kîjan stranbêj û dengbêjê/î bipirsin, teqez di destpêka axaftina xwe de, dê bibêje: “Ez herî zêde di bin tesîra kilam û stranên Êrîvanê de mame.” Ev gotin ne tenê ji bo kesên ku bi muzîkê ve eleqedar in, herweha ji bo Kurdên ku aşiqê zimên, folklor û kulturê ne jî wisa ye.

Baş e, ji bo Kurdan girîngiya Êrîvanê û Radyoya Êrîvanê çî bû û stran û kilamên di vê radyoyê de dihatin weşandin dihate çî ma’neyê? Çima ne kilamên Bexda û Urmiyeyê, lê yên Êrîvanê?

Wexta di weşanên Kurdî yê Radyoya Bexdayê de tesîra Erebi û yê di Radyoya Urmîyê de tesîra Farsî dihate dîtin, Radyoya Êrîvanê bi Kurdiyeke resen weşanên xwe didomandin. Ev taybetî di stranên dihatin gotin de û enstrûmentên muzîkê de jî derdiket pêş. Wexta di radyoyên Bexda û Urmîyê de giranî didan wan enstrûmentan ku li Rojhilata Naverast dihatin bikaranîn, di Radyoya Êrîvanê de tenê enstrûmentên Kurdan (bilûr, dahol, zirne û fîq ( )) dihatin bikaranîn. Ji aliyê din ve, wexta di Radyoya Urmîyê de Pehlevî û di ya Bexdayê de rejîma partiya Baasê dihate pesinandin, Radyoyê Êrîvanê tenê giranî dida kultura Kurdan.

Bêguman, kilam û stranên di radyoyên Urmîye û Bexdayê de dihatin gotin girîng bûn; lê ji bo Kurdan awaz û sewtên Êrîvanê cihê ne.

Mirov dibêje qey hemû stranbêj, dengbêj, gotin, awaz, lawij, heyranok, şeşbendî û yê din berhev bûne û rêya Êrîvanê girtine, li wir bi dengên eşq, xizanî, spehîti, ronahî û tarî; zêdetir jî bi qîrîna sirgûn û koçê re bûne yek û ketine govendê. Ma kî ji sinyalên Radyoya Êrîvanê derbas nedibû?

Devjeniyên Filîtê Quto û Mamê Elê Etmankî, 'Lawikê Metînî', 'Bişarê Çeto', 'Mîrzikê Zaza', 'Emê Gozê', 'Koçero', 'Siyabend û Xecê', 'Mem û Zîn', 'Zozan Daxê', 'Derwêşê Evdî', 'Salihê Nûrê', 'Heso û Nazê', 'Bavê Fexriya' û bi dehan stran û kilam bi saya vê radyoyê bo dahatûyê hatin veguhastin, bi hezaran mirov dîsa bi saya vê radyoyê pê hesiyan ku raborî ne gorek e. Ew pêhesîn bi dengê Karapêtê Xaço, Şeroyê Biro, Efoyê Esed, Aramê Dîkran, Xana Zazê, Aslîka Qadir, Egîdê Cimo û Asa Evdile xurt bû. Paşê Eyşe Şan, Meryemxan, Dîlbera Wekîl, Temama Wekîl, Şemama Wekîl, Şakiro, Xalê Birê, Mihemed Arifê Cizrawî, Hesên Cizrawî û Îsa Berwarî gihîştin hawara radyoyê. Ewil bi anonsên Keremê Seyad û Azniva Reşîd, niha jî bi yê zarokên Keremê Seyad Leyla û Tîtalê Kerem ku dibêjin "Vira Dengê Radyoya Êrîvanê ye" û "Êrîvan xeberan dide guhdarêd ezîz" diçin malên Batmanî, Kurtalanî, Mêrdînî, Zaxoyî, Urmîyeyî û Muşîyan û bi dilên xwe yê dewlemend dibin mêvanên sifreyên feqîran.

Gelo Êrîvan ji Şam û Helebê dûrtir bû? Wexta çûn sirgûnê çend salên wan di rêyan de derbas bûn? Yan jî, Êrîvan çendemin rawestgeha trêna reş bû ku ew ji welatê wan ê eslî veqetandin û birin cihên biyanî?

Yek hebû ku ew rawestgeh hemû dizanîn û ji dil heta hestiyên jiyabû ku ew ji Karapêtê Xaço" pêvetir ne tukes bû.

Nivîskar Wezîrê Eşo dibêje, di destpêkê de di arşîva Radyoya Êrîvanê de yek stran an kilam tune bû. Ji bo ku bîrek çêbe bo radyoyê gelek sazband, dengbêj û stranbêj tînen dawetkirin, dengên wan yek bi yek tînen qeydkirin. Celîl, Cemîle û bavê Ordîxanê Celîl, Casîmê Celîl di vê mijarê de bareke bi rûmet hildidin ser milên xwe. Piştî Celîl, Xelîl Mûradov heman peywîrê werdigire û ew jî bi heman rêbazê bi dehan dengên ji gundan û bajarokan tîne berhev û di pêkhatina arşîveke dewlemend a deng û muzîkê de gavên girîng diavêje.

Belavbûna cografî ya Kurdan û di nav vê belavbûnê de xwendina gelek kilaman jî dimîne ser milên Karapêtê Xaço. Bi dengbêjên navdar ên Kurd û Ermeniyên wekî Seîdê Şamedîn, Reşîdê Baso, Memê Kurdo, Efoyê Esed, Egîdê Têcir, Memoyê Silo, Şibliyê Çaçan, Xana Zazê, Asa Evdile, Belga Qado, Hovhannes Badalyan, Aramê Dîkran û Silêmanê Mecîd re kilam û stranên dibêje û pêkhatina literatûreke dengbêjiyê gengaz dike û bi dest dixê.

Wexta Xaço tê Radyoya Êrîvanê, berpirsiyarê beşê Kurdî yê radyoyê Xelîl Muradov e. Muradov ferman li ser fermanan dide. Ji xeynî çend xebatkarên beşê Kurdî, xebatkarên ji beşên din jî ha ha dixebitin bêyî sekin bi wan bikeve. Dê yekî bi xwe Ermenî lê belê ji xeynî Kurdî zimanekî din nizane, bi ser de bi vî zimanî kilam û stranên dibêje, bête mêvankirin, û dengê wî bête tomarkin... Belê, ew dengbêj Karapêtê Xaço ye. Xebatkar bi lez û bez wî digirin, dibin kargehê/studyo. Karapêtê Xaço destê xwe dibe ber guhê xwe û dest

bi gotina kilam û stranên ji Xerzanê, Sasonê, Bişêriyê, Diyarbekirê û Serhedê dike. Lê belê piştî demekê, mirada Xaço di ber de dimîne. Her kengî dest diavêje stranekê, rêveberên radyoyê dibêjin, “Ev nabe, yeke din bêje!”. Xaço sedema vê dipirse. Bersiv bi qasî balkêş be, ewqas jî xembar e. Rêveberên radyoyê dibêjin, “Kilamên tu dibêji hemû li ser beg û axayan in. Di hemûyan de navên wan zikir dikî. Stran û kilamên wisa ji aliyê rêveberiyê ve hatine qedexekirin. Tu ji me re kilamên eşqê, evînê bêje. Kilamên xort û qîz bo hev dibêjin, bêje...”

Karapêt ji vê hêrs dibe û ji berpirsiyarên radyoyê re dibêje: “Heyran, ez dengbêjê kilamên qehremantî û şerên mezin im. Li aliyê me, li dengbêjên wekî me nayê, em kilamên evînê bibêjin. Ez im ku min ji serkirdeyên Xerzan û Reşkotan re û kurê Filîtê Quto Hesên Quto re dengbêjî kiriye. Ez kilamên eşq û evînê û yên li ser qîzan tên gotin jî dizanim, lê belê me ew, wexta em zarok bûn li nav xwe digotin, ne li ber mezinan. Ez naxwazim kilamên wisa bibêjim û dengê min bigihîje alemê.” Lê belê ferman di destê wan de bû. Tirsê KGBê hebû. “Ez mecbûr mam min dest bi gotina kilamên evînê kir yê wekî ‘Zembîlfiroş’, ‘Bişêriyo’, ‘Girê Sîra bi sîr e’ û ‘Kurikê Sêrtî û Keçika Xwetî’...”

Sal 1955 e. Piştî vê tarîxê dengê Xaço, li hemû deverên ku dengê radyoyê digihîştî, tê bihîstin. Wisa lê tê, li gundên Êrîvan, Oktobiryan, Talin, Heko, Abovyan, Cirabêr, Şamîran û Elegezê her pîrsa wî tê kirin. Dengbêjê dengzîz yê Deştê Xerzan û Deştê Bişêriyê, êdî di serê şexsiyetên ku Kurdên Kafkasyayê ji şahî, dîlan û govendên xwe kêr nakin de tê û xort di nav xwe de “Em dawetekê çêkin da ku em gazî Xaço bikin” dibêjin.

Piştî Xaço qeydiyan dide Radyoya Êrîvanê, li gel kurê xwe Sêrop, vedigerê gundê Solxoza girêdayî herêma Ecmîadzinê û karê xwe yê rojane yê li gund didomîne.

Piştî wê diltengiya ji rêveberên radyoyê dîtî, dilê Xaço dişikê. Lê belê dengê dengbêjê ku dilê wî şikestî ye naşike. Xaço ji aliyê wî, li gund jiyana xwe ya rojane didomîne, ji aliyê wî din ve jî bi xwe û ji xwe re kilaman dibêje. Lê belê tu ferqa ji xwe re gotin û ji hemû kesî re gotina wî nîne. Her çiqas Xaço ji xwe re bibêje jî, kilamên wî li ser devan, li ser dilan belav dibin. Dûrketina Xaço ji radyoyê bi awayekî dişikestî, bo rêveberên radyoyê jî bûye kul. Demekê ku Xaço radyo ji bîr kiriye, ji nişka ve yek tê û dibêjiyê, “Casimê Celîl dixwaze tu bê”.

Di van deman de Casimê Celîl di Komûnist Partiyê de roleke aktîf digire û di nav Kurdên Ermenistanê de xweyî cihekî girîng e. Celîl di gelek civatên heval û hogiran de tîne zimên ku ji dengê Karapêtî pir hez dike û gelek caran dibêje divê Karapêt dîsa bê studyoyên radyoyê û Kurd jî guhdarî vî dengî bikin.

Li ser vê, ji Kolxoza (rêveberiya komûnist a gund) destûrê digirin û Karapêt dîsa dibin Êrîvanê. Karapêt diçe mala Casimê Celîl, heta sibê bo wan kilaman dibêje. Zarên ciwan ên Casimê Celîl, Celîl û Ordîxanê Celîl ji bo xebata xwe ya bi navê ‘Zargotina Kurdan’ Karapêtê Xaço heta sibehan bêxew dihêlin. Bi şev bo wan û bi roj jî bo Radyoya Êrîvanê kilamên xwe dibêje.

Di vê demê de, Xaço di serî de nivîskarê Kurd Erebe Şemo, li Êrîvanê gelek şair û nivîskarên Kurdan nas dike û bi wan re dostaniyên xurt pêk tîne. Bi Erebe Şemo re, di kuçe û ca’deyên Êrîvanê de digerin. Bi şevan ji Erebe Şemo re kilaman dixwîne û çîrokan dibêje. Şemo dibe heyranê wî, naxwaze wî berde û bi hevalên xwe dide nasîn. Heta şevê, Erebe Şemo wî dibe Mala Nivîskaran û kilaman bi wî dide gotin û ji kesên derdora xwe re bi hezkirineke mezin “Karapêt dostê min e” dibêje. Ev dostanî bi salan didome. Wexta Kolxoza Solxoza ji bo çûn û hatina Êrîvanê destûrê nade Karapêtî jî, Erebe Şemo bi xefî tê gund û Karapêtî dibîne û heta sibehan bi wî re sohbetê dike.

Karapêt di mala xwe de, bi xefî, ji Erebe Şemo re kilamên mêraniyê dibêje. Her çima be, Erebe Şemo ji kilama ‘Derwêşê Evdî’ pir hez dike û ji Xaço dixwaze ku zêdetirîn wê kilamê bibêje. Wexta Karapêt, derbarê

Şemo agahiyên hêja dide, hemû herfên hesretê ji bo raborî ji çavên wî tîn xwendin û ji nişka ve ew dengê qerese ji nav mijên raboriyê derdikeve û qet Erebe Şemo ji xweziya danaqurtîne, lê belê bi peyvên ku ji her herfên wê behna xemgîniyê difûre dest bi axaftinê dike: “Erebê Şemo tu car destvala nedihat mala min. Her tim bo min diyarî dianîn. Min jî her car ji wî re varyasyonên cur bi cur ên Derwêşê Evdî digotin. Ez gelek cureyên vê kilamê dizanim. Ji ber ku Zor Temîr Paşayê Millî, di çaxa xwe de hikûmdarekî bihêz bû, li ser axên ku hukmê wî derbas dibû, ew kilama ku li ser keça wî hatibû gotin qedexe kiribû. Her tim ev digot: ‘ Çawa dibe ku navê keça min û navê xortekî Êzîdî di devên dengbêjan de pelesenk dibe? Temîr Paşayê Millî bi padîşahê Osmanî re bûbû kirîv. Ji bo vê kilamê gelek dengbêj dîl girtin û gelek jî dan kuştin. Lewma li aliyê me dengbêjên tirsonek jî hebûn û yên mêrxasên kurê bavê xwe jî. Wekî din, dengbêjên Êzîdî û Misilman jî hebûn. Hemû kesan ev kilam li gorî xwe îcra dikir. Dengbêjên digel Zor Temîr Paşayê Millî ev kilam digotin, dengbêjên şîrhelal bûn.

Têkiliyên Erebe Şemo û Karapêtî, heta pêvajoyên Şemo bo Sîbiryayê hat sirgûnkirin û piştî ji sirgûnê ve gerî û mir dom kir. Gelek kes wî bi kilama bi navê Dayîk-Lawikê Metînî nas dikin. Lê, hejmara kilamên di arşîvên radyoyê de heta îro qeydkirî ji tiliyên destekî jî naborin.

Pîre-dengbêj ji ber vê rewşê gelek xemgîn e û bê hemdê xwe dibêje, “Xezîneya Kurdan di cêba min de ye. Heke ez dest bi kilamgotinê bikim, rojek du roj ne, mehek jî têra min nake. Lê wan komûnîstên kêmaqil nehiştin di xortaniya xwe de ez barê xwe sivik bikim”.

Piştî belavbûna Sovyetan, wekî hemû dengbêjan lingên Xaço jî ji radyoyê qut dibin. Ji vê tarîxê pêş ve, êdî dengê tu dengbêjan ji bo arşîva radyoyê nayê qeydkirin.

Pîre-dengbêj, 8 salên dawî lingên xwe navêje bajêr...

Her çiqas me gotibe hejmara stran û kilamên di arşîvên Radyoya Êrîvanê de qeydkirî ji tiliyên destekî naborin û vê rewşê dengbêjî ji dil hejandiyê û gelek xemgîn kiriye jî, rastiyeke divê bê qeydkirin e ku ev kilamên sînardar ên ji devê wî derketine şakar in.

Wexta me ji jina lêkolîner-nivîskar Cemîlê Celîlî ku di navbera 1981-1993an de di Beşê Kurdî yê Radyoya Ermenistanê ya Neteweyî de gotarbêjî dikir û niha li Vîyanayê, payîtexta Avusturyayê dijî, Gulîzera Casim xwest bi du peyvên ji me re qala dengbêjê efsaneyî bike, ev peyv gotin:

“Divê kesê ku bixwaze derbarê dengê wî fikrên xwe bibêje, xweyî zimanekî baş ê edebî be. Di fonda radyoyê de dengê hezaran dengbêjan hatibûn tomarkirin. Dengê gelek kesan bi qasî dengê Karapêt bi kalîte bû, heta hinek hebûn dengê wan baştir jî bû bê guman. Lê, bawer bikin, ez bawer nakim, di tarîxa Radyoya Êrîvanê de dengbêjekî din ê wekî Karapêtê Xaço xweyî bireke seyr û dewlemendiya kilaman hebe. Ew bi rastî jî seydayekî zanîn, tarîx û muzîkê ye, ku divê rûmet li ber bê girtin...”

Şaîr Rojen Barnas di meqaleyê xwe ya derbarê Radyoyê Êrîvanê û dengbêjan de, li ser Karapêtê Xaço wisa dibêje;

“Bi saya teknîka transîstorê radyo zêdetir bi kêr hatin. Êrîvan jî li cihên biyanî zêdetir hate guhdarîkirin. Piştî jî, jêhezkirin û xweyî lê derketina edebiyata Kurdî ya devkî bileztir bû. Kilama li ser Filîtê Qutoyê ku rêya Mamê Etmankî û karwên digire û ji wî bac û tifenga li milê wî dixwaze; ku ev kilam heta vê wextê jî aliyê insanên me ve hêjayî pênc qurûşan nedihate ditîn, êdî paşê, ji aliyê Kurdên bi rûmet ve di ser guzîdetirîn stranên Zekî Mûren û Nurettîn Selçuk re dihatin girtin. Bi rastî jî, dema Karapêtê Xaço ev kilam distrand, mirov digot piştî xwe daye Çiyayê Meretoyê yê dêw di çîrokan de; li hemberê Kevanê Qîre, Deştî Bişêriyê û Elmedînayê kilaman dibêje...”

Bi rastî jî, Karapêtê Xaço li gel meya Egîdê Cimo ya efsanewî, ji kesên ku wan gotinên kilama evîne ya bi navê Lawikê Metînî;

"...lê lê dayikê heyranê de tu rabe
 Xwe ke bi Xwedê ke roja şemiyê
 Serê mi bişo û xemla min li mike
 Bisk û tev morîka li ber enîka min de çêke
 Hey lê lê lê lê...delalê
 Heval û hogirê me çûne mexrub Şêxa
 Tev alîka di gelîkî kûr de
 Keçikê digo lê lê dayikê heyranê
 Bişîne pey Lawikê Metînî delalî malê
 Bira bêye nava sîng û berê min keçikê
 Herkê tê min dixwaze bila gelo bê min bixwaze
 Herkê tê min direvîne bila bê min birevîne
 Herkê min narevîne wê sibê min bi rêkin
 Hey lê lê.....hey lê lê...hey delalê
 guhdarî dikin re wekî pê dihesîne ku mîna li zozanên bilind ên Serhad, Xerzan, Botan û Elegezê ne. Ji aliyê
 din ve, wexta li gel meya Egîdê Cimo û dengbêja jin Belga Qado kilama bi gotinên wekî;
 "... canê hat û ji wê da marumê hato ji wê da
 Canê hat û ji wê da marumê hato ji wê da
 Paçê reşî serî da bi lo paçî bi reşî serî da
 Paçê reşî serî da bi lo paçî bi reşî serî da
 Wez dikim keçê ramûsim ket mala Amê Sehê da
 Lê can lê can lê canê lê tew canê min bi xulamê
 Wez dikim keçê ramûsim teresê bavê wê tirk e
 Wez dikim keçê ramûsim qebraxê bavê wê tirk e
 didomin, distrîne, bi newaya xwe ya tradîsyonel hevratîya mîzahê jî pêk tîne. Di kilaman de hêmanên hîcvê
 û denge-harmoniya bi pêkvehatina van hêmanan derdikeve, ji aliyekî ve ji bo bihevregotina du dengbêjan
 bi awayekî guncaw tîne zimên û di heman demê de jî strîna yek kesê di du devan de jî bi dest dixê.
 Xezal, Derwêşê Evdî, Ay lo Mîro, Mîrzîkê Zaza, Evdalê Zeynê, Saliho û Nûrê, Hey la Bûkê, Hey Zalim, Filîtê
 Quto û kilamên ji devê vî malnemîratê, yên xweyî hêj sedan agahiyên girîng, derbarê mîletekî heçikandî û
 pelîşî dikare ji lêkolînên bi dehan cîldan û kitêban re bibin kanî. Va ye ji van kilaman hindêk mînak;
 ...Oy oy li min...
 Way way li min
 man li min eman li min nemînim li min
 oy oy li min li min lo beriya meskîna şewitî
 oy dêranê ber hewa ye pozê zinara Mêrdîna şewitî
 oy dêranê lê berf bi ba ye wî lê kekê lê
 Gul û sosin bin lingê min pola ye
 Erê kuro kêf û heneka bi min neke
 Oy şewitî gundê me nêzîk e lo ji ber me xuya ye...
 Oy oy li min lo bav ji min of of li min yabo li min
 Oy oy lo nemînim dîno...
 Oy oy li min rebeno serê min diêşe dilê min di xemê da

Ava xolî Diyarbekira şewitî radibe tê
Cizîra Botan oy diçe Mûsila şewitî serê jêr e
Heke te pirs û suwalê malê waxtê xeribiyê ji min dikî...
Waxtê serê lawikê min diêşe bira here emrê min jêra
Oy oy li min lo lo li min oy oy lim
Yeman li min oy oy li min nemînim dîno...

BEŞÊ DUYEM

LI GEL KARAPÊTÊ XAÇO RÛ BI RÛ

Hevrûbûna ligel Karapêtî û piştê xwe dana çiyayekî yek tişt e. Hemû tiştên çiyayek dide mirovan ji dengê Karapêtî diçe nav dilê mirov. Bilûra ji dara tû û gwîzê tê çêkirin ku bi qasî nava wê tê qewartin deng dide; wexta Karapêt distire bilûr e. Dûdûka ji çiqilên nazik ên dara mişmişê ku hevrikê tûyê ye tê çêkirin, wexta Karapêt distire, hemû guh û qulên xwe digire û tenê ji bo wî singê xwe vedike. Rûniştina bi Karapêtî re bi qasî hêstirrijandinê mirovane ye. Ji Êrîvanê Siyabendê Ordî, hevalê me yê kameravan Goran û ligel Mîrê Bilûrê Egîdê Cimo em ber bi gundê Solxozê rê dipîvin. Tirs û coşa meşa ber bi çiyayekî ve ji rûyê me hemûyan tê xwendin. Egîdê Cimo bi îsrar ji me dixwaze ku ji gundê ku emê bîskek bi şûn de jê derbas bin Dengbêj Fezoyê Riza jî bigirin û dewam bikin. Fezoyê Riza, biraziyê dengbêjên her du ji hev bi nav û dengtir Dengbêj Şêroyê Biro û Dengbêj Mecîdê Faris e. Egîdê Cimo û Fezoyê Riza du dostên ji dil û can in. Axir, erebeya me dikeve gund û li ber deriyê mala Fezoyê Riza disekine. Lê ji ber hemû giraniya rêketin û ber bi çiyayekî ve çûnê, seh jî nakim ka çi çêdibe. Dengê Mihemed Şêxo di erebeyê de reng dide sohbeta me û bi hev re nebe jî di dil de, strana bi gotinên jêrê didome, distrînin:

Ay lê gulê gula min ê

Şêrîna li ber dilê min ê

Gulê nadim bi malê dinê

Ez ji ber Gulê têm kuştinê

12'ê meha Kanûna Yekê. Meha dawîn a 2001'ê. Hewa sar e. Şeşemîn roja hatina min e ji Stenbolê bo Êrîvanê. Ev pênc roj in min li dostên xwe aramî nehişt! Ha, di roja şeşemîn de hêdî hêdî nêzikî gundê dengbêjê efsanewî dibim. 'Gelo Karapêt niha di çi rewşê de ye?', 'Hêj quweta wî bo gotina kilam û stranên heye?', 'Dema dest bi kilamgotinê bike, dikare çend saetan ser hev bibêje?' Aliyê din ê 'Arasê' yan bi gotineke din bêriya Deşta Xerzanê û Herêma Reşkotanê kiriye?' Ji ber ku serê min bi wan pirsan ve mijûl bû, wê gavê ez gotinên Egîdê Cimo ku dibêje "Karapêt beyî ku araq venexwe tu caran kilaman nabêje. Ji bîr neke em ji rê şûşeyek votka bikirin!" seh jî nakim.

Piştî ji rê votkaya Rûsan a yek lître yê ji bo makîneya qeydê çar pîlan dikirin, em li rêya xwe dewam dikin. Navbera Êrîvan û Solxoz di şertên zivistanê de saetek e. Solxoz gundekî girêdayî devera Eçmiedzinê ye. Eçmiedzin jî cihekî girîng e ku navenda olî ya hemû Ermeniyên dinyayê ye û cihê Patrîk Karekin ê 2emîn e. Ji ber ku nêzikî Firokexaneyê Navneteweyî ya Ermenistanê ye, di bin dengê teyareyên nizm dibin û difirin de, em diçin gundê Solxozê. Wekî hemû gundên Ermenistanê, li Solxozê jî xizanî û neçarî xweş xuya dibe. Gundî bi cot û zandarî (xwedîkirina heywanan) debara xwe dikin. Nêzikî 6-7 malbatên Kurdên Êzidî jî di heman gundî de têkoşîna jiyanê didin.

Egîdê Cimo di sala 1955an de hatiye gund. Sedema hatina wê demê, birina Karapêtê Xaço bo Radyoya Êrîvanê bûye. Fezoyê Riza jî çend caran bo beşdarbûna civata Karapêtî hatiye gund. Ji ber ku gelek wext bihuriye, wisa xuya ye ku emê mala Karapêtî ji yekî bipirsin. Bi erebeyê em hêdî hêdî bi pêş ve diçin, pişt re jî, Siyabend da ku bipirse kontaxê digire û ji erebê peya dibe. Ez li derdora xwe dinihêrim. Fesûbhanallah!

Tu ferqa wan malên ez dibînîm ji malê Serhed, Xerzan û Diyarberkirê nîn in. Diyar e ku gundekî piçek mezin e. Darîçav e ji sedî zêdetir mal hene. Gundiyên ku li ber malên xwe bi tevr û bêran tiştêkî dikolin, pê dihesin em biyanî ne. Yekî nêzikî 35-40 salî ji nav van ji Siyabend re bi Ermenî tiştêkî dibêje. Egîdê Cimo, Feyzoyê Riza û Siyabend xweyî Ermenîyekê ne ku hindî zimanê wan ê zikmakî Kurdî têkûz e. Em siwarê erebeya xirabeyî ya malê Sovyetan dibin û li gorî nîşandana gundiye Ermenî li ber maleke bi baxçeyekî mezin ya du kuçe ji wê de disekin. Egîdê Cimo her du gavan carekê li min dinihêre û bi min dibişire. Diyar e ku ew mala ku em dixwazin ser lê bidin ev e. Li min dizivire: “Ha ji te re, mala Karapêtê Xaço!” dibêje. Dehan efsane, destan û çîrokên di serê min de bi dîmena vê malê bi hev re tîr girêdan. Belê, êre mala Karapêtê Xaço ye. Mala dengbêjê Xizmetkar û Filehê Eşîra Reşkotanê, Dengbêjê Mala Filîtê Quto, Qulingê Deşta Xerzanê, li Başûr Dostê Qedîm ê Hesên Axayê Cizrawî, Eskerê Artêşa Frensayê û li Kafkasyayê Xweşawazê Dengê Radyoya Êrîvanê, dengbêjê zarokatiya min.

Ji hember, bi Kurdiyeke rewan û gramatik Sêrop dibêje, “Hûn bi xêr hatin, ser seran û ser çavan hatin!” û nêzikî me dibe. Sêrop kurê Karapêtê Xaço ye. Emrê wî di ser 60î re ye û xweyî 6 zarokan e. Cilin lê ne, ku mirov dibêje cilên karkerekî komirê yê hindê berê ji bin 7 tebeqeyên erdê derketiye. Piştî çar pênc deqîqeyan, wexta em hêj li ber şêmûga derî bûn, em dibînin bi kenê xwe yê şêrîn Karapêtê Xaço ber bi me ve tê. Me bi xweşî pêşwazî dike. Ew û Egîdê Cimo bi hesret hev hembêz dikin. Em ji deriyê textîn ku milek lêve de ji hev bikeve bo hundir tîr rêdan. Agahiyên derbarê gund jî, berî ku em bipirsîn Karapêtê Xaço ji me re dibêje: “Hesên heye, Derwêş heye. Derwêşî dibin xaletên te, ne we ye Egîd? Kurê Paşê hêj jî li gund dimîne. Zarên Derwêş; Işkan û Ehmed ji gund derketine. Lê du kurên wî dimînin. Zarên Hesên dimînin. Yê Şerîf jî dimînin.” Gelo gundî tîr û diçin rex Karapêtê Xaço? Bi yek gotinê ku yekemîn îşareta tenahiyê ye me dibersivîne: “Tu kesî min nemaye...!”

Piştî wextekî, textê vexwarinê tê danîn. Li ser têxt du şûşe vodka. Li Ermenistanê, ne Kurd ne jî Ermenî, di civata mêvanên xwe de, bê araq xwarinê naxwin. Civata me di demeke kurt de bêtir dikemile. Egîdê Cimo û Feyzoyê Riza, wekî nîşaneya rûmetgirtinê Karapêtê Xaço di navbera xwe de didin rûnandin. Siyabend li aliyekî, Sêropê kurê Karapêt jî li aliyê din cihên xwe digirin. Goran jî, piştî mijûleyeke dirêj kameraya xwe û ronahiya wê amade dike, tekûz kir.

Êdî em dikarin dest bi sohbeta xwe bikin. Feyzoyê Riza û Egîdê Cimo bi kêf û coşê mezin bi Karapêt re ji vir de wê de diaxivin. Ez pirsên xwe kontrol dikim. Hewî bûm ku pirsê xwe ya pêşîn ji Karapêt bikim, ji devê wî ev rêzik diherikin:

Zal û dal bira bûn

Behra Wanê kaniya wan bû

Deşta Mûşê pirêza hespê wan bû

Diyarbekir korta gidiya bû

Bismil cihê deveçiya bû

Bişêrî cihê kêf û henek û laqirdiya bû

Ridwana Bavê Temo cihê gewr û rinda bû

Rexşê Belek jî hespê wan bû...

Ev gotinên ji devê Karapêt diherikin, ev rîtm dîmeneke fewqulade jî bi xwe re tîne. Taybetiyeke dengbêjê hêj serî de xwe dide hisandin. Wexta Karapêt vê stranê distire, strana ku dibêje bi mil û çengên xwe zindîtir dike û bi îşaretên çav û birûyan wekî ku me dike şîrîkê gotinên xwe. Mirov dibêje qey em niha ne li gundekî Êrîvanê lê li cihê Deşta Mûşê bûn. Xurbet û Karapêt, di nav vê stranê de wekî ku di nav heman dengê de

du herfên razayî ne ku devê ma'neyê diqafilîne. Ev strana ji bîra Karapêt diherikiya bîra me, ji aliyekî çîrokên me dizanî û me seh kirî bi hev ve girêdidan, ji aliyê din ve ahenga di navbera dengên de, hemû delîlên yekemîn xuşîniya sohbetê nîşan dida.

Û herweha sohbeta me dest pê dika. Wexta em îhtîşama cografyaya Karapêt anîbû ber çavên me, dostaniya dengê bi newa re bi temamî hîs dikin, ji nişka ve dengê hemû pejnkeriya me dide ber xenceran. Xencereke wesa ye ku tu êşa wê dikêşî, xwîn jê naherike, lê tu xerab birîndar î. Piştî kilamê Karapêt dibêje: "50 milyon kurmanc nikare min xwedî bike!.."; dibêje û di dil de birîneke bê derman vedike. Lê belê dengbêj çareya vê birînê jî di bin zimanê xwe de digire. Vê yekê bi daneheva salan re tevîhev dika û dest pê dika jînenîgariya xwe dibêje:

"95 sal in ku bi kurmancî dibêjim. Ji bo kurmancan dibêjim. Li welatê kurmancan, dê û bavê min kuştin. Li ber çavên xwişk û birayê min. Pişt re li ber civatên mezinên eşîrên kurmancan sekinîm, min ji wan re bi salan kilam û stran gotin. Şêx Seîd şer kir. Şerê kurdan. Roma Reş kok lê anî birê min! Ji ber vê yekê jî, kul û derdên min zêde bûn, di 25 saliya xwe de, şevê min serê xwe rakir ez derbasî sînorê başûrê Tirkiyeyê bûm. Çûm Sûriyeyê, nav kurmancên wê derê. Li Qamişlo û Hesîçê mam. Kurê min Sêrop li wir ji diya xwe re bû. Li wir jî, bûm dostê kurmancan, bi dengbêjên wan bûm dost. Ev 56 sal in ku hatime Êrîvanê, dîsa jî ji bo kurmancan û bi Kurmancî dibêjim. Ez li vir im, lê dil û mêjiyê min li 'wê' derê ye hevalo. Va ye tu dibînî, her çiqas zimanê min ê zikmakî jî be, ez nikarim bi Ermenî bi têkuzî biaxivim. Ez Ermenî me, lê xwedanên min kurmanc in... Tu jî dizanî ku min ji bo kurdan gelek tişt kirin. Min tu nekiribe jî, min bi zimanê wan gotiye, min stran û kilamên wan xwendine. Tu halê min dibînî, ne ji bo lixwekirinê, ne jî ji bo xwarinê heye... Lê dîsa jî, ez nemirime hevalo!.."

Wexta Karapêt diaxive, tu dibêji qey insanek nîne lê dîrokeke sedsalî ye ku hatiye zimên. Rûdan bi hemû kitekitên xwe di hişê wî de ewqas ter û teze ne... Ji ber vê qasê hindê caran em şaş dibin ka emê çi biaxivin; lê li ber me çiraxê mezin heye û bi dengê vê çiraxê di hemû demên em bi stranan dixetimin de ber me vedike, paşî berê xwe dide Egîdê Cimo, bilûr û fiqên li ser maseyê hildide destê xwe û bi helwesta xwe ya hakimane axaftina xwe ji cihê mayî didomîne:

'Tu dibînî, ev bilûr û fiq yên Egîd in. Ev 60 sal in ku Egîd ji bo kurmancan li fiq û zirneyê dixê. Çiqas dengbêj di radyoyê de gotine, Egîd li pey wan sekiniye û ji wan re li fiq û bilûrê xistiye. Di hemû kilamên min de, nîşaba fiq û bilûra wî ya xweş heye. Lê, her çiqas Egîd bêje ne rast e jî, ez dizanim ku birçî û tazî ye. Gilî û gazine min ji bo vê yekê ne... Hewce nake ku dirêj bikim, va ye tu rewşa me dibînî!'

Bêguman ne mimkûn e mirov wan gotinên wî şirove bike. Dema Karapêt digot 'rewş' hema me tenê li derdorê binihêriya bes bû. Heke Karapêt hunermendekî li Ewropayê bûya, bê şik wê

îro di şert û mercên gelek baş de bûya; lê nebû û belkî jî şopa tiliyê tevahiya kesera di dengê wî de niha li vî cihê ku tê de dijî ku jê re dibêje 'rewş' de ye. Belê me didît. Ji odeya em tê de ne rewşa wan bi aşkeryî dihate fêhmkirin. Bêhna xizanî û neçariyê ketibû hemû derê. Du-sê sendelî û dîwanxaneyêke pûrt û pelax, dolabeke camên wê jê ketî bo firaq û folan û sobeyê teneke ya daran. Digel ku hewa gelek sar e, di sobeyê de misqala germahiyê tune. Paşê em ji Sêrop seh dikin ku ev hefteyek e li malê du parçe dar jî tune bavêjin sobeyê. Gava ku derî vedibe, sermayêke tûj bedena me çarmedor dipêçe. Li erdê, parçeyek berikeke ku mirov li devê deriyên jî ranaxê raxistiye. Li dîwêr, çend salnameyên ku du sal berê rûpelên wê xelas bûne hatine avêtin. Di navbera min û Siyabend de, li ser sêpêya biçûk teybeke kevnare bi merqaya Sharp ku devika kasetan ne li ser.

Çavên min diçin ser Karapêtê ku ji tûyê wî hemû nîaşneyên jiyanê tê xwendin. Digel vê xizanî û belengaziyê, di rûyê wî de heybeta fermandekî serkeftî li meydana şer, xuya dika. Kifş e mêrê berê ye. Gurê sedsal e,

zîlamê civat û dîwanan, dengbêjê kilamên mêraniyê ye; bi rih û simbêlê wî yê teze dirêjbûyî, mîna em ne bi insanekî re, lê bi tarîxekê re rû bi rû ne. Şalgerdena xwe ya hirî wekî ku dostekî naîf ku gerdana wî ji sermayê diparêze verandiye. Çakêtê wî yê micver-spîxêz û mil dirêj, pantorê reş û êlekê qehweyî li hev nakin. Em destên wî yên bi balûre tenê gava radike jorê dibînin. Di şûna pêlavê de şimikeke mokasen heye di piyan de. Diyar e her yek ji kesekê/î din ve jê re hatiye diyarîkirin. Divê lihevnehatina wan jî ji vir be.

Min ji bîr kiribû, wê gavê hate bîra min. Ji cih rabûm ser xwe û kurtekê ku min li Stenbolê jê re kiribû, ji çenteyê xwe derxist û dirêjî wî kir û got:

-Ev diyariya min e bo te Apê Karapêt. Ne layîqê te ye, lê tu li qisûrê nenihêre!

Kêfa wî hat, kenekî zirav xwe li rûyê wî pêça, got:

-Mala te ava kurê min, lê te ji min re çima araq neanî di şûna vê de. Mirov li vir gava diçin mala camêrekî, araqê bi xwe re dibin”

Egîdê Cimo bi vê gotinê bilûra di destê xwe de danî ser masê û wisa got:

-Aniye Karapêt! Birayê Salih ji te re araq jî aniye. Votkaya moskovî...”

Kenek dikeve rûyê Karapêt û dibêje “ Ê baş e wê gavê, rehma Xwedê li gora miriyên wî be...” û sohbeta me ligel kilaman diherike diçe.

Ez dîsa berê xwe didim wî.

“Mamê Karapêt, tu niha çawa yî, hal û wext?”

“Wê halê min çawa be? Va ye emrê min bûye 100 sal, ne wisa?

“Ew qas çêbûye? Baş e, em bêjin, nêzîkî 100 sal e”

Destê xwe dirêjî berîka çakêtê xwe dike, bi awayekî hêrsbûyî:

“Weleh, ez bûme 101, va ye paseporta min. Wê çi bi min bibe? Xwedê Teala ev deng û kilam dane min. Ez camêrên wekî we mêvan dikim, dibêjim û kêfa wan tînim. Para her camêrekî ku tê mala min, didimê. Ne wisa Egîd? Ez dibêjim, “Hûn ser seran û çavan hatin!”. Ev e, tiştêkî din jî ji min nayê...”

“Tu dibêjî, kêf kêfa min e yanî”.

“Heyran, tiştêkî min ê din tune ye ez bidime we. Ez ev im. Gotinek heye dibêjin; “Hinek ji malê xwe, hinek ji canê xwe” ne wisa?

Ez dixwazim hêdî hêdî were ser wan rojên xwe yên berê. Rojên berê yên dengbêjiyê, civatên berê. Gelo wexta ku Karapêtê Xaço li Deştê Xerzanê, li Bişêriyê, li Gundên Bilêder û Hethetkê bû, dîmeneke çawa derdiket holê? Wê gavê wekî dengbêj kî hebûn?

Apê Karapêt bi bîra xwe ya xurt diçe wan rojan; 90 sal berê û raboriyê wekî şerîteke filmê tîne ber çavên me. Gava ku behsa dengbêjên 90 sal berê dike, Karapêt diçe û di şûn de dengbêjî ku behsê dike tê. Rewş û tevgera wî ahenga noteyan tîne bîrê. Behsa dengbêjekî kor dike, navê wî Sako ye. Sakoyî bi destên xwe dibîne, bi tiliyên xwe ma'neyê dide tiştan, û digel ku kulîlkên biharê nabîne, biharê, cejnê û mêraniyên mezin vedibêje. Karapêt derbarê Sako wan agahiyan dide: ‘Dengbêjê me hebû, yekî kor. Ermenî bû. Navê wî Sako bû. Sakoyê Kor jê re digotin. Axa û began ew gazî dîwanên xwe dikir. Yekî extiyar jî, bi destên wî digirt, gund bi gund digerland. Wî kilamên xwe ji ber xwe ve çêdikirin. Sako ji her du çavan hafiz bû lo! Li gundê Filîtê Qutoyan dima, gundê Hethetkê û Bolindê. Li Hethetkê jî, du malbat hene, girêdayî Eşîra Reşkotan. Mala Xalo û Mala Quto. Wekî min got, axa gazî dikir. Di Sala Fermanê de, behsa sala 1915an dikim. Li Farqînê begek heye. Farqîn jî, bajarekî xweş e, girêdayî Diyarbekirê ye. Ji Pira Êlihê heta Farqînê 15 kîlomêtre ye. Wekî min gotî, li Farqînê, begek heye, Behram Beg. Beg ferman dide dişîne pey Sakoyê Kor.”

Gava ku dipirsim “Wê demê Fetah Begê Mîrê Xêrzanê jî heye, ne? Karapêt;
“Erê lê, ev jî heye. Fetah Begê Mîrê Xerzan li Zoqê rûdinê. Behram Begê li Farqînê cuda ye. Wê demê,
hikûmet tunebû. Qaymeqamtî li Zoqê bû. Misircê (Kurtalan) jî tunebû.

Ferman e

Li Stenbolê şer e

Li Edenê li fila dane

Sal qelibî dora salê

Dora êsîrê van deran e

Ezê bi hafa gundê Cano ketim

Bi milê zilaman girtin

Ji qulê keviran ji nava zadan dikişandin

Ji ber wan gotinan li kêfa xwe dinihêre Behram Begê. Sako jî derdê şermê û tirsê nake, kor e. Dest pê dike
kilamê bi şiklekî din dibêje:

Begê min ez çûme Bedlîsê li wî sirtî

Giran e eskerê vî Êrisî bi ser de girtî

Mihacir ji bajêr derketin bi hêsirtî

Nizanim ev çi dem e çi dewran e

Mihaciran sînorên xwe vedane

Ê fila li ser zikê têr bû kuştin

Ev mihacir tamam li çolê bêxweyî mane

Beg hêrs dibe: “Sako, ev çênebû!”

Sako: “Begê min ev jî tewîna wî ye! Heta vêga kêfa te dihat, tu bi vê xeberê çima aciz dibî? Ev jî, cewaba
wî ye.’

Piştî çîroka erjeng a Sako, dibe ferz ku bipirsim ka dengbêjên din jî hebûn an ne. Diyar e, Karapêt di bin
tesîra Sako de ye û kifş e ku ji bilî wî behsa kesên din jî bike, yên tên behskirin dê bimînin di bin siya Sako
de. Dîsa jî ez nikarim xwe bigirim û dengbêjên din dipirsim. Karapêt bi şêweyekî nerm dibêje; ‘Dengbêjekî
misilman jî hebû. Xwedêdan bû navê wî. Li gundê me Bilêderê dima. Wexta wî kilam digotin, ez gelek biçûk
bûm. Min li ber dewar-mewaran kilam digotin, kilamên li ser keçikan. Wê demê, min ne ji axa û began re,
ji xwe re digot. Kilamên beredayî û vala bûn. Min kilam baş dizanibûn.’

Kurdên tu car têkiliyên xwe ji çiyê nebirîne, gava hatine ser deştê malên xwe jî bi şiklê çiyê çêkirine. Digel
vê yekê, zehmetî ji pêşîra wan neketiye, kesên xwe kirine baz, ew bêgav hiştine dîsa ji bo çiyê. Ji ber vê
qasê, ji aliyekî muzîka kurdî azwerî û kesera xwe ji germahiya deştê digire, û ji aliyekî din ve bahozên çiyê
ji gotinan heta şêweya gotinan melisiye giyana hemû dengbêjan. Karapêtî hem bahozên çiyê dîtine hem jî
germahiya deştan. Gelo Karapêtî ji kê “destûr” standiye? Her wekî ava çiyê xelas nebe, kaniya avê ji xeynî
çiyê dê çi be?

Karapêt navê du kesan dide. Yek Sakoyê Ermenî, yê din jî Xwedêdanê Misilman e. Her çiqas Karapêt bêje
wî ji wan herdu kaniyên seran serav venexaribe jî, em bi rehetî ji axaftina wî derdixînin ku ev herdu kanî
wekî şîrê dêyê di bîra Karapêtî de cih digirin.

Karapêt wisa dibêje; “Wele hema ji çar kilaman sê yên min bi xwe ne. Min ji kesî kilam negirtine. Hindek kilam min jî gotine, kesên din jî. Jixwe Sakoyê Kor bû û Xwedêdan hebû. Wan kilam digotin, lê min paşî dest pê kir li civatan û li ber kesên din gotin. Min şerm dikir li civata camêran kilam bigotana. Wekî min gotî, min li ber dewaran digot. Lê dîsa jî, tu kesî hindî min kilam nedizanî. Çend kilamên wan ên xweş hebûn. Min zehf zanibû camêr, qey dikaribûn wekî min bigotana?! Ji bavê wan zêde bû wekî min bigotana. Lê min şerm dikir li civatan û dîwanan bigota.”

Karapêt diaxive, ez bi coş gotina wî dibirim û jê dipirsim ka çend kilaman dizane. Karapêt e; kilamên wî wekî rubarekê ne diherikin deryayê û ya rastî ew jî nizane ka çend kilaman dizane. Digel vê yekê, dîsa jî paş de namîne ku zirtan li hemû kesî dike.

Karapêt dibêje; “Heke bêne bîra min, heta rojan dikarim bibêjim. Ku bihiştana, ne du roj, ne sê roj, min dikaribû heta du mehan kilam bigotana. Min ê kilamên mêranîyê bigotana, kilamên mêrxasiyê, kilamên behsa jiyana wan dikin. Ez dengbêjê kilamên mêranîyê me hevalo! Gazî min dikirin, ez diçûm Radyo Komîtê. Li vir, ji min re digotin, ‘Vê stranê bêje, vê kilamê bêje!’. Li radyoyê digotin, ‘Ev nabe, yeke dî, vê kilamê biguhere, yeke dî.’ Ez 101 salî me, û vê gavê jî dest pê bikim, ku newestim, heta 300-400 kilamî dikarim bibêjim. Me yê xwe rehet bikira, saetek dudu me yê dîsa bigota. Gotineke Kurdan heye, dibêje, ‘Bira biratî ye, bazar beyanî ye.’ Ne tenê li Ermenistanê, li tu derî, tu kesan nas nakim ku bikare hindî min kilaman bizane. Heke hebe, bila bèn ez hazir im bi wan re bêjim.’

Karapet hazir e... Ji ber ku ez nikarim vê pirsê ne ji xwe re ne jî ji yekî din bipirsim, di nava xwe de diqerisim. Ji bo ku bimeşim zarokatiya Karapêtî û ji wê derê qurtek av bistînim, li pirsên nû digirim. Karapêt di emrê xwe yê ciwan de ji axa li ser bûyî; Deşt Xerzan, Reşkotan, Biledêr terikandiye û derbasî başûrê sînore Tirkîye û Sûriyê bûye û li çend deverên Sûriyê maye. Lê jiyana wî li Sûriyê zêdetir li Qamişlo û derdora Qamişloyê derbas bûye.

Gelo ew der di bîra Karapêtî de çawa û li kû derê cih digirin? Gava ez cihê ji dayîk bûye, mezin bûye, lê bi dilê xwe nejiyaye jê dipirsim, wekî zarokêkî dibe û li derdora xwe dinihêre û mirov dibêje heke berdî, dê di vê gavê de biçê Reşkotanê, mîna ku alîkarî bixwaze berê xwe dide bûk û kurê xwe û dibêje; “Weleh lawo, ji Diyarbekir heta Bişêriyê, Reşkotan û Pira Batmanê gund bi gund, kanî bi kanî ez nas dikim. Ha vê gavê camêrekî kurê Adem ji milê min bigire bibe, ezê yek bi yek navê çiya, deşt, newal û kaniyan bibêjim. Ji sala 1915ê ku bavê min kuştine û ji wê rojê ve min gundê xwe nedîtiye. Miheqeq min divê biçim û li ser dê û bavê xwe duayekê bixwînim. Ji wê rojê pê ve min Bilêder nedîtiye. Tu zanî Salih, ez ji gundê Bilêderê me Salih... Hemû kesan Ermeniyên li devera xwe kuştin û ez ligel xwişk û birayê xwe derbasî gundê Filîtê Quto bûm. Wî destê xwe li Ermeniyên wê derê neda. Em bi saya wî ji mirinê xilas bûn.”

Gotin xelas dibe. Piştî van gotinan, çi bê gotin, dê ser avê bête nivîsîn, çi bê gotin, dê kême be. Ji ber ku piştî van gotinan, deng di nav ma’neyê de bêma’ne dimîne. Tiştê bo dengbêj jî dimîne ev ku li cihê gotin xelas dibe, bi kilamên xwe xeber bide. Dengbêj bîrek e û li ber bîra Karapêtî ya newaze, ya me jî guhlêdêran e. Hilma di çavên Egîdê Cimo de vê dibêje. Gotin tê digihe Filîtê Quto û Fezoyê Riza jî, destûr digire û benda duyemîn a kilama Filîtê Quto dibêje:

‘...Heylo heylo heylo heylo heylo heylo
Heylo heylo heylo heylo Şemê rebenê
Şemê digo Filîto lawo li maltîka karwanê xwêyo
Daniyê Kaniya Badereşê lawo ser avêyo Şemê rebenê
Dibê, Filîtê Quto gelo digere dîsa li xirabiyê Şemê rebenê

Şemê digo, Filîto lawo dilê minê wê dil dibêyo
Ne min go, neçe pêşiya van terş û talanan
De terş û talişî gune ne çavê
Jin û zarokê wana li rê ne lo Şemê rebenê....'

Rojeke Karapêtê Xaço

Gelo 24 saet, ango rojeke Karapêtê Xaço çawa derbas dibe? Serê sibehê wexta radibe, çi dike? Di baxçeyê wî de karê çandin û kolanê heye? Wekî berê li derdora wî kes berhev dibin û dikevin sohbetê? Têkiliyên wî ligel gundiyan çawa ne? Li Solxoza gundê wan, malbatên kurd hene, yan na? Em dixwazin dengbêjê me bersiva van pirsan bide. Dide jî:

'Ez ê çi bikim? Carinan heta êvarê ji bin lihêfê dernakevim. Di rojên serma de... Ne dar heye ne jî komir ku bişewitînin. Heke hewa germ be, diçim pîyasayê li nava gund. Yanî, ez digirim. Hinek extiyarên wekî min hene. Tevlî sohbetê wan dibim. Em çi dikin li wir? Em bi kaxizan dilîzin. Tiştêkî din tune em bikin. Em wextê xwe dikujin, yanî. Wekî şevbihêrk ha! Tu fêma dikî? Dema dibe êvar jî, hemû kes mala xwe...'

-Kar û barê baxçe jî dikî carinan?

'Çiii?'

-Kolanê jî dikî carinan? Karê çîn û birînê...

'Oho! Xwedê ji te razî be, tu henekên xwe bi min nekî! Tu dibînê Egîd, Saliho çawa pirsên axretî ji min dike?'

Li ser van gotinên Mamê Karapêt ên xweş û qerfok hemû kes bi pirqênîyekê bersivê dide. Vê carê kurê wî Sêrop jê dipirse:

'Dibêje, tu nava baxçeyê xwe da dişixwilî?'

'Wele lawo, îcar ew ji min borî! Ez şixwilîme 50-60 sal. Îcar Sêrop û nevî dikin.' Gava ku behsa xebata nava baxçe tê kirin, Egîdê Cimo yê ev demek e di qunca xwe de bêdeng sekinî yekser dikeve nav gotinê û dibêje: 'Karapêt, tu zanî di dilê xwe de ez çiqas rêz digirim ber te. Tê bîra te, ez hatim vir, te bibim, ji bo xebata radyoyê. Kurê te jî, li ba te bû. Bêmane, mer di destê te de bû ez hatim, rast e?'

"Wisa ye Egîd!..."

"Me hev nas kir, me sohbet kir piçek..."

"Hingê Casimê Celîl hebû, Xelîlê Mûradov hebû li radyoyê."

'Erê, lê wê gavê ez hatibûm pey te. Piştî sohbetê ser lingan, te mer danî erdê û ez birim mal ve. Kilamek got. Min got; 'Camêr, ez jî li te digirim!'

Piştî van gotinan, dîsa pirqênîyeke ken di nava odeya sar de belav dibe.

Dengbêjiya Berê û Dengbêjên Îro

Heke em dengbêjiya berê û dengbêjiya îro bidin ber hev, wê dîmeneke çawa derkeve ber me? Niha şert û mercên dengbêjiyê çawa ne? Guhê me li dengbêjê sedsale ye;

'Lawo, qey dengbêjiya berê ma? Berê jixwe axa hebûn û dengbêjan jî ji wan re digot. Ku dengbêj li gorî dilê axê kilamên xwe bigotana, axê jî dengbêj û jin û zarokên wî xwedî dikir. Deng tê te? Axa û beg biçûna kû derê, dengbêjê xwe jî bi xwe re dibirin. Heke li ba axayê din dengbêjek hebûya, wê herdu dengbêjan bi hev re heta sibê bigotana, heta zora hev bibirana. Dengbêj ji bo axan kêf bûn. Ev hemû dengbêjiya berê bû. Em ji wan re "Civatên cimaetî" dibêjin. Vê gavê hemû tişt bûye hikûmet, yanî radyo.'

Kurê wî Sêrop dipirse: 'Tu dibêjî, dengbêjiya berê nemaye?'

‘Na lo, ka ew dengbêjîya berê? Gava em wek dengbêj diçûn dawet, şahî û civatan, ji heft gundan dihatin hafa me. Kesî wan rojan li mala xwe nan nedixwar. Her kes dibû mêvanê mala ku em lê bûn. Hatina civatên dengbêjan, wê wextê ji bo xelkê kêf û rûmeteke mezin bû. Di civatên dengbêjan de, mirovan penêr dixwar, nîvişk dixwar, savar û goşt dixwar. Daweta bê dengbêj mîna dawetêke mirî bû.’

Mamê Karapêt nahêle ez pirseke din bikim, şûşeya xwe ya araqê dadigire. Dixwaze Egîdê Cimo û Feyzo jî yên xwe dagirin. Gerek ji hurmeta xwe be, Feyzo naxwaze li ber du hosteyan vexwe. Kurê wî Sêrop jî, şaşmayî maye, dipirse çima araqê venaxwin. Bi misilmaniya me ve girêdide. Karapêt şûşeya xwe teji diki û bi Egîdê Cimo re dikeve sohbetê:

‘Egîd dagire, em 50 gramî vexwin. Feyzo, tu çima venaxwî, lawo? Tu bimirî jî, tu yê qedehêkê vexwî! Egîd, hikûmeta Ermenistanê li me miqate nebû. Egîd baş dizane, ez ji vir bi piyan diçûm Radyoya Êrîvanê. Min ê li stûdyoyê bikira qîreqîr. Heta ruhê min derketa min kilam digotin. Min carina kilamek 15 caran dubare diki.’

“Erebe, yan jî tiştêkê wisa tunebûn, ji lewma tu peya diçûyî radyoyê?”

“Erebeya çi, halê çi? Qey min tu pere hebû ez bi erebê biçûma? Heke çend banqinot perê min jî hebûya, min ê araqê xwe bikiriya û wisa biçûma radyoyê.”

Egîdê Cimo: “Rast e, araqê wî di berîka wî ya navîn de, wisa dihate radyoyê. Vexwar, paşê digot.”

Dipirsim; “Dîsa jî nedihîştin ku kilamên mêraniyê, kilamên zilaman bibêje, ne wisa?”

‘Hey rehet li bapîrê te! Wisa bû ha! Digotin, kilamên eşq û evînê, yên li ser keçikan bêje. Haya min ji komûnîstiyê tune. Ez her çi bêjim, dibêjin, ‘Ev na, yeke dî!’ Min kir nekîr ne bi dilê min e. Ez çi bêjim heyran? Kurîkek bi min re ye, bi erebî me bi hev re xeber dida. Bi erebî gote min, ‘Mamê Karapêt, tu filan kilamê dizanî?’ Min jê re got, ‘Lawo, wele ew kilam hê di sala 1915an de, wexta min şivantî dikir min li çiya û newalan digot. Min fihêt dikir ez wê kilamê di civatan de bêjim. Niha jî şerm e ez bêjim. Şerm e, ez wê kilamê nabêjim. Kurîk jî wekî min hêrs bûbû, li min zivirî bi Erebi; ‘Di diya wan nim, bêje, jixwe ev Ermenî ji Kurdî fêhmakin. Ji kû bizanin kîjan kilamên keçikan e, kîjan yên mêrxasiyê ne?’ Pişt re min dest pê kir, min kilama Zembîlfiroş got. Hemû kesên li stûdyoyê li dora min civayan. Di nav wan de Ermenî jî hebûn Kurd jî. Ez bi Ermenîkî nizamim. Ji hev re dibêjin, ‘Hêdakîrkîr e, hêdakîrkîr e.’ Ez çi zanim ‘hêdakîrkîr’ çi ye?’ ‘Hêdakîrkîr e’, yanî ‘ecêb e yan jî sehm e’ dibêje Sêrop.

Karapêt dewam dike; “Yek ji wan dibêje, ‘Tu ji kû û çawa dizanî van kilaman?’, yek dibêje, ‘Xwendin û nivîsa te heye?’ Min got, ‘Weleh xwendina min heta navê sêv û pirteqalê jî binivîsim nîne, lê vê gavê rûnim û li te binêrim, ez dikarim li ser te kilamekê çêkim.’ Min ji yekî din re got, ‘Tu dizanî kilam çi ye, zilamekî mêrxas e, xelk li serê dibêje.’ Kilamên miriyan cuda ne û kilamên mêraniyê û yên mêrxasên dijîn cuda ne, min ji wan re got. Wê rojê min kilamên xwe li radyoyê gotin dîsa û ez vegehm mala xwe. Li gund ji min re gotin; ‘Me got, vê kilamê, vê kilamê bêje, te çima kilamên ku me xwestin negot?’ Min ji wan re got, ‘Lawo nahêlin, ez çi bikim. Ez rebenê Xwedê, çawa serî bi hikûmetê girse derkevî?’ Wisa em ji hev xelas bûn, îcar em azad in. Em kîjan kilamê bixwazin, em dibêjin, ne wisa Egîd?’

Dîsa şûşeyên wan bi hev ve. Di vê navberê de, Karapêtê Xaço berê xwe dide Feyzoyê

Riza û jê re dibêje: “Malnexirabo, min digot, tê berxekê ji min re bînî...’ Feyzo hindek jî ber xwe dikeve û şerm dike ber hostayê xwe û lê vedigerîne: ‘Biharê Apê Karapêt, biharê.’

Pirseke din lê dikim: “Mamê Karapêt, va ye li ba me rûniştîye, Mîrê Bilûrê Egîdê Cimo.

Ji bo te mirovekî çawa ye? Dibersivîne: “Egîdê Cimo, ez çûme daweta kurê wî jî. Rast e, Egîd mîrê bilûrê ye. Birinciyê wan Egîd e. Vê paşiyê yekî misilman jî derket. Navê wî Xelîlê Evdîle bû. Bes wekî lalan digot, çend meqam digot û disekinî. Huner û hunermendiya Egîd xurt e. Hemû sazên ew lê dixê xurt in, adetî ne.

Li vî welatî ji Egîd baştir nizanîm. Şamîlê Beko hebû. Hostayê Egîd. Piçekî qure bû. Xwedê ji qureyan hez nekiriye birê min. Rojekê hat mala min, wê li mala min razê. Jê re distrêm jî. Ji min re dibêje, 'Karapêt, nebêje yekî biçûk hatiye mala min.' Min jê re got, 'Heyran, Xwedê mezin e. Xwarina me ev e, va ye ev jî ciyê te ye tê razê.' Egîd ev 60 sal e, baş lê dixê.'

Paşî dest pê dike, kilama Îzet Begê distire:

'Hay lê hay lê hay lê hay lê hay lê mîro
Îzet Begê tu paşayê kurda yî bêtedbîro
Dibê, roja me derketî ji Gola Kêrsê
Lawo ji xwe re ji Sabilatê
Bila kula Xwedê bikeve berê mala
Walîyê Mûşê, Cendirmê Kêrsê, Yûzbaşiyê vê Xelatê
Çawa li pey bavê Salih torinê lê li malê
Ketine Welatê Serhedê, ketine taqîbatê...'

Dengbêjê Malbata Filîtê Quto

Hêdî hêdî em tîn ser mesela Eşîra Reşkotan û serokê wan Filîtê Quto. Wekî ku Karapêtê Xaço dibêje, wî bi salên dûredirêj ji Malbata Filîtê Quto re dengbêjî kiriye û bi xêra kilam û dengbêjiya xwe û birayên xwe ji mirin û qetlîamê rizgar bûye. Wan rojan wekî ku berî bi du saetan di civata wan de kilam gotine û hatiye cem me tîne zimên:

'Pişo û Hesen kurê Filîtê Quto ne. Birayên hev in. Ew axa û beg bûn. Memleket di destên wan de bû. Ez ji te re dibêjim, her yekî ji wan xwediyê 25-30 gundî bûn. Ez yekî fileh bûm. Min cotê wan dikir, li ber ga û gamêşên wan bûm lawo!.. Diçûn pêşiya terş û talanên xelkê. Jêhatî û tîfingçî bûn. Wele camêr ji min re baş bûn, min dewarên wan xwedî dikirin. Min nedikuştin. Min ji wan re kilam jî digotin, gezek nan didan min ha!..

Di van salan de, min li ser bavê wan Filîtê Quto kilam çêkir û got. Hemû mintiqeya Reşkotanê di destê wan de bû. Ez ji te re bêjim her yekî hema hema xwedî 25-30 gundî bûn. Ez yekî Ermenî bûm. Min bo wan cotkarî dikir, li ber ga û beranên wan bûm. Wan karwanên kesên din dişeland. Bihêz bûn û çekên wan dijwar bûn. Em ji wan re dibêjin "tîfingçî". Sax bin, ji min re baş bûn. Min heywanên wan dihewandin û wan jî tu xirabî li min nedikir. Min ji wan re kilam jî digotin. Ji ber vê qasê, ez carina dibûm şîrikê nanê wan jî.

Wan rojan min li ser bavê wan Filîtê Quto kilamek çêkir û bilêv kir. Kilama Filîtê Quto û Mamê Elê Etmankî: Ev kilam derbarê şerê Reşkotiyên û Etmankiyên de ye. Filîtê Quto serokê Eşîra Reşkotiyên bû, Mamê Elê Etmankî jî yê Eşîra Etmankan. Şer ji ber tîvingeke gelek spehî pêk tê ku bi navê Bazinbelek e û mezinên Eşîra Etmankî ew bi kar dianî. Li Kevanê Qîre, mintiqeya Delana Paşo şerekî giran pêk tê. Filîtê Quto dibe nîşana guleyên Etmankiyên û li wir tê kuştin. Ji ber vê qasê, kevir li ser erdê dihejin û hemû Eşîra Reşkotiyên tê xezebê û diçe ser Eşîra Etmankiyên. Etmankî ji Bedlîsê hatibûn. Barê wan xwê bû û ji ser Deştê Xerzanê dibirin Diyarbekirê ku bifiroşin. Ji ber ku ji rêyeke dûr hatibûn, li mintiqeya Reşkotanê konên xwe vedidin ku bêhna xwe bidin. Axir, di ber kuştina Filîtê Quto de, Reşkotî ji Etmankiyên 52 kesan dikuujin. Jixwe 55 kes di karwanê Etmankiyên de hebûn û 3 heb di bin hêstir û hespên xwe de xwe xelas dikin. Ew 3 heb jî, ji Mala Xizê Resûlê Şênî, ji Mala Seydê Silêmanê Têlo û ji Mala Emê Resûlê Bêlik bûn.

Kilam ji devê Şemê, diya Filîtê Quto ve hatiye gotin ku cara ewil min wekî kilam gotiye û îro gelek dengbêj jî vê dibêjin.'

"Dengbêjiya bê araq necaîz e!.."

"Ez pîr dibim, dil pîr nabe!"

Di vê kêliyê de, dîsa teqaraqa şûşeyên votkayê ye... Karapêt û Egîdê Cimo dîsa bo saxiya me mêvanan û bo xwe qedehên xwe radikin. Wexta ku dibîne ez bi meraq li wî dinihêrim, Apê Karapêt gotinê tîne ser araqê û araqvexwarinê û dest pê dike bîranîneke xwe ya xweş ji me re vedibêje.

"Misilmanan araq venedixwar. Ne wan vedixwar, ne jî dihiştin ku em vexwin."

Bi vê gotinê re dîsa pîrçênî bi me dikeve, em dikenin. Dipirsim: "Tu tola wan salan hildidî Apê Karapêt?"

Qet guh nade min û axaftina xwe didomîne: 'Ji îdirê du kes, derbasî Korbalîxa ku ji sînore aliyê vê derê ye dibin, û dibin mêvanê mala Şêx Elî. Şêx Elî şêxekî misilmanan bû. Kurê şêx hate pey min ku ez li civata wan kilaman bibêjim. Ez çûm, ez ê ji wan re baştirin kilamên xwe bistirêm. Ez ê ji wan re du şevan kilaman bibêjim, lê ew peşkek araq nedin min! Tiştêkî tewş e, ne wisa Egîd? Wexta min ev tişt difikirin, min dît ku du heb pakreşîş (leşkerê Êris) hatin aliyê me. Du şûşê jî araq di destê wan de. Bi silav û kilav hatin ser masê. Ez fileh, ew fileh lo...! Me her sêyan dest bi araqê kir. Her çiqas li ser masê ji xeynî me Şêx û bi dehan mûrîd û nasên wî hebûn jî tenê min bi Êrisan re vedixwar. Dengê min jî vebû. Piştî demekê, her du eskerên Êris rabûn dîsa çûn cihê nobeta xwe. Di nav wan de, tenê ez mam ne misilman û min dest bi kilamên xwe kirin. Di vê navberê de jinên wan hatin û şûşeyên vala yên li ber min birin avêtin nav tingê hinekî ji me dûr. Ez jî wan tiştên min kirî dibînim. Şex Elî wê gavê bi destmêjê ve mijûl bû. Çend deqe şûn de hat li teniştê min rûnişt. Ew şêx e, ez jî însan im, ne wisa? Ev tiştê jinên wan kirî, ez aciz kiribûm. Min got, 'Şêx Elî.' Got, 'Lebê, kerem bike bêje Karapêt.' Min got, 'Şêx Elî, tu dimsê dixwî, ne wisa?' Got, 'Dixwim.' Min got, 'Wê gavê, tu mewîjan jî dixwî?' Got, 'Belê tirî jî dixwim, mewîjan jî dixwim. Tu çima van tiştan dipirsî?' Min şûşeya araqê ku piçek tê de mabû, hilda destê xwe û jê re got, 'Ha ev jî, ji wan tiştên tu dixwî ye ha, Şêx Elî; û min dewam kir: ka çi di wan şûşeyan de hebû, jinên we ji ber min rakirin û birin avêtin ser ting. Tu herî malekê, tu zanî tu kî yî û çûyî mala kê. Wekî qeweta xwe bixwe, xwe serxweş neke. Çê li xelkê neke. Dijûnan nekî û şer dernexî tu pê çênabe. Ev av ne haram e, ev jî, ji mewîjan çêbûye. We baş nekir.' Du rojan li wir mam. Min têra dilê wan ji wan re kilam gotin û paşê jî zivirîm çûm gundê xwe.

Gava ku diaxivî, hin caran kuxtekuxt pê diket. Dîsa kuxîna wî dest pê kir. Berê xwe da Egîdê Cimo:

'Ez pîr dibim, dil pîr nabe Egîd, di diya xweyî nim vexwe!'

Dixwazim pê li damarê mêraniya wî bikim, lewma jî dipirsim: "Ji te re bibêjin, 'Dev ji dengbêjiyê berde, edî dengbêjî qedexe ye bo te', tu yê çi bikî?"

Dikene, çav lê zoq dibin: "Yê ku wisa bibêje, hindî serê derziyê aqil di sêrî de tune. Jixwe nikarim defê lê bidim, tu bêjî zirne jî min qet destê xwe lê nedaye. Egîd li zirneyê dixê, ez jî kilaman dibêjim. Îşê min ev e. Xwedê dengê daye min û sermiyanê min jî kilamên min in. Tu dibîni tiştêkî din jî tune. Dengbêjî û zirnelêxistin bi para me ketiye. Em dibêjin û lê dixin. Hêj jî hûn pê qayîl nîn in, em ji we re dibêjin û we dikin mêvan hevalno. Ez çawa dev ji dengbêjiyê berdim. Min çawa 101 sal kiriye? Bi saya dengbêjî û kilaman e. Tu jî kilam û stranan bêje, tu yê jî, 100 salî bijî. Heta ku li ser piyan bim ez ê kilaman bibêjim.'

Gelo ji dengbêjan kê dicibîne. Ji bo wî kîjan dengbêj baş û jêhatî ne? Hemû kesên li civatê bi bersiva wî şaş û metel dimînin. "Li vî welatî, dengbêj di ser xwe re nabînim. Yên baş ji xwe çûne ber rehma Xwedê. Li Arakîs Solxozê, Feyzo li malekê kilam gotin. Xweş jî got camêrî. Marûfê Dengbêj jî hatibû wir. Dengê Feyzo yê cihêlan bû, wekî dengê min ê berê. Min Şeroyê Biro jî dîtibû, rehmetyê Mecîdê Faris jî. Dengê wan xweş bû lê ew ne dengbêj bûn! Mihemed Arifê Cizrawî 'Xezal xezal' dibêje, hew, edî dengbêjiya wî xelas

dibe. Ew dengbêjê min behs lê kirî hebû, Sakoyê Kor. Ji zû ve miriye. Seîd Axayê Cizrawî hebû, me jê re digot Seîdê Hemo, ji Dêrikê, gundê Endîwerê bû. Wî jî, çend heb kilamên xweş digotin.

Li Tîblîsê hevalekî min hebû, hema heval bû ha! Şeroyê Biro jî li wir bû; dengbêjî dikir. Em ê bi hev re li Tîblîsê biçûna mala Êzîdiyekî dewletî. Heta 11ê şevê me dê ji wê malê re bistira. Li gel me Koma Sûsika Simo jî digot. Yekî Ermenî yê bi navê Koliya Naftalyan jî hebû di nava komê de. Me paşê ew derêxist. Rojekê min ji Şeroyê Biro re got, 'Şero, rehme li bavê te, em herin malekê kilaman bibêjin.' Nehat.

Kawîs Axa gelek beriya me dest bi kilaman kiriye. Gava Kawîs Axa kilam digotin, ez 4-5 salî bûm. Heke ne xelet bim di sala 1924an de mir. Kawîs Axa kilamên mêraniyê digotin. Li ba min, kî kilamên mêraniyê bibêje, ew dengbêjekî baş e. Dengbêjê kilamên eşqê û yên keçikan bêje, ew ne dengbêjekî baş e. Li van çiyayên hanê, dengbêjên baş hebûn, lê min hemû nedîtine. Dixwazim bibêjim, li ser xwe tu dengbêjan nabînim. Bi kilamekê du kilaman dengbêjî nabe hevalo! Dengbêj ew e 7 şev û 7 rojan kilaman bibêje, lê hê jî kilamên wî xelas nebin. Ez mehekê li ser hev jî bêjim, kilamên min xelas nabin."

Karapêt wekî zarokan kêfxweş e. Ji kêf û henekan nizane çi bike. Berê xwe dide Fezyoyê Riza û jê re dibêje: "Fezso, ka kilameke xweş ji mamê xwe Karapêt re bibêje, tu şagirtê min nîn î? Ez ê bimirim, divê tu rêça min biajo. Her du mamên te Şeroyê Biro û Mecîdê Faris jî xweş digotin. Dengê wan xweş bû ha..."

'Wele rast e Apê Karapêt, tu hostayê min î' dibêje Fezyoyê Riza. Paşê jî bi bilûra Egîdê Cimo re dest bi kilama Salih û Nûrê dike. Di benda duyem de, Karapêt mafê gotina kilamê hildide destê xwe:

'Nûrê dibê, Saliho rebeno dilê min
Ji vê bi dinyayê qet tunîne
Saliho lo ay pismamo lo
De rabe malik ji mala mîratê lo lo lo
Wele xwedanî xêra li gundê me qet tunîne
Çawa destê Salihê min xistin darê kelemçê
Diyariya Diyarbekira şewitî lo dikudîne
Dibê wezê têlê li ser têlê bijidînim
Wezê Salihê xwe ji hepsa Cimûryetê bi zor derînim
Saliho lo ay pismamo lo
De rabe ji emrê xwe de çardeh saliyo lo...'

Me serê sibehê zû dabû rê. Hew me dît ku bûbû şev. Em ji sohbeta dengbêjê hosta têr nabin. Beriya ku roj dakeve, em bi hev re derdikevin nav baxçe. Li derve hewake wekî cemedî heye. Gund nêzîkî sînorê Tirkîyê, li hafa Çiyayê Agiriyê ye, Masis an jî Ararat.

Em ê piştî demekî bizivirin Êrîvanê. Rê di tariyê de dil teng dike. Lewma jî di rê de dixwazim hostayê me çend tiştên din jî bibêje. Dîsa behsa wan rojan dike. Behsa Seîd Axayê Cizrawî, şermokiya wî ya di destpêkê de dike. "Li Qamişloya Sûriyê, min û Seîd Axayê Cizrawî bi hev re kilam digotin. Min li welatê xwe, ji Diyarbekirê heta başûr, ji wir jî heta Ermenistan û Gurcistanê kilam û stran gotine.

Li Reşkotanê, em diçin ji gundekî din ji bo kurê axayê me keçekê bixwazin. Ez serê hespê jina axê digirim. Hevalekî Ermenî û yekî Misilman jî bi me re tên. Yê Ermenî nizane kilaman bêje lê yê Misilman çend heban dizane. Wekî koçekan jî direqisin. Berê jî dema diçûn dawet û şahiyên, ez jî bi xwe re bi zorê dibirin. Dizanin ku ez li çiyayan, kendalan rex heywanan kilaman dibêjim. Kilamên bêçine, yên li ser keçan ha! Her du jî hatin beşdarî min bûn. Dê min bibin dawetê, kilaman bidin gotin, emrê min 15-16 heye an tune. Ez şerm

jî dikim. Wextekî, çawa milê min girtin, gotin: “Kurik, tu di diya me nî tu ê di dawetê de kilaman bibêjî.” Bi mecburî, cara yekem çûm, di nav civatê de min kilam gotin. Niha tê bîra min ka min kîjan kilam gotibû. Dawet xelas, em bi hev re zivirîn, hatin gund...

Dîsa, nêzikê me dêreke mezin hebû. Jixwe, ji Diyarbekirê heta Mûşê tenê dêrek hebû. Filehan eydeke 50 rojî, Misilmanan jî yeke 30 rojî heye. Bi rojiyan ve 30 roj ha! Li Reşkotan û Bişêriyê çiqas keç û xort hebin, wê rojê hatibûn wir. Dêreke gelek mezin bû. Gelek dengbêj jî hatibûn wir. Her kî biçûya, nan û xwarina xwe bi xwe re dibir. Yê ku neaniya jî, li wir, dêrê nan didayê. Ode gelek bûn, hemû kes di odeyan de radiza û radibû. Li wir dîsa kilam bi min dane gotin. Gelek ji min hez kiribûn. Ez zarok bûm û min bi Kurmancî kilam digotin. Jixwe îro jî her çiqas ez Ermenî me, ez baş zimanê Ermenî nizanîm.”

Devjeniya Evdalê Zeynikê û Şêx Silê

Gotin tê ser rojên berê. Gava ku Karapêt diaxive rabirdû wekî xezîneyekê li ber me vedibe û em nizanin ka çi hate serê me. Karapêt vê carê jî peyvê tîne ser devjeniya Evdalê Zeynikê û Şêx Silê û dest pê dika çîroka vê devjeniyê ji me re dibêje:

“...Bazirgan bi karwanên xwe diçin Helebê. Wexta ku ji Diyarbekirê derbas dibin, dibînin ku mêrikek li ser lodek giya rûniştiye, dest li ber guh, hindî deng jê tê dika qîrên, kilaman distire. Serbazirgan dibêje: “Heçî nezane dê bêje dengbêjê Memed Paşayê Sûrmelî, Evdalê Zeynê ye! Şêx Silêyê ku dê bi karwan re biçê Helebê bi vê gotinê hêrs dibe û wisa dibêje: “Evdalê Zeynê jî kî ye? Li ser van erdan ji min hostatir dengbêj heye qey?”

Serbazirgan berê xwe dide Şêx Silê û bi tinazî wisa dibêje: “O hoo, Gava Evdalê Zeynê kilaman distire, quling bi saetan ji dora wî venaqetin.”

Şêx Silê berê xwe dide jina xwe ya ku bi wî re ye, dibêje: “Wexta em ji karwanê bizivirin, ez ê bêm bi wî re em ê biavêjin ber hev ka em bibînin hindî behs dikin heye.”

Wext tê derbas dibe, xanima Şêx Silê jê re derxurê amade dika. Şêx Silê dê biçê dîwana Memed Paşayê Sûrmelî, bi dengbêjê wî re biavêjin ber hev. Bi peyatî, ji Diyarbekirê rêyeke dûr û dirêj dihêle li dûv xwe û digihe qesra Memed Paşayê Sûrmelî ya di kêleka Çiyayê Agiriyê de. Silav û bêhvan, hal û xatir ji hev tên pirsîn. Dixwin û vedixwin, wexta razanê jî cihê Şêx Silê didin nîşa wî.

Memed Paşayê Sûrmelî, Evdalê Zeynê nebe naçe ser sifrê. Piştî ku mêvan xwarina xwe dixwin, berê xwe dide xizmetkarên xwe û dibêje: “Xwarina min û ya Evdalî bînin. Dîsa di rojeke wisa de, di oda qesra mezin de bi Şêx Silê re, mêvanên ji diyarên cur bi cur hatine, bêhna xwe vedidin. Lê xew nakeve çavê Şêx Silê. Şêx Silêyê ku bi xwe bawer e ku dengbêjê behs lê dikin, ango Evdalê Zeynê, ew kesê ku bi Paşa re xwarin dixwar bû. Da ku bal bikêşe ser xwe, dest pê dika kilamekê dibêje:

Şêx Silê dibê

Evdal Qesra Sûrmelî Paşa bi kevirê zer e

Şalûl dixwîne bilbil li hember e

Heta sê şev û sê rojan ewê ku bireve

Wê serê wî tê de here lo lo lo

Heçî Evdalê Zeynê ye ku vê dibihîze, kevçîkê xwarinê ji dest dika, êdî dev ji xwarinê berdide. Di gavê de bi leza dengbêjekî, bersiva Şêx Silê dide:

Evdal digo:

Şêx Silê Qesra Sûrmelî Paşa bi kevirê spî ye

Şalûl dixwîne bilbil li hemberê wî ye

Ez nizanîm te cewaba xwe

Ji jin û zarokên xwe re kiriye

Bi Xwedê tu ji destê min sax nabî bi xelasiyê

Piştî vê devjêniyê, bi saetan kilaman distrînin. Piştî demekê jî, gava Şêx Silê fêm dike ku nikare bi Evdalê Zeynê, dixwaze ji dîwanê derkeve.

Şêx Silê digo:

Evdal Qesra Sûrmelî Paşa bi kevirê zer e

Şalûl dixwîne bilbil li hember e

Heke tu nerevî ezê herim bînim Perîşanê ji te re

Heke ti bilivî ezê Gulê jî bibim bi xwe re

Piştî demekê, Şêx Silê êdî ji hal dikeve. Evdalê Zeynê berê xwe dide Memed Paşayê Sûrmelî û wisa dibêje: “Peymana me heye, me gotibû, em ê sê roj û sê şevan bistrînin.”

Memed Paşayê Sûrmelî jî wiha got: “Dev jê berde Evdal, mêvan e. Em bihêlin bila here.” Şêx Silê dizivire memleketê xwe. Evdal kilamên xwe dewam dike. Çawa gotibe, sê roj û sê şevan kilaman distire. Lewma jî perdeke reş dikeve ser çavan û li wir kor dibe...”

Karapêt devjeniya wan herdu dengbêjan bi kêfeke mezin neql dike û piştî ku çîrokê xulase dike, dikene û “Hey gidî Evdal” dibêje, hey gidî...

Karapêt e, ma disekine? Wekî ava germ bûyî ku cihê xwe berfireh dike û ji guhên me diherike nav dilên me. Îcar, dest pê dike beşekî ji kilama Mencola Yazbegê distire ku li ser xayîntî, êş û eşqê ye:

De hê

Xerab be mala felekê

Sivê Hesên Paşa Milûkê Kela Wanê

Sekinî li odê çil û çar xulaman xwe dane dorê

Dibê: Gelî xulaman kî here serê Sîpanê Xelatê

Nava çil û çar mîrekan

Ji min re bîne gustîla Mencola Yazbegê

Ezê bidimê heft aşê li ber behra Wanê

Heft cotî kotana li Deşta Bûlanixê

Sê kihêlên li ser tewlê

Heke hûn pê qayîl nebin

Ezê sê salan we deynim teniştaxwe

Bibe Milûkê Kela Wanê

De rabe de lê lê dewranê lê zeman tu xerabî

De hê

Dibe: Xulam hene kurê xelqê

Destê xwe li xwe dixin diçine malê

Dibê: Hakimo dilê min dibê

Milûko dilê min dibê

Em nikarin herin serê Sîpanê Xelatê

Nava çil û çar mîrekan ji te re bînin

Gustîla Mencola Yazbegê

Heta tu bidi me heft aşê li ber behra Wanê

Heft cotî kotana li Deşta Bûlanixê

Sê kihêlên li ser tewlê

Kesek namîne li oda Ûsivê Hesen Paşa

Milûkê Kela Wanê

De rabe demê dewranê lê

Jiyanameyeke Trajîk li ser Xeta Bîleyder û Solxozê

“Dê û bavê Karapêtê Xaço ji aliyê “Roma Reş” ve hatibûn kuştin. Lê Êzîdî û Ermeniyên Reşkotanî li wî û xwişk û birayên wî xwedî derketin. Ew ji çarenûsa wan a reş, ji mirinê xelas kirin. Nehiştin bikevin çolistanan û ziyan bibin. Dengê wî gelek xweş bû. Dengê wî wekî dengê “Kewê Ribat” bû. Xweda jê razî be, kurê Filîtê Quto, Hesenê Filît gelek ji wî hez dikir. Her gav goşeya serî ya dîwanê dida wî. Roj hat edî me ew nedît. Karapêt wenda bûbû. Gotin çûye başûr. Hinekan jî digot, Arteşa Frensayê da ku gel ecnebiyan bijî, ew bir Frensayê. Ji wê rojê pêve, me ew camêr nedît. Gelo dibe ku hêj bijî? Heke miribe, rehma Xwedê lê be!”

Ev gotin ên koçerekî 82 salî yê Reşkotanî ye ji Deşta Xerzanê. Ev pîremêrê ku min pişt re zanî navê wî Hecî Mistê bû, wexta di havîna 1994an de li qezayeke Batmanê ev peyv gotin min, nava çavên wî dibiriqîn ku mirov digot qey ji rex Karapêtî hatiye. Lo gorî pîremêr, “Dengbêjê Fileh” ji me veqetiye û çûye ser rehma Xwedê. Lê hêj jî karîbû şikl û şemal û dengê wî yê berî bi 72 salan di mejiyê xwe de bigire.

Karapêtê Xaço di sala 1908an de li nêzikî Mintiqeya Reşkotanê li Deşta Xerzanê, li gundê Bileyderê ku îro giredayê qezaya Qubînê ye, di malbateke Ermenî de çavên xwe vedike. Navê fermî yê kurê Xaçatur (di nav Kurdan de Xaço) û Çemo. Karapêtê Xaço li gorî pasport û nasnameya Komara Ermenistanê wisa ye: Karapêt Xaçaturyan. Ji dayikbûn: 3 Rezber 1900. Tarîxa Tehfîlê (Vaftîz): 22 Rezber.

Di sala 1915’an de Karapêt 7 salî bû. Bi hemû kirêtiya xwe, sala xirabtirîn û hovtirîn rûyê mirovatîyê hate dîtîn. Sala fermana kuştina Ermenî, Sûryanî û Êzîdiyan hate dayîn, ya bavan cara dawî kurên xwe, dêyan keçên xwe, xortan destgiranên xwe dîtî, ya sirgûn, hêstir û talanê.

Karapêtê Xaço di qetlîama 1915an de dê û bavê xwe wenda dike û ligel birayê xwe Apraham û xwişkên wî Manuşak û Xezalê, ji mirinê bi gotina leşkerekî ku gotiye “Em bihêlin bila biçin” karîne xelas bibin.

Apraham ji birayê xwe Karapêt 3-4 salan meztir e û berî bi çend salan li Ermenistanê jiyana xwe ji dest daye. Xwişka wî Xezalê jî di sala 1965an de li gel malbata xwe hatiye Ermenistanê û di sala 1969an de ji aliyê dizekî ku bo dizîya zêran ketiye mala wê ve hatiye kuştin. Zarên Xezala Xaço jî piştî mirina diya wan li Amerîkayê bi cih bûne. Xwişka mezin Manuşak jî, berî qetlîamê zeviciye. Mêrê wê li gundekî Malbata Filîtê Quto, bo malbatê paletî û xulamtiyê dike. Karapêtê Xaço piştî qetlîamê ligel xwişk û birayê xwe bo du salan gund bi gund geriyaye û ceriviye, paşê jî hatiye gundê xwişka xwe û ji vir û pê de bi deng û dengbêjiya xwe bûye yekane dengbêjê Hesenê kurê Filîtê Quto. Di sala qetlîamê de, her axayek Ermeniyên derdora xwe li cihekî dicivîne û ji bo çend parçe tiştên bi qîmet wan qetl dike. Zarên Filîtê Quto, Hesenê Filît û Pişoyê Filît vê yekê nakin. Destên xwe di Ermeniyên derdora xwe nadin, heta gefan li wan axa û began dixwin ku dixwazin Ermeniyên qetl bikin.

Manuşak li gundekî qazayê Qûbîna Batmanê diçe ser rehma Xwedê. Du keç û kurekî wê hêj jî li Ermenistanê jiyana xwe berdewam dikin.

98 sal piştî ji dayikbûna xwe, ango di destpêka sala 2000î de, li gundê Solxoza saetek dûrî Êrîvanê payîtaxta Ermenistanê, çawa ku careke din di axa pêşiyên xwe de be, bo mêvanên xwe yên Kurd re bi wê devoka xwe ya xweş a Kurdî wisa deng dide dengbêjê Ermenî: “Gelî zarê mirovan! Em hev û du nas nakin. Ez nizamim nêta di dilê we de çî ye. Lê ez dibînim ku em bi heman zimanî diaxivin û hev û du fêhm dikin, ne

wisa? Ez ji Kurdistanê me, ji welêt, ne wisa? Rast e, ez Ermenî me, lê xwedan û parêzvanên min Kurmanc in.” (Mehmet Aktaş, Nûdem, Hj., 33)

Li Herêma Xerzan; hema hema li hemû gundên Mintiqeya Reşkotan û Qubînê Ermenî hene. Ji xeynî gundên Sarîbe û Têlanê, Ridwanê, Herendê, Zêwika Xaço, Tilmis, Zerçil, Barincê, Qorixê, Kox, Korikê, Tilmircê, Teyarê, Koxikê, Dêra Qire, Tirzoq, Hekemiyê, Zoqê, Eyndarê, Bêkendê, Eynqesrê, Girberesk, Sierta, Girêsîra, Sêmalê û hêj bi dehan gund...

Û Bileyder... Erda ku Karapêt tê de çavên xwe vekirin. Ji 60-70 malan, tenê di çend heban de Misilman dijîn. Gund zêdetir ji ne-misilmanên ku Kurmanc ji wan re ‘fileh’ dibêjin ve pêk tê. Di sala 1915an de, Abdûlhamîdê II-em li ser textê Osmaniyan e. Di rojê reş a vê sala reş de, her wekî gelek cihên din, artêşa mirinê ghiştibû Bileyder û derdora wê jî. Bêdengiya bi rojan dom kirî dewsa xwe dihêle ji zarîn û fîxanê re û piştî demeke kurt hemû ne-misilman di navenda meydana mezin de, ku wekî ‘bênder’ dihate binavkirin, niv-tazî tîn berhevkirin. Piştî axaftinê kurt, gef û heqaretan, guleyên ji mêj ve di nav lûleyan de tîn berdan û mirin û barûdê dirêje. Qetlîam bi xemgînî xelas dibe! Dê û bavê Karapêtî jî heman aqibetê dibînin û bedenên wan ên bêcan dikevin ser ên din. Ev hemû li ber çavên bira û xwîşkên Karapêtî pêk tê û ev qetlîam hemû hêj jî di mejiyê Karapêtî de sipîsax e. Gava dor tê wan, yek ji artêşa mirinê, tivinga hevalê xwe, yê li ser wan nîşangirtî didane û wisa dibêje: “Em van nekujin, berdîn bila biçin!”

Li hember qetlîameke wisa, jiyana rastî hêj jî jiyana e?

Leşker bi serxweşiya serfiraziya peywira xwe, keçên bedew ên Ermenî yên berî ku dê û bavên wan bukijin, ew ji wan cuda kiribûn, digirin û ji ber çavan winda dibin. Li ser zarokan jî li ber çavên kesên ku heta saetek berê jî ji wan re digotin ‘dadê’ û ‘bavo’ guleyan dibarînin. Di gundên me de ewên ku li jor rêzkirî bûn jî rewş ji vê ne cudatir bû.

Karapêtê Xaço 85 sal piştî vê rûdana trajîk jî hêj ew roj ji bîra xwe neavêtiye. Di wan rojan de însan ne însan e; lê wekî guleyeke di nav lûleyê de ye. Karapêt wisa behsa wan rojan dike: “Divê xezaba Xwedê ev be. Ji her aliyê ve mirin û barûd dibariya. Berî bi rojê û ew roja rûdan pêk hatin jî ji rojên din cuda bûn. Bo nimûne, wê rojê esman jî sipîsor bûbû. Ne beriya wê rojê ne jî pişt re, min esmanekî ewqas sor nedît. Tenê cesedên mirovan hebûn ên wê rojê diketin ser hev. Ji bilî heywanên di axuran de sotî, seyên şivanan ên bi deriyên baxçeyan ve hatibûn girêdan jî li erdê bêcan dirêj bûbûn...”

Gava Karapêt behsa wan dike, lêvên wî diricifin. Careke din jî bi awirên xwe dide nîşa me ku rabirdû, heke bi êş be, tu car nabihure û hindî tê bîranîn çawa dibe xencerek û wexta em wî xencerî dikêşin ser zemên, tu derfetên hesabgirtina rojên her xeta li ser rûyê wî namîne.

‘Mêrikê Xerîb kor e, siûda kuştîyan tune ye’

Gotineke bi navûdeng a Kurdan heye. Dibêjin ku: “‘Mêrikê Xerîb kor e, siûda kuştîyan tune ye.’ Mirov dibêje ev gotin ji bo Karapêt û bira û xwîşkên wî hatiye gotin. Mirin dîtibûn, mirin hatibû serê wan û ketibûn halê xerîbîyê. Vî halî jî wer kiribû ku mirov digot çavên wan kor bûbûn. Bi tirsê “vê carê bi rastî jî bîr kuştin” hingî mabû careke din nedihatî gundê xwe. Dest da xwîşk û birayê xwe, piştî du salan, berê xwe dan Bileyderê ku li wir hatibûn dinyayê û diya wan li wir janneke giran bo zayîna wan kêşabû.

Karapêt û xwîşk û birayê wî, her çiqas Ermenî jî bin, li gundên jê derbas dibûn, qet nasnameyên xwe eşkere nakin. Ji ber ku ji xeynî Kurmancî zimanekî din nedizanîn û Kurmancî jî wekî zarokên Kurdan baş û têkuz diaxivîn, belkî jî bi xêra vê tu bela nehate serê wan. Karapêt bo demeke dirêj ligel xwîşk û birayê xwe li jiyana xwe têdikoşin. Ew êdî ‘parsek’ in, ango dicerivînin.

Dem, dema sekerata xanedana Osmaniyan e. Osmaniya ku wextekê li sê parzemînan hesp digeland, pêşî dikeve dema vekişînê û paşê jî li hemberê şerên bi Îrsan re, Şoreşa Frensayê û têkoşînên neteweyî yên li

Balkanen, gelek cihên di dest de winda dike, her roj piçek din ji quwetê dikeve, dibe dewletek di derya deynan de. Tengasiya aborî di hemû parçeyên dewletê de dibe sedema xelayeke giştî û xelk nikare pariyek nan peyda bike.

Ev rewş, li herêma ku Karapêt tê de dijî, xwe bi şiklekî gelek ecêbtir dide xuyakirin. Karapêt ligel xwîşk û birayê xwe, ji du salan zêdetir gund bi gund digerin û bo pariyek nan û şorbeke germ parsê dikin û li ber xwe didin. Herweha, heke em bêjin bi sedan zarokên 'Fileh-Ermenî' di vê rewşê de li ber xwe didin, divê wekî mûbalaxa neyê dîtin. Lê gelek ji wan, bi qasî Karapêtî ne bisî'ûd bûn! Piraniya wan di bin şert û mercên xeternak de jiyana xwe ji dest dan, gelek keçên 9-10 salî bi zorê hatin revandin û zewicandin.

Destpêka serencama dengbêjiya Karapêtî, wexta cara yekem destê xwe birî ber guhê xwe yê rastê û heta jê hatî qîrîn pê ketî û stran û kilam gotî, di wan her du salên parsekiyê de çêdibe. Êdî, li çiyay, kendal û newalan, li cihên ku pê bizane ti kes nîne, stran û kilamên ku ji dengbêjên ku tên gundê wan fêr dibe, distire. Di destpêkê de şermokî ye û yekcar li ber tu civatan kilaman nabêje. Hêj nebûye deh salî jî. Her çiqas xwe xef bike jî kesên ku dengê wî yê xweş guhdarî dikin, hindî diçe zêdetir dibin. Di demeke kurt de kesên dengê wî seh dikin jê hez dikin. Jiyana Karapêtî hêdî hêdî dikeve li ser riya xwe û cara yekem pê dihesse ku dengê wî bi kêrî tiştêkî tê. Pêjn û dengbêjiya wî peydakirina nan û şorba wan piçekî hêsantir dike.

Karapêt êdî li ber derî û penceran, guhê xwe dide civatên dengbêjan û bihêz û hezkirineke zêde guhdarî wan dike. Bi hostatî û şarezayî, her çi tiştên ji devê van "hostayên peyvan", "çîrokbêjan" derkeve, wekî ku li mêjîyê xwe qeyd dike. Di heman demê de, bi taybetmendiyeke girîng a xwe haydar dibe: Heta, dikare li darekê yan jî kevirêkî binihêre û kilamekê li ser çêbike. Êdî Karapêt afirînerêkî kilaman e.

Piştî demekê, xwîşka wî bi misilmanekî re dizewice. Kesê ku pê re dizewice, xulamtiya axê dike. Ligel birayê xwe, li rex mêrê xwîşka xwe bi cih dibin. Karapêt wan rojan wisa tîne zimên: "Êdî ez xulamê xulaman bûm." Şev û roj dişixule. Da ku pariyek nan peyda bike, heta ji hal bikeve, li wî rexî û vî rexî diçe û tê. Kilam, stran, evîn, lehengî û newayên hestbar, piçek jî be, ma'neyê dide jiyana wî ya di nav zor û zextê de. Êdî, di diwartirîn û xemgintirîn demên xwe de jî, dikarî xwe bikêşe nav kilam û stranan.

"Ez diçûm û dihatim. Bêxew, birçî û tazî dimam, lê dîsa jî min kilam digotin. Di roja ku birayê min çû ser rehma Xwedê, ez negiriyam, min dîsa kilam gotin..."

Roj didin pey mehan, meh jî salan li hev diqulibînin. Karapêt êdî xortekî xurt e ku her çi bixwaze bi dest dixwe. Karapêtî ku heta berî bi çend salan jî li ber derî û penceran guhê xwe dida qeyd û awazên dengbêjan, êdî dibe şîrkê civata derwêş, feqî û dengbêjên herêmê. Piştî demekê, dibe "dengbêjê ji ber şûran filitî" û li Reşkotan, Botan, Xerzan û Diyarbekirê dibe yek ji navdartirîn dengbêjan.

Di gelek civatan da, kilama ku li ser şerê di navbera Serok-Eşîra Reşkotiyên Filîtê Quto û ya Etmankan Mamê Elê Etmankî de, ji devê Şemêyê, diya Filîtê Qutoyî, radigihîne. Filîtê Quto rûdaneke lehengiyê ye. Di vê rûdanê de bi dehan kesî jiyana xwe ji dest daye:

... Hey lo hey lo hey lo hey lo heylo

Filîtê Quto bi sê denga gazî dikir digo:

Elê Etman dilê min ji 'Bazinbelek'a milê te pir heye

Elê Etman digot: Filît bazinbeleka milê min qelenê dayika te Şemê ye

Hey lo hey lo hey lo

Karapêt êdî, serdengbêjê Hesênê Filîtê kurê Filîtê Quto ye. Bi salan, li dîwana wî, ji bo mêvan û giregirên Xerzanê kilaman dibêje.

Dengbêjek di Artêşa Frensiyan de

Sal 1925 e. Ev du sal in Komara Tirkîyê hatiye damezrandin û gelek herêmên komarê tûşî alozî û qeyranê bûne. Serhildana Şêx Seîd a ku heta berî bi demekê li piraniya bajarên Kurdan belavbûyî bi xwînrêjîyeke dijwar tê tepisandin, paşê serokê serhildanê Şêx Seîd û fermandarên giregir li gorepana Diyarbekirê li ber çavên birrek mirovan hatin bidarvekirin.

Ev têkçûn û dawîya xemgîn, wekî gelek niştecihên herêmê, li ser Karapêtî jî dibe sedema têkçûneke mezin a psîkolojîk. Karapêt bi mehan, ligel Hesenê Filîtê Quto û mirovên giregir, merhaleyên serhildanê bi dûredirêjî şopandiye û bûye mêvan-guhdarê şirove û tehlîlan.

Wextek piştî serhildana Şêx Seîd, di dorhêleke wisa de ku hêzên leşkerî yên Roma Reş terorê diwezînin, dinimîne ku êdî nikare bimîne û tam çar sal piştî serhildanê (1929), dengbêjê hosta şevêkê, bi nehînî jî sînorê Tirkîye-Suriyê derbasî Qamişloyê dibe. Bi vê gavê, pêvajoya ligel Kurdên Sûriyê jî dest pê dibe.

Frensaya ku ji hêzên hevgerî yên Şerê Cîhanê yê Yekem e, li ser sînorê Tirkîye-Sûriyê ye. Wexta li kolanên Qamişloyê digere, ji danezanan dibîne ku Artêşa Frensayê qeyda leşkeran dibe û dibêje ‘jixwe ez bi kêrî tiştêkî nayê’ û wekî lejyoner beşdarî artêşa Frensayê dibe. Karapêtê Xaço hingî 15 salan di artêşa Frensî de bi peretî leşkerîyê dibe. Bedewtirîn cilan di wan deman de li xwe dibe û baştirîn xwarinan di heman demê de dixwe. Giraniya wî zêde bûye û kêr jî be, fêrî Frensî dibe.

Roj tê, wekî hêzên hevgerî yên din, peywira Artêşa Frensiyan jî li herêmê bi dawî dibe, biryar derdikeve ku artêş jî ser Lubnanê vegere Frensayê. Karapêt, li wan salan li Suriyê, ne tenê bi şaxsiyetên giregir ên Kurd û dengbêjên herêmê, herwiha di nav Artêşa Frensî de jî bi gelek dost û hogiran re têkiliyan datîne. Di şevên havînê yên dirêj de, ji bo leşkerên Kurd ên di nav artêşê de û ji bo fermandarên wan ên Frensî kilaman dibêje. Frensiyên ku Karapêtî diecibînin, jê re dibêjin heke bê Frensayê, dê jiyanê baş jî bo wî dabîn bikin û dixwazin ligel wan biçin Frensayê. Lê Karapêt vê daxwaza wan qebûl nake.

Di vê demê de, rêveberiya Yekîtiya Sovyetan biryar dide ku Ermenên dîasporayê dikarin vegerin welatê xwe. Li hemberî vê yekê, nêzikê dawîya sala 1946an, ligel kurê xwe yê biçûk Sêrop û jina xwe diçin Êrîvana paytexta Ermenistanê. Her çiqas Ermen bin jî, yek peyva Ermenî nizanin. Ev yek jî, pêşî dibe sedema tengasiyên mezin. Ji ber ku zimanê xwe nizanin, ji aliyê cîranên xwe ve biyanî tînin û nikarin têkiliyê baş deynin. Ev tengasî heta ku ligel Kurdên Êrîvanê têkiliyan deynin, berdewam dibe.

Rojên Sûriyê û Beyrûtê

Karapêt ji sala 1929-an heta 1946-an ku hate Ermenistanê, nêzikê 17 salan li Sûriyê, li herêma Qamişlo, Hesiçê û li Beyrûta Lubnanê maye. 15 salên vê demê, di artêşa Frensiyan de bi peretî leşkerî dibe.

Li Sûriyê xelk jî ber tengasiyên aborî tevî artêşa Frensiyan dibin. Di vê demê de, hindêk giregirên Ermenên li Ermenistanê, nîqaş dikin ku ji xwe nifûsa Ermenan li Sûriyê biçûk e û heke şerekî tund derkeve, dê ev jî xelas bin û tevlibûna hemniyadên wan di nav artêşê de protesto dikin. Hem berpirsiyarên artêşê hem jî xelkê, ji Ermenên ku dixwestin beşdarî artêşê bibin, telqîn kirin ku bi navên Kurdan yan jî Misilmanan serî li artêşê bidin. Navê Karapêt jî wekî ‘Gewrî’ guncan tê dîtin û ji wî tê xwestin ku bi vî navî serî lê bide. Bes Karapêt bi tundî dijî vê daxwazê dibe û dibêje: “Min qebûl bikin jî nekin jî, navê min Karapêt e û ez tu car navê ‘Gewrî’ napejirînim.”

Di artêşê de ligel Karapêtî, dengbêjê navdar Seîd Axayê Cizrawî jî leşker e. Karapêt piyade ye, Seîd Axa jî siwarî ye. Li derdora Dêrîkê, li Endîwerê çayxaneyê Seîd Axa jî hebû. Di wan salan de, hem bi hev re leşkerî kirin, hem jî bo leşkerên Kurd û Ermen di nav artêşê de bi kilam û stranên xwe hevaltî kirin.

Roja ku Artêşa Frensayê ji Sûriyê vedigere Frensayê, li Beyrûtê fermandarkî Frensî derdikeve ser guwerteya keştiyê û ji lejyonerên ku guhdarî wî dikin re wisa dibêje:

“Leşkerno, we hemûyan bo artêşa me xizmet kir. Yên ku dixwazin ligel me bên Frensayê, bila kerem bikin, werin. Keştiya me deriyên xwe bo we vekiriye. Yên ku dixwazin li Sûriyê bimînin, dikarin bimînin. Yên ku dixwazin biçin cihên din jî, bila ji me re bêjin em wan bibin heta cihê wan.”

Li ser vê yekê, hindê leşker diçin Frensayê, hindê li Sûriyê dimînin û Karapêt û çend kesên din jî radigihînin ku dixwazin biçin Kafkasyayê. Di wan rojan de, çend kes ji Ermenistanê tînin Sûriyê, ji leşkerên ku bixwazin ligel wan vegehin Ermenistanê, bi qîmeta wê demê her yekê 150 manat (ruble) dixwazin. Karapêt bo xwe û jina xwe 300 manat dide û ligel çend Ermenan bi keştiyeke mezin a Êrîsan rê digirin bo Batûmê. Karapêt û yê din çend parçe tiştên li ser xwe û cil û bergên xwe difiroşin û di sala 1946-an de bi trêne derbasî Ermenistanê dibin.

Hevaltî bi Seîdê Cizîrî re

Hevaltîya Karapêtî bi Seîd Axayê Cizrawî re, rastî van salan tê. Cara yekem bi banga axayekî Kurd re, bi Seîdê Cizrawî re tînin cem hev. Karapêtê Xaço û Seîdê Cizrawî di civata axayê navborî de heta şevê kilaman distrînin, diavêjin ber hev û zorê didin hev. Berevaniya vekêşandî ya di serî de, paşê şûna xwe ji hevaltîyeke mezin re dihêlê.

Wekî din, em derkenarekê derbarê Seîdê Cizrawî ragihînin. Navê Seîd Axayê Cizrawî, ango bi navekî din Seîdê Hemo, li wextekî di nav navên 150 kesên ku derbarê wan fermana darvekirinê derketibû de derbas dibe. Fermana darvekirina Seîdê Cizrawî ji ber kilamekê ye û ew jî da ku neyê girtin, şevê bi nehîna ji sînor derbasî başûr dibe, ango diçe Qamişlo û wan derdorên. Li gorî vê rûdana ku di nav xelkê de heta îro hatiye, di kilama ku dibe fermana darvekirina Seîd Axayê Cizrawî de wisa tê gotin:

Milkê kurda tev xêr û bê e

Tijî maden e tev zîv û zê e

Em çî bikin îro maye ji xelkê re

Oy eman eman

Xelkê em kuştin evêtin çeman

Şêr û egîd qet nêv me neman.

Piştî Seîdê Cizrawî nêzîkî 12 salan ji malbata xwe dûr diji, nas û hevalên wî yê li Cizîrê piştî demekê, diçin serdana meqama dewletê û hewl didin ku ji bo vegera Seîdê Cizrawî îcazet derkeve. Rayedarên li Cizîrê, dibêjin ku heke Cizrawî kilameke ku pesna dewletê bide bêje, dibe ku bê efûkin. Pey re, xeber didin Cizrawî û piştî demekê ew jî wisa dibêje:

Kemal e Kemal e

Kemal bavê me ye

Manto kir ber me ye

Şepqe da ser me ye,

Bi wan gotinên kilama xwe ya navdar tê efûkin û vedigere cem malbata xwe. Ev rûdana trajîkomîk a Karapêt û Seîd Axayê Cizrawî li başûr digihîne hev jî ev e.

Eşq, Hebe Nebe Eşq!

Pirsên derbarê eşqê neheqîyeke mezin e bo aşiqan û zehmettirîn pirsên ji dengbêjan tînin pirsîn ên derbarê eşqê de ne. Karapêtî dilê xwe her ji bo mêraniyê vekiriye û di dilê hemû qehremanên wî de ku li ser wan kilam gotine, ji wan mezintir eşq hene. Qehreman, wexta gotin tê ser eşqê dibin wekî zarokan. Di bin awirên wan ên tund de, hey hey awirên wekî xedariyê tînin û diçin. Karapêt di jiyana xwe ya tije eş de her wext kilamên mêraniyê gotine û ji kewan ku çawa yek gazî wan bike tînin ser destan, dûr ketiye, di şûn de behsa baz, başok û şahînen ku gava baskên xwe vedikin revîna xezalan di bin siya xwe de dihêlin, kiriye; ji

pirtik û pincikan dûr sekiniye. Lê ev dil e, heke dil carekê ji bo yekê bixwîne, bike tepetep êdî tu ba û bahoz nikare vê diltepinê kerr bike. Dilê Karapêtî dil daye Yevayê, bi gotina wî, Melokê. Karapêtî carekê dil daye, nema ji yeke din hez kiriye. Piştî ku evîndar, can, canan, hevrê û jina wî jiyana xwe ji dest daye, ew jî hey hey dilsoz maye bo evîna wê. Yevayê diya zarokên wî, tekane şahidê barê wî yê giran... Pênc zarên Karapêtî û Yevayê çêbûne. Bê çine nîne ku Karapêtî ji bo zarên xwe "fêkî-şitlên Yevayê" dibêje. Yevayê, tu caran rojên Karapêtî yên reş ne daye rûyê dengbêjê ku ji wê re kilam strîne. Gava ku derdê debarê bi rojên sar ên zivistanê re gehîştine hev, hebûn û tunebûna mala xwe nedaye nîşa dost û neyaran. Wexta ku jinan di rojên zehmet de buxçikên xwe berhevkirî û çûyî malbatan, wê gotiye ev rojên zehmet çarenûsa me nîne û li ber jiyane sekiniye. Bê çine nîne ku hindî gava Karapêtî behsa wê dike, xweziya xwe dadiqurtîne û nava çavên wî kelegirî dibe. Lê du tişt hene ku Karapêtî di nav xeman de dihêle û vê xema xwe du caran bi peyva "xwezî"yê eşkere dike. "Xwezî" dibêje Karapêtî "xwezî min mirina Yevayê nedîtibûya, ez nebûma şahidê vê gavê. Xwedê pêşî rihê min standibûya. Wê jî gelek kêşa. Êşên wê kêşayî ji rûyê wê dihatin xwendin, belkî jî ji ber vê qasê min gelek jê hez kir. Ligel wê hatim Ermenistanê" dibêje û dikeve nav bêdengiyeke kûr û dûr.

Yevayê keça Hagop û Îzmîrê ji malbata Azîzyan, bi Karapêtî re, ku wan deman di artêşa Frensiyan de lejyoner bû, di sala 1936-an de li Qamişloyê dizewice. Sala 1976-an, piştî ku Yeva mir, Karapêtî qet careke din fikra zewacê nake. Sêropê kurê Karapêtî, dibêje xisleta bavê wî piştî mirina diya wî guheriye û hinde caran halekî bihêrs xwe pê digire.

4 keç û kurek, bi giştî 5 zarên Karapêtî hene. Yekem zar Araksî, li Qamişloyê ye; yê duyem Sêrop li Hesîçê, Sûriyê hatine dinê. Her sê zarên din jî li Ermenistanê ji dayîk bûne. Araksî di sala 1942-an de ji dayîk bûye û li gundê Solxozê zewiciye û xweyî 4 zarokan e. Hêj li heman gundî dijî. Sala Sêrop jî 1944 e. Bavê 3 zarokan e û ew jî li gundê Solxozê dijî. Anahî li nahiyeya Kîrovaganê dimîne û wî jî 5 zarok hene. Sîranuş lî Êrîvanê ye û xweyî 2 zarokan e. Xatûn jî bi bav û birayê xwe Sêrop re li Solxozê dimîne, wê jî zarokek heye. Zarên Karapêtî hemû ji xeynî zimanê dayikê, Kurdî jî baş dizanin. Her çî neví bin, bi Kurdî nikarin biaxivin.

Karapêtê Xaço bi giştî 15 neví hene.

BEŞÊ SÊYEM

EKOLA KARAPÊTÊ XAÇO

Her însan xweyî dengêkî cuda, her muzîkjen xweyî şiroveyeke cuda ye. Her guhdar jî bo guhdarîkirinê xweyî awayekî cuda ye û dîsa wan maf heye ku dengêkî bicibîne yan jî na. Hindek kes ji dengên zirav û tûj, hindek jî ji yên stûr û dawudî hez dikin. Berpirsiyarê berê yê beşê werzişê yê Radyoyê Êrîvanê yê bi 12 zimanan weşanên xwe dikir, Ananikyan Levon e, yê ku bi aslê xwe ji Qersê ye, wexta ku behsa Karapêtî vedikin, dibêje, wî berî bi 25 salan dengê wî bihîstiyê û paşê jî dibêje, "Min guhdarî sedan dengbêjî kiriye, lê tu deng hindî yê Karapêtî tesîr li min nekir û her çiqas 25 sal bihurîbin jî ew deng hên jî di mêjiyê min de zindî ye. Gava Karapêtî digot hemû kesî dev ji karê xwe berdida û guhdarî wî dikir".

Hozanê Kurd ê navdar Ciwan Haco jî agahiyên bi heman rengî dide. Wexta ku Haco kesên ku tesîra xwe li ser wî hiştine rêz dike, navê du kesan derdikeve ber çavan: Karapêtê Xaço û Miradê Kinê. Derbarê Karapêtî, Haco weha dibêje: "Karapêt, Flamenkoyê tîne bîra min. Berî çend rojan kitêbeke nivîskarekî Spanyol derket. Behsa Kurdên ku berî sed salî hatine li Spanyayê bi cih bûne dike. Gava ku ez guhdarî Karapêtî dikim, Flamenko tê bîra min. Lê tiştekek kême e. Her çî rîtm be yan jî gîtar be. Karapêtî hema hema bê amûr distire. Tam dengbêjek e, îdolek e bo min, îdolekî baştirîn.... Berê mitrib hebûn. Ev kedkarên muzîkê baş nedihatî dîtî û hin kesan henekên xwe bi wan dikirin. Mirado mitribek e. Wexta ez zarok bûm, hema bêje li her malê kaseteke wî hebû. Bahozê wê wextê bû, Mirado. Ez bawer nakim Mirado yan jî Karapêtî ji

cazê dûr bin. Heke Mirado niha li dinyayê bûya, bi rîtmeke baş hatibûya lêxistin, heke xwe bidaya û bisitirîya, baştirîn caza dinyayê dê derketa holê. Caz emprovîzasyon e. Mirado û Karapêtî heqê emprovîzasyonên cazê dane. Ez tu car wan herdu hunermendan ji bîr nakim. Wan gelek caran ez giriyandime. Îro, wexta ez guhdarî wan dikim, bo min ji Rolling Stonesê ne cudatir in.” (Sinan Gündoğar, Olaylar-Yansımalar: Üç Kürt Ozanının Hikayesi, Weşanên Sî. Stenbol 2001.s., 146. ji bo agahiyên zêdetir, Roll, Gul û Bêhna Rêhanê, hejmar 10, Tebax 1997)

Da ku deng, şirove û şêweya Karapêtê Xaço hûr lê binihêrin, divê bi dengbêjên din re danin ber hev. Bo nimûne, bi Şakiro, an jî bi navê wî yê berçavtir Şakirê Bedîh re bidin ber hev, ê bi eşkereyî bê dîtî, ku du deng, şirove û şêwaza wan gelek ji hev cudatir in.

Yek ji taybetmendiyên dengbêjan ev e, da ku dengê xwe baş bi kar bînin, hewldaneke xurt didin. Ev taybetmendî yek ji pîverên dengbêjiyê ye ku “nebe nabe.” Li gorî gelek pisporên muzîkê û dengbêjên me ew dîtine, dengê Karapêtê Xaço xweyî tîzî û zelaliyeke tekûz e.

Gelek dengbêj, wexta ku kilam û stranên xwe distrînin an jî hunera xwe bi cih tînin, destên xwe dibin ber guhên xwe. Gelek kes vê yekê bikin jî, sedema wê nizanin. Ya rastî ev teknîkeke dengbêjiyê ye. Destê ku diçe ser guhê dengbêj, bi rastî peywira monîtoreke tekûz dike. Bi saya vê teknîkê, dikarin guh bidin dengê xwe û bi vî awayî dikarin dengê xwe kontrol bikin.

Taybetmendiyeyeke din a dengbêjên ku ji lêderên girîng ên Edebiyata Kurdî ya Devkî ne, ev taybetmendî ye ku jê re dibêjin ‘sewta serî.’ Dengbêjekê/î ku bi sewta qirikê kilam û stranên distire, dê piştî demekê ji deng bikeve û heta kilamên ku dibêje ji bîr bike. Bes, dengbêjên ku bi sewta serî distrînin, digel wextên dûredirêj hên jî dikarin dengê xwe biparêzin û tu car kilamên xwe ji bîr nakin. Evdalê Zeynikê, Şêx Silê, Reşo, Kawis Axa, Mihemed Arifê Cizrawî, Hesên Axayê Cizrawî, Şakiro, Salihê Bênatî, Hiseynoyê Hingilosiyê Muşî, Zahiro û Salihê Qubînê ku bi vî taybetmendiyê kilam û stranên xwe bi cih tînin, her yek bi hunera xwe bûye hostayek.

Bê guman Karapêtê Xaço yek ji girîngtirîn lêderên sewta serî, an jî bi gotineke din dengê mejiyê ye. Her çiqas ew ji 100 saliya xwe bihûrîbe jî, dengbêjê hosta yê 95 sal e bi Kurdî kilaman distire û îro jî bi hezaran kilamên ku gelekî dengbêjên ciwan nikarin bi heman şêweyî bisitirin, di mejiyê xwe de digire û bi dengê xwe yê 50 sal berê dikare bistire. Her çiqas di hevpeyvîna me de, me jê re got bila xwe zêde aciz neke jî, dengbêjê hosta bi resîtaleke rewşedar hingî 10 kilaman gotin û gava me jê pirsî gelo di dîwanekê de dikare çiqas dirêj kilaman bistire, bi bişirîneke şirîn û ji xwe bawer wisa dibêje: “Wexta ez dest bi kilaman bikim, ne yek û du saet, lê dê kilamên min bo heta 7 roj û 7 şevan hebin hevalo!”

Taybetmendiyeyeke din a Karapêtê Xaço ev e ku ‘xulxulandinê’ dike. Ev taybetmendî jî piştî banga ku jê re ‘hawînî’ tê gotin a duwayî bendên kilamekê tê gotin, tê bikaranîn. Derbarê vê mijarê, Zana Farqînî, ku ji bo demekê di xebatên muzîkê de cih girtiye, wisa dibêje: “Hema hema hemû dengbêj taybetmendiya xulxulandinê bikar tîne. Bes Karapêtê Xaço di serê ji çend kêman kesên ku vî taybetmendiyê gelek baş bi cih tînin de, tê. Gava ku Karapêt ‘xulxulandinê’ dike, kesên di civatê de aciz nake û guhê wan naêşîne. Berevajî wê, wan mest dike. Mubalaxa nake, gotinan zêde dirêj nake û nalewitîne. Dengê Karapêtê Xaço yê tîz û ezîz, yek ji girîngtirîn avantajên wî ye...”

Li ser dengê tesîra cografyayê wekî rastiyeke zanistî tê pejirandin. Lewma, gengaz e ku mirov behsa têkiliya cografyaya Mezopotamyayê û dengê ji vî derê bilind dibe bike. Dengê kesên ji deştan bin, naziktir û nermtir e. Tîzbûna dengê wan zêde nîne. Lê dengê çiyayîyan tîz û berz e. Bi gotineke din yê çiyayî lêderên girîng ên dengê ‘dawûdî’ ne. Karapêta Xaço li deşteke rast wekî Xerzanê hatiye dinê û heta 25 saliya xwe li wir mezin bûye. Nanê wir xwariye, çûye dawet û şahiyên wir û li wan cihan kilam û stran gotine. Lê digel

vê yekê, balkêş e ku taybetmendiya deştiyan nîşan nade. Berevajî wê, wekî ku dengbêj Kazo dibêje; şahê dengê çiyayîyan e.

“Karapêtê Xaço xweyî dengêkî çiyayî û qulîngî ye. Dengê çiyayî û deştî du dengên ji hev cuda ne. Her çiqas Herêma Xerzanê ya Karapêtî tê de mezin bûye deşt jî be, dengê wî dikare bigihe bilindtirîn asta dengê çiyayî. Dengê qulingî ji bo dengbêjan pîroztirîn deng e. Hemû kes dikare kilam û stranan bêje, bes hemû kes nikare bibe Karapêtê Xaço. Ne gengaz e ku yek rabe, deng û awaza wî derêxîne. Mihemed Arifê Cizrawî jî her weha bû. Jixwe çend dengbêjên me hene ku gava disitirin, mirov dibêje erd diheje. Bo nimûne; Şeroyê Biro, Kawîs Axa, Hesên Zîrek, Elî Merdan, Tahir Tofîq... Karapêtê Xaço jî yek ji van hostayên nemir e. Li cem min Karapêtê dengêjê sedsalê ye. Piştî Evdalê Zeynikê û Ferzê ku dengên çiyayî ne, dengê wî tê. Her weha, dengbêjekî ji Tahir Tofîq, Elî Merdan, Hesên Zîrek, Reşo, Şakiro, Seydayê Evdilerîm, Hiseyno, Feqiyê Mihê Qizpaqanê û Celoyê Baboyanî kêmtir nîne...”, dengbêj Kazo wisa dibêje.

Dengê Karapêtî û awayê gotina wî, tesîra xwe dide her quncikê berhema ku dibêje. Her çiqas, her çî kilamekê bistire, tiştêkî lê zêde dike yan jê kêmtir dike, tu car taybetiya wê xera nake û narûxîne. Bo nimûne, gava ku Karapêtê Xaço li ser Temoyê kurê Evdalê Zeynikê kilama bi navê ‘Wey Kalîyê, Wey Koriyê’ dibêje, tu tiştêkî lê zêde nake û wê naguherîne. Hema hema wekî orjînalê wê distire. Em dikarin ji vê yekê vê encamê derêxin; dengbêjiya Karapêtê Xaço berdewamker û tewawkerê kevneşopiya dengbêjiya Evdalê Zeynikê ye. Wekî din, yek ji girîngtirîn taybetmendiyan dengbêjê hosta jî ev e, ku her çiqas tam û rengekî nû dide kilam û stranan, wan bi rehet rehet xera nake, naêşîne, naqerimîne û dikare kilamekê, beyî ku xera bike û ji eslê wê derêxe, bi hemû cureyan bêje.

Di nav Kurdan de, li cem civatên wekî ‘civatkî-dîwankî’ tîrî binavkirin, her kesê ku kilam û stranan bêje wekî dengêj nayê hesabandin. Her weha, her kesê ku dengxweş be, bikare dengê xwe bide guhdarîkirin û bi awayekî eyan û beyan bêje, nikare bibe dengbêj. Di vê kontekstê de, em dikarin dengbêjên ku em ji wan re dibêjên ‘dengbêjên xas’ bikin du beş: Dengbêjên afirînerên vê êkolê û yên dewamkerên wê.

Karapêtê Xaço, li gel ku şopîner û dewamkerê kevneşopiya dengbêjiya Evdalê Zeynikê ye, her weha tekane nimîner/temsîlker û lêderê ekola xata ‘Binxet-Serxet-Qefqasyayê’ ye. Tekane lêder e, ji ber ku tekane dengbêj e ku jiyana xwe li ser xata navbihurî derbas kiriye û tekane dengbêj e ku kariye hunera xwe li ser vê xetê bike. Gava ku mirov li jiyana wî jî binihêre, ev rastî berbiçav e. Karapêtê Xaço di sala 1900-î de li gundê Bileyderê giredayî navçeya Qubînê li mintiqeya Reşkotanê, Herêma Xerzanê di navbera Diyarbekir-Batman-Sêrtê de, wekî kurê dê û bavekî Ermen hatiye dinê. Karapêtê heta sala 1925-an li wir dimîne, bi xemgîniya têkçûna Serhildana Şêx Seîd, di heman salê de ji sînor derbas başûr, Qamişlo dibe. Li wir 26-an salan dimîne û bi banga Yekîtiya Sovyetan a bo Ermenên li dîasporayê, di sala 1946-an de tê Êrîvana ku îro lê dijî, bi cih dibe. Ji ber vê qasê, piçekê jî bê hemdê xwe, ji xeynê dengbêjiyê li Herêma Xerzanê, Sûriye û Lubnan gav bi gav geriyaye, û 55 sal e jî ku li aliyê din ê Arasê, li Ermenistana ku li ber serê Serhadê ye, bo kilam, stran û denbêjiya Kurdan piştgiriyan gelek girîng kirine. Lewma ye ku jiyana Karapêtê Xaço a 101 salî bûye ekolek. Wekî Ermenek, di nav deh gewretirîn dengêjên Kurdan ên Edebiyata Kurdî ya Devkî yên heta niha de tê nîşandan ku ev yek jî pîvaneke girîng e bo zeximkirina vê êkolê.

Her çiqas dengê Karapêtê Xaço, di arşîvên radyoyên Bexda û Urmiyeyê de qeydkirîbe jî, cihê ku ew bi xwe çûye û bi muzîkjenan re dengê wî hatiye qeydkirin, Radyoya Êrîvanê ye. Jixwe kesên ku piçek di nav muzîkê de bin, wî ji Radyoya Êrîvanê nas dikin. Her çiqas, Radyoya Êrîvanê dengê dengbêjê hosta gihandiyê gelek qatan û ew nemir kiribe jî, aliyekî meselê yê bextreş jî heye ji bo Karapêtî: Cara yekem di sala 1955’an de çûye radyoyê. Beşê Kurdî yê radyoyê wê salê vebûye û wextekî wisa ye ku Yekîtiya Sovyetan ji hemû wextan zêdetir di nav xwe de girtî ye. Îcazeyê nadin ku di radyoyê de kilam û stranên li gorî dilê xwe bêje.

Berpirsiyarên radyoyê jê dixwazin ku kilamên eşq û evînê bistire. Ji bo kilamên behsa qehremanî, axa û began dikan, destûr nîne. Hal ev e ku Karapêt kilamên eşq û evînê tenê dema ku pezên axayan digerland û sênca wan diajot, disitiriyê. Li gorî wî, şerm e li ber mêrên wekî meran kilamên eşq û evînê bistire. Bi mecburî, cara yekem di civata ewqas kesan de dest pê dibe 'Zembilfiroşê' kilama evînê dibêje. Kilamên ku destûr bo hebûn, kilamên eşq, evîn û yên rîtmîk ên di govendan de digotin bûn, ku ev jî qata jêr a denbêjiyê ye. Ev berhem kilam nînin, stran in. Cudatiya dengbêj û stranbêjê li vir derdikeve holê.

Kilamên dengbêjan, di cihên wekî civat û dîwanên ku axa û kalemêrên gundan lê dicivin de, tîn gotin û bê lebat tîn guhdarîkirin. Taybetmendiya kilaman ev e ku ji xeynî dengbêj, kesên din tenê dikarin bibin guhdar. Lê stranên rîtmîk; cureyên wekî govend û reqsê ji bo kêfê ne û perçeyên eşqê ne.

Her dengbêjek dikare bibe stranbêjek, bes her stranbêj nikare bibe dengbêj. Berhemên hunera dengbêjiyê rîtmîk nînin. Divê xweyî 'lengê' bin. Naveroka perçeya ku tê stîrîn girîng e; divê li ser qehremanî be û bi şêweya destanî be. Di arşivên radyoyê de, tenê hingî tiliyên du destan kilamên Karapêtê Xaço, ku di repertuara wî de ji hezaran zêdetir kilam hene, hatine qeydkirin. Rewşa bextreş jî ev e jixwe.

Bextreşiyêke din a wekî gelek dengbêjên din, Karapêtê Xaço jî dûçar bûye ev e, bêgav maye ku kilam û stranên xwe li gel sazamûran bêje. Şiroveya sazamûran xwezayîya dengbêjiyê xera dibe. Taybetmendiyeke din a dengbêjan ev e ku hunerên xwe bê amûr pêk tînin. Hindek ji kilamên Karapêtê Xaço yên li ser bendik û fondên radyoyê, li gel amûran hatine gotin.

Du berhemên Karapêtê Xaço yên çapbûyî li Tirkiyeyê hene. Her çiqas gelek perçe li gel amûran hatibin gotin jî, ji çavan naçe ku hindekê wan bê amûr hatine qeydkirin. Îhtimalek e ku ev çend qeyd ên Radyoya Bexdayê ne yan jî li malê bi amatorî hatine qeydkirin. Her çiqas em bêjin ku sazamûr bi dengbêjiyê nayên jî, ev jî rastiyeke e ku Radyoya Êrîvanê ev kilam zêde nerihandine û xwezayîya wan xera nekirine. Ji ber ku em dikarin bêjin, li gel kilam, ziman û şêweya edebî ya Kurdên çûne Herêma Qefqasyayê bo sûrgunê, alavên wan ên muzîkê jî ji kultura Fars, Erebi û Tirkan yekcar tesîrdar nebûne û xwezayîya xwe wenda nekirine. Jixwe sedema ku Radyoya Êrîvanê ji yên Bexda û Urmiyeyê zêdetir hatiye jê hezkirin ev e. Kurdan, Radyoya Êrîvanê zêdetir nêzîkî xwe dîtine.

Divê neyê jibîrkirin ku girîngtirîn hîm û kaniya hunera dengbêjiyê herêma Serhadê û mintiqeya Mûş-Melezgîr-Agirî ye. Gelekî ji Kurdên ku mecbur mane ku bo sûrgunê biçin Herêma Qefqasyayê, ango Êrîvan, Tiflîs, Abovyan, Oktobiryan, Elegez, Talîn, Gelto û Heko heta Moskov û Sibîrya jî di nav de, ji Serhadê çûne wan deran. Helbet di nav wan de gelek dengbêj jî hebûn.

Di Beşê Kurdî yê Radyoya Bexdayê de serwerî ya Erebi; di ya Urmiyeyê de jî serwerî ya Farisî gelek berbiçav e. Di Radyoya Êrîvanê de, amûrên wekî fîq, mey, bilûr û zurne ku li gel kilaman dihatin jendin, amûrên klasîk ên Muzîka Gelerî ya Kurdî ne; muzîka ku çêdikirin jî Muzîka Klasîk a Kurdî ye. Şêweya Êrîvanê ev e. Gelo pêwîst e dengbêj kilamên xwe hey hey bê amûr bisitirin? Ev ne pêwîstiyêke wisa ye ku em bikarin diyar bikin. Ev li gorî tercîha dengbêj bi xwe ye. Bes divê ev rastî jî neyê jibîrkirin ku dengbêjiya bê amûr kevneşopiyek e û girîng e, ku ev kevneşopî nekeve gora dîrokê û wenda nebe.

Karapêtê Xaço bi hemû kilam û stranên xwe 'guhderê xas' dipêçe û tesîreke erînî li ser wan dihêle. Lê hindek caran, tesîreke wisa li ser guhdaran dibe ku nayê teswîrkirin. Bo nimûne, gelek dengbêj û stranbêjan kilama wî a bi navê 'Lê lê Dayikê- Lawikê Metînî' bi amûr û bê amûr ceribandîye; lê yekî ji wan jî nekariye vê kilamê hingî Karapêtê Xaço bi deng û şêweyêke tekûz bistire. Em dikarin vê şiroveyê her ji bo 'Filîtê Quto', 'Zembilfiroş', 'Gênc Xelîl û Edûlê', 'Bişêriyo', 'Ezî kal bûm', 'Mirzikê Zaza', 'Temo Lawo' û 'Derwêşê Evdî' jî bikin.

Gelek dengbêjan kilama 'Bişêriyo' stirîbe jî, tu kesî wekî wî nuwaze negotiye. Heman tişt ji bo 'Salih û Nûrê' jî rast e. Ji aliyekî din ve, Karapêtî kilama 'Edûlê' beravajî dengêjên din, bi şiroveyeke cudatir û bi cureyên ji hev cuda gotiye.

Karapêtê Xaço hingî dengê xwe, bi şiroveya xwe jî qîmeta ku heq dike bi dest dixwe. Wî gelek kilamên ji dengbêjên din ên tê nasîn jî bi serfirazî şirove kirine û ew ji eslê xwe bi dûr nexistine. Bo nimûne, Karapêt di civata dengbêjên hosta yên wekî Seîd Axayê Cizrawî û Mihemed Arifê Cizrawî de bûye, bi wan re gotiye û gelek kilam û stranên wan stirîne, bi hostatî şirove kirine. Bo mînak, bi dehan kilam û stranên wî gotî, yên wekî 'Endîwerê paytext e', 'Derwêşê Evdî û Edûlê', 'Gênç Xelîl û Edûlê' ji 1925-an heta 1946-an di salên ku li Sûriyê dijî de, ji dengbêjên navbihurî îlham girtiye û beyî ku naverokan wan biguherîne şirove kirine. Pêwendiyên hosta-şagirdî, di kevneşopiya dengêjiyê de, taybetiyeke girîng e. Dengbêjek, di civata yekî ku ji xwe baştir û hostatir dibîne de, nayê dîtin beyî ku îcazet bistîne, kilaman bêje. Ev rêz û hurmet ji qaîdeyên şêl û tevgerên kevneşopiya dengêjiyê ne. Li gorî vê yekê, her dengbêjek yek an jî ji yekê zêdetir dengbêjan bo xwe wekî mînak dibîne. Dengbêj Zahiro yê ku ji bo Karapêtê Xaço dibêje 'digel ku ez di civata wî de nebûme û rûneniştime, tekane dengbêjê ku ez ji bo xwe wekî mînak dibînim ev e.' Zahiro niha li Aydinê dimîne û Karapêtî wekî 'Dengbêjê Navneteweyî' binav dike û wisa didomîne:

"Dengbêjiya wî gelekî dewlemend e. Gelek baş dizanim ku nêzikî hezar kilaman dizane. Dengê wî rewan û ciwan e. Wexta ku di Radyoya Êrîvanê de piştî nivro 'kilamên Kurmancî' lê didan, hemû gundî ji malên xwe derdiketin û dihatin yek û du malên ku tê de radyo hebû. Hela, heke wê rojê Karapêt bistire, kêfê kêfa me bû. Di Kurdî de gotinek heye; 'Kêfa gurê pîr kirin.' Şadiya me ya wê gavê jî wisa bû.

Wespa dengê wî, wekî ya Evdalê Zeynê ye. Gelek dengbêjên ku ez dinasim, li ser şêwe, deng û ekola wî dest bi dengbêjiyê kirine. Dengê wî sewta serî ye. Bi sewta serî kilam gotin karê her mêrî nîne. Min dengbêjên gelek mezin ên wekî Ferzê û Reso nas kirin û ez di dîwanên wan de rûniştim. Wexta ez 16 salî bûm, Ferzê hate kuştin. Min şans pê hebû ku min dengbêjên wekî Evdalê Zeynikê, Şêx Silê, Mistefayê Heyran, Mistefayê Çiftborî, Filîtê Axtepî û Hacî Sîna dîtin û ew nas kirin. Ez jî wekî gelek pisporên dengbêjiyê dikarim bibêjim ku ew dengbêj nawaneteweyî bûn. Evdalê Zeynikê li der ve, li gorî min dengbêjî û dengê Karapêtî ji wan hemû yan mezintir e..."

Piştî wan tespîtên me yên li ser şêwe, deng û şiroveya Karapêtî û dîtinên du dengbêjên hosta derbarê wî, Dengbêj Salihê Qubînê ku wekî wî ji herêma Xerzanê ye û niha li gundê Girikê Boto yê ku li nêzikê 20 km yê Batmanê dimîne, derbarê dengbêjiya Karapêtî ve dahûrînê dike:

Kêm dengbêjên di eyara Karapêtî de hene ku gava hunera xwe çêdikin, zimanekî hingî yê wî sivik û rewan bikarbin. Heke sê çar dengbêjên bi dengê rewan û sivik kilaman bisitirin hebin, yek ji wan hetman Karapêt e. Dengbêjê hosta, hemû kilam û stranên xwe heta hûrtirîn kiteyê bi şêweyekî zelal şirove kirine. Kilamên ku bi hevok û peyvên ji hemûyan zêdetir girêft hatine çêkirin jî, di devê xwe de bêyî ku bigevizîne, stirîne. Ev taybetî, yek ji taybetiyên dengbêjiyê yên 'nebe nabe' ye. Li Medya TVyê, wexta min temaşe belgefilmeke li ser wî dikir, taybetiyeke din a wî bala min kêşand; her çiqas tam 75 sal berê, herêma Xerzanê terikandiyê, min dît ku devoka Xerzanê qenebe hingî min bi xweşî û hostatî bikar dianî. Min wisa dizaniye ku tenê di kilaman da wisa ye, lê di axaftinên xwe yên rojane de jî her weha ye. Piştî wan dîmenan, Karapêt ji bo min wekî kesekî hêj taze ji Qubîn an Batmanê derketî û çûyî Êrîvanê ye. Li gorî min, Karapêtê Xaço, ji Ermenên li ser cihanê yê baştirîn Kurmanciyê bikartîne ye..."

Li Tirkiyeyê Albûmên Karapêtî yên Derketî

Her çiqas heta niha nêzîkî sedan kasetên Karapêtî yê jibergirtî û amatorî derketibin bazarê jî, sala bihurî li Tirkîyê ji du şîrketên cuda du kasetên wî yê profesyonelî derketin. Li gorî lêkolînan, ji xeynî van her du albûman, li tu deverê dinyayê îtir zebatên wî yê bi profesyonelî hatibin amadekirin nînin.

Ev her du kasetên navbihurî jî wekî zebatên arşîvî ne û binesaziya kilaman nehatine tevildan. Her wekî ji berhemên di kasetan de jî dîyar in, kilam taybetî bo kasetê nehatine gotin. Ev kilam rasterast ji bendikên arşîvên rayoyan hatine qeydkirin. Heke berhem ji bo kasetan hatibûna gotin, dê berdewamiyek bihata dîtin. Lê belê, her wekî ku ji kasetên navbihurî jî tê fêhmkirin, ji çend bendikên ji hev cuda, berhemên ji hev cuda hatine hilibijartin û paşî jî ev ji bo kasetên teyban hatine bihevvekirin. Carinan piştî kilameke bi dengêkî tîz hatiye xwendin, yeke gelek cuda û bi dengêkî nizim derdikeve pêşberî mirov. Kilameke li hin cihên bi noteya 're'yê' hatiye xwendin, paşî jî bi 'la'yê' hatiye gotin. Karapêtê Xaço jî di nav de, piraniya dengbêjan bi şeweya xwe û xweserî xwe dest bi kilaman dikin. Bes, di van kasetan de tê dîtin ku dengê dengbêj carinan pes e, carinan jî tîz. Her weha, tarîxên qeydan û cihên wan jî hev nagirin.

Di hinde kilaman de, gava ku dengbêj kilamên xwe distire, bangên wekî 'helal be', 'deng li dinê' û 'sihet be' balan dikişîne. Ev bang, da ku dengbêj teşwîq bikin û bala wî berhev bikin, ji aliyê kesên guhdar ve tên kirin. Ev jî nîşan dide ku kilamên wisa di malan de, li odeyên gundan hatine gotin û qeydkirin.

Edûlê

Albûma 'Edûlê' ku yek ji girîngtirîn zebatên Kom Muzîk û Rêza Arşîva Navenda Çenda Mezopotamyayê ye, di sala 2001-ê de ji aliyê Kom Muzîkê ve derket bazarê. Di albûmê de, mirov dikare baştirîn û xweştirîn kilam û stranên Karapêtê Xaço yê li ser eşq û qehremaniyê peyda bike. Her weha, di albûmê de, muzîkjenên hosta yê wekî Egîdê Cumo ku bi navê Mîrê Bilûrê nav girtiye û Xelîlê Evdile jî hevaltî kirine. Li ser berga albûmê, şiklê navdengê Karapêtê Xaço yê li Qamişloyê roja ku li artêşa Frensayê qeydbûyî hatiye bicihkirin. Wekî din, di vê zebatê de ji xeynî lêkolîneke baş a kulturî û nivîsguheziya/transkrîpsiyona stran û kilaman, di derbarê Karapêtê Xaço de jî danasîneke rewan û zelal hatiye dayîn.

Di albûmê de mînakên girîng ên şeweya rîtmîk ên wekî 'Zembîlfiroş', 'Çûme Cizîrê', 'Endîwerê Paytext e', 'Dêresor e biçûk e', 'Lê Diholê' û 'Sarê rabe êvar e' hatine gotin. 'Zembîlfiroş' li der ve, di hemû kilamên din de sazamûr hatine bikaranîn.

Albûm bi giştî ji 22 berheman pêk tê:

Evdalê Zeynê, Saliho û Nûrê, Filîtê Quto, Ay lo Mîro, Zembîlfiroş, Çûme Cizîrê, Derwêşê Evdî, Endîwerê Paytext e (Nofê), Gênc Xelîl û Edûlê, Silêmanê Mistê, Yane Yane, Lawîkê Metînî, Dêresor e Biçûk e, Lê bi Hone, Sarê Rabe, Meyrokê, Lê Lê Edûlê, Leylê Xanê, Hoy Li Min, Hesenîko.

Xezal

Ji aliyê Çağdaş Muzîk Yapimê ku dewamê Mazlum Plakê ye, di sala 2001-ê de derketiye bazarê û li gorî qeîdeyên profesyonelîyê, ji zebata bi navê Edûlêyê paşvetir maye. Yek ji girîngtirîn sedemên vê yekê ev e ku di çend cihên kasetê de yan ji gotinan an jî ji newayan teserûf kirine! Bextreşîyeke din jî ev e ku di albûmê de deng baş nehatine paqijkirin. Îhtîmaleke mezin, mal an jî odeyên gundan wekî kargeh (studyo) hatine bikaranîn. Ji ber ku, hema hema di hemû kilaman de bangên wekî 'Canê canê' û 'Deng li dinê be Apê Karapêt', da ku dengbêjê lê sorbikin hene. Heta ku, heke em bêjin gava ku perçeya bi navê 'hey Babikê' distire, dengê zarokêkê tê, divê wekî fişal neyê ditîn.

Bextreşîyeke din jî ev e ku kilama bi navê 'Lawîk' hem li ser rûyê A-yê hem ji yê B-yê cih girtiye û her çiqas li ser bergê bêje ku perçeya bi navê 'Nurê' jî tê de ye, kilameke bi vî rengî nîne.

Albûm bi giştî ji 15 berheman pêk tê:

Xezal, Evdalê Zeynê, Mîrzikê Zaza, Ax Lo Mîro, Mîro Wayê, Lawik, Derwêşê Evdî, Filîtê Quto, Silêmanê Mistê, Hey Babikê, Yane Yane, Lo Dilo, Hey Zalim (Ezî kal im), Eysana Elî. Em dibînin ku di vê albûmê de Xezal, Mîrzikê Zaza û Mîro Wayê li der ve, hemû perçeyên din di albûma Edûlê de jî hebûn.

Ji xeynî van herdu xebatan, di nav xebata Kom Muzîkê, di Rêza Arşîva Êrîvanê de, di albûmên bi navê Kilamên Yêrîvanê- Kew Hêlûn û Kilamên Yêrîvanê- Filîtê Quto de, çar kilamên Karapêtê Xaço jî cih digirin. Di xebata Kilamên Yêrîvanê- Kew Hêlûnê de kilamên 'Oy Oy Li Min û Lê Canê; ya Kilamên Yêrîvanê- Filîtê Quto de jî Filîtê Quto û Lawikê Metînî hatine gotin û Egîdê Cimo jî bi meya xwe hevaltî kiriye.

Di perçeya Lê Canê de jî, yek ji girîngtirîn dengbêjên jin ên Qefqesê, Belga Qado jê re hevaltî dike. Di vê albûma ku ji 18 kilaman pêk tê de, ji xeynî Karapêtê Xaço; dengbêjên jin û mêr ên bijarte yên Êrîvan û Tîflîsê yên wekî Aramê Dîkran, Torînê Paşê, Kubara Xido, Hesenê Qaso, Gulîzera Çerkez, Razmîka Şiko, Hemzoyê Osman, Gozela Xeto, Bermala Keko, Betalîkê Sîrîn, Têmûrê Hesen, Memoyê Silo, Sîsa Mecîd, Kînyasê Hemîd û Xana Zazê hemû hunerên xwe pêşandane.

Di albûma Kilamên Yêrîvanê- Filîtê Quto de, ji xeynî Filîtê Quto û Lawikê Metînî ku Karapêtê Xaço gotine, Mecîdê Xalîd 'Memê Eysê', Efoyê Esed 'Domam', Ūsîvê Elî 'Meyayê', Fetoyê Ūso 'Heyla lê minê', 'Were Sîyaro', 'Eşîrê', 'Delaliyê' û 'Kina Min', Feyzoyê Riza jî 'Xalo', 'Qîza Mele' û 'Zeriyê' gotine.

Divê em neheqiyê nekin û navê çend kesên ku bi amûrên xwe reng xistine van xebatan jî bibîr bixin: Egîdê Cimo (mey), Xelîlê Evdile (mey), Şeroyê Qasim (mey-dahol) û Abramê Karapêt (keman).

Wekî encam, beyî ku hûrguliya me behs lê kirî, heke em her du kasetan bidin ber hev, em dikarin bibêjin ku gelekî berhemên di albûma Edûlê de li kargêhên Radyoya Êrîvanê hatine qeydkirin. Ji vî alî, her wekî me berê jî gotibû, 'Edûlê' ji albûma 'Xezalê' bi awayekî profesyonelî hatiye amadekirin.

Ji aliyekî din ve, em dikarin bibêjin ku taybetmendiyeke albûma 'Xezalê' jî ev e ku di tu perçeyan de amûr nehatine bikaranîn.

BEŞÊ ÇAREM

DERBARÊ KARAPÊTÊ XAÇO DE ÇI GOTIN

Kotê Şîrîn û Karapêtê Xaço

Yekem rasthatina min a bi deng û dengbêjiya Karapêtê Xaço diçe sala 1950-î. Di wan salan de li bajarokê Talînê, li Ermenistanê, min rojnameyên Riya Teze û Komûnîzmî Droşovê (Li Riya Komûnîzmê) re dengûbas dişandin.

Karapêtî bi Kotê Şîrîn ê muxtarê gundê Heko re ku di heman demê de nasê min jî bû, peywendiyên gelek baş hebûn. Kotê Şîrîn jî wekî Karapêtî di nav xelkê de gelekî dihate liberrûmetgirtin û jêhezkirin. Kotê Şîrîn di nav Kurdên Ermenistan û Gurcistanê de kesekî girîng ê nasdar bû. Li wan salan, Kotê Şîrîn biçûya kû derê, Karapêtê Xaço jî teqez li gel wî bû. Karapêtê Xaço navdartirîn dengbêjê şahiyên bû.

Rojekê, em ji gundê Heko, bajarokê Talînê, çûbûn gundê Tilîkê da ku bûkekê bînin. Wê rojê Karapêtê Xaço ji bo 200 kesan zêdetir mêvanan resîtaleke rewşedar pêşkeş kiribû. Li salên din, Karapêtî kilamên ku li radyoyê nedigotin, ya rastî yên ku Komûnîstan îcazet nedidan ji bo gotinê, li dawetên bi vê rengî û di nav xelkê de bi coş û peroşeke mezin digot. Bi kurtasî, wexta me bûk dianî, em li nêzikê gundê Getapa li sînorê Tirkîyê derbas dibûn. Ji nişka ve Karapêtî nava xwe kêşa û ji kesên derdora xwe re wisa got:

"Kesek derkeve ku min bi merikekê biavêje aliyê din ê sînorê..."

Hemû kul û derdê wî axa ku li ser ji dayîk bûbû bû. Hergav behsa Deştê Qubînê dikir. Piştî demekê êdî Karapêt di nav hemû Kurdên Ermenistanê de dihate nasîn. Li hemû dawet û şahiyên di gundên Heko, Talîn, Qebaktepeî Tilîk, Getap, Sorik, Zirbe, Gelto û Elegezê de cihê Karapêtî serqunc bû.

Di sala 1960-î de bi awayekî fermî di beşê Kurdî yê Radyoya Ermenistanê de min dest bi kar kir. Yekem car, di sala 1957-an de hatibû radyoyê û kilamên wî hatibûn qeydkirin. Di pey re jî çend caran hat bo qeydan. Nêzikê 15 kilamên wî nûke li ser fondên radyoyê qeydkirî ne. Roja ku Karapêt bihata radyoyê, dest û tiliyên hemû xebatkarên Kurd û Ermen li hev diketin.

Piştî çil salan, wexta ku ez careke din ji bo radyoyê çûm da ku li gel wî hevpeyvînekê bikim, heyirî mam. Karapêtî 100 salên xwe qulupandî, hên jî xweyî deng, şirove û mejiyê xwe yê 40 sal berî bû. Berî demekê, da ku kilaman bistire min dengbêj Rizayê Eliyê 85 salî gazî radyoyê kiribû. Piştî demekê nedikariya dewama kilamê bîne. Bes mejî û forma dengê Karapêtî yê berî hên jî di cih de ye.

Dengê Karapêtî tîz e. Ev dengê tîz ne yê qîrikê, lê yê sewta serî ye. Ev di dengbêjiyê de pîvaneke girîng e. Dengbêjê baş ew e ku bi sewta serî bistire.

Di sala 1950-î de derbarê Karapêtê Xaço, min gotarek nivîsand. Hêj çar sal bû ku hatibû Ermenistanê. Di rojnameya Komûnîzmî Droşovê de, gotara min a bi navê 'Dengbêjê Zîviriyê Welatê Xwe' di heman demê de yekem nivîs e li ser wî.

Keremê Seyad

Radyoya Êrîvanê, Berpirsiyarê Beşê Kurdî

Şoreşgerekî Bîrê

Dema ku guhdarî dengê Karapêtê Xaço dikim, piranî xwe li derdora 'Kevanê Qîre' dibînim, ji bo vê gavê, wisa dihesim ku dê Mamê Etmankî ji dora Bileyderê bi karwanê xwe dê toz û dumanê rake û derve be. Filîtê Quto li ser girî navbihurî çavderiyê rê dike, misqalek maye ku tiştê xerap çêbe. Dayîka reben Şemê, ji dûr ve hindik maye ku banga hewarê bike. An jî keçika em bi spehîtî, pakitî û tenêbûna di dilê xwe de dijînin; li kenarekê rûniştîye, bi keziyên xwe û morikên li ser eniya wê dileyîze, bi navberiya diya xwe re ji xoşewîstê xwe yê bêçare re, ango bo 'Lawikê Metînî' banga xwe ya dawî dike. An jî Bavê Temo bi arezûya dîtina qulingên Evdalê Zeynê, berê xwe dide asmanê şipîşîn, ango 'Gola Şîn.'

Çima?

Ji ber ku, wexta ew kilam û stranên xwe distire, mirov dibêje qey wê gavê di nav çîrokê de ye û bûyer jî di nav gotinên wî de veşartî ne. Dengê wî yê sivik û rewan, henasa wî ya bêdawî û qirika wî ya zelal, guhdaran dibe zozanên di kilaman de behs lê tê kirin.

Dengbêjiya wî yekcar neketiye bin tesîra Tirkî, Erebi yan jî zimanekî din... Belkî jî ya girîngtir ev e ku ji baneşana destpêkê heta noqteya dawî ya kilama ku distire, hemû peyvên ku bikar tîne tîne tîgihîştin û guhdaran gav bi gav li cihên ku kilam tê de dibihure digerîne.

Di Radyoya Êrîvanê de, derketina Karapêtê Xaço bi stranên me yê klasîk re, li ser bîr û baweriya serdemê tesîra şoreşê çêkir. Ev stran û kilam heta wê demê ji aliyê kesên bajarî û xwenda ve wekî gotinên pûç û pelax dihatin dîtin. Radyoya Êrîvanê 'Dengê Sovyetan' bû. Sovyet jî navê din ê sîstema sosyalîst, dinyaya pêşverû û bereyê çepê bû. Kesên pêşverû û rewşenbîr, yê ji sîstema heyî nerazî û yê li hemberî bêhuqukî, zilm û emperyalîzmê, nêzikê çepê, çepera sosyalîzmê dibûn. Her peyva ji devê Sovyetan derdiket bê şik û guman, di cî de û guncaw dihate dîtin. Ne tenê welatê me, di heman demê de, me jî, kesayetî û behremendiya me ya fikirîne jî hatibûn dagîrkirin...

Çerxa fikirandina me, çawa wekî saetekê hatiye barkirin, her wisa ber bi rêya hatibû diyarkirin ve dixebitî. 'Hûn tunene, çand û tarîxa we tune ye, hebe jî hovane ye' dihate gotin. Ji tehsîldarê ku ji Hala Mast berpirsiyar bû bigirin heta filolog û doktorên me yê li Ewropayê dixwendin, li ber vê ramanê serê xwe ditewandin û digotin; 'Sedeq Amentû Billah, bêguman wiha ye!..'

Pêşverûyên rewşenbîr û Kurdperz, wexta stranên wekî 'Dramalî Hasan', 'Altin Hızma Mülâyim', 'Eşêgi Saldım Çayıra' û 'Kalktı Göç Eyledi Avşar İlleri' wekî ku Danezana Azadiyê ya Cîhanê dixwînin bi coş û kubartiyeye mezin dimirmirandin û digotin. Lê belê, dema ku di civata wan de kilamên 'Emê Gozê' û yan jî 'Bêrîvanê' dihatin gotin, stûyên xwe xwar dikirin û ji eniyên xwêdanên cemidî dirêjiyan.

Êdî ew stran û kilamên ku dema li wextekî dihatin gotin jê şerm dikirin, bi rûmet û hunermendiyeke mezin di Radyoya Dengê Sosyalîzma Sovyet de olan didan. Ev şoreş bû sedem ku me xwe dawêşand û şkestên mirinê ji ser xwe avêtin.

Di vê radyoyê de, bêguman Karapêtenê nebû. Bi dehan dengbêjên wekî wî hêja û biwesp hebûn. Cihê her yekî di dilê me de cuda ye bê şik, bes Karapêtê Xaço, wekî Ermenekî Kurdistanî yê ji tehçîra Ermenan filitî, bi lêderiya hunera xwe ya bilind, bi hewildana gihandina kelepura kulturî ya pêşiyên me re, di dilê me de cih girtiye.

Rojen Barnas

Şa'îr

Rûspîtiya Kevneşopiya Evdalê Zeynikê

Dengbêjan bi deng û kilamên xwe nixêneteweyî nîşanî xelkên din dan û dayîkzimanê civaka xwe pêşve birin û dewlemend kirin.

Di nav Kurdên ku qiyas li ber xelk û neteweyên din xweyî edebiyateke xurt a nivîskî nînin de, girîngiya edebiyata devkî û dengbêjên ku lêderên wê ne, rastiyeke gelek berbiçav e. Yek ji van dengbêjan jî, Karapêtê Xaço ye ku yek ji temsîlkarên ekola Evdalê Zeynikê ye. Tê gotin ku Karapêtê Xaço ji bo gel, kultur û muzîka Kurdan 'Xêra Xwedê' ye. Bê şik û guman, li ba Kurdan cih û girîngiyeye wî ya cuda heye. Ji ber ku Karapêtê Xaço ne Kurd e, bi eslê xwe Ermen e. Bê guman, wî dikariya tenê bi zimanê xwe stran û kilaman bibêje û zimanê Ermenekî pêşve bibira.

Karapêtê Xaço yek ji yekemîn nifşa dengbêjên ku bingeha kilamên Kurdan ên klasîk avêtine ye. Kawîs Axa, Seîd Axayê Cizîrî, Elmas Xan Mihemed, Seyîd Elî Esxer Kurdistanî, Hesên Cizîrî, Meryem Xan, M. Arifê Cizîrî, Nesrîn Şêrwan, Elî Merdan, Hesên Zîrek, Şeroyê Biro û Eyşe Şan kesên ji wê nifşê ne ku bi saya kaset û plakan karîne dengên xwe bigihînin heta roja me. Her çiqas filozofê jiyana Kurdan jî be û rêber û mamosteyê navên ku li jor rêzîkirî ne be jî, mixabin dengê Evdalê Zeynikê nekariye bigihe guhên me û ber destê me.

Ji bo van kesên ku bi deng û hunerên xwe bûne malê tarîxê, çend tiştên girîng hene:

Yekem, rewşa benderkirin û bikaranîna deng û awazê ye. Dengekî baş, ji bo dengbêjekî 'Xêra Xwedê' ye, lewma pêwistiyek e ku vî dengê biparêze û bi kar bîne.

Mesela duyem jî hilberîn e. Ev ji bo dengbêj an jî hunermendan diyardeyeke gelekî girîng e. Gelek dengên baş, bi saya helbest û stranên ku hilberandine bûne malê tarîxê. Hunermend xweyî hestên nazik û zîz in. Tişteki gelek biçûk jî li carinan dikare bikeve ser rêkên wan û dilên wan bihêle an jî şa bike û ji wan re bibe sedema şiyaneke sehm.

Ya sêyem, destûrên axlakî, rêz ji bo nixêneteweyî civakî, ji bo dengbêj û hunermendên di nav xelkê de giramî digirin, pîvanên gelekî girîng in.

Wa, ev hemû pîvanên me behs lê kirin, li ba Karapêtê Xaço hene. Jixwe di serfirazbûna wî de girîngiya van pîvan û qeîdeyan mezin e.

Zarokatiya min li Tebrîzê ku navenda Azerbaycana Îranê ye derbas bû. Em ji welêt dûr bûn û ew der ji bo me xurbet bû. Her roj di saet nêzikê 5-an de li gel hemû maliyan li ber radyoyeke ku dengên bikizekiz dikêşa berhev dibûn, guhên xwe didan Radyoya Êrîvanê. Dê û bavê min bi eleqeyeke mezin guh didan

bernameya bi navê Kilamên Cimaeta Kurdan ku piştî dengûbasan bû. Me gelek dengên xweş dibihîst, bes 3 nav hebûn ku dê û bavê min di nav keser û hêstiran de dihêlîştin: Karapêtê Xaço, Şeroyê Biro û Eyşe Şan. “Lawikê Metînî” kilama Karapêtê Xaço ya sereke ye. Ez bawer im heke wî ji xeynî vê kilamê tu kilamên din negotibûya jî wî ji hunermandiya xwe tu tişt wenda nedikir.

Dengbêjê mezin Karapêtê Xaço dengêkî nemir e ku piştî Şeroyê Biro strana Evdalê Zeynikê “Wey kaliyê wey koriyê” bi helketineke mezin xwendiyê. Gelek kêr dengbêj bi deng û kilamên xwe wekî Karapêtî bi rehetî dikare dil û mejiyê guhdarên xwe feth bike.

Wexta deng, dengbêj an jî hunermendên gewre bîn vexêrkin bo îstirgehên xwe yê demande, em Kurd dişewitin û diqehirin. Lewma jî, bo em wekî ‘Zindîkujên mirîperest’ hatine binavkirin.

Wexta Hesênê Cizîrî li Zaxoyê ji jiyana xwe dest da, cenazê wî di mala wî de bi mecburî mabû heta ku paşî tabût ji aliyê şaredariya Zaxoyê hatibû rakirin. Eyşe Şan di nav xizanî û belengaziyê de li xurbetê beyî ku kes li gel be ji me veqetiyabû. Nesrîn Şerwan salên xwe yê dawîn li cade û sûkên Bexdayê bêpere û bi dermanên xwe derbas kir û wisa çavên wê miç bûn. Hemû dewlemendiya wê buxçika wê bû û di nav de jî çend perçe cil û berg û dermanên wê hebûn. Jixwe, ji ber bêperetî nedikariya dermanên di reçeteya xwe de bikire û wisa çû ser dilovaniya Xwedê.

Gelo dê ev trajedî heta kengî wisa bidome? Hêvîdar im ku Kurd ji bo bilbilê ji sed salan zêdetir e ji wan re û bi zimanê wan distire, yanî di rojên wî yê dawîn de, qedr û qîmeta ku Karapêtê Xaço heq dike bidine wî.

Ji Mamê Karapêt re daxwaza salên dirêj û bi sihhet dikim.

Kakşar C. Oremar

Lêkolînerê Folklorê/Zargotinê

Efsaneyê Zindî

Di jiyana Kurdan de girîngiya dengbêjan û dengbêjiyê mezin e. Ji ber ku Kurdan ji mêj ve derd, coş, keser, evîn, têkçûn, serfirazî, sûrgun, girtîti û azadiyên xwe; bi kurtasî hemû jiyana xwe ji mejiyê kûr ê dengbêjan bi rengên pêl bi pêl herikiye çînîne, bi deng û destên dengbêjan neqş kirine ser kilam û stranên. Bûyer û xesretên sedsalane yê di nav van kilaman de wekî ku tabloyên ji destê hostatîrîn neqaşan derketine, rabirdûya me pêşandin ber çavên me. Di welatê me yê ku peykerên ji zexmtîrîn granîtan hatine çêkirin jî nemane de, kilamên me yê her yekê şaxeserek e, bi xîreta mezin a dengbêjan ghiştine heta roja me.

Di sedsala dawî de gelek dengbêjên me ghiştin. Gelekan ji wan li paş xwe rêçên mezin hêlîştin û ji vê dinê barkirin. Lê hindêk ji van dengbêjan hene ku gelekî eşkere ye, beyî ku bimrin, bûne efsane. Yek ji van dengbêjan jî Karapêtê Xaço ye.

Mûlazim Ozcan

Şa’îr

Navê Kilamê yê Din

Nasîna min a bi dengbêjan bi du şiklan çêbû. Yek, di şevbihêrk û dawetên gundan de, yek jî di qutiyeke bisêhr û bêdîmen de, ango di radyoyê de. Nasîna dengbêjan, ji wan hezkirina min û heyranbûna min a bo wan wisa çêbû. Peyre jî bi belavbûna plak û teyban, me karî em zêdetir dengbêjan nas bikin.

Bê guman, yê pêşîn gelek cuda ne. Dengê ji qutiya bisêhr û bê dûman dihat ez heyrandibûm. Ev qutî Radyoya Êrîvanê bû. Divê ez vê jî bêjim ku yekem car e min guhdarî radyoyekê kiribû. Wê qutiya bisêhr wekî hemû kesan, tesîr li min jî kiribû û hingî mezinên ku derdora radyoyê berhev dibûn, em zarokan jî ewqas xistibûn nav coş û peroşê. Da ku xweyî dengên ku ji radyoyê dihatin bibînin, em diketin ber hev.

Deng hebû lê xweyî van dengan li kû bûn, me çima nedidît? Me gelekî meraqa wan dikir. Deng dengê mirovan bû, kilamên ku ji me re nasbûn digotin. Ya balkêştir jî ev bû.

Taybetî jî Radyoya Êrîvanê, li ser dilê Kurdan text vedabû û hemû kes kiribû xweyî debgbêjan. Dengbêjên ku me nav û bangê wan nedizanî dianî heta mala me, hem jî bê zehemtî. Bi dehan dengbêj, kesên xweyî awaz û rengên cur bi cur dikirin mêvanên me. Hela, dema kilamên ku me dizaniya digotin... Wexta ku kilamên aîdê herêma digotin, aha ew hîs nayê gotin... Wekî din jî, bi gotina Kurdan, dema bi 'destê xwe danim ser herfên Kur'anê' sûnd dixwarin!.. "Heke ev ji filehê ji vê derê nebe, ez ê jî simbilên xwe nebirim, ez çî bim" jî bi ser de.

Dengbêjekî ku li ser sûnd dihate xwarin jî Karapêtê Xaço bû. Ji ber ku devok û bilêvkirina wî wekî ya herêmê bû. Kilama Karapêt, 'Lawikê Metînî' tesîreke kûr û dûr li ser min hêliştibû. Şêwe û naveroka vê kilamê gelekî bala min kêşandibû. Ji vê rojê heta niha ez aşiqê wê kilamê me. Êdî dengbêjekî din ku bikare li ser wî vê kilamê bêje, bistire derneketiye.

Di jiyana min de cihê her dengbêjekî gelek cuda ye. Salihê Beynatî yê Sîlvani. Piştî wî duyem kes ez dikarim bi rehetî bêjim Karapêtê Xaço ye. Deng û newayên herduyan evqas nêzikê hev in ku... Min ev wekhevî di salên şûnd de rehetir dît.

Min ji bo salan perçeya 'Lawikê Metînî' geriya û vegeriya. Yê min dîtî hema bêje hemû xerab hatibûn qeydkirin. Ji radyoyê hatibûn kêşandin û dengên parazit hebûn. Deng dihat û diçû û hind cih jî nedihatî fehmkirin. Piştî salan, kaseteke wî ya ku ez bikarim bêjim zelal e, peyda bû. Ya rastî ev jî ji radyoyê hatibû qeydkirin, lê bila bibe, ji yê min yê heyîn baştir bû. Hesreta min jî wisa xelas bûbû; ez gehiştibûm armanca xwe.

Ez naxwazim li ser saziya dengbêjiyê ji aliyên civakî û siyasî ve rawestim. Divê hind kesên din kitkîte dest biavêjin vê yekê û li ser bişixulin. Lewane ye ku bastûra civaka Kurdan ji van kilaman dahûrînin. Em ji her kîjan alî lê binihêrin, gengaz e em tiştan ji van kilaman derêxin.

Dengbêjî saziyek e, wekî hemû saziyan perwerdehî û qeîdeyên vê saziyê jî hene. Dengbêj dengên xwe tekûzane diemilînin. Zêdetir ji dengê ku bi Kurdî wekî 'sewta serî' bi nav dikin. Bi vê teknîkê dengên xwe rehetir diemilînin û nahêlin dengê wan kêmbê û bikeve.

Dengbêjên ku vê şêweya hilkutokê ya kilamgotinê bi hostatiyeke mezin lê didin, dizanin ku wexta kiteyên dirêj li dû hev rêz dikin, divê xweyî henaseke zexm bin. Dev ji detonebûnê berdin, bi rojan bisitirin jî di dengê wan de tu giriftî û dengçûn hema bêjin qet çênabe. Hemû kesan dîtiye ku wexta dengbêj kilaman disitirin destê xwe dibin guhê xwe, wisa hunera xwe lê didin. Lê gelek ji me nizanin ka çima wisa dikin. Em tenê wekî xûyekê dibînin. Hal ev e ku, vê yekê bi zanistî dikin. Li wir teknîkekê bikar tînin. Dest bi vê şiklê peywira monitorê hildigire. Bi vê teknîkê guhdarî dengên xwe dikin û xwe sax dikin. Ev azîneyeke prîmîtîv, bes tekûz e.

Wexta ku em li ser taybetiyên me li jor rêzkirî, li ser şexsê Karapêtê Xaço binirxînin, em ê bibînin ku ew xweyî wan taybetmendiyên hemûyan e. Karapêtî di dîwanên began de bejna xwe nîşan daye, bi dengbêjan re daye ber hev û ji van berhevdanan rûspî derketiye. Xweyî deng-zelaliyeke tekûz e. Her çî bêje, tê gehiştin û peyvên xwe bi zelalî û rewanî bilêv dike. Dengê xwe yê xurt ê tenor û tîz, bi hişyarî diemilîne, beyî ku ji deng bikeve û dengê wî girift be bi ciwanî xulxulê dike û wexta ku vê dike jî guhdaran nerehet nake.

Wexta ku bi dengê xwe çal û mirt dike, ji dengê pes derbasî dengê tîzê be, hunera xwe bi eşkereyî dide ber çavan. Bi vê hunera xwe jî, hostatiya xwe nîşanî me dide.

Dengbêj tenê bi dengên xwe, bêyî ku tu amûrên muzîkê bikar bînin her çî bikevan be, fûyî yan jî lêdanî be, hunerên xwe pêşdidin. Zehmetî jî, mezinî jî li wir eşkere dibe. Divê dengbêj bikare tenê bi dengê xwe hemû

tiştan bike, xwe bide guhdarikirin, xulxul û newa bike. Bi kurtasî, cewhera dengbêjiyê ya di nav xwe de derêxîne pêş çavan. Gengaz e ku yek wan taybetmendiyên hemû li ba yek ji şahên dengbêjiyê Karapêtê Xaço yê bi heqê xwe navdeng, bibîne.

Forma kilamê cureyekî muzîka dîwankî ye. Ew dengbêjekî efsane ye ku ji xeynî forma kilamê, dikariye formên din ên wekî pîvayî, çipik û muzîka şahîniyê jî bi hostatî lêbide. Di heman demê de, yek ji çend dengbêjên me yên ku kevneşopiya Evdalê Zeynikê bi rêk û pêk domandine ye. Tiştêkî din jî, ji xeynî kilamên ku Karapêtê Xaço bê amûr gotine, çend kilam û stranên wî hene ku bi amûran re hatine gotin.

Vî çinarê sedsale, yê berz, yê dengbêjiya me, kariye dengê xwe biparêze û hên jî di dîwanan de çav li vî dengbêjê hosta digerin.

Zana Farqînî

Zimanzan

Bêşataş ê Kilaman

Yek ji taybetmendiyên diyarker a ku civak û neteweyan ji yên din cuda dike bê guman kultura wan e. Ji ber ku kultur, ji peywendiyên wan yên ji mêj ve bigirin heta têkiliyên wan yên olî, keleporî, civakî û yên bi neteweyên din re, hemû diguncîne. Her weha, ji pêkanîna alavên tekoşînê yên mirovin wê civakê li ber jiyane çêkirine, heta awayê bikaranîna wan alavan jî di nav xwe de dihewîne.

Mirov ji yekemîn gavên xwe (ku hindê kes dibêjin ev di nav zikê dê de dest pê dike) heta mirina xwe di nav civaka ku tê de dijîn de mezin dibin, digihin û bi kêfxweşî wê kulturê hildigirin. Li gorî ve jî, kultur qeîdeya aheng û jiyana civakî ya sereke ye. Mirov nikarin di nav kultureke ku nexunifandine û nepejirandine de bijîn. Wekî ku masiyekî ji avê derketî ji bo demekî berxwe didin, an diçin cihekî din an jî hewil didin ku tevî wê bibin. Riya navhenda wê nîne. Kultur her çiqas wisa tesîr li ser mirovan dike jî, mirov jî evqas tesîr li ser wê dikin, wê pêşve dibin û bilind dikin qatên jortir.

Di nav Kurdan de rengîntirîn, balkêştirîn û tesîrdartirîn tiştên kulturê kilam û stran û dengbêjên ku wan dibêjin in. Di nav civakeke ku her tiştê wê jê hatiye standin de helbet girîngiya vê eşkere ye. Lewma, berdartirîn û girîngtirîn barkêşên hest, kevneşopî û toreyên Kurdan ên hevpar ev dengbêj in. Ew di nav civakê de ji hemû kesan zêdetir çalak û berdar in û ji hemû kesan zêdetir rêz li ber wan tê girtin. Di rewşên wisa de wexta edebiyata nivîskî û berhemên din hêj derneketî ber rojê, hemû hestên hevpar ên civakê bi saya van kesan li hemû deverên welêt belav bûne û bi xêra berxwedêriya civakê şansa jiyînê bi dest ketiye. Di nav van dengbêjan de bêguman yê herî karîger Karapêtê Xaço yê bi xwe Ermenî û koçber e. Karapêtê Xaço yê hingî dengê wî, jiyana wî jî evqas xemgîn û trajîk, hingî ku drama hatiye serê Kurdan bilêvkiriye û bi vê yekê hewil daye ku Kurd bi kultura xwe mezin bin û xweyî nasaveke neteweyî bin. Ji ber vê yekê ye ku piraniya Kurdên ji 35 saliya xwe bihurîne heyranê wî û kilamên wî ne. Bi dengê zelal, rewan û xweş kilam, lawje û stranên her herêmê bi hostatiyeke mezin sitiriye û baştirîn mînakên edebiyata devkî ya navbihurî ya li ber wendabûnê têdikoşe peyda kirine û ew dîsa şirove kirine û anîne ber civakê. Karapêtê Xaço bi jiyana xwe ya ji 100 salan zêdetir di nav Kurdan de hilketiye qata weliyekî pîroz.

Di salên 60-70-êyan de kapîtalîzm û alavên wê bi lezî ketiye nav welatê me. Bi vê yekê, alavên teknolojîk ên wekî radyo, pîkap zêde bûne. Wan alavan di heman demê de bingeha kulturî ya herêmê jî pêkanîn. Yek û yek jî be, di gund û bajarên tê de radyo hene de, civat şevan li malan berhev dibûn û ji pêlên bi xîşirtiyan guhê xwe didan radyoyên Êrîvan, Bexda û Îranê. Wa, Karapêtê Xaço jî di wan salan de bi saya wan radyoyan kete meclîsa me. Ji xeynî dengê wî yê bişewat, ji ber ku kilamên derbarê bûyerên li her herêmê çêbûne û yên li wan deran tînan hezkirin gotine, xelkê jê hez kiriye. Kilamên wî li ber asîmilasyona ku bi lezî diket nav xelkê de bûye wekî jehrkujeke bitesîr. Wekî ku niha ye, tê bîra min, bavê min radyoyek kirîbû. Li taxê ji

xeynî ya me tenê radyoyeke din hebû. Li wan rojan, radyo bi du pîlên anot û katot dişixuliya. Pîlên dirêj û gilover bûn. Li nêzikê êvarê, me radyoya Êrîvanê ya li ser pêla kurt weşanên xwe dikir, vedikir û bi coş û peroşeke mezin ji dengê Keremê Seyad û Aznîva Reşîd anonsa “Radyoguhdarên ezîz, Êrîvan xeber dide” dibihîst. Dengê ku car carna dikir xişexîş bavê min hêrs dikir û heta xelas dibû me guh didayê. Di yek ji wan weşanan de, li gel Karapêtê Xaço hevpeyvînek hebû. Me bi cîranan re guhdarî kiribû. Li dawiyê, yekê “Helal be ji te re Mamê Qerepêt. Şîrê helal vexwariye û hên jî em û ev der ji bîr nekirine, devoka wî jî wekî xwe ye” gotibû. Wê rojê, min seh kir ku Karapêt ji herêma Xerzanê koç kiribû û çûbû. Ez wan rojan diçûm dibistana navîn. Min her sibê wekî qureyekî, kilamên min guhdarîkiribûn vedigot hevalan re. Piştî salan, wexta li gel bavê min û cîranan, me li ser Medya Tv’yê bihurmetî temaşe wî dikir, me nekarîbû hêstirên xwe bigirin.

Karapêtê Xaço yek ji kesên ku taybetmendiyên herî berbiçav ên kultur û jiyana Kurdan di nav xwe de dihewand bû. Her çi tiştê ku me ji me re digot û renk dixist jiyana me, di kilamên wî de veşartî bûn. Êş, dram, sirgûn, xiyamet, şerên eşîran, evîn... Hemû di kilamên wî de bi eşkereyî bilêv dibûn. Kilamên ku digotin, tarîx û erdnigarî fêr dikir, zimanê Kurdî pêşve dibir û li ber asîmîlasyonê diparast. Berî mûptelayê dengê wî yê bişewat bû, paşî jî wexta em mezin bûn, me fehm kir ka gotinên wî çiqas têrma’ne ne û me ji bo vî camêrê bêhempa hezkirin û giramiyeke bêtarîf di nav xwe de hewand. Ji ber ku me zimanê xwe yê ku di jiyana me ya rojane de hema hema qet dernediket an jî kêr dihate bikaranîn û yê hemû kul û keserên dilê me paqij dikir, bi kilamên wî bi têra dilê xwe dihesa. Lewma jî, şîrik û hevparên şahî, êş û evînên me kilamên Karapêtê Xaço û yên dengbêjên wekî wî bûn. Di şî’îreke xwe de min kêf û tesîra vê yekê wisa anîbû zimên:

...Di şevên bêsuûd de

Me xwe diavêt ber bextê dilokên Karapêtê Xaço...

Bu kurtasî, Karapêtê Xaço qirîn, çinar û weliyê Kurdan e. Qehremanê destanî yê nostaljiya wan e. Govan û awêneyê jiyana resen, xweser û xwerû ye. “Bilbilê Zozana Meretoyê”, “Xezalê Birîndar ê Deştê Xerzanê”, “Qertelê Çiyayê Sîpanê”, “Pîrê Lalesê” û “Bêşataşê Kilaman” e Karapêt.

Bavê Fexriya, Filîtê Quto, Emê Gozê û Lawikê Metînî hindê berhemên wî yên ku ruhê me yê hîssî dinase û xunaftiye ne. Bi kelepura kulturîyeke dewlemend mezin bûye û di proseya veafirandin û vejandina vê kulturê de pêşengî kiriye. Lewma pêşkeşkirina spas û giramiyên xwe yên bêdawî ji Karapêtê Xaço re wekî deyn dibînim.

Awaz xweş Mamê Karapêt, deng li dinê be...!

Berken Bereh

Şa’îr

Dengê Sedsalê

Karapêtê Xaço xweyî dengê çiyayî û qulingî ye. Dengê çiyayî û deştî du dengên ji hev cuda ne. Her çiqas herêma Xerzanê ya Karapêt tê de mezin bûye deşt jî be, wî bilindtirîn asta dengê çiyayî li ba xwe hewandiye. Dengê qulingî ji bo me dengbêjan dengê herî pîroz e.

Dengbêj bi du cureyan kilam, lawje û stranên xwe dibêjin. Ya rasttir, dengbêj yek ji du dengên ku em ji wan re dibêjin ‘dengê serî’ û ‘dengê qirikê’ di hunerên xwe de bikar tînin. Hostayê me Karapêt jî li serê dengbêjên me yên girîng ên ku bi ‘dengê serî’ kilaman disitirin tê. Her kesek dikare kilam û stranên bêje lê her kes nikare bibe Karapêtê Xaço. Ne gengaz e ku yek derkeve, deng û girîka wî derêxîne. Mihemed Arifê Cizrawî jî wisa bû. Ji xwe çend dengbêjên me hene/hebûn ku wexta kilaman dibêjin mirov dibêje qey erd

diheje. Bo nimûne: Şeroyê Biro, Kawîs Axa, Hesên Zîrek, Elî Merdan, Tahir Tofîq. Karapêtê Xaço yek ji van hostayên nemir e.

Li ber çavên min, Karapêt dengbêjê sedsalê ye. Ji dengên çiyayî, piştî Evdalê Zeynikê û Ferzê ew tê. Her weha ji Tahir Tofîq (Soran), Elî Merdan, Hesên Zîrek (Soran), Reso, Şakiro, Seydayê Evdîlkerîm, Hiseyno, Feqiyê Mihê Qizqapanê û Celoyê Baboyanê jî tu kêmasiyên wî nînin.

Cara yekem, wexta min ji Radyoya Êrîvanê guhdarî kilama wî 'Lê lê dayikê – Lawikê Metînî' kir, min got qey cerga min peritî, deng û henasê min wenda bû. Dikarin texlîtê gelek dengbêjan bikin, lê ya dengê Karapêtî qet. Jixwe lewma Karapêt heye. Yek ji çend dengbêjan e ku hêj zindî bûye efsane. Gelekî ji dengbêjên me piştî ku diçin ser dilovaniya Xwedê di dilên hezkiriyên xwe de dibin efsane, lê Karapêtî di jiyana xwe de ev çêkir.

Tu dengbêj nikarin 'Edûlê', 'Lawikê Metînî', 'Filîtê Quto', 'Salih û Nurê', 'Bişeriyo', 'Zembilfiroş' û 'Derwêşê Evdî' wekî wî tekûzane bistire.

Hemû dengbêj ji wî tesîr girtine. Heke ez bêjim 'tesîra wî li ser min tune' dê derew be. Cara yekem, 30 sal berî, min dengê wî nas kir, lê mirov dibêje heçku min bîskek din seh kiriye, wisa tê guhê min...

Dengbêj Kazo

BEŞA V.

KILAMÊN KARAPETÊ XAÇO YÊN DI ŞERÎD Î FONDÊN RADYOYÊ DE

I-Eyşana Elî

Lê lê lê wayê

De1ê lê lê wayê lê lê lê wayê

De Eyşanê lê wayê biçûkê lê wayê

Nazikê lê wayê

Nazdarê lê wayê

Tu rihanê lê wayê

Li min paşayê lê wayê

Şîrîna li ber dilê xortan tim û timayê

Bi Xwedê sing û berê Eyşana Elî

Mîna be1ek berfa li kuntara çiyayê

Ezê çî bikim bera şevê çûyî

Bera rojê tavê lê dayî

Ji xwe re hêdî hêdî diheliya

Ax lê lê lê wayê Eyşanê malxerabê

Min ji te re negot

Kirasekî feleknazî li xwe neke

Li kavila gundê me negere

Min ji te re got kirasekî feleknaz xwedê

Îro ji gundê me zeynet e

Herê çî bikim fesa û ewanên gundê me gelek in

Îro wê ji Eyşana Elî bidin îşaret in

Singê Eyşana Elî
Mîna baxçeyê gul û sêva ye
Bi şefeqa sibê re tavê lê didayê
2-Xezal
Lê lê Xezal
Kurmalê ezê îro ji Xezala xwe re
Bidim çî nîşana, hay cefayê Xezal
Bi Xwedê sîng û berê Xezala min
Sor bûne mîna şemama dara hesina
Ji ber ramûsana Xezal
De Xezal xerîbê hoy Xezal
Xerîbî zehmet e hay delal Xezala min ketiye
Mala der û gundî û cînarana
Dikim nakim
Bi Xwedê îşev nayê rayê
Lê lê Xezal hay hay
Kurmalê piştî Xezala xwe re
Îşev çî bikim ji mal û milka
Hay cefayê Xezal
Bi Xwedê sîng û berê min sor bûne
Ji belgê silgan hoy Xezal
Herke soz û bextê Xezala min
Îro bi serê xwe be
Ezê bi destê wê bigirim birevînim
Biavêjime sêbana welatê tirka
Xezal xerîb e cefayê
Xerîbî zehmete Xezal
Xezala min ketiye
Mala der û gundî û cînarana
Dikim nakim
Bi Xwedê îşev nayê rayê
3- Filîtê Quto
Heylo heylo heylo heylo heylo heylo
Heylo heylo heylo heylo Şemê rebenê
Şemê digo Filîto lawo
Li me hatî karwanê xwê yo
Daniye li Kaniya Baderêşê
Lawo ser avêyo Şemê rebenê
Dibê Filîtê Quto gelo digere
Dîsa li xirabiyê Şemê rebenê
Şemê digo Filîto lawo dilê minê
Wê dil dibêyo

Ne min go lawo neçe pêşiya vî terş û tarişan
De terş û talişî gune ne
Çavê jin û zarê wana qerimî ne
Wa li rêyo Şemê rebenê
Heylo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo
Şemê digo Filîto min go
Lawo karwan hato ji Bilêderê
Mamê Elî Etmankî bi sê denga fikir gazî
Li xulam û xizmetkara digo bavê kî no
Hûnê bara biqelêbin bikevine berê
Minê rojekê dua fikir
Serê min û Filîte Quto kurê Şemê
Li Panava Qîre dîsa di hev de derê
Şemê rebenê
Şemê digo Filîto lawo min go ji Pozê Qîre
Heta Delana Paşo çend neqeb e
Dibê mertala bavê Hesên lawo
Gelo sorî gulkî bi keb e
Herçî şerê Bavê Hesên tê de ye
Daîm Qetilxwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê
Filîte Quto bi sê denga
Fikir gazî li Mamê Elî Etmankî
Digo lawo hêstira pêşî
Hêstira paşî deyne baca rêyo
Xulam û xizmetkara digot
Gelo gelî xulaman hûnê hêstira pêşî
Hêstira paşî bidine Filîte Quto
Bila bibe qelenê diya xwe ye Şemikê lo
Lê Şemê rebenê
Şemê digo Filîto lawo roja me derketî
Wî ji Anedolê
Şewq û şemala xwe da pozê Seydim Qasim
Tapiya Biro mertala Bavê Hesên gulkê dorê
Ji xêra mala Xwedê re
Gavê li bavê Hesên Talekî û pêşîrtengî
Bira tê derketa çend peyayê Mala Hesên
Korê Şemê rebenê.
Şemê digo Filîto lawo
Karwan tamam dibên em karwanî ne
Bila ji Mamê Elî Etmankî pêştir
Ji karwan û bazirgana
Li welat û şaristana negerîne

Îro derbekê dayê
Li bejn û bala Filîtê Quto
Li bavê Hesenî tal e
Û ka mêra ji mala wana ditepîne
Lê Şemê rebenê
4- Silêmanê Mistê
De here lê dayê, ha dayê ha lawo
Xato digo Silêmano lawo
Û dilê min rebenê lawo
Vê sibekê dilek dîn e
Min gote neçe pêşiya terş û talaşê Mala Faro
Û lawo ji Gaza Zenga
Ji Çemê Qûmariya venegerîne
Min go Mala Faro
Maleke ji ber û paş de
Dibên tivingçî ne
Wê derbekê li bejn û bala Silêmanê Mistê
Û li Birahîmê Mamûdî xweşmêr
Wê bixîne dayo
De here lê dayê, lê dayê
Xato digo Silêmano lawo
Û şerê çêbû li Gaza Zenga lawo
Bi kerek per e
Min dît çend peyayê Mala Faro
Ketin Çiyayê Kolik
Weza dêranê xwe berdane
Gelo tevdîra şer e
Îro derbekê lê dane
Li bejn û bala Silêmanê Mistê
Li Birahîmê Mamûd
Lawo dibê Cemîl ketiye berê vê çardarê
Û çardara Silêmanê Mistê
Birahîmê Mamûdî xweşmêr
Û heyra lawo dîsa birine bi xwe re
De here lê dayê, lê dayê
Xato digo Silêmano lawo
Û Xwedê şer e lawo
Vê sibekê min şer navê
De giran e eskerê Cemîlê Çeto
Kete Diyarê Kolik û Hafa Çemê Memika
Aqarê Dûsadekê
Lawo kitekitê siwaran xwe berdane

Wî alî avê
Û îro derbekê lê dane
Li bejn û bala Silêmanê Mistê
Li Bîrahîmê Mamûdê xweşmêr
Dibê lawo ketine ber darê çardarê
Û çardara Silêmanê Mistê
Bîrahîmê Mamûdê xweşmêr hey lo lawo
Dîsa bi xwe re birine malê
5-De Xalo
De Xalo karwan dihat lawo
Ji xwe re îro dîsa bi giranî
Daniye li qiraxa Siwêrekê
Di Çola Rihayê de
Xalo lo xalo lawo li ser kanîka
Metînayê ji xwe re danî
De dibê Zor Begê Koso
Begê Qasim Paşa
Her sê peyayê pêkhatî
Lawo dibê çekên xwe hîlanîn
Li pêşiya Mîrê Bedîrxên lawo
Îşev ji xwe re kemîn û çadir danîn
Zor Begê Koso, Begê Qasim Paşa
Her sê peyayên pêkhatî
Digotin lawo em ne hewceyê malê dinyayê ne
Bi Xwedê lawo em îşev li kuştina te digerin
6- Mîrzikê Zaza
Kino digo Emo lo lawo
Zazayo biraho Rewşê lê xweyê
Lê mala bavê xweyî xerab be
Xema nexwe îşev xem xiyal in
Dibê bi milbane Delana Paşo bi milban e
Min dî çar siwar
Ji Zivinga Zoro derketin bi xar e
Roja Şerê Delana Paşo, Awîska Pîro
Şewitiye baqerê bê qir nehatiye serê Girê Qereçelî
Wele kuştiye sî û sê Derwêşê Serbîpor e
Sî bi elban e dayê
De dayê, delan e
Li pêşiya malên me şer e
Li paşiya malên me ferman e
Şerê qewalê êzîdiyan, sofiyên misilman e
Wele xweştir e ji şerê

Nêrî kolberan e dayê
Dayê delan e
7- Lawîkê Metînî (Dayîkê)
Lê lê dayîkê, heyranê de tu rabe
Bi xwe ke bi Xwedê ke roja şemiyê
    Serê min bişo û xemla min li min bike ...
Bisk û tev morîkan li ber enîka min de çêke
Hey lê lê lê hey lê lê lê
Lê lê hey delalê
Heval û hogirên me çûne Mexrûbî Şexa
Tewavîka di gelîkê kûr de
Keçik digo lê lê dayîk heyranê
Bişîne pey Lawîkê Metînî delalî malê
Bila bêye nava sîng û berê min keçîkê
Herke tê min dixwaze bila bê min bixwaze
Herke tê min direvîne bila bê min birevîne
Herke min narevîne, sibê wê min birê kin
Hey lê lê lê
Lê lê hey delalê
Ay feleka me xayîn e
Wele me dixapîne mere nayê domê
Hey domê
Lê lê dayîkê heyranê
Kanîkê me şêxan û mîran li wî hemberî
Keçik dibê dayîk heyranê
Bişîne pey Lawîkê Metînî delalî malê
Bila ji nivê şevan û pêştir
Bê nava xan û xetê min gerdenê
Herê devê xwe têxe boxazî qirikê
Nava hilî mircan û morîkên min rebenê
Heta devê te bigîje
Binê qûlpê guharê minê heyderî
Hey lê hey lê lê lê
Lê lê lê hey delalê
Ay feleka me xayîn e
Wele me dixapîne mere nayê domê
Heydomê
Lê lê dayîkê heyranê
Kanîkê me şêxan û mîran çendî birêz in
De dibê qîzên me derketin şengzerî ne
Bûkên me li meydanê frêzê
Keçik dibê dayîk heyranê

Bişîne pey Lawikê Metînê delalî malê
Hele tê min dixwaze bila bê min bixwaze
Tê min direvîne bila bê min birevîne
Herke min narevîne
Sibê wê min biguhêzin hey lê lê lê
Lê lê hey delalê
Ay feleka me xayîn e
Wele me dixapîne mere nayê domê
Heydomê
8- Evdalê Zeynê
Evdalê Zeynê dibê Temo
Quling tê lo diqêrîne
Wele deşt û zozan tev datîne
Xwedanê xêra tune bi destê
Evdalê Zeynê
Bavê Temo, Siwarê Cindî bigire
Li welatê şaristana ser textoran bigerîne
Belkî dermanê Evdalê Zeynê, Bavê Temo
Ay Siwarê Cindî dîsa ji xwe re bibîne
Were tew dinyayê ax tew kaliyê
Ax Temo lawo mirin çêtir e, lo ji feqîriyê
Evdalê Zeynê dibê
Temo lawo quling tê, lo ji zozana
Wele berê xwe dane
Beriya xwarî di gemiyana
Dibê hêlînê xwe çêkirine
Li ser darê ax kizwana .
Ax tew dinyayê, ax tew kaliyê
Ax Temo lawo mirin çêtir e ji feqîriyê
Evdalê Zeynê dibê Temo lawo quling tê lo
Qulingî şeş e
Wele per û baskê wan bi nexş e
Xwedanê xêra tunîne
Bi çepilê Evdalê Zeynê
Bavê Temo Siwarê Cindî bigire
Erê bavê ser Textorê Hebeş e
Textorê Hebeş digo Temo lawo
Bavê te ne kori ye, ava reş e
Were tew dinyayê ax tew koriyê
Ax Temo lawo koranî ne tişte e
Bila Xwedê li milê kurebavan
Tucar nika nika

Evdalê Zeynê digo Temo lawo
Wele bes e, dinyaya boş e, pûç e
Ji Evdalê Zeynê aşiqê kurdan re nayê rayê
Evdal digot Temo lawo
Çiqas xweş e lo ro li dinyayê
Evdal digot Temo lawo ez Evdalê Zeynê me
Şalûlê avê, bilbilê di şevê me
Ezê dengbêjê oda Mihemed Begê me
Bi Xwedê li dîwanên mîran û hakimyan
Lawo ez mêrekî çê me
De sala par vî çaxî
Ez di nava civat û cakiyan de rûniştî bûm
De sala îsal bayê felekê li min dabû
Her du çavên min xera bûne
Lawo ketime ser gopala
Digerim li devrana dinê

9- Hey Babikê

Hey babikê hey babikê hey babikê
Bi Xwedê ez û te tenê lo
Heyla babikê heyla canika delalî
Ji mala babê min filitî
Hay li min hay sebrê
Ezê çî bikim gundî malî
Der û cînar û xelk û alem
Dev ji kar û emelê xwe berdane
Ji xwe re dixebitîn
Hekî şerma bab û birakên min nebûna
Minê porê serê xwe biqûsanda
Ezê bi canê mala xwe re bixebitiyama
De heyla çavên reş û belek
Were lê tim bela ne
Îro serê çendik û çend raja ne
Ezê çî bikim kul û mexsedê
Dinyalikê bi şev û bi roja ne
Bila paşî xelkê emrê minê bi qurbana te be
Li welatê xerîbê
Wele dîsa ne poşman im
Were hay berxê wele tu sebebî

10-Nûrê

Lawiko min çend cara nego
Rojê sê caran li bozî siwar nebe
Bozî ne seklawîn e

Serê meydanê têr û nadidome xeyê lo
Ezê bi xulamê lawikê xwe me
Ev sal kekê Nûrê siwarê Guleniyê
Herê li singê binya beriyê kurê xelkê dikuje
Hevalên xwe bi tenê nahêle heylo lo
Lo lo kekê Nûrê dîsa ez bi gorî xeyê lo
Were hey lê lê lawo
Beriya me berîkî dûr û dirêj e
Lawkê min siwar e li kumêtî kabreşî bînîşan
Di emrê kesî bê newêre
Erê Xwedê lawikê min diçe xana binê beriyê
Kurên xelkê dikuje
Hevalên xwe bi tenê nahêle hey lê lê
Ay kekê Nûrê dîsa ez bi gorî xeyê lo
11- Ay lo Mîro
Ay lo mîro Mûşê bişewite lo li berî bayê
De bila kula Xwedê bikeve
Berê mala zabit û çawîşa û qumandaran
Dîsa mala mîralayê
Wele çawa berê babê Zibeyr
Dane Hepisxana hey la mîrê min Bûrsayê
Were ha were, meçe Romê
Lo Rom xayîn e
Ezê çî bikim bextê Romê tunîne
Çî bikim begê malê wê bixapîne
Mîro ay lo mîro dibê havîn e
Li me hatî wextê lo van geniman
Berê mala zabit û çawîşa û qumandaran
Dîsa mala mîlaziman
Wele berê Bavê Zibeyr
Dane Hepisxana Erzeromê
Hey la mîrê'm lo nizam çima
Dibê ji êvara Xwedê ve
Kêf û şahî ketiye nav komên neyara
Wele şîn û girîn ketiye
Nav odekê mezeli xaniman
Hey la mîro roja me derketî ji Vartoyê
Lo bi derhema
Lê şewq û şemalê daye qesr û qisûrê
Bavê Heydo Siwarê Şeref
Dane misînan û gumguman
Wele dibe ji êvara Xwedê ve

Kef û şahî ketiye nav komên neyara
Belê şîn û girîn ketiye
Nav odekê mezeli xanima
Were ha were meçe Romê lo Rom xayîn e
Ezê çi bikim bextê Romê tunîne
Çi bikim begê malê wê bixapîne mîro

12- Mîro Wayê

Mîro wayê, mîro wayê
Lo lo bego hayê dîsa hayê
Lo lo Mîro roja me derketî
Ji Gola Kêrsê, lawo ji Deşta Belatê
Bila kula Xwedê bikeve
Berî mala Waliyê Mûşê cendirmê Kêrsê
Lawo Yûzbaşiyê dîsa wê Xelatê
Çawa ji ber babê Salih torin delalî malê
Lawo derketine Welatê Serhedê
Ketine teqibatê
Îro kesek tune ye
Serê xwe ji Bîngola şewitî de derîne
Bêje Nûh Beko lo îro li dinyayê
Derbekê lê dane Ezet Begê
Li Xêlis Begê, li Derwêş Begê
Li babê Ezet Begê
Sedîqê lawê Gulnazê
Çi bikim ort û ocaxê mala babê te
Îro birine ber mîratê
Wele hay lê way, lê way lê way, heylo Mîro
Ezet Begê çi bikim
Tu paşayê kurda yî
Bi Xwedê îro bê tedbîro
Min go Mîro nabe wele nabe
Tarixa rebê alemê li jorê yazî kiriye
Lawo li xwarê betal nabe
Bila Xwedê xera bike Welatê Serhedê
Daîm berfê li serê ye
Reça firar û mehkûm û eşqiya lawo
Ji erdê wînda nabe
Heta fesadîka me kurmanca ji me be
Min ji te re go firar û mehkûm
Ji mal a Mîrza Begê

Bi Xwedê îşev xalî nabe
Piştî Ezet Begê, Xêlis Begê
Derwêş begê, Bavê Ezet Begê
Bila dengbêjî li Welatê Serhedê
Li dîwanê Mîran û hakimî
Li min heram be
13- Derwêşê Evdî
Lê lê lê lê lê
Yalî Derwêşo
Wezê ne bi mal û ne bi mên im
Ezê xweka heft bira me
Birazîka dozdeh pismaman, mîna şêr im
Gava li xême binê beriyê
Çav bi Derwêşê Evdî
Delalî dilê xwe dikevim
Ezê her heft bira û her dozdeh pismaman
Bi qalib sabûna reqê
Ezê li serê Girê Hamûda şewitî bisekinim
Wele bi doxa teşîya xwe veşêrim
Haylo lo mêvano
Delê lê lê
Herê Derwêş digot lê lê keçê
Minê tu malekî zorî zafê ji te navê
Minê ji te divê konekî reşî erebî
Bîst û çar stûnî mên kûtanî darî ve navê
De vê sibekê meriv singê kona bikûte erdê
Berê kona bide tîrêjî tavê
Bi Xwedê min sond xwariye
Piştî Derwêşê Evdî delalî dilê xwe
Min kesekî navê hey lo lo hey lo
Delê lê lê hey lê
Erê keçikê digo lo lo Derwêşo
Bi Xwedê beriya binê Hamûdê bişewite
Berîke rast e dûz e
Divê pozê Evdilezîza şewitî bi ser de xûz e
Ramûsanê qîz û bûkên salê
Wele par vî çaxî ne pol bûn, ne pere bûn
Sala vê salê li min û Derwêşî dilê min
Zêrê alûze lo lo delalo hey lo
14- Yane Yane
Ay lê yane yane îro min go yane
Min go Deştî Sirûcê deştêkî pan e

Sibe ye
Dûmanekî girtî erdê
Mijekî girtî ezman e
Hinekan digotin berf e
Hinekan digotin baran e
Hinekan digotin siwarên ereban û Iniza
Li ber hev didane
Hey mêvano
Ay li yane yane yane
Min go êvar e cerdekî siwaran
Derketî ji xêmê binê beriyê
Lo êvar e cerdekî siwara
Derketî ji xêmê binê beriyê
Bala xwe didime van siwaran
Nizanim kî û kê ne
Hinekan digotin Evdilê Îsê lo
Hinekan digotin Siwarê Paşê lo
Hinekan digotin Siwarê Hemê Mûsikê lo
De keçikê ji binê konî babê xwe derketiye
Şimikeke zîvîn li piyê xwe xistiye
Dibê ev siwarê hanê
Ne Siwarên Paşê ne
Ne Siwarên Hemê Mûsikê ne
Ne Siwarên Evdilê Îsê ne
De kurî Mamê ne
Ji êvara Xwedê heta şerqa sibê
Mêvano lo lo lo
Ay li yane yane yane
Min go ji îne hatî welatê îne
Stêrekê li Mila dî
Stêra berê Medîne
De şewq û şemala xwe da
Sûka Diyarbekir Sûka Mûsilê
Welatî Mêrdîne
Keçikê digo
de lê lê mala min nexweş e
Di nava vê nivîne
De lê lê malê ji malê dinyayê têr nabe
Ezê rabim kirasekî sorî
Şiftelî Helebê
Li bejn û bala xwe kim
Guharekî Heyderî

Xilxaleke Erebi

De taseke zêrî bavêjim serî

Bi Xwedê xem û xiyalên dinyalikê

Gelekî zehf in

Ezê nivê şevan û pêştir

Bi lawikî mala xwe re birevim

Hey mêvano

15-LoDilo

Hey lo lo dilo hey lo lo dilo

Bi Xwedê ezê çi bikim malxerabo

Gûz e pûç e bêkakilo

Bila ya hatî serê min û te

Neyê serê Kafirê Gumriyê, Filê Îzmîrê

Ku ketiye nava hepîsxana filê vê derê

Nav gawirê wê derê

Dilo dilo dilo xerî lo dilo

Hey lo lo dilo hey lo lo dilo

Hey lo lo dilo bila xwelî li te be

Li ser hemû dila belgî nebe li ser dilekî

Bila Xwedê mirazê her du dila hasil bike

Ay poşmanî tê tunebe

Ay dilo dilo dilo dîsa xerîbo lo dilo

Ezê quling im qulingekî şîn im

Ezê li ber Behra Wanê

Ji xwe re tême û diqîrînim

Ezê xem û xeyalê dinyalikê

Ji xwe re pê direvînim

Dilo lo dilo dîsa lo dilo xerîbo lo lo dilo

16- Diyarbekir

Lo lo Diyarbekir bi dikan e

Wele berê wan dikanan

Li baxçe û hasilan e

Heke Xelîlê Xwarzî

Lawikê kurmanc nas nakî

Wele dibê başçawîşê la jendirman e la

Xelîlo la de yar yar la wezîro la

Lo lo Xelîl heyran dibê Diyarbekir

Bila bişewite la xweş Diyarbekir

Wele dibê dergê male la derî veke

Wele Xelîlê lawikê kurmanc

Bi şev hato la min nas nekîr

De yar Xelîlo la deyar yar wezîro la

Dibê Xelîl lawo çî darekî
Lo di hewşa me de
Wele dara belg weşandî malxirabo
Di çax û heyamê xwe de
Bila Xwedê mirazê Xelîlê Xarzî
Û Xatûnê hasil bike
17- Lê Canê
Lê can lê can lê canê lê
Tew canê min bi xulamê
Lê can lê can lê canê lê
Tew canê min bi xulamê
Canê hat û ji wê da
Marumê hato ji wê da
Canê hat û ji wê da
Marumê hato ji wê da
Paçê reşî serî da
Bi la paçî bi reşî serî da
Paçê reşî serî da
Bi la paçî bi reşî serî da
Wez dikim keçê ramûsim
Ket mala Amê Sehê da
Lê can lê can lê canê lê
Tew canê min bi xulamê
Caniya min e bi derk e lo
Caniya min e bi derk e
Caniya min e bi derk e lo
Caniya mine bi derk e
Wez dikim canê ramûsim
Teresê bavê wê tirk e
Wez dikim canê ramûsim
Qebraxê bavê wê tirk e
18 – Saliho û Nûrê
Nûrê dibê Saliho rebeno
Dilê min bi dinyayê qet tunîne
Saliho lo ay pismamo lo
De rabe malik ji mala mîratê lo lo lo
Wele xwedanî xêra li gundê me tunîne
Çawa destê Salihê min xistin darê kelepça
Diyariya Diyarbekira şewitî dikudîne
Dibê wezê têlê li ser têlê bişidînim
Wezê Salihê xwe ji Hepsa Cimûryetê bi zor derînim
Saliho lo ay pismamo lo

De rabe ji emrê xwe de çardeh saliyo lo
Nûrê dibê Saliho rebeno
Wezê îro Diyarbekira şewitî li têtê xim
Saliho la kuramo lo
De rabe malik ji mal a mîratê lo
Wezê morê keya bi keya li teya bînim
Li mezbetê bixim
Wezê Salihê xwe ji hepsa Cimûryetê
Bi zor derêxim
Saliho la ay kuramo lo
De rabe malik ji mala mîrato lo
Nûrê dibê Saliho lawo
Çûme Diyarbekira şewitî bi kevirê birî
Saliho la ay pismamo lo
De rabe ji emrê betal be talan lo
19 - Çûme Cizîrê
Çûme Cizîrê lê lê Cizîr li vî alî
Hatime Cizîrê lê lê Cizîr li vî alî
Keçikê Hebabiyân lê lê werine vî yalî
Keçikê Hebabiyân lê lê werine vî yalî
Xortê Mihelmiyan lê lê herine wî yalî
Derdê keçikê lê lê lê ketime vî halî
Wile keçik e bile keçik e
Sola me sor e lê lê lê
Panî bi dûçik e
Ez dikim ramûsim lê lê lê
Çêra li min dike
20 - Endîwere paytext e
Endîwerê paytext e lê lê lê
Nofê xatûna ser text e
Fincana raqê bi dest e
Iznê bide bêm rex te
Te ne soz û ne bext e
Lê lê lê lê hey lê lê lê
Nofê çima tu paq î lê lê lê
Nofê çima tu paq î
Tu bi fistanê qaçax î
Her gav ji min re atax î lê lê lê
Min û aliyê golêyo lê lê lê
Te û aliyê golêyo
Qurban rehma Xwedêyo
Kengê Nofa min bêyo lê lê lê

Kengê Nofa min bêyo
Berxê sebra mala minê
Lê lê Nofê Nofayê lê lê lê
Lê lê Nofê Nofayê
Kanî sozê te dayê lê lê lê
Kanî sozê te dayê
Berxê sebra mala minê
21 - Zembîlfiroş
Zembîlfiroş zembîla tîne
Rebeno zembîla tîne
Li sûk û li mihela digerîne
Li sûk û li mihela digerîne
Gul-Xatûn li bir rê dibîne
Aqil diçe, sewda dimîne
Zembîlfiroş lawikî Derwêş e
Bi rebeno lawikî Derwêş e
Kerem bike tu were pêş e
Bihayê zembîlê xwe bêje
Xatûnê wez tobedar im
Hirmetê wez tobedar im
Ez ji rebê jorî nikarim
Zar birçî ne li mal in
Zembîlfiroş lawikê Ebas e
Rebeno lawikê Ebas e
Bi tena derpî û kiras e
Ji destê Xatûn nabe xilas e
Xatûnê gerden bi morî
Delalê gerden bi morî
Şixûl nabe bi kotek û zorî
Zembîlfiroş çû Kela Mîrê Rewan e
Bilind e xwe di kelê de berda bû xware
Vê evdê wê bi gunekar e
22 - Genc Xelîl
De were lê lê were lê lê were lê lê nedayê
De piştî Genc Xelîl
Kuramê xwe nemînim li di dinyayê
De Evdal im dilê min dilekî li yane
Genc Xelîl kurapê min
Li welatê xerîban û xurbetê nexweş e
Gelekî bêhal e
Wezê rabim nivînekê, nazbalgîkî
Bavêjim berpala e

Wezê kembera pišta xwe bişkênim
Bikim nal e
Bazinê xwe bişkênim
Bikim hûr bizmar e
Wezê biskên xwe bibirim
Bikim ser kele û doxhefsar e
Gavê berê min û Genc Xelîl
Kuramê min têkeve
Welatê xerîban û xurbetê
Xelk wê nebêje
Çi siwarekî kurd e
Bê kar û bar e
Nemayê nemayê nemayê
De piştî Genc Xelîl ez nemînîm li dinyayê
De were lê lê were lê lê nemayê
De werê qalî şîmşîmak in
Kuramê xwe ji xewa şîrîn rakim
Xencereke Salih Begî di ber de rakim
Wezê cîzmekî Qoserî di linga kim
Wezê ebakî Besrayî li mila kim
Serê bav û birak û der û cînar
Û gundî û maliyan tevan bînim
Bi qurban kim
Ax nemayê nemayê nemayê
De piştî Genc Xelîl ez nemînîm li dinyayê
De were lê lê were lê lê
Wezê qarî şîşîna kim
Kuramê xwe di du dewa ra siwar kim
Ezê qocê seklawî bînim
Kuramê xwe lê siwar kim
Serê bav û birak û der û cînar
Û gundî û maliyan tevan bînim
Bi qurban kim
Ax nemayê nemayê nemayê
23-Xumxumê
Ha nîna nîna nîna
Xumxumê torîvanê
Xumxumê torîvanê
Keva li serê banê
Destmala dest xortanê
Tu bidil î wez mêvan im
Xumxumê torîvanê

Xumxumê qîza keşîş e
Tolê qîza keşîş e
Paşil tijî mewîj e
Lawino werinê êrîş e
Xumxumê torîvanê
Xumxumê qîza keşe ye
Paşil tijî xurme ye
Lawino werinê bi qase ye
Ha nîna Eyşo nîna
24 - Hesenîko
Hesen Hesen heyran
Dilê min ji te maho
Emê malê me barkirine zozanê jorî
Cem Rezaho
Heke Reza ji min pirsî
Bê minê Asê xwesto lo
Qelen daho
Melûlê Aso
Hesen heyran ji zozanê jorî
Heta vira
Gidî dibê xwîna sor rijiyaye
Ser kevira
Wele heta Hesenîkê min nebê xweyê
Ez nabêm bira
Melûlê Aso
Hesen heyran dilê min ji te maho
Emê malê bar kin herine zozanê jorî
Cem Rezaho
Herke Reza ji min pirsî bê
Minê Asê xwesto
Qelen daho
Melûlê Asê
Hesen Hesen heyran
Me Mûradê lo lem e lem e
Gidî dibê kelevano
Lo li bextê te me
Gidî tê Hesenîkê min derbas kî
Le ava çemo
Gidî dibê wez kefilê heqê te me
Melûlê Asê
25-Lê dihol e
Lê dihol im, ne diholvan im lê

Lê dihol e
Lê dihol e dihol im, ne diholvan im
Zalim babê
Nez gul im nez rehan im
Zalim gulê
Nez gul im nez rehan im
Zalim babê
Nez bi deşt im ne bi zozan im
Lê lê bi holê
Nez bi deşt im ne bi zozan im
Zalim bavê
Nez mêrg im ne çîman im
Lê lê holê
Nez mêrg im ne çîman im
Zalim bavê
Holika min ne biçûk e lê bi lê holê
Hine bi dest û neynûk e zalim bavê
26 - Bişêriyo
Eman eman eman Bişêriyo
Baraviyê digo Bişêriyo heyran
Tepa Barava mala min zêr mala me ye
Gidî berê mala me li quble ye
Çi gotin û şitexalye îşev tê bêjî
Lo destûra te ye
Heçî ramûsana ji te bavê te zêde ye
Eman eman eman Bişêriyo
Bişêriyo digo lê lê Baraviyê
Bejna te zirav e rihana tarî
Heşîn dike li Tepa Barava li wî diyarî
Rojek hatî mala bavê te bi mêvanî
Eman eman Baraviyê
Baraviyê digo Bişêriyo
Heyran wez xeyîdî me
Bi te re xeber nadim
Ezê rabim bi şarê bikirim
Gulka badim
Çûme Ziyareta Siltan Sêxmûs
Minê lawikekê xwe diye
Tobe giregirê, lo Bişêriya nadim
Eman eman eman Bişêriyo
27 - Lê lê Edûlê
Lê lê Edûlê mala babê xerabê

Rojka me avêtî kanê ne dûr e
Herê dibê şewq û şemalê dida
Bejn û bala li fistanê te Edûlê
Herê dibê berfa nîsanê
Kaniya Qube di Resûle
De dibê heft xwînê mêr û mêrxasan
Li babê te bî
Herê tê rabe ramûsanekê
Li ser can û cesedê min de berde
Herê berdêla heft xwîna mêran û mêrxasan
Min ramûsan qebûle lê lê lê
Lê lê Edûlê de mala babê xerabê
Min go navê te şîrîn e dîsa xefatî gula
De dibê bila heft xwînê heft mêr û mêrxasan
Li babê te bî
Ezê bi çepilê Edûla xwe bigirim birevînim
Ezê biavêjime mala Cemîl Axa
Cem Mîrê Gurdilan
Herê emê ji sibê heta êvarê bikin rav û nêçîrê
Herê bara şevê emê rûnên
Bikin agirî daran
Herê serê sibê emê rabin
Bixwin goştê şalûl û bilbilan
Lê lê Edûlê ezê qesem dikim bi navê Xwedê
Ji ber serê te ranabim
De eynî fermanê min li heft dewletê
Ecnebiyan rabe
De bila heft karana Helana
Li ser serê min lêxin
Panzdeh agirê Mencenîqan
Li ser serê min dadin
De bila heft bav û birakê te Evdala Xwedê
Siwarê hespan û zîna bin
De bila bi şûr û xenceran
Li ser can û cesedê min peya bin
28-Meyrê
Keç Meyrê Meyrê lê lê lê Meyro
Şîrînê şemamê lê lê Seyro
Keç Meyra mêrinî lê lê Meyro
Bab delala mêrinî lê lê Meyro
Bab delala mêrinî lê lê Meyro
Tu xizêma zêrinî gewr û rindê Seyro

Tu xizêma zêrîn î lê lê Meyro
Ser textê law qîzînî lê lê Meyro
Keç Meyrê Meyrê lê lê lê Meyro
Şîrînê şemamê lê lê Seyro
Bav delala kêrikî lê lê lê Meyro
Tu bi xizêma şirik î gewr û rindê Seyro
Tu bi xizêma şirikî gewr û rindê Seyro
Ser bextê law keçik î gewr û rindê Seyro

29-Sarê

Sarê rabe êvar e
Dalalê rabe êvar e
Sarê rabe êvar e
Marûmê rabe êvar e
Sîka girtî dîwar e
Lo sî daketin zinar e
Kesek li gundê me tu ne 1ê
Ji xeynî me dost û yare
Sarê hat ji bêriyê lo
Marûmê hat ji bêriyê
Sarê qîza xelkê bû
Mihebeta dilê min ketiyê
Sarê tu Sara minî lê
Marûmê tu sara min î
Min bi xulama gerdenê lê
Şêbiskê meqeskirî
Şêbiskê meqeskirî lê
Dor simbêla herbêlî

30-Leylê

Leylê Leylê Leylexanê
Te kiras sorê tê ji Rewanê
Te kiras sorê tê ji Rewanê
Çoxe de bi çox e bi çoxê min
Zendê zer xox e bi emrê min
Zendên zer xox e bi emrê min
Te dibim ji bo xwe malê min
Çoxê te ji porta karika
Zendên te ji porta karika
Şandiye ser terziyê apika
Çox teng e nagire memika
Çoxê te ji portê berana
Zendê te ji portê berana
Şandiye ser terziyê almana

Çox teng e negire bi gûzvana
31 - Hoy li min
Hoy hoy li min, hoy hoy li min
Oy oy li min yabo li min
Beriya Mişkîna şewitî
Hoy dêran e pir hewa ye
Pozê Zînara Mêrdîna şewitî
Hoy dêran e li ber ba ye
Wele cegerê minê sosin
Dilikê min pola ye
Here kuro kêf û henekan
Bi min re neke
Hoy şewitî gundê me nêzîk e
Lo ji ber xuya ye
Hoy hoy li min hoy hoy li min
Of of li min yabo li min
Oy oy li min nemînim dîno
Hoy hoy li min, hoy hoy li min
Rebeno serê min diêşe
Dilê min di xemê da
Ava xuliyê Diyarbekira şewitî
Radibe tê Cizîra Bota
Diçe Mûsîla şewitî serejêr e
Eger tê pirs û siwalê delêlî malê
Li wextê xerîbiyê ji min bikî
Wextê serê lawikê min dêşî
Bila here emrê min jê re
Oy oy li min of of li min
Oy oy li min yabo li min
Oy oy oy li min nemînim dîno
32 - Gul Sosin
Devê kaniya gul sosin e
Devê çeman tê bo ben e
Ew de kabaş ber çeman e
Ew hezkiriyê dergevan e
Binya malan tev kanî ne
Kî nerast be xêr nebîn e
Bejna zirav nerabîne
Bîna zeriya ez kanî me
Way dilê way dilê min digot keçê
Singê qerqaş tu bipêçe
Bêy hevalan carna neçe

Bê eskerin temam koçer
Way dilê way dilê min digot lê lê
Dev bikenê sûret xalxalê
Lê lê bibin evê salê
Wez evdal im bejin ziravê
33-Emê
Were lê lê lê lê Emê porkurê
Dilê min kaniya qîrê wê qetranê
Kesekê xwedanê xêra tune
Cewabê bide mala Şamê
Xezalê berê wê Qorxanê
De Şemê Xezalê ser leşkerê wê Qorxanê
Sibeke xerab te mala me xerab kir
Ocaxê babê te ji nava ocaxa kor kiro
Te çawa sala îsal dilê me qelandiye
Dengê dengbêj e birîpêçîkê bilûrvana
Nawele ji êvar de ji me qelandine
Sewte sewta wê peyana
Wer lê lê Emê vê sibê dilê min dara şîlan e
De şerê mala qadê wisane
De wê sibê derketiye meydanê
Tana dide tan girane
çawa danzde mêrên me kuştine
Ji êvar de heft metên me girtine ber derane
34 - Eyşana Elî
Lê lê lê wayê
Delê lê lê wayê lê lê lê wayê
De Eyşanê lê wayê biçûkê lê wayê
Nazîkê lê wayê Nazdarê lê wayê
Tu rihanê lê wayê
Memik paşayê lê wayê
Şîrîna li ber dilê xortan tim û timayê
Bi Xwedê sing û berê Eyşana Elî
Mîna pelek berfa li quntara çiyayê
Ezê çî bikim bera şevê çûyî
Bera rojê tavê lê dayî
Ji xwe re diheliyayê
Ax lê lê lê wayê
Lê lê Eyşanê malxerabê
Mîn ji te re got
Kirasekî feleknazî li xwe neke
Li kambaxê gundê me re negere

Min ji te re got kirasekî feleknaz
Bi Xwedê îro li gundê me zeynet e
Herê çî bikim
Fesad û ewanên gundê me gelek in
Îro wê ji Eyşana Elî bidin îşaretin
Singê Eyşana Elî
Mîna baxçeyê gul û sêvayê
Bi şefeqa sibê re tavê lê didayê
35-Nûrê
Were hey lê lê
Lawiko min go li rojî tenga
Li boza siwar nebe
Bozî ne seklawî ne
Li serê meydanê têne û nadin dome xeyo lo
Were hey lê lê
Ezê bi xulama lawikê xwe me
Ev sayî kekê Nûrê, siwarê Guleniyê
Herê hêsîrê binê beriyê, korê xelkê dikuje
Hevalên xwe bi tenê nahêle xeyo lo
Lo lo Kekê Nûrê dîsa ez bi gorî xeyê lo
Were hey lê lê
Lawiko beriya me berîka dûr û dirêj e
Lawikê min siwar e
Li kumêtî kabreşî bînîşan
Bi emrê kitêbê birînî zewêl e

36- Bi roj germ e şevî sar e
Lê lê bermal e Diyarbekira şewitî
Ne tu ware
Wele bi ro germ e bi şev sar e
Sedemî çavê reş û belek
Xelkê delalîka çavê xwe berdane yar
De zalim yar ax bêbext yar
Ax xirabmal im ay
Digo keçê megirî tu delal î
Kilê siltan çavê reş û belek neke xalî
Wele tu ya min î helal malî lê
Eman yar zalim yar bêbext yar
Digo lawikê mala min çû derengî bû
Tev jî roma çelengî bû
Heta lawikê min ji welatê xerîbiyê hat
Sê pa emrê min çû çar pa porê min spî bû yar

Ax zalim yar de bêbext yar xirabmal im
Digo kuro lawkê mala min çû wê kengê bê
Gustîla min li pêçiyê qûtiya min ma li cêbê
Wele lawikê min çû welatê xerîban û xûrbetê
Ezê nizamim sebr û hedala min bi kê bê lo
Erê xirabmal im lo tengezar im lo
37 – Ezî kal bûm
Hey zalim zalim zalim zalim hey zalim
Hey zalim keçikê digo
Lawiko wele tu kal î
Lawik digo keçê wez ne kal im
Nêzîkî heftê heştê nod sal im
Bila mala xwediyê kalbûnê
Ne bi xana Xwedê be li min kal kir
Xortaniyê xwe ji min qelapt
Qîza dilê xwe ji min sar kir
Jinebiyên malixirab
Malên xwe ji kêlekê malên me bar kir
Hey zalim zalim zalim zalim
Hey zalim hey zalim
Koçer im xirabmal im
Akincî me bêpergal im
Rêvingî me bêheval im
Nexweş im gelek bêhal im
Gava berê min û lawikê min
Dikete welatê xerîb û xûrbetê
Ezê çiqas ji halê xwe û lawikê mala xwe re dinalim
hey zalim hey zalim
Hey zalim hey zalim
Hey zalim keçikê digo lawiko de rabe
Emê ji vî gundê çepelî rabin
Li kelekan û gemiyan siwar bin
Li Ava Mûradê
Bilecûka şewitî derbas bin
Li Qers û li Bazîdê bi mêvan bin
Emê bi 'Kor Misqof re neyar bin
Sedemî çavê te yî reş û belek
Dikim rabim xencerekê li te bixînim
Eynî fermanê min ji deriyê Stenbolê
Ji qapî hikûmatê rabe lê lê lê
De rabe xanima min de tu rabe
Min jî got ji Heleba Mîran vir de qîrîn e

Gewreke min heye di xwe de şêrîn e
Çavê wê reş in dêmê wê gulî ne
Di poza de heye xizimê rîsê hirî ne
Ay qisûr li bejn û bala gewra min tunî ne
Qisûra wê ku heye
Du heb deqê zelût li eniya wê heşine lê
Dibê lê hayê lê hayê lê hayê lê hayê
Minê pozî babê te gayê
Kanî soz û bextê qîrarê li devê bîrê te bi min re dayê
**

SERBILINDÎ Û SERKEFTINA ROMANA KURDÎ

Maurf Yilmaz: maruf@live.se

SERBILINDÎ Û SERKEFTINA ROMANA KURDÎ

Beriya ku ez vê romanê bixwînim, min romana Mehmed Uzunî ya bi navê "Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê" xwend.

Tamxweşî, çêj, xoş û lezeta wê romanê di bin zimanê min de bû, min dest bi xwendina romana vê romanê kir", wê ez birim nav cîhana xwe, ez ketim nav şer û şoreşan, nav lorîna dayikan û girîna zarokan, wan ez girtim û keleşkofê dan ser milê min û berê min dan Kurdistanê, ez çûm Kurdistanê, min li wir laşên şehîdan dît, bi hêviya dermankirina birînên wan, ez jî wekî Kevokê bûm çiraya şevê, li ser çiyay digeriyam, min dayikek dît, wê digot;"de lorî lorî lorî lorî kurê min". Bi lorîna dengên wê, ez li xwe aqilim û min dît ku ez ji şer û cengan dûr im, li Swêdê me, lê bi şoreşa romana Uzunî, keleşkofê dabû ser milê min û berê min dabû Kurdistanê, li wir, min li dijî dijminên Kurd şer dikir. Ez li romanê vegeeriyam, min beşa xwînê vekir, min tê de, dît ku Welatê Çiyay dişewite, dar û berên wî dişewetin, gund dahlên wî, devî, daristanên wî, war û wargehên wî dişewitin..., ez di deriyê romanê de çûm nav refê şoreşê, min kirasê gerîlan li xwe kiribû û keleşkofek da ser milê xwe û min çavê çepê girt û çavê rastê li nîşanê gerand.

Ji serî ta dawiyê,"Ronî Mîna Evîn Tarî Mîna Mirinê" dijwar û dijberiya du hêzan li ber çavan radixe. Ji nav van dijwariyan, bala min bi tundî çû ser bûyera trajîk, li "Welatê Çiyay", ku ev bûyer di kesitiya Kevok û Bazî de diteqe . Ez bawer im ku, xwendevan dê bala xwe bidin vê derê. Li vî Welatî, malbat bela-wela ne û heta ku yar ji yarê dûr dikeve; dê û bav ji keç û kurên dûr dikevin, weke beşên 13-17an nîşanî me dide. Tiştê ku cîhana Kevokê serûbinê hev dike, wê dixê nav wê helwêsta sosretiyê û herdu lehengan rûberî nîgara neçê dike, tarîtiya bêdewletbûnê ye...

Şer di navbera gerîlla ordiya Tirk de. şerê gelê bindest û serdest. herwisan evîn di navbera Kevok û Jîr de û piştê dilê Baz dikeve Kovokê.

Temaya abstraktê

Baz ji zewaca xwe nerazîye. Jiyana Baz a meyxaneyan û derên wisan derbas dibe. Evîna Baz mirîye, bê jin, bêlezet û bêtahm. Paşê evîn pê digire, lê dereng e. Pêwendiyên wî bi Xanima Porzer bi jinên general û zabitan re heye.

Di romanê de Jîr heye. Ew evîna xwe dike qurbana azadiya welatê Çiyay û Kevok jî, ji bo xatirê Jîr dibe gerîlla.

ROMAN Û PÊŞVEÇÛYINA ROMANÊ

Roman, gotineke dema navîn (medeltîd) e û ji bo zimanê xelqê, zimanê romanî hatiye gotin. Roman, di bingeha xwe de ji peyva "lingua romana" dihê û bi koka xwe ve xwe digihîjîne edebiyata rojavayî. Cihêtina romanê ji çîrok û novellê ev e: Divê roman li ser kompositionek rawest, hawîrdorek, qederek, temayeke organîzekirî û bûyer li dora lehengan bigerin, avadibe. Çîrok dikare bibe novell---Gava ku çîrok bi hunerformek û bi stofeke komposîtîoneke zanîst bê gotin, hingê dibe novell. Di salên 1100yan de roman bi forma versê (helbestkî) hatibûn nivîsin. Ji wan romanên re digotin "romanên bretonî", piştê bi prosa.

Antîk

Helbestroman

(Vers/helbestkî)

Nivîskar: Apulejus Longos

Berhem: Dafnis û Chloê

Dema Navîn:

Rîddaromaner

Nivîskar: Cervantes

Berhem: Don Quijote Romana realist

Nivîskar: Richardson Pamela

Felding Tom Jones

Romana rewşenbîrî (Bildningsroman)

Nivîskar: Goethe Wilhelm

Romana dîrokî

Nivîskar: Walter

Berhem: Ccote Ivanhoe

Romanên relation

Nivîskar: Jane Austen

Systrarna Brontö

Civakroman (Samhällsroman)

Nivîskar: Balzac, Dickens, Tolstol...

Romana naturalîst

Nivîskar: Zola

Romanên Psîkolojîk

Nivîskar: Flaubert Mme Bovary

Kafka, Proust

Formnûkirin xwenûforma romané

Joyce

berhem: Ulysses

Romana Kurdî

Mehmed Uzun

Berhem: Ronî mîna evînê Tarî mîna mrinê

Romanên Uzunî di nav de xwe par ve dibin:

Bildningsromanen(romana rewşenbîrî) Bîra Qederê li ser şopa romana Goethe ye, lê bi teknîkeke nû û pêşketî. Siya Evînê jî li ser şopa Goethe,

Destanroman:

Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynîkê

Sosyalrealîst

Erebê Şemo

Berhem: Dimdim

Îbrahîm Ehmed

Berhem: Jana Gel

Tevayî, komposîtîyon û avakirin(bûyin)

Ev roman 350 rûpel e û ji aliyê Weşanên Avesta`yê ve li Stambûlê hatiye weşandin û ji 17 beşan pêk dihê û her beşeke wê, bi beşên din re girêdayî ye. Edîtorê wê Abdulah Keskîn e û li Stambûlê çapbûye. Wêneya bergê ji aliyê Nacî Firat ve hatiye wêrandin. Çapa yekemîn di sala 1998 de derçû û ew ji aliyê Gûlen Ofsetê ve hatiye çapkirin. Li gorî agahdariya ku li ber navnîşana romanê heye. Du hezar hep çapbûne.

Qalpa romanê reş û zer e û cenazên du laşên miriyan li ser qalpaxa romanê hene û berê wan li heyvê ye. Ev her du wêneya diyar dikin ku cenezên Baz û Kevok in. Herwisan nivîseke ji destana Gilgamêşî hatiye wergirtin û li ser bergehê dawiyê hatiye nivîsîn.

Her beşeke romanê bi serê xwe hatiye navandin. Lê beşên serbixwe bin jî, wekî dara tirîyê remil dane ser beşên din. Yanî beş, kapîtel, birr, perk û perçeyên vê romanê bi hevûdu re girêdayî ne û wekî bandekê bi hevûdu zeliqandîne.

Tendens û şop

Romaneke şercivakroman û pessimîst

Li gorî, ideal û qalida xwe romaneke şer, bedbîn, realîst, allerîk e, Yanî romaneke nûjen e, ji ber hingê jî; neynika hundirê mirovî, psîkolojiya hundirê mirovî, hest û têkoşîna hundirê mirovî dihîne zimên. Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê wekî Bîra Qederê û Siya Evînê bi bûyerên dawiyar dest pê dike. Lê ev nayê wateya ku eynî teknîk e. Tam tersê wê. Koka vê metodê diçe digihîje eposa Homerosî ya bi navê "Odysuo". Mehmed Uzun wekî Alain Robbe-Grillet û Claude Simon li Fransa û Grass û Handke û yên ku nivîskarên Almanî ne. Ew dibêjin berî hertiştî roman hunera berhema ziman e û li wir bi tradîtioneneke modernîst dom dikin. Uzun jî wekî wan dibêje û bi tradîtioneneke modern dom dike.

Lê di warê qalib û genrê de ji wan cihê ye. Bîra Qederê û Siya Evînê; romanên ronakbîrî, dîrokî, bîyografîk û kozmopolît in. Ev tişt jibo Ronî mîna evînê- Tarî mîna mirinê derbas nabe. Întressant e ku stoffa romana Uzunî pêwendiyên xwe digel existentialîsmê heye, lê, bûyerên şerê qirêj bi hawayekî rexnegirî pêşkêş dike. Carna jî dişibe romana Jacques Boyer ya bi navê Leyîstikên du zarokan ên qedexekirî". Carna Uzun qala leyîstikên zarokan ên qedexekirî dike û wekî qeremanên romana Robbe-Grîllrt jî serokqereman Baz îdentîteta xwe qebûl dike, li xwe vedigere, lê pir dereng e. Robbe-Grîllte nivîskarekî herî modern e. Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê romaneke civakî ye. Bi gotineke din, romane modern, bedbîn û civakî ye. Nivîskar diyar dike ku hertişt diguhire, lê sîstema dewletê her wekî xwe dimîne. Herçiqas sembolên ronahiyê li berxwe bidin jî, dîsan hukmê tarîtiyê bihêz û dorê ji ronahiyê digire û zora wê dibe. Ev bedbînî rewşa welat a rast dîyar dike û neşterê li birîna reş dixê.

Roman mîlîtersîstem wekî dijminê demokrasî û mirovahiyê dibîne û j ber vê yekê bi hêsanî jî lehengên wî yên general bi karakterekê dîktator û autotîter girtine. Hema hema hemû romanên şeran pessimîst in ango nihîlîstîst û wekî romana şer serok dibin sembol ji bo azadiya welêt. Ji bo Shaw şer hêza tarî dike û hêza ronî jî azad dike. Ji bo Uzun jî, şerê gerîllan ji bo parastinê ye û şerê tarî ji xam û xêşimê tê. Ji bo gerîlla, jin û seks wekî şerê serxwebûnê girîng nîn in. Carna romana Norman Maller a bi navê " Yên tazî û yên kuştî" tîne bîra mirovî. Uzun wekî Maîler paşbingeh, paşxan, rabuhirtî û derbasbûyina lehengên xwe li gorî kirinên

wan û bi çavên wan li wan mêze dike. Problemên sîyasî, malbatî, seksî û kompleksa lehengan... . Temaya romanê ya bingehîn evîn dikare şer rawestîne. Çimkî evîn mirovahî û ronahî bi xwe ye. Evîn dikare kesekî dîktator biguhîrîne û wî bike demokrat û mirovhez. Ya herî bi rûmet "evîn"e.

Dem, wext û kronolojî

Di sala 1998 de derçû û dema xwe qise dike. Dijwariya payîz û zivistanê: Berf, baran, pûk, ba û bahoz... Di vê romanê de du demên salê, bi giranî xuyan dikin. Ew her dem ev in: zivistan û havîn(berf û pûka zivistanê û germa havînê).

Romana Uzunî wextmakîne (tîdmaskînen) dema me ya tîpîk e.

Roman bi mehên havîn dest pê dike û dîsan bi mehên havînê dawî lê tê. Kevok di beşa yekemîn a romanê dimire. Yanî destpêka romanê bi mirinê dest pê dike û dawîya romanê jî bi mirinê diqedê.

Nivîskariya MEHMED UZUN

Nivîskariya Uzunî, nivîskarekî rastîn û subjektîf e jî lewra jî dihêt mînaqêşekirin. Uzun, di pênuşşoriya xwe de roj biroj xurttir û bilindtir dibe. Ji ber ku, her romanên wî yên dawiyê jî yên beriya xwe heriktir û naveroktir.in. "RONÎ MÎNA EVÎNÊ TARÎ MÎNA MIRINÊ" ji Siya Evînê, Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynîkê û Bîra Qederê tekûztir, herikbartir, naveroktir û xweştir..

Teknîka nivîsîna vê romanê; zorê dide me da ku em bibêjin; Mehmed Uzun hem hîmdarê romana kurdî ya nûjen e û hem jî hevalbendê Kafka, Mann, Tojstoy, Dickens, Gabriyel Garsya Marquy, Balzac, Joyce û Hemîngwayî ye. Ew nivîskarekî neteweyî û navneteweyî ye. Ew pênuşşorekî pîralî û zîrek e. Ji aliyên çand û wêjeyê ve, xwediyê taybetmendî û hunereke mezin û bi çandê ve tijî ye. Di derheqa hunera zimanê wêjeyî de zanîna xwe ya taybetî heye. Ji ber hindê, ew di nav nivîskarên hemdem de, bê şik yê rêza pêşîn e. Uzun xwedî sê zimanan e, lê ji tevan bêhtir bi kurdî romanên xwe dinivîsîne. Uzun endamê PEN KLÛBA Swêdê, Yekitiya Rojnamevanên Swêdê û Yekitiya Rojnamevanên Cîhanê ye. Ew birêvebirê Yekitiya Nivîskarên Swêdê bû. Herwisan ew li Wezaretê Çandî ya Swêdê, wekî pisporê wêjeyên biyanî xebitiye û di amadekirina sêminerên navneteweyî yên wêjeyî de jî wekî amadekar beşdar bûye.

Uzun hemû romanên xwe li sûrgûnê nivîsîne, ew nivîskarekî sûrgûnê ye. Sûrgûn gelekî kesan pûç û vala kir, wan bêwar û bêziman kir, lê sûrgûr ji bo Uzunî, bû cîh û warê afirandina zimanekî ku ber bi mirinê diçû, Uzunî ew ji mirinê azad kir û kir zimanekî wêjeyî û jîndan. Bi hebûna vê romanê, em dikarin bibêjin ku Romana Kurdî ya nûjen heye. Herçendî dereng mabe jî, ne xem e, niha heye... Heger Uzun nebûye; Kurdistan çolekî bêdar û ber, çolekî rut, ziwa, hişk, çilmisî, pûyî, wekî darên bexçeyê yên bêav em li ber tavê hişk bûn, ava kahniyên me vemirî, ew ziwa...

Uzun ji bo zimanê kurdî dîrokeke nûh diafrîne. Ew nivîskarekî dogmatîk nîn e. Ji xwe ev romana ku di destê we de, çirandina sînoran e. Mehmed Uzun pirhevoksaz û nêrengsaz e. Ew pispor û çêkerê yekemîn yê zimanê roman e. Yanê ew hîmdar û avakarê zimanê romanê yê modern e. Ew nivîskarekî navbervan e û bi du çavan bûyeran mêze dike. Ji ber hindê, ew wekî Sarte existentîalîst, humanist û mirovhez e. Yanê ew weş û kirinên nemerovane dadgeh dike.

Di romana wî ya nûh de vegotina teknîk û temayê bilind e. Ev yeka dihêle em bibêjin, Uzun zimanekî nûh afrand, ji ber hindê, ew hîmdar û avakarê romana Kurdî ya nûjen e û hem jî nivîskarekî navneteweyî ye. Uzun Joyceyê Kurd e yê ku bi pênuşa xwe şoreşê dike. Romana wî dê cihê xwe di nav romanên cîhanê yên modern de bigire. Ew, bi romana xwe, di sala 1998ê de, bû xwedî şohreteke mezin. Piştî nivîsîna vê romanê, ew ji qonaxekê re derbasî yeka din bû. Di vê dema me de bi pêşveçûna zanyariya dinyayê re û bi îcadên nûh re nêrîn û dîtînen mirovên Kurd jî, ji binî ve guhêrîn. Uzun nûnerê dema niha ya tîpîk e, tê de dijî. Ew dibîne ku di warê zanyariyê de riyên pir fireh li ber mirovahiyê vedibin. Ji ber hindê, ew dixwaze

ku di hunera romana xwe de aliyekî zanyarî jî hebe. Uzun diyar dide ku, gava ew di berhemên xwe de qala mirovekî bike, divê karaktera wî mirovî bi hawayekî zanistî şrovebike. Ev ji bo serpehatî û bûyerên "Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê" wî wisan e. Yanê bûyer û serpehatî, bi çî hawayî û çîma dest pê dikin, diqewimin û çîma pêşve diçin û bi çî hoyan dawiya wan dihên; divê ev tev bi metodên zanistî yên wêjeyî bihêne eşkerekirin û zelalkirin... Bi rastî Mehmed Uzun, van hizir û baweriyên xwe di vê romana xwe de bi kar hanîye. Wî, bi vê romanê, şopeke nûh damezrand û wêjeya kurdî ji propanganda û siyasînameyan rizgar kir. Wî bi qayde û hawayê dualîzma Mezobotamî ya kevn, mîna dualîzma Gilgamişî ya ku di derheqa mirin û jîyanê de ye, nivîsîye. Dualîzm di wêjeya nûh de jî cihekî girîng digire. Herwisan metodê eposa Homerosî jî bi kar hanîye.

Form û teknîk

Form û teknîka romanê; eşkerekirin (şilovekirin), reflexiyon, kommentar, analys, monolog, cihanbawerî û ji aliyê monolojiya hundirî ve jî demeke nûh diafirîne. Formeke din a monolojiya hundirî dîalog e. Forma Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê romaneke radîkal e. Bûyerên tede hene, tradîtionalist nî nin. Hema hema hemû bûyer li ser sîstema dewletê ne. Dîsan, em di vê romanê de, kî û dîtînen lehengên romanê yên li dijî hev dibînin. Dos Passos jî weke Uzunî qala xerabiya şerê qirêj, sê leşkeran dike. Romanên wî li ser romanên şerê qirêj in. Romana wî ya bi navê "Thee Soldier" Sê Leşkerên dilkevîr, bêînsaf, dildişk û zorbaziya leşkeran dike. Ev dilkevîrî û dilhişk di romana Uzunî de jî heye. Di romana Bîra Qederê de leheng, Celadet dilnêrm û hebûna wî esas e. Ev mirovahî û nemiriya mirovî, romana Ronî mîna Evînê Tarî mîna mirinê ji Bîra Qederê cihê dike. Çîma? Çîmkê di romana Ronî û Tarî de însan gurê însan e. Însan dimire û hebûna wî ne esas e. Di Bîra Qederê de mirovahî û hebûna wî esas e.

Di dawiya romanê de pirîcaran cînavê "ez/min derdikeve holê û piştê dide lehengê romanê. Ev leheng, Mehmed Uzun bi xwe ye. Ji ber hingê jî, aliyekî vê romanê li ser jîyan û nivîskariya Uzunî bixwe ye. Ew wekî kameravanekî rastgo; hovîtî, dilkevîrî, dilhişkî, zorbazî, jakamî, dirindeyî û wehşeta ku li Welatê Çiyayî dibe, dikişîne, wan bûyeran, bi hawayekî zanistî dihonîne.

Di romana "Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê" de, tiştê ku herî bala mirovî dikişîne, warê herêkbûn, kûrbûn, psikolojiya hundirê mirovî û raxistina teknîka temaya romanê ye. Lewra, xala girîng e, ku romanê ji romanên nivîsî cihê dike; kûrahî, berfirehbûn, neynika hundirê mirovî û psîkolojiya têkoşîna hundirê mirovî ye. Ev yek, vê romanê, ji romana klasîk cihê dike.

Naveroka romanê rojane ye, qala şerê Welatê Çiyayî dike. Bi problemên civakê ve girêdayî ye. Ev berhem, berhemeke monoton nîn e, çîmkê berhemeke monoton bala kesî nakişîne ser xwe. Ev roman bi bûyerên rojane ve tijî ye. Mehmed Uzun di vê romana xwe "Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê" de qala şerê rizgariya neteweyê Kurd yê ku li Welatê Çiyayî dibe, dike. Ew bi du çavan li bûyerên şerî mêze dike, yanê bi çavên herdu aliyan li şerî dinêhêre. "Welatê Çiyayî" Kurdistan bixwe ye û "Welatê Mezin" Tirkiye, Îran, Îraq, Sûriye ye. Çend sal berî niha, Helepce bû hedefa êrîşên kîmyewî yên dewleta faşîst a Îraqê û 5000-7000- keç, jin kal û zarokên Kurd hatin şehîdkirin û bi hezaran jî hatin birîndarkirin û bi hezaran jî berê xwe dan çolistanê. Di romanê de, Uzun qala Welatê Çolê dike. Dibe ku "Welatê Çolê" Çolistan Kurdistan başûr be, dibe ku derekî din be jî. Çîmkê bi hezaran ji Helepceyê reviyayî, li çolê, çiyayî, newal çolistanê bi cîh û war bûn. Ew ber sar, serme, puk û baranê bûn. Dewleta Îraqê di sala 1975ê hinek Kurdan sûrgûnî Kewatê kiribû. Dibe çolistan Kewatê be. Dîsan, ev roman qala Kurdên ku ji bajarên Kurdistanê (Dersim, Axrî, Sasûn, Geliyê Zîlan, Amedê) reviyane û paşê di dibistanên dijminan de xwendine, dike, li ba wan xweînkarkirin heye û ew ji dijî neteweyê xwe derkevin, hene. Baz yek ji wan tîpan e. Dê û bavê wî di serhildaneke Kurdan de hatin kuştin û ew sêwî û bêxwedî mezin bûye, paşê bûye dostê dijminê dê û bavê xwe.

Baz çil û du salî ye û Kevok bîst û du salî ye. Baz di zarok û piçûkahiya xwe de sêwî û bêxwedî mezin bûye û paşê dibe zabitê ordiya ku dijminên dê, bav û kalikên wî bûne. Baz bi saya General Serdar dibe zabitê binavûdeng û dîroka zaroktiya xwe înkâr dike. Ew bi xwe hebûna welatê xwe qedexe dike, bi darê zorê binax dike. Ordiya Welatê Mezin, bi alîkariya wî, welatê wî dike; warê şer û cengan, kuştin û hilweşînê... Bi gotineke din, jiyana dê û bav, pismam, ap û merovên xwe, cîhana zaroktiya xwe, li welatê xwe dike" gayrî meşrû".

Gernasê yekemîn Baz e, bi eslê xwe kurd e, lê bûye zabitê ordiya Tirk û gernasî duyemîn li bajarekî welatê Mezin (Tirkîyeyê) dimîne, navê wê Kevok e (keça awukat), ew zilm û zordariya dewleta Tirk nepejirîne û li dijî wê zilmê derdikeve ser çiyân; tevî gerîlan dibe û berxwedaneke li ber çavan radixe. sedemê duyemîn, dilê wê dikeve Jîr. Jîr, beriya ku Kevokê derketina serê çiyân, derketiye û bûya gerîlla. Kevok dixwaza xwe bigihîne Jîr. Navên herdu gernasî jî, hatine çêkirinê, sembolîk in. Jîr, Rênas, û Çekdar jî, wek Kevokê ji Welatê Çiyân, sembolên xweşî û azadiyê ne, ew li dijî Welatê Mezin (ordiya Tirk) şer dikin, dixwazin tola şehîdên xwe hilbidin, lê bisernakevin û dijminên wan jî bisernekeve. Welatê wan di nav xwînê de ye, bûye gola xwîna şehîdan, lehengên ku di çiyân û newalan de dihê kuştin, laşên wan, bêgor ji teyr û heywanan re bûye xwarin, dihê bîra wan û ew dixwazin bi şoreşê çekdarî Welatê Çiyân azad bikin. Ji lewra jî, Kevok dikeve nav refê şoreşê, di nav komek gerîlayî de cîhê xwe digire. Kevok di kesitiya xwe de şoreşê çêdike û diqulibe ser kesitiya nûh, miroveke nûh.

Di vê romanê de General Serdar heye, ew dîktatorekî mezin e; aqilmendê Baz e, lê li piştî Baz dijminê wî ye veşartîye. Ew hemû aliyê jiyana yê ronak û bedenê wê qedexe dike. General Serdar, li ba Baz dostê wî ye yekemîn û li piştî wî jî dijminê wî ye yekemîn e. Digel vê yekê jî, ji bo Baz, ordî, dewlet, netewe û ala dewletê, şan û şerefa wî ye. Baz bi çavekî mezin li General Serdar mêze dike, Xwedê li jor, li jêr jî ew. Baz aîde, û kopiya wî ye, wekî wî dilive. Baz navekî qod e, navê wî ye rastîn ne diyar (di romanê de) e. Em du karakterên bingehîn dibînin, ku yek jê; karaktereke mirovhez, nerm û têgihîştî ye. Ev karakter di kesitî Kevok û Jîr, Egîr û Rênas de heye, dikare mirovahiyê biafrîne, lê bi sernakevin.

Di dawîya romanê de, gotinên Zabitê Simbêlqîtî, Bazî dide hizirandin. Ew mirovekî kal u dinyadîtî ye. Baz û ew, herdu hûrhûr dipeyivin. Zabitê Simbêlqîtî dibêje: "Bajar guherîn, kinc, cil û berg guherîn, tank û top, erebe û otomobîl guherîn, balafir û telefon guherîn, lê însan mîna xwe man, rik, kî û îna da însanan herwekî xwe ma..." Yanê dewlet û ordiya Tirk wekî xwe maye.

Baz baş guhdarî dike, dibêje: "Ez ketime bextê te, ji min re bibêje, bi qasî ku tê bîra te. ... Yanî tu dibêjî... yanî ez ji wan deran im... yanî bav û diya min, ne qezayeke trafîkê de mirin? Li wan deran... ez sêwî mam? Bav û diya min ji wan in? Ez ji wan im...?"

Baz sedema kuştina dê û bavê xwe dihizire. Mader qala cîhana dê û bavên wî (Welatê Çiyân), war û wargehên wan dike, dîsan ew cîhan li Bazî vedigere, rabûn û raniştin, tevgêr, ziman û çanda wê cîhanê, Bazî ber bi xwe dikişîne, ev jîyan di zargonên fermî yê Welatê Mezin de qedexe ye. Di van rêzên jorîn de, em têdigihîjin ku ew li Kurdiya xwe e, vedigere, hindî ji Welatê Çiyân e, ji Kurdistanê ye, lê pir dereng e. "... yanî ez ji wan deran im..." dibêje. Kumê xiço li serê Piço, ne hat û ne diçû. Yanê kumê General Serdar li serê Bazî, ne hat û ne diçû serê wî.

Di romanê de bi navê Mader, jinek heye. Ev jin dostika Baz a kerxaneyê ye, lê weke diya wî ye jî. Mader bi xwe allegorîk e, ne bi tenê bûyer û ziman allegorîk e. Mader bixwe xwediyê du karakteran e. Baz ji Maderê re wisan dibêje: "Ez dê ji te re tiştêkî bibêjim, lê şaş mebe, min dest bi xwendina şîran kiriye. Şîrên li ser aşq û sewdayê, şîrên ku qala evîne dikin..." Mader, hinekî şaşbûyî, "bi xêr be", dibêje, "ev jî tiştêkî nûh

e!...Kurê min ê sêwî û şîr!". Ez têdigihîjim Mader hem diya wî û hem jî aqilmenda wî ye. Mader du mirov e, allegorîk e.

Em vegerin ser Maderê, ew wisan dibêje: "...dinya bi dor e, ne bi zor e. Zor nikare dewsa dorê bigire. Rûyê bayekî gur, bi dereke din ve badî, an şevê bikî roj, dora wan biguherîni, stêr û heyvê biqulibîni ser tavê? Ruhê însanan jî weha ye. Ruh, bi zorê terbiye nabin... Ji ber ku nexweşiyêke weha ruh, dil û hîsên însanan derdixê pêş. Ji ber ku însan, heta niha, ji bo te, ne însanan bûn, jina te, zarokên te, ez jî tê de, em hemû, ji bo te, wasite bûn, alet bûn, diranên çerxa nêrîn û qaydeyên te bûn, em hemû diranên kêra pergala mezin bûn, pergala ku tu jê re xizmetê dikî. Ji ber ku ji roja ku min tu nasî û vir ve, tu carî, te însanan, dil ruh û hîsên însanan nedît û te xwe nehêşand ku tu bibîni. Lê niha, tu dê bibîni. Ji ber ku taya evîni, tayeke hîsî, tayeke îsanî ye... Ji ber ku evîni, nexweşiyêke îsanî ye, însanan dike îsan...." Mader kelegirî dibe û nikare gotinên xwe dubare bikin. Em di van hevokên jorîn de dibînin ku derd û kulên Maderê giran û mezin e. Ew ji kêfê re neketiye Kerxaneyê. Mader bêgav dimîne. Şert û şûrtên jiyîni wê ber bi Kerxaneyê ve kaş dikin. Yanê ew ji bêgava jiyani ketiye kerxaneyê... Di dilê wê de mal, zar û zêç...

Di vê romanê de lehengên ku karakterên wan li dijberî hevûdu hene û di nav wan de têkoşîn û hêvî û bêhêvî, heye, hene. Karaktereke General Serdar heye; xwînrêjî, zilm û zordarî... Em vebigerin ser Kevokê, keçên mîna wê pir in. Keçên serhildêr yê di şerî de dîl dikevin û dikevin destên dijminî pir in, bêhejmar in û paşê dibin îtirafkar, cîh û stargehên keleşan nîşanî leşkeran didin, pir in. Dîsan di vê romanê de Rênas heye, ew Kevokê ji mirinê rizgar dike. Ew wê dide ser piştê xwe, ji sar û sermeyê azad dike. Gava ku Kevok dihê girtin stargeh û warên Rênas û keleşan ji Baz re dibêje. Rênas û hevalên xwe ji rûyê Kevokê ve dihên kuştin û girtin.

Hawîrdor û xweza

Nivîskar xweza û hawîrdor dijminê îsanî yê herî mezin nabîne. Herçendî Kevok di nav berf û seqemê de mabe û ji berfê, serma û seqemên tebiyetê diwariyan dîtibe jî, û tebiyeta wekî cinawirekî bi navkiribe jî, dîsan jî dijminê herî dijwar ne tebiyet e; îsan e. Dildarê Kevokê, Jîr tebiyetê dijminê îsan nabîne. Di warî de wisan dibêje: "Dijminê herî dijwar ne tebiyet e, îsan e, ji bîr meke, îsan dijminê herî dijwar ê îsan e..." Wisan diyar e ku Jîr zîrek e, ji lewra jê re Jîr dibêjin. Kevok xam û xeşîm e, xwediyê serborîyan nîn e. Ji lewra jî tebiyetê wekî cinawirekî dibîne û di riyên dûr û dirêj de nikare bimeşe.

WEKHEVIYA JIN Î MÊRAN

Mehmed Uzun wekhevîna jin u mêran, bi lehenga xwe ya bi navê Kevokê îspat dike. Li gorî gotinên pêşyan "şêr şêr e; çî jin e û çî mêr e" (di romanê de). Bi alîkariya vê gotinê, em dikarin bibêjin, wekheviya jin û mêrên Kurd hebûye, lê bi hatina ola Ereban ve wînda bûye, miriye, olê kesitiya jinan nîz kiriyê û bêrûmet kiriyê. Ev roman pîrekî nûh di navbera kevneşopî, adet û cihên jin û mêrên Kurdan de datîne û wekheviya wan bi hawayekî wêjeyî û çandî zelaltir dike.

KELEŞÊN WELATÊ ÇIYAN Î ORDIYA WELATÊ MEZIN

Dema mirov vê romanê dixwîne, mirov dibîne ku gelê me li ber xwe dide, şerê "an Kurdistan û an Kurdistanê" dide. Digel ve yeke jî, gernasên Uzun ên ronahiyê bisernakevin, têkdîçin. Em serûçavên van probleman di jiyana gelê xwe ya rojane de jî dibînin. Di romanê de hertişt diguherin, lê dewleta Welatê Mezin weke xwe dimîne. Çima? Uzun hemû xirabî û metodên ne mirovane dike stûyê sîstem û nîzama Welatê Mezin (Tirkiye, Îran, Îraq û Sûriye). Ev dihê wateya ku xirabî û xwînrêjiya Baz jî, ji sîstemê dihê.

Cîhan guherîn, kinc û cil guherîn, mal û xanî, tank û top, kevir û xwelî guherîn, lê îsanên Welatê Mezin mîna xwe ma, kî û înadê wan herwekî xwe ma. Ji ber hindê, zargonên wê xwe naguhirin. Di romanê de jî wekî xwe dimînin. Zargonên Welatê Mezin yê çandî, rêzanî, civakî û leşkerî li dijî rûmeta mirovan e, ew

bêrûmetiyê diafrîne û ji lewra jî Baz û tevî ordiya xwe, li dijî mirovahiyê ne. Hebûna rûmetê jî girêdayê azadiya Welatê Çıyan e. Welatê Mezin ku demokratiyê pêk nehanîye, ji lewra jî leşker û ordiya wî dijminê Welatên Çıyan e, ji bo welatê General Serdar hebûna rûmetê ne pêwîst e. Leşker û zabitên welatê wî ji mêjîyên xwe yên dema hovitiyê azad nebûne. Yanê General Serdar, dewlet û zabitên wê, tenê bi şekil û dirûvên xwe yên fîzîkî ve mirov in; ew bi dil û mêjîyê xwe nemirov in.

KEVOK, RÊNAS û ÇEKDAR, JÎR çavên xwe yên çepê digirin û çavên xwe yên rastê li nîşanê digerin. BAZ û ordiya xwe çekên wan li milên wan mîna Dijlê û Firatê, pêrgî hevûdu dihên. KEVOK, RÊNAS û ÇEKDAR ji milekî, Baz û ordiya xwe jî li milekî, ew rûberî hev dibin. Şerekî giran dest pê dike, dê weledê xwe davêje. Di vî şerî de rewşa Kevokê û hevalên wê çawan e?

"Xanî, mal dişewitin. Derî, pencereyên xaniyan, banên wan ên bi ax û ka, axur û kadînen wan dest pê dikin û dişewitin. "Mala minê", Kevok dibêje... Hewş, heşf dişewitin. Dar, ber, dahl, devî dişewitin, giya, pûş dişewitin".

Em di van rêzên jorî de hestên Kevokê yên mirovane û bi derd û kul dibînin. Herwisan em dîtînen wî yên hîs, û xeşimîya wê hîn dibin.

"Belê", Rênas dibêje, "mêraq meke, heta helîpkopter werin, em di nav çıyan de ne..."

"Lê, em gelekî dûrî çıyan in?"

"Na, na, em xwe digihînin çıyan..."

"Hingî hazirî bikin, Baz... hedefa yekemîn Baz e. Kî dê lêbixe?"

"Ez", Rênas dibêje, "ez ê bi guleyekê mêjîyê wî belav bikim." Şervan, bi lez, dest bi hazirîya êrîşê dikin. Didu bi didu, sisê bi sisê, li der û dorên bilindahiyên giran, li cîhên ku bi çeperan dişibin, rûdinin û lûleyên çekên xwe ber bi gund dikin. "Li gundiyan hayîdar bin", Çekdar dibêje, "Baz, zabit, kamyon, leşker, û gundiyan parêzger hedef in"...

Em di van rêzên de jî hedefa şervanan dibînin, ku hedefa wan ya yekemîn Baz e, ew jî Kurd e, lê xwe wek Tirkek dibîne. Di jiyana wî de hemû tişt hene. Ango jiyana wî ser derewan avabûye. Baz xwediyê karekereke têkilhev û têkil e û ji lewra carna dikeve bin hîkariya Kevokê, çimkê hundirê Kevok paqij e. Xerabiya Bazî ya ku ji dijî Kevokê bûye ji nîzam û sîstema dewletê dihê. Tawan, tawana Baz nîn e, ya dewletê ye. Herçendî Baz, dewlet û kontra li aliyekî û Kevok û gerîlan li aliyê din bin jî, dîsan Baz dihizirî û dikeve bin hîkariya Kevokê û dilê wî bi wê dişewite. Carna hestên Bazî yên kurdane(kurditiyê) wî hembêz dikin û wî ber bi xwe ve dikişin. Ji ber hindê, Baz ji deng û helbestên Kevok hez dike, li dengê wê guhdarî dike û hestên wî yên hişk şûna xwe didin yên nerm û mirovane. Ew hêdî-hêdî li xwe û li rastiya xwe vedigere, lê pir dereng e. Bi gotineke din, di dawîya jiyana Bazî de bûyerên baş diqewimin. Ew li xwe û kurditiya xwe vedigere, lê dereng e, pir dereng e. Karakter û psîkolojiya wî ya kurdane xwe dide der, lê çî heyf hindî hertişt qediyaye, çûye. Ji ber hindê, Baz Kevokê teslîm nake û ew jî bi wê re direve. Lê herdu jî, ji destên dewletê azad(xelas) nabin. Baz û Kevok di havîngehekê de bi dizî dimînin, lê paşê hin kes wan dibînin û li giliya wan dikin. Kevok dawiyê, di îskencexaneyê de stargeha Rênas û hevalên wî ji Baz re dibêje. Baz û ordiya xwe êrîşeke mezin dibin ser stargehê. Di vê êrîşê de Rênas dihê kuştin.

Piştî êrîşê keleş direvin (...) Kevok dide pey Rênas. Kevok dar, ber, kevir, xîç, çal, kort dide ber xwe û direve. Keleşkova ku agir dibarand di destê wê, beden, serî û gewriya wê bi tayek nediyar ketî, ew dilezîne û "mala min" dibêje. Mala min, di vî danê êvarê de mirin, şewat, barûd, berik, windabûn". Lê Kevok birîndar û dîl dikeve. Kevok di îskencexaneyê de çî dibêje?

Hemû xirabî û pîsitî li Kevokê hatiye kirin. Ew nexweş û westayî ye. Baz û generalên wî Kevokê dihêşînin da ku ew bipeyive. Lê ew naxwaze bipeyive, matmayî û bêdeng dimîne, bi tenê, bi hawayekî erênî, serê

xwe dihejîne. Baz lê vedigere dibêje: "Du rê li ber te hene; tu dê bipeyivî, alîkariya me bikî û bijî. Yan jî tu dê nepeyivî, alîkarî nekî û bimirî". Gotinên Baz weke guleyên lûleya tifingê lê dikevin, wê ditirsin...

Baz, dîsan li Kevokê vedigere, dibêje:

"Keça min, înad meke, bipeyive" Baz, gelekî nerm, kite bi kite, li ber guhê Kevokê, dibêje. Ji Kevokê deng dernakeve.

"Hingî bikuje..."

Zabit, dîsan, gundorê çend çaran dizivîrîne, lûla demançê datîne ser eniya Kevokê, tiliya xwe dibe ser tetikê û radiweste.

"Keça min, heyfa te ye, bipeyive..."

Di beşa 12emîn de, Baz û zabitên ku li dora Kevokê ne, hemû serbûriyên ku Kevok qal dike, pê didin nivîsîn. Ew sade û samîmî û zelal hemû tiştî dinivîse. Piştî îfadê û xiyaneta Kevokê, demeke nûh dest pê dike. Di vê dema nûh de Kevok îtîrafkar e. Kevok, bi serê xwe hejandinê re rûpeleke nûh di jiyana xwe de vedike. Hindî ew îtîrafkar e, stargeh û kampên keleşan nîşanî Baz û ordiya wî dide. Rênasê ku Kevokê xelas dike, bi îtîrafên Kevokê dihê kuştin...

Beriya ku Kevok dîl bikeve, ew ji Rênas re wisan dibêje:

"Ez te ji dijminê herî mezin ê cîhan, ji sar û sermê, berf û seqamê xelas kirim. Te ez ji dijminê herî hov, herî dijwar, ji tebiyeta hov ku bûbû cinawerekî û ketibû pey min, xelas kir."

(Rênas lê vedigerine)

"Dev jê berbide, tu dê jî rojekê alîkariya min bikî, min xelas bikî... dev jê berde û pêşiya xwe binêhêre, dîqet bike, tu li derekê neqelibî..."

(Kevok jî lê vedigerîne, dibêje)

"Te ez xelas kirim, jiyana min ji mirinê rizgar kir, te jiyana min li min veğerand. Te jiyaneke nûh da min..."

(Dîsan, Rênas lê vedigerîne)

Kevok, dev jê berde, ev çendî car e ku tu dibêjî. Bes e, bibire."

(Kevok lê vedigerîne)

"Te ez ji dijminê herî dijwar xelas kirim..." Bibire... Dijminê herî dijwar ne tebiyet e, însan e, ji bîr meke, însan dijminê herî dijwar ê însan e..."

Ziman û stîl

Bêjeyên nivîskarî bixwîn, bigoşt û biremil, bitîr û wekî organeke esasî yên romanê ne. Dîsan, zimanê vê romanê, zimanekî nerm, herikbar û şêrîn e. Ev ziman, ne wek zimanê propanganda û ajîtasyonê vekirî ye; veşartî, sembolîk û allegorîk e. Rastiya peyvê ne huner e, راستiya wê bi qeydên wêjeyî huner honandine. Ev roman peyv û gotinên nûh dirêse. Mehmed Uzunî gotin û hevokên gotinên pêşyan û berê çêkirî bikarnehaniye, hevokên nûh dirêsandiyê, peyvên ciwan, darriştina hevokan û wêneyên helbesta nesirê afirandiyê; raman û baweriyên nûh pêşkêşî xwendevan dike. Zimanê romanê, zimanê helbesta nesir e (prosa-poem), zimanekî herikbar, nerm, bi aheng e. Yanî Uzunî, bi hawayekî wêjeyî û allegorîk bûyerên ku di romanê de diqewimin dihîne zimên. Zimanê Uzunî sade û sivik e, hevokên wî kurt in, lê bi xwîn û goşt in. Wek ava çemekî zelal yê ku diherike... Bi gotineke din, zimanê Uzunî, zimanekî çêkirî û mekanîk nîn e. Dîsan, di vê romanê de bikarhanîna demên lêkeran; dema bihirî, dema bihirî ya têdayî, dema bihirîya çîrokî, dema niha, dema niha ya çîrokî, dema pêş ûhw hevûdu digirin. Herwisan bêhnok(,), niqtebang(!), niqte(.), niqtebêhnok(;), Niqtesê(...) niqtepirs(?). Herçendî Uzun bi zanebûn destê xwe dirêjî bêjeyên dimilî û soranî jî dike û gulên şîn ji wan zaravayan jî bînh dike. Ew, bêjeyan, lorî mekan û waran dixebitîne. Dizane, edebîyat, dinya bêjeyan e. Awa û stîlên edebiyatê, yên cûda û xweser hene. wêDi gelek berhemên

kurdî de, dema mirov li dema lêkeran mêze dike, mirov dibîne ku bêserûberiyek heye. Lê Mehmed Uzun, di vî warî de jî, bi serkeftiye. Ev roman bilind e, di warê huner honandinê de bilind e, di warê hunera zimên de bilind e. Zimanê "Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê"; zimanê helbesta nesir (prosa poem) ye, lê yê "Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê" Zimanê stranbêjî û dengbêjî ye û yê "Bîra Qederê" jî zimanê rewşenbiriye ye.

Bi rastî zimanê Uzunî, zimanekî zelal, şêrîn û sivik e, nerm nerm diherike, ez wekî qilçixekî girt û bi xwe re hekanibûm. Zimanê Uzunî mîna herikîna çemekî bê rawest û herikbar. Gava ku diherikî jî, bêhn û helma xwe ya nûjentiyê li derdûdora xwe belav dikir. Herwisan jî, ev romana nûh ji aliyê serhatî (macera), serinc, xoroş û poroş (heyecan) ve biserkeftiye. Yanê ji aliyê macera û heyecana zimên ve jî hêja ye. Tam, tama ku xwendevan bi dev û zimanê xwe bigirin, tê de heye. Tehl û tûj tê de nîn e; ev ziman, marî ji qulê tîne der. Yanê Uzun zimanxweş û rûken e, dikare bi zimanê xwe marî ji qulê bike der...

Û ev roman bi zimanekî allegorîk hatiye nivîsîn. Allegorî, gotineke Grêkî ye. Di bingeha xwe de ji peyva "allegoria" dihê. Allegorî du wateyên xwe yê wêjeyî û hunerî heye. Nivîskar nexwestiye ku rasterast bûyerên siyasî binav bike... Allegorî, ew e ku mirov, bi alîkariya wêneziman, suret, navên çêkirî û sembolan çî bixwaze wî dinivîsîne.

Nimûne, di vê romanê de "tarî" mirin e, têkçûn e, xwînêrêjî ye, zalimî ye, xweînkirî kirine. Allegoriya ku em qal dikim, allegoriyeye wêneziman û wêjeyî ye. Di allegoriya wênezimanî de du ziman hene, zimanê veşartî û zimanê vekirî. Nivîskar bi zanabûn, bûyereke siyasî dide ber çavan ku ew bûyer qedexe ye, di bin siya berçav de ye. Divê hawayekî din bêne eşkerekirin.

Di vê romanê de zimanê allegorîk û zimanê vekirî baş li hev hatine honandin û nexşandin, ku hevûdu tam dikin. Yanê bûyerên rast û fantazî têkilî hevûdu bûne. Di vî warî de ev roman biserkeftiye. Ev yeka hanê, dilê me şad dike. Çimkê, zimanê kurdî, bi hawayekî nûjen, dikeve warê nivîsandinê, romana kurdî ya nûjen pêk dihê û wêjeya me dibe; xwişk û birayê wêjeya mirovahî ya navneteweyî. Ev jî serbilindiyeke mezin e. Em dîsan vedigerin ser zimanê romanê, ew kom dibe ser van xalan:

1) Dubarekirin/carkirin: Dubarkirin, di wêjeya kevn a "Gilgamêş û ya "Oysséuê" de heye. Ev dubarekirin di romana Uzunî de jî heye, nimûne: "Kevok.

"Kevoka jiyane. Kevoka strana jiyane. Kevoka jiyana Welatê Çiyan. Kevoka çiyayên Welatê Çiyan. Belê, Kevok li Welatê Çiyan, li ser çiyane. Belê, em vegerin ser Kevokê." Ev dubarekirin e û hem jî zimanê helbesta nesir e (prosa-poem).

2) Wêneziman: Wêne, tablo, suret û simbol û navên çêkirî dipeyivin ...

3) Allegorî: Allegorî ew e ku mirov di têdayiya wêjeyê de wêneyên nedîtbar (nenêrbaran) çêdike. Dibe ku ev wêne mirov bin, dibe ku ev wêne navên simbolîk û suret bin. Mader bi xwe allegorîk e; ew xwediyê du karakteran e, du mirov e. Wateya allegorî ya din; şubandin e. Bi zimanê gundiyan, bi dek û dolavan, dewletê bi zerar xistine, bi derew û fêlbazî kesên ku ne ji mirov bin, mirov bi dek û dolaban wan dide bawerkirinê.

4) Helbestziman: Zimanê helbestkî, helbesta nesir...

5) Peyvdewlemendî: Dewlemendiya peyvane, pîrbikarhanîna peyv û gotinan; pîrhevokzanî

6) Şirovekirin: Mirov di nav hevokan de, mirov dizane ku peyv û gotinên Uzunî dihên çî wateyê; nerm nerm diherikin.

Hin kesên ku bi van qayideyên wêjeyê nizanin, gelek tiştan şaş fam dikin.

Nimûne:

M. Xarpetî di derheqa Uzunî de nivîsekê nivîsîye, rexneyan li Mehmed Uzunî digire, bê ku bizanibe çi dibêje û çi dinivîse. Navê nivîsa wî "Çend Taybetiyên Berhemên Edebî" M. Xarpetî .

"Çend Taybetiyên Berhemên Edebî"(Welat, h.10, 18-24, Nîsan sal 1993) de ye, tê de wisan nivîsîye": Mesela heger mirov Sîpanê Xelatê nebîne û bi nêçîra pezkuyîyan nizanibe, dikare binivîse li Sîpanê Xelatê bi hespan çûn nêçîra pezkuyîyan...(li romana Mehmed Uzun a Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê binêrin). Bêhna nezaniyê ji van dîtinan dihê, çewt in.

Roman, berhemeke perwergariyê(facklitteratur) nîn e, ji ber hindê, dikare li ser avakarî, fantazî, mîtolojî û bûyerên nerast ava bibe û dikare ser bûyerên rastîn-nerastîn jî avabibe. Yanê mafê nivîskarî heye ku riya hespî avabike, çêbike, ku ew rê tune bin, jixwe yê ku romana "Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê" dike roman; avakarî û fantaziya Uzunî ye, ne rastgotina wî ye.

Heger em bi pîvanên M. Xarpetî nêzikî romana Uzunî ya bi navê "Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê " bibin, em dê bibêjim; Franz Kafka(1883-1924, Çek, romanivîs û novellîst) derewbêj e. Ji ber ku lehengê wî "Grîgor Samsa"dibe kêzikeke lingsîl. Jorge Amado (jidayikbûn:1912, Brazîlyanî)jî derewbêj e, çilo lehengê wî"Kankan" dimire û dîsan sax dibe. James Joyce (1882-1941) yek ji wan hîmdarê romana nûjen e, di romana xwe ya bi navê"Odysseusê" de li pey monologa hundirî ya ku dikeve nav xwîn û laşê mirovî û tê de dilive. Wî romana xwe ya bi navê"Odysseusê" li ser avakarî, mîtolojî û fantaziye avakiriyê. Dinya dibêje "Odysseusê" romaneke nûjen e, herçendî li ser fantazî û mîtolojî avabûye jî, ew roman e. Em Kurd jî, li dinyayê dijîn, divê em hay ji wêjeya cîhanê hebin.

GIRÊDANA BÛYER Û PARAGRAFAN

Romana Uzunî, di warê dîsîplîna teknîka romanê de jî biserkeftiyê, tê de hunera honandinê heye, zanebûna teknîk û temayê heye. Ev berhem, berhemeke wêjeyî ye, bi naveroka xwe ve jî xurt e, forma wê ya wêjeyî heye. Her berhemeke wêjeyî berî ku formeke cîhanî bigire, divê orîjînalîteya xwe neteweyî hebe. Ev roman cîhana mirovî ya hundirî dide der. Ji lewra jî, romaneke cîhanhundir û civakî ye. Hevokên romanê bi gotinên xweşik û mînakên hatine xemilandin û xurtkirin. Hevok û paragraf bi hevûdu ve girêdayî ne. Çi di bihevixistina hevok û kêşanên wêneyan de be û çi jî di honandina wan de be, pêşketineke nûh heye.

Lehengên romanê

Baz Cem Ersever ango Yeşil bi ku îro pir dihê qalkirin bi xwe ye. Ew li welatê Çiyayî xirabî û qetlîamên mezin organîze dike. Baz mîna Cem Ersever xwînaxwar, zarokkuj,qatîl û tîndarê xwînê ye. Ji lewra Ersever Baz bi xwe. Baz yek ji şefên JÎTÎMÊ ye/organîsationa kontrayê ya "qesasê nedîyar" e. Ew bi metotên "qesasê nedîyar" welatparêz û ronakbîrên Kurdan dikujin. Muhsîna ku îro li Kurdistanê tê qalkirin Kevok bixwe ye.Pêşî dilê wê dikeve Jîr. Jîr tevî gerîla bûye, derketiyê serê çiyayî. Kevok ji bo xatirê wî derdikeve serê çiyayî, paşê dîl dikeve û bê hemdê xwe dibe peyayê ordiyê. Piştî jî dibe dostika Bazî. Baz jî xwînrej û zordar e, lê poşman dibe . "Yeşil" ê ku îro li Tirkiyê zahf tê peyivandin, Baz bi xwe ye. Di romanên wî yên berê de, dijberiya di nav lehengên wî de kême e, lê di vê romanê de zêdetir, kîndartir, dijbertir û jehrên lehengên wî, li dijî hevûdu wek bombeyekê diteqe û belav dibe. Bûyer li pey bûyer tên. Motîv, lehengên sereke bîqûsûr û niqsan in. Ew li vîsîona girtîgehê, karek, rewşeke social a ku dê nayê çareserkirin. Mirov dimirin û tawanbarên wan dewlet e.

Baz çil du salî, zabitê dilkevîr, awirhişk tîndarê xwîna gerîllayên kurd , lê bi eslê xwe kurd. Şalekî fireh li û delingteng, kirasekî pîdirêj û fireh, şapik û goreyên rîs coteke pêlavên ku ji bo kevîr û kepiran. Di rûpela 72an de Baz, bi biraziya zabitê Simbêlqît, Xanima Porzer re dizewice û niha pê ve doke laşekî ordiyê. Kevok 22 salî, paytextê Welatê Mezin, keçeke kurd, dilpak, xwendevanekî zimanê fransî ye. Niha Kevok tevî bîst û çar kesên serhildêr hivdeh mêr û heft keç li qorejî ji gerîlla. Kevok qamrast, sîn û serî li pêş. Kevok, berê

pordirêj. niha porkurt, li ser rûyê wê şopa krem, boyax û rengan nîn e. Di destê wê de keleşkofeke lûlekurt(kûbî) û sivik. Ji aliyê çeperast, du rext, tijî berîk li ser singa wê. Kovok di nav komeke xêşim û nûgihîştî de ye.

Bejin û bala lehengên Uzunî di îdentîteya neteweyî de:

Baz, Memduh selîm Beg, Mîr Celadet Bedirxan, Evdalê Zeynîkê û Baz hemû tîpên kurdî ne, çima?

Egît Begê Uzun ê Evdalê Zeynîkê bi tevayî îdentîta xwe winda nekirîye. digel vê yekê jî dexes û peyayê osmaniyan e. Bazê Uzunî yê Ronî mîna evînê -Tarî mîna mirinê bi tevayî îdentîteta xwe winda kirîye. Bazî îdentîte û şeysiyeta xwe windakirîye û ew bûye objekt li dinyayeke ji objektê- jiyana bêjiyan, tenê "qederekê". Ev roman gotinên Pean- Paul Sartre dihêne bîra mirovî"person utan personlighet" Mirovên bê şeysiyet(mirovên bê îdentîtet).

Hemû xwediye bejnên zirav û laşdirêj in û bejin û bala wan bi pêkûpêk e, xweşlihevhatî ne, çavreş û enîfiref in(57). Lê xwe wekî tirkekî dîbîne. Baz serhişk, serîgerm, awir û nêrîneke xurt û tûj, çavên wî piçûk mîna du libên nokê. Awir û nêrînen Mehdum Selîm, Celadet, Evdalê Zeynîkê û lehengên rewşbîr ên wekî van nerm in. Kevok stûdirê, tilîdirêj, bejindirêj e. Ew çavreş û porreş e. Bîra qedere, Cananê û Samîha Xanim porzer û bejindirj in û çavên wanhinguvî ne. Yanî ne çavreş in. Cananê jina Celadet mîna stûneke lihevhatî û delal, wekî Arrodîteke xweşik û delal.

1. Baz: Zabit (kokkurd), sembola tarî û xirabiyê. Wekî Dahak e.

2. Kevok: çiraya şevê, sembola azadî û aşitiyê.

3. General Serdar: Dibe Ataturk, Kenan Evren, Hafiz Esad, Saddam Huseyin û Xumeyn be. Ew dîktator û tîndarê xwînê ye.

4. Mader: Dostika Baz, sembola başî û xirabiyê; allegorik e.

5, Jîr: rênîşandêr , ; heyva şevê ye.

6. Zabitê Simbêlqît: Dinyadît û bi serboriyan(tecrube) ve tijî ye.

7. Rênas: Gerîlayekî tûj û bêhêrs e, lê mîna heyvê ye,...

8. Egît: Mîna heyvê, gerîlla.... 9. Ez/min: Nivîskar bi xwe ye.

Di romanê de kesên zeyîf, biquşûr û noqsan û xwediye karekterên nizm hene. yek ji van karekterên jî, di kesitiya Baz kom bûye. Ev karekterên zabit û generalan ên pîs romanê bi xwîn û goşt dîkin. Peydakirina karekterê mîna ya Baz ne hêsan e. Ji aliyên din, evîndariya Kevok-Jîr û bûyerên rojane yêni niha tameke din dide naveroka romanê. Dijdariya navbera lehengan wekî bombeyekê diteqê û li hawîrdor belav dibe. Gernasên Uzunî xwediye kesitî û karekterên taybetî ne. Nimûne Evdalê Zeynîkê bi serê xwe bûyereke wêjeyî ye. Lehengên romanên Uzunî yêni wek Memduh Selîm Beg û Celadet Bedirxan xwediye karekterên cuda ne. Di romanên Uzunî yêni kevn de lehengên wî çalak û jîr in ango perîşan û belengaz in. Lê di vê romanê de tersê wê heye.

Di beşa 13 "Awir" de dengêkî tê. Dengê Kevokê. Dengêkî nerm, zîz tê. Baz li dengê wê guhdarî dike. Baz piştî xwe dide dîwêr û li dengê wê guhdarî dike. Taya evînê bi Bazî digire, guherînek lê diqewime. Awirên wî nerm dibin. Tarî şûna xwe dide ronahî û evînê. Sedemên guhartina wî, zewaca bêdil, bêkoka xwe hîn bûye û pêhesiya ku ew ji welatê Çiyayê e. Êdî dest bi xwendina helbest û muzîkên klasîk dike, hest û awirên wî nerm bûne. Dilê Baz bi Kevokê dişewite.

Sembol û sembolk

Sembol û sembolkên romanê hem konventionelî û hem jî îndîviduel in û bi tema û şopa romanê ve girêdayî ne.

Bêjeyên nivîskarî, bixwîn, bigoşt, hûrûkûr û biserûber in, ji ber hindê, navên leheng û welatên tê de hene, hatine veşartin, navên din, li wan hatiye kirin... Ji ber hindê, di vê romanê de pesnê çih û waran bi zimanekî allegorîk û veşartî hatiye nivîsîn. Nimûne, navên bajaran, çeman, gundan, dewletan, welatan ûhw. bi wêneziman û sembolan hatiye eşkerekirin û navandin. Dîsan, di warê erdnîgariyê(cografî) de jî, navên rastîn derbas nabin. Em navên bajar û gundên xwe nabînin, ji ber ku ew bi navên din hatine navandin. Taswîrên çiya, çem, gêlî, newal, însan, welat û tevgêran baş hatiye taswîrkirin, lê bi zimanekî simbolîk û biwêne.

Nimûne:

Paytexta Welatê Mezin: Baxdad, Tehran, Ankara, Şam...

Welatê Mezin: Dikare Îran be, Îraq be, Tirkiye... be.

Paytext, bajarê kevn ê tarîxî: Amed, Dîyarbekir

Welatê Çiyan: Kurdistan

Welatê Mezin: Tirkiye....

Çemê Rojhilat û Çemê Rojava: Dijle û Ferat

TARÎ Û RONAHI DIBIN YEK

(Baz û Kevok dibin yek)

Mader semboleke allegorîk ; cewî ye. Dê û bavê Baz ji hêza keleşan(Gerîla) bûne, piştî kuştina wan, Ew dibe sembola tarî û mirinê. Baz di dawiya jiyana xwe de, dîsan, li xwe vedigere, dibe yek ji wan, lê pir dereng e. Ev dualîzm di mîtolojiya Zervanîzmê de jî heye. Zervan Xwedayê tarî û ronahiyê ye, bavê Anglo Mainyu û Ahura Maz e, bavê cewîyan e. Di romanê de tarî(Baz) û ronî (Kevok) dibin yek. Çimkê taritiya Bazî ji ronahiyê hatiye. Herwisan dualîzma ku di destana Gilgamêş(mirin û jiyana) û Zerdeştî(tarî û ronahî) de jî heye, çihê xwe di vê romanê de digire.

Baz li strana Kevokê guhdarî dike û pê re hestên wî yên nerm û mirovane xwe didi der û ji lewra ji Kevokê re dibêje: "Ew stran bû, te digot" Baz, bi ken, piştî çend qultên din, dibêje, " dengê te gelekî zîz bû..."

Kevok bersiv nadiyê. Baz qedehê datîne ser maseyê, ji cixarê nefesekê dikişîne û îsrar dike, " ez bi tenê meraq dikim... Metirse... stranê behsa çi dikir?" "Dadê, diya min ev stran digot", Kevok bêyî ku li Baz binihêre, çavên wê li ser tiliyên wê yên dirêj, dibêje, " bavê min dawiya heftan dihate gund. Her êvara yekşemiyê vedigeriya bajêr." Wê êvarê, êvarên yekşemiyên, gava Dadê ez dikirim xew, wê ev stran digot. Baz û Kevok di havîngehekê de bi dizî dimînin, lê paşê hin kes wan dibînin û li giliya wan dikin. Piştî, tîpên taybetî yên leşkerî Baz û Kevokê digirin û destên wan kelemçe dikin. Yanê di dawiya romanê de herdu jî bi destên General Serdar û leşkerên wî dihên kuştin û qedera wan jî bibe yek.

Kurtenaverok

Li Welatê Çiyan katastrofeyek heye. Yên sembola tarîyên ne, general in, Ev welat koloniya Welatê Mezin e. Welatê Mezin jî berê bi xwe koloniya Fransayê bûye û Welatên Piçûk jî kirine koloniya xwe û bi kuştinê wan tune dikin.. Li Welatê Mezin zor û zordarî heye. Li dijî wan zordariyan serhildar û raperî çêdibin û lewra jî, ji çend mehan careke daryeyên leşkerî pêktên. Herwisan gund, daristan, xweza û heywanên Welatê Çiyan bi agirê leşkerên Welatê Mezin dişewitin. Raperî û berxwedanên ku çêdibin jî, bi sernakevin.

Baz jî xwînêrêj û zordar e, lê poşman dibe . "Yeşîl" ê ku îro li Tirkiyê zahf tê peyivandin, Baz bi xwe ye.

Ev roman du hawayên têkoşinan ango karakteran li ber çavan radixe, ku ew herdu jî li dijî hev in. Yanê di kesitiya qehremanên romanê Kevok, Rênas, Çekdar û Jîr de riya mafxwaziya neteweyî, adaletxwazî heye. Kevok jî ronahî, çiraya şevê û sembola azadiyê ye û Rênas jî ronahiya heyvê û rêber û piştî berxwedaneke

dijwar winda dibe. Jîr gerîlayeke zîrek e. Çiraya şevê ye. General zorkar û dîktator e. û di kesitiya Baz û General Serdar de jî, xirabî, xwînxwerî, bêtolerensî, monoteîzm û yekneteweyî heye. Ew zorker, zorbaz, hov, dilkevir, dilreq, dilhişk, nedilivan û bênsaf in. Ev dualîzm di ola Zerdestî û destana Gailgamişî de de cîyekî girîng digire.

Naverok bi kurtehî kom dibe ser van xalan:

1. Evîna Kevok-Jîr û pist re jî dilê Baz dikeve Kevokê. Problemên Bazî yên zaroktî, sêwîmayînê;
2. Metodên îşkenceyê; ...
3. Şerekî qirêj li Welatê Çiyan, dualîzm, du hêz: tarî u ronahî... Tarî li her derê heye û dora ronahîye pêçandîye. Rêberên tarî, yên bingehîn, ev in: Baz, General Serdar...
4. Însanên Welatê Çiyan ji yên Welatê Mezin cuda ne; esmer û qemer in.
5. Tradîtionalizma dewleta tirk a moneteîst hebuna xwe didomîne. dewleta welatê Mezin wekî xwe dimîne, tunebûna azadiya ramanî û çapemenî, qedexekirina kovar, rojname pirtûkên kurdî;
6. Tunekirina tevgêrên Kurdan: qedexekirina partî, rêxistin, tevgerên kurdan, kuştina ronakbîr û xwendevan u qedexekirina azadiyê û kuştina rewşenbîran, sîyasetzan û sirgûnkirina giregire, malmezinan, rewşenbîran, gundiyan;

Di kesitiya Mehmed Uzunî de KOMAL RIZGARI û ALA RIZGARÎ roleke mezin leyîstine. Ji xwe di DDKO, KOMAL RIZGARÎ KURD û KURDISTAN bi xwe bûn. Rizgariyê kovarek li Swêdê derdixst û Mehmed Uzun berpîrsê wê bû. Divê em bini bira xwe du Mehmed Uzun hê 1970i de li Tirkiye û Bakurê Kurdistanê berpîrsê wesane kovara Rizgariyê bû. Divê di vi wari de lêkolînên berfireh pek bên. Mehmed Uzun 1984-1985an dest bi xebata edebiyata kurdi kir û di wê demê de nivisina romanekê ne hêsan bû. Gava em qala romana "TU"-yê dikin, divê em li gori wê demê bikin. Ew kesên ku qala "TU û Diziya Mehmed Uzuni dikin, ew di bin bandora kultura erebi de mane " û ji lewre, ji ew qala diziyê dikin. Di rastiya xwe de ew bi xwe diz in. Dizi kultura ereban e.

06-05-2010

Stockholm

Maruf YILMAZ

www.gelawej.net 2006

info@gelawej.net

**

TARIXA EDEBYETA KURDÎ

KÛRT EDEBÎYATI TARÎHI

Öz-Ge Yayinlari : 11'

Birinci Baski

ikinci Basim

Yönetim Yeri

Baski

Kapak

Kapak Resmi

Qanatê Kurdo

ISBN 91 767201 1x
: RojaNû Yay. İsveç
1.Cilt1983.
2.Cilt1985.
; 1992
: Öz-Ge Yayinlari
Meşrutiyet Cd. 17/19
Kizilay - ANKARA
Tel: 41 8 22 96
: Seçİn Ofset Matbaacilik
Ziya Gökalp Cd. Sağlık Sk,
56/G ANKARA
Tel: 435 62 47
: Ümit Sariaslan
: Ünlü Kürt Şairi Ahmedê Xa
Prof. Qanatê Kurdo
tarixa
edebyeta
kurdi
KÛRT EDEBIYATI TARIHI
SERECEM
Pêşgotm
Tarîxa Lêgerîna Edebyeta Kurdî 13
Rola Kovar û Rojnamên Kurdî li Dîroka Edebyeta Kurdîda 23
Melûmetiyên Şerefşan Bîtiîsî û Evîya Çelebî Derheqa
Şayîrû Zanyarên Kurdanda 31
Lêgerîna Tarîxa Edebyeta Kurdî li Iraqêda 43
ŞÊRBÊJ Û HELBESTBÊJÊN KURMANC
Elî Herîrî ^^
Ehmed Mêle Batê ^^
FeqêTeyran
Meleyê Cizîrî ^°
SelîmSulêman ""^^
Ahmedê Xanî ^^
Xaris Bîtiîsî "22
Pertew Begê Hekarî ^28
ŞêhXalid... ""^^
"139
Seyahpûş '
Clgêrxwîn (1903 - 1984) 140
Osman Sebrî ""^
Qadrîcan... ^^
ŞÊRBÊJ Û HELBESTBÊJÊN SORANI
Nalî (1791 -1855) 193
Kurdî (1809-1 949) 201
HacîQadirKoyî(1815-1910) 211
ŞêxRizaTelebanî (1842-1 910) 211
Edeb Ebdila Misbah (1852-1912) 215

Mêla Mihemed Koyî (1876-1945) 220
 Wefayî (1838-1 902) 229
 Xerîq (1851 -1957) 239
 Bêhûd (1878-1 955) 246
 Zîver (1875- 1948) 252
 Sebrî (1875-1 944) 261
 Selam (1892-1 959) 264
 Qane Muzher (1894-1960) 281
 Ahmed Muxtar Beg (1896-1935) 291
 Pîremêr (1 868-1 950) 297
 Ebdula Goran (1904-1962) 310
 Dildar(1918-1948) 324
 Bêkes (1905-1949) 336
 Remzî Mêla Marif (1902-) 346
 Hejar(1902-) 350
 Nav û Nîşanên Kitêb û Pertokên je Hilçandî 365
 PÊŞGOTIN

Hukinetên stemkar yen cîranên kurd her çar alîya dora kurdan girtine, Kurdistan kirine girtîxanê, kurd qeyd G cîdar kirine, bi sala û zemanan xwestine û dixwezînin kurdan li nav xweda bifetîsînînin, bihelînin, ruh û canê kurdewerîyê ji dil Q hinavê wan derînin, wan bêhiş û bêsewda bikin, wusan bikin, ku ew zmanê dayka xwe şîrin, zmanê xwe zikmakî biterkînin, ji bîr bikin, tarîxa xwe, tarîxa medenyet Q şa_ ristanîya x\<re nizan bin; Hukmetê stemkar bi vir û fistona kurda dixapînin, navê "Tirkên çiyayî", "Farsên çiyayî" _ û navê "Erebê paşketî û koçer" li wan kirine, ew bê maf kirj^ ne, ma! û canê wan dixun, welatê wan talan û tajan dikin. Le eya yeka heta hetayê nakişîne. Niha zeman li dinyayê ha_ tiye guhastîne, niha ne mîna berêye, niha zemanekî din hatîye, niha her millet hişyar bûye, gelek tnilet serbest bûne G bi azad û bi serbix^^e- dijîn. Milletê kurd jî hişyar bûye, rabGye ser xwe, dixweze ew jî serbest û azad bijî, Kurdan jî xwe nas kiriye, neteweyê kurd, ci kurmanc, ci soran, ci zaza, Q ci guran, gişk bi xwe hesiyane, xwe nas kirine Q bi zûva ew haj pê bûne, îda dizanin ew kîne, ci ji wanra lazime. Ew haj pê bûne, ku ji wanra lazîiae yekîtî, azadî û serxwebûn. Ku bigihijne vî merem G mebestî. milletê kurd ni ha dest bi rewşenbîrîkirinê kirîye, Di pîrsa rewşenbîrîkirîda, di pîrsa xwendewgrîyêda pîrsa hêre bi qîmet, hêja Q nîrx ew pîrse, ku milletê kurd pê hesiyaye, baş'dizane, ku ew miletekî serbixweye, ku zmanê kurdî zmanekî xwerûye, ku tarîxa kurda, medenyet û şaristanîya wan xwerûne û serbixwene. Niha her mêrekî kurd, her jineke kurd dixwezînin tar^ xa milletê xwe, ya edebyeta xwe bi zmanê dayka xwe sir in bj^ xûnin. Li nav civîn Q komên xweda gelek caran xort G keçên kurd pîrs dikin: Ji kurdan kê, kongê G' ci di -tarîxêda ki rîye: Kê bûye xemxur, şerker û têkuşcrê milletê kurd ? Bersiva

van pirsan li tarîxa edcbyetêda tê gotînê. Di tarîxa edebyeta kurdîda tê ber çavan, ku li nav sing G berê çiyayên Kurdistanêda gelek mêren çê, gelek camêr, zanyar, hozan G şêrbêj G helbestbêj derketine, kii di tarîxêda ji nav ne teweyê kurd mêrên delîr, qehreman hebûne, tiştên wusa rind G hêja efirandine, ku merivên niha je ecêb mayî dibe. Ku xwendkar G xwendevanên me dêlai haj wan hebin, divêt zanyar G ulmdar?^: kurdan di vê pirsêda arîkarî wan bikin, di vê pirsêda berpirsyarin edebyenasên kurd, divêt ew vî îş Q karî bidne ser mile xwe G tarîxa peydabGn G pêşveçQna edeb yeta miletê kurd binivîsin, ku xort Q keçên me bi baskiriîi G çaktirîn bixGnin, pê bihêsînin G bizanbin li tarîxêda ji neteweyê kurd kê, li kîderê, kengê G ci kiriye, ci nivîsîye Q gotiye bo xatirê azadî û serbestîya kurd G Kurdistanê bo xatirê yekitî G hevkarîya qebil G eşîrên kurdan, bo xa tirê serbestî G serferazîya wan, bo xatirê hevdestî, hevka rî G aşîtiyê li nav neteweyên Rohilata Pêşin G Navînda. ~ Gelek pirsên tarîxa miletê kurd her di tarîxa edebyata kurdîda aşkera û e'yan dibin, sebeb vê yekê min biryar kir wê ke zanîna xwe, weke fehraê xwe tarîxa edebyeta kurdî bini~ vîsim. Çaxê min kitêb G pertok G nivîştok derheqa vê pirsêda xwendin, ez pê hesiyam, ku niha du form, du liqê edeF yeta kurdî hene: edebyeta bi zaravê kurmançî, edebyeta bT zaravê soranî. Min wusa jî fehm kir, ku piranî kitêb, per tok li ser tarîxa edebyeta kurdî bi zaravê soranî hatinê nivîsandinê, ku heta niha bi kurmançî qet xebatek derheqa tarîxa edebyeta kurdîda çap ne bûye, ku kitêbên çapkirî derheq wêda, gişk bi herfên erebî, soranî çapkirîne. Ew ki têb evin: Aladin Secadin, MêjQy edebî kurdî; Refîq HîlmîT Edebî kurd; Kerem Sareza, Koyî Q şarekanî û çend kitêb Q pertokên din. (Binêre, rûpêla "Lêgerîna edebyeta kurdî li^ îraqêda"). Di van kitêb, pertok G nivîştokanda her bi tenê derheqa şêrbêj û helbestbêj en soranda hatîye gilîkirinê. Her di kitêba Aladin Sicadînda çend gilîyên kurt li ser Me leyê Cizîrî G Ahmedê Xanî hatine nivîsandinê Q çend perçêT şêrên wan di kitêba wîda hene. Di kitêba Maruf Xeznedarda jî ya bi rûsî hatîye çapkirinê, her hine xeber li ser nivî . sarê Cegerxûn G Qadrîcan hatine nivîsandinê. Herçend ' xort û keçên me derva zmanê rûsî nizanin, ew nikarin wê kitêbê jî bixQnin G faydeyê je wergirin. Di xwendina kitêb, pertokên derheqa edebyeta kurdîda, yen bi zaravê soranî hatine çapkirîne, meriv wusa te fehmkirinê ku her bi tenê edebyeta kurdî bi zaravê soranî. dewlemende. Bi rastî gotî, eger em bas le bigerin, eme pê bihesin ku edebyeta kurdi bi zaravê kurmançî ji dewlemende.ku ew iitêratÛra kurdî ya klasîkî bi zaravê kurmançî u gurani gelek dewlemend bun, ku edebyeta niha bi kurmançî bere-bere bi gavên fire pêşda diçe, bere-bere ciye xwe layq digire,

mîna soranî pêşva diçe.

Sala 1980 li Bexdadê kitêbeke mezin zanyarê kurd Sadiq Behadin Amedî çap bûye. Navê wê kitêbê "Hozanê Kurdî ye. Eva kitêbeke base Q gelek bi nirxe, bi zaravê Behdmani. herfen erebî li ser şanzde şayirên kurd hatîye nivisandme^ Teda iinencarîya wan Q nimGnên şêrên wan çap bGne. Xen ji ^şayrên bi-navdar G e'yan (Elî Herîrî. Feqê Teyran, Meleye Cizirî, Ahmedê Xanî, Pertewê Hekarî) Sadiq Behadm Amedi nav G nisanên j inengarî G nimÛnên şêrên di kitêba^xweda nave donzde şayirên nehîya Behdinanê nivîsîne. Nave wan evin: Mêle MensQr (1417-1490), Xalîd axa Zehar (905-974). Mêla Husêyn Batêy (ji Hekariye, 1417-1475) , Bekir-beg Erza(1867 hatîye dinyayê) , Şex Nuredin Brîvkanî (1791 hatîye dinya yê) , Şêx Tahayê Mayî (1844 hatîye dinyayê), Huseyn Bamerni (1868 hatîye dinyayê), Şêx Xeyatêdîn Neqşbendi (1890-1944) Mêla Enver Mayî (1913 hatîye dinyayê) , Taha Goş (1918 hati. ye dinyayê), Ahmed Enver Neqşbendî (1891 hatîye dmyaye) , Taha Ruşdî (1912 hatîye dinyayê) . Jinengarî Û parçênnimÛnên şerê wan di kitêba Sadiq Behadinda hatine _çapkiri- . ne, sebebê vê xort G keçên me niha. yen vî zemani nikarin kitêba wî bixÛnin Q faydeyê jê.hildin. Min li ^ peşîye xwest matêrîalê kitêba wî jî bikme kurmançîya jorin u bi herfên latîni binivîsim Û çap kim. I^ paşê rain dîna xwe dayê, ku xebata min bi tomerî wê gelek wext bikişme^ Mm dest je kisand, eva xebata nekir. Min wusan ji deste xwe ji nivîsandina xebata "Tarîxa Edebyeta Kurdi bitomeri kisand. LL şÛna wê min biryar kir her bi tenê derheqa şeF bêj Q helbestbêjên hêre mezin û bi navdar binivîsim, der heqa wan şêrbêjanda binivîsim, yen li gulistana şayiren kurdanda têne hesabkirinê mîna gula geş. Min ew gui ji se^ dan gulên gulistana şerbêjan hilçandin G derheqa wan u efirandina wanda di vê xebata xweda nivisandm. Ji^berve min navê xebata xwe kiriye "Gulçîna gulistana şerbej u 10

helbestbêjên kurdan". Eva nava nî.şandike, ku ji gulista na şayirên kurdan gui hatine çinîne, gulê heregeş.ku her şayirek gulekc geşe bi navdare, gişk bi tevayî baxe gulis tanene^ Bi rastî gotî min hemû gui j i wî baxî çinîne; dT wî baxîda sedan sed gulên bînxweş, gulgeş hene, min nikar bu derheqa wan gişkanda binivîsîya, nav Q nîşanê wan îî" nimGnên efirandine wan binivîsîya G banîya ber çavên xwen dekar Û xwendevanên délai. Ez lava ji wan dikim vê kemasî ya mm bibaxşinne min, Ez hîvîdarim, ku li paşî vê xebati minzanyar û hozanên kurda wê rabin û bi şaretîya xwe gulistana hemû şayîr Û helbestvanên kurd binivîsin Q xezna şayirên me nişan bikin.

Eva xebata min parçeke ji wê, dibe bibe hêlan G heyecan bona nivîsandina tarîxa edebyeta kurdî bi tomerî.

Eva xebata min pareve dibe ser se paran (parçan) : "Tarixa edebyeta kurdi bi kurteberi". Eva parça pareve dibe ser :

1) Tarixa lêgerîna edebyeta kurdî li nav kurdanda Q li Rûsistanêda, 2)- Rola (Îska) kovar Û rojnameyên di tarixa legerina^edebiyeta kurdîda, 3) Melûmetiyên Şeref-xan Bitlî sî Û Evlîya Çelebî derheqa zanyar, hozan G şayîren kurdan da, 4) Lêgerîna edebyeta kurdi li Iraqêda. ~

Li dû vê xebat pareve dibe ser du parçên mezin : Şayir G helbestvanên kurmançî, Şayir Û helbestvanên soranî. D i pa ra yekêda her bi tenê gilî li ser j înegarîya şayir Û helbestvanên kurmançî têne gotinê, yen li berê şêr G helbestên jçwe bi herfên erebî nivîsîne. Min şêr G helbestên wan wergerandine ser herfên latiniya kurdî.

Di para duduwanda gilî li ser wan şayir G helbestvanên soranî têne gotinê, yen. efirandine xwe bi herfên erebî G zaravê soranî nivîsîne. îlin ser Û helbestên wan guherandine ser kurmançî û bi herfên latînî nivîsîne. Li vira di~ vêt ez bêjim, ku ez xwe hesab nakim şayir Û helbestvan; Mm şêr Û helbestên şayir Û helbestvanên soranî weke (qasi) fehmê xwe, qasî zanîna xwe bi kurmançî li hev anîne, wusan guhêrîne, ku fikira wan, mezmûn Û naveroka wan mîna berê bimîne, neye guhastinê, ew çawan hatine nivîsandinê, wusan bi herfên latînî bi kurmançî hatine nivîsandinê, ku xwendkar Û xwendevanên me délai karibin wan bixûnin O haj efirandmên şayîr G helbestvanê soranen birê xwe bin, haj 11

dewlcmendiya edebyeta neteweyê xwe bin, Ev bû merem G mebesta min, çaxê min dest bi nivîsandina wê xebatê kir, min dît; sazinnîya kevnejîyîna kurda civakî, nex^v-edewerî G paşvamayina kurdan, dûberekîya qebîl û eşîrên wan^Dcçt .G dol, çiya G banî G daristanên wane bi tirs G xof û xeter, reng G rûyê halê wanî hêsîrî G bindestî, rojên wane rose tarî, şevên wane bê amin, mûftexûrî G zordarîya derebegên kurdan (axa, bega, şêx G pîran) , stemkarîya bûrjûwazîya hukmatên zevtkar, û rê Q dirbên nzadkirina pale, gûndî , rênçber û karkerên kurd ji bin nîrê kolonîyê eva gi|!^_ ^i şêr G helbestên şayîrên meda bi xeber xweşi û xweşbêji ha_ tine nitirandnê G xemilandnê. Ew hemû di efirandinên wan da têne ber çavan" û hergav nîşanî me dikin ci li nav sedsalîya 18-19 'da û li nav sedsalîya bîstanda- hatîye serê kurdan. Her şêreke şayîrê kurd, her helbesteke wan, yen vê gûlçinê, şîretê, temiyê û wesîyeta li ^ort^ ^û keçen kurd dikin, ew gazî wan dikin bi xîret bin, nîrê azadkirj^ na kurdan û barê serxx,;ebûna wan bidne ser mile xwe. Eva mezmûn Q naveroka efirandnên piranî şayîrên vê gulçî na min.

Li nav vê gulçîna Gulistana şêrbêj û helbestbêjên kurdda hine şêrbêj Q helbestbêj hene, yen ku efirandine xwe li

ser evîna x-\^e, dildara xwe û dilketîya xwe nivîsîne. Mese_ le, Elî Herîrî, Pertew-beg Hekarî, Nalî, Edeb Misbah, We fayî û çend kesên din di şêr helbestên xweda ji birîna evîne, dildarê, dilketîyê yan dikin ah û zar, yan ji xeman dikişînin, dibêjin ew dûrin ji evîna x-\^e, destê wan nagihîje wê, dildar û dilketîya wan haj derdê dilê wan _ nîne ew bêûmûd hiştine, gûh nadine. ah û zarê wan. Her 11 efi randinên Meleyê Cizîrîda, Xerîqda şêrên têkel (tev^hev)^, yen dildarîyê û sofftîyê hene. Le dîsan eger em bi kûr ^û dur dîna x\je bidne ser efirandinên wan, emê di wanda rêzên sosîalî bibînin, rastî rêzên ayîn û jîyîna kurdan ya civakî bèn.

Barê xeberan (xeberbarîy^ şêr û helbestên hemû şêrbêj G helbestbêjên vê gulçînê ne mîna hevin. Piranî şêr G ^hel bestên wan rehet û hêsa têne fehm kirine. Her bi tenê şêrên çend kesan giran têne fehm kirine. Ew jî ew şêrên.yên ku têda gelek xeberên erebî hatine xebitandinê, yan jî_di bin bandûra zmanê beyanî^ hatine nivîsandinê. D i vî werêda 12 .

em dikarin bêj in hine şêr G helbestên Meleyê Cizîrî, Edeb Misbah, Nalî, Wefayî û çend kesên din bi vî cGreyîne. Di kutabûna pêşgotina xweda ez dixwozim bêjim, ku di gul çîna gulistana şêrbêj G helbestbêjên kurda min her melû metiyên kurt derheqa sî G çar şêrbêj Q helbestbêj anda ni vîsîne, navê gelek li vira ne hatîye nivîsandinê. Şêrbêj G helbestbêjên me yen kilasîkî G zemanê niha gelek gelek in. Navê gelek şêrbêj G helbestbêjên kilasîkî (yen guranî G karmancî) aşkera ne bûye, em nizanin, le navê çend şêrbêj G helbestbêjên niha em dizanin, me bihîstîye, mese le, Hêmin, Kamûran, Fayq Bêkes, Ebdûla Peşew G Sebrî Bota_ nî gelekên din. Eger em navê wan tev navê din jî bi yeko yeko binivîsin. wê dirêj be G gelekî bikişîne, bi tomerî nivîsandina navê hemû şêrbêj û helbestbêjên kurd eger bi yeko-yeko bê nivîsandin, wê bibe kitebekê. Bira eva jî bi be ÎŞ û karê merivêkî din, merivê bi xîret, xîret bixebite, hemû melGmetîyan derheqa wanda kom bike, nav G nîşanên wan binivîse G bike kitêb, dilê xort G keçên kurd sàd bike. Ez bawar dikim, ku ew rojê bê G wê wusa jî be. .ieha AvgGstê sala 1975 min dest bi nivîsandina vê xebatê kir, nav-navara, bere-bere G hêdî jnin ew dinivîsî. Sala 1981 meha îlQnê min ew tamam kir, Ez bi dil G can vê xebatê pêşkêşî rêdaksîona "Roja Nû" di^ kim, ku ew wê çap bikin bona xwendkarên kurd, bona karker gundî Q rençberên kurd.

QANATE KURDO

25/VI/1982 - LENINGRAD

13

TARIXA LÊGERÎNA EDEBYETA KURDI

LI NAV KURDANDA Û RÛSISTANÊDA

Berê pêşin sertacê lîtêratûra kurdî, binyat G binaxedarê
bîr Q bawara kurdewerî, kurdperwerî Q wetenperwerîya serxwebûna
kurd û Kurdistanê, şayîrê kurd ê mezin G bi nav G
deng Ahmedê Xanî di "Mem Q Zîn"a xweda nivîsîye, ku berî
wî şayîr û nivîskarên kurdan hebûne, lê navê wan hatîye
ji bîr kirine, çimkî kesek tune bûye navê wan ji bîf bîne
Q binivîse, ku kurd jî xudanê şayir Q nivîskaran bûne, ku
şayîrên wan jî hebûne. Derheqa vê yekêda Ahmedê Xanî ev
rêzên jêrîn di "Mem G Zîn"a xweda nivîsîne :

"Gei de hebûwa me jî xvdanek,
Alî keremek, letîf danek,
U'im û hunex û kêmal û ezan,
Ser û xezal û kitab û dxwan,
Ev cins biba li ba wi me'mûl,
Min de elma kilamê mewzun
A'î bikira li banê gerdun,
Binave ruhê Melê Cizîrî,
Pê bê bikira Elî Herîrî,
Keyfek wê bida Feqê Teyran,
Heta ba ebed bima hexjran"

I.i pasê aşkera bÛ. ku bi rastî ev hersê şayîr (Mêle Cizî
rî, Elî Herîrî G Feqê Teyran) li berî Ahmedê Xani hebûne,
sêr û dîwan bi kurmançî nivîsîne. Le sed car heyf, ku di
wê demêda kes tune bûye, ku serhatîya wan G nivisaren wan
li nav xelqêda belav bikin. Le divêt bêj in, ku li nav goveka
xwendkar Q xwendevanê silsilata derebegên kurdanda
navê gelek şayîr G nivîskaran aşkera bÛ, ku di nav wanda
bi nivisar yan jî bi zargotin gilî dikirin, ku şerbej u
helbestbêjên kurd hebûne. Saya serê vê- yekê em pe hesiya
ne haj pê hebûne, ku navê hinek şayir Û nivîskar, hozan
Û zaryarên kurdan hebûne, ku destnivîsarên hmeka mane,
goveka axa, bega Û mîren kurdan li cem xwe hiştine, xwe bi
destnivîsar li cem xwe nivîsîne, xwedî kirine. hiştine yan
jî dans heval G hevkarên xwe. Saya serê vî edetî li nive
sedsalîya nozdanda gelek xwendevanên kurd Û gelek zanyar
14

pê hesîyan G navê heyşt şayîr Q nivîskarên kurd li kitêbanda
xwendin. Derheqa wanda berê pêşin m.ilumatîyên ne as
kera bi arîknîya kuruîn xwcdewar û rewşonbîr hatine ni
vîsandinê û çapkirinê.

Li nivê sedsalîya nozdanda Akadêmîya Rûsî Lanê sparte bay
lozê xwe Alêksandir Jaba.yê ku li Erzurumê bû.mijGlî kom~
kirina madeyên folklorî, tarîxî, êtnografî Q lîtêratûra
kurdî bibe, destpêbike nivîsarên kurdî bigere, dest xe û
bişîne Akadêmîya Rûsistanê.

Alêksandir Jaba zanînga Pêtêrbûrgê xilas kiribû, bûbû rohilatnas,
ewî rind zimanê tirkî, farsî, inglîsî, fransî

zanibQ. li Erzurumêda ew dibe nasê hine kurdên xwendewar û zana. Bi arîkarîya wan ew gelek destnivîsarên kurdî kom dîke G dişîne Akadêmîya RGSistanê li Pêtêrbûrgê. Li nav wan destnivîsaranda destnivîsarên rêzmanana kurdî, yê folklorî, tarîxî, êtnografî Q lîtêratûrî hebûn. Xên ji wê ewT kitêbek bi navê serhatî G çîrokên kurd bi tercma xwe bi zmanê fransîzî nivîsî bû û şandibû Pêtêrbûrgê. Di sala 1960-da ew kitêb bi navê "Recueil de Notices et' récits ko urdes" li Pêtêrbûrgê çap bûye. Têda têkstên serhatî, çîroic û melûmetiyên li ser heyşt şayîr G nivîskarên kurd bi kur mancî herfên erebî Q tercma bi zmanê fransî hatine çapkirîrinê. Lêgerîna zmanê wan têkstan û melûmetiyan nîşan -di kin, ku ew bi destê xwendexv'ar û zanyarên kurd bona Alêk sandir Jaba hatine nivîsandinê. Navê wan merivan eve: Ta ha Hacî Ebdal Ezîz, Mehemed Xerîb Sulêman, Şah Neze, Mêla Mehemed, Hesên Hekîm Başî, Mêla Mehmed Beyazêdî, Mehemed Moksî û yê din.

Di kitêba Alêksandir Jabada, ya ku li jorêmin navê wê ni vîsîjli rûya 13-19-da ev melGmetiyên jêrin li ser şayîr nivîskar û zanyarên kurd nivîsîne:

jî di nêv Kurdistanê qewî zêde meşhure û merufe, Texmînan ku di tarîxa car sedê hîcre peyda bûye û di çar sed û heftê û yekêda mehrûm bûye û di nêv Herîrêda iredfûne". " ?AYÎRÊ^IWÊ Melayê Cizîriye, eslê wî ji Cizîra Bohtane, navê wî şêx Ahmedê. di tarîxa pênsed û çilîda di nav Cizî 15

rêda peyda bûye, di wî wext îda mîr Omad Êdîn di Cizîrê mîr bû 0 xweheke mîr hebû; Ev şêx ^/iimed jî li xweha mîr a_ şîq bûye, xezalyatne gotiyê û dîwançeyek tertîb kiriye, dîwana Meleyê Cizîrî dibêjin; Qewî dîwanekî mestihe û li nik ekradan meqbule. Pasê mîr Qnad Êdîn ew şêx Ahmed cêrbandîye, ku aşîqê heqîqîye û xweha xwe dayê. Şêx Ahmed qebûl ne kirîye. Ew şêx ^Mimcd jî di tarîxa pênsed û pêncî qesê mehrûm bûye û di nêv Cizîrê medfune û zîyaretgaha xelqêye".

ŞAYJRÊ SISE jî Feqê Teyrane, ku navê wî Mehemed,eslê wî ji qeseba (bajêroka) Mokscye, ta'ba welatê Hekariyane, di tarîxa heft sed G dudya peyda bûye, hekyata "Şêx Sena'nî" gotîye û qisa "Ber Sîsayî" ji mewzun gotîye û "Qewlê Hespê reş" jî wusanê mewzun gotîye G zehf beyt G eşa'r ji qewî me'lum G rengîn gotîye û navê wî jî di şêrêda mîm G heye Q muqdarî (nêsike) heftê pêne salan émir kirîye Q di tarîxa heft sed û heftêda merhûm bûye û li Miksê jî med fune.

ŞAYÎRÊ ÇARÊ jî Melayê Batêye, navê wî jî Mêla Ahmedê, es lê wî ji Batêye. Batê navê gundeke ji gundê di Hekariyan, di tarîxa heşt sed û bîstî peyda bûye, zahf sêr edebeyet gotiye, dîwanekî mehsûs heye, qewî qenc G mewlQdekî kur

mancî gotîye, di Kurdistanê ew meqbûle û heştê sal émir kirîye û new sedê hîcrê merhûm bûye, di nav gundê Bateyî. jî medfûne.

SAYIRÊ PÊNCI jî Ahmedê Xanîye, eslê wî ji tayfaye Hekarîyane, ji eşîreta xanîyane. Bi xwe hatîye Bazîdê, di tarî xa hezarîda tewten kirîye, di zimanê kurmancîda " Mem û Zîn" navê kitebek aşoq G maşoqan gotiye G kitebet IQxet jî bi kurmancî G erebî gotiye, navê Nûbare û zarokê di Kurdistanê di piştî quranê dixûnin û zehf jî xezelyan û eşaran u bayt bi zimanê kurmancî gotiye G di zimanê erebî û farsî G tirkî jî dîsan xezalyat û eşaran G edebyat zehf gotinê, di ulmê fenûnan jî q^wî maher G sahib erfane G şayrê di Kurdistanê hemûyan jî meşhûr û fayqe, belke ji hemû şeran meqbûle û di tarîxa di hezar şêst û sêda jî merhûm bûye, di nêv Bazîdêda mizgeftêk jî bi navê xwe b^ na kirîye G bi xwe jî li kenarê mizgeftê medfûne, ŞAYIRÊ ŞEŞÊ jî şayîrêd Kurdistanê xamile, nave wî jî îsm£. yîle, eslê wî ji Bazîdêye, ji şagirdê di Ahmed Xanîye, di 16

hezar şêst Q pencê hîcrê peyda bûye, di hezar sed Q bîst G yekêda merhûm bûye Q kitebekî IGxetan jî "Gulzar" nav talîf kirîye, bi kurmancî û erebî Q farsî zaru dixQnin û xeyr wê jî zehf xezalyan Q eşaran Q ebeyat bi zimanê kur mancî gotiye, di cîhda meşhQr Q merufe Q di nêv Bazîdêda merhûm û medfune.

SA YÎRT HEFTÊ şeref-xane, ji mîrêd Hekariyane G ji nislê Ebasî, di hezar G sed G yekêda jî li Culamerki ku cihl hukraeta Hekariyane, peyda bûye, eşar Q beyat bi kurmancî Q farsî gotiye, di hezar sed G şêst G yekêda merhûm bûye, di nêv Culamerkêda medfune.

ŞAYJRE HEYŞTÊMurad-xane, ku di Bazîdêda di tarîxa hezar û sed pencîda li Bazîdê peyda bûye; Ew jî muqadarpkê xe zalyat G eşaran bi zimanê kurmancî gotiye G di hezar Q sed Q newêd G nehêda merhûm bûye G di Bazîdêda miedfûne Q paşî wî ji kurmancan êdî şayir peyda ne blîye hetî niha.

ELI TEREMOXI

Li paşî melumetîyên li ser şayirên kurd di kitêba Alêksan dir Jabada hinek melumetî derheqa ulmdar G zanyarên kurd da hatine nivîsandin G derheqa Elî Teremoxî ewî nivîsî ye: "Elî Teremox ji gundê Teremoxîye, merivêkî gelek zana bûye. gelêk ulm zanîbGye. zimanê erebî. farsî. tirkî G kurdî rind zanibûye, gelek gerîyaye, çQye Bexdayê, Musulê Behdînanê G Soran, bi zimanê kurmancî "Qewlê yekane", "Kurêd weten", "Morîya yaqut", " Jîyîna heqîqet xewne" G serf G neha kurmancî nivîsîne",

Heta niha destnivîsarên wan nivîsarên Elî Teremoxî neketî^ ne ber destê zanyaran, ku mijGlî lêgerîna wan bibin, le divêt bêjim, ku her bi tenê destnivîsarên Elî Teremoxî

yen "rêzmane kurdî G erebî" e'yanin, Ew niha li kitêbxana bi navê Saltikov-Şêdrindanin li Lêîîngradêda, Derheqa wan Marûf Xeznedar di pêşgotina xweda ya "DestQrî zimanê ere bî bi kurdî" da gilî dike Q dinivîse, ku "Elî Teremoxî li sedey şanzde-hefdeh demî zayîn jîye G sereta destûre "Serfe zimanê erebî bi zimanê kurdî bona qutaban" nivîsî ye" (rue 22).

17

iSMAYL BAYZÊDi (XVII-XVIII)

Bi melGmetîyêd A, Jaba îsmayl Bayezedî şagirtê Ahmed Xanî bûye, li sala hezar şê&t û pêncî hîcrê (1654-^55) li Beyzê de ji daykê bûye, li sala hezar sed bîst G yekêda hîcrê (1709-10) çQye rehmetê. Kitêbek bi navê 'Gulzar' ya ferhenga kurmancî, erebî Q farsî bona zaruwan çêkiriye, zaru wê dixûnin. Xên ji wê ewî gelek xezal, şêr G beyt nivîsîne bi kurmancî, li welatê xweda gelek meşhur G marifet buye. Li Bazîdêda mirîye G wêderda jî çal kirine. Heta van salêd paşin qet li cîkî destnivîsarêd wî dest nexistine u çap nekirine. Dibe wextekî edebyetnasêd me kurd li Kurdis^ tanê bigerin, destnivîsarêd sêr, beyt G xezalên wî dest xin, çap kin.

ŞEREF-XAN (XVII-XVIII)

A. Jaba e'iam dike, ku Şeref-xan jî mîrêd «[^][^][^][^]y[^][^][^][^]y[^][^][^]» ji nesla Ebasîyan, di sala hezar sed u yekêda (1609-yu;, li Culamerkêda, ku cîyê Hekaryane, ji daykê buye, ser u beyt bi zimanê kurmancî G farsî gotinê, di sala hezar sed Q şêst G yekêda (1748) mirîye G li Culamerkêda çal kxrme Sed car heyf G mixabin, ku heta niha qet şêrek G beykete vî şayrî (helbestvanî) ne hatine çapkirinê, dibe_ wexteke edebyetnasêd kurd wan li cîkî dest xin G çap bikin, cave xwêndevanêd me délai le keve, ew bi serbest bixunm, MÛRAD-XAN BEYAZÊDi (XVIII)

A Jaba di kitêba xweda dinivîse, ku MÛrad-xan di sala hez; r sed G pencîda ji daykê bûye û di «ala^hezarnewed ne hêda mirîye Û li Bazîdê çal kirine. Ewi ji gelek xezal, sêr bi zimanê kurmancî gotinê. M.B.RÛdênko li [^][^][^][^]eba^xweda ya "Nivîsandina ser Û berê destnivîsarêd kurdi -da ni vîsîye, ku li kitêbxana Lenîngradêda ya bi nave- Sait ikovŞêdrînda destnivîsarêd çend xezalêd MÛrad-xan hene.

J.S.MGsaêlyan li avtorêfêrata xweda ya bi navê "Kurds kaya j.û.iio» J ii7 1 vêvo lîtêratûrna versiya Narodnaya poema Zembilfiroş i yeyo'j v .. «r dinivîse, ku bi melumetîyêd edebyetnasêd .kurd beyta Zembilfiroş" MÛrad-xan nivîsîye.

18

Ev melumetîyên li kitêba Alêksandir Jabada nivîsandî bi herfên erebî çapkirîne, tercima wan bi zimanê : firansizî têda çap kirîne G ew kitêb di nivê sedsalîya XIX-da li Pê

têrbûrge hatîye çapkirinê, le bi rastî berî şûrsa AktyabT rê kesek haj wan melûmetîyan tune bûye. Eger kesekî ew melumetî bixwenda, zanibûya, wê ji zGva derheqa wanda di kitêbekêda, pertokekêda ew melQmet bi zimanê rûsî, kurdî binivîsîyana, bigotana, ku lîtêratûra kurdî ya bi nivisan dî heye^ Le kesekî guh ne da bû ser wê, nenivisî bû,ku ew melumetî bi hewasdarin. Eva yeka hâte nivîsandin her di welatê Sovetêda li paşî hazirkirina kadrê kurdnas, Her li paşî hazirkirina kurdnasan li Sovêtistanêda çar û mikan peyda^bGn bibne nasê wan melumetîyê Alêksandir Jaba G li ser lêgerîna tarîxa peydabûna- lîtêratûra kurdî bixebitin û isbat bikin, ku lîtêratûra milletê kurd hebûye, heye û gelek dewlemende. Le divêt bêj in, ku berî me li derva rew şenbîkerên kurda bi xwe xereqî lêgerîna tarîxa peyda bun Q pêşketina lîtêratûra milletê xwe bûne.

Mesele, berê pêşin li nav salên 1932-1945-da çapkerê kovara "Hewarê" Celadet Elî Bedirxan melumetîyên bas li ser nivîskar şayîr G hozanên kurdan di kovara xweda çap diki rin. Li hejmara 33-da ewî nivisareke mexsûs derheqa klasî kên kurdanda çap kiriye. Navê wê nivîsarê "Klasikên meye"^^ têda melumetîyên Alêksandir Jaba bi zimanê kurmancî çap kirine û serda zêde navê hine şayîr û hozanê kurd hatîye nivîsandinê,

Li paşî vê li Sovêtistanêda, xasmali Lenîngradêda, li nav salên 1958-1967-da bi xwestin û arîkarîya min şagirta mi ne rehmetî Margarîta Barisovà Rudenko mijGlî hazirkirin û çapkirina destnivîsarên kurdî dibû. Li nav wan salanda ewê çar-pênc xebatên hêja û bi hewasdar li ser edebyeta kurdan çapkirîne, Navê wan xebata eve: "Mem û Zîna Ahmedê Xanî" (Moskva-1962) , "Şêx sena'n a Feqê Teyran" (Moskva, 1965), "Nivisara Mêle MehmGdê Beyzêdî, Jîyîn Q ayîna kurdan" (1963), "Leyl û Mecnûna Xarîs Bîtiîsî" (1963), "Nivî sandin li nav û nişanên destnivîsarên kurdî" (Moskva, 1961T û yen din. Li nav wan salanda Maruf Xeznedar ji Iraqê ha- ^j^^ Lênîngradê, li ber destê min li ser tarîxa lêgerîna lîtêratûra kurdî bixebitê.

Saya serê xebatên Alêksandir Jaba, M. B, Rudenko her niha 19

li welatê So-vretîstanêda G li serva pê hesîyane ku milletê kurd jî xudanê bîrewera bi hêja G efirandinên bi qîmet G giranbihaye, ku wî jî gelek tiştên hêja xuliqandine. Bi rastî gotî berî aşkerabûna desnivîsarên kurdî yen Aleksaii dir kom kiribûn, G berî nivîsandina M. B, Rudenko derheqa waiida li Rusistanê hela hê nivê sedsalîya nozdanda ulmdarekî rûsan bi navê Dittel di xebata xweda "Rêbarî li Rohi^ latêda (-ya ku li "jQrnala mînistêrstva prosvêşênîyada (SPB.-1848, i otdêl VI, belge 1-30) çap bubû nivîsîye. "ZE manê eşîrên kurdan kêman hatine lêgerînê, lîtêratûra wane

zar gotin gelek dewlemende, xên ji wê lîtêratûrê, ^lîtêra tûra wane nivîsandî jî geleke, rohilatzan dikaribûn^mijGlî wê lîtêratûrê bibin, lîtêratûra wan dewlemende, nivê wê ya wan bi eslî serbixweye, nivê din ji zimanê farsî tercimekirîye, navên gelek merivên kurd yê şêrnivîs O tarîf nivîs yê bi nav G deng eşkerane". Sed car mixabin G heyf ku Dittel navê wan di nivîsara xweda nenivîsîye, ewî navê wan di destnivîsara xweda hiştîye G desnivîsara wî li ser kurdan, qebîlên wan G kûltûra kurdan niha li arxîva Aka dêmîya zanîntîyêdaye.

Li welatên Evropayêda kesek haj van gotinên Dîttêl G melf metîyên di kitêba Alêksandirda nivîsandî nî bû û sebeb wê yekê E.M.Katremere (binêre: E.M,Quatremere: Notice extraite des manuscrits de la Biblithequs du roi et autres Bib litheques, Paris, 1836) û G.R,Drever (binêre: 1-The Dispertion of the kurds in ancient times, JRAS, 1921, IV, 2- The name "Kurde" and its philological connection, JRAS, 1923, III, 3- Studies in kurdes History, BSOS, 1922, T. II) di xebatê 'xweda nivîsîne, ku lîtêratûra kurdî tune. Ê eva gotina li xebatên êtnograf, rêbar û zanyarên Evropayêda dû hev dihate gotinê G nivîsandinê. Her di kutabûna sed salîya nozda û destpêka sedsalîya bîstanda dinya pê hesîya, ku lîtêratûra kurdan ya nivîsandî hebûye, heye G gelek dewlemende. Eva yeka hâte gotin û nivîsandinê saya^Sê rê wê yekê, ku kurd bi xwe di wî wextîda mijûlî^ tarîxa peydabGn G pêşveçQna lîtêratûra miletê xweva bûn. Ew me lumetî nîşan dîkin, ku eger li nav kurdanda, xasma li nav goveka xwendkar û xwendwarên wanda nav û dengê gelek sayir, nivîskar û zanyarên kurd aşkera ne bûya. Eger wana derheqa wanda ne zaninbûya, bi zar li nav wanda negotina, gilî nekirina, yanê jî bi nivîsar nav û nîşanên wan li .20

cem xwe nenivîsandina, nebiştina, kesekî nikar bûya ew melGmetî ji Alêksandir Jabara bigota, yan jî binivîsîya. Ew melumetî nîşan dîkin, ku li nav xelqê kurdda berê edet bû serhatîyên şayîrû' nivîskarên xwe zanibin, û gilî bi kin, li nav hevdda belav bikin.- Saya serê vî edetî kurdên Erzurumê, yê arîkarî Alêksandir Jaba kiri bûn, haj dîroka lîtêratûra kurdî hebûn û zanîbûn û karîbûn derheqa wê da gilî bikin yan jî binivîsin. Eger ew haj pê ne bûna, nav G'nîşanên Elî Herîrî, Feqê Teyran, Meleyê" Cizîrî û yê din ji Alêksandir Jabara gilî nekirina, nenivîsandina ewê ji kîderê karî bûya ew melumetî derheqa edebyeta kurdî da di kitêba xweda çap bikira, xerêqî lêgerîna tarîxa edebyeta kurdî bibGya, ~

Li sala 1967-da Marûf Xeznedar -kitêba xwe "Oçerkî îstorî sovremennoy kûrds koy lîtêratûrî" (yanê qurt nivîsandina tarîxa edebyeta kurdî ya niha) çap bû. Li paşî çapkirina

kitebên M.B.RÛdênko û Kitêba Marûf Xeznedar li Sovet-îstanêda pê hesîyan, ku edebyeta kurdan hebûye, heye G gelek dewlemende, ku mîletê kurd jî mîna mîletên din xudanê bîrewara hêja pêşkevî Q efirandinên bi qîmet G giranbihaye ku kurdan jî tîştên bi nîrx xuliqandine.

Derheqa lêgerîna edebyeta kurdîda di wextê xweda li Iraqê da li paşî şûrşa Aktyabirê kitêb, pertokên bi qîmet hati[^] ne çapkirinê (binêre "Lêgerîna lîtêratûra kurdî li Iraqê da" di vê nivîsara minda) . Le herçend xebatên wan bi zi manê kurdî hatibûn çapkirinê, kesekî kurdnasên Evropayê heta van salên paşin haj pê nîn bûn. Wusan jî kesek ji kurdnasên Sovetê û Evropayê haj nivîsarên Alêksandir Jaba û Dittel nîn bûn-, Sebeb vê yekê Katrêmêr E.M, Dravêr G.R. di nivîsarên xweda nivîsî bûn, ku "Lîtêratûra kurdî tune" Eva gotina li pasê di xebatên êtnograf, rêbar û zanyarên Evropayêda li dû hev dihate gotinê G nivîsandinê. Her li kutabûna sedsalîya nozdan, xasma li despêka sedsalîya bîs tanda bi saya serê xebatên zanyarên kurd li Iraqêda G sa[~] ya serê kitêb G pertokên M.B.RÛdênko G kitêba Marûf Xeznedar dinya pê hesîya, ku lîtêratûra kurdî ya serbixwe hey'ê û gelek dewlemende, ku navê gelek şayîr û helbestvanên kurd di tarîxêda e'yanin, ku di wê edebyetêda tîştên htjâ bi nîrx G giranbiha hene G layqê mijGlî lêgerîna wê bin.
^ " 21

Li vira jî lazime çend gilîyan derheqa hevbendîya edebet û zargotina kurdî bêjim.

Eşkeraye, ku edebyet G zargotina her mîletî bijievra girêdaye, hevbendîya wan bi hevra heye. Zanyarên kurd ^û kurdnas di xebatên x-weda dinivîsin, ku di tarîxa peydabGn û pêşveçûna edebyeta kurdîda zargotina cimaetê (çîrok,hek yatên tarîxî, serhatî G serpêhatîya merivan, beyt, kilam) kanîya edebyeta kurdî bûye. Mesele, Aladîn Sîcadin,^ Givi Mukarîyanî, Maruf Xeznedar di nivîsarêd xweda (Aladîn Se-"cadî, Mejuy edebyetî kurdî, Bexdad, sala 1950) Maruf Xeznedar, Oçêrkî sovremenoy kurdkcy lîtêratûrî. Moskva, 1965) nivîsîne, ku zargotina kurdî berepêşin kanîya peydabûn u pêşveçûna edebyata neteweyê kurd bûye. Kurdnasa Sovêtistê ne M.B.RÛdênko di kitêbên xweda Meselan tîne ber ^ çavên xwendevanan, ku Ahmedê Xanî "Mem G Zîn"a xwe ji "Mem G Zîn"a zargotin, ji "Même Alanê" zargotin wergirtiye, nivîsîye, ku Xaris Bîtiîsî "Leyl G Mecnuna" xwe ji "Leyl u Mecnuna" zargotin wergirtiye, ku Feqê Teyran beyta xwe "Şêxê Sêda'na" ji bevta zargotina "Şêrê sisebanê" yan ji ji beyta "Doda gurca" wergirtiye. M.B.RÛdênko wusan ji m-⁻ vîsîye, ku gelek tîştên bas yen edebyetî ketine nav cima etê, bûne bevten zargotinê. Dengbêj , çirokbêjên kurdi gelek cara bi ezberî hînî stran, gotin G gilîkirma serhatî. ya,- qeremanên beytên zargotin bûne G li nav cimaete bi

qeydê xwe, bi tertîb ê sazmanîya xwe belav kirne, Ev gili rastin. Mesele, em hildin beyta "Dimdiraê" . serhatîya Siyabend G Xece" ya "Même ê Eyşê" , ya "Sêva Hacî"__ beyta "Elî Sêr" serhatîyên "Serê Sîsebanê" "Mem û Zin yan ji serhatîya "Z-ei^bilfiroş" ê gelek. tiştên din him 11 zargo tin hene, him jî bi saxe edebyetî. Eva yeka nîşan dike.ku şaxên edebyetê G yen zargotinê gelekî bi hevra giredyaine ku hevbendîya wan bi hevra heye, Ew nîşan dikan ku, arika rîya hostatiya nivîskar, şayîr G çîroknivîs gelek beyt, serhatîyên dildaran, çîrok ê hekyatên tarîxî bê ne beyt (destan), serhatî G cirokên nivîsandî, bê ne şaxen edebyeşemo beyta "Diiadimê" ("Xanê -Cengzerin") bê ye remana nivî sandî, bi arîkarîya Semendê Siyabendov şaxê serhatîya Xe^ ê Siyahbend" bûye poêma nivîsandî. Ev şaxên nivisandi 22

bi tertiba xwcvva, bi sazmanîya xweva, bi rengê nivîsara xweva, bi xemla xweva li gelek ciya guhastîne, ne mîna şaxên zargotinê ne. Le naveroka wan, net û meremê wan na vê qeremanên wan kê mîna zêde mîna hevin, Eva yeka jî dîsan nîşan dike, ku edebyet û zargotina kurdî bi hevra giredayîne, ku hevbendîya wan bi hevra heye.

23

ROLA KOVAR ê ROJNAMÊN KURDAN LI DÎROKA EDEBYETA KURDÎDA

Kovar

gerîna

û rojnamên kurdî li tarîxa peydabûn, pêşveçûn û lêlîteratûra kurdan cîkî hêja G layq girtîne, çimkî peydabûn G pêşveçûn G lêgerîna lîteratûrê wê bi peydabûn û pêşveçûna kovar û rojnamên kurdîva girêdaye, Di sirîya xweda peydabûn G pêşveçûn û lêgerîna lîteratûra mîletê kurdî bi peydabûn û pêşveçûna serê serxwebûna melîte kurê va girêdaye G hevbendîya wan li heraG alîyava bi hevra he ye.

Di tarîxêda aşkeraye , ku bernamên kovar û rojnamê xelqê ew bûne, ku propaganda hişyarbûna mîletê xwe bikin, ku mi let xwe nas bike, û qîmetê ziman, kûltûra xwe zanih.e,pêşketîyên efrandkerên lîteratûra xwe nas bike, qedirê ^wan zanibe, hêz û qewatên xwe pêşketî bike yek, bi tevayî û hevkar ser bikin bo xatirê azadî û serx-webûna mîlet.

Eger em bas mijûlî tarîxa peydabûn û pêşketina kovar- G rojnamên kurdî bibin, emê bêne ser wê fikirê, ku net, me rem û mebestê kovar Q rojnamê kurdî jî ew pirs bûne, ku bernama wan jî hema ew pirs û daxwaz- bûne.

Kovar û rojnamê wusan jî li cîyê xweda bûne meydan û binga çakirn û belav kirina çîrok, serhatî, sêr, helbest, beyt G dastana. Kovar Q rojnaman melumetîyên kurt derheqa şayîr, nivîskar û zanyarên mîlet e'ia-mî xwendevanên xwe di

kirin, ew wusan ji bûbûne meydana gelek şayîr, nivîskaran. Wana sêr, xezel, helbestên xwe têda car-caran çap dikirinkovar G rojnamê çap nebûna', nivîsarên helbestvanan , çîrokvanan, dîroknasan, û zanyaran têda çap^{ne} bûna, ^ ew nivîsar, ew helbest wê wunda bibûna, wusa pQç bibûna û ji paşketîyanra ne mana. Hema saya serê kovar û rojnaman em dikarin tarîxa peydabûn û pêşveçQna lîtêratûra millet bînin ber çavê xwe G binivîsin.

Rojnama kurdî ya berê pêşin ku çap bûye G di vê rêda rola xwe lîstîye, gazêta[^] "Kurdistan" (1898-1899) buye. Eva roj_ nama bi destî kurên'Bedirxan-Abdurehman-paşa Q Midhat-paşa çap dibû. Hukmeta siltanê Rome çapkir.ina wê lî Tirkîyê qedexe kiribû. Sebeb wê yekê ew mecbûr bûn wê li Qaherê, Londonê, Folkstonê û li -cîyê din çap bikin.

24

Berê pêşin di vê rojnama kurdîda hine gilî-gotin li ser lêgerîna dîroka lîtêratûra kurdî nivîsîne. Mesele, li hej mara wê ya sisîyanda ewê di datiezana xweda nivîsîye : "Zanyarekî almanî navê wî Fon Hartmane, hatîye Kurdistanê, mi jûlî hinbûna zimanê kurdî dibe, têkstên folklor Q lîtêra tûra kurdî kom dike bona lêgerîna". Li paşî vê melumetîyê çapkerê rojnama "Kurdistan" t'emîya li xwendevanên kurdan dike û dibêje wan, ku ew jî "têkstên folklore û lîtêratû ra kurdî k'om bikin, li ser zimanê xwe û li ser neteweyê xwe kurd tiştêkî binivîsin" (binêre, "Kurdistan", Hejm.N3) çapkerê vê rojnamê bi xwe li dû hev parçe-parçe têkstên ji dastana Ahmedê Xanî "Mem û Zîn" çap kirine Q derheqa Ahmedê Xanî û "Mem G Zîn" a wîda ev gilîyên jêrin nivîsî ne: "Sala 1650-da Ahmedê Xanî kitêbek nivîsîye, navê wê "Mem û Zîn" e, li ser ašoq G maşoqên cahil hatîye nivîsandî ne, têda melumetîyên bi hewas yen tarîxî G kûltûrî li ser dîroka kurdan jî nivîsîne, têda wusan jî gelek t'emî, nesîhet, metelok û gotinên nesteqî nivîsîne, ji ber wê pêvîste wê kitêbê bixûnin. ezber zanibin. Em wê bîr bi bir çap dikin bona xwendevanên xwe, Ew kitêb du sed sal berê hatîye nivîsandinê, hine belgên wê nayêne xwendinê, dibe wextêkê ez karibim wan belgan bixûnim, berpa bikim, Eger li cem merivêkî destnivîsara wê heye, ez lava dikim bo min binêrin (bişînin) , 'ku ez wê hember bikim, rast bikim; meremê min heye wê başqe çap bikim. Min hine cî ji wê ter cime kirine ser zimanê tirkî, erebî G ji zanyaranra xwend wan bi dengêkî digot: Ji vê kitêbê baştir û çaktir- ne dîtîye û nexwendîye "(Kurdistan, hej-mara 3. rûyê 3). Dîsan di wê hejmarêda çapkerê wê rojnamê hine- melumetî derheqa Qa[^] dir Koyida e'iamî xwendevanên xwe kirine. Ewê têda nivîsî ye: Di nav soranda zanyarek hebû, ew par mîr, rehma xwedê le be. Navê wî Haçî Qadir Koye. Di emirê xweda ew gelek xebitîye, kû milletê kurd xwendewer be, xudan ulm G zaninê

be. Ewî gelek sêr bi kurmancî nivîsîne, şêrên xwe dişande welatê xwe. Ew xwe bi zaravê soran dipeyve (xeber dide) , lema kurd zaravê wîfehî nakin. Li ser rûpelê "Mem û Zîn" a Ahmedê Xanî Qadir Qoy bi destê xwe şêrek nivîsîye, têda ew dibêje merivê mîna Ahmedê Xanî û nivîsara mîna nivîsara wî "Mem G Zîn" tunene, ku Ahmedê Xanî û Qadir Koy bingê G binaxa edebyeta kurdî danîne". Li paşî van gilîyan kovarê "Kurdistan" sera Qadir Qoy li jêrê çap kirine. Ew sêr awa tê gotinê :

25

Zemanê resmî caran ne mawe,
çiraxî nizam û menşî kujawe.
Le dewrî ême zûwan G cirîde
Eger ce meqsedî zanîn bawe,
Etnan qedrî bizane em kitêbê
Le dinya esta ke hemsay ne mawe
Le aynam heyat şêx Xanî
Lê ser nixeta xetaw nûsrawe,[^]
Le lay erbab xoy bi qedir G qîmet,
Xezîneyî wefhere û kîsî dirawe.
Le encam mecmûe dul soran û bohtan.
Le saye em kitebe nûsrawe.
Le kurdan xeyrî Hacî û şêx Xanî
Esase nizame kurdî da ne nawe".
Di vê şêrêda Qadir Qoy dibêje :
Zemanê resmî caran- ne maye , ^ ^
Cira, nizam Ğ neşrê^kujawe^hatiye vekuştine
Li vê dewra ziman û çiridê,
Eger ci meqsedê zanînê heye,
Hema qedrê vê kitêbê bizane,
Li dinya niha hevtayê wê ne maye ,
Li ayna heyata şêx Xanî,
Eva t'ev bi qedir G qîmet
Xezna cewahîr û -icîisê giranî,
Li cemeka soran û bot an ^
Eva kitêba hatîye nûsînî (nivîsandinê)
Ji kurdan xencî Hacî û şêx^Xanî, ^
K'esekî binaxe nizama kurdî danoni.
Heta van salê paşîn kesek haj vê şêrê ne bû, di dîwana wî
da ya sala 1945 çapkirdîda ew sêr tune. Sêre ^gazeta
"Kurdistan" niha em pê hesîyane, ku Qad r Koy"Mem u Zin a
Ahmedê Xanî xwendîye, qedir G qîmetê nivîsaren "J^^"^^
ye û lema jî nivîsîye "Ji^kurdan^xenci Haci u şex Xani,
kesekî binaxa zimanê kurdî danani",-
Berê kesek haj pê nî bĠ kengê Qadir Koy çĠye rehmetê. Niha
s^y^ s"fmelîmetîyên gazêta "Kurdistan" em haj pe bune
ku ew kî bûye, ci nivîsîne û kengê kiriye, bi gotma we
Qadir Koyî sala lfi89-da mirîye.

Li p.işî Rojnama "Kurdistan" her li destpêka sedsalîya bîs ta li pey hev dest pê dikin têne çapkirinê gelek rojnara'ê û kovarên kurdî. Nave wana li kitoba Cemal Xeznedar "Rojnmc G kovarên" kurdîda hatine nivîsandinê. Ez ji wan her navê çend heban tînime bîra xwendevanên me délai : "Roja -Kurd (1911-1919), "Bangî kurd" (1913-1919), "Pçşkewtin" (1918-1919), "Jîn" (1919-1922) li nav salên 1932-1945 kova rên "Hewar", "Ronahî", "Ster". "Roja Nê" (li Sêrîyêda) 7 "Gêlavêj", "Dengê gîfî teze", "J-n" (li Iraqêda) çap dibûn. Niha li gelek cîya bi dizî ê aşkera gcle kovar G roj name bi zimanê kurdî çap dibin. ~

Di van kovar Q rdjnâmên kurdîda gelek, sêr, helbest û nivîsarê nivîsk.-ir, zanyar G edebyetnasên kurdan hatine çap kirinê, mesele, li kovarên "Hewar" G "Ronahîda", yen li Sêrîye çap dil-Qn, gelek sêr, helbest, çîrok yen şayîr, ni vîskarên kurcîen Sêrîye ê Tirkîye dihatine çapkirinê. Mesele, şêrên Cegerxûn, yen Osman Sebrî, Qadrîcan, Huşyar dT wanda çap bêne. Mesele, di kovara "Hewarêda" ev sêr G bel bestên Cegerxûn çap kirîne : "Gotina welat" (H.N.4),- "jT bona Hewarê" (H.N.6), "Pesnê Dêrdike"; ji-biravê nâzdar G ciwan Qadrîcanra (H.N.5) "Gula dil" (H.N.9), "ji mêle Q şêxanra" (H.N.10), "Berdilk" (H.N. 10) , "Zarînek" (H.N. II) , Zaru dibê n" (H.N. 13), "Sêr, pilir.g rGvî"(H.N.15) , "Du bend (H.N. 16), "Ez ê dilber" (H.K.25), "Pendnaine(H.N.24) Welatê mm" (H.N. 26), "Derdê Cegerxûn" (H.N. 27). "Marsa "^^^m"" ^-^-^ô), "Ala rengîn" (H.K.29), "Em Arîne"(H. N.28), Ke bi ya. min dike" (H.N. 29), "Divê em bibin vek" (H.N. 30), "Berhemê gur" (H.N. 30), "Serxwebûna murîyan" (H. N.39), Marsa keyanî" (H.N. 52). "Xanima Ciwan" (H.N.52), Peş kevin" (H.N. 53), "Ya reb" (H.N. 37).

Le di kovara "Ronahîda" ev sêr û helbestên Cegerxûn çap bûne: "Şahînsaha cihan" (R.N.21), "Leylê" (R,N,20), "Xanim tu dizanî" (R.N,29), "Keç" (R,N,19), "Hey kurd" (R.N.18), "Pira Tore" (R,K.18) , "Ew maldarên birçî" (R.N.14), "Jîyî na min" (R.N,28), "Dilber" (R.N.19), "Ey keça kurd" (R.N. 15), "Ger nexunin" (R.N. 15), "Canan"" (R.N.10)", "Berdêlk" (R.N. 10), "Pesnê Dilberê" (R.N. 29) G yen din.

Saya serê kovara Hewarê ev şêr Q helbestên Osman Sebrî hatine çapkirinê: "Dongiya Ceqel" (H.N. 27) ."Marsa Xortan" (H.N. 277). "RQvî ê dîk" (H.N.31). "Agrî" (H.N.36). "Marsa 27

canbêzaran" (H.N. 49), "Şêhrên zarokan" (H.N. 49), "Marsa Felatê" (H.N.50), "Gelo dem ji zêre" (H.N.52) , "Ruvîyê kei?" (H.N. 52), "Evîn" (H.N. 53), Di kovara "Roja Nê" da jî ev şêrcn Osman Sebrî hatine çap kirine: "Xweşxana çîyayekî" (R.N. 14), "Berdêlîya Mihoke" (R.N, 19), "Gurê pîr"(R.N.12) Di herdu kovaranda' wusa jî çîrok û serhatîyên êtnografî, tarîxî yen Osman Sebrî çapkirîne.

Di herdu kovaranda (Hewarê û Ronahîyê) gelek sêr Q hel-
'bestcn Qadrîcan, Huşyar, Mehemed Emin Botî, Celadêt Bedit[^]
xan, KamGran Bedirxan hatine çapkirinê; Eger ez li vira
navê wan yeko-yeko binivîsim, wê dirêj be.

Di van herdu kovaranda wusan jî efirandinên şayîr Q nivîf
karên kurdan yen kilasîkî çap dikirin, her gav di hejmarên
wanda perçe-perçe "Mem Q Zîn" a Ahmedê Xanî G ser u
helbestên Meleyê Cizîrî çap dikirin, Xên ji wê di wanda
nivîsarên kurd li ser dîroka peydabGn lîtêratûra - kurdi
çap dikirin, mesele di hejmara 33-da ya kovara "Hewar eda
nivîsarek bi sernavê "Kilasîkên me" nav û nîşanên gelek
sêrbêj ê helbestbêj. çîroknivîs, tarîxnivîs û zanyaran
kurd e'iamî xwendevanê xwe kirine, Di vê nivîsareda nivî
sîne kê, kengê jîye G ci nivîsiye.

Xên ji wê di kovaranda carna melumetîyên mexsGs li ser eu
da-cuda şayîr ê hozanên kurd çap dikirin. Mesele di hejma
ra 54-da ya kovara "Hewar"êda nivîsarek ser nave ^Mela
Ahmed" çapkirîne. Têda nivîsîne: "Mêla Ahmed şayîrekî ji
Heyderane, dîwancke wî ya sêr û qesîdan heye, niha li cem
kurdê wî M.Emîne. Ew jî li gundê Xalitda Nehîya Amude dersê
şeriyetê dixêne", Li paşî van gilîya nivîsvanê ve gotarê
perce sera Mêla Ahmed tîne ber çavê xwendevanên xwe,
Ez sê-çar rêzan ji wî parçeyî werdigirim û li jêrê bona
xwendevanên me délai çap dikim :

Elaye ey yuhes saqî jî te zatî recakarîm,
Werln camek meya safî ji hîcrê mest û guzarim,
Melulîm bê qeder saqî mifere-reh bîm bi camêra,
Mirada min ji destê te badeya sor û gulgone,
Belê wextê seher îro xiyale firqetê xwarim"

.(Hewar, N. 56).

28 .

Wusa jî di kovara "Ronahî" da sala 1961 ya ku li Bexdadê
bi herfên erebî melumetîyên mexsûs li ser şayîrên kurdin
yen sedsalîya navîn çap kirine. Mesele, di hejmara dudu
wanda derheqa Ebdal Semed Babekda Enver Mayî nivîsiye ;"Di
sala 1932 ez li nav guliya, li gundê Şîlanda feqe bûm, li
wêra kevne feqek hebû, navê wî Feqe Mehemed Dirêj bû, kej[^]
kulekê wîya şêrêt kurdî hebû; gelek şêrêt vîjcvanêt kurd
têda hebûn, wek şêrêt Melayê Cizîrî, Remezârê Cezîrî, mî-r
Amadîne Hekarî, Feqê Teyra, şah Pertew-beg Hekarî û gele
ke di ji vîjevanêt kurdî yêt kevn". Li pasê Enver Mayî d[^]
nivîse, ku ewî ew di keşkula hine sârêt kurdîda, dîtin, li
ser nivîsî bû: "Evdal Semed Babek fermayed (Yanê Semed di[^]
bêje). Li dû vê Enver Mayî dinivîse: "Min kitêba tarîxnasê
ereban Ibin Xelkan G kitêba "Keşaf alzenûn" xwend û pê
hesîyam, ku bi rastî Evdal Semed Babek şayîrê kurde, ji
Hekarîyêye, sala 1020, bi gotina Ibin Xelkan, çûye rehmê.
Şêrên wî bi erebî û kurdîne. "Li paşî van gilîya Enver

Mayî du parça şêrên Evdal Semed Babek di nivîsara xweda tîne ber çavan. Şêrek bi zimanê erebî, yek jî bi zimanê kurdî. Li jêrê ez çend rêzan ji sera wî kurdî bi herfên latînî çap dikim, ku xwendevanên me haj pê hebin :

Dilo şabe, ci xweş dem bat bihare,
Reşemeh çû, terazan bûn diyare,
Nihal der bûn, xişa hat av û cebare,
Berf ker ker bûbû keftî nizare,
Kuldik û gui bi kem der çûn lî kajan,
Sivîk hat nérgîza mest kofi xware.

. , (Ronahî, Bexdad, sala 1961, hejm. 5,6 rûpelê 62-66).

Eger em hemG hejmarên kovar G rojnamayên kurdî bixGnin, yen kû berê li cî-cîyan, welat û welatan, bajar û bajaran çap bûne, emê esse di wanda rastî melumetîyên bi vî cûreyî bèn, pê bihesin, ku di tarîxêda . navê gelek şayir û ho zanên kurd heta niha li nivîştok, pertok û kitêbên tarîxa lîteratûra kurdîda ne hatîye nivîsandinê. Eva xebata gelek mezine, wê gelek wext bikişîne, bona.wê lazime nek bi tenê zanyarek, le komeke zanyaran bi vê pirsêva mijGî bin ji hemû kovar û rojnaman melumetîyên mexsûs derheqa şayir û hozanên ne e'yan hilçînin, bikne berevokekê û çap bikin 29

Wusan jî kovar û roj'namên kurdî yen li Iraqêda çap dibûn, li perên xweda melumetîyên çapkirin, lêgerîna^ edebyeta kurdênli Iraqê u îranê çap dikirin. Mesele rojnama "Jîn" kovarên "Gêlavêj", "Dengê gîtî teze" û yen din nivîsar G nivîştokên xwe bi hewasdar li ser şayîr, helbestvan^ ta rîxnivîs Q zanyarên kurd çap dikirin, sêr G helbestên Gu ran, Bêkes, dildar G yen din li percn xweda ^herdem çap dikirin G bi vî teherî wana bingê G binaxa (hîmê) lêgerî na lîteratûra kurdî kilasîkî û lîteratûra kurdî ya herdemê xwe bere-bere da danîn, gîrsa mîletê xwe pê ^ didane naskirinê, ku ew xwe bihesin, xwe nas bikin û haj kelepura kûltûra, xwe hebin, qedirê efirandinên şayîr, helbestvan tarîxnivîs G zanyarên xwe zanibin, xwe ber bi rîya rewşeiî _bîrîyê bigirin, bi zimanê dayka xwe şîrin li dabistananda bixQnin, xwendkar G xwendevan bin, sareza G pîspor bin, bona roja oxirmê giran yek bin, bibin hevkar û hevdest ,kê ribin bi tevayî sêr bikin bo xatirê azadîya kurd G KurdîE tanê ji bin zulmê G stemkarîyê derkevin û bi azadî^serxwe bûn û bextewarî bijîn, Hemû rojnamê G kovarên kurdî, yen b'erê çap dibûn û yen niha çap dibin di van pirsanda roleke mezin lîstine û dilîzin û merem G mebestê wan ew buye^ ku kurd ber bi rîya rewşenbîrîyê serxwebûn û bextewarîyê her in.

Le lazime bêj in, ku kovar G rojnamên kurdî cuda mJ-Jolî ni, vîsandina tarîxa peydabûn G pêşketina lîteratûra kurdi ne

bûne G nabin, cuda mijGlî analîza (jihevderanina) janren (şovên) wê ne b'ne Ğ nabin, mijûlî lêgerîna beş u qatiya helbest û şêran ne b'Gne G nabin, ew cuda mijGli rola we li terbîyetkirina girsî miletda nebûne û nabin, li ser van pirsan xebatên serbixwe têorêtîkî nenivîsîne G nanivîsm, Rojnamê Ğ kovar her bi tenê şêmîkin, gava pêşînin di çap kirin G lêgerîna lîtêratGra neteweda. Ew meydana çapkiri na serhatî, çîrok, beyt, sêr G helbestanin, le meydana tengin, ne firevanin, di wanda her bi tene bi kurteberi nivîstok-G nivîsarên danezanîni li ser legerin u mijul bu na lîtêratûrê, tarîxê, êtnografî Q folklore carnan çap àx kin. Bona lêgerîna tarîxa peydabûn Ğ pêşveçun literature, bona lêgerîna janrên wê Q yen folklorî netewe, bona lêgerîna kêş Q qafîya sêr, helbestan, kilam Ğ stranen netewe G bona lêgerîna roia lîtêratûrê di terb. etkirin u ronahî

30
 ^^irina^girsî- netewe divêt xebetên cuda serbixwe başqe bêne nivî.şandinê. Bi van pirsanva merivên zana Q odebyetnas mijGlî dibin, kitêb û pertokên lêgerîna lîtêratûrê dinivî sin. Bi van pirsanva li hemû parçên Kurdistanî dabeşkirîda (parçe-parçe kirîda) li berî serê împêrîalîstîyê G sûr şa'Aktyabirê kesek mijûl ne bûye, her bi tenê' li Iraqê si" ya serê wê yekê ku kurdên Iraqê mafê .xwendin O çapkirina" kitêban bi zimanê xwe standibûn, zanyar û edebîyetnasên kurd karîbûn dest pê bikin xebatên mexsGs li ser lêgerîna tarîxa lîtêratûra miletê kurd binivîsin û çap bikin. Mese le, li destpêka nivê sedsalîya bîstanda çend kitêb, pertok û nivîstok li ser tarîxa lîtêratûra kurdan çapkirîne. çend sal berê bi zimanê rûsî min nivîstokek li ser wan xebatan nivîsiye u çapkiriye. Navê wê nivîstokê awaye: îzûçenîyê kûrds koy lîtêratûrê vî Iraqê (Binêre "Narodî Azî î Afrîkî

31
 MELĜMETIYتN ŞEREFXAN BÎTLÎSî Ğ
 EVLIYA ÇELEBî DERHEQA ZANYAR Ğ SÇYخRتN
 KURDANDA

Hine melumetîyên hêja, nîrx û. bi hewasdar derheqa zanyar, sêrbêj û helbestbêjên kurdanda' di nivîsarên Şeref-xan Bit_ lîsî O Evlîya Celebîda hene. Le divêt bêjim, ku piranîya melumetîyên wan derheqa îş û karên mîr, xan, beg G sero-Jcên kurdanda bûn, lema jî di nivîsarên wanda her bi tenê hatîye nivîsandinê kîjan mîr, kîjan xan, beg û serokê we latê kurdan û eşîrên kurdan xwendewer bûye, zanyar bûye, - aqilmend bûye, sêrbêj G helbestbêj bûye. Hewasdar, ez li vira bêjim, ku wextê Şeref-xan Bitlîsî derheq îş û karê mîr, xan G serokên welatê kurdan Q eşîrên kurdên serbixwe dinivîse, gilî dike, ew bi ferx Q ku_ bar e'lam dike, ku di nav wanda merivên xwendewer, ulmdar zana, sêrbêj û helbestbêj hebûn, ku hineka ji wan pêşrev

G pêşkevî bûn, di welatê xweda mizgeft, medrese G mekteb çêkiribGn.

Mesele: ewî nivîsîye: "Mîr Dawud kurê mîr Melîk li Xezanê - medrese çekirîye, navê Dawudîyê lêkirîye, niha di wê medresêda şagirt hîn dibin, mêrên zana ders didin"(rûyê 216)
Şerefxan dinivîse, ku melikdarekî kurd ji binemala Saladîn li Misirê hukumdarî dikir, r;avê wî melîk Efzal bû. Di nivîsara Yafîda ya bi navê tarîxêda derheqa wîda hatîye nivîsandinê: "Melik Efzal zanyarekî mezin bû, zanîn û ali_mê wî gelek kamil bûn, ew li cem ulmdarên navdar di zema nê xweda hînê xedîsê bûbû, di nivîsarên xweda ewî tiştên eceb bi aqilî nivîsîne, di îş û karê xweda ewî gelek qe dir û qîmetê merivên zana û pîspor digirt, herdem dikir, ku qencîya, xêrxwezîya rasteqîn.*bê kirine, ku li dinyayêda edlayî, àsîtî û rehmdarî hebe, bi xwe tiştên xerab, n^ heqî ne dikir, zanayekî bi kemal bû, nivîsarên zanyarî dj, "nivîsîn, sêr û beytên xweşgo dinivîsîn. Wextê kurapê wî Melîk Ezîz û mamê wî Ebû Bekir welatê Şamê je standin.ewî ev rêzên jêrin nivîsîn :

32

Axayâ min Ebo Bekir û payman girê wî "Osman"

Bi zora sûr mafê Elî je standin -

Le bavê destlât je stand, destê wî da ser wan,

Heta destlât li destê wîda bû,

Îş û karê welat gişk bi tivdîr bû. (rûyê 134-135)

"Wezîrê Melîk Efzal kurê Nasrêdîn bîn Ebîl Kerem Zîyaadîn Muhemed bin Ebdalkerîm Eş-Şeybanîyê Cizîrê bû. Mîna . birê xwe îzzedîn Elî G Mecaddîn Ebu-Sedet nav le kiribûn, jêra. digotin: "ibo Esîra Cizîrî, Ibin Asîra di wextê xweda di hemû ulm û zanînan da li ser hemû kesanra bû, Di şirovekirina xeber G bêjeyanda, di li hev ànîn,i nivîsandin G tertîbkirina nivîsarên zanyarîda ewî hunerwerîya bi ecêb dîyar' dikir û rneriva tiré, mîna wî kesek tune. Ew li Cizîrê Botan ji dayka -xwe bûye, di zarutîya xweda bêhesab zêndar ûvbîrewer bû, hemû dîwanên Ebo Temam, Buhturî û Hutannabî bi ezber dizanî bû" (rûyê 135).

Şerefxan Bitlîsî dinivîse "Ev nivîsarê jêrin yen Ibin Asî rîne û ewî ew bi zimanê erebî nivîsîne". Şerefxan Bitlîsî dinivîse: "Di vê nivîsrêda derheqa wan qanûn, sazmanî O tertîba nivîsandina sêr û helbestanda nivîsîye, yen ku e^^ se lazimin bona şêrbêj û helbestbêj an". Şerefxan dinivîse ku kitêba "al-vasîl lal-markum fi xall al-menzum" û kitêba al mûxtara'at fi sana'at al-înşa" ji yen Ibin Asî^ rîn (Rûye 136).

Derheqa Melîk Kamil Mehemed bin Melik Adil, yê ku ji bin mala Saladîn bû. Şerefxan van gilîyên jêrin dinivîse:"Her şevên rojên îniyê, dîwana Melik Kamil tijî alîm û zanyar dibûn, ew tevî wan bi pirsên zanyarêva mijGl dibû.bi wan

ra hemû pirs e'ne'ne dikirin, bi hevra diketne berevanîyê".
Di wextê desthilatdarîya xweda ewî li Qehrê medrese
çêkir, li ser tirba imamê Şa'fî qubeke bilind danî" (rûyê
139).

Wextê Şerefxan derheqa serek û serkarên îmadîyê (Amadîyê)
Akrê, Zaxo û Dehokêda dinivîse, ew dibêje: "Di wê derê
Serkarên Amadîyê mizgeft û medrese çêkirine, di wanda ulm
dar û mêrên zana O rewşenbîrên Kurdistanê mijûlî zanbûna.
dîn G dîyaneta dinyayê dibûn û di zanîn, fehmkirin û naskirina
wêda kamiil dibûn" (rûyê 168) "Ë di wandera gelek
merivê zana, ulmdarên mezin derketine" (rûyê 169). Şerefxan
derheqa walîyê Amadîyêda, Siltan Huseynda dinivîse:

33

"Ew merivêkî gelek zana bû, qanûn û zakonên destlatdarîyê
rind dizan bû, bêhed û bêsed arîkarî merivên zanyar, xêrxwez
û camêr dikir,- neheqî, li xelqê ne dikir, merivên we
latê wî, mezin û biçuk, dewlemend û belengaz gelekî qedrê
yî digirt in G hergav hazir bûn jêra xulamtîyê bikin, biryarên
wî biqedînin". (rûyê 170). Şerefxan wextê derheqa
mirên Cizîra Botanda dinivîse, dibêje: "Mîrê Cizîrê Bedir
beg hemû qanûnên edetê ayîna dîn Q diyanetê diqedandin,
danîn sérî, ji rîya dîn G dewletê dernediket, guhê wî li
ser merivên zana G uimdaran bû, miqatî li wan dikir, lema
jî di zimanê wîda gelek merivên zana, ulmdarên bi kamil
li Cizîrê kom dibûn G qet zemaîiekîda hozan G zanyarên mî
na yen Cizîrê li tu cîyan tune bûn. Ji wan hozan û zanya
ran yen hêre mezin û bi navdar Mewlena Mehemed Berkela bû
Mewlenà Ebo Bekir bû, Mewlena Hesên Surçî bû, Mewlena Ze[^]
nedîn Babî bû, Mewlena Sehîd Elî bû û yen din bûn. Nivîsa
ren wan e'yanin û zanyar haj pê hene. Ji van Mewlena, Mawlana
Zeynedîn Babî bi zanîn û ulmê xwe ser gişkarane û sie
rekê ulmdarane, mezine şêxê zemanê xweye" (rûyê 181).
Şerefxan Bitlîsî dinivîse, ku dewrêşek hebû, navê yî Dewreş
Mehemedê Qelecarî bC, ew ji êsîra rojkan bû, di dîwa
na Rostempaşayê wezîrê siltan Silemanda ser.karî li îş G
karê dîwanê dikir , ewî sêr û beytên rind nivîsîne û bi
reng û rûyê nivîsandina sêr û helbestvana diyar dibe, ku
ew şagirtê Mawlana Îrdîrîsîye" (rûyê 191). Derheqa "lî^{^^}
Xizanê mîr -Dâwudda Şerefxan dinivîse: "Di Xizanêda ewî
medrese çêkir , ' navê Dawudîyê le kir , Niha (yanê ^{^^^^^}
Şerefxan -K.K) di medresêda gelek hozan û zanyar i^{^ij^^^}
hînbûna ulman dibin û di zanîna xweda kamil dibin". (rûyê
266).

Şerefxan derheqa Yaqub-beg mîrê Dêrzênîyêda van xeberên
jêrin dinivîse: "Ew di zanîna dîn û dîyanetda kamil ^{^bQ^}
sirûştê (tebîyetê) hemû hiş û aqil dabû wî, ^{^w} şîrinbêj û
xweşgo bû, gotinên merivên xêrxwez , camêr û dewçeşan ^{^hez}
dikirin, mîna sofîyan şîretên' yekîtî û rehmanîyê ^{î^}edê di[^]

kirin, bi hunurê xweva sêrbêj û helbestbêj bû. Ewî^ şêr^u helbestên filosofîyê û "xwe,dênaşîyê nivîsîne. Pirarîya sêr G helbestên wî bi zimanê kurdîne . Dîwaneke şêr-û helbestên wî heye" (rûyê 292-293).

Şerefxan derheqa baj are Bitlîsêda .nivîsîye : "Ji bajarê Biç 34

lîsa bi nav û deng gelek mêrên navdar G zanyar derketine û derdikevin. Yek ji vjan Mawlana Ebdurehman Bitlîsîye, ku nivîsara Metele paravêj kiriye, şiro kirîye G mentiq G ma ni wan ve dike; yek jî Mawlana Mehemed Berqelaye, ji wî rindtir G baştir kesek 'fikhê G xedîsê nizane, ew serokê ulmdar û şêxGn hozanane G sertacê qanunzanînane,peravêj û şirovekirina û li ser Xebîsî û Hindî nivîsîne û ew Lerxanî mîrê Bitlîsê şeref kirine,

Şêx Eraerê Yasîrî mezî, serekê lêgerîna rastîyê û rasteqînê, perestar G pawanê dîn, ayîn, qayde û qanûnê xwedêna sîyê jî ji Bitlîsêye; ew şêx Ebo Necîmeddîn Suhrevêrdî" ye Q tcmîdar û nesihetdarê şêx Necîmêdîn Qubaye"(rQyê 387)" Mawlana Husaniedîne Bitlîsî xizna zanîna kûre bêhed, aqilmendê mezî jî ji Bitlîsêye, di sofîyêda ew peyketîye şêx Emer Yasîre. Ewî nivîsara peravêj G şirovekirina ulmê sofîyan li dû xwe hiştiye" (rûyê 388) .

Mawlana îdrîs Hekîm jî ji Bitlîsêye, ew kurê Mawlana Husamêdîne, di wextekî dirêjda ew katibê siltanên Ak-Koyunla bû, li pasê li nav gire-girê siltan Selîmda qulixa sil tan dikir. Ewî sêrbêj bû, bi şêrbêjî tarîxa jîjîna îşîî karê siltanê osmanan nivîsîye, Navê nivîsara wî "Heyşt,bu huşte", bi zimanê farsî nivîsîye, têda ewî hezar beyt nivîsîne û hemû zakon û qanGnên wan niqil kirine" (rûyê 389) Şayir Şukrî jî ji Bitlîsêye, ewî bi sêrbêjî tarîxa bûyerên zemanê xwe nivîsîye, navê nivîsara xwe danîye "Salname", Letîf Rom di antolojîya şayrên tirkanda wî hesab dike .sayrê tirkan. Hostatîya nivîsandina şêrên Şukrî nîşan dike, ku tu şayr li ser wîra tunene, ku şêrên wî nimGnên hostatîya nivîsandina şêrbêjî G helbestbêjî îyane'-' (rûyê 391)

Şerefxan Bitlîsî dinivîse: "Bi gilîkî Bitlîs cî G warê ko mên mêrên sareza, pîspor, zana Q zanyaran bûye.Hostayê nT '>îsandina sêr G beytan Mawlana Musa, yê ku li Medresa Suîc rîyêda talîmdar Q nesihetdar bû, bi gotina kalîkê (bavpîrê) xvTe ji minra gilî kir, ku .kalkê wîy sed bîst salî Mewlar.a şêx Huseyn jêra gilî kiribû, ku nav Behrem-begê se~ rekê^Adilceuzê, Erdîşê û Bargîrê û Şerefxanê kalkê mînda pevçûn G berevanî peyda bûbû. Hingê Ser efxan (kalke min) tevî wî (Mawlana Musa) şex Emîr Bitîsî û weke pêncsed şagirt G hozan û zanyarên Bitlîsî tîr Q kevanên xwe hildan tevî şêx Emîr çûne Erdîşê şêr. (rûyê 393.) . ;

35

Li Paşê Şerefxan Bitlîsî melumetîyên bi nîrx û hêja^derhê

qa dem G dezge, sazmanîya xan û manê Bitlîsêda dinîvîse.
Ewî nivîsîye: "Hukuindarên vê derê gelek xan -manên bi xêr
û bas çekirine, wana mizgeft, medrese, xanckên derwêşan[^]
sûr, ' pira, hemam çekirine, Di nav bajarda heta bîst pire
bi kevirên şînat çekirine, li ser wan pîranra her roj m-e
riv tîn û diçin. di bajarda şanzde tax heng, heyşt hemam
û çar mizgef rên mezin hene, Mizgeftek zûda meçîta ermenîyan
bê, niha navê wê mizgeftê "Sor mizgef te" .Mizgef ta din
di zemanê selcukanda hatiyê' çekirine, navê wê "Mizgef ta
kevne", li ser diwarê wê sala çêkirina wê bi herfên qufî
nivîsîne. Mizgef ta sêyemîn ya Şemsîye, mîr Şemsedîn ew li
meydana Gek-meydan çekirîye. Mizgef ta çarçm li taxa Merd[^]
ne hatiyê çêkirinê li rex mêvanaxana rêbaran û rêwîya[^]na
vê wê mizgeftê Şerefiye, çimkî Ser ef xan ew çekirîye. îmam
ê mezine van mizgef ta hene, ew li ber wanin, miqatiye le
dikin. . (rûyê 393-394)

"Li bajarda pêne medrese hene: Xatîbîye, Hacibêkîye, Şukrîye,
îdrîsîye û Ihlâsîye. Ya paşîn li rex mizgefta Şemsîyêye,
min ew dirust kiriye, niha di wêda tije şagirt
hîn dibin.

Mamostayên zana, hunermenden sêrbêj G helbestbêjên xweşgo
di medresanda ders didin, mesele di medrêsa Şemsiyeda Mew
lana Xidir Babî ders dide, ji wî rindtir û baştir kesek
qanûnên dadgarîyê, hedîsên Quranê ê serhatîyê pexember no.
zane.

Di Medresa Ihlâsîyêda Mewlana Muhemedê Şiranşîders dide[^]
ewî li nav ulmdarên Kurdistanêda bi navdare, bi hiş û aqilê
xweva gelekî bi kamile, zanîna wî, pisporîya' wî ^di
peravêj û şirovekirina quranêda, di stêrnasîyêda, mentiqe_
da û alxîmîyêda.

Di medresa Hacibekîyêda dersdayîn spartine Mewlana Mehe
med Zirakî Sofî; mîna wî kesek qanûnên dîn û dîyanete ni
zane ê mîrên mîna wî qencker, camêr, xwedênas û xerxwez
tunene.

Di medresa Idrîsîyêda qulixa talîmdarîyê ê nesîhetdarîyê
spartine Mewlana Ebdila Reşk. Ew ji zanîn G pisporiyeda
hozaneke bi kamile. ... ,

36

Di baj-arê Bitlîsêda hostaycn hunermend G pêşekdar G pêşezanê
bi navdar gelekî, di bajarda heta heyşt sed dikan
hene, gelek xan-manê dîwanê bi xêrker hene.

Cuda lazime çend gilîya derheqa mîrê ' Wanê Xosrov-paşada
bêjim. Ew mêrekî bi camêr, rehmdar G xêrker bG, cî warê wî
bûne cî G warên merivên hunermend, pispor G uimdaran. Ewî
du hemamên bi kevirên mermer çekirine- du kervansêra çêki
rine, heta sed dikanên du derge çêklrine, du çermxane çê~
kirine, G gelek xan-man G tiştên din çekirine. Ewî eva
gişka mîna waqtê daye mêvanxanên rêbaran, yen li rêvedanin.

Xanmanê ewî çekirine reng Q rûyê bajarê Bitlîsê xemilandine. Li ser diwarên van xanmana Mehemed-can Efendî qazîyê wederê sala çêkirina wan nivîsîye. Xên ji wan xan mana ewî li Rehva li nav gundê Tatvanê G- bajarê Bitlîsê du kervanserayên mezin çekirine, li rex wan hemameke baş- *^i^i^i^» 5 çî'^i'^i'^» inizeft G deh hostaxane çekirine, ji ka nîya. bîst kilometir dur karêz kisand, av anî wê wêderê, gişk avedan û şên kir, heta sî malên filan -û musulmanan li wîra cî kirne, Q ew erd G xaliya Siltan Muradxan dabûne Xosrov paşa, dane wan mîna erdê waqfê yê mêvanxana rê baran. Li wê derê bona rêbarên tirk, fars.ereb G file nan. G xurek hazir bû; kî şevê li wê derê disekinî, axa , bûya, belengaz bûyaj merivê xerîb bûya, ne xerîb bûya, yek bû,cî didanê, jêra ezet G îkram dikirin" (rûyê 394-395).

Xosrov-paşa wusa jî li Wanê mizgefteke mezin, medrese çêkirin, li rex goristanê mêvanxana rêbaran çêkir.. Xafizê dengzîz G xweş go G xetîbê bi edeb ǧ rQspî,muezin, axGndê quranxwên û mucewirê maqul ǧ bi terbiyet nîşankirin, ku qulixê- wêderê bikin, maşê wan nîşan kir. Li -paşî xwendina dua yê, ew pêne şûrê (birên) quranê dixûnin û dua' dikin bona ruhê wî. ٠varê roja îniyê O dusêmbê dua' li eora wî dikin" (rûyê 396). -

Melumetîyên bi vî cureyî Şerefxan derheqa hukumdaran Exla tê, MGşê Q bajarên din dinivîse. Hozan G ulmdarên bi nav~ dar ji^Exlatêne, mesele, şêx Sehîd Huseyn Exlatî serokê ulmdarên zanbûna dinya derva G hundurê bQ. Ew pisporekî zanbûna cefera camê bû. Bi cadûgerîyê ewî tê derdixist li paşrojê çî wê bibe, biqewîme (rǧyê 397). Ji hozan ǧ zanya rên^Exlatê yek jî Mewlana Muheddîn Exlatî bǧ. Ew pispori zanîna rast û rasteqîn Q zanîna stêrnasîyê bû. Wextê- Na37 siraddîn Tusî bi ferraana Xulagu-xan dest pê kir xanîye stêrnasîyê çêke G tablîsa stêrnasîyê binivîse, ewî gazî Mewlana Muheddîn Exlatî kir. ǧ ewî tevî Muycddadîn Aruzî û Neceraedin Debîranê Kezvinî ew iş qedand". (rûyê 397)

Ev melumetîyên Şerefxan Bitlîsî nîşan dikin, ku li paşî sedsalên navînda (li zemanê sedsalîyên 15-16-da) kûltûra neteweyê kurd anegorî pêşkevtî û pêşrev bû, ku bajaren kurdan bi dem G dezge, bi sazman G tundurust bûn, ku di wanda mizgeft, medrese, mekteb, xan-manên bas û diwanxanên hukumdarîyê hebûn, ku di wanda hozan, zanyar, pispor, hosta û pêşkarên bi rêbirina îş û karê bajar G gunda hebǧn. Ew melumetî îsbat dikin, ku neteweyê kurd, rûniştvanên gund Q bajaran bûn, ku ew di jîyîn, ayîn û edebê xwe da bi serbest û serbixwe dijîn.

Eger em bala xwe bidne ser nivîsarên tarîxî, yen li paşî nivîsara Şerefxan Bitlîsî hatine nivîsandinê, u _eger em wana bixǧnin, emê bibînin. ku li pasê jî neteweyê kurd ser edetê iwe.ser ayîna xwe, dem Q dezgê xwe maye.jiye u diji.

Di tarîxêda aşkeraye, ku her melumetîyên heja u bi hewas dar derheqa jîyîna neteweyê kurdda di rebaranda Evlîya Celebîyê tirkda hene.

Li vira pêvîste be gotinê. ku Evlîya çêlêbî melumetîyê bas li ser mizgeft. medrese, mekteb, şagirt hozan, zanyarên bajarê Diyarbekirê, Wanê. Bitlîsê Q çend bajaren dm^ e lam kirine Ğ di rêbarnama xweda nivîsîne Mesele. ewi ni vîsîye. di Bitlîsêda sêzde mizgef tên, biçuk u du ^^geften mezin -Mizgefta Şerefyan û mizgefta Xosrov-paşa) hebun (rûyê 109). têda wusa jî medrese, hucre u haneke hebun^ Di medresên Siltan Şerîfda, Kotek Meydaneda Warsing Haci Begêda G medresa Xetibêda xerêqî hînbGna^hedis u tefsira quranê dibin, di her Mizgeftêda G Medresêda niamosta u Lrsdarê ulmê civakî hene (rêyê 110). li Bitliseda heta hêftê mekteb hene, mekteba hêre bas ya Şerefyan, ya Xosrov-pasaye, ya Xatunîyêye, ya Bazarêye Ğ ya Beşart axaye (rûyê 110). Ew dinivîse: "Wextê ez li wîra bum, ez bume nasê heft şayran: Yek Katib çelebî bû ew f^^^^^^j^^^^: na Xan bû, yek Mêle Remezane çelebî bû, yek Cenebi çelebî bû, yek Gencî çelebî bĞ. Dîwanê şêrên wan hene, diwane şêrên Cenebî çelebî, Gencî çelebî mîna dîwana Xemse Nizamine" (rûyê 113).

38

Evlîya çelebî wusa jî melumetîyên ba.ş derheqa Mizgef t. raed rose G mektobûn bajarê Wnnê^a nivîsîne. Ewî nivîsîye, kîT Wni-iT-da Mizgeft, medrese û, Huera liene: mizgef ta Dawud Pc-XL-i;iber, mizgef ta- Sulêman-xan, medresa Olî, medresa Xor.xor medrese.qa Xosrov paşa, mizgefta Tewrêzî, mizgefta Dervazî, mizgef ta^Eskiêp, di mizgef tanda G medresêda dersê ulmê ci valiî dixûnin, mêle musulm û buxarî di wanda gelekî, hedi se ezber dizanin. .- ' ~

Di Wanêda^heta bîst mekteb hene, têdazaru rind û bas bi farsî^dixûnin, têda wusa jî nivîsakar û şayr hene-; şayr Efendî, ew li behra zanyarêda mewlaneye û şahê şayrane yen din Wanî çelebî û mîr-Supehrîne. Herdu jî li nav şayranda bi navdarin". (rûyê 217-218).

Evlîya çelebî-: bi vî cûreyî jî derheqa mizgef t ,medrese ,raek teb, mam. Rtn, hozan, zana, pispor û ulmdarên Diyarbekirê" da nivîsîye. Ew navê heft-heyşt mizgefta hildidê. dibêje: Mizgef ta^Pêxember, mizgefta îskender, ya Naram-paşa ya Reş ya Iparhîyê, ya şêx Ezîz Romî, ya Şems Efendî, ya Kurê Sîn ya Bêqlî Mehemed-paşa, ya Xalîd kurê Welîd. Di wan mezgef tanda fêrge G dersxane hene (fêrga şêxê Romî , ya tefsîrî" yê, va xvjendina l.-eaisan) .

Di heîPê îerge G dersxananda mêle, zana, ' pisporê pir ; zan :--ae. Bi mizgef tanda sexe xwendina quranê hene. quranê ez ber dizanin, x-iusan jî hedîsbêj di wanda hene,' di hemĞ mil gef tanda xutbê dixGnin, , îmamê miz.seftê heye. ew melavl

mezine, ulmê hedîse dizane. Hedîsbli Remer^an Efendî hek kitebên Muslîm G B-jxarî ezber kirine. Li ber her mizgefrê hedîsbêjek heye", (rûyê 42-45).

Li pasê Evlîya çelebî dinivîse: "Di r'iyarbekirêda çend şayrên xweşgo, zimanşîrin hene. 7ek ii van Fuzûlîve, yê din rûhîye. " ' ' "

Ji van hilçanokên jorin, yen min ji nivîpara Serefxan Bit lîsî Ğ Evlîya çelebî hilçandine Ğ ji ber girtine, ez têsl ser vê berhevîyê:

1- Di sedsalîyên XV-XVI-XVII -da li Kurdistanêda li baja ren mezmda (xasma di Dîyarbekirêda , Bitlîsêda, Merdînêda Wanêda Ğ di cî Ğ warên dinda) jîyîn, avîn, edet, dem Ğ dez ge sazmanî û tundurustîya birêbirin û serkarîya îş 0 kar¥ 39

rûniştvanên gund G bajarên mîna hev bĕn, gişk di zemanê derebegîya hêre pêşketî G pêşrevda bû.

2- Di vî zemanîda, di vê dewranêda şaristanî G^ kûltûra neteweyê kurd bi gavne mezin pêşketî bû, pêşda çG bûn. Di bajarên xan, mîrên welatê kurdanda, xasma di bajarên Bit lîsêda, Dîyarbekirêda, Wanêda, Exlatêda û yen dinda miz geft, medrese, mekteb. fêrge û dersxane hebûn.

3- Dî van mizgeft G medresanda merivên zana, ulmdar, pisporên hemû zanîna dinyayê hebun; ew mijGlî lêgerîna hemû ulman dibĕn, kitêb. pertokên hêja G giranbiha yen xwedena sîyê. stêrnasîyê. dinyanasîyê, edebyetnasîyê G zimanzanîyê dinivîsîn, tefsîr Ğ hedîsê quranê dinivîsîn û dixwen din, petavêj Q şirovedikirin, di medresanda, mektebanda ders didan, mêle Q feqî hazir dikirin. ,

4- Melumetîvên Serefxan Bitlîsî Q Evlîya çelebî nişan di kin, ku di zemanê derebegîyêda piranîya hozan, zanyar, pisporên ÎŞ G karên dîn û diyanetê G civakê mîr, xan Ğ sero kêna bajar, welat Ğ eşîrên kurdan bĕn. Melumetîyên wan nişan dikin, ku hineka ji wan nivîsarên xwe bi zimanê farsî nivîsîbĕn, hinka jî bi zimanê erebî nivîsî bĕn, .ku li nav wan xan, mîr Ğ serokên bajar G welatên kurdanda şayir he bûn, yen sêr G helbestên xwe bi kurdî jî nivîsî bun u dî wanên wan bi zimanê kurdî hebûn. _ ^

Ev melumetîvên Serefxan Bitlîsî Ğ Evlîya çelebî we gotme Ğ nivîsarê îsbat d'ikin, ya ku li pêşgotina kitêba A. Jaba da "Recuil de notis et récits kourdes" (yane Cimayi risal yan G hekyatyan bi zimanê Kurmancî, Peterburg, sala 1860) da hitîye nivîsandinê. Di wê pêçgotinêda nivîsîne: Bere zaf muderis di welatê Kurdistanêda hebĕn G şuhreta eliman jî gelek hebG. Di kafa bajêr, qeza û qeseba u gundida ehlê îslamêd Kurdistanêda elbete file bit, medrese yek, du se, belku êdî zêde hebûn. Ğ bêla derece diqet Ğ ehteman ji'kenarêd walî û ehlîyan derheq emrêd muderis G eliman hebûn. Li nik mezin Ğ biçĕkêd Kurdistanê qedir Ğ refeta

ulm ê eliman hebê, melayêd qewî zê fenan di Cizir, Emadi u Soran G Sert G etrefanda zaf bê n. Telebeyêd Kurdistanê he tî Bexda û Besra û Musulê diç Gn Q dihatm, Tehsila ulman dikirin ê muhtedê ekra dan ji îbtîda hece quranî dixunin, pasê "Mewlî Gda Kurmancî", pasê "Nu behar" ê "Pende Etari" pasê jî "Şeriyetê Icaz" ê "Mehr G Enverî" dixunm. Icare 40

"îbarete tesrîfê G Zuruf û Terkîba Mêla Yûnisê Helqetanî dixûnin, ku ewê hersêna bi zimanê kûrmancîne. Pasê jî Serf Se'dine G Se'de'lla ji mentîqa Hesankatî Q qewlê Ehmed G Şêrê şemîyê G xelasê bi tertîbê donzde ulman dixûnin û mintehî Q mazun dibin" (A. Jaba, Recuil de notices et ré cits kourdes, rûyê 18-19).

Eva gotina Q nivîsarên Serefxan Bitlîsî û Evlîya çelebî li hev tîn û nîşan dikin, ku bi rastî Q rasteqîn şaristanî G kûltûra neteweyê kurd li zemanê serxwebûna xan, û mi rên derebegên kurdanda ne pas ketîbû, G niha kesek nikare mîna şovînîstên tirk G farsan bêje, ku kurd berê-berêda hovî bûn, li serê çiya diman, bi zimanê xwe nenivîsîne, ne xwendine û hîn nekirine. Ew mesele (berge) nîşan dikin, ku di zemanê derebegîya navînda kûltûra neteweyê kurd ji ya tirkan, farsan kêmtir nî bû, ku di wê dewranêda hozan, mamosta, ulmdar G zanyarên kurd, şayr G helbestbêjên kurdan gelek bûn, ku wana jî mîna şayr, mêle Q ulmdarên tirkan G farsan nivîsarên xwe bi zimanê kurdî Q bi zimanê erebî nivîsîne, ku nivîsarên gelek ji wan ji nivîsarên H'^k G farsan danaxun, Mesele, nivîsarên Ibin Asîrî, Mêla Idrîsî, ^Serefxan Bitlîsî û gelekên din, yen nivîsarên xwe bi farsî G erebî nivîsîne, bi eslê xwe kurd bûne, Nivîsarên wan mane, dinya haj wan heye, 'le sed car hef G mixabin nivîsarên gelekên din, yen bi kurdî, erebî G farsî ni vîsîb Qn, ne mane; ne mane, çimkî zulmkarên tirkan û far San bi talan birine, li kitêbxanêd xweda veşartine, çap na kin, naxwezî dinya pê bihesê ku mêle, hozan, ulmdar u zanyarên kurd berê hebûn G ci nivîsîne, Merem G mebesta wan ewe, ku kurd G Kurdistanê di tarî Q taristanêda bihêlin, bi zorê wan li nav xweda bihêlînin, pûç bikin, mal û dewleta wan yê welatê wan talan û tajan bikin, Evlîya çelebî di rêbarnama xweda nivîsîye, ku wextê seres kerê tirkan Melik Ehraed-paşa li ser Bitlîsêda girt, şerekî giran bi xanê Bitlîsêra Ebdulle xanra kir G li paşî şikes tina eskerê Ebdulie xan ewî barê heft hestiran (devan) bT hezaran kitêb, pertok, nivîsar Q gelek hûr-mGrê(kel-pelê) hêja, xişirê zêr zîv û sifir, çek û silih û hacetên bi "1^^ ji koşk G sera Ebdulê bi talan birin, Evlîya çelebî nivîsîye, "Di nav wanda gelek nivîsar û dîwanên merivên bi nav û deng hebûn". Heta niha kesek nizane ci anîne se41 rê wan kitêb, nivîsar G dîwanên bi nix, hêja û bêhevta.

Dibe li nav xweda bêla kirine, pêpes kirine, sotandine. Bi piranî v'ana kitêb, pertok, nivîsarên bi zimanê kurdî dişewitandin û çapkirina wan bi zimanê kurdî qedexe dikirin.

Sebeb vê yekê çapkerên rojnama "Kurdistan" (sala 1898) me bur bûn rojnama xwe li welatê der çap bikin, di sala 1920 da wextê rewşenbîrkerên kurdan "Mem û Zîn" a Ahmedê Xani çap kir, zulmkarên tirka ew kitêb şewitandih, nehiştin b^ la bikin, bi aşkera -bif iroşin. Şovenistên tirkan wusan 31 nehiştin wê nivîsara Ahmedê Xanî bi tercima Mehemed Emin Boz Erslan çapkirî bû, bê belav kirin, wana ew kitêb qed^ xe kir. Le divêt bi aşkera bê gotinê, ku zulmkarên tirkan G farsan zanibin, ku çiqas ew bikin, nekin, bi talankirm sotandin G qedexe kirina çapkirina kitêb, pertok, rojname bi zimanê kurdî, ew nikarin bigihîjne meremê xwe, Ji des_t pêka sedsalîya X\fl heta destpêka sedsalîya XX siltâne ro^ mê G- şahê îranê eva dikirin, danîne serê neteweyê kurd, le wana nikarbû bigihîjne merem û mebestê xwe, Niha jî, li zE manê hilşandin û şikestîna sistêraa kalontîyê, li dewrana azadbûn neteweyan û qewînkirina hevkarî û dostîya neteweyan li dinyayêda ne şovenîstê romê, ne jî şovenîstên mina Ayatola û meytolayên îranê nikarin bigihîjne wî meremî ji wî armancî, kurd nemirine G namirin G kok G reha wan puç ne bûye û pûç nabe, her roj her sal digihîjin, çiqas xwe ber didin, dibişkivin, dibin gui, her digiran, toxime^xwe rûya xwe li dest G çiyayên Kurdistanê direşînin Q disan digihîjin, dibişkivin, berê xwe digirin G wê rojekê ^tevi rênçber, xebatkarên tirk, fars Q ereb zulmkar G şo-venistan bikine gorê. gor bo gor bikin, Q tertiba hevkarî.dostîyê G aşîyê li nav xweda li welatê xweda saz bikin. Ez bawar dikim, ew zemanê bê, G rewşenbîrkerên kurd tevî^rew şenbîrkerên tirk Ğ fars Ğ ereb bi serbestî G serefrazi be tirs Q bêxof li welatê xwe bigerin destnivîsar, kiteb ^u pertokên bi zimanê kurdî û dîwanên şayir û helbestvanên xwe kom bikin, çap bikin û mijûlî lêgerîna wan bibin, dewlemendîya zimanê xwe Q kûltûra milletê nîşan km, Li jore saya serê melumetîyên Serefxan Bitlîsî O Evlîya çelebî em pê hasîyan ku li sedsalîyên navînda hozan, mele.^lim u zanyarên kurd hebĞn, wana navê çend kesan e'Iam kirine. Gelek alîm, zana, ulmdar û zanyarên kurd berê hebĞne, le sed car heyf em hela hê haj pê nîn. Her bi saya sere ko42 var, rojnamên kurd yen vî zamanî em pê hesîyane, me navê çend heba ji wan bihîstîye G sêr û helbestên wan xwendinê Derheqa Pertew Beg Hekarîda cara peşin li kovara "Dengê Gitî Tozeda" hâte beyankirinê, derheqa Ahmedê Xanîda G "Mem G Zîn" a wîda G derheqa Meleyê Cizîrîda G dîwana wîda li kovara "Hewar"êda hâte beyan kirine. Saya serê kovarên "Hewarê", "Ronahî" G rojnamên "Roja Nu" G "Stêr" yen li nav salên 1932 G 1945-da çap dibûn, me cara pêşin nav G

dengê Cegerxûn, Osman Sebrî, Celadet bedirxan, Kamuran Bêdirxan. Mêle Enver. Qadrîcanên sêrbêj û helbestbêj bihisT û nivîsar û efirandinên wan xwendin. Eger ew kovar G roj nama çap nebûna, sêr G helbestên wan çap nekirina, em tu cara haj pê n-; dibûn, ku şayr û helbestbêj û hozanên kurd wusan hêja hens. Serefxan Bitlîsî û Evlîya çelebî navê çend şayîr û helbestbêj gotinê û nivîsîne, ku dîwanên wan hene. Le sed car heyf em nizanin dîwanên wan mane yan na, 'Aiba li^Kurdistanê parçe-parçe kirîda hene yan na. Dibe wunda^bûne, hatine talankirinê yan jî hatine sotandine, yan jî dibe mane, li cemmelan, şêxan, feqîyan G bîreweran mane, ew xwedî dikin, ji tirsan nîşanî kesekî nakin, yan jî dibe nivîsarên hozan û ulmdarên G dîwanên şayîr û helbestbêjên li cem kur, nevî G nevîçîrkên wan mane, û ew wan xwedî dikin wek (mîna) bîranîna kalbav G bavpîrên xwe G ji tirsan zulmkarên hukmetê veşartine.

43

LتGERخNA TARIXA EDEBYETA KURDJ LI خRAQتDA

Wextê meriv bi xwe îş غ karê mala xwe nake, berhevî G ha- - tubera mala wî ne risqê wîye, bi zimanê kurdên^Sovetistanê vê metelokê dibêjin: "Bêdera bi destê malxwe male^^ne. hatbe kutanê, xirmanê we bêderê ne risqê malxwe maleye , Li Vîra ji wextê em dixwezî çend gilîyan li ser lêgerînaV edebyata kurdî bêjin: Eger r.iêrê kurde camêr u milethez bi xwe ne fikire, nexebite, mijQlî lêgerîna tarixa edebyeta miletê xwe ne be, ew haj pe nabe, pê nahese, ku bi- zimane dayîka wî şîrin edebyeta kurdî heye Q ew qet tu caran su- . de G karê ji wê edebetê nastîne, bi ferx kubar, bi serbilind G serferaz ji cînar G merivên ejnebîra nikare beje,- edebyeta kurdî bedewî heye, ku nivîsarên tarixî, filosotidîn غ -dîyanete hene, miletê kurd jî efirandinên bi qîmet G hêja efirandine, Di vê pirsêda divêt em bêjin: berî şurşa Aktyabirê parçekî Kurdistanê di bin hukmeta siltanê tirkda bu^ parce din di bin destê şahe îraneda bغ. Hغkmeta tirkan u hukmeta farsan kurd hesab dikirin mîna xulara غ dardeste xwe, xwendin غ çapkirin bi zimanê .kurdî qedexe kirbun , gelek mîr, axa, beg G şêxên kurd bغbغne dardesde wan herdu^hukmetan. Milet di tarî غ tengîyêda dihiştin, rewşenbiri u ronakbîrîya miletva mijGl ne dibغn G hela ^^^^^^^J^ ,J^^ cotin "xwendin غ nivîsandin bi zimanê farsî u^tirkî edete, bi kurdî xwendin nabe G guneye" . Le dîsan divetem bejm: wexta em dîna xwe didinî tarîxê, dîsan em dibmin, ku iinav sîng غ berên jinên kurd, ji nav berpâl u şaxen çiya u daristanên Kurdistanêda mêfên xiretkeş, camer u _^milithezradibûn, derdiketne meydana ronakbîrê, bi zimane kurdi sêr, çîrok, serhatî dinivîsîn, îsbat dikirin ku zimane^ kurdî ii zimanê cînar en kurdan danaxwe, ku _bi kurdi ji

tistên bas ê giranbiha têne efirandine. U bi rasti 2J ^^
sane. Eger em bas le binihêrin, temaşe bikm, emeje bihe
sin, ku bo xatirê xwenaskirin G pêşveçGna neteweyê ^kurd
li nîvê sedsalîya XX hema xut li paşî şurşa f' >'^^i^^ r"
rên camêr G xiretkêş G milethez peyda bune. dest PJ^J|^"
mijûlî lêgerîna tarîxa lîtêratûra kurdi bune. Bi ^xteb u
nivîsarên çapkîrî em pê dihesin, ku mer en wusan bere ^pe
sîn li Kurdistana Iraqê rabûne ê dest pe kirine dîroka 11
44

têratûra kiirdî nivîsîne. Ji wan mêran yen bi navdar G êyan
Aladîn Sicadîne, Refiq Nilmiye, Kerim Şarezaye G çend
merivên din bûne, ku bi xwe her yekî ji alîyê xwe dest pê
kirîye dîroka lîtêratûra kurdi nivîsîye.

Li vira ezê her. derheqa xebata wan camêranda kurt binivî
sim. Le berê pêşin divêt bêjim ku di Iraqêda lêgerîna lî
têratGra kurdi bi çapkirin G derketina kovar Q rojnamên
kurdiira giredayîye, .

Derheqa vê yekêda ezê li jêrê di cîyê lazimda bêjim :
Em dikarin wextê lêgerîna lîtêratGra kurdi li. Iraqêda parevekin
ser se zemanan: zemanê pêşin dest pê dîke li Kuta
yîya sedsalîya XIX G destpêka sedsalîya bîstanda, berî şuF
sa Aktyabirê. Li nav van salanda kovar G rojnamên kurdiY
"Kurdistan" (1898-1899), "Rojî kurdi" (1911-1913) , "Bangi
kurdi" (1913-1919), "Peşkewtin" (1917-1921) çap dibûn, di
wanda sêr û nivîsarên nivîskaran. G helbestvanan çap diki
rin, ronakbîr G xwendkarên kurdi pê didine naskirinê. Di wî
zemanîda her bi tenê di rojname "Kurdistanêda" bi kurtebe
rî hine melumetî derheqa Ahmedê Xanî, "Mem G Zîn"a wîda ii
Qadir Qoyîda nivîsîne (binêre "Kurdistan" N.3), Rojname G
kovarên din her bi tenê şêrên helbestvanên kurdi çap diki
rin, di wanda pîrsa tarîxa lîtêratGra kurdi ne dihate da
nîne.

Zemanê duduwan (duwemîn) yê çapkirin G lêgerîna lîtêratG
ra kurdi li paşî şurşa Aktyabirê dest pê kir G heta sisaliya
sedsalîyê kisand. Hema xGt li nav van salanda tevgera
(livîn G bizutina) serê azadî G serxwebûna kurdan dest
pê dîke G .çiqas diçe, ewqas bi hêz û qewat dibe,- Hema di
vî zemanîda ruh û hestê wetenperwerîyê û welathezîyê li
nav neteweyê kurdda belav dibe, Ew ruh û hest di wexte hu
kumdarîya Kurdistana Jêrin tê danîne (çaxê li nav salên
1919-1921-da şêx Mehmûd hukumdarê Kurdistanê bû.) Hema di
wî çaxîda ronakbîrên kurdi dest pê dikin nimGnên efirandi
nên kurdi kom dikin G li kovar G rojnamên kurdiida çap di
kin, mesele, kovarên "Rojî kurdi" (1922), "Dengî Heq" "19-
23), "Jiyane" (1924), "Jîn" (1923), "Dengî Kurdistan"
(1922-1926), "Diyarî Kurdistan" (1926), "Zarî kurmanc" (19
26-1932), "Ronahî" (1927).

Di pêşgotina dîwana wan şayiranda bi kurtberî serhatî, jî45

yîn G kirna wan her yekî nivîsîne, di pêra ji derheqa «sce[^]. setê hunurê nivîsarên wan bi gişteberî nivîsîne. Le bi te[^] - heirê zanistî heta piha efirandinên wan analîz nekirine, jx hev[^], dernexistine.

Li kutabûna salên 1930 du beirhevokên şêrên şayirên kurd hatne çapkirinê. Di sala 1938-da Ebdula Kerim Hezaz bere vokekê şêrên şayirên kurd çap kir. Le di sala 1939-da Eli Kemaî- Bapir Gulçîna Gulistana şêrên şayirên hevdeme xwe çap kir (şêrên Ahmed Muxtar, yen Bêxûd Mêla Mehmud, yen Piremêrd, Tewfîk Sahibqiran Ahmed, Nûrî Şêx Salih) .

Zemanê sisiyan yê lêgerîna edebyeta kurdî ji êalên 1940-î dest pê kir. Li sala 1941-da çend berhevokên komelati u sîyasî û edebî di Bexdadêda nivîskarê bi navdar Refîq Hil[^] mî berheyokeye bi navê "Edebî kurdî" (sêr [^] edebyatî kurdî) çap kir, di wê kitebêda ewî bi tomerî şêrên şayiren hevdemê xwe çap kirine, [^] lêgerîna wanva mijG^l bGye, nîşan kiriye, ku nivîsarên wan raberî derebeg G çewsenkeren mi let hatine nivîsandinê,

Refîq Hilmî di kitêba xweda mijûlî lêgerîna şêrên van şayiran^bê ye:

Hemd[^]n, BêxGd Mehmud, Mehemed Xakî, Xeste, Eb dulxaliq Esîrî, Hemdî Saybqiran , Ahmed Muxtar Caf , Fayq Bêkes, Piremêrd, Xerîq, Hacî Qadir Qoyî.

Li nav salên 1940-1941-da gelek nivîsar û gotar liser ni^{_} vîskarên kurdan çap dikirin, mesele, Refîq Hilmi li kovara "Gelevêjda" hejmara 1,2 -da yen sala 1944-da derheqa şayirê kurd Salimda çap kirîye. Rojbeyanê nivîskar derheqa kês Q qafîya edebyeta kurdîda (şêrên şayiren kurdan) gotareke bi hewasdar li kovara "Gelavêjda, hejmara 2 -da sala 1944. çap kirîye, tiîsan di wê kovarêda [^] wê hejmareda Cemîl Bendî Rojbeyanî gotarek li ser edebyeta kurdi[^] çap kirîye, le Givî Muqrîyânî gotara xwe 0 derheqa şayire >la sikê kurd Muhemed Reşîd Dizêy li kovara Denge Giti Teze^{_} da . hejmara 1-da çap kirîye, li kovara "Nizarda bejmara 19-da ya sala 1948 -da nivîsarek derheqa şayxre kurd Beke se cahil-da çap kirne.

Wusa îî hine gotar [^] nivîsarên din bi nave "Edebyeta kurd G rabikirina sedsalîyê li ser wêda" çap dikirin, di penci salîya vê sedsalîyêda çend berevokên mezxnbi rengineki firiwan lêgerîna tomerîva hatne çapkirinê: kiteba Aladin Si, Cîidîn.ya Refîq Hilmî, ya Maruf Xeznedar G kitêba Kerîm Sa reza. Sala 1952-da li Bexdadêda Tarîxnas G edebyetnasê bi navdar Aladîn bi cara pêşin bi zimanê kurdî bi navê "Mêjûy edebî kurdî ji zemanê berê kevn heta kutabûna nivê sedsalîya bîsta" çap kirîye. Li nivîsara xweda Aladîn Sicadîn dewlemendî, xwerûya efirandinên helbestvanên kurda tîne ber çavên i^{^^^}wei^{^^^}S.aîS."" , nîşanî Aoan dike, ku ew bixûnin haj pê hebin. Di kitêba xweda ewî anîye ber çava çawa mi letê kurd mîna miletên din pêşda çûye, rabGye ser xwe, bi

tevî miletên dinyayê bûyê hevkarê efirandina kûltûra din yayê. Ewî di xebata xweda, di komkirin û lêgerîna cûrecûre zarsvada zehmetekî gelek mezin kirîye û bas bi hûr û kûr mijûlî lêgerîna peydabGn G pesvêçGna edebyetê bûye. Berî wî kesek bi vê pirsêva mijQI ne dibû .melumetiyên bas yen serhatî, îş û karên nivîskar û helbestvanên kurd gişk ne eyan bûn, Aladîn Sicadîn ev gişk hildan, dane ser mile xwe G bi camêrî G serferazî nivîsara xwe wek monografîya binaxe Q wek xebatên zemanê xwe çap kir. Bona nivîsandina wê ewî gelek çavkanî bi zimanê kurdî, farsî, erebî dawe xebitandinê,

Aladîn Sicadîn di vî îş O karên xweda tîne ber çavan, ku berê-berêda peyvendîya edebyeta kurdî bi ^debyeta gelek kevnra hebûye, ew basa edebyeta Misrê (belge 559-582). edebyeta farsî (belge 572-580) , edebyeta çînî (581-^

583), edebyeta yahûdî (597-605), edebyeta yûnanî (605-618), edebyeta roîîanî (618-624), dike le ewî mesele ne anîne, ku gotina xwe îsbat bike. Ew pêvandîya edebyeta kur dî û edebyeta van miletên kevn bi arîkarîya yeksanî û yek" rengîya folklorê kurdî G edebj'-eta van miletan îsbat dikeT dmya zordarî G serê qewat û hezên pak û xirab, parêzgarî ya destûr, edet G nerêkîya li nav miletê kurdda, parêzga--rîya wê desturê, wî edetî û nerêkiyê, yen, ku li nav des tûr, edet û ayîna miletên kevn da , miletên rojhilata navîn da tîne gilî kirine û gotinê. ~

Bona nivîsandina kitêba xwe hêja û bi qîmet Aladîn Sica dîn feûdî ji nivîsarên nivîskar û lêgerînerên Evropayê G rojhilatê wer girtîye, hemû matêriale bi qîmet û nix je hilçandiye, anye ber çavên xwendewerên xwe. Kêmasîyên ni vîsara wî ewe, ku ewî ew matêriale bê kritik daye xebitan dinê û lêgerîna kûltûra miletê kurd bi abûr û jîyîna ci vakê (cimaetê) ra girênedayê.

47

Di sala 1956-da kitêba Refîq Hilmî "Sêr û edebyeta kurdî" derheqa şayirên kurd yen hevdemê xwe li bexdadêda çap kir. Di kitebêda ew bi dur û dirêj basa komeke şayran di'-ke û mijûlî lêgerîna efirandine wan dibe, kê m û zêde ramf na wetenperwerîya wan tîne ber çavên xwendewerên, xasma efirandinên Dild'ar (1917-1948), Remzî mêla Maruf (1912-19-56), Ziwer (1879-1948). Ewrehman begê Salim (1905-1959), Selam (1892-1959), Elî Kemal Bapîr (1887-1975) , Goran (19-04-1962), Nûrî şêx Salih (1896-1958) ji hev der dixê, bîr G bawara wan wetenperwerî, kurdewerî, milethezî bi nîşan kirina perçên şêrên wan tîne ber çavên xwendewerên, Li s_a la 1961-da Kerîm Sareza Kitêba xwe bi navê "Koye Q şayirên wê" çap kir, di we kitebêda ewî derheqa şayîr G ronak bîrên bajarê Koyêda nivîsîye. Ewî li ser wan şayirên Koyêda fikir G ramana xwe nivîsîye, yen ku li kitêba Aladîn

Sicadînda derheqa wanda tişteq ne hatibû gotinê, xencî Hêcî Qadir Koyî, Ew wusan ji derheqa hine şay ira bas dike, yen ku bi kurdî nenivîsîne, bi zimanê ciranê xwe sêr nivîsîne, mesele, Menfî (Husêyne mêla. Resûl), Hesêyn Seyd Ahmed, Şêx Muheydîn Nihanî . Wana bi zimanê farsî şêrên xwe nivîsîne, le mêle Xafizê Mexzûn, kak Mustefa Safî şêrên xwe bi erebî, kurdî û farsî nivîsîne.

Li nav \<ran .salanda ji kitêba Maruf Xeznedar ya bi navê "Axanê Kurdistan" bi zimanê erebî çap bûye, têda basa şayirên Kurdistanê kirîye, ku miletê ereb bibe nasê kurdan û edebyeta wan. Di pêşgotinêda doktor Ebdulganî Neccar nivîsîye, "Miletê kurd miletekî mezine, gelek ş,ayir,n.ivîfê kâr, zanyar û karkerên hukmeta ereba ya pê-şinda îş kiri ne". Ew basa rola miletê kurd'li tarîx û . rewşenbîrkirina neteweyê rojhilata Nêzikda dike û dibêje, ku Saladînê Eyf bî dewletek li Misire saz kirbû, xaçparêz ji nav weletên Rojhilatê der>:istibGn û kOltûra wan parastibû ji zeftkaran, Maruf Xeznedar kurt qedir G qîmetê şayirên kurd yen bi nav û deng gilî dike û gelê ereb dike nasê dewleroendîya lîtê ratûra kurdî, Di kitêba xweda kê m û zêde derheqa formê şf rên miletê kurd dinivîse, ji wan navê van çarrêzan,beytan stranan (Guranî, heyran, stran) li rex şêran datîne û ba sa kê û qafiya wan dike. Bi kurteberi serhatî G naveroka deh şayrên kurd bi zimanê erebî nivîsîne, navê wan şayîran jî li berê di monografiya Aladîn Sicadînda hatibû ni vîsandinê.

48

Maruf Xeznedar navê van şayîrên jêrin tîne ber çavan :

Di kurmancîda : Ahmedê Xanî û Mihreban Xatûn.

Di soranîda : Piremêrd, Dildar, Bêkes, Nalî, Bexûd, Goran Mirza Safî, Baba Tahîr û Wêlî Dîwanê.

Di vira ew guh dide ser nivîsarên du şayrên kurd, şêrên wan bi tercima erebî tîne ber çavan G derheqa wanda gilî dike mîna şayîrên nenas. Xênc wê nimûnê çend çarrêzan bi ser dialêktan çap kirîye. Li kutayêda ewî gotareke kurt ya zanyarê kurd bi navbang Taufîq Wehbî çap kirîye, di wê gotarêda -ewî bîranîna xwe li ser tarîxnivîsê mezin Muhamed Emîn Zekî nivîsîye.

Xwedînivîsên van lêgerîna heta niha her bi tenê bi kurte beri li ser nav nîşanên şayîran û naveroka efirandinên wan anîne ber çavên xwendewana û çend nimûnên şêrên wan nîşanî wan kirine. Wana guh ne daye ser rêç û rêbazîya ni vîsarên wan. Nivîsandina efirandinên wan bi tarîxêra bT girêdan le nerihêrîne, mijûlî berepêşçûna cimaeta kurd ne bûne G nivîsandina şêrên xwe bi tevgera -kurdanva girê ne dane. Eva gotina her tê li ser legêrînen Kerîm Sareza û Maruf Xeznedar. Eve kêmasîyê wan herduwa. x ' "

Li nav salên 1950-da çend nivîsar û lêgerînên bas li ser

edebyetê hatine çap kirine, ew nivîsar û lêgerîn jî li ser efirandinên çend şêrên kurd edebyetnasên kurd di kovara G rojnamên kurdîda çap dikirin. Mesele., li kovara "Hî va" da ya sala 1958-da li hejmara 2-da Muhemed mêla Kerîm nivîsarek bi navê "Mesela edebyeta kurdî" çap kirîye. Refîq Hilmî di hejmarên 5 û 6-da yen kovara "Şefaq" da ya sala 1958-da gotara nivîsara xwe "Neteweyê kurd û ser" çap kirine.

Refîq Hilmî nivîsîye: "Eger di zemanê bihirîda şayirên kurd mêla xwe didana ser hezkirin û dildarîyê, siruşt û ayînê, niha ew wusan nîne, şayirên niha ne mîna yê bêrêne ew niha bûne hîva millet û millet hîvîdarê wane bo xatirê bextê xwe pêşwextîyê.

Li kovara "Şefeq" hejmara I-da ya sala 1961 Osman Sebrî gotara xwe "Şakarê Şayranê kurdî" çap kirîye, têda ewî hi ne nivîsarên şayrên hevdemê xwe anîne ber çavên xwendewerîyan û bi kirîtîkî li nibêrîye, mijûlî lêgerîna wan bûye.

49

Li gotareke xwe dinda, ya ku hejmara duduwanda xwe ya kovara "Şefeqî" sala 1961 çap kirîye, navê wê gotarê Rola edebî (yan rola helbestvan) li vejîyandina ruh G bîra millet li rewşên bîrkirina neteweyê kurda, çap kirîye.

Navê wan gotar û nivîsarên jorê nivîsandî nîşan dike, komeke nivîsarên wan hatine terxan kirine bona lêgerîna sêr û helbestên şayirên kurd, hinek gotar G nivîsar jî hatin çapkirinê, ku haj edebiyatê bin, xwendewerên kurd bixê ne nasê edebiyata milletê kurd. Le eger em bas le bêmêrin, emê bikarbin meselan bînin Q. nîşan bikin, ku li nav salên 1960-da çend lêgerîn, kitêb G portokên cuda yen lêgerîna monografî li ser lêgerîna tarîxa edebyeta kurdî G çend têbinên din li ser efirandinên helbestvanan G nivîskaran têne çapkirinê. Di wan xebatandê bi gotina firiwan lîtera tûr folklor û kûltûra neteweyê kurd têne ji hev derxistin, bişkavtin û verisandinê. Xebatek jî wan xebatan xebatê Muhemed mêla Kerîm tê hesab kirine, navê wê xebatê evê: "Hacî Qadir Koyî şayirê qonaxa nêçyê 11 jîyîna neteweyê kurda". Eva pertoka sala 1960-da li Bexdadê çap buye. Di wê kitebêda derheqa jîyîn, îş kar û naveroka nivîsaren Qadir Koyîda tê gilîkirinê. Mêla Kerîm bi hêrgili bixê u bawara pêşkevîtin, ruh û hestê niştimanperwerîya Qadir Koyî nîşan dike, sêr û xebata wî pêşberî derebeg G siltane romê, sahê îranê gilî dike, şiro dike, ku Qadir Koyî paşrevê Ahmedê Xanî bêçyê, mîna wî xelqê şîret kirîye, ku yek bin, ber bi rewşên bîrîyê herin, ser bikm bo xatirê .ser xwebûna kurd û Kurdistanê.

Li pasê sala 1968 Muhemed mêlê Kerîm kitêbeke din bi navê "Gencina folklorê kurdî" (komek lawuk, heyranok) li Bexdadê çap kirîye. Di vê kitêba xweda çend kilamên mereniye u

hezkirinê bi zaravê kurmancî hatine çap kirine.

Di sala 1968-da Muhemed Emîn li Pertoka Xweda "Goranî û

Jîyan" (yanê kilam ê stran ê jîyîn" çap kir, têda ew rola

folklorê kurdî di jîyînê tarîxa miletêda tîne ber çavan. .

Di kitêba xweda "Ferhenga şayîrên kurdan" ya ku li sala

1968-da li Bexdadê çap bûye, hunurê edebiyetê di perwerdekirina

qîzê xortan nîşan dîke. Di kitêba xweda ya bi na

vê "Ferhenga wîjeyê şayîran" -da Ahmed Reşwanî bi van pir

sên jêrînva mijûl dibe: dilxwezî, xweşî, hîvîdari, ronax

50

behar, hezkirin, dildarî, rindî G bedewîya jinan nîsan di

ke; kl ew gîşk li edebiyeta kurdîda hene. "

Di sala 1970-da Muhemed Resul Hawar li Bexdadêda kitêbeke

mezm li ser şakaranê şayîrên kurd yan bi navdar Pîremêrdê

bi navdar) çap kirîye. Ew li alîyê ramana hunerîyeva

mijûlî lêgerîna sêr G helbestên Pîremêrd dibe.

Li sala 1962 "Ebdula Bîmar kitêbeke monografî li ser lêge

rîna sêr G helbest çap kirîye ew têda mijûlî lêgerîna pêwendiya

folklorê raillîê hostatîya şayîranva dibe G nîsan

dike, ku Pîremêrd di efirandina xwede çîrok, efsene, ser

hatî G pendên pêşinan dane xebitandinêê nîsan dîke. Pîremêrd

sêrê helbestên xwe bi kêşa sîlabî (rêzebenda bangan)

nivîsme.

Di salên 1971 (li Bexdadê) 1971 (li Hewlerê) kongresên ni

viskaren kurd hatine gazîkirinê, di wan kongresêda . piri

danm bona pêşxistina edebiyeta yekîtî ya kurdî. Dî wan

kongresêda biryar kirin, ku edebiyeta kurdî biparêzin, he

mû çar u mikana dest xîna bona pêşketinê G lêgerîna edebiyeta

ta kurdî, guh bidine ser kelê G pure netewe, gencîna wê bi

parezm. Li paşê çend kitêb G pertokên din li ser edebiyeta

u folklorê kurdî hatine çap kirine, mesele, kitêba Sadiq

Bahadîn, Şayîrên navçê Amedîyê", berevoka kovara "Nêserê

Kurd (sala 1970, hejmarê 2), Ezîz Gerdî, "belgên .dîroka

edebiyeta neteweyê kurdî", gotara Mêla Xidir Destî "Biraye

"^~^t hejmarê 8-da ya sala 1970 çap bûye, Şêx Mehemed X^T

Reza Talebani deftera "Kurdewerî" hejmarê 1-3 li Bexda

dêda sala 1970-da çap kirin, Kak Feleh hinek şêrên Mehî

Il rojnama "Birayetî" da hejmarê 8-9 da yan sala 1970 çap

kirine. Mehmed Yusif miqala "Edebiyeta kurdî" li rojnama

Birayetîda" hejmarê 8-da ya sala 1970-da çap kirine.

Li paşê şurşa sala 1958 dest pê dikin gelek lêgerîn li

ser edebiyeta kurde Iraqê çap dikin. Le bi rengê rastî

her 11. paşê derketina "Beyannama marte sala 1970, wextê

mafe avtonomîya Kurdistanê li Iraqêda dan, zemanekî nê li

edebiyetnasîya kurda dest pê dîke. Li nav salên 1960-1970

da Edebietnasîyê zimanzanan dest pê dikin destnivîsarên

kurdi çap dikin, mesele, çend dîwanên şayîrên kurd yan

sedsalîya navîn çap kirin, Navenda çapkirina dîwanên şayîran

Baxdad, Sulemanî, Hewlêr G Kerkûk bun. Ji sala 1958 heta sala 1970 li Baxdadêda 26 dîwan çap kirine, li Sulê51 manyêda -32 dîwan çap kirine. li Hewlêrêda 15 dîx-jan çap kirine, li Kerkûkêda 7 dîwan çap kirine. Xêncî wê di ko var û rojnamanda gelek gotar û nivîsarên kirîtîkî (rexne--girî) li ser şêrên şayîran G li ser pirsên zanyarî lêgerîna edebyeta kurdîva mijûl bûne, çap kirine, Mesele, Kak Mem derheqa bîranîna Şêx Selemê Nemirîda nivîsarek li ko vara "Hîwa"da hejmara 23-da, sala 1961 çap kirîye, Ebdul Rezaq Mehemed derheqa Şêx Riza Talebanî li hejmara 31 -dâ ya kovara "Hîwa"da çap kirîye. Ebdulxaliq Aladîn li hej mara 32-da ya sala 1961 miqala xwe "Li goşeye edebetda" çap kirîye.

Li du wan komên rêxistina pirsên lêgerîna ziman, edebyeta kurdî G bona efirandina zimanê edebîta kurdî yekîti pirs hatine danîne.

Dîsan di wî çaxêda Muhemed meîa Kerîm di kovara "Hîwa"yêda li hejmara 9-10 ya sala 1959 miqala xwe bi navê "Şakarê şêrê Edebyetî" çap kir bû , têda mijûlî lêgerîna efirandi na şayîrên kurdî kilasîkî bûbû.

Li dû wê van zanyarên jorin her yekî bi serbixwe G cuda bi lêgerîna edebyeta kurdîva mijûl bûn, ew zanyar ev kes bûn: Maruf Xeznedar, Zezedîn Mustefa Resûl G îhsan Fuad bûn. Herse kes jî li Sovêtistanêda bawernama xwe ya navê doktorîyê standine.

Maruf Xeznedar du kitêb çap kirin, ya pêşin navê wê "Kês G qafî li şêrên kurdîda". Ewî ew kitêb li Lenîngradêda nj, vîsî, le li Baxdadêda çapkiriye.- Ew di wê kitebêda îsbat dike, ku sazmaniya sêr G helbestên kurdî yen berê bi ren gê bangane bû, ku kês û qafîya sêr û helbestên kurdî yen zemanê niha mina hevin, ku şayîrên niha di vê pirsêda ser edetê berê diçin, şêran bi bangane dinivîsîn. Ew dinivîse ku di şêrên wanda heft bangirî, sêzdeheng zedetirî.jî di bin. Kitêba Maruf Xeznedar disêrtasîya wî bû, navê we "Le niherînek di tarîxa edebyeta kurdîda" bû, ew sala 1967 li Moskvayêda çap bûye. Di wê kitebêda ew tarîxa edebyeta kurdî ji sala 1890 heta sala 1960 rewşen dike, tîne ber ronahîyê, Di wê xebatêde Maruf Xeznedar rola rojname û kî varên kurdî li pêşketin û pêşveçûna lîteratûra kurdî ya niha tîne ber çavên xwendewaran, nîsan dike çawa bal u wextê sîyasetîyê tîm G raberîya lîteratûrê û guhastinê 52

diguhêzin, ' Ew mêla xwe dide ber qanunê lîteratûrê, nîsan dike, ku efirandinên şayîrên nivê sedsalîya nozdan û şayî rê nivê sedsalîya bîsta di lîteratûra kurdîda cîyên pêşîi digirin, Ew şayîrên nivê sedsalîya nozdan yen hêre mezin hesab dike Şêx Riza Talabanî (1842-.....), Xerîq (1865-19-04), Adîb (1859-1916), ew zemanê nav salên 1918 û 1945 hê

sab dike zemanekî nû yê pêşveçûna lîtêratûra kurdî, Di xe bata wîda xwendevan pê dihesin, ku Ahmed Muxtar (1897-1944), Hemdî (1878-1936), Ebdal Nurî (1809-1944), Zîwer (1875-1948), Bêkes (1903--1948), Dildar (1918-1948) di efirandi nê nê xweda guh dabûne ser pirsên sosîalîyê û ser mesela hal û wexte mîletê kurd,

Li kutayîya xebata xweda Maruf Xeznedar qise dike, ku li paşî serê dinyayê duwemînda di rêveçûna lîtêratûra kurdî da rîya rêalîstîyê peyda dibe, şayîr di sêr G helbestên xweda derheqa tevgera (lipata) serê azadkirina mîletda derheqa serê çînanda dinivîsin, şayîr li şûna hûnandin û tindirust kirina bi edetê eruzî dest pê dikir efirandinên bi sîlabî (bangebendî) dinivîsîn. Ew dinivîse, kî vî rengî (bi curê bangebendî) Piremêrd, Selam, Goran, Cegerxûn, pilzar, Hejar, Ibrahim Ahmed û Maruf Berzencî sêr G hel bestên xwe nivîsîne.

Li sala 1966-da li Bêrûtê kitêba *تَزْدِيْنِ مِيسْتَفَا رِيسُولِ دِرْ* heqa "Realîzm li lîtêratûra kurdîda çap bû. Ew xebat di sêrtasîya wî doktorî bû, Ew li Eakuyî nivîsî bû û pawan kiri bû, Di wê xebatêda nimûnêii rêalîzm di folklorê G şêrên şayîrên kurdî yen klasîkîda tîne ber çavan Q nîsan di de, ku wîne G şiklê jîyîna mîlet, çewsandina neteweyê kurd serê çînan, serê azadîxweza kurdan G neteweyên Rojhelat di afirandinên şayîrên kurdanda cîkî mezin girtine, Izêdîn Mustefa xeysetê rêalîzm G bînga wî di lîtêratûra kurdîda nîsan dike û wan li rêza lîtêratûra dinyayê pêşveçûnda da tîne û dinivîse, ku raman û bîr û bawara wêda gilîyên azadî, dostî, hevkarîya mîletan tîne gotinê, pirsên bextyarî serbestî û wekhevîya hemû mîletan li nav neteweyên dinya yêda tîne danîne G gotinê,

Li sala 1966-da li Moskvayêda îhsan Fuad kurteberîya ba wernama disêrtasîya xwe derheqa "Şêrên Hacî Qadir Koy"da çapkir. Ew jî kurde Iraqê bû G xebata wî jî gîredayîye bi lêgerîna lîtêratûra kurdîva li Iraqêda. Li berî wî derheqa Qadir Koyîda li ycbatêd x-v.eda Aladîn Sicadîn, Gîvî Mukrîyan nivîsîbûn, Mehemed mêla Kerîm jî xebateke başqe bi hurgilî li ser naveroka efirandinên wî, bîr Q bawara wx çap kiribû, le îhsan Fuad diha bi firevan û kûr mijûlî gerîna efirandina wî bû G diha bas G rindtir qedir G qîmî tî kirna Qadir Koyî û efirandinên wîrêzber kir. Eva kir na bas û lazim bû, çimkî ewê xebatêva xelqê rûs dibe nasê efirandinên Qadir Koyîyê helbestvan û şayîrên mezin.

Li pêşîyê îhsan Fuad basa zeftkirina Kurdistanê dike G di nivîse, ku li 1514-da Rome G îranê Kurdîstai) li nav x-weda parevekirin G jî wî wextî heta niha mîletê kurd li bin hukmeta herdu dewletanda maye, çend caran mîr G serokên kurdan rabûne, nikar bûne serkevin, çimkî li nav kurdanda li nav axa G begên wanda xayîn û xwefiroş gelek hebûne, dx

rojà oxirmê giranda ç-ê ne pista neyar û'dijminên milletê kurd.

Ew elam dike, ku Hacî Qadir Koyî şayîrê Kurdîstana. jêrîn bûye, li du Nalî (1787-1855) Salim (1800-1866)^Kurdî(1879 1849), derketîye meydana nivîsandina şêran O mîna wan şêrên xwe bi zaravê soranî nivîsîne, îhsan Fuad nîşan^dike^ ku xezalên Nalî li bin bandûra nivîsarên Ahmedê Xanîda bû^ ne, ku Qadir Koyî jî di bin bandûra bîr û bawara Ahmed Xa_ nîda (sedsalîya Hevdeh) bûye, ku ew di bin bîrbawara Ebdulrezzaq û Bedirxanda bê ye, ji ber vê yekê ewî^ li şêrên xweda li ser yekîti G hevkarîya hemû kurdan nivîsîne, bang ê gazîya van kirîye, ku yek bin, Xwendin li nav milletda belav bikin, çapxana vekin, bi kurdî biçûkan hîn bixkn, mi. na Evropa hîn bin, pesa hîn bin bo xatirê azadî û serketi. na kurdan, bo xatirê Kurdistanê. gazî millet dikir, ku zimê nî kurdî hez bikin û biparêzin, mafê xwe sîyasetî G para^^ tina ayîna gelê kurd biparêzin, Ev merem G mebesten sêr u helbestên Hacî yen rewşenbîrkerên Tenzîmate li Tirkiyeda bûn. .

Di vê nivîsareda min bi kurt û sere berra nîsan kir, ku cara pêşin kurd bi xwe mijêlî lêgerîna tarîxa edebyeta kurdî bûne, ku eva kirina rewşenbîrkerên kurd, şayir. u_e debyetnas O zanyarên kurdên Iraqê bi vî îş û kariva mxjul bûne, Bi nivîsar G rêzber kirina nivîsara wan ez terne ser wê nêtê ê gotinê, ku gotina zanyarê rês Dittel raste: edeb yeta kurdî dewlemend heyê, ku heta niha xwendkar, zana u rojheltnns heta niha haj pê tune bûn. Saza sere xebatên kurdên Iraqê zana niha em bi serferaz dikarin bêjin, ku lî têratûra kurdan i;, clek dewlemende, ji zGva kurdan bi zima~ ne xwe şêr, beyt, destan G nivîsarên tarîxî, filosofî, ayînê, dîn G diyaretê nivîsîne, ku di tarîxêda berepêşin wana bi zaravê kurmançîya jorin Q bi guranî nivîsîne (ji destpêka sedsalîya X heta sedsalîya XVII-XVIII), Pasê ji destpêka sedsalîya hîjdeha heta niha lîtêratGra bi zaravê kurmançîya jêrin tê nivîsandinê.

Lêgerî-ia wê lîtêratûrê her li destpêka sedsalîya XX-da destpê bûye. Le divêt bêjim ci heta niha di vê pirsêda ha tîye kiriiiê, kême , ne kûr û ne firivane, niha pêvîste iT lêgerîna wê lîtêratûrêda van pirsên jêrînva mijûl bin :

- 1- Lêgerîna -adebyeta kurdî bi tomerî.
- 2- Veresandin, ji hev derxistina sêr û helbestên şayîran başqe-başqe,
- 3- Lêgerîna dîwanên şayrên kurd yen soranî, kurmançî, goranî ,
- 4- Lêgerîna jîyîn û kirina şayîrên kurd sên mezin lî Ira qêda, Iranêda û tirkîyêda.
- 5- Wergerandina sêr û helbestên şayîrên kurd bi zimanê rûsî, evropî, erebî, farsî G tirkî, ""~

6- Lêgerîna bîrûbawara wetenperwerîyê di lîtêratGra kurdî da (kurmançî, soranî Q goranî). ~

7- Nivîsandin G çapkirina ferhengok û ferhengên zimanên şayrên kurdî yen klasîkî.

Sêrbêj û Helbestbêjên Kurmanc

57

ELI HERÎRÎ (X-XI)

Kurdiasê Rûsîstanê Alêksandir Jaba di kitêba xweda[^]ya ^{^^}bi navê "Recueil de notices et récits kurdes" da nivîsîye :[^]Şa[^] şîrê kurdan yê pêşîn Elî Herîrî b^êye. Ew li gundê , Herîrê nehîya Şemînan sincaqa Hekarîyêda sala 400 bîcrê[^] (yanê sala 1009-1010) ji dayka xwe bûye û sala 470 hîcrê (yanê 1078) çûye rehmetê û hema li wêderê jî hatîye çal kirine" A. Jaba nivîsîye, ku "Dîwaneke Elî Herîrî ya şêran G bey tan li kurdistanêda meşGr û merufe". Le sed car heyf [^]û[^]mi[^] xabin, ku heta niha ez haj pê nînim dîwana wî li kîdêrêye li cem ^zêye G li kîjan cîyî destnînsara wî dest dikeve. Li kitêbên tarîxa edebyeta kurdîda û li berevokêd edebye ta kurdîda qet şêreke Elî Herîrî û qet beyteke wî çap ne kirine. Kamuran Bedirxanê Rehmetî di nivîsara xweda ya bi sernavê "ferbêna xwendina kurdî" da (Paris, sala 1968, r^ê yê 42) nivîsîye giva "Elî Herîrî soran buye", le Bedirxan qet şêreke Elî Herîrî ne bi zaravê soranî, ne jî bi kurmançîya jorin di kitêba xweda çap nekirîye, ne anîye ber çavê xwendevanên xwe.

Li kovar G rojnamên kurdîda carnan melumetîyên cî-war G wextê bûyîna wî ji daykê e'iau- kirine, le melumetîyên dm derheqa Elî Herîrîda min li kitêbê nivîskarên kurdîda he ta van salen pašîn ne dîtine, her bi tenê berê pêşm Albe'-*- Sosin li berhevoka xweda. ya bi navê "Kurdische Saraluogen (Peterburg, sala 1887, r^êyê 278)" serek bi sernavê Elî Herîrî çap kirîye. Ez li vira wê şêrê çap dikim. _ Bi -fikra min ew bi rastî nivîsara Elî Herîrîye, çimkî bi kes û qafîya xweva bi hev anîna rêa ^ê bendên xweva mina ser hêlbesta şayîrane, ne mîna strana zargotinêye. Bona xwen devanên me délai haj wê hebin, ez wê şêrê 11 jêre bi her fên latînîya kurdî çap dikim :

Ger bûn bibînin nalê eşq,
Tenê li bom zarî dikin,
Her kes bizanêt halê eşq
Bi hîle dijwarî dikin.

58

Bi halê eşq boxîl hûbûm
Her dem di dem zelîl dibûm,
Bê rêh û bê delîl dibûm
Her kes bi xemxwarî dikin.
Hûn bar mekin xemên di zor,
Le hesreta vardên di sor

çavê di reş bisk têne dor,
E'nîya bi nûr tarî dikin.
E'nîya bi nûr zilf têne ser,
Rengîn dibin şems û qemer,
Reşm&r ji perdanê neder,
Li e're'ra yarî dikin.
Hoş û e're'ra şimşa diket,
Teşmîn rêva, sebir û xîret,
Qahu meàet, ahu medet
Çeşman ci xubari dikin.
çavê li rojê bîne kom.
Came mey anî ji bom
E'mir kir lazim vexom,
Mestî ji min jarî dikin.
Mest û şerab qendavê,
Esîr û bendêt vê şevê
Ger vesfê yafê ez bibêm
Hûn terkî huşyarî dikin.

(A. Sosin, Kurdische Samlingen 278-279)

Li sala 1972 li Lenîngradêda berhevoka rojhilatê hejmar
sisiyan bi zimanê rûsî çap bûye. Kurdnasa Sovêtîstanê M.
B. Rudenko li wê berhevokêda mîqala xwe ya bi navê "NêopGb
lîkovannîyê stîxî kurdkîx poêtov" (yanê sêr G helbestên
şayîrên kurd yen çapnekirî) çend sêr -xezalên Elî Herîrî
çapkirîne. Ewê ew sêr li nav destnivîsarên kurdîda li ki
têbxana Saltîkov- Şêdrînda dîtibûn. Sêr bi herfên erebî
çapkirîne, lê ez wan li vira bona xwendevanên me délai bi
herfên kurdî çap dikim. Sernavê şêrê bi vî cûreyi hatîye
nivîsandnê: "Elî Herîrî fermayed" (yanê Elî Herîrî dibê
je) :

59

Xelqno, werin bibînin.
Ci husneke bi kemale,
Heyran ji dil bibînin,
Ji sene' zewal celale.
Sene' xwedê ku danî,
Sifhe ji nûrê danaye,
Enber li ser kêşaye,
Enber xet di xale.
Xalên di şibê enberî,
Dêm her wek qemerî,
Ez t'êr nabim ji munzerê.
Min naçit ji xeyalê.
Min qet naçî ji bîrê
Zilfêt şibê herîrê,
Wê li ser be di mûnîrê,
Dagirt bûn helale.
Ebrû helala eyde,

Dêm her wek xursîde,
Eblek şîbê Nahîde,
Cibhet meha bi kemale.
Cibhet meha tevave,
Rû sor gula bi xunave,
Reyan hatne hindave,
Nesrînyan da û pale.
Nesrînyan çû wext beste.
Min nêrî pê hoste',
Eqlê min çû ji deste,
Heyran kirim der haie.
Heyran bûm ez ji dinê,
Sohtim ji dest evinê,
Ji xwe nakim hîvya jînê,
Li-m kêr bûn mah û sale.
Li-m kêr bûn mah û salan,
Metne ji lam û dalan,
Ji ber zehmet û eşkelan,
Ez t'êr dikim miqale.

60

çavê min xûn je dibarî,
Ji ber cblqêt xumarî,
Wêkî ava di carî,
Bê wext û bê macale.
Gerden şûşa nebatê.
Levé şerbeta heyatê,
Ji hisna bit welatî,
Bi min çahî helale.
Methê di nazenînan
U sefê di xûn şîrinan,
Wekî dur û yasînan
Ez her dikim emale.
Baxê ku sed bihar le,
Bilbilê lalezar le,
Ku sed gulê bi xar le,
nala-nale.
Ji Hindê bînin taracî,
Ji Mermerî bînin xeracî,
Ji Romê bistînin bacs,
Ji bo xemla sêpale.
Dêma xalê di hûr lé,
Eyna zilfêstûr le,
Rê nîva guhê tûr le,
Mehbûbe bê misale.
' Hisna te ya hebîbe,
Dilekî min je xerabe,
E'lx tu blkî nesîbe,
Dest bidit wesale.

Hisna te ya dilxahe,
Dilber lebsî sîyàhe,
Bi min kaa'be Ella,
Tewaf dikim her sale.
Ji Hind bînin talanî ,
Bikin gilî sibhani,
Ji bo çavê sa - siltanî,
Dema bêtin sêr sale.

61

çend bibêje Elî sadiq
Ji esrar û di qayq,
Ji wan wesfê di layq,
Ji hisna ya .délaie. (rûyê 113-124)
Di kiteba xweda ya bi navê "Hozanê kurd" ya li sala 1980
da li; Bexdadê çapbQye, zanyarê kurd Sadiq Behadîn Amedî
çend parçên şêrên E'îî Herîrî çap kirine,, ez hine parçan
ji wê kitêbê li vira çap dikim bona xwendkarên me^delal.
Bi fikra min bi teher G rengê nivîsara xweva ew sêr yen
E'îî Hêrîrîne :

Disan ji nu eşga berê,
Pir anderûnim ateşe,
Zulfa muzeyen enberî,
D'wa d gel xala reşe.
Xala li deme dil rêva,
Sed ruh û canim bin veda,
Sotim gelo çû di min nema,
Terkim kirin aqil û hişe.
Aqil û hişim bûne esîr,
Dinya ku geh geh tene bîr,
Dem suhbetê bedra munîr,
Zulfa ji werdê bèn xoşe.
Werdan ji nêv zulfa derên
Şula binefşê tê werin,
Bala û qed e'rerim,
Hejiyan ser mare reşe.
Disan hey têt û tiçit,
Ehiya emvatan dibêt,
Wê cihan mufam nûr je diçit,
Dêm şuhbete se 'ma geşe.
Sema ' şebistanê eve,
Werda gulistanê eve,
Sirî tebistanê eve,
Şoxa Herîrî dil geşe.

62

Ecêb, letif û cindiye,
Ezman nezan û xomiye,
Ageh ji eşqbazan niye,
Mest û xumar û serxoşe.

Serxoşî cama şerbete,
Horî tu baxê cenetê,
Dêm şuhî de'ma zulmetê,
Seràaê çendin mehweşê.
Mehweş /eu westan sef bi sef
Ew hâte der Misrî di kef,
Wan got: "E'Liyo latxef
Mi bi mirdin qewi xoşe".
Didara'-te ez zîn kem,
Heta kengê ruh te teng kem,
Keser bûm carekê bîn kem,
Xudana têt û destmala.
Xudana têt û cebhet bê,.
Xerac û erd û qimet bê,
Didara te bi qiaet bê, .
Li Eyd û cejn û sersala .
Evel kar û kesê min tuy,
Yeqin firna dersê min tuy,
Kesê min û besê min tuy,
Li zer û mal û pir nala.
Li zer û mal û pir rencim,
Kesadim, şahibim, gencim,
Li bajêra guhêr sencim,
Sefer diwere heta mala.
Sefer di werê şebê tarî,
Ey E'îî û tu pir ray,
Da bikeyn zikir cebarî,
Bêlki li me xoş bêt sala. (235)

63

Gulustana xuda riste,
Li etraf dilan xweste,
Binefş û nêrgiza mestê,
Cinsirî lee'l û reyhan têt.
Reyhan sosin û werdin,
Li şêx E'îx xerîb ferdin,
Weristin ehmer û zerdin,
Her ro sed car efxan têt.
Ji efxanan ne maym ter,
Dua 'goyê te ez bê fer,
Bibete ser du esleh dêr,
Heta vê qasdê can têt.
Bibîne rewşê malînê,
Were hindava balînê,
Ji dest ahan û nalînê.
Ci reng firyad ji esman têt.
Bi firyad û héware,
Ji dest ahan min ew kare,
Melazim bendeyê jare,

Ji seydayê ci ferman têt.
 Seyda heq nezer vêra,
 Di iqliman géra,
 Fitara gewheran vêra,
 Ji nêv kana Bedexşan têt. (237)
 Ger hûn bibînin narê eşq,
 Tenî li bom zar diken,
 Er kes dizanêt halî eşq,
 Bexil û dijvarî diken.
 Bi halê eşq bexil dibim,
 Her dem bi dem zelîl dibim,
 Bê rah û bê delîl dibim,
 Her kes bi xem xwarî di.ken^
 64
 Hûn yar meken xemên di zor,
 Ji hezreta derdên di mor,
 çavên te reşin bisk têt li dor,
 Eniya ji nûr tarî diken.
 Eniya şerif bisk têt li ser,
 Rengîn dibbin şems û qemer,
 Reşmal ji hebisane tene der,
 Li ereraye yarî diken.
 Xoş e're'ra û şemsa du qed,
 Ji min revand sebir û xîred,
 Dad û meded, dad û meded,
 Çeşman ci xemarê diken.
 Cot xumaran kirme def,
 Tefsîr diken sune'y sedef,
 Roj xemilîn her car teref,
 Bi miskê tar tarî diken. '
 Biskan li rûyê le bûne kom.
 Camé mey êna bom,
 Hukmî dikir lazim vexum,
 Mestî li min carî diken.
 Huşim çû bûn, mabûm di hom,-
 Her- dem bi demlew ten bi coş,
 Mer'a qewî zewq û xuroş,
 Bi şahî xundkarî diken.
 Bi şahî wan dan û kerem,-
 Xizmet diken turk û ecem,
 Miridê eşqê dem li dem,
 Li neqşê ceharê diken.
 Neqş û nigarê navşan,
 Dîwan û wesfet şawşan, .
 Hey hey li cotêt padşan,
 Ecêb XOŞ serdarî diken.
 Serdarî şaha rewneqe,
 Mue'ciza remzet ebleqe,

E'lx û mebêje ehmeqe,
Li bazarê inkar diken. (239-240)

65

EHMED MELE BAT (1417-1491)

Bi melGmetîyêd A. Jaba Ehmed mêle Batê li gundê Batê wela tê Hekarîyê sala 820 hîcrê (1417) ji dayka xwe bûye G sa la 900 hîcrê (1491) çûye rehmetê. M.B.Rêdênko li xebata xweda dinivîse, ku bi gotina A. Jaba dîwaneke' mezin ya Mê le Batê ya şêrêd evîndarîyê heye, aşkeraye, ku her ém haj du destanêd wîne, ew destan jî evin: "Zembîlf iroş" û "Mew lûd" (yan jî Mewlûda pexember yan jî Mewluda şerîf) . Des;t nivîsara "Mewlûdê" niha li nav destnivîsara A.Jabadaye,lx kitêbxana Saltîkov-Şêdrînda li Lêhîngadêdaye , têda heta 576 xaşxan hene, gîşk perevedibin ser 17 sernavan. Li sala 1978 folklorîsta kurdnasa sovêtê Jakêlin ŞÛrênovna MËsaelyan disêrtasîya xweda ya bi navê "Kurdskaya poe ma "Zembîlfiroş" î yê folklorîyê vêrsîî (yanê Dastana kurdî" "Zembîlf iroş" G şovêd wê folklorî" pawan kxr.Ew^lx vê xebata xweda mijGlî lêgerîna destana Ehmed mêle Bâte u sovêd wê zargirtîne bçye, Ewê li xebata xweda nivîsîye ,ku xên ji destnivîsara Ehmed mêle Batê li nav destnivîsarêd kurdîda li kitêbxana Saltîkov-Şêdrînada destnxvxsareke din jî heye, ew destnivîsar bi destê MËrad xan Bayzedx^ha tîye nivîsandinê G bi reng ê rê ê naveroka xweva mxna destînivîsara Ehmed mêle Batêye. le li sedsalxya^XVIII-da bi nçva hatîye vejîyandin ê tezekirinê. J. S.MËsaelyan xen ji tercima kirin ê şirov.ekirina -sovêd nivîsarêd Ehmed mê le Batê, Murad-xan Bayzêdî wusan jî mijûlî lêgerîna naverok ê kês ê qafîya li hev anîna rêz G bendêd deh-dozde şo vêd zargotin yê "Zembîlf iroş" dibe, wan raberi hev dxke ê pevgirêdana wan nîsan dike ê tîne ber çavan. Le sed mxxabin heta niha xebata wê ne hatîye çapkîrxne, eva çend sale li çapxanêdaye, her avtorêfêrata wê "Kurdskaya poema "zembîlf iroş" î êyê folklorîyê vêrsîî, (Moskva 1978) se beb wê yekê ez mecburim îî jêrê çend perçan jx destnxvxsara xwe ya şova folklorî li sala 1935 li şehere Txblxse ji zarê Zîna Qeroyê Fero ji qebîla şerqxya gundejorbxlaxê nebîya Abaranê hatîye nivîsandinê, eva şaxa mxna şe:fe berhevoka A. Sosinda hatîye çapkirinêye.

66

ÇEND PARCE JI SOV^D "ZEMBILFIROŞ-

Jİ BEREVOKA A. SOSIN

Ey dil werin dîsan bicoş,
Carek ji caran mey binûş,
Bikin qiseta Zembîlfiroş,
Ds seh bikin hikayetê.
Zelbîlfiroş lawkê rewal bû,
Bi kilfet û ehl û eyal bû,

. " Usif.li bal bû,
h-:q rizagê gismetê.
Qt i-.'En ew lawê fegîr bû,
La urne xwedê debîr bû,
Pêşê xweda jêr bû,
Ew bi dest hebû sene'ete.
Şixulê wî sellk û tebeq bû,
Qîmeta selkan wereq bû,
Dayma ew rast heq bû,
Pê debxîrî kilfetê.
Ew bi dest zembîl bi dest,
Dibirê bazarê bi gesd,
Xwarin nan dihat bi dest,
Rszî dibû gismetê.
Her deim. selkan ku t-îne,
Xatûnek jarâa dibîne,
Bi cil û can dihebîne,
Dil kete pela muhbetê.
Mulibetê keç muhtela kir.
Sur li carîya aşkera kir,
Lawukî qelbim cuda kir.
Min ji eşqa xew ne tê. _
Law rast bû bi xwedêra,
-f'-^T ji wê qenca dlkêra.
Go min ji te navê tu zêra.
Tu mxn xilaskî ji zehmetê.
67

Xati3n dibê ev xeber tunîne,
Şerm meke, were nav nivîne.
Min bi te day evîne,
Da em bibînin heşmetê.
Taw dibê tirsim ji xebere,
Dev hereme, têne riyare,
Agirek bi wanda dibara,
Narî cama şerbetê" .
Xatûn dibê tu lawê beyanî,
Lew dibem da tu bizanî.
Min tu ji bo dilê xwe anî,
Da em bikin misilhetê.
Law bi xatûnêra debetê.
Tu mixazîya dil devete,
Daym ji heq nekin vehetê,
Rû spişin d axretê.
Xatûn dibêje bavêje xeyalan,
Were ser doşek û palan,
Bihn ke zulf û xalan,
Law dibe zilfê herîrê.
Pîroz be lawê mîre.

Ci hede lawê feqîre,
Tev bide vê misilhetê,
Xatûn dibê lawê verêyan.
Were nav reyhan û sêvan.
Tu şekir bimêj bi her du lêvan,
Şibhe cama şerbetê,'
Law bidê tu qenca tamamî.
Her wekî şekir di camé,
Bi ser û p'eyan tu li min heramî,
Tirsim ji roja axretê. <
JI DESTNIVISARA MIN FOLKLOR
Zembilfiroş selikan dibe-tîne.
Mal bi mal àigerîne,
Bejn û bala vî nûrîne,
Jin û bûkan ji îmanê der tîne.

68

Rojek hat, roja bi xûr,
Zembîlfiras kire tivdîr,
Selik hildan, selikê di hejîr,
Birin, gerlîya li nav bajêr.
K'ûçe-k'ûçe_ dizvîrî,
Ber xanîkîra bihîrî,
Jina mîr lé nihêrî,
Huba wê serda firî,
Ewê gazî carîya kir.
Sur li e'nlye aşkera kir,
Got: "Hûn carîngê mine délai
Zû-zû bikin, herin ji mal,
Làwek îî jêre, berne li bal,
Bêjnê mîr te dixweze dîndar"
Ew caringê k'elêsin,
Zû-zû ber jêr dimeşin,
Şirin-şîrin dibêjin :
"Zembilfiroş^ lewkê délai,
Te sene'eta selkê di al,\
Hinek husnê Usib lî bal,
-Hûn caringê husn û cema, .
Afin bihîstîye mîrî ne li mal,'
Selika bi k'êra bikim bazar ?".
Zembîlfiroş çû bi derda.
Gui xatûn rabû li berda,
Şekîr barî ji dev û leva,
Zembilfiroş got: "Way xatûna, ^gerden zêr"
Carîya ez. anime vê derê,
Selika. bifiroşim naz û nederê.
Gui xatûnê got: "Tu ser sera herdu çava.
Bazar bazara min û teva,
Motaca terne bi dil û çava.

-Xatâna délai, zende bazin.

Tu lî mîii meke gazin, \

Jin ne layqe bike bazar,

Xeber rastin têne ser zar,

Selika bi kêra bikim bazar ?

69-

-Ya bi xêr te kir, lawkê nezan,

Ez rast bêjim, tu bizan,

Te xweş kir, tu hatî vir.

Tu hem şayî, hem şevbihêr,

Eve ji tera bazar û xêr.

-Wey xatûna gerden zer tê,

Em xebardin ji cimaetê,

Ew xeber ji estê minra bê qeyde tê.

-Zembîlfiroş lawkê feqîr,

Tevî bide zilf û herîr,

Rabe, rûnê li doşeka mîr,

Gotina min ji tera toq û zincir.

-Xatûnê, .li min meke van henekan,

Ew pê kenîne qîz û bûkan.

Min berde, herme sûkan,

Bifiroşim van selikan,

Pê bikin nanê zarokan.

-Lawko bese bikî van gilîyan,

Ezê bidme te memkê xumriyan,

Li te wer kim çeka cindîyan.

Te derxim ji tar û tengîyan,

Guh. mede sofî û sunîyan.

Gui xatûnê vekî'r bişkokê di pêşîrê,

Memkan sipî kir ne ji minra,

Ew çavkanî bûn bona mîran,

Ew ne risqê me feqîran.

Zembîlfiroş çûn reng û rûva.

Le şkestin ejmû û gave,

Tevizê da dil.û hingave,

Got: "Li eslê minda eva nave".

-Lawkê nezan, tu çima şermîni ?

Silav bike van memkêd zêrînî,

Tuê ji wan xêrê ji xwera bibînî.

Te ez bi dil canva birim.

Te nebînim, ez dimirim.

70

Rojê şciû diçin, derbas dibin.

Gui digihîjin, diçilmisin.

Tu kêf bike, kêfa mezin.

Bira gunê te ji min bixwezin.

- Lawko, were ser şekir û sâvan,

Wan bimije bi dev û lêvan,

Sîng û berê min ji tera meydan,
Li ser swar be, pajo heyran.

-Wey xatûna aqil tamam^

Tu şerbet bî av li cam,
Bedena te li min heram.

FEQ تەڤرەن

Nav û dengê Feqê Teyran şayir G dengbêje kurd mezin zGva
Il nav xelqê kurdd a e'yan Ğ aşkeraye. Gelek sêr , beyt ,xwas
xan u stranen wî li nav cimaetêda belav bGne, hatine goti
ZI ^"^^"/j;î^^"dinê. Beyt, sêr, xwaşxan G stranen wî
nek^bi tene derheqa hezkirinê Ğ evînêda hatine gotinê Ğ
niyisandme, lêew wusan jî derheqa siruşt G fîlosîfîyêda
hatme nivisandme Ğ IGlandinê. Şêr û beyt G lĞlanen wu
san linav xelqê kurd belavbĞne, ku bi piranîya xweva bi
zargotina cxmaetera hatine girêdanê, li nav wanda gelek
caran xwaşxan, malîk Ğ bendên şêran, beytan ji folklore
ketme nav nivîsara wî, Q wusan jî gelek sêr Ğ beytên wî
ketme nav zargotina cimaeta kurdan G têne hesabkirinê hu
nure zargotina cimaetê. Bi nihêrîn G nezera xelqê kurd
Feqe Teyran şayxr G dengbêje batinîye. ewî zimanê teyr G
terewulan dizanbu, dengê siruşt zêndî G nezêndî dizanibû
Di teyr u terewulanra, siruşt zêndî Ğ nezêndîta xeber di
da, sebeb we yekê xelqê kurd navê "Feqê Teyran" li wî killTv
^"i ^" bi rastî "Mehemed Feqî bûye". yan jî Mehe
med Feqe Teyran buye, ewî bi xwe li ser nivîsarên xwe na
ve xwe kurt dinivîsî: Mîn-Mihê". Alêksandir Jaba dinivîse
Şayre dm Mim Hiheye", Mehemed Feqî Teyran, ew ji Muasê
welatê Hekarîyê li sala 702 hîcrê (1375-76) 'hatîye dinye
yê, beytên "Şêxê Senan", "Hespê reş" û "Ber Sîs"^^ nivîsa
rên wîne". Ebdulreqîb Yûsûb li nivîsara xweda "Destnûsa
Ber Sis li berhevîya Feqê Teyrandan" dinivîse^ "Feqê Tey
ran yeke ji şayrên kurdan, yê ku binaxa edebîyeta kurdî
danîye, Teyran şayrekî paybilind bûye, gelek berhevî li
dû xwe his'tîye, berhevên nivîsarên wî gelek sade G sazrevanin
û nêzîkî şopa qisekirina camêrîya xelqêne, Em dika
rin bêjin, ku berhevîya nivîsarên Feqê Teyran parevedibin
ser dû cGran: a-) sêr, helbest Ğ qesîdên belav - belav
b-) çend çîrok Ğ dastanên aynê û netewetî, Feqe Teyr^an yek
ji wan kesan bĞye, ku çîrok bi kurdî nivîsîye. Şêr^û hel
bestên Feqê Teyran gelek li nav xelqê belav bune u çend
pertok Ğ kitêbên wî, yen ku em navê wan dizanm, eve jeri^
nm :

1. "Şêxê Senan" yan jî "Şêxê Senanyan" li sala 1030-da ni
vîsîye. Eva çîroka 720 rêzên şêrîne, bi tevî we li destni^
vîsarêda se heb destnivîsar hene: a) Hespê reş. b) Siseban
c) Ber sise Abid, û d) Dimdim.

Hinek dibêjin , ku çîroka "Ferx Ğ Sitî" jî ya Feqê Teyra
ne'

Bi fikira min ji van beytan, yeku Ebdulreqîb Yê sub çirokan le kirîye, her beyta "Dimdimê" ne nivîsara Feqê Teyrane, beyta "Dimdim" li sedsalîya XVI G destpêka XVII -da peyda b-ê ye, têda derheqa xanê kurdan, xanê çengzerinda te gilî kirine, dibe, ku beyta "Dimdim" dengbêj yan şayreRi kurd din li hev anîye, ji ber xwe derxistîye Ê ew Li axa Behdînan yan jî li axa Cizîra Botan belav b-ê ye u bi ser navê Feqê Teyran hatîye nivîsandinê.

Ebdulreqîb Yûsûb li nivîsara xweda, ya li jorê min^ nayê wê got. dinivîse: "Destnivîsara ku "Ber Sîs Abid teda nê tîye nivîsandinê, ji 28 belgane, her belgîda 23 rezen_ se rine, her tenê li du-sê belganda du-sê malikin, aestnivisar bi hubra reş li sala 1969 li gundê Barmîyê li rojeva Cizîra Bohtan bi destî kurê Hacî Reşîd Kelşanî hatîye nivîsandinê". Li folklor me kurdîda navên beytên Sere Si sebanê". "Hespê reş", "Ferx G Sitî" têne gotinê gili ki rine mîna beytên zargotinê. Mesele, navê wan lx berhevoka folklor kurdîda ya Albert Sosin li sala 1880 li Peterou^ gêda çap bûye, hatîye nivîsandinê Ê gilîkirinê. Wusan ji 72

navên gelek şêr G helbestên Feqê Teyran li folklor zargotinêda têne gotinê, mesele "Feqê Teyran G av", "Feqê Teyran G roj", "Dilberê" û yen din. Li van salêd paşin çend şayir G nivîskarên kurd helbest G şêrên xwe bi navê Feqê Teyran nivîsîne, kitêbokê xwe biçGk bi navê Feqê Teyran çapkirîne, mesele Etarê Şero, Du dunya, Erevan, sala 1953, rûyê 40-58, A.çaçan, Gulbihar, Erevan, s. 1957, rûyê 7-46; Egîtê Ahmed, dizîka Feqê Teyran; Erevan, 1970, 0,Celîl, Celîlê Celîl, Zargotina kurdî, Moskva, 1978,1, rûyê 53-78.

M.B.Rê dênko li xebata xweda ya bi navê "Opîsanîyê kurds kîx rûkopîsêy Lêningradskîx sobVanîi, Moskva, sala 1961" (yanê "ser G ber nivîsandina destnivîsarêd kurdî yen li Leningradêda kpmkirî") dinivîse, ku A. Jaba nivîsîye ku "Beyta newala Sîsebanê" nivîsara Feqê Teyrane(67) ,lê "Qew la "Hespê reş" hikyata Elî Herîrîye" (72). Li pasê M.bT RGdênko' dinivîse: li dema ez mijGî lêgerîna efirandinêd Feqê Teyran dibûm. ez hatme ser wê fikirê, ku "Hekyata se rê serhatîya Dimdimê di gel qizilbaşan" ne nivîsarên Feqê Teyranin,

Bi gilîkî edebyetnasên kurd têne ser wê fikirê, ku her bi tenê beytên ^Hespê reş", "Şêxê Senan" (yan jî "Doda gurcan^, "Ber Sîs" û sêr û helbestên derheqa siruşt, filoso fiyê û evîndarîyê, yen ku li nav- xelqê kurdda zefin û belavin, nivîsarên Feqê Teyranin.

Naveroka beytên "Serê Sîsebanê" (yanê jî "Newala Sîsebanê"), "Hespê reş" G "Dimdimê" zûva aşkera- û e'yane, ew li berhevokêd folkloranda hatine çapkirin û ter cime kirine

(binêre A. Sosin, Kurdishe Samlungen SPT. 1880; Hacî Cindî Emînê Avdel, Folklor kurmancî, Erevan, sala 1936, Kurdskiyê pesnî-skazî, Moskva, 1960) . Naveroka destana "Şêxê Senan" ya nivîsara Feqê Teyran nêzîkî naveroka beyta "Do da -gurcane", .le ew bi. rengê bedewî, bi qeyde, form û kêş û qafîya edebetî hatîye hûnandinê G xemilandinê (binêre, Fêqê Teyran, Sèyxê Sanan, Maskva, sala 1965, bi pêşgotin, têkstên nivîsandina Feqê Teyran, têkstên folklorî û terci ma wan bi rûsî, ya M, B, RGdênko) , Heta van salên paşîn na" veroka beyta "Ber Sîs" ne aşkera bû, Dinîvîsin û digotin, ku ew destînivîsara Feqê Teyrane,- le mezraûna wê, naveroka wê me nizan bû. Ebdulreqîb Yûsûfli nivîsara xweda ya ku .

73
li jorê min navê wê got, bi kurt naveroka beyta Ber Sise nivîsîye. Ewî nivîsîye: "Padşakî cinan bi nave Ber sis ge. lekî xwedêtirs li welatê Şamê hebê ye, ew li .şikevtada^teví pezê vîya dima, şev G roj tevî wan Uçole diçerîya, xwerîna wî av G gîha bû. ew gelekx jar dibe. Il e mre xwe da digihîje dereca Ewliyên xwedê, xwedenasx, siphxtx ^u qencîya wî li nav xelqêda belav dibin, xelq ten cem wx, jêra xêr G berê tînin, ew^du'a li wan dike. Bx xwe ne se xe wî hebûne, ne jî rêberên wî.

Seytan gelekî zorê didine xwe, ku Bersxsji ser rîya rast derxin. Seytanekî biçêk, nevê wî Wesîs buye, dibeje bave xwe seytan: "Xema mekişîne, ezê Ber Sîs ji ser rîya rast derxim". Ew cil ê bergên merivan li xwe dike u diçe cixx li nêzîkî Bersîs dimîne, gelekî ecêb dimine, ku ew merxve kî gelek salih ê qence. Bersîs tê cem wx u ew dibine_ hevalln hev. bi tevayî nivêj û du'a dikm basa r^^")^"??

G merivên sipîhê G qenc dikin. Bersîs 69 salx^bu ebadetx xwedê dikir. Rojekê hevalê wî (kure seytan) jera dxbeje. "دڤتê şêx rêberêkî te hebe". Ew jî dibêje: "Rebere ^mxn Xidir E?iase". Kurê seytan dibêje: "Eger --^^^AJ ş^^« J^ rêberê te, ezê te têxme ser bxnçenga xwe, eme bxfxrxn, he rin li cîyê xwedê bilind". Li ser derxya fxrxn, iblxs fx rî hat, bû teyrekî ê Bersîs li ser père wx suwar bu, fxrx ser dekya Osmanê, li pas vê Bersîs bawarîya xwe lx kure seytan anî û ew kire şêxê xwe.

Mîrek ê desthiltadarek dewlemend hebê qîza wî fl^î şo^ zimaneK.1 ceimemc ic u^, - .» ,

wêda dike qxrîn, li axirîyê eva lx-keçxke dxbe^ta u ^ler zîn û bedewîya. keçikê namîne, bavkê we çend^sternas u re mildaran kom dike, wekî bizanbe -xwe.xyaxza wx çxye Le çrx^inJ dayL k ikê! 2lbê ^: "Eger hez dikin qîza wê sax bîS, qenc bibe, bixemilînin, bibîne cem Bersxs, bxra sax DiDc, 4'=""; » T3a kecikê ii wezxre xwe sev ê rojan lx cem wi bxmxne . Bavke keçxke jx w pirs dike, le wezîr pêra-pêra razî xewna wx ^J|^ f^^J^;

"Eva îşa herame". Mîr bi qîsa wezîr nake. keç xke bx cxwan
74

tirîn dixeiilîfîne. dibe cem Bersîs, ku wê qenc bike. Le Ber
sîs temaşa hedwîya keçikê nnke, nnçc cem wê , îblîs diçe
cem keçikê, digirî, perde ji ser rûyê wê dide nîkî, dawa
ji Bersîs dike, ku wê qenc bike. çaxê çavê Bersîs li keçi
kê dikevin, teyrê dilê vzê difire ser keçikê, li niqumî
rindî Q bedewîya wêda dibe, xwe n'agire, îşê xerab pêra di
ke, le pasê pojman dibe, dibêje îblîs: "Wî hesab dike şê~
xe xwe, ev guneha pêra kirîye, Ew j i di bêje : "Tobekirin he
mû gunehî dibe", lé ditirsim qîza min hemle bibe", Got wâ"
bas dibe, tu keçikê bikujî, ku destê me je xilas be, em
rastî şerir.ezarîyê nebin",

Bersîs keçik kuşt G li cikî çal kir. Seytan dîsan hatîye
xewna bavê kîçikê G jêra gotîye, ku Bersîs qîza wî kuştîye
G li filan cîyî çal kiviye. Bavê keçikê diçe Bersîs
digire G qîze xwe ji çalê derdixe. ferman dike Bersîs li
sêdarê xin. çaxê xerêx dibin Bersîs sêdar bikin, seytan li
ber. Bersîs disekine, Bersîs lava le dike, ku wî azad bike
Ew jî dibêje: "Eger sûcê min bibî ser xwe, ezê te rizgar
bikim". Ew sûcê wî dibe ser xwe û ji dîn dîyanet der 'dike
ve. Hingê seytan xwe pê dide naskirinê, Bersîs jî li sêdâ^
rê dardakirî dimîne û heftê salê ebadetkirina wî badîhewâ
diçin.

Bi vî cûreyî serhatîya Bersîs 'li destnivîsara Feqê Teyran
da kuta dibe". ~

Li kutayîya nivîsara xweda Eldulreqîb Yûsûf dinivîse, ku
"serhatîya "Bersîs" berê pêşin li nav yahûdîyanda bûye,
pasê ketîye nav ayîna îslamê. Navê "Bersîs" j i du xeberan,
çêbûye: ber û Sîs. Eer bi zimanê yahudî yanê kur, bersîs
yanê kurê Sîs. Dibe ew li kitêb û pertokanda hatîye nivî
sandinê û Feqê Teyran ew ji ber kitêban wergirtiye, bi şova
helbestî gelek rind li hev anîye, geş kirîye G rengê
dastanê yanê jî beytê nivîsandîye bi kurmancî".

Dibe bi rastî wusan ji bûye, lé boi-ia vê gotinê pêvîste edebyetasên
kurd bas mijûlî lêgerîna dastana hilbestî ya

Feqê Teyran "Bersîs" û "Bersîsa" çîrokî bin, li hemû alîyanva
hev bikin û qedir û qîmetê "Bersîsa" wi nîsan bikin

Li jorê min got, ku gelek sêr O helbestên bi navê Feqê

Teyran li nav xelqê kurdda hene, çend heb ji wan li dastnivîsarên

A. Jabada hene. M.B.Rçdênko li xebata xweda, -ya

/:>

ku min navê wê li jorê nivîsî, her navê du helbestan di
nivîse, ew dibêje: "Li destnivîsara A. Jabada helbestên
"Ey av Q av" G "Ji rengê Dilbera horî" helbestên Feqê Tey
rânin"-(88).

çend helbestên Feqê Teyran li kovar G rojnamên kurdîd-a G
berhevokêd folklorê kurdîda hatine çapkirinê. Xwendevanên

me délai derheqa wanda dizanin. Min bi xwe li nav^ salen
1934-35 -da çend heb ji zarê kurdên nehîya Abarane _ ya
Ermenîstana Sovêtê nivîsîne غ ez wan li jêrê çap dikim.

DILBER

Ey Dîlbera gerden zerî
Wày nazika dêm qemerî,
Qamet ji mûma fenerî,
Wêran ezim., malim xirab.
ت Dîlbera gerden letîf,
Way nazika qamet elîf,
Qamet ji reyhana xeffîf,
Wêran ezim, malim xirab.
ت Dîlbera gerden zuzac ,
Way nazika mislî zuzac,
Qamet ji reyhana qirac,
Wêran ezim, malim xirab.
ت Dîlbera qamet misai,
Way nazika dilî he'jar,
^ Te ji xandinê kirim betal,
wêran ezim, malim xirab.
ت Dîlberê, way Dilberê,
Feryad ji destê k'eserê,
Avik ji ava K'ewserê,
wêran ezim, malim xirab.
ت Dîlbera gerden zirav,
Dêm şûşeye, t'iji gulav,
ت duxtera bejna zirav,
wêran ezim, malim xirab.

76

fa van Jeu hiltînî bi meste,
Ew çend ya misrî bi deste,
Li kuştina min te bi qeste,
wêran ezim, malim xirab.
Tu bi qesta min dikuji,
Tu bi k'ifra dil nasojî,
Gelek sotim, kirim rijî,
wêran ezim, malim xirab.
Gelek sotim, kirim k'ibab.,
Kirye bi min sed reng xirab,
Ya leyteni kunrû turab,
Wêran ezim., malim xirab.
Ya leyteni kunrû ve xar,
Wey nazika min te ji dur,
Bêhiş kirim zilfê di hûr,
Wêran ezim, malim xirab.
Bêhiş kirim zilfê di reş,
Biskê siyah, bîhnê di xweş,
Ey duxteré, çapik bimeş,

Wêran ezim, malim xirab.
Bêk'êf kirim zilfê di reş,
Biskê siyah, zilfêd qemêr,
Eşq û muhbeta min li -ser,
Wêran ezim, malim xirab.
Sotim, berşatim bê hesab.
Lé pirsî bo kirme k'ebab,
Kirye bi min sed reng ezab, '
wêran ezim, malim xirab.
Sibhan ji şahe bi t'enê,
Xalik li xala gerdenê,
Ez dîn kirim, berdan dinê,
Wêran ezim, malim xirab.
Eşqa mezac p'eyda bûye.
Ira li min dijvar bûye,
Hivi dikim heqîqîye,
Wêran ezim, malim xirab.

,77

Evà hêlbesta Feqê Teyran "Dilber" berê pêşin li k'itêba S.Movsêyanda ya li nave Zimanama kurmançî (kin) li sala 1935 li Çarêvanê çap bûye, min ew ji wê k'itêbê wergirtiye çimkî bi fikira min ew aslî ji destnivîsara Feqê Teyran hatîye wergirtinê. Min her li wêda rêzên benda 8 guhasti nê. di kitêba S,Mo,vsêyanda ew rêz bi vî cûreyî hati bûne çapkirîne :

Ew be qesta min bikujî,
Ew k'afira dil nasojî,
Gelek sotim, kirim rijî,
wêran ezim, malim xirab.

Li 'sala 1935-da ez çGbûme nehîya Abaranê," li wêderê V. \xrsêà hazirkirna mamostayên mektêbê kurdan vebûbû. Min li wêderê, li gundê Camuşvana mezinda dersê zimanê kurdî 0 lîtêratûra kurdî dida dersdarêd kurd,
Hema li wî çaxî min çend helbest ji zarê Qaçaxê Kokil, 28 salî, ji qebîla rojkan, li gundê Sengerê, nehîya Abaranê ser Ermenîstana Sovetê nivîsîn. Ji wan helbestan min- ev helbest nivîsîne: "Hey av, hey av", "Feqê Teyran û qui ing" "Fe4ê Teyran G roj", "Feqê Teyran û evîna dil", "Feqê Teyran ji dilra", "Feqê Teyran û bilbil", "Feqê Teyran û dîl^ ber". Bi fikira min bi hey anîna xweva, bi k'êş û qafîya xweva bi li hev hatina rêz û bendê xweva^ev helbestana ne zîkî eslî nivîsara Feqê Teyranin. Lema jî ez^wan li vira çap dikim, ku xwendevanên me délai haj wan jî hebin.

HEY AV

Her av, mal xirab, bi bez, '
Qewî bi fur dik'işî her lez,
Şewata tu li ser, wusa ji ez,
Herê avê, tu maşoqa dilê xweyî.

Ne şivêta qelpê mayî,
 Metlûbeki dilê te ji hebi.
 Avê got: "Hey malxirab, li me çûn qelem zeman,
 ah dixulxulin bê qeyas û deman
 Hatin dunya yê gelek pexember,
 Ewan ji me ne kir pirs û hewal,
 Pêxemberàn aqil hebûn,
 Ew hewcê pirsan ne bûn,
 Ewan ji zor metleb hebûn.
 Feqî got: Her av û ber av, her av û her av,
 Qewî tîyî bi sev û roj li ser hev.
 Tu sewt àidî hé qelp û dev.
 Ez motacim, tu hewasi,
 Ji uimdaran naqim qelsi,
 Gotin ji minra serfinazî.
 FEQت TEYRAN غ EVخNA DILA
 Nero dilo, dilê bazî.
 Ci ji halê min dixwezî,
 Bese bikî hewar û gazî.
 Te ez kirme belengazî.
 îro siveke ji her sivane,
 Ez xiyala dilda marne,
 Nizanim, Şerqê hatme Şame.
 Nero dilo tu bi tifiq.
 Tu rêwîyî heta mifriq,
 Hero dilo, cira wusa dik'ewgiri ?
 Bese, bikî sîn û girî,
 Hesab bite -qet ne li virî.
 Cira ji evna zor digirî ?
 Birîna dilê min sax û sili,
 Ji kezevê da dixilî,
 Ber dil bike sin û girî.
 Dîîê min însanê bê ziman,
 Li min dike hewar û ferman,
 Gelo ji bo ci ez li vir na mam ?
 séd û pêne salé ipin bûn tamam.
 Vê seyardê li min da bû,
 Li min behra mezin rabû,
 Hero dilo ji xewê rabe,
 Xema dil wê belav be,
 Ji Belgizayê nayê cabe,
 Kofiya hilkev xemili serda,
 Keçik hat, rabûm berda,
 Gelo kê ji dilê min xeber da.
 79
 Şerbeta lewz û k'ilaman
 Da dest xas û aman,
 Dilê min însanê bé ziman,

Li min dike hewar û ferman.
 Bû payiz li van âëran,
 Xezan zer bon serê daran,
 Sefa nabe li wan deran.
 Dilo çima tu ha xwarî.
 Tu jd minra bê îtbarî,
 Gelo heye însanê ne mirî ?
 FEQ ت TEYRAN û DILBER
 Way Dîlbera dêm bi semai
 Bo te digirim war bi war ,
 Her bo te bûm xirab mal.
 Tu Dîlbera esil zade.
 Te ji min birîye çax û wede,
 Qinyat dilda bûye bê sewde.
 Tu dîlbera mine E'nela,
 Iro qewî ji min bûyî cuda,
 Ez marne bêhiş û bê sewda.
 Tu dîlbera derê bê qeyayê,
 Bi husul cemal tifiqî rû dunya yê.
 Qewî îro TP.in- ced kirîye,
 Dirhem li xelqê zef kirîye,[^]
 Se sed şest beyt hazir kirîye,
 Li nav xelqê belav kirîyQ,
 Havekî rind li xwe kirîye.
 FEQ ت TEYRAN غ QULING
 Hey qulingo xwe newestîne,
 P'er û baskan her hilîne.
 Hêre, ji tebîyetê ji minra gilîya bîr.<::,
 îro li ser rîyan ez rêwîme,
 Tu li hewa xweş cibar be,
 Ser gaz û gêdûka bilind xwar be,
 Hema ji derdê dilê min hişyar be.
 80
 Hey mal xirab, tu gudari ke,.
 P'er û baskan li ser min sî ke.
 Mîn ji di gel xwê rêwi ke.
 çend gilîyan li min safî ke.
 Malxirab bike li min qirin,
 Dil û cegera min tev biwarîn,
 Ezim îro bê sewda serin.
 Gelek refêd mina te li min dabihirin,
 Hey qulingo tu difiri li dunyayê.
 Hêre cihabê bide E'ynelayê,
 Bêje Feqê Teyran niha nayê.
 FEQ ت TEYRAN غ ROJ
 Roj hilat û ava bû.
 Ers û ezman cikî rawesta bû,
 Dunya bi tebîyetê sên û ava bû.

Hey roja sor bi rengê xweva,
Bê te hêşîn nabi gui û gîha.
Te nîn be rêwi qet rê nabet.
Tu rojekê àmin û taqet,
Bê te najin insan û muxulqet,
Bi te dibin hergav firêqet.
Tu bilindi, hergav perwazê,
Erd ji te hergav dizê.
Tu mîna pêlêt agir li ezman.
Germé didi dest û zozan.
Tu germ dikî ser û bine,
Teva û re 'wur bi te dibin xinc.
Pêvîste li vira çend xeberan derheqa dastana Feqê Teyran
"Şêxê Sena'anda"bêjim.
Dastana Feqê Teyran "Şêxê Sena'n" berê pêşin li welatê
Sovêtistanêda hatîye çapkirinê. Li sala 1965-da M.B.Rûdeii
ko têksta nivîsara Feqê Teyran "Şêxê Sanan". bi tercima
rûsî G pêşgotina xweva bi lênihêrxn G serdarxya min çap
kir.
Ji ber ku heta niha dastana "Şêxê Sena'an" ne hatîye çap81
kirine bi herfên latînî, min li vira bxryar kxr,ku her bi
tenê çend parçên wê çap bikim bona xwendevanên me délai,
ku ew haj bi teher G qeydê nivîsara we bxn. Mxn lx jore
got, ku naveroka dastana "Şêxê Sena'nj; mxna naveroka bey-
S "Doda Surca"ne,ya ku li berhevoka "Folklor Kurmancx
da çap bûye. Ye dixweze ve yekê bizanbe, dxkare wan beramberî
hev bike.

ŞÊXÊ SANA'N

Sena'niyan şêxêk hebû,
Ew aşiqê bi xwe xwe bû,
Qet mêle di dinyayê ne bû.
Dur bû ji vê mişulxetê.
Dur bû ji ev dinya fani,
P'ir digirî, kê m dikenî,
Kul bû ji ber sicde anî,
Di kar û zewada axiretê.
Wi her zewade kar. fikir,
Zikreki bé hejmar fikir,
Ji dinyayê iftîxar fikir.
Dur bû ji her ci şibhetê.
Dur bû ji efalê bi şek,
Ji émir û bekir xûşk.
Ma kes nakit li nik,
Nakit qebûl vê xeybetê.
Nakit qebûl van xeberan,
Medhê civan û dilberan.
Ma kes xeber nakit pêra,
Behs û qisê mihnetê.

Dur bû ji ber minahîyan.
Ne dihate eyd û şahîgan,
Ji şerma selwat à çêyan,
Şîrîn dihate taetê.
Taet dikir daymmedàm,
Ge ji qewd, ge ji qîyam,
Heftê û heft salé tamam,
Xqli ne bû ji xizmetê. ,
82

Her xizjncta bi xwo dikir,-
Zikirê mezin jî pê dikir,
Bi çêhîyan xelq çê dikir,
Danî réya hedayetê.
Her çê li şêx guhdar dibû,
Dinya ji çavan ser dibû,
Axret bi wîra yar dibû,
Ji wez û pend û sirétê.
Sîret û penda hekiman,
Xeberé pire ezîman,
Dilberî ehlê helîman,
Kes ne dikit qîmetê.
Emrê wi bi hed cema bû,
Yek mûyek reş tê ne bû,
Horîk di û tima bû,
Rohnîya fende ketê.
Rohinîya fende ketê
Horiya bekira ghiştê,
Di li ser banê keniştê,
Di Jeu keç ban diketê.
Bi tené keç vexwendî.
Perde ji ber xwe hiltini,
Şêx di xûnéda dibini,
Cam û tasek mey didine.
Xemir û şerab pir dike,
Şêx di xûnéda fir dike,
Nezer li ya dêm dur dike,
Dîn bû di niva xelvetê.
Di niva xelvetê ew dîn dibû,
Tijî demax xûn dibû,
Şihba sipî rengîn dibû,
Ew hal û reng qet je netê.
Nayêt li şêx ev hal û reng,
Eybe li wi ew nav û deng,
Pir COŞ dibû ji dest zilfêd şeng,
Îtber bi dinyayê xetê.
Ji zilfêdreş dîn hûn gelek,
Kezama kevan reş helek,
Firyadê şêx çûne felek'.

Ah û^ fixan je ne tê.
Ah û fixan der 'bûn hezar,
Hingê hebû derwêş û yar,
Hemîyan li şêx kir pirsyar,
Bajar û ohlê bôsetê.-
Şêx gote wan gîr gîr mekin,
Zikirê xwe iro pir mekin,
Kêfê li min bê ser mekin.
Xwe'ş nîne sewta ji we tê.
Şêx li xwe nekit stran,
Aşkera xwe gote yaran.
Ah ji destê dohta kafiran,
Birme dîné şerketê.
Bê mezheb û bê dîn kirin,
Bê xwendin û yasin kirim,
Ji yar û biran şermîn kirim,
Wardek xêla min ne tê.
Lé neşêwêr werdan bixunim,
Bijengê nazik dibînim,
Dîn dibim wir diminim,
Dil ji. min bir qametê.
Qameta sekran û mestan,
Horiya lolo di destan,
Birme dêra xaç pérestan
Xelvîya xem xanetê.
Hem nû kirim, hem bad kirim,
Ku wê ez isaykxrim
Ji vê terîqetê der kirim,
Kafir kirim bê mirttetê.

84'

Hus^na keçê bû mezhcre,
Ew horiya dêm qemere,
Sêr dî bû, cihan çû ber,
şerm û edeb qet je ne tê.
Şerm û edet çû wê demê,
Nalî ji tira şermê tê,'
Bûye kenini alemetê,
Avit kirasê rûmetê.

Li nav komên destnivîsarêd kurdîda yen kitêbxana. Saltîkov^
Şêdrînda destnivîsarek heye, bi herfên erebîye, jêra di
bêjin "Heza" (yanê eva) beytê Feqê Teyran bi avêra xeber
daye. Eva têksta ji destnivîsara herfên erebî J.S.Musaelyan
hatiye wergerandine ser herfên latînîya kurdî.

HEZA

Beyta min pir xweşe, guh bidin, xudan kemal
Ey av û av, hey av û av.
Ma tu bi eşq û muhbeti,
Mewcê pêlan davê pêlan,

Bê sekuni û bê reheti.
Bé reheti û bê sekineti,
Yane eşqa ya xwe xweneti,
Yan şihbeta qelbê mini,
Ji eşga na tebiti,-
Ji eşga tu têyi hey,
Hetî bi k'u kengê héy béy,
Ji minra bibê, heyrana te bim, .
Da ez bizanim qise'tê.
Da ez bizanim vê sirê,
Ji hindiki heta pire,
Ji me 'niya vê gur-gurê,
Ji k'êra diki vê tae'tê.
Ji k'êra dikî zikrê bi hal,
Qet K'dşkişê nakî betal,
Teşbîye min rehet û e'mal,
Qet bi sev û rojan xew ne tî.

85

Lö şev û rojan bê xewî,
ji mihnetê ld yek ditewi,
Şev tariyan qet nehewî,
Ji emri bi, lez keti.
ji emreki tu têyi bi lez,
Sewda serê teşbîye ez.
TU wetia diherî vê xizmetê,
Xizmet diki bê p'ê û dest,
Çendî dikî çûna guhest,
Xudê ne go gavek gewest.
Dayim diçi, dengê te tê,
Dengê te tê bi roj û sev,
Tae't diki bê gelJb, û dev,
P'êl ra dibdn jd mewcê k'ef,
Seyrane jd rengê gudretê.
Geh-geh sdpî teşbîye şir,
Mislî te qet naçin çu şir,^ .
Avê ha ddheri yar tê te bir.
Mêla hebibé bi çfina te tê.
Lazim te mehbâbek heye,
Yan mêl û metlûbek heye,
Yan dose û meqsûdek heye,
Yan sdre' û mermozek heye,
Lo bê ldbas û kesoti,
Lo bê libas û taziyi,
Dd sêr û regs û gâzîyi,
Ji k'êra dikî esqê baziyi,
Remzan û xweş eşaret.
Van teşbihan ji k'êra diki ?
R&BZ û sewadan vêkra diki,

Hemîyan jd bal xwe ra dikî,
Ddgerî jd mehela xurbetê.
Ddgeri devê pdre ddnê,
Qet nandvi, nasekdnî',
Reh şdbhete qelbê mdnî,
Jd mdhneta new zehmetê.

86

bS fem' û qEl û gala bi sirî,
Ji minra bi lefzê hal bibêj,
Her mimo ha û dal bibêj,
Minnat û beyana k'axetê.
vê k'axetê esbat bike,
Qeyd û sir extyar bike,
Qenc vê sirê binyad bike,
Da em bizanin rebê béni.
Dinya û eslê ser temê,
Avê biri vê a 'lemê.
Tu hadisî yan qudsî,
Yan tu .nizani hikmetê.
Ger ci ne meşruh av sûxeni ,
Rojekê jd binyada mezin,
Bihena qedem ji hâte min,
Yanê ji binyada délai.
Avdngê dibêje ava zelal ,
Bori, 11 mdn ku çend sal,
Qet kes ne kir ev reng sewal,
Heta niha vê sehetê.
Hetî niha né vê demê,
Cayek ne bû ji vê à' lemê,
E'bdek ji pista ademi,
Bdfdkdr da hewalê şetî.
Gava vdzina set zû diçê,
Hingê xudê danî cinin,
Adem ne kir pirsê ji min,
. Jd enbîya û ometê,
Feqî ddbét ava setê.
p'êxemberan aqil hebû
Qet hewce pirsê ne bû,
Wan dest giha .bû mihbetê,
Jd sdhbeta sdr ve ketê,
P'êxemberan zani şdxal,
E'ybe Id bal ehlê aqil,
Tdftişbdkdnme'rdfetê.

87

Me'rifetê tev bikin,
Pirsê ji bona pçş bikin,
Qenc vê qisê tiitîş bikin,
Ji a' ri fan kirahetê.

Xelqê xudê aqil kiri.
Hem a'rdf û kemal kiri,
Nûrek di dilda hilkirî,
Eslê qisa wi pê ketê.
Ey misilman elm û xet,
Mecnûneki heywan sifet,
Tiftîşa pirsan ew diket,
Lo maku lêpe li omete.
Pirsa Feqî bo ci ne bû,
Lara di firqetê hebû.
Erse jfudê ld ser avê ve bû,
.nvê gelo dd bira te tê.
- Avê cewab daye sûxanê,
Ba ziman hâl wî gotê min.
Min remz û sir ji sahê mezin,
Sibhan jd wi sldtenetê.
Sdbhan jd me'budê id ber,
K'ê di jd xudê kdt xeber,
Em carekê inane der,
Genc bûn dd kdhêza qudretê.
Gène bûn kdnêza eqâemê,
Genc bûn dd kenêza eqdemê,
Ba xwe jd eşqa ademê,
inane karê a 'lemê,
Zahdr kdrdn vê sûretê,
Zahdr kdrdn em çar bakire,
Av û hewa ax agirê,
Hewan hemi je çêkire,
Dar û nebat û dé qîmetê,
Dar û nebat û le'al dure,
Heywan û esnaf dd pdre,
Teyr û tewdr behrî û ber,
Terkib kdrdn jd netefetê,
Teşbîye me na qerdcin,
însan jî tînê xaricin.
Lo çin ji, narê mar çin,
Rojek ji "lin y^k tebiyetê,
Em çar tebe'tan vêkra xelddin,
Hdn ateşîn, hdn bardin,
Ji behra hewa pê walidîn,
Melbus kirin bl'vê û cihetê,
Bi çar cihan em la bin,
Qedîm niye, em xadisin,
Loma ji tina babisin.
Hindi dixwazin refe'tê.
Hindi mêla efraz dikin.
Hindi dişên gazî dikin,
Em carek binin rewyetê,

Carek binin em car xehetê,
Bê misilhêt nageretê,
Ji xuşyeti naleretê,
Cuda kirin ji wesletê.
Jd wesletê cuda kdrdn,
Hetî qeyam sewda kdrdn,
Ser kdşte bûn di hezretê,
Raste qewi ev mêla,
Eslê qisê zani mêla,
Hêna.ku bû qal û bêla,
' Ma bûn nebûn dd hdzmetê,
Dd hdzreta me hûn ne bûn.
Le latdfi pê deste bûn
Dd xdzmeta ba xewê xwe bûn,
Hetan roja xiretê.
Ey hûn werdn, lêzdm werdn,
. Cînar û xelqê hêşetê,
Hûn ra yekê ld mdn çar bdkdn,
îro qewi gdrina mdn tê,
îro qewin me tèn gîrin,
Sosdn dergan xeyrin,
Sed heyf ld. levê şekdrîn,
iro venaxun şerbetê.

89

Lêvêd le'l û şekir,
Kêm bûn jd wan dur û xeber,
Sed ax û kovan û keser,
Heyf e'yn lam çûn jd hicretê,
Heyf e'yn û lam ji yek ne bûn cuda,
Hezin û girîn disan te da,
Em razîn ji e'mrê xuda,
Her çê ji der'gê te té,
Her ci dike, ew mîr dike
Daxan dd gelban bir dike,
xêr û şeran teqdîr dike,
Sotim bi narê firqetê.

90

MELEYĀ CIZÎRÎ

Li cara pêşin me'lûmetî derheqa Meleyê Cizîrî di k'itêba Alêksandir Jabada "Recueil de notices et récits kurdes" (11-12) li dereca derheqa nivîsk'ar û şayîrêd kurdanda ha tîye nivîsandinê. Alêksandir Jaba nivîsîye: "Şayîrê duyî Melayê Cizîrîye, eslê wî ji Cizîrêye, Cizîra Botan, navê wî Şêx Ehmede, di tarîxa pêncsed û çilîda (1145-6)di nîva Cizîrêda p'eyda bûye. Ew Şêx Ehmed jî lî xoha mîr aşîq bû ye, xezaletne zehf gotinê G dîwançeyek tertîb kirîye "Dî wana Meleyê Cizîrî dibêjin".
Di tarîxa pêncsed G pêncî ses merhûm bûye (1160-1161) .

Bi van me'lumêtîyan aşkera dibe, ku giva kê m û zêde Meleyê. Cizîrî şanzde sal jîye. Helbet ne wusane, Sebeb vê ye kê zanyar G edebyetnas her yek ji wan derheq salêd bûyîn û mirina Meleyê Cizîrî fikirekê dibêje, Edebyetnasê kurd Aladîn Sicadî li kitêba xwe "MejGy edebê kurd" da dinivîse, ku "Meleyê Cizîrî di sala 1407-da hatî ye dunyayê, di sala 1481-da mirîye". Ingîsê kurdnas D.N. Makkênzî dinivîse, ku Meleyê Cizîrî li nav salêd 1570-16-40-dş jîye (binêre, D.N.Makkenzîe, Mala-ê Cizîrî and Faqî Teyran, Yad-name-ye Iran-ye Minorskî, Tehran, 1969), M,B, Rudenko di pêşgotina xweda ya "Ahmed Xanî, Mem O Zîn"(Mosk va, sala 1962) dinivîse, ku Meleyê Cizîrî li sedsalîya XII-da jîye, Di miqala xweda "Me' lumetîyêd teze derheqa şayîrê kurd yê sedsalîya navîn Meleyê Cizîrîda" Wezîrê Na dîrî dinivîse, ku Meleyê Cizîrî di sala 1101 hatîye dunya yê , di sala 1169 mirîye.

Ev gotinêd jorin yêd zanyar û edebyetnasêd kurd derheqa salêd bûyîn û mirina Meleyê Cizîrî li hev nayên^çimkî her ji wan mesele û berge isbatkirina fikira xwe tîne. Ala dîn Sicadî û li dû wî D.N. Makkênzî dibêjin, ku Meleyê CT zîrî hevdemê Xafizê Şiraziye- (qurna XIV), çimkî Mêle iT şêreke xweda nivîsîye :

Ger leleya mensûrê ji nazimê tu dixwezî,
Der şêrê Mêle bin, te bi Sirazî ci hacet.

Wezîrê Nadîrî di miqala xweda ya li jorê min navê wê got, dinivîse, "Herdû rêzêd şêrê ne yêd Melene, ew li paşî mi91 rina mêle ketne nav dîwana mêle, gelek mesele Q berge din hene, ku îsbat dikin, ku Meleyê Cizîrî di sedsalîya^donzdanda jîye. Ew mesele evin: Mêle li şêrêd* xweda navêd ereb, tirk G firingêd zeftkar hiltîne, li şêrêd xweda gilî dike, ku di wextê wîda ci .qewimîye, ci hatîye serê kurdan ku çaxê ew bû şayîrê koşk G sera mîr, ew çil salî^bû, ku mîrê Cizîra Botan Omed-dîn bûye, ku ewî li sedsalîya XIlda mîrtî li Cizîrê kirîye". Wezîrê Nadîrî dinivîse, ku "çê xê SelçGqan li ser kurdanda girtin, Cizîr û Hekkarî^ zevt kirin, xelqê kurd revî, çû topraxa Musulê, ku Meleyê Cizîrî êrîşa aguzan li ser Cizîrê bi çavê xwe dîtîye, ku_ ewî - dîye çawan tirk kurdêd Xezbanîyê li sala 1038-da qirki- Wezîrê Nadîrî li kutayê dibêje: "Meleyê Cizîrî der heqa wan merivanda G wan qewîmandinanda li şêrêd xweda di^ bêje G dinivîse, yêd li nav salêd 1160-da qewimîne.bûneû ewî bi çavê xwe ew dîtine"- . Bi ser hîm û binyata vê gotî nê û bi ser hesabê xwe Wazîrê Nadîrî dibêje "Bi texmîna min Ahmedê Cizîrî li sala 1101 hatîye dunyayê û li sala 1169 mirîye".

Bi fikira min eva gotina nêzîkî rastîyêye. Meleyê Cizîrî nîvê sedsalîya XII-da jîye.

Heta van salêd paşin kesek mijûlî lêgerîna efirandina Me

leyê Cizîrî ne bûye. Li welatê Sovetêda li nav salêd 1945 1947 her wezîrê Nadîrî mijûlî lêgerîna dîwana Meleyê Cizîrî dibû. Le sed car heyf mirina wî ecel hat, sala 1946 ew mîr û pêra ne gihîşt destnivîsara xwe hazir bike bona çapkirine. Ew her pêra gihîşt miqaleke biçêk bi navê "Me lu metîyêd teze derheqa şayîre kurd Meleye Cizîrî yê qurna navîn" nivîsî. Nûra Polatova jîria Wazîrê Nadîrî ew miqale da min, ku ez wê hazirkim bona çapkirinê. Min li cî-cînan miqale ser rast kir, li ser maşînkê xist Q ji koma kurdnê sêd Erêvanêra şand , ku ew li berhevoka xweda çap bikin, He ta niha, sed car mixabin, çap nekirne. Min pasê reşeki çapkirina wê li ser maşînkê ii nivîskarê me Elî Ebdurehmanra şand, ku ew li gazêta Rîya Tezeda çap bike, Ewi ji heta niha çap ne kirîye. Dibe, ji wîra çetme ji rusiwer gerîne ser kurmancî, Dibe jî çap nekirîye, çimki di miqalêda her tercima şêrêd Meleyê Cizîrî bi rûsî bû, ^tekste kurdî di miqalêda tune bûn, Niha reşekî miqala Wazîre Na dîrî li cem min maye, ez sûdmendîyê je wer dxgxrsm.cx ewx 92

derheqa Meleyê Cizîrî, derheqa şêrêd wî û bîr G bawara wî da gotîye G nivîsîye, ezê wan ji jêrê binivîsim. Wazîrê Nêdîrî dinivîse: "Meleyê Cizîrî ji eşîreta hcsenîyê êzdîyane, dengbêj G şayîrê mîr Omed-dîn bûye, ew mîr kurê Eksan qere ji esîra bohtan bûye. Xelqê ji Mêlera digot "Şêxê Cizîrî", "Reys el -şuara" yanê serokê şayîran". "Li pêşîyê ew şayîrê azad bû, ewî bona lezeta xwe, k'êfa xwe straye, lûvandîye G şêrêd derheqa reng G rûyê tebîyetê, evîpiyê G şerabêda nivîsîne, pasê, çaxê dilê wî k'etîye-qîza Omeddîn, ewî şêrêd hezkirina xwe û wê nivîsîne. Mîr Omed -dîn pê hesiyaye, ku dilê mêle ketîye qîza wî, mîr dixweze bi zanbe bi rastî ew qîza wî hiz dike ew dibêje "Ez qîza xwe didime te". Mêle dibêje: "Ez xulamê teme , ez naxwezim". Mîr dibêje: "Şêx Ahmed dersdarê meye". Wazîrê Nadîrî şîrp dike çima Meleyê Cizîrî nexwestîye qîza mîr Omed-dîn bistîne. Ew dibêje: "Esîra Botan çûbû ser dîné musulmana, le ma Meleyê Cizîrî nexwest qîza Omed-dîn bistîne".Ew ji qîza wîra dibêje: "Tirkên te ruh û dilê min talan dîkin". Wazîrê Nadîrî dinivîse "Di wextê Meleyê Cizîrîda yek pêncanîke para kurdan dinê êzdîyan dihebandin, li wextê wîda şêx û pîrêd kurdêd musulman qedexe kiribûn, ku xelqê reat kitêbêd dîn nexQnin G mijGlî xwendin G nivîsandinê- nebin" Wazîrê Nadîrî dinivîse, ku Meleyê Cizîrî merivêkî gelek xwendewer bûye, sareza û zana bûye, pispor ê edebyeta ereban, farsan bûye, ewî li Bexdadê xendîbû, nivîsarên nivîskarên ereban, farsan yen dînnasîyê, filosofîyê, stêrnasîyê G tebîyenasîyê jcwendibûn. Li wextê Meleyê Cizîrî navê sûfîyê li tevgera cimaetêda belav kiribûn. Sofîyê e'tae Jteke (bandûreke) mezin kiribû li ser pêşveçGna edebîyeta

kurdî. Sûfîtîya berê pêşin ne mîna sûfîtîya pasê bûye, su fîya berê fikir û bîra bawara hemû xelqê bêla dikir, li pista wan digirt, pêşberî çînên derebeg G axa began .ser dikir" .. Ev gotinêd Wazîrê Nadîrî derheqa Meleyê Cizîrî G nivîsarêd wîda li ser hîm G binyata xwendina destnivîsara dîwana Meleyê Cizîrî hatine nivîsandinê ya ku niha li hej^ mara 54 li kitêbxana dewletê ya Erêvanêda li dereca kitê bêd kêmanîdaye. Wazîrê Nadîrî dinivîse: "Di wê destnivîsa rêda xên ji şêrêd Meleyê Cizîrî, şêrêd Mêla Batê, Feqê Tey ran G şayîrê far sa Xafiz jî hene".

Ev bûn fikir û nêtêd Wazîrê Nadîrî derheqa Meleyê Cizîrî 93

G nivîsarêd wîda. Bona îsbatkirina wan ew li miqala xweda li cî-cîyan çend rêzêd tercimêd şêrêd Meleyê Cizîrî bx rûsî anî bûn ber çavê xwendevanan.

Sala 1978 li Bexdadê zanyarê kurd Sadiq Bahadîn Amedî têksta rexalgirî ya dîwana Meleyê Cizîrî^çap kir. _Ewî ew têkst li ser hîm û binaxa beramberkirin u hemberkirinah^ mû têkstêd dîwanê yêd berê çapkirî hazirkirîye u çap kiri-, ve Le berê têkstê dîwana Meleyê Cizîrî x Stembole (1924 da) Erbîlê (1964-da), li Bêrlîne (1904-da) , li kovara H:Jfa (hejmared 35^58 nav salêd 1941-1943-da) hatbûne çapkirinê. Sadiq Bahadîn xên jx van dxwanan çend destnxvi, sarêd wê dîwanê dest xistibûn :

1- Dîwana bi fotokopî Fon Hartman sala 1904 li Bêrlînê çapkiribû. . ..^ \

2- Dîwana li Stembole sala 1924 çapkrxbu. ^ ^ ,

3- Dîwana li sala 1964 li Hewlêrê Gîvî Muqrxanx çap krxX: .

4- Dîwana li rçpêlê kovara Hewarêda (NN 35-58) li Şame, sala (1941-1943) çapkiribû. ^ .- ~

3- Dîwana destnivîsara Mêle Tabî BekirJlî Wanx jx Zaxo,

6- Dîwana destnivîsara Enver Mam Zaxoyî.

7- Dîwana destnivîsara Mehemed Ewnî. . ^ .^

8- Dîwana destnivîsara Mêle Mehemed Boti Bizevix.

Sadiq Bahadîn li îş G karê xweda li ser beramber kirina van dîwanêd çapkirî Q destnivîsarda gelekx ^^bxtxye hemu xeber ê şêrêd wan hemberî hev kirine u gxhandxye têksta dîwanê ya eslî,

Cudatîya xeberan ê rêzêd şêran li dîwananda nîsan kirîye û li peravêjanda nivîsîye. Ewî U çapkrxna xweda nave he mû berhevokêd nivîsîye û nîsan kirîye lx kîjan berhevoka da û li kîjan miqalêda derheqa Meleyê çxzrxda nxvxsne (binêre belged 1-30) . Li pêşgotina xweda Sadiq B^dîn gxlx iike çawan lwî li kîderê ci destnivîsara dîwana Meleye Cizîrî ê dîwanêd wî çapkirî dest xxstxne; ew f^^xra xwe bîr ê raya xwe derheqa xebat G miqalêd çapkrx dibej e. he mû melSmetîyêd di waJda derheqa Meleyê Cizîrîda ^çapkrx di pêşgotxna xweda dinivîse û fikira xwe J^^eqa saled b^

yîn'^û'Jirina Meleyê Cizîrîda, ^dibêje f'^eqa kakxli ni
vîsara wîda dinivîse. Ewî nivîsîye "Meleyê Ciziri li nivê
94

sed.>]a]îya panzdanda jîye, li mala şêxan hatîye tcrbîyetki
rinê, li xortanîya xweda li cem şêx G mirîdêd xwendeweF
lîin bûye, .şayîr û dengbêje mîrê Bohtan Omed-dîn bûye, li
wextê şayrêd farşanda Xafiz Şîrazî sala 1389), Canî(1492)
Ş^i^êd , xwe sofîyê û evîniyê nivîsîne. nav G den-'
l,ê wî, qedirê wî li nav xelqê kurdda gelek bilind bûye.ew
li wextê xweda merivêkî gelek zana û xwendewer bûye, nav
û dengê wî ji topraxa Bohtan der belav bûbû".
l'i kutayê pêvîste ez bêjim, ku Sadiq Bahadîn mijQlî lêge
rîna sêrêd dîwana Meleyê Cizîrî ne bûye, Merem G mebesta
wî ew bûye, ku hemû dîwanêd wî çapkîrî G hemû destnivîsa
rêd dîwana wî kom bike, wana li kitêbekêda beramberî hev
bike û bide çapkirinê, Pêvîste bêjim, ku ewî bi serfirazî
û serbestî eva îş 0 kara bi cî anîye û bas qedandîye,
çapkirina dîwana Meleyê Cizîrî bi têkstêd rexnegîrî ne îşekî
rehet û hesa bûye, bona wê divêt meriv zana be, xwe
terxan bike. Bi rastî jî gotî Sadiq Bahadîn bi vê xebata
xwe zanîna xwe bas nîsan kirîye û gelek hiş G qewata xwe
terxan kurîye, ku xebata xwe bi camêrî bîne serî.Bi xeba
ta xweva Sadiq Bahadîn hemû çar û mikan bona lêgerîna dîwana^
Meleyê Cizîrî peyda kirine, Eva çapkirina wî li paşwextîyê
wê bibe binyat û binaxa lêgerîna zanîstî ya dîwa
na Meleyê Cizîrî,
Berê piranîya zanyar G edebîyatnasêd kurd, Evropê dinivî
sîn, ku sêrêd Meleyê Cizîrî şêrêd sufîyêne, derheqa dînperestîya
sufîyahda hatine nivîsandinê. Her bi tenê Wazî
rê Nadîrî û Sadiq Bahadîn nivîsîne, ku dîwana Melê Cizîrî
bi fikir û kakilê xweva pare ve dibe. ser du koman: Sêrêd
evîniyê û sêrêd sufîyê. Le bi fikira min sêrêd Meleye Ci
zîrî bi piranîya xweva sêrêd evîniyêne, her nivê sêrêd wî
yê sufîyêne. Li şêrêd wî sufîyêda gelek xeber û cumlêd e
rebî hene, ew.baş nayêne fehmkirinê (binêre, Dîwana Me le~
yê Cizîrî, çapkirina Sadiq Bahadîn, belge 1 heta 80), le
sêrêd evîniyê gişk bi piranîya xweva bi kurmancîya xas,
zarê şîrin hatine gotinê G bas G rind têne fehmkirinê, xwe
rûya wan sêran ewê, ku di wanda gelek caran rêzêd derheqi"
jîyîn, ayîn, halê xelqê kurdda gotîye û lûvandîye. Di ge
lek şêrêd wîda ew nek bi tenê derheqa derdê dilê xweda,
hezkir G evîna xweda dilûvîne, dibêje, ew wusan jî li ge
lek şêrêd xwe dildarîyêda durez û serez û çarêz navra di95
ke G dibêje, ne mîr, ne axa, ne jî beg guh nedane G nadne
ser xelqê belengaz, kû ew çewsenkerêd rênçber, gavan şivanin.
Li hinek şêrêd wîda wetenperwerî û neteweperwcrîya
wî têne ber çavêd xwendewaran. Bona nimûnê ez çend parçêd

şêrêd Meleyê Cizîrî ji dîwana wî, ya ku Sadiq Bahadîn li
Bexdadê sala 1977-da çapkiriye, tîhim ber çavan.

96

Sef sef turk û moxol du k'eş û hindi li kemîn,
Bi eceb hatne cengê bebeş û rom û fireng,
Mîr û kurmanç li holan qederek .westane.
Le di nivê bi sef û tipê ereb hatne ceng. (283)
Zorbe wê têtin ereb têk çivandin qeseb,
Qenci bi çevan me dé ceng û cidala cemel, '
Sûr û rîman vêkra pence biran tékra,
Lew me dikin jêkra qimé dikin dil di gel. (288)
Turim bi dil û peyrevê Mûsayim ez,
Ateşperes û hûrê tecelayîm ez,
ji weelem ku xeberdarî kirim,
îro tu bizan ademé esmayim ez.
Înşayê ulmê li dinê çunke mi zani,
Zani bi heqîqet ku çd inşame ez,
Herfên reqemê lewhîê wdcûda me, bdxûn,
Da qenci bdbini ku çd dmlayime éz. (216)
Mdhnet û halê esiran kê Id mîran erze kdt.
De bdtndn pdrsê Id mdn lew pur bd rehm û şefgeye,
Ger bdpdrsdt carekê xatûn Id halê sdxteye,
Bend û zdcir dé vebdn, cerhên dd gui de xweş bdkdt.
Le kû navê dilberê dermaneê derdê bendeye. (355-6)
Geh ddl geh can ddbên terkê te tên,
Ndkardn yexma û talanê xalet,
Meşrebê tdrkan furat û nile kdr,
Teşne leb çû terefê Osmanî xelet. (257)

97

Rom û ecem ji her teref,-
û suwaşe wan bi xef,
Hindî û zengî sef bi sef,
Hatne ber lîwayê zulf. (263)
Sef sef me dîn hindî û zeng,
Cêngîz hat,.Teymûri leng,
Xef wan reşandin dil xedeng,
Teşbîhê tîrên xan Şeref,
Tîrek ji qewsê mal zirav,
Bi dil wê bavêje nav,
Xûn tê pur teşbîhî av,
Feryad û efxan sed esef. (267)
Mûyekî ez ji te nadim bi sed Zîn û Şirinan,
Ci dibit ger tu hesabkî mi bi Ferhad û Même,
Te Fireng û Erebestan û Mecer têkî standin,
Celebê xweş vegerin hatiye newba ecem. (232)
Dil geste, min ji.dêrê naçim kenîşteê,
Mehrabe wê bi minra wer da biçine Laliş ,
Mehbûbe wek stêre, govend û îşq hazî,

Têkel biçin semayê, hişyar û mest û serxoş.(234)

Pir e'mrê min çû bi suxtey.

Le şikir xwezim ji bexii (361)

Lazime li sultan û mîran

Pirskirin li halê êsiran,

Em kirin armancê tiran,

Suxteye dermandeye,

Hêj nizanîm mîr de birin,

em si sal êsirin,

çavnêri pursek emirin. (366)

98

Îro jê ::'i ptir Htl'sim,

Dîsan ji remza dîlhersê, .

Mecrûhi gt?wsî pur weşitn,

Tîr dane nîva cegerê.

Tir dan ji qewsê ewsede,

Sahzaâe edya şîrin qede,

Kuştine wek min çend sede,

Wê padsabâ û beglerê.

Xeşmê li feqîran meke zu padşahê min,

Purse bike carek li xeta û gunahê min,

Teftîşê bi mûmê bike, er em bi xetayin,

nêbêtin di welatî, di cehê min,

Cewra te bihêtin, û cefaya te peritin,

Qurbana te bim, guh bide carek gilehê'min,

Zani ku ji ber cur û cefayan elemin dil,

Rehrrê bi gedayê xwe ke, sultan û sahê min.

Se sale ji derd û belayê te hlakim. (309-310)

çin girtîye ser ban û serser bi kef kef,

Xunê wê dirêjin kul şîran cemidi kef,

Dunya bûye leylan ji lixavan diwerit kef,

Rom û ecem girtîye ew xilme sef bi sef,

Cohte moxolan . hatne cengê hebeşê. (427)

Véwestaym di ferverê,

Li ebdê xwe ke fermanê,

Di fermanê véwestaym ,

Di benda xidmetê daym,

Wekî go bê ser û paym.

Heman le dî tu çewganê,

Li ber çewgan û kaşoyan,

Ji derba turk û hindoyan,

Dibezim her wekî goyan,

Dema ew, têne meydanê.

Dema ew tên bi bazî tên,

Di gel qewsê Şîrazî tên.

Ci mukarin di tazi tên,

Bi de'wa têne lêk danê.

99

Bi de'wa ton me yexma kin,
 Di a'mê sur gewxa kin.
 Wê beglerê pur kuştine,
 Engûşt bi xwûnê riştine.
 Ma ehlê dil qet hiştine,
 Sohtine mislê mecmerê. (447)
 Ma Cizirî sibheaarî texte heft îqlim bit.
 Hem bi hukim û seltenet Eskender û Fexfur bit,
 Mislî cem cama zerin xalî nebê te ji badayé,
 Da ji xemra şadmanî "dayma" mexmûr bêt.
 Ma di baxê îş û nûşê ber bi saz û erxewan,
 Kamran û kambexş û dil xweş û mesrûr bêt,
 çendeke Şîrin puser derbendê dîwana te bêt,
 Bendê şapûrê te bin ta Xosrow û Şapûr bêt. (423-4)
 Neytenê Tebrîz û Kurdistan li ber hukmê elemdarê te bin,
 Sed wekî sahê Xurusanê di ferwarê te bin,
 Ger ci der îqlîmê rabe' hâte texte sultanet,
 Padşahê heft iqliman selamkerê te bin.
 Paşî newşîrwan dibêm de hakimê adil tuyî,
 Mislî Hatem de bidanê der cihan meşûr bi..
 Ma Cizirî şubhedarî texte heft îqlîm bî.
 Hem bi hukim û sultanet Eskender û Fexfur be. (4j2)
 Rendi bi xwe qendi şîrin û şepali,
 Qencî û bi xencî û bi nazi û delalî,
 Mehbûb bi textî, bi rexti, bi xwe bextî,
 Umrê te mera bit sed û deh sal helali.(525)
 Dilberê, serdare, xoban, ez nizam agah heye,
 Di hebs û zindanê êsir û girtîye dermandeye,
 Girtjyem, mam ez di hebsê, kî gelo mehder bikit.
 Car; ':- navê me bînit, pur sevabek zêdeye,
 Mihr..,t û halê êsiran kê îî mîran erze kit. (335)
 100

Siwaş û f^itneyan rakin,
 Bi şîr ew tene talanê.
 Dû talahâ meşûr tê,
 Ji mee'dana eni kafûr tê,
 Di têkel zulmet û nûr tê.
 Me kufre de di îmanê, -
 Ji şerqê zulmet û şam bê,
 Ji zulfan enberê xam bê,
 Kenarê xal û nîşanê.
 Du zulfê enber efşanin.
 Du lelê şekeristanin,
 Dilê min wan xedeng danê,
 Dilê min wan xedeng le da,
 .Di burca zuz îî şeb têda. (437-8)
 Burca ku hakim le du mîr.
 Min dît li texte keşwerî.

Texte di mîr Ğ begleran,
Meydanê coqa gwêgeran,
Eslan û cote meyxuran,
Mey dan şeraba saxerî.
Saxer bi dest serxoş û mest,
Wextê sehergeh dest bi dest,
Xeflet û begler meyperest,
Kuştim bi derba xenceré,
Kuştim bi derba xenceran.
Gézme û xedenga awuran,
Remz û îşaret û soran.
Dan dil ji niva pencerê.
Dan dil ji ber husna bi nûr,
Berqa tecelliyê sedûr ,
Lew sohtime wek guhê tûr,
Hub û evîna enverî. (450-1)
101

Latu hvsnî û sahê xubanî,
Bi xws hem xanî û hamxaganî,
Yûsûfê sani tu îro xanim,
Ku bi husna xwe nedîrî şanx,
Bi sur û heybet û sehmê xwe péri,
Bi'te sin li Bohtan sultani,
Bi teblxaney şahî, were text,
Ku tu îro şahî Kufdistanî, - .,
Kagulê berde bi ser xal û xetan,
Ku musilsil bi nimûnê reyhanî (456-7)
Tu mebê bê ser û bê samanîm,
Gulê baxê îremê Bohtanim,
Şebçiraxê şebê Kurdistanîm,
Ci tebîyet beşer û însanim,
Lîla-el hemd ci alî şanim,
Di rîya yar li rêza saanim,
Lew di îqlîmê suxen xaqanim,
Sibahê eyd û ez pêzanim. (509)

DIL JI MIN BIR

Şoxê û şengê zuhre rengê,
Dil ji min bir, dil ji min bir,
Awurên heybet pilingê,
Dil ji min bir, dil ji min:
wê şepalê miskî xalî,
Dê m dorê gerden şepalê,
Cehbeta biskan semalê,
Dil ji min bir, dil ji min.
Zulf û xalan nûn û dalan,
Wan ji min dil bir bi talan,-
Goşeye qewsê helelan,
Dil ji min bir, dil ji min.

Dêm neditî bo enbiré,
Xemri û gîso herîfî,
Sine kir armancê tiré,
Dil ji min bir, dil ji min.

102

:Sor ç^îîr.i na::a:îîî,
Ku^tim û nakit yegîni,
wê bi congela evinê,
Dil ji min bir, dil ji min.
Fîtil .û taban da xaraban,
Eblag û cohtê şebaban,
Dawe bor' pence û kulaban,
Dil ji min bir, dil ji min.
Xoş xeramê, ez xulamê,
Nazikê, şîrin kelamê,
tutîya eyvan meqamê,
Dil ji min bir, dil ji min. (324-326)

V/ERE Bi;KAHËYç çkVkk

Were,bxnahîya çavan,
Bibînim bejn û balayé,
Zerîfê nazikî şengê,
Sifet horîyê, perî rengê,
Bi rojêra tu hevdengi,
Du reştözên siyah rengi,
Kîşandin, lé ne wek caran,
Xedengê qewsê nûbaran,
Ji rengê sir û mukaran,
Weşand sine wek baran,
Ji wê zerbê pir êşanim,
Sibah li xêr ya xanim,
Were binahlya çavan,
Bihînim bejn û balayé,
Veke carek xet û xalan,
Li ser van mesneà û palan,
Bixûne, le me ebdelan,
Bibînin eyd û sersalan,
îcazet de me destûr1,
Pêri rengê, sifet horî,
Ji nîva zulmet û nûrî,
Binûsin mey di ferfûrî,
Ji dil ta^lanê xalanlm,
Sibah li xêr ya xanim,
Were binahîya çavan, 476-478)
Bibînim bejn û balayé. ^

103

SELJÛM SULṬMAN (XVII)

Heta van salêd paşin edebyetnasêd kurd haj pê nîn bûn. ku
li sedsalîya XVI-XVII helbestvanekî kurd bi navê Selîm Su

lêman hebûye, bi kurmançî sêr, beyt û destan nivîsîne. Her li paşî çapkirina xebata M.B.Rêdênko "Nivîsandina ser u berê navnî.-^ .anê destnivîsarêd kurdî" aşkera bû, ku li ki têbxana Lenîngradêda ya bi navê Saltîkov-Şêdrînda bi melu metîyêd A. Jaba li nav nivîsarêd kurdîda, yêd ewî aniDune. Pêtêrbûrgê, destnivîsarek bi sernavê "Osib û Zelîxe heye ew destnivîsar ya Selîm Sulêmane. A. Jaba nivîsiye, ku Selîm Sulêman hevdemê Şeref-xan Bitlîsî bêgê (XVI-XVII) , şef yir û dengbêje mîr-Şeref mîrê Xizanê bûye.

Xên ji vê em tiştêkî zêde derheqa wîda nizanin, ne e'yane kîjan salê', li kiderê ê ji kîjan neslê ew ji daykê bêgê.

Li axirîya dastana xweda ya "Osibê Zelîxê da ewî her ni vîsiye, ku ew hêsîrê mîrê Xizan bûye :

Selîm dil men Sulêmanim,

تسیر .میر خزانیم.

Sala 1973 M.B.Rêdênko disêrtasîya xwe ya bi navê "Osibê Zelîxa" "K-êrdskava lîtêratêrnaya G folklornîyê vêrsî (yê ne "Osibê Zelîx'a kurdî ya edebiyetî ê şaxêd wê zargirtî nê". Nivîsîne, ku A. Jaba berê nivîsbû, ku Selîm Suleman dastana xwe ji zimanê farsî ya "Osibê Zelîxa" Camî _ wer girtîye. M.B.Rêdênko raberî vê gotinê dmivise u isbat dike, ku Selîm Sulêman ne ji wê wergirtiye, ne jî ji ser hatîya "Osibê Zelîxa" Ferdewusî; Ew dinivîse: Em her di karin bêjin dastana Selîm Sulêman nivîşkanîye, li navbeyna nivîsara Camî, Ferdewusî G gelek şaxêd kurdî yed zar go tîne hatîye tertîbkirinê, bi kovek G kêrta xweva ew ^ji dastanêd Camî G Ferdewusî cudatire, gelek qisekirina cikê rêd wê ji yêd wan herdu şayrêd farsî cudatirin, ne mma wanin. "Osibê Zelîxa" Selîm Sulêman her li alîye kompozj.

104

sîyê û sîjêtêva mîna "Osibê G Zelîxa" Camî G Ferdewusîye , têda çend êpîzod mîna yêd şaxê dastana Ferdewusî mesele, qisekirina derheqa wêda, ku Osib li ser gora dayka xwe digirî, ku ew rastî hûtê bine behrê tê, ku birê wî tîn ge nim bibin, mîna yêd şaxê Ferdewusîne. Wusan jî qisekirinê" êpîzodê: Bazik keçekê hez dike, Zelîxê xewnê dibîne, yêd ku li dastana Camîda tîne gilkinê, li Osib Zelîxa Selîm Sulêmanda hene. çend êpîzod jî di Osibê G Zelîxa Selîm Sulêmanda hene, ku mîna êpîzodêd dastana tirkîne ya Elî Şeyad Xemzene. Berepêş gotî, li Osibê G Zelîxa Selîm Sulêman da çend êpîzod hene, ku li şaxê Osibê G Zelîxa Ferdewusî Q Camî Q Şeyad Hemzêda tunene. Mesele, di dastana Selîm. Su lêmânda tê gotinê, ku Yaqub digirî, kurê wî wunda bQne,ku ew ji gura pîrs dike wana ew nedîtine, ku gur sond dixun goşt li welatê Yaqubda nexun.

Bi fikira min M.B.Rêdênko li berhevîya nivîsara xweda rast dinivîse, ku "Ev mesele nîsan dîkin, ku dastana Selîm Sulêman "Osibê Zelîxa" dastaneke kurdî serbixweye, ku ew li

ser binyat û binaxa şaxêd hère kevn çêbûye, li hev hatîye ku di wêda her çend épîzodê şaxê farsî, tirkî G épîzodêd kurdî zargotinê ketine nav wê. Eva gişk nîsan dike, ku edebyeta kurdî li peydabûna xweda bi edebyeta farsî, tirkî ra û folklorê kurdîra girêdaye". Li dû van gilîyan M.B.T Rudenko dinivîse, ku li nav destnivîsarêd kurdîda yê li kitêbxana Saltîkov-Şêdrindanin, wusan jî destnivîsareke dinî navê Ğsib G Zelîxe heye, bi gotina A. Jaba ew dest nivîsar ya Xarîs Bitlîsîye (8). Lé ew ne wusane M.B.Rûdenko ko îsbat dike, ku ew destnivîsar ji ya Selîm Sulêman hatî ye nivîsandinê, di wêda her cî-cîna hatine berdanê G iT şGna xeberêd erebî, farsî yêd kurdî nivîsîne. Bi texmîna wê ew guhastin mîna wan guhastinanin , yêd destnivîsara Ğsib û Zelîxe, ku van salêd paşin ewê li Ermenîstanê li ma la Elî Ebdurexmanê nivîskar, xebatkarê gazêta Rîya Tez dest xistîye.

Li paşî vê M.B.R.Ğdênko kurt naveroka şaxê destnivîsar ya Selîm Sulêman dinivîse. Li dû wê ew derheqa şaxêd zargotî né dinivîse. Ew e'lam dike, ku ew li nav kurdêd pişt Kav~ kazê û kurdêd Turkmenîyê weke donzde şaxêd zargotîné kom kirine, wan jî mîna şaxê Selim Sulêman bi tercima rûsî hazir dike bona çapkirinê.

105

AHMED ت XANI

Sala ji daykbûna Ahmedê Xanî ne aşkeraye. Her bi tenê^ aşkeraye ci wextî, kîjan salê ewî nivîsarên xwe dastana Mem G Zîn" û "Nubar" nivîsîne, Bi gotina Aladîn^^Sicadîn^Ahmedê Xanî "Sertacê nivîskar û şayirên kurdane" li^ tarîxa U têratûra kurdanda dinîvîsin, ku Ahmedê Xanî berî ^ gişka ala xwerûya serxwebûna kurdan, ala yekîtî û hevkarîya eşîr Ğ qebîlên kurdan bilind kir bo xatirê azadkirina kurd G Kurdistanê. bo xatirê sazkirina dewleta kurdan, Nav Ğ dengê Ahmedê Xanî berî pêşin li RĞsistanêda belav bû Askera bû, ku li nav salên 1860 Ğ 1885-da qonsule(ba2 lozê) rûsan li baylozxana rûsanda li Erzerumê dixebiti.Wi wextî akadêmîya RĞsistanê sparte wî, ku ew destnivîsarên zimanê kurdî yen tarîxî, êtnografî, lîtêratûrî u folklorî kom bike Ğ bi rébike Pêtêrbûrgê. Bi arîkarîya alim u zan yarê kurd mêle Bazîdî ewî gelek destnivîsarên dastan^ çî rok, hikyat, beyt, sêr, kilam Ğ stran Q serhatîyên diroki şandine Pêtêrbûrgê. Di nav wan destnivîsaranda melumetî yên kurt derheqa neh şayir Ğ nivîskarên kurdan hebun, Ew melumetî di gel hikyat Ğ serhatîyên tarîxî di kiteba A. JÊ bada ya bi navê Recueil de notices et^recits kurde (sala 1860 li Pêtêrbûrgêda) hatine çapkirinê.

Piştî çapkirina vê kitêbê dunya pê hesîya,, ku şayir, tarîx nivîs, alîm Ğ zanyarên kurdan jî hebûne. Bi destx . A. Jaba hâte zanln. ku miletê kurd jî xwedî edebyetê,

Alêksandir Jaba çend destnivîsrên "Mem G Zîn" a Ahmedê Xanî îf anî bûn bajarê Pêtêrbûrgê. Di kovara Melanje Asiatîk" cildê 3-da naveroka "Mem Ğ Zîn" a A.Xanî bi^ zimane fransîzî hatîye çapkirinê. Li paşî vî ^^^^|^^^^|^|f rên kurd bi "Mem Q Zîn" a Ahmedê Xani mijul bun. Heta niha wan "Mem Ğ Zîn" bi herfên erebî se caran çap^kir me. Oara nêsin li sala 1920-da "Mem Ğ Zîn" li Stembola çapkirin, Le hukmeta tirkan kitêba wê çapkirinê şewitandin. Beri ve çap kirine li sala 1898-da parçe-parçe "Mem u Zxn^a Ahmedê Xanî li kovara "Kurdistan"êda hatine çapkixne. Li pasê 1947-da li bajarê Helebê Hemze-axa^ "Mem Q Zî""j Ahmedê Xanî bi pêşgotina xwe çap kir Du f^!^i\,,J^"Jj bajarê Hewlêrê edebyetnas Ğ tarîxnasê kurd^Givx Mukrxyanx "Mem û Zîn" bi pêşgotina xwe bi zare soranx çapkir.

106

yà rast jimara van hemîyan ne gelek bûn û niha jî ew bi dest nakevin^ Yekê ji ew çapkirin bi tenê ji nimûnekê , an jî ji du nimûnan hatibûn çapkirinê û heta van salên paşin "Mem G Zîn" a Ahmedê Xanî bi zimanê Evropayî ne hatîye tercimekirinê, Li nav salên 1932-1945 car-cara li kovara "Hewar"êda "Mem G Zîn" a Ahmedê Xanî bi herfên latînî dihatine çapkirinê, Li sala 1933 li Erêvanê konferênsiya kurdnasan, biryar kirin, ku nimûnê edebyeta kurdî ya klasîkî çap bikin, Di wî biryarîda hatibû nivîsandinê, ku "Mem û Zîn" a Ahmedê Xanî bi herfên latînî bona kurdên Sovêtîstanê çap bikin. Lé ew qirar, ew merem heta van" salên paşin ne hatibû qedandinê, Niha kurdnasiya Sovêtîstanê bi serbilindî û serferazî dil^^ a^e^bêje, ku ew dastana giranbiha û cewahîr bi zimanê kurdî û terciima wê bi zimanê rûsî li rex û çap bûne, Bi çapkirina' vê dastana Ahmedê Xanî heykela mezin ya medenye ta miletê kurd tê ber çavên xwendkar û xwendevanên kurdaî û goveka miletên dinyayê G askera dibe, ku kurd ji xwedî medeniyete, ew jî mîna miletên din hevkarê efirandina kul tğra dinyayêye. Zûva qedir û qîmetê "Mem G Zîn" a Ahmedf ^anî li kitêb, pertok G kovaranda hatîye gotinê û nivîsan dinê. Ulmdar û zanyarên kurd Ziya Xalîdî, Emin Zekî, Sêrk^, Celadet Bedirxan û Kamûran Bedirxan, Aladîn Sicadîn, Huznî û Gîvî Mukriyanî û yen din gelek gotinên bi qîmet û ferz derheqa Ahmedê 5Canî G "Mem û Zîn" a wîda nivîsîne. Wusan jî rohilatnasên Evropayê A. Jaba, P.Lêrx, I.Orbêlî, A.Soun.V. Minorskîy, R.Lêsko û T.Bua li kitêb û mîqalên xweda kême û- zêde pesne Ahmedê Xanî û "Mem û Zîn" a wî dane û nivîsan dîne. Lé dîsa lazime em bêjin ku ,ji gotin nivîsandina wan şikil û wineyê A. Xaniye "Mem G Zîn" a wî bas nayên ber çavên ci ewî li "Mem û Zîn" a xweda nivîsîye. Yekê ji heta niha "Mem û Zîn" a wî qet tu caran nehatîye tercimekirinê ser

zimanê Ewropayê. Bona wê yekê min hazirkirina wê G tercimkirina wê sparte şagirt û hevkar xwe jina rûs M.B, RG dênko. Ew gelekî ser hazirkirina G tercimkkirina wê bona çapkirinê xebitîye. Berê ewil ewê hemû têkstên destnivî sar yen li kitêbxana Lênîngradê ya bi navê Saltîkov - Şêdrin û li înstîtûta rohilatnasîyêda hebûn, hemberî hev kirine û têkstên binyatî yê bas cuda kirine. HemG xebat û 107

şaşîşê têda serrast kirine, paşê ewê ew têkst hemberî têkstê çapkirina Helebê û Hewlêrê kirine G bi wî teherî gihandîye têkstê eslî. Li rex têksta bi zimanê kurdî M.B. Rudenko tercima wê bi zimanê rûsî nivîsîye. Nivîsara M.B, Rudenko di sala 1962-da li Moskvayê ji çapxanê derketîye, Di pêşgotina vê kitebêda ev pirsên jêrin hatine nivisandin:

"Ne e'yane kîjan sale A.Xanî ji dayka xwe bûye, lê eşkerê ye, ku di qurna XVII-da ewî poêma xwe "Mem û Zîn" û ferhengeka xwe ya erebî-kurdî nivîsîne. Aladîn Sicadîn di kî_têba xweda "Dîroka edebyeta kurdîda" nivîsîye, ku navê be vê wî Eylase, ew j i qebîla xanîyaye. Qebîla xanîya sala 1562 li erdê Bazîdê cîwar bûbû. Berî wî çaxî di sala 1514 da Kurdistan hatibû du parkirinê, parek ketibû bin destê siltanê Romê (Tirkîyê) , para din ketibû bin destê sahe îranê. Di nav herdu paranda mirtîyên serbixwe, yen derebeg G milkdarên kurdan hebû, le mîr, xan, derebeg û milkdaren kurdan bêtifaq bûn, bi hevra ser dikirin, arîkarî hev ne dikirin, ku qewatên xwe bikin yek, qebîlên kurdan kom bi kin, yekbin, pêşberî dijmin tev ser bikin bona xatirê ser xwebûna kurd û Kurdistanê.

Ahmedê Xanî ew halê bindestî û hejarîya milletê kurd bas zanibû û li erdê Bazîdê ewî bi çavên xwe belengazîya kurdan dîtibû û bûbû xemxur û xemkeşê derdê milletê xwe. A, Xanî di "Mem û Zîna" xweda pîrsa bindestîya kurdan, dûbere kîya wan, serê wan di nav xweda û derd û kulên wan nivîsî û anî ber çavan, ku millet xwe bihese, qewata xwe bike yek bona azadkirina xwe. A.Xanî merivêkî xwenderwer, bîrewer û zana bû . Ewî zimanê erebî, farsî û tirkî bas zani bûn. Kurdnasê navbang I.A.Orbêlî di pêşgotina xweda, ya ku li kitêba bi navê "Heykelên Zemanê Şayirê (gurca) Rûstalêlî" da hatiye çapkirinê, derheqa A. Xanîda ev xeberên jêrin nivîsîne: "Wextê em dibêjin şayîr nivîsara xweda nêzîkî milletê, bi millet û xelqra giredayîye, hingê em bê hemdî xwe lazime navê se şayirên mezin yê rohilatê wek hev bi kin G beranber bikin, ew hersê şayîr evin: -yek Fiirdewusê Iranîye, yek Rustavêliyê gurce, yek jî A. Xanîye kurde. He mû mileta A.Xanî ji bîr kirine. Bi rastî gotî kesekî ji milletê derva A.Xanî nas nake, lê her bi tenê kurdan ew ji bîr nekirine Q li nav Kurdistanêda nav Q bangê wî aşkê

raye G hemû kurd bê gotin A.Xanî hesab dikin şayirê mile
tê xwe, navê wî dizanin û nas dikin".

Ev gotinên Orbêli rastin. Kurdan navê Ahmedê Xanî ji bîr
nekirîye G qet tu caran ew navê wî ji bîr nakin. Binyata
poêma A.Xanî "Mem G Zîn" çîroka milletê kurde. Em dikarin
bê şik bêjin, ku hemû kurd, biçûk û mezin çîroka "Mem Q
Zîn", yanê ya "Même Alan" dizanin û hez dikin. Wexta çîrokbêj
G dengbêj "Mem G Zîn" dibêjin, distirên, her kurd
bi dil G can G bi heyecan guhdarîya wan dikin. Kurd vê çê[^]
rokê hez dikin Q bi navê wê serferaz G serbilindin û ku
bar dibin, ku dastaneke wan wusa heye.

Ferdewîsî jî "Şah-nama" xwe ji çîrok G dastanên milletê îranî
hildabû û bi şêrî nivîsîbû. Nizamî jî "Leyl - û Mecnûn"
a xwe "Ferhad G Şîrin" a xwe ji nav xelqê hîn bûbû G
bi sérî nivîsîbû. Van herdu şayiran pesnê şaha dabûn, fêrizî
û qehremanîya mêra û evîniya mêr û jinan anî bûn ber
çavan û pesnê dostîya helal dabûn G bedkarîya merivên xi
rab di nivîsarên xweda neqîşandibûn,

Di vê derecêda A, Xanî jî -wusan reng Q ruyên ferizê dasta
na xwe, şiklê qeremanên wê nitirandibûn û anî bûn ber çav
van. Le bi fikira min qedir û qîmeta "Mem G Zîn" a A.Xanî
ji nivîsarên Ferdewusî, Nizamî G Rûstavêli' bilindtîre, çim
kî têda A.Xanî bîr û bawara kurdewarîyê, bîr G bawara
paşketin, peşvamayîna xelqê kurd nivîsîne G askera berna
ma serê serxwebûn G serbestîya milletê kurd Neqîşandîye. Sê
beb vê yekê hemû kurdnas bi dengê dibêjin G dinivîsîn :
"Lazime navê A.Xanî li tenîşt û rex navê Ferdewusî, Niza
mî û Rûstavêli bê gotin û nivîsandinê.

Bi fikira min navê A.Xanî, qedir û qîmetê nivîsara wî li
ser nav û nivîsara Ferdewusî. Nizamî û Rûstavêli dikeve,
çimkî ewî di poêma xweda ne ku bi tenê qeremanî, dostî, biratî
û evîniya rast û rasteqîn anîye ber çavan,- ewî -wusan
jî pirsê bindestî, belengazî G hêsîrîya milletê xwe anîye
ber çavan G rê G dirb nîsan kirine, bi ci teherî ji wî hê
lî derkevin G azad bin. Poêma A.Xanî "Mem G Zîn" edebyeta
serbixweye, bi fikira xweva, bi tertîb G sazmaîya xweya
ew ji "Mem G Zîna" bi zar gotin baştîre G hêjatîre. Di wê
da A.Xanî şiklê jîyîna kurdan yek bi yek anîye ber çavan.
Ewî bi rastî G rasteqîn hal G ehwalê milletê- xwe yê belen
gaz, hejar Q bindest û qeydîrî anîye ber çavên me. Wî di
109

poêma xweda bîr G bawara xwe, fikir û idêya xwe seyseti G
sinifî (çinayetî) bi zelal nivîsîne. Pirsên binyatî yen
ku A.Xanî di poêma xweda gotinê G neqîşandine, ew pirs şî[^]
rovedikin, ku paşketin G paşdamayîna medeniyeta kurdan ji
tunebûna dewleta kurdane, ji parkirin G dabeşkirina erd G
welatê wane, ji tunebûna dewleta wane, ji bêtifaqî û dubê

rekîya qebil G êşîrên kurdane. Derheq vê yekêda A.Xanî awa nivîsîye :

Ger hebûya me îtfaqek,
Vêkra bikira me înqîyadek,
Rom û ereb û ecem temamî,
Hemîyan ji mera dikir xulamî,
Tekmîl dikir me dîn û dewlet,
Tehsîl dikir me hukmet.
Ternir dibûn ji hev miqalet,
Mumtaz dibûn xudan kemalet.

Eva parça ji "Mem G Zîn" a A.Xanî xuyan dike, ku A. Xanî bas zanibû, ku neteweyê kurd gelekî lehemge, gelekî bi hêz û qewate, ji bo serketina wî yekîtî û pevgirêdan G yê kîtî esîr G qebilên kurdan pêvîste...

Serê kurdên Iraqê Q serê qeremanê kurdên Iranê pêşberî diktatorîya wan welatan nîsan dikin, ku kurd bi hêzin, ger yekîtîya wan hebe, ger esîr G qebilên wan pêşberî hev ser nekin, ewê serkevin, mafê xwe bistînin.

Kurd niha li Iraqê G îranê ser dikin, ne ji bona wê yeke,- ku ereb û ecem ji wanra xulamîyê bikin, bona wê^yeke, ku gelê kurd di gel (tevî) ciranên xwe ereb, ecem G tirk^ bx wekhevî bijî, partîyên kurdan niha ser dikin, serwerîyê 11 pîrsa neteweyê xwe dikin bona- wê yekê,ku kurd G ereb, kurd G fars, kurd G tirk bi dostî, hevkarî, wekhevî û aşîtî di nav hevda bijîn, berbi rîya dêmokratîya rastî G rasteqîn herin.

Li kutasiyê divêt ez kurt çend xeberan derheqa ^naveroka "Mem G Zîn" a A.Xanî bêjim, Bi temamî "Mem û Zîn" a wi ansîklopêdîya jîyîna mîletê kurde, Ew dastana kurdewerîye, têda ayîn, jîyîn, hal ê negbetiya mîletê kurd li navbeyna qurnen 16-17-da tîen ber çavên xwendeweran. Dastana Mem u Zîn" ser car binyat û binaxan hatiye nivîsandinê. Ew bin^ 110

yat û binax evin:

- 1- Evîniya camêrî û bi camêrî û maqulî hev hezkirina jin G mêran.
- 2- Bi qeremanî G fêrizî xwe terxan kirin bo xatirê destebirakîyê.
- 3- Nifir û nelet li wan merivên xêrnexwez, boxtanker kirin, yen- bûne sebebê mirina mirazxwezan (aşoq û maşoqan)

4- Wetenperwerî û neteweperwcrîya kûr û firewan.
Di dastana "Mem û Zîn" da kurdewerî bi teherekî kûr G fi re hatiye nivîsandin G nitirandin, têda xwerû, xeyset û siruşt merivan, ayîn, edet G tarîxa medenyeta mîletê kurd bi zarê şîrin, kurdîya xas, bi şarezayî rînd G qeşeng ha tine nitirandinê. Di wêda gelek şîret, nesîhet ' G pendên pêşihan bi aqilmendî bi kar anîye G daye xebitandinê; gelek gotubêjên şîrin yen diyanetê û ferasetê di dastanêda

hatine nivîsandinê. Ev gişk ziman, kakilê dastanê dixemilînin.
Her kesê vê dastanê bixûne wê pê bihese G bizanbe
mezîniya Ahmedê Xanî, wê bizanbe qedir G qîmetê Ahmedê Xa
nî di tarîxa edebyeta milletê kurdda. Gelek sedsalî wê bèn
û herin, gelek merivên xwendewer, bîrewer G camêr li vê
dunyayê bèn Q herin G bênav bin, bê ser berate bin. Lé -Ah
medê Xanî, kirina wî qet tu caran nayên ji bîr kirin, çim
kî bîr G bawara wî bûye fikir û bawariya gelek şayir û bi
wêjên kurd yen xwe li ser rê G bîr û bawariya A.Xanî gir~
tine, ji destpêka Qadir Qoy nemirî heta şayirên qurna bîs
tan yen navdar wetenperwerî û neteweperweriya Ahmedê Xanî
têne gotinê. Gelek şayirên milletê me yen mezin G hêja ser
bîr G bawariya A.Xanî diçûn, mesele, Qadir Qoy, Piremêrd,
Goran, Bêkes, Wursî, Qane, Cegerxûn, Osman Sebrî, Qadrîcan
Hejar û geleke din, Heta navê van şayîran bimîne li nav
milletê kurdda, navê A, Xanî bimîne li dunyayê, çimkî ew bîr
bawariya xweva, bi kurdeweriya xweva bi hevra girdayîne,
çimkî wextê em gotubêjan derheqa Qadir Qoyda gilî dikan,
em mecbûrin A, Xanî bînin bîra xwe, wusa jî çaxê em derhe
qa sayirên me din (Goran, Hejar, Cegerxûn û Osman Sebrî û
geleke din) gilî dikan, xeber didin, yan jî dinivîsîn, em
esseyî navê A.Xanî tînin bîpa xwe û bi navê wî serbilind
û kubar û fexir dibin.

lii

Neteweyê kurd niha bi navê gelek şayirên xwe navdar ser
bilind û ferxdare, ew şayir niha diruşma Ahmedê Xanî ya
wetenperweriyê ya neteweperweriyê G kurdeweriyê berz G bi
lind kirine, bi serkariya partiyên xwe pêşketi, bi arîka
riya dêmoqraten welatên Rojhelata naverast G pêşin G par
tiyên Kurdistanê bikin yek, azad G serbest bin G bi jîyî
na bextewerî, aşîti. dostî û hevkarî tev neteweyên ciranê
xwe bijîn, bixebitin G ber bi riya pêşkevtî, dêmoqratiya
rast G sosyalizmê herin.

Ahmedê Xanî qedir Q qîmetê zimanê kurdî bas zanibû. Ewî
zanibû, ku bona pêşveçûn û pêşketina milletê kurd, bona qa
yim kirina yekîtiya qebil G eşîrên kurdan, bona azadbûn u
serxwebûna kurdan lazime her kurd biçûk û mezin zimanê dE
yîka xwe gelekî bas bizanin, pê çîrok. hikyat, beyt. sêr,
tarîxa xwe binivîsin, ji ber vê yekê ewî bona zarokên kur
dan medrese bi kîsî xwe vekir G bi xwe medresêda dersê zx_
manê zikmakî dida zaruwên kurdan. Ewî ferhengoka xwe ère-,
bî-kurdi nivîsî bû bona ku zaru û minda lèn kurdan bi zima
ne xwe bixûnin G bas hînî zimanê erebî bibin, sareza bin
û pêşkevin. Ewî nivîsiye :

Ji pas hemd û selwetan,
Ew çend kilme ji luxetan,
Vêk êxistine Ahmedê Xanî,
Navê le nûbara biçûkan danî.

Ne ji bo sahib rewecan,
Belki ji. bo biçukêd kurmancan,
Ku ew ji quranê xilas bin,
Lazime sewad û çav nas bin.

Ahmedê Xanî poêma xwe "Mem û Zîn" nivîsîye, ku xelk nebêjin
bi zimanê kurdî nivîsar tune, nebêjin bi zimanê l-.rdî
nanivîsin, kitêb û edebyeta kurdî tune, nebêjin, ku ".mû
dinya xwedî kitêbin, xwedî edebin, direj ne kin û dor ekin
nebêjin miletê kurd bê sewwad û béarmance. Ewî ev rê
zên jêrin derheq vê yekêda awa nivîsîye :

Xanî ji kemala bê kemalî,
Meydana kemalê dit xalî,
Yeni ne ji qabil û xebiri,
Belki bi tee'sub û eşdri.

112

' Hasil ji enad eger ji bidad,
Ev be'dete kir xelaf medad,
Safî sinirând vexwer durdî,
Manendî deri lisanê kurdi,
Enaye nizam entezamî,
Kêşaye cefa ji bo a 'mi,
Da xelk nebêjin ku ekrad,
Bê me 'rifetin bê esil û binad,
Evna melil xudan kitêbin,
Kurmanc tenê di bê nesibin.
Hem .ehlê nezer nebên ku kurmanc
Eşq nekirin ji bo xwe armanc.
Têkda ne di talibin ne metlûb,
Vêkra ne' muxibin û ne mehbub.
Bê bêhrese ew ji eşqbazî,
Farix ji heqdqê û micasî.
Kurmanc ne pir di bê kemalin,
Emma di êtim' û bê mecalin,
Fi-1 cimle ne cahil û ne zanin,
Belki di sefil û- bê xudanin.

Ji berî Ahmedê Xanî gelek şayîr G bivêjên kurdan hebûn, me
sele Elî Herîrî, Mêle Batê, Feqê Teyran, Xalis Bitlîsî, mÿ
le Cizîrî G yen din. Lé kurd û Kurdistan hatibûn duparkirinê
û ketî bûn bin destê dewleta romê û eceman, navê wan
şayiran ji bîr kiribûn, qedir û qîmetê wan kesekr baştir
nizan bû. Piştirî van camêr û delîran her Ahmedê Xanî te
nê ala serferazî G serxwebûn û serbixwe bilind û berz kir
kesek tune bûn bêjin em jî xwedî medenyetin, em jî miletê
kî serbixwene G dixwezî bi zimanê xwe binivîsin, hîn bin
G hîn bikin. Derheqa vê yekêda ewî awa nivîsîye :

Ger dé hebûya me ji xudaneke,
A'iî keremek letife danek
E'im û huner û kemal û ezan,

Sêr û xezal û kitêb û dîwan,
Ev cins biba li ba wî me'mul,
Ev neqd biba li nik wî meqbal,
113

Min- dé elma kilam mewzun
Alî bikira li ban gerdun
Binave rehma mêle Cizîrî,
Pê hê bikira E'î Herîrî,
Kêfek ve bida Feqê Teyran,
Hetanê ebed bimay heyran.

Pirsên binaxe G binyatî yen A.Xanî di "Mem G Zîn" a xweda
gotinê G neqîşandine, ew pir sin ku ew dibêje belengazî G
hêsîrîya kurdan ji parkirin Q zevtkirina axa wane.ji tunê
bûna dewleta wane, ji bêtifaqî û bêyekîtîya kurdan û qe
bil Q eşîrên wane, Derheq vê yekêda ewî ev rêzên jêrin ni_
vîsîne :

Ger dé hebûya me itfaqek,
Vêkra bikira me inqiyadek ,
Tekmîl fikir me dîn û dewlet,
Tehsîl fikir me elm û hukmet,
Te'mir dibûn ji hev miqalet,
Mumtaz dibûn xudan kemalet.

.Ahmedê Xanî zanibû, ku kurd azad bin lazime dewleta kurdî
yekîtî hebe, zimanê wan edebiyatî hebe û hemû kurd xwend
kar G xwendewer bin, Ewî ev gilî, ev bîr û bawar di poêma
xweda bi safî neqîşandine. Ji vê der ewî di poêma xweda
evîniya bêhed, bê ser G binî, dostî û biratîya qeremanên
poêmê ya Qeretajdîn, çekan, Erfan, Sitî, Même û Zînê bi
rengên gulgeş nivîsîne û xemilandinê; navê Même û Zînê,
navê Qeretajdîn, yê çekan, yê Erfan G Sityê di nav mile
tê kurdda bûne nimûn û nisanên evniya merivan ya îdîalî
(rastî G rasteqîn) , bûne nimûn G nisanên biratîya sir he
lal G dostîya qereman G fêrizên sadîq yen ku di e'mir G
jîyîna cimatiyêda hene, rastî hev tèn bê hed hev hez di
kin G ruhê xwe, mala x-we bona hev qurban dîkin, Her mêrê
kurd, her jina kurd, her qîz û xortên kurd van qeremanên
poêmê "Mem G Zîn" a Ahmedê Xanî yan yen dastana "Mem G
Zîn" a zargotin di dostî G hezkirina xweda, di îş Q karê
xweda ji xwera dîkin nimûn G mesele G hesab dîkin; î^^
kurd, qîza kurd dixwezin mîna Zînê G Sityê bin, her mêrê
kurd, her xortê kurd dixwezin mîna Qeretajdîn, çekan, Er
fan G Même Camêr G delîr bin G bi biratî G dostîya helal
G sadîqda bin, Biha û nîrxê "Mem û Zîn" a Ahmedê Xanî û
"Mem û Zîn" a zargotin di vî alîda yekin, mîna hevin, eve
IIA

yekîtîya herduwan. Le "Mem û Zîn" a A-Xanî nivîsara şayîrî
ye, ya bi vêja tendirustîye, bi xemla nivîsandina xweva
ji ya zargotinê baştir û hêjatire, bi raman û bîr Q bawa

ra xweva nivîsara nemirîye, wê heta hetayê biji.namire wê bijî, navê wî de bimîne heta hetayê, Kurd qet caran navê wî ji bîr nakin. Gelek bivêjên kurdan yen sedsalîya XIX (Qadir Qoy, Kurdî, Zîver G yen din) di rêç G şopa Ahmedê Xanîda diçGn, Niha jî di sedsalîya meda şayîrên kurdan yen bi nav. û deng (Bêkes, Piremêrd, Guran, Cegerxûn, Osman Sebrî, Celedê Bedirxan, Qadrîcan G yen din) mîna Ahmedê Xanî ala wetenperwerî, ala serê serxwebûna kurd û Kurdistanê berz G bilind kirine bo xatirê azadbûna milletên Roj hilata Nêzik ji bin destê împêrialistan, «stemkaran Q dîkt.?. tora faşistî, bona xatirê wê yekê, her millet bi serbi- -, -v. bijî, bi hevra bi aşîtî, dostî, wekhevî, biratî bijîn bi hevkarî ber bi rîya sosîalîzmê herin, bextewerî bijîn. Parçên jêrin bona xwendinê ji "Mem G Zîn" a A.Xanî hatine jêder kirinê :

Ez pilewerim, ne gewherîme,
Xudresteme, ez ne perwerîme,
Kurmancim û kuhî û kenarî.
Van çend xebatêd kurdewerî,
Emza biken ew bi hesen- etlaf.
Eswa biken ew bi îsmê ensaf. (355)
Ev name helal û ne herame,
Bê perdeye, le ne bê miqame,
Kurdî, erebî, deri û tazi,
Terkib kirin bê hezil û bezî,
Hindik ji efsaneyêd Bohtan,
Hindik di bihane hin di bi ten,
Bohtî, Mehmûdi û Silîvî,
Hin lel û hinek ji zêr û zivî,
Xirmehre û morik û mirarî,
Hindik d şîtaf û tarî,
Tersih kirin weku biçûkan,
Inane bi gêsir û sûkan,
Hin qise û hin ji wan misai in,
Hindik d halal û hin heramin (386)

115

Da bêhe sere hikayata pêş,
Xelqê ku ji derd esqê dil rêş
Herçend ku bê hedd qiyas bûn,
A'mê xudan û hewas bûn,
Lakin ji xwadamêd mumtaz,
Sed law sêhe qedd û serefraz,
Heryek d miqam busin rojek,
Heryek bi kalam sîne sozek,
Her. yek bi kemal bi der mahek,
Her yek bi cemal sedir şahek,
Ev je hemi aşiqin d talib,
Ev jî hemi talibin d raxib,

Bel-cumle di xidmeta emîr bûn,
Fil-cumle ji sirrê hev xebir bûn,
Serhelqeye wan perî misalin \
Sertacê ewan melek xusalin.
Tajdin digotiné ciwanek,
Guderz ziman pehlewanek,
Nesil û nesib û husb e'yan bû,
Serdefter û serwerê kurdan bû,
Babê wî digotiné Skender,
Lakin ereban digot Xezenfer,
Lewra bi sêr şibê şêr bû,
Roja serrê ew hezar mêr bû, .
Tajdin du bira hebûn d qellaş,
Manendî du şahbaz cemmaz,
Daym dil dijminan disotin
Yek A'rîf û yek çeko digotin,
Emma wî ji cimle xas a'man,
Ji ew çend bira û maman,
Lawik kiribû bîra- ji bo xwe,
Ney ez xultem cira ji bo xwe,
Roja ku ewî bira nedita,
Teşbih şeva cira nedita,
Dinya li wî têk dibû tarî,
Roj bû ku li wî fikir qewari,
Mem jî li wî aşîqek tamam bû.
Ne şibhê bira û bab mam bû,
Enbaz ferih şirik xem bû,
Ser geştaye xem bi navê Mem'bû,
Herçend birayê axret bû.

116

Te digo d dinê û axret bû,
Tajdin weledê debîr dîwan,
Mem ji xelte debîr dîwan,
بەھ herdu ciwan li yek du aşîq,
Ew her du bira û pêkva sadiq,
Yek qyasê zemanê, û yek Leyla,
Yek Wamiqe Eser û yek Ezra,
Ew yar ji dil ne ser serî bûn,
Bêh şibhetê mehir û muşterî bûn,
Yar û birayî muwaxat,
Nabit birayê megalet,
Yarî ne hêsaye, cefaye,
Meqsûd ji yarî' wefaye
Axir te eger nekir wefayîş,
Ji eveel mede ber xwe cafayê. (49-51)
Xelqê ku didi tin ew kemer gah
Hazir dikirin ji xur dil gah,
Zahir dikirin ku zend û bazin,

تەدەبەقەتە ئەو دىمە گىلە ئەو گەزىن
 Herçend ku herdu şibhê can bûn,
 Ew herdu bi husin. tewaman bûn,
 Herçend' Sitî ve naznîn bû.
 Lé Zîn ji misai hor e'yn bû,
 Herçend stareweş bû.
 Lé zin berxan hîva geş bû,
 Ew herdu wekî şeb çiraxan.
 Gava dîmesîne bax û raxan,
 Nalan dikirin canad û heywan,
 Talan dikirin nebat û însan,
 Kûvî ji ciwaxaran mukellel
 Kotir ke ji netirka miselsel,
 Serbend qeseb didan cebini,
 Aşiq dimirin ji derdê evinê,
 Ev zeynet û xemil û qest û xenbel
 Ew pêş û -pis û yemin û qenbel.
 Gava dimeşîn perî digel wan,
 Welê dikirin welê di xelwan,
 Ger şêx û ger mêla û mîran,
 Derwês û xêni û ger feqîran,*
 Kes nîne ne talibe cemaî.

117

.Kes nîne ne raxebe wesali,
 Hin raxeb û husin layzalin,
 Hin talib qalib bi talibin,
 Lakin hemîyan yek eqin dost,
 Ferqa ku heye ji ferq ta post. (47-48)

Van salên paşin li Iraqê hine xebatên bas hatine çapkiri
 nê li ser lîtêratGra kurdan. Mesele, dîwana Nalî, ^dîwana
 Bêkes, dîwana Mêle Cizîrî, dîwana Pertew-beg Hekarî G "Nu
 bar" a A.Xanî. Herdu dîwanên pê sin. bi zaravê soranî çap
 bûne, zanyarêkurd mêle Mehemed, Kerîm ew çap kirine, le
 herduwan paşin bi destî ulmdarê kurd Sadiq Behadîn ^Amedî
 hatine çapkirinê. çapkirina dîwanê şayîrên kurdan yen kU
 sîkî gelekî ferze bona lêgerîna tarîxa pêşdaçûna lîtêratû
 ra kurdî. Dîwanên Mêle Cizîrî G Pertew-beg Hekarî bi^zar
 vê kurmancine, li cîyê xweda rain di vê xebatêda nivîsîye
 G nimGnên şêrên wan anîne ber çavên xwendkaran. Li vira
 ez dixwezim derheqa "Nubarêda" hine gilî bêjim.

Navê "Nubara" Ahmedê Xanî zê va li dîroka lîtêratûra kurdî
 da âskeraye. Gelek ulmdara: Ziya-Eddin Xalîdî, Aladîn Si
 cadî, Celadet Bedirxan, Gîvî Mukrîyanî û yen din derheqa
 wêda nivîsîne. Heta niha car nivîsarên A.Xanî e'yanm^Navê
 wan evin: "Mem Ğ Zîn", "Nubar", "Eqîda Imanê" u Şeren
 filosofî. Ji wan her "Eqîda îmamê" çap nebêye. Bi^_ gotma
 zanyarê kurd Mehemed Emîn Boz Erslan "Eqîda îmamê" niha
 li kitêbxana Stembolêdaye, sed car heyf heta niha nehatî

ye çapkirinê. Di sala 1979-da li Bexdadê Sadiq Behadm Amedî
 "Nubara" A.Xanî çap kir di herfên erebî. Ewî nave we
 danîye "Nohbehara Seydayê mezin Ehmedê Xanî". Ewî penc sa
 xên destnivîsarî yen "Nubare" hemberî hev kirine. ^Ew sax
 evin: Nubara Ebdulselam, ya dest nivîsara çapnekiri, ya
 Ğsifê kurê Ebdule, ya Lekok (ya sala 1943 li Berlîne çap
 kirî). Sadiq Behadîn nĜbara Ebdulselam kiriye saxe bmge
 yê beramberkirina şaxan. Li kitêba xweda ewî nivîsîye, ku
 fotokopî ji du şaxên çapkirî hildane, her şaxek fotokopî
 belgeke zêde nîne. Li pey wan ewî bîr G bawara xwe^^li ser
 nivîsarên A.Xanî wek zanîna xwe nivîsîne, pesnê Mem u
 Zîn"a wî daye, li pasê ewî nivîsîye "çavan G kenge dest
 bi tiwajindina "Nubara" Ahmedê Xanî" kiriye. Di vxrada ew
 gilî^dike kîjan sax wî ji kîderê destxistîye G paşe xebat
 bi tomerî nivîsîye. Ew dinivîse: "NĜbar ne tenê ferheng118
 ke ziman zanînêye, le ew wusa jî nivîşteke perwerdekirinê
 (terbiyekirinê) ye. Bona îsbatkirina vê gotinê ewî her te
 ne ev rêzêd jêrin ji pêşgotina "Nûbarê" anîne ber çavan 7
 "Ji pas hemd û selwetan,
 Ev çend kelme ji luxetan,
 Vêk êxistin Ahmedê Xanî,
 Navê nûbar ji bo biçûkan danî.
 Ne ji bo sahib rewecan,
 Belki ji bo biçûkêt kurmancan.
 Wekî ji quranê xilaz bin,
 Li van tebiyet melekàn,
 Derê zehnê vebitin,
 Her ci bixûnêt, zehmet nebitin,
 Bed a 'me bîr bînin,
 Fathe ji mera bixûnin (13)
 Ji hemû rêzên jorê çapkirî tê ber çavan, ku merem mebesta
 A.Xanî ew bûye, ku biçGkên kurmancan hînê xwendinê bike,
 ku ew bi zimanê dayka xwe bixQnin; di wan rêzanda wusan
 jî hatîye gotinê bî ci teherî, kengê û sebeb ci xwendinê
 hîn bin. Ku ew xwendewer bin, serferaz û serbest bin, la
 zime ew "Bed a'mê ji bîr bikin, wextê betalin fathe bixQ
 nin", "Wekî ji quranê xilaz bin", lazime "Li sewad çav nas
 bin".
 Di ferhengêda li nav tercimên xeberên erebî bi kurdî, yen
 bi beytê kês G qafiyê nivîsandî, Ahmedê Xanî li cî-cîna
 fikir û ramana xwe li ser hinbûnê, hînkirin û xweridinê ev
 rêzên jêrin nivîsîne :
 Heta tu dewr û dersan nekî tekrar û mesruf,
 Di dinyayê tu nabi meşhur û ne jî me'ruf (31)
 Perde ku rabin ji ber erzê dilistanê xoş,
 Dil ji xeman bête der, bilbil gulistanê xoş. (34)
 E'rfê ku bi qenci me'ruf bit, -
 Dé helim û sebir û me'wquf bit (39)

Ger dé te meqaudek hebi, lazim divê lêki bi lez,
Xasma te me'budek hebi, daym di emrê wî bibez(43) .

119

Her ci u'inie bi cahil kir mubdel,
Sifrê xwe wî kir bi zer mukelîl (47).
Yê ku te kir daym kirîye ji bo xwe murekeb,
Evel tu bo bikeye, pasê bikere merkeb (49).
Şêx û sofi kcramet û hem xwendin û emel,
Xelwete hucret teriqa te şerîet be xelet (53)
Ger tu divêtih tu bibî mîr û ser mue'tber,
Kezeb û xulafi mebj, ger te bikin ker bi ker (60)
Her ci ji dinya berdaste da min bû,
Bê subhet diniv a'me efraste gerden bû (67).
Ger tu divêtin ku beraber nebitin kes bi tera,
Ulm bixun hem emele tu bike sinet ji xwera (70)
Her ci kese elmekî qenc xwendiyê,
Dewletê ger wî bi esil zanîye (74)
Di fesla nûbaharêda di gel dilber biçin geste,
Ji ew xweştir nabit li min ew hal qewî xoş tê. (79)
Muelim bila dil wekî ber bitin,
Divêtin ku şagirt dilber bitin (84) .

Di van rêzên jorê nivîsandîda pirsên sîrê û nesihetîya
hînbûn û hînkirina hatine gotinê, di wanda gilîyê talim G
terbîyetkirina biçGkên kurmancan nivîsîne. di wanda wusa
jî gilîyê rewş û reftara wan di dersxanêda, di dersxane
der hatine gotinê. Bi gilîkî "Nubara Ahmedê Xanî nek fer
henga hînbûn G hînkirina zimanê erebîye", ew wusan jî şî^
retname metoda xwendin hatiye gotinê. "Heta tu dewr G dei^
san nekî tekrar Q meruf , di dinêda tu nabi meşhûr , ne jî
meruf", "Ger te divêtin ku beraber nebitin kes bi tera,
ulm bixun, her emele tu bike sinet ji xwera". Ev rêz tev
rêzên din nîsan dikin, ku li tarîxa dersdayîna zimanê day^
kê G hînkirina biçGkên kurmancan" bere pêşîn Ahmedê Xanî
destpêkirîye, ku li "Nûbara" xweda ewî qeydê, qanûn G^prçf
sîpên hînbûn û hînkirin zimanê daykê G yê beyanî nivîsîne
G binyat û binaxa mêtoda dersdadayna pêşkevî Q dêraoqratî
-li nivîsara xweda danîye, pêk anîye û bi xwe jî qedandîye
(Li Bazîdêda ders daye, eve yeka e'yane). Celadête rehmê
di nivîsara xweda "Kilasîkên me" (hewar, hejm,9) dibêje :

120

"Di pey mirina wîra şagirtê wî Smaîl bîst salên di wê dabistanêda
guhdar bû û dersê kurmançîyê têda gotin", Ew dî
san dibêje: "Li gbra tiştê min bihîstîye, Xanî kitêbeke
cografîyê jî çekirîye û têda qala ezman O stêrkan kirîye.
Herçend ez gelek le gerîyara, ew kitêb neket destê rain",
Ahmedê Xanî herwekî bi xwe gotîye "Mem û Zîn" ji xwera ki
rine behane G bi vê hêncetê kula dilê xwe bi der daye,deF
dé mîletê xwe ê ker û lai bi ziman .kirîye û ew axivandiye,

"Mem G Zîn" ji bo Ehmedê Xanî rêzên Kurdistanê, rêzike we latê wîne. Xanî di bin rêzkên wînda, di bin kurmancê dirî bi zimanina din dixunin û dinîvîsin. Bi rêzkên mîletê din va diçin, belgên xwe en nijadin ji xwe tavêjin, dike rengê mîletê din û bi wî awayî G rêva bindestîya wan dîkin.

Seyda dibêje

Sazi dil kul-bi zdr û hem bit,
Sazendeye eşqî Zîn û Mem bit,
Şerha xemî dil bikim fesane,
Zînê û Même bikim behane.
Nexme we ji perde derinim,
Zînê û Même ji nûva vejînim,
Derman bikim ez ewan dewa kim,
Wan du mededan ji nûva rakim,
Meşhur bikim bi terz û uslub,
Mumtaz bikim mihîb û mehbûb,
Ew reng bikim ji nû serferaz
Da bêne temaşeyê nezerbaz,
Dilber li Même bikim girînê,
Aşig bikenin bi- derdê Zînê.
Ev meyve eger xerabe, ger qenc
Kêşaye di gel wî me dused renc,
Ev meyve eger ne avdare,
Kurmanciye, ew qedêr li kare.
Ev tifle eger ne nazenine,
Nubare, bi min qewî serine,
Ev meyve eger ne pir lezîze,
Ev tifle bi min qewî ezize,
Mehbub û libas û guşvare,
Milkê di minin ne mişteare.

121

Ez pilewerim, ne gewherîme,
Xudresteme ez ne perwerîme,
Kurmancim- û kuhî û kenarî,
Ev cend xeberin di kuredeweri.
Celadet Bedirxan év rêzên jêrin ji eqîda Ahmedê Xanî çap kirîne:

Sifête di sibhe ji bo zilcelal,
Bizan heftin ey arifê pir kemal,
Xweşî, şîn û zanîn û vên û kelam,
Bihîstin di gel dîtî bû tamam.

Ew derheqa Ahmedê Xanîda dinivîse "Pexeraberê dîyaneta me a milî, pexemberê ola me a nijandin". Xanî di wextê weleda rabû koberiya nihà bi se sed û neh salan-ne li cem me, le li Ewropayê jî xelk hej ji milîyet G li ni jade x-we hij^ yar ne bğbğn Q zelumên ji yek mîletî hev G du bo katoliki an protestanîyê dikuştin. Di heymake weleda Ahmedê Xani bîra mîletîya xwe, bîra kurdaniya xwe biri bû G ji kurdan

ra gotibê hê n berî her tiştî kurdin, rabin ser xwe dewleteke kurdî çêkin û bindestîya milletên din mekm" .

122

XARIS BITLISI (XVIII)

Xarîs Bitlîsî ji dayka xwe bQye sala 1758-da, sala mirina wî- ne e'yane. Bi gotina A. Jaba Q M.B.Rêdênko Xarîs Bitlî sî du dastan nivîsîne: Dastana "Usib û Zelîxe", "Leyl û Mecnûn". Dastana "Usib Zelîxe" berê pêşin Salim Sulêman (sedsalîya XVIII) nivîsîbû, le pasê li dû wî Xarîs Bitlî sî nivîsara wî li cî-cîyan wergerandibû. xeberên farsî û erebî derxistibûn. pak kiribû, gihandibû xeberdana zargo tina kurdî. M, B, RGrenko dinivîse: "Bi gotina A, Jaba î qurnêd XVII-XIX da li medresêd nav kurdanda nivîsara Xarîs Bitlîsî "Usib Q Zelîxe" dixwendin. çimkî zimanê nivî sara wî pak G temiz G ferih bû, rind dihate fehmkirinê. Bona ku xwendevanên me haj yekî u cudatîya Selîm Sulê man G Xarîs Bitlîsî li dastana "Usib G Zelîxê" da hebin ez çend nivîsarêd wan jêrê hemberî hev dikim. Ew rêz min ji nivîsara M.B. RGdênko derxistine ' (58-50) .

JI DASTANA SELIM SULĒMAN

Ema bi sedat û bi envan
Besê bikin em ji pire Kenan,
Ev reng ji axretê di mezheri,
Yûsif bi cemal bûye meşhuri.
Xûna xwe ji bo mêra beyan ke
Te qerir bike li me eyan ke
Yaqub hebû keçekî xebersaz
Wextê ji pider bihîst ev raz
Beyt bi mera kuh û destan
Reh şihbetê teyrekî bihiştan
JI DASTANA XARIS BITLĒSI
Ema bi sedat û bi envan
Besê me dikin ji pire Kenan,
Ev reng ji lawê wi di mezhori,
Usif bi rindî zehf bû meşhuri

123

Xûna xwe ji bo mêran beyan ke.
Tu bibêje ji mira li min eyan ke
Yaqub wî hebû qizekî pak
Wextê ji bav bihîst ev dak
Beyt bi mera çiya û destan
Teşbîyê teyrekî bihiştan.
Li pasê M.B.Rêdênko dinivîse, ku sernavêd pêşin, yêd ku têda Selîm Sulêman pesnê xwedê dane, li nivîsara ^ Xarîs BitlîExda- hatine berdanê (yanê Xarîs Bitlîsî ew li nivîsara ra xweda nenivîsîne) .
Lî sala 1965 M.B.Rêdênko têksta destînivîsara Xarîs Bitlî sî ya "Leyl û Mecnûn" bi tencima rûsî G pêşgotina ^ xweva

çapkir. Li pêşgotinêda ewê nivîsîye, ku Xarîs Bitlîsî li sala 1758-59 da dastana xwe "Leyl G Mecnûn" nivîsîye, ku ewî ew dastan bi xwesteka keçeke kurd hûnandîye.^ Derheqa wêda ewî li destpêka nivîsara xweda ev gilîyêd jêrin ni vîsîne :

El-qise di vê behara gilhêz,
Ez bûm ii nivê yekî dilavêz,
Rûniştim û ez li pencereyê,
Fikirîme seharê û hewayê.
Niga mi di deri kişa bû,
Şimsik ji nivê mineala bû,
Ji evelva silam û merheba kir,
Pirsa me kir, û dilê mi sa kir,
Rûnişt û bi leb kerem mesref,
Exbar û qise kirin mesref,
Esrâf kirin ji ber kilamê,
Behsa me gihîşte vê miqamê,
Ku sêr û wezin ci xweş kilamin,
Meqbûl cemi'e xas û a'min,
Nasiî li me kir kemal teglif,
El-hah û tesleffek bitesif.
Pirsi me wê mi raz meknûn,
Got tercima ki ji "Leyl û Mecnûn",
Kûrdi tu ziringi da bizanin,
Lo em ci bi farsî nizamim.

124

Ev xeber nîsan dikin, ku giva bi xwesteka keçekê kurd Xarîs Bitlîsî "Leyl G Mecnûn" ji farsî wergerandîye kurdî. Le ewî li pêşgotina xweda çavkanîyê "Leyl G Mecnuna" xwe nenivîsîye, ne e'yane ewî ji kîjan dastanê wergerandîye. Le pêvîste bêjim, ku kovêk û kêrta dastana Xarîs Bitlîsî mîna ya Nizaraîne. Le têda çend cîkarêd qisekirinêd wusan hene, ku li dastana Nizamîda tunene. Mesele^ di wêda tê gotinê, ku Mecnûn Zaru bûye, girînekî bûye, her li ser singê-berê şîrdayena rinde bedew aram û ker dibe,ku Leylê û Mecnûn li mektebêda kitêbêd xwe pev diguhêrin,ku bi me' niya wê rastî hev bèn, hev bibînin, di dastana Xarîs Bitlîsîda wuaan tê gilî kirin, ku Mecnûn postê mîya li xwe dike, ku tevî kerîya pez hêre cî-war ê Leylê û Leylê bibî ne, di wêda wusan jî tê gilîkirinê, ku terewul îbin Selam vedikevizinin û ew dimire. Têda wusan jî temiyê dîya Leylê tê gotinê, xên ji wê di dastana Xarîs Bitlîsîda navê çend merivêd dastana Nizamî nayê gotinê, mesele, navê Selan-Amîrît û Selam Bexdadî G kirêd wan li dastana Xarîs Bitlîsî 'qet tune, xên ji wê li dastana wîda sernavê carde yê dastana Nizamî tune. Eva nîsan dike, ku dastana Xarîs Bitlîsî nivîsara xweserî xweye, ne tercima dastana Nizamî ye.

M.B.Rê dênko dibêje dastana Xarîs Bitlîsîda 740 çar xanin,
-têda bîst sernavin, bi naverok Q mezmûna xweva ev pare ve
dibe ser van parêd jêrin :

- 1- KeykawGs dua'ji xwedê dike, ku kurekî bidê,
- 2- Destpêka evintîya Leyl û Mecnûn,
- 3- Miraxwez naxwezin sera civintîya wan e'yan be.
- 4- Mecnûn li çolê dikeve.
- 5- Mecnûn diçe Kaabê.
- 6- Xwezgîntîya bavê Mecnûn
- 7- Xwezgîntîya lbin Selam
- 8- Naufal xwe li navra dike.
- 9- Mêkirina Leylê
- 10- Mecnûn dîsa li çolê dikeve.
- 11 -Leyl G Mecnûn hev dibînin
- 12- Mirina dayk û bavê Mecnûn
- 13 -Mi rina Leylê
- 14- Mirina Mecnûn.

Bi şirovekirina M.B.Rê dênko eva nîsan dike, kî şaxê dasta
125.

na Xarîs Bitlîsî mîna şaxêd Mektebî û Navaye. Mektebî bi
xwe dibêje, ku ewî dastana xwe "Leyl G Mecnûn" ji ya Nizf
mî û Xosrovî hildaye û bi xwe li kenarêd nîvada^ereban li .
qurna XV ji zarê ereban bihîstîye. Bi melumetîyê îbin .Batûlî
li sedsalîya XIII koçêd kurdan li dor berê kenarêd
nîvada ereban digerîyan, dibe wan kurdêd koçer ji zarê
ereban ew sax bihîstîne, li nav xweda bi kurdî belav kiri_
ne û wusan li nav wanda maye heta niha. Dibe ew sax li
nav kurdanda maye G bûye binyat û binga dastana Xarîs BiF
lîsî. Xên ji wê M.B.Rê dênko dinivîse, ku şaxê zargotina
Serhatîya "Leyl û Mecnûnê" ne mîna ya Xarîs Bitlîsîye, li
şaxê zargotina serhatîya "Leyl G Mecnûnda" kovek Q kêrta
qisekirna wê bi curekî dinêye, di wanda awa qise dikin^:
Mecnûn kurê dâyk û bavê belengaz Leylê hez dike, Leylê qî
za mala dewlemend bûye, Mecnûn dixweze jêra Leylê^ bistî
nin, dayka wî diçe xwezgîntîyê, dayk Q bavê wê nadin, day-,
ka wî pojman vedigere malê, wê navno dike, dixweze ew wê
hez neke. Mecnûn ji mal derdikeve, diçe ber kanîya Sindcan
(yan jî kanîya Masabûl) ku her gav keç diçine avê. Li
ber kanîyê Leylê û Mecnûn hev dibînin. Mecnûn pê dihese^
ku Leylê ji wî hez dike. Roj li wan dibihire, berî êvarê
Leylê xwe dihese, ku li malê hêvîya wêne, ew dixweze bere
bibêje Mecnûn ewê zûzG bê cem wî. Mecnûn wê ber nade, di
bêje hinekî li cem wî bimîne. Leylê morîya xewê dike guhê
Mecnûn, bi xwe vedigere malê. Dibîne mala bavê wê barkirî
ye, diçe zozana. Ew leze-lez diçe, digîhîje koça mala ba
vé xwe. Gelek wext diçe. Kerba Leylê nayê, Mecnûn li ber
kanîyê li xewêda maye, ew nikare hêre cem. Ew^ ji ^rewîya
derheqa Mecnûn pirs G pirsyanan dike, kesek tiştêkî nika

re jêra bêje. Carekê teyr ji ber kanîya Sindcan difire.
Leylê je dipirse G pê dihesa, ku Mecnûn hê li xewêdaye, li
ber kanîyê çivîkê helûna xwe li pore serê wîda çekirîye G
cGcûk derxistine û qamîş li nav rîşîyêd wîda gihîştme,
Leylê xwe ji malê vedidize, ber bi Mecnûn diçe. Il ber kê
nîyê ew hev hemez dikan, Hingê birêd wê bi wanva derdike
vin, Leylê ji tirsra bira dua' dike, ku xwedê _ wan bxke
steyr, ew bifirine ser ezmanan, Xwedê wan dike du steyra,
ew difirine ezmanan, salê du caran: biharê û payz ew
rastî hev tîn.

Li paşî têksta dastana Xarîs Bitlîsî "Leyl ځ Mecn ځ n^ځ ter
cima wê bi rûsî M.B.Rê dênko şaxekî zargotina "Leyl u Mec126
nûn" di kitêba xweda çap dike, ew sax ewê jî zarê Qerexanê
Serefexan kurde kela çiristane (Xurasan) li Aşxabadê n^
'vîsîye.

Ne mumkûne eşq bit nihani,
hebitin, heye e.'yani,
Şagirt di hucrê pê bi yek bar/
Bi cumle ji hal bûne xeberdar.
Ev sêr nuha eşkera bû.
Ci-ci geriya û bêla bû,
Xeybet qewi ji bo etbê,
Agah kirin dîya hebibê, .
Wê abdiya efif û salih,
Wêxtê ku bihistine ev tirane
Hal hal girî, rûy gil seri,
Serbênd biri û ser helkirî,
Rabû bi xezb vehate Leylê,
Ber kir bû qehr misalê Sélé
Rûnişt ber li lay qizé,
Gotê ku lewend bi temizi,
Haia bi bihîstîye ciwabek,
Aşiq li te bûye şabek,
Hikmet ne ewe, tu je sa bi,
Aşiq kir bû ya dil -kuta bî. .
Ey doxtera min, eva ci kare ?
Ev kar ji bo te zêde a're,
Ferze ji tera hub û perde,
Royê te kesek bibine dêrve,
Bike te heyn hezar aşiq
Aşiq bona te ne layq.
Te namûs û nisf li me bi ba kir,
Loma ereba li me rewa kir
Derzê te bibine belki a 're,
Bikişine di çavê li tare.
Min bed bikî dé biçî ji xani,
Bê nav béni dî nêv zemani,
تدî meçe mektebê tu caran,

çûna te niha qewi mubaran, '
127

Edî tu biçî ji mal bi derva
Teyrok te bibarin bi berva
De bêje bav û xizm û maman,
Xûna te vexun bi tas û carnan,
Keç a'r û heyane, tek berayé,
Ya genc ewe, ew ne bin ji dayê,
Yanê kur bin, bilind ser bin.
Pista bi her dera xeber da,
A'r û edeba xwe wê bi der da ,
Gewher bikevit destê xakan.
Dé ku bikitin bi miqteba pan,
Ya bê heya û şermin û xamuş,
Nav çadir û pêçeka serpûş,
Înkariya Leylê ji esqê baweriya,
Dayê me 'ne kiriye wê mektebê.
Leylê ku bihîstin ew kilamê.
Go Dayê ji te ecêb dimane,
Ev terz xeber ci bi haie,
Însaf bike, ci qîl û qalin. (54-55-27-28)
Leylê sekini çadira xwe,
Ev renga xiste xatira xwe,
Ku carek biçê lay Mecnûn,
Kanê bi ci haie ew Cegerxûn.

128

PERTEW-BEG HEKARÎ (XVIII)

Li sala 1976-da li Bexdadê zanyarê kurd Sadiq Bahadxnê navdar dîwana Pertew-be^ Hekarî çap kir. Dîwan bi herfêt erebî ji destnivîsara herfêt erebî hatîye hazirkirinê û çapkirinê. Di pêşgotina xweda ya di kitêba "Dîwana Pertew begê Hekarîda" Sadiq Bahadîn Amadî nivîsîye, ku tarîxnas û edebyetnasê kurd tiştêkî safî û ron derheqa Pertew-beg da nenivîsîne, serguzešta (serhatîya) wî ne e'yane, heF nivîsîne. ku ewî dîwana xwe li sala 1221 hicrê (18Ö2) -da nivîsîye.

Sadiq Bahadîn Amedî dinivîse, ku berê pêşin her tarîxnasê kurd Emin Zekî, rewşenbîrêd kurd Necîmêdîn mêla, Mehemed Elî Ewnî û edebyetnasê kurd Aladîn' Sicadîn nivîsîne, ku Pertew-beg Hekarî dîwana xwe li sala 1221-da hicrêda ni vîsîye.

Sadiq Bahadîn Amedî wusan jî li pêşgotina xweda dinivîse ku cara pêşin hine xezalêt Pertew-beg Hekarî li kovara "Dengê Gitî tezeda" li hejmarêd 3,4,5 yê sala 1944-da hF tine çapkirinê. Bi gotina Sadiq Bahadîn du helbestê Per tew-beg li kitêba li "Dîwana kurmancîda" (rûyê 93-94, 95-96) hatine çapkirinê. Xên jî wê ew wusan jî e'lam dike ku sê-çar xezal G xweşxanêt Pertew-beg li kovara"Nuserî. kurd

da" N 2 -da sala 1971 hatine çapkirinê, Ev mesele gişk[^] rastin, zanyarê xoşevîst Sadiq Bahadîn gelek Wext û hêzê xwe terxan kirîye, gerîyaye, ku destnivîsara dîwana Per tew-beg li nav xelqê kurd destxe, hazir bike G bide çap kirinê, Ew dibêje "zanyarêd kurd tiştêkî rast derheqa jî yîna Pertew-beg Hekarîda e'Iam nekirine, bi fikira min Pertew-beg ji binemala mîrêd Hekarî bûye, ji ber wê bi na vê Şa-Pertew navdare, ji mala camêr, xweşmerê balber û xêrxwezda hatîye dinyayê, ji dayka xwe bûye û mezin bûye, cî û wergêd ew têda mezin bûye, cîyê sirişt, rengîn, bi dest û çîya, gol G havingê G zozan bûye. Ew cî warê za nist G tore kilasîkî kurdî bûye, li wîra rabûne gelek me rivêd pispor, zana, gelek mîrêd rewşenbîrêd kurd xasma li sedsalîya 14-19 , zanayêd wek Elî Teremoxî, Elî Herîrî, Fe qê Teyran, Melayê Batê, Ahmedê Xanî, Ismayl Bayzêdî, Mûrad xan, Serefexan, SiyapGş, Ebdulsalam Babî G geleke din jT ji vî wefg[^]hî rabûne G dûmayî kirina wan, berhevîya îş û 129

karê van mîrêd navdar li nav xelqê kurdda li Hekarîyêda belav bûbû. Kê m û zêde Pertew-beg haj nivîsarêd wan hebû ye û bi xwe" ji binemala xwendkar bûye".

Bi fikira min Sadiq Bahadîn Amedî li paşgotina xweda, ya ku ii paşî dîwanê hatîye çapkirinê, rast dibêje, ku "Bê guman Pertew-beg ji şagirtêd Cizîrî bêt, cist G çelek bQ ye, li ser rêça seydayê xwe helbestêd dîwanê bi seng û lêk înan O vehandî O avaz sazêd wî vehandîne. Ev hozanvana heta niha her nav bûye, bi belavkirina dîwana wî, zîrek pelexanx û desthatxna wî de bo rewşenbîrêd kurd û biyanî wekî heye çardê û roja nîvro rohin bêt". (228-229)

Helbestêd dîwana Pertew-beg Hekarî bi naveroka xweva p'iranî (zorbe) sêr û helbestêd û dildarîyêne, kê m û zêde hi[^] nek şêrêd wî dildarî mîna şêrêd Meleyê Cizîrî têkelin, dT wanda hem fikira evintîyê, hem ji şêrêd bi fikira çxnayetîyê (ya dewlemendî û belengazîyê) tê lûlandinê, her bi tenê çend ş'êrandî mîna sêrêd Meleyê Cizîrî bîr Q bawara, soffitîyê di şêrêd Pertew-begda tene gotinê.

Li pêşîyê divêd bêjim, ku sêr G beyt û helbestêd Pertewbeg Hekarî mîna sêr û helbestêd Meleyê Cizîrî bê sernav hatine nivîsandinê, ew her bi tertîba herfêd erebî li dû hev hatine rêz kirine û nivîsandinê.

Li jêrê ez çend sêr û helbestêd wî bi herfêd latînî bona xwendevanêd jne délai çap dikim, ku ew bixûnin û haj qeyde û naveroka nivîsara wî bin. Li bendanda min navê çend sêr Q helbestên Pertew-beg ji ber xwe nivîsîne.

(Dermané derdê intizar)

Ez nizanim dé ci bit dermané derdê intizar,

Qet xilas nîne min esla ji derda intizar.

Ne deme té seate té roje, né mahe, né sal,

Dayme pê der pê ez kuştim vê derdê intizar
Ay elJa ha min reha ke, qet neşem çû der hed
Es û janan dil bi dêrda zêde derdê intizar,
Huş û daniş, aqil û saman, fehm û zanîn û xered
Ber bi taian leşkerê xem kirme derdê intizar
Merhemek nîne ku da halê dilî bo bikem beyan,
Ya tebibek da biket derman derdê intizar,
Kes bd kes naket xudanî, nasojet ddl bd kes
130

Dé heta kengê bikdşim ez. vî derdê intizar,-
Bo -ezizek xerqê derda intizare Pertewî,
ci kirin gazinde ev gotin ji derdê intizar.
(Dil ji min bir)

Wê ji nû cezba evinê dil ji min bir, dil jd mdn,
Eşweyek wê hor eynî ddl jd mdn bdr, ddl jd mdn
Agdrê hubê bdhetdm, dil kire mislî kebab
'Bi avran wê sur şîrinê dil ji min bir, dil ji min,
Sebir û aramek nema min her wekî li dêmê semek,
Dûriya wê nazenine dil ji min bir, dil ji min.
Nehroyê exter misalî aftaba tele'tê.
Lé me eya nûra hebibi dil ji min bir, dil ji min.
Car bi nazan, car bi xemzan,, car bi xeşm û car bi k'in
Car bi envaét kenini dil ji min bir, dil ji min,
Çeşim mesté, fitne geste, sahrê cadû sifet,
Hatin û ketne keminé, dil ji min bir, dil ji min,
Ez nizamim dé ci bêjim zulmiya vê dilberê,
Kes ji min naket yeqînê, dil ji min bir, dil ji min,
Kdrne êxsîrê du çavan sed seh û sdltan û mîr.
Ma tenê wê xemrevînê dil ji min bir, dil ji min,
Ez kirme mecruhê zexman lé bi lee'lan kir deva,
Merhema daxa kirîne dil ji min bir, dii ji min
Pertewî dil şubhî wê ki wê li ser narê evin
A.teş coşa kelimé dil ji min bir, dil ji min. (176-177)

(Saqî, demekê min bike bêhuş)
Hêdî bihejin badi seba torey dildar,
Her tayeki pê bestne sed zexmi û bîmar,
Saqî demekê min bike bêhuş ji bade
Rehet bibitin belki dilî jarî bilindar,
Qurbani te bim rehn û murvet go te nîne,
Ji zulm û sitemé bîr bike vi canî li mi yekcar,
Canê min û eşqa te ne iroke demsaz,
Belki ji ezel yekin û yeknûrin û yek nar,
Dişmin li me dilxoş neke, ey serwerê xuban,
Derdê wi da bikitin aşiq qerar,
Ji k'erbêt wî ew hingizî bed fel û bed encam.
131

Rê mede zelilan û me êdî ge maye Zar,
Yusif ke rem û nîne biha lêk wekî pir,

Neqda dil û can Pertewe énanđiye bazar. (121-122)

(Pertew were guh bide)

Pertew, were guh bide vê nesîhet (ê)

Emma ji dil û can bi diqqet (ê)

Da çend xeberêk ji bo te bêjim,

Lel û gewher û duran birêjim,

Belke ji tera bête zadek,

Teşbihê xizir delilî carek,

Hîşyar bibe carek ji xeflet,

Bîdar bibe ji xewa saqlet,

Ger umir bitin te çend sed sal,

Axir ecele, menai her hal.

Gava ecelê tu bine birê,

Kes nîne ji vi biket giziri,

Zêde ji hezar me li rê ne.

Ne xayfê gotina neziran.

Ne wehmê sexire û kebiran.

Ne ta 'bê gerdena ji eşîyan.

Ne nadmê xefleta ji nisiyan.

Ne tirs ji hatina' eqabê.

Me bém ji muhelka ezabê.

Ne xef ji qehra rebê Qehar,

Ne şerm ciwabê sahê cebar,

Şermende û şermsar û rû reş,

Tomarê emel ji bedkaré reş,

Bes nîne ji bo te hinde xeclet,

Roj û sev û mah û sal û xeflet,

Lehzek tu ne haziri hizurî,

Daym tu jî ingîyan nifûri,

Carek bike şerm ji din û mezheb,

Rê mal bibê li dergehê reb,

Pir girye û zarî û fixan ke,

Rohnika tu birêje û eman ke,

çavan bike nezer bo girînê,

Lêvan bike .dijminê k 'eninê,

Ker ke cihan ji semé' û guftar,

Destan ke seqet. ji xubsê kirdar.

132

Ezman bike lai ji gotina pis,

çavan bike kor şibhî îblts,

çolax ke piyan ji gencî reftax,

Bê can bike qenc ji fêlé bedkar,

Mehdvm.bike ezema fisq û infaq,

Meksur bike cezma hesreta a 'g,

Xalî ke dilê ji keber û nexwet,

Mesqeî ke qewî ji rengê geswet,

Hafi te ku sineyê ji k'ihê;

Bê k 'îne bike cihe yeqînê,

Pir pak bike dil û hdnawan,
Newmi ke heram li herdu çawan,
Pir nûr bike şevê dd tarî,
Mesrûr bdkê ddlê xubeiri,
Tae't jd xwera bdke Misir,
Da can û demax bibin metir,
Şehva dilê xwe ji cin û seytan,
Mehdvm bike şibtî sere wêran,
Paqij bike, gir ke ji kursi (37-43)
(Pertew bes bibêj)
Teze çavêt te belkê hatne me tîr,
Zilfe bî zincir bend girtim û kdrme esîr,
Naz û nezaket cuda xemze û avdr cuda,
Esweger jd me cuda bû, nîne ji min rah gir,
Ew senema mest xweş hat ji nik meyfiroş,
Gote me hanê binoş saxir û bade gir,
Ku te mey nos kir, aqil feramuş kir,
Helqe me der guş kir, bende wekî ebdê pir,
Xaneyê dil bû xerab, qalib û cismdn kebab,
Ger ez nekdm ya sewab qet li me eybek megdr.
Pertewya bes bdbêj, lalê rewan bes bdrêj.
De te bdkdn kas û gêj dost wekî kuzvir. (123)
(Rez û xak hemû yék denge)
Bd keriman rez û xak hemî yek denge,
Pêş çavêt hebiban heme ddnya tenge,
Ger çd rezaq ddddt rdz^ê bd her genc û xirab.
133

Ku xuxi bade bi beq xud tera sir ninge,
Her kesê mest bitin ji meya roja alist,
Av saqi vexutin badeye ya xud çinge,
Ger ti gulsarê cuhan ser û sinewber guhenge,
Dîlbera min ji ewan zêde şepal û şenge,
Sinbil û yasemîn û nesterin û çiçek û gui,
Nirgis û laie hemî ceme' rexê gulrenge,
Seherê' wextê gulan ku béy mişkile pir,
Yek terefê badeykê me'rb û yek ca cenge,
Dé bikim wê xezalê gulşena gulzara bihar.
Le ci bdkdt Pertew qafiye pir tenge. (194)
(Ji ehwal qîl û qal boşe)
Serxoşê sermest û rendan gote texmînan û bendan ,
Zêde ger dîné duçendan kes nema ba fehm û buse.
Hem birin reyhan û sor gui, hemserin, nesrin û sinbil,
Eqreban dûv dane ser mil, efe'ya ser dane dose,
Hesleban û u'd û enber sendelîh û misk û ezfer.
Dur bûye h&le Id mehcer ezeta xoş e'yş û nûşe,
Aqdl û zanin. çûn bd talan, niqte û ezman şibtî lala
Lew ji van ehwal û halan qîl û qalek zêde boşe,
Zêde van şah û emîran, begler û xan û emîran

Kevtne halét êsiran, Pertewî helqe bi goşe. (195)

(Rast û çap)

Îro ke ceyşê kafiran rê-m da hesarê rast û çap,
Hindî û tirkî û hebeş hatin diyarê rast û çap,
Tirkêt te mest û bê eman bakêşe û tir û kanan,
Êrîş bire qesra cebin xelqê te tari rast û çap, .
Bû rizme-rizma zirguwan, bû hurine-hurma bişkuwan.
Têt û metirk û qumçiyên hatdn kenarê rast û çap,
Meydan tdji bû eskeran, çavan bd gdrê keybiran,
Curnan bd tîret hawran çûne hewarê rast û çap,
Nesrin jd xûna sor gulên sor bûn wekî berge gulên,
çavan jd xûna qatlan tir je vexwari rast û çap,
Geh sert çû hoşa herim, geh ddhat çû xala herim.
Car bû sev, car bû tav Id dêm ta Jbinsruha rê ra.st û çap,
Perto tu zêde sahdri, rû mumîn û ddl kafdrî
Ya her dd xûnan mayl me kir û tera rê rast û çap (98)

13A

(Hewar jd destê firqatê)

vê firqetê sewda kirin, firyad ji destê firqetê,
Mecmuneki seyda kirim, firyad ji destê firqatê.
Dur bûm ji didara şerîf, ji derd û xeman bûme nehif,
Bê muns û .yar herif, firyad ji destê firqatê,
Avê birin kesb û sey' umrê ezîz li min bû zey'
Heyv-m sera erzê ebley' firyad ji destê firqatê,
Işga ezizan ateşe her dem ji nû taze geşe,
Ger ci bi min halek xweşe, firyad ji destê firqatê,
Eman ji hecra bê eded, geh agire, geh cemed,
Dad û meded, dad û meded, firyad ji destê firqatê,
Hecir û ferqata namdar bêbextîya çerxa xêder,
Têkda kirimê tar û mar, firyad ji destê firqatê,
Şewqek ji esqê hâte coş, vir dane nav muhbet bi toş,
Heyrine aqil û fehm û'huş, firyad ji destê firqatê,
Ev firqata dûzex, sifet cehnem ku hefzî je diket,
Bes Pertewê de ci biket, firyad ji destê firqatê (212-213)

(Saqî demekê min bike bêhuş)

Hêdî bihejin badê seba torey dildar,
Her tayek pê beste sed zexel û bîmar,
Saqî demekê min bike bêhûs ji bade
Rehet bibitin belki jarî birîndar,
QURBANÇ TE BÇM? rehm û mirwe go te nîne,
Ji zulm û stemê bîr bike vî canê li mi yekcar
Canê min û eşqa te ne îrok ne àemsa.z
Belki ji ezel yekin û yek nûrin û yek nar,
Dijmin li me dilxweş neke, ey serwerê xuban,
Derdê wê ewe da bikitin aşiq gerar
Ji kerbêt wî ew hingizî bed fêl û bedencsm ,
Bû deme zelîlan û me êdî meya zar
Yusif ke remo nîne biha lêk wekî pir,

Neqda dil û .can Pertewê înanîye bazar (121-122)

(Derdê te bêje, Ey dil)

çiye derdê te, bêje ey dil, ey dil,
Ji çavan xûn birêje, ey dil, ey dil,
Ji bo teskina iş û hdreqeta ddl.

135

Heme derdan birêje, ey dil, ey dil,

'Ji min ehwalê kovanan mepirse,

Ku halatek direje, ey dil, ey diî,

Heçî dax û birîna min li sine,

\ji vê bejna dirêj, ey dil, ey dil,

iroke te terka aşnayê

Ku qeta' te jimêre, ey dil, ey dil.

Me zahî eşqa me cuban belyayê,

Heçî di sus û gêje, ey dil, ey dil,

Wekî te guh neda pendet Pertew

Ti mare xem birêje, ey dil, ey dil. (126)

(Nizanim de ci bêjim)

Were ey eftab husin, ey siltan ferzane,

Nizanim dé ci bêjim ez aqili bûme bêgane,

Gelek medhuş û sermestim, li ser haie qet nawestim,

Wusa bé pa û bê destim, li min gum bû rîya xane,

Wekî tesirê eşqane, esîr existe canê min,

wê bê huşim ji sewda te hedê can peymanê,

Di dil eşqa te ger nehêla feg û serpoşek,

Cihanek bûye efsûn, cihanek bûye efsane,

Omida min ji canané, heyata min bi weslê ket

Mîn can mirwet sehraza eziza min Silemane,

Li min taze perişan kir, dil û xatir, riyal û fikir

Gilê nazan di çavan ku zulf imamê pir şane.

Tu Pertew xane rewşen keji eşkan dide gulşen ke,

çiraye meclîsan can hat, hemi can bûne perwane (185-186)

(Heta kengê de zinci-ran bimînin)

Şehê cana li texte dil sime'na emdr ber ça ke,

Welê eddlê bdke, pêda bdnyaé zulmê wunda bdke,

Qiyamet qameta bala bi law afeta canê,

Ji balayê bila bêne qiyamet 'ji qametê rake,

Bi qurbanê te bim, cana ci bê din da te ev telim,

Di bezma meyxur û rendan du çavan mest û şehla ke,

Heta kengê di zinciran bimînin şibti êxsîran,

Kerem ke min bi van tiran bikuj ya bende aza ke (192)

136

(Feqîran de keve bikin hewar)

wê ji xezman ku me ditin şîûmieti koma teter,

Fitne peyda bûn ji ber yek goşeyê sésed hezar,

Eskerê tirkan û mestan bûn ji etrafan diyari

Way ber halê feqîran, de bikin keve hewar,

Nîne esla melceyek cuz saye zilfa eqab. (65)

çûye seyra gulşena gulcehre ya gui pirehin,
 Têk mijin kirne bax û baxçe, dest û çîmen,
 Meyxur û meynûş û mestexafle ew sêmeten, ,
 Nîne qet ageh ji halê bilbilê dewra weten, .
 Ma dé hieran û firaqê aşiqê malik xirab (66)
 Xûnxur û xûnrêj û xûnê gatle ew mehleka,
 Meyxur û mexmur û mesta serxoşa can ez feda,
 Şehsewarê şîr û kêre seydé bend merheba,
 Sed wekî min fil û eslan kirne zindana bêla,
 Şibhi sirê dil kesek ma seyda humnan nebû (67)
 (Ew qeder Cavr û cefa min dîtine)
 Ser wê azad û qed eşnayî te yeksane li min,
 Sibhî halê me serê zilfê perişane li min,
 Ew qeder cewr û cefa û stem dîtine min,
 Dize yek lutfê te. qimet bi du sed cane li min,
 Derheqî min te wekî nîne seri rehma kerem,
 Ji lebê le' lé dur û yek te ehsane li min,
 Sebir û saman û sekûn pir li me dijavare gelek,
 Ecel û merg û mirin haletêke asane bi min,
 Ger ci min nîne li nik te qedrê mû di qedir,
 Bende yê xakî, diret mislî silemane bi min,
 Ji xetê hizretê min didey can rewşen bû.
 Ci hedê Pertewê yara wê bende bibet,
 Makim û maldkê rûxan seki cananê bd mdn. (178)

137

ŞEX XALID

Kamûran Bedirxanê rehmetî di kitêba xweda "Fêrbûna zimaiîê
 kurdî" da derheqa Mewlana Xalîda van gilîyê jêrin 'dinivî
 se: "Şêx Xalid Zîyaêdîn di terîqeta neqşebendîye, şibha XE
 lîdî danîye. Ji kurde Silemanîyê ye. Li sala 1242 -an ê
 hicrîda li şamê mirîye. Di çîyayê çilyaranda veşartîye.
 Şayrekî mitesewife, dîwanek nivîsandîye, le di bêjeyê wî
 da gelek yen farsî hene, Ji ber ku zimanê wî ne xwerûye
 hinek dibêjin wî bi nivkurdî nivîsandîye". Kamûran Bedir
 xan şêreke Mewlana Xalid di kitêba xweda çapkiriye. Ez wê
 şêrê jî li vira çap dikim, ku xwendevanên dêlai bixûnin û
 haj wî merî jî bin.

ÇI TEDBÎR EY MUSULMANAN

çd tedbîr ey musulmanan Kç men xûdra nemîdanem.
 Ne tersa me, yahûdîyan, "e gebr û ne '^^^^^^J^'
 Ne beriyem, ne behriyem, Ne şerqiyem, ne xerbiyem.
 Ne ez erkané tebhiyem Ne ez eflaqî gerdanxm.
 Ne ez çîndm, ne ez hdnddm. Ne bûlxar û maçînxm.
 Ne ez mdlkê Xraqé me Ne ez xakî Xurustanx^,
 Ne ez avdm, ne ez bame. Ne ez xakxm, ne ez ateş,
 Ne ez dinya, ne. ez iqba Ne ez Firdewesê Badw^ .m,
 Nîşanim bê nîsan başed Mekanxm lame kan baş^
 Ne ten başed, ne can başed. Ne men ez canî cananxm.

Ne baJoame, ne dada me, J^e ema me, ne ^^^^J^
Ld ser weche çdraya me, Dikxm îro dx efxan^m,
Jd efxana bese salek Ji maşoqan bese yarek,
jdbo mdbdhan hero carek Wali bim ez bx çeşmanm.

138

Dil kedef kir tir li min dan,
Bê eded cewher bi min dan,
Xcmzeyê pir mekr û fendan,
Le li min berda girînê,
Bê sebeb ketme nivînê.
Le ji ber husna seriné,
Kanî hura ser zeminé,
Ev bi xef, halim biblînê,
Zilf û xal û xemrevînê,
Zilf û xal û mest û naze
Gerdenê gerden firaze,
Cerd dikin ehlê mecazê,
Xef dikin esrar û raze,
Ez ci kim sewm û nemaze.
Min ji dest tembûr û saze,
Dil ebir û mest û mîrê,
Dâ li min derbek bi tirê,
Kirme hibba zemberîrê,
Kanî Meleyê Cizîrê.
Xanî şêxê Babeşîrê
Xemri û gis û herîrî
Sev dikim nalin û zarî
Ey Sîyabpûş tu xumarî
çend Sîyapûş tu sitarî
Dir û yaqût û mirarî
Hespê sahê şehsiwarî
Dilberê ehlê dilan bû
Lé ji halê meste mendan
Lewme noşê can bi der dan
Lé li min casusî bû.
Muhbeta wê nazenine,
Ax û efgan û eninê,
Şeq bû bedra yaseminé,
Carekê bête girînê,
Merhema bavé biriné,
Bo me calinoSç bû,
Işweyê wan xemzebaze.
Le ji eşga rûyê taze.
Ta seri yasi û qaze
Kar û şixil bê niyaze,
Dil' wekî naqusî bû.
Begler û şah û wezîrê.
Ta li miriné min vebirê,

Sîne kir arman li tiré,
Mek-ki û Elîyê Herîrî.
Ben li dengê min feqxrê,
Sev li min kabusî bû.
Şihbeti teyrê biharê,
Sahibé edeb û karî,
Lêbi eşqa dil nikarî,
Misk û enber je dibarî,
Angeh ez pabûsi bûm,
Qatilê cergê pijan bû,
Qasidé ruh û can bû.

139

siyahpOş

Li nav xelqêda navê SîyahpGş e'yane wek şayre, le heta ni^
ha qet kesekî nav G nîşanê wî nenivîsîye, ne aşkeraye ji
kîjan erdê Kurdistanêda, kengê ji dayka xwe bûye. Dibêjin
ku li nav kurdanda nav û dengê wî belave û perçên şêrên
wî jî li nav xelqê bi zar dibêjin, dixûnin. Le . sed car
heyf heta niha kesekî dest nivîsara şêrên wî, yan jî dîwê
na vî heta niha dest ne xistîye. Dibe li paşwextîyê meri
vên kurdperwerj hezkerê ziman û edebyeta kurdî le bigerin
ê ji wanra bext lêxe, li cîkî destnivîsara wî, yan jî be
revoka şêrên wî dest xin ê çap bikin, Li vira ez her bi
tenê dikarim perçekî sera Sîyahpûş çap bikim bona xwende
vanên délai. Ew sêr li kitêba doktor Kamûrane Bedirxanê
rehmetîda ya bi navê "Fêrbûna zimanê kurdî", Paris, sala
1968, rûyê 47) çapbûye.

D>LBEREK MIN DI

Dîlberek min dx bi çavan
Agirek berda hinavan,
Şemh û rihniya zilamê,
Zilf û xalên di tamamî, .
Şerbeta şîrin kelimê,
Sed şikir iro selamê,
Şerh û teqrirê îslamê,
Reng û elwanê di Camî,
Şihbeti çavê di rengê,
Mirarê tira xedengê,
Kes ne dî qet wi ci rengi,
Qet ne ma qet wi ci rengi.
Sifdera mêrê di cengê,
Sed hezaran wek bi şengê.
Min qebûle hikmê rindan.
Lé ci bêj dm qewi û bendan
Zehmetek wan pdr bd mdn dan.
Sed elîf pabûsi bû,
Şemh û der fanusi bû.
Agdrek berda dd amê,

Qeyd kdrdn mehbûs bd damé,
Terkî mdn ne dit mddamê,
Kdr ld mdn teze xulamê,
Fdkdr û teswiré kelamê,
.şdhbeti tawûsi bû.
Qews û ebrûyê dd bengê,
Zdlf û xal û xdnçe rengê,
Nexşê maçln û fdrengê^,
Hdkmeta Têmûr û lengî,
Sêr û mexmur û pdldngé,
Hdkmeki kawusi bû.
Serxweş û suret lewendan,
Ketme tora lehl û xendan,
Kefse bdm wek gaz û sdndan.

140

CEGERXÛN

Cegerxûn şayirê azadîxweza neteweyê kurde, dengbêje dostî
G^heykarîya milletane, şerkarê aşîtiya dinyayêye, nav G den
gê wî li her çar parên Kurdistanê parevekirîda belav hûyê"
pi zemanê îpeda derheqa wx Q efirandinên wîda gelek gotar
G miqale nivîsîne G kovar G rojnamanda çapkirîne, qedir û
qiraetê helbestên wî anîne ber çavan, dinya pê hesiya ew
ci mêt'e, çawan jîye, çî kiriye û efirandîye. Heval û hev
karê délai Kemal Burkayî di pêşgotina xweda ya ku di "Ronakêda"
(dîwana Cegerxûnda) çap bûye, nivîsîye, ku wê ge
lek dur G direj bikişîne, eger meriv bixweze bi ser Ceger
xûn Q efirandîne wî binivîse. Bi rastî jî wusane, meriv
nikare li ser jîyîna wî, kirina wî û efirandîne wx yekoyeko
gilî bike yan jx binivîse, wê gelek dirêj be. Bi kur
teberi gotî^Cegerxûn li sala 1903 ji daykê bûye, navê ba
ve wî Hesênê kurê Mehemed, Mehemedê kurê Mehmûdê kurê Elî.
Di biçQktîya^xweda berxanî, şivantî G gavantî- kiriye. Berî
wê bavê^wî çûbû rehmê, ew sewî li cem xuşka xwe Asê maye.
Piştî vê yekê çav daye xwendîne G ketîye rêza feqehan. Li
cem mêle Ubeyd dersê şeriyetê hin bûye, şadnama xwe ya ul
mê şeriyetê standîye, li Kurdistanê Iraqê û îranê bi meletî
gerîyaye, belengazî G hêsîrîya milletê xwe bi çavên
xwe dîtîye G^ bûye xemxur G dilêşê milletê xwe, navê ceger
XÛR li xwe kiriye. Dest bi nivîsandina sêr û beyta, helbeT
tan lîsser jîyîna milletê xwe kirîye G nivîsîne. Heta niha
pêne dîwanên wî çap bûne. Du dîwanên wî lî Sûrîyê çap bû
ne, se dîwan ji li Swedê çap bûne. Osman Sebrî, tekoşerê
neteweyê kurd di pêşgotina xweda ya ku li dû dîwana Ceger
xûn ya duwemînda çap bûye, ev gilîyê jêrin nivîsîne: "Evâ"
dîwana ji dîwana seyda a pêşin bi gelekî xweştir û heja-
J^ir derketîye.. Di dîwana pêşînda seyda ne hinde xurt û
ne ji armanca xweda durbîn û yekrû bû, le ev dîwan li ser
armanca xuya hatîye nivîsîn û rû û rêça wî têda xweş dî

yarin". ~

Niha şikir hemû dîwanên Cegerxûn çap bûne, em dikarin bi kurteberi çend gilîyan derheqa efirandinên wîda bêjin. Me-
^inayîya Cegerxûn, qedir, qîmet û hejaya efirandinên wî,
jîyîn G kirina wî baştir G çaktirîn têne ber çavan çaxê
meriv nivîsarên wî, helbestên wî dixûne, bi xwendina efirandinên wî meriv bi zanîn, hozanî, marifetî, camêrî, mê
ran! û deliya wî dihese, bi çavê xwe dibîne ew kî bûye, ci
kiriye Q kîye; wî' rojên xwê li nav agir û alava Kurdista
nêda derbas kirine Q gihîştîyê wê rojê, wî zemanî çaxê
kurd ji xewa kibir hişyar bûne, berê xwe dana ser rîya şe-
rê azadî Q serxwebûna xwe Q welatê xwe. Bextewarîya wî di
jîyîna wîda ewe, ku nav û dengê wî li nav p&çên Kurdista-
na parevekirîda belav bûne, biçûk û mezine kurdan navê wi
bihîstîne, keç Q xortên kurd yen délaie delir, xQnşîrîn^Q
dilverin nivîsarên wî xwendinê, bi ezber helbestên wî hîn
bûne, rêzên wan li ser ala azadkirina' kurd û Kurdistanê
nivîsîne, dane ser mile xwe G derketine meydana şerê^ser-
xwebûna welatê xwe, bûne heval û hevkarên azadîxwez G aşîxwezên
dinyayê, bûne dost û hevkarên^pêşrevên dêmokratîya
rastî li welatên Rohilata Nêzik û Pêşinda.

Hemû efirandinên Cegerxûn bi naveroka xweva pareve dibin ser komê jêrîn:

- 1- Sêr û helbestên li ser jîyîn, ayîn û halê kurdan,
- 2- Sêr û helbestên li ser zana, hozan û şayîrên kurdan,
- 3- Şêrên dildarîyê û evintîyê,
- 4- Şêrên li ser bajarvanîyê (yen dostî G hevkarîya nete weyan Q aşî li nav wanda) .
- 5- Şêrên tarîx û dîroka serê serxwebûna kurdan,
- 6- Şêrên pêşberî muftexuran (axa, began, şêx, pîran, bûrjuwazî û kapîtalîstan) ,
- 7- Sêren pêşberî zulma faşizmê-,
- 8- Şêrên rewşenbîrîkirina (ronahîkirina) neteweyê kurd,
- 9- Şêrêtt pêşberî dîn, dîyaneta Q ayîna kevneperestî,
- 10-Şêrên filosofîyê (binêre pêşgotina min li dîwana Ceger xûnda ya bi navê "Zend-avêsta, dîwana 5-a, Stockholm, sala 1981). Naveroka van komên şêrên Cegerxûn, bîr G bawara wi bûne bîr-ê bawara her xortekî kurd, her qîzeke kurd; her pêne dîwanê wî bç-ne qurana her mêrekî ,kurd,her jineke kurd bûne dîn û îmana azadîxwez G aşîxwezê kurd.

142

Li vira ez çend sêr û helbestên wan dîwanên Cegerxûn ji xwendevanên me delalra çap dikim, ku ew wan bixûnin û mijG lîya xwe pê bikin. ~

P. S. éeri ku ev kitêba çap bibe, du dîwanên Seydayê Mezin Cigerxwîn dinê çapbûn: Dîwana 6' a, Şefaq û Dîwana 7'a Hêvî.

XEWA BIRÇIYA NAYE

Birçibûné seri xwe hilda ev deh salin,
 Kurdên reben li hawir birçi û bê malin,
 Hin dewlemend û têrmal û pir zêr û gundin.
 Lé pirén wan belengaz û reben û bê salin,
 Kurdên jor bi ser en jérda hilweşîyan tên,
 Xort û gedek û şirmij û keç û pir û kalin,
 Dewlemendan kodik xistîye nav lingên xwe,
 Guh nedérin ka belengaz çima nale-nalin,
 Li alîki zarok û şirmij birçine, digirin,
 Xewa birçiya nayê, tev zarok û mindalin,
 Xuyaye, kurêd dijminê felekéye her .dem,
 Dijminén felekê di her çax û deman mirdalin.
 Kes kesî xwedî nake, lé talanên hev
 Ji çolê dibin, hin Rostem û hin Zalin,
 Ji dijminra egit û comerd û nandarin,
 Ji xwera parsek û bémirés û pergalin.
 Ma ji xwedê rewaye herkes nanê wan
 Bixwin û ew parsek û evdalin.
 Heçî maldarin, ji xwe bi xaltik û xalin.
 Lé heçî bê malin, ji xwe bê xaltik û xalin.
 Herkes bi xwendin bûn xudanê tang û top,
 Bê em derwêşin, bi xist û xencer û kopalin.
 Sal û gumaş ji me standine dijmin tev,
 Li cihan dest tengin, bê pirti û pertalin.
 Cegerxûn xemhilgire, li ser we dinali tim.
 Mal nîne, lé xem dd ser ddlê wîda qerpaldn.

143

DEST شەخ MAÇI MEKIN

Destê şêx maçi mekin, ew şêx ne qutbê raziye.
 Tac û şewket tev xebata destê sar û taziye,
 Ew ne dîne, dîn mebe, dîn serxwebûna milletê,
 Ser mebe ber linge şêx, kengê xwedê je raziye,
 Ma ji bo dîn ser dikin xortê Feranse û xngliz ?
 Wa li Misirê xwin dirêjin, bûn şehid û gazîye,
 Ger nexûnin dé beg û axa me tim talan bikin.
 Ev nezani cangirani karekx nasaziye,
 Rénçberê şêx û melayî, karkerê axa û beg,
 E hinan pê karine, le ê hinan canbaziye ,
 Ew kesê zana divêt tim wek Cegerxûn bikin gir,
 Raste, wî zincir di. milda tim bi qir û gazîye.,.

XANIYE COTYARA

Xanikî kûr teng, li dor çar diwar
 Li ser wî pus, û li bin beşt û dar,
 Sifre û şirîk bi kunc û eywan,
 Bi kulek û refik hem bi nerdewan.
 Her çar diwarên wi ji ax û av.
 Mal û sermiyan zar û zêc di nav.
 Kulav û balxf û doşek û mitêl,

Beroş û mersef, hem test û hem sêl,
Qadulk û kodik kaxik û hîzik,
Meşk û eyazşir, cewddk û dizdk.
Mdsin û legan séni û rûnpéj,
Moxil û bêjing, serad û girbéj.
Hestiv û maşik, tifik, xacirgan,
Bêr û zembîl û bivir û dustan.
Kevçî û kefgir, derxwin û berfmal,
Heçî û weris, werqil û çengal,
Xas û bendek, û çewal, tûr û ter,
Şûjin û derzi, çawbir û hem Vcêr.
Di ber zavêda xencerke neriz, '
Li serê malxwe zêr-taca Hurmiz,
Keçik wer digirin sar kesrewan,
Di ber datinin çiçek û reyhan.
Dilxweşin her wek Sitî û Tajdin,
Cegerxûn, welat man wek Mem û Zîn.

144

KONÊ REŞ

AToné reş bi pdşkoj û rewake û çît,
Bd pêşmal û perde û pargon û şdrît.
Di binda çewal û tejber û kulav â nivîn,
Bi pez û deve û hêstir û dewar û mehîn,
Kebani sipidê radibe, pir çelenge, bê xew,
Sêpiyê li dar datîne û li dar dixwe meşka dew,
Mast dibe dew û bi ser dikeve ndvîşkê zer.
Ndvîşkê xwe xwê ddke û davêjd bdnê hiz,
Li welatê jêr hize, li welatê jori dize.
Sivika hundur keçe, yan bûke yaxud qerwaş,
Benik li desta û tûrê rengi li pas.
Kom diki quncik û siturik û sergin, .
Malxo rûniştiye çeko, Ferzende û ûurgin.
Pez tê ser dana û bérivan diçin der,
Şivan pez dike kom û serbêri li ber.
Şîr didoşin û veddgdrdn cdwandk û pir,
Kod bd desta û ld nav pdstê eyarşîr.
,ir varî agir û péti geş ddbê ld nav konan,
Wek çdrax û loks yan stêrên ld ezman.
Rêncber û malxo bd tdfdngdn, bd qirqîr û gîzgiz,
Terşê xwe ddparêzdn jd ddjmdn û gur û ddz.
çend rojan ld warê xwe ddmîndn ew koçer.
Bar ddkdn hêstdr û bergîr û huştdr û ker.
Bd dr û zdr deng jd wan tê geh bd sehîn û kalîn,
Koçer diçdn, swardn, xort û kal û keçên narîn.
Wardozi tirp ddçdn, ddgerdn ld waran,
Dengê pez tê, kalina berxa û warina karan,
Kona datindn şerîta veddrêşîndn pas û pêş rind,
Li pişt hev rêz dikin wek bajar û gund.

Mêkut radibe ser serê sing û di binra pêwend,
Pev di^in pêsîr û bend û quffik û bazin û zend.
Diçêrinin kulilk û hoşib û gihayê rengreng,
Li wan diborin sal û dem û gav û çax û beng,
Bi şadî dilxweşî ddmêndn bê keser û bê sîn,
Ld cdhan temaşa nakdn ey seydayê Cegerxûn.

145

DĜ Ri DIJWARE

vê dûrîyé ez din kdrdm, eman jd destê dûrîyé,
Bê. xwendin û bê dîn kirim, eman ji destê dûrîyé,
Dûri ji péta agiri, dil girtîye qet namiri,
Her dem ji ber nal û girî, eman ji destê dûrîyé.
Tirsdm jd pdr dur kevim, dîsa di axa kûr kevim,
Nêv pence mar û mûr kevim, eman jd destê dûrîyé.
Vê dûrdyê em da kdrdn, çavên belek wundà kirin,
Em girtîye derdan kirin, hewar ji destê dûrîyé.
çavên 'di reş, dêmên gulî bdskan xwe da ser wî milî.
Tir dane dil ci bikim gilî, hewar ji destê dûrîyé.
Cénik û zîlf û bisk û bêş wek top û tang û tîp û geş.
Min dil ji wan her dem bi êş, hewar ji destê dûrîyé.
دî bese, ey dîlberê, carek ji pişt perde derê,
Wer cem rûnê wek berê, hewar ji destê dûrîyé.
Wer em herin nêv baxçe tev, bade binoşin roj û sev,
Rengê gulan dil bidne hev, eman ji destê dûrîyé.
Her du dilan pir xweş bikin, em sor gulan rûgeş bikin.
Van bilbilan 'şûreş bikin, hewar ji destê dûrîyé,
Bilbil dike qir û eman, تنها li cem wi gulciwan.
Ne gihaye remza ebriwan, eman ji destê dûrîyé,
Ew çav li didara te kî, wê ariyê li yara xwe kî,
Bezî jd gulzara xwe kî, hewar jd destê dûrîyé.
Sani bide wextê seher, zilfên di reş, xalên di ger,
Cénik û zêran deyhe ber, hewar ji destê dûrîyé'.
Da çav li wê bejna te kî, carek li ber min tobe ki,
Pesnê gulan. dîsa nekî, hewar ji destê dûrîyé .
Rengê gulê ew kiriye dîn, her dem dike girîn û sîn,
Wek min ceger nabi bi xûn, eman ji destê dûrîyé.

146

serxwebOn

Kvrdino, merdino, pir xweşe serxwebûn,
Ew demên tar û teng ko din vane çûn,
Dest bidin hev hemi, pêş kevin em hemi,
Da biçin bo welat yan mirin yan felat.
Roj li me hâte der, zû şîyar bin ji xew,
Ev dema ceng û ser pas ketin êdî hew,
Dest bidin hev hemi, pêş kevin em hemi,
Da biçin welat yan mirin yan felat.
Min divê ol û bext, min divê pêşveçûn.
Min divê tac û text, min divê serxwebûn,

Dest bidin hev hemi, pêş kevin em'hemi,
Da biçin bo welat yan mirin yan felat.

TA KENGI

Ev reng biratî me navê ger timi wa bin,
Hevsar me girêdayi bi turtané kera bin,
Ew begler û axa û emê jar û geda bin,
Ew rencbêrê dijmin û emê réncberê wan bin,
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye, rabin.
Ta kengê emê karkerê axa û bega bin.
Ta kengê emê hestiyê bin linge sega bin.
Ta kengê emê kole û riswa û ebid bin,
Bin destê merivên wek Beyar û Seid bin.
Ta kengê li sinora wekî birc û kilid bin.
Ta kengê ji hevra hemi mêrxas û egid bin,
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye, rabin.
Ta kengê emê karkerê axa û bega bin.
Ta kengê emê hestîye ber linge sega bin,
çawa ko dizanim tu timi şerkar û mêri,
Deng daye di Şerqêda bi xwe fêris û sérî,
îro tu çima wer biwe tirsok û newêrî,
Perda gidiya ser xwe veda, da xwe veşêrî,
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye, rabin.
Ta kengê emê karkerê axa û bega bin.
Ta kengê emê hestiyê ber linge sega bin.
Perda gidiya carekê xweş rake, hilîne,
çavê xwe veke, guh bide hawar û qirine.

147

Linge terasan zû tu ji axa xwe derine
îdî tu metirs hemdemê cebarê te çîne,
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye, rabin.
Ta kengê emê karkerê axa û bega bin.
Ta kengê emê hestiyê bin linge sega bin,
Pir şerme ko em deh ser milyonê nifusin,
Pir şerme ko em abidê dinar û filusin,
Pir şerme ko em birçi û bê mad û mirusin,
Heyfe ji mera hemdem û hemxakê Urisin.
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye rabin,-
Ta kengê emê karkerê axa û bega bin.
Ta kengê emê hestiyê bin linge sega bin.
Ta kengê di zindana bibin, hebsî û girti,
Dara li ser û linge me xin begçi û şirtî
Ta kengê bixun ev beg û axa me bi xurti.
Ta kengê emê dey li we kin her we bi sirti,
Ey karker û cotkar bese, dem hatiye, rabin.

HÊN ÇI ZANIN ŞER ÇIYE

Pîj û ber dibarin fironek, top û tang,
Bi girrin, bi xumin bûye ser, bûye ceng,
Kumişxn, hilweşîn xan û bircên belek,

Geni bûn, kurmi bûn pir kelaş, pir cedek,
Bi singo, bi gule didirin, dikujin,
Ser gevar, çav belaq, dev ji hev mêt û jin,
Dil bi tirs diçin hev bi quluz, di dizi,
Ser hasin bi tiving, bê hêvî, bê xwezi,
Şevereş bi birûsk, bi çirûsk, bi tavan,
Bi qêrîn, bi nalin, bi hawar, bi aman
Ber diwar pir û jar tev sêwî, tev bê cî,
Bi hêstir, bi girî, tev tazi, tev birçi,
Ser bi xwin, dilbirîn, hemi jar, perişan,
Rû kirêt bi zincir, bi merbend di zîndan,
Nizanin diçin ku, ji bo ci dikin ser,
Wan dajon ber kêrê xwinfiroşên beşer,
Dikirin me ji hev bi dolar, bi peran.
Me dikin qurban ji bo xwe wek beran,
Destê xwe didin hev xwedî mal, xwedî gund.
Me didin ber gulan da bijîn serbilind.

148

Em hemî belengaz tev cotkar, tev karker.
Me digirin bi zorê, me dibin ji ba ser,
Em hevdu dikujin tev birçi, tev tazi,
Ew li mal dadigirin serên xwe bi nazi,
Divê em şiyar bin, destê xwe bidin hev,
Li ser xwe hilinin perda reş weke sev.
Koledar, xwedîmal, xwedî gund bikujin,
Serbilind, rû bi ken, tev bijîn mêt û jin.

HALت GUNDIYA

Xanî ji kelpîç pir teng û nexweş,¹
Reş û bê roni ji dixané reş,
Hin pez û dewar di nav çavên wan,
Kufletên wan pir, ne pêne û ne ses,
Wek kuna rovi govik û şkeft,
Rindin ji derdan bûne wek heneş,
Kûrin weke koz tev gemar û toz.
Je tê bihna pîs tev av û dilop,
Tev mes û kelmêş pêşi û dûpişk
Kolma sehê reş, hêlîna miqrop
Li dora birê teqan û çirav,
Her der weke hev ne rêş û ne şop,
Hawirdora gund tev qerş û gemar,
Sergîn û tepik gihane ber dev,
Jin û keçên wan li guhera pez,
Pişkûl û rixan her ro didin hev,
Ba û babilosk toz û tirabelk,
Li wan diderin bi roj û bi sev,
Sergo li ber der pir xweşe ew der,
Her kes diçin ser odayê ew nav,
Li hev dicivin ji cî nalivin,

Hin bi tifold, hin jana zirav,
Ava devê hev hemi vedixun,
Bi şadi û ken ci xweşe ew nav
Hawir nexweşî li ser wanda tê,
Derman ji doktor çawa bikiri,
Xwe xwedî dikdn sal bi sal'bi zor,
Zor dâne ser wan sordk û xuri,
Her kes ddl bd xem zor û stem.

149

Qêrîn û hawar nalîn û girî,
Tim bi reş û sin hemi dilbirîn,
Hin kor û bawi hin keçel û kop,
Axa û began ew kirne talan,
Tebeqa mêrkuj tebeqa zirzop,
Malê wan nîne, hemi birçine,
Tim davêjin top, tim davêjdn top
Sev û roj xebat dîsa tev bdrçi,
Yan nan zebeş yan nan û mehdr,
Pdrê wan pêxwas, bé sal û kdras,
Cdxare vexwar ne hdş û ne bir.
Kulla pdr gdran besa ld ser wan.
Van sêr û melan ew hiştin feqîr,
Cotkar û .karker tev bê ser û bêr,
Birçi û reben hemi- pal evan,
Comer û camêr hemi wek sêr,
Her sev li cem wan rêwi û mêvan.
Ne xema waye çiqas birçi bin,
çiqas tazi bin, hemî dilovan.

PEMBIVT'ت MEYE LE EM TAZJNE

Te av didin ey pembû ! bi hêstirên çavên xwe.
Te xweş dikin, geş dikin, bi van dest û gavên xwe,
Xebat hemî li ser me, di dest meda tevr û bêr,
Bi zor em te pêk tînin, pasê digihê xwedî zêr.
Tu pemiwê erdê me, le em rût û tazîne , '...
Yek ji sedi digihê me, hê em je razine.
Hewqas giran bxhayî, qedrê te em nizanin,
Bê xwendin û gundîne, lewra em jî xizanin.
Ev kanîyên hemî zêr ji rex gundên me tên der,
Zend û bendên me pir xurt em tev cotkar û karker.
Dixebitin sev û roj, şerme hê jî birçine,
Welat li ser navê me, le em têda bé cine.
Dewlemehdên polperest tim tim dixwin malê me,
Bê iman û bê wijdan ew guh nadin halê me,
Ew qerêja destê me dixwin li me napirsin,
Em tev tazi û birçine, ew ji xwedê natdrsdn.

150

Erdên me û avên me, lé bê fêdî dixwin ew,
Paşdamayi belengaz, tev bê xwedî dixwin ew,

Xebata me kara wan, em rençberên dizane,
 Berên rezan dixwin ew, em pêwanê rezane...
 Ew xwêdana milên me tê, ji wanra dike zêr,
 Heta şiyar nebin em tev, ew li jor, em li jêr,
 Şiyar dibin hin bi hin, em bi zorê dibin yek,
 Hindik maye bişkenin serê axê, serê begr.
 Ji bo were bimînin ev qas gund û dexî û av,
 Kes nikari xelas bî bi gotin û lavelav.
 Divê hinik dijwarî di vê rêda bibînin,
 Yanê em ci biçinin, emê wî zû hilênin,
 Hevalên me li her der, ji xwe gelek dan kuştin,
 Heta ax û av û mal hemî ji bo xwe hiştin.
 Di vê rêda em rabin, weke sêr û weke mêr,
 Ev pembû û ev genim ji bo wera dibin zêr,
 Gundên me jî xweş dibin, dibin gêsir û ronahî,
 Xwendigeh û sinêma, hemî av û şinahi. . .
 Ev hasin û trektor tevda dibin malê me.
 Îdî nabin gêj û kor, pir xweş dibe halê. me.
 Bi serbestî, dilxweşi bikin .kar û barê xwe,
 Mêr û jin û keç û kur rûgeş herin karê xwe. -
 Ne hêstir û ne girî, ne kuştin û ne talaiî,
 Weke xûşk û bira bin, dewlemend û xwendevan.
 Di nav meda neminin ne axa û ne ji beg,
 Destê xwe em bidin hev, di her tiştî bibin yek,
 Bi çepik û lilandin, bi devkan û xwediti,
 Hemi bijîn bi hevra; bijî bijî yekitî .

151

HOZAN O ŞAYJRÊN KURD

.Xortên Jcurd hozanên welatê te,
 Evin, rabûne ji sax û latê te.
 Li seyda guh bidêrê, ez bêjim,
 çend dilopan ji xamê birêjim,
 Her yeke seyda melayê Boti,
 Di xoşxanêda evindari di totî,
 Ji kurdara wi çêkiriye yek dîwan,
 Di balaxeta xweda wek quran,
 Yekî di heye, rêberê kurde, Xani,
 Di xoşxanêda Firdewuse sani.
 Wê çêkiriye ji kurdara yek dîwan.
 Lé temaşe kin kurdno sed aman.
 Ma ne bese Nubar û Mem û Zin,
 Gazî dike bi zarê şirdn û qêrîn,
 Yekî di heye Feqê Teyran,
 Li şolan herdem girtîye seyran,
 Bi rastî murxê di benda evîn,
 Bi kurdî dibê bi zarê serin.
 Yekî di heye seydayê Siyahpoş,
 Di welatê meda çerxa gerdos,

Seyfulnuluk çîroka vê 'merdi,
Li Misrêye, lé bi zarê kurdi.
Yek Mewlana Xelilê Sierdi,
Swarê hespê kêmwesê kurdî,
Nivişteki bi navê nehecn leman,
Bi zarê kurdî, lé ji bo xas û am.
Yek mewlana Selimê Hizne.
Kurdperwer û mezin û rézane,
Wê di ber kurdada xwe da kuştin,
çend xoşxan bi şûna -xweva hîştin.
Yekî di dibêjne wî feqê Reşid,
Di zarê kurdi fihris û egid,
Nivişteki wi heye bi navê Sermehşer,
Zarokên kurdan dixwenin ezber,
Şeyx Eburehmane ew ji Axtep,
Hawir lêdaye geh rast û geh çep,
Nivişteki çêkir wî Rewduneim,
çîrokên kevnare û gotinên qedîm.
152

Melayê Batî bi zarê durdî,
Mewludeki nivîsandîye kurdî,
Swarekî çelenge ew serdar,
şêrê laxer berdaye bê hefsar.
Pertewê jîr hozanê Hekkart,
Xoşxanê wî wek dur lî mirarî,
Yekane gewherin mane bê rumet .
Kurdno bese, xirete, rabin sed xdret.
Melayê Xasî mewluda zazi,
Bi zarê zazi çêkiriye, ne tazi,
Cengnama kurd û ermen nivîsî,
Wek agir berdi me di îsî.
Hozanekî jîr û zanaye Bêdarî,
Bi zarê kurdî tim diki zarî,
:- Axawikê xoşxanê wi kevnar',
Ji Bêdarê gelek jar û bêdar.
- Hozanekî hêjaye Brîvkanî,
Dd serê wîda xoşxanê kanî,
şahîne di baxê evin,
Li xunçê guî girtîye kemîn.
Mil- -Miheye Hozanekî Miksî,
, Li ser Sinem dibêje û dipirse,
Sotaye ew ji ber derdê evin,
Digdri û ddnali li hawar û sin.
Yekî di heye, seydayê Lici,
Xoşxanê xwe wi kirne du cî,
Pesin û dijûna dike ew wek min,
Dostê şêxan û ji wanra dijmin.
Yekî di heye, Yusifê Kenani,

Di rastîda wek Yusifê sani,
, Şêrek çêkiriye li ser Semsiddin,
Feqeh ji ber dixûnin wek yasjtn^
153

EY HEVAL ROBSON

Ey heval, Pol Robson,
Derdê min û te, ev derdê giran,
Zordestiya ko kete nav cihan,
Hin mezin, bilind, dehqan xanedan,
Hin reben bindest mane perişan.
Ji vî derdê Marks, Ingels,
Bûne du rêzan, bûne du hozan,
Lénin, Stalin rê sani me dan.
Pale şiyav bûn, xebat û lebat,
Roj hilat, roj hilat. ...
Xelas bû rojhilat,
Roja sor, roja zer,
Ji Mosko hâte der,
Tava xwe da Balkan, da Elman,
Xwe berdaye ser çin, çin,
çiha mezin, çina giran
Şewqa xwe da Hind, '
Tev dagirt cihan, cihan ...
Ey heval Pol Robson,
Karker û rêncber, cotar şiyar bûn,
Reben périsan bi hevra rabûn,
Bi tang û top diçin sêr û ceng,
Li her der Qêrîn, li her der Hawar,
Li hawir bû deng, '
Dixwezin azadî, serbestî wekhevî.

154

DEST TE MAC NAKIM

Sâxê min destan te îdî maç' nakim èz, beşe,
Kavil û wêran te hiştin ev sera û medrese,
Şêxê Evropa binêre, wana hasin birne jor,
Em bi xist û def û dilan pas ketin, tev mane kor,
Her keşakî deh zimana zani rengê Eflatûn,
Em çima hov û nezanin, ser di berda paşveçûn ?
Qet bi sîwaka te dijmin paşve naçin gavekê,
Bo ci tev mane perîşan, dil û bendê davekê.
Xortê kurda tev şiyar bûn, dil bi -péta agiri.
Bayé zaninê li wan da, gur dibe, qet namire.
Dev ji vê paya xwe berde, ev tiralî ma çiyê.
Me ne şerme, rût û xwase, kurd jar û tàziye,
Bes di pişt perdêda rûni, ey cwanmêr xwe binas,
Dijminê jina welatî, tim bi dest te tevr û das.
Hêj bibêjim, tê bibêjd ev Cdgerxûn gawure.
Na, dd bextê tew xwedêda, ddl bd pét agdre,

Ez ddzandm pdr ddrêj kir min li te peyv û kelam,
Öer tu kurd û kurdperest bi, em birane, weselam.

MEHRECAN

Pêkva em xortê ciwanin,
Tên ji her şop û cihan,
Mehrecah bo me ciwanin,
Her bijî ev mehrecan.
Doza me her azadiye,
Doza me dimoqratiye ,
Doza me her aşîtiye
Ger bi vin û ger civîn,
Yan xebat û keferat,
Her divê em heme pêş,
Her divê em herne pêş
Bo felat û bo welat.
Em hemi dost û hevalih,
Bo ci bend û berberi ?
Têkda nûhati, delalin,
Ev ci ceng û şerkeri ?
Doza me dewlemendiye ,
Doza me ser bilindiye,
Doza me her aşîtiye. ....

155

DINYA P٢٤Lâ EVINIM

Cana xwe derine tu ji pista çeperê.
Perde tu hilîne, ku li min roj bi derê.
Sevrés bike roni, tu bi loks û fenerê, .
Maçek ji du lêvan bide, ey lêv şekerê,
Ewe dermané birinê û kul'û derd û kederê.
Ronakê dildm, dawarê vê jdn û evinê,
Carekê tu bizane sebebê nal û girînê,
Sozek bide min, ko ji mera bête civinê,
Bd nedînê ddkujî mdn, vedijênî me bi dinê,
Maçek ji du lêvên teye dermané birinê.
Ey hor û perizané, şepal, nazik û rindê,
Wey xesrewê rindan û sehê baie bilindê.
Ma qey tu nizani şewitxm, ez wekî fdndê,
Sed benddk û zdncir te girédane ld zendê.
Ta kengê bdhêlî me dd vê davik û bendê ?
Carek tu were xweş veke van bendik û dava,
Déstdm bdhejine û ld ddl awdrê çava.
Tu bd lêvên şekeri mdn bdde ber pdrs û sdlava.
Van ah û kuian der bdxe carek jd hdnava,
Jina me ne maye, ld me roj va çdwe ava,
Heta bi sipidê me li ser hev nalî û gazin.
Ma qey tu nizani, ji te ka em ci dixwezin.
Ahan vedirésin, bi şevan dev wekî sazîn,
Sed tire di dilda me ji birbên te di bazin

Ronik me ji çavan dirêjin, dé çilo razin ?
Wer da ko binoşim, jd lêban sir û şerabê,
Zaza ji mera lé bidi aheng û ribabê,
Heta ku bipidê biderê bayé sehabê,
Jina me li ser destê perî, çengê xurabê,
Kestî me şkest, mane di nav pêl û ibabê.

156

KEÇA KURD

Keçe rabe, sert hilde, di vê çaxê weha nabi.
Biner, jin çûne ezmana, heta kengi di xewda bi,
Dixwezim zû bixûnî xweş, ji ser rû rakî çara reş.
Tu gavan pêşdabavêji, wekî Ander û benda bi,
çine ev çarik û pêçî, di rextada xwe rapêçî,
Bi destê te kelaşnikof, bera zana û xwenda bî,
Ji dijaminra tu merkuj bi, dd hndurda tu paqdj bî.
Ne xav û bê xuy û rijî bî, meger çendan îd gundan bî^
Berê gundî û recber bî, welatparéz û pe'rwer bi,
Sipî bî yan tu esmer bi, wekî fanos û finda bi,
Wekî findê dikî roni, li bajêr yan li gund rûni,
Dîya sêr pilinga bî, hevala ser bilind bî.
Ere şoxê, erê şengê, bi hevra em herne cengê,
Girêdayi heta kengi bimini dil û winda bi,
Dixwezim ko wekî min bi, bi dijaminra tu dijamin bi,
Di'cengêda wekî cin bi, ne rengê bûm û kunda bi,
Were, xûşkê, tu zû rabe, di şêrda rengê .sera be,
Berê ala meye rengîn li ser şaxan te hilda bî,
Di rojên şahî û cejnê, hinêrim ez ii wê bêjnê,
Bi hevra em herne dansê, tu padişahê rinda bi.
Serin û nazik û rind bi, -şeker lêv û sipi zend bî,
Were, em hev bikin hemêz, bere fetwa xwe min da bî,
Keça zana û jêhati, bibe parti -Dimoqrati,
Bera dîsa tu şêrîna dilê xorta û' seyda bi.

GULA rojhilatim

Gula baxê bihişta Rojhilatim
Di tarixa şevê rojin, hdlatim,
Ji nav sînga demê pijiqime iro,
Di tarîxê fireh hatdm, Feratim,
Hemi jînim, ddxwezda xweş vejindm,
Hezar û nehse di sîn bûme, katdm,
Birûskim, pir çirûsk û hewr û tavan,
Bi himhim têm, ji ezmana welatim,
Lehîme ez di ser hevda diborim,
Dixwezim nû bikim rêz û civatdm,'

157

Bdrûsk û pét û ar û kevne sojdm,
Ji pût û lat û lahuira şewatim,
Disojim, le dikin roni şeva reş,
cira korayê ev kar û xebatim ?

Di rêva ez diçim, le seg diqorin,
Fidakarim, li ser rêça felatim, '
Dixwezim ez ser hevra bifurim,
Xebatim, şorişdm, xweş keferatdm,
Cdhan tevda wekî pdngav à derya,
Têne jêra wekî çok û qenatim.
Ki hilgirê v1 barê min
Qet nerm dikî ddlê neyar
Ev hewar û gazîya min ?
Pişt xuze, Jbaré min giran,
Ki hilgdre vi barê mdn ?
Her roj û her évar û sev,
Hewar û nalin tên jd dev,
Guh nedne dengê me tev
Heval û hem cdnarê mdn.
Kurdên nezan û rê nenas,
Jar û reben, bdrçi û pêxwas,
dd bdnda, bê kdras, ,
Nabine xweş vi halê mdn.
Bd dest neyar top^ û tiving,
Bi dar dixwezim herme ceng
Hewar dikim, qêrîn û deng,
Şkestiye ev darê min.
Gazî dikim kurdên xewar,
Rabin ji xew carek şîyar,
Hawir li dijmin bidne dar
Tev gundî û bajarê min.

158

REWŞA WELAT

Şoriş dest pêkir, qêrîn û gurmin,
Gule barandin, li hâwîr xurmîn,
Dijmin hilweşand tev gund û bajar,
Zar û zêçên me jar ber diwar,
Li' jor balafir, li jêr tang û top,
Ji xûnê sor bûn hemî şûn û şop,
Welat carekê dane ber şewat,
Milet perişan, bê kar, bê xebat,
Birçi û tazi, hemî perîşan,
Bê mal û bê ci, ne xew, ne razan,
Eriş tînin me ew gurên devlok,
Derketin çolan hemî pirhevok.
Ji ber firokan hewar û gazî,
Jar û birçine, pêxwas û tazi.
Tev tirs û saw'ir, din û sergever,
Geli dagirtin axin û keser,
Di ber iingan çûn jin û keç û bûk.
Li ser lep diçin zarok û biçûk,
Ser û dest û pê sor bûne ji xwin,

Cegerxwin bigiri, bigiri dilbirîn l
EViNA DIL

Evîna ddl, te ddl kiriye birîndar,
Bihara min, hemî zer bûn guî û dar.
Me ew rojên ciwani dan bi tolik,
Ketim hestê, ji nûva bûm evindar,
Dirah û çav pêkva şkestin,
U pore min sipî bûye bi yek car,
Bi her caran dibî xort, dibî pir,
'Ji bona min nema hêjane her çar.
Ne zanim ez, di gel jînê dibarim,
Weke berxê di nav pencên gurê har.
Dinya pêkva di çavê minda xweş bû,
Niha pirim, di çavê minda bû sar,
Şeva reş pêj vedane, hâte ser min,
Kî roja min li ber avaye, êvar,
Ciwani bûm, ez bi dost û yar û kes bûm,
Ku pir bûme, hemi kes bûne neyar.

159

Evîna min weke hespê çelenge,
Revandim ez, ne zengo û ne hevdar.
Li ku dimirim, ezê ci bikim bi Hesar ?
Ketim hestê û ser jêr bûme destê.
Ne ew lat û ne ew hîm û ne ew dar. . .
Berê rengê pi -ingan ez bi saw bûm,
Ji ber xapan niha ez bûme keftar.
Bi ber pêlan ketim bê doz û daxwaz,
Dinalim ez wekî hirçê birîndar,
Cigerxwîn bes bibêje, pir dirêje,
Bese kurdo, ji xew rabe tu hişyar .'. . .
Stokholm 18-6^1980

ziman o HiNKIRSNA ZIMAN

Vejêne zimanê xwe, ey xwendevan,
Nebê ye millet hîç kesek bê ziman,
Zimanê me xpş û xeroş û ciwan,
Eger bas bizanî, tu nakî zyan.
Tu kurmançîya xwe ji bîra nekî,
Eger bas nizani, divê zêde ki,
Elifba û dîwan û ristan bixwin,
Heta ku wekî min nebi dil bi xwin,
Binêre, zimanê te çend dewlemend,
Li bajêr tu carek xwe bigihine gund,
Bibêne ci serine ev reng ziman.
Ci paye bilind û ci -rûmet giran,
Bi pirsên xwe nazik, bi dengên sivik.
Ne pirsek biyanî be, nabe girik.
Tu paqij ke, zarê x^e serin bike, .
Bi kurdî tu baxêv û qêrîn bike.

Tu binivîse, çêke hezaran nivîşt,
Nivîştixan li herder ji wan bine mişt,
wî bigihine rêza zimanên mezin,
Zimanê beyanî dixwênî cira ?
Zimanê xwe carek naxweni, bira ,
Sedan sal, hezaran zimanê meye.

160

Wekî me di- bin destê ddjmindaye.
Ci gernas û mêrê di meydanê ceng.
Ne sûr û ne mertal, ne top û tiving,
Xwe parast ji dijmin wek pehîewan,
Gelek efirandin wî pirsên ciwan,
Meger le xuyane hinek toz û jêng,
Ne guhnê wîye, em şiyar bûn dereng.
Eger ko hebûna me Firdewisek,
Weyan Xaniyek, yan ji Kercosiyek,
Zimanê me xweştir dibû ji farisi,
Belam bûye nanê ceh û garisî
Li alikî lor, Id aldki gor,
Ld aldki kurmanç û kelhot û sor,
Wekî me gelek perçene tev Id jêr,
Kesî guh nedaye mizgeft û dêr.
Mirişo bi tazi me tazi dikan,
Di rojêda pêne car me gazî dikan,
Li mizgeftê tazi dibêjin mêla,
Binêrin, çx deng tê ji dêrên fila,
Bi tazi dixwêndn wekî tazîyan,
Ddjîn em bd hovî, çdye ew jîyan ?
Bî çîrok û helbestê û folklor.
Payê zdmânê me xweş çûye jor,
Dd rdstêda carek mebê bêkese,
Jd bo payedari Hesari bese,
Cizirî û Xanî, ci gernase ew,
Weke Dide û Zab û Arase ew.
Siyahpoş û Nalî û Batî bibin.
Tu Miksi û Nurî û Hacî bdxwîn.
Tu rdstên evan Sehsdwaran bdkêş,
Bd daxwaz û pdrsen qelew çûne pêş,
Bd lévên gulan. wan şdkandn şdker,
Ku hdngi bdmêndn, bixwênin ji ber.
Li bûka ciwani kirin xeml û xêz.
Le meydanê tore bezin pir bi hêz.
Bi xema xwe dir siftine wan gelek,
Bd saza xwe awaz gdhanddne felek,
Ku yaqut û elmas û mdrcan bd rdst,
Bd hûnan rdstdn cdvanddn ddrdst.
Ji bûka zimanra ku pêşkêş kdrdn,
Zdmanê me yê xweş bd.pêşve bdrdn.

161

Niha jî hinek nû bi pêsve diçin,
Jin û mêr û kal û ciwan ûkeçin.
Bi tirê ji birê duran qui dikin,
Bi xwêdanê xaman gula .sil dikin.
Bi awir cewahîr dikin parepar,
Ku millet bi wan awiran bû şîyar,
Serê xwe ji xew rake, şerm û fehêt,
Mexeyde ci bêjim li bejna me têt.
Zimanê xwe bixûne her dem ji dil,
Were da bi hevra herin mil bi mil.
Li alîki destê xwe bavên tiving,
Mehêle zimanê te ji bigire zeng.
Meger ko zimanek ne ber tdşte, lé
Mdlet bê zdman wek girara ber kelê.
Zdmanê me xweşê, ne sade qerêj,
Eger yek ndzane, tu jêra bdbêj 4
Eger raste, tu hozanî, ey bîrewer,
Rîya rast eve, ez ddbêm pêda wer.
Tu rêzan û hozan û hem xwendevan,
çdma wer dixwezî bimihî nezan .
Eger mdn ddrêj kdr ld te pdrsyar,
Dixwezim tu fiyar bi, ey xwendewar.
Dizanim xwendin çiraye, cira,
çima xwe li me geş nakî, ey bira '.

162

KARKER U COTKAR

Bx destê te pale, cihan xweş dibe,
Nezani ko bextê te wer reş dibe,
Bi roj û bi sev her li bajar û gund,
Li ser hev diki xan û qatên bilind.
Tu hasin diki top û tang û tiving,
Di ser dijminanda dikî qir û deng,
Firok û gerokén xweş bi pehîewan,
Bi hêzê milén xwe têni cihan,
Xwedî sermiyan vê gemarê dibin,
Di rojekê dehyek bi dest nakevin.
Tu kara xwe ya pir dixî dest ewan,
Bi zor derdixi roj bi roj kinc Ğ nan,
Bi pista xwe ya xûz û destên gemar,
Xebata xwe bi erzan didi destê neyar.
Ci gernas û mêri, ci dêwê xebat,
Ji bo dijminaye hemi keferat. .
Tu eywanê Kesra mezin çê diki,
Pir û xanên bilind le diki,
Tuwi dawerê wan kelat û sera,
Li pêşîya merivan tu bûyî cira.
Tu çêkrox û lékirox û xweş daweri.

Tu dêwê xebatêye xweş karkerî,
Diki û didi, le tu birçi û jar,
Ne jendi, ne: xwendi bi destê neyar.
Tu xav û ne ristî, bi sisti diçi,
Bi karên di zendê tu rû qerçimi. '
Tu piştxûz û milxwar û ser tim li ber,
Bi xore sev ro dikî ceng û ser.
Ci xurti? Ci dêwî? Ci milhasinî.
Ci kohe bilindi wekî dasini ?
Tu Zagros û Cudi, bilind û stûr,
Ku ev çende daxwaz ji te kûr û dur,
Ji xwe rabe, carek şiyar be tu zû,
Di jînê tu xweş zanibe arezû,
Bizane serahser cihana teye,
Eger ranebî, tev ziyana teye,
Divê hilgiri çek wekî pehîewan,
Bi destê xwe bigiri seranser cihan,
Li dar xi tu ristà xwe ya wekhevî,
Bibe wek bihiştê li her der zevî.

163

PARTÇZANI

Bijbe partizane^c bi rist û dirist,
Di gel partizanan hère dest bi dest,
Ji miletra rê xweş vekin rengê sêr,
Eger xurtemêrî bibe wek stêr.
Tu roni bide karker û gundîya.
Tu xweş bike dilê bav û xuşk û dîya,
Tivingê tu bigire, girêde tu rext,
Herin ser çiya, yan ji- text, yan ji bext,
Bibe parti, hem bibe partizan,
Eger serbilindî dixwezî bizan,
-Nikari bibî serbilind, nav giran,
Heta ko serda nebi wek beran.
Li ser van çiyân ko nekî qir û ceng,
Bi êriş û hawar û halan û deng.
Tu nabi serferaz û azad û kurd,
Li çolan tu dimiri wek Yezdîgurd.
Bi dijminra çendan bibî dost û yar,
Dibî rênçber û.koleyê koledar,
Ciqas şerme û pise wilo dil bi tirs,
Dibî koleyê turk û tazi û firs.
Kurê Keyqubad û kurê Erdeşêr
Ci şerme wilo ko te ser daye jêr.
Hère ser çiya, lé bi top û tiving,
Serê dijminê kurd bike wek pilîng.
Te ddjmdn derani, ddbi xweş mezin,
Bi m têne pêş te kemerzêr û jin,
Li eywanê Kesra dibî şehreyar,

Xwedî rist û destûr û ferman û dar.
Dibî payedar û xwedî mêr û pişt,
Welatê xwe yekser diki bihişt,
Dibî wek cira geş di nêv rohilatê,
Bite geş dibin-tev çiya û kelat,
Divê bîr û bawar bibî wekhevî,
Xwedî par û pişk bin bi mal û zevî,
Eger wek dibêjim bikî, yan bibî,
Derê zezeminê li min de vebî,
Bi paye bibin em hemî serbilind,
Li we dé binêrin hemî şox û rind.
Di xan û seranda bijîn dilxweşî,
Jd nav me biqeştî, heri çavreşi.

164

SERBESTI û BINDESTI

Tu serbest bijî, pir xweşe ev jîyan.
Ne تنها ez û tu, belê tev cihan.
Tu serbest bibêje, tu serjbest biger,
Tu serbest bixwaze, tu serbest bdnêr.
Tu serbest bdlîze, tu serbest bdxwe.i
Tu çd bdkî, bdke/ ger bdkari bd xwe ?
Mehêle ziyana te bigihê kesî,
Di kar û xebatêda bibe Markisî,
Tu kara xwe pêşkêş bike bo hemî,
Bira û merovin hemî ademi.
Bibe rêberê karker û palevan,
Wekî roj tu tava xwe bidî cihan.
Tu pir teng menêre li royê zemin,
Eger seza bi, bibe durebin.
Belam ger di qada xwe serbest nejî,
Bizane, tu tava xwe nadi xwê jî.
Tu xwîna xwe birêj îne, serbest dibî,
Divê ré cikûs bî tu bindest dibî.
Tu serbestîyê wa hêsani mebîn,
Hevirek strandi bi ronik û xwin.
Ne şerme hezar sal tu bindest diji.
Ci bêjim, bi van gotinan napijî.
'Divê ko bixwinî, bibî xwendewar,
bîr mdjîda nemênd gemar.

165

XWENDIN

Xwenddn nebi kes naçe pêş,
Peyda ddbdn pir derd û êş,
Her dem di bin destê neyar,
Em de bidin xûki û bêş,
Ev tac û şewket xwendinê,
Ev dîn û dewlet xwendinê,
Ev serbilindî xwendinê,

Ev dewlemendî xwendinê,
 Herçî nexwendî réncberê,
 E ku bixwêne rêberê,
 Her dem di nêv xan û sera,
 Serkar e, ya serwerê,
 Ev tac û şewket xwendinê,
 Ev din û dewlet xwendinê,
 Ev serbilindî xwendinê,
 Ev dewlemendî xwendinê.
 Xwendin divê hem pir xebat,
 Bo milletê .kurd û welat,
 Kurdno ji xew rabin hemî,
 Mizgin li we, roja me hat.
 Ev tac û şewket xwendinê,
 Ev din û dewlet xwenddne,,
 Ey serbdldndi xwenddne,
 Ev dewlemendî xwenddne.

166

OSMAN SEBRÎ

Li pas Cegerxûn şêrê serê çîyayê Kurdistanê yê duwemîn
 Osman Sebrîye. Di rewşepbîrkin G serê x-wenaskirina kur
 danda û di serê serbestî Q azadkirina kurdanda gelek roj
 û salên giran li pêşîya wî mîrî bûne. Lé ew li îş' G karê
 xweda ji rîya xwe venegerîyaye, xebitîye, ser kirîye bo
 xatirê serxwebûn û azadîya neteweyê kurd.
 Osman Sebrî di sala 1905-da li gundê Narincê (Kurdistana
 Tirkîyê) ji dayka xwe bûye. Bavê wî serekê esîra mirdêsan
 bûye. Di sala 1915-da bavê wî çûye rehmetê. Apê wî Şukrî
 ew xwedî kiriye, daye ser xwendinê. Sala 1922-da Osman
 Sebrî dibistana "Ruştîyê kuta kirîye. Herdu apên wî Şukrî
 Q Nurî ji ber têkelîya şûreşa şêx Sehîd li sala 1925 li
 Amedîyê (Diarbekirê) hatne dardakirinê Zar G zêçên malapanê
 Osman Sebrî mîna zar G zêçên malên kurd bî hezaran
 dikevne nav rojên reş û giran. Osman Sebrî tev hevalên
 xwe, tev xortên bi xîret dikeve derdê neteweyê xwe, tevî
 wan bi dizî û askera dest bi serê azadkirina neteweyê xwe
 dike, dixebite. Hukmeta roma reş wî digirin, davêjine hepisxana
 û ew di girtîxanada dimîne heta sala 1928. Di sa
 la li 1929-da carekê din li Malatîyê wî didine ber dadga
 herbîyê. Gava rê dikeve ber Osman Sebrî, ew berê xwe [dide
 Suriyê û 24-XI sala 1929 derbasî sînor dibe. Di Suriyêda
 ew xebata xwe wetenperwerîyê dom dike, di zivarî, belenga
 zî G rojên reşda dijî û ji ber xebata şuresgiriye li cîkî"
 natevite, li nav welat û milletê xweda digere û bîr G baw
 ra serxwebûn G serbestîya kurd Q Kurdistanê belav dikeT
 Sebeb vê yekê ew gelek caran tê girtine. Têkuşerê netewey
 kurd Hemereş di nivîsara xweda, ya ku li pêşîya dîwana
 Osman Sebrîda ya bi navê "Apo" sala 1976 li Evropê çap bû

ye, dinivîse: "Osman Sebrî 12 caran hatîye girtine, car ci" ran ji mal G welat sirgun kirine, 5 caran ketîye ber çav~ nêriya polîsa Surîya".

Bi gotma Hemereş û Nûrêdin Zaza Osman Sebrî xwendin û ni -,-indina kurdî li cem Celadet Bedirxanê navdar û emekdaF bi saya serê jêhatî, zirekî G fehmdarîya xwe ew

1. - demekê kurtda bas hîn bûye G dest pê kirîye bi pir s'en clrok, civakîva mijûl bûye, gotarên tarîxî li ser kurd û Kurdistanê nivîsîne, serpêhatî, hikyat û çîrok ni167 vîsîne. Ji her tiştê bêtir G baştir ewî jêhatî G şarezatî ya xwe di meydana nivîsandina sêr' Q helbestanda nîsan kirîye, Ewî gelek sêr G helbest nivîsîne, Nivîsarên wî dîrokî, yen serpêhatî, yen hekyatî G çîrokî û sêr û helbestên wî li nav salên 1932-1945 li kovar G rojnamên kurdîda yen Celadê Elî Bedirxan Q Kamuran Bedirxan çap dikirin, dihatne çapkirinê. Xên ji wê hine sêr û helbestên Osman Sebrî li kovara "çîyada" hatine çapkirinê. Heta van sslên pesin berhevokên nivîsarên Osman Sebrî ne hatine çap kirîne, her bi tenê. di sala 1979-da Hemereş dîwaneke wî bi çûk bi sernavê "Apo" çap kirîye. Ewî di pêşgotina xv. 'eda nivîsîye çima ewî navê wê dîwanê le kirîye "Apo". Ew di bêje: "Di nav Kurdistanê navînda pîrsa "Apo" gelek giran bihaye û ew kesên ku têne hezkirin û pê bawarkirin, an ji navsal, xwendin zanîn û serpêhatine, ji wan kesanra bi vî rengî dibêjin "Apo". Gotina "Apo" ya van kesan tê bihîstîtin û her kes hîvîya rindîyê, qencîyê, lêbaninê, alîkarî û şîretan ji wan dikin". Hemereş dibêje "Ji wan kesan, vêk jî Osman Sebrîra dibêjin "Apo", Osman Sebrî tê ber çavan, tê ser ziman G lêvan G ji ber vê yekê me jî li ser pertoka wî ev navê hêja danî".

Divêt bêjim, ku di vê pçrtokêda hemG nivîsarên Osman Sebrî ne hatine çapkirinê, mesele, helbestên "Pira gendorê" "Xweşxana çîyayekî", "Cejnepîrozîya welat", "Leheng" "Rewsa xortan" G çend hebên din di vê pertokêda çap ne bûriye. Wusa jî têda- nivîsarên wî din yen peşxan (çîrok*, dîrc'.v,r.er hatî G hekyat) çap ne bûne. Derheqê vê dîwana xveda Osnan Sebrî van giliyên jêrîn dinivîse: "Rojekê J3 roJEn ne di hat bîra min, ku ev nivîsarên min di nava çil ti pêne sa landa, di demekê xweser G rewşa kambaxda hi: ...bûn nivîsin G piranîya wan di hin kovar G kitêbokên k-j dda hatibûn belavkirin, ho lé bigihin li ser hev G dGrvt kitêbekêda bêne çapkirin. Berî her tiştî ez ne şaîrim, Le gelekî keyfa min ji xwendin wêra tê G car caran jî dinivîsim. Je pêva bawarîya min bi fêda G qencîya şe^rê pir mezine. çî dema sêr, an çîrok bi awakî rêber û rênas bêne nivîsîne, diV.^-rin miletekî serwext û hişyar bikin û ji bo têkuşînek-niş timanî pêk bînin". "Di se salanda hevalê hêja Hemereş éixwestin van nivîsarên han bicivîne serhev û di dîrva ki

têbekêda çapke. Ji ber ku min ev nivîsarên xwe hêjayî v'tlê ne didîtin, min qîma xwe bi daxwezeke welê ne tanî 6
168

her min şQnda dixist. Le. bûyerên van salên paşin, nemaze îsal, pêlên nokerî, keysebazî G nandozîyê ku di nav gelê me ê rebenda bi awakî xurt û kirêt rabûn, hiştin ku qîma xwe bi gotina Hemereş bînin û hîn nivîsarên nuh ji tê.xme ser en kevn". "Ji ber ku me kurdên bakur bi zimanê xwe ne xwendinê bû û bi zaravê kurmançî nivîsan ne bûbû, nivîsa rên min en destpekê hinekî qels hatine. Heya xwendevan bi^ karin nivîsarên kevn û nuh ji hev binasin, me tarîxa her nivîsareke li bin danîye, Dawî welatê ku em têda dijîn, he ke bihîştta em bi zimanê xwe bixwînin, teqez min de îro bi_ karîya çaktirîn van nivîsara binivîsîya, ji ber ku ziman bi pir xwendin û nivîsandinê pêşve diçin. Le gelek mixa bin ku nehîştine ku ro bi serê me keve G em ji hemû mafê sîyasî, civakî û zanîstî bêpar hiştine, Ji ber vê yeke min nivîsarên xwe holê bi nav kirin: "Gotinên xav nepijîn bê tav".

Eva nîsan dike, ku Osman Sebrî bi xwe nivîsarên xwe şêrbê jî kom kirine G ji Hemereşra şandine. Ew şêr G helbestên wî yen di vê berhevokêda tunene, dibe ku ewî nikar bûye wan kovar Q kitêban dest xe, yen ku ew têda çap bûne, yan jî dibe ewî bi xwe nexwestîye wan sera G helbestana bike nav berhevoka dîwana xwe. Bi gilîkî di vê dîwanêda hemî sêr G helbestên Osman Sebrî çap ne bûne. Têda wusan ji nivîsarên wî din, nemaze nivîsarên peşxan (dîrok, serhatî, çîrok û hekyat) çap ne bûne û bi xwendina vê berhevokê xwendevanên me dêlai haj pê nabin, pê nahesin nivîsarên wî din hene, çawanin. Eger em dîna xwe bidne ser kovar û rojnamên kurdên Suriyê (kovarên "Hewar" û "Ronahî", "Roja nû" û yen din) , emê pê bihesin û bizanbin, ku Osman Sebrî di wextê xweda a'iim û zanyarekî bi hêja bûye, bi pirsên tarîx G êtnografiya neteweyê kurdva mijûl bûye û çend ni vîsar li ser wan nivîsîne. Mesele, em navê çend nivîsarên usa bêjin: "Tarîxa kurd G Kurdistanê" (Hewar N 29,28,30), "تزدی G ola wan" (Ronahî N 19,20,21), "Nêçir"(RbnahîN18) "Nêçîra xortan" ("Hewar" N 48) , "Leheng" (Serhatîya mer3CE sên serê şêx-Sehîd) ("çîya" N 3,4,5,6,7), "çîyayê Sasunê" ("Hewar" N 27), "Ziman Q nivîsandin" ("Ronahî, N 24), "Li welatê çînan" ("Ronahî" N 12) , "Warên me ne ê kore" (Hewar, N 51), "Terşên şevê" ("Ronahî" N 14), "Şeytanqunê kî" ("Hewar" N 55,56,57), G yen din, Divêt wusan ji bê go;tinê, ku Osman Sebrî bo miletê xwe camêrike mezin kirî169 ye, ku ewî bi rezadilê xwe dîwana yekem ya CegerxwGn çap kiriye û li. pêşiyê pêşgotineke bi hêja nivîsîye. Ez li vira mijGlî lêgerîna van nivîsarên pêşxan yen Osman Sebrî nabim. Min li jorê navê wan nivîsaran nivîsin, ku

xwendevanên me délai haj pê hebin, ku xên ji şêr^Q helbe^f
tên wî wusan jî nivîsarên wî peşxan hene. Ez hîvîdarim, ku
wextekê têkuşerê rewşenbîrkerên kurdan hemû efirandinên
wî kom bikin û li berhevokêda çap bikin, reng û rûyê ni
vîsarên wî bînin ber çavan, qedir û qîmetê wan bi temamî
nîsan bikin.

Herçend navê vê xebata min "Gulçîna Gulistana şêrbêjên
kurdaye", ez li vira sêr û helbestên Osman Sebrî [^]bona
xwendevanên xoşevîst G délai çap dikim, ku ew hîîîî bîr û
ramana wî jî bin.

Piranîya sêr û helbestên .Osman Sebrî yen welatperwerîyêne
yen yekîtî û hevkarîya kurdanin, yen rewşenbîrkirina wa
nin bo xatirê azadî, serbestî û. serxwebûna wan [^]û welatê
wan. Di sêr û helbestên xweda Osman Sebrî temiyê, [^]şîrêtan
û nesîhetan li milletê xwe dike, temî û şîretên wî berê
pêşin ji keç û xortên kurdra têne gotin. Di sêr û helbes
tên xweda ew nifiran li merivên duru, xwefiroş dike.[^]reng
û rûyê kirêt şêx, axa, bega G serekên xwef iroşnîşanî gun
dî G xebatkaran dike. gazî xort G keçên kurd[^]dike[^] rabm
meydana serê pêşberî stemkarên xelqê kurd, pêşberî iaşîstên
ereban, pêşberî goveka hukumdarên tirk G fars, yen bû
ne xunxarê xûna milletê kurd. Ew fikir û bîr û bawar di
van şêrên jêrinda têne dîtine : "

HALت WELAT

Ddvé tu zanibi, ev bûne se sal
Mdn ne dît xwîşk û bîra, xeljzê dd mal.
Ne me dît axa welat, pira dîyan.
Ne. vexwar kewsera gewr ava çîyan,
Ddpdrsi iro jd mdn halê welat.
De bêjdm je ddçdn sed agdr û pêt,
çd çiya, dest û newal, rêl û zdmag,
çd bajar, gund û kelat avahi pag,
Heya bd dar û çiya kuç û zdnar,
Bd girîn, kezêb ji min anîne xar.

170

Ne kêzan, ne şivan û şîna giran,
Sorger! ava çeman bi xwîna biran,
Rojê sed êş û birin, renc û keser,
Ji dil û cergê wan der tûna der.
An dibin armanc ji bo tira neyar.
An dibin ji nav welat bê, şûn û war,
Axivin ji canê welat diwazde birin,
Herikîn Dide, Firat deh sala xwin...
Qe nizam hewceye wî halê xirab,
Ku ji min cerg û hinav kirîye kebab,
Dibêjim bê sor û ber, bê doz û toi,
Ji. me çûn dest û çiya, namûs û ol.
Pir spas ji xwedê, we ew der ne dît.

Tu bé qey nemane mêrxas û egit,
Welat dil, xelkê têda hemî reben,
Bê girîn nabinî, rûkî li ken.

QULING

Ho quling, kude diçi? berva bakur kil dibî her.
Te rana ustiyê xwe, pêl bûn ji te bazik û per,
Ji bo ci te zu berdan berî demê ew germiyan ?
Qey diçi nava welêt, zozanên kurd serê çiyân.
De fefmo, venîşe, tu pêlekî em bipeyvîh,
Heye ku gelek najo li wi erdî em bicivin,
Qin.... gin.... gin....

Te ci got? ci dibêjî? serwext ne bûm, teyrê dêlai,
si sal bûn .çavnêriya min dîkin gelek heval,
Heye li zozanan, te dibînim pirsê dîkin,
Divê tu bi ser û ber bêji wan vî halê min,
Li vira wer her derê em kurd bûne se kerîyan.
Ne yekin, nabine yek wek sêwiyên ber derîyan,
Birek je şêx û axa, yê duduyan dewlemendin,
E mayî reha mîlet, wî dest û pê li kemendin.
Du birran dest dane hev, birrê mayî dixapînin, .
171

Geh bi virr, geh bi zirtan wan li pê xwe radikişînin.
Ci dema feyde ne kir xap û derew, zirf û gurran,
Dest davên darê neyar, dajone ser wekî guran,
Bi destê zorkeran ew serê mîlet dişkênin,
Holê ew bi bêbavi ronîya xwe dirêjînin.
Me berê hêvîya xwe girêda bû bi hinek kes,
Pirr ne çû, xweş xuya bû, ne ew mêr bûn, gelekî qels,
Diçin ew li ser şopa bav û kalan hemî reben,
Bûne her dd nav destên neyaranda listik û ken.
Gelê kurd spartina qilên zorker bi dilreşî,
Dixwun xêra welêt digel dijmin ew bi xweşî,
Gundî û karkerên kurd ji her mane bêpar,
Derketin ji nav gundan, derbi derin, bê cih û war.
Ci cotkar, ci cewêlek mane li. ser nanê tîsi,
Keda wan têtê âizin bi zorbazî, çelp û pîsi.
Je hinek digihê miwezefên diz û keleş,
Yê mayî de bicive di berika axayê rûreş ,
Da salê çend caran pê hêre Bêrût, Heleb û Sam,
Bêereg, cuz û xapîn, tolazxyê wan nxnin kam,
Bi virr û zixt û pesin rave dibin xweyî rûmet,
Herwekî piştêmêrê çak tîne cêle doza mîlet.
Le dema tê xebatê, dibêjne me "Em nikarin"
Ne wekî we sutalin, tevda xudan kar û barin,
Di rîya kar û debar her kêmiyê ew hiltînin,
Ji bona ku neêşin herdem serê xwe datinin,
Wunda bûn, wunda dibin, wecibê xwe ne di birin.
Ne xebat, le di peyve tev jêhatî gelek jirin,

Bê kirin, him bê kêrin, bi kêr nayên zimandirêj ,
Ne birin, wan bîr niye, qe bîr nabin, méjî qdrêj.
Dewlemend wekî dewar çav danîye bes xwerdnê,
Nizane rûmet çîye, tenê dirav, keyfa dinê,
Daye pey çîpê keçan, reqş û govend û r.\ey,
Ji a qenc dur ketiye, carekê din nema tê rê,
ci dema jêra tini cela rûmet û mêrani
Dibêje: "Birayê délai, hê dem ne bat,- tu ne zani.
Ci gava keysa me bê, na mikûne, ke ew i:ekin.
De hingê bi comerdî derê kasa peran vekxn.
Îro em qet nabinin, keyse ji bo doza welêt.
Lé a rast malperestin di wan nema şerm û fihet.
Derewe, derewxnin, bi derewan nayên xàpin.
Van kesan xwe bir kirin, di wan nema rûmet û vin.
172

Bêje wan bazên çîyan, xortên celeng, rewşe piling,
Ku kesên bi mêrani wan dinasin, tev bûne ping,
Hinek je eraqê, hinek bi mal, tev serxweşin.
Ci dema keysa wan bê, min û millet difroşin.
Le tènê navê millet bû kilita pirr deriyan,
Dolar û pawin û dinar xweş digihine nav beriyan,
Heke na, navê millet qet ne dihat ser zarê wan^
Kesê kurd ne dikarî xwe bigihine ber are wan.
Le bira qenc bizanin xortên welêt ku em li vir,
Bê tevger qet rûnanin, armanca me xebat û kir,
Xebatek demokrati, dane ber xwe rewşê geler,
Xortên me pê rabûne, têda diçin tev wekî sêr,
Pirr najo wê destên me di nav destê xwe bibînin,
Nema ew di bin darê "demogratê" tirk diminin.
De hildin ala rengîn li welatê jor û jêrin,
Heya ku kurd ji wekî gelên mayî aza bijîn.

MARŞA AŞİTIYE

Xortê çak rabe zû me divê dilşadi,
Serxwebûn, aşiti, serbestî, .azadî.
Van tiştan her divê pirr xebat, west û xwein,
Berî me sed hezar, sed hezar têda çûn,
Kolidar bûne har, wan divê ceng û şerr,
Di vê rê pirr didin dolara zêrrê zer,
Agirê şerr dadan, Karîya bû doje,
Tang û top qembele xwîna wan dirêje,
Ev hemi di reya dewlemendên çillek,
Dimirin kiç û kurr, mêr û jin lek bi lek,
Mehêlin şerr bibe, aşitî ol û jin,
Em bira tev hemi bo ci ev qirr û kin,
Sor û gewr, reş û zer em yekin, tev bira,
Hemîyan yek rêye, yek raman, yek cira,
Mesihî, Musewî, Misilman hemdemin,
Mecûsî, êzdî tev kurrên Ademin,

Me divê aşîtî naxwezin şerr û bend,
Bimirin kolidar şerrxwezên dewlemend,
Her bijî aşiti, aştxwez bijîn,
Sexbdldnd, serfdraz her wekî baz bdjîn.

173

durO

Ho reha çepel .' tev grêk û xar,
Ji ruçdkên çak hemîyan bê par,
Ola te qelsi ^ baweri, derew,
Dilê te girêj, bes ziman derew,
Ramanek ne rast bû rêberê te,
Ji rûmet valà maye serê te,
Naşî bibêjî, tu gotina rast,
Dikarî bêji: "Reşe rengê mast".
Diki, dibêjî her tiştê kirêt,
Xwe je didi pas bê şerm û fihêt,
Ji bo demekê têyi veşartin,
Jd terra pirr tişt têne spartin.
Lé dawî a rast wek royê tê der,
Ewdibî rûreş, her seri di ber,'
Hinga tê zanin tu çî hêsani,
Ji dûrva meriv rengê sa ni,
Zuka biqeşe her jd pêş me,
Em bêhn teng ddbdn bd ditdna te,
Rûyê te yê çdl navên bdbindn,
Jd ber kdrên te tev ddl bdrinin,
Sed hezar xwelî li nav çavê te,
Ji hinda pdrtdr para bavê te,
Ku ld pê xwe hdşt kurekî durû,
Bd sermesari cdhan berda çû.

NEWROZ

Newroz cejna Rohilat bîst yekê avdarê,
Ew bû sersala kurdan di destpêka biharê,
Newroz yanê nû serê salê diminin,
Nêrgiz sosin renga.reng çarmedor ew didin bîn,
Ewe cejna mezintir, ji bo gelên rohilat,
Bûyereke pirr bilind di évarek wêda hat,
Rcibû Kawey hesinger bi şoreşa azadî,
Dehek têda hat kuştin di îranê bû şadî.
Ci zivar û belengaz, cewekek tev çivandin,
Bi camêrî, yekdesti nîrê stem şkandin,
Bervaneka hesinker direwşa Kaweyanî,
Xemilandin bi gewher ket Methefa îranî.

174

Du rojên din di serve zêde kirin şaynet,
Cejna bûne se roja ji hingêva bû adar,
Heya stem xmrt nebe stemkar wê hiltîne,
Dide ser rîya qelsan her pîsiyê dikşine.

Gava stem giran bû, dijvarê xwê ragirtin,
Cerg û hinavên merov ji rikî tîn dagirtin,
Dema ker digihê hesti heya en qels har dibin,
Bi agirê zinatê yen wek Kawe çar dibin,
Dipelixin stemkar, dinê ra dihejinin,
Tola dused, sêsed sal bi carekê hiltînin.
Gêre yê me kurdan ji keriş gihabe hesti,
Nizam heya ci demê dé biminin rawesti.

ZOZAN

Tevî pez û koç û gan
Derbas dîkin rojên g.eş}
ser wê nefêla xweş,
û dibezin,
Heyani koç dakevin.
Dema çiya dibin sar,
Payz dibe, em tîne xar.
Kola dile min zozan,
Xasma li nav Kurdistan.
Zozanên me bilindin,
Tev bi zevî û gundin,
Di wan hene avên sar,
Tev devî û rêl û dar.
Raxerê wan gulçiçek,
Fîrînde tîn lek bi lek
Havîne em diçin wan.

175

NEWROZ

Newroz çiqas delalî
Her dem û gav di balî
Her sal di vê çaxêda
Bi kêf û Hz û govend
Gui û kulîlk û çiçek
çem û cobar tijî tîn
Berf li çiya dihele,
Wekî çînen reşbelek
Rûyê erde ji rûkî,
Nêrgiz, gupik û çiçek
Di van rojên şirinda
Ci keç û xort û mindal
Dikin cejna se rojan
Derdikevin ji malan
Ew hildigirin digel xwe
Hinek bi saz û sowet
Cih cih li hev dicivin
Hinek ji wan genimgûn
Hinek ji wan çavreşin
Gehîştina destê wan
Li ber çem û çimenan

Direvin û dikenin
Li ser gui û çiçekan
Her dadinin û radibin
Dema ji wan dîyan bin
Dibe pirçe-pirqa wan
Dawî di hev dibanin
Hinek diben dilokan
Bisk û zilfên zeriyan
Li ser dêm û rûyên gewr,
Dilê xortan ji evîn
Bi néhrina zeriyan
Kal û pirén qerçimi
Demén bo'ri dibirin
Le ci feyde, nayê dest
Vedikujini derdan,
Tûyi cejna me kurdan
Bîst' û yekê Avdarê,
Me digihîni bàharê,
Dibişkivin di baxan,
Heta perav û şaxan
Bes diminin belekî,
Dilgeş dikin gelekî.
Giya der té kesk û sîn,
Ji her alî didin bîn,
Welatê kurd ser û bin,
Kal û pir û bûk û jin,
Bi xweşî û ken û bang,
Bi xirroşme qir û bang,
Nan û den û sirani,
Hinek bi sergirani ,
Keçen xweşik û dilber
Hinek je çûrr û gulîzer,
Kezi dirêj gewr û boz,
Divê gelek dew û doz,
Di nava bax û bostan,-
Cihan dibe gulistan
Ew surperi weke hing,
Tekra dikne vinge vding,
Xortên çeleng û şapdk
Dibin çiman wek xezal .
Vedigerin çend bi çend,
Dibe dilan û govend.
Ji duzanê der tîn,
Dipengizin, terrin tîn,
Tijî dibe, dike coş,
Tev dibin gêj û serxoş,
Her ew didin keseran,
Dixwezindn dilberan.

Emrê çûyî carek din.

176

Wekî gula çdlmisi,
Dilê xwe yê perriti
Wê birîna bê derman
Dijwariyek mezine
Bizan gelek kirête,
Hersê rojên cejna xwe
Tev kêr û saz û sowet
Diviya bû tişteki bêjim
Zanîna min hinde bû
Belge wê dikevin bin,
Bi hezringa dax dikin,
Bi xeyalan sax dikin.
Qelsîya xwe bîr birin,
Pirr je xweştire mirin,
Derbas dikin bibaşî,
Reqs û dilan di xweşî,
çend gotinan di newroz
Gelo cejna we pîroz.

DiCLE O FERAT

Ji dil û kezeb evindarê Dide û Feratim,
Nizam bû çiqas bê dilê xwe dûri we dijin,
Ev çem ji bakur dadikeve wek dû welat,
Yek ta Birejçik, yê din diçe nav diyarê Zin,
Melê Cizirî îlhama xwe ji wi çemi distand,
Gelek mirarî di peravên Diclêda civand,
Ehmedê Xani ji sereki ava wi vexwar,
Li ser nivîsî sernava Même birîndar,
Feqê Teyran, Melê Batê pirr şairên çak,
Hespên xwe bezandin di şaxa çemê çalak, .
Ger Dide bi xwe kanîya zanîn û evin bû,
Ferat pê gerra gelek şêrên pence bi xwtn bû.
Di qada rûmet û mêrani her bê hempa bû,
Herdem jd bo her pesnekê hêja û seza bû,
Mdn hêvî heye Ddde-Ferat barê we rake,
Di warê zzman Id rojhlat xelqê me sa ke,
Zimanê mê yê paşda mayî çdçkî bide pêş.

177

QADRİCAN

Nav û dengê Qadrîcan bi nav û dengê Cegerxûn, Osman Sebrî
ra giredayîye. Rast gotî di nivîsarên xweda ew ne qasî wa
ne, nagîje wan, lé di kirina xweda, di nivîsarên xweda di
meydana ser pêşve birina ronahkirina neteweyê kurdda, di
meydana serê azadkirina welatê kal bavê xweda ewî jî cîkî
layq girtîye û hiş û aqilê xwe terxan kiriye bo xatirê
serxwebûn û serbestîya kurd û Kurdistanê. Di vî îş û karî
da ewî jî mîna herdu şêrên serê çîyaên Kurdistanê dengê

xwe ber bi keç û xortan kirîye, di sêr, çîrok û serpêhatî[^]
yên xweda temî û şîreta li wan dike, ku yek bin, ji xewa
kibîr hişyar bin, xwendevan bin. dest bidne destên hev.b_i
bîn heval û hevkarên hev, bibin şerkerên bé tirb Q xof bo
xatirê azadî û serbestîya kurd û Kurdistanê.

Piranîya sêr, çîrok û serpêhatîyên Qadrîcan li kovarên

"Hewar", "Ronahî" û "Roja Nû"da çap bûne.

çîrok û serpêhatîyên Qadrîcan yen çap kirî eve jêrihin :

"Hewar hebe, gazî li dûye" (Hewar, N1, sala 1932)

"Silêman Bedirxan" (Hewar, N.3, sala 1932)

"Hîva çardeşevî" (Hewar, N.6, sala 1932)

"Bihara Dêrikê" (Hewar, N.13, sala 1933)

"Tabûta bi xûnê". Şex Ebdurehman Garisî çG rehmêtê (H.N.
II, sala 1933)

178

"Gelo ne wusane" (Hewar, N.I0, sala 1933)

"Gundê nûava" (Hewar, N,2, sala 1932)

"Dabê" (Hewar. N.14. sala 1933)

"Sond" (Hewar, N.33, s, 1944)

"Guneh" (Hewar, N,39, s. 1942)

"Rojên derbasbêgî" (Hewar, N.52, s. 1943)

"Gulçîn" (Ronahî, N. 16, s, 1933)

"Sehên zozanan" (Ronahî, N.14 s. 1933)

"Tayek pore spî". Li ser şopa Manfleti (Ronahî N.13).

Di hejmarên "Roja Nû"da bir bi bir (parce bi parce) zîncî

ra tercîma Qadrîcan ya kitêba rêbarê rûs Grigirî PêtroxT

"Di welatê Zembeqêda" hatine çapkirinê. Di vê kitebêda

Grigorî Pêtrov basa jîyîn, ayîn neteweyê fînan gilî dike,

basa welatê wanî bindest gilî dike, îş G karê şerevan G

tekuşerên fînan tîne ber çavê xwendevan G xwendkarên xwe

G nîsan dike çawan kom G komelên wan dixebitin, çawan ser

dikirin pêşberî hukmeta Swêdî, ku welatê xwe G neteweyê

xwe azad bikin, ku serbest G bi serxwebûn bijîn.

Di pêşgotina wergerîna vê kitêbê Qadrîcan dinivîse, ku bi

temî Q şêwra doktor Ahmed Necîf ewî ev kitêb wergerande

ser zîmanê kurmançî bona xort û keçên kurd, bona wetenper

werên kurd. Birên wergerîna Qadrîcan yen vê kitêbê di hej

marên "Roja Nû" yen jêrinda hatine çapkirinê: NN 4,5,6,7*7

8,9,10,11,12,13,14,15,16,17 G di yen dinda.

Mîna baştrîn dîna xwe da ser wan hejmarên kovarên "Hewarê"

"Ronahî" û rojname "Roja Nû" û di wanda her sê-çar ' şêrên

Qadrîcan yen çapkirî dîtîn. Ew sêr evê jêrînin :

"Cegerxwîn" (Hewar, N.12, sala 1932)

"Berdêlk". Ji lorîya Bedirxanra (Hewar, N.6, sala 1933)

"Xewna hişyarî" (Hewar, N.13, sala 1933)

"Tabûta bi xwîné" (Hewar, N.II, sala 1932)

"Dadê" (Hewar, N.14, sala 1932)

"Di şorezarekêda" (Hewar, N.I0, sala 1932)

"Hesinker" (Hewar, N.7, sala 1932)

Ku xwendevanên me délai haj cure G reng rûyê nivîsara şêrên
Qadrîcan bînin, ez li jêrê çend hevan ji wan çap di
kim. Pêşîyê em guh bidne sera wî ya bi sernavê "Cegerxwîn"

179

CIGERXWÎN

Di dema hesê min wenda dibûyî,
Mizginek ji minra hat û got: bixwin.
Min cegerperiti, min dil hiluyî,
Mezê kir ev mizgin bi navê Cegerxwin.
Hevalê xoşevîst, pesna -gundê min,
Bi ah û keser pêşkêş didi min,
Ji nuva pêtek ar da ser daxê min,
Derd û kul tevdayîn tewşê Cegerxwin.
Dêrik pir xweşe, hêjaye pesnê.
Ci bikim nakeve dest ji ber vS xeşmê,
Bi dil birîndarin kurdên vê neslê.
Ne ez û tu tenê hemi Cegerxwin ,
Ma hindikin ji darên beran,
Osmaniye, Sêvêrekî, Mûşa serhedan',
Ji çiyaê Torosê heta desta Rewan,
Gis xabin, hin çêtir bizan Cegerxwin.
Dizanim tu zani, welat gis xweşe,
Hin bajar hene ku tu le ne maşe,
Mesele El Ezîz ci law keleşe,
Bidita bi çavê şîhrê Cegerxwin,
Hevalo, tu xweş bi, tim bi dilê xwe,
Welatê bihuştin tim bi sazê xwe,
Saz bikî, di nava tiliyên destê xwe,
Da nezan bizanin tuyî Cegerxwîn.

HESINKER

Hesinkerek sev û roj dixebiti ji dil û can
Xebata wî zincirek, ku nagete tu caran,
Her carekê ku i çakûç lê'dixist , dil xweş dibû,
Imuda wî qewîtir, hêvîya wî geş dibû,
çend roj hole pêşveçûn, min jî bala xwe dida,
Zdncir hê zdncir bû, dîsa weke xwe dima.
Bi wi çaçûçê biçûk ew zincira qerase.
Ma tucar tê şxandin, gelo kî pê hesase,
çûme ez nik hasinker, min je kire pirsyar,
Li her pirsyara min karê xwe kir hebek sar,
Lo marné mini délai; kerem ke erzan ke,
Dilopek ji derdê xwe. ji minra nû san ke.

180

Herçend bala xwe didim ev çakûç û ev zincir,
Tenê bûye derd û kul, tiştêki din nakeve bif,
Heta kengê tS msan bi reqin û reqin ki ?
Xêr gunehê vê tokê ji bandera telqîn ke ?

- Wày ser çavan tu hati, lo lawikê zemani,
Ji xwe ez bûm çavnihêr, te bi xwe kir biyanî,
Hêj hetani vê demê ku kes ne hat bi meraq.
Ne gotin gelo çiyê ev teqîn û ev teraq,
Guhdar bibe kurê min, tu hêjayî xuyaye,
Sirê ji te veşêrim, ew bo min cezayê',
Berî ya min ferztire gotina bav û kalan,
gotinê "Yê bê sebir, tim tihin û tim bé"
Hûrik hûrik bi derzi-yê qulteyn dibin sar delav,
Ev xebat û cehda min gotina bevanîye,
.Ger îro neçe seri, bo sibê hêsanîyê,
Bi imudê ne qenc tu destê xwe vemale.
Ne ez zêde xweh bidim,' ne tu bo min binale,
Yekdest em bi repin kin, heval dibe zilcelal,
Bira toqa diliyê bibe polayê zelal,
Em vê toqa laneti ji serê xwe biderxin,
Hingê bira bibînin ya em gurin ya berxin.
DI ŞOREZAREKEDA

Ez û hevaleki xwe li ser rêkêda dimeşin,
Em ji kêra hatine, kuàa diçin dipirsîn,
Ji halê xwe dizanim em rêwînin qedimin.
çiqas zeman dibore, xwe bê mal dibînin.
Sol di linge me ne man, peritine cilê me,
Neynukên me dirêjin, bûne gulî pore me,
Tenê tiştê bi mera ku weii berê mane,
Keşkulê û gopalên di es ewan bi mera wefane,
Hêstirên çavbiloq carna diket linge me,
Eşa di van miratan davit ta ser dilê me.
Gava dibû zivistan diricifi canê tazi,
Ku havînan germ dihat bêfêde bike gazî,
Hêdî -Hêdî canê me qeşm û qetiş der dixê,
Ber afatan hîn dibin, bivênevê xwe bi xwe,
Bi vî halî em^diçin bê aqilê xwe bi şîûr,
Ev rêya me bê dawî pêva diçû dur bi dur.

181

Rojek dîsan ji rojan qet hal di me ne bû.
Ne gund û ne' gundîyek, ew cih pêda tenha bû,
çima şunda hinek deng hâte ji nagihani.
Le bala xwe didimê ew deng pir kûr dinali.
Min dil kir ku bibêjim: Mêze bike bikî hevalo,
Meger ev ji bihîst, ku gotê ;
- Ey delalo ev ci denge . dinale , gelo li vi cihê ha,
Nebe ew jî weke me keramperé ber bi ba,
Wusan derket texmîna hevalo je nik te dan
Bextreşekî kurdmanc bû fikir ax û ox û aman.
Min jêra got: -Ey bira te ci hal û hewale ?
çima wusan li erdê veketî û dinale ?
Wi ji li min veğerand û.got: "Derdê min girane,

çîroka min dirêje, bê nîvîsin ramane,
 Ez ji kurdên serhedê, Milazgêrde gundê min,
 Ez derketi heft sale, bi hiş û bi dilê min,
 Zimanê me bû sebeb, bû telake ji bo me,
 Merovên çavsor hatin, jêra digotin rome,
 Zimanê me i délai "yaşax" kirin bi zorî,
 Zimanê xwe i di xwar bo me kirin mēcbûri,
 êdîn curmek mezin bû bi kurdmancî xeberdan,
 Guh ne danî hedê kê hesp û sungi û zindan,
 دین wusan ne dibû, me çendekan.xwe kar kir,
 . Li hemperê dijmin ne hespê xwe pir xar kir.
 Lé felekê bi mera ne bir seri, em qela man
 Weke nokên li kevir em li deran bê kes man.
 Dé û bavê min hemi bi kevayî wundane" .
 Hevalê mini ewil xwe avête nav-
 - Gelo tu qet nizani li kîjan alî mane ?
 - Lo birao, zinaro, çima tu min nas nakî,
 Ez Ferzende birame, emin ji dé û baveki.
 Herdu bira himbez bûn bi'kul û girî û keser
 Erd û ezman hejiyan, agir kete dar û ber.

182

TABÛTA BI XWÎNÊ

şêx Evdîrehman Garisî çû rehetê
 erdê dinêrim dllopên xwînê,
 Didime şopê ci bibînim ez,
 Dar û ber, kevir kiç gis dîkin sine,
 Bê hemdî canê xwe diqîrinim ez.
 Tabûtek di nava erdê bi xwin,
 Melekan kişandin ezmanê jorin,
 Tîrskê da ser min, libitîm, ricifxm,
 Ber çavê min reş hat, dil borinim ez,
 Ew tabût tabûta Erdrehman bû,
 Ser dinya derewîn ew yek mêvan bû,
 Ger tirk heyat bû, cinet mîkan bû,
 Ber rehma wî sa bin hemî kur û ez..
 Le sed heyf ji bo te ey Rehman şêxê,
 Ciqasi kurd hene ji bo te bêxem,
 Têleki gazî bê û lêxim, lêxim,
 Ew hewar hindike je ter nabim ez,
 Şehdat, me ne dît wusan bê ibret,
 Cinayet, xîyanet wusan bi rîqet,
 Ji bona merovê xudan himet,
 Tarîxa roja te sîn qeyd dikim ez.

DAD

Buhara jîyîna min bê te payze, dadê '
 Bo min diyarê cenet bê te faize, dadê,
 çêl kewa ling şkesti li pê hevalên xwe ma,
 çêlkew ez bim û negrim ma qey caize, dadê,

Dadê, pir kûr menale, te ceger li min ne hişt,
Dewsa kon û lorinê ah û zarina xwe hişt, .
Girîn tirsê dide min, xerab dike sing û pişt,
Edin xwin, kême dizên kanî û karêzé, dadê l
Her çend pol û petalên ji bef xanûmanan man,
Gelek qenc girê bide li birînên xwe eman '.
Bijîşkên me çêdikin ji bo derdê te derman,
Hinek ji wan sekbanin, hin jî Nafize Dadê- t
183

Daw ne ma me maç kir, paqij ne paqij bê dest,
Her kê ev halê me dit, gotina "Parsekîye, geşt'
De wer ji ber vî âerdi mebe perişan û mest,
Ne eqil ma, ne şîur, ne ji hafize, dadê l
Xwerin, vexwerin tune, hebe ji, me sond xwarî,
Parîyek bi hêsani di girika me narî,
Dîtina te miyeser meke xudaê barî,
Gav û demên me hemî, rojî ... pehrîze, dadê .'
Ji ber kêmanîyên xwe, li cem te şermî sarin,
Tenê tu kûr menale, em ji te hêvidarin,
Ji çavên me yen melûl hêstirên xwin dibarin,
Jana zirav tov meke, eman .' Pakize dadê '.

XEWNA HIŞYARIYÊ

Ax welato, ax welato .'
Roja me zû lé hato,
Bav û birên me çawanin ?
çima xeber je ne hato,
Isev min dit xewnek bi tirs,
Tu kerem ke ji min bipirs,
Ez carekê rest pê bikim,
Da tu bibin çiqas bi hêrs.
Bayekî reş hâte ji jor,
Li ser min kire bore-bor,
Ber girîn da kaxeza sor,
Di nav hebûn. du tayên por,
Ez ç-âme cem pirek zeman.
Mîn got: Falikê vekî, eman ' .
Mîn daye der ev ruh û can,
Derdê minra bibî derman.
Pire bo min rabû ser xwe,
Piyana avê da ber xwe,
Li avê xwend, H min nêrî,
Dîsa serê xwe da ber xwe,
Kaxez bi xwîna biran bû,
Her du ta porên, xwehan bû,
Ma'na wan kor û giran bû,
Ji fala pire nihan bû,
Birayên me têne kuştin,
Bi xwinên xwe têne şûştin,

Xwehan pore xwe şandine,
184

Yanê çima hûn runiştine,
Iro laşêm pir dêşe,
Qenc dizanim ji, ci dêşe.
Le ci bikim derman nîne,
Ta 'le tune, bextê reşe,
Derman ku ez kifş dikim,
Bi hêvina xwe geş dikim,
Ji dilbirînên wek xwerà,
Pelên Hewarê reş dikim
Qedrî bibêj û binale,
Şînê girê de bikale,
Namûs ne ma, rûmet ne ma,
Ev ci derde, ev ci haie 1?

BERD ٢٤٤

Rabe, mêze ke, hebek li doran.
Te xew dirêj kir, em pir li ber man,
Edin mezini, lo-lo îawe can
Rabe Bedirxan, de rabe lo-lo
Hişyar be êdî, niha pir qence.
Axa Kurdistanê ji tera gence,
Paşiya xewê, bizane, rence,
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo
Gurê dev bi xwin kete nav berxan.
Ma nizani berx? berx zarê kurdan,
Bûne armanca rimanên roman,
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo |
Dewra felekê, eger ku kîne,
Razan ji mera qet bi kêr nîne,
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo |
Iroye namûs, iroye xeyrêt,
Der û poxanan em bûne ibret,
Edin bes nîne, divê hemyet,
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo .'
çerxa felekê., eger nesime,
Pêşî ku her çend kozik kemine,
çavê xwe veke, xwedê kerime
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo '
çiman nabêji gelo ci haie,
Sebra me ne ma, binai , bikale ,
Rabe, ji mera meydan kemale,
Rabe Bedirxan, de rabe, lo-lo !
185

Sala 1957 havînê li Moskvayê Fêstivala cahilên dinyayê bû-
Ji hemû welatan, ji welatên Rojhilat G Roj ava xort G keçên
dêmoqrat, aştîxwez ber bi Moskvayê dihatin, kom dibûn ku
bibin nasê hev, bibin heval G hevkarên hev, yekdeng bin,,

yekdil bin bo xatirê dostî, hevkarî, biratî Q aşîti li nav
miletan G welatan li dinyayê. Hingê xort G keçên Kurdistê
na dabeşkirî (parçe-parçekirî) berê xwe dabGne welatê So
vetê, ber bi Moskvayê dihatin. Hingê Qadrîcan jî tev wan
dihate fêstivalê (mehrîcanê) . Ewî ji bajarê Adêsê ji min
ra birqî (têlêgram) bi kurmancî bi van xeberan şandibQ :
têda nivîsî bû "Ez Qadrîcanim, tevî xortan tême fêstivalê
dixwezim te bibînim".

Wî wextî kurdnasê navdar akadêmîk I.A.Orbêlî serokê îns
tîtûta me bû, mabeyna min G wî xweş bû, min têlêgrama QaF
rîcap nîşanî wî kir, jêra xwend. Ewî ji min pirs kir "Qad_
rîcan kîye ?" Min got: "Şayrekî kurdaye, dêmoqrat G pêşkevîye,
ji Siriyê tê fêstivalê, îznê bide ez hêrim Mosk
vayê, dibêjim gelek xortên kurd tême fêstivalê, hewasdare
ez wan bibînim". Orbêlî got: "Bas, ezê te birêkir bikim,
hêre" .

Sibetira din ewî ez birêkir kirim. ez çûme Moskvayê, Qad
rîcan û xortên kurdan bibînin. Ez çûme mêvanxana nimû.nga
malhebûna gundîyan. Me hev dît, heta 70-80 xortên kurdan
ji Sûrîyê G Iraqê hatibûn.

Du-sê rojan ez û Qadrîcan tev hev digerîya, got û bêja me
li ser pirsên kurd û Kurdistanê bûn, li ser armanc û ber
namên kom G komeleyên kurdan bûn. Ji wan pirsên ewî ji
minra gilî dikirin, pirsên hêre bi hewas u mteres ewpîrs
bûn, ku ewî digot: "Niha li nav welatên Rohilat Q Roavada
deng G bas belav dikin, ku Anêrîka dixweze Tirkîye
înakirinê, ku ew qayl bibe parçên Kurdistanê bigil
la

bide

L hinné

hev, bi serkarîya Tirkîyê hukmeta Kurdistanê serbi xwe
saz bikin, ku ew hukmet bibe hevkarê pakta Bexdadê. Dibê
jîn, niha serok G serwerên hukmeta romê bi vê meseleva mi^
lîya xwe ne daye".

Min got: "Hevalê délai, bi fikira min Rom qet tu caran bi
186

van daxweze Amerîkayêva qayil nabê. Le eger qayl be, wusan
bikin, eva yeka jî kurd G Kurdistanêra base yan ha, tu ci
dibêjî?".

Qadrîcan got: "Ez jî bawar nakim, ku rom qayl bibe, lé bi
rastî gotî eger qayl bibe, ew bas dibe, Kurde bigihîjne
hev, qevrata wan we mezin be, bibe yek, hukmeta wan wê he
be, bona paşrojê eva yeka bo azadî G serxwebûna kurd" O
Kurdistanê wê bere-bere ber bi dêmoqratî G sbsîalistîyê
herin, xwe heta-hetye tirk G Amerîka namînin hevkar G dos
tên hev, Amerîka dixv'eze welatên rohilat rake pêşberî So~
vetê, Sovêt ji nikare vê yekê bihêle, di vê meselêda em
heval G piştîvanên-Sovêtêne, em bas dizanin û bi cave xwe

dibînin, bi guhên xwe dibîhên, ku di vî zem zanîda her Sovetîstan azadkerê milletê bindeste".

Pirsa duwemîn ya hêre bi hewas G înteres ew pirs bQ, ya ku Qadrîcan ji minra gilî kir. Ew pirs pirs partîyên kurdan bûn. Ewî got: "Niha se partîyên têkuşerên kurd hene. Ew parti evin: Partiya dêmoqrat ya kurdên Suriyê, par tîya dê moqrat ya Kurdistan Tirkîye, partîya dêmoqrat ya Kurdis tana Iraqê. Tevgirêdana her se partîya bi hevra heye, di artnanc û bernama xweda ew bi hevranin, her se parti dixwe zin Kurdistanê azad bikin, Hukmeta dêmoqrat ya netewe saz" bikin, bibin heval û hevkarên millet û dewleten pêşkevtî". Qadrîcan andamê partîya dêmoqrat ya kurdên Sûrîyê bû, ev melumetî û gilîyên din, yen ewî derheqa kurdan ji minra gilî dikirin, bi min xweş dihatin, gotinên wî, fikir G ra manê wî pêşkevtî bûn, ez şad dibûm, ku merivên wusa iT nav kurdên derva hene, min ji xwera digot, dibe merivên mîna wî niha li nav kurdanda gelekin Q çaxê çavê min bi xortên hatî diket, ez şad dibûm, min ji xera digot: "şikir şikir" kurd hişyar bûne ber bi rîya azadî û serxwebûnê di çin, dixwezî bibin heval û hevkarên welatên . dêraoqratê" -pêşkevtî. Paşroja kurd û Kurdistanê li destê xortên kur dane, ew gulistana her dêmîne, ewê reng û rûyê welatê xwe biguhêrin, Kurdistanê rewşen bikin".

Bor.a rastî hev hatine G hevbinê, bona bîranînê min G Qadrîcan me şikilê xwe bi tevayî kisand G ewî deftera çend şêrên xwe yen çapnekirî pêşkêşî min kir. Her. çend heta ni ha ew sêr bi kurmancî ne hatine çapkirinê, ez wana gişka^ li vê xebata xweda bona xwendevanên me délai çap dikim. Ji 187

wan şêira, sera wî ya bi sernavê "Ez diçim Mosko" wexte Fêstivalê bi rûsî hatibû çapkirinê û li rojnama "Izvestîyada".- Navê wan sera evin: "Ez diçim Mosko". "Begê axirzeman", "Rî^ ya teze", "Gula Sor". Her kesê van her se şêrên wî. bixwîne, wê bê ser wê fikirê, wê remanê, ku Qadrîcan bi wan şê ranva derdikeve meydana şêrê têkuşêrên hemû neteweyên bin dest, ku ew ji mîna Cegerxwîn bûye bazê serbestî G azadîyê, bûye heyloyê bangavazê dostî, hevkarî neteweyan, bûye dengbêje aşîtîya nav dinyayê.

ŞEREN QADRİCAN YEN DESTNIVISAR

EZ DIÇİM MOSKO

Bi agirê dilê zahîdeki diçe heca...

Bi hewesa evindarê ber bi delala xi/e diçe,

Bi arzûya zarokî radipelike dîya xwe dike,

Ez diçim Mosko

Devê min, dilê min her zere é laşê min dikeve,

Her se zarokên min li dora min dicivin,

Ji min diyarîya Mosko dixwezin.

X X X X

Swarê geste bûm,
 Teva pênced hevali,
 Her yek ji wan ji min bêtir bi heyecan,
 Hinek ji wan erebin,
 Hinek jî çerkes, kurd û ermenin... ' '
 Lé hemû yek ziman û yek dilin,
 Zimanê dostani, aşîti....
 Weke bira diçin Mosko ....
 Stran, govend û dilan,
 Ji eus û xuruşa wan ra,
 Pêl û masiyên deryayê minêkar,
 Bd vi ahengi em gdiştndn Derdenêl, ;
 138
 Pa^ê Istambul,
 Diyar û bajarê Nazim Hikmet,
 Nazim Hikmetê zarok di wê derguşêda
 Hâte hejandin ....
 Dîya wi a muhriban li wir,
 Ji Nazimê zarokra lorîya azadîyê dilurand,
 Dengê Nazim Hdkmetê mezdn ld wir,
 Li himber istibdadê kire gurmin ...
 Lé iro ev diyar hezîne,
 Ji dorketina kurê xwe ê fedakar, wefakar. . ,
 ظ dinale ...
 Di bin lingên Emerikan û niştimanfiroşan
 X X X X
 Em gîhiştin "Odesa" ' .
 Mehşera biratî. ...
 Giruh-giruh xelk, jin, mêr, pir û zaro
 Li bendê me bûn,
 Mîna kerîyê berx û miyan
 Em li ser hév keliyan.
 Me hevdu hemêz dikdr.
 Me hevdu maç ddkdr,
 Jd çawan hêsdrenê kêfxweşî û ddlgeşî , '
 Ddherdkin ser rûyan . : . . - .
 Dengê "Bijî aşîti û dostani"
 Diçû ezmanan . . .
 Ev hal li ser rê, ld her bajari,
 Heta Mosko wusan bû . . . .
 Dd nav welateki buhuştin,
 Insanê wek Melekan ...
 Ddl saf ....
 Dev bd ken ... rû bd kenin
 Ndzandm çawan destên nasîyên ebmaq
 Li van digerîya ....
 Xoş, pasê destê wan jî . . . .
 Linge wan jî hâte kişandin, ya

Mucizê jî eve . . .
 Gava ddjmdn destê xwe
 .Ddrêji vd welatî ddkdn,
 Berxê vi welatî àdbin sêr.
 189
 X XX X
 Ez ghiştîm Mosko ....
 Bi germiya dilê zahîde ghişte hecê,
 Bi hewesa evindarê ghişte
 Hembeza delà xwe ..... -
 Bi beyecana zaroki radipelke memikê dxya xwe,
 Ez ghiştîm Mosko .....
 MOSKO 26.7.1957
 BEGت AXIRZEMAN
 Dostê min .'!
 Dijminê postê min ...
 Begê axirzeman
 Ew zenbîla tu pê hatî,
 Nema datê ji ezman.
 Benê wê rizîya,
 Li nava rê qetîya,
 O ket
 Ket nava deriya sor,
 Deriya sor jêra bû gor,
 Deriya sor v
 Ji ter xawen û çend xudayê bxçukra
 Bê kefen
 Afusa û mirîdên wi hemi
 Bê pir û bê gêmî
 Jd wê dergaê derbas bûn,
 Jd cewr û cefayê
 Ld wdr xelas bûn.
 Nemrudê bdçûk
 Me bd agdr ddtdrsîne.
 Pif meşka vala
 Ey kevnare ê sala . . .
 Bawarîya ddlê me,
 Taqeta mdlê me
 Jd îmana lbarahdm bêtdre.
 Ne kêmtre .....
 190
 V(5ya bizan,
 Ey pexemberê dizan,
 Dostê min,
 Dijminê postê min,
 Begê axir zeman
 Ev zembila tu pê hati,
 Nema datê ji ezman.

Meznati
' Ne bi pare û maie.
Ne ji bi germa kale,
Meznati
Bi cewherê insane,
Bi ilm û bi irfane,
Belê, em xizanê malin.
Lé zenginê kemalin,
Zinginé îdêalin .
Koşka te a him -vala,
Ya bi neynûkê pala
En bi xayîn.
En bi bixin
. Te ava kix û di binda xûnişt,
U gelek reben ji birçina kuşt,
Ewê li ser serê te hilweşe,
Ger ci ddlê me bi te naêşe.
Lé em dixezin,
Bi dil dibezin,
Zaro en te en bi guneh, '
Ku bi hejmar hene neh -deh . . .
Ji wê talokê xelas bikin,
Di rîya ra'stra derbas bikin,
Rîya rast rîya me,
Ewe pexemberiya me
Zincir şikandin,
Armanc gihandin,
Babilûskan bistan,
Dîroka rastan
Dibêje
Bibêje :
Guh mede efsane yê dêwan,
Bi şûnda nemîne ji karvan,
Karvanê medendyet,
Guruhê beşerîyet.
-191
.Xulase, '
Pêşi û paşîya filosofe,
Filo^çfîya me
. Eve
Dîn/ mezheb .... iman
Bibe insan, bibe insan
Dostê min !
postê min
Begê axir zeman,
Ew zembila tu pê hati,
Nema datê ji ezman. . .
GULA SOR

Gula sor
Hil bû jor,
Bin. da dor,
Gula sor
Gula sor
Li pas çiyayê Qaf sin b
A 'lem jêra evin bû,
Gula sor,
Bi me xweş,
Da me heş,
Em bi bina wê sermest,
Emê pê sa bin serbest.
Nazenin
Xemrevin,
Xemilîn ,
Pê zemin,
Guleke bê kelemê,
Di nav baxê ireme.
Gula sor,
Em lé dor
Bicivin,
Bîn bikin
Dor bi dor.

1940

192

RIYA TEZE

Ew perdeya reş û tari,
Ku ji şevên reş diyarî.
Min ji rûyê xwe kisand
Li. ber çavên xwe çirand
ظ avit
Avêt pas sed çiyayê
Nava hezar dergayê.
Min gemara guhê xwe
Bi zimzimeke nuh şûşt,
U meqrobên canê xwe
Bi dermaneki nuh kuşt,
Ew kufîka tufeyli,
Ku di dilda diçeri.
Min ji kokêda rakir,
Hêlîna wê xerab kir
U belav kir ....
Li rojên derbas bûyê,
Li rastîyên ke-vnare
Li hevalên ne heval,
Cara pêşin silav kir,
Ew zingora di méjî,
Ku mejîyé min ddmdjî,

Mdn bd kêrê xerdtand,
 V bd agdr şewdtand,
 U paqdj kdr
 Paqdj kdr jd serê xwe
 Mdn avêt jd derê xwe,
 Bd çavekî bê perde,
 Bi guheki bê gemar,
 Dibin ser réke teze
 Bi mejiki bê zengar.
 Edî bi dîtina xwe,
 Bi bihistina xwe,
 Bi vina xwe û bi mejî,
 Bi rêveçûna xwe jî,
 Ez bûm însaneki nû
 Feresteşê oleke nû
 ڤ di bajarê dilda
 Min ava kir holek nû.
 (1936).

193

NALĀ (1797-1855)

Navê wî rastî Mêla Xidir bûye, kurê Şaweyse bûye, li sala 1797 li Şarezûrê, gundê Qeredaxê ji dayka xwe bûye, li pê sîyê li Sulemanîyê cem Mêla Ebdileres hîn bûye, diçû xanê" qa Mewlana Xalid, pasê li Şamê, du-sê sal maye, iT wê derê bîra seherê Sulemanîyê dike û serekê bi navê "Qur bana hinek rîya te bim..." dinivîse. Pasê ji Şacê diçi" Stembole û li wê derê dibe nasê gire-girê kurdan, dibe na se Ahmed Paşayê Baban û derheqa wîda şêreke kurdperwerT bx navê " Ta felek dewr neda ser, kewkeka wî ava ne bû" , dinivîse.

Di xortanîyêda dilê Nalî ketibû qîzekê, navê wê Hebîbe bû û ewî gelek şêrên dildarî derheqa xwe û wêda nivîsîne. Edebyetnasên kurd Aladîn Sicadîn, Gîwî Mukrîyanî û Maruf Xeznedar û yen din, Nalî hesab dikin binyatdar û binexedarê edebyeta kurdî klasîkî yê edebyeta kurde Iraqê.

Şêrên Nalî bî piranî şêrên têkelxn(tev hevin), ew hem yen dildarîyêne, hem jî yen wetenperwerîyêne. Ji ber êşa dildarîya xwe û ji ber derdê negbetîya milletê xwe ewî navê xwe şayrî kirxwe "Nalî". li şêrên xweda bo wan ew dinale.

Di sala 1857-da li kovara Asxatique-da miqela Xodko "Etu de philologiques sur la langue kurd"-da (dialecta Suleima. nie) çap bûye. Xodko têda nivisiye: "Merivek ji S-jleimânT yê hatibû Parîsê, navê wî Ahmed Xan bû, ew bi xwe, esle" xwe ji binemala Bêbê bû." Pasê ewî niyisiye: " Bi gotina 194

wî li Sirîycda, di Ş.-iiiiGda merivêkî gelekî xwendewer dimî ne, navê wî Mêla Xidirc, navê wî edebetî Nalî Efendiye, ew rind zhr.-ivêd Kurdistanê dizane, ewî ji zimanê erebî rÊ

zmana erebî tercimeyî ser zimanê kurdî kiriye. (binêre* journal Asiatique, avrel-may, 1857, cinquerae série, tome IX, Paris).

Li jêrê ez çend şêrcn Nalî yen dildarîyê, wetenperwerîyê çap dikim, ku xwendkarên me bixûnin.

AX LI CEM VE HEBIBE

Ax î cem vê hebibê, pêbenda serê wê tune.

Ne şeker qende, bejna wê bilinde, qendê wê tune.

E'âetekî wê heye: qet car ji kesî napirse,

Zâlîmeke bede, qet xeyfa xweda rinda mxna wê tune.

Dayme derheq min sirke firoşe, bi rû,

Derheqî xeyrî min xêra şeker xendi nîne.

Xanaqa wê ji mezin wêk meyxana kahreba,

Meclîsa wê heye, le gep û gubendi têda tune.

Dilbera mine, meşhûre bê hevtayî,

Bê şik şebê xweda şahdê manendî wê tune.

Ehlê dinya li ber hirs û time' hişyarî,

Bi xusûsi bigere mest û xiremendi nîne.

Medresa mihbeseyê mibhisê pir weswese,

Kesê têdaye, lê amadî xuresendî nîne.

Taldbê rûhê hicazî, ji mixalîf hildin,

Bê neva gelbê hezinî, qewata bendî nîne.

Şêrên min ku ceger guşêd minin, der derin,

Dilê Nalî ci reşe, get xema ferzende nake.

(Dîwana Nalî, rûpelê 64)

195

WERE QURBAN EM HERDU BIBIN BIRA

Zivistanê dilşkestî berd û serma me,

Havînê ceste-ceste derdê germa me,

Jd çeka bê qab du çek.in biruyê te,

îzna min tune, dur û der bi der mam.

Li hêlîna zemînda mina ştur murx,

Ez li lana qudsada bê bask û per. mam,-

Demekê welle ser pê yek dilşewitim,

Were, qurban, bi can em herdû bira bin.

Tu bê mader û ez bê pider mam,

Alîkî qurbana gerdena te bim, eger mam,

Li dara dinya tehsîl marîf.

Mina Nalî cehil û bê xeber mam.

(Dîwana Nalî, 25)

EŞQA BİL DIL DINALE

Eşqa bê dil dinale, mêla wê girine,

Bê şik trişqa e'wr tevîya barane.

Ji çavan wext-wext dirije ava saf û xûna geş ,

Hêsir dur û mircana deriya Amane.

Mehê lehzekê çavê min û çavê wê hev nedîne,

K'ê dibêje mêla insanî wek wehşiya xezalê.

Esmanê husnê mehbûba min li birû û zilfê rûyane

Du hilal û du sev û du mehê ,tabanîne .
Wehşiyê ji me ji ber te 'ne reqîbê segsifet,
Raste herzi ruhê wî bo waswasê şeytane.
Dil meşk bû li ber êşan û nîşana bijangane,
Heyfe qurban, axir eva nîşana êşane.
Ew rûmeta xwe vedişêre bi çiné zilfane,
Heta ji rojêra ji dibêjin ew seba ' şebustane.
Tu eger rabi, li cî bisekîni, dêw û kafir bî.
19i£f

wê bêjin: Bê şik qiyamet raste, fabûna wê seri.
Farsî, kurdî û erebî her se min girtin bi defte_
ri,
Nalî îro bûye hakimê milkê se dîwanê ber mali.
EZIZA MIN

Eziza min, rûhê şxrina min, du çavê min,
Dawa birina dil û kula cerga min dikim.
Tu jî ji min gede dada min bipirse,
Eger nedi, destê min be qetla min.
Li roja axretê bê penavim,
Di salêda serê zilfa te ser rûtim.
Rûtim her rûtim û mêla bê tawim,
Libatê xûna xwe razîme bi maçê.
Maçê bide heta ez zêndî û mame,
Ew nîşana mima mine e'yane.
Ez xerêqî xem û xûn zoxavim,
Mdn mekin me 'ni ji şiven û reqîban.
Mehzîn û xemin û dilşkestîme,
Nalî, umuda min qetîya ji jina min,
Şewitîn hemû cerg û hinavê min.

(Dîwana Nalî, 21)

ZILFتN TE VEMEŞÊRE

Bo wi kesê dîné te nûra dil û imanêye,
Zilfên te je vemeşêre, ne kafirstaniye.,.
Dil hem reqe, hem jî asane, dure ji te,
Nayê dîtin li kîjan ci te qasekê danîye.

197

Te got ji avazê sir.^;kê min gira'nîya guhare,
Xafli ji vê durê bahrin û egîqê kanîyê,
Rûmeta te şima şavê wek dilê min perwanîye,
çemê e'yn û roja eyde, rû hekîm qurbaniye.
Dûri te be, Nalî sekê bêwefa herze goye,
Bo çî gazî wi kelbi nakî, ku nanê nanîye
EGER NEMIRIM

Eger ez nemirim vê carê bê te.
Sert be naçim heta vê jêrê' bé te.
Hinavê min xaliye, mîna ney dinale,
Hewareke ci pire, hewarê bê te.
Qesem bi vî şertî be, didara te gulale,

Şeraba min e'ynî jehra mare bê te.
 Li cem te xar û xes gulzare bê te,
 Li cem min xirmanê gulxare bê te.
 çavê min korin, nabinin tu kes,
 Birûyê min yek-yek tiré bizmarin bé te.
 Bira li cem te bibin nas û ecnas,
 Kes li vi seherîda nîne bé te.
 " Hemû rojê ji tàw hicrana vê salé,
 Wextê mima pêrare bê te.
 Heta tu bûyî nasa min, bûne nasê min,
 Ew nika mû bi mû strîye bé te.
 çavê Nalî husreta ser û bejna te,
 Dê cewin, belki du rûbarih bê te.
 (Dîwana Nalî, rûpelê 64)

198

AGIR ٢ EŞQA TE

Li dilda agirê çşqa te mîna çirûsa iondârê, '
 , çcmâ hûsra nebe mane , dişcwtim, âibmo çiyayê nû
 Bi ava çev, agirê dil cesed mîna hesreta Mûsa,
 P'êla behra Faraon û refîqe agirê Tûre.
 . Diçe cem roqîb xweşe, le wê daxê ez kuştim,
 Li cem wi çend mecbûre, li cem .min çend mexAûru,
 Peyama te hat, got: " Rûyê xeyalê min şande du
 Geye,
 Resûlê min kete rê, gir kira nav mîna agirê şore.
 Ku min dît şiklê sed reng, min got:"babaye e'ya_
 re",
 Ku min bihîst gotina bêdeng, min got: " Şepûre,
 Şepûre".^ ,
 Min got: " rasti seba heste", got: " Meşreb mi
 xalife".
 Mîn got: "Agiri", got: " Baye", min got: " Rawçîyî",
 got : "flûrê"..
 Min got: " Qurbana te bim", got: "Qurbana te
 se be".
 Mîn got: " Şîşa dil tu naxwezî?" got: " Bo cime
 meskure" ,
 Xerabeti dile, Nalî ferman meke, cî tune,.nayêm
 Bi mîma te qesem çavê min, bi zikra te beyta
 mee' mûre.

LI HEMÊ ALI M ٢ LA SER Ê DA'WAYE

Min bihîst li hemû alî mêla ser û da'waye,
 Sewda li ser mindaye, baka min ci li xewxewaye,
 Fermana bi bijangê mestî azad nêw ter destî,
 Sade ji dilsisti tira temenyaye.
 çerxa çepi gerdûne, rast û çepî çendûne,
 Bê çaki ci bê çûne, rastî ji çepi nayê,
 Gote min: " qenci meke, çak çakim, pésxizme^ta

çakim.

199

Kerem ke bi serê kakiw, daxa te li dilê nin.lo-

Zahid meke me'nî, dil bê te ne waslê dilo.

Axa te bi ser xafil ketiye, ci scwaâyê,

Nalî meke wesfê te barikî newamê te,

Me'lûme ku ser wi te me^hûre li dinya.

BO ÇI RUTI

Berge dinya çendek kurt, kevn û bazarîye,

çimkî nagihîjî kevnê dîwana je a'rîye.

Mîni ji bê bergi Mihê pîrsi:' Bo ci rûtî?',

Got: Ya rebî, şêr bim eger şad bim bi berge a'-

rî ye

Xelata teşrîfa her kesî be, çiyê xeyri kefen,

Her ewe hem faxre bo axretê yek carîye,

Genca rehet tacê ezet xaricê me 'mûre,

Kunde bû her bange-bange, kudud jî hewarê,

Pêş bikole a'mrê ferman kir ku wa puxtebûn,

Gote: " ser serê çiyê gelek çatir li taqê se

her,

Qûş-qûşrawîk nebe murxê kulane û axure,

Seg-segi teze nebe gavî bîne enbare,

Ferqa kusaran ji pasaran defer morê wek çiyê',

Wek ezizê baz û wek bê hurmetê pasariye.

Sihm ta ce'bê noşin bê gune zerdi xelwete i

Qews ta çiley guzin be her êsîrê xware,

Tezmî Nalî rene her kes bê bêy bike guh,

çimkî nezmi saf û her wek mirdarîye.

Ta felek dewr ne da û sed kewkebey ava ne bû,

Kewkebey mîhrê mubarek ta'lî peyda ne bû,

Ta negirîya esman û tem û welatî da ne giit.

Gui çemen ara ne bû, hem levê xunçe vane bû.

Ta çemen pêrane ser eslî dextî ne da alxkx, .

Ferey teze û xurem û berzi bejn bilind ne bû,

Ta Sulemanan ne bûn sedri texte axret,

Ahmedê Nuxtari vî şahî text ara ne bû,

Qezey perde û kinayet xweşe, sahê min keva.

200

Adîlek bû , qet edil wa li dinya me bû ,

Wek hîşangê murxêruhê wî kemalî fitrete ,

Ciyê xwçstir' li yaxê cinnét Almava ne bû ,

Wek qiyasekî kêr şêr be , netîca wî bê .ci bû ,

Hemdulla şah kemala cî bG , xalî cî ne bû ,

Sahê cem ca nalîya (tarîx cira) tarîxiye ,

Ta nalî li vê esrêda îskenderê cem ca ne bû.

XXX

Dil sîya seng nebe , mêla wî axa wetene.

201

KURDI (1809-1849]

Navê wî Mustefa begê kurê Mehemed begê Ahmed bege, ji qe bîla sahibqiranê xelkê Sulemanîyê bû, .Di zarutîya xweda li cem zanyarêd seherê Sulemanîyê hîn bûye, hewesa wî ge lek bi nivîsandina şêranra hebûye. Navê xwe şayîrî ^anye "Kurdî", şêrêd xwe bi kurdî, farsî, erebî û tirkî nivîsî ne. ,

Li welatê Kurdistana jêrîn gerîyaye, çûye Sinne, Sablaxê û Taranê. Li Taranê bûye mamostayê kurêd şahêd eceman, dj^ çû civata nivîsvanan.

Kurdî hevçaxê Nalî bûye, sêrêd wî piranî derheqa dildarî yê hatne nivîsandinê, her şêrek derheqa palamarîya(êrîşîya) tirkan li ser baban hatiye nivîsandin.

Li jêrê min çend sêrêd wî yêd evinîyê G sera wî derheqa pâlamarîya tirka li ser baban guhastinê. ser kurmancî.

XWARINA MIN JEHRA MARE

Xwerna min iro jehra mare, firna nin ne hat,
Birina min kevn hâte jan, melhema birina min ne hat

202

Min xem xwar, xemê ji xûna cegera min xwar,
Lema girîyam, çend bi çend hêstra min xanî ne bat,
Xemê serik li min da, yarê get serik li min ne da,
Sebir û hişê min çûne, xaretgera dinê min ne hat,
Dil dişewite çin bi çin, dikişe ser hev wek nefer,
Xudana rû agrin û zulfê çin-çin ne hat,
Dide wek hevrîya beharan xûnê digirine û seda,
Kenin û xûnça nû seize perjina min ne hat,
Guh sera min çewganê mihnetê da ber xwe revand,
Wey ecêb, bo şasiwarê xan zîna min ne hat,
Ketme wextê mirin, xemê ez xistme halê xer-xer,
Kurdî bê kes, ez bi xwe, get ji cikî seda şîna min ne hat.

TA KENGE Vت CEWRت

Ta kengê vê cewrê û cefa te çav xumarê soxmeal,
Dil ji hier û firqeta te sotiye, reş bûye wek zoxal ,
çavê te mest û vêl hem fîvav û wehş kirim,
Qed bi qed qet ne maye aqil, idrak û kemal,
Banê çavê min bareşî xem wa li ser çiya ketiye,
xûn berjêr le dadeçe wek dilopa wêran mal,
Dilberê wa pir kemal û aqil û danişkê min heye,
Wa min dizanî bêkemale, çimku tifle û xurd sal,
Ey tebib, eger tu tematê zami , derdê min çare ke,

T'ake germe-germ bo min peyda ke şehdî û sal,
Aşdgi xweşe-, ne wek bo min xeribé qur bi ser,
Dilbera min wek ddjmdn û ez bd xwe bé kes û aşdfte
hal.

203

TE EZ KUŞTIM

A'or bûn weK Yaqub, bi xUda, dide ji bo te,
De bişîne wek Yusif besfay dîde be ji bo te,
Dil ku li ciyê xwe bû, bi agiré xemê hier te so_
tand,
Bo ci bi destê xwe vî agiri dixî H nav menzvla
xwe
Dil bi des tirkî du çavên çê dibû halî eger,
Li serê tira mijangé te, tira birçyé te,
Berge wê rût bi hezar xerge sadi nadim,
çimkî mehbûba bi naz dibêje min: "Carna meçe",^^
Min got: "Te ez kuştim, wê sebrê bi deng dxbejx
Kevne kurmanc vê salé beled bûm ji derewê te,
Semîyê meyhanê fitila wê ne bû heta dûhinê sikir,
séxê me bi şerab delqé gedayê difrot.
Ku reqib dit ez û yarê bi tev rûniştî bûn li rx^
qan ,
Wek segê guri giriji, dev û lêv lev danî,
Dilê Kurdî giriftarê cepa qirmizi.
Bo ci dikin bi me'nî bi xûna dil, eger berg dxsoze,
Bi dawa rût û danê ser rût,
Giriftarê dilê wê aşiqê rût,
Nigara çavê mest-nîvê xema te bût, ^
Hazarê wek min ewê xistîye nav tabût.
EZİZNO EZ EWAR↵ CEM WE
Ezîzno, ez ewareme cem we,
Ji mezluman li çolê, H welatê we,
Hûnin padşae lefz û edalet,
Bd xuda heyfe birencinin gedê we,
Eger ci xak û xolê rehguzarim,
Bi tefsîlat bibînin macra we,
Ku ez çûm cehnemê pir mekin jî min,
Ji min xalî mekin koşk û sera we.
We cefa da min, we ez kuştim bi zarî.

204

Nizûlî rebmete cewr û cefa. we,
Ez mehwi bibim rojê du sed car,
Bi qurbanê geda û padşae we,
Mebêj in sud ne bû ji rûyê cehnema min,
Serê min li qelxane, bo tira wê qeza- we,
Nesimi koyî tu xatir dikî cem
Bona tira pê^iva paniya we,
Ezim serkar^ wê bo leşkerê xem,

Ditirsim ez herim, bişke sipa we,
Eger ser be, eger dil be, eger ruh
hemû çûn, çiyê êdî tema we,
Sefera me çû, kê rê hat û ne hat,
Dua bo me bikin, hun bi xudaê xwe.
Lava kurdî waye car-car
Bînin bîra xwe mehbûba rîya we.

205

DIL XEMGINE

Dîlhinav brindareî dil xemgine bê te,
Serê min gêje, canê min bé cane bê te,
Xewa min bê hişiyê, berge min palase,
Xureka min xûne, şadîya min sine bê te,
Ji çav işq û ji dil ah û keder bê te.
Te tirê tofane, ba û barane bê te,
Ciyê min sehayê, wehşyarim û hev dem,
Dirk û refş û gewene balgiyê bê to,
Ji işq û aha sar û awina dil
Cemaîa zer û reş rengîne bé te,
Serê min mestûr û singê min cenge, dil-def,
Xefet yar û meqam naline bê te,
Kebab-dilxûn, meyê saqi-feraqê te
Qedeh çav û mezem esrine bê te,
Hinav-gulzar û xun-gul, baxevan-dil ,
Fuxan-bilbil , cefa perjine bé te,
Zivistan mêla te, payz birê min,
Biharê em ûmûdin, havînê bê te,
Awa ez bûm sa û siltan û walî.
Tu xwedê, can get najî bé te.
.Sae'qe û bergi niheuêt zilmetê da Şerq û Xerb,
Berdebarane bi xususi li ser milkê Baban,
çavê ibret tu hilbire, ey dil H wezî behri dun
Seyrê wê ke çawan felekê ci kirye bi zumrea
kurdziman,
^.. . "-.er kin, bê nevâ wan nan û nemeta we bir,
Lûle i.-- --ifre û newale wun bûne zerb û xan,
Cimle sacûi û mêla û hacî bi la sîn ken bi séwz
Deftera ehlê wazayf ser heta pê kirin pê pan,
Dil ji mihnet keylemeylê seyrê nav seher nîne,
Herdu çavê min xûn je tê ji daxa tirkan,
Bê ziman koma jinan her xanedan tê difikirxm,
Qewmê kurdan girî dikin bo axa û mezinan,
Nivî bend kirin, nivi kuştin, nivê wan sxrgûn
kirin,
Kol be dos, xerqe poş bin, tac û keşkul hilgirin
,
Rû bikne eflakê, bedxû biçne seherê xamûşan.

206

QADIR KOYI (1815-1892)

Hacî Qadir Koyî li gundê Qoreqeracda li herîmê Koyê sala
^ ^ ^ ^ J ^ . ' ^ ^ y ^ ^ xwe bûye. Di biçûktîya xweda bêbav maye, ba
yê wî^miribû, dayka wî ew birîye Koyê û bi arîkarîya axâ"
û begên dewlemend G xêrxwez daye ser xwendnê. Ew lî mizgef
ta Koyêda li cem mêle Ahmed Gunbetî tevî Mehemed Gelîzadê
hînî xwendnê bûye û navê feqîtiyê standiye û bi feqîti
gerîyaye, çûye Xoşnavê, Serdeştê, Erbilê, Kerkûkê, Su
lemanîyê, Sabilaxê û Şîno.

Li cem merivên zana G ulmdar hîn bûye, navê mêla standî-r
ye, bûye mêla- û bi navê mêla li Kurdistanê gerîyaye, çûye
Stembole, li wê derê. bûye nasê gire-girên kurd û Kurdistana
né, yen li wî wextî li ser qulixa hukmatê bûn û komên rew"
şenbîrkirna kurdan û serbestîya wan sazkiribûn, Li StembcT
lé Qadir Koyî bûye nasê şervanên azadkirna KurdistanêT
çend salan bûye mamostayê kurên Bedirxan paşa, li mala wî
da dibe nasê nivîsara Ahmedê Xanî, destana wî " Mem û Zî~
né" dixûne û pêşgotna wê gelekî bi wi xweş hatîye, bîr û
bawara wetenperwerî û milêtperwerîya Ahmedê Xanî li dilê
û aqlê wîda rûniştne. Ew dibe xemx.urê mîletê xwe, şêrên
xwe derheqa halê mîletê xwe. derheqa paşketna wîda nivîsî
ne, di şêrên xweda ew derdikeve meydana rewşenbîrkîma mT
let, meydana serê azadkirna mîlet ji bin destê şêx, pir u"
axa û begên kurd, ji bin destê hukmeta romê û îranê nîsan
dike. Mîna Ahmedê Xanî mîlet şîret dike, ku ber bi xwend
207

ne herin, li serên azadkirna xweda yekbin, raberî hev ser
nekin, bi tifaq şerbikin bo xatirê azadkirna kurd G Kur
distanê.

Qadir Koyî şêrên xwe bi soranî (kurmançiya jêrîn) nivîsîne
ez çend şêrên wî bi herfên latînîya Celadêt Bedirxan bi
kurmançiya jorin li jêrê dinivîsim, ku xortên me délai
wan bixwGnin G bibin nasê bîr G bawara Qadir Koyî - şayrê
kurdan navdar G peyketîye Ahmedê Xanî.

HETA KU LI HEVNEYتN QEBخLتN KURDA

Heta li hev neyên qebilê kurdan,
Her wê ha bibin xirabe mal,
Hemû dinya mezin û biçûk,
Xemilîye bi milk'ké wek bûk,
Yekbergin, yekziman û yek reng,
Bêxéybet â bê a'yb û a'rû bê deng,
Dinya bi tîrên dixun û didin,
Her ci meremê wane, dîkin,
Her kurdin, t'enê bi p'aki merdin.
P'amali zemanê, mehsusî k'urdin.
Her mane bê deng û mezlûm,
Mîna e'rdê xerabe zarê me'sûm.
Ger basê ve dipirsi k'ijane,

Şerteke ku bû, hemû temane.
Ew şerte bi k'ullî îtfage,
Ger Mère 's û Wanê, ger îraqe,
Qesreke awaxî ew itfaqe,
Ger wa ne be, her bi taqe.
Sed şêx û mêla û mîr. û xani,
Bo lezeta iş û zindegani,
Li vi alî wan bi hîlebazi,
Li wî alî wan bi teqlebazî,
Qir kirin hemû li welat^a,
Heta milk û reya fewta
Ci te kir, wan ne kird;
Xema wan ni bû ku mirin hemû kurd.

208

TU WERE HiNi FEN BE

ru were binî fen be, ci te li wîye,
Gawure, hinde ya xût cihûye.
Di vê esra dirixda,
Şûrê min qelem teraşe,
Ĝ kalanê min qelemdane.
Hesinê sar bi fû nerm nabe,
Bi t 'irane ji hemam gexm nabe,
Eger kareki nekin li vê navê bi zû,
Tuyé wextekî bibînî welat ji dest çû,
Merg û jin wek sîber û tavin,
Awa baqi biminin, her bi t 'avin
çimkî ci li dara dinêye,
Tê û diçe, hemâ wek baye,
Sed şahanşa û p'adsâ mirdin,
Seyr ke, k'urdê me her K'urdin.
Her ji cafi heta bi goranî,
Hesreta min her ewe li dinêda
Hacî wê bimre, nagijê dewra wanda.
Ci menşûr û gire-girê k'urdî,
çi bi nazami û k'itebé hurdi,
Sa'di heyama xwe ma bû bé nani,
Wek min bû gerok û bê xani,
Nika xelq ji hesretê dimirin,
Beytên wî bi hêr û zîv dik'irin,
Axiré rojekê ji wêbé û ehdi,
Xefété bo min bixûnin weku Sa'di.

209

HER KURD E QISA BAVê XWE NIZANE

Ger kurdék qisa bavé xwe nizane,
Muheq dayka wî hêze û bavé wî nizane,
Were, bo te bikim basa nihayet
Tifin xweşe, ger tu çaki bizanî,
Salahedîn û Nûredînê kurdi,

Ezizané Cizîr û Mus û Wanî,
Mihelheî serda şêrê Deysemi sêr,
Qubad û baz û mîrê Erdelah,
Evîn pake wan kurdin nihayet,
Ji ber bêdefterî wun bûn û Xani,
Kitêb, defter û tarîx û kaxez
Ger bi kurdî bihata nivîsandin bi zemanx.
Mêla û zana û mîr û p'adşayê me,[^]
Heta muhşer dema nav û niştimanî.
HER KURDE LI NAV HEMÛ MILET
Her kurde li nav hemû millet
Bê behre ji xwendin û k'itabet,
Bigane ji tercima zimanî,
Esrarê k'itebê xelqê dizanî.
Yekser alim mezin û çûk,
Nexwendne qet du herfê k'urdî,
Estadê xetên ji van hersê yane,
Wek gund zimanê xwe nizane,
mumkîne der hêre ji binçengî,
heta reqem û xeta frengî ,
Bo çi k'ifrê bi zimanê me nûsin?
miletê bê k'itêb û bê nûsin
Xeyrî k'urdan t'une li rû zemin.
Qazî, nesir û muftîyên nizam,
wê te bigehên ta medres û alim
Bo nesxheyê zimanê k 'urdane,
Şêrên min delîl û birhane.

210

Hakim û Kilrên kurdistanê
Hakim û wîrân K'urdistanê
Her ji Botan heta Baban,
Yek ^bi yek xafizê seri yété bûn,
Seyd û şêxê qewm û millet bûn, -
Seyd û şêx ji tîrsa wan
Ew ku mirin, rê ketê ber wan,
Seyr ke çawan bûne p'ûş û agir û neft,
Yek li vi alî rû dike ber bi ecem,
Yê din li wî alî dibne dijminê hev.
Ka axa Cizîrê û Botan,
Ka welatê Kurdistan?
Ka ew dema kurd azad û serxwebûn?
Siltanê milk û millet û xudanê çî û erfana bûn

211

سەخ رەزا تەلبان (1842-1910)

Şêx Riza li gundê çîrixê nehîya çemçemalê herîmê Kerkukê
sala 1842 ji daykê bûye, kurê Ebdurehmane ji qebîla telebanîye,
bavê wî derebêgê telebanîyan bû, serekê şêxêd qada
hîn bûye, di bîstpêncsalîya xweda li paşî teraamkirna

medrese çûye Stembole, li wê du salan maye û diha hé rind hînî farsî û tirkî bûye, hema li wêderê dest bi nivîsandna şêran kirîye. Sêréd xwe bi farsî û tirkî û kurdî nivîsîne, paşî du salan li Stembole vegeerîyaye welatê xwe Gêrê hesiyaye, ku bavê wî çûye rehetê, mal û mîrata bave wî ketîye destê birê wî Elî. Bi tiştêkî ji mîratê nade wî, Ew diçe Koysincaqê cem xalê xwe Xefûr, wextekê li cem wî dimîne Gêrê pasê vedigere diçe Ker-kGkê û dest bi rênçberîyê dike.

Ew ji şêxan Gêrê pismamêd xwe zivêr dibe, halê jîyîna xelqê seherê Kerkûkê bi wî xweş nayê, ew sêréd xweda çê, wan dike, sebeb wê yekê li sala 1901 diçe Bexdadê û li wêdrê dimîne Gêrê sala 1910 diçe rehetê.

Du caran dîwana Şêx Riza Telebanî hatîye çapkirinê (1935 Gêrê sala 1946 li Bexdadê). Dîwana wî ya sala 1946 bi sê rêd kurdî(3-81), farsî(84-198) Gêrê tirkî (201-258) hatne çapkirinê.

Şêrêd wî derheqa evîniyê, derheqa halê wî hejarî Gêrê der bi dero, derheqa stemkarîya şêx û derebegada hatne nivîsandnê, piraniya şêrêd wî yêd salîrîne(şêrêd tirane u" pê kenîne).

Min li jêr çend şêrêd wî bi vî cûrayî çap kirne, ku xwendekarê me dêlax bixûnin. Ew parce sêrê ji kitaba Aladîn Siçadî hatne wegirtinê, çimkî dîwana sêx li ber destê me nîn bû. Eger ew dîwan li ber destê me bûya, me dê şêrêdê temam çap bikirna.

EV SADE RUXANE...

Ev sade rûxane ji melahet ku temamin,
Li dora te didin, tefre mexwe, qet mebêje ramin,
Geh dostê wefadarin, geh dijminê xunxwarin,
Geh dikin dilnêrmî, geh jî sixt kilamin, ^
A'ciz mebe, nek her bo te ew bê wefane, bo her kes ,
Me'lûme ku eva taqme mîna hemamin,
Kes hebê bê heya û şerm namûs,
Ebed nake refiqê taqme lus,
Eger sed salî bidî wî renc û neyanga te,
Şêx dikeve ber gisa nesteqî û nuqtebazi dibêje:
"Şoxi bi enab çûye cem zehd firoşî,
Bo exzî teriqet bi dil pir je xurusî",
Cewab da û gotê: " Hege teye, le bas,
Saleke, ku min iman firotîye îmanfiroş.
Cem te heye şûrê deban, cem min heye şûrê zi-
' man.

Her deiiğê keranê û şepûrê çingîz dike xan,
Ahengê biçûk ya merivê pir li wextê san.
Pir ku li kuh tir ne kir, dure ji mirinê,
Ahenga biçûk li k'uxînê nişana ecele,

Sax li dinyada ne mane, ger basa saxan dikî
Bi hezaran nişanî te bikim, ger gisa qurumsaxan
dikî,
Duhiné qetre xûn bo te, iro kefek ax bo te.
Béni adem kerî, ger ker nebi, bo çi ewqas bê ba ki ?"
' (Aladin Sicadîn, rûyê, 356-358).

213

LI BĀRA MIN ت

Li bîra min tê Sulemanî, kU dar ul-milkê Baban
bû.

Ne mahkumê ecem bû, ne suxrekôsê Alx-Osman bû,
Li her tahûrê eskor rê ne bû bo meclîsa paşa,
Sediiya m-Lizîgc û neqer ta eywanê keyvan bû,
çaxê meyaana cirîdbazî Ji dora kanî Askan bû,
Bi zerba hemle Bexda toxsr kir, te hilda,
Sulemanî' zeman, rast tu dive bavkê Sulêman bû,
Ereb inkarî fesla we nakin, efselxn, emma
Salh-eddin ku dinya girt ji zumra kurde Baban
bû,

Qebra pir ji nûra alx-Baban pir ji rehmet be,
Barane kefi ehsana wan mîna e'wrê nîsan bû, -
çaxê Ebdilla paşa leşkerê walîyê Sinnê sir kir,
Riza wi w^xtî e'mrê wx pêne û ses tîflê debistan
bû,

(Aladin Sicadîn, rûyê, 358-359) .

MIN DIKUJE

Min dikuje, hukmê wê dizanim, bi xwedê, hukmê
hebib,

Were, de bi eşgî xwedê, dest ji yaxa min berde
tebîb,

Were, dest bixme gerdena te bilurîn,
Heta sifra ji daxê bidne ser zîkê reqib,
Heta dinya pê nehese, ditirsim, ku bi azara
ferq,

Bimrim, nebe dewleta weselm nesib,
çavê fewtani te karê seher û cedugerîye,
çaxê bi yek e'şva dida ebda sed sale firib,
Heta ji te dure dilê xemzede, ey raheta can,
Meşrîg û mexrîbe li nav wê di gel sebir û şekîb.

Min li rîya eşga teda ne dît, bi xwedê, xên ji
nesib,

xên ji zilfê li ser û sehfa rût sabte
T'înetî t'î be, kame mizucê di gel zinet û zib.

2114

QEHPEJINEKE MAME MIN

Qchbejincke mamê mini dewletî şidadî }ieyc.
Ta 'le ya rahber û bextê wî xwodê dadi heye,
Yck-du gundê wî bi daweta siltan heye,

Her yek bi gedera xiznê irdayê wî heye,
çi firoş û çi ziruf û çi zîa û çi aqar, .
Ji hemû cinsi meta 'y sed û heştad hê ne bese!
Ev hemû genc û xezna wx 'heye, hela hê terese.
Ne hewa cud û ne mêla kerem û ne dada wî heye.
Ne ji aba wi heye û ne ecdada wx heye,
Ger seri û rûyê wî yê mêranin, pê bawar meke,
Batnî euhude, zahri zuhada wî heye,
Rengê k'er, dengê beqer, heyata seg, bi xwe çeçel.
(Aladîn Sicadîn, rûyê 348-349).

NAÇME KERKUKÉ

Bi vi h 'alî ger carekê din herme Kerkûkê,
Me'lûme bi merdî ji serê min kur nakin tûkê,
Bo çi herme Kerkûka qurumsax cîkê
Ehlîyê wê hemû di gel min nesaze mîna ava hemamoké

,
Min xweş tê ji ber cewra bira û lomê qewm,
Sed car li xeribîyê bibim mi flis û mefluk,
Bo mirazê min jî helbet rojekê wê bigere çerx,
Qîrarê vî esmani tine, carna çike, carna bûk,
Şahi ku nebe, emê derbas bin bi fegirî,
Bo ehlîyê qenaet ji pilawê xweştire dendûk.
Ses mange zêdetir, ku li mima bavé min
Ez mexdûrim û mezlûmim .û cefâ dide û mehtûk.
(Aladin Sicadîn, rûyê 347) .

215

EDEB EBDILA MISBAH (1862-1912)

Navê wî rastî Ebdila, kurê Ebdila begê, kurê Rostem begê
bûye, ji e'slê mîrêd begzadeyê muqrîyan bûye, li herîmê
muqrîyan li gundê Ermenîbûlaxda sala 1862 ji dayka xwe bQ_
ye. Di xortanîya xweda hezkerê rewşkarê, stran, lîstik,
kêf û şayê bûye, li biçûktîya xweda xwendna xwe li cem gi
re-girêd begzadeyan G zana G ulmdarêd Sabilaxê hînî zima
nê erebî, farsî G kurdî bûye, kitêbêd sêr, çîrok G dasta
néd farsî G kurdî xwendinê, bi xwe hînî cGre.-cGre pêşan
bûye.

Gîvî Muqrîyanî dinivîse, ku edeb şikilkêş, nexşkêş û xweş_
nivîs bûye, Dilê wî ketibû qîza îzet-xanê Serdare gund,
navê wê qîzêNûsret Xanim bûye, ew li gundê Qeregozê mênki
rî bûye, Edeb dibe dildarê wê û wê hez dike, pêra yartîyT
dike, pasê mênê wê, wê ber dideû ew û Edeb dibne mên jî
nê hev.

Hemû şêrêd Edeb derheqa dildarîyê hatne nivîsandnê, Gîvî
Muqrîyanî dinivîse" Li nivîsandana şêrêd dildarîyê û hezkirne
hevtayê Edeb tune". Di wextê xweda Edeb pertoka şê- .
rêd xwe di gel stran G guranîyêd kurdi bi destnivîsara
xweşnivîs dinivîsî, bî şikil G nîgarêd qeşeng dineqîşand
G difrot.

Min li jêrê çend sêrêd wî dildarî çap kirne, ku xwêndeva
nêd ezîz bi xwe bixwGnin G haj bi nivîsara Edeb bin.

216

Bi T'IRA XEMZE

Bi tira xemze cadu dilarami birindarim,
Bi nazê çavê xemze gulandamî giriftarim,
Qet kes bo zexma pir êşa min li fikira merheme
nîne,
Qet kes carekê bi halê zar û ahê min demsaz û
mexmûr nîne,
Eger carekê bi mehri tile'tê dû dide rewşena
min,
Şevê heta rojê mina exter bi yadê sibih bidarim,
Sev û roja min tune yekdem qîrarê sebir û asayş
Demekê dinalim ji dewran, demekê hicrana dildarim,
Eger carekê bi xemberî şevê çayê min bi xewra
çûn,
Sehergahan xemeke nû li xewê demda xeberdarim,
Xwedê çi bikim ji destê cewra supêhrî dehri
bedgewhar ,
Ne bû sehetekê ku firax be ji îşqa renc û azara
min,
Eger çi sihretê dinya seray edil û mikafete,
Bê cewrim û gunahê bo her cewrê sizawarim,
Ciza kifrî a'nal -heq bû, eger mensûrê bi ser
bî,
Bê neheg be a'nal~heq bo li cîyê mensûr serdarim,
Eger e'wrê qezabendeli jî bi ser minda bibarîn'e,
Li wextê dadxwezida muslîm ez xetabarim,
Dirextê gewherim bae's bi eskerî gewherê zatê,
Hunerê myaeya xirabî kuxî hesti dilbirindarim,
Ji' mizgefta wan der nayên û bi kêhbî ji dest
, ' reş nabin,
Edeb bira bêne buxtan, xizmet û pire zinarim.
(Dîwana Edeb, 57)

217

Wٲ SEHETA KU MIN NAS KIR...

Wê seheta ku min nas kir ew dilbera şenge,
Ew tirkê kevandar, ew xemze xedeng,
Ew şahde tetere, her ew mahî fireng,
Ew yara cefakar di gel me serê ceng,
Her dilbera pare, her ew yara stemkar,
Ketme li ber pê wê, ' min got: " Ey gula re'na",
Ey ruhê rewanim, çi bi suret, çi bi me'na,
Her ci ku ferman ki, sime'na û a'te'na.
Ma şêt fe'ldt walî alan qine'na,
Niha were kërem ke, ji çi bûyî jivê miqdar,
Ey laie ruh û tire wek miski teteri,

Sed canî eziza min bi fidayî xunçe zarî,
çi te ji min xeta dîtîye, ku li nik kenarî,
Ferman ke, li ser çi di gel me bi niqqarî,
Saleke li ser çi tu ji me rawa seraseri,
Kerêm ke, çi hingavê gil û wextê edaye,
îşev şeva iş tireb û bezm û sifaye,
Seyrî serê kulma min bike, te tiré nûra çiraye.
Singé min te t'iré rezê rezvanê xudaye
Şehdî dehenim ke, ku deda te 'na ji kewser,
Tebî fikir ji Xurşîdê Cemalim bi tae'mil,
Bigire serê giso wek destê sinbul,
Sinbulé e'cba bo çi dida bina qirinfîl,
Şevgarîya te eslî nîne hingava nixafil,
îşev şeva eyşa nehkayeta Skender,
Her wa got rubendê wela da bi qifêda,
Zilfê bi serê pence li ser erdê da alikî,
Ew tele'ta wek mehê li nav zilfê reşda,
Rojek bû tilwe'y bû li nav lîlê di cida,
Ronkayî xiste nav hemû xte û benderan,
Ser kumî gulê daye lala xumaren,
Zibi serê du kulma du gisoye metran,
Carekê xem û geh hilgê û carekê digora,
Carekê bi ser kulme, carekê li ser ra,
Wek pêç û xemî dude li ser micmerî azer.
(Dîwana Edeb, rûyê 40-42)

218

KUR U KEÇ

Bo kesê dildar firqî tune nav kur û keç,
Her çend me'lûme firqî tune nav kur û keç,
Bo dilê seyda firqî tune li her alî,
Her alî be, vî alî kur, wi alî keç,
Bona. îşqa te micazî û meremê te razî,
Şevgariya te dirêj ella kur, ehli keç, .
Kur ya keç simen can û herdu gula yek gulşen,
Herdu sunmi yemen late kur û xeza keç,
Kur ya keç lêv nûsin, herdu bi rux û rengîn,
Herdu bi mizin, şirin qende kur û helweye keç,
Kur ya keç simin her herdu bextên enber,
Herdu wek yek dilber, re'na kur û ziba keç,
Kur ya keça lalerû şirine, ev herdu,
Wek noqla misa kur û wek şehdi misfa keç,
Kur ya keç xweş menzer, yek pertew û du peykar,
Wek eqda sirîya kur û wek exterê şîwa keç,
Kur ya keç mişkin mû, herdu berê min ahû.
Tira nîgehî herdu dilsoze kur ya keç,
Kur ya keça suret xweş yek cinete, yek lezet,
Kur ava kewserê, qedşaxê tobeye keç,
Kur ya keça can nasxk, herdu bi vê ecazet,

Lêv mîna devê l'sa, kur rû mîna kefi, Mûsa keç,
Kur şehde leva me'lum, keç wek eslê bé mûm,
Yek lazime, yek mezlume, niseye kur, sibha keç,
Bê herduwan herame rukun jî, qewm jî,
U hingê wê tima ji bimîne kur, êsir keç, şeysta^
na te,
Wa xweşe bi her alî te pir be li şahristana te.
Sed horî û xilmana te, xilmane kur, horîye keç,
Kur laleya gulzare, keç li ebeta pir xare,
Bona hev demi sehra kur sihbete, bevaye keç,
Kur ser û gulistanê, keç e'sretê mestane,
Bo wextê temaşa kur hengaveke, tawanaye keç,
Kur saqî sibêye, keç ezri pezîrage,
Bo meclîsê mestaneye kur, bo mesemdi tenêye keç ,
Kur rûyê mîna mehtab, keç mûye wçk sincab,
Bo pertawê eywanê kur, bo bostere dibaye keç,
Axuzê sebuha ye kur, encamê sihra ye keç.

219

Maşoqê ezhdbiye kur, mehbûba zldmêye keç,
Kur bo dema ferwerdîne, keç bo çdlleyê havine,
Keç behmene ^ keç şîrine, germe kur, şerme keç,
Bona işe Edeb her dem paçê meye derxeme,
Xende keç, cama cem bade kur û mina keç,
Nalî ku eva bidita, dibû gu tabé wê,
îşq ku mîcaz be, talib mebe, ella keç.

.(Dîwana Edeb, 29^31)

E'MRت GIHISTخ AXIR

E'mrê min gihîşte axir, min canik carekê paç ne
kir,
Nezeke t 'er min temaşa mahî taban ne kir,
Dawa min pir xunçe, bi hêsir, girîn û qetim,
Ji wê xûnça gulşena li damanê min xendan ne kir,
Nişe baxçe, rûxê bade, lele canan, ey eceb,
Bo çi min ji wê fincanê qetrek mey ne xwar?
çaxê sereki hev demî xiste ber zarina min,
Heta min ah û zarina rojê hêsan kir,
Ey nigara bê wefa çiqas min cefayê te dît,
Yekserî mû qet xilaf ehd û peyman min ne kir,
Heta levê te lele min dit, qesem bi levê te,
Qet t 'u caran yadê yaqûti Bedexşanê min ne kir,
Sibê dema ku ez hatim, levê te lele reş 'nîşan
kim,
çimkî bi ne meremî te bû, perîşani min ne kir.
Te gotê: " Mircane , levê min", min got: " canê,
behaye",
Xên ji vi sewdayî cana min qet tawana ne kir.
Tira bijangê te li dilda xemzê teye dawa wê,
întizarê merhemê te bim, get derman min ne kir,

Weslê te min evel ku dît,- min nizani hicrane ji dîn,
Lezetê xildî herin bo yadê nerani min ne kir,
Wê demê paçî levê te xewfî e'tabê te ne bûm,
Xatemin pê bû, ku min yadê Silêman ne kir,
çiqaş wa'ze û ece'zi daw kerem ke ku el-eşq cinûn,
Aqlê min kir, ey Edeb, bi wê pende nadan min ne kir.

(Dîwana Edeb, rûyê 32-33).

220

MELA MEHEMED KOYL (1876-1943)

Ebdal Xaliq Aladin li kitêba xweda ya bi navê" Serhatî G jîyîna zana G şayrê navdare kurd da" derheqa Mêla Meheme dê Koyîda dinivîse: " Li sala 1876-da li seherê Koyyêda Mêle Mehemed ji dayka xwe bûye, Malbavanê wî G xizmê dayka uî-qîza Babekir-axa Hewêşî ji binemala zanyar G xwende werana bûn, weke se sed salan malbavê Mêle Mehemed xerêqT bûn xwendwerî li Kurdistanê belav dikirin. Meîa Mehemed ji biçûktîya xwe heta bîst salîya xwe li ber destê bavê xwe hînî xwendinê dibû. çûbû Stembolê, hevaltî û hevkarî bi Qadir Koyîra kiribû, zimanê tirkî, erebî, farsî û kurdî rind hîn bûbû, li pêşîyê bûbû feqî, pasê li mizgefta Koyêda dersê dîn û dîyanet da bû, xelq hîn kirbû. Li noz de salîya wîda bavê wî çûbû rehmetê, ew li şûna wi dib!" serokê zanyarêd seherê Koyê, li cîyê bavê xwe ders dide, ji hemû Kurdistanê jêrîn xwendkar, zana û feqî têne cenwî hînî dersê ayîna dîn û dîyanete dibin, gelek şagirtêd wî, gelek peyketîye wî mane, mesele. Mêle Fethula, Mêle Sadiq, Mêle Ebdula Nazanîn(1880-1906)? , Mêle Mesum Hewremanî. Mêle Ebdal Qadir Kanî Derbendî û yê din.

Sala 1912 Mêle Mehemed dibe muftîyê seherê Koyê, pasê sa la 1919 dibe qazî, li sala 1924 dibe andamê civata sazki rina parlamenê îraqê, çend sal andamîya encumena welatê Musulê kirîye.

221

Li paşî sazkirina parlamenê îraqê Mêle Mehemed di gel çend heval û hevkarên xwe dawa mafê kurde îraqê dike, Li sala 1924 heta sala 1928 Mêle Mehemed dibe qazîyê seherê Koyê Q li. nav wan salanda ew gelekî dixebite ku rewşenbîrîyê G xwendewarîyê li nav xelqêda belav bike, mektebê saz dike, ders dide, şêran G xebatên zanyarî dinivîse, Ebdal Xaliq Aladîn dinivîse, ku Mêle Mehemed weke 13 kitêbêd dîn, dîyanet, zanyarî G filosofî bi zimanê erebî nivîsîne, ji wan kitêban-destnivîsaran her bi tenê çend heb çap bûne, Destnivîsarêd wî " Eqîda îslamê" û " Mecîd'da Nu kirî" yêd bi zimanê kurdî nivîsandî heta nika çap ne bG ne. Lé çend nivîsarêd wî din jî bi zimanê kurdî hene, Ji wan her dîwana şêrêd wî li Rewandîzê Q li Hewlerê çap bû

ye. Li sala 1943-da berhevoka sêréd wî li Hewlêrê çap bû ye, li sala 1957-da destnivîsara wî "Firî-firî" hatîye çapkirinê, destnivîsara wî "Tefsira Kurdî" "Kelamê xaliq xudavend" bi du paran çap bûne, para pêşîn li sala 1968 - da çap bûye, paşîn li sala 1971-da çap bûye. Li sala 1943-da Mêle Mehemed li Koyê çûye rehmêtê, mirna wî sîn G girîn xiste nav xelqê Kurdistana jêrîn. Gelek mê rêd xîret, xudannamûs li ber destê mêle Mehemed Koyî hîn bûne, bûne zana, pispor, sareza û wetenperwer. Nav û den gê wî li nav xelqê kurda belav bûye, qedrê wî li cem ge lek merivéd maqûl û navudeng hebûye, şayrê mezin Qadir Ko_ yî van herdu rêzên sêr derheqa wîda nivîsîne:

Ji xêncî Celx-zade kê ji we.zanî,

Binaxa ulm û zanîn li Kurdistanê danî.

Li dîwana mêle Mehemed da(navê şîrin zêde Celî-zade le ki ribûn) navê wan şêrên wî kurdî hatine nivîsandinê: " Umid û xwestna dû çêbûne", " Ah û nalîna bo vejîna millet", "QF_ zinca şêxêd me"(pêşperî şêxan G durutîya wan nivîsîye) , " Baweriya cahilîya qelet", " Bo agadarîya û hişyarîya lE wan", " Lay-laya lawan", "Teleq", "Eva axa Kurdistanê " , " Lai bim bo milletê kurd", " Fêlên şêxan", " Azadbûna ji nan", " Henesa hilkişandin G lava kirin", " Şox G şengîya kurd", " Halê kurd G Kurdistanê dipirsi" G yêd din.

222

çaxê dengê mirna mêle. Méhemcd li nav xelqê Kurdistana jê rîn bnlav bû, ji hemû cî û waran hatne hewar, bû sîn û gi rîn^ Bajarê Koyê pêda li hev ket, bazar G dikan hatne gi7 tinê, biçûk G mezin li mala mêle Mehemed G mizgefta Eshe-" de bagîr, biçûk mezinan reş girêdan. Ji cî û warêd Kurdis tana Iraqê G îranê hatne hewarîyê G serxweşîyê. Nivîskar" G şayrên kurd derheqa wîda şêrên pesnawî nivîsîne. Ebdal Xaliq Aladîn çend şêrên wusan li kitêba xweda derheq mêle Mehemed da çap kirine. Şayrê navdar Dilzaz li.ser winckî (şklekî) wîda ev çarêka jêrîn nivîsîne.

Eva wîna bê cane, lé nav û nişane,

Her zendîyê ta çerxa felek beha girane,

Bo nusér û zana û şayr qet tûne mirdin,

Mirdin tûne bo hevbirê Eflatonê Yûnan.

Bona xwêndevanêd me délai haj nivîsarêd mêlé Mehemed he bin, min çend sêr G parçêd şêrêd wî ji soranî kirne kur mancî.

DESTE HEV BIGIRIN

Milet, gebilno, rabin, destê hev bigirin,

Hûn serefin, xwedî wujdanin,

Li ser çîyan hev bibînin, destê hev bigirin,

Meriv tenê bi boz û doz namînin, '

Dewlemend, hinekî ji xwedê bitirse,

Hal-hewalê hejar car-car bipirse,

Bira se qat nebe koşk û sera te,
Hinek pèrè bide bira û pismamé te,
Ku nan bikire bo biçûkan,
Ku ew ji bibe beşdarê jin û can,
Ew bimire, tu jî wê bimri,
Bibî agir, kes gun nagire,
çend xweşe birçi ter ki bi nan,
Xwe bidi kuştin li serê meydan,
Dewlemend, nebêje:'ew qisa bé ma 'niye",
Nebûna hejar, nebûna teye,
Eger hejar şevê te pawan ne kin,
Cerdê her mala te talan bikin.

223

JIN

Bêjne qewmê kurdan,
Dostê min dawa wan,
Heye bi heqê^ êzdan,
Jin anin û telaq dan.
Jin zeyneta dinyayê,
Ew emaneta xudaye
Hebîbà Mistefaye,
Qelatin ji bo mêrdan.
Eger jin bi hurmet be,
Bê zilet ,û zehmet be,
Bi terbyet .û xizmet be,
Dil şad û lêv xendan be,
Kurê je bibin wek sêr,
Agil û zana û delêr,
Bê dil xem û çav ter,
Jina ku der bi der be,
Dil pir xem be û keder be,
Rezil û dest li ser ber
Li ku ewledê çê li ber 'be ?

GOTUBتـJA KEWA HEWJ

. Hey kewa hê-wi ! bo çi damawi ?
Bo çi wa reneşin helperî ?
Bo çi rengê te bûye rengê axa bé avi
Bo çi tu li nav şînayê nagerî ?
Bo çi li vir, li wê bé wari ?
Bo çi bé dengî, bo çi wa digeri ?
Kawa pirin û badana peré te ?
Kawa şelpîn û telpina bejn û bala te
Caba min tu bide bi dest û bizd,
çiyayê ser bilind, kela qewmé kurd,
Gelek bx kesasi, çiyayê kevne sal,
Caba wi min da bi zimanê hal:
" çiyaki bilind sîn û sixt bûm.

224

Pir gui û nesrîn, pir ji dirext bûm,
Qezwan û mazû û perû û reşedar,
Welgu, kekîf û givîl û- çinar,
Hemi çîn bi çin bi rêz li dawin, .
Bi hewa nesîm wek etra xawin,
Bawêşîn bû li jêr û jêrin,
Cem min bû ava heyatê, meşûr,
Li beharê wextê xêla û jûr,
Reng bi reng dibûm bi gui zer û sor,
Ji tewqê serê min heta biniya destê,
Dixemilim mina baxê bihuşte.
Sor û sin û mor komela fer bûm.
Topa guibax mina şest per bûm,
Bûkek bûm, tara min dida bi serda,
Rû zerd min dida li rûyê generda,
Kom kom nazdaran gerden pir xalan
Rûmet perey gui bala şimşalan
Bi nav binaya çavê kale,
Bi wurşe-wurşa gulm û xale,
Bé perwa, bé bak, be xweşi serbestî ?
Li cem min çopîya şayê debesti,
Xudanê pêşmergê dilgîr bûm,
Rîya donzde swarê Merivan bûm,
Sêr li mêşeda nire-nir bû,
Dijmin li ber min çire-çir bû,
Landika, şêran û ciyê hêçir bûm,
Birayê hevpişti Eriwan bûm,
Kwané ne'reta şêrê jina min?!
Kwa nirina pilingê berî beyana min?.'
Kwa çirkina baz li ser kilavan?!
Kwané gaspa kewan li k'una şkevan? !
Béjme te çima rengê min sîn bûye,
çima brxne qeqnes, çima şewitim.
Min di rijiya xûna ewledê min,
Li serda got: " goşê cegera te me,
Li ser minda rijiya germe xûna kurd,
Şewtim, pertim, bûme kul û derd,
çend caran şe'witim, peritim,
Bûme k 'ozidana her dem,
Nizanim, hûn çawan dijin.

225

Hewar: mina min ne şewitin,
Ez her bo intiqamê çaverême,
Belki raborê kurde qewmê min,
Ez kela wême, ezim soperê wê,
Wunda mekin xûna bira bavé xwe,
Birêjin xûna dijmin li ber me,
Wextekê wê qenc be birîna min,

Sor bike rengê şîna min",
 EY LAWت KOYت !
 Rabe, pêş keve, ey lawê Koyê,
 Ta kengê li xewê bî, karvanê te çûye,
 Bi nûra ulm xwe ji rê derxe,
 Bi zora milan bar ser xe,
 Bi p'erê ulm bifire mîna teyrana,
 Bi zora ulm hêre bin behrana,
 Ger feyda ulmê hekayet hebûya,
 Dinya hemû wê bûme ba bibûya,
 Ulmê k'imîyayê ger te ne xwendîje,
 Bi xa tu nizani xuda çi kiriye,
 Em pêbendi waha xeyalin,
 Emê xerêgi kerev decalin .
 Bi def û zurna û reqs û sema,
 Ulm û marifet ji kurdanra ne ma,
 Bi xwedê gelek heyfe, heyfe, mixabin,
 Mîietê kurdan. heta kengê wa bin,
 Cahiltiyê bihêle, dewra erfane,
 Bira tirsî bimre, dewra kurane,
 Bavê minra ne edet bû mekteb,
 Bi exlaqê çak, bi ulm û edeb, ^
 Bi rêk û pêk mîna biran
 Li gel yekin du mîna ruh û beden,
 Xîret bikin, li rîya weten,
 Hûnin iro gula rewşen,
 Hûnin hivi û namûsa weten,
 wek barût û marût bin serobino bin.
 Bêje séxo, qiyamet li wê rabû,
 Cahil û tembelî mala me xirab bû,
 Ji ber qewlê pir pûç amani,
 Li destan nema xênc ji hevanê.

226

Gelé kurd nabnc .'^ahib û rayet û text,
 Ji ber çi karê xolqê wa duruste ?
 Eger hindus, ger agir pereste,
 Egêr laze/ eger rome-, eger cû,
 Ji bin nîrê vî û wî paki der çû
 Eger raste, dibêjî dinya xirawe,
 Edî bo çiyê ew cot û yarewe ?
 Eger raste qiyamet wa nêzîke,
 Cenahê te bo dinê wa xerike ?
 Eger hêza te dixweze hesta bi hêmet,
 Bê fikir û seyr û kiyamet,
 Bira millet hemû yek bin di gel yek,
 Ji erbabê qelem ta x-udanê çek,
 Eger kurdek sihanet kin li Besrê,
 Hemû bêne xuruş û coş û nehrê.

Heta heqê xwe nestinin, ranewestin,'
Ji ber bê itfaqî em xwar û pestin,
Xeznek hebe malê umumî,
Wek cû, ermen û bosnaq û romî,
Ji pare û rûpiya çarek xazi,
Belku bé roja pence bazî.

227

EVA XAKA DAYKA TEYE

Eva xaka dayka teye,
Ketîye destê ecnebî,
Ey kurde sahib xîret, tu çawan razî dibî ?
Bo xwe ewê dibini dijmin erdê te dikole.
Pas çend salên din qet destê teda nahêle,
Li ser k'ûra erdê we erzek û nasin,
Eva ji gelê xeribe, niha ji hûn xwe ne nasin,
çengê nan xuri, xelqê li ser milk û mali xweyî.
Axa te hemû medene, tu xwe feqîr rût û qût.
Ta kengê wek gacot li bin norê zilleti,
Sed heyf û sed mixabin, li alîyê xwe tu ji mile_
ti,
Sori, mûzerdi, çav sîn, nek bê umud bî,
Evel bi gewata xwe, duwem bi hewnê ré bî,
Ulm û emelê te hilde, cahil û tembelî mirinê,
Pist û zergan bavêjin, wextê xwendin û nûsine.
Mêle eger mêle bûna, wa li millet ne dihat,
Evropayê tişt ne dikir li erdê Rohilat,
Nefta babe Gurgur ne diçû' Paris,
Ne dikir hesret û mendi li derûnê daalés.

228

QAZINCA ŞÊXÊ ME

Heta çêxek li Kurdistanê bimîne,
Umuda -jina te pê nemîne,
Bi ba da rewnêk û ahenga kurdî,
Hemû bûne sofi, pir û derwês,
Bi bermal, bi sehbe û ri^teris,
Hemû bê îş û kar û teweze ,
Zik pan, mil estûr, selk zil,
Ji Wanê, Erzurumê ta cafan
Tewella bûn ji agil û ulm û erfana,
Be wê sol, be wê heqil û temizê,
Muheqeq qewmê kurd na bi rêzê,
Be rêşî pan û pirç pir sipî,
Binga îşê kurdan. çawan li hev bé,
Bi keşkûl û parsê û feqîr û zillet,
Mihale kake xwe teşkîla dewlet, '
Hemû bê hiş û bê guş û nezanin,
Idara milk û dewlet çawan nezanin,
Umud û qet nabe, kurd bibe dewlet,

Ji bedbexti ew esta bûne se parce,
Ewê zanaye, nav cerga wî pelase,
Ewê ne zane, nizane çi base,
Cenabê şêx dibê " Axir zemanê,
Qiyamet radibe her bi van zûyan,
îradeya xudaye, hûnê her wa bin".

229

WEFAYI (1838-1902)

Zanyar Q edebatnasên k'urd ji Wefayîra dibêjin Mîrze Ebdulrehîm,
le dinivîsin Wefayî. Wefayî,, navê şayîr edebyatîye,
ewî li serên xweda gelek car nivîsiye wefa yan wefa
yî. çawan şayîrê me mezin Şêx Mûsa navê Cegerxûn li xwe
kirîye, wusan jî Mîrze Rehîm navê Wefayî li xwe kirîye.
Bi vî t'herî navê wefa-wefayî bûye navê wî şayîrî, sebeb
vê yekê edebyetnas dinivîsîn " Dîwanan Wefayî", "Şayîr We
fayî yan jî Wefayî,,.

Zanyarê k'urd, Mehemed E'îî Qeredaxî sala 1978-da li Bex
dadê dîwana Wefayî çap kirîye. Ew li pêşgotna çapkirna
xweda dinivîse, ku du caran dîwana Wefayî hatiye çapkir
nê, cara pêşîn Mamosta Gîvî Muqrîyanî li Hewlêrê çap kirî_
ye, cara du-wmîn mamosta Mêle Mehemed Seyd çap kirîye. Ew
dinivîse, ku ewî herdu çapkirin beramberî hev kirne û pê
hesiyaye. ku di wanda hemû şêrên Wefayî nehatne çapkirnê
G li hinek şêranda jî gelek rêz hatne berdanê, çap ne bG
ne. Sebeb wê yekê ew lêgerîyaye çend destxe tèn Wefayî
dest xistne, ji keşkûlan melumetîyên teze wergirtne G ji
nûva dîwana Wefayî çap kirîye.

Mehemed E'îî Qeredaxî dîwana Wefayî bi arîkarîya akadêmî
ya k'urdî ya îraqê çap kirîye. Ew li pêşgotna xweda dini
vîse, ku heta nika bas ne eşkeraye çawan Wefayî jîye û li
cem kê xwendîye Q hîn bûye, li kovar û rojnamên k'urdîda.

230

melumetî derheq wîda kêniin û belav-belavin . Gilî dikin,
ku Wefayî serdare şayrcn Babil axê(Moliabudê) bûye, ku ew
bilbilê xweşxanê baxçê welatê muqrîyan bûye, ku navê wî
rastî lincî Mîrza Reliîm bûye, ew kurê mêla Xefurî bûye, li
sala 1844-da li seherê Sabilaxé (Mehnbadê) ji dayka xwe bû
ye û lier li wêderê xwendîye, liînnî zimanê farsî û k'urdî
edeljyetîyê bûye û bi herdu zimanan jî sêr nivîsîne û gotne.
Şêxê Nehrî, şêx Ebdule pê dihese, ku Wefayî şêi-bêj û
dengbêjekî xweşgoye, ewî gazî Wefayî kirîye cem xwe. Wefa
yî çûye cem sêxê Nehrîy û gelek wext li cem wî maye, se-"
rên evintîyê û dildarîyê jêra gotîye û xwendîye. Du caran
ew ji cem şêx Ebdule vegerîyaye Sabilaxé, hatiye mala xwe
pasê cara sisiyan ew j i cem şêx Nehrî çûye Sulemanîyê, ge
lek wext li wêderê maye Q li cem gire-girê şêxan hînnî bû~
ye, ulm tehsîl kirîye, pasê t'ev Şêx Seyd Xefîd, Séx Mus
tefa û Teyfîq beg(Pîremêrd) çûye hecê û sala 1902-da li

rêda li çolê Erebestanê nexweş ketîye û mirîye. Teyffîq beg nivîsîye, ku ewî bi destê xwe def in kirîye.

Mehemed E'îî Qeredaxî li pêşgotna dîwana Wefayîda nivîsî ye, ku Wefayî e'mrê xwe p'iranî li Sulemanîyêda derbas ki rîye, şêrên wî hemû yen hezkirnê û dildarîyêne, yen evin" tîya şîrin û bi derd û kul û xem û xiyala bémirazîne, her şêreke wî bi k'eşeke (çapeke) ahengekî taybetî hatne gotnê û nivîsandnê, ew dinivîse, ku mezmûn (naveroka) şêrên Wefa yî derdê dilê Wefayî, halê Wefayî û reng û rûyê evina(diT dara) Wefayî nîsan dîkin û tînin ber çavên xwendewerant Bi çend şêrên Wefayîda em bi jîyîna û halê Wefayî dihe sin, em haj pê dibin, ku ew belengaz bûye, bê nan û av û bê mal bûye, ku ewî bi fitrê, zekatê û nanê malan jîye, nerazîbûna xwe ji jîyîn û halê xwe xirab ewî mîna Meleyê - Cizîrî li şêrên xwe dildarîda nivîsîne û neqîşandîye. Li jêrê ez çend şêrên wi çap dikim wek nimûnê.

231

He-zar scwim û sclat be,
çawit li dûy zekat be
Xudat nîye, heyat be,
Qet wa niye tobek'ar,
Tif bi reng û rewanit,
Di gel fêl û jîyanit
çi têda niye dik'anit,
çit bik'irî xiridar.
Ey refîqan, werne yarim,
Zor zelilim, dilşkestime,
Can û dil meraqa narim,
Ax ji bo terek dirav,
Ax ji bo terek diravan,
Nera dil, binaya ça
van,
Melhema dil gui kirin,
Mûmxya pistê şkestîye,
Zêr û zîv fikir û xeya_
la minin ,
Dayk û bav û mam û xa
lê minin.
Hezar se û selat bo,
çavê te li dû zekat
be,
Xwedê te t 'une, he
yat he,
Qet wa t 'une t'obek
'ar,
Tû bi reng û rewana
te,
Di gel fêl û jîyîna

te
çi têda t'une dik'ana
te,
çi tu bik'irî xerîdar.
Ey hevalna, werne alî
min,
Gelek zelûlim, dilşkes_
time,
Can û dil meraqa narim,
Ax ji bo terek dirav,
Ax ji bo terek diravan,
Nera dil binaya çavan,
Melhema dil qui kirin,
Mûmiya pisté şkestxye,
Zêr û zîv fikir û xeya_
la minin,
Dayk û bav û mam û xa
lê minin.

Mehemed E'îx Qeredaxî dinivîse, ku Wefayî di xortanîya
xweda aşiq bçye, p'iranîya şêren wî derheqa hezkirne u
dildarîya wîda hatne nivîsandnê.

Ez jêrê çend şêrên wî evintîyê bi zarê kurmancîya- bakur
tînim ber çavên xwendeweren me délai, ku bixunin , qedir
ê qîmetê wan bizan bin û sGdîyê je wergirin.

232

Xudanê ser rûra berda ji ber pek'enîna te,
Şebnem gui je barî, roj girt p'erwanê te,
Tu bi xwedê, zilfê te bide alîki, bi t'êr gulmên
te paç kim,
Rê bide bilbil, bira negirî ji ber baxê p'erji
na te,
Zulfê te xetak'arin bo çavê te, birû daxistne,
Were em hev paç kin, bi destan hev hemêz kin,
çavbazîyê meke ji wê badeya elestê,
Destê min bigre, rabe; tu ji dîn e'ynatê
K'etme nav zilfê te, de tu bigre destê min,
K'afir bûm bê iman heta béme ser dinê te.
Sev heta seher wek gui dil p'ir xûnavim,
Ya xwedê, semai bike bin aragçina te,
Qurban: ew reng min rengand rengê te,
Zilfê te roj veşart, birûyê te xû nadin,
Wan roj ld min kirne sev bi meh û p'erwinê te,
Rehma te pê ne hat, şîrin xudagir bi,
Bo çi her wefayî, bo din bûyî, bi çiya k'eti ?
Sed Xosrov û Ferhad bo sirin lévên te. ?

(Dîwan, rûyê 31)

ﺑﺪﻧﻪﻭﺱ ﺋﯘ ﮔﯘﻱ ﻟﯩ ﺑﺎﺧﺎﻥ ﺑﯘﻥ, ﻟﯩ ﺑﺎﺧﺎﻥ ﺳﻪﻭ ﭼﯩﺮﺎﺥ
ﺑﯘ,

Meger dermané nesaxan bû ser rûda zilf tata' kir
Tata kir zilfê serk'ari,direwşa nûrî riswa kir,
Li her xelqekî sed tarî hezar xurşîd p'eyda kir
Wa xururi husnê xwe bû, dev p'ir k'eni û çû,
Ku ji xwe razibe, bêje : Wefayî bo çi rewsa kir
Hewa binekê p'erçeme û li çiyana k'et,
Seba etrekê xûnçe zar anî, rû bi sehra kir,
Nîşanê ji nûra cemala xwe baxşande Semé,
Seraser canê p'erwanê piraz sot û sewda kir,
Nesimek ji baxê husnê xwe anî bi guî da.

(Dîwan, rûyê 35)

»3

Êrê, ey bi zilf û ruxsar senemê çîn mehte'bim,
Demekê û xendeke û ni gah. te nimek. û meza şerabbim,
Ez li ber nîgah te biminim heta ser û xemze û
cela bim,
Were bi şertê caran, rojê sed car fida te bim.
Ji wêrana dilî şewawim, şîwen û wawayla- û roro,
Agirek ber bûye, hinavê min tê der, H henas
min bûso,
Bûme efseneyê welatan, seher bi seher, mal bi
mal, çîya bi çîya ,
Xalên çavên te, goşê ebrû ez du dîn kirim li
ser te,
Yan min bike p'îrê meyxa, ya mirazê xaneqa
bim.
Tu melek û firîşte û p'eri, guldev û gulber û
dilberî.
Laie .reng û ferengê çînî, şox û şengî, xeta û
berberî,
Nazik û nazanî û şîrin û awina rojî, reng û agî
rî':
Li nav menzera duderî, xoşî, seyrî mewicî beh
rî.
Were ser canê min, ezîza min, çî dîkî, jî dil
k'ebabîm,
Ewê şoxê bi tayê zilfan zincîr kirim dîwanê,
Ruhém, ruhê min k'îşiyaye, ruh t'une li ruhê bq_
yane.

(Dîwan, rûyê 48)

234

Xweşe rojek li a'iom dar bi der bim,
Li nav cwzayê dinîya bê xeber bim,
Jî ber tageta dîwanê asa
Jî xewasanâ derya bê xeber bim.
Sev û roj li çolê ber binalîm
Herî fî şevrevê bayê seher bim,
Nezanbe qet kes nav nîşanê min.

Eger aqil, eger aşifte ser bim,
Li her alî bira bizvire xubara min
Li her cî wara pêvîste seper bim,
Cirabê helgire, cana ji nav dil,
Li ronakî dilê yarê xeber bim,
Li ber çavê ter min sorani birzî,
Geh bê àayk, geh bê bavik bim,
Xuda.' çawan xwe carê bişewitînim
Ji der û daxê ehwalê xwe der bim,
Şevê ber heta rojê binalim,
Bi giryan dest û damanê seher bim,
Qet rêkê çare nabinim wefayî,
Meger ser hâte çedem xerqî nezer bim,
Eger bê yadê zilf û çavê te lehzekê sebir bim,
Hésir bendê k 'fir kuştîyê bêdadi sabir him.

(Dîwan, rûyê 54-55)

Geh disojim, geh digirim, xerqê av û agirim,
Ax ji ber bextê reş nizanîm ez bo çi namirim, .
Herke dibînim, dibêje: Tu şîma, ez p'erwana te
me,
Heta serap'a nabme çîya, zoxal, qet aram nagirim,
Her rêkê min tarîke, nalîn té ji şewqa rûyê te.

(Dîwan, rûyê 59)

235

Ji wê rojê ku dur bû sîya te li ser min,
Şewitî ji taw hemû can û cegera min,
Cerga min hebû let-let bûye sêlava sirûşa min,
Çi bikim bi behrê çûye lel û cewara min,
Kerem ke, xalî li serê xwe ke, te ez kuştîm,
Cinnet bese bo xûna şehîdê nezera min,
Qet wa dibe axa derê te t'acê serê min?

Ew dewlet bo min nîne, lo xalî li serê min,
Li wêda zilfê te mîna şamê xerîbane bo min',
Halê çîye, daxa dilê, der bi derê min
Wek bilbil seyda be, hezar nexme dinalim,
Gula min, carekê guh bide nalîna sehera min.

(Dîwan, rûyê 91-92)

Min got: K'a husna te? Enberfiroşê zilfê te go:
"Hebeş îslam girt, t'ek çû dewr û dik'ana min,
Tev ava heyatê çî bikim? Bo teye zindega rûhê min,
Mesîha bo çî be? qurban tu arama canê min,
Ji daxê xalê ser leva te dilê min p'ir xûn û xûnave,
Ku hinekî zêndî bûye mehrema zarê nihana min,
Nexweşî çavê te xûnx Wefayî bûye dermanê wê,
Fidayî te bim, zîz mebe, ha min bîkujê, derdê te li canê min.

(Dîwan, rûyê 92-93)

Dil dinale dem bi dem sewatâ taba firgatê,
Bilbilê, bo rûyê guî dil p'ir dax û husrete,

çav p'ir av û. dil 'pir agir, dil çaveré dîlberê,
Wey xwedê, derdê cudayê çiqas giran û zehmetê.
Ruh li ser lêv çavêrîya teme, wey tecela nûra
tûr,
Carekê hinekî xwe nîşani dil ke, mirin min hus
rete,
Remz û xemza nigaha te qelbê min qul-qul kir.
236

Bûme ciyê destrôja turkan, lama cerga min lotlete,
Daxdara bejna te bira ji rûyê te mehrûm nebe,
Ez k'efîle weslê cennetê; her çi ehlê wehdete.
Zilf lerizin, k'etne ser rû şadman fewcê dilan
Qet li dûzexêda ebed nînin, cennetin ew omete,
Qet t'u der'gak wa nîne elî bi çerteke hermê,
Bi hezar cura û xeta baz yar li ser rû wi zehme
teT

çayê bazî ez kuştim, xenda bi naz ez anim,
Sed bêmar û nexweş bin, pêk'enîn li min şehdete.
(Dîwan, rûyê 118)

Ferenga milletî, k'afira dilekx, egrîca terzayê.
Mêla sûretê, ahu herame, mah simayê,
P'erê peyk'ar, pûtê, gulprçemê, zincir gesûyê,
Şeker levê, nazenine, işwesazê serû û balayê,
Nigarê, t'undxûyê, serk'esê, aşigkujê, şoxê,
Gulandamê, dilaramê, semenber, dideşelayê,
Bi dû zilfan resenbazê, bi dû egrîca tennazê,
Bi dû çavan sehrbazê, bi dû lêvan mesihayê
Kevan ebrû pêwiste, ji Eyşê nêr.gis mestê.
(Dîwan, rûyê 163)

Seher mestane ez rabihirim li ber dergê kilîsê,
Keçê destê dilê min girt xeraman herne terisé,
Erem bo min bû enber zilfî, hêsîrê cenber zil fi
Keramete ser zilfê wê bi her tayî mesihayî,
Bi dawê zilf mijang rabûn li ser heddê dilê min
rawestan,
Nizamê çin â turkestan rijan, ber bûne yexmayî,
Nigaha dilistana min xumar da canê min.
237

Tobibê halzanê min nexweş bû, 'şerbet da min,
îşarek bi çavan kir, birûyê hevbasê turkan kir,
Dilê min wan tirebar kir kevdara li her alî
Sefô zilfa perîşan kir, bi rûxsari ereqnakî,
çi işirine di gel yekdu, meh û perwin şevê daye,
Perişanê zilfê zunnari, direxşanê rûyê gulnarî,
Were em herne meyhanê, çi mee 'mûre, çi wêrane,
Li her alî dil arayî, li her goşe şeydayî,
Li zarê gui şekir barî, ey Mecnûna Leylayê,
Were, ém herne meyhanê çi mee 'mûre, çi wêrane,

Li her alî dil arayî, li her goşe şeydayi
Ku min dest da deri, dil bû, ne dil bû, gulşena
gui bâ,

Hemû nesrin û sunbul û qernqal hexlê tubayi.
(Dîwan, rûyê 165-166)

Way cennetê E'yşê ebed ez ser rê guzara te,
Nûrê nezerim, t'acê serê min axa ber derê te,
Bi wê qametê xal û xetê rûyê te dibînim,
Her gulşanê Firdewse bi nexli şeca'ra te,
Badam û gui û sunbul û nesrine li berê te,
Didirewşe li nav zilfê te reş araqa gerdena te,
Xwe her sev p'eyda bû stêra sehera te,
Nizanim tu çi bi lêv û qamet şîrinî,
Xûnçe şecerî, yan ne gula ney şekeri
Daxu çi bikim fitna dewra. qemerê te.

Tu xwedê, devê te derxe ji nav t'orra bizanim,
Tamê wi çiyê şevhoqqeyê şîr lî şekerê te, '
K'afir ku nebû bo çi ez kuştim li ber derê te?
(Dîwan, rûyê lî-112.)

238

Eziza min, şirina min, ho çi ji min wa dûri tu?
Were ser herdu çavê min seri û cubarê te,
Li ser qenci girîbana te seba şêr bû, bi çiya
ket,
Ku ré ket xiyabana gui û baxê henarê te,
Nexweşê çavê te bûm û xenda te ez dam seburê,
Sifayê bimara xwe te da, gulşekir barî ji zarê
te,
Li alik tarê dawê dil, li alîk mare qesda sor,
çi sêhre? eceb mame ji zilfê tar û mare te,
Xeta te anî, cemala te pê nema, k'wa rewneqê xa
lé tel

Fereng hat û k'ee'be girt, mehdî çû ji seherê
te,

Deq û rişê dilê her ding û nalêna eŞga te le
da,

Bêje mutrib, were sagi, serapa bûme tarê te
çavê te ketim, bo zarê te agir ji min ber bû,
Sîpindarim, her bişewitim base, ez çavezarê te,
(Dîwan, rûyê 110)

Serabstan xerebstane îro,
Behara E'yşê her zivistanê iro,
Bi zerina payzê rengê min diyare,
Bi xalî rûte, tabistane iro,
Jîyîna e 'mrê min bé te zyane,
Gulistan bûm, xaristane iro,'
Temamî zindegana te bê wucude,
Serapa wek qumaristane iro,

Tava axa germina te bi min çi?
Bo min her weku çiyastane' iro,
Gula min bê nezira tu temaşa
Welat paki baxistane iro,
Xedenga te karê hejmara bi migat
Hemû mêşe û çinaristane iro
Wefa mezlumê beyrûte bi rûtî
Hetivê seherê K'urdistanê iro.
(Dîwan, rûyê 114)

239

XERĶQ (1851-1907)

Bavê wî mêla Salih bûye, li gundê Zêwê nehîya Sulemanîyê
ji dayka xwe bûye. Bavê wî xelqê sinorê îranê bû, ji cîyê
xwe hatibû Iraqê û li gundê Zêwê jin anî bû. Zarutîya xwe
da Xerik li cem bavê xwe xwendibû, li xortanîya xweda li
Sulemanîyê, li mizgefta Mehemed Berzencî dibe suxtê feqîyê
pasê diçe Qeredaxê, Li wêderê li cem mala Ebdurehman pénc_
wî nî hîn dibe G ji wêderê diçe Sabilaxê, li cem şêx Burhan
hîn dibe G dikeve ser rîya terîqeta neqşbendîyê,- Li
Sabilaxê, li mizgefta Seyd Hesen dibe dersdar. Li Sabila
xê jî nê tîne, jêra kur û keçek dibin.
Sala 1907 diçe rehmetê, gora wî li Sabilaxê li Goristana
mêle Camîdaye. Edebîyetnasê kurd Aladin Sicadî, Refîq Hi^
mî û Maruf Xeznedar dinîvîsin, ku sêrêd Xerîq yêd dildarT
ya sofîyane. Dibe ew wusabe, piranîya sêrêd wî derheqa
dildarîyê hatne nivîsandin, le heta nika ne hatîye zelal
kirin G safîkirin kîjan sêrêd 'wî yêd sofîyane, kîjan ^yêd
dildarîya siruştî G tebîytîne, Bi fikra min li nav sêrêd
wîda li gelek cîyan derheqa hal G hewalê wî G yê^xelqê ha^
tîye nivîsandnê, Sêrêd dildarî, ^êd derheqa jîn G halê wY
û halê miletta wusan bi hevra hatne hûnandin, ku ne reheneqşê
dildarîyê bi curê hêre bas hatne xemlandnê, Bona me_
selan min li jêrê çend şêrêd wî ji xwendkarêd me delalra
çapkirnê.

240

Kes tune bi hêsa pal li striyan dayne;
falibê vê salê derxist,. rû bi rû hâte peş,
Sahibê e'rfan û daniş ser bi zana çûye pas.
Bo siloki rîya marif palewan jî nikare,
Bo riyà hizb heyfe wek yek derd û heras,
Nan û avê ehlî dil her xi seye û xûna ciger,
Dest berdaye ji erşê talibê nanê bêlas,
Her kesê dangê sewr be, şêreke wi heyê,
Eblê bê deng bûne sahib milkî ses dang û meaş.
Ger bi tdla û zor nebe, rozî bi dest kes nakeve
Şahxd bo mode 'y rastî hukmî qazî giri cas,
Din be zaye ger boy rêk keve piyawê nagehan,
Wek kelîm ella xwedê kirîye delilê seng teras,

Nek weku qazî zerurî û wek melayê nexwendewar,
Ya xelifeyê kuletaş û murşidê cewher teras,
Ya wek min bext û ta 'le yawer û yara min ne bû,
Cxyê mxtala û nora dersê min bûye dewra dora as,
Wek Rostem, Cahangirim, Skender be na,
Carê babaye refiqê min be wek yoldasê bas.

(27-28)

Huzna min û hesena te aşkaraye heta axra nefes,
Bo çx zekata husna te û ya huzna min negîşte bi
kes

Zahirin, kerem ke, wextê mirné hazir bim,
U bi xweşi mirné bimirim, de bese, isafe bes,
çawan bikî me'na dilê min tu ji şedetîya levê
xwe.

Lêve te wek şekirstan û dilê min wek meges,
çavê mxn bi wî baxê husn, me'nî çavê-'min meke,
Lazxme bo pasewanê baxê te cotek ebes.

Teze te got cem kesî razî eşga min mebêj.

Te ne zanî dil qui bû, deng je tê wek ceres,
Bêjne zahid bi xêra xwedê ji halê min mepirs,
Eşga mxn dişxule û diçi ruse, halê wê wek difk û
V i J. dale

xala sewze, daxa sewze, basa nasorê meken,
Heta pêşberi wi Xerîq qet sikê nabe eu kes.

(26-27)

241

Bira hemû kes bizane, ez sewdayê zilfê dutanim,
Li xaha kokda gulim bi ferzi şayî û rcxtmanim,
Eger çi saknî milkê ecem bûm, dur ketim ji rome
Ji saya perçemê te reysê milkê şamatim.

Dilê min her wek reyet xweş nişînê milkê ezate,
Li her cîyê rûnêy, lé bigerî, gurbana bejna te
bim,

Mxtala basa zilfê serê sefhe ruxê sihbe, !.

Bo min çê bû bi mindal i li dersê eşgêda rehetim.

(29)

Para nasina nemerdi di kasa merdîda nabinim,
Li cem wê kir û germi nebe, dilsarî nabinim,
çi rûspiye bi râ sori ji bûyîna intihamê der çû
Derew nakim bi uca rasti rû zerê nabinim,
Ji gend û rindî a 'lem mepirse, ger tu zanayî,
Xuda hilnagire, rindî min ne dîtîye, gendi nabinim.
Min serê hûr ne ditiye, wekî gir mina wî be.

(43)

Diyare saqi, ne bê baqiye mêla bi dildarî,
Dibêjim ha neqdi can û dil dibêje wêda çû ji
ber çavê min

Dawa hicrani gui, ey dil ji séx Şabaz temeni ke

Bêje: iro bi neheg newnemami cergê pê kewim,
Weku ereb dexli te bim, zefil û zar damaw bim,
Xerig narê hieran û xerigi eşkî hirmanim,
Li xak û bad û a 'lemda enise agir û avim.

(50)

enis-.hevdem

242

Nehek tcmame, mehak tumame, min no ditiye,
Îş'ê- temame, heyfe ku li cikî min ne dîtîye,
Her weku berde hilal li bar cewra perçeme,
Çavek dibîne, şchde qedcm çkestxye.

(50)

Min ku şima rûyê te. dit, dilê xweda min got:
Li e'nîya min nivisîne: Her şima şewitîme,
Temaşa çavan min kir, birûyê te gotin: Kerem ke
ez tenême,
Bi ŞOXÎ zilfê liv-liv dibêjin: Her ez virame, ,
Dibêjin va cejna nevroze, dilê min pir agir soze,
Were cejna piroze, bide ruhê min li ber bê doze
Were ser çavê çavê min, dibêje: Derya Emame,
Temaşa eşki gulzarim li saya çavê xunavim,
Hemû kes mestê bade û kêf û sewq û bezma canane
Bi tenê her ez iro li xaka minetê mame,
Lema awa beqa, badi fena, xaka badda mame,
Çaxê yara min agré dûri ji pus xiste ber dawa
min,
Temaşa-çavê nérgis ko, bi mestûrî çi mexmûrim,
Temaşa kenina gulê ke, bi ehwalê pêşivavim.

(44)

Pir bûm, jîr ne bûm bi tecrûba karan,
Bàrana hesrê min barî li dû yaran,
Ser ta pa min sin kir bo sewze gulzaran,
Ava çavê min sor bû, bû serê cobarah,
Ji xewa xewle hişyar bûm wek caran,
Disan çûme ser şiwên û zaran.
Tuê binoşî sohbet û razê şeva wesla te,
Tuê binoşî firqe û razê rojê fesla te

243

Bi peykana bijangê te çend caran ez ketim,
Bi mihraba birûyê te best û girê bûm.

(83-84)

Min tiré tu nêçîra Reşidi, yarî bo yarî
Li milkê mihrebanîda ji yaran wefadari
Tevi her zerê bo cilwe celay mihrê cihanara
Ji şewqa mişterî nûra qemeri wek zehre seyari,
Cewarê rehmet û desga û pişga edil û insanî
Li der heq feqîran rast emîn û ehlî derbarî,
Ji xelqa mihusan serxweşî her mest û hişyarî,

Ji zimrûy çavesani baregayê barê selaye a'mi
Telibeyê fewcî u'cî û yawerê siltan û serhengî,
Ji serbazan mumtazî, li ser esker gumandari,
çi xêre, wa dûrî bezma te bê seda şabaşî çawuş
çû,
Neva t 'are te, cena t 'ar bo dem levsazi ne hat
barî,
Wek min dure û bi çaverê mame ji ber çavan
Ji dest çûm û ji pê ketim li ser sing û bêmarî.
(82-83)

Îlmê celeb û kesbî dinya bûye e'ciza kimiya,
Bo yekî mina min sewda sewda.yê segmûniya,
Hev dest bûm ez di gel zahid li destpêka kitêb,
Ez ne gihîştme fesla tezvîr, ew çû bû babê rîya
Fikirim swarê merkebê(bim) li dewra milkê mehal
Swarê tasinê himet lena qeht al rical,
Daxê daxanim ku min zû Sabilax hişt,
Her wek mufti bi mufti qazî rûyê xwe ji heq pêçayî,
Ji uzra bû, ji mêla bû cab da got: "Nadim"
Ulx dest nakeve, çi dibe, eger peya bim.
244

filme cem ehliya, dil û cerga wan bêdax min ne
dit,
Nalîna bilbil li baxda, qarîna galêres min ne
dit,
Dinyake p'ir ji nesaxan yekî sax min ne dît.
(91-92)

Dûri merivê xwedê yekî qurumsax min ne dît,
Eziza min, tu dizanî ji ber çavê te ez ker û gê_
jim,
Swar nînim, peyame, çawan bê te biminim,
Vlax dest nakeve, her bi tibareka xwedê ser avê_
jim.
Min got: Dixwezim .paç kim, rûyê xwe bi ava rût
gulav nakim,
Ewê got: Tu dixwezî paç kî, dino , ez jî rûyê
xwe gulav nakim,
Tal û şirin tev hev min ne ditne, ça bé ça nebe
Her kesê di gel min rûnê, ça ne be, ji wîra jî
ça nabe.
(91-92)

Ey padşayê milkê wulayet bi edalet
Mezlûmê serê nefsa min û hatime şkayet,
Ketime jêr destê seytan û nefesa min,
Dest bide destê min şkesti bi enayet,
Qurban û feda seyê ber qapiyê te bim,
Wa bizane se min bigire bo hefz û himayet.
Mina tajî dû nêçîrvan ez li pey te tîm

Bi wi serti kes te negire bi enyaet.

(18)

245

E'wrê xefetô berfa xemê daye ser min,
Nirina sir û serma cz kirme serma,
Canra beşrarê xemê carna sir û serma hieran,
Bo min xweş ne bû bi serma, ne bi germa,
Ketne. serê min çşk û xubara ulmê dil.
Axa minetê min ser xweda kir,
Herme sahib get yekî têda nabinim,
Herme Saqiz, agirê Saqizê wê cigerê min bisotinin.

(10-11)

246

BهغD (1878-1955)

Navê Bêhûd bi rastî Mehemed bûye, ji binemala hekîm, muf ti û zanyarêd seherê Sulemanîyêye, nevîyê melà Ahmedê ku rê Mehemedê pir Hesênê navdar bûye; li sala 1878-da ji dayka xwe bûye. Li biçûktîya xweda li cem mêle û zanyarêd kurd xwendîye Q xwendna xwe derheqa dîn G dîyanet û ayîna Islamîyê xilas kirîye; li pêşîyê li Sulemanîyê li mizgeftêda dersê dîné îslaraîyê xwendîye, li sala 1900 hukmetê ew kirîye hakmê Helebçe, pasê kirîye serokê encumena mari f^tîya Sulemanîyê; gelek sal şixulê hakimîyê G wekiltîyT dîné^îslamê kiriye. Di gel zanyarê kurde navdar Refîq Hilmî G di gel şayrê kurdperwer Zîver mamostayî kiriye, ders daye biçûkêd kurdan. Berî mirna xwe Bêhûd çend salan li Helebçe maye, pasê çûye Sulemanîyê û li wêderê hukmetê ew kirîye mUftî. Li sala 1955 çûye rehmetê. Li sala 1960 edebyetnasê navdar Mehemed mêla Kerîm dîwana Bêhûd çap ki rîye. Dîwana wî bêş dibe ser du bêşan: Şêrêd bi kurdî ni~ vîsandî(I-140) G şêrên bi farsî nivîsandî(141-291) . Ew sêr derheqa dildatîyê hal û jîyîna milletê kurdda û welatê kurdanda hatine nivîsandnê.

Bêhûd jî mîna şayirên me din wetenperwerîya xwe di şêrên ^xweda dîyar dike, reng G riyê welatâ x-we , hal G hewalê xwe bextreş dîyar dike, derdu. kulên weten dikişîne, dibê je, digirî, dikewgire G dilûvîne, ku çerxa feleka kurda.

247

çerxa roj gara kurdan çep dizvire, herdem li ser wanda birûske, reşebaye, tofane. Ew dibêje, ku ji wî halî azad bin, pêwiste kurd di gel hev bin, arîkarî hev bikin. Min li jêrê hine şêrên BêhGd yen kurdî ji ber dîwana wî girtine, kirne ser zaravê me Kurmancîya jorîn, ku xortên me délai wan bixGnin Q haj nivisara wî bin. -

DILEMIN

Ji wê rojê çûye, xeydiye dilê min,
çiças digrim, bê seri û bé şûn maye dilê min,
Ax li çi şaxî agir lé ketîye dilê min,

' Ax ji çi daxê sût û şewitiye dilê min,
Ew hevdem xemx'wera nedîma mine, ya reb,
Ew merhema esrera gedimê mine, ya reb,
Ew gewhera şahwara û êtima mine, ya reb,
Ketîye çi behrê, xeniqiye, dilê min,
Meenûni, du gisoyi, çi leyloye, wax lo,
Ya wamiqê caduyi, çi Ezraye, wax lo,
Dîwaneyê ahuyi, çi sehraye, wax lo,
çi cehre perî ditiye, ku tirsiyaye dilê min,
Ditemire carna bi xeyalê xet û xalê,
Dişewite carna bi cira şewqa şemalê,
Nizane çawan be ji derdê wi halî.
Mina pus û pelaşê ber baye dilê min,
Li wê çolê, li wi biyabani kê bibe yawer,
Ya li wi keji, li wî çiyayî kê bibe sewdaser,
Ya parçe-parçe bibe efkara bijûyê xencer,
çawan maye li sed çiyar, hatiye kuştin dilê min
Bo çi ne riye sêlawa hesrê min mîna baran,
Bo çi mina Yaqub ne bûm şuhreyê sheheran ?
Min pirs kir ji wi Yûsifî, ji began û yaran,
Qet car qenc nabe birina dilê min,
Bo xwe bigrim, ya bo nefesa pêrda diri ?
Ya bo cegera qul-qul sed parce kirî ?
çi kiriye, ya reb.' ku xwerin û av,
Her dem bi xem, bêdar û xûnave, dilê min,
çi bikim, çi bêjim, çima bi derdê girane dilê min.

248

Şahdê minin mûye sipi û cihreyê zer,
k'urê nalin, germ û dema min,
Helbet li her cîyan alave, dilê min.
(Dîwana Bêhûd, laperê 66-67)

ARAMI cane DTL

Arami cane, mehrûmê razî nihane dil,
Yanê li nav yar û minda tercumane dil,
Erşê xudaye, xatirê pax nûra mûmanê,
Lema wa li ser serê heft esmane dil,
Ser xwe be, get bijişkek xûnê naxe gunê te,
Bo teyrê muhbetê heq hêlîne dil,
Her dem li dergê singe, yada rûyê nigar,
Wa şimşir li deste, mîna pasevane dil,
Bégana bé jorê, wê serê wi qet bike,
Eger yar nase, îda mêvane dil,
Ax^lo, yada nergisê, bêmare kêya, wa,
Rûxsara sore zere, behara xezane dil,
Bémara, nazê xemzeyê çavekî qetil,
Mecruhi mewcê cewherê şûrê debane dil,
Ax ji hesreta ney bala kêye , wa,
Daym xerêqî nalin û ah fixane dil.

(Dîwana Bêhûd, laperê 38)

HETA KENG

Disan çapiyê xemê li me ve bû,"
Pergayê tereb ji a 'lemê dil hâte girtin,
Disan ceger kirne kenarê mişgeget,
Yanê dikana çerxa cegerê ve kirin,
Dîsan birina ke-vne xemê me xebiti,
Disan ji herdu çavan weten bû gola xûnê,
Hesir mîna fewarê ji dil hilgolîn,
Dîsan liva xezayê ji liva û nehîya gezê,
Bo kurde qurbeser bi mezê helkirin,
S^têra birca hequqê wî bû weten,
Îşev nişkêva kişîya û carekêva hâte kuştin.
249

Daxa xemê feraqê danî sor cegerê
Birina hezar sali dil wa k'oliya,
Girîya û got: " Weten, cegera min hâte birin",
Şewqa cira meclîsa xûret hatiye kuştin,
Ey çerxa bed mea'mele, heta kengê xeta bikî ?
Vç kurde bê ice.si bi xem eşna bikî,
Heta kengê lazime danê bikî ar ?
Heta kengê xirmanê e'mrê me ba bikî ?
(Dîwana Bêhûd, laperê96-97)

KURDNO Di GEL HEV BIN

Kurdno di gel hev bin, wa wextê sirûre,
Wextê gui û rehane û nesrin û çdnare,
Binêrin, gulşen ku dibe bo qelemûne,
Geh sewze, geh zere, geh mawi û sore,
Binêre avi û gihiya heta bizanin,
Ev her zimrûte, ew jî cejni bilûre,
Binêre, dinya ku dibe, cinnete îro,
Li alikî hemû xilmane, li alikî hemû hûre,
Nêrgiz ku îro temaşegeha seyrankere îro,
Wek çavê bo we xudanê sed cure fitûre,
Xizmno, eger basa min û bavê min dikan,
Axayê Silêman û kemala wî jî wek mure.
(Dîwana Bêhûd, laperê 80)

RIJIN HESRE BARANE

bi xulin rijin hesrê .barane,
Li ewrê şavê sore sor belavkerê mirvaran ,
Mij û dûman welatê kurd dagirt,
Nişkêva mîna dûkela maşîna şeheran,
Li zemin bû tarî bo min û te,
Zeman nişêvi mîna her caran,
Cenabê hepsxanê teşrîfa wî çû,
Şkest pista fegîr û fiqaran.
(Dîwana Bêhûd, 63)

250

HETA KENGÊ EM NEBNE PERWAN

Heta ez u tu nebne perwane,
Wê çawan xweş be şewqa weten,
Hişmetê Xosrovê mehal i heta
Canê şîrîn nekin fidaya weten,
Bê şirikaya biratî. qet car
Tune çare bo rê G dirba weten,
Bê k'ina yekîti û cididi,
Zehmetê çara lertz u t'a weten,
Heta kengê em li z.ehmetêda bin,
Heta kengê li nav zulmêda bin,
Lazime bi kêf û mesret
Em ruh bikne qurbana milet,
Zatî em xuliqîne,
Bo xizmet kirin,
Bo wi fidakar bin
Heta roja mirin.

(Dîwana Bêhûd, lapelê 140)

DILE MIN MEFTÛNE

Dilê min meftûne, çavê dxlberekê nikte perdaze,
Ku mehzi husne, eynî xweşîyê, ser çavê wî naze,
Li baxê nazikida mua 'dil serokê savaye,
Li dîwana çemenzarî dilda derdekî mimtaze.
Bi zorê husnê xwe xqlima erzê esman girt,
Li ser texte zemin sahê zeman meha feleknaze,
Suweyda perçemê mîna' fexra kazib zulmet efsane,
Beyaza gerdenê wek subhî sadiq purte û endaze,
Herimê çav li nav rûmet û take xemê ebrû,
Metafi naze, ku ebeya wê îmtaze û gibla raze,
Li bazara muhbetêda hezar loma minbikin exvan
Ku ev Kerkûka ciyê rawê sehîn û sev baze,

(Dîwana Bêhûd 81)

251

Mina murxê qefesê bo çi nekin zarin û nefirin ?
Heyranim ku nika min bikne, bîrê.
Min ne bihîstîye qet rawker heta nika wê bigre,
Min bihîstîye, ku bi dawê û şkarê asik hatîye
girtin,
Însanê bigre dîdeyê ahuyê birayê min.

(Dxwana Bôhûd)

DÛSA EWRÊN BELA HAT

Dîsan e'wrê bêla hat, saya weslê gulan çû,
Şevê matem peya bû, roja xweşî bilbilan çû,
Temê xemê ta qiyametê bo çi venagere ji welatê
kurd?

çaxê zatîkê wefadar û necîb û xanedan çû,
Biçûk çima te qor ne pîva? mezin, tu xwedê,
Kengê asaya destê pir û hêza ecnûya xortan çû,

Îro mîna ree'de behar ji mezin heta esman çû,
Mişûr xuri, gelî mîletê cenabê Mistefa Muzher,
Kengê bangê husnî xuliqî? çima hemû Kurdistan
çû?

Eger, keko, ew hevtayî bike, navê wan ji hev
dur be,

U, eger na mîna wî rengi hikyat û dastan çû,
Li ser wetraxê destê rux û sax û daxa berza dil
Humaya wî cîyî saedet, bazê erfana asê wan çû,
Bi xeyb bûna wî ew bavkê feqîr û xadimê qewm
ser hiş û dil sebir û ji can tab û tawan çû,
Bo çî mîletê kurd du car li duzexê xem kir?
Lê şikir ji xwedê xwe ber bi bihuşta cavidan çû
Muhasib muhemlê vê şêrê ger cime û kom bikî.
Tuê bizanî, ku rewana pak çû baxê çîyan,
Weten, Bêhûd mîna ewledê te bo çî ne naline?
(Dîwana Bêhûd, 130-131)

252

ZIVER (1875-1948)

Zîver kurê Mehemedê kurê mêla Resûle, li seherê Sulemanî
yê ji dayka xwe bûye, Li h'eftsalîya xweda li huera mêla
Sehîd xoce Efendîda dest bi xwendnê kirîye, quran, negehan
G gulistana Sehîd Şîrazî xwendinê, li pêşîyê feqîtî
kirîye, li K'urdîstana jêrin gerîyaye, çG bû Merîvanê, Ba
né, Sabilaxê, Rewandizê, Hewlêrê, K'erkûkê G pasê vejeri"
yaye Sulemanîyê dersê ulmê e'rûz G qafî G erfana xwendîye,
li wextê hukmeta romê çûbû Stembolê, li wêderê ulm û za
nîn hîn^bûye. Bûye nasê merivêd k'urd yêd li wêderê hingê
dixebitin û li ser rewşenkirna xelqê k'urd wextekê li gel
^5'f^P wan xebitîye, li paşî çar salan vejerîyaye Sulema
nîyê û li wêderê bûye mamostayê . mek'teba "Rişdîyê eske~
rî".

Li wextê hukmeta îraqê bûye mamostayê "Edadê Milk'i", Li
wî wextî li Sulemanîyêda zanyarêd k'urd k'omek bi navê
"Zanistî" teşkîl kir bûn. Zîver di wê komêda tevî zanya
ran dixebiti, Wezîretîya hukmeta îraqê Zîver bi navê ma
mosta dişîne gelek cîyan ser îşê dersdayînê. Zîver wek sî
sali li Sulemanîyê ders daye. Li sala 1948 li Sulemanîyê
çûye rehmetê. Ewî rind zimanê farsî, erebî, tirkî G kurdî
'^î^anbû. Bi wan zimanan jî sêrêd xwe nivîsîne, dîwana sê
rêd wî li sala 1958-da li Bexdadêda çap bûye. Li pêşgotna
xweda Necmedin mêla kurt serhatîya Zîver nivîsîye, li wê
dîwanêda sêrêd Zîver derheqa jîyîna gundî, bajarvanan,
jin G keç G kurêd kurdada G derheqa h 'aie mîletê kurd G
Kurdistanêda nivîsîne.

253

ÇÛROKA KOMELETI

Li xewa şevê min dît xewnek xirab,

Ez ne quranê dizanim, ne kitab,
 çûme cem melekî esebe.
 Min goté: "Ey werisé ulmê nebî,
 Dixwezim hînî xwendin û xet bim,
 Lî îşê ulmda weke pût bim".
 Ewî got: "Hînbûn bi meznayî bi pilaw,
 pari nan bo poz be yan bo çav,
 Ehmeqî, tu nizani û ne jî dizanî,
 çawan tu bibî wek put bi asanî"
 Min got: "Ey nûra çavê islam,
 Nişana hukmetê helal û heram.
 Min bê umud meke, ji beg û hucret,
 Nexdi ez canê xwe tera dikim xizmet".
 Ji wan qisan hinekî lé ket lerzan,
 Got: "Ji min vegere , cahilê zorzan,
 Dixwezî béjme te bi quran,
 Dixwezim manga hucreté deh giran,
 Solkingê min dirîne, bidru vê gavé,
 Bidru, gencyê bike heta berî êvarê",
 Solêd wî min danî ser milan,
 çûme cem pinedirû bi şewqû xinan.
 Min seyrî hosta kir, qet karê wî tune bû,
 Zahira taqet û qerarê wî ne bû?
 Min got: "Ey mamô, mêrê sene'tkar,
 ça-vnêriya lutfê teme li nav bazar,
 Gotê: " Sole min heye li mehela Esef,
 Pîne lé lazime li nav kef" ,
 Ewî got: " Birçîme, ndkardm ez,
 Eva du rojdn jd nan dûrdm ez,
 Bdbeze cem nanpêjê kulor fdroş,
 Bine niv hoqe nanê zar bin xweş,
 Solêd te zu bddrûm ser çavan.
 Tu herê, nan bine bd dewan".
 çûme cem nanfdroş, silav lé kir,
 Kulorek nan min je lava kir,
 Got: " Bavé min, tune nanê firotnd
 Ar bine, bo te bdkdm nane pê".

254

çûme ber derê dikana yek qat.
 Min got: " Ey hacî, tu bê it-yt û tewaf,
 Hoqe are genim bide min,
 Qîmet çiyê, peran derxim ji cêba min".
 Got: " Are min tune, eve maye.
 Mis terî hemû pèrê daye,
 Ji cem pale bine genimé temiz,
 Bo te zû bikim nanê ezîz".
 . çûme cem pale xudan cot,
 Mixaza rizq û medena qût,

got: " Ey xoşevistê ruh beran,
Yek men genim bi min lazime bo nan', '
Got: " Ne maye da 'né genimé par,
Zû-zû bibeze, hère bazar,
Bibîne dikana asinger,
Bêje mame hunerwer,
Da'sen palan bide min,
-Bi kiré çend pale girtine min,
Ku da 's kete destê wan,
Ezê tera katan çêkim ji ber dilan', '
çûme ber derê dikana asinger.
Min dît: kiz û mat, a'ciz û mizter,
Basa da 'sa palan min je kir,
Caba -min da, wa got:
"Ez çawan iş bikim bi van lerze t'a?
Him li serma me, him li germé,
Kes tune hère bijîşk bîne
Bo min bine dermané lez û t'a.' '
Ne ilac çûme cem bijîşkê welat.
Min gotê: " Ey agile bd malûmat,
Bdde mdn du heb sûlfat
Nexweşxane mdkanê xêrat".
Gote mdn: " Ku dest xim dermané bas.
Hère, gazî bike Xelifeyê dar tas,
Şkestiye şûşa pencera min,
Ba pêra bir kitêb û deftera min",
Zû bi çapik gihîştme bazar,
çûme ber derê dikana necar,
çql bû, dikan li cikî xewle bû,
Gotin: " çûye cem xeyat û cilbir.

255

Bûkê tîne, txvdarek dike"
Ne ilac bûm, li ber dikané westam,
Seyrî xelqê min kir wek merivê sersam,
Pir bû meydan ji gundî û şehrî,
Gişk ber bi hev bûne bi yek hişyari.
Gale-gai û harc-hara merivan,
Xewa mine şîrin ji dest min birin,
Bihirîm, çûm, min seyrî mala xwe kir,
Ji vê xewê diqqet û xeyala xwe min kir.
Min got: " ev xelq wehşî .û mcdenî,
îhtiacin bi yek feqîr û xeni,
Wek zincîrin û ji hev belavin,
Bi dest û pêne û ser û çavin,
Heyfe, dewlemend rû nake feqîr,
BO feqîr tengé trêk e 'mrê mîr,
Dewlemend e'ybe, kebir û fêz bi,
Bo feqîr boxil û ne temiz bi,

şûrê dest yekin xeni û feqîr,
Têne stran mîna hevir,
Cotyar, şivan, sa û gede
Hemû motacê heVin, bi xuda.
EY ŞAGIRTEN WETEN
Ey şagirtê weten!
Roja fezil û hunurê,
Li vî wextî, li vî zemanî,
Rûniştin bo te zerare.
New û nemami nav wetenin,
zindegani bo te çiye? .
Bê şewqa ulm û marifat
Colana me bê semere.
Dest û mile hev bigirin,
Bibin hemû bav û bira,
çav li destê meye ev dayka qur bi ser,
Mekteb sûra kela meye,
Bo xafizi dîn û dinya,
însan ne xwendewar be,
Kêm qedre û->bé cewahire.

256

Kurdistana me wê bê bes be,
Jinûra marifatê
Av û hewa wek buhuştê
Dar û berê cewahire.
XIRET BIKIN
Lawanê weten xîret bikin.
De ji xewê hilsin, wa sev bihiri.
Ne ma zemanê cehil û nezani,
Iro firsete, roja himete,
Bi ulm û sene't berz be milet,
Ulm her dem xereqî isê,
Her dem isan dibe pèse,
Îş dike bi merdi, bi dest û birdin,
Yek dil û dev bin ta roja mirdin.

LURÎNA KEÇKA KURD

Keça Kurdistanim,
Ber rezê ser berdanim,
Mirina nav çiyanim,
Bi xwe ez ciwanim,
Ey kesê bê dîne,
Zû were, min bibine,
Karê xwedê çend sirîne,
Bi xwedê ez ciwanim.
Ne wek rom û firingim,
Keça zor şox û séngim,
Bi xwedê ez ciwanim.
Ne çînî, ne yaponim.

Ne bi reng zefranim.
Ne Sudanî, ne Hebeşim,
Ne lîç zil û ne rû reşim,
Her gav wek gui geşim,
Bi xwedê ez ciwanim,
Kênirê sax û deş.tim,
Wek gihabenê bîhuştim.
257

Rêhana bi siruştim,
Bi xwedê ez ciwanim,
Ez kewa daristanim,
çav şehîna çiyastanim,
Ava bé Kurdi stana. min,
Bi xwedê ewe şox û şenga min.
(Dîwana Zîver, Bexdad, 1958)

KURDISTAN WETENê MINE
Kurdistan wetenê min..
Ciyê şêrê babane,
Ciyê ab û fedade,
U .hem cîyê şêrane,
Her bijî, ew wetenê mine,
Bo weten can fida bin,
Wa xweşe têda her fena bin,
Li rîya têda em yek çavin,
Yekin, em gurbana te bin,
Em her gav heyrana te bin,
Sax û destê Kurdistan,
Mîna cînet wahanin,
Gişk dest û seyranin
Her bijî wetenê me,
Hêlîna heyata me,
Aşnaya sedata me.
Ban kin bo wetenê me,
Em qurbana te bin.
Bi ulm û marifat ava be Sulemanî,
Hemû seherê kurdan
Sinne, Sabilax û Wan,
Nurani û ciwan be weten,
Weten wetenê kurdan,
Ciyê sêr û mêran
Qurbana te bin-, ey heyran.

258

ARAQ NAXUM

Araq naxum, ku rasti derde ser ne lûm,
Ku giriftarê hezar êş û xeder ne bim,
Her çi xwedê hez nake, ez dikim bi sirî,
Ida bo çi şerme bibin nav beşeri
Araq naxum ku jina min kurt û kême lîbe,

Ku bi ciwani ez rasti zeraré ne bim,
Ku nexwesé bile û qelp ne bim,
Araq naxum, ku ji neslê xwe neqetim,
Hez dikim, ku bavé sed kur bim
Araq naxum, ku bê bis û bê xîret ne bim,
Ku li halê dost û dijmindî bêxeber ne bim,
Araq naxum, ku qaqa û kenin bim,
Ku tu car mesxêrê ehlê nezer ne bim.

CEJNA REMEZAN

Cejna remezan bat', heyamé zirûre,
Li her ci ez seyr dikim-komeke hûre,
Alîki bi neva u 'd, ney û çeng û cexane.
Bazar, der û kûçe mîna wa'dê tûre,
Alîkî ji zahid ser kiz kirîye, bazarê kesase,
Şahîd xem. der kiriye, bi xwe şemî hizûre.

ZIVISTANE

zivistané û Cûdî safe bi gewate,
Iro bîst û pêncé sibate ., saye bo te,
Ev haje-haj barişe û u'd û ribate,
Derheq feqîr û kor û etxm bê mirwate.
Dinya bûye behra sipî, sax û şêw û dest,
Nav dé cizîreke reşe cejna malete,
Eva berfe, berfa raste, ne wek berfa galte,
Rê hatiye birin, ji vir çawan heri geşta.
Gerden keçî, sibê zivistané, sax û dar,
Ser xwar bî, terawet bî menzera ciwan,
Bê sewze zare rêyi, ava sipî û rewan.

259

Bê qaspe-gaspa kewê û bê nexmeta huzar.
Rabûm bi lerze-lerz çûm astanê sa,
Zivistan ku şahe leşkere, bi şik û kadewa.
A' lem jî zulma leşkerê wî kete hclwala.
Min gotê : "Daxilî teme, bi dil, ey şahêmekola.
Tirsî bibî ji xaligê û sahê beharê,
Siltanê edil perware, sahê kewem teme,
Tîne pêş, ku bigihîjên defeyé sed cefa,
Şimşir bi dest û nize bi kef sed hezar hezara.
Tu aqilî ji halê min wesfê kainat,
Behrê sipî buxarî dişîne ser welat,
Ulme te tune bi haletê erz û kurey sema.
Rabûm ku biçme xizmeta behra sipî, got:
"Rûnê, li vira, eva sefera te her bi xêre,
Eva we'zê hal heta wextekê qiyametê,
Bo çi dikevi ser ré mîna gêjê ser pête".
Behr jî dibêje: " ji rojê peyda dibe buxar,
Roj ji cabê wa dibêje: mijge xaliqe,
Teqşîmi risqê a'iem dike, çimkî razîqe,
Xalî nîne ji hukmetê, zivistané ya behar.

Îro ku berf û terze, te xiste zem herîr,
Havin ku hâte pêş, berf avê dixê dixê destê,
Ew dest hişk û germe, dibe sera bihuştê,
Qarûn û Dide bête vieud bo xeni û feqîr.
Ez cime li fasonê fereng, çuxê bê révi.
Ta salê merez yanê biri bibete qumaş,
Rûniştina ser çavê avana çiyayê min,
Nadim bi hemû milkê cihan, eger gede bim,
Bo seyra gui, mergê nizaran li beharan,
çavê min wek nêgiz geşe, meftûnê hewanim,
Daxa min ewe, her wetenê min gelek nezanim,
Bi vi derdi dihelim, av ketiye asê min.

260

STRANEK BO BIÇÛKAN

Em mindalin û nû ciwanin,
Hemû qurbana Kurdistanxan ,
çimkî huba weten ya meye,
Bi wê em hezkerê imanin.
De wusan hevalno, li rîya weten
Zor bixebitin, zor bi wujdan,
Wetenê me wek bihuşte.
Em jî li navda xulamin,
Her bi hewa Kurdistan em dijin,
Li wî baxîda bilbil xweş dixûnin.

SERKEVE KURDO

Ser keve, Kurdo, ser kel gulzare,
Nav ŞOV û nav dest bi xwedê cîyê mûri û mar,
Bi xîret be, neviyê şêrê zor delilî,
Bo çi li vê demê her tu hêsîrî?
Eger ser kevi, bi xwedê ser kel beharê,
Hemû çiyayê dinya wele bi te diyare,
Bi himet be, bi qîmet be, tu pilingî,
Bo çi lî vê demê kurdo J tu dil tengî?
Ser ketin wele îro bi xwendinê,
Miletê cehil wele lapî mirinê,
Bi xîret be, li vê demê, lawo, her tu hêsîrî.

261

SEBRÛ (1881-1944)

Navê Sebrî rastî şêx Necîmêdîne, ew kurê şêx Ebdurehmane,
ji esîra berzencîyane , li gundê Sorîcê(Qerehesenê) li ne
hîya K'erkûkê ji dayka xwe bûye. Li biçûktîya xweda li
cem şêxên barzancyan hîn bûye, li xortaniya xweda gelek
guhdarî dabû ser hînbûna p'êsan(senetê) , jîr G feraset bû
ye, bi zimanê erebî, kurdî, tirkî C farsî sêr nivîsîne,
gelekî li Kurdistanê jêrinda gerîyaye, li paşî jinanînê
(zewacê) li gundê Şoreçêda gundîtî kirîye, bûye serperestê
gund, car-caran jî şêxtî û îmamî kirîye. Merivêkî dîn
perest bûye, ser dîn G ajma musulmanîyê jîye, pesê hekîmT

ye jî zanîb Gye, xwe ser terîqeta qadirîyê girtîye. Xwedê nas, rastbêj, xîretk'êş, camêr G dilfire G maqul bûye. Li pêşgotna dîwana wîda nivîsîne, ku ewî bi çar zimanan sêr nivîsîne, bi kurdî, erebî, tirkî û farsî sêr nivîsîne. Dîwana şêrên wî ya kurdî nivîsandî li K'erkûkê hatîye çapkîrîne. Şêrên wî derheqa ayn Q dinê musulmanîyê û derheqa evin G dildarîyê hatine nivîsandnê. Ji wan şêran şêrêT evintîyê hezkîrîne û dildarîyê yen hêre p'irin. Li pêşgotna şêrên wîda nivîsîne, ku Sebrî ne merivêkî xwe firoş bû, jîyîn û a3ma kurdewarî hez dikir, ji jîyîna xwe razî bû. çaxê înglîz li îraqê bûn, gazî wî kirin, ku ew bibe wergerê(tercmaçîyê) zimanê kurdî, erebî, ewî nexwest bibe xulamê zevtk'aran, ne çG. Derheqa vê yekêda Sebrî ev rêzên jêrîn nivîsîne.

262

K'olosê serê w^e diri nadim t'acê padşa,
 K'olosê xwe du kolosi nadim qesir G qencî padşa
 Bi xûnê can G berge xwe alûde dikim, ezî gêjim,
 Rehma xwedê nadim bi du nan û ebai, ezî gêjim.
 Min xwest ku xwendevanên me délai bibne nasê efirandna
 Sebrî û bo wê yekê min çend şêrên wî evintîyê û dildarîyê
 bi zaravê me kurmancî çap Kçrne.

çAVE GELAVتلت

Txrêja rûmeta çavê Gêlavêj ê
 Bi carekê a 'lem kire şevgêjê
 Manga rûmeta çavê Gêlavêjê
 Musulmanno, ilac bûmê şevgêjê
 Hemû a'lem hêsxr û zamdarin,
 Bi defka zilfê tira çavê xûnrêj
 Ji defka zulfan derçûna min mihale,
 Bi quran û bi Loqman û beravêj
 Ji destê wê mihale ristgari,
 Bi loqman û bi derman û beravêj
 Awa min kir, ji defka zilfê wê derçûm,
 Bi kî alî birevim, ji tirsî çavê xûnrêj
 Ne hatî defeye, derdê min derman ke
 Wesyet be, were ser qehran min binêj
 Ji tirm û tar û tira te t 'êr nebûme
 Bi k'ewa dil, bi çavê te bihavêj ,
 Bi xemzeya çavê dil teskînx nabe,
 Weku te bihxstîye bûye berxê ber mêj
 Xwedê bextê bilind da we,
 Da me destê kurt û ta 'le lîj
 Tu ne hatî ser vê nesaxî carekê,
 Ku m.irim, min bibe ser gorê, min binêj
 Mepirse Sebrî tu çawani ji dûrî
 P'erîşane bi vîna ademê gêj. (88)

263

TEYRE DILE MIN

Li fezê teyrê dilê min kete nav defka firaqê,
Asika ruhê min kevte nav destê (Zerxamê) firaqê
Ey dirixa bo hekîmê aşna û mîhrebana,
Yek bi yek erzê bikim azar û alami firaqê
çewa xûnavî çavê min erd rengîn kirîye.
Tu kerem ke, melhema dane li ser birina firaqê,
Halê derdim, nale-nalim, ew kes fam dikin
Jehra hicrê bibe xur, yan birîna sersamê firaqê
Heta bikî bedra cemala te vedişêrx gelekî ^
Cewra bê payan û hicrê mihnetî Şamî firaqê,
Sev nixûni xweşe bi wê umudê sibê tel 'eté,
Derkeve herçende ne me'lûme (ayamê) firaqê,
Sebrî ku t'eke sev nabêjin çimkî wesfê^ yar,
întihayî nayê, bê payane encamê firaqê. (III)

EY PJR CANGIRAN

Ey pire cangiran, guhgiran, aqil hoqe sivik,
Wey mîrê tekîyê .zil û xaneyê din biçûk,
P'uka te nema, gûza p'uk menî bi dev bide,
Bo pîran û rîspîyan ne rinde teze bûk,
Roia tucaret û tême'e xwe ji birê mezinra ad
diki,
Meydana nivêjê û cimaetê dibe lîfra biçûk,
Şikir ji xwedê şewket daye te û şewkete,
Bostanê dîné te berelaye bi du kuşik,
A' lem girtine naçne ser hekim
Diçûn, dixwerin hebê hekîm
vê nale-nala zaruwa, ku fexrî pê dikin
Bê itbare, nalîna zaruwa nalîna fisûk,
Sebiri, eger çi qisa te raste, bese bêji,
Tezîzê nas meke li mesakxn. ta milûk. (116)

264

SELAM(1892-1959)

Nevîyê şêxê gundê Azebanêye li topraxa Sulemanîyê, kurê
şex Ahmedê lx sala 1892 ji dayka xwe bGye ; bavê ^î ber
deste derebeg Mehmud paşa dixebiti. Li pêşîyê ew li gundê
Azebane^li cem şêxan li mekteba gundda hîn bûye, pas! H
Sulemanîyê hin bûye. Li paşî serê hemû dinyayê yê' sala
!! ?Q?n ^^ ^^^' "" "" ^^ azadbûna millet, Li desîpêka sa
ia ly^O 11 eskeriya hukumdarê Kurdistana îraqêda bç iT
paşe heta sala 1955 li dîwana hukmetêda qulix dikir dew-
UxJ ^t^ ^tlt ^^' ^' Şeherekî dişande şehere din ser qulixe.
Sala 1955 ew ji qulixê derket. Sala 1959 li Sulema
nîyê çuye rehmetê,
Refîk Hîlmî dinivîse Selam "tengî û çelema dinyae gelek
ditiye^ gelek rojed giran li serda hatine, lema zûva pore
wi sipi buye . f^'-^
Li sala 1920-da dest bi nivîsandina şeran kir, rind erebî

u farsî u kurdi zanbû. Sêréd wî piranî yêd derheq hal-hekujî.[^]
n''''^_''^ ''^' '^'^?^''^ tiegbetîy û bindestîya mîletê
kurde. Bir u bawara wi ewe, ku rojek mîlet ji bin destê
dijmm derkeve, serbest be û ber bi rîya bextewarî hêre.
Maruf Xeznedar dinivîse, ku Selam rind zimanê farsî zani
bû, ewi bl ezber "Şah-nema" Firdewusî dixwend, sered Orner
Heyam tercimey zimanê kurdî kirne G gelek çîrok G serhatî
265

nivîsîne. Le sed heyf heta nika hemû nivîsarêd Selam kom
ne kirne G li berhevokekêda çap nekirne. Her bi tenê sala
1958 dîwana nivîsarêd wî bijartî li Kerkûkê çap bû.
Ez jêrê çend nimGnêd şêrêd wî bi lihev anîna xwe tînira
ber çavê xwendevanê délai.

KIZINA DERD COTKAR

Fegîr û hejarim, kesas û kilûl.
Ne ter û birçi, ciyê min dest û çol,
Xulamê axa bûm heft sal tamam,
Zevî, dest û dol jêra dikola,
Bi heqê mehê yan bi kirê karî dimam
Carnan bê peran û pari nan.
Li zivistanê bi deste cilê dirî,
Bi cote pêlav-çarixê pan
Tifing li destê min bû,
Bêdar bûm, sev li çolan
Carna ez pawan bûm li Dehol,
Zivistanê cotkar bûm, havînê titunevan
Li ber berf barane bo garanê axan
Dar min danîn bi mal û pis tan.
Ez dû wî diketim, kuda ew diçû,
Bi kişin û fişîna e 'ba pir gui
xudanê li ser min dikire xule-xul,
Nav li min kir bû "Kabrayê kirmol".
Neçar bûm, revîyam cem séx.
Min dest û pê wi paç dikir,
Bûme xizmetkar, bûme devrêş,
Pirça serê min ma bû li şûna kakol ,
çend bavê min kuştin bo xirman,
çend birê min kuştin bo pari nan
Bo wi şewitîm çend caran
Bûme merivêkî heramzade û zor,
Bx rojan li cerdê bûm li çîyan,
Êşk min digirt li şûna qol,
Pêpes bûm li bin p'é séx û axan
Ez berade bûm, mala min kor,
Li Kurdistanê rez û tiri bû.

266

Ji min standin, nadne min yek pol.
Nêzîkî tepil û dcfê we bin,

Her ji. dûrva xweşe dengê dehol.
Desta Sarez-ârê hirîn û birin,
Bêjin nebêjin kwa ew xak û xol ,
Li ser vê xakê bimîne bê zevî,
Bo hejaran ne maye ger gemol
Bi vir û derew, bi lûla tifing;
Av û dest û çî^a bûne xist û xol,
Bi zikekî térim, bi sed zikî birçî,
Bê bes bûm ji rencé san, mil û qol.
Ev henasa singé min tê der û dor,
Heta azad nebim, nadme xwedê gula sor.
Cira ronik va hâte ser pencê jor,
Baskê şkestî, lawê gurc û kol
Wê darê egtayê ji bin derînin,
Cotkar û law û koma kirêkaran
Wê rêkê ji vî halîra bibînin,
Komelê saz kin, ber bi azadîyê herin,
sêx û axayê kedxur ji nav xwe derînin.

ŞAGIRTE KURDISTANE

Zanînga mezin wa li Kurdistan,
Yekum Mektebê her bo musulman.
Tek tûk şagirt gawur û cihû bûn,
Dihatin jimartin 11 rêza nebûn.
Ji kisê millet yanê xêrdane.
Bas hatibû çêkirin ev saxtemane,
Xanîkî bas, gelex mezin û dilgîr,
Mezin û firewan mîna qesra wezîr.
Bê ye fêrga gelek bi dil xweşî,
Roja pirozê şerbet me dinoşî
Ji hemû aşî xurek têda didan,
Heta hat basa mamostan.
Merivêkî mezin, berêz û hurmet,
Got: " Guh bidin, 'Koma millet,
Mamostayê mezin, xudan bis û bîr,
Gelek kême li cem me, ku bikin tedbîr".

267

Millet gişki bi carê qirar kir
Ser û mal- dan, zana peyda kir,
Me'lûme, li cem me xwendewar kême,
Mesela xwendin nakin bi geme,
Eger can û mal hemû fida kin,
Em bêçarî, lazime zana peyda kin.
Gelê bê zana, xudan jin nîne,
Nizane bo komel sudê bine.
çend mêrê gelek jîr û zana,
Rîya karsazi bi vî rengi danîn,
Li Rohilatê ulm ne maye
Ew jî ku bibe, çavê me li rêye,

çaxê zaruwé me pê bigihîjin,
Ji Evropê mamosta bînin û bêjin:
Huner, telsaz, radio û teyar,
Zaruwé me hîn kin, emin bêçar.
Gelek bi dilsozî me hostaé ziman anî,
Ji Evropê hemû merivê îş dizanî.
Tené mudîrê idarê kurde,
Zanaki bi bir û jire,
Hemû beyané bi dil pir xweşi,
Nav dixwendin Mudîrê pir bus,
Nav derkeve, kê hatîye, kê ne hatîye,
Hinek mina hergav xayb bûn,
Li lîstekêda navê wan nivîsî bûn,
Qet yek je wunda ne dibûn
Navê şagirtê vê zanîngêye, ,
Qet navê xelqê wa heye!
Guh bidin, ewî mudîrî navê wan
Xwend li ber çavan.
Berçavkê pise kuna xolawî,
Bi ben péça bû, çilk û tozawî,
Ji girfan der anî, da ber çavan
Nav xwendin bi dil û daman:
"Nifaq efendî "-hazire efendim".
"îtfaq kwané?" çûye cehnem".
Derew û delese qurban hazirin,
Ev herdu li vir daxilin.

268

Rastî û sdaqet miré min, du birane,
Yek ji wan du sal par mehkum kirne,
Dayk û bavé wan her mîna wan bûn,
Li nav komelê cîyê wan tune bû,
Bo te gelek eybe navê wan,
Li ser leva te be ev saxteman
Ji vê a'ylê yekê bimîne,
Wé zû-zû proja mektebê bişewtine,
Ji wê latirçin her wê bimîne,
Reh û rişiyê wan ji bin der bine.
Wetenê kwané? çima dîyar nîne,
Wa sal tamam bû, sebeb çiyê?
Qurban fa 'm ke, bese, sebebê megere,
Navê wi bi gelet nivîsîne bo te,
Bi esil navê wi mêri Note,
Bi herfan qet ferqi nîye,
çaxê nav nivîsin, tu je mayosi,
Li cîyê Noté weteni te nivîsî;
Herdu yek tipin. Noté weteni,
Mudir ku bihîst, girîya û pê keni
Disan mudir kete pirsyarê:

"Kwané Rizgari? Min qet ne dîye,
Bi xwedê, ev nav get tune li dinyayê,
çima temyon li şûna şekir û ça nivîsîne?
Qet kesek tune, navê wi Rizgari be?
Gerek bi nivîsin şekir û. ça be.
Azadî kwané? bang bikin zû
Qurban, bi rasti pérar mehkum bû.
Edalet kwané? li kuye edeb?
Terk din, yasaxe, çawan hûn têne mekteb?
Nexweşî?-Belê hazire li ser péye ,
Herdu Ji cem me miriné, çi li seher, çi lu gund
Kwané Serbestî li vê saxtemane?
Polis rapéça, kire bejîdîxanê.
Zanistî kwané? Ew çima der çû?
Mehkumê hukmê eşayrê bû.
Cehil li kuye?-Li virim roj û sev,
Xeregi îşim, li min herame xew,
Beroka min girt ulm bi ne heg,
Timaya cî bo min bike leq.

269

Şikyat min lé kir bi çavnêri,
Mehkema me ya eşayrî
Birçî û nexweşî kirin bi hekem,
Hukmê ulm wan da zû bi xatir cem.
Hakim ji me pirsî moda me herduwan,
Ke ji me lê pêş hâte Kurdistan?
Min gotê: "Qurban, welidê virin,
zûda li vira bûm, berî rom û ecem,
Qanûn anin, hakim da pişkan,
Xwend madeya "Miruri zeman".
De sal mehkum bû bi zincira Mesdûd,
Wusan der xist xaricê hudud,
Ulm li cem wx wa bû hukmet niye,
Zê da famkirin ku gora wî çiyê,
Bo çi dinya seri lé poş girtîye,
Her ci û dol spartî bûne wî,
Seyrî béagilî çima nakin,
Heta dinya tamam fam bikin".
Mudir li wan pirs kir dîsan ji nûve,
Gazî kir, got: " Gişk guhê we lé be,
Navê we kîjan ne hatîye xwendin? icar?
Dengek hat got: "Mudir, îstîmar".
Mudir xeydi ji dengê bé reng,
Li ciyê xwe hişk bû mîna neqşê seng,
"Tu kêyi? Wa herdem haziri cewab bi,
Nêzîkî ber çavi, dûrî ji sewabi,
çend zû cabê didi li pirsyar".
Got:"Tu nizani, ezim îstîmar"

Eger dixwezî tu bi xwe fam ki,
Nabe qet carekê bêji navê aqilekî,
Reh û rîşîyê me ji-bin hiljeni.
Ezê bi qanûn ulm û edilê bixeniqinim,
Yan ez her hebim, yan ewan bin,
Hazir bin herdu bo gor û kefen,
Tarixa me kevn herdem bixûnin,
Wusan ra bihirin, ji der me raborin,
Mudir berê xwe kire wi got: Qet nabe,
Kê tu aniyî nav vê zaningê?
Seysêtîya wusan min anîye.
Le min rişiyê bas da kutayê.

270

Her merivêkî ku dilê wî lé de,
ku pz derkevim, bo min wê bê sema;
Sirewt û pare û dewlet yê minin,
Xwerna xelqê dinya a rzane,
Eqtayê mêrim hemû
Xwefiroş û casusê minin hemû.
Eger wan xweş té, coté min digêre,
Eger barane, asê min dihêre"
Mudir gotê: "Mektebê dadin, daxin
çima bo çara. serî ez ji birevim,
Gote wan: "Hejar kuda bireve,
.ci ne maye, pena xwe pê bîne,
Li bin dest meda dariza cihan,
Neçar ser dikin em xwe bi xwe
Qanuna we ji devê meye,
Aqxl û minticlf cem me gemeye.
Dengek hat, got: "Cenabê mudir-,
êzdan dizane huş û bîra min,
Bo serbestîyêye kuştina dijmin,
Nabe bi tirsî, yan tefre bi,
Hîva zanistî bi fér nedi,
Ez îtfaqim, we, de bidme te,
Naka der çûm, min dest pê kir çûn û hatin,
Hukmê tamam bo zanistî ezîz,
Ji xwedê wê zêde be, wa hâte rêz,
Eger li pista min bî, ku ez tenême ew,
Naxwezim hezar Qubad û Xosrow,
çimkî xwendin hevalê zore,
Hepsin ber bin, lé bi nûre,
Serbestî teze bendixani,
Tê ber bi vî niştimanî,
Mijda ber bûna azadîyê daye,
Ji mangé zêdetir hukmê wi ne maye,
Ez kefilê teme, barmte bidim,
Zanistî besî mine, ez bi xatir cem

Wusan serbestî û azadîya min heye,
Rizgari têne cem min zû bi zû,
Hemû bi carek dest bidin hev,
Dest bi dest û gewat ji xwedê,
Zanistî bese bo serperesti.

271

Bi dil îtfaq û yekîti û gi-şti,
îstimar wusan ser, lé bû gêjti,
wê bizane ji bo çi û çawan bû kuştî.

YAR LI XEWA MINDA

Şevêkê ji şevan yara min hâte xewê,
Rûniştî bûm li cem bi dirêjya şevê,
Li nav jûreke bé cira û tarik,
Ezî xemgîn û yara ged barik.
Du bû du, herdu tarik li xeyalê.
Min xwest bêjim cefa roj garé,
Kengê carekê ji minra wa lé bê,
ÿar li cem min serapa şevê,
Bo wê birêjim cefa derdê dil,
Ez bo yara rumet père gui ,
çi derd? derdê dil,
çi derd? kurde xem,
Ew derdê ku wa dil dike av,
çi dil? koma xunav û zoxav,
Ew derdê ku Wa dil tîne çoş,
Ew derdê ku wa dil dike bé bus,
Ew derdê ku wa dil disotîne ,
Rîşîyê cerg û dil ji bin der tîne.
Kiz-kiz rûnişti bûm hundurê xemê keylê,
Ez mecnûnim, yar çêtire ji Leylê,
Destê hesretê min da bû ser ejnû,
Min ejnû xiste jêr li nav du ebrû,
Dil, eger bêjim, kanîya koma zoxave,
Kelîya, qulpa wê gilê xûna cave,
Tik-tik dilopê xûnê ji çav dikişîyan,
Li ser sûretê lai û aida dirijîyan,
Xûn ji dil bo çav, ji çav bo rûmet,
Tik-tik fikir, dikete erdê wek yaqût.
Cew û binav ferware ser çem,
Ji cerg û dil û çav haie ber hev,
Bi hêsrê çav ber çav bû rengîn,
Berenisk dihatin .ji cîyê girîn û sîn.
Ne gise, ne razî bûm, min ne kir, ne da.

272

Sinema bûm, min xwe nîsan da,
Bo goşa çavê şîrin Dilber
Sima Sinnema kete ber min nezer,
Sehetekê henesa giran min kisand,

Seyrî sinema disan min kir,
Bali çav da min, temaşa min kir,
Ld ser sexti bûm, ku mam, ne mirdm,
Bd pencê şimşali péça xwe helbiri,
Qed-ged perda dil çitî bi çiti biri,
Sewq xiste nav jàra teng û tari,
لەلەktriki ser gune û ruxsari,
Bi sinema ku wa bê deng bû,
Ew leşê ku wek nexşê seng bû,
Kete zeylê û şîven û giryan,
Lûrina wé çêtir bû ji gewan,
Bê perde, bê tirs, bê nalîna sed terz,
û got bi awazeki berz:
"Ezîz, nû nemam, bejn û bala e're'rê terz,
Eskola xeta, yara gerden berz.
Gui xunça beharé, baxca jîyan,
Binewşa teze, berê berî beyan,
Aska şermoke, çavê te kal,
Binevşa çiman, dengê te xal,
Bo te bézarim ji xizm û xweş,
Dev xunçe gui, rûmet sekré sévé,
Be rêza saxan, egrîca peşîvê,
Rûmet peré gui dema nû beharé,
Dilopa sev nim, xudana ruxsaré,
Leylê nizanim, bejna dara ter,
mecnûnim ji mecnûn bedter,
Bo te bézarim ez jî jîyan,
Xereqî zarî û sîn giryan
Bo te bû cergê min wek bêjînga qul-qul
Bo teye ah û zarîna min,
Sev û roj her dem sîn û girime,
Bo çi nizani, hemû bo teme,
Ji bo te xûn tê ji çavê min,
Henasa sar şevan bûye para min.
Te ber daw kirim, ketme ser erdan,
Bo te her wa bûm bi sergerdan.

273

Bo te bézarim ji xizm û xweş,
Şerte sert, ezîz, bibime âevrés,
Bo te li min herame xewa şevê,
Bo teye nalîn û girin nivê şevê.
Binêre, kizin û henasa sarim,
Ruh û canê min, din û îmana min,
Bo çi tu napirsi derdê dilê min?
Min seyr kir li yara xemwari.
Hâte ber çavan rêza mirwarî,
çi bikim, bêçarim, girane halê min,
Ez ji te zédetir henase sarim.

Bi sîn û girin maf mestî,
Mêrin, dikarin bi mêrani bistînin,
çIvîKA GIRTî
çivîkek firî ji ser hêlînê,
Ji çûkêd xwera dan biçînê,
Bê bes û bê sud çivîk li geranê
Evarê li ser balaxanê
Dit qefesek li ser hêlanê.
çivîkê avaz û nexme berdan,
Li nav qefesê bi kamirani
Xem fikir bo ba û şadmani.
Mîna pîran fikir yadê civanî.
çivîkê got: "Xwezi bi xweş zindegani,
Xwezi sed xwezi wekî ew ez bûma,
Li nav gefesêda bihatama û biçûma,
Pêç-pêç işê min mîna zilfê yar bûya,
çê bi çê singê min mîna- şahe sed car bûya,
Qet car bo dan ew nake ah û zar,
Bê hiş nabe, nake nal û hewar
Li nav gefesêda tirs ji kê bê ser.
Tira bêla serda nayê qet car". .
Baskê xwe nizm kir, çû cem qefesê.
Nefs kir, dan bikişine ji qefesê,
Bo live dan bû qeqnes.
Berê xwe kire çivîkê û got bi dengê hewes.
Mineteke giran bike ser sané min.
274

Ji cînsê teme, cem te mêvanîm,
zelûlim ji destê çûn û hatin,
Jar û hejarîm mîna gulê bîna xwe bide min.
Tu destê xêrê bide min,
Ezê rokê kêri te bim.
Mîn dayne rex xwe bi rancerû,
Hinekî em hev hev bijîn,
Bi qaspe-qasp, bi qaqa û kenin",
Got: "Azadî li cem seyad nîne,
Her cewre pêşê edil û dad nîne,
Nalîna min tenê ne bo firîne,
Bimre meriyê azad nîne,
çî azadiye, dil û zelûlî?
Mîrin çêtire ji rengê dilî.
Hêre, çolê be, ji mîn dur,
Zix û lim bixwe genimé sor.
Me be tev çûk, mar û mor,
Dûr be ji merivê serkês û mexrûr.
Helbet danê wan bê daw nabin,
Li warê wan bê raw nabin".
Ev qise bihîstin çûka dil xûn,

Got: "Ji vê qisê em xêrê nabinin".
çûkê baskê xwe ba kir, hilfiri,
Kete rû ezman, li her alî nihêrî,
Heta çend heb dan bi çavan dî .
Gelek dil sa bû, çaxê dan di,
Gihîşte dan, mile wî kete daw.
Hâte bira çivîkê çûk li ci maye,
Ahek kisand, dil bû ava sar,
Rojekê êvarê şeva tari,
Kire axin ji destê bê ci wari,
Nexwest bi azadî bifire rû ezman,
Gelek têkuşa, necat kdr bo fdran,
Per û bask get lé ne man,
Gelek tâlî dit ld erd ezman,
Gelek çû hat bo çûkan
Hêzê firiné li ser ne man,
Desteki bi hişke bisk mile çûkê girt.
Bê sûdi bû firte-firt,
Bê sûdi bû pele-pel

275

Kire nav qefesê, biri rîya emél ,
Qet carek ne ma xên ji ecel.
Ku çivik hâte girtin bi destê kê be,
Azadîya wa her li bira te be.
KOTIR U NEÇIRVAN
Kotreke can, xal û mil nexşîn
Per û bask û ling rengîn,
Bi nikulé xwe pus anî,
Li ser dareke bilind belgedar
Ji xwera hêlin li hev anî
Bi hêlan hêlan hékéd xwe veşar.
Du hék anin kotra keVtekir,
Piştivani bû daristana çir
Rojekê nêçîrvan çû raw û şkarê,
Hûre-hûr nihêrî li bin darê
Nêçîrek ne di nêçîrvan,
Got: "Wextekê wê bê ser çavan".
Berê xwe da ré rawkerê rawê,
Rê ket,. bere malê berî evarê,
Kotra ne fam, bé aqil û kemal,
Bilind bû bi baskê xwe bi xal,
Nizan bû derdê wé derdê hemûyan,
Derdê derdan, derdê zor giran
çavan genc bike derdê bê derman,
çawan xwe rizgar bike ji ne zanîn,
Heta rasti wî bé kotra nexşîn.-
Kotxrê dest pê kir bd haqu-haqû,
Rawker û kew qet li bîrê ne bû,

Rawker bi dengê pirina kotirê dil xweş bû,
Rê ji bir kir, bi dil xiruş bû,
Lûla tifingê zû-zû dirêj kir.
Mes girt, tifing agir kir,-
Bi vizina gullê kotirê hejar
Birîndar bû, ji darê kete xwar.

276

Nêçîrvan mina perani ber bi kotirê revî,
Kêr derxist, serê wê zû-zû biri.
Zana dibêje: "Fikra min waye,
Nefsa xwe ragirê heta agile te heye,
Wextê tu keti ber dar û destan
Agîîê te gerek zortir be ji nefsan.

277

SALIM (1805-1869)

Navê wî rastî Ewrehmen begê kurê Mehemed begê kurê Ahmed
begê Sahibqiran bûye, binemala Sahibqiran li Kurdistana î
ranê bûye, Ewrehman pismamê Mistefa bege, ku bî nave kur~
dî askera bûye wek şayr. Ewrehman li sala 1805-da li Suie
manîyê ji daykê bûye û sala 1869 çûye rehmetê G li rex"
qebra pismamê wî Mistefa begê ki-me çal. Ewrehman gelek
caran çûye Kurdistana îranê gerîyaye, çûye Taranê (Tehranê).
Refîq Hilmî dinivîse, ku Ewrehman bijîjk bûye xelq
qenc G sax kirne û sebeb wê yeke navê xwe guhastîye Salim
û bi wî navî ji e'yane wek şayr. Li sala 1945-da li Bexda
de. dîwana wî bi destî Merîvan hatîye çap kirnê. Têda şê~
rêd dildarîyê, niştmanîyê G wetenperwerîyê hatne çapkir
nê. çend sêrêd wî derheqa serê romê û hukmeta baban hatne
nivîsandnê, Di wan şêranda ah û zarin, derd G kulê xwe li
ser halê xelqê kurd Q li ser rûxandina hukmeta baban nivî
sîne, ~

Dîwana Salim li ber destê min nîne, sebeb wê yekê ez li
vira çend sêrêd wî j i kitêba mamostyaê rehmetî Refîq Hîl
mî ber digirim û li vira tînim ber çavê xwendkarêd me dé
lai.

ÇI KIR TEQINA TOP U TIFINGA

Hey xwedê, li wê demê çî kir tegîna top û tifingan,
Ser zemin tarik û dinya toz û ker guhê esman,
Meha talerê mehaq û roja negbet cilewger,
Xirmanê şayî li ber ba, berga xem ateş feşan.

278

Laxerê taie şikand hezreta bazû û geda wî
Exterê bircê mizeffer xwe ji vê kirnê nihan,
Ger çî pêşe-pêş bi heybet bûn û aza çûne pêş,
Hesreta baz hem wan ne zanî "nizam" wa bê beyan
Pêş devê wan " oxlemeya" top, piştî ser wan agir,
Gihîşte çerxa hevtêmîn ji wê a 'nêda ah û fixan,
felekê ker bû ji ber nalîna neferê seher,

Li mikana girtin seda, nalîn û fixan û a'iemana,
Muddemi kor be "nizam" îflîs mekan jêr û zeber.
Mirê sordaş û emînê mervê herdu engewan,
Ger eşîret bigrin, her yek heta bimrin, kémê,
Kuştina mîr bayê mixalîf bû, bi şemeyê dijminan,
Roja getlê iroye elheq, ehsine pê divêt,
Yadigari hakimana, eanûşînê silsile, '
Na mirad û newres û megsed nedi.û newciwan.
(Refîq Hilmî, 62-63)

DILE MIN SAYE

Dilê min saye li benda silsila gisoye dilberda,
Li şane xewf nake defeye li vê daye dilberda
Girê best dil li singê mînda li hesreta ser û
mîhrê te,
Ger heta agrê pir gir bişewteine li meemerda
Te'mul ke zemanê kuştina min sure'tê naxwejze,
Li dil meda bigrin xwe bi dewra dest û xencerda
(Refîq Hilmî, 63)

LI MIN VEGERIN

Li min vegezin, guhdar bim, dest li ejnû bim,
kef li zênan,
Gêjelu kengê bayê nedamet tari kir sehfa ya ci
han,
Bezma seyde mê siyadê felekê karek kir,
Rengê balaya tîr ged dan bêne terkebê kevan.
279

Ze'fî taie cazbe bo kareba, bo xûn û dev,
Seyrî çara bextê min kin, bûye rengê zeferan,
Nê behara min xezane, wextê kengê subhê min zemuze,
Pertewa mehê xemû çaki derûnê min mîna kitan,
Turkê qursî xur ku taie bû û tilumi kir bi reqş
Kewkebe meha miradê ehliye baban bûn niha, ,
Dil ji mihnet keyl û meylê nav seherê min nîne,
E'ynî çavê min xûn je tîn ji daxa mêrê me,
Raste gerdun çak bike bo rengê bed rêtin weli
Narijîne rengê wî bi vî rengi bi muddey sed gi
ran,
Sae'qe û bergî ne damet zulmetê da şerg û xerb,
Berdebarane bi mexsûs li ser milkê baban,
çavê ibret hîlbire ey dil li we'zê dewrê àûn,
Seyrî ke çawan turk, felek çî kir bi zumra kurd_
ziman,
Hakimê romê li ser texte sulemana dirêx
Kete destê dêwê dîn mîhrê sulêman ala man,
(Refîq Hilmî, 58-59)

Ger omuda dil bîne cî meha cihanara, '
Bi xalê hind jî bexşan Semerqend û Buxara,
Ji bin xarê muxeylan wesl eger be arazû û nakam

Kenarê ava rikinabad û gil gişt mislara,
Nesîhet bigre guhê cana ji alîyê wan zor bi tej_
zime,
"Ciwanan sea'detmend pend pir danra"
Du sed car ger bi guhê xwe -herfê te sar nos kim
şame,
"Cab tilx mizibid leb lel şekir xara"
Eger horî ji kewserê şûstşûya xwe da te,
Bi av û reng û xaî û xet çî hacib rûy zibara?
Ji idrakê şkenei e'gdeyê ziliê te perişanim.
(Refiq Hilmî, 70-71)

280

Hewayê paçî levê te rîyâ bendera zilfê te wun
kir,
Misafir bo siyahet suyî çin çû, tûşî maçin hat,
Kilamê wesfê hisnîya te min xwend du şeva bi
penhan,
Ji perda xeybê heta rojê bi guhê min dengê tehsîâ
hat,
Dua min bo defe'ye çavê bed li husnê te dikir
îşev,
Lx dev ruh el amin ta subh dev avazê amin hat,
Li hedîse kuştina Ferhadê miskin bejmê te çawan
bû,
Ji şewgê daye ser tişê, wextê dengê şirinê hat,
Hemû wusan hatne sûy zexmê dilê Salim mîna ca-
Bi sirweya bayê seher yek dem ku nexfey zilfê
miskin hat.
(Refîg Hilmî, 73)

281

QANE MUZHER (1898-1960)

Navê wî bî rastî Mehemed bûye, kurê şêx Ebdulqadirê DelaŞî.
Li sala 1898, li gundê Rîşînda ji dayka xwe bûye, Ew
gund li Binara(Binatara) ŞarezGrêye. Şêrên Qane gişk der
heqa. belengazî, hejarî û negbetîya merivanda, derheqa cî
û warên kurdanda, derheqa stemkarî û xGnxwarîya séx, beg
û axayên kurd û stemkarîya dewleten derva li ser neteweyê
kurd G Kurdistanêda hatine nivîsandinê. Di sêr G helbes
tên xweda Qane mîna Cegerxûn, Guran Q sêrbêj G helbestbê
jên kurdan derdikeve meydana serê rewşenbîrkirina netewe
yê xwe, di sêr G helbestên xweda ew xelqê xwe şîret dike,
nesîhet dike, ku ber bi rîya pêşrev Gpêşketin herin, w.ela
tê xweda xwendewarî, marifati, hunurGsene't G pêşezanine
belav bikin, xelqê xwe ber bi rîya aşîti, dostî G hevkarî
di gel ciranê xwe bibin û bextewar bi serbixwe bijîn. Na
vê hine sêr G helbestên wî.wê fikirê G wê ramanê tînin
ber hiş û çavên xwendeweran, mesele, "Kurdistan", "Ez Ku
rê Kurdim", "Merîvana Min", "Nevîyê Kurdim", "Eger Mirim",'

"Li Xewna Minda". Hine efirandinên Qane li ser gotubêja wî'heywanan û tiştan hatine nivîsandinê, mesele, "Qane G Lihêfa wî", "Qane Tajî Tawus" , ""Qane Q Kera wî" G yen din. Di van helbestanda bi mecazî hevbendîya merivan nî san dike.

Divêt bêjim, ku zimanê Qane xweşe, şîrine G zelale, bas tê fehmkirinê. Min li jêrê hine sêr G helbestên wî kirine kurmançîya me jorîn G bi latînya kurdî nivîsîne, ku xwendewarê me dêlai xoşevxst bibine nasê efirandina wî, haj vî mêri jî bin.

282

TIMAKAR MEBE POJMAN DIBĚ

Carence seJci geieJc timakar,
Hestûk dest ket li kûçê nav seher,
Hestû hilgirt, revî çû ber kenar,
Ku dûr ket ji bazar û seher,
Gihişte avê, aveke zelal,
Mina, aynê şiklê însan têda xwan,
Li avê nihêrî, siklê .wî hâte ber çavan,
Wextê çavê wî şiklê wi ket.
Mina neftê agirê timayê lé -ket,
Li şiklê xwey nav avê kire ewtîn,
Hestû ji devê wi der firin,
Rahiştê ku ji avê der bine,
Hinek ma xwe bixenigine ,
Ne ev girt, 'ne ew, tişt je ne bû,
Ji dest der çû wusa zû bi zû,
Netîca vê timayî ser gerdaniye,
Li axir her pojmaniye.

.(Rojnama Kurdistan H.22 ,Taran1962)

BERBEREKI JI NEXWENDEWAR ٢٠٠٠

Sewad çî bdkdm, nanê mdn tûne,
Qiranek li cêba minda tune,
Sed xwezla min bi wi t'êrê û dilşad,
Cehnem û gor bi gor be s'ewade,
Sewad get zikê birçi t 'êr nake,
Rîya rast nişani kes nake,
Eger- bixwaze dewleta îran,
Welat nebe xebûr û wêran,
Bipirse halê fegîrê şeheran,
Zehmet nekişine her tenê bi Tàran,
Arzan ke nîrxê xurek û poşak,
Wê bê tam be rengê sor û ne pak,
Giranfiroş û xûnmij û merivkuj ,
Bide dadê, darda ke li dar axac,
Eger na, rojekê firga hejaran
Gişkê bibin yek mîna agir û baran.

283

wê- bibin lêy, bidne ber xwe mal û gund,
Ji bin der bînin rişiyê dara tund,
Bi girme û haje û kêf û hilmet,
Ziyaneke zor wê bidne dewlet.
Hesen, Zinet, Nadir û Perî,
wê hinek nan bidin ji derdê serîj
Ji şevda axir her yekî mîna misk,
Qirte-qirt bikin nanê reş û hişk,
îcar bi vi halî şevan li mekteban,
wê bixûnin .dersê exlaq û edeban.
zîna jina Hesen nexweş bû,
Ji ber ku li sermada bê poş bû,
Hesen bi nalin gote kurê xwe:
Hinek derman bîne bo Zîna daka xwe.
Ewî got: Min ji dûr gazî doktor kir,
Merizo, tu kuyî, herê, çavên te kor,
Hesen dama û Zînê beste seri,
Kirin girîn Nadir û Perî,
Famila Hesen nimûna karê
Nimûna feqîr û renc û itbare,
Bi zimanê hal ya bi aşkar,
Dewlet nezeriya xwe dike îzhar,
Dibêje: Eydxweş, cehnem birçiyi,
Bê libasî û zoxal û gursi.
Tu her bixûne, s'ewad peyda ke,
Bi zikê birçi heta alman rev ke,
Padar be axa ses hezar sale,
T'êr bixum, besî mine ev gebale,
Lîsans, dîplom daman û eqeb.
Sport û hemal wê heme mekteb,
Mamostayê bê hêz bo nanê davan,
Bidne zoran du gel ewan,
Rehme li qebra kurde bê çar,
-Kurde caf, goran, kurmanc û rênçber.
Dinya û strîyê ga li pista masi,
Nirinek ji giya nabe esasi.
(Rojnama Kurdistan N 124, sala 1962 Taran)

284

QANE U TAWUS

Tawus, ez û tu, em herdu pirin,
Yek ji yek bedtirin, mat û zivistan,
Ez dua bo te, tu. dua bo min, \
Tawus têne ser me çi cudaye dijmin,
Tawus dizanin, haie te ne haie,
Qet xefet mexwe, va nivê salej
Pênc-şeş mangé din bi îzna xuda,
Ya cote hêstir, ya ji cote ga-,
Bixme zevîyê, pê cot bikim,

Bi t 'êr û tesel nanê te jî bidim,
Ku wa rê çûn heft sal tamam,
Qet kes nizan be bi çi dirûné.
Sala din bikim cil û berg ber te,
Ku kulinc nebî, ez ne li ser te.
Lé nika wa fêslé zivistané,
Wextê kilita berfa çiyastane,
Ku te bibînim ey şêrê min ,
Kêwrişk û rûvî çawan digirin bo min,
Menêre wa li min, kizî û damawim,
Heta min bibîni, aşigî bi rawim,
Ta-wus got: Qane, kes mina min nîne get cî,
Ji min xerabtir, herdem birçi.
Ne séx, ne mêla, ne sofi, ne beg.
Tu bi xwe nan bi^çwe, çi te daye seg.
Tu kevne fegîyî, perwerdeye mizgefta,
Ewqas te ditiye ji jar û çewta,
Sed hezar şîrim, tu nîvê sirî,
Destê min bi gune koteka kurê te,
Wç wextî min zanî, ku bé nani,
Ji min xerabtir, dil perişanî,
Xeregi seri, ser ji negbete,
Jina şayran gelek zehmetê.
Ta tu şayr bi, ez feqîyé te bim,
Ji vê xerabtir her rehber bim.
Va ez xerêqim, ji birçiya bimirim,
Şûna kêwrişkê meya gun bi te bigirim.

285

ÇAR TIŞT NEGBETA KURDIN

Car tişt îro bûne negbeta kurde hejar,
Cehili yek, bêaqilî du, dil pisi se, dawa çar.
Me pas dixin li vê axa meda çar giro,
Xan yek, serdar du, begzade se, axa car,
Nahêlin bo xwe rehet bin, serbixwe bijîn,
Ecnebî yek, mame du, eqtay se, kwêxa çar,
Dax û kiz bim, li ser vî miletî min çar derde,
sêl yek, aras du, samet se, Bexda çar,
Fexré bo min, iftixar û hurmete çar teyfe;
Zend yek, gelbaxî du, şirvanî se, midya çar,
Baz bûm, baskê min şkestin, çar hela nehse xerab,
Xaneqa yek, tekiye du, emame se, e'ba çar,
çar sifet meweude bo min, lema qet kesî naxwezim,
Qane yek, sêr du, xweşi se, mêla çar.

MERIVANA MIN

Merivan miskené mehr û xane,
Merivan wek baxê cihane,
Merivan bihuştâ rû zemine,
Merivan wek neyabé cihane.

Bîra serê kanîyê wê wek silsilane,
Bi e'ynî axeke ferdê zemanê,
Li nav vê deştêda gula ziribare,
Nimûna çavê lêla eşgane,
Hewa mute'dil çiyastane pir gulane,
BiHuşta av û axé, ba û erdê,
Keçên horî û kurên xilmanîyane,
Eva gelek fexre bo axa Mêrivane,
Emirxan diben çxyé Erdelane,
Emir Xemze, xalo xan û Qubad beg,
Yek-yek ciyê deysan têda nîşane,
Cenabê Nûrî, Kerem ke axa me,
Ji qedîm heta nika ciyê şayrane,
Xeyali û séx Seyd û Xato-Xurşid,
Mêla Nabi ku serê wî çiqas ciwanin,
Ferîq û Nûrî herdû behra ulmanin,
Li hemû aliyan hunerê wan e 'yane,
Bi farsî, erebî, kurdî û tirkî.

286

Bi car zimanan nivisara wan e'yane,
Ji qurna pêşin karê Merivan
Muheqeq xaricê şiro û beyane,
Ziman ka qiweta şiro e'da ke,
Qelem kengê qabilê vê dastanê,
xên ji. Qane kê heye wesf û seba wê bike,
çi bikim, ew nika menzîla biyane.

(Dîwana Qane, 65-66)

KURDISTAN

Kurdistan mêşelana şêrê meydana mine,
Ax û bayé niştimana mêşê lawanê meye,
Kurdistan mekteba wujdan û hem erfane meye,
Dirk û darê Kurdistanê sosin û rihana meye.
Germe sira Kurdistanê şerbet û fineana meye,
çiya û çiyastana welatê Kurdistanê cineta meye,
Ava temiz rizqê kurde, dayka pir şefketa meye,
Ava sare, nanê wê zore, nimeta wê bé zehmeta me_
ye,
Kengê mina xelgê li axa xelqêda pir minetim,
Her bêjim ava be, ya rebî cenet û el-ednana me
ye,
Qesra F'irdewusé berine, baxê hencîr û henarê me_
ye,
Xudanê hewz û heyat û mer-mer û cûge û çinar,
Kewsera min coge û delîne ya hinaré serçinar,
çemçemal û baziya meskené serin swar,
Bê temaşe Şarezûr û cala dexl dana meye,
Fexrî razî be, bê bêkes hurmet û qedrê te tune,
Sed kirurê te be, ku bi xwe maqûi nebi, sûdi çî

ye?

Milkê bê xudan, ezizê min, her wek dara bxyé.

(Dîwana Qane, 76-77)

287

QANE U LIHEFA WI

Qane dibêje lihêfa xwe:

Lihêfa kevn lî rizl,

Pir tu kevnî û diri.

Ne sari, ne germi.

Ne berê défi, ne çermi.

Ne mari, mîna maran digezî,

Tûjî tûj, mîna derzi.

Bina te bina seyê guri,

Tê vi alî, diçe wi alî.

Tu bê berî û bê pist.

Bavé min jî her te kuşt.

Tu kevnî, ewqas kevnanî,

Kes nizane tu çawani.

Ne sori, ne şinî,

Derzi, diri û birini.

Ne hêşini, ne horî,

Nizanim çi eûri.

Mina meska meşka reqî,

(^1-qulkî û qelişokî,

çaxê te didme xwe ser.

Pista min dimîne li der,

çaxê te didme ser pêva,

Laşê min dimine li derva.

Ezî jarim, bê don û bê rûni,

Axir çima tu wusan bi doni?

Xwezla min bi wé roja zivistan,

Rê û berê xwe bikim çiyastan,

Li nav herfé û seholê,

Li tepka ser çîya â çolê,

Li te dûr bim, şad û mes^ur bim,

Nebêjim çima wusan diriyagi,

Dizanim ku tu zû mirîyi.

Lé ji minra rast bêje, ^

Hûr-hûr serhatîya xwe birêje,

Kê cara ewil tu dirandi?

Wa tu ji kar qetandi?.

288

LIHÇF CABA QANE DIDE :

y

Qane, tu ji min dirîtirî,

Ji min gelek mirartirî,

çaxê adem hâte der.

Para xwe ji bihuştê bir,

Wana ez dam bi xelat,
Li cem wan mam roj û séhet,
Li cem adem hezar sal
Ez mam bi her hewal,
Bi mirât ketme destê Si,
Ji dest Si ketme destê îdrisi,
Dest bi destê pexemberan,
Heta ketme destê Suleman,
Wusan ketme destê şahan,
Hukumdarên cihanan,
Ji Cimşîd û Keykubad,
Xamurabi heta Şîdad,
îskender û Feylequs,
Heta çar qeyserê rûs, -
Lema wusan mirime,
Lema qet ne mame,
Nika base havine.
Germe tamam bi kîne,
Rabe heta zivistan,
Berf bikeve li çiyastan.
Tu qur bi ser bî,
Eger hîvîya min bi,
çawan bikî, bi tivdîr bi,
Li ciya tuê oxina dijmin bi.
Mina kelaşa sofileran,
Pêçî têda dimîne dervan,
Pozka wê dibe pani,
Bê kar dibe yeksanî.
Tu ji ji serma ne razî,
Bi çûk û ejnû dilerizî,
Xwe diki qonc wek jûjî,
Dibî jûjî, ji serma dimiri,
' Wusan mala te wêrane,
Wusan derdê te girane.

289

QANE U KERA WI

Kereki min hebû, çi ker, wek ba û boran,
. Kerekî min hebû, çi ker, barkêşê dewran,
Kereki min hebû, çi ker, cejna seyar,
Kerê Nuh Nebi bapirê wi bû,
Bi qed guhdrêjê l'sa xal û xarzîyan,
Bi lésé berz û zik stûr û seri zil,
Kefel giirc û parsû çix û guh pan,
Sega û dar û doşane berz û mil qinc,
Dêl sûr, sipi tûk û qewi dan
Ji kewşê sim heta segê refisqe,
Xeteke musteqim bê kes û nuxsan,
Şevşe min gotê: çawani, yarê dirin?

Vê sermê destê min li dawa te be,
Ida zivistanê, wextê dar kêşane,
Wek salanê pêşîn bire çewalane.
Ne nanê min bes, ne şekirê min hes, ne çay.
Ne berge min û jina baqi xizan,
Hemû her ça-vnêriya hemeta tene,
Bihirkini bi bar û were meydan .

CABA KERA SIN

Kerê got: Qane, esef be , bé heyati,
Heya zor xweşe bo meriv û wujdan,-
Bi kîjan çi? kîjan gewer? kîjan nal û bizmar?
Bi kîjan rewşe û cil û eilbend û kurtan?
Eva çend sale, ez barkêşê we bûm,
Bi xwedê min ne dît cewalê alif û dan,
Hostayê nalberid min wek teyrê enqa,
Nayê ditin li dewrana dewran,
Bi wê nale qesem tengda li jêr pê min,
Bi wi cehê gesem ne minage jêr dan,
Qesem bi wê gaza min dîtîye li e'mrê minda,
Bi wî çakûcê ku min ne dît mer lé dan
Dibe xêra min nebe xên ji zire-zir,
Eger hûr ji bikî e'zam bi goçan.

(Dîwana Qane, 72-73)

290

Wusan dizanî xêncî min.
Ne baştîre ji dijmin,
Eger hîvîya te bi min be,
Herdu destê te li ser çok be,
Eger nakî bimiri,
Divêt xwe' bi kareki bigiri.
Hêre cem paredar,
Cem axa û tucar,
Bibe kargerê wan,
Yanê hilgirê barê wan,
Darê axa bigire dest,
Bikuje, guh mede qet kes,
Şêq le de, miskînê jar,
Heta bibe bo te pîgar,
Bi serê axa sond xwerin, .
Diyarî ji xanimêra birin,
Belki te bikin serkar,
Xerman hilgiri bo hejar,
Ji deha pêne tapo be,
Yê mayî, nivi para te be,
Wusan (tere dîwenxan,
Behar bê yan ji zivistan,
Li bin lihêfa teze reng-rengî,
Kesk û sor û heftrengî,

Iti ser. doşeka nerm,
Li diwexàna germ,
Xwera bimîne bê xem.
Le ez her wame û wam.

(Ji dîwana Qane "Şaxê Hewreman", rûpelê 32-35)

291

AHMED MUXTAR BEG (1896-1935)

Ahmet Muxtar beg, kurê Osman paşayê serokê qebîlka kurde caf bûye. Dayka wî A' die xanima navdar, qîza Xosrov paşayê Erdelanî bûye. Li zarutîya xweda hindik li mektebêda xwendîye, le gelek ziring, jîr jêhatî bûye, mêla wî gelek li ser xwendnê hûyc; bi xwe hînî zimanê farsî, erebî û înglîsî bûye. Nivîsarêd edebyetî G hunermendî hez kirîye. Edebyetnasêd kurd Aladîn Sicadî, Refîq. Hilmî, Gîvî Mukrî yanî û Maruf Xeznedar derheqa Ahmed Muxtarda nivîsîne, ku ew merivêkî dilpak, xêrxwez, camêr G maqûl bûye. hergav terefdarêd merivêd hejar, belengaz bûye, li bîstsalîya xweda dest bi nivîsandna sêr û çîrokêd kurdî kirîye. Sala 1922 bûye qaymeqame Helebê, sala 1924 bûye nivînerê(şandî yê) sazkirna dewleta îraqê û heta sala 1935 andamê civatî" hukmeta îraqê bûye. Li sala 1935-da li ser çemê Sérvané li çîyayê Neveré bi destî çend- merivêd xwef iroş hatîye kuştî. Li pêsîyê sêrêd Ahmed Muxtar li kovar û rojnamêd kurdîda li kovara "Zarê Kurmancî" li Revandizêda, li roj namêd "Jîyan", "Jîyaneve" G "Jîn" li Sulemanîyêda, li roj nama "Kerkûkêda" G li kovara "Gelavejda" hatne çapkirî. "Derheqa şêrêd Ahmed Muxtarda mamoste Aladîn Secadî G Refîq Hilmî û nivîskarêd din fikra xwe bas nivîsîne.

Dîwana Ahmed Muxtar du caran hatîye çapkirî, cara pêşîn li Sulemanîyê sala 1960, cara duwemîn li Hewlêrê 1969. He

292

mû edebiyenasêd kurd û hemû çapkerêd sêr û dîwana şêrêd Ahmed Muxtar dinivîsîn, ku şêrêd wî derheqa hal-hcwal, jîyîn, paşketin û bindestîya kurd û kurdistanêda hatne nivî sandnê. Ew dinivîsîn, ku sebebî du tiştan Ahmed Muxtar mT letê xwe G welatê xwe hez kirîye, bûye hezkar û dildarF wan, bo wan xêmgîn, dilêş, dilzar bûye. Ew herdu tişt ev bûne: Yek çîya, dest, gird, dol û newal, kanî, çem û rûbar, bax, baxçe, dar û daristané dilgîr û dilrevîn û hemû av G hewa Kurdistanê, îş û karê cotkar, rênçber, şivan G gavanêd nexwendewar etaet(kar) kirne ser ruh G canê wî, ku ew welat G xelqê xwe hez bike, derheq derd û kulê wîda binvîse, binale, bigrî û bîzarê. Sebeba duwemîn ya şêrêd wî wetenperwerî ew bûye, ku hestê civatî G wetenperwerî yê şayrêd kurd Nalî, Salim, Mewlewî û Narî gelek etaet kirne ser hunurê nivîsara wî(Ahmed Muxtar Beg).

Zanyarê kurd Elî Kemal Bapîr axa, derheqa nivîsarêd Ahmed Muxtarda nivîsîye, ku ew bî fikir, net û naverok G kakilê

xweva pare ve dibin. ser şêrêd dildarî, şêrêd komelatî(civatî),
niştimanperwerî G filosofî. Bi fikra min eva gotna
raste, li hemû sêrêd wîda yêd ku bi navê "Dilber", "Xeya
la Min Waye", "Du çavê Min Xunê Dibarînin", "Sisê Dilê
Min", "Were, Bigre bi Yadi çavê Dilber", "Dilê Min Pir Xû_
ne", "Ji çiyê, Ey Gui ku Rengê te Nika Sore", G yêd din
da wan fikrê jorê gotî tînin ber çavan.
Bona xwêndevanêd me délai bibne nasê nivîsarêd Ahmed Mux
tar, ez li vira çend sêrêd wî bi zaravê me kurmancî çap
dikim; ez hîvîdarim, ku etwê bas li bîr G bawara wî bihe
sin û fambikin.

Jl XEW ٢ RABE DERENGE

Ji xewê rabe, derenge, milletê kurd, xew ji tera zirare,
Hemû tarixa a 'lem ji tera şahde, fezl û hunurê,
Zû têbikuşe, ey qewmê necîb, bêkes û mezlum,
zû kurt bike wê rîya dure li ber te.
Hemû kiré vi zemani xût ji tera qelxan û sepore
Bi zû dest ji vê axa şîrin ber me de,
Hebek xaliya wê ji tera cewahîr, sum û kuhle be sere.
293

Eger li ser wê nazê xwe bikin, heqê weye, kurdno,
Temaşa sibera vi şanoy û van çiyên li ser weye,
Bê qedir derbas mebin, hurmeta wê bigrin,
Gulàla sore eva sehraya xûnava cegeza weye,
Demekê eva welata wa hêsîrê pencê cahile,
Bi saya uln) iro îda sirîya zefera weye,
Zimanê halê Ahmed her dibêje: Ziring be, eyxelqo,
Bizanbe, berdê van çiyên ji wera elmas û cewahi_
re,(33).

DIKEVE GUH ٢ MIN

Dikeve guhê min dengê ah û zarin û girînê,
Nalîna dilê mine ji hesreta axa Kurdistanê,
Nevaz û bêkes û mezlume nika gewmê kurd,
Gah bi destê tirkan, ga bi destê îran,
Navê wujdanê û edaletê musemiye û derewîn,
Bo seyasetê ew qise her li ser lêvin,
Eger raste navê edaletê, bo çi mindalê kurd
Hejar, sergerdan digêre li ser çiyên?
Ewqas hêze bextê kurd bo kuştin û talan?
Ew qise her rûte, ew qise jî qet nakeve girfan,
Îro bira wa be, lé rojekê wê bê ewladê kurd,
Bêne meydanê bi ulm, sene't û erfân
Nûciwanê weten wê vî milletî bikin yek,
Ji Kermanşa heta Romê, Sinne û Botan
Wê bi rê xîn sine'ta Wanê û- Cizîrê ser -bi ser,
Bûkê Akra û Zaxo wê destê hev bigirin dor û ber
Pasê dest pê bikin te 'miré milk,
Rîya hesin hêre çiyayê Hewreman

çiya û kej gişt bibin bax, kolan, qesir û rê
Bo temaşe deste deste bîn ji înglistan. (34-35)
294

Şayranê kurd, bese bes basi zilf û çav bikin,
Kêm xeyala perçem û kakolê alozav bikin,
Bidin alikî, kêm basa simbul ya ligi lavlav bikin,
Hûn tegbîrekê halê gewmê xwe belengaz bikin(14).

BO ÇI

Bo çi eva zemana her ji mera mêla xedere?
Bo çi felek herdem ji mera mêla azare?
Zalime, bê mirwete, xesmé kesan bi agile,
Fitna vê zalimîyê her ji mera mêla xunxare.
Ez nexweş, xeste û zarim li rojê wa,
çavê min mexmurê nigara rengê bêmare,
Besî mine, sagi, mêla gerdenê, mey û baderne,
Xuda, çigas bê aqili, herdem cilve berî-,
Terka dîn û mezheb min kir, ku min dît zilfê nî
gar,
Helqe-helqe pêç-pêç şiklê zîhar
Xûna pak ya lawê kurdane, ku li çiya û kej pija
we,
Lema nika wa sore rengê wê gulzare,
Bo çi dilê min xweşe bê rengê vê biharê û feslê
wêJ

Dest û ejnû li ser girînê, pêşê roj û şevê,
Ahmedê bêçare dike mêla şîven û zarê (43).

DILت MIN PIR XĖNE

Dilê min pir xûne, cegera min pirtx-pirtî bû bo
leva te gulnar,
Nexweş û derdedarim ez ji hisreta çavê te zor
bîmar ,
çelipa perçema te dest min keve, ezê jî îslamê
derkevim yekcar
Kilisa ci me, çana, jî eşga zulfê te zinnar
Got: Bibe aşiqi kuştina te bî vê dibe dilxweş û
mesrûr,
Li nav aşiganda her tenê tuyî qurban û dildar.

295

Ku ^kest bazar, şehed û şekir û şirna qennad,
Li rojekê wê bibihên xelqê neqd û gotar,
Kaxezê bibe ji belge gui, qelemê ji enber
Ku mêla min be binivisim bi rastî wesfê ruxsara
te,
Ku tu li ser rêyi, ez ji bêçare, gumri dilxûne.
(51)

XEYALA MIN

Xeyala min waye, xelgo, ku ez terka eşga dilbe
rê'bikim,

Îda mêla perîyan bi carekê ji dil der kim,
Eger dil mêla gulzar û nezanina bike,
Ezê bi nikê xencerê singê xwe pirto-pirto bikim
Ji daxa silsila tore nigara nazenina xwe
Divêt terka binevş û sunbul, être û enber bikim
Dîbên dilber di gel min gelekî dilê wê saxe û
regîb sade,
Divêt ez axa a'lem set li sex serê xwe bikim,
Ku bejna dilberê bê ser bostanê min, got: Şerte
Îda xwe der naxim, terka libas û berge exzer
kim,
Heta kengê her li dûri tu, bém û herme cana,
Bé sud bo çi nigebani gui û gulzare bé ber kim,
Eger şevê ser li ser xîstek bikim, tirsî min tu_
ne, çimkî
Bî ava çav umuda min waye, bira leşê min ter
bikim,
Got: Aşiq, ji bo çî dest jî zilfê min ber didi
vê sevê?
Min got: Heta kengê regibê eqrebi cerrar û ejde
der kim,
Eger bibe, paçî levê dilbera te wê bikevê destê
te, Ahmed,
Heram be ger disan bira behuşt û hewzê kewser
bikim (57).

296

EV DILE MIN WA DIYARE

Ev dilê min wa diyare, mêla wî rûyê gula yare,
Bilbila asa bûye, herdem nalîn û zare-zare,
Her ji destî cewra reqîban ez binalim, ne heqe,
çimkî me'lûme, ku gui bin herdem bi xare dare.
Welle, eşga pirtewê ser -sûrtê te sore, ça-^é
min,
singê min dişxule bi çirûsa agir û nare
Kerem ke were, huera dil xewleye bo bezma te,
Xencî te, gurban, bê mehrem û bê xeyare,
îşqa çavê min wa ji hesreta lele levê te
Dem bi dem carîye, sor û sorerengê gulzare,
Dil ji xewfa zilfê te bo gence rût ne rê bere,
çimkî li dora wi telîsma coté reşmare,
Ahmed bêçare, bo weslê te dinale roj û şeve,
Rengê zer û ahê sar qelbê bêmare (35) .

DIL WEK BILBIL EFXAN DIKE

Dil wek bilbil li hîcrê nû gulê efxan dike,
Agrê cerga min xerêqe a 'lemê boryan bike,
Wa diyare ji vî welatî dilsare, a'cize.
Mêla axa germesîr û hem gela şîrvan dike,
Eva welata bê sifaye, sare bo aşigi rûte,

Dilxwezê şewqa tava rûmeta canan dike,
 Ba reş û barana e 'wrê çavêd min carîye,
 Zulme yan jî tance rûye, têkelî Sêrvan dike,
 Her kesê îro ji derge wê nigarê rê keve,
 Gep bi milk û text û tacê padşa û siltan bike,
 E 'ferim bo eskerê birjang û her du zilfêd te
 reş,
 Wa bi carekê milkê can û dil hemû wêran dike,
 Bi riqî ah û ava çavê min li dûrî dîlberim,
 Her dibê e'wrê biharê, nalin û tofan. di'.e,
 Leyla dihêlim, tu bi tundx wa meçe,
 Aşqî mecnûn siwet li vê destê wa girin dike,
 Wa lî bira tixê birûyê dîlberê, bê rehme,
 Ahmed nika ku xerege canê xwe gurban bike(17B) .

297

PIREM ٢R (1868-1950)

Navê wî rastî Tofîq bûye, kurê Mehemed Axayê kure Hemze a
 xa Mesref bGye, li sala 1968 li seherê Sulêmanîya ji day
 kê bûye, di ses G heft salîya wîda şandne huera mêla Hu
 seyn Goce, li cem wî hînî xwendnê bûye. Sêrêd Xafiz Şîrazî
 xwendîye. Wextek derbas dibe, ew xwendna xwe rind hîn
 dibe û dibe feqî G diçe mizgefta Hemze Axa, li cem mêla
 Mehemed hînî zimanê farsî G erebî G dersê ayîna dîn dibe,
 li pasê mîna şayrêd kurd bi navbang û navdar Hacî Qadir
 Koy, Nalî, Mehwî û Mewlewî li Kurdistana jêrîn digêre, li
 cem mêla G zanaye mezin li mizgefta Sulemanîyê û Banêda
 xwendna xwe bas G rind distîne, li nav salêd 1882 û 1895
 da dibe qulixdarê hukmetê. Sala 1882 li Sulemanîyê dibe
 katibê nifûsî G sala 1886 dibe katibê serekê (başkatibê)
 mehkema Şarbaşê, li sala 1895 li Kerbelayê dibe katibê
 muawînê midi am, Li sala 1898 di gel şêx Seydê Xefîde bavê
 séx Mehmûdê qehreman çûye Turkîyê G di gel wî çûye hecê,
 vedgere tê G tev séx Ahmedê Xaneqa G Wefayê şayr dîsan d^^
 ce Turkîyê, Sala 1891 li Stembolê ku pê dihesin, ku Tofîq
 hacî rind zimanê farsî dizane, wî dikne andamê alî-meclis
 û ritbê begtîyê didne wî, Li Stembolê îzet Paşa Tofîq ha
 cî diçe mekteba huquqî, ew wê mektebê xilas dike G şadnama
 xwe dadgerîyê distîne û pasê dizewice, qîzeke tirk diF_
 tîne, pasê dest bi mihamtîyê û nivîsandnê dike, dixweze
 rojname G kovaran derxe, -Wî çaxî, sala 1907 li Stembolê

298

komeleke kurdî bi serkarîya şêx Ebdilqadir şêx Ebdile saz
 dibe, Tofîq hacî tev wê komelê dibe G mijGlî îş G karê
 rewşenbîrkirna kurdan dibe.
 Sala 1909 Tofîq hacî dibe qaymeqame Colamerkê û sala 1918
 .dibe nuteseserîfê Amasîyê, pasê ew jina xwe û du kurê xwe
 ^^ n^-*^?;^^ dihêle G vedigere tê Sulemanîyê, wî çaxî rojna
 ma -'Jîn" bi serkarîya Huseyn Nizam li Sulemanîyê çap di"

bû. Huseyn Nazim serperestîya wê rojnamê dispêre Tofîq ha cî, Li sala 1934-da Huseyn Nazim diçe rehmê G Tofîq, hâcT dibe serokê birêbirna rojnama "Jîn" G sala 1934 çapxanê bl kiré digre G mafê rojnamê hildide ser xwe.

Li sala 1937 mabeyna Pîremêr karbidestkarê seherê Sulema nîyê xirab dibe, çapxana beled ji Pîremêr distînin G ew diçe cîkî dinê kiré digre Ğ rojnama xwe "Jîn" çap dike he ta sala 1950, wê salê jî diçe rehmê. Mehemed Resûl HewaF Il kiteba xweda "Pîremêrdê Nemir", ya sala 1960 li Bexda yê çap bûye, bi hêr gilî derheqa jîyîna Pîremêr Ğ nivîsa rê vida gelek gilîyê bas Ğ hêja nivîsîne. Ewî nivîsiye ku Pîremêr nek bi tenê berevker Ğ çapkerê filosoffi Ğ pendêt milete kurd bêye, wGsân jî şayr û nivîskarî kurd herî me zin buye, ku nivîsarêd wî, îş Ğ karêd wî li rîya rewşenki rmjj^perwerdekirna miletê kurdda bê hesabîna, ku bi renj û^rĝyê nivîsara wîva divêt navê wî li rex navê Tolstoy, VxKto-r Hugo Ğ Tagor bé gotnê Ğ nivîsandnê. Nivîsarêd wî pîranî derheqa wan pîrsêd jêrin hatne nivîsandnê: Jîyîn G haie insan, îş G karê wan, reng G rûyê tebîyetê, dildarî û siruştîyaevntîyê, halê bindestîya miletê kurd, serê ser ker G tîkûşerêd azad kirna kurd Ğ Kurdistanê, hevkarî IT dostîya kurd Ğ ereb Ğ gelek-gelek pîrs di nivîsara wîda hatne nivîsandnê û xemlandnê.

Divêr bê gotnê, ku nivîsarêd Pîremêr bi zimanê kurdî bas hatne nivîsandnê, sêrêd wî bas tene fehm kirnê, net Ğ me rem Ğ fikra wan zelal G safîye, bona nimĝn jêrê ez çend şeran çap dikim, ku xwendkarêd me délai bixGnin bî bîr Ğ bawara Pîremêrra bibne nas.

299

NEVROZ

Eva roja sala tezeye, Nevroz hatiye,
Cejna kevne kurde bi xweşi hatiye,
çend sala gula hi-vya me best bû heta par,
Her xûna lavan bû gola ava nû bihar,
Vç rengi sore bû ke asoyê bilindi kurd,
Mîzgîna beyané bo gelé dûr û nêzk bir,
Nevroz bû agreki weha xiste nav ceger,
Lawan bi eşq diçûn pêşber mirin,
Awa rojhilat ji bedena berza welat
xûna şehidê, rengê şefeg sewq ve daye,
Heta nika li tarixa miletda rû nede,
Qelxana gulê singé keçikan be li hîlmetda
Bo şehidê weten naxweze şiven û girin
Ew namrin, wa li dilê miletda dijin.

(Pîremêrê Nemirî, 120)

300

HAVĝN

Hewa havînê, hewa havînê,

îsal havîna me zor bi kîne,
Girê agré Sebûn si tîne.
Berge esman bo me sine,
Feslé gulgeştê baxê Penewine,
Ev sebûna me ji kuva hat?
Bi tina germé hilqirça welat,
Stêra ta'lê xwe guhêrî, ne hat,
Bêsnê û şiveya semai kişumat,
Dil vê germé k'iz xemgine,
Girê yarê ciyê rojtavê,
Rîya seyranê nevroz birîye,
Karêza şerif av têda maye,
Erxewan çig popé wê şkaye
Girê Seyvan cîyê zar û sine.
De xwedêye, hilkeve k'izina semalê,
Hewa zenga xemê min ji dil bimalê,
Ay bo dengxweşek di gel şimşalê
Bi wê xwestnê ter bûm bînalê
Derdê min karye û cerga min birine
(Pîremêrê nemirî, 108)

SEHID HATIN

Hatin şehidêd bi cilê sore xûnîn,
Dayka weten, de rabe, silava wan hilîn,
Séx Qadre li pêşê û ser qafle ewan,
çiqas edwane, xûn û rîşx spî, pir û nû ciwan,
Seyrî van ke, hemû kurde sef şekin,
Canê xwe pêşkêş kirin û gotin: bijî weten,
Qurbana te berêze, ku xem li ber nebe,
Bo me mirdne, eger azadî ser nebe,
Megri, menale, ku bî xefet dilşkest ne bin,
Hinekî li cem te bimîne ber bihuşt herin,
Ez wa dixwezim; ku hesir bigrim, xûn ber keve,
Bi eşqa millet, bi kizin û sozina cergeva,
Ew agré ji dilê min b^r be, kefen nakim,
Heta dijmin neke zoxal, sert be pif nakim.
(Pîremêrê Nemirî, 103) -
301.

EZ غ STـR

Stêrêd bilind diçirûsin bi sev.
Mina min ji daxa dil, ne taba wan heye, ne xew,
çend sale aşnayê şevê bêdarê hevin,
Em serserin, şevê seri nagihinne serserin,
Jêr û jor ji dest min çûye, bê welatin ewan.
Mina xêla xwar û jor géra kurd, wêlé esman
Sev şevnema wan çimena avê vedixwe,
Roj hilme ava çavê mine ser dixwe,
Duh sev berî beyan bû, digrin li ser min,
Ew min kesas dibîne li nav dost dijmin,

Dilsozê wa min ne dit, ku bo min bigrî mîna Xeşim
Hêsrêd wan bûn, min t'iré aviné,
Bira bispartana min, sebeb çî ew xeflet bin,
Mxna me nêziktir nînin li baregayê xan,
Caba wan nivisîne bi şevnema li ser giha
Ta esman piriskê bedi wê hilpija.
Ah û nizina kurdane şimal ghişte esman
Bi wê dukelê henasa av tê ber çavê me. (106-107)

WEFDت KURDISTANت

Wefdê Kurdistanê, miletfiroşan,
Herze wekilê seherê xamûşan,
çepke ji gula wê, baxê sêran
Ku bi xûna lavan hâte avdan,
Bibne xizmetê erşê îragé,
Bêjin yar bagi û hem sohbet bagi.
Perde û tara sor herin 'bo emîr,
Bêjin pas kuştar hê tuyî dilgîr.
De xecalet bin li rûyê meşhera,
Emê axa xém bikin bi sera,
Hê n jî wê erşa bi xûn bikin gulrengê,
Sicde bo wê bîn, bikin bi nalîn û nenge,
Kurd ne mirîye, xeyala we xamine,
Berata necata xwe bi xûnê nivisîne,
Ez rengê sorim, lema min hez dikin^
Mizgîna şefeqê ser wanda bi rêdikin. (102)

302

EY KEÇIKNO WERNE MEKTEBت

Ey keçikno, werne mektebê,
Hûn teskinê ddlê mené,
Zineta bax û tereqîne,
Rewneqa destê gulim,
Teze em têgehiştin,
Dayka genc xwendewar
Nesla wa tine meydan,
Qewmekê pê bêye kar,
Jîn şirîka jina mère,
Nek û tenê xerêqa bar û dare,
Terbyeta mêjki mindale
Bo weten bê wijdan helale. (28)

TENE OILSOZI

Rengê zengê p'uté siruştî,
Qalibé mini kurdi têda ristî,
Heta bimirim wê bimîne,
Ku wusane, wê çî bê serê mdn,
Belê, hêr kurddm, kurde ser çdl,
Pejaré hejar kxrme jêr gdl,
Herze gdrêkdm 11 ser yalê,
Serî datindm ser berd bd dev nalê,

Ddbindm her çi bange, ez dikevmê,
Devê min girti bo hev .demi,
Eva gewma mîna peza bé ziman.
Dû her kesî ket, ne birne nav wan,
Bi huri û sûr dest nayê hildanê
Bo goşt serê pet nayê biriné,
Nika destek peyda bû, xeybûn,
Dengê wan heye, rengê wan nabinin,
Ketne xola bilind perwazî,
Bi rişiyê baba ketne nav bazî,
Bi baskê xeyal û bi belaf û kezaf
Em hdlfirin ser banê qaf
Em Id axa îraqêda dijin,
çawan em bo heio je der biçin.

303

îraq. zûda hatiye xulqandin,
Toxmê du gewman têda hatîye çandin,
çawan têda bere rîya bîgana,
Bikeve nav van ci û mikana. (III)

BESTEKA KUROi

Wa beyané gizinga tavê der ket,
Nema şevem bi tirêja rojê ser ket,
Xunçe gui xwe xuyan kir ,li dara,
Bilbilê jî şewra xwe kir nav gulzara.
Laie tarage, li ber peré çiyân,
Hénika carie bayé leylexan,
Dema êvarê sibera. baxan,
Xweşe bo yarê bayé ser seher,
Ev tirana gui û mile cane,
Bé te - '. cem min jina zindane,
Cejn û saya min hergav girine,
Ez û bilbil cote zar û hejar,
Hînî hesra me, gulala dewrim,
Wa jî daxa te bé wefa bimirim,
çavêrîya min ke, wa têm ser gebré,
Bi hêwa te zêndî bibim du carê.,. (163)

BARAN bar!

Barana nisané bû mirwarî,
Bi rehmê li ser meda barî,
Zanistî bi wê hinekî kê m bû.
Mîna gewher li naf sefda wun bû,
Xwaşî erfân ji nislê xwaş
Zanistî li gêj-gêjî kir xilas,
Zanistî û zanist xwedê\bi min binin,
Belki bê kesan bi sev bixûnin, .
Xwendin sevê dike bd roj,
P'erda tariké ddke bd las. (310)

304

WA MIN DIZANI

Wa min dizanî, ku min dil dabû te,
Dilê te jî bo min dibe sifte,
Çi bikim dilê şêr ez rastî te kirim,
Bi sewad'e bê sûdî ez ji navê birim.
Tu ji tê gihîştî dil wa dijminê,
Ida li cem te bûye gayê jêr-bine,
Eger carna dijmin ne bûya.
Te ne dihişt ew bê ber derga.
Lé ruhê min, kirna te boşe,
Li têkelêda^her rasti xweşe,
Dilê elmast min bêkerdige divê,
Tiştê saxte be, wê zû der keve,
TU xwedê, heyf nîne mina elmast ciwan bi,
Bi rengê xûna aşiq penhan bi,
Dil birevîni bedxwezê mina te,
Vê cewr û zorê xêr çiyê bo te?
Çi dibe. rojekê eger ya min bi,
Dest neweşini û sehetekê hêminbi. (195-196)

FERYADA PIREM

Dibêjin hesrê e'wr barane,
Giva girina wan şîna yarane,
Kwa? Eger e'wr wa bi girîya,
Dibû baran get newestiya,
Çimkî çar sale ev ser zemine,
Tev xûnê kuştiye û rengîne,
Eger em hevdu bikujin,
Çima e'wr û esman bo me bigrin?
Eva gir-qira qirîna isane,
Raste bêjme te fêlê şeytane,
Xwestna xwedêye, gerek bé ci,
Boné wê ku dîna bi fesadi ne çê.(243)

305

DIL MIN XEMGINE

Diiê min xemgine, dilê min xemgine,
Eger xemxwarî, were min bibîne,
Xuâyay, bo çî te ew dil da min?
Eşq xemê divêt û heyata xweş.
Agir li dilda çawan dadipoşî?
Barê hukmetê li cestém bare,
Dil jî bi tira yarê birindare,
Dewra rojgarê gerdena wê ji bada,
Bxra bade, em xema bidin bi bada,
Ku xem min bixe halê bê hiş,
Neçar dest bikme nav badenûş.
Min destgîr ke, ey yara şevgerê,
Bi peyamê yarê jî dil derxe xemyarê. (307-308)

RUNIŞTI BËM DI GEL YAR

Rûniştî bûm dî gel yarê,
Ez sermest bûm û ew hişyarê,
Bî tîla çavê wê bêmar
Dilé min firand yek car,
Li şûn dilim, ketim neçar.
Min gelê lé kir lava,
Avrûk li min da leva,
Ketim, ra ne bûm,
Wé ez bi hewa pêçam,
Extyarê bê extyar,
Icar hat ber serê min,
çavê wê kete lerzîna min,
Can anî ber bîna min,
Yax da alîki wê bibînîm,
Ronak bûn der û diwar,
Mang bi kîtan xemlan bû.
Du dogme tirazan bû,
Du nar ji nûrê sazîna bûn,
Bala destê wê zaba bû,
Nûra tûr li cem tîr û tar,
Bê got û bêja vê yarê,
Bi şîrinî û gîrîftarî.

306

Uelwa gezo ji dev dibarî,
Yek car leva xaldarî,
Altir ji perê gulnarê.
Ax nîzanim dil çawane,
Ji birûska çî gune
Agir ber bû mxna berê
Ketme sovekari mîna sonê.
Min xwe kire ber pê dildar,
Bi du zilfêd mîna zincîr,
Ez pê grêda bûm mîna nêçîr,
Bî min k'eni, got: Ey pîr,
Wa te ji ez anime gîr,
Mîna ciwaneki bextyar.
Min gotê: " Pîri azad bûm,
Qelenderê dilşa bûm,
Bend ne bûm, bend guşad bûm
Qehremanê dêwazd bûm
Wa bi te hatme jêr bar,
Kerem ke vê ola êzdan.
Te ez anime meydan,
Wusan bûme bê binewan,
Bo serperestîya mêran,
Emê mervan bikne ber kar,
Neveyê perin ji pêşin
Reha dil ra dikêşin,

Lema çi gewimye, em lé xweşin,
Barê xemê wê bîkişin,
Em hem xemxwerin , hem dildar,
Eger em ne bûna,
Mêrê çawan bihata kaye,
Eger li cem we baye,
Dinya her nivi yê weye,
Xwe pesn û dilazar ,
Em bez ji ser nakin,
Hivi xwendin û çakin,
Neteveyê bas peyda kin,
Emê wêrane ava bikin,
Bi xwendin dibin rizgar,
Weten bikin baxê g-alzar, (358-359)

307

BIGUHERIN

Tu wa li min menêre ez her digirim,
Ez xudan sipayê êndîsim û bi derdim,
Her çi li dest û çiya û ser ave
Bi bihayê şêti xuda da min nave,
Sefiâeya beyan, zerina roj tavê,
Tirêja hivê û lenc û lûrina avê,
Sil û avrû û gerden berza asik
Qaspe-gaspa kewê lî ser aso û bask.
Gui û gulale û nêrgisa beharê
Şexya beraz û çinûr ji nizaré,
Evin yek bi yek dibaxşînme te,
Tu jî nazdara xwe bîbaxşîne min,
Sefidayê subh sa y beroka te,
Kenê bi xuruş û kenkenoka te,
Mangbo rûxsarê te, av bo eebina te,
Rema ahu jî bo lenee şîrina te,
Qaspe-gaspa kewê bo gargine ciwana te,
Nexma bilbilê bo hûr xemla te.
Gui bo nazikya te, gulale jî bo levê te,
çinûr. bo zilfê lule peşivê te,
Wan em biguhêrin,
Berawer kin, girêw bigirin. (205)

308

KOST نڅ

Dîsan wa kostê nû kete nav me,
Li géra gerdûnê kurd girtine,
Ev du dar terme du nêreşêr,
Zincir kirî anîne li vir, '
Li rîya meda wana xwe fida kir,
Navê bilind bo xwe der kir,
Ew peta li mile wan xistî,
Ew xenigandin, lé pet geti,

Pilingê hingiri bi hîlmettir,
Gol çiqas k''ûr be, sovekari têda xweş be,
Wa ji mera dibêje dev bi kenin
Me ruhê xwe fida kir , hûn pê bijîn
Van cotê şêre délire şêrze,
Li nav tarîxêda navê wan herze
Qet bo wan ne lazimin kefen û def û sîn,
Şahidin, li nav dilê meda dijin. (334)

STRANA NÛ CIWANAN

Ey nûciwanéd weten
De pêş kevin, aza bîrevin,
Hê n ber bi zanîn herin.
De têkuşin, dû mekevin,
Li sîberîya serbestîyêda.
Ey dijmned nezan
Xelqê hêre k'ûra meydan,
Rizgar bibe welatê min
Zu nçtmîne paşketna wan,
Bi qewata lawéd nû ciwan. (354)

309

MERIVEKî KURD ÇÛ BÛ BESRA

y.ervekî kurd çû bû Besra,
Sibê şxre xwe bir géra,
Yek bi yek av kire nav,
Qszinca zor anî ser hev.
Sermaya wî bû sed lîr,
F.abû, hat bi tivdîr
Syari paporê bû, çû Bexda,
Şevêkê li ber mange sevê,
Xerêq bû pèrê jimart,
Xuda xirabî bo xiraba dinêre ,
Meymûna qeptan peyda bû,
Ew kisê lîr têda bûn,
Revand û bi darêva hilgeri,
Kurd arama xwe je biri,
Tep lî rana xwe xist û girî,
Hewara xwe bire ber qeptan,
Qeptan çiqas le tûnd dibû,
Meymûn ber bi jor diçû,
çû, gihîşte tewgê serê dar,
Lîr li jorda kire xwar,
Yek-yek avite nav avê,
Heta sed lîr avit navê,
Yek bo avê, yek bo kurd,
Kurd har bû ji kerbana,
Rab-û çû gijî geptana
Qeptan her wa şaş mat ma,
Ji wê heryaé ecêb ma,

Gote kurd: "Tu xwedê, bébext,
Ev pèrê ji ku te dest xist ? .^

Got: min sir firot,
çend sal min wa dikir,
Ez tê gehîştîm, çûye,
Sûcê meymûna te nîne,
Nivî av bû, çû ket avê,
Te ji para xwe wergirt ji havê,
Kesib xoşevîstê xudaye,
Heram bî kesib agir û kaye.

310

EBDULA GURA^S (1904-1962)

Di sala 1904-da li seherê Helebçiyêda Ebdula Guran ji day ka xwe bûye. bavê wî qulixtarê hukmetê bûye. li zarûtîya xweda Guran xwendina xwe li seherê Helebçiyêda li mektebê da bi zimanê tirkî standiye, li pasê sala 1921 li mekteba mamostanda ya Kerkûkêda hin bûye. Le ewî ew mekteb xi las nekir. ji belengazîyê û tengasiyê ew mecbûr bûye mektebê bihelê, bikeve ser qulixekê. Ji sala 1921 heta sala 1925 Guran li halekî belengazî giranda bûye. pasê ew dike ve ser xebata dersdar û li seherê Helebçiyêda donzde sala; li vira ders dide û bi xwe hînî zimanê tirkî, erebî, far sî û inglîsî dibe, kitêbên lîteraturê yê peşkevî bi Zimanê tirkî û ewropayî dixûne. ~

Li sala 1937-da Guran li qulixa wezîretîya çûn- hatinêda dixebite, li ser vê qulixê Guran rê têra dibîne G mijQî nivîsandina şêran dibe. Li wî çar:-î ew hine şêrên rind di nivîse, mesele, şêrên Geşte li Qeredaxê (yanê gerînek li Qeredaxê), " Geşte li Hewremanê". Li van herdû şêranda ew reng û rûyê Qerîdaxê G Hewremanê bi hostati li şêrên xweda dixemilîne, tîne ber çavê xwendevanan.

Li nav salên 1940-1945 da li seherê Yafêda Guran li radîya hevpaymana "Rohilata Nêzîkda" dixebiti. Di jîyîna xwe da Guran gelek caran hatîye girtine. çimkî ew bûbû heval
311

û hevkarê merivên şoreşger, mîna wan dixebiti, ku welatê xwe ber bi pêşUetine bibe, xelqê xwe azad bike. Şorşa sa la 1951 li Iraqêda Guran ji girtîxanê azad kir, Li îraqê da li sala 1951 Guran bû himdar G binaxedarekî koraîtêta pawantîya dinyayê. Sala 1959 da ew li paşî şorşa îraqê tê Sovêtîstanê wek mêvan, sala 1962 ew tê bijartinê wek anda mê komîtêta yêwr.T aşîya hemû dinyayê.

Guran du caran hatibû Moskovayê-. Sala 1962 ew nexweş ket Q çQ rehmetê. Nivîsarên Guran, gişk derheqa rindî Q qeşen giya welatê kurdanin, derheqa evintî G hal ehwalê milletê" kurdanda nin, derheqa serbestîya kurd G Kurdistanêda hati ne nivîsandinê, têda réalîstî gişk tene ber çavên me. Şêrên Guran van salên paşin bi arîkarîya koma nivîskarên

kurdên îraqê li berhevokekêda hatine çapkirinê. Ez hinekan ji wan ji xwendkar G xwendevanên me délai ra bi kur mancîya jorîn li vira çap dikim.

Sala 1978 meha îlûîê, komela nûserî kurd biryar kir ku he ta van salên paşin hemG nivîsarên Guran ne hatine komkirT ne û, çapkirinê. Ewê ew îş kire ser stûyê xwe. Komelê bir~ yar kir ku nivîsarên Guran li du berhevokanda çap bike. Di berhevoka pêşînda hemû sérên wî çap bike, lé di berhe voka dud-jwanda nivîsarên wî peşxan(çîrok, serhetî û ter cimên ji zimanê bevanî û gotarên wî zanîstî yen lêgerînê) çap bike.

Doktor Ezêdîn Resul Mustefa di pêşgotina xweda ya li dîwa na Guranda çapkirîda dinivîse, berî biryarê komela nû-serên kurd Mehemed mêle Kerîm bi xwe nivîsarên Guran kom ki rî bûn û xwedî kir bûn, le bi xwesteka komela nivîskaran" pêvîst bû hemû nivîsarên Guran li nav wextekî kurtda hemû nivîsarên wî kom bikin û çap bikin. Sebeb vê yekê ewê çend meriv nîsan kirin, ku wî îsî zG kuta bikin. Merivên nişankirî (Mehemed mêla K-rîm, Kake Felah, Mehemed Kerîm Fe tah G Celai Debax) şêrêr. Guran gişk kom kirin, dane kome~ la nûserên kurd û ewê jî ew li berhevoka pêşînda li sala 1981 da çap kir,

Di pêşgotina xweda doktor Ezêdîn Resûl Mustefa dinivîse, ku nivîsarên Guran yen berepêşîn yen romantîkîne, lé nivî sarên wî yen paşin yen réalîstîyê rexnegirî sosialîstîneT 312

Ew dibêje, ku di sêr G peşxanên Guranda rengê merivatîyê tê ber çavan. merivtî, şoreşgirî G pêşveçGna G paşverûya wî mezin té ber çavan. Ew dibêje, "Guran sêrên netewey yen dostî G hevkarîya neteweyê kurd G ereb gelek nivîsî ne G binga biratîya wan berk kirîye, mirata samanê netewe yê xwe qaym kirîye, bi folklorazargotinê dergê dil G hi"- navê neteweyê xwe vekirîye. rê G dirba seyr G temaşe lêkirinê vekirîye, saya serê zanîna zimana ewî gelek şêrên înglîsî, tirkî wergerandine, kirne nav edebyata kurdî Q lîtêratûra neteweyê xwe dewlemertd kirîye. Di nivîsarên Gu randa bîr G bawara azadî G serxwebûna miletê kurd ciyê pe sin digire. Piranîya nivîsarên wî mîna nivîsarên sayrên" kurdin^ mîna nivîsarên wan şayranin, yen ku li axirîya sedsalîya 19 G li nivê pêşîn yê sedsalîya 20' da derketne meydana ronak kirin G azadkirina neteweyê kurd, hişyar ki rin ^G pêşvebirina wan. Ezêdîn dinivîse " Guran mamostay¥ me bû, ewî^temîyên bi qîmet li me dikirin, rîya samanê me rîya yekîtîya serekanîya saman, bîr û bawara serê raste qîn dida pêşîya me, li kûranîya xebatêda ew heval G hevka rê me geleka bû, li meydana serê pêşberî împêrîalîzm îî kevneperestanda ew tev me bû G pêşvebirê me bû, Di sérên Guranda ciwani G xoşevîstî tavga zelm û çiyayê Hewreman,

rêva kewrîşkên qelew û xirpin, bizîna lèvên keçên' délai,
ciwanîya qij qal û dev G lèvên şîrin, peyamê tekuşeranên
kurd û^desteka lawkên nebez, binaxa berk ya biratîya kurd
û erebên çavreş, dijminatîya imperîalizma Emerîka yankî G
dostîya Kore G Vietname G yekîtî û hevkarîya xebatkarên
bii^ l^fra nefta îraqê tevî kenarê behra Xezer û hemû îşkerên
dinyayê, baskê kevoka sipî ya Pîkaso li nav sérên Gu
randa têne dîtine. Xeberên kurdî xas, kês û qafiyên. ci
wan G kurt G dirêj yen sérên xwerû, dîalog, opêrêt, pîye
galte G henek G xeberên bijare li tercimên çîrokên bigananda
G rind G qesengi di nivîsarên Guranda têne dîtine.
Di nivîsara wîda wineyê kurde xas û pak G temiz, biratî û
zordestiya miletan , hevkarî, şerkarî, merivatî G wefada
ri di nivîsarên wîda têne dîtine.

s

313

XWEZLA MIN BI PAR

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar, .

Sed hezar car xwezla bi par, mini hejar! min bi
sala par,

Xwezla min bi par,

Xwezla min bi sala bihiri,

E'mrê kurtda dildara min bû,

Nîşkêva hat, niskêva çû,

Yek car tijî bû dinya arezû,

Deryake tasê, em herdû

Cida ma bûn, li par mirî,

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar,

Sed hezar car xwezla par, ezî hejar,

Xwezla min bi par.

Roj ne bû çavê min didar.

Sa mebe, rehet bê azar,

Roj nebe bi xwar û mar

Mina askê erdê behar,

Li ber min nake guzar.

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar

Sed hezar car xwezla min bi par, ezî hejar

Xwezla min bi par.

Her roj bi renekî nazi,

Her xelveta cejna razî,

Jî tîwanê bi min nazi,

Bo maçê, niqurçiné dikî gazî,

Her bezmê bi deng avazi,

Bi çavbini, çav ditin dilxwezî.

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar,^

Sed hezar car xwezla min bi par, ezî hejar

Xwezla min bî sala par

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar,^

Sed hezar car xwezle min bi par, ezî hejar.

Xwezla min bi sala par.

Bêjne yarê bê nav çavê.

Me dit ji tawê, dûri tawê

Dirêt ji hêsa léya avê,

Ax dikir wê gavê

Bona bejn û bala lavlavê.

314

çav reşê, egrice xavê,

Bêjne yarê, bêjne yarê, yara nazdar,

Sed hezar car xwezla min bi sala par ezî hejar.

Xwezla min. bi par.

Pirsi kî? bêjin damave,

Hêlîna dil iê siwawe,

Donzde mang ji yarê dûr xistine,

Hinek nîzin têda mane.

Got: Nav û nîşanê navê wê,

Dizanî yar bi xweye, kîjan hejar, rojê sed car

Dike hewar, xwezla bi yarê, xwezla min bi par.

315

GULA XÊNAVt

Kur; "Binêre, saye, çopxye li wê malê,

Guh bide zurnê, deholê, şimşalê,

Zer û sor tev hev bûne, jin û mêr heraye,

Lî vê navê her deng û seda fireye',

De zû bike, em herin, dest bigirin,

Kê ji me dildarî tevayî helperin,

Keç- " Gui ne be li serê min, al çepki, zer çep_

kî,

Naém zemavendê, naém helperkx".

Kur: "Keç li rîya ciwanîda, keç li rîya eiwanxda,

Keç ji nivîngayê hat û çû kanîda,^

Payze, belge daran dawşîn, bax rûtin.

Gui kwanê? gui levê bibre, bişkivîn".

Keç- " Gui ne be li serê min, zer çepki, al çep_

kî,

Naém zemavendê, naême helperkx.

Te dil da min bi hemû ma'nîyan.

Du çepke te anîn ji baxê padşan"^.

Kur diçe, li ber xwe stranê dibêje:

"Baxçê paşa li wî berî avê,

لا dijmin le daye navê,

Herim, rîya min girtîye,

Neçim, çav kal ji min bi xeydêye',

Bere-bere ji gund dûr dikeve.

Kur: "Li baxçê pasê xweş digirim xwar û jor, -

Zer hebû; min bo te çinî,- dest ne ket gula sor,

Nizanim îcar têyi bo şay û hUpkeri',

Keç: "Naém, gui maye bo serê min sor çepkx,
Kur: "Bikî ya miraxané tirazani ,
Naxwezî ev kula serê min li batê?"
Keç: "Hey hewar, tifinga dijmin jî pêva tê,
Rakîşî, hinekî binêre ser ranê min,
Bira bigrim bo dilê wî, bo gula ne para mxn',',
316

CIWANI LI GUNDADA

êvare, va hilgera kizîna teze,
Rîya kanî Quban çavnêri koma naze,
Ber dergê we gibla rîya ehlê dilxwezê,
ت‌vare, va hilgera çaxê kizîna teze,
Ser kûça mètre bi bina xunçe û méxek,
Bi wê lencêva beste bê weşina xamek,
Heraya kemerê û pdlpila guhar û kermek.
ت‌varê, va hilgera çaxê kizîna teze,
çend ciwan bere û mexrib diçe, zerde dide te,
Pirşinga xiçil doré digre, dor berê te,
Rojekê gelé hazir be bo pêşkêşê ber pê te.
Evare, va hilgera çaxê kizîna teze,
Ey hûr qise û' besta gîşt kurêd ser rê,
Sewata hemû ciwanine, kê? kurê kê?
Evare, va hilgera çaxê kizîna teze,
Wek siwiske biri, aska nigay çavê reş û mest,
Pir e'şwe biçerxine, îda qet me be der best,
rend mal hilsin, çend sil bin hêzê dil û dest,
E\fare, va hilgera çaxê kizîna teze,
Rîya kanî Quban ça-vnêri koma naze,
Ber dergê we gebla rîya ehlê dilxwezê,
ت‌vare, va hilgera kizîna teze !

BO CIWANIYA SER IRE

Bo şevê min hişt eva gunda, rê wunda kir,
Beyané roj hilat, siwar bim, ci bihêlîm.
Mina savayé yek sev, ku gund lî pas ne man,
çol temam wê bibin nav û nîsan.
Vî gundî bihêlîm bé nîsan, bê şûn, bê pê,
Ey perî sil mebe, nede alî tu hejarî,
Ew niga niv ke çey, ew çav mestane,
Qûz mebe, ber pê û berz û geş binêre,
Penca naz berde ji çimkê miskê şerm,
Derkevin levê al, zulfê xav, gulmê nerm,
Sil mebe, ji mêla bi germiya nêrina min,
Merékim, cîwanîye qiblega ayîna min.

317

Sereki ez lé dim bi wê bejn û. balê
Ji singé pakva ho ciwanîya tenê,
Dixwezim der herim ji vi gundî beyanî
Dixwezim der herim ji vî gundî beyanî

Xatirê min bigire bi baştir nîşanê,
çimkî ax! eger tu min bimrinî.
Lé tu ibi xwe têyi, her li cem min biminî
Te jî di gel her eivanîkî bibînim heta mirna min
wê bibe mirwarî mîlonek şêrêd mxn.

CIWANIYA BENA

Qijgalê, lêvalê, pirşingê, nige kal,
Ey keça ciwan, ya ser reng hinekî al,
Ey keça menga bi deng cipe dû,
Dev û levê dalîqandi û çavan hîlne girî.
El endama hûrinok, nermkok, hestû sivik,
Ey cilê wa karê te dilgirtire ji yê bûk,
Raste, ez rébarim, ser pê çûn wê min.
Lé va ciwanîya te kar kire ser canê min.
Te tirê nek her niha, e'mreki dirêj,
Bi wan dest û pêncê birina min ke sarêj.
Ey keça kal, ciwanê din eger zor kal bin,
Jî baxçê beharê gulbaxê ber xur bin-,
Bîra rengê wan perdaxt be û ciyê wan ser çil be
Bi gotna xelqê din bira navê wan sa gui be,
Canê min bo têle binevşê diherişe,
Ku li bin sibera tûtirka xamûşe. .
Li hemû esmani stêra berê beyan,
Dilê min dixê hestûkî sipî ciwan.
Ji texte yekdestî hezar yek nexme,
Ewê şirintîr têne guhê min nizme
Kanike ron lî ber çirûsa mangesêvê,
Li binxda bilerzî mirwarê zix û çavê,
Ciwantire li cem min ji derya bê sînor.
Şepola bâte ber tirêja rojê sil bû hur,
Qijkalê, lêvalê, pirşingê, nige kal,
Ey keça ciwan ser renga hinek al,
Der best nînim, rébarim, derbest nînim, revok nînim
318

Dizanî ^arpeze û derbest yekcar cira min
Ey ewa nîgareke hâte ki^andin ji bîra min,
Soxé, ncyabê, le ax, bê navê bona min.
(Dxwana Guran, 45-46)

JIN

Jin dizgîna husnê bi eşg dike pernaz,
Jin qût dixê xeyalê reqsa engiz,
Jin esqê tîne û jin ji esqê nevaz,
Jin tarê rûbay heyat dike tehzîz.
Sima wasmî dîlger ji jînê bikî xalî,
Tediaté bidaye xirub bike dîneuri.
Bi ser sima. tehida guşad bike bali,
Jîn ku mezina sertacê ehtirame, jine,
Bi nîke niştira almasa tûja eşq û xiram,

Xitûti qidsîtî hik kiri qelbê mine,
Bi sehri xariqî jin pir qirincima elham,
Li kuhcê xatré minda ta jineke şox neke
Peré sifet bi pelu poy cemala cilve
Li ku lî se-thi zemînda li singé felekda
Wé bibe menbe şêrêd min bidayi! e'şîya.

BESTA DILDARI

Lî bin esmané sîn,
Lî pal çiyaê befrîn,
Li Kurdistanê gerim,
Li dor ber min meriv.
Ne li sehèr, ne li gund.
Min ne dî qet kes,
Weke te ciwan be.
Keça kurd, dil pê sa be,
Wek firîşte û perîzad be.
Ne berik, ne goştîn.
Ne keçika e'şa jin.
Ne zor çav reş.

Ne icgar geş,

319

Le bi niga şîrin
Ne min dî qet kes.
Wek te bi tin,
Tuyî, tu b'js. ...
li te bê biza mangeşeyê,
Bejnê rêga û rewsa kewê,
Jî jorda min tu dîtî,
Eşga dilê min şewiti,
Sehetekê dûr bî ji min.
Agir dikeve canê min.
Ku dest ji yaxa te gir nebe,
Jî cem kesekî dil jîr nabe,
Tuyî, her tuyî bes
Wusan ku min tu ne dît bû,
Jina min ta '1 û tirs bû,
Bê sadi û aram,
Bê hivi û nakam,
Dijiyam, jina serseri.
Ne min di kes
Bo rêberî,
Tuyî, her tuyî, bes.
Rîya hîva nîşanderîm,
Sixtîya jînê asan kerim.
Ey keça gir, keça Zevos,(1)
Xuşka civan, xuşka vênos, (2)
Ez te peres tim,
Lema wa mes tim,

Bo ayîna min digeri,
Hinek kes,
Bi car bidirx,
Tuyî, her tuyî, bes.
Qibla ayîn û bawarim,
X-weya bihişt\, dilî terrim
Wek serê rê şwên amanc.
Ne zazame, ne kurmanç,
Geram li Kurdistanê,
Germiyan û Kuhistanê,
Ne li nav seher, ne li nav gund
Ne min di get kes.
Mina te ciwan be.

320

Tuyî, her tuyî, bes.
Keça kurd wek gui wa be,
Kurdistanê pê ava be.
1) Yanê Zevs, bavé mezin yê xwedê yê hurimê kevn,
2) Vînos, Afredîta jina hère rind, stêra zehre.

BERBANGA SIBEYE

Berbanga sibêye, ronaka aso,
Hîva kurde, mizgin bo te,
Deng â bang hatin ji mizgevtta gund,
Baldara hêlîna xwe cida hiştin,
Qaspe-qaspa wan dibêje:
Berbanga sibêye, ronaka aso,
Asoya hemû kurda, mizgin bo te,
Rabe, ey lawê niştimana kurd,
Wextê rabûne, ne yê xewê,
Pêvîste pîroz bi bî sixt û bird,
çavnêriya tene, rabe bi dest û bird,
Berbanga sibêye, ronaka aso,
Asoya hîva kurd, mizgin bo te,
Bo bextewarî û serketina gel ,
Gişkê bibne hevalê te pel bi pel ,
Ji devê kelê tirêja rojê wê bê der,
Ziring be, zor bas îş bike bi bel,
Berbanga sibêye, ronaka aso,
Asoya hîva kurde, mizgin bo te,
(Ji Dîwana Guran, rûyê 402)

321

ÇIROKA BIRATIYE

Birayê ereb!
çexmaxa şimşîra zordar,
Awa li nav xûnéde bû,
Ji mile bavé min, bavé te,
Dirijîya, dikişîya xûna bavé min û te,
Cot bi cot dikuştin bavé me,

Tik bi tik xûn dihat ji çavê me.
 Me dest digirt. bi hevra
 Bi hevra dîgiriya bi bîra.
 Lé zordar
 Kellê wî pir bû ji xûna mar.
 Pelé me digirtin, em kês dikirin
 Bin darê êş, ah û azar,
 Zincîx dixistne gexdena me,
 Destê me didane sex sengin,
 Qamçi kutan li sex me dikix xengin.
 Me hex gav dikix axin, dikix zaxin,
 Li bex daxa zox azax ,
 Em bî hevxa bûn bixa,
 Lema ji nav me hexduwan,
 Bi çixpiyên hûx û gix,
 Em didane nav da~ û dixkan.
 Bixayê exeb û kuxd,
 îda bûye gîxme-gixma zengila,
 Nalîna xencé te bû nalîna min,
 Bi xoj û bi sev û sala
 Nalîna me zox dex çû jî çalan
 Bona bexîka bavkujê me
 Şêlî renca şîrinkujê me
 Birayê ereb !
 Ji bo bêkarxya zordara,
 Eba û firinca me dirin,
 Ava ji ber gîraniya bara,
 Xwêdan ji nav çavê me dibarin
 Pista me ji keser gûz bûbû,
 Zordar ser me bû, ser mera diçû,
 Ke ji neçarîyé san dabû bî san,
 Bê sekin me paçê xwe dawşand
 322
 Ji niçê paç em hatne der,
 Kom bi kom, rêz û gewher,
 Zordar dibir, ez û tu
 Bê berg diman, bê nân tû
 çavê me bi zig-ziq li çavê ré bû,
 Birayê erebê çav reşê min,
 Tal bû fiské te, tal bû risqê min,
 Ji kasekê me talî dinoşîn
 Me biratî dikir bi hingivin,
 Herdu bira ereb û kurd,
 Serê me bû binguhé yek bird.
 Ta. me ter xwar, me çipé dikir.
 Me pê dibir bi ravéja hûr,
 Dîban bi vi sani, bi vi sani,
 Bé westan me paçê xwe weşand.

Lé paçek ji biné bîrê,
Paçek jî ji gefa zincirê,
Niskéva zincir qurufi, qetîya
Dilî ne ma li qefesa me,
Niha em herdu bîrên azad,
Raste, bi serbestdn , ddlşad.
Lé asoya rêga me lîle,
Rîya asoyê lil bd wile,
Wîle bibin bed kemine,
Bed régiri, bed bî rêye,
Birayê ereb !
Em dixwezin bîra bîn,
Meyvê şirin biçinin ji darê,
Em dixwezin azadîya xwe.
Gui bigihîjin li baxçê beharê,
Ev sala bastir bê ji sala par
Em hevra bin bi itbar.
Ida destê zordar û îstmâr
Neyé, negîje ser me,
Em ber bi asoya ronak bin,
Rîya rast bigirin, pak nîyaz bin.
Mina gelên din pak bira bin,
Li géra kotiré bask spî bin,
Ber bi asoyê sin alî bîn,
Siwarê yekîtiya yek xeber bin.

323

Pey kevin, ber bi wê herin
Heta bigihijne armancê xwa heri şîrin.
(Ji dîwana Guran, bêlgê 320-323)

324

DILDAR (1918-1948)

Edebyetnasêd kurdan derheqa Dildarda dinivîsîn, ku ew ku rê Hedîm Sicadî bîstê fevralê sala 1918 li Koysincaqê ji dayka xwe bûye. Bavê wi qulixdarekî biçûk bûye, li pêşîyê Dildar du sala li Ranîyê hîn bûye, mekteba navîn li Hewlêrê kuta kiriye, li Bexdadê fakûltéta dadperwerîyê ya za nînga Bexdadê xilas kirîye û çend salan bi pêşê xwe xebîtiye wek dadgir.

Hewas û berjevendiya Dildar gelek bi xwendina kitebên derheqa tarîxa welatê Evropêda G rohîlatêda hebûye, ewî gelek kitêb derheqa Fransîya, Hûnistanê, Turkîyê û welatên ereban G derheq tarîx û kûltûra kurdan xwendinê. Bi goti na Refîq Hilmî, Gîvî Muqrîyânî G Maruf Xeznedar Dildar li bin bandûra nivîsarên Emîn Zekî tarîxa "Kurd û Kurdista nêda" bûye. Li bin bîr bawara Qadir Koyî, Kurdî, Bêkes, Zîver G şayrêd kurd dinda bûye G li xortaniya xweda sêr hez kirne G dest bi nivîsandina wan kirîye, nivîsarêd wî sérî gişk derheqa rindî û ciwanîya (bedewîya) Kurdistanêda

nin, derheqa jîyîna xwe tal û tirşda nivîsîne, îlamk der heqa negbetîya hemû milletê kurdda sêr nivîsandinê. çend şêrêd Dildar li wextê xweda li nav xwendkaranda distran mîna sêrêd strana şûrşgirî, mesele, sérên wi " Ey Reqib", "Kurdistan" stranê hêre hezkirinê li nav qîz G xortên kur danda.

Ez li jêrê çend sérên Dildar ji soranî dikme kur mancî G bona xwendkarêd me délai çap dikim, ku bizanbin qedir û qîmetê nivîsarên wî mêrê dilawer û wetenperwer çawa bûye.

325

EY BAYE SEMAL

Ey bayé semai, ey baye semai.
Posta hewayê dil pir zoxal,
Destê min li dawa te be, diçi kîderê,
Naçî çîya, silav bikî dîlberê,
Mîna ereb nekevi nav agir, herî wêderê,
Mesekine heta diçi ber Leyla porzeré,
Mesekine li cem kewa şox û ziba,
Nivê tiré li dilê meda ma,
Li vî çemi, mêşe û erd û bane,
Bêje, gurban ev rîya çiyane,
Tişteki risva û rût û qût min dît,
Hêsrên al mîna yaqût min dît,
Rê li xûn, xalê zeferan min dit,
çavê lêl û wêl pir girîn min dît,
Heykelê mirî bes hestu min dit,
Bejna xwar mîna kevan min dxt.
Min dît ku car caran ew lêv bi bare,
Dest hildibire, li te diyare,
çimkî xeyala bejn û bala te,
Tirêja ronakî ya şewqa lêla te,
Nérgîza şehla çavên te xumar,
Xermané zilfên te meha ruxsar,
Frîştâ aza hezar car
. Xwe nîsan dide, xwe dike hesar,
îda her car ew mal wêrane,
Ew kej mesken hejîna şeherane,
Her wa te digihê cejna salane,
Nizane tu tuneî, wineyê xeyalê,
Dest dirêj dike bi nikamé,
Bi cerga şewti û dîlbezmê,
Ku lé wun be, dike bang û heyar,
Destê wî bigre, dibê hewar hey hewar.

326

KURDISTAN

Kurdistana xweş, niştimana ciwan,
Qible geha min bê guman,
çavê min bişkivin li çîyayê te,

Bê ne ini jîyîna baxên te,
Dengê şimşala şivanên te,
Zirqî û baqi ciwana te,
Qaspa kewê li pala te,
Xulina avên newalên te,
Ev hemû gûhê mindane,
Girtîye evîna şêrê dîlame,
Nû nemamek bûm, vê axê gîhiştim,
Bi xoşewîsti min welatê xwe av dida,
Belê, Kurdistan, te ez xuligandim.
Te ez xuligandim, te jin. da min,
Xweş jina min xweş jina teye,
Êşa jina min roja şina teye,
çimkî Kurdistan, niştimana ciwan.

Tu qible geha dilê bê guman.

BO KOVARA RONAKI

"Ronakî" navê te çend li cem min xweşe,
A'lem bî saya te dîlpir coşe,
Tariya royê derket "Ronakî"
Bi ulm û fen û ruxsarê paki,
Şewqê bexşande çiya û bostan,
Zêndî kir ulmê Kurdistan.
Bi boy "Ronakî" em hilhatin ji xewê.
Me berê xwe xiste nehî û şoma şevê,
Mizgin bo weten, axa te ronak bû ,
Bin saya şewqê lawê te çalak bû,
Nehî û şom çûn ji ser levê te,
"RONAK" ci girt li ser rûyê te,
Ġmud peyda bû, belav bûn fen,
Xuyan bikin xizmet guzara weten,
Milet "RONAK" meya jîyîne,
Sirê dora çalaki.ya lawê cane,
Icar seyrê wê bike hunurê qelem,
Heta bilind kin îraq û elem,
Xuda ! tu "Ronakîyê" dûr ki. ji şeqaq,
Şewlê bexş ke li axa îraq..

327

M.INDAL HIVA

Mindalê hîva, kolka dilan,
Teze xunça nav baxê gulan,
Her çend seyrî nav çavê te dikim,
Nabinim gi rê ne zor û ne kêr,
Rê û rengê te mîna esmanê saf,
Wextê perşenga rojê dide tav,
Txrêja ûmûd ser dilê tarî,
Li esmanê rût dide diyarî,
Seveyla çavê te birqedar,
Ronaka pake wineyê te ruxsar,

Kenina bê félin levé te al,
Neşa herdu çavê te mest û kal,
Bê şik mizgîna me pêşine, dilê sade,
Yan ji nexme xana baxê me azade,
Û mîda pas rojî, kurê hîva tuyi,
Hîva min bî teye, teze mindal,
Siba bibe nimûna dengê misai.
Van qisê ku ez wa gilî dikim,
Biziringine guhê xwe herdem,
Rastgo be, herdem qet derew nekî,
Wext bê sud ji dest der nekî,
Tê kuşe, her dem mîna hêng be,
Li meydana jînê haziri ceng be,
Eve ji tera dibêjim, qenc bizane,
Jina meriv barê girane,
Nek wa bizanî mîna jina -duhiné,
Dixuyî, dinivi tu li' nav nivînê,
Ew jîn nîne, ku mîna jin bijî,
Divêt hem azad û hem mezin bijî,
Rojekê wê bê, tuyê pêra bigihijî,
çavê xwe vekî, bizanî jina ne mîr ne ji,
Tuyê bibînî, ku jîn çiyayê berze,
Rîya we xwar, jor bi tirs û lerze,
Gişk kend û kusp û devene û dare,
Tijî dirinde û dupişk û mare,
Ger rîya te hemû dane û dawê,
Nezan û dana têda bê t 'awe,
Ruh û canê min, tuyê bikevi vê rêgê.

328

Li vê telê û daw, çerx û dezgê,
Gelek biwestî, xudanê birêji,
Wî derdi û îşi yek-yek biçêji,
Li rîya serketin divêt pêşkevi,
Heta yekî divêt ser kevi,
Nîşana tira xwe bide ser rîyan,
Ku lî şûna te rêzan girêdin, herin her deran,
Divêt tu cira zanistî bel ki,
Destê min dawa te rê wun nekî,
Bîr û hişê xwe bas bi kar bîne,
Vê danê û dawê yek-yek bepesine,
Heta der ne kevi ji hemû dinya,
çigas wan kir, tu bimiri, lé kurde her bimîne.

TITUNEVAN

Rojekê havînê li qirçina germêda,
Avdrekî rût titûn av dîda.
Zer bê hêz û jar û nexweş,
Malwêran, perpût bî dev lerze tal,
Xudanê çar rezan û xwedî mal,

Her ava wî hebû, rabû giva
Sepkeyê bike, kuze av bine,
Tutunê av bide, mindal xwedî bike,
Bi lerze-lerz hinekî westi,
Zor da xwe vî alî, wi alî.
Min jî ji taba germê û li ré westi,
Bi tima cérek ava sar je xwesti.
Min selam elem li avdêr kir,
Elek islam mervé tené.
Min got: "Time, ava sar bide min",'
Got: "Nizanim, maye, yan na.
Hêre jorê kepir, ger li nav kûze
Avek têda bû,' vexwe, emma,
Nexweşi je tê, ger t 'i bên
Xêra bavkê te avê bide wan','
329

KAPIR ٢ AVDER

Kerpeke dargez, tarî sazkirî,
Bo parêzgarî ji germa tavê û tozê,
Bi çixekî sir, se dora wê bixi,
Nav mala avdêx hexzeleke çûk, .
Du paxçeyê bexxa six û hildixî,
Céreki gui, se kûzé ker xêw,
çend amané reş, cameke qupav,
Sêleki teng, xwanîkî biçûk,
Li alîkî mencaleli devexûn kirî,
DU lihêfê sirê çilkîne qul-qul,
Sê piyalé çayê û qurekî çkestx,
jinek li wi alîlal û pal keti,
Bê bis ji ber t'a, ji ^birçiya jakav,
Mindaleki tirsava û bê pervava,
DU parce cil ser pê le pêçav
Vizina bayé gërm û gujina koma méstan,
Têkel bû di gel dengê bav û av.

DU SWAR

Av min kire devê mindalê sava ,
Westi û işê min li bxra minda ne ma,
Halê vê mala hejar û nexweş,
Erké ser mile avdêrê tenha,
Wana ez avitme gêjgeroka serindan,
Nav kar û barê tariya dinya,
Ev hemû erka, ev hemû renca,
Giva loqme nanê xwe dixwe,
Ez li vî xeyali û du bargir swar
Hatin ji otaxê bi lez û zûva,
Birne li ber dev, d'emançe li qed,
Simêl qit qinc, çav kîşt û wuriya,
Moheya ji bo ser û çêr kirin,

Xeyd, şeranî bê sebir û heya,
Hatin, peya bûn, bê silav kirin,
Yekî jî wan got: "Ey kwané ewla?"
Min got: "Awa hat, kerem kin vira','
Ez li vê qisê û ewla ji jêr,
Hat bi rûkî xweş got:
"Bi xêr hatine, bi xêr bên kwêxa!".

330

ÇEND U ÇÛN

Lihêfeke perîtî qul-qulî'dîrî,
Anî raxist dûr ji germa tavâ,
Got: "Dé kerem kin, rûnên li vira.
De hûn bi xêr ha-tne ser çava'. '
Kwêxa got: "Selama te ne be,
Ukorayî çav, wa mebêje, şkiyav,
Kwa te got. . .kwané rista xeberê te? -
Kwané çar daxê te hey keran, bav ga,
Tutunevan got: "Bo çi çêran diki?
Ne hatim bo dar, ne hatim bo daw,
Nika çi hegê te çêran heye,
Qusura teye, ez çî bikim, heyran!
Ey-kwêxa got: " çi lî min die'wtî
çawan xwe kêfa xwe diki^ didi min çawa
kengê hatî, etim, bêj flankes,
Ez dawê dixwezim, hey abrû û lawa,
Tutunevan got: "Roja şayê.
Ne hatme cem te, û te ez şandme as.
Mîn, ne got mam-kwêxa dawa min pêwiste.
Te ne got ne maye, min şandiye du dawe','

331

MAL WERAN

Ji wê rojê heta nika,
ne daw min ditiye, ne rehmeta xuda,
Dawa min ne be, kiré negire,
çar dax li ku be, li ku bibînim?
Însafa te hebe, seyrfî halê min bike,
Rewsa te çawane, çawan min tu aniyî?
Heta aqsana min tu kiri avdêr.
Te xwe kire noker, ez bûme axa,
Ku hatim, zigê kete ser zevî,
Tutun min çand, renc da mile xwe,
Dibêjim dar bigire, dibêjim dawa bine,
Dibêjim birçîme, dibêjî kwa père?
Ez bê père, mindalê min birçi,
Li ku qurin bikim, bese, hilşîya', '
Kwêxa ku got, ewla guh^ didayê,
Pirsa eva şertke yad neke,
Qewlê me nohet dinar bû,

Sed û bîst te xwar heta nika,
Nika ji eger lî beroka minda hebûya pèrè,
Peré çi, kuro, bo xezne ji ne ma.

332

HESAB

Tutunevan got; " bo min bike hesav,
Bizanim hal, çawan perê min tamam,
Wa bûye du mang qet te tîştê ne daye min,
Kwêxa got: "Wa ser çavê min,
A, mêle Seyd. . .deftera te derxe.

Lé binêre, Ewla çi hatiye nav?

Merik di gel wi Tomez mêla bû,
Melaki genc, teze û rû teras kirî bû,
Herze û dildarî ji rûyê wi dibarî,
Simêl tenik, çav kil kiri bû.

Mêle defter ji paxilê der anî,
Defter, çi defter, perpût û gec lanî,
Erqame zil-zil, xetê xwâr û xîç,
Emla farsî û bi kurdî nivîsî bû.

Min ne dît, perek bê fêl ne nivîsî bû.

Mêla defter ser û jêr dikir,
Ewla mintezîr mil keç û damaw,
Kwêxa sîmêla sor ba dida,
Bîra min jî li ser ewlayê malwêran,

HESAB KIRIN

Hinekî pas mêla serê xwe helbiri,
Em ji di gel wî lé bûn gudar.
Mêle got: "Mam Ewla, eva hesabê te,
Penca ses dinar ji destê kwêxa.
Si. dinar gacot, çar jî kers'te,
Bîst û pêne dinar kereste û eşîya.

Du dinar carekê, sê dinar ji
Te ji min wer girt li mala axa,
Cema wê sed û bîst dinar tamam,
Bi gora defter Sehhî Ewla".

Tutunevan got: "Kwêxa, Ewrehman!
Pêncî ses dinar ji ku te dan?"

Kwêxa got: "Giva derewe,
Giva em li te dikin eftira,
Axir eva qencîya nalê bar
Ne' let li bavkê xwar û xêv be,
Nika jî qet heqê te cem min ne maye.
Te xwerin ji wer girt gelek zêde,
Eger tu dixwazi peran, tutuné selam ke,
Li ser para xwe her hinekî zêde ke".

333

LAWE KURD

Tu dizanî ey weten, îro bo çi bêbeşî,

,Bo çî destî sev nîşani te dida hema reşî,
Bêjme te esbabê mezini zillet û çarereşî,
Gencê kurdan her li wextê meyê dîkin xîretkêşî,
. Wextê bade té ser meclîsê, navê kurd tê ser zi
man.

De were seyrî fikrê ke û ax û daxa lawan,
Renge nalîn va li guhda dibêjin bé guman,
lawê kurdan her li wextê meyê xîretkêşî.
Ç di gel dengê tîfing û agirê hinavda,
Ç dî gel nalîna weten ger te ji zindanda
Dikeve guhê min bî şewat hewar dike li vê banê
da,

Lawê kurdan her li wextê meyê dîkin xîretkêşî.
Siliha her milletî sade- li stuyê geneane,
Roja şixul bexşî ûmûd fikir û karê geneane,
Her hemû kirne kul û birin, hem li rencane, ^
Lawê me ji her li wextê meyê dîkin xîretkêşî.
Çimkî millet be tôle jî be, lawo, ruhê vi leşî,
Bê te eva ruha namîne, ew li jînê bé bese,
E'ynî derdê kurde, ku kete derdê karê dawesa,
Miletê gencê wî sist be, mirîye, najî,
Şadmani texte jîn û tacê e'zet nîne,
Lawê kurdan her li wextê meyê dîkin xîretkêşî.

Miletê ku lawê wî cust be, dijî, qet namire,
Qet tu cara dest û pê wî wa li bendê nabe,
Sed hezar tixê zemanê be , stuyê te nabire,
Lawê me jî"her li wextê meyê dîkin xîretkêşî.
E'ybe-e'yb, lawê kurdan, seyrî lawê xelqê bikin
Fikra bêbakî, bi ser çû , bade bis û kelle xwe,
Dewra xewêbi ser çû, biner li dor ierê xwe,
E'ybe, çêtir bes li wextê meyê mekin xîretkêşî,
Seyrî nakin lawê xelqê, gişte bazû qewatin,
Gişte sûdbexşin, welat û merkezê sed hémetin,
Bo çî anîna karê ciwan li rîya mihnetin.

E'ybe, çêtir bes li wextê meyê mekin xîretkêşî.

Lawê xelqê têne ser xwe, canfida kar dîkin.

33◦

Bo niştîman xwe gişt xunkari dîkin.
Icar bo fewtina dijmin nêçîra xelqê dîkin,
E'ybe, hûn jî her li wextê meyê mekin xîretkêşî
Hûn seyr nakin çend bi tine destê lawê xelqê,
Ger bê wextê kiné, radibin ser pê wé deqê,
Jj ji tirsana dilerizn gayê çerxa dinya û sema,
Lawê kurdan, bese li wextê meyê mekin xîretkêşî
ش şayrêd esra bistem, hêmete, hêmet bikin,
Mêveke dareke hêmet xizmetê xizmet bikin,
Melhema kul û birînan qudrete, qudret bikin,
Hûn heta kengê her li wextê meyê bikin xîretkê-

?i-

Seyrî ehwalê weten kin çawan ji bûnê mirîye,
Seyrî karê dijmin kin çi bi halî kiriye,
Seyrî reşmal kin zelalet esman girtîye,
Hûn heta kengê her lî wextê meyê bikin xîretkê-

?i-

Seyrî baxê weten kin, hişk bûne, bûne xezan,
Seyrî xunçê nû' bişkiwî kin, çend beban naz helweran

,
Şahdê békari hûnin, we vaye av hâte birin,
E'ybe, ta kengê her li wextê meyê bikin xîretkê
E'ybe, lawê xudanê vî çiyayî û daxa kurdi tu,
Xudanê tarixa xûnin û delirî û gurdi tu,
E'ybe, békari, heta kengê seyrî nakî, mirî tu,
E'ybe çêtir bes li wextê meyê mekin xiretkêşi.
Rabin ey lawno, we tê bigihînim, millet ma 'na çi
ye,

Ku bizanin xên jî mezheb rêga çiyê,
Rabin, rabin, bes, li wextê meyê mekin xiretkêşî.
Millet yan bi nikê rima dijmin dibe bê hiş,
Seyrî dor berê xwe bikin, rûnên li rex héros,
Agré hesti bi zilleta we li dilda bike coş,
Rabin, îcar nek li wextê meyê bikin xîretkêşî.
Millet ku ji zirina tog û zincir rabe ser xwe,
Wê toqa hêsîrî ji stuyê xwe û milletê xwe bavêje.

335

Werin ser xwe, bizanin, hûn jî rê derin,
Rabin îcar bes li wextê meyê bikin xîretkêşi.
Rabin, heta kengê ha li jêr axê rizi bin,
Rabin heta kengê mirîye li nav dawê bin,
Rabin, rabin, bes wextê meyê mekin xîretkêşî,
Her kesê pista wî li gerdun be, pista wî wê bi^
kê,

Her .kesê çav li destê ecnebî be, wê kor be,
Rabin, rabin, bes li wextê meyê mekin xîretkêşî
Miletê ger xûnê nerêje, dest û pê wî ve nabin,
Bé kifa guftar û siqeya jîn nayê standin,
Bade û mestî miqamê huryetê nayê girtin,
Rabin, rabin, bes wextê meyê mekin xîretkêşî.

336

BĀKES(1905-1948)

Bêkes, navê şayrîye, navê wî rastî Fayq bûye, kurê Ebdal
begê ji binemala qerecolanê, li sala 1905 li gundê Sêtokda
bîst kilomêtr li bakurê(fêza) Sulemanîyê ji daykê bûye.
Gundê Sêtok hingê navenda qeza şarbajar bûye. Ebdal beg,
li wêderê serokê taxbûrê bûye, jêra digotin "Tabur Axasî".
Dayka Bêkes ji mala axelerên Sulemanîyê bûye. Zarutî
ya Bêkes ne bextewarî bûye, li biçOktîyêda du-sê sal bû

ye, ku mala bavé wî çûye Sulemanîyê, ku hinekî mezin bûye bavé ew daye ser xwendinê li huera feqîtiyê. Li sala 1911 hukmet bavé wî dişîne Xaneqînê G Bexdadê ser îş. çend sal pasê bavé wî dimire. Bêkes di gel birê xwe givrik Sehîd G birê wî biçûk Tahar û dayka xweva dike-une halê belengazî yê û hejarîyê. Sal û nivek derbas nabin, dayka -wî û birê wî Sehîd dimirin. Bêkes bi birê xwe biçûkva diminin êtîm. Mamê wî Emîn axa wî û birê wî biçûk dişîne Bexdadê cem Ha cî Elî axa, mîrata bavé wan dide wî, ku ew wan xwedî bi ke. Ew jî wan dide ber destê Heme-xanê xizmê afiserekî xelqê Sulemanîyê. Jina wî afîsêrî jineke rehm G qenebûye, guh dide ser wan, wan hînî xwendinê dike. Wusan ew li ma la wî afîsêrîda dimînin heta sala 1914. Wî wextî dibe hêwirze, Bexdad dikeve halekî giran, mala Heme-xan jî dike ve halekî belengazîyê.

337

?ala 1918 Haci-xan, Bêkes û birê wîva dibe Sulemanîyê. Li wê pismamên wan wana dikine ser xwendinê û ew hîn dibe he ta' sala 1923, her sal rind dersê xwe tamam dike. Li paşê wî dişîne Kerkûkê, ku li mekteba ulmda hîn bibe, lé- rê nakeve, ku bikeve, Ew diçe Bexdadê, dikeve mekteba dar-ul ulm G heta sala 1925 hîn dibe, pasê ji ber xerab bûna hal G wext -diçe Sulemanîyê, li wêderê dest bi kirin- firotina cixaran G şixaltan dike, pasê dest ji wî îsî dikişîne,^d^ keve ser xebata rê çekirinê, dibe serperestê xebatçiyê ser rîya Erbilê-Rewandizê, çend sal li Hewlêrê dijî G he ma li wî wextî dest bi mamostayê dike, dibe hevkarê şerke_ rên pêşberî hukmetê, ji sala 1930 heta sala 1931 çend ca ran tê girtine, li pas azadbûnê sala 1933 dîsan li mekte bêda ders dide û dibe hevkarê koma mamostayan G ji sala 1930 heta sala 1938 hevkarî li îşê wergirtina mafê xelqê kurd dikir, Li pasê dibe mamostayê gunda, çend sal li dû hev mamostayê li Qeredaxê, Sulemanîyê, Surdaşê û Helepçe heta sala 1948 dike,

Jîyîna Bêkes, li nav rojên reş, ne bi xêr û serda derbas bûne, ewî bi çavê xwe zulma hukmetê li ser xelqê kurd dîtibû, belengazî, hejarî G bêmafîyê xelqê kurd kar kirbûne ser wî. Bi xwe ew mêrekî sareza, aqilmend û fehmdar bû, bas zimanê kurdî, erebî, farsî û înglîsî dizanibû, xwend^ na kitebên bi wan zimanan jêra gelek bi feyda bûye,.pê he_ sîya bûye ji çi bûye hejarî, neserbesti, bindestîya xelqê kurd Gbi çi teherî bixebitin, ku xelqê kurd bigihîje me rem û mebestêxwe serbest û serbixwe bijî, Ji ber ku Bêkes ev halê miletê xwe bi çavê. xwe dîtibû, bi guhê xwe bîstîbê, ku miletê wî dike-nake nikare ji zulmê azad be, Bêkes derdkêş dibe, xemgîn dibe, dibîne ku li şe_ rê serxwebûna kurdanda yekîtî li nav xelqêda tune, ku 11 hundurê welatda, ne jî li derva piştîvan, kes û karê^kurdan

tune, ku bêna arîkarî wan bikin, Sebeb vê yekê ewî. na
vê xwe Fayq, guhastbû, kiribû Bêkes, Bêkes yan ew bi xwe
bê kese, yan jî ew kurde bêkese mîna miletê xwe bê kese
Zanyarê kurd bi navdar Mehemed mêla Kerim, yê ku li sala
1981 dîwana Bêkes çapkir, li pêşgotina dîwanêda bi kurt
serhatîya wî nivîsiye. Ez li vira sûdê je werdigirim di
338

sirîya xweda wê serhatîyê hê bi kurt dinivîsim, Mehemed
mêla Kerîm bi kurteberi çend gilî jî derheqa naveroka sé
rên Bêkesda nivîsîne, Ew sêrên wî parevedike ser van ko
mên jêrin: Serên kurdîtiyê, sérên komelatîyê(civakîyê yan
naveroka xweva sérên wetenperwerîyêne, sêrên neteweperestîyêne,
yen rewşenbirîyêne, ku li gelek sérên xweda Bêkes
xort û keçên kurd, xelqê xwe kurd şîret dike hîn bin, bi
xûnin, xwe bi xwendinê bigirin, duberekîyê nekin, yek bin
hevkar, hevdost bin, bi tevayî derkevne meydana serê ser
xwebûna kurd G Kurdistanê, Ev gotina Mehemed mêla Kerîm
raste , j i bo nimûn min li jêrê çend sérên wî vî cureyî û
vê naverokê kirne kurmancî û bi herfên latînî çap dikim
bona xwendevanên délai.

339

TU ÇIYJ ?-EZ KURDIM

Tu çiyî? ez kurdim, neteweyê kuraxro,
Xwa tirsnok nin? Haşa, neberdim,
çi tu ji nav biri? dudili û nifaqî,
çawan rizgar dibî? Hêr bî îtfagi.
Bêje, tu çi dixwezî? Berzi wetenê min,
Bi xurayî na, bi ruh û canê min,
çi li ber teye? Xwe fiday kirin,
Bo çi? Li rîya miletêda mirin,
Kwa, çeka te çiyê? Sewda welatê min.
Lé piştivanê te? ezem û sebata min,
Rast bêjme te, kerem ke, guh bide min,
Bi gisa min bikî, serê min li ser rîya te,
Bi rastî û paki hewl û têkuşin,
Ji kursi û kinê, derew çav puşîn,
Evana yen te bin, karê te zor leqe.
Para te hemîşe negbetî û şeqe.
(Helepçe, 1935 dîwana Bêkes, rûyê 185)

EY MANG

Ey man! ez û tu herdu hevderâdn,
Herdu. gdrdfar li nav ahê sardin.
Tu wêl û reng zerî li esman,
Ez jî der bi der ld şeheran,
Digerim, ey mang! gebla dildaran,
Dermané derdê dilê bêmaran,
Şev'ekê û işev bigire p'erê min
Bé yar û herdem a'ciz û t'enéme,

Dilzar û bêzar, pest û xemginim,
Giroyê dawa yara şirinim,
Dîlbendê esqê wê belek çavim,
Şêt û seydayê wan gurçikê xavim,
Ji wê wusa ketime nav xeyal.

340

Girînê p'êşê min, bûme gu!)ê zoxaî,
Ey mang! tu li şixulê çşgê pirozî.
Tu nese bexşî dil bi sozi,
Ez sond dixum bi îşg û ciwani,
Bî nesima berê beyanî,
Bi serhatî xwe bo min beyan ke,
Derdê min giran hinekî asan ke,
Tu carê çî bûyî wa peşivavî?
Jî ber çî pest û mat û damavî?
Bêje min, tu xwedê çend ciwan te di?
çend kur te li. bezma aşiqan dî?
çend qewm û millet, çend seher te dî?
çend Ser û sûr bê aman te dî?
çend burdumanê Kurdistanê te dî?
çend kefenê alî şehidan te di?
çend bêkesanê perisan te di?
çend der bi der û mal wêran te dî?
çend çav sori pir girin te di?
Ey mang! ewqas te seyrî dinya kir,
Seyrî nifaq û zulmê û rîya te kir,
Bo wêye, ku te reng û rûyê xwe guhêrîye,
Reng û su 'ri tamam birîye.

(Dîwana Bêkes, rûyê 151-152)

NESRIN

Nesrin! demekê daxa te li mine,
Giroyi, bendî, jina te zulme,
Ez wa dibêjme te, çimkî borcé mine
Rabé, têkoşe heta xûna te germe.
Serpoşa xwe bavéj, qet meke şerme.
Iro zemanê ulm û erfane,
A'lem sev û roj li îş û kardane,
Ferqa nér û mê tune, bizane,
Rabe, têkoşe, heta xûna te germe,
Serpoşa xwe bavéj, qet meke şerme,
Mebêj ez keçim/ tu jî wek mini,
Motacê ulm, fen û xwendini,
Mecbûrî îsî û xizmet kirini,
Rabe, têkoşe, heta xûna te gexme.

341

Serpoşa xwe bavéj, qet meke şerme,
çiqas. rûnişti, pista te xware,
Zer û lavaz bû'yi, hêza te ne maye,

Keça bîgani va li ber çavê teye,
Rabe, têkoşe, heta xûna te germe,
Serposa xwe bavêj, get meke şerme,
Xişir û ciwanîya te heya fêr bûne,
Paşroja te her bî wan rone,
Keça bê ulm dil û zebûne,
Rabe, têkoşe heta xûna te germe,
Serpoşa xwe bavêj, qet meke şerme,
Wek xûşk û bira divêt em herdû,
Qolê hev 'bigrin, herne meydan,
Kurda bibin nav rêza miletan,
Rabe, têkoşe, heta xûna te germe,
Serpoşa xwe bavêj, get meke şerme.
(Dîwana Bêkes, M. M, 102)

TIMAKAR

Du pişikê cot û rêki,
Rabûn, çûne ber cîkî,
Ku bidizin penerê seleki
Kirin pîlan û tivdirek,
Tivdira xwe kirin yek,
Sun û rê kirin yek,
çûne ser dû bi dû,
Penêr li wan berpa bû,
Bo timayê û para pir
Li hev kirin ser û zor.
Ter û pir li hev dan
Heta qewat lé ne man.
çaxê tamam westiyan
Rabûn çûne cem meymûn
Gotin: "Em te dikin qazî.
Me herduyan bikî razî"
Meymûn rabû zû bi zû,
Pêşda anî terazû,
Bi dev pênér ker kir,
Parik hindik, parîk pir
342

Kire vî serî, wî serî,
Çê terazû hil berî,
Dest pê kir kêşanî,
Alik der ket giranî,
Meymûn parîk je kir,
Hilda, danî ser yê din,
Yê sivik giran bû,
Yê giran sivik bû.
Ji vî parîk, ji wi parik
Penêr tamam xwer çû.
Pîşik bê par man
Rê reş bûn, mat man.

Xulesa van qisana
Timakar pojmane,
Ewê bed û nerêke
Bi dil nifira lé ke.
(Dîwana Bêkes, rûyê 190).
STـRA GEŞ
stêra geş li hewa,
Serê min ketiye gerava,
Hey serî te dikim, tê nagîhêm,
Kê tu lî wî cîyî danî?
Bx sev ku tême ser banî,
Seyrî te dikim li esmani,
Li nav hewa sin û ciwani,
Ciriva te tê heta beyanî
Bo çî wa şad û mesrûri,
Serbest û berz û rûsori,
Daym dil ron û pir nûrî,
çimkî ji vê dinê dûrî,
Xwezla min tu niha
Bihatayî ld vdra
Dest bd gotubêj bdkdra,
Jd mdnra şdro bdkdra
Ba mdn hejaré deSt vala.
Tu berdi, ddrextî ya beşerî?
Elmasi, zivî, ya guherî?

343

Giroyê teme, pir keder, .
Bêje min zû bi muhbeteser,
min cab daye Kewa,
K'urckim li nav hewa,
Bi e'mir û qudreta xweva
Rawestame li rû sema. (155-156)
XWEDـ ÇIYA NEـNE BERFـ LE WER NAKE
Bêjim çî di gel çerxa felekê,
Seyr ke, çawan çûne naxa xakê,
Wa base, isan ji vê basé bireve,
Keko, xwedê isé ne bi cî nake,
Heta çîya nebine, herfé lé wer nake,
Eger em gewmeki torin.
Lé daxam çewt û xwexurin,
Lema wa li bin çepok û zorin,
Keko, xwedê îşê ne bi ci nake,
Heta çîya nebine, herfé le wer bake.
Bo kuştina hev gurc û bi k'arin,
Roj dest me be, em bi lih û zordarin,
Li pêvîstida mxna jin hejarin,
Keko, xwedê îşê ne bi ci nake,
Heta çîya nebine, berfê lé wer nake.

Dizanî bo çi kurd wa zelûle?
Bê nav û nîsan herdem dile,
çimkî du dil û xam û bexîle,
Keko, xwedê îşê ne bi ^ci nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake,
Li vê esrê keva esra bîsteme,
Hemû mîlet xudanê hikume,
Her kurde negbet wa li ber xeme,
Keko, xwedê isê ne bi ci nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake,
Munewer zorê her li ber nane,
Weten difroşe bi yek taranê,
Dike nav .bê dîn û imane
Keko, xwedê isê ne bi ci nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake.

344

Eşrefê me hemû bê ruh û sistin,
Dexilê pista wan qet ne bestin,
Hemû nakok û pèrê perestî,
Kekô, xwedê isê ne bi cî nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake.
Qewmê sêwî eger wa be,
Mehala xakê berz awa be,
Bo mirin base tefr û tuna be,
îro bê şik lî 'nav a'iema,
Qêt qewmek mina kurd nema,
Navê wî wa lî nav xana adema.
Keko, xwedê isê ne bi cî nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake.
Em kuştîyê destê bé tîfaqin,
Mohtaca pèrê, ulm û exlaqin,
Lema wa pestin, bé îtfaqin.
Keko, xwedê isê, ne bi cî nake,
Heta çîya nebîne, berfê lé wer nake.

BO WETEN

Dil ji derdê weten pest û giroyê,
Wek kewa nav qefes sewq lé nemaye ,
Eger dizanî ez çiqas perîşanim,
Şev û røj ey weten, her li girinim,
Dil fiday axa te be, gîşk gewhere,
Bi fiday ava te be, kanîya kewsere,
Menzera Kurdistan berê beyane,
Paris û Lubnan le bîn qurbanê,
Ji ciriva çivikan, avazê gumri
Ji lêdana bayé nesîm, ji xew radibi,
Ey kurd bese, îda çi te ji nifaqe,
Wesyeta pêşketên te her itfaqe,
Qewmo, rabe mîna sêr, iro firsete,

Bo rîya qewmê kurd roja hêmete.

345

LAWAN ٢ WETEN

Lawên weten, xirêt bikin.

De rabin ji xewê, bi ser çû sev,

Nema zemanê cehil û nezani,

îro firsete, roja hêmete,

Bi ulm û sene't berz dibe milet,

A'lem hemîşe xerêqî îşe,

îş kin bi merdî, bi dest û bîrdi,

Yek dil û dev bîn, heta roja mirdin,

Lawanê weten, xîret bikin.

346

REMZ ٣ MELA MARIF (1902-

Navê wî rastî Mehemed Remzî kurê mêla Marifê kurê Seyd Re

sûle, ^li sala 1902 li Sulemanîyê ji daykê bûye, Li heft"

salîyêda dane ber xwendnê, li cem mêla Sehîd quran xwendi

ye, pasê Vitêbêd^farsî ya Saadî "Gulistan", "Bostan" G dT

wana Xafiz Şîrazî xwendnê, Demekê çûye mekteba eskerîyê

"Ruşdîyê", pasê li mekteba "Edadê milkîyê" hîn bçye, lidû

wê li mekteba "Me.dresa ehlîyê" li cem melan xerêqî

xwendna ulmê. dîn bGy,- xên ji zimanê kurdî bas hînî zima

nê erebî, farsî û tîrr-.î bçye. Bi farsî û tirkî sêr nivîsî

ne.

Sala 1927 bûye memurê hukmetê, sala 1945 bûye serekê nihêrvanê

Sulemanîyê û hingê gelek car çûye nav civata xwen

dina şêrêd Bêhûd G Piremêrd, bûye nasê Piremêrd G ketîye"

bin bandûra wî G dest pê kirîye sêr bi kurdî nivîsîne. Edebeyetnasê

kurd Refîq Hilmî dinivîse, ku Remzî gelek

Ş^^tîi kurdî nenivîsîne, lé her bi tenê çend sêréd niştimanî

G komelati nivîsîne,

çawan nimûn ew wan li kitêba xweda "şêrê edebê kurd" da

çap dike, ez jî wan ji ber kitêba wi digrim û bi zaravê

me li vira çap dikim.

347

DEMEKE PIR ٤ XEYALIM

Demekê pir té xeyalîm, bi belav difîkirim,

Demekê laie zimanê dilê pir azarim,

Demekê baysî pestime, izetê nefesim,

Demekê mane'y berzime, bextê bedkarim,

Demekê şewqê li aso ne daye roja ûmûd,

Demekê. subhî merem min ne ditiye, şevgarim,

Li dewra nuqtêya navên dayra xemêda

Li ser sebîfaya vê dewrê mxna p'ergarim,

Bi sev stêrjimêrîyê dikim, heta dibe roj,

Bî roj heta dibe sev pasevane bazarim,

Ji derd û daxê carna til dixum, bêhişim,

Ji of û axiné carna axé dixum û hişyarim,

Bi şûrê ce'wr û cefa sing birinim,
Bi tira derd û bêla cerg û dil birindarim,
Feleka min çep lé da, bé neva, dibê çi bikim,
Di gel zemanê bedkar û bextê bedsarim.
Ne xudanê pez û dewar, cot û amelim.
Ne sahibé revok, garan, gund û zevî û zarim.
Ne şêxê dest biri, aynê din, bi dinya bê darim.
Ne bîr û murşide bê çav û rûyê riyakarim.
Ne xudanê kes û kareki dewlemende bi cengim.
Ne. sahibé kur û kaleki zor û destdarim.
Ne sareza bi belat û ne hev demê sofera.
Ne yaweré wezîr û emîr û xunkarim.
Ne katibekî dini, xudpesen.dê nefamim.
Ne şayrekî hawa berzi herze gotarim.
Ne ji wê muwezze be şermokêd bed exlag.
Ne ji wê mudegge bed navêd bê a 'rim,
Ez ew biçûkim, ku ji fezlê xwe heta nika,
Bedi min nekirîye derheq beyar û exyar ,
Min ew wezîfe perast nika bîst û sê sale,
Li ser wezîfê ez ne kirme zecir û inzar,
Demekê çimkî bi mézina ihtram û qar
Mueewheratî sêdaqet firoş û kiryarim,
Demekê, çimkî li bazarê eyffet û e'daye,
Bi nexdi kiriye, sermayedar û ticcarim,
Gula bîşkafî ya baxê kesekî pak nijad
348

Nemami gulşeni zatiki rast reftarim,
Di gel vê jî dizanim, ku Remzî ez hergêz
Ji wê ne hêzîya petyarê ne bûm rizgar.
{R. Hilmî, 34-36}

IRO ZEMANE BE EDEB U BE WEFAYE

Iro zemanê bê edeb û bé wefaye,
Roja xirabî kirnêye, esra rîyaye,
Bawi ne maye, basa wefa qet méke dexil,
Li vê esrêda çimkî wefa bê wefaye,
Her ew kesê kemal serê xwe fida dike,
Yê bo mehwîya xwe, mal û zaruwêd xwe fidaye,
A'lem ewqas sivike, ku ji béqedrî ya dibêje
A'lem hemû zîv û zêrin, ew qelaye
Wa fehîm dikin ewanêd ku serxweşê dewletin,
Vê nese kê mî dôme, heta bê zibaye
Remzî ku extyarî teriki. dike li xelq
Fikra wî ji qeyd û benda esaret rehaye.

{R. Hilmî, 27-28}

WETEN

Ey weten ji ber çi hinde dilxemginî tu?
Bo çi herdem wa melûli, dide pir esrini tu?
{R. Hilmî, 31}

349

TA KENGÊ

Kurdno, ta kengê eva nifaqe li nav weda bimîne?
Her wa dom dike, di nav weda herdem girmine?
Ta kengê ewqas hûn mêla çewt û xirabê bin?
Ta kengê ewqas talibê nerasti û derewê bin?
Ta kengê gezende qîl û qacê hev bigezin?
Ta kengê mîna dirindan dil û cerga hev bixun?
Ta kengê li behra hişkaya hewada p'el bimînin?
Ta kengê li desta arezûda bé delîl herin?
Ta kengê xereqî kuştîn û fewa tina hev bin?
Ta kengê dest vala û mal xerab bin?
Xelg bi zorê ya sîkî fen gehîşte esman,
Hûn li xerêgi bezma helakin û helmequn,
Carna ji rûyê cahiliyê dibne ecnebî,
Carna jî rûyê nezanin dibne fermeson,
Wa tê digihîjin, ku hêçe bi tîr ^dibin filo.sof,
Ya base şebqe kirne serê, dibne Edison,
Bo çi heyrî girêdan kemera nokerîyêne, ji boçi?
Bo mervê dewlemend çiye ewqas ser qîrîn?
Bo çi fitne û xerabi ne bin, içtimayi ji bo çiye?
Ger basa yek û du nebe, kengê hînî gotubêjê bin
Her xeybetiye ev û ew, her meclis diçe,
Her kirna Şeno û Kewo, her komela ke-vn,
Rê Vê û pezin li ber devê beyanan,
Mîna gurê har û şêrê dir li nav xwe e'yanin,
Pariyê xwarî û kotira ber cénga ecnebînin,
Her çend ji cinsê baz bi helmet eylonin.

(R. Hilmî-, rûpelê 26-30)

350

HEJAR (1902)

Navê wî bi rastî Evdulrehman Şerefqendîye , di sala 1920 da li bajarê Mehabadêda ji daykê bûye. Bi gotin û gilîkirina Hejar malbavê wî ne dewlemend bûye, lê bavê wî mêle bûye, di biçûktîya xweda li cem bavê xwe hînî xwendinê bû ye. Di serhatîya xweda Hejar dini-vise: "Bavê min mêle bû"7 ez hîn dikirim, gelek xwedênas bû, ji minra digot, eger dilê te tiştêkî dixweze, du'a li xwedê bike, wê bide te". Jîyîna Hejar, nivîsandin sêr Q helbestên wî bi jîyîn û ha lé neteweyê kurdva girêdayîne. Li nav salên 1941-1947 da eskerê Sovêtîstanê bi wedetî ketibû welatên bakura Iranê. Hingê piraniya Kurdistanê li bin hukmê eskerê Sovetêda bû. Bi rastî gotî, hingê tîrêjên roja azadîyê dabû ser welatê kurdan, zordarî û zulma sahê îranê li ser gund û bajarên kurdan hatibû hildanê, biçûk G mezin hişyar bûbûn, meri vên xwendewer, hozan û şûreşgerên kurd kom û komelêyê aza dî û serxwebûna kurd û Kurdistanê saz kiribûn. Li Mehaba dêda komara kurdan ya serxwebûn hatibû sazkirinê. Hema di

wî wextîda bîr G bawara kurdewerî G wetenperwerî di serê Ebdurehman Şerefqendîda rûdinê, ew dest bi nivîsandina sêr û helbestên kurdewerî û wetenperwerî dike. Wî wextî ne dayka wî, ne bavê wî ma bûn, ew çûbûne rehmêtê, kesekî wî, ne bira, ne jî pismamê wî hebûn, ew di halekî belen gaz û hejarîda dijiya. Wextê ew bi xwe dihese, ew halê he_ 351

jarîda dijî, li dor berê xwo dibîne, ku merivên mîna wî, kurdên belengaz mîna wî li welatê wîda bi hezaran derodero bûne, bê extyar, bê maf di bin zulma sahê îranêda wê ran mal bûne, dizêrin, di halê nemir ne jîdanin. Sebeb be lengazîya xwe û sebeb bindestî G bêmafîya neteweyê xwe éwî navê xwe guhrîye, navê Hejar li xwe kirîye G gelek ca ra ji xwera dibêje " Hejarî kurde hejar".

Li pêsîyê bi arîkarîya rewşenbîrkerên komara Mehabadê pertoka sêr G helbestên Hejar li Mehabadêda tê çapkirinê. Navê wê pertokê "Alekoke". Hema li wî wextî nav û dengê wî li welatê muqriyanda belav dibe, xelqê kurd pê dihese, ku Hejar dengbêje serê serxwebûna neteweyê kurde, ku ew di sêr û helbestê xweda derheqa jîyîn, ayîn û halê kurdên belengaze, hejare, bindeste, û bêmafda dinivîse, bûye xemxurê neteweyê xwe.

Li paşî rûxandina komara Mehabadê Hejar mecbûr dibe wela tê xwe bihêle, ji ber zordarî û zulma sahê Iranê direve û bi arîkarîya serokê serxwebûna kurdan û bi arîkarîya mêrên xîretkêş û şureşgirên kurd berê xwe dide Sovêtîstanê. Çend sala li welatê Sovetêda dimîne. Her çend jîyîna . wi berê li belengazî û hejarîyêda bûye, nexweşa wî giran ya pişika hebûye, ew dy-sên sala li nexweşxana û sanatoriyah da dimîne, bere-bere qencdibe û pasê di gel barzanîyan ve digêre diçe Iraqê, li wêderê dibe heval û hevkarên şervan û şureşgirên kurdên Iraqê û tev wan dixebite, ser dike pêşberî hukmeta dîktatorî bo xatirê azadî û serxwebûna Kurdistanê îraqê. Li îraqêda bi arîkarîya serokê serê serxwebûna kurda G bi arîkarîya rewşenbîrkerên kurd destnivi sara Hejar ya "Mem û Zîna" Ahmedê Xanî bi zaravê muqri tê çapkirinê. Wextek derbas dibe ew dîwana sêr û helbestên wî bi sernavê "Bo Kurijistan" çap dîkin.

Wextê serê azadî û serxwebûna kurdên îraqê gur dibe, hukmeta basîstan dest pê dike esker bi top, reşaş, tank û fi rokanva dajo ser gund G bajarên kurdan. Hingê Hejar tevi serok G sereskerên peşmergan diçe serê çîyan, ser gelek dikişîne. Li şkevî û mixaranda bi arîkarî G xwesteka ho zan G pisporên kurd Hejar dest bi wergerîna nivîsara Serfexan Bîtîîsî " Tarîxa Kurdan" dike G li nav du-sê sa352 landa li nav agir G alavêda li ber top G bombên basîstan, wê xebatê werdigerine ser zimanê kurdî, zaravê soranî. peşmergan û xwendevanan pesnê wî didan. Hejar di pêşgotina

xweda ya dîwana wî seyeminda dinivise "Ez aşiqê Kurdi^^
tanim, ne gelme gelme, ne farsî, ne erebî nizamim"... Her
kes bi rastî bo kurd G Kurdistan ser bike, behra wî dT
berhevîyêda hebe, herkes û her miletê dijî kurd û kurdistan
ser bike yan ji arîkarê dijminê kurd bike eger ew he
zar car sor be, kî dibe bira bibe, ezê pêşberî wî ser bi
kim. Mêrê bas bin, werin kurd bin, eger komunistin, komunistê
kurd bin, em dixwezin her di vê rêda kurdan azad bi
kin... Nabê jim dostî û hevkarî di gel neteweyê cxranê xwe
mekin, dibêjim we nanê xwe li ser sifra tirk, tacik û ereb
xweriye, medne mêvanan.

Li paşî şkestina kurdên îraqê, pîranîya serok û pêşmergan
mecbûr bûn li îranê li bin sahê xayînê miletê kurd û îra
nê biminin, Li vira, nizamim bi arîkarîya kê dîwana Hejar
"Bo Kurdistan" çapa séyemin hatiye çapkirinê. Di wê dîwa
nêda hemû sêr û helbestên wî çap bûne. Têda metelok, qel[^]
botk, serhatî, çîrok û serên berengarî (Demeteqî yen mîna
Demeteqîya Pirût û bapîr", Demeteqîya bapîr û Pirût), sêr
û helbestên bajarvanîyê. Di wan nivisaranda kurdperwerî û
wetenpe-rwerîya Hejar bas têne ber çavan. Bona nimûn min
li jêrê hinek bi kurmanciya jorîn bona xwendevanê délai
çap kirine.

353

HER KURDIM

Bi derodero bim, li mala xwe bim,
Li axa ereb bîm, li îranê bim,
Kinc le kiri bim, rût û tazi bim,
Koşka min deh qati be, wêran mal bim,
Aza û rizgar bim, şadman û xwendan,
Yan zincir li mil, li goşê zindan,
Sax bim, cahil bim, guh lé giran,
Yan zar û ni zar li nexweşxanan,
Rê nê m li ser texte xûnkari,
Yan li kolanan begerin bi hejarî,
Kurdim û li rîya kurd û Kurdistan
Ser û pê didim ser destan,
Bi kurdi dijim, bi kurdî dimirim,
Bi kurdi didim bersiva qebra min,
Bi kurdi disan zêndî dibim,
Li vê dîné bi kurdî bel diçim.

(Ji dîwana Hejar "Bo Kurdistan", çapa 3, Taran)

STRANA PÊŞMERGAN

Kurdistan

Niştimana kurd, gelek pirozî, bi te sond dixum,
Bo serxwebûna te bî can û mal qurbana te bim,
Li rîya rizgarkirîna te, berbi xoş û bêşa te,
Rê bi rû ber li dijminê te
Kurdistan. . .

Her tuyi mebesta min, xoşevista min, tuyî bîr û
hesta min,
çi tê ji destê min, get car nawestim, welat perestim,
Gelek lawên te li kûra xebatê xûna xwe rêtin,
Gelek séx û pîran, ji zana û jîran xwe dan kuştin,
Bohtan, şemzinan, çîyayê sirin, pîran, Agri-dax
û Sasûn,
Derbend, şarezûr, Mehàbada sor, reha nevîyê tûn
Kurdistan. . .

Delir û pakdilîn, bêtirs û bêxof lawên wanin.
354

Bi dil daxwaza serbixwebûna tene, tola wanin,
Kurdistan. . .

Biryarê me eve; yan azad jîyîn, yan bêtirs mi
rin,

(Dîwana Hejar, 101-102)

STRANA PÊŞMERGAN

Hatim, heta ma bim bê westan,

Bibim pêşmergê Kurdistan,

Qedirê şûrşê li ser mine,

Serê dijmin paraztine,

Mebêj in pir bûyî, genc bûme,

Li serda tê bel çûme,

Wa sêta, şertê mêran,

Navê xwe bixme nav navan,

Tiştêkî li ser dijmin bînim,

çermé wan li dar bialinim

Gunê min bi dijmin nayê,

Nakim agirê bin kayé,

Heta dijmin berba nebe,

Kurdistan azad nabe.

(Dîwana Hejar, 161)

Divêt ala Xani bilind kim,

Di gel hevalan ré kevim,

Sêrén Hacî bixûnim,

Tolê ji dijmin bistinim,

Goran. û Bêkes bir bînim,

Canê pîremêr şad kim,

Dd géra navroza rdzgariya min

Bê sotin barê hejarîya min.

(Dîwana Hejar "Bo Kurdistan, çapa seyemin, Ta^
ran)

355

QEL D BILBIL

Carekê bilbil dd gel gel ères,

Ld nav réke bine hevbeş,

Bdlbdl digerîya bi bang û hewar,

çawan bûme garé ciranê nalebar,

Bilbil di gel gel çawan ld hev tèn,
Ez gui perestim, ew lak xure,
Cîyê min divêt li nav çiman be,
Ber çavê min cew û dimen be,
Di gel bilbilan, li ser çilan.
Me bixwenda li ber xweş gulan,
çav birki kim di gel gula al.
Ne dihate bîra min ev jîyîna tal,
çavê xwe ve dikim rûreş dîmene,
çi bêjim vî zemanê pir gune.
(Dîwana Hejar "Bo Kurdistan, çapa Seyemin, Ta_
ran)

Ala sê rengi rengini,
Li çiyaê barzan dibini,
Dipirpire, diweş-wişe,
Ji kurdanra rengi xwese,
Derdê me sarêj dike,
Birina can genc dike.

356

EFERIM BO CANBAZARAN

Pê Ğ çek zirin û xerme,
Kom bûn komê cenderme,
Riq lî dil, hize li dest,
Li-nav gerekê danîn darbest,
Diyarbakir xemgîn û mate,
çav nihêrî ki bedbexte,
Şevêkê li ber diwar,
Hel kirin pet û dar,
Séx Sehîdê Piranî pîr,
Dî gel çend mêrê merd û jîr,
Bûne qurbana Kurdistan
Bûne rîya kurd pérestan,
Enqeré emirê kuştar der xistin,
Séx kuştin, bé pist Kurdistan hiştin.
Lé dîrok jîr û bi bire,
Kurde bikin tivdîre,
Bi xeta sor mîna xine
wê binivîsin diyarê şinê.
Ew namirin, zéndîne,
Hezar car wé bêne bire,
Mixin her bo gel xurane,
Nifir bo xudan zorane,
Sed eferim bo canbazan
Bo cane azadxwezan,
Şêx sehîd get car namire,
Navê wî dinya bigere,
'xûna kurdan ku rijiya,
Navê tirka pê pijiya,

Her dilopeke wê xûne,
Bo tolê standin havêne
Heyfa şehîdan bistînin,
Perê dirokê birenginin.
' (Dîwana Hejar, 99-100)

357

neşmîl

Neşmîl, keça kurd, ey wefayar,
çav kal, xûnşirin, nazik û nazdar,
Perwerda av û hewa Kurdistan.,
Gula ser çil û şemama bostan,
Ciwanîya te wêne bû li nav hevalan,
Kenê te sed dil dibirin bi talan,
Wa heft sale tu hésita dirêjî,
Li dor wetenê min sûre dipêçî,
Gulmê sûretê te bûne belge payz,
Zivêri û şîvavî, tu duri ezîz,
Neşmil, derdê tu têda, derdê mine ji,
Darê sebûrê hâte, der ji rêşî,
Ez ji wek te henesan sarim,
Jîyîna min herdem hevraza derde,
Dil xûn û çavên min hêsra dirêjin,
Bindestî û hejarî cerga min dipêjin,
Neşmîl sebebkar roj lé reş be,
îstimar wek min wêran mal be.
Tu kirî jinebi, kurê te kire êtim,
Ez jî' derodero, bé cî û bê jîn.
Lé divêt bijim, bijim bi emel,
Hê bé der roja kurd gel,
Bi kurdi dibêjin: "Berê tengane kurte",
Mesela kurdane, ciwane,
Gelek ne maye, tu jî bibînî Sadi,
Kurde jî bilind kin ala azadî.
(Ji dîwana Hejar, çapa sewem, laperê 30)

358

DILXWEZI

Nina, dipirsin kêye di gel te,
Bêje, Hejaré kurde Hejaré,
Ji bo niştiman bê niştimane,
Li rîya welat wêl û eware,
Jîyîna wi cahili çû, negihîşte miraz,
Li du dermané dil birindare,
Ji derdê Kurdistanê natevite,
Cerga xwe sotiye, dev bi hewarê,
çavê wî li yalê Sovêtîstanê,
Her ewe çar bo kurde bêçare,
Gelek dilxwezê rojekê bibine,
Kurd û Kurdistan rizgar bûne.

(Ji Dîwana Hejar "Bo Kurdistan",¹ çapa seyemin
Taran)

Li hezar hezax salda
Bi xenebex ma bûn lî jina talda
Li me dixistin kot û zincîx,
Mîx û xan û qexal û beg û pîx,
Yek kuxé wi hebû, yekî fexxi mange bû,
Yek bihiştî bû, li destda ses deng bû,
Mizgin bo gelé bê bes,
Tîxéja Lenin qelaşt şeva xeş,
Roja me jî wê dex bê ji nav ewx û tema,
Rewsa faşistên gelxuxî nema,
Kuxd di gel faxs, tixk û exeb,
Sexbixwe dibin bira û pist û teb,
Cejna Oktober li gelek ci û westan
.Govend digirin li çiyayê Kurdistan.
(Dîwana. Hejar "Bo Kurdistan, çapé Seyemin
82-83)

359

TU JI KEDEREYI

Ji Ezîz, Bitlîs û Merdinê,
Zaza û Mekis û Kilîs û Efriné,
Dersim, Erzerum, Erzencané,
Bazid û sêêrd û Wanê,
Malatîya, Dorinde û Bostan,
Diyarbakir û Cizîra Botan,
Baş-gela û Xozat û Palû,
Mus û Culamerk û Maku,
Genc û Keyf û Sarîqamîş,
Siverek û Eyntab û Meriş,
Amûdê û Derbasî û Jengar,
Ta Qamişlî û ereb pinar,
Eskenderûn, Urfa, Xarpût,
Akra, Musul, Emare û Kot,
Midiad, Amid,¹ Dehok û Zaxo,
Kifrî, Kerkûk, Hewlêr û Ko,
Revandiz, Helepçe, Mendelî, Toz û Xaneqin,
Şehrê kurd, Sinne, Hemedan,
Kermansan , Seqiz, Hewreman ,
Serdeşt û Banê ta Eşno,
Ta Wurmi û Dileman û Xo,
Negede û Şapur û Silmas,
Li herdu bere ava Aras
Miyandav û Sahindij , Bokan
Mihabad û Suleman
Evin ci-warên me kurdan
Evin welatê me û kal bavan.
(Dîwan çapa seyemin, 61-62)

36Ö

STRANA ŞAGIRTAN

Em lawên kurdin, bo niştîmana xwe
Serê xwe em da tînin, dibaxşinin canê xwe,
Li rîya şûrşê emê xûnê birêjînin,
Ala azadî pê birenginin,
Şerme jî mera kurd azad ne bin.
Gelê me wek gelan dil şad nebin,
Xûna mamê me lî Agri rijîya,
Hişê xûşka me li Dersimê pijîya,
Bavpîrê me li çîyayê Şirîn çalkirine,
Li biniya Mexabadê bavkê me kuştine,
Birayê me li Bexdadê darda kirine,
Gelek malê xizme me dan ber bomban
Gélek pêvîste zanist û xwendin,
Bo serxwebûn, bo tôle standin.
Gelê xwendewer be, get bin dest nabe,
Li ber bîgana serî qûz nabe.
çiné teze yê kurd bi xwendeweri,
wê bilind ke ala rizgari.
Em çiné xwendewrin
Pêşrevê rîya rizgarin,
Remz û karê newestanin,
Fidakarê Kurdistanin.
(Ji dîwana Hejar "Bo Kurdistan, rûpelê 100)

361

Ci-WARÊ N MÊRXASAN

Kurdistan cî-warê mêrxasên kurdane,
Mêşê şêr dir . û neberdane,
Landdka Zerdeşt û Mehabadê,
Paytexte şahên mêrê Made,
Cî-warê tacê Keyxosrovî
Bûye birca hemû zevî,
Meydana Guderz û Rosteme,
Koşka evîniya "Zîn û Mem",
Rêbaza Baramê çobihe,
Cîyê rezê Ferhad û Şirine.
Hezar Ferûdin û Kawe,
Serê xwe danîn li nave.
Ji rojhilata Jcevn û teze,
Lî dirokê binêre û bêje
Ji kurdan kê sax, bê birin maye.
(Dîwana Hejar "Bo Kurdistan, çapa 3, rûpelê 26)

HINEK JI PELEWANAN

Qazî, Mustefa Berzani,
şêx Qadir û Xewsê sani,
îhsan, şêx Sehîd Welî,
sêx Mahmudê darê Keli,

Simko, xanê Erdelanî,
Sore swaranê Babanî,
Paşaye Soran, mîrê BŌtan,
Xudan zoran, keli kotan,
Baz û mîr Eli, can polad
Xanim û deysim û Qubad.

362

Kت DIBتJE KURD BتKESIN

Kê dibêje kurd békesin,
Hemû aşîxwezê dinya destin,
Xêrxwezê Kurdistanin, xêrxwezê kurdin,
Hind û çin û Korêya bo kurd ser dikin,
Kremlin û 'hêza çin pawan û piştîvanê kurdin,
Lawên hemû dinya cejna azadî dikin,
Kotira Pîkaso mizginan himna azadî anî, got:
"Mîr û çû roja zulmkar û istimarê kurd
Lerizin bis, dil û canê zor lé kerê kurd,
Gihîştin, rîşiyê xwe berdan darê azadî kurd,
Pir dibin, hesinger, hejar û cotkarê kurd,
Wê bişkênin, dest û mile xêrnexwezê kurd,
Nahêlin faşistên wehşê Emêrika şerxwez
Bidne ber bomba zar, gund û seherê kurd.
Kê dibêje kurd be kesin,
Hemû aşîxwezê dinya destin,
Xêrxwezê Kurdistanin, xêrxwezi kurdin,
Hind û çin û Korêya bo kurd ser dikin,
Kiremlin û hêza çin pawan û piştîvahê kurdin,
Lawên hemû dinya cejna azadî dikin.

363

SELAM

Nesîm, ger diçi Rojhilata Dêr,
Selam ke, Korêya renga sor.
Bibine leşên jin û mindalan,
Erdê sorkiri bi xwîna palan,
Selam ke gund û seherê wêran,
Hêlîna mêr û çêjkê şêran,
Guh bide nalîna dayk û bavan,
Jinên bê mêr, mêrê bê keban,
Gelo çawane halê birçi û feqîran,
Hov çawan wan didin ber nikê nizan,
Xêzên wan bé mal, malê bé xêzan,
Selam ke lawên Şemala delêr,
Help û ne 'rina wê mîna ya bewr û şêran,
Lawê Korêya bi kotek û dardest,
Bi mêrani welatê xwe parast.
Pista zorkar şîkand,
Kela Emêrika xeybet rûxand,
Bi xûnê nivîsî navê azadî,

Hilqetand kok û rişîyê bê dadi,
Hincirand serê mare îstimar,
Rûxand firotina şeref bi dolar,
Selam Korêya, selam beyan ron,
Selam azadî, selam azad bûn,
Merivê hemû dinya piştgirê tene,
Hemû mêr heval û hevkarê tene,
Selam ey hêza selama çîn,
Selam, ey lawê Vêtnamin,
Selam, ey Moskov, kela azadî,
pawana hejaran, serkanîya sadi. (28-29)

364

SONDA ME

Ey s.elmiyandarê pîs, pore zor,
Sipi les, dil reş, zikdir, xûnxdr,
Tembel, tevezel, tirsonek û bê xêr,
Li ber bankê nivisti ser qûça zêr.
Ta kengê bihiri, bimiji, bikujî?
Me bi pera bikiri, bifiroşî?
Em' sev û roj xudanê dirêjin,
Qet rengê rojê nabinin, nagijin,
Tam nakin çiqas genim bavêjin,
Roj bi roj, sal bi sal,
Em dimînin bê par û bê mal.
Ta kengê tu bikî tersi,
Em cotkar bin, ti û birsi.
Ta kengê jin û zarê me hêsir bin,
Xudanê birêjin, bê pari nan bin
Ta kengê aragê vexwî, xwe bêhiş bikî.
Me hejar, bê war' û nexweş bikî,
Ey zalim dinya dor bi dore,
Yek li jêre, yek li jore.
Sonda me bi Akyabira Sor be,
Bi pelewane eskerê Sor be,
Bi parezgerên Stalingrad be,
Bi canfidanên Sovêtê. azad be,
Em ra nawestî qet carekê,
Yan heq bistînin, yan bimirin wê deqê.
Bombe miqrob, hidrojên û atom,
Emê hildin, bavêjin nav gom,
Bikin astî, û hev dostî,
Milet bijîn serbestî,
Hemû dinya xebatkar
Bibin hevkar û bextewar.

365

NAV O NtŞANÊN KIT B C PERTOK N JE HILÇANDI

Aleksandr Jaba, Recueil de Notices et récits kourdes, Peterburg,
1860(bi kurdî u fransîzî),

Dittel, Puteşestviye po Vostoku, Jurnal ministersyo prosvegeniya, Peterburg, 1848(bi rûsî),

M. B. Rudenko, Ahmed Xanî, Mam i Zin, Moskva, 1960(bi kur_ di u rusî),

M. B. Rudenko, Facî Teyran, Şêx. Senan, Moskva, 1965 (bi kurdî û rûsî) .

M, B. Rudenko, Opisaniye kurdikix rukopisey Leningradsix sobranii, Moskva, 1961 (Nav û nisanên dest nivîsarên kurdî),

M, B, Rudenko, Xaris Bitlîsî, Leyl û Mecnûn, Moskva(bi kur_ dî û rûsî) .

"M. Xaznadar, K.Istorii kûrdskey literaturi(period XIX-ger vava polovina XX vv. Leningrad, 1963 (bi rûsî)

M. Xaznadar, Oçerkî istorii sovremennoy kûrdskey literaturi, Moskva, 1965(bi rûsî G kurdî).

K. K. Kurdoev, Izûçeniye kûrdskey lîtêratûrî vlrake-Naro di Azii G Afriki, Moskva (bi rusî).

Cegerxwin, Dîwana Cegerxwin, Şa'm, 1945.

Cegerxwin, Sewra Azadî, Sam, 1954.

Aladin Secadin, Mejûy Edebiy kurdi, Bexdad, 1952.

Givi Mukrîyanî, Diwani Wefayi, Hewlêr, 1962,

Givi Mukriyani, Diwani Dildar, Hewlêr, 1962,

Mehemed Mêla Kerim, Hacı Qadir Koyî, Bexdad, 1960,

Givi Mukriyani, Diwani Mehetned Mêla Koyi, Hewlêr, 1969,

Mehemed Xakî, Diwani Xeriq, Kerkuk, 196^.

Givi Mukriyani. Diwani Edeb, HewlcTr, 1968,

Celadet Eli Bedirxan, Klasikên me, Hekar, 33.

M. Xeznedar, Diwani Nalî, Bexdad, 1977.

366

**

VEGOTINA KURDÎ

Hesen Huseyîn Denîz

Rênîşanêra

Vegotina Kurdî

Kompozîsyon Peyvkî û Nivîskî

Rênîşanêra Vegotina Kurdî

Bi Awayê Peyvkî û Nivîskî

(Kompozîsyon)

15 Tebax 2003

Hesen Huseyîn Denîz

N A V E R O K

DESTPÊK - 7 -

WATE Û GRÎNGIYA ZIMAN - 10 -

Zimanê Nîşaneyî - 12 -

Zimanê Dîrefşî - 13 -

Zimanê Gul û Kulîlkan - 14 -
 Zimanê Bihîstinê û Zimanê Dengderxistinê - 14 -
 Zimanê Dengî - 15 -
 Zimanê Peyvkî - 15 -
 Zimanê Nivîskî - 16 -
 GRÎNGIYA DENG û TÎPAN - 20 -
 DENG BI YEKBÛNÊ WATEDAR DIBIN - 35 -
 DI YEKBÛNA DENGAN DE ERKA 'KÎTE'YÊ - 37 -
 DENGÊN BI KÊRÎ KELIJANDINÊ TÊN - 40 -
 BÛYERA KETINA TÎPAN - 42 -
 BÛYERA HILWEŞÎNA TÎPAN - 45 -
 ZIMANÊ KURDÎ XWEDIYÊ TAYBETMENDIYÊN LI GORÎ XWE YE - 47 -
 SAZBÛN û BIKARANÎNA PEYVÊN KURDÎ - 51 -
 NASKIRINA ARMANCA PEYVAN - 53 -
 NASKIRINA ERKA PEYVAN - 54 -
 Peyvên Erka Nav Hilgirtine Ser Xwe; Navdêr - 55 -
 Peyvên Erka Pesinandinê Hilgirtine Ser Xwe; Rengdêr - 56 -
 Peyvên Erka Cihgirtina Navan Hilgirtine Ser Xwe; Cînav - 56 -
 Peyvên Erka Çalakî û Bûyeran Hilgirtine Ser Xwe; Lêker - 57 -
 Peyvên Erka Çawaniya Çalakiyan Hilgirtine Ser Xwe; Hoker - 58 -
 Peyvên Erka Têkildariyê Hilgirtine Ser Xwe; Daçek - 59 -
 Peyvên Erka Gihandinê Hilgirtine Ser Xwe; Gihanek - 59 -
 NASKIRINA WATEYA PEYVAN - 60 -
 DI ZIMANÊ KURDÎ DE BIWÊJ û BIKARANÎNA BIWÊJAN DI VEGOTINÊ DE - 69 -
 BIWÊJÊN ZANYARÎ û HUNERÎ - Terîm - 71 -
 Di Zimanê Kurdî De Dubarekirina Peyvan - 71 -
 DI PEYVAN DE KIRPANDIN û ERKA WÊ - 73 -
 PEYVÊN KIT û PEYVÊN KOM - 75 -
 DI PEYVAN DE SINÊDEKIRIN û ERKA WÊ - 76 -
 DI ZIMANE KURDÎ DE HEVOK û ERKA HEVOKAN DI VEGOTINÊ DE - 81 -
 Hevok Çawa û Ji Kîjan Hêmanan Pêk Tê? - 82 -
 Di Hevokê De Lêker û Erka Wê - 83 -
 Di Hevokê De Kirde û Erka Wê - 84 -
 Hêmanên Din Ên Pêkanîna Hevokê - 85 -
 Di Hevokê De Têrker û Erka Wê - 85 -
 Têkiliyên Di Navbera Hêmanên Hevokê De - 86 -
 Têkiliyên Di Navbera Kirde û Lêkerê De - 87 -
 Têkiliyên Di Navbera Têrker û Lêkerê De - 91 -
 CÛREYÊN HEVOKAN - 92 -
 Hevoka Navdêrî - 92 -
 Hevoka Lêkerî - 93 -
 Hevoka Hêsan - 95 -

Hevoka Hevgirtî- 96 -
 Hevoka Rêzkerî - 96 -
 Hevoka Pev Ve Girêdayî - 97 -
 Hevoka Erênî - 97 -
 Hevoka Neyênî - 98 -
 Hevoka Pirsyarî - 100 -
 Hevoka Baldarî - 101 -
 Hevoka Mercî - 102 -
 Hevoka Fermanî - 102 -
 Hevoka Birêzik Ango Hevoka Serast - 103 -
 Hevoka Bêrêzik - 104 -
 Di Hevokê De Kirpandin - 104 -
 WESFÊN HEVOKEKE RAST Û DURUST - 105 -
 Di Hevokê De Daçek Û Hoker Çawa Rast Tê Bikaranîn? - 112 -
 DI VEGOTINA ZIMANÊ KURDÎ DE BEND Û ERKA BENDAN - 117 -
 Di Nivîsarê De Erk Û Salixdana Bendê - 121 -
 Bend Çawa Tê Avakirin? - 121 -
 Hevoka Ramana Bingehîn Çawa Bi Kar Tê? - 122 -
 Di Bendê De Hevok Çawa Tê Sazkirin Û Bicihkirin? - 123 -
 Di Bendê De Hêmanên Girêdanê - 124 -
 Erka Kurtbûn An Dirêjbûna Bendê - 125 -
 Cûreyên Bendan - 126 -
 -Di Bendê De, Rêbazên Pêşvebirina Ramanê - 133 -
 Bi Rêbaza Salixdanê, Pêşvebirina Ramanê - 133 -
 Bi Rêbaza Mînakdayînê, Pêşvebirina Ramanê - 134 -
 Bi Rêbaza Beramberkirinê, Pêşvebirina Ramanê - 135 -
 Bi Rêbaza Raberkirina Govanan Pêşvebirina Ramanê - 136 -
 DI VEGOTINÊ DE MIJAR Û ERKA WÊ - 138 -
 Çawa Mijar Tê Hilbijartin? - 138 -
 Bi Kîjan Rêbazan Têgihîştina Mijarê Çêdibe? - 144 -
 Bi Kîjan Rêbazan Mijar Tê Bisînorkirin? - 145 -
 DI VEGOTINE DE MEBEST (ARMANC) - 148 -
 Grîngiya Hevoka Armançî (Ya Ramana Bingehîn).- 151 -
 Di Vegotinê De Erk Û Wesfên Hevoka Ramana Bingehîn - 151 -
 DI VEGOTINÊ DE NAVEROK - 155 -
 Di Vegotinê De Sûdgirtina Ji Çavdêrî Û Tiştên Me Jiyan Kirine - 156 -
 Di Vegotinê De Sûdgirtina Ji Xwendin Û Lêkolînê - 157 -
 Di Vegotinê De Rêkên Sûdgirtina Ji Pirtûkxane Û Pirtûkan - 158 -
 Di Vegotinê De Rêbazên Komkirina Zanistiyên - 161 -
 Ji Bo Xwendin Û Nişegirtinê (Notgirtinê) Rêbazên Hêsan: - 161 -
 DI VEGOTINÊ DE RAMANSAZÎ (PLAN) - 165 -
 Sazûmankirina Vegotinê (Plankirin) - 165 -

Rêbaza Pekanîna Sazûmana Ramanî (Planê)	- 168 -
CÛREYÊN RAMANSAZIYÊ (CÛREYÊN PLANÊ)	- 170 -
Derxistina Ramansaziya Nivîsaran	- 171 -
DEMÊN DI VEGOTINÊ DE TÊN BIKARANÎN	- 173 -
Dema Borî (Dema Derbasbûyî) Ya Diyar	- 173 -
Dema Borî Ya Ne Diyar	- 174 -
Dema Borî Ya Domdar	- 174 -
Dema Borî Ya Bandûrbûyî	- 175 -
Dema Niha	- 176 -
Dema Niha Ya Bandûrbûyî	- 176 -
Dema Bê (Dahatu)	- 177 -
Karin (Karibûn)	- 177 -
Divêtî	- 179 -
Xwestekî	- 182 -
Bilanî (Hêvî)	- 183 -
Mercî (Şert)	- 184 -
DI ZIMANÊ KURDÎ DE TEŞEYÊN VEGOTINÊ	- 187 -
Têkiliyeke Çawa Di Navbera Vegotin û Armançê De Heye?	- 188 -
Ravekirin	- 189 -
Gengeşîkirin	- 189 -
Pêşdarkirin	- 189 -
Çîrokîkirin	- 189 -
Vegotina Kirdeyî, Vegotina Camidî û Armançên Van Vegotinan	- 194 -
Armanca Zanyarî	- 194 -
Armanca Hunerî	- 195 -
TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA RAVEKAR û RÊKÊN RAVEKIRINÊ	- 197 -
Rêkên Ravêkirinê	- 197 -
Salixdan (Ango Ravekirina Teorîk)	- 199 -
Pêşdariya Ravekar	- 201 -
Pêşdariya Şopandêr	- 201 -
Çîrokiya Ravekar	- 205 -
Beşkirin û Sinifandin	- 205 -
TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA GENGEŞÎ û RÊKÊN BIKARANÎNA WÊ	- 208 -
Derpêş û wesfên wê	- 209 -
Peyitandin û Rêkên Peyitandina Derpêşê	- 210 -
Raman û Rêbazên Hilberîna Ramanan	- 211 -
TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA PÊŞDARÎ û RÊBAZÊN PÊŞDARKIRINÊ	- 215 -
Rêbazên Peşdarkirinê	- 217 -
Pêşdarkirina Hest û Ramanan Çawa Çêdibe?	- 222 -
Vegotina Pêşdarî Di Kîjan Cûreyên Vegotinan De Tê Bikaranîn?	- 223 -
TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA ÇÎROKÎ û RÊKÊN VEGOTINA ÇÎROKÎKIRINÊ	- 224 -
Di Çîrokiyê De Çalakî	- 225 -

Di Çîrokiyê De Dem	- 226 -
Di Çîrokiyê De Wate	- 227 -
Vegotina Çîrokî Çawa Tê Hûnandin?	- 232 -
Destpêk	- 233 -
Berfirehî	- 234 -
Encam	- 235 -
Vegotinêr	- 235 -
Axaftinêr	- 241 -
Rewiştazî (Çêkirina Karakteran)-	242 -
Kîjan Cûreyên Vegotinê Bi Vegotina Çîrokî Tê Ser Ziman?	- 243 -
CÛREYÊN VEGOTINA DEVKÎ (PEYVKÎ)	- 245 -
Axaftin	- 247 -
Vegotina Pêkenînan	- 249 -
Gengeşî-	251 -
Panêl	- 253 -
Forûm	- 254 -
Daniştin	- 255 -
Sempozyûm	- 255 -
Munazara	- 256 -
Konferans	- 258 -
Gotar	- 260 -
Banga Ramyarî (Hîtabeta Siyasî)	- 260 -
Banga Leşkerî	- 261 -
Banga Olî	- 261 -
Banga Dadî	- 261 -
Banga Akademîk	- 261 -
Hevpeyvîn (Hevdîtin)	- 263 -
Axaftina Li Ser Radyo û Televizyonê	- 265 -
CÛREYÊN VEGOTINA NIVÎSKÎ	- 267 -
Cûreyên Fêrkar û Zanakar	- 268 -
Nivîs (Makale)	- 268 -
Koşenivîs	- 271 -
Hevpeyvîn	- 273 -
Rexnenivîs	- 276 -
Ceribandin	- 278 -
Name	- 279 -
Cûreyên Nameyan	- 280 -
Nameyên Taybetî	- 280 -
Nameya Nivîsarî û Nameya Eşkere	- 283 -
Nameyên Fermî:	- 284 -
Daxwazname	- 284 -
Karneme (Nameyên Ji Bo Kar)	- 285 -

Rojane - 287 -
 Bîranîn - 288 -
 Gernivîs (Li Ser Gerê) - 289 -
 Serpêhatî (Bîyografî) - 292 -
 Serpêhatiya Xwe (Otobiyografi) - 294 -
 Cûreyên Didin Jiyandin - 296 -
 Çîrok - 296 -
 Bûyer Û Rewşa Tê De Qewimiye - 297 -
 Kesên Di Çîrokê De Cih Digrin - 297 -
 Cih Û Dema Pêkhatina Bûyerê - 298 -
 Roman - 310 -
 Tîpandin - 311 -
 Rewiştasazî - 311 -
 Cûreyên Romanê - 312 -
 Şano - 316 -
 Cûreyên Şanoyê - 318 -
 Trajedî - 318 -
 Kenok (Komedî) - 319 -
 Epîk - 320 -
 Şanoya Bi Mûzîk - 320 -
 RÊKÊN RASTKIRIN Û PÊŞVEBIRINA NIVÎSANDINÊ - 325 -
 Rêka Rastnivîsê - 328 -
 Ji Aliyê Teşeyî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav - 328 -
 Ji Aliyê Naverokî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav - 329 -
 Ji Aliyê Ramansazî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav - 329 -
 Ji Aliyê Vegotinî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav - 330 -
 Ji Bo Vegotineke Durust Divê Ev Xalên Jêrîn Di Nivîsandinê De Li Ber Çav Werin Girtin - 330 -
 Ji Aliyê Rêzikên Rastnivîsî Û Xalbendî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav - 331 -
 Xal (.) - 331 -
 Bêhnok (,) - 332 -
 Cotxal (:) - 332 -
 Xalbêhnok (;) - 332 -
 Sêxal (...) - 332 -
 Pirsnişan (?) - 333 -
 Baneşan(?) - 333 -
 Xêzka Kîtebir (-) - 333 -
 Xêzka axaftinê ( ) - 334 -
 Cotneynûk (" ") - 334 -
 Kevanek (( )) - 334 -
 Ji Aliyê Rêzikên Rastnivîsê Jî, Divê Mirov Van Xalan Li Ber Çav Bigre - 334 -

DESTPÊK

Zimanê Kurdî zimanekî herî kevnare yê xaka Mezopotamya ye. Ji kêrahiya dîrokê û vir ve, ev ziman bi zimanên din ên herêmê re danûsitendineke xurt pêş ve biriyê û bi vî awayî hatiye hûnandin.

Ger Heyvoka Zêrîn (Hîlala Zêrîn) xaka dayika mirovahî û şaristaniyê ye, wê demê zimanê mirovên li ser vê xakê dijîn jî ewqasî bi rûmet û bi bingehe e.

Lê bêguman ji gelek sedemên pêşveçûna Kurdistanê, zimanê Kurdî jî derfeteke berfireh û dewlemend a pêşveçûnê nedîtiye. Her çiqasî bi awayê nivîskî xwestibe xwe li pêş bixe jî, bêhtirê xwe pêşveçûneke bi peyvkî jiyaye. Ji ber vê yekê gelek zarava, devik derketine holê û her ku çûye ji hev cuda bûne.

Jiyandin, dewlemendkirin û rastkirina ziman, bi dîtî û bikaranîna nivîsandinê li pêş ketiye. Nivîsandin ji ber ku herdem dikare li ser heriyê, keviran, çerman û rûpelan bimîne, di ziman de yekserbûnekê çêdike. Wek peyvên ji nava lêvan derdikevin berba nabin û ji aliyê her guhekî cuda ve, bi awayekî cuda nayên bihîstin.

Tê zanîn ku nivîsandin karekî rewşenbîr, zanyar û xwendevanan e. Warê nivîsandinê dibistan û sazîyên zanyarî ne. Lêbelê mirovên Kurd û yên li ser xaka Kurdistanê jiyane derfeta pêkanî û pêşvebirina karê nivîsandinê û avakirina sazî û dibistanên wê nedîtine. Ji bo vê zimanê kurdî ji awayê nivîskî bêhtir bi awayê peyvkî xwe daye jiyandin. Gelê kurd hest û ramanên xwe bi peyvandinê anîne ser ziman û berba kirine, lê zêde nenivîsandine.

Bi vê sedemê zimanê kurdî zêdetir bûye zimanekî peyvkî û mirovên kurd ên li ser her erdnîgariyê cuda jiyandin, bi awayekî cuda xwe anîne ser ziman ku ji vê yekê jî zarava û devikên cuda cuda derketine holê. Tê zanîn ku sarbûn û germbûna hewayê her xakê û rewşa erdnîgarî û civakî ya her welatî di derketina dengên mirovan de xwediyê weyneke grîng e.

Ji dê û bapîrên me gelek stran, lorik, helbest, çîrok, çîvanok, metelok, biwêj û hwd. di rêka dev û guhan re heta roja me hatine, lê ji sedema nehatina nivîsandina wan, ev tev jî ji hêla çand û wêjeyên desthilatdar ên herêmê ve hatine dizîn. Rewşenbîrên wan, ev berhemên kurdî nivîsandine û wek berhemên xwe dane diyarkirin.

Ji mamosteyê mezin Ehmedê Xanî bigir heta Cegerxwîn û Mûsa Anter gelek nivîskar û rewşenbîrên kurd xwestine û hewl dane ku zimanê kurdî bi awayekî nivîskî li pêş bixin. Lêbelê di her qirnî de bandûra desthilatdariya li ser Kurdistanê rê û derfeteke demdirêj nedaye ku zimanê kurdî bikaribe bijî û pêş ve biçe. Ji bo vê her zimanzan û nivîskarekî kurd, xwestiyê bingeheke rêziman û rastnivîsandina kurdî deyne, lê ji ber nîvçemayîne yek li ser yekê nehatiye avakirin û belave maye. Dîsa jî ku mirov komî ser hev bike, di vî warî de mîrateke dewlemend dikare were berhevkin.

Bêguman di dîroka hebûna xwe de zimanê kurdî bi du astengên kambax re rû bi rû maye û xisareke pir mezin ji vana dîtiye. Ji van astengên kambax a yekemîn hatina çand û zimanê erebî ya bi destê ola îslamiyê, ya duwemîn qedexekirina li ser zimanê kurdî ya bi destê Komara Tirkiyê ye. Kurdan bi pejirandina îslamiyê ne tenê ji ola xwe ya Zerdûştî dûr ketine, ji çand, wêje û zimanê xwe jî dûr ketine. Lê kambaxiya mezintir bi rêka polîtîkaya hilandinê ya Komara Tirkiyê hatiye pêkanîn. Qedexekirina axavtin û nivîsandinê ne tenê zimanê kurdî lawaz hiştiye, pirahiya berhemên wê jî jê diziye û wek berhemên tirkî nîşan daye. Gelek peyv, helbest, çîrok û hwd. berhemên kurdî ji aliyê tirkî ve wiha hatine dizîn û çewtkirin ku di roja me de gelek kurd û tirk êdî nizanin çî ya kê ye. Ji bo vê jî rayedar û rewşenbîrên tirk ên bi vê diziyê dizanin pir li ber xwe didin ku bikaranîna zimanê kurdî azad nebe, ji bo ev rûreşiya wan dernekeve holê.

Di roja me de, di encama têkoşîna rizgarî de roj bi roj derfetên azadbûna ziman li pêş dikevin û di vegotina kurdî ya nivîskî û peyvkî de jî pêşveçûnên yekserbûnê tên dîtî. Di vî warî de ji dema malbata Bedirxanan

heta roja me gelek rewşebîr û nivîskaran gelek pirtûk nivîsandine û îroj jî bi rêka radyo û televizyonan derfetên berfirehtir derketine holê.

Bêguman ev tev jî xebatên grîng û bi nîrx in, lê wek bi hezaran ro û robarên biherikin ser çemê mezin, divê ev xebatên di vî warî de tev li ser bingehê rêziman û rastnivîseke hevpar bigihêjin yekserbûnekê. Zimanê kurdî bi gihîştina rêzîkên hevpar ên rêzimanî û awayê rastnivîsandinê wê pêngaveke mezin biavêje û bikeve dema kulîlkvedana xwe ya wêjeyî, çandî û zimanî.

Qasî derfetên pêşveçûneke azad bi dest xwe nexistiye jî, zimanê kurdî li hember hemû astengiyan bi berxwedaneke dijwar ji deh hezar salan zêdetir û vir ve xwe aniye. Ev yek jî nîşana dewlemendî û xurtbûna vî zimanî ye.

Bi hêviya yekserbûna rêzîkên rêziman û awayê rastnivîsandina zimanê kurdî, ez vê pirtûkê li ser bîranîna hemû şehîdên jiyana xwe di vê rêkê de ji dest dane amade dikim. Hêvîdarim ku wê xizmeteke grîng ji pêşveçûna zimanê kurdî re bike û alîkariyê bide hemû xwendevanên kurd.

Bî silav û rêz.

Hasan Huseyin DENÎZ

WATE Û GRÎNGIYA ZIMAN

Ziman libateke ragihandinê ye. Hemû heyîneyên wekî ajal û mirovan hest, raman û daxwazên xwe di rêka vê libatê re derdixin derve. Ji bo vê ziman libateke dengderxistinê ye. Ajal bi rêka dengderxistinê dikarin bi ajaleke din re ragihandineke li gorî xwe çêbikin. Lê dengderxistina ajalan pir bi sînor e û tenê ew dikarin wateya wê têbigihêjin. Cûreyek ajal ji cûreyekî din tînegihêje û her cûre dengê derdixwe nikare watedar bike, peyv bi peyv ji hev cuda bike û wek mîratekê ji zarokên xwe re bihêle. Mînak; roja cîhan ava bûye û ajal peyda bûne, sa çawa reyabe îroj jî wiha direye, kew û bilbil çawa xwendibin, îroj jî wiha dixwînin, hesp û mehîn çawa hîriyabin, îroj jî wiha dihîrin. Di zimanê ajalan de guhertineke veguherînî pêknehatiye. Ji bo vê yekê, ji dengderxistina ajalan re mirov nikare bêje, “axaftin”.

Mirov jî dema wekî ajalan dijiyan, tenê dikarîbûn deng derxin. Di wê demê de hîn agir nasnedikirin û destên xwe ji bo kedkirinê nizanîbûn bikar bînin. Ji ber vê yekê jî hest, raman û daxwazên xwe bi qîrdayînan dianîn ser ziman û bi livandina dest, serî û laşê xwe ev temam dikirin.

Pişt re mirov bi keda destê xwe û hiş û ramana xwe ji ajalan veqetiya. Mirov di nava heyîneyan de li hemberî rewşên cuda yên xwezayê, ji ajalan gelekî lawaztir bû. Mînak; çêlîkeke ajalan dema ji dayik dibe bi pîrç e û di demeke kurt de dikare rabe ser lingên xwe û bimeşe. Lê çêlîka mirovan dema ji dayik dibe şilfî tazî ye û heta salek du sal derbas nebin nikare bimeşe; ji bo demek dirêjtir jî pêdiviyê bi parastina dê û bavê xwe dibîne. Ev lawaziya mirov zor dayeyê ku destê xwe û mejiyê xwe bikar bîne. Bikaranîna dest û mejî bi xwe re livandina ziman li pêş xistiye û rê li pêşiya dengderxistinê cuda û watedar vekirîye. Ev yek jî bûye xaleke grîng a veqetîna mirov ji ajalan û êdî mirov ji dengderxistinê zêdetir bûye xwediyê axaftinê. Ji bo vê tê gotin ku ‘ajal tenê dikarin deng derxin, lê mirov dikarin biaxivin’. Wê demê ziman ji bo mirovan ne tenê libateke dengderxistinê, libateke axaftinê ye jî. Axaftin navgîneke herî grîng a ragihandinê ye. Bêguman bi pêşketina ziman re mirovan dest ji fêrbûnê xwe yê berê bi tevahî bernedane; îroj jî bi livandina dest, serî, û laşê xwe alîkarî didin axaftina xwe, pê temam dikin. Mînak; gelek caran bersivên wekî “Erê” , “Na” em bi hejandina serê xwe didin û qet zimanê xwe nalivînin. Kesê/a li hember me ji vê livandinê di cih de tîdigihêje ku em dixwazin çî bêjin. Ji ber ku bi salan û hezar salan e ev yek tê dubarekirin û di vî warî de êdî fêrbûn û tîgihîştineke hevpar çêbûye. Ji xwe grîngiya ziman jî ew e ku fêrbûn û tîgihîştineke hevpar di navbera mirovan de çêdike. Bi rêka ziman mirov dengên cûrbicûr derdixwe û bi rêka

mejiyê xwe van dengan watedar dike. Mirovê/a li hember me jî bi rêka guhên xwe van dengan digre û bi rêka mejiyê xwe wateya wan diferisîne; bi vî awayî têgihîştin û fêrbûn çêdibe.

Ziman him wek libatekî di devê me de ku ji goşt pêk tê û him jî wek navê cûreyê axaftina beşek mirovan, bi du wateyan tê bikaranîn. Mînak; dema em bêjin: “Ziman bi kêrî dengderxistinê tê.” Em qala zimanê di devê xwe de ku ji goşt pêk tê dikin. Lê dema em bêjin: “Ziman navgîneke ragihandinê ye.” Em qala zimanê ku beşek mirov pê diaxivin dikin. Ev bi kurdî wek “Zar” , bi biyanî wek “lîsan” ango “language” tê nasîn; Kurdî, Tirkî, Erebî, Îngîlîzî tev zar-lîsan ango ziman in.

Her beşên mirovan li gorî derfet û mercên civakî û erdnîgariya li ser jiyane, bûne xwediyên zimanên cuda. Bêguman di roja me de ji sedema hêsanbûna derfetên jiyandina mirovan, ziman jî gihîştîye qada hêsanîyê û êdî zimanek li ser gelek erdnîgaran û ji aliyê gelek civakan ve dikare were bikaranîn. Wek vê yekê, civakek an mirovek li ser erdnîgarekê dikare gelek zimanên din jî bi kar bîne.

Ji bo axaftinê ziman libatekî grîng e, lê bi hebûna ziman tenê axaftin çênabe. Ji bo axaftin pêk were, pêdivî bi libatên din ên ji lêvan heta valahiya sîngê rêz dibin heye. Ji bo dengderxistinê hewayê tê xwestin, di valahiya sîngê de bi rêka kezebê kom dibe, bi rêka qirikê tê zengelolkê, li zimanê biçûk dikeve û derbasî şikefta dev dibe. Di şikefta dev de bi rêka ziman, diran û lêvan ev hewa tê kêmkirin, zêdekirin ango kinkirin, dirêjkirin, groverkirin, rastkirin û wek deng ji dev derdikeve derve. Ji bo bikaranîna van libatan tevan dengên cuda cuda ku em ji wan re dibêjin “tîp” derdikevin. Ev tîp tîp cem hev kîteyan, kîte tîp cem hev peyvan, peyv tîp cem hev hevokan saz dikin û ji hevsazî û hevkarîya van tevan re jî ‘Ziman’ ango ‘Zar’ tê gotin.

Ziman tenê bi awayê axaftinê, xweragihandinê pêk nayne; wekî din jî awayên ragihandina ziman hene:

Zimanê Nîşaneyî, Zimanê Direfşî, Zimanê Gul û Kulîlkan û hwd.

Zimanê Nîşaneyî

Bêhtir di navbera bajaran de li ser rêkên giştî mirov dikare gelek nîşaneyên têperînê (trafîk) bibîne. Li ser lewheyên bi nîşaneyan hin wate hatine danîn û mirov dema çav li van nîşaneyan dikeve têdigihêje wateya dixwazin diyar bikin.

Mînak:

Ev Nîşaneya Baldayîne ye. Dibêje ku bila bala we li pêşîya we be, li ser rê tiştêk heye.

Ev nîşana qedexê ya derbasbûnê ye. Dibêje; Derbasbûna vê cûreyê gerdûneyê qedexê ye.

Li vir nikarin gerdûneya xwe rawestînin. Park nayê kirin!

Cixare nayê kêşan.

Kêşana cixareyê qedexê ye.

Dibêje; Raweste!

Ev lempeyên têperîn (trafîk) ê ne.

Lempa sor dibêje; Raweste!

Lempa zer dibêje; Amade be!

Lempa kesk dibêje; Derbas be!

Wek li mînakên nîşaneyî yên li jorê tê dîtin, her nîşaneyek xwediyê wateyekê ye û mirov li ku derê dibe bila bibe, dema van nîşaneyan dibîne, têdigihêje bê dixwazin çi bêjin.

Zimanê Direfşî

Li stasyonan, li lîstikgehên gokê, li wargehên artêşan û hwd. ji bo ragihandinê zimanê direfşî tê bikaranîn. Ji bo vî karî li stasyonan sê al hene. Ala kesk nîşan dide ku rê vekirî ye û trêna dikare bimeşe. Ala zer

amadekarî, baldayîn û nêzîkbûna xetarîyekê nîşan dide. Ala sor xetariyê nîşan dide û dema makînîst vê alê dibîne di cih de trêne radiwestîne.

Artêş jî, alên cûrbicûr ji bo nîşaneyê êrîşkirinê, paşdevekişîne, ketina ser rê, rawestîne, serkeftîne û hwd. bi kar tînin. Ji bo têgihîştina wateya alên wiha, her endamê artêşê ji berê ve tê perwerdekirin.

Meşale; serkeftîne û bêalozîyê diyar dike.

Zimanê Gul û Kulîlkan

Her gul û kulîlk bi rengê xwe vedike, ji bo ku bikaribe kêzik û mêşan li ser xwe bicivîne û bi vê rêkê karê hilberîne pêk tîne. Mirovan jî ji vê cûrbicûriya rengên kulîlkan zimanekî diyarkirina hestên xwe derxistine holê. Dema yek ji yekê hez dike, guleke sor jê re rêdike. Sor tê wateya dilketinê. Gula spî bi armanca lihevhatinê tê rêkirin. Dema mirov diçe serdana goristanê yan taziye baqek gulên reş xemilandî dibe. Dema mirov diçe serdana nesaxekî, baqek kulîlkan rengûreng dibe. Mirov bi vî awayî hestên xwe yên hezkirinê, yên şingirtinê, yên sersaxî û yên şifaxwestinê diyar dike.

Gula Sor; Hezkirinê diyar dike.

Zimanê Bihîstinê û Zimanê Dengderxistinê

Ziman bêhtir bi rêka Zimanê Bihîstinê û Zimanê Dengderxistinê xwe li pêş xistiye. Ji bo pêşveçûna ziman, bêguman bihîstina guh gelekî grîng e. Ger guh dengê bi çî awayî bibihîse, wê wiha bîne ser ziman. Ji ber vê yekê qasî axaftinê, guhdarkirin jî hunereke mirovtî ye. Mirovê nizanibe guhdarekî baş be, wê nebe xwediyê axaftineke baş jî. Zarok dema hîn biçûk in ku her dengê cara yekem dibihîsin, her dengê nikarin ji hev cuda bikin. Ji bo vê jî, zimanê zarokan bêtir bi ken û girî ye. Dema nû fêrî axaftinê dibin jî, peyvên pir sade dikarin bi kar bînin. Bêguman pêşveçûna zimanê zarokan li ser jêhatîniya guhên wan dimîne. Zarokek, zimanê wî çiqasî saxlem be, ger guhê wî kerr be, ew zarok nikare biaxive û ji sedema nebihîstinê, fêrî axaftinê jî nabe. Ji bo vê jî yekî kerr re “Kerr û la” tê gotin. Kesên kerr -ku di zimanê wan de nesaxiyek cuda tine be- dikarin deng derxin, lê nikarin biaxivin. Kerrbûn û lalbûn girêdayê hev in.

Deng bi du awayan digihêje guhê mirov: Bi awayê rasterast û bi awayê hatiye guhertin.

Ji awayê rasterast re “Zimanê Dengî”, ji awayê hatiye guhertin re “Zimanê Peyvkî” tê gotin.

Zimanê Dengî

Zimanê Dengî bi livandin, lerizandin, lêdan an hejandina tiştê derdikeve. Dengê zengilan, dengê def û bilûran, dengê avê, dengê ba û bahozê û hwd. dengên wiha ne.

Ev deng tev, her yek, bi cûreyekî derdikevin. Mînak; bilûr nikare dengê defê derxe ji ber ku bilûr bi pifdanê, def bi lêdanê deng derdixe. Dengê bilûrê çiqasî cuda be jî her bi yek awayî derdikeve. Dengê defê jî çiqas bilind an nizm be, dîsa bi yek awayî derdikeve. Wekî vana dengê avê dişirike, yan dixuşe, dengê ba difîskîne, dengê baranê dixumîne, dengê birûskê dişerqîne û hwd. Mirov ji van dangan sûd girtine û haletên cûrbicûr ên dengderxistinê, çêkirine û bi vî awayî dewlemendiyeke mûzîkê derxistine holê.

Zimanê Peyvkî

Zimanê Peyvkî ji devê mirov di nava lêvan re bi guherandina hilma ji kezabê tê, derdikeve. Ji nava heyîneyan tenê mirov dikarin zimanê peyvî bi kar bînin. Mirov ji bo hest, raman, daxwaz û armancên xwe bikaribin ji yekî/ê din re bînin ser ziman, zimanê peyvî bi kar tînin. Bêguman ev ziman bi hêsani derneketiye holê; di nava kar, xebat û jiyana civakî ya hezarên salan de saz bûye. Mirov berê dikarîbû deng derbixe, lê nikarîbû bipeyve. Ji bo peyvandinê, çêkirina peyvên û ji bo vê jî derxistina dengên cuda cuda tê xwestin. Divêbû ev deng tev jî ji aliyê mirovên wê civakê –ango wê girseyê ve- bi awayekî hevpar hatiba pejirandin û bikaranîn. Mirov her ku fêrî axaftinê bûn, ji bo her liv, kar û tevgera xwe dengê cuda derxistin. Mînak; ji bo karê çûyînê, gotin; ‘diçim’, ji bo karê hatinê, gotin; ‘têm’ û hwd.

Bêguman ji bo bikaribin van peyvan ji dev derxin, pêdivî bi denga hebû û her dengê wek tîpekê hat diyarkirin. Ev tîp destpêkê tenê bi awayê dengdar (bêdeng) dihatin bikaranîn lê bi pêşveçûna ziman re tîp an dengên dengdêr jî lê hatin zêdekirin.

Mirovahî her ku li pêş ket peyvandina xwe dewlemendtir û zelaltir kir. Di dema şaristaniya Sumeriyana de gihîşt qada bikaranîna nivîsandinê. Bêguman di pêşveçûna zimanê peyvkî de nivîsandin pêngaveke pir grîng e. Mirovahî heta roja me li ser vê pêngavê bûye xwediyê çand, wêje û dîrokeke mîratemayî.

Bi rêka nivîsandinê êdî mirovahî ji Zimanê Peyvkî derbasî Zimanê Nivîskî dibe.

Zimanê Nivîskî

Zimanê Nivîskî ji ber ku bi çav dikare were dîtîn, di ziman de rastkirin, rêzikdanîn û xemilandineke rêzimanî bi xwe re derdixe holê. Zimanê peyvkî çawa were bihîstin, wiha tê axaftin, lê zimanê nivîskî ne wiha ye; bi çav tê dîtîn û bi rêka fêrbûnê mirov li gor armancê dikare bîne ser ziman. Dîsa zimanê peyvkî bi rêka dev û guhan çiqasî dirêj jiyan bike jî herdem dikare winda bibe û hilweşînekê jiyan bike. Lê zimanê nivîskî bi sed salan jî dikare li ser parçeyê çerm, li ser berekî yan li ser rûpelekê wek xwe bimîne, qet winda nabe.

Zimanê peyvkî jî, zimanê nivîskî jî, ji bo vegotina mirovan bi awayekî berfireh tê bikaranîn. Mirov tenê bi vegotinê dikare hest, raman, daxwaz û armancên xwe ji mirovekî/e din re diyar bike. Çi bi rêka nîşaneyan be, çi bi rêka peyvan be û çi bi rêka nivîsandinê be, mirov bi rêka xwevegotinê bûye mirov. Vegotina nivîskî û ya peyvkî bi rêka ziman pêk tê lê divê ev vegotin bi ramanê were sitiran û bi armanc û wateyê li gorî rêzik û planekî were hûnandin. Ger ne wiha be, her axaftin ango her rêzkirina peyvan li pey hev nabe vegotin. Vegotineke baş bingehê xwe ji nivîsandin û peyvandineke rast digre. Mirovekî şaş bipeyve, nikare xwe rast vebêje. Dîsa mirovekî daxwazeke xwe şaş nivîsandibe, nikare gazindan ji xwendevanan bike, bêje 'hûn şaş têdigihêjin mebesta min'.

Zimanê Kurdî jî zimanekî herî kevn ji yên mirovahiyê ye. Ne kêmî deh hezar salan e tê bikaranîn. Ji sedema negihîştina jiyanê azad a li ser erdnîgariyê serbixwe, zimanê kurdî jî her di bin bandûra zimanên din ên li derdorê de maye. Bi dîtîn û bikaranîna nivîsandinê jî, ji ber van sedeman zimanê kurdî derfeta vegotina nivîskî nedîtiye û demeke dirêj tenê xwe bi awayê vegotina peyvkî jiyandiye. Ji ber vê yekê ziman ew derfeta gihîştina rêzikên rêzimanî yên ji aliyê herkesî ve werin pejirandin û bikaranîn bi dest nexistiye. Bêguman her zimanek di nava xwe de xwediyê rêzikên rêzimanî ye, lê ku ev neyên nivîsandin û bi rêka fêrkirin û fêrbûnê derbasî nîfşên bîn nebin, di navbera dev û guh de wê hilweşandin û çewtkirinekê jiyan bikin. Ger zimanê kurdî ne zimanekî zêde bi bingeh baya, niha ji mêj ve wê ji holê rabûba. Lê zimanê kurdî ji sedema xurtbûna xwe, tevî hemû astengiyên, xwe daye jiyandin û bi taybetmendiyên xwe yên li gorî xwe, ev sedemên çewtkirin û hilweşandinê ji bo xwe kiriye navgîna xwenuhkirinê.

Ji ber vê yekê zimanzan dibêjin ku 'zimanê kurdî ji xwe dixwe'. Peyv li ser ziman çawa hêsantir werin, ziman li gorî wê xwe nuh dike. Ji bo vê jî gelek tîp ji nava peyvan dikevin ango hildiweşin. Lê kurdî bi vê hilweşînê ji cewherê xwe dernakeve, bêhtir xwe nuh û dewlemend dike. Mînak; peyva 'ev roj' bi demê re bûye 'îroj.' Her du tîpên 'e' û 'v' ketine, tîpa 'r' hatiye şûna wan. Bi vê yekê him peyvandin siviktir bûye, him peyveke nû ya kurdî li xurçika zimanê kurdî zêde bûye û him jî di gotina peyvê de xwenuhkirinek çêbûye. Ger ji bo vê xalê em çend mînakên din bidin, em dikarin wiha rêz bikin:

Ev sal	Îsal	
Nuh		Nû
Ev şev	Îşev	
Destpêk		Despêk
Sitêrik	Stêrk	

Û hwd.

Wek zimanê kurdî, malbata ku di navê de cih digre jî xwediyê xurtbûn û dewlemendiyekê ye. Zimanê Kurdî di nava Malbata Zimanên Hind-Ewropî de cih digre û zimanekî bingehîn ê ji vê malbatê ye. Malbata Zimanên Hind-Ewropî îroj li ser erdnîgariyeke berfireh, ji Rojhilata Navîn heta Ewropa û Amarîka û gelek deverên din tê bikaranîn.

Zimanê kurdî xwediyê rêzik û taybetmendiyên li gorî xwe ye. Ji vana yek jê, bikaranîna zayendan e. Di zimanê kurdî de her navek û peyvek li gorî sazûn û bikaranîna xwe yan zayenda nêr, yan zayenda mê, yan jî zayenda nêrûmê (notr) diyar dike. Kesên pişt re fêrî zimanê kurdî dibin di bikaranîna zayendiyê de zahmetiyê dikşînin û pirahî şaş bikar tînin, lê yekî ji dayika xwe fêrî ziman bûbe zayendan rast bikar tîne. Mînak;

Peyva 'Sêv' navê fêkiyekê ye. Dema bi tenê serê xwe be bi awayê nêrûmê wek 'sêv' tê nivîsandin. Lê di nava hevokê de ku were bikaranîn divê nêr an mêbûna xwe diyar bike. 'Sêva min.', 'Sêva bi darê ve.', 'Sêva di selikê de.',...û hwd.

Di vê derê de tîpa 'a' ku hatiye dawîya peyva 'sêv' zayenda mê diyar dike. Di zimanê kurdî de tîpa 'a' zayenda mê, tîpa 'ê' zayenda nêr dide diyarkirin. Ev ji bo kitbûna peyv an navan wiha ye, lê dema bibe kom, nêrbûn û mêbûn ji holê radibe û wekhevî çêdibe. Mînak;

Sêv / Sêva sor / Sêvên sor.

Dest / Destê min / Destên min.

Wek di van mînakên de jî tê dîtîn ev rêzik û taybetmendiya zayendî hevsazî û dewlemendiyekê dide zimanê kurdî.

Taybetmendiyeke din a zimanê kurdî 'tewandin' e. Hinek zimanzan tewandinê ji bo hemû nav û peyvyan bikar tînin. Dibe ku di demên gelek kevin de zimanê kurdî wiha hatibe bikaranîn, lê di roja me de tewandin tenê di hinek peyv û navên di anîna ser ziman de giraniyê jiyan dikin de tê bikaranîn. Mînak; peyva 'welat' ku di hevokê de were bikaranîn tê tewandin û dibe 'welêt.' Tîpa tewandinê 'ê' ye û zêdetir di cihê tîpa 'a' de rola tewandinê dileyize. Tewandin di bikaranîna lêker, cînav û kişandina wan a li gorî demên cuda cuda de jî tê bikaranîn.

Mînak; dema mirov lêkerên gerguhêz (transîtîve) bikar tîne, ji bo dema derbasbûyî mirov nikare cînavên di Dema Niha û Dema Bê de tên bikaranîn, bi kar bîne:

Ez dibînim. Dema niha

Ezê bibînim. Dema bê

Min dît. Dema derbasbûyî.

Di vir de mirov li şûna hevoka 'Min dît', nikare hevoka 'Ez dît' bi kar bîne, ji ber ku li gorî taybetmendiya tewandinê ya zimanê kurdî cînava 'ez' ditew e, dibe 'min.'

Bêguman tewandin jî hêsaniyê, hevsazî (aheng) û dewlemendiyekê dide zimanê kurdî. Lê di roja me de bikaranîna wê ya bi awayê rêzikeke hişkehişk ku li ser giştîya peyv û navan were pêkanîn, ji hêsaniyê bêhtir zahmetî, ji hevsaziyê bêhtir giraniyê çêdike. Ji bo vê divê tenê di cihên pêwîst de bi sînor were bikaranîn.

Navdêr dema li pêşya rengdêrekê tê, ditewe û ji bo navdêrên nêr tîpa 'ê', ji bo navdêrên mê tîpa 'a' distîne dawîya xwe. Dema navdêr hijmara yekê diyar dike jî divê bitewe û wê demê ji bo navdêra nêr tîpa 'î', lê ji bo navdêra mê, tîpa 'e' distîne. Ji xwe dema ku navdêr kom be, çî nêr, çî mê divê tîpên 'ên' bi ser navdêrê vebin ku bi rengdêrê ve were girêdan. Ger navdêr bi tenê serê xwe be, nayê tewandin.

Mînak:

Sêv Navdêreke mê ye .

Sor	Rengdêr e.
Sêva sor	Bi tîpa ‘a’ tewaneka mêbûnê tewiyaye.
Sêvek	Yek sêv
Sêveke sor	Bi tîpa ‘e’ tewaneka mêbûnê tewiyaye.
Sêvên sor	Kom e; bi tîpên ‘ên’ tewaneka kombûnê tewiyaye.
Beran	Navdêrekî nêr e.
Reş	Rengdêr e.
Beranê reş	Bi tîpa ‘ê’ tewaneka nêrbûnê tewiyaye.
Beranek	Yek beran

Beranekî reş Bi tîpa ‘î’ tewaneka nêrbûnê tewiyaye.

Beranên reş Kom e. Bi tîpên ‘ên’ tewaneka kombûnê tewiyaye.

Bêguman taybetmendî û rêzikên zimanê kurdî ne ev tenê ne, lêbelê emê yên din di berfirehiya naveroka vê pirtûkê de, di her mijarekê de bibînin.

Tê dîtî ku bikaranîna ziman him bi awayê peyvî, him bi awayê nivîskî ne tenê ji bikaranîna mejî û keda mirovan bi bandûr bûye, qasî wan bikaranîna ziman jî bandûra xwe li ser pêşveçûna mejî û kedê çêkiriye. Ger vegotina peyvî û ya nivîskî tineba mirov çawa dikarîbû hest û ramanên xwe bîne ser ziman û bibe mirov?

Ji bo vê mirov çiqasî xwediyê vegotîneke rast û dewlemend be, ewqasî dikare xwe rast û zelal bîne ser ziman û bigihêne pêkanîna erkên mirovtiyê.

GRÎNGIYA DENG û TÎPAN

Axaftin bi dengderxistinê çêdibe. Divê deng xwe bigihêne guh ku bihîstinek çêbibe. Deng ji devê mirov derdikeve, lê ji ber xwe dernakeve. Lerizandina hilmê (hewayê) deng çêdike. Ger hewa tiştêkî nelerizîne, deng jî dernakeve. Ev yek ji bo dengê ji qirika mirov derdikeve jî wiha ye. Ji valahiya sîngê, bi vebûn û qijilandina kezebê hewa ber bi qirikê ve tê. Li qirikê du cot tayên deng hene. Her cotek li aliyekî qirikê cih digre. Ji vana tayên li aliyê hundir, tenê, bi kêrî dengderxistinê tên. Dema hilma ji kezebê tê li van tayan dikeve û wan dilerizîne. Ev ta bi lerizandinê ji hev dûr dikevin û nêzîkê hev dibin. Bi vî awayî li gor zêdebûn an kêmbûna hilmê û kêma zêde lerizandina van tayan mirov dikare dengên stûr, zirav, hişk, nerm û hwd. derbixe.

Ev tayên deng ewqasî zirav in ku lerizandina wan bi çavan nikare were dîtî.

Hilm ku li tayên deng dikeve û lerizandinê çêdike şûn re, deng derdikeve holê û ev deng derbasî şikefta dev dibe.

Di şikefta dev de dengên ajalan û dengên mirovan ji hev cuda cuda tên hûnandin. Dengê ajalan rasterast derdikeve derve. Ajal dema dixwazin deng derxin bi cûreyekî li pey hev, bi berdewamî derdixin. Ji vê re ‘dengderxistina rasterast’ tê gotin. Lê dengê mirovan rasterast dernakeve. Ji xwe ku dengê mirovan jî wekî yê ajalan rasterast derketibaya, wê demê axaftin ji mirovan wê çênebaya. Ji bo vê, dengê mirovan ne rasterast, bi awayê ‘girêkî’ derdikeve.

Dengê ji tayên deng pêl bi pêl derbasî şikefta dev dibe, di şikefta dev de bi alîkariya zimanê biçûk, zimanê mezin, diran û lêvan wek ku mirov girêkên hevîr çêbike, wiha girêk bi girêk dibe. Her girêkeke deng, tê wateya dengêkî cuda. Ji her girêkeke deng re, ango ji her dengêkî girêkbûyî re ‘tîp’ tê gotin. Bi vegotîneke din; Tîp resmandina van dangan e. Ji bo deng bi çav werin dîtî û ji hev werin nasîn, ji bo her dengêkî nîşanek (şiklek) hatiye diyarkirin û ji vana re jî ‘tîp’ hatiye gotin.

Ji bo derxistina dengên girêkî, pêwîstî bi rêyeke dirêj a ji valahiya sîngê heta serê lêvan heye. Ji vê rêkê re wek 'Rêka Deng' tê gotin. Deng cûrbicûrbûna xwe di vê rêkê de distîne. Ji bo vê, hemû libatên li ser vê rêkê cih digrin divê xwediyê tenduristiyekê bin ku deng bi awayekî rast derkeve. Li ser vê rêkê libatên di derxistina deng de weyna xwe (rola xwe) dileyizin ev in:

Valahiya sîngê, kezeba spî, zengelor, qirik, tayên deng, zimanê biçûk, şikefta dev, ziman, goştê diranan, diran, rêka ji dev diçe bêvilê, bêvil û lêv.

Bi giştî ev libat tev wek 'Libatên Axaftinê' tên binavkirin. Dema ji van libatan yek kêmbê, yan nesaxiyek lê girtibe, bandûreke neyênî li ser dengderxistinê dike.

Ji bo ev libat tev bikaribin rola xwe baş bileyizin jî pêdivî bi bihîstina guh heye. Guh, dengekî çawa bibihîse, wê ziman jî wiha bilêv bike.

Di rastnivîsê de, di rast xwevegotinê de pirahiya şaşitî û kêmasiyên derdikevin holê ji kêmasiya hevsaziya di navbera dev û guh de ye. Mirov dibe ku rêzimanê zimanekî û hemû rêzikên axaftina wî pir baş fêr bûbe, lê ku hevsaziyeke baş di navbera guh û devê mirov de tine be, mirov nikare axaftineke rast bike. Mînak; di zimanê kurdî de dengê 'e' û dengê 'ê' nêzî hev in û şaş bikaranîna vana gelek guhertinên li dijî hev çêdike. Em vê cudahiye li ser du hevokên mînakî bibînin:

Wê kêrê bîne.

Wê kerê bîne.

Di hevoka yekemîn de dengê 'e', di hevoka duwemîn de bûye dengê 'e'; yekî van her du dangan ji hev cudatir nebihîse, nikare têbigihêje wateya wan.

Ev yek ji bo dengekî jî, ji bo rêzedengan jî wiha ye.

Cudahiya dangan bi tîpan hatine diyarkirin. Tîp tên cem hev kîte, kîte tên cem hev peyv, peyv tên cem hev hevokan saz dikin. Çawa ku 'bi ketina nalê hespekê dikare artêşek têk biçê', bi şaşnasîna dengekî jî dikare hevokek û giştiya axaftinekê têk biçê.

Ji bo vê divê mirov dangan ji hev baş binase. Kîjan deng ji ku derê, bi alîkariya kîjan libatan derdikeve, divê em bizanibin ku em nekevin şaşitiyan. Dengek ku divê ji nava diranan derkeve, ger mirov ji cihekî din derbixe, ti caran wî dengî nade. Dibe ku bi ser wî dengî ve biçê, lê ti caran nabe ew deng bi xwe.

Bi vê armancê di zimanê kurdî de 31 deng tên bikaranîn. Her dengek ji vana ji cihekî cuda û bi awayekî cuda tê dexistin.

Deng bi tîpan tên diyarkirin. Ji bo vê, ji giştiya deng an tîpên di zimanekî de cih digrin re, 'ALFABE' an jî 'ABC' tê gotin.

Alfabe destpêkê li ser xaka Mezopotamya Jêrîn ji aliyê Sumeran ve bi awayekî niviskî hatiye dîtin û bikaranîn. Ji bo her dengekî destpêkê wêneyek; pişt re jî bi awayekî hêsantir, nîşaneyeke xêzkî bi kar anîne. Di rojên destpêka bikaranîna alfabeyê de mirovan hîn tîpên dengdêr nas nedikirin; tenê tîpên dengdar bi kar dianin. Tîpên dengdar ji xwe bi tenê serê xwe nikarîbûn ji dev derkevin û bi xwe re Tîpeke dengdêr derdixistin; ji bo ve jî dikarîbûn bersivê bidin armanca axaftinê. Lê bi pêşveçûna alfabeyê re pêdivî bi bikaranîna dengên dengdêr bi awayekî serbixwe hat dîtin ku di sazkirina peyvan de bikaribe dewlemendiyekê biafirîne û bi vê armancê tîpên dengdêr jî di alfabeyê de cih girtin.

Tîpên dengdêr dikarin ji dev bi tena serê xwe derkevin û alîkariyê didin tîpên dengdar ku hêsantir werin ser ziman. Mirov tîpeke dengdar bi tenê serê wê nikare bêje, ji ber ku tîpên dengdar deng difetisînin.

Di zimanê kurdî de ji 31 dengên hene 8 deng dengdêr, 23 deng jî dengdar in. (Dengdêr: Bi deng – Dengdar: Bê deng)

Deng ango tîpên zimanê kurdî ev in:

1-Aa, 2-Bb, 3-Cc, 4-Çç, 5-Dd, 6-Ee, 7-Êê, 8-Ff, 9-Gg, 10-Hh, 11-Xx, 12-İi, 13-Îî, 14-Jj, 15-Kk, 16-Qq, 17-Ll, 18-Mm, 19-Nn, 20-Oo, 21-Pp, 22-Rr, 23-Ss, 24-Şş, 25-Tt, 26-Uu, 27-Ûû, 28-Vv, 29-Ww, 30-Yy, 31-Zz

Dengên dengdêr ev in:

1-Aa, 2-Ee, 3-Êê, 4-Ii, 5-Îî, 6-Oo, 7-Uu, 8-Ûû

Dengên dengdar ev in:

1-Bb, 2-Cc, 3-Çç, 4-Dd, 5-Ff, 6-Gg, 7-Hh, 8-Xx, 9-Jj, 10-Kk, 11-Qq, 12-Ll, 13-Mm, 14-Nn, 15-Pp, 16-Rr, 17-Ss, 18-Şş, 19-Tt, 20-Vv, 21-Ww, 22-Yy, 23-Zz

Dengên di zimanê kurdî de xwediyê taybetmendiyên li gorî xwe ne. Herçiqasî bi bandûra zimanên din ên herêmê guhertinek jiyan kiribin jî, van taybetmendiyên xwe diparêzin. Her ku vegotina nivîskî, fêrbûn û fêrkirin çêbibe, wê ev taybetmendî jî bêhtir derkevin ber çav û cih bigrin. Niha em taybetmendiyên her dengêkî zimanê kurdî cuda cuda binasin:

1- A a :

Tîpeke dengdêr e. Tîpa yekemîn a 'Alfabeya Kurdî' ye. Ji bo mirov bikaribe dengê 'A' derxe, devê xwe ji hev vedike, ziman, diran û lêvan azad dihêle û bê livandin ji şikefta dev pêla hilmê bi gotina 'A' dike girêk û bi awayekî nerme û kêmekî dirêj derdixe.

2- B b :

Tîpeke dengdar e. Ji navbera lêvan derdikeve. Ji ber ku bi tenê serê xwe nikare derkeve, alîkariya tîpeke dengdêr dixwaze. Ji bo derxistina vî dengî mirov her du lêvan datîne ser hev û bi gotina 'B' re ji hev vedike, ev deng derdikeve.

3- C c :

Tîpeke dengdar e. Ji ser navenda ziman, ji navbera ziman û şikefta dev bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî dev kêmekî tê vekirin, lêva jêrîn pêş de diçe, navenda ziman ber bi şikefta dev ve bilind dibe û bi gotina 'C', ev deng tê derxistin.

4- Ç ç :

Tîpeke dengdar e. Li ser her du kêlekên navenda ziman, ji navbera ziman û şikefta dev bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; dev kêmekî tê vekirin, lêva jêrîn tê sistkirin, serê ziman ber bi şikefta dev ve bilind dibe û bi gotina 'Ç' ev deng derdikeve.

5- D d :

Tîpeke dengdar e. Ji ser pêşya ziman, ji navbera ziman û şikefta dev bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov devê xwe ji hev vedike, serê zimanê xwe digihîne binê diranên jorîn, ziman li şikefta dev dikeve û bi gotina 'D', ev deng derdikeve.

6- E e :

Tîpeke dengdêr e. Ji pêşya şikefta dev, bi vekirina dev, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov lêva jêrîn bi jêr de dadixe û pê re ji pêşya şikefta dev, bê ku zimanê xwe bilivîne dibêje 'E', ev deng derdikeve.

7- Ê ê :

Tîpeke dengdêr e. Ji pêşya şikefta dev, bi vekirina dev û pêşdebirina lêvan, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî, mirov devê xwe ji hev vedike, koşeyên lêvan datîne ser hev, navenda wan kêmekî pêş de dide û bi gotina 'Ê', ev deng derdikeve.

8- F f :

Tîpeke dengdar e. Ji pêşya dev bi gihandina hev a diran û lêvan, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov diranên jorîn datîne ser navenda lêva jêrîn û bi ji hev vekirinê re dibêje 'F', ev deng derdikeve.

Di hinek peyvên zimanê kurdî de tîpa 'F' cihê xwe bi cihê tîpa 'R' re diguherîne. Mirov her du awayan jî dikare bi kar bîne.

Mînak:

Berf / Befr

9- G g :

Tîpeke dengdar e. Ji ser navenda ziman, ji navbera ziman û şikefta dev bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov devê xwe ji hev vedike, navenda ziman bi jor ve bilind dike, digihîne şikefta dev û bi vekişandina bi jêrê ve dibêje 'G', ev deng derdikeve.

10- H h :

Tîpeke dengdar e. Bi hêza hilmê ji şikefta dev, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev ji hev vedike, bê ku ziman bilivîne hilma xwe bi pêş ve dide û pê re dibêje 'H', ev deng derdikeve.

Tîpa 'H' di zimanê kurdî de ji bo kelijandina tîpan bi hev ve tê bikaranîn. Wek tîpên din ên kelijandinê, 't', 'k' û 'y' dikare rol bileyize.

Mînak:

Şîn + ahî	Şînahî
Şîn + atî	Şînatî
Şîn + ayî	Şînayî
Şîn + k + ayî	Şînkayî

Ev peyv tev jî dikarin di cihê hev de ji bo weyna kelijandinê werin bikaranîn.

11- X x :

Tîpeke dengdar e. Ji paşya ziman, nêzî qirikê, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; dev ji hev tê vekirin, dawîya ziman ber bi şikefta dev ve tê bilindkirin û ji qirikê bi gotina 'X', ev deng derdikeve.

Tîpa 'X' û tîpa 'W' tînen cem hev û bi awayekî ku her du bi hev ve bihilin dengekî hevpar derdixin. Wê demê Tîpeke dengdêr nayê ber tîpa 'X'.

Mînak:

Xwe

Xwedî

Xwarin

Xwezî

12- I i :

Tîpeke dengdêr e. Bi vekirina dev, ji navenda şikefta dev, bê livandina ziman, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov devê xwe ji hev vedike, lêva jêrîn kêmekî ji kêlekan ve bilind dike û bi gotina 'I' ev deng derdikeve.

Tîpa 'I' ji ber taybetmendiyeke tîpên latînî dema bi awayê girs were bikaranîn, bê xal wek 'I', dema bi awayê hûr were bikaranîn, bi xal, wek 'i' tê nivîsandin.

Dengê 'I' di zimanê kurdî de ti caran li serê peyv û navan nayê bikaranîn ango ti peyv û navên kurdî bi tîpa 'I' dest pê nakin.

Peyvên bi tîpa 'l' dest pê dikin, peyvên ji zimanê biyanî hatine nava zimanê kurdî ne.

Tîpa 'l' di gotinê de nayê dirêjkirin; ji ber vê di gelek peyvên de ev tîp dikeve ango nayê bikaranîn û dihile.

Mînak:

Şikeva / Şkeva

Şikêr / Şkêr

Sitiran / Stiran / Stran

Sipehî / Spehî

13- î î :

Tîpeke dengdêr e. Ji pêşya dev bi vekirina dev û pêşvedana lêva jêrîn, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî vedike, koşeyên lêvan datîne ser hev, lêva jêrîn pêş de dide û kêmekî bêvla xwe bi jor ve dilivîne, pê re dibêje 'î', ev deng derdikeve.

Dengê 'î' divê kêmekî were dirêjkirin.

Di zimanê kurdî de dengê 'î' û dengê 'y' xwediyê pêlek nêzî hev in. Ji bo vê dema her du deng tîpên cem hev bandûra tîpa 'y' li ser tîpa 'î' çêdibe û kumê 'a' tîpa 'î' dikeve, wek 'l/i' tîpê nivîsandin.

Mînak:

Derî

Yê mala me

Deriyê mala me.

Dema tîpa 'î' ne berya tîpa 'y', bi pey tîpa 'y' re were, wek xwe tîpê nivîsandin û xwendin, ti guhertinê najî.

Mînak:

Keskayî

Xwezayî

Ger peyvek bi tîpa 'î' bi dawî bibe û peyva li pey were, bi tîpa 'y' dest pê bike dîsa ti guhertinê jîyan nake, wek xwe tîpê nivîsandin û xwendin.

Mînak:

Çanda Leşkerî

Ya Kurdên Hemdem

Çanda Leşkerî Ya Kurdên Hemdem.

14- J j :

Tîpeke dengdar e. Ji paşya ziman, bi bilindkirina ziman, ji navbera ziman û diranên kursî, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev ji hev vedike, paşya ziman kêmekî bilind dike, kêlekên lêvan datîne ser hev û ji navbera ziman û diranên kursî bi gotina 'j', ev deng derdikeve.

Di zimanê kurdî de dengê 'j' û dengê 'c' nêzî hev in û ji ber vê yekê di axaftinê de gelek caran li şûna hev tîpên bikaranîn, lê di nivîsandinê de divê mirov her dengê di cihê wî bi xwe de bi kar bîne.

Mînak:

Jenderme / Cenderme

Cencere / Jencere

Cerdewan / Jerdewan

Jilêt / Cilêt

15- K k :

Tîpeke dengdar e. Ev deng di zimanê kurdî de bi du awayan tîpê derxistin: awayek nerm, awayek hişk e. Her du jî bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikevin. Ji bo derxistina dengê nerm; mirov dev ji hev vedike, serê

zimanê xwe digihîne diranên pêşîn ên jêrîn, kêmekî ziman bilind dike û pê re bi hêza hilmê ji pêşya dev dibêje 'K', ev deng derdikeve. Dîsa bi vî awayî lê ji paşya dev û bi bilindkirina paşya ziman bi gotina 'K' dengê awayê hişk tê derxistin.

Nivîsandina van her du dangan jî wek hev in, lê xwendin û anîna ser ziman cuda ne.

Mînak:

Awayê Nerm

Ker (Di wateya ajalê bar barkirinê de)

Kar (Di wateya xebatkirinê de)

Kew (Di wateya sotinê de-kewandin)

Ka (Di wateya xwestinê de)

Awayê Hişk

Ker (Di wateya kesê guhê wî nabihîse de)

Kar (Di wateya çêlîka bizinê de)

Kew (Di wateya ajalek difire de)

Ka (Di wateya pûşê zad ê hûrkişî de)

Ji peyvên wiha re Peyvên Hevnişê tê gotin. Peyvên Hevnişê, wek hev tên nivîsandin, lê wateya wan cuda ne. Hinek rêzimanê ji bo peyvên wiha bikaribin ji hev bidin nasîn tîpa dawî ya peyva bi 'K' ya hişk dest pê dike cot dinivîsin. Dibe ku peyv dema bi tenê serê xwe were bikaranîn, ji bo danasîneke pêwîst mirov bikaribe serî li vê rêzîkê bide, lê dema peyvên wiha, di nava hevokê de werin bikaranîn mirov ji hevsaziya hevokê bi hêsanî têdigihêje wateya peyvê û ji bo vê jî haceta cotkirina tîpa dawî namîne.

Mînak:

Kerr (Di wateya kesê guhê wî nabihîse de)

Kurê cîranê me ker e, qet nabihîse.

Benê kerê xwe saxlem girêde ku nefilite.

Kaa (Di wateya pûşê zad ê hûrkişî de)

Kîsek ka valake ber dawaran.

Ka wê pirtûkê bide min.

Keww (Di wateya ajala difire de)

Silo kewê xwe bir nêçîrê.

Wî birîna xwe bi bista sincirî kewand.

Karr (Di wateya çêlîka bizinê de)

Bizina me za, karek tenê aniye.

Biçe karekî bike, betalmayîn ne baş e.

Tîpa 'K' bi kêrî kelijandinê tê û di rewşên wiha de erka awayêbûnê dide.

Mînak:

Beraz / Berazî - Berazkî (Bi awayê berazan)

Nivîs / Nivîsî - Nivîskî (Bi awayê nivîsandinê)

Peyv / Peyvî - Peyvkî (Bi awayê axaftinê - peyvandinê.)

16- Q q :

Tîpeke dengdar e. Ji dawiya ziman, nêzî qirikê, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev ji hev vedike, dawiya ziman bi jorê ve bilind dike, ji dawiya şikefta dev bi gotina 'Q', ev deng derdikeve.

Dengê 'Q' û 'K' ji sedema nêzî hev in, gelek caran di şûna hev de tên bikaranîn. Bi taybetî ev tevlihevî di bikaranîna peyvên biyanî de tê dîtin. Di rewşên wiha de mirov dengê xwemalî (orjînal) bi kar bîne, baştir e.

Mînak:

Peyva 'Demokrasî' divê wek 'Demoqrasi' neyê nivîsandin û gotin

Peyva 'Amerîka' divê wek 'Amerîqa' neyê nivîsandin û gotin.

Peyva 'Brokrasî' divê wek 'Broqrasi' neyê nivîsandin û gotin.

17- L l :

Tîpeke dengdar e. Ji serê ziman, ji ber diranên jorîn, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî ji hev vedike, serê zimanê xwe digihîne binê diranên jorîn û bi gotina 'L', ev deng derdikeve.

18- M m :

Tîpeke dengdar e. Ji ser lêvan bi girtin û vekirina dev, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov lêvên xwe datîne ser hev, kêmekî pêş de dide, didewisîne û bi ji hev vekirinê re dibêje 'M', ev deng derdikeve.

19- N n :

Tîpeke dengdar e. Ji serê ziman, ji navbera diranên jêrîn û jorîn, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov serê zimanê xwe digihîne navbera diranên jêrîn û jorîn, ziman kêmekî pêş de dide, dev pir kêm ji hev vekirî, bi gotina 'N' ev deng derdikeve.

Di zimanê kurdî de di hinek peyvan de dengê 'N' bi dengê 'R' re cihê xwe diguherîne. Mirov di vegotinê de her du awayan jî dikare bi kar bîne.

Mînak:

Cîran / Cînar

20- O o :

Tîpeke dengdêr e. Ji şikefta dev bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov devê xwe kêmekî ji hev vedike, kêlekên lêvan datîne ser hev, navenda lêvan bi pêş de dide û ji şikefta dev bi gotina 'O', ev deng derdikeve.

21- P p :

Tîpeke dengdar e. Ji ser lêvan, bi girtin û vekirina dev, bi alîkariya tîpeke dengdêr bi du awayan derdikeve. Awayê nerm û awayê hişk. Ji bo derxistina vî dengî yê awayê nerm; mirov lêvên xwe datîne ser hev, lê nadewisîne û bi vekirina ji hev ve, ji navenda lêvan bi gotina 'P', ev deng derdikeve. Ger mirov bi vî awayî, lê lêvan bi ser hev ve bidewisîne û bêje 'P', dengê hişk derdikeve.

Mînak:

Awayê Nerm

Par (Di wateya pişk ango behra kesekî de)

Me erdê xwe li hev par vekir.

Pêl (Di wateya şepêla behrê ango lehiyê de)

Di bahozê de pêlên behrê digihîştin ezmanan!

Pir (Di wateya pira li ser avan tê avakirin de)

Dive em pirekê li ser vî çemî ava bikin.

Awayê Hişk

Par (Di wateya sala derbasbûyî de)

Em par çûn Wargeha penaberên Kurd.

Pêl (Di wateya pêlêkirina ser tiştêkî de)

Baldar be; Pêlî kulîlkan neke!

Pir (Di wateya zêdebûna tiştêkî de)

Welatê me pir şêrîn e.

Wek tê dîtîn peyvên mînak hatine dayîn tev cot, ango hev nîvîs in. Ev peyv wek hev tên nivîsandin lê di xwendin û gotinê de bi hişkbûn û nermbûna dengê 'P' ji hev tên cudakirin.

22- R r :

Tîpeke dengdar e. Ji binê ziman bi alîkariya tîpeke dengdêr bi awayekî gindirînê derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî vedike, serê ziman digihîne bin zikê şikefta dev û bi awayekî berdewamî ku deng bigindirîne, dibêje 'R', ev deng derdikeve.

Di zimanê kurdî de dengê 'R' di hinek peyvên de bi dengê 'N' re cih diguhere.

Mînak:

Cîran / Cînar

23- S s :

Tîpeke dengdar e. Ji nava diranan, bi alîkariya tîpeke dengdêr, bi awayekî berdewamî derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî, mirov serê ziman digihîne diranên pêşî yên jêrîn, kêmekî lêvan ji hev vedike û bi berdewamî dibêje 'S', ev deng derdikeve.

24- Ş ş :

Tîpeke dengdar e. Ji ser diranên kursî, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî vedike, diranên kursî yên jor û jêr nêzî hev dike, ji binê kêlekên ziman bi gotina 'Ş', ev deng derdikeve.

25- T t :

Tîpeke dengdar e. Ji navbera serê ziman û diranan, bi alîkariya tîpeke dengdêr bi du awayên cuda, derdikeve; awayê nerm û awayê hişk. Ji bo derxistina dengê awayê nerm; mirov dev kêmekî ji hev vedike, serê ziman digihîne navbera her du rêzediranan û bi gotina 'T', ev deng derdikeve. Ji bo derxistina dengê hişk, mirov bi vî awayî, lê ne ji navbera diranan, ji navbera ziman û şikefta dev dibêje 'T', ev deng derdikeve.

Awayê Nerm

Tor (Di wateya tora masîgirtinê de)

Min bi torê gelek masî girtin.

Têr (Di wateya têrxwarinê de)

Min par têr masî xwarin, lê îsal nînin.

Tîr (Di wateya tîra bi kevanê re tê bikaranîn de)

Min ji kevanê tîrek avêt, çû li teyr ket.

Awayê Hişk

Tor (Di wateya Herêma Torê ya li Mêrdînê de)

Xelkê Torê pir hez ji dimsê dike.

Têr (Di wateya têra wek xurçikê de)

Vî zadî bixe têrê û li ser hêstirê barke.

Tîr (Di wateya kombûna ser hev a şilahiye de)

Mastê te çêkiriye tîr nebûye, wek dew rohn e.

Wek di peyvên mînak hatine danîn de tê dîtîn, ev peyv jî hevniwîs in, lê wateya wan û awayê anîna ser ziman cuda ne. Mirov dengê hişk an nerm ê di van peyvan de, di bikaranîna hevokê de ji hev dinase. Dengê ‘T’ wek dengên ‘H’ ‘Y’ û ‘K’ bi kêrî kelijandinê tê, bêhtir di cihê dengên ‘H’ û ‘Y’ de tê bikaranîn û peyvên wiha saz dibin, dikarin di cihên hev de werin bikaranîn.

Mînak:

Şînkayî / Şînahî / Şînayî / ŞÎNATÎ

Valayî / Valahî / VALATÎ

Şilakî / Şilayî / Şilahî / ŞÎLATÎ

26- U u :

Tîpeke dengdêr e. Ji şikefta dev, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî ji hev vedike, kêlekên lêvan datîne ser hev, navenda lêvan kêmekî vekirî pêş de dide û pê re ji şikefta dev bi awayekî kurtebir dibêje ‘U’, ev deng derdikeve. Dengê ‘U’ divê neyê dirêjkin.

Di zimanê kurdî de dengê ‘U’ nayê serê nav û peyvan. Peyvên bi vî dengî dest pê dikin, ne peyvên kurdî ne, yên biyanî ne.

Di nava peyvan de dengê ‘U’ gelek caran cihê dengê ‘I’ digre. Ev yek di axaftinê de û di nivîsandinê de jî bandûra xwe dide diyarkirin.

Mînak:

Şûştin / Şîştin / Şuştin

27- Û û :

Tîpeke dengdêr e. Ji şikefta dev, bi tenê serê xwe derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî mirov dev kêmekî ji hev vedike, kêlekên lêvan datîne ser hev, navenda lêvan bi awayekî groverkin pêş de dide û pê re ji şikefta dev, bi dengê dirêj dibêje ‘Û’, ev deng derdikeve.

Dengê ‘Û’ tenê wek tîpeke gihanek dikare bi serê xwe û bi vê sedemê li serê peyvekê were bikaranîn, wekî din peyv û navên kurdî bi tîpa ‘Û’ dest pê nakin, yên dest pê dikin, ji zimanê biyanî hatine nava zimanê kurdî.

28- V v :

Tîpeke dengdar e. Ji navbera diranên jorîn û lêva jêrîn bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov diranên pêşî yên jorîn datîne ser navenda lêva jêrîn, serê zimanê xwe digihîne diranên jêrîn û bi gotina ‘V’, ev deng derdikeve.

29- W w :

Tîpeke dengdar e. Ji navbera lêvan, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov kêlekên lêvan kêmekî datîne ser hev, navenda lêvan ji hev vedike û pêş de dibe û bê livandina ziman dibêje ‘W’, ev deng derdikeve.

Dengê ‘W’ di zimanê kurdî de li pey dengê ‘X’ tê û dike ku dengê ‘X’ bê alîkariya tîpeke dengdêr, bi awayekî pev ve hilandî wek ‘XW’ derkeve.

Di zimanê kurdî de dengê ‘W’ û ‘Î’ dema wek ‘WÎ’ tîpên cem hev, dengê ‘Û’ derdixin, ji bo vê di roja me de rêzimanêrên kurdî di nivîsandinê de jî li şûna tîpên ‘WÎ’, tîpa ‘Û’ bi kar tînin.

Mînak:

Twîj / Tûj

Gwîz / Gûz / Goz

Çwîk / Çûk

Kwîr / Kûr

30- Y y :

Tîpeke dengdar e. Ji pêşya şikefta dev bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji bo derxistina vî dengî; mirov dev kêmekî ji hev vedike, ziman ber bi diranên kursî yên jorîn ve bilind dike û ji pêşya şikefta dev dibêje 'Y', ev deng derdikeve.

Dengê 'Y' jî wek dengên 'H' û 'T' bi kêrî kelijandinê tê, di sazkirina peyvan de ji bo weyna kelijandinê ev tîp li şûna hev tên bikaranîn.

Mînak:

Valahî / Valatî / VALAYÎ

Keskahî / Keskâtî / KESKAYÎ

Şêrînahî / Şêrînatî / ŞÊRÎNAYÎ

Şînahî / Şînatî / ŞÎNAYÎ

Dengê 'Y' di zimanê kurdî de wek dengê niv-dengdêr tê pejirandin. Ji bo vê dema li pey dengê 'Î' tê kumê 'A' vî dengî dixîne û dixê warê 'I' (Kum deng dide vê tîpê.). Rêzimanêrên Kurdî yên demên derbasbûyî vî guherîna dengê 'Y' li ser dengên din ên bi kum, wek 'Ê' û 'Û' jî bi kar tînin, lê di roja me de, tenê li ser dengê 'Î' tê bikaranîn; ji ber ku bikaranîna vê ya li ser tîpa 'Ê' dikare wateya peyvan biguherîne. Ji bo vê mirov tenê li ser dengê 'Î' bi kar bîne bêhtir watedar e.

Mînak:

Derî

Deriyê malê

Sênî

Sêniya zêr

Dema peyvek bi dengê 'Î' bi dawî bibe û peyva din bi dengê 'Y' dest pê bike, ger bi hev ve ne zeliqîbin, ev guherîn pêk nayê.

Mînak:

Saziya Perwerdeya Kurdî Ya Mêrdînê

Dibistana Navendî Ya Rihayê

31- Z z :

Tîpeke dengdar e. Tîpa dawî ya alfabeya kurdî ye. Ji nava diranan, bi alîkariya tîpeke dengdêr derdikeve. Ji boderxistina vî dengî; mirov lêvên xwe kêmekî ji hev vedike, serê ziman digihîne diranên pêşî yên jêrîn û bi gotina 'Z' ev deng derdikeve.

DENG BI YEKBÛNÊ WATEDAR DIBIN

Her Dengê di alfabejê de cih digre bi tenê serê xwe nikare wateyekê bide. Di zimanê kurdî de tenê dengê 'Ê' û dengê 'Û' dikarin bi tenê serê xwe wateyekê bidin, lê dengên din tev ji bo watedayînê pêdiviyê bi alîkariya dengên din dibînin.

Ger mirov bi awayekî rasthatinî dangan bîne cem hev an komî ser hev bike, dîsa wateyê berçav dernakeve holê. Ji bo vê di her zimanekî de rêzik û prensîbên sazûn û avabûna wî zimanî hene. Divê deng jî li gorî van rêzik û prensîban werin cem hev.

Deng bi ser hev vedibin û rêzedengan pêk tînin. Rêzedenga tewra biçûk 'Kîte' ye. Ji kîteyan 'Peyv', ji peyvan jî hevok pêk tên.

Ji bo pêkanîna kîte, peyv û hevokan divê di navbera dangan de yekbûnek were çêkirin. Ev jî divê yekbûneke wiha be ku bi hatina cem hev wateyekê derxîne holê.

Herçiqaşî kîte bi tenê serê xwe ne pêwîst e wateyekê diyar bike jî, taybetmendiyek zimanê kurdî heye ku gelek peyv tenê ji yek kîteyê pêk tên û ji bo wê kîteyên wiha erka peyv diyar dikin tev watedar in. Peyv ji xwe divê watedar be. Wê demê di yekbûna dengan de watedayîn ango alîkariya watedayînê grîng e.

Wek vê, divê deng bi hev re di nava hevsazî û herikînekê de bibin yek. Yekbûna dengan divê ne bi awayekî gincirî be. Tîpên dengdar û tîpên dengdêr divê wiha di nava hev de werin hûnandin ku bi watedayînê re herikîn û hevsaziyeke bi guh xweş were bihîstin û bi dev hêsan were gotin çêbikin. Rêka vê jî di yekbûna dengan a li gorî rêzik û prensîbên rêzimanî yên her zimanekî bi xwe re derbas dibe.

Mirov dengên zimanekî nikare li gor rêzîkên rêzimanî yên zimanekî din bîne cem hev. Ji ber ku zimanê kurdî derfeta vegotina azad nedîtiye, kesên di dibistanên zimanê biyanî de fêr bûne, dengên kurdî wek dengên Erebi, Farisî, Tîrkî yan Îngilîzî, Elmanî û hwd. bi kar tînin. Ji bo vê jî dibêjin qey bi kurdî diaxivin, lê di rastiye de hevsaziya dengê derdixin ne kurdî ye û ji bo vê jî ji aliyê kurdekî guhdar ve têgihîştineke tam çênabe.

Mînak:

Dengê ‘V’ û dengê ‘W’ li şûna hev bikar tînin. Peyva ‘Av’, wek ‘Aw’ dibêjin ku di rastiye de yekbûna dengên ‘Aw’ di zimanê kurdî de ti wateyê nade.

Li şûna ‘Vexwim’, dibêjin ‘Wexwim’ ku yekbûna dengên ‘Wexwim’ di zimanê kurdî de ti wateyê nade.

DI YEKBÛNA DENGAN DE ERKA ‘KÎTE’YÊ

Yekbûna herî biçûk a dengan wek ‘Kîte’ tê binavkirin. Kîte dibe ku bi tenê serê xwe wateyekê diyar bike jî, neke jî. Ji dengê, yan ji çend dengan dikare pêk were. Erka kîteyan ew e ku dema tên cem hev, dikarin peyvan saz bikin.

Erka kîteyê di vegotinê de grîng e. Dema mirov diaxive, bi pêlêkirin an di ser re derbasbûna kîteyan, dikare hevsaziye û wateyê bide peyvan. Lêdan an kirpandina li ser kîteyê ger ne di cih de were çêkirin, dikare wateya peyvê bide guhertin. Ji ber vê yekê divê di her peyvê de mirov kîteyên wê peyvê binase û bizanibe wan ji hev cuda bike. Di axaftinê de herçiqaşî mirov peyvekê yeker û kîteyên wê bi hev ve dixwîne jî, di rastiye de dengê her kîteyekê wek komek ji dengan, cuda cuda derdikeve.

Mînak:

Peyva ‘Serxwebûn’ ji sê kîteyan pêk hatiye. Dema mirov dibêje ‘serxwebûn’, ev deng wek komeke yeker ji dev dernakeve, tersê wê, wek sê komên dengên cuda derdikeve: ‘ser – xwe – bûn.’

Di her peyvê de kîteya tê kirpandin û di her kîteyê de jî tîpa tê kirpandin heye ku ev jî bi kêrî hevsazîkirina peyvê tê.

Mînak: Peyva ‘Serxwebûn’ dema wek nav were bikaranîn mirov kîteya destpêkê, dema wek lêker were bikaranîn mirov kîteya dawî didewisîne û wiha watedar dike.

Di zimanê kurdî de sazkirina kîteyan ji tîpekê heta pênc tîpan dikare pêk were. Kîte bi yek tîpê be jî, bi du, sê, çar, pênc tîpan be jî, ji hev nayê parçekirin. Ji xwe taybetmendiyê kîteyê ew e ku yekbûna dengê herî biçûk ê nayê parçekirin e. Dema mirov kîteyê parçe bike, li holê kîte namîne. Hinek kes li dawîya rêzên nivîsandinê peyvan ne li gor kîteyan, li gor xelaseka kêleka pelê vediqetînin ku ev yek hevsaziya xwendinê xera dike û peyvê ji wateya wê dûr dixê. Ya baş ew e ku mirov peyvê li gor kîteyê veqetîne.

Mînak: peyva ‘serxwebûn’ ku em bixwazin veqetînin, em dikarin di du cihan tenê re veqetînin : ‘ser - xwebûn’ ango ‘serxwe – bûn.’ Lê mirov nikare wek ‘serx – webûn’, ‘se - rxwebûn’, ‘serxw - ebûn’, ‘serxweb - ûn’ ango ‘serxwebû - n’ veqetîne. Veqetandinên bi van awayan ne rast in.

Kîteyên bi tîpekê dest pê dikin, dikarin ji tîpeke dengdêr pêk werin, lê nikarin ji tîpeke dengdar pêk werin. Du tîpên dengdêr di hundirê kîteyekê de nikarin bi hev re cih bigrîn, lê du tîpên dengdar dikarin.

Di kîteyekê de dikare tîpeke dengdêr bi yek, du, sê, çar tîpên dengdar re li cem hev cih bigre.

Mînak:

Kîteya bi tîpekê:

Di zimanê kurdî de tîpa 'ê' û tîpa 'û' him kîte, him peyvên bi serê xwe wateyê didin in. Lê derveyî van jî tîpên dengdêr ên hene bi serê xwe dikarin bibin kîteyek:

Bi / a / xi / ve   Bi axive

Di / ê / şe   Di êşe

Di / î / ne   Di îne

O / de   Ode

U / met   Umet

Û / tî   Ûtî

I / qê / nî   Iqênî

Kîteya bi du tîpan:

Av   Min ta / sek av ve/xwar.

Ba   Dî / sa ba û ba / hoz ra / bû.

Sa   Sa li ber de / rî di / re / ye.

Ka   Ka di ka / dî / nê de ye.

Be / ran Beran

Cî / ran Cîran

Sê / kuç   Sêkuç

So / be Sobe

Ku   Min dît ku ew pir re / ben e.

Şû / şe   Şûşe

Bi / zin Bizin

Kîteya bi sê tîpan:

Çav   Çav li ça / van di / ke / ve.

Dêr   Dêr Zah / fe / ran li Mêr / dî / nê ye.

Zer   Ren / gê po / rê te zer e.

Sor   Sor ren / gê xwî / nê ye

Şîn   Min pir şî / na wî ki / şand.

Pût   Ev dar pût bû / ye.

Kun   Ew kun bi kun li mar ge / ri / ya.

Kin   Bej / na vî zi / la / mî kin e.

Kîteya bi çar tîpan:

Dest   Zer / deşt dest / di / rêj e.

Kurt   Wî po / rê xwe kurt bi / ri / ye.

Mişt   Se / lik ji sê / van mişt kir.

Bîst   Ew keç bîst sa / lî ye.

Dost   Mar di / be post, lê ne / yar na / be dost.

Pûng   Pûng li ber a / vê şîn tê.

Qram   Di ka / bên wî de qram ne / ma / bûn.

Kîteya bi pênc tîpan:

Stran	Stran / bêj stra / nan di / bê / jin.
Stêrk	Li ez / man ge / lek stêrk he / ne.
Şkeft	Li Ga / ba / rê ge / lek şkeft he / ne.
Drefş	Ar / tê / şê drefş hil da ye.
Stirh	Wa / te / ya stirh, qloç e.

DENGÊN BI KÊRÎ KELIJANDINÊ TÊN

Zimanê kurdî zimanekî sivik û herikînî ye. Bi gincirbûn an giranbûnê napejirîne. Ji bo vê çend dengên kelijandinê bi kar tîne ku rê nede astengiyên di vî warî de .

Kelijandin hilandina du peyvên dengdêr bi alîkariya tîpeke dengdar e. Dema du tîpên dengdêr tên cem hev, gotina wan zahmet dibe. Herçiqaşî di zimanê kurdî de wek rêzikeke bingehîn ê rêziman tê gotin ku divê du tîpên dengdêr neyên cem hev, lê dema paşgir tên paş peyvan ji pêwîstî du dengdêr tên cem hev. Di rewşên wiha de ji bo ev her du tîpên dengdêr ên hatine cem hev giraniyê li ser ziman çênekin, dengêkî (tîpeke) kelijandinê dikeve navbera wan û girêdanê nermîn di navbera wan de çêdike, gotina wan sivik dibe.

Mînak:

Derî

Ê me

Derî ê me.

Deriyê me.

Ger mirov bêje, “Derîê me” li ser ziman wê giran were. Lê ku mirov bêje, “Deriyê me we siviktir û herikînî were. Di vir de tîpa ‘y’ erka kelijandinê dileyize.

Tîpên (dengên) kelijandinê ev in:

H Vala / Valaî / Valahî

Y Çiya / Çiyaê / Çiyayê

Ji nava van dangan erk û bikaranîna tîpa ‘Y’ ji yên din zêdetir e.

Wî derî bigre. / Wî deriyê bigre.

Tîpa kelijandinê dikeve navbera du dengdêran, lê di kişandina lêkeran de, dema pêşgir bi serê lêkerê ve vedibe û du dengdêr tên cem hev, tîpa kelijandinê nikare bikeve navbera wan.

Mînak:

Ger em lêkera ‘axaftin’ li gor dema niha bikşînin, pêşgira dema niha ‘di’ ye. Wê wek ‘diaxivim’ were kişandin, wek ‘diyaxivim’ nabe.

Divê mirov tîpên kelijandinê tenê di navbera dengdêran de bi kar bîne. Ger peyvek bi dengdarekê bi dawî bibe û peyva bê bi degdêrekî dest pê bike, hacet nîne ku tîpeke kelijandinê were bikaranîn.

Mînak:

Dibistan / Dibistan ya bilind / Dibistana bilind

Peyva ‘Dibistan’ bi tîpeke dengdar bi dawî dibe. Ji bo vê hacet nîne ku dengê ‘ya wêbûnê’ wek ‘ya’ were nivîsandin, divê wek ‘a’ were nivîsandin.

BÛYERA KETINA TÎPAN

Zimanek ku ji bo demeke dirêj derfeta were nivîsandin nebîne, ew ziman bêhtir li gor rewşa dev û guh guhertinan jîyan dibe û li ser dev çawa sivik were, bi guh çawa were bihîstin, wiha di rêziman de jî guhertin û di peyvan de veguherîn tên dîtin.

Bêguman zimanê kurdî zimanekî derfeta bikaranîna azad nedîtiye. Ji ber vê bêhtir di warekî teng de û bi axaftinî xwe daye jiyandin. Bi vê sedemê jî ziman her xwe sivik û hêsan kiriye, ango ji xwe daye hilandin. Ev hilandina di ziman de pêk tê, di roja me de jî hebûna xwe di domîne. Zêdetir jî tîpên li ser ziman giran tîpên, ji nava peyvan tîpên derxistin û tîpên wiha bêhtir ew tîpên di kurdî de nayên serê peyvan in. Tîpa ‘l’ mînakek balkêş a ketina tîpan e. Çawa ku ziman destpêkê di warê nivîsandinê de tenê bi tîpên dengdar dihat bikaranîn, zimanê kurdî jî wek ku dixwaze vegere rojên nû nivîsandin derketiye, xwe ber bi hevsaziya tîpên dengdar ve dibe. Lê divê were zanîn ku sedema vê ya herî mezin, axaftina peyvî û nedîtina derfeta awayê nivîskiye. Zimanek çiqasî dewlemend û kevnare dibe bila bibe, rêzik û şiklê wê, dewlemendkirina peyvên wê tenê bi rêka nivîsandinê dikare were çêkirin, an na ew ziman pêwîst e ji xwe bixwe.

Dema peyvek were nivîsandin, çav wê peyvê dibîne û bi rêka perwerdeyê têdigihêje wateya dengên di wê peyvê de û wan dangan derdixe, bi vî awayî bi hezarên salan ew peyv bê guhertin dikare jiyan bike. Rola nivîsandinê wiha grîng û mezin e. Lê peyva bi axaftinê were bihîstin, piştî demeke din ji aliyê guh an zimanekî fafik (Zimanekî dialîqe) ve dikare were çewtkirin, an bi awayekî din were bilêvkirin. Ji bo vê di zimanekî de mirov tenê bi rêka bikaranîna nivîsandinê dikare pêşî li ketina tîpan bigre.

Bêguman di her zimanî de derveyî vê jî zagonên rêzimanî yên li gorî xwe hene û rewşa ketina tîpan an zêdebûna tîpan cih bi cih tê dîtin. Di rewşên wiha xwezayî de, ziman bêhtir xwe nû û hêsan dike. Zimanê kurdî jî dikare ji vê taybetmendiyê sûd bigre û hilweşîna tîpan a ji sedema bindestmayîne tê, bixe bin xizmeta vê zagona rêzimanî. Wê demê ketina tîpan wê di kurdî de zelalbûn, nûbûn û pê re hêsanîyekê derxe holê.

Bi vê armancê tîpên ku ji peyvan ketine û di nava gel de êdî di wan peyvan de nayên bikaranîn, ger wateya peyvan xera nakin, hacet nîne ku mirov di bikaranîna wan de israr bike. Mirov awayê nû yê van peyvan bikar bîne wê baştir be.

Tîpa ‘l’ di zimanê kurdî de nayê serê peyvan û di hundirê peyvan de jî gelek caran cihê xwe dide tîpa ‘u’, di axaftinê de dem bi dem dengê ‘u’ cihê wê digre. Mînak:

Peyva ‘Şuştin’ wek ‘Şuştin’ ji dev tê derxistin.

Wekî din tîpa ‘l’ di peyvên wek ‘şikeft’, ‘şikêr’, ‘sitiran’ û hwd. de dikeve û ev peyvên mînakî wek ‘şkeft’, ‘şkêr’, ‘stran’ tîpên bikaranîn. Peyva dawî ‘stran’ balkêş e ku her du tîpên ‘l’ jî avêtiye û tenê dengdêrek hiştiye, tîpên din tev ji dengdaran pêk hatine. Hinek ji van peyvan di roja me de jî ji aliyê her nivîskarekî ve bi awayekî yan kevn, yan nû tîpên bikaranîn ku sedema wê jî hîn di warê nivîsandinê de negihîştina hevbeşiyekê ye. Lê dema bikaranîna nivîsandinê li pêş bikeve, ev alozî jî wê ji holê rabe û awayek ji vana wê bandûra xwe li ser a din bike û xwe li şûna wê bi cih bike.

Niha em çend mînakên ketina tîpa ‘l’ bi awayê kevn û yê nû bibînin:

Awayê Kevn	Awayê Nû
Bira	Bra
Çirûsk	Çrûsk
Birûsk	Brûsk
Kevin	Kevn
Tevin	Tevn
Zexim	Zexm

Mirov dikare van mînakan zêdetir bike.

Di bûyera ketina tîpan de, tîpa ‘t’ di rêza duwem de tê û ew jî bi taybetî di peyvên pêkhatî de ketinekê jiyan dike. Wek tê zanîn peyvên pêkhatî, ji du peyvên cuda, yên hatine cem hev û peyvek nû ava kirine re

tê gotin. Peyvên wiha dema tên sazkirin bi taybetî ku tîpa dawî ya peyva yekem bi dengê ‘T’ bi dawî dibe, ew deng nayê gotin û bi vî awayî tîpa ‘T’ ketinê jiyan dike. Mînak:

Desthilatdarî = Deshilatdarî = Deshiladarî

Destpêk = Despêk

Destmal = Desmal

Destavêtin = Desavêtin

Pişrast = Pişrast

Rastkirin = Raskirin

Bûyera ketina tîpan ne tenê di peyvan û sazkirina peyvan de, di dema bikaranîna lêkeran de jî tê dîtin. Bi taybetî dema pêşgir û paşgir tên pêş an paş rehê lêkerê ev bûyer tê dîtin. Mînak, ji bo pêşgiran:

Diaxive Daxive

Diêşe Dêşe

Diîne Dîne / Tîne

Mînak, ji bo paşgiran:

Tu dimeşiyî Tu dimeşî

Tu direviyî Tu direvî

Tu dikeviyî Tu dikevî

Di van mînanan de tê dîtin ku dema tîpa ‘l’ dikeve, tîpa kelijandinê ‘Y’ jî pêwîst dimîne ku bikeve.

Mînak, ji bo cînavên nîşanî:

Wî deriyî bigir Wî derî bigir

Wê sobeyê dade Wê sobê dade

Vî xaniyî bimale Vî xanî bimale

Wî seriyî bi kar bîne Wî seri bi kar bîne.

Mînak, ji bo payedayîna rengdêran:

Kurt Kurttir Kurtir

Mişt Miştir Miştir

Sert Serttir Sertir

Xort Xorttir Xortir

BÛYERA HILWEŞÎNA TÎPAN

Wek ketina tîpan, di ziman de hilweşîna tîpan jî tê dîtin. Di ketinê de pirahî tîpeke tenê dikeve û ti tîpeke din nagre şûna wê tîpa ketî, peyv zêdetir wek xwe dimîne, lê di bûyera hilweşînê de ji yekê zêdetir tîp hildiweşin û gelek caran bi girtina tîpên nû, peyveke nû derdikeve holê. Di zimanê kurdî de ev bûyer zêdetir di peyvên bi hev re tên bikaranîn ku wateya hev temam dikin de tê dîtin. Her du-sê peyvên wiha bi hilweşînê çend tîpên xwe winda dikin û bi girtina tîpên nû, sazûneke nû dijîn, peyveke din a hev girtî/pêkhatî derdixin holê.

Mînak:

Ev roj Îroj

Ev sal Îsal

Ev şev Îşev

Ev car Îcar

Bi vê re Pê re

Ji vê re Jê re

Di vê re	Tê re
Bi vê de	Pê de
Ji vê de	Jê de
Di vê de	Tê de
Bi vê ve	Pê ve
Ji vê ve	Jê ve
Di vê ve	Tê ve
Bi yek re	Pêk re
Bi hev re	Pev re

Di zimanê kurdî de bûyera hilweşînê ji ya ketinê zêdetir hatiye rûniştin û tê bikaranîn. Di ziman de wiha guhertin çêkiriye ku mirov bêje, “Ez ev şev çûm” , “Ez ev roj têm” bi guh xweş nayê û ne li gorî rêzimanê roja me ye, li ser ziman jî giraniyekê çêdike. Ji bo vê bikaranîna wê ya bi awayê, “Ez îşev çûm” , “Ez îroj têm” ziman siviktir dike, rêziman zelaltir dike û bi guh jî xweştir tê.

Çi bûyera ketinê, çi bûyera hilweşîne, bi demê re bi cihgirtina di vegotinê de wê hebûna xwe yan bidomînin an jî bi dawî bikin.

ZIMANÊ KURDÎ XWEDIYÊ TAYBETMENDIYÊN LI GORÎ XWE YE

Her zimanek li gorî malbata zimanên tê de cih digre, erdnîgariya li ser tê bikaranîn û asta civakîbûnê şikil digre û qasî taybetmendiyên gelemperî, taybetmendiyên li gorî xwe diafirîne. Di navbera zimanan de rêzikên hevpar jî hene, rêzikên tenê di wî zimanî de tîn dîtin jî hene. Ger hinek ziman xwediyê rêzikên hevpar bin, ew nayê wê wateyê ku ew ziman ji yek malbatê ne. Dibe ku qet têkiliyeke malbatî di navbera wan de tinebe, lê dîsa jî xwediyê rêzikên hevpar bin.

Wekî vê dibe ku zimanekî ji malbateke cuda, gelek peyv û hin rêzikên rêzimanî ji zimanekî din girtibin û li gorî zimanê xwe bi kar anîbe. Wê demê ew rêzik ne yên zimanê ji derve aniye ne, yên zimanê ku daye derve ne.

Ev yek di navbera zimanê Tirkî û yê Kurdî de bi awayekî balkêş tê dîtin. Rejîma Tirkiyê ji ber vê yekê vegotin û bikaranîna zimanê kurdî qedexe kiriye. Ji roja ku ji zimanê Osmanî derbasî zimanê Tirkî yê bi tîpên latînî bûne, zimanê kurdî qedexe kirine û ev ne bê sedem e, ango ne tenê ji bo destdanîna ser xaka kurdan e. Di pêkanîna zimanê Tirkî de gelek rêzik û taybetmendiyên zimanê kurdî hatine şelandin û wekî yên Tirkî hatine bikaranîn. Ji bo ku ev şelandin û eyba mirovî dernekeve derve jî, zimanê kurdî qedexe kirine, nehiştine were axaftin û nivîsandin ku were jibîrkirin û şelandina wan ji wan re bimîne, dernekeve ber çavan.

Di vî warî de zimanzan dikarin lêkolîneke berfireh bikin û zimanê Tirkî ji Asya Navîn hatine û zimanê îroj bi kar tînin bidin ber hev û her duyan bi zimanê kurdî re bidin ber hev, wê bibînin ku zimanê tirkî yê îroj li Tirkiyê tê bikaranîn gelek taybetmendiyên xwe ji kurdî girtiye û ji bo eyba wê dernekeve holê îroj jî rê nade bikaranîna zimanê kurdî.

-Zimanê kurdî zimanekî herî kevnare yê xaka Mezopotamya ye. Ji ber vê bi zimanên din ên kevnare yên vê xakê re danûsîtendinek çêkiriye û rengê van zimanan jî di nava xwe de dide jiyandin. Ev yek di derxistina dengên kurdî de xwe dide diyarkirin. Zimanekî hêsan, zelal û herak e. Giraniyê li ser ziman û dev çênake, qirîkê naêşîne.

-Bi pirahî giştiya tîpên tîn nivîsandin bi dengê xwe tîn ser ziman, lê çend tîp derveyî vê ne. Tîpên wekî ‘XW’ , ‘ST’ , ‘ÇR’ , ‘BR’ , ‘DR’ , ‘ÇW’ , ‘KW’ dema tîn cem hev, dengê hevpar derdixin û dengê dengdêr ê di navbera wan de nayê derxistin. Di kişandina lêkeran li gorî demên cuda de pirahî ji bo kesê duwem hin

tîp hene ku tèn nivîsandin, lê nayên xwendin. Wekî din bi awayekî gelemperî her tîpa were nivîsandin, dengekî derdixe û ev deng divê were ser ziman.

Di zimanê kurdî de hinek tîp hene ku tenê bi awayekî tèn nivîsandin lê bi du awayan deng derdixin. Tîpên wiha li gorî wateya peyva tê de cih digrin an hişk, an nerm tèn gotin. Tîpên wiha di peyvê de tenê mirov dikare ji bikaranîna di hevokê de binase. Hinek rêzimanê ji bo hişkahiya û nermahiya tîpên wiha were nasîn tîpa dawî ya peyva ev tîp tê de ye cot dikin. Lê dema tîp tê cotkirin, derdikeve derveyî rêzika rêzimanê kurdî ya dibêje 'du tîpên dengdar ên ji hev nayên cem hev.' Ji bo vê ya rast ew e ku mirov hişkbûn û nermbûna wan tîpan di peyvê de, di bikaranîna hevokê de binase baştir û rastir e. Tîpên wekî 'K', 'T', 'P' him dengê hişk, him dengê nerm derdixin.

-Di zimanê kurdî de du tîpên dengdar ên ji hev nayên cem hev. Di peyvên pêkhatî û yên hevgirtî de dema werin cem hev jî, yek ji vana dikeve û tenê dengek dimîne. Di peyvên wiha de li ser tîpa ku cotê wê ketiye û kit maye mirov bi lêdanê vî dengê kit maye didewisîne û dîsa wekî dengekî cot derdixe.

-Di zimanê kurdî de du tîpên dengdêr -ji hev, an ne ji hev- nayên cem hev, lê di kişandina lêkeran de dema pêşgir tèn ber reha lêkerê di hinekan de ev rêzik nameşe. Ev jî ne derveyî rêzikên rêziman e. Lê derveyî kişandina lêkeran divê ev rêzik were pêkanîn. Di bikaranîna paşgiran de gelek çarîyan pêwîstî çêdibe ku du dengdêr werin cem hev, wê demê tîpeke kelijandinê dikeve navbera wan û wan rêzdarê rêzikê dike. Dema tîpeke dengdêr ji vana were xistin, wê demê ew tîpa kelijandinê ya hatibû alîkarîdayînê jî dikeve.

-Zimanê kurdî ne zimanekî kevneparêz e, ji nuhbûn û xwe dewlemendkirinê re vekiriye. Bi hêsanî dikarin du peyv werin cem hev, bi hev ve bihilin û peyveke nû derxin holê. Ji bo vê peyvên hevgirtî û yên pêkhatî di zimanê kurdî de gelek in û ev jî him ziman dide jiyandin, dewlemend dike.

-Dengên zimanê kurdî nazdar û zirav in, ji bo vê xwediyê pêlek nermîn in. Lê ji sedema bindestmayîna wê, bandûra dengê Erebi, yê Farisî û Tirkî li ser axaftina mirovan çêbûye û dengên kurdî bêhtir ji qirikê û bi awayekî hişk û bilind tînin ser ziman. Ev yek ne bikaranîneke rast e. Di rastiyê de dengên zimanê kurdî ji şikefta dev û bêhtir ji navenda şikeftê û ji pêşya şikeftê derdikevin. Ji qirikê zêdetir ziman, diran û lêv di derxistina dengên kurdî de rol dileyizin. Dengên kurdî yên ji qirikê derdikevin tenê 'X' û 'Q' ne ku ew jî ne tam ji qirikê, divê ji ber zimanê biçûk werin derxistin ku herikîna ziman neyê bigincirkin.

-Di zimanê kurdî de pirahiya paşgir an pêşgiran ji peyva tèn pêş an paş, cudatir tèn nivîsandin. Dîsa peyvên bi lêkerên alîkar ên wekî 'kirin', 'bûn', 'hatin', 'ketin' pêk hatine, dema wekî lêker tèn bikaranîn divê parçeyên hatine cem hev, ji hev cuda werin nivîsandin û berûvajî vê, dema wekî navdêr werin bikaranîn, dive hemû parçeyên hatine cem hev bi hev ve werin nivîsandin. Di axaftinê de jî bi pêla deng divê mirov vê cudabûn û pevebûnê diyar bike.

Paşgir û pêşgirên cuda, divê ji peyvê cuda werin nivîsandin. Dîsa daçek, hoker û hwd. ên ji du- sê peyvên cuda çêbûne divê çawa bin wiha werin nivîsandin, ger cuda cuda bin divê mirov pev ve nenivîsîne û di anîna ser ziman de jî bi lêdanê vê cudahiyê diyar bike.

-Di zimanê kurdî de rêzika kirpandinê ya li ser tîp û kîteyan heye. Ji bo her peyvekê divê mirov binase ku lêdan û kirpandin li ser kîjan tîpê û kîteyê tê çêkirin û li gorî ve bi kar bîne.

-Zimanê kurdî xwediyê sê zaravayên bingehîn e; Kurmancî, Soranî, Zazakî. Dive mirov rêzikên rêzimanî yên van zaravayan tev li hev neke ku dewlemendiya ziman xerab nebe. Mirov dikare peyvên hevpar bi kar bîne ku têgîhiştineke gelemperî çêbibe, lê ev hevparî ger bikeve warê rêzikên rêzimanî, jirêderketina ziman çêdibe. Rêzikên her zaraveyekî divê di xwezaya wê de were parastin û bikaranîn.

SAZBÛN Û BIKARANÎNA PEYVÊN KURDÎ

Di vegotina bi zimanekî de rol û erka peyvan ewqasî grîng e ku dikare vegotine xweş û nexweş bike. Peyv libateke bingeheîn a vegotinê ye. Vegotin û bêguman ramana di vegotinê de tê ser ziman, bi peyvan tê sazîkirin. Ji bo vê dewlemendî û lawaziya peyvan, dibe dewlemendî û lawaziya raman û vegotinê. Qasî vêna bikaranîna peyvan a di cih de û ne di cih de jî bandûrê li ser raman û vegotinê dike. Ji bo mirov bikaribe peyvekê di cih de, li gorî armanca vegotinê bi kar bîne, divê mirov wateya wê peyvê tam bizanibe û peyvên din ên wateya wan nêzîkê wê yan hemwate binase ku kîjan tam armanca di ramanê de dikare bîne ser ziman, wêna bi kar bîne. Gelek caran di vegotinê de peyva destpêkê were bîra mirov, tê bikaranîn û dema ramanê tamam dibe, mirov dibîne ku lawaziyek tê de heye. Wê demê mirov pêwîst dimîne ku vegotina xwe ji nû ve saz bike. Lê vegotin ger nivîskî be, mirov dikare ji nû ve saz bike, mixabin dema bi peyvkî be mirov nikare ji nû ve saz bike. Wê demê jî mirov ji kesê li hember xwe re dibêje, 'Min xwe bi te baş neda têgihîştin' an jî dibêje, 'Tu baş tenegehîştî vegotina min'.

Ji bo ku mirov bi rewşên wiha re rû bi rû nemîne û nekeve tengasiyan, divê herdem mirov xezîneya peyvan a di hişê xwe de dewlemend bike. Yekî xezîneya peyvan a di hişê wî de dewlemend be, di vegotinê de naaliqê û dikare ramana xwe bi awayekî herak vebêje. Lê yekî di tûrikê hişê wî de zêde peyv tinebin, heta du peyvan tîne ser hev, zikê mirov reş dike. Ji bo vê divê mirov fêrbûna xwe ya peyvan bi awayekî domdar herdem dewlemend û xurt bike.

Di nivîsandinê de jî gelek şaşitiyên tîn kirin, bêhtir ji tam nenasîna peyvan tê. Peyvek çawa tê nivîsandin? Dema wek lêker were bikaranîn çawa tê nivîsandin, dema wek navdêr were bikaranîn çawa tê nivîsandin? Peyv dema pêşgir digre guherîneke çawa jiyan dike, dema paşgir digre çawa tê guhertin? Paşgir an pêşgir bi peyvê ve zeliqî tê nivîsandin, an veqetiyayî tê nivîsandin û guhertineke çawa di wateya peyvê de çêdike, an jî di wateya ramanê de çêdike? Her peyvek divê di ku derê hevokê de were bikaranîn? Peyvên kit, peyvên kom, peyvên nêr, peyvên mê çawa ji hev dikarin werin nasîn ku hevok li gor wan were sazîkirin? Gelek pirsên wek vana mirov dikare di bikaranîna peyvan de ji xwe pirs bike û wiha peyvan bi kar bîne. Mînak; ku mirov paşgira nêrbûnê diyar dike, bixe pey peyveke mê, wê hevok tev li ser mêbûnê were sazîkirin û bikaribe wateyeke cuda derxe holê. Wek mînak ku em bêjin; di zimanê kurdî de bêhtir tiştên şînatî wek mê, tiştên hişkatî wek nêr tîn nasîn. Ji bo vê dema mirov dibêje 'Dar' mê û nêrbûna wê tenê bi cînavên nîşanî û tîpa zayendiya were paş dikare were nasîn. Em wiha bihesibînin ku du darên yek hişk, yek ter (hişîn) li cem hev in û em ji yekî dixwazin darê hişk ê şewatê (êzing) bişkîne. Ji bo vê divê em bêjin; 'Wî darî bişkîne.' Wê demê wê ew kes ji cînava 'wî' û ji tîpa zayendiya nêr 'î' ya hatiye dawîya peyva 'dar' têbigihêje ku em dixwazin ew darê hişk ê şewatê bişkîne. Lê ku em vê taybetmendiya zimanê kurdî nizanibin û bi awayekî rasthatinî bêjin, 'Wê darê bişkîne', wê ew kes têbigihêje ku em dixwazin ew dara ter a hişîn bişkîne; ji ber ku cînava nîşanî ya 'wê' û tîpa zayendî ya mê 'ê' wiha diyar dikin. Tê dîtî ku bikaranîneke şaş çiqasî biçûk be jî, di zimanê kurdî de dikare di wateyê de dijberiyê sedî sed çêbike. Ji bo vê peyva mirov cih û wateya wê tam nizanibe, divê mirov fêr bibe ku bi awayekî rasthatinî bi kar neyne. Peyv kevirên bingeheîn ên avakirina ramanê ne û raman jî dikevin ser hev, vegotinê pêk tînin. Dema mirov avahiyekê lê dike çawa ku kevirên hilbijare û şehkirî avahiyêke estetîk; kevirên rasthatinî û qebe, avahiyêke tewşomewşo derdixê holê, di vegotina ramanê de bikaranîna peyvan jî wiha ye; her peyvek kevirêke ji yê vê avahiyê ye. Ji bo ramanê cuda cuda divê mirov bikaribe peyvên cuda cuda bi kar bîne. Mînak ku em li ser mijareke di derbarê zanyariyê te diaxivin, em nikarin ramana xwe bi peyvên rojane yên ji rêzê bînin ser ziman. Divê peyvên em bi kar bînin xwediyê wateyeke zanyarî bin. Tê zanîn ku axaftina rojane pirahî li derdora çend sed peyvên xwe dubare dikin dizivire. Ji bo mirov zimanê xwe ji vê zivîroneka dubarekar rizgar

bike, divê li ser mijarên cuda cuda bi peyvên cuda axaftinê ji xwe re bike kar û xebateke rojane û bi xwendina di derbarê mijarên cûrbicûr de jî mirov vê dewlemend û tamam bike.

Dîsa hinek kes dema vegotinek ji wan tê xwestin, dibêjin; 'Di hişê min de pir tişt heye, lê ez nikarim bînim ser ziman.' Hinek jî dibêjin; 'Tev di hişê min de bû, lê dema min xwest bêjim, hemû ji bîra min çûn'. û hwd. Bêguman sedema vê neanîna ser ziman û jibîrkirinê bêhtir ji lawazbûna xezîneya peyvan tê. Kesên wiha di tûrikê xwe de peyvên têr nabînin ku bikaribin ramana xwe pê bînin ser ziman û ji bo vê di ramanê de çiqasî xurt bin jî di vegotinê de lawaz dimînin û nikarin xwe bînin ser ziman.

Bi kurtahî di vegotina peyvê û ya nivîskî de pirahiya lawaziyê ji nenasîn û têrênekirina peyvan derdikeve hole. Ji bo vê herikîn, coşbûn, xurtbûn, dewlemendbûn û li dijî vê; bigincirbûn, aliqîn, xitimîn, lawazî û kêmbûna vegotinê tev girêdayê bikaranîna peyvan e.

Niha em dikarin peyvan hîn ji nêz ve binasin.

NASKIRINA ARMANCA PEYVAN

Di xwezayê de çi heyîne, bûyer û bûyîneyên hene, di rastiya mirov de beramberiyeke vegotinî dibînin ku em ji vana re 'Peyv' dibêjin. Hemû tiştên li xwezayê hene; hemû hest, raman, xeyal tev çi razber, çi şênber xwediyê beramberiyekê ne. mirovan her tiştê bi peyvekê ji hev cuda kirine ango diyar kirine. Wê demê peyv bi kêrî jihevnasîna hemû heyîne û bûyîneyên razber û şênber tî. Ev jî rastiyeke derdixê holê ku em tiştên di xwezayê de çiqasî zêde binasin, wê tûrikê peyvan ê hişê me jî ewqasî dewlemend û tije bibe. Ev jî di vegotinê de wê alîkariyeke mezin bide mirov.

Derdikeve holê ku ji bo vegotîneke dewlemend pêdivî bi nasîna xwezayê û bi her tiştên tê de cih digre heye. Peyv him rê didin vê nasînê, him jî bi rêka nasînê mirov xezîneya peyvan a hişê xwe dadigre. Bêguman ku peyv tune bin, mirov nikare her heyîne û bûyîneya li xwezayê heye ji hev binase.

Vegotîneke rast tenê bi zanîna rêzik û zagonên rêziman pêk nayê. Ji vê zêdetir dewlemendî û li gor armancê bikaranîna peyvan grîng e. Di vegotina ramanekê de divê peyvên mirov bi kar bîne, wek reqasekê li cihê xwe bilivin û hestên mirov binermijînin; ne ku mirov aciz bikin û ji xwe bidin revandin. Di bikaranîna peyvê de armanc eve ku ramana xwe bi awayekî rast, tam, di cih de, bi balkêşî û bi dilbijarî bikaribe bîne ser ziman. Ger peyva me hilbijartiyê di hevokê de wey neke (roleke) wiha dileyze û bi peyvên din re di nava hevsaziyekê de ramanê vedibêje, wê demê di bikaranîna wê peyvê de mirov dikare bêje armanc bi cih hatiye.

Hinek kes dikarin bi saetan biaxivin, lê ji reqisandina peyvan zêdetir, xwedubarekirina çend peyvan tê dîtin û ev jî zor dide sînoren sebra kesê guhdar an xwendekar. Ji bo vê armanc ew e ku ne mirov zêde û dirêj bipeyve, divê peyvên em dibêjin xwediyê wateyeke domdar a hev tamam dikin û dewlemend dikin bin; dubarekirin nebe. Hema çi peyva were ber devê mirov, divê bê pîvandî û wezinandî em ji nava lêvên xwe dernexin. Mirov nebêje, 'Peyvek bû, ji devê min derket çû!' Peyvek dikare wateya tevahiya ramana di vegotinê de biguhere. Ji bo vê peyva ne li gorî armanca ramanê be, divê neyê bikaranîn.

NASKIRINA ERKA PEYVAN

Di bikaranînê de her peyvek xwediyê erkeke cuda ye, ango erkên peyvan ên cuda cuda hene. Hinek peyv bi kêrî navlêkirinê, hinek peyv bi kêrî pesindayînê, hinek peyv bi kêrî cihgirtina navan tî û hwd. Bi vî awayî mirov dikare peyvan bibêşîne û ji hev binase. Li gorî vê beşkirinê jî bi kar bîne.

Ger wek mînak mirov bêje:

Ji peyvên erka navbûnê hilgirtine ser xwe re, 'Navdêr';

Ji peyvên erka cîgiriye hilgirtine ser xwe re, 'Cînav';

Ji peyvên erka navbûna bûyer û çalakiyan hilgirtine ser xwe re, 'Lêker';

Ji peyvên erka pesinvedan (wesfandin) ê hilgirtine ser xwe re, 'Rengdêr' tên gotin ku mirov van mînanan dikare zêdetir bike.

Nasîna erka peyvan ji bo bikaranîna wan a li gorî armancê pir grîng e. Mirov peyveke erka lêkerê hilgirtibe ser xwe, nikare li gor rêzikên peyva erka navdêrî hilgirtiye ser xwe bikar bîne û tersê vê peyveke navdêrî jî nikare li gor rêzikên lêkerî bi kar bîne. Ji bo vê her peyv erkeke çawa hildigre ser xwe, divê em binasin ku di hevokê de dema em wan li pey hev rêz dikin, bikaribin li gorî hevsaziya rêzimanî bihûnin û wiha rêz bikin.

Peyvên Erka Nav Hilgirtine Ser Xwe; Navdêr

Li Xwezayê her heyîne û bûyîne xwediyê navekî ye. 'Nav' bi zimanê rêzimanî wek 'Navdêr' tê nasîn. Peyvên navdêrî bi kêrî naskirin û jihevnasîna van heyîne û buyîneyan tên. Di nava heyîneyan de wek tê zanîn tişt, şînatî, ajal û mirov hene. Di nava bûyîneyan de bûyer, çalakî, qewimîn, liv, tevger, avabûn an xerabûn hene. Ji vana tevan, tenê navê mirovan bi tîpa girs dest pê dike, yên din tev bi tîpa hûr dest pê dikin. Ji bo vê ji navê mirovan re 'Navên Serenav' ango 'Navên taybet'; ji navên din tevan re jî 'Navên Hevenav' ango 'Navên zayend/cins' tê gotin. Dema hinek navên bûyîneyî û yên avahiyên ku bi armanceke taybet tên bikaranîn, wê demê navê wan jî wek serenavan bi tîpa girs dest pê dike.

Mînak, ji bo navdêrên serenav:

Ehmedê Xanê nivîskarekî xurt bû.

Rojnameger û nivîskar Musa Enter ji hêla neyar ve hat kuştin.

Navê serokê kurdan Abdullah Ocalan e.

Navdêrên serenav ger ji zimanê biyanî tên, di nivîsandinê de divê xwemaliya wan (orîjînalîte) were parastin. Mînak:

Teoriya Ligoriyê ji aliyê zanyar Eînsteyn ve hatiye derxistin.

Di guhertina bîr û baweriyê de zanyar Darwîn roleke grîng leystiye.

Mînak ji bo navdêrên hevenav:

Bihar hat; dar bişkiwîn, kulîlk vekirin, kêzik û kurmik der bûn, lê hîn berf nehiliyaye û ba nerawestiyaye!

Di vê hevokê de peyvên binê wan xêzkirî tev navdêrên hevenav in.

Bi hatina biharê re bişkiwîna daran, vekirina kulîlkan, derbûna kêzik û kurmikan pêk hat lê hîn hilandina berfê û rawestina bê, pêk nehatiye.

Di vê hevokê de jî peyvên binê wan xêzkirî navên bûyîneyan diyar dikin.

Mînak, ji bo navên bûyîne û avahiyên ên bi armanceke taybet tên bikaranîn:

Saziya bi navê 'Navenda Çanda Mezopotamya' li bajarê Stenbolê cih digre.

Divê were zanîn ku 'Komara Tirkiyê', rê nade zimanê kurdî li pêş bikeve.

Serokatî parêznameya xwe ji bo bide 'Dadgeha Mafê Mirovan a Ewropa' nivîsand.

Peyvên Erka Pesinandinê Hilgirtine Ser Xwe; Rengdêr

Navên hene mirov herdem rasterast û bi awayekî ziwa nayne ser ziman û bi pirahî bi wesfên wê re dibêje. Wesfandina navan bêhtir naskirina wan a bi taybetmendiyên li gorî xwe derdixe ber çav û têgihîştineke berfireh çêdike. Pesinandin di aliyê baş de û di aliyê xerab de, ango di aliyê xurt an di aliyê qels de dikare were çêkirin. Di zimanê kurdî de peyvên pesinandinê li pey navan tên.

Mînak, ji bo peyvên rengdêr:

Di vê bihara germîn de, derketim derve û min keçika xweşik li bin darên mezin ên li ber ava sipehî dît.

Di vê hevokê de peyvên binê wan xêzkirî tev rengdêr in û wesfê navê li ber wan didin.

Peyvên Erka Cihgirtina Navan Hilgirtine Ser Xwe; Cînav

Gelek çaran mirov navê dixwaze bêje, rasterast nabêje û peyveke din li şûna navdêr bi kar tîne. Ji peyvên wiha cihê navan digrin re 'Cînav' tên gotin. Dema navê tişteki, yan heyîneyekê neyê bîra mirov jî cînav alîkariyê didin ku mirov wan bide nasîn. Wekî din cînav bi kêrî nîşankirina tişt û heyîneyan jî tên.

Cînavên bi kêrî cihgirtina navan tên; Cînavên Kesani :

Dema mirov dibêje, 'Baran hat.' Di vê hevokê de Baran nav e. Li şûna vê ku mirov bêje; 'Ew hat.' Di vir de peyva 'Ew' cînav e û cihê peyva navdêrî 'Baran' girtiye. Wateya her du hevokan yek e. Cînav dema cihê navan digrin, wateya hevokê naguherînin.

Cînavên kesane ev in:

Ez	Min
Tu	Te
Ew	Wî / Wê
Em	Me
Hûn	We
Ew	Wan

Ji vana re 'Peyvên Kirdeyî' jî tê gotin.

Cînavên bi kêrî nîşankirina tişt û heyîneyan tên; Cînavên Nîşani :

Ji bo tiştê kit cihê nêzik	Vî / Vê
Ji bo tiştê kit cihê dûr	Wî / Wê
Ji bo tiştên kom, cihê nêzik	Van
Ji bo tiştên kom cihê dûr	Wan

Dema di hevokê de du navên li pey hev bi cînaveke nîşani werin diyarkirin, ew cînav li gor peyva paşîn nêr û mêbûnê digre. Yanê peyva paşîn nêr be, cînava nîşani jî dibe nêr, mê be ew jî dibe mê.

Mînak:

Kar / Vî karî ; 'Kar' peyveke nêr e.

Xebat / Vê xebatê ; 'Xebat' peyveke mê ye.

Vê kar û xebatê bimeşîne.

Di rewşên wiha de herdem peyva biçûk destpêkê tê gotin.

Peyvên Erka Çalakî Û Bûyeran Hilgirtine Ser Xwe; Lêker

Di zimanê kurdî de her kar, xebat, bûyer, qewimîn, çalakî bi peyvên lêkerî tên ser ziman. Lêker peyvên wiha ne ku bi tenê serê xwe jî dikarin wateyekê bidin. Lêker bi kêrî avakirina hevokan tên. Peyvên lêkerî dema ji çend peyvên cuda pêk werin, her peyv cuda cuda tê nivîsandin. Di sazkirina hevokan de erka lêkerê grîng e; hevok bê lêker nikare were sazkirin.

Mînak ji bo peyvên lêkerî :

Çûn	Ez doh çûm mala we.
Hatin	Tu ji kîjan bajarî tê?
Pêk hatin	Ev pirtûk ji çend beşan pêk tê?
Ji ser xwe çûn	Ew zilam ji ser xwe çûye!

Erdheja qewimî, felaketeke mezin bi serê mirovan de anî; jin û zarok tev helak bûn, bi hezaran gor hatin kolandin, dîsa jî têrê ne kirin, ji bo vê girseyên gel meşiyar û bi xwepêşandan helwesta dewletê şermezar kirin.

Di vê hevokê de peyvên binê wan xêzkirî tev lêker in.

Peyvên Erka Çawaniya Çalakiyan Hilgirtine Ser Xwe; Hoker

Dema mirov li ser bûyerekê diaxive, di cih de dixwaze bizanibe ew bûyer çawa çêbûye, kengî çêbûye, li ku derê çêbûye, û hwd. Ji peyvên wiha çawabûn û kengîbûna bûyer û bûyîneyan didin diyarkirin re 'Hoker' tê gotin. Di hevokekê de lêker çawa, kengî, li ku pêk hatiye, mirov dikare ji Hokerê têbigihêje. Ji bo vê Hoker wek 'Hokerên Demîn', 'Hokerên Cihîn', 'Hokerên Rewşîn' ji hev cuda tên binavkirin

Mînak ji bo Hokerên Demîn :

Tê kengî werî? Ezê zû werim.

Ezê sibe êvarî werim.

Ezê saleke din werim.

Ez par hatibûm.

Ezê saet di dehan de werim.

Ezê bêhneke din werim.

Tê ji ku werî? Ezê ji bajêr werim.

Ezê ji ber derî werim.

Ezê ji xerîbiyê werim.

Tu li ku bû? Ez li sûkê bûm.

Ez li bajarê Wanê bûm.

Tu çawa hatî? Ez bi lez hatim.

Ez bi hêdî hatim

Ez bi peyatî hatim.

Bi firokeyê hatim.

Peyvên Erka Têkildariyê Hilgirtine Ser Xwe; Daçek

Gelek caran mirov bi hevokekê tenê nikare mebesta xwe bîne ser ziman û hevokek-du hevokên din tîne alîkariya wê, lê ji bo ku mebest hîn bi dawî nebûye, pêdivî bi girêdayîna van hevokan çêdibe û peyvên wiha vê girêdanê dikarin çêbikin jî wek 'Daçek' tên binavkirin. Daçek dikevin navbera hevokan, bûyeran, çalakiyan û hwd. û qasî ku dikarin wateya wan xurt bikin, dikarin qels an dijber jî bikin.

Mînak, ji bo peyvên Daçekî :

Ev xanî baş xuya dike, lê ji hundir ve tev herifiye!

Xwezî te dilê min vekiriba û bidîta ku ez çiqasî hez ji te dikim!

Divê em di vê rêkê re biçin, lêbelê kemîna dijmin rê nade.

Heta ez hatim, tu çûbû.

Ne hatina min, lê çûna te bûye mijara lêpîrsînê.

Ezê biçim, mixabin nikarim bimînim.

Ger tu hatiba, pewîstî bi kesekî din nedima.

Peyvên Erka Gihandinê Hilgirtine Ser Xwe; Gihanek

Di ziman de hinek peyv hene ku dikevin navbera peyvên din an navbera hevokan û bi kêrî bêhnvedanê tên. Ji peyvên wiha re 'Gihanek' tê gotin. Di zimanê kurdî de tîpa 'Û' erka gihanekê dileyize.

Wekî din cih bi cih daçeka 'ku' jî wek gihanekê tê bikaranîn.

Mînak:

Mamoste û xwendevan bi hev re çûn fêrgehê.

Li navsera çiyê lat û zinar, dar û devî tev di nava berfê de winda bibûn.

Destpêkê dibistanek hat avakirin û xwendevan xistin hundirê wê ku bi kêr were, lê pişt re zarok û ciwan ji hev cuda kirin û ji bo vê pêdivî bi avakirina dibistaneke din çêbû.

Ez dibêjim ku; ev kar wiha nameşe!

Wî got ku; bila bi lez werin!

Wek hat diyarkirin gihaneka zimanê kurdî dengê 'û' ye. Ji sedema bandûriyên hilandina zimanên biyanî hinek kes di vegotina axaftinê de gihaneka 'we' ya Erebi, Farisî, Tirkî bi kar tînin ku ev yek sedî sed şaş e û xerakirina rêzimanê kurdî ye. Bikaranîna gihaneka 'û' li gor rêzikên rêzimanê kurdî ye û divê mirov rê nede bikaranînên din.

Peyva 'ku' çî bi awayê daçekî, çî bi awayê gihanekî di vegotina kurdî de pir tê bikaranîn. Lê divê berçav were girtin ku di hevokekê de du caran bikaranîna wê ne rast e.

NASKIRINA WATEYA PEYVAN

Di ziman de her peyvek xwediyê wateyekê ye. Kêm peyv hene ku wateyeke hevpar didin diyarkirin, lê zedetir wateya her peyvê cuda cuda ye. Divê mirov wateya peyvan binase ku bikaribe her peyvekê di cihê wê de û bi awayekî rast bi kar bîne. Bikaranîna peyvên hemwate jî, dewlemendiyekê dide vegotinê; ji ber ku mirov di bendekê de du - sê caran peyvekê bikar bîne aciziyekê li ser vegotinê dike.

Li gor wateya peyvê, mirov dikare peyvan wiha bibeşîne:

-Peyvên Wateya Gelemperî Û Ya Taybetî Didin Diyarkirin

Di ziman de hinek peyv hene ku wateyeke gelemperî diyar dikin, lê ew bi xwe bi awayê kit tînin nivîsandin û dema dikevin ber çerxa rêzikên rêziman jî li gor vê kitbûnê guhertinê jiyan dikin. Peyvên wiha wek peyveke kit tînin bikaranîn, lê herkes dizana ku wateya wê pîrbûnekê diyar dike. Ji bo peyvên wiha tiştên mirov baldar be, divê pêşgir û paşgirên werin pêş an paşya wan, li gorî prensîba peyvên kit werin bicihkirin.

Mînak :

Peyva 'Daristan' peyveke kit e, lê wateyeke kom (ji yekê zedetir) dide diyarkirin. Dema mirov dibêje 'Daristan', warekî tîr dar tê bîra mirov. War/cih yek tenê ye, lê dar ji yekê zedetir in. Ji bo wê di hevokê de mirov dikare wiha bi kar bîne:

Ez çûm daristanê

Ez çûm wê daristanê.

Dema mirov bêje; 'Ez çûm daristanan' , ango bêje; 'Ez çûm wan daristanan', ev tînin wê wateyekê ku mirov çûye nava gelek daristanan. Yanê di daristanekê de pîrbûna daran cuda ye, lê pîrbûna daristanan cuda ye. Divê mirov wateya vana di cih de bi kar bîne.

Çend mînak ji bo peyvên wateya gelemperî diyar dikin:

Zindî : Navê hemû heyîneyên dijîn.

Mirî : Navê hemû heyîneyên najîn.

Goristan : Warekî, gelek gor tê de cih digrin.

Fêkî : Navê berhemên daran.

Peyvên wateyeke gelemperî didin diyarkirin, di bikaranînê de jî raman an vegotinê bi awayekî gelemperî dihêlin û rê nadin ku mirov dakeve kêrî zaniyê. Mînak, ku mirov bêje, 'Ez çûm daristanê', ev têgihîştineke gelemperî çêdike. Kesê li hember mirov tînegihêje ku mirov çûye nava daristanekê çawa û di wê daristanê de çî hene. Ji bo vê mirov peyvên xwediyê wateya taybetî bi kar tîne.

Peyvên wateya taybetî diyar dikin, di vegotinê de zelaliyeke tam didin ramanê û kesê li hember mirov dikare bi her awayî têbigihêje mebesta mirov. Ji bo vê di vegotinê de ji bikaranîna peyvên xwediyê wateya gelemperî zedetir, bikaranîna peyvên xwediyê wateya taybetî dikare ramanê li gor armancê vebêje û têgihîştinê çêbike.

Mînak; dema em bêjin :

'Ez çûm daristanê', ev wateyeke gelemperî diyar dike. Lê ku em bêjin : 'Ez çûm nava darên fêkî', ev wateyeke taybetîtir dide û têgihîştineke zelaltir çêdike. Ger mirov bêje; 'Ez çûm nava darên sêv û xoxan', wate bêhtir zelal ango taybetî dibe.

Mirov bi mînaekeke din dikare têgihîştinê xurtir bike:

Ez çûm nava daristanê, min gelek ajal û şînatî dîtin.

Ez çûm nava daristana kezwan û guhîjan, min gelek çwîk, kêzik, kurmik û giya, devî û kursên nû şîn hatine dîtin.

Ez çûm nava daristana kezwan û guhîjan, min gelek bilbil, morî, zîro û giya yê wek guhreşk, tirşok, deviyên beruyan, kursên wan ên nû şîn hatine dîtin.

Di van her sê hevokan de tê dîtin ku mebest yek e, lê ji aliyê wateya gelemperî û taybetî ve hevoka duwem ji ya yekem, hevoka sêyem jî, ji ya duwem bêhtir zelalî û têgihîştinekê çêdike. Di vegotina wêjeyî de bêhtir bikaranîna peyvên bi wateya wan a taybetî divê were çêkirin ku dewlemendî û dilbijariyekê çêbike.

-Peyvên Wateya Razber û Ya Şênber Didin Diyar Kirin:

Di xwezayê de qasî tişt û heyîneyên bi her pênc libatên hîskirinê tên bihîstin, ên ku nayên bihîstin jî hene. Bêguman her tiştêk wiha xwediya navekî ye û peyvên ji vana re dibin nav, li gorî vana wateyeke razber an şênber diyar dikin. Wek tê zanîn libatên hîskirinê; ji bo dîtinê çav, ji bo bihîstinê guh, ji bo tamandinê ziman, ji bo bêhnkirinê bêvil û ji bo pêhisinê dest (ango çerm) e. Mirov dema avê vedixwe bi tama wê dihise ku av e, dema destê xwe dideyê, ji şilahiya wê dizana ku av e, dema bêhn dike dizana ku bi gemar an pak e, dema şiriniya wê li ber guhê mirov dikeve, mirov dîsa dizana ku av e û dema mirov bi çav dibîne dizana ku av e. Ji bo vê tiştên wiha bi her pênc libatên pêhisinê dikarin werin pêdandin, tiştên şênber in.

Lê derveyî vana jî hinek tişt hene ku mirov bi çav nikare bibîne, bi guh nikare bibihîse, bi ziman nikare bitamîne, bi bêvilê nikare bêhn bike, bi dest nikare pê bihise; bes mirov bi rêka hest û ramana xwe dizana ku ew tişt heye. Tiştên wiha jî yên razber in. Mînak, dema mirov dibêje; 'Dilê min bijiya te', 'Ez dil ketim te', 'Xwîna min li te keliya', 'Hêrsa min rabû', 'Hestên min fûriyan', 'Xewn û xeyalên min hatin bîra min' û hwd. ev gotin tev razber in.

Razberî û şênberî di vegotinê de her yek xwediya cihêkî ye. Ger mirov peyvên xwediya wateya razber û şênber ji hev nas neke û bi awayekî rasthatinî bi kar bîne, bêguman wê ew vegotin zêde nikaribe li gorî armancê pêk were. Wek vîna, vegotinekê xurû razber jî wê pir xeyalî be û zêde têgihîştina wateyê çêneke. Tersê wê ku xurû şênber be, wê pir ziwa û hişk be ku ev jî têrbûna giyanî çênake. Wê demê ya rast ew e ku mirov peyvên xwediya wateya razber û yên şênber di nava hev de bi awayekî sitirandin û hûnandin bi kar bîne.

Mînak; ger mirov bêje:

'Min tîrêjên rojê dîtin', ev dibe vegotinekê şênber. Pir rasterast hatiye gotin û zêde têrbûneke wêjeyî ango giyanî nade. Ger mirov bi awayekî din bêje:

'Min germahiyeke zêrîn bihîst', ev jî dibe vegotinekê razber û zêde têgihîştinekê tam nade. Gelo germahî ya çi ye? Dibe ku ya rojê be, dibe ku ya zêran be, dibe ku ya tiştêkî din be. Lê ku mirov bi awayekî her du vegotinan di nava hev de bihûne û bêje ;

'Min germahiya zêrîn a rojê bihîst', ev him dibe vegotinekê wêjeyî, li ser giyana mirov bandûrê çêdike, him jî bi aliyê xwe yê şênber, têgihîştinekê tam a wateya xwe dide çêkirin.

Hinek kes di bin navê 'deranîna hunerê' de gelek rêzepeyvên razber li pey hev rêz dikin, dibêjin qey hest û hêviyên xwe tînin ser ziman. Lê ev ne rêyeke rast a vegotinê ye. Vegotin divê qasî bangê giyanê dike, têgihîştinekê hevpar jî çêbike.

Mirov bi çend mînakên din dikare bêhtir têgihîştinê xurt bike:

Dema xeyala wê li ber çavê min diyar dibe, xwîna laşê min dikele û hestên min hil dibin!

Dema ew tê bîra min, bîranînên me li ber çavên min rêz dibin û bi dîtina xeyala wê, xwîn di laşê min de dibeze, hestên min radibin ser xwe.

Gelo leylan bû ew dîtina te yara rengîn?

Gelo leylan bû ew dîtina te ala rengîn?

-Peyvên Wateya Rastî û Ya Mecazî Didin Diyar Kirin:

Di vegotinê de carcaran mirov tiştê dixwaze bêje, ne bi awayekî rasterast, bi awayekî derdorî dibêje ku li ser kesê duwem bandûreke rasterast çêneke. Bêguman ev yek li gor armanca vegotinê tê guhertin. Hin raman, bûyer hene ku mirov dixwaze rasterast bêje. Lê hin raman û bûyer jî hene ku mirov naxwaze rasterast bêje. Di rewşên wiha de mirov peyvên ku wateyeke mecazî diyar dikin bi kar tîne. Dema mirov peyvên xwediyê wateya mecazî bi kar tîne, divê cihê xwe tam bigrin ku têgihîştineke şaş çênekin.

Kêm zêde her peyv xwediyê wateyeke rasterast û xwediyê wateyeke derdorî (mecazî) ye.

Mînak :

Ger mirov bêje;

‘Mem, dil ketiye Zînê’, ev dibe vegotîneke rasterast. Lê ku mirov bêje:

‘Mem li ser Zînê dîn dibe’, ‘Mem li derdora zînê digere’, ‘Mem çav berdaye Zînê’, ‘Mem bi agirê Zînê dişewite’ û hwd. tev wateyên mecazî didin û mebesta ramanê bi awayekî derdorî tînin ser ziman. Êdî ger mirov peyvên wiha bi wateya mecazî û ya rasterast binase, divê dema di hevokê de bi kar bîne, kîjan wate bêhtir dikare bibe bersiva mebestê, wê wateyê bi kar bîne baştir e. Em bi çend mînakên din têgihîştinê xurtir bikin:

Min gelekî rû daye te û tu ji ser xwe çûye.

Dîsa mêşa girî li derdora te digere, tê lêdanê bixwî!

Tu feqîr î, dilê min bi te dişewite!

Wî pêşî li xwendevanan vekir û tev li pêş ketin, zana bûn.

Wî mesele baş danî holê, raxist ber çavan û xist kûrahiya mejîyan.

Te dîsa kevîrek li min da, bi vê gotina xwe ya hişk.

Tu dîsa diavêjî; qe ne hêdî biavêje, hûr biavêje ku bawerî bi te were.

Di vê mînaka dawî de, bi balkêşî diyar e ku mirov ji yekî re bêje ‘Tu derewan dikî’, ew kes dikare vê gotinê bi xwe xweş neyne. Lê ku mirov dibêje ‘Tu diavêjî’ ewqas pê zor nayê û bêhtir dikare vê gotinê rake.

Wê demê ger mirov peyvên dizana tenê di wateya wan a rasterast de bi kar bîne, bêguman ev peyv têra vegotîneke dewlemend nakin. Hin peyv hene ku xwediyê gelek wateyên mecazîne û li gor armanca vegotinê divê mirov vana jî bi kar bîne.

Mînak, peyva ‘Rêz’ di wateya ‘rêzgirtin’ û di wateya ‘rêzkirin’ de bi du wateyan tê nasîn, lê di hevokê de mirov dikare bi gelek wateyên ji vana dertên bi kar bîne û xezîneya peyvên a hişk vegotina xwe dewlemend bike.

Rêz

Rêzdar

Rêzik

Rêzan

Rêziman

Rêzediran

Rêz bi rêz û hwd.

Wek vê peyva çav jî di zimanê kurdî de xwediyê gelek wateyên mecazî ye. Mînak

Çav

Çavdêr

Çavdêrî

Çavtêr

Çavbirçî

Çavnebar

Çavî

Çavik

Çavkor

Çavsor

Çavteng

Çavtirsandin

Çavşikandin

Çavberdan

Çavînîkirin

Çavkanî

Çavreş

Diyar e ku her peyvekê mirov wateyên wê yên mecazî çiqasî binase, di vegotinê de mirov ewqasî tengasiyê nakişîne û dewlemend vedibêje.

-Peyvên Hemwate û Yên Wateyeke Nêzî Hev Didin Diyarkirin

Di ziman de hinek peyvên bi awayekî cuda tînin nivîsandin lê xwediyê yek wateyê ne hene. Peyvên wiha hemwate, mirov dikare di cihê hev de bi kar bîne, lê ji bo vegotîneke rast û dewlemend kîjan bêhtir dikare bibê bersiva armancê, divê mirov wêna bi kar bîne.

Mînak :

Peyvên wek 'raborîn', 'derbas bûn', 'tê re çûn' tev jî wateya di cihê re çûnê diyar dikin. Bêguman mirov dema di warekî re derbas dibe, yekê ji vana dikare bi kar bîne, lê ku mirov vana her sêyan bizanibe, di hûnandina ramanê de, dikare li gor sazûna armanca hevokan kîjan bêhtir wateyeke xurt dide, wê bi kar bîne, bi awayekî rasthatî bi kar neyne.

Mînak :

Ez di Amedê re raborîm.

Ez di Amedê re derbas bûm.

Ez di Amedê re çûm.

Tê dîtin ku her sê hevok jî kêm-zêde wateyeke hevpar didin. Niha em dîsa bi van mînakên vegotîna xwe dewlemend bikin û li guhertîna wateyan binêrin:

Em di Amedê re borîn. / Em di kêleka Amedê re borîn.

Em di Amedê re derbas bûn. / Em di nava Amedê re derbas bûn

Em di Amedê re çûn. / Em di ser Amedê re çûn.

Wek vana peyvên wateya wan nêzî hev jî hene ku peyvên wiha jî divê li gor armanca ramana di vegotinê de werin bikaranîn. Ger mirov bi awayekî teng an bi awayekî rasthatî bi kar bîne dîsa wê vegotinê qels

bike. Ji bo dewlemendkirina vegotinê, divê peyvên wateya wan nêzî hev werin nasîn û her yek li gor avahiya hevokê û sazûna ramanê di cih de werin bikaranîn.

Mînak; peyvên wek 'Lêdan', 'Lêxistin', 'Kuştin', 'Mirandin', 'Gêr kirin' tev di wateya bidawîkirina jiyana heyîneyekê de ne. Mirov dikare vana tevan jî di hevokê de li şûna hev bi kar bîne. Lê ji bo vegotîneke rast û dewlemend divê li gor avabûna hevokê û armanca ramana di hevokê de kîjan bêhtir dibe bersiv, ew were bikaranîn.

Ger mirov bêje:

'Min ew kuşt!' Li şûna vê mirov dikare bêje:

Min ew gêr kir.

Min jiyana wî bi dawî kir.

Min ew qedand.

Min lê da.

Min lê xist.

Ev tev tîn wateya kuştina yekî, lê ku mirov hevoka xwe dewlemend bike, wate tê guhertin û cudahî dikeve navbera van peyvên:

Min bi gotinekê jiyana wî bi dawî kir, êdî nikare li ti deran jiyana bike.

Min bi gotinekê ew qedand, êdî rêka jiyana jê re nemaye.

Min bi kêrê lê da û jiyana xwe ji dest da.

Min guleyek lê xist û mir.

Min darek lê xist û ji ser hişê xwe çû, jiyana lê tarî bû. û hwd.

Wek vana, dema mirov ji yekî aciz be û miribe, mirov dibêje: 'Ew jî bin ax bû', 'Qeşitî çû', 'Cehimî' û hwd.

Dema mirov ji yekî hez bike û miribe, dibêje: 'Çû rehmetê', 'Çû ser dilovaniya xwe', 'Jiyana xwe ji dest da', û hwd.

Ger yek bi komployekê hetibe kuştin, mirov dibêje: 'Lingê wî şemitandin, gêr bû çû!'

Bi vî awayî tê dîtin ku mirov tenê bûyereke jî dikare bi gelek awayan bîne ser ziman û wateyên cihê bide ramana xwe. Ji bo vê jî naskirina peyvên bi wateya rasterast û bi wateya mecazî tê xwestin.

-Peyvên Dijwate; Yên Wateyeke Li Dij Hev Didin Diyarkirin

Di ziman de qasî peyvên hemwate, peyvên dijwate jî hene. Dema mirov peyvekê ji bîr bike, ji peyva dijwateya wê dikare bîne bîra xwe û bi kar bîne. Dibe ku em ramana xwe bi peyvekê tînin ser ziman ku em jê bi guman in, ka tam wateya armanca ramanê dide, yan nade. Wê demê mirov li peyva dijwateya wê dinêre û ger tam li gor armanca ramana mirov be, yan ne li gorê be ji wir dikare binase û bi vî awayî xwe bigihîne rastvegotinê.

Mînak; em dixwazin ji bo mirovekî peyva 'baş' bi kar bînin, an peyva 'qenc' bi kar bînin, divê em bizanibin peyva 'Xerab' dijwateya van her duyan jî dide. Lê ku mirov bikole, peyva 'xerab' zêdetir peyva dijwateya 'qenc' e, wê demê ji bo dijwateya peyva 'baş' mirov nikare peyva 'xerab' bi kar bîne, li şûna wê mirov dikare peyva 'ne baş' bi kar bîne.

Dîsa peyva 'kirêt' di wateya 'xerab' de tê bi kar anîn, lê peyva xerab û peyva 'ne xweşik', nayên yek wateyê, ji ber ku wateya peyva 'kirêt', 'ne xweşik-çîrkîn' e, ji bo vê peyva dijwateya wê divê 'xweşik' be.

Wê demê dema mirov peyvekê dinase divê peyvên dijwateyên wê jî binase ku bikaribe rast bi kar bîne.

Mirov dikare çend peyvên wek mînak rêz bike:

Şêrîn / Tal /

Hişk / Nerm /

Kelê / Şor
 Nişûv / Evraz
 Jêr / Jor
 Deşt / Çiya
 Gelî / Sirt – Pişt
 Zozan / Germyan –Berî

-Peyvên Kevin Û Yên Nû Ku Wateyeke Hevbeş Didin Diyarkirin

Di her zimanî de bi demê re li gor pêdiviya rojane hinek peyv ji bikaranînê radibin û li şûna wan hinek peyvên nû tên bikaranîn. Wek vana di pêvajoyên bandûriya zimanên biyanî li ser ziman çêdibin de, hinek peyvên biyanî dikevin nava ziman û dema rewş tê guhertin ku ziman derfeteke bikaranîn û xwelipêşxistina azad dibîne, dixwaze van peyvên biyanî biavêje, li şûna wana peyvên nû bi kar bîne. Her bi çi awayî dibe bila bibê, divê mirov herdem peyvên nû yên ji rojê re dibin bersiv bi kar bîne. Bi vî awayî ziman jî xwe nû dike û divejîne. Lê divê di bin navê bikaranîna peyvên nû de mirov zimanekî ku gel têngihêje bikar neyne. Hin peyvên nû hene ku di encama lêkolîn û lêgerîneke akademîk de hatine pêkanîn. Peyvên wiha heta ku ji aliyê gel ve di vegotinê de neyên pejirandin û nekeve jiyana wan a rojane, mirov bi tenê serê xwe bi kar neyne, di nava kevanokê de herdem peyva hevalê wê ya kevin jî diyar bike wê baştir be.

Mînak :

Peyvên Kevin	Peyvên Nû
Lazimî	Pêdivî
Gerek	Pêwîst
Şirîk	Hevpar
Hal	Rewş
Îmkan	Derfet
Hediye	Diyarî
Fêm kirin	Têgihîştin
Elimîn	Fêrbûn
Tespît kirin	Pêdandin
Îspat kirin	Peyitandin

Mirov dikare van mînakên zêdetir bike.

Di mînakên jorîn de jî diyar dibe ku mirov tenê peyvên kevin bi kar bîne, rewşeke wek mirov bi zimanekî biyanî diaxive derdikeve holê. Lê li aliyê din mirov bi tevahî peyvên nû bi kar bîne, wê demê jî têngihîştineke gelemperî çênabe; ji ber ku ev peyv bi tevahî di nava bikaranîna rojane de bi cih nebûne. Wê demê mirov ji bo demekê wan di nava hev de û bêhtir bi diyarkirina di nava kevanokê de dikare raxîne ber çavan û fêrbûnê li pêş bixe.

Ji bo pêşveçûna zimanekî, divê peyvên biyanî ji nava wî zimanî werin derxistin û peyvên li gor rêzimanê wî zimanî werin bikaranîn. Bi taybetî jî di bikaranîna lêkeran de divê mirov li gorî vê rêzîkê tevbigere. Bi rehê peyveke biyanî mirov nikare peyvên din pêk bîne, lê li ser rehê peyveke kurdî mirov dikare gelek peyvên din pêk bîne. Ev jî diyar dike ku zêdebûna peyvên biyanî di ziman de, dewlemendiyekê nade ziman, tersê wê ziman qels dihêle û ji xwezaya wê dûr dixê.

Mînak ; Lêkera ‘şitexilîn’ ji zimanê biyanî hatiye. Ji bo vê mirov ne dikare rehê wê (koka wê) binase, ne jî dikare li ser vê kokê peyveke din ava bike. Li şûna vê, peyva ‘Gotin’ peyveke kurdî ye û koka wê diyar e;

'Got' e. Ji vê mirov dikare peyvên wek 'Gotar' , 'Gotûbêj' , 'Vegotin' , 'Vegotinêr' , 'Sergotar' û hwd. pêk bîne.

Di vegotinê de mirov bi peyvên li gor rêziman û xwemaliya (orîjînalî) zimanê kurdî xwe bîne ser ziman, wê bêhtir dewlemendiyê û xurtbûnê bide vegotina mirov. Peyvên xwemaliya wan kurdî bin, mirov dizana ku çawa binivîsîne û bixwîne. Lê ji bo peyvên biyanî mirov nikare vê yekê bizanibe. Mînak; peyva 'Şitexilîn' dikare wek 'Ştexilîn' , 'Şitaxilîn' , 'Ştexelîn' jî were bikaranîn û di rastiye de mirov nizana kîjan rast e; ji ber ku peyveke biyanî ye û di zimanê jê hatiye de jî bi awayekî din deng derdixe. Lê peyveke xwemaliya xwe kurdî be, çiqas kevin an nû be, mirov dizana ku divê dengê çawa derxe û ji bo vê jî çawa were nivîsandin. Mînak; peyva 'Serxwebûn' ku wek 'Serxebûn' were nivîsandin her kurdek dizana ku ev gotin şaş hatiye bikaranîn û nivîsandin.

Wê demê ji bo mirov nekeve şaşitiyan û têgihîştinên şaş çêneke, divê herdem hewl bide ku peyvên xwemaliya wan kurdî û yên nû bi kar bîne.

DI ZIMANÊ KURDÎ DE BIWÊJ Û BIKARANÎNA BIWÊJAN DI VEGOTINÊ DE

Di ziman de herdem ji nivîsandin û gotina rasterast zêdetir, a bi awayekî derdorî behtir balê dikişîne û teşeyeke wêjeyî dide vegotinê. Dîsa hin bûyer, rewş û liv hene, mirov dixwaze ne bi peyvên hişkeber, bi awayekî hunerî bîne ser ziman ku bandûreke hişk neke, bikaribe were daqurtandin. Hin caran jî mirov mebesteke dirêj dixwaze bi du-sê peyvên kurt bîne ser ziman û têgihîştineke balkêş bide çêkirin.

Di van rewşan tevan de, ji peyv an rêzepeyvên mirov bi kar tîne re, 'Biwêj' tê gotin. Peyvên biwêjê saz dikin, dema tîna cem hev wateya xwe ya berê winda dikin û wateyeke nû digrin. Dema mirov li peyvên û wateya wan dinêre dibîne ku pir hatiye guhertin, lê ji sedema dewlemendî û xurtbûna wateya nû jî mirov têdigihêje ku dixwaze çî bêje.

Mînak :

Tu çiqas çavbirçiyî, tu dinyê tevî bixwî jî tîr nabî!

Di vê hevokê de peyvên 'çav' û 'birçî' hatine cem hev, ji wateyên xwe cudatir wateyeke 'Çavbirçîbûn' derxistine holê. 'Çavbirçîbûn' tê wateya tîrnebûna ji malê dinyê. Ger mirov bixwaze bi firehî wateya vê biwêje bîne ser ziman, mirov dikare du-sê pelan li ser binivîsîne. Lê wek tê dîtin bi vê biwêja yek peyvî mirov rewş û helwesta mirovekî dikare bîne ser ziman. Dîsa biwêja 'Xwarina dinyê' jî wateyeke 'dewlemend' dide. Di rastiye de dinya nayê xwarin, lê dema biwêjê tê bikaranîn, di wateya 'tîrnebûna ji malê dinyê' de rol dileyize.

Wek di vê hevokê de jî diyar dibe, zimanê kurdî ji bo çêkirin û bikaranîna biwêjan xwediyê taybetmendiyeke dewlemend e. Mirov di zimanê kurdî de pir bi hêsanî dikare biwêjan bi kar bîne û ev jî ziman bêhtir wêjeyî, hunerî û watedar dike. Di vegotinê de bikaranîna biwêjan bêhtir bi guh xweş tê û hevok li ser ziman diherikin, dertên; kesê duwem ji vegotinê aciz nabe. Peyva di wateya xwe ya rasterast de were bikaranîn herdem dikare nerazîbûnekê li ser kesê duwem çêbike. Mînak di hevoka jorîn de ku mirov ne bi awayê biwêjî, bi awayê rasterast bêje, çî alozî wê derkeve, em bibînin :

'Tu dixwazî her tiştî; pere, mal mulk tev ji bo xwe bigrî; tu timayî; evqas dewlemendiyên te hene, dîsa jî dixwazî ji derdorê bigrî û kom bikî.'

Mirov vegotina di vê hevokê de dikare hîn jî dirêjtir bîne ser ziman lê him wek hevoka bi awayê biwêjî wateyeke xurt nade, him dirêj dibe, him jî li ser kesê duwem dikare acizî û nerazîbûnekê çêbike. Lê di vegotina biwêjî de diyar e ku bi hevokeke kurt mebesteke dewlemend hatiye ser ziman :

'Tu çiqasî çavbirçiyî, tu dinyê tevî bixwî jî tîr nabî!'

Divê were zanîn ku di vegotinê de bikaranîna biwêjan taybetmendiyeke zimanê kurdî ye. Îroj jî di vegotinê de bi zanistî yan bi nezanî gelek biwêj tên bikaranîn. Lê tevî vê ji sedema bandûra zimanên desthilatdar, biwêjên kurdî wek ziman dixwaze, nayên bikaranîn. Ji xwe bi sedan biwêjên kurdî ji aliyê zimanê tirkî ve hatine şelandin û bi guhertinên li gor rêzimanê xwe, kirine biwêjên xwe. Kesên di rêzimanê kurdî de tam ne pispor bin jî, van biwêjên hatine guhertin bi wî awayî vedigerînin kurdî û bi kar tînin ku wê demê ew biwêj, ji biwêjbûna xwe derdikevin. Lê ku were lêkolînkirin, di nava gel de, bêhtir li ser zimanê dayikên zêde nehatine hilandin, mirov dikare rastî û teşeyên ne xerabûyî ê van biwêjan bibîne û li gorî wê bi kar bîne.

Mînak :

‘Rûreşî û maf xwarin’: Tu rûreşiyê dikî, min mafê te nexwarî ye.

‘Dilgerm nêzîkbûn û ji ser hişê xwe çûn’: Ez pir dilgerm nêzî wê bûm, lê hişê wê li ser ewran e.

‘Wek pepûkê bûn’: Ev çi rewşa te ye; wek pepûkê li te hatiye!

‘Têr xwarin û dev jê berdan’: Qey te têr xwariye, tu dixwazî dev ji vî karî berdî?

‘Xwe windakirin’: Bi rastî te xwe winda kiriye, tu nizanî çi dibêjî!

‘Dildayîn’: Min dil daye vê xakê!

Mirov dikare van mînanan zêdetir bike.

BIWÊJÊN ZANYARÎ Û HUNERÎ - Terîm -

Di warê xebata zanyarî û hunerî de zanyar û hunermend jî biwêjan bi kar tînin. Biwêjên zanyarî û hunerî nayên guhertin û ji du, yan zêdetir peyvên tên cem hev û wateyeke nû diyar dikin tên pêkanîn. Ev biwêj zêde di nava vegotina rojane de nayên bikaranîn, lê li derdora zanyar û hunermendan di kar û xebata wan de tên bikaranîn. Mînak:

‘Valahî’: Valahiya gerdûnê ya ku hemû stêrk tê de cih digrin tîne ser ziman.

‘Gûstêrk’: Wateya kevirên / ango hebûnên wek keviran ên di valahiya Gerdûnê de dilivin diyar dike.

‘Şahreg / Şahreh’: Wateya rehê xwînê li laş belav dike diyar dike.

‘Qerase’: Wateya bista hesinî ya bi kêrî rakirina giraniyên ji hêza mirov zêdetir diyar dike.

‘Bîrname’: Wateya nîşaneyên bi kêrî nasîna dengên mûzîkê tên diyar dike.

Mirov dikare van mînanan zêdetir bike.

Di Zimanê Kurdî De Dubarekirina Peyvan

Di ziman de hinek peyv hene ku hatine cem hev û bi demê re wek goşt û hestî bi hev ve bûne yek. Peyvên wiha wateya hev xurt dikin û dema mirov wan ji hev vediqetîne, wate qels dikeve. Bi peyvên wiha dubarekar, mirov dikare wateya hevokê tevî xurt an qels bide diyarkirin, wateyê biçûk an mezin bike.

Ji bo vê dubarekirina peyvan divê di cih de were bikaranîn.

Mînak:

Hingî vexwariye, xwaro maro dimeşe.

Dîsa tewşo mewşo diaxivî!

Darekî hişk û hola bû; min birî, çû!

Ev daristan bi xêr û ber e!

Min ew rût zelût dît!

Mirov bi dubarekirina peyvan dikare wateya hevokê xurt û qels, mezin û biçûk diyar bike:

Mînak :

Asîman çik sayî bû.

Erd zip û ziwa maye.

Îsal misqalek tenê jî baran nebariya.

Dinya xir xopan bû.

Em li ber baranê şil û pil bûn.

Dubarekirina peyvên di helbestan de jî tê bikaranîn û wateyê dewlemend an lawaz dike.

Mînak :

Li jor gire gira ewran e,

Li jêr mij û moran e,

Her der toz û dûman e

Qîje qîja zarokan e,

Nale nala dayik û bavan e...

Û hwd.

Dubarekirina peyvên ji bo dengderxistina ajal û heyîneyan jî tê bikaranîn:

Mînak:

Kûze kûza sa tê.

Qîje qîja qazan tê.

Qude quda mirîşkan tê.

Xişe xişa avê tê.

Gire gira ewran tê.

Piste pista pîrekan tê.

Hîre hîra hespan tê.

Zûre zûra guran tê.

Mişe mişa bayî tê.

Û hwd.

DI PEYVAN DE KIRPANDIN Û ERKA WÊ

Her peyvek ji rêzbûna dangan pêk tê. Bêguman ev deng çiqasî li pey hev hatibin rêzkirin jî di gotinê de hemû bi yek pêlê deng dernaxin. Hinek deng nizm tîr derxistin, hinek bilind. Hinek deng bi kurtebir tîr gotin, hinek tîr dirêjkirin. Li ser hinek dangan rawestîna tê çêkirin, di ser hinekan re tê derbaskirin. Bi vî awayî peyv bi teşeyê li gorî wateya xwe, ji dev derdikeve. Ji vî re jî 'Kirpandin' tê gotin.

Kirpandin di peyvên de cuda, di kîteyan de cuda, di hevokan de cuda tê çêkirin. Her peyvek bi awayekî tê kirpandin; qasî rêzîkên gelemperî, yê taybetî jî hene. Divê mirov her peyvê bi çî awayî tê kirpandin binase. Ger mirov peyvên bê kirpandin bêje, bandûra peyvên ji holê radibe û hinek peyv ji aliyê kesê duwem ve, şaş jî dikarin werin têgihîştin.

Mînak ; peyva 'divê' di wateya 'pêwîstiyê' de û peyva 'di vê' di wateya 'tê de' û peyva 'divê' di wateya 'dixwaze' de em hilgirin dest. Ger her yekê bi kirpandinê em ji hev cuda nekin, di vegotina peyvê de em nikarin watedar bikin û têgihîştina kesê duwem çêbikin. Em bi mînakdayînan bibînin :

Divê tu ji vê derê qet nelivî!

Di vê xalê de emê li ser kirpandinê rawestîna.

Ji bo vî karî deh zilam divên.

Di van hevokan de kîteyên binê wana xêzkirî hatine kirpandin û peyv li gorî vî kirpandinê gihîştine dengderxistîneke watedar.

Peyvên ji kîteyekê pêk tîr, kirpandin bêhtir li ser tîpa dengdêr tê çêkirin.

Sêv

Mînak sêvek xwar.

Lêv   Min lêva xwe gez kir.
Goşt   Te goşt xwar?
Stran   Ew xweş stranan dibêje.
Cot   Gerîla cot bi cot dimeşin.
Pişt   Pişt min diêşe.
Reng   Siyê reng da avê.

Peyvên ji du kîteyan pêk tên, kirpandin bêhtir li ser kîteya dawî tê çêkirin.

Silav

Baran

Bizin

Tazî

Ev rêzik di navê bajaran û yê mirovan de tê guhertin :

Ruha

Dîlok

Mêrdîn

Zerdeşt

Leyla

Zîlan

Peyvên ji pir kîteyan pêk tên kirpandin an li ser kîteya pêş an li ser a paş tê çêkirin.

Serxwebûn

Berxwedan

Rêziman

Asîman

Rêvebir

Demjimar

Peyvên pêşgir an paşgir girtibin, kirpandin li ser van pêşgir û pêşgiran tê çêkirin.

Serpêhatî

Serokatî

Dimeşe

Dilive

Di fermandayînê de kirpandin li ser kîteya 'bûn' tê çêkirin:

Rabe!

Biçe!

Bide!

Pêşgirên neyênî nayên kirpandin.

Neçûn

Bêxwedî

Nemir

Nezan

PEYVÊN KIT Ê PEYVÊN KOM

Di zimanê kurdî de dema peyvek bi tena serê xwe be, mirov nizana ku kit e, yan kom e. Ji bo kitbûn an kombûna peyvan derkeve holê divê di nava hevokê de yan jî bi cînavên nîşanî werin bikaranîn. Dema wiha

werin bikaranîn ji bo peyvên kit, tîpa 'ek', ji bo peyvên kom, tîpa 'an' tê bikaranîn. Tîpa kitbûnê 'ek' dema dikeve dawîya peyveke bi tîpeke dengdêr bi dawî bûye, divê bi tîpa kelijandinê 'y' re, pev re were bikaranîn. Lê tîpa kombûnê diyar dike 'an' li gor rewşa peyvê wek 'ên', 'in', 'ne' guhertinê jiyar dike.

Mînak, ji bo peyvên kit:

Sêv Kitbûn an kombûn ne diyar e.

Sêvek Yek sêv

Wê sêvê Ji bo peyvên mê

Zilam Kitbûn an kombûn ne diyar e.

Zilamek Yek zilam

Wî zilamî Ji bo peyvên nêr

Mînak, ji bo peyvên kom:

Sêv Kitbûn an kombûn ne diyar e.

Sêvan Gelek sêv

Wan sêvan Him ji bo nêr, him ji bo mê (Di kombûnê de nêr û mê bûn ji holê radibe.)

Sêv a me

Zilam ê me

Sêv ên me

Zilam ên me

Ew sêv e.

Ew sêvek e.

Ew zilam e.

Ew zilamek e.

Ew sêv in.

Ew zilam in.

Ew mamoste ye.

Ew mamosteyek e.

Ew mamoste ne.

Ew derî ye.

Ew deriyek e.

Ew derî ne.

Zilam dimeşe. Zilamek dimeşe.

Zilam dimeşin. Gelek zilam dimeşin.

Zilamek dimeşe.

Deh zilam dimeşin.

Jin dimeşe.

Jin dimeşin.

Jinek dimeşe.

Deh jin dimeşin.

Deriyê xaniyê me vedibe. Yek derî û yek xanî

Deriyên xaniyê me vedibin. Gelek derî û yek xanî

Deriyên xaniyên me vedibin. Gelek derî û gelek xanî

Deriyê xaniyên me vedibe. Yek derî û gelek xanî

DI PEYVAN DE SINÊDEKIRIN Û ERKA WÊ

Sinêdekirin jî rêyeke vegotina derdorî ye. Bi sinêdekirinê du tiştên pêwendiya wan bi hev hebe yan bişibin hev, mirov ji vê têkilî û şibandîna sîd digre û navê yekê derbasî yeke din dike. Bi vî awayî di xwezayê de heyîne û tiştên hene bi hêsanî dikarin di vegotina mirov de cih bigrin.

Mînak :

Dema em dibêjin : ‘Çiyayê Cûdî serê xwe wiha bilind kiribû ku ji deşta Cizîrê heta beriya Mêrdînê tev li bin lingên wê dirêj dibûn’. Tê zanîn ku di rastiye de ne serê çiyayê Cûdî, ne jî lingên wê hene; lê di vir de, ji şibandina mirovekî sîd hatiye girtin û navê ser û lingên mirov li jor û jêra çiyê hatiye kirin. Bi vî awayî sinêdekirin çêbûye û bi rêka sinêdekirinê dîmenek li ber çavê mirov çêdibe ku aliyê Çiyayê Cûdî yê li deştê û beriyê dinêre bilind û tîk e.

Mirov bi çend mînakên din dikare têgihîştinê xurtir bike:

Gundê wan di zikê dolê de ye.

Em daketin ber ava Masîro û çiyayên rût zelût li ber me dirêj bûn.

Ava mezin êdî ker û lal diherikî.

Pelên daran wek nesaxekî zer û çilmisî bûn; êdî Payiz li ber derî bû.

Di van mînakan de jî tê dîtin ku tişta em dixwazin em rasterast nabêjin û sinêde dikin. Lê ev sinêdekirin wateya vegotinê qels nake, tersê wê xurtir û wêjeyî dike. Dema em dibêjin; ‘Ava mezin êdî ker û lal diherikî’, kesê duwem têdighêje ku ev av qet deng dernaxe, wiha bêdeng diherike û cihê wê deşt e ku deng dernaxe.

Niha ku mirov gotiba; ‘Ava mezin di deştê re bêdeng diherikî’, ev bê sinêdekirin e û wateyeke rasterast dide. Lê mirov dibîne ku vegotîneke pir hişk û ziwa ye. Ji bo vê sinêdekirin vegotinê xweştir dike.

Wek vê mirov çawa ku taybetmendiyên mirovan derbasî heyîneyên xwezayî dike, dikare taybetmendiyên heyîneyan jî derbasî mirovan bike û bi vî awayî sinêdekirinê çêbike.

Tu tu gidî sayê heram; tu dîsa hatiyî ber deriyê me!?

Ew wek tajiye motkan her roj li ber deriyekî ye.

Ew roviyekî pîr e, tu nikarî wî ji rê bibî.

Wek bizinekê li ber xwe dide; qet ji ya xwe nayê xwarê.

Pir awaxweş e; wek bilbilan dişerqe.

Dûvê xwe bixe nava şeqên xwe û biçe ;ez careke din te li vir nebînim!

Wek hespekî kiêl dimeşe.

Tu dibêjî qey kara xezalê ye.

Malmîrato, bi ser serê sipîndaran dikeve.

Tu wek ava di bin kayê re ye.

Wek tayekî rihanê ye!

Ew roviyê gerok e.

Ew golikê malê ye; qet rehet nasekine.

Berxê min.

Min marekî reş di paşla xwe de xwedî kiriye; di mala min de bi min vedide!

Di van mînakan de jî tê dîtin ku taybetmendiyên mirovan bi yê heyîneyên din hatiye ser ziman û him rengekî wêjeyî daye vegotinê, him jî têgihîştîneke xurt û zelaltir daye çêkirin.

Wek vana gelek peyvên em ji bo tiştên xwezayî bikartînin, ji bo helwestên mirovan jî di sinêdekirinê de tînan bikaranîn:

Ew zilamekî pir hişk e. (Hişk, taybetmendiya kevir e. Ji bo zilam di wateya nêzîkbûna wî de hatiye sinêdekirin).

Ew pir dilgerm e.

Ew sar wek qeşayê ye; yek gotin jê çênabe.

Ew pir tûj e; mirov nikare xwe nêzîkê bike.

Xwe pir giran dike; qet ji cihê xwe nalive.

Di van mînakên de tê dîtin ku peyvên wek sar, hişk, tûj, giran taybetmendiyan heyneyên xwezayî ne. Bi sinêdekirinê bûne yên mirovan û helwesta wan balkêştir raxistiye ber çavan.

Mirov bi peyvên bi kêrî hîskirinê tên jî dikare sinêdekirinê çêbike:

Wî pir sar ez himbêz kirim.

Ew pir germ nêzî min dibe.

Bi lêvkeniyeke şêrîn, destê xwe hejand.

Bi madekî tirş, silava min vegerand.

Sinêdekirin dikare bi rêka şênberkirinê jî were pêkanîn. Mînak; dema yek gotineke ne xweş ji yekî re bêje, yê din dibêje, 'Te bi vê gotinê ez êşandim', 'êşandin' peyvek razber e û mirov nizana ku bandûra wê çiqas e. Lê ku mirov vê gotinê bi awayekî sinêdekar şênber bike û bêje, 'Te ez şikandim', 'şikandin' peyvek şênber e, mirov dizana dema tiştê dişkê çawa dibe û ji bo vê bêhtir têgihîştinê çêdike.

Ew di vî karî de pijiya. (Li şûna, 'Peşvebirina jêhatiniyê')

Ew di karê xwe de bilind bû. (Li şûna, 'Lipêşketinê')

Te ez bi xwe ve girêdam. (Li şûna, 'Dostaniyê')

Te dilê min bi xwe re bir. (Li şûna, 'Ezê bêriya te bikim')

Çavên min li te digerin. (Li şûna, 'Min te bi bîr dianî')

Tu li ber çavê min direqîsî. (Li şûna, 'Xeyala te dihat ber çavên min')

Te ez serbilind kirim. (Li şûna, 'Te ez bi rûmet kirim')

Te ez rûreş kirim. (Li şûna 'Te ez dam şermê')

Wê demê derdikeve ber çav ku sinêdekirin di vegotinê de xwediyê cih û erkeke grîng e. Mirov bi rêka sinêdekirinê dikare vegotina xwe bêhtir baldar û bi bandûr bike. Wek vana biwêjên kurdî jî bi kêrî sinêdekirinê tên ango gelek biwêj hene ku erka sinêdekirinê di xwe de hildigrin:

Agir ji çavan barîn : Wiha hêrs bibû ku agir ji çavên wî dibariya!.

Mejî teqîn : Ji xwendinê mejî li xwe teqand.

Çavsorbûn: Çavên wî li nava serê wî sor bûne, çi ye?

Dev peritîn: Ji vê gotinê devê min peritiye.

Ziman şewitîn: Carekê zimanê min şewitî ye, êdî ez bi wî re naaxivim.

Şibandin jî rêkek sinêdekirinê ye. Mirov gelek caran ji bo tiştêkî bi awayekî balkêş bîne ser ziman, dişibîne tiştêkî din û bi vî awayî wate û têgihîştina wê qewîntir dike.

Mînak;

Diranên wê wek libên birincê ne. (Ji bo diranên sipî û durust)

Levên wê wek hingiv in. (Ji bo xweşikbûn û şêrînbûnê)

Sînga wê wek sedefê, porê wê wek hevrişim e.

Şibandin ne tenê di warê erênî de, di warê neyênî de jî sinêdekirinê çêdike.

Çavên wê wek ên beqan e. (Ji bo çavên beloq)

Diranên wê wek ferşan in. (Ji bo diranên girs ên ne durust)

Tu li şelimê bêvla wî dinêrî !

Serê wî wek qûna qirdê zelût bûye.

Tu li çaroxê devê wê binêre!

Di vegotina wêjeyî de şibandin derfeteke berfireh dide mirov û vegotinê bi hêztir dike, wateya peyvyan derdixe pêş. Şibandin di ziman de gelekî tê bikaranîn û hinek peyv hene ku ji demek dirêj ve wiha hatine bikaranîn, êdî wek qalibekî cihê xwe girtine. Mînakên wek, 'Gayê zexel', 'Dîkê çê', 'Wek pola', 'Dara fêkî' û hwd. erkek bi vî awayî dileyizin. Ji bo karnekirina kesekî, mirov dibêje, 'Ew wek gayê zexel e', êdî di vegotinê de wiha qalib girtiye ku mirov ji yekî re dibêje 'Gayê zexel', têdigihêje ku kar nake.

Di vegotinên wêjeyî, hunerî û hwd. de ev awayê sinêdekirinê gelekî tê bikaranîn.

Mînak:

Bi awirên wek tîrêjên rojê,

Bi germahiya wek tava biharê,

Bi lêvkeniyeke wek hingivê Feraşînê

Ez himbêz kirim, yara wek kara xezalê.

Sinêdekirin bi awayê cihguhertinê jî tê çêkirin. Gelek çar çalakîyekê mirov ne bi peyva bersiva wê dide, bi peyvek ku bikaribe cihê wê dagre tîne ser ziman û bi awayekî derdorî dibêje.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Ew parsek e', mirov dibêje 'Ew destê xwe li ber xelkê vedike.'

Li şûna gotina, 'Wî dest bi axaftinê kir', mirov dibêje, 'Zimanê wî vebû'

Li şûna gotina 'Ew ji xwarinê têr nabe', mirov dibêje, 'Çavên wî birçî ne'

Wek vana mirov dema qala cihekî dike, ne bi navê wî cihî, bi navê welatê ku ew cih lê ye tîne ser ziman.

Mînak;

Li şûna gotina, 'Ez çûm Swêdê', mirov dibêje, 'Ez çûm Ewropayê'.

Li şûna gotina, 'Ez çûm mala filankesî' mirov dibêje, 'Ez çûm gundê filankesî'.

DI ZIMANE KURDÎ DE HEVOK Û ERKA HEVOKAN DI VEGOTINÊ DE

Vegotin bi hevokan tê çêkirin. Hevok vegotina tewra biçûk a watedar e. Di hevokê de ramanek, bûyere, çalakîyek, qewimînek, hestek, ango tişteke din a pêkhatî, yan pêk tê, yan wê pêk were tê ser ziman. Ji bo vê divê hevok wiha were sazîkirin ku ji van çêbûnan re bikaribe bibe bersiv.

Hevok ji peyvyan pêk tê; lê ku tenê mirov peyvyan li pey hev rêzbike, ew nabe hevok. Divê yekserî, watedarî û çêbûnek di hevokê de cih bigre. Hevoka ku têgihîştineke diyar çêneke, dibe ku kêmbê, yan şaş hatibe raxistin. Çawa ku tîpeke ne di cih de hatibe bikaranîn, dikare wateya peyvê biguherîne, peyvek ne di cih de hatibe bikaranîn jî dikare wateya hevokê biguherîne. Hevoka kêmbê wate, yan şaş wate jî nikare armanc, daxwaz û ramana mirov bîne ser ziman.

Di her zimanekî de sazîkirin û raxistina hevokan li gorî rêzîkên wî zimanî çêdibe. Di rêzîman de hêmanên hevokê û cihên wan hatine diyarkirin. Mirov bi awayekî rasthatinî, yan li gorî kêfa dilê xwe nikare cihê wan biguhere. Ger guhertinek pêwîst be, dîsa jî divê pêlêkirina rêzîkên rêzîmanî çênebe.

Her hevok divê wateyeke berçav bide. Hevoka wateyê nede, ne hevok e. Watedayîna hevokan bi awayekî rast û di cih de bi bikaranîna peyvyan pêk tê. Her hêmaneke hevokê xwediyê erk û roleke çawa ye divê were zanîn. Kîjan hêman berya kîjanê tê, kîjan hêman di serê hevokê de, kîjan di dawîya hevokê de cih digre, di hevokê de kîjan hêman kêmbê ew hevok nayê sazîkirin, tev divê werin zanîn ku mirov bikaribe armanc û ramana xwe di cih de, rast û tam bîne ser ziman. Ger ne wiha be, mirov bi saetan biaxive, yan binivîse jî, kesê duwem têgihîştinekê nikare çêbibe û westandina mirov vala diçe.

Hevok ji bo ku bingehê vegotinê ye, gelek cûre û teşeyên sazkirina hevokan hene. Mirov hevokekê çawa saz dike, hêmanên bingehîn ên hevokê çi ne, em bibînin.

Hevok Çawa Û Ji Kîjan Hêmanan Pêk Tê?

Ji bo mirov bikaribe hevokeke tewra hêsan pêk bîne, kêmkê du hêman pêwîst in. Ji vana yek hêmana çalakiyê dide diyarkirin, a din hêmana ku vê çalakiyê pêk tîne ye. Li gor ku hevok çalakî, bûyer, daxwaz, hest û pêkanînekê diyar dike, divê ev liv ji aliyê kê, yan ji aliyê çi ve pêk tên werin diyarkirin. Rêzepeyveke ne xwediyê van her du hêmanên bingehîn be, ew nabe hevok, wek rêzepeyvan dimîne û ji bo vê ti wateyê jî diyar nake. Lê rêzepeyvên ev her du hêmanên bingehîn bi awayekî diyar, an bi awayekî veşartî tê de bi cih bûne, ew watedar in û ji bo vê jî hevok in.

Hêmanên bingehîn ên di hevoka herî sade de divê cih bigrin; 'Lêker' û 'Kirde' ye. Ji vana 'Lêker' herdem divê diyar be, lê 'Kirde' dibe ku veşartî be. Dema kirde diyar be jî, veşartî be jî bi paşgira kesane ya tê pey rehê lêkerê, xwe diyar dike û têgihîştinê dide çêkirin.

Mînak:

Ez dimeşim.

Ev hevokeke herî hêsan e. Di vê hevokê de lêkerê û kirdeyek heye. Lêker 'Meşîn' e, rehê wê 'Meş' e, bi awayê dema niha hatiye kişandin, pêşgira dema niha '-di' hatiye ber rehê lêkerê û paşgira kesane ya kesê yekem '-im' hatiye paş rehê lêkerê; bûye 'di+meş+im = dimeşim'

Peyva 'Ez' , kirde ye û cînava kesê yekem e. Mirov dikare vê hevokê bi awayekî kirdeya veşartî wek 'Dimeşim' jî bîne ser ziman. Wê demê ji paşgira kesane '-im', mirov têdigihêje ku kirdeya vê hevokê 'Ez', ango kesê yekem ê kit e.

Wê demê di sazkirina hevokê de herdem emê vê rêzika bingehîn a rêzimanî li ber çav bigrin. Hevok çiqas tê dirêjkirin, bila were dirêjkirin, ev rêzik sedî sed divê tê de cih bigre.

Di hevokên kirdeya wê veşartî de mirov ji lêkerê pirsar 'Kî?' û pirsar 'Çi?' dipirse, bersiva lêkerê bide, ew kirde bi xwe ye.

Mînak :

Dimeşim.   Kî dimeşe?   Ez dimeşim.

Difire   Çi difire?   Teyr difire.

Digindire.   Çi digindire?   Kevir digindire.

Wek tê dîtîn peyvpirsa 'Kî?' ji bo mirovan, peyvpirsa 'Çi?' ji bo heyîneyên din û tiştan tê bikaranîn.

Hevok di rewşên taybetî de wek komeke peyv jî dikare were saz kirin. Mînak; Ji bo bangkirina leyistikê mirov bang dike, dibêje, 'Kesên bileyizin!' Ji vê gotinê têgihîştineke wiha derdikeve; 'Kesên bileyizin dikarin werin!' Derveyî rewşên wiha taybetî, hevok li gor diyarkirina lêkerê divê pêk were.

Di Hevokê De Lêker Û Erka Wê

Ji bo avahiya hevokê lêkerê kevîrê herî bingehîn e. Hevok li ser vî kevîrê, ango li ser lêkerê tê avakirin. Lêkera di cih de û rast were bikaranîn, hevoka rast û watedar derdixê holê. Hevok çiqasî kurt an çiqasî dirêj be, divê bi lêkerê were bidawîkirin. Wate û rewşa hevokê, di hevokê de rêzkirina peyvan, raxistina ramanê tev li gorî lêkerê tê saz kirin.

Lêker dikare ji peyvekê yan ji çend peyvan pêk were. Dema ji çend peyvan pêk tê, peyvên pêkhatî cuda cuda tên nivîsandin.

Mînak:

Çûn   Lêkerekê ji peyvekê pêk tê.

Têk çûn   Lêkerekê ji du peyvan pêk tê.

Pê re çûn   Lêkereke ji sê peyvan pêk tê.

Bi ser de çûn   Lêkereke ji çar peyvan pêk tê.

Di zimanê kurdî de lêkerên wek 'Bûn', 'Kirin', 'Hatin' lêkerên alîkar in û dema bi lêkerên din ve tîen cem hev dikarin lêkereke hev girtî çêbikin û ew jî cuda tîen nivîsandin.

Mînak :

Li ser xwe bûn.

Bi ser xwe hatin.

Li ber xwe dan.

Hatin derxistin.

Bi kêr hatin.

Ava kirin.

Avabûn.

Çêbûn.

Rabûn

Her sê lêkerên mînakî yê dawî ji ber ku pev ve hiliyane û lêkereke nû anîne holê, pev ve tîen nivîsandin. Ji lêkerên wiha re 'Lêkerên Pekhatî' tê gotin.

Her lêker dema di hevokê de tê bikaranîn, çiqas pêşgir an paşgir bigre jî rehê xwe bi pirahî diparêze û mirov ji wî rehî, lêkerê bi xwe dinase. Lê di zimanê kurdî de hinek peyv hene ku li gorî vê rêzîkê tevnagerin û rehê xwe jî diguherînin. Lêkerên wiha divê bi vê taybetmendiya xwe û awayê tê guhertin werin naskirin.

Mînak:

Lêkera 'Hatin' di dema bê de dibe, 'Were'.

Lêkera 'Gotin' di dema bê de dibe, 'Bêje'.

Di Hevokê De Kirde û Erka Wê

Di her hevokê de çalakî yan bûyereke û kesê ve çalakî yan bûyereke pêk tîne heye. Ev çalakî yan bûyer dibe ji aliyê hevîneyekê ve, ji aliyê tiştêkê ve, ji aliyê hêzekê ve hatibe pêkanîn, lê ti caran ji ber xwe çênabe. Wê demê li gorî ku tiştêkê ji ber xwe çênabe, çî wê çêdike, divê were diyarkirin ku wateya hevokê temam bibe.

Mînak:

Ket.   Çî ket? Sêv ket.

Ket.   Kî ket? Misto ket.

Me gotibû; 'Divê di her hevokê de lêkerê hebe. Ger kirde ne diyar be, mirov ji lêkerê pirs dike û lêkerê kirdeyê diyar dike. Pirsên 'Çî?' û 'Kî?' bi kêrî diyarkirina kirdeyê tîen. Wê demê kirde ji lêkerê dikare were pirsîn û nasîn. Kirde jî wek lêkeran dikare ji peyvekê yan ji rêzepeyvan pêk werin.

Mînak:

Heval li serê çiyê dijîn.

Hevalên mêrxas li serê çiyê dijîn.

Hevalên çeleng û mêrxas li serê çiyê dijîn.

Pevên binê wan xêzkirî, kirde ne.

Hêmanên Din Ên Pêkanîna Hevokê

Di sazkirina hevokan de derveyî kirde û lêkerê jî hêman hene. Ev hêman dikarin di hevokê de cih bigrin, dikarin cih negrin. Cihgirtin û cihnegirtina wan li ser wate û armanca sazkirina hevokê dimîne. Her hevokê di wateyê de hest, raman an bûyereke diyar dike. Mirov dikare vana bi awayekî pir sade jî diyar bike, dikare cih, dem, reng, teşe û hwd. bi cihreng jî diyar bike. Êdî ew li ser daxwaza vegotinê dimîne. Lê divê

mirov zanibe ku di hevokê de her peyvek dikeve nava hêmanekê. Yanê peyvên ku ne hêman in nînin. Peyvek an rewşê, yan demê, yan cih, an erkeke din diyar dike û her yek ji van jî li gor rêzikên hêmanekê di hevokê de bi cih dibin; bi awayekî rasthatinî nayên bi cih kirin. Wê demê ji bo em hevokeke rast û durust saz bikin pêdivî bi nasîna hêmanên din jî heye.

Di Hevokê De Têrker Ê Erka Wê

Têrker hêmaneke alîkarê sazkirina hevokê ye; wateya lêkerê temam dike. Bûyer an çalakiya di lêkerê de diyar dibe ji aliyê rewşê ve, ji aliyê ravekirinê ve temam dike. Ji bo di hevokekê de mirov bizana kîjan peyv têrker e, ji kirdeyê pirsra 'Çi?', 'Ku?' dipirse, bersiva kirde bide, ew têrker e.

Mînak:

Ez çûm malê.

Tu çû ku? Malê.

Min derî vekir.

Te çi vekir? Derî.

Min deh pezkovî dît.

Te çi dît? Deh pezkovî

Ez li ber derî me.

Ezê biçim bajarê xwe.

Ezê pênc kîlo sêvên sor bikirim.

Tê dît ku têrker dikare bi nav û cih re hijmarê, û rewşê jî diyar bike. Ji Têrkerên demê diyar dikin re 'Têrkerên Demîn' an 'Hoker' tên gotin. Ji bo nasîna van mirov ji kirdeyê pirsra 'Kengî' dike?

Ez ber bi êvarî ve gihîştim gund.

Tu kengî gihîşt gund? Ber bi êvarî ve.

Temamker / ango têrker wek tê dît wateya hevokê tê an temam dike. Di rêziman de têrker wek Têrkerên Rast (rasterast)' , û 'Têrkerên Dêrdorî(ne rasterast)' dibin du beş. Ji vana Têrkerên Rasterast di nava xwe de wek 'Têrkerên Diyarker / ên tewandî' û 'Têrkerên Nedyarker / ên netewandî' vediqetin.

Têrkerên Rast, wesfê karê kirdeyê kiriye didin diyarkirin.

Mînak:

Destpêkê me kerpîç birîn, pişt re dîwar lêkirin.

Di vê hevokê de peyvên wek 'kerpîç' û 'Dîwar' têrkerên rast in. Karê ku kirdeyê kiriye û karê lêker pêk hatiye diyar dike.

Têrker dema tewandî be jê re Têrkera diyarker tê gotin.

Mînak:

Destpêkê wî dîwarî lêbike.

Di vê hevokê de peyva 'wî dîwarî' têrkera diyarker e.

Têrker dema netewandî be, jê re 'Têrkera Nedyarker' tê gotin.

Mînak:

Destpêkê dîwar lê bike.

Di vê hevokê de peyva 'Dîwar' têrkera nedyarker e.

Ez ji malê tîm.

Ez diçim malê.

Min dar dît.

Min darek dît.

Min dara sêvê dît.

Wek di mînanan de tê dîtî têker dikare berya lêkerê jî cih bigre, piştî lêkerê jî cih bigre; ew li gor sazûna hevokê tê guhertin.

Têkiliyên Di Navbera Hêmanên Hevokê De

Sazkirina hevokê rast, girêdayê zanîna têkiliyên di navbera hêmanên hevokê de ye. Di hevokê de hêman herdem bandûrê li ser hev çedikin, ango ji hev bi bandûr dibin. Li gor dema hevokê de hatiye bikaranîn, li gor pîrbûn û kêmbûna karê tê kirin an kesê kar dike, di hevokê de guhertin çêdibin. Ev guhertin tev jî divê di nava hevsaziyekê de werin çêkirin. Dive girêdan û hevsaziyekê xurt di navbera ser û binê hevokê de hebe ku mirov bi rehetî bêje, 'ev hevokê biserûber e'.

Di vegotinê de biserûberbûna hevokê pir grîng e. Ji xwe tama xwendin an guhdarkirinê di vir de ye. Hêmanên hevokê divê wiha bi hevsaziyekê, di nava hev de hatibin hûnandin ku ti rêkên din li ber têgihîştinê cuda venekin. Ji bo vê dive têkiliyê çawa di navbera kîjan hêmanên hevokê de heye, were nasîn û hevok li gorî wê were saz kirin.

Têkiliyên Di Navbera Kirde û Lêkerê De

Kirde bi çi awayî be, ji ber ku gelek caran veşartî jî dikare were bikaranîn, paşgira xwe di dawiya lêkerê de dide diyarkirin. Kirde kit be, yan kom be; kesê/kesên yekem, duwem, sêyem be tev di dawiya lêkerê de bi paşgirekê xwe rave dike.

Mînak:

Ez dar dişkînim.

Ez darekî dişkînim.

Ez daran dişkînim.

Ez dişkînim.

Dişkînim.

Tu dar dişkînî.

Tu daran dişkînî.

Tu dişkînî.

Dişkînî.

Ew daran dişkîne.

Ew dişkîne.

Dişkîne.

Em dişkînin.

Dişkînin.

Hûn dişkînin.

Dişkînin.

Ew dişkînin.

Dişkînin.

Wek tê dîtî, dema kirde çawa be, lêker jî paşgireke li gorî wê kirdeyê digre. Di zimanê kurdî de taybetmendiyek heye ku ji bo lêkerên gerguhêz, di dema borî de, kirde tê tewandin. Dema kirde tê tewandin bandûriyê derdorî li ser karê tê kirin çêdike û ji bo vê kitbûn, an kombûn ne li gor kirdeyê, li gor karê hatiye kirin rangê xwe dide dawiya lêkerê.

Min dar şikand.

Min darek şikand.

Min dar şikandin.
Min ew şikandin.
Min tu şikandî.
Min hûn şikandin.
We dar şikand.
We dar şikandin.
Me dar şikand.
Me darek şikand.
Me dar şikandin.
Me gelek dar şikandin.
Me ew şikand.
Me ew şikandin.
Wan ez şikandim.
Wan tu şikandî.
Wan ew şikand.
Wan ew şikandin.
Wan hûn şikandin.
Wan hevalên xwe tev şikandin.

Wek di van mînakên de tê dîtîn; di rastiyê de kirde ji aliyê kirdeyê din hatiye bandûrkirin. Mînak, dema mirov dibêje; 'Wî dar şikandin', ên tîn şikandin dar in. Di wateyê de yê kar kiriye 'Dar' e û ji bo vê erka kirdeyê hildigre, lê ji sedema ne ji ber xwe, bi destê yekî/ê din şikestiyê, bi bandûr bûye û kirde bûye 'Wî', lê tê dîtîn ku paşgira hatiye pey lêkerê li gor peyva kar kiriye hatiye bicihkirin; ji ber ku dar di wateyê kom de bi kar aniye.

Di sazkirina hevokê de ev rêzikên gelemperî ne. Lê hin rewşên taybetî hene ku ji bo vegotîna cuda, awayên cuda tîn bikaranînin. Wê demê li gor armanca vegotîna mirov dikare guhertîna taybetî çêbike û wê demê divê em van rewşên taybetî binasin ku em bikaribin bi awayekî rast û di cih de bi kar bînin.

-Gelek caran kirde vegotina xwe ne li ser navê xwe, li ser navê koma tê de cih digre vedibêje û vê guhertina xwe derbasî lêkerê jî dike. Ev yek ji bo kirdeyên kit pêk tê û xwe wek kirdeyê kom tînin ser ziman.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Ez hatim cem we, tu ne li malê bû', mirov dibêje, 'Em hatin cem we, hûn ne li malê bûn.'

Li şûna gotina, 'Ew bi xwe hat cem min', mirov dibêje, 'Ew bi xwe hatin cem min'.

Bi gotina wiha komkirinê, mirov giramiya kirdeyê digre.

-Dema kesê yekem dixwaze pesnê xwe vede, yan karê kiriye mezin nîşan bide, xwe wek koma yekem tîne ser ziman.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Ez dizanim çandiniyê bikim', dibêje, 'Em dizanin çandiniyê bikin'.

Bi vê yekê kesê yekem, giramiyê dide xwe. Lê ji aliyekî ve jî dema kesê yekem naxwaze navê xwe derxe pêş û dilnizmiyê bike, dîsa xwe wek koma yekem tîne ser ziman.

Mînak:

Li şûna bêje, 'Dawî, min ev kar bi ser xist', dibêje, 'Dawî, me ev kar bi ser xist'.

Li şûna gotina, 'Ez kar dikim', dibêje, 'Em kar dikin.'

'Em xwe rexne dikin ku pêşya we jî vebe'.

'Me ev çalakî pêk anî'.

-Dema mirov bi kesê duwem re diaxive, bêhtir ji bo rêzdarî û giramîdayînê, mirov ne wek kesê duwemê kit, wek kesê duwemê kom bang lê dike.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Tu bi xêrê hatî', dibêje, 'Hûn bi xêrê hatin'.

Li şûna gotina, 'Ez hatim cem te', dibêje, 'Ez hatim cem we'.

Ger ji bo kesê sêyem ê kit jî giramîdayîneke bilind pêwîst be, wê demê mirov wî/wê wek koma sêyem tîne ser ziman.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Ez wî dinasim, ew mirovekî pir hêja ye', dibêje, 'Ez wan dinasim, ew mirovin pir hêja ne.'

Li şûna gotina, 'Ew hat serlêdana me', dibêje, 'Ew hatin serlêdana me'.

-Dema kirde navê dengekî be û kitbûna wî nehatibe diyarkirin, ew wek kirdeyeke kom paşgira xwe dide lêkerê.

Mînak:

Hevoka, 'Ez çûm ber derî; dengê dihat', ji ber ku yek deng e, lêkerê paşgir negirtiye. Lê hevoka, 'Ez çûm ber derî deng dihatin', diyar dike ku gelek deng dihatin û ev jî bi paşgirê kombûna xwe daye lêkerê.

Ji çiyê deng tê. / Ji çiyê dengê tê. / Ji çiyê deng tên.

Ji paş derî ken bilind dibûn.

Di vir de ya grîng ew e ku tevî nayê zanîn çend kes dikenin an dengê çend heyîneyan tê jî, ji kombûna wê diyar e ku ji yekê zêdetir ken û deng hene.

-Dema bûyerên xwezayî yan bûyîneyên bi hev re tên gotin kirde bin, ne wek kom, wek kit paşgira xwe didin lêkerê.

Mînak:

Li şûna gotina, 'Ba û bahoz pev re hildibûn û xwe li nava çavên me didan', dibêje, 'Ba û bahoz pev re hildibû û xwe li nava çavên me dida.'

Li şûna gotina, 'Bê te çûn û hatin nabin', dibêje, 'Bê te çûn û hatin nabe.'

'Ken û girî karê min e.'

'Teyrok û baran bi ser me de hat.'

'Rê û rêwan nema ku em biçin.'

-Di zimanê kurdî de nav ku bi tenê serê xwe bin, paşgira kombûnê nayê paş wan, ji ber vê jî kombûn an kitbûna wan, mirov di lêkerê de diyar dike.

'Mirov tên', wek 'Mirovan tên', nabe.

'Sa direyin', wek 'Sayan direyin', nabe.

'Çwîk difirin', wek 'Çwîkan difirin', nabe.

'Dar dibişkivin', wek 'Daran dibişkivin', nabe.

'Gerdûne dimeşin', wek 'Gerdûneyan dimeşin', nabe.

Di van mînanan de herçiqasî kirdeyên wek 'Mirov, Sa, Çwîk, Dar, Gerdûne' bi awayê kit hatibin nivîsandin jî ji paşgira li pey lêkerê tê zanîn ku ev kirde kombûnê diyar dikin.

Ev yek di diyarkirina demê de jî wiha ye.

Mînak:

'Roj derbas bû', di weteya, 'Rojek derbas bû' de.

Roj derbas bûn', di wateya, 'Gelek roj derbas bûn' de.

'Sal zîvirî', di wateya, 'Salek zîvirî' de.

'Sal zîvirîn', di wateya, 'Gelek sal zîvirîn' de

Tê dîtîn ku mirov nabêje, 'Salan zîvirîn', 'Rojan derbas bûn'. Ger mirov wiha bêje şaş e.

Kirdeyên kit ên navekî kom diyar dîkin, paşgira xwe bi awayê kit didin lêkerê.

Mînak:

'Daristan', tê wateya 'warê gelek daran', lê ew bi xwe peyveke kit e, ji bo vê lêker jî kitbûnê diyar dike:

'Daristan şewitî.' Mirov têdigihêje ku daristanek şewitiye. Ger mirov bêje 'Daristan şewitîn', tê wê wateyê ku gelek daristan şewitîne. Bêguman mirov nabêje, 'Daristanan şewitîn.'

'Kerî hat. / Kerî hatin.'

'Keriyê pez hat. / Keriyên pez hatin.'

'Garan hat. / Garana gund hat. / Garanên gund hatin.'

'Refê kewan firiya. / Refên kewan firiyan.'

'Girseya gel dimeşe. / Girseyên gel dimeşin.'

-Di rewşên kirde ji du kesan pêk tên de, kirdeya kesê yekem paşgira xwe wek kirdeya koma yekem dide lêkerê.

Mînak:

Ez û ew, em çûn sûkê.

Ew û ez, em çûn sûkê.

Ez û tu, em bimeşin, biçin.

Tu û ez, em bimeşin biçin.

Ez û wê, me berê xwe da rojê û em meşyan.

Baran li pêş, ez li paş, em çûn çiyê.

Bi vî awayî ku kirde ji kesê yekem, duwem, sêyemê kom pêk were, dîsa wek koma yekem paşgira xwe dide lêkerê.

Em û hûn û ew, em tev bi hev re biçin çiyê.

Em û hûn, em bi hev re biçin.

Ger kesê duwem û yê sêyemê kom bin, kesê yekem wan wek kesê duwem tîne ser ziman û paşgira kesê duwem diçe pey lêkerê.

Hûn û ew, (hûn) bi hev re biçin.

Ger kesê duwem û sêyem bi hev re bin, wek koma kesê duwem paşgirê dide lêkerê.

Tu û ew, (hûn) bi hev re biçin.

Têkiliyên Di Navbera Têrker û Lêkerê De

Di hevokê de bikaranîna têrkerê, girêdayê lêkerê ye. Ger lêker pêwîst bibîne têrker tên bikaranîn, nebîne, nayên bikaranîn. Di rewşên hevokên bi hev ve girêdayî de, dema çend lêker cih digrin, û têrkerek vana temam dike, divê ew têrker bi van lêkeran re di nava hevsiyêkê de be.

Mînak:

'Mamoste dikare darê av bide, xwendevan temaşe bikin.'

Di vê hevokê de xwendevan wê li çî û li ku temaşe bikin, tam ne zelal e û hevok kêma maye. Ji bo vê, mirov wiha hevokê têr dike:

Mamoste dikare darê av bide, xwendevan lê (li darê/li mamoste) temaşe bikin.

Ji van mînakên jorîn tevan diyar dibe ku bikaranîna ziman li gor zagonên vegotinê yên li gorî taybetmendiyên wî zimanî çêdibe. Di ziman de qasî rêzikên gelemperî, yên taybetî jî hene û ji bo

vegotineke rast û durust divê mirov vana bi hev re zanibe û bi kar bîne. Ya grîng ew e ku di hevokan de hevsaziyeke watedar hebe.

CÛREYÊN HEVOKAN

Di vegotinê de divê mirov gelek cûreyên hevokan pev re bi kar bîne ku vegotin dewlemend bibe. Ger mirov herdem bi yek awayê hevokan vebêje, wê vegotin pir qels bimîne û ji aliyê kesê duwem ve bi baldarî û dilbijarî nayê xwendin û guhdarîkirin. Di vegotinê de hevokên tên bikaranîn, çiqasî cûrbicûr bin, mirov ewqasî zêdetir dikare wate, wêjeyîbûn û huneriyê bide vegotinê.

Bêguman hevokên cûrbicûr jî divê li gorî armanca vegotinê û ramana tê de werin bikaranîn. Ne ku bi awayekî rasthatinî, tenê ji bo ku cûrbicûr be mirov cûreyên hevokan li pey hev rêz bike. Divê hevokên mirov saz dike, bi ramana vegotinê û bi hev ve di nava hevsaziyekê de bin, hev temam û dewlemend bikin. Ji bo vê divê em cûreyên hevokan binasin.

Hevoka Navdêrî

Me gotibû ku hevok li gor lêkerê tê sazkirin. Wê demê, hevokên lêkera wan ji navdêrê, yan ji koka navdêrê tên, wek 'Hevokên Navdêrî' tên binavkirin. Di zimanê kurdî de lêkerên hevokên navdêrî paşgiran ji xwe dûr digrin, nahêlin ku bi wan ve bizeliqin. Ji bo vê divê mirov peyvên navdêr û yên lêker ji hev binase.

Mînak:

Dar: Navê şînatiyê ye. Ku em di hevokê de bi kar bînin:

'Ev dar e'. Tê dîtî ku lêker peyva 'dar e' û tîpa e ku paşgira cînava nîşanî ye, ji lêkerê dûr hatiye nivîsandin. Ev yek di zimanê kurdî de grîng e. Gelek şaşitiyên rêzimanî û rastnivîsînê ji şaşnivîsîna van tê.

Dema lêker nayê naskirin ku navdêr e, yan tiştêkî din e, bi awayekî rasthatinî tê nivîsandin û ev jî him rêzikên rastnivîsê xera dike, him jî taybetmendiya ziman hildiweşîne û di rêziman de biyanîbûnê çêdike.

Divê were zanîn ku her zimanek, teşeyekî xwe yê rêzkirin û bicihkirina peyvên heye û ziman hinekî jî bi vê taybetmendiya xwe ji hev tên nasîn. Di vî warî de taybetmendiyeke zimanê kurdî jî ew e ku, pirahiya paşgir û pêşgirên xwe, daçek û hokerên xwe ji navdêr û lêkeran cuda tên nivîsandin.

Paşgirên kesane û yên kombûnê, yên hevokên navdêrî jî li gorî vê rêzike, herdem cuda tên nivîsandin.

Ew mamoste ye.

Ew sêv e.

Ew sêvek e.

Ew bêvil e.

Ew baş e.

Ew paqij e.

Hûn dost in.

Em û hûn bira ne.

Em ciwan in.

Em ciwan bûn.

Hûn neyar in.

Hûn neyar bûn.

Tu nexweş î.

Tu nexweş bû(yî)

Hevoka Lêkerî

Hevokên lêkera wan ji lêkerekê li gor demekê hatiye kişandin pêk tên re, 'Hevokên Lêkerî' tê gotin. Dema lêkera hevokê ji lêkerekê pêk tê, paşgirên kesane û yên kombûnê diyar dikin, pê ve tên nivîsandin. Bi vî awayî cudahiya lêkerên navdêrî û yên lêkerî ji hev tên nasîn.

Mînak:

Ez daran dişkînim.

Tu daran dişkînî.

Ew daran dişkîne.

Em daran dişkînin

Hûn daran dişkînin.

Canê hez ji min dike.

Ez hez ji Canê dikim.

Dara sêvê qurmiçiye.

Kurmê darê ne ji darê be, dar narize.

Ji bo têgihîştineke xurtir çêbibe, em hevokên lêkera wan navdêrî û yên lêkerî li kêleka hev bibînin:

Hevokên lêkera wan navdêrî   Hevokên Lêkera wan lêkerî

Ew, meş e.

Ew dimeşe.

Ez mamoste me.

Mamoste fêr dike.

Tu nexweş î.

Tu nexweş bûyî.

Zarok lîstikvan in.

Zarok dileyizin.

Ez nivîskar im.

Ez dinivîsînim.

Ez xwendevan im.

Ez dixwînim.

Ya ku dibare, baran e.

Baran dibare.

Ya ji vir çû, desgira min bû.

Desgira min ji vir çû.

Dive di vir de baş were têgihîştin ku peyvên wek, 'meş, mamoste, nexweş, lîstikvan, nivîskar, xwendevan, baran, destgirtî' tev navdêr in. Her yek navê tiştêkî ye. Lê peyvên wek, dimeşe -ji lêkera meşîn, fêr dike -ji lêkera fêr kirin, nexweş bûyî -ji lêkera nexweş bûn, dileyizin -ji lêkera leyistin, dinivîsînim -ji lêkera nivîsîn, dixwînim -ji lêkera xwendin, dibare -ji lêkera barîn, çû -ji lêkera çûn hatine tewandin (kişandin) û ji bo vê paşgirên kesane û yên kom bi wan ve zeliqî hatine nivîsandin.

Dema mirov tewangê di çalakiyê de çêdike, ango çalakî ne rasterast, bi awayekî derdorî ji aliyê kesekî yan tiştêkî din ve tê pêkanîn, wê demê lêker ji lêkerekê û navdêrekê pêk tê. Lêkerên dikarin bi navdêrekê re bibin lêker, lêkerên alîkar in. Lêkerên alîkar jî; 'Hatîn, Dayîn,' e. Hatîn ji bo dema bê dibe 'were'.

Mînak:

Heval li çiyê bi cih bûn.

Hevokeke lêkerî.

Yên li çiyê bi cih bûn, heval in.   Hevokeke navdêrî.

Heval li çiyê hatin bicihkirin.

Hevoka bi lêkera ji navdêr û lêkerekê pêk tê.

Wî, deynê li xwe, da min.

Hevokeke lêkerî.

Yê deynê li xwe da, ew bû.

Hevokeke navdêrî.

Deynê li wî, dan xelaskirin.

Hevoka bi lêkera ji navdêr û lêkerekê pêk tê.

Ew hat kuştin.   (Yek kes)

Ew hatin kuştin.   (gelek kes)

Ew da revandin.   (yek kes)

Ew dan revandin   (Gelek kes)

Ewê were kuştin (Yek kes)

Ewê werin kuştin (Gelek kes)

Di sazkirina hevokên kurdî de ev rêzik û mînakên li jorê hatine rêzkirin grîng û pêwîst in. Ger mirov li gorî vana tev negere, nikare bibe xwediyê vegotîneke rast û durust.

Hevoka Hêsan

Ji hevokên tenê çalakiyekê, darazekê didin diyarkirin re 'Hevokên Hêsan' tên gotin. Di hevokekê de tiştê hêsanbûn an nehêsanbûnê diyar dike, ne hijmara peyvan e. Hevok dikare ji peyvekê jî, ji gelek peyvan jî pêk were. Ya grîng, peyva çalakî û darazê diyar dike ye. Ger di hevokê de tenê bûyereke hebe, ew hevok hêsan e.

Mînak:

Dimeşim.

Ez dimeşim.

Ez li ser rê dimeşim.

Ez niha li ser rê dimeşim.

Ez li ser rê bi hevala xwe re dimeşim.

Ez niha li ser rê bi hevala xwe re dimeşim.

Ez niha li ser rê bi hevala xwe ya şêrîn û delal re dimeşim.

Wek tê dît, peyvên di hevokê de çiqasî tîndarî zêdekirin jî, daraz an jî bûyer, çalakî her yek e. Lêkera 'Meşîn' ku li gor dema niha hatiye tewandin, bûyer 'dimeşim' lêkera tenê ya van hevokan e. Ji bo vê jî ev hevok tev, 'Hevokên Hêsan' in.

Rûniştîme.

Ez li ber derî rûniştîme.

Ez li ber deriyê dibistanê rûniştîme.

Dixwî.

Tu nan dixwî.

Tu gezeke nan dixwî.

Tu li ser sifrê gezeke nan dixwî.

Tu li ser sifreyê dirêj gezeke nanê tenûrê dixwî.

Dikenin.

Ew dikenin.

Ew bi gotina te dikenin.

Ew li ber derî bi gotina te dikenin.

Ew li ber deriyê dibistana bilind, bi gotina te ya gava din dikenin.

Hevoka Hevgirtî

Ji hevokên ne ji yek çalakiyê, ji yekê zêdetir çalakiyan pêk hatine re 'Hevokên hevgirtî' tên gotin. Ji van hevokan re wek 'Hevokên Hevedûdanî', 'Hevokên Yekbûyî' jî dibêjin.

Hevokên hevgirtî, ji hevokeke bingehîn û çend hevokên alîkar pêk tînin. Ji bo vê jî yekê zêdetir çalakî, daraz, bûyer tê de hene û ev tev ne ji hev qetyayîne, temamkerê hev in. Dema mirov dixwaze bûyer an darazekê bîne ser ziman, bûyer an darazên berya wê, yan paşya wê tîne ser ziman û wiha hevoka xwe dewlemend û xurtir dike, wateya wê tîr dike.

Mînak:

Ez ji sûkê vegeriyam, çûm malê, lê min bi rê de rêya xwe bi dikanê jî xist.

Di vê hevokê de tê dîtî ku sê bûyer an jî çalakî tê de hatine bicihkirin.

Ez dixwazim biçim, lê nikarim biçim.

Li serê çiyân mij kom bû û xwe berda gelî, ser gund tev girt.

Hevoka Rêzkirî

Ji hevokên hêsan ên tenê xwediyê darazekê, yan ji hevokên hevgirtî yê serbixwe ku bi rêka bêhnok ‘,’ û xalbêhnokan ‘;’ bi hev ve tîr girêdan re, ‘Hevokên (li pey hev) Rêzkirî’ tîr gotin. Hevokên wiha wek rêzezencîreke hevokan li pey hev in û di her yekê de darazek an çalakiyek cih digre.

Mînak:

Şeveke reş û tarî; baran dibare, çav çavan nabîne, ba û seqem tê, zûre zûra guran guhê me ker dike; em bi rê ketin, çûn serê çiyê.

Tê dîtî ku şeş hevok li pey hev di bûyereke de hatine rêzkirin. Dikarîbû bigota, ‘Şeveke reş û tarî em çûn serê çiyê’ û hevokeke sade pêk anîbaya. Lê bi vî awayî di vegotinê de dewlemendiyê çêdike. Rewşa şevê bi awayekî bûyer û darazên li pey hev rêzkirî vedibêje.

Hevoka Pev Ve Girêdayî

Ji du hevokên ku bi navgîniya gihanekê bi hev ve tîr girêdan re, ‘Hevokên Pev Ve Girêdayî’ tîr gotin. Di van hevokan de du hevokên serbixwe, ji bo vê jî du daraz an çalakiyên cuda hene.

Mînak:

Mamoste hat û çû.

Ew rabû û rûnişt.

Ew pir diweste, lê serê wî ranake.

Ew dikare binivîsîne, lê nikare bixwîne.

Bide û bistîne, camêr!

Ez çûm, lê belê tu nehat.

Hevoka Erênî

Ji hevokên pêkhatin û çêbûna daraz an çalakiyê bi awayekî erênî diyar dikin re, ‘Hevokên Erênî’ tîr gotin. Di van hevokan de, lêker; an bûyereke tewandî ya erênî ye, yan jî peyveke navdêrî ya lêkerî ye. Çi dibe bila bibe, hevoka erênî pêkhatina kar bi awayekî ku rê nade zen û gumanê tînin ser ziman.

Mînak:

Ez dimeşim.

Ezê bimeşim.

Ez meşiyam.

Ez dimeşiyam.

Tê dîtî ku çalakî û daraza di van hevokan de erênî ye û mirov bi hêsanî têdigihêje ku karê meşê pêk hatiye, pêk tê û wê pêk were.

Ez çûm serê darê û min bêhnê li derdorê temaşe kir.

Zanyarî û teknîk ewqasî li pêş ketiye ku mirov diçin ser heyvê.

Bihar hat; dar û devî tev hişîn bûn.

Çem diherike.

Ro derket.

Mîh za.

Hevoka Neyênî

Ji hevokên çênebûn û pêknehatina çalakî yan darazê didin diyarkirin re, 'Hevokên Neyênî' tê gotin. Mirov ji van hevokan têdigihêje ku bûyer, çalakî, daraz pêk ne hatiye. Di zimanê kurdî de peyva 'Ne' , 'Na' wek pêşgir tê berya reha lêkerê û wateyeke neyênî dide lêkerê.

Mînak:

Çû.

Neçû.

Naçe.

Neçe!

Ew ji gund neçû.

Ew ji gund naçe.

Ji gund neçe!

Revî.

Nerevî

Nareve.

Nereve!

Ew ji gund nereviya.

Ew ji gund nareve.

Ji gund nereve!

Di sazkirina hevoka neyênî de, pêşgira neyênî 'Ne' dema tê berya rehê lêkera ji lêkerê pêk hatiye, pê ve tê nivîsandin, lê dema tê berya lêkera ji navekî pêk hatiye, cuda tê nivîsandin. Pêşgira 'Ne' di hevoka fermanî ya neyênî de jî bi rehê lêkerê ve zeliqî tê nivîsandin.

Pêşgira 'Na' bi rehê lêkerê ve zeliqî tê nivîsandin.

Tu ne baş î.

Tu ne heval î.

Ew ne mamoste ye.

Em ne xerab in.

Tu nameşî.

Em nameşin

Hûn nakevin.

Nemeşe!

Neçe!

Nede!

Nelive!

Wê ew neçin malê.

Wê kes neçe malê.

Hûnê neçin malê.

Ew naçin malê.

Em qet naçin malê.

Em ti caran naçin sûkê.

Ew neçûn malê.

Ew çima neçûn malê?

Di hinek lêkeran de peyva neyênî 'Ne', dikeve navbera pêşgira demîn û rehê lêkerê, wê demê bi rehê lêkerê ve zeliqî tê nivîsandin.

Ez ranebûm.

Ez raneketim.

Min venegot.

Min venexwar.

Te derî venekir.

Te derî venekiribû.

Te valahî danegirtibû.

Di rewşên wiha de ku mirov wek 'Ez nerabûm', 'Ez neraketim', 'Min nevegote', 'Min nevexwar', 'Te derî nevekir', 'Te derî nevekiribû', 'Te valahî nedagirtibû' bi kar bîne û binivîsîne, şaş e.

Peyva neyênî 'Na' jî di navbera pêşgira demîn û reha lêkerê de tê bikaranîn û ew jî zeliqî tê nivîsandin.

Ez danakevim

Ez ji ser xênî danakevim.

Ez sibê zû ji xew ranabim.

Ez tiştêkî ji te venaşêrim.

Ger mirov di rewşên wiha de jî wek; 'nadakevîm, narabim, naveşêrim' bi kar bîne û binivîsîne şaş e.

Hevoka Pirsyarî

Ji hevokên bi rêka pirsînê dixwazin têgihîştinekê çebikin re, 'Hevokên Pirsyarî' tê gotin. Mirov bi rêka pirsê çêbûn an pêkhatina bûyer, çalakî, darazê dixwaze fêr bibe. Hevokên pirsyarî bi awayekî erênî û bi awayekî neyênî; bi du awayan tên sazîkirin.

Di zimanê kurdî de peyva 'Ma?' ji bo pirsê tê bikaranîn û di serê hevoka pirsê de tê bicihkirin.

Lê derveyî vê jî mirov bi rengdêrên pirsyarî, hokerên pirsyarî û hwd. jî dikare hevokên pirsyarî çêbike.

Bi hevokên pirsyarî li kêleka daxwaza fêrbûnê, mirov dixwaze şik û gumana xwe jî biborîne û ji bo vê jî peyva 'Qey?' û ya 'Gelo?' tên serê hevokê.

Mînak, ji bo hevoka pirsyarî ya erênî:

Ma tu çû sûkê?

Ma tu li wir bû?

Ma te nivîsand?

Mînak, ji bo hevokên pirsyarî yên neyênî?

Ma tu nehatibû?

Ma te ez nedîtibûm?

Ma te nizanîbû ku wê baran bibare?

Ma tu ne bi biryar bû?

Mînak, ji bo rengdêr û hokerên pirsyarî:

Kengî tu hat malê?

Çima tu hat malê?

Kî hat mala we?

Ji bo çî tu ne li malê bû?

Çima tu nehatî malê?

Mînak ji bo borandina şik û gumanê:

Gelo tu hatibû?

Qey tu nehatibû?

Qey tu nizanî ez hez ji te dikim?

Gelo te nizanîbû ku min hez ji te dikir?

Gelek caran di vegotinê de peyvên pirsê nakevin hevokê û bi pirsênîşanê wateya pirsê tê dayîn.

Mînak:

Tu naçî?

Ma tu naçî?

Tu çû?

Qey tu çû?

Tê biçî yan na?

Gelo tê biçî, yan na?

Tu dizanî binivîsî?

Ma tu dizanî binivîsî?

Tu nizanî binivîsî?

Qey tu nizanî binivîsî?

Mirov dikare hevokeke erênî yan hevokeke nerênî bi rêka peyva 'Ma ne wiha?', ango tenê bi rêka 'Ne wiha?' û 'Ne?' saz bike. Wê demê ev peyv li dawîya hevokê cih digrin û bi bêhnokê ji hevokê tên veqetandin. Di hevokên wiha de kesê duwem pêwîst dimîne ku bersivê bide.

Mînak:

Ew ne ket.

Ew ne ket, ne wiha?

Na, ne ket.

Ew ne ket, ne?

Na, ne ket.

Ew ne rast dixift, ma ne wiha bû?

Belê, wiha bû.

Hevoka Baldarî

Ji hevokên ku hestên mirov ên wek êşandin, tirsîn, kêfhatin, hawarxwestin, bangkirin, balkişandin, bergerîn, xemgînî, evînî û hwd. tînin ser ziman re, 'Hevokên Baldarî' tên gotin. Nîşaneyê '!' baneşan, tê dawîya hevokên baldarî. Hevokên baldarî, bêhtir bi kurtî tên bikaranîn ku ji bo balkêşariya xwe wînda nekin.

Mînak:

Bijî!

Bijî ji te re!

Bijî azadî!

Bimre zordestî!

Wey, xwelî li serê te be!

Hey hawar, ev çî hal e!

Xwedayo, te çî bi serê me anî!

Ez, dildarê te me, xaka zêrîn!

Rabin, zû!

Axx!

Hêyy!

Loo!

Lêê!

Hevalnoo!

Hawaar!

Hevoka Mercî

Ji hevokên ku çêbûn an çênebûna bûyereke, bi çêbûn an çênebûna bûyereke din ve girê didin re, 'Hevokên Mercî' tê gotin. Hevokên mercî şertekî datînin pêşya mirov û di hevokê de bi peyvên wek, 'Ger', 'Ku',

'Heta', 'Qasî' re tên bikaranîn. Di van hevokan de herdem du bûyer, (du çalakî, du daraz, du qewimîn û hwd.) hene. Pêkhatin yan pêknehatina lêkera yekê girêdayê rewşa lêkera din e.

Mînak:

Ger tu werî ber derî, eze te bibînim.

Ger tu naxwazî biçî, tu dikarî neçî.

Ku te ew dît, silavên min lê bike.

Ku ne di xew de be, dev jê berde.

Heta tu neyê, em şîvê naxwin.

Heta baran hat, zad tev seridî.

Qasî tu dimeşî, ez dikarim bimeşim; zêdetir nabe.

Qasî ew dizana, ez dizanim; ne kêmtir, ne zêdetir.

Ger ew bi ya min neke, ezê wê rêkim mala bavê wê.

Ger dibistan venebin, em nikarin bixwînin.

Ger zimanê kurdî azad nebe, yê tirkî jî bi ser nakeve.

Ger îsal baran bibare, wê dewlemendî çêbibe.

Hevoka Fermanî

Ji hevokên fermanê diyar dikin re, 'Hevokên Fermanî' tê gotin. Ferman di navbera kesê yekem û yê duwemê kit û kom de çêdibe. Mirov tenê fermanê dikare bide kesê/n duwem. Mirov nikare fermanê bide kesê/n sêyem. Hevokên fermanî jî bêhtir bi kurtî fermana xwe diyar dikin û paşgira fermanê ji bo kesê kit ê duwem, 'e', ji bo kesên kom ên duwem, 'in' e.

Biçe! Ferman, ji bo kesê duwem ê kit.

Biçin! Ferman, ji bo kesê duwem ê kom.

Ji vir biçin.

Ji vir biçe.

Li vî welatî nemîne, derkeve, bigere.

Were.

Ka bide min.

Vaye, bigre.

Li min binêre, li dereke din nenêre.

Hevoka Birêzik Ango Hevoka Serast

Ji hevokên li gor rêzbûneke rasterast û li gorî rêzikên sazkirina hevokê durust tên sazkirin re, 'Hevokên Birêzik' anga 'Hevokên Serast' tê gotin. Di zimanê kurdî de pirahî lêker li gorî daraz û çalakiyê geh li pey kirdeyê, geh li dawiya hevokê tê, cihekî wê yê pêdandî nîne. Lê ku hevok ne tenê ji peyvekê pêk were, lêker ti caran di serê hevokê de cih nagre. Ger ne rewşeke taybetî be (wek helbest, lorîk û hwd.) di vegotinê de herdem mirov hevokên birêzik bi kar bîne, baştir e.

Mînak:

Dimeşim

Ez dimeşim.

Ez li ser rê dimeşim.

Têm.

Ez têm.

Ez ji malê têm.

Doh na pêr ez hatim.

Doh na pêr ez çûm sûka bajêr.

Di zimanê kurdî de mirov hevokên birêzik bi van teşeyan dikare saz bike:

- Kirde + Lêker + Têrker
- Kirde + Têrker + Lêker
- Têrker + Kirde + Lêker.
- Têrker + Kirde + Lêker + Têrker

Hevoka Bêrêzik

Ji hevokên hêmanên wê ne li gorî rêzikên ziman hatine nivîsandin re, 'Hevokên Bêrêzik' tê gotin. Hevokên wiha, bêhtir di vegotina hunerî, helbestî de tên bikaranîn. Di zimanê kurdî de ji bo mirov hevokeke bêrêzik saz bike, lêker tê serê hevokê.

Mînak:

Çûm ez, bi berbangê re;

Diterisîn tîrêjên zêrîn, di bûkên çavan de.

Digiriyên ferxikên bê cih û war.

Sor diherikî şilahiya ji rehên nazdar.

Ferman e digotin, dîsa ferman e.

Di van hevokan de tê dîtin ku qulipandinek, ango serûbinbûneke hêmanan çêbûye. Ger ev hevok bi awayekî birêzik hatibana vegotin, wê wiha bihatana nivîsandin:

Ez, bi berbangê re çûm.

Tîrêjên zêrîn di bûkên çavan de diterisîn.

Ferxikên bê cih û war digiriyên.

Şilahiya ji rehên nazdar, sor diherikî.

Digotin; ferman e, dîsa ferman e.

Di hevokan de dema mirov bixwaze peyvekê derxe pêş, mirov cihê wê peyvê diguherîne û tîne pêşya lêkerê.

Mînak:

'Keç û xortên kurdan dîsa rabûn'. Di vê hevokê de kirde 'Keç û xortên kurdan', derketiye pêş û aktîf e.

'Dîsa rabûn keç û xortên kurdan'. Di vê hevokê de têrker 'Dîsa', derketiye pêş û aktîf e.

'Rabûn dîsa keç û xortên kurdan'. Di vê hevokê de lêker 'Rabûn'. derketiye pêş û aktîf e.

Bihara rengîn di nava bêdengiyekê de hat.

Di nava bêdengiyekê de, bihara rengîn hat.

Di Hevokê De Kirpandin

Kirpandin di vegotinê de rawestîna li ser dengê, an rêzedengan e. Di kîteyê de li ser tîpa dengdêr, di peyvê de li ser kîteyekê û di hevokê de li ser peyvekê kirpandin tê çêkirin. Tîp, kîte, yan peyva tê kirpandin, ji yê din pêşdetir derdikeve berçav û dengê wê jî wek ku were dewisandin diyar dibe. Di hevokan de ji bo ku mirov kirde, lêker, an têrkerê bikirpîne, dikare cihê wan jî biguherîne, dikare bi rawestîna li ser wan jî pêk bîne. Di hevokên birêzik de, bê ku mirov hevsaziya wan xera bike, bi cihguhertina têrker, hoker, daçek, kirde û hwd. mirov dikare kirpandinê çêbike.

Mînak.

Ew rabû, çû.

Ew dîsa rabû çû.

Ez, di rêke re çûm.

Di rêkê re, ez çûm.

Gelek dar û devî li çiyê şîn hatine.

Li çiyê, gelek dar û devî şîn hatine.

Wek tê dîtin kirpandin di hevokê de bêhtir balkişandinekê çêdike û hevsaziyek û gotarîbûneke xurt (hîtabeteke xurt) dide hevokê.

Dema kirde nêzîkê lêkerê dibe, kirpandina kirdeyê pêk tê.

Dema têrker tê serê hevokê têrker nêzî kirpandinê dibe.

Li mala we, min xwarin xwar.

Bi rastî, min li mala we xwarin xwar.

WESFÊN HEVOKEKE RAST Û DURUST

Di vegotinê de rastbûn û durustbûna hevokê gelekî grîng e. Ji ber ku vegotin li ser hevokan tê avakirin. Hevokên rast û durust li gor rêzik û zagonên rêzimanî saz dibin. Divê di navbera wan de hevsaziyek û herikînek hebe. Hêmanên hevokê divê li gorî armanca ramanê her yek di cihê xwe de hatibin bikaranîn. Têkiliya di navbera hêmanan de divê rast, durust û xurt be; ne ku wateyê qels bike, divê xurtir bike. Ger mirov nikaribe hevokeke rast û durust saz bike, çiqas axaftin û nivîsandinê bike jî, ew nabe berhemeke wêjeyî. Herkes dikare peyv an li pey hev kom bike û bi awayekî rasthatinî hevokan çêbike; lê ya grîng ew e ku mirov hevokên rast û durust saz bike. Ji bo vê jî hevokeke rast û durust çawa tê saz kirin, wesfên wê çî ne, divê mirov bizanibe.

*Hevokeke Rast Û Durust Divê Li Gorî Rêzîkên Rêzimanî Be.

Di vegotinê de divê hest, raman, daxwaz, bûyer, daraz, her çî be, ne bi awayekî rasthatinî, bi awayekî li gorî rêzik û prensîbên rêzimanî werin ser ziman. Di hevokê de her peyv bi peyveke din re, di nava têkiliyeye rêzimanî de cih digre; ti peyv bi serê xwe cih nagre, yan rêzîkek li gorî xwe dernaxe holê. Ger rêzîkek hebe ew, ji bo giştîya hevokê ye. Bêguman her zimanek xwediyê rêzimanekî ye û her rêziman jî xwediyê rêzikan e. Wê demê dema mirov hevokekê saz dike, divê van rêzikan li ber çav bigre. Wekî vê çî tiştê re li pêşya saz kirina hevokeke rast û durust a li gorî rêzîkên rêzimanî digre, divê mirov bizanibe.

- Divê hevokên zêde dirêj neyên saz kirin. Hevok çiqasî were dirêjkirin, derfeta têgihîştinê ewqasî zahmetir dibe û re li pêşya şaşitî û kêmasiyan vedike. Dema hevok tê dirêjkirin, hevsaziya di navbera hêmanên wê de jî dikare xera bibe, girêdanên wan bi hev re şaş an kêm werin çêkirin.

Mînak:

“Di vî warî de gelek gotinên em li ser bêjin û bi vîna re gelek mijarên em li ser gengeşiyê bikin hene ku herkes ji aliyê xwe ve, bi awayekî xwe pispordîtin li ser raweste, bi vebirî wê têgihîştinek çêbibe û emê jê sûd bigrin...”

Di vî hevokê de tê dîtin ku ewqas hatiye dirêjkirin, êdî têkiliya di navbera serî û dawî de mirov wîna dike. Li şûna vê ev daxwaz dikarîbû wiha hatiba vegotin:

“Di vî warî de gelek gotinên em li ser bêjin hene. Bi vîna re gelek mijarên em li ser gengeşiyê bikin jî hene. Ku herkes ji aliyê xwe ve, bi awayekî xwe pispordîtin li ser raweste, bi vebirî wê tegihîştinek çêbibe û emê jê sûd bigrin.”

Di vegotina duwem de tê dîtin ku hevoka li jorîn bûye sê hevok û têgihîştineke hêsantir û xurtir çêdike.

-Di vegotinê de ji bo rengdayîna hevokan mirov dikare bê ku wateya hevokê biguherîne, hêmanên bingehîn bi kar neyne.

Mînak:

“Gelo tu dixwazî biçî Mêrdînê?”

“Belê.”

Di vê bersivê de, ne kirde, ne jî lêker nîne. Ji hevokên wiha re, ‘Hevokên Kurtebir’ tê gotin. Mirov ji bo vegotinê cihreng bike, dikare wiha kurtebir bike. Ji hevoka berya wê, mirov têdigihêje bê dixwaze çî erê bike. Rastiya vê bersivê wiha ye:

“Belê, ez dixwazim biçim Mêrdînê.”

Derveyî vê rewşê, mirov nikare hêmanên bingehîn ji hevokê biavêje.

- Di hevokên hevgrîtî de, divê hevsaziyek di navbera hêmanên her du hevokan de hebe. Di zimanê kurdî de, dema kirde hevpar be, ev yek zêdetir bi dubarekirina kirdeyê bi cih tê.

Mînak:

Di vî bajarî de kes ji wî zanatir nîne, herdem dixwîne.

Di vî bajarî de kes ji wî zanatir nîne, ew herdem dixwîne.

‘Tu dizanî ku em çûn, lê nehatin.’

Di vê hevokê de kî çûye diyar e, lê yê nehatine kî ne, ne diyar e. Gelo em nehatine, hûn nehatine, yan ew nehatine? Ji bo vê mirov hevoka rast wiha dinivîsîne:

‘Tu dizanî ku em çûn, lê hûn nehatin.’ ango

‘Tu dizanî ku em çûn lê ew nehatin.’

‘Avakirina zanîngê xelas bû, dikare dest bi xwendinê bike.’

Di vê hevokê de kî/çî dikare dest bi xwendinê bike, ne diyar e û zêdetir wek ku wê dibistan dest bi xwendinê bike tê fêmkirin. Lê di rastî de divê ev hevok wiha hatiba sazkin:

‘Avakirina zanîngê xelas bû, Dewran dikare dest bi xwendinê bike.’

*Hevokeke Rast Û Durust Divê Zelal Be.

Di hevokê de zelalî, tê wateya bikarneanîna peyvên zêde. Di hevokê de zêdebûna peyvê jî wiha tê zanîn: Dema peyv ji hevokê were derxistin, ku wateya hevokê diguherîne, ew peyv ne zêde ye, lê ku di wateya hevokê de ti guhertinê çênake, ew peyv zêde ye. Di hevokê de bikaranîna peyvên zêde, bargiranî û şêlobûnê çêdike, têgihîştinê zahmetir dike. Hevok çiqasî daweribî be, têgihîştina wê ewqasî hêsantir û baştir çêdibe. Nexwasim di bin navê xemilandin an dewlemendkirinê de divê mirov peyvên hişkeber tije hundirê hevokê neke. Prensîba sazkirina hevokê wiha ye ku mirov ramana xwe bi çiqas peyvên kêr bikaribe bîne ser ziman û li derdorê nezîvire, ewqasî watedar, bi cewherî û zelal dibe. Ji bo vê di sazkirina hevokan de zelalî xaleke grîng e.

-Di vegotinê de divê mirov quretiyê neke û ji xemilandineke bê cewher bireve. Quretî rê ji vegotina vala re vedike. Peyvek ku ne pêwîst be, hacet nîne mirov bi kar bîne. Bila peyveke kêr be, bila bi cewher be.

Mînak:

‘Tu çawa dikarî dev ji xêr û xweşiya van çiyaran berdfî û bi hêsanî berê xwe bidî bajarên tev toz û germ û ne xweş?’

Di vê hevokê de gelek peyv li pey hev bi awayekî gêrevêre (fuzûlî) hatine rêzkirin. Li şûna vê dikarîbû bigota:

‘Tu çawa dikarî dev ji van çiyaran berdfî û biçî bajarên?’ Ango; ‘Tu çawa dikarî ji çiyaran biçî bajarên?’

‘Xêro ji xwe ji mêj ve li ber rehma xwedê bû, doh çû ser dilovaniya xwe.’

Li şûna vê hevokê jî dikarîbû bigota;

‘Xêro doh mir.’

Tê dîtin ku hevokên kurt bêhtir têgihîştineke zelal çêdikin. Xemilandina gêrevêre zelaliyê ji holê radike.

Ji xwe di bin navê xemilandinê, an hunermendiyê de hinek ewqas peyvên dizanin hişkeber tije hevokê dikin ku heta mirov têdigihêje çî dibêje, merezdarî dibe.

‘Ez rabûm çûm ber derî, dibînim dengêk tê, guhê xwe didim ser ku têtigihêjim, lê zêde tenegehîştîm û min pirs kir ku ew kî ye deng derdixê, bersiv nehat, min derî vekir ku çî bibînim, pisîkek li ber derî ye û xew kiriye, mire mira wê ye...’

Li şûna vê dikarîbû bigota:

Li ber derî dengêk dihat, min nêrî ku mire mira pisîkê ye.’ Ango;

‘Dengê pisîkekê li ber derî tê.’

-Divê gihanekên hene di cih de û li gor xwestina sazûna hevokê werin bikaranîn. Peyvên di navbera peyv an hevokan de girêdanê çêdikin, bi awayekî rasthatinî nayên bikaranîn. Her yek erkeke xwe heye. Derveyî gihaneka ‘û’, peyvên din ên girêdanê çêdikin (ku, lê, ger, qey, ma lêbelê û hwd.) divê di hevokê de neyên dubarekirin.

Mînak:

‘Ez çûm lê ew nehat lê min dixwest were lê nizam çima nehat.’

Tê dîtî ku ji yekê zêdetir girêdaneke gihaneka ‘lê’ bi kar aniyê û hevok, ji hevokbûnê derketiye.

Li şûna vê dikarîbû wiha saz bikraya:

‘Ez çûm lê ew nehat; min dixwest were bes nizam çima nehat.’

‘Ez çûm û min ew dît û dîsa vegeyîyam û vê carê min ê din jî dît.’

Di vê hevokê de gihaneka ‘û’ zêde hatiye bikaranîn. Ev hevok ku wiha hatiba saz kirin wê baştir cih bigirta:

‘Ez çûm û min ew dît; dîsa vegeyîyam û vê carê min ê din jî dît.’ Ango;

‘Ez çûm û min ew dît, dîsa vegeyîyam, vê carê min ê din jî dît.’

‘Ku tu bixwazî dikarî werî, lê xuya ye ku tu naxwazî’.

Di vê hevokê de du caran ‘ku’ hatiye bikaranîn û ahenga hevokê xera kiriye. Li şûna vê wiha dikarîbû were saz kirin:

‘Ku tu bixwazî, dikarî werî, lê xuya ye tu naxwazî.’

‘Ma tu nabîni ku ez diçim, ma dikarim neçim, ma dilê te naşewite?’

Di vê hevokê de, bi peyva ‘ma’ girêdaneke zêde hatiye çêkirin û hevok xera kiriye. Li şûna vê dikarîbû wiha were saz kirin:

‘Ma tu nabîni ku ez diçim, qey dikarim neçim? Ma dilê te naşewite?’

-Hinek nav û têkerên dikarin cihê çend peyvên dagrin, ango li şûna çend peyvên werin bikaranîn hene ku mirov vana bi kar tîne, hijmara peyvên di hevokê de kêmtir dibe û ev jî zelaliyê çêdike.

Mînak:

‘Ava vî çemî ne paqij diherike.’

Li şûna vê;

‘Ava vî çemî şêlo ye.’

‘Bêhna laşê te ne xweş e; tirş û tûj e.’

Li şûna vê;

‘Bêhna miraran ji laşê te tê.’

‘Kîloyên laşê te pir zêde ne.’

Li şûna vê;

‘Tu qelew î.’

-Di hevokê de peyvên tînan wateyekê divê li pey hev neyên rêz kirin.

Mînak:

'Ew dewlemend e, têr pere ye, pereyên wî gelek hene û zengîn e.'

Li şûna vê;

'Ew dewlemend e.'

'Grîngî û muhîmbûna vê kar û xebatê pir zêde ye.'

Li şûna vê;

'Grîngiya vî karî zêde ye.'

*Hevokeke Rast Û Durust Divê Vekirî Be.

Vekirîbûn tê wateya eşkerebûnê. Hevok ji bo vegotina hest, bûyer, daxwaz, daraz û hwd. tê sazkirin, ango mirov bi sazkirina hevokê dixwaze tiştekî bi yekî din bide fêmkirin. Wê demê tiştê em dixwazin vebêjin, divê heta dawî vekirî û eşkere be. Eşkerebûn tê wateya têgihîştina tam. Kesê duwem ji hevoka me divê têgihîştineke şaş çêneke, yan nekeve nava gumanê, dudilîyê, nakokiyê. Ji bo vê jî hevok dixwaze çî bêje, divê bi awayekî vebirî û diyar deyne holê. Ji xwendina hevokê divê têgihîştina wateya wê çêbibe. Hevok ku wateya xwe eşkere neke, nikare têgihîştineke rast çêbike. Gelek caran em ji kesê duwem gazindan dikin û dibêjin, 'Te ji min fêm nekir.'

Tersê vê, divê em ji vegotina xwe gazindan bikin û li hevokên xwe binêrin, ka wateya wan eşkere ye yan na.

Ger peyvên me bi kar anîne razber bin, ramana tê de nehatibe temamkirin, daxwaz bi awayekî vekirî nehatibe diyarkirin, bêguman têgihîştineke tam nikare çêbike û ev xal li pêşya vekirîbûnê asteng in.

-Ger mirov hêman û peyvên hevokê di cih de bi kar neyne, rê li ber têgihîştineke şaş an jî têngihîştinê vedike.

Mînak:

'Şoreşa bîr û baweriyê, ya xerab ew xera kir.'

Di vê hevokê de, têgihîştineke wek ku şoreşa bîr û baweriyê bi xwe xerab e çêdibe. Lê di rastiye de xwestiyê wiha bêje:

'Ew a xerab, şoreşa bîr û baweriyê xera kir.'

'Têgihîştina şaş a mîrata civaka kevn, têkoşîna rizgariyê bi hêsanî azadî û rizgarî li paş xist.'

Di vê hevokê de têgihîştineke wiha çêdibe ku, têkoşîna rizgariyê, azadî û rizgarî bi hêsanî li paş xistiye. Lê di rastiye de ne wiha ye û rastiya vê hevokê wiha tê sazkirin:

'Têgihîştina şaş a mîrata civaka kevn, bi hêsanî têkoşîna rizgariyê û azadî û rizgarî li paş xist.'

Ger mirov nîşaneyên xalbandî di cih de bi kar neyne, rê li pêşya têgihîştina şaş vedike û wateyê çewt dike.

Mînak:

'Bixwîn, wekî bavê xwe nebe ker.'

'Bixwîn wekî bavê xwe, nebe ker.'

Di hevoka yekemîn de bêhnok hatiye ber peyva 'Bixwîn' û ji bo vê tê wê wateyê ku bavê wî ker e. Lê di hevoka duwemîn de bêhnok çûye pey peyva 'bavê xwe' û bi vê cihguhertinê êdî bavê wî dibe xwendekar.

'Bazde, wekî xalê xwe li paş nemîne.'

Bazde wekî xalê xwe, li paş nemîne.

-Divê mirov dema du tiştan, du kesan dide ber hev, hevoka xwe wiha saz bike ku rê li têngihîştinê şaş veneke.

Mînak:

'Di bezê de ez ji te baştir im.'

Ji vê hevokê têgihîştineke wiha derdikeve ku 'Ez ji te baştir im.' Li şûna vê dikarîbû wiha bigota: 'Beza min ji ya te baştir e.' Ev hevok rê li ber têgihîştinên şaş digre, ji ber ku wateya wê vekirî ye. -Nediyarbûna peyvên kirdeyî dikare rê li pêşya vekirîbûnê bigre.

Mînak:

'Zîne, giliyê birayê xwe li ber dayika xwe kir û xwest ku pê re biaxive.'

Di vê hevokê de Zîne dixwaze dayika wê bi birayê wê re biaxive, yan birayê wê pê re biaxive, ne diyar e; ji ber ku di hevoka duwem de kirde ne diyar e. Li şûna vê divê wiha hatiba sazkin:

'Zîne giliyê birayê xwe li ber dayika xwe kir û xwest ku dayika wê bi wî re biaxive.' Di vir de ji bo hevoka duwem kirde hatiye diyarkirin û nevekirîbûn ji holê rabûye.

Bi vî awayî mirov têdigihêje sazkirina hevokeke rast û durust. Mirov li gor armanca raman, hest û daxwaza xwe dikare gelek teşe û cûreyên hevokan bi kar bîne. Mirov vana yek bi yek jî, bi awayekî di nava hev de hûnandî jî dikare vebêje. Di sazkirina hevokan de ya grîng ew e ku kîjan hevok zêdetir bi wateyeke tam, kurtebir, xweş, zelal û vekirî dikare mebesta me bîne ser ziman, em wê bi kar bînin. Di vir de prensîb wiha ye; Bila baş be, bila kin be.

Bêguman mirov nikare hevokan bi awayekî qalib û yek teşeyê saz bike. Di nava vegotinê de mirov pêwîstiyê bi sazkirina cihereng dibîne. Êdî ew, li ser jêhatiniya mirov a vegotinêrî dimîne.

Mînak:

Mirov hevoka 'Ez nesax im.' Dikare bi gelek awayan bîne ser ziman:

'Ez diêşim.'

'Laşê min diêşe.'

'Laşê min dijene.'

'Ez ne li ser xwe me.'

'Ez nexweş im.'

'Ez bê kêf im.' û hwd.

Divê mirov ji bîr neke ku hevokên rast û durust dibin bingehê vegotina rast û durust.

Di Hevokê De Daçek û Hoker Çawa Rast Tê Bikaranîn?

Di zimanê kurdî de bikaranîna daçek û hokeran xwediyê grîngiyê rastnivîsînê ye. Daçek û hokerên zimanê kurdî pirahî ji du, sê peyvên pêk tên û gelek caran têker dikeve navbera van peyvên. Ji bo vê ev peyv herdem ji têkeran cuda tên nivîsandin.

Ji peyvên bi kêrî têkilîdayînê tên re 'daçek', ji peyvên çawabûna çalakiyan didin diyarkirin re 'hoker' tê gotin.

Peyvên wek 'pişt re, ji vê û şûn de, ji bilî vê, bi vê re...' û gihanekên wek 'ku, û, an, ango, him, lê...', erka daçekê bi cih tînin. Peyvên wek, 'Li vir, li nêzik, ji hundir, tê de, pê ve...', erka hokerê bi cih tînin.

Wek di van mînakên de tê dîtin, hoker û daçek ji çend peyvên pêk werin, ew peyv tev ji hev cuda tên nivîsandin. Ev jî taybetmendiyê zimanê kurdî ya li gorî xwe ye û divê mirov di vegotinê de li gorî vê taybetmendiyê tevbigere. Hoker ji aliyekî ve cih, rewş û demê didin diyarkirin. Ji bo vê divê li gorî rêzikên rêzimanî werin bikaranîn ku rê li ber têgihîştineke şaş venekin.

Mirov dikare daçek û hokerên hene wiha bi mînakdayînê rêz bike:

Tu biçê, ezê pişt re werim.

Divê him ez, him jî tu, em biçin.

Ew bi mamoste re çû.

Ew di vir re çû.

Heta ku ew neyê, ez naçim.

Wek ku te gotiye, ew kar pêk nayê.

Ez li vir im.

Ez li ber derî me.

Ji ber çi tu nehat?

Ez di vê mijarê de pistor im.

Wek di mînakên de tê dîtîn, daçek û hoker ji çend peyvan pêk werin jî, dîsa ji hev cudatir tîn nivîsandin û ger navdêr an tîrker an peyveke din bikeve navbera wan, ew jî cudatir tê nivîsandin.

Mînak, ji bo hokerên cihîn:

Li

Li vir Ez li vir/li vê derê dijîm.

Li wir Ez li wir/li wî bajarî najîm.

Li ser Tu li ser darê çi dikî?

Li bin/î/ê Wî li bin/ê darê sêv kom kirin.

Li kêlek/ê Mamoste li kêleka xwendevan e.

Li hundir Gelo bavê te li hundir e?

Li derve /ji derve Kî li derve rûniştîye?

Li ber Bi saetan li ber derî rawestiya.

Li jor Li jor/ê bayekî hênîk dihat.

Li jêr Ez li jêra gelî bûm.

Li dûr Ew gund li cihekî dûr e.

Li nêzîk Mala me (li) nêzîkê sûkê ye.

Li min Ev şal li min nayê.

Li te Ev pêlav li gor lingê te ye.

Li wan Wî kulmek (buksek) li wan xist.

Li kê? Deynê te li kê ye?

Li çi? Guleya te li çi ket?

Li ku? Tu li ku derê bû?

Li pêş Herdem li pêş bimeşe.

Li paş Xwe li paş nehêle.

Li nav/ê Gerdûne li nava rêkê rawestiya.

Li nêvî Ew li nêvî rawestiya.

Ji vir Ji vir û pê de dikarim tenê biçim.

Ji wir Kî ji wir hat?

Ji derve Ba ji derve tê hundir.

Ji hundir Ew ji hundir derket derve.

Ji bo Min pirtûk ji bo te anî.

Ji wî Min deynê te ji wî stend.

Ji wê Ez pir hez ji wê dikim.

Ji min Ew gelekî hez ji min dike.

Ji te Kê pirtûk ji te stend?

Ji wan Pêdiviyên xwe ji wan bigre.

Ji kê?	Te ev xanî ji kê kirê kir?
Ji xwe	Bersiva vê ji xwe bipirse.
Ji çi?	Tu ji çi kêfxweş dibî?
Ji bilî vê/wê	Ev yek e; ji bilî vê hîn sê hene.
Ji derveyî vê/wê	Ji derveyî vê qet naxwazim.
Ji ku?	Tu ji ku tînî, bîne.
Ji cem	Ew niha ji cem min çû.
Ji xwar/ê	Ez ji xwar/ê (jêr/ê) têm.
Ji jor/ê/î	Ew ji jor/ê daket.
Ji jêr/ê/î	Ew ji jêr/ê hilkişiya.
Ji bin/ê/î	Av ji bin/ê tehtê der bû.
Ji kêlek/ê	Xwe ji kêlekê nêzikê kir.
Ji nav/ê	Ew ji nava dilê xwe diaxive.
Ji derdor/ê	Dengekî xerîb ji derdorê tê.

Wek di van mînanan de tê dîtîn peyvên hoker û daçek bi hev ve zeliqî yan bi peyvên din ve zeliqî nayên nivîsandin û mirov nikare peyvêk ji yên wê jî bi kar neyne.

Mînak, mirov hokera 'li bin', nikare wek 'bin', an wek 'li' bi kar bîne. Ev ji bo tevahiyan wiha ye: Mirov ku bêje, 'Ez li bin darê me', rast e, lê ku bêje; 'Ez bin darê me' ango 'Ez li darê me', şaş e û her du jî ti wateyê nadin. Divê di hevokê de bala mirov her li ser vê rêzikê be ku wateya hevokan neyê xerakirin.

Ji ... re

Ev her du peyv herdem bi hev re tînin bikaranîn û yan navek, yan cînavêk, yan tîrkerêk, yan jî peyvek –an çend peyvên din dikeve navbera van her du peyvên. Peyvên dikevin navbera wan dikarin qasî hevokekê, heta zêdetir jî dirêj bin, wê demê divê jibîrkin çênebe û dîsa her du peyv bi hev re werin bikaranîn.

Mînak:

Wê ji min re silav rêkiriye.

Wê ji min û te re silav rêkiriye.

Wê ji me û ji kesên li Mexmûr dijîn re silav rêkiriye.

Ji derveyî vê hevalê, ez bi ti hevalên din re nabim yek.

Wek di mînaka sêyem de tê dîtîn, dema tîrker ji yekê zêdetir be û bi gihanekê pev ve were girêdan, peyva yekem 'ji' tê dubarekirin.

Ev xwarin ji me û ji we re hatiye.

Ev xwarin ji me û we re hatiye.

Ji ... ve

Tu dikarî ji ber min ve bi axivî.

Tu dikarî ji ber min bi axivî.

Ew ji ber deynên xwe ve hat hetikandin.

Ew ji ber deynên xwe hat hetikandin.

Wekî di van mînanan de tê dîtîn. Bi du awayan jî dikare were pêkanîn.

Bi ... re

Ez bi te re nayê.

Ez bi vê yekê re nabim yek.

Ew bi hemû nebaşî û xerabiyan re dibe yek.

Jiyan pev re xweş e.

Jiyan bi hev re xweş e.

Wekî di her du mînakên dawî de tîn dîtî, di hilandina peyv an bi hev re de jî, 're' cuda hatiye nivîsandin.

Ev cuda nivîsandin, taybetmendiya hokerên kurdî ye.

Bi ... ve

Wêne bi dîwêr ve daliqandî ye.

Ez bi hevala xwe ve girêdayî me.

Ez bi vê xaka derguşa mirovahiyê ve girêdayî me.

Di ... de

Ez di vir de bêjim ku, ew ne rast e.

Tu di vê mijarê de zêde axift.

Ger tu di kîjan mijarê de xurt bî, di wê mijarê de biaxive.

Di her qanaxa grîng a têkoşîna rizgariya Kurdistanê, ya hemdem û modern de mirov bi astengiyan re rû bi rû dimîne.

Di ... re

Rêka vî gundî di ser pirê re diçe.

Ew di vir re çû malê.

Çima tu di ber şibakeya me re diborî?

Ew kî bû, di ber te re derbas bû?

Di hevokekê de yek, du, sê an zêdetir hoker dikarin werin bikaranîn.

Di vê mijarê de, ez bi te re nabim yek.

Di hevokekê de hoker û daçek pev re dikarin werin bikaranîn.

Di vê mijarê de, ez bi te re nabim yek ku em li ser gengeşiyê bikin.

-Hokerên bi hev ve hatine hilandin û peyveke nû derxistine holê jî hene:

Bi hev ve   Pev ve   Ew bi hev ve girêdayî ne. / Ew pev ve girêdayî ne.

Bi yek re   Pêk re   Ew bi yek re çûn. / Ew pêk re çûn.

Bi hev re   Pev re   Ew bi hev re diaxivin. / Ew pev re diaxivin.

Bi vê re Pê re   Ev giya bi vê xwarinê re naçe. / Ev giya pê re naçe.

Bi vê ve Pê ve   Kerê xwe bi vê darê ve girê bide. / Kerê xwe pê ve girê bide.

Ji vê re Jê re   Min ji Gulê re got. / Min jê re got.

Bi vê de Pê de   Bi vê rêkê de neçe. / Pê de neçe.

Ji vê   Jê   Ji vê derê tê. / Jê tê.

Di vê de Tê de   Ew di vê de ye. / Ew tê de ye.

Di vê ve Tê ve   Pîj di destê min ve rabû. / Pîj tê ve rabû.

Di vê re Tê re   Pîj di destê min re rabû. / Pîj tê re rabû.

DI VEGOTINA ZIMANÊ KURDÎ DE BEND Û ERKA BENDAN

Di nivîsarekê de peyv, hevok û bend hene. Ji vana peyv hêmana têgehî, hevok hêmana çalakî, bend jî hêmana ramanî ye. Di her bendekê de ramanak tê vegotin. Bend tê wateya parçekî biçûk ê nivîsarê.

Mirov nikare di yek yek hevokan de ramana xwe bîne ser ziman. Ango bi hevokekê tenê mirov qet nikare ramana xwe vebêje. Lê bi bendekê mirov dikare ramanekê bîne ser ziman. Ji bo vê bend; kombûna hevokên ramanekê tînin ser ziman e. Wekî din çend ramanên di nivîsarekê de cih digrin, bi awayekî li ser

hev mirov nikare rêz bike. Divê bi bendan mirov yek bi yek van ramanan ji hev cuda bike ku kesê duwem bikaribe têbigihêje.

Dema mirov dest bi nivîsarekê dike, divê ramanên em dixwazin tê de bi cih bikin, diyar bikin û mirov her ramanekê di hevokeke navser de diyar dike. Pişt re jî her hevokeke ji vana, dike bendek û bi vî awayî nivîsar derdikeve holê.

Mirov ti nivîsaran bi awayekî rasthatinî nikare binivîsîne. Gelek kes dibêjin, 'Min rahişt pênûsê, saetekê fikirîm lê min nikarîbû nivîsarek binivîsiya'. Bêguman sedema vê nediyarbûna ramanê ye. Ger mirovek bizanibe wê çi ramanan di nivîsarê de bi cih bike, bi hêsanî dikare binivîse. Tenê karê mirov bike ew e ku çend ramanan diyar bike. Her ramanekê bi peyvên wê ramanê rave dikin bixemilîne, bike bend û ji kombûna van bendan jî bigihê nivîsarê. Ji bo vê sazkirina bendan grîng e.

Mirov bendan li gor xwesteka xwe dirêj an kurt nake. Yan jî mirov di ku derê nivîsarê de xwest, nikare di wir de bendekê çêbike. Her bendek ramanekê tîne ser ziman; dema raman hat diyarkirin û têrbûnek çêkir, divê ew bend were bidawîkirin.

Nivîsareke bê bend çavên mirov diwestîne û têgihîştinê zahmetir dike. Lê nivîsareke bi bendan hatibe nivîsandin, çavan nawestîne û bêhtir rê dide ku raman bikevin hişê mirov. Dema ramanek diyar be, zêdetir hişê mirov radike, lê ku ne diyar be, hişê mirov ji ser ramanê diçe û her tişt tev li hev dibe. Hebûna bendan ji bo xwendevan balkêşiyekê çêdike.

Dema mirov dest bi nivîsandina bendekê dike, kêmekî (1,25 cm.) bi hundir ve dest pê dike ku diyar be û dema xelas dibe, li ku derê xetê xelas dibe, bila bibe, mirov vedigere serê xeta jêrîn.

Mînak:

ÇÊBÛNA GERDÛN, Ê

"... Xortê Porsipî û Jîrê gihîştin rastiyeke fireh. Li vê derê şêr ji hev vedibûn û qasî hewşa malekê erd rast dibû. Cih bi cih tûmên giya li nava rastiye diyar dikirin. Porsipî got:

"Em nêzîkê serkaniyê dibin. Bêhneke din emê biçin serkaniyê û aveke hênik vexwin."

Jîrê şaş ma û xwe negirt, pirs kir:

"Qey di nava van şêran de kanî heye? Gundî dibêjin, 'Kî biçe nava şêran wê ji têhna re bimre, qet dilopek jî av nîne'. Ez pir mereq dikim kaniyê bibînim."

"Hemû gundî vê kaniyê nizanin. Heta hemû gundî van deveran jî nas nakin. Rêka tê vê derê zêde asye ye û yekî karê wî tunebe, rêka wî pê nakeve. Evder karîgeheke bi serê xwe ye."

"Karîgeh!?"

"Belê. Karîgeh an Gerdûn. Ger tu dixwazî ez hinekî qala çêbûna Karîgehê bikim? Ger tu ne aciz bî û sebra te ya guhdarkirinê hebe!?"

"Qet nizanim dem çawa dibore! Tu bi rojan jî qala van tiştan bikî, sebra min heye ku ez guhdar bim. Ez dixwazim ku tu li ser Karîgehê jî biaxivî. Dibêjin Karîgeh bi teqînekê çêbûye û pêla vê teqînê hîn jî nerawestiyê. Gelo ev rast e?"

"Waye tu ji min baştir dizanî. Bêguman rast e. Baş e, li gorî te, temenê Karîgeh ango Gerdûnê çiqas sal in?"

Jîrê bi vê pirsê kêfxweş bû û bi lêvkeniyê şêrîn got:

"Di pirtûkan de qasî çardeh milyar salan dinivîsîne."

"Rast e. Bêguman mirov nikare bîne ber çavên xwe bê 14 milyar sal çiqas dem e; ji ber ku temenê mirov li ber vê hijmarê pir biçûk dimîne. Lê zanyar ji guherînên Xwezayê û ji fosîlan dikarin imrê Xwezayê û Jiyane bi awayekî texmînî derxin hole. Bêguman ti kesan çêbûna Gerdûnê nedîtine û nê mumkune werê dîtî jî;

ji ber ku dema Gerdûn çêbû, hîn Cîhan tunebû. Zanyar dibêjin, 'Gerdûn bi teqîneke mezin çebûye'. Vê teoriya xwe bi bihîstina dengê vê teqînê û hîn di roja me de jî, ji firehbûna wê rast dibînin."

Jîrê dîsa axaftina wî birî û bi xiroşî (bi heyecan) got:

"Gelo dengê berya çardeh milyar salan derketibe, îroj, çawa em dikarin bibihîsin?"

Porsipî bi lêvkenî bersiv da:

"Ger tu vê pirsê ji xwediyên nêrîna afirandêrî (oldarî) pirs bikî, bê dudilî wê bêjin, 'Xwe kufir neke û dest karê Xwedê nede!'. Lê zanyarî îroj derdixê ber çavan ku ti karê Xwedê bi vê teqîna Gerdûnê ve nîne û dengê vê teqînê îroj jî tê bihîstin. Deng, bêguman dikare were bihîstin..."

"Ji ber ku deng bi xwe pêze-bûjen (matter/madde) ye!"

"Rast e. Tu dikarî bêjî ku pêze ji çî re tê gotin?"

"Belê. Bûjen/pêze, ji her tiştê xwediyê giranî û mezintiyekê re tê gotin."

"Bijî! Tê zanîn ku di Xwezayê de (û di Gerdûnê de) pêze ti caran winda nabe; dikare were guhertin, bikeve awayekî din lê qet tune nabe. Ji bo vê dengê teqîna berya 14 milyar salan be jî, bi hacetên bikêrhatî em dikarin bibihîsin."

"Em çawa dikarin bibihîsin?"

"Her şev dema mirov televizyon hîn negirtiye ku weşana wê bi dawî dibe û ekran vala dimîne 'Xişexiş (parazît) a berçav' çêdibe parçek ji vî dengî ye ..."

Wek tê dîtin ev nivîsara mînakî ji bendan pêk hatiye û di her bendekê de ramanek heye. Dema mirov li vê nivîsarê dinêre, çavê mirov naweste û bala mirov dikşîne ser xwe. Lê ku bi awayekî hişkeber hatiba nivîsandin, mirov nikarîbû wiha bi hêsanî bixwenda û têbigihîştayê. Em vê yekê dîsa li ser vê mînakê dibînin:

ÇÊBÛNA GERDÛNÊ

"... Xortê Porsipî û Jîrê gihîştin rastiyeke fireh. Li vê derê şêr ji hev vedibûn û qasî hewşa malekê erd rast dibû. Cih bi cih tûmên giya li nava rastiye diyar dikirin. Porsipî got: "Em nêzîkê serkaniyê dibin. Bêhneke din emê biçin serkaniyê û aveke hênik vexwin." Jîrê şaş ma û xwe negirt, pirs kir: "Qey di nava van şêran de kanî heye? Gundî dibêjin, 'Kî biçê nava şêran wê ji têhna re bimre, qet dilopek jî av nîne'. Ez pir mereq dikim kaniyê bibînim." "Hemû gundî vê kaniyê nizanin. Heta hemû gundî van deveran jî nas nakin. Rêka tê vê derê zêde asye ye û yekî karê wî tunebe, rêka wî pê nakeve. Evder karîgeheke bi serê xwe ye." "Karîgeh!?" "Belê. Karîgeh an Gerdûn. Ger tu dixwazî ez hinekî qala çêbûna Karîgehê bikim? Ger tu ne aciz bî û sebra te ya guhdarkirinê hebe!?" "Qet nizanî dem çawa dibore! Tu bi rojan jî qala van tiştan bikî, sebra min heye ku ez guhdar bim. Ez dixwazim ku tu li ser Karîgehê jî biaxivî. Dibêjin Karîgeh bi teqînekê çebûye û pêla vê teqînê hîn jî nerawestiye. Gelo ev rast e?"

"Waye tu ji min baştir dizanî. Bêguman rast e. Baş e, li gorî te, temenê Karîgeh ango Gerdûnê çiqas sal in?"

Jîrê bi vê pirsê kêfxweş bû û bi lêvkeniyê şêrî got: "Di pirtûkan de qasî çardeh milyar salan dinivîsîne."

"Rast e. Bêguman mirov nikare bîne ber çavên xwe bê 14 milyar sal çiqas dem e; ji ber ku temenê mirov li ber vê hijmarê pir biçûk dimîne. Lê zanyar ji guherînên Xwezayê û ji fosîlan dikarin imrê Xwezayê û Jiyanê bi awayekî texmîn derxin hole. Bêguman ti kesan çêbûna Gerdûnê nedîtine û nê mumkune werê dîtin jî; ji ber ku dema Gerdûn çêbû, hîn Cîhan tunebû. Zanyar dibêjin, 'Gerdûn bi teqîneke mezin çebûye'. Vê teoriya xwe bi bihîstina dengê vê teqînê û hîn di roja me de jî, ji firehbûna wê rast dibînin." Jîrê dîsa axaftina wî birî û bi xiroşî got: "Gelo dengê berya çardeh milyar salan derketibe, îroj, çawa em dikarin bibihîsin?"

Porsipî bi lêvkenî bersiv da: "Ger tu vê pirsê ji xwediyên nêrîna afirandêrî (oldarî) pirs bikî, bê dudilî wê bêjin, 'Xwe kufir neke û dest karê Xwedê nede!'. Lê zanyarî îroj derdixê ber çavan ku ti karê Xwedê bi vê

teqîna Gerdûnê ve nîne û dengê vê teqînê îroj jî tê bihîstin. Deng, bêguman dikare were bihîstin...” “Ji ber ku deng bi xwe pêze-bûjen (matter/madde) ye!” “Rast e. Tu dikarî bêjî ku pêze ji çî re tê gotin?” “Belê. Bûjen/pêze, ji her tiştê xwediyê giranî û mezintiyekê re tê gotin.” “Bijî! Tê zanîn ku di Xwezayê de (û di Gerdûnê de) pêzê ti caran winda nabe; dikare were guhertin, bikeve awayekî din lê qet tune nabe. Ji bo vê dengê teqîna berya 14 milyar salan be jî, bi hacetên bikêrhatî em dikarin bibihîsin.” “Em çawa dikarin bibihîsin?” “Her şev dema mirov televizyon hîn negirtiye ku weşana wê bi dawî dibe û ekran vala dimîne ‘Xişexîş (parazît) a berçav’ çêdibe parçek ji vî dengî ye.”

Di vê mînakê de jî tê dîtin ku mirov nikare bê westandin û nîşandayîna sebroke mezin bixwîne. Ji van her du mînan grîngiya sazkirina bendê di nivîsarê de tê dîtin. Divê mirov vê grîngiyê herdem li ber çav bigre. Di Nivîsarê De Erk Ê Salixdana Bendê

Bend xwediyê erka diyarkirina ramanê ye. Ji bo vê salixdana wê wek, ‘Kombûna hevokên li ser ramanekê’, tê kirin. Bend avahiyeke biçûk a diyarkirina ramanê ye, yan jî beşeke ramanî a nivîsarê ye. Mirov bi çî awayî salix dide bila bide, divê bizanibe ku her bendek li ser bingehê ramanekê divê were sazkin. Ji bo vê em dikarin bêjin ku bend;

-Di navbera komên di nivîsarê de girêdaneke ramanî çêdike. Wek tê zanîn di nivîsarekê de gelek ramanên ku bi kombûna xwe ramanekê giştî ava dikin hene. Bend di navbera van ramanan de girêdanê çêdike. Ev jî yekseriya nivîsarê pêk tîne.

-Bend di navbera du komên ramanan de girêdanê çêdike.

-Bend, di navbera ramanên têkildar û ramana bingehîn de girêdanê çêdike.

-Bend, ramanên di nivîsarê de derdixe ber çav, diyar dike.

-Bend, balkêşî û dilbijariyekê dide dîtin û xwendina nivîsarê.

Bend Çawa Tê Avakirin?

Bend avahiyeke ramanî ye. Mirov di bendê de ramanekê tîne ser ziman. Lê ev raman bi awayekî rasthatinî nayê ser ziman. Divê ramana di bendê de, bi hevokên hev temam dikin were ser ziman. Ji bo vê di bendê de, ‘Hevoka Ramana Bingehîn’ heye. Hevokên din tev li derdora vê hevokê tîndî hûnandin û vê temam dikin. Çawa ku di nivîsarekê de ‘Benda Ramana Bingehîn’ heye, di bendê de jî hevoka ramana bingehîn heye û ev tê wê wateyê ku bend di rastiyê de makêtek biçûk a nivîsarê ye. Ji bo vê dema mirov bendê ava dike, divê yan di serî de, yan di dawî de hevokek ku bingehê bendê be diyar bike. Dema hevokek wiha di dest mirov de hebe, êdî liserzêdekirina vê hevokê zahmet nabe. Divê hevokên li derdora hevoka ramana bingehîn werin hûnandin, di navbera wan de yekitiyek û hevurtkirinek hebe.

Hevoka Ramana Bingehîn Çawa Bi Kar Tê?

Yekîtiya bendê bi girêdana tevahiya hevokan, bi awayekî xurt, bi hevoka ramana bingehîn ve pêk tê. Ger hinek hevok ji ya ramana bingehîn qut bin, wê têgihîştineke neyênî li ser bendê çêbike. Hevokên alîkar bi ya ramana bingehîn çiqasî bitov girêdayî bin, bend ewqasî xurtir dibe. Mirov Hevoka Ramana Bingehîn dikare rasterast (Di serê bendê, yan di dawiyê bendê de) jî, bi awayekî derdorî di nava bendê de jî diyar bike. Ya grîng ew e ku ramana di bendê de li ser bingehê vê hevokê tê pêşvebirin. Wê demê ramana di vê hevokê de çiqasî zelal û safî be, ewqasî mirov dikare pê ve hûnandina hevokên din çêbike. Ger ramana di hevokê de şîlo be, hevokên li derdora vê werin avakirin jî wê rê ji nakokî û şêlobûnê re vekin.

Mînak:

“Herkes dikare nivîsandinan binivîsîne. Nivîsandin tiştêkî baş e. Zarok jî, zilam jî, keç û jin jî dikarin nivîsandinê bikin. Li dibîstanan û li fêrgehên derfeta hînbûna nivîsandinê heye. Nivîsandin tiştêkî baş e. Divê zarok biçin dibîstanan ku fêrî nivîsandinê bibin...”

Di vê benda mînakî de tê dîtî ku mirov nizana kîjan hevok a ramana bingehîn e. Di rastiyê de mirov têngahêje ku bend dixwaze çî ramanê bide. Çend hevokên li ser grîngiya xwendin û nivîsandinê li pey hev hatine rêzkirin, lê wateyeke ramanî ya yekbûyî û xurt nade. Li şûna vê bend divê wiha hatiba sazkin:

“Ji bo fêrbûna nivîsandinê pêdivî bi zanîngehan heye. Divê biçûk, mezin herkes xwe fêrî nivîsandin û xwendinê bikin. Ji bo vî karî zanîngeh û fêrgeh hatine avakirin.”

Di vê bendê de tê dîtî ku bi hijmareke hevokan a kêmtir ramanêke zêdetir têngahîstîna çêdike û yekbûyî hatiye sazkin; ji ber ku di destpêka bendê de hevoka ramana bingehîn, ‘Ji bo fêrbûna nivîsandinê pêdivî bi zanîngehan heye’, hatiye diyarkirin û hevokên din vê temam dikin, alîkariyê didin têngahîstîna vê ramanê. Wê demê derdikeve holê ku di bendê de ya grîng ne ew e ku mirov gelek hevokan li pey hev rêz bike, tersê vê diyarkirina ramanê bi awayekî eşkere û girêdanê xurt di navbera hevokan de ji tevî grîngtir e.

Di bendê de dema mirov bixwaze zêde balê bikşîne ser ramana tê de û ramandinekê li ser çêbike, hevoka ramana bingehîn di nivê bendê de, yan jî di dawiya bendê de bi cih dike. Ger mirov bixwaze têngahîstîneke rasterast çêbibe, di destpêka bendê de hevoka ramana bingehîn bi cih dike. Ji bo ku bendên mirov ne bi teşeyekê bin, her sê cûreyên bicihkirina hevoka ramana bingehîn dikarin werin bikaranîn, ew li ser daxwaza mirov dimîne. Di hinek bendan de mirov dikare hevoka ramana bingehîn diyar neke; lê di rewşên wiha de, divê hevokên tîk bikaranîn qasî hev xurt û watedar bin, û ji giştîya bendê têngahîstîneke ramanê were çêkirin.

Di Bendê De Hevok Çawa Tîk Sazkin û Bicikirin?

Li gor ku bend avahiyeke ramanê ye, hevokên bendê pêk tînin, divê li derdora vê ramanê bigihêjin hev û girêdanê xurt pev re çêbikin. Dema mirov ji hevokê derbasî hevokê din dibe, divê qutbûn an bigincirbûnek dernekeve pêşya mirov, wek ava diherike, ji cokekê derbasî cokeke din dibe; hevok jî wiha ji yekê derbasbûna yeke din bi herikîneke xweş çêbikin. Ji bo vê jî divê her hevok ji aliyê raman û ziman ve bi ya berya xwe ve were girêdan û rêka girêdanê li ber hevoka bi pey re were veke. Ji hevokê derbasbûna hevokê din divê ne bi awayekî zordayî, bi awayekî xwezayî; wek libên tizbiyê ku yek yekê dikşîne were çêkirin.

Ger mirov hevokên tîkildarê ramanê di bendê de li gor rêzbûneke wateya hev temam dikin rêz neke, dîsa têngahîstîneke tam nayê çêkirin. Ev jî diyar dike ku ji destpêka bendê heta dawiya wê divê her hevok bi ya din ve li gor rêzbûneke ramanî were girêdan.

Mînak:

“... 1- Dema mirov bi cameke reş (tenîkirî) li Rojê binêre, di nava sipîbûna agir de hinek cihên reş (tarî) dibîne. 2- Zanyar texmîn dikin ku ev cihên tarî cihên sarbûyî ne. 3- Roj girseyeke wihaye ku wek agirê atomê yê bikele, dişewite û di nava wê de germahî panzdeh (15) milyon santîgrat in. 4- Ev germahî li ser ruyê wê dadikeve 5-6 hezar santîgrat dereceyan ...”

Ev hevok li derdora ramanê hatine cem hev û wateyeke hevpar didin lê wek ku cihê hevokan hatibe guhertin, valahiyeke di navbera wan de heye û di têngahîstîna ramanê de zahmetiyê çêdike. Li şûna vê ku wiha hatiba sazkin wê bêhtir xwediyê girêdanê xurt, yekbûn û têngahîstîneke hêsan baya.

“... 3- Roj girseyeke wihaye ku wek agirê atomê yê bikele, dişewite û di nava wê de germahî panzdeh (15) milyon santîgrat in. 4- Ev germahî li ser ruyê wê dadikeve 5-6 hezar santîgrat dereceyan. 1- Dema mirov bi cameke reş (tenîkirî) li Rojê binêre, di nava sipîbûna agir de hinek cihên reş (tarî) dibîne. 2- Zanyar texmîn dikin ku ev cihên tarî cihên sarbûyî ne ...”

Di Bendê De Hêmanên Girêdanê

Her hevoka di bendê de divê bi ya berya xwe û bi ya paş xwe ve were girêdan ku herikînekê û yekîtiyekê bikaribe çêbike. Herçiqasî mirov ramanêke bingehîn di bendê de bi cih dike û hevokên alîkariyê bidin vê û vê temam bikin li derdorê dihûne jî dikare di navbera wan de cih bi cih valatî bimîne. Di rewşên wiha de peyvên di navbera hevokan de girêdanê çêdikin hene û mirov bi rêka van peyvên hevokan pev ve girê dide, ango bi van peyvên di navbera hevokan de pîrekê çêdike. Ji peyvên erka vê pîrê dibînin re, "Hemanên Girêdanê" tên gotin û ev heman dikarin ji peyvekê jî, ji rêzepeyvên jî pêk werin. Peyvên di navbera hevokan de dibin pîr; hemanên girêdanê ev in:

'Qey, Bes, Bes ku, Ji ber ku, Mixabin, Ger, Her çiqasî, Herwiha, Wiha ye ku, Bi kurtahî, Nexwa, Heta, Lewma, Bêguman, Ka, Meger, Meger ku, Bi ser de, Dibe ku, Lê, Lêbelê, An na, Ango, Dijî vê, Tersê vê, Bes lê binêre ku, Pê re, Bi ser de, Di ber re û hwd.

Mînak:

"... Malzemeya Cîhan jê çêbûye herwiha ji kûrahiya Gerdûnê pijiqbû. Lêbelê ev malzeme ji kombûna yekgirtiyên lebatî ango organîk ên hêsan (basît) pêk dihat. Bêguman di hundirê vê yekgirtiyê de hemû elementên (ciştên) îroj li ruyê Cîhanê hene cih digirtin. Bes ev element tev jî ji elementa yekemîn a ku herî sivik e, ji Hîdrojenê pêk hatibûn. Herwiha ev taybetmendiya Hîdrojenê ji teqîna yekem a Gerdûnê tê ku di wê teqînê de pêze (matter) ya destpêkê derketiye der, Hîdrojen e. Pê re ji vê teqîna mezîna a Gerdûnê, atomên Hîdrojena derketiye, gihîştine hev û stêrkên hene (Stêrk, Roj, Peyk û hwd.) çêkirine. Di ber re ev jî bi teqînê 'Supernova' teqiyane û toza wan li her aliyê Gerdûnê belav bûye. Bi kurtahî, ev pêvajoya heta çêbûna Sazûmana Rojê ya me û Cîhana me 11 milyar salan (kêm-zêde) domiyaye."

Erka Kurtbûn An Dirêjbûna Bendê

Ji bo kurtbûn an dirêjbûna bendê, mirov nikare tixûbekî deyne. Dirêjbûn û kurtbûna bendê li ser jêhatîniya vegotinê dimîne. Bend, divê qasî ku bikaribe ramanêke bîne ser ziman dirêj, lê qasî ku bala kesê duwem bikşîne ser xwe û wî/wê aciz neke jî kin be. Ji bo vê divê mirov naveroka mijarê, rewşa vegotinê û rewşa kesê dixwîne yan guhdar dike bide ber çav û benda xwe li gorî wê kin an dirêj saz bike. Ji bo vê mirov ji danîna pîvaneke dirêjbûn an kinbûnê zêdetir, li raxistina raman û armancê binêre. Ger mirov raman an armanca xwe bikaribe bi çend hevokan bîne ser ziman, mirov bendê jî ji ewqas hevokan pêk tîne; lê rewşa xwendevan a guhdarkirin an xwendinê jî divê jibîr neke. Divê mirov bizanibe ku di qirnê me de êdî bend û nivîsarên zêde dirêj balê nakşînin û xwendevan an guhdaran ji xwe didin revandin. Ji bo vê divê raman, armanc di bendê de û bi vê ve girêdayî, di tevahiya nivîsarê de bi awayekî cewherî were vegotin.

Cûreyên Bendan

Di nivîsarê de bend, li gorî nivîsara tê de cih digrin, li gorî erka hilgirtine ser xwe û li gorî raxistina ramanê ya armanca vegotinê tînin guhertin. Lê bi awayekî gelemperî mirov dikare wek 'Benda Destpêkirinê', 'Benda Berfirehkirinê' û 'Benda Bidawîkirinê' hilgire dest.

Bendên Destpêkirinê û Di Van Bendan De Rêbazên Balkişandinê

Di nivîsarekê de benda destpêkirinê weyna (rola) danasîn û balkişandinê dileyize. Xwendevan ji vê bendê têdigihêje ku nivîsar di derbarê çî mijarê de ye û bala wî dikşîne, yan na. Bi taybetî nivîsarên kin wek Gotar, Nivîsar, Pêkenîn (fîkra), nivîsarên rexneyî û hwd. divê di benda yekem de werin danasîn ku xwendevan bizanibe pêwîstiya wî bi xwendina wê heye yan nîne. Ji bo vê divê mirov grîngiyê bide ser benda destpêkirinê û van taybetmendiyan wê bide ber çav:

-Destpêkirineke Rasterast û Tam

Armanca benda destpêkirinê, danasîna mijarê ye. Ji bo vê, divê mijar li ser çî ye, bi awayekî eşkere û rasterast were gotin ku têgihîştinekê çêbike. Ger mirov mijara nivîsarê diyar neke, xwendevan nikare bala

xwe bide ser û mereq bike ku bixwîne. Ji bo vê divê mirov rasterast bikeve mijarê û wateya wê tam bide diyarkirin ku di têgihîştinê de ti astengî li pêşya kesê duwem dernekeve.

Mînak:

“... Tiştekek nîne ku ne li gorî prensîbên peresendê pêk werin. Li gor Teoriya Peresendê hemû celeb (kînd/tur) ên îroj hene, ji celebên di dema derbasbûyî de jiyane, çêbûne.”

“Çawa? Ma her tişt bi fermana Xweda çênebûye?”

“Ew nêrîna dema naşîbûna mirovahiyê bû. Dema mirovahî tam têngihîştibû kûrahiya zanyariyê, her tişt bi hêzek li derveyî xwe ve girê dida. Mirov dema lawaz be, tirsonek e û dema nezan be, lawaz e. Ji bo vê jî tiştê hêza wî negihêjê, bi Xweda ve girê dide û serê xwe pê naêşîne!”

Peresend wek ‘guhertî-guhertî’ê jî tê bikaranîn û bi awayekî giştî û teorîk destpêkê ji aliyê Charles Darwîn ve hatiye ser ziman.

Li gorî vê peresend; pêvajoya guhertina tişteki ya bi demê re ye. Bi vê guhertinê tişteke nû derdikeve holê. Ev tiştê nû êdî ne ew tiştê kevn e, lê di hundirê wê de taybetmendiyên wî/wê tiştê kevin jî hene. Ev guhertin ne tenê ji bo heyîneyên zindî, ji bo raman (fikir) û têngiliyên di navbera wan de jî tê bikaranîn.

Di vê mînaka jorîn de vegotinê li ser bîr û baweriya xwezayî rawestiye, yan li ser pêşveçûna zagona peresendê rawestiye, yan jî peresendê dixwaze bide nasîn ne diyar e; bêhtir mirov dikare bêje her sê mijar jî hatine tevlihevkirin. Lê di rastiyê de divê nivîsarek li ser mijarekê tenê be û ger mijarên din tê de hebin, divê alîkar û temamkerê vê bin. Ji bo vê jî, dive benda yekem a destpêkirinê rasterast mijarê diyar bike û tam vebêje. Niha em li mînaka jêrîn binêrin û têngihêjin weyna benda destpêkirinê:

“... Peresend wek ‘guhertî-guhertî’ê jî tê bikaranîn û bi awayekî giştî û teorîk destpêkê ji aliyê Charles Darwîn ve hatiye ser ziman.

Li gorî vê peresend; pêvajoya guhertina tişteki ya bi demê re ye. Bi vê guhertinê tişteki nû derdikeve holê. Ev tiştê nû êdî ne ew tiştê kevn e, lê di hundirê wê de taybetmendiyên wî/wê tiştê kevin jî hene. Ev guhertin ne tenê ji bo heyîneyên zindî, ji bo raman (fikir) û têngiliyên di navbera wan de jî tê bikaranîn.”

“Ji bo her heyîneya di Xwezayê de mirov dikare rêzika peresendê bi kar bîne.”

“Tiştekek nîne ku ne li gorî prensîbên peresendê pêk werin. Li gor Teoriya Peresendê hemû celeb (kînd/tur) ên îroj hene, ji celebên di dema derbasbûyî de jiyane, çêbûne.”

“Çawa? Ma her tişt bi fermana Xweda çênebûye?”

“Ew nêrîna dema naşîbûna mirovahiyê bû. Dema mirovahî tam têngihîştibû kûrahiya zanyariyê, her tişt bi hêzek li derveyî xwe ve girê dida. Mirov dema lawaz be, tirsonek e û dema nezan be, lawaz e. Ji bo vê jî tiştê hêza wî negihêjê, bi Xweda ve girê dide û serê xwe pê naêşîne!”

-Destpêkirineke Kin Û Bê Hûrgulî

Di hinek nivîsaran de ji ber taybetmendiya naveroka wan pêwîstî bi çêkirina bendên kin heye. Wê demê benda destpêkirinê jî kin û bê hûrgulî tê sazîkirin. Wek tê zanîn hebûna hûrguliyên, hevokan û bi vê sedemê bendan dirêj dike.

Mînak:

* Hewaya li serê çiyên pir paqije û ji bo tenduristiya mirov wek derman e.

** Fêdeya xwendinê çiqas were ser ziman jî naqede. Xwendina rojnameyan mirov di derbarê pêşveçûnan de agahdar dike.

Di van her du mînan de tê dîtin ku destpêkirineke danasîna mijarê bi kurtahî heye, lê ne di wê dewlemendiyê de ye ku bikaribe bala kesê duwem bixşîne ser xwe û dilê wî bibijîne nivîsarê. Niha em van bendan bi awayekî hîn balkêştir hilgirin dest:

* Li serê çiyar hewayeke wiha paqij heye ku ji bo tenduristiya mirov weyna derman dileyize; ji ber ku çiya ji şaristaniyê û bi vê sedemê ji pêşesaziyê dûr e. Li cihên bilind herdem bayê dilive û oksijena daristan derdixin derve, hewayeke dermanî difûrîne ser laşê mirov.

** Fêdeya xwendinê çiqas were ser ziman jî naqede. Xwendina rojnameyan mirov di derbarê pêşveçûnan de agahdar dike. Pirtûk, cîhana mirov û heyîneyan bi me didin nasîn. Radyo û televizyon jî vê weynê dileyizin. Ev tev ji bo fêrbûn û zanabûna mirov grîng in.

-Destpêkirineke Sipartî Salixdana Ferhengê

Di hinek nivîsaran de, (bi taybetî xwendevan) ji bo dest bi mijarekê bikin ji ferheng an ansîklopediyar salixdana wê digrin û wiha benda destpêkirinê saz dikin. Bêguman salixdana ji ferhengê rê nade ku em mijara xwe bisînor bikin û li gor nêrîneke diyar hilgirin dest. Ferheng wateya gelemperî ya peyvê dide. Lê di nivîsaran de pirahî mirov mijarê bi alîyekî wê ve hildigre dest.

Mînak:

“Di ferhengê de salixdana Peresendê wiha hatiye kirin: ‘Peresend: Guherîn-guhertin’. Bi awayekî giştî û teorîk destpêkê ji aliyê Charles Darwîn ve hatiye ser ziman. Li gorî vê peresend; pêvajoya guhertina tişteki ya bi demê re ye. Bi vê guhertinê tişteke nû derdikeve holê. Ev tiştê nû êdî ne ew tiştê kevn e, lê di hundirê wê de taybetmendiyên wî/wê tiştê kevin jî hene.”

Wek tê dîtin bi salixdana ferhengê destpêkirina peresendê hatiye kirin û bi vî awayî mirov nikare mijarê bisînor bike. Ger mirov li ser giştîya peresendê binivîsîne, ji xwe ev ne mumkun e. Divê mijareke hilbijartî ya sînorên wê diyar hebe ku bikaribe vegotinê li pêş bixe. Li şûna vê ku wiha hatiba nivîsandin baştir bû:

“Peresend wek ‘guherîn-guhertin’ê jî tê bikaranin û bi awayekî giştî û teorîk destpêkê ji aliyê Charles Darwîn ve hatiye ser ziman. Li gorî vê peresend; pêvajoya guhertina tişteki ya bi demê re ye. Bi vê guhertinê tişteke nû derdikeve holê. Ev tiştê nû êdî ne ew tiştê kevn e, lê di hundirê wê de taybetmendiyên wî/wê tiştê kevin jî hene.”

Di vê mînakê de tê fêmkirin ku wê vegotinê li ser guhertinê raweste û çawa pêk tê, vebêje.

Di vegotinê de ji bo mirov bala kesê duwem bixşîne, gelek caran bi mînakeke pêkenîn, biwêj, metelok, gotinên pêşyan, pêşdarî, beramberkirin, pirskirin an axaftindayînê dest bi benda destpêkirinê dike, ji van rêbazan tevan sûd digre. Ji vê yekê armanc ew e ku danasîna mijarê bi awayekî dilbijare bike.

Benda Destpêkirinê Ya Bi Mînakdayîna Ji Gotinên Peşyan, Metelok, Biwêj An Pêkenînan

Di vegotinê de mirov rêbazekê ji vana hildibijêre û dike mînaka benda destpêkirinê. Tiştê bala me li ser be, divê mînaka em bidin û mijara em li ser vebêjin, li gorî hev bin, ne ku ji hev dûr bin. Dema mirov wiha bi gotineke balkêş, an bi pêkenînan dest pê dike, bêhtir bala kesê duwem tê kişandin û dilê wî dibije xwendin an guhdarkirinê.

Mînak:

“Dê û bapîrên me gotine; ‘Şêr şêr e, çî jin e, çî mêr e!’ ev tê wê wateyê ku di kurdan de ji berê ve cudahiyeke zayendî di navbera jin û mêr de nîne. Di vî warî de demokratbûnek ji berê ve di nava kurdan de hebû. Ger di roja me de cudahî ketibe navbera her du zayendan, sedema vê ne kurd, bandûriyên li ser kurdan çêbûne; wek bandûra îslamiyê û hwd. in.”

Di vê mînakê de tê dîtin ku vegotinê bi gotineke pêşyan dest bi benda destpêkirinê kiriye û bal kişandiyê ser wekhevî û xurtbûna her du zayendan. Bi vî awayî mirov têdigihêje ku mijar wê li ser vê yekê were hûnandin.

Benda Destpêkirinê Ya Bi Pêşdarkirinekê Dest Pê Dike

Pêşdarkirin ji bo bendên destpêkirinê, rêbazeke balkêş e û dilbijêr e. Lê divê bi hostayî were vegotin. Ji bo vê tiştê rojeva mijarê çî be, bi pêşdarkirineke wê, mirov dest pê dîke û bi awayekî şênber radixe ber çav. Mînak:

“Dema ez ketim hundir, ronahiya wê ez pêşwazî kirim. Wek tayeke rihanê rabû ser xwe û bêhneke misk û emberî ji ber hil bû. Çavên wê yên behrînî, wek ewrên avis tije bibûn. Gezek li lêva xwe ya dawetkar da û bi lêvkeniyeye ku diranên wê yên wek libên birinca Qerecdaxê biriqandin, ber bi min ve hat...”

Di vê bendê de li ser keçekê pêşdarkirinek tê çêkirin û bala kesê duwem dikşîne ser xweşikbûn û xemgîniya wê. Êdî mirov mereq dîke ku ev keça xweşik ji ber çî xemgîn bûye û dixwaze dawiya wê bibîne. Bi vî awayî kesê duwem bi mijarê ve tê girêdan.

Benda Destpêkirinê Ya Bi Beramberkirinê Dest Pê Dike

Rêbazeke destpêkirina vegotinê jî beramberkirina tiştêkî, ango kesekî bi tiştêkî din an kesekî din re ye. Ev jî ger bi hostayî were bikaranîn balkêş û dilbijêr e.

Mînak:

“Musa Anter ji bo gelê kurd û wêjeya kurd wek çinareke sed salî bû. Çawa ku çinarek wiha bi zor û zahmetî digihêje, gihîştina Musa Anter û kesên wek wî, jê hîn zahmetir e. Wî rehê xwe berdabûn kûrahiya xaka welat û bi şaxên xwe hemû gel himbêz kiribû. Bêguman ku çinarek ji binî ve were rakirin, mirov dikare bi dehan çinar li şûnê biçîne, lê tunekirina wî di wêjeya kurdî de hilkirineke wiha çêkir ku sed sal jî derbas bibin, zahmet e mirov bikaribe cihê wî hişin bike...”

Di vê mînakê de nivîskarê kurd Musa Anter dişibîne çinarekê û bi vî awayî têgihîştineke hêsantir û watedar çêdike. Dema bi vî awayî dest bi benda destpêkirinê dîke, bala kesê duwem bêhtir diçe ser mijarê.

-Benda Destpêkirinê Ya Bi Pirsikiran Dest Pê Dike:

Ji bo hinek mijaran jî mirov di benda destpêkê de pirsan pirs dîke û hiş û ramana kesê duwem dixwe tevgerê. Wê demê kesê duwem wek li hember mirov e, xwe pêwîstê bersivdayînê dibîne û ji bo vê mereq dîke ku ramana wî û ya di mijarê de wek hev e, yan na. Ev jî rêbazeke balkêş e û bala kesê duwem dikîşîne ser mijarê.

Mînak:

“Gelo çima em kurd bindest in? Qey bindestbûn ji bo me qedere, yan ji bêkêriya me ye? Ev xaka dergûşa mirovahiyê, çawa ket rewşeke bindestiyê? Çima li paş her derê maye? Hinek kes sedemên vê bi dewlemendbûna xaka me ve girê didin. Başê lê qey ti welatên din qasî yê me dewlemend nînin ku ew ne bindest in, lê em hîn jî di nava lingên desthilatdaran de diperçiqin? Bêguman divê mirov bersiva van pirsan bide ku bikaribe li miroviya xwe jî xwedî derkeve. Ger em bersivê nedin, kî ji me dikare xwe mirov bihesibîne?...”

Destpêkirineke bi vî awayî di cih de hiş, raman û hestên mirov radike ser lingan û dixwaze tev li gengeşiyê bibe, mijarê heta dawî bişopîne.

-Bendên Destpêkirinê, Yên Bi Axaftindayînan Dest Pê Dikin

Bi axaftina di navbera du, sê kesan de derbas dibe, dest bi benda destpêkirinê dîke û dawiya axaftinan bi mijarê ve girê dide ku wateya wê neyê windakirin.

Mînak:

“Ez naxwim.”

“Divê tu bixwî; çareya te nîne!”

“Ez nikarim bixwim, min ti caran nexwariye!”

“Her tiştêk destpêkirineke xwe heye; ku tu van hebikan nexwî, tu rehet nabî.”

Dema ez ketim odeya bijîjk, ez bûm guhdarê van axaftinan û di cih de vegeriya; ji ber ku kezeba min jî ji xwarina hebikan diqetiya. Di temenê xwe de tenê carekê min hebik xwarin, ew jî di qirika min de man û min dikir bifetisim...”

Di vê mînakê de tê dîtin ku li ser xwarina hebikan û xova wê mijarek hilgirtiyê dest xwe, lê ji bo baldar û dilbijêr be, ku mereqekê bikaribe li ser mijarê çêbike, bi axaftina di navbera bijîjk û nexweşekî de dest pê dike û bi tirsê xwe ve girê dide.

Bendên Derbasbûnê û Erkên Wan

Bendên derbasbûnê zêdetir di nivîsarên dirêj ên wek pirtûkên ji çend beşan pêk tên de tên bikaranîn û erka wan ew e ku di navbera beşan de girêdanê çêdikin. Di pirtûkan de pirahî beş dirêj dibin û dema mirov dest bi beşeke din dike, mijara di beşa berya wê de dixwaze bi bîr bîne ku bikaribe girêdaneke xurt di navbera her du beşan de çêbike. Ji bo vê vegotinê dema digihêje dawiya beşekê, wekî mijara tê de komî ser hev bike, wiha kurtebir dike û di derbarê beşa bê de, hinek balkişandinê bi dayîna serê benikan çêdike û pişt re derbasî beşa din dibe. Wê demê mirov bi têgihîştineke kurtebir derbasî beşeke din dibe û ev jî rê nade ku di navbera beşan de qutbûnek çêbibe.

Benda Encamê

Ger di nivîsareke kin de hest, raman û daxwazên em dixwazin bidin, me dabe, hewce nake ku di dawiyê de mirov benda encamê bi kar bîne. Lê ji bo nivîsarên dirêj pêwîstî bi benda encamê heye.

Di benda encamê de mirov bi awayekî kurtebir cewherê mijarê tîne ser ziman, vê mijarê dixwaze bi çi ve girê bide, ango fêrbûneke çawa dikare jê were derxistin, mirov diyar dike û ramanên tê de hatine ser ziman mirov digihîne dawîbûnekê. Ji ber vê yekê, di nivîsarên dirêj de weynê benda encamê grîng e. Ger ramanên di nivîsarê de hatine pêşdan, neyên bidawîkirin, dikare nakokiyê di hişê kesê duwem de çêbike û dema ev nakokî neyê borandin, nivîsar nagihêje armanca xwe. Bêguman her nivîsarek dawîbûneke xwe heye, ev dawîbûn divê wek cewherê wê nivîsarê be û çaresarker be ku mejiyê kesê duwem bikaribe têrbûnekê jiyar bike. Ji xwe armanca nivîsaran jî ev e.

-Di Bendê De, Rêbazên Pêşvebirina Ramanê

Çawa ku bend hêmaneke ramanî ya nivîsarê ye, wê demê diyar e ku di her bendekê de ramanek heye. Ev raman di hevoka ramana bingehîn de tê diyarkirin. Lê ti caran bi hevokê tenê mirov nikare giştîya wê ramanê bîne ser ziman. Ji bo vê bi hevokên din ên li ser wê ramanê, mirov hewl dide ku têgihîştina kesê duwem hêsantir bike. Ramana di bendê de, bi hevokên din dema tê vekirin, zelaliyek çêdibe. Bêguman di nivîsarekê de çiqas bend hebin, ewqas jî raman hene. Di bendekê de kinbûn an dirêjbûna hevokan, ango zêde, yan kêmbûna hijmara hevokan, li ser firehkirina ramana di bendê de dimîne. Lê di her du awayan de jî mebest divê vekirin û raxistina ramanê be. Kesê wê bendê bixwîne, divê ji wê ramanê têrbûnekê bistîne. Ji bo vê, erka hevoka ramana bingehîn di bendê de grîng e. Hevoka ramana bingehîn divê ne kore be, ji vekirin û pêşvebirina ramanê re bikaribe rê vekirî bihêle, heta bikişîne ber bi vekirina ramanê ve.

Ji bo pêşvebirina ramana di bendê de hinek rêbazên pêdandî hene. Salixdan, Mînakdan, Beramberkirin û Govan Raberkirin (Şahid şanîkirin), ji van rêbazan in. Mirov dikare vana di nivîsaran de, di sazkirina bendan de, li ber çav bigre û fêdeyê jê bibîne.

Bi Rêbaza Salixdanê, Pêşvebirina Ramanê

Rêka rasterast a vegotina ramanekê ye. Mirov dema dixwaze ramana xwe bi awayekî rasterast û têr derbasî bal û hişê kesê duwem bike, serî li salixdanê dide. Salixdan rê nade têgihîştineke razber û ramanê bêtir şênber dike. Bi salixdanê mirov têgehekê, hebûnekê yan tiştêkî li gorî taybetmendî û wesfên wan û têkiliyên di navbera sedem û encama van taybetmendî û wesfan amade dikin de radixîne ber çavan. Bi vî

awayî wateya têgehan tê tîrkin. Bal û hişê xwendevan jî di vê tîrkinê de tê komîserhevkirin. Bi vî awayî rê li pêşya têgihîştina kesê duwem vedike. Nahêle ku mirov ji mijarê dûr bikeve. Rêgeha pêşvebirina ramanê şanî dike.

Salixdan di her nivîsarê de nayê bikaranîn. Bêhtir di nivîsarên teorîk, ên ranyarî û zanyarî de mirov serî li vê rêbazê dide û bi alîkariya danasîna têgehan, têgihîştineke ramanî çêdike.

Mînak:

“... Bi hezkirinê mirovahî dikare vegere ser rehên xwe û mezinbûna xwe ya ji destpêkê heta roja me bibîne. Hezkirin ne tenê di wateya hestên di navbera du zayendan de tê bidestgirtin. Ji hezkirina bilind re evîn tê gotin û tê zanîn ku evîn hesteke xwezayî û xwedayî ye. Ji gihîştina mertebeya ferîştêbûnê re, evîndarbûna xwedayî tê gotin. Ferîştêbûnê wateya mirovê bê xerabî û bê guneh. Wê demê divê mirov hezkirinê di vê wateyê de hilgire dest. Hezkirina mirov ji mirov re, hezkirina mirov ji xwezayê re û hezkirina mirov ji tevahiya heyîneyên di xwezayê de dijîn re wê bikaribe mirov bigihîne qada ferîştêbûnê. Wê demê wê guneh û xerabî ji holê rabe û hezkirin derkeve pêş; ev jî wê bibe serbilindahiya mirovahiyê...”

Di vê mînakê de ramanek li ser hezkirinê tê bidestgirtin. Lê wek tê dîtîn bi salixdana evînê, bi salixdana ferîştêbûnê û bi salixdana evîna xwedayî di vê mijarê de tîrbûneke ramanî tê çêkirin û wateya wê bi van salixdanan tê xurtkirin ku zêdetir hiş û raman têbigihêjeyê.

Bi Rêbaza Mînakdayînê, Pêşvebirina Ramanê

Ji bo şênberkirina ramanên razber, mirov dikare serî li rêbaza mînakdayînê bide. Mînakdayîn ramana razber bi şênberkirinê radixîne ber çavan û diyar dike. Mînakdayîneke di cih de were çêkirin dikare cihê vegotîneke dirêj bigre û heta têgihîştineke jê xurtir çêbike. Dema mirov mînakê dide, kesê duwem tiştê em dixwazin bêjin, di hişê xwe de, tîne ber çavên xwe û zindî dike, bi vî awayî bêhtir têdigihêje û pê re wek ku jiyan bike li xweşiya wî diçe.

Mirov mînakan dikare ji bûyerên jiyan kiriye, ji tiştên dîtiye û bihîstiye, yan jî ji xewn û xeyalên xwe bide. Ya grîng ew e ku mînak bikaribe daxwaza mirov bi awayekî zindî raxîne ber çavên kesê duwem.

Mînak:

“Ji bo çêkirina avahiyan çandê avakirinê divê hebe. Li Lubnanê ev çand gelekî li pêş ketiye. Di her gundekî de bi dehan qesir hene û her yek ji wan ne kêmî Qesrên Sadam bi nav û deng in. Qesrên Sadam çawa ku mezin, fireh, bi hewş û neqîşandî hatine çêkirin, qesrên li Lubnanê jî ji kevîrên sipî yê şehîrî hatine avakirin. Hewşeke mezin li ber wan heye û dema mirov dikeve hundir derbasî saloneke fireh dibe ku bêhna mirov lê derdikeve. Ji xaliyên raxistî, ji awîzeyên mezin çavên mirov dibiriqin...”

Di vê mînakê de tê dîtîn ku dixwaze li ser qesrên li Lubnanê têgihîştinekê çêbike. Lê ji bo kesê duwem ev qesir tiştêkî razber e, ji ber ku mumkun e nedîtibe û ji ber vê jî nikaribe bîne ber çavên xwe. Ji bo vê vegotîner Qesrên Sadam mînak dide û vegotîna xwe şênber dike. Qesrên Sadam di televizyonan de gelek caran ji aliyê herkesî ve hatine dîtîn û kêm zêde herkes di derbarê rewşa van de xwediyê zanistiyekê ye.

Bi vî awayî dema tiştêkî razber mirov vedibêje, bi mînakdayînek ku herkes di derbarê wê de agahdar e, mirov şênberbûnê çêdike û ev jî têgihîştinê hêsantir dike.

Bi Rêbaza Beramberkirinê, Pêşvebirina Ramanê

Herdem di navbera du tiştan an di navbera du têgehan de aliyên dişîbin hev û aliyên naşîbin hev hene. Dema di bendê de mirov dixwaze ramanê pêşve bibe mirov van aliyên dikare bide ber hev û bi vî awayî têgihîştinekê çêbike. Ne tenê di nivîsaran de, di nava axaftina rojane de jî, mirov serî li beramberkirinê dide. Bi beramberkirinê daraza em didin pêş, bi rastî yan şaşitiyên darazeke din em vedikin û radixînin ber çavan.

Mînak:

“Di nivîsandina pirtûkê de zanistiyeke rêzimanî û hunermendiyek, grîng e. Ger ev her du jêhatinî tune bin, mirov nikare pirtûkekê binivîsîne. Yekî guh nede van her du jêhatiniyan û rahêje pêûsê, dibe ku bikaribe bi hezaran pel nivîsar derxe holê, lê ev tev ji nivîsandina daxwaznameyên li ber deriyê qonaxên hukûmetê tîn nivîsandin bi nirxtir nirxekî dernaxin holê. Çawa ku mijara hemû daxwaznameyan kême zêde yek e û wateyeke wêjeyî yan hunerî di wan de nayê dîtin, hemû bi êş û şewatin, nivîsara bê zanîna rêziman û derveyî pîvanên hunermendiyê werin nivîsandin jî heta mirov bixwîne, wê dilê mirov pir biêşîne û bişewitîne...”

Di vê mînakê de tê dîtin ku di mijara nivîsandina pirtûkê de ramanek tê ser ziman û ji bo bikaribe vê ramanê li pêş bixe ji daxwaznameyên li ber qonaxên hukûmetê tîn nivîsandin beramberkirinekê çêdike. Nivîsandina pirtûkê ya bi awayekî rasthatinî û nivîsandina van daxwaznameyan tîne ber hev û başî yan nebaşîya wê dixwaze xurtir raxîne ber çavan.

Bi Rêbaza Raberkirina Govanan Pêşvebirina Ramanê

Ji bo benda em dixwazin ramana tê de pêş ve bibin, rêbazeke din a pêşvebirina ramanê raberkirina govanan e. Govan (Şahid) ê were raberkirin divê di wê mijarê de yan pispore be, yan bi nav û deng be ku baweriyê li ser kesê duwem bikaribe çêbike. Na ku mirov dema qala çêrandina pez bike û ne gundiyeke, bajariyeke wekî govan raber bike, dikare zêde baweriyê nede kesê sêyem.

Dema mirov nêrîn an peyvên yekî/ê wek govan raber dike, divê di hundirê neynûkê de “...” diyar bike ku ji ramana mirov were cudakirin.

Mînak:

“... Dema rewşa amade (ya heye) were guhertin divê her tiştên li ser wê rewşê hatine avakirin jî werin guhertin û li gor rewşa nû ji nû ve werin avakirin. Bêguman di Cîhanê de (û di Gerdûnê de) dem û cih ne teqez (mûtlaq) e. Hertîşt herdem di hundirê guherînekê de ye. Berê wiha dihat hesîbandin ku dem û cih (zaman û mekan) mûtlaq e û nayê guhertin, lê ji Eînsteyn û vir ve em dizanin ku di xwezayê de tiştêkî mûtlaq (teqez) nîne. Eînsteyn vîna bi ‘Teoriya Ligorî’ yê datîne holê. (Teoriya Îzafiyetê). Li gorî vê teoriyê derdikeve holê ku ‘Dema Mûtlaq’ û ‘Cihê Mûtlaq’ nîne. Dem û cih li gor rewşa em têde ne tê guhertin...”

“Teoriya Ligorîyê bi awayekî formula matematîkî wiha ye: $E = MC^2$. Yanê; E= Vejen (Enerjî), M= Girse (kotle), C= Leza Ronahiyê.”

Di dema Eînsteynê vê teoriya xwe derdixwe holê de, li ser gelek gengeşî tîn çêkin û hinek kes tîn cem, dibêjin ku ev teorî bi vî awayê matematîkî bi wan zahmet tê, gelo nikare bi awayekî hêsantir bîne ser ziman. Wê demê Eînsteyn bi lêvkenî dibêje: ‘Belê, dikarim,’ û teoriya xwe ya ligoriyê (îzafiyetê), bi mînakeke hêsan û balkêş wiha tîne ser ziman:

‘Ger hûn bi xanimeke xweşik re bin, ji bo we saetek qasî saniyekê didome, lê ku hûn li ser bizotekî sorbûyî rûniştîbin (birûnên) saniyek ji bo we qasî saetekê tê. Vaye ev ligorî (îzafiyet) e .’...”

Di vê mînakê de li ser guhertina cih û dem, pê re li ser guhertina rewşê ramanek tê ser ziman. Lê di vê mijarê de herkes dizana ku Eînsteyn pispore e û peyva wî jî ji aliyê herkesî ve wek peyveke zanyarî tê pejirandin. Ji bo vê di vegotina xwe de Eînsteyn û gotinên wî govan (şahid) raber dike. Êdî kesê duwem bêhtir dikare bawerîya xwe bi ramana di bendê de bîne û li ser vê govan raberkirinê, mirov dikare ramanê gelekî pêş ve bibe.

DI VEGOTINÊ DE MIJAR Î ERKA WÊ

Her nivîsandinekê bêguman di derbarê tiştêkî de tî nivîsandin. Ev tişt dibe ku hestek be, ramanek be, daxwazek be, bûyerek be, rewşek be, qewimînek be, felaketek be, kêfxweşiyek be, rastiyek be, xeyalek

be; pêkhatî be, ne pêkhatî be qet ferq nake. Di xwezaya rastî de û di xwezaya hişê mirov de çî tişt hebe, mirov dikare li ser vebêje; binivîsîne û biaxive. Ji van tiştan re di zimanê vegotinî de 'Mijar' tê gotin. Mirov tişteki/e zindî jî, tişteki/e ne zindî jî, tişteki/e razber jî, tişteki/e şênber jî, têgehekê jî, hestekê jî, ajalekê jî, mirovekî/ê jî, avekê jî, şînatîyekê jî, stêrkekê jî, kevirêki jî dikare bike mijara vegotina xwe. Bi kurtahî her tiştê em dinasin û dizanin, dikarin bikin mijara vegotinê.

Çawa Mijar Tê Hilbijartin?

Dema mirov dixwaze vegotinekê bike, pirsê yekem ku ji xwe dipirse, dibêje, 'Ezê li ser çî vebêjim?' Di vegotinê de ji bo mirov bikaribe bi ser keve, divê mijara wê em baş hilbijêrin. Bi awayekî rasthatinî vegotin nabe. Kesê li hember me -guhdar an xwendevan- ji çî hez dike, ji çî hez nake, kîjan mijar bala wan dikşîne, kîjan nakşîne, temenê wan çiqas e ku li gorî wê, vegotinê dewlemend û cûrbicûr bikim, asta têgihîştin û perwerdeya dîtine çiqas e ku bidim ber çav û bikaribim wan têr bikim? Dema mirov van pirsan bibersivîne, êdî hilbijartina mijarê hêsan dibe.

Mirov di jiyana rojane de jî bi dehên caran li ser gelek mijaran diaxive. Ji bo wê kesek nikare bêje, 'Ez nizanim mijar çî ye?' Her tiştê di jiyana rojane de em li ser diaxivin ew mijar in. Lê di axaftina rojane de pirahî em mijaran hilnabijêrin. Pêdiviyên rojane çî bin, em li ser wan diaxivin.

Mînak; Dema mirov li hevaleyê dostekî/e xwe rast tê, destpêkê xal-xatirê wî/wê dipirse. Pişt re ew jî dipirse. Ev pirsîn bi xwe mijarek e. Mijara pirsîna xal-xatir e. Pişt re mirov karê rojane kiriye yan ê dixwaze bike dibêje. Ev jî dibe mijareke din, û wiha yek ji yekê zêde dibe. Li Mînaka jêrîn em binêrin:

1-“Silav, tu çawayî?”

2-“Sipaz dikim, ez baş im.Ya tu çawayî?”

1-“Ez jî baş im, saxiya te dixwazim.”

2-“Xwedê ji te razî be. Tê bi ku ve biçî, tu ji ku tê?”

1-“Ez ji sînemayê tîm, ezê biçim dibistanê.”

2-“Çî film hebû?”

1-“Fîlmê 'Dilê Wêrek' hebû.”

2-“Ew pir xweş e, min jî wê rojê lê temaşe kir.”

1-“Bala min jî kişand; evîna welat pir xweş radixe ber çavan.”

2-“Evîna mirovan jî.”

1-“Evîndariyeke pir xurt tê de heye.”

2-“Ya xiyaret! Xiyaretê jî radixîne ber çavan.”

1-“Rast e. Ger tu destûra min bidî ezê biçim ku ji dibistanê nemînim.”

2-“Bi rastî dibistan çawa diçe, dersên te çawa ne?”

1-“Wele ne xerab in. Bawer dikim ezê rasterast derbasbim.”

2-“Baş e, baş e, li ser xêrê be.”

1-“De bi xatirê te.”

2-“Oxir be, silavên min li malîyên we bike. Bila li qisûra min nenêrin ku ez nehatim serdana wan.”

1-“Çî nabe, ezê ji wan re bêjim. Tu jî silavê min li dê û bavê xwe bike.”

“...”

Di vê mînakê de axaftineke rojane ya di navbera du kesan de tê dîtîn. Di çend hevokan de li ser sê-çar mijaran axiftine. Destpêkê xal-xatirê hev dipirsîn. Pişt re çî kar kirine, pişt re li ser fîlmê temaşe kirine û mijara fîlm diaxivin. Ji wir derbasî mijara li ser dibistanê û dersan dibin. Dawî silavan ji bo malbata hev

rêdikin û xatirê xwe ji hev dixwazin. Tê dîtin ku her yek ji vana mijareke û vana ji berê ve nehatine hilbijartin; di wê bêhnê de hatiye ser zimanê wan û li ser axiftine.

Lê herdem wiha çî were ser zimanê mirov, mirov nikare biaxive û binivîsîne. Wê demê hilbijartina mijarê pêwîst dibe. Mijar an ji aliyê yekî ve tê hilbijartin û ji me vegotina di derbarê wê de tê xwestin, an ji aliyê mirov ve tê hilbijartin. Ger kesekî/e din hilbijêre û ji me bixwaze, ev ji bo me dibe hêsanîyek. Lê ku hilbijartin li ser me bimîne wê demê divê em li ser rawestin û taybetmendiyên hilbijartina mijarê li ber çav bigrin.

Mînak; ji me tê xwestin ku di derbarê rewşa siyasî ya dema dawî de em axaftinekê li hember girseyekê bikin. Destpêkê divê em bizanibin ew girse ji çî kesan pêk tê: Gelo Xwendevan in, rewşenbîr in, gundî ne, zarok in, pîr in, jin in, zilam in, tevlihev in û hwd. bipirse. Ev, wê asta zanabûna girseyê derxe holê û rê şanî me bide ku em vegotinê li gorî wê xurt, dewlemend, sade û hwd. amade bikin. Pişt re ji nasîna vê girseyê mirov difikire ku çî pêşketinên siyasî yê dawî zêdetir ji bo wan grîng e, pêdiviya wan pê heye û wê bala wan biçe ser. Mirov vana jî komî ser hev dike û bi vî awayî mijara xwe hildibijêre. Ji ber ku pêşketinên siyasî yê dawî dibe ku gelek bin û tev wan têkildar nekin. Wê demê mirov mijara xwe hildibijêre. Mînak: Mirov dikare pêşketinên siyasî yê dawî; 'Li Rojhilata Navîn Di Derbarê Dagirkirina Iraqê De' hilgire dest. Ev dibe mijarek. Dema mirov vê mijarê hildigre dest û xwe li ser amade dike, ji tiştên di derbarê vê de me bihîstine, xwendine, temaşe kirine, yan lêkolîn û lêgerîna li ser kiriye sûd digre. Di vegotina mijarê de tecrubeyên mirov ên kevn, jiyana derbasbûyî, encamên mereq û gera mirov, tiştên ketine xurçika hişê mirov tev, di hûnandina mijarê de wê alîkariyê bidin.

Mirov di mijarê de li ser kîjan xalan dixwaze raweste, yek bi yek dinivîsîne. Her yek ji vana dibe ramanek. Ramana bingeheîn mirov di destpêka mijarê de, di benda yekem de diyar dike ku balkêşiyek were çêkirin û dest bi vegotinê dike.

Di rastiya jiyane de gelek caran mijar tèn mirov dibînin û derfet çênabê ku mirov mijarekê bi dilê xwe hilbijêre.

Mînak ku mirov xwendevanek be, di çêkirina dersan de mijarê herdem mamoste hildibijêre. Ger mirov nivîskarekî/e rojnameyê be, pêşketinên rojane yê mohra xwe li rojê didin û xwesteka dilê xwendevanan mijarê bi me didin hilbijartin, û hwd.

Ger yek bêje, "Weynê agir di jiyana mirovahiyê de çî ye, li ser vê nivîsarekê binivîsîne," bêguman li gor zanistiya xwe mirov dikare bi deh awayan binivîsîne, lê divê her deh awa jî li ser mijara agir bin, mirov nikare derkeve derveyê vê mijarê. Tenê li gor daxwaza vegotinê û girseya guhdar em dikarin zanistiyan sade yan dewlemend bikin. Di nivîsarên rojnameyan ên di quncikan de gelek mînakên van mirov dikare bibîne; ji ber ku ew her roj pêwîst in di derbarê mijareke cuda de binivîsin. Bêguman her mijarek sernivîseke xwe heye.

Mînak:

DÎ ZÎVIRONEKA JİYANÎ DE, SEROKATÎ Û PERESEND

15ê Sibata 1999ê ji bo Gelê Kurd (û bêguman ji bo PKKê) qasî ku rojeke reş bû, dihat wateya zîvironekeke grîng jî. Rêka Rizgariya Netewî ya Gelê Kurd di vê zîvironeka 15ê Sibatê de yan wê bi lez û beza xwe bidomiya, -ku wê demê çî bi serê wê bihata ne diyar bû- yan jî wê lez û beza xwe bida rawestin û rêka xwe ewle bikraya. Ev du rê li pêşya rêveçûna têkoşîna gelê Kurd bûn: 'Rêka Şoreşî' û 'Rêka Peresendî'.

"Rêka şoreşî wek tê zanîn ji Pêngava 15ê Tebaxa 1984an û vir ve bi awayekî seferberkirina hemû derfetên Gelê Kurd dihat meşandin, lê di gihîştina encama serkevtinê de ji aliyê hêzên emperyalîst, dagirker û paşverû ve, komployeke navnetewî, wek kevandeyeke bê serûber derxistibûn ser vê rêkê. Ger şoreş bi wê

lez û beza xwe hatiba domandin dibe ku di zîvironeka 15ê Sibatê de, di vê kevandeyê re têk jî biçaya, yan tevî komployê bi ser jî biketa; lê sedî sed encama her duyan jî wê bûba şerekî pir dijwar û wê xwîn -ji her du aliyên- wek lehiyê biherikiya.”

“Di vê xalê de hinek dikarin bêjin; ‘Dema me dest bi şorêşê kir, ma me rijandina xwînê, geşkirina şer nedabû ber çavên xwe ku di 15ê Sibatê de em ji vê rêkê zîvirîn?’

Bêguman kesên wiha bêjin ‘me rijandina xwînê dabû ber çav’ ew, bi kurtahî ji Prensibên Teoriya Peresendê bêxeber an kêmxeber in. Teoriya Peresendê ya 4 milyar salên çêbûna Jiyanê bi me dide fêmkirin ku Xweza ji bo pêşketina Jiyanê ti caran di yek rebazê de (metod) israr nekiriye, herdem bi malzemeyên amade, Jiyanê li gor rewşa wê bêhnê heye derxistiye holê û ya ku bi serketiye jî ev bi xwe ye.

Ev tê wê wateyê ku di van çar milyar salan de, rêka peresendê, Jiyan ji hebûneke yek malikê (hucre) bi guhertina li gor derfetên hene û rewşa wê behnê, aniye asta gihîştina mirovê ku ji milyaran malikan pêk tê. Ger Xwezayê di roja destpêkê Jiyan çawa çêkir de xwe teng bihişt, di rêbaza destpêkê de heterdar ba (israrker ba), astengiyên derketin pêşyê, bi derfetên nû derketine holê derbas nekiriba, yanê wek gundiye Kurd herdem gotiba ‘Wê barê êzingê min çi bibe?’, bawerkin ev çar milyar sal in Jiyan ji yek malikê pêşdetir gav nediyê û ewqas ajal, dar, şinatî û bêguman mirov jî çênedibûn.

Bi dîlgirtina Serokatîyê rewşa kevin hatibû guhertin û rewşeke nû derketibû holê. ‘Her rewşa nû, bi xwe re derfetên nû tîne. Êdî ti kes nikare bi derfetên kevin û li gor rewşa kevin Jiyanê nûtir biafirîne. Yê dixwaze Jiyanê nûtir li pêş bixe, divê bikeve ser rêkek ku bikaribe van derfetên nû di rewşa nû de bikar bîne’.

Peresend vê rastiye pêwîst dike û ev çar milyar sal in pêşveçûn li ser vê rastiye li pêş ketiye. Mezinbûna peresendê ew e ku çiqas biçûk be jî, derfeta nû derketiye holê dibîne û li gor rewşa nû bikar tîne, di ya kevin de xwe teng nake, bi ya kevin xwe têr nabîne.

Bi vê sedemê em bi rehetî dikarin bêjin ku mezinbûna Serokatîyê wek mezinbûna zagona peresendê ye. Zagona peresendê çawa ku ji derfeteke ji serê derziyê hezar caran biçûktir fêdeyê dibîne û heyîneyên zindî yên ji hev pêşketîtir diafirîne û mezinbûna wê, di dîtîna û li gorî rewşa heye, di bikaranîna vê derfetê de ye; mezinbûna Serokatîyê jî wiha ye. Dema di firokeyê de li asîmanan çavên xwe ji hev vedike êdî têdigihêje ku rewş hatiye guhertin û ew derfetên berê, li holê nemane; derfetên nû derketine holê. Bi rastî jî ev derfetên nû derketine holê ji hêla herkesî û her mejiyî ve nedihatîna dîtîna. Lêbelê ji aliyê mejiyê Serokatîyê ve, yê ji rêveçûna zagonên Xwezayê û siyasetê xebardar e û xwediyê nêrîna zanyarî û felsefîk e dikaribû bihata dîtîna. Êdî wê bêhnê peyvên Serokatîyê yên, ‘karkirina ji bo wekhevî û biratiya her du gelan’ dibû çirûska Jiyanê nû, dibû destpêka pêngaveke nû, di rêka têkoşînê de. Yanê bi vê biryarê, têkoşîn ji ser rêka kevandeyê dizivirand û dixist ser rêyê ewleyî. Ev ramana peresendî di rêveçûn û gihîştina armancê de rêka peresendê dixist şûna rêka şoreşî. Bêguman her du rêk girêdayê hev in û di nava hev de ne, lê di gihîştina armancê de divê yek li pêşya yekê be: Ji derketina PKKê , heta 15ê Sibatê rêka şoreşî di rêza yekem de bû û rêka peresendî alîkarê wê, xurtkarê wê bû. Lê piştî 15ê Sibatê êdî di gihîştina armancê de rêka peresendî derdiket rêza pêşemîn û pêngavên şoreşî di vê rêkê de dibûn qonaxên encam girtinê û bi vî awayî rêka serkevtinê diket bin ewlekariya Serokatîyê. Ji bo vê yekê Serokatîyê li hember hemû zor û zahmetî û êrîşan, ne tunekirina xwe ya fîzîkî, jiyankirin da pêşya xwe ku rê li pêşya xwemeşandina zagona peresendê veke. Serokatîyê dizanibû ku zagona peresendê wê xwe hêdî bi hêdî bimeşîne, lê wê guhertineke mezin bi xwe re bîne. Ji bo vê di mercên giran ên zîndanê de sebir kir û encama biryara di firokeyê de daye, di 2-3ê Tebaxa 2002an de bi kombûna Meclîsa Tirkîyê û pejirandina rakirina cezayê dardakirinê û serbestkirina perwerdeya Zimanê Kurdî derket holê. Zagona peresendê wek ava di bin kayê re bimeşe, di van sê salan de deqîqeyekê tenê jî ne rawestiya, her dixebitî ku ew derfeta pir biçûk a roja

15ê Sibatê derketiye holê bi rewşa nû re bistire (bigihîne hev) û ji vîna jiyaneke nû (ango heyîneyeke nû) biafirîne. Bêguman ev heyîneya nû tê afirandin, êdî wê derfetên nû bi xwe re derxîne û zagona peresendê bi van derfetên nû wê gaveke pêşdetir biavêje...

Di vê mînakê de tê dîtin ku mijareke li ser rêbaza afirandina peresendî û ya serokatîyê tê gengeşkirin. Mijar bi roja 15ê Sibatê dest pê dike, ji ber ku di wê rojê de ji bo gelê kurd biryardayîna hebûn û tunebûnê pêwîst bû, di vir de rêbaza pêşveçûnê peresendî û biryardayîna serokatîyê dide ber hev, dixwaze têgihîştinekê çêbike. Pişt re vê destpêkirinê bi şîroveyên kesên din û encamên baş-nebaş radixîne holê. Di encam de jî mezinbûna serokatîyê wek mezinbûna peresendê diyar dike û bi afirandina derfet û jiyana nû bi dawî dike.

Mijar ji ber ku li ser rêbaza serokatî û ya peresendê ye hemû bend di vê çarçoweyê de hatine saz kirin. Ji bo mirov bikaribe mijarekê baş vebêje, destpêkê têgihîştina mijarê pêwîst e. Heta ku mirov tenegehêje mijar li ser çî ye, çî dixwaze, mirov nikare di derbarê wê mijarê de vegotîneke durust bike. Dema ku em têgihîştin mijar li ser çî ye, vê carê divê em wê bi sînor bikin, di wareke giştî de nemînin.

Bi Kîjan Rêbazan Têgihîştina Mijarê Çêdibe?

Ji bo mirov bikaribe di derbarê mijarekê de vebêje, destpêkê divê em bizanibin ew mijar li ser çî ye? Ji bo çî em dinivîsînin? Emê li ser çî rawestin, di derbarê çî de vebêjin? Mijara em hilgirin dest, ji kîjan aliyan ve û li gorî çî nêrinê emê bihînin? Wê çiqas dirêj an kurt be?

Divê ev pirs tev di serê mirov de bersiva xwe bibînin ku bikaribin di derbara wê de binivîsin an biaxivin. Ger em di derbarê mijarê de tam ne têgihîştî bin, emê her li derdora mijarê bizivîrin. Dibe ku em gelek tiştan di derbarê mijarê de binivîsînin, lê ev nayê wateya vegotina mijarê.

Mînak; hinek mijar hene ku mirov çend pirtûkan li ser binivîsîne jî, bi tevahî nikare bîne ser ziman. Wê demê divê mirov mijara hildigre dest ji giştîbûnê xelas bike û di hin xalan de bi sînor bike. Bisînorkirin jî têgihîştina mijarê çêdike.

Mînak; ku yek ji me bixwaze nivîsarekê, 'Li Ser Çandiniyê' binivîsin, diyar e ku bi dehan pirtûk têrê nakin. Wê demê divê destpêkê em têgihîştina mebesta nivîsarê çêbikin. Emê çandiniyê ji kîjan alî ve hilgirin dest? Bi çavekî kevnare, yan bi çavekî modern hilgirin dest. Emê li ser çandiniya çî rawestin? û hwd. divê em zelalî û bisînorkirinekê çêbikin.

Ger mijara tê xwestin li ser çandiniyê be, em dikarin wiha beş beş cuda bikin ku têgihîştina me ji mijarê re çêbibe:

- Di dîrokê de çandinî çawa dest pê kiriye?
- Bi çandiniyê mirovahî gaveke çawa avêtiye?
- Erka çandiniyê di aboriya mirov de çî ye?
- Erka çandiniyê di civakîbûnê de çî ye?
- Cudahiyên çandiniya avî û ya dêmî?
- Sewze çawa tên çandin?
- Darên fêkî çawa tên mezinkirin?
- Cudahiyên di navbera çandiniya klasîk û ya modern de çî ne?
- Weyna teknîkê di çandiniyê de bandûreke çawa çêdike?
- Pêşveçûna pêşesaziyê zirareke çawa dide ser çandiniyê?

Û hwd.

Dem a mirov mijarê wiha dinase, mirov dikare yekê ji vana hilgire dest û bi awayekî têr binivîsîne.

Bi Kîjan Rêbazan Mijar Tê Bisînorkirin?

Di vegotinê de ger mirov mijarê bi sînor neke, mirov dikare dest pê bike, lê mirov nikare bi dawî bike; ji ber ku ne mumkun e bikaribe di derbarê mijarekê de her tiştê heye vebêje. Gelek caran xwendevanekî/e dibistanê, yan kesekî/e li ser nivîsarê ne jêhatî be, radihêje pê nûsê û bê ku mijarê bi sînor bike, dest bi vegotinê dike. Bi awayekî ku li ser wê mijarê çî dizana tîne bîra xwe û tevî radixe ser rûpelê. Lê dike nake, nikare dawîbûnekê ji nivîsarê re bîne; ji ber ku mijar bê sînor e û tiştêkî bê sînor bi hêsanî bi dawî nabe. Dema mirov li nivîsareke wiha binêre, dibîne ku di navbera bend û beşan de valahî heye û girêdan nîne. Ji cihekî derbasî cihekî bûye, dîsa vegeyîyê cihekî berê û tevlihev kiriye. Bi awayekî giştî gelek tişt anîne ser ziman, lê bi ravekirin û peyitandinê ev venekirine û ji bo vê jî zêde bawerî pê nayê. Tiştên giştî kêr-zêde herkes dizana û ji bo vê xwendina wan zêde ne balkêş in. Xwendevan li tiştên ku nizana digere. Ev jî dema mirov mijarê bi ravekirin û peyitandinê dadixe hûnguliyên dertê holê ku mijar hatibe sînorkirin mirov dikare wiha bike, lê nehatibe sînorkirin, mirov nikare bike.

Mirov bisînorkirinê, li gorî rewşa guhdar an xwendevan, li gorî kinbûn an dirêjbûna vegotinê û li gorî zanistî yan tecrubeya me ya jiyânî ya li ser mijarê pêk tîne. Dema mirov vana li ber çav digre, dikare pêl bi pêl mijarê bi sînor bike. Ger bê sînor be wê çî astengiyê derxe em li ser mînakên jêrîn bibînin:

MÎJAR

- Li ser kedîkirinê.
- Li ser çandiniyê.
- Li ser têkiliyên mirovan.
- Li ser evîndariyê.
- Li ser zanyariyê.
- Li ser dîroka hunerê.
- Li ser çanda gelan.
- Li ser zanîngehan.
- Li ser xwezayê.

Û hwd.

Tê dîtin ku ev xalên jorîn tev mijar in. Lê pir bi awayekî giştî ne û nehatine bisînorkirin. Ji bo vê mirov nikare di nivîsareke ji çend sed pelan pêk tê de kurtebira van jî binivîsîne. Lê ku ev mijar werin sînorkirin wê hêsanîyekê bidin vegotinê. Em, vê yekê, li mînakên jêrîn bibînin:

Mijara Giştî: Wêje

Bisînorkirina gava yekem a gava duwem a gava sêyem
Wêjeya kurdî Di wêjeya kurdî de weynê Ehmedê Xanî Wêjeya di Pirtûka Mem û Zîn de
Têkiliya dîrok û wêjeyê Di sedsala 11an de wêjeya kurd Feqê Teyran
Têkiliya jêhatinî û wêjeyê Wêje jêhatiniyê vegotinî ye Çîrok (Çawa tê nivîsandin)
Civakbûn û wêje Asta xwendinê asta şaristaniyê diyar dike Îroj em çiqas dixwînin?
Çand û wêje Bandûra çandê li ser wêjeyê. Wêje bi xwe çandek e.
Di roja me de wêje Wêje ya bi pê nûsa gerilla Pirtûka 'Bîr û Bawerî'

Di vê mînakê tabloya jorîn de ji bo naskirina rêbazên sînorkirinê rê hatiye şanîkirin. Mijara wêje, bêguman pir giştî ye û mirov bi dehan pirtûkan dikare li ser binivîsîne. Lê di gava yekem de mirov sînorekî li ber datîne. Bêguman ev jî bi aliyekî ve giştî ye, lê ji gelek aliyên din ve hatiye bisînorkirin. Di gava duwem de ev sînor bêhtir hatiye tengkirin û di gava sêyem de êdî mijar tam zelal dibe û sînorên wê berçav dibin.

Ger bi vî awayî mirov mijarê hilgire dest, dikare li ser binivîsîne û biaxeve. Na ku bi awayekî giştî em bêjin, 'Ezê di derbarê wêjeyê de nivîsarekê binivîsînim', ew nabe nivîsar, dibe rijandina tiştên dizana ya ser rûpelê.

Mirov xwe bi xwe dikare mijaran hilbijêre û bi sînora bike ku fêrbûnekê bi mirov re çêbike.

Mînak:

Mijara giştî: Av

-Di jiyana mirov de grîngiya avê.

-Di çandiniyê de weynê avê.

-Av çawa tewşa xwezayî wekhev digre?

-Çemên li Kurdistanê.

-Ava behran.

-Ava golan.

-Ajal û av.

-Şînatî û av.

-Ava vexwarinê.

-Avgermên li welatê me.

Mijara Giştî: Zanyarî

-Di roja me de pêşketinên dawî yên zanyarî.

-Zanyarî û teknîka roja me.

-Di civaka me de rewşa zanyarî

-Xwendin û zanyarî

Mijara Giştî: Demokrasî

-Demokrasiya gel.

-Demokratbûn.

-Pêdiviya gel bi demokrasiyê.

-Rêbazên çalakiyên demokratîk.

-Serhildanên demokratîk.

-Teoriya qada sêyem.

-Parastina xwezayê û demokrasî.

-Mafên mirovan û demokrasî.

Di van her sê mînan de jî tê dîtin ku mijar çiqasî were bisînorkirin, ji bo em bikaribin li ser binivîsîn an biaxivin ewqas hêsanîyê çêdike.

Mînak; mirov dikare nivîsareke ji sêsed-çarsed peyvan pêk were di derbarê 'Demokrasiya gel' de binivîsîne, lê di derbarê giştîyê demokrasiyê de nikare binivîsîne.

Wê demê hilbijartina mijarê û bisînorkirina wê pêwîstîyeke vegotinê ye.

DI VEGOTINE DE MEBEST (ARMANC)

Her vegotinek bi armanekê tê gotin. Çi nivîsandin be, çi axaftin be, bê arman nabe. Berya mirov nivîsarekê, yan axaftinekê bike, divê ji xwe pirs bike; 'Ez vê nivîsarê ji bo çi dinivîsînim? Ezê vê axaftinê ji bo çi dikim? Bi vê nivîsar an axaftinê dixwazim çi bidim xwendevan an guhdaran?'

Bersiva van pirsan û pirsên wek van, armanca vegotinê derdixe holê. Ger di nivîsarê de arman ne diyar be, têgihîştina wê vegotinê jî çênabe. Dema yekî/ê nivîsarek xwend, divê fêrbûnekê jê bigre, ne ku piştî xwend bêje, 'Gelo nivîskar dixwaze çi bêje?'

Ji bo vê dema mirov nivîskî an peyvî vegotinê bike, divê bi armancekê bike. Bêguman armanc û mijar tiştên cuda cuda ne. Di hundirê mijarê de mirov armancekê dide xwendevanan û vê armancê jî di cihekî nivîsarê de bi hevoka armancê diyar dike.

Mînak:

TÊGIHÎŞTINA STRATEJIYA ÇARESERIYA DEMOKRATÎK

“ Serokatî ji ber çî rêka peresendî derdixe pêş û çareseriyê di rêka demokratîk de dibîne ku stratejiya nû jî li ser bingehê demokrasiyê ava dike?

Demokrasî îroj nêrîneke gelemperî ye ku giştiya mirovahiyê dikare li ser bingehê vê bigihêje hev û nikaribe li hember vê rastiye derkeve. Bêguman ku em ne Gerdûnî, bes Cîhanî bifikirin, yanê bi mejiyekî afirandêrî bifikirin rastiyeke me heye; ‘Gelê Kurd bindest e, ji aliyê çar dewletan ve hatiye parçekirin. Mafê wê heye li xwe xwedî derkeve, ji bo vê dikare şerê çekdarî û yê her awayî bimeşîne; dewletek an çar dewletên Kurdî yên serbixwe çêbike û netewibûna xwe heta Kurdistanê serbixwe, azad û wekhev li pêş bixe. Ji bo vê ger were xwestin mafê wê heye ku kuştina milyonan mirov bide ber çav û ji dest çî were bike’.

Belê ev rastiya Gelê Kurd a li gorî wê ye, lê bêguman li gor pîvanên wê ye, ne li gor pîvanên demê yên gelemperî (Gerdûnî) ku di roja me de dimeşin e. Yanê ev tiştên (xwestekên) li jorê me dan diyarkirin di hundirê xwe de, di mejiyê xwe de xwediyê rastiyeke ne, lê dem û cih jî dibêjê ku, ‘Li gor ‘Rastiya Cîhanê’ û li gor ‘Mejiyê Mirovên Cîhanê’, ev ne rast in; divê hûn ji vê yekê xwe dûr bigrin!

Bêguman em nikarin rastiya xwe înkâr bikin û dev jê berdin. Lê qasî vê, em nikarin rastiya Cîhanê jî paş çav bikin û ji nedîtî werin, xwe li korahiyê deynin! Wê demê divê em çî bikin? Divê em rastiya xwe di xalekê de bigihînin rastiya Cîhanê; Ev jî, Rêka Çareseriya Demokratîk e.

“Bêguman ev naye wê wateyê ku em ji rê derketine, yan ji rastiya xwe dûr ketine. Tam tersê wê, bi mejiyekî peresendî me derfetên nû (ger qasî serê derziyê biçûk bin jî) di hundirê rewş û cih û dema nû de dîtiye û bi malzemeyên amade (yên ku hene) rêka peresendê (Çêkirina Jiyana Gelê Kurd) domandiyê. Bi vîna me xwe gihandiyê rastiya Cîhanê.”

Wekî ji nêrîna afirandêrî em derbasî nêrîna zanyarî bibin, ewqasî nêrîn û mejiyê me fireh bûye û ji ber ku me rastiya xwe gihandiyê rastiya Cîhanê, Cîhan tev ji bo me dişixule ango dema karê xwe dike, ew dibe karê me.

Mînak; Dewleta Tirkî ji bo bikeve Yekîtiya Ewropa biryaran derdixe, ew biryar dibin pêkanîna Stratejiya Çareseriya Demokratîk. Dewleta Tirkî xwe biçirîne jî, hilavêje jî nikare xwe ji vê meşê paş de bihêle, yan ji vê stratejiyê re xizmetê neke. Ji ber ku me rastiya xwe û rastiya gelê Tirkî di vê ‘Stratejiya Çareseriya Demokratîk’ de gihandiyê hev; ev yek ji bo Yekîtiya Ewropa, heta Amerîqa û dewlet û hêzên herêma Rojhilata Navîn jî wiha ye. Dewletên Yekîtiya Ewropa dema ji Tirkî demokratîkbûnê dixwazin ev xwestek bêguman di cih de dibe xwesteka pêkanîna Stratejiya Çareseriya Demokratîk.”

Ji bo ku demokrasî rastiya wan e jî, nikarin xwe ji vê xwestekê dûr bigrin. Dema xwe nêzîkê vê xwestekê dikin jî, dikevin bin bandûra hêza kişandina Stratejiya Çareseriya Demokratîk.

Amerîka jî hat, ji bo berjewendiyê xwe li Iraqê rejîm guhert, lê niha em jê sûd digrin.

Rast e, Amerîka ji bo lipêşxistina berjewendiyê xwe dest avêt Iraqê, bêguman kem zêde di wir de wê hewlbide ku demokratîkbûnê li pêş bixe. Ji ber ku derveyî vê bi ti rastiyan din nikare di wir de xwe bi cih bike. Wê demê jî, her pêngava demokratîkbûna Iraqê û hêzên Iraqî dibe pejirandin û pêkanîna Stratejiya Çareseriya Demokratîk û ji niha ve ji bo Gelê Kurd ê li Iraqê û li Başûrê Kurdistanê derfetên pêkanîna jiyaneke demokratîk û azad derketine holê. Bi awayekê Amerîka ketiyê ber bayê hêza kişandina stratejiya Serokatîyê daniye.”

Wê demê hinek kes dikarin bêjin ku, ‘Madem herkes ji Stratejiya Çareseriya Demokratîk re kar dike, ka em pal bidin û hewce nake em bixebitin!’

Ewên wiha bêjin, divê bizanibin ku di vê rastiye de erka me ya kişandin û dehfindinê heye. Yanê wek hêza di hundirê girseyan de (ku her girseyek li gor dem û cih xwediyê hêzeke kişandin û dahfindinê bû) rol û erka me heye ku em xwe ber bi demokratîkbûnê ve (ber bi armanca xwe ve) bidahfinin û hêzên li derdora xwe jî ber bi demokratîkbûnê ve (ber bi armanca xwe ve) bikişînin. Ev dahfindin û kişandin wê di navbera rastiya me û rastiya Cîhanê de ahengekê û tewşekê çêbike. Ev aheng û tewş wê bibe xala ku him gelê me gihîştîye pîvanên demokrasîyê û him gelên herêmê û Cîhanê di gihîştina van pîvanan de li pêş ketine. Wê deme rastiya me êdî dibe rastiya Cîhanê û Cîhan di rastiya me de rastiya xwe dibîne; em jî di rastiya Cîhanê de rastiya xwe dibînin. Amerîka li Iraqê dixwaze demokrasîyê li pêş bixe, lê ev demokrasî wê bêguman demokrasîyeke sermayedarî be, demokrasîyeke emperyalîst be. Ji bo vê erka me heye ku em jî li hember vê yekê, demokrasîya gelêrî, demokrasîya sosyalîst li pêş bixin.

Rastiya me û ya Amerîka tenê di demokratîkbûnê de digihêje hev, lê di awayê demokratîkbûnê de ji hev dûr dikeve û li dijî hev radiweste. Wê demê di aliyê hevpar de gihîştina hev, di aliyê dijber de veqetîna ji hev, wê têkoşîna demokrasîyê ya di navbera me û wê de diyar bike. Ji bo vê hacet nîne ku sedî sed em li dij rabin, lê dîsa hacet nîne ku sedî sed em li gorî wê tevbigerin. Emê ji derfetên rastiya wê derfetên rastiya xwe biafirînin. Rêka peresendê vê pêwîst û bi derfet dike. Ev xebata ji bo herêmekê wiha be, ji bo tevahiya Cîhanê jî wiha ye.”

Di vê mînakê de mijar li ser pêşveçûn û guhertinên peresendî, yên di civakê de pêk tên e. Lê armanca nivîskar ew e ku têgihîştinekê di bin ronahiya zanistiya peresendê de, di warê Stratejiya Çareseriya Demokratîk de çêbike. Nivîskar ev mebesta xwe di serê nivîsarê de bi vê hevoka armancî daye diyarkirin: ‘Serokatî jî ber çî rêka peresendî derdixe pêş û çareseriyê di rêka demokratîk de dibîne ku stratejiya nû jî li ser bingehê demokrasîyê ava dike?’

Bêguman armanc û mijar girêdayê hev in, lê tê dîtîn ku cuda cuda ne. Mijar li ser peresendê, armanc di derbarê çareseriya demokratîk de ye. Mirov vê armanca xwe jî bi hevokê balkêş diyar dike. Armanc bi xwe, ramana bingehîn a nivîsarê ye.

Grîngiya Hevoka Armancî (Ya Ramana Bingehîn).

Di her nivîsarekê de ramanê bingehîn heye û ramanên din tev li derdora wê tên hûnandin. Hevoka ku ev raman tê de tê diyarkirin, ‘Hevoka Ramana Bingehîn’ e. Ji vê re, ‘Hevoka armancî’ jî tê gotin. Armanca nivîsarê ku ev jî ramana bingehîn e, di vê hevokê de tê bi cih kirin. Ev hevok dikare di serê nivîsarê de, dikare di nivê wê de, dikare di dawîya wê de, yan jî bi awayekî hilandî di giştîya wê de were bicihkirin. Bicihkirina vê hevokê girêdayê helwesta vegotinêr e. Avahiya ramanê li ser vê hevokê tê avakirin. Di nivîsarê de her ramana em diyar bikin, divê bi vê hevokê re têkildar be. Ji bo vê ev hevok wek ‘hevoka sehêtkar’ (hevoka kontrolêr) jî tê nasîn, ji ber ku hemû hêman di bin sehêtkirina (kontrola) wê de tên bikaranîn. Di mînaka jorîn de vegotinêr di benda yekem de ev hevok bikar aniye. Tê dîtîn ku heta dawîya nivîsarê çî raman li pêş xistibin, çî hêman bi kar anîbin tev dikevin ber bayê wê hevoka armancî û li derdora wê tên hûnandin, ji têgihîştina wê re xizmetê dikin.

Di Vegotinê De Erk û Wesfên Hevoka Ramana Bingehîn

Li gor ku hûnandina nivîsarê li ser bingehê hevoka ramana bingehîn tê çêkirin, wê demê ev hevok sitûna nivîsarê ye. Ji bo wê çiqasî xurt û watedar be, nivîsar jî dikare ewqasî were xurtkirin û watedarkirin.

Di vegotinê de hebûna hevoka ramana bingehîn, bi kêrî komkirina ramanê û dîtina tiştên werin vegotinê. Bi rêka wê hevokê nivîsar digihêje yekbûn û yekseriyekê.

Hevoka Ramana Bingehîn Li Kêleka Van Erkan Divê Xwediyê Wesfên Jêrîn Be:

-Hevoka ramana bingehîn (Hevoka armancî) divê ne mijar be, raman be.

Mînak; dema em bêjin, 'Romana Mem û Zîn' ev mijarê diyar dike, lê ku em bêjin, 'Mem û Zîn romaneke evînî ya şibandina rewşa Kurdan û bi awayekî wêjeyî raxistina vê ya ber çavan e,' ev jî dibe 'Hevoka Ramana Bingehîn', ango 'hevoka armancî' ku armanca nivîskar dide diyarkirin.

-Hevoka ramana bingehîn divê bi cewherî û eşkere hatibe diyarkirin.

Mînak: Ku em hevokeke wek, 'Di Mem û Zîn de rewşa kurdan li ber çav tê raxistin û dilê mirov pê diêşîne', saz bikin, ev ne vekirî ye, ne jî bi cewherî ye. Lê ku mirov wiha bêje, 'Mem û Zîn rewşa bindestiya kurdan bi awayekî trajîk tîne ser ziman', ev hevok him cewherî, him jî eşkere ye; raman tê de diyar e.

-Hevoka ramana bingehîn divê were têgihîştin û safî be; ji şîroveyên din re rêkê vekirî nehêle.

Mînak; Ger em bêjin, 'Min çend pirtûkên kurdî xwendin û gelek pêşketin tê de dîtin', ev hevok ne safî ye û zêde têgihîştinekê nade. Lê ku mirov wiha bêje; 'Min pirtûkên kurdî yên kevin û yên nû xwendin û pêşketina rêzimanî ya di navbera wan de dît', ev hevok him safî ye, him têgihîştineke xurt a ramanê çêdike. Mirov bi hêsanî têdigihêje armanca vegotinê.

-Hevoka ramana bingehîn divê bikaribe rê li pêşya pêşvebirina ramanê vekirî bihêle, ne hevokeke kore be. Dive ji ravekirinê re, ji mînakdayînê re, ji beramberkirinê re, ji diyarkirina sedeman re, ji şanîdana bandûrî û encaman re derfetê bide; bikaribe pêşya xwe vekirî bihêle, ne xitimîne ku mirov li ser vê ramanê bikaribe ramanên alîkar li pêş bixe.

Mînak; ku em bêjin, 'Çiyayê Cûdî li herêma Botanê ye.' Ev hevok kore ye û rê nade ku mirov ramanekê li ser li pêş bixe. Li şûna vê ku em bêjin, 'Cûdî yek ji çiyayên Botanê ye ku raserî Deşta Cizîrê ye û çîrokeke wê ya dîrokî ya oldarî heye', êdî li ser vê hevokê mirov dikare ji çiyayên din ên Botanê mînakên bide, mirov dikare li ser deşta Cizîrê biaxive, mirov dikare çîroka oldarî ya Keştiya Nuh ku xwe li serê Cûdî bi cih kiriye vebeje û wiha ramanê gelekî pêş ve bibe.

Li ser nivîsara jêrê mirov dikare hevoka ramana bingehîn bibîne û têbigihêje erk û wesfên wê:

Ji Bo Azadiyê

Cihêkî rût û ziwa bû. Dema em ketin xaka wê, tiştê em pêşwazî kirin û bala me kişand ev bû. Ji xwe germahiyê êdî bêhn li me çikandibû. Di laşê me de derek nemabû ku xwêhdanê tê re nedabû der. Hesinê gerdûneyê dişewitî û mirov nikarîbû pala xwe bidayê. Ji bo qurteke ava hênîk, ji bo livandina pêleke bayê hênîk me dikarîbû li ber Xweda bigerin, lê bêguman di vê germa çolê de niha xwe avêtibû himbêza avên hênîk ên buhiştê warê ferîşteyan û dengê me nedîçûyê.

Wargehê pala xwe dabû çiyê. Dema ji dûr ve diyar kir, kêmekî bêhna me hat der ku êdî rêka me wê bi dawî bibe. Bêhneke din gerdûneya me berê xwe da çiyayê zelût û wargeh bêhtir diyar bû.

Min bihîstibû ku vir warê mar û dûpişkan e. Digotin di rojekê de mirov dikare bi hezaran dûpişk bikuje. Destpêkê min bawer nekiribû; lê dema çavên min li vê axa şewitî ket, bê pirsyarî baweriya min lê rûnişt. Ne tenê mar û dûpişk, ger ejderha jî li vir bijîn divê mirov şaş nemîne; lê ku mirov bikaribin bijîn, divê mirov li sedema wê pirsyar bike.

Li ser rêka dikeve nava wargehê zêde kesek diyar nedikir. Xuyaye wan jî ji germê xwe avêtibûn bin siya hundiran. Dema rêka me derbasî nava taxan bû, çend zarokên li wan erdan, rawestiyên û li hatina gerdûneyê temaşe kirin. Toza ji ber çerxeyên gerdûneyê hildibû, dor li wan pêça û çavên wan ên bi xemgînî dinêrin, qurmiçandin.

Me, zarokên porzer û çavhişîn li pey xwe hiştin û em derbasî rawestgehê bûn.

Çawa me xwe ji gerdûneyê avêt erdê, em tev beziyan denê avê ku em xwe hênik bikin. Me tas dagirt û bi ser xwe dakir. Lê av ji me germtir bû!

Niştociyên wargehê penaberên kurd ên ji Bakurê Kurdistanê bûn. Ji ber zilma dijmin koçber bibûn û li ser xaka xwe ji vî warê mar û dûpişkan bêhtir cih ji wan re nemabû. Êvarê mala em lê bûn mêvan ji me re kêmeke qeşa kirîbûn ku em bikaribin dilê xwe hênik bikin. Min mereq kir û pirsî:

“Jiyana li vir ne zahmet e?”

“Em ne bindest in; ev yek zahmetiya li vê derê bi me dide jibîrkirin.”

Bi bersiveke kin, rewş û hestên hemû penaberan anîbû ser ziman. Êdî tiştêkî ez gazindan jê bikim nemabû. Me taseke ava qeşayê bi hev re vexwar û xwediyê malê, dest bi serpêhatiya xwe ya derketina ji gund, heta hatina wargeha penaberên kurd kir.

Di vê mînakê de mijar li ser cih û rewşa wargeha penaberan e. Lê armanc ne danasîna wargehê ye. Nivîskar armanca xwe di axaftina yê gundî de bi hevokekê tîne ser ziman : “Em ne bindest in; ev yek zahmetiya li vê derê bi me dide jibîrkirin.”

Wek di vê hevokê de tê dîtin, çima penaber bûne, çima li vî warê nayê jiyankirin li ber xwe didin tev ji vê hevokê mirov dikare têbigihêje û dema dibêje ‘ Dest bi serpêhatiya xwe... kir,’ ev yek armancê temam dike. Êdî kesê penaber wê serpêhatiya xwe li gor vê hevoka binê wê xêzkirî vebêje. Pêşdariya vegotinê di serê nivîsarê de kiriye, ji bo têgihîştina giranî û nirxa vê armancê ye.

DI VEGOTINÊ DE NAVEROK

Çawa ku her vegotinek xwediyê mijarekê û armanckê ye, divê naverokeke xwe jî hebe. Mirov di vegotînekê de dixwaze hest, raman, daxwaz, zanistî û hwd. bîne ser ziman. Di derbarê mijarekê de mirov bikaribe çi bêje, tev dibe naveroka wê vegotinê. Ev dibe ku beşeke ji jiyana mirov be, dibe ku çavdêriyên mirov ên cûrbicûr bin, dibe ku xeyal û hêviyên mirov bin, dibe ku bi armanca zanakirina hinekan hatibe vegotin. Sedem çi dibe bila bibe, di hundirê mijarê de mirov qala çi bike tev naverokê pêk tînin.

Bêguman ji bo mirov dest bi vegotînekê bike, divê hinek tiştên di derbarê mijara wê de em dizanin hebin ku mirov bikaribe li ser vebêje. Ger di derbarê mijarekê de ti zanabûna mirov tune be, mirov qet nikare li ser vebêje. Ji van tiştên em li ser mijarê dikarin vebêjin tevan re naverok tê gotin, ango naverok aras(teçhîzat)a hundirîn a vegotinê ye. Çi nivîs, çi axaftin bi naverokê der tê holê, yan ji naverokê pêk tê. Zanistî, hest, raman, xwestek, hêvî û hwd. tiştên naverokê pêk tînin, divê çavkaniya xwe ji cihekî bigrin ku ev cih jî, çavdêriyên mirov, jiyankirinên mirov, xwendin û lêkolînên mirov û pirtûkxane ne. Mirov zanistîya bixwe naverokê ji van deran peyda dike. Rêkên peydakirinê divê werin nasîn.

Di Vegotinê De Sûdgirtina Ji Çavdêrî û Tiştên Me Jiyan Kirine

Di seranserîya jiyana xwe de mirov bi gelek bûyeran re rû bi rû tê, gelek tiştan dibîne û dinase. Ev tev kêm zêde wêneyeke xwe di serê mirov de dihêlin. Lê hinek ji wan vê wêneyê bi awayekî xetên diyar dihêlin, hinek jî wek di nava mij û dûmanê de bin, bi kotekî tîn hişê mirov. Bêguman ev girêdayê çavdêrî û jiyankirinê ye. Ger mirov ji bo demeke dirêj bi tiştêkî/ê yan bi mirovekî/ê re jiyana bike, mirov dikare di derbarê wî/wê de axaftinek an nivîsandineke dewlemend bike. Lê ku mirov tenê carekê dîtibe, bêguman wê kêmtir tişt hebin ku em li ser vebêjin. Lê ku mirov qet nedîtibe, çawa dikare li ser vegotînekê bike? Pir zahmet e.

Bêguman çavdêrî jî, jêhatîniyekê dixwaze û herkes nikare bibe çavdêrekî/e xurt. Ji bo vê dibêjin ‘Lê nêrîn tiştêk e, dîtin tiştêkî din e’.

Herkes dikare lê binêre, lê herkes nikare bibîne. Gelek caran mirov li tiştêkî dinêre, bes nabîne. Bi taybetî di nava du dîtinan de cudahî heye. Yek dikare tiştêkî bi xetên stûr bibîne, yek dikare bi xetên hûrgulî bibîne. Bêguman ev dîtînan wê bandûra xwe li ser vegotinê jî bike.

Mînak:

Mirov zêdetir dikare tiştên di mala xwe de binase, ji ber ku şev û roj li ber çavên me ne. Lê ku yek pirsyar bike, bêje; 'Gelo çi reng li ser xaliya we ya bi dîwer ve ye û çi neqş li ser hene?' Yekî ne çavdêr be, kîjan reng zêdetir li ber çav be, wê wî rengî bêje û neqşên tê de jî kîjan balkêş be wê wê bîne ser ziman. Lê yekî çavdêr be, wê rengên tê de û neqşên (desenên) tê de tevan bêje. Heta wê wiha vebêje, wek ku xalî li pêşya mirov raxistî be, dikare danasînê çêbike. Bêguman çavdêrî hinekî jî girêdayê mereq û baldariyê ye. Kesekî/e ne baldar be û mereqa wî/wê li ser tişt û bûyeran tunebe, di ber gayekî re derbas be, qasî mêşekê çavdêriyê li ser nake. Ku tu jê pirs kî, 'Ew çi bû di ber te re derbas bû?' Tenê wê bêje, 'Ga bû'. Lê yekî çavdêr wê lê binêre û taybetmendiyên wî bibîne, bêje; 'Gayekî sorî kulek bû û filitî bû...û hwd'.

Ji bo jêhatîniya çavdêriya mirov xurt bibe, dem bi dem, tiştên herdem li ber çavên me ne, em bi çavekî dîtîni lê binêrin û bizanin ka çi qasî em taybetmendiyên wan dinasin û pişt re em li tiştên ku kêman caran rast tînin binêrin û bi çavekî dîtîni bibînin.

Ji bo vê di jiyana xwe ya rojane de divê em baldarekî/e xurt bin. Divê em bizanibin ku em wek mirov, heyîneyeke ji yên xwezayê ne. Ji bo vê di vê xwezayê de çi heyîne hebin û çi tişt têkildarê van bin, ew tev têkildarê me ne jî. Divê em bi vana re bidin û bistînin ku ev jî bi rêka nasînê çêdibe. Nasîn bi nêrin û dîtîni li pêş dikeve.

Ger mirov bixwaze di derbarê tiştêkî de vegotinekê bike, divê ew tişt ji aliyê me ve hatibe nasîn. Ger em bixwazin vegotînekê xeyalî bikin, dîsa pêdivî bi nasînê heye; Ji ber ku mirov tiştêkî nedîtî yan nebihîstî, nikare xeyal jî bike. Ji bo vê ramandin jî xeyalkirin jî li ser tiştên me jiyana kirine û çavdêriya wan kiriye çêdibin. Ger jiyankirin û çavdêriya mirov qels be, vegotina mirov jî wê qels bimîne. Vegotin bi xwe, anîna ser ziman an ser rûpelê, tiştên hatine jiyandin, dîtînan an bihîstin in. Wê demê divê em jiyana xwe û çavdêriya xwe xurt û dewlemend bikin û di bîra xwe de kom bikin. Ji bo vê jî dema em li tiştêkî/ê, li kesekî/ê dinêrin, divê em taybetmendiyên wî/wê yên giştî, yên li gorî xwe, yên berçav û yên hûrgulî tev bikaribin bibînin. Ji bo vê jî dema em lê dinêrin, dive qasî ku tê xwestin dirêj û bi baldarî binêrin.

Di Vegotinê De Sûdgirtina Ji Xwendin û Lêkolînê

Mirov di dibistanan de û di jiyana rojane de gelek pirtûk, rojname, kovar û hwd. dixwîne. Her yek ji vana di derbarê tiştêkî de zanistiyekê dide me. Dema mirov vegotînekê amade dibe ev tiştên me xwendine tînin bîra mirov û alîkariyê didin ku em bikaribin naveroka wê dagrin.

Zanistî, çavdêrî û tiştên me jiyana kirine gelek caran têrê nakin ku mirov naveroka nivîsarekê dagre, wê demê pêdivî bi xwendin û lêkolînê çêdibe. Divê mirov herdem li ber çav bigre ku di vê cîhanê de yê vegotinê ne em tenê ne. Derveyî me jî kes li ser her mijarê vedibêjin û berya me jî vegotînekê. Heta hinek tişt hene ku mirovên berya me vegotînekê, dibe ku bi çavên xwe dîtînin û ew tişt derbasbûbin. Dema em bixwazin di wê mijarê de şîroveyekê bikin divê em serî li vegotîna wan kesan bidin ku em bikaribin vegotîna xwe li ser bingehê saxlem ava bikin. Ger ne wiha be, wê vegotîna me bê bingeh bimîne û kesê duwem zêde baweriya xwe pê neyne.

Mînak; Ger nivîsareke li ser penabertiyê ji mirov were xwestin, divê di derbarê penabertiyê de nivîsandinên hene em kom bikin û bixwînin ku bikaribin berhemeke têr derxin holê. Di vir de ger me bi xwe penabertî jiyana kiribe, yan dîtibe, ev çavdêrî û jiyankirin, di hûnandina mijarê û têrkirina naveroka wê de dikare alîkariyêke grîng bide mirov. Lê eşkereye ku em bi tena serê xwe bikaribin rewşa penaberên

giştîya cîhanê bibînîn jî, ji bo demên derbasbûyî; di dema şerê cîhanê yê yekem, yê duwem de koçberiyên çêbûne em nikarin bizanibin. Divê di derbarê wan de zanistiyê, em ji xwendin û lêkolînê bistînin. Ev pêwîstî kêm zêde ji bo hemû mijaran wiha ye; lêkolîn û xwendina mirov çiqas zêde û xurt be, ewqas bêhtir em dikari naveroka mijaran dewlemend raxînin. Dema mirov bi vî awayî ji çavdêrî û jiyankirinên kesên din sûd digre, bêhtir baweriyê dide kesê duwem û dilê wî dibijîne xwendin an guhdarkirinê.

Vegotineke serkeftî ji dewlemendiya naveroka wê tê naskirin. Naverok tenê bi rêzkirina tiştên em dizanin dewlemend nabe. Bêguman hin mijarên ku tenê em dikarin naveroka wê vebêjin hene. Mînak; yek li ser malbata mirov nivîsarekê bixwaze, yê bikaribe herî baş binivîsîne, em bi xwe ne, ji ber ku em di wê malbatê de dijîn. Lê ku nivîsarekê li ser 'Malbata Bedirxanan' bixwaze, divê em berê xwe bidin pirtûkxaneyê û pirsyara pirtûkên li ser vê malbatê hatine weşandin bikin, wan bixwînin û pişt re bi zanistî û jêhatîniya xwe, bistirên, wiha naveroka vê mijarê dagrin. Ji bo vê jî divê em rêkên sûdgirtina ji pirtûkxaneyan bizanibin.

Di Vegotinê De Rêkên Sûdgirtina Ji Pirtûkxane û Pirtûkan

Di pirtûkxaneyên sazîrî de pirtûkên hene tev li gorî sazûmanekê hatine rêzkirin. Ji bo vê dema em biçin pirtûkxaneyekê ne wek ku li dikanê em li fêkî temaşe bikin, ji xwe re li pirtûkeke baş bigerin, divê em zanibin çî dixwazin. Bi vê sedemê di pirtûkxaneyan de pirtûk beş bi beş hatine raxistin. Gelo pirtûka em dixwazin dikeve nava kîjan beşê? Wê demê divê em beşên pirtûkan binasin:

000-099	Mijarên gelemperî	Ansîklopedî, weşanên demborî, pirtûkên li ser mijarên giştî
100-199	Pirtûkên Felsefîk	Estetîk, psîkolojî, felsefe, vac
200-299	Pirtûkên li ser Olê	Pirtûkên pîroz, perestgeh, mîtolojî
300-399	Pirtûkên li ser zanyariya civakî	Civaknasî, perwerde, rêvebirî, ramanên mirov li ser derdorê
400-499	Pirtûkên li ser zanyariya ziman	Ziman, peyv, ferheng, zimanên biyanî, rêziman
500-599	Pirtûkên li ser zanyariyên xwezayî	Stêrzanî, fîzîk, kîmye, matematîk, xebatên mirov ên di derbarê xwe de
600-699	Pirtûkên li ser zanyariyên pêkanînê	Bijîjkî, radyo, çandin, mekanîk, ramanên mirov li ser tiştên afirandine
700-799	Pirtûkên li ser hunerên xweşik û ji bo borandina demên vala	Mûzîk, wêne, nîgar, lîsk, spor, ramanên mirov li ser tiştên xweşik ên afirandine
800-899	Pirtûkên wêjeyî	Roman, Helbest, berhemên şanogerî, ceribandin, cîhana nivîsê ya mirov
900-999	Pirtûkên li ser dîrokê	Berhemên gerê, erdnîgarî, jînenîgarî (biyografya) nivîsarên di dema gerê de, li ser jiyane û bûyeran hatine pelikandin

Ev rêzkirin di hundirê xwe de jî her beşeke bingehîn, par vedibe deh beşên alîkar û her beşa alîkar jî parvedibe deh beşên di pileya duwem de alîkar û wiha li gor hijmarê tîrêqemdayîn.

Pirtûkên wek roman, çîrok, helbest, ceribandin tenê li gor navê nivîskar û yê pirtûkê tîrêqemdayîn. Lê pirtûkên derveyî vana him li gor navê pirtûkê û nivîskar, him li gor mijarên tê de tîrêqemdayîn.

Di van tomaran de, di derbarê pirtûkan de zanistiyên wek, reqema xwestina pirtûkê, navê nivîskar, navê pirtûkê, zanistiyên di derbarê çapa wê de, hijmara pelên pirtûkê û dîroka çêbûn an mirina nivîskarê wê hene. Dema mirov diçe pirtûkxaneyê ku pirtûkekê bixwaze, li van tomaran dikare binêre û pirtûka em dixwazin, reqema xwestina wê, navê pirtûkê û navê nivîskarê wê li ser rûpelekê binivîsîne û bide erkdarê wê derê. Erkdar bi van zanistiyên dikare bi hêsanî pirtûka em dixwazin bibîne û bide mirov.

Bi vî awayî mirov pirtûka dixwaze li ser kar bike dibîne û tîne. Lê ev tîrêqemdayînê divê em rêbazên sûdgirtina ji pirtûkê jî bizanibin.

Ji bo sûdgirtina ji pirtûkan, divê em destpêkê sazûmana pirtûkan bizanibin. Pirtûk çawa hatiye sazkirin, di her beşê de çi cih digre ku em binasin wê karê me hêsantir bibe. Divê bê ku em giştîya pirtûkê bixwînin, em zanibin ka bi kêrî me tê yan nayê.

Ji bo vê divê em beşên di pirtûkekê de binasin û bizanibin:

-Qapaxa pirtûkê: Di vê rûpelê de navê pirtûkê, navê nivîskar, navê weşanxane yan çapxaneyê, cih û dîroka çapbûyî tê nivîsandin.

-Rûpela mafê çapkirin û weşanê: Di vê rûpelê de dîroka dayîna mafê çapkirin û weşanê û sala hatiye çapkirin tê nivîsandin.

-Rûpela destpêk an danasînê: Di vê rûpelê de nivîskar armanca nivîsandina pirtûkê, ji bo kê nivîsandiye, kîjan mijar hilgirtine dest bi kurtebirî dide nasîn.

-Rûpela Naverokê: Mijarên di pirtûkê de cih digrin bi awayê sernivîsên sereke û yên bineke li gor rêzbûna di pirtûkê de û di kîjan pelan de cih digrin tên nivîsandin.

-Beşa Nivîsarê: Ev, laşê pirtûkê ye. Naverok di van rûpelan de tê vekirin.

-Beşa bîbliyografya: Di amadekirina pirtûkê de pirtûkên sûd jê hatine girtin, di vê rûpelê de tên diyarkirin. Li gor navê mijaran, an li gor navê nivîskaran çavkaniyên sûd jê hatine girtin tên nivîsandin.

-Beşa ferhengê: Biwêj û peyvên kêmtên bikaranîn ku zêde herkes wateya wan nizana di vê rûpelê de tên nivîsandin.

-Beşa îndeksê: Di vê beşê de, mijar û peyvên mifteya mijaran ango têgehên bingehîn bi rêzkirineke alfabetîk tên nivîsandin û ev rûpela dawî ya pirtûkê ye.

-Qapaxa Dawî: Di vir de pirahî bi awayekî kurtebir naveroka pirtûkê yan jî jiyan û berhemên nivîskar tên danasîn.

Di pirtûkxaneyan de wekî din 'Pirtûkên Çavkanî' hene. Ev pirtûk di koşeyê cuda de tên raxistin û dayîna wan a derve, qedexê ne. Mirov vana tenê dikare li pirtûkxaneyê bixwîne. Ansîklopedî, nexşe (atlas), ferheng, salname, antolojî (berhevok), pirtûkên wiha ne. Bêguman ev jî di nava xwe de tên tomarkirin. Mînak; Ansîklopediya Ajalan, Ansîklopediya Hunerên Xweşik, Ansîklopediya Dîroka Mirovahiyê û hwd.

Dema ji mirov re zanistiyek pêwîst be, mirov dikare ji van pirtûkên çavkanî sûd bigre. Lê him ji bo vana, him ji bo pirtûkên din divê em rêbazên komkirina zanistiyên bizanibin.

Di Vegotinê De Rêbazên Komkirina Zanistiyên

Dema pêdiviya mirov bi komkirina zanistiyê hebe, bêguman mirov nikare hemû pirtûkên di derbarê mijara em li ser kar dikin de bixwînin û parçeyan jê binivîsin. Dibe ku di derbarê mijara em li ser radiwestin de, li pirtûkxaneyê sed pirtûk hebin. Xwendina her sed pirtûkan wê salekê dem bixwaze û mirov ji binî dernayê. Gelek caran di hundirê du-sê rojan de mirov pêwîst dimîne ku encama lêkolîna xwe bigre. Wê demê divê em rêbazên komkirina zanistiyên, ji pirtûkan bizanibin ku karê me hêsan bibe, zêde dema me nexwe. Gelek kes jî dizanin nîşeyan bigrin, lê ji ber ku bê sazûman digrin, nikarin zêde sûd jê bigrin. Ji bo vê divê em di vî warî de fêrbûn û tecrubeya xwe xurt bikin.

Ji Bo Xwendin û Nişegirtinê (Notgirtinê) Rêbazên Hêsan:

Dema di derbarê mijarekê de em dixwazin ji pirtûkekê sûd bigrin û nîşeyan jê binivîsin, divê destpêkê em qerteke bîbliyografya amade bikin. Ev qert bi kêrî danasîna pirtûkê tê. Em li ser mînakan bibînin:

*Ger emê nîşeyan ji pirtûkekê bigrin, divê li ser qertê em van xalan binivîsin:

-Nav û paşnavê nivîskarê pirtûkê.

-Navê pirtûkê.

-Pirtûk çapa çendemîn e.

-Pirtûk li ku hatiye çapkirin.

-Navê çapxaneyê û dîroka çapbûnê.

*Ger emê ji ansîklopediyekê nîşeyan bigrin, divê em li ser qertê van xalan binivîsîn:

-(Ger hebe) Nav û paşnavê nivîskarê mijarê.

-Navê mijarê.

-Navê ansîklopediyê.

-Çapa wê.

-Nivîsar di kîjan bergê de ye û hijmara rûpela tê de ye çend e.

*Ger emê ji kovar an rojnameyekê nîşeyan bigrin, divê em li ser qertê van xalan binivîsîn:

-Nav û paşnavê nivîskar.

-Navê nivîsarê.

-Navê rojname yan kovarê.

-Dîroka wê û hijmara çendê ye.

-Di kîjan pelê de cih digre.

Bi van qertên bîbliyografya mirov pirtûkên dixwaze ji wan sûd bigre, diyar dike. Esas karê nîşegirtinê piştî vî karî tê. Li gor qertan yek bi yek mirov pirtûk, rojname, kovar, ansîklopedî û hwd. hildigre dest. Destpêkê beş an nivîsara em dixwazin jê nîşeyan bigrin, bi awayekî lez emê di ber çav re derbas bikin ku 'Hevoka Ramana Bingeîn' û aliyên têkildarên vê em bibînin. Dema têgihîştineke me li ser ramana wê ya bingehîn çêbû û xalên têkildarê vê ramanê ên grîng li ber çavên me ketin, êdî mirov ji serî ve careke din lê vedigere û ji van xalên têkildar nîşeyan digre.

Hinek kes bi nîşegirtinê di pirtûkêde çî hebe wê dinivîsîn ku ev ne rêbazeke bi sûd e. Di nîşegirtinê de mirov tenê xalên grîng ên bingehîn dinivîsîne. Ji bo vê divê em vê rêkê bişopînin:

-Di nivîsara em jê nîşe digrin de peyvên mifteya ramana di mijarê de kîjan in; divê ev bi hostayî werin hilibijartin.

-Ji bo peyvên em wateya wan nizanin, dikarin ji ferhengê sûd bigrin.

-Ramanên di her bendê de em ji hev cuda bikin.

-Ger di bendan de peyvên xemilandina nivîsarê hebin divê em vana derbaskin, xwe pê mijûl nekin.

-Ramanên di bendan de em bi peyvên xwe ji nû ve binivîsîn.

Niha em nîşegirtinê li ser mînakekê bibînin:

Nivîsar: Serêkaniyê

Serêkaniyê navçeyeke şêrîn a bajarê Ruhayê ye. Şêrînbûna wê ji dewlemendiya xaka wê û warê tê de bi cih bûye tê. Bi vî aliyê xwe ji navçeyên din ên bajêr tê cudakirin.

Navçe li ber tixûbê Sûrî ye û bi tîlên bisitirî, erda mayinkirî û rêka trêne jê vediqete. Leşkerên Tirk herdem li ser vê xetê zêrevaniyê dikin. Dem bi dem di navbera kesên barê qaçax dibin û tînin û leşkeran de levketin derdikeve û kuştin jî çêdibe. Ev jî aliyê tal ê Serêkaniyê ye.

Kepez girê tenê ye navçê ye û yek mezin yek biçûktir, ji du giran pêk tê. Malên navçeyê ji tîlên tixûbê heta kepez rêz dibin. Pirahî avahiyên wan ji kerpîçan hatine lêkirin, ji ber ku Serêkaniyê warê feqîr û koçberan e. Kesên li ser xaka xwe nedikarî zikê xwe têr bikin, xwe avêtine bextê Serêkaniyê û qedera xwe pê re kirine yek.

Li serêkaniyê ji bo herkesî kar heye. Zilam, jin tev diçin karê çewlîga dewletê. Hinek domdar, hinek demdemî tê de kar dikin. Gelek kes jî ji bo pêdiviyên van pêk bînin dikan vegirtine yan gerdûne kirîne û bi vî awayî aboriya xwe serast dikin. Zarok di karên ber destan de dixebitin û bi vî awayî kesekî vala namîne.

Çewliga dewletê pirahiya xaka navçeyê ji xwe re veqetandî ye. Her cûreyê ajalên kedî tîn xwedîkirin û berhemên van tîn sitendin. Çandinî li ser xakeke pir fireh tîn kirin ku erdên, zadên tîn çandin dema diseride, li ber ba wek behreke bê serî û bê binî pêl bi pêl dengekî mûzîkî derdixin. Gilokên wek berfê yên pemboyê wê dilê mirov dibijîne çîninê û zebeşên di nava darpemboyan de ne kêmi navçeyê şêrîn in. Şêrînahiya xwe ji ava Xabûr a di çewligê re derbasî binxetê dibe û ji tava Haranê ya germ distînin.

Niha ku em nîşeyê ji vê nivîsarê bigrin, emê wiha bigrin:

-Serê kaniyê navçeyêke Ruhayê ya li ser sînorê Sûrî ye.

-Kesên tî de dijîn pirahî ji derve hatine.

-Aboriya gel li ser karê çewligê û yê derdorê ye.

-Li çewligê ajal tîn xwedîkirin û çandiniya wek zad û pembo tîn kirin.

Di vê mînakê de tîn dîtin ku nîşegirtin ne nivîsandina peyv an hevokên di nivîsarê de ne. Mirov bi tîgehîştineke li gorî xwe ji nivîsarê nîşeyan digre.

Ger em kurtebirkirina nivîsarê bikin, emê vê rêkê bişopînin:

Dema pêdiviya me bi kurtebirkirina nivîsarekê çêbibe, divê destpêkê em tîbigihêjin planê wê nivîsarê. Kurtebirkirin ji nîşegirtinê cuda ye û tîrkirina nivîsarê ye. Mirov ramanên tî de bi awayekî li ser hev dinivîsîne. Lê ku ne zêde grîng be, mirov van ramanan jî ne wekî di nivîsarê de hatine nivîsandin, bi hevokên xwe, li gor tîgehîştina xwe dinivîsîne. Ger peyv an hevokên zêde grîng hebin, mirov wan wek di nivîsarê de hatine nivîsandin dinivîsîne û binê wan xêz dike ku diyar bin.

Emê nivîsarê çiqasî kurtebir bikin divê destpêkê me pêdandibe û li gorî wê ramanên di her bendê de, peyv û hevokên sazûmana wê pêk tînin bibîne û ji ber binivîsîne. Di kurtebirkirinê de divê mirov ramana di nivîsarê de neguherîne.

Ger em nivîsara jorîn a Serêkaniyê kurtebir bikin, em dikarin wiha daxînin bendekê:

Serêkaniyê navçeyêke şêrîn a Ruhayê ye ku li ser tixûbê Sûrî cih digre. Kesên lê dijîn ji derve hatine û li çewliga dewletê kar dikin. Girekî wê bi navê Kepez û çemekî wê bi navê Xabûr heye. Li çewligê pez tîn xwedîkirin û zad, pembo, zebeş û hwd. tîn çandin.

DI VEGOTINÊ DE RAMANSAZÎ (PLAN)

Dema mirov dest bi vegotinekê bike, divê berya wê me di serê xwe de kom kiribe û rêzkirinek tîn de çêkiribe. Ger ne wiha be, mirov ne dizana li ku raweste, ne dizana çî berya çî bêje. Ji bo vê di her vegotinê de rêzkirineke ramanan heye. Mînak; bûyereke pêkhatî dema were vegotin, rêzbûneke pêkhatina wê heye û divê mirov vî rêzbûnê ji destpêkê ve bişopîne û rêza wê xera neke. Ev yek di awayê nivîskî û di awayê peyvî de her wiha ye. Vegotinekê bê sazûmana ramanî, bê ser û ber e. Dema mirov vegotinekê bike divê hişê xwe li ser kom bike û wek ku di dilê xwe de vedibêje dîmena giştîya wê bîne ber çav, yek li pey yek wek libên tîzbiyê ramanan li gor qewimîn û rêveçûna pêşketinan rêz bike.

Sazûmankirina Vegotinê (Plankirin)

Dema di derbarê mijarekê de em dixwazin vegotinekê bikin, divê destpêkê em li ser bifikirin, dîmena wê bînin ber çav. Ger ev nivîsarek, an axaftinekê kurt be, mirov dikare plankirina wê jî di serê xwe de bike. Emê li ser çî rawestin, destpêkê qala çî bikin, kîjan ramanê di kîjan bendê de derxin pêş, hevoka ramana bîngêhîn di ku de bi cih bikin, çawa bi dawî bikin, mirov dikare di serê xwe de rêz bike û li gorî vî vebêje. Lê ku axaftinekê dirêj be, yan nivîsareke dirêj be, wê demê plankirina di serê mirov de zahmet dibe û pêwîstî bi nivîsandina li ser rûpelê çêdibe. Ji bo vî jî dîsa mirov dîmenê nivîsarê tîne ber çav û ramanên em dixwazin tîn de bi cih bikin, bi rêzê dinivîsîne. Dema em bînin dawî mirov van ramanan dixwîne, yên dişîbin hev derdixîne, yên kêmi li ser zêde dike, yên ne pêwîst jê derdixe û wiha dibe xwediyê planekê. Êdî

li gorî vê planê mirov dikare bend bi bend biaxeve, yan binivîsîne. Divê em ji bîr nekin ku plan rênîşanêra vegotinê ye. Ger plan tevlihev be, wê rê jî xwaro maro be ango nivîsar jî tev li hev be.

Nivîsareke tevlihev jî ne dilbijêr e û zêde têgihîştinê çênake. Dema mirov li hember girseyekê axaftinekê dike, ger sazûmana ramanê me çênekiribe, dibe ku mirov hinek xalan ji bîr bike, lê di dawiyê axaftinê de were bîra mirov. Bes ji ber ku derbas bûye, mirov nikare lê vegere. Ku mirov lê vegere wê qetandinek di navbera herikîna ramanan de çêbibe û guhdar teng bibin. Ji bo mirov bi astengiyên wiha re rû bi rû nemîne, ya baş berya her vegotinê çêkirina sazûmana ramanî ya vegotinê ye. Niha em plankirina vegotinekê li ser mînakê bibînin:

Mijar : Newroz

-Newroj roja wejîna gelê kurd e.

-Cejneke netewî û xwediyê grîngiyê navnetewî ya herêma Rojhilata Navîn e.

-Bi Newrozê zordariya Asûr hatiye hilweşandin û dewleta Medan ava bûye.

-Nîşaneyê pîrozkirina Newrozê dadana agiran li serê çiyên e ku wateya berxwedanê dide.

-Agir di ola Zerdûştî de pîroz e. Med olperestên Zerdûştî bûn.

-Di demên bindestiya kurdan de Newroz herdem bûye sembola berxwedanê û zindîgirtina hestên netewî.

-Çanda Newrozê di Têkoşîna Rizgariya Netewî de pêşveçûna xwe ya herî bilind, xurt û watedar jiya.

-Keç û xortên kurd bi hesreta azadiyê, Cejna Newrozê bi agirberdana bedena xwe pîroz kirin.

-Di roja me de cejna Newrozê bi serhildanên gelêrî tê pîrozkirin.

-Ruhê Newrozê dikare careke din gelên herêma di bingehê azadiyê de bigihîne hev.

-Biharbûna gelan di gihîştina wateya Newrozê de ye.

Wek di vê mînakê de tê dîtin, vegotinek li ser wate û grîngiya Cejna Newrozê wê were gotin an nivîsandin. Vegotinê ramanê zanistîya xwe ya di derbarê vê nivîsarê de di yazdeh xalan de rêz kiriye. Yanê yazdeh raman diyar kirine. Li gorî vê destpêkê li ser grîngiya wê du raman pêdandine ku balkêşiyê çêbike. Pişt re bi awayekî dîrokî weyn û erka Newrozê di pênc ramanan de pêdandiyê. Grîngî û awayê pîrozkirina wê wek ramana bingehîn a mijarê di ramanekê de (ramana heştêmîn de diyar kiriye.) Ramanên nehemîn û dehemîn, vê ramana bingehîn sinêde û xurt dikin, têgihîştina wê hêsantir dikin, armanca nivîsarê berfireh dikin û dewlemend dikin. Ramana dawî ya encamê ye.

Bi vî awayî mirov dikare nivîsarek an axaftinek ne kêmî yazdeh pelan li gor vê planê bihûne û qet mirov zahmetiyê nakşîne. Lê ku ev plan di dest mirov de tunebe, dibe ku mirov nikaribe li gor rêzbûneke wiha bi rêk û pêk vebêje, heta dikare di ser hinek ramanan re biqevize û tevlihev bike.

Dema mirov wiha ramanan rêz dike, destpêkê dibe ku hinek ramanên têkiliya wan bi ramana bingehîn re tunebin jî me nivîsandibin. Wê demê divê em carekê planê me çêkiriye bixwînin û cudakirinekê tê de çêbikin. Cudakirin li gor ramana bingehîn çêdibe. Mînak, di vê nivîsarê de ramana bingehîn awayê pîrozkirina di roja me de ye ku tê wateya daxwaza azadiyê. Wê demê çî di dîrokê de, çî di roja me de ramanên alîkariyê bi vê re dikin, di nivîsarê de pêwîst in, divê cih bigrin, ên alîkariyê bi ramana bingehîn re nakin, ne pêwîst in, divê werin derxistin.

Mînak ramana sêyemîn zêde alîkariyê nade ramana bingehîn, bêhtir wek zanistiyê zêde xuya dike. Wê demê mirov dikare vê ramanê jê derxe û planê xwe daxîne deh ramanan.

Xaleke din a grîng, rêzkirina ramanan li gor qewimîna wan e. Di vê nivîsarê de, ramana duwemîn û ya sêyemîn mirov bide ber hev, dibîne ku bi rêzê divê ya sêyemîn berya ya duwemîn hatibaya. Lê dema me nivîsandiye, dibe ku destpêkê nehatibe hişê me. Dema me nivîsandina planê tamam kir û carekê xwend, ramanên zêde derxistin, zêdetir rêzbûna ramanan tê ber çav û mirov divê kîjan berya kîjanê were dibîne.

Li gorî vê, di vê nivîsarê de em dikarin ramana sêyemîn bixin rêza duwemîn û ramana duwemîn bînin şûna wê. Bi vî awayî rêzkirineke durust di plana me de çêdibe û ev wê yekseriya nivîsarê pêk bîne, yekitiya ramanî xurt û pev ve girêdayî bike.

Di vegotinê de yekserî; girêdana ramanan bi hev ve, wek xelekên zencîrê ye. Çêkirina vê girêdana zencîrî ya di navbera ramanan de merceke bingehîn a vegotinê ye. Têgihîştin û xwendin an guhdarkirinê hêsantir dike.

Di vegotinekê de yekserî di dema plankirinê de û di dema nivîsandinê de, bi van her du rêkan çêdibe. Di plankirinê de raman çiqasî pev ve girêdayî hatibin rêzkirin, wê vegotin jî wiha pev ve girêdayî were ser ziman an ser rûpelê. Lê dema were ser ziman an ser rûpelê jî divê girêdanek di navbera hevokan de, di navbera bendan de, di navbera ramanan de û di navbera ramana bingehîn û ramanên alîkar de hebe ku yekseriya wê were çêkirin.

Rêbaza Pekaîna Sazûmana Ramanî (Planê)

Mirov li gor taybetmendiya mijarê, planê xwe di sê beşan de hildigre dest: Destpêk, Berfirehî û Encam.

Di beşa destpêkê de mirov bala xwendevan dikşîne ser mijarê, bi peyvên balkêş dilê wî dibijîne vegotinê.

Di vê beşê de mirov cewherê mijarê, ango tiştên(ramanên) em li ser rawestînin bi kurtebir diyar dike.

Di beşa duwem de mirov dikeve berfirehkirina van ramanan. Ramanên di mijarê de cih digrin bi awayekî sedem û encaman, mînakdayîn û vekirinan mirov radixîne ber çavan ku ji bo kesê duwem têrbûnekê çêbike.

Beşa dawî ya encamê ye. Ramanên hatine vekirin û berfirehkirin di vê beşê de tînin bidawîkirin. Xelaseka mijarê di vê beşê de bi mesaja vegotinê a ji bo xwendevan an guhdaran re bi dawî dibe. Ev mesaj bêguman armanca vegotinê diyar dike.

Dema mirov li gor taybetmendiya mijarê wiha plana xwe beş bi beş hildigre dest, divê ramanên tê de jî li gorî vê werin sazîkirin û ev jî pêwîstiyê bi hinek xalan dibîne:

Sazkirina li gor demê:

Di vegotina bûyereke de, di danasîna mirovekî de û hwd. mirov dikare bûyerên çêbûne an tiştên hatiye jiyandin li gor rêzbûna demê vebêje. Wê demê ji dema çêbûnê mirov dest pê dike û sal bi sal pê de tê.

Mînak; li ser jiyana Serokatîyê em dixwazin nivîsarekê binivîsînin. Divê em rêzkirina li gor demê bingeh digrin û planê xwe wiha raxînin:

-Danasîn: Serokatî kî ye?

-Zaroktiya wî

-Ciwaniya wî

-Salên xwendevaniyê

-Destpêkirina karê rêxistinê

-Xebata wî ya li welat

-Xebata wî ya li derveyê welat

-Dîlketina wî

-Rewşa wî ya di zindanê de

-Parastina wî ya li hember dîlketinê

Sazkirina li gor tîkiliya sedem û encamê:

Hinek mijar hene ku divê mirov li gor tîkiliyên sedem û encamê hilgire dest. Bêhtir mijarên li ser bûyer û qewimînan wiha ne.

-Danasîn: Têkoşîna Rizgariya Netewî

- Sedemên destpêkirina têkoşînê
- Pêşveçûn û pêngavên têkoşînê
- Çalakî û serhildanên derxistine holê
- Encama têkoşînê û encamên mirov bikaribe jê derxe.

Sazkirina li gor ji ya hêsan çûna ya zahmet:

Ji bo mijarên bi danasîna taybetmendiyên tîn ser ziman rêyek hêsan; sazkirina ji ya hêsan ber bi ya zahmet ve ye. Ji bo vê mirov ji tiştên ku kesê duwem wê bizanibe dest pê dike, têgihîştina wî ji mijarê re çêdike û wiha ber bi ya zahmet ve diçe.

- Danasîn: Jin û Jiyan
- Di parvekirina jiyanê de jin,
- Di sazkirina jiyanê de jin
- Di xweşkirina jiyanê de jin
- Di dîrokê de weynê jinê di şaristanîkirina jiyanê de
- Xisara dîrxistina jinê ji jiyanê hevpar
- Windakirinên di bin desthilatdariya zîlam de
- Qezencên bi azadiya jinê werin bidestxistin

Sazkirina li gor rêzbûna cih:

Dema mirov pêşdarkirina cihekî çêdike, mirov ji xaleke diyar dest pê dike û dîtina an ramanên xwe vedibêje. Ev xal dibê ku ji cihê nêzîk ber bi cihê dûr ve be, yan jî xaleke berçav ber bi xalên din ve be.

Danasîn: Akademiya Mahsûm Korkmaz

- Dîtina wê ya bi dîmena xaniyê al li ser berba dibin.
- Rasteya fireh a perwerdeya leşkerî ya li ber xaniyê bi al.
- Xaniyên li derdora rasteyê.
- Fêrgeh
- Goristana şehîdan
- Dar û berên çiyayên li derdora wê.

CÛREYÊN RAMANSAZIYÊ (CÛREYÊN PLANÊ)

Mirov ramansaziya xwe bi du cûreyan dikare raxîne ser rûpelê; bi cûreyê hevokan û bi cûreyê peyvan. Li mînakên jorîn, mînaka di mijara 'Newroz'ê de hatiye plankirin, bi cûreyê hevokan, ya di derbarê 'Serokatî kî ye?' de hatiye plankirin bi cûreyê peyvan e.

Ramansaziya di cûreyê hevokan de; wek di mînaka li ser plankirina mijara bi navê 'Newroz' ê de tê dîtina her ramanek bi hevokeke tam hatiye ser ziman.

Ramansaziya di awayê peyvan de; wek di mînaka plankirina mijara bi navê 'Serokatî kî ye?' de tê dîtina raman bi peyvan hatine ser ziman, ne hevokên tam in.

Ramansazî girêdan, têkilî û pêşveçûna di navbera ramanên me de wê bide diyarkirin; ji bo vê çî bi hevokan, çî bi peyvan were ser ziman divê bi reqem an tîpan werin binavkirin. Hinek raman di pileya yekem de, hinek di ya binê wan de (ya duwem), hinek di pileya sêyem de dikarin cih bigrin. Di planê de mirov ramanên xwe wiha li gor grîngbûnê jî bi nav dike.

Mînak:

-SERNIVÎS-

1. .... (Ramana yekem a bingehîn)

A- ..... (Ramana alîkar a sinêdekarê ramana yekem a bingehîn)

- B- ..... (Ramana alîkar a sinêdekirina ramana yekem a bingehîn)
- I. .... (Ramana di pileya duwem de alîkar a sinêdekarê ramana alîkar -B-)
- II. .... (Ramana di pilaya duwem de alîkar a sinêdekarê ramana alîkar -B-)
- a)- ..... (Ramanek di pileya sêyem de, sinêdekarê ramana duwemîn a di pileya duwem de alîkarê -II-)
- b)- ..... (Ramanek di pileya sêyem de, sinêdekarê ramana duwemîn a di pileya duwem de alîkarê -II-)
- c)- ..... (Ramanek di pileya sêyem de, sinêdekarê ramana duwemîn a di pileya duwem de alîkar -II-)
2. .... (Ramana duwem a bingehîn)
- A- .....
- I. ....
- a)- .....
- b)- .....

II. ....

Derxistina Ramansaziya Nivîsaran

Ji bo fêrbûna çêkirina ramansaziya nivîsaran (planê nivîsaran), mirov dikare nivîsarên dixwîne bi çavekî planderxistinê hilgire dest û ceribandina xwe li pêş bixe. Ji bo vê divê mirov nivîsarê bixwîne û hest û ramanên tê de bibîne, binase. Me gotibû ku di her bendekê de ramanek heye. Wê demê mirov divê nivîsarê bend bi bend hilgire dest û raman an hesta di bendê de binivîsîne. Pişt re mirov van raman an hestan komî ser hev dike, beş beş dike, li gor grîngiyê rêz dike û bi vî awayî kelaxê nivîsarê derdikeve holê. Bi vê rêkê ceribandina mirov di derbarê çêkirina planê de li pêş dikeve û jêhatiniya mirov a vegotinê xurt dibe.

DEMÊN DI VEGOTINÊ DE TÊN BIKARANÎN

Berya em derbasî teşeyên vegotinê bibin em li gor demên ziman bikaranîna lêkeran di hevokan de bibînin. Ji ber ku her vegotinek di demekê de tê vegotin. Mînak çîrok bi dema borî, hest û xeyal bi dema bê, bûyer, pêşdarîkirin û hwd. bi dema niha mirov tîne ser ziman. Dîsa di navbera van deman de jî wek dema borî ya diyar, ya ne diyar, çîrokiya dema borî, dema niha ya nêzik û hwd. hene. Em bi mînakdayînan van deman bi pêşgirên wê û bikarhatina wê ya di hevokê de binasin.

Dema Borî (Dema Derbasbûyî) Ya Diyar

Ev dem li gor lêkeran tewandinê jiyar dike û kirde û cînavan dide guhertin.

Ji bo lêkerên ne gerguhêz (Lêkerên intransîtive)

Ez ketim.	Ez li ber te ketim.
Tu ketî.	Tu li ber min ketî.
Ew ket.	Ew li ber me ket.
Em ketin.	Em li ber wê ketin.
Hûn ketin.	Hûn li ber wan ketin.
Ew ketin.	Ew li ber we ketin.

Ji bo lêkerên gerguhêz (Lêkerên transîtive)

Mîn dît.	Mîn tu dît.
Te dît.	Te ez dîtîm.
Wî dît.	Wî ew dîtîn.

Wê dît.	Wê tu dît.
Me dît.	Me ew dît.
We dît.	We em dîtin.
Wan dît.	Wan hûn dîtin.

Dema Borî Ya Ne Diyar
Ev dem jî li gor lêkeran guhertinê di kirdeyê de çêdike.
Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ez ketibûm.	Ez ji ser darê ketibûm.
Tu ketibû.	Tu li ber wî ketibû.
Ew ketibû.	Ew ji berpirsariyê ketibû.
Em ketibûn.	Em ji ser darê ketibûn.
Hûn ketibûn.	Hûn li ber wî ketibûn.
Ew ketibûn.	Ew ji berpirsariyê ketibûn.

Ji bo lêkerên gerguhêz

Min dîtibû.	Min ew li sûkê dîtibû.
Te dîtibû.	Te ez li ku dîtibûm?
Wî dîtibû.	Wî em ne dîtibûn.
Wê dîtibû.	Wê hûn li malê dîtibûn.
Me dîtibû.	Me ew li sûkê dîtibû.
We dîtibû.	We ez li ku dîtibûm?
Wan dîtibû.	Wan hûn li malê dîtibûn.

Dema Borî Ya Domdar
Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ez diketim.	Ez di xew de diketim.
Tu diketî.	Tu ji ser darê diketî
Ew diket.	Ew li ber herkesî diket.
Em diketin.	Em li ber gel diketin.
Hûn diketin.	Hûn bi nexweşiyê diketin.
Ew diketin.	Ew ji birçiyar re diketin.

Ji bo lêkerên gerguhêz

Min didît.	Min di xew de didît.
Te didît.	Te di xew de didît.
Wî didît.	Wî di xew de ez didîtîm.
Wê didît.	Wê di xew de didît.
Me didît.	Me hûn didîtin.
We didît.	We kes ne didît.
Wan didît.	Wan kî didît?

Dema Borî Ya Bandûrbûyî
Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ez hatim xistin.	Ez bi destê wî hatim xistin.
Tu hatî xistin.	Tu bi lîskeke hatî xistin.
Ew hat xistin.	Ew çima hat xistin?

Em hatin xistin.	Em bi xapandinê hatin xistin.
Hûn hatin xistin.	Hûn çawa hatin xistin?
Ew hatin xistin.	Ew li ser rê hatin xistin.
Ji bo lêkerên gerguhêz	
Ez hatim dîtin.	Ez ji aliyê wî ve hatim dîtin.
Tu hatî dîtin.	Tu di diziyê de hatî dîtin.
Ew hat dîtin.	Ew li gerê hat dîtin.
Em hatin dîtin.	Em di meşê de hatin dîtin.
Hûn hatin dîtin.	Hûn çima hatin dîtin.
Ew hatin dîtin.	Qey ew hatin dîtin?

Dema Niha

Ev dem pêşgira xwe dide ber reha lêkerê. Di zimanê kurdî de dema niha û dema fireh wek hev e. Lêkerên gerguhêz û yên ne gerguhêz wek hev tên kêşandin (tewandin.)

Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ez dikevim.	Ez niha dikevim erdê.
Tu dikevî.	Tu niha li ser lingê xwe dikevî.
Ew dikeve.	Ew niha ji kerê dikeve.
Em dikevin.	Em niha dikevin erdê.
Hûn dikevin.	Hûn li ser lingê xwe dikevin.
Ew dikevin.	Ew ji kerê dikevin.

Ji bo lêkerên gerguhêz

Ez dibînim.	Ez te dibînim.
Tu dibînî.	Tu min dibînî.
Ew dibîne.	Ew gulekê dibîne.
Em dibînin.	Em stêrkan dibînin.
Hûn dibînin.	Hûn derdora xwe dibînin.
Ew dibînin.	Ew pêşerojê dibînin.

Dema Niha Ya Bandûrbûyî

Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ez tîm xistin.	Ez ji aliye wî ve tîm xistin.
Tu têyî xistin.	Tu bi zanabûn tê xistin.
Ew tê xistin.	Ew bi nezanî tê xistin.
Em tîm xistin.	Em bi kotekî tîm xistin.
Hûn tîm xistin.	Hûn roj bi roj tîm xistin.
Ew tîm xistin.	Ew bi darê zorê tîm xistin.

Ji bo lêkerên gerguhêz

Ez tîm dîtin.	Ez ji aliyê wê ve tîm dîtin.
Tu têyî dîtin.	Tu herdem têyî dîtin.
Ew tê dîtin.	Ew qet nayê dîtin.
Em tîm dîtin.	Em niha tîm dîtin.
Hûn tîm dîtin.	Hûn bi rastî tîm dîtin.
Ew tîm dîtin.	Ew gelekî tîm dîtin.

Dema Bê (Dahatu)

Ji bo lêkerên ne gerguhêz

Ezê bikevim.	Ezê ji ser darê bikevim.
Tuyê (Tê) bikevî.	Tê ji ser hespê bikevî.
Ew wê (Ewê) bikeve.	Ewê bi rê de bikeve.
Em wê (Emê) bikevin	Emê ji ser darê nekevin.
Hûn wê (Hûnê) bikevin.	Hûnê ji ser hespê bikevin.
Ew wê (Ewê) bikevin.	Ewê bi rê de bikevin.

Ji bo lêkerên gerguhêz

Ezê bibînim.	Ezê te bibînim.
Tê bibînî.	Tê bavê xwe bibînî.
Ewê bibîne.	Ewê zarokan bibîne.
Emê bibînin.	Emê azadiyê bibînin.
Hûnê bibînin.	Hûnê xweşiyê bibînin.
Ewê bibînin.	Ewê hevalên xwe bibînin.

Karin (Karibûn)

Dema Borî Ya Diyar

Min dikarî bikevim.	Min dikarî ji ser darê bikevim.
Te dikarî bikevî.	Te dikarî ji ser darê bikevî.
Wî dikarî bikeve.	Wî dikarî ji ser darê bikeve.
Wê dikarî bikeve.	Wê dikarî ji serdarê bikeve.
Me dikarî bikevin.	Me dikarî ji ser darê bikevin.
We dikarî bikevin.	We dikarî ji ser darê bikevin.
Wan dikarî bikevin.	Wan dikarî ji ser darê bikevin.
Min dikarî bibînim.	Min dikarî te bibînim.
Te dikarî bibînî.	Te dikarî min bibînî.
Wî dikarî bibîne.	Wî dikarî gund bibîne.
Wê dikarî bibîne.	Wê dikarî dayika xwe bibîne.
Me dikarî bibînin.	Me dikarî pezkoviyan bibînin.
We dikarî bibînin.	We dikarî hevalan bibînin.
Wan dikarî bibînin.	Wan dikarî we bibînin.

Dema Borî Ya Ne Diyar

Ez dikaribûm bikevim.	Ez dikaribûm ji ser darê bikevim.
Tu dikaribûyî bikevî.	Tu dikaribûyî ji ser darê bikevî.
Ew dikaribû bikeve.	Ew dikaribû ji ser darê bikeve.
Em dikaribûn bikevin.	Em dikaribûn ji ser darê bikevin.
Hûn dikaribûn bikevin.	Hûn dikaribûn ji ser darê bikevin.
Ew dikaribûn bikevin.	Ew dikaribûn ji ser darê bikevin.
Ez dikaribûm bibînim.	Ez dikaribûm te bibînim.
Tu dikaribûyî bibînî.	Tu dikaribûyî min bibînî.
Ew dikaribû bibîne.	Ew dikaribû wan bibîne.
Em dikaribûn bibînin.	Em dikaribûn te bibînin.

Hûn dikaribûn bibînin.	Hûn dikarîbûn me bibînin.
Ew dikaribûn bibînin.	Ew dikarîbûn we bibînin.
Dema Niha	
Ez dikarim bikevim.	Ez dikarim bikevim erdê.
Tu dikarî bikevî.	Tu dikarî ji hespê bikevî.
Ew dikare bikeve.	Ew dikare ji ser ban bikeve.
Em dikarin bikevin.	Em dikarin qet nekevin.
Hûn dikarin bikevin.	Hûn dikarin bi şev bikevin.
Ew dikarin bikevin.	Ew dikarin bi hêsanî bikevin.
Ez dikarim bibînim.	Ez dikarim xezalekê bibînim.
Tu dikarî bibînî.	Tu dikarî min bibînî.
Ew dikare bibîne.	Ew dikare te bibîne.
Em dikarin bibînin.	Em dikarin bajêr bibînin.
Hûn dikarin bibînin.	Hûn dikarin me bibînin.
Ew dikarin bibînin.	Ew dikarin kê bibînin?
Dema Bê	
Ezê karibim bikevim.	Ezê karibim ji ser darê bikevim.
Tê karibî bikevî.	Tê karibî ji ser darê bikevî.
Ewê karibe bikeve.	Ewê karibe ji ser darê bikeve.
Emê karibin bikevin.	Emê karibin ji ser darê bikevin.
Hûnê karibin bikevin.	Hûnê karibin ji ser darê bikevin.
Ewê karibin bikevin.	Ewê karibin ji ser darê bikevin.
Ezê karibim bibînim.	Ezê karibim wî zilamî bibînim.
Tê karibî bibînî.	Tê karibî wî zarokî bibînî.
Ewê karibe bibîne.	Ewê karibe wê keçikê bibîne.
Emê karibin bibînin.	Emê karibin we tevan bibînin.
Hûnê karibin bibînin.	Hûnê karibin me tevan bibînin.
Ewê karibin bibînin.	Ewê karibin çi bibînin?
Dema Bê Ya Bi Bandûrbûyî	
Ezê werim xistin.	Ezê ji aliye te ve werim xistin.
Tê werî xistin.	Tê li ser rêkê werî xistin.
Ewê were xistin.	Gulê wê li malê were xistin.
Emê werin xistin.	Emê qet neyên xistin.
Hûnê werin xistin.	Hûnê li ku werin xistin?
Ewê werin xistin.	Ewê sibê werin xistin.
Ezê werim dîtîn.	Ezê neyê dîtîn.
Tê werî dîtîn.	Tê neyê(yî) dîtîn.
Ewê were dîtîn.	Ewê bêhneke din were dîtîn.
Emê werin dîtîn.	Emê ji aliyê ke ve werin dîtîn?
Hûnê werin dîtîn.	Hûnê bi şev werin dîtîn.
Ewê werin dîtîn.	Ewê li dibistanê werin dîtîn.
Divêtî	

Dema Borî Ya Diyar

Divê ez biketama.	Divê ez biketama erdê, lê neketim.
Divê tu biketayî.	Divê tu ji hespê biketayî.
Divê ew biketa.	Divê ew ji ser darê biketa.
Divê em biketana.	Divê em biketana erdê.
Divê hûn biketana.	Divê hûn neketana erdê.
Divê ew biketana.	Divê ew biketana bin darê.
Divê min bidîta	Divê min Canê bidîta.
Divê te bidîta.	Divê te Gulê bidîta.
Divê wî bidîta.	Divê wî bavê xwe bidîta.
Divê wê bidîta.	Divê wê rojeke xweş bidîta.
Divê me bidîta.	Divê me azadî bidîta.
Divê we bidîta.	Divê we xwe bidîta.
Divê wan bidîta.	Divê wan hûn bidîtana.

Dema Borî Ya Ne Diyar

Divîbû ez bikevim.	Divîbû ez ji ser darê bikevim.
Divîbû tu bikeviyî.	Divîbû tu ji ser darê bikeviyî.
Divîbû ew bikeve.	Divîbû ew ji ser darê bikeve.
Divîbû em bikevin.	Divîbû em ji ser darê bikevin.
Divîbû hûn bikevin.	Divîbû hûn ji ser darê bikevin.
Divîbû ew bikevin.	Divîbû ew ji ser darê bikevin.
Divîbû min bidîta.	Divîbû min tu li ser darê bidîta.
Divîbû te bidîta.	Divîbû te em li ser darê bidîtana.
Divîbû wî bidîta.	Divîbû wî sêvên li ser darê bidîtana.
Divîbû wê bidîta.	Divîbû wê tu li ser darê bidîtayî.
Divîbû me bidîta.	Divîbû me Gulê bidîta.
Divîbû we bidîta.	Divîbû we Gulê bidîta.
Divîbû wan bidîta.	Divîbû wan darên sêvan bidîtana.

Dema Borî Ya Domdar A Ne Diyar

Divîbû ez biketama.	Divîbû li ber derî biketama, lê neketim.
Divîbû tu biketayî	Divîbû tu qet neketayî.
Divîbû ew biketa.	Divîbû ew ji darê biketa.
Divîbû em biketana.	Divîbû em biketana erdê.
Divîbû hûn biketana.	Divîbû hûn ji berpirsyariyê biketana.
Divîbû ew biketana.	Divîbû ew ser serî biketana.
Divîbû min bidîtaya.	Divîbû min tu bidîtayî.
Divîbû te bidîtayî.	Divîbû te ez bidîtama.
Divîbû wî bidîta.	Divîbû wî em bidîtana.
Divîbû wê bidîta.	Divîbû wê ew bidîtaya
Divîbû me bidîtana.	Divîbû me tu bidîtayî
Divîbû we bidîtana.	Divîbû we em tev bidîtana.
Divîbû wan bidîtana.	Divîbû wan dara sêvê bidîtana.

Dema Niha

Divê ez bikevim.	Divê ez ji ser ban bikevim.
Divê tu bikevî(yî).	Divê tu ji ser ban bikevî(yî).
Divê ew bikeve.	Divê ew ji ser ban bikeve.
Divê em bikevin.	Divê em ji ser ban bikevin.
Divê hûn bikevin.	Divê hûn ji ser ban bikevin.
Divê ew bikevin.	Divê ew ji ser ban bikevin.
Divê ez bibînim.	Divê ez Canê bibînim.
Divê tu bibînî.	Divê tu Mamoste bibînî.
Divê ew bibîne.	Divê ew karekî bibîne.
Divê em bibînin.	Divê em rêka xwe bibînin.
Divê hûn bibînin.	Divê hûn me bibînin.
Divê ew bibînin.	Divê ew xwe bibînin.

Dema Bê Ya Bi Bandûrbûyî

Divê ez werim xistin. / Divê ez bêm xistin.
Divê tu werî xistin. / Divê tu bêyî xistin.
Divê ew were xistin. / Divê ew bê xistin.
Divê em werin xistin. / Divê em bên xistin.
Divê hûn werin xistin. / Divê hûn bên xistin.
Divê ew werin xistin. / Divê ew bên xistin.
Divê ez werim dîtin. / Divê ez bêm dîtin.
Divê tu werî dîtin. / Divê tu bêyî dîtin.
Divê ew were dîtin. / Divê ew bê dîtin.
Divê em werin dîtin. / Divê em bên dîtin.
Divê hûn werin dîtin. / Divê hûn bên dîtin.
Divê ew werin dîtin. / Divê ew bên dîtin.

Dema Borî Ya Diyar Û Bi Bandûrbûyî

Divê ez hatibama xistin. / Divê ez bihatama xistin.
Divê tu hatibayî xistin. / Divê tu bihatayî xistin.
Divê ew hatiba xistin. / Divê ew bihata xistin.
Divê em hatibana xistin. / Divê em bihatana xistin.
Divê hûn hatibana xistin. / Divê hûn bihatana xistin.
Divê ew hatibana xistin. / Divê ew bihatana xistin.
Divê ez hatibama dîtin. / Divê ez bihatama dîtin.
Divê tu hatibayî dîtin. / Divê tu bihatayî dîtin.
Divê ew hatiba dîtin. / Divê ew bihata dîtin.
Divê em hatibana dîtin. / Divê em bihatana dîtin.
Divê hûn hatibana dîtin. / Divê hûn bihatana dîtin.
Divê ew hatibana dîtin. / Divê ew bihatana dîtin.

Xwestekî

Xwezî ez ketibama. / Xwezî ez biketama.
Xwezî tu ketibayî. / Xwezî tu biketayî.

Xwezî ew ketiba. / Xwezî ew biketa.
Xwezî em ketibana. / Xwezî em biketana.
Xwezî hûn ketibana. / Xwezî hûn biketana.
Xwezî ew ketibana. / Xwezî ew biketana.
Xwezî min dîtiba. / Xwezî min bidîta.
Xwezî te dîtiba. / Xwezî te bidîta.
Xwezî wî dîtiba. / Xwezî wî bidîta.
Xwezî wê dîtiba. / Xwezî wê bidîta.
Xwezî me dîtiba. / Xwezî me bidîta.
Xwezî we dîtiba. / Xwezî we bidîta.
Xwezî wan dîtiba. / Xwezî wan bidîta.

Dema Niha

Xwezî ez bikevim.	Xwezî ez bikevim erdê.
Xwezî tu bikevî.	Xwezî tu ji hespê bikevî.
Xwezî ew bikeve.	Xwezî ew ji hespê nekeve.
Xwezî em bikevin.	Xwezî em ji ser darê bikevin.
Xwezî hûn bikevin.	Xwezî hûn li bin guhê hev bikevin.
Xwezî ew bikevin.	Xwezî ew qet nekevin.
Xwezî ez bibînim.	Xwezî ez Canê bibînim.
Xwezî tu bibînî.	Xwezî tu tava rojê nebînî.
Xwezî ew bibîne.	Xwezî ew hevalên xwe bibîne.
Xwezî em bibînin.	Xwezî em te bibînin.
Xwezî hûn bibînin.	Xwezî hûn darên şewatê bibînin.
Xwezî ew bibînin.	Xwezî ew hevalên xwe bibînin.

Bilanî (Hêvî)

Dema Borî Ya Diyar

Bila ez ketibama. / Bila ez biketama.
Bila tu ketibayî. / Bila tu biketayî.
Bila ew ketiba. / Bila ew biketa.
Bila em ketibana / Bila em biketana.
Bila hûn ketibana. / Bila hûn biketana.
Bila ew ketibana. / Bila ew biketana.
Bila min dîtiba. / Bila min bidîta. Bila min tu dîtibayî.
Bila te dîtiba. / Bila te bidîta. Bila te ez dîtibam(a).
Bila wî dîtiba. / Bila wî bidîta. Bila wî ew dîtiba(ya).
Bila wê dîtiba. / Bila wê bidîta. Bila wê em dîtiban(a)
Bila me dîtiba. / Bila me bidîta. Bila me ew dîtiba(ya)
Bila we dîtiba. / Bila we bidîta. Bila we em dîtiba(na)
Bila wan dîtiba. / Bila wan bidîta. Bila wan tu dîtibayî.

Dema Niha

Bila ez bikevim.	Bila ez ji hespê bikevim, ne tu.
Bila tu bikevî(yî).	Bila tu ji ser darê bikevî(yî).

Bila ew bikeve.   Bila ew ji ser kar bikeve.
 Bila em bikevin.   Bila em qet nekevin.
 Bila hûn bikevin.   Bila hûn zêde nekevin.
 Bila ew bikevin.   Bila ew herdem bikevin.
 Bila ez bibînim.   Bila ez te bibînim.
 Bila tu bibînî.   Bila tu min bibînî.
 Bila ew bibîne.   Bila ew qeda xwe bibîne.
 Bila em bibînin.   Bila em azadiyê bibînin.
 Bila hûn bibînin.   Bila hûn wekheviyê bibînin.
 Bila ew bibînin.   Bila ew aştîyê bibînin.

Mercî (Şert)

Dema Borî Ya Diyar

Ger ez ketibim. Ger ez ji ser darê ketibim, divê dîtibe.
 Ger tu ketibiyî. Ger tu ji ser darê ketibiyî, divê tu biêşî.
 Ger ew ketibe. Ger ew ji ser darê ketibe, niha êşiyaye.
 Ger em ketibin. Ger em ji ser darê ketibin, a we çi ye?
 Ger hûn ketibin. Ger hûn ji ser darê ketibin, baş e.
 Ger ew ketibin. Ger ew ji ser darê ketibin ne baş e.
 Ger min dîtibe. Ger min ew dîtibe, ezê binasim.
 Ger te dîtibe. Ger te ez dîtibim, tu dikarî bêjî.
 Ger wî dîtibe. Ger wî bavê xwe dîtibe, niha aciz bûye.
 Ger wê dîtibe. Ger wê gund dîtibe, wê jê hez kiribe.
 Ger me dîtibe. Ger me kî dîtibe baş e?
 Ger we dîtibe. Ger we heval dîtibin, ji me re bêjin.
 Ger wan dîtibe. Ger wan dara sêvê dîtibe, niha birîne!

Dema Borî Ya Ne Diyar

Ger ez ketibama. Ger ez ketibama, ezê eşiyabama.
 Ger tu ketibayî. Ger tu ketibayî, tê eşiyabayî.
 Ger ew ketiba. Ger ew ketiba, ewê eşiyaba.
 Ger em ketibana. Ger em ketibana, emê eşiyabana.
 Ger hûn ketibana Ger hûn ketibana, hûnê eşiyabana.
 Ger ew ketibana. Ger ew ketibana, ewê eşiyabana.
 Ger min dîtiba. Ger min dîtiba minê bigota.
 Ger te dîtiba. Ger te dîtiba, te yê negota.
 Ger wî dîtiba. Ger wî dîtiba, ewê zanîba.
 Ger wê dîtiba. Ger wê dîtiba, ewê kêfxweş biba.
 Ger me dîtiba. Ger me dar dîtiba me yê şikandiba.
 Ger we dîtiba. Ger we dar dîtiba, we yê bişikandiba.
 Ger wan dîtiba. Ger wan dar dîtiba wanê neşikandiba.

Dema Borî Ya Domdar

Ger ez diketim. Ger ez diketim, te çima nedigot?
 Ger tu diketî. Ger tu dikêtî, te çima qîr nedida?

Ger ew diket. Ger ew diket tu çima nediçûyî cem?
Ger em diketin. Ger em diketin, armanceke me hebû.
Ger hûn diketin. Ger hûn diketin, hûn nezan bûn.
Ger ew diketin. Ger ew diketin, ne ji ber xwe bû!
Ger min didît. Ger min didît, min lê dinêrî.
Ger te didît. Ger te didît, te çima nedigot?
Ger wî didît. Ger wî didît, dûrbîna wî hebû.
Ger wê didît. Ger wê didît, pêşya wê vekirî bû.
Ger me didît. Ger me didît, ew ji me diyar dikir.
Ger we didît. Ger we didît we çima nedigot?
Ger wan didît. Ger wan didît, dikarîbûn bigotana.

Dema Niha

Ger ez bikevim. Ger ez bikevim, wê lingê min bişike.
Ger tu bikeviyî. Ger tu bikeviyî, wê destê te bişike.
Ger ew bikeve. Ger ew bikeve, ewê bimre.
Ger em bikevin. Ger em bikevin, kî dizana?
Ger hûn bikevin. Ger hûn bikevin, wê dilê me biêşe.
Ger ew bikevin. Ger ew bikevin, wê xerab bikevin!
Ger ez bibînim. Ger ez bibînim ezê ji te re bêjim.
Ger tu bibînî. Ger tu bibînî, tê ji min re bêjî.
Ger ew bibîne. Ger ew bibîne, bila bêje.
Ger em bibînin. Ger em wan bibînin, baş e.
Ger hûn bibînin. Ger hûn bibînin, pir baş e.
Ger ew bibînin. Ger ew bibînin, bila nebêjin.

Dema Niha Ya Domdar

Ger ez dikevim. Ger ez dikevim, divê hûn bibînin.
Ger tu dikevî. Ger tu dikevî, deng der xe.
Ger ew dikeve. Ger ew dikeve, bila bêje.
Ger em dikevin. Ger em dikevin, çima em naêşin?
Ger hûn dikevin. Ger hûn dikevin, çima nabêjin?
Ger ew dikevin. Ger ew dikevin, kî dizana?
Ger ez dibînim. Ger ez dibînim, ez dizanim.
Ger tu dibînî. Ger tu dibînî, ji me re vebêje.
Ger ew dibîne. Ger ew dibîne, bila bêdeng be.
Ger em dibînin. Ger em dibînin, em nêzîk in.
Ger hûn dibînin. Ger hûn dibînin, ji me re bêjin.
Ger ew dibînin. Ger ew me dibînin, bila ew bêjin.

Dema Bê

Ger ezê bikevim. Ger ezê bikevim, ezê biêşim.
Ger tê bikevî. Ger tê bikevî, tê bigirî.
Ger ewê bikeve. Ger ewê bikeve, ewê biêşe.
Ger emê bikevin. Ger emê bikevin, çima emê biçin?

Ger hûnê bikevin. Ger hûnê bikevin, neçin!
 Ger ewê bikevin. Ger ewê bikevin, bila neçin.
 Ger ezê bibînîm. Ger ezê bibînîm, wê ji min re be.
 Ger tê bibînî. Ger tê bibînî, wê ji kê re be?
 Ger ewê bibîne. Ger ewê bibîne, bila ew bêje.
 Ger emê bibînî. Ger emê wî bibînî, emê bigrin.
 Ger hûnê bibînî. Ger hûnê bibînî, hûnê bikujin.
 Ger ewê bibînî. Ger ewê bibînî, ewê birevînî.

DI ZIMANÊ KURDÎ DE TEŞEYÊN VEGOTINÊ

Di her zimanî de mirov ji bo bikaribin daxwaz, armanc, hêvî, hest, raman, û hwd. tiştêkî bînin ser ziman, serî li vegotinê didin. Vegotin bi awayê devkî, ango peyvêkî jî dibe, bi awayê nivîskî jî dibe. Her du vegotin jî bi awayekî rasthatinî nabin; divê armançeke vegotinê hebe. Mirov li gor armanca xwe vegotinê kin, an dirêj dike, yan jî bi teşeyê cuda dibêje û dinivîsîne. Armanca mirov, teşe û awayê vegotinê diyar dike. Ji bo vê her vegotinek divê li ser bingehê armançê be. Gelo armanca me zanakirina kesekî ye, yan dayîna hinek zanistiyan e? Gelê em dixwazin bi vegotinê ramana wî, bîr û baweriya wî biguherînin, an bandûrê li ser çê bikin? Gelo em dixwazin pêşdariya dîmenekê bikin, an li ser mijarekê gengeşiyê pêş ve bibin? û hwd. tev xalên grîng ên diyarkirina teşeyên vegotinê ne ango ji armanca vegotinê ne. Ji bo vê divê dema em dest bi vegotinekê bikin, berya her tiştî divê em lêpîrsîna armanca xwe bikin. Em ji xwe pîrs bikin: Em vê vegotinê (çi nivîsandin be, çi axaftin be) ji bo çi, bi çi armançê dikin, mebesta me çi ye? Li ser kesê duwem (ê li me guhdariyê dike, yan dixwîne) wê bandûriyeke çawa bike, yan em dixwazin bandûriyeke çawa bikin? Bi vê vegotinê em dixwazin çi, bidin kê?

Dema mirov van pîrsan ji xwe dike, bêguman hinek bersiv dertên ber çav û ew jî dibin sedemên armanca vegotinê:

-Bi armanca zanakirina guhdar an xwendevanan

Di rewşên wiha de mirov tiştêkî rave dike, ramanekê derdixe ber ronahiyê, rewşekê radixîne ber çavan, mirovekî yan taybetmendiyeke wî dide nasîn. Lêkolîna li ser têgehekê, yan mijarekê rave dike.

-Bi armanca guherandina bîr û baweriya guhdar an xwendevanan

Di rewşên wiha de mirov bi pelikandin û zanistiyeke bandûrkar, dixwaze bîr, bawerî, raman, nêzîkatî û têgihîştina kesê duwem biguherîne. Li hember rastiyan ew dizana, mirov rastiyan xwe radixîne ber çavan.

-Bi armanca parvekirina zanistiya xwe, bi guhdar an xwendevanan re

Di rewşên wiha de di derbarê tiştên em dizanin de mirov agahiyê dide kesê duwem. Cihekî em lê geriyabin û bixwazin xweşikbûna wî bi kesê duwem re parvekin. Bûyereka an tiştêkî me bihîstibe û em bixwazin kesê duwem jî jê agahdar bibe mirov bi vegotinê parvedike.

-Bi armanca balkişandina guhdar an xwendevanan û bi wan jiyandin dayîna, di nava vegotinê de

Di rewşên wiha de armanca ew e ku mirov bi vegotinê kesê duwem bikşîne nava bûyerê. Bi rastiya mijarê, girêdana bûyeran bi hev re li gor rêzê çêbûn, firehî û encamê, mirov bala wî/wê dikşîne ser vegotinê û bûyerê bi wî/wê dide jiyandin.

Di tevahiya vegotinan de ji van armancan yek, an jî yekê zêdetir, an tev hene. Ew êdî li ser armanca vegotinê dimîne. Lê ti vegotin bê armanca nabe. Têkiliyeke xurt di navbera vegotin û armançê de heye. Armanca mirov, teşeya vegotina mirov diyar dike.

Têkiliyeke Çawa Di Navbera Vegotin û Armançê De Heye?

Li jorê, me, armancên vegotinê di çar xalan de komî ser hev kirin. Ev çar armanc, çar teşeyên vegotinê derdixin holê:

- 1- Ravekirin.
- 2- Gengeşî.
- 3- Peşdarî.
- 4- Çîrokî.

Ji van her çar armancan jî diyar e, mirov armanca xwe yan bi ravekirinê, yan bi gengeşîkirinê, yan bi pêşdarkirinê, yan jî bi awayekî çîrokî dikare bîne ser ziman.

Ravekirin

Ji bo zanakirina kesê duwem e; mirov dixwaze zanistiya xwe pê re parveke.

Gengeşîkirin

Ji bo guhertina bîr û bawerî û ramana kesê duwem e.

Pêşdarkirin

Bi rêka alîkariya dîmenan danasîna cihekî bi kesê duwem e.

Çîrokîkirin

Ji bo jiyandina bûyerê bi kesê duwem e, mirov wî dikşîne nava vegotinê û pê dide jiyandin.

Ev her çar armancên vegotinê ku çar teşeyên vegotinê derxistine holê, encameke xwezayî ya vegotinê ne û ne bi zorê, yan ji ber xwe hatine derxistin. Bi vê sedemê dema mirov dest bi vegotinekê bike, divê van her çar teşeyan û armancên ev teşe afirandine her li ber çav bigre. Divê mirov ji xwe bipirse ku em dixwazin li ser kesê duwem (guhdar an xwendevan) bandûreke çawa çêbikin? Bêguman bersiva vê pirsê, wê ji van her çar teşeyan yek be.

Ji bo vê têkiliya di navbera vegotin û armancê de wek têkiliya di navbera goşt û hestiyê laşê mirov de ye. Çawa ku yek bi yekî heye, yek bê yekî nabe û yek yekî xurt an qels dike, vegotin û armanc jî wiha ne. Ger armanceke mirov hebe, divê em bînin ser ziman. Ger me tiştê anî ser ziman, divê armanceke me hebe. Ger tu armancê ji vegotinê biqetîni, vegotin dimre. Ger vegotina te bê armanc be, ew ne vegotin e.

Em dikarin têkiliya di navbera vegotin û armancê de li ser mînak bibînin. Ji bo ku cudahiya di navbera armancan de were dîtin, her çar mînak jî li ser yek mijarê bi teşeyên cuda cuda hatine nivîsandin.

Mînak; ji bo ravekirinê (bi armanca zanakirinê):

Zaroktî demeke tewra xweş a temenê mirov e. Jidayikbûnê destpêdike û heta bîrbûnê, ji bîrbûnê jî heta balixbûnê didome. Bi balixbûnê mirov derbasî ciwanîyê dibe û zarokî li pey mirov dimîne. Zarokî xweş e, ji ber ku hîn ji aliyê cîhana me ve mejiyê wan ê pak nehatiye dagirtin. Hestên zarokan jî wek mejiyên wan pak in; ti xerabî ne di hişê wan de, ne di dilê wan de nîne. Serê wan ji hilgirtina her tiştî re amade û vekiriye. Mejiyê wan wek dîskê kompûterekê ye ku tu dikarî her tiştî li ser qeyd bikî. Mirov terbiye û zanistiya demê ya civak û malbatê di van salan de digre. Di van salan de fêrî xwendin û nivîsandinê dibe. Axaftin û jêhatinîyên wek sitranbêjî, nivîskarî, hunermendî û hwd. di van salan de derdikeve holê. Di zarokiyê de mirov xeyalên pêşerojê dike, ji ber ku temenekî dûvdîrêj li pêşya mirov diyar dike. Heta mirov bi pîrbûna xwe nehise, mirov nixê zarokiyê dernaxîne zanabûnê...

Mînak; ji bo gengeşiyê (bi armanca guhertina raman û baweriyê):

Hinek kes hene ku qet nixê zarokiyê nizanin û ji ber vê jî bi awayekî şaş û hişk nêzî zarokan dibin. Di îslamiyê de dibêjin, 'Lêdan ji buhiştê derketiyê' û bi vî aqilî li zarokan didin. Lêbelê mafê ti kesî nîne li zarokan bide. Gelo kes dikare bêje ku zarok ne pêşeroja civakê ne. Bêguman na. Lê ew kesên li zarokan didin, bi zanabûn an nezanbûn li pêşeroja xwe didin. Ewên zarokan qels û tirsonekî mezin dikin, ew

pêşeroja xwe jî qels û tirsonekî dikin. Civakek li ser bingegehê zarokan nuhbûna xwe dikare bidomîne. Ger tu zarokan baş perwerde bikî tu dikarî pêşerojeke xweş amade bikî. Di civaka kurd de û di hemû civakên feqîr de zarokan çêdikin û diavêjin kolanan. Ev ne rêbazeke rast, ne nêzîkatiyeke durust e. Ji bo wê jî civakên wiha ji ewlekariya pêşeroja xwe bêbawerin. Ger civakek dixwaze pêşeroja xwe hilgire bin ewlekariyê, divê ji terbiyekirin û perwerdekirina zarokan dest pê bike. Ev jî bi lêdanê nabe, bi zanakirin û mirovtiyê dibe.

Mînak; ji bo pêşdarkirinê (bi armanca danasîna tiştêkî):

Zarokeke neh an deh salî bû; kirasekî sor li xwe kiribû û porên xwe yen qehweyî ku di bin tîrêjên tavê de wek xaka sor a cotkirî dibiriqîn, berdabû ser her du milên xwe û heta ber sînga wê dirêj dibûn. Bi çavên xemgînî yên girs li derdora xwe dinêr. Xuya ye li yekî digeriya ku alîkariyekê jê bigre. Hinarkên ruyê wê yên dagirtî ji şerman re wek libên hinarên qelaştî tije xwîn bibûn. Lêvên wê yên li hev, bi lêvkeniyeke veşartî amade bûn ku diranên wê yên berfînî raxîne ber çavan. Lê xuyaye ji xwe ne ewlebû û di biryardayîna ken û girî de dudiliyeke jiyan dikir. Bi lingên xwe yên xwas xaka germ digivaşt û dixwest heyecana xwe biborîne...

Mînak; ji bo çîrokiyê (Bi armanca jiyandina bûyerê)

Bi pey goga xwe beziyabû û hatibû li ber laşekî wek dîwarekî bilind rawestiyabû.

Ew zarokeke neh an deh salî bû. Kirasekî sor li xwe kiribû û pêxwas bû. Goga wê gindirîbû û di deriyê baxçe re hatibû hewşa cîranê wê. Cîranê wê zilamekî bi tenê serê xwe dijiya bû û zarok tev jê ditirsiyan. Ji bo vê bi tirs û xov hatibû ber derî. Dema dîtibû derî vekiriye, ji xwe re gotibû;

“Ezê bi lez biçim rahêjim goga xwe û werim. Kodo min nabîne.” Lê dema di derî re gavek, du gav hîn neavêtibûn, bejna Kodo ya wek koda di destê wî de dirêj û stûr li ber çikiyabû. Ji xwe ji ber vê kodê, zarokan navê wî danîbûn ‘Kodo’.

Dema Kodo li pêşya xwe wek dîwarekî çikyayî dît, kabên wê sist bûn û ji şerman re xwînê da ser hinarkên ruyê wê. Ne dizanîbû bikene, ne dizanîbû qîr bide. Dawî bi tirs serê xwe bilind kir û awirên wê li yên Kodo ketin.

“Vaye goga te”, got Kodo bi ruyê xwe yê tîrş û bi awirên tûj, “bila careke din neyê hewşa min!”

Zaroka kiras sor, ev nêzîkatî jî ji Kodo hêvî nedikir. Di dilê xwe de digot;

- “Ez şewitîm, niha wê were ser ruhê min û min ji xwe re birevîne!”

Ji qasî dizanî zarokan û cîranan tev di derbarê wî de wiha gotibûn. Bi tirs rahişt goga xwe û bi lez xwe di deriyê hewşê re avêt derve...

Di van her çar mînakên jorîn de çar teşeyên vegotinê û çar armancên wê diyar dikin.

A yekem, bi armanca zanakirinê hatiye nivîsandin û teşeyê ravekirinê ye. Zaroktî çî ye, di navbera kîjan salan de dibore, wateya zaroktiyê çî ye, ji bo civakê xwediyê weyneke çawa ye û hwd. bi awayekî ravekirinê tê dayîn. Armanç, di derbarê zaroktiyê de zanakirina kesê duwem e. Di teşeyê vegotinê de, armanç bi awayekî diyar hatiye ser ziman û zanistiyan dide.

A duwem bi armanca guhertina raman û nêzîkatiya kesên din hatiye nivîsandin û teşeyê gengeşkirinê ye. Di vir de li ser nebaşiya lêdana zarokan, grîngiya zaroktiyê ji bo pêşeroja civakê tê rawestîn. Ji nêzîkatiya olî û civakên feqîr mînakên dide û dixwaze nêrîna wan a di derbarê zarokan de biguherîne. Raman û helwesta xwe û yên dijberê xwe bi awayekî ku rê ji gengeşiyê re veke tîne ser ziman. Dixwaze di hiş û ramana kesê duwem de lêpîrsîn û nakokiyekê çêbike ku bikaribe wî/wê ji kevneşopiyên wî/wê rizgar bike, bîne ser vegotina xwe.

A sêyem bi armanca danasîna rewş û dîmena kesekê hatiye nivîsandin û teşeyê pêşdarkirinê ye. Di vir de vegotinêr bi danasîna xetên ruyê wê, cilên li xwe kirine, dîmena diyar dike, hestên li ser ruyê wê xwe dane der, dixwaze dîmenekê çêbike, me bikşîne cem wê dîmenê, bi me jiyankirin bide û bi vî awayî bandûrekê li ser me çêbike û dilê me bibijîne xwendinê, bala me bikşîne ser mijarê. Bi vê armancê teşeya pêşdariyê bi kar tîne ku em bikaribin keçê bînin ber çavên xwe û wek ku zindî ye bûyerê bijîn.

A çarem bûyerê çawa çêbûye, ji destpêkê heta dawî li gor rêzbûna bûyeran, axaftina di navbera wan de, nêzîkatî û hestên wan ên bêhn bi bêhn wek serpêhatiyekê vedibêje û ji bo vê teşeyê çîrokîkirinê bi kar aniyê. Di vir de sedem û encamên bûyerê, di nava herikîna wê de vedibêje. Goga keçê gindiriye û hatiye baxçe, ji vir digre dest û heta goga xwe distîne, gav bi gav radixîne ber çavan. Bi vî awayî bi armanca parçeyeke ji jiyana Kodo û Keçê bi me bide nasîn, em di derbarê nêzîkatî û jiyana wan de agahdar bibin, em jî bigihêjin zanistiya têkilî û jiyana wan, bi awayekî çîrokî radixîne ber çavan.

Di vegotinê de mirov dikare her çar teşeyên vegotinê di nava hev de bi kar bîne. Ji xwe vegotîneke tenê bi teşeyekê hatibe nivîsandin an gotin, gelek caran nikare mebesta mirov bîne ser ziman û ji bo vê mirov pirahî ji yekê zêdetir teşeyên vegotinê bi hev re bi kar tîne. Lê herçiqasî mirov vana bi hev re, di nava hev de bi kar tîne jî, divê yek ji vana li pêş be, mohra xwe li vegotinê bixe. Ger em nivîsareke zanyarî, ramyarî dinivîsînin wê ew bi teşeyê ravekirinê be, zanistiyên şênber bide kesê duwem, lê van zanistiyên bi şibandîneke pêşdarî, bi mînakdayîneke gengeşî û heta bi awayekî çîrokî mirov dikare xurt û dewlemend bike. Dîsa ku em li ser bûyereke, serpêhatiyekê çêbûye, yan em xeyal dikin ku çêbibe vebêjin, divê bi teşeyekê çîrokî were vegotin; lê di nava vê de mirov gelek caran dîmenên bûyerê lê derbas dibe bi pêşdarîkirinê radixîne ber çavan, bi axaftinên di navbera kesan de hest û ramanên wan dide ber hev, gengeşiyekê di serê kesê duwem de çêdike, yan jî hinek zanistiyên di derbarê bûyerê de, kesan de û hwd. de dide.

Di her çar mînakên jorîn de ji bo bi awayekî balkêş werin ber çav û werin dîtin, her teşeyê vegotinê li halê xwe hatiye nivîsandin. Mirov vana tevan dikare bixe ser hev û vegotînekê jê derxe. Tev jî li ser rewşa zarokan e, lê bi teşeyên cuda hatine nivîsandin. Ger mirov bala xwe bide ser, diyar dibe ku her teşeyek xwediyê armancekê ye. Divê mirov van teşeyan baş binase ku bikaribe di vegotinê de her yekê di cih de bi kar bîne. Mînak ku em dixwazin gundekî, çiyayekî bidin naskirin, bêguman wê teşeyê vê vegotinê pêşdarî be, lê di nava pêşdariyê de mirov dikare zanistiyên di derbarê mezinbûn, biçûkbûn, bilindahî û hwd. de jî bide, pê re dîroka wê bi awayekî çîrokî vebêje û ger li ser wî gundî yan wî çiyayî nêrînên em rast nabînin hebin bi rêka teşeya gengeşiyê em dikarin guhertina wan ji xwe re bikin armanca vegotinê.

Mirov li ser taybetmendiyên van teşeyên vegotinê çiqasî têgihîştî be, ewqasî dikare vegotîneke dewlemend û li gorî armancê derxîne holê.

Vegotina Kirdeyî, Vegotina Camidî û Armancên Van Vegotinan

Derveyî vê hin taybetmendiyên din ên vegotinê hene ku divê ew jî werin nasîn. Hinek vegotin hene, tiştê heye mirov raste rast tîne ser ziman. Mînak, ku kewek nikil sor be, em dibêjin; 'Ew kew nikil sor e!' Yanê em ti nêrîna xwe tev lê nakin, çawa diyar dibe, em wiha tînin ser ziman.

Lê hin vegotin hene ku mirov diyarkirina tiştêkî şîrovê dike, li gor hest, raman û dîtina xwe tîne ser ziman. Mînak, mirov dibêje; 'Nikila wî kewî gelekî xweşik e!' Ev bi tevahî nêrîna mirov e. Dibe ku li ber çavên kesekî din qet ne xweşik be, lê li gor nêrîna me xweşik e.

Di vir de du cûreyên vegotinê derdikevin. Yek kirdeyî ye, yek camidî ye. Ya kirdeyî(subjektîf) li gor nêrîna mirov e û ya camidî(objektîf) li gor diyarkirina wekî xwe ye. Vegotina camidî mirov dikare bipeyitîne, lê ye

kirdeyî nikare. Ji ber ku vegotina camidî bi awayekî zanyarî û camidî ye, lê ya kirdeyî li gor nêrîn û şîrovekirina mirovan e.

Mînak; Ger em bêjin, 'Ev zîlam qelew e', ev nêrîna me ye û vegotîneke kirdeyî ye. Li gor dîtina me qelew e, lê dibe ku gelek kesên ji wî qelewtir li wir hebin û ew li ber wan zeyîf jî be. Lê li şûna vê ku em bêjin, 'Ev zîlam sed û bîst kîlo dikişîne', ev dibe vegotîneke camidî. Ger pîvanêreke baş hebe mirov dikare bipeyitîne ku bi rastî sed û bîst kîlo ye. Kîlo pîvaneke hevpar a giştîya mirovan e û li gor kesan nayê guhertin; lê qelewî pîvaneke kirdeyî ye û li gor herkesî tê guhertin.

Di vegotina camidî de armanceke zanyarî, di vegotina kirdeyî de armanceke hunerî derdikeve pêş.

Armanca Zanyarî

Ji bo vegotina li ser tiştên dikarin werin pîvandin, wezinandin, sinifandin mirov zîmanekî zanyarî bi kar tîne. Ev zêdetir di vegotinên di derbarê mijarên zanyarî de tê bikaranîn. Di vê vegotinê de peyvên werin bikaranîn pirahî ji nava têgehên tînan hilbijartin, ango zîmanekî têgehî tê bikaranîn. Ji aliyekî ve dibe vegotîneke teknîkî. Di pirtûkên dersan ên ji bo dibistanan de, di pirtûkên lêkolînî yê li ser mijarên zanyarî de û hwd. ev armanca zanyarî derdikeve ber çav.

Mirov zîmanê zanyarî ango armanca zanyarî dikare li ser çend mînakên bibîne:

-Ji kesên ji nijada Arî hatine, bi zîmanekî ji malbata Hind-Ewropî diaxivin û li ser xaka wek Heyvoka Zêrîn tê nasîn jiyar kirine û çanda neolîtîk pêş ve birine re, 'Kurd' tê gotin.

-Ji elementên bi sembola H₂O tên diyarkirin re, 'Av' tê gotin. Av di germahiya di ser sed dereceyan de dibe hilm û ya di bin dereceya zîro de dibe qeşa. Di germahiya di navbera dereceya zîro û ya sedî de av rohn e.

-Tiştê ku ji hilandin û şikildayîna xîzê çêdibe û ronahiyê derbas dike, 'cam' e.

-Ji sitêrka ku bi germahiya hîdrojena tê de dişewite û cîhana me germ û ronahî dike re, 'Roj' tê gotin.

Wek di van mînakên jorîn de tê dîtin, taybetmendîya van a hevpar karîbûna peyitandina wan e. Her yekê ji vana bi rêkê zanyarî mirov dikare bipeyitîne ku wiha ne. Mînak; ger yek ji bo taybetmendiyên avê bêje, 'Ne wiha ye!' mirov dikare jê re bipeyitîne. Ji bo vê mirov pîvanêreke germahiyê dikare bîne, avê bibe cihekî sar ku di pileya zîro de bicemide û ew bi çavên xwe bibîne. Mirov dikare avê deyne ser agir û dema pîvanêre pileya sedî şanî da, bibîne ku hilm je diçe û bawerîya wî li rastiya vegotinê rûnê. Di axavtin û nivîsarên bi armanceke zanyarî tînan vegotin de wiha armanceke camidî heye. Lê herdem mirov her tiştî nikare bi awayekî camidî vebêje û gelek caran mirov serî li armanca hunerî jî dide.

Armanca Hunerî

Ji bo bûyereke di serê mirov de derbas bûye yan em lê bûne govan (şahid), ji bo tiştê me bihîstîye, ji bo hesteke xwe an ramaneke xwe, ji bo rewşa xwe yan rewşa kesekî/e din an rewşa tiştê em bînin ser zîman, mirov pêwîstiyê bi armanceke zanyarî nabîne, armanceke hunerî dişopîne. Di axaftina rojane de gelek caran mirov bi vegotinên wiha re rû bi rû dimîne ku armanca van ne peyitandina tiştê ye. Di rewşên wiha de armanceke hunerî heye ku dixwaze bala kesê duwem bikişîne ser vegotinê. Hest, raman û daxwaza xwe pê bide naskirin. Di vir de armanca ne peyitandina tiştê ye, armanca anîna ser zîman û pê hisandin e. Di armanca hunerî de mirov pêla xeyalên kesê duwem difûrine û bûyerê bi wî dide jiyandin.

Bi vî awayî derdikeve holê ku armanca zanyarî û armanca hunerî girêdayê teşeyên vegotinê derketine holê; ne ji ber xwe ne. Dema mirov teşeyê ravekirin û gengeşiyê bi kar bîne, diyar e ku armanca me zanyarî ye û ev jî zîmanekî camidî, yê ramyarî, zanyarî û hişmendî pêwîst dike. Lê dema mirov teşeyên pêşdarîkirin û çîrokiyê bi kar tîne, armanca me balkişandin, jiyandin dayîn û kişandina nava bûyerê ye û ji bo vê emê xemilandinan di vegotinê de bikin ku ev jî bi zîmanekî li gorî me, bi zîmanekî kirdeyî, hunerî, hest û xeyalî çêdibe. Di vegotînekê de armanca û zîmanê were bikaranîn serbiser e. Ger armanca zanyarî be, zîmanê were

bikaranîn divê camidî be, lê ku armanc hunerî be, zimanê were bikaranîn divê kirdeyi be; lê ev nayê wê wateyê ku di navê re mirov cih bi cih serî li zimanê din jî nade. Bes a mohra xwe li vegotinê dixwe, ya li gorî armancê ye.

Mînak ku em nivîsarekê li ser dîroka kurdan dinivîsîn herçiqasî em zimanekî zanyarî bi kar bînin jî, divê di navê re em serî li zimanê hunerî jî bidin ku têgihîştineke xurtir çêbibe. Dîsa dema mirov nivîsarekê li ser xweşikbûna bajarekî dinivîsîne çiqasî zimanekî kirdeyi bi kar bîne jî di navê re dikare zimanekî zanyarî jî bi kar bîne û ev vegotinê dewlementir dike.

Bi kurtahî çar armancên vegotinê hene ku ev, çar teşeyên vegotinê derdixin holê û ev jî bi zimanekî camidî, yan bi zimanekî kirdeyi tîn vegotin û zimanê camidî encama armanceke zanyarî, zimanê kirdeyi encama armanceke hunerî derdikeve holê.

TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA RAVEKAR Û RÊKÊN RAVEKIRINÊ

Mîrov bi ravekirinê gelek daxwaz, armanc û ramanên xwe dikare bîne ser ziman. Ravekirin di her mijarê de dikare di hawara mirov de were û alîkarî bide vegotinê.

Ji danasîna peyvekê, tiştêkî bigre, heta danasîna mirovekî, cihekî, bûyereke, heyîneyekê tev bi ravekirinê mirov dikare bîne ser ziman. Dema mirov navnîşaneke salix dide, dema di derbare çêbûna tişteke xwezayî de diaxive, dema li ser hest û hêviyên mirovan yan li ser bûyereke dîrokî vedibêje dîsa vegotina ravekar bi kar tîne. Bi vegotina ravekar mirov tîn zanakirin. Ji bo vê qadeke wê ya berfireh a pêkanînê heye.

Rêkên Ravêkirinê

Ji bo ravekirinê mirov dikare xwe bixe şûna xwendevan an guhdaran û pirsan ji xwe bipirse, bi bersivdayîna wan xwe bigihîne vegotinekê bi vî awayî. Armanca ravekirinê bersivdayîna pirsêkê, di derbarê tiştêkî de agahîdayîn e. Bi vê sedemê pirsyarî di vî awayê vegotinê de rêkeke herî baş e û alîkar e. Mînak ku mirov bêje, 'Vegotinekê li ser Têkoşîna Rizgariya Netewî bikin', pirsên di derbarê vê de em bipirsin, di cih de tîn hişê mirov. Şerê Rizgariya Netewî kengî, bi çi sedemê, di rewşeke çawa de dest pê kir? Çawa li pêş ket? Çi bi xwe re anî? Sedem û encamên wê çi bûn? û hwd. mirov dikare gelek pirsan bipirse. Dema em van pirsan bibersivînin jî, ev dibe vegotinekê ravekar û wê guhdar an xwendevan ji vê yekê zanistiyekê bigrin.

Ji bo her mijarê, di vegotina ravekar de, mirov dikare van pirsan bipirse û bibersivîne:

- . Em dixwazin li ser mijareke çawa vebêjin?
- . Wate û nirxekî vê mijarê heye yan nîne?
- . Yekseriyekê vê mijarê heye, yan nîne?
- . Wê zanistiyekê bide yan nade?
- . Pêşveçûna wê çawa çêbûye?
- . Grîngiya wê û pêwîstiya wê çi ye?
- . Çi demê, di rewşeke çawa de derketiye holê.
- . Li ku derê, bi çi awayî ji ber çi sedemê pêk hatiye?
- . Çi encam bi xwe re derxistine?

... û hwd. mirov dikare gelek pirsên wek vana bipirse û li bersivên vana, di nava vegotinê de bigere ango dema mirov van pirsan rave dike, ew dibe vegotin.

Bêguman hijmara van pirsan li gor taybetmendî û ligorîxwebûna mijarê kin an dirêj dibe. Ger emê di derbarê mijareke dîrokî de vebêjin, ev pirs bes in û mirov dikare zêdetir jî bike. Lê ku emê di derbarê bikaranîna kompûterê de vegotinekê bikin, hewce nake em dakevin lêpîrsîna kûrahiya destpêka wê ku kengî çêbûye, di rewşeke çawa de çêbûye û hwd. bipirsin û bibersivînin. Tersê wê, di roja me de çawa di kîjan waran de tê bikaranîn mirov li ser wê radiweste. Wê demê li gor armanca vegotinê pêwîstiya

bisînorkirina mijarê derdikeve pêş. Berê jî me gotibû ku ji bo mijar gelemperî nemîne, bikaribe bigihêje armancê û kesê duwem têr bike, divê mijar were bitixûbkirin (bisînorkirin). Bi kîjan aliyê xwe vegotin dikare bala xwendevan bikişîne, mirov dikare li gorî wê rêz bike û bisînorkirinekê çêbike.

Çi mijar dibe bila bibe, qet ne bi aliyekî ye; her mijarekê kêr-zêde, çend aliyên xwe hene. Wê demê divê em mijarê ji çend aliyan ve hilgirin dest û wê demê têkilî û girêdana di navbera van aliyan tevan de mirov hildigre ber çav. Mînak ku em bixwazin pirtûka Ehmedê Xanî Mem û Zîn bidin nasîn, ji bo vê; em dizanin ku ev romaneke evînadarî ye. Di vê romanê de rewşa gelê kurd û xiyaneta li pêşiya azadiya wan dibe asteng, bi awayekî evîna di navbera du kesan de, têkiliyên di navbera wan de û hwd. tê ser ziman. Wê demê mirov dikare pirsên wek, 'Ev romaneke çawa ye, li ser çi radiweste?' ji xwe bipirse û bi bersivdayîna van dest bi vegotina ravekar bike. Di vê vegotinê de mirov dikare hestên Ehmedê Xanî yê li ser Kurdistanê wiha raxîne ber çavan:

"Ehmedê Xanî di pirtûka Mem û Zînê de xwestiye rewşa kurdan a piştî sedsala dehemîn raxîne ber çavan. Di wan salan de tevî derfetên azadbûnê, ji sedema neyebûna kurdan û xiyaneta pêşî li yekbûnê digre, kurd nikarin azad bibin, dewletbûnekê jiyan bikin. Evîna Mem û Zîn azadiya welat bi xwe ye. Bêko nûnertiya serokeşîr, axê û begên kurdan ên di navbera xwe de şer dikin, xwe dispêrin dewletên desthilatdar û li ser xwîna kurdan xwe jiyankirin didin dike. Çawa ku Bêko nahêle miradê Mem û Zînê bi cih were, ev jî nahêlin miradê gelê kurd bi cih were. Ehmedê Xanî ne tenê nivîskarekî kurd, ew zanyar, dîrokzan û kesekî ramyarî jî bû ku di wê demê de pirsgirêka kurd dîtiye û rêka çareseriyê wê bi awayekî wêjeyî di romana Mem û Zîn de raxistiye ber çavan..."

Mirov ji vê vegotinê jî têdigihêje erk û weynê ravekirinê ya di vegotinê de.

Ji bo ravekirinê rêkên tînan bikaranîn; Salixdan, Pêşdariya ravekar, Pêşdariya şopandêr û Çîrokiya ravekar e. Salixdan (Ango Ravekirina Teorîk)

Salixdan rêka herî sade a ravekirinê ye, bersiva pirsê, 'Ev çi ye?' ye. Tiştêkî, têgehekê rasterast dide nasîn. Di derbarê taybetmendiyên diyar ên heyîne yan têgehê de zanistiyeke danasînî dide. Mînak ku em Gola Brahîm Xelîl rave bikin, bi salixdanê emê wiha bînin ser ziman:

"Gola Brahîm Xelîl li Ruhayê goleke xwediyê wateyê olî ye û di navê de masî dijîn; çîrokeke wê ya olî ya pêkhatinê heye. Li gorî Keyê wir Nemrût, ji sedema li dijî sazûmana wî derdikeve Brahîm Xelîl diavêje nava agir ku bişewitîne. Lê bi fermana Xwedê agir dibe av, dar dibin masî û ruhê Brahîm Xelîl diçe ezmanan..."

Wekî tînan pir bi xetên stûr gola Brahîm Xelîl bi me da nasîn. Ji wî awayê danasînê re salixdan tê gotin.

Salixdan dikare ramanekê, têgehekê, bûyerekê, heyîneyekê û hwd. li gorî girêdan û têkiliya cih, dem û wêfên giştî û yê ligorîxweyî jî bide nasîn.

Mînak:

"...Dema neolîtîk li kêleka avên mezin wek Dicle, Firat û Nîlê dest pê kir. Mirov dikare bêje şoreşeke şaristaniya yekem a diyariyeke Kurdistanîyan ji tevahiya mirovahiyê re ye. Mirovahî ger di roja me de gihîştibe vê asta şaristaniyê, rehên xwe dirêjî şoreşa Neolîtîkê dibe. Ger ew tov di wir de şîn nehatiba, îroj nikaribû wiha bijî.

Bi çanda neolîtîk cara yekem çandinî, kedîkirin û bi vê re niştecihbûn li pêş ketiye ku şaristanî li ser vê tê avakirin.

Lê mirov bêbext û bênanûxwê ne ku zû rehên xwe ji bîr dikin an koka xwe înkâr dikin. Bi taybetî şaristaniya Rojava di wî warî de rehên xwe heta çanda Helenîst tîne û ji wir jêretir danakeve. Lê tê zanîn ku çanda Helenîst bi xwe li ser mîratê Sumeran, ew jî li ser bingehê şoreşa Neolîtîk xwe saz kiriye û li pêş xistiye.

Çand û ramana Rojava îroj xwe çiqas pêş de dibîne bila bibîne, rehên wê li Kurdistanê ne. Divê eslê xwe înkâr neke!

Di roja me de ger mirovahî tengasiyeke pêşveçûnê dijî, sedema wê nenasîna kûrahiya rehên xwe ye. Îroj çima hemû pîrsgirêk di Rojhilata Navîn de hatine girêdan, him jî bi girêkên kor? Rojhilata Navîn dayika şaristaniyan û dayika olan e. Hemû ol li ser vê xakê zana. Rojava jî bîr û baweriya xwe ji vê xakê girtiye. Wê demê divê li hember vê xakê rêzdar be ku bikaribe mirov be.

Tovên çareseriyê pîrsgirêkan di kûrahiya dirokê de veşartiyê, bes ku mirov bixwaze vekole. Kurdistan di vî warî de navendek grîng e. Çawa ku Berya Zayînê bi heşt hezar salan hîn ku mirovahiya Rojava dema xwe ya ajaltiyê jiyân dikir, şoreşeke şaristanî li dar xist û gaveke grîng bi mirovtiyê da avêtin, di roja me de jî bi çareserkirina pîrsgirêka xwe dikare weyneke wiha bileyize û Rojava divê vê weyna Kurdistanê bibîne...”

Wek di vê mînakê de tê dîtin Şoreşa Neolîtîk, çanda Rojhilat û Rojava bi awayekî têgehî tê ravekirin û armanca wê, zanakirina kesê duwem e. Ji vegotina wiha ravekariyeke têgehî çêdike re, ‘Ravekirina Teorîk’ tê gotin.

Pêşdariya Ravekar

Pêşdariya ravekar bi taybetmendiyan li gorî xwe ji pêşdariyan din ên di wateya giştî de tê cudakirin. Ji vegotina taybetmendiyan şopandêrî yan dîmenî zêdetir, wêfên wê yê danasînî derdixe pêş û di vê derbarê de agahiyê dide kesê duwem. Ji bo vê cûreyekî taybet ê pêşdariyê ye.

Minak:

“Li kêleka Behra Wanê erdek têra avahiyeke mezin ku kaniyeke boş di navê de ye û li derdora wê darên fêkî hatine çandin, bi buhayekî erzan tê firotin.”

Kesên dixwazin bikirin dikarin serî li vê navnîşanê bidin:

Navnîşan:

Saziya Firota Avahiyên Bêxwedî

Li kêleka Şaredariya Bajêr

TLF: 00....

Wan

Wek di vê mînakê de tê dîtin taybetmendiyan erdekî were firotin bi xetên qebe bi mirov dide nasîn. Pêşdariya di vir de bi armanca ravekirinê hatiye çêkirin. Wêfên erd ên berçav rave dike.

Pêşdariya Şopandêr

Ev cûreyê ravekirinê, şopandinên yekî bi awayekî pêşdarkirin tîne ser ziman. Pêşdariya Ravekar zanistiyên teknîkî dide, lê Pêşdariya Şopandêr li gor nêrîn û şopandina kesekî tê vegotin. Em li ser mînaka jorîn a di derbarê firotina erd de şopandinên yekî bi vegotina wî ya ji jina xwe re bibînin.

Mînak:

“Hurme, xwezî tu bibînî erdekî wiha mezin û wiha raserê behrê ye ku mirov li wir rojekê bijî wek deh salên jiyana li buhiştê ye. Ji xwe çiqilên daran di bin fêkiyan de gihîştine erdê. Kaniyeke di navê de ye, wek ava zezemê ye; sipehî û cemidî ye. Bêhna behrê ya xweş hemû bi ser te de difûre û mirov ji seyra wê têr nabe. Tu bi ya min dikî hema em sibê biçin bikirin.”

Di vê mînakê de jî tê dîtin ku ji wêfên teknîkî zêdetir şopandinên xwe diyar dike.

Niha tê dîtin ku di navbera pêşdariya ravekar û pêşdariya şopandêr de cudahiyeke mezin heye. Yek camidî, yek kirdeyî ye. Pêşdariya ravekar camidî, pêşdariya şopandêr kirdeyî ye.

Pêşdariya ravekar hestên mirov naxe nava tevgerê, tenê zanistiyeke teknîkî dide. Di beyanên di rojnameyan de ev cûre gelekî tê dîtin. Wekî din di zanistîdayînên di derbarê tiştên teknîkî û zanyarî de dîsa ev cûre tê bikaranîn.

Mînak; ger em danasîna giyayekî, darekê, motorek an hacetekî bikin, serî li pêşdariya ravekar didin.

“Ev gerdûne xwediyê du motorên her yek ji du merdaneyan pêk tê ye û di saetekê de dikare dused kîlometre rê bistine...”

Lê di pêşdariya şopandêr de mirov şopandinên xwe tîne ser ziman û bi peyvan dîmeneke wiha xêz dike ku bandûrê li ser hestên kesê duwem bike û bala wî bikîşîne ser mijarê. Di pêşdariya ravekar de mirov şîroveyên xwe tevlê nake û bi awayekî teknîkî zanistiyan dide, lê di pêşdariya şopandêr de, mirov bi tevahî nerîn, hest û ramanên xwe tîne ser ziman. Bêguman dema mirov tiştêkî bi taybetmendiyên diyar, bi awayekî teknîkî tîne ser ziman jî dikare gelek zanistiyan bide. Niha em, cudahiyên di navbera her du cûreyan de, li ser du mînak bibînin:

Mînak ji bo pêşdariya ravekar:

“...Dema tu ji Dîlokê bi rê dikevî, rêka trêne di nava çîyan re derbas dibe. Çiya tev bi mekîneyên kolandinê, kun kirine û dirêjahiya her serdabekê ne kêmtir sed metreyê ye. Firehiya wê jî bi rehetî çar-pênc metre heye. Rê dema nêzîkê xaka Ruhayê dibe, çîyan jî li pey xwe dihêle û êdî deşt dirêj dibe. Seranseriya rê erdên beyar ên mayinkirî ne û bi tîlên sînor ên bi sitirî hatiye raxistin. Li ber tîlan her kîlometreyekê barû(kûle)yek hesinî çikandine û leşkerekî bi çek danîne ser. Firehiya erdê mayinkirî, ne kêmtir sêsed metran e û cih bi cih firehiya erdê vala kîlometreyekê jî derbas dike. Rêka Trêne car caran di aliyê Sûrî re, car caran di aliyê Tirkî re derbas dibe û ev jî diyar dike ku ev ax ne ya her du dewletan e, pişt re hatiye parvekirin. Rê heta digihêje Nisêbîne û di wir re derbasî Iraqê dibe tev bi vî awayî ye. Ger ev erda beyar ji mayinan were paqijkirin û ji çandiniyê re were vekirin, ne kêmtir milyoneke malbat dikare bi berhemên wê xwe xwedî bikin...”

Mînak ji bo pêşdariya şopandêr:

“...Rojeke ba û bahoz bû; çav çavan nedidît. Zarokên gund ji dibistanê derketin û berê xwe dan malê. Dibistan ji navenda gund rêka qasî saetekê bi meşê dûr bû. Rêka wê di nava şkêrên xwezayî yên ji demê kevin ve, ji navsera çîyan gindirîne re derbas dibû. Rêyeke teng û wek labîrentê ku bi hezaran rêçik jê vedibûn bû. Lê bi çûnûhatinê rê diyar bibû û ji bo vê kesekî/e baldar zû bi zû rêka xwe winda nedikir. Bes di vê roja destpêka payizê de ba û bahoz rabûyî hemû toz û trabêlka deşta Haranê hil dida jorê û digirt ser şkêrên reş.

Jîrê hinekî dereng ji dibistanê veqetiyabû. Di dersê de mamosteyê wê qala ‘Çareseriyaya Demokratîk’ kiribû. Zêde tenegehîştibû û pir mereq kiribû ku tê çî wateyê. Ji bo vê dema zengilê bêhnvedana nîvro lê dabû, rahiştibû çenteyê xwe û berê xwe dabû pirtûkxaneyê. Ji jinika berpirsyara pirtûkan re daxwaza xwe gotibû û berpirsyara pirtûkan bi lêvkenî du pirtûkên stûr dabûn dest û gotibû: ‘Tenê ev dikarin mereqa te biborînin!’

Jîrê her du pirtûk kiribûn çenteyê xwe û derketibû ser rê, lê xwendevan tev ji mêj ve bi rê ketibûn. Ji ber ku ji kesî re negotibû, kes li hêviyê nemabû.

Rê nas dikir û berê jî gelek caran di vê rêkê re bi tenê serê xwe çûbû û hatibû. Dema daristana li derdora dibistanê derbas kir û ket rûtahiya navbera daristanê û şkêran, pêla ba û bahozê ew himbêz kir û toz û trabêlka bi xwe re aniye tev li nava çav û guhên wê da. Çavên xwe yên hişîn girtin û lez kir ku zû xwe bigihîne nava şkêran.

Porê wê yê zerî dirêj ku herdem berdida ser milên xwe, wek pêlên tîrêjên tava êvarî berba bûn. Destên xwe li bin pêserên xwe yên nû stewiyane pêçan, xwe qlûz kir û gavên xwe bi leztir avêtin.

Ba û bahoz wiha li derdora hev dizivîrîn ku qet ne derdora xwe, ne jî rêka li ser dimeşe dikarîbû bidîta. Wiha bêhnêkê bi çavkorî meşiya. Zêdetir bi hîsên xwe yên nasîn û fêrbûna rê bawer bû. Lê ne di bîra wê de bû ku hişê wê tevlihev bûye û di wî halî de jî li ser pirsê mamosteyê xwe difikirî...”

Niha dema mirov li her du mînakên jorîn dinêre, cudahiya di navbera pêşdariya ravekar û ya şopandêr de baştir dibîne.

Her du mînak jî rêyekê û rêveçûnekê tînin ser ziman. Yek rêya trêne, cihê tê re derbas dibe û rewşa wê bi awayekî teknîkî û bi zanistiyên teknîkî tîne ser ziman, lê tê de pêşdarî jî heye; mirov têdigihêje ku çiya hatine kunkirin, erd hatiye mayinkirin û têlîkirin û hwd. Lê aliyê teknîkî li pêş e û ji bo vê ravekariya wê zêde cih nade hest û xemilandinan.

Di mînaka duwem de jî rêveçûnek heye; keçeke ciwan di ba û bahozê de rêka xwe winda dike. Pêşdarî keça ciwan bi me dide nasîn: çavên wê hişîn in, pîrê wê zer û dirêj e. Pêserên wê nu sitewiyane û diyare ku xwendevan e. Hişê wê li ser pirsê mamosteyê wê ye û ji ber vê bala wê ne li ser rê ye ... û hwd. Bi vî awayî rewşa wê, rewşa hewayê, rewşa rêka şêran, rewşa rûtahiye tev bi xemilandina peyvan bi mirov dide nasîn. Zêde zanistiyên teknîkî tê de nînin, bêhtir şopandinan tîne ser ziman.

Wê demê mirov ji van her du mînakan dikare encameke wiha derxe:

Pêşdariya ravekar (teknîkî); zanistiyê dide, hûrguliyên hene bê xemilandin, rasterast wek ku di wêneyekê de diyar dibin dide, Zanistiyan bi awayekî hişkeber û şematîk dide, şîroveyan kesane nake, li ser hûrguliyên zirav nasekine, bêhtir bi hûrguliyên giştî rave dike.

Pêşdariya şopandêr; destpêkê şopandinekê çêdike, di navbera hûrguliyên de hîlbijartinekê çêdike û yên herî berçav dide, zanistiyan bi rêzkirineke hest û şopandinan dide; şîroveyan kesane(kirdeyî) dike, li ser hûrguliyên taybetî radiweste.

Li gor vê diyar e ku pêşdariya ravekar (teknîkî) zêdetir di nivîsarên ramanî yên wek Nivîs, Gotar, Ceribandin, Rexne, Pêkenîn de tê bikaranîn. Lê bêguman dema vegotinêr pêwîst bibîne dikare di çîrok û romanên de jî bi kar bîne. Bes cihê tê bikaranîn bi gelemperî wiha ye.

Çîrokiya Ravekar

Ev cûreyê ravekirinê di warekî bi sînor de tê bikaranîn. Him ji ravekirinê, him ji çîrokiyê sûd digre. Zêdetir di pirtûkên fêrbûnê yan salixdana çêkirina tişteyê de tê bikaranîn. Çîrokiya ravekar zanistiyan bi awayekî çîrokî li pey hev rêz dike.

Mînak:

“ Ji bo çêkirina kerpîçan malzemeyên tîn xwestin; qalib, ax, av, ka û tava rojê ye. Destpêkê mirov ax û kayê tev li hev dike, avê berdide ser û bi lingan distirê, dike herî. Mirov qalibê xwe datîne cihekî rast û heriyê berdide ser. Bi destê xwe heriyê mişt rast dike. Bi hêdî qalibê xwe radike. Dema ji bo kerpîçên cotê duwemîn mirov qalib datîne, divê aliyê hundir şil bike ku herî pêve negre. Kerpîç li gor germahiya hewayê du - sê rojan li ber tavê dimînin. Pişt re mirov yek bi yek wan timikî radike, ji bo aliyê hatiye erdê jî ziwa bibe. Dema kerpîç ziwa dibin rengê wan tê guhertin, rengê axê digrin. Êdî mirov dikare wan kerpîçan bi kar bîne...”

Di vê mînakê de jî tê dîtin wek çîroka serpêhatiya çêbûna kerpîçekê, ji destpêkê tê û gav bi gav rave dike. Di salixdana çêkirina xwarinê de, ya dermanekî de û hwd. de jî ev rêk tê bikaranîn.

Beşkirin û Sinifandin

Dema mirov vegotinekê bike, bi awayekî çî were bîrê, mirov bêje, nabe. Divê di nava ramanan de beşkirinek û sinifandinek hebe. Beşkirin ji ya serî dest pê dike û dadikeve binî, ber bi hûrguliyên ve tê. Lê sinifandin ji yê hûrgulî bi gihandina hev, ber bi ya serî ve diçe.

Bi vî awayî di beşkirinê de mînak; mirov ji sinifê dadikeve koman, ji koman dadikeve kesan. Di sinifandinê de mirov kesan tîne cem hev dike kom, koman tîne cem hev dike sinif.

Beşkirin û sinifandin, tê dîtîn ku dijberê hev in. Di pêşvebirina ramanan de û di gihîştina darazê de jî ev rêk tê bikaranîn. Mînak, ku em dixwazin pirtûkên di dest xwe de komî ser hev bikin (sinifandin)emê vê rêkê bişopînin; em wiha bihesibînin ku ev pirtûk di dest me de hene:

Roman, Çîrok, Helbestên Lorik, Helbestên Stranî, Serpêhatiyên Xezebî, Rexne, Hevpeyvîn, Zanyariya Civakî, Vac, Dîroka Têkoşîna Rizgarî, Dîroka Kurdistanê, Dîroka Şoreşên Cîhanê, Dîroka Wêjeyê, Geometrî, Cebîr...

Di navbera van de yê têkildarê hev û yê dişibin hev hene: Dema mirov dibêje çîrok; çîrokên zarokan, çîrokên li ser ajalên, çîrokên civakî, çîrokên serpêhatî û hwd. tev di koma çîrokê de hatine komkirin. Wiha pirtûkên yekê yekê me diyar kirine, em dikarin kom komî bikin û bigihêjin encameke berçav:

SINIF A YEKEM   SINIF A DUWEM   SINIF A SÊYEM

	Romanên Dîrokî	
Roman	Romanên Civakî	
	Romanên Lehengî	
Helbest	Helbestên Lorik	
Wêje	Helbestên stranî	
Drama	Serpêhatiyên Xezebî	
	Afatên Xwezayî	
Ceribandin	Rexne	
	Hevpeyvîn	
Felsefe	Zanyariya Civakî	
	Vac	
Matematîk	Geometrî	
	Cebîr	
	Dîroka Têkoşînê	
Dîrok	Dîroka Şoreşê	
	Dîroka Giştî	

Bi vê sinifandinê mirov fêr dibe ku ramanên xwe komî ser hev bike. Di derbarê vegotinekê de dibe ku gelek raman di serê mirov de hebin. Mirov van ramanan nikare bi awayekî rasthatinî binivîsîne. Divê bi rêbazekê em vana bibesînin, an bisinifînin. Dema raman wiha hatin rêzkirin, kîjan a sereke ye, kîjan a hûrgulî ye, kî bi kîjanê ve girêdayî ye tev derdikeve ber çav û êdî raxistina van pir hêsan dibe.

Sinifandin û beşkirin ne tenê di komîserhevkerina ramanan de, di vegotînê de jî tê bikaranîn. Em li ser mînakekê beşkirin û sinifandinê bibînin:

Ji bo serastkirina aboriya mirov, pêwîstî bi çandiniyê heye. Mirov dikare bi du awayan çandiniyê bike:

1- Çandiniya Dêm: Çandinî di cihên birewa de bê av tê çêkirin û ji bo vê tovên li gorî dêmiyê tîne bikaranîn.

2- Çandiniya Avî: Çandiniya bi avê tê çêkirin e.

Ji bo çandiniya dêm mirov dikare van şînatîyan biçîne:

A)- Petîx

B)- Zebeş

C)-Fasolî

D)-Nok

Ji bo çandiniya avî; her şînatî dikare were çandin...

Kîjan Cûreyên Nivîsaran Divê Bi Vegotina Ravekar Werin Ser Ziman?

Nivîsarên wek pêkenîn, nivîs, ceribandin, rexne, di derbarê gerê de, hevpeyvîn tev bi vegotina ravekar tî vegotin; lê ev nayê wê wateyê ku teşeyên din ên vegotinê jî di navê de nayên bikaranîn. Tersê wê di her nivîsarê de mirov kêma zêde her teşeyê vegotinê di nava hev de bi awayekî hûnandî bi kar tîne, lê di her vegotinê de hinek alî hene li pêş in, hinek alî hene li paş in. Di vegotina van nivîsaran de jî vegotina ravekar mohra xwe lê dide. Divê were zanîn ku nivîsarên bi armanca zanakirinê tî nivîsandin, pirahî bi teşeyê vegotina ravekar tî nivîsandin.

TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA GENGEŞÎ Û RÊKÊN BIKARANÎNA WÊ

Rêyeke balkêş a vegotinê gengeşî ye. Bi gengeşiyê mirov guhertina raman, bîr û baweriya kesê duwem dike armanc. Mînak, li dadgehê parêzer vegotina xwe bi teşeyekî gengeşî dike ku raman û daraza dozger biguherîne. Di konferansekê de axaftinêr li dijî ramanên hev diaxivin û her yek dixwaze kesên din bikêşîne ser ramana xwe. Dîsa di pirtûkên dersan de, di roman û çîrokan de jî gengeşî bi awayekî berfireh tî bikaranîn. Destpêkê Sokrates gengeşî bi awayê diyalogê bi berfirehî bi kar aniyê û xwestiyê bi vê rêkê bîr û baweriya civakê biguherîne. Dîsa li Akademiyê ji aliyê Serokatîyê ve jî ev teşe gelekî hatiye bikaranîn û bi vê rêke raman, hest, bîr û baweriya gelê kurd hat guhertin.

Bêguman çawa ku di her nivîsandinê de pirahiya teşeyên vegotinê di nava hev de tî bikaranîn, ev teşe jî bi tenê serê xwe nayê bikaranîn û ji alîkariya teşeyên din tî dewlemendkirin. Hemû axaftin û nivîsandinên bi armanca guhertina raman, hest, bîr û bawerî, zanistî û hwd. a kesê duwem hatine kirin, di tevan de vegotina gengeşî mohra xwe lê dide. Di her vegotinê de bawerîyan û bandûrlêkirin wesfên hevpar in. Ev wesf di vegotina gengeşî de jî hene. Lê vegotina gengeşî ji teşeyên din ê vegotinê bi pevçûna raman û têgihîştinê cuda dibe. Di encama vê pevçûnê de mirov raman an têgeha em diparêzin bi ser dixîne û raman an têgehên dijber pûç dike. Ji bo vê divê bikaribe baweriyê bi xwe bîne; ev jî bi rêka peyitandinê dibe. Di vegotina gengeşî de mirov daraza dide pêş, divê bi alîkariya darazên din sinêde bike û bipeyitîne ku baweriyê xurt çêbike.

Derpêş û wesfên wê

Gava yekemîn a gengeşiyê, mirov derpêşekê derdixe pêş. Di vegotina xwe de em dixwazin li ser vê derpêşê gengeşiyê bikin ku ev derpêş ji aliyê kesê duwem ve were pejirandin. Dibe ku derpêşa me erênî jî be, neyênî jî be. Mirov dikare derpêşeke erênî jî biparêze, yeke nerênî jî biparêze. Mînak; ger yek gengeşiyê li ser kêşana çixarê veke û bêje, "Kêşana çixarê tiştêkî baş e." Ev dibe gengeşiyê neyênî, ji ber ku herkes dizane ne baş e. Lê ew derpêşa xwe li ser vî bingehe neyênî çêdike û li gorî xwe dibe ku başiya wê bikaribe bipeyitîne.

Her bi çi awayî dibe bila bibe, di her derpêşa mirov radixîne rasteya gengeşiyê de, hinek wesfên tî xwestin hene. Divê mirov derpêşa xwe li gor van wesfan biavêje holê, ne rasterast:

Yekalîbûn

Divê derpêş ji nakokî û dudiliyan re ne vekirî be, sade û bi yek alî be. Ji bo vê remana dide pêş, divê zelal û heşkere be, ne sernuxumandî be. Ne ku çend ramanan di xwe de hilgire, bi awayekî komkirî divê bi yek ramanê were ser ziman. Kesê têkildar dema li derpêşê binêre, divê bizanibe di derbarê çi de ye û dixwaze li ser çi gengeşiyê bike. Di derpêşan de daraza mirov dide pêş, dibe ku tev li hev be, lê divê bikaribe ji

têgihîştinê re vekirî be. Mînak; Dema em bêjin, “Trêna Reş hat.” Di vê darazê de du tişt hene. Yek hatina trêne ye, ya din ev trêna reş e. Lê di vir de daraza li pêş, ne reşbûna trêne, hatina trêne ye. Wê demê wê gengeşî li ser hatina trêne were kirin. Lê ku me gotiba “Ya tê trêna reş e.” Wê demê cihê darazê dihat guhertin û mirov ne li ser hatina trêne, li ser rengê wê gengeşî dikir.

Bi vî awayî di derpêskirina darazekê de, ango ramanekê de divê mirov dixwaze çî bide pêş, bi awayekî vekirî, zelal, heşkere û yekalî bide.

Vekirîbûn

Vekirîbûna derpêşê tê wateya raxistina mebesta mirov e. Dema mirov darazekê derdixe pêş pir zahmet e ku mirov bi tevahî vekirî raxîne. Ji ber ku gelek daraz ligorî ne. Mînak; dema mirov bêje, “Ew çiya mezin e.” Ev darazek e, mirov li ser mezinbûna çiyê dikare gengeşiyekê dest pê bike, lê kesê duwem wê çawa têbigihêje ku ev çiya çiqasî mezin e? Gelo li gor çî mezin e? Li gor kîjan çiyayî mezin e? Yan kîjan çiyayî jê mezintir in. Û hwd.

Ji bo vê di derpêşê de divê mirov hevokên xwe baş hilbijêre. Ji xwe hinek daraz hene ku li gor nêrîn û dîtina herkesî tîne guhertin. Mînak; Ger yek bêje, “Ev gund xweş e.” Kesê duwem wê di cih de pirs bike, “Li gor çî xweş e?” Wê demê divê em peyvên wiha vebirî bi kar bînin ku rê nede pirsên netêgihîştina daraz û derpêşê. Wateyên peyvên em di derpêşê de bi kar tînin divê tam bin. Mînak; “Ev gund di derdora xwe de ji gundên hene xweştir e.”

Ev jî darazek e, derpêşekê diavêje holê û vekirî ye. Peyvên hatine bikaranîn wateyeke tam didin. Kesê duwem bê pirsyarî têdigihêje ku mijar li ser çî ye û dixwaze di derbarê çî de gengeşiyê bike.

Peyitandin Û Rêkên Peyitandina Derpêşê

Gelek caran dema mirov axaftinekê dike, ji bo yê li hember me bawer bike, mirov sond dixwe, yan navê Xwedê tîne ser ziman ku baweriya wî rûnê. Ev rêyeke peyitandina axaftinê ye. Di vegotinê de jî ji bo derpêşên mirov dide pêş, peyitandinek pêwîst e ku baweriya kesê duwem pê were. Ji bo vê mirov dikare ji hinek kesan, peyvên wan wek delîl şanî bide, wan bi xwe wek govan (şahid) diyar bike. Di rewşên wiha de ew kesên wek govan tîne diyarkirin divê li ser mijarê pispor bin û bi nav û deng bin. Ger ne wiha be, bawerî pê nayê.

Peyitandin bi rêka rastiyan û bi rêka qanîbûnan tê pêkanîn. Rastî; ramanên ku bi çavdêrî û ceribandîne dikarin werin peyitandin in. Mirov van ramanan dikare bipeyitîne. Lê qanîbûn ango bawerî; raman û bûyîneyên li gor kesan wateya xwe diguherînin û her yek li gorî xwe wateyekê jê derdixe ne. Raman û bûyîneyên wiha ne ku ji şîroveyan cuda cuda re rê vedikin.

Mirov bi awayekî rastî an bi awayekî qanîbûn raman û bûyîneyan derpêş dike; her du jî bi kêrî peyitandinê tîne û bandûrekê li ser kesê duwem çêdikin.

Dema mirov li gorî vê, serî li ramana kesekî di mijarê de pispor dide, êdî derpêş bêhtir tê peyitandin. Di vir de tişt mirov balê bide ser; divê derpêş, ramana me serî lê daye û kesê me raman jê girtiye bi hev re di nava têkilî û girêdanekê xurt de bin. Mînak; ger em di derbarê derpêşekê li ser pirsgerêkeke civakî de, serî li ramana kîmyagerekî bidin û wî wek govan diyar bikin, wê zêde baweriyê nede kesê duwem. Lê ku di vê mijarê de mirov siyasetmedarêkî/ê, civaknasekî/ê diyar bike û serî li ramana wî/wê bide, bêhtir wê baweriya kesê duwem pê were. Wek vê; mirov siyasetmedarekî jî nikare ji bo derpêşekê di derbarê kîmyayê de wek govan diyar bike. Ji ber ku herkes dizana kîmya ne karê siyasetmedar e. Bi vê yekê re tenê pisporbûna li ser mijarê jî têrê nake, li kêleka pisporbûnê, divê binavûdeng be jî. Binavûdengbûn pêwîst e; ji ber ku kesê duwem berê jî wê ew kes nas kiribe, ramanên wî zanibe û ji bo vê di bawerkirin an bawernekirinê de zahmetiyê nakşîne.

Mînak: Serokatî ji qasî gav avêtiye nava siyasetê, zêdetir li rojhilata Navîn maye û ji aliyê herkesî ve tê nasîn ku di derbarê Rojhilata Navîn de pispore. Berê jî di vê mijarê de gelek ramanên xwe heşkere kirine û ev hatine peyitandin. Wê demê gava em li ser Rojhilata Navîn bixwazin nivîsarekê binivîsin, an axaftinekê vebêjin, di derpêşkirina ramana xwe de em dikarin serokatîyê wek govan diyar bikin û ji bo peyitandina ramana xwe serî li ramanên wî bidin. Bêguman divê ev ramanên wî û yên em derpêş dikin li gor hev bin, ji hev ne dûr bin.

Mîrov ramanên ji kesekî digre, navê wî diyar dike û van ramanan di nava neynûkê de diyar dike ku ji hev werin nasîn.

Raman û Rêbazên Hilberîna Ramanan

Vegotineke baş, bi ramandineke baş çêdibe. Hinek kes hene dema dest bi axaftinê dikin, heta du sê peyvan tînin cem hev, dilê mirov reş dikin, mirov dibêje, 'Wê kengî bi dawî bibe ku ez ji vê îşkenceyê xelas bibim'. Kesên wiha diyar e ku ramana wan ne komîserhev e, belave ye. Lê hinek kes hene, dema dest bi axaftinê dikin wek şerqîniya bilbilan li ser hev û bi rêz ramanên xwe tînin ser ziman. Ew jî xwediyê ramanekê komîserhevbûyî ne.

Wê demê mirov ramana xwe çiqasî komîserhev kiribe, ewqasî mirov dikare bîne ser ziman an derbasî ser rûpelê bike. Ji bo vê vegotinêrekî baş xwediyê ramanekê baş e. Ramana wî dewlemend e, zelal e, komîserhev e. Dema diaxive, yan dinivîsîne, ji berya wê dizane ku çi biaxive, yan binivîsîne. Ramandin bi armanca derxistina darazekê vekolîna ramanan, beramberkirina wan, dîtina têtikiliyên di navbera wan de û hwd. bikaranîna mejî ye. Ne tenê ji bo teşeyekî vegotinê, di her nivîsar an axaftinê de pêwîstî bi ramandinê heye. Ramandin mejî dilivîne, daraz, derpêş û ramanên tê de dide ber hev, yekî ji yekê hildibijêre, kîjan dikare cihê kîjanê bigre û hwd. derdixe holê. Ramandin di mejî de pevçûna raman û darazan e.

Ji zarokiya xwe heta pîrbûniya xwe her roj mirov ramana xwe dixwaze li pêş bixe. Her tiştên li derdora me hene di vî warî de ji mirov re dibin mamoste û fêrkirinekê çêdikin. Mînak zarok biçûkayî ku şîrê germ vexwe û devê wî bişewite, ew şewat jê re dibe mamoste û wî fêr dike ku careke din şîrê germ venexwe. Dîsa hinekî din mezin dibe, fêr dibe ku kevir hişk e û pembo nerm e, av şil e û ax ziwa ye... û hwd. Ger hinekî din mezin dibe, fêrî rastiyên civakî dibe; di civakê de çi baş e, çi ne baş e ji dayika xwe, ji bavê xwe, xwişk û birayên xwe û ji zarokên li derdora xwe fêr dibe, her yek ji vana bi liv, tevger, axaftin û rawestina xwe dibin mamostayekî wî/wê.

Mîrov bi vî awayî her roj gelek tiştan fêr dibe û dixê bîra mejiyê xwe. Lê ji bo ku ev fêrbûn tev di bîra mirov de zindî bimînin û bi kêrî sûdgirtinê werin, divê mirov bikaribe wan bi kar bîne, ji wan encaman derxîne. Bîra mirov çiqas bi raman û fêrbûnan tije dibe bila bibe, ku mirov nikaribe ji vana encaman derxîne, ew bê sûd in.

Rêkên nixandî û sûdgirtina fêrbûn û ramanan jî bi ramandineke xurt çêdibin. Mîrov bi du awayan dikare ramandinê bike; yek ji hûrguliyên hatina serkaniyê, yek ji serkaniyê daketina hûrguliyên e.

Ji Ya Hûrgulî Çûna Serkaniyê

Mîrov ji yên hûr diçe yên gîstir û ji wan jî diçe ya giştî. Ji yek yek kesan digihêje diçe komê, ji koman digihêje girseyê...

Mîrov ji nêrînen di derbarê yek yek kesan de dikare xwe bigihîne encameke giştî. Mînak; Em wiha bihesibînin ku li bajarê Şîrnexê kargeheke derxistina rejîyê (komir) heye. Ev kargeh ji bajarên derve karkeran tîne û bi wan rejîvaniyê dike. Bila di demên cuda cuda de, li pey hev ji Farqînê deh karker anîbin û bi wan rejîvanî kiribin. Ev her deh karker jî di karê xwe de serkeftî bin, pîrsgirêk dernexistibin û karê xwe bi dil û can kiribin. Bêguman wê ev wesfên wan li ser xwediyê kargehê nêrîneke erênî çêbibe. Ji van yek

yek kesan wê bigihêje encameke giştî ku, 'Kesên ji Farqînê tên di karê rejîvaniyê de baş û xurt in'. Ger piştî demekê ku çend kesên ji deverên cuda cuda serî li xwediye kargehê bidin û kar bixwazin wê xwediye kargehê vê şopandina xwe bide ber çav û di nava wan de ger yekî ji Farqînê hebe, bê dudilî wê wîna berya herkesî bigre kar.

Wek vê mirov dikare bi şibandinan jî xwe bigihîne ramanên giştî, lê ji bo her tiştî nabe. Mînak du kesên ku taybetmendiyan wan dişibin hev hebin, dema yekî sêyemîn ê xwediye wan taybetmendiyan ku dişibe wan were dîtîn mirov dibêje, "Qey tu jî ji filan derê ye?" Ev yek gelek caran rast derdikeve, lê rêka nerastderketinê jî li ber vekiriye. Ji bo ramanan jî wiha ye; ji yek yek ramanên dişibin hev mirov dikare biçe ramanekê giştî.

Ji Serkaniyê Daketina Hurguliyên

Ji ya giştî mirov ber bi ya yek yek ve tê. Ji girseyê ber bi koman ve, ji komê ber bi kesan ve tê. Mirov ji giştîya ramanekê dadikeve hûrguliyên wê û bi vî awayî xwe digihîne daraz û ramanekê sêyemîn. Mirov du tiştên xwediye taybetmendiyan hevpar tîne ber hev û taybetmendiyeke sêyemîn a hevpar jê derdixîne.

Mînak: Em dikarin bêjin; "Hilm, hil dibe jorê." Ev darazek ango derpêşek e; derpêşa yekem e. "Gaz, hilmek e." Ev jî daraz an derpêşa duwem e. Mirov ji van her du darazan dikare encameke wiha wek daraza sêyem derxîne: "Gaz jî hil dibe jorê."

Di vê mînakê de tê dîtîn ku di navbera tiştên hil dibin jorê de têtikilik tê avakirin. Kes nikare bêje ku hilm hilnabe jorê. Dîsa kes nikare bêje ku gaz ne hilm e. Wê demê bi vê têtikilikê, dema em bêjin "Gaz jî hildibe jorê", wê kesê sêyemîn baweriyê bi vê yekê bîne.

Kîjan Cûreyên Nivîsaran Dikarin Bi Teşeyê Vegotina Gengeşî Werin Nivîsandin?

Rexne, guftûgo, ceribandî, nivîs, pêkanîn, hevpeyvîn, panel û hwd. bi teşeyê vegotina gengeşî tîna pêkanîn. Lê di nivîsar an axaftinên din de jî mirov teşeyê vegotina gengeşî bi kar tîne û dewlemendiye dide vegotinên din. Gengeşî xwediye warekî berfireh ê bikaranînê ye. Hemen di her vegotinê de dikare were bikaranîn û ramandinekê bide çêkirin. Lê ev jî divê bi hostayî pêk were. Him derpêşên mirov diavêje holê, him ramanên vê vedikin, tev divê hîlbijare û li gorî mijarê bin. Ji bo vê vegotina gengeşî bêhtir di nivîsar û axaftinên siyasî (ramanî) de tê bikaranîn.

TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA PÊŞDARÎ Û RÊBAZÊN PÊŞDARKIRINÊ

Pêşdarkirin jî bi teşeyên din ên vegotinê re, pev re tê bikaranîn. Dema bi tenê serê xwe were bikaranîn wê pir razberiyê çêbike û ev jî dibe ku li xweşiya kesê duwem neçe, wî aciz bike. Lê dema bi teşeyên din re, pev re tê bikaranîn wan dixemilîne, derdixe pêş û vegotinê xweştir dike, ji teknîkîmayînê rizgar dike.

Pêşdarî ango pêşdarkirin resimandina tişteki bi peyvan e. Mirov dema xaniyekî, malekê, baxçeyekî, gundekî, bajarekî, welatekî, mirovekî, girseyekê, heyîneyekê, bûyerekê û hwd. dixwaze bi rewşa wê, bi taybetmendiyan wê, bi wesfên wê bide nasîn, wek ku wêneyeke wê diqşîne bi peyvan tîna ser ziman. Kesê dixwîne, yan guhdar dike ji wê pêşdariyê wî tiştî tîna ber çavê xwe û wek ku zindî li ber be, bandûrê li ser çêdike. Ji bo vê pêşdarî rêyêke baş a danasîna wesf û taybetmendiyan heyîne û tiştan e.

Ji vî awayê pêşdariyê re, 'Pêşdariya Şopandêr' tê gotin. Mirov tişteki dişopîne û ji vê şopandinê wesfên bingehîn û yên hûrgulî li gorî pêwîstî û grîngiyê bi peyvan radixîne ber çavan. Wek tê zanîn awayekî din ê pêşdariyê hebû ku ew jî, 'Pêşdariya Ravekar' bû. Pêşdariya ravekar vegotin bi awayekî teknîkî dihişt, lê pêşdariya şopandêr dixemilîne, dadikeve hûrguliyên û bandûrê li ser hestan çêdike.

Mînak ji bo pêşdariya ravekar:

"... Di bin daran re meşiya. Ji ber siya daran ruyê wê xweş diyar nedikir. Lê bêhneke din şûn re derket rûtahiyê û bi hemû xweşikbûna xwe, li ber min rawestiya."

Em vê mînakê bi awayê pêşdariya şopandêr bînin ser ziman:

“... Di bin daran re meşiya. Ji ber siya daran ruyê wê xweş diyar nedikir. Lê bêhneke din şûn re siya daran bi dawî bû; tîrêjên zêrîn ew himbêz kirin û wek baqên hevrişimê reş xwe li derdora gilokeke befr pêça be û di navê de du çavkaniyên avzêyên zozanan bibiriqîn, wiha bi sipehîbûneke li hev, hat li ber min rawestiya...”

Di pêşdariya şopandêr de tê dît ku heyîneya tê û li ber radiweste, porê wê çawa ye, ruyê wê çawa ye, çavên wê çawa ne derdixe pêş û bi resmandinê, bi me dide nasîn. Di hundirê vê vegotinê de pêşdariya ravekar jî heye û pêşdariya şopandêr wê bêhtir watedar dike. Bi pêşdariya şopandêr mirov taybetî û wesfên heyîneyan derdixe pêş, lê bi pêşdariya ravekar çî dikin, çawa ne, wate û nîrxê wan çî ye, mirov dinase. Ji bo wê pêdivî bi her du awayên pêşdariyê hene û pirahî mirov di nava hev de bi kar tîne û bi teşeyên din re bi awayekî hûnandi vedibêje.

Dema mirov dest bi nivîsarekê dike, mînak; dest bi beşeke romanê dike, destpêkê mirov bûyer an heyîneya di wê beşê de bi pêşdariya şopandêr dixemilîne, derdixe pêş. Ev firehbûnekê li ser hestên kesê duwem çêdike û dilê wî dibijîne xwendinê, lê divê neyê dirêjkirin ku bala wî ji mijarê dûr nexîne û veneqetîne.

Pêşdarî Bandûreke Çawa Li Ser Hîsên Mirov Çêdike?

Pêşdarî bi hîskirinê tê çêkirin. Ji bo vê kesê pêşdariyê bike, divê hîskirina wî xurt be. Grîngiya pêşdarvan ew e ku tiştên herkes nikare bibîne, ew bibîne û bîne ser ziman. Mînak; ji bo kesekî şivantî nekiriye ha bizinek, ha sed bizin, kê m zêde hemû wek hev in. Ger tu jê pirsyarkî, wê bêje, ‘tev xwediyê çar lingan in, reş an belek in, hinek bi situreh in û hwd ...’ Lê tê zanîn ku ev wesfên tîne ser ziman ên giştî ne ku di her bizinê de hene. Rast e ku her bizin kê m zêde dişibe ya din, lê ti bizin bi tevahî ne wek yeke din e. Bi tiştêkî xwe ji yê din cuda dibe. Yekî şivantî kiribe dikare van cudahiyan bibîne û dema mirov jê pirs bike, dikare yek bi yek wan bide nasîn:

“...Ev bizin çal e, ev baz e, ev tetspî ye, ev kir e, ev bel e, ev kevç e, ev kever e, ev kalspî ye, ev kalsor e, ev hinêr e, ev kur e, ev himisa sor e, ev himisa spî ye, ev hût e, ev her sê jî çûr in.”

Niha ji vê vegotinê mirov dizane ku şivan yek bi yek pezê xwe dikare ji hev binase. Bizna çal enî spî, ya baz nivê pişta wê spî ye. Bizna tetspî destên wê (lingên pêşî) spî ne, bizna kir bê guh e, bizna kevç guhên wê wek kevçî bi hundir ve kort in. Bizna kalspî ruyê wê spî, bizna kalsor ruyê wê sor e. Bizna hinêr şaxê wê evraz diçe, bizna kur guhên wê di navbera hebûn û tunebûnê de ne, bizna kever hemû spî ye, bizna himisê sor ruyê wê sorê zerîn e. Bizna hût bê purt e, purta wê wek kulavokan e, bizna çûr purta wê bi kêrî rîsandina şal û şapikan tê, purtdirêj e; ev jî yê sor, ên reş û yê spî hene...”

Wek vê dema mirov dengêkî tîne ser ziman jî yekî şopandêr dizana ku bang e, qîrdayîn e, girî ye, ken e, yan tiştêkî din e. Ji bo vê di pêşdariyê de mirov hestên xwe bi kar tîne. Dema li ser tama tiştêkî, yan li ser bêhnekê vedibêje jî bi vî awayî bangê hestan dike; li ser kîjan hestê zêdetir bandûr çêkiribe, ew derdikeve pêş.

Mînak:

“...Çavê wî girê dan û ew dahfandin hundir. Dinya tev li ber çavê wî reş bû. Qûn da erdê û bêhnek sitend. Bi bêhnsitendinê re bêhneke tûj ya xwînê tije bêvla wî bû. Di navê re bêhna rewayê ya kuvnikî, bêhna mîzê ya vegirtî axê, bêhna xwêhdanê ya tîrş û bêhna mişkên mirî jî dihat. Xwest ku bêvla xwe bigre, lê destê wî jî girêdayîbûn...”

Di vê pêşdariya şopandêr de kesekî girtî yê diavêjin zindanê, di ketina hundir de bêhnên bêhn dike vegotinêr bi awayekî bikaranîna hîsa bêhnikirinê tîne ser ziman. Bi vî awayî bi hêsanî dîmena zindanê tîne ber çavê mirov.

Rêbazên Peşdarkirinê

Di pêşdariyê de hûrguliyên em bi kar binin, wê li ser kesê duwem bandûreke çawa çêbike, divê em bizanibin û li gorî wê vebêjin. Ji bo vê divê em rêk û rêbazên dayîna hûrguliyên zanibin. Hûrgulî wiha bi awayekî rijandî yan rasthatinî nayên dayîn. Kîjan zêdetir dikare mijarê bîne ser ziman, kîjan zêdetir dikare bi kesê sêyem bide nasîn û bandûrê li ser çêbike, bala wî bikşîne ser mijarê û dîmenekê li ber çavên wî raxîne, mirov wê hûrguliyê derdixe pêş û vedike.

Hilbijartina Hûrguliyên

Hûrgulî, taybetmendî û wêfên bingehîn ên heyîneyan ji hev cuda dikin in; aliyên wan ên di heyîneyeke din de tune ne. Bêguman di heyîneyekê de gelek taybetmendiyên li gorî xwe hene ku mirov nikare tevan bijmêre. Dibe ku bi teşeya pêşdariya ravekar, bi awayekî teknîkî taybetmendiyên wê mirov bikaribe bijmêre, lê di pêşdariya şopandêr de kîjan alî kesê duwem têkildar dike, mirov wî alî ji aliyên din vediqetîne û derdixe pêş, radixîne ber çavan.

Mînak ji bo pêşdariya ravekar:

“...Mirîşk teyreke ku jêhatiniya xwe ya firînê wîndî kiriye. Ji bo hêk, goşt û periyên wê tê xwedîkirin û ajaleke kedî ye. Yê nêr wek ‘Dîk’ tî binavkirin û yê mî mirîşk in ku ew jî dikin qide qid...”

Di vê vegotinê de taybetmendiyên giştî yê mirîşkan bi awayekî teknîkî hatiye ser ziman. Niha vê mijarê em bi awayekî pêşdariya şopandêr binin ser ziman:

“...Hîn ji dûr ve bi banga dîkan ku qirika xwe diçirandin bala min çû ser koxikê. Dema ez nêzik bûm, bû qide qida mirîşkan û li hev çelqiyên, baskên xwe li hev xistin. Lê ji zexmbûna laşê wan nikarîbûn qûna xwe ji erdê rakirana û bazdana. Li şûna wan çend lib hêk diyar dikirin...”

Di vê pêşdariyê de hîsa bihîstinê derdikeve pêş û bi pêşdariya şopandêr taybetmendiyên mirîşkan dide nasîn. Di vir de hûrguliyên bangkirin, qideqidkirin û nikarîbûna firînê derxistiye pêş. Bi vê yekê xwestiye ku van taybetmendiyên raxîne ber bala kesê duwem, şopandineke wiha bide wî/wê.

Ji bo hilbijartina hûrguliyên rêk eve ku mirov ji xwe pirs bike ku kîjan aliyên wê heyîneyê ji yê din cudatir in û ji vana kîjan dikare wê heyîneyê bîne ber çavên xwendevan an guhdaran?

Mînak: Taybetmendiyên mirîşkan hêkkirin, qideqidkirin, nikarîbûna firînê, ji bo dîk bangkirin û hwd. in. Dema mirov dibêje, “bû qide qida wan” ev hilbijartina hûrguliyekê ye û kesê duwem dema wê hûrguliyê dixwîne di cih de mirîşkeke dike qide qid tê ber çavên wî. Lê ku mirov bêje “dengê bangê dihat”, ev nabe hûrguliyekê ku dîk tam bide nasîn. Ji ber ku mirovêk jî, meleyek jî bang dike. Lê ku mirov bêje, “Li ber koxê bang dihat” wê têgihîştinek çêbibe, bes wê carê jî pir camidî dibe û balê nakşîne. Ji bo vê hilbijartina hûrguliyên pir grîng e. Divê em herdem van her du xalên me diyar kirin, di hilbijartinê de li ber çav bigre. Kîjan taybetmendiyên wê yê ji heyîneyên din cudatir, bi kîjan hûrguliyên dikare li ber çavê xwendevan zindî bibe û dîmenekê çêbike? Emê wê çawa hilbijêrin? Emê bersiva wê pirsê ji hîsên xwe bixwazin. Di cudahiyan heyîneyekê de ger kîjan alî li ser bala mirov balkêşiyekê çêdike, dilbijariyekê dide, ew hûrgulî zêdetir zindî û dîmenî ye ku mirov wê derxîne pêş, li ser hîsên kesê duwem jî wê balkêşî û dilbijariyekê wiha çêbike.

Wek vîna mirov dikare ji hûrguliyên dijber jî sûd bigre û pêşdariyê li pêş bixe. Mînak, ku em bêjin “Mirîşkên wek kevokan, dîkên wek kundan...” ev tê wê wateyê ku mirîşk pir zeyif mane û dîk jî bang nakin, dengê wan kêmbûye.

Bi vî awayî em têdigihêjin ku di pêşdariya şopandêr de divê mirov taybetmendiyên heyîneyan bi awayekî hûrguliyên zindîkar bi peyvan raxîne ber çavan.

Rêka Dayîna Hûrguliyên

Hûrguliyên werin hîlbijartin mirov nikare bi awayekî rasthatinî bide, divê ligorî rêzkirinekê werin dayîn. Hûrguliyên hatine hîlbijartin çiqasî zindî û diyar dibin bila bibin, ger ne bi rêzê werin dayîn, nikarin bandûreke xurt li ser kesê duwem çêbikin. Ger ne wiha be, pêşdariya di nava nivîsarê de were kirin, wek pîjekî wê di çavê xwendevan re rabe. Dema mirov li ser heyîneyekê, li ser warekî, li ser tiştêkî û hwd. dinivîsîne, divê mirov zanibe di ku derê de em kîjan hûrguliyên pêşdar bikin wê çî bandûrê li ser kesê duwem çêbike. Mînak; di çîrokekê de ger emê pêşdariyê çêbikin, ev yan ji bo mirov berê herikîna bûyeran biguherîne, yan ji bo çêbûna karakter û tîpan amade bike, yan derdorê bide nasîn ku bi bûyerê re girêdanekê çêbike û hwd. e. Dema kêfa mirov di ku derê nivîsarê de bixwaze em di wir de pêşdariyê çêkin, ew nivîsar nagihêje armanca xwe. Ji bo nivîsar bigihêje armanca xwe rêkên dayîna hûrguliyên hene:

-Li Gor Şopandineke Diyar Dayîna Hûrguliyên:

Heyîneya em pêşdar bikin, em dikarin li gor şopandineke diyar, bi awayekî ku dîmeneke wê dikşînin raxînin ber çavan. Hûrguliyên werin hîlbijartin divê bikaribin vê dîmenê tamam bikin. Ev jî bi hîsên mirov ên dîtî, bihîstî, bêhnkirin, tamandin û hîskirinê çêdibe. Mirov hîsekê ji vana derdixe pêş û bi vî awayî bandûra bikê xurtir dike.

Mînak:

“...Bi derketina me ya ji gelfî re, bayê kur em himbêz kirin û wek qamçiyên li ser ruyê me şerqiya. Me êdî nikarîbû çavên xwe jî vekin; pirtikên berfê bi xwe re tije hundirê çavên me dikir. Bêvil û guhên me dikirin ku xwe ji laşê me vekin û ji jandayîna wan me digot niha ji mêj ve hilweşiyane.

Di her gavavêtinê de bêhtir serma derbasî laşê me dibû û guvîniya ba zêdetir dibû. Dema em gihîştin sergazê, hindik mabû me paş de gêr bike. Êdî destên me û lingên me kar nedikirin. Bayê kur wek dar û beran em jî hişk kiribûn...”

Di vê mînakê de pêşdariyeke şopandêr bi hûrguliyên cemidandinê ya bayê kur, bi hîsa hîskirina sermayê radixîne ber çavan. Dîmeneke kesên di berfê de û li ber ba dimeşin çêdike. Wê demê ev pêşdarî li gor şopandineke diyar e.

-Li Gor Xaleke Pêdandî Dayîna Hûrguliyên:

Dema mirov dîmenekê çêdike pirahî ne bi çavên xwe, bi çavê kesê sêyem ango bi çavê kesê di mijara vegotinê de cih digre, çêdike. Di mijarê de bi çavê tîp an karakter li cihekî li bûyereke nêrîn çêdibe. Nivîskar (vegotinêr) kesê yekem e, lê gelek caran vegotinê ji devê xwe nabêje, ji devê kesekî/e din dibêje, ew jî dibe kesê sêyem, ji ber ku kesê duwem herdem xwendevan an guhdar e. Wê demê pêşdariya were kirin, hûrguliyên were hîlbijartin wê nivîskar bi çavê kesê sêyem bibîne û hîlbijêre.

Mînak:

“...Piştî sê rojên din Pîjo, girê bilind hilkişiya. Dema bi serê gir ket, bayekî hênîk wî himbêz kir. Li jêra xwe nerî û çavên xwe firkandin. Di dilê xwe de digot qey xewnê dibîne. Lê bi firkandina çavên xwe, têgihîşt ku tiştê dibîne rast e! Rezekî bê serûber ji geliyê mezin heta ber lingên wî, li ber çavên wî dirêj dibû û mêwên wê di bin gûşiyên de bi kotekî li ser xwe radiwestiyên. Av bi devê wî ket û xwe berda nava rez...”

Di vir de Pîjo (kesê sêyem) tê serê gir li wir radiweste û li jêra xwe dinêre, rez û mêwên di rez de, gûşiyên di mêwan de dibîne. Ger mirov bala xwe bide ser, wek kişandina dîmenekê ye. Him giştî diyar dike û him di nava giştî de gûşiyên tirî wek hûrguliyekê hîlbijartiye. Di vê rêka hîlbijartinê de kese sêyem jî, warê tê pêşdarkirin jî pêdandî ne, nalivin ango cih naguherin.

-Li Gorî Xaleke Cihguherk Dayîna Hûrguliyên:

Mirov bi awayekî livandina kesê sêyem jî dikare hûrguliyên bide. Wê demê kesê sêyem li cihekî pêdandî namîne û digere. Dema digere cihên cuda cuda dibîne û mirov hûrguliyên berçav ên wan cîhan radixîne ber çav.

Mînak:

“...Têr xwar şûn re xwe berda jêrê, dareke sêvan derket pêşyê; çend sêvên sor ên xelatî li erdê dirizyan. Dilê xwe bi wan şewitand û rêka xwe domand. Bêhneke din avzêyek biçûk rêka wî birî û çû serkaniya wê. Li wir bêhna pûngê û qurequra beqan ew pêşwazî kir. Av vexwar û dîsa ket ser rê. Vê carê di nava erdê cotkirî re derbas bû û xwe li ser rêka gelî dît. Bêhna darên goz û hejîran ew serxoş kir û xuşîniya avê hênkahiya xwe da ser bedena wî...”

Di vê pêşdariyê de tê dîtin ku kesê sêyem rêve diçe û carekê darên fêki, carekê avzêyê, carekê gelî û darên li wir, carekê jî ava di gelî re diherike bi hûrguliyên wan ên bikaribin bandûrê li ser kesê duwem çêbikin, radixîne ber çavan. Bi vî awayî dîmena giştî parçe parçe dide naskirin.

-Li Gorî Beramberkirinê Dayîna Hûrguliyên:

Ji bo dîmenên berfireh mirov bi kurtahî bîne ber çav, serî li beramberkirinê dide. Bi vî awayî hûrguliyên di dîmena berfireh de em nikaribin derxin pêş, bi beramberkirina dîmeneke biçûk em dikarin raxînin ber çavan û balê bikşînin ser.

Mînak:

“... Li hember komeke biçûk a gerîllan bi hezaran leşker kom bibûn. Firokeyên wan wek teyrên kelaxan yek radibû yek dadiket. Leşkerên qasî behrekê erd girtine, wek gurên har êrîş dibirin ser wan. Lê ew her yek ji wan wek teyrêkî baz di nava zinaran de cih digirtin û her carê wek firîna mozqirkekê guleyek difirandin ser leşkeran û ew gêr dikirin erdê. Roj wek agirê cehnemê germ, hewa wek miriyekî rawestyayî bû; ji bo derman be jî, libeke ba nedilivîya û lêven wan ji deşta Haranê bêhtir hesreta dilopeke av bûn...”

Di vê mînakê de tê dîtin ku dîmena şer a tevlihev bi beramberkirinê bi awayekî hêsankirî radixîne ber çav. Ji bo firokeyan hûrguliyên teyrên kelaxa, ji bo êrîşa leşkeran gurên har û hwd. dide pêş û bi vî awayî yekî gurên har çawa ne, teyrê kelaxan çawa ye bizanibe pir bi hêsaniyê dikare dîmena vî şerî, rewşa leşkeran û ya gerîllan bîne ber çavên xwe.

-Bi Awayekî Di Nava Hev De Dayîna Hûrguliyên:

Mirov van her çar rêkên dayîna hûrguliyên dikare di nava hev de jî bide. Mirov dikare yekê, dudan, sisyan pev re jî bikar bîne. Ew li ser vegotinêr dimîne. Lê vegotinêr di bikaranîna van de divê grîngiya mijarê û rewşa kesê duwem li ber çav bigre û wiha kîjan pêwîst be, çend di nava hev de pêwîst bin wiha bi kar bîne. Di dayîna hûrguliyên de tiştê grîng; bikaranîna hîsên xwe, hîlbijartina hûrguliyên diyarker û peyvên bikaribin van hûrguliyên tam bînin ser ziman e. Dema mirov van xalan pêk bîne kîjan rêkê bi kar tîne, yan çend rêkan pev re bi kar tîne ew li ser jêhatîniya vegotinêr dimîne.

Pêşdarkirina Hest û Ramanan Çawa Çêdibe?

Sedemeke pêşdariyê jî diyarkirina hest û ramanan e. Mirov şopandinên xwe ne tenê li ser tiştên tîn hîskirin, li ser tiştên hest û ramanî jî tîne ser ziman, ango pêşdariya hest û ramanan jî dike. Ji xwe di jiyane de hest, raman û heyîne yan tişt wek goşt û hestî pev ve girêdayî ne. Dema mirov pêşdariya mirovekî dike, ger rewşa wî ya wê bêhnê neyîne ser ziman zêde watedar nabe. Pêşdarî ku tenê bi hebûna fîzîkî were kirin, wê lawaz bimîne. Divê bi aliyê hest û ramanî were temamkirin.

Mînak; ger em pêşdariya mirovekî dikin û bi xetên fîzîkî wek dirêjbûn, kinbûn, keçelbûn û hwd. tînin ser ziman, qasî vê divê em bikaribin hêrsbûn, kêfxweşbûn û hwd. jî bînin ser ziman. Ev jî hûrguliyên grîng in û divê em peyvên li gorî vana bikaribin bibînin û bi kar bînin. Mînak, mirovekî hêrsbûyî bi peyvên wek çav

sor, çavên wî li nava serê wî vebûne, xwîn rijiyê çavê wî, agir ji çavê wî dibare tê ser ziman û ev peyv nîşan e ango hûrguliyên hêrsbûnê ne. Ji bo kesekî kêfxweş mînak peyva devê wî digihêje guhên wî, av ji devê wî diherikî, devê wî nedîçûn ser hev û hwd. tîb bikaranîn. Her yek ji vana jî hûrguliyêke kêfxweşiyê ye. Wek tê zanîn hêrsbûn jî, kêfxweşî jî peyvên razber in, lê bi vê rêka pêşdariyê mirov şênber dike û bêhtir tîgihîştina kesê duwem çêdike.

Mînak:

“...Ruyê wî wek şîmayê zer bibû, awirên wî kêmbûn û çavên wî di kortên xwe de nediyar bibûn. Çermê laşê wî êdî dialiqî û di binê wê de qetekî goşt jî nemabû, gihîştibû ser hestî. Lêvên wî ziwa bibûn û por bi serî ve nemabû. Algûşkên wî yê derketibûn der, bêvila wî mezintir diyar dikirin û lîçika jê diherikî dadiket ser simbêlên wî yê wek sîxên jîjoyan...”

Di vê mînakê de bi pêşdarkirina dîtinên guhertinên fizîkî, rewşa hest û ramanan radixîne ber çavan. Ji vê pêşdariyê em tîdigihêjin ku ew kesekî bi êşa zirav ketiye, nesaxekî li ber mirinê ye. Ji ruyê wî mirin tî xwendin. Vegotinê rasterast nabêje, ‘Ew bi êşa zirav ketibû û li ber mirinê bû, ji ber vê jî digiriya û li serê xwe dida...’. Bi hûrguliyên nexweşiyê, hestên wî ramana rewşa wî û hwd. pêşdariyêke çêdike û dike ku em halê wî bînin ber çav. Ew mirov di rewşeke çawa de ye, çî difikire, hestên wî çî ne êdî kêmbûnê tîgihîştinek li ser çêdibe.

Vegotina Pêşdarî Di Kîjan Cûreyên Vegotinan De Tê Bikaranîn?

Vegotina pêşdarî bi awayekî giştî di hemû nivîsaran de û zêdetir di nivîsarên dirêj de tê bikaranîn. Dibe ku di nivîsarên rojane wek nivîs, gotar, şîrove yê di kovar û rojnameyan de, di quncikên wan de tîb nivîsandin de zêde neyê bikaranîn, lê wekî din mirov dikare di her nivîsarê de serî li pêşdariyê bide. Ji bo vegotina tîstekî pêşdarî herdem zeyiftiyên teknîkîmayînê ji holê radike. Bi taybetî di roman û çîrokan de, di hevpeyvîn û nivîsarên di derbarê geran de, mirov zêde serî li teşeya pêşdariyê dide.

TAYBETMENDIYÊN VEGOTINA ÇÎROKÎ Û RÊKÊN VEGOTINA ÇÎROKÎKIRINÊ

Dema mirov bûyerêke tîne ser ziman serî li teşeya vegotinê ya çîrokî dide. Çîrokî bûyerê dikare gav bi gav çawa çêbûye bîne ser ziman û di hundirê tevgerê de bide. Wek tê zanîn pêşdariyê jî resmandineke heyîne yan bûyeran çêdikir û bi me dida nasîn, lê di pêşdariyê de tevger nîne; her bûyîne di cihê xwe de rawestiyaye. Dema kesê sêyem digere û pêşdariyê dike jî, dîsa resmandineke wiha dike ku her tîştî di cihê xwe yê pêdandî de radixîne ber çavan. Lê di çîrokiyê de liv, tevger, pevçûn û herikîneke domdar heye. Ji bo vê çîrokî ne tenê di roman û çîrokan de, di nivîsarên din de û di axaftinê de jî tê bikaranîn. Dema yek dipirse, ‘Çi bûye?, Çi diqewime?’ bersiva were dayîn bi awayekî çîrokî wê were dayîn.

Wek vê, serpêhatî, jiyandin, jiyana kesekî û hwd. jî bi teşeyê çîrokî tîb ser ziman. Nivîsareke li ser herikîna dîrokê, li ser bîranînekê, di derbarê gerekê de, tev bi teşeyê çîrokî gav bi gav di hundirê liv û tevgerê de mirov dikare bîne ser ziman. Bêguman teşeyên din di vegotinê de alîkarî didin çîrokiyê û pev re jî tîb bikaranîn. Tîsta em bizanibin ev e ku çîrokî vegotina bûyerê ya di nava liv û tevgerê de ye. Ji bo vê ev bûyer, çalakiyêke çawa ye, kengî qewimiye, Li cihekî çawa derbas dibe, wateya xwe çî ye, divê were zanîn. Di her çîrokiyê de çalakiyêke(bûyer an tevger) û pê re, dema pêkhatina vê çalakiyê û wateya wê heye. Di vegotinê de ev her sê xal divê li ber çav werin girtin.

Di Çîrokiyê De Çalakî

Her bûyer di rastiyê de ji rêzeçalakiyan pêk tê. Destpêkeke bûyerê heye, bi sedemekê dest pê dike û ji wir çalakî bi çalakî li pêş dikeve. Mirov ji bo baştirîn tîgihîştinê çêbike dikare bi pêşdariyê re bide ber hev û ji cudahiyan wan çawabûna wê derxîne. Pêşdarî wek mekîneya wênekêş e. Wêneya bûyeran bi awayekî

cemidandî dikişîne. Her çalakiyek dibe wêneyek ku nalive û nakeve tevgerê. Lê çîrokî wek kameraya vîdeo ye; her çalakî tê de diherike, her tiştê tê de di nava liv û tevgera xwe ya xwezayî de ye.

Ji bo vê di çîrokiyê de çalakî grîng e. Mirov vegotinê bi rêzkirina van çalakiyan pêk tîne. Kesê sêyem rawestiyayî be jî, di tevgerê de be jî, her tiştê li derdora wî diqewime û bala wî dikşîne ser xwe, yan tev lê dibe, tev bi livandinên xwe tîndar diyar kirin û vegotin.

Mînak:

1- "...Bi hêrs rabû ser xwe. Destên xwe li paş xwe girê dan. Tizbiya di dest de bi şerqînî kişand û du gav avêtin. Rawestiya û serê xwe rakir. Bi wêneyê li ser dîwêr re rû bi rû hat. Destê xwe dirêj kir ku wêneyê rake, lê careke din dilê wî negirt û xwe wek zînekarekî dît. Ji ber xwe da şermê û hat, rûnişt cihê xwe.

2- Ji sibê ve ev sed car in wiha radibû û rûdinişt. Ji qasî pîreka wî ji êşa zirav miribû heta vê rojê şîna wê kişandibû û her bi evîn û hesreteke mezin li wêneya wê temaşe dikir. Ji bo vê wêneya wê anîbû û li hember dîwana ku li ser rûdinê daliqandibû. Lê vêzbê her tişt bi carekê re hatibû guhertin.

3- Dema daketibû dikanê ku hinek pêxwarinî ji bo taştê bikire, li jinebiya cînarê xwe rast hatibû. Hîn cilên wê yê sibehê li ser bûn û porê xwe heta ser pêsêrên xwe berdabûn. Ji girsbûna pêsêran porê wê dilivîya û bi vê livandinê agir berdabû nava dilê wî. Dema di ber re derbas bibû, jinebiyê serê xwe rakiribû û bi lêvkeniyeke ku heta wê rojê qet li ser lêvên wê nedîtibû, gotibû, "Rojbaş cînar, hûn rojekê nayên çayeke me venaxwin!"

4- Êdî lingên wî erd nedigirtin. Çawa di bin daran re derbas bû, çawa gihîşt dikanê, çawa pêxwarinî kirî û çawa vegeriya malê, nedihat bîra wî. Xwîna wî dikeliya û hestên wî difûriyan.

5- Dema ketibû hundir û li cihê xwe rûniştibû, çavên wî li wêneya jina wî ya mirî ketibû û di cih de xwîna wî cemidî bû, hemû hestên wî daketibûn û hesta şermê serî rakiribû. Awirên jinê di wêneyê de bi xemgîniyeke tûj lê dinêrîn û digotin; "Xayin, ka te soz dabû ku tu li ser min ti gulên din bêhn nekî?"

6- Di wê bêhnê de biryar dabû ku wêne ji dîwêr rake, lê her ku diçû ber wêneyê, destê wî pûç dibû û dilê wî ranedikir ku rahêje wêneyê..."

Di vê mînakê de rewşa zilamekî bi çalakiyeke ji nava bûyerê dest pê dîke û rojê wî, parçek ji jiyana wî vedibêje, bi me dide nasîn. Ger em bala xwe bidinê, her tiştê di vê vegotinê de cih girtiye, di nava liv û tevgerê de ye. Heta wêneyê ne zindî jî wek ku zindî ye, wiha tîne ser ziman: 'Awirên jinê di wêneyê de bi xemgîniyeke tûj lê dinêrîn û digotin; "Xayin, ka te soz dabû ku tu li ser min ti gulên din bêhn nekî?"

Bi vî awayî derdikeve holê ku vegotina çîrokî ji rêzkirina çalakiyên di nava liv û tevgerê de pêk tê. Her rabûn û rûniştinek çalakiyek e. Derketina derve, rашtatina li jinebiyê, lêvkeniya wê, dawetkirina wê, çûna wî ya dikanê, vegera wî tev, her yek çalakiyek e. Dema ev bi ser hev vedibin, bûyerê pêk tînin û vegotina vê bûyerê ya bi vî awayî jî, teşeya çîrokiyê derdixê holê.

Di Çîrokiyê De Dem

Di vegotina çîrokiyê de demek a pêkhatina bûyerê heye. Ev dem ji dema giştî vediqete, ji ber ku despêkek û dawîbûneke vê demê heye. Her bûyer her çalakî di demeke diyar de dest pê kiriye, pêş ve çû ye û bi dawî bû ye. Ji bo vê di vegotinê de divê ev her sê dem cih bigrin. Lê vegotinê dikare van deman bi rêzê jî bide, dikare rêza wan biguherîne jî. Li gor xwe çalakiya grîng dibîne dikare hîlbijêre û demê ji wir destpêkirin bide, ji wir vegere serî û pê ve biçê. Mînaka çîrokiya li jorê hatiye dayîn bi vî awayî ye; vegotinê ji çalakiyeke ber bi dawî ve dest bi vegotinê dîke. Bi vî awayî balê dikşîne ser mijarê û pişt re vedigere serî dest bi jiyana wî ya rojekê û ya giştî dîke.

Bi awayekî teknîkî jî em dikarin bînin ser ziman ku tîgihîştineke baştir çêbibe:

Mînak; em bêjin di bûyerê de neh çalakî cih digrin(1, 2, 3, 4, 5, 6.) Ji vana çalakiya pêncemîn(5) çalakiya grîng a rabûn û rûniştina zilêm e. Vegotinêr dema di vegotinê de wiha rêz dike: 5, 1, 2, 3, 4, 6.

Vegotinêr cih bi cih dikare çalakiyên dema borî jî wek bîranînê raxîne ber çavan û girêdanekê di navbera çalakiyan de çêbike ku bêhtir watedar bibe. Di mînaka li jorîn de ev jî heye: "...Ji qasî pîreka wî jî êşa zirav miribû heta vê rojê şîna wê kişandibû û her bi evîn û hesreke mezin li wêneya wê temaşe dikir. Ji bo vê wêneya wê anîbû û li hember dîwana ku li ser rûdinê daliqandibû ..."

Wê demê rêzkirina çalakiyan wiha mirov dikare serast bike: 5, 2, 1, 3, 4, 6.

Di vegotinê de qalibekî rêzkirina demê ya bikaranînê nîne. Mirov ji dawî jî, ji serî jî, ji nêvî jî dikare dest pê bike, ya grîng ew e ku kîjan bûyer dikare hest û bala kesê duwem rake ser lingan û wî bikşîne nava vegotinê, pê ve girê bide, dilê wî bibijîne, mereqa wî hilke, dem ji wir tê destpêkirin.

Di Çîrokiyê De Wate

Derveyî bûyerên xwezayî, her bûyerek çî pêkhatî be, çî xeyalî be girêdayê hestên mirov li pêş dikeve. Tê de ya xwestek, an xweajoyek, an hêviyek, an azweriyek heye. Ger di vegotina bûyerê de ev tune bin, ew vegotin bê wate dibe û vegotina bê wate jî bawerî pê nayê. Xwestek, xweajo û azweriya di bûyerê de armanca wê jî diyar dike.

Her bûyer ji çalakiyan pêk tê û di navbera van çalakiyan de divê girêdanekê 'sedem û encam' û 'bandûr û bertek' hebe ku bikaribe watedar be. Bûyera ku ne serî ne dawî diyar e, ya ku çalakî bi çalakiyê din ve nehatiye girêdan, yek yekê nakşîne, ji ya berya xwe bi bandûr nabe û bandûrê li ser a pey xwe çênake ew bê wate ye, û ti kes dema xwe bi xwendin an guhdarkirina vegotina bê wate derbas nake.

Ji bo vê di navbera giştîya çalakiyan de divê yekseriyê (tevahîbûneke) wateyî hebe, wateya xwe ne qet qetî be. Dema di çîrokiyê de ger yekser be, çalakî jî dibe xwediyê yekseriyekê. Herikîna bûyeran divê di nava herikîna demê de were diyarkirin û her çalakî bi ya pey xwe ve were girêdan, wêna pêş ve bibe ku xelesa wateyê qut neke.

Ji bo vê herikîna bûyerê û çalakiyan girêdayê kesên tev li bûyerê dibin e. Bi pirahî sedema bûyeran mirov in. Bi vê sedemê jî hest û ramanên mirov grîng in. Hestên mirovekî li ser hemû liv û tevgera wî bandûrê çêdikin. Ev jî çêbûna bûyeran amade dike. Her bûyera ku mirov tê de cih bigrin, dibe encama hest, hêvî, daxwaz, xweajo û azweriyê. Ev jî wateya bûyerê ango vegotinê diyar dike.

Di mînaka jorîn de hestên zilam ên xwestinê, yên xweajoyê û yên din, di nava girêdanekê têkildar de û di nava herikîneke ku yek li ser yekê bandûriyê çêdike de hatiye vegotin. Mirov ji vî parçeyê biçûk ê mînakî tenê jî dikare wateyê serûber derxîne. Ev jî xurtbûna girêdan û têkiliya çalakiyan a li gor 'sedem û encam', 'bandûr û bertek'ê dide diyarkirin.

Di vê mînaka jêrîn de em bikaranîna hestan, rêzbûna çalakiyan û têkiliya di navbera wan de bibînin:

"...Dengek li ber guhê wî ket. Ji xewn û xeyalan veciniqî. Belê, hinekan bang lê dikirin:

- "Heval tu li ku yî?"

Hevalên wî bûn. Nezîkatî lê kiribûn û pirsyara cihê wî dikirin. Devê xwe heta jê hat vekir û bersiv da:

- "Ez li vir im. Ez li vir im."

Pişt re bi bersiva xwe kenîya û careke din bang kir:

- "Li pişt keviya berfê, li pişt keviya berfê."

Hevalên wî dengê wî girtibûn û cih naskiribûn:

- "Temam, tamam; em tên."

Gelo kîjan heval bûn? Ji dengê wan nas nekiribû. Di şevê de daketina vî gelî jî qet ne xweş bû. Hatina di rêkê re dîsa kêmekî hêsan bû, lê ji rê derketin û meş pir xerab û zahmet bû. Zinarên bilind û tûj nedihîştin

mirov cihê bixwaze, di wir re biçe. Cihên rê didan jî tije berhûrik bûn ku mirov gaveke bê hemdê xwe biavêta, di cih de dişemitî, kevir ji ber lingên wî digindirîn û ger xwe negre dikarîbû ew jî bikeve, bigindire.

- "Heta em bi ser cihê te vebûn, em ji hal ketin."

Hevalên wî hatibûn milê din ê keviya berfê û pê re diaxiftin.

- "Emê çawa werin cem te, rêk der hene?"

- "Divê hûn berfê qut bikin, rêk nînin."

- "Tu çawa hatiye vê derê yarebî!?"

Hevalên wî yê hatine ling dan ser keviya berfê. Berf hişk bibû û serjêreyî bi mêyl bû. Dîtin ku hinekî gava xwe bêhemd biavêjin, wê bişemitin û biçin. Ji bo vê bi serê lingê xwe berf kolan, cihê lingê xwe vekirin û wiha derbasî cem wî bûn.

- "Em bi kotekî derbas bûn. Ne berf e, cam e, mîratê! Ka tu li ku derê yî?"

Hatibûn raserê wî, ser keviya berfê. Lê ji ber ku binê keviyê tarî bû, hîn ew nedidîtin. Deng li wan kir:

"Hema xwe biavêjin jêrê, ez li binya we me."

Her du gerîlan du-sê gavan serevraz meşiyên û xwe berdan erdê.

- "Merheba heval."

- "Merheba, hûn bi xêrê hatin."

- "Di nava xêrê de bî. Rewşa te çawa ye?"

- "Baş e. Hûn çawa ne?"

- "Em jî baş in. Lê heta em daketin jêrê, çavê me derket. Tu çawa hatiye vê derê?"

- "Çîroka wê dûvdirêj e. Hele ka rûnên. Rewşa hevalan çi ye? Di paşdekişandinê de hûn saxlem derketin?"

Her du gerîlayên hatine, çekên xwe sipartin keviya berfê û li erdê çarmêrkî rûniştin. Gerîlayê bejindirêj bi hêdî kuxiya û bersiva hevalê xwe yê birîndar da:

- "Hevala femandara taximê şehîd ket; du heval jî sivik birîndar bûn. Lê wekî din tev saxlem derketin."

Bi bihîstina vê saloxê, dilê wî di cih de qurmiçî. Anî bîra xwe ku dema birîndar bibû, hevalên wî tev bi rê ketibûn, dawî ew -fermandara taximê- hatibû cem û xwestibû wî rake, bibe. Lê dema gotibû, 'Hûn biçin, hevalan xelaskin; ez nikarim bi we re bêm!' çavên wê tije rondik bibûn û gotibû: 'Tu xwe biparêze; ez soz didim ku çawa em ji çeperê derkevin, ezê hevalan rêkim û te ji vir bigrim.'

Baweriya xwe bi vê sozdayînê anîbû û ev sê roj in bi vê hêviyê dilrehet bû. Niha têdigihîşt ku çima hevalên wî zûtir pê ve nehatine. Ji hevalên xwe pirsî:

- "Hûn çima doh, pêr nehatin?"

- "Me nizanîbû tu filitiye! Hevalan digotin, lingê wî şikestiye, li cihê şer maye. Me digot niha te yan bombe bi xwe de teqandiye, yan jî dijmin te şehîd xistiye. Bi rastî em ne ji bo te hatibûn. Emê derbasî cihê şer bûbana ku cenazeyan veşêrin. Lê dema te çek teqand, guman ket dilê me ku hinek heval birîndar filitîbin. Di paşdekişandinê de hinek heval ji me veqetiya bûn; me got dibe ku ew bin. Me ji bo vê bersiv da çeka te. Bi rastî qet nehat bîra me ku tu sax filitîbe."

- "Çîroka filitîna min, dûvdirêj e. Lê ez bi xêra vê berfê filitîm. Min bi qûnkişkê xwe gihand ser berfê û şemitand."

Gerîlayê bejinkin li cihê xwe liviya û bi lêvkeniyekê got:

- "Wele min texmîn dikir. Mirovê saxlem nikare li van deran bimeşe, yê lingsikestî wê çawa bimeşe? Fêda berfê jî ev e."

Dîsa gerîlayê bejindirêj axaftin girt û got:

- "Dev ji wê berde. Niha emê çawa te ji vir derxin û bibin, em li ser wê biaxivin!"

- "Zahmet e. Bawer nakim hûn tenê bikaribin."

- "Divê em biçin cenazeyan jî bibînin û veşêrin. Ev bû sê roj; niha bêhn pê ketiye jî."

- "Ma hûn tenê du heval hatine?"

- "Rast e."

- "Wê demê biçin cenazeyên hevalan veşêrin; ew ferztir e. Hûn pişt re dikarin werin min bibin. Ez dikarim çendrojeke din jî bisebirim; lê cenaze nikarin. Ji xwe hûn îşev nagihêjin her du karan pev re bikin. Bi roj, mayîna we ya di gelî de jî ne baş e; divê hûn xwe bidin jorê. Ji bo vê, cenazeyan veşêrin û biçin, hûn dikarin ji nuqtê hinekên din rêbikin."

- "Hewce nake em vegerin nuqtê. Dema me cenaze veşartin, em dikarin bèn te hilgirin û wiha biçin."

- "Hûnê çawa min hilgirin? Ka darbest?"

- "Tu dizanî li vir qirşikek jî nîne. Me jî bîr nebîr, em du daran bi xwe re bînin. Dihat bîra kê ku tu li vir e û birîndar filitiye!"

Gerîlayê bejinkin xwe avêt nava gengeşiyê û got:

- "Bi piştê! Ezê te li piştê xwe bikim û hilkişînim jorê. Tevde tevde bila tu qasî ferdeyek ar giran hebî. Ma ne wiha ye?"

Her sê heval kenîyan û dizanîbûn ku wiha ne hêsan e. Bi rasti jî ne karê aqilan bû ku yek bikaribe bi piştiyekî giran di van kevandeyên têr berhûrik re bi jorê bikeve. Herwiha her du gerîla jî ciwan bûn û li ser xwe bûn; lê erd ne ti erd bû û kaşekî ne xweş û bê serûber bû. Dîsa jî xwe ceribandî. Alîkarî danê û yê bejinkin li ber rûnişt ku wî bide piştê xwe. Bes dema ji cihê xwe liviya, lingê wî hejiya û wek ku xincerek di kezeba wî re rabe, janê da ser dilê wî û xwe berda erdê, got:

- "Heval, wiha nabe! Ger ez werim piştê we jî, her gavê wê hestî bileqe û jana wê kezeba min biperitîne. Ne hûn dikarin wiha bibin û ne ez dikarim wiha werim. A baş, hûn biçin karê xwe bikin. Ger hûn şeveke din werîn, an hinekan rêbikin, bê darbest neyên."

Her sê gerîlan li hev rûniştin û her yekî di wê derbarê de nêrîna xwe gotin. Dawî biryara xwe kirin yek ku her du gerîlan biçin cenazeyan veşêrin, ji wir jî vegerin nuqtê, saloxê bigihînin hevalên xwe û komekê amade bikin, bi darbestê werin wî bibin.

Hevalên wî ji bo çûnê rabûn ser xwe. Ji ber ku çenteyên wan ne li piştê wan bûn, dizanîbû bi wan re xwarin nîne, ji bo vê pirs jî nekîr. Bes tozek tûtîn hebaya wê wek derman weyna xwe bileyista! Bi niv şermokî pirs kir û bersiva jê ditirsiya girt.

- "Wele piç nîne. Ji operasyonê û vir ve tûtîn ji bo derman be jî peyde nabe. Heval tev ji bêtûtiniyê gêj bûne. Bi rastî tu çi dixwî, çi vedixwî, li cem te derman heye?"

- "Tiştêk nîne. Ev sê roj in ez zikê xwe bi berfê tije dikim. Birîna min jî tev nêm jê tê. Dema heval werin, bila hinek derman jî bi xwe re bînin. Ger hebe!"

- "Bextê reş ku me çenteyên xwe li jorê, li serê dolê hiştin. An na me dikarîbû qetek nan bidaya te. Lê li ber xwe bide, emê sibê evarî hevalan bi te ve rê bikin. Wê xwarinê û dermanan jî bînin."

- "Hevalê textor jî dikare were. Bila birîna te paqij bike û derman lê bike, bipêçe; tê bêhtir bikaribî li ber xwe bidî."

- "Êdî hûn dizanin. We rewş bi çavan dît. Silavan li hevalan bikin."

- "Ser çavan."

- "De bi xatirê te."

Her du gerîlan rahiştin çekên xwe, avêtin milê xwe û destê hevalê xwe givaştin, bi ser keviya berfê ketin. Bi pey wan re bang kir:

- "Hişyarê xwe bin."

Her duyan pev re bersiv dan:

- "Tu jî xwe biparêze; emê werin."

- "Min ji bîr kir ku pirs bikim. Ew hevalên çûbûn gund çî bi serê wan hatiye; we qet saloxek ji wan girt an na?"

- "Bawer nakim tiştek bi serê wan were. Me hîn ti salox negirtiye, lê dizanim saxlem in. Belkî îroj-sibê ew jî di vir re biborin. Bila guhê te li ser wan be."

- "Dibe. Lê wê di rêkê re biçin. Ger ez pê bihisim baş e."

- "Wê li me bibe dereng. De bi xatirê te, heval."

- "Oxir be. Silavan ji bîr nekin."

Her du gerîlan dîsa berf bi serê pêlavên xwe kolan û derbas kirin. Berê xwe dan jora gelî û ber bi Latka Sorik ve ji ber çavan winda bûn. Êdî dengê lingên wan jî qet nedihat. Xwe paş de da. Kefî û şemedana xwe kişand ser xwe ku çav li xewê bigre. Lê xewa wî nedihat.

Bêdengiya ketibû ser gelî, nêzîkê berbangê xera bû. Ji rêka diçû Dola Şuminiyê dîsa kevir digindirîn. Ji xwe re got:

- "Waye heval vedigerin! Xuyaye karê xwe dereng qedandine."

Hêdî hêdî çavên wî çûn ser hev û xew lê şêrin bû. Dema dengê gindirîna keviran êdî hew digihîşt guhê wî, ji mêj ve koçî cîhana xewn û xeyalan bibû ..."

...

Di vê mînakê de hest û rewşa birîndarekî û hevalên wî di nava liv û tevgerê de ji bihîstina dengê lingên wan dest pê dike, heta vedigerin gav bi gav karê dikin, axaftina di navbera wan de derbas dibe, tîne ser ziman. Hesta hêvîkirinê bi awayekî berçav hatiye raxistin. Girêdana hevaltî, berxwedan, bawerî tev di nava hev de hatiye sitirandin û hest û ramanên jiyan dike, bi peyvan raxistiye ber çavên kesê duwem.

Vegotina Çîrokî Çawa Tê Hûnandin?

Di jiyana rojane de, di axaftin û nivîsandinê de mirov gelek caran serî li vegotina çîrokî dide. Dema em ji kesekî re qala bûyerekê, çûnûhatinekê, pevçûnekê, çalakiyekê, bûyereke xwezayî, pevçûneke werzîşî (spor) û hwd. dikin, di cih de vegotina çîrokî di hewara me de tê. Lê mirov nikare vegotina xwe tevlihev an bê serûber bike. Ger em peyvekê ji destpêkê, yekê ji dawî, yekê ji nêvî bikin, kesê duwem di cih de wê me hişyar bike û bêje; 'Ji kerema xwe re ji serî ve û bi rêzê bêje ku ez têbigihîjim'. Ev jî dibe hûnandina çîrokiye. Çawa mirov dema tiştekî dirîse, dihûne ji serê du tayan dest pê dike û girêk girêk heta xelasekê diçe, vegotina çîrokî jî wiha ye. Ger mirov ji xaleke balkêş dest pê bike jî, piştî baldariya kesê duwem, mirov vedigere serî û vegotinê dihûne, ber bi dawî ve dibe.

Ji bo vê xalên grîng ên hûnandina çîrokiyê hene. Di her vegotina çîrokî de divê ev xal li ber çav werin girtin, ango vegotin divê di çarçoweya van xalan de çêbibe. Xalên grîng ev in:

Destpêk, Berfirehî, Encam, Vegotinê, Axaftinê, Rewiştazî (çêkirina karakteran).

Destpêk

Destpêk ji bo balkişandina kesê duwem gelekî grîng e. Destpêkeke baş dikare vegotineke baş bi xwe re bîne. Destpêka baş, tê wateya mirov bikaribe vegotinê jê fireh bike û mirov nexitimîne. Destpêka ku xitimandinê çêbike, ew bala kesê duwem jî nakişîne.

Her vegotinek xediyê destpêkekê ye ango her vegotinek xwediyê çavkaniyekê ye. Vegotin çî rastî be, çî xeyalî be divê ev çavkanî - destpêk hebe. Destpêk çiqasî ji berfirehkirinê re vekirîbe, ewqasî dikare dilbijariyê çêbike û balê bikşîne ser mijarê. Destpêka kor, pirsan di serê kesê duwem de çênake û mereqa

wî hîlnade. Lê destpêka ji berfirehkirinê re vekirî di cih de pirsên wek 'çi ye?, Çawa ye?, Wê çi bibe? û hwd.' di serê kesê duwem de çêdike û mereqa wî radike ser lingan, dixwaze her çalakiya li pey wê were, bizanibe û ji bo vê, ji xwendinê an ji guhdarkirinê venaqete.

Tê zanîn ku derveyî bûyerên xwezayî, her bûyereke divê pêkhatî be, divê xeyalî be girêdayê hestên mirov li pêş dikeve. Tê de ya xwestekeke, an xweajoyek, an hêviyek, an azweriyek heye. Mirov vana bi kurtebir nayne ser ziman ku destpêk kore nebe. Ev xal grîng e.

Rewşa ji çîrokiyê re bingehbûnê bike, dibe ku sade be, dibe ku tevlihev be, dibe ku bi yekalî be, dibe ku bi piralî be; ev bandûrê li ser çîrokiyê nake. Ji bo vegotineke sade jî, ji bo yeke pir tevlihev jî destpêk divê ji pêşvebirin û dewlemendkirinê re vekirî be. Mînak; pêkenînkên kurt hene. Ev bi pirahî, bi hevokeke wiha dest pê dikin ku di cih de bala mirov diçe ser û em dawiya wê mereq dikin. Wek vê, vegotinên pir dirêj, bi piralî û tevlihev jî divê xwediyê destpêkeke wiha bin. Ger em dixwazin dîroka gelê kurd bi awayekî çîrokî bînin ser ziman, dive em bi destpêkeke wiha gav biavêjin nava vegotine ku çalakiyek yekê veke û xitimandinê çêneke. Bêguman di her duyan de jî bûyer li gorî rêzbûna dema çêbûyê, gav bi gav tê vegotin. Mînak:

Ji bo vegotina dîroka gelê kurd bi awayekî çîrokî destpêkeke çawa dikare vegotinê kore neke û rê li pêşya berfirehkirinê veke? Mirov ji ku dikare dest pê bike? Ji roja me jî dikare dest pê bike, ji rojeke derbasbûyî jî dikare dest pê bike. Wê kîjan zêde baldar be û rê ji vegotinê re veke? Ev êdî li ser vegotinê dimîne. Lê divê di vegotinê de vê rêzbûnê li ber çav bigre û ji bo vê destpêk jî wek amadekariya vê rêzbûnê be:

Gelê kurd kî ye? Li ku bi cih bûye? Çawa jiya ye? Têkiliyên wê bi gelên cînar re çibûn? Çi şer û çi aştî li pêş xistine? Serkeftin û binketinê wê çi ne? Di navê re; çanda wê, zimanê wê, kevneşopiyên wê, hezkirin û êşên wê çi ne? Vana tev bi awayekî kişandina libên tizbiyê ku yek yekê dikişîne, mirov dema çêbûna wan, dide ber çav û rêz dike. Ger di destpêkê de me kurtebiriyek kiribe, mirov nikare wiha pê ve were. Destpêk bêhtirê xwe wek danasîna van xalan, ango çalakiyan tevan e. Mirov di destpêkê de bi çalakiyeke balkêş serê van xalan şanî dide ku bal were kişandin û mereqê çêbike. Kesê duwem divê hîn ji destpêkê bizanibe ku dîroka gelê kurd bi van xalan hatiye jiyandin û van xalan mereq bike. Ger vegotinê encama van xalan di destpêkê de diyar bike, bêguman wê ew destpêk kore bibe. Lê ku sedeman diyar bike, ji bo ku encam ne diyar e, wê kesê duwem li hêviya encamê bimîne û ji bo wê jî bi baldarî bişopîne.

Berfirehî

Di destpêkê de xalên serê wan tînan şanîkirin, di vê beşa berfirehiyê de li gor sedem û encamê û bandûr û bertekê tînan vekirin. Serê van xalan destpêkê mirov şanî dide, ango radixîne ber çavan. Kesê duwem van seriyan dibîne û mereq dike. Pişt re di berfirehiyê de ev xal çawa çêbûne, sedema çêbûna wan çi ye, bandûriya çi li ser wan çêbûye, li hember çi bertek şanî dane...û hwd. bi hûnandin û ji hev vekirinê tê berfirehkirin ango girêk li ser girêkê tê çêkirin.

Çima girêkê tê çêkirin?

Her ku vegotin li pêş dikeve, bûyer vedibe, lê encam divê ne diyar be. Tiştêkî ku encama wê ne diyar be, wek girêkê ye û mirov dixwaze veke, an vekirina wê mereq dike. Ji bo vê di beşa berfirehiyê de mirov tayan diferisîne û girêk bi girêk dihûne. Ev girêk ber bidawîbûna vê beşê de wê serê çareserbûnê şanî bidin, lê ferisandin ango çareserbûna rast û tam wê di beşa encamê de derxin holê. Weynê berfirehiyê ew e ku mereqa di destpêkê de hilbûye bilindî qada herî jorîn bike û her li wir bigre, nehêle kêmbibe.

Encam

Encam divê ti caran wek ku mirov bi kêrê bibire bi dawî nebe; ji ber ku ne dawiya çalakiyê ye. Encam beşa bersivandina pirsên di destpêkê de hatine şanîdan û di berfirehiyê de hatine vekirin e. Bi vê sedemê encam

borandina mereqê, ango têrkirina kurmê mereqê ye. Di vê beşê de erka çalakîyê bi dawî dibe, lê çalakî bi dawî nabe. Girêkên hatine çêkirin di serê vê beşê de, serê tayê xwe yê ferisandinê şanî didin û pê re gav bi gav diferisin. Bi vî awayî mereqa kesê duwem ji qada jorîn hêdî bi hêdî dadikeve, dilê wî rehet dibe, heyecana wî dibore, têgihîştina wî çêdibe, bersiva pirsên destpêkê digre û rehet dibe. Divê di beşa encamê de êdî pirsên di derbarê mijarê de di serê kesê duwem de nemabin û tev hatibin bersivandin. Encamkirineke xwezayî ji encamkirineke kurtebir baştir e, ji ber ku tama vegotinê di xwezayîbûnê de ye.

Vegotinêr

Her vegotinê mirov an ji devê xwe dike, an ji devê kesekî din dike. Ev kesê din bêguman kesê sêyem e. Mirov nikare bi devê kesê duwem vebêje, ji ber ku ew guhdar an xwendevan e. Dema mirov vegotinê ji devê xwe dike, 'Ez / Min' bi kar tîne û bi xwe tev li çalakîyên bûyerê dibe, di bûyerê de cih digre, dibe karakterekî/e ji yên wê. Lê dema mirov kesê sêyem axaftin dide, 'Ew / Wî / Wê' bi kar tîne û êdî karakterekî/e ji yê bûyerê dibe 'Ew'.

Ev her du vegotinêr 'Ez' û 'Ew' ên bingehîn in. Di ya yekemîn de vegotinêr di nava vegotinê de cih digre, di ya duwemîn de şopandêr e; liv û tevgera kesê sêyem vedibêje.

Mînak ji bo awayê yekem ê vegotinêrî:

"Ez di ber deriyê wan re derbas bûm. Çavên min li şibakeyê bû ku dîmenekê ji ya dixwazim bibînim. Lê awirên min vala vala li ser derabeyên şibakê daliqandî man û min dîsa nikarîbû hesreta xwe biborînim."

Di vê vegotinê de vegotinêr bi xwe di çalakîya meşê de ye. Ji bo wê 'Ez / Min' bikar tîne. Awir, awirên 'Min' in, ê dimeşe 'Ez' bi xwe ye, hesret hesreta 'Min' e.

Mînak ji bo awayê duwem ê vegotinêrî:

"Ew di ber deriyê wan re derbas bû. Çavên wî li şibakeyê bû ku dîmenekê ji ya dixwaze bibîne. Lê awirên wî vala vala li ser derabeyên şibakê daliqandî man û wî dîsa nikarîbû hesreta xwe biborîne."

Di vê mînake de vegotinêr tenê şopandêrek e, li derveyî bûyerê rawestiyaye û liv û tevgera kesê sêyem dişopîne, ji me re vedibêje. Ji bo vê 'Ew / Wî / Wê' bi kar tîne.

Wê demê divê em binasin ku vegotina bi kesê yekem di kîjan rewşan de tê bikaranîn û ya bi kesê sêyem di kîjan rewşan de tê bikaranîn:

Vegotina bi kesê yekem, bi awayê kesê bingehîn ango qahremanê bûyerê û bi awayê kesekî di bûyerê de cih digre, lê wek çavdêrekî tê de cih digre, ne wek qahremanê bingehîn, wiha bi du awayan tê vegotin.

Ji bo vê jî divê em têkiliya kesê yekem û vegotine bizanibin. Vegotinêr ger bi xwe di nava bûyerê de be, tê de cih girtibe, qahremanê sereke yê bûyerê be, wê demê çîroka xwe bi xwe vedibêje. Vegotina kesê yekem dibe ku rastiya wî bi xwe be, dibe ku xeyalkirineke wî be; di her du vegotinan de jî tê bikaranîn. Mînak; Çîrokên li ser jiyânê, rojaneyên nivîskî, bîranîn, serpêhatî tev ji jiyana kesê yekem tînin nivîsandin. Kesê yekem bi xwe tê de qahremanê bûyerê ye, çalakî tev bi wî an li derdora wî çêdibin. Ev bûyer û çalakî dibe ku rast bin jî, dibe ku kesê yekem xeyal kiribe û wiha vegotibe jî. Ya grîng ew e ku rastî be jî, xeyalî be jî, ew bi xwe di navê de cih digre.

Mînak- 1:

"...Bi bangkirina dîkê sibehê ez ji xew veciniqîm. Min serê xwe ji bin lihêfê derxist û li derdora xwe temaşe kir. Hîn tariya şêvê çarîka xwe ya pêçaye ser berbangê bi tevhîrê ranekiribû. Min li kêleka xwe nêrî û rabûm ser xwe. Bi lez min cilên xwe li xwe kirin. Gelo bi ku ve çibû? Çima berya min rabibû û deng li min nekiribû? Bi lez derketim derve. Min daristana biçûk derbas kir û hatim kêleka golê. Berbang nû zelal dibû. Di nava taritîyê de wek çîrisandina gilokeke berfê Jana dilê min xwe dixist avê û derdixist, şewata laşê xwe dida der. Tezînokek ji jora serê min, heta lingê min daket û xwîna min keliya.

Çûm pişt darê û min cilên xwe ji xwe kirin. Hatim ber golê ku xwe biavêjim himbêza avên sar û tev li reqşa Jana dilê xwe bibim. Lê di wê bêhnê de, di nava darên bilind de tîrêjeke rojê wek bisteke sorbûyî xwe dirêjî nivê çavên min kir û her tişt li ber min nediyar bû. Dilê min qurmiçî û ketim erdê. Canê min êşiyabû. Dengê dayika min dihat. Ji xwişka min re digot:

- ‘Ka binêre çî bi birayê te hatiye; dîsa ewqas doşeka mezin hiştiye û çûye li ser erdê razaye!’ ...”

Mînak – 2 :

“...Em vêzbê zû rabûn. Sibê 21 ê Adarê ye. Şevê din me agirekî bilind, li navsera Cûdî di ‘Deriyê Keran’ de dada. Agir ji tevahiya deşta Cizîrê, heta Nisêbînê û Binxetê xuya kiriye. Ez bi xwe jî li serê çiyê bûm û min li geşbûna agir temaşe kir. Bi rastî jî hestên mirov ên azadbûnê bi agir hil dibin û mirov digihêje tama vê jiyana azad...

Îroj 21 ê Adarê ye. Em dîsa zû rabûn, ji ber ku ev du roj in firokeyên dijmin di ser me re bi awayekî nizm difirin. Wan jî agirê mezin dîtine û ketine nava tirs û xovê. Hevalên me cihên bilind tev girtine. Niha saet dehê rojê ye. Ez li bin siya darekê rûniştine û van xetan xêz dikim. Deşt tev di nava çrûskên tîrêjên sore de wek leylanekê diyar dibe. Dema ez bi dûrbînê dinerim dizanim ku ne leylan e, lê wekî din awirên mirov bê dawî pêşya xwe dibînin û tu bixwazî, nexwazî koçî cîhana xewn û xeyalan dibî...

Di van her du mînakan de kesê yekem xwediyê vegotinê ye û ew bi xwe jî tê de cih digre. Mînaka yekemîn xewnek, an xeyaleke xwe tîne ser ziman. Dibe ku tişteki wiha jiyan kiribe jî, dibe ku nekiribe jî; lê ew bi xwe qahremanê wê çalakiya jixewrabûnê, derbaskirina daristanê û çûna ber golê ye. Hestên xwe, dîtina xwe, rewşa xwe tîne ser ziman.

Mînaka duwem jî serpêhatiya kesê yekem e; parçeyek ji jiyana xwe ya rojane nivîsandiye. Carcaran ji ber ‘Ez’ ve ‘Em’ bi kar tîne. Di vegotinê de dikare were bikaranîn; ji ber ku ‘Em’ koma kesê yekem e. Kesê yekem dikare xwe tenê jî bike qahremanê bûyerê, dikare bi koma xwe jî tê de cih bigre. Ev ji bo vegotina bi kesê sêyem jî wiha ye. Vegotinêr dikare koma kesê sêyem jî tev li bûyerê bike.

Vegotinêr kesê yekem dikare wek şopandêrekî jî xwe di bûyerê de bi cih bike. Car caran dikare qala xwe jî bike, lê esas qahremanekî/e din ê bûyerê divê hebe û bûyer li derdora wî were hûnandin. Di rewşên wiha de vegotinêr xwediyê çavdêriyêke bi sînor e:

Mînak:

“...Min ew li ser sergoyê li bin pirê dît. Porên wê yên reş di bin tîrêjên tavê de wek komira Şirnexê diterisîn. Kiraseke gulgulî yê sore li xwe kiribû û lingên wê xwas bûn. Ez di cih de tirsiyam ku çawa pêxwas hatiye ser sergo û xov nake tîtikek lingê wê bidirîne!

Dema nêzikê sergoyî bûm, bêhneke tirş a miraran wek qamçiyekî li darê bêvla min ket û medê min xeland. Min bi desmalka xwe bêvla xwe girt û çûm cem. Dema pêjna min kir, li xwe zivirî û çavên wê yên girsî zeytûnî bi tirseke bizdonekî lerizîn. Xwest ku bide revê, lê dema dît ez rawestiya me, ew jî rawestiya.

Deh diwazdeh salî hebû. Ruyê wê giroverî sipî bû. Lê xuyabû ji mêj ve neşuştibû û têra xwe qirêj girtibû. Bejneke ziravê nazdar li ser bû. Min silav lê kir û xwe pê da nasîn. Bêhneke din ew tirs û xov ji ser çûbû û em bibûn dostên hev. Min bi destê wê girt û em ji bin pirê derketin, hatin kêleka rê li ser çîmenan rûniştin. Ji min re bi kurtahî serpêhatiya xwe got. Dayik û bavê wê di şerê pazdeh salan de bi guleyêke hawinê jiyana xwe ji dest dabûn. Xalê wê û apê wê li ser cerdevaniyê li hev ketibûn. Xalê wê çûbû gundê cînarê wan û rahiştibû çeka dewletê. Pişt re bi leşkeran re êrîş anîbû ser gundê wan û jiyan li wan herimandibû. Li ser vê apê wê mala xwe bar kiribû û hatibû bajêr. Ew û birayê wê yê sêwî mane jî bi xwe re anîbû. Lê li bajêr jî rehetî nedabûn wan û pêwîstê koçî bajarê tirkan bibûn. Li bajarê tirkan ne kesek dinasîn, ne karekî ku bikin hebû. Çend qirûş pereyê di dest wan de zû ava xwe kişandibû û pêwîstê xwarina ser sergoyan bibûn.

Digot: 'Ev sergoyê dibistaneke niştêcî ye. Xwendevan li wir dixwin û radizên. Tiştên ji ber xwarinê dimînin, tînin li ser vî sergoyî vala dikan. Gelek caran ez torbeyekî nanê sominî yên qet û met kom dikim û dibim malê. Sê çar rojan têra me dike. Lê îroj hîn tiştêk neanîne. Ez li hêviya wan bûm.'

Ji hinava dilê min rondikeke sore xwe berda ber mijankên çavê min û dilê min qurmiçî. Min destê xwe avêt bêrika xwe û xelîtka xwe derxist. Çend kaxez pere ji navê kişandin û dirêjî wê kir. Serê xwe rakir û bi çavên xwe yên zeytûnî yên xemgîniya feqîriyê ketiye ser, li kaxezan nêrî. Dibe ku cara yekem evqas pere pev re didît. Serê xwe hejand û got:

'Ez ne parsek im, nikarim bigrim. Ne bi keda destê xwe be ez nikarim bigrim.'

..."

Di vê mînakê de tê dîtin ku vegotinêr di bûyerê de bi awayekî çavdêr cih digre. Qahremanê bûyerê ne ew e, keça deh - diwazdeh salî ye. Esas jiyan, rewş û hestên keçê vedibêje. Lê bi tevahî ne wek çavdêrekî li derve be, çavdêriyêke bi sînora di nava bûyerê de hilgirtiye ser xwe. Car caran qala xwe dike, têkiliya xwe ya bi qahremanê bûyerê re di nava bûyerê de vedibêje. Ev jî awayekî vegotina çîrokî ya bi kesê duwem e. Mînak ji bo vegotina bi kesê sêyem:

Vegotinêr di vegotina bi kesê sêyem de ne rasterast, ne bi awayekî çavdêrî qet xwe tev li bûyerê nake; ew li derveyî bûyerê wek govanekî, wek çavdêrekî ye. Wek ku li cihekî bilind rûniştibe û bi dûrbînê li bûyera li jêrê diqewime temaşe dike û vedibêje, weyna wî di vegotinê de wiha ye.

Di vî awayê vegotinê de vegotinêr dikare tevahiya bûyerê û karakterên tê de cih digrin bi her awayî, bi hemû hûnguliyan bîne ser ziman jî, dikare beşek an demeke ji bûyerê, yan hinek aliyê karakteran bîne ser ziman.

Di vegotinê de ti sînora li pêşya vegotinêr nîne; bûyerê heta dixwaze berfireh û bi hûnguliyan dikare vebêje. Lê di bûyerên rastiya xwe hene -wek ên dîrokî ku hatine pelikandin- de divê girêdayê rastiya bimîne û ev jî dikare bisînorkirinekê li pêşya vegotina wî çêbike, derveyî vê di dewlemendkirina vegotinê de heta dawiyê azad e.

Em niha mînaka li jorîn bi awayê vegotina bi kesê sêyem bibînin:

"...Ew li ser sergoyê li bin pirê bû. Porên wê yên reş di bin tîrêjên tavê de wek komira Şirnexê diterisîn. Kirasekî gulgulî yê sore li xwe kiribû û lingên wê xwas bûn. Qet neditirsiya û xov nedikir ku tîtîkek lingê wê bidirîne, wiha pêxwas hatibû ser sergo!

Bêhneke tirş a miraran ji ser sergo hildibû û wek qamçiyekî li darê bêvla wê diket, medê wê tirş dikir. Dema pêjneke xerîb kir, li xwe zivîrî û çavên wê yên girsî zeytûnî bi tirseke bizdonekî lerizîn. Xwest ku bide revê, lê dema dît xwediyê pêjnê rawestiya ye, ew jî rawestiya.

Deh - diwazdeh salî hebû. Ruyê wê giroverî sipî bû. Lê xuyabû ji mêj ve neşuştibû û têra xwe qirêj girtibû. Bejneke ziravê nazdar li ser bû. Xwediyê pêjnê silav lê kir û xwe pê da nasîn. Bêhneke din ew tirs û xov ji ser çûbû û her du bibûn dostên hev. Xwediyê pêjnê xortekî şazdeh, hivdeh salî bû. Ew jî xwediyê bejneke zirav û sipehî bû. Cilekî belek ê diterisî li xwe kiribû û xuyabû hal û rewşa wî li cih bû.

Bi destê hev girtin û ji bin pirê derketin, hatin kêleka rê li ser çîmenan rûniştin. Keça kirassor ji xortê cilsipehî re bi kurtahî serpêhatiya xwe got. Dayik û bavê wê di şerê pazdeh salan de bi guleyêke hawinê jiyana xwe ji dest dabûn. Xalê wê û apê wê li ser cerdevaniyê li hev ketibûn. Xalê wê çibû gundê cînarê wan û rahiştibû çeka dewletê. Pişt re bi leşkeran re êrîş anîbû ser gundê wan û jiyan li wan herimandibû. Li ser vê apê wê mala xwe bar kiribû û hatibû bajêr. Ew û birayê wê yê sêwî mane jî bi xwe re anîbûn. Lê li bajêr jî rehetî nedabûn wan û pêwîstê koçî bajarê tirkan bibûn. Li bajarê tirkan ne kesek dinasîn, ne karekî ku bikin hebû. Çend qirûş pereyê di dest wan de zû ava xwe kişandibû û pêwîstê xwarina ser sergoyan

bibûn. Digot: 'Ev sergoyê dibistaneke nişteci ye. Xwendevan li wir dixwin û radizên. Tiştên ji ber wana dimînin jî tînin li ser vî sergoyî vala dikin. Gelek caran ez torbeyekî nanê sominî yên qet û met kom dikim û dibim malê. Sê çar rojan têra me dike. Lê îroj hîn tiştekan neanîne. Ez li hêviya wan bûm.'

Xortê cilsipehî çavên xwe birin ser hev û ji hinava dilê wî rondikeke sore xwe berda ber mijankên çavê wî û dilê wî qurmiçî. Destê xwe avêt bêrika xwe û xelîtka xwe derxist. Çend kaxez pere ji navê kişandin û dirêjî wê kir. Keçê serê xwe rakir û bi çavên xwe yên zeytûnî yên xemgîniya feqîriyê ketiye ser li kaxezan nêrî. Dibe ku cara yekem evqas pere pev re didît. Serê xwe hejand û got:

'Ez ne parsek im, nikarim bigrim. Ne bi keda destê xwe be ez nikarim bigrim.'

..."

Di vê mînakê de vegotinêr çavdêrekî li derveyî çîrokê ye. Ew tenê dibîne, dibihîse û vedibêje. Qahremanên di çîrokê de cih digrin kesê sêyem in. Hestên wan, rewşa wan bi hûrguliyên û bi giştî tîne ser ziman.

Axaftinêr

Wek tê dîtin di çîrokê de kesên cih digrin diaxivin jî. Axaftina di vegotinê de rehetiyekê ji bo xwendin an guhdarkirinê tîne. Dikare bandûreke erênî yan neyênî li ser vegotinê û kesê duwem çêbike. Ji bo vê divê di cih de were bikaranîn û axaftin li gor karakterê be.

Axaftin ne tenê di çîrokan de, di awayên din ên vegotinê de jî tê bikaranîn. Di şanoyan de, di romanên de, di serpehatiyên de, di bîranînan de, di nivîsarên dîrokî û hwd. de jî tê bikaranîn. Gelek caran rewş, raman an hestek karakterekî di bûyerê de, ne bi pêşdarî an ravekirinê, bi hevokeke ji axaftina karakterê di bûyerê de mirov vedibêje û ger di cih de be bêhtir dikare bandûreke xurt li ser kesê duwem çêbike.

Axaftina herkesî divê li gor rastiya wî be ku xwezayî be û bawerî pê were. Ev tê wê wateyê ku vegotinêr divê karakterê dide axaftin bi rewş û jiyana wî ya civakî binase; şivanekî wek şivanan, brokratekî wek brokratan, mamosteyekî wek mamosteyan, jinekê wek jinan, zilamekî wek zilaman, zarokêkî wek zarokan, kalekî wek kalan bide axaftin. Şivanekî ku peyvên brokratekî bike, baweriya kesê duwem bi wan axaftinan nayê û wê bala wî ji ser çîrokê biçe.

Mînak:

"...Kumê xwe ji serê xwe danî û silava kesê bi çek vegerand:

- 'We eleykum selam heval. Tu bi xêrê hatiye. Mala te, çavên me li rêka we qerimîn. Ma mirov wiha li hev dike. Ka were, rûnê.'

Kesê bi çek destê wî hejand û bi lêvkenî got:

- 'Wextê min ji bo rûniştinê nîne. Ez di vir re derbas dibûm, min got hal, ehwalê te pirsyarkim. Te gazind ji me kirine!'

- 'Rast e, wele min gazind kirin. Niha jî dikim; hûn sed caran di vir re derbas dibin, nabêjin em rojekê biçin mala mele jî. Ma qewlê dinyê wiha ye?'

- 'Baş e, emê vê gazinda te li ber çav bigrin û ozeleştiriya xwe bidin te.'

- 'Na wele ez tişteki din ji we naxwazim. Tirî mirî qet naxwazim. Çibikim ji tiriye reş? Bila tu sax bî. Werin serdana min bes e. Bila heval bîn ez cembiyeke tirî bidim wan.'

Kesê bi çek xatirê xwe ji meleyê gund xwest û derket derve. Ji hevalê xwe re got;

- 'Xuyaye ne xwende ye, feqîrekî Xwedê ye. Car caran werin serdana wî.'

Di vê mînakê de axaftina di navbera du kesên xwediyê asteke çanda cuda cuda tê dîtin. Bi vî awayî ji axaftinê têgihîştina asta perwerde, civaka jê tîne û hwd. tê nasîn.

Rewiştasazî (Çêkirina Karakteran)

Di çîrokiyê de pirahî bûyerên bi serê mirovan hatine tîn vegotin. Ev jî bi vegotina têkiliyên di navbera mirovan de, vegotina hest, raman, daxwaz, jiyan, êş, xeyal, hezkirin, jan û hwd. hestên mirovî çêdibe. Ji bo vê kesên di bûyerê de cih digrin divê bi van aliyên xwe werin danasîn. Her kesek bi van aliyên xwe yên li gorî xwe ji kesekî din cuda dibe. Taybetmendiya her kesekî ne wek hev in. Danasîna kesekî bi van taybetmendiyan karaktera wî derdixe holê û ew bi xwe bi vê sedemê di vegotina çîrokî de wek 'karakter / rewîşt' tê bi nav kirin.

Rewîştazî (çêkirina karakterekê) alîkarî dide kesê duwem ku kesên di bûyerê de cih girtine, ji hev binase. Di vegotinê de tenê bi dayîna navê kesan, ew nayên naskirin. Divê ew kes bi taybetmendiya xwe yên diyar û yên ne diyar li ber çavê xwendevan an guhdar were zindîkirin.

Zindîkirina kesan a li ber çavê kesê duwem an di bîra kesê duwem de, tenê bi danasîna cilûbergên wan û livûtevgera wan çênabe. Divê bi têkiliya wan a bi bûyerê re, werin danasîn. Ji bo wê ew kes bi kîjan taybetmendiya xwe tê nasîn divê were diyarkirin. Yekî henekbaz e, yekî hêrsek e, yekî hesûd e, yekî bizdonek e, yekî tima ye, yekî pintî ye, yekî camêr e û hwd. her yek bi aliyê xwe yê berçav tê bidestgirtin. Di mînakê jorîn de meleyê gund çiqasî nezan be jî aliyê wî yê camêrtî derketiye pêş. Hevalan dawetê malê dike, tiştêkî ji wan naxwaze û dixwaze ew bi xwe bide wan. Dema kesê duwem vê vegotinê bixwîne, dikare wî bîne ber çav û bi kesên li derdora wî hene re bide ber hev, wiha zindîkirinekê di bîra xwe de çêbike.

Ji bo vê dema vegotinê karakteran dide çêkirin divê van xalan li ber çav bigre:

Destpêkê divê bikaribe mirovan bi taybetmendiya wan ên giştî û yên hûrgulî, yên diyar û yên ne diyar binase. Taybetmendiya diyar ên wek liv, tevger, cilûberg nîşaneyên li ber çav û hwd. in. Taybetmendiya ne diyar ên wek hêrsbûn, camêrî, hesûdî û hwd. in. Naskirina taybetmendiya kesan, bi çavdêriya li ser kesên li derdora mirov çêdibe, bi danûsîndina bi wan re çêdibe. Dîsa bi xwendina pirtûkên bi vî awayî hatine nivîsandin û zindîkirina karakterên di wan pirtûkan de, li ber çavê xwe çêdibe.

Di rewîştaziyê de divê mirov kesan bi dîmenê wan ê ber çav, bi çalakî, liv û tevgera wan, bi bertekiyên şanî didin, bi axaftinên wan û bi ferisandina kesayeta wan bide. Mirov van xalan dikare di nava hev de pev re jî diyar bike, dikare beşeke ji vana tenê jî bi kar bîne. Ew li ser vegotinê û mijara vegotinê dimîne.

Kîjan Cûreyên Vegotinê Bi Vegotina Çîrokî Tîn Ser Ziman?

Çîrok, roman, bîranîn, li ser dîrokê, li ser jiyanê, serpehatî û hwd. bi vegotina çîrokî tîn ser ziman. Lê di vî warî de qalibekî hişk nîne. Di vana de vegotina çîrokî mohra xwe li vegotinê dide, lê nayê wê wateyê ku di ber re teşeyê din ê vegotinê nikare were bikaranîn. Wek vê teşeyê vegotina çîrokî jî bi teşeyên din re, di vegotinên ku teşeyên din mohra xwe lê dixin de dikare were bikaranîn. Çîrokiya ravekar heye û ya hunerî heye; li gorî armanca vegotinê mirov yekê ji vana bi kar tîne. Tiştê vegotinê bala xwe bide ser ew e ku mijarê, ango bûyerê zêdetir bi kîjan awayî dikare xweştir, dewlementir û balkêştir bîne ser ziman divê wê bi kar bîne.

CÛREYÊN VEGOTINA DEVKÎ (PEYVKÎ)

Mirov ji rewşa xwe ya ajaltî bi gihîştina jêhatîniya axaftinê gav avêtiye rewşa mirovtî. Berê mirovan tenê dikarîbûn deng derxin. Ev dengên derdixistin bê wate bûn. Îroj çawa ku dengderxistina hirçekê, ya mirîşkekê ji bo hirçeke din an mirîşkeke din tenê wateya balkişandinê dide û nikare ti hest û ramanan bide têgihîştin, berê mirov jî wiha bûn. Ji bo vê dengê derdixistin tenê bi kêrî balkişandinê dihat. Wekî din bi livandina dest, serî û laşê xwe daxwaza xwe dianîn ser ziman. Destpêkê têgihîştina wan ji vê livandinê re jî çênedibû. Lê piştî jiyankirina bi hev re, ji bo demêke dirêj, fêr bûn ku wateyê bidin livandinê libatên laşê hev. Demekê wiha têgihîştina daxwaza hev çêkirin. Lê ji bo vê mirovên dixwestin tiştêkî bi hev bidin

têgihîştin, divîbû hev bidîtana. Ji bo vê jî dema dibû êvar û reş diket erdê êdî nikarîbûn têgihîştina hev çêbikrana. Dengderxistina wan jî hîn li pêş neketibû.

Pişt re di encama jiyankirina pev re ya bi hezarsalan de û di encama bikaranîna destên xwe ji bo hilberîna kedê, destê mirov û bi destê wî/wê re mejiyê mirov guhertin jiyan kir û li pêş ket. Di vê pêşketina mejî de mirov dest bi ramandinê kir. Ramandin, watedayîna her tiştê li derdorê û kar û tevgera dike ye.

Dema mirov bi mejiyê xwe dest bi ramandinê kir û wate da her tiştî, êdî wate da dengên ku derdixe jî. Ji bo ku pev re, bi awayekî civatî jiyan dikir, ceribandineke wî ya dûvdirêj hebû. Roj bi roj ji bo her livandineke cuda fêrî derxistina dengêkî cuda bû. Mînak; ger berê dema dixwest avê vexwe, destê xwe dikir çeng û dibir devê xwe, vê carê fêr bû ku rasterast bêje "Av". Bêguman ev tenê têrê nedikir; divîbû kesê li hember wî jî ji vî dengê ji ber livandina ji bo vexwarina avê kiriye, bi awayekî hevpar têbigihêje. Ev jî çend hezarsalan dem xwariye û dawî mirov gihîştîye jêhatîniya axaftinê. Ev di jiyana mirov de bûye şoreşek; ji ber ku êdî du mirovên hev nebînin jî dikarin daxwaza xwe bi hev bidin têgihîştin. Mînak, dema diçin nêçîrê, du kesên darek di navbera wan de be, berê bê livandin - ji bo vê jî bê dîtina hev nikarîbûn tiştêkî bi hev bidana têgihîştin. Lê bi gihîştina jêhatîniya axaftinê êdî bê ku ji paş darê bilivin dikarîbûn ji dengderxistina hev têbigihêjin daxwaza hev û vê yekê jî karê wan hêsantir dikir, bê ku nêçîra wan livandinên wan bibîne û bireve, dikarîbûn planê xwe li ser çêbikin.

Mirov dema fêrî axaftinê bû, ne tenê ji bo meşandina jiyana rojane, ji bo vegotina jiyan û ceribandinên xwe, ji zarokên xwe re û ji nifşê bê re bi kar anîn û vê di civakîbûnê de gaveke şoreşî da avêtin. Bi vî awayî zanistî li pêş ket. Zanistîya di nava komeke mirovên li cihekî, bi rêka axaftinê derbasî nava komeke mirovên din ên li cihekî din bû û ceribandinên yekê bir, tev li yên yeke din kir, dewlemendî û firehî di mejî, jiyan û ceribandina wan de çêkir.

Ji bo vê mirov bi rehetî dikare bêje mirov bi axaftinê bûye mirov. Bi axaftinê çand, huner, zanistî û şaristanî pêş ve biriye. Axaftin ji roja ketiye jiyana mirovan heta roja me tiştêkî ji grîngiya xwe winda nekiriye. Îroj bi gihîştina derfetên ragihandinê grîngiya axaftine zêdetir bûye.

Ger mirov vegotina devkî nedîtiba, asta em îroj dijîn, ti caran nikarîbû bigihîştayê. Mirov bi dîtina vegotina devkî jêhatîniya bilêvkirina hest û ramanên xwe, hêvî û daxwazên xwe, xewn û xeyalên xwe bi dest xist û ev ji bo nifşên bê mîrate hişt. Bi vî awayî îroj em dikarin serpêhatiya mirovahiyê û ya gerdûnê binasin.

Bêguman her mirovek bi awayekî xwe tîne ser ziman. Ji bo vê gelek cûreyên vegotina devkî derketine holê. Ev tev jî grîng in û bi sedhezaran di navbera mirovan de weynê ragihandinê leyistine. Di roja me de jî bi awayekî berfirehtir û hemdem vê weyna xwe dileyizin. Em niha cûreyên vegotina devkî ango peyvî binasin.

Axaftin

Mirov çî bi ramansazî (plan), çî ji ber xwe, her roj gelek axaftinan dike. Axaftina rojane bêhtirê xwe bê ramansazî ye. Mirov dema li rastî kesekî tê, wê gavê çî were ser zimanê me, em çî pêwîst bibînin, wê dibêjin. Axaftin bi peyva 'Merheba, tu çawayî?' dest pê dike û yek yekê vedike. Ger dem hebe û kesê em pê re diaxivin hezkiryekî/e me be vê carê axaftin ji ber xwe ve dikeve warê ramansaziyê û tîr dibe. Ji vê tîrbûna axaftinê re sihbet tê gotin.

Axaftin û sihbet di jiyana me ya rojane de karekî sereke ye ku em nikarin dev jê berdin. Pêdiviya mirov bi axaftinê wiha heye ku dema kesek li hember mirov tunebe jî, em xwe bi xwe diaxivin. Ji ber ku jiyana mirov bê axaftin nabe. Mirov hestên xwe, hêviyên xwe, ramanên xwe, daxwazên xwe herdem dixwaze bi kesên din re par veke. Rêka parvekirinê jî ya tewra hêsan, axaftin e. Bêguman axaftin jî hunerek e, ango hunerekê dixwaze. Ger mirov ne axaftinêrekî baş be, zû bi zû kes li mirov guhdar nake. Ji xwe axaftin û guhdarkirin

girêdayê hev in. Kesê ne xwediyê sebra guhdarkirinê be, nikare bibe axaftinêrekî baş jî. Dema mirov li yekî guhdar neke, ew jî li mirov guhdar nake. Ev tê wateya dilnizmiyê. Kesê axaftinêr dilnizm e. Ji xwe zêdetir, kesê li hember xwe derdixe pêş, kul û kedera wî yan kêfxweşiya wî par vedike. Ew kesê ezezokî, ew kesê gazindokî, ew kesê dilketyê xwe be, qet nayê guhdarkirin.

Di axaftinê de rêzdarî û hezkirin jî qasî dilnizmiyê grîng in. Mirov li hember kesê pê re diaxive çiqasî rêzdar û hezkar be ewqasî tê guhdarkirin. Çawa ku mafê mirov ê axaftinê heye, mafê kesê em pê re diaxivin jî yê axaftinê heye. Divê mirov bi vê zanistiyê biaxive û dem bi dem rê bide nêrînên wî/wê jî. Axaftin çiqasî ji dil be, vekirî û rehet hatibe ser ziman ewqasî bandûreke erênî li ser kesê guhdar dike. Bi axaftinê divê mirov kêfxweşiyekê bide kesê li hember xwe û bi xwe jî kêfxweşiyekê ji axaftina xwe bistîne. Divê axaftin ne bi gincir be, ne tûj û tîj be, divê wek hingiv şêrîn, wek avê herak be.

Herkes dikare bêje, lê herkes nikare biaxive. Gotin tişteke û axaftin tişteki din e. Divê mirov vê cudahiye jî bizanibe. Dema hinek kes gotinekê dibêjin, di dil wan de ew diaxivin; lê çi dibêjin ew bi xwe jî nizanin. Ji kesên wiha re dibêjin ku, 'Qey dengê te naçe guhê te? Ma tu nizanî tu çi dibêjî?'

Kesê diaxive divê bizanibe ku çi dibêje. Axaftin, çi hatibe plankirin, çi nehatibe plankirin herdem pêwîst e bi zanistiyeke axaftinêrî were bikaranîn. Dema mirov li yekî rast tê, dema mirov sihbetekê bi yekî re dike, dema mirov di panêlekê de, di konferansekê de diaxive tev divê li gor cewherekî axaftinêrî werin kirin. Ev jî dilnizmî, rêzdarî, hezkarî, sebrînî, dilpakî û hwd. pêwîst dike. Em axaftinê li ser mînak bibînin:

Mînak:

- Merheba cîran, tu çawayî?
- Tu sax bî. Ez baş im ya tu çawayî? Çi heye, çi nîne?
- Wele saxiya te; ez jî baş im. Zarok çawa ne?
- Destê te diramîsin. Diçin dibistanê.
- Yê mezin hîn ne qedandiyê?
- Na wele. Îsal wê biqedîne. Xwedê hez bike wê bibe bijîjk.
- Pir baş e. Pêdiviya vî welatî gelekî bi bijîjkan heye. Mirov diçe nexweşxaneyê, li ber deriyan rezîl dibe. Tu çewalekî pere dirijîne jî, bijîjkek nîne ku li te binêre.
- Dibêjin nizam her serê çendsed nesaxan bijîjkek dikeve. Wele karê nesaxan zor e. Xwedê alîkarê wan be. Qey ti nesaxiyên te hene?
- Na wele tu dizanî maliya me hergav nexweş e. Em ti caran ji nesaxiyên wê xelas nebûn.
- Xwedê şîfayê bide. Ku tu destûra min bidî ezê biçim. Divê bigihêmer ser gerdûneya heftê.
- Destûr a te ye. Rojekê werin çayeke me vexwin.
- Serçavan. Ger derfet çêbibe, emê werin.

Di vê mînakê de tê dîtin ku axaftin çiqasî were dirêjkirin jî yek ji yekî aciz nabe, ji ber ku her du jî diaxivin û yek xwe ji yekî mezintir nabîne, rê dide nêrîna yê din. Dîsa tê dîtin ku axaftin destpêkê bi awayekî bê ramansazî dest pê kiriye, lê pişt re dikeve warê sihbete û li ser bijîjkiyê planekî digre. Lê niha em li vê mînakê jêrîn binêrin û axaftina ne di cih de bibînin:

Mînak:

- Merheba cînar bi ku de?
- Merheba, merheba. Wele ji nexweşxaneyê tîm. Tama vê dinyê nemaye. Derî bi derî ez serî li bijîjkan didim, min ti derman ji vê maliya me re nedît. Wê halê vî welatî çawa be? Ne bijîjkek heye, ne dermanek heye! Mirov bi pereyê xwe rezil dibe. Ê tu çawayî bi ku de diçî? Çi heye, çi nîne?
- Tu sax bî, divê ez bigihêmer gerdûneya heftan ez dereng mam, biborîne.

- Çi nabe, çi nabe. Silavan li zarokan bike. Ma yê te yê mezin hîn dibistan neqedandiye ku biba bijîjk, em ji vî halî xelaskrana?

-Na.

...

Di vê mînakê de tevî ku axaftin ji mînaka berya vê kintire jî tê dîtin ku kesê li hember wî naxwaze guhdariya wî bike û dixwaze bi lez xwe ji nava lepên wî bifilitîne. Axaftin ji bo bi yek alî ye, guhdar aciz dike û her kore dibe, yek yekê venake.

Vegotina Pêkenînan

Pêkenînan wek kurteçîrokan e; mijarekê bi awayekî balkêş û kurtebir tîne ser ziman. Bêhtir bi henekî tîne ser ziman ku him li xweşiya guhdar biçe, him bikaribe ji xwe re encamekê jê derxe. Pirahî di axaftinê de wek mînakdayînê tê bikaranîn. Dema mirov li ser mijarekê diaxive, ji bo zêdetir têgihîştina mijarê çêbike, pêkenînekê wek mînak vedibêje û têgihîştina kesê guhdar çêdike.

Pêkenînan ji berê ve li gor planekî, yan armancekê nayên amadekirin. Di dema axaftinê de li gor herakiya vegotinê û pêwîstiya mijarê mirov ji tûrikê xwe yê pêkenînan yekê hildibijêre û bi kar tîne. Pêkenînan gelek caran dema em nikaribin rexneyekê rasterast bikin, di hawara mirov de tê û bi awayekî kenînan –qerfî-dikare rexneya herî tîj bîne ser ziman; li ser kesê guhdar bandûreke neyênî çênake, tersê wê têgihîştinê hêsantir dike. Lêbelê çawa ku herkes ne axaftinêrekî baş e, ji bo vegotina pêkenînan jî, hunereke axaftinêrî tê xwestin. Pêkenînekê yek dikare vebêje, wek sitiriyana di mirov de rabe, lê vê pêkenînan yekî din dikare vebêje ku wek laşê mirov miz bide bi me xweş were.

Ji bo vê di dema vegotina pêkenînan de destpêkê divê em heta ji dest me tê nekevin nava hûrguliyana. Pêkenîna, hûrgulî tê de zêde bin û dirêj bibe, balkêşî û dilbijariya xwe winda dike, kenê yekî nayne û ji bo vê jî cihê xwe nagre. Ji xwe kesê pêkenînan vedibêje ku bi xwe dest bi ken dike, ew hîn xerabtir bandûreke neyênî li ser guhdar çêdike. Hin kes hene hîn dest bi vegotinê nekirine dikenin û dixwazin kesê guhdar jî bikene. Ken bi zorê nebe û dema vegotinêr bi xwe dikene li xweşiya guhdar naçe. Guhdar dixwaze guhdariya pêkenînan bike û ew bi xwe biryara ken an girî bide. Dîsa divê mirov şîroveya xwe, nêrîna xwe tev li pêkenînan neke û xala pêkenînan çêdike, bi xwe nebêje. Dîsa di vir de jî hin kes hene, qerfa pêkenînan bi xwe dibêjin û bi vî awayî kesê guhdar wek nezan, wek yekî têngihîştî dibînin. Ev jî bandûreke neyênî li ser guhdar çêdike. Divê dîtin û têgihîştina qerfa di pêkenînan de mirov li hêviya guhdar bihêle ku kêfxweşiyekê jê bigre. Ji xwe ger mirov vegotinêrekî baş be hewce nake bi xwe qerfê bêje, ew di vegotinê de wê xwe diyar bike. Bêguman pêkenîna mirov vedibêje û mijara li ser diaxive divê bi hev re têkildar bin. Dîsa di vegotinê de cih û dema vegotina pêkenînan jî, divê bi mijarê re di nava hevsiyayekê de be ku guhdar nebêje, 'Niha ev jî ji ku derket?'

Mînak:

Ez dibêjim bi ya min bike tu xisarê nakî, tu dibêjî ma wê çi bi serê barê êzingên min were. Ez ji te re çiroka barê êzingan vebêjim:

Rojekê yekî gundî barekî êzing li piştê kerê xwe siwar dike û bi rê dikeve ku biçe bajêr bifroşe. Rêk dîr e û germahiyeke dijwar heye ku xwêhdan di pehniyê re diavêje. Bi rê de li mamosteyê gund rast tê. Piştî pirsyara xal xatir, mamoste sedema çûna wî ya bajêr pirs dike.

Gundî dibêje, li gund deynê dikandarê gund lê heye û wê barê êzingan bibe bajêr bifroşe ku deynê xwe bide.

Dilê mamoste bi halê yê gundî dişewite û destê xwe diavêje bêrika xwe, dibêje;

-Vaye, ez buhayê du bar êzingan didim te, ka barê xwe bifroşe min.

Yê gundî kêfxweş dibe ku di vê germê de barê xwe li nîvê rê firotiye û him jî bi pereyekî zêdeyê buhayê xwe! Sipaziyê ji mamoste re dike û pereyê wî ji dest digre. Dibêje;

- Baş e, ez êzingên te bibim ku derê valakim?

Mamoste li derdora xwe dinêre û dibêje,;

- Hema valake vê derê.

Yê gundî barê kerê xwe vedike û êzingan dirijîne wê erdê. Werîsê xwe kom dike û dibîne ku mamoste bi rê dikeve diçe. Bang li mamoste dike û dibêje;

- Mamoste, mamoste êzingên te man li vê derê!

Mamoste dibêje;

- Bila bimînin ma te buhayê wê nesitendiye? Êzingê min in û li wir in, a te çi ye? Ka were em biçin gund!

Yê gundî dilê wî bi barê êzingê wî ve dimîne û dibêje;

- Baş e, lê wê çi bi barê êzingên min were?

Di vê mînakê de tê dîtîn ku vegotinêr bi rêka pêkenîne dixwaze armanca xwe bi kesê din têgihîştin bide. Tê de xemilandin, pêşdarî û hwd. peyvên zêde nînin. Tiştên dixwaze bêje bi awayekî çîrokîya kurtebir dibêje.

Gengeşî

Di nava axaftina rojane de cihêkî taybetî yê gengeşiyê heye. Bi rêka gengeşiyê mirov dixwaze nêrîn, raman û bîr û bawerîya kesê li hember xwe biguherîne, yan jî bandûrê li ser çêbike. Gengeşî ne lidijhevabûn e. Hinek kes hene ku di bin navê gengeşiyê de, li dijî her tiştî derdikevin. Ew ne rast e û nabe gengeşî.

Gengeşî di navbera du -yan zêdetir- kesan de ji bo raman an nêrînekê bi hev bidin têgihîştin û pejirandin tê kirin. Herkes nêrîna xwe ya di derbarê mijara tê gengeşîkirin de dibêje. Her yek, ji nêrîna yekî din re rêzdar e. Yek dora axaftinê dide yekî. Her yek him guhdar e, him axaftinêr e.

Ger mirov du kes di derbarê mijarekê de xwediyê nêrînekê be, hewce nake li ser gengeşiyê bike. Lê ku nêrînen mirov cuda cuda bin, wê demê ji bo bi hev pejirandindayînê dest bi gengeşiyê dike. Divê gengeşî neyê xitimandin. Dema yek ji ser a xwe neyê xwarê, gengeşî ji rêka xwe derdikeve û lidijhevabûn tê holê. Di gengeşiyê de dema kesek nêrîna xwe bi awayekî rast datîne holê û mirov rastiye dibîne, divê pê bawer bike û dev ji nêrîna xwe berde, wê rastiye bipejirîne. Wê demê gengeşî digihê armanca xwe û çiqasî were dirêjkirin jî aciziyê û lidijrabûnê çênake. Ji bo vê divê gengeşî ne bi hest û coşê, bi pelikandin, peyitandin û delîlandinê were domandin. Li gor ku armanca gengeşiyê guherandina bîr û bawerîya kesê duwem e, divê her gotin bikaribe were peyitandin ku mirov xwe bi xwe vala dernexîne.

Gengeşî qasî ku di jiyana rojane de, di navbera du-sê kesan de tê kirin, di fêrgeh an zanîngehan de, di navbera komeke xwendevan an zanyar de jî dikare were çêkirin. Ji bo vê jî amadekariyên pêwîst in hene:

-Mijara li ser gengeşî wê were kirin, divê berya lihevrûniştinê hatibe pêdandin.

-Ji ber ku divê gengeşî bi pelikandin û delîlandinê were peyitandin, divê li ser mijarê amadekariyên di vî warî de hatibe kirin.

-Rêvebireke bikaribe gengeşiyê rêve bibe divê hatibe hilbijartin.

-Di dema gengeşiyê de nêrîn û ramanên me dane pêş ger bi awayekî rast û zanyarî hatibin pûçkirin, divê di wê bêhnê de êdî mirov li ber xwe nede û rastiye bipejirîne.

-Divê herkes li yê diaxive bi sebr guhdar bike, li xweşîya wî neçe jî zanibe mafê wî yê axaftinê heye û divê bi rêzdarî lê guhdar bike ku bikaribe xwe jî bide guhdarkirin.

-Armanca gengeşiyê pûçkirina ramanekê bi ramanêke din e û ji vê xwegihandina rastiye ye. Ji bo vê di gengeşiyê de mirov divê ne bi hestên xwe, bi ramana xwe biaxive û dernekeve derveyê mijarê.

Dema du kes di navbera hev de gengeşiyê dikin jî dive van prensîbên gengeşîkirinê li ber çav bigrin ku gengeşiya di navbera wan de nebe sedema pevçûna wan.

Panêl

Ji gengeşiya di navbera komeke kesan de tê çêkirin re 'panêl' tê gotin. Di panêlê de rêvebirek û çend kesên gengeşivan li hember girseyekê nêrînên xwe gengeşî dikin, danûsitendina ramanên hev li pêş dixin. Di panêlê de armanc ne ew e ku mirov nêrîn an ramana xwe bi yekî bide pejirandin an nêrîna wî bide guhertin. Armanc ne ew e ku mirov sedîsed rastiyeke derxe holê, bigihê encamekê yan biryarekê. Armanc di derbarê mijara li ser gengeşî çêdibe de, nêrînên cuda cuda derkevin holê û li ber çavên guhdar an şopandêran werin raxistin. Di panêlê de mirov mijarê ji gelek aliyên wê yên cuda ve li ber çavên guhdaran radixîne. Guhdar wê ji van nêrînên cuda cuda ji xwe re encamê derxe û ewê bigihê encamekê yan biryarekê. Axcaftinê tenê di warê mijarê de, her yek nêrîn û ramana xwe tîne ser ziman. Ji vana kîjan rast e, kîjan ne rast e, wê guhdar, an şopandêr vê biryarê bide, wê encamê derbixe.

Di panêlê de rêvebir û axaftinêr divê li cihekî diyar, li derdora maseyekê rûnên ku ji aliyê guhdar û şopandêran ve werin dîtin. Panêl ne bi awayekî fermî, bi awayekî sihbetî tê meşandin ku giraniyê li ser axaftinê û şopandêran çêneke. Dema axaftinêran axaftina xwe bi dawî kirin, şopandêr an guhdar jî dikarin mafê axaftinê bistînin û pirsên xwe ji wan bikin, nêrînên xwe jî diyar bikin. Lê mafê pirsêkirin û nêrîndiyarkirinê ji bo guhdar an şopandêran ji yê axaftinêran divê kintir be.

Di xelaseka panêlê de rêvebir axaftinan komî ser hev dike; bi tevlêkirina nêrîna xwe jî kurtebira gengeşiya hatiye kirin vedibêje û bi dawî dike.

Di roja me de derfetên ragihandinê li pêş ketine û bi rêka telefon û hwd. jî wek axaftinêr an guhdar mirov dikare tevlêbûna panêlan çêbike û ev yek dewlemendiyê dide panêlê.

Bi kurtahî panêl li ser mijarekê ramandina komek mirov bi hev re ye. Hijmara axaftinêran ji sê kesan heta şeş kesan çêdibe. Mijarên panêlê pirahî divê ji mijarên pirsgerêkên civakî yên herkesî têkildar dikin werin hilibijartin. Di panêlê de her axaftinêr li gor dorhatina xwe ya rêvebir diyar dike diaxive. Rêvebir bi pirsan dikare rêvebirina mijarê di rêka tê xwestin de bimeşîne, lê zêdetir derfeta gengeşiyê li pêşya wan vekirî dihêle.

Ji mijarên panêlan wek mînak mirov dikare wiha çendekan diyar bike:

-Li Tirkîyê pirsgerêka Kurd çawa dikare were çareserkirin?

-Rewşa aboriya Tirkîyê çawa dikare were serastkirin?

-Aştiya civakî çawa dikare were sazkirin?

-Kesên ji sedema ramanên xwe koçî derveyê welat bûne, çawa dikarin tev li civakê bibin?

-Tirkîyê çawa dikare demokrasiyê li pêş bixe?

-Guhertina bîr û baweriyê çi ye, ji bo gelên Tirkîyê dikare çi bi xwe re bîne, çi neyne?

...

Wek di van mînakên de tê dîtin mijarên hene tev li ser pirsgerêkên civakî ne û hemû diyarkirina ramanan dixwazin, biryardayînekê yan gihandina encamekê pêwîst nakin. Ji bo vê ev mijar bi hêsaniyê di panêlê de dikarin werin gengeşîkirin.

Forûm

Di forûmê de pirsgerêkeke civakî li hember girseyeke gel bi awayekî berfireh tê gengeşîkirin. Forûm navê xwe ji Roma ya kevn digre. Di dema kevn de li Romayê gel li derxaneyeke fireh kom dibû û pirsgerêkên xwe gengeşî dikirin. Di roja me de jî nêzîkê vê wateyê tê bikaranîn. Komek kesên di derbarê mijarê de xwediyê zanistiyê ne, li ber girseyeke pîrhijmar nêrîn û ramanên xwe tînin ser ziman.

Di forûmê de rêvebirek û çend axaftinêr hene. Lê rêvebirê forûmê ne wek ê panêlê tenê rêve dibe. Ew divê di derbarê mijarê de xwediyê zanistiyekê be ku bikaribe ew jî tevlêbûna xwe çêbike. Ji bo vê kesê rêvebiriya forûmê dike divê xwediyê van taybetmendiyên be:

-Di derbarê mijarê de divê zanistiyekê wî ya kûr û berfireh hebe.

-Divê kesên axaftinêr û kesên guhdar binase.

-Divê jêhatiniya wî ya têgihîştinê, ya ji hev derxistinê, ya kurtebirkirinê, ya encamderxistinê, ya di navbera ramanan de çêkirina têkilî û girêdanê pir xurt be.

-Divê xwediyê xweşbîniyê be ku dem bi dem bikaribe bi qerfekê rewşa hişk a gengeşiyê nerm bike, bala axaftinêran bikêşîne ser mijarê.

-Divê xwediyê sebrê û bîreke dewlemend be, hişk wî her li serê wî be. Kî çî diaxive, çiqas bi mijarê ve girêdayî ye, di ku derê de divê têkel bibe, tev bi zanistî û ceribandina xwe divê bê ku aciziyê li ser axaftinêr û guhdaran çêbike, bimeşîne.

Forûm pirahî bi axaftina rêvebir a danasîna mijarê dest pê dike. Ji bo vê divê axaftina rêvebir balkêş be û bikaribe dilbijariyekê li ser guhdaran çêbike, mereqa wan hişyar bike. Piştî vê, bi rêzê dorê dide axaftinêran. Ji ber ku wê guhdar jî tev li forûmê bibin û pirsên xwe bikin, nêrînên xwe diyar bikin, divê dem pir bi hostayî û wekhev were bikaranîn. Rêvebir divê rê nede axaftinêran ku mijarê ji rêka wê dûr bixin û bibin sedema borandina demê ya ne di cih de.

Di forûmê de axaftinêrên cih digrin, pirahî her yek di derbarê karê xwe de pisporek in û di derbarê mijarê de xwediyê zanistiyekê diyar in. Ev, an rojnameger, an profesor, an siyasetmedar, an aborîzan, an civaknas û hwd. dibin. Ji bo ku gengeşiyên van kesan têr û dagirtî ne û pirahî di derbarê mijarê de ravekirinekê çêdikin, ji aliyê kesên têkildar ve tîn ferisandin û bi awayekî nivîskî di rojname û kovaran de tîn weşandin jî.

Daniştin

Ji aliyê sazkerin û rêvebirinê ve dişibe panêlê. Komeke biçûk a axaftinêran bi awayekî diyar li ber girseyekê gengeşiya ramanên xwe dikin. Daniştin an di salonan de, an di radyo û televizyonan de tîn çêkin. Armanca gengeşîkirina nêrînên cuda cuda ne. Di daniştinê de jî rêvebirek, çend kesên axaftinêr û girseyekê guhdar, an şopandêr heye. Kesên di derbarê mijarê de diaxivin divê hatibin naskirin û mijara were hilbijartin jî divê têkildarê pirahiya civakê be. Rêvebir, divê demê û derketina ji mijarê herdem li ber çav bigre û rê nede çewtkirinê, bi pirsên xwe, bikaribe di coka wê de bimeşîne. Rêvebir bi pirsan dikare rêveçûna mijarê biguherîne, nêrîna axaftinêr bibire yan pêşî li ber firehkirina wî veke.

Mijara daniştinê divê baş hatibe hilbijartin û ji berê ve hatibe diyarkirin ku amadekariyek li ser were çêkirin. Sempozyûm

Komek axaftinêr di derbarê mijarekê de berya wê xwe amade dikin û li hember girseyekê her yek di derbarê beşa amade kiriye de zanistiyê didin. Ji bo vê axaftinêr ji berê ve mijarê di navbera hev de parve dikin. Mijar ji aliyên hatiye pêdandin ve tî destgirtin. Pirahî mijarên hunerî, zanyarî û ramanî tîn hilbijartin. Kesên mijarê amade dikin divê di derbarê mijarê de xwediyê zanistiyekê bin. Mînak; ku mijar di derbarê perwerdeyê de be, kesên mamoste; di derbarê tenduristiyê de be, kesên bijîjk amade bikin wê baştir bigihêje armanca xwe.

Di sempozyûmê de her axaftinêrek, bi dorê, parçeyê amade kiriye pêşkêş dike. Hijmara axaftinêran di navbera sê û şeş kesan de tî guhertin. Pêşkêşkirina beşên mijarê bi awayekî rasthatinî nabe, divê ji pirsgerêkê ber bi çareseriyê werin dayîn.

Rêvebirê sempozyûmê destpêkê axaftineke kurt a danasînê dike. Pişt re axaftinêrê yekemîn, ê duwemîn, ê sêyemîn û hwd. radibin, axaftina xwe pêşkêş dikin. Piştî axaftinêrê dawî axaftina xwe pêşkêş kir, bi

awayekî giştî axaftinêr li ser mijarê dest bi gengeşiyê dikin. Di dawî de rêvebir bi awayekî kurtebir encamên derketine holê komî ser hev dike û sempozyûmê bi dawî dike.

Munazara

Bêhtir di fêrgeh û dibistanan de ji bo lipêşxistina ramandinê tê bikaranîn û bi awayê kirin û rêvebirinê dişibe daniştinê.

Di münazarayê de derpêşek an mijarek bi aliyên xwe yê erênî û neyênî tê gengeşîkirin. Derpêşê bi her du aliyan dibîne û ramanê bi ramanêke din dixwaze birizîne. Ji bo vê bi kêrî ramandinê tê û ramandinê li pêş dixe. Qasî fêdeya wê xisara wê jî heye ku herkes nêrîn û ramana xwe heta dawî diparêze. Yanê nêrîna dijber rast be jî kesê din ji ser nêrîna xwe nayê xwarê û her hewl dide ku nêrîna xwe bide pejirandin. Ger kesê xwediyê nêrîna şaş xwediyê vegotîneke xurt be, dikare vê şaşitiyê bi kesê din an bi guhdaran bide pejirandin an bixe serê wan jî. Lê tevî vê ji bo pêşvebirina ramanê rêvebirinê gengeşiyê ye û tê bikaranîn. Ji bo vê divê mijarên werin hilbijartin ji darazê re vekirîbin ango darazek tê de hebe:

Mînak;

-Ketina Tirkiyê ya Yekîtiya Ewropa pêwîst e, yan na?

-Mafên zarokan li hember mamosteyan divê werin parastin an na?

-Di malê de desthilatdariya zîlam li ser jinê divê were rakirin an na?

Tê dîtîn ku di van pirsan de daraz heye û bi du aliyan dikare were destgirtin. Aliyek dikare ketina Yekîtiya Ewropa biparêze, aliyê din dikare neketina wê biparêze. Her yek divê li gorî xwe sedem û encaman bînin holê û ji bo daraza xwe bidin pejirandin hunera xwe şanî bidin. Di encamê de aliyek jê, wê bi serkeve. Şaş be, rast be êdî ew li ser jêhatîniya vegotinêran dimîne.

Dema wiha mijar hat hilbijartin, ji bo xweamadekirina li ser mijarê kom tîn pêdandin. Her komek pirahî ji sê kesan pêk tê. Dema kom tîn pêdandin, her komek di navbera xwe de rêvebirekî hildibijêre û mijarê di nava xwe de parve dikin. Kesên di komê de her yek xwe li ser beşeke mijarê amade dike û amadekariyên xwe dinivîsîne. Ev nivîsandinên hatine amadekirin, ji aliyê giştîya komê ve tîn xwendin ku her yek di derbarê xebata yê din de agahdar be û zanibe roja munazarayê wê kî çi biaxive. Kom di nava xwe de li ser amadekariyên koma din jî gengeşiyê dike û li ser pirsên wê, 'Gelo ew dikarin kîjan nêrînan bidin pêş? Em çawa dikarin van nêrînan pûç bikin?' û hwd. nêrîna hev distînin û xwe amade dikin. Ji bo vê munazara xebateke komîkî ye û ramandin û xebata kolektîf li pêş dixe.

Ji bo nirxandina bandûr û encamên munazarayê divê jûriyek were pêdandin. Ev jûrî wê di derbara gengeşiya koman de nêrîna xwe diyar bike. Komê xwe baş amade kiriye yan na, rêbazên axaftinê baş in an na, dikarin bandûrê li ser guhdaran çêbikin an na, û hwd. karê jûrî ye ku li gorî vana deqan (pûanan) bide koman. Ji bo vê divê jûrî di navbera xwe de rêvebirekî xwe derxe û li ser rêbaza pûandayîne bigihê biryareke hevpar û di vî warî de amadekariyên xwe yê wê wêk pênûs û rûpelên pûandayîne ji berê ve amade bike.

Piştî van amadekariyan kom dest bi axaftinê dikin. Destpêkê koma xwediyê nêrîna erênî diaxive. Her kesê di komê de cih digre axaftina amade kiriye bi dorê pêşkêş dike. Piştî re dor tê koma din û ew jî, her yek, axaftina xwe bi dorê pêşkêş dike. Ji bo vê divê dem, bi awayekî wekhev, ji bo her du koman hatibe pêdandin. Di dawî de, ji her komê kesek dikare bipêyive û bi parastina nêrînan xwe, nêrîne aliyê din anîne jî pûç bike. Ev rêbazeke ji yê munazarayê ye. Lê her axaftinêr dema axaftina xwe bi dawî dike jî dikare di derbarê nêrîna koma din de nêrîna xwe bîne ser ziman û ya dijber pûç bike. Ev jî rêbazek e û li gor xwesteka rêvebir û axaftinêr koman rêbazek ji vana destpêkê tê pêdandin. Rêbaz kîjan dibe bila bibe, divê kes bi

axaftina vala demê neborîne. Deqdayîn ne tenê li gorî rastbûna nêrînê, li gorî parastina wê ya bi awayekî xurt tê dayîn. Divê ew were zanîn û li gorî vê her yek axaftina xwe bi awayekî dilbijare bîne ser ziman.

Konferans

Ji bo fêrkirina civakê li ser mijareke zanyarî, hunerî, teknolojik û pirsgirêkên civakî, civîneke xwediyê giraniyekê û xwediyê armanceke diyar e. Konferans bi awayê civînê tê lidarxistin. Li ser pirsgirêkên navnetewî jî konferansên tîn sazîkirin û cihekî wê yê berfireh ê bikaranînê heye.

Di derbarê pirsgirêkeke diyar de kesên pispor û têtildarê pirsgirêkê tîn cem hev û bi gengeşikirina di civînê de xwe digihînin çareserî û encamê. Civîna konferansê divê çareserker û encamdar be; ji bo vê ji hest û coşê dûr, bêhtir aliyê ramyarî û rastî li pêş e.

Derveyê pirsgirêkên netewî û yê navnetewî, mirov dikare her mijarê bike mijara konferansê. Lê bêhtir mijarên zanyarî, wêjeyî, civakî, hunerî û hwd. tîn gengeşikirin. Di hilbijartina mijarê de divê rewşa guhdaran li ber çav were girtin. Çi mijar dikare bala guhdaran bikêşîne, pêdiviya wan bi kîjan mijarê heye, divê were zanîn û mijar li gorî wê hatibe hilbijartin.

Kesê konferansê li dar dixê, divê amadekariyên xwe berya konferansê kiribe. Qasî hilbijartina mijarê, zimanê mirov bi kar tîne û yekseriya pêşkêşkirina mijarê jî grîng e. Divê zimanê vegotinê zelal û eşkere be. Di vegotinê de zêde bikaranîna têgehên giraniyê çêdike û bala guhdar ji ser mijarê dibe. Ji bo vê ziman çiqasî sade be û ji têgihîştinê re vekirî be, konferans ewqasî dikare bigihê armanca xwe. Dema konferansê jî divê ne zêde dirêj be ku guhdaran aciz neke.

Konferans ji aliyê kesekî ve tê dayîn. Lê di konferansên li ser pirsgirêkên civakî û navnetewî tîn sazîkirin de dîwaneke rêvebirinê tê pêdandin û ev dîwan di navbera xwe de berdevkekî hildibijêre. Konferans ji aliyê wî berdevkî ve tê rêvebirin.

Di konferansên ji bo zanakirina beşekî kesa de, kesê konferansê amade dibe ew bi xwe dide û rêvebir jî ew bi xwe ye.

Kesê dixwaze di derbarê mijarekê de konferanseke bide destpêkê mijara xwe hildibijêre û li ser amadekariyan dibe ku bikaribe guhdaran tîr bike. Ji bo vê divê li ser mijarê lêkolîn û lêgerîneke berfireh û kûr bike ku zanistiya dide bal bikêşîne û ne zanistiyekê ji aliyê herkesî ve tê zanîn be.

Piştî van amadekariyan êdî dest bi ramansaziya konferansê dibe ango planê wê datîne. Di konferansê de wê li ser kîjan mijaran raweste derdixê holê. Van mijaran li gor armanca konferansê rêz dibe. Destpêkê divê mijarê bide nasîn. Kesê konferansê dide divê bikaribe pêşbîniya pirsên ji guhdaran werin bike û li gorî wê jî dewlemendiyekê bide pêşkêşkirina mijara xwe. Dawî divê axaftinê xwe tev li holê nehêle, bi encamekê ve girê bide.

Di konferansê de dema axaftina sazkar bi dawî dibe, guhdar pirsan dikin û bi kurtahî dikarin nêrîna xwe jî bînin ser ziman. Ji bo vê dem û prensîbên wê di destpêkê de tîn diyarkirin.

Konferansên ji bo pirsgirêkên civakî û yê navnetewî tîn lidarxistin, berfirehtir in û pirsgirêk ji gengeşiyê re tê vekirin; ji bo vê kesên guhdar jî dikarin nêrînên xwe bi awayekî kurtebir bînin ser ziman. Di encama konferansan de biryarên çareserkirina pirsgirêkan, ango encamên çareserkirinê divê werin derxistin û ji xwe ev awayê konferansê jî bi vê armancê tê lidarxistin.

Ji bo vê dîwan mijara li ser were rawestîn, ango armanca konferansê diyar dibe û xalên li ser rawestîn dibêje. Ev xal dikare ji aliyê tevlêkarên konferansê ve bi pêşniyaran werin zêdekirin an kêmkirin. Piştî vê dema destpêkirin û bidawîkirina rojane û dema axaftinan tê pêdandin û bi pêşkêşkirina nêrîna kesê konferans amade kiriye, civîn dest pê dibe. Piştî vê pêşkêşkirinê çî di dîwanê de, çî di nava tevlêkaran de yê dixwazin, dikarin nêrîna xwe ya li ser mijarê diyar bikin.

Di vir de her xal cuda cuda jî dikare were gengeşîkirin, yek li ser giştiya xalan jî dikare nêrîna xwe bîne ser ziman. A grîng ew e ku di encama gengeşiyên de bigihê encameke çareserkar.

Gotar

Ji konferansa bi hest û coşê hatiye hunandin re 'gotar' tê gotin. Li hember girseyekê bi armanca parastin û pesinvedana raman, nêrîn, prensîb an bîr û baweriyekê tê vegotin. Bi rêka gotarê, gotarbêj ramana xwe, hestên xwe, bîr û baweriyaya xwe derbasî girseya guhdar dike, bandûra xwe û vegotina xwe li ser wan çêdike. Ji bo vê gotarbêjê divê xwediyê bangeke (hîtabeteke) xurt be.

Di civakê de pêşveçûna hunera bangkirinê, girêdayê asta azadî û demokrasiya wê civakê ye. Civakên ku kesên wê dikarin nêrîna xwe bê tirs, bi awayekî azad bînin ser ziman, gotarbêjên xurt dikarin ji nava xwe derxin. Lê civakên qedexeyan tînin ser eşkerekirina ramana mirovan, nikarin asta hîtabetê li pêş bixin.

Gotar û bang ji bo livandin û seferberkirina girseyekê yan civakê gelekî grîng e. Bangeke xurt dikare hestên girseyekê bifûrîne û berê wê bide ser mirinê; ewqasî bi bandûr e. Ji bo vê divê bi awayekî rast û li gor armancê were bikaranîn. Her gotar an her bang li hember her beşa civakê yan girseyê nayê bikaranîn. Mînak; gotara mirov di nava refên artêşê de bike cuda ye, gotara mirov di dadgehekê de bike cuda ye. Ji bo vê divê em cûreyên bangên gotaran binasin:

Banga Ramyarî (Hîtabeta Siyasî)

Bi armanca diyarkirina nêrîneke ramyarî, mijareke ramyarî û civakî tê çêkirin. Armanca ew e ku ramana xwe bi girseya li hember xwe bide pejirandin û bandûrekê li ser girseyê bike ku pişgiriya ramana kesê gotarbêjê bike.

Bangên ramyarî di meydanên hîlbijartinan de bi armanca propaganda û ajîstasyonê, di salonên meclîsan de ji bo pejirandin an redkirina biryaran, di qadên mîting û xwepêşandanên de ji bo hildana hestên tevlêkaran û meşandina wan a li gor armancê tînin bikaranîn. Di demên têkoşînê netewî, şoreşên civakî û serhildanên gelêrî de ev awayê bangê gelekî derfeta pêşveçûnê dibîne û di van rewşan de gelekî pêdivî jî bi vê çêdibe.

Banga Leşkerî

Ji bo bilindkirina hestên leşkeran, coşandin û wêrandina wan ji aliyê fermanbaran ve axaftina were kirin, banga leşkerî ye. Di dema şer de, di pevçûnên leşkerî yê di navbera du aliyan de, di qijleyên leşkerî de ev bang tê bikaranîn. Banga leşkerî, leşkeran kêfxweş û wêrek dike. Rêzkarî û sazûnê li pêş dixê. Bi taybetî di amadekirina leşkeran a rêkirina şer de, di destpêkirina êrîşekê de ku baş were bikaranîn di bidestxistina serkeftinê de weyneke erênî dileyize.

Banga Olî

Di dêr û mizgeftan de, di wargehên olî de bi armanca xurtkirina bîr û baweriyaya olî axaftina ji aliyê mele, keşe û hwd. ve tê vegotin banga olî ye. Di wêjeya olî de ji bangên wiha re weiz tê gotin. Di her olê de weizên xurt hene ku bikaribin mirovan li hember prensîben olê hişyar bikin, bala wan bikşînin ser erkên olî û bi vî awayî bîr û baweriyaya olî zindî bigrin. Banga her olê li ser prensîb û bîrûbaweriyaya wê olê tê hûnandin û vegotin.

Banga Dadî

Di dadgehên de, ji axaftina di derbarê mijarên dadî de tê kirin re banga dadî tê gotin. Gotara dadî ji aliyê parêzeran, ji aliyê dadmendan û ji aliyê kesê tê darezandin ve dikare were vegotin. Di vî warî de herdem parêznameya Sokrates, a ... wek mînak tê dayîn û di roja me de jî parêznameya serokatîyê mînameke balkêş a vê beşa bangê ye.

Banga Akademîk

Di dibistanên bilind û akademiyan de li ser mijarên zanyarî û bi armanca zanakirinê axaftinên tîn çêkirin wek banga akademîk tîn binavkirin. Kesên vê bangê dikin pirahî di şaxên cuda ên zanyariyê de pispor in. Dîsa di vekirin ango destpêkirina civînên zanyarî de, di belavkirina xelatên ji bo dêrindêzên (torenên) zanyarî de axaftinên tîn kirin wek banga akademîk tîn binavkirin.

Kîjan cûreyê bangê dibe, bila bibe divê gotarbêj - hatîp- ango kesê bangê dike xwediyê zimanekî xurt û vegotineke bi rêk û rêbaz be. Ji pêla dengê xwe bigir heta hîlbijartina peyvên tev divê bi hunermendî bi kar bîne.

Ji Bo Vê Kesê Gotarbêj Divê Van Xalan Li Ber Çav Bigre

-Gotarbêj divê ne şexsê xwe, lê hest, bal, û bertekên guhdaran bigre ber çav û wiha biaxive. Çi peyv dikare bandûrê li ser wan çêbike, kîjan mijar bala wan dikişîne, li hember çî peyvê dikarin berteka xwe şanî bidin tev divê bîne ber çav.

-Gotarbêj di mijara li ser diaxive de divê xwediyê zanistiyê berfireh be ku bikaribe vegotinê bi awayekî dewlemend û têt bîne ser ziman. Ramana xwe divê li ser mijarê kom kiribe ku di vegotinê de jibîrkirinekê yan aliqandinekê jîyan neke û bandûra bangê sivik neke.

-Gotarbêj divê axaftina xwe li gor armanca xwe di nava herikîneke xwezayî ya hest û ramanan de bîne ser ziman. Ji bo vê divê guhdarên xwe binase ku li gor hest û daxwazên wan teşeyê bide vegotina xwe û cewherê wê dagre.

-Gotarbêj divê banga xwe bi guhertina pêla dengê xwe, livandina dest û libatên hîskirinê -bi mîmîkên xwe-, bi rawestina xwe, bi awirên xwe û hwd. li ber çavên guhdaran zindî bike û him bangê guhê wan, him bangê çavên wan bike ku bi tevahî bikaribe guhdaran bixe bin bandûra gotara xwe.

Ev xalên grîng ên li jorîn hatin rêzkirin, ne tenê ji bo gotarbêjan ji bo her kesê vegotinê û axaftinê pêwîst in; lê gotarbêj vana bêhtir bi hostayî bi kar tîne û ji bo vê yekî gotarbêjekî baş be, ew propagandîst û ajîtatorekî baş e jî. Di vî warî de banga M.Nûrî Dêrsimî û di roja me de jî bangên serokatîyê yên ji bo hemû beşan civakê kirine mirov wek mînak dikare şanî bide.

Hevpeyvîn (Hevdîtin)

Li ser mijarekê axaftina di navbera du kesan de ya bi awayê pirs û bersivan tê meşandin wek hevdfîtin ango hevpeyvîn tê binavkirin. Hevpeyvîn axaftineke bi armanc û bi ramansazî ye. Ji bo vê berya mirov dest bi hevpeyvînê dike divê amadekariyên wê bike.

Destpêkê emê bi kê re, li ser kîjan mijarê hevpeyvînê bikin, divê em bizanibin. Pirahî kesê mirov ji bo hevpeyvînê diyar dike, mijara hevpeyvînê jî derdixe holê. Yan jî mirov li gor mijarê kesekî bikaribe di derbarê wê de pirsên me bibersivîne diyar dike. Zêdetir mirov bi kesen hatine pêdandin re di derbarê kar û xebata wan de, nêrîn û jiyana wan de, berhem, serkeftin û pêşketinên çêkirine de hevpeyvînê çêdike.

Mirov bi kê re hevpeyvînê çêbike, divê destpêkê di derbarê wî de zanistî û naskirineke mirov hebe ku em bikaribin pirsan jê bipirsin. Mirov pirsên xwe ji berya hevpeyvînê amade dike, ger di dema hevpeyvînê de pêwîstî were dîtin mirov dikare li ser van pirsan zêde jî bike. Dema mirov di derbarê jîyan û xebata kesên dibin mijara hevpeyvînê de xwediyê zanistiyekê be hevpeyvîn bêhtir dikare were dewlemendkirin; ji ber ku kesê hevpeyvînê dike divê bikaribe bi dewlemendî û dicihdebûna pirsên xwe bîra wî vekole û rêka vegotinê li pêşyê veke.

Hevpeyvîneke mînakî:

- Ez dixwazim bi were hevpeyvînekê li ser jin û estetîkê çêbikim. Di nava vê de ezê pirsan li ser azadî û wekhevîyê jî bikim. Lê destpêkê dixwazim hûn bi kurtahî xwe bidin nasîn.

- Navê min Canê Şêrîn e. Ez diçim dibistanê. Hez ji azadî û wekheviyê dikim. Ji bo vê wê pirsên we ji bo min balkêş û dilbijare bin; ezê bikaribim bi kêfxweşî bibersivînim.

- Baş e, wê demê ez pirsê xwe ya destpêkê dixwazim li ser xweşîkbûna jinê pirs bikim. Li gorî we xweşîkbûn tê çî wateyê?

- Xweşîkbûn peyveke ligorî(îzafî) ye. Her mirovek xwediyê nêrîneke cuda ye; lê bêguman pîvanên hevpar jî hene. Hinek rûmeta xweşîkbûna fîzîkî digrin, hinek a ramyarî digrin, hinek a giyanî digrin... û hwd. wiha her yek xwediyê pîvanekê ye. Lê ku tu ji min pirsyarkî, ez dibêjim cewhera mirov rengê xwe dide fîzîka mirov jî. Jineke raman û giyana wê pak be, ruyê wê jî pak e. Bêguman ev pakbûn jî li gor kesan tê guhertin. Lê di nêrîna min de wateya pakbûnê, azadbûn e. Ez xweşîkbûnê bi azadbûnê ve girê didim. Azadbûn jî bi zanistiyê li pêş dikeve. Jineke azad xweşik e, zana ye. Pîvana xweşîkbûnê li cem min azadî û zanabûn e. Ji bo vê xweşîkbûn li gorî min azadbûn e; ger ez çiqasî azadbim, ez ewqasî xweşik im û tu jî çiqasî azad bî û rêzdarê azadiya min bî, tu ewqasî xweşik î. Ez dikarim vê pirsê we wiha bibersivînim.

- We ravekirineke balkêş anî ser ziman. Bi vê ravekirinê hûn dixwazin bêjin ku pîvanên azadiyê wekheviyê jî dixwaze, ne wiha?

- Rast e. Ger ez azadbim, divê tu jî azad bî. Ger tu ne azadbî, ez jî nikarim azadbim. Pev ve girêdayî ne. Ji bo vê dema zîlam desthilatdariya xwe li ser jinê dimeşîne û ji aliyekî ve xwe azad dibîne, di rastiyê de ew xwe dixapîne. Ew ne azadî ye, ew desthilatdarî ye. Çawa ku di rojame de desthilatdarên cîhanê xwe azad dibînin û li gorî kêfa dilê xwe tevdigerin, ew jî wiha ye. Lê em binêrin desthilatdarê herî mezin Tirkî ye, ew bi xwe ji birçiyên dimre û destê xwe li ber Ewropa, Amerîka vedike ku çend qirûş pere bidinê. Ka azadiya wê? Lê dema kurd tînan holê, navê wan jî napejirîne û dest diavêje her tiştê wan. Azadiya xwe tenê li ser kurdan di pêlêkirina mafên wan de bikar tînin. Ma ev azadî ye, yan desthilatdarî ye tu bi xwe bêje. Ji bo vê azadbûn wekheviyê dixwaze. Ger yek serdest, yek bindest be mirov nikare li wir qala azadiyê bike. Ev jî bo têkiliyên di navbera zîlam û jinê de jî wiha ye. Azadî beramberî dibe ku ev jî wekhevî ye. Wekhevî parvekirina jiyane bi her aliyên wê ye. Parvekirina derfetan, nêrînan, hest û ramanan e.

- Hûn estetîkê ji bo jinê pêwîst dibînin an na?

- Jin bi xwe heyîneyeke estetîk e. Li fîzîka jinê binêre tev bi pîvan û bi teşeyeke li ser hev e. Ger jin estetîka xwe xera neke, ew ji zayîne ve xwediyê estetîkê ye. Lê mixabin bi ketina rêkên xerab, bi têkiliyên bê sînor ev estetîk tê xerakirin û dawî wek çewalekî vala li jinê tê. Divê jin estetîka xwe ya xwezayî biparêze. Ev jî dîsa li ser asta zanabûn û azadbûna jinê dimîne. Di zewacê de zîlam bê sînor laşê jinê bi kar tîne û di hundirê çend salan de wê bê estetîk dihêle. Li gorî min mafê zîlam nîne ku laşê jinê wiha li gor kêfa dilê xwe bi kar bîne. Jin divê êdî rê li ber vê yekalîbûnê bigre, li laşê xwe û li estetîka xwe xwedî derkeve.

- ...

- ...

- Ji bo van bersivdayînên we yê grîng û bi nirx, ez sipaziya xwe pêşkêş dikim.

- Ez jî ji bo derfetdayîna we ya ravekirina hest û ramanên min, sipaz dikim.

Axaftina Li Ser Radyo û Televîzyonê

Bi pêşveçûna derfeten ragihandinê, êdî axaftin ne rû bi rû, li hember tîtik û hesinan ku wek kamera û mîkrofon tînan binavkirin, tê kirin. Di awayên din ên axaftinan de mirov guhdaran dibîne, li gor rewşa wan, rawestina wan reng û teşeyê dide axaftina xwe. Dîsa li gor cihê em axaftinê lê dikin, li gorî rewşa wê mirov rehetiyekê, yan zahmetiyekê jiyane dike û ev tev bandûrê li ser axaftina mirov dikin. Lê dema li şûna warê axaftinê odeyeke tîr lempe û li şûna guhdaran kamera û mîkrofon (dengweş) hebin karê mirov zahmetir dibe. Ji xwe ku mirov bi tenê serê xwe biaxive, bêhtir karê mirov zahmet dibe.

Tenê yekî xwediyê ceribandina demeke dirêj dikare li hember kamera û mîkrofonan bi hêsanî gotareke bangîn bîne ser zimên. Dibe ku herkes bikaribe peyvan li pey hev rêz bike û bêje, lê herkes nikare axaftineke xurt bike. Ji bo axaftineke xurt xalên grîng ên mirov bide ber çav hene:

-Divê em ji bîr nekin ku bi guhdaran re ne rû bi rû ne û ji ber vê nikarin pirsan ji mirov bikin. Wê demê divê vegotina mirov vekiri û zelal be ku nakokiyên têngihîştinî di serê wan de çêneke. Her peyva mirov bi kar tîne, her ramana tîne ser ziman divê ji aliyê guhdaran ve bê zahmetî were têngihîştin û rehetiyekê li ser wan çêbike, pirsên di serê wan de hene bibersivîne. Di axaftinên li ser televîzyonê de, divê bi mînakên çav têr dikin mirov axaftina xwe zindî bike û bixe çavê temaşevanan. Ji ber ku temaşevan bêhtir axaftinê bi çavên xwe digrin. Ger çavên wan têr nebe, dikare bala wan ji ser temaşokê biçe û guhdar nekin.

-Ger di dest mirov de rûpeleke nivîsandî hebe mirov ne wekî ji wir dixwîne, wekî ji serê xwe dibêje wiha bi awayekî sihetî axaftina xwe bîne ser ziman. Dema mirov li rûpelê dinêre divê rewşeke bi rûpelê re diaxive şanî temaşevanan bike. Ji bo vê rûpela axaftina me li ser nivîsandî ye, divê berê ji aliyê me hatibe xwendin ku dema çavê me li peyveke ji ya bendê bikeve, bend tev were bîra mirov û êdî mirov ji ber xwe dest bi axaftinê bike, bidomîne. Ji bo vê jî li ser rûpelê bêhtir mirov ramanên em dixwazin bînin ser ziman bi awayekî hevokên navser dinivîsîne. Ger me tevahiya axaftina xwe nivîsandibe jî divê hevokên wiha bingehiyê ji bendan re dikin bi awayekî hatibin diyarkirin ku mirov bi tevahî li rûpelê nenêre û çavên mirov li wir daliqandî nemînin. Çav çiqasî bi çavên temaşevanan re rû bi rû were ewqasî guhdarkirin û temaşekirin zêdetir dibe û bandûra axaftinê jî xurtir dibe.

-Li hember mîkrofon û kamerayê jî divê mirov wek li hember guhdaran e zindî be û rêbazên livandinê û yên mîmîkan bi awayekî hunermendî bi kar bîne. Ger mirov wek selemekî bê liv û tevger raweste, wê xewa temaşevanan bîne û bala wan bide revandin.

-Axaftina em bikin ger li ser televîzyonê be ji bo têrbûna çavê temaşevanan divê bi dîmenên di derbarê mijarê de were xemilandin ku bala temaşevan her li ser mirov be. Ji bo vê jî berya axaftinê bi kesê têkildar ê li televîzyonê re divê mirov biaxive û amadekirina van dîmenan jê bixwaze. Mirov rûpela axaftina xwe dide kesê têkildar û ew li gorî wê, dîmenan amade dike. Dema em dest bi axaftinê dikin, di cihê pêwîst de van dîmenan şanî dide û bi vî awayî têngihîştineke xurtir û baldayîneke zêdetir a temaşevanan tê çêkirin.

-Li hember kamerayê cihê em lê rûdinên divê rehet be ku mirov liv û tevgerên ne pêwîst neke. Li hember kamerayê divê mirov bikaribe her liv û tevgera xwe kontrol bike û derveyê xwesteka xwe ji ber acizî, nerehetî yan fêrbûneke libatî nelive, bi cihekî laşê xwe neleyize, tevgera derveyê mijarê ya bala temaşevanan bikşîne neke.

-Ji bo pêşkêşkirina axaftina li ser radyo û televîzyonê erkdar û karkerên vî karî dimeşînin hene. Di seranserîya axaftinê de divê mirov guh bide ser hişyariyên van û li gorî wan tevbigere, bi wan re nekeve nava gengeşîyeke nakokiyê.

CÛREYÊN VEGOTINA NIVÎSKÎ

Nivîsandin afiranderîyeke mirov a şoreşî ya piştî axaftinê ye. Di dema Sumeran de li ser xaka Rojhilata Navîn, li Mezopotamya Jêrîn, cara yekem hatiye bikaranîn. Bingehê nivîsandinê ji vê jî kûrtir diçe, lê bi awayekî sîstematîk ji aliyê Sumerîyan ve bi kar tê.

Mirovên berê, bi xêzkirina wêneyên ajal, tişt û mirovan xwestine tişt di dilê xwe de derxin derve. Li ser dîwarên şikeftên tê de jiyan kirine mirov dikare li van wêne, xêzk û dîmenan rast were. Ev dibin bingehê nivîsandinê. Ji ber ku nivîsandin resimandina dangan e. Mirov ji bo her dengekî nîşaneyekê diyar dike û herkes bi awayekî hevpar vê nîşaneyê ji bo wî dengî bi kar tîne.

Bikaranîna nivîsandînê di jiyana mirovahiyê de gavavêtineke mezin û grîng e. Bi nivîsandînê ji zahmetiya meşê û axaftinê xelas dibe. Berê ji bo peyvekê bigihîne yekî, divîbû bi xwe çûba cem û gotibayê. Lê dema nivîsandin hat bikaranîn êdî dikarîbû daxwaza xwe li ser tiştêkî binivîsîne û bi rêka yekî din rêbike.

Bi rêka nivîsandînê ceribandin û zanistî jî bi awayekî sîstematîk û rastir ket nava liv û tevgerê. Berê zanistiyek dema ji dev digihîşt guhan û dîsa dihat ser ziman, jibîrkirin çêdibû, têgihîştineke kêma an şaş çêdibû, heta digihîşt cihêkî dûr an nifşeke din, gelek guhertin bi serê wê de dihat. Lê piştî bikaranîna nivîsandînê, êdî ev astengî jî ji holê rabû. Nivîsandina di wê demê de hatiye kirin li ser keviran, postan, kerpîçan û hwd. heta roja me jî wek xwe maye û dikarin bi awayekî baş wê demê bipelikînin.

Ji bo vê nivîsandînê rê li pêşya zanyariyê vekiriyê û zanyarî li pêş ketiyê. Mirov bi nivîsandînê fêrî xwendinê bûne; ji ber ku tenê tiştêkî nivîsandî dikare were xwendin.

Bêguman mirovan hestên xwe, ramanên xwe, hêvî û daxwazên xwe dema nivîsandine, her yekî li gor rewşa xwe û armanca an daxwaza di dilê xwe de nivîsandine. Ji bo vê gelek cûreyên nivîsandînê derketine holê. Di demboriyê de hinek ji van cûreyan ji holê rabûne, hinek din ketine şûna wan. Ji bo vê di nivîsandînê de cûreyên qalibgirtî nînin, herdem li gor pêdiviyên demê dikare bi xwe re nuhbûn û guhertinan çêbike.

Hinek ji van cûreyan ji bo zannekirin û fêrkirina mirovan, hinek ji bo jiyandina bîranîn, jiyana û serpêhatiyên wan, hinek ji bo rexnekirina wan û hwd. in. Em van cûreyan û kîjan nivîsar di van cûreyan de cih digrin binasin:

Cûreyên Fêrkar û Zanakar

Nivîsarên di nava vî cûreyî de cih digrin, girêdayê armanca nivîskar teşeyê xwe distînin. Armanca nivîskar fêrkirin û zanakirina kesê duwem e. Ji bo vê rastiyeke, ramanekê, çavdêriyekê, encama ceribandinekê, yan lêkolînekê dixwaze bi kesê duwem re parveke. Zimanê bi kar tîne ne zimanekî hest û coşê ye. Xemilandin zêde nayê dîtin. Bêhtir rastiyan bi awayekî berçav datîne holê. Dixwaze bi vê yekê bîra hişê xwendevan tije û dewlemend bike. Nivîsandina wan a kin an dirêj, vê armancê naguherîne. Nivîsarên di nava cûreya fêrkar û zanakar de em binasin:

Nivîs (Makale)

Nivîsarên di derbarê mijarekê de nêrîn û ramanekê diyar bi kurtahî tînin ser ziman wek 'nivîs' tînin binavkirin. Nivîs pirahî ji pelekê heta çend pelan tînin nivîsandin. Zêdetir di rojname û kovaran de cih digrin û ji bo îdîakirin û peyitandina ramanekê, nêrînekê tînin nivîsandin. Rojane an bi çend roj navber di rojnameyan de pir tînin bikaranîn. Di derbarê her mijarê de dikare were nivîsandin. Taybetmendiya wê ew e ku nivîskar nivîsa xwe li gor raman û nêrîneke diyar dihûne û dixwaze tiştêkî bide ber bala xwendevan. Ev tişt raman bi xwe ye. Kesê nivîsê dixwîne, ji aliyekî ve xwendevanê rojnameyê ye; ji ber ku nivîs zêdetir di rojnameyan de cih digre. Ji bo vê nivîskar divê van xalên jêrîn di nivîsandînê de li ber çav bigre:

-Divê vegotina nivîsê têr, dagirtî û sade be. Vegotin bi awayekî sade tê nivîsandin û peyvên xemilandinê nayên bikaranîn. Ramana em dixwazin bidin, divê bi awayekî dagirtî û tîrbûyî em bidin ku xwendevan jê têr bibe.

-Mirov ramana dixwaze bide, rasterast dide, li derdorê nazîvire û virde-wirde nakişîne. Nivîs ji rûpelên kêmjimar pêk tîne, ger vê jî mirov bi peyvên vala derbas bike, careke din xwendevan wê nivîsê naxwînin û ji ber vê, wê rojname bi xwe xwendevanekî xwe winda bike.

-Di nivîsê de rêkên pêşvebirina ramanê divê bi awayekî di nava hev de werin hûnandin mirov bi kar bîne. Rêkên pêşvebirina ramanê wek tî zanîn; mînakdayîn, beramberkirin, govan şanîdan, pelikandin û delîlandin in. Bikaranîna van rêkan nivîsê bêhtir dixwe warekî bawerî pê were û bi dilbajarî were xwendin.

-Raman, nêrîn, doz, derpêş û hwd. tişta em dixwazin bikin mijara nivîsê, divê di benda yekem de eşkere û bi awayekî bala xwendevan bikêşîne, were diyarkirin. Wê xwendevan li vê bendê binêre û biryara xwendin an nexwendinê bide. Ji bo vê di destpêka nivîsan de mirov bi awayekî berçav ramana xwe an doza xwe diyar dike.

-Ev raman an doza mirov dide ber çav, di bendên din de divê bi rêkên pêşvebirina ramanê were vekirin û zelalkirin ku têgihîştina xwendevan çêbibe.

-Divê raman û nêrînên di nivîsê de tên vekirin bi awayekî bigihêjin encamê û nivîskar vê encamê di dawî de bi bendekê diyar dike.

-Nivîskarên nivîsê divê xwediyê zanistiyeke berfireh bin ku bikaribin di derbarê ramana dinivîsînin de xwendevanan têr bikin.

-Di her mijarê de nivîs dikare were nivîsandin. Di vî warî de ti tixûb li pêşya nivîsê nînin. Her nivîsek berhema pisporiya li ser mijarekê ye. Ji bo vê peyvên tên bikaranîn jî divê li gorî wê mijarê bin.

Nivîseke Mînakî:

POŞMANÎ NÎŞANEYA TAWANBARKIRINÊ YE

Di van rojan de li Tirkîyê gengeşiya Zagona Poşmaniyê tê kirin. Her çi qasî navê wê guhertibin jî ev tê wateya tawanbarkirina kesên dijberê rejîmê û ji bo vê nikare ji çareserkirina pirsgerêkên Tirkîyê re bibe bersiv.

Berê jî li Tirkîyê gelek caran rejîma olîgarşîk zagona poşmaniyê derxistibû û dabû pêş, lê ti caran qasî dixwest sûd jê negirtibû û ji pirsgerêkan re ti caran nebibû bersiv.

Pirsgerêkên Tirkîyê wiha bingeşin in ku bi zagonên tawanbarkirina beşeke civakê nikarin werin çareserkirin. Pirsgerêka herî grîng a di navbera Kurd û Tirkan de ye. Pişt re pirsgerêka di navbera tirkan bi xwe de tê; demokratîkbûna rejîmê tê xwestin.

Pirsgerêka di navbera kurd û tirkan de, ji roja tirk hatine ser xaka Mezopotamyayê dest pê kiriye û heta roja me bi awayeke cihêreng hatiye. Dawî di dema avakirina komara Tirkîyê de bi awayê qirkirin û înkarkirinê xwestine ji rojevê derxin, lê wek tê zanîn PKKê bi şerê ramyarî û çekdarî pêşî li vê girt û bêhtir ev pirsgerêk derxist holê.

Pirsgerêkeke civakî, netewî, mirovî bi înkarkirin û qirkirinê nikare were veşartin û tunekirin. Çaresernekirina wê jî di nava civakê de herdem wek birînekê dimîne. Birîn car caran der dibe, car caran ziwa dibe, lê her birîn e. Di bin desthilatdariya Tirkîyê de ne kêrî bîst milyonan kurd dijîn. Nivê ewqase kurd jî li ser parçeyên din û li her aliyên cîhanê dijîn. Rejîma Tirkîyê pêşî li ber tevan digre û nahêle yek ji wan jî li kurditiya xwe xwedî derkeve. Dema li cihê yek dixwaze li mafên kurdan xwedî derkeve, rejîma Tirkîyê di cih de dest diavêje wê derê û pêşî lê digre.

Rejîma Tirkîyê kurdan ji bo xwe xetariyeke mezin dibîne. Bêguman ev ne bê sedem e. Rejîm li ser îmkarkirin û tunekirina kurdan hatibû avakirin. Ger îroj hebûna kurdan bipejirîne, divê bingeşê avabûna xwe înkare bike.

Baş e, di roja me de ji bo Tirkîyê kîjan rêk baştir e? Ger di polîtîkayên xwe yê 80 salan de îsrar bike baştir e, yan di aliyê guhertina van de biryarê bide baştir e? Diş vî warî de gel çi dixwaze bila bixwaze xuyaye rejîm dev ji ya kevin bernade. Îsrarkirina di derxistina zagona poşmaniyê de, tê vê wateyê. Gel tev zagoneke aştiya civakî dixwaze, lê rejîm poşmaniyê dide pêş. Bi vê yekê dixwaze şerê navxweyî bidomîne. Dibêje ku yê rast ez im. Kesên li dijî min derketine divê werin lêborînê ji min bixwazin. Bi vê yekê xwe wek xweda dibîne. Çawa ku xweda ti caran kêmasiyan nake û her kes pêwîst e jê re xizmetê bike, li ber bigere û dema gunehê kir lêborîna xwe bixwaze, rejîma Tirkîyê jî ji ber ku hîn li gorî zagonên dewleta klasîk tev digere xwe nûnerê xweda yê li jêrê dibîne.

Lê em ne di qirnê nozdehan de ne, em di qirnê bîstûyekê de ne. Êdî roj bi roj ev cûreyê dewleta klasîk tê derbaskirin û li şûna vê dewleta demokratîk derdikeve pêş. Ger Tirkîyê dev ji vê klasîkbûna xwe bernede û di demokratîkbûnê de bi biryareke xurt tevnegere, wê ji Iraqê xerabtir aqûbetek bi serê wê were ku ker li korê wê bisekine! Di dil xwe de bi derxistina zagona poşmaniyê –navê wê çî dibe bila bibe, cewherê wê ew e- dixwaze hineke dem bixwe; salek, du salan jî wiha biborîne. Baş e, lê heta ku û heta kengî wê wiha bikaribe xwe jiyandin bide.? Gotineke pêşiyên kurdan heye, dibêjin; ‘Reva psîkê heta kadîne ye’. Ev ji bo rejîma Tirkîyê jî wiha ye, êdî ketiye kadîne û ti xelaseka wê nîn e. Yan wê ewê bi xwe ji kiryarên xwe yên bi qirêj û gemar poşman bibe û lêborîna xwe ji gel û ji dijberên xwe bixwaze, yan jî wê hinek wê poşman bikin...

Koşenivîs

Ji vana re ‘Fikra’ jî tê gotin. Pirahî di sitûnek an koşeyeke rojnameyan de cih digrin. Mijarên koşenivîsan rojane tînguhertin Pirsgirêkên di rojevê de yê ramyarî û civakî hildigrin dest. Koşenivîs ji nivîsan kintir in, ji bo vê di vegotina xwe de cih nadin hûrguliyên. Ji bo her roj were şopandin di koşeyan sitûneke diyar de cih digre û bi vê sedemê nivîskarê wê tê diyarkirin û sernivîseke wê heye. Di nivîsandina koşenivîsan de divê mirov van taybetmendiyên li jêrîn li ber çav bigre:

- Divê di derbarê bûyerên rojane yê di rojevê de yan mirov dixwaze bikeve rojevê de were nivîsandin. Xwendevan di koşenivîsan de dixwaze raman û nêrîna nivîskar di derbarê bûyera di rojevê de bixwîne û bi raman û nêrîna xwe re bide ber hev, ji vîna xwe bigihîne encamê.

- Di koşenivîsan de mirov rastiyên civakî, ramyarî, aborî, çandî û hwd. radixîne holê û bi vî awahî pişgiriya raya giştî çêdike, wan dixwe nava liv û tevgera çareserkerinê. Ji bo vê koşenivîs rênîşanêriya çareseriyê pişgirêka hildigre dest dibe.

- Divê kin û tije werin nivîsandin û ji nivîsê (makaleyê) kintir bin. Di rojnameyekê de pirahî ji yekê zêdetir koşenivîs hene û her yek nêrîna nivîskarekî cuda tîne ser ziman. Ger tev di derbarê mijarekê de bin jî, xwendevan dixwaze van nêrînan cuda cuda bixwîne. Ger ev jî pir dirêj hatibin nivîsandin, wê li ser xwendevan aciziyekê çêbibe û dema wî zêde bixwe. Ji bo vê koşenivîs pir kurt û bi cewherî tîne nivîsandin.

- Koşenivîs di derbarê mijara hilgirtiyê dest de nêrîna xwe dide, ji bo vê hewe nake ji gelek aliyan ve rave bike û dakeve hûrguliyên an bipeyitîne. Xwendevan di koşenivîsê de ne li peyitandin, hûrgulî an ravekirinan digere, ew li nêrîna nivîskar a di derbarê mijarê de digere û ji wê nêrînê ewê bi xwe encaman derxîne.

-Koşenivîs nivîsandinên rojane ne. Ji bo vê divê her roj mirov mijareke nû ya bibe bersiva pirsên xwendevanan bibîne û bikaribe rojevê bişopîne. Ji sedema ku nivîsandinên rojane ne, di demeke kurt te tîne jibîrkirin. Bêhtir bandûreke rojane an demkurt li ser xwendevanan çêdikin.

Vegotina di koşenivîsê de divê sade û têrkar be û raman tê de hatibe tîrkirin.

Koşenivîs li gor ramansaziyê tê nivîsandin. Wek nivîsê divê di benda yekem de wê li ser çî raweste diyar bike. Wê li ser çî bûyerê, li ser çî mijarê yan li ser çî pişgirêkê raweste, hin di destpêka koşenivîsê de dive ji aliyê xwendevan ve bi awayekî eşkere were tîngihîştin û sernivîsa wê jî divê bi awayekî balkêş xizmetê ji vê diyarkirinê re bike.

-Koşenivîs li gor nêrîna kesane ya nivîskar tê nivîsandin û ji bo vê, ji xêr an gunehê wê nivîskar bi xwe berpirsyar e.

-Mijareke pêdandî ya koşenivîsê nîne. Di derbarê her tiştê tîkildarê mirov e de, dikare were nivîsandin.

Koşenivîsa Mînakî:

BÎLA REJÎM POŞMANIYA XWE DİYAR BÎKE

Kî wê ji bo çi poşman bibe? Poşmanî çi ye? Rejmî dixwaze bi vê yekê ser kîjan gunehên xwe binixumîne? Kî dikare poşmaniyê bipejirîne? Ger tawanek li holê hebe ma ev zêdetir ne ye rejimê ye? Kê ewqas rewşenbîr, rojnamevan û welatparêz bi kuştinên kiryarên wan ne diyar kuştin? Kê ewqas gund koçber kirin û şewitandin? Kê dar bi dar daristanên Kurdistanê şewitandin? Kê şerê taybetî da meşandin û çete ava kirin di qirkirina gel de û di şelandina welat de bi kar anîn?

Em dikarin van pirsan wiha li pey hev dirêj bikin ku rûpelên vê rojnameyê têrê nekin. Rejima Tirkiyê destpêkê divê bersiva van pirsan bide û pişt re qala poşmaniyê bike. Bêguman li gorî bersiva van pirsan jî Tirkiyê tawanbar e û divê ji gel lêborîna xwe bixwaze. Bila ji bîr nekin ku Eşref Bîtlîs û Tûrgût Ozal jî bi komployê kuştin. Ji Ûxûr Mûmcû bigir heta Taner Kışlali, kesên xwe jî qetil kirin. Ma ne divê yek ji wana hesabên ewqas kiryarên bi qirêj bide. Ger dewlet nede, wê gel rojekê vî hesabî ji wana pirsyar bike. Wê demê jî ne poşmanî, tiştê nikare wana rizgar bike. Niha hîn ku dem nêz e, dikare vê zagona poşmaniyê ji bo xwe bi kar bîne.

Di nava gel de kesî tawanbar nîne ku poşmaniya xwe diyar bike, ev yek ji bo pêşengên gel û ji bo kesên ji ber ramana xwe koçber bûne jî wiha ye. Lê dewlet di vî alî de ne paqij e. Gelek ji wana pêdiviya wan bi poşmanbûnê heye ku li ber gel bigerin, lêborîna xwe bixwazin...

Hevpeyvîn

Di rojname û kovaran de bi armanca fêrkirin û danasînê tîn nivîsandin. Bi hevpeyvînê mirov bûyerekê yan rastiyeke bi awayekî lêkolîn û lêgerînê, bi çavê xwe bibîne, bişopîne û lêpîrsîn bike radixîne ber çavan. Du awayên hevpeyvînê hene. Yek; mirov bi kesekî re li ser cihekî, bûyerekê, mijarekê bi awayê pirs û bersivandinê derdixe holê; di vegotina devkî de ev wek 'Hevdîtin' tê nasîn. Du; mirov bi xwe di derbarê bûyerekê yan cihekî de bi awayekî lêkolîn û lêpîrsînê dinivîsîne; dibe ku bi awayê li ser hev, an bi awayê rêzenivîs were weşandin. Ji bo vê kurtebûnê û dirêjbûna wê li ser mijarê û nivîskar dimîne. Bêguman divê rewşa xwendevanan bide ber çav û bikaribe dilbijariyekê li ser wan çêbike.

Mijarên hevpeyvînê zêdetir mijarên balkêş ên weşartî mane ne ku bikaribin bala xwendevanan bikişînin ser xwe.

Ji bo vê kesê hevpeyvînê amade dike divê van xalan li ber çav bigre:

- Ger wê bi kesekî re li ser mijarekê hevpeyvînê (hevdîtinê) bike û binivîsîne dive xalên me ji bo vegotina devkî diyarkirine li ber çav bigre.

- Ger di derbarê mijarekê, bûyerekê, yan cihekî de encamên lêkolîna xwe yan lêgerînê û lêpîrsîna xwe dinivîsîne dive van xalên jêrîn bingeh bigre:

- Hevpeyvîn qasî ku nivîsareke hunerî ye, li ser bingehê lêgerînê û lêkolînê tê nivîsandin. Bê dîtin û bê lêpîrsîn nivîsandin wê cih negre.

- Di hevpeyvînê de mirov dikare tevahiya teşeyên vegotinê bi kar bîne. Ravekirin, Peşdarî, Çîrokî û Gengeşiyê bi awayekî di nava hev de bihûne mirov bikar tîne û ev nivîsandinê xweştir û balkêştir dike.

- Mirov dikare bi wêneyên di derbarê mijarê de, bi nivîsandinên balkêş û hwd. nivîsandina xwe bixemilîne û bêhtir derxe ber çav. Ger di derbarê gerekê de be, dîmenên sereke yê wê derê wê bikaribe bangî çavên xwendevan bike û xwendina nivîsandinê şêrîntir bike.

- Di hevpeyvînê de qasî wêne û dîmenan mirov nivîsandina xwe bi pelikandin û delîlandinê bêhtir digihîne rastiyeke û bi vî awayî ne tenê bûyerê radixîne ber çavan, sedemên nuxumandî jî ronahî dike.

-Hevpeyvîn dikare bi carekê re jî were weşandin, wek rêzenivîsê beş bi beş jî were weşandin. Dema beş bi beş tê nivîsandin di dawiya beşekî de ji bo beşa bê bi kurta hî mijara wê tê diyarkirin û dema beşek dest pê

dike di destpêka wê de kurtahiya beşa borî tê nivîsandin ku kesê bala wan ne li ser be, her beş neşopandibin jî bikaribin têbigihêjin.

-Mijarên hevpeyvînê dewlemend û berfireh in. Di her mijara têkildarê mirov, xweza û rastiye be de dikare hevpeyvîn were nivîsandin. Armanceke wê ya fêrkirin û danasînê heye; ji bo vê bi baldarî û dilbijare tê xwendin.

Hevpeyvîna Mînakî:

QENDÎL

Beşa Yekem

Qendîl wek ajaleke heştê di navbera rojhilat û Başûrê Kurdistanê de cih girtiye ku bi milên xwe yên dirêj mirovan diparêze û wana xwedî dike, li zozanên xwe jî jiyanê û giyayê teze dide bi hezaran pez û koçeran. Dema biharê hîn navsera wê ji berfê rê nade ku mirov lê bijî, di geliyên wê de giya bejneke bilind dibe û avên hênîk di nava çîmen û kulîlkên rengîn de diherike.

Qendîl ewqasî mezine ku bi gerê mirov nikare xelas bike. Tenê li aliyê Kanîcengê em bi gerdûneyê sê rojan geriyan me nikarîbû her der bidîta.

Ji xwe xweşiya gundên li wir, mirov nikare bîne ser ziman. Guliyên daran di bin fêkiyên wan de digihên erdê. Di bin her berî re, di ber her darê re an kaniyek, an avzêyek der dibe û wiha wek gilokên pembo digindire, diherike.

Di germahiya havînê de jî mirov li ber van kaniyan qet bi germayê nahise. Ji xwe tasek ava wê ji ava buhiştê şêrîntir û xweştir e. Kî çi dibêje bila bibêje, pêximberê ereban Kurdistan dîtiye û wiha pêşdariya buhiştê di quranê de bi cih kiriye. Qendîl jî koşeyeke taybet ji ya vê buhiştê ye.

Qendîl ji bo mirovan parêzgeheke fireh û têrkar e. Di gelek geliyên wê de darên gozan, ên hejîran, rez û hwd. hene ku bajarek bi hêsanî dikare xwe li ser xwedî bike. Bi deh salan ji gerîllan re bûye cih û war.

Havînan navsera wê seranser dibe warê koçeran bi sedan zom lê tên avakirin û keriyên pezan êdî nayên jimartin...

...

Dawiya Beşa Yekem

Sibê: Dewlemendiya xwezayî ya gundên Qendîlê...

Rexnenivîs

Nivîsareke taybetî ye; ji bo rexnekirina pirtûkân (berhemên hunerî, wêjeyî, ramyarî û hwd.) tê nivîsandin. Rexnenivîs di navbera xwendevan û pirtûkan de wek pirekê ye ku xwendevan di vê pirê re xwe digihîne naskirina pirtûkê. Rexnenivîs pirtûkê bi gelek aliyên ve nasandin dide. Pirtûk bi çi naverokê hatiye nivîsandin, ev naverok bi çi awayî hatiye destgirtin, çawa hatiye pêşvebirin, aliyên wê yên bi nirx ên mirov jê sîd bigre çi ne, aliyên bêkêr çi ne vana tev bi pelikandin û mînakdayînan radixîne ber çavên xwendevanan. Ji bo vê erka rexnenivîsê ravekirin, ronîkirin û nirxandin e.

Ji bo rexnenivîseke baş divê nivîskar van xalan li ber çav bigre:

- Mirov li ser kîjan pirtûkê rexneyê dinivîsîne divê di çarçoweya wê pirtûkê de bimîne. Di pirtûkê de darazên bi nirxbûn an bêkêrbûna wê diyar dikin divê werin hilbijartin û bi mînakdayînan werin diyarkirin.

- Nivîskar dema rexneyê dinivîsîne, nêrîna xwe ya kesane divê neyne ser ziman û nebêje, 'Bi min xweş hat' ango 'Li xweşiya min neçû'. Xweşî û nexweşiya wê divê bikaribe bi mînakdayînen ji pirtûkê bi sedem û encaman derxîne holê û darazandinê ji xwendevan re bihêle.

- Pirtûka tê rexnekirin divê mirov bi her alî ve hilgire dest û di nava cûreyên xwe de xwediyê cihek û weyneke çawa ye mirov binivîsîne.

- Divê nivîskar ne bi çavekî pêşdarazî rexneyan bike, bi çavekî camidî rastiya wê çi be wiha rexneya xwe li pêş bixe. Divê bikaribe dewlemendî yan feqîriya vegotina pirtûkê derxîne holê.

- Divê vegotina rexneyê, bikaribe armanca nivîskarê pirtûkê raxîne ber çavan.

Ji bo vê nivîskariya rexnenivîsan zanistiyekê û têgihîştinekê dixwaze. Ji bo rexnekirina pirtûkekê tenê xwendina wê têrê nake, divê di wî warî de gelek pirtûkên din ên hunerî, ramyarî û wêjeyî xwendibin ku li ser cûreyê wê xwediyê zanistî û kûrbûnekê be.

Nivîskarê rexnenivîsê divê ji berhemên hemdemî re vekirî be û xwediyê ziman, raman û bijartineke xurt be.

Di bin ronahiya van xalên grîng de pêwîstî bi nasîna cûreyên rexnenivîsan heye:

Cûreyên Rexnenivîsan

Li gor nêzîkatiya nivîskarê rexnenivîsê û li gor nêrîna wî ya li ser pirtûkê û li ser nivîskarê pirtûkê, cûreyên rexneyê derketine holê. Ger di rexnekirina pirtûkê de (ango di rexnekirina berhema hunerî, ramyarî, û wêjeyî de) nivîskarê pirtûkê bingehe digre, ew dibe, 'Rexnenivîsa Li Ser Nivîskar'. Lê ku rexneya xwe ne li ser nivîskar, li ser pirtûkê dike, ew dibe 'Rexnenivîsa Li Ser Pirtûkê'.

Dema nivîskar tê rexnekirin bi awayekî giyanî û jiyânî bi pîvanên zanyarî daxwaz û armanca wî ya derxistina berhemê mirov radixîne ber çavan. Lê dema pirtûk tê rexnekirin bi awayekî camidî û zanyarî avahiya berhemê yan rastnivîsa wê mirov radixîne ber çavan.

Wek van 'Rexnenivîsên Bi Çavê Civakê' û 'Rexnenivîsên Bi Çavê Xwendevan' jî hene. Rexneyên di derbarê dîrokê de, di derbarê civakê de dikevin nava 'Rexnenivîsên Bi Çavê Civakê'. Lê rexneyên şopandêrî xwe dixine cihê xwendevanan û pirtûkê çi bandûr li ser çêkiriye radixînin ber çavan ku ev jî wek Rexneyên Bi Çavê Xwendevan' tên binavkirin.

Di rexnenivîsê de mirov dikare cûreyekê jî, ji yekê zêdetir cûreyan jî bi kar bîne. Di rexnenivîsê de armanc ew e ku nivîskarê pirtûkê, yan hunermendê berhemê xwestiyê bi pirtûk an berhema xwe çi bike û çi kiriye mirov bikaribe derxe holê û raxîne ber nêrîna xwendevanan.

Rexnenivîs a mînakî:

Parêzname ya Serokatîyê ya ji 132 pelan pêk hatiye ku ji bo dadgeha li Yewnan nivîsandiyê, bi awayekî rexneyî hatiye nivîsandin û ji kûrahiya dîrokê lêpirsîna mafên mirovî dike. Komploya di 15ê Sibatê de bi serê Serokatîyê hatiye, bi helwesta rayedarên dewleta Yewnan ve girê dide û weynê wan ê di komplojê de radixîne ber çavan.

Pirtûka parêznameyî ya bi navê 'Kurdê Azad Nasnameya Nû Ya Rojhilata Navîn e', ji aliyê weşanxaneyê 'YRD' ve hatiye çapkirin. Ji ber ku rastiyan komplojê derdixe pêş û balê dikşîne ser çareseriyê pirsgerêka kurd, mirov bi mereqeke ku nikare dev jê berde dixwîne. Her kesê kurd ji bo naskirina kesayet û nasnameya xwe divê vê pirtûkê bixwîne.

...

Ceribandin

Ji nivîsandina nivîskar bi dilê xwe, di mijareke li gor kêfa xwe de, bi awayekî sihetî nivîsandibe re ceribandin tê gotin. Aliyê wê yê fêrkirin û ramandinî heye. Bi pirahî nivîsarên ne kurt, ne dirêj in. Ji bo ceribandîna mijareke pêdandî nîne. Dilê nivîskar çi mijarê dixwaze dikare li ser wê mijarê binivîsîne. Mijareke xeyalî jî dibe, mijareke rastî jî dibe. Li ser hestekê jî dibe, li ser tiştêkî li derveyî cîhana me jî dibe, li ser tiştêkî ji jiyana me ya rojane jî dibe; ti sînor li pêşyê nînin.

Taybetmendiyên nivîsarên ceribandinê mirov dikare wiha rêz bike:

- Ji bo nivîsandina Ceribandinê mijareke diyar nîne, her mijar dikare bibe mijara ceribandinê.
- Ceribandin ji ber ku bi awayekî sihbetî tê nivîsandin li xweşiya xwendevanan diçe û dema wan bi xweşî diborîne, lê di navê re wan fêrkirin jî dide, hinek rastiyan bi wan dide nasîn. Xwendevan ji xwendina ceribandinê aciz nabe.
- Di ceribandinê de nivîskar şêwazekî wek bi xwe re diaxive bi kar tîne û hewce nake ku ji bo tiştên dibêje pelikandin an delîldinekê li pêş bixe.
- Daraz an ramana dide pêş nagihîne encameke vebirî lê bawerkirina bi wan ji vegotina nivîskar a ji dil tê.
- Nivîskarê ceribandinê xwediyê zimanekî xurt û dewlemend e. Tiştê dixwaze bêje ji dewlemendiya ziman sûd digre û bi vegotîneke xweş dinivîsîne. Tiştê ceribandinê ji nivîsarên din cuda dike ev xweşzimanîya wê ye.

Ceribandin a mînakî:

Têkiliyên di navbera du zayendan de herdem bûne mijara gengeşî û aloziyan. Ev her du zayend bêguman jin û zîlam in. Di seranserîya dîroka mirovahiyê de di navbera wan de têkilî çêbûne. Ma kes dikare bêje civakek tenê ji zayendekê dikere pêk were? Bêguman na! Wê demê divê mirov hinekî biçê kûrahiya van têkiliyan. Çima ev têkilî dibin sedema aloziyan. Li gor ku em nikarin bê têkilî bijîn, wê demê divê em rêka rast a têkiliyan bibînin ku nebin sedema aloziyan.

Têkiliyên di navbera du zayendan de çi ne? Ez dizanim ku tenê bi têkiliyekê mirov nikare hemû têkiliyan bîne ser ziman lê balkêş e ku mirov dema dibêje têkilî di cih de ew derdikeve pêş. Lê di rastiyê de di navbera zayendan de hezar cûreyên têkiliyan hene. Bê ketina nava têkiliyê zayendî jî mirov dikare pev re têkiliyê hunerî, zanarî, ranyarî, çandî, aborî, civakî, wêjeyî, mirovî, xwezayî ... û hwd. deyne. Ev tev rêka têkiliyan li pêşya mirov vedikin. Lê ez bi rastî bêjim, dema mirov li ser têkiliyê dixwaze biaxive ditirse, ji ber ku nêrîna civakê hatiye çewtkirin. Di rêka çanda sermayedarî re wiha mejiyê mirovan hatiye jirêderxistin ku nêrîna wan ketiye nava şeqê wan û dema tu dibêjî têkilî ew dibêjin zayendî.

Ji bo vê dive em vegerin ser xwezaya xwe. Di xwezaya me de dilpakî û rêzgirtina ji hev re û hezkirina mirovî heye. Di destpêka mirovahiyê de mirov şilfî tazî digeriyan, lê dîsa jî wek di roja me de wiha pirsgerêkên zayendî jîyan nedikirin. Di pêvajoyê de bîr û baweriya mirovan jî bi guhertina jiyana wan re hat çewtkirin û êdî zayendî bû tiştêkî şermê. Dema bû tiştêkî şermê û ket piştê perdeyan êdî bi pereyan hat kirin û firotin! Mirov çawa laşê mirovekê bi pereyan bifroşe û ew mirov ji vê yekê kêfxweş bibe. Rojê li wargeha penaberan dihat gotin ku keçeke dixwazin bidin mêr, ji ber ku qelenê wê kême e, gazind kirin e. Ev bûyereke balkêş e. Li hember firotina xwe dernakeve, li hember kêmbûna pereyan derdikeve. Li şûna têkiliyê azad bixwaze, têkiliyê tacirî dixwaze. Dê were vî kerî di vê borê re biborîne!...

...

Name

Nivîsandina bi armanca saloxgirtin an saloxdayînê tê nivîsandin, wek 'Name' tê binavkirin. Bi rêka nameyê mirov dikare hest, hêvî, daxwaz, bêrîkirin, hezkirin, raman û hwd. pêwîstiyên xwe bi kesekî/e din re parveke.

Dema mirov ji nas û dostên xwe dûr dikeve, di cih de bi nivîsandina nameyekê dixwaze hesreta xwe biborîne û li hêviya nameyên wan dimîne. Ji bo vê name di jiyana herkesî de kême zêde tê bikaranîn. Kesekî nivîsandina wî tunebe jî diçe cem yekî zanibe binivîsîne û nameyekê dide nivîsandin; pirahî jî dixwaze li gor vegotina wî were nivîsandin. Ev jî tê wê wateyê ku kême zêde herkes namênivîsêrek e.

Taybetmendiya nameyê ew e ku ji sedema di navbera du kesan de ye, aliyê wê yê hest û ramanî li pêş e. Di nameyê de bi awayekî pir xwezayî û ji dil mirov hest, daxwaz, hezkirin û ramanên xwe tîne ser ziman. Name destpêkê wek navgîneke ragihandinê ji bo birin û anîna saloxê dihat bikaranîn. Lê pişt re di nava cûreyên nivîsaran de ji bo parvekirina hest û ramanan cihê xwe girt. Bi nameyê kesên li cihên cuda û ji hev pir dûr, dikarin tekiliyekê ava bikin, dostaniyekê pêş ve bibin û gengeşiyê li ser hest û ramanên hev bikin, ji hev zanistî û ceribandinan bistînin.

Cûreyên Nameyan

Name li gor armanca tîne nivîsandin ji hev cuda dibin. Name hene di navbera du kesan de ji bo lêpîrsîna rewşa hev û agahdarkirina di derbarê hev de ne ku ev wek 'Nameyên Taybetî' tîne binavkirin.

Name hene ku bi armanca agahdariya di derbarê nêrîn, rewş an tiştêkî de di navbera nivîskaran de tîne bikaranîn û ev jî wek 'Nameyên Nivîsarî' tîne binavkirin. Name hene ku ji aliyê nivîskaran ve di derbarê mijarekê de bi awayekî eşkere di rojnameyan de tîne weşandin û ev jî wek 'Nameyên Eşkere' tîne binavkirin. Name hene ku di odayên dewletan de di fermiyetê de tîne bikaranîn û ev jî wek 'Nameyên Fermî' tîne binavkirin. Ji nameyên ku kes ji odayên fermi yê dewletê re rêdikin re 'Daxwazname' tîne gotin. Name hene ku bi armanca xwestina kar an di derbarê karekî de tîne nivîsandin ku ev jî wek 'Karname' tîne binavkirin.

Nameyên Taybetî

Di navbera du kes an kesên mirovên hev, dostên hev, hevalên hev, hezkiryên hev an naskiryên hev de tîne nivîsandin. Bi armanca agahîdayîn û agahîgirtinê, borandina hesretê, lêpîrsîna rewş û tenduristiyê, diyarkirina hezkirin û evînê û hwd. tîne nivîsandin. Her kesek çî dixwaze û di dilê wî/wê de çî derbas dibe dikare wê binivîsîne; heta dawî azad e. Lê ji aliyê teşeyê nivîsandinê ve (şiklê wê) hinek xalên grîng hene ku divê mirov li ber çav bigre:

- Li jora rûpelê, li qorziya rastê divê cih û dîroka nivîsandina nameyê were nivîsandin. Mînak; Çiyayê Qendîl. 5ê Tîrmehê. 2003

- Divê rûpel bi awayekî paqij û rêkûpêk were bikaranîn. Valahiyên jêr-jor, çep-rast bi hev re di nava hevsaziyekê de bin.

- Nameyên bi dest werin nivîsandin bêhtir xwediyê giramiyekê ne. Mirov bi pênuşa bi hibir dinivîsîne û divê rêşkirin an jêbirinê çeneke û nelewitîne.

- Di destpêka nameyê de mirov bangê kesê em nameyê jê re rêdikin dike û divê ev bang li gorî pileya naskirin û nêzîkatîyê di navbera mirov de be. Mînak; Dayika hêja, Birayê delal, Xwişka şêrîn, Cana Min a Hêja û Delal û hwd...

Mirov van peyvên bangê wek rêzeke bi tena serê xwe li serê bendê dinivîsîne. Rêza duwem ku wê bibe laşê nameyê dîsa ji serê bendê dest pê dike, ji dawî bangê destpêkirin nade.

- Peyvên hestên me yê hezkirin û rêzîkirinê diyar dikin wek di sere nameyê de me diyar kirine, divê di dawî bangê nameyê de jî werin diyarkirin. Ev jî dîsa li gor nêzîkbûna di navbera me û wî/wê de tîne hilbijartin.

- Li binya pelê, li qorzîka rastê divê mirov navê xwe û paşnavê xwe binivîsîne û destxet (îmze) bike.

- Di nameyên taybetî de benda destpêkê û ya dawî kêm zêde di her nameyê de wek hev in û bi diyarkirina silavan û pîrsîna xal-xatir tîne dagirtin. A grîng laşê nameyê ye; tiştê em dixwazin bêjin di laşê nameyê de (gowdeyê nameyê) mirov tîne ser ziman.

Mirov teşeyê nameyekê dikare wiha raxîne ber çavan:

Nameyeke mînakî:

Nameya Nivîsarî û Nameya Eşkere

Di navbera nivîskaran de ji bo danûsitendina nêrîn û ramanên hev di derbarê mijarekê de tînan nivîsandin. Ev cûreyê nameyan dema eşkere were nivîsandin, dikare di rojname û kovaran de were weşandin an bi tevahî wek pirtûkekê werin çapkirin. Aliyê wan ê gengeşî, zanistî û fêrkirinê heye. Ji aliyê teşeyê xwe ve, hemû taybetmendiyên li jorîn ji bo nameya taybetî hatine rêzkirin, divê di nameyên nivîsarî û di nameyên eşkere de jî li ber çav werin girtin.

Nameya Eşkere ya mînakî:

Nameyên Fermî:

Di odayên fermî yê dewletê de di navbera odeyan bi xwe de, di navbera odeyan û kesan de, di navbera kesan û odeyan de tînan nivîsandin. Nameyên wiha bêhtir kurt û fermî ne. Wek nameyên taybetî silav û hezkirin û lêpirsîna rewşê tê de nîne. Bêhtir li ser karekî yan encamekê tînan nivîsandin.

Nameya Fermî ya mînakî:

Daxwazname

Ji aliyê kesan ve ji bo daxwaza xwe ragihînin cihê fermî tînan nivîsandin. Dema mirov daxwaznameyê dinivîsîne, divê van xalan li ber çav bigre:

- Divê em nav û cihê qada daxwaznameyê jê re rêdikin diyar bikin.
- Di benda yekem de divê em rewşa xwe ya girêdayê daxwaza xwe diyar bikin.
- Di benda duwem de mirov çî dixwaze bi awayekî eşkere û zelal dinivîsîne.
- Li xelaseka nivîsandinê, divê li qorzîka jêrîn a çepê em navnîşana xwe binivîsînin.
- Divê li qorzîka jêrîn a rastê em dîroka dayîna daxwaznameyê binivîsînin û destxet bikin.

Daxwazname ya mînakî:

Karneme (Nameyên Ji Bo Kar)

Ji bo xwestina karkirinê ji kargeh an saziyan re bi awayekî fermî tê nivîsandin. Di navbera sazî û kargehan de, di navbera karsaz û karmendan de nameyên tînan rêkîrin jî, wek 'Karneme' tînan binavkirin. Di nivîsandina van karnameyan de divê ev xalên jêrîn li ber çav werin girtin:

- Divê mirov armanca xwe bi awayekî kurtebir û vekirî, bi zimanekî vebirî diyar bike.
- Divê peyv û gotinên bikaribin nakokiyê yan têgihîştineke şaş çêbikin, mirov bi kar neyne.
- Ji bo her karekî nameyeke cuda tê nivîsandin. Mirov di nameyekê de li ser gelek karan naraweste.
- Ger mirov di nameyê de gelek qewêtiyan dike, divê ji bo her qewêtiyekê em xaleke cuda binivîsînin.
- Peyvên ji bo xwestina kar em bi kar tînin, an peyvên rêzdariyê diyar dikin divê bi pîvan bin; ne bi awayekî bergerî, ne jî bi awayekî fermanî bin.
- Nameyên kar bi daktîlo tînan nivîsandin. Di nameyê de mirov li koşeya jorîn, milê rastê cih û dîroka nivîsandina nameyê datîne. Pişt re navnîşana cihê nameyê jê re rêdike, li milê çepê dinivîsîne. Pişt re bang û daxwaza xwe dinivîsîne. Destxet dike. Dawî navnîşana xwe li milê çepê yê jêrîn dinivîsîne.

Karnameya Mînakî

Rojane

Dem a mirov axaftina bi xwe re, ya di dilê xwe de an di ber xwe de derbasî ser rûpelê dike, ew wek 'Rojane' tê binavkirin. Gelek caran mirov kêfxeşiyê xwe, kul û derdekî xwe, tişteki di rojê de jiyaye dixwaze bi dostekî re, hezkirekê re par veke. Lê herdem ew dost, ew hezkir li cem mirov peyde nabe. Wê demê mirov daxwaza dilê xwe derbasî ser rûpelê dike û dilê xwe rehet dike.

Ji bo vê Rojane nivîsarên taybetî yê kesane ne. Bi pirahî mirov Rojaneyan wek serpehatî, yan bîranînên xwe ji bo xwe dinivîsîne. Lê hinek kes jî, ji bo weşandinê dinivîsînin. Bi çî armancê tê nivîsandin, bila were

nivîsandin Rojane di jiyana mirovan de xwediyê cihekî grîng e. Mirov hest, hêvî, raman û jiyana kesekî bi hemû aliyên wê yên veşartî dikare di rojaneyan de eşkere bibîne.

Di nivîsandina Rojaneyê de li serê rûpelê, li aliyê rastê mirov cih û dîrokê dinivîsîne. Ger pêdivî were dîtin dema wê jî bi demjimar(saet) û hûrdemê(deqîqeyê) diyar dike. Pişt re dest bi nivîsandina xwe dike. Mirov dikare her roj jî binivîsîne, ji çend rojan carekê jî binivîsîne. Ya grîng ew e ku di roja xwe de hatibe nivîsandin û daxwaza mirov, hest û ramana mirov an jiyana mirov a wê rojê, wê bêhnê bîne ser ziman; cîhana me ya veşartî raxîne ser rûpelê.

Rojaneya Mînakî

Bîranîn

Nivîsandineke fêrkar û zanakar e. Mirov bûyereke di serê me re derbas bûye, yan di demeke me govaniya wê kiriye de derbas bûye, bi armanca parvekirina bi kesên din re dinivîsîne. Mirov hûnandina nivîsarê li ser bingehe şopandin, çavdêrî û zanistiya xwe çêdike. Di nava me de bîranînên li ser şehîdan, li pêş ketine. Di vî warî de ceribandinek çêbûye. Lê wekî din jî di derbarê her tiştê derbasbûyî û em jê agahdarin an me govani lê kiriye de mirov dikare bîranînan binivîsîne. Ji bo nivîsandina bîranînan xalên grîng ên mirov li ber çav bigre, ev in:

-Mirov bîranînan ji bo bûyer û bûyîneyên me govani lê kiriye bi kesên din re par veke dinivîsîne. Ji bo vê divê ne tiştên xeyalî bin, di serê me re derbas bûbin an di dema me de hatibin jiyandin.

-Bîranîn ne bûyerên di roja me de dijîn, ên di dema derbasbûyî de hatine jiyandin dike mijara xwe. Ji bo vê zimanê were bikaranîn jî, dema derbasbûyî diyar dike.

-Ji bo ku dema derbasbûyî vedibêje, rûpelên dîrokê ronahî dike. Cih bi cih dîrokê, cih bi cih jiyane radixîne ber çavan.

-Nivîskar dema bîranînên xwe dinivîsîne, di wê demê de çi çavkaniyên pelikandine hebin dikare ji wan sûd bigre. Bi wêneyan, peyvandina kesan, nivîsandinên wan, name û hwd. çi bikaribe alîkariyê ji nivîsandina wî re bike û bîranînê bi awayekî xurt û dewlemend bike, dikare bi kar bîne.

-Di nivîsandina bîranînan de armanca ne ku mirov jiyana xwe ya kesane derxîne ber çav, divê bîranîn bikaribe rûpeleke ji dîrokê ronahî bike û raxîne ber çavên xwendevanan.

-Nivîskarê bîranînê ne pêwîst e her tiştê nivîsandiye sedî sed bi pêdandineke vebirî binivîsîne. Ew bûyerên di dema wî de derbas bûne bi nêrîn û dîtina xwe tîne ser ziman. Xwendevan wê encameke li gorî xwe jê derxe.

-Bîranîn ger di derbara kesên binavûdeng de were nivîsandin ev dibe 'Bîranîna Wêneyî(Bîranîna Portreyî)'

-Divê bîranîn bi awayekî ji dil, zelal, rasterast û di xwezaya xwe de were nivîsandin.

Bîranîna mînakî

" ... Wê dîroka agirbestê ya di bihara sala 1993 an de hatiba dirêjkirin; ji bo vê me hêvî dikir ku gelek rojnamevan û mêvan werin û me amadekariyên wan bi xurtî kiribûn. Civîna çapemeniyê ya dirêjkirina agirbestê ji aliyê serok ve wê hatiba çêkirin. Ji bo vê me dîsa cihê yekem ê karê xwe amade kiribû. Ew saloneke fireh bû ku min tê de karê redaksiyona pirtûkên serok dikirin. Wekî din odeyên hene ji bo tacirên ji Bakur tîne wek hotêlê dihat bikaranîn. Ji xwe beyankirina agirbesta yekem jî dîsa li vê salonê pêk hatibû. Berya civînê gelek rojnamevan ji Tirkiyê, ji Ewropa û ji Rojhilata Navîn hatibûn. Me tev pêşwazî kirin û alîkarî da wan ku kamerayên xwe di salonê de bi cih bikin. Her yekî kamerayeke qasî kerekê mezin anîbûn û bi pey xwe re dixirikandin ku cihekî baş jê re bibînin. Min jî kamerayeke destan a şerîta mezin dixwe ku mirov dikare li ser milê xwe bi kar bîne kiribû û li koşeya ber dîwêr danîbû ser lingên wê. Her kameramanê dihat hundir çav li kameraya min diket û dilê wan dibijiya cihê wê. Dixwestin wî cihî ji xwe re bigrin. Di dil

xwe de digotin, “Ev çi kameraya feqîrokî ye, danîne vî cihê baş!” û dixwestin ji wir rakin ku yê xwe yê mezin bi cih bikin. Lê dema nêzî kamerayê dibûn çavê wan li wêneyê min pêve kiribû diket, wêneya Çiyayê Agirî didîtin û têdigihîştin ku ne kamerayê ji rêzê ye, xwe paş de didan.

Berya civîn dest pê bike bi bêhneke kurt serok hat û hinek bi wî re, hinek li pey wî mêvanên ji Tirkîyê, ji Ewropa û ji Başûr hatibûn jî ketin hundir. Mam Celal û Hemreş ji Başûr, Bûrkay ji Ewropa, Parlametarên DEP î ji Tirkîyê hatibûn. Tev jî wek biçin dîlanê wiha kêfxweş û rûken bûn. Serok destek cilê bedew ê ne leşkerî li xwe kiribû û cara yekem bû bi cilên ne leşkerî derdiket pêşya kamerayên civîna agirbestê bikin malê dîrokê...

...

Gernivîs (Li Ser Gerê)

Dema mirov li warekî, cihekî gund an bajarekî digere û cihên li xweşiya mirov diçin, dixwaze xweşbûna wan bîne ser ziman û bi kesên din bide nasîn an hestên xwe di derbarê wan cihan de bi kesên din re par veke mirov serî li gernivîsê dide ango nivîsarên bi vê armancê tên nivîsandin wek ‘Gernivîs’ tên binavkirin. Gernivîs ne tenê dîmena cihekî bi peyvan çêdikin, di derbarê kesên li wî cihî jiyan dikin, kevneşopî, jiyan û fêrbûnên wan de jî agahiyê didin. Lê gernivîs li ser pirsgerêkan ranaweste, ew mijara hevpeyvînê ye. Gernivîs li cihê lê geriyayê tiştên balkêş ên bala nivîskar kişandiyê radixîne ber çavan. Ji bo wê mirov divê van taybetmendiyên gernivîsê li ber çav bigre:

-Gernivîs xwe dispêre ser ger û dîtinê û ji bo vê berhemeke çavdêrî û şopandêriya mirov e.

-Li ser xwendevanan dilbijarî û mereqeke gerê çêdike.

-Divê ne qala tiştê ku her kes her roj dikare bibîne bike, tersê wê divê qala tiştê balkêş û ne li ber çavên herkesî bike.

-Vegotina gernivîsê û zimanê tê bikaranîn divê xweş, şêrîn, balkêş û dilbijêr be.

Gernivîsa mînakî:

“ ... Divê herkes Gabarê bibîne ku bikaribe têgihîştina destpêka şaristaniya mirovahiyê binase. Ger dema Neolîtîk li Mezopotamya Jorîn dest pê kiriye, sedî sed li Gabarê dest pê kiriye. Gabar xwediyê xakeke ewqasî xweş û bikêrhatiyê ku mirov ji ber xwe ve digihê vê ramanê. Bi dar û şînatîyên din, bi rezên bêdawî, bi kaniyên avsar û bi erdekî ne asyê Gabar cihê jiyanê ye.

Dema mirov diçe gundên Gabarê, bêhna şaristaniya neolîtîk mirov himbêz dike. Dîwarên li derdora rezan lê kirine hîn ji wê demê mane. Her nifşê hatiyê çend ber danîne ser hev, kevirên wê rast kirine, axa wê kolane û cihê wê firehtir kirine. Bi vî awayî buhusteke axa destê mirovan lê neketiyê, xwêhdana eniya wan nerijiyê ser, nemaye. Li her derê, li ser her kevirî wek ku dîroka keddayîna mirovahiyê bi mirov re diaxive wiha şopên diyar hene.

Bircên ji bo parastina xaka xwe çêkîrine pir bi kevirên mezin lê kirine, û hîn jî li ser lingan in. Kevirin wiha mezin danîne ser hev ku ne bi hêza xwezayî, ne bi ya mirovan ji cihê xwe nalivin.

Şikeftên tê de jiyan kirine, pirahî bi destên xwe kolane û niha jî wek hoteleke luks mirov dikare bi kar bîne. Di baranê de dilopan nakin û hundirê wan zivistanê germ, havînê sar in. Şikeftin pir mezin in û hinek gund bi tevahî ji şikeftan pêk tînin. Kî dizana di wan şikeftan de ji mirovê Neandertal bigir heta yê Paleolîtîk , ê Mezolîtîk û Neolîtîk çend nifşên mirovan jiyane. Di wir de li derdora agiran kom bûne, fekiyên ji baxçeyan anîne xwarine, bi hev re sihbet kirine û hez ji hev kirine...

Li Gabarê di her dolê re aveke xweş û sipî diherike. Li gelek deran kanî hene. Lê li serê hinek giran û li hinek berpalkan av nîne. Bes li van deran jî ax kolandine û rez an tişteke din çandine. Ji bo pêdiviya xwe ya avê bikaribin li van deran jî bi cih bînin, dîsa keda xwe danîne holê. Li her derê navsera gir û berpalkan bê av, ax

yan teht qasî xaniyekî mezin kolane û hundirê wê lê kirine, yan şahîk kirine û bi cokên li derve, rê vekirine ku ava baranê biherike hundirê wan. Ew ava baranê ji biharê heta payizê têra wan dike û herdem cemidiye. Mirov bi qeydikan dadikeve hundirê sarincê û ava xwe vedixwe, derdixe, tîne nava rezê xwe.

Ji xwe dema tirî distewe û ber bi payizê ve ku pelên wê ber bi hişkbûnê ve diçin, li nava rezan mirov nikare tehtan bibîne; tev goşiyên tirî yê zer, sor û reş bi ser wan de, bi jê rê ve dialiqin û bi dilbijandineke lêvsore bang li mirov dikin, dibêjin, “Were min bixwe!” Ewqasî xweş e ku mirov dixwaze ji her mêwekê xilsekê bixwe.

Sêv, hirmî, alesor, xox, hejîr, hinar, bîhok, biîv û gozên geliyên Gabarê ji xwe nikarim bînim ser ziman. Malbatak ji sibê heta êvarî nikare gozên bin darekê tev berhev bike! Xwedê dizana darên gozan çend hezar salî ne. Hinek hene ku destên çend mirovan lê nayên hev. Mirov dikare li bin siya wan bênderekê bi hêsani raxîne.

Mirovên li Gabarê jiyane sabûna xwe ji kezwanan, rûnê xwe ji pez, nanê xwe ji zad, şêrînahiya xwe ji tirî û fêkiyan, cawê xwe ji rîsandina mûyê bizinan çêkirine û bi vî awayî ji bo ku mirovek, bê ku dakeve deşt û bajaran jiyaneke xweş bibe çî pêdiviyên jiyani pêwîst bin, tev jî bi destê xwe, li ser xaka xwe bi dest xistine. Her tiştê wan têra wan kiriye û ew têr kirine.

Gabar ne tenê bi vî aliyê xwe, bi cihê xwe yê di têkoşîna rizgariyê de jî xakeke bi rûmet û nirxdar e. Li ser her zinarekî wê, li bin her deviyê wê şopa lingên şehîdan, li ser her girekî wê bêhna xwîna şehîdan li ber çavên mirov zindî dibe û mirov dikare bibihîse. Gabar warê Egîdan e. Gabar xweş e. Gabar bi rûmet e. Divê herkes Gabarê bibîne ku bêje, “Min jiyani dîtiye.”

...”

Serpêhatî (Bîyografî)

Di qada wêjeyî, hunerî, çandî, ramiyî, leşkerî, werzîşî û hwd. de kesên binavûdeng bûne, di dîrokê de kesên gavavêtinên mezin û grîng pêk anîne, bi nivîsarên ‘Serpêhatî’ jiyana wan bi kesên din tê nasandin. Ger baş werin nivîsandin, ev jî bala xwendevanan dikşînin û fêkirinekê didin. Kesekî di dîrokê de tiştêkî grîng derxistibe holê, mirov mereq dike ku di kîjan mercan de, bi çî derfetan kar kiriye û berhemên xwe derxistine holê. Ji bo vê serpêhatî çîroka jiyana wan dide nasîn û bi dilbijarî tê xwendin.

Ji bo nivîsandina serpêhatiyê dive di derbarê jiyani, kar û berhemên kesê serpêhatiya wî were nivîsandin de mirov lêkolîn û lêgerîneke xurt bike. Di derbarê wî de çiqas nivîsandin, zanistî hebe, divê mirov kom bike û bixwîne. Cihê lê mezin bûye mirov bi xwe biçe bibîne ku xwezaya tê de mezin bûye, rewşa tê de hatiyê mezinkirin binase û bi kesên wî dinasin re bi axive pirsyara rewşa wî, jiyana wî, taybetmendiyan wî û hwd. bike. Di encama van naskirin û zanistiyan tevan de divê tiştên me kom kirine bi awayekî hunermendî mirov di nava hev de bihûne. Divê serpêhatî ne wek rêzkirina bûyeran li pey hev were nivîsandin; tersê vê divê bikaribe wî/wê bi her alî ve bide nasîn. Di vegotinê de mirov ji ber xwe nanivîsîne, divê rastî çî be, wê binivîsîne. Ji bo nivîsandina serpêhatiyê divê mirov van xalên jêrîn bide ber çav:

- Kesê serpêhatiya wî were nivîsandin li ku jiyaye, zaroktiya wî li ku derê, di nava çî derfetan de, di rewşeke çawa de derbas bûye, divê were nivîsandin.

- Salên perwerdeyê û xwendinê li ku derbasbûne, perwerdeyê çawa dîtiye, çî xwendin kiriye, di encama vê perwerde û xwendinê de çî bi dest xistine.

- Çî tiştan bandûrî li ser mezinbûna wî kirine, divê were raxistin.

- Çî kar kiriye, di vî karî de çawa gav avêtiye, serkeftin an binketinên wî çî ne. Di encama vî karî de berhemên derxistine çî ne?

- Bi kîjan aliyê xwe tê nasîn. Başî û nebaşiya wî, kesayeta wî, jêhatiniyên wî, liv û tevgera wî, xwêşêrînî yan aciziyên wî û hwd. çi ne?

- Çi berhem derxistine holê û bi çi berhemana binavûdeng bûye? Ji bo civakê grîngiya wî û berhemên wî çi ne, Jiyana wî çawa bi dawî bûye, cih û rûmeta wî ya di civakê de çi ye, divê were nivîsandin.

Ji bo nivîsandina serpêhatiyê baş, mirov van xalan tevan bi awayekî çîrokî ya di nava hev de hatibe hûnandin û sitrandin dinivîsîne. Ger wêne û pelikên dema tê de jiyaye, yan jiyana wî bi xwe didin ber çav hebin, mirov wan jî bi awayekî rewşa bi kar tîne.

Serpêhatî di pirtûkan de bi awayekî berfireh tên nivîsandin, lê di ansîklopediyan de bi awayekî kurtebir tên nivîsandin:

Serpêhatiya Mînakî ya kurtebir a ji bo ansîklopediyan:

“ ... Nivîskar û rewşenbîrê Kurd Huseyîn Denîz di sala 1956 an de li Stilîlê ji dayik dibe. Ew dibistana seretayî û ya navîn li Serêkaniyê dixwîne. Zaroktiya wî di nava zor û zahmetiyan de derbas dibe. Piştî dibistana navîn dikeve îmtihanên dibistana mamostetiye û bi dest dixe, li Akşehîr a Konya yê bi awayekî li ser hukûmetê dest bi xwendinê dike. Dema dibistanê xelas dike, li Sêwrekê gundê Tawûkçû mamostetiya pêwîst a di ber deynê dewletê de du salan dike şûn re derbasî gundê Xerabêbaba yê Nisêbînê dibe. Di wê demê de di navbera KUK û PKKê de pevçûn heye. Pişgiriya PKK ê dike û li ser vê yekê dikeve zindanê. Piştî çar salên li zindanê diborîne derdikeve derve û di rojnameyan de dest bi nivîsandinê dike. Di sala 1992 an de, di meha Tebaxê de ji aliyê hêzên tarî yê wek Hizbilkontra dihatin nasîn ve ji xafiltî bi guleberdanê tê şehîdkirin.

Gelek nivîsarên wî di rojnameyên Tirkiyê de hatine weşandin û pirtûken wî jî hatine çapkirin. Pirtûka wî ya herî girîng bi navê “Bîwêj û Pêşgotinên Kurdî” bû ku dema hat şehîdkirin li çapxaneyê bû. Ger jiyana kiriba wê gelek alîkari bidaya pêşketina wêjeya kurd û ronîkirina giştîya civakê ku di vî warî de xwediyê jêhatiniyê xurt bû...

...”

Di vê serpêhatiya ansîklopedîk a mînakî de tê dîtin ku di derbarê kesayetekî nivîskar de agahiyên kurt û xalên grîng tên dayîn. Hûrguliyên qet nade. Danasîna kurtebir ya jiyana wî dike, qala berhemên wî dike û weynê wî ya di wêjeya kurdî de û ji bo civakê çi ye wê vedibêje.

Serpêhatiya Xwe (Otobiyografî)

Hemû xalên li jorîn ji bo nivîsandina serpêhatiyê hatine diyarkirin, divê di nivîsandina Serpêhatiya Xwe de jî li ber çav werin girtin. Cudahiya wê ji serpêhatiyê ew e ku kesê navdar di derbara jiyana xwe de bi xwe dinivîsîne. Ji bo vê kêmekî dişibe bîranînê, lê ji bîranînê cuda ye; ji ber ku mirov bîranînan di derbarê kesên din an bûyerên me govaniya wan kiriye de dinivîsîne, lê serpêhatî bi tevayî di derbarê nivîskar, jiyana wî û kesayeta wî bi xwe de ye. Di nivîsandina Serpêhatiya xwe de çiqasî ji dil nivîsandibe û bi rastiyan ve girêdayî ma be, ewqasî wê dilbijare be. Di ber re dikare qala bûyerê di dema wî de jiyane û kesên pê re têkildar bûne jî bike û bi vana vegotina xwe xurtir bike, bipelîkîne.

Serpêhatiya Xwe ya Mînakî

Ez li gundekî Mêrdînê ji dayik bûme ku heta hivdeh salî çavê min lê neketiye. Hîn dema ez biçûk bûm malbata min ji sedemên zordariya neyaran koçber dibe û mala xwe dibin Amedê. Lê li wê derê jî neyar bavê min rehet nahêlin. Di wê demê de rewşenbîrên wek Şêxê Anter bi kurdî radibin û rûdinên. Ji vê sedemê neyar her li pey wan e. Dema dibînin ku tê û diçe mala me. Rojê polîs tên bavê min dibin û îşkenceyê didin laşê wî, dibêjin:

- "Em niha dikarin te bikujin, lê zarokên te hûr in û wê sêwî bimînin. Gunehê me bi wan tê. Ji bo vê mala xwe ji vir bar bike û biçe."

Bavê min vedigere malê û di ponije. Dawî biryar dide û mala me radike tîne Serêkaniyê. Ji xwe Serêkaniyê cihêkî wiha ye ku ji her gund û bajarî kî ji warê xwe koçber bûbe xwe li wê derê girtiye.

Em li wê derê li cem malên gundiyan xwe bi cih dibin. Dema tê bîra min, ez sê-çar salî bûm û di nivê hewşê de bîrek hebû. Dewleke li ser bû û bi zencîrê girêdayîbû. Ew zencîr berdidan bîrê û av derdixistin jorê. Aveke hênîk, sipehî û tamxweş bû. Dema pîrekên cînanan av dikşandin em li wir disekinîn ku ava di binê dewlê de dimîne bidin me, em vexwin. Qet ji bîra min naçe, rojekê wiha em dîsa li ber bîrê rawestiyabûn û birayê min ê mezin xwest dewlê berde bîrê ku avê bikşîne. Ew jî hîn zarok bû û qeweta wî negihîşt ku zencîrê hêdî bi hêdî berde. Zencîr ji destê wî filitî û bi lez xwe berda jêrê. Hindik mabû wî jî bi xwe re bibe bîrê. Lê tenê dema di ber lêva wî re derbas bû, zor dayê û lêva wî çirand, xwîna sor tê re avêt. Ev bûyer wiha di hişê min de dîmeneke nexşandiyê ku hatina me ya Serêkaniyê ez bi wê bûyerê bi bîr tînim.

Pişt re li wê derê min dest bi dibistanê kir û çîrokeke wê jî heye; ji ber ku min wek her kesî ne di heft saliya xwe de, hîn ez şeş salî bûm, min dest bi dibistanê kir. Mehek zêdetir jî derbas bibû û êdî kes li dibistanê qeyd nedikirin. Lê birayên min di refên pêş de bûn û mamosteyan ji wan hez dikirin. Min xwe li serê birayê xwe yê mezin kir qeda û dawî ez birim dibistanê. Mamoste got:

- "Divê bê qeyd dewam bike. Ger refa xwe serkeftî derbas bike, emê sala bê qeyda wî li refa duwem çêbikin. Na ku derbas neke, emê wî li refa yekem qeyd bikin. Ev bazar li xweşiya min neçû û min di dilê xwe de ji mamoste re got; "Tê bibînî ka ez di refa xwe de dimînim an tu!?"

Wê salê hîn di dewra yekem de mamoste biryar da ku min qeyd bike. Ji birayê min re digot:

- "Serê wî pir dişixule û yekemînê refê ye."

Mamoste her du sê rojan carekê goz, bastêq an mewîjên zarokan ji bo Hefteya Fekiyên Welatî dianîn dida min wek ku lêborîna peyvên roja yekem bike.

Min refa xwe serkeftî derbas kir û her çar salên din jî ev serkeftina xwe bê navber domand. Di refa pêncem de rojekê mamoste hat refê û sê mamosteyên din li cem bûn. Tev jî jin bûn. Ji min re got:

- "Ka deftera xwe veke!"

Min bi tirs û xov deftera xwe vekir û di dilê xwe de got ka min çî kêmasî kiriye. Lê mamosteya min rahişt deftera min û şanî mamosteyên din da û got:

- "Zarokê, min ji we re qalê dikir ev e. Hûn dibînin nivîsandina wî çiqas xweşik e. Yekî di vî imrî de nivîsandineke wiha xweşik bike, wê di rojên pêş de bibe nivîskarekî xurt."

Mamosteyan yek bi yek li nivîsandinên min nêrîn û yekê ji wan got:

- "Eferim, nivîsandina te pir xweşik e. Wiha bidomîne. Bes van nuqtikan wiha heta dawiya rêzê nebe. Dema hevok xelas dibe, mirov tenê nuqtikekê datîne. Baş e?"

Min bi serê xwe erê kir û mamoste derketin derve. Heta wê demê dema min nivîsek dinivîsand, ger di ku derê xetê de xelas bibaya, min xal li pey xalê rêz dikirin heta digihîşt dawiya xetê. Lê piştî wê hişyariya mamosteyê êdî min nema xalên zêde lê dan û ez fêrî xalbendiyê jî bûm...

..."

Di vê serpehatiya xwe ya mînakî de tê dîtin ku nivîskar bi xwe bûyerên di serê wî re derbas bûne û dîmenên ji jiyana xwe vedibêje. Ji bo vê zimanekî ji dil bi kar tîne ku bawerîdar be.

Cûreyên Didin Jiyandin

Nivîsarên ku ne bi armanca fêrkinê, bi armanca dewlemendkirina ceribandînan jiyânî û demborandineke xweş hatibin nivîsandin, di nava vê cûreyê de cihê xwe digrin. Dema nivîsandinên wiha tîne xwendin, pirahî

mirov diçe cihaneke xeyalî û jiyana tê de hatiye nivîsandin tîne ber çavên xwe, ji xwe re ceribandinan jê digre. Dema mirov dixwîne ji ber ku mirov dibe cihaneke din, dema mirov bi hêsanî û xweş derbas dibe. Mirov kêfxweşiyekê ji xwendina wan distîne.

Cûreyên didin jiyandin, êm dikarin wiha binasin:

Çîrok

Nivîsarên di derbarê bûyereke, rewşek an jiyaneke derbasbûyî de bi awayekî balkêş û dilbijare hatibin nivîsandin wek 'Çîrok' tîne binavkirin. Rewş, jiyana an bûyera di çîrokê de dibe ku hatibe jiyankirin jî, dibe ku jiyandina wê gumanî be jî. Mirov dikare jiyaneke wiha gumanî xeyal bike û wiha binivîsîne; sedî sed jiyandina wê ne pêwîst e. Ji bo vê di danasîna çîrokê de dibêjin nivîsarên rastiye yan nêzî rastiye vedibêje ne.

Rastî be, yan gumanî be, çîrok, di jiyana mirov de roleke grîng dileyizin. Hîn ji zaroktî ve mirov bi çîrokên dayika mirov vedibêje mezin dibe û ji jiyaneke ceribandinan digre, diçe cihanên xewn û xeyalan; bi wan hezkirinên me, tirsên me, nerazîbûnên me tîne avakirin. Çîrok herdem bi mirov demeke xweş didin borandin.

Taybetmendiyên çîrokan hene ku di nivîsandinê de nivîskar divê bide berçav û wiha binivîsîne.

Bûyer û Rewşa Tê De Qewimiye

Bûyereke çawa ye, çi tîne ser ziman, li ku derê, di nava rewşeke çawa de derbasbûye divê were raxistin. Ev bûyer li gor ku di serê hinek kesan an hebûnan re derbas bûye, hestên wan, hêviyên wan, daxwazên wan, xweajoyên wan û tiştên bi serê wan hatiye, têkiliyên wan bi derdorê re, bi xwezayê re mirov tev di nava hev de bi awayekî hûnandî dinivîsîne. Ji bo vê di her çîrokekê de bûyereke ji rêzeçalakiyan pêk tê heye û di çîrokê de, rewşa van rêzeçalakiyan tîne nasandin an vegotin.

Kesên Di Çîrokê De Cih Digrin

Di çîrokê de bûyera tîne vegotin di serê mirovekî re yan çend mirovan re derbas dibe. Wek vê dikare ajalan jî wek mirovan bi kar bîne, tîne de bi cih bike. Her bi çi awayî be bûyer di serê wan heyîneyan re derbas dibe. Ji bo wê di çîrokê de jiyana, hest, daxwaz û hwd. ên wan heyîneyan tîne vegotin.

Ji kesê yekemê di çîrokê de cih digre ku çîrok ji bûyera bi serê wî hatiye de pêk tê re, 'Qahremanê Çîrokê' tîne gotin. Kesên din tîne de cih digrin di pileya duwem û sêyem de cih digrin ku ew weyneyê temamkeriya bûyerê û vegotinê dileyizin; fîguran in.

Di çîrokan de hijmara kesan ne zêde ye; wek romanê gelek kes tîne de cih nagrin. Çîrok bûyera hildigre dest û kesê li ser vedibêje bi awayekî berfireh û bi her alî ve heta hûnguliyên hilnagre dest; tenê bi aliyekî, yan bi çend aliyan hildigre dest.

Cudahiya wê û romanê jî, ji vir tîne. Roman berfireh, çîrok berteng hildigre dest. Di çîrokê de hewce nake mirov dakeve hûnguliyên kesayetê û pêşdaryên cihereg ên berfireh bike. Dîsa hewce nake jiyana kesekî ji zaroktî hilgire dest û heta dawî bîne; tersê wê pirahî di çîrokê de beşek an dîmeneke ji jiyaneke tîne dayîn.

Cih û Dema Pêkhatina Bûyerê

Her bûyereke, an jiyaneke di demeke diyar de derbas dibe; ti bûyer an jiyandinek bê dem nîne. Dîsa ev bûyer an jiyana li cihê diyar derbas dibe; bê cih jî nabe. Ji bo vê cih û dem girêdayê bûyer û rewşê ye. Dema bûyer û rewşê tîne guhertin, cih û dem jî diguhere. Her bûyereke xwediyê destpêkekê ango zayînekê, xwediyê mezinbûnê, ango berfirehiyekê û xwediyê bidawîbûnekê ye. Nivîskar divê di vegotina xwe de vê herikîna bûyerê li gor hûnandina xwe saz bike. Di vê sazîkirinê de girêdayê bûyer û rewşê, cih û demê jî tîne de bi cih dike. Bi pêşdaryên kurt dikare cih bide nasîn û bi bûyerên din an rasterast qala dema bûyerê tîne de dibore bike.

Mirov destpêkirina çîrokê wek 'raxistin' bi nav dike; ji ber ku di raxistinê de cihê bûyer lê qewimiye û dema destpêkirina wê diyar dike. Ev wek deriyekî vedibe hundirê çîrokê ye. Di çîrokên bi xurtahî girêdayê bûyerê ne de, ev xal bi awayekî balkêş tê dîtin.

Piştî raxistina cih û dem, bûyer an rewşê mirov gav bi gav pêş de dide, çalakiyan, hûrguliyên yek bi yek li gor herikîna wan li pey hev rêz dike. Bi vî awayî di serê xwendevan de pirsên wek 'Niha wê çi bibe? Wê bûyer çawa bimeşe? Wê piştî vê çi were?' û hwd. diyar bibin û mereqa wî rabe ser lingan. Ji vê beşê re jî 'Girêk' an 'Berfirehî' tê gotin. Ji bo nivîskar bikaribe mereqa xwendevan bilindtir bike, dikare herikîna bûyeran biguherîne, yekê derxe pêşya yeke din. Di vê de armanc balkişandin û dilbijandina xwendevan e. Bi vî awahî bûyer û rewş li pey hev rêz dibin û bûyerê dikin girêkek ku gelek pirs di serê xwendevan de çêdibin û bersiva wan mereq dike.

Ji beşa dawî re 'Encam' ango 'Çareserî' tê gotin. Ji ber ku di çîrokê de bûyer bi dawî nabe, digihê çareseriyekê. Nivîskar encamê li gor têkiliya di navbera sedem û encaman de diferisîne û radixîne ber xwendevan. Ew girêka di beşa berfirehiyê de hatibû lêdan, divê di beşa encamê de were vekirin ango ferisandin. Lê wek berê jî hatibû diyarkirin mirov encamê bi carekê re dernaxîne holê; divê hêdî bi hêdî zelalî çêbibe û bersivên pirsên di serê xwendevan de çêbûne yek bi yek werin dayîn. Xwendevan di vê beşê de êdî digihêje rehetiyekê û tama çîrokê distîne, kêfxweşî û têrbûnekê jiyan dike.

Nivîskar çîroka xwe dikare bi du awayan vebêje; bi navê xwe û bi navê kesê sêyem. Dema bi navê xwe vedibêje, ew bi xwe tê de cih digre û 'Ez/Min' bi kar tîne. Lê dema bi navê kesê sêyem vedibêje nivîskar bi xwe di çîrokê de cih nagre, wek şopandêrekî ye û ji bo kesê sêyem 'Ew/Wî/Wê' bi kar tîne. Nivîskar wek li çekî bilind be û li her derê bûyer lê diqewime amade be, di dilê herkesî de be û li ber herkesî amade be, wiha di vegotina bûyerê de her tiştî dizana; dixwazin çi bikin, bi ku ve biçin, hez ji kê dikin, ji kê acizin, çi xeyal dikin, çi diaxivin û hwd. tevan dizana, dibîne û dinivîsîne; lê ew bi xwe di nava bûyerê de cih nagre, qahreman û figuranên bûyerê cudayê wî ne.

Tama çîrokê di vegotina wê ya dilbijare ya xalên balkêş de ye. Nivîskar bi hûrguliyên hilbijêre, bi danasîna heyîneyan û bi awayekî hunermendî bikaranîna ziman dikare vegotîneke xweş derxîne holê. Di vegotina çîrokê de nivîskar bi awayekî çavdêriya bi sînor jî dikare tev li çîrokê bibe; lê di vir de jî ew bi xwe ne qahremanê çîrokê ye, kesek an tişteki din e.

Çîroka mînakî bi vegotina kesê yekem:

"... Malbata min tev hatibûn ber gerdûneyê. Kêfxweşî û xemgînî pev re jiyan dikirin. Bavê min digot:

- "Çawa tu gihîşt cihê xwe, divê tu bi telefonê li me bigerî û saloxekê bigihîni me."

Birayê min e mezin, dilê wî ne rehet bû û ji bo vê digot:

- "Tu rast biçî cihê xwe; ez bûme kefilê te, tu serê min nexî tu beleyan!"

Dostan jî digotin:

- "Ser xêrê be. Bi xêr biçê, bi xêr were!"

Min serê xwe ji tevan re dihejand û ez ji tevan dilrehetir bûm. Min dizanibû ezê bi ku ve biçim, lê wan nizanibûn. Di dil wan de ez diçûm leşkeriyê. Bi rastî jî min ji tevan re wiha gotibû. Ji bo vê dostên li ber gerdûneyê dema ji bavê min dipirsîn, wek serbilindahiyekê dengê xwe bilind dikir û digot:

- "Kurê min ji zindanê derketiye, wê biçê leşkertiye bike."

Baweriya wî bi min hatibû ku ezê bi rastî biçim leşkertiye bikim. Dibe ku baweriya wî nedihat jî, lê li xwe nedida der û bi vê yekê kêfxweş xuya dikir. Ew bi xwe ji leşkertiye aciz bû. Çar salan leşkerti kiribû û di mercên pir giran re derbas bibû. Lê li gor nêrîna wî digot:

- "Yekî leşkertiye neke, nikare li vî welatî gezeke nan bixwe."

Ji xwe birayê min ê navîn tam bi mejiyekî bav û kalan difikirî û digot:

- "Heta mirov leşkertiye neke, nabe zilam. Ji bo tu bikaribî bizewicî û bibe xwediyê karekî ku ji te re bêjin zilam, divê tu destpêkê biçî leşkertiya xwe biqedîn."

Li ser vê mijarê wiha rasterast ez bi malbatê re tenê carekê ketibûm nava gengeşiyê û wê carê jî ji sedema nerazîbûnên wan, ez poşman bibûm ku min gotina di dilê xwe de ji wan re vegotibû. Diyar bû ku cîhana wan cuda bû, ya min cuda bû. Li gorî xwe her yekî qenciya min û bêguman qenciya malbatê dixwestin. Dayika min jinemaleke feqîr û reben bû. Lê dîsa jî li gor têgihîştina xwe digot:

- "Kurê min, te evqas zor û zahmetî kişand, heşt salan di zindanê de raketî. Binêr ji Brokê Sarê ji xwe re aqil bigre. Ka ew jî hevalê we bû? Hûn çûn ketin hepsê, wî ji xwe re jineke wek mehînekê aniye û niha du meaşan distînin. Jina wî jî mamoste ye. Destê xwe di ava sar û germ de danake. Te para xwe kir; ka bila herkes qasî te bike, tu pişt re dîsa ya xwe bi ser a wan bixe!"

Tenê xwişkên min bêdeng diman û wan gotina di dilê xwe de bi awirên xwe dianîn ser ziman. Têgihîştibûn ku ezê neçim leşkertiye û li gor xwe kêfa xwe ji biryara min re dianîn, bes ji ber biçûkên malê bûn, nediwêrîbûn nêrîna xwe heşkere bikin.

Dema gerdûne bi rê ket, birayê min ê navîn hat û kîsekî kaxezî da dest min. Min dest dayê û fêm kir ku tiştên xwarinê ne. Pê re bilêta min û tomareke pere dan min. Me xatir ji hev xwest û di nava desthejandin û çavên şil ên wan de em bi rê ketin. Me sûk derbas kir û dikanên li her du kêlekên rê cot bi cot li pey xwe hiştin. Dema em ji bajêr derketin û mal li dawiya me her diçû biçûk dibûn, nû hişê min hat serê min. Erdên vala yên li derdora rê wek pêşeroja min a ne diyar, beyar dirêj dibûn.

Bi rastî çî li pêşiya min bû? Wê çî bi serê min bihata? Gelo ezê bikaribam sax selamet bigihêm armanca dilê xwe?...

Xemgîniya nediyariyê dor li min pêça û min xist nava ramanan. Ji xwe dema çavên min li Kepez ketin, zarokiya min tev wek dîmenekî sînemayê di ber çavê min re derbas bû. Dilê min digot:

- "Baş lê binêre, dibe ku tu careke din vê xakê bi çavan nebîn!"

Bi rastî jî pir zahmet bû. Ez li aliyê şibakeyê rûniştîbûm û hemû bîranînên min li wan erdan raxistî di ber min re diherikîn. Bêhtir jî hezkirinên min wek ku bê xwedî diman, li wan erdan bi awirên kelegirî li min dinêrîn û dixwestin pirsyariya çûna min bikin. Ger zimanê wan hebana wê biqêriyana û bang li min bikrana. Lê tenê bi awiran dixiftin û ew jî wek pêla tava biharê bi lez derbas dibûn û diçûn.

Kepez li dawî ma; hemû xeyalên min jî pê re man. Carekê gule ji devê tîfingê derketibû û êdî vegeer tunebû. Min ji xwe re got:

- "Tê çî bikî ji hezkirinê bikî? Di du rojan de wê destê te dîsa kelepçe bikin û te biavêjin binê zindanê. Vê carê xelasî jî nîne û wê sipî çavên te bixwin!"

Dema sipiyên zindanê hatin bîra min û dema me ew di nava neynûkên xwe de dikuştin ew xwîna jê dipijiqî hat bîra min, dilê min xeliya û irqênî hat ber devê min. Zilamê li kêleka min rûniştî got qey ezê verişim û destê xwe avêt selikê, kîsekî naylonî derxist, dirêjî min kir. Min sipaziya xwe jê re diyar kir û kîsik jê girt, xist selika li pêşya xwe. Di selikê de şûşeyekî avê hebû. Min rahiştîyê û du sê gulp jê vexwarin. Hinekî bêhna min hat der û bi ser hişê xwe hatim.

Me gund yek bi yek derbas kirin êdî em ji Serêkaniyê pir dûr ketibûn û ji bîranînên xwe jî dûr bibûm. Niha ez li ser pêşerojê difikirîm. Di rojên pêş de çî li hêviya min bû û wê çî bi serê min bihata?

Gerdûne gihîşt Wêranşarê. Rêka giştî di ber bajêr re dizivirî û nediket nava bajêr. Lê bajar bi xwe hatibû derdora rêkê û dikanan her du aliyên rêkê dagirtibûn. Em di ber wan re derbas bûn. Me li wan nêrî û wan li me nêrîn. Wan nizanîbûn em bi ku ve diçin, lê me dizanîbû ew li ku dimînin. Dawî her yek ji wan wek

berekî bigindire li pey me man û her çû biçûk bûn. Êdî bêhna deşta Haranê dihat ber bêvila min; her ez diketim ser rêka Ruhayê min ev bêhn dibihîst. Ruha ji bo min herdem bajarekî wek di nava leylanê de bireqise diyar dibû ango min wiha xeyal dikir. Dema ez diçûm kêleka golê û nîvsaetekê rûdiniştin wek ku evîna min li cem min be wiha ez dilrehet dibûm. Dema çavên min li sitûn û dîwarên kela wê diketin ez diçûm cîhaneke xewn û xeyalan û min dixwest wê demê jiyana bikim. Ez li Ruhayê bi tevahî ji vê cîhanê qut dibûm û diçûm cîhaneke dîrokî...

Gerdûneya me wek marekî herikî nava avahiyên Ruhayê. Mal, avahî, rê, dar, mirov tev wek nasên min ên çel salan bin, wiha bi min xweş û şêrîn dihatin. Dawî em gihîştin garajê û gerdûne rawestiya. Wê li vir hinek daketibana û hinek siwar bûbana. Birayê min bilêta min heta Entabê birîbû û li wir divîbû bilêt hatiba nûkirin ku ez bikaribim biçim bajarê Balikesîra Tirkiyê!

Ji sedema min heşt sal di zindanê de derbas kiribûn û di van heşt salan de ji civakê û têkiliyên civakî qut bibûm, birayê min qewêtiya min li ajovanê gerdûneyê kiribû û gotibû:

- "Bila çavê te li ser birayê min be. Heta tu wî bi saxlemî dibî Entabê û bilêta wî heta Balikesîrê dibirî, emanetê te ye. Ji hepsê nû derketiye û bila tiştê bi serê wî de neyê. Pê re bibe alîkar."

Ajovan yekî nas bû û ev daxwaza birayê min ji dil pejirandibû. Ji bo wê dema ez ji gerdûneyê daketim hat cem min û got:

- "Zêde dûr nekeve, tê wîda bibî!"

Ez keniyam û têgihîştin ku çavdêriya min dike. Min got:

- "Tu rast dibêjî, lê ez li hevaleyê xwe yê kevin rast hatim, vaye di gerdûneya din de ye. Ew jî diçin Entabê û emê pev re biçin. Ew bang li min dike. Ezê biçim li gerdûneya ew tê de ye siwar bibim."

Ajovan mat ma. Nema dizanîbû çî bêje. Ger bigota; "Birayê te tu emanetê min kiriye," çênedibû. Ji bo vê ponijî û got:

- "Başe, lê wê bilêta te çî bibe, ma bila bişewite?"

Ez dîsa keniyam ku gumanê ji min nebe û min got:

- "Bila canê te sax be. Dibe ku tu bi rê de yekî siwar bikî û cihê min vala nemîne. Hevalê min wê bêhtir bikaribe alîkariyê bide min û min ji mêj ve ew nedîtiye."

Êdî peyva ajovan bike, nemabû. Bi awayekî neçarî destên xwe bi her du aliyan ve vekirin û serê xwe bi aliyekî ve tewand, lêva xwe ya jêrîn bi jorê ve bilind kir û got:

- "Tu dizanî; ger tu wiha baştir dibînî, bila wekî te be!"

Min xatir jê xwest û berê xwe da gerdûneya min şanî wî dabû. Ew gerdûne jî rawestiyabû û hin kes jê daketibûn erdê, hin kes tê de rûdiniştin. Ez di deriyê pêşyê re ketim hundir û wek li yekî digirim, min li her du aliyan çavên xwe gerandin. Heta dawî çûm û min di şibakeyê re nêrî ku ajovanê berê nexuyaye. Bi lez di deriyê paşîn re daketim û li derdora gerdûneyê zivîrim. Wek yekî ji diziyê bireve wiha heyecanekê girt ser laşê min û min digot qey niha herkes li min dinêre û dizanin ezê çî bikim, bi ku ve biçim.

Min du sê gerdûneyên din derbas kirin û xwe gihand cihê teqsiyan. Ajovanên teqsiyan bi ber min ve hatin û min ji yekî re got:

- "Ez hinekî bi lez im. Tu dikarî min bibî nava bajêr?"

Ajovanê teqsiyê bi serê xwe erê kir û miftiya xwe ji bêrika xwe derxist, berê xwe da teqsiyê. Ez bi pey re çûm û çawa deriyê teqsiyê vekir, derbasî hundir bûm û min pal da. Ajovan teqsi şixuland û em ji garajê derketin. Dema garajê dîdî nediyar bû, hinekî bêhna min hat ber min û heyecana min daket. Min destê xwe avêt bêrika xwe û navnîşana cihê biçimêyê da dest ajovan.

Bêhneke din teqsi li ber kolanekê rawestiya û ajovan bi destê xwe kolan şanî da, got:

- "Mala tu dixwazî li vê kolanê ye, lê ji ber ku kolan teng e, nikarim bikevimê."

Min sipaziyên xwe jê re diyar kirin û ez daketim. Li ser rê min zarokek dît û li mala Hesên pirsyar kir. Zarok ket pêşya min û ez anîm ber deriyê wan. Min li derî da û pê re hîn li hêviya vekirinê nemame, min bi xwe derî vekir û derbasî hewşê bûm. Li hewşê Hesên ez pêşwazî kirim û dema çav li min ket bi ken ber bi min ve hat û ez himbêz kirim. Pişt re ket milê min û em derbasî hundir bûn. Got:

- "Min jî mereqa te dikir. Ez çûm hevdîtina zindanê û min hevalê li wir dîtin. Min daxwaza te ji wan re got û ew pir kêfxweş bûn. Gotin ku divê ez alîkariya te bikim. Ji bo vê min têkilî bi Cizîrê re danî û divê tu rabî biçî wê derê. Wê ewê te bigihînin cihê te. Ezê navnîşana wan û şîfreya di navbera me de bidim te..."

Heta wî navnîşan û şîfre li ser rûpelekê nivîsî û pêça, xwişk û birayên wî hatin xêrhatin li min kirin û çayê danîn ber me. Wê demê hat bîra min ku ez xwe ji giraniyên xwe kêmekî sivik bikim wê baştir be. Du sê pirtûkên min di zindanê de nivîsandibûn û bi kotekî derxistibûn derve û kîsê birayê min di gerdûneyê de dabû min hebûn. Min kîs vekir û dît ku tije fisteqên Entabê ne. Min nêvî vala kir ser masê û bang li zarokan kir ku werin bixwin. Hinekî bi ruyekî şermokî hatin û me di ber çayê re xwarin.

Piştî çayvexwarinê Hesên kaxeza nivîsandiye da dest min û got:

"Qet netirse. Navnîşaneke saxlem e. Dema tu gihîşt wir, destpêkê tê rûnê û demeke kesek li dikanê tunebe tê bang lê bikî, biaxivî. Tê parolayê jê re bêjî û wê ewê jî bersivê bide te. Ger bersiva daye rast be, tê vê nivîsê bidî wî û êdî wê ewê her tiştî bi rê ve bibe."

Min sipaziyên xwe jê re diyar kirin û xatirê xwe ji tevan xwest û derketim der ve.

Hesên hevalê min ê zindanê bû û ji bo vê baweriya min pê dihat. Min dizanî bû ku karekî ne saxlem be nade pêşya min û cihêkî ne saxlem be berê min nadeyê.

Ez rast çûm garajê û min li pirsyara gerdûneyên diçin Cizîrê kir. Bextê min vekirî bu ku gerdûne amadebû û cihê vala tê de hebû. Ez lê siwar bûm û gerdûne wek ku li hêviya min rawestiyabe, bi rê ket. Dema me Ruha li pey xwe hişt, reş diket erdê. Di tarîka êvarê de me Wêranşar derbas kir û berê xwe da Qezê. Piştî nivê şevê em gihîştin Cizîrê. Ji ber ku dereng bû û leşker li nava bajêr digeriyan min nexwest ez biçim navnîşanê û rast min berê xwe da hotêleke diyar.

Ez wê şevê li hotêlê razam û sibê çûm navnîşanê. Dibêjin; "Mirov bi pirsê digihê Xursê." Ez jî bi pirsê çûm pastaxaneyê. Xortekî zerî dirêjî çavşîn li ber dikanê bû. Hundir tije mirov bûn. Ez derbasî cihêkî vala bûm û rûniştim. Xortê çavşîn hat cem min û li xwesteka min pirsyar kir. Min taseke şîr û çend lib paste xwestin. Di bêhneke kurt de tiştên min xwestine anîn û danîn ber min.

Min hêdî hêdî xwarin ku dem bibore û kêmekî hundir vala bibe, ez bikaribim parolayê bidim xortê li ber dikanê. Lê yek derdiket, deh dihatin. Piştî pasteyan min gazozek, piştî gazozê min berfeşîrek xwest. Êdî xwediyê dikanê jî têgihîştibû ku ez bi karekî hatime û çavê wî jî lê bû ku dikan kêmekî vala bibe. Bêhneke din wî bi xwe kolayeke anî û danî ber min. Dema danî bi awayekî veşartî lêvkeniyeke diyar kir û xwest bêje, 'temam ez têdigihêjim tu bi çî hatiye, hinekî din raweste, heta kes namîne, ezê werim cem te'.

Ez jî têgihîştim armanca wî û bi lêvkeniyeke weke wî min bersiv dayê. Ji xwe li hundir tenê sê çar kes mabûn û wan jî bi vexwarina gazozan dixwestin xwe hênik bikin.

Dawî tev derketin û ez û xortê çavşîn tenê man. Wê demê hat cem min û pirs kir got:

- "Bira, qey tu bi karekî hatiyî?"

Mîn got:

- "Rast e. Ez tacirê xurmeyan im. Ez hatime xurmeyan bikirim."

Ev parolaya di navbera me de bû. Dema min wiha got, xortê çavşîn dîsa lêvkeniyeke diyar kir û got:

- "Tu tam hatiye cihê xurmeyan."

Em her du kenyan û destê xwe dirêj kir, xêrhatin li min kir. Bêhneke din zarokekî biçûk hat ber dikanê û ez û xortê çavşîn derketin derve. Di navbera malên kevnare û di kolanên teng re em derbas bûn û çûn li ber deriyekî rawestiyân. Xortê çavşîn got:

- "Ev maleke saxlem e. Melayê camiyê ye û welatparêzekî baş e. Tê li vê derê bimînî, ezê biçim saloxa hatina te bigihînim hevalan. Qet mereq neke û li rehetiya xwe binêre."

..."

Di vê çîroka mînakî ya li jorîn de bûyera kesekî ji cihekî bi armancekê diçe cihekî din hatiye vegotin. Çalakiyên di bûyerê de bi awayekî sihetî yek bi yek li pey hev tên rêzkirin. Vegotinêr di vê çîrokê de qahremanê bûyerê bi xwe ye û tiştê bi serê wî hatiye, ji devê xwe dibêje. Ji bo vê "Ez/Min" bi kar tîne. Kesên din ên di bûyerê de cih digrin, kesên di asta duwemîn de ne. Di vegotina çîrokê de nivîskar zêde danakeve hûrguliyên kesayetên û kesên tê de, bi her aliyên wan nade nasîn, tenê têkiliya wan a bi qahremanê bûyerê ve li gor cih û demê, sedem û encamê dide diyarkirin.

Çîroka mînakî bi vegotina kesê sêyem:

Germahiya havînê nû dest pê kiribû. Taveke xweş tîrêjên xwe dabû ser rezê gund. Pelên mêwan şîn dibiriqîn. Di navbera pelan de goşiyên zexm ên tîrî diyar dikirin. Tîrî nû berete dibû; şêrînahî di libên xwe de kom dikir.

Malbata Pîjo li nava vî rezî, di kuneke binerd de jiyan dikir. Pîjo par ji dayik bibû û hîn zarok bû.

Dayika Pîjo jineke zere ya bedew bû. Cîranan bi navê 'Yadê Jîjo' bang lê dikirin. Jineke jêhatî û destvekirî bû.

Bavê Pîjo jîjoyekî belengaz bû. Ji bo vê cîranan bi navê 'Jîjko' bang lê dikirin.

Yadê Jîjo û Jîjko ev çend sal in di nava vî rezî de dijîyan. Ev rezê bapîrên wan bû û gelekî ji jiyana xwe dilxweş bûn.

Lê rojekê klofîrekî maran peyda bû û li serê wan bû qeda. Klofîr, marekî reşî girsî dirêj bû. Li bin mêwên tîrî xwe vedîşart û dema çêlikên jîjoyan dihatin, ew dadîqurtandin.

Ji bo vê gelek malbatên jîjoyan ji nava vî rezî mala xwe bar kiribûn û berê xwe dabûn koçberiyê.

Lê Yadê Jîjo digot:

- "Ev xaka bav û kalên me ye; em nikarin dev jê berdin û bi koçberiyêKevin."

Jîjko bêdeng dima, lê di dilê xwe de dixwest ku ew jî mala xwe bar bike û ji ber Klofîr baz bide.

Lêbelê dema Yadê Jîjo awirên tûj lê vedidan, serê xwe dikişand bin sitiriyên xwe û xwe bêdeng dikir.

Pîjo kurê tenê yê wan bû. Xwişk û birayên wî, hîn ew ji dayik nebibû, ji aliyê Klofîr ve hatibûn xwarin. Ji ber vê yekê Yadê Jîjo digot:

- "Pîjo, delalê min. Tu bi tenê serê xwe neçe bin mêwên tîrî."

Pîjo hîn Klofîr nedîtibû û pir mereq dikir ku vî neyarî binase. Dema dibû êvar, diket himbêza dayika xwe û pirs dikir:

- "Dayê, ka ji min re qala xwişk û birayên min bike. Klofîr tiştêkî çawa ye? Ew çawa daqurtandin, ji min re bêje."

Wê demê kela girî diket çavên Yadê Jîjo û dest bi vegotinê dikir:

- "Pîjoyê min, ev rez qasî tê bîra min ê me ye. Dê û bavê min û yên wan tev em li vê derê dijîyan. Tiriyê vî rezî pir şêrî û xweş e. Tîrî têra me tevan dikir. Dema tîrî distewiya, em tev li bin mêwan kom dibûn, bapîr û dapîrên me ji bo me çîrok digotin. Em zarok tev dileyistin û dibezîyan.

“Pişt re me libên tirî diweşandin erdê û xwe li ser digindirandin. Libên tirî tev di sitiriyên me re radibûn. Dema yekî bidîta wê bigota qey goşiyekî tirî dimeşe. Wiha li ser piştta me tije tirî, em dihatin malê. Em pir kêfxweş û dilrehet dibûn.

“Rojekê wiha ez derketibûm bigerim û hinekî dûr çûbûm. Rojên keçiniya min bûn. Dinya germ bû û xwîna min jî dikeliya. Di wê bêhnê de, li bin mêwekê çavê min li jîjoyekî ket. Jîjoyekî ciwan û sore bû. Min ew berê li nava rez qet nedîtibû.

“Dema pêjna min kir, li xwe zîvirî û çavên min li çavên wî ketin. Awirên wî hişê min ji serê min birin. Bû gurme gurma dilê min.

“Wê rojê heta êvarî em li cem hev man. Ji bo min, çîroka serpêhatiya xwe got. Mirovên xwedî hesinê bi deng rojekê hatibûn û rezê wan tev cot kiribûn. Gelek jin, zilam û zarokên jîjoyan, di binê lingên wan hesinan de perçiqîbûn û kunên wan bi serê wan de xera bibûn. Jîjoyên filitîbûn, her yek bi cihekî ve terikîbûn.

“Dilê min bi halê wî şewitîbû. Êvarî em bi hev re hatin malê. Min serpêhatiya wî ji dayik û bavê xwe re got. Ew jî gelekî pê êşiyar û dayika min got:

- “Bila li vê derê li cem me bimîne. Rezê me mezin e û têra zikê wî jî tirî heye.”

“Em tev kêfxweş bûn. Dayika min têgihîştibû ku min dil berdaye wî. Çend rojke din daweta me çêkirin û em li bin siya mêwan zewicîn. Berya te, sê zarokên me çêbûn. Jiyana me pir xweş bû û dilê cîranan tev dibijiya me.

“Rojekê xwişk û birayên te derketibûn ji xwe re bigerin û bileyizin. Dawiya havînê bû. Dema miştaxeyan bû. Ez û bavê te derketibûn nava rez û me bi piştian tirî dikişand malê; ji bo payiz û zivistanê em bixwin. Êvarî dema em hatin malê, min nêrî ku kes di kunê de nîne. Zarok ti caran ewqasî dereng nediman. Min ji cîranan pirs kir; hayê wan jî ji zarokan tune bû.

Qurçinî bi dilê min ket û min ji bavê te re got:

- “Jîjko, rebeno! Zarok nexuyane! Rabe, em li wan bigerin.”

“Ez û bavê te, em bi nava rez ketin û li xwişk û birayên te geriyan. Heta sibê xew neket çavên me. Lê me kes nedît!

“Sibê cîran tev bi me hisiyar û ew jî li zarokan geriyan. Lê ti şop ne diyar bûn. Ez bi dilşewatî hatim malê û min rondik barandin. Ji kula dilê min re sitiriyên min tev sipî bûn û çilmisîn. Bavê te her digot:

- “Çi nabe, emê wan bibînin.”

“Lê min dizanîbû ku qedayeke bi serê wan de hatiye û em belengaz hiştine.

“Du roj di wê navberê re derbas bûn. Vê carê her du zaroyên xaltiya te Jîjê winda bûn. Dîsa em jîjo tev derketin nava mêwan û li zarokan geriyan. Lê vê carê jî, me ti şop nedîtin!

“Êdî kesekî ji me nediwêrîbû zarokên xwe derxîne derve. Em tev ketibûn nava tirs û xovê. Ya din a rojê, mirov hatin nava rez ku tirî biçinin. Ez li bin siya mêwekê rûniştibûm, dîsa bi halê xwe digiriyam; xwişk û birayên te qet ji bîra min nedîçûn.

“Bêhnekê qîjewîjeke ji nava rez bilind bû. Zarokên mirovan qîr didan û direviyan. Dê û bavê wan di hawara wan de hatin. Min serê xwe ji bin mêwê derxistibû û temaşe dikir.

“Marekî reşî dirêj ji ber wan reviya û ket nava şikêrên li derdora rez. Mirov bi pey ketin, lê nikarîbûn ew bigirtana. Zarokên xwe dan piştta xwe û ji wir dûr ketin. Êdî ez têgihîştim ku qesasê xwişk û birayên te ev klofirê maran bû!

“Weke min, cîranan jî marê reş dîtibûn û tev kezebqetyayî bibûn. Tevan digotin:

- “Êdî li vê derê, ji me re jiyar nemaye!”

“Yek bi yek mala xwe bar kirin û ji rez derketin. Dawî ez û bavê te tenê man. Bavê te jî pir li ber xwe da ku em birevin, biçin. Lê dilê min dest neda ku ez terka xaka bav û kalan bikim.

“Pişt re ez welidîm û tu çêbû. Min navê te danî ‘Pîjo’. Ji bo ku tu bikaribî tola xwişk, bira û kurxaltiyên xwe bistînî, min ev nav li te kir. Lê niha tu zarokî. Divê tu mezin bibî û sitiriyên xwe tîj û xurt bikî...”

Pîjo di himbêza dayika xwe de di xew re çûbû. Dayika wî bi hêdîka serê bêvla xwe, bi serê bêvla wî ve firkand û wê jî, çavên xwe li xewê girtin...”

Çîroka mînakî bi vegotina çavdêriya bi sînora kesê yekem:

“ ... Dema di ber deriyê hewşê re derbas bûm awirên min li çiçekên di qutiyên de çandine û li ser dîwêr rêzkirine ketin û di dilê xwe de min got, “Xwediyê van çiçekan kî ye gelo?”

Li vegeerê dîsa ez di ber çiçekan re derbas bûm û min xwest xwediyê wan bibînim. Lê dîsa nebû qismet û di dilê min de wek kulekê ma.

Sê roj di navberê re derbas bûn. Min kamera xwe hilgirt dest xwe û derketim kolanan ku çend dîmenan bikînim. Bêhnê geriyam şûn re li malekê min bêhna xwe veda. Yek mezin, yek biçûk du keçên malê û çend kurikên biçûk hebûn. Em wiha li baxçe rûniştibûn, min kamera bi wan dida nasîn ku bi carekê re du sê keçên ciwan ketin hundir, bû hîre hîra wan û dikenyan. Yek ji wan nêzîkê min bû û got:

- “Heval ka wê kamerayê şanî me jî bide.”

Min serê xwe rakir û lê nêrî. Keçeke hivdeh an hijdeh salî bû. Çavên wê hişîn, lêvên wê tije xwîn û şilak bûn. Ruyê wê gewr û porê wê reşê vekirî ber bi qehweyî ve bû. Xweşikbûneke dilê mirov ji cih dileqîne li ser bû. Dema dikeniya rêzediranên wê yên jorîn di navbera lêvên sore de wek libên birincê rêz dibûn. Zendên wê heta enîşkê vekirîbûn û çermê wê wek hevrîşim tenik û nazdar bû. Bêhnê wiha awirên min li ser man û heta min dît êdî ji nêrîna min şerm dike, min awirên xwe kişandin û kamera şanî wan da.

Ev dîtina me bû destpêkeke danîna dostaniyeke xurt di navbera me de. Wek ku qedera Xwedê be û li ser eniya me hatibe nivîsandin, derket holê ku hewşa qutiyên çiçek li ser dîwêr bûn û min xwediyê wan mereq dikir, hewşa wan bû û ew bi xwe xwediyê çiçekan bû. Rasthatiniyeke bi vî awayî ger ne qeder be çi ye?

Pişt re ez çûm mala wan û min ew ji nêz ve nas kir.

Dayikeke wê ya nexweş û bavê wê yî pîr hebû. Birayekî wê jî hebû û diçû dibistanê. Got:

-“Birayên min en din tev zewicî ne û ji me veqetiyane. Qet xwe li me nakin xwedî. Tu niha tevan bikuje jî dilê min bi yekî ji wan ve namîne. Birayê min ê li malê jî alîkarî nade min û ne ti zilam e. Ez dixwazim tu li min xwedî derkevî û bibî birayê min.”

Pişt re serpêhatiya xwe ji min re got. Dema zarok bû ji gund bi darê zorê dijmin ew derxistibûn û gotibû; “Yan hûnê bibin cerdewan, yan hûnê ji vî welatî biçin. Wekî din divê hûn mirina xwe bidin ber çav!”

Li ser vê, gundiyan di şevê de xwe bar kiribûn û berê xwe dabûn Başûrê Kurdistanê. Qefle bi qefle sînora derbas kiribûn û hatibûn li derdora rêka ziftê rawestiyabûn. Ew bi xwe jî bi meşê hatibû û wê demê li gor digot dayika wê jineke bedewî li ser xwe bû.

Li wir demekê mabûn şûn re derbasî wargeheke din bibûn û dayika wê li wê derê bi nesaxiyekê ketibû ku nikarîbû ji erdê rabe. Ji wê rojê û pê de êdî ketibû bin barê malê. Xwarina dê bav û birayê xwe çêdikir. Cilên wan dişuşt. Dayika xwe dişuşt û binê wê paqij dikir. Bi her alî ve ji jinemalekê bêhtir kar dikir. Bi wî halî diçû dibistanê dixwend û dema derfet didît, derdiket nava malan serdana hevalên xwe yên keç...

Min li lînûsên wê nêrî. Tev bi kurdî nivîsandibûn. Nivîsandina wê xweş bû û mirov bi hêsanî têdigihîşt. Dem bi dem awirên wê dirêjî cihekî nediyar dibûn û li wê derê daliqandî diman. Xwedê dizana li pêşeroja xwe difikirî. Hîn ciwan bû û pêşerojeke dirêj li pêşiya wê bû. Lê digot:

- "Min ti xêr ne ji zaroktiya xwe dît, ne ji ciwantiya xwe. Ev heşt salên min ez penaber im û nêzî nîvê temenê min e. Ev çar salin jî ez ketime ber karê malê. Çavê sê kesan li ber destê min e. Tu li min nenêre ku ez wiha dikenim. Tu were li nava min binêre, ez xwîn digrîm. Wê sibê çî bibe, çî bi serê me were ne diyar e. Ne kesekî min heye û ne kesekî li min bibe xwedî!...

..."

Di vê çîroka mînakî de nivîskar angû vegotinêr kesekî çavdêr e, lê çavdêriya wî bi sînor e. Dem bi dem tev li bûyerê dibe, lê bi tevahî ne tê de ye. Qahremanê bûyerê jî ne nivîskar bi xwe ye, keça penaber e û serpêhatiya keçê vedibêje.

Roman

Di romanê de, bûyerên hatibin jiyankirin an dikarin werin jiyankirin bi vegotîneke berfireh a dadikeve hûrguliyên û taybetmendiyên kesayetên tîne ser zimanê gotin. Roman jî wek çîrokê ye lê cudahiya wê jî çîrokê ew e ku kesayetê hildigre dest, an bûyera hildigre dest ji destpêkê hildigre, bi her alî ve vedike û wiha pêş ve dibe. Nivîskar bûyeran bi jêhatîniya xeyalên xwe dixemilîne û vedibêje.

Di vegotîna romanê de jî bûyer û rewş, cih û dem girêdayê hev, di nava rêveçûna bûyerê de, pev re tînan hûnandin, yekbûnekê çêdikin û avahiya romanê saz dikin.

Di çîrokiyê de demeke kurt an dîmenekê jî bûyerê tê dayîn, lê di romanê de bi awayekî berfireh tê dayîn û di derbarê kes an bûyerê de çî hebe tevî tîkiliyên di navbera wan de radixîne ber çavan.

Vegotîna romanê jî wek a çîrokê dikare bi navê kesê yekem, bi navê kesê sêyem û bi awayekî çavdêriya kesê yekem were vegotin. Ji ber ku roman bûyerê pir berfirehî hildigre dest û jêhatîniya xwe ya xeyalî bi kar tîne rêka dûrketina ji rastiyê li ber vekiriye, ji bo vê nivîskar cih bi cih ji cûreyên din ên vegotinê wek name, rojane yan pelikan sûd digre û wiha bêhtir nivîsara xwe bawerîdar dike.

Di romanê de kesên cih digrin, ji yê di çîrokê de cih digrin bi hijmarî zêdetir in û roman wan kesan bi taybetmendiyên kesayeta wan û liv û tevgera wan dide nasîn. Ji bo vê jî rewîştazî (karakter) û tîpandinê çêdike. Di romanê de jî, ji kesê bûyer bi serê wî hatiye, wek qahremanê bûyerê, yê din wek kesên di pileya duwem de tînan binavkirin.

Tîpandin

Bi tîpandinê nivîskar taybetmendiyên mirovan ên hevpar di mirovekî de derdixe pêş. Mînak; camêrî, xesîsî, merdî, namerdî, hesûdî û hwd. taybetmendiyên hevpar ên mirovan in; kêr zêde di her mirovî de tînan dîtin. Nivîskar dema tîpandinê çêdike di her tîpekê de yekê ji vana bi awayekî balkêş mezin dike û dide pêş. Dema mirov li wê tîpê dinêre dibêje qey camêrtî yan xesîstiya cîhanê tev di wê tîpê de kom bûye.

Rewîştazî

Kesên di romanê de cih digrin bi taybetmendiyên kesane, bi xwêya wan, liv û tevgera wan bi taybetmendiyên giyanî û fîzîkî hildigre dest û radixîne ber çavan. Ev taybetmendî çawa çêbûne, di çêbûna wan de çî tiştan û çî rewşê bandûrî li ser kiriye, di nava hev de tînan hûnandin û vegotin.

Di romanê de karaktersazî hunermendiyeke nivîskarî dixwaze; mirov bi aliyên wî yê diyar û yê ne diyar bi peyvan wêneya kesekî ku giyana wî (ruhê wî) jî tê de xuya bike radixîne ber çavan.

Cûreyên Romanê

Roman li gor mijarên xwe û taybetmendiyên avabûna xwe û li gor wêjeya nivîskar pê radibe tînan beşandin. Romanên wek 'Romanên Serpêhatî', 'Romanên Polîstî û Sîxurtî', Romanên Hezîkirin û Evîndariyê', 'Romanên Dîrokî', 'Romanên Ferisandîna Kesayetana', 'Romanên Dozdarî', 'Romanên Kevneşoparî' û hwd. dikevin nava beşa romanên li gor mijar û taybetmendiyên avabûnê.

Li gor wêjeya nivîskar pê re radibe jî roman wek ‘Romanên Romantîk’, ‘Romanên Rastî’, ‘Romanên Xwezaperwerî’, ‘Romanên Li Ser Rastiya Civakî’ û hwd. tên beşandin.

Roman jî wek çîrokê jiyane, bûyeran, rewşekê û hwd. bi jêhatîniya xeyalî ji nû ve dide jiyandin. Serkeftin û bawerîdariya wê girêdayê hûnandina saxlem a li gorî têkiliyên sedem û encamê ne. Ji bo vê qalibekî nivîsandina romanê nîne; her nivîskar bi jêhatîniya xwe qalibekî li gorî xwe çêdike û dinivîsîne. Bêguman hinek taybetmendiyên hevpar ên romanên jî hene; dewlemendî û zelaliya ziman, têkiliyeke saxlem di navbera girêdana bûyeran de li gorî sedem û encamê, rastiya cîhana fîzîkî û ya giyanî ya mirovan bê çewtkirin dayîn, bi pêşdariyên xurt û dewlemendî danasîneke berfireh û hwd. taybetmendiyên hevpar ên di her romanê de divê werin bicihkirin in. Nivîskar di vegotinê de van xalan tevan li ber çav digre, lê li gorî xwe jî jêhatîniya û hunermendiya xwe tev li hûnandin û sazkirina wê dike; bi vî awayî romana her nivîskarî dibe raxistina jêhatîniya wî bi xwe.

Beşek ji romana mînakî:

“ ... Tavê, tîrêjên xwe yê destpêkê rêdikin navsera Kêlê ku moriyên nû dest bi tevgera xwe dikirin. Awirên wî dîsa li xwîna ziwabûyî ya li ser tehtë ketibû. Koloniya moriyên doh piştî nivro çend keşifvanên xwe rêkiribûn ser xwînê. Wê demê zêde bala wî nekişandibûn, lê niha rêz bibûn û hatibûn. Serê rêzê gihîştibû ser xwînê û dawîya rêzê di nava keviran de winda dibû. Moriyên destpêkê gihîştibûn ser xwînê, kelepeyên devê xwe di xwîna hişkbûyî û kêlekên wê yê bilindbûyî de radikirin û paşpaşkî xwe dikişandin ku qetekê jê vekin. Dema qet jê vedibû, bi paş de diketin, lê nedîşiyên û zû radibûn ser lingên xwe. Li derdora xwe du sê caran dizivîrîn û di kêleka hevalên xwe yê dihatin re ber bi cih û warê koloniya xwe ve diçûn.

Di hundirê bêhnê de rêza moriyên bibû du rêz; yek dihat û yek diçû. Her moriyên dihatin bi dilbijariyeke mezin êrîşê ser xwîna qeliştokî bûye dikirin, qet qet jê vedikirin û ji bo tev li qûtê xwe yê salê yê di kewarên xwe yê binerd de bikin, dibirin. Hinekan qetekî biçûk, hinekan qetekî mezin jê vedikirin; lê yek jî vala nedîçûn.

Bi carekê re tezînok bi laşê wî ketin; dilê wî hat ser hev û qurmiçî. Ew coşa wî ya berbangaya sibê lê bû jan. Moriyên, wek ku qetan ne ji xwîna li ser tehtë, ji goştê canê wî vedikirin, wiha tezînok li tevahiya laşê wî geriyên. Anî ber çavên xwe ku li ber vê keviya berfê jiyana xwe ji dest dide. Destpêkê du sê moriyên reş, ewên bêhngênî tîrêjên ser laşê wî; ji çavên wî dest pê dikin. Destpêkê sipîka çavên wî piç û piç jê vedikin. Pişt re reşîka çavên qehweyî qet qet dikin. Di wir re xwe berdidin hundirê serê wî û dadikevin ser mejiyê wî...

Di hundirê çend rojan de piçekî nahêlin. Tenê cilên wî û pêlavên wî dimînin. Radihêje cilên xwe û hildiweşîne. Hestiyên laşê wî yek bi yek dikevin bin keviya berfê. Dilê wî bi hestiyên ve dimîne. Çiqasî sipî û sipehîne; yek dilop xwîn, yek piç goşt li ser nemanê! Wek ku bi berfê hatibin şuştin wiha berfînî diterisîn. Xwezî hilneweşandiba!

Şalê xwe li erdê dirêj kir. Gumlekê xwe di jorê re raxist û her du zendên wê bi kêlekan ve vekirin. Qoqê serê xwe ji erdê rakir û danî jorê. Hestiyên stû yek pey yek rêz kirin. Polên li ser milan, mil, bazinkê dest, yek bi yek her pênc tilî, mofikên tiliyan, pişt re dest û tiliyên din, ferşê sîngê, yek bi yek tevahiya mofikên piştê, hestiyên parsûyan bi cih kirin. Hestiyê kamaxê danî binê mofikên piştê. Hestiyê rehnê rastê, pişt re yê çepê danî. Kefa kaba rastê, pişt re ya çepê danî. Hestiyê bin kabê yê rastê dirêj kir, lê yê çepê dirêj nebû... Qet û metên li wê erdê anîn ber hev, lê kêr derket. Bi ber hev ve kişand, lê negihîştin hev û valatiya di navbera wan de tije nebû! Ji neçarî aciz bû û destê xwe lê da, ji hev belav kirin; her piçek bi derekê ve pengizîn...

Janeke dijwar da ser nivê kezeba wî. Di cih de veciniqî û destê xwe avêt lingê xwe yê birîndar. Wek ku xincerek di birîna wî re rabûbe, diêşiya. Gelo çi lê ketibû? Hişê xwe anî serê xwe û têgihîşt ku dîsa ji ser

hişê xwe çûbû, xilmaş ketibû. Lingê wî bê hemdê wî ji cih liviya bû û serê hestiyên şikestî di nava goştê laşê wî de çûbû. Janê avêtibû ser kezeba wî û ji xilmaşiyê veciniqîbû.

Awirên wî li tehta sor ket. Rêzên moriyan yek diçûn yek dihatin. Xwîn, nîve nîv kişandibûn jî. Ger bi vê lez û bezê berdewam kiribana, heta tav dida ser tehtë, piç nedihîştin. Li navsera Kêlê nêrî. Tavê tîrêjên xwe daxistibûn ser raserê Şikeftika Bihêrê. Dema rê ve hatibûn, di bin wan zinaran re meşiyabûn. Tav, wê heta nîvro li ser wan zinaran geriyaba û piştî nîvro xwe berdaba ser Gelî, ber bi esir ve jî daketiba ser laşê wî. Wê qasî saetûnîvekê li derdora wî geriyaba û pişt re tîrêjên xwe ji Gelî ber bi Şanstêrê ve kişandiba û êdî sî ketiba ser laşê wî û keviya berfê û wê destê xwe bidaya stêrkên êvarê.

Jana dabû ser kezeba wî hîn ne rawestiyabû. Têgihîşt ku lingê wî pir xerab ji cih liviyabû û hestî pir bi dijwarî di goşt re rabibû. Ew çi xewn bû ku bi destê xwe hestiyên laşê xwe rêz dikirin? Dilê wî çawa radigirt? Dema anî ber çavên xwe dîsa veciniqî û laşê wî teziya!

Cilbarank li derdora laşê xwe pêça û mijankên çavên xwe dan ser hev. Laşê wî wiha sist bû ku serê wî zû ket ser tehtë. Bi êşa serê xwe re dîsa hat ser hişê xwe. Dilê wî nedixwest razê, lê laşê wî yê bê hîlet mayê, her ew dikşand cîhana bêdengiyê!

Serê xwe danî ser tehtë û çavên xwe bel vekirin. Awirên xwe dirêjî kûrahiya ezmanê fireh kirin. Behreke şînê şîrikî li ber çavên wî dirêj bû. Çend gilokên pembo yên li pey hev rêzbûyî di nava vê şînahiyê de gêr dibûn; wek ku werin jenandin, ta bi ta belav dibûn û dîsa gilok bi gilok komî ser hev dibûn. Rêzeke ewran diçû, yek li pey dihat! Ji xwe re got:

- Xuya ye li ezmanê reben firtoneyeke xurt heyê!

Wê demê hat bîra wî ku firtone dikare baranê bibarîne û rewşa wî ji ya ezmên rebentir bike. Destpêka biharê dihat hesibandin û ezmanê zozanan hîn rondikên derketina ji bûkaniyê nebarandibûn. Hîn lehî û firtone nerakiribûn û vê carê wê hemû xezeba xwe bi ser serê wî de vala bikraya!

Li lez û beza ewrên sipî nêrî. Hişê xwe hinekî da ser hev. Ev ne ewrên firtone û lehiyê bûn. Lê wek keşifvanên moriyan, saloxdar û pêşengên qiyametê bûn. Bi pey wan re wê ewrên di rengê xweliyê de bihatana. Wê ew jî bi lez û bez bana, lê wê firehtir û girantir biçûna. Pişt re wê ewrên reş û tarî hatibana û nazdar, nazdar biboriyana. Lê dawî wê ezman tev bûba êsîrê ewran û ji jana dîlketinê, wê rondikên xwe ji her du çavan bibarandana ser ruyê cîhanê Wê cîhan tev li ber xwe biriba, ji qirêj û gemara wê şuştiba ku careke din ewrên xwe rê neke ser şînahiya wê û pêşya wê tarî neke! Piştî çend rojên ku ji girî êdî westiyaye, wê roj bihata di hewara wê de û dîsa valahiya wê ya bê sînor rengûreng biterisandiba! Mirovên lê binêriyana wê dîsa wêr jê bigirtana û hêvîdar bibana. Lê niha kî lê binêre bê hêvî û newêrek dibû; qidûmên wî dişkestin û xova mirinê dilê wî diricifand.

Lez û beza ewran ber bi nîvro ve kêmbû û êdî yek pey yek rêzbûyî nedihatîn. Şînahiya ezman her ku diçû zêdetir dibû û hijmara glokên ewran kêmtir dibûn.

Ji nêrîna li ezman westiyabû û birçî bûbû. Ji xwe re got:

-Tam wexta firavînê ye. Hele em vê varê jî têr bixwin, xwedê mezin e!

Rahişt kevçiyê xwe û xwe nêzîkê keviya befrê kir. Heta ku têr xwar, bi serê kevçiyê xwe xeritand û bir ser zimanê xwe. Vê carê bê hijmar kevçî biribûn devê xwe. Ger qelî li berbaya, wê nikarîba evqas bixwara! Gelo ev berf îroj çima ewqasî şêrîn bû û xweş diçû xwarê? Bi rastî jî têr xwarîbû û qet xwe birçî nedidît. Şikefta devê wî jî êdî nedixuriya û tevîzî bû. Gelo diranên wî çawa bûn. Berê ku piçeke ava sar diçû ser, kurmên diranên wî serî hildidan û qiyamet radikirin. Lê niha qet dengê xwe nakin!

Ji bêrika yelegê xwe neynika xwe derxist, qapaxa wê vekir û bir hember xwe. Çav li xwe ket û şaş ma. Careke din, careke din li xwe nerî. Di hundirê sê rojan de goşt li ser hestiyên nemabû û çermê wî sist bubû;

qermîçokan êrîşê ser ruyê wî kiribûn. Çavên wî di korta xwe de paş ve çûbûn. Kortên alguşkên wî kûr bûbûn û hestiyên bin hinarokan dikirin ku derkevin derve. Rîha wî dirêj bibû û tayên spî cara yekem hijmara xwe bi ser a tayên reş xistibûn. Porê wî tev ketibû ser eniya wî û heta bigihên burhên wî dirêj bibûn. Burhê wî yê li tehtê ketibû, hîn xwîn li ser hişkbûyî bû.

Lêvên xwe ji hev vekirin û li diranên xwe nêrî. Dema çav li diranên xwe ket şaşbûneke ji ya bêhna din zêdetir hat ruyê wî; diranên wî, wek libên birincê sipî li pey hev rêz dibûn. Cara yekem di devê xwe de diranên ewqasî spî didîtin. Berê jî ji diranên xwe razîbû, lê vê carê bi rastî kêfa wî jî sipehîbûna wan re hatibû. Qirêj û gemara şopa çixarê û çayê tev jê çûbû û hestiyê rût ê spî mabû. Neynika xwe pêça û xist bêrîka xwe. Kenekî sivik li ser lêvên wî ma û pê re germahiyeke di dilê wî de lebitî. Ji xwe re got:

- "Ev kêfxweşiya min ne vala ye. Wê îşew heval werin cem min. Ji bo wê dilê min direqise û dicoşe!"

Li di cih de dilê wî yê bi waswas ket navberê û coşa wî lê şikand, got:

- "Tu xwe ne xapîne, ne heval tîn û ne jî te di bin vê keviye de dibînin û ger bên û bibînin jî nikarin te hilgirin û di vî çiyayê kafirbav re bigihînin jorê. Ji bo wê serê xwe deyne ser tehtê û xwe ji wê dinyê re amade bike. Destpêkê raporeke ji dil ji bo Serokatî binivîse. Xêr û gunehê xwe deyne holê..."

Dîsa hişê wî tev li hev bû. Nema dizanîbû bi ya kîjan dilê xwe bike. Dûdilîbûn çi qasî zahmet bû? Dawî biryar da ku guh nede yekê ji wan jî. Serê xwe dîsa da ser tehtê û berê xwe da ezmanan. Parçeyekî ewrê biçûk di nivê şînahiya ezman de berba dibû. Kêleka ewra dawî wek ku terîş terîş –ango ta bi ta- jê vedijeniya belav dibû. Awirên wî di hundirê ewr de daliqandî man û çû cîhana xewn û xeyalan. Tayên keviya ewrê berbabûyî, bûn keziyên porê berbabûyî yên hevala wî ya zaroktî...

Di vê beşa romana mînakî de tê dîtin ku qahremanê romanê yekî birîndar e û nivîskar ji devê wî (kesê sêyem) bûyera bi serê wî hatiye vedibêje. Di romanê de hestên kesekî birîndar bi hemû teşeyên vegotinê di nava hev de hûnandî tê vegotin.

Şano

Şano jî wek çîrok û romanên dîmenekê ji jiyana mirovan bi me dide nasîn, lê cudahiya wê eve ku vê vegotina xwe bi awayekî liv û tevgerê pêşkêş dike. Bûyer û serpehatiyên mirov ji nû ve zindî dike, radixîne ber çavan. Ji şanoyê re 'Lîska Li Ser Dikê' ango 'Tiyatro' tê gotin. Ji cih û warê şano lê tê pêşkêşkirin re 'Şanowar' ango 'Temaşegêh' tê gotin. Jî qada li ser tê pêşkêşkirin re 'Dik', ji her beşekî şanoyê re 'Perde' tê gotin. Ji bo her kombûn û belavbûneke di perdeyê de jî 'Civat' tê gotin. Leyistikek dikare ji perdeyê jî pêk were, dikare ji çend perdeyan jî pêk were. Dema perde tê guhertin, li gorî mijarê dekor jî tê guhertin. Şano hunereke him peyvkî, him tevgerî ye; bûyerê bi axaftinan di nava liv û tevgerê de dide. Di destpêka şanoyê de bûyera dramatîk an rêzebûyer tîn raxistin. Pevçûna kesan bi xwe re, yan bi derdorê re van bûyeran saz dike. Ev pevçûn wek 'Çalakî' tê binavkirin. Di leyistika şanoyê de mirov bûyeran rasterast venabêje, di nava livekê de pêşkêş dike. Şopandêr ango temaşevan li vê livandinê dinêre û xwe di nava çalakîyê de dibihîse, bi vî awayî peyxama di leyistikê de distîne û pê re jiyana dike.

Kesên hûnandina bûyera dramatîk pêk tînin û pêş ve dibin jî wek 'Lîstikvan' tîn binavkirin. Nivîskarê şanoyê van lîstikvanan di nava derdora wan a xwezayî û civakî de dide; wan ji derdora wan qut nake. Ji bo vê jî tîpandin û rewîştasziyê çêdike. Bi tîpandinê mirovan bi taybetmendiyên wan ên giştî û yên hevpar dide nasîn. Bi rewîştasziyê jî aliyên cuda, yên taybetmendiyên kesane radixîne ber çavan. Di her du awayan de jî lîstikvan, her, di nava liv û tevgerê de ne, ne pêdandî ne.

Di şanoyê de dekor jî grîng e. Dekor cihê bûyer lê derbas dibe, rewşa civakî û xwezayî ya cih û dema bûyerê bi tiştên ji wê demê, dide nasîn, axaftin û livê tamam dike. Dekor xemilandinek e; lê bi armanca xemilandinê çi tişt were ber mirov, nayê raxistin û daliqandin. Ev xal grîng e. Tiştên di dekorê de cih digirin,

divê bi vegotin û liva di leyistikê de di nava hevsaiziyekê de bin. Dekoreke baş rastiya şanoyê derdixe pêş û bawerîdayîna wê xurtir dike.

Şano jî ji sê beşan pêk tê: Beşa yekem 'Raxistin' e. Beşa duwem 'Girêk' e. Beşa sêyem 'Ferisandin' e.

Di beşa raxistinê de destpêkirina lîstikê tê çêkirin. Mijara lîstikê, kesên dileyizin û têkiliyên di navbera wan de di vê beşê de tên nasandin.

Di beşa girêkê de bûyera dramatîk an pevçûna di navbera lîstikvanan de, tê berfirehkirin, yek bi pey yekê vedibe û mereqekê li ser temaşevanan çêdike. Pevçûna di navbera lîstikvanan de derdikeve asta jorîn; xwestek, daxwaz, hêvî, xweajo, hezkirin û hwd. hest û daxwazên wan digihên asta xwe ya herî xurt û bilind. Temaşevan bi baldarî û mereq li hêviya encamê dimîne.

Di beşa ferisandinê de nivîskar yek bi yek mereqa temaşevan diborîne, wî têr dike, bersivên pirsên wî derdixe holê. Di vegotina bûyerê de pevçûna hilkişandiyê asta jorîn, hêdî hêdî digihîne encamê. Ji bo vê wek beşa encamê jî tê nasîn. Lê çî çîrok be, çî roman be, çî şano be bûyera vedibêjin digihînin çareserkirinekê yan ferisandinekê; bûyer bi xwe bi tevahî bi dawî nabe, ji ber ku jiyana û dem her berdewam e. Divê ev xal were zanîn. Dema lîstikeke şanoyê bi dawî dibe ew dîmena di vegotina bûyerê de bi dawî dibe, lê giştîya bûyerê bi dawî nabe. Ev rê li pêşya vegotina dîmen an bûyerên din vekirî dihêle û nivîskar li ser wê dikare gelek berdewamiyan derxîne holê.

Cûreyên Şanoyê

Şano li gor mijara hildigre dest tê beşkirin. Hinek ji wan jiyana mirovan bi aliyê êş û jana kişandine radixînin ber çavan, hinek felaketên xwezayî yên bi serê mirovan de qeda anîne radixînin, hinek jî dîmenekê ji jiyana wan bi awayekî xwezayî radixînin ber çavan. Em dikarin vana yek bi yek binasin:

Trajedî

Cûreyekî bingeşîn û herî kevnare yê şanoyê ye. Serpêhatiyên mirovan ên bi êş û jan, dike mijara lîstika xwe. Di demên derbasbûyî de felaketên bi serê mirovan de hatibin û ji sedema van felaketan tengezar bûbin, êş û jan kişandibin radixîne ber çavan. Ji aliyê hêzên Xwedayî ve qedera wan a çewt hatiye zîvirandin û encamên wê tên vegotin. Ev cûreyê şanoyê li ser temaşevanan xiroşî(heyecan), tirs, xov û dilêşandinekê çêdike.

Zimanê di vî cûreyî de tê bikaranîn, ne li gor qalibên axaftina rojane ye; zimanekî bi kemlan û rêzdar e. Lîstikvan dema di nava pevçûna tewra dijwar de bin jî dîsa vê pakbûna ziman diparêzin; gotinên ne baş ji hev re nakin. Bi nivîsandina rijandî ango pexşanî(nesîr) nayên nivîsandin, bi awayekî riste (helbestî) tên nivîsandin. Di vegotinê de divê yekîtiya di navbera bûyer, cih û demê de hebe. Wateya vê ev e ku tenê bûyerekê vedibêje; ti bûyerên din, ne yên kêlekî, ne yên bingeşî nînin. Bûyer li ku derê dest pê kiribe, li wî cihî bi dawî dibe û dekora wê jî nayê guhertin. Bûyer di hundirê 24 saetan de dest pê dike û bi dawî dibe. Bi gelemperî ji pênc perdeyan pêk tên. Lîstikvan ji axaftinên kurt zêdetir bi axaftinên dirêj hest û ramanên xwe tînin ser ziman. Taybetmendiyekî trajediyê ew e ku hemû mirin, kuştin, xwînrijandin û hwd. bûyerên dijwar ne li ber çavên temaşevanan, li paş perdeyê pêk tên; yekî govaniya van kiribe derdikeve ser dike û van çalakîyan ji temaşevanan re vedibêje.

Trajedî di demên derbasbûyî yên kevin de, ji bo pevçûnên di navbera xweda û xwedayan de, di navbera mirovan û xwedayan de bînin ser ziman dihatin nivîsandin. Felaketên xwezayî yên wek şewat, erdhej, pijiqîna hêtûnê, lehî, aşût, nexweşiyên vegirtî û hwd. jî wek encama van pevçûnan diyar dikirin. Lê di roja me de bi pêşveçûna zanyariyê tê zanîn ku êdî mirov dizana sedema felaketan di xwezayê bi xwe de dikare were dîtin. Ji bo vê trajedî jî hatine guhertin û wekî 'drama' tên nivîsandin. Drama jî êş û jana bi serê mirovan de hatiye vedibêjin. Bûyerên dilşewat radixînin ser dikê.

Kenok (Komedî)

Dîmenên kenok ên jiyana mirovan bi awayekî qerfî radixîne ser dikê. Lîstikên kêfxweş in û mirov kenandin didin. Ji ber vê bi her aliyê xwe ve ji trajediyê vediqete; zimanê wê, lîstikvanên wê, bûyer û bûyîneya dibe mijara wê tev cudayê trajediyê ne.

Li gorî ve cudabûnê cûreyên komediyê derdikevin holê:

Komediyên hest, xwê, liv û jêhatiniyên mirovan dikin mijara xwe, wek 'Komediya Rewiştî'; komediyên xweajoyên mirovan, hestên qebe yên ji rêzê bi awayekî qerfî û kenok dikin mijara xwe, wek 'Kenînk' (Grotesk); komediyên tenê bi armanca kenê tên lîstin ku di navbera sedem û encamên bûyeran de girêdaneke rêzbûnê pêwîst nagrin, wek 'Temaşa' (Vodvil); komediyên bûyeran bi awayekî mezinkirin dikin mijara xwe, wek 'Zem' (Hîcv); komediyên di nava bûyer û rewşan de mirovan bi awayekî derziyê di wan re rake, rexne bike, rexneya pirsgirêk û bûyerên civakî bike, wek 'Henekvanî' (Satîr) tên binavkirin.

Epîk

Şanoya Epîk wek 'Şanoya Nû', 'Şanoya Hemdem' jî tê binavkirin. Li hember cûreyên kevnare ên şanoyê derdikeve. Şanoya Epîk li hember dekorê derdikeve, rê nade ku temaşevan di nava leyistikê de ji ser xwe biçin û jiyan bikin. Bi leyistikê re herdem bi bîr tîne ku ya tê temaşekirin leyistikek e û divê temaşevan ji ser xwe neçin, xwe ji bîr nekin. Ji bo vê di navberê de mûzîkê, lîstikên navberî, helbest, wêne û hwd. derdixe pêş ku temaşevanan bikşîne ser rastiya temaşekirinê. Dîsa di nava lîstikê de lîstikvan derdikeve pêş û ji temaşevanan pirsan dike, bi vî awahî him mereqa wî zindî digre, him wî pê dihisîne ku li leyistikekê temaşe dike. Bi vê yekê jî helwesteke rexnekar li ser temaşevanan çêdike.

Şanoya Bi Mûzîk

Mûzîk û lîstik di nava hev de tê pêşkêşkirin. Lîstika were pêşkêşkirin bi orkestrayê di nava hevsaziyekê de tê raxistin. Lîstikên wek 'Opera' û 'Oporet' di nava vî cûreyî de cih digrin.

Beşek Ji Şanoyeke Mînakî

NAVENDA REHABILITASYONA ANATOLÊ (NRA)

Perde 1

Destpêk: Wêneyeke zindî. Di destê endamên lîstokê de pankarteke (navê nexweşxanê) nivîsandî.

Dika 1

Bi nîşandana nexweşan (li pey hev, ji tenêbûna wan çend dîmenên biçûk).

Numan: Pisî pisî, tu li ku derê yî? Miyaw, miyaw, miyaw! Pisî, pisî tu li ku derê yî? (ji bo temaşevanan) We pisîka min nedîtiye? Miyaw, miyaw! Winda bû winda bû ha? Tevî hemû bîranînên xwe, tevî hemû lîstokên ku min bi wê re dileyist!..Weke tu caran neketibe vê odayê. Weke tu caran di hembêza min de nerûniştibe. Weke tu caran ku nebûye. Winda bû, winda bû weke her tiştî. (Bêdengiyekê kurt û ken) Çima her tişt demekê çêdibe û winda dibe? Niha, niha vê pisîkê xwe di ku derê de veşart? Na ger winda nebûye, çûye ku? Gelo ew jî kete nava dîrokê? Çima her tişt winda dibe û dîrok jiyan dike? Ev dîrok ne sêrbaz be? (Bêdengiyekê kurt, çûyîn û hatin û şaşbûn)

Pîrozkirineke şaşbû

Ew tiştên ku wek xelatekî me di hembêza dîrokê de kom dikir...

Deryayên xewnên me asoyên bêdawî li dora xwe pêçabûn.

Û li pişt wan asoyên bêdawî dest pê dikir kendalên bi lanet.

Kêştiya ku ew aso derbas dikir (ken)

Diqulipî û dibû henekên kendalan(Ken)

Sedat: Ma em mirîşk in lawo? Hi, ma em mirîşk in? Tu dibêjî qey tav nebe fikirandin nabe, qedexe ye. Ku çawa reş dikeve çavên komê ser hev dibin, birazê birazê! Nîvê roja me reş e. 12 demjimêr! Min tenê diwazdeh salan jiyan kiriye. 12 salan ez her razame. (kenekî bi acizî). Bawerkin nizamim, nizamim! Bi devekî vekirî li pey ba û bager û girtina van xwesteka kê bû ku wek elimandinekê ji min re ma? Yan jî çima kêfa min ji meşa van şimikan re tê ez vê jî nizamim, nizamim, nizamim! Yan jî em bibêjin kesî em fêr nekirin. Hê jî bi êşeke tevlihev berdewam e lêgerîna min a xweşikîyê (kenekî bêhenase û bi êş) û di deve min de ji siûd û diran, ez her ji diranê xwe yê şîr hez dikim.

Gazî: (tenê dengê darê destê wî, bi ronahiyê re) Ka bigirin van ronahiyên! (Digrin, çûyîn û hatin, tenê dengê darê wî, stran)

Diyarbekir îçinde vurdular benî,

Ölmeden mezara koydular beni oy gençligim eyvah,

Hakkarî îçinde aynali çarşı ana ben gidiyorum duşmana karşı

Oy gençligim eyvah

Nerîman: (Sekinandineke karakterîstik, ronahî sê caran tê ser wê, ew cî diguhere, cara dawiyê piştê wê li temaşevanan, ronahî lê dikeve û dikene). Te xwar? Te xwar ronîgerê ecemî? Pêwîst e hê tu gelek nan bixwî. (Ken, disekine)

Ez dişibim kêsê ku naxwazim bişibimê.

Li ser zimanê min her axaftinên ku ez naxwazim bikim kom dibin,

Di axivim, ez nabihîsim.

Mejiyê min her li ser tiştên ku nehatine gotin disekine.

Dimeşe dadgeha demê.

Di nava xwîna min de xwesteka revê û

Dema ku ez hildiweşînim spartinên xwe yê jiyanê

Koçberiyêke şîn,

Mirineke zer,

Kuştineke sor dimîne di nava lepê min de

Ez nabînim,

Nabihîsim,

Ez nizamim!

Ez nikarim bi bîr bînim, nikarim, nikarim, nikarim!

Dr1-2: (Ruyê wan li hev) Xwedê me hinekan ji bo îknayê dixuliqîne. Hindek ji me jî ji bo îkna bibin jiyan dikin. Lê em hatine li evrazekî wisa sekinîne ku ne kes me îkna dike, ne jî em dikarin kesî îkna bikin!

Dayîk: (Li hundir paqijiyê dike û distrê)

Stran (gelêrî)

(Dikene û strana xwe diguhere û dîsa straneke gelêrî dibêje. Di berdewamkirina stranê de, bi derbekê de dizivire temaşevanan.) Vepirtikiyê, vepirtikiyê! Ronîger tu dibihîsî lawo ez ji te re dibêjim. Eger ku min tu bi Sedo nedayî lêdan bila nevê min ji ne Fato be! Bêsebrê, bêsebr! Me deriyê nexweşxana xwe ji we re vekir, ma me negot werin têkevin mala me jî! (ji bo temaşevanan)Biborînin ez qurbana we! Qisûr ya piçûkan, lêborîn ya mezinan. Biborînin biborinin! Niha we jî got ev jinik jî wek wan ên gava din dîn be? Ne vêga, lê demên paş de belkî. Wele hûn ji min bipirsin nexweşên me ji doktorên me bi aqiltir in lê, riha min tune ye, kes ji min bawer nake. Tu dibêjî qey rastîn di riya de ye. Ka berdîn berdîn rih û simbêlan berdîn. Berçevkan bidin ber çavên xwe. Simbêlên kêvroşkên min jî hene!(ken). We zarokên min dîtin? Wele her

ez wan dibînîm, goştên canê min diheliyan. Niha îcar ez mecbûr im, ku ez li vir neşixulim jî pêwîst e ez li ciyekî din bişixulim, ji bo nanê xwe. Tuf, bajarekî mezin her der beton, mejikî gemarî çî hizûr lawoo çî hizûr! Di axaftinê de hatine ku di vê binahiya beton û cemedî de hizûrê bistînin. Xelk ji bo hizûrê diçe digere, diçe çolan û daristanan, diçe welatê xwe, yên me hatinê bi peran li hizûrê digerin. Tu dibêjî qey zebeş e û hatiye çend kiloyan bikin! Ka çend kîlo ken û kêfxweşî bidin min! Ma ev helaw e tu têxî nava nanê xwe û bixwî! (weke ku yek gazî wê bike, gohdarî û bersîv)

Çi, te got çî? Derhênero tu yî, te got ez zêde mam li ser dikê? Baş e baş me nexwar dika te! (Li pişt perdê dengê kenê her du doktoran)

Dayik: Ewkê ne lawoo dikenin? Hîmm!.. ew dengê qelîşok qelîşok, ez bawer im dengê keçika bêar e! Mujgan e, Mujgan e, erê Mujgan e! Yê din jî Fuat e her hal! Gayê xwedê, ka ev çî dikin lawoo, bêxebera min? (û diçe)

(Dengê kenê her du doktoran ronahî rûniştine li ser maseyê.)

Dr. M: (Ken) Aaa rast dibêjî doktor? Te dît, xalên me yên hevpar zêde dibin. Ez jî wek te cara yekem e ku sersalekê li nexweşxanê derbas bikim. (Bi ken) Sala, sala hî hî... (Dayik dikeve hundir bêdeng paqijî dike) Sala çûnê min li Uludaxê derbas kir, ez û xwîşka xwe bûn yanê zilam bi me re tune bûn. Her tiştên wê xweşik e, lê ez qet fêrî teleferikan nebûm. Tirsî min li hember bilindiyê heye. Bêhenek hûn çawa ne, li hember bilindiyê, hûn jî natirsî?

Dr. F: Ûuww, ûwww! (dayik di bin lêvan de dibêje hoşt hoşt) belê belê ditirsî! Minak ez li balafiran siwar nabim. Wek ku dilê min bisekine li dilê min tê! Dibêje kut kut kut, piştî jî dibêje kût kût û kût!

Dr.M : Ayy aaayy we dît? (Dayik, şewitî şewitî) Xaleke din a hevpar! Ez jî siwar nabim li balefiran!(ken) Aaaa hindê mabû ku ez(Fuat çay didê)ji bîr bikim! Spas, razana bi şev. Ya bi tenê ez zahf ditirsîm.

Dr F: Ûuww ez jî, ez jî (Dayik, dilo were mişmişan, gulê were hinaran kom bike)

Dr M: (Bi ken cigare dirêj dike) Ka hê çiqas hevparên me derkevin. Tu zanî her şev ku ez bi tenê dimînîm dayika min tê bîra min, bi tenê qet xewa min nayê doktor

Dayik: (Destê wê de piyaleyê av) Xem nexwe, ez dikarim birazê bi te re, ha tu şewitî qurtek av vexwe!

Dr. F: Aaaa, baş bû tu hatî Dayê, sersala nexweşxanê jî qet nayê kişandin bi tenê.

Dayik : Na, na hûn hev û du gelekî xweş dikişînin,çima?

...

...

Amadekar: Berfîn, Rojbîn, Murad, Aso, Mahsum.

Derhêner: B. R.

Nivîskar: M. T.

RÊKÊN RASTKIRIN Û PÊŞVEBIRINA NIVÎSANDINÊ

Nivîsandin ji bo her mirovî karekî grîng ê mirovbûnê ye. Çawa ku mirov ji xwarin û vexwarinê aciz nabe, divê ji nivîsandinê jî aciz nebe. Kengî me ji nivîsandinê kêfxweşiyek girt û bi dilê xwe pênuşa xwe livand, wê demê em dikarin gav biavêjin nava nivîskariyê jî. Yekî ji nivîsandinê aciz be, ew nikare bibe nivîskarekî baş. Nivîskarî ji zayînê ve bi mirov re nayê; di seranserîya jiyana xwe de bi fêrbûn û ceribandîna mirov digre.

Ji bo mirov bibe nivîskar pêwîstiya yekem nivîsandina zêde ye. Divê mirov bi şev û roj di derbarê her tiştî de binivîsîne. Piştî re van nivîsandinên xwe bixwîne û binirxîne. Ger li xweşîya mirov diçe û zewqekê dide mirov ew baş e, lê ku li xweşîya mirov naçe, wê demê mirov dikare bi awayekî din ji nû ve binivîsîne. Heta

ger li derdora mirov yekî sebra guhdarkirinê yan xwendinê bikişîne hebe, mirov dikare şanî wî bide û nêrîna wî bistîne û li gorî wê pêwîst be ji nû ve binivîsîne.

Nivîskarên baş bi carekê re dil nakevin nivîsandina xwe û herdem ji rexneyê û ji guhertinê re vekirî ne. Nivîsandina xwe jî bi awayekî wiha dinivîsînin ku mirov dikare deh caran guhertinê tê de çêbike jî aciz nebin. Hinek kes hene, ji bo guhertina peyvekê dikarin qiyametê rakin ku ew ti caran nabin nivîskar. Kesê nivîskar, mijarekê bi deh awayan dikare vebêje û ji her dehan jî him kêfxweşiyê bigre, him bikaribe wateyê bide wan.

Bêguman nivîskarî hunerek e, lê ev huner ne jêhatiniyek xwezayî ye. Ji bo vê divê kes nebêje, ‘Ma dayika min an bavê min nivîskar bû ku ez ji wan bigrim û bibim nivîskar?’ Nivîskarî bi ceribandîna, bi mereqê, bi xebateke xwestekî, bi hezkirinê çêdibe. Dema ev xal bi mirov re li pêş dikevin, kurmê nivîsandinê bi mirov re diafire. Ger rojekê mirov tişteki nêvîsîne ew kurm serê xwe radike û mirov rehet nahêle. Wê demê mirov radihêje pênuşê û hest û ramanên xwe dinivîsîne, bîra xwe, ango tûrikê hişê xwe vala dike. Dema vala bû kurm jî têr dibe û heta rojêke din dinive!

Mirov bi vî awayî tenê nivîskar be jî têrê nake. Divê nivîskarek xwediyê nivîsandina rast û durust be. Hinek hene ku nivîsandina xwe bi xwe dema dixwînin zahmetiyê di têgîhiştinê de dikişînin. Heta wateya hevokên wan diyar dibe mirov merezdarî dibe. Bêguman ew kesên xwediyê ramana belave ne. Kesên wiha divê gelek caran binivîsînin û vê nivîsandina xwe bixwînin ku şaşitiyên xwe bibînin û rast bikin, bi vî awahî li pêş bixin.

Rastnivîs destpêkê ramandineke rast dixwaze. Ger mirov şaş bifikire, mirov nikare rast binivîsîne. Dîsa ger mirov peyvekê şaş nas bike, di bikaranînê de jî şaş bi kar tîne. Di zarokî de gelek caran hin peyv bi bilêvkirineke şaş li ber guhê mirov dikevin û mirov dibêje qey ew peyv wiha tên bikaranîn. Ji bo vê di dema dibistanê de û pişt re dem bi dem mirov li ferhengê dinêre û dixwaze rastiya peyvên ji nû ve binase. Ji xwe ku peyvek gumana mirov li ser hebe, heta mirov wate û teşeyê nivîsandina wê tam fêr nebe, bi kar neyne baştir e. Bikaranîna peyvên û rêzikên rêzimanî di mirov de fêrbûnekê çêdike. Ger demeke dirêj mirov bi awayê şaş bi kar bîne, mirov şaş fêr dibe û piştî demeke dirêj şûn re ger kesek bêje, ‘Ev awayê bikaranînê şaş e’, li zora mirov diçe û mirov dibêje, ‘Ez ji zarokî ve wiha bi kar tînim!’ Lê yekî dixwaze bibe xwediyê nivîsandineke rast, divê di şaşitiyên xwe de heteriyê neke û di cih de bikaribe peyva rast an awayê rast ê peyvê bi kar bîne.

Bêguman nivîsandineke rast piştî ramandineke rast û bikaranîneke rast, zanîna rêzikên rêzimanî û yên xalbandî dixwaze. Her zimanek xwediyê rêzimanekî ye. Mirov her zimanî divê di xwezaya rêzimanê wê de binivîsîne. Ev xal ji bo kurdan gelekî grîng e. Mirovê kurd dema ji dayik dibe, yan di dibistanê de fêrî zimanekî biyanî dibe; ew derfeta fêrbûna bi zimanê dayika xwe nabîne. Ji xwe li gelek malbatan wiha bûye ku dayika wî/wê yan bi zimanekî biyanî, yan bi zimanekî xerabe pê re diaxive. Zarok destpêkê fêrî çî zimanî bibe, bêguman bi awayekî xwezayî wê bi wî zimanî jî bifikire. Dema mezin dibe û zimanê dayika xwe mereq dike, fêr dibe, bi kar tîne jî ramandina xwe ya bi zimanê destpêkê, zû bi zû terk nake û ji bo axaftin û nivîsandina kurdî jî bi kar tîne. Wê demê tişteki zehar (ecêb) derdikeve holê; peyvên tê de bi kurdî ne, lê rêzkirina wan bi zimanekî din e! Lêker, li cihê kirdeyê, kirde li cihê temamkerê, temamker li cihê tişteki din e û dema mirov dixwîne, yan dibihîse di cih de bi ginciriya xwe bala mirov dikşîne û bi guh xweş nayê.

Ji bo vê dema mirov fêrî zimanekî dibe, divê li gorî rêzikên rêzimanî yên wî zimanî fêr bibe û di nivîsandinê de vana bi kar bîne. Rêzikên rêzimanî ne ji ber xwe derketine. Mirov nikare wekî xwe bike û bêje ‘Ji min re wiha hêsantir e’, ji ber ku ziman li gorî kesekî tenê saz nabe, li gorî giştiya kesên wî zimanî bi kar tînin teşê û qalibê xwe digre.

Rêziman cewhera xweşikbûn û dewlemendiya ziman e. Rastnivîs bi bikaranîna rêzikên rêzimanî li pêş dikeve. Mirov çiqasî vegotinêrekî xurt dibe bila bibe, ji devê mirov hingiv jî biherike ku em li gorî rêzikên rêzimanî venebêjin, ew hîgîv ji ser zimanê me heta biçe ser zimanê xwendevan dikare wekî jahîrê guhertin û bandûrê çêbike. Ji xwe vegotina hingivîn a rast û durust e.

Ji serê nivîsê heta vê bendê me pêwîstiyên vegotineke rast û durust anîn ser ziman û nas kirin. Lê ku mirov vana tevan jî bi kar bîne divê xalbendiyê ji bîr neke. Bêhnokê ku ne di cih de were bikaranîn dikare tevî vala derxîne. Wê demê nivîskarekî baş grîngiya xalbendiyê jî dizane û fêrbûneke bikaranînê bi xwe re çêdike. Dema hevokekê saz dike, ger hevoka ji rêzê be xala wê, bêhnoka wê divê di ku derê de be diyar bike. Ger hevokeke pîrsê yan balê be nîşaneyê pîrsê an baneşanê deyne ku ev tev rê şanî xwendevan bikin. Dema mirov nivîsarekê dinivîsîne destpêkê ew, di dest mirov de gelaleyek e (modêlek e), ango xebateke pêşîn e. Divê careke din mirov li wê nivîsarê vegere û li gorî zanabûna ji gîştîya tecrubeyên xwe girtiye, di ber çav re derbas bike. Her nivîsar bi çavekî rexneyî ku were guhertin dikare bibe nivîsareke baş. Mirov çiqasî di nivîsandinê de xurt be, di nivîsandina cara yekem de hinek tişt ji ber çavên mirov difilitin û bi germahiya raxistina ramanê re mirov hinek tiştan ji bîr dike. Pişt re divê careke din mirov lê vegere û vê carê ji aliyê rêzimanî û xalbendî ve serast bike. Ger ramanên zêde, yê ne di cih de hebin mirov derdixîne. Ger hevokên kê m wate hebin mirov an wateya wan têr dike, yan ji nû ve saz dike. Bi vî awahî dewlemendî û rastbûnê dide nivîsarê.

Ger pêwîst be mirov dikare nivîsarekê deh caran ji serî ve hilgire dest û binivîsîne heta ku mirov digîhêje nivîsareke bikaribe bala xwendevan bikîşîne ser xwe û dilê wî bibijîne xwe.

Rêka Rastnivîsê

Ger mirov di nivîsandinê de him ji aliyê teşeyî ve, him ji aliyê naverokî ve, him ji aliyê ramansazî ve, him ji aliyê vegotinî ve, him ji aliyê rêzikên rastnivîsî û xalbendî ve pêwîstiyên tî xwestin bide ber çav û li gorî wan bimeşe dikare bibe xwediyê rastnivîsê. Ji bo vê jî divê em van xalên jêrîn li ber çav bigrin. Wê ev xalên jêrîn rêya rastnivîsandinê şanî me bidin:

Ji Aliyê Teşeyî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav

Vegotina nivîskî ji aliyekî ve saz kirineke nivîsandinê dixwaze. Bi taybetî di dibistanan de dema mamoste darêjnivîsekê (kompozîsyonekê) dixwaze, di nirxandina wê de paqijî û teşeyê wê jî digre ber çav. Dîsa dema mirov nameyekê dinivîsîne, daxwaznameyekê dinivîsîne, yan ji bo rojnameyekê, kovarekê nivîsekê dinivîsîne divê teşeyê wê li gorî pîvanên gelemperî be. Ev ji bo pirtûkan jî wiha ye. Di her çapxaneyê de pîvanên gelemperî tî bikaranîn. Ev ji bo xwendin û tîgîhiştina nivîsarê hêsantir û xweştir bike grîng e.

Ji bo teşedayîna rûpeleke kompozîsyonê divê valahiya jêrîn û ya jorîn, valahiya kêlekên rastê û çepê were hiştin. Ev ji bo nivîseke kompozîsyonê ya xwendevanan bi awayekî gelemperî wiha ye: Valahiya jorê: 6 cm., Valahiya jêrê: 2 cm., Valahiya kêleka çepê: 4 cm., Valahiya kêleka rastê: 1,5 cm. ye.

Li valahiya jorê wê mamoste nirxandina xwe bi kurtahî binivîsîne û çend deq dabe, diyar bike. Ji bo vê divê li koşeya rastê ya jorîn mirov dîroka roja nivîsandiye jî binivîsîne.

Li koşeya çepê ya jorîn mirov navê xwe, refa xwe û deqa nasandina xwe dinivîsîne.

Serkê bendan qasî 2 santîman mirov ji hundir dide destpêkirin û divê serkê bendan tev li rastî hev werin. Di navbera rêzan de valahiyeke diyar ku xwendinê hêsan dike hebe û nivîsandina mirov bi yek teşeyî be, bikaribe were xwendin.

Mirov li ser rûpelê reşkirin û jêbirinê çêneke. Li ser pelekê binivîsîne, bixwîne, teşeyê wê yê dawî binivîsîne û ger temam bû, êdî bi nivîsandineke pak û li gorî pîvanan derbasî ser rûpeleke din bike.

Ji Aliyê Naverokî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav

Her nivîsarek berhema ramandinê ye; ji bo vê tê de raman an hesta bingehîn û raman an hestên kêlekî yan ên alîkarê raman û hesta bingehîn hene. Ji bo mirov bikaribe van raman an hestan di nivîsarê de bi cih bike divê destpêkê têgîhiştineke me ji mijarê re çêbibe. Mijar li ser çî ye, çî dixwaze divê em têbigîhêjinê. Pişt re têgehên xelekî (sereke) yên mijarê pêk tînin divê em bikaribin derxin holê. Ger mijar bi awayekî gelemperî be, divê mirov bisînorbûnekê li ber çêbike.

Her nivîsarek divê sernivîseke xwe hebe. Sernivîs divê bi awayekî rast, kin û balkêş were nivîsandin, bi nivîsarê re di nava hevsaiziyê de be.

Ramana bingehîn a mirov dixwaze di nivîsarê de bi cih bike, divê bi awayekî têrkar were nivîsandin û ev raman bi ramanên din ên kêlekî û alîkar re hatibe dewlemendkirin û xurtkirin. Ji bo ku ramanên me anîne ser ziman ne kore bin, divê ji rêkên pêşvebirina ramanê mirov sûd bigre, di cihê bixwaze de salixdan, mînakdan, beramberkirin an govaşanîdanê mirov pêk tîne.

Ji Aliyê Ramansazî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav

Vegotina Nivîskî –kompozîsyon saz kirineke serûber pêwîst dike. Ji bo vê ramanên em tê de bi cih bikin divê li gorî grîngiyê û weyna di mijarê de hildigrin ser xwe, werin rêzkirin. Mirov nikare ramanan bi awayekî belave bi cih bike. Di navbera ramanan de divê têkilî û girêdaneke xurt hebe. Dema ji ramanekê derbasî yeke din dibe, di watedayînê de divê qutbûnek neyê jiyankirin.

Ramanên mirov dixwaze derkevin pêş bi rêkên pêşvebirinê mirov wan xurt û camidî dike, derdixe ber çavan.

Sazkirina ramanan a rast û durust ku li gorî têkilî û grîngiya ramanan çêdibe, sazûna nivîsarê jî derdixe holê.

Ji Aliyê Vegotinî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav

Ji bikaranîna rast a tîpekê, hevokekê, heta saz kirina rast a hevokekê û bendekê tev divê di vegotinê de mirov li ber çav bigre. Dema mirov ji aliyê vegotinî ve nivîsandina xwe binirxîne, divê her hevokê yek bi yek di ber çav re derbas bike û li gorî pêwîstiyên vegotinê saz bike. Nivîsareke rast û durust xwediyê hevokên saxlem û berçav in. Peyvên wê, ramana wê, xalbendiyên wê, her tiştên wê li ser hev in.

Ji Bo Vegotineke Durust Divê Ev Xalên Jêrîn

Di Nivîsandinê De Li Ber Çav Werin Girtin

- Mirov hevokan kurt digre, zêde dirêj nake. Ger dem bi dem hevokên ne kurt, ne dirêj bi kar bîne jî divê hevokên zêde dirêj bikar neyê; ji ber ku di ramanê û têgîhiştinê de qetandinekê çêdikin.

- Mirov li şûna hevokên hev girtî dikare hevokên hêsan bi kar bîne û bi vî awayî têgîhiştinê hêsantir bike.

- Xwendevan kîjan peyvan dînasin, têgîhiştina wan ji kîjan peyvan re zêdetir çêdibe, divê mirov wan peyvan bi kar bîne. Di bin navê 'zimanê modern' de, peyvên akademîk ku xwendevan tînegîhêjin divê neyên bikaranîn.

- Çawa tê ber dilê mirov an ser zimanê mirov, dive em wiha binivîsîn. Di vegotinê de xwezayibûn grîng e, divê em zorê nedin vegotinê. Vegotina bi esirandinê (iqîniyê) derkeve ew nikare bibe vegotineke dilbijare, ya ku bi xwezaya xwe derkeve, ew dikare bibe.

- Peyvên bikaribin di serê xwendevan de dîmenekê çêbikin ku mirov bi kar bîne wê baştir têgîhiştinekê çêbikin.

- Divê mirov xwendevanên xwe binase û baldariyên wî, pêwendiyên wî zêdetir li ser çî ne binase, ceribandînen wî çî ne zanibe. Di her civakekê de ceribandînen hevpar hene divê mirov bikaribe vana derxîne holê û li gorî wan binivîsîne.

- Mirov nivîsara xwe bi deng dixwîne; di xwendinê de ginciriyên hebin ji holê radike, divê wekî zeytê biherike. Mirov ji kesên din re jî dixwîne û nêrînên wan li ser digre, wiha teşeya dawî dide nivîsara xwe.

- Mirov nivîsarên xwe piştî demekê dîsa dixwîne û di ber çav re derbas dike; wê demê kêmasî û lawaztiyên xwe baştir dibîne.

Ji Aliyê Rêzikên Rastnivîsî û Xalbendî Ve Pêwîstiyên Em Bidin Ber Çav

Xalbendî di nivîsandinê de grîng e. Xalek an bêhnokeke di cihê xwe de neyê bikaranîn dikare wateya tevahiya hevokê biguherîne. Di wêjeya leşkerî de dibêjin ku 'Mîxekî lingê hespekê kê m be, ev yek dikare artêşekê bide rawestin'. Ji bo nivîsarekê jî mirov dikare bêje xaleke ne di cih de were bikaranîn dikare nivîsarekê tevahî vala derxîne. Ji bo vê em xalbendiyê û cihê bikaranîna wan nas bikin û di her nivîsara xwe de jî bi kar bînin ku bi mirov re fêrbûneke bikaranînê çêbike.

Xal (.)

Di dawiya hevokê temambûyî de tê bikaranîn. Di kurtkirina peyvan de, di diyarkirina dîrokê de di navbera roj, meh û salan de tê bikaranîn.

Mînak:

Ev pirtûk ji bo xwendevanên dibistanan hatiye nivîsandin.

Kongreya Netewî ya Kurdistanê: K . N . K .

Rz. : Rêziman

Lşk.: Leşkerî

7 . 7 . 2003

7 . Tîrmeh . 2003

Bêhnok (,)

Di navbera peyvên li pey hev rêzbûyî de ji bo cudakirina wan a ji hev tê bikaranîn. Di cudakirina ji hev a hevokên alîkar de jî tê bikaranîn.

Mînak:

Ez çûm sûkê min tirî, zebeş, xox, sêv, hinar û hirmî kirîn.

Dibêje were, ger ez bikaribim ezê werim; lê bi rastî nikarim.

Cotxal (:)

Li pey hevokê yan peyvekê ku wê daxuyaniya wê were kirin tê bikaranîn.

Mînak:

Sal : Ji zîvirandina dinyê ya carekê li derdora rojê re tê gotin û ev jî wekî 365 roj û şeş saetan hatiye pêdandin. Salek ji 12 meh û 52 hefteyan pêk tê.

Di vê mijarê de ev xalên jêrîn grîng in:

1- ...

2- ...

Xalbêhnok (;)

Di navbera hevokên alîkar û hevoka bingehîn de ji bo cudakirina yên alîkar ku ravekirinê çêdikin tê bikaranîn.

Mînak:

Kes nikare bêje dewê min tirş e; ji ber ku tirşbûn an şorbûna dewê xwe ez dizanim.

Sêxal (...)

Di rêzkirina peyvên mînakî de ji ber peyva û hwd. de tê bikaranîn. Dema mirov beşekî nivîsarekê ji cihekî vediqetîne ji bo dazanîna hebûna destpêk an berdewamiya wê jî bi kar tîne. Dema di hundirê kevanokê de tê bikaranîn, tê zanîn ku di wir de nivîsandineke nehatiye diyarkirin heye.

Mînak:

Bi vê sedemê rahişt çenteyê xwe û hundirê wê tije lênûs, pênûs, jêbir... û pêdiviyên din ên nivîsandinê kirin.

“... ji bilî ve her tiştî dizanim. Tu çima nizanî? Ger tu nezan bî, tu nikarî bibî xwediyê mejiyekî zela û ...”

“Mêrik bi xwe bawer bû. Rahişt çeka xwe û derket derve. (...) Salek derbas bibû. Mêrik nediyar bibû.”

Pirsnîşan (?)

Di dawiya peyv û hevokên pirsyarî de tê bikaranîn. Dema hevokeke ji rêzê were nivîsandin jî, ger pirsnîşan li dawiyê be ew dibe hevokeke pirsyarî.

Çima?

Kî?

Ji ber çi?

Gelo tu hatibû dibistanê?

Tu hatibû dibistanê?

Baneşan(?)

Di dawiya peyv û hevokên hestekê, coşekê, tirsekê, bangekê diyar dikin de tê bikaranîn.

Hawar!

Bijî!

Hî!

Loo!

Wî!

Şehîd namrin!

Bijî azadiya gelan!

Xêzka Kîtebir (-)

Di nivîsandinê de dema peyvek di dawiya xetê de hilneyê, mirov di kîteyekê re vediqetîne û kîteyên mane li jêrê, li ser xeta din dinivîsîne; dema mirov vê veqetînê çêdike, ji bo diyar be xêzka kurt bikar tîne.

Mînak:

Rêziman zanistiyeke xurt dixwaze. Lê ke-

sek dikare rêziman bi axaftin û nivîsan-

dineke rast û durust jî fêr bibe.

Xêzka axaftinê ( )

Di vegotinê de ji bo diyarkirina axaftina kesekî ku mirov jî cihekî veqetandibe tê bikaranîn.

“Mamoste got:

_ Ez sibê nayê dibistanê.

_ Çima tu nayê?

_ ...

Cotneynûk (“ ”)

Ji bo diyarkirina nivîsarekê yan axaftina kesekî ku mirov jî cihekî veqetandibe tê bikaranîn.

Şêx Seîd digot: “Rojekê wê zaroyên kurdan rabin û pirsyara min bikin.” Ev rastî piştî çel salan derket holê...

Kevanek (( ))

Di derbarê peyvekê de yan hevokekê de ravekirina were çêkirin, di nava kevanekê de tê diyarkirin.

Rastnivîs (gramer), wêje (edebiyat) divê werin naskirin.

Ji Aliyê Rêzikên Rastnivîsê Jî, Divê Mirov Van Xalan Li Ber Çav Bigre

- Navên serenav herdem bi tîpên girdek tên destpêkirin.

Mînak:

Baran û Amed pev re çûn mala Gewrê û Silo.

- Peyvên lêkerên pêkhatî ji hev cuda yên navdêran bi hev ve tên nivîsandin.

Mînak:

Ez mirovekî ser bi xwe me. (Lêkera Pêkhatî)

Ez serbixwebûnê dixwazim. (Hevoka Navdêrî)

- Bêhnok nayê navbera peyvên dubarekar.

Mînak:

Xwaro maro, tewşo mewşo.

- Paşgir û pêşgirên divê cuda werin nivîsandin mirov nikare bi awayekî pêvekirî binivîsîne.

Mînak:

Di vî warî de...

Bi rastî...

Zilam di hundir de ye...

- Her tîpa destpêka peyvên sernivîsan bi awayê girdek dest pê dike. Mirov dikare tevahiya tîpan jî bi awayê girdek binivîsîne.

Mînak:

Li Ser Pêşketinên Dawî, Nirxandineke Ramyarî

LI SER PÊŞKETINÊN DAWÎ, NIRXANDINEKE RAMYARÎ

Bi vî awayî ku mirov nivîsandinekê bike û nivîsandina xwe di ber çav re derbas bike, mirov dikare bibe xwediyê nivîsandineke rast û durust.

DAWÎ

Hesen Huseyîn Denîz

Tebax - 2003

Dola Kokê-Çiyayê Qendîl

“Ziman, nixê herî grîng ê mirovahiyê ye.”

Zimanê Dayika Xwe

BIXWÎNE

BINIVÎSÎNE

FÊR BIBE

FÊR BIKE

**

WÊJEYA KURDÎ Û BÎR

Di dîroka wêjeya hemû zimanan de, afirandinên wêjeyî bi tevlêbûyina du kirdêyên cuda ve pêk tînin.

Yek ji wan kirdeyan civak e, bi wateya xwe ya giştî ve, û endamên wê civakê jî kirdeya duyem pêk tînin û bi xebateke hevpar ve dibin afirînerên wêjeya wî zimanê ku di nava wê civakê de dijî.

Di wêjeya civakê de berî her tiştî bîreke giştî heye. Ew bîra giştî bi guhêrîna mirov re, bi bûyerên

çandî, civakî, xwezayî, siyasî an jî takekesî ve tê dewlemendkirin. Civak çawa kesan ava bike, kes jî bandora xwe li wê dikin. Ev dewlemendkirina dualî ji xwe ber pêk tê û temenê wê civakê çiqasî pirr be, bîra wê jî ewqasî dewlemend dibe. Bê gûman, têkîliyên wê civakê yên bi cîranên wê re û bi bîra cîranên wê re jî dibin beşekî çavkaniyên bîra wê.

Bîra civakekê, her weha dîroka wê ye jî ; lê belê, bîr bi dîrokê bi tenê nayê avakirin. Xwezî û hêviyên wê civakê jî, digel bîr û bawerî û adetên wê yên heyî, rengê wê bîrê diyar dikin. Lewre bîr her weha berê xwe dide siberojê jî.

Mirov, bi awayekî xwezayî tim bi serboriyên xwe re dijî û rabirdûya xwe bi xwe re tîne. Ji ber ku mirov dixwaze dema xwe ya nuha tim şîrove bike û dema bihurî jî rave bike, bûyerên rabirdûyê û yên nuha dibin bingehê zimanê wî, çanda wî, dîroka wî, xewnên wî, yanî bîra wî. Lê belê, mirov bi tenê bi rabirdû û nuhaya xwe ve najî, mirov tim hewl dide ku fikrekê ji xwe re li ser siberoja xwe jî çêbike; yanî, mirov serboriyên xwe vedibêje, li ser rewşa xwe difikire, lê her weha berê wî li sibêrojê ye jî. Ew cîhana wî ya ku li ser do, îroj û sibehê ava dibe û di serborî û tirs û xeyalan re derbas dibe, navenda hemû jiyana wî ye, ango kakilê bîra wî ye.

Gava ku em dibêjin "berhema civakekê" an jî "berhema civakî", em dizanin ku di vê binavkirinê de hesabê wan hemû alavan hatiye kirin ku me li jorê behsa wan kir. Berhemeke wêjeyî, ne bi tenê bi pirtûkan e û ne mecbûr e ku were çapkirin jî. Lewre gellek awayên afirandina ji vê bîra civakî hene. Mirovahiyê bi wêneyên ser dîwarên şikeftan ve yekem berhemên bîra xwe qeyd kirine û gihandine heta dema me, lê ji wê çaxê û heta nuha, rêyên derbirînê yên mîna nivîsên li ser tabletan, mîmarî, ol û bawermendî û hê bi dû re berhemên zimanê nivîskî hatine peyda kirin.

Derbirîn an jî vegotin di xwezaya mirov de heye; mirov birçiyê peyvê ye. Bi her berhemeke xwe ve mirovahî ve çalakiya derbirîn û vegotinê dewam dike. Hingê hemû berhemên ku heta îroj em bi hebûna wan ve hisiyane, çi nivîs, çi gotin, çi muzîk, çi mîmarî, çi çandî an jî çi wêjeyî bin, berhemên wê çalakiya hevpar in. Erê, yên ku wê çalakiyê dikin, şexs in, kes in, takekes in, lê belê him çavkaniya xwe ji bîra giştî ya civakê distînin û him jî bi çalakiyê şexsî ve, di ser bîra xwe ya şexsî re dibin beşek ji bîra giştî û wê bîrê dewlemend dikin. Ango, her du bîr di nava hev de, bi hev re û bi bandora hev ve dijîn. Lê belê, ew bîr ji kana bîra mirovahiyê ya giştî, ji bîra gerdûnî jî vedixwin. Hingê, çalakiya bîrê yek alî nîne, girtî û bisînkirî jî nîne û gava ku em dibêjin bîra giştî, di eslê xwe de em bîra civakî, bîra neteweyî, bîra welatî û her weha bîra gerdûnî jî tev lê dikin ; bîra şexsî bi van hemû bîran, di nava wan de, li ser wan, bi wan û ji wan ava bûye. Wêje bi xwe jî berhemeke wê çalakiya hevpar ya her du bîran e ku bandorê li hev dikin. Hingê, tiştê ji xwe ber ava nebûye.

Li gorî wê çalakiya ku me li jorê behs kir, bîra giştî-şexsî berhemên xwe yên wêjeyî li ser berhemên xwe yên berê ava dike. Ew berhemdarî bi rêya peyvên pêşiyên, biwêj, metelok, çîrok, sitran û destanan ve diyar dibe. Ew berhemên bîra giştî-şexsî dîsa weke alavên dewlemendiya bîrê tev li wê dibin û dibin malê her kesî. Ji ber wê ye ku xwediyê biwêjekê an jî peyveke pêşiyên an jî destaneke weke Memê Alan nikare bi zelalî were diyarkirin. Em ji wan berhemên re ku malê her kesî ne û berhema her kesî ne, dibêjin "berhemên wêjeya gelêrî" an jî yên wêjeya devkî. Ew berhem dikarin bi demê re biguherin jî û weke xwe jî bimînin. Lewre tecrubeya civakê dikare bandora xwe li berhemên berê jî bike û wan adapteyî xwe bike.

Ev gotar ji ber notên derseke nivîskêr hatiye amadekirin ku nivîskar ji bo berhevkirina wan notan spasdarî şagirtê xwe Mûsa Ekîcî ye.

Ji bo dîtina vê çalakiya guherînê, mirov dikare bala xwe bide hin berhemên ku ji aliyê civakê ve baş

tên naskirin. Em bibêjin weke mînak Memê Alan, Derwêşê Evdî, Siyabendê Silîvî, Cembeliyê kurê Mîrê Hekariyan û hwd. Ev destanên kurdî, îroj li gellek deveran û bi gellek varyantan ve tên gotin û hin ji wan hatine çapkirin jî, da ku mirov bikare cudahiyên varyantên wan bibîne. Heger mirov bi dema qeyda van berheman bizane, mirov dikare wan bi hêsanî bide ber hev jî. Destana Memê Alan îroj vê derfetê dide me û em ê bi rêya wê ve hewl bidin ku çalakiya guherîna di ser heman berhemê re baştir were dîtin.

Em dikarin versiyonên vê çiroka êvîna Memî û Zînê li gorî qeydên demên wan yên cuda nas bikin. Di sedsala 17'an de Ehmedê Xanî, di sedsala 19'an de Melle Mehmûdê Bayezidî û di sedsala 20'an de Roger Lescot hewl dane ku vê çîrokê derbasî nivîsê bikin û her kê bi formeke cuda nivîsandiye. Îhtimal heye ku her yekî ji wan tiştek li gorî xwe lê zêde jî kiribe, tiştek guherîbe, an jî tiştek jê avêtibe. Weke ku Qanatê Kurdo bi xwe jî li ser 8 versiyonên Mem û Zînê kiriye, heger em bi tenê wan her sê versiyonan bidin ber hev, em ê bibînin ku ne bi tenê di şikl û forma xwe de, lê her weha di bûyerên çîrokê de jî û di taybetmendiyan lehengan de jî guherînên balkêş dê ber bi çavên me ve bikevin. Lê dîsa jî xetta sereke ya navenda çîrokê her weke xwe dimîne: kurek ji keçekê hez dike, keç xwişka mîrî ye, lê ji ber ku fesadî dikeve nava çîroka wan, kur ji aliyê mîrî ve tê cezakirin û berxwedana kurî jî dibe sedem ku ew çîrok bigihîje heta îroj. Lê ev çîrok, li gellek deveran û bi nuansên cuda ve tê gotin, digel ku navê lehengan weke xwe dimîne.

Hingê, em dizanin ku berhemeke giştî li gorî deman, li gorî cîhan û li gorî kesan dikare were guhertin. Ji ber wê ye ku Memê lehengê vê çîrokê di hin versiyonan de kurê mîrekî Mexrebî ye, di hinan de xwarzêyê Qureyşîyan e; lê di hin versiyonên din de kurê Mîrekî Kurd e. Ji nuha ve vaye sê taybetmendiyan Memî yên cuda bi destê me ve ketin ku agahiyên li ser wî yên bingeîn in. Belkî nasnameya Memî di demên kevn de ne ewqasî girîng bû, lê belê bi taybetî jî di versiyonên nû de ku temenê wan ne zêde ye, kurdbûna Memî weke guherîneke balkêş xuya dibe. Dibe ku Mem di eslê xwe de Mexrebî be û ne Kurd be jî, dibe ku ew welatê Mexrebê ku di destanê de behsa wî dibe bi tenê heremek be û li mexrebê Cizîrê be, yanî li rojavayê wê be jî û Mem bi xwe jî kurd be, em vê baş nizanin; lê belê, hûrgiliyan ku divê di nava vê çîrokê de bala me bikişînin, bi mirov didin fahmkirin ku Mem kurd e, ji ber ku di tu versiyonên vê çîrokê de nayê gotin ku Mem û Zîn bi zimanên cuda dipeyivin. Nezelaliya zimanê ku ew pê dipeyivin, di vira de me digihîne fikra ku her du bi heman zimanî dipeyivin û hingê ji heman welatî ne jî.

Hingê Mem jî kurd e û nîqaş li ser nîne. Ji xwe, yê ku ev pirs zelal kiriye û Mem ji Mexrebê aniye û kiriye kurd, Ehmedê Xanî ye. Divê were bibîrxistin ku berî Ehmedê Xanî, di nava civaka kurdî de pirsê netewebûyîne ne ewqasî zelal bû, misilmanî û eşîrî berî nixên din bûn. Yê ku ne ji heman eşîrê bûna, ji hev re xerîb û biyanî bûn ku hê jî di nava civaka me de peyva xerîb an jî biyanî ji bo kesên ne ji heman malbatê tê bikaranîn. Her tişt divê li gorî dem û cîhê xwe were nixandin. Ka em bala xwe bidin çîrokê.

Piştî bûyera keçên pêriyan û hevaskirina Memî û Zînê ya di xewê2 de ku di pîrraniya versiyonên wê destanê de heye, gava ku Mem dixwaze rêya welatê Zînê peyda bike, em fahm dikin ku her du welat an jî her du herem an jî her du bajar ji hevdu gellekî dûr in û li welatê Memî kes bi rêya Cizîra Botan nizanê. Lê piştî ku dide ser rêya rast û bi hespê xwe yê bi navê Bozê Rewan diçiyê, em dizanin ku zû digihîje Cizîra Botan. Di vira de taybetmendiyan hespê wî yên fantastîk jî girîng in. Lewre di hin versiyonên vê destanê de tê gotin ku Bozê Rewan "rêya şêst rojan di şeş rojan de çûye". Lê belê, nayê gotin ka gelo ew rê li gorî çî hatiye pîvandin. Ji ber ku tê gotin ku ew destan di sedsala 13'an de peyda

bûye, mirov texmîn dike ku alavên veguheztinê yên lezgîn yên mîna dema me nebûn û hingê bi îhtimaleke mezin behsa karwanan dibe. Hingê ew şêst rojên wê demê û şêst rojên dema me, ne mîna hev in. Li cem me, ew şêst roj belkî nekin çar saet jî. Em fahm dikin ku Bozê Rewan yê ku ji deryayê tê derxistin, welatan nêzîk dike, lewre wekî din di vê çîrokê de tu bandoreke wî ya girîng tune ye.

Orjîna wî û çîroka peydakirina wî jî vê taybetmendiya wî ya surrealîstîstîkî temam dike û xurt dike.

2Li gellek deveran tê gotin ku Mem û Zîn di xewnê de hevdu nas dikin; lê, di eslê xwe de ew hevdu di xewnê de nas nakin. Ji ber ku keçên periyên dixwazin bizanin bê çiqasî li hevdu dikin, textên wan yê razanê tînin cem hev, da ku li wan temaşe bikin. Lê belê, sêhra wan xirab dibe û Mem û Zîn şiyar dibin û hevdu dibînin. Hingê, hevnasîna wan ne di dema xewnê de lê di dema şiyarbûnê de pêk hatiye, lê wan gotiye qey xewn e .

Li ser welatê Memî, agahiyeke din dikare alî me bike: di hin versiyonan de tê gotin ku bajarê ku Mem lê dijî li keleka Deryayê ye û gellek deriyên wî hene. Lê Kurd him ji heremên cuda re dibêjin welat û him jî ji golên mezin re dibêjin derya, weke behra Wanê ku di eslê xwe de gol e, lê li ser deryabûna wê sitran jî hene. Referansên ku di vira de hatine bikaranîn (weke welat û derya) li gorî deman û cîhan diguherin. Hingê, em dikarin bibêjin ku di çîrokê de diyarkirina cîhê welatê Memî ne hêsan e û kurdbûn an nekurbûna wî jî, di hin versiyonan de, ne zelal e; lê, weke ku me got, mijara zimanê ku Mem pê peywendiyê bi Zînê re datîne û nebûna agahiyên zelal wî ber bi kurdbûnê ve dibe ; lê dîsa jî girîngiya kurdbûna wî li gorî demê diguhere. Hingê, bîr û baweriyên olî û siyasî bi îhtimaleke mezin bandora xwe li vê çîrokê jî kiriye. Ji ber ku ol an jî siyasî li gorî demê dikarin biguherin, bandora wan jî dikare li gorî demê encamên cuda bide.

Di wêjeyên zimanên ewropî de, girîntirîn çalakiyên wêjeyî yên pêşîn veguheztina berhemên devkî yên ser nivîsê bûn. Bi vî awayî, wêjeya modern ku bingehên wê çar sed sal berê hatine danîn, xwe dispêre ser çalakiyeke weha ku bi awayekî pîrîmîtîf di sedsala yanzdehan de dest pê kiribû, lê belê, piştî îcada çapxaneyê ya sedsala 15'an, li seranserê Ewropayê belav bûbû û bûbû yek ji cudahî û taybetmendiyan arîstokrasîyê. Em dibêjin "arîstokrasî" an jî "elîta civakî-wêjeyî", lewre wêjeya nivîskî di destpêkê de karê arîstokrasîyê bû. Ji ber wê ye ku heta ku sedsala 19'an ku asta xwendinê hêdî hêdî li nava civakê belav bû û wêje ji hegemonyaya arîstokratîk derket, li Ewropayê nivîskar bi pirranî beg û paşa û keşîş bûn, ku ji xwe desthilatdar bûn.

Li Rojhilatê, çîna arîstokrasîyê wekî din tev digeriya. Siltan û paşayên qirna navîn, weke ku di destanên kurdî de jî tê gotin, tim dengbêj û helbestvan di civata xwe de vedihewandin û xatir dida wan. Ev piştgiriya ku desthilatdaran dida hunermendan (dengbêj û helbestvan) ew di nava civatê de jî bilind dikirin, lê belê ji ber mecbûriyeta debara ku di dîwanê de dihat avakirin, dengbêj û helbestvan dibûn xizmetkarê desthilatdariyê. Li hember Ewropaya ku nivîskarên wê ji nava desthilatdaran peyda dibûn, Rojhilateke weha hebû ku nivîskarên wê bêtir li ber deriyên paşa û began bûn; lewma jî bê guman divê mirov di warê azadiya hibrê de wan ji hev cuda bike. Ji ber wê ye ku kêma fîlozof di nava nivîskarên rojhilatî de derketine, digel ku li Ewropayê nivîskar berî her tiştî rewşenbîr bûn û li qeraxên felsefeyê digeriyan. Cudahiyêke din ya di nava Rojava û Rojhilatê de ew bû ku derfetên çapkirin û belavkirinê jî dereng gihîştin Rojhilatê û gava ku mirov hesabê peywendiya bi desthilatdariyê re jî bike, mirov nikare bifikire ku bandora edîbên rojhilatî li civakê bûye. Berhemên destnivîsê û yên çapkirî nikarin di warê pêşketina wêjeyî û civakî de mîna hevdu werin nirxandin. Li Rojhilatê, ji bilî dîwanên axa û paşa û began, li medrese û xwendinê din gellek kesên ku perwerdehiyeke giştî didîtin jî wêje nas dikir û

berhem diafirandin. Lê belê, kê m berhemên wê "dewra nezaniyê" li nava civatê belav bûne û pirr kê m berhem ji yê n belavbûyî jî heta îroj hatine parastin. Nimûneya herî baş ya vê çalakiyê jî dîsa Mem û Zîna Ehmedê Xanî ye.

Xanî ew mesnewiya ku dibû arketîpa romana kurdî ya îroj li ser destana Memê Alan nivîsandiye ku ev destan, bi awayekî devkî û bi gellek versiyonên kê m zêde weke hev ve, li nava Kurdistan belav bûye. Ev çîrok di eslê xwe de bi alavên mîtolojîk ve hatiye avakirin, weke peydakirina hespê Memî yê bi navê Bozê Rewan, weke çêbûna Memî bi xwe û weke hev naskirina her du evîndaran ya bi rêya keçên periyên ve. Ehmedê Xanî ew destan ji taybetmendiyên wê yê n mîtolojîk paqij kir û heta ku jê hat rengekî rastiyê da çîroka evîna Mem û Zînê. Wêje divê xwe weke rastiyê bi xwendevanê xwe ve bide pejirandin an jî teqlîdeke rastiyê be, da ku bikeve serê mirov û baweriya mirov pê were. Heger ev bawerî nebe, bandora metnê jî dê cuda be. Xanî, pêdivî bi bikaranîna taybetmendiyên mîtolojîk ve nedîtiye, lewre ji bo ravekirina tiştên ku wî dixwest, pêdiviya wî bi çîrokeke rastîn ve hebû. Ji xwe, huner, û bi taybetî jî wêje, ji wira û bi şûn ve dest pê dike; yanî gava ku takekes mudaxaleyî berhemeke giştî bike û li ser wê, bi formeke şexsî û şewazeke şexsî û xeyal û tevneke şexsî ve, wê çîrokê ji nû ve biafirîne an jî çîrokeke din jê ava bike. Nivîskar heman çîrokê vê carê di rêya şexsê xwe re dîsa li civakê vedigerîne. Lewma jî, em çalakiya wêjeya romana kurdî dibin heta Mem û Zîna Ehmedê Xanî ku tê de him şopên wêjeyê nû hene û him jî têgihîştineke nû ya wêjeyî û siyasî heye ku me jê re gotiye "kurdaniya bîrewer"

3

.Hingê "bîra kurdî" ya ku em ê di wêjeyê de behs bikin û ji Ji bo agahiyên berfireh, li gotara nivîskêr ya bi navê "Celadet Bedirxan, çavkaniyên Hawarê û Kurdaniya Bîrewer" binihere ku di kovara Zendê de hatiye belavkirin.

xwe re weke metod bigirin "bîreke bîrewer" e ku tê de xatirê "kamilî" û "kurdewarîbûnê" bilind e. Ehmedê Xanî jî ji bo me di vî warî de nimûneya herî xurt e, herçend li cem Melayê Cizîrî jî mirov dikare hin nuansên berbiçav yê n helwêstên wî bibîne jî. Ji xwe Xanî bi xwe jî di Mem û Zînê de xwe bi Melayê Cizîrî û Feqiyê Teyran û Elî Herîrî ve girê dide.

Piştî mînaka Ehmedê Xanî û xebata li ser Mem û Zînê, êdî peyva ku em ê binivîsin ji aliyê xwendevanên me ve baş hatiye fahmkirin: em wêjeya kurdî bi serê xwe ve nahesibînin û wê di sînorên coxrafîk de nanirxînin. Statu û erka berhema wêjeyî êdî guheriye. Wêjeya kurdî jî di nava wêjeyên zimanên din de û bi wan û li ser wan û ji wan ava dibe, lewre bîra wê êdî sînoran nas nake û, ji xwe, di vê dema me de bisînorkirineke wêjeyî ya coxrafîk ancax safikiyek e.

**

XWENDINA KURDÎ

KITBXANA HAWARE

HEJMAR 10

XWENDINA KURDÎ

DR. KAMIRAN ALI BEDIR-XAN

ÇAPXANA TEREQI

ŞAM

1938

Leylana Rastîyê

Nîvê şevê ye. Ezman bê stêr e. Bayekî
sar û dijwar tê. Li ser rêke asê û xwehr
l)ji hezaran û bi sedhezaran kurd, pîr û ciwan,
jin û zaro, sax û nesax diçin.
Di dora wan de gund û bajar xirbe
ne. Ji bixêrîyan dû dernakeve, reyîna seh
nayin.

Rez û dehl, zevî û cinîn şewitandî ne.
Ne fêkî hene, ne jî darên delal.
Mazî, deyndar, rêlî, guhîj û darên berû
hişk in, wek kêlên tirban mane.
Wek kêlên mirîyên Kurdistanê.
Kerîyên pez û garanên dewaran xuya
ntabin. Çarmedor kavil e, kavilekî tarî....
Ji dûr ve, heroj, roj dibiriqê, bajarên
tmezin û gundên ava xuya dibin.
Ji dûr ve, gelek dûr, di buharê de, kulîlk
dibişkivin, deşt û mêrg, germiyan û zozaii
;bi giya û bi heşînayî dikenin.
Buhîştta bihn û reng derîyên xwe vedike.
Lê di wê rê de, di wî gelîyî de, ronahî
nîne, tav nîne, roj dernakeve, ne rojhelat û
aie jî rojava heye.

Brindar ji êşên brînên xwe, jinû zaro ji
:birçîtî û tihnîyê dinalin û digirîn. Zaroyên
iberşîr jî birçî ne; memikên dêyan zuwa ne.
Kes kesî nabine. Gelek caran di tarîyêde
rêwingî rêyên xwe winda dikin.

Lê ev koma Juirdi bi zehmet, bi cefa,
bi xwîn û))rin peşve diçe. Bi şûn xwe ve,
di rêça xwe de bi sedan dilsotî, canşewitî û
brîndar û miriyan dihêlin.

Bê lîrb û bc kêl wan berdîdin.

Wisan bi salan ve ev kom bi rê ve çû.
Di tarîya şcvê de, di badevê de, df
sai'îya zivist.anê de pêşve çû, serborî û şerhatîya
xwe, bi miri û brîndarên xwe li ser
Têya xwe nivisand û çap kir.

Ev kom şevêkê giha zozonekî spehî, li
pêşberê çiyakî bilind û mezin.
Gelek sal hebûn ko vê koma he ronahî

û şabûni ne diti bûn.

Ji nişka ve di pêşberê wê de ronahike
zelal çirisi, Rêya wê a asê, rast, sivik û xweş
bû, ne kevir man û nc stirî.

Çarmedor hêdi, hêdi xuya bû.

Ji her gir, ji her palên çiya, Ji her deşt,
ji her serên kanîyê gundeki ava û xemilandî
diyar bû û bi komê re kenî.

Mêrg û çiman, rez û bexçe bi sosin
û rêhan, bi nêfgiz û benefş bi gulnexwîn
û belalîzk teyisîn.

Brîndar li brînen xwe dinêrin, dibinin brîna
wan goşt^ girtiye. Dê li zaroyên xwe mêze
dikin û dibinin ko êdi rityên wan ter 11 taze
nê, ne zer in û ne bi hêstir in, hinarikên
rûyên wan<wekegul ûgulnexwînan sor in, dê
memikên xwe mêze dikin teji' 'şîr bûne

4

Rihspî û Pirejin xwe ciwan dihesin, di-
Mnin ko ji dilên xwe re xort bûne. ji nişûvên
çiyayî û zozanan, pez dadikevi.n. jêr, berx
û karik di çêreke boş û bilind de xwe hildavêjin
û dileyizin. Xelkên komê dikenin û
distirin, hemî bi govend û saz in. Hemî ji
hev dipirsin: Ma ew nalin û girîn kû ve çû?!
Çi qewimiye ko çarmedora me ji nişka
ve wisan ava û xweş; dewlemend û rengîn
;bû !! Ma em ketine buhişlê !!!

* *

Rihspiyek û pirejinek bi kopalên xwe
;serê çiyayî niş.i komê kirin, komê çavên xwe
3i wî çiyayî zivirandin, hûr mêze kirin. Di serê
çî3rayî de, xortekî bi bejn û bal, xortekî zexm
û nêr, xortekî çeleng û jchatî, xortekî bi goşt
û gewde, xortekî delal û spehi çavên xwe di-
.gemirîne û vekêşa lîne xwe. Ji komê dengek
bilind û qîrek şabûnîyê rabû. Komêji rihspî
û pirejinê pirs kir: Ez niho dibinim û seh dikim,
ronahîya min ne ji rojê ye; lê belê, ji
çavên wî xortî tê !! Ma çî qewimiye !!! Ji
-dilxweşî du hêstirên germ bi ser rûyê pîrejîne
de tîn, ji nû ve wî xortî nişa komê di-

<rde û bi dengê dua u zarî dibêje:

Kurdistan ji xew rabû !!

Dawet e

Ji zozanan hat quling

Xeber anî ji xweying.

Dibê werin dawet e.

Dawet e, xweş dawet e

Ji kurdan re rûmet e

Dawet şer e, şahînet.

Bê xweyî man gund, kelat

Gazî dike ev welat

Dibê werin hewar e.

Bê kezî man keç û bûk

Di rêlan de ba û pû'ki

Bê belg mane dar devL

Navno dikin kurdanî

Ne helîştin mêranî

Kurdino rabin dawet e_

Herê lawo dawet e

Dawet e, xweş dawet e

Bûka te jî Kurdistan.

Kezîyên wê delal "in

Çi nermok û şepal in

Ber meqesê mede wan>

6

Dengê avê çî zîz e

Newal jê re ezîz e

Welat! welat! welato !

Ji zozanan hat quling

Xeber anî ji xweying

Dibê werin hewar e.

Celadet Alî Bedir-Xan

Dildizîya Gulekê

Li ber derîyê Diyarbêkrê parîzekî mezin

heye. Ev pariz bi sosin û rêhanan, bi lale û

benefşan xemilandî ye.

Her êvar bayekî xweş û honik bi wan

gulêlikan re dileyize. Bihnûnî di hêlanoka bayî

de xwe dihejînin.

Avên zela ji sîngên kuleteynan diyizikin,

Ji ezmanî, stêrik, bêdeng li wan fedikirin.

Di bin wê erdê de, di binanîya hîmên wî

parîzî de kortalek heye. Kortal, kortaleke tarî.

Di wê kortalê de Şêx Seîd bî hevalên

xwe ve veşartî ye. Ji wê kortalê deng nayit.

Kortal lal û di guhdarîyê de ye.

Di wî parîzî de her şev gulek vedibit.

Rengê wê ji lêvên biikan sortir, pelên wê bel

û geş in.

Gava destekî biyanî drêjî wê dibe,

pelên gulê tên yek.

Ew gul, guleke bi nav û deng e. Kurdên

7

ko di şerê welatî de hazir bûn, dildizî}ra wê

gulê dizanin. Dizanin ko spehiti û geşinîya gulê

nîşanek ji imida Kurdistanê ye.

Dizanin jî ko di nav her pelê wê gulê

de hezar axên brindaran, hezar evdên şehîdan,

bi hezaran hêstirên sêwî û jinûbîyan, bi

hezaran şînên welatîyan di xew de ne,

Şevkê, zabitekî dijmin bi delala xwe ve

hat û ket nav wî parîzî. Bi gavinên hişk û

kaiic pê li çîman û bihnûnîyan kir.

Heşînahîyên zirav şkestin, pelên kulîlkan

ji hev ketin.

Di nav bayê êvarê de nalineke zîz û

zelûl hebû.

; f Zabit, çengê wî di bin çengê delala wî

de, xwe da ber gulê û dest avêt gulê. Gulê

dil kir xwe bigre, lê ewi ew çinî.

Wekî gul ket nav destên wî, sînga xwe

vekir, xwe geş kir.

;".: Her duwan ew bihn kirin û mirin.

Yekbûn

Ev Lor û Bextiyari, Baban;

Kurdmanç û Hevremanc û Zazan;

Kurdên ji welatê Rom û Sorî,

Kurdên Ecem û Irak û Sûrî,

Kurdên ji welatê jor û jêrîn;

Serçav bilind û zexm û nêrîn r

Kurdên ji Blûc û Kurdên Efgan^ ;;

Di hêvî de yek in û yek di raman

Yekbext in hemû, ne bextiyarvin ;

Sererd û'-din.ê, birenc ûjarin.

Zerdeşt bû mela ji bo me kurda,
 Qanûn bû çiraya Zcndavesta
 Ew felsefeya qedim û pir nûr,
 Zendî, zmanê kevn û meşhûr,
 Zerdeşt û çiraya zîvê. . Zerdeşt,
 Ronî ew e, ser çîyan û ser deşt.
 Her gat ji kitêba Zendavesta,
 Pêtek bû li dil, gurî di desta,
 Ristem ji me ye û şah Nadir,
 Siltan Selahedinê dengîr,
 Xanî û melayê Bale, Teyran;
 Gî kurd in hemû ji xwîna kurdan
 Nadî ji me ye, û şêx Ehmed;
 Himê me ye Zend û dewleta med
 .Agrî, Sine Wan û Mûş û Zîlan,
 Kanî ne, ji wan vejîne xortan
 Sinî elewî û Eyzedi çi ? ? ?
 Em biine xulam û mane birçî ! ! !
 Kurd in, ne cuda ji dar û ra ne,
 Bin destê Xwedê û vek xwedan e,
 Kurd in hemû em, ji yek nijand in
 Tev dad û kerem û pak nihad in.
 Bextên me yek in, ne sê ne çarin
 Em kurd in û tev bra û yar in.
 Agrî, Sine, Wan û Mûş û Zîlan,
 Kanî ne ji wan vejîne xortan
 Sinî, Elewî û Eyzedî çi ? .? .?
 Em bûne xulam û mane birçî ! ! !
 Eyloyê Pîr
 Mir Tacîn pîr bû. Lê di qesra wî de
 carîyên spehî û ciwan hebûn û hemîyan hej,
 mîr dikirin, ji ber ko ew xweyagir û xurt
 bû. Maçên wî şîrîn û germ bûn, Jin hej'
 ramûsanên şêrîn û germ dikin. Ji xwe jin, ji.
 zelumên hevîngerm û hiskûr hez dikin, ew
 zelum ciwan an pîr in yek e.
 Xortî hevîn e, xoratîya rivîna dilî ye, ne
 çermê ter û lamên qirmizî ne.
 Hemîyan, ji pîri hez dikirin, lê pîr tinê
 hej yekê ji wan dikir, Perîxanê keçikekeşingarî.
 Mala wî de sêsed carî hebûn, porzer û

çavheşîn, poreş û çavkesk, diranmirari û lêvgul
û hemî jî wek ronîya roja gulanê zela
û wek kuliikên meha Adarê spehî bûn.
Lê kesekî ji wan hinde keçika Şingarî;
hevîn seh ne dikir û hejkirina wê qasî a.
şingarî têr pel û pereng nebû.
Êv sêsed jin bi xwarinên tamdar, bi
bihnên xweş, bi şîranîyên spehî wextên xwe
diborandin. Bihna xwe bi blûr û kemaçe, bi
dehûl û erebane, bi stranên çak vedikirin.
Mîr pir caran ba xwe ban Şingarîyê dikir.
Li cem mîr her tişt hebû, dewlemendîya
dinê, spehîtiya jinan, rengê mirarî û gewheran
û xweşdilîya azahîyê.
Di koşa qesra xwe de canê xwe ê wes-
10
tayî divêsihand û rojên jîna xwe ên paşîn b
keyfê diborand.
Kurê wî Gurgîn xortekî camêr û mêrxas
bû û navê bavê xwe her bilindtir dikir.
Ji talanên wî gencîneyên qesrê û xezîneyên
serayan tejî bû bûn.
Mîr tacîn ji Gurgîn re her bi çavên hejkirinê
mêze dikir û dizanî ko destê wî de
navê wî tucar ji rewşa xwe winda nake,
her bi nav û dengtir dibe û her nêv dost û
dijminan de xweyrûmet dimîne.
Gurgîn ji her talanî qimaş û qedîfeyêa
giranbiha û şûrên qevdzêr û kalanzîv, gerdeniyên
mîrarîkirî, mehfûr û xalîçeyên hevrûşim
û keç û jinên rûperî dianî mal.
Rojek ji rojan Gurgîn di şerekî mezin
de zora Tirko biri bû. Xelkê Kurdistanê pê
şa bû bûn.
Mîr axa û serekên eşîran koçer û dêmanî
hemî, ji bo serdana wî hatin û di burea
bavê wî de heft roj û heft şevan jê re dawet
û şahînet danin. Şeva xelasekê bavê wi
ji textê xwe hat xwar li kurê xwe nêrî û jê
re got,
Tu kurekî çak î Gurgîn, Xwedê her
arîkarê te be, Xwedê çiqas mezin e; di jlna

min de mêrxasîya te nîşa min kir û ez bi
çavên xwe ên qerimî dibinim ko navê mnt
û navê malbata min dê bite her bijî.

Te daye ser bavê xwe ve.

11

Xwedêyo ez her evdê te me, te kûreki
baş, kurekî bi hiş û bir, kurekî destvekirî
da min. Gurgîn de ji min re bêje, bavê
te dixwaze ji te re tiştêkî bigerîne diyarî, ka
dilê te çi dixwaze? Her çi tiştê ko daxwaza
dilê te ye divê jê bigirî

Dengê bavê wî hê neqediha bû, çavên
Gurgîn wek stêrên ezmanan çirişîn û wî bi
dengekî lerizî got :

Bavê min, mîrê min ê mezin, ji min
re keça çiyayên şingarê Perîxanê bide, daxwaza
dilê min ev e ! !

Mîr bihnekê bêdeng ma û xwe ker kir,
hawara dilê xwe a bişewat dibihist.

Pişt re bi dengekî xurt û lez gol :

Wê bistîne, 'piştî belav bûna dawetê
Ma ji te re be!

Gurgîn sor bû, çavên wî ji şahîyê
-çirisîn, ji cihê xwe rabû û ji bavê xwe re got:
Min zani te ew da min, bavê min,
fermandarê min ê mezin, ez xulamê te me.
Ez xwîna xwe li ber te de didim, ew
"xwîn ya te ye, wê dilop, dilop ji canê min
feikêşe! Mîr got:

Ez tiştêkî naxwazim, û serê wî ket
.ser singê wî.

Piştî saetekê dawet firikî û her du di
tfeniştê hev de bêdeng diçûn bal alîyê malê
ve. Şev gelek tari û reş bû. Ewrî qeteke ji
ezmanan û fûyê stêran weşarti bû. Bay û
kur wisa dimeşîyan, naxir Tacîn dest bi go-
4inê kir û jê re got:

12^-

Roj bi roj jina min vedimire û dilê
min ê pir her ro sisttir dibe û agirê sîngê
min her xwe kêm dike, 'tinê hejkirina Şinga-;
rîya xweş]))û bû roni û germiya jîna min,

Gurgîn ka ji min re bêje tu gelek hej jê dikî?
ji carîyên malê bi sedan bistine tinê
bila cw bimine nik min.

Gurgîn bi dengêki tehl bihna xwe dikişand.

Mîrji nûve "got :

Di dinyayê de çend rojên min mane,
tinê çend rojen kurt,.. rojên bihejmar. Şahîya
dilê min a paşin Perxîan bû, ew min
nas dike, hej min dike û dikare sebra xwe
bi min bine.

Ji bili wê ki dikare ji min, ji vî mirovê
pîr û keti hezbike,

Tn kes., kes ji wan.,,

Gurgin* bê deng d.ima.

Çawan ez dikarim jînê de bimînîm û ez
bizanim ko tu wê himbêz û maç dikî?

Ko xeberdan ser jinan e, ne bav heye,
ne jî kur" Gurgin!

Evara jîna min dê ji min re gelek diş-"
war bibe,

Ji min re xwcştir bû, ger brînên min ên
kevn vebûyan, xwîna min jê birejiha û min
ev şev nedîta.

Kurê wî dîsa bêdeng dmia.

Li ber deriyê nialê rawestan. Her duwan
serên xwe êxistin ber xwe de.

- " Dormedora wan reş bû, bayekî xurt
13

jpencereyên qesrê dihejandin di serbanan
de, di nav şax û çiqên daran de, straneke
ikûvî distira.

Gurgîn bi dengêki nerm ji bavê xwe
re got :

Bavê min, ez ji mêj ve jê hezdkim.

J3avê wî lê vegerand û got :

Belê ez vê dizanim û dizanim jî ko
ew hej te nake.

Gurgin got :

Kengê ew tê bîra min, dibînim ko dilê
anin her pê ve gîrêdayî ye.

Methelokên me xweş in, dibêjin jin ji
şerî diswartir e, ko spehî ne dilê biyaniyan

dikeve wan, ko kirêt in dilê mêtên xwe ezêb
dibîne. Mîrgot:

Hikmet û gotinên kûr ne dermanên

êşa dilan e, kurê wî lê vegerand :

Ma bavê min, daxwaza me pêşberê

hev de girî û gazind e, ma em pê dilnêrm-

Mrina hev digerin..

Mîr serê xwe ê porspî rakir û bi çavên

kovan û keser li kurê xwe nêrî, kurê wî

.got: Dixwazî em wê bikujin?

Tu ji min û ji wê zeydetîr hej nefsa

xwe dikî.

Tu jî. Dîsan her du bêdeng man, pişt

re Mîr got: Belê ez jî !

Mîr ji kul û qehrên vê demê wek zarokêkî

lê hati bû. Kurê wî ji nû ve pirskir: Çawan

dibêjî ... dixwaz em wê bikujin? | Bavê

14

"wî bidengekî girîn got: Ez nikarim wê bidim

te . . . ji min nayê ! ! Kurê wî got: Lê ez jî êdî

nikarim bê wê bisekinim, an min bikuje an

-wê bide min, kurik dîsa jê pirskir: Dixwaxi

em wê bavêjin avê ? ! Dengê bavê wî wek di

xewnê de hatê: Belê emê wê bavêjin avê

Her du kelin aliyê malê, Perîxan ser

aliçeyê spehî û rengîn raza bû, pêş wê de

sekinîn û ie nêrîn. Hêstirên germ ji çavên

mîr diketin ser riha wî a spî û di ser wê

de wek mirarîyan dibiriqîn. Kurê wî bi zor û

zehmet xwe digirt, bi dengekî zirav ba kirê.

Gava Perîxan ji xewê hişj^ar bû û mîr

'-dit, lêvên xwe ên sor da wî û jê re got:

Eyloyê pir, min maç ke ! Mîr dengê

xwe nerm kir û bi melûlî got : Ji ciliê xwe

rabe ... divê bi me re bêyî.. Kengê Perîxanê

ew dîtin îş çî ye zûka seh kir, ji ber ko zêrek

bû, hema got: Ez têm, qerara we ev e,

.ne ji bo te, ne ji bo wî, mêtexas wisan dikan.

Her sê bêdeng bal avê ve diçiin. Ser

şîvereke asê. û xwehrûvîç bayî bi dengekî kûvî

lib li ber xwe dibir.

Perîxan nazik bû, zûka westiya, lê çawan

ew xirayî bû ne dixwest hevalên wê pê
bihesine. Gava Gurgin dit ko Perîxan şûnde
-dimîne jê re got: Tu ditirsi ?

Perîxanê tişteke negot, bi çavên xwe ên
delal mêze wî kir û pêyên xwe ên qusayi û
bixwîn nîşa wî dan. Gurgîn destên xwe dirêj
kirê ûgot: Ezê te hilgirim! Perîxanê xwe
15

avêt bedena Mir, zendên xwe li stoyê êjdoyê
xwe werandin, Mîr ew hilanî û li ser zendên
xwe wek guheki sivik hilgirt. Perîxanê bi
destên xwe çiqelên daran dida alikî û rûyê
xwe jê vedida. Gurgin ji paş ve dihat ji nişka
ve bavê xwe regol: Bihêle ezê bikevim pêşiyê,
revîna agirê sor dikeve dilê niin, ez ditirsim
xencerekê li stoyê Le bidim.

Mîr got : Here pêşiyê, bila Xwedê li qusûra
te menêre, ji vê golinê min tu efu
kiri, hevîn "çi ye ez dizanim. Edi guşguşa
dengê avê dihat. Gava gihan scrê zinarekî
mezin, di bin de, di reşiya şevê de, ava Şeti
wek kortaleke kûr û tari ji wan re xuya bû.
Bi dengekî lehl pêlên avê kefdidan û
diherikin. Evder sar, hov, têtirs û tomet bû.

Mîr Perîxan maç kir û got: Xwedê bi
te re be. Gurgîn ji xwe di peşberê wê de
nizm kir û got : Xwedê bi te re be. Perîxanê
berê xwe da kortala ko tê de şekên avê
strana. mirinê distiran. Gava ew ket ber rexê
kortalê, laşê wê lerizi û singê xavc bî destê
xwe givaşt û got: Min bavêjin !!

Di wextê ko Gurgin destên xwe dirêj
dikir wê û bihna xwe bi kovan dihilkêşa; Mîr
Perîxan ber sîngê xAve ve hilanî, giva.şt, maç
kir û ji serê zinarî avêt avê de. Tu deng û
axîn jê sehnekirin.

Ezman reş, ewr hê tarîtir dibû,
dengê bayî êdî dengê mirinê bû. Gurgîn ji
, --16---

ibavê xwe re got: Bavo de em herin, Mîr hêdî,
hêdî digot : Bisekine û bala xwe dida^
heçko guhdarîya dengekî dikir, lê tu deng ne

dihat. Wextekborî, kurê wî dîsa got: Bavo,
 de em herin, Mir lê vegerand:
 Bihneke din bisekine. Wextekî dî borî,
 û mîr got: De were eni herin.. çend gavan
 bi hev re çûn, ji nişka ve mîr sekini û
 got: Ma ez diçim kû?L Ma ez ji bo çî diçim?!
 Jîna min hemî bi wê re bû, ma ko ew çû jiyîn
 & rahetî ji bo min çî ne, ji çî re ne, bi kêrî çî
 t^ên. Ez pîr im, kes êdî hej min nake û jîna
 bê hevîn ma ne dînîtî ye? Kurê wî got:
 Bavê min, tu bi nav û deng î; di
 destê te de giitin û berdan û dewlemendî
 heye.. Mîr got: Gurgîn ji lêva wê, ji lêva Perîxanê,
 ramûsanekê bide min û dewlemendîya
 min ji xwere bibe. Ew tiştên ko te hejmartin,
 tiştên mirî û bêcan in, tinê hevîn û jin
 rengdar û bihndar in, kanîyajiyînê jin e. Yê
 ko bêhevîn e, bêjiyîn e, perîşan e û rojên wî
 bi xem û keser bi kovan û hêstir in. Bila
 xwedê her arikarîya te bike Gurgin, şev û
 rojên te bi tenahi û xweşî biborin. Mîr ev
 xeber gotin û dest çûyîna alîyê avê ve kir.
 Gurgîn qîrek da û got:
 Bavo!! û sekinî, nikarî bû tiştekin din
 bi ser ve zeyde bike.ji zelumê ko jîna wî jê re
 tehl bûye û mirin pê dikene û wî gazî ba
 xwe dike, jê re çî tê gotin. Bavê wî lê ve-
 -17- (2)
 ferand: Dev ii min berde. Kurê wî got: û
 .wedê.
 Mîr got: Ew her tiştî dizane û bilez giha
 serê zinarî û xwe avêt avê. Dengê bayî
 li nav dar û çiyar xurt û tîj dihat. Gurgîn
 berê xweda ezmanan û gazî kir: Xwedêyoll
 ji min re jî dileld xurt bide.
 Çavên mîr Tacîn, di şeva mirinê a tarî deT
 welê neqihan1
 AL
 Me divê her tu bilind bî
 Ala rengîn kesk û zer
 Him xweşî him ceng û rûmet
 Tênanî ji sor û gewr

Dûr nîzîk ezê te hildim
Tu î xemla banê min
Ger bivê derman mirin bî
Bo te gorî canê min
Sê salan bi te kêfxweş bûn
Agrî, Zîlan, Tendûrek
Li pêş suhna te bûne ax
Leşkerên tirk lek bi lek
Dêrsim û Sasûn û Pijder
Bote xwînê dirêjin
Herçî xort in herçî kurd in
Bo te la^jan dibêjin

V

Leşker im bo te ala min
Min divê gurmin û şer
Duwanzde milyon bûne pandî
Bo te kurdên pir huner
Osman Sebrî

18

/

Liber Tevna Mehfûrê
Rindê û Zîzê xwehên hev û ji bavê.
xwe sêwî bûn.
Bavê wan Bengî axa, digel brayê
wan ê mezin Zinar û bi çend pismamên xwe
ve di wextê Şêx Seîdê rehmetî, di şerê biserxwebûna
Kurdistanê de ji bona welat û
miletê xwe, di meydana rûmetê de, keti bû.
. Rindê sêzdeh û Zîzê panzdeh salî Mu
Brayê wan ê kiçik Gefo hêj nû keti bû
nehan.
Şerê biserxwebûnê ji heşt mehan bêtir
ajoti bû. Eskerê kurdan bi ser Diyarbêkrê
de girti bûn, keti bûn nav Xarpêtê û bajarên
Kurdistanê ên din.
Ji ber ko tifaqa wan ne yek bû, miro-
-vên wan ên xwenda ko bikarin karên serxwerabûnê
bigerînin kêr bûn, û ji hêleke
din jî di çend deran de bêbextî li eskerê
kurdan hati bû kirin; serxwerabûn ne çû serî
û tirkan ji nû ve Kurdistana bakur vegirtin.
Serek, Şêx û mezinên kurdan bi dar ve kirin,

jin û zarowên wan, bi hezaran kuştin, malên
wan zemt kirin.

Di vê navê de mal û gundê Bengî axa
jî talan kirin û jin û zarowên wî birçî û tazî
hiştin.

Xelkê mala Bengî axa êdî nikarîbûn
di cihê xwe, di gundê pêşîyên xwe de bi
mînin.

Dêya wan, jinikeke jêhatî, zarowên xwe
da bû hev û guhasti bû bajarekî kiçik, li
cihekî welê ko tukesî ew nas ne dikirin.

Dê ji sibê heta êvarê di mala xelkê de
19

-dixebitî, bişev gore diristin û dîsan kara wê
bi kotekî têra debara wan dikir. Lê diviya
bû ko çend pere jî bidin alîkî û jibona xwendina
Gefo bicivînin.

Ma Bengî axa ne wesandî bii ko bila
Gefo bixwîne, mezin.bibe, evdîna bav û welatîyên
xwe veke û di rêya felata welatê xwe
de bixebite.

Ji xwendinê re dirhav diviya bû.

Dê xwe dişidand, hêj zêde dixebitî, lê
tiştêk bi ser de nedixist.

Ji bona aninciha wesiyeta mêrê xwe
qerara xwe da û her du keçên xwe êxistin
xebatê.

Di wî bajarî de mehfûr çêdikirin. Keçik
(di wextê xweşîyê de bi çêkirina melifûran
mijûl dibûn, pê dileyistin. Ji lewra gelek ne
ajot ji her duwan re xebat hate dîtin. Hero
sibelî xelkê mala Bengî axa kar dibûn û her
yek bi alîkî ve diçû. De mala xelkê, keçik
tevnê û lawik dibistanê.

Gelekne borî zivistana welatê jorîn bi
,-ser de hat.

Cilên wan tenik û kevn bûn, li wan
rsar bû, Zîzê çend caran nexweş ket.

Lê diviya bû liber her tiştî rawestin û
bixebitin, da ko wesiyeta Bengî axa li erdê
jhehêlin û bînin cih.

Keti bûn çileyê zivistanê. Dihat bihîstin,

^lan duhî bi şev bi rê ve qufiliye.
Kûçe û kolanên bajêr bi berfe dagirtî
iûn. Çendbanji giranîya berfê hilweşîya bûn.
Tevna ko Rindê û Zizê li ser dixebitîn

20

di holkê de vegrtî bû. Banê holê qulêr ûî
pîpokên kulekên wê şikestî bim.
Rojkê her du xweh liber tar û powên
tevnê rûniştî, hepo lêdixistin. Her du jî, ji
sermayê direcifîn, dranên wan diririkku
gumikên Zizê qerisî bûn, liepo ji destê wê ket
û du hêstirên gersn di ser hinarikên wê re
çûn. Nema dikari bû li ber êşa sermayê'
bisekine. Bi dengê xwe ê zîz gote Bindê :
Rindê, xwehê ! ma êdî ne bes e ?
Tu nabinî ko em her du jî quillîne. De rabe
em herin mal, bikevin nav cihan û canên>
xwe bigermînin.
Rindê zû da pê hesiya bû, lê xwe berder
ne dikir. Disan ji nefsa xwe re bû xweyî,
ne da ber sistîyê, tenê xweha xwe da himbêza
xwe, guvaşt û maç kir.
Rindê ji Zizê bi du salan mezintir bû.
Lê di wê çaxê de ev du sal hing pênc salan
hêja bûn. Rindê ji dêya xwe bêtir pê mijûl
dibû û ew bi xwedî dikir.
Zizê hêdi, hêdî digirî lê nedinalî. Rindê destên:
xweha xwe di nav yên xwe de diguvaştin û.
dixebitî ko wan germ bike. Piştî gavekê xweha
xwe rûnand rex xwe û jê re got :
Ma Zizê tu nizanî ko xebata me ji
bona Gefo ye. Ji bona xwendina Gefo ye.
Belê Rindê çawan nizanim, welê nebûwa
kengê dêya me em rêdikirin xebatê.
Ne xwe çire digirî?
Tu nabînî êdî nagirîm, lê tişteyê heye,
ma dinya tev ne zivistan e, bihar û havîna
wê jî heye. Bila Gefo li havînê bixwîne û 1E
zivistanê em tevda li mal vrûnin ma nabe?

21

\be Zizê, lê bavê me wesandiye ko
bila Gefo zana bibe, bizane rêzika dinyayê

bigerîne. Ji bona wê ji xwendina havînê têr
iiake, divêt li zivistanê jî bixwinê, da ko
zana bibe.

Ma çlre Rindê, ewende bixwîne. Bila
Joi qasî kekê me Zinar bixwîne ne bes e ? Zana
bûn jî, ji bona çî?

Ji bona welêt Zîzê. Heke kekê me
Zinar qenc xwendi bûwa roja ko eskerê
kurdan bi ser Diyarbekrê de girti bûn ne dihişt
ko esker bibin çend bir û herin bajarên
-din û di dora Diyarbekrê de kêmbibin. Lê
bi êrîşekê Diyarbekir distand û mesele safi
dikir. Dibêjin ko vê xeberê dijminan bi xwe
Êtiye Te niho seh kir

Belê, Gefo bixwine û welêt
U welêt xelas bike, welat bi xebata
inirovên xwenda xelas dibe.

Ko xelas bû, dê bibe çî?

Dê bibe bi serê xwe.

Ko bû bi serê xwe ?

Serhosteyê ko yekî tirk bû li wan daborî,
;galî, û gote wan: « yinemi lakirdi kurd piçleri..»

Keçikan bi tirkî nizanî bûn. Lê ji awayê
Şotina wî seh dikirin ko xeberan dike wan.

ÎCeçikên din ko di holê de dixebitin bajarî bûn
A hemîyan kêmbûn zêde bi tirkî dizanî bûn û pê
xwe diparastin .

Tenê Rindê û Zîzê, ko bi tird nizanî
bûn diketin ber çavên serhoste. Serhoste
digöt: « Dîsan galgal ne! pîncên kurd..»

Ev ne cara pêşîn bû. Lê Rindê û Zîzê
ttikari bûn hin bibin. Her car wek cara pê-
şîn li ber diketin. Lê deng ne dikirin. Dêya

22

:wan ji wan re goti bû, xwe ragirin, deng
mekin, heta ko em bigehin miradê xwe,
Gefo bidin xwendin.

Ko serhoste dûr ket, Rindê gotina xwe
pêş ve ajot: *

Ko Kurdistan bi serê xwe bû, hingê
her tiştên welatê me, ji me dibin. Ev serhoste
jî ji kurdan têtê bijartin û pirsra kurd

ne wek îro pirsî dijûnê lê pirsî pesnê dibe.
~Ne tenê serhoste, lê ji hakimî heta paleyan
hemî, ji me, ji mîletê me dibin. Wê gavê ev
zamanê ko em pê daxêvin û li me şêrîn e
di her derê de têtê gotin û bihîstin. îro em
di zîvarîyê de ne, malên me ji destê me haiine
standin. Çire ? Ji ber ko em kurd in
û dewleta kurdan nîne.

Bavên me, brayên me, pismamên me bi
dar ve kirin. Hemî ji bêxweyîyê. Lê gava
Jio em bûne biserxwe, hingê kurdanî ji me
re heqê jiyînê dide. Ji bona stendina wî heqî
ji me re brayên xwenda divên.

Welatê me xweyîyê zarowên xwenda
bûwa heta niho, bi serê xwe dibû û bav û
brayên me ne dihatin kuştin, emji ne diketin
vî halî, serhoste ji xeber nedida me.

Niho ket serê te ko ez û tu em dixebitin,
da ko yekî ji wan mirovan bixweyî bikin,
Ew ji brayê me ê kiçik Gefo ye.

*

Zîzê dengê xwe birî bû. Ne digirî, ne jî
tişteki digot. Dest avêti bû hepowê xwe û dixebitî.
Hepowê xwe wer dişuxiland ko tiliyên
^wê ji gumikên xwe qey agir vedimistin.

23

Tenê di veqerê de qewitî li Rindê kirî
bû ko ji dêya xwe re tişteki nebêjit.
Sibetir dinya hêj sartir bû, Rindê û;
Zîzê Çû bûn xebata xwe. Heta hingûrê jî
xebitî bûn.

Gava veqerîyan hatin mal û rojanîya
xwe dan dêya xwe, dê dit ko Zîzê wê rojê
ji xweha xwe qemerîyek û nîv bêtir anî bû.
Berêjê kêmtir dianî. Dê ecebmayî ma. Ji
Zîzê pirsî. Zîzê got:

Dadê heta niho min rind nizanî bû
em çire dixebitin. Bindê qenc da min seh
kirin û ket serê min û îro min ji Zîzê (150)
girê bêtir girêdan.

Zîzê ji te re çî got'?

Jê bipirse dadê, ez wek wê nizanin

rind bibêjim.

Rindê û Gefo jî, xwe gihandi bûn
wan. Rindê dest bi gotinê kir lê nikari
bû biqedîne, çavên wê hêstir dikirin, dê
jî digirî.

Di guhekî mezê de piştencera Bengî
axa hilawistî bû. Jû pêve di destên wan de
tu tiştê wi ne ma bû.

Jî xwe re kiri bûn adet, di demên
tengî û zîzîyê de ew ziyaret dikirin.
Her çaran berên xwe dan xencerê û;
ketin himbêzên hev.

Celadet Alî Bedir-Xan

24

Bingehîna Zmanê Kurdî

i

Bingehîna zmanekî, ji me re fêzikên
wî zmanî dide zanîn.

Bingehîna zmanê kurdî, ji me re
rêzikên zmanê me dide zanîn û me
hînê rastaxaftin, rastxwendin û rastnivîsandina
zmanê kurdî dike.

Tinê em mirov, dikarin raman-û
daxwazên xwe bi zmanê bidin zanîn.

Em raman û daxwazên xwe, an bi
gotin an bi nivîsandinê didin zanîn.¹
Zmanê gotinê bi dengên çêdibe,
zmanê nivîsandinê bi tîpan çêdibe. Her
tîp, ji me re dengê nîşan dide. D.Eng
an tîp digehinhev û ji vê gihandinhevê
bêje derdikeve.

Bêje:

Bêje gotineke xweymana ye, wek:
çav, enî, rez, dest, pez, rovî, qeLem,
mirov.

Hevok:

Hevok, çend bêje ne ko ji me re,
raman an daxwazeke timam dide zanîn,
wek:

Îro dinya germ e. Şêr dehbeye..;Ez
kurd im. Kurdistan welatê me ye. ... . '*
Elfabêya kurdî: Elfabêya kurdî ji

sih û du tîpan hevedudanî ye.

25

a b c ç d e ê f g h î j k l m n o

p q r s ş t u û v w x y z

Tîp du texlît in: Hûr û gir. Tîpên

jorjri ên hûr in; tîpên jêrîn ên gir in:

ABCÇDEÊFGHIÎJKLMNO

PQRSŞTUÛVWXXYZ

Dengdêr û dengdar: Tîp di dengdarîyê

de du texlît in, dengdêr û dengdar.

Dengdêr ev tîp e ko dixwedeng e û

dengê wê, bi serê xwe derdikeve û

dengê dengdaran derdixîne, û didêre.

Dengdar ew tîp e ko dixwedeng e,

lêbelê dengê wê bi serê xwe û bê

arîkarîya dengdêrê dernakeve.

Di zmanê kurdî de heşt dengdêr hene:

a e ê î û o

Dengdêr jî du texlit in, kin û drêj.

Dengdêrên kin: (e î u) ne.

- Dengdêrên drêj: (a ê û o) ne.

: Kit: Me goti bii, bêje gotineke

xwey mana ye, herwekî: hesp, mal, derî,

kar^ keçik, mêt, dar, xwarin, avêtin,

miröv.

Bêje ji kitan hevedudani ye. Kit

parîyek ji bêjeyekê)^e ko bi derbekê

de ji dev derdikeve. Herwekî di bêjeya

inirov de du kit" hene: Mi-rov. Ji bo

bilêvkirina vê bêjeyê divê em devê

xwe (ezman û lê'vêri xwe) du car bilivînin;

carek ji bo derêxistina dengên

26

*(mi) û carekî din ji bo derêxistina

dengên (rov) . Me sehkirîye ko di

bêjêya mi-rov de du kit hene (mirov

); gelo çend deng û çend tîp hene?

Ezê bihejmêrim: (m-l,i-2,r-3,o-4,v- 5.) Ji

lhejmartina min tê zanîn ko di bêjeya

mirov de pênc deng û pênc tîp hene.

Navok: Navok navê mirovekî, cihekî

an tîştêkî ye. Wek Temo, Dêrik,

mast.

Navokên Cihê û Gî

Navok du texlît in: Navokên cihê
û navokên gî. Navên mirov û cihan,
wek Temo, Hevind, Sînem, Ferat, Agirî,
Diyar-Bekr, Parîs, navokên cihê ne.
Navên tiştan, wek qelem, hesp, ga,
mast, xanî, dû, cil, dest, navokên gî ne.
Tîpên destpêkî ên navokên cihê û
hevokan bi tîpên gir tên nivîsandin.

Zayend:

Zayend ji me re mêrîtî û meyîtîya
navokan dide zanîn. Gava em çêlek
-dibêjin, dizanin ko zayenda wî
navokî, mê ye; heke em ga dibêjin
dizanin ko zayenda wî nêr e.

Navokên bêzayend:

Hin navok hene ko bê zayend in,
ji wan re navokên bêzayend tê gotin.
Herwekî heval. Em dikarin, ko heval
mêr e, hevalê min; ko mê yanî jin e
îievala min bibêjin. Ango heval mêjî û
.27

riêrjîdibe, yanî bêzayênd e. Lê ez tucar
nikarim gunda min bibêjim; ji ber ko
gund bêjejeke bi zayend e, zayenda
wê jî nêr e yanî divê ez her gundê min
bibêjim

Hejmar: Yekînî û pirînî:

Heke navok ji me re tişteki, miroveki'
an ciheki dide zanîn ev navok di
yekînîyê de ye. Wek: mirov qelem, ga,,
bizin, zozan, zevî.

Heke navok ji me re du tişt, du
mirov, du Cih an bêtir dide zanîn, ev
navok di pirînîyê de ye.

Wek: brayên min, qelemên Temo,,
zozanên Kurdistanê.

Brayên, qelemên, zozanên, di pirînîyê
de ne, ji ber ko gava ez brayên
riiin dibêjim, ji gotina min, bê şik tê
seh kirin ko ji yekî zeydetir brayên min

hene.

Rengda:

Rengda ew bêje ye ko ji me re
çilobûn û çawabûna navokan dide
zanîn. Kengê ez hesp dibêjim, her
kes seh dike mirada min çi ye, lê hê
nizandin û heye ko ji xwe bipirsin, gelo
ew hesp ciwan e an pîr e, bilind e an
nizm e, boz e, kumeyt e, şê ye, qule
ye an qemer e?

Ev bêjeyên hanê hemî; ciwan, pîr.
bilind, nizm, boz, kumeyt, şê, qule, qe-
28

mer, rengda ne, ji lew re dikarin,;; : ,
çilobûn û çawabûna hespî bidiri
rzanîn.

Gava ez dibêjim, ev hesp ciwan;
hilind û kumeyt e; guhdarê min zûka
reng û awayê hespî, çilobûn û çawabûn
na wî seh dike û dizane ko ew hesp
ne pîr e, ciwan e, ne nizm e, bilind e,
jê şê an boz e, lêbelê kumeyt e,
-Dêwan-

Dêwan gundeke ji gundên mirdêsan; di
piştê wî de bi navê «Çiyayê dêwanê» çiyak
îeye; çiqas ko ne pîrî mezin e jî bi şik.e-
;tên'kûr, qefayên bilind, qeftîşên teng, rêl û
devîyên pîr û gur û nemaze bi zuxrê di pişt
de, ji dor alîyên xwe re bi nav û nas e. Di
eîrokên xelkê binecî ên kevn de dibêjin:
iDêwan berê bajarê «Qereman ê Qêtûb) bû.
Ew çiyayê Dêwanê jî cih û' pêgera Dêwan
bû. Her gav di navbera Qereman û Dêwan
de şer bû, heya ko Qurmên hemû qir kirin.
JLi ser şerên wan çîrokin hene ko bi mehan bêji
paşî nayê. Çiqas ko ev çîrok gelekî kevnar
e û di gotinên wê de pîr, hindik zêdeyî
hene jî îro dinav gorîstanê Dêwanê de bi
derketina hestîyên çîpên mirovan ên yek
metir, ji mere didin zanîn ko di berêde li
welatê me hin mirovên gîstir hebûne koji
wan re Dêw hatine gotin. Lê di nav kurdan

de hebûna boke û mêrxasên wek Ristem?
'Guhderz û Qurmên ew Dêwana nejiyandin
<e û welatê xwe jê filitandine. Pêşîyêh me
29

ên ji xwe girstir û zeximtir di welatên xwe
de ne dihiştin û diqewitandin. Lê em hinde
ketine ko bi ên wek xwe re jî nikarine
pev biçin.

Mafir ko em jî weke wan kurên gelê
kurd in, divê bikaribin welatê xwe ji neqen
can paqij bikin, an ne em nikarin bêjin ko<
em kurd in.

Osman Sebrî

Di Dora Lihevxişta Zmanan De

Gava Xwedê dinê afirand û ew ava kir, jêre
intizam da. Ji lewre ko bê intizam tu tişt.
nagehe, nameşe, tucar nikare heta paşîyê bimîne.

Her tiştên dinê di destên qanonên Xwedêde
ne .Tu tişt nikare xwe ji fermanên qanonan
dûr bêxe jê bifilite. Her tişt bindestê wê ye.
Intizam ji nizamê derdikive, û nizam ji
qanohê.

Qanon ew tişt e ko, bisemt, birê, bicih û'
rast e. Xwe her car naguhêre, lisersekinî ye, herwekî
rabûye, welê jî pêş ve diçe, her tişt û awayqn
wê abadînin.

Qanon du texlît in. A pêşîn, ew e ko ji mêj
ve, ji berî ve, ji ber Xwedê ve hatîye danîn, yanî
danîyê wê Xwedê ye. A din ew e ko ji ser û
mejiyê mirovan, ji hiş û jiyîna wan, ji dîrok û
rêzikên wan têne pê. Ev qanonên ha qanonêrt.
civakî ne .

Di vê dinyayê de, zayîn û mirin, ciwanî û
pîrî, rabûn û ketin, her tişt bi hikma qanonan.
çêdibin

Bihar û havîn, payîz û zivistan, roj û şev,
beş bûna bayî, barîna baranê, hatina berfê, hemî
bi qanonên Xwedê dibin.

Tu kes li ser qanonên Xwedê ne xwey
îikm e. Qanonên civakî li ser civat û miletar*
xwedan hikm in. Ev qanonên ha tên gohartinr
dikevin şiklekî din. Ji ber ko Xwede bi guhartina

wan ferman kiriye. Bi vê gohartinê civat û miletan pêş ve diçin, dikemilin.

Dîroka dinê raberê me dike ko gelek milet keti bûn dîlîyê, bi sedan salan ve tê de mabûn.

. Pêşdetir bi xebat, bi camêrî, bi zanînê ew miletên ha, xwe ji dîlîyê vekirin, ji bin nîrê bindestîyê raibûn, xwe aza kirin û bûn bi serê xwe.

Ma kî heye ko nizane; Xwedê hesin çire afirandîye? Xwedê ew afirandiye ji bona ko dil ne dikir tu milet, ne yek jî xulamîya miletekî din bike.

Xwedê hesin afirand ji bona ko miletên dîl, pê qelem, tîfing û şûr çêkin û xwe ji bindestîyê ji nîrê dîlîyê bifilitînin.

Heye ke mirov ji xwe bipirse, ma çiman Xwedê miletan neyarên hev dike. Cuhaba vê pirsîyarîyê hêsanî ye-

Lewma ko ji qanonên Xwedê yek jî şer, qrên û pevçûn e. Xwedê dixwaze, ê xurt, ê baqil. ê zana, ê bikêrhatî di dinê de bimîne û hevsarê wê bêxe destê xwe.

Her dema jiyîna me, her qeliqandina me, her gava xebata me şerek e.

Ne tinê em, çarwa û giya jî di şer lihevexistinê de ne. Jiyîn û mayîna me tinê bi xebat û bi lihevexistinê ye. Yê ko, xwe ji xebat û şerî dide paş dikeve çalê, dikeve gorina mirinê.

Zman jî wek her ti.şt li hevdixin, li hcv hafina wan nîne, di şerî de ne, Ji ber ko her zmah dil dike mezintir bibe hawîr dorên xwe veke, bikeve lêvên 'nû, serên nû. Jû pêve zman dixwazin, zmanên din bikujin û bikevin şûna wan.

Dîroka dinê ji me re dide zanîn ko heta niho gelek zmanên dinê hatine kuştin. Ji wan zmanan re « Zmanên-mirî » dibêjin.

Pevçûn û lihevexistina zmanan ker û bêdeng e.

Belê, ev şer, bêdeng e, bê tîp û tîfing, bê balafir û mitrilyoz e. Lê belê hikmê wî ji her şerî bêtir, mezintir û xirabtir e.

Di şerê zmanan de, rihê zmanan tîn standin,

xurtîya dil û canên wan tîn şkênandin û
pêta heyîna wan tê vekuştin.

31

Zmanên ko li hev dixin, dest bi kuştina pir[^]
sên hev dikan. Dil dikan, herçend lieye ewçend
bikevin hindurê zmanên din, tê de cih bibin, hêdî,
hêdî bikevin kûrîyê wî ztnanî û di pêşîyê de
çarnikarên wî bigirin, ewî jî hîm û rîknên wî
hilveşînin û ser xirbeyê wî binyaneke nû ava
bikin û tê de, di nav wê avahiya nûjen de
bibirûskin.

Herçend zmanê me ne keti bû jî bin vê
tehlukayê, heke em miqate nebin dê 'bikeve.
Berî ewilî gelek pirsên biyanî hene ko ketirîe
nav zmanê me. Gelek Kurd zmanê xweji bîr
kirine, pê nikarin bixwînin û binvîsînin. Ev hal
dawîya lihevxiştina zmanan e.

Ma zmanê me ne spehî ye? Ma Kurd xwendin
û nivîsandinê nizanin? Ma ji bo her tiştî nav
û pifseke kurdî nîne?

Çawan nîne !!.

. Belê heye. Lê belê .... zmanê me di lihevxiştina
zmanan de hinck kêr kiriyê.

Gelek kurd hene, ji zarên xwe re pirsînin
biyanî têkil dikan. Heçî holê dikan xwe davêjin
bin hikma zmanên biyanîyan.

Kurd haiê şerî rind dizanin. Dijmin bi
derbekê perîşan nabe. Di lihevxiştina zimanan de
jî holê ye. ,

Her pirs kozîkek e û her pirs ko em pê
emel nakin ji zmanê me dikeve û wînda dibe,
li şûna wê pirseke biyanî tê xi dikeve dewsê welê
kozîkek ji destê me diçe. Bi pêşveçûna vî hatr kozîk
yek bi yek ji destê me dertên û paşê, bi tevayî
em şargeha xwe wînda dikan. Yanî zmanê me wek
mîrovekî brîndar; nexweş dikeve, sist dibe û
dimire .

Vêca ji bona vejandina zmanê me divêt ko Kurd
hemî, gava diaxêvin, an dinivîsînin, bala xwe bidin
û pirsên ne kurdî tevî zimanê xwe nekin
Bi vî hawayî, zmanê me pirsên xwe ênjibîrkirî
an windabûyî ji nû ve peyda dike. ji milê

din jî pirsneri nû dizê û halo zemanê me vedigere
ser xurtiyaxwe a pêşîn. - "" i

Miletêkî dîl ko' zmanê xwe winda ne ikiryê;

32

wek girtiyek e ko mifta zindana xwe bi xwe re
hilañîye.

Zmanê me gelek kevn e, zmanekî dewlemend,
spehî û fireh e,- lê em zmanê xwe rind nizanin.

Me ew hêj nas ne kiriye. Beri her tişî divî-t em
hînê zmanê xwe bibin da ko bikarin wî r.as bikin
û bidin naskirin.

« Ev meywe eger ne abdar e.

« Kurdmançî ye, ev qedêr li kar e..»

Du Dengbêj

Di wextê kevn de qesreke bilind û xemilandî
hebû. Rewşa wê diket ser kulîlk û

mêrgên deştan, hetanî avên çem û robaran.

Çarnikarên qesrê bi bexçeyên têr reng

û têr bihn, bi gul û kulîlkan girtî bûn.

Ew bexçe wek taceke zîvîn û zêrîn bû û

qesr di nêv de wek rûyeki şêrîn û tirîjtav
dibiriqî.

Ji şehderewan û qulteynan avên zela û

bikef xwe hildavêtin û bilind dibûn bal ezma-

nan ve, wek keskesoran reng didan û dilop,

dilop mîna mirarîyan diketin ser lêva gula

sor, ser pora sosina zer û ser çavê xenceliskî

ê reş de.

Di wê qesrê de miroveki zalim rûdinişt.

Ewî zalimî ew qesr ne bi xurtiya xwe

girti bû.

Lê Kurdistanê ew wek mêvanekî ezimandi

bû nik xwe. Kurdistanê got:

Ev misilman e, brayê me ye, nav

beyna me de çî ferq heye, bila qesra me

a mezintir û spehîtir jê re bit û emê bindestiya

wî bikin.

Ew zalim, di wê qesrê de, li ser texteki

bilind û zêrîn û bi ebanos û hestiyê fil

-3V3- (3)

xemlandî rûniştî bû, girtin û berdand di destê

wî de bû. Ew xira û ser xwe çû bû.

Her fikra wî bêbextî, her awira wî ern,
her gotina wî xirabî û her nivisandina wi
bixwîn bû.

Rojeki du dengbêjên siwar diçûn bal
qesra wî ve, yeki ji wan bi ceyindikû temerîyên
zev ciwan ê din bi porên spi pîr bû. E pîr
ji ciwanî re digot:

Kurê niin, stranên me ên spehî û xweş
bîne bîra xwe, zexmî û xurtîya xwe, stranên
me ên bi ken û girin û bi şahî û şin
dane serhev, dengê xwe ê zirav û melûl
hêdfî-hêdl, berde, em diçin qesra ko tê de
zalimê me, xedarê milletê me rûniştiye, divê
em îro dilê wi ê hişk û polayî binermijînin.
Zalim bi hevalbendên xwe ve di dîwanxaneyê
de civiya bûn.

Zalim ser texti rûnişti bû wek ewrekî
reş, teniştî wî de jina wî Sînemxan jineke
kurd, mîna gulê geş.

Dengbêjan dane ji derî ve, ditin dîwanxaneke
bi xeml û rews, ji zilaman tejî,
lê bêdeng hatin pêşberê textî sekinîn.
Çavên biern û kinên komê ketin li ser
ruyê dengbêjan, tinê du çavên delal wek
du stêran li wan kenî.

Ê pîr dest û tiliyên xwe ên spî û zirav
ser têlên sazê ve anî, ê ciwan bi dengê
melûl û şewitî destpê kir.

Straneke spehî û bêhevî bû, straneke
delal û şîrin.

Ji bihar û havînê, ji dilketi û dezgîranê,
ji şahî û şînê distiran, ji her tiştê ko dilî
nerm, hişî bilind dike, ji her tiştê ko can

34

ipê dikeve, divêsihe an brîndar dibe û dişewite
û sîng pê dikelişe.

Dengbêjê pîr bi dengê qebe û giran
li dengê dengbêjê ciwan ê zirav û melûl
-vedigerand.

Wek strana paşîn dest bi strana welatê
Kurdistanê kirin û dax û brinên wi yek bi
yek hildan.

Stran qediya, Sinemxanê ji sînga xwe
.gulek vekir û avêt bal dengbêjan ve. Enîya
zalimi qermijî, rûyê wî têkre çû, ji çavên
wî agir dibarî, da ber qîra û ji dengbêjan
xe got:

Jijinênmin di destê min de tinê ev
nia, di vî welatî de we her tişt bijehr kir,
niho hon dest jin û canê min jî dikin, hiş
tfî dilê millet ket destê we, xelk ji bo navê
îkurdîtîyê dest jijiyna xwe berdidin, xwe bi
unirinê ve girêdidin!...

Zalim ji cihê xwe rabû, şûrek dani
dengbêjê ciwan û ew şûr di kezeb û pişta wî re
derket; xwîneke germ û sor ser singa wî
^de herikî.

Bêdeng her du dengbêj ji dîwanxanê
derketin. Du hêstir ji çavên Sînemxanê
arejihan û wek du mirarîyan ketin li ser
iiliyên wê ên zirav û nerm.

Dengbêjê pîr hevalê xwe ê ciwan bir û
ji qesrê derketin. Bexçeyî de rengê xortî zer
bû, cendekê wi recifî ket erdê û mir.

Wê demê dengbêjê pîr destên xwe ên
Mxwîn raberî ezmanan kir û got:

Qesra bêbext, paşîya te şewat, hilweşandin
û xira' bî be. Ji rewş û xemla te
3)ila aih jî ne mîne, kulîlkên bexçeyên te
jhila êdî nebişkivin... Bûka biharê tucar
35

îzikî te nebit, ji bêriya bihn û reng, xweşî
" û geşiyê bimire, vemire! Bila navê te winda
bibe, xirbeyê te jî ne mîne.

Hîmên xirbeyên te, di sînga welatê Kurdistanê
a spehî û dclal de, wek brineke her
bimîne, şer û ezabên esaretê hîne jêş çalên
Kurdistanê. Dengbêj got, Xwedê bihist.

Ev çend sal in herrojbcrek ji ' dîwarên
wê qesrê dikeve, dikin nakin pêkve nacebire.

Ji mirovên kêr re

Bi Zerdeşt ve

Jiyîn kanîyeke xwestinê ye, 16 di wan
deran de ko mirovên kêr digel paqijan

vedixwin, kanî bijehr in,
Ez hej ber tiştên paqij dikim, lê nikarim
devê mirovên kêni û tihnîya peyayên pîs
bibînim. Wan bi kêmayîyên xwe ava zelal
: jehrdar kir.

Gava wan navê xeyalên xwe ên pîs
kirin xwestek û armanc axaftin jî jehrdar bû.
Wekê wan dilên xwe ên .şil û şeylo
didin ser agirî, agir bêkêî' dibe, dikeve reşîyê
û dû dike. Eql û hiş ji xwe şayîya biriqan-
/ dinê dixin dûr û dikevin tarîyê.

Hin peyayên ko ji jiyînê xwe dane
paş, ew tinê ji mirovên kêni xwe dûr dixistin.
Lewra ko ew ne dixwestin kanî û agir
bi wan re par bikin.

Hin ên din ko ketine çolê û bi heywa-
'nên kovî ezabê tiliniyê dikişandin, ne dixwestin
bi heştirvanên pîs li kevîya kanîyekê
rûnin. Carna ji xwe re dipirsim;

36

Ma jiyîn hewcedarî mirovên kêni û
peyayên pîs e ??

Camêrin wek teyrok û badevê hatin û
pê li qirika peyayan kirin. Ewan dil dikirin
devên kortalên pîs û bêşerm bigirin.

BraoH Ma dilxwaza te ne aveke paqij
û avîje û kanîyêke zelal e? Hingi xwe bilind
hike, di bilindayîyê de kanîyêke zelal û pak
hej'e, di dora wê de mirovên pîs û peyayên
Itêm rûnanin. Di wê de agir, bireng e, dû
nake, bi pêteke sor diçirise.

Brayê min!! Dizanim ko tu pê kanîyekê
digerî. Havîna dilê te wê honikayiyê dixwaze.

Were, di wê de, bêdengîyê nerm
'heye, ew bilindayî hêlîn û welatê me ye.

Em hêlina xwe li ser dara paşîyê ava
'bikin. Eylo bi nikilcn xwe ji me re dê zad
bînin. Belê, em tu caran destên xwe dirêjî
xwarina ko mirovên kêni û peyayên pîs jê
dixwin nakin. Ivsê destên xwe ên bêşerm
dirêjî xwarina me bikin û pê dev û zmanên
xwe bişewiînin.

Emê wck eylo, wek berf û çiyân di rex
tayê xurt de, bijîn. Emê carekê wek bayekî
zor bi mirovên pis û peyayên kê m bi-
'kevin û bihna wan bigirin.

Brayê min!! li dijminên xwe re bike
şîretan, bila ber bi bayî ve tif ne kin.

MêrêMin DiSerîDeYe .>

Di w:lati de şerekî xurt, serxwerabûneke
mezin çê dibû. Mîr û axa, eşîr
11 gimdi, jin û keç hemî dixebitin.

37

Ji çiyayên bilind, ji zozanên çeleng,
dengê şerî û stranên welatî dihatin.

* *

Di pala çiyayê Herekolê de, di gundekî
ava û xweşik de, xelkê gund.
direqisîn.

Roj, hêdi-hêdî di gencîneya ronahîya
xwe de vedimirî.

Ewr di nav rengên sor û heşîn, al
û kesk de dibezîn û diketin himbêzên
hev.

*

Işev'seva daweta Zîn û Temo ye.
Zîn û Temo îro deh sal in, bi zencîra
hêvînê, bi hev re girêdayî ne.
Sibe Temo here daweta welatî, daweta
mêr û camêran, egîciên kurdan.

* *

Sibe zû saet şeş e. Biûr û zirne bi
çil xortên kurd dimeşin. Temo di nav
wan de ye. Temo cem delaia xwe, dizgirtîya
xwe, jina xwe tinê şevêkê maye..
Serê wî giran e, dilê wî dişewite.
Ew dîlê hêvîna xwe ye.

* *

Şev e, şeveke tarî. Bakî sar û xurt
tê, berf û baran bi hev re dikevin. Di
nav zinar û rêlan de ba difîkîne. Dengê
wî kûvî ye.

Temo tifinga xwe dide hevalê xwe^

38

bê Zîna xwe nikare, rêya xanîyê xwe digire. Di paş wî re, dengê tifmîgan û hêdî-hêdî guregurên topan vedimirin.

* ✘

*

Ezman bi stêran tijî ye, berf û baran sekinîne, ba wesliyaye, bes ji dûr ve, ewrekî reş dilive.

Li deriyê Zînê didin. Zîn ji hundir dipirse. Dengê mêmê wê tê:

Zînê ... veke ... ez im ... Temo ...

mêmê .. te .. Zîn derî vedike, ji Temo re mêmê dike.. bi çavê sar û tehl lê dinêre û jê re dibêje:

Mêmê min Temo !! bi welatîyên xwe ve di şerî de ye û derî digire.

* Nivîsevan

Destpêka zivistanê bê reng û lam e, ji lewre dema werihan û mirinê ye. Rojên cûn, ezmanên bê roj, şevên reş çiqas ne xweş in.

Bayê kûvî liba dibe, sih kûr û sar e.

Ewrên giran û tarî di ezmanan de digerin, sihên wan dikevin dilên mirovan û dilên wan tehl dibin.

Qey nexweşîyek ji xewê radibe û li dora dinyayê de digere.

Di paîzê de sistîya jinê, zayîn û mirin dikevin pêhev û insan'ji xwe re dipirse:

Ma ez ji kû hatim û diçim kû?

Jiyîn çi ye? Ev hatin û çûyîn ji bo çi?

Rojeke ji rojan dilê Iblîs teng bra,

39

ji xwere got: Ezê herim goristanê yekî ji mirîyan ji xewa wî hişyar bikim û pê re Imxêvim

û wek gotina xwe kir û çû goristanê

û ser tirba nivîsevanekî sekinî û ban wî kir

û got:

Ho! guh bide min! ji cihê xwe rabe! ji

gorinê dengê qebe lê vegerand û got: ji

bo çi ezê ji tirba xwe rabim?

Divê tu ji tirba xwe rabi !

No ez ji tirba xwe ranabim!

Çima nabêjî tu ki yî?
Tu min was diki?
Walîyê tirko?
Ha... ha... ha.. no... ez ne ew im.
Ma tu ne komandarê eskerî yî? No..
no . tedîsan seh ne kir. Ma tu kî yi bibêjc...
Ez Ihlîs im.
Ko wisa ye, baş e, baş e, zûka têm.
Kêl ji cihê xwe qeliqî, axê xwe vekir û
hêdî - hêdî cendekê zelumî ê hestî ango qeltaxê
wî ji erdê derket. Ihlîs jê re got:
Roja te xweş be. Nivîsevanî lê vegerand:
Ez nikarim selava le li te vegei'înim.
Mirî gelek nizm digot û dengê wi ecêb
bû, qey du hestî hev UJgemirandin. Ihlîs got :
Li qisûra min mêze meke, niin ne diviyabû,
ez selavan li te bikim.
Xem nine... lê dixwazim bizanim, te
çima ban min kir?
Min banê te kir, minjixwe re digot,
emê herin bigerin!
Çak e... ger ji hewa ne hevqas spehi ye.
Tu ji sermayê natirsi? No. bi xwedê
ez natirsim .. Min di jina xwe de gelek serma
hilañî.
Belê . . niho tê bir.i min, te serma hila-
40
îî, ne sax ketî û wisan mirî. Her du li teniştâ
hev bi rê ve diçûn.
Baraneke hûr dibarî û bayek dihat li
'hestiyên ser û perasûyên nivîsevanî re deriaz
dibû ko êdî di'ek tê de nedilivî. Ji kortikên
çavên nivisevanî roniyêke heşîn derdiket,
diket erdê û rêya Ihlîs ronak dikir.
Nivîsevanî ji Ihlîsi pirs kir?
Em diçin bajêr!
Ko dixwazî serseran, keyfa le tê?
Çawan nayê? !
Ma di bajêr de çi heye ko nîzîkî "dilê
te ye.
Mirov.
Çima?

Çi bêjim... ez çiqas ji bo wan xebitî-1
ine. Iblis dikenî û kêfa wî dihat û digot:
Insanê rebcn! Hem reben, hem bextiyar
Iblîs ir.iîê xwe diqêîqand. Ji goristanê
derketi hiin, li her pêyên wan de rêyeke pehn
x\ve diêj fikir, di her du rexên rê de, avahîyên
mezin biibûn rêz. Rê tarî bû, ronîya
fanosên rê hindik]jiin wê kêmanîyê, kêmanîya
roniya dinê çşkere fikir. Iblîs dîsan
pirskir .. I)e bêje.. di gorinê de tu çawanî,
'iu çawan li xwe dihesî.

Niha ko ez lê de hîn bûme, ne xirab e,
rahet û bêdeng e, lê dizanî despêkê de giran
û gelek dişwar bû. Wi kerê girêdayî ko
tabûla min bismar kiri bû, bismarek li mêjiyê
min de/ jî kula bû. Dizanim ko ne
tiştiki giran e, lê ez pê gelek aciz dibûm.

Min ji xwe re digot ew bi qesdi wilo
çê bû, min bi' eqî û mêjiyê xwe îşên pir
^elaman xirab fikir, dixwestin mêjiyê min jî
xirab bikin, û paşê kurm peyda bûn, ew jî
-41

îşek bû. Ez hêdî hêdî dixwarim. . gelek hêdî.-
Iblîs digot: Gotina te ye.. wisa dixwin, ma çî
dixwazî; ew goştê tehl û wek zirav jî zû
naye xwarin. Lê dizanî cendekê min jî ne
tiştik bû, goştê wî gelek kêmbû!
Tirk ji goştê wê zeydetir hez dikin ne
holê ye? Belê . gotina te ye, ma çawan nizamim,
ew goşlê me û guhdê me û hertiştê
me hemî bi bev re zû dixwin! Zivistanê de
gorin çawa ye, hînî ye? Belê.. ne bê hînî
ye, lê mirov lê fêr dibe. Lê hek rastîyê
dixwazi ez ji hemî tiştan zeydetir ji wan
ehmeqan aciz dibim ko tîn û di nêv tirban de
digerin û ser tjrba min de radiwestin.
Lê dizanî ez nizamim ji kî wextî ve ez
mirî me.. êdîwextçî ye seh nakim.
Ev çar sal in tu di axê de yi nîzîk e
bibin pênc Holê ye? Di vê navbirê de, sê
zalam hatin li ser tirba min rawesian, yekî ji
wan navê.min xwend û digot navekî wisa min

tucar ne bihîstiyê Nik dilê min di vê gorinê
de kes veşartî nîne. Çawa bibêjim dilê min
gelek aciz bû. Ez çend salan ji bo welatê
xwe xebitîme, pi.ştî vê xebatê yek tê ser
tirba min û dibêje: Min navê vi zelumî tucaran
ne bihîstiyê û ji gotina wî derdikeve ko
ez di gorna xwe de ne veşartime. Ma tiştên
wisa tînin kişandin? E din navê min nas dikir
lê wî jî digot ko min xulamîtiya tirko kiriye
bila cihê min bibe dogeh. Yê paşî digot ew
çiqas bêaqil bû, jîna xwe ji bo serxwebûna
Kurdistanê xelas kir.. Her tengîyê de ma û
wisan bê pere mir, kitêbên wî niho di gund
û bajarên Kuidistanê de tîh xwendin, herkes
hej wî dike lê mirî ji pesnên xelkê û ji
hejkirina wan bê hay e. Divîya bû jîna xwe
42

di xweşîyê- de biborîne. Wextê ko ketin nav
bajêr de, Iblîs guhdarî ya dengê kir û ji
nivîsevanî re got: Bibihîse! Nivîsevanî guh da
û bihîst. Şagirtên dibistanê yek ji şîhrên wî
distiran, pê gelek dilxweş bû û dîsa desf
meşê kirin. Xelk ti bcr kitêbxaneyên mezrn
kom bû bûn, ketin nav wan de û nivîsevanî
dît ko yek ji kitêbên wî bi lîpên zîv û zêr
çapkirî peşberê xelkê de ye, xelk bi çavên
geş lê dinêrin û tîpên kitêba wi wek stêran
diteyisin. Gava Iblîs şahiya wî dit pê dilxweş
bû û jêre got : Dixwazî em herin dûrtir?"
Nivîsevani got : No .. naxwazim, dixwazim
bizivrim ser tirba xwe; min dît ko ji bo
min mirin nine. Vegera xwe de dîsa dibihîsf
ko zaroyên Kurdistanê şilîrên w.î dixwendin.

Edebivata Welatî

Edebiyata welalî, ew edebiyat e ko ji
jiyîna milletî, ji hiş, dil, dîrok çîrçirok
stran û lajeyên wi hiltêt.

Kanîya wî, dilê millet, hiş ûjiyîna wî ye-
Tinê ev edebiyat e ko germ, rengln,
bibihn û xwedan ronahî ye.

Ji vê edebiyatê, dengê blûr û dîlanê,
stranên çiyê, zîzîya hêvin û hejkirinê bi tep~

tejia dilan ve tèn bihîstin.
Piranîya miletan pirîcar vc rastîyê seh
ne dikirin, li ber ne diketin.
Li ewropayê, roiletin hebûn ko hej zmanên
xwe ne dikirin. Zmanên xwe kiçik, teng,..
nespehî û nehêja didîtin.
Ev hal di welatên rojhelatê de jî dihat
dîtin.

43

Herwekî di nav kurdan de, heçî "mirovên
zana radibûn kitêbên xwe ne bi zmanê
knrdî 16 bi zmanê biyanîyan dinivîsandin.
Pîştî xebata sedan salan, di welatên Ewropa
û rojhelatê de hate seh kirin ko ev rê
dernakeve û ev awa naçe serî.
Çiko millet ji wan kitêban re guh ne
dida û xebata wan mirovan berxurdar ne
dibûn. Ber vê yekê ev mirovên ha vegeyriyan
ser .'zmanên xwe. Vêca xebata wan ziika berên
xwe dan û millet pey edebiyata wan çû.
Bi vî awayî, di nav wan miletan de edebij'aleke
geş û zendî çar bû.
Êdî her kesê ko bi xwendinê di zanî zmanê
wan seh dikir û kitêbên wan dixwend.
Ji xwe welê jî diviya bû.
Ji ber ko ji nivîsandin û))elavkirina
kiteban qesd ew e ko hiş û fikrên qenc bikevin
nav xelkî, di dil û serên wan de cih
bigirin. Ji mesela zma'nî pêve meseleke din
jî hcyê.
Herwekî nas e, fikr û his di dora zmanî
de xwe digehînin hev, û ber znian fikr
û hisên xwe û awayê gotina xwe bi xwe re
hildigre û ewpê re diguhêzin û pey zmanên xwe
dikevin. Bi vî awayî digel zmanî, likr û hisên
biyanîyan jî tèn dikevin nav me, di dil
û bişê me de cih digirin, û rû û gonê me
ên manewî diguhcrînin, di heşifinin.
Paşî vê gctinê, qesda me, awayê edebiyata
me ji xwe têt seh kirin û ew rêya
ko em dixwazin tê re herin bi xwe vedibe
û dikeve pêşiya me. Vêca divêt ko em bi zmanê

dê û bavên xwe, bi zmanê şîrîn û delal,
bi zmanê kurdî, bi kurdiya xwerû binivîsîn
.û fikr û bişên xwe ji çîrok û stranên kurdi
44

bigirih. Ji xwe Ehmedê-Xanî berî sêsed salr
vê rêyê ji me re vekiri bû. Lê heyf paşiyên
wî pê ve ne çûn.

Xanî kitêba xwe bi kurdmancî nivisandi
bû û fikr û hişên wê ji çirçirokeke kurdî,
ji Memê-Alanî girti bû. Xanî xurtiya zmanê
xwe hêj wê gavê hesîya bû û ji wan re
ko pê ne dinivîsandin bi beyta jêrîn dixwest
spehîtiya zmanê kurdî bide zanîn

«Safi şemirand vexwar durdî

((Manendi - derî lisani - kurdi»

Edin' çax e, ko em bidin pey Xanî,

Rovî3Tê Xapînok

Roviyekî defek kir stoyê xwe, li ber
kuna xwe se'kinî, li defa xwe dixist û di
got: «Xebereke mezin . . Daweteke giran ...
Pronivîseke ecêb... Lîskê mişkan ... Şerê kwisan
... Stranê şalûlan ... Rabin! Rabin!_, Vê
rasthatîya zengîn û rengîn winda mekin,
werin ... werin ... (ding û ding ... ding û ding...)
Derbasbûna mirîşk û kewan belaş e, rabin...
rabin...»

Kewek bi ferûçkeke mirîşkan xwe li
deng girtin û hatin. Kew ji ferûçkê re goh
Were em derbasî vê dawetê bibin, ji bo ko bê
pere ye. Gava derbas bûn, rovî got, de we-
'rin, werin, ez we bixwim. Hon ketin dava
min .. kew û ferûçkê dest bi girî kirin û li
ber rovî gerîyan, gotin : Apê rovî di me bi
buhûre. Rovi got: De îro xem nake, taştê û
şiva min heye, ezê sibehê we bixwim û rovî
kevirek danî ber kuna xwe û çû gerê..

Kew û ferûçkê bi nikulên kevir wergerandin,
derketin û revîyan. Vê car ferûçkê
ji kewî re got: êdî nema em tîn xapandin...

Qedrî Can

45

DELALIYA ZAROWAN

Binve xweşîya dil û du çavan,
Dadê ji tere hero, nîgehban,
Da zû tu mezin bibî Bedir-Xan,
Binve kezeba min binve lo ! lo!
Hişjrar mebe, niho ne qenc e,
Landik ji tc re bizane genc e,
Bê xew me be paşîya wê renc e
Binve kezeba min binve lo! lo!
Xweşhal î weki kevok û berxan
Fekrandina te melek jî heyran,
Pak e neseba te dadê qurban,
Binve kezeba inin binve lo! lo!
Dewra felekê li ser me kin e,
Bextê me reş e, kezeb birîn e;
Mesken.ji me re niho nivîn e,
Binve kezeba min binve lo! lo!
Ne mal û ne saxî û ne rahet,
Talan kirine hemi ji mihnet;
Dişwar e gelek belayê xurbet,
Binve kezeba min binve lo! lo!
Çerxa felekê wekî nesim e,
Ho nabe xwedê gelek rehîm e,
Roja xweşîyê dibit kerim e,
Binve kezeba min binve lo! lo!
Hewqas tu mebêje ev çi hal e,
Bê sebr mebe welê menale,
Ewn û kerema Xwedê heval e,
Binve kezeba min binve lo! lo!
Emîn Alî Bedir-Xan

46

Weîat, Welatîni û Al
Welat erdê bav û kalikên me ye.
Welatew dere ko, pêşî3rên me li wê
rabûne, ji bona avahîya wê xebitîne û li
w*ê mirine.
Welat ew diyar e ko, em têde sekinîne
û rojekê. di nav axên wî de dê bêne
veşartin. Xelkê welatekî, welatîyên hev
in. Borî, hal û dawîya wan bi hev re girêdayî
ne.
Zmanê wan, girêdana wan, her
hal û lebtên wan mîna hev in. Pêşîyên

wan li rex hev û du rabûn, rûniştin û mirine.

Welati bi qencîjra hev şa dibin, li ber xirabiya hev dikevin. Şîn û şahînetî wan yek in.

Xelkê welatckî brayên hev, pismamên hev in. Her gav bi hev re, dest bi dest, ji bona xweşi, avahî û azahîya welatê xwe dixebilin. Kar û armanca wan yek in. Ji bona welatê xwe can û malên xwe didin der, xwina xwe bêperwa dirijînin. Herê dixebitin ko welatê wan mekevit bin destên milletên din.

Lê milletin hene ko welatê wan, bi ^awakî, keti}Te bin destên ne}^ar û dijmi nan. Wek welatê milletê me; welatê Kurdistanê.

Ev milletên ha ji bona rizgarîya we-
47

latê xwe dixebitin. Xebata wan ev e: Rojekê berê ro. bi}ranfyan ji welatê xwe derînin û mma milletên din biserxwe bibin, di nav hev de bi xvveşi, û bi qenci bijin.

Her kes heji welatê xwe, hejî welatîyên xwe dike. Hejkirina welêt di dilê me de hêvîneke mezin û bilind e, Em pê xurt, zexm û canfeda ne. Jê re welatinî dibêjin. Welatinî di hundirê me de agirekî miqedes e. Pêta wî agirî ji me re her tiştên welêt dide hej kirin. Ji lewre, di ber çavên me de ax, deşt dar, çiya û kevirên welatê me ji yên welatên din spehîtir, xweştir û şêrîn-Tir in.

*

Her millet xweyîyê alekê ye. Al nîşana millet û welêt e.

Tevayîya heyîna miletan di ala wan de civiyaye. Al namûs, rûmet û bextê miletan e, Zarowên her milletî ji bona bilindî

û biqedirbûna ala xwe, bêperwa xwe
didin kuştin.

Ala her miletî jê re bihaye. Di cejn
û şehînetan de qesr, seray, xanî û kûçeyan
pê dixemilînin, di ber wê re dibörin,
slavan lê dikin, wê maç dikin.
datînin ser serê xwe.

48

Alên miletên biserxwe, di ser
kelat û bajarên wan re li pêl dibin, di
rêveçûna leşkerî de divekin pêşîyê.
Lê alên miletên dîl, wek ya miletê
me, ji her derê biderkirî, lihevtewandî,
li ser dilê zarowên wan de hilandî ne.
Miletên dil dixebitin, xwîna xwe
dirijênin ko biyanîyan ji welatên xwe
biqewirînin û alên xwe li ser kelat û
bajarên xwe ji nû ve daçikînin.
Ala her miletî bi çend rengan e û
bi şiklekî din e.

Ala kurdan ji jor ber bi jêr ve,
ser hev, sor, spî û kesk e, di nava wê
de roj diçirise.

Divêt zarowên Kurdistanê bixebitin
û vê rojê hilînin, ber bi ezmanê
Kurdistanê ve bilind bikin, li wê
bibrûskînin, welatê xwe ser avahîya
xwe a pêşîn vegefrînin û di bin tava
wê de biserxwe û bi kamiranî bijîn.

Celadet Alî Bedir-Xan

49- (4)

ÇARINÊN XEYAM

Veşartîyên pêşîjê ne tu dizanî û ne ez
Ev tîp'a kewsele ne tu dixwînî û ne ez
Gotina min û te di paş perdeyê de ne
Ko perde ket ne tu dimînî û ne ez
"Nivîna axê de raketîyan dibînim
Di bin erdê de veşartîyan dibînim
Çendan li deşta neyînê mêze dikim
Nehatîyan û çûyîyan dibînim
Dinê ji jîna me a peritî awirek e
Ceyhûn ji hêstirên me ên xwîn avek e

Dojeh ji cefayên me ên bêtişê çirîske e
 Bihuşt ji dema dilxweşiya me bihnek e
 Ewên ko dorhatîyên zanînê bûn
 Vj bi berhevkirina zanînê xetirekên civatan bûn
 Ji \vê şeva tarî rê derneêxistin
 Çêrokek gotin û ketin xewê
 Bê vîna min ez anîme heyînê
 Jînê ji heyranîya rain pêve tiştêk zeyde ne kir
 Bi zorê çûn û me seh nekir çî bû
 Ji vê hatin û mayîn û çûyîn miraz
 Piyana teji a rengê xwe girtî
 Şkênandina wê serxweşek çawe babet dibîne
 Hevqas ser û ran û kef û destên delal
 Bi hevîna kê gihane hev bi erna kê şikestin
 Vexwarina şerabê û şabûnî ayîna niin e
 Destkişandina ji kufr û dîn dînê min e
 Min ji bûka dinê re got-qelenê te çî ye
 Go : dilê te ê şa qelenê min e
 Di çerxa dinêya bê bi'nî de
 Bi dilxweşi vexwe şerabê dem bi cewr e
 Ko nob giha dema te ax meke
 Ev piyanek e ko hemîyan re didin fir kirin bi dor
 50
 Ev rojeke xweş e hewa ne germ e . ne sar
 Ewrî toz şuşt ji lamên gul û dar
 Bilbil bi zmanê xwe ji gul- zer re got
 Rabe dema vexwarina şei -bê ye digel yar
 .Ji hatin û çûna me kar çî ye
 Berê hêvîya jîna me li kû ye
 Di çerxa canî de çend inirovên pak
 Şewitîn û ax bûn ma dû li kû ye
 "Gayek ezmanî de ye navê wî Perwîn
 Yekî din di bin erdê de xwey nivîn
 Wek kûrbînan çavê hişyariyê veke
 Jêr û jora du gayan garanê keran bibîn
 Heyf strana ciwanî çikihaye
 :Ev bihara şahîyê êdî nemaye
 Ew çûka cejna ko navê wê ciwanî bû
 Hawar çawan hat û kengê firiyaye
 "Şerabê bide destê min dilê min tihn e
 Ev jîna bêbext direve wck bihn e
 JAabe şahiya dil xewna şevan e

Rabe agirê ciwanîyê av e yek bihn e
Dinê de xwestekên te sergirtin ma dawî çî ye
Te nameya jînê gî xwend ma dawî çî ye
Bibêj te çawan xwest welê sed sal mayî
Bibêj sed salên dî jî bimînî ma dawî çî ye
Im gî dilketî ne û şerabperest in
Di kaviî de rûniştine serxweş û mest in
Ji spehîti û kirêtîyê wehm û xiyalan dest kişand
Ji me hiş mexwaz em gî şerab bi dest in
Gulrûyê piyan û şerbikê şerabê bigire
Pê lêva avê û mêrg û çîmenan bigere
Ev feleka bêbext ze-hf rûheyvan
Dike sed car şerbik û sed . car piyan
Ev dinê ko çend roj bû pêgehê me
Ji xemê pêve hîç ne bû destgehê me
Wey li me pirseke me jî hel ne bû
Çûn û hezar bêrî man di cergê me
51

Rûroj rabe û were ji bo xatirê me-
Hel ke mişkilekê * wek daxwaza dilê me
Şerbikeke şerabê bine de em vexwin
Ji pêş dema ko şerbikan çêbikin ji axa me
Eya ko bijartîya cihan î ji min re
Delaltir î ji can û çavan ji min re
Rûrojê ji canî şêrintir hiç nîne
Tu sed car ji canî şêrintir î ji min re
Dinê de berê dara rastîya kûr ne giha
Lew di wê rê de hemî ne rênezan
Her kesî destê xwe bi çiqlekî sist girtîye
Îro wek sibe sibe wek roja pêşîn e bizan
Wey ji wey dilî re ko tê de agir nîne
Ji bo delaleke rûroj ne dil ketî û dîn e
Roja ko bêşerab te ji xwe borandî
Ev e rûja jînê a windatir bê jîn e
Em îro dilketî dîwane û mest in
Iro dêra spehîyan de mey perest in
Ji heyîna xwe yekcar dûrketî ne tev
U di mihraba elestê de dest best in
Meyger kesera min bilindawaz bû
Serxweşîya min bêbend û bêgaz bû
Bi porên spî serxweş im ji şeraba te
Bihara dilê min ciwan û saz bû

Tîra ecel re ma heye sipêr
Hîç e lûleperîya zîv û zêr
Çendan li dinê re mêze dikim
Qencî qenc e hew mayî bêkêr
Jînê de pesna şerabê lêvzîna min e
Xeynê şerabê tu tişt ne dilxwaza min e
Mela ko seydayê tê hiş e xweş be
Seydayê te bizan feqehd min e
Madam çûyîn bê guman e ma bûn ji bo çi
Xaçerêya timayê de westabûn ji bo çî
Herwekî mayîn tune ne bii û nabe
Bîrkirina çûyînê û dilxweşhûn ji bo çî
52
'Spêde ye rabe ho gewherê naz
Nerm nerm şerabê vexwe bi nay û saz
En di xewê de veşartî ne zanîn
Ji ên borî kes venagere çûn bê awaz
Meyger binêre min dil ji teşqeieyan vala ye
Şêr hemî çûn niho daristan vala ye
Her şev piyana ezniên kefên şerabê diavêt
Îrû ko noba me ye piyan vala ye.
Lêva avê digel piyan şerab û meyger
Bihuşta min û te ye delal e ew der
Dest ji gofina bihuşt û dojhê bişo
Ma kî çû dojhê û hat ji bihuşta zer
Bide şeraba lalereng û ronak
Bikşîn ji qirika misînî xwîna wî a çak
Çiko îro ji şerabê pêve
!Ne ma destekî Uelal û pak
Piyana te de yaqûta rohn heye ho nieyger
Dilê min wek yaqûtê geş ke ho meyger
Piyala lejî bide deslê rain ho meyger
Da bi wê canê xwe vejnim ho meyger
Bide şeraba reng-gulbiroj ho meyger
Ji keserê can hat ser lêvê ho meyger
Da ko bêhiş bikevim û baz bidim
ji hişî û dinê ho meyger
Berî ko xem şevrabûnê bike
Ferman ke delale şeraba sor bînin
'Tu ne ew zêr î ho jîrê mezin
Ko ji axê wedigerinin ji nûve tînin
Dixwazim tiştêkî ji le re bêjim

Bi du tîpên gewherîn bo te bêjim
Bi hevîna te ezê bikevim erdê
Bi hevîna te ezê jê hilkevîm
Duh ber meyxaneyê re derbaz bûm bê hiş û mest
U min pîrek serxweş dît misîn bi dest'
Min ji pîr re got ma tu ji Xvedê şerm nakî ho;
Go kerem ji Xwedê ye de here şerabê vexwe lo
- 53

Rasthatineke Ecêb

Li Bexdaê hevîlekî min hebû; ew jî
mîna min çercî bû. Ez û ew em qederekî bi
hev re man, paşê vegerîyam Şamê. Li karekî
geriyam, min ne dît. Rojekê min rojnameyek
Misrê dixwend, ev xebera ha ket ber
çavê min: « Baxçeyc tebayê Misrê paleyekî
xebatkar divê, werin ba gerînde..»
Gelekî kêfxweş bûm, hema li tirênê
siwar bûm û min berê xwe da Misrê; derbasî
baxçe bûm, gerînde derket pêşîya min,
li min mêzekir û got: « Ji rûyê te xuya
dike ko tu ê xweş bikarî texlîtê lîskê meymûnê
bikî..» Ez ecêbmayî mam ko çî bibêjim,
wê gavê gerîndê got :
« Meymûneke me hebû, çend roj berê
çû rehmetê. Me diviya bû meymûneke din
pêda bikin. Em nikarin dewsa wî vala bihêlin,
tu dixwazî çermê rehmetîyê li xwe bikî û
bikevî şûna wê, roja te bi dinarkî?» Min got
«Herê!» û bes. Min çermê meymûnê li xwe
kir û car carna lîskê \vê texlît di kir. Min xwe
bi ben digirt û radipelikîm û min xwe carna
çeng dikir cihê dûr. Careke destê min
sist bû, ji ben şemiti û ketim xwar. Min dît
ko şêrekî gir li hemberî min e. Ji tirsîya
min qetîya, canê min lerizî, ez tirsîyam ko
şêr min perçe bike û bixwe.
Şêr nêzîkî min bû û destê xwe bi dilovanî
danî ser milê min û got: «Ez jî mîna
te çerçîyek bûm..» û xwe ji çermê xwe kişand,
min dît ko hevalê min ê Bexda ye..

Q.C.

54

Pirsên Min û Mîr Kamiran
Gote min Mîrê Kamiran
Ev elfabêya di hanan
Heye kê m û zêdeyê wan
Ez Tu zanî zmanê kurdî
Du hezar sal in bê xweyî
Ma bi carek têtê ci
Mir Ev pirs rast e û spehî ye
Lê ev isûlekê ilmi ye
Divê qenc bê te ci ye
Ez Lihevanîna zmanek
Pir zehmet e bi carek
Jê re divê zemanek
Mir Hema di wextê me hat
Divê cm bikin pir xebat
Dijminên me bibin mat
Ez Matbûna neyaran bi zanin e
'Dibistan û xwendina me tinine
Ji bo me çêke û zû pêk bîne
Mîr Pêkanîn bi zanîn û xet e
Xwendina wî bi millet e
Divê hon pir bikin xîrete
Ez Êv çend sal in millet raza ye
Dest û pê ji ber xwe berdaye
Hişyarbûn li mirovê zana ye
Mîr Pir tev medin bixêrtir e
Kin bibirin çêtir e
Ders ji me re ferztir e
Evdirehman Elîyê Yûnis Sasûnî

55

Li Goristanek Amedê
Îşev ji hemû şevan pirtir bihna min
teng bûbû, dîsan derdê min serî bi derxistibû.
Şaxên mor li kula min a devbernixûn
diyar bûn. Tajan û tivancan, ji dil xwe
dirêjî kilox dikir Teziyên sar ji binê lingan
heya qotê serî diçûn. Qefsing li min teng
bûbû û têra dil ne dikir. Weki nexweşê ko
ta li serî dide, min dixwest cilên xwe biçirîniin.
Xwîdaneke sar û zeliqok bi enîya min
keti bû. Min li derdê xyve kêri bû der, lê
mi'kima wî tine bû. . Kela gîhana welêt.. kela

gîhana welêt ..

Min da xwe û ez rabûm navbera mala
me û derya du sed gav hebû berve
derya diçûm.

[Her gav çiqas ko ev kel li min radibûn
ez diçûm ber Derya, ji ber ko derdên min
û vî bi hev diman, ko timî bi pêl e, hewînîya
min pê dihat.] Hêdi - hêdi diçûm, gumîna
pêlên derya, dengên wîrwirokan û zarina
teyrekî şevê di zik bev de wek lorika dîyan
li ber dereûsê bi canê min sadibûn Dilê
min fireh û xweş bû, lê kela min pirtir
radibûn. Li min wilo qewimî bû ko, pêyên
min pir caran nedigihan erdê Çengên min
radibûn, wê gavê min iira teyran dixwazandin.
Bi şîna Yezdanê gewre ba ket binçengên
min û firîyam.

Firîyam lê ne wek teyran û balefiran,
wek Melekan difirîyam. Bi wê çûyîné di
satekê de min dikaribû di ser hemû dinê re
derbas bûma. Cihê ez biçûmayê nîzink bû,
di bihnekê de Felestin, Şerqilerden, Sûriye,
56

derbaskir û di tala Serê kanîyê re li sînorê
welêt raperîm. Di navbera Mêrdîn û Wêranşehrê
re xwe gîhande ser Diyarbekrê. Gava
ez gihome Diyarbekrê li hêla derê çiyar
tirîjek nûrê weka keskesorê, lê stûr bi ber
çavên min ket. Çavên min lê delîyan, hineki
ez wir mat mam, paşê min xwe lê girt û
çûm. Gava gihêştîme tîrija nûrê weka pirpirokên
ko per dişewitin ez dijor da hatime
xvvar û ketim.

Hin êvar zû bû, cihê ko ez keti li pêş
rawesteka balatîrên Tirko bû, leşkerên Tirko
di serhêl û binhêla min re derbas dibûn.
Ez di cihê xwe de mam, piştî demekî dinê
qirîya û ker bû, her kes nivist, tinê dengêkî
bi şî ji Dicle dihat. Serekî min dor alîyên
xwe çav kir, li neyaran nîşan nema bû. Hîn
tirija nûrê bi hemdê xwe şewl didan Ji ber
ko du mamên min ji di wî erdî de veşartî bûn,

min dizanibû ko kijan şêr li wir radizê,
Şêx Seîdê kal !!..

Hîdi-hidi min xwe gihande tirijê, vêcar
zimanê min halibû girtin êdi min nizanibû
ko çi bêjim. Serekî min û dil li berhevda
kar bi min nedibûn, û nikaribû du pirsan
bi cih bikim. Wilo dest best berê min
li tirijê û rawestîya bûm. Bîstekê bi şûnde
.ziman hebekî bi gerket û min got:
Hê kehba qewmiyeta min Şêx Seîdê
kal: te... te zincira dîlîya qewmê min bi zexmîya
dil, piranîya zanîn û rastîya xwe qetand.
Weka şêrê ko di qefesê de bi derkeve. Ev
qewmê ko çar sed û hinde sal in; xwe ji bîr
kiri bû, xwe winda kiri bû, bê nav û bê
-zanîn ma bû, keli bû xewa mirinê; di wê
xewê de, ew şêr, te hişyar kir. Neyarê ko
57

dixwest me, navê me û zimanê me, ji dinêhilîne,
te di destê wî de lêda û şikand. Ji
roja ko te serî danîye û vir de, kijan kurd
çi bike û li Kurdistanê çi bibe hemû kirên
te ne. Cima ko bingehê wî xanî te veda û
hîmê wî te danî. Heya ko dinê hebe ew
kesên ko di bin navê kurd û kurdîtiyê de
bijîn minetdarên kir û qencîya te ne. çiko ji
wê rojê û vir de bavê kurdîtiyê ê paşîn tu yi
û dê her tu bi.

Bende ji minetdarên te kurdekî biçûk
û bêkêr e. Ji ber ko Yezdan dilê min wek
dilên brayên min ên kurd zexm çê ne kiriye
ji tiştên biçûk û mezin zû diêşe. Diêşe lê ne,
êşek nexweşi, êşek evînî... Giş dibe agir
agirekî wilo ko cenabê Zerdeşt li bêteşe bûna wi
vediciniqe .. Can û cendek li min peritandîye
bihnekê nikarim bê xem rawestim, giş şewat,
sotin, jan, tajan, tîr û tivanc in.

Hê qencê Xwedê! qesda min; dîtina
welêt, ev erdê ko ji şêr û lehengan tijî
ziyaret kirin û ji bo vê jaha di dilê xwe de
jî dermanek ji cenabê we xwastin bû. Lê
vê tîrijê perên min sotin û ketime xar, ev

im ka tu ji min re çi dibêjî?

Tu deng çê ne bû. Hat bîra min ko hê nizanin, dinê qiriye û giş nivistin e, ji lewre tu cihabê nadin. Dîsa min kire zarî: Hê' gewretirê qewmê min? tu bi kesera dilên van şehîdên li nik xwe û bi kula dilê şehîdên kelha Xwey dikî ko cihabek wekî daxwaza min bidî...

Dîsa weka berê dinê ker... tû deng çê ne bû. Cardin bi dengekî zîz lalijim: Hê şehîdê gewre û hîmê heyîna kurdîtîyê tu bi evîna xebata şehîdên kir û Seyd 58

xan û Elî-Can diki ko min hinde bê fer" nekî, an ez ne hêjayî vê daxwazê me?! Dîsan tu tişt bi der neket. Êdî mecala min û xwe ragirtinê ne ma bû. Firqata girî ketibû qirika min, bi hêl û dengê xwe min kire gazî û zarî.

Hê hîşyarkirê qewmê min! Tu bi mêranî ya di dilê Ihsan u Ferzende û bi gora Birho dikî ko cvqas min kiz û şerpeze nekî. Cihabek... du pirs... dilxweşîyek, çi dibe... ma ez jî ne kurd im?

Bi bihîstina her sê navên dawîyê di rohelatê tîrijê de derîki mezin ji erdê vebû û yekî serê xwe tê dc biderxist, çi binhêrim ko Uzêr axayê silopî ye. Min ew nasi, lê wî ez ne nasîm. Holê dest bi axaî'tinê kir: Bira! ji bo Xwedê hinde meke qîrîn û zarin. îşev civîna mezin heye ko nikarî werî nik me. Ma tu ji rêya Xwedê ketîye ko holê dikiye gazi?! Hin pir dirêj biki emê xeberê bidin melean dîije nîzikî me ye dê çend zebanîyan bişînin û bi agir bera te din û li nav çava te bidin heya dimirî... lê te gunehe, rameweste u here inala xwe. Di ramana derbaz bûna nav goristanê de ezî serhişk bûm, ji lewre min holê lê vegerand:

Hey lo pepûko! tu ji agir ditirsî ma agir çi bimin dike?... Agirê ko Xwedê xistî

dilê min heke berdim bila dûje jê bitirse ko ew dê bê zebanî bimîne. Ji \\e bi şîinde dixwazim bê m civîna mezin bibînim û şolê min heye.

Li ser van pirsan axêberê xwe da jêr, çend pirs gotin û vegeî ser min û got: Ma kesî te ê civaki li vir heye; heya.

59

]ko bikaribi werî diyarê civînê?

Erê axa heke ew jî wek min ne sêser bin du mamên min li vira ne. Şukrî û Nûrî ên mirdêsî, ji hatina min agah bike bila destûra min bigirin da ko werim nik we. Ma tu min nas nakî? mal ava hinde em di çala Amedê de man, niha ez rasta te hatim, tu xwe li min digirî û li min radibî?!

Gava me hevdu di bî hê tu sîpe bûyî ji lewre min tu ne nasî. Li qusûrê menhêre, 'tu ne biyanî, dikarî werî. Bira! ez dergehvanê civîna mezin im. Ji êvar de wilo emir dabûn, ji bo wê min hinde tu kiz kirî, de keremke were.

Ez çûm, Uzêr axa ez himbêz kirim û daxistime jêr. Çi binhêrim, wira jî cihaneke, lê cîhaneke geş , û ava... Rê, avahî, tevger tişteki ji heşan der bû. He kariba ji stêrkên zmên pirtir bîm. Beri her tiştî min pirsî , -şûna civînê kir. Gote min:

Divê, li ser rêzika me, tu mamê xwe Iribînî û kartekê bide te da ko bikarî heri diyarê civînê.

Min pirsî mamê xwe Şukrî kir got:

Ne di nava civînê de ye. Niha li mal hat, pirsî Hesên Xêrî kir û daket ber Dicle.

Gazî xorteki kir u bi min re şand. Uzêr axa ma li ber derî. Ez bi xort re daketim 'ber Dicle, mamê min destmêj digirt. Gava çav li min ket, hat ez himbêz kirim û dilê xwe li min xwes kir. Destûra xort dayê, xort çû. Min pirsî Mamo! ma vira ne buhişt e?

Na vira qada xebata welêt e. Dixwazî
te bişînim nik apê te, here li buhiştâ şehîdan
iiêreke.

60

Mamo te zim'anê xwe yek car guhartîye.
Ez ditirsîm ko tu hîn li ser zaravayêwelêt
bî. Lê dinhêrim peyva te tikûz e.
Erê kurê min; heya du salan berê
em her kes li ser zaravayê welatê xwe
daxiftin. Lê pêrar ko Turko Şêx Esedê
Hevlêrî bi darve kirin, #hat cînariya me bi
teptepa camêr civatek zanisli hate pê, niho
li ser ziman dixebitin, ji lewre hebekî peyva
me çake.

Serekê civata zanistî kî ye?

Serek Şêx Esed efendî ye, nivîsevan
Salih begê Hênê ye û duwanzde jî lebatên
wê he ne. Ev bû salek bi pêkanîna ferehenga
mezin mijûl dibin.

Ma ji bo çi we Ehmedê Xanî nekir
serekê civata zanisti?

Ehmedc xani çavdarê tevayîya xebatên
zanistî ye

^ Tu zanî mamo! Turko zimanê me
rakirîye.

Erê, beri çarde rojan min di hîşyarîyê
de xwendi bû.

Ma tu rojnameyên we hene?

Bi navê Hîşyarîyê rojnameke meya
siyasî heye.

Ew jî bo salek bi camêrîya Fuad beg hate
pê Fuad beg gerînendeyê berpîrsîyar e, Kemal
fewzî gerînendeyê çapxanê ye, Hesên Xêrî nivîsevan
u Hecî Exti xebergihan e.

Piranîya we dîmoqrat in an arîstoqra tin?

Ji rojnamevanan pêve hemû arîstoqratin.

Her yekî hucetek di paşilê de ye wek
navmalekê.

Mamo! Uzêr axa gote min civîna

61

mezin heye. Min divê tu min bibî diyarê
civînî ez bibinim,

Kurê min! ez bi xwe naçim civînê,
 heke dixwazî karLekê bidime te, here.
 Ji bo çî naçî civînê?
 Lawê min vê derê melivîne, pirsên
 rast tehl in, dema lişlek bê rê dibe ê kirî kî be
 rasterê didime rûyan û gilîyê wan ji bi
 sernîvekê dikim. Lu bi xwe dizanî bihna min
 jî teng e û xwe ranagirim, ji ber vê dilê hemû
 hevalan li min dimine. Ji lewre ye ko bûn
 heft sal cereke tine çûme civîna mezin.
 Kurê min! qene tu welê nekî. Her gav
 li ser axaftina welatê xwe were dîtîn.
 Wey sed cari xwezî bi dilê te mamo! qene
 heft sal in ko tu carê ketiye civînê. Bi
 serê te, ko di van heit' salan de min hê
 diyarê civînê nedîtîye, Weka pirçêmkê min
 berê xwe rûçikand, hemî yan pirsên min
 ên tal ditin, bi çav li min hez dikin lê bi
 dil.. Hê min " dîyarê tu civînan neditîye, Çi
 ko dizanin parêza devê min nîne û li cem
 me jî çavgirtin heye ji lewre... De bila ew
 derda bimîne di cihê xwe de, he min bibe
 dîyarê civîna mezin û carekê li tevgera we
 binherim.
 Mamê min da pêşîyê û em bi rê ketin.
 Qesreke pir mezin hate pêş me, bi min re
 got: Ev Qesra civata zanistî ye, Me xwe
 gihandê nuh ava kiribûn. Hinde mezin bû ko
 bê hemd «Yêldiz» tanîn bîra mirov. Ez ecêbmayî
 bû bûm, gelo tu bê Qesra civîna mezin
 çawan bû? Em gihane derê Qesra zanistî
 mamê min got:
 Kurê min! dizanî (Hişyarî) li vir
 .biderdikeve? , -
 . 62 -
 Ez beni ma niho vekirîye?
 Erê vekiri ye, dixwazî em biçin Fuad
 'beg û hevalan serekî bîbînin!
 Min dilkirina xwe nîşan da. Bi asansorê
 em hilkişîn qorê yanzdehan, çapxane li wir
 bû. Xortekî dimil li ber derê çapxanê rawestî
 J3Û, mamê min pirsê began kir, wî got:

Hesen Xerî beg bi navê rojnamê
çûye guhdarîya civîna mezin, begên mayî li
vir in.

Mamê min li pêş û ez li dû em ketin
nava çapxanê. Diktor Fuad bendek dinivisand.
Di dema dest guvastinê de çavê min pê ket
rsernivîsa wê « Cendekê bê serî, destê çone »
bû. Kemal fewzî jî hêjmara Hawarê ya hevdehan
bi dest de bû «Tola karwên» dixwend.
Min pirsra Hecî Extî kir golin: Çûye welêt
ji me re xeberan binc. Piştî dil û xatiran
Diktor got:

Mal ava qet hûn bi ser me de nayên.
Divê hûn yekcaran li halê me bipirsin û
liinek jî bi mal werin cem me.
Evê bi ser we de hatim û bi mal ji
Birho bi malbata xwe ve, Şêx Evdirehman,
birek xortên kir, Seyd-Xan, Elî Can, Tewfîq
Axa bi hinde hevalên xwe ve ne hatin?!
Erê hûn hatin lê ne wek daxaza
me. Tu bê cih û war mayî, hînga em ketin
bîra te. Ev mêrxasên han jî ne ko holê
bihatana... Diviya bû serên wan mêrxasan
têketana hîmê bingehê welêt û cendekên
wan bihatana vir. Gava hatin serê wan pêre
bû. Dîyare ko li dest bê kêrîya wê ew şêrana
mirin û xêra wan jî negiha welêt. He, Tewfîq
axa hinde giliyê we bi sernîvekê kiri ye,
heke te bibînin ditirsim pirsên gelekî sar
Ibidin rûyê te.

63

Ji xwe min jî dil heye l;o biçim
dîyarê civina mezin, Çi gotinê bêjin min, ez
jî dê welê bêjim hevalan. Ma ji derbeder
bûnê pêve heye?! Xwedê dihebînî Hawaran
kî ji were tîne?
Hecî Extî tine. Dixwazî tu jîjimarek
Hîşyarî bere ji hevalan re.
Zor spasen dikim. Gelekî minêkarim ko
yekê bibînim û bibim.
Li ser niçandina Diktor kemal Fewzi
bi nav çapxanê de çî, tu ne ma Hîşyarîyek

di dest da û hat. Xwerû, bi tîpên nuh bi derxistibûn,
heşt rûpel bîm. Dema giha destê
min, ev hevdeyên jêrîn bi ber çavên min
ketibûn.

Sed carî mixabin ji bona gewreyên kurdan
Bo malê dinê gaca ol û namîsê berdan
Sed carî mixabin ji bona şêxên terîqan
Giş bûne pepûk ketine bin awir û zîqan
Sed cari mixabin ji bona zanayên bê kêr
Hinde serî danîn e, Tirko mizgeft kirin dêr
Sed carî mixabin ji bona xortên minewer
Çav dan e xulamîya neyaran bûne bê per
Sed earî mixabin ji bona civîna bê deng
Dîyar e li nik wan ne mane tu şêr û leheng
Sed carî mixabin ji bona axa welati
Em xapîyan ko me sipart wanê ne kêrhali
Sed carî şabaş û spasan li kir û derbend
Ko tê de rabîm Birho, Dawid îhsanî Ferzend
Bijîşkê Welêt

F u a d

Hîn min dixwest bendek dudûyên din
jî bixwînim, ko min dît destek, li milê min ket.
Ez vegeîm u berê xwe dayê ko Melekek got:
De rabe xorto! Şeweqê gewr kir. Divê
tu ji goristanê bi derkevî.

^64-

Malava çi zû?! Hê niha hatim piçek
karê min heye. Ezê îro jî li vir bim û şevê
tê herim.

Nabe, piştî şeweqê kî li vir bimîne,
divê ew li dinê venegere, û em jî berpîrsîyar
dibin.

Ji bona rastîya melek min, li çavên hevalan
nihêri, Kemal Pewzî serê xwe hejand û got:
Rast dibêje.

Min got:

Ma cezayê mayîna min ne ew e ko
tim li vir bimînim? Ji xwe ez jî minêkarê
wê yekê me.

Xwedê zane Melek pir xeyidî bû ko. li
min dikir lez û digot;
De zûka rabe an ne ezê gazî ruhustîn

bikim.

De here lo!.. Ma tu min bi ruhustîn

ditirsîni? û vegeîme ser Fuad:

Bira! Bi yekîtîya Xwedê îi kesera dilê

we, ko ez ne minêkarê çûyînê me. Min divê

li nik we biminim. Ne min civîna mezin dît

û ne ji Şêx! Ma holê çûyîn dibe?

Na bira! Mayîna te ne rast e... Ma li

vir çi heye? Heke welat e, li dinê ye û xebat

jî li wir e. Ji bona dîtina şêx û civîna mezin

şeveke din were.

Hin pirs di devê me de bû ko, min dît

melekê me hevalemê xwe daye pê xwe û hate

pêş min.

Heke naçi eve ruhustîn!...

Ji ber ko carê di navbera Barzan û

Bîrekepran de miri ruhustîn di bû ji min re

nas bû.

Here bavo here! Ruhustîn ji min re

nas e, û ez ne ewên ko bi viridîqan bitirsim.

65 (5)

Herdu melean ji hev nihêrîn û gotin:

Bi rast serê vî hişk e, pirs pêde naçin,

divê ruhustîn bi xwe were;

û çûn. Kemal Fewzî gote min:

Te ne qenc kir tu yê çûbûna. Gava vana

gilî bikin ruhustîn dê were. Divê em li wir

bûna. Mayîna holê bê feyde çi jê tê?

Li ser bê madiya hevalan, êdî min ne

dixwest li wir bimînim. Hişyarîya ko di destê

xwe de min pêça ko têxim berîka xwe.' Min

dît desteki mezin dirêjî ber devê min bû.

Min nasi destê ruhustîn bi xwe bû. Êdî

rawestîn bêkêr bû. Min destê xwe yê

ko Hişyarî tê de bê hemd li destê ruhustîn

da û va hevda got:

Nadim ji te re bikşîne destê xwe ruhustîn!

Vî canê ko min gorî welêt kirye tu mestîn..

Bi hilweşandina destê min re êşekê li

dilê min xuya kir. Min çavên xwe vekirin

ko li nîzîka derya li ser mêrgên Ekayê

mêrgekê razayî me û min destê xwe

rastê di rex xwe de li kuçekî daye û xwîna
germ jê tê. Hişyarî di destê min de tine bû.
Şeweqê hîn nuh gewr kiri bû..

Osman Sebrî

66

TIFING û SESDERB

Sileh, şûr û xencer, tifing
û şeşderb ji bo rûspîtîya
mêra ye.

Lê gelek peya hene ko
ne layiqê tifing û şeşderba
ne, ji ber ko ew bi tifing û
şeşderbên xwe an berberîya
kurdan, an arîkarîya dijminên
Kurdistanêdikin. Tifing
û şeşderb ji bo parastina
welêt e, ne ji bokuştinabra
ii dost û hevala ye, ne jibo
kuştina hev e. Divê em bizaiiin
û tucar ji bîr nekin ko
kurdekî çiqasî xerab jî bî,
tim ji biyaniyekî zêdetir
nîzikî me ye. Kêmanîya
kurdekî hebe jî, divê em vê
lcêmanîyê jê re nekin eyb.
Ew brayê me ye, ji xwîna

67

me ye, kêmanîya wî kêmanîya
me ye, divê em arîkarîya
wî bikin, wî ji wê tengayîyê
xelas bikin.

Tinêwîkurdêko bêbextîya
welêt kiriye, heqê wî kuştine
ji ber ko ew êdî kurd naye
zanîn. Heta roja hukumeta
Kurdistanê bê danîn, gerek
tu kurd xerabîtiya kurdan
neke.

Derdê hezar kurdî tê
kişandin lê derdê biyanîkî
nayê kişandin. Ew mêranî
ko mêranîya xwe bi xwetî

ye, ne tumêranîye. Mêranî
bi neyarên biyanî remêranî
ye.

68

Azayî û Serbestîya Welêt
Ma ji bo miletekî ji azayî û serbestîya
welêt hêjatir û spehîtir çî heye?
Jê çêtir rehma Xwedê ye.
Lêbelê azayî û serbestîya welêt, ne
bi hêvîyên tiral, ne bi axaftinên pûç, ne
bi paldan û rûniştinê dikeve dest.
Xwedê dibêje: rabe ez bi te re me.
Bihayê azayî û serbestîyê; xebat, zanîn,
qelem û xwendin, bext, mêranî û xwîna
welatîyên hev e.

Miletek divê tu car, tu tiştî, ji azayî
û serbestîya xwe hêjatir û spehîtir nas
ne ke; jê çêtir nabîne. Divê ko millet di
dema hewcebûnê de, dilopa xwîna xwe
a pašîn jî, ji bo azayî û serbestîya welêt
birijîne. Tinê milletên ko çavsorîyekî
wiha li ser xwe digirin, nîrê dîlî û bin-
<lestîyê ji xwe dûr têxin, dibin aza û
serbest, di azayî û serbestîyê de dijîn.
Di dinyayê de qanûna miletan a
bilindtir û rûmetgiran ev bû û îro jî ev e
û her jî dê ev be.

ji xebata rêya millet û welêt çêtir,
.spehîtir û biqedr û rûmettir tu xebat
nîne. jiyina miletekî bê azayî û serbestî
tamsar e, bê qedr û şeref e û ne hêja
jeko bimîne.

Dilopa jehra dîlî û hêsîrîyê nabe

69

ko bikeve xwîna me, ko ket bi vê dilopê
ne bi tenê xwîna me, lê belê xwîna
zar û zêçên me û çêlîyên me jehrdar dibe.
Ev dilopa jehrdar bi sistkirina
xebatê di rêya milletê de û bi qebûlkirina
nîrê hêsîrîyê - bê desthilarînê- -
dikeve dilê me.
Kes nikare zora miletekî bibe ko

bi zanîn û bext, bi mêranî û mêrxasî
di rêya welatê xwe de xebatker, şerût
û şerker e.

Xwîn giş xwîn e nabe av. Tu
milet ji miletekî zeydetir nîne. Her
milet axatîya welatê xwe dike û nabe
ko destê xwe drêjî welatekî dî bike.
Destên wiha divên bîn jê kirim
Heqê destdrêjahî jêkirin e.

Strana Xebatê

Jiyîna te ne xewnek e, tu feqîrtir
an dewlemendtirê mirovan jî bibî;
bizane ko di destên te de ji jiyîna te
hêja û bilindtir tu tişt nîne.

Tu xweyîyê jiyîna xwe yî. Rojek
dê bê ko tu ji xwe bipirsî:

Ez di jiyîna xwe de ji bo avahîya
çî tiştî xebitîme û min çî pêk anîye?
Berî ko dema vê pirsê tê, cuhaba

-70-

wê bêxe destê xwe, bixebite wek stêr
dixebitin, ji kirin û axaftinên te, divê
ronahîyek hilavêje. Xwe melezîne lê
her bixebite.

Xebata mirovekî, wek ava kanîjrekê
ye. Xebatên mirovan digehin hev
wek avên kanîyan û ji kombûna wan
şet û robarên mezin dizên

Rohelatê serbestiyê ronîya xwe dê
bavêje ser vê avê û bi destê xwe lê
bipelîne.

Ezman bê stêr nabe lê çavekî divê
lê bigere. Guh nine ko nabihîse lê divê
mirov ji bihîstinê hez bike, ji bihîstina
tiştine rast û tal.

Bixebite heta ko şev bê, şev di
pey me de ye, zûka dora me dêbigire,
Ji xebatê mêranî, tiştine çeleng hêja û
bilind hil tîn. Hêvî rojhelatê xebatêye
û bicihanîna daxwazan roja wê ye.
Bastîya mezintir di vê dinyayê de
ev e: Xebata xwe bizane û wê pêk bîne.

Bixebite tu ê heval û destbrayan peyda
bikî ko bi destên te bigirin û ji dil
arîkarê te bibin.

Li dora xwe menêre û ji xwe me
pirse; gelo mirovên din di xebatê de ne.
Ronîya çavan kême, giran biha ye, wê
erzan me ke, bi vê ronahîyê xebata xwe
ronak bike.

Divê dilê te hêlîna rastîyên xurt

71

bibe, tu ê bibinî ko mirov pêda bibin
û hej ji vê rastîyê bikin.

Dilê xwe dane ser sidanê xebatê;
hesin li ser sidên dibe pola. Gava rastî
li ber te dibiriqê, çavê xwe tu car girê
me de, çirîsk û brûskên rastîyê weke
mirarîyan dê bikevin ser xebata te.

Bi çavên geş binêre û bibêje;-
xebata şîrîn, rastîya delal, dem hebûn
ko hon li min giran û tal dihatin,
lê ez niho hevalbendê we me, tu heval
bi qasê we şîrîn û rast nînin.

Ketî bi xebatê radibe, heke îşekî
de zora te hatiye birin bixebite, tinê bi
xebatê tu ê tola xwe hilinî.

Xurtîya te di dil û destên te de ne.

Hêvi zevîyek e, xebat tov û çandiniyên
wê ne.

Heqê te bi qasî xebata te ye, jê
ne zêdetir û ne jî kêmtir e. Bi dilxweşî
bixebite, di dema xebatê de weke roja
havînê ronak û germ be. Yê ko bi dilxweşî
dixebite xwediyê xebata xwe ye
lê yê ko bi dilsarî dixebite xulamê wê ye.

Camêr ji xwedîtîyê hez dikin û
iwe ji xulamîtiyê dûr dixin. Herwekî
di rojhelatê de tirêjên rojê zora şevê
dibirin û dora dinyayê hêdî-hêdî ronahî
û rondar dikin, wisa ji ronîya xebata
te zora tarîyê dê bistîne, dora te ronak

72

bibe û bi vê ronîyê, rê û şehrêyên pêşketinê

dê vebin.

Xwe melezîne lê her bixebite.

Xebata xwe bizane û wê pêk bîne.

Li dora xwe menêre û ji xwe mepirse:

Êfelo mirovên din di xebatê de ne.

Xebata xwe bizane û wê pêk bîne.

Bingehîna Zmanê Kurdî

2

. Pronav

Pronav ew bêjeyek e ko cihê navokî

digire; wek: Hevind ne li mal e, (ew) di

sûkê de ye. Di vê hevokê de bêjeya (ew)

pronav e; ji ber ko cihê Hevind digire.

Heke me bigota, Hevind ne li mal e,

Hevind di sûkê de ye, ev jî rast dibû, lê

herwekî ducarkirina navekî, di hevokekê de

ne ahengdar e, emê pronavekî wek ew, têxin

cihê wî navî.

Ez, tu, em, hon, kî, kê, min,

te, wî, wê, me, hewe, hemî, ew,

pronav in.

Kirde û Pêwer

Herwekî me gotiye, hevok çend bêje ne

ko ji me re, raman an daxwazeke temam

dide zanin; wek, Temo çû.

Hevokek ji du biran pêk tê; kirde û

pêwer, Kirde ew bêje ye ko gotin li ser wî

ye. Pêwer ew bêje ye ko li ser bûn û kirina

kirdêyî hatîye gotin. Di hevoka jorîn de

<_ Temo çû) herweki gotin li ser Temo ye

73

em zû dizanin ko kirdeyê vê hevokê (Temo)

ye û (çû) pêwera wî ye, ji ber ko kirina

Temo şanî me dide. Pêwer her pişeyek e.

Pîşe

Pîşe ew bêjeyek e ko bîm an kirinekê

pêş me dike; wek, çû, xwar, kenî, ket, dixwe,

dikeve, dikene, dê bixwe, dê bikene, dê

bikeve, dit, dibîne, dê bibîne, dê bike, me ke.

Derawa

Derawa ji me re şikl û awayê livînekê

bûn an kirinekê, - ko pîşê nişa me dikin -

dide zanin. Derawa çar in; pêşker, hekînî
fermanî û jêder,

1 - Derawayê pêşkeriyê, an tişteki pêş
me dike an tişteki dipirse; wek, ew dibeze,
ew dikene, kî dizane?

2 - Derawayê hekîuiyê tişteki welê nîşa
me dide ko bûn an kirina wî bi ser şertekê ve
girêdayî ye; wek, ko ew hat ezê herim.
Ew li vir bibuwa, ji we re dê bigota.

3 - Derawayê fermanîyê ferman an daxwazeke
şanî me dide; wek, Bixwe, Here, Rabe,
Bavêje.

4-Derawayê jêderê livinekê, bêdema,
bûn û kirinê, bê pêşkirina hejmar û ke.sên wê
nîşa me dike; wek, xwarin, çûn, avêtin, ketin
Dem

Dem, dema çêbûna pişeyê nîşa me dide,
ji me re dide zanîn heke ev tişt di dema
borî de, di dema niho de an di dema paşiyê
de çêbûye, çêdibe an dê çêbibe.

Ji gotina me a jorîn tê zanîn ko demên
pişeyê ên bingehî sisê ne dema borî, dema
niho û dema paşiyê.

Ko me got:

(Temo çû ye), jê te zanîn ko ev karê

74

çûyinê, di dema - borî de çêbûye, Gava env
dibêjin (Temo diçe) jê tê zanîn ko ev karê
çûyinê niho çêdibe yanî dema - niho de ye.
Gava em dibêjin (Temo dê biçe) jê tê' zanîn
ko karê çûyinê hê çênebûye lê dê çêbibe
yanî di dema - paşiyê de ye.

Niho em dizanin ko demên pişeyê ên:
bingehî sisê ne; dema - borî, dema - niho û:
dema paşiyê.

Hejmar û kesên pişeyê

Hejmara pişeyêran:

Wek di navokan de, di pişeyê de jî<
yekîni û pirîni heye; wek, Ez dibêjim, ew
dibêjin, ez dixwim, hon dixwin, hon dibînin,
ez dibînim.

Kesên pişeyan:

Di pîşekê de divê cihê. kirin; kesê yekîyê
j^anî yê an yên ko dibêjin; kesê duwa, yê
an yên ko ji wan re rast bi rast tê gotin
(yanî guhdar an guhdarên me ne) kesê sisîyê, .
yê an yên ko gotin li ser wan e.
Herwekî hate dîtin, di pişeyekê de sê
kes hene
(Ez tu ew) an (min te wi - wê) ew
kesên hanî jî an di yekîni an di pirîniyê de ne.
Kesê yekîyê di yekîniyê de Ez - Min
Kesê duwa di yekîniyê de Tu - Te
Kesê sisîya di yekîniyê de Ew-Wi an Wê
Kesê yekîyê di pirîniyê de Em - Me
Kesê duwa di pirîniyê de Hon-We an Hewe
Kesê sisîya di pirîniyê de Ew - Wan
Ez, tu, ew, em, hon, ew, min, te, wî, wê,
me, we, wan; pronav in; ne qetek ji pişeyê nê.

Rengpîşe

Rengpîşe ew bêjeyek e ko mana pişeyekê
rengdayekê an rengpişeyekê din diedilîne;
-75

wek, Zû here. Ew gelek pehn e. Pir bixebite.
'Zû, gelek, pir rengpîşe ne.

Nîşank. Herwekî rengda çilobûna navokan
şanî me dide û mana wan diedilîne, wisa
jî rengpîşe m'ana pişe, rengda û rengpişeyên
din! diediline, dikemilîne.

Hoker

Hoker ew bêje ye ko dikeve nêv an pêş
iû paşê navok û pronavan de û ji mere
minasebata wan, di nav hev de, pêş me dike;
wek, Temo li mal e. Kitêb li ser masê ye.
Ez li cem apê xwe me. (Li, di, de,
:bi, li ser, nik, di ser.. re, di bin...de)
liemî hoker in.

Girêk

Girêk ew bêje ye ko hevok û bêjeyan
:girêdide; wek, tu dikarî herî lê divê ez bimînim.
Sisê û çar dikin heft. (Lê, û, ko)
hemî girêk in.

Nîşank. Carna jî ew arîya kinkirina hevokan
dike; wek, Ez û Temo emê bên. Jê tê seh kirin

ko hevoka jorîn di eslê xwe de di şiklê
jêrîn de ye.

Ezê bê m û Temo jî dê bê.

Nîşkok

Nîşkok ew bêjeyek e ko hesandinekê ji
nişka ve pêş me dike; wek, Ax, Lo, Lê,
Wey. Hey. rleylo, Ox Ax.

Nîşank

Nîşank: Navok, pronav, rengda, pîşe,
jêder, rengpîşe, hoker, veqetandok girêk û
nişkok perçeyên axaftinê ne.

Di nivîsandinê de her yekî ji wan cihê
klên nivîsandin.

76 -

Bi tinê veqetandok û nîşankên tewandinêpê
navokan ve dizeliqin. Veqetandok; a, ê, ên,
û ek in. Herwekî mala min, devê min. qelemên
min, gundê min, hespê min, mehîna min,
bizinek, mirovek.

Nîşankên tewandinê ê, i, e û an in.

Wek; Sînemê got. Ez Sinemê dibînim. Ez:
hespê dibînim. Mirovekî baş. Mehineke spehî.
Dengê topan. Tama avê.

Nîşank. Heke veqetandok kete pêşî'a
rengdayekê cihê tê nivîsandin.

Wek; Mala min a mezin. Brayê min êbiçûk.
Hespên min ên beza.

Nîsandekên Hevokan

Bi danîna nîşandekan mana hevokê li
hev bider tê, miraz û daxwaza hevokê çêtir
tê seh kirin û di xwendinê de cihên sekinandina
Avê ên kurt û drêj bihêsanî tînan zanîn.

Nîşandekên hevokah ên bingehi ev in;

Bihnok, (,)

Bihnok îşareta seknandinê bi qasî bihnekê
ye. Di hevokê de, jê kurttir sekinandin nîne.

Bihnok tê danîn;

a - Navbeyna navokên cihê û gî . û.

rengdayan, kengê ev bêje di peyhev de ne;

wek, Welatê Japon, Hindistan, îran, Erebia
û Kurdistan di Asyayê de ne.

Temo, Cangîr, Hevînd û Etman brayên

hev in.

Hesp, mehîn û hêstirên min bilind, ciwarr,
beza û spehî ne.

Ez ji nan, penîr, zeytûn û pîvazê hez.

77

dikim. Di roj avayê de ezman sor, zer, heşîn
iû gewr dibe.

b -Di nêv qetên hevokekê de ko li peyhev
.girêdayî ne; wek, Memo, gava dengê brayê
xwe bihist, hema hat. Rêya ezmanan berwar e,
,ne ka şe, ne kendal e, hema her wê bêje.

c -Navbeyna du perçeyên hevokê de, gava
-di vê hevokê de çêbûna îşeki bi şertekî ve
.girêdayi ye.

Xweş bi xebite, tu dê bielimî. Dido bi
;hev re rast bin, yê siseyan xwedê ye.

d -Di navbeyna qetên hevokê de, gava
;di vê hevokê de tiştêk tê tarif kirin
Di vî xanî de sê mezel, bîst pencere,
-çar derî û nav derek heye.

e -Gava ji hevokekê bêjeyek tê avêtin,
cihê vê bêjeyê bihnokek digire; wek, bexçeyê
jmin mezin e, pehnayîya wî deh, drêjîya wî
bîst û pênc mêtro ye. Di hevoka jorîn de
bdhnok, cihê metroyê digire.

f-Gava di hevokekê de bêjeyek tê ducarkirin;
wek,

Bixebite, bixebite tu ê hîn bibî.

g -Gava em dixwazin gotina yekî bibirin
wek, Bes, dev ji min berde.

Niqtebihnok, (;)

Gava hevokek ji du perçeyan hevedudanî
ye û birê paşin mana qelê pêşin timam dike
an tiştêkî din bi ser ve zeyde dike; navbeyna
wan pişkan de niqtebihnokek tê danîn; wek,
_Zana dibêjin ko dawîya pêşketinê nîne; zanîna
~mirovan her kûrtir û firehtir bibe. Tinê bi
tifing û xenceran îş naqede; divê tu hînê
xwendin, nivîsandin û zanînê jî bibî.

Niqtecot, (:)

Gava hevokekê, ji du perçeyan hevedu-

78

danî ye û her yekê ji wan biran, bi xwe
hevokeke biserê xwe ye û di nav wan de tinê
ji milê manayê ve girêdanek heye, wê gavê
berî destpêkirina birê paşîn niqtecotek tê
danîn; wek, xweybext be: jê mezintir tu
tişt nîne.

Niqte, (.)

a -Li dawîya her hevokê divê niqteyek
bê danin; wek, Derew sêwî ne. Hiş taceki
zêrîn e; li serê her kesî nîne.

b -Carna bêjeyek an dido tên kurt kirin
û tinê tîpên wan ên destpêkî tên nivîsandin,
piştî wan tîpan divê niqtekek bê danîn, herwekî
hon di rûpelê vê kitêbê ê paşîn de
dibînin; ji cihê 10 Qemerîyên Sûrî, bi tinê Q.
(bi niqte) û S. (bi niqte), yanî tîpên pêşîn
a qemerî û a sûrî hatine nivîsandin.

Nîşandeka Pirsê, (?)

Gava di hevokekê de tiştêk tê pirsandin, li
dawîya wê hevokê nîşandeka pirsê tê danîn;
wek, Gelo Temo hat? Çima tu naxwî? Çire
brayê te ne hat? Tu jî herî nêçîrê?

Nîşandeka Hêdanê (!)

Gava hevokek an di hevokekê de bêjeyek
ecebmayîn, tirs, firehî an fermanekî nîşa me
dide, paş wê hevok an bêjeyê nîşandeka hêdanê
tê danîn; wek, Wey li min ezê! Bibeze
lo! Wî mirovî werîne! Lo lo! Lê lê! Ax!
çiqas serê min têşe. Here bîne! Wey li min
porkurê! Bi lez kin lo! Wey lo dilo! Hey lo
dilo! Bihewe lo! Bihewe lê!

Nîşandeka pênekan (- -)

Gava ji hevokekê re tiştêkî welê tê bi-
-ser ve zeyde kirin ko bê wî jî mana hevokê
timam e û bi rakirina wî mana wê xira nabe,
li pêşî û paşîya wê gotinê re, pênekan tên
79

HûÖJ

danîn; wek, Fîl - ew heywanê hewqase stûr
û qelew- ji himhima berazan direcife. Di
hevoka jorin de me tinê bigota « Fîl ji himhima
berazan direcife » mana hevokê timam e

û bi rakirina perçeyê «ew heywanê hevqase stûr û qelew» mana wê seqet nabe.
Nîşandeka dunikan, « » an hîvokan ( );
Gava di nivîsanekê de birek ji gotin an nivîsandina mirovekî din tê ducarkirin ji destpêk û xelaseka vî perçeyî re nîşandekên dunikan an hîvokan tên danîn; wek, Ma kî dikare inkar bike ko «di dinê de rêyek heye, ew jî rêya rastîyê ye» Herwekî hevoka jorî a Zerdeşt e,tê dunikan kirin.

Nîşandeka axaftinê ( )

Gava di nivîsarekê de birek jê di şiklê axaftinê de tê nivîsandin, ji destpêka her gotinê re Nîşandeka axaftinê tê danînê wek, Hevindji Kerevon re got:

Were em herin

Kerevon lê vegerand û got:

No ez nayim.

An, Mizgînî dan kerê, gotin:

Dehşik ji te re bû

Kerê got:

I Êmê min kêmbû, barê min zeyde bû,

Nîşank. Gava bêjeyek ji kêmbûma cih

di rêzekê de divê bibe du bir, ji dawîya

perçeyê pêşî re bendikek (-) tê danîn; wek,

Dema dibistanê hatiye. Dibistana me derîyê

xwe dê veke.

80

**

ZIMANÊN ERGATÎV

ZEKÎ BOZARSLAN

Weşanên Taybet yên Kovara

MEHNAME

© Kewçêr 2003

Zekî Bozarslan

û MEHNAME

Di dîroka merivatîyê de ziman jî wek xweza û civatê her tim bala: zanyar, fîlozof, zimanzan û lêkoleran kişandîye ser xwe. Her çiqas di nava vê pêvajoya dirêj de: gelek zanyar, lêkoler û zimanzanan li ser ziman xebatên hêja kiribin, li ser dîroka wî lêkolabin, li ser afirîna wî tiştên hêja, tiştên bimantiq gotibin, lê dîsa jî li ser dîroka ziman ku ew çîçax afirîye, an jî ew di kîjan qonaxa ku meriv tê de derbas bûye de derketîye navê, wî di nava merivan de alava ragîhandinê, alava lihevkerin û lihevhatinê dîtîye ne dîyar e. Lê ji bo

afirîna ziman hin ramanên bimatîq hene. Lêkolînên ku heta niha li ser afirîna ziman hetine kirin, nîşan didin ku dîroka ziman jî bi dîroka meriv ve girêdayî ye; dîroka wî jî bi qasa dîroka meriv kev ne. Çawan ku meriv berhema keda destê xwe be û di xwezayê de hebûneke civakî be, herwiha ziman jî bûyereke civakî ye. Çawan ku di xwezayê de çalakî û xebatên meriv ji bo jîyana wî ya rojane û ji bo domandina nesla wî, bi hezar salan ajotibe, meriv bi xêra kar û keda destê xwe, xwe ji nava refên heywanan xilas kiribe, di nava pêvajoya dîrokê ya dûr û dirêj de hemû zehmetiyên ku xwezayê derxistîye pêşîya wî, hemûyan li pey xwe hêştibe, ji bo jîyana xwe ya rojane li dij xwezayê di van şerên mirin û mayînê de bi ser ketibe, di nava pêvajoya demê de xwe bi pêş xistibe, xwe kemilandibe û heta roja îro hatibe, ziman jî di têkoşîn û çalakîyên li dij xwezayê de, di nava kar û barên rojane de ji bo domandina jîyana meriv, ew di nava berhemhînan civakî de ji alîyê merivan de hatîye afirandin. Di nava vê dema dûr û dirêj de bi pêşketina civatê re ziman jî bi pêş ketîye, di nava têkilîyên civakî de xwe kemilandîye.

Çawan ku meriv di destpêkê de li ser her du lingên xwe sekinîbe, ji bo berevanîya xwe, ji bo hewcedarîyên xwe yê rojane hin alavên şer û tiştên din ên hêsa çêkiribe, ji bo sitara xwe, ji bo jîyana xwe ya rojane di xwezayê de têkoşabe, bi vî awayî meriv di hin rewşan de, di dema tirsê de, di dema şer û zehmetîyan de, di dema kêf û şahîyê de bê îradeya xwe hin dengên hêsa, hin dengên heywanî derxistîye; di nava demê de deng bi pêş ketîye, bûye dengên girêk. Ji gewrîya meriv deng derketin û di nava demê de şikilgirtina wê bi hezar salan bi deh hezar salan dom kirîye. Paşê deng wek kîteyan ji devê meriv derketîye; di nava demê de kîte bûne bêje. Bi pêşketîna meriv re, ji ber gelek daxwazîyên civakî, ji ber hewcedarîyên vegotinê, ji ber mercên pîrr giran ku meriv tê de dijîyan, gelek hewcedarî bi bêjeyan hebûye. Niha rewşa zimanê kurdî yê axaftin û nivîsê wiha ye. Di zimanê kurdî de hejmara bêjeyên abstrak kêma in. Ji ber tunebûna hin bêjeyan, meriv di vegotina hin mijaran de zehmetî dikişîne. Ji ber wê yekê jî niha di zimanê kurdî yê nivîsê de gлек bêjeyên nû tên çêkirin ku gel maneya wan nizane. Bi pêşketina civatê re hejmara bêjeyan zêde bûye. Ji bo ku meriv bikaribe derd, kul, hîs, fikir, xwezî û daxwazîyên xwe bîne ziman, hêdî hêdî hevokên hêsa di nava civatê de pêk hatine. Di pey hevokên hêsa de himanên ziman: lêker, navdêr, rengdêr, cînav, hoker, daçek, gîhanek, veqetandek, hejmar û baneşan derketine navê. Di nava demke dirêj de hevoksazîya hêsa di ziman de pêk hatîye. Piştê demekê hevoksazî di ziman de bi pêş dikeve dikemile. Bi vî awayî jî meriv di nava civatê de hêdî hêdî qaîdeyên ziman danîye. Bi gotineke din, meriv di nava jîyana xwe ya civakî de bi awayekî devkî bingehe rêzimanê danîye. Bi pêşketina civatê re, meriv li herêmên dûr bela bûne, li erdenigarîyên cihê cihê bi cî û war bûne, li erdenigarîyên cihê cihê bêjeyên cihê, zimanên cihê, qaîdeyên cihê, zarava û devokên cihê pêk anîne.

Ziman di warê lihevdanîna karên meriv de jî wezîfeya alaveke gelek girîng leyistîye. Bi alîkarîya ziman, meriv: derd, kul, hîs, bêrî, dîtin, daxwazî û tecrûbeyên xwe neqlê hev dikan. Dîsa bi afirandina ziman re meriv kar û têkoşîna xwe ya li dij xwezayê hêsatir kirîye, herwiha jî ew di têkoşîna domandina jîyana xwe ya li dij xwezayê de bi ser ketîye. Meriv bi alîkarîya ziman tecrûbeyên xwe yê dîrokî, dîtin û fikrên xwe neqlê nivşên pişerojê kirîye. Ziman, di nava pêvajoya dîrokê de meriv û zanebûna wî bi pêş xistîye, wan kemilandîye. Di pêvajoya dîrokê de bi pêşketina meriv û civatê re ziman jî bi peş ketîye, di nava merivan de wezîfeya alava ragîhandinê, wezîfeya alava lihevkerin û lihevhatinê dîye. Bi pêşketina civatê re meriv êdî qîma xwe bi zimanê axaftinê tenê neanîye; ji bo ku ew bikaribin: bûyer, kirin, û ramanên xwe bighînin nifşên ku ewê di pey wan de bîn, “nivîsê, elfabeyê,” jî îcat kirine. Çawan ku em bi alîkarîya nivîsê hin bûyerên ku çar, pênc hezar sal berê qewimîne, an jî hin tiştên ku çar, pinc hezar sal berê hatine gotin, em îro wan dixwînin, li ser wan bûyer û deman diaxifin, kesên ku çend sed sal an ji çend hezar sal paşê di pey me de werin dinyayê, ew ê bi alîkarîya sin’etê nivîsê bikaribin bûyerên dema me bixwînin. Meriv bi alîkarîya

zimanê nivîsê çandêke pîrr dewlemend afirandîye; dîsa bi alîkarîya ziman ew çand, edebîyat, dîrok û tecrûbeyên xwe yê dewlemend neqlê nîfşên pêşerojê dike. Eger ji sin'etê nivîsê nebûna, emê çawan bizanibûna qîralê Êrûkê, Gilgamêş 4750 sal berê li dij dagirkerîya semîtan, li dij bajardewleta Kîşê şer kirîye; emê çawa bizanibûna şairê kurd ê navdar Melayê Cizîrî heft sed, heşt sed sal berê di helbesteke xwe de gotîye "Gulê baxê îremê Botan im, şebçiraxê şevê Kurdistan im." Li ser dîroka bûyîna Melayê Cizîrî du dîrokên cihê hene.

Wek ku tê dîtin, dîroka civatan di qonaxekê avabûn û pêşketina dewletê de, bi destpêka zimanê nivîsê re dest pê kirîye heta dema me hatîye. Ji ber ku meriv û civat pîrr giran bi pêş ketine, teknîk û zanist jî pîrr dereng dest pê kirine. Hovîtiyên merivan, şerên wan ên xiraker pêşveçûna civakî giran kirîye. Ji ber ku zanist û teknîk di civatê de pîrr dereng bi pêş ketine, sin'etê nivîsê jî pîrr dereng maye. Ji ber vê yekê jî dema dirokzan behsa diroka civatan dikin, ew dikarin herî pîrr behsa pênc, şeş hezar sal berê bikin. Ji ber ku di destê meriv de tu tîşteki nivîskî tune.

Çawan ku gelek zimanzan li ser zimanên cihê cihê xebitîbin, li gora avahîya ziman, komên wan tesbît kiribin, wek nimûne: zimanên yekkîte, zimanên sade (zimanê çînî); zimanên weslegir (zimanê ûral-altay, zimanê tirkî, fînî, macarî); zimanên tewangbar (zimanên hindûewrûyî, zimanê kurdî jî di nava vê komê de ye); her zimanekî û şaxên wî di nava komên cihê cihê de bi cî kiribin, zimanzanan di nava van salên dawîn de, di zanistîya ziman de termeke nû çêkirine, terma "ergatîv." Hin zimanzanan di nava van deh, panzdeh salên dawîn de zimanên dinyayê careke din ji hev veqetandine. Lê vê carê wan ne li gora avahî an jî li gora komên wan, wek nimûne vê carê zimanan ne li gora: zimanên hindûewrûyî, zimanên samî, zimanên bantû, zimanên ûral-altay ûhw ji hev vediqetînin; vê carê zimanan li gora qaîdeyên wan ên rêzimanî/gramatîk, li gora tewanga wan, li gora kirarê/ sêbjektê ku di hevokê de heye an tune; di hevokê de kirar kî ye, ê ku di hevokê de kar dike, kirar e an jî bireser/objekt e, wan ji hev cihê dikin. Di nava van deh, panzdeh salên dawîn de zimanzanan vê carê li ser zimanên ergatîv û zimanên ne ergatîv dixebitin, lê dikolin, taybetîyên wan derdixin navê, zimanên ergatîv ji zimanên ne ergatîv vediqetînin.

Ji ber ku Kurdistan demeke dirêj e mêtîngê e, gelê kurd ne azad e, ziman, edebîyat, çand û dîroka kurd sed sal in qedexe ne, xebatên li ser ziman, edebîyat û çanda kurdî li bakûrê Kurdistanê wek lixwekirina kirasê ji hesin e; ji ber zixta dewletê ya giran kes nikare wî li xwe bike! Ji ber vê yekê jî sazîyên kurdan tunin ku li ser zimanê kurdî bixebitin, elfabe û rêzimana wî amade bikin, dewlemenedîyên wî derxin navê, taybetîyên wî destnîşan bikin, wî bi pêş bixin, nû û dewlemendtir bikin. Ji ber ku li bakûrê Kurdistanê ziman, edebîyat û çanda kurdî qedexe ne, xebatên li ser ziman û edebîyata kurdî bi derfetên pîrr hindik, demdemî li derveyê welat hatine kirin. Piştê xirabûna dewleta osmanî, avabûna "Komara Tirkîyê" û têkçûna şerê Şêx Seîd, hin ronakbîrên kurd ku revîyabûn derveyê welat, revîyabûn Sûrîyê, li ser ziman û edebîyata kurdî dixebitin. Li Sûrîyê Celadet Bedir-Xan û birayê wî Kamiran Bedir-Xan beg di nava salên 1932-43an de kovara Hawar demdemî derdixin, elfabe û rêzimana kurdî amade dikin. Piştê darbeya leşkerî ya 12ê îlonê a sala 1980î jî li hin welatên Ewrûpayê li ser ziman û edebîyata kurdî xebatên şexsî tên kirin. Ji ber vê yeke jî kurdên bakûrê Kurdistanê ji weşanên kurdî re, ji elfabe û rêzimana kurdî re hinekê bîyanî ne.

Ji ber ku pîrsa ziman, çand û edebîyata kurdî bi pîrsa mafê kurdan ê neteweyî ve girêdayî ye, pîrsa mafê kurdan ê neteweyî jî pîrseke sîyasî ye, ji ber wê yekê jî her tim di rojêva kurdan de xebatên sîyasî hene. Di nava vê pêvajoya dirêj de, him li welat û him jî li derveyê welat, hê jî zimanê xebatên partî, komik û komeleyên kurd ên sîyasî û çandî bi tirkî ne. Ji bo ku zimanê tirkî di nava xebatên kurdan ê sîyasî de xurt e, pêdivîya ronakbîr û sîyasetmedarên kurd bi zimanê kurdî yê nivîsê tune. Di nava vê pêvajoya dirêj de ne dezgehekî kurdan ê neteweyî ava bû ku hin pîrsgirêkên rêzimana zaravayê kurmancî çareser bike û ne jî

wêşan û çapxaneyên kurd ku li derveyê welat hene ji bo qaîdeyekî hevbeş li hev kirine. Ji ber van sedeman jî pirsgirêkên rêzimana kurdî hê baş çareser nebûne. Her çiqas li Tirkîyê û li hin welatên Ewrûpayê kovar û pirtûkên kurdî derkevin, hin enstîtuyên kurdî ava bûbin û herwiha jî li ser zimanê kurdî bixebitîn, lê dîsa jî xebatên ku li ser ziman tînin kirin, hê tînin nakin. Di nava van deh, panzdeh salên dawîn de li welat û li derveyê welat mijara ku li ser wê hindiktirîn hatîye mînaqêşekirin, li ser wê hindiktirîn hatîye nivîsîn mijara ziman e. Ji ber ku pîrsa ziman û çanda kurdî ya nivîskî her tim di bin sîya zimanê tirkî û têkoşîna sîyasî de mane. Xebatên ku di nava van salên dawîn de li ser ziman hatine kirin, hemû jî xebatên şexsî ne û di bin mercên giran de tînin kirin. Xebatên li ser ziman xebatên dezgehî ne; dezgehên kurdan ên ku van kar û baran bi awayekî profesyonelî bikin hê tunin. Hin dezgehên ku hene, ew jî hê nû ne û di vî warî de xwedîyê derfetên pîr zêde jî nînin. Ji ber ku derfetên dezgehî di destê kurdan de tunin, ev kar û barên dezgehî ên wek amadekirina: elfabe, rêziman, ferheng û tiştên wiha ketine ser milên ronakbîrên kurd; ji bo ku ev pîrs jî beşek ji têkoşîna gelê kurd a neteweyî ye.

Zimanekî qedexe ku li ser wî xebat û likolînên zanistî nehatibin kirin, pirsgirêkên wî yê rêzimanî ji aliyê zimanzan û pisporan de nehatibin çareser kirin, pirsgirêkên wî zimanî jî di demeke kin de çareser nabin. Ji bo ku pîrsa ziman jî nebe wek sîyaseta kurd, di pîrsa zimanê nivîsê de jî cemsarên cihê cihê neyin pê, pêdivîya zimanê nivîsê bi mînaqêşeyeke çêker a zanistî heye. Heta niha mercên ku ronakbîr û zimanzanên kurd bikaribin li ser zimanê kurdî xebat û lêkolîn bikin, an jî li ser hin qaîdeyên ziman dîtinên xwe raber bikin tunebûn. Niha li derveyê welat panzdeh, bîst sal di ser zimanê nivîsê de derbas bûn, ziman û edebîyata kurdî ya nivîskî gihane qonexekê, li welat jî hin derfet çêdibin, enstîtu ava dibin, kovarên kurdî yê çandî derdikevin. Her çiqas di gava yekê de armanca kovaran bidestxistin û zêdekirina jimara xwedevanan be, lê dîsa jî di pêşerojê de pêdivîya zimanê kurdî bi mînaqêşeyeke çêker heye. Bêguman pirsgirêkên ziman bi nivîsek, du nivîsan çareser nabin, lê ku derfet hebin, hin pirsgirêkên rêzimana zaravayê kurmançî çareser bibin, hin qaîdeyên ziman zelaltir bibin, wê ji bo xwendevanan jî baştir be.

Di zimanê kurdî de qaîdeyê: Ergatîv

Li gora qaîdeyên ku zimanzan ji zimanzanê ergatîv re datînin, li gora wan qaîde û pîvanan, zimanê kurdî jî zimanekî ergatîv e. Zimanzanên ku heta niha li ser zimanzanê ergatîv lê kolane, dibêjin zimanê sumerî, horî û ûrartûyî jî zimanzanê ergatîv in. Çawan ku komên merivan li erdenigarîyên cihê cihê jîyabin, lê erdenigarîyên cihe cihê zimanzanê cûda pêk anîbin û her zimanekî jî xwedîyê qaîdeyên cûda bin, zimanzanê ergatîv jî li erdenigarîyên cihe cihê jî bal gelên cihê cihê de hatine axaftin û ew jî xwedîyê qaîdetên rêzimanî yê cihê ne. Em niha hinekê ji nêz de li ser taybetîyên zimanzanê ergatîv bisekinin, em binêrin ka taybetîyên zimanzanê ergatîv ku ji zimanzanê din cihê dibin çi ne? Em niha ji bo zelalbûna qaîdeyên zimanzanê ergatîv hinekê ji nêz de li ser vê mijarê bisekinin, ji bo zelalbûna wî çend nimûne raberê xwendevanan bikin.

Terma “ergatîv” ji navdêra “ergates” a yûnanî ku di maneya “karkir” de ye tê. Bêjeya ergatîv di maneya gelemper de kesê ku tiştêkî an jî karekî dike; bi gotneke din: karkir/kiryar. Lê di maneya rêzimanî/gramatîk de terma ergatîv di hin zimanzan de him awayekî tewangê ye, him jî di hin halan de di hevokan de tunebûna kirarê ye. Meriv di hin halan de ji dêlva kirarê de bireserê di hevokan de bi kar tîne; meriv kirarê ditewîne, kirar dikeve awayê bireserîyê. Dema zimanzan behsa zimanzanê ergatîv dikin, ew sê qaîde ji zimanzanê ergatîv re datînin:

- Di zimanzanê ergatîv de, di hin halan de di hevokan de kirar tune,
- Li gora qaîdeyên zimanzanê ergatîv di hevokan de ji bo lêkerên tîneper/întransîtîf kirar/sûbjekt û ji bo lêkerên tîper/transîtîf ên dema buhurî jî bireser/objekt bi kar tînin,

• Di zimanên ergatîv de qaîdeyekî balkêş ê din jî qaîdeyê absûlûtîv e; li gora vî qaîdeyî: kirarên lêkerên têneper di hevokan de dibin bireser, bireser jî di dema buhurî de dibin kirarên lêkerên têper. Di hevoksazîya ergatîv de qaîdeyê absûlûtîv di du devokên zaravayê kurmançî de, ên ku navdêr û serenavên zayenda van nêr ditewînin de zindî ye; ji ber ku têkilîya qaîdeyê ergatîv û tewanga navdêr û serenavan ji nêz de bi hev heye. Li gora lêkolînên Johanna Nichols a bi navê "Linguistic Diversity in Space and Time" de jimara zimanên ergatîv 175 in, bi texmînî dibêje. Hin ji wan zimanên ergatîv ku di dinyayê de hene, ev in: zimanên hindûîranî yên kevn ku mirine, zimanên kafkasî, zimanên eskîmoyî, zimanên çermsorên Amerîka Navîn, çermsorên Amerîka û Kanadayê; zimanê xelkê Austuralayê/aborgin, hin zimanên Gîneya Nû û zimanê baskî. Wek ku me di destpêkê de jî got, qaîdeyên hemû zimanên ergatîv ne wek hev in. Nichols zimanên ergatîv di nexşeya dinyayê de bi nuqteyan nîşan dine. Zimanê kurdî jî yek ji wan zimanên ergatîv e ku qaîdeyên ergatîv tê de pirr zindî ne.(1)

Em niha hinekê ji nêz de li ser van qaîdeyên jorê bisekinin, ji bo zelalbûna wan çend nimûne rabere xwendevanan bikin. Em pêşîn li ser mijara hevokên ku bê kirar in, kirarên wan veşartî ne an jî kirarê hevoka yekê xwedîtî li hevokên din jî dike binêrin.

Nimûne:

Mêvan çiçax hatin? Êvarê hatin. Şiv xwarin? Erê, xwarin.

Welat çû Amedê? Erê, çû. Çiçaq çû? Vê sibê çû. Bêrîyê bi xwe re bir? Na, nebir. Ewê çiçax vegere? Nizanim... Wek ku wendevan jî dibînin, di her du nimûneyên jorê de, di bersêva yekê, pirsê dido, çar, pênc û şeşan de û di hemû bersêvên din de kirar/sûbjekt tune. Di nimûneya yekê de tewanga lêkerê -in, an jî lêkera rader/înfînitîv di hevokan de pîrejimarîya kirarê nîşan dide. Di nimûneya didoyan de jî tewanga lêkerê -û di hevokan de yekejimarîya kirarê, kesê sisêyan ê yekejimar, nîşan dide. Wek nimûne: me xwar, we xwar, wan xwar; ez çûm, tu çûyî, ew çû; min, te, wî/wê bir. Di her du malikên helbesta Melayê Cizîrî ku me li jorê raber kir, di wan de jî kirar tunin; kirarên wan di tewanga lêkeran de kifş dibin. Ev qaîde ji qaîdeyê zimanên ergatîv ê herî hêsa ye. Bi vî qaîdeyî tenê jî zimanekî dikare bibe zimanê ergatîv.

Em niha jî ji qaîdeyê zimanên ergatîv ê herî girîng ku bingehê têgihîna avahîya zimanên ergatîv pêk tîne, çend nimûne rabere xwendevanan bikin.

Nimûne:

Lêkerên têneper, dema niha: ew diçe, ew radikevin, em dimeşin.

Lêkerên têneper, dema buhurî: ew çû, ew raketin, em meşîyan.

Lêkerên têper, dema niha: ew nan dixwe, ez nameyek dinivîsim.

Lêkerên têper, dema buhurî: ewî/ewê nan xwar, min nameyek nivîsand.

Di nimûneya jorê de, di dema buhurî de tîpa -î û tîpa -ê paşpirtikên tewanga qaîdeyê hin zimanên ergatîv in. Ji ber ku di nava demê de tîpa -e yê ji pêşîya cînavên -ewî/ewê ketîye, an jî xelkê ziman hêsa kirîye, ji ber vê yekê jî meriv di zimanê nivîsê de dibêje: wî/wê nan xwar. Di zaravayê kurmançî de cînavên: min, te, wî/wê, me, we, wan, cînavên bireser/objekt in. Wek ku di nimûneyên jorê de jî dixuyin, di dema buhurî de kirarên/sûbjektên lêkerên têper cînavên bireser in. Wek nimûne: Hûn min dibînin, em ewî/ewê dibînin, ew wan dibîne. Ji ber vê yekê jî hin zimanzan ji zimanên wiha re ku di dema buhurî de ji dêlva cînavên kirar de cînavên bireser ji bo lêkerên têper bi kar tînin, ji wan ziman re dibêjin "zimanên ergatîv." Lê hin zimanên ergatîv yên hêsa hene, ew qaîde di wan de tune.

Di hin zimanên ergatîv de qaîdeyekî pirr balkêş jî qaîdeyê absûlûtîv e. Ev qaîde di zimanê gurcî de jî zindî ye. Em li vê derê qaîdeyê absûlûtîv bi nimûneyekê ji xwendevanan re zelal bikin:

Ew dere, min ew dît.

Wek ku xwendevan jî dibînin, di nimûneya yekê de kirarê lêkera teneper -ew di hevoka didoyan de bûye bireser. Bi gotineke din, bireser di hevokê de nehatîye tewandin. Li hin herêmên Kurdistanê ku bajarvanî bi pêş ketîye, hin herêm bûne navenda: çand, sin'et û bazirganîyê, li wan herêman ziman bi pêş ketîye, xwe nû kirîye, xelkê ziman di nava têkilîyên civakî de hêsa kirîye, bi vî awayî hin herêmên Kurdistanê xwe ji qaîdeyê absûlûtîv parastine an jî di nava pêvajoya demê de dev jê berdane. Li herêmên Kûrdistanê ku qaîdeyên absûlûtîv bi kar naînin, li wan herêman jî gel wiha dibêje:

Ew dere, min ewî/ewê dît. Lê ji ber ku tîpa -e yê ketîye, gel dibêje: min wî/wê dît.

Ev nimûneya ku me li jorê raberê xwendevanan kir, nimûneya herî sade ye. Ev qaîde di warê tewandina lêkeran û bireserên pirejimar, an jî di warê bireserên pirejimar ên binavkirî de hin pirsgirêkan derdixe pêşîya meriv. Ji ber wê yekê jî meriv dikare vî qaîdeyî tenê di hêla semantîk de fêhm bike, an jî di hêla rêzimanî û mantiqê de îzaha wî gelek zehmet e. Ji ber vê yekê jî em niha di hevoksazîya zimanê ergatîv de hinekê ji nêz de li ser qaîdeyê absûlûtîv bisekinin, wî bi çend nimûneyên din ji xwendevanan re zelal bikin. Ev qaîde li hin herêmên Kurdistanê di zaravayê kurmancî de gelek zindî ye. Lê ev qaîde qaîdeyekî ne bi îstîqrar e. Di dema buhurî de, di hevokên ku daçek/preposîtîon di wan de tunebin, di wan hevokan de kar dike; lê di hevokên ku daçek berya bireserê an jî berya cînavê de werin, di wan hevokan de ev qaîde kar nake. Xusûsyeteke vî qaîdeyî jî ew e ku lêker di dema buhurî de ne li gora kirarê tîna tewandin, lêker di dema buhurî de li gora yekejimarî an jî pirejimarîya bireseran tîna tewandin. Ji bo zelabûna mijarê em li çend nimûneyên ku di hevokan de daçek tunin, li wan binêrin. Em pêşî hevokan bi navan û serenavan raber bikin û li kêleka wan jî nimûneyên ku me tenê cînavan bi kar anîye rêz bikin.

Nimûne:

Gur bexê dixwin.	Ew wî/wê dixwin
Guran berx xwar.	Wan ew xwar.
Ciwan min nas dike.	Ew min nas dike.
Ciwan/î ez nas kirim.	Wî ez nas kirim.
Kêçan ez xwarim.	Wan ez xwarim.

Di nimûneya yekê de, di dema niha de, bex di hevokê de bireser e, ji ber wê yekê jî ew hatîye tewandin. Di hevoka didoyan de jî cînava -min di hevokê de bireser e. Di dema buhurî de jî her du kirar (kêçan û Ciwan) di hevokan de hatina tewandin û di halê bireserîyê de ne; her çiqas her du kirar jî hatibin tewandin û di halê bireserîyê de bin, lê dîsa jî ev kirar in. Wek ku xendevan jî dibînin, di her du nimûneyan de jî bireser (berx û cînava -ez) di hevokan de bê tewang mane.

Ji bo ku mijar baş bê zelalkirin, em niha jî li du nimûneyên ku daçek di hevokan de hene, li wan binêrin.

Nimûne:

Bêwar li keçikê dixê.	Ew li wê dixê.
Bêwar li keçikê xist.	Wî li wê xist.
Mizgîn ji min re dibêje.	Ew ji min re dibêje.
Mizgîn ji min re got.	Wî ji min re got.

Di van her du nimûneyên dawîn de, him di dema niha de û him jî di dema buhurî de cînav bireser in, lêker li gora kirarê hatine tewandin û di nava himnên hevokan de jî lihevkerneke bimantiq heye. Lê, di her sê

hevokên pêşîn de, di nava himanên hevokan de tu lihevkerin an jî mantiq tune ye û di hêla semantîk de vî qaîdeyî fêmkirin jî hinekê zehmet e.

Em niha ji nêz de li ser nimûneya “Civan ez nas kirim” an jî “kêçan ez xwarim” bisekinin, em van her du nimûneyan werbigirin, wan di hêla gramatîk de binirxînin, em binêrin ka gelo (her çiqas meriv nikaribe di ziman de li mantiqê bigere jî) ev qaîde di zimanê kurdî de qaîdeyekî bimantiq e an na? An jî ev qaîde qaîdeyekî kevn e ku xwe di zimanê kurdî de nû nekirîye? Em niha bi hev re vî qaîdeyî li jêrê binirxînin û paşê jî em bigihîjin encamekê.

Di hemû zimanan de wezîfeya lêkeran ew e ku bi awayekî eşkere nîşan bidin kî çi dike an jî çi diqewime. Lêker her tim di hevokan de kirinên kirarê teswîr dikin û bireser/objekt jî her tim ê ku di hevokê de ji kirinên kirarê tesîr werdigre an jî di bûyerekê de hukum lê tê kirin, ew e. Em niha bi hev re li her du nimûneyên dawîn binêrin ka kî çi dike? Di hevokan de kî kirar e û kî bireser e? Bi gotineke din, di hevokan de kî kê dixwe û kî kê nas dike? Di hevokan de lêker li gora kê, li gora kirarê an jî li gora bireserê hatine tewandin? Di zimanê kurdî de, di hemû deman de, gelo qaîdeyekî tewangê yê bi vî awayî heye an na? Em niha her du hevokan ji hev derxin, himanên wan destnîşan bikin.

Civan, kêçan kirar

Ez wek bireser tê xwanêkirin, lê ne bireser e.

Nas kirim, xwarim lêker, lê tewangeke ne rast e.

Di van her du nimûneyên jorê de lêkera nas kirim û xwarim ayîdê kê ne, ayîdê kirarê an jî ayîdê bireserê ne? Bêşik paşpirtika tewanga -im ayîdê bireserê, ayîdê -ez ê ye. Lê ew tewangeke ne rast e. Em niha jî tewanga çend lêkerên dema niha û li çend nimûneyên awayê lebt û tebat jî binêrin ka gelo di zimanê kurdî de lêker bi awayê ku di nimûneyên jorê de hatine tewandin, bi wî awayî tîn tewandin?

Nimûne: Ez im, tu yî, ew e, em in, hûn in, ew in.

Awayê lebat: Ez dibêjim, ez dikim, ez diçim, ez dikesibînim.

Awayê tebat: Ez ji hêla polêsan ve hatim girtin, ez hatim revandin.

Her çiqas di hevokên jorê de -ez wek bireser bê xwanêkirin jî, lê ew ne bireser e; ji ber ku ew di dema buhurî de nehetîye tewandin. Em li nimûneyên jorê ên dema niha binêrin ku bireser çawan di hevokan de hatine tewandin. Eger meriv di dema niha de bireserê bitewîne, meriv dikare wê di dema buhurî de jî bitewîne û tiştê herî bimantiq jî ew e. Her çiqas gur, kêç û Civan di hevokan de kirar bin jî, lêker ne li gora kiraran hatine tewandin û tu têkilîya her du nimûneyên jorê û awayê lebat û tebat jî bi hev tune. Di hevokên jorê de di nava kirarê û lêkerê de bi tu awayî lihevkerinek tune. Di nimûneyên jorê de tevlihevîyeke wisa he ye ku meriv ne dikare wê di hêla rêzimanî de û ne jî di hêla mantiqê de îzeh bike. Lê meriv dikare di hêla semantîk de vî qaîdeyî fêmkirin bike. Di hêla semantîk de vî qaîdeyî fêmkirin jî tê vê maneyê: meriv ji dêlva termekê an jî ji dêlva têgihînekê de termek an jî têgihîneke nêzê wê bi kar tîne. Em ê ji bo zelabûna têgihîna semantîk jî li jêrê du nimûne raberê xwendevanan bikin. Bi gotineke kurt: di nimûneyên jorê de tu mantiq tune. Lê, em dîsa jî dibêji: Ziman jî wek bejna zirav e, tu çi lê bikî, pê dikeve. Em jî wek hin kesên ku tu dibêji qey wan bi xwe ziman afirandine, nabêjin “ev xelet e!” Ji ber ku ziman di erdenigarîyên cihê cihê de, di nava pêvajoyeke dûr û dirêj de, di nava berhemhînan û têkilîyên civakî de ji bal gel de hatîye çêkirin!

Em niha jî her du lêkerên jorê: xwarin û nas kirinê li gora qaîdeyên rêzimana kurdî bitewînin û li encama wan binêrin.

Dema niha: Ez dixwim, tu dixwî, ew dixwe, em, hûn, ew dixwin.

Dema buhurî: Min, te, wî/wê, me, we, wan xwar.

Dema niha: Ez nas dikim, tu nas dikî, ew nas dike, em, hûn, ew nas dikin.

Dema buhurî: Min, te, wî/wê, me, we, wan nas kir.

Wek ku tewanga her du lêkerên jorê jî rava dikin, lêkera “xwarim” û “nas kirim” ayîdê kirarê nînin û di zimanê kurdî de jî qaîdeyekî tewanga lêkeran ê wiha tune. Her çiqas paşpirtika -im ayîdê -ez ê be, -ez jî di hevokê de kirar/subjekt nîne, xwedêgiravî bireser e.

Em niha jî di hêla semantîk de li nimûneyên jorê binêrin ka di nava himanên hevokan de lihevkirinek heye an na? Ev her du hevokên dawîn di hêla semantîk de, meriv dikare wan bi van her du nimûneyên jêrê re qîyas bike.

Nimûne:

Ew Dîkens dixwîne.

Ew di binê Şengal de rûdinê.

Em niha jî li her du nimûneyên jorê, li awayê wan ên rast an jî awayê wan ên tekûz binêrin:

Ew pirtûka/romana Charles Dîckens dixwîne.

Ew di qata binê daîreya Şengal de rûdinê.

Qaîdeyê ergatîv/absûlûtiv: “wî ez xapandim, wan ez birim” jî dirûbê van her du nimûneyên ku me ji bo têgihîna semantîk raber kir, pê dikevin. Em niha jî du nimûne ku li hin herêmên Kurdistanê bi kar tên raberê xwendevanan bikin. Li gora qaîdeyên van herêman, di hemû deman de, dema nav û sernavên yekejimar ên zayenda wan nêr di hevokê de bireser bin nayên tewandin. Nav û sernavên ku zayenda wan nêr bin û di hevokan de kirar bin, disa nayên tewandin. Lê dema ji dêlva nav û sernavan de cînavan dixin şûna navên bireser, wê gavê bireseran him di deman niha de û him jî di dema buhurî de ditewînin.

Nimûne:

Alan min dibîne.

Ew min dibîne.

Alan min dît.

Wî min dît.

Mizgîn me dibe.

Ew me dibe.

Mizgîn me bir.

Wî me bir.

Em di hêla rêzîmnî de li van her du nimûneyan binêrin:

Alan, Mizgîn kirar

Min, me bireser

Dibîne, dît, dibe, bir lêker (her du lêker jî li gora kiraran hatine tewandin.)

Li gora qaîdeyên ziman tiştê ku tesîr li lêkerê dike, kirar e, ne bireser e. Herêmên Kurdistanê ku di dema buhurî de jî bireseran ditewînin di pîrsa tewanga bireserên pîrejimar de û di pîrsa qaîdeyê absûlûtîv de xwe ji qaîdeyên ergatîv parastîye, di vî warî de tu cî nedaye semantîzmê. Bi gotineke din, ji dêlva têgihîn, bêje an jî qaîdeyekî de, têgihîn, bêje an jî qaîdeyekî nêzîkê wan bi kar neanîye, her tim di hevokan de eslê wan bi xwe bi kar anîye. Nimûneya: wî em birin, ewan/wan em dîtî jî wisa ne; lêker ne li gora kirarê hatîne tewandin, li gora pîrejimarîya bireserê hatine tewandin.

1. Östen Dahl: Språkets enhet och mångfald, studentlitteratur 2000 Sweden - Lund, rûpel 257.

Li ser mijara ergatîv çavkanî:

1. Östen Dahl: Språkets enhet och mångfald, studentlitteratur 2000 Lund

2. Nationalencyklopedin a swêdî, cild 5, 10

**